1973

ספר

תורת אלהים

עם פירוש

הרב הגאון האמתי המפורסם

רבינו

מאיר ליבוש מלבי"ם

זצללה"ה

ווילנא

תרע"ג.

ספר

בראשית

מן

חמשה חומשי תורה

עם

תרגום אונקלוס, ופירש"י ז"ל, ושפתי חכמים, ובעל הטורים

ופירוש יקר נקרא בשם

התורה והמצוה

בנוי על שלשה יסודות קבועים:

א) מפרש דברי אלהים באופן שלא ימצא בשום מקום כפל ענין במלות שונות:
ב) שכל מלה הבאה במאמר, מוכרחת לבא במאמר ההוא, על פי כללי הלשון והבדלי הנרדפים:
ג) שלא נמצא מאמר ריק מרעיון נשגב:

מאת

הרב הגאון האמתי המפורסם בכל קצוי ארץ, כליל החכמה והמדעים, כקש"ת
מוהר"ר **מאיר ליבוש מלבי"ם** זצללה"ה:

בעל המחבר פירוש מקראי קדש על נביאים וכתובים, ופירוש התורה והמצוה על תורת כהנים, ספר ארצות החיים על שו"ע או"ח, וספר ארצות השלום, ועוד כמה ספרים יקרים:

ווילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראם

תרע"ג.

ХУМЕШЪ. Пятикнижіе. Томъ 1
Соч. Мальбима.
1912.

ВИЛЬНА.
Типографія «Вдова и братья Роммъ».
Уголъ Духовскаго и Глухого пер. соб. домъ № 1-2.

ספר בראשית

א א בְּרֵאשִׁ֖ית בָּרָ֣א אֱלֹהִ֑ים אֵ֥ת הַשָּׁמַ֖יִם וְאֵ֥ת הָאָֽרֶץ׃

ב׳ רבתי בראש עמוד

והארץ

בעל הטורים

בראשית ברא בגי׳ בראש השנה נברא [העולם]. בראשית נוטריקון בראשונה ראה אלהים שיקבלו ישראל תורה. בראשית ברא אלהים ס״ת אמת מלמד שנברא העולם באמת כמו שנאמר ראש דברך אמת וכן יש הרבה פסוקים ס״ת אמת:

רש״י

(א) **בראשית**. אמר רבי יצחק לא היה צריך א להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ב ישראל ומה טעם פתח ג בבראשית משום (תהלים קיא) כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שאם יאמרו האומות לישראל ליסטים אתם ד שכבשתם ארצות ז׳ אומות הם אומרים להם כל הארץ של הקב״ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו. בראשית ברא. אין המקרא הזה אומר אלא ה דרשני כמ״ש רז״ל בשביל התורה שנקראת (משלי ח) ראשית דרכו ו ובשביל ישראל שנקראו (ירמיה ב) ראשית תבואתה. ואם באת לפרשו כפשוטו ז כך פרשהו בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו וחשך ויאמר אלהים יהי אור. ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאם בא להורות כך היה ט לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו׳ שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה של אחריו כמו (שם כז) בראשית ממלכת יהויקים ראשית ממלכתו (דברים יח) ראשית דגנך אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים וגו׳ כמו בראשית ח ברוא ודומה לו (הושע א) תחלת ט דבר ה׳ בהושע כלומר תחלת דבורו של הקב״ה בהושע ויאמר ה׳ אל הושע וגו׳. וא״ת להורות בא שאלו תחלה נבראו י ופירושו בראשית הכל ברא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת. כמו (איוב ג׳) כי לא סגר דלתי בטני ולא פירש מי הסוגר. וכמו (ישעיה ח) ישא את חיל דמשק ולא פירש מי ישאנו. וכמו אם יחרוש בבקרים ולא פי׳ אם יחרוש אדם בבקרים. וכמו (שם מו) מגיד מראשית אחרית ולא פי׳ מגיד מראשית דבר אחרית דבר. א״כ תמה על עצמך כ שהרי המים קדמו שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גלה המקרא בסידור

שפתי חכמים

א **בראשית** דהא התורה לא נתנה לישראל אלא בשביל המצות הכתובים בה שיקיימו אותה (ועל כן נקרא בלשון תורה) א״כ כל הני ספורי דברים לא הו״ל לכתוב בתורה אלא לעשות ספר בפני עצמו כמו ספר יהושע או ספר שופטים: ב המ״כ מילה וגיד הנשה שלא נצטוו בהם אלא יחידים (בעדם ובעד כל ישראל) וכל זמן שלא נצטוו בם כל ישראל אין נחשבות מכלל מצוהיה דתורה ל״ה לנו מצה כתיב: ג בלשון ניחותא והירוץ הוא ר״ל הפסוק בתהלים הוא מפרש הטעם למה התחיל בבראשית והכי משמע מן הפסוק כח מעשיו פי׳ דהוא מעשה בראשית ולכך הגיד לעמו ישים ברכה להם להם נחלת גוים דבשביל אבותם שהבטיחו הקב״ה שיתן לזרעו את ארץ כנען (והירושה היא משכר מצוה וחשובה כמצוה) וא״כ צריך להודיע שהבריאה הוא כח מעשיו. אע״ג י״ל כו״ל לכתוב ספר בראשית אחר כאזינו ולא להתחיל בו כאן ומתרץ משום כח מעשיו וכו׳ ר״ל אם היה כתוב ספר בראשית בסוף הספר לא היתה הוכחה שהכתוב בא להעיד שאין בני ישראל כליסטים אלא היינו אומרים מה שנכתב ספר בראשית הוא להגיד שאין העולם קדמון שהוא עיקר האמונה וכמ״ש הרמב״ן אבל עכשיו מה שהתחיל בראשית ע״כ צריכין אנו לומר ולפרש משום כח מעשיו וכו׳ ר״ל שהכתוב עצמו מעיד ע״ז ודוק: ד משמע דבתחלה היתה הארץ של ז׳ אומות (שהם מבני חם) וא״ת והא בפרשת לך לך כתיב והכנעני אז בארץ ופירש״י שם שהיה הולך וכובש את א״י מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח לבניו את הארץ וא״כ ניה בייך ליסטות נזה (כשהם מחזיקים בנחלהם). וי״ל אע״פ שקרקע אינה נגזלת וכרשותא דמרא קמא קיימא מ״מ הוי כגזלן כמי שירד לתוך שדה חבירו שלא ברשות לשבית הקרקע שצריך ליתן לו היציאה אם השבח יתר על ההוצאה וישראל לקחי א״י עם שבחה ולא נתני אפילו ההוצאה ומש״ה פתח בבראשית וכו׳ לומר שהארץ ומלואה של הקב״ה לעשות בה כרצונו ראה ויתר גוים שהתיר ממונם של עכו״ם כו׳. ועי״ל לסטים אתם דלשם היה ג״כ שאר בנים וגם לשם היה חלק בארץ, אך קשה אפילו א״ת דרבי יצחק סבר דשכל ביד חם והוא נתן לכנען בנו מ״מ הרי כתיב ארור כנען עבד עבדים וכו׳ א״כ היה חם עבד לשם ומה שקנה עבד קנה רבו. וי״ל דכתיב לאחיו שגם ליפת יהיה עבד ע״כ גם ליפת יש חלק בו (ועוי״ל דדוקא גבי קנין וזכיה מיד אחרים או מן הפקר אמרינן יד עבד כיד רבו אבל לא הכא ירושה דקי״ל נכרי יורש את אביו דבר תורה וכנען ירש את הארץ מחם אביו, נחלת יעקב ע״ש): ה דלפי פשוטו משמע שבא להורות סדר הבריאה וזה אינו כמו שפירש״י בסמוך שאין לך ראשית וכו׳: ו ולא הוה מלשון התחלה שצריך להיות סמוכה וה״ש של בראשית בשביל התורה וישראל (ושמושה של ב׳ כמו בעבור): ז ר״ל שיהא בראשית מלה סמוכה אזי ממלת ברא שהוא פעל עבר צריך אתה לעשות שם כאלו נכתב במקום ברא בריית דהוא דבוק דיש אם למסורת וכיון דנמסר בלא נקודה יוכל לקרא ברוא כמו ברא: ח דבראשית ברא כמו בתחלת בריאתם וכו׳ ובאותה תחלת הבריאה כאשר היתה הארץ תהו ובהו וחשך ומתוך שהיה חושך לכך ויאמר אלהים יהי אור וכל הענין מוסב על ויאמר אלהים: ט שלא תאמר היאך מפרש בראשית בריאת השמים וכו׳ ויהיה הכל נמשך אל ויאמר אלהים וכן ויאמר אלהים נמשך למעלה וכא ויאמר אלהים יהי אור משמע דבור בפ״ע כמו ויאמר אלהים יהי רקיע וכו׳ ולכן מביא ראיה כו׳ ר״ל דהתם ג״כ לא יתכן לומר בתחלת דבורו של הקב״ה שדבר עם שום אדם היה עם הושע דהא קודם הושע דבר עם כמה נביאים אלא ה״פ תחלת דבורו של הקב״ה עם הושע מה היה ויאמר ה׳ אל הושע וגו׳ ומוסב על הענין ויאמר ה׳ כמו כן הכא: י והקשה לך שאין לך ראשית שאינו דבוק י״ל פירושו בראשית הכל וא״כ שפיר הוי דביקות למלת הכל: כ דבשלמא אם אתה אומר דלאו להורות סדר מוקדמים ומאוחרים בא אתי שפיר דלא פי׳ בריאת המים

אונקלוס

א * בְּקַדְמִין בְּרָא יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא׃

בכידור הקודמים והמאוחרים כלום בריית המים מתי היתה שא למדת ל שקדמו המים לארץ. ועוד שהשמים מאש ומים נבראו ע"כ לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום: ברא אלהים. ולא נאמר ברא ה' ם שבתחלה עלה במחשבתו לבראתו במדה"ד וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למדה"ד והיינו דכתיב ג ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים:

תהו

כמים מתי היה משום דלא רצה לפרש אלא ענינים שנברא אחר בריאת שמים וארץ אבל אם להורות סדר הבריאה בא קשה למה לא מפרש נמי בריאת המים: ל וגא שמתרץ הכא ולא הביא זה התירוץ לעיל גבי ולא בא המקרא וכו' היל"ל א"כ תמה על עצמך וכו' י"ל דלעיל יכול לדחות דלא חשיב במוקדמים אלא מבריאת שמים וארץ ואילך ומה שהיה קודם זה לא קחשיב אבל כאן דפי' בראשית הכל דמשמע שלא ברא כלום קודם שמים וארץ א"כ קשה תמה וכו': ם אין דעתו שיאמר ה' ולא יאמר אלהים א"כ עדיין תקשה למה לא נאמר ג"כ אלהים אלא ר"ל היל"ל ג"כ ה' כמו שאמר ביום עשות ה' אלהים וגו'. ומפרש שבתחלה וכו'. ועי"ל דקשה לרש"י דהא אי היה העולם נברא במדת הדין א"א לקיים אפילו שעה אחת אלא ודאי במדת הרחמים בראו וא"כ למה לא נאמר ה' (נה"י) דהל"ל ברא ה' בשם העלם שלו בשם עצמותו הוא הרחמים ולא בשם אלהים שהוא שם התואר על השופט כי עדיין לא עשה משפט בארץ לכך מתרץ עלה וכו': ג והאשר נמי שרצונו של רש"י לפרש עוד שאל תקשה מנ"ל דמשום שראה שאין העולם מתקיים במדת הדין שיתף וכו' דילמא משום טעם אחר דכתיב עולם חסד יבנה או משום טעם אחר ועוד קשה למה הקדים מדה"ר למדה"ד וע"ז אמר והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים היל"ל שמים וארץ כמו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ אלא להורות דמה שיתף מדה"ר למה"ד העיקר הוא משום הארץ ותולדותיה שהם אין יכולין לעמוד במדה"ד ומ"ה הקדים ארץ לשמים והקדים מדה"ר למה"ד משום ארץ שיתגבר מדה"ר על מדה"ד משא"כ השמים יכולין לעמוד במדה"ד:

נראה

השאלות בפ' א-ב

אם בראשונה ברא שמים וארץ שהוא כולל הכל מה ברא אח"כ. למה אמר בראשית ולא בראשונה או בתחלה. מדוע בכל מ"ב כתיב ויאמר אלהים ולא פה. שהיל"ל ויאמר אלהים יהי שמים וארץ. למה לא אמר אלהים ברא בראשית שבתחלת הענין ראה להקדים השם שהוא העיקר שאלהים הוא הבורא ולא נברא מעצמו. ולמה לא נזכר בריאת המלאכים ועולמות שלמעלה. ולמה תפס פה מלת ברא ובכ"מ אמר ויעש או ויצר. ולמה בכל פרשת מעשה בראשית תפס שם אלהים ולא שם הויה. ולמה אמר את השמים בה"א הידיעה היל"ל בראשית ברא אלהים שמים וארץ. ומה הם התהו והבהו ומי הוא החושך שעל פני תהום והרוח המרחף שנבוכו כל המפרשים בפירושם:

התורה והמצוה

א (א) **בראשית** ברא אלהים. לדעת רש"י מלת בראשית סמוכה. וכן כל ראשית שבמקרא. ופי' בראשית בריאת שמים וארץ אמר אלהים יהי אור. וכן דעת הראב"ע והרלב"ג, ודעת הרמב"ם והרמב"ן ועמהם שלמים וכן רבים שמלת בראשית אינה סמוכה. כמו וירא ראשית לו. כי אם יש אחרית. ולפי דעתם יודיע כי בראשית הבריאה ברא את השמים ואת הארץ שהם כל הנמצאים העליונים והתחתונים: וכבר נחלקו בזה חז"ל (בב"ר פ"ג) ר' יהודה אומר האורה נבראת תחלה ור"א העולם נברא תחלה. מבואר שר"י מפרש כדעת רש"י שמלת בראשית סמוכה שבראשית הכל אמר יהי אור. ור' נחמיה ס"ל שהוא שם מכרת. ונראה שר"י ור"נ הולכים בזה לשיטתם. שבב"ר (פ' י"ב) אמר ר' יהודה ויכולו השמים והארץ בזמנם וכל צבאם בזמנם. א"ל ר' נחמיה והכתיב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם מלמד שבו ביום נבראו בו ביום הוציאו תולדות א"ל והכתיב ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד יום שני שלישי רביעי וכו' א"ל ר"נ כמלקטי תאנים הן כ"א הופיע בזמנו. מבואר שדעת ר"נ שבפסוק הראשון יאמר שהשם ברא בראשית הכל, את השמים ואת הארץ. שהם כל הנמצאים העליונים והתחתונים ולשעתו כבר נברא הכל בכח רק כ"א יצא לפועל ביומו. ולשטתו לא היה בריאה יש מאין רק ביום הראשון לבד. וכל שנברא בששת הימים היה יש מיש שכבר היה פקוד בכח בבריאה הראשונה שיצא ביום הראשון. ולדעת ר' יהודה נבראו בכל יום דברים חדשים יש מאין שלא היו בכח הבריאה הראשונה. כי בבריאה הראשונה היה האור שהוא חלק מחלקי הבריאה. וכן נברא כל חלק ביומו יש מאין. אולם דעה זו מוקשה מאד. שמלבד מה שהאלו הספרים שא"כ לא נזכר בריאת שמים וארץ רק דרך אגב. ואין זה דרך ספור הבריאה והוא נגד הלשון. שעל קדימת דבר לפני דבר לא ישמש במלת ראשית בשום מקום. שע"ז ישמש במלת טרם. כמו וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ. טרם ישכבו. או במלת עד לא עד לא עשה ארץ וחוצות. או במלת לפני. לפני שחת אלהים את סדום. לפני מלך מלך לב"י. או במלת קדם. קדם מפעליו מאז. ובשם ראשית לא ישמש רק אם שני הדברים כבר ישנם במציאות יאמר שהאחד ראשון להשני. וע"כ העיקר כפי' הרמב"ן שבראשית שם מכרת. ור"ל שבעתה הראשונה שהיא התחלה לזמן שנברא אז ברא אלהים את השמים ואת הארץ: אמנם ע"ז יקשה א"כ מה ברא אח"כ אחר שהכל נברא ביום הראשון. ויאמר הרמב"ן שברא הקב"ה ביום הראשון מהאין המוחלט שני חמרים מבלי צורה. כהניים בטבעם לקבל כל הצורות כענין היולי הראשון שזכרו הפילוסופים. ושמהאחד מהם עשה אח"כ כל הדברים העליונים ומהשני עשה כל הדברים התחתונים. וכבר הרבה הרי"א להשיב על

בזה

שפה זו בכמה פליאות. וביחוד ממ"ש את השמים ואת הארץ בה"א הידיעה שלא יצדק על דבר כאני הנעלם והסתר שלא עמד בהכינותו רגע. וע"כ דעתו שהשמים נאמר על הגלגל הגדול המקיף כל הנמצאים העליונים. שכולם יצאו בפועל ביום הראשון לא חומר היולי לבד. ומ"ש ביום הרביעי יהי מאורות מפני שהמאורות לא נבראו ביום הראשון רק בריאתם היה ביום הרביעי. ודעתי אינה נוחה גם מזה. שזה יצדק לדעת הקדמונים שהיו אומרים שיש גלגלים במציאות שבהם קבועים או תוזרים כל כוכבי השמים, וא"כ י"ל שמ"ש את השמים הם הגלגלים שהם נבראו בראשון, והשמש והירח והכוכבים נבראו ברביעי ונתלו בגלגליהם שנקרא רקיע השמים. אבל כבר ברור לאחרונים שאין שום גלגל במציאות כלל, רק כל צבא השמים סובבים על מעגליהם באויר ספירי הנקרא איתר הממלא כל עולם העשיה, וא"כ אם לא ברא את הכוכבים לא ברא מאומה, כי אין שם דבר נברא זולתם. ועוד שכבר התברר בדברי התוכנים האחרונים שגם כוכבי השמים וכסיליהם אינם מגשם חמישי כדעת הקדמונים. רק הבלתי מאירים כמו הירח והדומה לו הם מורכבים מד' יסודות כמו הארץ שלנו. וא"כ למה הארץ הזאת נבראת ביום הראשון והיתה תהו ובהו וחשך, ושאר הכוכבים לרעותיה לא נבראו עד יום הרביעי. ועוד שכבר אמרנו שלשיטה זו שהיא כדעת ר' נחמיה לא נברא יש מאין רק ביום הראשון. וע"כ אמר בראשית ברא אלהים ולא אמר ויאמר אלהים יהי שמים וארץ כמ"ש בכל הימים. מפני שאמירה לא תצדק רק בבריאת יש מיש שאמר אל היש הנמצא שיוציא נמצא אחר. לא בבריאת יש מאין שא"ל אל מי לצוות ולאמר. ומבואר אצלנו בס' התורה והמצוה ויקרא סי' ג' בשם הרד"ק שאמירה אינה מבלי סמיכה אל אחר. שלא ימצא אמירה רק אל הזולת. (ולא נמצא לשון אמירה אל עצמו כמו שנמצא לשון דבור אל עצמו) ואיך יצדק מ"ש ביום הרביעי. ויאמר אלהים יהי מאורות, אל מי אמר אחר שלא היה אז בכל מרחבי השמים רק האויר האיתר שאין בו ממשות ואין בכחו להוציא ממנו הכדורים הגדולים והנוראים האלה. מזה מוכרח שמ"ש שברא אלהים את השמים ר"ל שהוציא תיכף כדורי השמש והירח וכל הכוכבים כמו שהוציא כדור הארץ. ומן הסברא שתיכף התחילו ללכת במעגלותיהם ולרוץ במרוצתם כמו שילכו כל ימי עולם. רק שכדור השמש לא נמצא בו עדיין החומר המאיר. שזה לא נתן בו עד יום הרביעי כמו שיתבאר [א]:

והנה בשם שמים הנמצא פה יש ג' דעות. שלדעת הראב"ע כוון על יסוד האויר. ולדעת הרמב"ם במורה כוון על הגרמים השמימיים המתנועעים בסבוב. ולדעת הרמב"ן והמקובלים מדבר בגבוה מעל גבוה השמים אשר על המרכבה. כמ"ש ודמות על ראשי החיה רקיע. ובאמת גם שמים וארץ הם שמות נאמרו בכלל וביחוד שאחר שאמר יהי רקיע בתוך המים שלפי מה שנבאר הוא מקום עלית העננים והתילדות הגשם. וקרא לרקיע הזה שמים. בא הרבה פעמים שם שמים על מקום העננים המתילדים באויר כמ"ש לקול תתו המון מים בשמים. והמים אשר מעל השמים. וכדעת הראב"ע. ובכ"ז לא יתכנו דבריו פה שעדן לא נברא הרקיע הזה שהוא מקום העננים ולא נקרא בשם שמים. ואיך יאמר עליו בראשית ברא אלהים את השמים. שאז עדן היו הד' יסודות שנקראו פה בשם ארץ מתפשטים עד קערורית גלגל הירח. שעד שם נכלל במ"ש ואת הארץ. וע"כ העיקר שבמ"ש שברא את השמים היינו כל מה שמגלגל הירח ולמעלה שכולל בין המון רבי רבבות כוכבים ושמשות אשר בעולם הגלגלים. בין העולמות העליונים עליהם עולם המלאכים ועולם הכסא וגבוה מעל גבוה. שכולם נבראו יש מאין ברגע הראשונה. וכן הארץ נאמר ג"כ בכלל וביחוד. שאחר שקרא ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים בא לפעמים שם ארץ רק על חלק היבשה. ובמע"ב שעדיין לא קוו המים אל מקום אחד נקרא בשם ארץ כל הד' יסודות שהיה מקומם אז מן התהום עד קערורית הירח כמו שנבאר. לפ"ז נכלל בזה כל הבריאה מראש ועד סוף [ב]:

והנה

תורה אור

[א] ובב"ר (פ"א) ר' ישמעאל שאל את ר"ע הדין את דכתיב הכא מהו. א"ל אלו נאמר בראשית ברא אלהים שמים וארץ הייתי אומר שמים וארץ אלהות הן. א"ל כי לא דבר רק הוא מכם וגו' ואם ריק הוא מכם הוא ריק שאי"א יודעים לדרוש וכו' אלא השמים לרבות חמה ולבנה כו"מ ואת הארץ לרבות אילנות ודשאים וג"ע ע"כ. ופי' שכלל הוא בלשון שכ"מ ששם הפעול בא בידיעה בא בו מלת את, וכ"מ ששם הפעול בא בלא ה"א הידיעה בא בלא מלת את (אם לא ע"ד זרות לדרוש שע"ז דרשו אין בכ"מ שיוצא מכלל זה) ור' ישמעאל ידע שדעת ר"ע שמ"ש בראשית ברא אלהים את השמים היינו שברא שני חומריים כחניים היוליים כדעת הרמב"ן והיה השאלה שיכתב בראשית ברא אלהים שמים וארץ בלא ה"א הידיעה ובלא מלת את אחר שהם בלתי נודעים, והשיב ר"ע לשטתו שלכן כתוב מלת את לבל נטעה שהשמים והארץ הם אלהות שהם סייעו בבריאה, והחומרים האלה היו קדמונים וכמו שהיה כן דעת פילוסופי יון שהם לא נבראו רק הם אלהות בעצמם, ואלהים והחומריים ההיוליים המה ברא ועשו כל, לכן כתוב מלת את שהוא סמן הפעול שנדע שהם נבראים ומחודשים לא בוראים וקדמונים, ור' ישמעאל אמר שהוא דבר ריק ובטל, וממ"ש את השמים מבואר שהם השמים והארץ הידועים עכשיו, שבעת ברא השמים ברא חמה ולבנה וכוכבים, ובעת ברא הארץ כבר היה בכחה להוציא ביום הג' אילנות ודשאים וג"ע, לכן אמר בה"א הידיעה ובמלת את:

[ב] וגם מ"ש הרמב"ן והמקובלים שנכלל בשם שמים וארץ גם עולם האצילות יש לו מקום אבל לא לפי הפשט הפשוט, כי כפי הפשוט שבו נקראת התורה בשם אמון פדגוג, לא הודיע לנו מנסתרות הבריאה שום דבר, ולא דבר רק מן העולמות הידועים לכל וכמו שנבאר עוד, שהתורה לא באה ללמד אותנו עניני התכונה וחכמת הטבע, כמה כוכבים ושמשות ברא ועניני מהלכם ותקופותיהם וקשורם זב"ז, וכן לא מעניני צבאות המלאכים והשרפים ויתר גנזיו וסגולותיו שנמסרו להנביאים בעל פה ומסרו בסוד ה' ליראיו שקבלו איש מפי איש, אבל לפי דרך הנסתר דבר

בשני

והנה מ"ש בראשית ולא אמר בראשונה. מפני שראשון הוא מלת המספר ומורה שני אחריו וזה לא יצדק פה אחר שהבריאה הראשונה כוללת כל מה שיבא אחריו אין הפרט נכנס עם הכלל בגדר המספר, לכן אמר ראשית שהוא ראשית החלקי, ויש הבדל בין ראשית ובין תחלה, שתחלה לא נמצא רק על הזמן, וראשית נמצא בין על הזמן כמו בראשית ממלכת יהויקים בין על כל דבר כמו ראשית דגנך, ראשית כל פרי האדמה, וגם מן תחלה נמצא הפעל הוא החל להיות גבור בארץ, אתה החלות להראות את עבדך, ולא כן מן ראשית, ויש הבדל ביניהם כמ"ש הרש"ש שתחלה כולל הזמן הקודם וראשית ישקיף על זמן המתאחר, כי שם ראשית נכנס עם מה שאחריו בהשקפה שזמן הקודם הוא ראשון לזמן המתאחר, לא כן במלת תחלה לא ישקיף על זמן המתאחר רק על זמן העבר, הוא החל להיות גבור בארץ שלא היה גבור קודם לו, ואם היה אומר הוא הראשון שהיה גבור בארץ יכוין שהיו גבורים אחריו והוא הראשון, ולפ"ז נאמר בראשית עיקר כונתו על המקום או על הדברים שבמציאות שהאחד הוא ראשית למה שאחריו והוא תופס קצת מן הדבר אע"פ שלא יוקדם לו בזמן, וכשבא על הזמן יצייר את הזמן כדבר נמצא במציאות וראשית הזמן הוא חלק מן הזמן הבא אחריו, אבל תחלה אינו חלק מן הזמן שאחריו רק ימעט שלא היה כן בזמן שלפניו, ובזה תבין דברי הרמב"ם במו"נ (פ' ל' מח"ב) שראשית (שהיינו מה שנקרא התחלה בלשון ערבי) הוא נמצא במה שהוא לו ראשית או עמו אע"פ שלא יקדם לו בזמן כמו שיאמר שהלב הוא ראשית החי, והיסוד ראשית מה שהוא לו יסוד (ר"ל הקדימה בהסיבות או בסבה) אבל תחלה (שהוא ראשון בלשון ערבי) יאמר על הקודם בזמן לבד, והעולם לא נברא בהתחלה זמנית כי הזמן מכלל הנבראות, ולז"א בראשית וטעמו מטעם שלא יכול לאמר

תורה אור

בשני פנים, ויש תפוחי זהב במשכיות כסף אשר גם נבוא בסוד ה' לבאר כל תעלומה. **וידוע שיש שמים וארץ בכל** עולם, למשל בעולם המלאכים, השמים שלהם הוא עולם הכסא והארץ שלהם הוא עולם האופנים והוא מקרא מלא במרכבת יחזקאל שהחיות שראה הם בעולם המלאכים כמ"ש בפירושי שם, ואמר (שם א ט"ו) וארא החיות והנה אופן אחד בארץ, ושם (כא) ובהנשאם מעל הארץ, שהארץ הוא עולם הגלגלים, ושם (כב) ודמות על ראשי החיה רקיע הוא עולם הכסא כמ"ש וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא, וע"כ כשאנו מדברים בדרך הפשט בעולם התחתון הארץ הוא ארץ שלנו והשמים יהיו (אחרי בריאת הרקיע) מן מקום העננים ולמעלה, וכשאנו מדברים בעולם האצילות ומתחילים מלמעלה למטה, הארץ שם הוא מדת מלכות והשמים הם למעלה, וכמ"ש בס' הבהיר ומנ"ל דשמים הם הקב"ה שנאמר ואתה תשמע השמים, וכשגלתה התורה לנו מעשה בראשית בשמים וארץ שלנו ידענו שכן היו בשמים וארץ של כל עולם ועולם, וכן מ"ש שהארץ היתה תהו ובהו כן היה בכל עולם וגם בעולם האצילות כנודע מסוד שבירת הכלים, ולא זו בלבד אלא שבמ"ש בראשית ברא אלהים הודיעו לנו גם סוד הצמצום שהוא הראשית האמתי בבריאת עולם (וגלהו ה' למשה במ"ש הנה מקום אתי ונצבת על הצור כמ"ש בפירושי שם) והוא כמ"ש בזהר (דף טו) בריש הורמנותא דמלכא גליף גליפו בטהירו עלאה בוצינא דקרדינותא נפיק גו סתים דסתימי מרזא דאין סוף קוטרא בגולמא נעיץ בעזקא, ופי' הרח"ו בע"ח בתחלתו, שתחלת הכל היה מציאת אור פשוט ונקרא אור אין סוף ולא היה שום חלל ושום אויר פנוי, וכשעלה ברצונו להאציל ולברוא וכו' צמצם א"ע באמצע האור שלו בנקודת המרכז ונעשה חלל עגול שהוא המקום לכל העולמות אשר עשה, ופי' כי להבין איך יצאו העולמות שיש להם גבול ותכלית מאת האין סוף והבב"ת, בע"כ שלברוא העולמות בעד א"ע בדרך מוגבל ובעד כל העולמות שיהיו מוגבלים ושיתקוממו במקום, וזה היה ראשית הגבול והמקום של כל העולמות בנמצא בחכמתו ית' הבב"ת באותו צד שפנה אל העולם שהוא בע"ת, והחלל הזה נקרא בלשון התורה נקרת הצור, נקר הוא חלל העגול שבו נמצא כל היצור והוא צור עולמים, ובזה תראה שפעל ברא שהסכימו כולם שהונח בעולם על הבריאה הראשונה שהיתה יש מאין, עיקר הנחתו מענין וברא לך שם (יהושע יז) וברא אתהן בחרבותיו שהוא בעושה מקום פנוי, שלהוציא הבריאה יש מאין עשה מקום פנוי שהוא נקרת הצור שבו יעמדו כל העולמות, שזה ע"י שסלק אורו מן המקום ההוא כדי שלא יחזור להיות א"ס כבתחלה, והמליצה שסלק ממחשבתו ענין עצמותו שהוא אין סוף לברוא עולמות שיש להם סוף ונגבלים בגבול ותפסים במקום, ובזה עשה הראשית שהוא המקום והגבול של העולמות, ושם בע"ח כתוב שמתחלה היה הכל אור א"ס ולא היה לא בחינת ראש ולא בחינת סוף, וענין הצמצום הזה הוא לגלות שורש הדינים לתת מדה"ד אח"כ בעולמות, וכח ההוא נקרא בוצינא דקרדינותא, ר"ל כי מצד החסד דרכו להשפיע ולהאיר אורו ואז היה הכל אור אין סוף ולא היה אפשרות לעולמות שהם בעלי גבול, והוכרח לצמצם האור ולתת לו מדה וגבול ולהמעיטו לפי מה שיוכל כל עולם לסבול, והגבלה זו נעשה בשם אלהים שהוא מה"ד, שע"ז אמר בראשית ברא אלהים, שבמקום הראשית והוא המקום אשר גבל ומדד וקצב שבו עמדו העולמות שהוא הנקרא ראשית כי הא"ס אין לו ראש וסוף שם ע"י גלוי מה"ד ושם אלהים המודד ונותן גבול וצמצום, ברא כיון שהניח מקום פנוי שבו יעמדו שמים וארץ של כל עולם, ולפ"ז מה שאנו אומרים שברא יש מאין הוא לפי השגתנו, אבל לפי האמת ברא אין מיש, כי הוא היש האמתי הנמצא מחויב המציאות, וכנה מקום לעולמות שהם אפשרי המציאות שהם אין בערכו, וכ"ז עשה להראות טובו והשגחתו על ברואיו שהם שפלים וכאין בערכו, וזה פי' מ"ש במקום גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו בסלוק אורו יכונה בשם גאוה כדרך המתגאה שמסתיר פניו מן השפל ממנו, אבל זה היה כדי שימצאו עולמות שפלים בערכו והוא מראה ענותנותו שמשגיח ושוכן ביניהם:

ב וְהָאָ֗רֶץ הָיְתָ֥ה תֹ֙הוּ֙ וָבֹ֔הוּ וְחֹ֖שֶׁךְ עַל־פְּנֵ֣י תְה֑וֹם וְר֣וּחַ אלהים

בעל הטורים

(ב) ורוח אלהים מרחפת. בגימטריא זו רוחו של משיח:

שפתי חכמים

ם נראה דרש"י סובר שהם מן שמות הנרדפין ר"ל שניהם לשון שממה א"נ ר"ל ריקות הוא לשון מקרא ולדו הוא ל' ארמי ושניהם הם ל' ריקן לאפוקי מן התרגום שתרגם על תהו ובהו לשון צדיא וריקניא לכן פי' בהו ל' צדו וריקניא ופי' תהו ל' תימה שיתמה על בהו כלומר על השממון שבו והוי וי"ו ובהו מתחלף בב' כמו וכו' שלתני ורוחו דאוה כמו ברוחו: ע ר"ל דהוה"ל על התהום מאי על פני אלא שקאי על המים שהם על הארץ והם פני הארץ והיינו דכתיב נמי ורוח אלהים וגו' דהיינו החושך דכתיב לעיל וחושך על פני תהום

רש"י

(ב) תהו ובהו. תהו ל' תמה ושממון שאדם תוהא ומשתומם על בהו שבה: תהו. אשטורדי"ן בלעז (בעטייבענד): בהו. ם לשון רקות ולדו (כא"א): על פני תהום. ע על פני המים שעל הארץ: ורוח אלהים

התורה והמצוה

לאמר בתחלה ברא אלהים שמורה שלילת זמן הקודם אחר שקודם לכן לא היה זמן כלל, לז"א בראשית שר"ל עם הראשית שנברא אז שהוא הזמן וכן עם היסוד ברא הכל, והרד"ק והרי"א התפלאו עליו שנמצא שם ראשית גם על הזמן כמו מגיד מראשית אחרית וכדומה ולא הביט מחשבותיו, וכבר הבינו גם חז"ל לפרש ב' בבראשית כמו עם שזה אחד משמושיו, ופרשוהו על החכמה כמ"ש ת"י בחכמתא, ובמד"ר התורה אמרה אני הייתי כלי אומנתו של הקב"ה, או פרשוהו ביתר שמושי הב' שמורה לפעמים על התכלית ודרשו בשביל ישראל שנקראו ראשית, שכל אלה השמושים רצופים בכונת המלה לפי הדרוש, ויש הבדל בין ברא יצר עשה, שפעל ברא מורה על הוצאת עצם הדבר יש מאין, ופעל יצר מורה על הוצאת המקרים המתדבקים, ופעל עשה מורה על גמר הדבר והוצאת המקרים הבלתי מתדבקים, כמו שביארתי בפי' התנ"ך בכ"מ, ופה דבר על הוצאת עצם השמים והארץ יש מאין, ויתבאר לקמן שבשמים היה בריאה לבד ולא יצר ועשה ולא תקן בהם אח"כ שום דבר רק בארץ היה גם יצירה ועשיה כמו שיתבאר במעשה ששת הימים:

ובכל מעשה בראשית נזכר שם אלהים לבד, וכ' בעקרים ששם אלהים שבא בלשון רבים, מציין הכחות הרבות המתפשטים בכל הבריאה, שכבר התפלאו איך יצאו כחות רבות משונות מהאל המיוחד בתכלית הפשיטות, וע"כ תעו עובדי ע"ז ליחס לכל כח מכחות הבריאה אל ממונה עליו, והם אלהים אחרים הנזכרים תמיד, ולמדנו ה' בכל מעשה בראשית כי כל הכחות האלה יצאו מהאל המיוחד, וכמ"ש בב"ר (פ' ח') שאלו המינים את ר' שמלאי כמה אלוהות בראו את העולם אמר להם וכו' אני ואתם נשאל לימים ראשונים אשר ברא אלהים אשר בראו אין כתיב אלא אשר ברא, שכמו בנפש האדם הראה פעולות רבות וכחות משונות עם היותה אחת בעצמה, כ"ש בחק הבורא הבלתי ב"ת ובו נמצאים שרשי כל הכחות בתכלית האחדות, וכל המציאות אשר המצא מראש ועד סוף מצויר כגוף אחד הכולל אבריס רבים שונים והאלהות המאיר בכל העולמות והמחיה אותם כנפש המחיה את הגויה תדמה כנפש אחת שיתראה בה כחות רבות משונות ובכ"ז היא אחת בעצמה, ונקרא מצד זה אלהים בלשון רבים ע"ש הכחות הרבות, ואמר תמיד בלשון יחיד בראשית ברא אלהים שהוא אחד ומיוחד בלא שום רבוי כלל, ויש הבדל בין שם הויה לבין שם אלהים, ששם הויה ב"ה יקרא לפעמים מצד עצמותו, וכשיקרא בו מצד הבריאה יציין מה שמהוה כל ההויות, הכל בהשקף מצד שגבל כל כחות הבריאה ונתן למו מדה וקצב וגבול נקרא בשם אלהים שמציין כחות הרבות המוגבלות במדה ובקצב, ומצד זה שם הויה מורה רחמים ושם אלהים מורה דין, כי מצד בברא והמציא את הכל השפיע בשפע רב במדת טובו וחסדו אבל מצד שחקק ונתן גבול לכל דבר בחכמתו ובמדה אורו לפי מה שיוכל הכלי לסבול ימצא הדין לפי המקבלים (וכמו שציינתי בפי' התורה והמצוה (אחרי סי' ק"ל) מדברי חז"ל במקומות הרבה) וע"כ בכל פרשה זו נזכר שם אלהים לבד, כי אז מדד ונתן גבול לכל בריה ובמדה אורו ושפעו לפי מה שיסבול החומר שיתהוה ממנו, וחומרי העולם הגופים שהם מורכבים מד"י ואין הויה חדשה כי אם ע"י העדר צורה הקודמת, והיולי שלהם אינו עומד רגע על מצב אחד כי תמיד פושט צורה ולובש צורה, ורק בזה יש אפשריות להויה המתמדת, אם היה בורא אותו בשם הויה באור שפעו וחסדו הוא בלי גבול ומדה, היה ממציא ההויה באופן נשגב ובכח נצחי בלתי משתנה ובלתי נעדר כי היה מעמיד את ההעדר מכל וכל, ואז לא היה אפשר להמציא עולם ההויה וההפסד ואז לא היה האדם או יתר הנמצאים החומריים, אדם או נמצאים חומריים רק נמצאים קיימים באים בלתי משתנים רק גם העולמות העליונים שגם הם י"ל גבול וקצב, למשל המלאכים לא הושפע להם אור גדול כמו להשרפים אשר בעולם הכסא, והם אורם מעט נגד עולם הגבוה מהם, וכ"ז לא יצויר אם הי' הבריאה הראשונה שחסדו ושפעו אין לו גבול והמעטה ובמדה, לכן לא נזכר בכל מ"ב רק שם אלהים, שהכחות הרבות השונות אשר התגלגלו בכל חלקי המציאות, באו במדה ובמדה כ"א לפי מה שהוכן הכלי שלו או חומרו לסבול, ובעולם ההויה וההפסד עת המציא ההויה מן ההפסד לא סלק את ההעדר מכל וכל כי נשאר מעצמו בכח החומר

ב וְאַרְעָא הֲוָת צַדְיָא וְרֵיקָנְיָא וַחֲשׁוֹכָא עַל אַפֵּי תְהוֹמָא וְרוּחָא מִן קֳדָם יְיָ מְנַשְּׁבָא
על

התורה והמצוה

החומר מזה הצד שבעת תכלה כח ההויה אשר היא מגבלת ישוב הסדר היסודי ויתגלה כבתחלה, למשל בכלות הכח הטבעי המיוסד בכל גוף לקיומו יבא אל המות והסדר הכרוך בו, ומזה הצד נוכל לאמר שהשם אלהים יוליד גם מות ורע והפך, לא מצד שהוא הממציא הסדרים האלה כי הם נמצאים בעצמם, או אמור כי הם בלתי נמצאים כי הם רק העדר המציאות, רק מזה הצד שהכחות אשר השפיע אל המציאות מדדם במדה ובגבול, ועי"ז הניח מקום להפסד לבוא ולחול אחרי בלות הגבול ההוא, וכבר דברתי מזה בארוך (ישעי' סי' מ"ה פסוק ה') ששם הוכיח הנביא נגד דעות המשניים, והראה שהרע לא יצא מאת ה' מצד שרצה לעשות רע, רק שנמצא מעצמו בכח החומר, ולא היה אפשר להמציא נבראים חומריים רק בזה האופן, וז"ש בב"ר (פ"א) ר' יצחק פתח ראש דברך אמת, אמר ר' יצחק מתחלת ברייתו של עולם ראש דברך אמת, בראשית ברא אלהים וה' אלהים אמת ולעולם כל משפט צדקך שכל גזרה שאתה גוזר על בריותיך הם מצדיקים עליהם את הדין ומקבלים אותו באמונה ואין כל בריה יכולה לאמר שתי רשויות בראו העולם בראשית בראו אלהים אין כתיב כאן, אלא ברא אלהים, כוון למ"ש ששם אלהים המוזכר בכל מע"ב שהוא בנתן מדה וקצב להברואים שזה מה"ד, ועי"ז נמצא גם רע והפסד והעדר הוא עצמו ע"י פעולת הטוב בה"א שתצא המציאות שרובו טוב וחסד אם לא ע"י קו המדה ההוא שהוא דין ומשפט צדק, אבל מערכת אלה תולדות השמים והארץ באו שני השמות הויה ואלהים, כי אחר הבריאה ישפיע מדת טובו לפנים משורת הדין ע"י מדת הרחמים, כי אין ההנהגה מתקיימת במדת הדין, ומן פרשת והאדם ידע ששם מדבר מן ההשגחה האישיית בפרט ועונש לפי המעשים לא בא רק שם הויה לבדו, כי השגחה זו אין לה קשר עם חוקי הטבע שהם מדת הדין הכללי שהעולם נוסד עליהם עפ"י גבולי הטבע, כי הוא הנהגה אחרת יוצאת משם הויה ב"ה בהשגחתו הפרטיית, והיא נקראת בכתבי הקדש בשם חסד נגד הנהגת הטבע שנקראת בשם אמת שהוא לפי הדין כמ"ש בכללי הלשון בפי' תהלים סי' כ"ט ובכ"מ:

ובמ"ש ר' יצחק מתחלת ברייתו של עולם ראש דברך אמת יכו' כוון עוד כוונה אחרת, כי החוקרים אשר מעולם פלספו בדרושים האלה אם העולם קדמון או מחודש, ואם מחודש אם נתחדש יש מאין או מחומר קדום, ואם יש מאין אם נתחדש ע"י עלות ועלולים והשתלשלות או מה' לבדו בבלי אמצעי, וכן אם גם הארץ נתחדשה מה' או נעשית אח"כ מפעולת העולמות ועפוציהם וכדומה דרושים הרבה אשר חברו ע"ז אלפים ספרים, וגם אלה שעלה אצלם דעה אמתית בא' מדרושים אלה, קדמו לו תחלה כמה דעות שקריות עד שישינו דעה אמתית אחר עמל רב, והתורה הניחה בכל דרוש מדרושים אלה דעה אמתית ולא ע"י חקירה בין האמת והשקר, רק ראש דברה אמת, בשאלה אם העולם קדמון אמרה **בראשית**, זה מבאר שיש להעולם ראשית ושגם הזמן מחודש, שלכן לא אמר בתחלה. בשאלה אם נברא מחומר קדום אמר ברא שמורה יש מאין. בשאלה אם נברא ע"י עלות ועלולים אמר **ברא אלהים**, שהוא לבדו השופע הכחות בכל הבריאה. בשאלה אם היה חומר היולי, אמר **את השמים** בה"א הידיעה שמים גמורים לא היוליים. בשאלה אם גם הארץ נתחדשה מה' אמר **ואת הארץ**, וז"ש מתחלת ברייתו של עולם ראש דברך אמת וכו':

ומ"ש בראשית ברא אלהים ולא אמר אלהים ברא בראשית, פי' חז"ל מפני שאין ה' נכר מצד עצמו רק מצד מעשיו, וכמ"ש בב"ר (פ"א) מלך ב"ו מזכיר שמו ואח"כ שבחו אבל הקב"ה משברא צרכי עולמו אח"כ מזכיר שמו שנאמר בראשית ברא ואח"כ אלהים, ובאמת מדרך לשון העברי להקדים תמיד את הפעל אל השם, רק במקום שצריך לדייק יקדים את השם אל הפעל, כמ"ש באילת השחר פי"ב ושם הילל אלהים ברא כדי להודיע שהעולם לא עמד במקרה רק שי"ל בורא, ומזה מבואר שזה א"ל להשמיע כלל, כי כל מי שרואה את הבריאה איך כולה נבראה בחכמה רבה, וכל אברי הבריאה קשורים יחד לתכלית כולל שהיא העמדת הבריאה בכלל, א"א כלל שימצא סכל שיחשוב שהעולם עמד במקרה כמ"ש מי לא ידע בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת, וז"ש במדרש למה נברא העולם בב' ולא בא"ף, מה ב' זה י"ל שני עוקצין אחד מלמעלה ואחד מלמטה, אחריו אומרים לב' מי בראך והוא מראה בעוקצו מלמעלה ואומר זה שלמעלה בראנו, ומה שמו והוא מראה בעוקצו של אחריו ואומר ה' שמו, שהשאלה הוא למה נברא בב' היינו בראשית ברא אלהים ולא בא' אלהים ברא בראשית, ומשיב שני תרוצים א) אומרים לב' מי בראך והוא מראה בעוקצו מלמעלה, ר"ל כשנראה הבריאה כבר נדע שי"ל בורא, שמן הבריאה בעצמה נשיג התשובה כי זה שלמעלה בראנו, וא"צ להקדים השם אל הפעל לדייק שלא עמד העולם במקרה, שמן מה שנברא נדע שיש אלהים, והתירוץ השני שא"א להשיג את הבורא מצד עצמו רק מצד מעשיו, וע"ז אמר ומה שמו והוא מראה בעוקצו של אחריו, שא"א להשיג שם אלהים רק ע"י הבריאה שהוא אחריו כמ"ש וראית את אחורי, לכן הקדים בראשית ברא ואח"כ אלהים, אמנם בימי תלמי שבין פלוסופי יון היה גם אפקורס שכחש מציאת ה' ותלה הוית העולם במקרה, וממשכו אחריו רבים כנודע, הוצרכו לשנות ולכתוב אלהים ברא בראשית, כי אז הוצרך להקדים השם אל הפעל לדייק שאלהים ברא ולא היה ע"צ הקרי וההזדמן:

(ג) **והארץ היתה תהו ובהו**. מבואר משפט הכתובים שהיה הבדל גדול בין השמים ובין הארץ, שהשמים נבראו יש מאין ביום הראשון ולא הוסיף בהם שום דבר לתקונם, כי הרקיע שנעשה

בשני

אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמָּיִם: ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי־אוֹר

ויהי

רש"י

אלהים מרחפת. כסא הכבוד עומד באויר צ ומרחף

על

שפתי חכמים

פסס ועוי"ל דהוכחתו הולול וכל הני עשרה מאמרות האמורות כאן משום דקודם לכן לא היה כך לכך הוצרך לומר יהיה דבר זה כגון בתחלה כתיב בראשית וכו' משמע שלא היה אלא הארץ לבד ולא היה על הארץ כלוחלק אמר אח"כ ויאמר אלהים תדשא הארץ וא"כ מה דכתיב ויאמר אלהים יהי אור נ"ל דקודם מאמר זה היה חשך וסיכא כתיב שהיה חשך ע"כ נ"ל מה שכתוב וחשך על פני תהום שהם המים שפירוש תהום בכ"מ מורה על המים ש"מ דהמים היה על הארץ וכן משמע מתוך פירש"י דויהי אור קאי על וחושך על פני תהום דלעיל פי' בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום וגו' ויאמר אלהים יהי אור ומדלא הביא הפסוק כולו או לא היה לו להביאו כלל משמע דקאי עליו כי אלו לא היה חושך על פניה לא גזר על האור: ת דקשה כיל"ע פסס ורוח מרחפת: צ דקשה דאי קאי על כסא הכבוד למה אמר מרחפת לא לכתוב אלא ורוח אלהים על המים

התורה והמצוה

בשמי הר באויר במקום העננים שהוא מתקוני הארץ, והמאורות שעשו ברביעי הם כבר נבראו יש מאין ביום הראשון ולא הוסיף בם דבר, רק מה שנתקבץ האור שהי' מפוזר במרחבי העולם והושם בכדור השמש, וגם זה היה לצורך הארץ כמו שיתבאר, לפי זה הי' בשמים בריאה לבד יש מאין, אבל בארץ נעשו תקונים בכל ששת ימי המעשה, אם במה שתקן התהו והבהו במה שנקוו המים ונעשה היבשה שזה נקרא יצירה שנתקן צורתה המתדבקת, אם מה שנעשה עליה צומח ובע"ח והאדם שבזה נגמר תקונו, שזה נקרא עשיה, וכמ"ש (ישעיה מה) כה אמר ה' בורא השמים הוא האלהים יוצר הארץ ועושה הוא כוננה לא תהו בראה לשבת יצרה, ר"ל שהשמים לא נוצרו ונעשו רק נבראו לבד, כי כמו שנבראו יש מאין כן נשארו ולא נוצר בהם צורה ולא נעשה בהם שום תקון, אבל בארץ מלבד הבריאה הראשונה שנבראה יש מאין יצר הארץ ע"י מאמר יקוו המים ואח"כ עשה ע"י מאמר תדשא הארץ דשא, ואח"כ כוננה וגמר בנינה ע"י יצירת ב"ח והאדם, ומזה מבואר כי לא תהו בראה שלא רצה שתשאר תהו ובהו שאז הי' די הבריאה לבד שאז היתה תהו ובהו, רק לשבת יצרה מה שיצר אותה בתיקונה בששת ימי המעשה היה לשבת שיהיה בה ישוב. וטעם ההבדל הזה בין השמים ובין הארץ, מפני שהעליונים קיימים באיש ואינם מקבלים לא השינוי ע"י מלאכה ולא ההפסד ע"י הטבע רק כמו שנבראו כן קיימים לעולם, לכן נשלם תקונם במאמר הראשון שנבראו מאין שאז נברא עצם הדבר, והעצם אינו מקבל שום שינוי והפסד, אמנם התחתונים שהם רק קיימים במין ולא יצויר בהם הויה רק ע"י ההעדר כי צריכים תמיד לפשוט צורה וללבוש צורה אחרת וזה יסוד קיום המיני אם היו נבראים תיכף בכל תיקוניהם במאמר הראשון לא היה אפשר שתפול בהם שינוי והעדר והפסד וכן לא הויה, כי עצם הדבר שנברא מאין לא ישתנה לעולם, וע"כ בצאתם מרחם האפס אל היש במאמר הראשון יצאו חסרים, ונשלם חסרונם בששת ימי המעשה שהיה יצירה יש מיש לא בריאה יש מאין, ובזה נשאר בהם תמיד האפשריות לשוב אל התהו ובהו ואל החסרון והעדר שנשאר כרוך בהם בצאתם מן האין, וז"ש בב"ר (פ"ב) והארץ היתה תהו אמר ר' ברכיה עד דהוא פגה אסיקית כוביה, הוא שהנביא עתיד להתנבאות עליה בסוף ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו ר"ל אחר שרצה ה' שיהי' אפשריות לארץ להזור אל החורבן והתהו בעת שירצה להענים, לכן לא נבראה שלמה במאמר הראשון רק היתה תהו ובהו, כי לולא היתה תהו ובהו בעת יצאה מן האין לא הי' אפשר שתהיה עוד תהו ובהו כי העצם לא ישתנה לעולם, והטעם שנבראו התחתונים בענין זה מפני שהם נבראו להיות בחיריים ותפשים במעשיהם ויכולים לבחר הטוב והרע, החיים והמות, המציאות וההעדר, ובהכרח שיברא חומר הארץ באופן שיקבל השינוי בין ע"י מעשה בני אדם כדי שתהי' להם בחירה, בין ע"י הטבע כדי שיהי' שכר ועונש לפי מעשיהם, משא"כ העליונים שאין להם בחירה א"כ שיצויר בהם שינוי והפסד לא ע"י מעשה ולא ע"י עונש ושכר, וכמ"ש במדרש והארץ היתה תהו אמרה העליונים והתחתונים נבראו בבת אחת העליונים זונים מזיו השכינה והתחתונים אם אינם יגעים אינם אוכלים (שהוא מה שהתחתונים יש"ל מעשה ועבודה ויגיעה) ועוד שם שאמרה העליונים חיים והתחתונים מתים (שהוא השינוי וההפסד הכרוך בה מצד הטבע ע"ד עונש), ולפ"ז כל מה שנברא בארץ במאמר הראשון שהם הד' יסודות שאלו מעורבים בערבוביא כמו שהי' לא ישתנה לעולם, כי הוא מאמר העצם והעצם לא ישתנה, וכל מה שנוצר ונעשה בתשעה מאמרות של ששת ימי המעשה יצויר בם השנוי וההפסד, בין ע"י מעשה בני אדם בין ע"י הטבע, וז"ש חז"ל בעשרה מאמרות נברא העולם, והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא להפרע מן הרשעים שמאבדים את העולם שנברא בעשרה מאמרות וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימים את העולם שנברא בעשרה מאמרות, ומובן בהנ"ל שאם היה הכל נברא במאמר הראשון לא הי' אפשר לא איבוד ע"י הרשעים ולא קיום ע"י הצדיקים, וכן לא עונש לרשעים ולא שכר לצדיקים, כי אז לא היה באפשרות שום שינוי לא לקלקול ולא לקיום, לא ע"י מעשה בני אדם ולא ע"י הטבע לא לטוב ולרע ולא לשכר ולעונש, כי העצם לא ישתנה לעולם, אבל ע"י שנבראו חסרים ונשלמו בתשעה מאמרות שהיו יש מיש שכל שהשלמה הי' ע"י כח ההעדר שנמצא בהיולי לפשוט צורה וללבוש צורה חדשה. וכן פשט האויר המעורב עם

כמים.

עַל אַפֵּי מַיָּא: ג וַאֲמַר יְיָ יְהֵי נְהוֹרָא וַהֲוָה נְהוֹרָא:

הרזא

השאלות

(ג-ה) מה היה האור שנברא ביום הראשון אם הם המאורות

התורה והמצוה

המים צורתו ונעשה הרקיע והדומם פשט צורה ולבש צורה וכן כולם, ויתן בכח שבעם לפעול ענינים בין ע"י מעשה בני אדם בין ע"י הטבע, ויאיר הבהירה והשכל והעונש:

ועפ"ז יבוא אל הבאור, ספר שהארץ בצאתה מן האין אל הישות יצאה חסרה, והיתה תהו ובהו, אולם מה הם התהו והבהו פי' הרמב"ן ורוב הקדמונים שתהו הוא החומר ההיולי ובהו הוא הצורה שבהויות שהחומר ההיולי קשה הציור נקרא תהו שתוהים עליו ואינם יודעים מהותו, והצורה נקראת בו הוא, שע"י נודע מהותו, וכ"כ בס' הבהיר תוהו דבר המתהא בני אדם, בהו דבר שיש בו ממש בו הוא, וכבר הביא הרמב"ן והרי"א סיוע לזה ממ"ש עוד בס' הנ"ל עשה תהו ושם מקומו ברע, עשה בהו ושם מקומו בשלום דכתיב עושה שלום ובורא רע, כיצד רע מתהו ושלום מבהו, ולא ידעתי איך יפרשו מ"ש ונטה עליה קו תהו ואבני בהו, ודברי ס' הבהיר הי' יותר טוב לפרש שמפרש תהו על כח ההעדר הכרוך בחומר ובהו על הצורה שלובשת לפי שעה שצורה זאת ג"כ מגלותה חלוף אחר שאחתו מנגדה, וכן משמע בס' יצירה, ועשה מתהו ממש ויעשה מאינו ישנו שהוא מבואר על ההעדר וההויה, אולם ע"ד הפשט הפסוק העיקר כדעת אונקלוס, שפי' צדיא וריקניא. וההבדל בין תהו ובהו, כי כל גשם יוסקף בו שני ענינים, א' חיצוני מתודד משולש או מרובע, ב' בנין גופו בפנימיותו, דך או קשה נוזלי או מוצק וכדומה, ואם אין בו ממש בחיצוניותו נקרא תהו שתהו הוא ריע של אין ואפס, מאפס ותהו נחשבו לו, הנותן רוזנים לאין שופטי ארץ כתהו עשה, ואם בנין גופו בפנימיותו נלמות ולא סדרים נקרא בהו, וע"ז אמר ונטה עליה קו תהו ואבני בהו, כי הבנאי נוטה הקו להגביל חיצונית הבנין, והאבנים הם מיסדים פנימית הבנין, לעומת זה אמר שהקו יהיה תהו והאבנים יהיו בהו, ור"ל שמלבד היסודות שמהם נבנית הארץ שהם עפר מים רוח, היו מעורבים זה בזה ולא נפרדו עדיין זה מזה, בענין שיסוד המים שהוא היסוד האמצעי בין יסוד העפר שתחתיו ובין יסוד הרוח שעליו היה מעורב בתחתיתו עם יסוד העפר שתחתיו, ובעליונותיו היה מעורב עם יסוד הרוח שעליו, וא"כ היתה הארץ (שכולל כל הג' יסודות) חסרה בין בחיצוניותה שהי' תערובת מים ורוח וזה נקרא תהו, בין בפנימותה הי' תערובת עפר ומים וזה נקרא בהו, וכן אמרו בחגיגה תהו זה קו ירוק שמקיף את העולם שממנו יוצא חושך (הוא היקף סביבות הכדור שהי' איד מימי אוירי כעבים וענגים שמוציא חשכת מים עבי שחקים) בהו אלו אבנים מפולמות שמהם יוצאים מים (מפולמות כמו דגים מפולמים אבנים מפולמות שפי' הערוך לחות שהאבנים של יסוד העפר היו לחות ומעורבות ביסוד המים), ומפרש תחלה מה הי' הבהו, שהי' **חשך על פני תהום** שהוא המגולה הסמוכה להעפר שבקרקע הים, ור"ל שהמים בתחתיתם שהיו קרובים לתהום שהוא יסוד העפר היו מעורבים עם העפר עד שהיה חשך, ר"ל שגם אחרי שיהיה האור לא יוכלו ניצוצי האור לעבור שם כמו שעוברים דרך יסוד האויר והמים, כי המים המעורבים בעפר הם עכורים ומונעים ניצוצי האור מעבור בתוכם וכן אמר בזהר שחשך פה הוא יסוד העפר, וכנגד תהו מפרש **ורוח אלהים מרחפת על פני המים**, שיסוד המים למעלה הי' מעורב ביסוד הרוח עד שהי' כקיטור וכענן שהוא תערובת אויר ומים, ויסוד הרוח הי' מרחף על פני המים, וכמ"ש במדרש מרחפת כיונה על הקן נוגעת ואינה נוגעת, שהיו המים אידיים והאויר שוכן בם שהאויר דרכו להתפשט, והמים האידיים נוגעים ואינם נוגעים, (ומה שהקשה על הרמב"ם שכתב במורה ח"א פ"י שרוח אלהים הייעו יסוד האויר, שרוח שבתנ"ך בא תמיד על רוח הנושב ולא בא בשום מקום על יסוד האויר והאריך להפליא על הרמב"ם בזה אינה קושיא כלל, כי נמצא בכ"מ שקורא יסוד האויר בשם רוח כמו במשלי למ"ד, שחשב הד"י מי עלה שמים מי אסף רוח מי צרר מים מי הקים כל אפסי ארץ, קרא להאויר בשם רוח, וכן (איוב כ"ח כ"ה) לעשות לרוח משקל, וישעיה (מ"ס י"ב) מי תכן את רוח ה' שפי' יסוד הרוח, שגם חשב ג"כ הד"י כמ"ש בפי' שם, וכן בראש קהלת חשב הד"י, ואמר סובב הולך הרוח על יסוד האויר, ועקר שם רוח יונח על יסוד האויר ונקרא כן בעת שנח ובעת שנושב ובפרט שבב"ר (פ"ב) מרחפת וכו' ר' חגי בשם רבי פדת בריה כרותה למים שאפי' בשעת שרב רוחו שייפא, פי' הרוח נושבת על פני המים, וא"כ רוח מרחפת פי' רוח נושבת) ולא הזכיר פה יסוד האש. מזה מבואר כמו שהסכימו כל החוקרים האחרונים שאין ממש במה שהאמינו מקצת הראשונים שעל יסוד הרוח יש יסוד אש, ויסוד האש אצלנו נמצא בניצוצי האור המתפשטים מן השמש שיש בם שני יסודות האור והחום, ואז לא הי' נמצא לא האור ולא החום הנקשר עמו (וגם שכבר נמצא יסוד האש שהוא גנוז גם ביסוד האויר כנודע מן העלעקטרי, וגם ביסוד המים שמורכב משני יסודות אויריים, ויסוד המימי כשנפרד לבדנה הוא אש בוער ומתלקח, וכן טמון ביסוד העפר בצורי החלמיש והברזל) אבל יסוד האש המפוזר בכתבי הבריאה עם האור לא נברא עדיין ולתקן כל אלה החסרונות בא מאמר יהי אור לתקן יסוד האש ולהאיר החושך, מאמר יהי רקיע לתקן יסוד הרוח וערובו עם המים, ומאמר יקוו המים לתקן יסוד המים המעורב עם העפר:

(ג) ויאמר אלהים יהי אור. כבר באריתי בברכת הראשונה שברא ה' את השמים נבראו כל **רבבות** הכדורים

וַֽיְהִי־אֽוֹר׃ ד וַיַּ֧רְא אֱלֹהִ֛ים אֶת־הָא֖וֹר כִּי־ט֑וֹב וַיַּבְדֵּ֣ל אֱלֹהִ֔ים בֵּ֥ין

בעל הטורים

(ד) את האור. בגימ' בתורה ועולה מנין תרי"ג: את האור כי טוב. ס"ת ברית. וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. מכאן

שפתי חכמים

או קשה מפני מה נקרא כסא הכבוד רוח אלהים: ק וסי' ורוח אלהים שהוא כסא הכבוד מרחפת כמאמרו ורוח פיו של הקב"ה: ר דלפי פשוטו של מקרא משמע דבתחלה היו מעורבין יחד דלשון הבדלה שייך בדבר המעורב יחד וזה א"א כיון שיש אור אין חושך דאור

רש"י

על פני המים ברוח פיו של הקב"ה ק ובמאמרו כיונה המרחפת על הקן אקובטי"ר בלע"ז (בריטען): (ד) וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה ר ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו

השאלות

המאורות הלא נבראו ברביעי. ולמה קראם פה אור ושם מאורות, ולמה אמר יהי אור ולא אמר ויהי כן כמו בכ"מ, ולמה אמר וירא אלהים את האור כי טוב ולא אמר סתם וירא אלהים כי טוב כמו בכל מ"ב. ומה היה ההבדלה בין האור ובין החשך, הלא האור מובדל מן החשך מצד טבעו שזה הויה וזה העדר, ומה הי' הקריאה לאור יום הלא האור נמצא במרחבי העולם ביום ובלילה, ולמה אמר ויהי ערב ויהי בקר, והלא ביום הראשון היה הבקר תחלה, ולמה אמר יום אחד ולא יום ראשון:

התורה והמצוה

הכדורים הגדולים המאהלים במרחבי עולם השמים ברבוי מופלג ובמרחק מבהיל כל חכמי לב, ונתנו כ"א במקומו הקבוע לו בחכמת צור עולמים, ויסיבו תיכף במערכתם על מעגליהם, והנה כל הכדורים הגדולים הנקראים כוכבים השייכים לגבול הכדור הגדול מכולם הנקרא בשם שמש (כי אין לנו עסק עתה בהמון רבבות שמשות שנגלו לעין החוכנים בימים האחרונים שרחוקים מעולם שלנו והמה ממלכות בפ"ע אין להם עסק עם ממלכת השמים המושלת על ארצנו) כולם כדורים אפלים וחשוכים ככדור הארץ שלנו, רק השמש לבדו הוא מלא אורה ומפיק זהרו על כל הכוכבים, ומבואר מעדות התורה שבעת נברא הכדור הגדול הזה השמש, היה גם הוא חושך ולא אור, מזה מבואר שעצמות חמרו אינו אור רק דבר אחר נעלם מאתנו, והאור לא ניתן בו עד יום רביעי, ואחר שנבראו השמים והארץ והיה חשך בכל רחבי הבריאה, ברא ה' חומר האור בלתי נתלה בדבר מאיר או בכדור השמש, רק ניצוצי אור התפשטו בכל מרחבי הבריאה בלתי מושפע מגשם מאיר, שזה ההבדל בין אור ובין מאור, שמאור הוא הגשם שבו ישכון האור והוא הנרתק אליו, ואור יציין ניצוצי האורה בעצמם, והנה באיכות האור המגיע לנו מהשמש נחלקו בו החוקרים ויש ביניהם שני שטות, א) שטת הנזילה, אלה אומרים שניצוצי האור נוזלים מן השמש וממלאים כל מרחבי מהלכתה, ב) שטת ההרעדה, אלה אומרים שניצוצי האור המה מפוזרים בכח בכל מרחבי עולם השמים, רק שאינם מתעוררים להתגלות עד שיעוררם גשם אחד שיש לו הסגולה להרעידם ולעוררם, וסגולה זו יש לכדור השמש, שהוא בפ"ע אין בו שום אור רק שיש בו הכח להרעיד כל ניצוצי האור המפוזרים בעולם ולהוציא אותם מן ההעלם אל הגלוי, ועתה להמחזיקים בשטת הנזילה נאמר שאז התחדש נזילת ניצוצי אור בכל מרחבי הבריאה בלא כדור השמש שעדן לא הושם בו חומר האור עד יום רביעי ולא אל אור מאליו, ולהמחזיקים בשטת ההרעדה נאמר שאז לא היה עוד להשמש כח זה להרעיד ניצוצי אור רק ה' אמר והיה האור משוא בכל הבריאה ולא היה בכח ובהעלם עד שיצטרך מעורר ומרעיד כי היה מלא רעדה והתעורר מעצמו עפ"י פקודת יוצרו, ובב"ר (פ"ג) ר"ש בן יהוצדק שאל לרשב"נ מהיכן נבראת האורה, א"ל מלמד שנתעטף בה הקב"ה כשלמה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו, אמרה לו בלחישה א"ל מקרא מלא הוא עוטה אור כשלמה ואת אמרת לי בלחישה א"ל כשם שמעטיה בלחישה כך אמרתיה לך בלחישה! הנה השאלה מהיכן נבראת האורה נכונה מאד, שכבר ביאר[נו] שבריאה יש מאין לא היה רק במאמר של בראשית, אבל ביתר המאמרות היה בריאה יש מיש, שלא יתכן מלת ויאמר רק אל אחר כמ"ש מנמוקי הרד"ק, וכל בריאה יש מיש אמר ה' אל החומר הנמצא שיפשט צורתו הקודמת וילבש צורה אחרת, כמו מ"ש לארץ תדשא דשא היינו שתפשט צורת הדומם ותלבש צורת הצומח, אבל האור שלא נתהוה מאיזה גשם ובע"כ נתהוה יש מאין, וזה א"א, ואל מי אמר ה' יהי אור אחל ההין לא יצדק האמירה:

ובאה התשובה מלמד שנתעטף הקב"ה כשלמה, ותבין עפ"י המבואר כי האור המוחלט והעצם הנשגב ית' נקרא בכתבי הקודש בשם אור, באורך נראה אור, ה' אורי, והיה אור ישראל לאש וכדומה ונקרא בדברי המקובלים אור קדמון אור לא אור מאלה, וגבוה מעל גבוה יאמרו אור אין סוף, וכבר הביא הרי"ש בס' פקודי דברי אפלטון בס' העצמיים העליונים שכתב העלה הראשונה נלאו כל הלשונות מלספרה בעטר אחדותה שהוא למעלה מכל אחדות, אולם יסופרו כל העלות אשר אורן מאור העלה הראשונה, שהיא מאיר בל לה והיא בעצמה לא תאיר מאור אחר לפי שהוא האור הגמור והמוחלט אשר אין למעלה ממנו אור, ובספר האורות האלהיות כתב כאשר ידעת שהאורות יש להם סדר ומדרגה, דע כי הם לא השתלשלו לבלי תכלית אבל יעלו אל מבוע ראשון הוא אור נמנעו לא יבואהו עור מזולתו, רק הוא מקור האור המאיר

מבלעית

ד וחזא יי ית נהורא ארי טב ואפריש יי בין נהורא ובין חשוכא:

וקרא

התורה והמצוה

שפלותו ומאיר לזולתו, וכן שם האור יותר אמתי וממנו יורד האור לזולתו, והתבאר בחכמת האמת כי אורות השכליים השתלשלו ע"י לבושים ומסכים רבים מהשכל העליון ומהאור הקדמון והאור ההוא התפשט ע"י מסכים רבים ואספקלריות שונות לבושים וחלונות עד שהתגשם האור ההוא בגילוי השמש והכוכבים שהוא במדרגה השפלה בכל האורות כי אור השכל שלם ממנו ואור המלאכים יותר שלם מזה וכן יעלה מעלה על מעלה לפי קורבת מקבל האור אל מקורו ולפי התמעט הלבושים והמסכים (ועמ"ש בפי' תהלים על פתח באורך נראה אור) לפ"ז האור הנברא ביום הראשון היה השפעת אורו הגדול אשר האציל מכבודו והלבישו בלבוש עב ועק למען יתמעט ויתעבה עד יקרא בשם אור, ועד שיהי' ראוי אחר ההתלבשות שיתלבש ויתמעט שנית להיות אור גשמי כאור השמש והירח והכוכבים, והיה בין אור הזה ובין אור השמש שלשה הבדלים. א) שהוא היה ראשית ההשתלשלות מן אור השכליים עד שלא היה בינו ובין אור השכליים רק מסך אחד, וע"ז אמר נתעטף כשלמה, שהשלמה דבוק לגוף הלובש ואינו רחוק ממנו, שהגם שסכך בעד האור והעלימו מאד כפי ההבדל שיש בין אור הזורח דרך החלון ובין אור הזורח דרך נקבי השלמה בכ"ז היה אור יקרות מפני שקרובה אל השכליים והיה מצד א' אור מוחש ומצד אחד אור שכלי, כמ"ש חז"ל שהי' צופה בו מסוף העולם ועד סופו, שזה מצד הפונה אל שרשו בעולם השכליים, משא"כ אחר שהושם בנרתק כדור השמש נתרחק משרשו השכלי ונעשה אור מוגשם ושפל בערכו. ב) שאור הנברא ביום א' לא היה לו מקום מיוחד כי מלא כל חלל העולם, אבל אור השמש ניתן לו מקום מיוחד בכדור השמש. ג) שהאור הנברא הקיף בפעם אחד כל כדור הארץ סביב סביב ולא היה כמו השמש אשר בו יומם ולילה לא ישבתו ר"ל שתמיד ימצא על חצי כדור הארץ יום ועל חציו השני לילה, אבל אז בעת שהיה יום היה יום בכל סביבות הכדור כי האור הקיף את כל הכדור סביב, וע"ז אמר שהבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו, וע"ז אמר עוטה אור כשלמה, ר"ל עוטה היינו שעטה סביב סביב הכדור, ומ"ש אור ולא מאור מפני שלא נאחז בנרתק ובכדור כמו שהי' אח"כ שנקרא מאור, ומ"ש כשלמה היינו שהיה השתלשלות ראשון מן אור השכליים (ומ"ש במדרש שאמרה לו בלחישה כי התלבשות הזה שלבש אור כשלמה למדו העקרי עומד במקום גבוה מאד, שתחלה היה העטוף הזה בעולמות העליונים המכוסים והנעלמים, וכן ירד האור ממדרגה למדרגה עד העטוף האחרון באור עולם העשיה, ונאמרו הדברים בלחש מצד ענינם הנעלם בעולמות הנעלמים, והוא א"ל מקרא מלא הוא כי העטוף האחרון שהי' להוציא האור בעולם התחתון אינו מדברים שצריך להעלימם כי מפורש הוא בכתוב) וז"ש ויאמר אלהים יהי אור, שצוה שיתלבש האור העליון ויתעטף במסך עד שיתגשם להיות אור מוחש, ולפ"ז לא הי' בריאה יש מאין רק יש מיש אור מוחש מן אור שכלי, שנקרא ג"כ אור ויתיחס עמו:

ויהי אור אמר במדרש אור שכבר היה, והוא מובן במ"ש שהאור הזה לא נברא יש מאין, רק הוא אור הקדמון שממנו נאצל האור הזה רק שנתלבש ונתעטף עד שיהי' אור מוחש ונתפס במקום כפי הראוי לעולם הגשמי, וע"ז לא אמר ויהי כן כמ"ש בכל מעשה בראשית כי לא התהוה דבר חדש רק שהוא במקום הזה האור בעצמו שכבר היה, ודעת חז"ל שלכן לא אמר ויהי כן, מפני שאור הזה לא נתקיים רק עד יום רביעי ואח"כ נגנז, כי היה קרוב לשרשו שבא מאור השכליים והיי מצד אחד אור מוחש ומצד אחד אור שכלי שבו יהנום לעת"ל כמ"ש קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח, וע"כ אמרו שראה הקב"ה שיהיו רשעים בעולם וגנזו לצדיקים לעת"ל, שאור זה השכלי והרוחני לא יסבלוהו בעלי חומר השקועים בהבלי העוה"ז ותאוותיו, כמו שלא יסבול העטלף את אור השמש, ואמר שמואל אין גיהנם לעת"ל אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתקה צדיקים מתרפאים בה ורשעים נדונים בה, שנאמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה וכו', ור"ל כמו שבאור המוחש הגשמי נמצא בו ההארה והשרפה, ומבואר שהגם שההארה הוא כולו טוב ומועיל בכל ההויות נמצא עמו כפי המקבלים גם השרפה שהוא הרע וההפסד, כן יחשו כמוזים לאור הנעלם שני פעולות אלה שהוא אור ומאיר משפיע הטוב והחסד ויגיע ממנו כפי המתפש גם השרפה והכליון לרשעים, כמ"ש והיה אור ישראל לאש כמ"ש בפירושי שם, ובזה ימלין שאור אלהי הרוחני שהאיר בראשית ימי הבריאה ונגנז אח"כ בנרתק שהוא השמש שהיה לו נרתק ומסך להעלימו עד שנעשה אור גשמי, אז יתפשט מן הנרתק ויתגלה כמו שהיה קודם התלבשו בשמש, ואז הצדיקים שגבר בם הרוחניות יתעדנו בו באור השכלי שיאיר לנפשות המשכילים שכל טוב והרשעים ידונו בו בכח השרפה שבו שיהיו אפר ומאכולת אש, וז"ש במדרש שוח"ט אמר הקב"ה אני אמרתי יהי כן והרשעים אומרים לא כן חייכם על כן לא יקומו רשעים במשפט, ר"ל שהקב"ה רצה שאור הגנוז יתקיים וישמש תמיד ואז לא היה כותב ויהי אור רק ויהי כן שמורה על הקיום, וז"ש אני אמרתי יהי כן, אבל ע"י שראה מעשי הרשעים הוכרח לגנוז האור ולא כתב ויהי כן, וז"ש והרשעים אומרים לא כן וע"ז יהיו נדונים באור הזה לעתיד לבא, כמ"ש שהרשעים נדונים בה, שאם היה האור מתמיד במציאות היו יכולים לסבלו, וז"ש על כן לא יקומו רשעים במשפט:

(ד) וירא אלהים את האור כי טוב. בכ"מ אמר סתם וירא אלהים כי טוב, ור"ל אף שהיה הויה מתחדשת מיש ליש שלא יצויר שתהיה הויה חדשה רק על ידי חורבן הצורה הראשונה, ע"ד הקב"ה

כיו

בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ׃ ה וַיִּקְרָא אֱלֹהִים׀ לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד׃ פ ו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם וִיהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם

בעל הטורים

אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו. כמנין ויבדל מבדילין בכוס במוצאי שבתות:

שפתי חכמים

האור והחשך אינם אלא קנין והעדר וא"א היצורים יחד בעת מן העתים (נח"י) דקשה דאיך אפשר לפרש שקבע לזה תחומו ביום וגו' והלא לא נעשה ההבדלה עד יום ד' דכתיב ביה להבדיל בין היום ובין הלילה לכך צריכין אנו לדברי אגדה: ש לצדיק שהוא טוב לכך ויבדל ר"ל כדי שיהיה הפרש בין הצדיק שהוא אור ובין הרשע שהוא חשך: ת ר"ל במדינה זו יש אור ובמדינה זו יש חשך או ר"ל לפי שעות כגון שעה אחת יום וב' שעות לילה ואח"כ להיפך היינו ערבוביא אבל אין לפרש בפעם אחת ממש זה א"א כדפרישית לעיל ואח"כ יהיה פי' ויבדל הבדיל זמנם לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה: א והא דכתיב לקמן גבי ד' נהרות שם האחד פישון אע"פ דכתיב בתר הכי שני שלישי כו' י"ל דאי כתב ראשון היה עולה על הדעת דמה שנאמר משם יפרד והיה לד' ראשים לא שנתפרדו במקום אחד לד' ראשים אלא הפירוד הוא בזה אחר זה בד' מקומות מחולקות ד"מ מתחלה נפרד נהר אחד ואח"כ בכמה פרסאות נהר שני וכן שלישי וכן רביעי ע"ד זה ולהכי נאמר אחד ולא ראשון להוציא מן הטעות ולומר שכלם במקום אחד מתפרדים ולא זה אחר זה ויהיה שני שלישי במעלה ולא במקום: ב דקשה הלא כבר ברא שמים ואע"ג דרש"י פי' לעיל לפי פשוטו בראשית ברא דמשמע דעדיין לא נברא שמים לאו למימרא דלא ברא ביום ראשון אלא ה"ק בתחלת בריאת וכו' ובאמת בריאת שמים וארץ היה ביום ראשון: ג פירוש שהיו רפויין: ד פירוש שהיו מתמיהין ונתחזקו: ה לאו למימרא דוקא הוא מדכתיב בתוך המים שהוא ל' אמצע

רש"י

והבדילו לצדיקים ש לעתיד לבא. ולפי פשוטו כך פרשהו ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשים בערבוביא ת וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה: (ה) יום אחד. לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון א כמ"ש בשאר הימים שני שלישי רביעי. למה כתב אחד לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכים עד יום שני כך מפורש בב"ר: (ו) יהי רקיע. ב יתחזק הרקיע שאע"פ שנבראו שמים ביום א' עדיין לחים היו וקרשו בשני מגערת הקב"ה באמרו יהי רקיע. וזש"ה (איוב כו) עמודי שמים ג ירופפו כל יום ראשון ובשני ד יתמהו מגערתו כאדם שמשתומם ועומד מגערת המאיים עליו: בתוך המים. באמצע המים ה שיש הפרש בין מים העליונים

התורה והמצוה

היה בונה עולמות ומחריבן, וההעדר הוא רע, בכ"ז אחר שהיה ההעדר לצורך ההויה ועי"כ שתעלה הבריאה למעלה יותר גדולה אמר שראה אלהים כי טוב, למשל בעת שהזרע מונח בארץ דשא שאז יעדר צורת הדומם ויעשה ממנו צמח ראה ה' שאין זה רע וההעדר רק טוב והויה שלמה ומעולה יותר, אבל באור שלא היה העלאת מדרגה כי האור הקודם היה מעולה יותר ממה שהיה בירדתו למטה, שנתגשם ונתעבה וירד ממעלתו הקודמת לא יכול לאמר שם שראה כי טוב כי המציאות הראשון לא הוטב בזה, לכן אמר שראה את האור לפי מה שהוא עתה כי טוב לצורך העולם השפל שא"א להתקיים פה באופן אחר: ויבדל אלהים בין האור ובין החשך מודיע בזה שני ענינים א] שלא היה אז כמו שהוא עתה שהאור והחשך מגרשים ושוכנים זא"ז ורודפים זה את זה בכל סביבות הכדור שבכל רגע יגלגל אור מפני חשך במקומות השקיעה וחשך מפני אור במקומות הזריחה עד שיום ולילה לא ישבותו, ר"ל שתמיד יהיה בחצי הכדור יום ובחצי כדור שכנגדו לילה זה רק עתה שהאור זורח מכדור השמש, שכדור הארץ יעשה צל לעומתו ויחשיך אל עבר אחוריו אבל אז שהיה האור בלא נרתק, היה נמצא בכל סביבות הכדור י"ב שעות והיה אור, ואחר י"ב שעות נסתלק בכל סביבות הכדור והיה חשך, וא"כ היה הבדל זמני בין האור ובין החשך, שבי"ב שעות היום לא נמצא חשך במציאות בשום מקום, ובי"ב שעות הלילה לא נמצא אור, זאת שנית, כי אחר שנתלו המאורות ביום ד' לא יתהוה יום ולילה פתאום רק קודם שיבא הלילה יהיה ערב ולפני היום יהיה בקר, שהוא האור המתנוצץ מן השמש דרך האדים העולים מן הארץ לפני הזריחה ואחר השקיעה, אבל ביום הראשון שהאיר האור י"ב שעות כל סביבות הכדור ונסתלק י"ב שעות והיה אפשר שיאיר ויחשיך פתאום בלא הדרגה, אבל התורה אמרה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, מבואר שחוץ מה שהיה לילה ויום היה גם ערב ובקר, שהוא אור השפיס הנמצא בעת הזריחה והשקיעה, ושקיעת האור וכן זריחתו היה בהדרגה שלא נסתלק בפעם א' רק לאט לאט וכן לא זרח בפעם א' ובזה היה הבדל בין אור והחשך כי הערב והבקר שהם השפיס הבדילו ביניהם שלא פגשו האור והחשך זא"ז יחד, כי רצה שהאור הזה ינהג תוקף המנהג שינהג האור לעתיד אחרי שיהיו מאורות ברקיע השמים:

(ה) ויקרא אלהים לאור יום. אחר שהאור ההוא היה הכנה שיתהוו ממנו המאורות ביום ד', היה ראוי שידמה ענינו בכל פרטיו כמו שינהג אחרי תלית המאורות, וראוי שהיה בו שינוי גדול מן המהלוכים

ה וּקְרָא יְיָ לִנְהוֹרָא יְמָמָא וְלַחֲשׁוֹכָא קְרָא לֵילְיָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹמָא חַד: ו וַאֲמַר יְיָ יְהֵי רְקִיעָא בִּמְצִיעוּת מַיָּא וִיהֵי מַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא לְמַיָּא:

ועבד

השאלות

(ו-ח) מהו הרקיע שנברא ביום השני והלא השמים נבראו ביום הראשון והמאורות ברביעי ואיזה רקיע נעשה בשני. והרי"א הביא בזה חמש שטות והוא תוסיף השטה הששית וכולם לא ישביעו נפש שוקקה.

התורה והמצוה

תהלוכות המאורות, שאחרי תלית המאורות יהיה תמיד יום ולילה, ר"ל שיהיה יום בחצי הכדור ובחציו שכנגדו יהיה לילה, והיה ראוי שיהי' כן גם ביום הראשון שהאור הנברא ימצא רק בחצי הכדור ויסובב את הכדור סביב סביב בכ"ד שעות כדרך שעושה השמש הנתלה ממנו, ומדוע היה השינוי הזה שהיה י"ב שעות האור והיום בכל סביבות הכדור וי"ב שעות היו סביבות הכדור חשך ולילה, באר הכתוב שהיה זה מפני שתכלית שמוש האור והחשך היה כדי שיתהוה מהם היום והלילה וסדר הזמנים, ובהסתכל על הסבוב כמו שהוא עתה לא יצדק יום ולילה כלל, כי בעת שאנו אומרים שהוא יום הוא רק למראה עינינו כי בעת הזאת יאמרו השוכנים תחת כפות רגלינו שהוא לילה, ואצל ה' המביט משמים לארץ לא נמצא בארץ יום ולילה כי ימצא תמיד שבצד א' הוא יום ובצד השני הוא לילה, לכן בעת שקבע האור והחשך בראשונה גבל י"ב שעות מיוחדים שישמש רק היום, וי"ב שעות שישמש רק הלילה, ובזה נשאר חק קבוע ליום ולילה, וז"ש שעי"כ קרא אלהים לאור יום שעקר תכלית האור ושמו העצמי שהוא עצמותו הוא היום, ועקר תכלית החשך הוא הלילה, וז"ש במדרש (פ"ג) ויבדל אלהים ר"י ור"ל אמרו הבדלה ממש משל לשני אסטרולוגין שהיו מדיינים זה עם זה זה אמר ביום אני שולט וזה אמר ביום אני שולט קרא המלך לאחד ואמר יום יהי' תחומך ולהשני אמר לילה יהי' תחומך, ז"ש הכתוב המימיך צוית בקר ידעת שחר מקומו, ור"ל שאחר שעתה שני אסטרולוגין האלה שהם האור והחשך מדיינים זה עם זה ורודפים זא"ז, וכ"א נמצא לו שליטה ביום ובלילה בכל סביבות הכדור, לכן בעת הבריאה בג' ימים הראשונים גבל לכ"א זמן מיוחד שהאור ישלט י"ב שעות ויהי' בכ"מ יום וי"ב שעות ישלט החשך ויהי' בכ"מ לילה, וז"ש ה' לאיוב המימיך צוית בקר כי בימיך אין בקר ואין שחר במציאות כי הבקר והשחר יעתק בכל רגע את מקומו בחלק מן הכדור ולא תדע מקום השחר איה הוא, ורק אני הודעתי מקומו בעת הבריאה שאז היה לו מקום מיוחד: **ויהי ערב ויהי בקר** הרי"א כתב שלכן היה ערב תחלה כי מעת שברא את השמים והארץ עד שאמר יהי אור נמשך י"ב שעות שהיה חשך ולילה, ואחר י"ב שעות אמר יהי אור והי' בקר, ואינו נכון דהא אמר ויהי ערב והחשך ששמש קודם בריאת האור לא יקרא ערב רק לילה, כי ערב מציין זמן השקיעה כנ"ל, ולכן טוב יותר מ"ש בכוזרי, שכשאמר ה' יהי אור נהיה אור ונשקע תיכף ושקיעה זו קרא ערב, ואחר י"ב שעות זרח והי' בקר, וזה עשה כדי שיהי' ערב ובקר שהוא יום שלם, ובזה מבואר מה שאמר יום אחד לא יום ראשון שהוא טעם למה ששקע האור תכף כדי שיהי' יום אחד, שיום בלא לילה לפניו אינו יום אחד רק חצי יום, ולי יש בזה עוד טעם אחר, שכבר בארנו שהי' הבריאה בששת ימי המעשה יש מיש, שהוא ע"י שהחומר פשט צורה ולבש צורה אחרת, שאם היה יש מאין היה כל דבר נשאר לעולם על מתכונתו ולא הי' נמצא ההויה והפסד, רק ע"י שנבראה יש מיש הי' כל ההויה ע"י העדר צורה הקודמת נשאר בכל הדברים טבע ההויה והפסד, כי יש לכל דבר אפשריות לשוב אל הצורה הראשונה, וזה לא יצדק באור, שהאור לא נבראת ע"י העדר החשך רק היה השתלשלות מהאור הנעלם כמ"ש ויהי אור שכבר היה וא"כ איך יהיה אפשריות שיהי' החשך שהי' ראוי שישאר האור לעולם אחר שלא נעשה ע"י העדר, לכן בעת שאמר יהי אור והופיע האור ברגע זו סלקו מיד כדי שישאר בו טבע זאת לבא ולסור (ועי' מה שכתבתי בפי' ישעי' סי' מ"ה בפסוק יוצר אור ובורא חשך) ודברים האלה יש להם שורש במקום גבוה שכן הי' גם באורות העליונים, כמ"ש האריז"ל בע"ח בשער מפי ולא מפי, וז"ש בב"ר ויהי ערב מלמד שהיה סדר זמנים קודם לכן, ר' אבהו אמר מלמד שהי' הקב"ה בונה עולמות ומחריבן ואמר דין הניין לי ודין לא הניין לי, וזה כשני הטעמים שכתבתי תחלה אמר שלכן הי' ערב תחלה כדי שימצא סדר זמנים קודם תלית המאורות שאם היה נשאר האור י"ב שעות הי' חצי יום ולא הי' יכול לחשב הזמנים יום אחד יום שני אחר שיום הראשון לא הי' שלם ור' אבהו אמר כטעם שכתבתי מפני שבכל ימי הבריאה לא היה שום הויה רק ע"י חורבן הויה הראשונה, שע"י חורבן צורה הראשונה נבנה הצורה השני' שזה המליץ במה שאמר שהי' בונה עולמות ומחריבם כאלו הראשון לא הניא לי', כי בכל בנין חדש עלתה הבריאה למדרגה יותר גדולה, והיה צריך שימצא חורבן זה גם באור, שיהי' לו אפשריות לסור שיבא החשך במקומו, וע"כ סלק אותו תיכף שזרח ושקע בעתו כדי שישאר גם בו טבע ההעדר, אמנם למה ברא ה' את האור קודם לכל הנעשה בששת הימים, כתבו המפרשים שהי' צריך לשער בו הימים והלילות, ואין זה מספיק שא"כ הי' לו לתלות המאורות תיכף, והתשובה ע"ז תמצא במאמר הבא:

(ו) **ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים** נמהות הרקיע הזה נבוכו בו המפרשים, והרי"א הביא חמש שטות. א) שהוא גלגל העליון המקיף בכל. ב) שהוא כללות הגרמיים השמימיים. ג) שהוא שטח הקבוצי שבגלגל הלבנה. ד) שהוא גוף כדורי חזק שנעשה בתוך יסוד המים והוא קבוע ממולא בחלל העולם,

דעתו

ואחר שאמר ויהי מבדיל בין מים למים די בשיאמר ויהי כן, ולמה הוסיף ויבדל בין המים ובין המים שהוא ללא צורך, ולמה אמר תחלה בין מים למים בלמ"ד ואח"ז אמר בין המים ובין המים, מי הם המים אשר מעל לרקיע שלא נודע לנו מהותם, למה לא נאמר ביום השני כי טוב, ומז"ש ויעש אלהים את הרקיע שבן זומא הרעיש ע"ז את העולם, ודי כשיאמר ויהי כן לבד, וכן אמר ויעש גבי מאורות וגבי חית הארץ וכל אלה צריך טעם, וכן לשון יהי לא נמצא רק ברקיע ובמאורות ובאור שנברא בראשון. מה הוא הקריאה שקרא לרקיע שמים ומה נ"מ מזה, וכן מ"ש ויקרא לאור יום ויקרא ליבשה ארץ, למה אמר יקוו המים מתחת השמים, הלא ידענו שהמים היו מקיפים כל כדור הארץ והארץ הוא תחת השמים, למה הקדים בריאת האור להרקיע ואת הרקיע להקוית המים שבהכרח יש בזה סדר טבעי ולא היה במקרה׃

ה) דעתו שהוא אשר מלא חן בעיניו שהגלגל גדול עב וכבד נעשה ביום הראשון. וממנו נעשו ביום השני שאר גלגלים המקיפים, וכל אלה הדעות נבנו על קורי עכביש שאמרו הראשונים שיש גלגלים במציאות, אבל בימינו התברר היטב שכל צבאות השמים שטים באויר ספירי זך ודק מאד הנקרא איתר ואין גלגל במציאות וכמו שכבר השקיפו ע"ז חכמי ישראל. ורש"י במדרש אמר שהכוכבים שטים באויר, וא"כ א"א לנטות גבנים על קו תהו ואבני בהו. וביחוד לא פורש לשתם מה הם המים שעל פני הרקיע והוכרחו לפרש על המלאכים העליונים כוכבים או מלאכים, ומדוע כנה אותם בשם מים שכל אלה יש להם שמות מיוחדים מלאכים אופנים כוכבים ודומיהם, ואיך ידבר במ"ב בלשון מתפלסף לכנותם בשם מים, וכבר כתבנו שבמ"ש בראשית ברא אלהים את השמים כולל כל הנמצאים מן סירת עד העולם האצילות. וכולם נבראו יש מאין במאמר הראשון ולא הוסיף גם שום דבר בששת ימי המעשה, שכל התקונים שנעשו מאז והלאה הכל היו בארץ, וא"כ מי הוא הרקיע שנברא בשני. ועוד שמצאנו בנביאים וכתובים ידברו נפלאות ממעשה אלהים ופליאותיו בהוית העננים והמטר והשלג והרעמים והברקים וגבורות ה' והשגחתו הנראה בם, ואיך לא ימצא זכר לנפלאותיו אלה בכל מעשה בראשית שהוא המקום הראוי לזה, וע"כ האמת יורה דרכו שהעקר הוא שהרקיע הזה הוא אשר קראוהו חכמי הטבע בשם עיגול הנשימה [אטמאספערא] ששם יתילד הגשם והמטר והשלג. ושם רעם גבורותיו וברק נוראותיו, וזה לא כפי' המורה ואתו נבא רב המפרשים בשטה זו שהרקיע הוא האויר הסמוך אל הארץ עד מקום העבים. ומים העליונים הם המים אשר בעבים. והרי"א השיג עליו השגות גדולות ואמר על דעה זו שהוא שקר וכזב, אבל לפי מה שאברר הדברים לפי שפתי הוא עסק אחר מוסכם מדברי חז"ל והדבר אמת ונכון. ואקדים לך חמש הקדמות:

א) פעל רקע בא על הרדוד והדקות שמרדדים איזה דבר לפרוש אותו או לצפותו על דבר אחר, כמו וירקעו את פחי הזהב, וירקעום צפוי למזבח, וצורף בזהב ירקענו, ואמר לרוקע הארץ על המים, שפשט הארץ הפרוש על התהום והמים שבחללה. הגם שעביו כמה אלפים אמה [כמ"ש בסוכה דף נג] לא נחשב בערך עובי כדור הארץ רק כקליפה דקה המרוקעת על המים. וכאשר נשא עינינו אל השמים ביום הגשם נראה שהשמים התקדרו עבים ועננים והם כמחיצה דקה מבדלת בין השמים והארץ. מחיצה זו שם ה' וקבע במקום ההוא ביום השני שלשם יתקבצו העבים ויהיו כפרוכת מבדיל בין מעל ומתחת. ונקרא בצדק בשם רקיע שחק, וע"ז אמר ועוף יעופף על הארץ על פני רקיע השמים. שהעוף יעופף בין הארץ ובין הרקיע, ומבואר כי יש מחיצה בין כל עולם ועולם והוא רקיע של אותו עולם. ויחזקאל שצפה במרכבה, ראה על ראשי החיות רקיע המבדיל בין עולם החיות ובין עולם הכסא שעליו כמש"ש בפירושי שם (א כב) ודוד אמר הללוהו ברקיע עוזו על רקיעים העליונים ששם נראה עוז ה', והמאורות שנתנו ברקיע השמים באמרו חז"ל שנתנו ברקיע השני. שהוא המחיצה שבעולם הכוכבים, ואמרו שאם היו נתונים ברקיע הראשון שהוא קרוב לארץ היו שורפים כל העולם, ובזה תראה שהעדים שהביא הרי"א מפסוקים אלה שרקיע הוא הגלגל לא יעידו מאומה לזכותו, כמו שהגם שקרא ה' לרקיע התחתון בשם שמים. ואמר לקול תתו המון מים בשמים, כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים, בכ"ז יבא שם שמים. גם על עולם הגלגלים ומה שלמעלה מהם, כן גם בשם רקיע.

ב) הד' יסודות הם בעירוב תמידי זה עם זה ופועלים ומתפעלים זה מזה. וביחוד יסוד האויר והמים, האויר שותה את המים תמיד וכל דבר לח שיושם באויר ישתה את הלחות שבו וייבשהו, ובצירוף כח החום והעלעקטרי שהוא יסוד האש הנמצא באויר ובמים וביחוד כשנתעורר ע"י גילוי השמש יעלה אדים מימיים מכל שפת הימים והנהרות, והם כשמתמזגים עם יסוד האויר והחום [שדרכם להפשיט את האויר והמים] יעלה מהם אדים קיטוריים שע"י התפשטותם מכח האש הממוזג בם הם קלים מן האויר וצפים עליו למעלה עד יגיעו למקום הסגריר ששם הודק האויר והוא קל מהם וע"כ שם יעמדו ויהיו לעננים וחזיז קולות כפי החוקים הנפלאים שיסד ה' בהם. שעדן לא באו ולא יבאו בני אדם בסודם כמו שדבר ע"ז נפלאות אליהוא בסוף ויכוחו עם איוב [שם סי' לו ולז] וע"ז אמר במד' שמים שא מים, שמים שם מים, אש ומים הוא החום והאש והעלעקטרי הצפון באדים, וע"כ שא מים יתנשאו לעלות לרום, וע"כ שם מים, יעמדו שם ברקיע שהוא מקום הסגריר שלא יעלו עוד והלאה, עד עת שיתפשט החום מהם שאז יתעבו האדים ויהיו לטפות מים הכבדים מן האויר ויפלו למטה. וכמ"ש על כפים כסה אור ויצו עליה במפגיע וכו' וכמו שפרשתי בפי' איוב, ובלדתם יתהוו מהם הנהרות והנחלים שיצאו ע"י שטף הגשמים וע"י המעינות שנעשה ג"כ ממי הגשמים הנבלעים בעומק האדמה. וכולם הולכים אל הים ומשם הם שבים ללכת ע"י האדים העולים מן הים אל מקום הסגריר ומשם אל הנחלים ומשם אל הים כמ"ש כל הנחלים הולכים אל הים וגו'

שם

שם שבים ללכת, וכבר הסכו חכמי הטבע השבונות והסכימו שהמים העולים לרום והשלוים במקום הסגריר הם רבים כמו המים אשר בימים, עד שמ"ש חז"ל נטל הקב"ה כל מימי בראשית ונתנם חציים ברקיע וחציים בים אוקינוס, וכן מ"ש קרקושי שמים בימי אוקינוס הם אחוזים הם דברים מסכימים מחכמי הטבע ולמודיהם. ג) גם למעלה ממקום הסגריר הגם שהאויר שם דק מאד עד שלא יוכלו האדים להנשא על כנפיו ולא יוכל עוף בע"ח לשאוף שם רוח חיים עד שלכן נקרא בשם שמים כי אינו ראוי עוד למשכן בני אדם ולגבולם, בכ"ז גם שם אין ריקות נמצא כי גם שם ימצא ערוב היסודות כמו שנתברר מחזיונות שומת שנחזה שמה כוכבי אש שורפים ומאורי אור ואבני אלגביש מעופפים, והגם שנלאה כח החקירה לדעת בברור ענין האויר הדק ההוא, הנה חז"ל שצפו ברוה"ק במקומות שאין יד הנסיון והחקירה מגעת. העידו לנו שגם שם נמצא חלקי מים דקים מאד כפי דקות האויר שם, שהאויר שלנו מורכב משני מיני אוירים פשוטים, וכן המים הם מורכבים משני מיני אוירים, שהאחד מהם יש בו כח אש גדול מתלהב מאד כנודע בכימיאה, ושם הם קרובים לפשיטותיהם, ובחפץ ה' ילדו גם משם גשמי ברכה וירדו אל העננים התחתונים להריק עליהם ברכה: ואמרו (תענית פ"א, ב"ר פי"ג) מהיכן הארץ שותה ר"א אומר ממי אוקינוס שנאמר ואד יעלה מן הארץ, ר' יהושע אומר ממים העליונים שנאמר למטר השמים תשתה מים, ועננים מתגברים מן הארץ ועד הרקיע ומקבלים אותם כמו פי הנאד דכתיב יזוקו מטר לאדו, ומופרין אותם ככברה שנאמר חשרת מים עבי שחקים, לדעת ר' יהושע רוב הגשמים הם מן העליונים שהם רוב נגד המים העומדים בסגריר מן האדים העולים מן אוקינוס, ודעת ר' אליעזר שגשמים הטבעיים ברוב העתות הם מן האדים העולים מלמטה ממי הימים, והמטר שיבא ממים העליונים הוא רק בעת ההשגחה והברכה ואינם גשמים טבעיים. וכן מפורש לר' אליעזר בפרקיו (פ"ה) וז"ל: העבים שואבים מים מן הים שנאמר מעלה נשיאים מקצה הארץ ובכ"מ שיפקוד להם המלך שם הם מגשימים מיד הארץ מעוברת ומתאבלת כאשה אלמנה מעוברת מזנות, אבל כשירצה הקב"ה לברך מעשה של ארץ פותח אוצרו הטוב שבשמים וממטיר על הארץ שהם מים זכרים, מיד הארץ מעוברת ושמחת וצומחת זרע של ברכה, שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב. ובב"ר (פי"ג) א"ר לוי המים העליונים זכרים והתחתונים נקבות, והם אומרים אלו לאלו קבלו אותנו אתם בריותיו של הקב"ה ואנו שלוחיו, מבואר שמי העבים הם בריותיו של הקב"ה כי הם גשמים הטבעיים שכן בראם וחקק בטבע מששת ימי בראשית, ומים העליונים הם שלוחיו ששולח אותם לפרקים בעת רצון וברכה, וכבר הזכרתי בס' התו"ה (בחקותי סי' ג') בשם רבינו בחיי שיש הבדל בין גשם ובין מטר, שהגשם הוא הטבעי היורד מן העבים, והמטר הוא ההשגחיי היורד משפעת ברכת המים העליונים, ואמר בב"ר (פ"ד) הרקיע דומה לבריכה, למעלה מן הבריכה כפה, ומתחת הבריכה כפה מזעת טפים עבות, והם יורדים לתוך מים המלוחים. שמקום הסגריר ימשיל כברכת מים. ולמעלה ממנה כפה מקורה עליה, שהוא האויר הדק הנטוי למעלה מעגול הנשימה שבו נמצא המטר ההשגחי והבריכה תעלה מים נוקבין לעורר מים זכרים של הכפה שאז תתעורר הכפה לזעת טפים עבות מי ההשגחה שיורדים לתוך מים המלוחים, ר"ל מי הבריכה שגרשם מימי הים שהם מלוחים [א]:

ד) מה שבמקום הסגריר יעמדו האדים ושם יתהפכו לגשם ומים, הסכימו הטבעיים שזה בא מסבת מילוי השמש שיתהפכו כשמכים על כדור הארץ וישובו אחור באור חוזר ויחמו את האויר התחתון, עד מקום הסגריר ששם יתקרר האויר כי פסק כח האור החוזר ויצא החום מתוכם ויתהפכו לגשם, וכ"כ הראב"ע שהרקיע בא מהתהפכות ניגוי השמש. ה) וכבר בארנו כי במאמר הראשון יצאו היסודות מעורבים ויסוד המים היה מעורב עם יסוד האויר, כמ"ש ורוח אלהים מרחפת ע"פ המים, ועי"כ היו המים מתפשטים בגובה, כי היו אדיים קיטוריים מלאים אויר שמתפשטים כמה מאות פעמים ממים פשוטים עד שמלאו כל רחבי החלל למעלה מעגול הנשימה, וכמ"ש חז"ל שהיו המים עולים עד כסא הכבוד ר"ל עד תחת קערורית גלגל הירח שהשמים

נקרא

תורה אור

[א] [ובב"ר (פרשה ד') כותי אחד שאל את ר"מ א"ל אפשר המים העליונים תלוים במאמרו של מלך א"ל הן א"ל הבא לי אפרכוס (פרש"י כלי מלא נקבים ולמעלה נקב כשעור אצבע, וסותמין פי הנקב באצבע והמים נעצרים ואין מקלחים, וכשמסיר האצבע הנקבים כולם מקלחים) נתן עליה אצבעו ועמדו מים, א"ל מה אצבעי מעמיד מים אצבעו של הקב"ה עאכ"ו, ר"ל כי מה שהמים תלוים באויר בעבים וכן למעלה מהם הוא מפני שהאויר י"ל כובד ומים האדיים קלים מן האויר, וידוע שהקדמונים לא ידעו שיש להאויר כובד והיו נותקים ע"מ שנאמר לעשות לרוח משקל, עד שבא החוקר גאלילאי ומצא כלי מודד האויר וברר כי יש להאויר כובד. והנה זאת שיש להאויר כובד מתברר ע"י האפרכוס, שאם הוא פתוח למעלה, האויר שלמעלה דוחק בכבדו על המים ומורידן מן הכלי. אבל אם סותם הנקב באצבעו שאין האויר דוחק עליהם מלמעלה האויר שתחת האפרכוס עוצר בעד המים שלא ירדו, וכן בבוא האדים המימיים למעלה במקום שאין להאויר כובד שידחק עליהם להורידם נשארו תלוים במאמרו של מלך. ועוד אמרו חכמינו ז"ל שאלכסנדר מוקדון הוריד אנשים לתוך הים בספינות של זכוכית, שמעו מה המים אומרים אדיר במרום ה', ר"ל כי גם הורדת אנשים לתוך הים בספינות זכוכית שהוא זכוכית גדולה הפוכה שפיה למטה (טוכער גלאקע) וכשהופכין זכוכית פיה למטה ונותנה לתוך המים אין המים נכנסין בכלי ויוכלו אנשים לעמוד שם וזה ג"כ מפני כובד האויר שבתוך הזכוכית שעוצר בעד המים שלא יכנסו לתוך הכלי כנודע, ומזה הבין איך האדים תלוים במרום במאמרו של מלך כי אחר שאין האויר שלמעלה דוחק עליהם הם נעצרים שם מאויר הכבד שתחתיהם, ושמעו מה הם אומרים אדיר במרום ה', ר"ל מזה הבין איך המים העליונים תלוים במאמרו של מלך]:

לָמָֽיִם׃ ז וַיַּ֣עַשׂ אֱלֹהִים֮ אֶת־הָרָקִיעַ֒ וַיַּבְדֵּ֗ל בֵּ֤ין הַמַּ֙יִם֙ אֲשֶׁר֙ מִתַּ֣חַת לָרָקִ֔יעַ וּבֵ֣ין הַמַּ֔יִם אֲשֶׁ֖ר מֵעַ֣ל לָרָקִ֑יעַ וַֽיְהִי־כֵֽן׃ ח וַיִּקְרָ֧א אֱלֹהִ֛ים לָֽרָקִ֖יעַ שָׁמָ֑יִם וַֽיְהִי־עֶ֥רֶב וַֽיְהִי־בֹ֖קֶר י֥וֹם

שני

בעל הטורים

(ז) מעל לרקיע ב׳ במס׳ הכא ואידך ויהי קול מעל לרקיע במרכבה דיחזקאל, כמו שאין דורשין במעשה מרכבה כמו כן אין דורשין במעשה בראשית בשנים

רש"י

העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ הא למדת שהם תלוים במאמרו של מלך: (ז) ויעש אלהים את הרקיע. ו תקנו על עמדו והוא עשייתו כמו ז ועשתה את צפרניה: מעל לרקיע. על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע לפי שהן תלוים באויר. ומפני מה לא נאמר כי טוב ביום שני ח לפי שלא היה נגמר מלאכת המים עד יום שלישי והרי התחיל בה בשני ודבר שלא נגמר אינו במילואו וטובו ובשלישי שנגמרה מלאכת המים והתחיל וגמר מלאכה אחרת כפל בו כי טוב שני פעמים אחת לגמר מלאכת השני ט ואחת לגמר מלאכת היום: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. שא מים י שם מים כ אש ומים שערבן זה בזה ועשה מהם שמים. (ב"א שמים שם מים ד"א

אש

שפתי חכמים

אמצע דהא כתיב ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים ואינו באמצע אלא הוכחתו הוא מדכתיב ויהי מבדיל בין מים למים וגו׳ דמלתא דפשיטא הוא דכיון שהוא בתוך המים שהוא מבדיל בין מים למים אלא להכי כתיב בין מים למים וגו׳ שיהא הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו שיש הפרש מן הרקיע למים התחתונים שעל הארץ והיינו באמצע: ו דקשה דהלא כבר נבראו השמים ביום א׳: ז משמע שר"ל שהוא ג"כ לשון תיקון וא"ת והא כפ׳ אלא פי׳ רש"י תגדלם כדי שתתנוול מ"מ שהוא לשון ניוול ולא לשון תיקון וי"ל התם ר"ל שהוא ניוול לאשה אבל מ"מ הגדילה תיקון לציפורן וא"כ שפיר מביא ראיה על שהוא ג"כ ל׳ תיקון ועוד שהוא תיקון לאשה דהא בלא"ה אסורה להנשא אלא ע"י ניוול זה מותרת להנשא. (נח"י) ולי נראה דל"ק ולא מידי דכ"ע מודו דלשון עשיה הוא לשון תיקון כדמייתי בגמ׳ ראיה ממפיבושת לא עשה רגלו ולא עשה שפמו והא דפליגי ר"א ור"ע אי תקון אי תגדל היינו בדמפרש טעמייהו (וע׳ יבמות מ"ח): ח וא"ת והאיך תלי זה בכאן וי"ל דבל"ז הייתי אומר דרקיע לא קיים ציווי של הקב"ה כי הקב"ה אמר יהי רקיע וגו׳ דמשמע שיהיה הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו שיש מרקיע עד מים התחתונים והרקיע לא עשה כן אלא מים העליונים היוממש על הרקיע כמו שמלים בהארץ ג"כ לא עשתה ציווי של הקב"ה כמו שפירש"י גבי עץ פרי בסמוך ולכן לא נאמר בו כי טוב אבל עכשיו שפי׳ רש"י על הרקיע לא נאמר אלא מעל וכו׳ משמע דעשה הרקיע ציווי של הקב"ה א"כ למה לא נאמר בו כי טוב. א"נ משום שיש קנאה בין מים התחתונים לעליונים כי העליונים נוגעים ברקיע ומים התחתונים אינן נוגעין מ"ה לא נאמר כי טוב אבל עכשיו שפי׳ דאף המים עליונים אינן נוגעין קשה למה לא נאמר כי טוב. (נח"י) בשלמא עד הנה ה"א דלהכי לא נאמר כי טוב לפי שלא נגמרה עדיין מלאכת המים דהא עדיין לא נברא אותו דבר שהמים ינוחו עליו אבל השתא דשמעינן שהם תלוים באויר ונמצא שכבר כלה ונגמר מלאכת המים קשה למה לא נאמר בכן כי טוב: ט וא"ת היל"ל כי טוב בשני מפני גמר מלאכת הרקיע שעמד בשני כמש"ל דלחים היו וקרשו בשני וי"ל שהקוית המים אע"פ שהוא גמר מלאכה מ"מ הוא ג"כ מלאכה בפ"ע אבל קרישת הרקיע אינה אלא גמר מלאכה ואין שייך לומר כי טוב בעבור גמר מלאכה לבדה. ועי"ל דהוא לאו עשיה הוא כיון שלא נשתנה מכמות שהיה בתחלה אלא בתחלה לחין היו ובשני קרשו אבל לא נשתנו מראיתן לא שייך לומר כי טוב. וא"ת היל"ל ג"פ כי טוב ביום שלישי א׳ לגמר מלאכת היום וא׳ לגמר יום שני וא׳ לגמר מלאכת הארץ כדכתיב ותראה היבשה וכמו שפירש"י בסמוך דהשתא נשתנה מכמות שהיה בתחלה וי"ל דזה לא נקרא השתנות דהארץ כמו שהיתה מתחלה היתה ג"כ עכשיו אך ורק שלא היתה נראית: י ר"ל דאין חילוק בין ימין לשמאל כיון שיש אם למסורת הוי כאלו נכתב שמים בשמאל וכל קמ"ץ מביא אל"ף היינו שא מים: כ מ"ה נקט שם מים דלא תקשה איך מפרש שא מים דמשמע שהוא נושא את המים ולעיל פירש"י שיש הבדל בין מים למים וע"ז פי׳ שם מים כלומר ל"ד שהוא נושא את המים עליו אלא כיון ששם מים על גביו ובהבדלתו הוי כאלו הוא נושא את המים אבל באמת ששם מים ותו קשה לרש"י ולמה לא קרא אותו שם מים כדי שלא יבא לידי טעות לומר שהוא נושא מים וכו׳ כלומר מש"ה קראו שמים דפי׳ שא מים ושא אותיות אש דהיינו אש ומים שערבן יחד וא"ת דלמא מש"ה נקראו שמים ומנ"ל לפרש שם מים וי"ל דא"כ הי"ל לקרותו אש ומים וא"ל למה לא פירש"י זה בריש הפרשה וי"ל דהו"א דהוא שם העצם אבל הכא כתיב ויקרא אלהים לרקיע שמים ש"מ דשמים הוא שם התואר ולא

שם

התורה והמצוה

נקרא בשם הכבוד כמ"ש השמים כסאי. ושיקוו המים ותראה היבשה הי׳ צריך תחלה להפריש מהם שעדיין יסוד האויר שיהיו מים פשוטים, בעי"כ נקטן כמותם וכמו שיתבאר עוד וע"כ טרם שאמר יקוו המים הי׳ מוכרח להקדים מעשה הרקיע, שפעולת הרקיע גם עתה שבשם יתהוה מן האדים שהם מים מעורבים באויר, מי גשמים שהם מים פשוטים, וכן ביום השני שמעשה הרקיע הי׳ פעולתו להוציא האויר המרחף ביסוד המים ולעשותם מים פשוטים, וזה היה הכנה לקוית המים כמו שיתבאר, אולם לעשות הרקיע הזה הי׳ צריך להקדים מאמר יהי אור, שכמו שגם עתה הרקיע הזה מתקיים ע"י אור השמש שמכה על כדור הארץ וניצוצי האור שבים בסוד האור עז מקום הסגריר כנ"ל בהקדמה ד׳ כן גם בטבע האור הזה שנברא ביום הראשון, רק שהי׳ כחו גדול

ניתר

י ועבד יי ית רקיעא ואפריש בין מיא די מלרע לרקיעא ובין מיא די מעל לרקיעא והוה כן: ח וקרא יי לרקיעא שמיא והוה רמש והוה צפר יום תנין:

ואמר

התורה והמצוה

ביתר שאת כי הי' אור בוער כאש, ופעל פעולתו בפקודת ה' ביום א' מה שלאור השמש הי' צריך לזה שנים רבות, עתה נבוא אל הבאור: יהי רקיע בתוך המים. שפתנו רחוקה מאד משיטת הרמב"ם שדעתו שהרקיע הוא יסוד האויר ושההבדלה בין מים למים היינו בין מי הימים והנהרות למים שהם בעבים ועננים, וחוץ ממה שהשיגו הרי"א בכמה קושיות אין זה אמת כי יסוד האויר נקרא בשם רוח כמ"ש על ורוח אלהים מרחפת, ואיך יתכן שקרא לרקיע הזה שהוא יסוד האויר שמים שא"כ השמים הם אצל הארץ, אבל לדעתי שם רקיע הונח על מקום העבים והסגריר (כמ"ש בהקדמה א) שעד שם יעלו מים האדיים ושם ינוחו ויתהפכו למים שפועים שהוא הגשם, ובאשר אז עלו המים האדיים (שכל המים שעל פני יסוד המים למעלה היו מעורבים עם יסוד הרוח) למעלה הרבה מעיגול הנשימה, אז ע"י האור שנברא תחלה התהפכו ניצוצי האור המכים על התהום שם הי' תערובת מים בעפר כמ"ש וחשך על פני תהום, ונעשה טבע הרקיע, ואמר שיהי' הרקיע בתוך המים כי אז היו המים המעורבים באויר עולים למעלה מן הרקיע והרקיע נעשה באמצעותם, והרקיע הזה הבדיל בין מים שעליו ובין המים שתחתיו שע"ז אמר: ויהי מבדיל בין מים למים. ואינו אומר ויהי מבדיל בין מים ובין מים כמ"ש אח"כ כי עדן לא נבדלו בטבעיהם ששניהם היו מים אדיים דומים רק שהפריש ביניהם (כמו ומלק את ראשו ממול ערפו ולא יבדיל שהוא הבדלה מקומית) ובמדרש רבה (פ"ד) רב אמר לחים היו מעשיהם ביום ראשון ובשני נקרשו, יהי רקיע יחזק הרקיע, ר' יהודה בר' סימון אמר יעשה מטלית לרקיע כמ"ש וירקעו את פחי הזהב, רב דייק מלת יהי שזה נמצא במאמר יהי אור ובמאורות יהי מאורות, כי האור כבר היה רק שנתהוה במקום הזה כמ"ש, וכן המאורות שהוא האור שנתקבץ בשמש כבר הי' האור ביום הראשון רק שנקבע בשמש, ואמר רב שכן מטעם זה אמר יהי רקיע. כי התהוות הרקיע התחיל תיכף ביום הראשון כאשר נברא האור שתיכף התחלו ניצוצי האור להכות על התהום ולחזור באור חוזר עד מקום הרקיע רק שלא נגמר מעשה הרקיע להיות קבוע עד יום השני שהתחמם האויר התחתון בשעור מספיק. ור' יהודה בר' סימון דייק שם רקיע שמורה על מתיחה דקה. שביום השני נקבע כמתיחה פרושה עד שראוי להקרא בשם רקיע, ושם ר' חנינא אמר יצאה האש שלמעלה ולחכה פני רקיע, ר' חנינא מפרש מה שנעשה בגמר מעשה הרקיע שאז קנו המים העליונים טבע אחרת וזה הי' ע"י אש וכמו שנבאר:

(ז) **ויעש אלהים את הרקיע**. מלת עשיה מורה בכ"מ על הגמר, כי עדן לא נגמר מעשה הרקיע בשלמות אחר שהמים העליונים שעליו היו דומים בטבעם אל המים שתחתיו אולם אח"ז נגמר הרקיע, וזה כמ"ש ר' חנינא יצאה אש שלמעלה ולחכה פני רקיע שעל ידי האש שהי' באור הנברא בראשון שיסוד האש והעלעקטרי התגבר למעלה בפקודת ה' ונתערב במים האדיים העליונים ועי"כ נזדקק האויר והמים העליונים, ששניהם שבו להיות אויר ומים דקים מאד עד שהאויר אינו ראוי עוד לנשימת בע"ח והמים הם מים בכח ואינם מתהפכים לגשמים רק בחפץ ה' להריק גשמי ברכה, ומפרש מהו העשיה הזאת א] שענין המים **ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע** זה היה הבדלה גמורה שנבדלו בטבעיהם שהמים העליונים הם מים בכח והמים התחתונים שעולים אל העננים הם מים בפועל, התחתונים יתהפכו לגשם בטבע והעליונים לא יהיו למטר רק ע"י השגחה מיוחדת, ועי"כ אמר בין בין מה שלא אמר תחלה כי תחלה היה רק הבדלה מקומית, ועתה נעשה הבדלה בטבעיהן. ב] היה הבדלה ביניהם בענין האויר, שהאויר שלמעלה מן הרקיע נעשה דק מאד עד שאינו ראוי עוד לנשימת כל בע"ח, ועי"כ:

(ח) **ויקרא אלהים לרקיע שמים**. משם מתחיל גבול השמים שאינו עוד גבול ברואי הארץ שא"י להתקיים שם. ופי' ויקרא שאז שם בו טבע זאת שיהיה שמים ולא יהי' ראוי לבני הארץ וכמו שאפרש זה במ"ש ויקרא אלהים ליבשה ארץ, ומה שאינו אומר וירא אלהים כי טוב מפני שזה היה רק הכנה למאמר יקוו המים שלא היה אפשר להקוות המים רק ע"י פעולת הרקיע הזה, כמו שיתבאר במאמר הבא וזה לא נגמר עד יום שלישי, ולא יכול לומר כי טוב שעוד לא נתגלה טובו, וז"ש חז"ל שלא אמר כי טוב מפני שלא נגמר מלאכת המים, ועתה שים עיניך על כל העדים והראיות שהביא הרי"א לדחות פי' זה ותראה שכולם מעידים על אמיתת מה שפרשתי, וגם מ"ש במדרש בשעה שאמר ה' יהי רקיע גלדה הטפה האמצעית ונעשו השמים התחתונים ושמי השמים העליונים, אינו סותר דברינו, כי מה שלמעלה מן הרקיע הם שמי השמים כמו שהראה בפירושי לתהלים (סי' קמ"ח) שמ"ש הללוהו שמי השמים הוא למטה ממ"ש הללוהו שמש וירח וכוכבי אור, ששם חשב מלמעלה למטה ע"ש, והם המים העליונים שעל הרקיע שהוא שמים התחתונים [לבד שיקשה מ"ש את ה' מן הארץ וכו' ברד שלג וקיטור, והלא הברד והשלג הם ברקיע שנקרא שמים, בזה תראה חכמת חז"ל שאמרו בחגיגה דף י"ב מכון שבו אוצרות שלג וברד וכו' והני ברקיע איתנהו הני בארעא איתנהו דכתיב הללו את ה' מן הארץ ברד שלג וקיטור, ואמרו דוד בקש רחמים והורידם לארץ. מלישנם שהי' ראוי לסדרם בסדר הלול השמים כי ברקיע נקרא שמים, רק שאחרי שזמירות דוד הי' לעורר רחמים סדרם בין תולדות הארץ שממנה יעלו האדים לאמר שאין דבר רע יורד מן השמים]:

ואמר

שֵׁנִי: פ ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה וַיְהִי־כֵן: י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים ׀ לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע

רש״י

את ומים): (ט) יקוו המים. שטוחין היו על פני כל הארץ והקוום באוקיינוס הוא הים הגדול שבכל הימים: (י) קרא ימים. והלא ים אחד הוא ל אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לדג העולה מן הים מ באספמיא: (יא) תדשא הארץ דשא עשב. נ לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא ולא היה לשון המקרא לומר תעשיב הארץ שמיני דשאים מחולקין כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני ואין לשון למדבר לומר דשא פלוני שלשון דשא הוא לבישת הארץ בעשבים כשהיא מתמלאת בדשאים: תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה לבוש עשבים בלשון לעז נקרא דשא ארברי״ץ (גראזיכט) כולן בערבוביא וכל שורש לעצמו נקרא עשב: מזריע זרע. ס שיגדל בו זרע לזרוע ממנו ע במקום אחר:

שפתי חכמים

שם העולם: ל ר״ל דהא כל אלו ימים יניקה שלהם מים הגדול כמ״ש כל הנחלים וגו׳: מ דבאספמיא הדגים טובים יותר: נ ק״ל למה לא נאמר תדשא הארץ דשא מזריע זרע או תעשיב הארץ עשבים: ס ר״ל דמזריע הוא ל׳ מפעיל שהוא מפעיל את אחרים: ע כלו׳ שהאדם יכול לזרוע במקום אחר ולשון

התורה והמצוה

(ס) **ויאמר אלהים יקוו המים.** כלם שנתהוה הרקיע לא הי׳ אפשר להקוות המים אחר שהיו המים אדיים ממולאים ביסוד הרוח, והיו כמותם כמה מאות פעמים ממה שהם כשהם פשוטים עד שהיו גבהם כפלים כשעור שמן הארץ עד מקום העבים. כמ״ש במדרש רבה (פ״ד) כחלל שבין הארץ לרקיע כך יש בין הרקיע למים העליונים. ר״ל לסוף גובה המים העליונים, כמו שמפרש (שם) יהי רקיע בתוך המים ביניים ובינתים, ועוד שם רבנן אמרי מהלה על מהלה, שכבר באהרתי בס׳ התו״ס (שמיני סי׳ קכז) שמלת תוך יכוין על נקודה האמצעיית. רק ע״י הרקיע שבם נתהפכו המים האדיים למי גשמים שהם מים פשוטים נתמעט כמותם עד שקלטם ים האוקינוס, וכמ״ש בב״ר (פ״ה) ר״י בר״ש אומר כל העולם כולו מים במים ואתה אומר אל מקום אחד, משל לעשר נודות נפוחות מונחות בטרקלין נצרך המלך למקומן מתירן ומוציא את רוחן ומסלקן בזוית אחת, ר״ל שהמים היו מלאים רוח. שכן האדים הם נפוחים מיסוד האויר, וע״י הרקיע הוציא הרוח מהם ונתמעט כמותם. ועוד אמר במד׳ משל למאה מתים שנתנים במקום אלף חיים, קורא למים האדיים המלאים רוח בשם חיים, כי האויר מלא מיסוד האויר החמוני שהוא הנותן חיים לכל בריה, ועל כונה זו אמר בב״ב (דף עד) שאמר הקב״ה לשר של ים פתח פיך ובלע כל מימות שבעולם, א״ל די שאעמוד בשלי, בעט בו הקב״ה והרגו. ר״ל שפקד על טבע המים שהוא שר של ים שיקוו אל הים ולא היה זה אפשר מצד טבע המים שבבריאתם היו אדיים מלאים רוח וממלאים כל חללו של עולם. בעט בו היינו שהוציא הרוח מהם והרגו היינו שבטל טבע זו שהמים נתהפכו ברקיע למים פשוטים שהרוח בתוכם מעט. ובאר באיזה אופן יקוו המים. הלא מים האדיים כמותם רב מכיל הים אותם אמר **מתחת השמים** שמתחלה יעלו לרקיע שהוא מקום העבים שהוא נקרא שמים, ושם יתהפכו למים פשוטים שמכבדם יפלו לארץ וירדו אל הים. ועי״כ **ותראה היבשה** ויהי כן זה מוסב על מלאכת הרקיע שנעשה ביום השני ועל הקוית המים, שמניהם נשארו קיימים לעולם. רצוני שהשם מחדש בכל יום תמיד מ״ב, ובכל יום יכו ניצוצי השמש על כדור הארץ ויתהפכו באור חוזר עד מקום הכגליל ומזה יעשה הרקיע ואליו יעלו תמיד המים האדיים שסובבים תמיד מן הארץ עד הרקיע, ושם יתהוו למי גשמים וירדו למטה ויקוו ע״י הנהרות והנחלים לתוך הים, ועי״כ יתיבשו כל מקומות הלחים והנחלים ויעלו באויר ותראה היבשה. וע״ז אמר ויהי כן שנעשה טבע קיים להיות כן לעולם. וכמ״ש **ותראה היבשה** היה עוד צווי להפריד את המים מן העפר, שכבר אמרנו שמ״ש וחשך על פני תהום היינו שיסוד המים למטה היה מעורב ביסוד העפר, ואחר שהפריד יסוד הרוח מיסוד המים, ובזה תקן את התהו, צוה שיפרד יסוד המים מיסוד העפר ותראה היבשה. שיש הבדל בין יבשה ובין חרבה, שהאדמה הלחה היא חרבה, וצוה שיפרד יסוד המים והלחות מן העפר עד שתהיה יבשה ובזה תקן את הבהו. כמ״ש בפסוק ב׳.

[ובמדרש רבה (פ״ה) יקוו המים כתיב מן געתך ינוסון ר׳ ברכיה אמר יעשה מדה למים, כמ״ש וקו ינטה על ירושלים, רבי אבא בר כהנא אמר יקוו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהם בדור המבול.

ר״ב באר פעל קוה מענין קו. שההבדל בין קוה ויחד לשוות אסף קבץ כנס. שפעל קוה אין הנחתו על הקבוץ רק על אופן הקבוץ והנחתו הרלבונה על האסף נוזלים אל מקום מיוחד. והוא מגזרת קו המורה על המסלול

ט וַאֲמַר יְיָ יִתְכַּנְשׁוּן מַיָּא מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לַאֲתַר חַד וְתִתַּחֲזֵי יַבֶּשְׁתָּא וַהֲוָה כֵן:
י וּקְרָא יְיָ לְיַבֶּשְׁתָּא אַרְעָא וּלְבֵית כְּנִישׁוּת מַיָּא קְרָא יַמְמֵי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב:
יא וַאֲמַר יְיָ תַּדְאֵית אַרְעָא דִּיתְאָה עִסְבָּא דְּבַר זַרְעֵהּ מִזְדְּרַע אִילַן פֵּירִין
עבד

השאלות

(יא-יג) למה בעשב אמר הלשון מזריע זרע ובעצים אמר אשר זרעו בו. בצווי לא אמר למינהו בעשבים רק באילנות אמר למינו. ובעשיה אמר בשניהם למינהו. בצווי אמר עץ פרי עושה פרי ובעשיה אמר עץ עושה פרי. וכשאמר עץ פרי למה כפל עושה פרי ולמה כפל ויהי כן ותוצא הארץ:

התורה והמצוה

(י) ויקרא אלהים ליבשה ארץ. יש הבדל בסגל קרא הבא על קריאת השם בין אם בא אחריו מלת את ובין אם בא אחריו למ"ד, שקרא נקשר עם את כשהנקרא מחוסר שם. ונקשר עם למ"ד כשהנקרא כבר י"ל שם וקורא לו שם אחר. וכבר בארו זאת חכמי הלשון, ופה ר"ל שתחלה בעת בריאת שמים וארץ היה שמים שם כולל לכל מה שמן קטרורית גלגל הירח ולמעלה, וכל מה שמן קטרורית הירח ולמטה נקרא בשם ארץ. אולם אחר שהתחילה הבריאה להתקרב אל התכלית, החלו השמות האלה להגבל לפי תכליתם, בעת שנעשה הרקיע שהוא מפסיק בין האויר התחתון שבו חיים כל יושבי הארץ ובין האויר שלמעלה שא"א לבע"ח להתקיים שם, קרא מה שלמעלה מן הרקיע בשם שמים, והארץ הוא רק מה שתחת הרקיע שזה נתן לבני אדם לחיות שם, ואחר שהתקרב יותר אל התכלית וקוה את המים והלך את הארץ בין ים ליבשה, אז נגבל שם ארץ יותר, שרק חלק היבשה יקרא בשם ארץ כי הוא לבד הנתון לבני אדם. וכן מ"ש ויקרא אלהים לאור יום, הוא ג"כ הגבלת התכלית ולא היה קריאת השם לבד, רק שבו קבע ג"כ טבע הדבר, שהאור טבעו שיעשה את היום, והרקיע טבעו שלא ישכנו בני אדם למעלה מגבולו רק יהיה שמים שמים לה', וליבשה גבל טבעו שיהיה ארץ ראוי לקיום הצמחים והחיים, וע"כ כתוב בכל אלה ויקרא אלהים, שקריאה זו היה ע"י שם אלהים, הפועל בכל מ"ב. ואמרו חז"ל שלא אמר ולחשך קרא אלהים לילה מפני שאין השם מייחד שמו על הרעה, כי החשך הוא העדר ואינו מתיחס לפעולת אלהים בעצם כמ"ש למעלה פסוק ב'. אמנם מה שלא אמר ולמקוה המים קרא אלהים ימים מפני שבשם ים איש מציין את המים שבים שזה נקרא מי הים, ולא קרקע הים שזה נקרא תהום רק ים הוא החלל שבו יהיו מי הים וכמ"ש דורשי הלשון, והללים האלה הם ג"כ העדר יסוד העפר שם והם נעשו מעצמם, וכן יעשו תמיד ע"י רעש הארץ שיהיו תהת התהום שעל ידו תפתח הארץ את פיה תמיד ויתהוו ימים חדשים כנודע, וזה נעשה ג"כ מעצמו מטבע ההויה וההפסד: וירא אלהים כי טוב. ר"ל שהגם שהיה בזה חורבן עורה הראשונה שהיה ענינה שיסוד המים יקיף את יסוד העפר ושיהיו היסודות מעורבים. ועתה הפרידן זה מזה ונתן הול גבול לים שיהיה יסוד העפר מגולה, וכל חורבן יאמר רע, בכ"ז ראה כי טוב, שבזה הוטב הבריאה והלכה מהלך השלמות לנוכח התכלית שלא תהו בראה רק לשבת יצרה, וכמ"ש בפי' ישעיה שם׃

(יא) ויאמר אלהים תדשא הארץ. הנה להוית הצמחים לא היה צריך אל המאורות כי להוית הצמחים צריך היבשה ומי הגשמים והחום. והחום והאור כבר היה ביתר שאת באור שנברא ביום ראשון. לכן הקדים הוית הצמחים אל המאורות שהאור הראשון היה מועיל יותר בהויתם כי היה בלא נרתק. וגם שטם ה' בטבע הארץ שכ"מ שיהיה שם יבשה תתלבש במעטה דשא ותבא בעדי עדיים בגנים ופרחים לכסות מערומיה. והנה הבריאה הלכה ממדרגה למדרגה שלא לבד שהלכה מדומם לצומח מצומח לחי ומחי למדבר כסדר מעלותיהם. כי גם בצומח ובחי הלכה מן השפל והפחות אל המעולה שבאותו המין. שמין הגרוע של הצומח הוא הדשא שאינו ראוי למאכל אדם והוא צומח מאליו ואין בו כח ההולדה להזריע זרע רק כח המגדל והזן וכמ"ש המפרשים. למעלה ממנו הוא העשב שהוא ראוי למאכל אדם והוא מזריע זרע שיש בו כח המגדיל והמוליד. למעלה ממנו עץ פרי שהעץ מעולה מן העשבים. שהוא מתקיים משנה לשנה. והפחות שבעץ הוא עץ פרי. העצים הרכים שגם העץ נאכל בילדותו. כמו קורא דדקלא ודומיו. למעלה ממנו עושה פרי. עץ הקשה

תורה אור

המסלול שיתנועע הדבר מצד טבעו לא בבחירתו. כמו בכל הארץ ימצא קוס תסלולס הטבעי שהטביע ה' בס כאלו נמדד במדה ובקו. וכן אחר שתנועת הנוזלים הוא תמיד מגבוה לנמוך בא ע"ז פעל קוה יקוו המים שימשכו אחר מדסס ימסלולס הטבעי. וס"ל שאז קבע השם להמים טבע זאת שיתנועעו מגבוה לנמוך כי תחלה עמדו סביב כדור הארץ. פי' הכתוב מן נערתך יעשון שתחלה יעלו הרים ועתה הוקבע טבעם שירדו בקעות אל מקום הטבעי שיסדת להם. ולפ"ז קוית המים בים הוא טבעי, ושטיפת הים בעת המבול הוא עונש השגחיי נגד הטבע. אבל ר"א ב"כ סובר כר' לבהו (במדרש שם) שאוקינוס גבוה מכל העולם. ולדעתו טבע זו שירדו למקום נמוך היה בהם תחלה וקויתם בים הוא נגד טבעם וע"כ נתן אל פעל קוה שסוף אחר שהוא פעל נגזר משם מקוה מים שמשתתף עם קוה המורה על היחול והתקוה. ר"ל כי ההבדל בין מים הנקוים במקוה ובין שאר דברים מכונסים במקום. שהמים לא יעמדו במקוה רק ע"י הכרח של הכלי ודופני המקוה שלא יניחום לצאת משם. ואם יוסר ההכרח ישפכו משם. הם מקוים לצאת בהסר ההכרח. וכן קויתם בים אוקינוס הוא נגד טבעם ע"י פקודת ה' והם מקוים להשפך על פני בארץ בדור המבול שאז סלק ה' את ההשגחה הזאת וישפכו על פני כל הארץ כפי טבעם:

זֶרַע עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן: יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה־פְּרִי אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: יג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי: פ יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין

הלילה

בעל הטורים

(יב) מזריע זרע למינהו. ר"ת מזל שאין לך עשב שאין לו מזל למעלה: (יד) מארת. חסר שלא נברא להאיר אלא השמש. וירח לא נברא אלא כדי שלא יעבדו לחמה אם תהיה יחידה:

רש"י

אחר: עץ פרי. שיהא טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ וגו' ועץ עושה פרי ולא העץ פרי פ לפיכך כשנתקלל אדם על עונו צ נפקדה גם היא על עונה (ונתקללה ס"א היינו) ודו"ק: אשר זרעו בו. הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח ק כשנוטעין אותו: (יב) ותוצא הארץ וגו'. אע"פ שלא נאמר למינהו בדשאין בצוויין שמעו שנצטוו האילנות על כך ונשאו ק"ו בעצמן ר כמפורש באגדה בשחיטת חולין: (יד) יהי מארת וגו'. מיום ראשון נבראו ש וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו מיום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו הוא שכתוב את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה: יהי מארת. חסר וי"ו כתיב על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקות הוא שאנו מתענים בד' היו מתענים על אסכרה שלא תפול בתינוקות: להבדיל בין היום ובין הלילה.

משנגנז

שפתי חכמים

מפעיל קאי על האדם: פ הקשה מהרש"ל מאי טעמא של האדמה שעינתה וי"ל דכך היה כוונתה משום שהקב"ה צוה לאדמה שתוציא עץ פרי דומה לעשב שקלחיו ועליו שוים אף זה יהא עצו ופריו שוה ואז האדמה לקחה סברא זו ומה עשב שטבעו הוא שקלחיו ועליו יהיו שוים אפ"ה א"א לאכלם אלא שצריך מעט תקון אילנות שאין טבען כך ואינו סברא להיות שוה ק"ו אם יהיו כך שצריכים שנוי ותיקון ומ"ה לא עשתה כן. ובזה מתורץ ג"כ דלמה כתיב בציווי חד למינהו על תרווייהו ובעשייה ב' למינהו על כל חד וחד בפ"ע אלא י"ל שבשעה שהקב"ה צוה שיהא העשב ועץ פרי שוה מ"ה כתיב חד למינהו אתרווייהו כלומר שיהא בחד מין אבל הארץ לא עשתה כן לכן כתיב תרי למינהו: צ והוצרך לקלל גם האדמה כמ"ש רש"י לקמן בפ' ארורה האדמה וגו' נפקדה גם היא דהא והא גרמו ומה שהוכרחו ר"ל לומר משל ליוצא וכו' משום דס"ל מלת בעבורך משמע ולא בגבורה: ק ק"ל למה כתיב באילנות אשר זרעו בו וגבי עשב כתיב מזריע זרע לכן פי' וכו' ר"ל כי עיקר נטיעתן של אילנות מענף של אילן אחר שמרכיבין או שנוטעין אותו לכן נקט כאן אשר זרעו בו שעיקרו של זרעו דהיינו הגרעינין אין נטיעתו לאפוקי גבי עשבים צומחין רק מן הזרע: ר ומה אילנות שהם גדולים וענפיהם מרובים וגדולים ואינן יכולין לעמוד רצופין ואפילו אם יתערבו יחד יש היכר ביניהם דזה תאן פלוני ואפ"ה יצאו למינם אנו שקטנים אנחנו ואם נהיה מעורבים יחד אין היכר בינינו עאכ"ו שצריכין אנו לצאת למיננו: ש ק"ל דשל"ע יהי מאורות ואח"כ והיו המאורות ברקיע ר"ל דהול"ל בריאתן מקודם ואח"כ תלייתן ברקיע:

ק"ל

התורה והמצוה

הקשה שנושא פרי ואינו ראוי למאכל. וגם כלל בזה שנמצא באילנות ג' מינים בענין ההולדה למינו. יש אילנות שפרי העץ עצמו הוא הזרע כמו האגוזים והשקדים. וזה עץ פרי עושה פרי. שהפרי עצמה פרי היוצא בו. ויש שנמצא בפרים גרעיני הזרע כמו התפוחים ודומי' וזה אשר זרעו בו. וגם יוכלו ליטע אותו ע"י ההברכה שנוטע יחור מן האילן בארץ ויעשה בדים ופארות. וזה על הארץ. וגם כולל שלא יצמח ע"י זרעו בכל האופנים רק אם יטעהו בארץ. וגם שכל עץ מיוחד לארץ מיוחדת. יש ארץ מגדלת ענבים ויש מגדלת פלפלין. וכ"ז נכלל במ"ש על הארץ, וכבר באו בספר התו"ה קדושים (סי' נט) שנמצא באילנות ג' לשונות נטיעה זריעה שתילה. ובררתי שפעל זרע לא יאמר באילנות רק על ההברכה וההרכבה. ואם מניח גרעיני הזרע בארץ ישמש בלשון נטיעה. וע"כ לא אמר פה מזריע זרע כמ"ש בעשבים. כי פעל מזריע לא ידבק באילנות על גרעיני הזרע. רק על ההברכה וההרכבה. לכן אמר אשר זרעו בו. ששם זרע בא על גרעיני הזרע. ואמר למינו שכל מין יהי' בפ"ע. שהגם שיצויר באילנות הרכבת מין בשאינו מינו. בכ"ז לא יצלח זה רק במינים הקרובים שהם מעין מין אחד. לא במינים הרחוקים כמו תפוח באגוז. אתרוג באילן שקדים. והרכבת אתרוג בלימוניא יצלח כי הם כמין אחד. ומ"ש ויהי כן שהוא כפול עם מ"ש ותוצא הארץ. כי אחר שהטביע ה' בטבע הצומח שלא יצמח רק ע"י זרע. בהכרח שכן נעשה גם בעת הבריאה. שבעת שאמר ה' תדשא הארץ נבראו בארץ גרעיני הזרע מכל מין ומין. וע"ז אמר ויהי כן היינו שנהיה הזרע מכל מין. או שזה כבר קונה בארץ בבריאה הראשונה.

שע"ז

עָבֵד פֵּירִין לִזְנֵהּ דִּי בַר זַרְעֵהּ בֵּהּ עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן׃ יב וְאַפֵּקַת אַרְעָא דִּיתְאָה עִסְבָּא דְּבַר זַרְעֵהּ מִזְדְּרַע לִזְנוֹהִי וְאִילַן עָבֵד פֵּירִין דְּבַר זַרְעֵהּ בֵּהּ לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃ יג וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם תְּלִיתָאי׃ יד וַאֲמַר יְיָ יְהוֹן נְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא לְאַפְרָשָׁא בֵּין יְמָמָא וּבֵין לֵילְיָא וִיהוֹן לְאָתִין וּלְזִמְנִין וּלְמִמְנֵי בְהוֹן יוֹמִין

השאלות

(יד-יט) למה לא נבראו המאורות ביום הראשון ולא היה צריך למאמר יהי אור. ועכ"פ למה נבראו אחר בריאת הצומח וקודם בריאת בע"ח. ולמה כפל ויהי כן ויעש אלהים. תחלה אמר יהי מאורות קרא כלם בשם מאורות. ואח"ז אמר ויעש שני מאורות, ואת כלם קרא בשם כוכבים לא בשם מאורות. ולמה קרא ללבנה מאור הגדול וכוכבים רבים גדולים ממנה, והיא רק כוכב קטן מלוה את השמש וכמוה כאין במערכת השמים כנודע. ולמה כפל והיו למאורות ברקיע השמים, שכבר אמר יהי מאורות ברקיע השמים. ואמר שלישית ויתן אותם אלהים ברקיע השמים שהוא מיותר לגמרי שכבר אמר ויהי כן. ולמה בצווי אמר להבדיל בין היום ובין הלילה ובמעשה אמר להבדיל בין האור ובין החשך, ולא אמר לשון שוה בשניהם:

התורה והמצוה

שע"ז אמר ותוצא הארץ לרבות אילנות ודשאים. כמש"ש כשטת ר' נחמיה. וע"ז אמר ויהי כן, שכבר היה כן, או שהזרעים היו בארץ בכח בבריאה הראשונה ועתה נעשו בפועל:

(יב) ותוצא הארץ ואח"כ הוציאה הארץ מן הזרע שנברא בה דשא עשב מזריע זרע, היינו שכבר נגמר בשולם עם פירותיהם, שסימן לגמר הפרי כל שזורעים אותה ומצמחת (כמו שהבאתי בחבורי התו"ס פ' בהר סי' ה' בשם הירושלמי) כי כל מעשה בראשית בקומתם נבראו כמ"ש בפ"ק דר"ה. ומה שלא אמר עץ פרי עושה פרי, למ"ש שר"ל שהפרי הוא הזרע נכלל במ"ש ועץ וכו' אשר זרעו בו, שבמ"ש ועץ בו"ו החבור הוא דומה עם עשב מזריע זרע שרוב זרע העשבים הם עצמם הפרי כמו מיני דגן וקטניות, ולמ"ש שר"ל שהעץ נאכל, זה בקטנותו, אבל אח"כ העץ מתקשה ואינו נאכל כנודע, ובהוצאה שהוציאה הכל בגדולם כעצים זקנים היו העצים כולם בלתי ראוים לאכילה, וז"ש חז"ל במדרש שעברה על הצווי, ובצווי אמר למינו אשר זרעו בו, ובמעשה אמר אשר זרעו בו למינהו, ואמר למינהו תחת למינו, כי ידוע שכל האילנות הם זכר ונקבה, ולא יפתחו הנקבות את פרחם רק כשיקבלו זרע הזכר, שלפעמים ימצא באילן עצמו שהוא אנדרוגינוס, ולפעמים הם מחולקים, וכבר ספרו חוקרי הטבע נפלאות ה' והשגחתו בענין זה איך הכין בטבע האילנות שיבא פרח הזכר אל קנה הנקבה, שלפעמים יהיה ע"י הרוח, ויש בע"ח מיוחדים לזה מעת ההשגחה לשאת את הפרח כנודע לקוראים בספרי הטבע, וע"ז אמר פה למינהו שהוא מין זכר ונקבה למינו ומינה, וע"ז אמר אשר זרעו בו למינהו על זרע שני המינים, וזה נתחדש בעת ההוצאה, כמו באדם הראשון שהיה הנסירה אחר יצירתו כמו שיתבאר שם, וזה נתחדש בין בעשבים בין באילנות, וע"ז הוסיף למינהו גם בעשבים. ומ"ש וירא אלהים כי טוב הוא כמ"ש למעלה שהגם שכל הויה חדשה הוא ע"י העדר הצורה הראשונה והוית הצמחים הוא ע"י חורבן הדומם והעדר צורתו וכל העדר הוא רע, בכ"ז ראה שהוא טוב, כי בזה עלתה הבריאה למדרגה מעולה יותר:

(יד) ויאמר אלהים יהי מארת. כבר באמרנו שכדורי השמש והירח והכוכבים נבראו יש מאין במאמר הראשון ומאז סבבו על מעגליהם כדרכם [א]. רק שהשמש שהוא המפליש אורו על הארץ ועל כל כוכבי אור לא ניתן בו אור עדיין והיה כדור חשוך, וע"כ לא נמצא אור גם ביתר הכוכבים שכולם מקבלים אורם ממנו, רק שהאור התפשט אז בכל רחבי הבריאה בזהר עצום בלא נרתק, ושמש בג' ימים הראשונים, אבל אחרי שרצה לברוא בע"ח והאדם שהם לא יוכלו לסבול האור הזה, כי עיניהם לא יוכלו לסבול רק אור השמש, לא אור ה' הגדול שהופיע בג' ימים הראשונים שהיה מכהה עיניהם, וכן החום הבוער אז היה ממית אותם לפי טבעם (ולא ישתמשו בו רק לעת"ל בדרך נסיי), לכן הוכרח לאסוף את האור הזה ולשומו בכדור השמש שיהיה נרתק לו ומצמצם אורו וחומו באופן שיוכלו הברואים להשתמש בו, וע"כ אמר יהי מארת היינו שהאור שהתפזרו ניצוציו בכל מקום יאסף עתה ויתן בכדור השמש ומעתה לא יהיה אור רק מאור, ששם מאור מציין מקום ששם נתון האור (שהמ"ם הנוסף בראש השמות כמו משכן מקדש מושב מציין מקום המיוחד אל איזה דבר כמו שכתבתי באילת השחר כלל ח"ו), וקרא את כל הכוכבים בשם מאורות, הגם שכל כוכבי לכת אין להם אור בעצמם רק האור החוזר מזהר השמש שמכה על כדורם, בא להורות שגם השמש אין לו אור

תורה אור

[א] ובמ"ש ה' לאיוב איפה היית ביסדי ארץ וכו' ברן יחד כוכבי בקר. שזה ירמוז לכח המושך שיש לכל הכוכבים ולהשמש זל"ז, ואל כדור הארץ, שע"י כח הזה בארו התוכנים האחרונים כל תהלוכות צבא מרום סביב השמש, וכח זה יתרבה ויתמעט כפי רחוק כל כוכב מן השמש בערך מרובע, וכן יהיה ערך זה עצמו בחכמת המוזיקא למיתרי הכנור לפי ארכם וקצרם, עד שימליץ כאלו ישמיעו מיתרים מן השמש אל כל כוכב ולפי אורך המיתרים יטעימו זמירות בכח המושך, ואין כאן מקום לבאר זה באורך, רק שמבואר שבעת יסד ארץ בראשית הבריאה כבר רננו כוכבי בקר נגינת מהלכם איש איש במעגליו ובזמירותיו, ונראה שלזה כוון מ"ש במדרש שהקב"ה ברא השמים ומנהיגיהם יחד, שנאמר בורא השמים ונוטיהם, ר"ל שתיכף סבבו על מעגלם:

הַלָּ֑יְלָה וְהָי֤וּ לְאֹתֹת֙ וּלְמ֣וֹעֲדִ֔ים וּלְיָמִ֖ים וְשָׁנִֽים׃ טו וְהָי֤וּ לִמְאוֹרֹת֙ בִּרְקִ֣יעַ הַשָּׁמַ֔יִם לְהָאִ֖יר עַל־הָאָ֑רֶץ וַֽיְהִי־כֵֽן׃ טז וַיַּ֣עַשׂ אֱלֹהִ֔ים אֶת־שְׁנֵ֥י הַמְּאֹרֹ֖ת הַגְּדֹלִ֑ים אֶת־הַמָּא֤וֹר הַגָּדֹל֙ לְמֶמְשֶׁ֣לֶת הַיּ֔וֹם וְאֶת־הַמָּא֤וֹר הַקָּטֹן֙ לְמֶמְשֶׁ֣לֶת הַלַּ֔יְלָה וְאֵ֖ת הַכּוֹכָבִֽים׃ יז וַיִּתֵּ֥ן אֹתָ֛ם אֱלֹהִ֖ים בִּרְקִ֣יעַ הַשָּׁמָ֑יִם לְהָאִ֖יר עַל־הָאָֽרֶץ׃ יח וְלִמְשֹׁל֙ בַּיּ֣וֹם וּבַלַּ֔יְלָה וּֽלֲהַבְדִּ֔יל בֵּ֥ין הָא֖וֹר וּבֵ֣ין הַחֹ֑שֶׁךְ וַיַּ֥רְא אֱלֹהִ֖ים כִּי־טֽוֹב׃ יט וַֽיְהִי־עֶ֥רֶב וַֽיְהִי־בֹ֖קֶר י֥וֹם רְבִיעִֽי׃ פ כ וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֔ים

ישרצו

רש"י

שנגנז האור הראשון ת אבל בשבעת (ב"ר פ"ג) ימי בראשית שמשו האור והחושך הראשונים שניהם יחד בין ביום ובין בלילה: והיו לאותות, כשהמאורות לוקין סימן רע הוא לעולם שנאמר (ירמיה י) מאותות השמים אל א תחתו וגו' בעשותכם רצון הקב"ה אין אתם צריכין לדאג מן הפורענות: ולמועדים. על שם העתיד שעתידים ישראל להצטוות על המועדות והם נמנים למולד ב הלבנה: ולימים. שמוש החמה חצי יום ושמוש הלבנה חציו הרי ג יום שלם: ושנים. לסוף שס"ה ימים (ס"א ורביע יום) יגמרו מהלכתם בי"ב ד מזלות המשרתים אותם והוא שנה (ס"א והוא שס"ה יום ורביע יום) וחוזרים ומתחילים פעם שניה לסבב הגלגל כמהלכן הראשון: והיו למאורות. ה עוד זאת ישמשו שיאירו ו לעולם: (טז) המאורות הגדולים. שוים נבראו ז ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה א"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד: ואת הכוכבים. על ידי שמיעט את הלבנה ח (ב"ר פ"ו) הרבה צבאיה להפיס

שפתי חכמים

ת ק"ל והא כבר כתיב ויבדל אלהים וגו': א ש"מ שיש חטא באם שילכו כדרכי העכו"ם: ב שהוא מחיבור שני המאורות כידוע לחכמי העיבור ולכן תלה המועדים בשניהם: ג ר"ל יום שלם אלו דהיינו י"ב שעות: ד שס"ה ימים קאי על החמה ושנת הלבנה שהם שנ"ד ימים מובלעים בשנת החמה ולפי ששנת החמה היא מצד מהלכתה לסבב כל הי"ב מזלות ושנת הלבנה היא מחוברת עם השמש בכל אחד מהי"ב מזלות לכן תלה שנה בשניהם יחד ואע"פ שהלבנה גומרת מהלכתה בכ"ט ימים ושעות ידועות: ה כלומר ועוד נוסף על שמוש להבדיל וגו' שיאירו וכו': ו וה"פ והיו ר"ל החמה והלבנה למאורות להאיר לבריות ולכך נקט רש"י מלת לעולם ולא נקט לארץ כמ"ש בקרא להורות שפי' על הארץ על אנשי הארץ כי הארץ אינה צריכה לאור: ז דק"ל דבתחלה כתיב שני המאורות הגדולים ואח"כ אמר את המאור הגדול וגו': ח (נח"י) והשתא אתי שפיר דלא כתיב

התורה והמצוה

אור מצד עצמו רק מקבל האור מלמעלה מגבוה על גבוה דרך מסכים ולבושים, והלבוש האחרון הי' האור הגנוז שהוא הושם בנרתק השמש, שאורו ג"כ נאצל מאור העליון כמ"ש בפסוק יהי אור, [וחכמי הטבע כולם נבוכו באור שאוזל מהשמש איך לא יבוש מקורו ויחרב מעינו, וחשבו בו חשבונות והשערות, ובאמת מקורו מקור לא אכזב מאור הנעלם שאין לו תכלית וכליון] וא"כ השמש מקבל האור בלא אמצעי והם מקבלים האור הזה באמצעות השמש, ונקראו ג"כ מאורות, ובאר שיש הבדל בין האור השופע מן המאורות ובין האור ששמש עד עתה. א] שעד עתה היה האור בכל חלקי הבריאה וגם בארץ ועתה יהיה **ברקיע השמים**. ב] שעד עתה היה מבדיל בין האור ובין החשך כמ"ש ויבדל אלהים בין האור ובין החשך, כי בעת ששמש החשך אז נאסף האור מכל חלקי הבריאה, ועתה לא יבדיל בין האור ובין החשך, כי אור השמש נמצא תמיד ומתפשט תמיד על הכוכבים שעומדים לנגדו רק שיבדיל בין היום ובין הלילה. ג] והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים, זה מצד ארבעה השקפות שנראה במהלכם. א] השמש מסבבת מעגלה בכל יום ממזרח למערב ומזה באו הימים. ב] עוד תסבב מעגלה השנתיי בכל שנה ממערב למזרח ומזה יבאו השנים. ג] הסיבוב השנתיי לא יהיה על קו המשוה כסבוב היומי אשר ממזרח למערב, כי תטה מעגלותיה כ"ג מעלות וחצי לצפון וכן לדרום, ועי"כ תתקרב בקיץ לצד צפון ובחורף לצד דרום, ועי"כ יעמדו גבולות קיץ וחורף וזמן האביב והקציר שבזה תלוים מועדי ה' פסח בחודש האביב, ושבועות חג הקציר וסוכות חג האסיף, וזה ולמועדים. ד] פעמים תעמוד הירח בין הארץ ובין השמש ויהי' לקוי החמה, ופעמים תעמוד הארץ בין הירח והשמש ויהיה לקוי הלבנה ואז יהיו לאותות, כמ"ש מאותות השמים אל תחתו, וזה אינו

מיוסד

יַמִין וּשְׁנִין: טו וִיהוֹן לִנְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָא לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן: טז וַעֲבַד יְיָ יָת תְּרֵין נְהוֹרַיָא רַבְרְבַיָא יָת נְהוֹרָא רַבָּא לְמִשְׁלַט בִּימָמָא וְיָת נְהוֹרָא זְעֵרָא לְמִשְׁלַט בְּלֵילְיָא וְיָת כּוֹכְבַיָא: יז וִיהַב יָתְהוֹן יְיָ בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָא לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא: יח וּלְמִשְׁלַט בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב: יט וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם רְבִיעָאי: כ וַאֲמַר יְיָ יִרְחֲשׁוּן מַיָא רְחֵשׁ

נפשא

התורה והמצוה

מיוחד בארץ לבד כי בכל כוכבי לכת יש ימים ושנים שע"י סיבובו על צירם יהיה לכל כוכב יום נגד השמש ולילה נגד האחר, כמו יום של נגה כ"ג שעות וכ"א מינוטען, כוכב מאדים כ"ד שעות ל"ט מינוטען, צדק ט' שעות נ"ו מינוטען, וע"י סיבובו סביב השמש יהיה להם שנים שנת נגה רכ"ד ימים וג' רביעי שעה, שנת מאדים תרפ"ו יום כ"ג שעות ומחצה. צדק ד' אלפים של"ב יום וי"ד שעות וכדומה, וכן יהיו מועדי הלבנה שלפיה נחשב ראשי חדשים וימצאו מועדים בכל כוכב, וכן אותות הלקוים ימצא בכל כוכב כנודע, ולפ"ז מ"ש פה יהי מאורות להבדיל בין היום וכו' והיו לאותות וכו' אינו מדבר מן הארץ לבד רק מפעולת כל המאורות זב"ז:

(טו) והיו למאורות ברקיע השמים. וגם שכולם יהיו מאורות ברקיע השמים שיתנו אור זל"ז שכל כוכב משליך מאורו שקבל מן השמש על כוכב המקבל לו, כמו שמשליך הירח ניצוציו על הארץ, ותכלית כולם הוא להאיר על הארץ שהוא התכלית בבריאת כולם, וכמו שהתבאר באורך בספר תהלות סי' ח' שע"ז אמר מה אדיר שמך בכל הארץ. ויהי כן טבע זו אשר במאורות שלא ישנו מהלכם ותפקודתם כל ימי עולם, וכבר נמצאו רשימות מחכמי מצרים ומחינא מאלפים שנים, ונתברר שלא שנה שום כוכב את מעגלו מאז עד עתה אף כחוט השערה:

(טז) ויעש אלהים התבאר אצלי (למעלה פסוק ז') שמלת ויעש באה על גמר הדבר, כי כדורי המאורות כבר נבראו בראשית הבריאה, והאור נברא ביום הראשון, ולא התחדש עתה רק מה שנתן האור בגרתק השמש ותקן אותו באופן שכשישליך ניצוציו על כדור הארץ שהוא עיקר התכלית בבריאה יוכלו הבע"ת להשתמש בו לפי כח עיניהם וחושיהם, ושיהיו מכוונים לפי מה שצריך אל יצורי הארץ מהאור והחום לקיומם, ושיעור שהאור שנתן אל השמש מן האור הגנוז הוא בשעור נערך בכוון כפי הצורך אל הארץ לקיום בריותיה, ובהיקף זה עשה ותקן את שני המאורות הגדולים, כי בהשקף אל יתר הכוכבים א"א שיקרא את הירח בשם מאור הגדול, כי הוא אינו כוכב בפ"ע רק משרת ומלוה את הארץ, ולכוכב צדק י"ל חמשה משרתים כאלה, ולכוכב שבתאי שבעה, והירח הוא הקטן מרוב כוכבי לכת, וע"כ בתחלה שדבר לפי בחינת עצמותם קרא את כולם בשם מאורות, אבל פה דבר מצד שתקנם לצורך הארץ, שספור מעשה בראשית הוא רק לספר מתולדות הארץ, שנה עם נבראת יהלל יה ואין לה עסק עם מעשה ה' הגדול אשר עשה בעולמות אין חקר, ובבחינה זאת נקרא הירח בשם מאור הגדול, כי בעבור היותו קרוב אלינו יגדל אורו אלף פעמים מיתר כוכבים, ואצלנו השמש והירח הם הגדולים באורם אצלנו מכל המאורות, והשמש אורו גדול אצלנו מאור הירח, ויחד את המאור הגדול לממשלת היום השמש שולט ופועל פעולות רבות ביום ביסוד האש והאויר ובצמיחת הפירות היבשים, והמאור הקטן שולט ופועל פעולות בלילה במעינות ונהרות ובפירות הלחים כמ"ש ממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים:

(יז) ויתן הוא מענין סדרה והתמנות כמו ונתון אותו על כל ארץ מצרים, שמנה את המאורות כולם שהוא השמש והירח והכוכבים לג' דברים, א] להאיר על הארץ, ביום יאיר השמש, ובלילה יאירו הירח והכוכבים וכמ"ש בפסחים (דף ב') הנודר מן האור אסור באורן של כוכבים: ב]

(יח) ולמשול ביום ובלילה שכל המאורות מושלים ופועלים בארץ בערוב היסודות והמתכיות. ולדעת בעלי המשפטים י"ל לכוכבים ממשלה על כל ענינים, כמו שהי' כן דעת איוב בויכוחו. ג] להבדיל בין האור ובין החשך פה שדבר בבחינת הארץ לבד בה יבדילו גם בין אור והחשך שבעת תשקע השמש יהי' חשך, הגם שאז נמצא אור בכל רחבי הבריאה וע"כ למעלה שדבר בבחינת פעולת המאורות בכל רחבי הבריאה לא אמר להבדיל בין האור והחשך כי האור נמצא תמיד, לא כן פה שמדבר מה שעשאם ה' ותקנם לצורך הארץ, בה יבדילו בין האור והחשך, וירא אלהים כי טוב ר"ל הגם שהאור שמשם תהלה הי' יותר טוב ואמר עליו וירא אלהים את האור כי טוב זה היה בג' ימים הראשונים, שלתיקון הרקיע והיבשה והוצאת הצמחים היה טוב, אבל להברואים שיברא מעתה בחמישי ובששי היה האור הזה שנצמצם בשמש יותר טוב, ועלתה הבריאה לשלמות יותר לפי הצורך אל הנבראים שיבראו מעתה:

(כ) ויאמר אלהים ישרצו המים. הבריאה הלכה ממדרגה למדרגה, דומם צומח חי מדבר, וכל הקודם הי' הכנה למה שאחריו, ואחר שתיקן את המאורות שלא הי' אפשר להחיים להתקיים בלעדיהם (כנ"ל פסוק י"ד) נתן הומר לבריאת בע"ח, ונודע שגם בעלותה בסולם המדרגות לא עלתה הבריאה בדלוג רק ע"י

יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם׃ כא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה ׀ הָרֹמֶשֶׂת אֲשֶׁר שָׁרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ כב וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הַמַּיִם בַּיַּמִּים וְהָעוֹף יִרֶב בָּאָרֶץ׃ כג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם חֲמִישִׁי׃ פ כד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה

ורמש

בעל הטורים

(כ) ועוף ג' במס'. והעוף ירב והעוף אוכל אותם וזהו סורס בבהמה והעוף, רמז למה שאמרו ז' עופות טהורות מדוחין

רש"י

לנפש דעתה: (כ) נפש חיה. שיש בה ט חיות: שרץ. כל דבר חי שאינו גבוה י מן הארץ קרוי שרץ. בעוף כגון זבובים בשקצים כגון נמלים כ וחיפושין ותולעים ובבריות ל כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכן הדגים: (כא) התנינם. דגים גדולים שבים. ובדברי אגדה (פי' הספינה) הוא מ לויתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא נ שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם. התנינם כתיב: נפש חיה. נפש שיש בה חיות: (כב) ויברך אותם. לפי שמחסרים אותם וצדין מהם ס ואוכלין אותם הוצרכו לברכה ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש שעתיד לקללה לכך לא ברכן ע שלא יהיה הוא בכלל: פרו. לשון פרי כלומר עשו פירות: ורבו. אם לא אמר אלא פרו היה אחד מוליד אחד ולא יותר ובא ורבו שאחד מוליד פ הרבה: (כד) תוצא הארץ. הוא שפירשתי שהכל נברא מיום הראשון צ ולא הוצרכו אלא להוציאם: נפש חיה. שיש בה ק חיות (עיין לעיל פסוק כ'):

ורמש

שפתי חכמים

כתיב יהי מאורות או ויעש את הכוכבים: ט ק"ל נפש חיה משמע דמים הוציאו נפש החיה ולקמן כתיב ויברא אלהים וגו' לכך פי' נפש שיהא בה חיות כלומר שהמים יכינו את הגוף שיקבל את נפש החיוני שיתן בו הקב"ה וזה שפירש"י לקמן ואת כל נפש החיה נפש שיש בה חיות וק"ל. עי"ל דק"ל והלא החיות אח"כ נבראו מן האדמה לכך פי' נפש שיהא בה חיות, ומה שהוצרך לפרש כן עוד (בפ' כ"א) י"ל לפי שנכתב בה"א הידיעה משמע שהוא חיה ממש לכך פי' פעם שנית שאין פירושו כן מדכתיב אשר שרצו המים ומה שפי' ג"כ ביום הששי לפי שבפירוש נכתב אח"כ וחיתו ארץ א"כ נפש חיה קאי אשרצים: י מה שמהפך רש"י ומפרש בתחלה נפש חיה ואח"כ שרץ ר"ל גם בקרא צריך להיות כן ישרצו המים נפש חיה ומה הוא נפש חיה ומפרש שרץ ועוף וכן כתיב אח"כ ותוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש: כ הם התולעים הנמצאים באשפה וגם בימות החמה כשיורד גשם על הארץ: ל ר"ל גבי בהמות וחיות: מ דק"ל למה פרטם יותר מאחרי הבריות ולמה הוציאם מכלל כל נפש החיה (בה"א הידיעה) לפ וכו': נ דק"ל דכתיב התנינם חסר יו"ד אחרונה דמשמע ב' יחיד וקרינן תנינים ג' רבים לכ"פ בראם זכר ונקבה לכך קרינן התנינים ואח"כ הרג לנקבה לכך כתיב חסר יו"ד: ס ולא כדי שיתברכו כי מאחר שהם יצירי כפיו מתברכים הם מאליהם: ע וא"ת א"כ אמאי החיות עומדים בריבוים כיון שמחסרים מהם ולא ברך אותם הקב"ה וי"ל מברכתו של האדם נתברכו גם החיות כיון שהם מולידים כמו האדם ודלא כתירוץ מהרא"ם שהם בעלי נפש חיה ונתברכו כל בעלי נפש חיה בדרך כלל. וזהו דנתברך האדם אע"פ שאין מחסרים מהם ולא הספיק להם רצון יוצרם אפשר משום דגלוי לפני הקב"ה שיאכל מעץ הדעת ויטיל הנחש בהם זוהמא וילבישו אותם כיתס"ר ויתרבו מלחמות בעולם: פ (נח"י) ר"ל בפעם אחד דהיינו תאומים ואין להקשות יאמר רבו בלבד ולא יאמר פרו י"ל לפי שאז לא היינו יודעים במה ירבו אם ברבוי התולדה או ברבוי הקומה ונמצא כזה בפ' בחקותי על פסוק והרביתי אתכם ופי' בקומה זקופה אבל השתא דכתיב פרו ורבו וממילא דרבוי קאי על הפריה דהיינו בתולדות: צ דק"ל ה"ל לכתוב ויברא אלהים ול' תוצא מורה שכבר נברא אלא שהוא מכוסה בו ואין להוכיח מותוצא הארץ דלעיל (פ' יב) שהכל נברא ביום ראשון י"ל שותוצא הארץ מורה שהוציאם אל הפועל במה שנצטוותה בו במאמר תדשא וגו' שהצווי בו הוא הווית הכח בה. ומלת תוצא הארץ אינו רק כי הוא בעצמו הצווי ויתחייב שיהיה הכח קדום בה קודם הצווי הזה: ק ומה ששינה רש"י לשונו דלעיל פי' נפש שיהיה בה חיות נ"ל משום דכאן גבי חיות הארץ

ככר

התורה והמצוה

אמצעיים, שנמצא האלמוג שהוא אמצעי בין הדומם והצומח והפלוס שהוא אמצעי בין הצומח והחי, והקוף שהוא אמצעי בין החי להמדבר, וכן בכל מדרגה עולה בסדר מלמטה למעלה כמ"ש שביצירת הצומח עולה מדשא אל עשב וממנה אל העצים, וכן הי' ביצירת הבע"ח שחכמי הטבע חלקו את הבע"ח לששה מערכות. א] התולעים. ב] השורצים או הרמשים (אינזעקטין). ג] הדגים. ד] חית המים (האמפיביאן) החיים בים

וביבשה

נַפְשָׁא חַיְתָא וְעוֹפָא יְפָרַח עַל אַרְעָא עַל אַפֵּי רְקִיעָא דִשְׁמַיָּא: כא וּבְרָא יְיָ יָת תַּנִּינַיָּא רַבְרְבַיָּא וְיָת כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דְרָחְשָׁא דִּי אַרְחִישׁוּ מַיָּא לִזְנֵיהוֹן וְיָת כָּל עוֹפָא דְפָרַח לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב: כב וּבָרִיךְ יָתְהוֹן יְיָ לְמֵימַר פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוּ יָת מַיָּא בְּיַמְמַיָּא וְעוֹפָא יִסְגֵּי בְּאַרְעָא: כג וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם חֲמִישָׁאי: כד וַאֲמַר יְיָ

השאלות

(כא-כה) למה אמר ויברא אלהים שברא הוא בריאה יש מאין מה שלא אמר כן בחית הארץ. ולמה לא נאמר בחית הים ויהי כן. וגם מה שאמר ויברא אלהים ויעש אלהים מיותר. ולמה נבראו בשני ימים וחית הארץ נברא ביום אחד עם האדם. ולמה נתברכו חית הים ולא חית הארץ:

התורה והמצוה

וביבשה. ה] העופות. ו] היונקים, ושני מערכות הראשונים לא נזכרו בכתוב כי הם עומדים בין הצומח והחי, שהתולעים קרובים אל הצומח והפרוחים אינם ע"י זו"נ, וגם הפורחים רובם יולדו כמה וילחמו כתולעים ויחליפו עורם פעם אחר פעם עד יתעטפו במעטפה ויהיו לעוף פורח ויפרו וימותו, ואין להם דם רק ליחה לבנה. מבואר שהוא המעבר שתעבור בו התולדה מצומח לחיים, לכן יתחיל בספור הבריאה שארבע מערכות האחרונים, וזה שיפרצו המים שרץ נפש חיה, והרמב"ן פי' שם ופעל שרץ על מרוצתם ותנועתם, והרי"א פי' על ההפראה, וכבר באתי בספרי התו"כ (שמיני סי' פ' וסי' ק"ט) שגם שרץ יבא גם על התנועה והרחישה אבל פעל שרץ ישמש בו לרוב על ההפראה והרביה היתרה שנמצא בשרצים כמש"ש מטעם חז"ל, ופה בא מטעם ההפראה היתרה שיפרו המים בעלי חיים שיחיו ויפרו במים, וזה כולל מערכת הדגים ומערכת חית הים, שחית הים הגם שיעלו גם אל היבשה רובם יטילו ביציהם במים, כי ספרים ביבשה אינם שייכים לחית הים לענין טומאה וטהרה כמ"ש בס' התו"כ שם, וגם ישרצו עוף שהוא עומד בין שתי מערכות האלה ובין מערכת היונקים שדמו חם וי"ל ריאה והקודמים דמם קר ואין להם ריאה רק אף נפוח, וע"כ אמרו חז"ל שדגים וחגבים אין טעונים שחיטה, כי החגבים ירודים עוד מן הדגים שהם מן הפורחים והעופות טעונים שחיטת סימן א' שנבראו מן הרקק, ר"ל הרכבת מים ועפר ואויר, וע"כ אמר שישרצו המים מצד חלק המימי ויעופף על הארץ מצד חלק העפרורי ועל פני רקיע השמים מצד חלק האוירי הגובר בו:

(כא) ויברא אלהים. כבר באהנו כי בריאה מציין בריאת יש מאין ובע"ח נבראו יש מיש כמ"ש ישרצו המים, אמנם המים לא היה בכחם רק להוציא גופי הבע"ח, אבל הנפש החיונית שלהם אין זה בכח המים והיה בריאה יש מאין מה' לבדו, כמ"ש כי רוח מלפני יעטוף, וכתיב נותן נשמה לעם עליה, וכבר באר בע"י שלכן מצאנו באליהו ואלישע שהגם שעשו כמה מופתים בכחם לבד כשהוצרכו להחזיר נשמות לפגרים הוצרכו להתפלל לה' אלהי הרוחות. וע"כ אמר ויברא אלהים שאלהי הרוחות ברא הרוח יש מאין. ואמר את התנינים הגדולים הוא מערכה הב' של הדגים וכל מעשה בראשית בקומתם נבראו ויש במיני הדגים גדולים מאד כנודע ולכן קדמו בבריאתן. ואת כל נפש החיה הם חית הים שהוא המערכה הרביעית, ויען שהם י"ל רגלים מועדת שרומשים בהם אמר הרומשת, ששם רומש בא על הרמישה ברגליו. ואמר אשר שרצו המים שהגם שמינים אלה חיים גם ביבשה ההשרצה וההפראה שלהם הוא במים. וכמ"ש בחולין (דף קכ"ו) הני ביברי דנרש אינם מן הישוב כי הפרתם הוא במים. ואמר בהם למינהם כי בחית הים שייך בהם הרבעה וכלאים אסור בהם כמ"ש בב"ק משא"כ הדגים. ואת כל עוף כנף הוא המערכה החמישית, ואחר שכל ג' מערכות אלה הם מטילים ביצים רחוקים הרבה מהאדם שמוליד חיים ויונק שממינו הם בהמת וחית הארץ שנבראו בששי, שע"כ יחד להם יום בפ"ע כי הם העומדים בבנין גופם ומעשהו במדרגה אחת עם האדם, וע"כ לא נאמר ויהי כן כי לא נשלם עדיין הויית הבע"ח עד שנבראו בע"ח היונקים שהם העומדים בסולם היצירה תחת האדם, ובאמת יום החמישי רק התחלה לאשר יגמר בששי ולא היה כן כי עוד שעמד הבריאה מעמדים עד יהי כן ויושלמו הבע"ח בשלמותם, רק אמר וירא אלהים כי טוב שהגם שכל בריאה בא ע"י המרת הצורות ותרבן הצורה הראשונה, שצורת המים נהפך לגופי בע"ח, וכן לעתיד יזונו מן הצמחים ויהפך הצומח לבע"ח, בכ"ז ראה כי טוב כי בזה התעלתה ההויה לצורה יותר שלמה וטובה מהקודמות:

(כב) ויברך אותם. הוצרכו לברכה יען שמולידים ע"י ביצים שיחפום כח המגדל על הבילה שרחוק לפי הטבע שיתהוה בו רוח חיים, וע"ז אמר פרו שיעשו פרי כיוצא בם, וכן ע"י שדגי הים כל הגדול מחבירו בולע את חבירו ואין להם כלי ההגנה שילחמו בם נגד אויביהם כמו שיש לחית היבשה שאל בם ערמות ותחבולות שבם ינצלו ממבקשי נפשם. וסלעים מחסה לשפנים, והרים הגבוהים ליעלים, ובני אדם בונים מכלאות צאן ושומרים חיות הביתיות שכ"ז אין לדגי הים ולכן הוצרכו לברכה הפרו ורבו. וכמ"ש שם רמש ואין מספר ועי"כ חיות קטנות עם גדולות, הגם שהגדולות משחיתות את הקטנות, כי יצא מדגה א' לפעמים כמה מיליאן ביצים ועי"כ ומלאו את המים בימים ולא הכין להקטנות מעינות בפ"ע להסגב שם. והעוף ירב בארץ שגם הם רבים הם עופות הדורסים הטורפים והוצרכו לברכה:

(כד) ויאמר אלהים. עתה נוה על מערכה הששית שהם בע"ח היונקים שקרובים אל בבנין גופם אל ברוח החיוני והולדת המין אל האדם, ומפורסות בנפשות הבע"ח כמה מדות וערמות ותחבולות שהם

וְרֶמֶשׂ וְחַיְתוֹ־אֶרֶץ לְמִינָהּ וַיְהִי־כֵן: כה וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֵת כָּל־רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: כו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים

נעשה

בעל הטורים

על המאכלין זכו והעוף יכך פירוש שבן מדוכין אוכן העוף אוכל אותם פרי אותם סכורין וכן זאת תורת וגו' הויין במסורים :

רש"י

ורמש. הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאלו נגררים שאין הלוכן ניכר. כל לשון רמש ושרץ בלשונו קונמוברי"ש (רעגען) · (כה) ויעש. תקנם בצביונם ר בתיקון ש ובקומתן:

נעשה

שפתי חכמים

כבר היה הכל נברא ביום הראשון עם נפש החיונית כיון דכתיב תוצא וגו' אבל גבי דגים ועופות לא נבראו ביום ראשון אלא הכח שיכול להשריץ הגוף בלא נפש החיונית מדכתיב ויברא וגו': ר לרצונם שאם היו שואלים אותו מתחלה אם רוצים להיות נוצר כן היה מתרצה להיות כן: ש י"ל שעמדם כל קומתן מתחלה דק"ל כיון שכתוב ויהי כן ל"ל למכתב אח"כ ויעש ובדשאים נאמר ותוצא אחר ויהי כן להורות שלא עשתה כן כצ"ל ובמאורות שאמר ויעש אחר ויהי כן לומר שהקטין אחד

התורה והמצוה

יעעת כהות אשר התקבצו אח"כ והאירו אור גדול בבתי נפש האדם, ואמרו חז"ל תוצא הארץ נפש חיה למינה זה רוחו של אדה"ר, דעתם שהגם שהנשמה המשכלת של האדם נבראה ביחוד כי אין דוגמתה בנפשות הבע"ח, אבל הרוח שהוא הרוח החיוני וכחות נפש החיים נמצא דוגמתו ביתר הבע"ח, וזה הושפע תיכף עם השפעת נפש היה שכולל גם נפש הבהמיית של האדם. ומפרש בהמה ורמש וחיתו ארץ. הבהמות הם המונים מן האמחים וחיות הם הזוללים בשר ורמש הם יתר חיות הרומשות, ולפי סדר גורותיהם החיות יש בהם ערמימות ופקחות יותר מן הבהמות האוכלות עשב, עד שהם האחרונה במדרגה:

(כה) ויעש אלהים. פה לא אמר ויברא כי כבר יצאו רוח ונפש בע"ח והושפעו ביום החמישי רק שבמינים אלה היונקים עשה ותקן נפשות בע"ח אלה, ושתל בם מדות ותכונות ופקחות שלא נשתלו בהקודמים וזה לא נקרא בריאה יש מאין רק עשיה שהוא גמר הדבר ותקונו ובכ"ז גם זה לא היה בכח הארץ שלא יכל להוציא רק הגופים, אבל תיכון הרוחות ותקונם ייחס למעשה אלהים לבד כנ"ל פ' כ"א, ופה הקדים חיות לבהמות, לפי התכלית שחיות הטורפות הם המתרחקים מאדם כמ"ש תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון, והבהמות והרמש (שהם ברואי היבשה הקטנים) מתקרבים אליו. וכמ"ש כל שתה תחת רגליו. צונה ואלפים כולם, וגם בהמות שדי אמר על החיות וגם כי הם רחוקים מן האדם לפי תכליתן, ואחריהם צפור שמים ואחריהם דגי הים שרחוקים ממנו מאד, ולהשתמש בם צריך לעבור ארחות ימים, וכמ"ש בפי' תהלות שם: וירא אלהים כי טוב. כי בזה הוטבה הבריאה ועלתה בסולם המעלות עד מבחר היצור שהוא האדם:

והנה תקיף בזה כמה הקפות. א] הבריאה צעדה ממדרגה למדרגה. והאדם הוא המדרגה האחרונה עטרת הבריאה ותפארתה ותכליתה:

ב] בכל מדרגה שעלתה הבריאה התרוממה מן הארץ והתפרדה ממנה, הדומם חלק מן הארץ, הצומח יתרומם עליה, והעשב יתרומם מן הדשא, והעץ מן העשב; הדשא גדל מעצמו והעשב צריך זריעה והעץ נטיעה ועדן דבוקים לארץ בשרשם. אבל החי יתפרד ממנו וגם הוא יעלה במעלות, השולע רוחש עליו, והדגים שבועים במצולה וחית הים יעלו אל היבשה לפעמים עד העוף והיונקים, ותראה כי שורש הצומח שהוא ראשו דבוק בארץ, וראש הבע"ח נתון באמצע בין השמים והארץ, וכל שישתלם הבע"ח יותר יגביה ראשו למעלה עד האדם שראשו שהוא שרשו מושרש בעולם העליון ופונה תמיד אל שרשו ודומה כעץ הפוך ששרשו למעלה וענפיו למטה, כשומד באמצע בין העליונים והתחתונים:

ג] חיות הצמח קשור בו יותר מחיות החי, כי יש תקוה לעץ אם יכרת ועוד יחליף, וגם בזה חיות העשב קשור בו יותר מן האילנות כי גדל מעצמו, חיות השרצים קשור בו יותר מן היונקים והאדם, שאמנם שרצים שיחיו ימים רבים בלא אוכל, שיחיו גם עת יחתכו לגזרים, שיעלו ארוכה לאבריהם הנחתכים, מבואר שכל שהשתלמה הבריאה במדרגה, חיות הגשמיות בלתי חזק בה כ"כ, כי תכין א"ע לחיים רוחניים נפרדים מן החומר:

ד] המדרגות הראשונות רבו בכמות מן מה שאחריהם, הדשא רב מן העשב, העשב מן האילנות, הצומח רב מן החי, השולעים מן הרמשים. הרמשים מן הדגים. הדגים מן העופות והעופות מן היונקים.

כמו

תַּפֵּק אַרְעָא נַפְשָׁא חַיְתָא לִזְנַהּ בְּעִיר וּרְחֵשׁ וְחֵיוַת אַרְעָא לִזְנַהּ וַהֲוָה כֵן: כה וַעֲבַד יְיָ יָת חֵיוַת אַרְעָא לִזְנַהּ וְיָת בְּעִירָא לִזְנַהּ וְיָת כָּל רִחְשָׁא דְאַרְעָא לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב: כו וַאֲמַר יְיָ נַעֲבֵיד אֱנָשָׁא בְּצַלְמַנָא כִּדְמוּתַנָא וְיִשְׁלְטוּן בְּנוּנֵי

ימא

השאלות

[כו-לא] למי אמר נעשה אדם בלשון רבים. ומהו הצלם שנבוכו בו המפרשים. ולמה אמר שנית ויברא אלהים בלשון בריאה שמורה על הוצאת יש מאין. ולמה כפל בצלם אלהים ברא אותו. ולמה אמר אותו אותם. ולמה כפל ויברך ויאמר מה שלא אמר כן בחית הים. ומה ענין הכבוש והרדיה. ולמה תחלה אמר וירדו בבהמה ואח"כ לא חשב בהמה. והבדל בענין מה שנתן להם לאכול. וראינו עתה הרבה בע"ח אוכלים פירות וזוללים בשר. ולמה לא נאמר על בריאת האדם כי טוב בפ"ע רק שראה את כל אשר עשה והנה טוב מאד:

התורה והמצוה

כמו שבארו חכמי הטבע באורך. ומיני הבע"ח רבו נגד המדבר. אדם יחידי נברא. והאומות רבו נגד העם שקבלו תורת ה' כמ"ש כי אתם המעט מכל העמים, שהלב והמוח והסגולה מעטה נגד העלים והקליפה:

ה] המדרגות הקודמות נמצאים בשלמות במדרגות הבאים אחריהם. יסודות הדומם וטבעיו נמצא בצומח ונוסף עליו נפש הצומחת, וכל כחות הצומח נמצא בבהמי ונוסף עליו נפש החיונית, וכל כחות החי נמצא בהאדם ומוסף עליהם נפש המשכלת. וכמ"ש במדרש רבה (פרשה ח') אמר ר' חמא ב"ח משל למדינה שהיתה מסתפקת מן החמרין, והיו שואלין אלו לאלו מה שערן (פי' שער התבואה ומקחו) נעשה במדינה היום. של ששי היו שואלים של חמישי. ושל חמישי של רביעי, ושל רביעי של שלישי וכו' ושל שני של ראשון ושל ראשון למי הי' לו לשאול לא לבני המדינה שהיו עסוקים בדימוסה של מדינה. אף כאן כל מעשה של כל יום היו שואלים אלו לאלו מה בריות ברא הקב"ה בכם היום. של ששי שואל של חמישי וכו' עד לראשון של ראשון למי היו שואלים אם לא לתורה שקדמה לבריאת עולם, וכוונתם מבוארת שמעשה יום האחרון שאל למעשה יום שלפניו. כי כל מעשה יום הקודם הקבעו במעשה יום המאוחר, למשל כשרצה לברוא את האדם כלל בו כל הכחות שנמצאו מכבר בבע"ח שנברא לפניו, וכשרצה לברוא בע"ח כלל בהם כל כחות הצומח שנבראו לפניהם ולכן כל מעשה של כל יום היו שואלים אלו לאלו לבד מעשה יום ראשון שלא נברא דבר לפניו והיו הבריאה יש מאין שהוא הבריאה שיצאה מחכמה העליונה כמ"ש בראשית ותרגומו בחוכמתא, הם שאלו לתורה שהיא הנמוס של כל העולם, והיינו לחכמה העליונה שהוציאה הכל יש מאין:

ו] החומר של המדרגות הראשונות חזק יותר מן חומר המדרגות שאחריהם, הדומם חזק מן הצומח, וחומר הצומח חזק מן חומר הבע"ח עד שגוף האדם הוא החלש שבכולם, כי הי' בהכרח שיזדכך החומר ויתרכך בו ההרכבה עד שיוכן לקבל נפש גבוה יותר, עד שחלושי החומר יהיו חזקי הצורה, וכמ"ש עמ"ש מה יהיה עץ הגפן מכל עץ שנמשל מאומות עץ. הגפן מיותר העצים על שפריו הוא מעולה ומשובח יותר, אל אומת ישראל נגד אוה"ע מצד שלמות ועילוי נפשם:

ז] וכבר הביא הרי"א מאמר הקדמונים שכל הנמצאים יוצאים מהאל ית' ואליו ישובו כדרך הרעיונים שהתחלתם הוא האל ית' וסופה ויסודה הוא ג"כ ית', ובארו זה לפי שהוא פועל וצורה ראשונה לעולם והוא תכליתה האחרון, וציירו העגולה כאלו מחציתה יורדת מלמעלה למטה ומחציתה עולה בחזרה מלמטה למעלה אל האלהים שממנו התחילה. וכבר בארתי בפי' תהלות (סי' קמ"ח) איך המשורר צייר תחלה ירידת העגולה מלמעלה למטה, ופתח הללו את ה' מן השמים והשב מלמעלה למטה מרומים מלאכיו צבאיו עד המים אשר מעל השמים, וכאשר ירד חוג העגולה עד למטה חזר לעלות ממטה למעלה הללו את ה' מן הארץ, והשב דומם צומח חי מדבר עד וירם קרן לעמו עם קרובו, שהם יעלו עד ראש העגולה לעמוד קרוב אל ה', וע"ז אמר במדרש שה"ר, הם מקלסין אותו מלמעלה למטה והוא מקלסן ממטה למעלה שהם יקלסוהו על השתלשלות העולמות ממנו מן האור העליון שנתלבש וירד ונתעבו העולמות, עד העולם השפל והמגושם מכולם, והוא מקלס אותם על שיעלו את השפל אל הרום, ויעלו בהר ה' להיות עם קרובו שע"ז המליצו חז"ל שעתיד הקב"ה להיות מחול לצדיקים לעוה"ב והם מראים עליו באצבע. שהצדיקים יעלו במחול העגולה עד ראש העגולה עד שיהיו קרובים אל ה' כמו המלאכים הראשונים שהם ראשית ההשתלשלות ברדת העולמות למטה, אולם למ"ש למעלה ימצא באדם עצמו בין צד העגולה ברדתה בין הצד שכנגדה בעלותה, כי מצד גופו הוא הירוד והחלוש שבכולן, בו ירדה הבריאה לתכלית השפל והמורד, כי חמרו הוא החלוש והירוד מכל הגופים וכמ"ש בחו"ה שער העבודה, ומצד הנפש עלה יעלה בסולם המעלות עד ראש העגולה וכמ"ש ומשם עלה אל האלהים, וז"ש במדרש אחור וקדם צרתני אם זכה אומרים לו אתה קדמת למע"ב, ואם לא זכה אומרים לו יתוש קדמך. כי מצד הנפש הוא נעלה ממע"ב ומצד הגוף הוא גרוע מהפחות שבבע"ח:

(מ) ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו. המפ' פי' ענין הצלם על הכח השכלי שבו ישכילו, וכמ"ש הרמב"ם במורה ששם צלם מורה על הצורה המינית שבו יתעצם הדבר והיה מה שהוא והוא הכח השכלי, לא מקרה התמונה והתואר, אולם במקרא מצאנו שם צלם על התמונה והתואר, ואת כל צלמי מסכותם (במדבר ל"ג) צלמי טחוריהם וצלמי עכבריהם (ש"א ו"ו) צלמי זכר (יחזקאל ט"ז). צלמי כשדים (שם כ"ג), ושם צלם נגזר לדעתי משם צל (כמ"ש באילת השחר כלל ד' שמצאנו הרבה שמות שהמ"ם שבסוף

נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הארץ

רש"י

(ט) נעשה אדם. ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות המלאכים נברא ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו שכן מלינו באחאב שאמר לו מיכה (מלכים א' כב) ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו וכי יש ימין ושמאל לפניו אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה. וכן (דניאל ד) בגזרת עירין פתגמא ת ובמאמר קדישין שאלתא אף כאן בפמליא שלו נטל רשות אמר להם יש בעליונים כדמותי אם אין כדמותי בתחתונים הרי יש קנאה במעשה בראשית: נעשה אדם. אע"פ שלא סייעוהו ביצירתו ויש מקום למינים לרדות לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן א ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שיהא מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו, ותשובתו ב כתובה בצדו ויברא את האדם ולא כתיב ויבראו:

בצלמנו. בדפוס ג שלנו: כדמותנו. להבין ד ולהשכיל: וירדו בדגת הים. יש בלשון הזה לשון רידוי ה ולשון ירידה

שפתי חכמים

אחד מהן: ת ר"ל כמו שגוזרין המלאכים ומדברים לפני הקב"ה כך עומדת הפתגמא וכו' א"כ ש"מ שהקב"ה נמלך במלאכים: א (נח"י) אע"ג דלעיל פי' שלא יתקנאו וכו' י"ל דה"ק שאע"פ שיש כח ביד הקב"ה שלא ישגיח בקנאת המלאכים אפ"ה הראה ענותנותו לימלך בהן כדי שלא יהיה להם פתחון פה להתקנאות: ב ר"ל שלא יטעו המינים: ג ר"ל בדפוס שהכינו לאדם אבל אין לפרש בצלמו של הקב"ה דהא אין להקב"ה שום צלם ותמונה כדכתיב כי' ואתחנן ותמונה אינכם רואים לכך מפרש בדפוס שלנו ור"ל העשוי לנו כמו שפי' בסמוך על מלת בצלמו בדפוס העשוי לו והא דפירש"י בסמוך צלם דיוקן יוצרו ה"ס כאותו דיוקן שנראה להם לנביאים כשנגלה להם כך ברא את האדם וצ"ל משום כשל ל' פירש"י צלם דיוקן יוצרו משום דכתיב בצלמו בצלם אלהים אלא ודאי בצלמו קאי על הדפוס העשוי לו ובצלם אלהים קאי על דמות דיוקן ודו"ק וע' בהרא"ם: ד דק"ל לאדם יש גוף ולמלאכים אין להם גוף: ה ר"ל אי קרינן בחירק, ובצירי הוא ל' ירידה. נח"י

התורה והמצוה

מספת עיי"ש) כי הצל הוא אבי הציירים, והצורה הנעשית בכיון נקרא צלם, שהוא צל הדבר שהוא לו ציור, וכבר באו המפרשים שמ"ש נעשה אדם בלשון רבים, לפי שהארץ הוציאה את גופו כמו שהוציאה נפשי שאר הבע"ח, וה' נפח בו נשמתו השכליית, והוא בצלם הארץ ותולדותיו מצד גופו שהוא מטבע התחתונים, ובצלם האלהות מצד שהוא בעל נפש משכלת, שהיא מטבע השכליים הנפרדים, וכמ"ש הרד"ק והרמב"ן והר"ן, אולם באמת כל העולמות אשר ברא ה' הם צלם האלהות, שכבר נודע שכל העולמות הם מתאחדים כאיש אחד, וכל המציאות נקרא בשם האדם הגדול כמו שהאדם נקרא בפי החכמים בשם עולם קטן, ופי' שכמו שכל אברי האדם הגם שכ"א ממזג ותכונה מיוחדת הם מתאחדים להיות איש אחד, וכולם קשורים קצתם בקצתם, וכ"א משלים את חברו עד שאם יחסר אבר פרטי א' או גיד א' הוא מום והסרון בכלל הגויה, כן כל המציאות והעולמות אין מספר אשר ברא ה' הם ערוכים כאיש אחד וגויה כוללת שכל אחד הולך מהלך השלמות להשלים הקומה הכללית כאשר ישלימו אברי הגוף את הגוף הכללי, וכמו שהאדם הקטן עיקרו הוא הנשמה האלהית שהיא המחיה את כל האברים, והיא המשפעת בו התנועה וההשכלה, ואם תפרד מן הגויה אז כל האברים הם עצמות מתות מפוזרות, כן האלהות המתפשטת והשופעת אורה ותיותה בכל העולמות היא נפש האדם הגדול הזה, והיא המקשרת כל אברי הגויה הכללית, ר"ל כל העולמות הרבים מראש ועד סוף להיות קומה שלמה וגויה כללית שבה יתראה חכמתו של יוצר בראשית שחכמתו הוא עצמותו ית' השופע בכל העולמות מזה הצד שהוא פונה אל העולמות להניעם ולהנהיגם ולהחיותם (כי הא"ס כפי שהוא בעצמותו הוא נעלם מאתנו בתכלית ההעלם, וכל מה שחזו בו הנביאים והשיגו ממנו החכמים ברוח ה' הוא רק מזה הצד שהוא נפש העולמות ורוחם ונשמתם, שבזה ידמו אותו כנפש המתלבשת תוך הגויה ומחיה כל אבריו וגידיו וקנותיו, ומתראה בכל אבר ואבר לפי מה שיכיל הכלי והאבר ההוא, למשל במות מתראה כנפש המשכלת בלב כנפש החיונית וכדומה, וכן תתפשט האלהות בעולם הגדול בכל עולם לפי מה שיכיל כלי העולם ההוא) וכמו שהגוף הוא צלם הנפש ומתוקן ועשוי באופן שיכיל האור והחיות של הנפש וכחותיה, כן האדם הגדול הוא צלם האלהות וחכמתו השופעת בכל עולם ועולם:

ואמרו חז"ל בב"ר (פ"ח) ויאמר אלהים נעשה אדם במי נמלך, ר"י בשם ר' לוי אמר במלאכת השמים והארץ נמלך, רשב"נ אמר במעשה כל יום ויום נמלך, ר' אמי אמר בלבו נמלך, ר' יהושע דסכנין אמר בנפשותם של צדיקים נמלך הה"ד המה היוצרים וכו'. הנה כולם הסכימו שה' אמר לכל מעשה בראשית אשר כבר עמדו כולם ערוכים ומסודרים בקומה שלמה ונקראים בשם אדם הגדול עם האלהות השופע בתוך האדם הזה והוא הנפש והרוח והנשמה של הקומה השלמה הזאת נעשה אדם קטן שנמצא בו כל מה שנמצא באדם

יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּבִבְעִירָא וּבְכָל אַרְעָא וּבְכָל רִחְשָׁא דְּרָחֵשׁ עַל אַרְעָא:

ובררא

התורה והמצוה

באדם הגדול בכל פרטיו עד שיהיה בצלמנו, שר"ל צלם של העולם הגדול, עם האלהות המחיה ושופע בעולם הגדול הזה. וחכמי המדרש באלו ופרשו ענין הצלם הזה כל אחד בהשקפה מיוחדת, ר' לוי אמר במלאכת השמים והארץ נמלך, הוא ישקיף מצד שהעולם הגדול מתחלק לעולם הרוחני והשכלי שזה מלאכת השמים, ולעולם הגשמי והחמרי שזה מלאכת הארץ, ואחר שמלאכות אלה חלוקים בענינם עד שבקל יטעה הרואה בל"א מעשה יוצר אחר, רצה ה' שידעו כי העולם השכלי והרוחני והעולם הגשמי שניהם מעשה יוצר אחד, לכן ברא בריאה אחת מורכבת ממעשה שני מיני המלאכות המובדלות האלה, שמצד נשמתו הוא מעולם השכליים ומצד גופו הוא מעולם הגשמיים, ובזה הניח חותמו על כל הבריאה, שידעו שכל העולמות הגם שהם מובדלים בענינם הם מעשה יוצר אחד ומיוחד, כאומן שיודע לעשות שני מלאכות מתחלפות למשל בזהב ובעצים, ורוצה שידעו כי שני מיני המלאכות הם מעשה ידיו כולם, ועושה כלי אחת מורכבת מעץ ומזהב למען ידעו כי הוא חרש חכם יודע לפתח פתוחים דקים בזהב וכפתורים ופרחים בעץ, וכן על ידי האדם הניח ה' חותמו על כל הבריאה כי מעשה ידיו כולמו. ורשב"נ ישקיף בזה מצד שהאדם הוא עולם קטן וכל כחות מעשה בראשית אשר נבראו בששת ימי המעשה כולם מקובצים בעולם הקטן הזה לא יחסר דבר, כמש"פ בתהלות במ"ש גלמי ראו עיניך וכו' עיי"ש, וע"ז אמר במעשה כל יום ויום נמלך, כי אחר שהאדם הוא המורכב האחרון נמצא בו כל מה שנברא ונתקן קודם לו, עד שאמר ה' לכל מעשה בראשית שיעשו את האדם, ר"ל שיתנו בו מכחם עד שכולם יהיו כלולים בו. והנה שתי ההשקפות האלה הוא רק לבאר איך האדם הוא בצלם הבריאה כולה ואיך אמר להבריאה כולה שהוא האדם הגדול שיעשה את האדם כלול מכל כחותיו, ועדיין לא באר איך הוא בצלם אלהים, דהא אמר בצלמנו בלשון מדבר בעדו (כי מ"ש הרמב"ם שהוא בצלם אלהים מצד שכלו אינו מדויק היטב, כי השכל כבר נמצא בעולם השכליים הנפרדים שהם מכלל הבריאה שברא, שהם נתנו מכחם את החלק השכלי שבאדם) וכאשר נבקש דבר שנמצא באדם שלא נמצא דוגמתו בכל העולמות כולמו, וזה הוא החלק שיתיחס אל ה' לבדו רצונו שהוא כח הבחירה שניתן אל האדם מה שהוא חפשי במעשיו ומושל על עולמו הקטן, כי כל מה שברא ה' כולם מוכרחים ומוטבעים במעשיהם ואין להם ממשלה לשנות דבר ממה שהוטבע בם בטבעם, שהמלאכים אינם חפשים ואין להם יכולת לעשות דבר כפי בחירתם רק כפי רצון ה', וכ"ש כל הנבראים אשר בעולם הגשמי שכולם הם מוכרחים במעשיהם, לבד האדם לו ניתן ממשלה על עצמו לעשות או לחדול כפי בחירתו אף נגד טבעו, וכאשר נבקש דוגמתו באדם הגדול שהוא העולם נמצא שהאלהות השוכן בכל העולמות ומחיה אותם, היא לבדה יש לה ממשלה לשנות טבע המוטבע בכל העולם ולהנהיג את האדם הגדול כפי בחירתו נגד הטבע, שהוא ההנהגה הנסיית שבה ישדד האלהים את טבע העולם הגדול, כמו שישדד האדם את טבע עולמו הקטן ע"י חפשיותו ובחירתו, לפ"ז במ"ש נעשה אדם בצלמנו שגם האלהות נתנה חלקה אל עשית האדם לא יתכן רק על הממשלה והחפשיות שיש לאדם לשנות את טבע עולמו הקטן ולפעול כפי הבחירה והחפשיות. וכבר באַרתי בפי' ס' משלי שמלת לב מציין כח הממשלה אשר בנפש לפעול כפי בחירתו, וכן בעולם הגדול יציין במלת לב כח הממשלה אשר בנפש האדם הגדול לשנות את טבעי העולם ולעשות מעשים אלהיים בחיריים בלתי נתלים מן חוקי הטבע הכוללים, וע"ז אמר ר' אמי בלבו נמלך, שהוא בצלם אלהים אשר ניתן באדם מצד האלהי שזה חלקו שלא נמצא דוגמתו בכל נבראי העולם (שהגם שהנשמה האלהית אשר נפח באדם שעליו אומר ויפח באפיו נשמת חיים הוא ג"כ למעלה מכל הנבראים, זה נכלל במ"ש ויברא אלהים את האדם בצלמו, שזה לא יקרא בשם עשיה שמורה על הנגמר רק בשם בריאה והוצאה יש מאין כמו שנבאר). אולם באמת עם העיון לא תשוה כח הבחירה והחפשיות אשר בלב העולם הגדול אל הבחירה והחפשיות אשר בלב האדם, כי האדם מצד בחירתו יש אפשריות שיבחר ברע ג"כ, ובמעשים מקולקלים ישחית ויהרוס כל סדרי בראשית, וה' מצד שהוא נפש העולמות וי"ל החפשיות לבחור ולעשות מעשים מופלאים נגד טבע העולם לא יבחר רק בטוב ורק לתקן לא להרע ולקלקל שהוא נגד טבע האלהות, ואיך נאמר שהבחירה אשר באדם זה חלק אלהי שניתן בו ובו הוא בצלמו אחר שאין בחירתם שוה, ע"ז אמר ר' יהושע דסכנין בנפשותיהן של צדיקים נמלך, ר"ל שהנפש מצד טבעה ועצמותה הוכנה אל מעשה הטוב והשלמות, ומה שתבחר לעשות רע לפעמים, אינו מצד טבע הנפש רק מצד הגוף וכחותיו שהורכבה עמו, ולפ"ז מצד עצמה כח הממשלה והבחירה השתול בה דומה בכל צד לכח הממשלה שיש לנפש העולם שהיא האלהות השופע בעולם הגדול שתבחר רק טוב ולא רע. ולכן אמר בצלמנו כדמותנו. ר"ל שיהיה בצלמנו אם ידמה אלינו במעשיו להיות צדיק ולהתהלך לפני ה' כפי שורש נפשו האלהית ותכונתה וטבעה, וע"ז אמר במדרש שבשעה שבקש לברוא את האדם ואמר נעשה אדם בצלמנו שאלו מה"ש אדם זה מה טיבו, א"ל צדיקים עומדים ממנו, ולא גלה להם שרשעים עומדים ממנו, ר"ל שלפי טבע נפשו האלהית אין ראוי שיעמדו רשעים ממנו והוא נגד טבעו [א]:

וירדו

תורה אור

[א] ראה איך השקיפו חז"ל על הדברים האלה, והלבישו דברי חכמתם במשל ומליצה דברי חכמים וחידותם. א) בב"ר (פ"ח) על נעשה אדם ר' לוי אמר משל למלך שהיה מטייל בפתח פלטרין שלו וראה בלורין

א'

הָאָֽרֶץ׃ כז וַיִּבְרָ֨א אֱלֹהִ֤ים ׀ אֶת־הָֽאָדָם֙ בְּצַלְמ֔וֹ בְּצֶ֥לֶם

אלהים

בעל הטורים

(כז) האדם. אותיות אדמה שנברא מן האדמה. אדם נוטריקון אפר דם מרה:

שפתי חכמים

(נח"י) ונ"ל דכאן כתיב וירדו שהוא ל' ירידה ובסמוך כתיב ורדו שהוא ל' רדיה אלא כשדבר עם המלאכים הקטין אותו לומר שהוא ירוד אפי' מדגת הים ולא הוצרך להזכיר חית הארץ דכ"ש הוא אבל כשדבר עם האדם הגיס דעתו שאם יזכה ויהיה צדיק יהיה רודה בחיות ובהמות: ו (דכ"ט) ק"ל

רש"י

ירידה זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחיה מושלת בו: (כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו. בדפוס העשוי לו ו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר (תהלים קלט) ותשת עלי כפכה נעשה בחותם כמטבע העשוי ע"י רושם שקורין קוני"ן (ובל"י קוי"ן והוא בל"א שטעמפעל) וכן הוא אומר (איוב לח) תתהפך כחומר חותם: בצלם אלהים

פרש

תורה אור

א' מושלכת, אמר מה נעשה בה. מהם אומרים דימוסאות. מהם אומרים פריבטאות. אמר המלך אידרכין אני עושה אותה מי מעכב, ר"ל שאחר שבנה המלך העליון את ביתו הגדול שהוא בנין כלל העולם שכלה ביתו ביום הששי ויצא מפתח פלטרין הזה כמטייל ורואה אם יש לו עוד דבר לעשות, אז ראה בלורין א' מושלכת, שהוא שעוד נשאר לו לברוא את האדם שהוא יכלול בתוכו כל תבנית הבית הגדול הזה וכל חדריו ועליותיו ומסביותיו, ושאל לכל האומניות שעשו עד הנה מה נעשה, וכ"א אמר דבר אחר, ר"ל שכל פרט ופרט מחלקי העולם נתן מכחו אל האדם, והורכב בו עד שכל אחד יען בבריאתו דבר אחר, ואז אמר המלך כי הוא מלדו יעשה אותו אידרכין שהוא צלם האלהות שהיא נפש העולם וחיותו, שע"ז אמר נעשה אדם בצלמנו, ומפרש מהו האידרכין הזה, הוא מי מעכב שהוא כח החפשית והממשלה שיש למלך הגדול הזה על כל העולם, שאין מי מעכב בידו כי הוא יכול להנהיג הכל ע"י הממשלה האלהית החפשיית שאין שום כח מטבעי העולמות שיעמוד כנגדו ויעכב על ידו, וזה צלם אלהים בעולם הגדול, דמות הצורה הזאת האלהים יעשה באדם שגם הוא י"ל הממשלה על עולמו הקטן שאין שום כח מטבעי מעכב על ידו כי הוא מושל על טבעי גופו בכח בחירתו, וזה האידרכין וצלם אלהים שאמר נעשה אדם בצלמנו:

ב] סנהדרין (דף לח:) אמר רב יהודה אמר רב בשעה שבקש הקב"ה לברוא את העולם ברא כת א' של מה"ש אמר להם רצונכם נעשה אדם, אמרו לפניו מה אנוש כי תזכרנו, הושיט אצבעו ביניהם ושרפן, וכן כת שניה, ברא כת שלישית וכו' אמרו לפניו הראשונים שאמרו לפניך מה הועילו, באשר נברא תחלה הצומח, ואחריו החי ואחריו המדבר, וכל כחות הקודמים הושתלו בהגברא אחריו, עד שבאדם הושתלו כחות נפש הצומחת, וכחות נפש החיונית, ונוסף עליהם כחות נפש המשכלת, לכן המליצו שבעת נברא האדם נבראו שלש כתות של מה"ש, שחז"ל יחסו לכל כח מכחות הבריאה מלאך ממונה עליו, כמ"ש אין לך עשב שאין מלאך ממונה עליו ואומר לו גדל, ר"ל הכח שפתל ה' בהעשב שיצמח ויגדל ויוליד כדומה הוא מלאך שליח מאת ה' ממונה עליו, וא"כ בהאדם הסקבלו בבריאתו שלש כחות של מה"ם, כפי מספר מכסת נפשותיו, הצומחת והחיונית והמשכלת, ואמנם יש הבדל בין נפש הצומחת אשר באדם וכן נפש החיונית שבו, לבין פעולת נפש הצומחת בעץ השדה ונפש החיונית בבע"ח, שהם מוכרחים בפעולתם ואין להם בחירה, העץ מושך מזונו מעפר האדמה, ואין לו ממשלה על עצמו למשול על כח הזה לעכבו או למנעו, וכן פעולת נפש החיונית בבע"ח הם טבעיים מוכרחים, אבל האדם י"ל ממשלה על כחות נפשו לעשות נגד טבעם, הוא יוכל להשבית פעולת נפשו הצומחת מלאכול מזון האיסור או ביוהכ"פ וכן יוכל להשבית פעולת נפשו החיונית לעשות נגד טבעה עפ"י כח הבחירה והממשלה אשר בנפשו, ובהכרח שבעת שתל ה' נפש הצומחת באדם לא שתלו כמו ששתלו בהצומח שבו חק טבעי נתן ולא יעבור, אבל בעת שתל כחות נפש הצומחת באדם, שתל ג"כ הבטול של הכחות, כדי שיהיה לאדם אפשרות לבטל כחות האלה עפ"י בחירתו וזה המליצו חז"ל שבעת רצה לברוא את האדם ברא כת של מה"ם שהם כחות הממונים על פעולת נפש הצומחת שנבראת קודם לו, ואמר להם רצונכם שנברא אדם היינו שיקח כחות האלה וישתל אותם בגוף האדם שמתולים בו כחות אלה שהם הזן והמגדל והמוליד כדומה, ואמרו לו מה אנוש כי תזכרנו. המליצה שאם היה שותל כחות אלה בגוף האדם על אופן שהם שתולים בהצומח שגם הם רק טבעיים ומוכרחים אם הי' באופן זה באדם היה דומה כעץ השדה שא"ל ממשלה על עצמו לעצור בעד טבעו מלאכול כל הבא בידו, ועז"א א"ל מה אנוש כי תזכרנו, הלא יהיה כצמח טבעי לבד לא אנוש בעל בחירה, ולכן בעת ששתל כחות אלה באדם בשלם שיכף, ר"ל שהניח האפשריות שיוכל האדם בבחירתו לבטל כחות האלה הטבעיות ע"י בחירתו, וזה מליצה שנתן אצבעו ביניהן ושרפן, שפרך ובטל את המלאכים הממונים על כחות הצומח לפי הטבע, ובזה נעשה אפשרות לשרוף ולבטל כחות אלה, וכן היה בכת שניה של מה"ם שהם כחות נפש החיונית שגם הם נתונים בנפש האדם, אבל לא באופן שנתונים בנפש החיה והבהמה שאין לה ממשלה לבטלה, כי בעת ששלם

בנפש

אונקלוס

כז וּבְרָא יְיָ יָת אָדָם בְּצַלְמֵהּ בְּצֶלֶם אֱלָהִין בְּרָא יָתֵהּ דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָא יָתְהוֹן:

ובריך

התורה והמצוה

וירדו בדגת הים. כמ"ש שכל הנברא אחר חברו שליט על חברו. כי כל המאוחר בבריאה צורתו נכבדת יותר מהקודם, והקודם לו נכנע מפניו הכנעה טבעיית מפני יתרון צורתו לכן אמר שירדו בדגת הים ואף בעוף השמים ואף בבהמה שכל המאוחר צורתו חשובה יותר כמ"ש למעלה, וצורת האדם נבחרת על כולם, ואמרו חז"ל זכו ורדו לא זכו ירדו, שאם לא ימשכו אחרי מעלת צורתם רק אחר חומרם כל המורכב היותר אחרון חמרו יותר חלוש כנ"ל:

(כז) **ויברא אלהים**. כבר התבאר שכל בריאה היא יש מאין, ואמר בבריאת המים ויברא אלהים את התנינים, שזה מצד נפשם, שא"א להארץ להוציא נפשות כמש"ש. ובבריאת היבשה אמר ויעש אלהים שכבר ברא נפשות החיים רק עשאם וגמרם בברואי היבשה, אמנם נפש האדם אינו ממין נפשות החיים, כי היא כאצולה ממקום קדוש, לכן אמר בו **ויברא אלהים** שהוא הוציא נפשו יש מאין שעדן לא היה כמוה בכל מ"ב, אבל מ"ש נעשה אדם לשון עשיה הוא על גופו ונפש חיה שבו שנתלה בכח החומר שיפול עליה עשיה כמו שיפול לשון עשיה על נפש חית הארץ, יען שהוא מעולה מנפש חית הים, וכן נפש חיה שבאדם מעולה מכל נפש חיה במה שיש בו שכל ותבונה ובחירה וחפשית במעשיו, ויפול עליו לשון עשיה. ויחס עשיה זו לעצמו עם כל מ"ב יחד בלשון רבים נעשה. אבל פה ידבר מהוצאת נשמתו האלהית אמר ויברא. וגם מצד נשמתו נברא בצלם, ומבאר **בצלם אלהים ברא אותו**, שכבר בארנו שם אלהים הבא בכל מ"ב יציין הכחות האלהיים השופעת בכל הבריאה ונותנת גבול וקצב וכח משוער לכל עולם ולכל בריה, והוא האלהות שהוא נפש העולמות כולם ומנהיג את העולם כנפש המחיה את הגויה, כן נתן נפש האלהית שהוא חלק מעצמותו ית' בעולם הזה הקטן מכוון בצלם ובדפוס האלהית שהוא נפש העולם הגדול, אבל לא תמצא בשום מקום שיאמר בצלם ה', כי שם הויה מורה על עצמותו ית' ולא יצדק לשון צלם רק על שם אלהים שמציין איך הוא נפש העולם, שמצד זה האדם הוא הצל מאור האלהי השופע בכל הבריאה יחזור ממנו באור חוזר מלמטה למעלה, כמו שיפלט הירח אור השמש והוא צלם של השמש, ר"ל צלו ומגיה אור באור חוזר. ויען שהאדם נברא בצד אחד להיות קיים באיש מצד נשמתו, ומצד גופו נברא להיות קיים במין, אמר מצד שנברא להיות קיים באיש **שבצלם אלהים ברא אותו**, ומצד שנברא להיות קיים במין אמר **זכר ונקבה ברא אותם**:

ויברך

תורה אור

בנפש האדם שאז ראה שאם ישתלם כמו שהם בנפש בע"ח אין יתרון להאדם על הבהמה, שע"ז א"ל מה אנוש כי תזכרנו, נתן אצבעו ושרפם ר"ל שאז הניח האפשריות אל בטול כחות האלה ע"י הבחירה, ובעת ברא ה' כת שליטים של מה"ש ר"ל הכחות של נפש המשכלת, שהיא המושלת על יתר כחות הנפש לבטל טבעם ולהנהיגם עפ"י חוקי החכמה ועפ"י בחירתו, והם אמרו **הראשונים שאמרו לפניך מה הועילו**, כוונו במליצתם שכת הזה של מה"ש, ר"ל פעולת נפש השכליית היא שלא יועילו הראשונים. ר"ל כי מה"ש האלה היינו כחות נפש המשכלה הם יבטלו ויפרו דברי מלאכים הראשונים, ר"ל פעולת הטבעיים של נפש הצומחת והחיונית, שע"י השכל שבו י"ל כח לעצור בעד כחות הטבעיים שלו בכח שכלו ובחירתו ולמשול בבתי הנפש בממשלת השכל והדעת, ובזה בעת ברא ה' את האדם אמר נעשה אדם בצלמנו, שאמר לכחות הבריאה שנבראו קודם לו שיעזרו בבריאת האדם שיתנו לו כחות נפש הצומחת והחיונית, ובזה יהיה בצלמם, וה' יושיט אצבעו ביניהם ויבטלם, שעל ידי כן יש אפשרות להאדם לבטל כחות טבעו ולעשות כפי בחירתו נגד הטבע שזה צלם אלהים באדם הגדול, ועל ידי כן נעשה בצלם שניהם, בצלם העולם ובצלם האלהות:

ג] **במד"ר** (פ"ח) אמר ר' הושעיא בשעה שברא הקב"ה אדה"ר טעו מה"ש ובקשו לומר לפניו קדוש משל למלך ואפרכוס שהיו בקרונין (פי' במרכבה) והיו בני המדינה מבקשים לומר למלך דומינו (שבח) ולא היו יודעים איזהו, מה עשה המלך דחפו והוציאו חוץ לקרונין וידעו הכל שהוא אפרכוס, כך בשעה שברא הקב"ה את אדה"ר טעו בו מה"ש ובקשו לומר לפניו קדוש, מה עשה הקב"ה הפיל עליו תרדמה וידעו הכל שהוא אדם. כוונו במליצתם, שהאדם והקב"ה יושבים במרכבה, המלך העליון יושב במרכבה הגדולה, ר"ל שהוא נפש העולם הגדול ומנהיגו ומחייהו שמזה הצד דמוהו הנביאים כרוכב במרכבה, שהוא מזה הצד שהוא נפש העולם והעולם מונהג ממנו כאשר ינהיג הרוכב את מרכבתו, ונפש האדם יושבת במרכבתה הקטנה ומנהגת את גויתה שהוא העולם הקטן, כמו שינהיג המלך את מרכבתו הגדולה ע"פ הבחירה והחפשיות, ונפש האדם חפשיית במעשיה ובהנהגת מרכבתה כמו האלהית שהוא נפש העולם ומנהיג בהנהגה חפשית לפי רצונו, **עד** שמה"ש שהם כחות המנהיגים כל המציאות כולו שכולם הם כחות טבעיים קבועים בלתי משתנים, ראו כי האדם הוא הקדוש (ר"ל מובדל ונעלה מן הטבע ומושל עליה) בעולמו הקטן כמו שהשי"ת קדוש ונעלה על הטבע במרכבתו הגדולה, וכמ"ש בב"ר (פ' ע"ט) ויקרא לו אל אלהי ישראל, אמר אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים, והראה ה' שנמצא כחות טבעיות באדם שאין לו ממשלה עליהם לבטל אותם בכח הבחירה, והוא האומר שבועה שלא אישן ג' ימים מלקין אותו ויישן מיד, שבזה אין לו בחירה וממשלה על טבעו, וז"ש הפיל עליו תרדמה וידעו שהוא אדם:

אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם: כח וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת עַל־הָאָרֶץ: כט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב ׀ זֹרֵעַ זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִי־עֵץ זֹרֵעַ זָרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה: ל וּלְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל ׀ רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת־כָּל־יֶרֶק עֵשֶׂב לְאָכְלָה וַיְהִי־כֵן: לא וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה־טוֹב מאד

בעל הטורים

(כח) ורדו בדגת הים ב' במס' הכא ואידך ורדו בם בעליהם אלו זכיתם ירדו אף בדגת הים ואם לאו ירדו בם כלו' תשתעבדו לבעליהם: (כט) פרי עץ ב' במס'. אשר בו פרי עץ ופרי עץ הדר רמז למ"ד אילן שאכל ממנו אדה"ר אתרוג היה: זכ

רש"י

ברא אותו. פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא: זכר ונקבה ברא אתם. ולהלן הוא אומר (בראשית ב) ויקח אחת מצלעותיו וגו' מדרש אגדה שבראו שני פרצופים בבריאה ראשונה ואחר כך חלקו. ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שנבראו שניהם בששי ולא פירש לך כיצד בריאתן ופירש לך במקום אחר: (כח) וכבשה. חסר וי"ו ז ללמדך שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית ועוד ללמדך שהאיש שדרכו ח לכבוש מצווה על פריה ורביה ולא האשה: (כט) לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ. השוה להם בהמות וחיות למאכל ט ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה י ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם כ וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי וגו' כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון

שפתי חכמים

הלא כבר נאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו וא"כ בצלמו ל"ל: ז וא"כ צריך בקמץ תחת השי"ן וכבשה: ח ר"ל שדרכו לכבוש במלחמה הוא מצווה על פריה ורביה ועי"ל שהאיש דרכו לכבוש את הנקבה לתשמיש אף אם היא אינה רוצה אבל האשה אינה יכולה לכבוש את האיש לתשמיש דאין קישוי אלא לדעת והכי משמע מן הפסוק פרו ורבו וכבשה מי שדרכו לכבוש (מהרש"ל) והוצרך רש"י לשני טעמים דאי לטעם הראשון לחוד הוה קשה מה ענין זה אצל ברכה ל"פ ועוד וכו' ולד"א לחוד קשה דא"כ הל"ל וכבשה פרו ורבו ורדו: ט (מזרחי) פי' מאחר שהשוה אותם הכתוב למאכל הנה כמו שלא הותר להיה לאכול רק העשבים והאילנות ולא את האדם מדכתיב ורדו בדגת הים אתם רודים בהם ולא הם בכם כך לא הותר לאדם לאכול רק העשבים והאילנות ולא להמית בריה וקרא דורדו בדגת הים ובעוף וגו' לא להתיר אכילה קמיירי אלא למלאכה (ועי' בפ' ד' מיתות): י משמע דוקא להמית בריה לא התיר להם אבל מתה מאליה מותר להם לאכלה וא"ת מנ"ל לרש"י דהא כתיב הנה נתתי לכם את כל עשב וגו' וי"ל דהוכחתו הואיל וצריך לאסור לו אבר מן החי כדאמרינן בפרק ד' מיתות ואי גם בהמה שמתה מאליה אסורה להם למה צריך להזהירו על אבר מן החי פשיטא שאסור לו אבל אם נאמר דנבלה שמתה מאליה מותר לו הואיל ולא המיתה ה"א כמו כן אבר מן החי נמי מותר הואיל ולא הפריש ממנה וגם אינה מתה בכך: כ כלומר והא ראיה על שהבשר נאסר לאדם הראשון שהרי כשבאו

התורה והמצוה

(כח) ויברך אותם ויאמר להם. אחר שהאדם דומה בצד אחד לשאר בע"ח שהטבע מנהגת אותם, כמו כח הזן והמגדל והמוליד שדומה בם ליתר בע"ח, ומצד אחר דומה לעליון בכח הבחירה השקול ע, שבזה הוא מנהיג את הטבע ומושל על עצמו ועל כל העולם כולו, ומצד כח הבחירה שנטוע בו ידבק אליו הצווי והאזהרה שלא ידבק ביתר בע"ח, לכן מצד כח הטבעי אמר ויברך אותם אלהים, שברכם שיפרו וירבו ושימלאו את הארץ. כמו שברך כן ברואי המים. ואמר ומלאו את הארץ כי האדם נוצר בטבע שיוכל להיות על כל הארץ בין על קו המשוה ששם השמש בוער בחמתו בין קרוב להצירים ששם הקור היותר גדול, משא"כ רוב החיות לא יתקיימו בכ"מ, וגם אמר וכבשוה. כי בכל מקום השמם מפני אדם ירבו שם חיות השדה, וכשיתישב המקום מפני אדם י"ל מלחמה לגרש החיות הטורפות עם חית זוחלי עפר, ויתן ה' לאדם ערמות ותחבולות לכבוש את הארץ ולגרש את אויביו שהם חיות הטורפות משם, וגם יתן בטבעם המורך

שיכבדו

כח וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן יְיָ וַאֲמַר לְהוֹן יְיָ פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוּ יָת אַרְעָא וּתְקוּפוּ עֲלַהּ וּשְׁלוּטוּ בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּבְכָל חַיְתָא דְּרָחֲשָׁא עַל אַרְעָא: כט וַאֲמַר יְיָ הָא יְהָבִית לְכוֹן יָת כָּל עִסְבָּא דְּבַר זַרְעֵהּ מִזְדְּרַע דִּי עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְיָת כָּל אִילָנָא דִּי בֵהּ פֵּירֵי אִילָנָא דְּבַר זַרְעֵהּ מִזְדְּרַע לְכוֹן יְהֵא לְמֵיכַל: ל וּלְכָל חֵיוַת אַרְעָא וּלְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְכֹל דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא דִּי בֵהּ נַפְשָׁא חַיְתָא יָת כָּל יְרוֹק עִסְבָּא לְמֵיכַל וַהֲוָה כֵן: לא וַחֲזָא יְיָ יָת כָּל דִּי עֲבַד וְהָא תַקִּין לַחֲדָא וַהֲוָה רְמַשׁ
והוה

התורה והמצוה

שיברחו מבני אדם כמ"ש תזרח השמש יאספון, וגם ירדה בדגת הים ובעוף השמים לנוד מהם ושיהיה מוראו עליהם, ובכל חיה הרומשת לכבוש חיות המזיקות, ולא אמר פה בבהמה כי הבהמות רובם נמשכות מעצמם אל האדם ואין להם קיום בלעדו, כמו הצאן והבקר סוסים וחמורים, ולא שייך בהם רדיה, רק ידוע שכל הבהמות הביתיות היו תחלה מדבריות. לכן אמר תחלה וירדו בבהמה, אבל אח"כ שבו לחיות ביתיות וא"צ לרדותם בחזקה, וכ"ז על הצד שברך אותם אלהים, אבל אחר שהאדם בעל בחירה ויצדק אצל הצווי כתיב ויאמר להם אלהים. שאמר להם על צד המצוה פרו ורבו הוא צווי שיעסקו בפריה ורביה ושימלאו את הארץ. שזה תלוי במעשיהם הטובים שאז יזכו למלאות את הארץ ולכבשה, כי אם ירשעו מעשיהם ישלח בם חית השדה והארץ תהיה שממה, וכן היה הצווי ורדו בדגת הים. שאם יכניע את חומרו הקרוב אליו שהוא החיה הרעה המזקת את נשמתו, ר"ל תאות גופו ויצרי מעלליו, כן יכנעו מלפניו גם החיות המזיקות אשר בעולם הגדול, וכמו שישמשו לו כחות החיים אשר במלכות נפשו, כן ירדו מלפניו בעלי החיים אשר בעולם הגדול ויהיו לו לעבדים, ובהפך בהפך כמ"ש זכו ורדו, לא זכו וירדו:

(כט) ויאמר אלהים יחד לבני אדם שיאכלו כל עשב זורע זרע. היינו זרועי העשב כמו התבואה והקטניות, וכן מן העץ יאכלו הפרי, ולחית הארץ יחד ירק עשב לא הפרי. כן פי' הרמב"ן, אולם ממה שכפל נתתי לכם, לכם יהיה לאכלה. מבואר שלאדם נתן ומסר את הכל בין העשב בין הפרי. וכן העץ והפרי, הפרי לאכול והעשב והעץ ליתר תשמישיו, וע"ז אמר נתתי לכם את כל, לכם יהיה לאכלה מה שראוי לכם לאכילה. אבל לכל חית הארץ מסר רק ירק של העשב. העלין והקש של התבואה וירק העץ בכלל, לא הפרי. ומבואר שבעת הבריאה לא נתן לחיות הטורפות רשות לטרוף בע"ח ולאכלו, כן לא אכלו אז פירות רק התבן והקש שזה מקלקולי החטא, וע"כ לעתיד שיתוקן העולם אריה כבקר יאכל תבן, וכן לא הותר לאדם לאכול בשר, שכ"ז נעשה אחר החטא התאוה באה לחיות הטורפות אל הבשר והאדם מכללם וכבר באו החוקרים שהאדם מטבע יצירתו לא נברא להיות מן הבשר, שכן נראה מבריאת השנים והמלתעות שלו, והחיות הנוחות בטבעם הם החיים מן הצמחים, וכן עמים רבים בהודו החיים מן הפירות נוחים בטבעם יותר, וכן אדם נולד במזלת בחזיה, ושם נמצא צמחים רבים שי"ל שקוי ומזון ושמנונית במקום בשר, רק בני נח שעתידים להתפרד על כל הארץ הותר להם בשר, ובפ' נח יתבאר טעם העקרי לזה:

(לא) וירא אלהים את כל אשר עשה וכו' הפילוסופים נחלקו בזה מעולם, אם העולם הנברא הוא היותר טוב שהיה אפשר להברא. או שאינו היותר טוב, וחברו על ויכוח זה ספרים הרבה, כי האומרים שהוא היותר טוב מבררים זה מצד השכל, כי שלא יברא ה' העולם היותר טוב לא יצויר רק או מחסרון ידיעה או בחסרון יכולת, או בחסרון רצון, וה' לא יחסר לו לא חכמה לדעת את היותר טוב שאפשר ולא יכולת להמציאו ולא רצון כי הוא הטוב והמטיב, וא"כ בודאי שהעולם שברא הוא היותר טוב שהי' אפשר לו להמציא, וכן אמר בב"ר (פ' י"ב) אלה תולדות השמים והארץ כשבראם בוראם משבחם ומי מגנן בוראם מקלסם ומי נותן בהם דופי אלא נאים הן ומשובחים הן, אולם האומרים שהעולם אינו היותר טוב שאפשר, באים ע"ז מצד הבחינה והנסיון, במה שמראים מומי העולם וחסרונותיו והרעות הרבות הנמצאים בו. וכבר באר זה הרמב"ם במו"נ (ח"ג) שהשיב נגד חכם א' שמונה מספר רעות העולם, ורעותיו רבו מן טובותיו, שזה מפני שהאדם יביט על איש אחד מאישי העולם כאלו הוא לבדו נמצא בעולמו. ויחשב שנברא לרצונו, ואם היה רואה שהוא חלק בערך המציאות הכללי, ושרע הנמצא לקצת הוא לצורך ההויה וההפסד הכללי לא היה טוען זה עיי"ש באורך, ועמ"ש בפי' איוב בפתיחה ל"ח ס"ו, ועפי"ז יצדק מ"ש שבאשר ראה ה' את כל אשר עשה ראה שהוא טוב מאד. הגם שבפרטי הבריאה ימצאו הסכנות והעלובים רע בטוב, כשנראה על הכלל כולו טוב. אולם מבואר כי אמר זה אחר בריאת האדם שהוא תכלית הבריאה שאם נחשב כל נברא ונברא בששת ימי הבריאה כעומד בפ"ע שנברא בעבור עצמו, נמצא בכ"א רע וחסרון, למשל הצומח הגם שהוא טוב בערך הדומם שלכן אמר בו וירא אלהים כי טוב אינו טוב מאד, כי היה טוב יותר אם היה חי מרגיש, והבע"ח טוב בערך הצומח ואינו טוב מאד כי היה טוב יותר אם היה לו שכל ודבור, אולם אחר שנברא האדם שהוא תכלית הבריאה שכולם נבראו רק בעבורו, שבו כולם להיות טוב מאד. שאם ישאל למה לא נברא הצומח שיהיה בע"ח, שאז לא היה לאדם פרי עץ ולחם לאכול, ואם ישאל למה לא נברא
הבע"ח

מְאֹד וַֽיְהִי־עֶ֥רֶב וַֽיְהִי־בֹ֖קֶר י֥וֹם הַשִּׁשִּֽׁי׃ פ ב א וַיְכֻלּ֛וּ הַשָּׁמַ֥יִם וְהָאָ֖רֶץ וְכָל־צְבָאָֽם׃ ב וַיְכַ֤ל אֱלֹהִים֙ בַּיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֔י מְלַאכְתּ֖וֹ אֲשֶׁ֣ר עָשָׂ֑ה וַיִּשְׁבֹּת֙ בַּיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֔י מִכָּל־

מלאכתו

בעל הטורים

בגימ' ברכה נקובה בגי' בקללה: (לא) יום הששי ויכלו השמים. ר"ת שם בן ד' אותיות שהשם בו מעיד וכן ושמחו השמים ותגל הארץ ר"ת שם בן ד' אותיות שהשם כעולם בשם בן ד' אותיות: (ב) ויכל אלהים. תרגום ירושלמי והמד וזו שאמרו המדה ימים אוסו קדש. בפ' ויכולו ג"פ מלאכתו כנגד ג' מלאכות שבתה מהם שהם שמים וארץ וים. ואין כתיב ויהי ערב ויהי בוקר יום השביעי לפי שמוסיפין מחול על הקדש: וישבות ב' במס'. הכא ואידך וישבות העם והיינו דכתיב בפ' המן הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קודש ולא מצינו שאמר להם משה זה מקודש אלא נרמז בו' ימי בראשית וישבות ביום השביעי וישבות העם. ד"א מלמד

רש"י

הראשון נתתי לכם את כל: (לא) יום הששי. הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם ע"מ ל שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה ד"א יום הששי כלם מ תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ששי בסיון (ס"א שיום ו' בסיון שקבלו ישראל התורה נתחזקו כל יצירת בראשית ונחשב כאלו נברא העולם עתה וזהו יום הששי בה"א שהוא יום ו' בסיון) המוכן למתן תורה: (ב) ויכל אלהים ביום השביעי. ר"ש אומר נ בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש אבל הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו ס כחוט השערה ונראה ע כאלו כלה בו ביום ד"א מה היה העולם חסר מנוחה פ באת שבת באת

שפתי חכמים

שבאו בני נח הולך להתיר להם הבשר: ל פי' לכך ברא שמים וארץ: מ ע"ז דף ג' שבת דף פ"ח ע"א: נ דק"ל דויכל אלהים ביום השביעי משמע שעדיין עשה מלאכה ביום השביעי אלא שכלה בו ואח"כ כתיב וישבות ביום השביעי משמע שלא היה עושה בו מלאכה כלל: ס ר"ל המלאכה נכנסה בשבת: ע ר"ל לבני אדם נראה כאלו כלה אבל באמת אינו כן ויהיה ויכל אלהים ביום השביעי לפי הנראה ולא לפי האמת: פ וא"ת וכי בלא מנוחה לא יתקיימו שמים וארץ וי"ל דאין ה"נ כדפי' לעיל בראשית בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו ברא אלהים וגו' ואי לא היתה מנוחה בעולם

השאלות

(א-ג) למה אמר ויכלו ולא זכר שם פועלם שמשמע שכלו מעצמם, ואח"כ אמר ויכל אלהים, ואיך אמר ויכל ביום השביעי הלא כלה בששי, ומ"ש וישבות ביום השביעי הוא כפול ומיותר. ומהו הברכה והקדושה, ולמה ברך וקדש אותו הלא לא עשה בו דבר, ומהו הכפל אשר ברא אלהים לעשות:

התורה והמצוה

הבע"ח שיהיה לו שכל, שאז לא היה לו להאדם בהמות לתשמישו, ובבחינה זו שהם לא נבראו רק לצורך האדם הם טובים מאד, שאם היה נברא הבהמה שיהי' לו חיות לא היה מושג ממנו התכלית מה שנברא בעבורו. ואם תשאל על האדם עצמו, למה לא נברא שיהיה חי לעולם ושלא יחלה ושיהיה סדיר התנועה וכדומה, ע"ז התשובה שא"כ לא היה אדם רק מלאך, והכונה האלהית בבריאת האדם שיהיה בצלמו, ושהנפש האלהית שהיא חלק אלוה ממעל יהיה לה מרכבה חמרית מורכב מכלל העולם דומה כדוגמת האלהית הרוכב במרכבה הגדולה זה לעומת זה, ושכל סדרי המרכבה הגדולה וכל העולמות יהיו נמשכים ומסודרים לפי המעשים והפעולות שיפעל האדם במרכבתו הקטנה. וכמשל המלך ואפרכוס שיושבים בקרונין, שע"ז אמרו במדרש והנה טוב מאד זה עוה"ב. שהגם שמצד העולם הגשמי הזה תמצא רעות שהוא המות והיסורים, זה יגדיל אושר הנפש ומלאכותה בעוה"ז אחר שתפשט מלבושיה הנואים לעוה"ב, וע"כ אמרו הנה טוב מאד זה מות, שאז יסורו כל השאלות שישאלו על האדם עצמו שהיה לו נסברא שיחי' לעולם שזה הוא רע לנפש אשר תכסף תמיד לצאת ממכלא הגשם, לשוב אל בית אביה כנעוריה:

ב (א-ג) ויכלו השמים וכו' ויכל אלהים. ידוע שה' מנהיג את עולמו בשני מיני הנהגות. א) הנהגה טבעיית הקבועה תמיד לפי מה שהטביע בששת ימי בראשית. שעולם כמנהגו נוהג עפ"י החוקים הקבועים ואין להם שום קשר עם מעשה בני אדם ועם השכר והעונש. ב) הנהגה השגחיית. שאז יבטל סדרי הטבע וינהיג לפי המעשים ולפי השכר והעונש. שהגם שלפי חוקי הטבע יחויב, שבאם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו. עת לא יהיה הדור זכאים יעצר את השמים ולא יהיה מטר לפי ההנהגה ההשגחיית. והנה ההנהגה הטבעית תתנהג תמיד בלי הפסק. וההשגחה לא תפעול רק לפי מעשה בני אדם אם יהיו זכאים או חוטאים. ההנהגה הטבעיית תרד מלמעלה למטה. וההשגחיית תעלה ממטה למעלה כי היא תתעורר ע"י מעשה בני אדם. ובכל מעשה ששת הימים לא הזכיר רק שם אלהים שכבר בארנו גדרו שהוא המודד תוקף הטבע וקבע חוקי סדרי המערכה וטבעי כל המעשים במדה ובמשקל לפי טבעם חק נתן ולא יעבור. אבל אחר שנברא אדם הראשון והתחיל לפעול בכח הבחירה טוב או רע. אז נקבע ההנהגה ההשגחיית שבו יבטל חוקי הטבע וינהיג עולמו אם לחסד אם לשבט לפי מעשה בני אדם ולפי חוקי השכר והעונש. ואז צירף שם הוי' לשם אלהים. שכן בפרשה שניה שמדבר מן ההנהגה ההשגחיית מיום וא"ו ואילך. כתוב ביום עשות ה

אלהים

הֲוָה צְפַר יוֹם שְׁתִיתָאִי: א וְאִשְׁתַּכְלָלוּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְכָל חֵילֵיהוֹן: ב וְשֵׁצִי יְיָ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עֲבִדְתֵּהּ דִּי עֲבַד וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִכָּל עֲבִדְתֵּהּ דִּי עֲבַד:

התורה והמצוה

אלהים, שהם הויה מורה על ההנהגה השמימית הנסיית. ובזה אמר ארץ ושמים, כי כאן הפעולה מלמטה למעלה. והמשלתי הדבר עפ"י משל, נגיד אחד נדב לבו אותו לבנות בית תלמוד ששם ישבו לומדים שיעסקו בתורה בקביעות יומם ולילה. ולמען ימלאו הלומדים טרף חוקם ופרנסתם בנה בתי מלאכה וקבע שם מאשינען רבים עושי מלאכה בצמר ובפשתי ואורגי בגדים חשובות אשר מכניס, ומן ריוח המלאכה יתפרנסו הלומדים וימלאו די ספוקם. ובאשר המאשינען יעבדו עבודתם ע"י כח הקיטור בלי הפסק, חשב וספר כמה יש בכחם להרויח בכל יום, וראה כי יספיק הריוח לפרנסתם בעושר מופלג, אבל היה פקודת הנגיד שבעת ירפו הלומדים ידיהם מן הלמוד כן ימעטו עבודת המאשינען וימעט פרנסת הלומדים לפי ערך מה שיתבטלו מלמודם, וידוע שבעת ירצו להעמיד את המאשינען שיפסק כח הקיטור יש פקק קטן שישימו אותו על מקום ששם נכנס הקיטור המסבב את המאשינען ובזה העמוד המלאכה. וכדוגמא זו ערך ה' חוקי הטבע והמערכת שהם סובבים גלילים במערכתם תמיד, ובזה יתן לחם לכל בשר ולכל גויה די מחסורה, וזה מלאכת ההנהגה הטבעיית שנעשה בששת ימי המעשה. אבל מעת שנברא האדם שהיה הכונה שיעבוד את ה' וישמור מצותיו, ואז טרף חוקו ולחם כל בשר יקצב לפי המעשה. ובעת ימרה פי ה' יעמיד את המערכה והמאשינען הגדול הזה וימלאו את השפע לפי מעשה בני אדם ולפי עבודתם, והוא הפקק שישים על סבוב הגלגלים והמערכת להעמידם ולהשבית מלאכתם הטבעי, ולמודד השפע לפי המעשה. פקק זה הושם בשבת, שבו שם ה' הדד והפקק על מוצא מקור שפע המערכת להעמידו ולהשביתו לפי השכר והעונש ולפי ההשגחה. עפ"ז אמר שביום הששי כלו השמים והארץ וכל צבאם, ר"ל אז נשלם סדור הטבע והמערכה שנעשה בששת ימי המעשה, וכלתה המלאכה לפי ערך המלאכה, אבל עדן לא כלתה לפי ערך הפועל שכוונתו שיוכל להשבית המלאכה להמעיט או לרבות השפע לפי ההשגחה והשכר והעונש. ועוד לא עשה הפקק והדד שבו יעמיד את המאשינען הגדול הזה להשבית את מלאכתו הטבעי, שזה נעשה ביום השבת שבו הוסד ההנהגה ההשגחיית ובו נעשה הדד והפקק אשר ישבית מלאכת הטבע והסבובה במערכת. ולכן ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה. שביום השביעי כלה המלאכה גם מצד הפועל וכוונתו. ומפרש במה כלה ביום השביעי שזה ע"י כי שבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה. שאז נברא הפקק והדד שישבית מלאכת הטבע וינהיג מלאכת ההשגחה המודדת השפע לפי המעשה, וע"י שבשבת יסד ההנהגה ההשגחיית שבו ישבית ההנהגה הטבעית, עי"כ בו ביום נשלמה המלאכה מצד הפועל. וזה שהמליצו חז"ל במה שאמרו מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה. ר"ל שהיה חסר הפקק הזה שבו יעמיד את המכונה הגדולה וסבוב המערכת ויניחו ממהלכם כי ינהיג הנהגה אלהית נסיית השגחיית שאז תנוח הטבע מפעולתה וזה נעשה בשבת. וזה קרא מנוחה היינו מנוחת מלאכת הטבע, שלולא השבת לא היה אפשר שינוח סבוב הגלגל לפעמים ושישבית מלאכת הטבע [א]:

תורה אור

[א] והר"ר נסים כתב בטעם מ"ש וישבות ביום השביעי כי כל נפעל מתנועע ומתחנה, יתנועע עוד גם אחר סור הפועל הרופש בו. שהתרנגולת הרובצת על הביצים לשמות חמרם שילבשו צורת אפרוח, אין ספק שאם תסור התרנגולת מעליהם בהמצע זמן המצטרך להיות אפרוח. שגם אחרי סורה מעליהם יתנועע חומר הביצים תנועת מה בהשתנותה לקבל צורת האפרוח, ולא תפסק התנועה תיכף בסור הפועל. וכן היה במ"ב כאשר אמר השם תוצא הארץ תדשא הארץ ישרצו המים. עם היות שהכח האלהי לא הגיע כי אם דבר יום ביומו, הארץ היתה מתנועעת מעצמה לא מהגעת הפועל מבחוץ יום או יומים, אבל מיד שנכנס יום השביעי נתן הקב"ה למעשה בראשית טבע נח ושקט ונפסק תנועתם המתחייבת מעצמה. וע"ז אמר ויכלו השמים וכו' ויכל ביום השביעי, ר"ל שנשלם ענין התהוותם בששי, אבל לא נשלמה תנועתם שהיו מתנועעים מעצמם, וכלה ה' תנועתם ביום השביעי. וכדי שלא נחשוב מ"ש ויכל ביום השביעי שפעל ועשה ביום השביעי דבר, הוצרך לומר וישבות ביום השביעי. והרי"א השיב על דבריו, איך השוה מעשה בראשית להויה הטבעיית, בהויה הטבעיית צריך זמן להכין החומר לכן יתנועע גם אח"כ, לא כן במ"ב שלא נתהוו ע"י הכנת החומר והמשך הזמן, רק ברגע אמר ויהי וחדלה תנועתם תיכף. ועוד שגם בהויה הטבעיית לא יתנועע החומר מעצמו בסור הפועל רק טרם שתחול הצורה בחומר לא אחר שחלה הצורה, למשל אחר גמר האפרוח תחדל התנועה. ולא שם על לבו כי כן דעת חז"ל במד' (פרשה י') ר' סימון בשם ריב"ל מכוללים היו המעשים והיו מותחים והולכים. וזה כדבריו של הר"ן. שמ"ש ויכלו השמים היינו שמכוללים היו המעשים. ר"ל שמצד ענין התהוותם היו מכוללים ונגמרים בששי. ומ"ש וישבות ביום השביעי היינו מפני שהיו מותחים והולכים שעדיין לא נשלמה תנועתם שהיו מתנועעים מעצמם שהיו מותחים והולכים וזה השבית בשביעי. ועם העיון נראה שחז"ל לא כונו על התנועה הקלה לבד שיתנועע החומר אחר סור הפועל, רק לדעתם כשאמר ה' תדשא הארץ תוצא הארץ לא היה הצווי על שעה אחת בלבד רק שתתנועע תנועה זו בלא הפסק כל ששת ימי המעשה. ולולא השבית ה' תנועה זו בשבת היתה מתנועעת כן לעולם, ורק בשבת השבית זה וחדלה תנועה זו. וע"ז אמר וישבות ביום השביעי, שבששי חדל ה' מצות להארץ להמציא ברואים חדשים. אבל הארץ עדיין לא פסקה מהוציא דשאים ועשבים ונשם היה

מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת: פ שני ד אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם:

°ה׳ זעירא

וכל

בעל הטורים

שהמן פסק מלירד בשבת כדמוכח בקדושין. ד"א רמז למה שדרשו ברכו במן וקדשו במן: (ג) ויברך אלהים ג׳ דסמיכי. הכא ואידך ויברך אלהים את נח ואידך ויברך אלהים את יצחק. בשעה שברא העולם ברך השבת והעולם ובימי נח שנאבדו כל הראשונים והיה העולם מחודש הוצרך לברך פעם שנית וברך את אברהם כמו שיש במדרש עד עתה הייתי זקוק לברך את בריותי מכאן ואילך הברכות יהיו מסורים בידך: (ד) בהבראם. אותיות באברהם בזכות אברהם נבראו שמים וארץ:

רש"י

בלא מנוחה כלתה צ ונגמרה המלאכה: (ג) ויברך ויקדש. ברכו במן ק שכל ימות השבוע ירד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה. וקדשו במן שלא ירד כלל בשבת והמקרא כתוב ר ע"ש העתיד: אשר ברא אלהים לעשות. המלאכה ש שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בששי כמו שמפורש בב"ר: (ד) אלה. האמורים ת למעלה: תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה׳. למדך שכלם א נבראו בראשון. ד"א בהבראם בה׳ בראם ב שנאמר (ישעיה כו) כי ביה ה׳ צור עולמים בב׳ אותיות הללו של השם יצר שני עולמים ולמדך כאן שהעולם הזה ג נברא בה"א (ס"א רמז כמו שה"א פתוחה למטה כך העולם פתוח לשבים בתשובה ועולם הבא נברא ביו"ד לומר שצדיקים שבאותו זמן מועטים כמו י׳ שהיא קטנה באותיות) רמז שירדו הרשעים למטה לראות שחת ד כה"א זאת שסתומה מכל צדדים ופתוחה למטה לרדת דרך שם:

סלם

שפתי חכמים

בעולם אין פנאי להם לישראל לעסוק בתורה לכך ברא השבת שאסור לעשות בו מלאכה שלכך עוסקים בתורה בשבת א"כ מלאה דבשביל מנוחה קיימים שמים וארץ: צ וא"כ אתי שפיר הא דכתיב ויכל אלהים ביום השביעי שהמנוחה נבראת ביום השביעי ואז היו כלין כל המלאכות וזאת המנוחה איננה מלאכה גמורה אלא דרך העברה ולפי הד"א קשה למה אמר ל׳ מלאכה משמע שעשה מלאכה ממש לכן צריך לטעם הראשון. ולטעם הראשון קשה מ"מ לכתוב ויכל אלהים ביום הששי לכך צריך לשני טעמים הללו (מהרש"ל). (נח"י) ואע"פ שאין שייך לומר בריה ומלאכה על המנוחה שהיא העדר הפעולה שהוא דבר שאינו גוף ממש מ"מ נ"ל דה"פ דאלו לא צירף את יום השביעי לימי הבריאה היה טבע האדם והנבראים לעמול ולעבוד יום ולילה לא ישבותו ולא היה בטבע לשוט ולנוח וא"כ הגוף כלה מאליו והעולם חרב מאין יושב אבל בשתא שצירף את יום השביעי ובו שבת וינפש אז ירד הטבע לעולם לשבות ולנוח ולמצוא מרגוע לנפשו עד אשר תשוב נפשו עליו: ק וא"ת מה זו ברכה הא לא מקרי ברכה אלא אם היה בשבת יותר מבשאר ימים אבל הכא לא היה בשבת יותר מבשאר ימים רק עומר לגלגולת. ויש לומר דמה שירד המן בכל יום הוא ברכה וכתיב ויקדש שקדשו במן שלא ירד בו כלל ואפ"ה ברכו בברכת המן מה שבששי נכפלה בו ברכתו ופי׳ ברכו לא פסקה ברכתו (רא"ם) ועי"ל ברכו במן פי׳ שלא הסריח דהא בשאר ימים אם היה נותר היה מסריח ליום המחרת כדכתיב ויותירו וגו׳ וירם תולעים ויבאש ואף אם לא היו אוכלין אלא חצי עומר והניחו עומר וחצי לגלגולת ליום השבת לא היה מסריח וזהו תוספת ברכה: ר (נח"י) ודבר תמוה הוא בעיני שבשביל ירידת המן שהוא לזמן מועט דהיינו ארבעים שנה יכתוב הכתוב במעשה בראשית ויברך ויקדש לפיכך נ"ל כוונת זה הדרוש שהש"י קידש את יום השבת שלא לעשות בו דבר מצרכי העוה"ז כגון מלאכה ומשא ומתן ואפי׳ הלוך ודבור לא יהא כחול ולפי שדברים הורה נגד יצה"ר שיעלה על לב האדם לומר הן לא נזרע ולא נאסוף וכו׳ א"כ יחסר לחמו ולא יוכל להעמיד עצמו על ממונו לזה הקדים לומר ויברך וכו׳ ר"ל שכפל ברכתו ביום הששי כדי לקדש את יום השבת ושלא לעשות בו מלאכה ולאו דוקא במן היה ברכה וקדושה ולא בזמנים אחרים אלא בכל שבת ושבת הקב"ה אומר לנו עלי ואני פורע ושייך ברכה וקדושה ונקט מן לפי שראינו בעינינו הנס הגדול שהממעיט לא החסיר ולפי שבזמן הבריאה לא היו שומרי שבת בעולם שהרי עדיין לא נצטוו לפיכך מסיים רש"י ואומר שהמקרא נאמר על העתיד שישמרו בני ישראל את השבת ולאו דוקא על זמן ירידת המן וע"ש: ש דלעשות להבא משמע דהי"ל לכתוב אשר ברא אלהים ועשה: ת דק"ל הלא לא מפרש א"כ שום דבר אלא קאי אדברים האמורים למעלה: א ר"ל אף תולדות שמים וארץ נבראו ביום ראשון כדמפרש בקרא בהבראם ביום עשות וגו׳ וא"ת והלא כבר כתב רש"י לעיל במאמר יהי מאורות את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה וי"ל דמי לאו קרא דבהבראם ה"א דלבריאת שמים היה מאמר וכן לתולדות השמים לכל תולדה ותולדה היה מאמר מיוחד כמו שהיו מחולקים בפועל כשיצאו מן הכח אל הפועל לכן כתיב אלה תולדות וגו׳ ללמד כי במאמר בריאת שמים נבראו גם התולדות כמו הזורע חטים ביום אחד וא"כ יוצא כל חטה וחטה בפני עצמה ביומה: ב וא"ת מאי דבר אחר הוא זה הלא בפי׳ הראשון לא דרש כלל ולא מפרש בהבראם כלל א"כ יכול להיות שדורש ג"כ כד"א וי"ל דלפי פי׳ הראשון קאי בהבראם אסיפא דקרא בהבראם ביום עשות וגו׳ אבל לפי ד"א קאי ארישא דקרא השמים והארץ בהבראם ר"ל בה"א בראם: ג אבל בלא זה לא היינו יודעים איזה בה"א ואיזה ביו"ד ולכן צריך לשני טעמים ולפי הד"א קשה גם נאמר ביום עשות לכן פי׳ למדך שכלם וכו׳ ולטעם ראשון קשה למה נאמר בהבראם בה"א לכן פי׳ ד"א: ד עיין

סענים

ג וּבָרִיךְ יְיָ יָת יוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְקַדֵּישׁ יָתֵהּ אֲרֵי בֵהּ נָח מִכָּל עֲבִידְתֵהּ דִי בְרָא יְיָ לְמֶעְבַּד: ד אִלֵּין תּוֹלְדַת שְׁמַיָּא וְאַרְעָא כַּד אִתְבְּרִיאוּ בְּיוֹמָא דִי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים

ארעא

השאלות

(ד-ו) מה רצה במ"ש אלה תולדות וכו' והלא כבר נכתב מעשה ששת ימי הבריאה ומה הוסיף פה. ומהו הכפל בהבראם ביום עשות. ומבואר שהבריאה מורה יש מאין והעשיה הוא הגמר ומה רצה בזה. ולמה יזכיר מכאן ואילך שני השמות הוית ואלהים. ותחלה סדר השמים תחלה ואח"כ אמר ארץ ושמים. מה רצה במ"ש וכל שיח השדה טרם יהיה הלא הצומח נברא בשלישי. ומה הודיע שלא היה כל שיח טרם המטיר הי"ל שאחר שהמטיר הצמיח מוצא דשא, לא מה שהיה קודם שהמטיר. ומה הוא האד שעלה מן הארץ:

התורה והמצוה

(ג) ויברך אלהים ויקדש. ר"ל שעל כן ע"י שבו השבית מלאכת הטבע ראוי אליו הקידוש בעבור השביתה. אולם מצד האחר אינה מנוחה של בטלה שאין בה ברכה, רק בו ישפיע שפע ברכה ורבה ממקור לא אכזב מהנהגה המעולה מהראשונה, שהיא ההנהגה הנסיית, ומצד זה ויברך את יום השביעי. ומפרש שקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו. ושברך אותו מפני שמה ששבת מכל מלאכתו לא היה שביתה של בטלה רק לעשות, שמעתה תתחיל עשיה אחרת מעולה שהוא מעשה אלהים בהשגחתו וידו הרמה למעלה מן הטבע. וכמ"ש במדרש ר' פנחס בשם ר' הושעיא אע"ג דאת אמר כי בו שבת מכל מלאכתו, ממלאכת עולמו שבת ולא שבת לא ממלאכת הרשעים ולא ממלאכת הצדיקים אלא פועל עם אלו ועם אלו וכו', ומנין שפורענותן של רשעים קרוי מלאכה וכו'. ר"ל ששבת מכל מלאכתו שהיא מלאכת הטבע לעשות עשיות חדשות שהם מעשה הנהגת ההשגחה שמתנהגת לפי המעשה ולפי השכר והעונש, זה קרא מלאכת הרשעים והצדיקים מזה לא שבת שע"ז אמר לעשות. וענין הברכה שברך את יום השביעי, הוא כי אחר שמעתה התחילה ההנהגה ההשגחיית לפי המעשה, אשר הוא קבוע לפי מעשה התחתונים, כן שאר ההנהגה הטבעיית קבועה לששת ימי המעשה וההשגחיית ליום השבת, כי כ"א מסודר ביום שנברא בו כמו שהיה בעת הבריאה, ואחר שההנהגה הטבעיית הנוהגת בששת ימי המעשה היא נכנעת ונדחה תחת ההשגחיית, בהכרח שההנהגה הטבעיית היורדת בימי המעשה. תוגבל לפי ההשגחיית אשר תושפע בשבת, עד כי בשבת יושפע השפע על ששת ימי המעשה. וכ"ז דומה כמלך שמנה שרים רבים ונכבדים שהם ישלמו לכל השכירים והעבדים שלו בכל יום ויום שכר עבודתם אשר יוקצב להם מאת המלך, והיה דרך המלך לקבוע מכסת שכרם בכל יום השביעי לשבעת ימים הבאים, ובכל יום השביעי היו צריכים השרים סוכני המלך לבא לפני המלך לקבל מאתו שכר עושי מלאכת המלך לכל ימי השבוע, נמצא שביום השביעי א"א להם לחלק את השכר לעבדי המלך, כי באותו יום הם צריכים לעמוד לפני המלך עד שנראה שבאותו יום אין ברכה בו, אבל באמת מזה עצמו נודע כי הוא היום שבו עקר הברכה, כי בו ביום יקבלו הברכה וההשפעה לכל ימי השבוע, וזה הטעם שלא ירד המן בשבת, כי המן שהיה ענין נסיי הושפע מעולם העליון ביום השבת שהוקצה לנס, והשמים שהמטירו את המן בכל ימי השבוע דבר יום ביומו, היו צריכים לבא לפני המלך העליון לקבל ברכת המן לכל ימי השבוע ולא היה אפשר שיורידוהו באותו יום שהוקבע לקבל אותו מאת פני המלך, וכתב בזוהר כתיב ויברך אלהים את יום השביעי, כיון דלא אשתכח מנא ביומא שביעאה מה ברכתא אשתכח ביה, אלא הכי תנינא כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא שביעאה תליין, ותניא אמאי לא אשתכח מנא ביומא שביעאה משום דמההוא יומא מתברכין כל שית יומין עלאין וכו', וע"ז אמר ששת ימים תלקטהו וזה יהיה ע"י שביום השביעי שבת לא יהיה בו, וז"ש במדרש ויברך ויקדש ברכו במן וקדשו במן, ר"ל ע"י שקדשו במן ולא ירד באותו יום עי"כ ברכו במן שהושפע באותו יום לכל ימי המעשה:

(ד) אלה תולדות השמים והארץ. עד עתה ספר מלאכת הטבע שנעשה בשם אלהים לבד, שהוא המודד חוקי הטבע, ועתה אחר שהזכיר כי אחרי שנברא האדם התחילה ההנהגה ההשגחיית שנתיסדה ביום השבת, שמלין הוא בכל פרשה זו בשני שמות הויה ואלהים, הטבע בצירוף ההשגחה, אמר אלה שיזכיר לכאן הם תולדות ומאורעות השמים והארץ, וזה כולל כן בהבראם, היינו ילדי חוקי הטבע שנתיסדו בעת הבריאה ביום ראשון שברא יש מאין [והשמים קודמים אל הארץ, כי הנהגת הטבע תושפע מלמעלה למטה, וביום הבריאה כבר הוכנו מעשה ששת הימים בכח והוציאו תולדות כ"א ביומו כמ"ש בפסוק בראשית] וכן התולדות שנתהוו ביום עשות ה' אלהים בעת גמר העשיה שהוחל ההנהגה ההשגחיית בצירוף חוקי הטבע שע"ז הזכיר שני השמות, וההנהגה זו מסודרת לפי מעשה האדם זכותו וחובתו עד שתעלה מלמטה למעלה שע"ז אמר ארץ ושמים, שמור ההוד מן הארץ יתן הודו על השמים, וע"ז אמר במדרש לבריאה שמים קדמו ולשכלול הארץ קדמה, ואמר במדרש בס"ע הוא מקלסן מלמטה למעלה וכן מקלסין אותו מלמעלה למטה, שהם מקלסין אותו מצד הבריאה הראשונה

שיסד

תורה אור

שעלמה. וביום השביעי השבית ה' תנופה א, וכן אמר בב"ר (פמ"ד) אני אל שדי ר' נתן ור' אחא ור' ברכיה בשם ר' יצחק אני שאמרתי לעולמי די ולשמים די ולארץ די שאלולי שאמרתי להם די עד עכשיו היו נמתחים והולכים, וזה שאמר בשביעי, וע"ז אמר וישבות ביום השביעי. וראיתי שיש דעה במדרש (סוף פ"י) חולקת ע"ז וז"ל, ר' לוי בשם ר' יוסי בר נהוראי כ"ז שהיו ידי קוניהם ממשמשים בהם היו מותחים והולכים, כיון שנחו ידי קוניהם נחו להם נייח, ס"ל שהגדלים הנוגעים תיכף כשכבו ידי הפועל ולא השנגעו אח"כ מעצמם, וזה כדעת הרי"א]:

ה וְכֹל ׀ שִׂיחַ הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִצְמָח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ וְאָדָם אַיִן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה׃ ו וְאֵד יַעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת־כָּל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ז וַיִּיצֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עפר

בעל הטורים

(ה) ארץ ושמים ב' במס'. הכא ואידך הודו על ארץ ושמים לומר הודו על ארץ ושמים בשביל שנעשה ארץ ושמים: (ו) ואד ב' במסו'. הכא ואידך ואיד נכון לצלעו רמז למה שאחז"ל למה נקרא שמו איד שהבריות משברים להם כדי שיתן להם הקב"ה מטר: (ז) וייצר ב' יודין חד מלא וחד חסר. וייצר ה' אלהים את האדם מלא שיש לו שני יצרים יצ"ט ויצה"ר וייצר ה' אלהים מן האדמה

רש"י

(ה) טרם יהיה בארץ. כל טרם שבמקרא לשון עד לא ה הוא ואינו לשון קודם ואינו נפעל לומר הבירים כאשר יאמר הקדים וזה ו מוכיח ועוד אחר ז (שמות ט) כי טרם תיראון עדיין לא תיראון ח ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ כשנגמרה בריאת העולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדיין לא צמח וב' שכתוב ותוצא לא יצאו אלא על פתח הקרקע עמדו עד יום ו' ולמה כי לא המטיר ומה טעם לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתן של גשמים וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם ט התפלל עליהם וירדו וצמחו האילנות והדשאים: ה' אלהים. ה' הוא שמו י אלהים שהוא שליט ושופט כ על כל העולם וכן פירוש זה בכ"מ לפי פשוטו ה' שהוא אלהים: (ו) ואד יעלה. לענין ל בריאתו של אדם העלה התהום מ והשקה ענים לשרות העפר ונברא אדם כגבל זה שנותן מים ואח"כ לש את העיסה אף כאן והשקה ואח"כ וייצר: (ז) וייצר. שתי יצירות יצירה לעולם הזה ויצירה נ לתחיית המתים אבל בבהמה שאינה

שפתי חכמים

טעם אחר במנחות דכ"ט: ה פי' במקום ב' תיבות עדיין לא ר"ל הוא שם דבר ואינו נגזר ממנו פעל: ו פי' אם יהיה פירושו קודם ויהיה דבק עם מלת יהיה וילמוד הכתובים אחריו אין כאן מאמר פוסק ואיך יתן טעם בו לומר כי לא המטיר שיהא נתינת טעם הסיבה שלא המטיר ואם אינו דבק רק עם מלת זה שחסר כאלו אמר וכל שיח השדה קודם זה היה בארץ וכל עשב השדה קודם זה צמח שוב לא יפול עליו כי לא המטיר: ז פי' עוד יש מוכיח אחר על זה: ח הרא"ם האריך בזה ומהרש"ל פי' מפני שאי אפשר לפרש בענין אחר כי אם נאמר טרם פירושו קודם א"כ אין נופל עליו מלת תיראון שהוא ל' עתיד: ט ר"ל דודאי הקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים ויודע שהאדם מכיר בטובתן של גשמים ויתפלל עליהם (ועיין חולין דף ס'): י שם העצם שלו יהיה ר"ל יש בו אותיות היה הוה ויהיה דהיינו שמו א"כ שם העצם כלומר אות וסימן על עצמותו יתברך ושמות האחרים הם שמות התארים מורה על תואר מתאריו יתברך. והא דלא מפרש פי' זה למעלה דכתיב ביום עשות ה' אלהים משום דלמעלה צריך לכתוב ה' אלהים כדפירש רש"י לעיל ע"ש: כ ר"ל תקיף ואמיץ כח כמו ואת אילי הארץ: ל דק"ל דהא לעיל כתיב כי לא המטיר ה' כיון שעדיין לא נברא האדם וכאן כתיב ואד יעלה וגו' משמע שהיה מטר אע"פ שעדיין לא נברא האדם: מ הא דדחיק רש"י ולא מפרש פשט מטר דהיינו המים שעל הארץ משקים הענים היינו משום דכתיב כי לא המטיר דהיינו פשט מטר שהוא ממים שעל הארץ ש"מ דקודם שנברא האדם לא המטיר ואי אד עלה קודם שנברא האדם שהרי אח"כ כתיב וייצר ה' אלהים וגו' ואי הוא מטר פשט היו הפסוקים כסותרין אהדדי וק"ל: נ (נח"י) וצ"ל דס"פ שהקב"ה

התורה והמצוה

מיסד חוקי הטבע שמושפעים מלמעלה למטה. והוא מקלסן שע"י מעשיהם הטובים תתנהג הנהגה הטבעית שנערכת לפי מעשיהם והאור תואל ממטה למעלה.

(ה) וכל שיח. כל אלה הפסוקים נסמכים על מ"ש וייצר ה' אלהים את האדם. ובא להראות איך ביום עשות ובכלול ונמל הבריאה. האדם הוא ראש פנה ויסוד העולם וזולתו היה הכל תהו ובהו והיו כל מעשה בראשית לבטלה. והביא דוגמא מן העשבים והאילנות שנטעו ביום השלישי שהגם שביום ההוא נתהוו בלא מטר ובלא אדם. ככל מעשה ששת הימים שנעשו בדבר ה'. בכל זאת לא היה אפשר שיתקיימו לעתיד אם לא הי' נברא האדם משני טעמים. א] כי רוב הצמחים אינם גדלים מאליהם רק ע"י עבודת האדם שיחרוש ויזרע, וכן האילנות צריכים לעבודת האדם שיטע אותם ויעבוד עבודתם. ב] לא יגדלו בלא מטר. והמטר הוא ענין השגחיי ויורד בזכות האדם ובתפלתו. וכבר באורתי (למעלה א ו) שיש מטר טבעי הבא בסבת האדים העולים מן הארץ וזה נקרא בשם גשם ואין בו ברכה. ויש מטר השגחיי הבא מלמעלה ממים העליונים שזה נקרא בשם מטר וזה יש בו ברכה. ומטר זה לא ירד רק ע"י זכות האדם וע"י תפלתו. וע"ז אמר וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ. ר"ל שלא היה עדיין העת שימלא כל שיח ר"ל כל המינים כי יש מינים רבים שצריכים עבודת האדם (ושיח כולל גם האילנות כמ"ש הרד"ק ושדה הוא שדה הנעבדת כמ"ש הרמב"ן. ור"ל המינים שגדלים בשדה הנעבדת) וכן כל עשב השדה טרם יצמח רבים מעשבים הגדלים מאליהם שלא ע"י

ביעב

אַרְעָא וּשְׁמַיָּא: ה וְכֹל אִילָנֵי חַקְלָא עַד לָא הֲווֹ בְאַרְעָא וְכָל עִסְבָּא דְחַקְלָא עַד לָא צְמַח אֲרֵי לָא אַחֵית מִטְרָא יְיָ אֱלֹהִים עַל אַרְעָא וֶאֱנָשׁ לֵית לְמִפְלַח יָת אַדְמְתָא: ו וַעֲנָנָא הֲוָה סָלֵיק מִן אַרְעָא וְאַשְׁקֵי יָת כָּל אַפֵּי אַדְמְתָא: ז וּבְרָא

השאלות

(ז) לענין מה ספר פה שנית מיצירת האדם ואמר לשון יצירה אחר שכבר אמר בו בריאה ועשיה ולמה אמר את הלשון משונה ממ"ש אצל חית השדה ויצר ה' מן האדמה. ומה זה שאמר ויהי האדם לנפש חיה שכל הבע"ח הם נפש חיה:

התורה והמצוה

זריעה מ"מ לא היו ראוים לצמח. כי צריכים מטר של ברכה. ומפרש כל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ. היינו המטר ההשגחיי ממים העליונים שנקרא בשם מטר ומיוחס לשם הויה אלהים שמורה על ההשגחה לא היה עוד על הארץ. כי אדם אין להוריד אותו ע"י זכותו ותפלתו. ומה שכל שיח השדה טרם יהיה בארץ כי **אדם אין לעבוד את האדמה** לנטוע את האילנות שצריכים נטיעה:

(ו) **ואד** והגשם שירד אז לא היה ממים העליונים רק **האד שעלה מן הארץ** שאינו של ברכה. ולכן ויצר ה' אלהים את האדם שהוא המשלים את הבריאה. ובזה ברר אך ההנהגה הראשונה הטבעיית אינה מספקת וצריך אל ההנהגה ההשגחיית שהוא לא יהי' רק ע"י האדם שיסייע לזה אם ע"י זכותו ותפלתו אם במה שעוזר להשלים הטבע ע"י מלאכה ויד חרוצים:

(ז) **וייצר ה' אלהים את האדם**. כבר אמר באדם לשון בריאה ויברא אלהים את האדם ולשון עשיה נעשה אדם. ופה הזכיר לשון יצירה. ומבואר אצלנו תמיד שבריאה מורה על הוצאת עצם הדבר יש מאין. ויצירה מורה על הצורה המתדבקת. ועשיה מורה על גמר הדבר. וגם ביתר בע"ח נמצא ג' לשונות אלה. ויברא אלהים את התנינים. ויעש אלהים את חית הארץ. ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה. ומבואר שבמלת בריאה מציין הוצאת הנפש. שלא היה דוגמתו בכל מ"ב ולא יכול להוציאה יש מיש מן הארץ וע"כ הזכיר בנפש בע"ח לשון בריאה. ואמר שנית בנפש האדם להורות שהוא מין אחר מנפש בע"ח. ולא יכול להוציאה יש מיש. כי הוא בריאה אחרת יש מאין. משא"כ בחית הארץ אמר ויעש אלהים. כי כבר היה מין זה בנפשות חית הים רק שנתקן ונשלם בברואי היבשה בשלמות יותר שזה מורה לשון עשיה. וכן מ"ש נעשה אדם מציין גמר תקונו מצד כחות גופו כפי שהורכב עם הנפש הנבראת. וכח הבחירה שי"ל שאין דוגמתו בבע"ח שהם בעלי רצון ולא בעלי בחירה. וזה התקון והשלמה לאדם. אולם מ"ש וייצר את האדם מורה על צורתו המתדבקת. שזה דומה כמ"ש ויצר את כל חית השדה. וזה כולל כחותיו הרוחניות הנתלים בגופו כמו המדות השתולים בו. וכח השכל והבינה. ונמצא באדם א] כחות הטבעיות בטבע נפשו הצומחת שוה בהן אל הבהמה. ומשכן כחות האלה בכבד. ועליהם נאמרה יצירה באדם ובבהמה בשוה. ב] כחות המדות המיוחסים אל הרוח לפי שהרוח מעלה ציוריהם על פני הלב. וכחות האלה נמצאים ג"כ ביתר בע"ח. רק שמובדלים זה מזה בכמה הבדלים. א) שאע"פ שכחות רבות מהם נמצאים גם ביתר בע"ח ונקראים בשמות כשמות כחות האדם. כמ"ש הוי עז כנמר וגבור כארי. למדנו צניעות מחתול וזריזות מנמלה וכדומה. מ"מ הם רק ניצוץ חלש המאיר בנפשם ונבדלים הרחק רב מן אור הכחות האלה המאיר בנפש האדם כמו שהמשילם הרמב"ם בשמונה פרקיו לשלשה חדרים שא' מואר מאור השמש וא' מאור הירח וא' מאור הנר שהגם שיאמר על כלם בדרך העברה שהם מוארים. בכ"ז לפי האמת כל אור הוא ענין אחר. וכן המדות אשר באדם שרשם מנפש המדברת. ואשר בבע"ח שרשם מרוח הבהמה היורדת למטה לארץ. ב) שכל אחד מבע"ח לא ימצא בו רק מדה אחת לא זולתה. ארי גבור לא זריז. הנמלה זריזה לא גבורה. וכן כולם. אבל האדם כולל ברוחו כל כחות מעשה בראשית. שכל הכחות הנמצאות והמפוזרות בנפשות הבע"ח לאמיתם כלולים ומקובצים בנפש האדם. ג] שכל בע"ח לא ישמש גם בכחו הפרטי רק לענין פרטי והאדם ישמש בכל כחו לענינים רבים כוללים ומיוחדים. למשל הנמלה זריזה אך לאצור מאכלה והאדם זריז לאסוף תבואה לאסוף מעדנים לאסוף כסף וזהב וכלי חמדה. לאסוף ספרים הרבה לאסוף חכמה ולמודיות, וכדומה. ד] בנפש האדם נמצאו גם הפוכי הכחות כלמו לא כן בבע"ח. למשל האדם נמצא בנפשו מדת הגאוה והענוה. הכילות והפזרנות. הרחמים והאכזריות. הבושת והעזות. הגבורה והמורך. לא כן בע"ח. הארי גבור ולא יפחד. הנמלה זריזה ולא תתעצל, וכדומה. ה] האדם יען שנפשו עליונה אין גבול לכל מדה ומדה ממדותיה. וכל כח מתפשט לאין תכלית. למשל האוהב הון אינו מת וחצי תאותו בידו. הרודף כבוד לא יאמר די עד יאמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון. אבל הבע"ח יש לכל אחד גבול עד כמה יתפשט כחו ותשוקתו. ומצד זה יש באדם כח הבחירה. והוא כח הממשלה אשר בנפש להכריע מדותיו עפ"י שכלו נגד תאותו ותשוקתו. לא כן כל החי מכל בשר לא יוכל לעצור מלעשות כל אשר תניעהו תשוקתו וטבעו. ועוד נמצא בנפש האדם. כחות אשר לא נמצא דוגמתם בנפשות יתר הבע"ח. כמו כח החכמה והשכל הבינה והדעת שלא נמצא דוגמתם ביתר הבע"ח. ובכ"ז הם כחות גופניים והשכל הוא כח היולאני נתלה במזג חמרו. וכ"ז כלל במ"ש **וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה**. שהוא צורת האדם המתדבקת. ונצמדי' עם חומרו שנעשה מן האדמה. [שהגם שנמצא בו השפעת השכל שיחסו אותו הפילוסופים

נעלם

עָפָר֙ מִן־הָ֣אֲדָמָ֔ה וַיִּפַּ֥ח בְּאַפָּ֖יו נִשְׁמַ֣ת חַיִּ֑ים וַֽיְהִ֥י הָֽאָדָ֖ם לְנֶ֥פֶשׁ חַיָּֽה׃ ח וַיִּטַּ֞ע יְהוָ֧ה אֱלֹהִ֛ים גַּן־בְּעֵ֖דֶן מִקֶּ֑דֶם וַיָּ֣שֶׂם

שם

בעל הטורים

כל חית השדה חסר באין נפש אלא יצר אחד: ויפח באפיו נשמת חיים ס"ת חוסם: נשמת. ד' ויפח באפיו נשמת · כל אשר נשמת רוח חיים. נר ה' נשמת אדם. אם לא נשמת ה' כנחל גפרית: לאדם לנפש היה ר"ת חלה שהיה חלתו של עולם:

רש"י

שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתה שני יודי"ן: עפר מן האדמה. צבר עפרו מכל ם האדמה מארבע רוחות שבכל מקום שימות שם תהא קולטתו ע לקבורה. ד"א נטל עפרו ממקום שנאמר בו (שמות כ) מזבח אדמה תעשה לי הלואי תהא לו כפרה ויוכל לעמוד: ויפח באפיו. עשאו מן התחתונים ומן העליונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים. לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ. בשני ברא רקיע לעליונים. בשלישי תראה היבשה לתחתונים. ברביעי ברא מאורות לעליונים. בחמישי ישרצו המים לתחתונים הוזקק בששי לבראות בו בעליונים ובתחתונים ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו בבריאת יום אחד (ב"ר פי"ד וע"ש י"ח): לנפש חיה. אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה אך צ של אדם חיה שבכולן שנתוסף בו דעה ודבור: (ח) מקדם. במזרחו פ של

עדן

שפתי חכמים

שהקב"ה מתן מעשיו כח חיוני באדם שגם לאחר שימות יוכל לחיות ולחזור כרצון הש"י: ם דאל"כ מן האדמה ל"ל בחד מינייהו סגי אבל קשה דכל"ל מכל הארץ לכן אמר ד"א וכו' ולד"א קשה הל"ל מאדמה מלת מן ל"ל לכך פירש מד' רוחות: ע רוצה לומר קולטת ושמורה בתוכה עד תחיית המתים דאל"כ הא גם הבהמה נקברת אע"פ שלא נצבר עפרה: פ לאפוקי מתרגום אונקלוס שפי' מקודם דהא משמע המקרא משמע שלא נמתו עשבים ואילנות לא של גן עדן ולא של שאר מקומות וכה דהאריך רש"י לומר נטע את הגן שלא תטעה

לומר

התורה והמצוה

לעולם השכליים הנפרדים. בכ"ז הוא התעלמות של השפעה שיושפע עליו על שכלו ההיולאי אחר שיעסוק במושכלות ויתדבק עם השכל הפועל לדעתם. אבל עקרו הוא הכנה לבד התלוי במזג החומר] ובכ"ז דייק הכתוב בת"ם פה וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה. ולקמן אמר ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה. שינה הלשון ללמד אותנו ההבדלים שביניהם. א) כי הבע"ח היה יצירתם מן האדמה היינו מגוש אדמה. והאדם היה יצירתו מן העפר שהוא האבק הדק התהוה שעל פני האדמה. שהבע"ח שנבראו מגוש אדמה דבוקה ביחד לא קבל כ"א רק כח אחד מיוחד. והאדם שנברא מן האבק והעפר שלא נברא מגוש אחד רק שנצבר עפרו ממקומות רבים ימלין שנטע בו כחות רבות עד שכל כח מיוחד שנמצא בכל בע"ח נמצאו מקובצים בנפשו. וע"ז המליצו חז"ל שנצבר עפרו מכל האדמה. זאת שנית העפר אין לו דבוק כ"כ אל האדמה. כי הוא עליה לא בתוכה. וכן במשל שרותו שהוא שורש מדותיו עומד כממוצע בין העליון והתחתון. שלפעמים רוח האדם העולה היא למעלה ולפעמים לא ידון הרוח באדם בשגם הוא בשר ויורד הוא למטה לארץ. וכן במדותיו לפעמים יפנה בהם אל דברים עליונים. לרחם לעשות צדק ומישרים, אל הענוה והבושה ויראת חטא להתגבר על יצרו וכדומה. ולפעמים יפנה למטה להתאכזר להתגאות לפרוק עול. וכן בכחות נפש המשכלת. לפעמים ישכיל לדעת ה' ודרכיו ותורתו, ולפעמים יטמטם שכלו להתגאל ולהתהבל בתהבולות רשע ודקדוק רע וכדומה. ג) שביצירת האדם הזכיר תחלה את הפעול ואח"כ השם הנגדי את האדם מן האדמה וביצירת בע"ח הזכיר תחלה שם הנגדי ואח"כ את הפעול מן האדמה כל חית השדה. ולנוף בסגולת הלבון שבא לרמז שבאדם לא עשתה האדמה רק לחומר שממנה תקן אותו, אבל היצירה העקרית במה שהוא אדם ככר נרשמה מאת הפועל מצד עצמו. וע"כ הזכירו בשמו שיצרו ה' ואח"כ הזכיר החומר שממנו יצרו שהיא האדמה. אבל בחית השדה אמר שעקר הויתם מיוחס אל האדמה. וע"כ הקדים מן האדמה אל שם הפעול. וכן תמצא בפרשה הראשונה אמר תוצא הארץ נפש חיה. יחס ההוצאה אל הארץ. אבל באדם אמר נעשה אדם. כי לא הספיקה האדמה שהיא רק סיבה החומריית בבריאתו להיות ג"כ סבה הפועלת. ד) שביצירת הבע"ח אמר ויצר כל חית השדה. כלל כל המין ביחד. וביצירת האדם לא הזכיר רק איש אחד לא מין, וכן בפ' הראשונה אמר נעשה אדם. כי בבע"ח אין הבדל בין בע"ח לחברו. וכל הבע"ח שתחת מין אחד אין שום הבדל ביניהם. כל האריות גבורים. כל הנמרים עזים. ואפי' הבע"ח שתחת סוג א' או מין כללי ההבדל שביניהם מעט הוא. כמו כל מין הבהמה או החיה. אבל באדם יהיה בין כל איש ואיש הבדל גדול. עד שיתדמו כשני מינים נפרדים. שע"י שכולל בנפשו כל הכחות והפוכיהם ובידו כח הבחירה לבחור כחפצו ימצאו שני אנשים שיתדמו כשני מינים נפרדים. שיש שהוא רחמן אף על הזבוב ויש שהוא אכזרי אף על בנו. וכן בכל המדות וכמ"ש הרמב"ם. ע"כ יחס הבריאה אל איש מיוחד:

ויפח באפיו נשמת חיים. אחר שהודיע יצירת הגוף וכחותיו יודיענו מעלת נשמתו הרוחניית ושרשה, שאינה באה מיסודות הגוף ולא מן השכלים, רק הוא רוח השם הגדול, כי הנופח מפיו נפשו אחר מנשמתו

יתן

יי אֱלֹהִים יָת אָדָם עַפְרָא מִן אַדְמְתָא וּנְפַח בְּאַנְפּוֹהִי נִשְׁמְתָא דְחַיֵּי וַהֲוַת בְּאָדָם לְרוּחַ מְמַלְלָא: ח וּנְצִיב יְיָ אֱלֹהִים גִּנְתָא בְּעֵדֶן מִלְקַדְמִין וְאַשְׁרֵי תַמָּן יָת אָדָם דִּי בְרָא

השאלות

ח-טו) למה ספר פה מנטיעת הגן. הלא זה הו״ל לכתוב ביום השלישי שאז נברא כל צומח. ומה שכפל מ״ש וישם שם את האדם עם מ״ש שנית ויקח את האדם וינחהו בג״ע. וענין עץ החיים ועץ הדעת שנבוכו בו כל המפרשים ולמה יספר מענין הנהרות מה מוסר או למוד נוציא מזה. ולמה אמר שם האחד פישון ולא אמר שם הראשון פישון. ומ״ש שם הזהב שם הבדולח מה רצה בזה. הלא האדם לא נקבע רק בג״ע שאין שם זהב ובדולח. ולמה אמר בא׳ הוא הסובב ובא׳ הוא ההולך:

התורה והמצוה

יתן בו כמ״ש הרמב״ן. ונפש האדם נקראת בג׳ שמות, נפש רוח ונשמה. ושם נשמה נגזר מפעל נשם. שמורה הוצאת הנשימה לחוץ. כמ״ש אשום. ואשאף יחד. שאשום מציין הוצאת הנשימה לחוץ. ואשאף מציין הכנסת הנשימה לפנים. וכ״מ שאומר נשמה שאם נוכל לפרשה על הוצאת הנשימה של האדם. (כמו לא תחיה כל נשמה. עד אשר לא נותר בו נשמה), ויל״פ על נשמת ה׳ שנשם באדם מפיו. ואז הוא מדרגה היותר גדולה. שהוא החלק האלהי אשר באדם הנצחי והקיים לעד. [ובכ״ז גם הנמצא על נשימת האדם. לא בא על יתר בע״ח בשום מקום]. וכשאמר כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי. נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה. כוון על נשמת ה׳ אשר באדם. וכן נר ה׳ נשמת אדם. וכן איוב לב ח ושם לג ד. [ומש״כ מ״ש איוב כל עוד נשמתי בי (שם כז ג) כוון על הנשימה לא על נשמת ה׳, כי איוב כפר בנצחיות הנפש ובהשארתה]. וכשאמר פה ויפח באפיו נשמה היא הנשימה שיצאה מרוח ה׳ שהיא חלק אלוה ממעל. ובזה סרו כל שאלות הפילוסופים. היכן שכנה הנשמה קודם רדתה בגוף ואיך נעתקה ממקום אל מקום. כי דמהו לרוח הבא מאפיו. שטרם שנפח אותו היה כלול בנשיפה והלק מעצמותו ודבקה במקור העליון. ודומה במשלם כטיפות הים שהם בהשמש ומתפרדים ממנה לזרות על המוהמים. או טפה הנפרדת מן הים הגדול, כפי שהמשלתי בפי׳ תהלות (סי׳ נ) בפסוק ה׳ מעון אתה היית לנו בדור ודור. ומ״ש נשמת חיים לא נמצא לו ריע בתנ״ך. רק נמצא (לקמן ז כב) כל אשר נשמת רוח חיים באפיו שהוא נשימת הרוח שבאדם וביתר בע״ח. אבל נשימת החיים לא יצויר רק אצל ה׳ שהוא מקור חיים. ולמדנו שהנשמה בעודה במקורה הנשגב היתה חיה ורבת פעלים. ומ״ש ויהי האדם לנפש חיה נבוכו בו המפ׳ שהלא אף בהמה וחיה הם נפש חיה. ולדעתי גילה בזה ענין גדול. כי כבר נחלקו המחקרים. שי״א שיש באדם ג׳ נפשות שהם: הצומחת והחיונית והמשכלת. ויש אומרים שהיא נפש אחת ומתגלה בג׳ כחות. אבל התורה תלמד אותנו שכל כחות הנפש באים מן הנשמה העליונה שנפח ה׳ באפו מרוחו הנשגב. שהיא המחיה את הגויה. כמ״ש ונשמת שדי תחייני. והיא הזנה אותו, וכמ״ש חז״ל חמשה ברכי נפשי אמר דוד כנגד הקב״ה וכנגד נשמה. מה הקב״ה זן את העולם כולו אף נשמה זנה את הגוף, שהיא נפש הצומחת. מה הקב״ה מלא כל העולם כולו אף נשמה ממלאה את הגוף, שהיא נפש החיונית שמתפשט בכל הגוף וגידיו וקנותיו. מה הקב״ה רואה ואינו נראה אף נשמה רואה ואינה נראה. היא הנפש השכליית שהיא הרואה ויודעת. וכ״ז פעולת הנשמה העליונה שהיא אחת בעצמותה. רק שמתראה בכחות חלוקות לפי הכלים שעל ידם תפעל, ואורה ורוחניותה יתרבה או יתמעט לפי זכות ועכירות הכלים אשר תתלבש בתו. ואם תסתלק מן האדם הוא מת ובטלו כל כחות הנפשיות. וע״ז אמר שע״י נשמת חיים שבו מרוח העליון היה לנפש חיה. כי היא המחיה והזנה אותו. ולכן היותו משונה מחית הבהמה. כי שרשו מן העליונים. וע״כ יש לו כח הבחירה וההשפעות שע״ז נברא בצלם אלהים כמ״ש על נעשה אדם בצלמנו. וכן יתר כחות נפשו שמתעלים על כחות נפש יתר בע״ח. וכבר באתנו בקונטרס ההרס והמסגר שנדפס בסוף ס׳ שירי הנפש מטעם המקובלים שהנשמה העליונה בעת תתנענע ממקורה הנשגב לרדת בגויה תתלבש בצלם ובדיוקנא דהאי עלמא. ר״ל שאז יולד בה הכח וההכנה לפעול בעת שתתלבש בגויה הפעולות שתפעול אח״כ בכלי הגויה. אולם באשר אי אפשר שיתחברו שני קצוות הרחוקים מבלי מצוע ביניהם. בהכרח שגם הגויה שהוכנה. שתתלבש בה הנשמה העליונה הזדככו כליה זיכוך אחר זיכוך עד יתקרבו אל רוחנית הנשמה. עד שבעת תבא הנשמה העליונה לשכון בתוכו. תמצא שהמות כבר הזדכך עד שתוכל להתגלות בו בכחות השכל והבינה. והלב שהוכן להיות משכן החיים אינו זך כ״כ והתגלה בו בכחות החיים והתנועה והמדות והבחירה. והכבד שהוכן להיות משכן הנפש הצומחת כליו עכורים מאד. ולא תוכל להתגלות בו ברוחניותה רק בכחות טבעיים הזן והמגדל והמוליד כפי הכלים שעל ידם תפעל. הגם שהיא אחת בעצמותה. וכן יבדלו פעולותיה לפי תכונות בני אדם שתשכון בתוכם. לפי הכנת מזגם מלידה ומבטן ומהריון. ולפי הכנתם אח״כ במעשיהם טוב או רע. שגם שהנפשות טהורות המה ואצולות מהכבוד העליון, בכ״ז לא תוכל להתגלות רק כפי כח הכלים והכנתם. וכבר באתי בקונטרס ההרס והמסגר הנ״ל, שתדמה בזה השפעת הנשמה בעולמה הקטן עם השפעת נפש העולם בעולם הגדול, שיתגלה ג״כ בכל עולם ועולם לפי כלי העולם ולפי הכנתם, ובזה תוכל להשיב על כל השאלות ששאלו המחקרים בענין הנפש ולא ידעו פתרונם, ואין פה המקום להאריך יותר בל נצא מכוונת החבור:

(ח) ויטע ה׳ גן בעדן מקדם. הנה אם נשקיף על ענין האדם נמצאהו גרוע מכל הבע״ח במציאת צרכיו אל המזונות והכסות והמעון, שכל בע״ח מצוותיו מזומנים לפניו והוא מוכרח למצאם בקל לפי ההכנה

הטבעיים

שָׂם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר׃ ט וַיַּצְמַח יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים

בתוך

רש"י

עדן נטע את הגן. ואם תאמר הרי כבר נאמר צ ויברא וגו' את האדם וגו' ראיתי בברייתא של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי מל"ב מדות שהתורה נדרשת וזו אחת מהן כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון ויברא וגו' את האדם זהו כלל סתם בריאתו מהיכן וסתם מעשיו חזר ופירש וייצר ה' אלהים וגו' ויצמח לו ג"ע ויניחהו בג"ע ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל הבהמה חזר וכתב ויצר ה' וגו' מן האדמה כל חית השדה כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: (ט) ויצמח.

לענין

שפתי חכמים

נאמר דמקדם קאי על וישם שם את האדם: צ אע"פ שמקום הקושיא הוא על וייצר ה' אלהים את האדם. מ"מ המתין עם הקושיא עד פה אחר שפי' ויטע וכו' במזרחו של עדן ואז יהיה גם זה מפרטי האדם ויצדק מה שהשיב עליה התם בריאתן מהיכן וכו' חזר ופי' וייצר ה' עפר מן האדמה וגו' ויצמח לו גן עדן אבל אם תפרש מקדם לשון קדמון כלומר מקודם וא"כ לא היתה הצמיחה בעבורו וא"כ אין זה מפרטיו והיה קשה על הקרא למה הפסיק במה שאמר ויטע ה' אלהים כיון שכבר נטעו אלא ע"כ מקדם פירוש מזרח ויש לפרש נמי איפכא בשלמא אי הוה מקדם פירוש מלקדמין כתרגומו ניחא מה שכתוב כאן ויטע וגו' גבי וייצר וגו' כמדרש וייצר יצירה לעולם הבא ויצירה לעולם הזה להודיע שהאדם נברא לתענוגי עולם הבא ולתענוגי עולם הזה דאל"כ תקשה למה נטע גן דעדן מלקדמין אם לא בשביל תענוגי האדם אבל עכשיו שפירש מקדם במזרחו של גן ולא בא להורות אלא באיזה מקום היה בנייתו של אדם ולא להודיע על תענוגי עולם הזה ואדרבה ניחא איפכא הגילה שנברא אף האדם בשביל שיתענג בתענוגי

שלם

התורה והמצוה

הטבעיית השתולה בקרבו מלידה, לא כן האדם שלאכול לחם צריך שיחרוש ויזרע וידוש ויטחן ויאפה, וללבוש בגד צריך שיטוה ויארוג ויתפור וכדומה, וכ"ש לבנות בית, וכל אלה המלאכות לא ימצאו בו מצד גופו כמו שנשתלה חכמת הבניה להביבער, האריגה להעכבים, וכל מלאכת הצידה לבעלי הטרף. ועתה נשאל, אדם אשר נברא בלא מורה ומנהל איך ימצא צרכיו, וזאת השאלה תהיה משני פנים, א' כי צרכי האדם לאדם לא ישתלמו לו בהיותו יחידי, כי להוציא לחם מן הארץ צריך שיהיה תחלה חרש ברזל ופועל בפחם לעשות כלי המחרשה, וכמה מלאכות צריך שיזקקנו עד ברזל מעפר יוקח ועד יתיכו באש ולבת בלבת עמויה, ואחריו יתר מלאכת הלחם צריכים לכלים רבים ואומנים מתחלפים, וכ"ש לעשות בגד ולבנות בית. זאת שנית הלא יצטרך כמה מאות שנים עד הגיעו בני אדם אל האומנות להוציא הברזל ולדעת כי גרגיר החטה כשזרע בארץ יוציא בזמן האביב פרי תבואה, ושהחטה יהי' ראוי לאפות ממנו לחם, שזה לא יודע רק ע"י נסיונות שונות ובחינות מתחלפות ברבות עתים ושנים, ואיך ידע האדם תיכף בהבראו איך יאכל לחמו ואיך יעשה לו כסות בקרה ובית לשבת. ועוד בה שלישיה השכל המעשיי יקח תולדותיו מן המוחשות, למשל יחזה אש בוער בעצים ויביאם לאפר, אם יראה זאת כמה פעמים וידע כי הסבה קודמת אל המסובב נולד בלבו הבחינה כי האש סבה לשרפת העצים, וכן יבחין בחינות אחרות על דרך זה. אבל האדם בעת שנברא לא ידע דבר וחושיו היום נבראו ולא מאז, ואיך ידע שום בחינה ושום דבר, ואיך בא לו המושג הראשון שידע לדבר, הלא הדבור כולו מושגים כוללים מפשטים מן המוחשים הפרטיים שיפשט מהם את הענין הכולל כנודע, ולזה צריך למוד וזמן רב לא תיכף בעת הבראו, כי גם ההליכה ברגליו צריך הרגל רב אל התינוק המתחזק עד יורגל לעמוד באופן שיעמוד הפלס בין מקום המרכז של כבדו שהוא בין הרגלים, ולא יהי' זה בשעה קלה כאשר היה באדם שתיכף דבר ויאכל וישת ויקם וילך על רגליו:

והתשובה לזה. כי אחר שראינו שהשם ב"ה שם עין השגחתו על כל יצוריו לבראם באופן שימצא להם כל צרכיהם בטבע, ושם בהם כח טבעי על השלמת צרכיהם ההכרחיים להם, הדבורה הטבעה לבנות לה היכליה שם תאגור דבש למאכלה, והביבער לבנות לו בית מדות על יד אשד הנהלים וכדומה, לבד האדם שחסר לו כח הזה הטבעי, שם בקרבו לעומת זה שכל מעשיי אשר יתלמד ויתרגל על כל המלאכות הנפלאים אשר כל הבע"ח בדרך יותר מעולה, לא טבעיי אך שכלי בחירי למודיי, ובכ"ז ראינו כי בדברים אשר יצטרך אליהם תיכף בהולדו, שם גם לו אליהם הכנה טבעיית, כאשר נראה בילד הנולד שתיכף יינק חלב משדי אמו, מציצה זו המיוסדת על חק מוסד בחכמת הטבע מענין הרקת האויר אשר עליו יבנו חכמי הטבע סילת כסף בכמה תחבולות בהגרת המים מן המעיינות כידוע בחכמת הידראליסטיק, הטבע עליו יונק שדי אמו מבלי למוד בחמלת ה' עליו, אחר שלא היה יכול להמתין עד יגדל וילמד, וכן באדם הראשון אשר הי' כילד הנולד, לולא הטביע בו הדבור והידיעה בדברים ההכרחיים לצרכו תיכף, להושיט ידו לאכול מפרי העץ, ללכת על רגליו וכדומה, לא הי' אפשר שיתקיים אפי' שעה אחת. אולם מזה נבין כי לא הטביע בו רק

הצריך

בְּרָא: ט וְאַצְמַח יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל אִילָן דִּמְרַגַּג לְמֶחֱזֵי וְטַב לְמֵיכַל וְאִילַן

התורה והמצוה

שצריך בהכרח לו לשעתו אשר לא יעמוד בלעדיו, לא המותר הבלתי מוכרח, שזה היה שילמד בבחירתו בימים הבאים, כי זה ההבדל שבין האדם והבהמה, שילמד לא שיטבע על עניניו:

מעתה כשנשאל אם שם ה' בטבע אדה"ר כמו ששם בטבע הביבער לבנות לו בית, השיב כי ע"ז לא הטביע כי אז בהכרח להטביע בו כל מלאכת חרש עצים וברזל וכל האומניות, כי האדם לא כהביבער בשניו יכרות עצי יער, וכן אם נשאל אם הטביעו שיוכל לארוג לו בגד ללבוש נאמר ג"כ שע"ז לא הטביעו, שאז הי' מוכרח ללמדו מלאכת התפירה ועשות המחט שיוקדם לו בהכרח הוצאת הברזל וכמה אומניות אחר א"א כי המלאכות והאומניות אין האדם מוטבע עליהם רק מוכן שיוכל ללמדם, וכן אם הטביעו שיחרש ויזרע ויוציא לחם מן האדמה נאמר ג"כ שלא נתן זאת בלבו שאז בהכרח שילמדו לעשות כלי החרישה והקצירה וכדומה וזה א"א, וכן שמצא כי הבגד הראשון שתפרו הזוג הראשון לעצמם היה חגורה מעלי תאנה וזה אחר החטא, ועשית כתנות עור היה מעשה ה' לא מעשה ידי אדם, וע"ז הלא תשאל איך ימצא צרכיו כאשר הוא אדם, משיב כי השלימו ה' בכל אלה כמ"ש ויטע ה' גן בעדן מקדם, שלענין המזונות הושיבו בתוך הגן שפירותיו מזומנים מאליהם, וא"צ לכל מלאכת מעשה, לענין הדירה היה הגן בעדן מקדם בצד מזרח תחת קו השוה מקום אשר אין שם שנוי התקופות והקור והחום, וא"צ למחסה ולמסתור מחורב ומקרה, וגם הבגדים לא הי' שם שיצטרכו לכסות ומעון למצוא מחסה ומסתור מזרם וממטר, כי נהר יוצא מעדן להשקות את הגן, כגן ה' כארץ מצרים אשר לא למטר השמים ישתה מים, רק הנהר השקה אותו כנהר נילוס, וע"ז אמר כגן ה' כארץ מצרים, מבואר שהנהר השקה את גן ה' כנילוס המשקה ארץ מצרים, באופן שלא חסר לו דבר. וישם שם את האדם אשר יצר, שם היה מקומו הטבעי בעת ההיא שלא היה אפשר שיתקיים במקום אחר:

(ט) ויצמח ה' אלהים מן האדמה. הנטיעה הוא זריעת הזרע בארץ, שע"ז בא שם נטיעה באילנות וחז"ל אמרו שהיו כקרני חגבים ושתלם שם, שזה כענין הנחת הזרע בארץ, שאם היו גדולים יותר יפול ע"ז פעל שתל או זרע (כמ"ש זה בחבורי התו"כ קדושים סי' נ"ט). והצמיחה הוא מה שגדלו תיכף ונגמרו בקומה שעה לשאת ענף ולעשות פרי, וספר שהצמיחה היתה מן האדמה, וזה מכוון לדעת חז"ל שהנטיעה לא היה מן האדמה הזאת רק ממקום אחר, ושהיו ג' מיני עצים. א] כל מיני עצי פרי למאכל, וגם היו נחמדים למראה בפרחים יפים נותני ריח. ב] עץ החיים והוא כפי דעת חז"ל כפשוטו שהאוכל מפריו יחיה לעולם ולא יראה מות. ג] עץ שהאוכל מפירותיו תבא בו הידיעה לדעת טוב ורע, ושני העצים האלה היו בתוך הגן, ר"ל במרכזו ובאמצעיתו, והנה במ"ש שהי' מסגולת עץ החיים שיחיה האדם לעולם, מלבד מה שהיה זה לזרה אצל הרבה המפרשים שהלא כל מורכב מתפרד (ועי"כ יאמרו קצת שר"ל שהי' חי חיים ארוכים כמ"ש הראב"ע, וקצת יאמרו שר"ל החיים השכליים), יקשה לנו שאם הי' האדם חי לעולם היה זה לו לרעה גדולה מצד שני חלקיו, שהם הנפש והגויה, מצד הנפש שהיא בהיותה במקורה היתה עצם רוחני משכיל בפועל והיתה משכלת האמתיות בהשגה פתאומית כהשגת השכליים הנפרדים מחומר, ואחרי שנכלאה בגויה שבה להיות משכיל בכח והשכלותיה כלואות במכלא החומר שלא תשיג רק ע"י החושים והבחינה מן המאוחר אל הקודם, וע"י עיון ממושכל למושכל השגה הדרגיית, והם תלוים לפי כלי הגויה שהורכבה בו ולפי מעמדם בעת העיון אם הם מוכנים אל ההשכלה או לא, וההשכלות רבות השער נעול בפניהם, שהם ההשכלה הברורה באמיתת אלהות ובענינים מופשטי החומר וכדומה, כי גם בעת החזון גם הנפש שתזדכך עד שתזכה לנבואה שאז יבטלו כחות החומר בכ"ז א"א שתתפשט ממנו לגמרי. כי נבואות כל הנביאים חוץ ממרע"ה היו באמצעות הכח המדמה שהוא כח חומרי, וע"כ חזו מחזות ודמיונות והשפע שהגיע על כח השכלי עבר דרך מסכים ולבושים של כח הדמיון, שזה נקרא אספקלריא שאינה מאירה, וכ"ז לא יהיה לה עת שתסור לבוש הגוף מעליה ותצא ממאסרה ע"י המות. זאת שנית יש לה מלחמה תמידית עם הגויה שנתערבה עם כחותיה, שהיא תשתוקק אל הטהרה והקדושה והדבוק באלהים, והגויה מלאה מגורים רעים מהבלי העולם ותאותיו, וכל ימי שבתה בגוף הזה היא שוכנת בין גוריה המבקשים רעתה וכליונה, והיא כלואה ואסורה בזיקים במוסרות מיחלת על העת שיסורו הזקים האלה מעל ידיה ותשוב אל רוחניותה ותשיותה לשבת במנוחות שאננות בבית אביה כנעוריה, ואיך תשב אביה מתשובות למאסרה אל הגוף השפל הזה ממאסרת עולם. ומצד הגויה א] היא עד שעה אחר שגם אדם הראשון הי' מצטרך למזון להשלים מה שניתך מלחות הגוף ע"י האויר והחום הטבעי ויתר דברים, והתמורה שנעשה מן המזון מהבשר והלחות אינו דומה כבשר והלחות שנברא עמו מעת יצירתו, וברבות הימים יוכרח שיבא המות. וכבר דמו זה כמי שיתן מים בכל יום בחבית יין שברבות הימים ישוב כל היין מים. זאת שנית שכפי מה שנשקיף על חיי האדם עתה, הרעות רבו מן הטובות, אם מדאגותיו ועמלו תמיד להשיג צרכיו הרבים, אם מתאוותיו הרבות אשר יכלו את כחו, אם מקנאה שיש בלבו אל הכבוד והמשרה והעושר והאגודות אשר יעכור אם נכשו עליהם וגם בלילה לא שכב לבו, ושתם

עונג אשר ישיג ימצאנו ע"י מלאך הפריס עמל ומכאוב, וכמו בענין איוב כל אלה המעטת כמבואר בפי' שם
ולא טוב לו המות משם יותר יגיעו כח:

והתשובה בזה. כי נשמת האדם קודם החטא לא הורכבה בגויה הרכבה מזגית, רק הרכבה שכנית, הגויה היה לה רק ללבוש שתוכל לפשטו בכל עת שתרצה, ורק ככלי לפעול על ידו פעולות גופניות, ובכ"ז לא אבדה על ידו מרוחניותה כל מאומה, שכן לענין ההשכלה נשארה משכיל בפועל כנפש הנפרדת מהחומר, והשכילה השכלה פתאומית לא השכלה הדרגיית, כמו שיתבאר ממה שקרא שמות לכל החיה והבהמה, ומן כלל הדבר שהיה נטוע בנפשו למוד, וכן נבואתו היתה דומה לנבואת משה שהשפע הנבואה אל על שכלו בלא אמצעות כח המדמה, כמו שיתבאר בפסוק וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן, וגויתו היתה כתרפים זך ולא עד שנרשמו בה רושמי השכל ואור הנשמה כאור בהיר ואספקלריא המאירה, וכן לא הוכרחה לאמן זרועותיה ללחום עם היצר והתאוה ציורים רעים, שקודם שאכל מעץ הדעת לא שלטו אלה בנפשו, והיה מלא רוח חכמה ובינה רוח עצה קודשה רוח דעת ויראת ה' כמו שיתבאר, עד שהחיים לעולם לא היה לרעה אל הנפש רק לטובתה [א]:

תורה אור

[א] ותמצא מליצת חז"ל ע"ז בחידושם ב"ב (דף נ"ח). **ר' בנאי הוה מציין מערתא דרבנן כי מטי למערתא דאברהם אבינו, חזי לאליעזר עבד אברהם דקאי אבבא, א"ל מאי עביד אברהם, א"ל גאני בכנפא דשרה ומעיינא ליה ברישיה, א"ל ליעול וליתי מידע ידיע דיצה"ר בהאי עלמא ליכא, כי מטי למערתא דאדה"ר יצתה ב"ק ואמרה נסתכלת בדמות דיוקני עצמה לא תסתכל. והא בעי לצייני מערתא כמדת החיצונה כך מדת הפנימית, וא"ד כמדת התחתונה כך מדת העליונה, א"ר בנאי נסתכלתי בשני עקביו של אדה"ר והיו דומים כשני גלגלי חמה.** יבאר הענין בזה הבדרכי באגרת ההתגלות, ואבוא אחרי דבריו, כי ר' בנאי היה מציין חיי השלמים ואנשי הרוח בעוה"ז שהוא המערה השפלה של הבנין הגדול שבנה ה' כמ"ש המלין ארץ נתתה באמצעותם מערה שפלה אליה ישפכו כל מותרות הטבעיים ועפוסיהם, וכאשר בא לציין ענין חיי אברהם אבינו בעוה"ז שהוא מערתא דאברהם, **חזי לאליעזר עבד אברהם דקאי אבבא,** שכבר הורגל בפי המליצים הקדמונים, לכנות את הנשמה שהוא הזכר או הבעל, ואת החומר שהיא הנקבה והאשה, כמ"ש אפלטון שהזוג הטבעי הוא החומר והצורה, וכמ"ש במורה שכל מה שידבר בס' משלי מענין הבעל והאשה יכוין בהאשה על החומר, והצורה הוא הבעל המשפיע. גם רגילים לכנות את כח המדמה שהוא עבד השכל, כי השכל הנקשר בגויה לא יוכל לצייר כל מושכל בלא אמצעות הכח המדמה, וכאשר צייר מערתא דאברהם ר"ל מדרגת שכלו ונשמתו של אברהם בעוה"ז ראה שאליעזר עבד אברהם ר"ל הכח המדמה שלו קאי אבבא, ר"ל שהגם שאמרו חז"ל שאברהם כרת ברית עם היצה"ר שכח המתאוה שלו לא יתאוה רק לדברים טובים, ובטלו ממנו ציורים הרעים של היצה"ר, בכ"ז במה שנוגע להשגה בין השכליית בין הנבואיית היה באמצעות הכח המדמה, שלכן ראה בנבואתו דמיונות ומחזות, כמ"ש וירא אליו ה', שזה סימן שהיתה נבואתו באספקלריא בלתי מאירה ע"י כח הדמיון (כמ"ש בפי' מראה הסנה שזה היה ההבדל בין נבואת משה לנבואת האבות, שע"ז אמר וארא אל אברהם וכו' ושמי ה' לא נודעתי להם) וכאשר שאל **מאי עביד אברהם** ר"ל איך היה השגת עיונו, אמר **גאני בכנפא דשרה** היינו ששכלו היה נרדם בכח החומר, שהיא החומר של הצורה שקרא אברהם, **ומעיינא לי' ברישי'** שהראש שהם משכן השכל והמיון הוא עדן כח חומרי ולא יוכל להפשט ממנו להשיג השגה פתאומית כשכל המופשט מהחומר, רק השגה הדרגיית כדרך השכל הנקשר בחומר, **וא"ל ליעול וליתי מידע ידיע דיצה"ר בהאי עלמא ליכא,** ר"ל שמ"מ בזה התפשט מן החומר שלא שלט בו עוד היצה"ר וכחות עמו הבריים כנ"ל (והאי עלמא ר"ל בעולם הקטן הזה שהוא גופו של אברהם שהוא עולם קטן בפ"ע). **כי מטי למערתא דאדה"ר** לציין מדרגת אדה"ר קודם החטא, **יצתה ב"ק ואמרה נסתכלת בדמות דיוקני וכו'** ר"ל שציור מדרגת א"א שהיה שכל נקשר בחומר, היה רק דמות הצלם והדיוקן של מעלה, כי האלוה כפי מה שהוא נפש העולם הגדול הוא נפרד מן העולם שהוא ציור האדם הגדול, אבל נפש העולם הקטן הזה שהיא נפש אברהם לא יכלה להתפרד מן הגוף, והשגותיה היו באמצעות הגוף ואינו הצלם והדיוקן ממש רק דמות הדיוקן בקצת ענינים, זאת יוכל ר' בנאי להשיג. **אבל בדיוקני עצמה לא תסתכל,** ר"ל אדם קודם החטא שנפשו עמדה בפ"ע נפרדת מן החומר ומנהגת עולמה הקטן בצלם אלהים ממש כמו שהוא נפש העולם ונפרד מן העולם, זאת מן הנמנע להשיג, כי אין אנו משיגים נפש נפרדת מהחומר, ואמר **והא בעי לצייני מערתא,** הלא רצה לצייר נפש האדם בגוף בעוה"ז, שא"א שהיתה נפרדת מן הגוף לגמרי, ומשיב שלא היה לנפשו שום הבדל בין לפני ירידתה בגויה לבין אחר שהיתה בגויה, כי עמדה בפ"ע נפרדת מן הגויה והשגותיה ומושכלותיה אחר שהיתה בגויה היה באותו אופן שהיה קודם שנתחברה עם הגויה, וע"ז אמר **כמדת החיצונה כך מדת הפנימית או העליונה כהתחתונה,** שבהיות נפשו בעולם החיצון או עולם התחתון היו השכלותיה באותו שעור ואופן כמו בהיותה במהלכתה בעולם הפנימי או העליון מבלי שום הבדל כלל, וזה הוא מדרגה שלא נוכל לציירה כלל, כי נפשותינו כלנו שוכני בתי חומר, **וא"ר בנאי נסתכלתי בשני עקביו וכו'** ר"ל הגם שלא יכול לנסת לו ציור לעצמי נפשו של אדה"ר והשגתו השכליית והנבואיית. השיג ענין גופו שהיה זך כ"כ ונקי מכל תאוה ומכל ציור רע, עד שגם עקביו שהוא השפל שבגופו בענינים ללכת אל אשר יהיה שם הרוח ללכת, **היו דומים כשני גלגלי**

וכן מה שאדם מצד בנויה. שמצד הטבע א"א שתתקיים לעולם, כי המזון הבא תמורת הנתך אינו דומה אל הלחות השרשי וזה גורם הזקנה והגויעה, ע"ז נטע עץ החיים בתוך הגן שהיה לו סגולה לעשות את הלחות שיתהוה בגוף ע"י המזון, שיהיה כמו לחות השרשי הבא מלידה ומבטן ומהריון עד שלא ינוס לחו לעולם ולא יזקן ולא יחלה, שכבר מצאנו במשה ואליהו שהיו ארבעים יום בלא אכילה, ולא היו צריכים כלל למזון להשלים הנתך, ומשה לא כהתה עינו ולא נס לחה, מבואר שלחות השרשי היה רענן כבימי נעוריו, עד שלפי הטבע היה ראוי שיחיה לעולם רק שמת על פי ה' חוץ לטבע, וכן אליהו נשאר חי לעולם מטעם זה בלא אכילת עץ החיים, וכ"ש שלא תקצר יד ה' להמציא עץ חיים שיעשה פעולה זאת. לא נשאר לפנינו רק השאלה האחרונה, מה שראינו עתה שחיי האדם הוא לו לרעתו, כי כל ימיו מכאובים וכעס ענינו ויום ולילה לא ישקוט, חוץ מן הרעות אשר יקרהו בגופו יסורים ומכאובים וכדומה, וע"ז השיב הרמב"ם במורה נגד החכם אלראזי שהיה אומר שהאדם נברא לרעתו, ושהרעות בעולם רבו מן הטובות, והשיב כי האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים, שהאדם בתחלת יצירתו נברא באופן שלא יחסר לו כל דבר, כי הושיבו בגן וברא בו כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל עד שלא יחסר לחמו ולא הוצרך לבוש ומעון כמ"ש בפסוק הקודם, וכל הצרכים אשר השתרגו עלו על צוארו אחר שגורש מג"ע הוא אחר החטא שקלקל את תכליתו, ויסב מגמת פניו לתכלית לא כוון ה' בבריאתו, כי לא כוון ה' שיעבור ימים ואיים רחוקים לבקש כסף וזהב ופנינים ושיבנה בתי מדות וילבש בגדי שש ורקמה, ולכן לא הטבע עליהם שישיגם בקל כי לא ימצא אלה רק ע"י מלאכות שונות ויגיעות רבות. וזה היה ענין עץ הדעת טוב ורע, שבתקשו בעיניו כל המותרים. והרמב"ם כתב שהטוב ורע לא יהיו רק במפורסמות שהוא הנאה והמגונה, ואדם קודם החטא לא השתמש רק בשכלו העיוני המבין בין אמת ושקר, ולא ידע הנאה והמגונה שזה קרוי טוב ורע, עד שאכל מעץ הדעת שהיה מסגולתו לנטות בו ידיעה ונטיה אל המפורסמות. ודבריו בלתי נראים, כי מצאנו טוב ורע בכל דבר, וגם על שכל העיוני יפול טוב ורע, אם ישכיל כפי האמת הוא טוב כמ"ש המשכילים שכל טוב, ומצא חן ושכל טוב, והנוטה בהשכלתו לכפירה ולמינות הוא רע כמ"ש ממך יצא חושב רע על ה', וכמ"ש בפי' הנ"ל בכ"מ, ולדעתי יש בזה הבדל בין טוב ורע ההחלטי ובין טוב ורע יחוסי, למשל שיהיה האדם עניו ורודף צדקה וחסד ויראת ה' הוא טוב החלטי, שיהיה איש רע מעללים קנא ומתאכזר וכדומה הוא רע החלטי, וידיעת טוב ורע ממין הזה ידע גם אדם קודם החטא, כי ידיעה זו שייכה גם לשכל העיוני, שהשכל אומר שהאומר שטוב לאדם לכבד את ההורים ולאהוב את החכמים ולעשות צדק וחסד ומישרים הוא אומר אמת, והאומר שטוב לאדם לרצוח ולנאוף ולגזול הוא אומר שקר, באופן הראשון הוא טוב מוחלט והשני רע מוחלט, והדעת טוב ורע הנאמר פה, מדבר בטוב ורע יחוסי שבזה יצויר שיהיה טוב בבחינה אחת ורע בבחינה אחרת. למשל על דברת בני האדם שטוב לאדם שיהיה לו עושר זהב ופז ופנינים ובית מדות ובגדי שש ורקמה, ושיהיה חסר מכל אלה הוא רע, וכ"ז אינו טוב מוחלט ורע מוחלט רק בצירוף שאחר שכבר הרגילו בני אדם להשתמש בכלים יקרים ולאצור זהב ופנינים וללבוש בגדי חופש, ומי שיש לו עושר וזהב ופז הוא מכבד והעני הלובש בגדי קרועים חכמתו בזויה ודבריו אינם נשמעים, טוב שיהיה לו כל אלה כדי שיהיו דבריו נשמעים, אבל אין זה טוב מוחלט מצד עצמו, כי הוא רק טוב בצירוף המנהג שנהגו לכבד מי שיש לו כל אלה ולבזות מי שחסר כסות ושמלה, אבל באמת הוא רע מצד עצמו, כי המנהג בכללו שנעשה הוא אשר בקשו לעצמם חשבונות רבים לבקש דברים מעשי המציאות ויעמלו כל ימיהם להשיגם וישליכו אחר גום התכלית העיקרי שבעבורם נבראו, וכן בקשת השררה והתענוגים וכדומה שיאמרו שהם טובים, היינו בבחינת הגוף ותאותיו, אבל הם רעים בבחינת הנפש ודרכיה שאצלה הוא רע, וטוב לה הענוה וההסתפקות. ואדם קודם החטא שנפשו היתה השוררת על גופו, וכל ציורי נפשו היו מלאים אמת וענות צדק והאושר האמתי, לא ידעה דעת טוב ורע היינו הטוב היחוסי שהוא טוב ורע ביחד בבחינות שונות, הגם שהיתה יודעת הטוב המוחלט והרע המוחלט, והיה מסגולת העץ לעורר תאות הגוף וציורי הקנאה והתאוה והכבוד שעי"כ יצמח בנפשו דעת טוב ורע. ומבואר אצלנו בפי' הנו"כ שדעת היינו מה שהוקבע בנפשו בידיעה ברורה, כמו מה שמשיג ע"י החושים והמושכלות ראשונות, או ע"י הרגשת הנפשיות, ומזה בא לשון דעת על הרגשת הנפש, ויודע בם את אנשי סכות, שהוא הרגשת הכאב, והאדם ידע את חוה אשתו, וכן ולנעמי מודע לאישה, הוא הרגשת אהבת הקרובים, והרגשה זו אל הטוב והרע היחוסי לא הרגיש אדם קודם החטא, כי נפשו לא הרגישה רק ציורי הטוב המוחלט והשכל והבינה, וציורים הרעים שעל ידם נולדו לו הרגשות חדשות, שהם טוב ורע ביחד, ר"ל טוב בבחינת הגוף ורע בבחינת הנפש, לא שלטו בו עדיין, עד שאכל מעץ הדעת שהוא הוליד בו השנוים האלה, וכמו שיתבאר עוד:

תורה אור

ונהר

חמה, שהולכים בה במסלולם התמידי ששים ושמחים לעשות רצון קונם מבלי יעברו חקיו, כן לא נטה במסלולו מלכת בדרכי ה' ומצותיו, וכמו שהחמה לפי תכונת הקדמונים י"ל שני מהלכים. א] מהלכה העצמי ממערב למזרח. ב] מהלכה ההכרחי ע"י גלגל היומי ממזרח למערב, ובשני המהלכים לא תטה כחוט השערה ממצות ה'. כן בין במהלכו העצמיי כפי חוקי הגוף וטבעיו שנרמז בכל עץ נחמד למראה וטוב למאכל, בין במהלכו ההכרחיי אל טבע שגוף בהשכלה ובעיון ולעשות פקודת ה' הנרמז בעץ החיים, לא היה לו שום נטיה מדרכי ה' ומצותיו].

בְּתוֹךְ הַגָּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע: י וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגָּן וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים: יא שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסֹּבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר־שָׁם הַזָּהָב: יב וּזֲהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שָׁם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם: יג וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשֵּׁנִי גִּיחוֹן הוּא הַסּוֹבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ כּוּשׁ: יד וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי חִדֶּקֶל הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת אַשּׁוּר וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְרָת: טו וַיִּקַּח יְהוָה

אלהים

בעל הטורים

(י) יפרד ב׳ במסור׳. הכא ואידך ודל מרעהו יפרד כשנעשה אדם הראשון דל מן המצות נפרד מגן: (יב) הבדולח ב׳

שפתי חכמים

מולם כזה וא״כ קשה למה סמך ויטע וגו׳ לקרא דויצר ולא אצל ויברא וע״ז פי׳ ראיתי וכו׳: ק דאי אכלל הארץ קאי למה לא נזה השם בשעת הצווי להוציא עץ נחמד וגו׳: ר דאם לא כן ל״ל למכתב בתוך הגן דהא כתיב ויצמח וגו׳ דלענין הגן קאמר: ש דק״ל מכיון שהוא נילוס היה לו להזכיר בשם היותר מפורסם שהוא נהר מצרים שלא נטעה לומר שהוא נהר אחר וארץ אחרת ולא ארץ מצרים ופירש ע״ש וכו׳ כלומר מש״ה קרא בשם פישון משום דבשם זה מזכיר שבחו של נהר ותו קשה למה בנהר זה בא להודיע את גדולתו יותר מבשאר נהרות בשמות שלהם ומפרש אין ה״נ דבשאר נהרות נמי מפורש בשמותיהן השבח שלהם גיחון שהיה הולך כו׳ ובזה יתורץ למה מהפך רש״י הכתוב דמתחלה מפרש שמות הנהרות ואח״כ קדמת אשור וכו׳: ת והא דלא פי׳ כן גבי פישון דכתיב נמי הוא הסובב את כל ארץ החוילה ומצאנו שם איש חוילה בס׳ נח וי״ל דחוילה דהכא הוא שם המחוז ולא על שם איש דהא הוא הולך בארץ מצרים א״כ איך קרא אותו בשם האיש חוילה ועוד כיון שכתיב בה״א הידיעה החוילה ע״כ שם המחוז הוא ובזה יתורץ נמי דמקשים מנ״ל לרש״י דכוש ואשור ע״ש העתיד דלמא שם המחוז הוא כמו ארץ החוילה שהוא שם המחוז י״ל דא״כ היה לו ג״כ להזכיר בה״א הידיעה כמו החוילה: א ר״ל קדמת כמו קדימה בה״א דבכמה מקומות מצינו שנכתב תי״ו בנקום ה״א אלא לכך נכתב קדמת לפי שהוא דבוק למלת אשור וכיון שהוא קדמה א״כ הוה כאלו כתיב לקדם כי כל תיבה הצריכה למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה והוי כאלו כתיב למזרח של אשור: ב ר״ל דדריש מדכתיב הוא פרת אע״פ שכתב בכולהו הוא הוא הסובב מ״מ גבי שם הנהר לא כתיב הוא אלא גבי פרת: ג דק״ל דכל היכא דכתיב לקיחה משמע שקודם שלקח׳

נא

רש״י

למעין ק הגן הכתוב מדבר: בתוך הגן. ר באמצע הגן: (יא) פישון. הוא נילוס נהר מצרים וע״ש שמימיו מתברכין ש ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון כמו ופשו פרשיו. ד״א פישון שהוא מגדל פשתן שנא׳ אצל מצרים (ישעיה יט) ובושו עובדי פשתים: (יג) גיחון. שהיה הולך והומה והמייתו גדולה מאד כמו (שמות כא) וכי יגח שמנגח והולך והומה: (יד) חדקל. שמימיו חדין וקלין: פרת. שמימיו פרין ורבין. ומברין את האדם: כוש ואשור. עדיין לא היו ת וכתב המקרא ע״ש העתיד: קדמת אשור. למזרחה א של אשור: הוא פרת. החשוב על כולם ב המוכר על שם א״י: (טו) ויקח. לקחו ג בדברים

נאים

התורה והמצוה

(י) ונהר יוצא מעדן. כבר באו החכמים הדורשים קורות האדם ותולדותיו, כי בעת החל האדם לרוב על פני האדמה ויסעו ממקומם לבקש מדינות וארצות לשבתם, ויפוצו איש לדרכו, היה דרכם אצל הנהרות שהם היה להם למורה דרך ותמיד הלכו על שפת הנחלים ויפוצו על פני האדמה. וציור הזה תפסה התוה״ק, לאמר שכמו שהנם שהכונה האלהית בבריאת האדם היה שיאכל מעץ החיים וחי לעולם בג״ע ולעסוק רק בעיון ובמושכלות, בכ״ז הכין גם האפשריות והנסיון שיסור מן הכוונה האלהית ע״י שיאכל מעץ הדעת וימות, כן הכין ג״כ האפשריות על צד הזה שיחטא ואבס ויגורש מן הג״ע ויפוץ על פני הארץ למדינות שונות, שאז ילפת ארחות דרכו דרך הנהרות, שהכין ארבעה נהרות שכל נהר סובב מדינה אחרת, שכל מדינה יש לה תכונה וטבע אחרת, שלפיהם בעת יגורש האדם מן הגן ויתישב בארבע מדינות אשר כ״א אחד מן הנהרות יסובבוה יתחלקו בני אדם לארבע כתות, לפי תכונות הארצות שיבואו שמה שמשם יפרדו בני אדם אשר אכלו מעץ הדעת טו״ר לארבעה ראשים הכוללים כל עניני בני אדם למשפחותם בגוייהם, ועל כן נשא משלו כי הנהר אשר השקה את הגן היה נהר אחד מצד עצמו, והוא לפי קבלת חז״ל נהר פרת אשר סבב גם את ארץ הקדושה שתכונתה לגדל חכמים ונביאים החוזים ברוח ה׳, אבל משם יפרד מארצו והיה לארבעה ראשים

מסיפים

חַיַּיָּא בִּמְצִיעוּת גִּינְתָּא וְאִילַן דְּאָכְלִין פֵּירוֹהִי חַכִּימִין בֵּין טַב לְבִישׁ: י וְנַהֲרָא הֲוָה נְפִיק מֵעֵדֶן לְאַשְׁקָאָה יָת גִּינְתָּא וּמִתַּמָּן יִתְפָּרַשׁ וַהֲוֵי לְאַרְבְּעָה רֵישֵׁי נַהֲרִין: יא שׁוּם חַד פִּישׁוֹן הוּא מַקִּיף יָת כָּל אֲרַע חֲוִילָה דִּי תַמָּן דַּהֲבָא: יב וְדַהֲבָא דְּאַרְעָא הַהִיא טָב תַּמָּן בְּדֻלְחָא וְאַבְנֵי בוּרְלָא: יג וְשׁוּם נַהֲרָא תִנְיָנָא גִּיחוֹן הוּא מַקִּיף יָת כָּל אַרְעָא דְכוּשׁ: יד וְשׁוּם נַהֲרָא תְּלִיתָאָה דִּיגְלַת הוּא מְהַלֵּךְ לְמַדִּינְחָא דְּאָתוּר וְנַהֲרָא רְבִיעָאָה הוּא פְרָת: טו וּדְבַר יְיָ אֱלֹהִים יָת אָדָם וְאַשְׁרֵיהּ בְּגִנְּתָא דְעֵדֶן

התורה והמצוה

מקיפים ארבע מדינות שטבעם ותכונתם חלוקה, כי עיני האדם ועלילותיו אחרי אכלו מעץ הדעת נחלקים לארבעה, יש הרודפים אחרי ההון והעושר למלאות בתיהם כסף וזהב וסגולת מלכים וחושבים שזה כל תכליתם ואשרם, כת שניה הרודפים אחר תאות המשגל והעדונים, וכת שלישית הרודפים אחרי הכבוד והמשרה, ואלה הם שלשה הראשים שהם מקור לכל רעות האדם שהם הקנאה והתאוה והכבוד שמוציאין את האדם מן העולם, כי כל רעות האדם ישובו אל אחת משלש אלה, שמן בקשת העושר תצמח הקנאה ובקשת הנאה והיפה ושכיות החמדה וקנינים אין קץ וכדומה, ומן התאוה הבשריית היא אבת הזמה אם וגלוים; בקשת המשרה היא למלחמות ולרצח ולהשחית רבים, והנהר הרביעי הוא לבדו קודש לה' שהוא אשר יעסוק בחכמה וביראת ה' וימאס בהבלי העולם. וכל אחד מן השפעים הרעים האלה התגבר במדינה אחרת, לפי תכונת המדינה ההיא. מקום אשר זהב אבניה שם הבדולח ואבן השהם, משם תצמח דרישת העושר. מקום ששם החום הבוער ואנשיה כושים כי שזפתם השמש, שם הזמה והמשגל יאמר לבלה נאופים. מקום שאנשיו גבורים ואבירי לב משם יצאו חילים וקשת מגן וחרב ומלחמה, ע"ז אמר, כי

(יא) שם האחד פישון הוא הסובב את כל ארץ החוילה. שם משל הקנאה בנטיה לבקש עושר והון רב ולאסוף אוצרות זהב, וגם באר מדוע יבקשו את הזהב וידרשו אחריו כ"כ, הוא יען אשר שם הזהב, יען שלא נמצא הזהב בכ"מ רק שם, שאם היה הזהב נמצא בכ"מ כמו שימצא הטיט והאבנים לא היה לו שום חשיבות, כי אין חשיבותו מצד עצמו רק מצד מיעוט מציאותו:

(יב) וזהב. ומבאר עוד שאין חפץ גם בזהב מצד עצמו רק מצד ענין אחר מצטרף עמו, כי לולא היו בני אדם משתגעים לבקש אבנים טובות ופנינים ולקנות אותם בזהב, לא היו צריכים אל הזהב, כי האוכל והמזון ההכרחי לאדם יושג בקל ע"י עבודת האדמה ולמה לו לחפור את הזהב ולמסור נפשו עליו, רק מה שזהב הארץ ההיא טוב, הוא מפני ששם הבדולח ואבן השהם אשר יבקשום בני אדם, ויצטרך להם הזהב לעשות בו מקנה וקנין ותמורתו אבני חפץ ואבן השוהם, וגם הבדולח ואבן השוהם אין להם יקר מצד עצמם, שאם היו נמצאים בכ"מ כמו שימצאו האבנים לא היו יקרים, וחשיבותם הוא רק מפני שרק שם הבדולח ואבן השוהם, ולכן הם יקרים מפני מיעוט מציאותם. והנה אמר שם האחד פישון ולא אמר שם הראשון פישון, כי באמת אינו הראשון כמ"ש חז"ל כי פרת למעלה מכולם, כי הוא אשר הלך בג"ע לא נהר פישון, כי בג"ע אין חשיבות לזהב ושאר ההבלים לכן אמר האחד לא הראשון, וכבר באלתי במק"א שבכ"מ שאין האחד ראשון מצד עצמו רק ע"י שהשני נמשך אחריו יאמר האחד לא הראשון:

(יג-יד) ושם הנהר השני גיחון הוא הסובב את כל ארץ כוש. ששם התאוה לזנות אשר בשר חמורים בשרם, ושם הנהר השלישי חדקל, שמימיו הולכים ברעש והוא ההולך קדמת אשור שאשור היה מרגיז הארץ ומעורר מלחמות ברעש ורעש, ולכן אמר פה ההולך ולמעלה אמר הסובב, כי המבקש עושר ותאוה ישב בביתו, לא כן המבקש משרה ומלוכה ישטוף על כל גדותיו חוץ לגבולו ולא די לו במה שיסובב סביב עצמו, והנהר הרביעי הוא פרת ר"ל הוא פרת הידוע שממנו נפרדו הנהרות, כי הוא אשר השקה את הגן, ולכן לא אמר פה ושם הנהר כי הנהר הזה לא יצא שמו על פני חוץ, וההולכים בדרך הנהר הזה מועטים המה בני עליה, כי רוב בני העולם יבקשו דרך הנהרות הראשונות, ואמרו חז"ל שפרת אין קולו נשמע, ובכ"ז פירותיו מעידים עליו, כי פרי צדיק עץ חיים, ופרי מעלליהם יאכלו:

(טו) ויקח. אחר אשר באר איך ברא האלהים את האדם ישר וגם הכין לו האפשריות אם יבחר לבקש חשבונות רבים, אם במה שהכין עץ הדעת טוב ורע אם יבחר להתעסק בטוב מדומה שהרע כרוך בעקבו, אם במה שהכין הנהרות שבארצות דרכם יצא מן הגן לנהור ברעה הקנאה והתאוה והכבוד, יספר עתה שלא עזבו מבלי עצה והוראה רק כי רוח ה' הופיע עליו לצוותו ולהורהו דרך יבחר ע"י תורה ומצוה, אם במה שהזהירו בל יצא מן הגן דרך הנהרות, ע"ז אמר ויקח את האדם וינחהו בג"ע, שהוא הלקיחה בדברים, שכבר אמר וישם שם את האדם, ששם אותו לפי שעה, ועתה צוהו וינחהו שישאר שם בקביעות כי שם מקומו העקרי, שזה גדר פעל ינח, וכמ"ש ר' יוחנן (ב"מ) והניחה במקומה משמע, וצוהו שישאר בגן לעבדה ולשמרה, ופי' חז"ל לעבדה זו מ"ע ולשמרה זו מל"ת, ר"ל שצוהו שישאר שם וזה מ"ע. והזהירו בל יצא משם וזה מצות ל"ת, וגם כולל בכנוי לעבדה על שמת חיים שזכר למעלה שבזה יעבוד

אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וַיַּנִּחֵהוּ בְגַן־עֵדֶן לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ׃ טז וַיְצַו יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ־הַגָּן אָכֹל תֹּאכֵל׃ יז וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת׃ יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לֹא־טוֹב

היות

שפתי חכמים

לא היה ברשותו והא הכל ברשות הקב"ה הוא: ד (נח"י) וכא דלא פירש הרב פי' זה לעיל על פסוק וישם נ"ל משום שהוא קרוב יותר לפשוטו לפי שלשון לקיחה שייך דוקא בדבר שהומרי או הב"ח שאין בהם דעה ובינה אבל באדם עיקרו במדע והשכל ולא הגוף ואין לשון לקיחה שייך על המדע והשכל שהוא דבר שאין בו ממש אלא אם כן הפתוי

שמפתם

רש"י

נאים ופתהו ד ליכנס (ב"ר): (יח) לא טוב היות וגו'. (ב"ר) שלא יאמרו שתי רשויות הן הקב"ה בעליונים יחיד ואין לו זוג וזה בתחתונים ואין לו זוג:

פיר

השאלות

(טז-יז) למה אמר מכל עץ הגן אכל תאכל שהוא למותר. ולמה אמר מעץ ממנו שהוא זר בלשון. ואיך אמר כי ביום אכלך ממנו מות תמות והלא חיה אח"כ:

התורה והמצוה

עבודת הנשמה העליונה ושמור משמרתה, וזאת שמש זוהו בל יאכל מעץ הדעת, שע"ז אמר ויצו ה' וכו': (טז-יז) ויצו, מכל עץ הגן אכל תאכל. פי' יש לך רשות לאכול, שכן נהג ה' ברוב אזהרות להקדים את ההיתר, ששת ימים תעבוד וכו' וביום השביעי שבת, שש שנים תזרע את ארצך ובשנה השביעית שבת שבתון, ר"ל שאין אזהרת השבת והשמטה דבר שלא תוכל לעמוד בו, שתוכל לעשות כל מעשיך בימי המעשה. וכן פה ר"ל הלא לא אסרתי עליך רק עץ אחד, וכמ"ש חז"ל בחולין שכל שאסרה תורה שרי לן כנגדו, ור"ל לא הזהרתיך רק על המותרות וטוב שאחריו רע שזה ענין עץ הדעת, אבל לא שתענה את נפשך מכל מיני מאכל, ומ"ש ומעץ הדעת לא תאכל ממנו שכפל מ"ם היחוס מעץ ממנו והוא זרות בלשון כמ"ש בספרי התו"ה (ע סי' כ"ז), זה היה נסיון לאדם, כי אדם טעה מלשון זה שבא להורות שרק ממנו לא תאכל ר"ל מן המחובר לאילן, אבל אם תתלוש האשה מפירותיו ותתן לו מותר לו לאכול, שכן על מ"ש (ע ז') והקריב ממנו אחד מכל קרבן דרש בתו"כ (שם סי' ק"ט) מן המחובר, וכן בכ"מ כמ"ש באילת השחר (כלל ר"י) וע"כ אמר האשה נתנה לי מן העץ, שהיה דעתו שע"ז לא נזהר, וזה היה הנסיון שלא היה לו לפרש פירושים בדבר ה' מסברתו, שע"ז נענש הנביא בבית אל שפירש לעצמו פירוש בנבואתו משקול דעתו כמ"ש בפי' מלכים (סי' י"ג), וכן שמעי בן גרא נתחייב מיתה על שפירש פירוש בשבועתו מסברתו כמ"ש (שם ס"ב). כי אין לנו להקל במצות ה' על פי פירוש שנפרש מסברתנו, שעכ"פ הי"ל להסתפק אם היה כן כוונת המצוה ולהחמיר בספקו, וזה היה נסיון אם יעמוד בעצמו עת יסיתהו יצרו שממציא לו דרך היתר להקל במצוה עפ"י סברתו, ומ"ש כי ביום אכלך ממנו מות תמות, היינו שמן היום ההוא יתחייב לך המיתה כי מאז התגברו בו ציורים הרעים הקנאה והתאוה והכבוד וכל יצרי מעללי טבע, ומאז עמדה מלחמה בין הנשמה והגוף כי לא כמחשבותיו מחשבותיה, ומאז התמזגה בגוף בהרכבה מזגית ונכלאה בבית חומר במוסרות עד שלא תוכל להפרד ממנו ולחזור אל רוחניותה עד יום המות, והחיים העולמים הם לה לצער ולרעה גדולה, וכן גם להגוף שציוריו הרעים שהתגברו בו מאז הם כאש עצור בעצמותיו, וגם הם יכלוהו מאז בדרך הטבע, רקב עצמות קנאה, והתאוה תכלה את הבשר, וגם שמאז התחיל המות לפעול בו פעולתו שהאדם ימות בכל יום, כי הלחות השרשי יתמעט בכל יום וידכא ויפוח, שזה פעולת המות שמתחיל מיום הולדו ויבא עד קצו ביום מיתתו, וע"ז אמר מות תמות מיום הרכבה כי בכל יום ימות חלק מחייו ויגוע ויאבד, כמ"ש ויום המות מהחיל מיום הולדו, וגם שמת תיכף באותו יום מצד נשמתו, כי בטול השגחה ומאוחה הרוחני הוא לה למיתה, שהחיים הבהמיים שתחיה בגויה אינם חיי האדם באשר הוא אדם, וכ"ש שאינם חיי הנשמה, וכמו שאמרו חז"ל שהרשעים בחייהם קרוים מתים:

וחז"ל דרשו מפסוק זה שבע מצות ב"נ ויצו זו ע"ז. ה' ברכת השם. אלהים דינים. על האדם רציחה. לאמר גלוי עריות. אכל תאכל ולא גזל, באמת אדם קודם החטא לא היה צריך לצויים אלה. אם מי יגזול. עם מי ינאף. רק ר"ל בשורש כל המצות תלוי בז' מצות ב"נ, כי כל המצות נכללים או במצות שבין אדם למקום או במצות שבין אדם לחבירו, מצות שבין אדם למקום כוללים. א] המורא והאהבה והעבודה. ב] שמירת חלול ה' ועבודת נכר. מצות שבין אדם לחבירו כוללים. א] נגד גופו. ב] נגד ממונו. ג] נגד אשתו בעריי אשות, והם רציחה גזל נאוף, והון מזה הכוללים הקבוץ המדיני וזה דינים, לעשות משפט לשמור הקבוץ הנמוסי, והם השרשים לכל המצות אשר מהם הסתעפו אח"כ תרי"ג מצות לבני ישראל שהוסיף להם מצות יתרות כפי רוב הטובות שקבלו, אולם באדם הראשון נכלל כ"ז באזהרת עץ הדעת, שאם לא

נצטיירו

דְעֵדֶן לְמִפְלְחַהּ וּלְמִטְרַהּ: טו וּפַקִּיד יְיָ אֱלֹהִים עַל אָדָם לְמֵימַר מִכָּל אִילַן גִּינְתָא מֵיכַל תֵּיכוֹל: יז וּמֵאִילַן דְאָכְלִין פֵּירוֹהִי חַכִּימִין בֵּין טַב לְבִישׁ לָא תֵיכוֹל מִנֵּהּ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְתֵיכוֹל מִנֵּהּ מֵימַת תְּמוּת: יח וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא תַקִּין לְמֶהֱוֵי אָדָם בלחודוהי

השאלות

(יח-כ) למה אמר לא טוב היות האדם לבדו. והלא כבר נאמר זו"נ בראם. למה אמר אעשה לו עזר הלא מבלעדי העזר צריך לאשה לקיום המין. ולמה בא באמצע מה שיצר כל חית השדה ושקרא להם שמות שאינו מענין העזר. ולמה לא חשב בהמה כמ"ש אח"ז ויקרא שמות לכל הבהמה. ומ"ש וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה. הלא נפש חיה הוא שם הסוג לא שם המין. וגם שזה היל"ל אח"ז ויקרא שמות וכו' וכל אשר יקרא הוא שמו. ולמה סיים ולאדם לא מצא עזר שאינו מענינו:

התורה והמצוה

נטיילו בו הציורים הרעים מטוב המדומה שאחריתו רע. היה עוסק רק בשכל העיוני ולא היה בוגד באלהיו ולא היה חושב מחשבת און לעשות רע נגד רעהו, ואמרו חז"ל שלא נחשב במצות ב"נ רק שוא"ת אבל קום ועשה לא קחשיב, וזה רצוף בטבע הלשון שכל צווי שאחריו מלת על כשאינו בא על גוף שלישי (כמו ויצו עליו פרעה אנשים. וצונו על המצות) הוא תמיד מניעה בשוא"ת, ויצו עליו לאמר לא תקח אשה מבנות כנען, כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד, וכן כולם, וע"כ במה שלא אמר ויצו אותו מבואר שאינו בקום ועשה:

(יח) **ויאמר ה' לא טוב היות האדם לבדו.** הנה בילירת הזוג היו כמה הבדלים בין האדם ליתר הבע"ח א] כל בע"ח נבראו שנים שנים זכר ונקבה והאדם יחידי נברא ואח"כ ניתנה לו בת זוגו, בפרט למ"ש חז"ל דו פרצופים נבראו. ב] לכל בע"ח לא נתיחד לו זוג מיוחד כי לא אמר רק תוצא הארץ נפש חיה למינה ולאדם נתיחד בת זוג מיוחד. ג] נקבת הבע"ח נבראו מן האדמה כמוהם, וחוה נבראה מאחת מצלעותיו, אולם התורה הורנו ג"כ בזה איך נבדל המכוון בזוג האדם מן המכוון בזוג הבהמה. א] הנה האדם מורכב משני חלקים, נפש וגויה, מצד הנפש נברא להיות קיים בא"ש וע"י מעשיו הטובים יוליד את עצמו להתעלות במעלה כוהנית אלהית, ומצד זה א"צ לו בת זוג מיוחד, כי תולדות האלה יוליד ע"י עצמו עת תהיה נשמתו בעלת הבית ומולכת על כל כחות הטבע והגויה מוכנת לפקודתה כאשה כשרה העושה רצון בעלה, שאז ידמה החומר בדמות אשה והנשמה בדמות איש זה משפיע וזה מקבל זה מצוה וזה שומע, כמו שרגיל בפי החכמים לכנות הצורה בשם איש והחומר בשם אשה (וכמ"ש למעלה פסוק ז"ן), ואז תהיה הזרע הנולד מביניהם זרע קודש, כי יוליד את עצמו להיות נהי כמלאך אלהים, אבל כי תשמה אשה תחת אישה ונטמאה והגויה תוליד בנים זרים מכח הדמיון והמתעולל והמתאוה שהרשם מעץ הדעת טו"ר, אז לא יהיה קיים באיש רק במין, ואז תהיה הגויה (עם הנפש המשועבדת לה כשפחה כי תירש גברתה) איש לעומת האשה הזרה אשר יקח כאשר יקח איש אשה ובעלה לקיום המין, והקיום המיני הוא רק מצד הגויה, ויען שעקר תכלית בריאת האדם היה על אופן שיהיה קיים באיש לכן בתחלת בריאתו לא נבראה חוה כי אין זה המכוון בבריאתו בתחלה, וע"ז אמרו דו פרצופים נבראו שהזוג הראשון העקרי היה דבוק אליו שהיא הגויה אשת הנפש. ב] כבר הזכרתי כי כל הבע"ח הנכנסים תחת מין אחד אין ביניהם הבדל, אין הבדל בין שור לשור וחמור לחמור כי כל המין שוה, וכל שלא יזדווג מין בשא"מ זווגו עולה יפה, וע"ז אמר תוצא הארץ נפש חיה למינה כי כל המין אחד, לא כן בין אדם לאדם שיש הבדל גדול בין איש לאיש, עד שימצאו שני אישים שיהיו נבדלים כ"כ עד שידמו כשני מינים (וכמ"ש למעלה פסוק ז"ן) לכן צריך שבת זוגו תדמה לו גם בטבעו ומזגו, כדי שתהיה לו עזר על השלמות, או מתנגדת אל טבעו אם טבעו נוטה לרע למען תכריעהו אל הטוב, וכמ"ש זכה עזר לא זכה מנגדתו. ג] כל בע"ח יש לו גבול טבעי מתי יזדווג בבת זוגו ובעבור הזמן לא יתאוה עוד, אבל האדם אין לו עת טבעי רק בכל עת שיתעורר שלהבת תשוקתו, ומי שאין מעצור לרוחו לא יעקום מתאותו עד כלות כחו, והוא כי הבע"ח שאין להם כח הממשלה בנפש לעצור בעד תאותם אם לא היה לעונתם גבול טבעי היה מאבד כחו, אבל האדם שי"ל בחירה ושכל וממשלה על כחות נפשו, זה עקר תפארתו שיתנהג עפ"י השכל ולא ניתן לו גבול טבעי רק גבול שכלי בחירי, ובעת ילך בעצת שכלו ועפ"י תורת ה' הורהו עם מי יזדווג שהוא עם אשת בריתו ושלא יקרב אל כל ערוה, ומתי זמן העונה בימי טהרתה וכדומה, ולכן לבע"ח לא נתיחד בת זוג מיוחד ולאדם נתיחד אשתו המיוחדת לו. ד] הנה תכלית החבור בבע"ח הוא רק לקיום המין ואחר שנתקיים זה התכלית א"צ עוד לזווגו, אבל האדם שהוא מדיני בטבע לא יוכל להתקיים לבדו וצריך לו עזר שתעזרהו בהנהגת הבית, במלאכות המיוחדות אל האשה ובגדול הבנים, ולכן לא די לו שיזדווג עם נקבה לפי שעה, רק צריך אשה גם לחברה ולוותא ולבנות את ביתו, ומפני כל הטעמים האלה היה צריך לבנות את חוה מצלעותיו שתהיה דומה אל טבעו כטעם הב', ושתהיה מיוחדת לו כטעם הג', ושתהיה בעזרתו תמיד כטעם הד', וע"ז אמר **לא טוב היות האדם לבדו** כמו שאר בע"ח שהם לבדם נפרדים מנקבותיהם אחר הזווג, וצריך שאעשה לו מיוחדת לו כטעם הב' והג' **עזר כנגדו** שתהיה עזר גם בהנהגת הבית עד שתעמוד תמיד כנגדו שמשניהם יבנה בית נאמן:

ויצר

הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה־לּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ: יט וַיִּצֶר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לִרְאוֹת מַה־יִּקְרָא־לוֹ וְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא־לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ: כ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁמוֹת לְכָל־הַבְּהֵמָה

°שלישי

רש"י

עזר כנגדו. זכה עוזר לא זכה ה כנגדו להלחם: (יט) ויצר כו' מן האדמה. (חולין כז) היא יצירה היא עשיה האמורה למעלה ויעש אלהים את חית הארץ וגו' אלא בא ופירש שהעופות נבראו מן הרקק לפי שאמר למעלה מן המים נבראו וכאן אמר מן האדמה נבראו ועוד למדך כאן שבשעת ו יצירתן מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם. ובדברי אגדה (ב"ר) יצירה זו לשון רידוי וכבוש כמו (דברים כ) כי תצור אל עיר שכבשן תחת ידו של אדם: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו'. סרסהו ופרשהו כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם ז הוא שמו

שפתי חכמים

שמפתה את דעתו למחשבה אחרת כעין הלקיחה גשמי שמעתיקו ממקום למקום: ה דק"ל דבתחלה כתיב עזר ואח"כ כתיב כנגדו משמע להיות נגדו להלחם עמו: ו נראה דזה לא קאי אלא על בריאת בהמות וחיות שהיה ביום הששי לאפוקי עופות בריאתן היה ביום החמישי והוצרך לטעם ראשון להורות שמרקק נבראו העופות ולטעם שני להורות שביום יצירתן וכו': ז הפך הקרא והוסיף מלת שם אחר האדם ומלת לעולם אחר שמו כי בזולת תוספת שם יהיה פי' יקרא לו כמו קראן לו ויאכל לחם לא קריאת שמות ואז אין טעם למאמר הוא שמו דליכא למימר הוא שמו קודם קריאתו של אדם שהרי על ידו נקרא להם שמות ובזולת ההיפך יהיה פי' כל מה שיקרא לו האדם בשם נפש חיה הוא שמו וזה אינו אמת שבזולת קריאת

התורה והמצוה

(יט-כ) ויצר ה' אלהים, ויבא אל האדם. התורה תלמדנו בזה כמה דברים. **א]** הנה נחלקו החוקרים מאז עד עתה, אם הדבור הראשון בא אל בני אדם ע"י אמצעי או בזולת אמצעי, ונתחברו על חקירה זו כמה ספרים כ"א מביא ראיות לדעתו, אולם עדות ה' נאמנה כי הדבור הראשון נאצל באדם מאת ה' בדרך נס, וכמ"ש למעלה (פסוק ח'), שדבר שלא היה יכול האדם להתקיים בלעדיו נאצל בקרבו תיכף בהבראו, ועתה עלינו רק להשיב דבר נגד החולקים. הנה שילמד ה' לאדם שפה ולשון יצויר ע"י גם א' שלמדו כל השפה בפעם א', או שלמדו מלה אחר מלה ומושג אחר מושג, והתשובה בזה כי אז נרבה נסים שלא לצורך והסברא שלמדו הכל בפעם א', וזה יצויר או שנתן הבינה בנפש האדם שתוציא השפה פתאום מעצמה כמו שתוציא ההשגה והרעיונות, או שהשי"ת נטע בה השפה. והתשובה, הנפש היא עצם פשוט ולא נמצא בה כח רק לצייר ולהשיג לא להמציא שפה ולשון, ובודאי ה' נטע בה השפה, וזה יצויר או שנטע בה השפה שהם המלות בלא המושג הרצוף בהם, וזה א"א שאיך ידע אה"ר שזה הבשר וזה האריה שלא ראה אותם מימיו, הוא הוא מה שלמד במלת בשר ואריה, ובהכרח שעם המלות השיג גם הציורים, וזה א"א שא"כ השיג מושגים שאין להם עלת ההכרה, ואיך בא בשכלו צורת האריה והבשר שלא ראה מימיו, והתשובה ע"ז השיבה התורה במ"ש **ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו**, ר"ל שהאדם למד השפה בדרך למוד והמלמד היה ה', רק שלא למדו כמלמד אחר שמלמדו שמות הסכמיים, רק שהאדם המציא השמות, וראה את הבע"ח בעיניו והכיר ההבדל בין איש לאיש, וז"ש לראות שתכלית ההבאה הי' שיראה אותם האדם בעיניו, ועי"כ יבין מה יקרא לו, ובכ"ז היה זה הנס הפתאומית כיון שנאצל בו כל הלשון בשעה אחת. ענין שני כל כחות מעשה בראשית המפוזרות בכל בעלי חיים (שכל אחד נקבע בנפשו כח ומדה מיוחדת) כולם נקבצו באו בנפש האדם, וכבר באו החוקרים הקדמונים שכל שיסתפק אדם אם נמצא בטבעו איזה מדה או איזה תכונה, אז יבקר בטבעי בעלי חיים אם נמצא בע"ח בעולם שי"ל תכונה זאת אז ידע כי נמצא מדה זו גם בנפשו, עד שהיה רגיל בפי הקדמונים אם רצו להזכיר איזו מדה ממדות האדם בדרך החידה, היו מזכירים אותה ע"ש הבע"ח שבו נמצא מדה זו, למשל מדת הגבורה קראו בשם ארי, מדת העזות בשם נמר, לגאוה סוס, לצניעות חתול, ואמרו הסוס אשר באדם, הארי שבאדם. וכבר גלה זאת הרמב"ם על לשון בפי' המרכבה על ד' חיות שבמרכבה ככתוב במו"נ ח"ב, ושלמה אמר לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם, ר"ל אתה העצל החושב שא"א שימצא בנפשך מדת הזריזות, ראה כי נמצא זאת בנפש הנמלה וכ"ש שימצא זאת בנפש האדם, עד שכל מדות בע"ח שנאצל ה' בהם בעת היצירה היה הכונה כדי שיתאספו כולם בנפש האדם, כאשר יתקבצו ניצוצות השמש הנופלות על זכוכית המלוטש גבנוני לתוך מרכז השרפה, וכבר בארתי למעלה פסוק ז' ההבדלים בין מדות האדם ובין המדות הנמצאים בנפש כל בע"ח ושהודיע זה במ"ש וייצר ה' את האדם עפר מן האדמה נגד מ"ש בבע"ח ויצר ה' מן האדמה, כי בכל בע"ח אין בו רק מדה אחת שזה נלקח מגוש אדמה אחד, והאדם נצבר עפרו מכל האדמה ר"ל שהתקבצו

בנפשו

בלחודוהי אעביד ליה סמך לקבליה: יט ובְרָא יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל חֵיוַת בָּרָא וְיָת כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָא וְאַיְתִי לְוָת אָדָם לְמֶחֱזֵי מָה יִקְרֵי לֵיהּ וְכֹל דִּי הֲוָה קָרֵי לֵיהּ אָדָם נַפְשָׁא חַיְתָא הוּא שְׁמֵיהּ: כ וּקְרָא אָדָם שְׁמָהָן לְכָל בְּעִירָא וּלְעוֹפָא

דשמיא

התורה והמצוה

בנפשו כל המדות המפוזרות בכל בע"ח. וע"ז אמר במדרש שאמר הקב"ה למה"ש שחכמת האדם מרובה משלהם ממה שקרא שמות לכל בע"ח, וא"ל ואתה מה שמך אדם שנבראתי מן האדמה, ר"ל שזה שקרא שמות לכל בע"ח מפני שהכיר ההבדלים שבין כלא"ח ע"י המדה המיוחדת בו מה שאין בזולתו, וזה ידע ממה שכלל מדותיהם שתולים בנפשו וזה נעלם ממה"ש שאינם בעלי מדות, וע"כ כששאל אותו מה שמך אמר "אדם" שנבראתי מן האדמה, שיפלא הלא כל בע"ח נבראו מן האדמה, רק ר"ל שממה שהתקבצו בנפשו כל כחות הבע"ח מבואר שהוא נברא מכל האדמה לא ממקום אחד, כמ"ש עפר מן האדמה שנצבר עפרו מכל האדמה, ורק אליו ראוי שם אדם שהוא שם כלל האדמה, וז"ש **ויצר ה' כל חית השדה ויבא אל האדם**, ר"ל שכל תכונותיהם ומדותיהם הביא אל האדם שנפש האדם כוללת את כולם, ולכן הביאם אליו **לראות מה יקרא לו**, כי הוא ידע מנפשו ליחד שם לכל כח וכח השתול בכל בע"ח. **וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו**, רמז בזה שכל שם שקרא האדם לכל בע"ח, היה מצד שהשיג טבעו ותכונתו המיוחדת בו מיתר בע"ח ומצד שמצא מדה זו גם בנפשו שע"כ נקרא שמו אדם שנצבר עפרו מכל האדמה, עד שכל שם שקרא האדם מצד שהאדם הוא נפש חיה, היינו מצד נפשו החיונית שמצד זה גם האדם הוא נפש חיה כמ"ש ויהי האדם לנפש חיה, ראה והשיג שהוא שמו של אדם, שלכן נקרא אדם ע"ש שכולל בנפשו החיונית כל כחות הבעלי חיים שעל זה אמר ששמו אדם שנבראתי מן האדמה [א]: וכבר בארנו שיש הבדל בקריאת השם בין אם אומר קרא אותו ובין אם אומר קרא לו, שקרא את הוא השם הראשון, וקרא לו הוא כשכבר יש לו שם והוא מוסיף עליו שם אחר, כי כל בעלי חיים הם שוים בכל עניניהם וה' כשבראם קרא לכולם

בשם

תורה אור

[א] הקדמה זאת היתה אבן מן בעיני חז"ל ויסדו ע"ז טירת כסף במשליהם ובחידותיהם באגדותיהם, ואזכיר איזה מהם לדוגמא לסתום כל פה דובר נבלה על מאמרי חז"ל וספוריהם. א) אמרו (ברכות דף ג') שלש משמרות הוי הלילה, משמרה ראשונה חמור נוער, שניה כלבים צועקים, שלישית תינוק יונק משדי אמו והאשה מספרת עם בעלה, ר"ל הלילה נחלק לג' משמרות שיקום האדם משנתו לראש אשמורת לעסוק בתורה ולהתפלל, ופן יאמר אדם הרוצה לקום באשמורה הראשונה שזה נגד הטבע שלא יישן האדם רק שליש הלילה, לכן הלכו לבקש בין כחות נפשות הבע"ח ומצאו שהחמור נוער בשליש הלילה ואינו ישן עוד, וכבר בארנו שכל מדה ותכונה שימצא בבע"ח שבעולם בהכרח שהיא שתולה גם בנפש האדם, ומזה ידע שאין זה נגד טבעו, ומי שרוצה לקום באשמורה שניה כבר ימצא כח זה בבע"ח רבים שגם הכלבים צועקים ונעורים אז משנתם וקל מאד להאדם שירגיל בהם גם תכונת נפשו, וכ"ש מי שרוצה לקום באשמורה שלישית שאז א"צ לחפש כח זה בבע"ח כי גם בני אדם כבר נעורים אז ותינוק יונק משדי אמו והאשה מספרת עם בעלה:

ב) **ואמר רבב"ח** (ב"ב עג) **לדידי חזי לי האי אקרוקתא** (צפרדע) **דהוה כאקרא דהגרוניא** (שם עיר) **ואקרא דהגרוניא כמה הוי שתין בתי, אתא תנינא בלעא, אתא פושקנצא** (עורב) **בלעא לתנינא סליק יתיב באילנא, א"ר פפא בר שמואל אלמלא הואי התם לא הימני.** הנה אמרו בפסחים (נג) את זו דרש תודוס איש רומי, מה ראו חנו"ע למסור א"ע לכבשן האש למדו ק"ו מצפרדעים מה צפרדעים שלא נצטוו על קדה"ש כתיב ועלו ובאו בביתך ובתנוריך ובמשארותיך אנו שנצטווינו על קדה"ש על אחת כמה וכמה, ור"ל כי מבואר שלא יעשה ה' מצוה שהיא נגד טבע האדם ויכלתו, וראינו בטבע כל בעל חי שיתאמץ בכל כחותיו להעמיד את חייתו, וזה שהבע"ח ימית א"ע או ישליך א"ע למים או לאש למות שם הוא נגד טבע הבריאה, וא"כ מצות קדוש השם שימסור א"ע לכבשן האש הוא נגד הטבע ואינו בכח האדם כלל, אמנם אם נמצא בע"ח אחד בעולם שלא שתל בו ה' טבע זאת, והוא מפיל א"ע לתנור אש בבלי דעת וישרף שם, נדע כי ימצא כח זה גם באדם שלעת הצורך יוכל ע"ז להשרף על קדוש השם, וז"ש מה ראו חנו"ע למסור א"ע לכבשן האש, ר"ל הלא דבר זה נגד טבע ויכולת האדם, ומשיב שמצאו תכונה זאת בנפש הצפרדע שהיא תלך במו אש ולא תשמור א"ע להעמיד חייתה, ומזה ידעו שיש גם לאדם יכולת ע"ז כשירצה, ולפ"ז לפמ"ש מטעם החכמים הקדמונים, שבחידותם ומשליהם היו קוראים כל כח ומדה שבנפש האדם ע"ש הבע"ח שבו ימצא הכח הזה, כשהיו רוצים לציין בחידתם הכח שנמצא בנפש האדם להשליך א"ע באש או במים על קדוש השם, היו מציינים אותו בשם הצפרדע, כי הוא הכח שנשתל באדם ממדת הצפרדע, וכבר נודע כי החכמים בחידותם היו מציינים את גוף האדם וכל כחותיו בשם עיר קטנה, כמ"ש עיר קטנה ואנשים בה מעט, ואמרו חז"ל עיר קטנה זה הגוף, וכבר בארתי זה באורך בספרי שירי הנפש, שבכל ספר שה"ש יכנה את כלל הגוף בשם ירושלים, כי הגוף ידמה במשל לירושלים שבנויה כעיר שחברה לה יחדו, ואת הכחות הרבות הנמצאים בגוף מציין כאנשי העיר (ובעיר הקודש יקראם בשם בנות ירושלים) וכמו שכל איש ואיש מאנשי העיר יש לו בית מיוחד לשבתו. כן כל כח וכח מכחות

בגוף

הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא־ מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ כא וַיַּפֵּל יְהוָה אֱלֹהִים ׀ תַּרְדֵּמָה עַל־

האדם

בעל הטורים

במס' סכה והידך ומינו כפין סבדלח מלמד שאבנים טובות ומרגליות ירדו עם המן : (כ) ולאדם לא מצא עזר ג'. בכא והידך ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ולאדם שלא עמל בו יסננו חלקו ולאדם לא היה לו עזר וה' עשה עמו טובה וברא האשה לעזר ותטה על ידה וזכו ולאדם אמר כי שמעת חטאת ע"י העזר ע"כ ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו שנקנסה עליו מיתה : (כא) ויפל ה' אלהים ג'. בכא והידך ויפל עליו וימות . ויפל בקרב מחנהו . זה שדרז"ל כאחד שהרג שוגג וא' מזיד שסקנ"ס

רש"י

שמו לעולם : (כ) ולאדם לא מצא עזר (כא) ויפל ה' אלהים תרדמה . (כ"ר) כשהביאן הביאן לפניו כל

תורה אור

סגוף יש לו בית ומקום בגוף שפם ישכון ויתלונן , והם בתי העיר הזאת המליאית , ושם באמרתי כי הכחות הרשעים המלאים בגויה הם שפים כחות שע"ז אמר שפים המה מלכות. לפ"ז יש בהעיר הזאת המליאית שהיא הגוף ששים בתים, ויען שהיתה אז עיר ששמה אקרא דהגרונא שהיו בתוכה ששים בתים, שמו אותה המושלים למשל כשהיו רוצים להזכיר את גוף האדם בדרך חידה, וקראו אותו בשם אקרא דהגרוניא, ר"ל שהעיר הקטנה הזאת שהוא הגוף י"ל ששים בתים כמו אקרא דהגרוניא, וזה שאמר רבב"ח לדידי חזי לי, היינו שעיינתי בעצמי בכחות ונפשי המלאים בי בדידי, ורמיתי האי אקרוקתא , ר"ל כח האפרדע המלא בי, ר"ל הכח המלא בגוף לאבד א"ע ברצונו על קדוש השם, וראיתי שהאפרדע הזאת (ר"ל הכח הזה) גדול כאקרא דהגרוניא , ר"ל ככל העיר דהיינו ככל הגוף , ופירושו שכח הזה מתפשט על כל כחות הגוף עד שאין מי יעצור בעדו , עתה באר למה קראו המושלים את העיר הקטנה הזאת שהוא הגוף בשם אקרא דהגרוניא מפני שאקרא דהגרוניא כמה הוה שתין בתי . והוא מכוון אל המשל שהגוף י"ל ג"כ ששים בתים שפם ישכנו ששים כחות הגוף . אתא תנינא בלעא , עתה באר מדוע ראינו ברוב אנשים שהכח הזה נבלע ואיננו ואינם מוסרים את נפשם על קדושת השם, שזה מפני הנחש הקדמוני שהוא מליצה על כח היצר והמתאוה והמתעורר, שהתמן הזה כשימשול בגויה הוא בולע את האפרדע , שאחר שילך האדם לקראת נחשים ותאוות הגוף ותענוגיו יתעלם כח היקר הזה אשר בנפשו להשליך נפשו מנגד בעבור כבוד ה' ונבלע ואיננו , אבל מה היא העצה לבלוע את התנין שלא ימשול בגוף , שזה ע"י מדת האכזריות סנטוע בנפש האדם שיהיה אכזר על גופו ועל אחותיו ולא יחוס על אשתו ובניו בכל מה שנוגע לכבוד ה', כמ"ש הת"ח שהלכו ללמוד אילא קולמי באגמי , שבזה יבוטל כח הנחש , וכח האכזריות הזה הוא העורב אשר בנפש האדם , שהעורב הוא אכזרי על בניו , וז"ש אתא פושקנצא בלעא לתנינא . והנה מה שנמנע האדם מלאכול מעץ החיים היה בעבור שנמנע לעצת הנחש שהוא היצר אשר בקרבו , ועת בלעה לתנינא ובטל את הנחש אשר בנפשו יאכל מעץ החיים וחי לעולם , ועז"א סליק יתיב באילנא . וכאשר הגיד רבב"ח החידה הזאת לחכמים אמר רפב"ם אלמלא הואי התם לא הימני . ר"ל בהוא בנפשו היה לו המלחמה הזאת . שהתעורר למסור א"ע על קדה"ש והנחש שבו בלע את האפרדע והעורב שבו בלע את הנחש , ואלמלא שהוא היה שם ובו נהיה כדבר הזה לא האמין זאת , בזה באר שאין הדבר כפשוטו רק משל הוא :

ג) ואמר רבב"ח זימנא חדא הוה אזלינן במדברא וחזיתא להני אווזי דנגדין נחלא דמשחא מתחותוהי, אמינא להו אית לי חולקא בהדייכו לעלמא דאתי חד דלי לי גדפא וחד דלי לי אטמא, אר"א עתידים ישראל ליתן עליהם את הדין. בימים הקדמונים היו נמצאים עדת הנזירים שהיו פורשים א"ע מן הישוב וישבו במדבר לעבוד את ה'. והנה האדם מדיני בטבע, והפרישות מחיי החברה לשכון בדד במדבר הוא נגד הטבע , ונמצא כח זה שמול באווזא שנמצא אווז ואווז הבר, שהגם שהאווז בטבעה לשכון אצל בני אדם יש מהם שפרשו מן הישוב אל המדבר, וע"כ מושלי משלים קראו את הנזירים האלה בשם אווזות , ר"ל שכח הזה לפרוש מן הישוב משול בקרבם מטבע האווזא , וע"ז אמר בברכות פ' הרואה , הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה שנאמר חכמות בחוץ תרונה , כי הנזירים האלה היו חכמים גדולים וע"כ האווז ציון החכמה , וע"ז אמר חכמות בחוץ תרונה שהוא הפורשים מן הישוב לחוץ , וספר רבב"ח בחידתו שראה אווזי דאזלן במדברא , הם כתות הנזירים , ונגדין נחלא דמשחא מתחותוהי . שהוא שמן החכמה וההשכלה שנפולה מהם , וידוע שהיו בין הנזירים שני כתות , יש שבחרו העסק בעיון ומושכלות ואמרו שזה תכלית האדם ואשרו וכמו שהיה דעת הרמב"ם , ויש היו אומרים שתכלית האושר הוא העבודה והעסק בצדקה וג"ח , וע"ז המליץ שאמר אותם אית לי חולקא בהדייכו לעלמא דאתי , ר"ל במה יבחר שיהיה עמהם להיות חלקו לעוה"ב , חד דלי לי גדפא , היינו שכת א' אמרו שיעוף על כנפי העיון לשאת מעופו אל השכליים הנבדלים , וחד דלי לי אטמא , ר"ל וכת א' אמרו שיבחר במצות מעשיות שילך ברגליו לבקר חולים ויתר מיני ג"ח , ואמר ר' אלעזר עתידים ישראל ליתן עליהם את הדין , ר"ל על הנזירים מישראל שפורשים למדבר , מפני שאין להם פרנסה בביתם ונשיהם ובניהם מבטלות אותם מת"ת שנועקים ללחם וע"כ יברחו אל המדבר ושם תורתם ונחל עדנם יאכל במדבר , יבקשו ע"ז דין מישראל שאין מפרנסין לת"ח שבהם עד שיוכלו לעסוק בתורה בעיר ויפוצו מעינותיהם חוצה] :

דִשְׁמַיָּא וּלְכֹל חֵיוַת בָּרָא וּלְאָדָם לָא אַשְׁכַּח סְמַךְ לִקְבְלֵיהּ : כא וּרְמָא יְיָ אֱלֹהִים

שִׁנְתָא

השאלות

(כא-כה) למה נבראה חוה מצלעותיו ולא נבראת כשאר בע"ח. ולמה הפיל עליו תרדמה. ומ"ש זאת הפעם הי"ל זאת האשה עצם מעצמי. שמשמע שבא להוציא פעם אחר. ולמה לא קראה אדמה משם אדם. ועוד הלא בנקבות שאר בע"ח יאמר ג"כ פר פרה כבש כשבה הגם שלא נבראו מצלעות הזכר. ואיך הוציא מזה שיעזוב איש את אביו ואמו וכו'. ולמה לא התבוששו בהיותם ערומים. ומ"ש שניהם האדם ואשתו הוא לשון מיותר :

התורה והמצוה

בשם נפש חיה, כמ"ש תוצא הארץ נפש חיה, רק האדם לבד נתיחד לו שם אדם, וכשהוסיף אדם לקרוא לכל אחד שם פרטי, והוא שם השני שע"ז אמר מה יקרא לו ולא אמר מה יקרא אותו, וע"ז אמר וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו, ר"ל שכל שם שהדש אדם הוא שם שמי שע"פ מדותיו הפרטי' שמצא בו, כי נפש חיה הוא שמו שמשו הראשון היה נפש חיה, שםשם זה קבע ה' לכולם, וע"כ מה"ש לא ידעו לקרוא לכ"א שם פרטי כי לא ידעו רק שם הסוג, והשם שהוסיף אדה"ר היה שם שמי שע"ז אמר אשר יקרא לו :

אמנם ממה שהקדים לזה לא טוב היות האדם לבדו, משמע שזה היה מצד שרצה לעשות לו עזר וכן שיש ולאדם לא מצא עזר כנגדו, שמבואר שמצד זה הביאם אל האדם, מבואר שה' רצה לעשות עזר אל האדם שיתעסק בצרכי ביתו, שהאשה תתקן לו מאכלו וכל צרכי ביתו. והנה גם מבע"ח ימצא האדם עזר, הסוס לרכיבה והחמור והגמל לטעינה וכן רבים, רק שה' רצה לעשות עזר כנגדו, שיעזור לו בכל צרכיו לאפות ולבשל ולהיות לו לנוחה, שע"ז אמר מלת כנגדו, וע"כ אמר ויצר ה' כל חית השדה ויבא אל האדם, שהאדם מושל על כולם, וכולם מוכנים לצרכו, ושפ"ז קרא להם שמות כפי התשמיש והצורך שישיג מהם, כמלך שקורא שמות לעבדיו על שם פקודתם שר המשקים ושר האופים וכדומה, ועפ"ז יאמר שהגם שבכבר מצא מהם עזר להאדם בכמה ענינים לא מצא מהם עזר שיהיה כנגדו, כמו העזר שימצא מהאשה שהיא עומדת נגדו הן לבנים הן לבנות הבית ולכלכלהו. ותראה שמתחלה אמר ויצר ה' כל חית השדה ואת כל עוף השמים, ובקריאת שמות הוסיף לכל הבהמה, כי נודע שכל בהמות הביתיות היו תחלה מדבריות ונמצא עוד מכל אחד מינו הפראי, חמור בר ושור הבר וכדומה, רק שהאדם כבשם תחת רשותו וע"י שנוי המזונות וגדולם אצל האדם נשתנה טבעם ממדברי לביתי, וע"כ במ"ש ויצר ה' לא הזכיר בהמה כי בתחלה היו כולם חית השדה היינו מדבריים, רק אחר שהביאם אל האדם, בכר אדם מהם אלה שראה שיוכל לעשותם ביתיים, ולקחם לעצמו וקרא להם שמות כפי תשמישן בביתו ובשדהו, ואז קרא שמות לכל הבהמה : והנה שחול באדם שכל עיוני ושכל מעשי, השכל העיוני הוא המעיין בכל הדברים לדעתם על אמתתם כמו שהם נמצאים, והוא היודע בין אמת ושקר, והשכל המעשי הוא המעיין על הדברים כפי מה שהם ראוים להיות והוא המבדיל בין טוב לרע, ושכל המעשי יש שנים לו, א) המדותי, שהוא המעיין על המדות ועל תהלוכות הנפש בהנהגותיה, איזהי דרך ישרה שיבור לו האדם, ואיך יתנהג בכל מדה ומדה, ב) המלאכותי, שהוא הממציא כל מיני המלאכות והאומניות ואיך לתקן המאכלים וכדומה, ובאשר אדם כשנברא היה משכיל בפועל וחלה עליו רוח אלהים, היה מרצון ה' שהוא יעסוק רק בשכל העיוני לדעת את ה' ודרכיו ואלהותיו ולהשיג כבוד ה' בשלמות שברא, ולהיות כאחד מן השכלים הנפרדים להללו ולשבחו ולספר כבודו, ושכל המעשי שממנו יצמח ג"כ פרי עץ הדעת טו"ר, ימצא לכל זה עזר ע"י אחרים, שעל מה שנוגע לשכל המדותי, הביא לפניו כל חית השדה ועוף השמים, שמהם יבין לתקן מדותיו, כמ"ש חז"ל אלמלי לא נתנה תורה למדנו צניעות מחתול וגזל מנמלה, שאחר שכל מדה ומדה ימצא דוגמתו באחת מנפשות הבע"ח, שמשם המדה שתולה ביושר ובכח טבעי, ובפרט בבע"ח הראשונים שהיו מעשה ידי יוצר והיו כל הכחות שתולים באורח מישור לא כמו אחר החטא שנשחתו גם הבע"ח והתחילו לטרוף טרף וכמו שיתבאר עוד, א"כ היו הבע"ח עזר על שכל המדותי, ומה שנוגע לשכל המלאכותי שבכבר הותר מלאכול מעץ הדעת טו"ר, שהוא להרבות הון ועושר ובתים וארמונות שמזה יתרבו המלאכות והאומניות כפי שיבקשו בני אדם לבקש חשבונות רבים, למיטת הפנינים, ועשות כלי חפץ, ובנות ארמנות מלכים, כי לא הותר לו רק לאכול מעץ טוב למאכל, אבל גם לזה צריך שכל המעשי לתקן המאכלים ולאפות הפת וכדומה, וע"ז עשה לו את האשה שתהיה עזר כנגדו בכל אלה, כי לפריה ורביה כבר נבראה חוה בצלעותיו, והיתה דבוקה עמו באופן שהיה יכול להתחבר עמה ולהוליד בנים, שע"ז אמרו חכמינו ז"ל אדם אנדרוגינוס ברא. והכתוב מעיד זכר ונקבה בראם, שתכף בעת הבריאה היו זו"ל רק שהיו דבוקים יחד ולא היתה יכולה להיות לו לנוחה בצרכי הבית, עד אחר הנסירה שעמדה כנגדו לא בגדו, ובזה יובן היטב מ"ם שהביא כל חית השדה ולא מצא עזר כנגדו, שהגם שמצא עזר לשכל המדותי, לא מצא עזר לשכל המלאכותי לעשות מלאכת הבית והמאכלים כדי שהאדם לא יעסוק רק בשכל העיוני לבד :

(כא-כב) ויפל ה' אלהים תרדמה היא השינה העמוקה כדי שלא ירגיש בכאב הפרוק, ויקח אחת מצלעותיו כי אדם וחוה נבראו דבוקים יחד זה בצד זה, כל אחד בצלע רעהו, והפריד ה' את חוה ובנה בנין גופה שתהיה ראויה להיות אשה, וע"כ לא אמר ויעש או ויצר כי כבר היתה עשויה, והוא כבונה בנין מאבנים שהאבנים כבר עשוים. וע"ד המושכל אחר שרצה ה' שאדם ישמש רק בשכל העיוני ותוה תשמש בשכל

שמעשי

הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר תַּחְתֶּנָּה׃ כב וַיִּבֶן יְהוָה אֱלֹהִים׀ אֶת־הַצֵּלָע אֲשֶׁר־לָקַח מִן־הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבִאֶהָ אֶל־הָאָדָם׃ כג וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפַּעַם עֶצֶם מֵעֲצָמַי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקָּרֵא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לֻקֳחָה־זֹּאת׃ כד עַל־כֵּן יַעֲזָב־אִישׁ אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד׃ כה וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִּים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבֹּשָׁשׁוּ׃ ג א וְהַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם

מכל

*דגש אחר שורק

בעל הטורים

מזמנן כפונדק אחד ועולם כבולם וכו' חנו ויפל בקרב מחנהו שהקב"ה מזמנן במהגהו: ויסגור ב' במסרה. הכא ואידך ויסגור ה' בעדו רמז לסגירת בשר שהיו אכורים כתשמיש המטה כתיבה כשכגר ה' בעדו אז ויסגור בשר: (כב) ויבאה. כתיב חסר והוא עולה כ"ד שקשטה בכ"ד קשוטין והביאה לו. ויביאה ד' במסרה. ויביאה אל האדם ויביאה ינחק האהלה ויביאה אל עיר דוד ויפקוד ה' על הרעה ויביאה. וקודם שבאה בה פרעה משל בעליונים וזהו דוגמת אדה"ר בנטרד מן העליונים ע"י חוה וביצחק היה בהיפך כי היא היתה במקום שרה כן או' במדרש: (כג) לזאת ב' במס'. הכא ואידך אף לזאת יחרד לבי לומר שחוה כיתה לחרדת אדם: (כד) והיו לבשר אחד. וסמיך ליה ויהיו שניהם ערומים רמז למה שאמרו

שפתי חכמים

קריאת אדם נפש חיה הוא כי נפש חיה כולל בהמות וחיות ועופות ועוד איך נאמר ויקרא האדם שמות לכל הבהמה וגו' והלא אין כאן כ"א נפש חיה לבדו: ח פי' מצדדיו: ט ר"ל דלפי פי' זה צ"ל מצלעותיו מסטריו אבל לפי פשוטו של מקרא דלעיל הוא צלע ממש: י כתב הרא"ם זה אליבא דמ"ד ויבן ה' את הצלע זנב שלא נחסר מגופו כלום וכו' אבל למ"ד פרצוף יהיה כמשמעו למלאות חסרון וכו'. ואני אומר אפי' למ"ד פרצוף לא היה חסר מגופו כלום כי היה כמין ב' פרצופין עם גופין מדובקים זה בצד זה ולא נחסר אלא מקום החתך וק"ל נ"ל. ואע"פ דקאמר בגמרא בשלמא למ"ד ב' פרצופין היינו דכתיב ויסגור אלא למ"ד זנב מאי ויסגור ומשני מקום החתך י"ל דאי נמי הוה ב' פרצופין היו מתחברין קצת ביחד. (נח"י) ולפי פשוט יותר אליבא דמ"ד פרצוף לפי שהיה כל צלע הגוף פתוח שלא ה"ל גב אצרך לומר ויסגור כמו שסוגרין בית פתוח או תיבה פתוחה אבל למ"ד זנב לא אתי שפיר כל כך לפיכך ממשיך ופי' המקרא גם לדעתו ור"ל מקום חתך: כ (נח"י) ב"ר וסנהדרין דף ל"ט ופירש"י שלא יראה כתחלה קודם גמר תיקונה וגם מוכח שזה התירוץ אליבא דמ"ד זנב לפיכך הקדים הרב לפרש ויסגור מקום החתך שהוא ג"כ אליבא דמ"ד זנב כדי ללמד שזה התירוץ ג"כ אליביה וכ"כ הרא"ם: ל דק"ל ויבן את הצלע א"נ משמע שברא את האשה מן הצלע אלא משמע שבנה את הצלע לאשה להיות לה שום דבר לכך מפרש להיות אשה וכן קרא שמביא רש"י ויעש אותו גדעון לאפוד אין פירושו שתיקן אותו לצורך אפוד אלא שקנו שהוא עצמו יהיה אפוד: מ לאו בתשמיש מיירי אלא אין זה רמז ועיקרו מן והאדם ידע את חוה אשתו נפיק מהר"מ. ועי"ל שהיה מבין בשכלו טבע כל בהמה וחיה דאי לא היה יודע טבעם לא היה יודע לקרות להם שמות: נ לכך ל' נופל על ל' אבל בלשון אחר אין טעם כל' שלכך נקראת אשה כי אין שם אשה נגזר משם איש בשום ל' חוץ מלה"ק: ס ר"ל דהאדם אינו יכול לומר כן דהא לא היו לו אב ואם וגם לא היו לו בנים בעת הזאת ולמה הוצרך לכך: ע ודבק באשתו ולא באשת חבירו דהא מהאי קרא נפקו עריות כאלו אמר על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו שלא ישמש עמהם הרא"ם. וא"ל מנ"מ בזה שרות הקודש מלום וכו' לאשוקי שלא תאמר בטבע הוא כן דא"כ הל"ל עוזב ולא יעזוב (מהרש"ל). (נח"י) ונראה לפרש תיבה על כן דה"ק הואיל ועשיתי לו טובה כזאת ובניתי לו אשה ע"מ כן עשיתי שיקיים אלו העריות כמו שנאמר לישראל אשר הוצאתיך מארץ מצרים ופירשו ע"מ כן הוצאתיך שתקיים המצות: פ כ"ר למעוטי בהמה וחיה שאינם נולדים מן האדם. (נח"י) וג"ל דס"ל להרב דזה הוא כמו נתינת טעם על איסור העריות כדי שלא להרבות ממזרים אע"פ שהביאה אסורה אפי' בילדה וזקנה שאינם ראוים להוליד וגם עם בהמה וחיה שאינם מתעברות מן האדם מ"מ יותר נראה איכר האיסור כשמוליד ממזר והוי מעוות שאינו יכול לתקן: צ (אדם לדקן) יש לומר שלא היו יודעים דרך צניעות כלל ולא מתחם

רש"י

כל מין ומין זכר ונקבה אמר לכלם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל: מצלעותיו. מסטריו ח כמו (שמות כו) ולצלע המשכן זהו שאמרו (עירובין יח) שני פרצופין ט נבראו: ויסגור. י מקום החתך: ויישן ויקח. (שם יז) שלא יראה חתיכת הבשר ב שממנו נבראת ותתבזה עליו: (כב) ויבן. כבנין רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה לקבל הולד כאוצר של חטים שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה שלא יכביד משאו על קירותיו: ויבן את הצלע לאשה. להיות ל אשה כמו (שופטים ח) ויעש אותו גדעון לאפוד להיות אפוד: (כג) זאת הפעם. (יבמות סג) מלמד מ שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו עד שבא על חוה: לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו'. לשון נופל על לשון מכאן שנברא העולם בלשון הקדש נ (ב"ר): (כד) על כן יעזב איש. רוח הקדש ס אומרת כן לאסור על בני נח ע העריות (סנהדרין כז): לבשר אחד. הולד נוצר ע"י שניהם ושם נעשה פ בשרם אחד (שם כח): (כה) ולא יתבוששו. שלא היו יודעים דרך צ צניעות להבחין בין טוב לרע (ב"ר) ואע"פ שנתנה בו דעה לקרות שמות לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצה"ר וידע מה בין טוב לרע (ב"ר): (א) והנחש היה ערום. מה ענין זה

מסרין

שִׁנְתָא עַל אָדָם וּדְמֵךְ וּנְסִיב חֲדָא מֵעִלְעוֹהִי וּמְלָא בִשְׂרָא תְּחוֹתַהּ: כב וּבְנָא יְיָ אֱלֹהִים יָת עִלְעָא דִּנְסִיב מִן אָדָם לְאִתְּתָא וְאַיְתְיַהּ לְוָת אָדָם: כג וַאֲמַר אָדָם הָדָא זִמְנָא גַּרְמָא מִגַּרְמַי וּבִסְרָא מִבִּסְרִי לְדָא יִתְקְרֵי אִתְּתָא אֲרֵי מִבַּעְלַהּ נְסִיבָא דָא: כד עַל כֵּן יִשְׁבּוֹק גְּבַר בֵּית מִשְׁכְּבֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּהּ וְיִדְבַּק בְּאִתְּתֵהּ וִיהוֹן לְבִסְרָא חַד: כה וַהֲווֹ תַרְוֵיהוֹן עַרְטִילָאִין אָדָם וְאִתְּתֵהּ וְלָא מִתְכַּלְמִין: ג א וְחִוְיָא

הוה

השאלות

(א-ה) איך דבר הנחש עם האשה אם היה גם או השטן דבר כדברי המפרשים א"כ למה נענש. ומז"ש אף כי אמר שזה לשון זר ואין לו פירוש. ואיך אמר מכל עץ הגן. והלא לא נזהרו על כולם. ולמה הוסיפה האשה ולא תגעו בו. ואיך יחס הנחש לאלהים ידיעת טוב ורע:

התורה והמצוה

המעשי, והלקו מהשכל המעשי ניתן לחוה, וע"כ אמרו חז"ל ויבן לשון בינה שנתן בינה באשה יותר מבאיש, היינו בשכל המלאכותי, והיה נצרך שירדם אדם אז שאז אין השכל העיוני פועל, וכשנפרדה חוה מגופו לא קבלה חלק משכל העיוני שנרדם אז רק משכל המעשי, וע"ז אמר ויסגור בשר תחתנה. שמלבד שיכוין שסגר מקום החתך, ירמוז כי הגם שנשמת אדם היתה נפרדת מגופו לגמרי כשכל הנפרד מהחומר, שכלה של חוה היה סגור בבשר וקשור בהומריות יותר כדי שיוכל לעסוק במלאכה ובענינים חומריים:

(כג) ויאמר האדם זאת הפעם. הנה בעת שהיתה חוה דבוקה לגופו היה שמה אדם, כמ"ש זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם, כי גם היא נבראת מן האדמה כמוהו, ועתה חדש לה שם אשה נוסף על שמה הקודם, שע"ז אמר לזאת יקרא אשה. שכבר בארנו שקריאת השם שבא אחריו למ"ד מורה שהקרוא כבר יש לו שם ומוסיף לו שם אחר, שאל"כ היל"ל את זאת יקרא אשה, ותבין הדברים בטוב טעם ודעת עפמ"ש בחבורי התורה והמצוה (ויקרא סי' יו"ד בתורה אור שם), לפי מה שכתב הרד"ק בשם ר' יונה שהשמות בע"ח שנקראו בהם תיכף בעת הולדם יאמרו לזכר ולנקבה בשוה, כמו גמל שפן חזיר יאמר לנקבה כמו לזכר, ארנבת יונה חסידה יאמר לזכר כמו לנקבה, מפני שהם שמות עצמיים שנקראו בהם מלידה, אבל פר כבש לביא הם שמות תארים שנקרא ע"ש שנותיהם או גדלם, כמ"ש פר בן ג' שנים, לכן נמצא פרה כשבה לביאה. ועפ"ז בארתי שם שאחר שגם אדם לא נגזר ממנו שם אדמה, הוא שם העצם שנקרא בו תיכף בהולדו, וכמ"ש אדם בן יומו מטמא בנגעים דכתיב אדם כי יהיה בעור בשרו אדם כל שהוא, וע"כ הוא שוה לזכר כמו לנקבה כמ"ש ויקרא את שמם אדם ביום הבראם, אבל שם איש שנגזר ממנו שם אשה הוא שם התואר ע"ש שניו, כמ"ש שמיד איש ולא קטן, עי"ש שהארכתי בזה בראיות נכוחות, וזה שאמר הנה חוה הראשונה שנולדה דבוקה לגופי והיה בריאתה מן האדמה כמוני נקראת כמוני בשם אדם שהוא שם העצם שנקרא בו תיכף בהולדו שוה לזכר כמו לנקבה, אבל זאת הפעם ר"ל חוה השניה שנעשית זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי שעתה כבר יש לי שם איש שמורה על הגדלות, שהוא שם התואר ע"ש שנותו, לזאת היינו לחוה זאת השניה יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת. ואחר שאיש הוא שם התואר על גדולתו יגזר ממנו שם אשה, ותקרא מעתה בשם אשה נוסף על שמה אדם שהיא שמה מלידה, שהגם שאדם וחוה נולדו כבני עשרים וילדך שם אדם ברגע שנולדו, ושם איש ואשה אחר שנתקנו והיו לאיש, שאז כבר נפרדה חוה מעצמותם ותהי לאשה:

(כד), על כן כמו שאדם נקרא תחלה בשם אדם על שם האדמה שהיא היתה אביו ואמו יולדיו כי ממנה נוצר, ואח"ז שנעשה איש, עזב את אביו ואמו שהיא האדמה ולא נקרא בשם אדם רק בשם איש שהוא שם מצטרף אל האשה כי אז נתנה לו אשה לעזר, כן כל אדם בילדותו ידבק באביו ואמו, וכשיגדל ויהיה לאיש יעזוב את אביו ואת אמו ויקח אשה אשר עמה יבנה לו בית נאמן בפ"ע ודבק בה, כי היא חברתו ועזר כנגדו והיו לבשר אחד להקים זרע לקיום המין:

(כה) ויהיו שניהם ערומים. הגם שנתנה לו האשה לעזר להשתמש בשכל המלאכותי, לא התעסקה רק בתיקון המאכל וכדומה לא בחומריות לדרום צמר ופשתים לעשות כתנות, כי עדן לא אכלו מעץ הדעת ולא התאוו עוד תאות בשרים ואברי ההולדה היו להם כאברים שבהם יאכל וישתה ולא יתבוששו. שהתשמיש היה רק לקיום המין לכן לא התבוששו, שהבושה בגלוי הערוה הוא רק מפני שהיא מעוררת אל התאוה וציורי זנונים שלא ידעו מהם כלל, וגם לפמ"ש כי קודם החטא לא היתה הנפש מורכבת בגויה בהרכבה מזגית רק בהרכבה שכנית והגוף היה אצלם כלבוש שיוכל לפשטו וללבשו, שבעת העיון והנבואה התפשטה נפשם מגופם. וממילא אחר שהגוף היה רק כמו מלבוש, א"כ לו עוד מלבוש, שההולך לבוש אינו ערום, כי רק אחר החטא שנתמזג הגוף עם הנפש והיו לאחד מאז יחשב ערום כשהולך בלא לבוש. והגם שרק אדם היה במדרגה הגדולה לא חוה, בכ"ז כיון שהוא לא התבושש לא התבוששה גם היא, וע"ז אמר האדם ואשתו, שהוא כפול עם מלת שניהם, שר"ל שע"י אדם לא התבוששו שניהם:

ג (א) והנחש היה ערום כבר כתב הראב"ע שהדברים כפשוטן, שהנחש קודם הקללה היה הולך על רגליו והיה מדבר, שהלא נאמר בקללתו על גחונך תלך מבואר שמתחלה היה לו רגלים, ואמר ועפר תאכל, מבואר שמתחלה אכל פירות, ושמתחלה היה לו הכרה עם האשה שלכן נתקלל ואיבה אשית, וע"כ לא יהיה מוכר

מִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִשָּׁה אַף כִּי־אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכֹּל עֵץ הַגָּן׃ ב וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־הַנָּחָשׁ מִפְּרִי עֵץ־הַגָּן נֹאכֵל׃ ג וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַגָּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ פֶּן־תְּמֻתוּן׃ ד וַיֹּאמֶר הַנָּחָשׁ אֶל־הָאִשָּׁה לֹא־מוֹת תְּמֻתוּן׃ ה כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים כִּי בְּיוֹם

אכלכם

רש"י

לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו ק כתנות עור וילבישם אלא ללמדך מאיזו סיבה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומים ועסוקים בתשמיש ר לעין כל ונתאוה לה: ערום מכל. לפי ערמתו וגדולתו ש היתה מפלתו. ערום מכל ארור מכל (ב"ר): אף כי אמר וגו'. שמא אמר לכם ת לא תאכלו מכל וגו'. אע"פ שראה אותם אוכלים א משאר פירות הרבה עליהם דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ: (ג) ולא תגעו בו. הוסיפה על הצווי לפיכך באה לידי גרעון הוא שנאמר (משלי ל) אל תוסף על דבריו: (ד) לא מות תמותון. דחפה עד ב שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה ג כך אין מיתה באכילה (ב"ר):

כי

שפתי חכמים

הכתוב חכמה אלא מתמה שלא היו צריכין לידע דקא איירי כיון שלא היה להם יצה"ר: ק כתב הרא"ם ומ"ל לומר שהכתנות הללו בתחלת בריאתן מיד נעשו מפני הצנה והחום עד שיקשה עליו מה ענין זה לכאן וכו' דלמא לא נעשו הכתנות הללו אלא לאחר שחטאו ואכלו מן העץ והכתנות הללו היו מפני הבושה שהיו ערומים ויהיו המקראות כסדרן וכו' ונ"ל דהוכחתו מדכתיב ויקרא האדם שם אשתו חוה וגו' וסמיך ליה ויעש ה' אלהים וגו' ופרש"י ויקרא האדם חזר לענין ראשון וגו' וא"כ קריאת שם חוה קודם החטא היה וסמיך ליה ויעש ש"מ דבתחלת בריאתן עשה להם הכתנות ולא אחר שחטאו מפני הבושה ועי"ל מדכתיב בקרא ויעש להם כתנות עור וילבישם דמשמע הקב"ה הלבישם וכי מפני שחטאו הוכרח הקב"ה להלבישם ולמה לא הלבישו את עצמם כמו שעשו להם חגורות מעצמם והיה לו לכתוב ויעש להם כתנות עור ללבוש אלא ע"כ בתחלת בריאתן עשאם מפני הקור והחום. ועל מה שהקשה הרא"ם איך היו ערומים וכו' י"ל דלמ"ד שהי' כתנות עור חלקים כצפורן מדובקים לעורן א"כ היו ערומים רק על העור היה מדובק כעין צפורן אבל הכל בגלוי היה וגם אבר התשמיש וק"ל ואפי' למ"ד שעשאן מצמר ארנבת והיו נעשים לו מפני הצנה והחום כיון שבריאתן היה בתשרי לדעת ר"א או בניסן לדעת ר"י ובשני חדשים אלו אין בהם לא קור ולא חום לא היו מלובשים בהם אלא ערומים היו בלי לבוש כי לא יתבוששו ממה שהיו ערומים כי לא אכלו עדיין מן העץ לידע בין טוב ובין רע וכיון שהיו ערומים והיו משמשים לעין כל נתאוה הנחש וכו' וא"ל למה לקחו עלי תאנה ויעשו להם חגורות היה להם ללבוש הכתנות אין ה"נ אך ורק שבאותו הפעם לא היו מצויין אצלן ולא רצו להיות עומדים ערומים אפי' רגע אחד. (נח"י) ומ"מ נ"ל שבמחלוקת שנוי' (פסחים דף נד) והכי איתא התם עשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות וכו' וי"א אף בגדיו של אדם הראשון וא"כ לי"א נבראו אחר החטא דהיינו סרחו בעשירית דהיינו קודם בין השמשות ונ"פ דס"ל דקודם בין השמשות נבראו אפשר נמי דס"ל דנבראו קודם החטא: ר (אג"א) וא"ת ותשמיש היכן רמוזה י"ל לא היה צ"ל רק ויהיו שניהם ערומים מה ת"ל האדם ואשתו אלא הכוונה מלבד שהיו ערומים היו מתיחדים כדרך איש ואשתו: ש דק"ל למה נאמר מכל אלא לפי ערמתו וכו' ר"ל מתוך שהיה ערום מכל לכך היה ארור מכל: ת שא"א לפרשו כ"ש מפני שהוא התחלת דבור: א כ' הרא"ם אע"פ שלא נדע זה מן הכתוב מוכרח הוא דאל"כ מה היו אוכלין ואין זה ראיה דלמא היו אוכלים ממיני עשבים וזרעוני גינה. ונראה דהוכחת רש"י מדכתיב בקרא לא תאכלו מכל עץ הגן לא היה לו לכתוב אלא לא תאכלו מעץ הגן כיון שראה אותם שאכלו עשבים וזרעונים א"כ כל ל"ל אלא ודאי ראה אותם אוכלים פירות אך שראה אותם אוכלין בפירוגין ר"ל מהתאנים אכלו ומהגפן לא אכלו ומאילן אחר שהיה עומד אצלם אכלו ואז שאל אותה כיון שראה אותם מקצת פירות אכלו ומקצתן לא אכלו היה לו מקום שאלה אם זה הוא מצד בחירה בעלמא שאין טובים כשאר פירות מ"מ אין אתם אוכלים אותם או מפני צווי הש"י שאמר לכם לא תאכלו מכל עץ הגן ולכן אתם אוכלים ממקצתן וממקצתן אינכם אוכלים וק"ל: ב דאל"כ האיך האמינו לו במה שאמר לא מות תמותון ולא עמדה להכחישו: ג ותימה והלא עדיין היתה יכולה לומר שהרי היום גדול עדיין והקב"ה אמר ביום אכלך ממנו מות תמות ויש עוד להקשות אם על הנגיעה ימותו כ"ש על האכילה דאי אפשר לאכילה בלא נגיעה וא"כ למ"ל למימר לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו. ונראה דס"ל על האכילה ימותו ועל הנגיעה יפלו בחולי מיד וא"כ יהיה חולך ושוחת וימות ג"כ באותו יום וא"כ כשראתה שלא חלתה על הנגיעה ודאי לא תמות עוד. ויש מקשים מה ראיה הוא זה לנחש שדחף את האשה עד שנגעה בעץ ולא מתה והא בהמת לא הוזכרו אלא על האכילה ולא על הנגיעה והאשה עצמה למה לא יראה לנפשה כיון שהיא ידעה בעצמה שלא צוה ה' כ"א על האכילה לבד וצ"ע מאי דעתה דהאשה שהוסיפה לומר על הצווי. וי"ל דהצווי היה אל האדם ולא אל חוה אך אדם צוה לחוה ובשעת צווי לחוה הזהירה גם על הנגיעה כי ידע שנשים דעתן קלות הן והאשה היתה סברה באמת שהש"י צוה גם על הנגיעה ומה שפרש"י הוסיפה על הצווי והא לפי מה שצוה לה אדם בשם הקב"ה לא הוסיפה כלום אעפ"כ לא היה לה להשיב לנחש יותר ממה ששאל אותה שהוא לא שאל אותה אלא על אכילה ולא על הנגיעה וא"כ כשראתה האשה שלא מתה בנגיעה לפי סברתה וצוויה מן בעלה אז לקחה גם מן הפרי ואכלה וזה"ק. ויש מקשים עוד מה ראיה היה מן הנגיעה על האכילה בשלמא הנגיעה היה באותם שהוא

דהבא

הוה חכים מכל חות ברא דעבד יי אלהים ואמר לאתתא בקושטא ארי אמר יי לא תיכלון מכל אילן גינתא: ב ואמרת אתתא לחויא מפירי אילן גינתא ניכול: ג ומפירי אילנא די במציעות גינתא אמר יי לא תיכלון מנה ולא תקרבון בה דילמא תמותון: ד ואמר חויא לאתתא לא מות תמותון: ה ארי גלי קדם יי ארי
ביומא

רש"י

(ה) כי יודע. כל אומן שונא את בני ד אומנותו:
מן

שפתי חכמים

דקשה עד שנגעה אבל האכילה תהיה ברצון וי"ל דהאשה סברה שהעץ הוא כמו סם המות שכל. מי שאוכל ממנו הוא ימות כמו מי שיאכל מעץ החיים שהפרי עצמו הוא הנותן בו חיים כך הפרי הזה הוא סם המות ולכך אמרה ולא תגעו בו כי הוא מושג בחוש שיש סם המות חריפים שאף בנגיעה ממית וסברה האשה זה הפרי כן ומ"ש דחף אותה הנחש ואמר כשם שאין מיתה וכו' מצאתי: ד קשה לרש"י אדרבא היה לו להקב"ה להאכילה כדי שיהיו חכמים ויודעים טוב ורע ומתרץ כל
אומן

התורה והמצוה

בפירוש מ"ש חז"ל שנתאוה אל האשה, וכן צריך לאמר שהיה יכול לדבר ג"כ כי נמצאו קצת עופות שמלמדים אותם לדבר, וזה מבואר שכמו שמעלת אדם היה גדול מאד קודם החטא עד להפליא כמ"ש למעלה, כן גם החיה והבהמה היה טבעם מעולה מאשר עתה, שמבואר בכתוב שחיתו ארץ לא טרפו טרף, כי אמר ולחית הארץ את כל ירק עשב לאכלה, לא בשר, מבואר שזה שיטרפו טרף נולד אחר החטא שנשחת טבעם ואל הקללה גם עליהם עם האדם, כמ"ש ארור אתה מכל הבהמה מכלל שגם הבהמה והחיה יתקללו רק הנחש נארר יותר מכולם, וע"ז אמר הנביא שלעתיד כשיתוקן העולם אריה כבקר יאכל תבן, והשבתי חיה רעה מן הארץ, ואמרו הכל מתרפאים לעת"ל חוץ מנחש, מבואר שכן היה בתחלה ונתקללו ויתרפאו לע"ל. וכבר התבאר אצלנו בפי' ספר משלי, כי הערום אינו חכם, רק הערום הוא הפך הפתי, והוא מי שיוכל להשוב על דרכיו ולעשות דברים בערמה פעמים לטוב ולפעמים לרע, ויש ערמה גם בהרבה בע"ח כמו השועל ודומיהם וכמו שנראה מערמתם בענין הלידה וכמו שסופר בספורי חכמי הטבע, והגם שלא ידבק עליהם שמות חכמה ובינה ושכל, שזה מיוחד לאדם לבדו, ידבק עליהם פעל ערמה ושם ערום, והנחש היה ערום יותר מכולם, וע"ז אמר אשר עשה ה' אלהים. שכולם היו ערומים מצד שעשאם ה' והיה מעשה ידיו להתפארת, ולכן היה בהם ערמה יותר ממה שהוא עתה, והנחש היה ערום מכולם, ובעת שהעביר ה' לפני האדם כל חית השדה ומסרם לאדם שיהיו תחת רשותו, וראה את הנחש שיוכל להעזר בו לצרכיו היה בייתי שוכן ביחד עם האדם, ובאשר האדם היה עוסק רק בשכלו העיוני היו דבריו אל האשה שעסקה בצרכי הבית בשכל המעשי. ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים, פי' הדבר שהנחש אף שהיה ערום לא היה בעל בחירה רק טבעי במעשיו, כי לא נתנה הבחירה והחפשיות כי אם אל האדם, וידוע שהצווי לא שייך רק אל מי שיש לו בחירה במעשיו, שמ"ש ויצו ה' על האדם וכו' לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות, שזה צווי שמזהיר אותו שאם יאכל ימות הוא מצד שיש לו בחירה וחפשיות לאכול ע"ז צוהו שלא יאכל שאם יאכל ימות, וזה לא הבין (או עשה א"ע כאינו מבין) הנחש שהוא מוכרח במעשיו ואין לו בחירה, ואצלו אין שייך צווי רק אמירה, כמו שאמר אלהים יהי רקיע, יקוו המים, שגזר על הטבע שיהי' כן, כן ראוי שיאמר שלא יאכלו מעץ הגן ואז יהיה כן בטבעם שלא יוכלו לאכול, וז"ש כשואל למה צוה אלהים ולמה אמר כי מות תמות, שלא אף כי אמר אלהים אם היה רק אומר וגוזר שיהיה כן ג"כ לא תאכלו, כי מי יוכל לשנות גזרתו, וע"ז אמר לא תאכלו מכל עץ הגן ר"ל לא מעץ הדעת לבד שממית בטבעו אף מכל עץ הגן שאינם ממיתים אם אמר אלהים לא תוכלו לאכול, כמו שלא יוכל השור לאכול בשר מפני שהוא נגד טבעו, כי גזרת ה' הוא טבע הדברים שאי אפשר לשנותם:

(ב) ותאמר האשה אנחנו אין אנו דומים לכל הנבראים המוטבעים במעשיהם, כי אנו יש לנו אפשרות לעשות או לחדול כי אנחנו בעלי בחירה, ומפני אמירה וגזרה בעלמא לא נחדל לאכול, כי מפרי עץ הגן נאכל, ר"ל שאם היה אומר שלא נאכל מפרי עץ הגן, היינו אוכלים מצד בחירתנו החפשיית, רק

(ג-ד) מפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו. ולא היה זה גזרה רק מצד שהזהיר אותנו פן תמותון שהוא סם המות, וע"כ הוסיפה לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו. כי אחר שהוא סם המות הממית תיכף יש להזהר גם מנגיעתו. ומזה מצא הנחש מקום לפתותה כמ"ש לא מות תמותון. ובזה למדנו דרך ההסתה ופתוי הנחש אשר הוא נוהג עד היום הזה, שאם יבא אדם לדרוש אחרי טעמי המצות כאשר יעשו המתפלפלים בטעם שידרשו עליהם מדוע אסר ה' מינים הטמאים וירצו למצוא בהם הטעם שהם מזיקים לגוף האוכלם, וכשיתברר להם אח"כ שאין בם סכנה לגוף ישליכו המצוה אחר גום, שאם לא היתה האשה דורשת הטעם רק היל"ל שה' צוה ומי יעורר את דברו ואנחנו לא נדע טעם מצותיו לא היתה באה לידי כך:

(ה) כי יודע אלהים. כבר באמרתי למעלה שעץ הדעת טו"ר היה ענינו לצייר בנפשו ציורים מן הטוב המדומה והרע המדומה, כמו בקשת העושר והשררה והתאוה שנדמה לו שהוא טוב ויהיה רע באמת. והנה האדם
שהוא

אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם וִהְיִיתֶם כֵּאלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב
וָרָע: ו וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תַאֲוָה־
הוּא לָעֵינַיִם וְנֶחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל
וַתִּתֵּן גַּם־לְאִישָׁהּ עִמָּהּ וַיֹּאכַל: ז וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם
וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם
חֲגֹרֹת: ח וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן
לרוח

בעל הטורים

הוא בבגדו והיא בבגדה יוצא ויהן כתונת. (ו) לעינים ד' במס'. הכא ואידך כי האדם יראה לעינים · ומתוק האור וטוב לעינים. וכעשן לעינים. האדם יראה לעינים. ע"כ לפי ראותו מתוק וטוב לעינים אבל אחריתו כעשן לעינים שגרמו

שפתי חכמים

אומן שונא בני אומנותו: ה דקשה לרש"י מה ראתה עכשיו שלא ראתה מקודם לכן דהא לא אכלה עדיין מן העץ ל"ש והרא' פי' ותתבונן: ו וא"ת למה לא מפ' רש"י כסדר שאמר לה הנחש ונפקחו עיניכם בתחלה ואח"כ להיות כאלהים וי"ל לפי שכתוב אחר כן בהדיא וכי תאוה הוא לעינים דהיינו ונפקחו עיניכם ונחמד להשכיל דהיינו מה שאמר לה יודעי טוב ורע לכך צ"ל דמה שכתוב כי טוב העץ למאכל היינו מה שאמר לה הנחש להיות כאלהים: ז הוכחתו מדכתיב עמה: ח דאל"כ למה נקנסה עליהם מיתה אבל לא היה כוונתה שימותו: ט כלומר לענין החכמה של ידיעה נאמר שנודע להם עכשיו מה שאכלו ר"ל היא מצות ומעץ הדעת וגו' (נח"י) וכ"ל דלענין החכמה של דעת טוב ורע הכתוב מדבר וכמ"ש הרב לעיל ואע"פ שניתנה בו דעת לקרוא שמות לא ניתן בו יצה"ר עד אכלו מן העץ ומ"ש וסוף המקרא מוכיח היינו שלא אמר הכתוב ויגלו כי עירומים הם אלא וידעו ש"מ שנתחדש בהם ידיעה וכו': י הוכחתו למה ליה למכתב תאנה היה לו לכתוב ויתפרו עלים ויעשו להם חגורות והו קשה לרש"י ולמה לקח אדם העלין מן אותו העץ שחטא בו ולא מן האחרים כדי שלא יבינו באיזה עץ חטא כי גנאי הוא לפרסם חטאו כמה שחטא כמה דאמר חציף עלי מאן דמפרסם חטאו ומפני אכל שאר עלים וכו': כ פי' כיון דכתיב ויתפרו עלה תאנה שאין ה"ל אלא להודיע במה שקלקלו א"כ קשה למה לא פירש בפירוש איזה עץ הוא ולמה לו ברמזים וק"ל:
הוסיף

רש"י

מן העץ אכל וברא את העולם (ב"ר): והייתם כאלהים. יוצרי עולמות: (ו) ותרא האשה. ראתה דבריו של נחש ה והנאו לה והאמינתו (ב"ר): כי טוב העץ. להיות ו כאלהים: וכי תאוה הוא לעינים. כמו שאמר לה ונפקחו עיניכם: ונחמד להשכיל. כמו שאמר לה יודעי טוב ורע: ותתן גם לאישה. שלא תמות היא ויחיה הוא ז וישא אחרת: גם. לרבות בהמה ח וחיה: (ז) ותפקחנה וגו'. לענין החכמה ט דבר הכתוב ולא לענין ראיה ממש וסוף המקרא מוכיח: וידעו כי עירומים הם. אף הסומא יודע כשהוא ערום אלא מהו וידעו כי עירומים הם מצוה א' היתה בידם ונתערטלו הימנה (ב"ר): עלה תאנה. הוא העץ שאכלו י ממנו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו (סנהדרין ע') אבל שאר העצים מנעום מליטול עליהם ומפני מה לא נתפרסם העץ כ שאין הקב"ה חפץ להונות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו. (מדרש רבי תנחומא): (ח) וישמעו. יש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מכונם בב"ר ובשאר מדרשות ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המיישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו: וישמעו. מה שמעו שמעו את קול הקב"ה
שהיה

התורה והמצוה

שהוא בעל שכל, יוכל להבחין בין טוב האמתי וטוב המדומה מצד שכלו, וכן מצד שנפשו הוא מעולם העליון ימאס בתענוגות גופו ומשאלותיו וכל מה שהוא טוב לגופו, מפני שיצמח מזה רעה לנשמתו שהיא עקר האדם, אבל הנחש שהיה מן חית הארץ הגם שהיה לו ערמה לא היה לו שכל, כי ערמת הנחש הוא מכח המדמה שלו, ומצד כח הדמיון א"א שידע מה הטוב המוחלט, וכל שהוא טוב לטעמו לפי דמיונו הוא אצלו הטוב המוחלט וכל הרע לטעמו הוא אצלו רע מוחלט, הגם שאחריתו טוב, וכן א"א לו לעזוב מה שהוא טוב לגויה מפני שהוא רע לנפש, כי הבהמה והחיה אין להם נפש שתהיה מעולם אחר נפרדת מן הגויה, וע"כ לפי השגת הנחש בכח דמיונו, הטוב והרע המדומה שהוזהרו עליה באכילת עץ הדעת, הוא הטוב האמתי, ומה שעתה אין יודעים לבחור בטוב כזה הוא כי טח עיניהם מראות, וע"ז אמר ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם, וכן לפי דעתו גם האלהים הם יודעי טוב ורע המדומה ובו ברא את העולם, שהטוב שבכלל העולם הוא הטוב המדומה, וע"ז אמר במדרש מן העץ הזה אכל וברא את העולם, ואמר במדרש כל הנברא אחר חברו שולט בחברו, קדמו ואכלו עד שלא יברא עולם אחר שישלוט בכם. ר"ל שברא שמה שימנע מלהשתמש בטוב המדומה
שהוא

ביומא דתיכלון מנה ויתפתחן עיניכון ותהון כרברבין חכמין בין טב לביש: ו וחזת אתתא ארי טב אילן למיכל וארי אסי הוא לעינין ומרגג אילנא לאסתכלא בה ונסיבת מאבה ואכלת ויהבת אף לבעלה עמה ואכל: ז ואתפתחא עיני תרויהון וידעו ארי ערטילאין אינון וחטיטו להון טרפי תאנין ועבדו להון זרזין: ח ושמעו ית קל מימרא דיי אלהים מהלך בגינתא למנח יומא ואיטמר אדם
ואתתה

השאלות

(ו-ח) מה כוונתו במ"ש כי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל. מ"ש וידעו כי עירומים הם הי"ל ויתבוששו כי עירומים הם. מהו הלשון מתהלך בגן לרוח היום. כשאמר לו איכה הי"ל הנני, לא מ"ש את קולך שמעתי. מהו התשובה האשה נתנה לי וכי היה לו לשמוע לאשתו נגד מצות ה'. וכן תשובת חוה הנחש השיאני:

התורה והמצוה

שהוא טוב לגוף כמו התאוה והעושר וכל הנאה בהם, הוא מפני שעולם אחר שהיא הנשמה שבהם והלק הרוחני [שהוא עולם אחר לפי השגת הנחש שאין מכיר ענין הנשמה והשכלתה עם הגויה] שולט עליהם וימנע אותם מלבחור בדברים שהם לטוב ולעונג לגופם, וע"ז אמר שיקדמו ויאכלו עד שלא ישלוט בהם עולם אחר, ר"ל ענין הרוחני שאינו מעולמם שהוא שם עתה משטרו עליהם:

(ו) ותרא האשה כי טוב העץ למאכל. הנה ראתה שע"י אכילת העץ תבקש את הצורך ההכרחי, שזה הותר לה כמ"ש ויטע כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל, אולם נגד עץ נחמד למראה אמר וכי תאוה הוא לעינים, שיש הבדל בין חמדה ובין תאוה, החומד הוא רק דבר שיראה בעיניו, והמתאוה יתאוה גם דבר שאינו לפניו, והמליצה שיתאוה לאסוף כעפר כסף ולצבור פנינים ולבנות בתים ויתר תאוות שכ"ז מן הטוב המדומה שהוא רע באמת, וכן במ"ש ונחמד העץ להשכיל, ר"ל עפמ"ש לפי שכלו יהולל איש ונעוה לב יהיה לבוז, ופרשתי כי השכל כשיקדם אל התאוה הוא טוב, וכל שיהיה האדם בעל שכל יותר גדול ישכיל שלא להתאוות רק אל הטוב האמתי ולבור ממוקשי רע, אבל כשתקדם התאוה אל השכל, ואז תקרא התאוה את השכל לעזר לה, והשכל ימשך אחרי התאוה ויעזור לה בשכלו, בתחבולות רשע ובהמצאת היתרים והמתלאות למעשיו ויחפה כסף סיגים על חרש לאמר שהדבר מותר, ע"ז אמר ונעוה לב, שהלב הוא כח הממשלה אשר בנפש, ומי שלבו טוב ויבחר בטוב יהולל לפי שכלו, אבל מי שלבו נעוה וציורי התאות מושלים בלבו ומתגברים עליו, אז יהיה השכל לבוז, כי שכלו יעזור לרע. וכן האשה ראתה תחלה מה שהוא תאוה לעינים, שהוא ע"י עץ הדעת יתגברו בלב האדם ציורי התאוה להתאוות להבלים הרבה, וכאשר לא יוכל להשיג תאותו אז נחמד העץ להשכיל, מטבע פרי העץ להגביר כח שכלו המלאכותי שישכיל איך ימלא תאותו, שעל שכל זה אמר החכם ונעוה לב יהיה לבוז. ותקח מפריו ותאכל. שהיא לקחה מן העץ בעצמה ונתנה לאדם, ולפ"ז רק אדם הי"ל אמתלא שחשב שלא אסר ה' רק לקחת מן העץ עצמו כמ"ש לא תאכל ממנו, אבל הוה לא היה לה אמתלא זו:

(ז) ותפקחנה עיני שניהם. כבר כתב במו"נ שיש הבדל בין פקח ובין פתח, שהפקיחה הוא הסרת המכסה שעיניהם היו פתוחות גם תחלה וראו מה שראו עתה, רק שתחלה לא נחשב להם גילוי ערוה לגנות כי לא גברו בלבם ציורי התאוה, ולא שמשו באברי ההולדה רק להקים זרע, והיה אצלם כיתר אברים שהאדם משמש בהם כפה ותוטם שאינו בושת בהם, ועתה שגברו בלבם ציורי התאוה, נתחדש להם ידיעה חדשה מה שלא ידעו מקודם שגילוי הערוה הוא בושה, וע"ז אמר וידעו כי ערומים הם ולא אמר ויראו, כי לא נתחדש להם ענין חדש בראיתם רק בידיעתם, ומבואר אצלי שיש הבדל בין ערום בקמ"ץ והרבוי ממנו ערומים בחטף פת"ח, ובין עירום בצר"י והרבוי ממנו עירומים, שעירום ועירומים מורה על גילוי הערוה, וערום וערומים מורה רק על חסרון בגד, לכן אמר תחלה ויהיו שניהם ערומים ר"ל מחוסרי בגדים, ועתה יאמר שידעו כי עירומים הם היינו שגילוי ערוה הוא חסרון ובושה וצריך לכסותה, וימתק יותר למ"ש למעלה שתחלה לא היה דבק כ"כ לנפש עם הגוף שיכלה להתפשט ממנו בכל עת שתרצה, ולא היה צריך בגד לכסותו שהגוף עצמו היה רק כלבוש, ועתה ע"י החטא שנמזג הגוף עם הנפש והיו אחד צריך לבוש לכסותו, ויתפרו עלה תאנה, היא התחבולה הראשונה שהתחילו לפעול בשכל המלאכותי והיתה הלושה מאד שלא היה אומנות לעשות בגד שלם רק חגורות, ולא מאריגת צ"ס רק מעלה תאנה, והכתנות עור שנעשה להם אח"כ הי' ע"י הערה שמיימית כמ"ש ויעש ה' כתנות עור, כי למלאכה זו להפשיט העור ולעשותו במלאכה מכוון למדת האדם צריך אומנות יותר והרגל רב:

(ח) וישמעו את קול ה'. ספר איך נפלו תיכף ממדרגתם בענין הנבואה, שאחת שתחלה היה נבואתם באספקלריא המאירה והשפע הל על הנשמה והשכל שלא באמצעות הכח המדמה, ולכן לא השיגו תחלה שום דמות ודמיון ולא שמעו קול גשמי ולא נפל עליהם פחד ורעדה כמו שיפול על הנביאים שרואים באמצעות כחות הגוף, רק היה מדרגת נבואתם כמדרגת נבואת משה ע"ה, אך עתה שגבר החומר והנפש נכלאה בו והתמזגה עמו, שמעו קול גשמי וגם דמה להם שהי' מתהלך בגן שמעתיק א"ע ממקום למקום וממקומם נמקום, שכ"ז תפעולת כח הדמיון, שפ"ז אמר מתהלך בבנין התפעל שמורה לפעמים על הפעולה המדומה כמו

לְרוּחַ הַיּוֹם וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגָּן: ט וַיִּקְרָא יְהוָה אֱלֹהִים אֶל־הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה: י וַיֹּאמֶר אֶת־קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בַּגָּן וָאִירָא כִּי־עֵירֹם אָנֹכִי וָאֵחָבֵא: יא וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי עֵירֹם אָתָּה הֲמִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְבִלְתִּי אֲכָל־מִמֶּנּוּ אָכָלְתָּ: יב וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא נָתְנָה־לִּי מִן־הָעֵץ וָאֹכֵל: יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לָאִשָּׁה מַה־זֹּאת עָשִׂית וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי וָאֹכֵל: יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים ׀ אֶל־הַנָּחָשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת אָרוּר אַתָּה מִכָּל־הַבְּהֵמָה וּמִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל־גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ וְעָפָר תֹּאכַל כָּל־יְמֵי חַיֶּיךָ: טו וְאֵיבָה ׀ אָשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה

ובין

בעל הטורים

עיניהם לכל: (יא) המן ג' במסורה. הכא ואידך המן הסלע הזה המן הגורן או מן היקב כמאן דאמר אילן שאכל ממנו אדם הראשון חטה היה וזהו המן הגורן וכמו שנקנסה עליו מיתה בשביל המן העץ גם הם נקנסה מיתה על ידי המן הסלע: אשר צויתיך לבלתי אכל. סופי תיבות רכיל שהלכה בעצה רכיל: (יב) ויאמר האדם האשה אשר נתתה וגו'. זה שאמר הכתוב משיב רעה תחת טובה' לא' תמוש' רעה' סופי תיבות האשה. שהיה כפוי טובה באשה שנתן לו לעזר:

רש"י

שהיה ל מתהלך בגן: לרוח היום. לאותו רוח שהשמש באה משם (ס"א לשם ודוק כי כן עיקר) וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב והם סרחו בעשירית (שם לח): (ט) איכה. יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים שלא יהא נבהל להשיב אם יענישהו פתאום (ב"ר) וכן בקין אמר לו (בראשית ד) אי הבל אחיך וכן בבלעם (במדבר כב) מי האנשים האלה עמך ליכנס עמהם בדברים מ וכן בחזקיהו בשלוחי מרודך בלאדן (ישעיה לט): (יא) מי הגיד לך. מאין לך לדעת נ מה בשת יש בעומד ערום: המן העץ. ס בתמיה: (יב) אשר נתתה עמדי. (ע"ז ה') כאן כפה בטובה: (יג) השיאני. הטעני כמו (ישעיה לו) אל ישיא אתכם חזקיהו: (יד) כי עשית זאת. מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית שאילו שאלו למה עשית זאת, היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד ע דברי מי שומעין (סנהדרין כ"ט): מכל הבהמה ומכל חית השדה. אם מבהמה נתקללה מחיה פ לא

כל

שפתי חכמים

ל הוסיף מלת היה כי בזולת זה תורה על הזמן ההוא והוסיף ה"ן ואמר שהיה שמלת מתהלך חסרה ה"ן: מ ר"ל דהקב"ה היה חפץ ממנו שיאמר חטאתי ויהרהר תשובה בלבו דהקב"ה רוצה בתשובתן ואינו חפץ במיתתן וא"ת דכאן פי' וכן בבלעם מי האנשים וגו' כדי להכנס עמו בדברים ובפ' בלק פי' כדי להטעותו ויש לומר דהתם נמי הוא כדי להכנס עמו בדברים אלא שהם נתן טעם על ההכנסה שהוא להטעותו שהם א"א לפ' שלא יהיה נבהל דהא עדיין לא התחיל בעבירה: נ וא"ת למה לא מפרש רש"י ג"כ מי הגיד לך שערום אתה מן המצוה כמו שפי' לעיל וי"ל דמה שאמר הקב"ה מי הגיד לך כי עירום אתה קאי אדברים של אדם שאמר ואירא כי עירום אנכי משמע דבשביל שהיה ערום לכך ירא לכך לא מצי לפ' מאין לך שערום אתה מן המצוה דבשביל שאין לאדם מצוה אין לו לירא לפי שאין חייב לקיים רק מה שנצטווה לו אבל מה שלא נצטווה לו אין לו לירא שמא יענש עליו אם עובר עליו. ואם בשביל שנצטווה לו ועבר עליו ירא דא"כ היה לו לומר כן בפירוש ואירא כי עברתי על המצוה אבל מה שערום היה מן המצוה לא היה לו לירא לכך מפרש מאין לך לדעת וכו' ועי"ל דכאן א"א לפרש מי הגיד לך שערום אתה מן המצוה דודאי היה יודע שעבר על המצוה (נדה לדרך). ואני שמעתי פירוש אחר כלו' מי הגיד לך אם אתה ערום אם לאו למה אתה משיב לי יותר ממה ששאלתי אותך כי כשאמרתי לך איכה לא שאלתי אותך למה אתה ערום איני אומר לך אלא אם חטאת ואכלת מן העץ וגו': ס דאל"כ היה לו להשיב כן על שאלתו אבל כשהוא לשון בתמיה השיב על תמיהתו של הקב"ה האשה וגו': ע וא"ת כל מסית שבעולם לעולם יפטור עצמו בטענה זו וי"ל דדוקא נחש שלא נצטווה שלא להסית ולא נענש אלא לפי שבאה תקלה על ידו לפיכך שייך לומר דברי הרב וכו' אבל מסית שנצטווה בתורה שלא להסית נמצא כשהסית עובר על מצות השם שצוה שלא להסית ובזה יש קצת ישוב לתמיהת הרא"ם. מכתיבת יד אבא מורי ז"ל וכן מצאתי בשם מהרש"ל (חזקוני) וא"ת הא קי"ל דאין מסית אלא לע"ז אלא מדאמר לה והייתם כאלהים ש"מ היינו דע"ז: פ שנתקללה בימי עיבור שלה יותר מבהמה

ביבי

ואתתיה מן קדם יי אלהים בגו אילן גינתא: ט וקרא יי אלהים לאדם ואמר ליה אן את: י ואמר ית קל מימרך שמעית בגינתא ודחילית ארי ערטילאי אנא ואיטמרית: יא ואמר מן חוי לך ארי ערטילאי את המן אילנא דפקדתך בדיל דלא למיכל מניה אכלת: יב ואמר אדם אתתא דיהבת עמי היא יהבת לי מן אילנא ואכלית: יג ואמר יי אלהים לאתתא מה דא עבדת ואמרת אתתא חויא אטעינית ואכלית: יד ואמר יי אלהים לחויא ארי עבדת דא ליט את מכל בעירא ומכל חות ברא על מעך תיזיל ועפרא תיכול כל יומי חייך: טו ודבבו

אשוי

רש"י

כל שכן העמידו רבותינו מדרש זה במס' בכורות (דף ה) ללמד שימי עיבורו של נחש צ שבע שנים : על גחונך תלך. רגלים היו לו ק ונקצצו : (טו) ואיבה אשית. אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם כשיאכל הוא

שפתי חכמים

שימי עיבורה של בהמה יותר מעיבור של חיה : צ פי' דימי עיבורה של חתול כ"ב ימים וימי עיבורה של חמור שנה א"כ בהמה גרוע מחיה ז' פעמים כן יצא הנחש ארור מהבהמה ז' פעמים נמצא שימי עיבורה ז' שנים וא"ל מכל החיה ר"ל ארי או אפעה שעיבורה לג' שנים ולע' שנה דא"כ לכתוב מכל כתיב ולאתוק מכל הבהמה : ק דאם לא היו לו רגלים מה קללה היא על גחונך תלך הלא מעיקרא נמי לא היה לו

השאלות

(יד-טו) קללת נחש כפי הנראה אינה קללה רק דברים טבעיים שיש בע"ח הרבה שהם ארסיים. ושאין להם רגלים. ושהם מזיקים לאדם. וכן קללת האשה והאדם. וכמו שהאריך בזה הרי"א :

התורה והמצוה

מתעטר מתלושש מתכבד, ואמר שכל זה היה לרוח היום היינו לפי הרוח של נבואה שחל עליהם היום אחר החטא כי קודם החטא חל עליהם הרוח בענין נעלה מזה, [וידוע שא' משתופי שם רוח הוא שמורה על הנבואה, ויהי כנוח עליהם הרוח, רוח ה' עלי]. עוד היה ענין שלישי, שאחזם המורא והפחד מה שלא היה כן עד עתה, שע"ז אמר ויתחבא האדם ואשתו. וגם תחת שעד עתה שמשו בכח השכל באורה ישר, כי היה שכל משכיל בפועל, והשיגו אמיתת האלהות שלא יסתר ממנו דבר כמ"ש אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו, עתה שהתחילו להמשך אחר ההוש והדמיון, גם השכל נמשך אחריהם וחשבו את האלהי ככח נגוע בחומר, וחשב שיוכל להתחבאות מפניו כמ"ש ויתחבא האדם ואשתו, וכמ"ש הוי המעמיקים מה' ויאמרו מי רואנו ומי יודענו וכמ"ש בפירוש שם :

(ט) ויקרא ויאמר לו איכה. הוא על שאלת המדרגה ראה איה אתה איך נפלת ממדרגתך :

(יוד) ויאמר, השיב הנה ראיתי שני בנבואתי. א] שאת קולך שמעתי. שהוא ע"י תערובות כח המדמה. ב] בגן מה שמדמה לי שאתה בגן מתקומם במקום. ג] ואירא שזה מפני שבא השפע ע"י כחות הגוף. ד] כי עירום אנכי. שהרגשתי שגילוי ערוה גנאי ואיך אעמוד ערום לפני ה' לכן ואחבא :

(יא) ויאמר מי הגיד לך כי עירום אתה, הלא אם לא אכלת מעץ הדעת איך עירום, ר"ל אין גילוי הערוה גנאי ובע"כ שאכלת מן העץ שעי"כ אתה עירום ר"ל צריך לכסות בשר ערוה :

(יב) ויאמר האדם האשה. הוא כמ"ש למעלה שמת"ש מן העץ לא תאכל ממנו למד שרק ממנו היינו מן העץ לא יקח לאכול, אבל כשאחר נותן לו מותר לאכול, וגם אמר אחר שאתה נתתה אותה עמדי לתקן מאכלי, הייתי סומך שהמאכל שנתנה לי הוא מאכל של היתר :

(יג) הנחש השיאני. כבר בארתי ההבדל בין משיא ומסית ומפתה, שהמשיא מסיר הפחד, ר"ל אני נמנעתי מלאכול מפני הפחד שמזיק וממית והנחש ברר לי שאינו ממית בטבע ובסור פחד המות ממני אכלתי :

(יד) ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה. מבואר שגם הבהמות והחיות נתקללו, והנחש נתקלל יותר מהם, כי כפי שירד האדם ממעלתו ירדו גם הם עמו, וחיות השדה נתקללו יותר מהבהמה, שע"כ מוסיף לא זו אף זו, כי התחלה לא אכלו בשר, וכמ"ש בפסוק א'. וחז"ל דייקו שלענין ימי ההריון הבהמה מקוללת יותר שאריכו ז' פעמים מן החיה, ומזה הוציא ר"י שהנחש נתקלל בערך זה ז"פ מן הבהמה שימי עבורו ז' שנים, ור"ל ארור אתה בערך שבהמה נתקללה מכל חיה, ומבואר שגם הבהמות נתקללו בנער עבור והריון, והוסיף על גחונך תלך תחת שמתחלה הלך בקומה זקופה שזה סימן שהושפל עד זוחלי עפר, ושיהיה עפרורי בטבעו, שלכן עפר תאכל, והוסיף כל ימי חייך כי האיבה תסתלק לעת"ל כמ"ש ושעשע יונק על חור פתן, אבל עפר תאכל גם אז כמ"ש ונחש עפר לחמו, וכמ"ש חז"ל, וע"ז אמר כל ימי חייך להביא לימות המשיח :

(טו) ואיבה אשית. הפך האהבה שהיה לו אל האשה, והתבאר כי איבה גדולה מן השנאה, שע"ז מפרש הוא ישופך ראש, שתהיה האיבה גלויה להמית זה את זה, ושיהה מורה על הקביעות יותר משימה, שתהיה קבועה לדורות כמ"ש ובין זרעך ובין זרעה :

הרבה

וּבֵין זַרְעֲךָ וּבֵין זַרְעָהּ הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב׃ ס טז אֶל־הָאִשָּׁה אָמַר הַרְבָּה אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ וְהֵרֹנֵךְ בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים וְאֶל־אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ וְהוּא יִמְשָׁל־בָּךְ׃ ס יז וּלְאָדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ וַתֹּאכַל מִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ בְּעִצָּבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ יח וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה׃ יט בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ אֶל־הָאֲדָמָה כִּי

ממנה

בעל הטורים

היא נתנה לי מן העץ ואוכל. לפי הפשט שהכיתני בעץ עד ששמעתי לדבריה: (טו) עקב ג'. דין ואידך הגדיל עלי עקב. והוא יגוד עקב. זהו שדרז"ל על נחש הכל על שמש גדול שאבד מן העולם וזהו גם איש שלומי וגו' הגדיל עלי עקב ועוד אמרו בני ברכת השבטים אע"פ שדימה יהודה לאריה ונפתלי לאילה וזה וברכה כולם בברכה אחת דכתיב איש אשר כברכתו ברך אותם לומר שהשוום לגבורת ארי ולקלות אילה וזהו והוא יגד עקב אע"פ שדימה דן לנחש כלל גם גד באותה ברכה: (טז) הרבה ארבה ב' במס'. הכא ואידך הרבה ארבה את זרעך פירוש עצבונך הוא דם נדות רמז למ"ד כל אשה שדמיה מרובים בניה מרובים: (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך. על אדמת ישראל מדבר בעכו"ם שכן כקוץ ודרדר לישראל רמוז בכאן קוץ והדדל

רש"י

הוא ר תחלה והטא את חוה ש ולא באת לדבר אל חוה תחלה אלא לפי שהנשים דעתן קלות להתפתות ויודעות לפתות את בעליהן לפיכך ואיבה אשית: ישופך. (סוטה ט) יכתתך. כמו (דברים ט) ואכות אותו. ותרגומו ופסיק יהיה: ואתה תשופנו עקב. לא יהא לך קומה ת ותשכנו בעקב ואף משם תמיתנו א ולשון תשופנו כמו נשף בהם (ישעיה מ) כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה ולפי שהלשון נופל על הל' ב כתב לשון נשיפה בשניהם: (טז) עצבונך. זה צער גידול בנים (עירובין ק): והרונך. זה צער העבור: בעצב תלדי בנים. זה צער הלידה: ואל אישך תשוקתך. לתשמיש. ואעפ"כ אין לך ג מצח לתובעו בפה אלא הוא ישלוט בך הכל ממנו ד ולא ממך: תשוקתך. תאותך כמו (ישעיה כט) ונפשו שוקקה: (יז) ארורה האדמה בעבורך. תעלה לך דברים ארורים כגון זבובים ופרעושים ונמלים ה משל ליוצא לתרבות רעה

והבריות

שפתי חכמים

ט רגלים. הרא"ם: ר וא"ת למה לא ירא הנחש שמא תאכל חוה תחלה דהא לא נתן בתחלה וי"ל דהנחש סבור דדרך נשים שמכבדות את בעליהן ונותנין להם תחלה וחוה גם היא תתן לאדם תחלה וימות וכיון שתראה חוה שימות הוא לא תאכל היא או הנחש היה סבור שלא יניחה הוא לאכול. ועי"ל דסבר הנחש אדם מצווה שלא לאכול מעץ לכך ימות הוא אבל האשה אינה מצווה שלא תאכל מן העץ כי דוקא לאדם אמר הקב"ה ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל לכן אף אם תאכל היא לא תמות: ש דאל"כ מאי ואיבה אשית דמשמע דקפיד אהשתא: ת רצונו לתרץ דק"ל הא הקב"ה קלל אדם בפני עצמו וא"כ למה מערב כאן קללתו של אדם בקללתו של נחש ומתרץ דהכל קללתו של נחש הוא ונגאו שלו כלו' לא יהיה לו קומה כו'. והרא"ם פי' דאל"כ מה ענין ואתה תשופנו עקב בקללתו של נחש הא לאו קללה היא זו ומעל גחונך תלך לא נפקא דהתם לקיצת רגלים הוא דהאי אבל אם רוצה לקום בקומה יקום כתב רחמנא תשופנו: א דקשה לרש"י כתיב הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב משמע שאין חילוק בין אדם לנחש אלא הוא יכתת ראשו והנחש ישופנו עקב והרי עוד יש הפרש ביניהן שאדם ממית הנחש והנחש אינו ממית את האדם אלא ע"כ צריך לומר אף משם תמיתנו הרא"ם. א"נ י"ל דקשה לרש"י דכיון דלעיל כתיב ישופך ראש ובודאי משם וכאן כתיב תשופנו שהוא ג"כ מלשון ישופך וא"כ אם יכתת הראש ודאי מת הנחש ואם ישופנו עקב אינו מת וא"כ הכל לשון א' הוא למה משמע כאן לשון מיתה וכאן אינו לשון מיתה וע"ז פירש ואף משם וכו': ב פי' דקשה לרש"י למה לא נאמר בפי' תשכנו. והרא"ם פי' אע"פ שישופך הוא לשון כתיתה והיא אינה נופלת אלא בראש ותשופנו לשון שריקה שאינו נופל רק בנחש מ"מ מנהג הכתוב מדרך צחות לשוות הלשונות אף שהם מתחלפים בפירוש: ג ואע"פ שזו מדה יפה בנשים י"ל דהא דקאמר בגמרא זו מדה יפה לה שלא שיתבע מליווי המקום ואינה תובעתו לתשמיש מאחר שקללה הש"י (מהרש"ל): ד הא דמאריך רש"י אע"פ שלא לצורך הוא שסברי כבר פירש אין לך מצח וכו' אלא לכך נקטו לומר לך דהכל תלוי בו אע"פ שהיא אינה רוצה אלא הוא רוצה יכול לכופה או אם הוא אינו רוצה אע"פ שהיא רוצה אינה יכולה לכופו וזה שנקט רש"י ממנו ולא ממך: ה הכי גרסינן ד"א משל ליוצא לתרבות רעה וכו' דלפי' הראשון הקללה היה לאדם, על ידי האדמה אבל לפי המשל היתה קללה לאדמה דאף כאן האדם נברא מן הארץ לכך קלל האדמה אבל קשה דהכא משמע דלכך קלל האדמה ולעיל פי' רש"י משום דלא עשתה ציווי של מקום וי"ל הא והא גרמא (דאי הוה נתקללה בעון עצמה היה להתקללה שתעשה פירות על כד תלת אבל בקוצים ודרדרים זה היה בשביל עון הניכס):

פירם

אשוי בינך ובין אתתא ובין בנך ובין בנהא הוא יהי דכיר לך מה דעבדת ליה מלקדמין ואת תהי נטיר ליה לסופא: טז לאתתא אמר אסגאה אסגי צעריכי ועדויכי בצער תלדי בנין ולות בעלך תהא תאובתיך והוא ישלט בך: יז ולאדם אמר ארי קבילת למימר אתתך ואכלת מן אילנא די פקדתך למימר לא תיכול מניה ליטא ארעא בדילך בעמל תיכלינה כל יומי חייך: יח וכובין ואטדין תצמח לך ותיכול ית עסבא דחקלא: יט בזעתא דאפך תיכול לחמא עד דתיתוב

לארעא

רש"י

והבריות מקללות שדים שינק מהם: (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך. הארץ כשתזרענה מיני זרעים תצמיח קוץ ודרדר קונדס ועכביות ו והן נאכלים ז ע"י תקון (כילה לד): ואכלת את עשב השדה. ומה קללה היא זו והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרענה קטניות או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ז ושאר עשבי השדה ועל כרחך תאכלם: (יט) בזעת אפיך. לאחר

שתטרח

שפתי חכמים

ו פירש בעל הערוך ירקות מרים מתקנים ע"י האור כתתמן וקונדס בלשון לעז קרד"י: ז ר"ל לפי שנאמר אח"כ את עשב השדה כלומר ע"כ מהם היזון מאחר שלא תצמיח מכל מיני זרעונים שזורעים. אלא אלו לכך צריך לפרש דנאכלין ע"י תיקון קוצים ודרדרים: ז ושאר עשבי השדה פירוש קוץ ודרדר ואו דוקא דאל"כ מה זה דכתיב ואכלת עשב השדה והלא

התורה והמצוה

(טז) **הרבה ארבה עצבונך**. מדם הנדות ואסת. **והרנך**, שאז יפסקו הדמים ויהיה לה צער ההריון. **בעצב תלדי**, הוא צער הלידה וכולל צער הגידול, שבא פעל לידה על הגידול והאימון, אשר ילדה לעדריאל (ש"ב כא) וכמ"ש חז"ל, הפך מקודם החטא, שבו ביום נבראו בו ביום הוציאו תולדות וקין והבל לא הוצרכו לגידול ואימון, וע"ז אמר עתידה אשה שתלד בכל יום, ר"ל שיהיה כמו קודם החטא, ובכ"ז **אל אישך תשוקתך**, ושם תשוקה עקר הנחתו על הצמא לשתות, כי השביע נפש שוקקה (תהלות ק"ז) ונפשו שוקקה (ישעיה כ"ט) והושאל על התאב לאיזה דבר, כמו צמאה נפשי לאלהים, צמאה לך נפשי, **והוא ימשל בך** הפך מקודם החטא, כי שמעת לקול אשתך:

(יז) **כי שמעת לקול אשתך**. פי' במדרש שאמרה לו דברים של טעם עיי"ש, שזה ההבדל בין שמיעה בקול ובין שמיעה לקול כמ"ש שמות (סי' ג' פ' י"ח). **אשר צויתיך לאמר**, פי' במדרש לאמר לזולת להזהיר החיה והבהמה, ר"ל שאין לך תירוץ שלא אסרתי לך רק ליקח מן העץ בעצמו, שא"כ לא יצויר בחיה, שאזהרה להיה שאין בה דעת פי' שאדם לא יתן להם לאכול. **ארורה האדמה בעבורך**, לפי כללי הלשון היה צ"ל בגללך, שבגלל מציין הסבה הקודמת, אבל בעבורך משמע בזה לצרכך, שאחר שאכלת מעץ הדעת אם תמלא מזומתיך בקל יולדו בך בכל יום ציורי תאוה חדשים, וצריך שתהיה טרוד תמיד ועמל להוציא לחם, שעי"כ לא ימשלו בך ציורי הקנאה והתאוה והכבוד, **כי בעצבון תאכלנה**, שתהיה עמל תמיד להשביע רעבוך, ולא תהיה נפשך פנויה אל ציוריה הרעים:

(יח) **וקוץ**. וכמו שערבת עירוב טוב ברע, וכן גרמת שתתמזג הנשמה הרוחנית באדמת החומר בעירוב תמידי אשר לא תוכל להתפשט ממנו עד יום המיתה, כן נעשה תערובות הזה בעולם הגדול, והפרי מעורב בקליפה, וזה בשלשה פנים. א] **קוץ ודרדר תצמיח לך** שהם הפסולת שתוציא האדמה בפ"ע. ב] **ואכלת את עשב השדה** שכאשר תרצה לאכל להם תמצאהו מעורב בפסולת הדבק דבוק שכני שהוא המזון שצריך דישה. ג] פסולת הדבק דיבוק עצמי שהוא הקליפה והסובין שלא יוסר רק ע"י טחינה, ואם תרצה לאכול בלא טורח ומלאכה תצטרך לאכול את עשב השדה כמו הבהמה שאוכלת בלא יגיעה, אבל אם תרצה לאכל להם אז,

(יט) **בזעת אפיך תאכל לחם**. כי תצטרך לכמה מלאכות הקודמות ללחם, והן מקבילים נגד המזון והסובין שערבת בכחות נפשך, וכמו שנבא ע"ז משלו בישעיה (סי' כ"ח) במ"ש הכל היום יחרוש החורש לזרוע, שמה עבודת הנפש אל עבודת האדמה להוציא לחם, עיי"ש באורך, וזה יהיה **עד שובך אל האדמה**, כי לא תוכל הנשמה האלהית להתפשט מן הגויה עד יום המות שאז ישוב העפר אל הארץ והרוח תשוב אל האלהים, ומ"ש עד שובך אל האדמה הוא הקבורה שקוברין אותו באדמה שממנה לוקח, ומ"ש **כי עפר אתה** הוא שאחר הקבורה ישבלה הגוף ויתפרד אל יסודותיו, וחלק העפר ישוב לעפר, ומ"ש **ואל עפר תשוב** פי' במדרש אמר רשב"י מכאן רמז לתחה"מ, כי יש צדיקים שלא ישלוט בם רמה ותולעה, ואדם בעצמו לא נתבלה גופו כמ"ש במעשה דר' בנאי, כפי משלו, אך ככל אמרו חז"ל במעשה דהנהו קפולאי (שבת דף קנ"ו) שקודם תחה"מ יחזרו לעפר, וז"ש ואל עפר תשוב, עת תשוב לבנות בנית אל העוה"ז בעת התחיה צריך תחלה שתשוב עפר, וממנו יצמח בנין יחדש מתוקן כמו שהיה קודם החטא:

מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי־עָפָר אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב׃ כ וַיִּקְרָא הָאָדָם

בעל הטורים

יען כשנברא כשם אף : (כ) ויקרא אם שמם חוה . ע"ש שמתים וזה שאמרו ר' כהן ששם יהדו לעולם ע' נענו כחים :

שפתי חכמים

אין שם אלא קין והבל : ח לא שאוכל גם מעו"כ מיעה : ר"ל

רש"י

שמשליח ח בו הרבה : (כ) ויקרא האדם . חזר הכתוב לענינו הראשון ויקרא האדם שמות ולא הפסיק אלא ללמדך שע"י קריאת שמות נזדווגה לו חוה כמו שכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו לפיכך ויפל תרדמה וע"י שכתב

התורה והמצוה

כפי פשוטו יו״יי ג"כ דעת , כי הענין שקרה לאב הראשון ביום הבראו הוא נוהג עד היום בזרעו אחריו , רק מה שהיה באדם בעת הבריאה בג' גופים אדם אשה נחש , הוא מתמיד עד היום בגוף אחד שהוא גוף האדם , שהנשמה העליונה שיתגה בו וכחותיה שהם השכל והבינה וכיוצא הוא האדם , והגוף שלו בשר הוא בשר ועצם היא האשה , והוא הזווג הראשון שמכריזין עליו קודם יצירת הולד ארבעים יום (ר"ל מעת ההריון עד אחר מ"ם יום , שמצטייר צורת הילד כמ"ש חז"ל) בת פלוני לפלוני , כי הנשמה והצורה תרד לפי סבת החומר המצטייר מטפה הזרעיית שמביאים אותה לפני יוצר הצורות ואומר חכם יהיה או טפש וכו' , וגוף האדם הוא חוה הראשונה שדו פרצופים נבראו , הצורה והחומר , שהיא האדם ואשתו הראשונה , עד יגדל וימלא זווגו השני לקיום המין שהיא חוה השניה , והכחות הנמצאות בגויה שדרכם להזיק שהם כח הדמיון והמתעורר והמתאוה , הם הנחשים שנתנו אל האדם והאשה לשרתם בתורת מיסור כשישתמש בהם לטוב ולתוסף הנפש , כמ"ש חז"ל חבל על שמש גדול שאבד מן העולם , שאלמלא לא חטא אדם הי"ל לכ"א שני נחשים , א' משגרו להביא אבנים טובות (שהוא כח המדמה והמתעורר שתאוסם אל העושר והיה זה טוב אם היה משתמש בו לעשות צדקה וחסד וכדומה) , וא' היה מוליא בו זבל לשדהו ולגינתו (הוא כח המתאוה שהיה משתמש בו להכין לו מאכל הצריך , שהוא פרי הגינה והשדה) , וה' נטע גן עדן אשר שם בו את האדם (ר"ל בעוה"ז שהוא משכן האדם) שלשה מיני עצים לשלשה הגבורים האלה . א] עץ החיים שהוא העסק בתורה ובעיון שהוא מיוחד אל האדם , ר"ל הנשמה האלהית והשכל , שהאוכל מפרי עץ חיים יחיה לעולם חיים הרוחנים והנצחיים המיוחד לנשמה האלהית . ב] כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל , שהם מיוחדים אל האשה שהוא הגוף , שצריך למזון להשלים היתך והכין לו ה' מזונו ההכרחיי ללחם מאכלו . ג] עץ הדעת טו"ר , הוא בקשת העושר והמשרה והקנאה והתאוה והכבוד , שהוא מעורב טוב ברע כי הטוב שלו הוא מדומה וזה מיוחד אל הנחשים אשר קננו בקרבו שהם כח הדמיון והמתעורר והמתאוה אשר ילכו ליקראת נחשים , ובגליהם יפרדו מן הגן לחוץ , כי הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן הגן שהוא העולם , והם ג' ראשים חלוקים שמימיהם רעים והארץ משכלת , לבד מנהר פרת , אם ישמש במדות אלה לעבודת ה' בארץ אשר ה' דורש אותה תמיד וה' הופיע אל בני האדם ונתן להם תורת חיים שההוגה בה יאכל מעץ החיים וחי לעולם ביראת ה' ואהבתו ובהשגת האמתיות באלהות וצדיק באמונתו יחיה , והרשה להם לאכול כל עץ מאכל , וליהנות מעוה"ז ממאכלות המותרות והנאות המותרות ולהתעסק בעסקי העולם ההכרחיים למצוא חית ידו , והזהיר בתורתו מאכילת עץ הדעת טו"ר , בל יגביר בנפשו ליורים הרעים מהנחשים המזיקים ובל יבקש חשבונות רבים ודברים מותריים אשר בהמה יכלה בהבל ימיו ושנותיו בבהלה , שזה יביא לו המות הנפשיי והגופיי . אולם הנחש אשר באדם שהוא כח הדמיון והמתעורר והמתאוה הם יסיתו את האשה שהוא הגוף לאכול פרי מות ומאכלת של עץ הדעת טו"ר , ויעזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות נשברים , והאשה תתן גם לאישה עמה שהוא מה שתמשיך גם את השכל אל עצת הנחש ואז יעזוב תורת ה' ואת עץ החיים , והשכל יהיה עבד נרצע לחשוב מחשבות ולהתגלגל תחבולות למלאות עצת האשה אשר הנחש הטיל בה זוהמא , ואז חלה קללת ה' ומארה על שלשת אלה , הנחש שלו שהוא כח הדמיון והמתאוה של האדם הוא ארור יותר מכח הדמיון והמתאוה של כל חית השדה , שהם לא יתאוו אל המותרות וכסף לא יחשובו , ולא תמיתם חרב הקנאה ואת התאוה והכבוד , אבל הנחש של האדם ילך על גחונו למלאות בטנו מכל מיני מעדנים , ויאכל עפר וגשמיות , תחת שהיה לו לאכול מלחם שמים ומזון הנשמה , ונקבע איבה בין הנחש שלו ובין גופו שהוא האשה , כי הנחשים האלה יכלו את גופו ויוליכוהו לאבדון , והחומר מקולל שיוליד בנים ותולדות בעצב , תחת שהיה לו להוליד בני אל חי ותולדות השכל , ובכל זאת אשר בקרבה התשוקה אל אישה שהיא השכל , והשכל הוא המושל על החומר כפי טבעו , רק שהנחש מעכב מעדם מלהזדווג אל השכל , כי בא נחש על חוה ומטיל בה זוהמא , ומוליד רוחות ושדים , מחשבות רשע ליורים רעים ונגעי בני אדם , והאדם שהוא השכל והנשמה האלהית שבה לא שייך קללה , נתקללה האדמה בעבורה , שע"י שאינו עוסק בעבודת ה' בעיון ובמעשה חלה המארה על פרי האדמה ופרנסתו קשה כקריעת ים סוף . כמ"ש שהרשעתי את מעשי וקפחתי את פרנסי , עד ישוב העפר אל הארץ שאז הרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה :

ותו"ל

לְאַרְעָא דְּמִנַּהּ אִתְבְּרֵיתָא אֲרֵי עַפְרָא אַתְּ וּלְעַפְרָא תְּתוּב׃ כ וּקְרָא אָדָם שׁוּם אִתְּתֵהּ

השאלות

(כ-כא) למה נתן לה עתה שם חוה. ולמה הסמיך לזה מה שעשה להם כתנות עור:

התורה והמצוה

וחז"ל באגדותיהם (בב"ב דף ע"ד ע"ב) יסדו ע"ז שתי חידות נפלאות. א] ר' יוחנן משתעי זימנא חדא הוה קא אזלינן בספינתא וחזינא ההיא קרטליתא דהוו מקבעי בה אבנים טובות ומרגליות והדרי לה מיני דכוורי דמקרי כרשא (הנכון ברשע) נחית בר אמוראי לאתויי ורגש ובעי לשמטי' לאטמי' ושדא זיקא דחלא ונחית נפיק בת קלא מאי אית לכו בהדי קרטליתא דאתתא דר"ח בן דוסא דשדיא בה תכלתא לצדיקי לעלמא דאתי. יאמר בחידתו שבאשר ירדו בספינה, ר"ל שילדו לעיין על חיי הנשמה בגוף, שהגוף הוא האניה שבו תעבור הנפש במצולה, שכמו שא"א שיעבור האדם ארחות ימים (שהוא יסוד אחר נבדל מיסוד האויר שבו יחיה האדם) אם לא באניה ובכלי גומא על פני המים, כן א"א שתרד הנשמה בעוה"ז שהוא יסוד אחר אם לא ע"י הגוף שיעביר אותה בים הגדול הזה, ראה שם תיבה שקבוע בה אבנים טובות ומרגליות, ר"ל ראה את השכל הנטוע באדם שמלא כל אבני יקר וכל חפץ כי בו יוכל להשיג כל מיני השגות, רק שמסבבים אותו מיני דגים ותנינים הנקראים ברשע, היינו הכחות המחטיאים שהם כח הדמיון והמתעורר והמתאוה שכל ענינם לרשע ולתאות רעות, (ותפס שם ברשע מלך עמורה שנקרא כן ע"ש רשעתו) שהם המסבבים הקרטליתא היקרה הזאת בציורים רעים ובדמיונות ותאוות רעות, נחית בר אמוראי לאתויי ר"ל שאחד מן השטים בעמקי ימים רצה להביא את התיבה הזאת, היינו שרצה פילוסוף אחד שעסק בעיון ובמושכלות ויצא לתרבות רעה ואפיקורסות עד ששכלו היה בעוכרו, ורצו לשמוט את ירכו, היינו כפי המליצה ואני כמעט נטיו רגלי, שהתחיל להשמיט מן התורה והאמונה והיין נעשה חומץ. שע"ז אמר ושדא זיקא דחלא, ונחית, ונטבע בלב ימים, היינו שנטבע בתאוות העוה"ז ונעשה חומץ, וכאשר התפלא איך יצא ע"י עיונו והשכלתו לתרבות רעה, יצתה ב"ק והודיעה לו, מאי אית לכו בהדי קרטליתא דאתתא דר' חנינא ב"ד, שהקרטליתא הזאת (ר"ל השכל הזה) אינה ראויה רק לאשת ר' חנינא ב"ד, ור"ל מי שיש לו אשה היינו חומר וגוף (שכבר התבאר שהחומר נקרא בפי החכמים בשם אשה) כחומר וגוף של ר' חנינא בן דוסא, שהי' די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש ולא היה מבקש מותרות ותענוגות בני אדם, ולאשה כזאת ראוי הקרטליתא הזאת, שמי שאינו שקוע בתאוות העוה"ז יוכל להשתמש בשכלו כראוי והוא מלא כל אבני חפץ, וע"ז אמר דשדיא בה תכלתא, כי מצות ציצית שצוה לתת על הכנף פתיל תכלת, היה הרמז שיבחר האדם מדת ההסתפקות, כי מראה התכלת היא המאמצעת את חום הראות בדרך הממוצע, שהוא ממוצע בין מראה השחור שמפזר חום הראות יותר מדי ובין מראה הלבן שמאמצו לגמרי, והתכלת הוא הממוצע, וכמ"ש המחקרים, והצדיקים בוחרים מדה זו ובזה מכינים א"ע לעלמא דאתי, ופורשים א"ע מהבלי העוה"ז וחמדותיו, והם לא יחטאו ע"י העיון בחקירה ומושכלות ולא תמוט רגלם מן האמונה, לא כן בעלי התאוה והכחות השרפים שאש הכח המתעורר והמתאוה בוער בם:

ב] עוד אומר שם: ר' יהודה הינדואה משתעי זימנא חדא הוה אזלינן בספינתא וחזינא ההיא אבן טבא דהוה הדר לה תנינא נחית בר אמוראי לאתויה אתא תנינא קא בעי למבלע לספינתא, אתא פושקנצא פסקא לרישי' אתא תנינא חבריה שקליה ותלי' לה וחיה הדר אתא פושקנצא פסקא לרישי' שקלוה להיא אבן טבא הוו הני ציפרי מליחי בהדן אותבינהו עלייהו ופרחו להו בהדיה. ר' יהודה נשא ג"כ משלו על ענין הזה שהוא על כח השכל שישנו בגוף האדם שהוא האבן טוב היקר והנעלה בכל כחות הבריאה, רק שהנחש מקיף אותו ומשבית אותו מעצמותו, עד שאי אפשר לקחתו אל הספינה, שהוא הגויה המשוקעת במצולת העוה"ז, רק רב יהודה ספר המשל מבני נחשים, שהוא כח המתעורר וכח המתאוה המקיפים את האבן היקר שהוא השכל, וספר במשל, שהפושקנצא שהוא העורב והוא המשל אל מדת האכזריות אשר בנפש שהוא העורב אשר באדם, הוא הממית את הנחש (וכמו שכן אמר במשל רבב"ח שהבאתי למעלה סימן ב' פסוק י"ט כ"ף בהערה שהפושקנצא בלעא להעינא עיי"ש) רק רב יהודה מספר שבני הנחשים האלה כ"א מחיה את חברו, שאם ינצח האדם את הכח המתעורר לבקש עשר וזהב, ויניח מתשוקה זאת, יתעורר הכח הזה שנית ע"י הכח המתאוה אל תאות המשגל והתענוגות בשר, שכשיתגבר נחש זה בנפשו, יתעורר גם הנחש השני לבקש עושר וזהב כדי למלאות תשוקת נפש תאותו אל העדונים שע"ז צריך כסף וזהב, ואם ימית נחש הזה שהוא כח המתאוה ישוב ויחיה ע"י נחש השני, שאם י"ל עושר רב ע"י רוב העושר יבקש מותרות וכל היום יתאוה תאוה, עד שלבסוף כאשר ימית האדם שני התנינים הגדולים האלה ויביא את האבן היקר אל הספינה וישמש בשכלו בארח מישור, אז גם הצפרים המלוחים שהם המושכלות שלא היה להם עוד רוח חיים, כי בתחלה לא החיה אותם כראוי באשר מתו ע"י התנינים האלה שגורמים המות לכחות השכל רק שהיו מלוחים, שהמלח מעמיד הגויות המתות בל יסריחו, היינו שהי' עוד רושם חלום בנפשו מהם, ע"י שהביא האבן טוב אל הספינה אז רוח השכל הטהור אשר אין התנינים מקיפים אותו מחזיר נשמות לפגרים מתים, והמושכלות נשאו כנף ויעופו למרומי שמים]:

(כ) ויקרא האדם שם אשתו חוה. כאשר ראה אדם כי אשתו יעצתו להרשיע, ראה שאין ראוי להקרא שמה

הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הָיְתָה אֵם כָּל־חָי׃ כא וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם׃ פ רביעי כב וַיֹּאמֶר ׀ יְהוָה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע וְעַתָּה ׀ פֶּן־יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וָחַי לְעֹלָם׃ כג וַיְשַׁלְּחֵהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מִגַּן־עֵדֶן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לֻקַּח מִשָּׁם׃ כד וַיְגָרֶשׁ אֶת־הָאָדָם וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן־עֵדֶן אֶת־הַכְּרֻבִים וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת לִשְׁמֹר אֶת־דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים׃ ס

והאדם

בעל הטורים

(כא) וילבשם ב' במס'. הכא ואידך גבי אהרן וילבשם כתנות ללמד שעשה הקב"ה לאדה"ר בגדי כהונה ואותן בכ"ר שבהם היו עובדין הבכורות וח' תיבות בזה הפסוק כנגד ח' בגדי כהונה: (כד) לשמר. נוטריקון לוטין שדין מזיקין רוחין:

רש"י

שכתב ויהיו שניהם ערומים סמך לו פרשת הנחש להודיעך שמתוך שראה אותם ערומים וראה אותם עסוקים בתשמיש נתאוה לה ובא עליהם במחשבה ובמרמה: חוה. נופל על לשון חיה ט שמחיה את ולדותיה. כאשר תאמר מה הוה לאדם (קהלת ב) בל' היה: (כא) כתנות עור. יש דברי אגדה אומרים י חלקים כצפרן היו מדובקים על עורן. וי"א דבר הבא מן העור כגון צמר הארנבים שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו: (כב) היה כאחד ממנו. הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד כ בעליונים ומה היא יחידתו לדעת טוב ורע מה שאין כן בבהמה וחיה: ועתה פן ישלח ידו וגו'. ומשיחיה לעו"ס הרי הוא קרוב להטעות הבריות אחריו ולומר אף הוא אלוה. ויש מדרשי אגדה אבל אין מיושבין על פשוטו: (כד) מקדם לג"ע. במזרחו ל של ג"ע חוץ לגן: את הכרובים. מלאכי חבלה: החרב המתהפכת. ולה מ להם לאיים עליו מלכנוס עוד לגן. תרגום להט שנן כמו שלף שנא ובלשון לעז למ"א (קלינגע) ומדרשי

אגדה

שפתי חכמים

ט ר"ל דקשה לרש"י היה לו לקרותה חיה ועל זה פי' משל וכו': י חלקים לשון חלוק ר"ל כתונת כעין צפורן מדובקים לעורן: כ ול"נ דה"ק כשם שאני יחיד בעליונים בידיעה שידיעת הקב"ה יתברך ויתעלה מקיף הכל כן מה שהוא שכל ומדע שהוא הידיעה של אמת ושקר וגם ידיעת טוב ורע שהוא ידיעת נאה ומגונה ש ידיעת הקב"ה מקיף בכל כמו כן האדם אשר בארץ מכח השכל שיש לו מן העליונים יודע להבין בין האמת והשקר שהוא השכל ומדע ומכח אכילתו מעץ הדעת יודע להבחין בין נאה ומגונה משא"כ בבהמה וחיה אף שאכלה מעץ הדעת אין לה הבחנה בין הנאה והמגונה אך בין המועיל והמזיק יש לה הבחנה לברוח מן המזיק לה ולקרב אל המועיל א"כ הוא יחיד בתחתונים כמו שאני בעליונים שהמלאכים אינן יודעין להבחין בין הנאה והמגונה רק בין האמת ושקר שהוא שכל ומדע ועתה פן ישלח וכו' הוא קרוב להטעות לבריות וכו' ודו"ק נ"ל: ל ויהיה מ"ם נוקדם פירושו מפאת קדם והיינו במזרחה של גן חוץ לגן ר"ל הכרובים היו חוץ לגן דאלו היו במזרחה של גן ולפנים ממנו היה האדם נכנס לגן עד שיגיע סמוך להם אבל כשהוא חוץ לגן לא יכול לכנוס כלל וק"ל: מ דלהט היינו כמו מראה מלוטש ומראה כלא חרב לא משכחת לכן פירש

חרב

התורה והמצוה

שמה אשה כבראשונה, כי לא השיג ממנה עזר כנגדו. וקרא שמה חוה מצד שהיא היתה אם כל חי, כי מעתה לא יושג ממנה העזר רק להוליד בנים, שכן היו נקבות כל בע"ח רק לקיום המין, וע"כ אמרו חז"ל שפירש אדה"ר ממנה ק"ל שנים, וגם שאחר אכילת עץ הדעת התחיל להתחכם בשכל המעשיי והיה יכול לתקן צרכי הבית בעצמו, והיא לא היתה רק להקים זרע:

(כא) ויעש. ומאז הוצרכו למלבושים וה' נתן בינה בלבם לעשות כתנות עור, שכבר התבונן בו השכל המלאכותי והתחיל לעסוק באומנות ומלאכות, וכמ"ש חז"ל על הדברים המה מאדם שהאומניות התחילו מאדה"ר, וחכמי המקובלים יאמרו כי מאז היה האדם מוכן שיקבל תורה אלהית כתובה על גוילין של עור

נלמדו ·

אתתיה חוה ארי היא הות אמא דכל בני אנשא: כא ועבד יי אלהים לאדם ולאתתיה לבושין דיקר על משך בשרהון ואלבישנון: כב ואמר יי אלהים הא אדם הוה יחידי בעלמא מנה למידע טב וביש וכען דילמא יושיט ידה ויסב אף מאילן חייא ויכול ויחי לעלם: כג ושלחה יי אלהים מגנתא דעדן למפלח בארעא דאתברי מתמן: כד ותריך ית אדם ואשרי מלקדמין לגנתא דעדן ית כרוביא

ית

השאלות

(כב-כד) מ"ש הן האדם היה כאחד ממנו. איך יתיחס להשי"ת או למלאכים ידיעה זו שחטא בה האדם. ואם זה מעלה למה הזהירו ממנו ורחק אותו ע"כ מעץ החיים. ולמה כפל וישלחהו מגן עדן ויגרש את האדם. ומי הם הכרובים ולהט החרב שנלחצו המפרשים בענינם:

התורה והמצוה

ללמדו דרך איך ינצל מעשיו של נחש, שתחלה היתה התורה כתובה על לוח לבו והיה מלא רוח דעת ויראת ה', ועתה שנטה מן המסלה העולה בית אל יצטרך לתורה כתובה. ובתורתו של ר' מאיר מצאו כתנות אור, כי פנימיות התורה הוא אור בהיר השם כל מחשך לאור ומעקשים למישור:

(כב) ויאמר ה' הן האדם היה כאחד ממנו. ר"ל שאם לא היה האדם אוכל מעץ הדעת היה האדם נשאר מחולק משני חלקים. חלק א' הוא נשמתו הרוחניית. והחלק השני הוא גופו החמרי, שכבר בארנו שקודם חטא אדה"ר לא המזגו בהרכבה מזגית רק שוכנים זה אצל זה בהרכבה שכנית, והיתה נפשו יכולה להתפשט מגופו בכל פעם, כמדרגת משה ואליהו ע"ה, ועתה אחרי החטא נמזגו בהרכבה מזגית והיה האדם אחד עד שכלל האדם היה כאחד משני חלקיו, ויש הבדל בין אחד ממנו בסגו"ל ובין אחד ממנו בפת"ח, שאחד בסגו"ל מורה על חלק החשוב, ובפת"ח מורה כל אחד שיהיה ומציין החלק הגרוע, ר"ל שכלל האדם בשני חלקיו נעשה כאחד משני החלקים וכחלק הפחות שבו, שנעשה אדם גופני וחומרי, וא"א לו עוד להפשיט את חלק הרוחני שהוא נשמתו מגויתו, וזה נעשה מצד שהוא מוכן לדעת טוב ורע ולהמשך אחר החומר ומשאלותיו, והנפש כלואה במכלא החומר והיתה כמוהו, וא"כ אין לנשמתו תקוה לשוב אל רוחניותה ואל שלמותה עד שימות, ועתה פן ישלח ידו וכו' וחי לעולם, כי היה מסגולתו שהאוכל ממנו לא ימות, וזה רעה גדולה להנפש וגם להגוף, וכמ"ש באורך למעלה (סי' ב' פסוק ט"ו) כי הנפש לא תוכל לשוב אל מדרגתה, והגוף יהיה תמיד שבע כעס ומכאובות, ולכן

(כג) וישלחהו ה' מג"ע. והנה בצאתו מג"ע יש לפניו כמה דרכים דרך הנהרות שכבר בארנו ענינם למעלה, שאלשה מהם הם רעים וחטאים, הנהר הרביעי הוא פרת הסובב את א"י הוא הטוב מהם, ושלחו ה' בציוויו לעבוד את האדמה אשר לקח משם, שילך דרך נהר פרת אל א"י, שמשם נברא, כמ"ש חז"ל שממקום כפרתו נברא, כי נברא מאדמת הר המוריה ממקום המזבח, והושם אח"כ בגן עדן, ושלחו שנית למקומו הראשון שמשם נברא:

(כד) ויגרש. אבל אח"כ לא שמר דרך זה ופנה אל שלשה נהרות האחרות ואז גרש אותו, כמגרש שאינו משלח בשליחות מיוחד אל מה שאליו רק מגרש אותו שילך לאשר יבחר, וישכן מקדם לג"ע ר"ל ובכל זה לא גרשו מג"ע לנצח, כי הכין לפניו הדרך שישוב אל הג"ע אחר המות אם ימות מות ישרים, וזה בשני פנים: א] במה שהשגיח על האדם לתת לו תורה ומצות שידע הדרך איך יעזוב את עץ הדעת טו"ר והבלי העולם וישוב לאכול מעץ החיים, וזה מרמז בכרובים שהשפעת הנבואה על בני אדם ללמדם תורת ה' ומצותיו, יהיה באמצעות הכרובים שהם המלאכים פורשי כנפים, שנראים אל הנביאים בצורת כרובים, כמ"ש ביחזקאל ואדע כי כרובים המה, וכן התורה ששם ה' על ידי משה נתנה בא"מ מבין כנפי הכרובים, וכן ע"י שכינת ה' למטה בין כנפי הכרובים יכינו בני אדם אל דרך עץ החיים, וזאת שנית ישוב אל הג"ע ע"י להט החרב המתהפכת, הוא חרב מלאך המות שעל ידו מפריד בין הנפש ובין הגויה, והנפש תצא ממאסרה ותתפשט מן הגויה ותשוב אל גן עדנה, וכבר בארו האלהיים, כי הנשמה העליונה תשוב אל צרור החיים, והרוח היולאני ישאר הי בג"ע, והוא האחות הקטנה ושדים אין לה שזכר שלמה ע"ה בשיר השירים שקראה היושבת בגנים, כמ"ש בספרי שירי הנפש. וקראה חרב המתהפכת שיש בה שני הפכים, שהיא נותנת מות אל הגויה וחיים אל הנשמה, כי ע"י הפרוד הזה תחל הנשמה לחיות חיי הנשמה, החיים השכליים והנצחיים אשר נעדרו ממנה כל ימי שכונתה בגויה, וגם שני אלה שהם הכרובים ולהט החרב יעזרו לה להשיג שלמותה ולנצח את הנחש והיצה"ר גם בעודו בחיים, וכמ"ש חז"ל לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר, לא נצחו יעסוק בתורה וכו' שהיא נתנה מבין הכרובים, לא נצחו יזכיר לו יום המיתה שהוא להט החרב המתהפכת, ובזה ישכון מקדם לג"ע ויכין פ"ע אליו, ובזה ישמור את דרך עץ החיים, ויכין לו הדרך להגיע אליו אחרי הפרד נפשו מגופו והשוב אל בית אביה כנעוריה:

והאדם

ד א וְהָאָדָם יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה׃ ב וַתֹּסֶף לָלֶדֶת אֶת־אָחִיו אֶת־הָבֶל וַיְהִי־הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה׃ ג וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַיהוָה׃ ד וְהֶבֶל הֵבִיא גַם־הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵהֶן וַיִּשַׁע יְהוָה אֶל־הֶבֶל וְאֶל־מִנְחָתוֹ׃ ה וְאֶל־קַיִן וְאֶל־מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיִּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קָיִן לָמָּה חָרָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ׃ ז הֲלוֹא אִם־תֵּיטִיב

שאת

רש"י

אגדה יש ואני אומר בא אלא לפשוטו: (א) והאדם ידע. כבר קודם הענין של מעלה ב קודם שחטא ונטרד מג"ע וכן ההריון והלידה שאם כתוב וידע אדם משמע שלאחר שנטרד ס היו לו בנים: קין. על שם קניתי: את ה'. כמו עם ה' כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה ע שותפים אנו עמו (כדה לא): את קין את אחיו את הבל. ג' אתים ריבויים הם מלמד שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו שתים לכך נאמר פ ותוסף (ב"ר): (ב) רועה צאן. לפי שנתקללה האדמה פירש צ לו מעבודתה: (ג) מפרי האדמה. מן ק הגרוע ויש אגדה שאומרת ר זרע פשתן היה (ד"א מפרי מאיזה שבא לידו לא טוב ולא מובחר): (ד) וישע. ויפן. וכן ואל מנחתו לא שעה לא פנה וכן ואל ישעו (נ"ל ולא ישעה, ישעיה יז יח) אל יפנו. וכן (איוב יד) שעה מעליו פנה מעליו: וישע. ירדה אש ש ולחכה מנחתו: (ז) הלוא

אם

שפתי חכמים

הרב המתהפכת ולא להט כאלו אמר ואת החרב המתהפכת שיש לה להט בהפיכתה: ב דקשה לרש"י דהוה לו לכתוב וידע בציר"י תחת היו"ד: ס הא דנקט רש"י היה לו בנים ולא נקט אחר שנטרד ידעה משום דהוה משמע שאחר שנטרד ידעה הא קודם לכן לא ידעה והרי לעיל כתיב זאת הפעם וגו' ופי' רש"י מלמד שבא וכו' משמע דאף קודם לכן בא עליה ובזה נמי ניחא מנ"ל לרש"י דוהאדם ידע כבר קודם שנטרד קאי אף על ההריון והלידה דלמא על תשמיש לחודיה קאי אלא יש לומר דאם כן למה לי קרא דוהאדם וגו' והא כבר שמעינן לה מקרא דזאת הפעם וגו': ע כי ג' שותפין יש באדם הקב"ה ואביו ואמו: פ רוצה לומר הוסיפה עוד את כלומר דשני אתים משמעו שתים לכך מיושב נמי היטב מה שכתיב ותוסף: צ דקשה לרש"י למה היה רועה צאן הא לא הרשה להם להמית בריה וי"ל דקשה לו למה היה רועה צאן מאחר שאין לו הנאה מהם דיש לומר משום הצמר והחלב והגבינה והצמר דהוא מותר מ"מ היה עוסק במלאכה זו: ק דקשה לרש"י דהיה לו לכתוב מראשית פרי אדמה כמו שכתוב אצל הבל מבכורות צאנו ומחלבהן: ר דקשה למה כתיב מפרי האדמה היה לו לכתוב מן האדמה או מפרי העץ אלא שהביא פרי מדבר שהוא שמו אדמה שאין גזעו מחליף דאמרינן בגמרא שאין גזעו מחליף ונקרא אדמה ופשתן נמי אין גזעו מחליף ונקרא גם כן עץ שנאמר ותטמנם בפשתי העץ לכן אמר מפרי האדמה שהוא פרי כמו מן העץ והוא אדמה שאינו עץ הא כיצד אלא זה זרע הפשתן שהוא אדמה ועץ מהרש"ל: ש כלומר

באש

השאלות

(א-ב) למה עד עתה קורא אותו האדם בה' הידיעת ומעתה יקראהו אדם בלא ה"א. למה בפרשה ראשונה לא הזכיר רק שם אלהים ובפרשה שניה הזכיר הויה אלהים ובפרשה זו הזכיר שם הויה לבד. מדוע אמר ותוסף ללדת. ולמה לא אמר טעם קריאת שם הבל:

התורה והמצוה

ד (א) והאדם ידע את חוה אשתו. עד עתה קראהו האדם בה"א הידיעה, כי הוא שם המין, שקודם שהוליד תולדות היה הוא כלל מין האדם, ומעת שהוליד תולדות שב שם אדם אצלו שם עצם פרטי שדרכו לבא בלא ה"א הידיעה קראו אדם, ובפרשה הראשונה לא נזכר רק שם אלהים, כי שם ידבר איך קבע חקי הטבע שזה יצוין בשם אלהים וכמש"ש, ובפרשה השניה שידבר מההשגחה שחל על כלל מין האדם, כי נקרא בשם האדם שהוא שם המין, שם הויה ע"ש ההשגחה משכר ועונש, ושם אלהים כי ההשגחה שחל על המין כולו, הוא גם מצד שיסד חקי הטבע בעת הבריאה, שמצד זה ישגיח שלא יחסר מין אחד, ויש השגחה זו גם על הבע"ח שאין שייך אצלם שכר ועונש, אולם בפ' א שידבר מאדם פרטי, שההשגחה עליו היא השגחה פרטית לפי השכר והעונש בלתי תלוי בטבע הכולל, הזכיר רק שם הויה, ובא ללמד כי יש השגחה מיוחדת גם על היחידים, וימדוד להם שכר ועונש כפי מעשיהם כמו שהיה בענין קין:

וכבר

וית שנן חרבא דמתהפכא למיטר ית אורח אילן חייא: ד א ואדם ידע ית חוה אתתה ועדיאת וילידת ית קין ואמרת קניתי גברא (מן) קדם יי: ב ואוסיפת למילד ית אחוהי ית הבל והוה הבל רעי ענא וקין הוה פלח בארעא: ג והוה מסוף יומין ואיתי קין מאבא דארעא תקרבתא קדם יי: ד והבל איתי אף הוא מבכירי ענה ומשמיניהון והות רעוא מן קדם יי להבל ולקורבניה: ה ולקין ולקורבניה לא הות רעוא ותקיף לקין לחדא ואתכבישו אפוהי: ו ואמר יי לקין למא תקיף לך ולמא אתכבישו אפיך: ז הלא אם תיטיב עובדך ישתבק לך ואם

לא

השאלות

(ג-ח) מדוע שעה אל מנחת הבל ולא אל מנחת קין. למה אמר והבל הביא גם הוא למה כפל. ויחר לקין ויפלו פניו. מה אמר למה חרה לך הלא ראוי שיחרה לו על שלא נתקבלה מנחתו. הלשון הלוא אם תיטיב שאת וכו' קשה להולמו. פרש ויאמר קין אל הבל אחיו ולא ניכר מה שאמר לו. ולמה הרגו מה עשה לו:

התורה והמצוה

וכבר באהרתי באילת השחר (כלל קי"ז) שדרך הלשון להקדים את הפעל אל השם, וכ"ז במאמרים שהם מסודרים ונלוים אחד אחר אחד כסדרו בזמן, אבל כשבא לדבר מענין שכבר עבר קודם לזמן ההוא יקדים את השם אל הפעל, וע"כ כתב רש"י ז"ל והאדם ידע קודם החטא, וגם באהרתי שוד (בכלל קי"ז) שיקדים את השם לפני הפעל כשרוצה לדייק את השם, שע"כ אמרו חז"ל שעד אברהם לא הוה זקנה דכתיב ואברהם זקן, ר"ל רק אברהם זקן לא אחר, ומזה אמר במד' מלמד שלא שמשה שום בריה קודם לאדה"ר ר"ל רק האדם ידע לא זולתו, ולפ"ז י"ל שהיה אחר החטא כמו שנראה ממ"ש חז"ל שקין נולד מזוהמתו של נחש. ותהר ותלד את קין. הנה הקדמונים היו מקדישים את הבן הבכור שיהיה קדוש לה' ועובד עבודתו, ויתר הבנים התעסקו בדברי חול, וע"ז אמר ותהר ותלד את קין, שקין היה העקר בעיניה בהיותו הבכור, ותאמר קניתי איש את ה' ר"ל שיהיה מיוחד לה' לעבוד עבודתו, וכבר באהרתי באילת השחר (כלל כ"ג) שלשון קונה בלא מוכר כמו אשת המת קנה וכדומה ועיי"ש הטעם:

(ב) ותוסף ללדת את אחיו. הבל היה בעיניה רק כתוספת על העקר, כי הבכור היה העקר אולם (גם רמז שנולדו תאומים ונולד מהריון הראשון שע"ז אמר ותוסף ללדת), וכבר כתב הרמב"ם במו"נ כי הקדמונים בעלי האלהות היו מאמינים שעבודת האדמה היא רצויה בעיני ה', והיו קוראים בני אדם אל עבודת האדמה והיו שונאים רועי צאן, וכמ"ש כי תועבת מצרים כל רועה צאן, שהרועה נוסע ממקום למקום אבל שעובד אדמתו ישבע לחם ויושב במקום אחד, וע"כ היו מיחדים את הבכור לעבודת האדמה הרצויה בעיני ה'. ועי"כ שלדת הבל היה תוספת אגלה. לכן ויהי הבל רועה צאן, וזה ג"כ טעם על קריאת שמו הבל, כי היה הבל אגלה, וקין היה עובד אדמה מצד בכורתו:

(ג) ויהי מקץ ימים. יספר איך התעוררו מעצמם להביא מנחה לה', מזה נלמד כי מטבע נפש האדם להכיר כי יש גבוה מעל גבוהים בורא כל, ונפשו מתנדב להשיב לו הודה על טובותיו שמראה הכנעתו ותודתו ע"י מנחה, וכמ"ש בספר תהלות (סי' מ"ם) עמ"ש אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי, אמנם היה בין מנחת קין ומנחת הבל ארבעה הבדלים. א] קין לא הכיר שה' הוא ראשית הסבות ואחריתם עד שכל התולדה תתיחס לו לבדו, וחשב כי הוא רק העוזר והגומר בהויה עם הטבע, לכן הביא המנחה מקץ ימים, והבל השכיל זאת, ולכן הביא מבכורות צאן, להורות שהוא ראשית כל הסבות והכל מתיחס אליו, שלכן נצטוינו להביא לפניו ראשית כל בכורי כל, הן בולדות האדם והבהמה, הבכורים, הן מתולדות הארץ הבכורים וחלה והתרומה. ב] קין הביא הגרוע, שע"ז אמר מפרי האדמה, ובמד' מן הפסולת שהי"ל להביא בכורים מפרי האילן. והבל הביא המובחר מחלבהן ות"א משמניהון. ג] קין חשב שה' צריך אל המנחה שע"ז אמר מנחה לה', והבל ידע שה' לא יחסר לו דבר, כמ"ש הירצה ה' באלפי אילים רק שהביא גם הוא שע"י שקין הביא הביא הוא ג"כ ולא היה זו אלא כמביא דורון לה'. ד] שעקר כוונת הקרבן הוא נפש האדם והכנעתו שידמה בשיחו כאלו מביא א"ע, ועל כונה זו הביא הבל שע"ז אמר שהביא גם הוא הוא עצמו היה המנחה מזוך לבבו והכנעת נפשו, וקין הביא רק פרי האדמה בלא הכנעת הלב, ולכן וישע ה' אל הבל ואל מנחתו, שניהם היו לרצון לפניו, הבל עצמו עם מנחתו, ובקין לא שעה לא אל קין ולא אל מנחתו, ובמדרש וישע ה' אל הבל נתפייס ממנו, ר"ל מהבל עצמו, ואל קין לא שעה לא נתפייס ממנו:

(ה-ו) ויחר לקין. החרון יהיה אם חושב שראוי שיתקבל קרבנו ונעשה עמו שלא כדין, ונפילת פניו הוא בהפך אם חשב שאינו ראוי לכך ויתביים מזה, ולכן אמר לו ה' למה חרה לך ולמה נפלו פניך, שהם דברים סותרים, וכל"ז שני האופנים אינם מהראוי:

(ז) הלא. גילה לו שאין חפץ לה' במנחה רק הנה שמוע מזבח-טוב ועקר הוא שתיטיב מעשיך, לא הפנים המעשה והמנחה, מה שתיטיב את המעשה לא ירצה בעיניו, כי בין אם תיטיב שאת (ר"ל המעשה והנהגה) ובין אם לא תיטיב את המעשה, אין בזה שום מעלה אחר שלפתח חטאת רובץ, מה יועיל

בנהגה

שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ
וְאַתָּה תִּמְשָׁל־בּוֹ: ח וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי
בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיָּקָם קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ:
ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קַיִן אֵי הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי
הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי: י וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ
צֹעֲקִים אֵלַי מִן־הָאֲדָמָה: יא וְעַתָּה אָרוּר אָתָּה מִן־הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת־פִּיהָ לָקַחַת אֶת־דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדֶךָ:
יב כִּי תַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה לֹא־תֹסֵף תֵּת־כֹּחָהּ לָךְ נָע וָנָד

תהיה

בעל הטורים

(ז) תשוקתו ב' במסו'. הכא ואידך אני לדודי ועלי תשוקתו וזהו שאחז"ל ג' תשוקות הן תשוקתן של רשעים לעבירה כנא"ל ואליך תשוקתו ותשוקתו של הקב"ה על ישראל שנאמר שם לדודי ודודי לי ועלי תשוקתו: (י) צועקים ב' במס'. הכא ואידך על כן הם צועקים וגו' ופרש"י שהם מלמד שנצטרע והיה שוחט תינוקות של ישראל ורוחץ בדמם וזה קול דמי אחיך צועקים:

רש"י

אם תיטיב. כתרגומו פירושו: לפתח חטאת רובץ. לפתח קברך ת' חטאך שמור: ואליך תשוקתו. של חטאת הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך: ואתה תמשל בו. אם תרצה תתגבר עליו: (ח) ויאמר קין. נכנס עמו בדברי ריב ומצה א להתעולל עליו להרגו, ויש בזה מדרשי אגדה אך זה ישובו של מקרא: (ט) אי הבל אחיך. להכנס עמו בדברי נחת אולי ישוב ד ויאמר אני הרגתיו וחטאתי לך: לא ידעתי. נעשה כגונב ה דעת העליונה: השמר אחי. לשון תימה הוא וכן כל ה"א הנקודה בחטף פת"ח: (י) דמי אחיך. דמו ודם זרעיותיו. ד"א שעשה בו פצעים הרבה ו שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה (סנהדרין לז): (יא) מן האדמה. יותר ממה שנתקללה היא כבר ז בעונה וגם בזו הוסיפה ח לחטוא: אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך וגו'. והנני מוסיף לה קללה אצלך לא תוסף תת כחה (ס"א הכל דבור אחד ממן האדמה ע"כ): (יב) נע ונד. אין

ע

שפתי חכמים

במה ידע שחטא אליו ומפרש ירדה את ה': ת דקשה לרש"י מאי לפתח דהא לגבי דינא דגיהנם אין שייך פתח וע"ז תירץ לפתח קברך דהיינו לעד תיכום הקבר: א ק"ל שלא מפרש בקרא מה היה האמירה אלא ש"מ נכנס וכו'. בב"ר מפרש לפי שקין עובד אדמה היה והבל היה רועה צאן והיה קין אומר שהאדמה שלו וא"כ לא היה להבל מקום בכל העולם ולא בהמתו לרעות צאנו ועי"כ באו לידי ריב: ד וקא דלא פירש רש"י כן לעיל גבי אדם יש לומר דגבי אדם לא שייך לומר אולי יאמר חטאתי דהא כבר הודה בזה שהיה נחבא. עוד יש לומר דאדם צדיק גמור היה שהוא היה יציר כפיו של הקב"ה ובודאי יודה על חטאו מה שאין כן קין מ"ה היה צריך ליכנס עמו בדברים כדי שישוב וכו' מהרש"ל: ה שחושב שאין הכל גלוי לפניו דאל"כ לא היה מכחישו: ו (סנהדרין דף לז) ומסיים שם עד שהגיע לצוארו: ז פי' בעון שהוציאה עץ פרי וכשנתקלל אדם נפקדה גם היא על עונה אבל לא על עון זה שפתחה את פיה שעדיין לא נתקללה על עון זה ואיך יאמר ארור אתה יותר מקללת האדמה: ח (נח"י) נראה דס"ל לרב דלשון פצתה היינו פסיעה יפרש וזו החטא וכמ"ש בתוספות (סנהדרין לז) שאין

רישמן

התורה והמצוה

כמשאת אם בעת תפתח הפתח להביא המנחה רובץ החטאת לקטרג עליך, כבר אמרו ז"ל הפרקליט נכנס דורון אחריו, לא כן אם המקטרג עומד בפתח לפני הבאת המנחה. והנה קין לא ידע שהאדם חפשי במעשיו וי"ל בחירה לעשות טוב או רע כמ"ש השומר אחי אנכי, שחשב שהאדם מוכרח במעשיו כמו שאר בע"ח, גם לא ידע את נפשו שלא השכיל שהאדם הוא מורכב משני עולמות, שעקר האדם הוא נפשו הרוחנית שהיא המלוה והמנהיג והמשכיל, והגוף הבהמי עם כחותיו הוא כגוף הבהמה ואינו האדם באמת, וצריך שהאדם ימשול על בהמתו וירכב על חמורו, היינו שהשכל יהיה המנהיג והמושל, והחומר והגוף יכנע לממשלתו, ובזה תלוי כף המאזנים שיעלה האדם או שירד כמ"ש הלוא אם תיטיב שאת, שאם תבחר בטוב המעשים להנהיג כפי עצת השכל והנשמה הרוחנית, אז תנשא ע"י רוח בני האדם העולה היא למעלה, ואם לא תיטיב אז לפתח חטאת רובץ, ירבץ עליך החטאת ויצה"ר הבא מרוח הבהמה אשר יוריד אותך למטה, וכאשר

בזה

לָא תֵיטִיב עוֹבָדָךְ לְיוֹם דִּינָא חַטָּאת נְטִיר וַעֲתִיד לְאִתְפְּרָעָא מִנָּךְ אִם לָא תְתוּב וְאִם תְּתוּב יִשְׁתְּבֵק לָךְ׃ ח וַאֲמַר קַיִן לְהֶבֶל אֲחוּהִי וַהֲוָה בְּמֶהֱוֵיהוֹן בְּחַקְלָא וְקָם קַיִן בְּהֶבֶל אֲחוּהִי וְקַטְלֵהּ׃ ט וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן אָן הֶבֶל אֲחוּךְ וַאֲמַר לָא יְדַעְנָא הֲנָטַר אֲחִי אֲנָא׃ י וַאֲמַר מָה עֲבַדְתָּא קָל דַּם זַרְעִין דַּעֲתִידִין לְמִפַּק מִן אֲחוּךְ קָבְלִין קֳדָמַי מִן אַרְעָא׃ יא וּכְעַן לִיט אַתְּ מִן אַרְעָא דִּפְתַחַת יַת פּוּמַהּ וְקַבִּילַת יַת דְּמֵהּ דַּאֲחוּךְ מִן יְדָךְ׃ יב אֲרֵי תִפְלַח בְּאַרְעָא לָא תוֹסִיף לְמִתַּן חֵילַהּ לָךְ מְטַלְטַל וְגָלֵי תְּהֵי בארעא

השאלות

(ט-טז) מ"ש לא ידעתי איך כחש לאל ממעל. מ"ש ארור אתה מן האדמה למה קלל את האדמה, וכי היא בעלת בחירה ובעלת שכר ועונש. מ"ש והיה כל מוצאי יהרגני הלא כן ראוי לשופך דם אחיו, ולמה א"ל ה' לכן כל הורג קין ושם לו אות, הלא לא יכופר לרוצח כי אם בדם שופכו, ולמה ספר כי בנה עיר וקראה בשם בנו:

התורה והמצוה

בזה שלשה דברים. א] שרובץ לפתח, וגליך האדם לעיין על ראשית כל מעשיו שלא ימליך עבד על אדוניו, כי הוא אורב על הפתח שכל עת שיפתח הפתח יכנס אליך ויפיל בך ארס התאוה והחטא. ב] עוד הודיע לו כי בנגד האחד אליך תשוקתו, שהיצר משתוקק אליך להחטיאך ולהורידך מטה. ג] שבנגד הב' אתה יש בידך העוז והמשרה למשול בו ע"י כח התפשיות אשר באדם, שרק בגלל זה נקרא האדם חפשי אם ימשול על בהמתו, לא אם בהמתו מושלת עליו:

(ח) ויאמר קין. קין לא הבין דברי ה'. הוא לא השכיל כי האדם החיצוני המורכב מבשר גידין ועצמות אינו האדם האמתי רק בהמה בצורת אדם, ושהאדם האמיתי הוא האדם הפנימי השכלי המסתתר בקרבו ומנהיגו, הוא חשב שהגויה וכחותיה זה כל האדם, וכאשר שמע מפי ה' שנמצא עמו חטאת הרובץ על פתחו ומשתוקק להחטיאו ושבידו למשול בו, לא ידע על מי נאמרו הדברים ומי הוא החטאת הזה, ואחר שלא היה בעולם רק הוא והבל אחיו, חשב שהכונה על הבל אחיו שהוא משתוקק להורידו שאולה והוא יש בכחו למשול בו. וז"ש ויאמר קין אל הבל אחיו, שאמר בלבו שכוונת ה' הוא על הבל אחיו, ולכן קם עליו ויהרגהו, כפי מ"ש לו ה' שהוא ימשל בו:

(ט) ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך. ה' הודיע לו שהבל הוא אחיו ואוהבו ולא עליו כוון בדבריו, וקין השיב עמ"ש לו שהוא אחיו ואוהבו לא ידעתי, ר"ל לא הבנתי שאחי הוא כי סעיתי שעליו נאמרו הדברים, ועל השאלה אי הבל שמבקש דמו מידו השיב השמר אחי אנכי, כי קין חשב שהאדם מוכרח במעשיו ואין לו בחירה, וע"ז אמר וכי אנכי השומר אחי, הלא אתה השומר מן הפגעים הטבעים והרצונים וכן אתה השומר מן רעות בני אדם, ולמה לא שמרת אותו שלא אהרגנו ואחר שאתה גזרת שיהרג הייתי מוכרח על הדבר, וז"ש במדרש לא אני הרגתיו אלא אתה שנתת בי יצה"ר, וה' השיב אתה עשיתו רע:

(י) ויאמר ה' מה עשית. ה' הודיעו, א] שהוא הפשי במעשיו והמעשה מתיחס אליך לא אלי. ב] הודיעו כי יש הבדל בעונשים בין ההטא שהוא נגד הדת האלהי או הנמוסי ובין החטא שחוטא נגד הדת הטבעי כמו שהוא ברציחה שהיא נגד הדת הטבעי, כי החוטא נגד הדת האלהי אין ענשו טבעי רק השגחיי, אבל החוטא נגד הדת הטבעי ענשו טבעי, ר"ל שהטבע עצמו תעניסו, שלכן אמר על הרציחה ולארץ לא יכופר כי אם בדם שפכו כאלו יקבל ענשו מן הארץ עצמה, כמ"ש כי אבן מקיר תזעק הוי בונה עיר בדמים שהארץ מתקוממה לו להענישהו, וז"ש אהר שדמי אחיך צועקים אלי ומבקשים משפט, ואין צועקים במרום לנקם נקם שמיימי, רק צועקים מן האדמה לממה לבקש עונש הבא מן האדמה והטבע:

(יא) ועתה ארור אתה מן האדמה. שהאדמה בעצמה תקלל אותך ותענישך, אשר פצתה את פיה יצייר במליצה שהאדמה פתחה פיה ודברה בפיה כי היא המוכנת לקחת את דמי אחיך מידך, כמו ודמו מידך אבקש, היינו שתקח מידך נקמת דמי אחיך אשר שפכת, כן פתחה האדמה את פיה ואמרה שהיא בעצמה תעשה בך שפטים:

(יב) כי תעבד. והנה האדמה תקח מידך נקמת דמי אחיך בשני דברים. א] במניעת הטובה, שאם תעבוד את האדמה לא תתן לך את כחה ולא תתן את יבולה. ב] בפועל, שלא תניח אותך שתעמוד עליה רק נע ונד תהיה בארץ [א]:

ויאמר

תורה אור

[א] ובמדרש קול דמי אחיך משל לאפרכוס שמצא הרוג וא' עומד ע"ג וא"ל מי הרגו אני או אתה, משל לא' שנכנס לגינה ולקט תותים מצאו בעל הגינה וכתש א"ל הלא ידיך מלוכלכות, משל לא' שגנב גדי ובעל הגדי רדף אחריו וכתש א"ל הרי היא פועה אחריך. במשל הא' דייק מה עשית ר"ל הלא אתה עשית זאת כי אין איש בלעדיך, במשל הב' דייק קול דמי אחיך שידיך מלוכלכות בדם, במשל הג' דייק מ"ש צועקים אלי מן האדמה, ארור אתה מן האדמה, שהאדמה צועקת עליך ופונה היא להנקם ממך:

תִּהְיֶה בָאָרֶץ׃ יג וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־יְהוָה גָּדוֹל עֲוֺנִי מִנְּשֹׂא׃ יד הֵן גֵּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ וְהָיָה כָל־מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי׃ טו וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה לָכֵן כָּל־הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם וַיָּשֶׂם יְהוָה לְקַיִן אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת־אֹתוֹ כָּל־מֹצְאוֹ׃ טז וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־נוֹד קִדְמַת־עֵדֶן׃ יז וַיֵּדַע קַיִן אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־חֲנוֹךְ וַיְהִי בֹּנֶה עִיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם בְּנוֹ חֲנוֹךְ׃ יח וַיִּוָּלֵד לַחֲנוֹךְ אֶת־עִירָד וְעִירָד יָלַד אֶת־מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּיאֵל יָלַד אֶת־מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל

ילד

בעל הטורים

(יד) פולאי ב' במסרה . הכא ואידך כי פולאי מגלא היום וזכו שאז"ל למיומים כה שמה דחיו למתאולים כה שמה דמות

שפתי חכמים

דישומן ניכר כלל : ט והכר ה"א התימה כי לא יתכן בניתותא זפי' מכוח על עלמו פי' שחטא חטא גדול שאין ראוי לסליחה דא"כ היה מגדיל החטא על עלמו ואיך יאמר הן גרשת אותי הרי הודה על חטאו וראוי לזה : י (לדם לדרך בפס מהרש"ל) ע"ד כי עמך הסליחה למען תורא ר"ל מאחר שעמך הסליחה ואין אלך שום העדר ומונע למען זה תורא אבל מלך בשר ודם אין בידו למחול רק כפי דת נימוסו הוכרח לעשות אז מיד כההיא יתשוב כאשר הבדתי אבדתי ויוסף לחטוא וכך אמר קין אתה טוען וכו' והכל ברשותך ואין מי מוחה בידך ועוני אי אתה יכול לטעון תגרוס לומר ח"ו שהעדר הסליחה מחמת שהוא נגד הנימוס ואין הסליחה בידך : ב דהל"ל תעשה לו כך וכך : ל אין פירושו על הורג קין שבעתים יוקם דהא למך הרג את קין ולא נעשה בו נקמה שיהרג לאחר שבעתים אלא תחלת המקרא לכן כל הורג קין לשון גערה הוא ושבעתים יוקם קאי אקין ר"ל כי לא יקבל הבל נקמתו מקין אלא עד ז' דורות וכמו שמוכיח סוף המקרא שבעתים יוקם קאי אקין ולא אהורג את קין . זעי"ל דא"כ איך פי' כל הורג קין יוקם שבעתים א"כ היה ק' למה יוקם שבעתים יותר משאר רוצחים אלא ע"כ מלת שבעתים יוקם אזל ענין כפ"ע שהקב"ה יוקם מקין עד ז' דורות וע"כ זה אחד מן המקראות שקלרו וכו' : מ ר"ל דהאן דבר הכתוב ברמז זבמקום אחר מפרש בהדיא כל מכה וכו' : נ ועורים ופסחים גלמי עכו"ם היו ופסח נגד יעקב ועור נגד יצחק וכי' כתוב עליהן את השבועה שנשבע אברהם לאבימלך שלא יעשה עמו מלחמה וכן אבימלך לו אבל בימי דוד כבר בטלה השבועה : ס פי' אות משמו של קין וכו' (אות תי"ו רמז בו אחיה) כלומר שלא יהרגנו אי נמי אות אחת משמו של הקב"ה והוא אות ה"א רמז על כל הורג קין (מהרש"ל) : ע סוכחתו מלשון ויצא דהיה לו לכתוב וילך דלשון יציאה לא שייך אלא במי שיצא מדבר המוקף אבל הכא כתיב מלפני ה' דלא שייך דבר המוקף היה כי מלא כל הארץ כבודו : פ דהל"כ למה היו המלאכים במזרח ולא בצד מקום את הרוצחים שנא' (דברים ד) אז יבדיל משה וגו' מזרחה שמש .

רש"י

לך רשות לדור במקום אחד : (יג) גדול עוני מנשוא . בתמיה ט אתה טוען עליונים ותחתונים י ועוני א"א לך לטעון (ב"ר) : (טו) לכן כל הורג קין . זה א' מן המקראות שקלרו דבריהם ורמזו ב ולא פירשו לכן כל הורג קין לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פירש עונשו : שבעתים יוקם . איני רוצה להנקם מקין עכשיו לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו שיעמוד למך מבני בניו ויהרגהו וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם והוא נקמת הבל ל מקין למדנו שתחלת מקרא לשון גערה הוא שלא תהא בריה מזיקתו וכיוצא בו (ש"ב ה) ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצנור ולא פירש מה יעשה לו אבל דבר הכתוב ברמז מ כל מכה יבוסי ויגע בצנור ויקרב אל השער ויכבשנו ואת העורים נ וגו' וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא אל תוך הבית המכה את אלו אני אעשנו ראש ושר כאן קצר דבריו ובדה"א (יא ו) פירש יהיה לראש ולשר : וישם ה' לקין אות . חקק לו אות משמו ס במצחו . (ס"א ד"א כל מוצאי יהרגני הבהמות והחיות אבל בני אדם עדיין לא היו שיירא מהם רק אביו ואמו ומהם לא היה ירא שיהרגוהו אלא אמר עד עכשיו היה פחדי על כל החיות כמ"ש ומוראכם וכו' ועכשיו בשביל עון זה לא ייראו ממני החיות ויהרגוני מיד וישם ה' לקין אות החזיר מוראו על הכל) : (טז) ויצא קין . יצא בהכנעה ע כגונב דעת העליונה : בארץ נוד . בארץ שכל הגולים נדים שם : קדמת עדן . שם גלה אביו כשגורש מגן עדן שנאמר וישכן מקדם לג"ע וגו' לשמור את שמירת דרך מבוא הגן שהיא ללמוד שהיה אדם שם פ ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל ד"א בארץ נוד כ"מ שהולך היתה הארץ

מזדעזעת

בארעא: יג ואמר קין קדם יי סגי חובי מלמשבק: יד הא תריכתא יתי יומא דין מעל אפי ארעא ומן קדמך לית אפשר לאטמרא ואהי מטלטל וגלי בארעא ויהי כל דישכחנני יקטלינני: טו ואמר ליה יי לכן כל קטיל קין לשבעא דרין יתפרע מניה ושוי יי לקין אתא בדיל דלא למקטל יתיה כל דישכחניה: טז ונפק קין מן קדם יי ויתיב בארעא גלי ומטלטל דהות עבידא עלוהי מלקדמין דגינתא דעדן: יז וידע קין ית אתתיה ועדיאת וילידת ית חנוך והוה בני קרתא וקרא שמא דקרתא כשום בריה חנוך: יח ואתיליד לחנוך ית עירד ועירד אוליד ית מחויאל

ומחייאל

רש"י

מזדעזעת תחתיו צ והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו: (יז) ויהי. קין בונה עיר ק ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך: (יח) ועירד ילד. יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהלידה משמשת שתי לשונות לידת האשה ניסטר"א בלעז וזריעת תולדות האיש איגזינד"ר בלעז כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת וכשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש

שפתי- חכמים

אחרת: צ ופי' סד"א לבד לא יכול להיות דא"כ למה אמר קדמה לכן צריכים אנו ג"כ לפשט הראשון כי שם גלה אביו ופי' הראשון לבד אינו יכול להיות דא"כ למה נאמר בארץ נוד היה לו לומר במדינת (מהרש"ל): ק כלומר דבא לפרש דויהי בונה עיר קאי על קין ולא על חנוך הסמוך לו דאם לא כן מאי כשם בנו

התורה והמצוה

(יג) ויאמר קין. אמר הנה מעתה אין לי עוד שום תקוה, כי אם אקוה שתסלח לעוני זה אי אפשר, כי גדול עוני מנשוא, ואם אקוה שהגם שחטאתי יהיה לי אחרית בארץ מצד הטבע, הנה זה לא יהיה אלא בא' מג' פנים. א] אם יושב בקביעות בארץ מגורי, שאז הוא בטוח במקומו מצד הטבע. אבל

(יד) הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה. ב] שגם הנידד ממקומו יתקיים ע"י השגחת ה' עליו, אבל הלא מפניך אסתר כי הסירות השגחתך מעלי. ג] אפשר שיתקיים אם במקום שיבחר עתה לשבתו יתישב שם בקביעות ויבן מגור ומשגב לו, אבל הלא והייתי נע ונד בארץ שלא אוכל לשבת במקום אחד, ואח"כ אחר שאין לי שום תקוה שאמלא מנוח הלא טוב מותי מחיי וא"כ מי יתן והיה שכל מוצאי יהרגני, כי טוב לי המות שעל ידו יכותו יגיעי כח:

(טו) ויאמר ה'. השיב לו הנה אני רוצה שתענש בעונש היותר מר וקשה ואחר שאתה טוב לך המות מן החיים אני רוצה שתשאר בחיים המרים האלה שהם מרים ממות, ומי שיהרוג אותך יעבור על רצונו שאני רוצה שתחיה שבזה תקבל ענשך, וע"כ לכן בעבור זה שאתה מתאוה המות, לכן כל הורג קין שבעתים יוקם. בעבור הרציחה ובעבור שבטל רצון ה' שרוצה שיחיה כדי לקבל ענשו, וגם ר"ל כי אתה לא ידעת עונש הרוצח, אבל מי שיהרוג אותך שכבר ראה גודל העונש של הרציחה ויסורים המרים שגזרתי עליך, א"כ יוקם שבעה פעמים ככה, כי היה לו ללמוד ולא למד, וישם ה' לקין אות זה בעצמו הי' העות שלא יכה אותו כל מוצאי, ממה שראו שהארץ מתקוממה לו, ובשגם למ"ש חז"ל ששם לו קרן במצחו או הזריח עליו את הצרעת כדי שיופרשו ממנו בני אדם מפני צרעתו, מזה עצמו ישמרו א"ע מן הרציחה ולא יכו אותו:

(טז) ויצא קין מלפני ה'. יש הבדל בין מפני ובין מלפני, היציאה מלפניו, עמד תחלה לפניו ויצא משעמד לפניו והיציאה מפניו היינו מסבתו וממוראו, ור"ל שיצא מלהיות לפני ה' והשגחתו ונעזב אל המקרה. וישב בארץ נוד. פי' חז"ל שע"י וידויו ותשובתו נבטלה חצי הגזירה ותחת נע ונד הי' רק נד, שהנוע הול ממדינה למדינה והנוד הוא במקומו ויושב בארץ אחת:

(יז) (יח) וידע. אחר שראה שנתרחק מאביו ראה להעמיד בנים שלא יהיה יחידי בעולם, ובאר כי לא יבא אשת הבל ובשגם לחז"ל שעליה היה המריבה ביניהם, כי שב מדרכו הרעה, ויהי בונה עיר, שאחר שהוא היה הרוצח הראשון שהרס את הדת הטבעי, שבזה יהיו בני אדם כדגי הים איש את רעהו חיים יבלע, רצה לתקן זאת במה שיבנה עיר שבה יתחברו האנשים לקבוץ מדיני ויעשו ביניהם חוקים ונמוסים, ובאופן שיעזרו זל"ז נגד המתקוממים עליהם, ויען שהיה עדיין מולד היה בונה עיר שיסד את העיר ולא השלימה רק עסק בבנין, לכן לא אמר ויבן עיר ויקרא שם העיר כשם בנו, כי חפץ שחנוך בנו ישלים אותה ויציב דלתיה ותקרא על שמו, ובנין העיר הזאת היה התחלה לקבוץ המדיני, והוא יסד הנהגת העיר שזה יסוד לחכמת הנהגת המדינה, והגם שתחלה היו בניו מועטים נולד לחנוך את עירד וכו' עד שהרבו בנים ובני בנים ונתרבה הקבוץ, ועי"ז התחזקו בממשלה ובכח והעיר היתה גדולה ומושלת ממשל רב, והבנים שחשב פה היו אדירים ונודעים בעת ההיא, וספר הכתוב שלכן האריך ה' לבני קין למען תתישב הארץ והם היו לבני שת בעלים החופפים על הפרי, והם חדשו המלאכות והאומניות, שכ"ז היה צריך ליסוב העולם אשר לשבת יצרה:

ויקח

יָלַד אֶת־לָמֶךְ׃ חמישי יט וַיִּקַּח־לוֹ לֶמֶךְ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם הָאַחַת עָדָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית צִלָּה׃ כ וַתֵּלֶד עָדָה אֶת־יָבָל הוּא הָיָה אֲבִי יֹשֵׁב אֹהֶל וּמִקְנֶה׃ כא וְשֵׁם אָחִיו יוּבָל הוּא הָיָה אֲבִי כָּל־תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב׃ כב וְצִלָּה גַם־הִוא יָלְדָה אֶת־תּוּבַל קַיִן לֹטֵשׁ כָּל־חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל וַאֲחוֹת תּוּבַל־קַיִן נַעֲמָה׃ כג וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ לְנָשָׁיו עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קוֹלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ הָרַגְתִּי לְפִצְעִי וְיֶלֶד לְחַבֻּרָתִי׃ כד כִּי שִׁבְעָתַיִם יֻקַּם־קָיִן וְלֶמֶךְ שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה׃

וידע

רש"י

הלוים והוא בלעז אנדדויר: (יט) ויקח לו למך. לא היה לו לפרש כל זה אלא ר ללמדנו מסוף הענין שקיים הקב"ה הבטחתו שאמר שבעתים יקם קין ועמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין זהו שאמר כי איש הרגתי לפצעי וגו': שתי נשים. כ"ל כך היה דרכן של דור המבול אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרין (סא"א) כדי שתעקר ומקושטת ככלה ומאכילה מעדנים וחברתה נזופה ואבלה כאלמנה וזהו שפי' איוב (כד כא) רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב כמו שמפורש באגדת חלק: עדה. היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסרת מאצלו (ס"א מאכלו) עדה תרגום של סורה: צלה. היא של תשמיש ש על שם שיושבת תמיד בצלו דברי אגדה הם בב"ר: (כ) אבי יושב אהל ומקנה. הוא היה הראשון ת לרועה בהמות במדברות יושב אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה לצאנו וכשכלה המרעה במקום זה הולך ותוקע אהלו במקום אחר. ומדרש אגדה בונה בתים לעבודת אלילים כמה דאת אמר (יחזקאל ח) סמל הקנאה המקנה וכן אחיו תופש כנור ועוגב לזמר לעבודת אלילים: (כב) תובל קין. תובל אומנתו של קין, תובל לשון תבלין תבל והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זיין לרוצחים: לטש כל חרש נחשת וברזל. מחדד אומנות נחושת וברזל כמו (איוב טז) ילטוש עיניו לי. חורש אינו לשון פועל בפעל אלא לשון פועל בלידי שהרי נקוד קמץ קטן וטעמו למטה. כלומר מחדד ומצחצח כל כלי אומנות א נחשת וברזל: נעמה. היא אשתו של ב נח בב"ר: (כג) שמען קולי. שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך סומא ותובל קין מושכו וראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן: שמען קולי. להשמע לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי לפצעי הוא נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג כלומר ע"י חבורתי בתמיה והלא שוגג אני ולא מזיד לא זהו פצעי ולא זהו חבורתי: פצע. מכת חרב או חץ מקאדור"ה בלעז: (כד) כי שבעתים יוקם קין. קין שהרג מזיד נתלה לו עד ז' דורות אני שהרגתי שוגג לא כ"ש שיתלה לי שביעיות הרבה. שבעים ושבעה לשון רבוי שביעיות אחז לו כך דרש רבי תנחומא. ומדרש בראשית רבה לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה ג לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות

שבעה

שפתי חכמים

בנו הגון: ר אלא כך היה לו לכתוב ומתושאל ילד את למך ולמך ילד את יובל למה לי למכתב ויקח לו למך שתי נשים: ש פי' שהשקה אותה כוס של עיקרין כדי שתהיה עקרה ולא יכחיש את יפיה וא"ת והלא כתיב וצלה גם היא ילדה וי"ל דילדה קודם ששתתה כוס של עיקרין וע"ל דמה שאמר וצלה גם היא ילדה רבותא נקט אע"פ ששתתה כוס של עקרין אפילו הכי ילדה ולא הזיק לה כלום (רא"ם): ת וכן פי' אבי כלומר ראשון ליושב אהל במקנה ואמר במדברות כלו' לא כהבל שהיה רועה בישוב וזו אומנות גדולה: א רצונו בזה לפרש שהמקרא מסורס הוא והכי קאמר לוטש וחורש כל כלי נחושת וברזל והוסיף מלת כל כלי אומנות כלו' כלי אומנות הם כלי המחרישה והחיתוך ודומיהם שגופל בהם הלטישה ולשונות אלו: ב וא"ת מנ"ל לרש"י וי"ל דהא לכך נקראת נעמה על שם שמעשיה נעימים והיתה לנועה והואיל וכן הוא א"כ למה מתה במבול ולא נצלה כנח אלא על כרחך היא אשת נח והכי אשת נח נצלה מן המבול. וע"ל דהוכחתו הוא דלמה הכתוב נקבה זו יותר מאחר נקבות אלא ודאי לפי שמצינו שלנעמה היו ג' אחין יבל ויובל ותובל קין היה רשע כמו שפירש"י שהיה עושה כלי זיין לרוצחים ויבל היה צדיק יושב אוהלים לפי פירוש אחר שפירש רש"י ויובל ג"כ צדיק היה ונמצא דשנים היו צדיקים ואחד היה רשע וגם לנח היו שלשה בנים שם חם ויפת ושם ויפת היו צדיקים כמו שפירש רש"י בפרשת נח ואחד היה רשע כדמשמע ג"כ שם וא"כ אל יקשה לך למה היו שני צדיקים ואחד רשע לכך פי' ונעמה היא אשתו של נח ורוב בנים אחר אחי האם וק"ל: ג (נח"י) ואין זה בב"ר שלפנינו ול"נ שהרב הוסיף זה מדעתו לתרץ ולמה עסקו בפריה ורביה והולידו עד הנה וע"ז פירש כדי לקיים המצות ועיין בהרא"ם:

ר"ל

ומחייאל אוליד ית מתושאל ומתושאל אוליד ית למך: יט ונסיב ליה למך תרתין נשין שום חד עדה ושום תניתא צלה: כ וילידת עדה ית יבל הוא הוה רבהון כל דיתבי משכנין ומרי בעיר: כא ושום אחוהי יובל הוא הוה רבהון דכל דמנגנן על פום נבלא ידעי זמר כנורא ואבובא: כב וצלה אף היא ילידת ית תובל קין רבהון דכל ידעי עבידת נחשא ופרזלא ואחתיה דתובל קין נעמה: כג ואמר למך לנשוהי עדה וצלה שמען קלי נשי למך אציתא למימרי לא גברא קטלית דבדיליה אנא סביל חובין ואף לא עולימא חבלית דבדיליה ישתיצי זרעי: כד ארי לשבעא

דרין

השאלות

(יט-כג) מה רצה בספור זה מנשי למך ומבניו וממלאכתם ומאחות תובל קין אחר שכולם נאבדו במבול ואבד כל זכר למו. מה רצה בספור של אמירת למך לנשיו בשגם שהיא חידה סתומה. למה ספר לידת שת ואנוש שתי פעמים. וכן קריאת שם שת ותקרא ויקרא מה רצה בזה. ולמה אמר ולשת גם הוא ומה שאמר אז הוחל לקרא בשם ה' מה פירושו:

התורה והמצוה

(יט) ויקח לו למך שתי נשים. מספר שעד ימי למך היו בני קין נושאים שיהיו לפו"ר להרבות בנים, ולמך היה הראשון שלקח אשה שהשקה אותה כוס עקרין שלא תכהה יפיה וכמ"ש חז"ל וכמו שנראה ממליצת איוב, רועה עקרה לא תלד. כמו שפירשתי שם, ובכ"ז לא הועיל כי צלה ילדה ונענה נגר על השפה:

(כ) ותלד עדה. מספר שע"י בני למך נתחדש המסחר והמלאכות. שיבל היה אבי יושב אהל ומקנה. שהתחילו להשתמש בבע"ח בעבור למרס והלבש, או אפשר התחילו לאכול מבשרן הגם שנאסר להם. וממנו למדו לעשות אוהלים לרעות המקנה ועשו מקנה וקנין בהם עד שהתחיל אצלם הקנין והמסחר, והענין של שלי ושלך, וידוע שהמסחר י"ל שורש גדול בקורות האדם, ושזה התחיל אסיפת העושר וכל שכיות החמדה אשר עבורם עברו בני אדם איים וימים רחוקים, לפ"ז הוא לקח לחלקו הנהר הראשון מהארבעה נהרות אשר שם הזהב והבדולח ואבן השוהם:

(כא) ושם אחיו יובל. הוא לקח לחלקו את הנהר השני הסובב כל ארץ כוש ששם הזמה והנאוף, ואז היה ההתחלה אל הזמר והנגון ע"ד קחי כנור סובי עיר זונה נשכחה, שכן היה דרך המתעסקים לשיר שיר הזונה גם בבתי משתיהם גם בבתי אליליהם, שהגם שאח"כ שב הנגון לדבר נכבד, הממציא הראשון היה להמשיך לב נשים, וע"כ נקרא שמו עוגב מלשון שיר עגבים:

(כב) וצלה גם היא. הגם ששתתה כוס עקרים ילדה את תובל קין. והוא לקח לחלקו את הנהר השלישי ההולך קדמת אשור ללחום מלחמות, ולתכלית זה היה לוטש כל חורש של נחשת וברזל שהיה חורש וממציא הברזל, וכן היה לוטש החרבות, והנהר הרביעי לא שמו לב עליו, רק אם נאמר כדעת חז"ל שנעמה היתה צדקת והיתה אשת נח היתה היא אשר נמשכה אחר הנהר הרביעי, וכמ"ש אשת חן תתמוך כבוד ועריצים יתמכו עושר ועל פי מה שפרשתי בפי' שם. אולם לא אכחד כי לדעתי בא הספור הזה כהרבה ספורי התורה אשר באו לעקר דעות כוזבות וספורי הבל אשר התפשטו בימי קדם בין העמים ואשר המציאו כהני האלילים בימי החשך, ויש עוד היום שארית מן המיטהאלאגיא שלהם, שהיו מיחסים לכל איש שהמציא איזה חכמה או איזה מלאכה כח אלהית, והיו אומרים שאליל פלוני המציא ישיבת אהל ומקנה ואליל פלוני שמציא חכמת הניגון ואליל פלוני המציא הכסיסי מלחמה ואומנות הברזל וכלי מלחמה, ואליל פלוני המציא בנין הערים והנמוסים המדיניים, וספרו על כל אחד מבני אלים אלה נפלאות מתולדתו ואלהותו, והיו קוראים לבני אדם לעבודתו במועדים ובחגים שיהדו להם, ולזה הודיעה התורה לאמר אל תאמינו בשוא נתעה, דעו כי הממציא בנין הערים והנמוסים וקבוץ המדיני היה קין הרוצח הראשון, והממציאים מלאכת הרעיה והמסחר והנגון ומלאכת הברזל והמתכיות היו בני למך מבני בניו של קין, והאשה אשר דברו עליה גדולות בהמיטהאלאגיא שלהם ושמו במרום קנה, היא היתה נעמה אחות תובל קין, כולם היו בני אדם להבל דמה לא בני אלהים, והודעות אלה נערכו מאד בימים ההמה שהתפשטו הספורים האלה בין כל העמים והתקיימו בידם עד אחר חורבן בית השני כנודע:

(כג) ויאמר למך לנשיו, יספר שהגם שקין יסד עיר וקבוץ מדיני ותקן נמוסים להנהגת החברה, בכל זאת אם לא התבונה תתן קולה ואם לא יהיו האנשים בעלי יושר ואוהבי צדק בטבעם לא יועילו הנמוסים, שאם יעמוד איש עריץ ימחק לכל חוק ונמוס ויגזול משפט וצדק, שכן למך נכדו אחרי אשר גברה זרועו ע"י בניו וגבורתם וממשלתם היה דרכו לאמר לנשיו אשר עדה וצלה (גם אם לא הייתן נשי) שמען קולי ואל תמרו את פי, וכ"ש אחר שאתן נשי למך והאשה צריכה שתהיה נכנעת לבעלה, א"כ האזנה אמרתי (האזנה קלא משמיעה, ר"ל אף האזינו כל מה שאומר) כי אם אעשה אתכן רעה מי יציל אתכן מידי, הלא איש הרגתי לפצעי, איש אחד עשה לי פצע והרגתי אותו ובעת ההרג נתן בי חבורה שהיא קלה מפצע והרגתי גם את הילד שלו, ולא היה מי שיקום כנגדי ויבקש דמם מידי כי אין משפט נגדי בארץ כי זרועי רמה, ואם תאמר שאענש בדין שמים, ע"ז אני משיב לכם:

(כד) כי אם קין שהיה הרוצח הראשון בכ"ז אמר ה' שמי שיהרוג אותו יוקם על אחת שבעה, כ"ש למך שאם

סקי

כה וַיֵּדַע אָדָם עוֹד אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת כִּי שָׁת־לִי אֱלֹהִים זֶרַע אַחֵר תַּחַת הֶבֶל כִּי הֲרָגוֹ קָיִן׃ כו וּלְשֵׁת גַּם־הוּא יֻלַּד־בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אֱנוֹשׁ אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם יְהוָה׃ ס ששי ה א זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ׃ ב זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָם אָדָם בְּיוֹם הִבָּרְאָם׃ ג וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד

בדמותו

רש"י

אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר המבול בא ושוטף את הכל ד והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהיה איש בקומה וילד בשנים שיהא זרעי כלה באותו עון ומה קין שהרג נתלה לו שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כ"ש שיתלו לי שביעיות הרבה וזהו ק"ו של שטות ה א"כ אין הקב"ה גובה את חובו ומקיים את דברו. וידע אדם וגו' בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו אמר להם וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום ו אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשוט עצמך תחלה והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנסה מיתה על ידך מיד וידע אדם וגו' ומהו עוד ללמד שנתוספה לו תאוה ז על תאותו (בב"ר): (כו) אז הוחל. ל' חולין לקרא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן אלילים ולקרותן אלהות: (א) זה ספר תולדות אדם. זו היא ספירת תולדות אדם. ומדרשי אגדה יש רבים: ביום ברוא וגו'. מגיד שביום שנברא ח הוליד: (ג) שלשים ומאת שנה. ע"כ פירש ט מן האשה (ב"ר):

שפתי חכמים

ד ר"ל כלם ימותו. וא"ת בתחלה פירש"י לכך פירשו הימנו לפי שנגזרה גזירה על זרעו של קין וכאן משמע דבשביל המבול היו פורשות וי"ל דנשיו היו יודעות שיבא המבול בימי למך וסוברות היו שבימי למך בן מתושאל מזרע של קין יהיה אבל טעות היה שלא בא אלא בימי למך בן מתושלח וק"ל: ה אבל לפי מדרש רבי תנחומא אינו של שטות משום שאותו ק"ו אינו מבטל שבעתים יוקם קין שהק"ו אינו אלא בעבור החטא שלו. ומהרש"ל כתב וא"ת מה דעתו של למך וי"ל שאמר בלבו מה קין שהרג במזיד והיה ראוי למות מיד שנאמר שופך דם האדם וגו' אפי' הכי עכב הגזירה בתפלתו לז' דורות אני שהרגתי שוגג על אחת כמה וכמה שאעכב הגזירה בתפלה: ו וקשה לפי פירוש הראשון שפירשו ממנו משום רציחה מה השיב להם אדם י"ל דהשיב להם וכי מפני שעשה עבירה אחת שהרג יעשה עוד עבירה ויבטל פריה ורביה אלא מעתה מי שאכל שום וכו' מהרש"ל: ז פירוש בתחלה לא היתה לו תאוה אלא כבראה את חוה אבל עתה נוסף לו תאוה על תאותו דגם כשלא היתה לפניו נתאוה והיתה עליו התאוה. ול"נ דהוכחת רש"י הוא למה לא אמר בקרא ויחבר עוד אשתו ולהורות על הקללה שנתקללה חוה בצער העיבור ולמה כתב עוד גבי וידע דמילתא דפשיטא הוא דאין הריון בלא תשמיש אלא לדרשה שנתוספה לו תאוה וכו'. ועי"ל דלא שייך לישנא דעוד אלא כשהפעולה השניה סמוכה לפעולה הראשונה כתב עוד להורות על תכיפת הפעולה כמו גבי לאה דכתיב ותהר עוד תיכף אחר לידה ראשונה אבל הכא שפרוש היה מאשתו ק"ל שנים לא היה לו לכתוב שם עוד אלא וידע אדם את אשתו וגו' או לקוחים שניים כמו גבי עמרם שפירש מאשתו וכתיב ביה לקוחים שניים ודוק נ"ל: ח שהרי כתיב זה ספר תולדות אדם ביום ברא וגו' משמע דביום שנברא היה לו תולדות ויהי ביום ברא דבוק עם תולדות אדם ולא עם בדמות אלהים הבא אחריו דאל"כ ביום ברוא למה לי לא היה לו לכתוב אלא תולדות אדם בדמות אלהים עשה אותו וסגי ויהוייב מזה שזה ספר תולדות אדם שב אל והאדם ידע את חוה אשתו ותלד את קין והבל: ט דקשה לרש"י וכלא ביום שנברא הוליד ואם כן לנגס

התורה והמצוה

תקיף יותר מקין והוא מושל ממשל רב, שמי שיהרגנו ינקם שבעים ושבעה פעמים, כי בניו ועבדיו יקחו נקמתו, ולכן אתן נשי למך גורו מפני חרב, כי אשר תמרה את פי תומת. ובזה יספר איך יצאו בני קין לתרבות רעה והתפארו ברצח, עד שגם את נשיהם הפחידו בהרג וטבח והכעיסום תחתם לשפחות, וכמו שנודע שבימי קדם היתה האשה קנין בעלה לעשות עמה כחפצו:

(כה) וידע אדם. כ"מ שבא לשון ידיעה על הבעילה בא על הביאה הראשונה, כמו וכל אשה יודעת איש, בתולה ואיש לא ידעה (לבד מ"ש ש"א א' וידע אלקנה את חנה אשתו כי נפתחה גופה ונתרפאה והיתה כאשה חדשה), וכן ממ"ש וידע אדם יש ראיה לחז"ל שפירש מאשתו ק"ל שנה עד שכבר נמחק רושמה מידיעתו ושב. שנית, וכמדרש שנוסף לו תאוה על תאותו, כונו ליחס לשון ידיעה שהיה תאוה חדשה שלא הי' לו מקודם. הנה אחר שראה אדם שהלב והסגולה לא ימצא בבניו הקודמים כי הבל נהרג וקין נתקלל ובני קין יצאו לתרבות רעה, ידע את אשתו למען יצא פרי האדם והסגולה, ותלד בן כי לידה זו היה בדרך הנסים לתשעה ירחי לידה

דְּרִין אִיתְלִין לְקַיִן הֲלָא לְלֶמֶךְ בְּרֵהּ שַׁבְעִין וְשַׁבְעָא׃ כה וִידַע אָדָם עוֹד יָת אִתְּתֵהּ וִילֵידַת בַּר וּקְרָת יָת שְׁמֵהּ שֵׁת אֲרֵי אֲמַר יְהַב לִי יְיָ בַּר אָחֳרָן חֲלָף הֶבֶל דִּקְטָלֵהּ קָיִן׃ ס וּלְשֵׁת אַף הוּא אִתְיְלִיד בַּר וּקְרָא יָת שְׁמֵהּ אֱנוֹשׁ בְּכֵן בְּיוֹמוֹהִי חֲלוּ בְּנֵי אֱנָשָׁא מִלְּצַלָּאָה בִּשְׁמָא דַייָ׃ ה א דֵּין סְפַר תּוֹלְדַת אָדָם בְּיוֹמָא דִּבְרָא יְיָ אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עֲבַד יָתֵהּ׃ ב דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָאנוּן וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן וּקְרָא יָת שְׁמְהוֹן אָדָם בְּיוֹמָא דְּאִתְבְּרִיאוּ׃ ג וַחֲיָא אָדָם מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בִּדְמוּתֵהּ דְּדָמֵי
לה

השאלות

(א-כט) למה ספר שנית שביום ברוא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אותו. שקרא שמם אדם. שכ"ז כבר נאמר למעלה. מ"ש ויולד בדמותו כצלמו הלא כל אדם מוליד אדם כדמותו. למה ספר בכל הדורות האלה השנים שחי קודם שהוליד ולאחר שהוליד וכפל לכתוב סך כל השנים שחי. שכ"ז מיותר. מ"ש בחנוך שתי פעמים ויתהלך חנוך את האלהים. מה שקרא בשם נח זה ינחמנו והי"ל לקרא מנחם:

התורה והמצוה

לידה וולד קטן, משא"כ בקודמים לא אמר ותלד בן כי נולד איש גדול כמ"ש קניתי איש, וכן מורה על הקטנות: ותקרא את שמו שת. גם אדם קרא שמו שת כמ"ש (ה-ג) שאת מענין כי השתות יהרסון שהוא משתיתו של עולם, והיא קראה ג"כ שמו שם מלשון שימה. כי שת לי אלהים זרע אחר. זרע ממין אחר שיתקיים ויהיה פרי וסגולה כי הקודמים לא נתקיימו, שע"ז אמר תחת הבל כי הרגו קין. ועי"כ שניהם לא נתקיימו שזה נהרג וזה יהרג להבא בעונו:

(ס) ולשת גם הוא. שע"י הבן יולד גם הוא, שהבן שנולד היה דומה לו שהיה ג"כ לב וסגולה כמ"ש במדרש עמ"ש בד"ה אדם שת אנוש עד כאן בצלם ובדמות וכמו שפרשתי בפי' שם, ונתחדש גם הוא. אז הוחל לקרא בשם ה'. שכבר כתב הרמב"ם (בפ"א מהל' ע"ג) שבימי אנוש טעו טעות גדול, ואנוש עצמו מן הטועים היה שהיו אומרים שה' מסר את ההנהגה לכוכבים ומזלות, ושע"כ יש לכבדם ולהשתחוות להם כמו שמכבדים ומשתחווים לשרי צבאות המלך מפני שחלק להם מכבודו, והנה שם הויה ב"ה מורה על אלהותו ושהוא הסבה הראשונה, ויתר שמות כמו שדי ואלהים וכדומה מורה על הנהגתו איך הוא מנהיג את העולמות, שלפי כל הנהגה י"ל שם מיוחד, וע"ז אמר שבימי דור אנוש הוחל לקרא רק בשם הויה ולא קראו בשום שם שמורה על הנהגה אחר שאמרו שמסר את ההנהגה לצבא השמים והחלו לקרא רק בשם הויה לבדו על שהוא הסבה הראשונה, וכן אמרו בב"ר פכ"ג ופ' כ"ד שאז החלו למרוד בהקב"ה עי"ש:

ה (א) זה ספר תולדות אדם, עתה יתחיל לספר התולדות של אדם מאדם עד נח איך נשתלשלו זה מזה עד המבול, וכן כל ספורי הדורות שבתורה הם ספור תולדות אדם, וע"כ יש דעה במדרש שמכאן התחלת התורה, שע"ז אמר זה ספר, כי מה שספר מקודם הוא שייך לתולדות השמים והארץ. וגם מעשה קין והבל אינו שייך לתולדות אדם, כי לא נתקיימו, ויאמר הקדמה לזה, ביום ברוא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אותו. שהעשיה מורה על גמר הדבר, וזה לא יתכן באדם, שהאדם הוא בעל בחירה ואינו נעשה ונגמר עד שיהיה צדיק ויעשה מעשים טובים, וכן יפלא מ"ש ויקרא את שמם אדם ביום הבראם, שהאדם לא יקרא שמו בהולדו, כמ"ש שור או כשב או עז כי יולד, ששור בן יומו קרוי שור, כי כמו שנולד כן ישאר באותה מדרגה, משא"כ האדם שהולך ממדרגה למדרגה וביום שנולד אינו עדיין במצב השלמות, אך כבר אמרו עמ"ש נעשה אדם שמה"ש שאלו אם יהיה צדיק או רשע ואמר שיהיה צדיק ולא אמר שיהיה רשע, וזה דייק ממ"ש נעשה אדם שמורה שהגיד להם שתיכף יהיה שלמותו עמו ויהיה צדיק עשוי ונגמר ואין אופן שירשיע שאל"כ לא יצדק לשון עשיה, אולם איך יהיה זה אמר פה שביום ברוא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אותו, שאז נעשה על אופן שיתדמה בכל דרכיו אל האלהים, כי הנפש לא הורכבה אז בגוף בהרכבה מזגית, והגוף ויצרי מעלליו לא יכלו לשלוט על הנפש, שזה נעשה אחר אכילת עה"ד, והיה בריאתו באופן שיהיה צדיק ולא רשע, וע"כ אמר עשה אותו, שהיה עשוי ונגמר בתכלית השלמות:

(ב) זו"נ, ר"ל שמצד שנברא להיות קיים באיש אמר עשה אותו, ומצד שנברא להיות במין אמר זו"נ בראם. ולכן ויקרא את שמם אדם תיכף ביום הבראם, כי היה נגמר והשיג כל השלמות שלו תיכף בהבראו, ולכן נקרא בשם תיכף כמו ששור בן יומו קרוי שור על שאין לו להוסיף עוד שלמות, וכוונת ההקדמה הזאת שאחר שיספר תולדות אדם ואיך נחם ה' אח"כ כי עשה את האדם בארץ, הלא ישאלו וא"כ למה בראו על אופן זה שהיה"ל יחטיא אותו וכלל ימיו על ארץ ובהבל בא ובהבל ילך, ע"ז אמר שה' בראו באופן היותר שלם והאלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים:

(ג) ויחי אדם, ובכל זה כבר הוחל הקלקול לתקן שאדם שב בתשובה ופרש מן האשה ק"ל שנה ועמד בצדקו ואז הוליד את שת בדמותו כצלמו, שגם הוא נברא בצלם ובדמות והיה לב וסגולה, והנם שאר כל בני אדם היו כקליפות, היו כעלים החופפים על הפרי וכל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה, ולכן קרא שמו שת מלשון יסוד, כי צדיק יסוד עולם:

בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת׃ ד וַיִּהְיוּ יְמֵי־אָדָם
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁת שְׁמֹנֶה מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ ה וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר־חַי תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה
וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס ו וַיְחִי־שֵׁת חָמֵשׁ שָׁנִים וּמְאַת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אֱנוֹשׁ׃ ז וַיְחִי־שֵׁת אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אֱנוֹשׁ
שֶׁבַע שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ח וַיִּהְיוּ
כָּל־יְמֵי־שֵׁת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיָּמֹת׃ ס ט וַיְחִי אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־קֵינָן׃ י וַיְחִי
אֱנוֹשׁ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־קֵינָן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה
מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ יא וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אֱנוֹשׁ חָמֵשׁ
שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס יב וַיְחִי קֵינָן שִׁבְעִים
שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מַהֲלַלְאֵל׃ יג וַיְחִי קֵינָן אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־מַהֲלַלְאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת׃ יד וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי קֵינָן עֶשֶׂר שָׁנִים וּתְשַׁע
מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס טו וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ שָׁנִים
וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־יָרֶד׃ טז וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־יֶרֶד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת׃ יז וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים
שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס יח וַיְחִי־יֶרֶד שְׁתַּיִם
וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־חֲנוֹךְ׃ יט וַיְחִי־יֶרֶד
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־חֲנוֹךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ כ וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע
מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס כא וַיְחִי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־מְתוּשָׁלַח׃ כב וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מְתוּשֶׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ כג וַיְהִי כָּל־יְמֵי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ

מאות

מֵאוֹת שָׁנָה׃ כד וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים וְאֵינֶנּוּ כִּי־לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ ס שביעי כה וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח שֶׁבַע וּשְׁמֹנִים שנה

אונקלוס

להּ וקרא ית שמהּ שת: ד והוו יומי אדם בתר דאוליד ית שת תמני מאה שנין ואוליד בנין ובנן: ה והוו כל יומי אדם דחיא תשע מאה ותלתין שנין ומית: ו וחיא שת מאה וחמש שנין ואוליד ית אנוש: ז וחיא שת בתר דאוליד ית אנוש תמני מאה ושבע שנין ואוליד בנין ובנן: ח והוו כל יומי שת תשע מאה ותרתא עשרי שנין ומית: ט וחיא אנוש תשעין שנין ואוליד ית קינן: י וחיא אנוש בתר דאוליד ית קינן תמני מאה וחמש עשרי שנין ואוליד בנין ובנן: יא והוו כל יומי אנוש תשע מאה וחמש שנין ומית: יב וחיא קינן שבעין שנין ואוליד ית מהללאל: יג וחיא קינן בתר דאוליד ית מהללאל תמני מאה וארבעין שנין ואוליד בנין ובנן: יד והוו כל יומי קינן תשע מאה ועשר שנין ומית: טו וחיא מהללאל שתין וחמש שנין ואוליד ית ירד: טז וחיא מהללאל בתר דאוליד ית ירד תמני מאה ותלתין שנין ואוליד בנין ובנן: יז והוו כל יומי מהללאל תמני מאה ותשעין וחמש שנין ומית: יח וחיא ירד מאה ושתין ותרתין שנין ואוליד ית חנוך: יט וחיא ירד בתר דאוליד ית חנוך תמני מאה שנין ואוליד בנין ובנן: כ והוו כל יומי ירד תשע מאה ושתין ותרתין שנין ומית: כא וחיא חנוך שתין וחמש שנין ואוליד ית מתושלח: כב והליך חנוך בדחלתא דיי בתר דאוליד ית מתושלח תלת מאה שנין ואוליד בנין ובנן: כג והוה כל יומי חנוך תלת מאה ושתין וחמש שנין: כד והליך חנוך בדחלתא דיי וליתוהי ארי (לא) אמית יתהּ יי: כה וחיא מתושלח מאה ותמנן ושבע שנין ואוליד ית למך:

והוא

בעל הטורים

והוא והיה כל מולאי ישראל: (יח) כאן כתיב עד"י בגימ' חנוך ושד"י בגי' מטטרון שלקחו הקב"ה אחד מאותן של קודם דור המבול וא' של אחר דור המבול דכיוצא תאך ונחם ובעלם לבמים שיעידו, ואחר כהנון שהיה דור שביעי שהקב"ה חפץ

רש"י

(כד) ויתהלך חנוך. (ב"ר) צדיק היה וקל (ס"א וקבל) בדעתו לשוב י להרשיע לפיכך מיהר הקב"ה וסילקו והמיתו קודם זמנו. וזהו ששינה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו, כי לקח אותו לפני זמנו כמו (יחזקאל כד) הנני לוקח ממך את מחמד עיניך:

שפתי חכמים

למה לא היה לו בנים עד עכשיו: י ר"ל כיון דכתיב ויתהלך חנוך את האלהים א"כ צדיק היה ולמה מת קודם זמנו אלא שקל בדעתו היה

ויולד

התורה והמצוה

(ה) ויהיו כל ימי אדם. הנה שלא שנברא לקיום המין יש חילוק בין קודם שהוליד ובין אחר שהתחיל להוליד תולדות, ולכן מנה ביחוד השנים שקודם הלידה בפ"ע ושאח"כ בפ"ע, מ"מ לענין מה שנברא להיות קיים נאים היו כולם שוים לטובה, וע"ז אמר ויהיו כל ימי אדם אשר חי ר"ל מגיד שכל חיי האדם בעבודת בוראו, וכן אמר בכולם עד"ז, כי כלם היו צדיקים והיו לב וסגולה, משא"כ בעשרה דורות שמנח ועד אברהם לא חשב שנות כל הטלל כי רובם לא היו סגולה והיה עניים רק לקיום המין והיה הסגולה נאצר בקרבם בכח שיתגלם בבני בניהם כמ"ש הכוזרי:

(כג-כד) ויתהלך חנוך. תהלה ההתהלך את האלהים להשיג השלמיות ולשמור מצות ה' ועם זה הי' עוסק בעסקי העולם ג"כ ויולד בנים ובנות, ואחר שנמלאו לו שס"ה שנה כמנין ימות החמה, התהלך את האלהים לבדו ופירש א"ע מן העוה"ז ואיננו עוד בעוה"ז, כי אז לוקח למרום כמדרגת אליהו ז"ל, וכבר אמרו עליו ענינים רבים ומטובדים שאין פה המקום להאריך בזה:

שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־לָמֶךְ׃ כו וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ כז וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מְתוּשֶׁלַח תֵּשַׁע וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס כח וַיְחִי־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בֵּן׃ כט וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר זֶה יְנַחֲמֵנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמֵעִצְּבוֹן יָדֵינוּ מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֵרְרָהּ יְהוָה׃ ל וַיְחִי־לֶמֶךְ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נֹחַ חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וַחֲמֵשׁ מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ לא וַיְהִי כָּל־יְמֵי־לֶמֶךְ שֶׁבַע וְשִׁבְעִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס לב וַיְהִי־נֹחַ בֶּן־חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד נֹחַ אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃ ו א וַיְהִי כִּי־הֵחֵל הָאָדָם לָרֹב עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וּבָנוֹת יֻלְּדוּ לָהֶם׃ ב וַיִּרְאוּ בְנֵי־הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכֹּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־

ידון

*סקולא יעמים הגרש קודם התלשא

רש"י

(כח) ויולד בן. ב שממנו נבנה העולם: (כט) זה ינחמנו. ינח ממנו את עצבון ידינו עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטים מקללתו של הראשון ובימי נח נחה וזהו ינחמנו. ואם לא תפרשהו כך ל אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מנחם: בן חמש מאות שנה. א"ר יודן מה טעם כל הדורות הולידו לק' שנה וזה לחמש מאות אמר הקב"ה אם רשעים הם יאבדו במים ורע (ס"א לזרע של צדיק זה) לצדיק זה ואם צדיקים הם אטריח עליו לעשות תיבות הרבה ם כבש את מעינו ולא הוליד עד חמש מאות שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין נ לפני המבול (ב"ר) דכתיב (ישעיה סה) כי הנער בן מאה שנה ימות ראוי לעונש לעתיד וכן לפני

מתן

שפתי חכמים

סי' כ': כ דקשה לרש"י למה נאמר כאן שפי בן מבאחר תולדות ולא כתיב ויולד את נח אלא בן ל' בנין: ל אלא תרגם לפרש לשון נחמה אין טעם השם נופל על שם נח דקרא משמע ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו דלכך נקרא נח משום זה ינחמנו ונח אין לשון נחמה ואין טעם השם נופל על השם אלא היה לו לקרא את שמו מנחם דאז הוי שפיר טעם השם נופל על השם. והא דלא קאמר ינית ממנו את מעשנו דהא עדיין לא ינוחו ממעשי ידיהם דהא עדיין יצטרכו לחרוש ולזרוע ולדוש לכן קאמר זה ינחמנו זה יניח ממנו את עצבון ידינו שלא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם. והא דלא נקט רש"י ממעשנו ומעצבון ידינו כמו דכתיב בקרא ולמה הקדים עצבון ידינו למעשה ידינו י"ל דעצבון קאי על שהוציאה הארץ קוצים ודרדרים ומיד כשנולד נח פסקה מיד אותה קללה אבל תיקון המחרישה לא היה אלא עד שגדל נח, ע"ש הקדים רש"י ואורה בזה שכן ראוי להיות נמי בקרא וק"ל: ם הקשה מהר"ש יפה ז"ל אדרבה אם יהיו צדיקים יהיו הם ונשיהם יותר מעשרה והיו מגינים על כל העולם ולא היו צריכין לתיבות שהרי כן פי' רש"י בפרשת וירא גבי תפלת אברהם ועל פתוס מי' לא בקש שהרי דור המבול ח' היו נח ובניו ונשיהם ולא הצילו משמע שאם היו עשרה היו מצילין (נד"ל) י"ל דעברה לצדיקים לא שיצילו שלא יבא מבול כלל רק יצילו עירם וזהו שאמר אטריח לעשות תיבות הרבה לכל יושבי עירם אבל המבול עכ"ז יבא לבטוף שאר העולם: נ והא דלא הספיק לו במה שאמר אם היה מוליד קודם ת"ק אם היו רשעים כו' אלא מפני שבזולת זה עדיין יש להקשות מה הרויח נח בהמתנתו דהא עדיין אם יהיו רשעים יאבדו משום הכי צריך לטעם אחר כי אבן ת"ק ומעלה כל הסלדים לא יהיו בני עונשין ויועיל להם זכותו של נח שאף אם יהיו רשעים ינצלו בזכותו משא"כ בשאר התולדות שלא הגיעו לעונשים אבדו במבול משום שלא היה להם זכות וע"ש לא צריך אלא לתיבה אחת אע"פ שלא היו בני עונשים לאו לצדיקים הי

נמצבויו

כו וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת לֶמֶךְ שְׁבַע מְאָה וּתְמָנַן וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: כז וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי מְתוּשֶׁלַח תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וּתְשַׁע שְׁנִין וּמִית: כח וַחֲיָא לֶמֶךְ מְאָה וּתְמָנַן וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בָּר: כט וּקְרָא יַת שְׁמֵהּ נֹחַ לְמֵימַר הֵדֵין יְנַחֲמִנָּנָא מֵעוֹבָדָנָא וּמִלֵּאוּת יְדָנָא מִן אַרְעָא דִּי לַטְטַהּ יְיָ: ל וַחֲיָא לֶמֶךְ בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת נֹחַ חֲמֵשׁ מְאָה וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: לא וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי לֶמֶךְ שְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וּשְׁבַע שְׁנִין וּמִית: לב וַהֲוָה נֹחַ בַּר חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד נֹחַ יַת שֵׁם יַת חָם וְיַת יָפֶת: ו א וַהֲוָה כַּד שְׁרִיאוּ בְּנֵי אֱנָשָׁא לְמִסְגֵּי עַל אַפֵּי אַרְעָא וּבְנָתָא אִתְיְלִידוּ לְהוֹן: ב וַחֲזוֹ בְּנֵי רַבְרְבַיָּא יַת בְּנַת אֱנָשָׁא אֲרֵי שַׁפִּירָן אִנִּין וּנְסִיבוּ לְהוֹן נְשִׁין מִכֹּל דִּי אִתְרְעִיאוּ: ג וַאֲמַר יְיָ לָא יִתְקַיַּם דָּרָא בִישָׁא הָדֵין

רש"י

ם מתן תורה: את שם את חם ואת יפת. והלא יפת הגדול הוא אלא בתחלה אתה דורש ע את שם שהוא צדיק ונולד כשהוא מהול ואברהם יצא ממנו וכו' (ב"ר): (ב) בני האלהים. בני השרים והשופטים. ד"א בני האלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום אף הם היו מתערבים בהם. כל אלהים שבמקרא לשון מרות הוא. יוכיח (שמות ד) ואתה תהיה לו לאלהים (שם ז) ראה נתתיך אלהים: כי טבת הנה. אמר רבי יודן טבת כתיב כשהיו מטיבין פ אותה מקושטת ליכנס לחופה היה גדול נכנס ובועלה תחלה (ב"ר): מכל אשר בחרו. אף בעולת בעל צ אף הזכר והבהמה (ב"ר): (ג) לא ידון

שפתי חכמים

נשמדים אך ורק בזכותו ניצולו מ"מ לא בנים לכל אחד מהם תיבה בפ"ע וק"ל: ם (נח"י) וקשה דלקמן פרשת חיי שרה פירש בת ק' שנה כבת כ' לחטא משמע דלאחר כ' שנה הויא בת עונשין. ועוד דוחק לומר דיעקב אבינו ע"ה ובניו כל אחד מהם לא הגיע לימי ק"נ שנה ואיך יעלה על הדעת לומר שאני חלקי חייהם לא יהיו בני עונשין וצ"ע: ע וקשה לכתוב יפת אחר שם וי"ל שלא רצה לשנות כ"כ כי שם וחם נולדו בזה אחר זה מ"מ לא רצה להפסיק (מהרש"ל): פ מלשון מטיבין את הנרות פי' דטבת משמע דעתה היו טבת ר"ל מקושטות כמו עפרון יושב שישב עתה ועוד טבת חסר וא"ו מלשון יחיד כלומר דלא היו טובות אלא נשים יחידות דהיינו הכלות שהן מקושטות ולא כולן אבל אי כתיב טובות מלא וי"ו היה משמע שתמיד היו טובות ר"ל מקושטות כיון דכתיב מלא לשון רבים וק"ל: צ (רא"ם) דאל"כ נשים מכל אשר בחרו ל"ל אלא נשים לבעולות אשר בחרו לזכר ולבהמה (נח"י) הקשה הרא"ם דבפ"ק דקידושין דף י"ג משמע שלא נכשלו באשת איש וי"ל דבני אלהים שהם השרים חטאו בא"א ולא שאר העם

השאלות

(א-ז) מ"ש ובנות יולדו להם אין לו מובן שכמו שהתרבו בנות כן התרבו זכרים כנגדם. ומי הם בני האלהים שנשאו את בנות האדם והנפילים שהיו אז שהוא חידה סתומה. ומ"ש תחלה לא ידון רוחי ואמר שנית אמחה את האדם. ומה היה ההתנחמות והעצב, שלא יצדק התנחמות רק אם נתחדש איזה דבר שלא היה תחלה. וכן העצב אל לבו לא יצדק אצל ה'. ומהו החמשך אמחה את האדם ונח מצא חן כאלו זה נמשך מזה:

התורה והמצוה

(כט) ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו. כבר בארתי בפי' ישעיה (א כד) שגדר פעל נחם הוא השתנות המחשבה, ומזה בא על נחום האבל, שיתהפך מיגון לשמחה, ועל החרטה, ואמר זה ינחמנו שמעתה ננוח, בין ממעשנו שאנו עוסקים בפעולות הבל וריק שאין בם מועיל אל אוצר האדם, ועי"כ נמלא גם מעתה מעצבון ידינו מן האדמה שאל קללה על כל מעשה ידינו שזה בא ע"י רוע המעשים, וכמ"ש חגי (א ז) זרעתם הרבה והבא מעט וגו' שימו לבבכם על דרכיכם וכמו שפרשתי שם, וע"י נחמת המעשים והתהפכותם תתהפך גם הקללה לברכה ונמלא מנוח כמ"ש ביום הניח ה' לך מעצבך ומרגזך ומן העבודה הקשה (ישעיה יד):

ו (א) ויהי. כבר הזכירו חכמי הטבע כי במדינות שאין נושאים רק אשה אחת יולדו זכרים ונקבות בשוה, ובמדינות שנושאים נשים רבות יולדו נקבות כפל מהזכרים, ותחלה לא היו נושאים רק איש אשה אחת והיו עקר הנולדים בנים. ואח"כ כשהחלו לרוב התחילו לקחת נשים הרבה שזה התחיל מימות למך בן קין ונולדו בנות יותר מבנים, כמו שכן תנהג הטבע גם עתה:

(ב) ויראו בני האלהים. ידוע בקורות העמים הקדמונים שהיו מאמינים שבני אלהים חושקים את בנות האדם, והיו מקבלים שכשהאשה טובה תמצא חן בעיני בני אלהים ויבאו אליהן וילדו להם וכמו שיפרש בפסוק ד', וספר שבפי מהשגת הדור ההוא והגדולים אמרו שבני אלהים הם רואים את בנות האדם כשהם טובות, אז ימצאו חן בעיניהם ויקחו להם נשים שבאופן זה זנו הנשים מתחת בעליהם עם אנשים שהחזיקו עליהם שהם בני אלהים, והושקים בהן ויקחו אותן לנשים, וכמו שיבאר בפסוק ד':

(ג) ויאמר ה'. אז ראה ה' כי לא טוב מה שהם מאריכים ימים אחר שהנשמה שנתנה בגוף יש לה מלחמה תמידית עם הגוף שזונה אחרי יצרי התאוות, ואין ראוי שרוחי שנפחתי באפיו ידון ויתקוטט עם האדם לעולם

יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה: ד הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי־כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל־בְּנוֹת הָאָדָם וְיָלְדוּ לָהֶם הֵמָּה הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אַנְשֵׁי הַשֵּׁם: פ מפטיר ה וַיַּרְא יְהוָה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל־יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע כָּל־הַיּוֹם: ו וַיִּנָּחֶם יְהוָה כִּי־עָשָׂה

את

בעל הטורים

בשביעיות וכן משה שהיה שביעי לאבות כתיב ביה ומשה עלה אל האלהים: (ד) הנפלים ג' במסו'. א' מלא ושנים חסרים הנפלים היו בארץ חסר ושם ראינו את הנפילים מלא בני ענק מן הנפלים חסר וזהו סיחון ועוג כו' כדאי' בנדה סיחון ועוג בני שמחזאי ועזאל ונפלו מן השמים בימי דור המבול לכן כתיב כאן הנפלים היו בארץ חסר:

רשי

ידון רוחי באדם. לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל ק האדם: לעולם. לאורך ימים ר הנה רוחי נדון בקרבי אם להשחית ואם לרחם ש לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם כלומר לאורך ימים: בשגם הוא בשר. כמו בשגם בשגו"ל ת כלומר בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואעפ"כ אינו נכנע לפני ומה אם יהיה אש אל דבר קשה. כיוצא בו (שופטים ה) עד שקמתי דבורה כמו שקמתי. וכן שאתה מדבר עמי כמו שאתה אף בשגם כמו בשגם: והיו ימיו וגו'. עד ק"ך שנה אאריך להם אפי ואם לא ישובו אביא עליהם מבול. וא"ת משנולד יפת עד המבול אינו אלא מאה שנה אין מוקדם ומאוחר בתורה (ספרים ו) כבר היתה הגזירה גזורה עשרים שנה קודם שהוליד נח תולדות וכן מצינו בסדר עולם, ויש מדרשי אגדה רבים בלא ידון אבל זה הוא צחצוח פשוטו: (ד) הנפלים. על שם שנפלו א והפילו ב את העולם ובלשון עברית לשון ענקים הוא: בימים ההם. (ב"ר) בימי דור אנוש ג ובני קין: וגם אחרי כן. אעפ"י ד שראו באבדן של דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שליש העולם לא נכנע דור המבול ה ללמוד מהם: אשר יבאו. היו יולדות ענקים כמותם: הגבורים. למרוד במקום: אנשי השם. אותם שנקבו בשמות עירד מחויאל מתושאל שנקבו ע"ש אבדן ו שנמוחו והותשו. ד"א אנשי שממון ששממו את העולם: (ו) וינחם ה' כי עשה. נחמה היתה לפניו שבראו בתחתונים שאלו היה

מן

שפתי חכמים

דהא קאי אוירא בני האלהים לפיכך נקט הרב היה גדול וכנס וברא"ם אמר שמא אגדות חלוקות הם: ק ויהיה פי' בי"ת באדם כמו ויעבוד יעקב ברחל שפי' בשביל רחל: ר וא"ת לעולם ממש וי"ל דזה א"א דמשמע לא ידון רוחי באדם לעולם דמשמע לא לעולם אבל מ"מ לזמן ארוך ידון וא"כ כתיב והיו ימיו ק"ך שנה ש"מ שנגזרה הגזירה לאלתר לכך פירש"י לאורך ימים ר"ל לא ידון לאורך ימים אלא לאלתר: ש משמע דעדיין לא עלה במחשבה להשחית ודאי ולמה לא פי' לא אמתין לו עוד כו' ועוד מנ"ל לרש"י זה י"ל משום דאי פירושו כך היה משמע שכבר עלה במחשבה להשחית ודאי וזה אינו שהרי אח"כ כתיב ויאמר ה' אמחה את האדם דהיינו אמירה ראשונה אבל קודם לכן לא עלה במחשבה להשחית וק"ל: ת ר"ל השי"ן כהנו"ל שהוא ל' גם וכן שקמתי בפת"ח כמו שקמתי בהנו"ל תחת השי"ן שאתה כמו שאתה והוסיף מלת זאת בו משום דבזולת זה היה משמע שפי' בשביל שגם הוא בשר כמו אחר ואין שם אחר לכך הוסיף זאת בו וק"ל: א כ"כ ור"ל נהרגו: ב ר"ל זרעם למדו ממעשיהם הרעים ונהרגו ג"כ כו' שהנפילים אשר היו בימים ההם כלומר בימי דור אנוש ובני קין נפלו מן העולם כשהציף עליהם את מי האוקיינוס וכל' עברי ל' הענקים הוא פי' דל' הנפילים וגו' פירושו שהפילו בני אדם בגבורתן. מהרש"ל. וגם אחרי כן בימי דור המבול היו ג"כ וממי היו הרי כלם שטפם המבול של מי אוקיינוס ומפרש אשר יבאו בני האלהים ומהם ילדו הענקים ההם וק"ל: ג (נח"י) לכן נ"ל העיקר כמו שפי' בפרשת שלח לך בפסוק ושם ראינו את הנפילים וז"ל ענקים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש עכ"ל ולפי זה שנפלו מן העולם ר"ל מעולם העליון שהם השמים: ד ר"ל גם אחרי כן היו רעים וחטאים: ה (נח"י) יש מקשין דבפרשת עקב על פסוק ואבדתם מהרה פי' הרב דור המבול לא היה להם ממי ללמוד וע"ש: ו היינו מחויאל וכותאו היינו מתושאל דאל"כ למה קרא אותן אנשי השם והם היו אנשי בליעל:

נבני

התורה והמצוה

לעולם, היינו לארך ימים, אחר שבאורך ימים יגלה הגוף את הרוח וימשכהו למטה אל תאותיו הבהמיות אשר בבשר, והרוח נעשה בשר, וע"ז אמר בשגם הוא בשר, שגם הרוח יהפך לבשר ולחמריות. ולכן והיו ימיו מאה ועשרים שנה, מעתה יהיו ימי חיי האדם ק"כ שנה. ומאז התחיל ה' לקצר ימי חיי האדם שלא יאריכו ימים כ"כ, שע"י שימותו בקוצר ימים ייראו מהמות וישובו מדרכם הרעה, וגם שלא יהיה להם עת כ"כ להרבות זדון ופשע, וע"ז אמרו חז"ל שרמז בשגם היא משה, שמשה לא חי רק ק"כ שנה כשנים הקצובים, שמ"מ ימי

פעמים

הדין קדמי לעלם בדיל דאנון בשרא ועובדיהון בישיא ארכא יהיבת להון מאה ועשרין שנין אם יתובון: ד גבריא הוו בארעא ביומיא האנון ואף בתר כן די עלין בני רברביא לות בנת אנשא וילידן להון אנון גבריא דמעלמא אנשין דשמא: ה וחזא יי ארי סגיאת בישת אנשא בארעא וכל יצרא מחשבת לבה לחוד ביש כל יומא: ו ותב יי במימרה ארי עבד ית אנשא בארעא ואמר במימרה למתבר

תקפהון

התורה והמצוה

שטעינו בהם שטעים שנה זה נעשה אח"ז שנתרחקו הדורות משרשם ונתמעטו הימים, אבל אז שהיתה הבריאה חדשה ובימי שלומיה והארץ והאויר לא נשחת עדיין קודם המבול, היו ראוים ע"פ הטבע להאריך ימים עד קרוב לאלף שנים רק ה' קצר ימיהם מפני רשעם:

(ד) **הנפלים**. עתה יפרש מ"ש ויראו בני האלהים את בנות האדם, מי היו בני האלהים, הם אלה שאמרו שהם בני אלהים ונפלו משמים, והגדות כאלה **היו בימים האלה וגם אחרי כן**. כי נודע שבכל ספורי העמים הקדמונים יספרו שבימי קדם מלכו על מדינתם בני אלהים שבאו משמים אל הארץ ומלכו עליה ונשאו נשים מבנות האדם ומהם עמדו גבורים ואדירים שרים ומושלים, כמו שימצא הקורא בספורי הדורות שראשית ספורי ממלכת מצרים והינא ומלכות יון יתחיל מן האלהות וחצי אלהות שהתהלכו על ההרים הרמים ועל הארץ בימי קדם וספרו עליהם נפלאות וגבורות, והם נטעו להם אלילים שהקימו להם מצבות ומזבחות ועבדו אותם בכמה עבודות מתועבות, כי ספרו על אליליהם מעשים של רצח וניאוף וכל מדות רעות, עד שגם עובדיהם התדמו להם בתועבותיהם, כמו האלילה שעבודתה היתה בניאוף, ואליל שעבדו אותו בזבחי אדם, ועבודות האלה עמדו עד אמצע מלכות הרומיים וכ"ש שהיו בתקפם בימי משה, וכל ספורי קורות מצרים התחיל באלילים בני אלהים שנפלו משמים ארץ בימי קדם, לכן הודיע לנו מרע"ה כי הנפילים האלה שהם הענקים והעריצים שאמרו עליהם העמים בספוריהם שנפלו משמים והם היו **בימים האלה וגם אחרי כן**. שאז נמצאו ענקים וגבורי כח נוראים, שאמרו על עצמם שהם בני אלהים שנפלו משמים וע"כ קראן בשם נפילים ע"ש שנפלו לארץ, והעם התחיל לעבוד אותם, וזה נמשך גם אחרי כן, והם היו **בני האלהים שבאו אל בנות האדם וילדו להם**, עד שגם הבנים היו נחשבים לאלילים, באשר האמינו שנולדו מבני אלים. אבל דע שכל הספורים וההגדות האלה שעליהם בנו כהני האליל כל עניני הע"ז וספורי האלילים והמיטהאלאגיא שלהם הוא הכל שקר וכזב, היעשה לו אדם אלהים והמה לא אלהים, רק **המה הגבורים אשר מעולם ואנשי השם**, שכל גבור שעמד בימים ההם, או איש שעשה לו שם ע"י חכמתו ומעשיו היו מיחסים לו אלהות והיו אומרים שנפל משמים והיו מספרים עליו נפלאות והבלים הרבה, וכל הספורים האלה מקודם התחיל מדור המבול ואילך, וזה היה גורם להשחתת האדם ולהעבודות הזרות והנכריות ואמונת שוא והבל אשר לכן ראה ה' לקצר ימי האדם שיראו כי אדם המה ובני תמותה ולא אלהים המה:

(ה) **וירא ה'**. אמנם ה' ראה שגם מה שהמעיט מספר שנותיהם לא הועיל. **כי רעת האדם רבה והולכת. וכל יצר**. כי התוספת מצד התאוה יש תקוה שיחדל מלהטות כשלא יתאוה או לעת זקנתו ורפעים כאלה מלאים הרעה, לא כן התוספת בדעת השכל שזה יוסיף תמיד ברשע, וז"ש שראה כי גם ציורי מחשבותיו רק רע ולא יעלה בנפשו ציור טוב מוסרי רק ציורי התאוות והמדות הרעות, וזה מתמיד כל היום:

(ו) **וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ**. ראה שטבע הארץ שהיתה עכורה וחזקה מאד קודם המבול שלכן היו האנשים אז ענקים וגבורי כח ומאריכים ימים ושטופים בזמה, ועי"כ גבר החומר מאד והעורה היתה אלופה, כי כל שיגבר החומר תחלש הצורה, וע"ז אמר **כי רבה רעת האדם בארץ**, שהארץ גרמה כל זאת, והיה ההרסה על שעשה אותו בארץ הזאת, כי כפי טבע הארץ עתה א"א שיגבר בו הכח הנפשיי. והנה האומן שיעשה כלי יקר בעמל רב ויצטרך אח"כ לשבור את הכלי ולעשותו באופן אחר, זה עד על חסרון מעלת האומן שלא השכיל או לא היה ביכלתו לעשות כלי שלא יצטרך לתקנו. אבל אם הוא לא מצא חסרון בהכלי רק שבא לנס סכל אחד וקלקל את הכלי עד שאין ראוי עוד למלאכתו, והאומן מוכרח לשברו ולחזור ולעשותו, זה אינו מעיד על הסרון חכמת האומן. כן אם היה ה' מתנחם על הבריאה אשר עשה ומחריבה ומתקנה, זה מורה חסרון ח"ו, אבל אחר שמה שעשה ה' היה טוב מאד ולא היה מצטרך שבירה ותיקון, רק שהאדם שניתן לו הבחירה והתאוות הוא קלקל את כל סדרי הבריאה אשר היו טובים, ולולא האדם לא היה הכלי אשר עשה והבנין הגדול הזה אשר בנה צריך תיקון בשום פעם, אין זה מטיל פגם והסרון בחכמת הפועל. וכמ"ש במדרש כי בו שבת מכל מלאכתו ממלאכת עולמו שבת ולא שבת ממלאכת הצדיקים והרשעים, ר"ל שמלאכת עולמו נשלמה באופן היותר שלם ולא היה צריך שהעושה אותה יצטרך עוד לעשות בה איזה תקון ושמי, רק לא שבת ממלאכת הצדיקים והרשעים שאחר שהאדם בעל בחירה מקלקל סדרי הבריאה בכל עת וזה גורם שהעושה לא יוכל לשבות ממעשהו וצריך בכל פעם לתקן מה שיקלקל האדם ע"י בחירתו. וע"ז יאמר שה' לא נחם על בריאת העולם בכלל, שלא מצא בבריאתו שום חסרון רק ע"י שעשה את האדם בארץ והוא קלקל את הכל עד שהוצרך היוצר להתנחם ולשבור ולהרוס הבנין כדי לתקנו, ואין החסרון בהפועל רק

ויתעצב

אֶת־הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ׃ ז וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר־בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמָיִם כִּי נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִם׃ ח וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהֹוָה׃ פ פ פ

קמ"ו פסוקים. יחזקיהו סימן. ומפטירין בישעיה כה אמר סימן מ"ב:

ט אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו

את

בעל הטורים

(ט) **אלה** תולדות נח. ד' דסמיכי. אלה תולדות השמים אלה תולדות נח אלה תולדות שם אלה תולדות יעקב. כנגדן פסל שלפניו אלה תולדות השמים פסל התהו ובהו. אלה תולדות נח פסל דורות שלפניו. אלה תולדות שם פסל בני חם ובני יפת. אלה תולדות יעקב פסל עשו ואלופיו: נח נח וגו'. ג"פ כתיב נח בפסוק שראה ג' עולמות ד"א שהיה משלשה שכל אחד הציל ג' בזכותו נח הציל ג' בניו שהם שם וחם ויפת דניאל הציל חנניה מישאל ועזריה כהלוב איוב הציל שלשה רעיו אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי. ד"א נח לשמים נח לבריות נח לעליונים נח לתחתונים נח בעוה"ז נח בעוה"ב: תמים היה. הי"ה עולה למנין כ' לומר שהיה תמים בכל כ' דורות שמאדם עד אברהם אבל משנת אברהם לא

רש"י

מן העליונים היה ז ממרידן. בב"ר: ויתעצב. האדם אל לבו של מקום ח עלה במחשבתו של מקום להעציבו זהו תרגום אונקלוס. ד"א וינחם נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם ט שעשה בארץ. וכן כל ל' ניחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות (במדבר כג) ובן אדם ויתנחם (דברים לב) ועל עבדיו יתנחם (שמות לב) וינחם ה' על הרעה (שמואל א טו) נחמתי כי המלכתי כלם לשון מחשבה אחרת הם: ויתעצב אל לבו. נתאבל על אבדן מעשה ידיו כמו (ש"ב יט) נעצב המלך על בנו. וזו כתבתי לתשובת המינים. אפיקורוס אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה א"ל אתם מודים שהקב"ה רואה את הנולד אמר לו הן אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמר לו שמחתי ושימחתי י את הכל. א"ל ולא היית יודע שסופו למות אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא אמר לו כך מעשה הקב"ה כ אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן (ועיין ברא"ם) בשביל הצדיקים ל העתידים לעמוד מהם: (ז) ויאמר ה' אמחה את האדם. הוא עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו לכך נאמר לשון מחוי: מאדם עד בהמה. אף הם מ השחיתו דרכם (ב"ר). ד"א הכל נברא בשביל אדם וכיון שהוא כלה מה צורך באלו: כי נחמתי כי עשיתם. חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים:

פרשת נח

(ט) **אלה** תולדות נח נח איש צדיק. הואיל והזכירו ספר בשבחו א שנא' (משלי י) זכר צדיק לברכה. ד"א ללמדך שעיקר תולדותיהם ב של צדיקים מעשים טובים: בדורותיו. (סנהדרין קח) יש מרבותינו דורשים.

שפתי חכמים

ז שהרי המריד כל בהמה וחיה שכולן קלקלו והאי היה בעליונים היה ממריד גם את העליונים: ח דאל"כ קשה הרי כתיב וינחם מלשון נחמה והיך כתיב ויתעצב מלשון עצב אלא כלומר נעצב האדם אל לבו של מקום להכריתו. ומהרש"ל פי' אל לבו של מקום פי' מאחר שפי' שהיה נחמה לפניו מוכרח אתה לומר שקאי ויתעצב על האדם אבל לד"א שנהפך מדה"ר למה"ד קאי ויתעצב על הקב"ה: ט כלומר מתחלה לא עלה במחשבתו לעשות באדם מאומה ועכשיו עלה במחשבתו לחקור עליו מה לעשות בו לא שנהפכה מחשבתו לרעה ופסק עליו המבול שהרי אחר זה כתיב ויאמר י"י אמחה את האדם שהוא תחלת דיבורו והיינו פי' הפסוק לומר שהפך מחשבתו ממדה"ר למדה"ד הוא מה שאמר אמחה את האדם דא"כ ויאמר אמחה את האדם מבע"ל למה נאמר ויאמר ה' אמחה וגו' אלא ודאי תחלת דיבור הוא וכיון שהוא תחלת הדיבור משמע שעדיין לא פסק עליהם את הדין אלא שנכנס לחקור מה לעשות בהם: י ר"ל שמחתי בעצמי ושימחתי גם את אחרים: כ וק' היאך מדמה מעשה הקב"ה למעשה ב"ו י"ל שזה היה לדחות כמין אבל באמת הוא בשביל הצדיקים כו'. מהרש"ל: ל ועוד בשביל צדיקים דאל"כ לא היה המשל דומה לנמשל כי הבן אינו לשום תועלת אלא בשעת חדוה חדוה והרשעים לתועלת שיעמדו צדיקים מהם אלא ע"כ צ"ל שהוא כמו ועוד וק"ל: מ ולפי זה קשה הל"ל אדם ובהמה ל"פ ד"א וכו' ולפי הד"א קשה היה לו לומר אדם וגם בהמה ל"פ אף הן וכו'. מהרש"ל:

פרשת נח

א **נח** כתב הרא"ם ואע"פ שכבר הזכיר תולדותיו בפרשה שעברה חזר והזכירם כאן להודיע שלא הוליד רק אלה ולא שהוליד אחריהם בנים ובנות ולא היו ראוים לבא אל התיבה עכ"ד. ולא נהירא דהא לעיל פירש הרב דלכך כבש את מעינו שאע"פ שיהיו רשעים לא יאבדו במים לפי שאינן ראויה לעונשין לפני המבול אלא לכך חזר והזכירם לאורות שהיו צדיקים שנאמר כאן אלה פוסל את הראשונים דור המבול ולכך קראן תולדות אבל דור המבול לא נקראו תולדות: ב נ"ל דר"ל מדכתיב אלה תולדות נח ומפרש נח איש צדיק ש"מ דמעשים טובים איקרי נמי תולדות ומדנקט בתהלה

תְקִפְהוֹן כִּרְעוּתֵהּ: ז וַאֲמַר יְיָ אֶמְחֵי יָת אֲנָשָׁא דִּי בְרֵאתִי מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֲנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד רִחְשָׁא וְעַד עוֹפָא דִּשְׁמַיָּא אֲרֵי תָבִית בְּמֵימְרִי אֲרֵי עֲבַדְתִּנוּן: ח וְנֹחַ אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ: פ פ פ

ט אִלֵּין תּוֹלְדַת נֹחַ נֹחַ גְּבַר זַכַּאי שְׁלִים הֲוָה בְּדָרוֹהִי בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ הַלִּיךְ נֹחַ: ‏

האוליד

השאלות

(ו-יח) הלא כבר אמר בפ' הקודמת שנח תוליד ג' בנים. ולמה כפל ד"פ שם נח למותר. למה שלש בענין ההשחתה את דבריו ותשחת. ותמלא. וירא אלהים והנה נשחתה. שכ"ז כפל ומותר. ולמה במאמר ה' לנח לא אמר רק כי מלאה הארץ חמס:

התורה והמצוה

ויתעצב אל לבו. והוא כפי' הרי"א אל לבו של אדם, שכבר נאמר בפי' משלי שהלב מציין כח הבחירה והממשלה אשר בנפש, ה' התעצב על בחירתו של אדם שהוא נבחירתו ובכח התפיוס שיתן לו הרס את הבנין עד שהוצרך היוצר לבנותו מחדש:

(ז) ויאמר ה' אמחה את האדם. אחר שהוא המשחית את הכל, ובכ"ז אחר שאמחה את האדם אמחה מאדם עד בהמה, אחר שהכל נבראו בעבורו וכשאין אדם בארץ בריאת כולם לבטלה. וע"ז אמר במדרש משל למלך שהיה משיא את בנו ועשה לו חופה כעס על בנו והרגו התחיל לשבר את הכל, וכבר באר [למעלה ב' ים] שכל מדות בע"ח כלולים בהאדם, ובכל בע"ח נטועה מדה אחת שהאדם ילמד ממנה איך ינהג במדה ע בכחות נפשו, כמ"ש למדנו גזל מנמלה, צניעות מחתול, ובדור המבול השחיתו כולם את דרכם, וכן האדם שכולל כולם השחית יותר מכולם, כי הוא המעלה את כל הנבראים כשהוא במעלת השלמות, כמ"ש במדרש אף בקילום הוא בא באחרונה, שנאמר הללו את ה' מן הארץ החיה וכל בהמה וכו' מלכי ארץ וכו' שהוא המעלה את כולם בקילום, וכן בגד האחר הם היו הפדגוג שהוציאו אותו לתרבות רעה, וז"ש במדרש משל למלך שמסר את בנו לפדגוג והוציאו לתרבות רעה אמר המלך בני אבד וזה קיים לפיכך מאדם עד בהמה. כי נחמתי על כולם אחר שכולם היו רק בעבור האדם:

(ח) ונח מצא חן. שאם נח לא היה מוצא חן לא הי' שם לב להחריב את העולם שאז לא היה ההורבן לצורך תקון, ואין דרך ה' לעשות רע רק כשהוא לתכלית טוב, שאז לא נקרא שמשחית וסותר רק שמטיב כי סותר כדי לבנות ומותק ע"מ לתקן, רק אחר שנח מצא חן וראה שאם ימחה את העולם כמו שהוא יתקלקל גם נח לכן השחית את הכל כדי שיעמוד נח בצדקו. וז"ש במדרש ר' סימון פתח כאשר ימצא התירוש באשכול, פר"ל את שחת כל הגפן ונמצא אשכול אחד שיש בו תירוש ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו, ר"ל שאז משחדל בעל הכרם שלא ישחת האשכול שלא נתקלקל וזומר וקוצץ כל האילן בל ישחית את האשכול, ומבואר בסוד הכמי תרפים שה' ערך הנהגת העולם שיתנהג כפי מעשה התחתונים אף לחסד אם לטבע, חה רק כ"ז שיש עכ"פ אדם אחד בעולם שיחול עליו הנהגת ההשגחה לפי מעשיו, ואז ההנהגה תתנהג לפי הכנת הדור ומעשיהם. אבל כשאין שום אדם בארץ הראוי שתחול עליו ההשגחה אז לא יביט על הנהגת התחתונים רק אז תתעורר מדת החסד הבא מלמעלה מבלי השקף על הזכות והמעשה. וכמו שהיה בעת הבריאה שלא היה אדם בארץ כתיב כי אמרתי עולם חסד יבנה. ועז"א אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או בדור שכולו חייב, כי בדור שכולו חייב שא"א שתחול ההנהגה לפי מעשה הדור אז יתנהג כמו בעת הבריאה שתתעורר מדת החסד מבלי השקף על זכות הדור, וכמ"ש ואביט ואין עוזר וכו' ותושע לי זרועי וכמ"ש בפירושי שם. ועז"א שמה שאמר ה' אמחה את האדם, היה ע"י שנח מצא חן בעיני ה', ועדיין היה איש אחד שהיה ראוי שתחול ההשגחה על העולם לדון לפי המעשה, שאם גם נח לא היה מוצא חן והיה מוכרח להשחית את הכל היה מתעורר מדת החסד כמו בעת הבריאה ולא היה משחית בעבור עון הדור:

פרשת נח

(ט) אלה תולדות נח. האדם יוליד ג' מיני תולדות, כי כל כח הנמצא במציאות בהכרח מוליד ופרה, והאדם יתכללו בו ג' מיני כחות. א] הדבר שבו יתדמה האדם אל יתר בע"ח, שהוא נפשו הבהמי, ותולדותיו הם בנים ובנות לקיום המין, ב] הדבר שבו הוא אלהי, והוא נפשו הרוחנית האלהית, ותולדותיה הם המושכלות שישכיל ע"י השכל העיוני לדעת את ה' ולהכיר האמתיות. ג] הדבר שבו יתחברו שני החלקים הנפש והגויה שמצד זה הוא חי מדבר, ותולדותיו מצד זה יוליד ע"י השכל המעשיי לעשות צדק בין אדם לחברו ולנצור ארחות משפט וצדק ויושר, וז"ש שנח הוליד תולדות בשלשה חלקיו, מצד שהוא חי מדבר שמצד זה הוא מדיני בטבע היה צדיק, שזה כולל ההנהגה הטובה בין אדם לאדם. וגם היה איש תמים, שכבר התבאר בפי' משלי ובכ"מ בתנ"ך שגדר התמימות הוא שיעשה כל מעשיו שלא לשם שניה היצונית מאהבת עצמו, למשל שיעשה צדק בעבור שמקוה להשיג ע"י כבוד או ריוח, שזה דומה כסוחר שעושה מסחר להרויח בו, ולפי כחו אם יראה שלא ישיג הכבוד או הריוח המקווה יתמוטט מצדקתו. אבל התמים הוא מי שעושה הצדק שלא בעבור פניה חיצונית רק מאהבת הצדק בעצמו ולשם ה' בלבד, ואמרו חז"ל תמים בדרכיו צדיק במעשיו,

ודרכיו

אֶת־הָאֱלֹהִים הִֽתְהַלֶּךְ־נֹֽחַ׃ י וַיּוֹלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָנִים אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃ יא וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס׃ יב וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּֽי־הִשְׁחִית כָּל־בָּשָׂר אֶת־דַּרְכּוֹ עַל־הָאָֽרֶץ׃ ס יג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל־בָּשָׂר בָּא לְפָנַי כִּֽי־מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם

את

בעל הטורים

מהלך תמים. את האלהים התהלך נח. היה הכא וזה שנאמר ולוקח נפשות חכם: (יא) ותמלא הארץ ב' דסמיכי. הכא ואידך ותמלא הארץ אותם. שהארץ עצמה היתה מלאה מהם שהיו יולדות בבטן ששה בכרס אחד והיו נבלעים תחת הקרקע ואח"כ מבלבלים ועולים וה"נ הארץ עצמה היתה מלאה חמס שהיה מפקיד כיסו אצל חברו והטמון עמו והיה הנפקד מטמין היה עם הטמון תחת הקרקע עם אוצרותיו והמפקיד בא בלילה ומריח הטמון ולוקח הכל: חמס. בגי' מי נח מלמד שפרע להם מדה כמדה. חמס בגימ' גיהנם מלמד שבדורותיו נדונו: (יג) ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר. רמז לו לימי המבול שהם כמנין קץ מ' יום של מטר וק"ן של תגבורת; כי מלאה הארץ חמס מפניהם. בגי' גלוי עריות: והנני ג' במסו'.

שפתי חכמים

מתחלה איש צדיק ואח"כ ויולד נח וגו' ש"מ דמעשים טובים עיקר תולדותיהם: ג כ' מהרש"ל וקשה היאך דורשין לגנאי כיון שהיה צדיק וי"ל שהיה סומך על את האלהים כמו שפירש"י ז"ל ואידך שדורש לשבח מפרש לקרא אדרבא גבי אברהם כתיב התהלכתי ולא בתמידות לפי שהיה לו עסק כדי להכניס הבריות תחת כנפי השכינה אבל נח לא היה עוסק עם בני דורו לפי שהיו רשעים גמורים כתב את האלהים כלומר שלא היה לו שום עסק כ"א עם אלהים. מהרש"ל: (נח"י) ואפשר נמי דהוקשה דהל"ל בדורו ומדאמר בדורותיו משמע בכל העשרה דורות שמאדם עד נח היה צדיק תמים לכך אמר מ"ם לשבח ומ"ם לגנאי לפי מעשים אלו עשרה דורות היה צדיק אבל וכו'. ואפשר נמי דהכא פליגי דמ"ם דבדורותיו קאי על עשרה דורות שמאדם עד נח ומ"ם על עשרה דורות מנח עד אברהם הא בדורו של אברהם וכו'. וכתב הרא"ם אע"פ שהניהם מודים שלא היה צדיק גמור אלא לפי דורו דאם לא כן מאי כ"ש דקאמר מ"מ בהי' בדורותיו קמיפלגי מ"ם בדורותיו לשבותים הוא דאתי לומר אף בדורותיו שהיו רשעים והיה לו ללמוד ממעשיהם אפילו הכי היה צדיק כ"ש אם היה וכו' ומ"ם לגנותו הוא דאתי וכו' כדפי' לעיל אבל כ"פ מודו שאלו היה בדור צדיקים והיתה צדקתו כמו שהיתה עכשיו לא היה נחשב לכלום וכ"ע מודו שאלו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר לפי שאינו דומה מי שגדל בתוך צדיקים למי שגדל בתוך רשעים והא דדרש בדורותיו חד מנייהו לגנאי וחד מנייהו לשבח אע"פ שאין להם הכרע אם לגנאי אם לשבח משום דחד מנייהו סבר דבדורותיו קאי אהיה דסמוך ליה לומר שזה היה בזמן דורותיו שהיו רשעים וכ"ש וכו' וחד מנייהו סובר דבדורותיו קאי אצדיק דלעיל מניה כאלו אמר צדיק בדורותיו שפי' צדיק לפי דורו וזהו לגנאי בלי ספק (הרא"ם): ד דעת רש"י דאם באלהים התהלך נח משמע דלא היה הליכתו של נח אלא במקום שאין אדם שם כי אם אלהים לבד והיה פורש מבני אדם לפי שהיו כולם רשעים וירא שמא ילמד ממעשיהם הרעים דנה לא היה צדיק כל כך אלא צריך סעד לכך את האלהים התהלך נח כלומר במקום שאין שם אלא אלהים לבד אבל אברהם מתחזק בצדקו מאליו לפי שהיה צדיק גמור והולך בין הרשעים והוכיחן ומגיירן ולא היה ירא שמא ילמד ממעשיהם לפיכך לא היה צריך סעד: ה מבנין התפעל: ו ר"ל שבלמ"ד ממלת התהלך דגושה והוא ל' כבד: ז ר"ל אם לא היה הוי"ו של והתפלל היה פירושו נ"כ לשעבר (קל"מ). ואני קבלתי שפי' הוי"ו שברא"שו מהוי"ו של ובא שאם כתב בא והתפלל ע"כ יש לפרש אותו עבר כמו פעל ועשה יצר וברא אבל עכשיו דכתיב ובא מהפכו לעתיד: ח ר"ל כיון דשניהם במשמעות ותשחת א"כ הו תנייהו מסקית: ט לאפוקי חמסן דרבנן שיש חילוק בין חמסן לגזלן דחמסן יהיב דמי וגזלן לא יהיב דמי אבל בחמסן דתורה אין חילוק דחמסן הוא נמי גזלן ועיין בב"ק (דף סב): י ר"ל מדכתיב את דרכו ול' דרך גילוי עריות כדכתיב ודרך גבר בעלמה והא דלא נקט נמי דגים משום דכתיב על הארץ ולא דגים שהים: כ אינו ר"ל שעכ"ם תבא אלא כשתבא עליהם גזרת מות אינו אלא מזה המין: ל פי' דרכה לכתוג בשוה ומובים שכרי עד עכשיו לא הרגה רעים וטובים.

רש"י

דורשים אותו לשבח כל שכן שאלו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר ויש שדורשים אותו לגנאי ג לפי דורו היה צדיק ואלו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום: את האלהים התהלך נח. ובאברהם ד הוא אומר (לקמן כד) אשר התהלכתי לפניו נח היה צריך סעד לתומכו אבל אברהם היה מתחזק ומהלך בצדקו מאליו: התהלך. לשון עבר ה. וזהו שמושו של ל' בלשון ו כבד משמשת להבא ולשעבר בלשון א' קום התהלך (שם יג) להבא התהלך נח לשעבר התפלל בעד עבדיך (ש"א יב) להבא ובא והתפלל אל הבית (מלכים א ה) ל' עבר אלא שהוי"ו שבראשו ז הופכו להבא: (יא) ותשחת. לשון ערוה ח וע"א (סנהדרין מ) (ס"א ערוה כי השחית כל בשר את דרכו וע"א) כמו (דברים ז) פן תשחיתון: ותמלא הארץ חמס. ט גזל (ס"א שנא' (יונה ג) ומן החמס אשר בכפיהם): (יב) כי השחית כל בשר. אפי' בהמה חיה ועוף נזקקין י לשאינן מינן: קץ כל בשר. כל מקום שאתה מוצא זנות וע"א אנדרלמוסיא באה כ לעולם והורגת ל טובים ורעים: כי מלאה הארץ חמס. לא נחתם גזר דינם

י וְאוֹלִיד נֹחַ תְּלָתָא בְנִין יָת שֵׁם יָת חָם וְיָת יָפֶת: יא וְאִתְחַבָּלַת אַרְעָא קֳדָם יְיָ וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין: יב וַחֲזָא יְיָ יָת אַרְעָא וְהָא אִתְחַבָּלַת אֲרֵי חַבִּילוּ כָּל בִּסְרָא אֱנָשׁ יָת אָרְחֵיהּ עַל אַרְעָא: יג וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ קִצָּא דְכָל בִּסְרָא עָלַת לִקְדָמַי אֲרֵי אִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין מִן קֳדָם עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא וְהָא אֲנָא מְחַבֵּילְהוֹן

עם

התורה והמצוה

הדרכים הם דרכי הנפש כמ"ש בפי' הנ"ך בב"מ (א). ומצד נפשו הרוחנית הגיד תולדות נמה עלה האלהים התהלך נח, שהוא נח הסני האלהי דבק באלהים להשכיל דרכיו והורהותיו ועניני האלהות בשכל העיוני [וח"ש במדרש אלה תולדות נח הה"ד פרי לדיק עץ חיים מה הן פירותיהם של לדיקים תורה ומע"ם], ומלד נטו הבהמי.

(י) ויולד נח, הוליד תולדות לקיום המין שלשה בנים. אולם גם בשלשה בנים שהוליד רשמו ג' חלקיו אלה [כמו שיבואר לקמן ם יח]:

(יא) ותשחת. לעומת זה אמר שבני דורו נשחתו בשלשה חלקים אלה. נגד החלק הרוחני האלהי שנח התהלך את האלהים, נשחתה הארץ לפני האלהים בהשחתת הדעות והאמונות, ונגד החלק שנקרא חי מדבר שאמר על נח לדיק תמים היה, שעשה משפט ולדק, ותמלא הארץ חמס, שהוא עשות עול נגד חברו וגזל משפט ולדק במה שנוגע בין אדם לחברו:

(יב) וירא. ונגד החלק הבהמי שבזה עכ"פ לריך שישמרו הדת הטבעי ומלות שהטבע מחייבתן כמו הרליחה ולקיחת נשי חבריהם בחזקה וכדומה, אמר שראה אלהים את הארץ והנה נשחתה כי השחית כל בשר אף את דרכו הטבעי. וכבר אמר ע"ז (ישעיה כד) כי עברו תורות שהיא התורה האלהית, חלפו חק הוא הדת הנמוסי, הפרו ברית עולם הוא הדת הטבעי שא"א שיתקיימו בלעדיו. וע"ז אמר שהשחית כל בשר את דרכו שבזה יתקיים על הארץ לפי הטבע:

(יג) ויאמר אלהים לנח. יספר כי כאשר גלה ה' לנח שרלונו לאבד את הכלם שפתח כדי להציל את האשכול האחד שנמלא בו תירוש שהוא נח וביתו. כי ראה שא"א עוד לתקנם ולהחזירם למוטב אחר שנשחתו בשלשה חלקיהם, אומר כי עקר מה שבא לפני קץ כל בשר וכליון הכללי, הוא ע"י שמלאה הארץ חמס.

כי

תרה אור

(א) ובמ"ש בדורותיו אמר רבי יהודה (במד') בדורותיו היה לדיק הא אם היה בדורות משה ושמואל לא היה לדיק, ורבי נחמיה אמר שכ"ש אם היה בדורו של משה שהיה לדיק. וי"ל שכל אחד מדבר בבחינה אחרת, רבי נחמיה דייק שם לדיק, שאם היה לדיק בדורו של רשעים שלא היה לו ממי ללמוד כל שכן שהיה לדיק אם היה בדורו של משה ושמואל, ורבי יהודה דייק שם תמים שהוא שיעשה מעשה הלדק לש"ש שלא לכוונה אחרת, שזה היה נקל יותר בדור המבול שהיו מבזים מעשה הלדק ומלעיגים עליו שאז לא היה לו כלל ענין שיקוה איזה כבוד או ריוח אחר ממעשה הלדק והיה קל לעשותו לש"ש, אבל אם היה בדורו של משה ושמואל שהיו מכבדים מעשה הלדק ומתפארים בו אז לא היה תמים כי ילרו היה מסיתו שיעשה הלדק בעבור תקות הכבוד או ההתפארות: עוד אומר במד' את האלהים התהלך נח ר' יהודה אומר למלך שהיו לו שני בנים א' גדול וא' קטן ואמר לקטן לך עמי ולגדול אמר שילך לפניו, כך אברהם שהיה כחו יפה א"ל התהלך לפני והיה תמים נח שהיה כחו רע אמר את האלהים התהלך נח, ר' נחמיה אומר לאוהבו של מלך שהיה משתקע בטיט הלין המלך וראה אותו א"ל עד שאתה משתקע בטיט לך עמי הה"ד את האלהים התהלך נח, ולמה היה אברהם דומה לאוהבו של מלך שראה את המלך מהלך במבואות האפלים והתחיל מאיר לו דרך החלון, א"ל עד שאתה מאיר לי דרך החלון בוא והאר לפני, כך א"ל הקב"ה לא"א עד שאתה מאיר לי מאספמיא ותברותיה בוא והאר לי בא"י, נראה שר"י ור"נ הולכים לשטתם, שר"י שפירש מ"ש בדורותיו לגנאי שבדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום, אמר שלכן כתיב את האלהים התהלך מפני שהיה כקטן שאינו יכול לילך בלא הולכת אביו ואברהם היה כגדול שיכול לילך בעלמו, ור"נ שאמר לשבח פי' שאינו לגריעותא רק שענין נח היה משונה מענין אברהם, שבדורו של נח לא נשחתו בענין האמונה שהיו יודעים בורא העולם רק נשקעו בטיט היון ר"ל בתאוות ובחומריות שגבר החומר על הנפש, נמלא שהמלך לא היה מהלך במבואות האפלים כי אדרבה להם אור ההשכלה רק שהם וגם נח בכלל היו נשקעים בתאוות, וה' הוליאו מן הטיט בל יגבר החומר עליו, וכבר היה נח לדיק בענין המעשים רק היה לריך שעד מילה"ר והתאוות בל ישקע בטיט, ובימי אברהם לא היו שקועים בטיט והיו גדורים מעריות ומהשחתת החומר, כי אחר המבול לא גבר החומר כ"כ כמו שנפרש לקמן בענין הקשת, רק השכל הלך תועה בענין האמונה ששכח שם ה' מהם ועבדו לכוכבים ומזלות עד שהמלך הלך במבואות האפלים ואין רואה אותו רק אוהבו של מלך האיר לפניו והודיע שם ה' ואור האמונה, ואמר לו ה' שיתהלך לפניו לקרוא בפרסום בא"י:

אֶת־הָאָֽרֶץ׃ יד עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי־גֹפֶר קִנִּים תַּעֲשֶׂה אֶת־הַתֵּבָה וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּֽפֶר׃ טו וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה אֹרֶךְ הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבָּהּ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתָֽהּ׃ טז צֹהַר ׀ תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה וְאֶל־אַמָּה תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה וּפֶתַח הַתֵּבָה בְּצִדָּהּ תָּשִׂים תַּחְתִּיִּם שְׁנִיִּם וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶֽׂהָ׃ יז וַאֲנִי

הנני

בעל הטורים

והנני משחיתם. והנני אומר לבנות בית בשילה. והנני מקושטת שניה עליה. אמר הקב"ה אני אמרתי לבנות שיהיה כולם כמו וקלקלו מעשיהם. והנני משחיתם והנני מקושטת לומר לך שלא נשאר שום אילן עומד אלא כולם נתלשו: משחיתם. בגי' היא שלשה ספחים: משחיתם את הארץ. ר"ת מאה לומר לך שהשחית קומתן שהיתה גבוהה מאה אמה: (טו) וזה אשר תעשה ב' דסמיכי. הכא ואידך וזה אשר תעשה על המזבח לומר כמו שהמזבח מכפר כך אתה צריך לבנות מזבח לכפר עליו כשתצא: (טז) צהר. בגי' לאור הלבן: ושלשים ב' במסי'. הכא ואידך ושלשים יסעו רמז למ"ד שהדגלים שסעו בתיבה מרובעת ד"א שבזוית הדגלים נגלו. תעשה והאי סמך ואני לתעשה לומר שאני אקיימך בעבירתה באלמלא

רש"י

ם אלא על הגזל (סנהדרין קח): את הארץ, כמו מן הארץ ודומה לו (שמות ט) כצאתי את העיר מן העיר (מ"א טו) חלה את רגליו מן רגליו. ד"א את הארץ עם הארץ שאף ג' טפחים של ב עומק המחרישה נמוחו ונטשטשו: (יד) עשה לך תבת. הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין זה כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה ק"כ שנה ושואלין אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד הקב"ה להביא מבול לעולם אולי ישובו: עצי גפר. כך שמו ולמה ממין זה ע"ש גפרית ס שנגזר עליהם להמחות בו: קנים. מדורים מדורים לכל בהמה וחיה: בכפר. זפת בלשון ארמי. ומצינו בגמרא כופרא. בתיבתו של משה על ידי שהיו המים השים ע דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ פ ועוד כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת אבל כאן מפני חוזק המים זפתה מבית ומחוץ: (טז) צהר. צ י"א חלון וי"א אבן טובה המאירה להם (ב"ר שם): ואל אמה תכלנה מלמעלה. כסויה משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה כדי ק שיזובו המים למטה (סא"א) (מכאן ומכאן):

שפתי חכמים

מהרש"ל: ם וא"ת והרי לעיל פי' כל מקום שאתה מוצא זנות וכו' משמע דמשום זנות מתו וי"ל דהא והא גרם דאי לא היה אלא גזל לחוד לא היה נחתם אלא על רעים ולא על טובים ואי לא היה אלא זנות לחוד לא היה נחתם כלל אפי' על הרעים אבל בשביל דהיו שניהם נחתם על הרעים ועל הטובים ומוכרח אתה לחלק כן דאי לאו הכי הפסוקים סתרי אהדדי דמתחלה אמר כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ וכתיב אחריו ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני משמע בשביל זנות הביא המבול ואחריו כתיב כי מלאה הארץ חמס משמע בשביל גזל הביא המבול אלא ע"כ צריך אתה לחלק כן. וקשה א"ש הא דמפרש רש"י לעיל ותשחת הארץ ל' אלילים וגילוי עריות אע"ג דקרא לא מפרש את"כ אלילים אלא גילוי עריות בלבד כדכתיב כי השחית כל בשר את דרכו דהיינו ג"ע כדפי' אלא משום דאין עונש כליה על אלילים ואינה הורגת טובים ורעים. ועי"ל משום שגזלו כל אחד את נשותיהם של חבריהם דהיינו שניהם גזל ועריות לכן נחתם על שניהם. כתב מהרש"ל ק' למה לא אמר ג"כ גזל כמו שאמר ערוה וע"א וי"ל דלעיל כתיב וירא אלהים דמשמע העבירות שבין אדם למקום אבל גזל הוא עבירות שבין אדם להבירו עכ"ל: ב פירוש דג' טפחים עומק נקרא ארץ ומכאן ואילך נקרא אדמה וכאן כתיב את הארץ. ד"א את הארץ וכו' דק' לפי פי' ראשון למה לא כתיב מארץ ל"פ ד"א עם הארץ רק קשה כיון דמלת את לאו שם תואר הוא למה לא נאמר עם לכן צריך גם לפירוש ראשון. מהרש"ל: ס ר"ל מים רותחין אינו אלא מגפרית שבארץ ובאותן מים חמין מחה את העולם ועיין בפרק חלק ובפ"ק דר"ה וא"ת מנ"ל דמים חמין היו י"ל מדכתיב הכא וישוכו המים ובאחשורוש כתיב וחמת המלך שככה מה להלן שנת חמום דהא כתיב לפניו וחמתו בערה בו אף וישוכו דכתיב כאן שנחו מחמימותן ונעשו קרים: ע וא"ת והיאך תלו זה בכאן וי"ל דבלא פי' דלעיל לא היה קשה למה היה כאן כופר מבפנים ומבחוץ והיבתו של משה לא היתה אלא זפת בחוץ לפי שבלאו הכי נמי יתנולקים היו שסרי הכא היה כופר והתם היה זפת אבל עתה שפי' רש"י דכופר היינו זפת א"כ ש"מ דגם הכא היה זפת כמו התם א"כ נמה לא היה ג"כ התם מבפנים ובחוץ כמו הכא. ועי"ל דבלא זאת הייתי אומר דכופר טוב יותר מהומר וגרוע הוא מזפת הלכך תומר בפנים וזפת מבחוץ טוב הוא כמו כופר מבפנים ומבחוץ אבל כיון שפירש"י דכופר זפת הוא א"כ קשה למה לא היו שוין: פ וג"ל דמה שפי' לעיל תיבתו של משה ע"י שהמים רפין די בחומר מבפנים וזפת מבחוץ ה"פ דודאי התם המים היו רפין הלכך די בחומר מבפנים וזפת מבחוץ ועוד כיון שהמים היו רפין די בזפת מבחוץ כדי שלא יריח וכו' אבל בזאת התבה וכו' צריך לזופתו מבית ומבחוץ ועוד כדי שלא יריח דקשה לו וכי יגרע בזה שיעשה גם במשה כך ומפרש ועוד כו' והקשה והלא נח ג"כ צדיק היה לכך פי' אבל כאן וכו'. מהרש"ל: צ צהר לשון צהרים דהיינו דבר המאיר וי"א חלון מדכתיב ויפתח נח את חלון התיבה: ק ר"ל ולא יפלו לפוטו וא"ת ולמה לא היה עושה לגוסה שוה ויעשה לגוסה חוק ועבה כל כך עד שלא יכנסו בו

עם ארעא : יד עיבד לך תיבותא דאעין דקדרום מדורין תעבד ית תיבותא ותחפי יתה מגו ומברא בכופרא : טו ודין דתעבד יתה תלת מאה אמין ארכא דתיבותא חמשין אמין פתיה ותלתין אמין רומה : טז נהור תעביד לתיבותא ולאמתא תשכללנה מלעלא ותרעא דתיבותא בסטרה תשוי מדורין ארעאין תנינין ותליתאין תעבדנה : יז ואנא הא אנא מיתי ית טופנא מיא על ארעא לחבלא כל בסרא די בה

רש"י

בגדה מים. שלא יפלו הגשמים ר בה : תחתים שנים ושלשים. ג' עליות זו על גב זו עליונים לאדם האמצעים למדור תחתיים לזבל (שם) : (יז) ואני הנני מביא. הנני

שפתי חכמים

המים וי"ל דמה שפירש"י ועומד על אמה היינו אויר אמה לפי שהיא בלא אויר א"א לדור בתוכה ואם יעשה אותה כולה אויר יפלו בה הגשמים אבל עתה לא עשה אותה כולה אויר אלא אמה באורך וברוחב והיה קצר מאד ואין ברחבו אלא שהיא שבאמצע והוא פשט דאורך התיבה למטה שלש מאות אמות ולמעלה ארכה אמה דהיינו חלק אחת משלש מאות אמות וא"כ למטה שרחבה לא היתה כי אם חמשים אמות א"ד רחבו למעלה שהיא שבאמצע והוא פשט שהוא חלק אחד מחמשים אמה שהיא שלש מאות טפחים : ר רנ"ל והא כל נפשי

התורה והמצוה

כי במה שהשחתו מצד הדת הטבעי או מצד הדת האלהי ההשחתה נוגעת אל כל איש בפ"ע לא אל הכלל. אבל מה שמלאה הארץ חמס, שהוא ביטול הדת הנימוסי, שעל ידו יתקשר הקבוץ המדיני שיהיה כלל הקבוץ כגוף אחד עוזרים זל"ז ושומרים החוקים המוכרחים שיתקיים כללותם, זה השחתת הכלל, ומצד זה בא לפני קץ כל בשר להשחית את הכלל. והנני משחיתם את הארץ. שיתבאר לקמן שע"י המבול נשתנה טבע הארץ וכל יסודותיה, עד שמאז נחלש כח הגוף והחומר. ולכן נתקצרו השנים ולא עמדו עוד ענקים ורפאים אשר ימצו חיותם בארץ החיים, עד שגם הארץ נשתנה עמהם ונשתנה טבעה וטבע האויר והמזונות מחוזק לחולשה, ור"ל הנני משחיתם ומשחית את הארץ :

(יד) עשה לך תבת עצי גפר. לפי הרמז היה התיבה זו דוגמא אל העולם החדש שיקום אחר המבול, והוא העולם שישוט בה עתה על פני המים המשחיתים את העולם הישן, שהחומר וחלק העפרורי גבר בו על הרוחני וחלק האוירי, אבל העולם החדש יבנה מעצי גופר הקל על פני מים מפני שהלק האוירי שבו מרובה מחלק העפרורי הכבד. וזה רומז שבעולם החדש יתמעט כח העפר והחומר והרוחני יגבר בו יותר. כמו שיתבאר באות הקשת שהי' להוראה זו. ועוד שיעשה אותה קנים. ר"ל שהאנשים יפוצו אחר המבול לאקלימים ומדינות שונות, עד שאם תשחית משפחה או מדינה אחת את דרכה לא ילמדו אחרים ממנה כמו שהיה קודם המבול שדרו כולם במדינה אחת. ועוד לכפר אותה (היינו לצפות עליה צפוי של טיח כי כופר הוא מענין כסוי, וקרא כן המין שיצפו בה הספינה בל יכנסו בה המים) מבית ומחוץ בכפר. והוא זפת או מין אחר המעכב את המים מלכנס. והוא משל אל שמירת ההשגחה שיגין מלמעלה מבין החרכים על יחידי סגולה שעמדו מבני נח כמו שם ועבר ואברהם וכמו שעל ידם חפפה ההשגחה על העולם החדש להגן עליה מבית ומחוץ, בשהוא ממלא כל עלמין וסובב כל עלמין :

(טו) וזה אשר תעשה אותה. בא לרמז שה' יפרוש על העולם החדש סוכת שלום כמו שבאר בתקוני זוהר. שהוא יחוד הוי"ה ואדני. בשם הוי"ה מורה על שמהוה ומחדש, ושם אדני מורה על השמירה וההשגחה, ועת יסכך הוי"ה על אדני שמינו עולה סוכה, יצא מספר שלום, כיצד כשתכפול יו"ד של הוי"ה עם א' של אדני הוא עשרה וה"א של הוי"ה עם ד' של אדני הוא עשרים והם שלשים אמה קומתה. וא"ו של הוי"ה עם נו"ן של אדני הם שלש מאות אמה אורך התיבה. וה"א אחרונה של הוי"ה עם יו"ד של אדני הם חמשים אמה רחבה, ס"ה מספר שלום עם הכולל :

(טז) צהר. שיעשה חלון שיכנס בו האורה, ואל אמה תכלנה. שיהיה להחלון משקוף שיכסה עליו שלא יכנסו הגשמים דרך שם, כמו ויגועו אמות הספים שהם המשקופים של ספי הבית, וכן אמר במדרש כמין קומלופין היתה והיה משקיף בה ועולה. ופתח התבה בצדה תשים. בצד התיבה לא באמצע. והרמז שבעולם החדש כבר יזרח להם אור הדעת והאמונה ע"י יחידי סגולה ויהיו חלוני שקופים אטומים כמו שהיו במקדש שהי' משקוף על החלון, לרמז שאור ה' תבא בצמצום לפי המקבלים. תחתים שנים ושלשים תעשה. כמו שהעולם הכללי יוספע משלשה עלמות הידועים שהם זה למעלה מזה :

(יז) ואני. מפני שרבים מחכמי האומות אמרו שהמבול היה אז ענין טבעי מתחייב לפי מעמד הארץ בימי ילדותה, אמר שאין המבול מחויב מצד טבע הארץ רק אני אביא את המבול בהשגחה. ויש מהחכמים אמרו שהמכסה שהארץ מכסה על התהום כמ"ש לרוקע הארץ על המים לא היתה חזקה עדיין ונפלה ועי"כ תפקעה הארץ תוך התהום ע"ז אמר מים על הארץ, לא שהארץ תפול אל המים. ויש היו אומרים שהי' ענין של המבול

הִנְנִי מֵבִיא אֶת־הַמַּבּוּל מַיִם עַל־הָאָרֶץ לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ יִגְוָע׃ יח וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ וּבָאתָ אֶל־הַתֵּבָה אַתָּה וּבָנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ יט וּמִכָּל־הָחַי מִכָּל־בָּשָׂר שְׁנַיִם מִכֹּל תָּבִיא אֶל־הַתֵּבָה לְהַחֲיֹת אִתָּךְ זָכָר וּנְקֵבָה יִהְיוּ׃ כ מֵהָעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכֹּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכֹּל יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת׃ כא וְאַתָּה קַח־לְךָ מִכָּל־מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְאָסַפְתָּ אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ וְלָהֶם לְאָכְלָה׃ כב וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה׃ שני ז א וַיֹּאמֶר יְהוָה לְנֹחַ בֹּא־אַתָּה וְכָל־

ביתך

בעל הטורים

כן לא היה יכול לעשות אותה: (יט) להחיות אתך זכר ונקבה מהעוף למינהו. רמז לו שהעוף ישכון אצלו וזה"ש ושלח את היונה מאתו מלמד שהיתה שכונה אצלו: להחיות אתך. בגי' לא טריפה ולא מחוסר אבר: (כא) ולהם ג' במס'. הכא וגבי יוסף ולהם לבדם ולהם ולגמליהם אין מספר. כמו גבי יוסף שאכל הוא לבדו והמצרים לבדם כך נח ובניו והחיות והבהמות כל א' לבדו לכל א' מאכל וזה הוא ולהם ולגמליהם שהכניס ומורות לפילים ומאכל לגמלים וכן לכל

רש"י

המי מוכן ש להסכים עם אותם ת שאומרי ואמרו לפני כבר (תהלים ח) מה אנוש כי תזכרנו: מבול. שבלה את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך א וזהו ל' אונקלוס שתרגם טופנא שהציף את הכל והביאם לבבל שהיא עמוקה לכך נקראת שנער שננערו שם כל מתי מבול (ס"א מימי וכן הגיה מהרש"ל בח"ש במס' שבת): (יח) והקמתי את בריתי. (ב"ר) ברית היה צריך על הפירות ב שלא ירקבו ויעפשו ושלא יהרגוהו ג רשעים שבדור: אתה ובניך ואשתך. האנשים לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו ד בתשמיש המטה (שם): (יט) ומכל החי. אפי' ה שדים (חגיגה טז): שנים מכל. מן הפחות שבהם ו לא פחות משנים אחד זכר ואחד נקבה: (כ) מהעוף למינהו. (ב"ר) אותן שדבקו במיניהם ולא השחיתו דרכם ומאליהם באו ז וכל שהתבה קולטתו הכניס בה: (כב) ויעש נח. זה בנין

שפתי חכמים

פתחי הספינה למעלה הם: ש דקשה לרש"י דקדק משמע ל' ואני כלומר הוא רצה וגם אני ובלשון מעלה לא שייך זה א"ו כאומר יסייעו ומתרץ דואני קאי על הסכמת המלאכים שהסכימו כבר כן אני מסכים עמהם א"נ דקשה לרש"י למה כתיב ואני הנני כפול לשון וק"ל: ת ר"ל שנמלך הייתי במלאכים אם העשה את האדם והיו אומרים מה אנוש כי תזכרנו וגו' ועכשיו מסכים אני עמהם: א וא"ת מנ"ל לרש"י אלו ג' פירושים וי"ל דבי"ת ממלת מבול דגושה וכל דגוש מביא יו"ד או נו"ן פ"א הפעל או אות כפל וא"כ לפי' הראשון שפי' בלה את הכל ר"ל דהוי כאלו כתיב נבול דהוא ל' נבול תבול ולפי' ב' שפי' שבלבל את הכל דהוי כאלו כתיב מלת מבול כפל דהיינו בלבל ולפי' אחרון פי' שהוביל את הכל ר"ל שהביא את הכל מגבוה לנמוך דהוי כאלו כתיב יובל דהוא ל' מביא כמו יובל שי למורא: ב כאלו אמר והקמותי את בריתי אתך ובאת אל התיבה ולולא זה לא תוכל: ג וא"ת ודלמא להאי טעמא לחוד וי"ל דס"ל למימר ואקים את בריתי וכו' הו"ל וכתיב והקמותי פי' כבר כשכרתי אותם הקימותי את בריתי אתם שיקיימו דברי. מהרש"ל: ד והוכחתו מדשינה ביאת התיבה ליציאה דביציאה כתיב צא אתה ואשתך ואין להקשות והא כתיב ויצא נח ובניו ואשתו לקמן אפרש בע"ה: ה דהא כתיב אחריו מכל בשר ומשמע את הכל שיש בו בשר אלא לכך נאמר ומכל החי להביא אפילו שדים דלא הוי בכלל מכל בשר דהא לאו בשר נינהו: ו דקשה לרש"י דהא כתיב בכמון פקח שבעה: ז ר"ל כלם באו אף אותם

שבעתיה

התורה והמצוה

המבול לתקן הישוב, לכן אמר לשחת כל בשר. וכלל מונח אצל חכמי הטבע שאין דבר בטבע שיאבד וילך לבטלה, שגם פגרי החיים והצמחים הנרקבים יתפרדו ליסודותיהם וישובו לתועלת חיי האדמה שעי"כ תשמן הארץ ויתהוה מזון לצמחים, והחלקים המימיים והאויריים ישובו להאויר הכללי ואחרי גלגולים שונים ישובו לתועלת, עד שהגם שיושחת הבשר לא יושחת מתחת השמים כי יהיו לתועלת תחת קערורית גלגל הירח. לכן אמר

בהשחתה

בה רוחא דחיי מתחות שמיא כל די בארעא ימות: יח ואקם ית קימי עמך ותעול לתבותא את ובנך ואתתך ונשי בנך עמך: יט ומכל דחי מכל בסרא תרין מכלא תעיל לתבותא לקימא עמך דכר ונקבא יהון: כ מעופא לזנוהי ומן בעירא לזנה ומכל רחשא דארעא לזנוהי תרין מכלא יעלון לותך לקימא: כא ואת סב לך מכל מיכל דמתאכל ותכנוש לותך ויהי לך ולהון למיכל: כב ועבד נח ככל די פקיד יתה יי כן עבד: א ואמר יי לנח עול את וכל אנש ביתך לתבותא

ארי

השאלות

(יז-כב) פה משמע ששבעה ימים קודם המבול באו כל בע"ח אל התיבה כמ"ש ויעש נח. ואח"כ אמר שלא באו עד יום המבול. פה אמר שיקח מן הבהמה הטהורה שבעה שבעה ומן הבהמה אשר לא טהורה שנים שנים. שפי' ז' זוגות מן הטהורה ושני זוגות מן הטמאה. כי כמו שמספר שבעה הם ז' זוגות כן מספר שנים הם זוגות בהכרח. וזה סותר למ"ש שלא יביא מן הטהורה והטמאה רק זוג א' מכל מין. וכן אמר אח"כ והבאים זכר ונקבה שהוא רק זוג אחד. ומ"ש המפ' שהיו ד' אגות מן הטהורה להקריב קרבן. לא נתישב בזה עדיין הסתירה שיש בטמאים גופייהו שתחלת אמר שלא יקח מן הטמאים רק זוג אחד ואח"כ אמר לו שיקח שני זוגות. וזה היה שבעה ימים קודם המבול וביום שהתחיל המבול כתב שלא באו מהטהורים והטמאים רק זוג א' מכל מין. ולמה בהעופות צוהו לקחת ז' זוגות ולא הבדיל בין עופות טהורים לטמאים. מ"ש בפסוק וא"ו ונח בן שש מאות שנה והמבול היה כפול עם מ"ש בפסוק יו"ד י"א. ומ"ש בפסוק ז' ח' ט' כפול עם מ"ש בפסוק י"ג י"ד ט"ו:

התורה והמצוה

שהשחתה הזאת תהיה מתחת השמים, ומבאר הטעם כי כל אשר בארץ יגוע. ולמי יהיה לתועלת אחר שיגוע כל בשר יחדו:

(יח) והקימותי. אחר שאמר עתה ברית עולם [ילקוט שה' כרת ברית עם העולם שיאמרו חוקי הטבע חק עולם ולא יעבור. כמ"ש אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי], הנה אקים את הברית הזה עמך. שאתה תכנס בברית להקמת העולם החדש, ואחר שהשחית כל אשר בארץ לכן ובאת אל התיבה שהתיבה שתהיה על פני המים אינה בכלל הארץ, וכאלו שוכן באויר ששם לא נגזרה הגזרה. אתה ובניך. ר"ל ובזכותך יבאו בניך ואשתך:

(יט) ומכל החי מכל בשר. ידוע שמיני בעלי החיים מחולקים, אם מצד גויותיהם אם מצד נפשם. שימצאו שני מיני בע"ח שהם מין אחד מצד תואר גופם ובנין אבריהם, והם כשני מינים נפרדים מצד הלך נפשם. למשל זה זריז וזה עצל, זה טבעו ודרכו כך וזה כך, וימצאו שני מיני בע"ח שהם מתדמים מצד תכונת נפשם הבדלים בבנין גופם, וצוהו ה' שיקח מכל מין ומין בין אותם שהם מינים חלוקים לפי חייהם, שע"ז אמר מכל החי. בין אלה שהם מינים חלוקים מצד בשרם ותואר גופם, שע"ז אמר מכל בשר להחיות אתך. ר"ל שהם אינם ראוים לחיות מצד עצמם אחר שנבראו רק לצורך האדם והאדם יכרת במבול, רק אחר שאתה נשאר יחיו גם המה שיהיו לצרכך. וכמו שאתה לא נשארת רק זוג אחד (כי בניו נצלו רק בזכותו) כן מהם לא ישאר רק זוג אחד, וע"כ פי' שמ"ש שנים מכל הוא רק א', כי זכר ונקבה יהיו נחשבים כאחד. ובדרש אם ראוים זכר כן אחר נקבה קבלהו ואם לאו אל תקבלהו, ר"ל שיהי' בהם טבע הזכר והנקבה לא אם נקבה תסובב גבר:

(כ) מהעוף וכו'. פירש לו שאין הכוונה שהוא יחזור אחריהם לבקשם, וכן שילמד לדעת כל המינים, כי יבאו אליך מעצמם, שמ"ש תביא אל התיבה היינו שיכניסם לשם בבואם:

(כא) ואתה קח לך. והגם שהחיות יבאו מעצמם אל התבה כי יביאו עמם מזונותיהם אל התיבה כמו שכל בע"ח מכין לעצמו מזון בקיץ על החורף, כי זאת מוטל עליך, והמזונות תכין בשבילך, שע"ז אמר קח לך שיהיה מכל מין מכל מאכל אשר יאכל. ואספת אליך והם יזונו משלחנך, וזה היה הכנה אל מה שהותר אח"כ בשר לאכילה, כי הוא פרנסם משלו עד שמציאותם יתיחס אליו כי הוא הצילם ממות וכלכלם כל השנה ההיא:

(כב) ויעש נח. מבואר שעקר הצווי הזה היה עשית התיבה שזה צוה לו לעשות תיכף, וכן הכנת המזונות, אבל הכנסת המינים לא חל עליו עד יום הזעם, וא"כ מ"ש עשה לך תיבת הוא צווי מיד, וכן מ"ש ואתה קח לך, אבל מ"ש ובאת אל התיבה ומכל החי תביא הוא ספור מה שיהיה בעתיד בעת המבול, ומ"ש ויעש נח שבנה התיבה והכין המזונות:

ז (א) ויאמר ה' לנח. עתה יספר מ"ש ה' לנח ז' ימים קודם המבול, והנה דבור זה אינו מענין דבור הקודם, שבדבור הקודם אמר שם אלהים, ובדבור הזה נזכר שם הוי', שדבור הקודם היה מצד שהוא אלהים בורא העולם שהעולם נברא ומתקיים בשם אלהים, כמש"ש שבכל פרשה בראשית לא אמר רק שם אלהים, והוא אמר השגיח עתה שבבוא המבול לא יחסר מין אחד מן המציאות וצוה לו שיקח זוג אחד מכל מין להחיות, ופה אמר מאמר אחר מיוחד מצד השגחתו הפרטיית על נח שהיה צדיק לפניו וה' ישגיח על עניני האדם הצדיק וקניניו וצרכי ביתו, כי נח היה לו כסף וזהב וכלי בית וכלי תשמישו וכלי אומנות וגם בהמות ביתיות שהיו מקנה קנינו טהורות וטמאות וכן היו לו עופות ביתיות כמו יונים ותרנגולים וכדומה, ולא ידע אם הורשה לו לקחתם אתו אל התיבה כמו שיקח אתו את בגדיו אשר לבוש בו או אין לו רשות לקחתם אתו, ואמר

לו

בֵּיתְךָ אֶל־הַתֵּבָה כִּי־אֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי בַּדּוֹר הַזֶּה׃ ב מִכֹּל ׀ הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח־לְךָ שִׁבְעָה שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהֹרָה הִוא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ׃ ג גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם שִׁבְעָה שִׁבְעָה זָכָר וּנְקֵבָה לְחַיּוֹת זֶרַע עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ ד כִּי לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה אָנֹכִי מַמְטִיר עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וּמָחִיתִי אֶת־כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ה וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּהוּ יְהוָה׃ ו וְנֹחַ בֶּן־שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְהַמַּבּוּל הָיָה מַיִם עַל־הָאָרֶץ׃ ז וַיָּבֹא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ אֶל־הַתֵּבָה מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּוּל׃

מן

בעל הטורים

מין ומין: (ד) היקום אשר עשיתי. בגימ' לא חיים לתחית המתים: היקום ג' במס'. ומחיתי את כל היקום חומה את כל היקום ואת כל היקום אשר ברגליהם לומר כמו שנתאבדו דור המבול מפני רוב טובה ועושר שהיה להם כך קרח

רש"י

אל התיבה (סנהדרין קח): (א) ראיתי צדיק. ולא נאמר צדיק תמים. מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו (ב"ר): (ב) הטהורה. העתידה להיות טהורה לישראל למדנו ט שלמד נח תורה (עירובין יח): שבעה שבעה. כדי שיקריב י מהם קרבן בצאתו: (ג) גם מעוף השמים וגו'. בטהורים הכתוב מדבר ולמד כ סתום מן המפורש: (ד) כי לימים עוד שבעה. (סנהדרין קח) אלו ז' ימי אבלו של מתושלח הצדיק ל שחס הקב"ה על כבודו ועכב את הפורענות ואם תחשוב שנותיו של מתושלח תמצא שהם כלים בשנת ת"ר שנה לחיי נח: כי לימים עוד. מהו עוד זמן אחר זמן זה נוסף על ק"כ שנה: ארבעים יום. כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים: (ה) ויעש נח. זה ביאתו לתיבה: (ז) נח ובניו. האנשים לבד והנשים לבד לפי שנאסרו בתשמיש המטה מ מפני שהעולם שרוי בצער: מפני מי המבול. אף נח מקטני אמנה היה מאמין

שפתי חכמים

שהשתיה דרכה אלא שכל שהתיבה כו': ח דקשה לרש"י דיוצא נח משמע שבא אל התיבה כמו שאמר הקב"ה וזה אינו דהא אח"כ נאמר ויאמר ה' אל נח בא אתה וביתך וגו' ש"מ דעדיין לא בא אל התיבה אלא זה בנין התיבה: ט דאל"כ מנא ידע טהורים וטמאים כהאי שעתא מי היה (קנ"מ) ומ"מ הוצרכו לומר בגמרא שהתיבה קולטתו ומאליהן באו דאל"כ היאך היה יכול לבדוק אותם שהרי אחד מן סימני טהרה הוא קורקבן נקלף ואין לידע אלא לאחר שחיטה (כשם גור אריה). וא"ת מנא ליה לרש"י דלמד נח תורה דלמא מה שלקח שבעה שבעה משום שהתיבה לא קלטה אלא שבעה זוגות י"ל דזה לרש"י דוחק דמפשוטו של מאמר משמע דכל שלא דבקו במינן אין התיבה קולטתן וא"א שממין הטמאים לא היו אלא שנים וממין הטהורים לא היו אלא ז' אלא ודאי הרבה זוגות היו משני המינין ולקח נח מן הטהורים ז' ומן הטמאים ב' ומהיכן ידע אלא שלמד תורה ודיקא נמי קרא דכתיב תקח לך משמע הקיחה היתה ביד נח ודוק כ"ל: י דמה שנאמר בקרא שבעה שבעה היינו ר"ל דהכי כולן היה ז' דהיינו ג' זוגות ואחד נשאר בלא זוג וכא דכתיב בקרא שבעה שבעה לאו למימר שיהיו ז' זוגות אלא ז' עופות והותן ז' יהיה איש ואשתו כמו גבי שנים שנים איש ואשתו דהיינו שני עופות והותן שנים יהיו איש ואשתו ה"נ גבי שבעה שבעה וא"כ נשאר אחד בלא זוג וע"ז קשה לרש"י למה נשאר אחד בלא זוג אלא כדי שיקריב כו' והותו היה זכר מנאתי. (קנ"מ) קבלתי הטעם שנח ביציאתו מן התיבה הולך להקריב ד' שלש לד' זוגות שניצלו מן התיבה הוא ואשתו וג' בניו עם נשותיהם הולי תלאו כמחשבה וד' נקבות בשביל ד' זוגות הנ"ל לקרבן תודה כי ד' צריכין להודות כו' והם ואשתו שתלאו בשימושם בתיבה הקריב עליהם חטאת לכל אחד ואחד ויצאו בזה ו' זוגות וזוג אחד לקיום המין כמו בטמאים. ומהר"ן וגור אריה כתבו בזה דברים אחרים והרוצה יבחר: כ אין להקשות ולמה לא כתיב גבי עופות טהור וגבי בהמות סתם ונלמוד בהמות מעופות שהרי גם לעיל הקדים עופות לבהמות דכתיב מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה י"ל דלכך הקדים בהמות טהורין וכתב כאן שבעה שבעה לרמז לו דמשום הכי צוה שיקח טהורין ז' כדי שיקריב קרבן אבל אי הוה כתיב עופות ברישא לא הוה אמרינן דמשום קרבן צוה ליקח ז' דהוה אמינא בהמות דומיא דיאשות ובעופות כתיב לחיות זרע על פני כל הארץ א"כ ה"א דבהמות נמי משום לחיות זרע צוה ליקח שבעה מ"ה נקט בהמות ברישא וק"ל ומהרש"א הירך בענין אחר ע"ש: ל (קנ"מ) דהא (.) ט כס מניז של השבעה ימים בדבר הכתוב בפירוש: מ נ"ל דקשה לרש"י נפה

אֲרֵי יָתָךְ חֲזֵיתִי זַכַּאי קֳדָמַי בְּדָרָא הָדֵין: ב מִכֹּל בְּעִירָא דַכְיָא תִּסַּב לָךְ שַׁבְעָא שַׁבְעָא דְּכַר וְנֻקְבָּא וּמִן בְּעִירָא דְּלָא אִיתַהָא דַכְיָא הִיא תְּרֵין דְּכַר וְנֻקְבָּא: ג אַף מֵעוֹפָא דִשְׁמַיָּא שַׁבְעָא שַׁבְעָא דְּכַר וְנֻקְבָּא לְקַיָּמָא זַרְעָא עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא: ד אֲרֵי לִזְמַן יוֹמִין עוֹד שַׁבְעָא אֲנָא מָחֵית מִטְרָא עַל אַרְעָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן וְאֶמְחֵי יַת כָּל יְקוּמָא דִּי עֲבָדִית מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא: ה וַעֲבַד נֹחַ כְּכֹל דִּי פַקְּדֵיהּ יְיָ: ו וְנֹחַ בַּר שֵׁית מְאָה שְׁנִין וְטוֹפָנָא הֲוָה מַיָּא עַל אַרְעָא: ז וְעָאל נֹחַ וּבְנוֹהִי

ואתתה

התורה והמצוה

א׳ ס׳ בא אתה וכו׳. ביתך, שכולל כל הנמצא בביתו, שמרשה לו לקחת אל התיבה כל הנמצא בביתו מלבושים וכלים וכסתות וכל מיני כלים בענין שיוקבע ביתו בתיבה, (כמו ויפקידהו על ביתו ואדון לכל ביתו ודומה), ובאר שמרשה לו זה כי אותך ראיתי צדיק לפני, ר"ל שזה אינו מפני ההשגחה הכללית על העולם שאמרתי לך בשם אלהים, רק מצד צדקו הפרטי והשגחת השם בשם ההוי"ה על ביתו וקנינו:

(ב) מכל. אולם מן הבע"ח הנמצאים בביתך אין לך רשות לקחת את כולם (כי נח הי׳ לו מקנה רב ולא תכילם התיבה) רק מן הבהמה הטהורה תקח לך היינו לצרכך שבעה שבעה היינו שבעה זוגות מכל מין, ומן הבהמה אשר לא טהורה שבצרכך כמו החמורים וסוסים וגמלים תקח שנים איש ואשתו, היינו שני זוגות מכל מין, ובאר לו כמ"ש תקח לך ר"ל לא לצורך קיום העולם רק לצרכך, כי הבהמות והחיות שבאו להיות בתיבה לצורך קיום העולם באו מעצמם אל התיבה ולא באו רק זוג א׳ מכל מין, ולא באו עד יום בהתחיל המבול, כי הם לא באו לצורך נח רק לצורך קיום העולם, ואח"כ יצאו מן התיבה ושבו להם איש למקומו, אבל הבהמות הביתיות שהיו בביתו של נח נשארו ברשותו גם אח"כ, והותר לו לקחת מהטהורים י"ד שהם ז׳ זוג ומהטמאים ארבע שהם שני זוג:

(ג) גם מעוף השמים. פירושו ג"כ מהטהורים, ולא באר לו שמן הטמאים יקח שני זוגות כי לא נמצא בביתו של נח עופות טמאים, שהבהמות הטמאות ישמשו להרישה ולרכיבה אבל עופות טמאות שהן דורסות לא ימצאו בבית, ובאר לו שיקחם לחיות זרע על פני כל הארץ, שאם יהיו מועטים לא יוכל להשתמש בהם לצרכו, והיה בזה עוד ענין. כי ידוע שכל בהמות הביתיות היו מדבריות בתולדתם ועוד נמצא גם עתה הפראיי מכל מין ומין כמו שור הבר וחמור הבר אווז הבר והשקאל הוא הכלב הפראיי, ובעת בראם ה׳ היו פראיים והאדם לקחם לביתו והכניעם לתשמישו וע"י האדם נתהוה טבעם ותארם ומהותם, ובודאי למען קיום המינים לא באו אל נח זוג זוג רק מן המינים הפראיים כמו שנבראו בעת הבריאה, שהגם שיחסרו בהמות הביתיות הלא כן חסרו גם בעת הבריאה, ויוכל האדם בצאתו מן התיבה לצודם ולהכניעם ולשנות טבעם עד שיבואו להיות ביתיות, וע"כ לפי הצווי שצוה בשם אלהים שהוא על קיום הבריאה לא אמר שיקח רק זוג אחד מהבאים שהם המדבריים, אבל מהשגחת ה׳ הפרטיית על נח ובניו רצה שלא יחזור העולם לאחוריו, וכל מה שהשלים העולם מעת ברוא אלהים אדם על הארץ עד עתה יביאו אתם מן העולם הישן אל העולם החדש, שבראשון היה כל האומניות והרובת המעשה אשר המציאו בני אדם עד עתה שאם יאבדו במבול יצטרך שנים אלף שנים עד שימציאו את הכלים האלה שנית, וע"כ אמר לו ה׳ שיקח אתו כל מה שבביתו, שבבית נח היו נמצאים כל כלי מעשה וכלי אומניות שהמציאו חכמי לב עד ימיו, וכן אם לא היה מביא אתו מן הבהמות הביתיות שבביתו ויצטרך לקחת מדבריות ולגדלם עד יהיו ביתיות יעברו ג"כ שנים הרבה, ע"כ הותר לו ג"כ לקחת מבהמותיו שבביתו, רק שבזה נתן גבול שלא יקח רק שבעה ושנים כי לא הכיל התיבה אותם. וחז"ל אמרו שנח התבונן מ"מ צוי הקב"ה וריבה בטהורות יותר מבטמאות כדי להקריב קרבן, ר"ל שעל מה שהותר לו לקחת מהטמאות שברשותו שני זוגות, תחת מה שבמינים שבאו מאליהם לא באו רק זוג אחד, ידע הטעם שזה מפני שהבאים מאליהם מהפראים באו רק לקיום הבריאה ודי בזוג אחד, אבל מה שלקח נח מביתו שהי׳ לצורך תשמישו צריך שני זוגות, רק שהיה מתבונן למה בביתיות שלקח מביתו הבדיל בין טהורים לטמאים שיקח מן הטהורים שבעה זוגות ומהטמאים רק שני זוגות, מזה ידע שמן הטהורים יקריב קרבן:

(ה) ויעש נח. זה עשה תיכף ז׳ ימים קודם המבול הכניס כל כלי ביתו אל התיבה והכניס מן בהמותיו ז׳ זוג מהטהורים ושני זוג מהטמאים, וע"ז אמר כאשר צוהו ה׳ שהיה הצווי לצרכו ע"י שם הוי"ה כנ"ל:

(ו) ונח. עתה בא לבאר ההבדל בין מ"ש בפסוק הקודם ויעש נח ככל אשר צוהו ה׳, שהיה שבעת ימים קודם המבול, שהיה ע"י צווי שם הוי"ה, ובין הביאה שבאו מעצמם ביום המבול שהי׳ ע"י צווי שם אלהים כמו שסיים (בפסוק ט׳) כאשר צוה אלהים את נח, אמר בעת שהיה נח בן שש מאות שנה ואז המבול היה והתחיל לרדת:

(ז) ויבא. אז היו כמה הבדלים מן מה שהיו שבעה ימים קודם. א] ויבא נח ובניו ואשתו וכו׳ שבאו כולם, שז׳ ימים קודם לא בא רק נח לבדו ופינה לשם כלי ביתו ובהמותיו, כי עתה לא באו מפני צווי ה׳ לבד רק מפני כי המבול שהכריחם לבא (וגם אז נכנסו בתשמיש כמ"ש חז"ל ממ"ש נח ובניו בפ"ע ואשתו ונשי בניו בפ"ע):

כן

ח מִן־הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה
וּמִן־הָעוֹף וְכֹל אֲשֶׁר־רֹמֵשׂ עַל־הָאֲדָמָה׃ ט שְׁנַיִם שְׁנַיִם
בָּאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה זָכָר וּנְקֵבָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים
אֶת־נֹחַ׃ י וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וּמֵי הַמַּבּוּל הָיוּ עַל־
הָאָרֶץ׃ יא בִּשְׁנַת שֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה לְחַיֵּי־נֹחַ בַּחֹדֶשׁ
הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל־
מַעְיְנוֹת תְּהוֹם רַבָּה וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחוּ׃ יב וַיְהִי
הַגֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃ יג בְּעֶצֶם
הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ וְשֵׁם־וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי־נֹחַ וְאֵשֶׁת נֹחַ
וּשְׁלֹשֶׁת נְשֵׁי־בָנָיו אִתָּם אֶל־הַתֵּבָה׃ יד הֵמָּה וְכָל־הַחַיָּה
לְמִינָהּ וְכָל־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ
לְמִינֵהוּ וְכָל־הָעוֹף לְמִינֵהוּ כֹּל צִפּוֹר כָּל־כָּנָף׃ טו וַיָּבֹאוּ
אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ

בעל הטורים

פרוז עושר שהיה לו בההרר והשא : (י) לשבעת הימים . בגימ' לימי אבל מתושלח : (יא) בשבעה עשר יום לחדש . זה יבלו בטוב ימיהם במנין טוב לחודש ירד המבול . וארבות השמים בגי' שלקה בני כוכבים תכימה :

שפתי חכמים

נמה סתך ויבא נח וגו' לקרא דלעיל מניה ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים על הארץ ויבא נח וגו' אלא להודיע הטעם למה נאסרו בתשמיש המטה מפני שהמבול היה והעולם היה שרוי בצער ומ"ה כתיב אחריו ויבא נח ובניו וגו' כלומר ג"כ באו האנשים לבד והנשים לבד ולא שמשו ומה שאמר ביציאתו ג"כ הכי אע"פ שמותר בתשמיש היה היינו לפי שנח היה דואג לעסוק בפריה ורביה אחר המבול כדפירש"י לקמן עד שנתן לו הקב"ה אות שלא יביא עוד מבול לכן כתיב ג"כ ויצא נח ובניו וגו' וק"ל נ"ל : נ דאל"כ הובאו מבעיא ליה : ם דאל"כ תקשה לך הא כתיב מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה : ע (קנ"מ) ולא כהתם בקיעה שמורה על קלקול הנבקע ושבירתו אבל הבקיעה הזאת היתה לתגבורת המעינות : פ דאל"כ ביום הזה מבעי' ליה דומיא דביום הזה דלעיל : צ כלומר אל תאמר צפור בפני עצמו וכנף בפני עצמו דהא גם לצפור יש כנף אי נמי דאי כל כנף הוא בפני עצמו א"כ איך קאמר שכל כנף באו עמו לתיבה כי לא יתכן להיות כנף בלתי עוף אלא דבוק הוא וכו' ומפרש והולך למה צריך למכתב כנף דפשיטא הוא שיש לעוף כנף ועוד איך שייך לומר כל כנף וכי יש לצפור כל הכנפים שבעולם ומתרץ כל מין כנף לרבות חגבים דגם להם יש כנף אבל משמעות צפור לא משמע חגבים דהא לאו צפור הוא ומהרש"ל פי' אלו לא היה דבוק הוי משמע כמו כל צפור כנף והוה ממעטינן דבר שאין לו

כנף

רש"י

ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים : (ט) באו אל נח . נ מאליהן : שנים שנים . כלם השוו במנין זה ם מן הפחות היו שנים : (יא) בחדש השני . רבי אליעזר אומר זה מרחשון ר' יהושע אומר זה אייר (סנהדרין קח) : נבקעו . להוציא ע מימיהן תהום רבה . מדה כנגד מדה הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו בתהום רבה : (יב) ויהי הגשם על הארץ . ולהלן הוא אומר ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמי' שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה וכשלא חזרו היו למבול : ארבעים יום וגו' . אין יום א' מן המנין לפי שאין ליל שלו שהרי כתיב ביום הזה נבקעו כל מעינות נמצאו ארבעים יום כלים בכ"ח בכסליו לרבי אליעזר שהחדשים נמנין כסדרן אחד מלא ואחד חסר הרי י"ב ממרחשון וכ"ח מכסליו : (יג) בעצם היום הזה . למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים אילו אנו רואים אותו נכנס לתיבה פ אנו שוברין אותה והורגין אותו אמר הקב"ה אני מכניסו לעיני כלם ונראה דבר מי יקום : (יד) צפור כל כנף . דבוק הוא צ צפור של כל מין כנף לרבות חגבים (כנף זה ל' עלה כמו (ויקרא א) ושסע אותו בכנפיו שאסי' נוצה עולה אף כאן צפור כל מין שהאים

טנה

וְאִתְּתֵהּ וּנְשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּהּ לְתֵיבוּתָא מִן קֳדָם מֵי טוֹפָנָא: ח מִן בְּעִירָא דָּכְיָא וּמִן בְּעִירָא דִּי לֵיתָהָא דַּכְיָא וּמִן עוֹפָא וְכֹל דִּי רָחֵשׁ עַל אַרְעָא: ט תְּרֵין תְּרֵין עָלוּ לְוָת נֹחַ לְתֵיבוּתָא דְּכַר וְנֻקְבָּא כְּמָא דִי פַּקִּיד יְיָ יָת נֹחַ: י וַהֲוָה לִזְמַן שִׁבְעַת יוֹמִין וּמֵי טוֹפָנָא הֲווֹ עַל אַרְעָא: יא בִּשְׁנַת שֵׁית מְאָה שְׁנִין לְחַיֵּי נֹחַ בְּיַרְחָא תִּנְיָנָא בְּשִׁבְעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּיוֹמָא הָדֵין אִתְבְּזַעוּ כָּל מַבּוּעֵי תְּהוֹמָא רַבָּא וְכַוֵּי שְׁמַיָּא אִתְפַּתַּחוּ: יב וַהֲוָה מִטְרָא נָחֵית עַל אַרְעָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן: יג בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין עָאל נֹחַ וְשֵׁם וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי נֹחַ וְאִתַּת נֹחַ וּתְלָתָא נְשֵׁי בְנוֹהִי עִמְּהוֹן לְתֵיבוּתָא: יד אִנּוּן וְכָל חַיְתָא לִזְנַהּ וְכָל בְּעִירָא לִזְנַהּ וְכָל רִחְשָׁא דְּרָחֵשׁ עַל אַרְעָא לִזְנוֹהִי וְכָל עוֹפָא לִזְנוֹהִי כֹּל צִפַּר כָּל דְּפָרַח: טו וְעָלוּ עִם נֹחַ לְתֵיבוּתָא תְּרֵין תְּרֵין

ככל

התורה והמצוה

(ח-ט) מן הבהמה וגו'. הבדל שני שלא הבדיל בין הטהורה לטמאה בכולם לא לקח רק שנים שהם זוג אחד זו"נ. ג] שאז לקח גם רומש על האדמה וכל המינים, מה שבפעם הא' לא לקח רק ממה שנמצאו בביתו של נח. ד] שפעם שנים באו אל נח מעצמם, ולא באו אל נח לצרכו רק אל התבה לקיום המין, וכ"ז היה כאשר צוה אלהים את נח מצד צווי של שם אלהים שמשגיח על קיום המינים לא מצד צווי שם ההוי"ה שהוא ההשגחה על בית נח וקניניו:

(י) ויהי לשבעת הימים. מ"ש מן פסוק ז' עד כאן היה עקר כוונתו להבדיל בין שני הצוויים, בין מה שצוה אותו ז' ימים קודם בשם הוי"ה ובין מה שהי' ביום המבול בפקודת שם אלהים, ועתה מתחיל עקר הספור לספר בפרטות מה שנעשה ביום שהתחיל המבול ומן הוא והלאה, ואגב מבאר שהמבול בכללו לא היה דבר טבעי ולא ע"י סבה טבעיית רק השגחיי שהרס ה' את הטבע ושינה סדרי מעשה בראשית. א] ויהי לשבעת הימים, שהדבר שיגלה ה' לנביא טרם בואו ומגביל זמן בואו מבואר שאינו טבעי רק השגחיי וע"ז אמר שהיה מכוון לשבעת הימים. ב] ומי המבול היו על הארץ, שלא הוחל כדרך גשם הטבעי שבא החלה לאט ואח"כ בשטף, רק תיכף בהחלה היה מי מבול בולל ומבלה כל:

(יא) בשנת. ונגד מה שהוקרים רבים ייחסו את המבול למערכת הכוכבים שעמדו אז במערכה רעה מחייב שטף מים, אמר שזה היה בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בי"ז בחדש וכל חושב באצטגנינות יבין שזמן ההוא לא חייב את המבול, לא מצד זמן הכולל שהוא השנה ולא מצד החודש ולא מצד היום, וכן אל תחשוב שהיה המבול ע"י טבע האויר אז שהרה ויולד אדים רבים המולידים גשם, או ע"י הארץ שע"י רעש הארץ נבקעו מעינות תהום רבה, שהגם שיקרה לפעמים שישפכו עננים שטף מים רבים בחלק א' מן הארץ או שע"י רעש או שקיעת מקומות יעלו תהומות מעומק הארץ, לא יקרו שני מקריים אלה הרחוקים זה מזה ושבת כ"א נבדל מחברו, בפעם אחת וברגע אחד, כי ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה ונפתחו ארובות השמים, ואדרבה סבות שני אלה יתנגדו זל"ז, שרבוי התהומות יהיו אחר ירידת המטר ימים רבים או בעת שהאויר נקי מאדים, אבל פה שהאויר היה מלא מים נחסרו המים מהימים והנחלים והתהומות, ואיך נפתחו אז מעינות תהום רבה, וכבר אמרו חז"ל שאז החזיר ה' את העולם לתחלת בריאתו שכל העולם הי' מים במים, שכבר בארתי (בפסוק יהי רקיע ובפסוק יקוו המים) שבתחלה היה יסוד המים מקיף כל כדור הארץ, וע"י מאמר יהי רקיע עלו המים האדיים אל מקום העננים, שהפסיקו בין המים שלמעלה מהעננים שנאמרו מים בכח ובין למטה שהם מים בפועל, עד שכלל המימות שבעולם הם אלים ברקיע ואלים באוקיינוס, ובעת המבול בדבר ה' ירדו כולם למטה, שעז"א ארובות השמים נפתחו שהם אוצרות השמים, שמשם נאגרים המימות הרבים ותלוים במאמרו של מלך, גם נבקעו תהומות ע"י רעשים שנתהוו בבטן הארץ שמשם תמיד אש בוער כנודע מההרים המריקים אש והרתיחו את המים שבתהום, וכשנתרתחו המים ע"י האש בקעו את הארץ ועלו למעלה, וע"כ אמרו חז"ל שהיו המים רותחים שהם מי התהומות, כמו המעינות החמים הבוקעים מבטן האדמה גם היום:

(יב-יג) ויהי הגשם וכו' בעצם היום הזה וכו'. גם מזה נראה שלא היה ענין טבעי, שהגשם התחיל תיכף באופן עד שבעצם היום הזה בא נח וכו' כי לא יכלו לעמוד חוץ לתיבה:

(יד) המה. ולא לבד המה כי גם כל החיה למינה וכו' כולם נקבצו באו בעצם היום איש ממעונו, וגם בזה נראה פועל ההשגחה שהשגיח על קיום המינים שזה נ"ש והקימותי את בריתי אתך, וחשב כל המינים חיה בהמה רמש הנבראת בששי וכל העוף שנבראת בחמישי ורחוק יותר מן האדם, וחשב בעוף כל צפור כל כנף גם הפורחים דבורים וצרעים וחגבים:

(טו) ויבאו. ספר הפלא שכולם באו אל נח, הגם שרובי החיות בורחים מן האדם, ואל התבה הגם שרובם בורחים משבת בית ומצודה ואוהבים החפשיות, ושלא באו רק שנים שנים ולא יותר, וגם

חַיִּים׃ טז וְהַבָּאִים זָכָר וּנְקֵבָה מִכָּל־בָּשָׂר בָּאוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים וַיִּסְגֹּר יְהוָה בַּעֲדוֹ׃ שלישי יז וַיְהִי הַמַּבּוּל אַרְבָּעִים יוֹם עַל־הָאָרֶץ וַיִּרְבּוּ הַמַּיִם וַיִּשְׂאוּ אֶת־הַתֵּבָה וַתָּרָם מֵעַל הָאָרֶץ׃ יח וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם וַיִּרְבּוּ מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַתֵּלֶךְ הַתֵּבָה עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃ יט וְהַמַּיִם גָּבְרוּ מְאֹד מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַיְכֻסּוּ כָּל־הֶהָרִים הַגְּבֹהִים אֲשֶׁר־תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם׃ כ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה מִלְמַעְלָה גָּבְרוּ הַמָּיִם וַיְכֻסּוּ הֶהָרִים׃ כא וַיִּגְוַע כָּל־בָּשָׂר ׀ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה וּבְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ וְכֹל הָאָדָם׃ כב כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת־רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו מִכֹּל אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה מֵתוּ׃ כג וַיִּמַח אֶת־כָּל־הַיְקוּם ׀ אֲשֶׁר ׀ עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם

וימחו

בעל הטורים

(טז) והבאים ב' במסורה. הכא ואידך והבאים ונגד עם זרובבל לומר כמו שכאן באו מאליהם כך התם נמי עלו מאליהם וזהו כמ"ד

רש"י

נולה): (טז) ויסגר ה' בעדו. הגין עליו ק שלא שברוהו הקיף התיבה דובים ואריות והיו הורגים בהם, ופשוטו של מקרא סגר כנגדו ר מן המים וכן כל בעד שבמקרא ל' כנגד הוא (בראשית כ) בעד כל רחם בעדך ובעד ביתך (איוב ב) עור בעד עור (תהלים ג) מגן בעדי (ש"א יב) התפלל בעד עבדיך כנגד עבדיך: (יז) ותרם מעל הארץ. משוקעת היתה ש במים י"א אמה כספינה טעונה המשוקעת מקצתה במים ומקראות שלפניו יוכיחו: (יח) ויגברו. ת מאליהן: (כ) חמש עשרה אמה מלמעלה. למעלה של גובה כל ההרים א לאחר שהשוו המים לראשי ההרים: (כב) נשמת רוח חיים. נשימה ב של רוח חיים: אשר בחרבה. ולא ג דגים שבים (סנהדרין קח): (כג) וימח. ל' וַיִּפְעַל ד הוא ואינו ל' וַיַּפְעֵל והוא מגזרת ה וַיִּפֶן וַיִּבֶן כל תיבה ו שסופה ה"א כגון בנה מחה קנה כשהוא נותן וי"ו יו"ד בראשה

שפתי חכמים

כנף והגביה ג"כ הוי ממועט מפני שלא נקרא נשר (מהרש"ל): ק (קצ"מ) דאל"כ מאי ויסגור ה' בעדו הרי כבר עשה התיבה ונכנס בתוכו כמו שצוהו כדי להנצל על ידה אלא ע"כ שזהו מ"ש מתחלה והקמותי וגו' ואולי זה לא הועיל: ר (נח"י) פי' ע"י שצוהו לעשות התיבה וליכנס לתוכה זו היא סגירתו מן המים: ש דקשה לרש"י לאחר ארבעים יום כבר גדלו המים ולמה לא התנשאה התיבה כבר אלא משוקעת וכו': ת דאל"כ אלא היה התגברות המים מפני המבול הל"ל כקרא ויהי המבול וגו' ויגברו המים וירבו מאד וגו' וישאו את התיבה ותרם מעל הארץ ותלך וגו' אלא ודאי להכי כתיב ויגברו המים לבסוף לומר שהתגבורת לא היה מפני המבול שבתוך המ' יום אלא מאליו כלומר שהיה התהום עולה מאליו ומפני זה נתגברו המים ודו"ק. והרא"ם תירץ בענין אחר שהרי כבר פסקו גשמים מסוף מ' יום ואי אפשר לומר בתוך ארבעים יום היה התגבורת זה שהרי כתיב ויגברו המים על הארץ ק"ן יום ואין סברא לומר תגבורת הראשון היה ממי המבול והשני מן התהום עכ"ל: א וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא למעלה מן הארץ ט"ו אמה וי"ל דא"כ הרים הגבוהים לא נתכסו מן המים ובקרא כתיב ויכסו כל ההרים הגבוהים ל"ס למעלה וכו': ב (הרא"ב"ע) כל אשר נשמת רוח חיים אין שב אל האדם לבדו. אבל הרא"ם כ' והגיר' היא נשימה של רוח חיים כלומר שיש בו נשימה של רוח חיים אבל א"ל נשמה דהא אין לבהמות נשמה דדוקא גבי האדם כתיב ויפח באפיו נשמת חיים אבל לא גבי בהמות וחיות ועופות: ג (קצ"מ) ושמא לזה כוון רש"י כאמרו כי השחית כל בשר אפי' בהמה וחיה ואלו דגים לא קתני וקרא ה"נ דייק דכתיב על הארץ אבל לא דגים שבים: ד ויפעל מבנין קל על משקל וירא ויתן רק שהם עמדים וזה יוצא ולא ל' ויפעיל ובנין נפעל כמו וימחו מן הארץ: ה דקשה לרש"י כיון שהוא לשון ויפעל למה נקוד וימח בחיר"ק שהוא מבנין הכבד ולא נקוד וימח בקמץ שהוא מבנין הקל ומתרץ שהוא מגזרת ויפן ויבא דנקוד ג"כ יו"ד בחיר"ק והגה"ה כפי' הרא"ם שהוא ממשקל ויפן והא דהמ"ם בפת"ח מפני הא' שהיא גרונית: ו דקשה לרש"י מה טעם בכולם

לשם

מכל בשרא די בה רוחא דחיי: טז ועליא דכר ונקבא מכל בשרא עלו כמא די פקיד יתה יי ואגין יי (במימרה) עלוהי: יז והוה טופנא ארבעין יומין על ארעא וסגיאו מיא ונטלו ית תבותא ואתרמת מעל ארעא: יח ותקיפו מיא וסגיאו לחדא על ארעא ומהלכא תבותא על אפי מיא: יט ומיא תקיפו לחדא לחדא על ארעא ואתחפיאו כל טוריא רמיא די תחות כל שמיא: כ חמש עשרי אמין מלעלא תקיפו מיא ואתחפיאו טוריא: כא ומית כל בשרא דרחיש על ארעא בעופא ובבעירא ובחיתא ובכל רחשא דרחיש על ארעא וכל אנשא: כב כל די נשמתא רוחא דחיין באנפוהי מכל די ביבשתא מיתו: כג ומחא ית כל יקומא די על אפי ארעא מאנשא עד בעירא עד רחשא ועד עופא דשמיא ואתמחיאו מן ארעא

השאלות

(יז-כד) מ"ש שנית ויהי המבול ארבעים יום שכבר אמרו בפסוק י"ב. למה נכפל זכרון רבוי המים ג"פ. והכפל וישאו את התבה ותלך התבה. למה כפל ויגוע כל בשר וימח את כל היקום. ובראשון חושב עוף בהמה חיה שרץ אדם ובשני סדרם בהפך. מ"ש ויגברו המים חמשים ומאת יום ולמעלה משמע שלא היה הגשם רק ארבעים יום:

התורה והמצוה

מכל הבשר. שלא חסר אחד מן המינים:

(טז) והבאים זכר ונקבה. שלא לבד שאל התיבה לא נכנסו רק שנים, כי גם לא באו ממקומם רק זכר ונקבה, שיש מיני עופות שזכר א' יש לו כמה נקבות כמו השכוי, לא באו ממקומם רק זוג, ואחר שנכנסו כולם סגר ה' שלא יכנס הגשם השוטף דרך הפתח ומאז היו כאלו יצאו מן העולם הישן שנגזר עליו השחתה והם חוץ לעולם עתידים ללכת על פני המים ומסוגלים מהשגחת ה' שלא יקרב אליהם המשחית, ועז"א ויסגור ה' בעדו, שזה מהשגחה הפרטית החופפת על נח ובכח שם הרחמים המרחם על בריותיו:

(יז) ויהי המבול. עד עתה ספר מה שהיה ביום שהתחיל המבול עד שנסגר נח בתיבה, עתה מתחיל לספר מה שהיה בימי הזעם שנמשכו ארבעים יום, המבול שהיא שטיפת הגשם מלמעלה ועלית התהום מתחת נמשך ארבעים יום כי אחר ארבעים יום פסק המבול כמו שיתבאר בראש פרשה ח', וספר מה שנעשה במ' יום אלה, וספר מהתגברות המים ג' מדרגות. א] תחלה וירבו המים בכמות וישאו את התבה ממקומה ותרם מעל הארץ ועדיין נשארה במקום זה ולא הלכה למקום אחר:

(יח) ויגברו. ב] אח"כ גברו המים באיכות שהוא השטף החזק ע"י רבוי המים וגם רבו מאד על הארץ בכמות ע"י המים שנתוספו בכל עת, ואז הניעו התיבה ממקומה ותלך על פני המים:

(יט-כ) והמים. ג] ואח"כ גברו המים מאד מאד בהפלגה יתירה עד שנתכסו ההרים הגבוהים, ושיעור תכלית גובה המים שהגיע בסוף הארבעים יום היו חמש עשרה אמה מלמעלה מן ההרים הגבוהים ובאופן זה נתכסו ההרים, ר"ל שכסוי המים שעליהם היה ט"ו אמה:

(כא) ויגוע. עתה יספר השינוים שנעשו בארבעים יום אלה בבע"ח, תחלה ויגוע כל בשר שיצאו נפשותיהם שהיא הגויעה, וסדר בזה עוף בהמה חיה שרץ אדם, כי העוף לחלישותו גוע תחלה ע"י השטף שבא מלמעלה, ואח"כ מתו גם הבהמות, ואח"כ גם החיות, שיש מהם שמגורתם במערות צורים בראשי ההרים שהם מצאו סתר בין נגד הגשם שבא מלמעלה בין נגד שטיפת התהום, כי כשבאו המים עד ראשי ההרים גועו גם המה, אח"כ מתו השרצים שבתוכם ימצאו מינים רבים החיים במים וביבשה והם האריכו ימים יותר, ואח"כ מת האדם, כי אין ספק שהאדם שהוא בעל תחבולות יותר טפס עלה על ראשי ההרים והסתתר בצורים ומעונות עד שנמצאו יחידים נמלטים, או שעברו בספינות על פני ימים, אולם אחרי שעלו המים ט"ו אמה ממעל לראשי ההרים פסקו כל התחבולות שהגם שעלו לעצים הגבוהים שעל ראשי ההרים נהרגו מן השטף והספינות נשברו בלב ימים וספו תמו מאין מחיה עד שגם מין האדם גוע ואינם:

(כב) כל. פי' שכל אשר רוח חיים נושם באפיו וזה כולל כל אשר בחרבה, ר"ל גם המינים שאין מגורתם ביבשה רק בחרבה, שהם מקומות הלחים והמימיים שהם שהמציאות שחיים בחרבה מ"מ מתו, כי גם הם צריכים לשאוף רוח ואויר ונחנקו ע"י המים, וכבר בארתי (בראשית ב' ז') שיש הבדל בין נשמת חיים, שהיא רק הנשמה העליונה, ובין שם נשמה סתם, שהגם שמציין לפעמים נשמת האדם בכ"ז לא נמנע על הבהמה בשום מקום, אבל נשמת רוח (שסמיכות זה לא בא בשום מקום רק פה) היינו שאיפת האויר, זה כולל כל בע"ח שצריכים לשאוף אויר, מלבד דגי הים שא"צ לנשום רוח כמ"ש הז"ל שלא נעשה גזרה על דגים שבים, ועז"ז אמר כל אשר בחרבה:

(כג) וימח. אחר שמתו כולם כמ"ש ויגוע, נמחו גם גופותיהם שלא ימצא לגו שארית על פני האדמה, ובזה היה בהפך שגוף האדם נמחה תחלה, כי הוא מצד הרכבתו הלוש יותר מגופי שאר הבע"ח ואח"כ גוף הבהמה שחזק יותר, ואח"כ רמש ועוף שגופותיהם הקטנים נסתרו בנקיקים ובמערות ונתקיימו יותר, ומבאר

וימחו

וַיִּמָּחוּ מִן־הָאָרֶץ וַיִּשָּׁאֶר אַךְ־נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה׃ כד וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל־הָאָרֶץ חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃ ח א וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֵת כָּל־הַחַיָּה וְאֶת־כָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל־הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם׃ ב וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת תְּהוֹם וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמָיִם וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם מִן־הַשָּׁמָיִם׃ ג וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב וַיַּחְסְרוּ הַמַּיִם מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃ ד וַתָּנַח הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי

בעל הטורים

עלו מאליהם ודלא כמ"ד שעזרת העולם: (כג) וישאר אך נח. אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות לומר שאף עוג נשאר: אך נח בגי' עוג: (ב) ויכלא ב' במס'. הכא ואידך ויכלא העם מהביא לומר לך שבזכות ישראל כלה הגשם: (ג) ושוב ב'. הכא ואידך ויצא יצוא ושוב עד יבשת המים והחיות רצוא ושוב. זה הוא שאמרו שמזיעת החיות יוצא נהר דינור כמו ושוב דהכא איירי בנהר אף התם נמי: (ד) ותנח ב' במסורה. ותנח התיבה. ותנח עליהם הרוח. לומר ברוח

רש"י

נקוד בחירק תחת היו"ד: אך נח. לבד נח וזהו פשוטו ומדרש אגדה (ב"ר) גונח וכוהה דם ז מטורח הבהמות והחיות. ויש אומרים שאיחר מזונות לארי והכישו ועליו נאמר (משלי יא) הן צדיק בארץ ישולם: (א) ויזכר אלהים. זה השם מדת הדין הוא ונהפכה למדת רחמים ע"י תפלת הצדיקים ורשען של רשעים הופכת מדת רחמים למדת הדין שנא' (בראשית ו) וירא ה' כי רבה רעת האדם וגו' ויאמר ה' אמחה והוא שם מדת רחמים: ויזכר אלהים את נח וגו', מה זכר להם לבהמות זכות, שלא השחיתו דרכם קודם לכן ח ושלא שמשו בתבה: ויעבר אלהים רוח. רוח תנחומין ט והנחה עברה לפניו: על הארץ. על עסקי הארץ: וישכו. כמו (אסתר ב) כשוך חמת המלך הנחת חמה: (ב) ויסכרו מעינת. כשנפתחו כתיב כל מעינות וכאן אין כתיב כל לפי שנשתיירו מהם אותן שיש בהם צורך לעולם י כגון חמי טבריא וכיוצא בהן: ויכלא. וימנע כמו (תהלים מ) לא תכלא רחמיך (בראשית כג) לא יכלה ממך: (ג) מקצה חמשים ומאת יום. התחילו לחסור כ והוא אחד בסיון כיצד בכ"ז בכסלו פסקו ל הגשמים הרי ג' מכסלו כ"ט מטבת הרי ל"ב ושבט ואדר וניסן ואייר ק"ח הרי ק"נ: (ד) בחדש השביעי. סיון והוא שביעי לכסלו

שפתי חכמים

למה נקוד חיר"ק תחת היו"ד: ז וא"ת מנ"ל לרש"י כל זאת וי"ל דכתיב אך נח ואך מיעוט הוא ואין כאן שום דבר למעט אלא נח עצמו היה ממעט מבריאותו שהיה גונח וכו': ח (קצ"מ) מהכא משמע שאר הבהמות השחיתו מעצמן לא ע"י המזיקין דאל"כ מאי זכות לאלו וכן משמע ממה שאמר אחריו שלא שמשו בתיבה שזהו הי' על עצמן. (נח"י) והא דאצטריך לשני מיני זכות י"ל דבזה שלא השחיתו דרכם קודם לכן לא הגי משום דאין זה פעולת מצוה אלא מניעת עבירה (ואע"ג דאמרינן במסכת מכות ד' כ"ג כל היושב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה הא אמרינן בקידושין דף ל"ט דמיירי כשבאה לידו עבירה וניצול ממנה) לכן איצטריך ג"כ לזכות שלא שמשו בתבה שזהו פרישות הגוף במותר להם. ובהאי טעמא לחוד נמי לא סגי משום דהוי קלא כמי שאינו מצווה ועושה דלא מצינו שנאסרו בתשמיש בתיבה דלנח ובניו לחוד אוסר רחמנא. והא דכתב הרב ושרצו בארץ מגיד שאף הבהמה וחיה נאסרו בתשמיש י"ל דמעצמם קבלו האיסור ולא בגזירת הש"י: ט דקשה לרש"י דאי הוה רוח ממש הא כתיב אח"כ וישוכו המים וזה אינו דהא כתיב ישב רוחו יזלו מים. א"נ הוכחתו דאי רוח ממש הא כתיב על הארץ והרי היו המים על הארץ והל"ל עבר הרוח על פני הארץ אבל אם פירש רוח תנחומין אתי שפיר דעל הארץ פירוש על עסקי הארץ ר"ל דלכך העביר רוח תנחומין בשביל בני האדם שעל הארץ: י וא"ת כיון דצורך עולם הם למה לא נבראו מששת ימי בראשית וי"ל דקודם המבול לא היה צריך לעולם לפי שאין הבריות היו צריכים להם לפי שהיו בריאים וחזקים אבל אחר המבול נעשו חלשים וק"ל: כ דלא תימא שאז כבר היו חסרים תם אי אפשר דנימא דבסוף ק"ן יום כלו להגביר שהרי המים היו הלוך וחסור עד כ"ז לחדש השני שבו יבשה הארץ אלא התחילו לחסור: ל וא"ת והא לעיל פירש"י בכ"ח בכסלו פסקו גשמים וי"ל דמה שפי' לעיל בכ"ח בכסלו לפי שאין יום א'

התורה והמצוה

וימחו מן הארץ, שהגם שהרבה נשארו עצמותיהם החזקים כמטילי ברזל ולא נמוחו, בכ"ז נמחו מן הארץ כי ע"י בסוף המים הובלו הפגרים לתוך העמקים והיבם נבלעו בעמקי תהום, אשר האדמה פצתה את פיה מעומק תהום רבה וירדו כמה אלפים אמה לעמקי שאול, עד שבצאת נח מן התיבה לא מצא שום רושם מפגרי בע"ח ועצמות הענקים ובע"ח הגדולים שהיו קודם המבול. ועדות ה' נאמנה מחכימת פתי להשיב דבר אל הכפר הגעאלאגיא

ואשתאר ברם נח ודי עמה בתבותא: כד ותקיפו מיא על ארעא מאה וחמשין יומין: א ודכיר יי ית נח וית כל חיתא וית כל בעירא די עמה בתבותא ואעבר יי רוחא על ארעא ונחו מיא: ב ואסתכרו מבועי תהומא וכוי שמיא ואתכלי מטרא מן שמיא: ג ותבו מיא מעל ארעא אזלין ותיבין וחסרו מיא מסוף מאה וחמשין יומין: ד ונחת תבותא בירחא שביעאה בשבעת עשר יומא לירחא על טורי קרדו:

ומיא

השאלות

(א-ו) בחשבונות אלה יש שני דעות **רש"י והרמב"ן** והרי"א הרבה להפליא על שניהם עיין בספרו.

מ"ש מקץ ארבעים יום פתח החלון הלא בהכרח **פתחו** תחלה שאל"כ מאין ידע חסרון המים:

התורה והמצוה

הגעאלאגיא, שחופרים בעמקי האדמה ומוצאים **עצמות** גדולות מענקים ובע"ה גדולים שנאבדו מן הארץ ואינם עוד מימי המבול והילך, והם מוכיחים מזה **קדמות** העולם, כי יחשבו את האדמה שעשויה מינים מינים, שבכל עומק ידוע יש מין אדמה אחרת, ויחשבו לפי איכות האדמה שימצאו העצמות שם, ולפי החשבון כמה היה צריך עד שיולדו שטחי האדמה שהעולם קדמון מרבוא שנים, ושכבר היו בע"ח מימי קדם קודם לזמן היצירה שלנו. וכ"ז הבל וריק, כי בעת המבול פתחה האדמה את לועה ע"י הרעשים שבאו מעומק שאול ותהום רבה והפכה התחתונים למעלה ועליונים למטה והורידה פגרי הבע"ח עמוק עמוק, ונבקה חכמת הדורשים והחופרים לדעת איכות המהפכה הזאת אשר עשתה נפלאות במשך ק"ן יום של עמידת המים, עד שכל הסדרים שסדרו לנו החוקרים מאיכות האדמה בכל שטח וכל חשבונותיהם בזה נתבלבלו אז וכל השערותיהם ודמיונותיהם **ישא** **רוח יקח הבל**, ולו חכמו ישכילו זאת ויראו מעשי ה' ונפלאותיו במצולת שאול איך מחה **את** כל היקום מעל **פני** האדמה ויטביעם בשאול התחית עדי אובד:

והנה נפש האדם הוא האור הגדול הכולל בתוכו כל מיני האורות, ונפשות הבע"ח הם רק ניצוצות קטנות מן האור הזה, לכן נאספו תחלה האורות הקטנות ואח"כ נאסף המאור הגדול, ומבואר שבענין הנפשות הלך האבדון ממדרגה למדרגה, תחלה העוף שנברא בהמישי ואחריו ברואי יום הששי עד האדם, וז"ש **כל אשר נשמת רוח חיים באפיו** שזה היה הסדר מצד הנשמה ומדרגתה, אבל מצד הגוף היה בהפך שגוף האדם הוא המורכב האחרון והוא יפה המזג מכולם, ולכן נתהפך הדבר שהחזק יותר נמח באחרונה, **וישאר אך נח**, ובזה נתקיים גזרת ה' שאמר אמחה וכו' מאדם עד בהמה, שהגם שנשאר שארית מכל מין היו כולם טפלים לנח שהוא מצא חן ולא היה בכלל הגזירה כמ"ש והקימותי את בריתי אתך, עד שלא **נשאר רק נח ואשר אתו** היא אחד והנלוה לו, וגם אלה לא נשארו בארץ רק **בתבה** שעליה לא הי' הגזירה כי היתה על פני המים:

(כד) ויגברו המים. באמת אחר ארבעים יום התחילו המים לחסר כמו שיתבאר רק שלא נכר החסרון **עד** סוף הק"ן יום שנחה התיבה, שכ"ז שעטה התיבה על פני המים וכל ההרים היו מכוסים לא הי' שום היכר אם המים נתרבים או מתמעטים, שמ"ש תחלה ויגברו המים, זה היה נכר ע"י ההרים שלא היו מכוסים עדיין ועל ידם נכר תוספת המים בכל יום, אבל אחר שנתכסו ההרים והתיבה לא נחה לא נכר שום חסרון. וכ"ז נקרא תגבורת המים, שפעל גבר הוא שם המצטרף שיתגבר על החלש ממנו, ופה ר"ל שיסוד המים גבר על יסוד העפר והקיף וכסה אותו וזה הי' עד סוף הק"ן יום, שמה שאחסרו המים בכל יום לא היה נכר, וכבר בארתי באילת השחר (כלל ח') שיש פעלים רבים שמשמשים לפעמים הוית הדבר ולפעמים על המשכתו, כמו **קם עמד חיה היה**, וכן פעל **גבר** יציין לפעמים העת של התחלת הגבורה ולפעמים על המשכת הגבורה והתמדתה, ופה ר"ל שהגבורת המים מה שנצחו את הארץ שהיתה מכוסה מהם נמשך ק"ן יום:

ח (א) ויזכר. עתה יספר מה שנעשה במשך הק"ן יום שהתמיד תגבורת המים על יסוד העפר מה שכסו אותו סביב, שבסוף ארבעים יום מעת התחלת הגשם **זכר אלהים את נח** ולא שאם יארך **עוד** ירידת הגשם ועלית התהום יארך ג"כ זמן יבושת המים וימי עמידתם בתיבה וימותו ברעב, כי לא הכינו **מזון** רק לי"ב חודש, שהוא המשפט היותר גדול, כמ"ש משפט רשעים בגיהנם י"ב חודש, וע"כ **העביר אלהים רוח על הארץ** שהוא סימן אויר, **וישכו המים** פי' שהפסיקו מלרדת וחמתם שככה:

(ב) ויסכרו. מפרש שזה היה ע"י **שנסתמו מעינות התהום וארובות השמים. ומוסיף ויכלא הגשם.** כי אחר שכל העולם היה מלא מים יתחייב מדרך הטבע שהמים יעלו אדים ויתהפכו לגשם שנית, רק שבכח פזר העננים עד שלא ירד גשם עוד, וזה גדר פעל **כלא** שנעצר הגשם ביד חזקה ע"י הרוח:

(ג) וישובו המים. ומאז התחילו המים **לשוב מעל הארץ** ולרדת אל הימים ואל עמקי תהומות, **והיה הלוך ושוב** ר"ל שעיבת המים מן הארץ היה מתמיד מאין הפוגות (שזה הוראת פעל הלוך במקור **לפני** פעל אחר שמורה על ההתמדה, כמו הלוך וחסור הלוך וגדול הלוך ורב), ובכ"ז לא נכר חסרון המים, **ונח** לא ידע אם יחסרון או יתרבון. שע"ז אמר ויגברו המים על הארץ ק"ן יום כנ"ל. רק **מקצה חמשים ומאת יום.** אז ידע נח כי חסרו המים. וז"ש **ויחסרו המים** וכו' היינו שנכר חסרון המים וזה היה על ידי כי,

(ד) ותנח התבה בחדש השביעי. שבי"ז לחודש השביעי שהוא בי"ז ניסן שבאותו יום שלמו הק"ן יום

שההיל

הַשְּׁבִיעִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ עַל הָרֵי אֲרָרָט׃ ה וְהַמַּיִם הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר עַד הַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בָּעֲשִׂירִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ נִרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים׃ ו וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וַיִּפְתַּח נֹחַ אֶת־חַלּוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ז וַיְשַׁלַּח אֶת־הָעֹרֵב וַיֵּצֵא יָצוֹא וָשׁוֹב עַד־יְבֹשֶׁת הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃ ח וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מֵאִתּוֹ לִרְאוֹת הֲקַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל

פני

בעל הטורים

בקודש נחה על אותה אשר נאמר בתיבה וזה הוא ותנח עליהם הרוח: אררט ג' במסורת. הכא ושמה גבי סנחריב ויהי וגו' בית נסרוך אלהיו וגו' והמה נמלטו ארץ אררט ואחז"ל לקח נסר אחד מן התיבה אמר דין אלהא דשיזביה לנח מטופנא, נסרוך לשון נסר: (ז) יבושת. בגי' נחל כרית א"ל הקב"ה מזומן אתה בשליחות אחרת בימי אליהו. יבשת אותיות שבתי:

רש"י

לכסלו שבו פסקו הגשמים: בשבעה עשר יום. מכאן אתה למד שהיתה התבה משוקעת במים י"א אמה. שהרי כתיב בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה אב שהוא עשירי למרחשון לירידת גשמים והם היו גבוהים על ההרים חמש עשרה אמה והסלו מיום אחד בסיון עד אחד באב חמש עשרה אמה לששים יום הרי אמה לד' ימים נמצא שבי"ז בסיון לא חסרו אלא ד' אמות ונחה התיבה ליום המחרת למדת שהיתה משוקעת י"א אמה במים שעל ראשי ההרים: (ה) בעשירי וגו' נראו ראשי ההרים. זה אב שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם. וא"ת הוא אלול ם ועשירי לכסלו שפסק הגשם כשם שאתה אומר בחדש השביעי סיון והוא שביעי להפסקה אי אפשר לומר כן על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסקה שהרי לא כלו ארבעים יום של ירידת גשמים ומאה וחמשים של תגבורת המים עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון ב והעשירי א"א למנות אלא לירידה שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול אי אתה מוצא בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ שהרי מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים שלח את הערב וכ"א יום הוחיל בשליחות היונה הרי ששים יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה וא"ת באלול נראו נמצא שחרבו במרחשון והוא קורא אותו ראשון ואין זה אלא תשרי שהוא ראשון לבריאת עולם ולרבי יהושע הוא ניסן: (ו) מקץ ארבעים יום. משנראו ס ראשי ההרים: את חלון התבה אשר עשה. ע לצהר (ב"ר) ולא זה פתח פ התיבה העשוי לביאה ויציאה: (ז) יצוא ושוב. הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהיה חושדו על בת זוגו כמו ששנינו באגדת חלק (סנהדרין קח): עד יבשת המים. פשוטו כמשמעו. אבל מדרש אגדה מוכן היה הערב לשליחות אחרת

בעצירת

שפתי חכמים

א מן הסמוך היינו לא תשוב כיום שלם לפי שאין לילו עמו דכתיב ביום הזה נבקעו וגו' ביום ולא בלילה אבל מ"מ יום א' הוא נחשב א"כ נשאר ממרחשון י"ב יום ויום חסר לילה ומכסלו כ"ז ימים ולילה כי לא פסק הגשם עד לבקרו של כ"ח יום ונצטרף אותו לילה ליום ראשון הרי ארבעים יום לכך קרי כ"ח לפי שהיו עדיין גשמים יורדין בליל כ"ח וקרי כ"ז לפי שפסקו ביום כ"ח הרי ג' מכסלו ר"ל עם לילה שלאחריו וכן כ"ט מטבת עם לילה שלאחריו והוא ז' לכסלו שבו פסקו הגשמים דה"א נומר לירידה שהרי לא כלו ארבעים יום של הגשמים וק"נ יום של תגבורת עד אחד בסיון ואין סברא שהק"ן יום היו מ' של ירידה וק"ן של תגבורת אלא או כלם של גשם או כלם של תגבורת וא"א שיהיו של גשם א"כ יתחייב שהיו כולן של תגבורת א"כ מ' יום לחוד וק"ן יום לחוד ולא כלו עד אחד בסיון: ם וא"ת הוא אלול וא"כ לא תוכל ללמוד שהתיבה היתה משוקעת י"א אמות כיון דבעשירי באחד לחודש הוא אלול א"כ מאחד בסיון עד אחד באלול צ' יום הרי אמה לס' או לו' ימים וא"כ לפי זה היתה משוקעת י"ב אמות ושליש: ב ובתיבה לא נחה אלא לאחר שכלה מ' יום של גשמים וק"ן ימים של תגבורת המים וזה היה בסיון ולא באייר הרי ששים יום משנראו ראשי ההרים כו' שהרי פי' מקץ מ' יום תחלת ארבעים יום שהם שלשים ותשעה שלמים ונצטרפו עם אחד ועשרים שהוחיל בשליחות יונה יעלו ששים ומפני שאב ואלול אינו כ"א חמשים וט' יום הוכרח שר"ח תשרי ממנין האחד ועשרים יום: ס שאין לומר משנחה התיבה ועשירי עשירי להפסקה דומיא דשביעי שהוא שביעי להפסקה ויהיה שקוע י"ב אמות ושליש א"כ היה לו לעיל לכתוב מקרא זה ולא לסמוך אל נראו ראשי ההרים. כתב הרא"ם אך קשה מאחר שליחות יונה היה אחר מ"ז יום משנראו ראשי ההרים מדוע לא מצאה יונה מנוח לכף רגלה הרי לא נשארו עד שחרבו המים רק י"ד יום ומסתמא נראו כל ראשי ההרים הגבוהים והשפלים וגם קצת מהאילנות הגבוהים וכו' ונראה אף שנראו ראשי ההרים כיון שלא חרבו קצת מ"מ לא יכלה לעמוד על הארץ וגם האילנות הגבוהים נעקרו ונמחו בימי המבול כדמשמע במדרש ודו"ק נ"ל: ע ר"ל דחלון זה עשוי כדי להאיר: פ רצונו לתרץ למה כתיב לעיל פתח וכאן חלון ומתרץ ולא זהו פתח כו'. (קנ"מ)

אע"פ שכאן פירש אותו במקומו י"א חלון וי"א אבן טובה מסתמא קרא משמע שהוא חלון. וי"מ לצהר לאורה מגזרה צהרים

כאלו

ה וּמַיָּא הֲווֹ אָזְלִין וְחָסְרִין עַד יַרְחָא עֲשִׂירָאָה בַּעֲשִׂירָאָה בְּחַד לְיַרְחָא אִתְחֲזִיאוּ רֵישֵׁי טוּרַיָּא: ו וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין וּפְתַח נֹחַ יַת כַּוַּת תֵּבוֹתָא דִּי עֲבַד: ז וְשַׁלַּח יַת עֻרְבָא וּנְפַק מִפַּק וְתָיֵב עַד דִּיבִישׁוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא: ח וְשַׁלַּח יַת יוֹנָה מִלְּוָתֵהּ לְמִיחְזֵי

רש"י

(כשיבשו המים) בעלירת גשמים צ בימי אליהו שנאמר (מלכים א י"ז) והעורבים מביאים לו לחם ובשר: (ח) וישלח את היונה. לסוף ז' ימים שהרי כתיב וייחל עוד ז' ימים אחרים מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז' ימים: וישלח. אין זה לשון שליחות ק אלא לשון שלוח שלחה ללכת לדרכה ובזו יראה אם קלו המים שאם

שפתי חכמים

כאלו אמר אשר עשה לאורה כלומר לא לביאה כו' וא"ת א"כ מה הולרך לאורו של אבן טוב וי"ל בעבור הלילות ובעבור הימים שהחלון היה סגור כדמשמע ויפתח וגו': צ ורמז לזה שהרי מלת יבשת כתיב חסר לפי שיש בו אותיות תשבי דהוא אליהו. ועוד מדכתיב יבשת המים ולא כתיב יבשת הארץ אלא יבשת המים שבימי אליהו. מהרש"ל: ק דלא שייך ל' שליחות אלא בבר דעת ולעיל לא רלה רש"י לפרש זה שהרי כתיב בהדיא דלאו שליחות היה שהרי כתיב יצוא ושוב ופירש"י הולך ומקיף כו'. (קצ"מ) דלכך לא פי' כלום בשליחות העורב דקשה ליה למה לא אמר בשליחות העורב לראות הקלו המים כמ"ש בשליחות היונה לכך הסבר לומר דלא שלחו לראות הקלו המים אלא שלחו לילך כאשר ימלא בשביל ששימש בתיבה ומה שלא שלחו מיד אחר המעשה לפי שהיו מים על פני כל הארץ ואם היה שלחו אז היה מינו נעדר ובזה מתורץ נמי למה הוחיל ז' ימים עד ששלח היונה ה"ל לשלוח מיד כיון שלא שלח העורב בשליחותו כלל אלא שלא היה בדעתו לשלחו לראות ולפ"ז יהיה פירושו וישלח כמו וישלח משה את חותנו ודומיהם שאין הכוונה להשיב שולחו דבר לכך לא פירש בו כלום אבל בשליחות היונה שלחה

השאלות

(ז-יא) למה לא נזכר לאיזה תכלית שלח העורב כמ"ש ביונה. ולמה יצוא ושוב ולא כתב וישב אליו כמ"ש בהיונה ולמה שלח גם היונה:

התורה והמצוה

[שהתחילו בי"ז לחודש השני, שהם חמשה חדשים של שלשים יום הם ק"ן יום] אז נחה התבה על הרי אררט שלא היו מן ההרים הגבוהים, אז ידע גם כי חסרו המים שעור רב, אחר שעמדה התיבה על הר קטן סמוך לבבל שהם הארץ שפלה:

(ה) והמים. ומאז היו יכולים למדוד בכל יום מדת חסרון המים ע"י התיבה שעמדה עשר אמות משוקעת במים שהוא שליש קומתה כמ"ש חז"ל וראו בכל יום כמה ירדו המים מן התיבה. וראו שהוא הולך וחסר. עד שבחודש העשירי שהוא חודש תמוז נראו ראשי ההרים הייש הרי אררט:

(ו) ויהי מקץ ארבעים יום, שהוא בעשור לחודש אב, ויפתח נח שמאז נשאר החלון פתוח ולא סגרו בכל פעם כמו עד עתה:

(ז) וישלח את העורב. לא שלח אותו לראות הקלו המים שא"כ הי"ל פה כמ"ש אצל היונה לראות הקלו המים, רק שבימי קדם היו מחזיקים את העורב לעוף יודע עתידות, והיו מיחדים לו בתים מיוחדים שעל ידו קסמו כהניהם את העתיד לבא, לפי מעופו לימין או לשמאל, מעלה או מטה, בקול או בדממה, וכהנה אותות רבים (כמ"ש חז"ל על כי עוף השמים יוליך את הקול זה העורב ובזהר האריך בסימנים אלה) ולכן שלחו חפשי לנפשו (שזה נדר פעל שלח בפיעל כמו ושלחתה לנפשה) כדי שיראה עפ"י מעופו מצב האויר והמים, והוא יצא יצוא ושוב תמיד. והיה לו לנח סימנים ממעופו. וחז"ל אמרו שהעורב שמש בתיבה כי נפלא בעיניהם איך שלחו נח לנפשו טרם בא דבר ה' שיצא מן התיבה והלא עדיין יש סכנה ופן יקראנו אסון ויחסר מין אחד מן העולם, וכמ"ש ע"ז במליצתם א"ל עורב לנח רבך שנאני ואתה שנאתני פן יפגעו בי שר של חמה או של צנה ונמצא העולם חסר בריה. מזה הכריחו ששמש בתיבה, ר"ל שכל הבע"ח בודאי לא שמשו בתיבה שא"כ לא תכיל התיבה אותם והי' בזה השגחה מיוחדת שלא יולידו בשנה זאת, וכן כל העופות הגם שכבר עבר מועד האביב שאז הוא מועד התחברם שמטילים ביציהם ומולידים, לא הטילו ביצים, רק העורב הטיל ביצים, וכבר היו בני עורב ואם הוא יאבד במים לא יחסר עוד מין העורב ולכן שלח אותו, אולם זה עצמו מה שהטיל ביצים היה בהשגחה כדי שיוכל נח לשלח אותו, ועוף אחר אם הי' מטיל ביצים לא היה יכול לשלחו, כי העופות היושבים על קניהם לא יעזבו קניהם בשום אופן, רק העורב הוא אכזרי על בניו, ולכן שלחו חפשי והוא הלך ושוב:

(ח) וישלח את היונה מאתו, ר"ל כי היונה היא עוף ביתי וטהורה היא, והי' בתיבה היונה המדבריית שבאה עם בת זוגה לצורך קיום העולם, וגם היה אצלו שבעה זוגות יונים שהיו מביא נח וקנין כספו, ושלח יונה אחת מן היונים שלו, ועז"א מאתו, שהוא מבני ביתו (ולא היה חשש שיחסר מין זה שהי"ל שבעה זוגות) ותכלית השליחות הזאת היה לראות הקלו המים. ונראה שהיא היתה המין הנקראת יונת האגרת אשר ישתמשו בה בארצות המזרח לשלוח ע"י אגרות, והיא ממהרת לעוף בזמן קצר מרחק רב (כי מיני היונה הם כשבעים) ועל מין זה אמר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה, ובירושלמי מה יונה פורחת באחת ומיתח באחת כמ"ש תוספות (שבת) ועל ידה יודע לו אם קלו המים בשום מקום.

פְּנֵי הָאֲדָמָה: ט וְלֹא־מָצְאָה הַיּוֹנָה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלָהּ וַתָּשָׁב אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה כִּי־מַיִם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה: י וַיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיֹּסֶף שַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מִן־הַתֵּבָה: יא וַתָּבֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה עֲלֵה־זַיִת טָרָף בְּפִיהָ וַיֵּדַע נֹחַ כִּי־קַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ: יב וַיִּיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה וְלֹא־יָסְפָה שׁוּב־אֵלָיו עוֹד: יג וַיְהִי בְּאַחַת וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ וַיָּסַר נֹחַ אֶת־מִכְסֵה הַתֵּבָה וַיַּרְא וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה: יד וּבַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ יָבְשָׁה הָאָרֶץ: ס רביעי טו וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ לֵאמֹר: טז צֵא מִן־הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ וּבָנֶיךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ: יז כָּל־הַחַיָּה אֲשֶׁר־אִתְּךָ

מכל

בעל הטורים

(יא) טרף ב' במס'. הכא ואידך כי הוא טרף וירפאנו מה כאן ל' שבירה אף ה"נ שהיא בכרתו מן האילן ולא מצאה אוכל

רש"י

שאם מצאה מנוח לא תשוב אליו: (י) ויחל. ל' המתנה וכן (איוב כט) לי שמעו ויחלו והרבה יש במקרא: (יא) טרף בפיה. אומר אני שזכר היה לכן קוראו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה ר כמו (שה"ש ה) כיונים על אפיקי מים רוחצות (יחזקאל ז) כיוני הגאיות כלם הומות (הושע ז) כיונה פותה: טרף. חטף ש ומדרש אגדה לשון מזון ודרשו (עירובין יח) בפיה ל' מאמר ת אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית בידו של הקב"ה ולא מתוקין כדבש בידי בשר ודם: (יב) וייחל. הוא לשון ויחל אלא שזה ל' ויפעל וזה ל' ויתפעל ויחל א וימתן וייחל ויתמתן: (יג) בראשון. לר"א הוא תשרי ולרבי יהושע הוא ניסן (ר"ה יב): חרבו. נעשה כמין טיט שקרמו פניה של מעלה: (יד) בשבעה ועשרים. וירידתן בחדש השני בי"ז. אלו י"א ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה: יבשה. נעשה גריד כהלכתה: (טז) אתה ואשתך וגו'. איש ואשתו כאן

התיר

שפתי חכמים

שאלתו לראות שהוא כעין שליחות כו': ר כלומר וגם אי הוה כתיב טרפה בפיה מ"מ היה הלשון משמע גם על זכר והואיל וזה זכר היה ניחא לו לכתוב טרף לשון זכר: ש לא מל' הריגה כואב יטרוף אך מפני שכל עורף הוטף נקרא החוטף טורף. והא דשלח את הזכר והלא יש לחוש שלא יחשדנו כמו שחשדו העורב וי"ל כל הפוסל במומו פוסל והעורב שימש בתיבה משום הכי חשדו שישמש ג"כ אבל נח כוונתו היה לגלות זה לכל שהרי היונה ג"כ זכר היה והלך בשליחותו מפני שהיונה ג"כ לא שימש בתיבה מ"ה לא יחשוד גם את נח שישמש עם בת זוגו. מהרש"ל: ת וכן מסייע הלשון של קרא וה"פ עלה זית ר"ל מרורים כזית טרף מזונותי בפיה כך אמרה בפיה: א ר"ל כי היה דבר שמצייר השכל וא"צ עיון ע"ז מאחר שייבשו בשבעת ימים שימתין עוד שבעת ימים וייבשו יותר. מהרש"ל:

ומהרש"ל

התורה והמצוה

(ט) ולא מצאה היונה מנוח. וידע שהסבה הוא מפני כי מים על פני כל הארץ. וזה לא נתברר לו משליחות העורב שאין טבעו לעוף למרחקים. וישלח ידו ויקחה כי היתה למודה לחזור בעת השליחות אל כף ידו: (יא) והנה עלה זית. כבר באר חוקרי הטבע כי יונת הבית לא תכנע היטב כמו האווז והסכוי, כי שד השלג אלה אהבת התפשיות, ובקיץ יבקשו אכלם בשדות רק בחורף שהשלג יכסה ארץ יבאו עיניהם אל

יד

למיחזי הקליאו מיא מעל אפי ארעא: ט ולא אשכחת יונה מנח לפרסת רגלה ותבת לותה לתבותא ארי מיא על אפי כל ארעא ואושיט ידה ונסבה ועאיל יתה לותה לתבותא: י ואוריך עוד שבעא יומין אחרנין ואוסיף שלח ית יונה מן תבותא: יא ואתת לותה יונה לעדן רמשא והא טרף זיתא תביר נחית בפומה וידע נח ארי קליאו מיא מעל ארעא: יב ואוריך עוד שבעא יומין אחרנין ושלח ית יונה ולא אוסיפת למתוב לותה עוד: יג והוה בשית מאה וחד שנין בקדמאה בחד לירחא נגובו מיא מעל ארעא ואעדי נח ית חופאה דתבותא וחזא והא נגובו אפי ארעא: יד ובירחא תנינא בעשרין ושבעא יומא לירחא יבישת ארעא: טו ומליל יי עם נח למימר: טז פוק מן תבותא את ואתתך ובנך ונשי בנך עמך: יז כל חיתא דעמך מכל בשרא בעופא ובבעירא ובכל רחשא דרחיש על ארעא

אפיק

התורה והמצוה

יד אלוניהם, ובזה בחן היטב אם הביאה איזה דבר מן החוץ כי כן דרכה וטבעה, וכשמצאה עלה זית הביאה אותו. וכבר הזכרתי בפי' יחזקאל (יז ט) ההבדל בין עלה ובין טרף, שטרף הם העלים הלחים שהם טרף להולעים ולזבובים כמ"ש הרש"ף, ובאר שהיה עלה לחה שזה סימן שלא קלטתו מן המים רק מן העץ הרענן ובזה ידע שקלו המים. ואמרו חז"ל במליצתם אמרה יונה יהיו מזונותי מרורים כזית מיד הקב"ה וכו', ר"ל שזה טבעה שתבקש מזונות אשר תמצא בחפשיותה אף הגרועים והמרים משתכנע אל מזונות אדוניה הטובים, כי כן טבע החפשי שיבקש מזונותיו בעמלו ובזעת אפו:

(יב-יג-יד) ולא יספה שוב אליו עוד. גם זה הזכירו חכמי הטבע שהיונים טרם יורגלו בקנם יצטרך לשמור אותם מאד בל יברחו, אם לא מקום אשר המליטו את ביציהם פעם אחת באז לא תסור משם. וזו לא המליטה ביצים עדיין ככ"ל ולכן עזבה אותו הגם שהיתה בייתית. וסדר החשבון לפ"ז, המבול התחיל י"ז מרחשון וכלו הק"נ יום בי"ז ניסן (כי קודם יא"מ השבו ההדשים מחסרי) והמים היו הלוך וחסור עד החודש העשירי שהוא תמוז, ובא' לתמוז נראו ראשי ההרים, ומקץ ארבעים יום שהוא יו"ד אב פתח חלון התיבה ושלח את העורב והמתין ז' ימים (כן דייק המדרש ממ"ש שבעה ימים אחרים) ושלח את היונה והמתין ז' ושלחה שנית והמתין ז' ושלחה שלישית ולא שבה וזה היה בא' באלול, ובא' בתשרי חרבו המים, וחרבו פני האדמה ועדיין לא נתיבשו לגמרי שזה ההבדל בין חרב ובין יבש כמ"ש בכ"מ, ובכ"ז חשון יבשה הארץ לגמרי, נמצא שהיו בתיבה י"ב חודש ואחד עשר יום שמת החמה יתרה על שנת הלבנה:

(טז) צא מן התבה. ספר שנח לא יצא מעצמו הגם שראה שיבשה הארץ, וזה מפני שכניסתו אל התיבה לא היתה הגלה טבעיית. שבדרך הטבע היתה התיבה נשברת בהליכתה על גלים ומשברים סוערים בזעף בלא נס ותורן ומשוטים, רק שמשמרה בנס, והלא היה יכול להצילו בדרך יותר קרוב לטבע שיושיבהו על אי מיוחד ששם לא ירד המבול וכדומה, וע"כ שהי' זה אחד ממחשבות השם הכמוסים. שאחר שהי' הגזרה לשחת כל הארץ ויושביה ונח בכלל, הוצרך לשומו על פני המים שעליהם לא נגזר גזרה, ולכן צוה לו שיכנס עם ביתו ז' ימים קודם כדי שיקבע שם דירת קבע קודם התחלת המבול ולא יחשב מיושבי הארץ עוד רק מתחיים על המים שלא נגזרה גזרה על דגי הים, ובאשר לא ידע נח הזמן שנקבע להארץ שתהיה שממה לא יכול לצאת אל הארץ עד שהודיעהו ה' ששם קץ להושך והארץ נתן לבני אדם בל תהי עוד שממה. וז"ש במדרש הס"ד אם רוח המושל יעלה עליך מקומך אל תנח מדבר בנח אמר כשם שלא נכנסתי אלא ברשות כך לא אצא אלא ברשות. ד"א כתיב לכל זמן ועת לכל חפץ זמן היה לו לנח שיכנס בתיבה שנאמר בא אתה וכל ביתך אל התיבה וזמן היה לו שיצא ממנה שנאמר צא מן התיבה. מ"ש זמן היה לו וכו' מכוון לדברינו שע"י שהיה לו זמן מתי יכנס שהיה שבעה ימים קודם, ידע שהוכרח להפרד מיושבי היבשה שאם היה ביבשה היה הגזרה גם עליו, ולכן הוצרך להמתין עד שהודיע לו שנבטלה הגזרה. וכבר אמרו שמשפט רשעים י"ב חדש והיה מוכרח להיות בתיבה לכלא פשעו ולהתם חטאתו מה שלא הוכיח את בני-דורו. ומ"ש כשם שלא נכנסתי אלא ברשות ר"ל שכן בכל מלות ה' יצריך זמן המצוה עד שיאמר לו טוי בהפך, כמ"ש על מ"ש שובו לכם לאהליכם להתיר תשמיש, שאל"כ היה האיסור אל לעולם, ולכן אמר לו ג"כ אתה והפך להתיר לו להיות ביחד עם אשתו שנאסר לו תחלה כמ"ש אתה ובניך כמ"ש חז"ל:

(יז) כל החיה אשר אתך, כי הצלת הבע"ח היה מצד שהם אתך שבזכותו נכנסו לתיבה ובזכותו יצאו כמ"ש הוצא אתך, וגם רמז בזה באשר האדם כולל בנפשו כל כחות מעשה בראשית, וכל כח וכח המיוחד בנפש כל בע"ח נתכללו בנפש האדם, זריזות הנמלה ונסיעות התתול וגבורת האריה ועזות הנמר, וכשהאדם מתקן כחות נפשו לטוב בן יתוקנו כחות הבע"ח, ובדור המבול שהשחיתו מדותיהם יצאה השחתה אל הכלל.

מִכָּל־בָּשָׂר בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ הוֹצֵא° אִתָּךְ וְשָׁרְצוּ בָאָרֶץ וּפָרוּ וְרָבוּ עַל־הָאָרֶץ׃ יח וַיֵּצֵא־נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ׃ יט כָּל־הַחַיָּה כָּל־הָרֶמֶשׂ וְכָל־הָעוֹף כֹּל רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִשְׁפְּחֹתֵיהֶם יָצְאוּ מִן־הַתֵּבָה׃ כ וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקַּח מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה וּמִכֹּל הָעוֹף הַטָּהֹר וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ׃ כא וַיָּרַח יְהוָה אֶת־רֵיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־לִבּוֹ לֹא־אֹסִף לְקַלֵּל עוֹד אֶת־הָאֲדָמָה בַּעֲבוּר הָאָדָם כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו וְלֹא־אֹסִף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת־כָּל־חַי

°היצא קרי

כאשר

בעל הטורים

לף על המים וזהו הכתיב כי קלו המים : (כא) וירח ב' במס'. הכא ואידך וירח את ריח בגדיו וזה שדרשו רז"ל אפי' פושעי ישראל עתידין שיתנו ריח וזה הוא וירח את ריח בגדיו א"ת בגדיו אלא בוגדיו וירח ה' את ריח הניחוח שעתידין ליתן ריח ניחוח. ד"א רמז שנכנס עמו ריח ג"ע כשהריח ריח בגדיו אז וירח ה' : מנעריו ג' במס'. הכא ואידך איש מלחמה מנעוריו שאנן מואב מנעוריו, שמנעוריו צריך אדם להלחם עם יצה"ר ואם יגבר עליו ונלחם שאנן מואב מנעוריו ושוקט

רש"י

התיר להם תשמיש המטה: הוצא. הוצא כתיב היצא קרי ב היצא אמור להם שיצאו הוצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה: ושרצו בארץ. ולא בתבה מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש: (יט) למשפחותיהם. קבלו עליהם על מנת לידבק במינן: (כ) מכל הבהמה הטהורה. אמר לא צוה לי הקב"ה להכניס מאלו ז' ז' אלא ג כדי להקריב קרבן מהם (ב"ר פ' כ"ו ופ' ל"ד): (כא) מנעריו. מנעריו כתיב משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע: לא אסף, ולא אסף. כפל הדבר לשבועה ד הוא שכתוב אשר נשבעתי מעבור מי נח ה ולא מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והיא שבועה וכן דרשו חכמים במסכת שבועות (דף לו):

עוד

שפתי חכמים

ב ומהרש"ל פי' כי גם בלא וי"ו הוא הוצא והוי הוי"ו פועל נח לכך אמר שיקרא אותו ביו"ד כי ו' י' מתחלפים והוי היצא. (קנ"מ) כי פי' היצא שיעשה שיצאו מעצמם אבל הוצא פי' שיוציאם בעצמו: ג כתב הרא"ם שלא כוון רש"י בזה אלא מנא ידע שצריך להקריב קרבן והלא לא מצינו שצוה הקב"ה לנח וע"ז פרש"י שהסברא מוכח ע"ז שלא צוה הקב"ה להכניס כו' אלא דק' לפ"ז שראוי היה לפרש על ויבן מזבח או על ויעל עולות. ונראה לי לפרש דודאי יודע היה נח שיקריב קרבן לה' כמו הבל שהקריב קרבן על הטובה שהיה לו מאת הש"י וכ"ש נח שניצל ממבול שיביא קרבן במקום תודה דארבעה צריכין להודות אך דקשה לרש"י מ"ש שהביא עולה מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור די לו שיביא קרבן בשבילו ובשביל אשתו ובניו וכלותיו ולמה הביא מכל המינים וע"ז תירץ אמר לא צוה וכו' ובזה יתורצו קושיות הרא"ם וק"ל: ד דא"ל דלא אוסיף חד לקללת האדמה להשחית ג' טפחים של מחרישה וחד להכות כל חי דהיה לו לכלול כחד לא אוסיף והיה לו לכתוב לא אוסיף עוד לקלל את האדמה ולהכות את כל החי אלא כפל לא אוסיף לשבועה. כן נ"ל ודלא כהרא"ם שפירש לא אוסיף לקלל משמע להשחית ג' טפחים של מחרישה וגם משמע להכות כל חי אלא כופלו לשבועה: ה כתב הרא"ם וא"ת למה לא הביא ראיה על שכפל לשבועה מקרא דוהקימותי את בריתי דהכא משמע דכבר כרת ברית ורוצה לקיימו ולמה הוכרחו להביא ראיה מדברי קבלה דאשר נשבעתי כו' וצ"ע. ונראה י"ל דמלשון ברית לא משתמע שהוא לשון שבועה אלא הבטחה

בעלמא

התורה והמצוה

כולו והשחית כל בשר את דרכו על הארץ, ורק נח היה האחד שהשלים כחות נפשו, ומצא נגדו זוג אחד מכל בע"ה שלא דבקו בשאינו מינם ונגאלו בזכות נח כי היו כלולים בנפשו, כמ"ש מכל החי מכל בשר, ר"ל אלה שנשארו בחיי נפשם הבהמיית ולא קלקלו טבע חיותם, תביא אל התיבה להחיות אתך שהם כלולים בנפשך, חוץ מהבהמה והעוף שהיו בביתו שלא קלקלו כי היו מבני ביתו, וז"ש כל החיה אשר אתך, היצא אתך, ושרצו בארץ, נגד המטילים ביצים, ופרו ורבו, נגד אלה המולידים חיים:

(יח-יט) ויצא נח ובניו. פי' חז"ל שלא רצה להזדווג לאשתו פן יבא מבול שנית ויולד לבהלה, לכך כל החיה שהם יצאו למשפחותיהם ע"מ להדבק במינם, וגם ר"ל כי בתיבה היו כל הבע"ה ביחד ולא הזיקו

זה

אפיק עמך ויתילדון בארעא ויפשון ויסגון על ארעא: יח ונפק נח ואתתה ונשי בנוהי עמה: יט כל חיתא כל רחשא וכל עופא כל דרחיש על ארעא לזרעיתהון נפקו מן תיבותא: כ ובנא נח מדבחא קדם יי ונסיב מכל בעירא דכיא ומכל עופא דכי ואסיק עלון במדבחא: כא וקביל יי ברעוא ית קורבניה ואמר יי במימריה לא אוסף למילט עוד ית ארעא בדיל חובי אנשא ארי יצרא לבא דאנשא

ביש

השאלות

(כ-כב) למה נתרצה כ"כ ע"י הקרבן · ומ"ש שלא יוסיף לקלל וכו' כי יצר לב האדם רע. הלא בעת גזרת המבול היה זה סבה שיבא המבול כמ"ש וירא ה' כי רבה רעת האדם וכל יצר מחשבות לבו רק רע ויאמר אמחה את האדם. ולמה כפל ולא אוסיף להכות כל חי. הלא זה הוא הקללה. ומ"ש עוד כל ימי הארץ זרע וכו', הלא כן היה גם קודם המבול:

התורה והמצוה

זה את זה, אבל בנאסם נפרדו זה מזה וכל אחד התחבר עם משפחתו, הטורפים בפ"ע, והאוכלים עשב בפ"ע, כי קודם המבול לא טרפו טרף, כמ"ש ולכל חית השדה את כל ירק עשב לאכלה, שלא אכלו בשר, ואחר המבול התחילו הטורפים לאכול בשר, ונפרדו הבע"ח זה מזה כ"א למשפחתו ולסוגו ומינו:

(כ) ויבן נח, כמו שאדה"ר הקריב קרבן להודות לה' חסדו על בריאת העולם כן הקריב נח על קיום העולם ועל הצלתו, ובאשר לא התיר לו עדיין אכילת בשר, הבנין מתה שריבה ה' בטהורים שברשותו שיקח ז' זוגות שזה לקרבן, ויעל עולות במזבח. הספ"ח מורה שידוע, ודרשו חז"ל המזבח שבירושלים שעליו הקריב אדה"ר:

(כא) וירח ה' את ריח הניחוח. ענין הקרבן הוא ששורף את גוף הבע"ח לעפר והחלקים הרוחניים עולים למעלה ע"י האש המפריד בין הדבקים. ומזה ילמד להכניע כחות חמרו ולבטלם ולשרפם ע"י רשפי אש שלהבת אהבת ה', שמעלה רוחניות נפשו ע"י מחשבתו וכוונתו הטובה לה' וה' מצרף מחשבתו הטובה למעשה, וזה ריח הקרבן ר"ל רוחניות שבו, ופי' וירח ה' שה' מקבל הרוחניות העולה מהקרבן, והוא נחת רוח לפניו כאילו נח עצמו הקריב א"ע לקרבן, וע"ז אמר במדרש הריח ריח של א"א עולה מכבשן האש, הריח ריח של חמו"ע, ר"ל כי כוחם של הקורא נאמר בענפים שע"כ היו מבנין לדיקים שמסרו נפשם על קדוש השם, כמו שהסברא הוא נח מסר נפשו במחשבה לעלות על מוקדה לשם ה', ועי"כ ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם, שיש הבדל בין בעבור ובין בגלל, שבגלל מציין הסבה הקודמת ובעבור מציין הסבה המאוחרת, ור"ל שמה שקלל את האדמה לא היה בגלל האדם, היינו לעונש בגלל חטאו, רק בעבור האדם, היינו לתועלת האדם ולטובתו, בשני פעמים קלל ה' את האדמה, הראשון מה שקלל את האדם אחרי אכלו מעץ הדעת שאמר ארורה האדמה בעבורך, שהיה ג"כ לטובתו, שע"י שאכל מעץ הדעת ונתערב החומר עם הנפש ונבררו בו התאוות ותכונות הרעות, קלל את האדמה שהיתה מוליאה מזונותיו בלא פסולת ובלא קליפה, ועי"כ מלא מזונותיו בלא טורח ועמל, וע"י המנוחה ורוב שלוה ילך אחרי יצרו הרע, וקללה לטובתו כדי שיעמול על מזונותיו ולא יהיה לבו פנוי לחטוא, אבל עדיין גבר החומר על הנפש, כי האדמה בימי עלומיה היה כחה גדול מאד, והחומריות היה חזק והיה עשוי לאורך ימים, שע"כ היו אז הברואים חזקי הגוף וענקים וגבורי כח, כמו שמוצאים עד היום בעמקי האדמה עלמות הנפילים והענקים ובע"ח מאומים בגדלם שמתו בעת המבול ולא נשארו דוגמתם אחרי כן, וכן יעידו ע"ז הארכת ימיהם, ומה שספרו חז"ל במדרש שהיו עוקרים ארזים והאריות והנמרים היו בעיניהם כנמלים, וע"י הגבורת החומר נחלשה הצורה, וגבר העפר על הרוחני, ולכן עשה זה לטובתו וקלל את האדמה בעת המבול שהשחתה גם הארץ, והחליש את הטבע שמאז נעשה שינוי בהאויר ובמזונות וביסוד העפר עד שמאז לא נולדו ענקים כאלה ונתקצרו הימים, ובזה תגבר הנפש והגוף יכנע לפניה ולא יתגבר על הרוחניות בגבורתו, וזה נודע מענין קרבן נח שהכניע את הגוף ומסר אותו לקרבן במחשבתו שיעלה כליל על מזבח אהבת ה' וריח הרוחניות עלה לרצון עד שידע ה' שמעתה לא יצטרך עוד לקלל את האדמה לטובת האדם הרוחניות שהוא נשמתו. כי כבר הוחלש כח האדמה והחומריות. כי יצר לב האדם רע מנעוריו. שמעתה מה שיצר לב האדם יהיה רע לא יהיה בסבת האדמה, רק הסבה לזה הוא מנעוריו מצד נעוריו. ר"ל שאם היה האדם נולד שלם בשכלו תיכף בהולדו כמו שנולד אדם הראשון לא היה בא לידי חטא, כי הנפש לפי תכונתה נבראה לצייר בלבו ציורים טובים, כמו ציורי הטוב והבושת ויראת ה' ואהבתו, ועשות לדקה וחסד ורחמים וכדומה, והיה ראוי שציורים הטובים יגברו על ציורי הכח המתעורר והמתאוה אשר יעלה על לבו ציורים רעים לכל חטאת, אבל הסבה מה שציורי הלב לרעה גוברים על הציורים הטובים, הוא מפני שהאדם בהולדו עיר פרא יולד, וציורי התאוה באים בו מנעוריו, שמאז יולד יצייר בלבו ציורים רעים קנאה וגאוה ונקמה וחמדה וכדומה והם נעשו אזרחיים בנפשו, ועת יגדל ויתחיל השכל להתעורר וכחות הנפשיות יציירו בו ציורים אחרים טובים, כבר ימצאו שנפשו מלאה מציורים הרעים שקדמו ברעיוניו ונעשו בו טבע שני, כמ"ש בדרושי אה"ש דרוש ב', וא"כ נעוריו הוא הסבה מה שיצר לב האדם רע. ר"ל מה שהציורים השולים על הלב הם לרעה ולא לטובה, ולכן לא יוסיף לקלל את האדמה כי כבר נתמעט

כאשר עשיתי: כב עד כל־ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף ויום ולילה לא ישבתו: ט א ויברך אלהים את־נח ואת־בניו ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את־הארץ: ב ומוראכם וחתכם יהיה על כל־חית הארץ ועל כל־עוף השמים בכל אשר תרמש האדמה ובכל־דגי הים

בעל הטורים

כזה על ממריו: (כב) וקציר ב' במס'. סימן בפ' ויגש:

רש"י

(כב) עוד כל ימי הארץ וגו' לא ישבתו. ו' עתים הללו שני חדשים לכל אחד ואחד כמו ששנינו חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע חצי כסליו וטבת וחצי שבט ו קור וכו' בב"מ (דף קג) (ס"א עוד כל ימי כלומר תמיד כמו עוד טומאתו בו). קור קשה מחורף. חורף עת זרע שעורים וקטנית החריפין להתבשל מהר ז. קור הוא חצי שבט ואדר וחצי ניסן (מהרש"ל קציר חצי ניסן ואייר וחצי סיון). קיץ הוא זמן לקיטת תאנים וזמן שמייבשים אותן בשדות ושמו קיץ כמו (שמואל ב טז) והלחם והקיץ לאכול הנערים. חום הוא סוף ימות החמה חצי אב ואלול וחצי תשרי שהעולם חם ביותר כמו ששנינו במסכת יומא שלהי קייטא ח קשה מקייטא: ויום ולילה לא ישבתו. מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו ט המזלות י ולא ניכר בין יום ובין לילה (ב"ר פ' כ"ה ופ' לד): לא ישבתו. לא יפסקו כל אלה כ מלהתנהג כסדרן: (ב) וחתכם. ואימתכם כמו תראו חתת (איוב ו). ואגדה לשון חיות (סנהדרין לח) (שבת קנא) שכל זמן שתינוק בן יומו חי אין אתה צריך לשומרו מן העכברים עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן העכברים שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה אימתי יהיה מוראכם על החיות כל זמן שאתם חיים

שפתי חכמים

בעלמא ומ"ה הוכרחו להביא ראיה מקרא דאשר נשבעתי דמשיל משמע דלאו לאו תרי זימני הוא שבועה וק"ל נ"ל: ו ה"ג חצי כסליו וטבת וחצי שבט חורף. (נח"י) ול"נ דאין לשבש הספרים אלא כמו שפי' הרב וע"ש: ז ה"ק קור והוא חצי כסליו טבת וחצי שבט: ח לפי שכל הקיץ הבריות עדיין קרין מן מחמת קור של חורף אלא בסוף הקיץ נתחממו ונמצא שסוף הקיץ קשה מעיקרו של קיץ וכן הקור קשה מחורף ג"כ פ"ז הדרך דהא בפ' המקבל משמע שהחורף הוא חזקו ותרשו של סתיו וימי גשמים. ואיך כתב הכא הקור קשה מחורף אלא שהפרש ג"כ ע"ז הדרך וכן משמע מדברי הרא"ם: ט הא דנקט רש"י דוקא שלא שמשו המזלות ולא נקט מכלל שלא נזרע ולא נקצר שהרי קאי על כל ו' עתים משום דמלתא דפשיטא היא דכל אותן שש עתים תלוין בארץ והרי המים היו על פני כל הארץ אלא נקט הפי' יום ולילה שאינן תלויין בארץ לא הוי לפי שלא שמשו כו': י שלא שמשו המזלות כל ימי המבול פי' כל הי"ב חדש כו' כתב הרא"ם כו' וא"כ איך יוכל לראות באחד בחשרי אם חרבו המים שהוא תוך י"ב חודש ועוד מהיכן הוה ידע מספר ימים שאמר ויהי מקץ מ' יום וגו' ועוד וישלח את היונה וגו' איך פרחה בלאי אור ואיך ראתה אם יש מקום לנוח ומה תועלת התיבה בחלון אם לא היה אור וכו' והניח הדבר בקושיא. ול"נ דמה שאמרו שלא שמשו המזלות היינו שלא היתה תנועת הגלגלים אלא במקום שהיה השמש עומד שם היה אור כל י"ב חודש ולא היה יום ולילה כשאר ימים שהוא י"ב שעות יום וי"ב שעות לילה אלא חצי הכדור היה אור וחצי כדור היה חשך כל י"ב חדש כמו שהיה בתחלת הבריאה קודם שנתלו המאורות בגלגלים וגם כשנכנס בתיבה מפני מי המבול היה השמש על הארץ כדכתיב בעצם היום הזה וגו' וכן דייקו לישנא שאמרו שלא שמשו המזלות ולא אמרו שלא האירו המאורות אלא ודאי המאורות האירו אך יום ולילה לא היה כשאר ימים וזה שנקט רש"י ולא ניכר בין יום ולילה כלומר במקום אחד היה כולו יום ובמקום אחר היה כולו לילה ומפני שהשמש היה על הארץ חרבו פני האדמה מחום השמש אף היה בתוך י"ב חדש ובזה יתורצו כל קושיות הרא"ם. אך מה שהקשה מאין ידע מספר הימים כו' אפשר שהיה מספר הימים ע"י שיעור הזמן כמו שפי' בעל העקדה בפ' בראשית או ע"י כלי שיעור שקורין בל"א (זאנגען אוהר) שהיה לו כיון שהחמה היתה זורחת בחלון התיבה כי לא להנס עשאו כי לא היה נח יושב בחשך למ"ד צהר היינו חלון. או ע"י בעלי החיים כמו דאמרינן משמרה ראשונה המזל נוער כו' או ע"י עורבים ותרנגולים כמה דאמר הנותן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה או ע"י סגולת אבן טוב או ד"א וכמ"ש גבי מרע"ה מנין היה יודע אימת יום ואימת לילה כו' ודוק וס' יראים ונפלאות מתורתו: כ דעת רש"י שלא תפרש ישבתו לשון שביתה ומנוחה משום דלא שייך לשון מנוחה אלא על הפועל שעושה דבר בו שייך לשון מנוחה שבת ממלאכה זו אבל על הפעולה עצמה כגון הכא על עתים אין שייך לומר שבתו (אלא פועל שלכן דהיינו הקב"ה

התורה והמצוה

כחה ומכירותה ע"י קללות הקודמות ולא היא הגורמת יצרו הרע, וכן לא אוסיף להכות כל חי כאלו כחות החיים שבאדם [המקובלים מכחות כל בע"ח שקדמו להם בבריאה כמדרגת הפשוטים אל המורכב מהם] הם גרמו ט מה שכחות נפשו נוטים לרע, כי כבר נכנעו כחות החיים ועלו לרצון על מזבחי:

עוד

בֵּיש מִזְעִירֵהּ וְלָא אוֹסֵף עוֹד לְמִמְחֵי יָת כָּל דְּחַי כְּמָא דַּעֲבָדִית: כב עוֹד כָּל יוֹמֵי אַרְעָא זְרוֹעָא וַחֲצָדָא וְקוֹרָא וְחוּמָא וְקַיְטָא וְסִתְוָא וִימָם וְלֵילְיָא לָא יִבְטְלוּן: א וּבָרֵיךְ יְיָ יָת נֹחַ וְיָת בְּנוֹהִי וַאֲמַר לְהוֹן פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוּ יָת אַרְעָא: ב וְדַחְלַתְכוֹן וְאֵימַתְכוֹן תְּהֵי עַל כָּל חֵיוַת אַרְעָא וְעַל כָּל עוֹפָא דִּשְׁמַיָּא בְּכֹל דִּי תַּרְחֵישׁ אַרְעָא וּבְכָל

השאלות

(א-ז) למה ברך את נח שנית שכבר ברך את אדה"ר. ויש שנוים בין ברכת אדה"ר לברכת נח. ולמה התיר אכילת בשר לנח ולא לאדה"ר. מ"ש מיד כל חיה אדרשנו וכי בע"ח עומדים בדין ובשכר ועונש. ולמה כפל פרו ורבו:

התורה והמצוה

(כב) עוד כל ימי הארץ. הנה התברר לחוקרי הטבע שכדור הארץ שינה מקומו בזמן מן הזמנים, באשר ההופרים במעמקי האדמה בארצות הקרות מצאו עמוק באדמה עצמות פילים וקופים ויתר ברואים שלא יחיו רק באזור החם, וע"כ שהיה עת שעמד האקלים ההוא קרוב לקו המשוה, וזה עדות שבימי המבול התמוטט כדור הארץ מדרום לצפון והמדינה שעמדה עד העת ההיא תחת קו המשוה באה רחוקה מן המשוה לצפון ונעשה שם אזור הקר, והפילים והקופים שהיו באקלים ההוא מצאו שם קבר. וזה אחד מן ההשחתות שהיה לארץ, שהארץ החמה שגברו עליה כל בני האדם אשר השחיתו את דרכם נעתקה מנגד השמש, ותחת מגד תבואות שמש נהיה שם קרח וקפאון ושממות עולם. זאת שנית באשר הרמינו כי קודם המבול לא נטה השמש במעגלו השנתי כ"ג מעלות מן המשוה לצפון ולדרום כמו שהוא עתה, רק מהלוך השנתיי הי' אז ג"כ על קו המשוה או סמוך לו, וע"כ היו בני אדם חיים ארוכים, כי לא ידעו מנגעי התקופות ושנוי העתים שזה סבה לשנוי האויר ונגעי בני אדם ומחלותם, והעתק הזה שנעשה בכדור הארץ במצבו נגד השמש שנה את האויר והפירות והאלים תוקף האדמה וכחה בהשקף על חיי האדם ובע"ה אשר עליה, וכמ"ש במד' שקודם המבול לא היה חלי בעולם, וספרו מגבורות בני אדם וכחם, ושאלו כלאן עוליהם וילדיהם ירקדון כבני צאן בהולדם, ושהגשם לא ירד רק א' למ' שנה, והיו זורעים בעת ההיא והי' די למ' שנה, וכ"ז נשתנה אחר המבול לרוע, וכ"ז נולד משנוי מצב הארץ נגד השמש. וזה הודיע ה' לנח השינוים שיהיו מעתה, ואמר עוד כל ימי הארץ זרע וקציר, שכבר התבאר אצלי שיש הבדל בין ימים סתם שהם מכ"ד שעות ובין ימי הארץ שהם שנים. שכל שנה הוא יום אחד מימי הארץ, כי סיבוב השמש בכל יום ממזרח למערב בכ"ד שעות הוא יום סתמי, וסבוב השמש בכל שנה ממערב למזרח הוא יום מימי הארץ [כמ"ש בחבורי התורה והמצוה (בהר ס ג) שלכן נקרא שנת השמטה שבת שהוא יום השביעי שבת לה' בימי הארץ], ולכן יאמר לפעמים שם ימים על השנה כמו ימים תהיה גאולתו, ועתה יש בכל יום מימי הארץ זרע וקציר, ר"ל שבכל שנה זורעים וקוצרים. וקודם המבול לא היה זרע וקציר בכל שנה רק אחד לארבעים שנה, ועתה בכל ימי הארץ היינו בכל שנה ושנה יהיה זרע וקציר. עוד שנוי ב', שעד עתה לא הי' שנוי התקופות כי השמש הלך תמיד על קו המשוה ולא היה לא קור וחום ולא קיץ וחורף, שעתה בנטה השמש במסלולו במהלכו השנתיי ללכת על עגולת המזלות נוטה מן המשוה הכ"ג מעלות וחצי, יהיה קור וחום, קיץ וחורף, ושנוי האויר והמזג בעת התקופות יחלים את הגופים ויכחישם בל יוסיפו להשחית כמו קודם המבול, וע"ז אמר במדרש שמ"ש קור וחום הוא מימי חלאים שפי' שממנו ימשכו החלאים וחולישת הגוף. עוד שנוי ג' שיום ולילה לא ישבתו. שהארץ לא תתן פירותיה בנקל כמו קודם המבול, ויהיו בני האדם מוכרחים לעבוד את האדמה תמיד להוציא לחמם לא ישבתו ממלאכה, ועי"כ לא יתגברו עליהם ניזרי השאות אשר הם זונים אחריהם, ומזה אמרו חז"ל דב"נ אסור לו לשבות, כי רק לבני ישראל התיר וצוה לשבות בשבת אבל ב"נ נשאר באיסורו כמקדם:

ט (א) ויברך אלהים וגו' פרו ורבו. פי' מהרי"א שנח בצאתו מן התיבה וראה העולם שמם התבהל מפני ארבעה דברים. א] הסרון הקבוץ המדיני שלא נשארו רק ארבעה אנשים, עז"א להם פרו ורבו, שהם ימלאו את הארץ. ב] שלא יהיו טרף לשני החיות הטורפות, ע"ז אמר ומוראכם וחתכם יהיה וכו'. ג] מפני שנכרת כל עץ וצמח השדה וכל אוכל, ע"ז התיר להם לאכול בשר. ד] שלא יהרגו האחים זה את זה כמו שהיה בקין והבל, אמר שופך דם האדם וכו'. והנה לאדם אמר ומלאו את הארץ וכבשוה ולא אמר זאת לנח, כי אדם לא התרחק עוד ממדרגת הבע"ח וע"כ לא התיר לו בשר לאכול והיה צריך ללחום את החיות ולכבשם, לכן אמר וכבשוה, אבל נח נגדל בצורתו שהגיע למדרגת מדבר והיה להחיות מפניו הכנעה טבעיית מפני מעלת צורתו ולא הוצרך למלחמה וכבוש, לכן לאדם אמר רדו בדגת הים, שהוא הרדיה בחזקה, אבל לנח אמר.

(ב) ומוראכם וחתכם יהיה. שיהיה להם מפניו יראה טבעיית, ויש הבדל בין מורא ובין חתת שהמורא הוא שלא יעשה לו רעה, והחת הוא ההכנעה הטבעיית כמו שיכנע הקטן לפני הגדול, ובאשר בימי נח התחילו החיות הטורפות לאכול בשר ויש סכנה לאדם מפני החיות המזיקות, בכך אותו ה' שיראו מפניו, ויתחבאו ביערים ונקיקים ויברחו מפני בני אדם, והוסיף כי בידכם נתנו לעשות עמהם כחפצכם. והוסיף עוד. כי כל

הַיִּם בְּיֶדְכֶם נִתָּנוּ׃ ג כָּל־רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא־חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה כְּיֶרֶק עֵשֶׂב נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כֹּל׃ ד אַךְ־בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ׃ ה וְאַךְ אֶת־דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ מִיַּד כָּל־חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֶדְרֹשׁ אֶת־נֶפֶשׁ הָאָדָם׃ ו שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת־הָאָדָם׃ ז וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ שִׁרְצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ־בָהּ׃ ס חמישי ח וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ וְאֶל־בָּנָיו אִתּוֹ לֵאמֹר׃ ט וַאֲנִי הִנְנִי מֵקִים אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת־זַרְעֲכֶם אַחֲרֵיכֶם׃ י וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ

החיה

בעל הטורים

(ה) ואך ג' במס'. הכא ואידך ואך אם שמחה ארץ אחוזתכם. ואך את הדבר. לומר כמו שאסור להרוג עצמו כך אסור לקלל עצמו וזהו אך את דמכם לנפשותיכם ואך את הדבר שאפילו הדבור אדרוש. ואך אם טמאה לומר שמכל חיה אדרשנו בין טמאה בין טהורה: (ט) מקים את בריתי אתכם. ס"ת מתים רמז לתחיית המתים שהשם מקים להם בריתו להחיותם:

רש"י

חיים: (ג) לכם יהיה לאכלה. (סנהדרין נט) שלא הרשיתי לאדם הראשון בשר אלא ירק עשב ל ולכם כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: (ד) בשר בנפשו. אסר להם אבר מן החי מ כלומר כל זמן שנפשו בו לא תאכלו הבשר: בנפשו דמו. בעוד נפשו בו: בשר בנפשו לא תאכלו. הרי אבר מן החי ואף בנפשו דמו לא תאכלו הרי דם מן החי: (ה) ואך את דמכם. אע"פ שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמה את דמכם אדרוש נ מהשופך דם עצמו: לנפשתיכם. אף החונק עצמו ס אע"פ שלא יצא ממנו דם: מיד כל חיה. לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות לשלוט בהן שנאמר (תהלים מט) נמשל כבהמות נדמו לפיכך הוצרך להזהיר עליהן את החיות: ומיד האדם. מיד ההורג במזיד ואין עדים אני אדרוש: מיד איש אחיו. מיד שהוא אוהב לו כאח והרגו שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו לימחל שאף השוגג צריך כפרה ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב"ה דורש ממנו. כמו שדרשו רבותינו והאלהים אנה לידו במסכת מכות הקב"ה מזמנן לפונדק אחד וכו': (ו) באדם דמו ישפך. אם יש עדים המיתוהו אתם למה כי בצלם אלהים וגו': עשה את האדם. זה מקרא חסר וצריך להיות עשה העושה את האדם וכן הרבה במקרא: (ז) ואתם פרו ורבו. (כתובות ה) לפי פשוטו ע הראשונה לברכה וכאן לצווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים (יבמות סג): (ט) ואני הנני. מסכים אני עמך שהיה נח דואג לעסוק בפריה ורביה

עד

שפתי חכמים

הקב"ה) אלא פי' לשון הפסקה: ל (קנ"מ) מה שהתיר לנח הבשר יותר מלאדם נלע"ד לפי שקודם היה האדם והבהמה שוין כלם מעשי ה' יצרם מן האדמה ואין לזה יתרון על זה ולמה ימית האחד את חבירו אבל בזמן המבול שחטאו כלם והיה ראוי שיאבדו כולם אלא שנתקיימו בזכות נח ובזה היה לו יתרון על הב"ח וכו': מ כתב הרא"ם שנוסחא הנכונה שמצאתי בנפשו בעוד נפשו בו לא תאכלו הרי אבר מן החי בעוד נפשו בדמו לא תאכלו הרי דם מן החי וכי"ת מן בנפשו במקום עם כאלו אמר הבשר בעודו עם הנפש לא תאכלוהו ומיתורא דדמו דרשו שמלת בנפשו נדרש לפניו ולאחריו בשר בנפשו בנפשו דמו ופירושו הבשר בעודו עם נפשו וכן בשעת נפשו דמו כלו' כשדמו עודנו עם נפשו לא תאכלו ומה שהוצרך לומר בעוד נפשו בו ולא אמר בלשון הכתוב בשר עם נפשו כתבן ממלת נפשו הוא מפני שבשר עם נפשו לא תאכלו מורה שלא תאכלו הנפש עם הבשר יחד לפיכך פי' בנפשו בו וכו': נ (קנ"מ) דאי משופך דם אחר הא כבר נאמר ומיד האדם: ס דאל"כ לנפשותיכם ל"ל: ע (קנ"מ) שסובר דפסוק דפ' בראשית ויאמר להם פרו ורבו הוא פי' של ויברך אותם אלהים

וק

התורה והמצוה

(ג) כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה, כי בימי אדם היו נפשות בני אדם חזקים והפירות לא נשחתו עדיין והיו מכלכלים את ב"א כמו הבשר, אבל אחר המבול שנתקלקלו המזונות, והאדם הוכן שיתפשט בקצוי ארץ והיה רחוקים שמאז נעשה קור וחום וצריך לבשר להעמדת בריאותו, וגם אחר שהיו כולם ע"י נח שפרנסם בתיבה היו כקנינו וברשותו, גם שהאדם לא היה עדיין במדרגת מדבר רק במדרגת חי ולא הותר

ובכל נוני ימא בידכון יהון מסירין: ג כל רחשא דהוא חי לכון יהי למיכל כירוק עשבא יהבית לכון ית כלא: ד ברם בשרא בנפשיה דמיה לא תיכלון: ה וברם ית דמכון לנפשתיכון אתבע מיד כל חיתא אתבעניה ומיד אנשא מיד גבר דישוד ית דמא דאחוהי אתבע ית נפשא דאנשא: ו דישוד דמא דאנשא בסהדין על מימר דיניא דמיה יתשד ארי בצלמא דיי עבד ית אנשא: ז ואתון פושו וסגו אתילידו בארעא וסגו בה: ח ואמר יי לנח ולבנוהי עמיה למימר: ט ואנא הא אנא מקים ית קימי עמכון ועם בניכון בתריכון: י ועם כל נפשא

חיתא

השאלות

(ט-יז) למה כפל ואני הנני מקים את בריתי והקימותי את בריתי. למה כפל מלת אתכם בפסוק י"ד. ומ"ש מכל יוצאי התבה לכל חית הארץ אין לו באור. למה כפל בפ"א ולא יכרת כל בשר ולא יהיה עוד מבול. בגוף אות הקשת נלחצו המפרשים הלא הקשת הוא ענין טבעיי. ולמה כפל ונראתה הקשת בענן והיתה הקשת בענן. ובראשון אמר וזכרתי את בריתי אשר ביני וביניכם ובשני אמר לזכר ברית עולם בין אלהים ובין כל נפש חיה ולא אמר ביני וביניכם. ומ"ש ויאמר אלהים זאת אות הברית. הוא אמירה מיותרת לגמרי:

התורה והמצוה

לו רק הצומח, ולא היה הבדל בינו ובין החי רק שלבע"ח ניתן ירק עשב לאכלה, ולאדם ניתן עשב זורע זרע, שהם הפירות, ועתה העלה האדם למדרגת מדבר, וכמו שאין עול אם החי יאכל את הצומח, כי יתעלה בזה שישוב להתהפך לגוף הבע"ח, כן אין עול אם המדבר יאכל את החי ויתעלה להיות גוף של המדבר, וז"ש כירק עשב נתתי לכם את כל. ר"ל כמו שהכינותי מזון להבע"ח שיאכל ירק של העשב [כמ"ש ולכל חית השדה את כל ירק עשב לאכלה] מפני שיעלהו למדרגת החי, כן נתתי לכם את כל, שתאכלו כל עשב זורע זרע מצד שאתם גם בעלי חיים, ושתאכלו בע"ח מצד שאתם חי מדבר וכל השפל מחבירו הוכן להיות מזון אל הנעלה ממנו:

(ד) אך בשר. בכ"ז לא התרתי לכם בשר בע"ח רק אם איננו חי עדיין שבזה יתעלה לגוף האדם. אבל לא תאכלו בשר עם נפשו דמו, אם נמצא הנפש בדמו שהדם הוא נושא הנפש החיונית שזה דרך רצח ואכזריות:

(ה) ואך את דמכם. ר"ל אע"פ שהתרתי הריגת בע"ח לא התרתי הריגת אדם ואת דמכם בעבור נפשותיכם שהיא יקרה ונעלה, אדרוש לנקום את הרוצח, ומפרש שזה בשני אופנים. א) אם רוצח א"ע בין שמשפך דם עצמו שעז"א את דמכם אדרוש, בין שמוציא את נפשו ע"י חנק בלא שפיכת דם שעז"א לנפשותיכם אדרוש, ומפרש ממי ידרוש אחר שמת מיד כל חיה אדרשנו. אדרוש עונש מן נפשו הרוחנית החיה אחר המות. שמצאנו כ"פ שם חיה על הנפש הנצחיית (וחייתו באור תראה, ידכא לארץ חייתו), ולפעמים אדרשנו מיד האדם. כשהרג את חברו מצווה אדם אחר להעיד עליו ולהרגו, כמ"ש חז"ל ב"נ נהרג בע"א ובדיין אחד שלא בהתראה, מפי איש ולא מפי אשה ואפי' קרוב, ר' ישמעאל אומר אף על העוברים, מנה"מ אר"י אך דמכם אדרוש אפי' בדיין אחד, מיד כל חיה אפי' שלא בהתראה, אדרשנו אפי' בע"א, מיד האדם מיד איש ולא מיד אשה, אחיו ואפי' קרוב, ר"י אף על העוברים דכתיב דם האדם באדם, איזהו אדם שהוא באדם זו העובר, ר"ל ממ"ש שהשפך ידרוש דמו מבואר שא"צ דרישה ע"י ב"ד רק אפי' דיין אחד, ומ"ש שידרוש מיד החיה דהיינו הנשמה למי שהרג א"ע, מבואר שא"צ התראה שמי התרה בההורג א"ע, וממ"ש שידרוש מיד האדם שאפי' אדם א' יוכל להעיד עליו ולדיינו מבואר עד אחד ודיין א', והוסיף מיד איש אחיו, שיוכל להעיד גם על אחיו וקרובו, וממ"ש איש ממועט אשה בכ"מ וא"א למעט את הרוצח, שאין הבדל בין מי שרצח כמ"ש שופך דם האדם, וע"כ מעטה מעדות גם בדין ב"נ, והוסיף השופך דם האדם שהוא באדם אחר דהיינו העובר, דמו ישפך, וכבר באלתי דרך דרשה זאת בספר התו"ה (שמיני סי' קז). ובאר הטעם מפני שהאלהים עשה את האדם בצלם, והוא כלי יקר לא ינקה כל הנוגע בו, והוסיף שלכן.

(ז) אתם פרו ורבו. להרבות את הבריאה שנבראת בצלם אלהים, כמו שמוזהרים שלא להשחית את הנבראים מוזהרים להרבות זרעם ונאצאיהם, וכמ"ש חז"ל כל שאינו עוסק בפו"ר כאלו שופך דמים וממעט את הדמות. שרצו בארץ היא הולדה היתרה, ורבו בה שתגדלו בעצמה וכח:

(ט) ואני, מפני שנח ובניו היו מתיראים מן המבול ולא היו רוצים לזקק לנשותיהם (כנ"ל ח יח) וכבר אמרו חז"ל שאחר המבול יבשה הארץ ונעשית כגריד ולא צמח בה כל עשב עד שירדו גשמים, והיה צריך להוריד גשם, שבזה היו נח ובניו מתבהלים מאד, כי קודם המבול כשירד הגשם לא ירד שמת עד ארבעים שנה. וכ"ש שיפחדו מאד כשירד הגשם תיכף אחר המבול והגשם הגדול שירד, הוצרך ה' לדבר על לבם שלא יפחדו מהגשם המוכן לרדת, כי אינו גשם משחית, כי מעתה יהיו לברכה ולא לקללה, וז"א ואני הנני מקים את בריתי. שיכרות עמם ברית ע"ז, ובאר שהברית הזה יכללו בני אדם וכל נפש חיה, רק יש הבדל ביניהם שהברית עם בני אדם נכרת אתכם בפ"ע ואת זרעכם בפ"ע כאלו נכרת הברית עם כל דור יבא:

(י) ואת, אבל את כל נפש החיה לא יהיה עם כל דור יבא, רק נפש החיה אשר אתכם. שהם אחר

הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם בָּעוֹף בַּבְּהֵמָה וּבְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ אִתְּכֶם מִכֹּל יֹצְאֵי הַתֵּבָה לְכֹל חַיַּת הָאָרֶץ׃ יא וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא־יִכָּרֵת כָּל־בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל לְשַׁחֵת הָאָרֶץ׃ יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם׃ יג אֶת־קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ׃ יד וְהָיָה בְּעַנְנִי עָנָן עַל־הָאָרֶץ וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן׃ טו וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר׃ טז וְהָיְתָה

הקשת

רש"י

עד שהבטיחו הקב"ה שלא לשחת העולם עוד וכן עשה ובאחרונה פי' אמר לו הנני מסכים לעשות קיום וחוזק ברית להבטחתי ואתן לך אות: (י) חית הארץ אתכם. הם המתהלכים עם הבריות: מכל יוצאי התבה. להביא שקצים ורמשים: לכל חית הארץ. להביא המזיקין שאינן בכלל החיה: אשר אתכם. שאין הילוכן עם הבריות: (יא) והקמתי. אעשה קיום לבריתי ומהו קיומו את הקשת כמו שמסיים והולך: (יב) לדרת עולם. נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות ר לפי שצדיקים גמורים היו כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של רבי שמעון בן יוחאי (ב"ר): (יד) בענני ענן. כשתעלה

שפתי חכמים

ז וכן נמי קרא דלעיל פסוק א' דויאמר להם פרו ורבו דבני נח הוא פירוש של ויברך אלהים אבל מצות פריה ורביה לא למדנו אלא בקרא דואתם פרו ורבו דלא כתיב ביה ברכה: פ וכן עשה באחרונה ר"ל וכן עשה בפעם שנית כלומר אע"פ שהבטיחו כבר לעיל מ"מ היה דואג לפי שהבטחתו של הקב"ה על תנאי הוא אם עושין רצונו מקיים הבטחתו ואם לאו אין מקיים הבטחתו ולכן היה דואג עד שהבטיחו הקב"ה שלא להביא מבול עוד כנ"ל. ובזה יתורץ נ"כ למה צוה לנח על מצות פריה ורביה הא כבר צוה לאדם אלא משום שהיה נח דואג מ"מ היה צריך לצוות לו. ואין להקשות למה היה דואג הא כבר נשבע הקב"ה כדפירש"י לעיל לא אוסיף כפל הדבר לשבועה די"ל לפי שכתוב ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף וגו' ר"ל רק עלה בלבו של הקב"ה אבל נח לא ידע כלום כדבר: צ שקצים הם עופות טמאים שנאמר בהם שקץ הם ורמשים כמשמען. מהרש"ל: ק דקשה לרש"י והלא כבר כתיב ואני הנני מקים את בריתי: ר וא"ת היאך נשמע דרש זה ממ"ש חסר וי"ל דכך פירושו לדרת עולם את קשתי נתתי בענן ר"ל בזמן שהדורות חסרים שהן רשעים צריכים לאות הקשת ובזמן שהדורות מלאים שהם צדיקים אין צריכים לאות הקשת וק"ל. ועי"ל דהכי משמע הואיל וכתיב לדרת חסר קרינן לדרת בקמ"ץ תחת הדל"ת ופת"ח תחת הרי"ש לשון דירה והוא לשון יחיד וה"פ לדרת עולם ר"ל באותו מבחוץ הדרין

התורה והמצוה

היו בתיבה שהם ראוים לברית מצד שני דברים. א] אשר אתכם, שהם אתכם דומים לכם שלא נזדווגו לשאינם מינם רק איש בבן זוגו. ב] בעוף וכו' אתכם, שהיו אתכם בתיבה וניצלו בגם ועל"כ ראוים לברית, ובכ"ז מכל יוצאי התבה לכל חית הארץ. ר"ל הגם שאינו כורת את הברית לבע"ח רק לכל יוצאי התיבה, יעבור הברית הזה לכל חית הארץ בכל הדורות הבאים עד שיכלול הברית גם בבע"ח לכל בע"ח העתידים לבא לעולם: (יא) והקימותי. הקמת הברית יציין התחלת הברית וגם יציין התמדתו וקיומו לעולם, שכן הוא בהרבה פעלים כמו קום, עמד, היה, חיה כמ"ש למעלה, שתחלה אמר הנני מקים את בריתי על התהוות הברית ופה אמר והקימותי על קיום הברית לעולם, אמר שהברית יתקיים על שני דברים, כי המבול שהיה היה לשני ענינים. א] להכרית כל בשר בעבור חטאם. ב] לשחת את הארץ, שישתנה טבע הארץ מחוזק לחולשה כדי שלא יתקומם האומר על הכוחי לעתיד, ועפ"ז יהי' הקמת הברית לשני דברים אלה, א) שלא יכרת כל בשר עוד כימי המבול, אף שלא תשחת הארץ וישתנה טבעה, רק שיכרת כל בשר לעונש על רוע מעלליהם. ב) שלא יהיה עוד מבול כדי לשחת הארץ ולשנות טבעה עוד לחולשה יותר, אף שלא יכרת כל בשר ואנשים רבים ינצלו, רק שהארץ תשחת ותהלם כחה ואוירה ופירותיה עוד יותר:

ויאמר

חיתא דעמכון בעופא בבעירא ובכל חית ארעא דעמכון מכל נפקי תבותא לכל חית ארעא: יא ואקים ית קימי עמכון ולא ישתיצי כל בשרא עוד ממי טופנא ולא יהי עוד טופנא לחבלא ארעא: יב ואמר יי דא את קים די אנא יהב בין מימרי וביניכון ובין כל נפשא חיתא די עמכון לדרי עלמא: יג ית קשתי יהבית בעננא ותהי לאת קים בין מימרי ובין ארעא: יד ויהי בענני עננא על ארעא ותתחזי קשתא בעננא: טו ודכירנא ית קימי די בין מימרי וביניכון ובין כל נפשא חיתא בכל בשרא ולא יהא עוד מיא לטופנא לחבלא כל בשרא: טז ותהי קשתא בעננא ואחזנה למדכר קים עלם בין מימרא דיי

ובין

התורה והמצוה

(יב) ויאמר אלהים. אחר שכרת עמו הברית, [שהברית היא עצמה השבועה שאמר אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ, כי עם כריתת ברית בא שבועה תמיד] נתן לו אות על קיום הברית. שהאות הוא דבר שיעשו כורתי הברית לסימן על זכרון הברית שלא ישכח, ועז"א זאת אות הברית:

(יג) את קשתי נתתי בענן. הנה הקשת הוא ענין טבעי, ויבא מה שיפלשו ניצוצי השמש נגד ענן דק המזלף מים, אז יתחקה על זילוף המימי הזה מראה הקשת, וכן יתראה הקשת אם נעשה זילוף מים בשפת נגד אור השמש יתחקה עליו מראה הקשת, ויש בו תנאים ידועים. א] שלא יתראה רק אם זורח השמש נגד הענן, דהיינו שהענן לא התפשט על כל האופק רק על חציו ולנגדו יאיר השמש אז יתחקה הקשת מניצוצי השמש הזורחים כנגד הענן. ב] שלא יוחקק הקשת רק על עננים דקים מזלפים שיוכל ניצוץ השמש להתפלש בהם לא על עננים עבים שחורים שאין ביכולת לניצוץ השמש להתפלש בהם, שאז לא יתראה הענן גם כשחצי השמים טהורים מן העננים והשמש זורח כנגד הענן. וכבר אמרנו שקודם המבול לא היה הגשם יורד רק א' לארבעים שנה, ובעת ההיא התקבצו עבים גסים עכורים ושחורים ויכסו את כל כדור הארץ והיה לגשם שוטף, עד שלא היה אפשר שיתראה הקשת בהם משני טעמים. א) מפני גסות העבים, שהיו שמנים ועפרוריים לחוזק טבע הארץ וחמריותה, ולא היה אפשר שיעבור בם ניצוץ השמש, ב) מפני שבכל עת גשמים כסה עב הענן את כל כדור הארץ, שאז אין אפשריות שיתראה הקשת אף אם היו העננים קלים, וכפי חוזק טבע העננים כן היה חוזק גסות הארץ וחמריותה, עד כי גבר החומר מאד והיו האנשים עצומים וגבורי כח שקועים בתאוות ובחמריות וישחיתו את דרכם על הארץ. אבל אחרי המבול נשתנה טבע הארץ ונחלש כח גסותה וחמריותה, עד שהגשם יורד כדרכו כמו עתה בכל עת שימלאו העבים גשם יריקוהו תיכף על הארץ, והעננים הזדככו ונעשו קלים וזכים ולא יתקבצו אדים רבים עכורים ועפרוריים עד שיכסו כל כדור הארץ, וכ"ש עד שיהיו למבול לשחת כל בשר, וכן הוחלש כח הגופים ויתחזק כח הרוחני והנפשי כנ"ל, עד שאין טבע הארץ מוכן אל המבול, כי נשתנה טבע העננים. וכן אין סבה לזה מפני החטא, כי גבר ענין הרוחני על החומרי, וזה היה אות הקשת בכלל, שזה היה הוראה שהוסר גשמיות הארץ ועכירותה, ושמעתה לא יגבר החומר כ"כ עד שישחת המין כולו במעשים חמריים מתועבים ומגואלים. וז"ש את קשתי נתתי בענן והיה לאות ברית ביני ובין הארץ, שזה סימן ואות שנשתנה טבע הארץ והגשם והגשמיות והחמריות חלף הלך לו:

(יד) והיה בענני ענן על הארץ. ר"ל וזה יהיה בשני אופנים שתליין, אופן אחד ונראתה הקשת בענן. ואופן השני והיתה הקשת בענן, שבעת שיהיה הדור זכאי אז ירדו גשמים כדרכן, שתיכף שיעלו אדים כדי הצורך למקום, עבים יריקו את המטר על הארץ בעתו תיכף, ואז לא יתאספו עננים רבים עד שיכסו את כל כדור הארץ סביב, וירדו בכל מדינה ומדינה בעת הצורך, ואז יראה הקשת בענן. כי במקום שיכלו העננים והשמש זורח כנגדם, יראה הקשת בהכרח במקום ההוא לבני אדם. ולפעמים כשאין הדור זכאי ועצר את השמים ולא יהיה מטר זמן רב, ואח"כ כשירדו גשמים השמים התקדרו עבים בכל כדור הארץ סביב, וכמו שהיה קודם המבול שלא ירד הגשם רק אחת לארבעים שנה, שבעת שירד היה הגשם בכל סביבות הכדור, שבזה יש התחלה למבול, בכ"ז אז והיתה הקשת בענן, ר"ל לא יהיו עבים גסים ושחורים עד שבעת יפיצו מימיהם הרבים יהיה מבול, רק יהיו עננים דקים שיתפלשו ניצוצי השמש בהם ויתהוה בהם הקשת, והגם שלא יתראה אז לבני אדם, בכ"ז יהיה לו מציאות בענן ויוחק הקשת בצד שלמעלה, ובזה יאמר והיתה הקשת בענן, וז"ש והיה בענני ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן. ר"ל בעת שלא יהיה עצירת גשמים והענן יהיה רק על מדינה אחת, שאז יתראה הקשת לבני אדם בצד שיכלה הענן ויעמוד נוכח השמש, אז

(טו) וזכרתי את בריתי אשר ביני וביניכם וגו' ולא יהיה עוד המים למבול. ר"ל שלא יהיה כלל מים שראוים למבול, כי הגשמים יהיו אז מועטים ולא יהיו מים מרובים שיצויר שיהיה מהם מבול לשחת כל בשר:

(טז) והיתה. אבל בעת שלא יתראה הקשת לבני אדם בשום מקום, וזה יהיה בעת שיהיה ירידת הגשם אחרי שנים רבות שנעצרו השמים שאז יעמדו עננים בכל סביבות הכדור כמו שהיה קודם המבול, בכ"ז

הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן וּרְאִיתִיהָ לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ יז וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר הֲקִמֹתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ פ ששי יח וַיִּהְיוּ בְנֵי־נֹחַ הַיֹּצְאִים מִן־הַתֵּבָה שֵׁם וְחָם וָיָפֶת וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן׃ יט שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה בְּנֵי־נֹחַ וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה כָל־הָאָרֶץ׃ כ וַיָּחֶל נֹחַ אִישׁ

האדמה

שפתי חכמים

שדין בעולם את קשתי נתתי בענן ושא כיצד הא לכל עולם הוא ענין אלא שיש דורות וכו' רא"ם. ומהרש"ל פי' אלו נכתב לדורות מלא ה"א לכל הדורות עד עולמי עד הוצרכו לאות אבל עכשיו שכתוב לדרת חסר לדורות שהם לעפ"ז הם צריכים לאות אבל דורות שהם לעפ"ב הדרים בעולם אין צריכין לאות. מהרש"ל: ש דעת רש"י לפ' דהאי בענני ענן לאו עננים ממש קאמר אלא כלומר אם ראוים אתם למבול ועולה במחשבה לפני להביא חושך ואבדון בעולם ונראתה הקשת בענין וזכרתי וגו' ולא יהיה עוד וגו' אבל אי פי' עננים ממש למה אמר ולא יהיה עוד המים למבול וכי בשביל שיהיו עננים על הארץ ראוים הם למבול. (מהרמ"ש) נ"ל דיוקא דרש"י הוא מדכתיב ענן על הארץ שייתם הענן אל הארץ וכי מה שייכות יש לענן אל הארץ הל"ל בענני ענן

בשמים

רש"י

כשמעלה במחשבה לפני להביא חשך ואבדון לעולם: (טז) בין אלהים ובין כל נפש חיה. בין מדת הדין של מעלה וביניכם שהיה לו לכתוב ביני ובין כל נפש חיה. אלא זהו מדרשו כשתבא מדת הדין לקטרג עליכם (לחייב אתכם) אני רואה את האות ונזכר: (יז) זאת אות הברית. הראהו הקשת ואמר לו הרי האות שאמרתי: (יח) וחם הוא אבי כנען. למה הוצרך לומר כאן לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי כנען: (כ) ויחל. (ב"ר) עשה עצמו חולין

שהיה

התורה והמצוה

גם אז, הגם שלא יתראה הקשת בעב, בכ"ז והיתה הקשת בענן, יהיה לו הויה בעב, כי יהיו עננים קלים מקבלי אור השמש המתפלש בם, וימלא הקשת בגד שלמעלה, והגם שבני אדם לא יראוהו, בכ"ז וראיתיה, אראה אותה אנכי לבדו, ויהיה לי לאות לזכור ברית עולם בין אלהים ובין כל נפש חיה, בזה לא אמר בריתי אשר ביני וביניכם, כי בגד זה מדבר שבני אדם הפרו את הברית וקלקלו מעשיהם, בכ"ז יזכור ברית שלם הנכרת עם כל העולם, שבכללו הוא כל נפש חיה, שהגם שבני אדם חטאו לא חטאו כל נפש חיה וכל העולם והם לא הפרו ברית, ועז"א בין אלהים שהם אלהים מציין המנהיג הבריאה בכללה, שבריאת בראשית ס' כלה בשם אלהים כמ"ש בראש ספר בראשית, כי שם זה מציין האלהות המעמיד כל העולם, ותנצל מן המבול מפני הברית הכללי שקוראהו בשם ברית עולם. ובמדרש (ב"ר פל"ה) אומר בין אלהים זו מדה"ד של מעלה ובין כל נפש חיה זו מדה"ד של מטה, מדה"ד של מעלה קשה ומדה"ד של מטה רפה. ר"ל שיש הבדל במדת דינו בין אם ידון את האדם לפי ערך החוטא ובין אם ידון לפי ערך מי שחטאו כנגדו. שאם יסקף על ערך מי שחטאו כנגדו (שזה קורא מדה"ד שלמעלה) א"כ כשם שה' בלתי בעל תכלית, כן ראוי שיהיה עונש החוטא כנגדו בלתי בעל תכלית ואף חטא קל גדול מנשוא, אבל אם נעריך את החטא לפי שפלת האדם החוטא (שזה קורא מדה"ד שלמטה) ראוי שיסלח לו חטאיו, כמ"ש כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו, ויזכור כי בשר המה וכדומה, ועז"א שבעת שיהיה הקשת בעב ולא נראתה בו שהוא בזמן שחוטאים, יזכור ברית עולם שמדה"ד שלמעלה שזה קורא בין אלהים, יתשיל נגדם ולעיין על מדה"ד שלמטה, שראוי להעביר פשעיהם מצד שהם נפש חיה אשר על הארץ, ואין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, כי משכנו בארץ והוא בשר ועפר וחומרי (א):

ויאמר

תורה אור

(א) ועוד נראה מלים במ"ש במדרש (שם) את קשתי נסתי, קשותי, דבר שהוא מוקש לי (פי' דומה לי) אפשר כן? אלא קשין דפרי. השכילו חז"ל שהקשת יש לו דמיון אל האלהות, ובאפשר לא אפשר שיהיה דומה ממש, אומר שידמה כקש שעל הפרי; וזה יובן במ"ש כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנוגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה', שהנוגה היא אור עצמי רק אור התחור, ושאור השמש הוא אור עצמי ואור שירח הוא אור הוזר מן כדור הירח מגילוי אור השמש המכים עליו, וכמו שבארתי בפי' התנ"ך בכ"מ שאמר שם נגה, וכמו שאור השמש הוא אחד בעצמותו, וכשיפשט על פני כדר יתחלק לשבעה גוונים שהם גווני הקשת,

וּבֵין כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא בְּכָל בִּשְׂרָא דִּי עַל אַרְעָא׃ יז וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ דָּא אָת קְיָם דִּי אֲקֵימִית בֵּין מֵימְרִי וּבֵין כָּל בִּשְׂרָא דִּי עַל אַרְעָא׃ יח וַהֲווֹ בְנֵי נֹחַ דִּי נְפַקוּ מִן תֵּבוּתָא שֵׁם וְחָם וָיָפֶת וְחָם הוּא אֲבוּהִי דִכְנָעַן׃ יט תְּלָתָא אִלֵּין בְּנֵי נֹחַ וּמֵאִלֵּין אִתְבַּדַּרוּ כָּל אַרְעָא׃ כ וְשָׁרִי נֹחַ גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא וּנְצִיב כַּרְמָא׃ כא וּשְׁתִי מִן חַמְרָא

השאלות

(יח-כז) למה כפל ויהיו בני נח וכו' שלשה אלה בני נח. ולמה אמר שחם הוא אבי כנען. הלא חשב בני חם בפ' י"ד בפרטות. למה גזר עליו העבדות ג"פ די שיאמר עבד עבדים יהיה לאחיו. ומז"ש יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם שנדחקו בפירושו:

התורה והמצוה

(ח) **ויאמר אלהים אל נח.** כבר אמרנו (בפסוק ט') שאז היה העולם צריך לגשם, והודיע לנח שלא יפחד מפני הגשם, כי כורת עמו הברית שלא יהיה מבול עוד ונתן לו אות הקשת, ואחר שכלה דבורו נראו עננים בשמים ובהם נראה הקשת בפעם ראשונה, ויאמר אלהים אל נח שא עיניך וראה את הקשת אשר בענן. זאת אות הברית זה צורת הקשת ותארו:

(יח) **ויהיו.** בא ללמד שנח ושם ויפת לא שמשו בתיבה, רק חם לבדו שמש בתיבה ואשתו נתעברה וילדה את כנען, ועז"א שבני נח היוצאים מן התיבה לא היו רק שם וחם ויפת, ולא היה לשום אחד מהם בנים כמבואר בכניסתם, שלא חשב רק נח וג' בניו ונשי בניו, וכן יצאו, רק חם היה ביציאתו מן התיבה אבי כנען, כי שמש בתיבה והוליד שם את כנען, וכמ"ש חז"ל שלשה שמשו בתיבה עורב כלב חם, והגם שבתולדות חם חשב כנען באחרונה, זה מפני שנתקלל, אבל הוא היה הבכור, וכמ"ש הראב"ע שכנען היה הבכור ולכן קללו:

(יט) **שלשה אלה בני נח.** כי כתות האנשים שעמדו בעולם מבני נח יתחלקו לשלשה, יש אנשים שיבחרו בחיים השכליים להתהלך לפני ה' ולעסוק בעיון ובמושכלות ובחכמה ואמונה והוא הטוב, וזה היה מדתו של שם, ויש אנשים מדינים שיבחרו להיות חיים המדיניים תחת נמוסים ישרים שהוא המועיל, וזה היה מדתו של יפת, ויש אנשים בהמיים שיהיו חיי התאוות והתשוקות הרעות כבהמות וזה הערב, וזה היה מדתו של חם, ויען שבני נח היו השרשים לכל דור יולד הבאים אחריהם, שיתחלקו אל אחת משלשה אלה היה צריך שימצא השורש לזה באבות של כל בני האדם, ועז"א ויהיו בני נח מצד שהם היוצאים מן התבה היה מוכרח שיהיה שם וחם ויפת, ומפרש שחם הוא הגרוע שבכולם, שהוא היה אבי כנען, ושורש לבנים הארורים, וע"כ אמר ששלשה אלה היו צריכים שיהיו מצד שהם בני נח, ומאלה נפצה כל הארץ, שתולדותיהם יכללו בג' שרשים אלה:

(כ) **ויחל נח.** אמר שנח נטע כרם לא כדי לשכור ולסבאה, רק מצד שהיה **איש האדמה**, ר"ל אדון של האדמה

תורה אור

(כי ספות המים שבענן יחלקו את האור לצבעיו שהם שבעה, כמו שיתחלק האור לשבעה גוונים אלה **בזכוכית** המלוטש הנקרא פריזמא), כן אור ה' ואלהותו הזורח על העולמות כשיפגוש בענן, יתחלק לשבעה גוונים הידועים שהם שבעה ספירותיו, שהגם שהאור אחד במקורו יתחלק לפי הנהגת העולם לשבע מדות הידועים. וכבר אמרנו שאור השמש כשלא יפגוש בדבר גשמי לא יוליד את הנוגה, וכן כשיפגוש בענן עב ושחור לא יוליד הקשת, רק כשיפגוש בענן דק אז יציץ אורו באור חוזר מן הענן ויתראה בשבעה צבעיו, וכן יעבור אור האלהות בעולם השכליים ולא יוליד הנוגה, ובמקום החומרי ומקפיי ביותר לא יתראו שבעה הגוונים שהם מדותיו, רק כשיתפלש אור האלהי ויפגוש בבתי הנפש והלחשים באדם אשר נפשו מטוהרה ונדמית כענן דק קל ההתכה, שהוא אשר נזדכך החומר ונפש הבהמיית, אז יתראה שם הקשת, שהאור הגדול האלהי המאיר בנפשו ישוב באור חוזר בשבעה גווני הקשת, ויתראו בו שבע מדותיו וההנהגה האלהית שינהיג על ידם לחסד ולרחמים, כמו שיעיל חסד ורחמים מכחות נפשו עפ"י מדותיו, וז"ש המדרש את קשתי נתתי דבר שהוא מוקש לי, שאור האלהי הזורח בענן, הנפש המתנהגה בגויה, יש לו דוגמא אל הקשת, ומפרש שאינו דוגמא ממש כי אור הקשת וצבעיו הוא אור גשמי ואור ה' והנפש נעלה מכל גשמיות, רק שהם כקליפת הסרי, כי אור השמש נאצל ע"י כמה קליפות ומסכים מן האור השכלי כמ"ש בפסוק ויאמר אלהים יהי אור. ועפ"ז יתפרשו הכתובים בדרך אחר, בעל הקשת שיתראה בענן ע"י השמש אמר ונראתה הקשת בענן, כי הקשת המתראה בענן אין בו הויה ומציאות, רק שכן נראה לעין הרואה, ואח"כ והיתה הקשת בענן, שהקשת הנגלה בענן הוא עדות שנזדכך חומר הארץ ועכירותה, וא"כ עי"ז נזדככו גם נפשות בני אדם כי החומרים אינו עכור כ"כ, ועי"כ יוכל האור האלהי הרוחני להתפלש בבתי הנפש ובענן הגויה, שנעשה ענן דק מקבל לצבעי האור הרוחני, וחוזר באור חוזר עפ"י מדותיו השבעה שינהג ההנהגה העליונה לטובה ולחסד, כפי הכנת הנפשות וכפי האור החוזר מבתי הנפש במראה הנוגה שנפשי, ועז"א והיתה הקשת בענן, כי קשת הזה יש לו הויה ומציאות בעצם שהוא בהנוי איש ולבו גבותו ונפשו, ובזה יראה ה' לזכור ברית עולם בין אלהים ובין כל נפש חיה, מה שמתחבר הנשמה האלהית ועל ידם האור האלהי עם נפש החיה אשר על הארץ שהוא הנפש הבהמיית שהיא מתולדות הארץ:

האדמה ויטע כרם: כא וישת מן־היין וישכר ויתגל בתוך אהלה: כב וירא חם אבי כנען את ערות אביו ויגד לשני־אחיו בחוץ: כג ויקח שם ויפת את־השמלה וישימו על־שכם שניהם וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם ופניהם אחרנית וערות אביהם לא ראו: כד וייקץ נח מיינו וידע את אשר־עשה לו בנו הקטן: כה ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו: כו ויאמר ברוך יהוה אלהי שם ויהי כנען עבד למו: כז יפת אלהים ליפת וישכן

באהלי

בעל הטורים

(כ) ויטע ג' במס'. ויטע כרם. ויטע ה' אלהים גן בעדן. ויטע אשל. דרשו רבותינו מהיכן לקח הנטיעה מג"ע וכן אברהם לקח האשל מג"ע: היין בגי' וגלה. ויתגל אותיות גלות שגלו בראש גולים ע"י היין: (כה) עבד עבדים יהיה. יהיה עולם

רש"י

ת שהיה לו לעסוק תחלה בנטיעה אחרת: איש האדמה. אדוני האדמה כמו (רות א) איש א נעמי: ויטע כרם. כשנכנס לתיבה הכניס עמו זמורות ויחורי ב תאנים (ב"ר): (כא) אהלה. אהלה כתיב רמז לי' שבטים שנקראו על שם שומרון ג שנקראת אהלה ד שגלו על עסקי היין שנא' (עמוס ו) השותים במזרקי יין: ויתגל. לשון ויתפעל: (כב) וירא חם אבי כנען. (ב"ר) יש מרבותינו אומרים כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל: וירא את ערות אביו. יש אומרים ה סרסו. (סנהדרין ע) וי"א רבעו (ב"ר): (כג) ויקח שם ויפת. אין כתיב ויקחו אלא ויקח (סנהדרין ע) לימד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית ויפת זכה לקבורה לבניו שנא' (יחזקאל לט) אתן לגוג מקום שם קבר. וחם שבזה את אביו נאמר בזרעו (ישעיה כ) כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף ו וחשופי שת וגו': ופניהם אחורנית. למה נאמר פעם שניה מלמד שכשקרבו אצלו והוצרכו להפוך עצמם לכסותו הפכו פניהם אחורנית: (כד) בנו הקטן. הפסול ז והבזוי כמו (ירמיה מט) הנה קטן נתתיך בגוים בזוי וגו':

שפתי חכמים

שמים ל"ס שאינו לשון ענין ממש אלא תוכן וכו' ועל הארץ ר"ל על העולם: ת (קל"מ) דאל"כ ויחל ל"ל לא הל"ל אלא ויטע כרם: א (קל"מ) דאין לפרש איש של נעמי מפני שאין שאיש קנוי לאשתו כמו האשה שקנויה לבעלה עד שנאמר איש אשה כמו שיאמר אשת איש כי סמיכות אשת איש הוא ע"ד שקנין: ב וא"ת מנ"ל לרש"י שהכניס עמו זמורות של תאנים בשלמא זמורות של גפן שהכניס עמו מדכתיב ויטע כרם ואין נטיעה אלא זמורות דזריעת הזרע של אילן שהוא הגרעינין שבתוך הפרי אינו נקרא נטיעה אלא זמורות של תאנים מנ"ל. וכי תיסרך בביכורים שלו תירץ דהוכחתו מדכתיב ויחל ופי' שעשה עצמו חולין שהיה לו לעסוק תחלה בנטיעה אחרת כדפירש"י משמע שהיה לו ג"כ שאר נטיעות ואנו לא ידעינן מאיזה מין אילן היה לו נטיעות אלא הוא"ל ולא הוזכר בתורה עד כאן מין אחר אלא תאנים כדכתיב בפ' בראשית ויתפרו עלה תאנה לכך אנו אומרים מין תאנים היה לו. ונ"ל כיון דחם בנו סרסו כדי שלא יוליד בן רביעי ומהיכן ראה חם שמבקש להוליד עוד בן רביעי אלא מדנטע נטיעה המביאין לידי תאוה ולא מניע שום פרי המביאם לידי תאוה כמו התאנה כמו שאמרו ז"ל עץ שאכל ממנו אדם הראשון תאנה היה שנאמר ויתפרו עלה תאנה וגו' במה שקלקלו בזה נתקנו ומכח אותו עץ נלבש בתאוות הגופניות כמו שנאמר וידע אדם עוד את אשתו ופירש"י הוסיף תאוה על תאותו מ"ה פירש"י כשנכנס לתיבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים. והרא"ם מביא תירוץ אחר בשם ר"י מאורלייניש לפי שזמורות ויחורי תאנים מתקלקלין מפני המים לפיכך הכניסם יותר משאר אילנות: ג (קל"מ) ביחזקאל ותלדנה בנים ובנות ושמותיהן שומרון אהלה וגו' ומדכתיב כאן אהלה במקום אהלו רמז לגלות שומרון: ד ולפ"ז ניחא לי' ויתגל שהוא ל' גלות: ה י"א סרסו וי"א רבעו בסמוך הגרסא בע"ס: ו וחשופי לשון גילוי שת לשון ערוה כלומר בגילוי ערוה שיהיו ערומים ולא יהיה להם בגד לכסות ערותן אבל יפת שכסה זכה ג"כ לכיסוי דהיינו קבורה ושם שנתאמץ במצוה יותר וכסה בשמלה זכה לטלית של ציצית. והא דאמר בגמרא במס' סוטה בשכר שאמר אברהם אבינו אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לשני מצות לחוטין של תכלת ולרצועות של תפילין דמשמע דמצות ציצית לא זכו בה אלא מדבור מחוט ולא משום כיסוי של שם. וי"ל דטלית של ציצית לחוד ותכלת לחוד דמשום כיסוי של שם זכו לטלית עם ציצית של לבן ומשום דבורו של אברהם זכו לתכלת: ז דאל"כ למה קרא אותו קטן והלא גדול מיפת הוא שהרי הקרא מונה אותו קודם יפת ואין לומר משום חשיבותו מונה אותו קודם יפת כמו שמונה את שם ראשון משום חשיבותו כמ"ש רש"י גבי ויולד את שם ואת חם ואת יפת דהא חם הוא הפחות שבכולם. ומהרש"ל פי' דקשה ליה והלא שם היה הקטן דכתיב ויהי גם בן חמש מאות שנה וגו' וכתיב ונח בן ת"ר שנה והמבול היה וגו' וכתיב שם בן מאת שנה שנתים אחר המבול ש"מ שלא

חַמְרָא וּרְוִי וְאִתְגְּלִי בְּגוֹ מַשְׁכְּנֵהּ: כב וַחֲזָא חָם אֲבוּהִי דִכְנַעַן יָת עֶרְיְתָא דַאֲבוּהִי וְחַוִּי לִתְרֵין אֲחוֹהִי בְּשׁוּקָא: כג וּנְסֵיב שֵׁם וְיֶפֶת יָת כְּסוּתָא וְשַׁוִּיאוּ עַל כְּתַף תַּרְוֵיהוֹן וַאֲזַלוּ מַחַזְרִין וַחֲפִיאוּ יָת עֶרְיְתָא דַאֲבוּהוֹן וְאַפֵּיהוֹן מַחַזְרִין וְעֶרְיְתָא דַאֲבוּהוֹן לָא חֲזוֹ: כד וְאִתְּעַר נֹחַ מֵחַמְרֵהּ וִידַע יָת דִּי עֲבַד לֵהּ בְּרֵהּ זְעֵירָא: כה וַאֲמַר לִיט כְּנָעַן עֶבֶד פְּלַח עַבְדִּין יְהֵי לַאֲחוֹהִי: כו וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהֵהּ דְּשֵׁם וִיהֵי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן: כז יַפְתֵּי יְיָ לְיֶפֶת וְיַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּהּ בְּמַשְׁכְּנֵהּ דְשֵׁם וִיהֵי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן:

וחזא

רש"י

(כה) ארור כנען. אתה גרמת לי ח שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך רביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולים שהוטל עליהם טורח עבודתי מעתה. ומה ראה חם שסרסו ט אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בנים היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו ג' בנים ועודנו מבקש בן רביעי: (כו) ברוך ה' אלהי שם. שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו י לתת להם את ארץ כנען: ויהי. להם כנען למס עובד: (כז) יפת אלהים ליפת. מתורגם יפתי ירחיב: וישכן באהלי שם. ישרה שכינתו בישראל. ומדרש חכמים אע"פ שיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה והיכן שרתה במקדש ראשון שבנה שלמה שהיה מבני שם: ויהי כנען עבד. אף משיגלו כ בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען:

שפתי חכמים

שם תק"ב שנים לאביו ש"מ שהוא הקטן עכ"ל: ח מ"ד סרסו הוכחתו מכאן מדכתיב ארור כנען למה קלל כנען אלא משום שחם סרס את אביו לכך אמר אתה גרמת לי וכו' ומ"ד רבעו הוכחתו מדכתיב וירא חם וכתיב התם וירא אותה שכם מה להלן שרבעה אף כאן שרבעו והא דקלל את כנען הא והא הוו רבעו וגם סרסו ופירשו שתשמיש הוא שלא קילל את חם בעצמו לפי שכתוב ויברך אלהים את נח ואת בניו ואין קללה במקום ברכה. מהרש"ל: ט וא"ת מהיכן ראה חם שמבקש נח בן רביעי וי"ל משום דכתיב ויתגל בתוך אהלה אהלו קרי ואהלה כתיב ופירש"י ויתגל ל' ויתפעל כלומר שנח התפעל את עצמו כאלו היה עם אשתו ומזה הכיר בו שמבקש בן רביעי וק"ל. ועיין לעיל שכתבתי ישוב אחר על זה ושניהם כאחד טובים: י הא דמפרשים מקרא על זרעו של שם ולא על שם עצמו נ"ל משום דכתיב ויהי כנען עבד למו ואי קאי על שם היה לו לכתוב ויהי כנען עבד לו א"נ משום דכתיב אלהי שם ולא מצינו שנאמר אלהי גבי יחיד (כחיין) אלא דוקא גבי אומה מיוחד שמו כגון אלהי ישראל אלהי העברים לכך מפרשו על זרעו של שם: כ דאי בזמן המלכות הרי כבר כתיב ברוך ה' אלהי שם וגו' ומה פ"ל פעם שניה ויהי כנען עבד למו אלא אף משיגלו וכו'. וא"ת בשביל יפת א"כ ל"ל יפת

אלהים

התורה והמצוה

האדמה שכל האדמה היתה שלו והיה מוטל עליו לעבדה ולהכינה, ומה היה בקי ואומן במלאכת האדמה ונטע כרם לטובת כלל הישוב, שהגפן מטוב וקובע ברכה לעצמו:

(כא) וישת. אבל ע"י ששתה מן היין נתגלגל ששתה יותר מדאי ונשתכר, עד שנתגלה הסך מאב הראשון שאחר אכילת עה"ד (שהיה גפן לדעת קצת) הכיר בגנות הערוה:

(כב) וירא חם. חז"ל פי' שרבעו או שסרסו, מ"ד שרבעו מפרש כמו וראה את ערותה שהוא כנוי לבעילה, ובמדרש אמר שכנען סרסו, פירשו וירא פעל יוצא (כמו וירא אותם את בן המלך), שפי' שחם אבי כנען הראה לכנען, וכנען פעל הפעל המגונה, וחם הגיד לשני אחיו כמתפאר ברעתו:

(כג) ויקח. אחר שספר תועבת חם שבחר בתועבות הכנעני והיה כבהמה, אמר ששם התחיל במצוה תחלה, כי הוא מן אנשים האלהיים, ואחריו נמשך יפת, כי גם מצד הנמוס המדיני צריך לשמור כבוד אביו והם כסו ערות אביהם:

(כד) ויקץ. נח לא ישן אז ולא הקיץ משנתו רק היה מבולבל מיינו ולא הרגיש בתועבה זו כדרך השכור, ואחר שהקיץ משכרותו ידע את אשר עשה, פי' שהרגיש בדבר התועבה, כמו וידעו כי עירומים הם שפי' שהרגישו בדבר, ומ"ש בנו הקטן יל"פ בנו של חם למ"ש שכנען עשה זאת, ולכן קלל את כנען, ויל"פ על חם אם חם היה הצעיר מכולם כדעת הרמב"ן וקלל כנען בכורו של חם כנ"ל פסוק י"ח:

(כה) ויאמר ארור כנען. אררו ונבא עליו העבדות בשלשה זמנים. א] שתחלה היו בני כנען י"א משפחות, ולחמו עמהם יתר בני חם, והכניעו מהם שש משפחות שלא נזכרו במתנת ה' לאברהם, כי כבר נכחדו מן הארץ והיו לעבדים לכוש ומצרים, שעז"א (לקמן יו"ד י"ח) ואחר נפוצו משפחות הכנעני, שהפיצו אותם אחרים, ועז"א עבד עבדים יהיה לאחיו, הייט ליתר בני חם, שהם ג"כ יהיו עבדים לאדונים אחרים:

(כו) ברוך. ב] אחר זה נכנסו ישראל לארץ וכבשו את הארץ מידי יתר בני כנען, וזה היה בעת שהשכין ה' שכינתו ויחד שמו על ישראל שהיו מבני שם, ועז"ז קראו אלהי שם, שכ"מ שבא שם אלהים בסמיכות אל איש כמו אלהי אברהם אלהי ישראל מורה על יחוד ההשגחה ודבקותו עמהם, ואז ויהי כנען עבד למו לבני שם:

(כז) יפת. ג] אחר שגלו ישראל מארצם ושכנו שם בני יפת, כי מדי ופרס וכן יון וכן רומי שמשלו על ישראל בימי המלכות כלם היו מבני יפת, וז"ש בעת שירחיב אלהים (שהוא מדה"ד שיענים את ישראל) ליפת עד שיפת ישכון באהלי שם ויכבוש אהליהם וארצם, ואז ויהי כנען עבד למו לבני יפת:

שם

בְּאָהֳלֵי־שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ׃ כח וַיְחִי־נֹחַ אַחַר הַמַּבּוּל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה׃ כט וַיְהִי כָּל־יְמֵי־נֹחַ תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וַיָּמֹת׃ פ י א וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת בְּנֵי־נֹחַ שֵׁם חָם וָיָפֶת וַיִּוָּלְדוּ לָהֶם בָּנִים אַחַר הַמַּבּוּל׃ ב בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס׃ ג וּבְנֵי גֹּמֶר אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתֹגַרְמָה׃ ד וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדֹדָנִים׃ ה מֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ אִיֵּי הַגּוֹיִם בְּאַרְצֹתָם אִישׁ לִלְשֹׁנוֹ לְמִשְׁפְּחֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃ ו וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן׃ ז וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן׃ ח וְכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרֹד הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבֹּר בָּאָרֶץ׃ ט הוּא־הָיָה גִבֹּר־צַיִד לִפְנֵי יְהוָה עַל־כֵּן יֵאָמַר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צַיִד לִפְנֵי יְהוָה׃ י וַתְּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר׃ יא מִן־הָאָרֶץ הַהִוא יָצָא אַשּׁוּר וַיִּבֶן אֶת־נִינְוֵה וְאֶת־רְחֹבֹת עִיר וְאֶת־כָּלַח׃ יב וְאֶת־רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִוא הָעִיר הַגְּדֹלָה׃ יג וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת־לוּדִים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים׃ יד וְאֶת־פַּתְרֻסִים

ואת

בעל הטורים

לי רמז לדמי שקלו של עבד: (ט) יאמר ג' במסורה. על כן יאמר כנמרוד, על כן יאמר בספר מלחמות ה'. ולציון יאמר איש ואיש יולד בה. מלמד שהיה נמרוד איש מלחמה ולוכד עירה כדכתיב ותהי ראשית ממלכתו בבל וזה הוא על כן יאמר בספר מלחמות ולציון יאמר שיהא כל הילוד בה גבור וגבה קומה כנמרוד ויהא ניכר ויאמרו הכל זה יולד בה:

רש"י

(ב) ותירס. ל זו פרס (בראשית רבה): (ח) להיות גבור. להמריד מ כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה: (ט) גבור ציד. צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום: לפני ה'. מתכוין נ להקניטו על פניו: על כן יאמר. על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד גבור ציד (ב"ר): (יא) מן הארץ. כיון שראה אשור את בני

שפתי חכמים

אלהים ליפת ויהי כנען עבד למו ואח"כ וישכן באהלי שם אלא נאמר לך אף משגלה כו': ל וא"ת למה מפרש תירס יותר ממה שמפרש האחרים וי"ל לפי שפי' לעיל אע"פ שיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהיה מבני יפת וכו' אלא הקשה מנ"ל דכורש מבני יפת היה לכך מפרש תירס זו פרס ש"מ דפרס היה מבני יפת וכורש היה מלך פרסיים מסתמא גם הוא היה פרסי וק"ל. ועי"ל עפ"ש דכתיב כאן מדי ולא כתיב פרס תקשי הרי בכל הנוקרא מצינו מדי ופרס יחד לכ"ס תירס זו פרס הרא"ם. (נדה לדרך) ואני אומר וכו' שהוא גמרא בס"ק דיומא וסרסאי מנ"ל דמיפת קאתו דכתיב בני יפת גומר וגו' ותני רב יוסף תירס זו פרס: מ (קנ"מ) דאל"כ החל ל"ל שהרי הוא לא היה מתחיל למרוד בהקב"ה שעדיין בימי אנוש הוחל וכו' אלא שהוא מענין חילול שחילל השם בפרהסיא (נח"י) ונ"ל דמוכרח הוא לפרשו מענין התחלה דאי הוא מל' מרד תרתי ל"ל והכי הל"ל הוא החל להיות גבור ציד לפני ה' אבל אם הוא מלשון התחלה א"ש וה"פ הוא החל ר"ל שהוא היה המתחיל להיות גבור להמריד. והוא היה גבור ציד לפני ה' מתכוין להקניט ע"ש: נ דקשה לרש"י הא בכל מקום שהוא הוא לפני ה':

כח וַחֲיָא נֹחַ בָּתַר טוֹפָנָא תְּלָת מְאָה וְחַמְשִׁי שְׁנִין: כט וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי נֹחַ תְּשַׁע מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין וּמִית: א וְאִלֵּין תּוֹלְדָת בְּנֵי נֹחַ שֵׁם חָם וָיֶפֶת וְאִתְיְלִידוּ לְהוֹן בְּנִין בָּתַר טוֹפָנָא: ב בְּנֵי יֶפֶת גּוֹמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתוּבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס: ג וּבְנֵי גֹּמֶר אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתוֹגַרְמָה: ד וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדֹדָנִים: ה מֵאִלֵּין אִתְפָּרַשׁוּ נַגְוָת עַמְמַיָא בְּאַרְעֲהוֹן גְּבַר לְלִישָׁנֵהּ לְזַרְעֲיָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן: ו וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן: ז וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן: ח וְכוּשׁ אוֹלִיד יָת נִמְרֹד הוּא שָׁרִי לְמֶהֱוֵי גְּבַר תַּקִּיף בְּאַרְעָא: ט הוּא הֲוָה גִּבַּר תַּקִּיף קֳדָם יְיָ עַל כֵּן יִתְאֲמַר כְּנִמְרֹד גִּבַּר תַּקִּיף קֳדָם יְיָ: י וַהֲוָה רֵישׁ מַלְכוּתֵהּ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאַרְעָא דְבָבֶל: יא מִן אַרְעָא הַהִיא נְפַק אֲתוּרָאָה וּבְנָא יָת נִינְוֵה וְיָת רְחֹבֹת (נ"א רְחוֹבֵי) קַרְתָּא וְיָת כָּלַח: יב וְיָת רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִיא קַרְתָּא רַבְּתָא: יג וּמִצְרַיִם [נ"א וּמִצְרָאֵי] אוֹלִיד יָת לוּדָאֵי וְיָת עֲנָמָאֵי וְיָת לְהָבָאֵי וְיָת נַפְתּוּחָאֵי: יד וְיָת פַּתְרוּסָאֵי וְיָת

רש"י

שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא מתוכם (ב"ר): (יב) העיר הגדולה. היא נינוה כמו שנאמר (יונה ג) ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים: (יג) להבים. שפניהם דומים ללהב: (יד) פתרסים ואת כסלחים

שפתי חכמים

ב משום דלא ידעינן אי העיר הגדולה קאי על נינוה אי על כלח (נח"י) בשם תוספות דיומא דף י' דאס"ד דכלח הגדולה הל"ל ובין כלח העיר הגדולה היא נ"ל וע"ש: ע כל היכא שפניהם הוא מלא עכרים מפרש למה נקרא כן אלא מורה של דבר

השאלות

(ב-כא) למה חשב בני גומר ובני יון ולא חשב בני יתר הבנים. וכן נהג בחשבון בני חם ושם שחשב מקצת והניח מקצת. למה אמר מאלה נפרדו וגו' ולא אמר כן ביתר הבנים. מ"ש ואחר נפוצו משפחות הכנעני אין לו באור, ולמה חשב גבול הכנעני ולא גבול יתר הבנים. מ"ש ולשם יולד גם הוא ולא אמר בני שם. כמ"ש בני חם. ולמה הזכירו שהוא אבי כל בני עבר ואחי יפת:

התורה והמצוה

י (א) שם חם ויפת. בב"ר (פכ"ו) והלא יפת הוא הגדול (ר"ל דכתיב אחי יפת הגדול וכ"מ ממ"ש שהיה בן מאה שנתים אחר המבול), אלא בתחלה אתה דורש שהוא צדיק ונולד מהול והקב"ה יחד שמו עליו ואברהם עתיד לצאת ממנו ושמש בכהונה גדולה ונבנה בהמ"ק בתחומו, חשב שלשה דברים נגד מה שסדר שם חם ויפת חמשה פעמים בתורה ופעם אחד בד"ה. ויולדו להם בנים אחר המבול, דאף שחם הוליד בתיבה י"ל שהיה אחר שכלה המבול:

(ב) בני יפת. חשב ראשי אומות, ונאמר הוליד בנים הרבה חוץ מהנחשבים כאן וכולם נעשו אומה אחת תחת שם גומר, ואשכנז וריפת וכו' היו אומות בפ"ע, וכן היה ביון, והיו מבני יפת י"ד ראשי אומות:

(ה) מאלה נפרדו איי הגוים. ר"ל מן האומות הגדולות התפרדו מהוזות קטנות שהיו לבדנה (אשר שם האמנן כמ"ש (ישעיה כ') ואמרו יושבי האי הזה) ולא נחשבו כי היו קטנות, ונעשו מפורדים ע"י ד' דברים. א] ע"י הארץ. ב] ע"י שנוי הלשון. ג] ע"י המשפחות. ד] ע"י הקבוץ, לז"א בגויהם, פירוש בקבוציהם, שכל לשון היה בפ"ע וכן כל משפחה וכו':

(ו) ובני חם. היו שלשים ראשי אומות, כי בני כוש היו אומה מפורדת תחת שם כוש חוץ מסבא וחוילה שהיו אומות בפ"ע, וכן בני רעמה בפ"ע ושבא ודדן בפ"ע וכן כולם, וכסלוחים אומה בפ"ע ונפרדו מהם פלשתים וכפתורים:

(ח) וכוש ילד את נמרוד. לא היה אומה בפ"ע, רק נזכר מצד שהחל להיות גבור בארץ, שהוא היה הראשון שקבץ אליו מחנות ועשה מלחמות ויתגבר על יתר בני אדם וימלוך עליהם, שעד עתה היה כל משפחה תחת אביהם הראשון שהיה ראש המשפחה:

(ט) הוא. גבורתו התחילה בציד החיות שהיו רבים בעת ההיא וכל מי שהיה גבור בצידת החיות שוו מיחסים לו אלהות, ועז"א לפני ה', ועי"כ אסף אליו אנשים והתגבר אח"כ על בני אדם:

(יא) מן הארץ ההיא יצא נמרוד אל אשור (כמו למלחמה אדרעי) כן פירש הרמב"ן, ובנה גם באשור ערים חזקים שחשב פה, ויתכן שמתחלה כאשר התקבצו דור הפלגה בשנער היה מלך עליהם, וכשנשבת בנין העיר המגדל בנה את בבל וארך וכו', וכאשר נסעו האנשים עד הלאה, ורבים נסעו לאשור, יצא אליהם ובנה גם שם ערים ובירניות. ויל"פ מ"ש את רחובות עיר, שכאשר רבו האנשים בנינוה בנה רחובות השייכים לעיר נינוה, והרחובות האלה היו ג"כ מלאות אדם ונקראים רחובות של העיר, וכאשר צר להם המקום הוסיף לבנות את כלח:

(יב) ואת. ואח"כ בנה בין נינוה ובין כלח את העיר רסן, וחשב שגם שם יתקבצו המון רב ותהיה גדולה יותר מנינוה, ולא היה כן, כי נינוה נשארה העיר הגדולה, שלכן ישבו בה מלכי אשור תמיד:

ואחר

וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים׃ ס
טו וּכְנַעַן יָלַד אֶת־צִידֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת־חֵת׃ טז וְאֶת־הַיְבוּסִי
וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי׃ יז וְאֶת־הַחִוִּי וְאֶת־הַעַרְקִי
וְאֶת־הַסִּינִי׃ יח וְאֶת־הָאַרְוָדִי וְאֶת־הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי
וְאַחַר נָפֹצוּ מִשְׁפְּחוֹת הַכְּנַעֲנִי׃ יט וַיְהִי גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי
מִצִּידֹן בֹּאֲכָה גְרָרָה עַד־עַזָּה בֹּאֲכָה סְדֹמָה וַעֲמֹרָה
וְאַדְמָה וּצְבֹיִם עַד־לָשַׁע׃ כ אֵלֶּה בְנֵי־חָם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃ ס כא וּלְשֵׁם יֻלַּד גַּם־הוּא אֲבִי
כָּל־בְּנֵי־עֵבֶר אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל׃ כב בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר
וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם׃ כג וּבְנֵי אֲרָם עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃
כד וְאַרְפַּכְשַׁד יָלַד אֶת־שָׁלַח וְשֶׁלַח יָלַד אֶת־עֵבֶר׃
כה וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה
הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו יָקְטָן׃ כו וְיָקְטָן יָלַד אֶת־אַלְמוֹדָד וְאֶת־

שלף

שפתי חכמים

דבר זה אבל היכא שאין השם מלה עברית לא פי' כלום: פ (נח"י) דאם"ד מכסלוחים לבד הל"ל וכסלוחים ילד את פלשתים ולא לומר אשר יצאו משם גם אין לפרש כוונת המקרא שנתן סימן והבדלה שזהו הכסלוחים אשר יצאו דהא לא מצינו כסלוחים אחר מוזכר במקרא: צ דא"ל ואחר נפוצו קאי על אותן המוכרים לעיל שהם בני כנען דא"כ לא ה"ל לכתוב אלא ואחר נפוצו דודאי קאי על אותן דלעיל למה ליה למכתב משפחות הכנעני אלא מאלה נפוצו משפחות הרבה ר"ל שאר משפחות וקאי על שלשה בני נח. הרא"ם: ק דלפי פשוטו של קרא משמע דעבר שם אדם הוא וא"כ למה אמר אבי כל בני עבר וכי לא היה שם אלא אבי בני עבר לבד והלא גם שאר בנים היו לו לשם ל"ש דעבר לאו שם אדם הוא אלא עבר הנהר ולא כפי' הרא"ם שפי' לאו בני עבר בן בנו דמאי רבותא דעבר דהא כל אחד ואחד אבי כל משפחה ומשפחה היוצאת ממנו אע"כ עבר ר"ל עבר הנהר: ר וא"ת ומה הוכחה זו דלמא אם היה בן ק' שנה כשבא המבול ושם היה בן ק"ב שנה אחר המבול ויפת היה בן ק"ג או ד' שנה אחר המבול וי"ל משום דדורות הראשונים כל בנים שהולידו היו מולידין שנה אחר שנה כדאמרינן בפ' בן סורר ומורה ואחר שהודיענו שנולד שם בשנת תק"ב לנח מסוף שנתים אחר המבול למדנו שהשם היה האחרון כי יפת וחם נולדו בשנת ת"ק ותק"א לחיי נח וק"ל: ש והיאך ידע אלא נביא היה: ת ר"ל ולא נביא היה אלא כן היה המעשה בתחלת ימיו וק"ל כן על שום המעשה הרי יקטן וכו' וא"ת באמצע ימיו ר"ל וקודם לכן היה לו שם אחר אלא כשאירע המעשה קרא שמו כן לא בא הכתוב וכו' אלא בסוף ימיו שנפלגו ובשנת א"ל דילמא קודם לכן היה לו שם אחר אלא כשאירע המעשה נקרא פלג דכיון שהיה בסוף ימיו אין דרך

רש"י

אשר יצאו משם פלשתים. משניהם יצאו שהיו פתרוסים וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהם פ אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים: ואחר נפצו. מאלה נפוצו צ משפחות הרבה: (יט) גבול. סוף ארצו כל גבול לשון סוף וקצה: באכה. שם דבר. ול"נ כאדם האומר לחבירו גבול זה מגיע עד אשר תבא לגבול פלוני: (כ) ללשנתם בארצתם. אע"פ שנחלקו ללשונות ולארצות כלם בני חם הם: (כא) אבי כל בני עבר. הנהר ק היה שם: אחי יפת הגדול. איני יודע אם יפת הגדול אם שם כשהוא אומר שם בן מאת שנה וגו' שנתים אחר המבול הוי אומר יפת הגדול שהרי בן ת"ק שנה היה נח כשהתחיל להוליד והמבול היה בשנת שש מאות שנה נמצא שהגדול בבניו היה בן מאה שנה ר ושם לא הגיע למאה עד שנתים אחר המבול: אחי יפת. ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו את אביהם וזה בזהו: (כה) נפלגה. נתבלבלו הלשונות ונפוצו מן הבקעה ונתפלגו בכל העולם למדנו שהיה עבר נביא שקרא שם בנו ע"ש העתיד. ושנינו בסדר עולם שבסוף ימיו נתפלגו ש שאם בתחלת ימיו ת הרי יקטן אחיו צעיר ממנו והוליד כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד וגו' ואח"כ ויהי כל הארץ וגו'. וא"ת באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו: (כה) יקטן.

שהיה

והרוא

כסלוחאי די נפקו מתמן פלשתאי וית קפוטקאי: טו וכנען אוליד ית צידון בכריה וית חת: טז וית יבוסאי וית אמוראי וית גרגשאי: יז וית חואי וית ערקאי וית אנתוסאי: יח וית ארודאי וית צמראי וית חמתאי ובתר כן אתבדרו זרעית כנענאי: יט והוה תחום כנענאי מצידון מטי לגרר עד עזה מטי לסדום ועמורה ואדמה וצבוים עד לשע: כ אלין בני חם לזרעיתהון ללישנהון בארעתהון בעממיהון: כא ולשם אתיליד אף הוא אבוהון דכל בני עבר אחוהי דיפת רבא: כב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם: כג ובני ארם עוץ וחול וגתר ומש: כד וארפכשד אוליד ית שלח ושלח אוליד ית עבר: כה ולעבר אתילידו תרין בנין שום חד פלג ארי ביומוהי אתפליגת ארעא ושום אחוהי יקטן: כו ויקטן

אוליד

רש"י

שהיה ענו ומקטין א עצמו לכך זכה להעמיד כל המשפחות

שפתי חכמים

לקרוא למת שם אחר בעבור המקרה שקרה בשעת מותו או סמוך למיתה אלא ודאי בתחלת ימיו קרא אותו ע"ש העתיד:

א דקשה לרש"י כיון דמשני שקרא בלידת בניו של עבר דכתיב ולעבר יולד שני בנים ולא נקט שקרא כמו בשאר הנולדים

כמו

התורה והמצוה

(יח) ואחר נפוצו משפחות הכנעני. ספר כי רבים ממשפחות הכנעני נפוצו וגלו ממקומם (כי פעל פוץ מנחי ע"ו מורה שנפוץ ע"י הכרח וגלות כמ"ש בפי' הנ"ך), והוא מ"ש (דברים כ"ג) והעוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם, והעוים היו כנענים, וכן הפלשתים הורישו את הכנעני, כמ"ש (יהושע י"ג) מן השיחור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון צפונה לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים העזתי וגו' והעוים, וכן צידון היה לכנעני והפלשתים לקחו מידם, ושם ישבו משפחות הכנעני שאחר כך ולא נחשבו במתנת הארץ שנתנה לאברהם (לקמן טו), ובזה נתקיימה קללת נח הראשונה עבד עבדים יהיה לאחיו שהוא לבני חם:

(יט) ויהי גבול הכנעני. ואז נתקצר גבול הכנעני, שמצידון עד עזה (שצידון בצפונית מערבית ועזה בדרומית מערבית וגרר הוא בינתים) שהיה לכנעני לקחום הפלשתים, כמ"ש (יואל ד') צור וצידון וכל גלילות פלשת, וגבולם היה עתה מצידון עד עזה וצידון וגרר ועזה יצאו עתה מגבולם, וכן בדרום היה להם סדום ועמורה וגם מהם נגרשו ע"י בני חם, ושם נעשה גבולם, כי ארץ סדום ועמורה עד לשע יצא מהם, וע"כ תמצא בגבולי העתיד שנאמר ליחזקאל יכנסו כל אלה המקומות בגבולי הארץ, כמ"ש בפי' יחזקאל (סי' מ"ז) באורך:

(כא) ולשת יולד. כבר כתב בכוזרי כי בדורות הראשונים היה הלב והסגולה אצור רק ביחידי הדורות, שלפעמים היו בעצמם סגולה ולפעמים היו מוכנים להוליד בן שיהי' סגולה, שאדם ושת ואנוש היו בעצמם סגולה, שע"כ אמר במדרש אדם שת אנוש ע"כ בצלם ובדמות כמש"ש, והדורות אחריו היה טמון בהם סגולה, שחנוך ומתושלח ולמך ונח היו בעצמם סגולה, וע"כ כתיב שם ולשת יולד גם הוא, ר"ל שגם הוא נולד, כי אנוש היה סגולה כמוהו, ובבני נח היה שם הסגולה, אבל בבני שם לא נמצא הלב והסגולה, כי ארפכשד ושלח לא היו סגולה רק שהיה טמון בם הכח שעבר בן בנו של ארפכשד היה סגולה, ועז"א ולשת יולד גם **הוא אבי כל בני עבר**, שבזה שהיה אבי כל בני עבר יולד לו גם הוא סגולה כמוהו, כי יתר בניו היו קליפות, ורק שהיה שמור הסגולה לדור רביעי. ואמר שהיה אחי יפת, כי שם ויפת היתה ביניהם אהבת אחים, שכן הם נהגו כבוד באביהם, וחם נפרד מהם בבזותו את אביו ובתאוות בשרים:

(כג-כד) ובני ארם. ר"ל הבנים שהיו לאומות בפ"ע, כי יתר בני ארם היו כולם אומה אחת תחת שם ארם. וכן ארפכשד הוליד כמה בנים, והיו לאומה בשם ארפכשד, ושלח נעשה אומה בפ"ע, ומבניו יצא עבר שהיה לאומה בפ"ע, כי בנים רבים היו לו כמ"ש ויולד בנים ובנות והיו לאומה אחת בשם עבר:

(כה) ולעבר. ואמר שמה הוליד עבר שני בנים שכ"א היה אומה בפ"ע, **כי בימיו נפלגה הארץ**, היינו שאז היה דור הפלגה שאחזו לשונות אחרות ומנהגים ואמונות זרים והוא נשאר בלשונו ובאמונתו להאמין בה' כמ"ש אלהי העברים נקרא עלינו, וקראוהו פלג שהוא נפלג מיתר הדור, וכבר אמרו חז"ל שהיה מדרשו של שם ועבר, שהיו נביאים ובעלי הכוח, **ושם אחיו יקטן** שהיה קטן ממנו במעלה ומבניו עמדה אומה אחת תחת שם יקטן, ואמר מזה הוליד י"ג בנים שהיו ראשי אומות שחשב בפסוקים הבאים, וסיים **כל אלה בני יקטן**, ר"ל חוץ מבנים הקודמים שלא היו ראשי אומות רק אומה אחת בשם יקטן, נא וחשוב היו מבני שם כ"ו אומות ושלשים מחם וי"ד מיפת הם שבעים אומות, עד שבא אברהם ונעשה ראש אומות בפ"ע וכמ"ש כי אב המון גוים נתתיך:

והנה האריכה התורה ביחוס האומות והשתעפותיהם שזה אות הוא מוסף על אמתת הדברים שספר מענין המבול, שמימי המבול עד ימי משה לא היו רק שמונה מאות שנה, ומשה הודיע יחוס כל האומות והשתעפותם בזמן התנועה הזה, שא"ל מעיד בזה אות דבר שאינו אמת שאז היו כולם מבררים שקרות דבריו ח"ו. פי' ד"ס אשר לאומות, מזה השכלנו אמתת דברי תוה"ק, וכמו שנבאר עוד בספור ענין דור הפלגה עיי"ש:

ויהי

שֶׁלֶף וְאֶת־חֲצַרְמָוֶת וְאֶת־יָרַח׃ כז וְאֶת־הֲדוֹרָם וְאֶת־אוּזָל וְאֶת־דִּקְלָה׃ כח וְאֶת־עוֹבָל וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־שְׁבָא׃ כט וְאֶת־אוֹפִר וְאֶת־חֲוִילָה וְאֶת־יוֹבָב כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן׃ ל וַיְהִי מוֹשָׁבָם מִמֵּשָׁא בֹּאֲכָה סְפָרָה הַר הַקֶּדֶם׃ לא אֵלֶּה בְנֵי־שֵׁם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם לְגוֹיֵהֶם׃ לב אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־נֹחַ לְתוֹלְדֹתָם בְּגוֹיֵהֶם וּמֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם בָּאָרֶץ אַחַר הַמַּבּוּל׃ פ שביעי יא א וַיְהִי כָל־הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים׃ ב וַיְהִי בְּנָסְעָם מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ בִקְעָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ ג וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ הָבָה נִלְבְּנָה לְבֵנִים וְנִשְׂרְפָה לִשְׂרֵפָה וַתְּהִי לָהֶם הַלְּבֵנָה לְאָבֶן וְהַחֵמָר הָיָה לָהֶם לַחֹמֶר׃ ד וַיֹּאמְרוּ הָבָה ׀ נִבְנֶה לָּנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה־לָּנוּ שֵׁם פֶּן־נָפוּץ עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ ה וַיֵּרֶד יְהוָה לִרְאֹת אֶת־הָעִיר וְאֶת־הַמִּגְדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי הָאָדָם׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה הֵן עַם אֶחָד

ושפה

בעל הטורים

(א) ודברים ב׳. הכא ואידך והגלים ודברים הרבה. שהרבו לדבר הבלים הרבה: שפה אחת. בגימ׳ לשון הקודש: (ב) בנסעם ב׳ במס׳. הכא ואידך בנסעם מן המחנה זה הוא שדרשו רז"ל אותו היום הרו מאחרי ה׳ משל לתינוק שבורח מבית הספר פי׳ בנסעם מקדם שנסעו מקדמונו של עולם: (ג) איש אל רעהו הבה. ס"ת בלוה מפני בלוה יתירה שהיה להם מתאו: לאבן ב׳ במס׳. הכא ואידך וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן גבי נבל מה נבלן מיהם שיותר היה קשה להם מן המות כשנפלה לבנה מן המגדל:

רש"י

המשפחות הללו: (כו) חצרמות. על שם ב מקומו דברי אגדה (ב"ר): (א) שפה אחת. לשון ג הקודש: ודברים אחדים. באו בעצה אחת ואמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה. ד"א על יחידו ד של עולם. ד"א ודברים אחדים (ס"א דברים חדים) אמרו אחת לאלף ותרנ"ו שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול בואו ונעשה לו סמיכות, ב"ר: (ב) בנסעם מקדם. שהיו יושבים שם כדכתיב למעלה ויהי מושבם וגו׳ הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום ה להחזיק את כלם ולא מצאו אלא שנער: (ג) איש אל רעהו. אומה לאומה ו מצרים לכוש וכוש לפוט ופוט לכנען: הבה. הזמינו עצמכם. כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא, הבה הזמינו אפרקליי"ר בלע"ז (בערייטען זוריזטען): לבנים. שאין אבנים בבבל שהיא בקעה: ונשרפה לשרפה. כך עושין הלבנים שקורים טוול"ש (ציגעל דאכשטיינע) שורפים

אותן

שפתי חכמים

דמו וארפכשד ילד את שלח ויקטן ילד את אלמודד ואת שלף וגו׳ אלא לפי שינה וכתב ולעבר יולד שני בנים וקרא את שמותם ע"ש במאורע וא"כ קשה בשלמא פלג נתן הכתוב טעם למה נקרא פלג אלא יקטן מ"ט אלא על שם שהיה מקטין את עצמו וכל זה ראה עבר ברוח הקודש אשר עליו. והרא"ם כתב הטעם מפני שזה השם נגזר מהקטנות פי׳ שם זה יותר מאשר שמות: ב דכל אנשי המקום שהיו שם תלפים בכל יום על המיתה שאוכלין כרישין: ג דאי לשון אחר היה לא היה שפה אחת דהא הכל מודים דבלה"ק נברא העולם כדפירש"י לעיל בפרשת בראשית בפסוק ויאמר האדם זאת הפעם וגו׳ וא"כ ע"כ היה ל׳ הקודש אותו ל׳ וק"ל: ד דלפי פי׳ ראשון קשה א"כ הל"ל כדברים אחדים מ"ה קאמר ד"א כו׳ ופי׳ קשה הל"ל ודברים אחד מהו אחדים מש"ה פי׳ ד"א כו׳ ר"ל דברים חדים כו׳ מהרש"ל: ה דבשביל זה נסעו שהרי כתיב אח"כ וימצאו בקעה משמע דמתחלה בקשו זה: ו וי"ל דאוכחתו מדכתיב אחריו ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו והתם ע"כ צ"ל שפירש אומה באומה דאי שפת רעהו ממש נמצא שיותר מע׳ לשונות הם אלא ע"כ צ"ל אומה באומה וזה קאי אויאמרו איש אל רעהו דלעיל ש"מ דלעיל נ"כ פירושו כן ודלא כפי׳ הרא"ם שפי׳ כי העצה היתה בין האומות לא בין איש לרעהו:

אוֹלִיד יָת אַלְמוֹדָד וְיָת שָׁלֶף וְיָת חֲצַרְמָוֶת וְיָת יָרַח: כז וְיָת הֲדוֹרָם וְיָת אוּזָל וְיָת דִּקְלָה: כח וְיָת עוֹבָל וְיָת אֲבִימָאֵל וְיָת שְׁבָא: כט וְיָת אוֹפִיר וְיָת חֲוִילָה וְיָת יוֹבָב כָּל אִלֵּין בְּנֵי יָקְטָן: ל וַהֲוָה מוֹתְבָנְהוֹן מִמֵּשָׁא מָטֵי לִסְפַר טוּר מַדִּינְחָא: לא אִלֵּין בְּנֵי שֵׁם לְזַרְעֲיָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן: לב אִלֵּין זַרְעֲיַת בְּנֵי נֹחַ לְתוּלְדָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן וּמֵאִלֵּין אִתְפְּרָשׁוּ עַמְמַיָּא בְּאַרְעָא בָּתַר טוֹפָנָא: א וַהֲוָה כָל אַרְעָא לִישָּׁן חַד וּמַמְלַל חָד: ב וַהֲוָה בְּמִטַּלְהוֹן בְּקַדְמֵיתָא וְאַשְׁכַּחוּ בִקְעֲתָא בְּאַרְעָא דְבָבֶל וִיתִיבוּ תַמָּן: ג וַאֲמָרוּ גְּבַר לְחַבְרֵהּ הָבוּ נִרְמֵי לִבְנִין וְנִשְׂרְפִנּוּן בְּנוּרָא יוֹקַדְתָּא (נ״י בְּנוּרָא) וַהֲוַת לְהוֹן לִבְנְתָא לְאַבְנָא וְחֵימָרָא הֲוָה לְהוֹן לְשִׁיעַ: ד וַאֲמָרוּ הָבוּ נִבְנֵי לָנָא קַרְתָּא וּמַגְדְּלָא וְרֵישֵׁהּ מָטֵי עַד צֵית שְׁמַיָּא וְנַעְבֵּיד לָנָא שׁוּם דִּילְמָא נִתְבַּדַּר עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא: ה וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאִתְפְּרָעָא עַל עוֹבָדֵי קַרְתָּא וּמַגְדְּלָא דִּי בְנוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא: ו וַאֲמַר יְיָ הָא עַמָּא חַד וְלִישָּׁן חַד לְכֻלְּהוֹן וְדֵין דְּשָׁרִיוּ לְמֶעְבַּד וּכְעַן לָא יִתְמְנַע מנהון

רש"י

אותן בכבשן: לחמר. לטוח הקיר: (ד) פן נפוץ. שלא יביא עלינו שום מכה להפיצנו מכאן: (ה) וירד ה' לראות. לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו. במדרש רבי תנחומא: בני האדם. אלא בני מי שמא בני החמורים וגמלים אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתתה עמדי אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומלטם מן המבול: (ו) הן עם אחד. כל טובה זו יש עמהן שעם אחד הם ושפה אחת לכולן ודבר

שפתי חכמים

ז זה קאי דוקא אמלת עיר שכתוב לפניו אבל לא קאי אמלת מגדל דא"כ סותר זה מה שפירש לעיל שהרי לעיל פירש ודברים אחדים באו בעצה אחת וכו' ומשמע כדי למרוד בהקב"ה בנו המגדל ולכאן פי' שלא יביא עלינו כו' אלא ודאי זה קאי אמלת עיר: (נ"א) פי' שהוא טעם של המגדל שאם יביא עליהם שום מכה להפילם יעלו במגדל לרקיע ללחום נגד הש"י וכן ללשון השני שרצו לעשות סמוכים לרקיע וכו':

התורה והמצוה

יא (א) ויהי כל הארץ שפה אחת. מעשה דור הפלגה היה בימי פלג שנולד מאה ואחת שנה אחר המבול, ונח ובניו בודאי היה להם שפה אחת (והוא לקבלת הז"ל לה"ק) וכן היו להם דברים אחדים, שדברים יפורש לפעמים דבורים, ולפעמים יפורש ענינים, כמו ויעשו דברים רעים, דברים טובים, שמימי נח עד העת ההיא היו חיי המשפחה בהשקט ובטח, ולא רצו הגרכים והקניינים כ"כ, ועניניהם היו מועטים ושוים שכ"ז נכלל במלת אחדים, וכמו וישבת עמו ימים אחדים שפי' ימים מועטים, וגם פירושו ענינים שוים. ואמרו הז"ל מעשה דור הפלגה לא נתפרש, רק נבין ברמז מה היה החטא שלהם מן הספור:

(ב) ויהי בנסעם מקדם. אז עלה בלב הדור ההוא לעזוב דרך הקודם וחיי המשפחה, שזה נכלל במ"ש בנסעם מקדם, מן ההנהגה הקודמת, ואמרו הז"ל מקדמונו של עולם, וימצאו בקעה, רצו להתישב ולכונן ממלכה גדולה ולחיות חיי המדינים ומלך בראשם מושל ממשל רב, וכמ"ש חז"ל שנמרוד היה ראש עליהם, שהוא המרידן על המקום:

(ג) ויאמרו. תחלה התחילו ההדשות בבנות להם בתי חומה, תחת שעד עתה היו יושבי אהלים, ונזדמן להם אדמה ראויה ללבנים וגם לחומר אל הבנין, שבזה יעלו אגלם הבניינים בקל ובמעט עמל, וכבר היה זה נגד הרצון האלהי שרצה שבני אדם ימלאו את הארץ, וכמ"ש במ"ש קיים תעשה את השבה:

(ד) ויאמרו. אח"ז נמשה מחשבתם רחב ולעצה לבנות עיר גדולה ולכונן ממלכה אדירה, ובתוכו יבנו מגדל וראשו בשמים, שאז שכחו את השם, והתחילו להאמין שהשפע יורד מן כסילי השמים ורצו לעשות מגדל גבוה להעמיד ע"ז, ושיהיה ראשו בשמים עשוי לפי מחשבתם להוריד שפע השמים, כאלו דרך המגדל תרד השפע מן המזלות, וכמ"ש חז"ל כי היה זה ענין הכהשה באלוה ממעל, ורצו שיהיו הטלסמאות והעבודות שבדו לעצמם ענין כולל לכל בני האדם, כמו שנראה ששתי מאות שנה אח"ז נשכח שם ה' מביניהם, ואברהם שכפר בע"ז השליכוהו לכבשן אש. וכ"ש אם לא היה ה' מפיץ אותם שאז לא היה שום תקוה, ואמרו ונעשה לנו שם, שיהיה כל ב"א כפופים תחתם ומוכרחים להאמין באמונתם, כחשו בה' ויאמרו לא הוא:

(ה) וירד ה'. ר"ל שראה התולדה שיצמח מזה בין מענין העיר וקבוצם המדיני, שירבה חמס ושוד וגזל ורצח בין בני אדם בשיגבר הזדון וממשלת עריצים, בין מענין המגדל, שנגד מגדל עוז שם ה' עשו להם מגדל לשם עבודת נכר שרמזו במ"ש ונעשה לנו שם, וראה שבסוף יהיה שיושחתו כל בני אדם:

(ו) ויאמר ה'. הנה שלא יוציאו מחשבותם מכח אל הפועל יצייר בא' מג' פנים. א] שיהיו מתאחדים בהנהגה, כמו שבני עמים מפורדים (שמבואר אצלי גדר שם עם שי"ל הנהגה מיוחדת ומושל מיוחד) והם עם

וְשָׂפָה אַחַת לְכֻלָּם וְזֶה הַחִלָּם לַעֲשׂוֹת וְעַתָּה לֹא־יִבָּצֵר
מֵהֶם כֹּל אֲשֶׁר יָזְמוּ לַעֲשׂוֹת׃ ז הָבָה נֵרְדָה וְנָבְלָה שָׁם
שְׂפָתָם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׂפַת רֵעֵהוּ׃ ח וַיָּפֶץ יְהוָה
אֹתָם מִשָּׁם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיַּחְדְּלוּ לִבְנֹת הָעִיר׃ ט עַל־
כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בָּבֶל כִּי־שָׁם בָּלַל יְהוָה שְׂפַת כָּל־הָאָרֶץ
וּמִשָּׁם הֱפִיצָם יְהוָה עַל־פְּנֵי כָּל־הָאָרֶץ׃ פ י אֵלֶּה תּוֹלְדֹת
שֵׁם שֵׁם בֶּן־מְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַרְפַּכְשָׁד שְׁנָתַיִם
אַחַר הַמַּבּוּל׃ יא וַיְחִי־שֵׁם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אַרְפַּכְשָׁד
חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יב וְאַרְפַּכְשַׁד חַי
חָמֵשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שָׁלַח׃ יג וַיְחִי אַרְפַּכְשַׁד
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֶׁלַח שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יד וְשֶׁלַח חַי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת־עֵבֶר׃ טו וַיְחִי־שֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־עֵבֶר שָׁלֹשׁ
שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס טז וַיְחִי־
עבר

בעל הטורים

(ח) ויפץ ג' במסו'. הכא ויפץ העם בכל ארץ מצרים, ויפץ העם מעליו גבי שאול. ח"ש חז"ל דאיין אנשי מגדל ואנשי מצרים לפורענות אי' ואלו נפוצו מן המגדל ואלו ממצרים וזהו ויפץ העם מעליו: ויחדלו ב' במס'. הכא ואידך ויחדלו הקולות והברד תלמד שאף אלו נדונו בקולות וברד: (י) בנסים אחר ב' דסמיכי. הכא ואידך שנאים לפני הרעה שגם המבול היה רעה גדול:

שפתי חכמים

ח פי' שהוא מקור והכנוי בא על הפועל כי אמרם הוא כמו אמר הם עשותם כמו עשות הם אף כאן החלם החל הם: ט וכי לא תמנע מהם זאת המחשבה וכלא אנחנו נרדה ונבלבל שפתם וגו' והכרח שתמנע המחשבה אבל אי אפשר לפרש בניחותא שהרי באמת נמנע מהם: י (גור אריה) דאל"כ הבה שפירושו לשון הזמנה ל"ל הרי כבר הכל מוכן לפניו ית': כ כלומר אל תאמר מדכתיב ונבלה בה"א ולא כתיב ונבל ודאי לשון רבים הוא אלא הרי הוא כמו נפלה שאע"פ שכתוב במ"ן מ"מ אינו ל' רבים אלא נו"ן היא פ"א הפעל וה"א היא ה"א הנקבה ולא שהנו"ן הוא נפעל לרבים א"כ ה"נ נימא הכי לכך פירש וה"א אחרונה כו' כלומר דלא דמי מלת ונבלה למלת ונפלה אלא הרי הוא כאלו כתוב ונבל בלא ה"א שהוא לשון רבים וה"א אחרונה כו' והראיה שהנו"ן של ונבלה הוא מ"ן הרבים מדכתיב בתר הכי כי שם בלל ה' שפת כל הארץ ש"מ דונבלה לאו נו"ן הנפעל היא אלא היא מ"ן הרבים ודו"ק נ"ל. ודלא כפירוש הרא"ם שפי' כי אין טעם לומר נרדה ונבלבל לשונם שלא נבלל לשונם בעבור הירידה: ל (ג"א) דאל"כ אלא מפני שלא היו מבינים אחד לשון חבירו חדלו לבנות א"כ

רש"י

ודבר זה החלו לעשות: החלם. כמו אמרם עשותם ח להתחיל הם לעשות: לא יבצר מהם וגו' לעשות. ט בתמיה. יבצר לשון מניעה כתרגומו ודומה לו יבצור רוח נגידים (תהלים עו): (ז) הבה נרדה. בבית דינו נמלך מענותנותו יתירה: הבה. מדה כנגד מדה הם אמרו הבה נבנה והוא כנגדם מדד ואמר י הבה נרדה: ונבלה. ונבלבל נו"ן משמש בלשון רבים וה"א אחרונה יתירה כ כה"א בל נרדה: לא ישמעו. זה שואל לבנה וזה מביא טיט וזה עומד עליו ל ופוצע את מוחו: (ח) ויפץ ה' אותם משם. בעוה"ז מה שאמרו פן נפוץ נתקיים עליהם הוא שאמר שלמה (משלי י) מגורת רשע היא תבואנו: (ט) ומשם הפיצם. למד שאין להם חלק לעוה"ב, וכי אי זו קשה של דור המבול או של דור הפלגה אלו לא פשטו יד בעיקר ואלו פשטו יד בעיקר להלחם בו ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניהם לכך נאבדו ואלו היו נוהגים אהבה ורעות ביניהם שנאמר שפה אחת ודברים אחדים. למדת ששנאוי המחלוקת וגדול השלום: (י) שם בן מאת שנה. כשהוליד את ארפכשד
שנתים

מִנְּהוֹן כֹּל דְּחַשִּׁיבוּ לְמֶעְבַּד: ז הָבוּ נִתְגְּלֵי וּנְבַלְבֵּל תַּמָּן לִישָּׁנְהוֹן דְּלָא יִשְׁמְעוּן (גְּבַר) אֱנָשׁ לִישַּׁן חַבְרֵהּ: ח וּבַדַּר יְיָ יָתְהוֹן מִתַּמָּן עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וּמְנָעוּ לְמִבְנֵי (נ״י וְאִתְמְנָעוּ מִלְּמִבְנֵי) קַרְתָּא: ט עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ בָּבֶל אֲרֵי תַמָּן בַּלְבֵּל יְיָ לִישַּׁן כָּל אַרְעָא וּמִתַּמָּן בַּדַּרְנוּן יְיָ עַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא: י אִלֵּין תּוֹלְדַת שֵׁם שֵׁם בַּר מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת אַרְפַּכְשָׁד תַּרְתֵּין שְׁנִין בָּתַר טוֹפָנָא: יא וַחֲיָא שֵׁם בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת אַרְפַּכְשַׁד חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: יב וְאַרְפַּכְשַׁד חֲיָא תְּלָתִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת שָׁלַח: יג וַחֲיָא אַרְפַּכְשַׁד בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת שֶׁלַח אַרְבַּע מְאָה וּתְלָת שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: יד וְשֶׁלַח חֲיָא תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת עֵבֶר: טו וַחֲיָא שֶׁלַח בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת עֵבֶר אַרְבַּע מְאָה וּתְלָת שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: טז וַחֲיָא

עבר

התורה והמצוה

עם אחד. ב] עמים החלוקים בשפתם שזה יעשה פרוד ביניהם, והם **שפה אחת לכלם.** ג] אם עדן לא התחילו מעשיהם שכל ההתחלות קשות, והם זה החלם לעשות שכבר עוסקים ובונים, **ועתה לא יבצר מהם**, פעל בצר על המניעה נמצא עוד (איוב מ״ב) ולא יבצר ממך מזמה, שגזר פעל יזם וזמם על המחשבה העמוקה בענין עמוק, שלפעמים הדבר נשגב מהשיג אותו, ואמר שלא יבצר, מענין בצרון וחוזק, שלא ישגב הדבר מהם וישיגו כל חפצם. ולכן,

(ז) **הבה נרדה.** לא נמתין עד שישחיתו כל בני האדם רק עתה נעשה פירוד ביניהם ע״י פירוד הלשונות שעי״כ נעשה פירוד ביניהם, וזה לטובת הכלל, כי כינוס לרשעים רע להם ורע לעולם, שע״י שנפוצו על כל הארץ לא נתפשטה הכפירה באלהות לכל העמים, ושם ועבר ויחידי סגולה מצאו מפלט בא״י ששם לא התפשטה ממלכת נמרוד ושם היה כהן לאל עליון, ואברהם קרא שם בשם ה׳ בפרהסיא ורבים לקחו ממנו לקח, שכ״ז סבב הפירוד הזה שנעשה ע״י בלבול הלשונות, שגם העמים שעבדו ע״ז נחלקו בדעותיהם וכ״א בחר לו אלהים חדשים, ועי״כ הודו כי יש אל אלהים ושבה האמונה ואל עליון:

אולם ממה שקצרה התורה ולא פירשה לנו ענין דור הפלגה באר היטב, וממה שהקדים ספור זה למה שיאמר אח״ז אלה תולדות שם, שיראה בראשית ההשקפה שהאריכות בחיי תולדותיהם ובזמן שהולידו בנים ובימי חייהם אין בו צורך כ״כ אל התורה והאמונה, תראה אחרי העיון שהוא יתד גדול מבצר אמתת החדוש והתורה האלהית על יסודות נאמנים וקיימים. הנה כבר נתחברו ספרים אין מספר בחקירה זאת אם הלשונות טבעו בבני אדם בטבע, ואם הם ע״י הסכמה שכל עם תקנו לשון לעצמם, והחוקרים נבוכו בזה אלה מזה ואלה מזה, ומשה בא בשנת ג׳ אלפים תמ״ח והודיע לנו כי בשנת ב׳ אלפים תרל״ו נמחו כל בני אדם במבול ונשאר נח וג׳ בניו כולם מדברים שפת עבר ואחרי מאה שנה בדור פלג נתחדשו בין בני אדם שבעים לשון פתאום ע״י ה׳ והשגחתו, בזה נשיב תשובה נצחת לכל בלתי מאמין לדברי התורה, שאם יבא עתה איש אחד ויאמר שלפני שמונה מאות שנה לא היה בעולם רק אב אחד וג׳ בניו, ולפני שבע מאות שנה לא היה רק לשון אחד בארץ, הלא יענו כחשו על פניו בשיראו לו מצבות עתיקות מג׳ אלפים שנה ויותר כתובות בלשונות אחרות, וזה אות שהיו אז אנשים רבים ולשונות שונות, ומצרים כבר היתה ממלכה גדולה בימי משה, וגם היו להם חכמים וסופרים כנודע, ומי יערב לאמר כדברים האלה על זמן קרוב כזה, ולא זאת לבד כי אברהם היה בן נ״ח בשמת נח כמ״ש הראב״ע, וראה את נח ואת שם ועבר, וכן יעקב ראה את שם ואת עבר ושמעו מעדי ראיה אמתת כל הדברים האלה, ומאתם באו העדות לבניהם, הרי נתאמתו הדברים האלה לבני ישראל וגם לפרעה ולכל מצרים בימים ההם כאשר נתאמת אצלנו שהיה בעולם אלכסנדר מוקדון ושחיה כך וכך, ואם לא היה כותב בתורה בפרט חיי תולדות שם עד אברהם מתי הוליד ומתי מת, היה המכחיש אומר שזמן ההוא נארך כמה אלפים שנה, שכ״א הוליד תולדות כשהיה בן מאה או מאתים, והיה משיב שמשה הרחיק עדותו וספר מעשי ימי קדם לפני אלפים שנה ולא היו יכולים להכחישו, על זאת האריכה התורה בספור ימי חייהם ומתי הולידו שנדע מן המקובץ שבימי אברהם שפרסם אמונת היחוד היו עדיין העדים קיימים, ולא זאת לבד שנח ראה את אדה״ר והיה עד שמיעה מפי אדם על בריאת העולם וחדושו. וע״כ לא האריך בחטא דור הפלגה כי לא זאת כונת הספור, שעקר הכונה להודיע שפלוג הלשונות היה מעשה אלהים, ובזמן קרוב שבע מאות שנה לפני מתן תורה, שבלי ספק חקרו ודרשו אז אחר הדברים האלה ולא מצאו שום מכתב ושום מצבת אבן בשום לשון מקודם שבע מאות שנה, ונתאמתו דברי משה ודעת אלהים נפרצה בארץ. בפרט למ״ש בסדר עולם שמעשה דור הפלגה לא היה בתחלת ימי פלג רק שאברהם היה אז בן מ״ח שנה א״כ ממשה עד דור הפלגה היה רק תנ״ב שנה, ואברהם היה עד ראיה, היתכן שיאמר איש דבר כזה על זמן קרוב כזה ולא יוכחש, וכמ״ש בכוזרי ג״כ ראיה זו. ומטעם זה האריכה התורה גם ביחוס האומות שכ״ז היה מזמן קרוב, ובקל יוכחש ע״י שיראו לו כי האומות האלה הם מיוחסים ידועים וכ״ז עד ברור על אמתת דברי התורה, ושמשה ותורתו אמת:

ואלה

עֵבֶר אַרְבַּע וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־פָּלֶג׃ יז וַיְחִי־עֵבֶר
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יח וַיְחִי־פֶלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת־רְעוּ׃ יט וַיְחִי־פֶלֶג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־רְעוּ תֵּשַׁע שָׁנִים
וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כ וַיְחִי רְעוּ שְׁתַּיִם
וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שְׂרוּג׃ כא וַיְחִי רְעוּ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־שְׂרוּג שֶׁבַע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס
כב וַיְחִי שְׂרוּג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־נָחוֹר׃ כג וַיְחִי שְׂרוּג
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נָחוֹר מָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס
כד וַיְחִי נָחוֹר תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־תָּרַח׃ כה וַיְחִי
נָחוֹר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־תֶּרַח תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמְאַת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כו וַיְחִי־תֶרַח שִׁבְעִים שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן׃ כז וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת
תֶּרַח תֶּרַח הוֹלִיד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן וְהָרָן
הוֹלִיד אֶת־לוֹט׃ כח וַיָּמָת הָרָן עַל־פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ
מוֹלַדְתּוֹ בְּאוּר כַּשְׂדִּים׃ מפטיר כט וַיִּקַּח אַבְרָם וְנָחוֹר לָהֶם
נָשִׁים שֵׁם אֵשֶׁת־אַבְרָם שָׂרָי וְשֵׁם אֵשֶׁת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־
הָרָן אֲבִי־מִלְכָּה וַאֲבִי יִסְכָּה׃ ל וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה אֵין לָהּ
וָלָד׃ לא וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת־אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־הָרָן בֶּן־
בנו

בעל הטורים

(כט) שרה . בא"ת ב"ש בג"ץ שהוא בגי' יסכה זה הוא רמז למה שאחז"ל יסכה זו שרה :

רש"י

שנתים אחר המבול : (כח) על פני תרח אביו . בחיי אביו (ב"ר) ומ"א י"א שע"י אביו מת שקבל תרח על אברהם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכם לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברם אמרו לו להרן משל מי אתה אמר להם הרן משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזה אור כשדים. ומנחם פירש אור בקעה וכן (ישעיה כד) באורים כבדו ה' וכן (שם יא) מאורת צפעוני כל חור ובקע עמוק קרוי אור : (כט) יסכה . ז שרה על שם שסוכה ב ברוח הקודש ושהכל סוכין ביפיה (ס"א כמו שנאמר

שפתי חכמים

למה נשאו ולא היו דרים יחד אע"ג שאין אחד מבין ל' האחר אלא מפני שנפל בהם ריב כו' : ט רצונו לפרש דמה שכתוב שנתים אחר המבול קאי אויולד את ארפכשד וגם קאי אשם בן מאת שנה : נ וא"ת מנ"ל לרש"י וע"ק מאי נפקותא בזה שפי' יסכה ז שרה , וי"ל דהוכחתו ממה שכתוב לפניו אבי מלכה ואבי יסכה א"כ הקרא מונה בני הרן וא"כ למה לא מנה גם שרה שגם היא היתה בת הרן לכ"פ דיסכה ז שרה

ויראו

עבר תלתין וארבע שנין ואוליד ית פלג: יז וחיא עבר בתר דאוליד ית פלג ארבע מאה ותלתין שנין ואוליד בנין ובנן: יח וחיא פלג תלתין שנין ואוליד ית רעו: יט וחיא פלג בתר דאוליד ית רעו מאתן ותשע שנין ואוליד בנין ובנן: כ וחיא רעו תלתין ותרתין שנין ואוליד ית שרוג: כא וחיא רעו בתר דאוליד ית שרוג מאתן ושבע שנין ואוליד בנין ובנן: כב וחיא שרוג תלתין שנין ואוליד ית נחור: כג וחיא שרוג בתר דאוליד ית נחור מאתן שנין ואוליד בנין ובנן: כד וחיא נחור עשרין ותשע שנין ואוליד ית תרח: כה וחיא נחור בתר דאוליד ית תרח מאה ותשע עשר שנין ואוליד בנין ובנן: כו וחיא תרח שבעין שנין ואוליד ית אברם ית נחור וית הרן: כז ואלין תולדת תרח תרח אוליד ית אברם ית נחור וית הרן והרן אוליד ית לוט: כח ומית הרן על אפי תרח אבוהי בארעא דילדותיה באורא דכשדאי: כט ונסיב אברם ונחור להון נשין שום אתת אברם שרי ושום אתת נחור מלכה בת הרן אבוהא דמלכה ואבוהא דיסכה: ל והות שרי עקרה לית לה ולד: לא ודבר תרח ית אברם בריה וית לוט בר הרן בר

ברה

השאלות

(כו-לב) למה אמר שנית תרח הוליד את אברם. ולמה ספר שהרן הוליד את לוט ולא ספר תולדות יתר האחים. ולמה הודיע לנו המקום שמת הרן שלא מצאנו כן בכל ספורים הקודמים. למ"ש המפרשים שאור כשדים היה בארץ כשדים יקשה מ"ש בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר. ואמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. ומהו הכפל ותהי שרי עקרה אין לה ולד וגם שאין מקומו פה. ולמה לא תזכיר שלקח תרח את נחור כי הלא גם נחור גר בחרן. ולמה הזכיר שמת תרח בחרן. שלא נאמר בשום אחד מתולדות שם המקום שמת שם:

התורה והמצוה

(כז) ואלה תולדות תרח. יודיע שתולדותיו אשר יתיחס עליהם אליו לא היו כי אם אברם ונחור והרן ולוט ובנות הרן, כי תולדות אברהם לא יתיחסו אליו שאז היה אברהם נפרד מאתו. ויחוס בניו מתחיל ממנו לא מתרח. וכן בני נחור נולדו אחרי מות תרח, כי נולדו אחרי עקדת יצחק שאז כבר מת תרח, וכן בני לוט, שהיה נפרד מתרח:

(כח) וימת הרן על פני תרח. שתרח גרם מיתתו כי הוא הגיד לנמרוד שבניו עזבו עבודת האלילים ועי"ז הושלכו לכבשן האש כמ"ש חז"ל, ואמר שמת באור כשדים שהכשדים עבדו את השמש והאש, והיה להם אור בוער תמיד לעבודת האש. והעקר כמ"ש הרי"א שאור כשדים היה בעבר הנהר, ונמרוד היה מושל גם שם, כמ"ש מן הארץ ההיא יצא אשור, שכבש גם בעבר הנהר ורק בחרן לא משל, ובזה נכון מ"ש בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם, ובדברי חז"ל שאברהם נחבש בכותא וכן מביא הרמב"ם בשם דברי הימים לאו"ה. וכותא הוא בעבר הנהר לא בארץ כשדים, וע"כ כשאמר אל ארצי ואל מולדתי תלך הלך לחרן, לא לארץ כשדים כי אור כשדים היה בעבר הנהר, ויתכן שנקרא אור כשדים ע"ש אור הכבשן, וכשד מלשון שיד שהכ"ף יתוסף לפעמים כמו כסותו ובדם ענבים סותה, כרובים רכביא (כמו שפי' חז"ל) אחור כזה, תבא בכלח אלי קבר, כלח מענין לחלוחית, כהרס בשמות שיוסיף אותיות כנודע, ואמרו שהשליכו את א"א לכבשן האש, וזה אור כשיד:

(כט) ויקח. ובאשר שמתו שתי בנות מהרן לקחום אברהם ונחור לנשים, לגמול חסד עם אחיהם המת. ומ"ש בת הרן מוסב על שניהם שרי וכן מלכה היתה בת הרן, שהרן היה אבי מלכה ואבי יסכה. היא שרי שבילדותה נקראת יסכה וכמ"ש חז"ל, ומשנשאה אברהם קראה שרי ע"ש שררה, וכן מלכה מענין מלכות קראוה לכבוד, וזה מוכרח שאם יכוין על הרן אחר למה יאמר שהיה אבי יסכה, שלא נודע כלל מי היא יסכה זאת. ולפי הפשט נולד הרן קודם אברהם, (רק שנחשב אברהם בראשונה בעבור חשיבותו, כמו שם חם ויפת, ויפת הוא הגדול) ולא נצרך לדחוק שהרן ילד בן שמונה שנה, לא כדרך הדורות שלא ילדו עד שלשים שנה, וכן מסקנת הגמרא סנהדרין (דף סט):

(ל) ותהי שרי עקרה. גם מלכה לא ילדה עד שהיה יצחק בן ל"ז, כמ"ש ויהי אחרי הדברים האלה ויוגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה גם היא, רק שלא היתה עקרה כי ילדה בנות והפילה נפלים, אבל שרי אין לה ולד כלל, ונודע שהיא עקרה:

(לא) ויקח תרח. כל מה שספר עד הנה הוא הצעה להודיע הסבה שהניע את תרח לצאת לארץ כנען, כי באשר הרן מת ואברהם לא ילד, היתה משפחתו קטנה, ובעת ההיא מי שלא היו לו בנים רבים היה חדל כח ורפה ידים, כי האב היה ראש המשפחה, וההכרח היה כשפל אל נחור אחיו שהוליד בנים ובנות, וגם שראה שאברהם בנו נרדף מנמרוד, ואף שניצול בנס לא כל יומא מתרחיש ניסא, וע"כ יצא ללכת לארץ כנען, ששם היו בני שם בעת ההיא שנפרדו מבני חם ונמרוד מלכם, ושם היו גם בית אביו ושם ימלט מחמת נמרוד וממשלתו:

ויקח

בְּנוֹ וְאֵת שָׂרַי כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ לב וַיִּהְיוּ יְמֵי־תֶרַח חָמֵשׁ שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיָּמָת תֶּרַח בְּחָרָן׃ פ פ פ

קנ"ג. בצלאל. סימן אב"י יסכה לו"ס. ומפטירין רני עקרה בישעיה סימן נ"ד:

יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ׃ ב וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה׃

ואברכה

בעל הטורים

(א) לך לך. פתח באמירה כי' שנברא בו העולם שבי' מאמרות נברא העולם וכולו לא נברא אלא בזכות אברהם לכך כתיב עליו מאמר לך לך רמז לו כשתהיה בן מאה כמנין לך לך אז ואעשך לגוי גדול שנולד לו יצחק: ד"א רמז לו שלאחר שתלך מארצך תהיה כמנין לך לך שהרי בן ע"ה שנה היה כשיצא וכל שנותיו קע"ה. ד"א רמז לו בגליות בשנים שב"פ ילכו ישראל בגולה. ד"א רמז לו שאחר י' דורות כמנין לך ילכו בגלות בימי צדקיהו ובזכותך שדברתי עמך בן ע"ה (נ"ל ע') שנה בברית בין הבתרים ישובו לאחר ע'. ולכך סמך (בחרן) לנך לך לפי שחרון אפו של הקב"ה בעו"ה גלו: (ב) ואעשך לגוי גדול וגו' ברכו כאן ז' ברכות והם אלו. ואעשך לגוי גדול והיא הגדולה שבכולם שיעשה לגוי שעם זהו בכלל השעבוד והשחרור. והשנית שבשביל אברהם טרם שנכנס בברית יברכהו ברכת הממון כמ"ש ואברם כבד מאד. והשלישי שיגדל שמו מאברם לאברהם. והרביעי שיהיה הוא בעצמו ברכה. והחמישי שיברך השם מברכיו. והששי שיאור כל מקללי לעמו. והשביעי שיתברכו בו כל משפחות האדמה: אשר אראך ב' במס'. הכא ואידך בזכריה גבי גליות מלמד שהראה הקב"ה לאברהם הגליות: אראך. בגי' בענוים מלמד שהיו הענוים הולכים לפניו ומראים לו הדרך. ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך. ג' ברכות כנגד ג' ברכות כהנים וכן מברכך ג' הגין על ך' לומר לך כי ג"ה כ' הם ס' כנגד ס' אותיות שבברכת כהנים והם וברכך יאר ישא, ואברכך בגי' אברהם: והיה ו' במס'. והיה ברכה. והיה תמים. והיה נכון לבקר. עלה אלי ההרה והיה שם. והיה לנו לאב. והיה לנו לאב. אם תהיה תמים ונכון אז תהיה ברכה ועלה אלי ההרה

רש"י

וילאו אותה שרי פרעה). ועוד יסכה לשון נסיכות (וכן הוא בסנהדרין ל"ט להדיא) כמו שרה לשון שררה: (לא) ויצאו אתם. ויצאו תרח ואברם עם לוט ושרי: (לב) וימת תרח בחרן. לאחר יציאת אברם מחרן ובא לארץ כנען והיה שם יותר מששים שנה שהרי כתוב ואברם בן חמש שנים וע' שנה בצאתו מחרן ותרח בן שבעים שנה היה כשנולד אברם הרי קמ"ה לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב מת. (ס"א ועוד) שהרשעים אף בחייהם קרוים מתים והצדיקים אף במיתתן קרוים חיים שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי: בחרן. הנו"ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום:

(א) לך לך. להנאתך ולטובתך. ושם אעשך א לגוי גדול כאן אי אתה זוכה לבנים. ועוד

שפתי חכמים

ועי"ל דשרה בא"ב דא"ת ב"ש הוא בג"ן שהוא כמנין יסכה וק"ל. והא דפרש"י בשם יסכה ג' טעמים משום דהוי מנייהו מספקא. א"נ דהתם בגמ' בפ' בן סורר ומורה דורש ב' טעמים לכן הביאם רש"י. והא דהוסיף רש"י על ב' הגמ' וכתב עוד ל' נסיכות משום דק"ל למה לא קרא אותה בשם העולם שלה שרי. אלא יסכה ג"כ ל' נסיכות שהוא לשון שרי. מצאתי: ם כ' הרא"ם לא הבינותי בעד איזה זמן הוא חושש אם חושש בזמן אברהם מהו לפיכך קראו הכתוב מת והא בימיו לא נכתבה התורה ואם בזמן שאחר כתיבת התורה מהו ויאמרו לא קיים אברהם כבוד אב ואם דקאמר והלא בהדה כתיב ויאמר ה' אל אברהם לך לך ולא היה יכול לעמוד עם אביו ולבטל גזירת הש"י עכ"ל. ול"נ דקאי אאחר זמן כתיבת התורה והעיקר שיאמרו על אברהם שלא קיים כבוד אביו הוא מפני שלא לקח את אביו עמו כמו שלקח אותו מאור כשדים מ"ה יאמרו עליו שלא קיים אברהם כבוד אביו וכו' והטעם שלא לקחו עמו משום שהיה רשע ועובד עבודת אלילים ואע"פ ששב בתשובה היינו בסוף ימיו קודם מותו אבל בהליכת אברהם ממנו מחרן אז היה רשע וק"ל (נדה לדרך). ול"נ שלא הבין דברי הרא"ם כו' כי כל עצמו לא אמר הש"י לאברהם לך לך וגו' ומבית אביך אלא בעבור זה שאין אני רוצה שתקח את אביך עמך שלא תעשה עצמך טפל לאביך כמו בהליכה ראשונה דכתיב ויקח תרח את אברם בנו וגו' ומה שכתב המחבר כמו שלקח אותו מאור כשדים זה אינו שהרי אדרבה תרח לקח את אברם כנ"ל ולכך יפה הקשה הרא"ם (ועיין בנח"י ושם תמצא תירוץ הגון לקושיא הנ"ל):

א ר"ל דרש"י קאי אדלעיל שפירש להנאתך ולטובתך ועל זה פירש מה היא הטובה שהעשה לך ששם אעשך לגוי גדול ועוד שאודיע טבעך בעולם כו' ר"ל ומהו הנאה שאודיע טבעך בעולם וכו' ור"ל הואיל ואח"כ מפרש הפסוק ואעשך לגוי גדול ואגדלם

ברה וית שרי כלתה אתת אברם ברה ונפקו עמהון מאורא דכשדאי למיזל לארעא דכנען ואתו עד חרן ויתיבו תמן: לב והוו יומי תרח מאתן וחמש שנין ומית תרח בחרן: פ פ פ

א ואמר יי לאברם איזל לך מארעך ומילדותך ומבית אבוך לארעא די אחזנך: ב ואעבדנך לעם סגי ואברכנך וארבי שמך ותהא מברך: ג ואברך

רש"י

שאודיע טבעך בעולם: (ב) ואעשך לגוי גדול. לפי שהדרך גורמת ב לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה וממעטת את הממון וממעטת את השם לכך הוזקק לשלש ברכות הללו שהבטיחו על הבנים ג ועל הממון ועל השם (ס"א. וזהו ואגדלה שמך הרי מוסיף אות על שמך שעד עכשיו שמך אברם מכאן ואילך אברהם ואברהם עולה רמ"ח כנגד אברים של אדם. ברש"י ישן): ואברכך. בממון. ב"ר: והיה ברכה. הברכות נתונות

שפתי חכמים

ואגדלה שמך א"כ בתחלה שאמר לו לך לך ש"מ שעל מנת כן אמר לו. כתב הרא"ם אף שלך לך אינו קושיא דהא כתיב הגשם חלף הלך לו א"כ ה"נ נימא אורחא דקרא הוא אפ"ה היכא דאיכא למדרש דרשינן אבל י"ל שקושיא הוא בכל מקום וגבי הגשם חלף הלך לו ר"ל לטבעו ולרצונו אבל כאן הקב"ה אמר לו לך לך והוא אין רצונו בכך לכך אמר לו לך לך להנאתך כו', כ' מהרש"ל לפי פי' ראשון קשה דצריכין אנו לבנים שם לכן מפרש רש"י ועוד כו' ולפ"ז קשה מאי ואעשך לגוי גדול לכך צריך לשני פשטים: ב דקשה לרש"י למה ברכהו בג' ברכות הללו ולא כשאר ברכה: ג משמע שר"ל לפי שהדרך ממעט פריה ורביה לכך הבטיחו על הבנים ואמר לו הדרך אינו

השאלות

(א-ג) הסדר הראוי היה נכון לאמר מבית אביך ממולדתך ומארצך. ולמה לא גילה לו אן ילך. ולמה הבטיחו הבטחות האלה. ומ"ש והיה ברכה כפול עם ונברכו בך כל משפחות האדמה:

התורה והמצוה

(לא) ויקח תרח, הוא לא לקח רק את אברם בנו שהוא היה בסכנה מתקף נמרוד, כי נחור לא הלך עמו ללכת לכנען שהוא עבד ע"ז, כמ"ש אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו, רק שלוט מצד שהוא בן הרן וגם עליו היה הפחד המלך שהוא אויב לו כי הוא גואל הדם של אביו. ושרי מצד שהיא אשת אברם, ויצאו אתם ר"ל עם אברם ותרח, והיה היציאה ללכת ארצה כנען. רק כשבאו עד חרן ששם לא הגיעה ממשלת נמרוד נשארו יושבים שם, וכמ"ש הרי"א שהיה בהשגחת ה' שתרח לא יצא לא"י, כדי שיהיה אברהם נפרד מבית אביו שהיו עובדי אלילים, ושלא ישתתפו בית אביו בברכת ה' עליו ובירושת הארץ, וכמ"ש וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו, ומבואר שאח"כ התישב גם נחור שם, הגם שלא רצה ללכת אל ארץ כנען שהיא ארץ רחוקה:

(לב) ויהיו. ספר שהגם שהיו ימי תרח חמש ומאתים שנה והי' עוד ששים שנה בחרן בכ"ז מת בחרן. ולא התעורר לבקר את בנו ובן בנו, וזה היה בהשגחת ה' וכמ"ש במד' שעז"א שמעי בת וכו' ושכחי עמך ובית אביך:

פרשת לך לך

יב (א) ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך, אמר לו שתכלית היציאה הוא שיפרד מדעותיהם וממעלליהם הנשחתות, כי האדם יקנה תכונות ומדות. א] מן הארץ מאוירה ומזגה ומערכת מזלה. ב] מן העיר שהוא שוכן בה ומקום מולדתו שלומד ממנהגיהם ומדותיהם. ג] מבית אביו, וצוה ה' שעם היציאה הגופניית תהיה גם יציאה מחשבית, שיפרד מטבע ארצו שהיה מזגה רע וממדות אנשי מולדתו, וגם מאהבת בית אביו, ולכן תפס הסדר מארצו תחלה, שקל יותר שישכח האדם את ארצו משישכח את מולדתו, ומולדתו קל, לשכח מבית אביו, וע"כ אמר לך לך שילך אל עצמו נפרד בטבעו מכל אלה, ואמר אל הארץ אשר אראך, שזה היה מן הנסיון שיקל לאדם לעזוב ארצו ומולדתו אם יודע מחוז חפצו לאן ילך. וכבר היה בדעתם ללכת אל ארץ כנען, ואם היה מגלה לו תיכף אין זה נסיון, וגם שאז יוכל להיות שהיה אביו הולך עמו שכבר יצא ע"ד זה מאור כשדים. ורצון ה' היה שילך לבדו, לכן אמר אשר אראך, וגם כי לא יזכה האדם אל הקדושה עד יטהר תחלה מן הטומאה, ע"כ לא גלה לו איכות מעלת הארץ וקדושתה עד נפרד מטומאת ארצו ומולדתו. ויודיע בזה, כי האדם המתחיל בעיונו להשיג את ה' ולדעת אותו, ישפיע עליו שפע ממרום בהשפעת רוה"ק או נבואה להשכילו באמתו, שכן אחרי שאברהם דרש וחקר ועיין להשיג את ה' ע"י עיונו, זכה לדבר ה' ויאמר ה' אל אברם. וכמו שבעל הכרם כשרואה גפן שורק נטועה במקום רע יעקרנה ממקומה אל מקום אחר טוב, מצד אוירו, ומצד האדמה ומצד הנטיעות שכנותיה, וכן שתל ה' השורקה הטובה בקרן בן שמן:

(ב) ואעשך. לעומת מה שידמה שיגיע לו נזק בהפרדו מארצו, שבהיותו בארצו הוא איש מאישי הגוי הגדול, משא"כ בהיותו לבדו, עז"א שאתה בעצמך תהיה גוי גדול, ונגד ממולדתך יחשב שבהיותו בין אנשי מולדתו יתברך בברכתם, לא כן בהיותו כערער בערבה שיגרשו אותו אם יתברך בארץ אחרת, כמ"ש לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד, עז"א ואברכך, ונגד מבית אביך יחשב כי יאבד שמו ויחוסו כי הבנים יקראו שמם ע"ש אביהם, עז"א ואגדלה שמך, שיהא לך שם גדול בפ"ע, והוסיף והיה ברכה, כי כשאין איש בארץ שתחול עליו

ג וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה: ד וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְהוָה וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט וְאַבְרָם בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן: ה וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־אָחִיו וְאֶת־כָּל־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכָשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן: ו וַיַּעֲבֹר

אברם

בעל הטורים

והיה לו לאב: (ג) ואברכה מברכיך. בגימ' כהנים המברכים בניך על כן מברכיך ל' רבים ומקללך לשון יחיד: ומקללך אאור. בגי' זה בלעם הבא לקלל בניך: ואברכה ב' במס'. הכא ואידך ואברכה שמך לעולם שברכו ברכה שאין לה הפסק

רש"י

בידך עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה מברך את אשר תחפוץ. ב"ר. ד"א ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם. ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק. ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולן ת"ל והיה ברכה בך חותמין ולא בהם: מארצך. והלא כבר יצא משם עם אביו בא עד לחרן אלא כך אמר לו התרחק עוד משם ה וצא מבית אביך: אשר אראך. לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה ו בעיניו ולתת לו שכר על כל דבור ודבור, וכיוצא בו (בראשית כב) את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק, כיוצא בו (שם) על אחד ההרים אשר אמר אליך כיוצא בו (יונה ג) וקרא עליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך: (ג) ונברכו בך. יש אגדות רבות וזהו פשוטו אדם אומר לבנו תהא כאברהם וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח (בראשית מח) בך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה: (ה) אשר עשו בחרן. שהכניסן תחת כנפי השכינה

שפתי חכמים

אינו מזיק לך אלא כמו שאם לא היית בדרך היו לך בנים כן הדרך אינו מזיק לך. וקשה הא לעיל פירש"י דכאן אי אתה זוכה לבנים וכן מה שפירש כאן שהבטיחו על השם משמע לפי שהדרך ממעט את השם לכך הבטיחו שהדרך אינו מזיק לו כלום אלא כמו שאם לא היה בדרך היה בעל שם טוב כך יהיה עכשיו וזה סותר מה שפי' לעיל ועוד שאודיע שמך בעולם משמע דבח"ל אין לו שם כלל ועי"ק למה מפרש מתחלה מלת והיה ברכה ואח"כ מפרש ד"ה ואעשך לגוי גדול וכו' שלא על סדר הקרא ועי"ק למה מפ' בתחלה מלת ואעשך לגוי גדול ואח"כ מפ' מלת מארצך וממולדתך שלא על סדר קרא והרא"ם פי' דרש"י כתב באחרונה ב"ר כלומר שהוא מורה שחולק על מה שפי' להנאתך ולטובתך. וי"ל בדרך הפלפול דה"פ דמה שאמר ואעשך לגוי גדול וגו' לפי שהדרך וכו' לא בא לפרש על ואעשך לגוי גדול אלא רש"י מקשה קושיא על פירושו שפירש לעיל וכאן אי אתה זוכה לבנים הא בב"ר אמר ואעשך לגוי גדול לפי שהדרך וכו' א"כ משמע דכאן היה נמי זוכה לבנים. וא"ל דהמדרש הכי משובש הוא לפי שבנים ושם מפורשים בקרא אבל ממון אינו מפורש ל"פ ממון נמי מפורש ואברכך בממון. וא"ת עדיין י"ל דהמדרש משובש דהא המדרש רוצה לדרוש כל היתורים שבקרא ומה הוא דורש במלת והיה ברכה וע"ז פי' והיה ברכה נמי למדרש אתא הברכות נתונות בידך כו' א"כ ש"מ שאינו משובש וא"כ קשה על פירושו דלעיל ומתרץ ד"א ואעשך לגוי גדול זו שאומרים כו' ר"ל בב"ר יש עוד פירוש אחר על ואעשך לגוי גדול וא"כ מה שפירשתי לעיל וכאן אי אתה זוכה לבנים אליבא ד"א פירשתי וק"ל: ד פי' דהכי משמע מקרא לפי שאין אומרים אלהי אלא על רבים כמו אלהי ישראל אלהי העברים אבל על יחיד אין אומרים אלהי שלא מצינו בשום מקום שנכתב על יחיד אלהי לכך אמר הקב"ה ואעשך לגוי גדול ר"ל שאתה תהיה כמו גוי גדול ואומרים עליך אלהי אברהם כמו על גוי גדול ומפני שמלת ואברכך מורה תוספת ברכה אמרו שאף בנו יזכה לאותה ברכה שאומרים עליו אלהי יצחק ולפי שמלת ואגדלה שמך מורה על תוספת גדולה אמרו שאף בן בנו יזכה לאותה מעלה שיאמרו אלהי יעקב והא דתלה זה בהליכתו לא"י ולא בח"ל י"ל משום דאמרו כל הדר בח"ל כאלו אין לו אלוה ולכך אין לו ליחד לומר אלהי אברהם אלא כשילך לא"י וק"ל. ד"א ואעשך לגוי גדול וכו' דלפי פירושו הברכות נתונות כו' הל"ל והיה מברך שקאי על אדם המברך לכן פי' ד"א כו' ואגב זה פירש תבור הפסוק ומ"ש והיה ברכה בגימ' שם של ד' כלומר בך יהא החתימה שאומרים בא"י מגן אברהם. מהרש"ל: ה מפני שמלת לך אלך ומבית אביך שהיה עומד שם שייך לשון יציאה ואלו מארצך שכבר יצא משם שייך לשון התרחק עוד הוכרח לפרש מלת לך מלשון הרחקה ומלשון יציאה: ו רצונו לתרץ למה מאריך כל כך וכתב יציאתו מסוכן היה וכי לא ידענו שיצא ממקום שהיה שם שהוא מבית אביו וא"כ הל"ל לך לך אל הארץ וגו' וע"ז פי' לא גלה לו מיד כדי לחבבה בעיניו כו' כלומר כדי לחבב את ארצו בעיניו כדי ליתן לו שכר טוב על כל דבור ודבור ועל כל פסיעה ופסיעה כי בריבוי התיבות והאריכות שתחבב את ארצו שילך משם ירבה צערו בעזיבת המקום ההוא וככה יהיה שכרו ולפום צערא אגרא מ"ה כתיב מארצך וממולדתך ומבית אביך וגו' כדי לחבב עליו את ארצו בריבוי תארים. והשתא א"ש מה שכתב רש"י אחריו מיד כיוצא בו את בנך כו' שהאריך בריבוי תארים כדי לחבב את בנו בעיניו כדי שיתן לו שכר טוב על כל דבור ודבור כי כפי ריבוי תארים כן יהיה צערו בזביחתו והסרתו ממנו ולזה נמי לא גילה לו המקום אשר יביא אותו שמה כדי שלא ידע את המקום ההוא ושמא הוא גרוע ממקומו שיצא משם ויצטער יותר ובזה יהיה שכרו יותר הרא"ם. ומהרש"ל פי' שמקשה שתי קושיות חדא למה לו להאריך בכל הסיפורים הללו בא"ל

מיד

מְבָרְכָךְ וּמְלַטְטָךְ אֵילוּט וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כֹּל זַרְעֲיַת אַרְעָא: ד וַאֲזַל אַבְרָם כְּמָא דְּמַלִּיל עִמֵּהּ יְיָ וַאֲזַל עִמֵּהּ לוֹט וְאַבְרָם בַּר שַׁבְעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין בְּמִפְּקֵהּ מֵחָרָן: ה וּדְבַר אַבְרָם יָת שָׂרַי אִתְּתֵהּ וְיָת לוֹט בַּר אֲחוּהִי וְיָת כָּל קִנְיָנְהוֹן דִּי קְנוֹ וְיָת נַפְשָׁתָא דְּשַׁעְבִּידוּ לְאוֹרַיְתָא בְּחָרָן וּנְפָקוּ לְמֵיזַל לְאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דִכְנָעַן: ו וַעֲבַר אַבְרָם בְּאַרְעָא עַד אֲתַר שְׁכֶם עַד מֵישַׁר מוֹרֶה וּכְנַעֲנָאָה בְּכֵן בְּאַרְעָא:

יאתגלי

רש"י

אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים ז ומעלה עליהם הכתוב כאלו עשאום (לכך כתיב אשר עשו) ופשוטו של מקרא עבדים ושפחות שקנו להם כמו (שם לא) עשה את כל הכבוד הזה (לשון קנין) (במדבר כד) וישראל עשה חיל לשון קונה וכונס: (ו) ויעבר אברם בארץ. נכנס ח לתוכה: עד מקום

שפתי חכמים

מיד מבית אביך ועוד למה לא גילה לו מיד ומתרץ מה שהאריך כדי לחבבה כו' ומה שלא גילה כו' כדי ליתן שכר כו' כיוצא ם וכו' האריך בסיפור כדי לחבב לו את יצחק בעיניו ולא גילה לו המקום מיד כדי ליתן לו שכר כו' עכ"ל (לדם לדרך) וצ"ל ג"כ כפי' זה רק הדין עם מורי מהר"ש יפה שהכינוי של לחבבה קאי על הארץ הנזכר מקודם דהיינו לא גילה לו הארץ דאילו אינ' שילא משם מאן דכר שמיה שיפול עליו לחבבה גבי קח נא את בנך את יחידך כו' מלת לחבב עליו את המצוה שהזכיר רש"י שם דהיינו מצות העקידה: ז הוכחתו מדכתיב הנפש אשר עשו כתרגמו בלשון רבים שהיינו אברהם ושרה: ח משום דכל ויעבור שבמקרא משמע דעבר הארץ ולא דר שם הוצרך לפרש דהא אין פירושו כן אלא נכנס לתוכה ומנ"ל לרש"י לפרש כן י"ל דדייק מדכתיב בארץ ולא כתיב הארץ. או י"ל דדייק מדכתיב

השאלות

(ד-ו) מ"ש וילך אברם כפול עם מ"ש ויקח אברם את שרי אשתו וכו' ולמה הודיע שהיה בן ע"ה שנה. ושהכנעני אז בארץ. ואח"כ אמר שהכנעני והפרזי אז יושב בארץ. ולמה אמר תחלה שבנה מזבח לה' הנראה אליו ואח"כ אמר שבנה מזבח ויקרא בשם ה':

התורה והמצוה

ההשגחה האלהית ינהיג ה' את עולמו לפי הטבע הסדורה מבלי ישקיף על הנהגת התחתונים, אבל כשיש צדיק בארץ שיוריד ברכת ההשגחה לפי מעשיו, אז תתנהג ההנהגה הכללית לפי מעשיו, והוא הצינור המגיר ברכת שמים מעל על כל העולם, וזה הבטיחו כי בשיבא לארץ הפך יהיה הוא הצנור שממנו יגיע מי הברכה על כל העולם, והוא יהיה אוצר הברכה להזיל מימיה מדליו:
(ג) ואברכה, הוא כמ"ש המורה (ח"ג פכ"ט) וז"ל ואין ספק אצלי שאברהם כאשר חלק על דעות בני אדם כולם שהיו התועים ההם מגנים ומבזים אותו, וכאשר סבל הכל בעבור השם אמר והברכה מברכיך והיה אחרית ענינו מה שנראהו היום מהסכם רוב אנשי העולם להגדילו ולהתברך בו עד שיתיחסו אליו מי שאינו מזרעו ואין חולק עליו, ואמר מברכיך בלשון רבים כי המברכים יהיו רבים שהם רוב אנשי העולם שקבלו דעותיו ואמונתו ובעבור זה יברכם ה', ומקללך בלשון יחיד שזה לא ימצאו רק יחידים אחור אותם, עד שלבסוף, על ידך יבורכו כל משפחות האדמה, שעל ידך יכירו כי יש אל עליון, ויודע להם שרשי האמונה ויתברכו מה'. ויש הבדל בין משפחות האדמה ובין מ"ש (לקמן יח) ונברכו בו כל גויי הארץ, כי משפחות האדמה מציין הפחותים עובדי האדמה, ואמרו ביבמות (דף סג) אפי' משפחות הדרות באדמה אין מתברכות אלא בשביל ישראל:
(ד) וילך אברם שהוא כפול עם מ"ש אח"ז ויקח אברם את שרי אשתו, כי פה יכוון על ההליכה המחשבית שזאת היתה תיכף שנפרד במחשבתו ולבבו מארצו ואח"ז גם ממולדתו וכתב כאשר דבר אליו ה', וגם ר"ל שאעפ"י שהבטיח ה' שכר ע"ז לא עשה זאת בעבור היעודים הטובים האלה ולתקות שכר, רק לש"ש בלבד כאשר צוה אליו ה', אבל לוט לא הלך על כוונה זו, רק וילך אתו לוט, לא הלך כדי להפרד מבית אביו, בהפך, שהלך מפני שלא רצה להפרד מאברהם, ועז"א וילך אתו [שמורה על הטפל כמ"ש בחבורי התורה והמצוה קדושים (סי' כה) בההבדל שבין אתו ובין עמו]. ואברם בן חמש שנים, הגם שהיה זקן ויושב בארץ הזאת ימים רבים שמע לדבר ה'. ועפ"י הדרוש, הנה השנים שאין אדם משיג בהם את שלמותו אינם שנות חיים, כי לא חי בהם חיי האדם רק חיים בהמיים ולא יחשבו במספר שנותיו, ואברהם עברו עליו שנים רבות עד שהכיר האמונה האמתית. ועד עתה לא היה במנין שנותיו, רק בצאתו מארץ הטלים שלמות נפשו בהדרי קודש מרחם משחר, עד שאז נחשב לו כי חיה עד עתה חמש ושבעים שנה:
(ה) ויקח אברם, אחר שספר ההליכה המחשבית יספר ההעתקה וההליכה בפועל שלא עשה כאשר יעשה איש המבקש לו מקום אחר לשבת שילך תחלה לבדו ואחר שימצא מקום טוב בעיניו יקח עמו ב"ב וקניניו, כי הוא לקח תיכף ב"ב ואת כל רכושם הגם שרכשו בארץ רכוש גדול (כי בבואו לארץ מעיר כשדים היה עני כי נמרוד לקח מאתו את כל אשר לו) וגם עשו שם נפשות עבדים ושפחות, או כפי' חז"ל רבים שנמשכו אחרי אמונתו. הוא הטלים נפשם באמונה האמתית, וכ"ז היה ראוי שלא יצא מארץ מקום ששם הרויח רכוש ונפשות, וכ"ז לקח הכל ויצאו ללכת ארצה כנען, ולהאמין שם על דבר ה' שיורהו אן ילך הלאה:
(ו) ויעבר אברם, כשבאו ארצה כנען ולא הגיע דבר ה' עבר הלאה, שגדר פעל ויעבור שעובר מעבר אל עבר, הלך ע"ד לעבור משם אל ארץ אחרת וכ"ז מן הנסיון, ולא תאמר שעבר רק חלק קטן, כי עבר

עד

אַבְרָם בָּאָרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרֶה וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ׃ וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאֶה אֵלָיו׃ ח וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל וַיֵּט אָהֳלֹה בֵּית־אֵל מִיָּם וְהָעַי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה׃ ט וַיִּסַּע אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה׃ פ י וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה לָגוּר שָׁם כִּי־כָבֵד הָרָעָב בָּאָרֶץ׃ יא וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לָבוֹא מִצְרָיְמָה וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת־מַרְאֶה אָתְּ׃

והיה

בעל הטורים

הוא והברכה שמך לעולם: (ז) הנראה ב' במס'. הכא ואידך ביעקב לומר כשם שנראה לאברהם כשגלה כך נראה ליעקב

רש"י

שכם. להתפלל על בני יעקב ט כשיבאו להלחם בשכם: אלון מורה. הוא שכם הראהו הר גרזים והר עיבל י ששם קבלו ישראל שבועת התורה: והכנעני אז בארץ. היה הולך וכובש כ את א"י מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנא' (בראשית יד) ומלכי צדק ל מלך שלם לפיכך ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: (ז) ויבן שם מזבח. על בשורת הזרע ועל מ בשורת א"י: (ח) ויעתק משם. נ אהלו: מקדם לבית אל: במזרחה של בית אל ס נמצאת

בית

שפתי חכמים

מדכתיב עד מקום שכם ושכם היא בארץ כנען: ט דקשה לרש"י למה לא השמיענו הכתוב שבא לשכם שהיא ראשונה בגבול א"י כדמשמע לקמן בפרשת וישלח וע"ז פירש להתפלל א"נ דקשה לרש"י למה נאמר עד מקום שכם ולא כתיב עיר שכם כדכתיב גבי יעקב ויבא עיר שכם וע"ז פי' שבא להתפלל כו' ומ"ה נקט מקום דכל המתפלל צריך לקבוע מקום לתפלתו ודלא כפי הרא"ם שפי' דהל"ל עד מקום שכם ל"ל (מהר"ן) וא"ת כיון שאברהם ידע זה בנבואה א"כ למה אמר אח"כ ואנכי הולך ערירי הן לי לא נתתה זרע וגו' שהיה חושש שימות בלי זרע וי"ל שמ"מ היה דואג שימשך הדבר שלא יוליד עד הזקנה ויקח אליעזר את ממונו ע"ש: י דקשה לרש"י הא כתיב עד מקום שכם עד אלון מורה וכיון דשכם הוא למה קראו אלון מורה ומפרש שהראהו הר גרזים והר עיבל ושם כתיב אלון מורה בפרשת ראה. ששם קבלו כו' כי אלון לשון אלה ומורה לשון הוראה וזו היא תורה. מהרש"ל: כ דקשה לרש"י דאז מיעוט הוא משמע דבימי אברהם היה אבל אח"כ לא היה בארץ והא בימי משה עדיין היה בארץ מ"ה הוכרח לפרש דאז ולא קודם אלא היה הולך וכובש: ל מלכי צדק היינו שם בן נח כדפירש"י לקמן ומלך שלם זה מלך ירושלים ומ"ש שבחלקו של שם נפלה אע"פ שזה סותר מה שפירש"י גבי וחברון שבע שנים נבנתה אין זה קושיא דאיכא למימר הגדות חלוקות הן, וליכא למימר שכל א"י בחלקו של חם נפלה חוץ מירושלים וגבוליה שנפלה בחלקו של שם דמלשון היה הולך וכובש את א"י מזרעו של שם משמע במשמעות הלשון כל א"י בחלקו של שם נפלה כרא"ם, אבל יותר נ"ל שירושלים וגבוליה בחלקו של שם נפלה והא דנקט רש"י היה הולך וכובש את א"י מזרעו של שם אין במשמעות הלשון כל א"י אלא במשמעות הלשון הוא שהיה הולך וכובש את מקצת א"י שלא היה בידו של כנען בן חם ממה שנפרש שהם מדרשות חלוקות וק"ל (מהר"א אשכנזי) בודאי בחלקו של שם נפלה כל א"י כמשמעות רש"י כאן ומ"ש בפ' שלח ה"פ כי ידוע את אדם א' הוא הכנעני יש להניח סימן שבנה העיר אחת לפני השנית ואם היה חם הכנעני בודאי יש להניח סימן שבנה העיר הזו לפני האחרת ואז הוא הסימן שפיר שהקדימום אבל בזה א"א שיהיו חם כנעני מכח זה הקושיא אמר שבנה חברון כו' אלא ששם בנה חברון ותם בנה צוען א"כ א"א כלל ליתן סימן שזה העיר חברון נבנה תחלה ז' שנים לפני צוען שבנה חם מאחר ששני אנשים הבונים ועל זאת לא צריך להביא סתירה אלא ודאי פירושו שהיתה מבונה כו': מ דק"ל למה בנה עכשיו מזבח דאי משום גלוי שכינה כדמשמע בקרא א"כ היה לו לבנות ג"כ מזבח בחרן כי שם נראה לו הש"י ג"כ באמרו לך לך ואע"פ שלא נכתב שם וירא ה' מ"מ גלוי שכינה היה ולכן פירש"י על הזרע ר"ל על הבנים ועל הארץ שנאמר לזרעך אתן את הארץ הרי שניהם בשורת הבנים ובשורת הארץ. ועי"ל דהוכחתו הוא מדכתיב לה' הנראה אליו דקשה לו למה לו למכתב הנראה אליו לא היה לו לכתוב אלא לה' אלא לפי כתב הנראה אליו כי בנין המזבח היה על המראה שנראה אליו עכשיו דהיינו בשורת הבנים והארץ וק"ל: נ דקשה לרש"י דהעתקה לא שייך בגוף שיש בו רוח חיים אלא ל' יציאה כמ"ש לעיל ויקח אברם וגו' או לשון נסיעה וגו' כמ"ש ויסע אברם וגו' ועל זה פירש"י אהלו היה מעתיק משם: ס רצונו לפרש שמלת מקדם דבוק הוא למלת ההרה ומפרש באיזה מקום היה ההר אבל אינו חוזר על ויעתק משם ולפרש מאיזה מקום היה

נסיעתו

ז ואתגלי יי לאברם ואמר לבנך אתן ית ארעא הדא ובנא תמן מדבחא קדם יי דאתגלי ליה: ח ואסתלק מתמן לטורא ממדנח לבית אל ופרס משכניה בית אל ממערבא ועי ממדינחא ובנא תמן מדבחא קדם יי וצלי בשמא דיי: ט ונטל אברם אזל ונטל לדרומא: י והוה כפנא בארעא ונחת אברם למצרים לאתותבא תמן ארי תקיף כפנא בארעא: יא והוה כד קריב למיעל למצרים ואמר לשרי אתתה

דא

רש"י

בית אל במערבו הוא שנאמר בית אל מים: אהלו. אהלה כתיב בתחלה נטה את אהל אשתו ואח"כ את שלו, ב"ר: ויבן שם מזבח. נתנבא שעתידין בניו פ להכשל שם על עון עכן והתפלל שם עליהם. (ט) הלוך ונסוע. לפרקים יושב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה צ ללכת לדרומה של א"י והוא לצד ירושלים (פירוש ירושלים היתה באמצע העולם וסוף ארץ ישראל כ"פ בישעיה) שהיא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של א"י אל הר המוריה שהיא נחלתו. בב"ר: (י) רעב בארץ. באותה הארץ לבדה לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו משיאו לצאת ממנה: (יא) הנה נא ידעתי. מ"א עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם ועכשיו הכיר בה ע"י מעשה ק ד"א מנהג העולם שע"י טורח הדרך אדם מתבזה ואשה עומדת ביפיה. ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע

שפתי חכמים

נסיעתו והוכחתו מדכתיב אחריו בית אל מים וכתיב מקדם ואם הוא פירוש על נסיעתו מהיכן היה למה היה בית אל מים כיון שנסע מקדם לבית אל אדרבה קודם שנסע היה בית אל מים כיון שהיה במזרחו של בית אל אבל כיון שנסע משם לרוח האחרת לא היה כן אלא ע"כ מקדם דבוק למלת ההרה וזהו שנקט רש"י נמצא בית אל מים כלומר דעכשיו א"ש מה דכתיב בית אל מים, ואין להקשות כיון דמקדם פי' במזרחו היה לו לכתוב בקדם דמקדם משמע דקאי על ההר שהיה עומד מקדם לבית אל. לכן פירש"י במזרחו של בית אל ויהיה מ"ש דמקדם כמ"ש בעדן מקדם שפירושו במזרחו: ע וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא איפכא וי"ל הואיל ואמרינן בגמרא דחייב אדם לכבד את אשתו יותר מגופו א"כ ודאי שלה נטה בתחלה: פ רצונו לתרץ למה בנה עוד מזבח דהא כבר בנה מזבח על בשורת הזרע ועל בשורת הארץ: (קנ"ת) נלע"ד דהקב"ה הראה לו גרס זו יותר משאר רוחות דהוה כמו סיור במתנתו שאמר לו לזרעך אתן את הארץ שהוא על תנאי שאם יחטאו כגון כמו עכן שיפלו בידם: צ דקשה לרש"י דכאן משמע שנסע תמיד ולעיל כתיב ויעתק אהלה משמע שחנה בינתים וע"ק לרש"י דכתיב הלוך ונסוע הנגבה משמע שהיה נוסע לנגבה של עולם שהוא חוצה לארץ וזה אינו דהא היה נוסע מארץ לא"י ולכך פירש"י לפרקים יושב כאן כו' וכל מסעיו לנגבה כל מה שהיה נוסע לנגבה של א"י היה נוסע: ק ר"ל פי' ראה באשה שלה במים שעברו דרך המים וראה בבואה שהיתה יפה מאוד. ד"א מנהג העולם כו' משום דעדיין קשה הלשונות סותרים זא"ז הנה נא משמע לשון הוה וידעתי לשון עבר מהרש"ל. ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע שעה שיש לדאוג כו' ר"ל לפי זה

צריך

התורה והמצוה

עד מקום שכם ונסע הלאה, הגם שאז היה עת מלחמה כי הכנעני אז בארץ, שנחלק הארץ שמכבר היה הכנעני נלחם וכובש את הארץ, והנסיעה בשעת פירוס היא סכנה גדולה, וגם שמחמת שהיה מקום שבא"י ילוה אל בני שם שלא נשהתו עדיין, מלא שכ שהכנעני מבני חם מתישבים בארץ, ובכ"ז לא הרהר אחר מדותיו:

(ז) וירא ה' אל אברם, הוא מדרגה גדולה בנבואה יותר מהקודמות שאמר ויאמר ה' אל אברם, שמראה הוא נבואה גמורה, ויאמר אל תתפלא מה שהכנעני הולך וכובש, שזה מפני כי לזרעך אתן את הארץ הזאת, שאם היתה ביד בני שם לא היה מהראוי שזרע אברהם שהוא ג"כ מבני שם יקחוה מידם, אבל בהיותה ביד בני כנען הארור יקחוה מידם בדין, וכמ"ש ברוך ה' אלהי שם ויהי כנען עבד למו וכמש"ש שם. ויבן שם מזבח לה', ובאר שמזבח זה לא בנה לקרא בשם ה' בפרהסיא שעדיין לא קבע שם מקום לשבתו כי שם הי' מקום המלחמה והמבוכה, רק שבנה המזבח לצרכו להקריב זבחי תודה לה' מצד שנראה אליו וזכה לראות מראות אלהים ולשמוע בשורות טובות:

(ח) ויעתק משם למקום שאין שם מלחמה עד שבא אל ההר שמקדם לבית אל ושם נטה אהלו, לשכון שם כמה ימים, כי המקום ההוא היה בין שני ערים, ויוכל לקרא שם בשם ה' ולפרסם האמונה האמתית וללמד תועים דרך, ועי"ז בנה שם מזבח לעבודת ה', ששם יתאספו רבים לעבוד את ה' וללמוד האמונה האמתית:

(ט) ויסע אחר שלמד שם ודרש לרבים נכחות צדק ואמונה, נסע למקומות אחרים לפרסם שם ה' בכל מקומות שעבר שם, והיה דרכו מצפון לדרום:

(י) ויהי רעב בארץ. גם זה היה נסיון כדברי חז"ל, אם יהרהר על דבר ה' שהבטיח לו ואברככה והיה ברכה והנה מהרה ונעשה רעב, ואברהם לא הרהר כי היה קטן בעיניו שישנה ה' את הטבע בעבורו, ולכן לא סמך ג"כ על הנס שיחייהו ברעב, רק בקש הצלה טבעיית. וירד מצרימה לא לקבוע דירה רק לגור שם לפי שעה מצד שכבד הרעב בארץ, ולחזור כשיפסק הרעב, שבזה יחשב שיושב עדיין בארץ כיון שדעתו לחזור:

(יא-יב) כאשר הקריב אז נודע לו כי אנשי מצרים כעורים ושחורים ורודפי זמה והשודים על שפיכות דמים, שמכל אלה הטעמים התחיל עתה לדאוג פן יהרגוהו, כי לא ידע מקודם מכ"ז. הנה נא ר"ל אחר

שידעתי

יב וְהָיָה כִּי־יִרְאוּ אֹתָךְ הַמִּצְרִים וְאָמְרוּ אִשְׁתּוֹ זֹאת וְהָרְגוּ אֹתִי וְאֹתָךְ יְחַיּוּ׃ יג אִמְרִי־נָא אֲחֹתִי אָתְּ לְמַעַן יִיטַב־לִי בַעֲבוּרֵךְ וְחָיְתָה נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ׃ שני יד וַיְהִי כְּבוֹא אַבְרָם מִצְרָיְמָה וַיִּרְאוּ הַמִּצְרִים אֶת־הָאִשָּׁה כִּי־יָפָה הִוא מְאֹד׃ טו וַיִּרְאוּ אֹתָהּ שָׂרֵי פַרְעֹה וַיְהַלְלוּ אֹתָהּ אֶל־פַּרְעֹה וַתֻּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פַּרְעֹה׃ טז וּלְאַבְרָם הֵיטִיב בַּעֲבוּרָהּ וַיְהִי־לוֹ צֹאן־וּבָקָר וַחֲמֹרִים וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַאֲתֹנֹת וּגְמַלִּים׃ יז וַיְנַגַּע יְהוָה ׀ אֶת־פַּרְעֹה נְגָעִים גְּדֹלִים וְאֶת־בֵּיתוֹ עַל־דְּבַר שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם׃ יח וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי לָמָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי כִּי אִשְׁתְּךָ הִוא׃ יט לָמָה אָמַרְתְּ אֲחֹתִי הִוא וָאֶקַּח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה וְעַתָּה

הנה

בעל הטורים

בשלה: (יב) יחיו ב' במס'. הכא ואידך יחיו דגן ויפרחו כגפן שכיון שיחיו אותך יתנו לך מתנות שדות וכרמים: (יג) אחותי את ב' במס'. הכא ואידך אמור לחכמה אחותי את לומר שאברהם וגם שרה היו גדולים בחכמה:

רש"י

השעה שיש לדאוג על יופיך ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ר ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה. ודומה לו (בראשית יט) הנה נא אדוני סורו נא: (יג) למען ייטב לי בעבורך. יתנו לי ש מתנות: (יד) ויהי כבוא אברם מצרימה. היה לו לומר כבואם ת מצרימה אלא למד שהטמין אותה בתבה ועל ידי שתבעו את המכס פתחו וראו אותה: (טו) ויהללו אותה אל פרעה.

שפתי חכמים

צריך לחלוק הכתוב הנה נא הגיע השעה כו' ומלת ידעתי הוא התחלת ענין ידעתי זה מימים רבים ולזה מייתי רש"י ראיה שמחלקין הכתוב ודומה לו הנה נא אדוני סורו נא הגיע שעה שצריכין אתם לתת לב על רשעים וכו': ר ואע"פ שאצל אבימלך לא היו אנשים שחורים ואע"פ כן אמר אמרי נא אחותי את כבר תירץ אברהם בעצמו זה באמרו רק אין יראת אלהים במקום הזה ופירש"י אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך היא או אחותך היא ודלא כתירוץ הרא"ם שתירץ שכבר יצא הקול שהיא אחותו: ש דקשה לו הא אין שייך כאן הטבה רק שלא יהרגוהו וזהו הצלה ולא הטבה ולכך פי' יתנו לי מתנות. וא"ת א"כ משמע שאברהם רוצה במתנות והא לקמן גבי מלך סדום אמר מחוט ועד שרוך נעל לא אקח אע"פ שמן הדין היה שלו שהרי נטלו מן המלאכים אפ"ה לא רצה במתנות וכ"ש במתנת חנם שאינו רוצה דכתיב ושונא מתנות יחיה. וי"ל מתנה מועטת ע"ד כל הרוצה ליהנות יהנה כאלישע דהיינו אכילה ושתיה ופונדק והא ראיה דלקמן כתיב והרכוש קח לך והשיב לו אברהם הרימותי ידי וגו' ולא תאמר אני העשרתי את אברם ועי"ל דהנשים הומדות ממון ולכך אמר לה אמרי נא וגו' כדי לפייסה אבל לא היה בדעתו ליקח מהם. ועי"ל דעכשיו לא היה לו עושר לכך היה נוטל מתנות כמו שפירש רש"י לקמן בפסוק וילך למסעיו לפרוע הקפותיו אבל גבי מלך סדום היה לו עושר מ"ה אפילו מה שהיה מן הדין ליטול לא נטל משום שונא מתנות יחיה וק"ל. יש מקשים והיאך היה אברהם רוצה להכשילם באיסור א"א כמה שאמר להם שהיא אחותו וי"ל שאמר להם שהיא אחותו אבל מ"מ היה א"א ובעלה במדינת הים. ובזה יתורץ נמי מה שאמר וחיתה נפשי בגללך לא היה לו לומר אלא וחיתה נפשי אלא הכי אמר אברהם לשרה אני אדבר שאת אחותי וא"א את ובעלך הלך ממך ואני חוזר ומבקש אותו אולי אמצא אותו ויתן לך גט או שמא מת הוא והנשא לאיש אחר מ"ה יחיו אותי שלא יכשלו באיסור א"א ומ"ה נתרצית נמי לזה כיון שאמר להם שהיא ספק א"א בודאי לא ישכבו אצלה כ"ל. ועיין בחזקוני: ת וקשה למה לא פירש"י זה לעיל וירד אברם מצרימה ועל ויהי כאשר הקריב לבא היה לו להקשות למה לא כתיב וירדו ויקרבו אלא משום דפשיטא ליה כיון שמזכיר אברהם גם שרה וכל אנשי ביתו בכלל כיון שהוא עיקר הבית א"כ ה"נ נימא הכי וי"ל דלעיל ל"ק מידי משום שאברהם היה עיקר ולכן תלה הכל באברהם אבל הכא היתה שרה עיקרית שהרי היה אברהם מבקש ממנה אמרי נא אחותי את א"כ היא היתה עכשיו עקרת הבית והיה לו לומר כבואם כלומר לכל הפחות להשוות שרה לאברהם וק"ל. ומהרא"י תירץ דדוקא הכא שייך למידק אמאי לא קאמר כבואם משום דהאי קרא איירי בשרה דכתיב ויראו המצרים את האשה דלא איירי באברהם מידי אמ' קרא קמא איירי באברהם ועוד דאיים

הא כען ידעית ארי אתתא שפירת חיזו את: יב ויהי כד (נ"א ארי) יחזון יתיך מצראי ויימרון אתתיה דא ויקטלון יתי ויתיך יקימון: יג אמרי כען אחתי את בדיל דייטב לי בדילך ותתקים נפשי בפתגמיכי: יד והוה כד על אברם למצרים וחזו מצראי ית אתתא ארי שפירא היא לחדא: טו וחזו יתה רברבי פרעה ושבחו יתה לפרעה ואדברת אתתא לבית פרעה: טז ולאברם אוטיב בדילה והוו ליה עאן ותורין וחמרין ועבדין ואמהן ואתנן וגמלין: יז ואיתי יי על פרעה מכתשין רברבין ועל אנש ביתיה על עיסק שרי אתת אברם: יח וקרא פרעה לאברם ואמר מה דא עבדת לי למא לא חויתא לי ארי אתתך היא: יט למא

אמרת

רש"י

הללוה ביניהם לומר א הגונה זו למלך: (טז) ולאברם היטיב. פרעה בעבורה: (יז) וינגע ה' וגו'. במכת ראתן לקה ב שהתשמיש קשה לו (ב"ר): ואת ביתו. כתרגומו ועל אנש ביתיה. (ומדרשו לרבות כותליו ועמודיו וכליו בר"י): על דבר שרי. ע"פ דבורה אומרת

שפתי חכמים

הללו אתה: א דאל"כ היה לו לכתוב לפני פרעה או לפרעה: ב כ"ד מיני שחין הם ואין לך רע מכולם לתשמיש אלא ראתן ובו לקה פרעה דאל"כ מנא ידע שהיא אשתו שמיד קרא לאברהם:

השאלות

(יב-יט) מ"ש אברהם אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך שמשמעותו שהפקיר את אשתו כדי לקבל מתנות. מה שכפל פרעה שאלתו למה לא הגדת מר למה אמרת וגו' הם דברי מותר. ולמה לא התנצל אברהם כמו שהתנצל לפני אבימלך:

התורה והמצוה

ידעתי מאז כי אשה יפת מראה את ולכן אני ירא כי והיה כי יראו אותך והרגו אותי כדי שיוכלו לקחת אותך, לכן:

(יג) אמרי נא אחותי את למען ייטב לי, ר"ל שתאמר לכל האנשים שאת מבקשת להנשא לאיש רק באשר את אחותי וא"כ שתנשא לאיש בלעדי רשות אחיה והסכמתו תודיע שכל מי שירצה לישא אותך צריך להיטיב לי בעבורך, פי' שצריך לתת לי מתנות במחיר מה שאתרצה שתנשא לו כמ"ש ומגדנת נתן לאחיה ולאמה, שכן הי' הנמוס שהבת היתומה עומדת ברשות אחיה, והיה דרכם לתת כסף וזהב לאבי הנערה או אחיה שימסור אותה לבועלה, ומלת בעבור מורה שפירושו כמו מחיר כמו בעבור תברכך נפשי, ויש הבדל בין בעבור ובין בגלל. שבגלל מציין הסבה הקודמת, ר"ל אתה תהיה הסבה שתחיה נפשי, ובזה התחכם אברהם להמלט כי מי שירצה אותה לאשה יבקש בעדה מחיר גדול שאין בכח איש לתת לו. כי לא עלה על לבו שיבקש אותה המלך, ובזה ימלט את נפשו ואת נפשה:

(יד-טז) ויראו המצרים, ר"ל וכשבקש איש לקחתה לא יכול לתת מה ששאל אברהם מחירה, עד שראו אותה שרי פרעה, וגם הם לא השיגה ידם לתת המחיר שבקש עד שהללו אותה אל פרעה, שהוא היה בכחו לתת מהר ומתן כיד המלך. ותקח האשה בית פרעה ר"ל שלקחה להרמונו ע"מ לקחתה לאשה, כמ"ש ואקח אותה לי לאשה, ולאברם היטיב בעבורה שנתן לו מחירה כל מה שבקש עד שהיה לו צאן ובקר וכו' ואברם היה מוכרח לקחת אחר שנתנו לו כפי מה ששאל[*]:

(יז) וינגע ה'. כמ"ש ויוכח עליהם מלכים, וכמ"ש חז"ל שמרה בגר לה גלתה לו שהיא אשת אברהם, ח"ש על דבר שרי, והוא רצה לאנסה, וממה שלא אמר וינגע ה' את פרעה ואת ביתו נגעים גדולים, שכן חוקי הלשון וסדרו, מבואר שרק הוא לקה בנגעים גדולים, וכפי' חז"ל בראתן שהתשמיש קשה לו, ובני ביתו לקו בנגעים אחרים קטנים מזה:

(יח-יט) למה לא הגדת לי. ר"ל הגם שטוב עשית מה שאמרת לפני עם מצרים שאחותך היא כי ידע שהם חשודים על כך, אבל לי היה לך לומר האמת כי אני לצדק ימלך מלך, ואם היית חושד גם אותי בכך, למה אמרת אחותי היא, שעי"כ ואקח אותה לי לאשה, שאם לא היית אומר שהיא אחותך רק שהיא אמה או נכריה אצלך, לא הייתי לוקחה לאשה לבוש כתר מלכות על אשה בת בלי שם, שזאת לא עשיתי רק מפני שחשבתי שהיא אחותך שאתם איש גדול ונכבד. ועתה וכו' ר"ל ואקח אותה לי לאשה ועתה הנה אשתך

---

[*] גם י"ל עפ"י הנודע בספורי ימי קדם שכל אשה שראו בה יופי מופלגת למעלה מן הרגיל היו מיחסים לה אלהות וזיו מהכילים שהיא בת אלוה פלוני ושהאלהים חושקים אותה, והיה אסור לאיש הדיוט ליגע בה וכ"ש שיקחנה לאשה, שהיה חייב מיתה שמועל בקודש, לבד המלך שהיה ג"כ אלוה אצלם היה מותר לקחתה. וע"כ חשש אברהם שבעבור יופיה המצריים יאמרו איך יתכן שאשתו זאת. וכלא פגם בכבוד אלהות ויתחייב מיתה בנימוסיהם, ועי"כ יהרגו אותי. ועי"כ כשתאמר אחותי את ייטיבו לי בשאני אח לאלוה. וע"כ הללו אותה אל פרעה ואמרו זו ראויה למלך, שהוא ג"כ אלוה. רק ע"י שנגע אותו אלהים היה ירא מאברהם שהאלהים רב ריבו והיא ראויה אליו:

הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ׃ כ וַיְצַו עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים וַיְשַׁלְּחוּ אֹתוֹ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃ יג א וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ הַנֶּגְבָּה׃ ב וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב׃ ג וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו מִנֶּגֶב וְעַד־בֵּית־אֵל עַד־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־הָיָה שָׁם אָהֳלֹה בַּתְּחִלָּה בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעָי׃ ד אֶל־מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־עָשָׂה שָׁם בָּרִאשֹׁנָה וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם יְהוָה׃ שלישי ה וְגַם־לְלוֹט הַהֹלֵךְ אֶת־אַבְרָם הָיָה צֹאן־וּבָקָר וְאֹהָלִים׃ ו וְלֹא־נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו׃ ז וַיְהִי־רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה־אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה־לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב

בארץ

בעל הטורים

(יט) ולך ה' במס'. הכא ואידך הנה רבקה לפניך קח ולך, נהג ולך באשה השונמית, מלמד שהיתה צדקת כמו האמהות, וקח משענתי בידך ולך המגלה אשר קראת בה קחנה בידך ולך מלמד שאע"פ שאינו מפרש בכהן שנתן לו מתנות כמו באבימלך ודאי נתן לו וזהו קחנה בידך ולך שנתן לו דבר שניתן מיד ליד: (ו) ולא נשא ב' במסורה. הכא ואידך ולא נשא דוד מספרם שהוא לשם רכוש שרבם אין מספר: (ז) רועי ב' במס'. הכא ואידך ולא דרשו רועי את צאני. מלמד שהוכיחם על שלא היו רועים כצאן

רש"י

ג אומרת למלאך הך והוא מכה: (יט) קח ולך. לא כאבימלך שא"ל הנה ארצי לפניך אלא א"ל לך ואל תעמוד שהמצרים שטופי זמה הם שנאמר (יחזקאל כג) וזרמת סוסים זרמתם: (כ) ויצו עליו. על אודותיו ד לשלחו ולשמרו: וישלחו. כתרגומו ואלויאו: (א) ויעל אברם וגו' הנגבה. לבא לדרומה של א"י ה כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המוריה ומ"מ כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של א"י כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ: (ב) כבד מאד. טעון משאות: (ג) וילך למסעיו. כשחזר ממצרים לארץ כנען היה הולך ולן באכסניות שלן בהם בהליכתו למצרים למדך דרך ו ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו. ד"א (ב"ר) בחזרתו פרע הקפותיו: מנגב. ארץ ז מצרים בדרומה של ארץ כנען: (ד) אשר עשה שם בראשונה ויקרא שם. ואשר קרא שם ח אברם בשם ה'. וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם ה': (ה) ההלך את אברם. מי גרם שהיתה לו זאת ט הליכתו עם אברם: (ו) ולא נשא אתם. לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם. ולשון קצר הוא וצריך להוסיף עליו כמו ולא נשא אותם מרעה הארץ י לפיכך כתב ולא נשא בל' זכר: (ז) ויהי ריב. לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו

ואין

שפתי חכמים

ג רצונו לתרץ דהיה לו לכתוב על אודות שרי: ד דק"ל אי צוה אותו שום דבר א"כ הל"ל על מה צוה אותו לכך פירש"י על אודותיו לשלחו ולשמרו. אבל אכתי קשה מנ"ל לרש"י שזה צוה אותו דילמא צוה שיניחוהו לילך לשלום ולא יעכבוהו ומנ"ל לשמרו ולכך פירש"י וישלחו כתרגומו ואלויאו פירוש לשמרו ואכתי קשה מנא ליה לתרגום לפרש כן ולכך פירש"י כבד מאד טעון משאות א"כ הוא"ל והכתוב מספר והולך בשבחו ודאי יציאתו היתה ג"כ דרך כבוד וזהו שמפרש רש"י מלת כבד מאד קודם מלת ויעל אברם שלא על סדר המקרא: ה דק"ל דהא אברם בדרום היה דארץ מצרים בדרומה של א"י הוא ובדרומו של עולם וא"כ היה לו לכתוב ויעל אברם צפונה דהא מדרום לצפון היה נוסע ועל זה פירש לבא לדרומה של א"י כו' וק"ל: ו ולפי פי' זה ק' א"כ הל"ל במסעיו לכן אמר ד"א בחזרתו פרע הקפותיו וא"כ הל"ל ויחזור למסעיו מהו וילך לכן צריך ג"כ לפי' ראשון, מהרש"ל: ז דקשה לרש"י והא לעיל כתיב הנגבה וא"כ ה"ל היה לו לכתוב וילך למסעיו הנגבה וע"ז פי' ארץ מצרים כו' כלומר הנגב קאי על מצרים וק"ל: ח רצה לתרץ שלא תקשה כיון דכבר עשה מזבח וקרא שם א"כ למה נאמר ג"כ ויקרא שם אברם וגו' ל"פ ואשר קרא שם כו' ר"ל דקרא רוצה להודיעך לאיזה מקום הולך למקום שקרא שם כבר בשם ה': ט דקשה לרש"י דהא לעיל כתיב ויעל אברם וגו' ולוט עמו הנגבה: י דקשה לרש"י דהרי הארץ ל' נקבה וא"כ לא הל"ל נשא לשון זכר וע"ק וכי אפשר

זה

אמרת אחתי היא ודברית יתה לי לאתו וכען הא אתתך דבר ואיזל : כ ופקיד עלוהי פרעה גוברין ואלויאו יתה וית אתתה וית כל דילה : א וסליק אברם ממצרים הוא ואתתה וכל דילה ולוט עמה לדרומא : ב ואברם תקיף לחדא בבעירא בכספא ובדהבא : ג ואזל למטלנוהי מדרומא ועד בית אל עד אתרא די פרס תמן משכנה בקדמיתא בין בית אל ובין עי : ד לאתר מדבחא די עבד תמן בקדמיתא וצלי תמן אברם בשמא דיי : ה ואף ללוט דאזיל עם אברם הוה ען ותורין ומשכנין : ו ולא סוברת יתהון ארעא למיתב כחדא ארי הוה קנינהון סגי ולא יכילו למיתב כחדא : ז והות מצותא בין רעי בעירה דאברם ובין רעי בעירה דלוט

רש״י

ולא זה גזל והכתוב אומר ב והכנעני והפרזי אז יושב בארץ

שפתי חכמים

זה שהארץ אינה יכולה לסבול ולישא בני אדם ל״פ להספיק מרעה ר״ל דנשא קאי אמרעה ומרעה ל׳ זכר : ב דרש״י רצה לפרש למה היה הריב ולמה נאמר עתה והכנעני יושב בארץ ל״פ שהיו כו׳ והכתוב אומר והכנעני פי׳ הקב״ה היה משיב זה ואין לסקמות היה לכם לומר עדיין אברם מוליד יורש די״ל דעדיפא מניה קאמר דאפילו לדידכו שלא ידעו שסופו להוליד ע״מ

השאלות

(ו-יח) למה כפל ולא נשא אותם הארץ, ולא יכלו לשבת יחדו. למה אמר והכנעני והפרזי אז ישב בארץ. היל״ל בקצור ויבחר לוט את ככר הירדן וישב בערי הככר. מ״ש כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה כבר הבטיח לו בראשונה. ולמה אמר קום התהלך בארץ :

התורה והמצוה

אשתך, וכדי בזיון וקצף, שיאמרו שלקחתי אשת איש מיד בעלה, לכן קח ולך וצא מן המקום ויסבת הרכה וקלון. ואברהם לא ענהו דבר כמו שענה לאבימלך, כי פרעה הודה שטוב עשה מ״ש אחותי היא נגד העם ולא הוכיחו רק על מה שלא אמר לו, ולא היה יכול לומר לו כי גם הוא נבל כבני עמו :

(כ) ויצו, והיה מהשגחת ה׳ שלא העניש בעבור זה וקף לא לקח ממנו המתנות שנתן לו, כי ירא מעונשי ה׳, ובהפך שלה עמו אנשים לשלחו בל יגע בו איש :

יג (א-ג) ויעל וכו׳ ואברם וכו׳. ה׳ שלה מלאכו לפניו לשמרו בדרך שהיה מסוכן בעת ההיא עת רעב ומלחמה, הגם שהיה כבד מאד במקנה וכו׳ שזה יעיר תשוקת האורבים לשלול שלל ולבוז בז, ואמר ולוט עמו שעתה לא היה טפל לאברהם כמ״ש תחלה ולוט אתו, כי גם הוא היה עשיר ולא היה כל עוד למשמעת אברהם, כמ״ש פסוק (ה ח), כמ״ש בהבדל שבין אתו ובין עמו בפי׳ התו״ה קדושים (סי׳ מא) שעמו מורה השווי :

(ג) וילך למסעיו, ר״ל שתכלית הליכתו לא היה לשכון במקום מיוחד רק לנסוע ממקום למקום לאסוף אנשי המקום ולדרוש לפניהם יחוד ה׳ ופנות האמונה, ומ״ש מנגב אין פירושו שהלך מדרום לצפון, כי הדרך ממצרים לא״י הוא מצפון לדרום, רק פי׳ שהלך ממערב למזרח בדרומה של א״י ברצועה שהי׳ שייך אח״כ לשבט יהודה, עד שבא לבית אל, ומבית אל הלך עד המקום שהיה שם אהלו בתחלה, שהיה מזרחית לבית אל כמ״ש (יב ח) בית אל מים :

(ד) אל. ומגמת פניו היה אל מקום המזבח אשר עשה שם במקום ההוא, שהגם שכבר עשה מזבח בשכם, קורא מזבח זה בשם ראשונה, מצד שקרא שם בשם ה׳ לפרסם אלהותו ברבים, שזה לא עשה בשכם שהיה רק מזבח מצד שנראה אליו ולא קרא שם ה׳ בפרסום, ולא תקע שם אהלו ימים רבים, שעז״א אשר היה שם אהלו בתחלה, ובאהל לא ילדק לשון ראשונה כמ״ש בבאורי לישעיה (א כו) :

(ה) וגם ללוט מצד שהלך את אברם היה לו צאן ובקר ורכוש בפ״ע בזכות אברהם, ובכ״ז לא שם זאת על לבו כמו שיבאר :

(ו) ולא נשא אותם הארץ, וזה היה מפני טעמים, א] כי היה רכושם רב וצר להם המקום. ב] ולא יכלו לשבת יחדו, כי לוט התחיל להתפרד מדעות אברהם וממנהגיו, וזה עורר שנאה ביניהם בלב, וכמ״ש שנאה תעורר מדנים, כי האחים והקרובים ימחלו זל״ז על חקי שכנים ולא ירע עיניהם זב״ז, רק אם יש שנאה ביניהם תצמיח ריב ומדון, וכן היה פה שע״י שנעשה קצת שנאה ביניהם צר להם המקום והקפידו זע״ז, ועי״כ,

(ז) ויהי ריב בין רועי מקנה, שכאשר גדלה האהבה בין האחים, עשה זה פרוד בין עבדיהם, וחז״ל באמרו שהיה הריב על שרועי לוט היו מרעין בשדות אחרים, כי היו מרשיעים כאדוניהם שנטה מאורחות אברהם שמאס בבצע מעשקות. והכנעני והפרזי תחלה כתיב והכנעני אז בארץ שאז נכנס הכנעני והיה לוחם וכובש בשכם, ובעת ששב אברהם ממצרים נתוסף עליו פרזי וכבר כבשו גם בבית אל, והתישבו שם כי נכנעו העמים לפניהם, ועז״א אז יושב בארץ, וספר זה מפני טעמים. האחד, שמצד זה היה בנקל שריב הזה יעש באנשים, כי יגיע דברי ריבותם באזני שכניהם, ויכניעו א״ע בתגר זה כאדוני הארץ ושופטיה, ובשגם לחז״ל אחים

בָּאָֽרֶץ׃ ח וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־לוֹט אַל־נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין רֹעַי וּבֵין רֹעֶיךָ כִּי־אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָֽחְנוּ׃ ט הֲלֹא כָל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי אִם־הַשְּׂמֹאל וְאֵימִנָה וְאִם־הַיָּמִין וְאַשְׂמְאִֽילָה׃ י וַיִּשָּׂא־לוֹט אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן כִּי כֻלָּהּ מַשְׁקֶה לִפְנֵי ׀ שַׁחֵת יְהוָֹה אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה כְּגַן־יְהוָֹה כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בֹּאֲכָה צֹֽעַר׃ יא וַיִּבְחַר־לוֹ לוֹט אֵת כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט מִקֶּדֶם וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִֽיו׃ יב אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן וְלוֹט יָשַׁב בְּעָרֵי הַכִּכָּר וַיֶּאֱהַל עַד־סְדֹֽם׃ יג וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים לַיהוָֹה מְאֹֽד׃ יד וַיהוָֹה אָמַר

אל

בעל הטורים

בראוי וע"ז היה צריך וזהו ולא דרשו רועי את נאני: (יא) ויפרדו איש מעל אחיו אברם. ס"ת שלום לומר כדי לעשות שלום נתפרדו וגם רמז לו שיהיה שלום לבניו וזהו שנאמר אל תצר את מואב: (יב) אברם ב' ר"פ. הכא ואידך אברם הוא אברהם. וזה שדרשו רז"ל כ"מ שנאמר בו הוא הוא בצדקו מתחלה ועד סוף וזהו הוא אברהם הוא אב"ם בצדקו מתחלה ועד סוף וע"כ אברם ישב ליפרד מלוט הרשע: (יג) ואנשי סדום. ג' ואנשי ריש פסוק הכא ואידך ואנשי קדש תהיון לי ואידך

רש"י

בארץ ולא זכה בה ל אברם עדיין (ב"ר): (ח) אנשים אחים. מ קרובים. ומ"א דומין בקלסתר פנים: (ט) אם השמאל ואימנה. בכל אשר תשב (אשב) לא אתרחק נ ממך ואעמוד לך למגן ולעזר וסוף דבר הוצרך לו שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו וגו': אימנה. אימין את עצמי כמו ואשמאילה אשמאיל את עצמי. וא"ת היה לו לינקד ואימנה כך מצינו במקום אחר (ש"ב יד) אם יש להימין ואין נקוד להיימין: (י) כי כלה משקה. ארץ ס נחלי מים: לפני שחת ה' את סדם ואת עמרה. היה אותו ע מישור. כגן ה' לאילנות. כארץ מצרים לזרעים (ב"ר): באכה צער. עד צער. ומ"א דורשה לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט בשכונתם, במסכת הוריות: (יא) ככר. מישור כתרגומו: מקדם. נסע פ מאצל אברם (למזרח) והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב. ומדרש אגדה הסיע עצמו מקדמונו צ של עולם אמר אי אפשי לא באברם ולא באלהיו: (יב) ויאהל. נטע

שפתי חכמים

מ"מ הרי הכנעני וכו': ל (ג"א) דאל"כ יתן להם אברם רשות לרעות בכל מקום שירצו: מ דקשה לרש"י והא לאו אחים היו אלא קרובים ומדרש אגדה נקראו אחים שהיו דומים כו' ולפי המדרש צ"ל דאחים כמו כאחים: נ דקשה לרש"י דאברם אמר אנשים אחים ועכשיו אמר אם השמאל ואימנה דמשמע שרצה להתרחק כי יש איבה שנאה ביניהם וקשה מי הוליד השנאה והלא לא היה ריב ביניהם לכן פי' לא אתרחק כו' (רי"ק) אמר זה לפי שנראה שאלו המלות מיותרות שדי שיאמר הפרד נא מעלי לכ"פ לא אתרחק כו' וא"ת מה היה צריך להבטיחו על זה לז"א אעמוד למגן וכו' (רש"א) דק"ל פשיטא אם הוא ילך אל השמאל ישאר הוא בימין לז"א שיהיה לימינו ממש שלא יתרחק וכו': ס דקשה לרש"י דמשקה לשון מפעיל הוא ומה מפעיל שייך הכא ועוד שאין הכוונה פה על ההשקה רק על הנחלים שבו וע"ז פירש ארץ נחלי מים וקראם בלשון השקה מפני שמהם תהיה ההשקה: ע רצונו לפרש דהאי לפני שחת ה' וגו' הוא דבוק עם כגן ה' כארץ מצרים דאין לפ' דלפני שחת דבוק עם כלה משקה דמה בא להודיענו דהא כבר כתיב וישא לוט את עיניו וירא וזה היה לפני שחת ה' אלא ע"כ דבוק הוא למטה (סהא"ס) דרש"י דייק מדכתיב בפ' בראשית ויצמח ה' אלהים מן האדמה כל עץ וגו' בתוך הגן א"כ ש"מ היכא דכתיב גן מיירי גן לאילנות. ומה שפי' כארץ מצרים לזרעים זה דייק מדכתיב בפ' עקב לא כארץ מצרים היא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך א"כ ש"מ שארץ מצרים ארץ זרעים היא (רי"ק) לפי שנראה שאלו הדמיונות הם לדבר אחד וא"כ די שיאמר הטוב שבכלם ואם ירצה לומר שניהם הל"ל היפה באחרונה כארץ מצרים כגן ה' שאם הוא כגן ה' פשיטא שהיא כארץ מצרים לז"א שהדמיון הוא בשני דברים כו': פ דקשה לרש"י כי בית אל בצפון היה כדכתיב לעיל ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה ש"מ דבית אל בצפון היה וא"כ היה לו לכתוב ויסע לוט מצפון לכך פי' וכו'. כתב הרא"ם ותימה שמגבולי הארץ נראה שככר הירדן במזרחה של ארץ ישראל ובית אל תוך א"י ונמצא שההולך מבית אל שהיה אברם דר שם אל ככר הירדן הולך מאצלו למזרחו הוא וצריך עיון. וי"ל כי ככר הירדן היה מישור גדול והולך ומתפשט לתוך א"י עד שהיה סמוך לירושלים שהוא רחוק מבית אל והוא תוך א"י כי ככר הירדן היה סמוך לסדום שהיא רחוק כ"כ מירושלים ודו"ק נ"ל: צ (קנ"מ) דאל"כ ויסע לוט מאברם מבעי' ליה שהרי היו יושבין ביחד ונסע

לוט

דלות וכנענאה ופרזאה בכן יתיב בארעא: ח ואמר אברם ללוט לא כען תהי מצותא בינא ובינך ובין רעותי ובין רעותך ארי גוברין אחין אנחנא: ט הלא כל ארעא קדמך אתפרש כען מלותי אם את לצפונא ואנא לדרומא ואם את לדרומא ואנא לצפונא: י וזקף לוט ית עינוהי וחזא ית כל מישר ירדנא ארי כלה בית שקיא קדם חבלות יי ית סדום וית עמרה כגינתא דיי כארעא דמצרים מטי לצער: יא ובחר לה לוט ית כל מישר ירדנא ונטל לוט מלקדמין ואתפרשו גבר מלות אחוהי: יב אברם יתב בארעא דכנען ולוט יתב בקרוי מישרא ופרס עד סדום: יג ואנשי דסדום בישין בממונהון וחיבין בגויתהון קדם יי לחדא: יד ויי

אמר

רש"י

אהלים ק לרועיו ולמקנהו עד סדום: (יג) ואנשי סדם רעים. ואעפ"כ לא נמנע לוט מלשכון עמהם. ורבותינו (יומא לה) למדו ר מכאן (משלי י) ושם רשעים ירקב: רעים. (סנהדרין קט) בגופם ש וחטאים בממונם: לה' מאד. יודעים רבונם ומתכוונים למרוד

שפתי חכמים

לוט ממנו: ק דקשה לרש"י למה נאמר ויאהל עד סדום לכן פי' נטע אהלים לרועים כלומר דהרבה אהלים היה לו ונטע מן הככר עד סדום: ר ר"ל מדכתיב הכא ואנשי סדום רעים וחטאים ולא צריך למכתב כלל אלא משום דצריך להזכיר אנשי סדום כדכתיב ויאהל עד סדום כתיב נמי ואנשי סדום רעים וחטאים ומזה למד שלמה ע"ה דשם רשעים ירקב דצריך לזכור אותם לרעה: ש ופירש היפך מת"א שתרגם בישין בממונהון וחייבין בגויתהון וא"ם תג"ל לרש"י וי"ל דגבי יוסף כתיב

התורה והמצוה

שהיה הריב ע"י שרועי לוט היו מרעים בשדות אחרים כמ"ש שכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ בכנעני ובפרזי וכו', זאת שהית היא הגעה לתוכחת אברם אל לוט:

(ח) ויאמר אברם אל לוט, א"ל ראה הנה שני אומות מסודרות כנעני ופרזי יושב בארץ בשלום ובשלוה ולא יקנאו זה"ז, ואיך שהיה מריבה ביני וביך שאנחנו אחים, ויש הבדל בין ריב ובין מריבה, שמריבה מציין הענין הגורם את הריב, ר"ל הלא המריבה [שהוא הסבה הגורם את הריב] ביני ובינך הוא מה שאנשים אחים אנחנו, שאם לא היינו אחים, הנה הארץ רחבת ידים לפנינו, וכל אחד היה מוצא מקום למקנה, ורק מצד שאנחנו אחים אנחנו, ומתחברים לשבת יחדו במקום אחד מצומצם זה היא סבת המריבה:

(ט) הלא כל הארץ לפניך, כשאמר ה' לאברהם בפעם הראשון לזרעך אתן את הארץ הזאת השב שכון רק על הפלך הזה שסוכן שם הכנעני (וכמו שמבואר בפ' יד יז) ולכן שכן רק בפלך הזה שאמר לו ה', אבל אתה הלא כל הארץ לפניך ורשות לך לגור במקום אחר לכן הפרד אתה, ואם תפרד לצד שמאל האהל אני בימינך, ואם לצד ימין אשאר בשמאלך להיות לך לעזר תמיד, ובמליצה יאמר, הנחנו שנינו כגוף אחד שי"ל שתי ידים, ואם שהיה אתה יד השמאלית והלושה אהיה אני היד הימנית והחזקה, או בהפך:

(י) וירא את כל כבר הירדן, הנה הירדן נופל בצד צפונו אל ים המלח, וים המלח הוא ימה של סדום, ולא היה שם בתחלה, רק אחר שנהפכו ערי הככר פתחה הארץ את פיה ויהי שם עמק גדול, אשר נפלו לתוכה מי הירדן, והמים נעשו מלוחים מסבת התהום שמלא מלח ואין ראוי להיות שום בריה, ובתחלה שלא היה להירדן ים לפול אל תוכו, עת עלה על גדותיו שטף על כל הככר, כמו הנילוס בעת ימלא מים ישקה את כל ארץ מצרים, ואחר מהפכת סדום שנעשה העמק והים הזה בעת שמתמלא הירדן מימיו שפכים אל הים הזה, והגם שנשפכים לשם מים רבים אינו מתמלא לעולם, כי המים נבלעים בתהומות כמ"ש חוקרי הארץ, אמנם לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה היה הירדן עובר את גדותיו כנהר נילוס ומשקה את כל הככר שהולך יותר משלשים פרסאות, ושם ככר מיוחד בכ"מ רק לככר הירדן [ולא נמצא רק בנחמיה (יב כח) מן הככר סביבות ירושלים]. ואמר כגן ה' כארץ מצרים, כי גם בגן עדן כתיב ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, ופי' חז"ל במדרש כגן ה' לאילנות וכארץ מצרים לזרעים, כי בג"ע הצמיח ה' כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל, ובמצרים כתיב לא כא"מ היא אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק, כי האילנות דלים וקטנים במצרים כנודע וככר הירדן היה בו בין אילנות טובים בין זרעים, ולא היה צריך למי גשמים וככר זה נמשך עד צוער. ולכן

(יא) ויבחר לו לוט את כל כבר הירדן שהם מרעה טוב והארץ פוריה, ולא הגיע עדיין אל ערי הככר, רק ישב בככר הרחק מאדם העיר ואז לא נפרד עדיין מאברהם לגמרי, ועדיין היה אחדות ביניהם מרחוק, אבל אח"כ ויסע לוט מקדם, נסע מצד מזרח א"י ששם התחלת הככר לצד מערבו ששם ערי הככר, וגם לומר שנסע מהנהגתו הקודמת שהלך בדרכי אברהם. ובמד' שנסע מקדמונו של עולם, ואז ויפרדו איש מעל אחיו הפרדה גמורה, וכמ"ש במד' הבדל אכ"כ אלא הפרד מה הפרדה הזו אינה קולטת זרע וכו':

(יב-יג) אברם, כי אברם נשאר יושב בארץ כנען, ולא התישב בעיר בין אנשים רעים, ולוט ישב בערי הככר תחת שישב עד עתה בארץ הככר לבדו, התישב בהערים, ובחר אח"כ ליטע אהלו עד סדום. ואנשי סדום היו רעים בין אדם לחבירו וחטאים בין אדם למקום, והסכיל ללמוד ממעשיהם:

וה'

אל־אברם אחרי הפרד־לוט מעמו שא נא עיניך וראה
מן־המקום אשר־אתה שם צפנה ונגבה וקדמה וימה:
טו כי את־כל־הארץ אשר־אתה ראה לך אתננה ולזרעך
עד־עולם: טז ושמתי את־זרעך כעפר הארץ אשר | אם־
יוכל איש למנות את־עפר הארץ גם־זרעך ימנה: יז קום
התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה: יח ויאהל
אברם ויבא וישב באלני ממרא אשר בחברון ויבן־שם
מזבח ליהוה: פ רביעי יד א ויהי בימי אמרפל מלך־
שנער אריוך מלך אלסר כדרלעמר מלך עילם ותדעל
מלך גוים: ב עשו מלחמה את־ברע מלך סדם ואת־
ברשע מלך עמרה שנאב | מלך אדמה ושמאבר מלך
צביים* ומלך בלע היא־צער: ג כל־אלה חברו אל־עמק
השדים הוא ים המלח: ד שתים עשרה שנה עבדו את־
כדרלעמר ושלש־עשרה שנה מרדו: ה ובארבע עשרה

*צבוים קרי

שנה

בעל הטורים

ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ. פי' ואנשי קדש ובשר בשדה טרפה זה אבר מן החי זהו ואנשי תמיד יבדילו פסוק מזהירים להיות קדושים שלא לטמא וגם הקרובים לקנו אברי הסרוגים. ואנשי סדום רעים וחטאים מה היתה רעתם מעכבים שעוברים בארץ שלא יכנסו לשם אורחים וזהו ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ שם הסדומים המבדילין והמעכבין העוברים בארץ: וחטאים ד' במסר'. הכא ואידך ושבר פושעים וחטאים יחדו ועוזבי ה' יכלו וחטאים אליך ישובו וחטאים בעדת צדיקים. פי' רעים וחטאים ע"כ פושעים וחטאים יחדו יכלו אבל אם יעשו תשובה כדכתיב וחטאים אליך ישובו ויהיו בעדת צדיקים כדכתיב וחטאים בעדת צדיקים: (יד) צפונה ונגבה וקדמה וימה. וליעקב אמר ימה וקדמה וצפונה ונגבה לאברהם התחיל להראות זכות הקרבנות שנשחטים בצפון וליעקב הראה שבזכותו יעברו הים והיינו דכתיב וירא ישראל את היד הגדולה וגו' וישראל הכא: (יח) ויבן שם מזבח. וסמיך ליה ויהי בימי אמרפל מלך שנער וגו' עשו מלחמה רמז שצריכין להביא קרבן קודם שילכו למלחמה והיינו דכתיב יזכור כל מנחותיך ועולתך ידשנה סלה יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול: (א) ויהי בימי ה' דסמיכי. הכא ואידך ויהי בימי שפוט השופטים ויהי בימי אחשורוש כו' כדאי' במדרש שכולן היתה בימיהם ווי: (ה) ובארבע עשרה ב' ר"פ. הכא ואידך (מ"ב י"ח) בי"ד למלך חזקיהו עלה

רש"י

בו: (יד) אחרי הפרד לוט. כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו. (ולעיל שהיה לוט אצלו וכתיב וירא ה' אל אברם בלותה שעה ת כבר היה וק"ל): (טז) אשר אם יוכל איש. כשם שא"א לעפר להמנות כך זרעך לא ימנה: (יח) ממרא. א שם אדם: (א) אמרפל. הוא נמרוד שאמר לאברהם ב פול לתוך כבשן האש (ב"ר): מלך גוים. מקום יש ששמו גוים על שם שנתקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל (ב"ר): (ברע. רע לשמים ורע לבריות: ברשע. שנתעלה ברשע): (ב) שנאב. שונא אביו שבשמים: שמאבר. שם ג אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב"ה: בלע. שם ד העיר: (ג) עמק

השדים

שפתי חכמים

כתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת והתם איירי בגוף ה"נ רעים איירי בגופם וכתיב בפרשת כי תצא גבי שכיר ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא והתם איירי בממון: ת כמו שמוכח מתוך פירש"י שפי' לעיל על שהיו שטופי זמה באר לו לוט כו' זה בא לו שהיה שטוף בזמה מפני שהיה במצרים שהיו שטופי זמה למד מהם. ועוד פי' רש"י הסיע עצמו מקדמונו של עולם משמע דקודם לכן צדיק היה: א כלומר ולא שם מקום כדכתיב ענר אשכול וממרא: ב דק"ל והא נמרוד מלך שנער היה: ג שם אבר רוצה לומר דעשה לו כנפים לעוף: ד דדייק רש"י מדכתיב בלע היא צוער דאם הוא שם אדם לא שייך למימר היא צוער וא"ל מנ"ל לרש"י שהכתוב הזכיר שמותם של מלכים אלו להודיע רשעתם דדרש שנאב שונא אביו שבשמים כו' וי"ל מדלא הזכיר בקרא ג"כ שמו של מלך צוער

אלא

אמר לאברם בתר דאתפרש לוט מעמה זקוף כען עינך וחזי מן אתרא דאת תמן לצפונא ולדרומא ולמדינחא ולמערבא: טו ארי ית כל ארעא די את חזי לך אתננה ולבנך עד עלם: טז ואשוי ית בנך סגיאין כעפרא דארעא כמא די לא אפשר לגבר לממני ית עפרא דארעא אף בנך לא יתמנון: יז קום הליך בארעא לארכה ולפתיה ארי לך אתננה: יח ופרס אברם ואתא ויתב במישרי ממרא די בחברון ובנא תמן מדבחא קדם יי: א והוה ביומי אמרפל מלכא דבבל אריוך מלכא דאלסר כדרלעמר מלכא דעילם ותדעל מלכא דעממי: ב סדרו (נ״י עבדו) קרבא עם ברע מלכא דסדם ועם ברשע מלכא דעמרה שנאב מלכא דאדמה ושמאבר מלכא דצבוים ומלכא דבלע היא צער: ג כל אלין אתכנשו למישר חקליא הוא אתר ימא דמלחא: ד תרתי עשר שנין פלחו ית כדרלעמר ותלת עשרי שנין מרדו: ה ובארבע עשרי שנין אתא כדרלעמר ומלכיא דעמיה ומחו

יח

רש״י

השדים. כך שמו על שם שהיו בו שדות הרבה ה ומדרשי אגדה יש הרבה: הוא ים המלח. לאחר זמן נמשך הים ו לתוכו ונעשה ים המלח. ומ״א אומר שנתבקעו הצורים סביבותיו ונמשכו ז יאורים לתוכו: (ד) שתים עשרה שנה עבדו. ה׳ מלכים הללו את כדרלעומר ובארבע עשרה שנה למרדן ח בא כדרלעומר לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה:

שפתי חכמים

אלא ודאי מה שהזכיר הכתוב שמות של מלכים אלו לאוחם על רשעתם ואפשר שמלך צוער לא היה רשע ושמו לא היה מוכיח על רשעתו כמו שנאמר בלוט אמלטה נא וגו׳ כפירש״י שם: ה (רש״א) ר״ל לפי שנכתב השדים בה״א הידיעה ולא פי׳ הכתוב באיזה מקום היה זה עמק השדים לכ״פ כו׳ (נח״י) ונ״ל דהרב פי׳ שם העצם שלו ע״ש התואר שבו וה״ם ועמק השדים כך שמו ואין לו שם עצם אחר: ו כי לא יתכן שיהיה עמק וים בזמן אחד: ז פי׳ כי מלת הוא מורה שהוא עצמו היה לא שנמשך הים לתוכו דא״כ בו ים מבעי ליה: ח ר״ל במלת למרדן שלא תפרש המקרא כן שתים עשרה שנים עבדו ובשלש עשרה שנה לעבדן מרדו ובארבע עשרה שנה לעבדן בא כדרלעומר וגו׳ דא״כ היה לו לומר ובי״ג שנה כמו שנקט אח״כ ובארבע עשרה שנה לכך מפרש למרדן ר״ל דמה שכתוב וי״ג שנה מרדו לא קאי אאותן י״ב שנה דלעיל אלא י״ג שנה

השאלות

(א-י) למה האריך בספור מלחמות המלכים זה עם זה. וספור מה שהכו את רפאים וכו׳ שכ״ז אין צורך לספרם בתורה האלהית:

התורה והמצוה

(יד-טו) וה׳ אמר אחרי הפרד לוט מעמו. שתחלה לא רצה שישתתף לוט במתנת הארץ עד שנפרד לוט, אמר לו, שא נא עיניך, כי ממה שא״ל תחלה לזרעך אתן את הארץ הזאת, חשב שכוונתו רק על חלק זה, ולכן לא התהלך בארץ לכל צד, א״ל ה׳ כי כל הארץ אשר אתה רואה (ונתן כח בעיניו שיראה את כל הארץ) לך אתננה:

(טז) ושמתי. וכל שאל, הלא אני יחיד וגם אם אלד בן, איך יירש איש אחד ארץ גדולה כזאת, א״ל שזרעו יהיו רבים כעפר הארץ, וע״כ,

(יז) קום התהלך בארץ, וא״ל שתשב במקום אחד, ואמר לארכה ולרחבה, שבן בניו ירשו תחלה כל אורך א״י מן הירדן ועד הים בצד הנגב, ואת הרוחב שהוא צד הצפון לא כבשו עד אחר ימים רבים:

(יח) ויאהל. ע״י דבור הזה עקר אהלו ממקום זה והתיישב בחברון כיון שניתן לו רשות להתישב בכ״מ:

יד (א-ב) ויהי בימי אמרפל. ארבעה מלכים אלה התחברו לכבוש ארצות ולהרגיז הארץ. ולדעת חז״ל אמרפל זה נמרוד, שמלך שנער הראשון היה נמרוד ואחר שכבש מלכות אשור כמ״ש מן הארץ ההיא יצא אשור כנה שמו אמרפל שמלכי אשור נקראים בשם פול, ובימי אמרפל כבר היו עוד ג׳ מלכים כובשי ארצות והיה כריתת ברית ביניהם שימלכו ארבעתם בכפה, ולתכלית זה עשו מלחמה את ברע מלך סדום וכו׳ ונצחום במלחמה.

(ג) כל אלה חברו. ואז נתחברו כולם ועשו שלום ביניהם, והיה ההתחברות על אופן שחמשה מלכים המנוצחים יעבדו את כדרלעומר, כי הארצות האלה נפלו לחלקו, וספר שהמקום שבו חברו לעשות שלום היה בעמק השדים, שמשם חפרו סיד לבנין, ועתה הוא ים המלח, כמ״ש למעלה (י״ג י׳) שים המלח נתחדש אחרי שחת אלהים את ערי הככר ותחלה היה שם עמק השדים ואין בו מים:

(ד) שתים. ועפ״י ההתחברות הזה עבדו את כדרלעומר שתים עשרה שנה, ובשלש עשרה מרדו ולא נתנו לו מס, או שהמרד נמשך שלש עשרה שנה:

(ה) ובארבע, ובשנת הארבע עשרה בא כדרלעומר והמלכים אשר אתו, כי היו מקושרים שיעזור כ״א לחברו נגד המורדים, ויכו את רפאים באשר בצד הדרומי לארץ כנען קרוב לסדום ישבו עמים רבים גבורים, על הארץ שאח״כ ישב שם עוג מלך הבשן ובצדו עמון ובצדו מואב ובצדו שעיר, כמו שתראה שישראל בהליכתן

שְׁנָה בָּא כְדָרְלָעֹמֶר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם וְאֶת־הַזּוּזִים בְּהָם וְאֵת הָאֵימִים בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם: ו וְאֶת־הַחֹרִי בְּהַרְרָם שֵׂעִיר עַד אֵיל פָּארָן אֲשֶׁר עַל־הַמִּדְבָּר: ז וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־עֵין מִשְׁפָּט הִוא קָדֵשׁ וַיַּכּוּ אֶת־כָּל־שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי וְגַם אֶת־הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּחַצְצֹן תָּמָר: ח וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה וּמֶלֶךְ אַדְמָה וּמֶלֶךְ צְבֹיִים* וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִוא־צֹעַר וַיַּעַרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה בְּעֵמֶק הַשִּׂדִּים: ט אֵת כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר וְאַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר אַרְבָּעָה מְלָכִים אֶת־הַחֲמִשָּׁה: י וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים בֶּאֱרֹת בֶּאֱרֹת חֵמָר וַיָּנֻסוּ מֶלֶךְ־סְדֹם וַעֲמֹרָה וַיִּפְּלוּ־שָׁמָּה וְהַנִּשְׁאָרִים הֶרָה נָּסוּ: יא וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־רְכֻשׁ סְדֹם וַעֲמֹרָה וְאֶת־כָּל־אָכְלָם וַיֵּלֵכוּ: יב וַיִּקְחוּ אֶת־לוֹט וְאֶת־רְכֻשׁוֹ בֶּן־אֲחִי אַבְרָם וַיֵּלֵכוּ וְהוּא יֹשֵׁב בִּסְדֹם: יג וַיָּבֹא הַפָּלִיט וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי

*צבוים קרי

בעל הטורים

סנחרב לומר לך כשם שבאו האומות על חזקיהו ונפלו בידו כך באו על אברהם ונפלו בידו: (יג) ויבא הפליט. בפדר"א בשעה שהפיל הקב"ה לסמאל ממקומו אחז בכנפו מיכאל להפילו עמו ופלטו הקב"ה מידו. וכן ביחזקאל בא אלי הפליט

רש"י

(ה) והמלכים. אלו שלשה מלכים: הזוזים. הם זמזומים: (ו) בהררם. בהר שלהם: איל פארן. כתרגומו מישור, ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו אבל השטים וכן בעל גד בעל שמו וכלם מתורגמין מישור וכל אחד שמו עליו: על המדבר. אצל המדבר כמו (במדבר ב) ועליו מטה מנשה: (ז) עין משפט הוא קדש. על שם העתיד שעתידין משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה. ואונקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט: שדה העמלקי. עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד: בחצצן תמר. הוא עין גדי מקרא מלא (דה"ב כ) ביהושפט: (ט) ארבעה מלכים וגו'. ואעפ"כ נגפו המועטים להודיעך שגבורים היו ואעפ"כ לא נמנע אברהם מלרדוף אחריהם: (י) בארת בארת חמר. בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין. ומדרש אגדה שהיה הטיט מגובל בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינין שניצל אברהם מאור כשדים מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע (ב"ר): הרה נסו. להר

שפתי חכמים

בשש שנים מרדו ועל אותן י"ג שנה אמר אחר כך ובי"ד שנה: ט ר"ל דרש"י דייק מדכתיב הכא רפאים ואימים וכתיב גבייהו הזוזים ובפרשת ואלה הדברים כתיב רפאים ואימים וזמזומים ודאי הזוזים היינו זמזומים: י דקשה לרש"י והלא של מלת אלוני ממרא נמי מתרגם מישור וא"כ אם חד מינייהו פירושו מישור ודאי השני לאו פירושו מישור ל"ש ואומר אני וכו': כ דקשה לרש"י למה צריך למימר ד' וכי לא ראינו דארבע הם ל"ש ואעפ"כ וכו': ל דק"ל למה נאמר בארות בל' רבים וע"ק כיון דבארות של חמר היו שם א"כ למה כתיב וינוסו מלך סדום ועמורה ויפלו שמה הל"ל ויטבעו שמה דהכי ל' טביעה שייך בחמר וע"ק כיון דהחמר היה למה לא מתו שנים כשטבעו בחמר דהיינו טיט ל"ש הרבה בארות כו' א"כ מתורץ נמי למה לא כתיב ויטבעו דלא היה הטיט רך: מ דק"ל א"כ למה קרא אותו בארות חמר והלא נוטלין כל החמר מכאן ובארות חמר משמע שתמיד היו מלאים טיט לכן אמר ומ"א כו', מהרש"ל:

יַת גִּבָּרַיָּא דִּי בְּעַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם וְיַת תַּקִּיפַיָּא דִּבְהָמְתָא וְיַת אֵימְתָנֵי דִּבְשָׁוֵה קִרְיָתָיִם: ו וְיַת חוֹרָאֵי דִּי בְּטוּרְהוֹן דְּשֵׂעִיר עַד מֵישַׁר פָּארָן דִּסְמִיךְ עַל מַדְבְּרָא: ז וְתָבוּ וַאֲתוֹ לְמֵישַׁר פְּלוּג דִּינָא הִיא רְקָם וּמְחוֹ יַת כָּל חֲקַל עֲמַלְקָאָה וְאַף יַת אֱמוֹרָאָה דְּיָתֵיב בְּעֵין גֶּדִי: ח וּנְפַק מַלְכָּא דִסְדוֹם וּמַלְכָּא דַעֲמוֹרָה וּמַלְכָּא דְאַדְמָה וּמַלְכָּא דִצְבוֹיִם וּמַלְכָּא דְבֶלַע הִיא צוֹעַר וְסַדָּרוּ עִמְּהוֹן קְרָבָא בְּמֵישַׁר חַקְלַיָּא: ט עִם כְּדָרְלָעֹמֶר מַלְכָּא דְעֵילָם וְתִדְעָל מַלְכָּא דְעַמְמִין וְאַמְרָפֶל מַלְכָּא דְבָבֶל וְאַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְאֶלָּסָר אַרְבְּעָה מַלְכִין לָקֳבֵיל חַמְשָׁא: י וּמֵישַׁר חַקְלַיָּא בֵּירִין בֵּירִין מַסְּקָן חֵימָרָא וַעֲרַקוּ מַלְכָּא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וּנְפַלוּ תַמָּן וּדְאִשְׁתְּאָרוּ לְטוּרָא עֲרַקוּ: יא וּשְׁבוֹ יַת כָּל קִנְיָנָא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְיַת כָּל מֵיכָלְהוֹן וַאֲזָלוּ: יב וּשְׁבוֹ יַת לוֹט וְיַת קִנְיָנֵהּ בַּר אֲחוּהִי דְאַבְרָם וַאֲזָלוּ וְהוּא יָתֵב בִּסְדוֹם: יג וַאֲתָא מְשֵׁיזְבָא וְחַוִּי

לאברם

רש"י

נכו. הרה כמו להר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה. ויש חילוק בין הרה להההרה שה"א שבסוף התיבה עומדת במקום למ"ד שבראשה אבל (ס"א ו) אינה עומדת במקום למ"ד (ס"א לנקוד) ונקודה פת"ח תחתיה והרי הרה כמו להר או כמו אל הר ואינו מפרש לאיזה הר אלא שכל אחד נס באשר מצא הר תחלה וכשהוא נותן ה"א בראשה לכתוב ההרה או המדברה פתרונו כמו אל ההר או כמו להר (להר) ומשמע לאותו הר הידוע ומפורש בפרשה: (יב) והוא יושב בסדום. מי גרם לו זאת ישיבתו בסדום: (יג) ויבא הפליט. לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה והוא שכתוב כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים וזהו נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחביריו כשהכו הרפאים בעשתרות קרנים תנחומא, ומדרש ב"ר זה עוג שפלט מדור המבול וזה מיתר הרפאים שנא' הנפילים היו בארץ וגו' ומתכוין שיהרג

שפתי חכמים

נ לא שפלט מדור המבול דהא כתיב ויאמר אך נח ואשר אתו בתבה: ס שנאמר הנפילים היו בארץ ר"ל דרפאים היינו ענקים ונפילים הם ג"כ ענקים שהיו בדור המבול והוא נשאר מאותן ענקים שבדור המבול ופי' ויאמר אך נח שהיה גונח כדפי' רש"י ואשר אתו פירש מעורת הבהמות אשר אתו בתבה:

השאלות

(יב-יג) היל"ל ויקחו את לוט בן אחי אברם ואת רכושו. ולמה ספר שאברם שכן באלוני ממרא שכבר נאמר זה בפ' הקודמת:

התורה והמצוה

ממערב למזרח על מצר הדרומי לא"י עברו ארץ אדום ומואב ועמון עד עוג, והתיראו המלכים פן יתחברו כולם לעזר למלכי ערי הככר, לכן הכו את כ"א בפ"ע, ועשתרות קרנים הוא היה אח"כ ארץ עוג אשר הוא לבדו נשאר מיתר הרפאים, ר"ל מן המוכים בימי אמרפל, ואת הזוזים שם היו אח"כ ארץ בני עמון כמ"ש (דברים ב) רפאים ישבו בה והעמונים יקראו להם זמזומים, ואת האימים בשוה קריתים שם היה אח"כ ארץ מואב, שקריתים נחשב בין ערי מואב וכמ"ש (שם י) האמים לפנים ישבו בה:

(ו) ואת החורי. שאח"כ הי' שם ארץ אדום כנודע, עד איל פארן שישב שם ישמעאל שהיה קרוב לגבול מצרים, והנה מלמדנו כי אז כבר נכבשו הארצות לפני בני אדום ובני לוט, שהיה בהשגחת ה', כמ"ש כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר (שם ב ו) וכן שם (י יא, ושם כא כב) שה' השמיד הענקים ע"י ארבעה מלכים אלה, כדי שיוכלו בני עשו ובני לוט להתישב שם:

(ז) וישובו, אח"כ שבו ממערב למזרח ובאו עד קדש שהוא בקצה גבול אדום, ואז היה שמה עין משפט, ושם הכו כל שדה העמלקי, ר"ל שאח"כ בימי משה נתישבו שם בני עמלק כמ"ש עמלק יושב בארץ הנגב, וגם את האמורי היושב בחצצן תמר והיה קרוב לסדום כמו שנראה (ביחזקאל מ"ז י"ט), שלעתיד יהיה שם גבול א"י בצד דרום, כמ"ש בפירושי שם:

(ח-ט) ויצא, ואז כשנשברו כל עוזריהם יצאו החמשה מלכים לבדם אל עמק השדים ששם עשו שלום ביניהם תחלה:

(י) ועמק, ואז לא היה שם ים המלח רק בארות חמר, וכשנלחמו הד' מלכים אז מלך סדום ועמורה נסו והפילו א"ע באחת הבורות להסתתר שם, והנשארים נסו אל ההר שאחר צוער:

(יא-יב) ויקחו את כל רכוש. כי היו הערים עזובות, וגם לקחו את לוט ואת רכושו שהיה לו מצד שהוא בן אחי אברם, ולא התיראו מפני אברם דודו, הגם שלוט לא התגרה עמהם מלחמה כי הוא אשר יושב בסדום ולא התערב במלחמה ההיא, והוליכו אותו בשביה שלא כמשפט:

(יג) ויבא הפליט, ממ"ש הפליט בה"א הידיעה הוכיחו חז"ל שהוא עוג שנמלט מן הרפאים שהוכו במלחמה הזאת, והוא הנודע כמ"ש כי הוא לבדו נשאר מיתר הרפאים, וקראו אברם העברי כי הפליט לא ידע שלוט הוא בן אחיו רק ידע שהוא עברי מעבר הנהר, וחשב שעי"כ יתעורר אברם במה שנעשה לאיש מארצו, והוא שוכן עתה היה אברם במקום אחר לא היה יכול לעזוב את ביתו ורכושו מפחד הגוללים שרצו בעת הסיל

בארץ

הָעִבְרִי וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית־אַבְרָם׃ יד וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת־חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד־דָּן׃ טו וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם ׀ לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם וַיִּרְדְּפֵם עַד־חוֹבָה אֲשֶׁר מִשְּׂמֹאל לְדַמָּשֶׂק׃ טז וַיָּשֶׁב אֵת כָּל־הָרְכֻשׁ וְגַם אֶת־לוֹט אָחִיו וּרְכֻשׁוֹ הֵשִׁיב וְגַם אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הָעָם׃ יז וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל־עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ׃ יח וּמַלְכִּי־צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לֶחֶם וָיָיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן׃ יט וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וארץ

בעל הטורים

מירושלים לאמר הוכתה העיר: (טו) לדמשק שניה במס'. הכא והידך והגליתי אתכם מהלאה לדמשק. בשביל חטא שעשו בדמשק גלו וזה חובה אשר משמאל לדמשק: (יח) מלך שלם. ר"ת שם לומר לך שזה שם בן נח: (יט) ברוך אברם לאל עליון. ז' פסוקים בתורה שכתוב בהם ברכה להקב"ה ברוך ה' אלהי שם וברוך אל עליון. ויאמר ברוך ה' אלהי אדני אברהם. ואקוד ואשתחוה לה' ואברך. ויאמר יתרו ברוך ה'. ואכלת ושבעת וברכת את ה'. ולנגד אמר ברוך. ובהם ק' תיבות כנגד ק' ברכות שבכל יום וז' פסוקים כנגד ז' ברכות שבשבת ויו"ט. ובחמשה מהם כתוב אצל ברוך כנגד ה' חומשי

רש"י

שיהרג אברם ע וישא את שרה: העברי. שבא מעבר הנהר (ב"ר): בעלי ברית אברם. שכרתו עמו ברית (ס"א דבר אחר שהשיאו לו עצה על המילה כמו שמפורש במקום אחר): (יד) וירק. כתרגומו פ וזריז וכן (ויקרא כו) והריקותי אחריכם חרב אזדיין בחרבי עליכם וכן (שמות טו) אריק חרבי וכן (תהלים לה) והרק חנית וסגור: חניכיו. חנכו כתיב (ס"א קרי) זה אליעזר שחנכו למצות והוא לשון תחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה וכן (משלי כב) חנוך לנער (במדבר ז) חנכת המזבח (תהלים ל) חנכת הבית ובלעז קורין לו אינצייא"ר (הונטערריכטען) וברש"י כ"י אישטרייני"ר (צום ערסטען מאלע ברויכען): שמנה עשר וגו'. (נדרים לב) רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה צ והוא מנין גימטריא של שמו: עד דן. שם תשש כחו שראה ק שעתידין בניו להעמיד שם עגל (סנהדרין צו): (טו) ויחלק עליהם. לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים ר כשבורחין זה לכאן וזה לכאן: לילה. כלומר אחר שחשכה לא נמנע מלרדפם. ומ"א שנחלק הלילה ובחציו הראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות ש לילה של מצרים: עד חובה. אין מקום ששמו חובה ודן קורא חובה על שם ע"א שעתידה להיות שם: (יז) עמק שוה. כך שמו ותרגומו למישר

מפנא

שפתי חכמים

ע רוצה לפרש לפי המדרש מה טעם היה לעוג שבא לאברם ואמר לו שנשבה לוט בשלמא לפי פי' ראשון שפלט מהמלחמה בא והגיד לאברם בשביל שיעשה נקמה באמרפל וחביריו שהרגו אבותיו אלא לפי המדרש למה אמר לו אלא צ"ל מתכוין כו': פ והא דפי' רש"י בפרשת בשלח ואין לדחוק ולפרש אריק חרבי מלשון וירק את חניכיו אזדיין בחרבי. נראה כוונת רש"י דהכא א"א לפרש אלא ל' זיין מדכתיב את חניכיו רצונו נמי לדחוק ולפרש כל אריק בל' זיין כדי שלא תקשה בתחלת המחשבה על פירושו מאותן המקראות אבל באמת פשוטו בכל מקום הוא לשון הרקה לבד מהכא וזהו דנקט רש"י בפרשת בשלח ואין לדחק ולפרש כו' ודו"ק. ועיין ברא"ם פי' אחר: צ מהר"ן והא אין מקרא יוצא מידי פשוטו שנאמר שמונה עשר וגו' ותי' בשם רבינו בחיי כי כל מספר הזה היו בני ביתו ולאחר שנזדרזו למלחמה מיעטן והיקן ונוס שיחזרו כל החוטאים כדין תורה דכתיב מי האיש הירא וגו' ונשאר הוא ואליעזר לבדו. (ג"א) ודאי כל הש"ח הלכו עמו כדי להבהיל המלכים שלא יתחזקו כנגדו ואע"ג דהוא לבדו היה ג"כ מגלה אותם כי אין מעצור לה' מ"מ לקחם כדי להסתיר הנס שיהא לו התחזקות מן הטבע לענין שים לך אורב וגו' ולכך לקח כמנין אליעזר לרמז שהכל היה בשביל אליעזר: ק (קנ"ח) דהל"כ וירדוף עד דן ל"ל הרי כתיב וירדפם עד חובה: ר (קנ"ח) אבל בלתי סרוס יהיה החלוק ללילה ושוב אין טעם לבוא ועבדיו הבא אחריו: ש והוא ועבדיו קאי אדלעיל

כוח

לאברם עבראה והוא שרי במישרי ממרא אמוראה אחוהי דאשכול ואחוהי דענר ואנון אנשי קימה דאברם: יד ושמע אברם ארי אשתבי אחוהי חריז ית עולמוהי ילידי ביתה תלת מאה ותמנת עסר ורדף עד דן: טו ואתפלג עליהון ליליא הוא ועבדוהי ומחונון ורדפנון עד חובה די מצפונא לדמשק: טז ואתיב ית כל קנינא ואף ית לוט בר אחוהי וקנינה אתיב ואף ית נשיא וית עמא: יז ונפק מלכא דסדום לקדמותה בתר דתב מלממחי ית כדרלעומר וית מלכיא די עמה למישר מפנא הוא אתר בית ריסא דמלכא: יח ומלכי צדק מלכא דירושלם אפיק לחם וחמר והוא משמש קדם אל עלאה: יט וברכה ואמר בריך אברם לאל עלאה

דקנינה

רש"י

מפנה פני מחילות ומכל מכשול: עמק המלך. בית ריסא דמלכא בית ריס א' שהוא שלשים קנים שהיה מיוחד למלך לצחק שם. ומ"א עמק שהושוו שם כל האומות והמליכו את אברהם עליהם לנשיא אלהים ולקצין: (יח) ומלכי צדק. מ"א הוא ת שם בן נח (נדרים לב): לחם ויין. כך עושים ליגיעי מלחמה והראה ט שאין בלבו עליו על א שהרג את בניו. ומ"א רמז ט על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו: (יט) קונה שמים וארץ. כמו (תהלים קטו) עושה שמים

שפתי חכמים

הוא ועבדיו ויכם וירדפם וכו': ת ר"ל דמלך שלם ר"ם למפרע שם: א דכתיב אחרי הכותו את כדרלעומר וכדרלעומר היה מלך עילם ועילם הוא מבני שם ומסתמא גם עמו מבני שם היו, וזה דפירש"י כך עושין ליגיעי מלחמה פי' שאם תאמר כדי להאכילו כדרך האורחים א"כ למה לא הוציא להם בקר וצאן לשחוט להם לאכילה. והרא"ם פי' דא"כ למה הזכיר שהוציא להם יין דהא כן דרך הקרא בכל מקום שלא להזכיר

השאלות

(יח-כד) למה הפסיק בספור מלכי צדק וברכתו. שאחר שאמר ויצא מלך סדום לקראתו הי"ל ויאמר מלך סדום תן לי הנפש בסמוך לו. ולמה הקדים מלכי צדק ברכת אברהם לברכת ה'. ומ"ש ולא תאמר אני העשרתי את אברם הם דברי חדודים. והלא באמת הגיע השלל לאברהם שהוא הצילו אחרי יאוש בעלים. ולמה חלק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים. שמשמע שהנערים אינם האנשים:

התורה והמצוה

בארץ, רק אז היה שוכן באלוני ממרא שהיו לו עבדים רבים, וכן אחיו אשכל וענר היו להם אנשי חיל, והם כולם היו בעלי ברית אברם שכרתו ברית ביניהם, לעזור זה את זה בעת צר ומלחמה, וע"כ היה יכול ללכת עם אנשיו לרדוף ולהציל:

(יד) וישמע אברם. ספר איך התרגש לבו מאהבת הקרובים הגם שלוט התרחק מאתו ולא היה מתעורר אם היו לוקחים את רכושו, רק על מה שנשבה אחיו, וככר כתב המורה כי האיש אשר רוח ה' תלבשהו, ילבש רוח עזה וגבורה עד שיעמוד לפעמים נגד מחנה גדולה וילבש עוז וגבורה בלי פחד, וכמו שהיה ביהונתן בן שאול שנלחם לבדו את מחנה פלשתים, וכן לא בקש אברם מבעלי בריתו שיעזרוהו במלחמה רק הריק את חניכיו ואת ילידי ביתו. חניכיו הם תלמידיו נערים שבאו אצלו להתחנך בעבודת ה' וללמוד אצלו, וילידי ביתו הם עבדיו שנולדו בביתו, ופי' וירק שזיין אותם בכלי זיין, וכולם היו שמונה עשר ושלש מאות, והגם שהיו רק שי"ח אנשים נגד ארבע מחנות אדירים רדף עד דן שהוא בקצה א"י השני:

(טו) ויחלק, כדן מצא את מחנה האויב, והמתין עד הלילה, וחלק מחנהו לשני ראשים ליפול עליהם מכל עבר להבהילם, כמו שעשה דוד במחנה עמלק וכן גדעון, ופי' שהוא ועבדיו שהם ילידי ביתו נתחלקו לצד אחד וחניכיו שהם תלמידיו היו בצד האחר, ויכם שהם הוכו לפניו והתחילו לברוח ורדף אחריהם להשיב מהם את השלל, וזה היה עד חובה שבצפון דמשק, לפ"ז רדף מן דן עד קצה מזרח צפון של א"י:

(טז) וישב, תחלה השיב את הרכוש שהוליכו אותו להקל מעלהם, ואח"כ הציל גם את לוט שהוליכו אותו בכבלים עמהם, וגם את הנשים ואת העם, שזה עשה מצד חסדו גנון והציל פסוח והמליט:

(יז-יח) ויצא, בשובו נח להנפש עם אנשיו סמוך לירושלים בעמק שנקרא עמק המלך [כמ"ש (ש"ב יח יח) את מצבת אשר בעמק המלך ויקרא לה יד אבשלום] ויצא מלכי צדק מלך ירושלים והוציא לחם ויין להעם היעף, ומלכי צדק [שלדעת חז"ל הוא שם בן נח] היה כהן לאל עליון ועובד את ה':

(יט) ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון, הודיע בזה שיש ה' אל עליון שהוא סבת הסבות ואלהי האלהים, ולא זאת לבד כי הוא קונה שמים וארץ, שהשמים והארץ הם קנינו, שהקנין הוא ברשות הקונה ואין מושל עליו זולתו, כן הוא המנהיג הנהגה העליונה של המערכת ואף ההנהגה התחתונה של הארץ, ולא קנה שמים וארץ בעבר בעת הבריאה רק שקונה תמיד, כי מחדש בכל יום מעשה בראשית, ומשגיח בהשגחה תמידית מופלאת בכל רגע, וכ"ז מבואר ממה שברוך אברם, מה שאברם הוא מקבל הברכה מאתו. ועשה עמו נסים למעלה מן הטבע ע"י ברכת ה' עליו, שמזה מבואר שה' משגיח על כל פרטי המעשים:

וארץ: כ וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך ויתן לו מעשר מכל: חמישי כא ויאמר מלך סדם אל אברם תן לי הנפש והרכש קח לך: כב ויאמר אברם אל מלך סדם הרמתי ידי אל יהוה אל עליון קנה שמים וארץ: כג אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם: כד בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכל וממרא הם יקחו חלקם: ס טו א אחר הדברים האלה

בעל הטורים

תורה שליך למען עליהם תחלה ואם תצרף שמהם וברוך אל עליון יהיו שמה כנגד ששה סדרים: (כב) הרמותי ב' במסורת. הכא והידך כי הרמותי קולי ואקרא. וזה שאמרו חכמינו ז"ל שאשת פוטיפרע נהפכה לטובה כמו שנהפכין אברהם לשם

שפתי חכמים

אלא לחם לבד כמו ואכלה פת לחם ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם ומ"מ אמר לחם ויין אלא שהם צריכין ליגיעי מלחמה: ב דק"ל מי נתן למי ומפרש אברם נתן לו וכו' ומה טעם נתן ל"ה לפי שהיה כהן: ג ואע"פ שאין כאן זכר שבועה כמו גבי כי אשא אל שמים ידי דכתיב בתריה ואמרתי חי אנכי לעולם קצר הכתוב פה וסמך על המבין. הרא"ם. ועי"ל דשא נמי לשון הרמה הוא וכמו שמצינו באשא שהוא לשון שבועה ה"נ באי הרמותי שהוא לשון אשא נמי לשון שבועה אף שאינו מפורש בהדיא: ד ר"ל דרש"י דייק מדכתיב ואם אקח משמע מחוט ועד שרוך נעל מילתא בפ"ע ופירושו אם אעכב לעצמי מן השבי ואם אקח לתת לי שכר כו'. א"נ דק"ל הא כבר היה בידו ולא היה לו לומר ואם אקח אלא א"כ ואם אקח ממה שתתן לי מבית גנזיך וק"ל: ה ר"ל דצריך לחלק הקרא לג' חלקים וכן פי' בלעדי רק אשר אכלו הנערים היינו עבדים אשר הלכו אתי כדכתיב לעיל הוא ועבדיו וזה אשר הלכו אתי לשון רש"י הוא ומה דכתיב בקרא וחלק האנשים אשר הלכו אתי ג"כ בפני עצמו ר"ל חניכיו דאמר לעיל הם האנשים אשר הלכו אתו וענר אשכול וממרא נמי בפ"ע ר"ל הם יקחו חלקם והוכחתו מדכתיב בקרא עוד פעם שנית הם יקחו חלקם ודאי קאי על ענר אשכול וממרא דאי קאי על האנשים אשר הלכו אתו לא הוה ליה למכתב חלק דהא כבר כתיב וחלק האנשים אלא ודאי הם יקחו חלקם קאי על ענר אשכול וממרא לחוד: ו הוכחתו מדכתיב לעיל והוא שוכן באלוני ממרא וגו' וכתיב בתריה וישמע אברם וגו' וירדוף וגו' ואלו ענר וחבריו לא קאמר ש"מ שנשארו שם לשמור את הכלים

רש"י

שמים וארץ. ע"י עשייתן קנאן להיות שלו: (כ) אשר מגן. אשר הסגיר. וכן (הושע יא) אמגנך ישראל: ויתן לו. אברם ב מעשר מכל אשר לו לפי שהיה כהן: (כא) תן לי הנפש. (הגופים מן) השבי שלי שהצלת החזר לי הגופים לבדם: (כב) הרמותי ידי. לשון ג שבועה. מרים אני את ידי לאל עליון וכן (בראשית כב) בי נשבעתי נשבע אני וכן (בראשית כג) נתתי כסף השדה קח ממני נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממני: (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל. אעכב לעצמי מן השבי: ואם אקח מכל אשר לך. וא"ת לתת לי שכר ד מבית גנזיך לא אקח: ולא תאמר וגו'. שהקב"ה הבטיחני לעשרני שנאמר ואברכך וגו': (כד) הנערים. עבדי ה אשר הלכו אתי. ועוד ענר אשכול וממרא וגו' אע"פ שעבדי נכנסו למלחמה שנא' הוא ועבדיו ויכם וענר והביריו ישבו על הכלים ו לשמור אפי' הכי הם יקחו חלקם וממנו למד דוד שאמר (ש"א ל) כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדו יחלוקו ולכך נאמר (שם כ"ה) ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחוק ולמשפט ולא נאמר והלאה לפי שכבר נתן החוק בימי אברם: (א) אחר הדברים האלה. כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג. ב"ר אחר הדברים האלה. אחר שנעשה לו נס זה שהרג את המלכים והיה דואג ואומר שמא קבלתי שכר על כל צדקותי לכך אמר לו המקום אל תירא אברם אנכי מגן לך מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאתה דואג על קבול שכרך שכרך הרבה

התורה והמצוה

(כ) וברוך אל עליון, וע"י שברוך אברהם ע"ז ברוך אל עליון וכמו שבארתי בפי' תהלים בפסוק הנה ברכו את ה', שהם ערך סדרי ההנהגה שתרד ברכתו והשפעתו לפי הכנת המקבלים, וכשיש צדיק בארץ אשר הכין א"ע להיות כלי מוכן לקבל הברכה, אז יריק עליו שפע הברכה, וה' ברוך, ר"ל מלא ברכה להשפיע, ואם אין איש בארץ מוכן לקבל הברכה אז מעין נרפש ומקור חתום וסתום ואין ברכה למעלה, וע"ז אמר בפי' שברוך

דקנינה שמיא וארעא: כ ובריך אל עלאה דמסר סנאך בידך ויהב ליה חד מן עסרא מכלא: כא ואמר מלכא דסדום לאברם הב לי נפשתא וקנינא סב לך: כב ואמר אברם למלכא דסדום ארימית ידי בצלו קדם יי (קדם) אל עלאה דקנינה שמיא וארעא: כג אם מחוטא ועד ערקת מסנא ואם אסב מכל די לך ולא תימר אנא אעתרית ית אברם: כד בר מדאכלו עולמיא וחלק גבריא די אזלו עמי ענר אשכל וממרא אנון יקבלון חלקהון: א בתר פתגמיא האלין הוה פתגמא דיי עם

אברם

התורה והמצוה

שברוך אברם לאל עליון שהוא מוכן לקבל ברכת ה', עי"כ ברוך אל עליון, הוא מריק הברכה במה שמגן צריך בידך שזה נס ופלא ע"י ברכת ה', ויתן לו מעשר מכל, שהמעשר הוא המריק ברכת אלוה ממעל כמ"ש הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וכו' והריקותי לכם ברכה עד בלי די:

(כא) ויאמר מלך סדום, אחר שראה מלך סדום כי אברם נתן מעשר מכל כי מחזיק השלל כקנין כספו, שאין נותנים מעשר משל אחרים, בקש שיתן לו עכ"פ הנפש בחזרה, וכבר המליצו חז"ל ענין זה במ"ש האומר שלי שלי ושלך שלך זו מדה בינונית וי"א זו מדת סדום, ופרשתי בס' ארצות השלום שיצויר באדם את אחד הגזיל את של חברו מן הנהר ומן הלסטים, שמן הדין יכול לומר לעצמי הצלתי, ואם הוא אומר שלך שלך ואינו רוצה לקחתו ומשיבו לחברו זה מדה טובה, וזה היה מדתו של אברהם שהחזיר את השלל למלך סדום, אבל אם חברו טוען שישיבהו לידו נאמר בנוגע כמדת מלך סדום שבקש מאברהם תן לי הנפש, מה שבאמת היה מגיע לאברהם, כי הבעלים כבר נתיאשו ממנו:

(כב-כג) ויאמר אברם. כבר בארתי זאת באה"ם דרוש א', כי האדם כשיגיע לידו מעשה גדולה ופעולה טובה ראוי להתהלל, תהיה הפעולה הזאת בעצמה יקרה בעיניו מכל הון יקר ולא יצייר כלל שיעשה המעשה הטוב בעבור שכר או ריוח, כי הפעולה בעצמה גדולה מכל שכר וריוח, ואחר שכל מגמת פני אברהם ומסעיו היה כדי לקרוא בשם ה' ולפרסם אמונתו והשגחתו לכל באי עולם, וע"י נצוח המלכים הכירו כל באי עולם שה' אל עליון ושהוא משגיח על ידידיו ומפליא עמהם פלאות, א"כ זה השכר היותר גדול בעיניו, ולא יצייר שיקבל עם זה עוד שכר אחר, וז"ש הלא הרמותי ידי זאת הנוצחת אל ה' אל עליון, שעי"ז נודע שהוא אל עליון ושהוא קונה שמים וארץ וזה השכר היותר גדול אצלי, וא"כ אם מחוט ועד שרוך נעל, וכל מה שאקח ידמה שאקח מאשר לך, כי כבר קבלתי שכרי די והותר. אולם לפי דרכנו עתה, הנה אברהם ראה ויוכח כי לא ידיו עשו את החיל הזה, ולא בכח ידו ובגבורתו נצח ארבעה מלכים אדירים כאלה, רק ה' הוא היה הלוחם והמנצח, ואיך יקח מן השלל מאומה, שהגם שמן הדין השלל מגיע להמנצח את המלחמה, אבל הוא לא נצח ולא עשה מאומה, רק ה' לחם ונצח, וז"ש הרמותי ידי. ר"ל ידי זאת הלוחמת והנוצחת, הרימותי אל ה' שהוא נצח ולחם בידי, וידי לא היתה רק כחרב ביד ה' שהוא אל עליון וקונה שמים, וא"כ אחר שאני לא לחמתי ולא עשיתי מאומה, אם [אקח] מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח, ר"ל כל מה שאקח הלא אקח מכל אשר לך כי אין השלל שלי, ולא תאמר אני העשרתי את אברם, פעל תאמר הוא נסתר לנקבה, ומוסב על היד שאמר הרימותי ידי [כי יד בא בלשון נקבה תמיד], אמר אם אקח מהשלל דבר כאלו ידי נלחם ועשה חיל, אז תאמר ידי אלי לאמר אני העשרתי את אברם, כמ"ש ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל, ואיך תאמר ידי שהיא העשירה אותי אם ה' פעל כל זאת ולא ידי יד כהה:

(כד) בלעדי. ר"ל הכל נעשה בלעדי, אני לא עשיתי במלחמה זאת מאומה, רק אני לא אקח מאומה וכן הנערים שהם עבדיו ילידי ביתו שהיו ברשות אברהם ג"כ לא יקחו חלק מהשלל, רק מה שאכלו מן האוכל בדרך, רק חלק האנשים אשר הלכו אתי שהם חניכיו שלא היו עבדיו רק תלמידיו ולא יכול לבטל את חלקם, וכן ענר אשכל וממרא שהם לא הלכו אבל הם ישבו אל הכלים ושמרו בית אברהם, ומגיע להם חלק, כמ"ש (ש"א ל) כי כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים, ואמר שם וישימו לחק ולמשפט מהיום ההוא ומעלה, ופי' חז"ל שלמד כן מאברהם שנתן חלק לענר אשכול וממרא שישבו על הכלים והם יקחו חלקם:

וכבר חזו רבותינו במד' שכל מה שקרה לאבות היה סימן לבניהם, שכמו שירד אברם מצרים ולוקחה האשה בית פרעה והוכה בנגעים ואברם יצא ברכוש גדול, כן ירדו בניו מצרימה ופרעה הוכה בנגעים והם יצאו ברכוש, וכמו שהתעוררו ארבעה מלכים ואברהם נצח את כולם והרים ידו לה' אל עליון, כן עתידים בניו להשתעבד בד' מלכיות, ולבסוף יצמח קרן ישועה וימין ה' רוממה; כי אם הבנים לא היה בכחם לפתוח מעיני הישועה, כבר נפתחו המקורות לפני האבות שהיה זכותם גדול וכחם רב, והבנים דלים דלו מים חיים ממקור נפתח, שכן כל מה שעשה ה' בימי קדם, נאמר קים לדור אחרון, כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם, ושהאבות מוסדי ארץ בכחם הגדול הכינו ברכה לדורות יבאו אחריהם, אשר לא יוכלו לברוא חדשות כאלה בכחם ובזכותם:

טו (א) היה דבר ה' אל אברם במחזה, המחזה הוא מדרגה מיוחדת מן הנבואה, שהנביא חוזה בעין השכל את העתיד בציורים ונגבים ודמיונות, ולפעמים יחזה מחזה שוא, כמ"ש חזו לך שוא ותפל, לכן

באר

הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה לֵאמֹר אַל־תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד׃ ב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יֱהוִה מַה־תִּתֶּן־לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר׃ ג וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי לֹא נָתַתָּה זָרַע וְהִנֵּה בֶן־בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי׃ ד וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי־אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ הוּא יִירָשֶׁךָ׃ ה וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֶּט־נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם־תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר

לו

בעל הטורים

שמים: (ב) ערירי ב' במס'. הכא ואידך כתבו את האיש הזה ערירי ביהויכין, שבראהו גלות ישראל שאברהם יצא מאור כשדים והם גלו לכשדים שבות בבל: (ה) ויוצא אתו החוצה. בגי' אצטגנינות. כה יהיה זרעך ט' כשיהיה לו עד כ"ה

שפתי חכמים

הגלים: ז אע"ג שהיה לו ישמעאל בעוד שנקרא אברם דבעי הבא מן העובדת אלילים אינו קרוי בנך ואינו ראוי לירש אותו

רש"י

הרבה מאד: (ב) הולך ערירי. מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש ונבר לו ער ועונה (מלאכי ב) ערירי בלא יורש כאשר תאמר (איוב לא) ובכל תבואתי תשרש תשרש שרשים כך לשון ערירי חסר בנים ובלעז דשינפאנט"ש (קינדערלאז). ולי נראה ער ועונה מגזרת (שיר ה) ולבי ער וערירי לשון חורבן וכן (תהלים קלז) ערו ערו וכן (חבקוק ג) ערות יסוד וכו' (ירמיה נא) ערער תתערער וכן (צפניה ב) כי ארזה ערה: ובן משק ביתי. כתרגומו שכל ביתי נזון על פיו כמו (בראשית מא) ועל פיך ישק אפוטרופא שלי ואלו היה לי בן היה בני ממונה על שלי: דמשק. לפי התרגום מדמשק היה ולפי מדרש אגדה שרדף המלכים עד דמשק. ובגמרא שלנו דרשו נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים: (ג) הן לי לא נתתה זרע. ומה תועלת בכל אשר תתן לי: (ה) ויוצא אתו החוצה. לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים. ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן וכן שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל. ד"א הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים וזהו לשון הבטה מלמעלה

התורה והמצוה

באר שהיה מתחלה אלהים כי היה דבר ה' אליו, אל תירא אברם, מבואר שהיה מתירא מאיזה דבר, ונחלקו חז"ל והמפרשים כמה טעמים, שהיה מתירא שהמלכים ישובו וילחמו אתו, או שירא פן עשה שלא כהוגן בשפך דמים, או שירא פן ינוכה לו מזכיותיו, נגד יראה ב' ו' א"ל אנכי מגן לך, ונגד היראה שעשה בזה שלא כהוגן נגד המקום א"ל שכרך הרבה מאד, כי עוד יקבל בעבור זה שכר, כי כלה הקוצים מן הכרם וקדש שם ה', וכדומה, ולשון היה דבר ה' אליו יבא לפעמים כשישיב לו ה' תשובה על איזה דבר, כי בא הדבור להשיב לו על הרהורי לבבו. והנה המפרשים נתקשו מאין ידע אברהם שמכוין על שכר גשמי בעוה"ז שע"כ אמר מה תתן לי, הלא י"ל שמכוין על שכר עוה"ב. ואין זה שאלה, כי לא יצדק לשון שכר ומתנה רק על גמול שאינו בטבע הפעולה בעצמה, לא על האושר והשלמות המסובב מן הפעולה בעצמה, כי לא יאמר האב אל בנו אם תלמד אתן לך שכרך שתתחכם, אחר שזה לא יתן לו בשכרו, שהוא מסובב מן הלמוד מעצמו, רק יאמר אם תלמד אעשירך עושר גדול וזה יקרא שכר, וא"כ שכר עוה"ב שהוא נצחיות הנפש והזדככה ושובה אל צרור החיים הוא מסובב מעצמו מן עבודת ה' ואינו שכר ולא יצדק בו השם, כי זאת יעשה האדם בעצמו בהתהלכו עם אלהים שבזה ישלים את עצמו, ובהכרח שמ"ש לו שכרך הרבה מאד כוון על שכר עוה"ז שזה אינו רצוף ומסובב מטוב המעשים רק הוא חסד ה' שישלם לו שכר עוה"ז נוסף על מה שהשלים את נפשו לחיי העוה"ב, וע"כ לא הזכיר היעוד הרוחני בתורה כי זה אינו שכר רק מקושר עם השלמת נפשו בעיון ובמעשה:

(ג) ויאמר אברם. הנה זה אי אפשר לומר כלל שהיה לאברהם קצת ספק בהבטחת ה' אשר הבטיח לו ג' פעמים שיהיה לו זרע (כמ"ש ואעשך לגוי גדול, לזרעך אתן את הארץ, ושמתי את זרעך כעפר הארץ)

וכל

אַבְרָם בִּנְבוּאָה לְמֵימַר לָא תִדְחַל אַבְרָם מֵימְרִי תְּקוֹף לָךְ אַגְרָךְ סַגִּי לַחֲדָא׃ ב וַאֲמַר אַבְרָם יְיָ אֱלֹהִים מַה תִּתֵּן לִי וַאֲנָא אָזֵיל בְּלָא וְלַד וּבַר פַּרְנָסָא הָדֵין דִּבְבֵיתִי הוּא דַּמְשַׂקְאָה אֱלִיעֶזֶר׃ ג וַאֲמַר אַבְרָם הָא לִי לָא יְהַבְתְּ וְלַד וְהָא בַר בֵּיתִי יָרֵית יָתִי׃ ד וְהָא פִתְגָּמָא דַּייָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר לָא יִרְתִנָּךְ דֵּין אֱלָהֵין בַּר דְּתוֹלִיד הוּא יִרְתִנָּךְ׃ ה וְאַפֵּיק יָתֵיהּ לְבָרָא וַאֲמַר אִסְתַּכֵּי כְעַן לִשְׁמַיָּא וּמְנֵי כוֹכְבַיָּא אִם תִּכּוֹל לְמִמְנֵי יָתְהוֹן

ואמר

השאלות

(ב-ו) איך נסתפק אברהם בהבטחת ה' שיהיה לו זרע שהבטיחו כ"פ. ולמה חלק מאמר אחד לשתי אמירות ויאמר מה תתן לי ויאמר הן לי לא נתתה זרע. ועוד הלא יכול להיות שמ"ש שכרך הרבה מאד כוון על שכר עוה"ב. ולמה הוציא אותו החוצה, ומז"ש שהאמין בה' וכי עד עתה לא האמין. ומז"ש ויחשבה לו צדקה:

התורה והמצוה

וכל מדה טובה שיוצא מפי ה' אפי' על תנאי אינו חוזר בו, ואיך לא האמין כאלה המאמינים בדבר ה', אמנם באמת ראה באצטגנינות כי לא יהיה לו בן, והוא היה אז דעתו שמחויב מהוראת המזל והמערכה מוכרח שיבא, עד שגם חז"ל אמרו שא"ל ה' אברם אינו מוליד אברהם מוליד, שהוצרך שנוי השם שיהיה כאיש אחר אשר עליו לא על הוראת המערכה, ואמרו שא"ל ה' מה דעתך דקאי צדק במזרח מהדרנא ליה למערב, כוונתם שהודה לו ה' שלפי מעמד כוכבו ומזלו [שהיה כוכב צדק] בעת ההיא א"א שיוליד, רק שבהסב הגלגל את מעגלו הפנתיי, אז ישתנה הוראת הכוכב לטובה, כמ"ש גלגלא דרקיע הוא דהדר נפל עד למחר כי השחה ומשתכחת לה, וסבוב הפנתיי שיסוב כוכב צדק סביב השמש הוא קרוב לי"ב שנה, וע"כ הוליד את ישמעאל כשהיה בן פ"ו שהוא קרוב לי"ב שנה אחר הדבור הזה שהיה אז אברהם בן ע"ה, ונצטוה על המילה שהיה הכנה ללידת יצחק כשהיה בן צ"ט, שהוא יותר מי"ב שנה אחר לידת ישמעאל, שאז סבב כוכב צדק את מעגלו הפנתיי, ועל כן חשב אברהם שהבן שהוא עתיד להוליד יולידהו קרוב למותו או שיולד אחר מותו, ובזה תתקיים הבטחת ה' שזרעו יפרה וירבה. ויגחל את הארץ, וגם הוראת המזל, כי הבן הנולד אחר מותו או סמוך למותו הוא אצלו כאלו לא נולד, אחר שלא היה אז בעולם, או שכבר מוכן ללכת בדרך עולם ולא יוכל לגדלו ולחנכו, ועפ"י מחשבה זו שהיה בלב אברהם, השיב על מ"ש לו שכרך הרבה מאד, שני טענות בשני מאמרים, א] למה לו העושר והקניינים הרבים, אחר שכל ימי חייו יהיה ערירי, ובן משק ומנהל את ביתו [מלשון על פיך ישק כל עמי] הוא לא קרוב לו כי הוא אליעזר, ואף לא מארץ מולדתו כי הוא מדמשק:

(ג) ויאמר אברם, עוד טען טענה שניה, שאף אם תאמר כי הלא כל העושר והנכסים שתתן לי הגם שאני אין לי שום הנאה מהם בחיי, הלא יהיו שמורים לזרעי אחרי, ע"ז השיב הן לי לא נתתה זרע שהלא ימי חיי יחלפו בלא זרע והבן שיולד לי סמוך למיתתי יהיה קטן, וא"כ הנה בן ביתי יורש אותי, כי במותי יחזיק העבד בנכסים, וכשיגדל בני יהיה רש וחסר כל כי העבד יקח את כל עשרי ולא יתן לו כל מאומה:

(ד) והנה דבר ה' אליו, ע"ז השיב לו ה' כי הבן שיולד לו, יולד ויגדל ויהיה לאיש גדול בעודו בחיים חייתו, עד שבמותך לא יירשך זה, כי הבן כבר יהיה אז אדון הבית ושליט בנכסים, וכל העושר אשר אתן לך זרעך ירשנו. ובאשר היה זה נפלא בעיני אברהם שהיה נמשך לפי דעת האצטגנינים, וידע שלפי הוראת מזלו הוא דבר בלתי אפשר. לכן,

(ה) ויוצא אותו החוצה. גלה לו שהוא וזרעו אינם נתונים תחת משטרי הכוכבים והמזלות. והגם שהמערכות שולטים על עניני העולם, הוא יוצא חוצה מן הנהגת הטבע"ז ואינו נתון תחת המזל, וחז"ל במליצתם שהעלהו למעלה מכפת הרקיע, ויאמר הבט נא השמימה וספור הכוכבים. הנה לפי פשוטו ה"ל שזרעו לא יספר מרוב כמו שאין מספר לכוכבים, כי הגם שהקדמונים מנו מספר לכוכבים שהם אלף וכ"ב. הנה להאחרונים שהמציאו המראות המלוטשות נתברר כי מספר הכוכבים רב ועצום מאד, וה' נתן בכח ראותו של א"א שיביט את כל המון כוכבים השטים במרחבי מרחקים שאין להם סוף, ואמר לו אם תוכל לספר אתם. כפי שאני מראה לך עתה. ומבואר אצלי (ישעיה ה) שיש הבדל בין הבטה לראיה, שההבטה היא שימת לב על הדבר ועיון השכל, ובזה בא תמיד הבט וראה, ר"ל שים לב וראה. או ראה והבט, ר"ל ראה בעיניך ושים לב להבין, ובמקום שבא פעל הבט לבדו בלא פעל ראה, יבא לרוב על שימת הלב ועיון המחשבה כמו הביטו אליו ונהרו, והביטו אחרי משה [פי' חז"ל שהיו אומרים אשרי יולדתו], וכשבא על הראיה אמר במדרש אין הבטה אלא מלמעלה למטה, ר"ל הבטה שבא לבדו ושבא על הראיה כמו משמים אל ארץ הביט, למרחוק עיניו יביטו (איוב לט), וזה אמרו שהגביהו למעלה מכפת הרקיע שהוא למעלה מן העננים כמ"ש בפסוק יהי רקיע. ואז ראה גם הכוכבים שנראים בחצי כדור הארץ השני שבזה הביט מלמעלה למטה. והגם שא"ל כה יהיה זרעך א"א שאמר לו על הרבוי לבד שכבר אמר לו והיה זרעך כעפר הארץ, שזה מספר יותר גדול ממספר הכוכבים, ושם אמר אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה, ופה תפס לשון מספר וכבר בארתי בפי' ש"ב (סי' כד) ההבדל בין ספר ומנה שספר הוא אם סופר לדעת מספרם, וזה רק בדבר שדרך לספור אותם, אבל על עפר הארץ לא יצדק לשון מספר, שמי יספור את האבק והעפר, רק יצדק לשון

מנה

לֹו כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ׃ ו וְהֶאֱמִן בַּיהוָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לֹּו צְדָקָה׃ ששי ז וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֶת לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ׃ ח וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יֱהוִה בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה׃ ט וַיֹּאמֶר אֵלָיו קְחָה לִי עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת

בעל הטורים

פעם כמנין כ"ה יהיה לו זרע שהרי בברית בין הבתרים היה אברהם בן ע"ה שנה: יהיה. בגי' שלשים לומר לך שאין דור שאין בו ל' צדיקים וכן אמר כמנין יהיה יהיו צדיקים בזרעך שנא' ויאמר לו כה יהיה זרעך: (ו) ויחשבה ג' במס'. הכא ואידך ויחשבה לזונה גבי תמר. ויחשבה עלי לשכורה גבי חנה. היינו דאר"י יהא חלקי עם מי שחושדים אותו ואין בו שהרי תמר בשביל שחשדה יהודה זכתה ויצאו ממנה פרץ וזרח שיצאו מהם מלכים ונביאים. חנה בשביל שחשדה עלי זכתה ויצאה ממנה שמואל, בשביל שנחשדה לזונה ולשכורה מחשב לה לצדקה. (א"א הרא"ש): (ח) במה אדע. במה בא"ת ב"ש שי"ן ועולה לחשבון ת' לכך נגזר על בניו גזרת ת'. חשבון במה אדע, שהם נ"ב שנים לא עבר איש ביהודה ושנעים הם

שפתי חכמים

לאחו: ח וא"ת והא כתיב והביט אל־נתח הנתח ותי' י"ל דה"פ והביט אליו הנתח והא דכתיב הביטו אליו ונהרו דגם זה מלמטה למעלה י"ל דמלא כל הארץ כבודו. מצאתי. והרא"ם פי' דה"פ אין הבטה האמור פה אלא מלמעלה למטה: ט ר"ל כי תמוה על דעתך שאברהם לא האמין בהקב"ה ובנבואתו עצמו והלא אברהם נביא היה וא"כ ל"ל למכתב והאמין בה' ומתרץ ילא שאל לו אות. ואין להקשות למה לא בקש אות על בשורת הבנים כמו על ירושת הארץ כבר תירץ הרמב"ן. והרא"ם תירץ כי ירושת הארץ לא היה עתה הבטחה אלא הסבור דברים בעלמא אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים ע"ד לתת לך את הארץ הזאת לרשתה מ"ה בקש ממנו אות על ספק הבטחתו אבל הבנים היה הבטחה גמורה מ"ה לא בקש ממנו שום אות. ול"נ דגבי בנים לא בקש אות לפי מדרש רז"ל שהוציא אותו החוצה ואמר לו צא מאיצטגנינות שלך וכו' אברם אינו מוליד וכו' וזה ראה אברם מ"ה לא בקש אות כי אין לך אות גדול מזה משא"כ גבי הבטחת הארץ מ"ה בקש ממנו אות על זה. ועי"ל דמש"ה נכנס ספק לאברהם על הבטחת ירושת הארץ כיון שלא כלל הבטחה ירושת הארץ עם הבטחת הבנים אלא חלקן לשנים מ"ה נכנס ספק בלב אברם על ירושת הארץ. נראה לי וקצ"ל: (רי"ק) אמר זה לפי שנראה שמלת והאמין בה' מיותרת שאחר שאברהם לא דבר כלום ע"מ שא"ל הש"י כה יהיה זרעך פשיטא שהאמין לז"א שמלת והאמין לאו לגופיה איצטריך אלא למידק מניה כ"ל ע"ז דוקא האמין ולא שאל אות אבל כו': י פי' דמלת ויחשבה וגו' שבה אל הש"י ומלת לו שבה אל אברם לא שמלת ויחשבה שבה אל אברם ומלת לו שבה אל השם ופוקהו כי מלת צדקה אינה נופל אלא מהגדול להקטן שהגדול מתחסד עם הקטן ולא מהקטן אל הגדול: (רי"ק) אמר זה לפי שאם היה חוזר לאברהם פשיטא שאפילו שלא היה רואה במזלו שאינו מוליד היה מחשבה לצדקה ולא שייך ראוי לכך כ"ש שמזלו מגיד לו לזה אמר הקב"ה וכו': כ ובך פי' של קרא אדע במה אירשנו כלומר בשביל איזה זכות. כתב הרא"ם אבל איני יודע איך יתיישב לפי זה והאמין בה' וגו' כי תפול הקושיא דלעיל איך לא יאמין בנבואתו הוא בעצמו ותי' שהאמין שיזכה בזרע ולא נשארה בו מבוכה משא"כ בירושת הארץ שנשאר נבוך באיזה זכיות יתקיימו בה. ול"נ דגבי זרעו האמין שיתקיים זרעו אף שלא יהיה בהם שום זכות וכמו שדרשו ואת הצפור לא בתר רמז לישראל שיתקיימו לעולם וכמו דכתיב חצי אכלה בם ודרשו רז"ל חצי כלין והם אינן כלין אבל בירושת הארץ אע"פ שהאמין שיירשוה אבל אם יתקיים בידם היה ספק אולי באיזה זכות יתקיים בידם כי לא היה יודע אם יהיה להם זכות בידם אע"פ שהיה יודע שעכ"פ יירשוה אף שלא יהיה להם זכות כי כדאי זכות אבות שיירשו אם

רש"י

ח מלמעלה למטה: (ו) והאמין בה'. לא שאל לו אות על זאת ט אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה אדע: ויחשבה לו צדקה. י הקב"ה חשבה לאברם לזכות ולצדקה על האמונה שהאמין בו: ד"א במה אדע לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני באיזה זכות יתקיימו בה כ אמר לו הקב"ה בזכות הקרבנות: (ט) עגלה משלשת. (ב"ר) שלשה עגלים רמז לשלשה פרים פר יוהכ"פ ופר העלם דבר

התורה והמצוה

מנה שהמעטי הוא לדעת אם חסר ממה שהיה כמ"ש עוד תעבורנה הצאן ע"י מונה, שהבר יודע מספר נמנה רק מונה אם לא הכל ממספרם, והעפר אם יוקח מעט עפר לא יורגש חסרונו, וכן דרשו חז"ל במדרש כמש שהעפר אם יוקח ממנו מתמלא חסרונו, כך ישמלא תיכף חסרון של ישראל שמתו בעת הדבר, וא"כ הוסיף לו שזרעך יהיה כל אחד מהם עולם חשוב בפ"ע ויספר בפ"ע, כמו שה' מונה מספר לכוכבים שכל כוכב הוא עולם בפ"ע, ואם יחסר כוכב אחד מן המציאות יהיה זה חסרון לכלל הבריאה, כן כ"א מישראל הוא עולם מלא בפ"ע ואם יחסר איש מהם הוא חסרון נוגע לשלמות העולם הכללי, וכ"ש לאומה העם כולו כמש"ס מ"מ ולציון יאמר איש ואיש יולד בה. והראה לו ג"כ שכמו שמנהיג ה' את ההנהגה המסודרת מאת הטבע ע"י מערכת הכוכבים, שכל כוכב פועל פעולה מיוחדת וה' ערכם וסדרם בסבובם התמידי למשול ביום ובלילה על ההנהגה הטבעיות, כן ערך הנהגה שניה מסודרת לפי ההשגחה ע"י מערכה שניה שהם צבא מערכיו ומקדישיו לשמו שהם זרע אברהם שהם מכוונים כמספר הכוכבים וכ"א י"ל סגולה מיוחדת, והם מושלים על הכוכבים והמזלות,

ונתבאר

ואמר ליה כדין יהון בנך: ו והימין במימרא דיי וחשבה ליה לזכו: ז ואמר ליה אנא יי דאפקתך מאורא דכשדאי למתן לך ית ארעא הדא למירתה: ח ואמר יי אלהים במה אדע ארי אירתנה: ט ואמר ליה קרב קדמי עגלין תלתא ועזין תלתא

ודכרין

השאלות

(ז-טז) למה הזכיר לו עתה ההוצאה מאור כשדים. איך אמר במה אדע כאלו לא האמין בדבר ה'. ולמה צוה לקחת מינים אלה. ומי הוא העיט שירד על הפגרים. למה נגזר על בניו עבדות ועינוי בלא פשע. ולמה תלה העבדות והגרות בבניו (והא לא אמר ועבדו בהם) והעינוי תלה בהמצריים. ולמה ידין את הגוי אשר יעבדו. הלא הם שלוחי המקום למלאות גזרתו. ולמה לא אמר הגוי אשר יענו. ומלת וגם זרה. ואיך עולה החשבון לדור רביעי שיש מבוכה בזה בין המפרשים:

התורה והמצוה

והשמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים להם ונכנעים להם, וכ"ש שהם אינם נתונים תחת המזל ומשטרי שמים, כי הבנים אשר יוליד יהיו עפ"י סדר השני ההשגחיי והם יהיו צבאות ה' למעלה ההשגחה ההשגחיית הבלתי נתון תחת המערכה המזליית:

(ו) והאמין בה', ואז האמין בה' ובהשגחתו הפרטיית ועזב דעותיו הקודמים שנמשך אחר דעת האצטגנינים והאמין שאינו נתון תחת המזל רק תחת ההשגחה הפרטיית. ויחשבה לו צדקה, ר"ל אבל כאשר עיין וחקר באיזה זכות ישנה ה' את המזל ויסדר את המערכה בעבורו, אם הוא על פי מעשיו וזכותו, או הוא מצד החסד לבד, היה קטן בעיניו שיחשוב שזה הוא ע"פ מעשיו מצד המשפט, כי נדמה לו כי אין לו זכות ומע"פ שיזכה בהם, וחשב שה' עושה לו זה מצד הצדקה העליונה וחסד ה' שלא מצד זכות. והנה התבאר אצלי בפי' התנ"ך בכ"מ שכ"מ שיבאו שמות משפט וצדקה אצל ה', יציין בשם משפט המעשים שיעשה ה' בהשקף על זכות בני אדם ומעשיהם, ובשם צדקה יציין המעשים שיעשה ה' מצד אלהותו וצדקתו וחסדו שלא ע"י זכות בני אדם, ויש הבדל ביניהם, שאשר יעשה ה' מצד המשפט עפ"י הזכות והמעשה, אז יופסק הטוב ההוא בעת שבני אדם ירעו מעשיהם ולא יהיה להם עוד זכות שתמשיך הטובה עליהם, אבל מה שיעשה ה' מצד הצדקה העליונה שלא בהשקף על המעשה רק מצד חסד ה', הוא לא יופסק לעולם, אחר שאינו תלוי בזכות בני אדם והכנתם, ואברהם חשב שמה שהבטיח לו ה' לשדד המזל אינו מצד זכות, רק ויחשבה לו צדקה חשב שהוא מצד הצדקה העליונה:

(ז) ויאמר אליו. הודיע לו ה' שהוא טעות, כי מה שיעשה עמו אינו מצד הצדקה רק מצד המשפט כי ראוי הוא לזה עפ"י מעשיו, וז"א אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים, ר"ל הזכות שהיה לך באור כשדים שאז הודעת שם ה' ומסרת א"ע למות על קדוש ה' בכבשן האש, ע"י אור כשדים הוצאתיך בגם לתת לך את הארץ הזאת לרשתה, שאז מצאת זכות ומשפט לפני על פי מעשיך, לא מצד הצדקה והחסד:

(ח) ויאמר. אחר ששמע שהבטחה זאת אינה מצד החסד והצדקה רק מצד הזכות, א"כ אין לו לבטוח שתתקיים בידו מתנת הארץ רק בעוד יהיה לו זכות לפני ה', וא"כ במה אדע כי אירשנה, הלא אם אחטא או יחטאו בני תפסק ירושת הארץ, וכ"ל במה אדע, אני מבקש לדעת במה אירשנה, מה הם המעשים שאצטרך לזה להבא, שיאריך הזכות הזה גם לעתיד:

(ט) ויאמר אליו. פי' במד' במה אדע באיזה זכות א"ל בזכות הקרבנות, ר"ל שזכות מה שמסרת א"ע להשרף על כבוד שמי והוא מתמיד בקרבנות, שענין הקרבן הוא שיחשוב החוטא שהוא המוסר א"ע להשחט ולהקרב ע"ד כבוד שמו, רק שהשם מקבל גוף הבהמה תחת גוף האדם, ומחשיב מחשבת המקריב שיחשוב שהוא הוא העולה כליל על האש, כאלו הקריב א"ע ונשרף בפועל, אחר שכבר היה זה בפועל במקור נחלבתו שמסר נפשו לכבשן, וכ"ש שנעשה בהשורש נחשב כי נעשה גם בהענפים ותולדותיו אשר יוליד, אולם מה שצוה לו לקחת עגלה משולשת וכו', רמז לו בזה שיכניע כל כחות גופו תחת הנפש האלהית שבו, עד שידכא כל כחות החומר ויבתר אותם לבתרים שלא יתקוממו על נפשו האלהית אשר היא האדם באמת, וכחות החומריים בהאדם המה להם, היא הבהמה אשר האדם רוכב עליה להנהיגה ולמשול בה, וכחות החומריים יתחלקו לשלשה. א] הכח הדמיוני שהוא נמצא בכל בע"ח, ועת ימשול באדם יוליך את שכלו שולל לפרוק עול שמים מעליו ולחשוב מחשבת מינות אמר נבל בלבו אין אלהים, וזה מצויר בעגלה משלשת, שהעגל היא אות החפשיית, כי השור נושא בעול והעגל לא עובד בו ולא משך בעול. ב] הכח המתעורר שעת ימשול באדם יעוררהו לכל מדה רעה ולכל עלילות נשחתות אשר מקורן מנפש החיונית, וזה ציור העז משולשת שהשעיר ירקד על ההרים ובמדבריות, וכן הכח המתעורר יוליכהו בהרים ובמדבריות לאסוף הון ועושר ובלע מעשקות. ג] הכח המתאוה לאכילה ולעדונים ולזמה, שמקורו מנפש הצומחת, וזה ציור האיל משלש, שהאיל מורה על חוזק הגוף ותקפו, צוה שכל אלה כחות החיים יקח לו שיהיו מיוחדים לעבודת ה', וגם צוה שיקח תור וגוזל. שהתור הוא מעופות הנוסעים, כמ"ש ותור וסיס ועגור שמרו את עת בואנה, וגוזל היא היונה הצעירה הבייתית, והתור את הגדול כמ"ש חז"ל, והוא ציור אל הנשמה העליונה הנושאת כנפים לעוף לשמים, ויש נפש קדושה השוכנת באדם כל ימי חייו, ויש נשמה הבאה ממרום לפי הזכות ומסתלקת בעת החטא, שזה במשל התור הנוסע בעת בשתיו לארץ צלצל כנפים, כמ"ש בפי' שה"ש על וקול התור נשמע בארצנו:

ויקח

מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ וְתֹר וְגוֹזָל׃ י וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־בִּתְרוֹ לִקְרַאת רֵעֵהוּ וְאֶת־הַצִּפֹּר לֹא בָתָר׃ יא וַיֵּרֶד הָעַיִט עַל הַפְּגָרִים וַיַּשֵּׁב אֹתָם אַבְרָם׃ יב וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־אַבְרָם וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו׃ יג וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר ׀ יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ יד וְגַם אֶת־

הגוי

בעל הטורים

בגלות: (יב) ויהי השמש ב' במסו'. הכא ואידך ויהי השמש באה כנגד שני מקדשים כדכתיב ושמשי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח ונחרבו: (יג) כי גר. סופי תיבות עולה למנין רד"ו:

שפתי חכמים

את הארץ וכמו שפירש"י בתחלת פרשה והרא לכן אמר במה אדע וגו' כ"ל: ל כתב הרא"ם לפ"ש שאינה באה לכפרת כל ישראל דומיא דפרים ושעירים דלעיל מ"מ מאחר שהיא באה על כל חוטא מישראל כפרת כל ישראל מקרי. ונ"ל משום דאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא מ"ה כפרת כל ישראל מקרי: מ (רי"ק) אמר זה לפי שעבר לא נקרא אלא ב"ת שהוא שלם וכאן לא היו שלמים לפי שבתר אותם בתוך לז"א הפגרים בבתרים. וכוונת הרב שלא נאמר שירד העיט גם על הצפור ונראה שג"כ יבא לכלות לישראל לפי שהצפור הוא רמז לישראל לז"א הבתרים רמז לעכו"ם: נ וגם השנים שהיו לקהת קודם שירד למצרים וא"כ הואיל ולא היה השעבוד ד' מאות שנה למה כתיב ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ונ"ל דארבע מאות שנה קאי אגר יהיה זרעך בארץ לא להם דהרי משנולד יצחק היו גרים באשר ארצות כדכתיב ויגר יצחק שהוא לשון גרות ולא קאי על ועבדום וענו אותם דעבדות לא היה אלא רד"ו שנה אבל הגרות היה משנולד יצחק: ס לכן כתיב בארץ לא להם שהרי לא באו מיד למצרים אלא בסוף ימי יעקב: ע והם מרומזים בפסוק דלמעלה והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו אימה זו בבל חשכה זו מדי שהחשיכו עיניהם של ישראל בצום ובתענית. גדולה זו יון. נפלת זו אדום:

רש"י

של צבור ועגלה ערופה: ועז משלשת. רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעיר ל חטאת יחיד: ואיל משלש. אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של חטאת יחיד: ותר וגוזל. תור ובן יונה: (י) ויבתר אתם. חלק כל אחד לשני חלקים ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהיה כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו' ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר להלן (ירמיה לד) העוברים בין בתרי העגל אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים הוא שלוחו של שכינה שהוא אש: ואת הצפור לא בתר. לפי שהאומות עכו"ם נמשלו לפרים ואילים ושעירים שנא' (תהלים כב) סבבוני פרים רבים וגו'. ואומר (דניאל ח) והאיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס. ואומר והצפיר והשעיר מלך יון. וישראל נמשלו לבני יונה שנאמר (שה"ש ב) יונתי בחגוי הסלע לפיכך בתר הבהמות על האומות: ואת הצפור לא בתר. רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם: (יא) העיט. הוא עוף ועל שם שהוא עט ושואף אל הנבלות לסוס עלי אוכל כמו (ש"א טו) ותעט אל השלל: על הפגרים. על ם הבתרים (ס"א הפגרים מתרגמינן פגליא אלא מתוך שהורגלו לתרגם איש בתרו ויהב פלגיה נתחלף להם תיבת פגליא לפלגיא ותרגומו הפגרים פגליא וכל המתרגם כן טועה לפי שאין לה קיום בתרים לפגרים שבתרים תרגומו פלגיא ופגרים תרגומו פגליא לשון פגול כמו פגול הוא (ויקרא ז) לשון פגר) (כך שמעתי מפי רבינו יהודה ב"ר שמואל) כן הגירסא ברש"י כ"י ובכ"י אחרת כתיב כך פי' רבינו מאיר ב"ר שמואל): וישב. ל' נשיבה והפרחה כמו (תהלים קמז) ישב רוחו רמז שיבא דוד בן ישי לכלותם ואין מניחין אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח: (יב) והנה אימה וגו'. רמז לצרות וחשך של גליות: (יג) כי גר יהיה זרעך. משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ת' שנה. כיצד יצחק בן ששים שנה כשנולד יעקב ויעקב כשירד למצרים אמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי ק"צ ובמצרים היו מאתים ועשר כמנין רד"ו הרי ארבע מאות שנה. וא"ת במצרים היו ארבע מאות הרי קהת מיורדי מצרים היה לא וחשוב שנותיו של קהת ושל עמרם ושמונים של משה שהיה כשיצאו ישראל ממצרים אין אתה מוצא אלא שלש מאות וחמשים ואתה צריך להוציא מהן כל השנים שחי קהת אחר לידת עמרם נ ושחי עמרם אחר לידת משה: בארץ לא להם. ולא נאמר בארץ מצרים אלא לא להם ומשנולד יצחק ס ויגר אברהם וגו' ויגר יצחק בגרר (תהלים קה) ויעקב גר בארץ חם (בראשית מז) לגור בארץ באנו: (יד) וגם את הגוי. ע וגם לרבות ארבע גליות שאף הן כלים על שעבדם את

ישראל

תלת דכרין ושפנינא ובר יונא : י וקריב קדמוהי ית כל אלין ופליג יתהון בשוה ויהב פלגיא פלוג לקבל חבריה וית עופא לא פליג : יא ונחת עופא על פגליא ואפרח יתהון אברם : יב והוה שמשא למיעל ושנתא נפלת על אברם והא אימה קבל סגי נפלת עלוהי : יג ואמר לאברם מדע תדע ארי דירין יהון בנך בארעא דלא דילהון ויפלחון בהון ויענון יתהון ארבע מאה שנין : יד ואף ית עמא דיפלחון

בהון

התורה והמצוה

(י) ויקח לו את כל אלה ויבתר אותם. שאברם כבר הכניע את חומרו בכל חלקיו לעבודת ה', אם את כח דמיונו שלא נטה כחוט השערה מהאמונה האמתית, אם את כח המתעורר שמאס בבצע, ואמר אם מחוט ועד שרוך נעל, ואם כח המתאוה, כמ"ש חז"ל שאברם כרת ברית עם היצה"ר, וע"ז ציין שבתר אותם לגזרים, היינו שבטל כחות גופו והמית אותם בל ישלטו שלטת, ואמר שבתרם בתוך, כי בכל מדה יש שני קצות והדרך האמצעי, ושני הקצוות הם רעים והדרך האמצעי הוא טוב והוא הנמצא בתוך, וע"כ רמז במ"ש עגלת משולשת, על שני הקצוות והאמצע, והוא אחז דרך התוך והאמצעי, ונתן את הבתרים איש לקראת רעהו, ששני הקצוות יגדו זא"ז וישובו אל השווי שהוא האמצע, אבל את הצפור לא בתר, כי העוף בא שמים שהיא נפשו האלהית לא מתה בקרבו, רק היתה חיה ורבת פעלים ומושלת על כל כחות גויתו:

(יא) וירד העיט, אחר שבטלו כל כחות גויתו ירד העיט [עיט הוא העוף הבא מארץ מרחקים בימי הקיץ ושב לארצו בימי הסתיו כמ"ש וקץ עליו העיט], ר"ל נשמתו האלהית ירדה על הפגרים להחיותם ברוחניותה ומפעליה הטובים, וישב אותם אברם, פעל נשב בא תמיד על נשיבת רוח חם המחמם האויר, ישב רוחו יזלו מים, יבש חציר כי רוח ה' נשבה בו, רוח חם המיבש את החציר והמחמם את הקרח, ע"י העיט נשב אותם ויפח נשמת חיים בפגרים ורוח לא חם, וישב פעל יוצא לשלישי אברם השיב אותם ע"י העיט. ובנמשל אברם עצמו הוא העיט שהיא נשמתו האלהית שהיא עקר עצמותו של אברם, והיה הרמז בלקיחת המינים האלה ובמה שבחר אותם, על שאברם בטל כחות חמרו, וכמו שמסר גופו להשרף על קדוש ה' כן התמיד זאת אצלו, להמית את חמרו ולהחיות את נשמתו, כמ"ש שאם ימית יחיה ואם יחיה ימית:

(יב) ויהי, אחרי שהודיע לו הזכות שיש לו על שיתקיימו בידו המתנות האלהיות המובטחות לו, במה שהוא כבר בטל כחות חמרו וירד העיט עליהם להחיותם בנשיבת רוח הקדש, שב להודיע לו איך יתקיימו המתנות האלה ביד בניו, שהם יוצרפו בכור עוני, וע"י הגלות והשעבוד והעוני יכנע חמרם ויזוב עד דכא בל ישתרר על הנפש והרוחניות שבו, וזה הודיע לו בעת שהתחיל השמש לבוא, כי צרת הגלות ידמה תמיד כחשכת הלילה ושקיעת אור השלוה וההצלחה, ואז תרדמה נפלה על אברם, שהוא השתקעות בשינה עמוקה ובטול כחות הגוף ממצוקת לב, ונפל עליו אימה גדולה של חשכה, ור"ל אימת חשכה [וגדולה תואר על אימה] שזה ציור על הצרה הגדולה אשר יחזה בנבואה זאת, כמ"ש בפי' זכריה (א ח) על ראיתי הלילה:

(יג) ויאמר לאברם, הודיע לו שכמו שבאיש הפרטי יעברו עליו בנעוריו כמה יסורים ומכאובים, אם בעת הולדו אם אח"כ מצמיחת השנים והחלאים הנקרים בילדים, למען יזכך חומרם ויגביהו אור נפשם כמ"ש בהונה"ל, כן האומה אשר בחר ה' לסגולתו שם אותה תחלה בכור הברזל לצרף סיגי החומר ולזככה ולטהרה ע"י עוני ומכאובות, (וכמ"ש באורך בפי' ישעיה סי' כח, עמש"ש ויסרו למשפט אלהיו יורנו), הודיע לו כי דור במו פרס יזכו אל המדרגה הזאת שיהיו כולם לב וסגולה והעם אשר ידבק בם הענין האלהי, ידוכא חומרם ע"י קושי השעבוד וכור עוני, וזה יהיה בג' מדרגות, שתחלה גר יהיה זרעך, וזה התחיל תיכף בלדת יצחק, שהיה גר בארץ לא לו, [ותפס הלשון בארץ לא להם, שיש בו ב' פירושים, אם שהוא לא להם לבני אברהם, שאף שא"ל לזרעך אתן את הארץ עדן לא החזיקו בה, ואם נחשב שזה כאילו החזיקו בה הוא ארץ לא להם של הכנעני היושב בה. וכן ארץ מצרים, היה לא להם לישראל ולא להם להמצריים כי מכרו את ארצם לפרעה] ואח"כ ועבדום שזה התחיל משמת יוסף ואחיו ששמו עליו שרי מסים, ואח"כ וענו אותם וזה התחיל משנולדה מרים, ובין כולם ימשך ארבע מאות שנה. והנה הגר יכנע כח תאוות דמיונו שרמז בעגלה משולשת, וישא מרום עיניו ושכלו אל אלהי אביו, והעבד יכנע כח המתעורר שלו, כי לא יתאוה אל הקניינים והעושר והממשלה, כי הוא וכל אשר לו קנין אדוניו, ויבתר בתוך את העז המשולשת, והמעונה יבטל כח תאותו המרומז באיל משולש. והנה בגרות ועבדות יחס הדבר אל זרעו, שהם מעצמם היו גרים והם מעצמם עבדו את המצריים, וע"כ כתוב ועבדום ולא כתוב ועבדו בם או והעבידום שיסוב על המצריים, כי תחלת העבודה להם מס היה בהסכמתם. אבל העינוי היה בעל כרחם וזה מיחס אל המצרים. וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי. יש הבדל בין דן ובין שופט [כמ"ש בפי' התנ"ך בכ"מ] שמשפט בא על גמר הדין בדבר שמשפטו מבואר, ודין בא על שמיעת טענת בע"ד או על עיון הנושא וחקירתו בדבר שאין משפטו מבואר, אמר שידון ויחקור על הגוי אשר יעבדו אם חייבים עונש אם לא, ופי' הדבר כי הגרות והעבדות מיחס אל ישראל כאלו זה יקבלו מעצמם לתת מס אל מלך מצרים וזה מחוקי הארצות, אמנם העינוי שזה מיחס אל המצריים, אז יענשו המצריים מעצמם מרוע לבבם,

והשעבוד

הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל׃ טו וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה׃ טז וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי עַד־הֵנָּה׃ יז וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלָטָה הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה׃ יח בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יְהוָה אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת׃ יט אֶת־הַקֵּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי וְאֵת הַקַּדְמֹנִי׃ כ וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־הָרְפָאִים׃ כא וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־

הגרגשי

בעל הטורים

(טז) ודור ב' במסרה. הכא ואידך דור הולך ודור בא. פי' דור הולך כי בזמן שיצאו בניך מהארץ ודור אחר בא לרשת את הארץ. ודו"ר רביעי ישובו הנה. רד"ו שנים יהיו שמה ואז ישובו הנה: (יז) ועלטה היה וכתיב תנור. ר"ת בהיפך סופו שבראהם לו

שפתי חכמים

פ לאפוקי דין כמשמעו כי לא מצינו שעמד עמהם בדין: צ לא כאשר רכוש שבמקרא המורה על קנין כי זה הממון שהשאילום אינו מקניינהם: ק פי' העבדות והענוי אבל הגרות גם הוא היה בכלל גרות כי מיד כשנולד יצחק התחילו הד' מאות שנה וכמ"ש רש"י: ר בניחותא ולא בתמיה מדלא אמר בתר הכי אלא ללמדך כו'. מהרש"ל: ש (קצ"מ) דכתיב ויבא עשו מן השדה והוא עיף ודרז"ל בברייתא ואותו יום מת אברהם ע"ש: ת וא"ת והרי דור חמישי היה שהרי יעקב מיורדי מצרים היה יעקב יהודה פרץ חצרון וכלב וי"ל דיעקב זקן היה ולא חשיב דור אלא נחשב כמת. ועוד י"ל דבימי יעקב לא היה שעבוד כלל אבל בימי יהודה התחיל קצת השעבוד כמו שפירש רש"י בפרשת ויחי. ויהיה ועבדום וענו אותם דמק עם דור רביעי: א רצונו לפרש למה כתיב ויהי ל' זכר והשמש ל' נקבה מדכתיב באה והוה ליה למכתב ותהי השמש ומתרץ דה"פ ויהי דבר זה השמש באה וגו' ומלת ויהי קאי אדבר זה וכמו כן ויהי הם מריקים וגו' כאלו אמר ויהי דבר זה שהם מריקים: ב נ"ל דעוג שהיה אמורי דכתיב שני מלכי האמורי מלך על הגוי שהם רפאים והוא היה מבני האמורי ונקרא יתר הרפאים מפני שמלך עליהם דאי תימא ואת הרפאים

רש"י

ישראל: דן אנכי. בעשר מכות: ברכוש גדול. בממון צ גדול כמו שנאמר (שמות יב) וינצלו: (טו) ואתה תבוא. ולא תראה ק כל אלה: אל אבותיך. אביו עובד ע"ז והוא מבשרו שיבא אליו ר ללמדך שעשה תרח תשובה: תקבר בשיבה טובה. בשרו שישמעאל יעשה תשובה בימיו ולא יצא עשו לתרבות רעה בימיו ולפיכך מת ה' שנים קודם זמנו ובו ביום ש מרד עשו: (טז) ודור רביעי. לאחר שיגלו למצרים יהיו שם ג' דורות והרביעי ישובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכרת ברית א כדכתיב לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן היה יעקב ירד למצרים צא וחשוב דורותיו יהודה פרץ וחצרון וכלב בן חצרון ת מבאי הארץ היה: כי לא שלם עון האמרי. להיות משתלח מארצו עד אותו זמן שאין הקב"ה נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה שנאמר (ישעיה כז) בסאסאה בשלחה תריבנה: (יז) ויהי השמש באה. כמו (בראשית מב) ויהי הם א מריקים שקיהם (מ"ב י"ג) ויהי הם קוברים איש כלומר ויהי דבר זה: שמש באה. שקעה: ועלטה היה. חשך היום: והנה תנור עשן וגו'. רמז לו שיפלו המלכיות ע"ש בגיהנם: באה. טעמו למעלה לכך הוא מבואר שבא כבר ואם היה טעמו למטה באל"ף היה מבואר כשהיא שוקעת וא"א לומר כן שהרי כבר כתיב ויהי השמש לבא והעברת תנור עשן לאחר מכאן היתה נמצא שכבר שקעה. וזה חילוק בכל תיבה לשון נקבה שיסודה שתי אותיות כמו בא קם שב כשהטעם למעלה לשון עבר הוא כגון זה וכגון ורחל באה. קמה אלומתי. הנה שבה יבמתך (רות א). וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שנעשה עכשיו והולך כמו באה עם הצאן. בערב היא באה ובבקר היא שבה (אסתר ב): (יח) לזרעך נתתי. אמירתו של הקב"ה כאלו היא עשויה (ב"ר): הנהר הגדול נהר פרת. לפי שהוא דבוק לא"י קוראהו גדול אע"פ שהוא מאוחר בארבעה נהרות היוצאים מעדן שנא' והנהר הרביעי הוא פרת. משל הדיוט עבד מלך מלך הדבק לשחור וישתחוו לך: (יט) את הקיני. (ב"ר) עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים והשלשה אדום ומואב ועמון הם קיני קנזי וקדמוני עתידים להיות ירושה לעתיד שנאמר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם (ישעיה יא): (כ) ואת הרפאים. ארץ עוג ב שנאמר בה (דברים ג) ההוא

יקרא

בְּרַם דָּיִין אֲנָא וּבָתַר כֵּן יִפְּקוּן בְּקִנְיָנָא סַגִּי: טו וְאַתְּ תֵּיעוֹל לְוָת אֲבָהָתָךְ בִּשְׁלָם תִּתְקְבַר בְּסֵיבוּ טָבָא: טז וְדָרָא רְבִיעָאָה יְתוּבוּן הָכָא אֲרֵי לָא שְׁלִים חוֹבָא דֶּאֱמוֹרָאָה עַד כְּעַן: יז וַהֲוָה שִׁמְשָׁא עָלַת וְקִבְלָא הֲוָה וְהָא תַּנּוּר דְּתָנַן וּבְעוּר דְּאֶשָּׁתָא דִּי עֲדָא בֵּין פַּלְגַיָּא הָאִלֵּין: יח בְּיוֹמָא הַהוּא גְּזַר יְיָ עִם אַבְרָם קְיָם לְמֵימַר לִבְנָךְ יְהָבִית יַת אַרְעָא הָדָא מִן נַהֲרָא דְמִצְרַיִם וְעַד נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא פְרָת: יט יַת שַׁלְמָאֵי וְיַת קְנִזָּאֵי וְיַת קַדְמוֹנָאֵי: כ וְיַת חִתָּאֵי וְיַת פְּרִזָּאֵי וְיַת גִּבָּרָאֵי: כא וְיַת אֱמוֹרָאֵי וְיַת

כנענאי

התורה והמצוה

שענוי לא עזל מדרך גזרה רק ה' הודיע העתיד שיעשו זאת בזדון לבם. והנה על שעמי א"ל שידון אותם, כי משפטם מבואר שחייבים ע"ז עונש, כי זאת עשו בחמס וברשע ולא שייך ע"ז לשון דין, אבל העבדות אם קבלו ישראל מרצונם וזה מחוקי הארצות לתת מס למלך הארץ, זה ידון וידרוש ויחקור ע"ז, אם היה העבדות כפי חוקי הארצות וכפי מה שקבלו ישראל ברצונם אין מגיע להם עונש, אבל אם היה העבדות יתר על המדה, שעז"א אשר יעבודו שמיהם העבדות אל מצרים (כמ"ש ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך, אשר מצרים מעבידים אותם) שהוא מה שהעבידום יותר על המדה זה ידון ויחקור, שעל מה שעבדו בם יותר על הראוי יענים אותם, ועז"א מלת וגם ר"ל שלא לבד שיענים את הגוי אשר יענו אותם, שזה היה חמס ושוד, כי גם את אשר יעבודו בעבדות לבד ושלא בעינוי דן אנכי, לשער אם היה כפי הראוי או לא, וע"ז הביא עליהם עשר מכות שהיו עונש דין על העינוי בין על מה שהעבידום בפרך שזה לא נגזר עליהם כלל, כי לא נגזר רק שישראל יעבדו אותם כמ"ש ועבדום שהיא עבודה ברצון כפי חוקי המדינה, לא שהמצריים יעבדו בם, שזה מציין עבודה בע"כ נגד החוק. ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, שכל מה שיעבדו בם בעל כרחם נגד חוקי הארצות יוכרחו לשלם להם שכר עבודה כפי עבודתם, וזה יעלה להשבון גדול ועצום מאד, וה' גבה זאת מהם בבזת מצרים ובבזת הים, במשפט אמת וצדק:

(טו) ואתה. והודיע לו כי הוא בשלום ימות, כי היה שר וחשוב ונשיא אלהים בתוכם, והגרות התחיל בדור זרעו, שיצחק נגרש מאבימלך, ורועי גרר רבו עם רועי יצחק, וכ"ז לא קרה לאברהם, ומ"ש תבוא אל אבותיך יכוין על ביאת הנפש בצרור החיים שתאסף אל אבותיך הצדיקים אדם נח שם ועבר, ועל הגוף אמר תקבר בשיבה טובה:

(טז) ודור רביעי ישובו הנה, פרש"י לאחר שיגלו ממצרים יהיו שלשה דורות, יהודה פרץ חצרון כלב בן חצרון מבאי הארץ, וזה לפשר ו שכלב בן חצרון הוא כלב בן יפונה, ואני בררתי בפי' ד"ה שמ"ש (דה"א ב' י"ח) וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה הוא כלב בן הצרון, וכלב שנכנס לארץ הוא בן יפונה בן קנז, והביאתיו של קנז לא משבאתו והיה דור החמישי או הששי, ואם אם היה כלב זה בן חצרון, באחרי (שם פסוק מ"ב ברצאות) שהיה בן בנו של חצרון עיי"ש, ולדעתי אחר שאמר שישובו הנה מדבר מאותם שיגלו מן הארץ, שהשב הוא מי שיצא, ומהם נחשב הדורות, ובמ"ש ישובו הנה יל"ש על היוצאים ממצרים שאף שלא נכנסו לארץ שלא שבו ע"מ ללכת שם כמו הנה שבה יבמתך (רות א), או שיכוין על גמר השיבה שהוא על באי הארץ, והרבה מן היוצאים היו דור רביעי ויותר, וכן הרבה מן הנכנסים, למשל משה ואהרן בן עמרם בן קהת דור שלישי ובניהם דור רביעי. יאיר בן שגוב בן חצרון נכנס לארץ והיה דור שלישי כמ"ש בדה"א ב' כ"א, יהושע בן נון בן אלישמע בן עמיהוד בן לעדן (אף שנפרש לעדן בנו של בריעה שהוא עירן) בן בריעה בן שותלח ושפרש מ"ש שותלח בנו של ברד (עיין היטב דה"א ז' ס) בן ברד בן שותלח בן אפרים, היה הדור העשירי, ויצא ממצרים ונכנס לארץ, וכן רבים וא"כ נעלם מאתנו חשבון הדורות, וי"ל שכל המשים שנה נחשב לדור חדש וזה היה בצאתם ממצרים, או שכל ששים שנה נחשב דור, שכן במ"ש אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה מתו בני ששים, ויל"פ שר"ל בעת שיהיה נאמורי דור רביעי אז ישובו, כי פוקד עון אבות על רבעים, וכשיתמידו ארבעה דורות ברעת אבותיהם תתמלא סאתם, כי עד הנה לא שלם עון האמורי, שא"א לכלותם עד שתתמלא סאת עונותיהם בשלמות, ועי' מ"ש בזה בריש פ' בשלח:

(יז) ויהי השמש באה, דבורי הפרשה הזאת נאמרו ביום, שאף שספר הכוכבים גם ביום יראו הכוכבים למי שהוא בבור עמוק והחוזה יראם ביום בקנה ההבטה, וכבר באמרתי שהיה ראיה זו למעלה מדרך הטבע, ובעת שהתחיל השמש לבוא נפלה תרדמה על אברם, ובעת שנגמרה ביאת השמש ראה תנור עשן, שהוא העשן שעלה מן הקרבנות ולפיד אש הוא אש שירדה מן השמים ואכל את הקרבנות, אשר עבר שקודם שאכל את הקרבנות עבר האש בין הגזרים מעבר לעבר, שדרך כורתי ברית לבהר בע"ח לשנים ולעבור בין בתריו כמ"ש (ירמיה לד), והאש מלאך כבוד ה' עבר בין הבתרים לסימן כריתת ברית, ואח"כ שרף את הקרבנות, לכן אמר אשר עבר, ר"ל שהאש אשר עבר נשאר שם והעלה עשן הקרבנות:

(יח) ביום ההוא כרת, וזה היה כריתת ברית שדינו כשבועה, והיה כריתת הברית שיתן לזרעו עשרה עממין, וקיני קנזי קדמוני הוא אדום עמון ומואב שיתן להם בעתיד וז' עממין נתן להם כבר, ובימי אברהם שם קנאת עמים אחרים, ונשתנה שמם בימי משה ויהושע:

יעזרי

הַגִּרְגָּשִׁי וְאֶת־הַיְבוּסִי: ס טז א וְשָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר: ב וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת בֹּא־נָא אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי: ג וַתִּקַּח שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם אֶת־הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ לוֹ לְאִשָּׁה: ד וַיָּבֹא אֶל־הָגָר וַתַּהַר וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ: ה וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם° חֲמָסִי עָלֶיךָ אָנֹכִי נָתַתִּי שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וָאֵקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ: ו וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־שָׂרַי הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ עֲשִׂי־לָהּ הַטּוֹב

°נקוד על י' בתרא

בעיניך

בעל הטורים

סגליות שדומין לתוסן: (א) ושרי ב' במסרה. ושרי אשת אברם ושרי בישכבר עם דבורה מלמד שהיתה חשובה כאמהות: ולה ד' במסרה. ולה שפחה מצרית. ולה שני פיות, ולה אמר עלי לשלום. ולה נפין ארבע בתיב שרהה דניאל. וזה שדרשו ותלך ותתע שחזרה לגלולי אביה וכיונו ולה שתי פיות שחזרה לה פה אחר להודות לעכו"ם וכיון שעבתה תשובה הזר ולקחה כמו שאמרו קטורה זו הגר חה כוה ולה אמר עלי לשלום. ולה גפין ארבע איירי ג"כ במלכות ישמעאל: (ג) לשבת ב' במס'. ככה ואידך אשר נפש לשבת עד מי שנשא אשה ושהה עמה י' שנים ולא ילדה דהיינו לשבת עד ישא אחרת והין ישיבת ח"ל עולה מן המנין דכתיב לשבת אברם בארץ כנען. פי' כשישב עד נארץ כנען: הרתה. ב"פ בפר' מכאן רמז לפירש"י שהכניסה בה עין הרע והפילה וחזרה ונתעברה: (ה) חמסי ב' במס'. חמסי עליך. חמסי ושארי על בבל תאמר יושבת טון מקיש שרה לציון נאמר בשרה

שפתי חכמים

זה עוג והם אמוריים כולם מאי ואת האמורי הא ככר חשיב האמורי שנאמר ואת הרפאים והוא עוג שהוא אמורי. הרא"ם: ב הוכחתו מדכתיב ולה שפחה והא כל מה שקנתה אשה קנה בעלה אלא ודאי בת פרעה היתה ונתן לה בתו כשראה וכו' מ"ה כתיב לה לרמז ע"ז כלומר שראה מעשים שנעשו לה לשרה וק"ל: ד ר"ל וכי אם הגר אלד תהא היא בנויה ומתרץ דממנה פי' בשבתה: ה הוכחתו מדכתיב לקול שרי היה לו לכתוב לשרי אלא ה"פ לקול הבא לשרי דהיינו רוח הקודש: ו כיון דעיקר האדם הוא דעתו ולא יוכל לקחת דעתו כי אם בדברים טובים מושך דעתו לרצונו: ז דאל"כ מקץ עשר שנים למה לי אלא וכו': ח וא"ת מנ"ל לרש"י וי"ל מדכתיב ויבא אל הגר ותהר היה לו לכתוב ויבא אליה ותהר הגר ל"ל אלא למדרש שהיתה עוד שמה הגר ותהר הא כיצד אלא נתעברה מביאה ראשונה והוה כאלו היתה עוד בתולה ונתעברה. א"נ מדסמיך הגר אל ותהר איכא למדרש הגר ותהר אבל לא שאר נשים הא כיצד אלא נתעברה מביאה ראשונה משא"כ שארי נשים שאין מתעברין כלומר שנעשה לה נס והא אין אשה מתעברת מביאה ראשונה אלא ע"י נס וק"ל. ודלא כהרא"ם שפי' שלטה בעצמה כו' ע"ש ברא"ם: ט וא"ת מנ"ל דמשום שמביאה ראשונה נתעברה מ"ה ותקל כו' דלמא מסיבת הריון היא ותקל ולא מסיבת ביאה ראשונה וי"ל דאל"כ הל"ל ותהר ותקל וגו'. ועי"ל דאי מסיבת הריון למה ותקל דלמא שרה עקרה היא מ"ה לא זכתה להריון בשלמא אי משום מביאה ראשונה נתעברה א"ש דאמרה הגר ודאי אינה צדקת דאי צדקת היתה למה לא הועיל לה זכות דהא אני נתעברתי מביאה ראשונה שאין שום אשה מתעברת אלא ודאי אין לה זכות. מפרש"ל

רש"י

יקרא ארץ רפאים: (א) שפחה מצרית. בת פרעה היתה כשראה נסים שנעשו לשרה ב אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר: (ב) אולי אבנה ממנה. לימד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא הרוס: אבנה ממנה. בזכות ד שאכניס צרתי לתוך ביתי: לקול שרי. (ב"ר) לרוח ה הקודש שבה: (ג) ותקח שרי. לקחתה בדברים ו אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה (ב"ר): מקץ עשר שנים. מועד הקבוע לאשה ששהתה ז עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב ליסא אחרת (יבמות סד): לשבת אברם וגו'. מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לא"י: (ד) ויבא אל הגר ותהר. מביאה ח ראשונה (ב"ר): ותקל גברתה בעיניה. אמרה שרי זו אין סתרה כגלויה מראה עצמה כאלו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי ט מביאה ראשונה (ב"ר): חמסי עליך.

חמס

כנענאי וית גרגשאי וית יבוסאי: א ושרי אתת אברם לא ילידת לה ולה אמתא מצריתא ושמה הגר: ב ואמרת שרי לאברם הא כען מנעני יי מלמילד עול כען לות אמתי מאים אתבני מנה וקביל אברם למימר שרי: ג ודברת שרי אתת אברם ית הגר מצריתא אמתה מסוף עשר שנין למתב אברם בארעא דכנען ויהבת יתה לאברם בעלה לה לאנתו: ד ועל לות הגר ועדיאת וחזת ארי עדיאת וקלת רבנתה בעינהא: ה ואמרת שרי לאברם דין לי עלך אנא יהבית אמתי לך וחזת ארי עדיאת וקלית בעינהא ידין יי ביני ובינך: ו ואמר אברם לשרי הא

אמתיך

רש"י

חמס העשוי לי עליך אני מטיל העונש י כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך. ועוד דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע ב בזיוני ושותק (ב"ר): אנכי נתתי שפחתי וגו' ביני וביניך. כל ביניך שבמקרא חסר ל וזה מלא קרי ביה וביניך (ר"ל נוכח לנקבה) שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עוברה הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה והלא כבר הרתה והוא מבשר לה

שפתי חכמים

מהרש"ל: י לא חמס שאני עושה כי יו"ד הכנוי של חמסי מורה פה על הפועל והוא שרה. ועוד דברים אתה חומס זהו פי' אחר: ב ר"ל מהגר כמו שמפרש הקרא אנכי נתתי כו': ל ר"ל יו"ד שניה והכ"ף נקוד בקמ"ץ והנו"ן בשו"א שהוא נוכח לזכר וכאן שיש יו"ד בין הנו"ן ובין הכ"ף קרי ביה ביניך הנו"ן בציר"י כי יו"ד הנח מורה על הציר"י נקוד בשו"א שהוא נוכח לנקבה ויהיה לנוכח הגר שאף להגר אמרה

השאלות

(א-יד) מה רצה בדיוק שרי אשת אברם שני פעמים. מ"ש שרה חמסי עליך והלא היא נתנה שפחתה בחיקו. מ"ש וימצאה מלאך ה' כאלו בקש אותה עד שמצאה. ולמה שאל אי מזה באת וכי לא ידע זאת. למה הבדיל דבריו בג' אמירות. ומאמר הנך הרה ראוי שיוקדם למאמר הרבה ארבה את זרעך. ומהו הבשורה שיהיה פרא אדם. ומ"ש אתה אל ראי וכו' נלחצו המפרשים בבאורו:

התורה והמצוה

טז (א) ושרי אשת אברם קדימת השם אל הפעל מורה הפך וסתירה. ר"ל שגם אחר שהבטיחו ה' כל האמור עדן לא ילדה לו', כי היה צריך שיקדם לו לידת ישמעאל שהוא שאב הזוהמא כגו סגים מכסף ויוצא לצורף כלי שעל ידו מזדקקת הפסלת ואח"כ יצא יצחק בקדושה, כמ"ש בבאורי על (יהושע כד ג) וכן היה צריך להקדים המילה ושיזקן אברהם עוד יותר, עד שיחלש הכח החומרי ויגבר הענין הרוחני, וכדי שתהיה הלידה שלא עפ"י טבע רק בדרך נס, ועז"א ששרי היא אשת אברם, וראוי שהזרע שיולד ממנה יהיה מיוחס לאברהם, שהיה זרע קודש מרחם טהור בענין שתלד לו, ולא היה עדיין הזמן לזה, ועז"א לא ילדה לו, ובמדרש אם היתה ראויה לאחר ילדה, ולה אבל הגר היתה מוכנת שבנה ישאב הזוהמא, אגב שהיא שפחה, ומצד שהיא מצרית שעתידה תורה לאסור. ושמה הגר, ר"ל שלא נתגיירה כי לא נשתנה שמה, שבעת הגרות היו משנים את השם:

(ב) ותאמר שרי, באשר שרה ידעה מן היעודים שיעד ה' לאברהם שהברכה יתקיימו, ואחר שראתה שעצר ה' אותה מלדת, הבינה שהברכה ישא אברם אשה אחרת שיוליד עמה, וזה או שהיא תמות או שיקח צרה עליה בחייה, וטוב לה שיקח את שפחתה שבן הנולד לה הוא עבד של שרה וקנינה ונחשב כאלו הוא בן שלה, ועז"א אבנה ממנה, וגם הסבה שעי"כ ישתנה מזלה, וישמע אברם לקול. מבואר אצלי שהשמיעה קול שנקשר בלמ"ד, מורה שעשה יפה בעיניו, ובמדרש לקול רוח הקודש:

(ג) ותקח שרה, באשר שבזה לא ויתרה דבר מן האישות שלה, כי לא הוציאה אותה לחירות בזה, כי עדיין היתה שפחתה קנין כספה, והיא נשארה אשת אברם לבדו. ובמדרש לו לאשה ולא לאחר, ר"ל שלא היה יכול למכרה כי נשארה קנין שרה, וזה עשתה מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען, כפי הדין שצריך להמתין עשר שנים כמ"ש חז"ל:

(ד) ותקל גבירתה בעיניה. כי חשבה שאחר שהרתה יצאה מרשותה, וגם דמתה לה שהיא צדקת יותר ממנה אחר שהרתה תיכף:

(ה) חמסי עליך, שרה חשבה שאברם הוציא אותה לחירות וע"כ היא מקילה בכבודה, וזה חמס כי היתה שפחה מנכסי מלוג שלה שאין הבעל יכול למכרה, כי הקרן שלה והוא אוכל פירות כנודע, וע"כ צעקה על החמס, ובררה זה הלא אנכי נתתי שפחתי בחיקך שלא הוצאתיה לחירות רק שאמר שפחתי, וא"ר איך ואקל בעיניה. שזה מורה שהיא עתה בת חורין, וא"כ ישפט ה' ביני ובינך, על החמס והגזל.

(ו) ויאמר אברם, אני לא הוצאתיה לחירות והיא עדיין שפחתך, והיא בידך שתעשי לה הטוב בעיניך, גם שיעשה במקנת כספו:

בְּעֵינָיִךְ וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי וַתִּבְרַח מִפָּנֶיהָ: ז וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ יְהֹוָה עַל־עֵין הַמַּיִם בַּמִּדְבָּר עַל־הָעַיִן בְּדֶרֶךְ שׁוּר: ח וַיֹּאמַר הָגָר שִׁפְחַת שָׂרַי אֵי־מִזֶּה בָאת וְאָנָה תֵלֵכִי וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי שָׂרַי גְּבִרְתִּי אָנֹכִי בֹּרַחַת: ט וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהֹוָה שׁוּבִי אֶל־גְּבִרְתֵּךְ וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדֶיהָ: י וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהֹוָה הַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֵךְ וְלֹא יִסָּפֵר מֵרֹב: יא וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהֹוָה הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל כִּי־שָׁמַע יְהֹוָה אֶל־עָנְיֵךְ: יב וְהוּא יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם יָדוֹ בַכֹּל וְיַד כֹּל בּוֹ וְעַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו יִשְׁכֹּן: יג וַתִּקְרָא שֵׁם־יְהֹוָה הַדֹּבֵר אֵלֶיהָ אַתָּה אֵל רֳאִי כִּי אָמְרָה הֲגַם הֲלֹם רָאִיתִי אַחֲרֵי רֹאִי: יד עַל־כֵּן קָרָא לַבְּאֵר בְּאֵר לַחַי רֹאִי הִנֵּה בֵין־קָדֵשׁ וּבֵין בָּרֶד: טו וַתֵּלֶד הָגָר לְאַבְרָם בֵּן וַיִּקְרָא אַבְרָם שֶׁם־בְּנוֹ אֲשֶׁר־יָלְדָה הָגָר יִשְׁמָעֵאל: טז וְאַבְרָם בֶּן

שמנים

בעל הטורים

כי הרה עקרה ואין עקרה ומה הרה כמיסה להם אף ישראל העכוים הן לרחן: (ז) על עין המים ב' במס'. דין ואידך הנה אנכי נצב על עין המים. בטוב הוא להתפלל על המים. כדכתיב מקול מחצצים בין משאבים שם יתנו צדקות ה' וכן התפלה נמשלה למים דכתיב שפכי כמים לבך: ברחת ב' במס'. הכא ואידך מקול פרש ורומי קשת בורחת כל העיר מפני שהרה סבריהם את ישמעאל לפיכך ברחו ישראל מפניו כי רובה קשת הוא ישמעאל כדכתיב ויהי רובה קשת: (יא) וקראת ד' במס'. הכא. וקראת השכם הרעה וקראת שמו עמנו אל וקראת ישועה חומותיך שע"י קריאה ישמעאל קראת הרעה אבל ע"י קריאה

שפתי חכמים

ק ט': ם דאל"כ האי אי מזה מאיזה מבעי' ליה כי הה"ס בתחלת התיבה מורה על השאלה כמו מאין תבא: נ לא שבהרה על ההריון שעבר שהרי הכל הפילו כדפירש"י לעיל: ם בקמ"ץ תחת הת"ו שהוא בינוני ואל תתמה על השו"א שתחת הת"ו כי כמוהו יושבת בלבנון מקוננת בארזים שהם ג"כ בינוני ונקוד שו"א תחת הת"ו: ע ר"ל אע"פ שנקוד וקראת ולא נקוד בשו"א תחת הת"ו מ"מ ל' צווי הוא כמו שאמר לזכר וקראת: פ ונקרא פרא כדכתיב פראים במדבר: (נח"י) ב"ר הר"י ולפ"ז א"ש ידו בכל ליסטים. אבל נר"ל שפי' פרא אדם כוונ נפגות א"כ צריך לדחוק ולפ' פי' אחר ידו בכל ודוחק שם: צ (ג"א) בשלמא בבית אברהם ראיתי מלאכים בשביל צדקת אברהם ושרה אבל במדבר לא נמצא לי אם לא שהוא רואה בעלבון וגו': ק (ג"א) דאי

רש"י

לה שהרה אלא מלמד שהפילה הריון הראשון: (ו) ותענה שרי. היתה משעבדת בה בקושי (ב"ר): (ח) אי מזה באת. מהיכן באת. יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים ולשון אי מזה איה המקום שתאמר עליו מזה ם אני באה: (ט) ויאמר לה מלאך ה' וגו'. על כל אמירה היה שלוח להמלאך אחר לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה: (יא) הנך הרה. כשתשובי תהרי נ כמו הנך הרה לאשת מנוח (שופטים יג): וילדת בן. כמו וילדת ם ודומה לו (ירמיה כב) יושבת בלבנון מקוננת בארזים: וקראת שמו. צווי הוא ע כמו שאומר לזכר וקראת את שמו יצחק: (יב) פרא אדם. אוהב מדברות פ לצוד חיות כמו שכתוב ויהי רובה קשת וישב במדבר פארן: ידו בכל. לסטים: ויד כל בו. הכל שונאין אותו ומתגרין בו: ועל פני כל אחיו ישכן. שיהיה זרעו גדול (ב"ר): (יג) אתה אל ראי. נקוד חטף קמ"ץ מפני שהוא שם דבר אלוה הראיה שרואה צ בעלבון של עלובין (ס"א ד"א אתה אל ראי משמע שהוא רואה הכל ואין שום דבר רואה אותו): הגם הלם. לשון תימה וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחו של מקום אחרי רואי אותם בביתו של אברהם ששם הייתי רגילה לראות מלאכים ותדע שהיתה רגילה לראותם שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות וזו ראתה ד' זה אחר זה ולא חרדה: (יד) באר לחי ראי. כתרגומו בארא דמלאך קיימא אתחזי עלה: (טו) ויקרא אברם שם וגו'. אע"פ שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר וקראת שמו ישמעאל שרתה רוח הקודש ק עליו וקראו

ישמעאל

אמתיך בידיך עבידי לה כדתקין בעיניכי ועניתה שרי וערקת מקדמהא: ז ואשכחה מלאכא דיי על עינא דמיא במדברא על עינא בארחא דחגרא: ח ואמר הגר אמתא דשרי מנן את אתיא ולאן את אזלא ואמרת מן קדם שרי רבונתי אנא ערקא (נ"י ערקת): ט ואמר לה מלאכא דיי תובי לות רבונתיך ואשתעבדי תחות ידהא: י ואמר לה מלאכא דיי אסגאה אסגי ית בניכי ולא יתמנון מסגי: יא ואמר לה מלאכא דיי הא את מעדיא ותלדין בר ותקרין שמה ישמעאל ארי קביל יי צלותיך: יב והוא יהא מרוד באנשא הוא יהא צריך לכלא ואף כל בני אנשא יהון צריכין לה ועל אפי כל אחוהי ישרי: יג וצליאת בשמא דיי דמתמלל עמה ואמרת את הוא אלהא דחזי כלא ארי אמרת הברם הכא (נ"י האף אנא) שריתי חזיא בתר דאתגלי לי: יד על כן קרא לבארא בארא דמלאך קימא אתחזי עלה הא (היא) בין רקם ובין חגרא: טו וילידת הגר לאברם בר וקרא אברם שום ברה דילידת הגר ישמעאל: טז ואברם בר תמנן ושית שנין כד ילידת הגר ית ישמעאל לאברם

רש"י | שפתי חכמים

ישמעאל: (טז) ואברם בן שמנים וגו'. לשבחו של | דאי מתנם שמע אחר שהית מצווה ולא הוה היתה לם לקרותו ישמעאל

התורה והמצוה

(ז) וימצאה. שכ"ז שהלכה עיפה ויגעה במדבר, לא היתה מוכנת אל שיגלה אליה מלאך ה', רק כאשר הגיעה אל עין המים שאז ישבה לנוח והשיב נפשה. בשגם שהיה העין אשר בדרך שור שהוא קרוב לארץ מצרים, כמ"ש (כה יח) עד שור אשר על פני מצרים, שם מצא אותה המלאך מוכנת אל הדבור:

(ח) הגר שפחת שרי, העיר אותה שהיא עדיין שפחה לשרי והשטר לא נתן לה. ע"כ שימי אל לבך אי מזה באת ממקום קדוש כזה, ואנה תלכי למצרים מקום הטומאה והזמה, ובזה שהתעורר לשוב מצד אושר הנפש, והיא לא שמה לב על זה ותאמר מפני שרי גברתי אנכי ברחת, שהעינוי מספיק אצלה שתברח ולא תחוש על אושר נפשה:

(ט) ויאמר. עתה בא בג' דברות אחרות, דבור א' מצד המשפט והצדק, שעז"א שובי אל גברתך והתעני, כי מן הדין והמשפט את מחוייבת לעבוד ולסבול, וזה הערה מצד הטוב והיושר:

(י) ויאמר, אחר שראה שלא שמה לב ע"ז בא דבור אחר מצד המועיל, שיסבול אדם ויענה עתה אם יקנה עי"ז טוב בעתיד, ע"כ יעדה שירבה את זרעה בעבור זה:

(יא) ויאמר, אחר שגם ע"ז לא שמה לבה הבטיח לה שלא תענה עוד, ועז"א שתקרא שם הנולד ישמעאל כי שמע ה' אל עניה, ויתן בלב שרה שלא לענותה עוד:

(יב) והוא, אולם בעבור שלא שמעה לקול המלאך לשוב בעבור הצלחת הנפש ולא בעבור הצדק ואף לא בעבור המועיל, ע"כ גם זרעה לא יצלח להיות אדם מאושר רוצה בטוב או במועיל ככל תורת האדם, רק יהיה פרא אדם, ר"ל אדם פראי, בצד א' יהיה פרא למוד מדבר, ובצד א' יהיה אדם מדיני, ויפרש שיהיה פרא כי ידו בכל ויד כל בו, כאיש פראי עושה מריבה עם הכל, ובצד א' יהיה אדם, כי על פני כל אחיו ישכון, ועי"כ יהיה ג"כ אדם מדיני עם אחיו ושכניו:

(יג) ותקרא שם ה', עפ"ז הבינה שהיא אין לה זכות וכשרון אל מה שזכתה שידבר מלאך ה' עמה, ותקרא שם ה' הדבר אליה אתה אל ראי, ר"ל ראי את המראה הזאת לא היה בזכותי ועפ"י כחי, רק ע"י חסד אל בלי שום הכנה וזכות מאתי, כי אמרה ובררה זאת משני טעמים. א) שאם היה זה בהיותי בבית אברהם הייתי אומר שהיה זה ע"י שאני בבית איש האלהים, שמי שהוא קרוב אל הנביא ושוכן בביתו יחול גם עליו רוח אלהים, כמו שהיה בשמואל שאל שרוח האלהי על תלמידיו ע"י שפעו, אבל הגם הלום ראיתי, איך רחוקתי הלום במדבר שאני רחוק מבית אברהם. ב) שאם היה זה רק דבור א' קצר, הייתי תולה אותו בכחי, אבל איך ראיתי אחרי ראי, שראיתי המראה ארבעה פעמים זא"ז, וא"כ זה אינו בכחי רק ע"י חסד אל שהוא אל ראי, ר"ל אל שסבב ראיתי את המלאך:

(יד) על כן קרא לבאר. יש הבדל בין עין ובין באר, שהעין נבע מן התהום בבקעה או בהר, ואם חופרים סביבו באורך ורוחב ועומק שיתקבצו שם המים, נקרא באר, ועל הבאר בא לשון חפירה וכריה לא על העין שנולד בטבע, ותחלה היה רק עין המים ואח"כ חפרו סביבו באר, וקראו לו ע"ש המאורע לחי רואי, רואי כאן מיוחס לאל חי, לא להגר בן אדם תמותה רק לחי העולם, והיה הבאר ההוא מקום מיועד להישמעאלים להתפלל שם ע"כ מציין מקומו שהוא בין קדש ובין ברד:

(טו) ואברם, להודיע כי הרתה תיכף בשנה ההיא, ושמאז לא קרב אליה אלא שזה רק בשמעו לקול שרה:

ויהי

שְׁמֹנִים שָׁנָה וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּלֶדֶת־הָגָר אֶת־יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם׃ ס יז א וַיְהִי אַבְרָם בֶּן־תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתֵשַׁע שָׁנִים וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי־אֵל שַׁדַּי הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים׃ ב וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד׃ ג וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל־פָּנָיו וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר׃ ד אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ וְהָיִיתָ לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם׃ ה וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ

אברהם

בעל הטורים

שמנו אל קראה יתועם : (ד) שני פעמים אב המון בפרשה והוא עולה בחשבון יצחק וכן ארבה בגימטריא יצחק :

רש"י

ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י"ג שנה ר כשנמול ולא עכב : (א) אני אל שדי . אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה ש לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרון וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו כך די שלו והכל לפי הענין : התהלך לפני . כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי : והיה תמים . אף זה לווי אחר לווי היה שלם בכל נסיונותי ת . ולפי מדרשו התהלך לפני במצות מילה ובדבר הזה תהיה תמים שכל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני . ד"א והיה תמים עכשיו אתה חסר ה' אברים א ב' עינים ב' אזנים וראש הגויה ב ואוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותיך רמ"ח כמנין אבריך : (ב) ואתנה בריתי . ברית של אהבה וברית הארץ להורישם לך על ידי מצוה זו : (ג) ויפל אברם על פניו . ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ג ורוח הקודש נצבת עליו וזהו שנאמר בבלעם נפל וגלוי

שפתי חכמים

ישמעאל אלא שרתה עליו רוח הקודש ושפחה הוא כמו מצוה : ר שהרי אברהם היה בן צ"ט כשמל אותו וכשנולד היה בן פ"ו שנה . וא"ת והא לקמן בהדיא כתיב וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה וי"ל דמ"ה נכפל ללמד שהכתוב עצמו מעיד ע"ז שעשה זה משום מצות השם ולא משום יראת אביו שהכריחו לזה וק"ל נ"ל . ומהרא"י פירך דמהכיא לא הוה שמעינן דהיה בן י"ג שנה מעת לעת דזהו שעור ימי גדולתו ומ"ה לא עיכב ומהאי קרא שמעינן שפיר : ש פי' אברהם אמר להקב"ה רבש"ע אם אמול אז אהיה נמאס בעיני הבריות לכן אמר לו הקב"ה אני הוא שאמרתי לעולמי די כו' . מהרש"ל : ת ר"ל דהא כתיב התהלך לפני וא"כ והיה תמים ל"ל ומפ' דאף זה פירושו כן דצווי אחר צווי הוא כלומר היה שלם בכל נסיונותי : א כתב הרא"ם הם האברים המסרסרים העבירה ואין מסורים ביד אדם ומרוב צדקתו מסרם בידו דכתיב רגלי חסידיו ישמור כשאדם מתגבר על יצרו סוף שהקב"ה מוסרו בידו עכ"ל : ב וי"ל דודאי היו לו אבל אינם ברשותו וכאלו היה חסר מהם דהיינו ה' אברים אמר לו הקב"ה שהכל יהיה ברשותו וק"ל . וקשה והלא היה חסר ג"כ הלב דהא ערל לב היה וי"ל דלא חשיב רק אברים הגלוים ועי"ל דכתיב ומצאת את לבבו נאמן לפניך והא"כ וכרות עמו הברית וגו' אלמא דאפי' לפני המילה לא היה לו ג"כ ערלת לב . מהרש"ל : ג והא דכתיב לעיל וירא ה' אל אברם ולא כתיב שנפל על פניו וי"ל דלעיל נמי היה נופל ומכאן אתה למד והא דלא נכתב הנפילה עד השתא

השאלות

(א-ג) למה נזכר פה שהיה אברם בן צ"ט שנה . למה הזכיר שם אל שדי . למה אמר התהלך לפני והיה תמים וכי עד עתה לא הית תמים . מה הוסיף בברית הזה על מה שכבר כרת עמו בברית בין הבתרים . למה נפל על פניו במראה זאת דוקא . ולמה אמר שנית וידבר אתו אלהים :

התורה והמצוה

יז (א) ויהי אברם בן תשעים וכו'. כאשר רצה ה' שיהי' יצחק קדוש מרחם משחר ושיוכן להוליד גוי קדוש שיחול עליו הדבוק האלהי , הוצרך שיולד בהיות אברהם בן צ"ט שהוחלש כח החומר ע"י הזקנה וגבר כח הנפש , וגם שיולד בנס כי כן כל הנהגת ה' עם הנולד יהיה למעלה מן הטבע , ואף ממה שהוחלש החומר ע"י הזקנה הוסיף להחלישו ע"י המילה . ובזה הזרע אשר יוליד יגבר בו ענין הרוחני וכמ"ש במדרש קנמון אני מעמיד בעולם מה קנמון הזה כ"ז שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות , כך מסגלגל דמו מסבסל יצרו וכו'. ר"ל שהקנמון כ"ז שיוסיפו לזבלו להחליש כח העצמי , ע"י גדול הקנמון והעבודות המתקנות אותו יגבר בו הריח והרוחניות , כך היה באברהם בטול כח הגוף ע"י הזקנה וכח היצר ע"י המילה , שעי"כ יתגדל רוחניותו וריחו , והיה צריך שיסמך המילה אל לידת יצחק שיולד יצחק סמוך למצוה מספה קדושה , וז"ש במדרש זמן היה לו לאברהם אימתי שנתנה לו מילה . ויאמר אליו אני אל שדי , לדעת הרלב"ע נקרא בשם זה על שודד המערכה ועושה נסים נסתרים , ולהנהגה זו צריך שיקדם מצות מילה שהוא נגד הטבע שנברא כך ,

וכן

לְאַבְרָם: א וַהֲוָה אַבְרָם בַּר תִּשְׁעִין וּתְשַׁע שְׁנִין וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאַבְרָם וַאֲמַר לֵהּ אֲנָא אֵל שַׁדַּי-פְּלַח קֳדָמַי וֶהֱוֵי שְׁלִים: ב וְאֶתֵּן קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וְאַסְגֵּי יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא: ג וּנְפַל אַבְרָם עַל אַפּוֹהִי וּמַלִּיל עִמֵּהּ יְיָ לְמֵימַר: ד אֲנָא הָא (גְזַר) קְיָמִי עִמָּךְ וּתְהֵי לְאַב סַגִּי עַמְמִין: ה וְלָא יִתְקְרֵי עוֹד יָת שְׁמָךְ אַבְרָם וִיהֵי שְׁמָךְ אַבְרָהָם

ארי

השאלות

(ד-יד) מה שכפל הדברים בענין הברית ואתנה את בריתי והקימותי את בריתי אני הנה בריתי אתך ואתה את בריתי תשמר. היתה בריתי בבשרכם. מה שכפל וארבה אותך במאד מאד והפריתי אותך. ומה שכפל להיות לך לאלהים והייתי להם לאלהים. ולמה פעם יקראהו ברית ופעם אות ברית. ומה שכפל המול לכם כל זכר ונמלתם את בשר ערלתכם ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר. ומה שכפל ימול וכו' יליד בית ומקנת כסף, המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך:

התורה והמצוה

וכן יתקן ה' את הטבע הכללית לטובת בחירו, ולדעת ר' סעדיה נקרא שדי שאמר לעולמו די, וכן אמר במדרש אני שאמרתי לעולמי די שאלמלא כן היו נמתחים והולכים, כי מצוה זו יורה שמעשי ה' לא נגמרו בשלמותם עד שצריך האדם לתקנם, וכמ"ש במדרש (תנחומא פ' תזריע) שהשיב ר"ע לטורנוסרופוס שמעשי בני אדם נאים ממעשה הקב"ה, וה"ל עד שהתינוק יוצא עם שררו ואמו חותכתו, ר"ל שהקב"ה ברא את העולם בענין שיהי' בו פסולת וחסרונות כדי שהאדם יתקנם וישלים הבריאה, וכל דבר שנברא צריך תקון והאדם נברא לתקן את הכל ולהסיר את הערלה והקליפה והפסולת מכל מעשה בראשית, ובזה הוא משלים את הבריאה, וכמ"ש בב"ר (פ' ע"ט) ויקרא לו אל אלהי ישראל אמר אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים, ולראשית מעשיו הוא המילה להסיר הערלה מגופו ולהתיש ההומריות והתאוה להגביר כח הנפשי, ובזה משלים שם שדי, שהוא מורה שה' אמר לבריאותיו די, ואין יתרת ומום בבריאה, והערלה שהיא יתרת שעלם ביצירת האדם הוא בכונה כדי שהאדם ישלים א"ע ע"י מצות ה', וכמו שיתחיל בהשלמת עולמו הקטן ובהסרת הקליפה שבו, כן יעבוד עבודתו כל ימי חייו להשלים ולתקן ולהסיר הקליפה הנמצא בעולם הגדול עד שיושלם שם שדי שאמר לעולמו די, וע"ז אמר שמעשה בני אדם נאים ממעשה יוצר בראשית, כי כן רצה ה' שהוא ישלים את מעשיו, ויעשה מן החטין גלוסקאות בהסרת המוץ והסובין, ואמרו חז"ל החרדל צריך למתוק התורמוסין צריך למתוק החטין צריכים לטחון אפילו אדם צריך תקון, ועז"א התהלך לפני, כי תהיה שותף עמי במעשה בראשית להשלים ולתקן הכל, ולראשית מעשיך והיה תמים, להסיר המום והערלה שבגופך:

(ב) **ואתנה בריתי ביני ובינך.** שהברית הראשון על מתנת הארץ כתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית, והיה הברית רק מצד הנותן לא מצד אברהם, אבל ברית הזה תהיה ביני ובינך, בענין שיחול החיוב על שני הצדדים הכורתים ברית, כי גם אברהם התחייב א"ע להיות שותף לה' במעשה בראשית להשלים את הבריאה ולתקנה, ולראשית התקון יתחיל בעולמו הקטן שהוא גופו, ובזה ארבה אותך במאד מאד, רצוני זה מענין גדולה שתגדל על כל המעשים, כי אתה לבדך תלך מהלך השלמות על כל היצור, כי כפי מה שתתגבר החלק האלהי והרוחני בעולמך הקטן כן תחול השראת השכינה והאלהות בעולם הגדול:

(ג) **ויפול אברם על פניו.** באשר אל המדרגה הגדולה שהתחיל להכינו עתה לא יכול לעמוד על עמדו בעוד לא נטהר מערלתו, והשפלו כחות גופו מאור אלוה השופע במראה זאת, **וידבר אתו אלהים,** זה הפעם הראשון שנזכר בדבור ה' אל אברהם שם אלהים, כי שם אלהים מצאנוהו מצורף אל בריותיו, אלהי אברהם אלהי יצחק אלהי ישראל, מה שלא מצאנו כן ביתר שמות, שיש אלהות המתפשטת בכלל הבריאה, שהם הכחות האלהיות שהשפיע בכלל העולם שמצד זה נקרא אלהי עולם, והוא שם אלהים הנזכר בכל פרשת מעשה בראשית, שהו הטביע חוקי הטבע וכח כל יצור, ויש אלהות החלה על כל איש המוכן לזה עפ"י הכנתו, שהאבות אשר נתקדשו להיות מרכבה לשכינה שכן עליהם האלהות בענין אחר נשגב מן האלהות הנמצא בטבע, ותחת המרכבה הכללית שבה ינהיג ה' ההנהגה הכללית היו הם מרכבה מיוחדת להנהגה מיוחדת לפי המעשים הבחיריים, ונקרא אלהי אברהם, מצד האלהות ששכן ושפעל נסים נסתרים לפי הנהגת חסדי אברהם וכן אלהי יצחק ואלהי ישראל, ומצד זה דבר אתו אלהים, ואמר מלת אתו, כי בזה יצא הנהגה נשגבה מתוספת מפניהם שזה ההבדל בין דבר אתו ובין דבר אליו (כמ"ש בס' הסו"ה ויקרא סי' ג'):

(ד) **אני.** עתה בא לפרש לו תנאי הברית משני הצדדים, תחלה פירש לו הברית אשר מצד ה', ואח"כ מפסוק ט' יפרש תנאי הברית שמצד אברהם, כמ"ש ואתה את בריתי תשמר, **אני הנה בריתי אתך** ר"ל תנאי הברית אשר מצדי הוא והיית לאב המון גוים, ר"ל כל החשש שע"י המילה יתרחקו בני אדם ממך, אחר שאתה נבדל מהם באות בשר, ומי יקבל עליו להיות כמוך לכרות ערלת בשרו, כי בהפך תהיה אב ומורה ומנהיג להמון גוים רבים:

(ה) **ולא יקרא.** מה שנקראת בשם אב רם, תקרא בשם אב רם של המון, באשר תהיה אב המון גוים, ולא שיהיה כן בעתיד, כי מעתה אב המון גוים נתתיך, וע"כ תוסיף הבנה את שמך, ורמז לו כי ע"י מצות המילה שהיא באבר העומד במקום תקפו וחזקו של האדם ואליו ישפכו כל עורקי הגוף, שהוא האבר הנושא פרי, והטפה הזרעיית מתוספת מכל כחות הגויה והנוגע בו כנוגע בכל חלקי האדם וכחותיו, ובמצות הזאת

אַבְרָהָם כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃ ו וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמְּךָ יֵצֵאוּ׃ שביעי ז וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם לִבְרִית עוֹלָם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ׃ ח וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֵת ׀ אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֵת כָּל־אֶרֶץ כְּנַעַן לַאֲחֻזַּת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים׃ ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם וְאַתָּה אֶת־בְּרִיתִי תִשְׁמֹר אַתָּה וְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם׃ י זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ הִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר׃ יא וּנְמַלְתֶּם אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם׃ יב וּבֶן־שְׁמֹנַת יָמִים יִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מִכֹּל בֶּן־נֵכָר אֲשֶׁר לֹא מִזַּרְעֲךָ הוּא׃ יג הִמּוֹל ׀ יִמּוֹל יְלִיד בֵּיתְךָ וּמִקְנַת כַּסְפֶּךָ וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם לִבְרִית

עולם

רש"י

עמים. בברייתא דר"א מצאתי כן: (ה) כי אב המון גוים. לשון נוטריקון של שמו וריש שהיתה בו בתחלה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו אב לכל העולם. ואפי' ריש שהיה בו מתחלה לא זזה ממקומה שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד ד שהוסיפה ליהושע שנאמר (במדבר יג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע: (ו) ונתתיך לגוים. ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה מבשרו עליו: (ז) והקמותי את בריתי. ומה הוא הברית להיות לך לאלהים: (ח) לאחזת עולם. ושם אהיה לכם לאלהים אבל (בר ישראל) הדר בחוצה לארץ ה כמו שאין לו אלוה: (ט) ואתה. וי"ו זו מוסיף על ענין הראשון אני הנה בריתי אתך ואתה הוי זהיר לשמרה ומה היא שמירתה זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו': (י) ביני וביניכם וגו'. אותם של עכשיו: ובין זרעך אחריך. העתידין להולד אחריך: המול. כמו להמול ו כמו שאתה אומר עשות כמו לעשות: (יא) ונמלתם. כמו ומלתם ז והנו"ן ט יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים כגון נ' של נושא ונ' של נושך ונמלתם כמו ונשאתם אבל ימול לשון יפעל ח כמו יעשה ט יאכל (ברש"י ישן איתא): (יב) יליד בית. שילדתו השפחה בבית: מקנת כסף. שקנאו משנולד: (יג) המול ימול יליד ביתך. כאן הכל עליו י ולא אמר לשמונה ימים ללמדך שיש יליד בית נמול

לאחר

שפתי חכמים

השתא למד על ההפרש שקודם שנימול ולאחר שנימול שהרי אחר שנימול כתיב ואברהם עודנו עומד לפני ה': ד רצונו לתרץ למה לא נקרא שמו אבהם והיה לו להמיר ה' תחת ר' ולמה לא זזה הר' ממקומה ומתרץ כדי שלא תתרעם על הקב"ה שהרי אף יו"ד של שרה נתרעמה והא דזזה היו"ד משרה אפשר משום דעתידה להנתן בשמו של יהושע מ"ה זזה וק"ל. ועי"ל שהיו"ד היתה יכולה להתקיים אף כשהרי חלקה ונתנה חציה לשרה וחצי לאברהם אבל הר' א"א לקיימה בשמם. מהרש"ל: ה (מהר"ן) לפי שא"י נחלת ה' ולקחה לחלקו כמבואר בכמה פסוקים וח"ל חלק לשרים ולכך כל הדר בח"ל דומה כאלו כוליא את עצמו מתחת רשותו של הקדוש ברוך הוא כביכול. כך הם דברי הג"א: ו אף על פי שהוא לשון צווי א"א שהוא צווי שהרי כתב אחריו ונמלתם: ז כלומר אעפ"י שמשמעותו אינו לשון צווי מכל מקום צווי הוא: ח כלומר שהוא הנימול עצמו לא המל את אחרים כמו ונמלתם שא"כ יחסר בקרא הפועל: ט יעשה יאכל בציר"י תחת היו"ד: י דהא למעלה נ"כ כתיב כל זכר לדורותיכם יליד בית וגו' וכתיב בן ח'

התורה והמצוה

שלא תוסיף בכל רמ"ח אברים שהם כמספר אברהם, עד שתמלוך על כל רמ"ח אבריך וכן תמלוך על הגוף הכללי שהם כל המון גוים, כמש"פ במ"ב ומלכת בכל אשר תאוה נפשך והיית מלך על ישראל ויהודה, שע"י

שתמלוך

אֲרֵי אַב סַגִּי עַמְמִין יְהַבְתָּךְ: ו וְאַפֵּישׁ יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאֶתְּנִנָּךְ לִכְנִשִׁין וּמַלְכִין דְּשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא מִנָּךְ יִפְּקוּן: ז וַאֲקִים יָת קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וּבֵין בְּנָךְ בָּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן לִקְיָם עָלַם לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהָא וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ: ח וְאֶתֵּן לָךְ וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ יָת כָּל אַרְעָא דִכְנַעַן לְאַחְסָנַת עָלַם וָאֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא: ט וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם וְאַתְּ יָת קְיָמִי תִּטַּר אַתְּ וּבְנָךְ בָּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן: י דָּא קְיָמִי דִּי תִּטְּרוּן בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין בְּנָךְ בָּתְרָךְ מִגְזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא: יא וְתִגְזְרוּן יָת בְּשַׂר עָרְלַתְכוֹן וִיהֵי לְאָת קְיָם בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן: יב וּבַר תְּמַנְיָא יוֹמִין יִתְגְּזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא לְדָרֵיכוֹן יְלִיד בֵּיתָא וּזְבִינֵי כַסְפָּא מִכֹּל בַּר עַמְמִין דְּלָא מִבְּנָךְ הוּא: יג מִגְזַר יִתְגְּזַר יְלִיד בֵּיתָךְ וּזְבִין כַּסְפָּךְ וּתְהֵי קְיָמִי בִּבְשַׂרְכוֹן לִקְיָם עָלָם:

וערל

הההו״ו והמצוה

שהאלוך אל המון הכתות שבגשבך ואל האותך ומהויך כן תמלוך אל הגוי הזה, וע״י שיהיה שמך אברהם תהיה אב המון גוים:

(ו) והפריתי. ולא תחשב שע״י המילה יחלש כח המוליד כי בהפך הפריתי אותך, שאתה בעצמך לא תמות מעשות פרי ברבוי שלמעלה מן הטבע, שעז״א במאד מאד, ונתתיך לגוים, שגוי מורה הקבוץ הגדול ויעמדו ממך קבוצים רבים שכל שבט ושבט יהיה גוי גדול, ושם גוי אינו מציין עדיין שי״ל מלך והנהגה, לכן הוסיף שגם יהיו להם מלכים, ולא מלכים מעמים אחרים רק והיה אדירו ממנו ומושלו מקרבו יצא עד שגם חוריהם ממך יצאו:

(ז) והקימותי. ומזה ממה שיהיה בריתי אתך אקים את בריתי ביני ובינך, שיהיה לו קיום לעולם עד שימשך ממך אל זרעך אחריך לדורותם עד שיהיו לברית עולם, שכולל הברית שנמשך כל ימי עולם וגם שבברית הזה יהיה תלוי קיום העולם, כמ״ש אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי, והוא להיות לך לאלהים, יחמול עליך האלהות שתהיה מרכבה לשכינה ושימשך הדבוק ביני וביניך עד שאקרא אלהי אברהם, ועי״כ שאהיה לך לאלהים אהיה אלהים גם לזרעך אחריך, אפילו בדורות שקודם מתן תורה שלא היו ראוים אל הדבוק האלהי, התיחדה ההשגחה האלהית עליהם ועל יחידי סגולה שבהם בזכות האבות, וה׳ היה עמהם בארץ אויביהם לשמרם ולהצילם בהשגחה מיוחדת:

(ח) ונתתי. עד שאתן לך ולזרעך אחריך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם, שמם אחוזה מציין שאוחז ומחזיק בארץ ומשתמש בה, כי תחלה נתן לו את הארץ לרשתה ר״ל שיהי׳ שלו ע״י ההבטחה, אבל לא אחזו בה, כמי שיש לו מתנה במדינת הים שהוא לו מתנה וירושה ואינה אחוזה כי לא החזיק בה, אבל בעת שיהיו לאחוזה שהוא אחר שבאו אל הארץ מאז והייתי להם לאלהים, יזכו הם עצמם שאהיה להם לאלהים מצד עצמם לא מצד אלהות של האבות, כי מאז יהיו ראוים בעצמם אל הענין האלהי, וה׳ יקרא אלהי ישראל מצד קדושתם וצדקתם:

(ט) ויאמר אלהים אל אברהם, עתה יתחיל מאמר בפ״ע לבאר לו חיוב הברית שיקבל עליו אברהם מצדו, ועז״א ואתה את בריתי תשמר, וגם החיוב מצדך ימשך גם לזרעך אחריך לדורותם:

(י) זאת בריתי. הנה יש הבדל בין ברית ובין אות ברית, למשל בברית מי נח הברית היה שלא יביא מבול, והקשת אשר בענן היה אות הברית, אבל בברית המילה, המילה היא הברית והיא בעצמה אות ברית, ובאר תחלה איך שהיא הברית, שע״ז אמר זאת בריתי אשר תשמרו, המול לכם כל זכר, ר״ל שמצות המילה אינה רק כריתת בשר הערלה, רק שעם כריתת בשר הערלה תמולו גם ערלת האזן וערלת השפה וערלת הלב, כי כ״ז שהערלה בבשר היא מתפשטת בכל הגויה בין על כח הלב והמחשבה בין על כח הדבור בין על השמיעה לדברי ה׳ ומצותיו, וע״י הסרת הערלה עפ״י מצוה חוקיית שחקק ה׳ תסירו כלל הערלה ותמולו לכם היינו לעצמכם עד שימול כל זכר, שכלל גוית הזכר תהיה נמולה בכל חלקי הגויה, כי יסיר קליפת הטומא ותסכתו, ותייפו באור סגלה, ובזה יתקיים הברית האלהי להיות לכם לאלהים, וערלת הטומאה לא תבדיל ביניכם לבין אלהיכם:

(יא) ונמלתם. עתה יפרש איך שהיא אות ברית, שמה שתמול את הבשר שהוא האבר שעליו הערלה ותסירו הערלה ממנו זה יהיה אות הברית, אם במה שהרושם הזה נראה וגלוי לכל ובו יזכרו כל בעלי הברית את הברית אשר כרת ה׳ עמהם, אם במה שדרך עבדי המלך להיות להם חותם וכמלא דעבדא לאות שהם עבדים, וכן המילה חותם ההכנעה והשעבוד לאל עולם, ואם במה שבזה יתאחדו כל בעלי הברית להיות לגוי אחד בארץ ניכרים באות ברית כי הם כולם עבדי אל אחד, וכ״ז נכלל במ״ש ביני וביניכם:

(יב-יג) ובן. עתה באר זמן המילה שמצותה כשהנולד הוא בן שמונת ימים וממילא מצותו על האב או על הב״ד, יליד, ובאר שמצוה זו המוטל על האב למול את בניו מוטל עליו גם למול את עבדיו, גם יליד

בית

עוֹלָם׃ יד וְעָרֵל ׀ זָכָר אֲשֶׁר לֹא־יִמּוֹל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ אֶת־בְּרִיתִי הֵפַר׃ ס טו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ לֹא־תִקְרָא אֶת־שְׁמָהּ שָׂרָי כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ׃ טז וּבֵרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן וּבֵרַכְתִּיהָ וְהָיְתָה לְגוֹיִם מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃ יז וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל־פָּנָיו וַיִּצְחָק וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ הַלְּבֶן מֵאָה־שָׁנָה יִוָּלֵד וְאִם־שָׂרָה הֲבַת־תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד׃ יח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים לוּ יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ׃ יט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן

וקראת

בעל הטורים

(יד) הפר שתים במס'. הכא ואידך ואם מצאו הפר בדורש אותו במדרש על הסומך ערלתו כמו הפר דהכא בברית מילה הפר

שפתי חכמים

ימים וגו' וכאן כפל עוד יליד ביתך ולא כתיב התם: כ ר"ל לאיש אחד כמו שמפורש שם כשלקחו שניהם שפחה מעוברת זה שפחה וזה עוברה: ל כגון שקנה שפחה משנתעברה וילדה בשבת אינה דוחה את השבת: מ (רא"ם) דאל"כ זכר ל"ל (נה"י). ול"נ דס"פ דהל"ל וזכר ערל אלא ודאי להכי לא כתיב וזכר ערל משום דהוה משמע דהצווי הוא לזכר ולא לנקבה ואע"פ שהמצוה שייך גם גבי נקבה ולא להורות מקום הערלה אבל כשהוא דכתיב וערל זכר משמע דבעי להורות מקום הערלה וה"פ שהערלה היא במקום שמבדיל בין זכר לנקבה וע"ש: נ ר"ל והרי עדיין קטן ולא בר עונשין ולמה יתחייב כרת וק"ל: ס דאל"כ מאי וברכתי אותה ואח"כ וגם נתתי ממנה לך בן אלא ודאי קאי על ברכה שקודם לבן והיא הנערות: ע דאל"כ מאי וברכתיה אחר לידת הבן דהא כל יולדת מניקה את בנה וה"ה שרה כשחזרה לנערותה. לכן פי' כשנצרכה לכך וכו': פ כלומר שאין כאן להכחיש הענין כלומר יש בכח השם לעשות אף שהוא נגד הטבע אך אין כל אדם זוכה לזה שיתחסד עמו השם כמו שעושה לי ואע"פ שכתב רש"י אמר זה וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב"ה עושה לי א"כ גם זה מאותן שבא להכחיש י"ל דאין זה הכחשת הענין שיהא אחד מן הנמנעות אבל הוא נתינת שבח להש"י שמתחסד עמו יותר מעם אחר ודו"ק נ"ל ודלא כפי' הרא"ם: צ כתב הרא"ם לא הבינותי דבריו בזה כי אע"פ שנתמעטו השנים בימי אברהם עדיין הקושיא במקומה עומדת שלא היה לו לתמוה ע"ז כי יחס הק' אל קע"ה שהם שנותיו של אברהם כיחס הת"ק אל תתקע"ה שהם שנותיו של נח בקרוב כו' והאריך בקושיא. ונראה כי עיקר תמיהת אברהם היה על שהיו שניהם זקנים דאפשר שיוליד זקן אם אשתו ילדה אבל אם שניהם זקנים וילדו הוא דבר תמוה ובזה יתיישב קושיית הרא"ם ודו"ק. עוד הק' מה פריך רש"י מנח והרי גבי נח על פי הגזרה היתה שנסתם מעיינו כדי שלא יוליד בן שיגיע לעונשין קודם המבול י"ל כי לא היה בגזרה אלא שנסתם מעיינו אבל מה שהוליד אחר ה' מאות שנה לא בגזרה היה אלא בטבע ודו"ק: ק פי' כי הק' שנים בתחלה לא היו ראוין להוליד מיד אלא לאחר ק' שנים כי באותן שנים היה בן מאה כשר

רש"י

לאחר (ס"א כ לאחד) שמונה ימים ל כמו שמפורש במס' שבת (דף קלה): (יד) וערל זכר. כאן למד שהמילה באותו מקום מ שהוא ניכר בין זכר לנקבה (ב"ר): אשר לא ימול. משיגיע לכלל עונשין נ ונכרתה. אבל אביו אין ענוש עליו כרת. אבל עובר בעשה: ונכרתה הנפש. הולך ערירי ומת קודם זמנו (שבת קד): (טו) לא תקרא את שמה שרי. דמשמע שרי לי ולא לאחרים כי שרה סתם שמה שתהא שרה על כל (ברכות יג): (טז) וברכתי אותה. ומה היא הברכה שחזרה ס לנערותה שנאמר (לקמן יח) היתה לי עדנה: וברכתיה. בהנקת שדים כשנצרכה לכך ע ביום משתה של יצחק שהיו מרננים עליהם שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בננו הוא והביאה כל אחת בנה עמה ומניקתה לא הביאה והיא היניקה את כלם הוא שנאמר היניקה בנים שרה. ב"ר למזו בנוקלת: (יז) ויפול אברהם על פניו ויצחק. זה ת"א לשון שמחה. וחדי ובשרה לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן. יש תמיהות שהן קיימות פ כמו (ש"א ב) הנגלה נגליתי (ש"ב ט"ו) הרואה אתה אף זו היא קיימת וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב"ה עושה לי: ואם שרה הבת תשעים שנה. היתה כדאי לילד ואע"פ שדורות הראשונים היו מולידין בני ת"ק שנה בימי אברהם נתמעטו השנים צ כבר ובא תשות כח בעולם וצא ולמד מעשרה דורות שמנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהן ק בני ס' ובני ע': (יח) לו ישמעאל יחיה.

כבן

יד וערל דכורא די לא יגזר ית בשר ערלתה וישתיצי אנשא ההוא מעמה ית קימי אשני: טו ואמר יי לאברהם שרי אתתך לא תקרי ית שמה שרי ארי שרה שמה: טז ואברך יתה ואף יהבית מנה לך בר ואברכנה ותהי לכנשין מלכין דשליטין בעממיא מנה יהון: יז ונפל אברהם על אפוהי וחדי ואמר בלבה הלבר מאה שנין יהי ולד ואם שרה הבת תשעין שנין תליד: יח ואמר אברהם קדם יי לוי ישמעאל יתקים קדמך: יט ואמר יי בקושטא שרה אתתך תליד לך בר ותקרי

ית

רש"י

לואי שיחיה ישמעאל איני כדאי לקבל ר מתן שכר כזה: יחיה לפניך. יחיה ביראתך ש כמו התהלך לפני פלח קדמי: (יט) אבל. ל' אמתת דברים וכן (לקמן מב) אבל אשמים אנחנו (מ"ב ד) אבל בן אין לה:

שפתי חכמים

כבן י"ג עכשיו ואח"כ נתמעטו השנים והתחילו להוליד לשלשים שנה ומה שהוליד אברהם שהיה בן ק' שנה ל"ק מידי כי עיקר התימה הוא שזקן שנחלש טבעו שיוליד עם זקנה ובזה יתורצו כל התמיהות הרא"ם והג"ק ועיין זה מצאתי בשם מהרש"ל: ר לא שלא היה חפץ בבשורת יצחק: ש וא"ת והיאך היה מתפלל על יראת שמים הא אמרינן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וי"ל דה"פ לו ישמעאל יחיה ר"ל שהתפלל שיחיה ומ"ש לפניך דהיינו ביראתך לא שהיה מתפלל ע"ז אלא כך אמר וטוב שיחיה ביראתך ויהיה שתי בקשות הא' שיחיה והשניה ביראתך דאל"כ לפניך למה לי. (נח"י) דפ"ק ביראתך באם יהיה צדיק אבל אם יהיה רשע אינני מלין על הרשעים ואין זו בקשה:

גזר

השאלות

(טו-כא) למה לא אמר שרי אשתך לא תקרא שמה שרי, כמ"ש באברהם. מ"ש בכפל וברכתי וברכתיה. איך צחק אברהם כבלתי מאמין בהבטחת ה'. ולמה אמר לו ישמעאל יחיה. ומהו מלת לפניך. ומה התשובה אבל. ולמה כפל והקימותי את בריתי אתו ואת בריתי אקים את יצחק. ולמה הפסיק בענין ישמעאל:

התורה והמצוה

בית ואף מקנת כסף מכל בן נכר הגם שאינו מזרעך בכ"ז המול ימול, אבל בכ"ז לא יהיה מילת העבדים אל מילת הבנים, כי מה שהעבד המול ימול, הוא רק מצד שהוא יליד ביתך ומקנת כספך, הוא אינו נכנס בזה בברית כאיש הישראלי ומילתו הוא רק מצד שהוא קניך, כמו שנצטוו בשבת למען ינוח עבדך ואמתך, אבל והיתה בריתי בבשרכם זה יהיה לברית עולם, בענין שמילת הבנים הוא מצד שהם נכנסים בברית, ומילת העבדים הוא רק מצד הקנין שהם שלך:

(יד) וערל זכר. הגם שהעבד שלא נמול מהאדון אין עליו עונש כשאינו מל א"ע, אבל ערל זכר מישראל שלא מלו אביו מחויב למול א"ע וכשאינו מל חייב כרת, מצד שאת בריתי הפר כי הוא מן אלה שנכנסו בברית:

(טו) ויאמר אלהים. בא דבור מיוחד שלישי בעבור שרה, שרי אשתך עד הנה נקראת שרי, כי עיקר שמה היה יסכה ואברהם קראה שרי ר"ל שרתי שלי, עתה שאתה נעשית אב המון גוים כן היא שרה סתם, ע"ש השררה הכוללת לא המיוחדת לך:

(טז) וברכתי. וגם הכלל בברכה שנתברכה, והבן שאני צריך לתת לך יהיה ממנה, ואז תתברך שנית כנוי שתהיה לגוים, וכן המלכים של העמים של בניו לא יהיו מבני ישמעאל רק ממנה יהיו, וכבר בארתי (ישעיה א) ההבדל בין עם לגוי, גוי מציין הקבוץ הגדול ואינו מציין בו"ל מלוכה והנהגה כוללת, ועם מציין בו"ל מלך מנהיג אותם לכן אמר מלכי עמים:

(יז) ויפול אברהם. הגם צחק ושמח על הבשורה, הבל היה לפלא בעיניו, ויאמר בלבו הלבן, ר"ל הלא יש בזה שלש פליאות. א] מצדי הלבן מאה שנה יולד, ואין זה בדרך הטבע אף אם האשה ילדה, ועוד שני פליאות מצד שרה. א] האם שרה תלד אחר שהיא עקרה. ב] הבת תשעים שנה תלד אף אם לא היתה עקרה:

(יח) ויאמר אברהם. ועל כן חשב אברהם בלבו, אחר שהוא נס שלא כדרך הטבע וה' לא יעשה נס לבטלה, אחר שלקיים הבטחתו שיהיה לי זרע כבר תקיים בישמעאל, ע"כ שיודע ה' שישמעאל עתיד למות או שיהיה רשע עד שלא יקוים בו ההבטחה מ"ש לזרעך נתתי את הארץ, ולכן מוכרח לנוסס נסים גדולים כאלה כדי לקיים הבטחתו, וע"כ בקש לו ישמעאל יחיה ולא ימות וגם שיהיה לפניך צדיק ולא רשע, וכ"פ הרי"א:

(יט) ויאמר אלהים. השיב לו, לא כמה שאתה חושב שאני עושה נס זה יען שישמעאל ימות, רק מפני ששרה אשתך יולדת לך בן, מפני שהזרע המיועד צריך להיות משרה שהיא מיועדת לכך, שמצד שהיא אשתך תלד בן הראוי לך, שיהיה לב וסגולה, שאין הגר ראויה שיצא ממנה זרע כמוהו, וקראת את שמו יצחק ע"ש הצחוק, כי יולד באמת בדרך נס ופליאה, וזאת אני רוצה שיצחקו כלם ויפלאו על לידתו, והקימותי, ואתו אקים את בריתי לא עם ישמעאל וזרעו שזרע ישמעאל אינם בכלל הברית אבל כרתי עמד:

ולישמעאל

וְקָרָאתָ אֶת־שְׁמוֹ יִצְחָק וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתּוֹ לִבְרִית עוֹלָם לְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃ כ וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה ׀ בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי אֹתוֹ וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ בִּמְאֹד מְאֹד שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם יוֹלִיד וּנְתַתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל׃ כא וְאֶת־בְּרִיתִי אָקִים אֶת־יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לַמּוֹעֵד הַזֶּה בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת׃ כב וַיְכַל לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם׃ כג וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ וְאֵת כָּל־יְלִידֵי בֵיתוֹ וְאֵת כָּל־מִקְנַת כַּסְפּוֹ כָּל־זָכָר בְּאַנְשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם וַיָּמָל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתָם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ אֱלֹהִים׃ מפטיר כד וְאַבְרָהָם בֶּן־תִּשְׁעִים וָתֵשַׁע שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ כה וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ בֶּן־שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ אֵת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ כו בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ׃ כז וְכָל־אַנְשֵׁי בֵיתוֹ יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן־נֵכָר נִמֹּלוּ אִתּוֹ׃ פ פ פ

קכ"ו נמל"ו סימן מכנדי"ב סימן. ומפטירין למה תאמר יעקב בישעיה סימן מ':

יח א וַיֵּרָא אֵלָיו יְהֹוָה בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח
האהל

בעל הטורים

אצלו שהי' בברית מילה: (כא) ואת בריתי אקים את יצחק. אקים מטריטון אשר קדש ידיד מבטן:
(א) וירא אליו. סמיך נמלו אצל וירא מלמד שנראה לו בשביל המילה. ד"א נמולו אתו וסמיך ליה והוא יושב פתח האוהל כחום היום. זהו שאחז"ל שאברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח למי שנימול ליכנס שם חוץ ממי שבא על נכרית שנמשכה ערלתו ואינו מכירו: וירא אליו ה'. ס"ת הוא מלמד שהוא לשכון באהלו של אברהם: וירא אליו. בגי' זה בכבוד מילה נגלה אליו: וירא אליו ה' באלוני. בגי' לבקר החולה: וישב פתח האהל. בגי' להכניס את האורחים:

רש"י

וקראת את שמו יצחק. על שם הצחוק. וי"א על שם העשרה נסיונות ת וצ' שנה של שרה וח' ימים שנמול וק' שנה של אברהם. (ס"א ואת בריתי למה נאמר הרי כבר כתיב ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך וגו' אלא לפי שאומר והקמתי וגו' יכול בני ישמעאל ובני קטורה בכלל הקיום ת"ל והקמותי את בריתי אתו ולא עם אחרים). ואת בריתי אקים את יצחק למה נאמר אלא ללמד שהיה קדוש מבטן. ד"א אמר רבי אבא מכאן למד ק"ו בן הגבירה מבן האמה כתיב הנה ברכתי אותו והפריתי אותו והרביתי אותו זה ישמעאל וק"ו ואת בריתי אקים את יצחק: את בריתי. ברית המילה תהא מסורה לזרעו של יצחק: (כ) שנים עשר נשיאים. כעננים יכלו א כמו (משלי כה) נשיאים ורוח: (כב) מעל אברהם. לשון נקיה הוא כלפי שכינה ולמדנו (ב"ר) שהצדיקים מרכבתו של מקום: (כג) בעצם היום. בו ביום שנצטוה ביום ולא בלילה לא נתירא לא מן הגוים ולא מן הלצנים ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אילו ראינוהו לא הנחנוהו למול ולקיים
מצותי

שפתי חכמים

ת (גור אריה) וצריך לשני הפירושים דאלו משום הצחוק ה"ל למקרי צחק ומאי ענין היו"ד אלא ע"ש הי' נסיונות ואין לפ' הי' נסיונות רק עם ה' של מילה וצ' וק' של אברהם ושרה ובהאי טעמא לחוד לא סגי דקאמר בקרא בפירוש צחוק עשה ונראה דמשום צחוק נקרא כן: א (קנ"מ) דאל"כ למה לא קרא אותם שבטים כבני יעקב שהוא ל' גבורה או שרים וראשים כו' נשיאים

ית שמיה יצחק ואקים ית קימי עמיה לקים עלם לבנוהי בתרוהי: כ ועל ישמעאל קבילית צלותך הא בריכית יתיה ואפיש יתיה ואסגי יתיה לחדא לחדא תרין עשר רברבין יליד ואתניניה לעם סגי: כא וית קימי אקים עם יצחק די תליד לך שרה לזמנא הדין בשתא אחרנתא: כב ושצי למללא עמיה ואסתלק יקרא דיי מעלוהי דאברהם: כג ודבר אברהם ית ישמעאל בריה וית כל ילידי ביתיה וית כל זביני כספיה כל דכורא באנשי בית אברהם וגזר ית בשרא דערלתהון בכרן יומא הדין כמא די מליל עמיה יי: כד ואברהם בר תשעין ותשע שנין כד גזר בשרא דערלתיה: כה וישמעאל בריה בר תלת עשרי שנין כד גזר ית בשרא דערלתיה: כו בכרן יומא הדין אתגזר אברהם וישמעאל בריה: כז וכל אנשי ביתיה ילידי ביתא וזביני כספא מן בר עממין אתגזרו עמיה: פ פ פ

א ואתגלי ליה יי במישרי ממרא והוא יתיב בתרע משכנא כמיחם יומא:

וזקף

רש"י

שלותו של מקום: וימל. ל' ב ויפעל: (כד) בהמולו. בהפעלו. כמו ג בהבראם (לעיל ב). (נאל אברהם שכין ואחז בערלתו ורצה לחתוך והיה מתיירא שהיה זקן מה עשה שלח ידו ואחז עמו שנא' וכרות עמו הברית לו לא נאמר אלא עמו, ב"ר רש"י ישן): (כה) בהמולו את בשר ערלתו. באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך. אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך ערלה ד ולפרוע המילה לכך נאמר בו את (ב"ר): (כו) בעצם היום הזה. שמלאת לאברהם צ"ט שנה ה ולישמעאל י"ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו:

(א) וירא אליו. לבקר א את החולה. (ב"מ פו) אמר רבי חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ב ובא הקב"ה ושאל בשלומו: באלוני

שפתי חכמים

ס' : ב כלו' שמל את האחרים : ג מבנין נפעל שקבל המילה כמו בהבראם שקיבל הבריאה והוא ג"כ ל' נפעל : ד דכל אהין וגמין רבוויין הס (קל"ת) ואע"פ דאמרינן בפ' הערל לא נתנה פריעה לאברהם קיימה הוא מעצמו כמו שקיים כל התורה אבל מילה משום דיודע היה שעתיד להצטוות עליה לא קיים עד שנצטווה ואז יהיה מצווה ועושה : ה וא"ת והרי לעיל ג"כ כתיב בעצם היום הזה ופירש"י בו ביום שנצטווה וכתיב אחריו ואברהם בן תשעים ותשע שנה וגו' וי"ל דאי לא כתיב עוד בעצם היום הזה ה"א דעדיין לא כלתה לו שנת צ"ט שנה וכא דכתיב ואברהם בן תשעים ותשע שנה היינו דמקצת שנה ככולה לכן צריך למיכתב עוד בעצם היום הזה ללמדך שמו ביום מלאת לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג שנה :

א ואם תאמר מנ"ל לרש"י. וי"ל דרש"י דייק מדכתיב וירא אליו ה' ולא כתיב וירא ה' אל אברהם כהדיא אלא ודאי לכך לא נאמר אל אברהם דקאי אפרשת מילה דלעיל והתם כתיב בהדיא אל אברהם וא"כ למה נראה אליו ואין לומר שצוה לו המילה דהא כבר צוה לו וכבר מל את עצמו ובני ביתו אלא ודאי לבקר את החולה. עוד יש לומר דרש"י דייק דלא מפרש אחר כך בפסוק למה נראה אליו אם כן מסתמא ודאי לבקר את החולה. (רי"ק) יש להקשות למה פירש"י לבקר את החולה ולא אמר לבקרו לפי שמכאן אנו למדין מצות בקור חולים כמשז"ל לכך אמר לבקר את החולה ולא להיותו אברהם בלבד: ב כיון דמשום זה נגלה אליו כדי לבקרו א"כ סברא הוא דביום ג' הוא נגלה אליו דאז הוא חולה ביותר כמ"ש ויהי ביום השלישי

השאלות

(א-ח) מה היה ענין המראה הזאת שלא דבר עמו כלל. ולמה הודיע שהיה באלוני ממרא ושהיה יושב פתח האהל כחום היום. מה היה ענין השלשה אנשים. אם הכירם שהם מלאכים איך האכיל אותם ואם לא הכירם איך האמין לבשורתם. ולמה אמר ב"פ וירא. ואמר נצבים עליו וירץ לקראתם והם דברים סותרים. ואיך אמר להם אדני שהוא שם קדש לדברי חז"ל. מ"ש תעבור בלשון יחיד ואח"כ אמר בלשון רבים. מ"ש כי על כן עברתם הוא לשון בזיון כאילו עברו כדי לאכול:

התורה והמצוה

(כ-כא) ולישמעאל. אבל מה שנוגע לישמעאל שמעתיך לברכו ברבוי עם ויוליד שנים עשר נשיאים לא מלכים, ויהיה לגוי גדול לא גוים ושבטים מחולקים, ואת בריתי לא אקים אתו רק את יצחק: (כב-כג) ויעל אלהים. פי' הר"ן מפני שמלדך הנבואה שגם בכלות הדבור לא יעלה האור תיכף, רק בכאן נסתלק תיכף כדי שיקיים המצוה, וע"כ ויקח אברהם וכו' וימל בעצם היום הזה, ולמד שמלן כולם ביום אחד שלא לאחר המצוה אפי' יום אחד, הגם שזה היה כל זכר הנמלא באנשי בית אברהם ואולת זה לא היו זכרים בביתו ויש סכנה מפני שכניהם ביפלו עליהם בהיותם כואבים ויהרגום, בטח לבו בה': (כד-כו) ואברהם. הגם שהיה זקן בן צ"ט וישמעאל בן י"ג לא עכב ישמעאל בעדו הגם שהוא חזק ונמול עמו ביום ההוא, ויודיע שרק אברהם נמול מצד עצם המצוה כי הוא שנכרת עמו הברית, אבל ישמעאל וכל אנשי ביתו רק נמולו אתו, שאם היו יוצאים מרשות אברהם לא היו חייבים במילה, וכן לא אל חיוב זה על זרעם:

פרשת וירא

יח (א) וירא. לדעת הרמב"ם הבאיה הזאת היתה ראית המלאכים, עפ"י מדת ר' אליעזר בנו של ריה"ג

הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם׃ ב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים

בעל הטורים

כחם ד' במקרא. כחם היום. כחם השמש. כחם לא עלי אור. ויבאו כחם היום אל בית איש בושת. שאברהם יושב פתח גיהנם ואינו מניח למי שנימול ליכנס כחם היום אלא כחם לא עלי אור דהיינו בג"ע כדכתיב והיה לך ה' לאור עולם. הכל איש בושת פי' שבא על כותיות שאין לך בושת גדול ממי שבא על הכותית כחם השמש יכנס לגיהנם דכתיב הנה יום בא:

רש"י

ממרא. הוא שנתן לו עצה על המילה ב לפיכך נגלה עליו בחלקו (ב"ר): יושב. (ב"ר) ישב ד כתיב בקש לעמוד אמר לו הקב"ה שב ואני אעמוד ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעדת הדיינים ה והן יושבין שנא' (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל: פתח האהל. לראות אם יש עובר ושב ו ויכניסם בביתו: כחם היום. (ב"מ פו) הוציא הקב"ה חמה

שפתי חכמים

השלישי בהיותם כואבים. ומהרא"ם הקשה דאדרבה סכנה דיום ג' פחותה מסכנת ב' ימים הראשונים כדתניא בפ' ר"א דמילה מרחיצין את הקטן כו' ע"ש ומנ"ל לרב חמא בר חנינא שיום ג' למילתו היה דלמא ביום ב' היה נהי דביום ראשון לא היה מפני שהיה טרוד במילתו ובמילת עבדיו אבל מ"מ דלמא ביום שני היה כו'. ונ"ל דלק"מ דע"כ לא פליגי אלא במילת קטן ואין ה"נ דבמילת קטן יום ראשון ושני יותר הם בסכנה מיום ג' דס"ל לת"ק דבשר של קטן סליק הייא ור"א אינו מחלק ומביא ראיה מן המקרא אע"פ שאין כ"כ ראיה לדבר זכר לדבר אבל במילת גדול כ"ע לא פליגי דיום ג' הוא יותר סכנה מיום ראשון ושני וכמו שהעיד הכתוב ויהי ביום השלישי ות"א כד תקיפו עליהון כאביהון ולדפי' הרמב"ן כי הליחות נגרות ויורדות ומתחזק מכאב הבורח וירבה המכאובות ואפשר דזה לא שייך בקטן שאין בו ליחות כ"כ אך סכנה דיליה הוא המכה עצמה ומ"ה יום ג' ליכא סכנה כולי האי כיון דסליק בשר הייא משא"כ בגדול דמתחלה אינן מתגברין יורדין הליחות והמכה עצמה אין בה סכנה כיון שהוא בעל כח ויכול לסבול מכת חרב והוא דבר הנראה לעינים והמפורסמות אין צריכין ראיה. (נת"י) ונ"ל לתרץ כדק"ל דאין נכנסין לבקר את החולה בג' ימים הראשונים: הרא"ם הקשה דבב"ר אמרו לושי ועשי עוגות כדא אמרה ע"פ היה וכן לקמן ומצות אפה פי' הרב פסח היה וכו' וא"כ ע"כ לומר דהב"ר ס"ל דהביקור היה ביום המילה שהוא בט"ו בניסן ורבי חמא ס"ל דהביקור היה בי"ז בניסן. ויש לתמוה על הרב שהביא אגדות חלוקות כו' והאריך שם ולא נהירא כו' ע"ש. לכנ"ל פשוט שאף דב"ע ס"ל דהמילה היתה בי"ב בניסן והביקור היה בט"ו בניסן והשריטה בכותל היה בט"ו בניסן כשאמר לו הקדוש ברוך הוא למועד אשוב אליך ואף על גב דלמועד הזה נאמר ביום המילה וביום הביקור נאמר סתם למועד ולא נאמר הזה מ"מ הואיל והרב פי' שם למועד שקבעתי לך אתמול איכא למימר נמי איפכא דכשא"ל ביום המילה למועד הזה נתכוין ליום הביקור. וכן פי' הרב לקמן למועד אשר דבר אתו אלהים וע"ש: ג נראה דרש"י אינו מתרץ למה נראה אליו שם כי שמא מעשה שהיה כך היה דבאותו זמן היה אברהם שם אלא רצה לתרץ מה צריך הקרא להודיע ששם נראה אליו דהא כבר נאמר לעיל שהוא שוכן באלוני ממרא ומכחמא שם נגלה כי שם מל את עצמו ובני ביתו ובודאי שלא יצא משם שהיה עדיין חולה ממילתו כיון שהקב"ה בא לבקרו. כתב הרא"ם וא"ת מי הכריח לרש"י דממרא נתן לו עצה דלמא לא נגלה לו שם אלא משום דשם היה אהלו באותו יום וכו'. ותירץ דמיתורא דקרא קדריש ליה דלא ה"ל למיכתב אלא וירא אליו ה' והוא וגו' כמנהג בשאר נבואותיו עכ"ל והוא כעין מה שפירשתי לעיל. א"נ כך משמע ממלת (ממרא) ר"ל שאמר לאברהם עשה מה שצוה לך הקב"ה. אך קשה דהאיך יתכן לומר דאברהם אבינו יטול עצה אם לקיים מצות בוראו אם לאו והא צדיק גדול היה ועמד בעשרה נסיונות: והרא"ם מפרש דודאי גם בלאו הכי נמי היה מקיים מצות המילה שהיא מצות בוראו אלא דבשביל זה נטל עצה לפי שאשכול ענר וממרא היו בעלי ברית אברהם ובפה היו נראים לו כאלו הם אוהבים אותו ואברהם היה רוצה לשקול דעתם אם אינם אחת בפה ואחת בלב עמו ואם היו אומרים לו שימול ודאי בלב נמי אוהבים אותו וכוף דבר אשכול וענר נתנו לו עצה שלא ימול אלא ממרא לבד נתן עצה שימול ובזה היה מכיר אברהם בכן. ועי"ל דמשום זה נטל אברהם עצה לפי שהיה סבור ודאי יתנו לו עצה שלא ימול ואעפ"כ ימול את עצמו ואז יהיה שכרו יותר גדול ע"כ לשון הרא"ם. ועי"ל דנטל עצה אם ימול את עצמו בצנעה או בפרהסיא לפי שאברהם אמר שמא לא יניחוהו לימול והוא אמר מול בפרהסיא שלא יהיה בהם כח לעכב את הדבר כדכתיב לעיל בפ' לך לך בעצם היום וגו'. (מהר"י מהרמ"ש). ול"נ שאל אם ימול עצמו בפרהסיא כי לא מצינו שנצטוה למול בפרהסיא דוקא וא"כ ענר ואשכול היה מוחין בידו כדמשמע במדרש אבל ממרא החזיק לבו למול בפרהסיא ולא יחוש לשונאיו כלל לכך נפרע לו מדה כנגד מדה שנגלה בחלקו דייקא. ומה שפרש"י לעיל שהקב"ה אמר לו אל תירא זה היה אחר שנתן לו ממרא העצה והסכים הקב"ה עמו. ועוד יש מדרש אגדה שנ' את אשכול ואת ענר ומסו אמר לו ממרא לא יתקיימו אותם שתמול עד שתמול עצמך שנא' המל ימול והוא חסר וי"ו לומר המל עצמו ימול אחרים בא אברהם והתחיל למול את עצמו ולא היה יכול מתוך הנער בא הקב"ה וסייעו שנאמר וכרות עמו הברית ולפי שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה עליו בחלקו. אבל תימה אם לא יגלה עליו בחלקו היכן יגלה כי בחלקו היה דר. וי"ל כי האלהים אנה לידו שידור שם כדי לגלגל זכות עליו. (נד"ל) וכ"ת למה לקח עצה יותר על מצות מילה מבשאר מצות שבכל התורה י"ל דבשלמא שאר מצות לא היה צריך ליקח עצה אם ימתין עד שיהיה מצווה מפי הקב"ה מפני שידע שלא יהיה מצווה על שום מצוה אחרת א"נ אף אם יהיה מצווה אח"כ מפי הקב"ה על איזה מצוה אפ"ה לא נמנע מלקיים אותה מקודם שנצטווה שהרי הוא יכול לחזור ולקיים אותם ג"כ אח"כ ויהיה מצווה ועושה משא"כ במצות מילה שאם ימול פעם אחד שוב אין יכול לחזור ולמול עצמו פעם שנית. שוב שמעתי שתירוץ זה כתוב בספר משפטי שמואל עכ"ל: ד ר"ל דיושב הוא בינוני משמע דישב כבר קודם לכן וגם עתה אבל ישב משמע פועל עבר שכבר ישב ולא עתה א"כ למה עמד לכן פי' בקש לעמוד מפני כבוד השכינה ואמר לו הקב"ה שב וכו' ודלא כהרא"ם כו' (נת"י). נ"ל דה"פ מדכתיב ישב חסר משמע שהיתה ישיבה חסרה והיינו לפי שבקש לעמוד וכן הוא הפירוש של ועפרון ישב שהיתה ישיבה חסרה לפי שבאותו יום מינוהו וע"ש: ה (נדה לדרך) נ"ל דק"ל דהא אמרינן בסוף מ"ק לכל אומרים שב חוץ מלאבל ולחולה דמשמע שב נאבלען שב בחולי שלך וכאן בא הקב"ה לבקר את החולה איך אמר לו שב ל"ס ואתה סימן כו': ו קשה לרש"י וכי דרכם של

מנים

י וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא תְלָתָא גֻבְרִין קָיְמִין עִלָּוֹהִי וַחֲזָא וּרְהַט לְקַדָּמוּתְהוֹן מִתְּרַע מַשְׁכְּנָא

רש"י

מתרפקת ז שלא להטריחן באורחים ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא המלאכים עליו ח בדמות אנשים: (ב) והנה שלשה אנשים. אחד לבשר את שרה ט ואחד להפוך את סדום ואחד לרפאות את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות (ב"ר). תדע לך י שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים ויאכלו ויאמרו אליו ובבשורה נאמר ויאמר שוב אשוב אליך ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הפכי (ב"ר). ורפאל שרפא את אברהם כ הלך משם להציל את לוט

שפתי חכמים

חולים לישב על פתח האהל אלא דרכם לישב או לשכב על מטתם ומפרש לראות כו': ז וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא בלאו הכי היה חום גדול. י"ל דרש"י דייק מדכתיב כחם ולא כתיב בחם היום אלא ודאי ר"פ כחום המפורש במקום אחר דכתיב הנה יום ה' בא בוער כתנור לכך הוצרך לפרש בהוציא כו': (נח"י) ול"נ דאס"ד דבא להורות על הזמן סעודה ה"ל להאברהם להקדים עצמו לישב פתח האהל אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו דהא אמרינן בברכות דף כ"ז ובב"ר כחום היום ו' שעות ואם השמש ד' שעות ואלו זמן סעודה כד' שעות כדאמרינן בשבת דף י' ובפסחים דף י"ב ע"כ לומר דבא להורות הטעם על ישיבת פתח האהל: ח דק"ל הא בלא"ה נמי צריך להביאם כדמפרש ואזיל. ומפרש ודאי בלא"ה נמי צריך להביאם אבל לא בדמות אנשים ובשביל אברהם הביאם בדמות אנשים: ט דק"ל למה הביא שלשה אנשים היה לו להביא מלאך אחד ומתרץ דהא בלא"ה צריך להביא שלשה מלאכים אחד לבשר את שרה כו': י הקשה מהרש"ל והרי זה תדע מן הקושיא דדלמא מלאך אחד עושה שתי שליחות ולמה כתב גבי כל מעשה ומעשה חד וקבלפי מאת"ז שה"ק דילמא לעולם לאו משום שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות אלא משום שבלשה היו נזקקים לשליחות אחד ועל זה אמר תדע כו'. עכ"ל: כ וקשה ל"ל רש"י יביא זה לכאן וי"ל דק"ל לפי פירוש שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות דהא גבי בשורה נאמר לשון יחיד וכן גבי הפיכת סדום אבל גבי רפואה של אברהם לא מצינו ל' יחיד וע"ק לרש"י למה לא הביא ד' מלאכים אחד להציל את לוט כו' לכך כ' ורפאל שריפא כו' הלך כו' והוי כאלו כתב גבי רפואה נמי ל' יחיד. הרא"ם. ועוד י"ל דלכך צריך להביא שאל תקשה לו הא לקמן גבי הפיכת סדום כתיב ויבאו שני המלאכים סדומה וגו' ש"מ שצריך להפיכת סדום שני מלאכים ואף על פי כבר עשה המלאך שליחותו ועל זה פי' ורפאל שריפא את אברהם ר"ל אותן שני המלאכים דכתיב בקרא אחד מהם היה רפאל והלך משם והציל את לוט ולא סייע לזה שהפך את סדום: (הרא"ם) פרש"י רפאל שריפא את אברהם הלך להציל את אברהם. ואם תאמר איך ייחס עצמו באמרו משחיתים אנחנו יש

התורה והמצוה

ריס"ב שכל כלל שאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון, ור"ל וירא אליו ה' ומפרש שראה שלשה אנשים שהיו מלאכים, אבל הנה שמצאנו בהרבה מקומות שידבר על ראית המלאך בלשון שכינה, עפ"י רוב היה שליח שאדוניו אתו, כמו שיתבאר אצלי בכ"מ, והמלאך היה תמיד ממוצע בראית הנבואה, ונראה לרוב לפני הדבור להכינהו אל הדבור, כמו מלאך שנראה אל יהושע שאחריו בא הדבור, וכן מלאך שנראה אל גדעון כמש"פ במקומות אלה, ובכ"מ שנראה ה' אל נביאיו בא הוא וקדושיו עמו, וכן חז"ל פירשו פה שנראה אליו ה' הנה שלא דבר אליו דבור כלל, היה זה לכבדו כמו שהיה במשכן, כמ"ש ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד ה' אל כל העם, ואמר במדרש מה שם שהקריבו שור ואיל לשלמים כתיב וירא כבוד ה' אל כל העם אברהם שמל נ"ע לשמי עאכ"ו. ואמרו חז"ל שבא לבקר את החולה, ואתו באו מלאכיו עושי רצונו, א' לרפאותו מחליו, שהיכף נאזר בגבורה ונרפא, ולבשרו בבן הנולד שהמבשר החזיר את שרה לימי נעוריה כמו שאפרש, וגם באשר רצה להודיעו במראה זה מהפיכת סדום כמ"ש המכסה אני מאברהם, שהיה ג"כ במראה זאת, בא גם המלאך הממונה להפך את סדום ולהציל את לוט: כי כל מעשה ה' יעשה ע"י מלאכיו גבורי כח עושי דברו, ולכבוד אברהם ומטעמים שאבאר נתגלמו ונתראו כאנשים, עד שראית ה' ואת מלאכיו הכל היה שייך אל המראה הנשגבה הזאת, וספר שנתעלה אחר המילה בענין השגת הנבואה בעלוי רב על מדרגת נבואתו בעוד שהיה ערל. א] וירא אליו ה'. שכבר בארתי באילת השחר (כלל קפ"ז) שכ"מ שנזכר הפעל ושם הפעל ומלת הרומזת על גוף הפעל כמו אותי עליו לו אליו, לפעמים יקדים שם הפועל ולפעמים יקדים את המלה, כמו וירא אליו ה', וירא ה' אליו, וכ"מ שמקדים את המלה בא לדייק את המלה לאיזה דיוק עיי"ש, ור"ל שהוא היה מצד עצמו מוכן אל הדבור ואליו נתראה מצד זכותו והכנתו בעצמו, משא"כ קודם המילה היה צריך לזה עזר ממרומים. ב] הגם שהיה באלוני ממרא רחוק ממקום המזבח ובית תפלתו (כי שם מל א"ע בדי שממרא וכ"ב ישמשוהו באליו וישמרוהו בהיותם כואבים) ולא היה המקום מוכן לזה. ג] והוא יושב ולא נפל על פניו כמו קודם המילה וגם לא עמד כמ"ש חז"ל שהקב"ה א"ל שב לכבדו. ד] הגם שהיה פתח האהל שאינו מקום התבודדות כי שם בני הבית מצוים. ה] הגם שהיה כחם היום שהוא עיף ויגע מחום השמש והנבואה צריכה מנוחת הגוף ושמחה ושלוה והשקט:

(ב) וישא. (העלוי הו'), שתחלה נראה אליו ה' ואח"כ נתגלו לו מלאכיו וקדושיו, שכל הנביאים ראו את המלאך תחלה ואח"כ יגלה להם כבוד ה', וה' הראה אהבתו אליו בתחלה נראה אליו המלך ואח"כ באו משרתיו עושי רצונו, וישא עיניו וירא תחלה ראה את המלאכים בענין הנבואיי בעודם ברוחניותם וראה אותם ריעופפים למעלה והתחזק המראה בנבואתו כי שלשה אנשים נצבים עליו, ר"ל שנצבים ברום עולם שמז"א נצבים עליו למעלה, ואח"כ נתגלמו בגולם ולבוש גשמי ועבר המראה מן ענין הנבואיי אל ענין החושיי, שעז"א

אֲנָשִׁ֔ים נִצָּבִ֖ים עָלָ֑יו וַיַּ֗רְא וַיָּ֤רָץ לִקְרָאתָם֙ מִפֶּ֣תַח הָאֹ֔הֶל וַיִּשְׁתַּ֖חוּ אָֽרְצָה׃ ג וַיֹּאמַ֑ר אֲדֹנָ֗י אִם־נָ֨א מָצָ֤אתִי חֵן֙ בְּעֵינֶ֔יךָ אַל־נָ֥א תַעֲבֹ֖ר מֵעַ֥ל עַבְדֶּֽךָ׃ ד יֻקַּֽח־נָ֣א מְעַט־מַ֔יִם וְרַחֲצ֖וּ רַגְלֵיכֶ֑ם וְהִֽשָּׁעֲנ֖וּ תַּ֥חַת הָעֵֽץ׃ ה וְאֶקְחָ֨ה פַת־לֶ֜חֶם וְסַעֲד֤וּ

°קדש לבבכם

בעל הטורים

כזעד כסנור. כתס סיוס כני' זהו בגיסנס וכני' דס מילס: וסנס שלשס. בגימ' אלו מיכאל גבריאל ורפאל: (ד) יוקח ג' במס'. ככא ואידך ברזל מעפר יוקח גס שבי נגזור יוקח. פי' גס כשני לדיק מגזור יוקח בזכות יוקח נא מעט מיס. ברזל מעפר יוקח פי' ברזל הרב של פורעניות יוקח מישראל שנמשלו לעפר בזכות אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר. יוקח נא מעט מיס. בגימט' מכאן זכו לבאר: ורחצו רגליכם ב' במס'. ככא ואידך בהאי פרשס גבי לוט מככא ילפינן בחשש לע"א מדלוט הקדים לינה לרחילס ואברהם הקדים רחילס ללינה מלמד שהיה חושש שמא ערביים הם ויכניסו ע"א לתוך ביתו: (ה) ואקחס פת לחס. סנ"ל קחו פת לחס מכאן רמז שבעה"ב בולע: לבבכם ג' במס'. ככא ואידך שיאו לבבכם לאולס ורחיאס ושם לבבכם

רש"י

לוט הוא שנאמר ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט על נפשך למדת שהאחד היה מציל: נצבים עליו. ל לפניו כמו (במדבר ב) ועליו מטה מנשה. אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים: וירא. מהו וירא וירא ב' פעמים הראשון כמשמעו והשני לשון הבנה נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו ואע"פ שיודעים היו שילא לקראתם עמדו במקומם לכבודו להראותו שלא רצו להטריחו וקדם הוא ורץ לקראתם (כך הגירסא ברש"י ישן). בבבא מציעא (שם) כתיב נצבים עליו וכתיב וירץ לקראתם מ כד חזיוהו דהוה שרי ואסר פירשו הימנו מיד וירץ לקראתם: (ג) ויאמר אדני אם נא וגו'. לגדול שבהם נ אמר וקראם כלם אדונים ולגדול אמר אל נא תעבור וכיון שלא יעבור הוא יעמדו חביריו עמו ובלשון זה הוא חול (שבועות לה). ד"א קודש הוא והיה אומר להקב"ה להמתין לו עד שירוץ ויכניס את האורחים ואע"פ שכתוב אחר וירץ לקראתם האמירה קודם לכן היתה ודרך המקראות לדבר כן כמו שפירשתי אצל לא ידון רוחי באדם שנכתב אחר ויולד נח וא"א לומר כן אא"כ קודם גזירת ק"כ שנה ס ושתי הלשונות בב"ר: (ד) יקח נא. ע"י שליח ע והקב"ה שלם פ לבניו ע"י שליח צ שנא' (במדבר כ) וירם משה את ידו ויך את הסלע: ורחצו רגליכם. כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס ע"א לביתו (ב"מ פו). אבל לוט שלא הקפיד ק הקדים לינה לרחיצה שנאמר ולינו ורחצו רגליכם: תחת העץ. תחת ר האילן: (ה) וסעדו לבכם. בתורה בנביאים

שפתי חכמים

יש לומר זה שבא להציל את לוט בעלם והשחתת סדום היה במקרה כמ"ש ולוט בא לוערה וה' המטיר על סדום אם כן הצלת לוט היה סבת ההפכה במקרה וע"כ יצדק מאמר מלאך הממונה לעזב אין עושה וכן להיפך. ויש ספרים שגורסין ושליחות של רפואה והצלה אחת היא דקשה לרש"י א"כ למה הביא ג' מלאכים הא בשנים סגי דאותן שנים שרפאו את אברהם ובשרו את שרה הם ילכו אל סדום ואחד יהפוך את סדום ואחד יציל את לוט לכן פי' הצלה ורפואה אחת היא אבל בשורה והצלה שני דברים הם ובמקצת פירושים אינו והטעם דאין מלאך אחד עושה שתי שליחות להודיע שאין מספר לגדודיו של הקב"ה ואין עניות במקום עשירות. מצאתי: נה"י האריך שם בפלפול וסיים וי"ל דודאי הביא שלשה שלא יצטער אחר אורחים ואפי' אם היה מלאך אחד יכול לעשות שתי שליחות ומ"מ למה פרט הכתוב שהיו שלשה מה לי אם היו פחות או יותר ועל זה תירץ שהכתוב בא להודיענו שהיו שלשה לקיים שלשה מיני שליחות: ל ואין להקשות לפ"ז אמאי כתב והוא עומד עליהם הול"ל לפניהם. ויש לומר משום דשימש אותם בסעודה שייך למכתב והוא עומד עליהם כלומר בסמוך להם ממש כדי שיהא מוכן מיד לשמש אותם משא"כ גבי נצבים דלא שייך האי טעמא וה"נ מצינו בתלמוד בפרק ערבי פסחים והוי קאי עלייהו רב ייבא סבא לשמשם לצרכי סעודה כו'. מהרא"י: מ יש מקשים לפי מ"א שעמדו אצלו ואח"כ פירשו ממנו והלכו להם לפי פי' זה היה לו לכתוב בקרא וירץ אחריהם זי"ל דביתו של אברהם היו ארבעה פתחים וכיון שהלכו לדרכם היה רץ אברהם מפתח זה שהיו עומדים אצלו אל פתח שהיה בזוית צפונית או דרומית לעכב אותם לכך כתיב לקראתם וק"ל. (תולדות יצחק) וי"ל דאין גב למלאכים כמ"ש לא יסבו בלכתם ואע"ג שבאו אליו בדמות אנשים מ"מ לא נשתנו ממדתן להראות אחור וקדם: נ דק"ל למה אמר מתחלה אדני ל' רבים ואחר כך אמר אם נא מצאתי חן בעיניך לשון יחיד ועל זה פי' לגדול שבהם אמר ואין חילוק בין קמ"ץ לפת"ח כי כולם לשון רבים הם. וא"ת היאך ידע אברהם איזה הגדול וי"ל לפי שסבור שהיו אנשים רב ושני תלמידים ודין הוא שהרב הולך באמצע וגדול מן התלמידים לימינו וקטן לשמאלו: ס (קנ"מ) ר"ל שתי הלשונות של קודש ושל חול הם בב"ר ולא אשתי לשונות של לא ידון כו': ע (הרא"ם) אין הכוונה של רש"י על מלת יוקח שפירושו ע"י שליח דזה הוא דבר פשוט דאל"כ הל"ל אקחה אלא הכוונה הוא על שילם לבניו וכו': פ אבל בלחם שלקח הוא בעצמו שנאמר ואקחה פת לחם הקב"ה נתן לחם ג"כ בעצמו שמטיר להם המן. מהרש"ל: צ (נח"י) תמוה בעיני דזה הפסוק נאמר בפרשת חקת והוא לפורעניות ואלו בב"מ דף פ"ו הביאו פסוק מס' בשלח והכית בצור וגו'. והוא של ברכה שזהו בארה של מרים כדפירש"י שם וכן בב"ר הביא פסוק עלי באר ענו לה שהוא ג"כ פסוק של ברכה. וע"ק למה הביא זה הדרוש כל עיקר והוא אינו נורך לפשוטו של מקרא: ק דק"ל למה שינה הכתוב כאן מבלוט דהכא אמר רחילה קודם לינה וגבי לוט נאמר לינה קודם רחילה אלא ודאי משום ע"א וזה הקפיד וזה לא הקפיד ולכך נקט רש"י כאן ולוט לא הקפיד כו'. (נח"י) קשה לי דילמא לוט נמי היה מקפיד והא דאמר לוט ולינו ורחצו לפי שלא נדמו לו כערביים ע"ש: ר לא בקעת ען כמו ובל הברזל מן העץ והוא ען מלוש דפ"כ

משכנא וסגיד על ארעא: ג ואמר יי אם כען אשכחית רחמין קדמך לא כען תעבר מעל עבדך: ד יסבון כען זעיר מיא ואסחו רגליכון ואסתמיכו תחות אילנא: ה ואסב פתא דלחמא וסעידו לבכון בתר כן תעברו ארי על כן עברתון על

עבדכון

התורה והמצוה

שעו"א שמע וירא. שראה אותם בעיני הגשמיים שעומדים על הארץ כעוברי אורח, ובאשר ראה אותם עוברים נגד האהל כרוצים לעבור לדרכם, רץ לקראתם לעכבם שיסורו אל ביתו. ובמדרש אהל של א"א מפולש היה, דייקו ממלת לקראתם שרץ מפתח זה אל פתח האהל שכנגדו ושם בא לקראתם, כי אם רץ מפתח שהיה יושב שם היה צ"ל וירץ אליהם, וישתחו ארצה

(ג) ויאמר א-ני. שם זה קדש (כמ"ש הרמב"ם פ"ו מה' יסוה"ת ה"ט) שאמר כן אל השכינה, וכן מ"ש וישתחו ארצה היה אל השכינה, כי רק אחר שנתגלמו בדמות אנשים נהג עמהם כאלו הם אנשים עוברי אורח, וכו', לקראתם לא סר מראות ה' מעליו, ובקש שלא יעבור ממנו עד יקיים מצות הכנסת אורחים, וכמ"ש חז"ל גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני השכינה, והיה מדרך השלמים הדבקים אל ה' שגם בדברם אל אנשים ואל מלכי הארץ היה עקר דבורם אל ה', ודברו דבור בעל שתי פנים, כמ"ש (נחמיה ב) ואתפלל אל אלהי השמים ואומר למלך, שהדבור שדבר למלך היה עקר כוונתו תפלה לה', במ"ש אם על המלך טוב, היה כוונתו שפלה למלך העליון אלהי השמים שהוא ישלחהו אל יהודה, והמלך שב: שאליו הוא מדבר, וכן אברהם השתחוה ודבר זאת אל האורחים, וכוונתו היה בין בהשתחויה בין בדבורו אל ה' הנראה אליו, וע"כ אמר שם קדש, כי היה כוונתו אל ה': אולם באיזה אופן נתגלמו המלאכים עד שהיו לאנשים עוברי דרך וישענו תחת העץ ויאכלו, אמרו המקובלים שמלאכי עליון ברדתם למטה יתלבשו גוף ובשר והצופים יראום בתמונה זאת בהשגה חושיית וקראו זאת גלוי עינים, ומעין זה היה המלאך שנראה להגר ולמנוח וליעקב בהאבק איש עמו וכן לאברהם וללוט במראה זו, והרי"א שאל על התלבשות הזה כמה שאלות, מאין יתהוה גוף הזה, ומה יהיה ממנו אחרי שישובו המלאכים למרומים, ומדוע לא יראוהו רק החוזים ולא כל בני אדם אחרי שנעשה גוף מוגשם, וע"כ דעתו שהצורות האלה לא היו במציאות, רק השם יראה להם צורות האלה שיראו אותם בעיניהם כל מי שירצה ה' שיראה צורות האלה, ויראו כן על דרך הפלא, ואין זה מפעל הדמיון כמראות שיראו המוקדשים והנכפים, כי מוחשות היו באמת הצורות לעיניהם. ודבריו לא ירוו נפש שוקקה, שא"כ מה בינו לצורות שיראו מוכי חולי הדמיון, אחר שגם צורות אלה לא נמצאו בפועל, ומה אם נמצאו בדמיון הנכפה, או בעין החולה בחולי עינים, או בעין החוזה שיראה ג"כ דבר שאינו נמצא, והכתובים כפי פשוטם מעידים שראו מלאכים ממש נמצאים חוץ מנפש הנביא, לא מדומים או מצויירים במחזה, והם אכלו חמאה וחלב ובן הבקר והמאכלים נסתלקו מן השולחן בפועל ממש לא בנפש החוזה לבד. אולם זה שהמלאכים יתגלמו ברדתם למטה הוא זר לפי דעת הפילוסופיא שהמלאכים הם שכליים מופשטים מחומר לגמרי, אבל דעת המקובלים ושמהם גם אצל נביאים מפילוסופי בני עמנו שהמלאכים מרכבים מחומר וצורה, ויש שאמרם מיסוד האש הדקה ויש שאמרם מיסוד הרוח הדקה, כמו שכן דעת הראב"ע והכוזרי ור' שלמה בן גבירול ורבים וכן שלמים עם היות ביניהם דעות באיכות חמרם, ואם כולם בעלי גשם, עכ"פ לא יפלא לנו אם נאמר למשל שהמלאכים שנשלחו לאברהם היה גופם מיסוד הרוח הדק, הנה יסוד הרוח שלנו דק חלק שמונה מאות מן המים, וגם אם תאמר שיסוד הרוח של גוף המלאכיי דק חלק אלף מיסוד הרוח שלנו, הנה יסוד הרוח בטבעו להתקמץ ולהתפשט כנודע, א"כ כשיתקמץ גוף המלאך הגדול אל גוף קטן כתבנית אדם חלק שמונה מאות אלף מגוף המלאך, כבר יתגלם כמים, ואם גוף המלאך יותר גדול כפי שאמרו חז"ל על וגויתו כתרשיש יהיה גופו מוקשה כזהב ויותר ממנו, ואחר שהמלאכים דמות פניהם כפני אדם, כשירדו לעוה"ז ויתקמצו ויתגלמו כתבנית אדם שלנו, יהיה גם ממש כגשם מוקשה ויתראה לעין בשר, ומה שהקשה מדוע לא ראום כל אדם, באמת מלאכי אברהם נראו לכל, וכל אנשי סדום ראום וחשבו שהם אנשים, והמראה של דניאל שאמר והאנשים אשר עמי לא ראו את המראה, שם ראהו ברוחניותו וגויתו כתרשיש, שזה לא יושג בעין בשר רק בעין הנבואיי, וכן תוכל לצייר לך איכות ההתגלמות הזה בפנים אחרים. כי אין לנו חוש שש אשר בו נוכל לדעת דברים שלא נוכל להשיג בחמשה חושים שלנו. וכאשר יסמוך העור על עדות הפקח בענין המראות כן צריכים אנו לסמוך על עדות התורה בעניינים הנבואיים האלה, וצדיק באמונתו יחיה:

(ד) יקח נא מעט מים. אחר שראה אותם בדמות אנשים התנהג עמהם כמנהג עם עוברי ארח, ובאשר מדת אברהם היה מדת החסד להכניס אורחים ולהאכילם וללמדם ג"כ לברך את שם ה', להיטיב עם כל בני אדם בגשמיות וברוחניות וזה היה כל מגמתו, לא יכול להתאפק מלבקש את האורחים האלה שהיה דעתם לעבור לדרכם שינוחו אצלו קצת, ובזה נבדל ממי שיתן צדקה לעניים מצד מדת הרחמים, שזה לא יתן רק לפני הרעב ללחם, ורק לעני השואל ומבקש, לא למי שאינו צריך ואינו מבקש וכ"ש הבלתי רוצה להתעכב, וכ"ש שלא יפתהוה ויתן לו שיבא אל ביתו, שזה מורה רב טובו וחסדו שהיה זה בעיניו כאלו העובר אורח מכהו ומטיב עמו במה שיאכל מפתו, ופיים דעתם שאינו רוצה לעכבם הרבה רק שירחצו רגליהם וינוחו מעט תחת העץ, שזה יעשו גם בדרך כשימצאו מעין מים וחורש מצל:

ואוחי

לִבְּכֶם אַחַר תַּעֲבֹרוּ כִּי־עַל־כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל־עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ ו וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה אֶל־שָׂרָה וַיֹּאמֶר מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת׃ ז וְאֶל־הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל־הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ׃ ח וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ׃ ט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה

שרה ׳נקוד על איו

בעל הטורים

וזהו שאמרו שהיה מלטער על שלא באו לו אורחים וזהו שיתו לבכם שהיה מלטער בלבו כיון שראה אלו ושם לבכם: (ז) ואל הבקר. ג׳ תגין על הקו״ף לומר שבלב בהמות היו ובזכות זה ניתן לו בן לק׳ שנה: ואל הבקר רץ. שרץ אחריו למערה. ואל הבקר רץ. בגי׳ רץ למערה: (ח) ויאכלו. והדר ויאמרו אליו רמז למ״ש אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לוושט: (ט) ויאמרו אליו. בגי׳ אמרו אליו איה:

שפתי חכמים

דא״כ איך ישענו תחת עץ אלום לכן פי׳ אילן וכן התרגום מתרגם כאן תחות אילנא ולא תחות אעא: ש (נה״י) ועל ד׳ בני אדם שייך לומר לבבכם לפי שאין דעותיהם שוות כדאיתא בסנהדרין ד׳ ל״ח והטעם מפני הגזלנים והחמסנים והיינו היצה״ר שולט באדם אבל המלאכים אין להם יצה״ר א״כ שוין הם בדעותיהם שייך לומר לבכם: ת דק״ל דבפסוק משמע אחר שתלכו תאכלו. לכן מפרש אחר כן תלכו דהיינו אחר האכילה ותעבורו פי׳ ותלכו: א ר״ל דמשמע דכוונתם היה לאכול אצלו והוא סותר מה דכתיב לעיל אם נא וגו׳ משמע שלא באו אצלו לאכול אלא ע״פ בקשתו ל״פ כי הדבר הזה כו׳ וק״ל. ועל כן כמו על אשר: ב ק״ל דמשמע שהלוש אותם ביחד ותעשה מהן עוגות וכי היה אברהם רע עין שלא נוח לעשות עוגות מסולת לבד ל״ש סולת לבד לעוגות וקמח כו׳: ג וא״ת מנ״ל לרש״י ג׳ פרים דילמא לא היה אלא בקר אחד וי״ל דרש״י דייק מדכתיב בן בקר דאי הוא רך בשנים ולמה כתיב רך ועוד קשה מאי וטוב ולא כתיב טוב אלא ש״מ דג׳ היו בן בקר א׳ רך ב׳ וטוב ג׳. מהרא״ס פי׳ רך טוב מבעי׳ ליה ש״מ לדרשא ומטוב לדרשא רך נמי לדרשא והוא גמ׳ פ׳ הפועלים: ד וא״ת מנ״ל לרש״י דלשונות היה וי״ל דק״ל למה שחט ג׳ בשביל ג׳ אנשים והלא איבוד ממון הוא. וכ״ת לכבודם עשה והלא גם בבקר אחד יש כבוד גדול ועוד דבשחיטת ג׳ בקרים נראה שהם זוללים ואין זה כבוד אלא קלון לכך הירך שלומו היה להאכילם ג׳ לשונות. ואין להקשות ולמה ג׳ י״ל כי טעם הלשון אינו שוה כי חתיכה האמצעית היא יותר טובה והחתיכה התחתונה היא יותר שמנה לכן רצה להאכיל אותם ג׳ לשונות כדי שיאכל כל אחד מה שירצו או מה שיאכל חבירו וק״ל: (ג״א) דא״כ היה צריך לחתכן ולא הוי חתיכה הראויה להתכבד לפני אורחים חשובים ומ״ש חרדל כמו שפירש״י בב״מ דף פ״ז לפי שמעדן מלכים ושרים הוא ע״ש. (עקידה) ג׳ פרים היו כדי להשוות המנות שלא להטיל קנאה בסעודה שכבוד שלחן שוה בעיניו: ה רש״י דייק מדכתיב הנער משמע הנער הנזכר לעיל דהיינו ישמעאל. (רי״ק) נ״ל שאחר שהוא בעצמו רץ אל הבקר למה הניח סיום המצוה לאחר לזה אמר שהוא בנו ולחנכו: (דכ״מ) דק״ל למה לא מצינו שנענש על זה כמו גבי יוקח נא מעט מים. לכ״ס ס׳ יא״כ ראוי לקבל שכר: ו וא״ת מנ״ל לרש״י דלמא מה שלא הביא משום שלא נאפה עדיין וי״ל דעיקר הסעודה הוא הלחם כדכתיב עבד להם רב ואי לא נאפה הלחם לא היה מכין שאר צרכי הסעודה וק״ל: ז לאו דוקא שפירסה נדה דהא כתיב אחרי בלותי היתה לי עדנה ש״מ שלא היה לה עדן וסת אלא שחזר לה אורח נשים דהיינו שראתה והאברים היו כבדין עליה והשבם בסיפוני מעיה והיתה יראה שמא תהיה נדה ותטמא את העיסה ואברהם היה אוכל חולין בטהרה לכך פירשה מן העיסה והלכה לה ומתוך כך קודם שבא אחר אל העיסה נחמץ ואותו זמן פסח היה והמכור בחמץ וק״ל. א״נ יש לומר דבאמת פירסה נדה והא דכתיב אחרי בלותי היתה לי עדנה והא היה לה ומה תמיהתם י״ל דסבורה היתה מקרה בעלמא הוא והיא ידעה שאברהם היה אוכל חולין בטהרה כדפירש הרא״ם. ואם תאמר והיאך נתן להם חמאה וחלב ובן הבקר והא בשר בחלב הוא י״ל דמתחלה נתן

רש״י

ובכתובים מצינו דהאי סעדתא דלבא. בתורה וסעדו לבכם. בנביאים (שופטים יט) סעד לבך פת לחם. בכתובים (תהלים קד) ולחם לבב אנוש יסעד. א״ר חמא לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם ש מגיד שאין יצה״ר שולט במלאכים (ב״ר): אחר תעברו. אחר כן ת תלכו: כי על כן עברתם. כי הדבר הזה אני מבקש מכם מאחר שעברתם א עלי לכבודי: כי על כן. כמו על אשר וכן כל כי על כן שבמקרא (לקמן יט) כי על כן באו בצל קורתי (לקמן לג) כי על כן ראיתי פניך (שם לח) כי על כן לא נתתיה (במדבר י) כי על כן ידעת חנותנו: (ו) קמח סלת. סלת לעוגות קמח לעמילן של טבחים ב לכסות את הקדרה לשאוב את הזוהמא: (ז) בן בקר רך וטוב. ג׳ פרים היו ג כדי להאכילן ג׳ לשונות ד בחרדל (ב״מ פו): אל הנער. זה ה ישמעאל לחנכו במצות (ב״ר): (ח) ויקח חמאה וגו׳. ולחם לא הביא ו לפי שפרסה שרה ז נדה שחזר לה אורח נשים אותו היום ונטמאת העיסה (ב״מ שם): חמאה. שומן החלב שקולטין מעל פניו: ובן הבקר אשר עשה. אשר תקן קמא

עבדכון ואמרו כן תעביד כמא די מללתא: ו ואוחי אברהם למשכנא לות שרה ואמר אוחא תלת סאין קמחא דסלתא לושי ועבידי גריצן: ז ולות תורי רהט אברהם ודבר בר תורי רכיך וטב ויהב לעולמא ואוחי למעבד יתה: ח ונסיב שמן וחלב ובר תורי די עבד ויהב קדמיהון והוא משמש עליהון תחות אילנא ואכלו: ט ואמרו ליה אן שרה אתתך ואמר הא במשכנא: י ואמר מתב אתוב לותך

רש"י

קמח שמקן ח חמסי ואייתי קמייהו: ויאכלו. נראו כמו שאכלו מכאן שלא ישנה ט אדם מן המנהג (ב"מ פס, ב"ר): (ט) ויאמר אליו. נקוד על אי"ו י שבאליו ותניא ר' שמעון בן אלעזר אומר כל מקום שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכו' וכאן

שפתי חכמים

נתן להם החמאה והלב ואח"כ נתן להם הבשר א"נ דס"ל כת"ר דבקנות והדאה מותר: ח ר"ל הא ג' לשונות היו וקרא משמע שלא הביא אלא א' מדכתיב בן הבקר לשון יחיד. (מהרמ"ש) ק"ל והלא חמאה וחלב לא נזכר מקודם א"כ הל"ל ויקח בן הבקר ואח"כ חמאה שהוא הנוסף ל"פ קמח קמח כו' ר"ל שחמאה וחלב היו מוכנים לפניו קודם עשיית בן הבקר ודו"ק. ועי"ל מאשר שהם דייק שהוא מיותר ל"פ קמח כו' ר"ל אשר תקן בראשונה הביא מיד: ט וא"ת ומנ"ל לרש"י דילמא מש"ה כתיב ויאכלו דמשום שהיו מלאכים ואין שייך בהם אכילה ומש"ה כתיב ויאכלו להראות לאברהם שהם אורחים ולא מלאכים וי"ל דא"כ מה בא הכתוב להשמיענו לא לכתוב כלל ויאכלו דפשיטא הוא דלא אכלו או מאי נפקא מינה בזה אם אכלו או עשו עצמן כאלו אכלו לכך פי' מכאן כו' וק"ל: י וא"ת לא היה לו לנקוד רק ל' להוד ויהיה הכתב מרובה ותדרוש הכתב. וי"ל דבכל מקום דורשין הכתב קודם הנקודה ואילו היה נקוד על ל' א"כ לא היה הכרח בכתוב למי שאלו מתחלה אי שאלו לשרה תחלה על אברהם או לאברהם תחלה על שרה כיון דלא נקוד אלא על הל' הוה כאלו כתיב בקרא אין איה א"כ לא היינו יודעין על מי שאלו תחלה ואדרבה מן הכתב היה משמע דשאלו תחלה לשרה על אברהם דהא נהכי לא נקוד אלא הל' למדרש אין התחלה אבל עכשיו שנקוד אי"ו א"כ אנו דורשים הכתב קודם דהיינו איה דכתיב בקרא כלומר בשאלו מתחלה לאברהם איה שרה אשתך ואחר כך שאלו לשרה אין אברהם. וא"ת מאי נ"מ בזה י"ל ללמדך דרך ארץ בשואלים מתחלה לאיש על האשה ואחר כך לאשה על האיש וק"ל: (רא"ם) והתירוץ הנכון בזה הוא במאמר שהודש. עלמא כל ענינה ע"פ הכתב הוא הנה מן המחויב שאם מיה הכתב רבה שיהיה אותו הכתב הנדרש נודע בקבורו עם השאר שבכל כתב וזה לא ימצא בכאן כי אין הוא רומז אל זכר ונסתר ואיך יומשך לו אומרו שרה אשתך והביא ראיה לזה מפסוק או בדרך רחוקה שנקוד על הה' ע"ש ואולם כשנקוד אי"ו ותדרשנו לא נחוש אל הכתב האחר הבא בפסוק אך נקח מלת אי"ו מושבע לעצמו אחר שהכתב והנקודה הם שני דברים מתחלפים. ועי"ל לכך נקוד אי"ו כי כל הנקודות באו לעקור האותיות והנה השארה הלמ"ד לבדה כדי שתקח הל' ותשים על איה והוי כמו אליה פי' שאף אליה שאלו על אברהם דהל"כ היכן מצינו שאלו לשרה על אברהם דילמא לאחר שהיה בבית שאלו איה הברהם עבוש הכי נקוד על אין למדרש זה. כך מצאתי בכתיבת יד אבא מורי ז"ל ובזה מסורק נמי מה שמעתי להקשות מנ"ל לרש"י

התורה והמצוה

(ו) ואקחה. ואמי לא אקח רק פת לחם לבד, ותפס לשון ואקחה כאלו הוא יקח מידם מתנה בזה. אחר תעברו כי על כן עברתם, ר"ל אחר בראיתי שעברתם על עבדכם, ר"ל שעברתם את ביתי ולא נכנסתם אל ביתי בהבר אתם נהוגים לדרככם, לכן לא אעכב אתכם יותר מזה:

(ו) וימהר. ספר איך הרד אל המצוה במהירות ואיך זרז בזה כל ב"ב, שצוה לשרה שהיא בעצמה תלוש ותעשה העוגות, וצוה שתקח שלש סאים כמה להוציא מהם כסולת:

(ז-ח) ואל הבקר רץ, בעצמו. ולפי פשוטו מ"ש ויקח מוסב על הנער, שהנער לקח חמאה וחלב ונתן לפניהם תחלה, ואחר שנגלה הבשר הביא בן הבקר, והוא ר"ל אברהם, היה עומד תחת העץ שלא ישבו לבדם. ויש לחז"ל שבן הבקר רק מלוזגי אברהם ואברהם ברא אחר ע"י ספר יצירה, שעז"א וימהר לעשות אתו שעשה אותו ע"י ספר יצירה. נראה שרצו לתרץ בזה איך האכיל להמלאכים בב"ח, ואמרו שהיה בשר שנברא ע"י ספר יצירה שאין לו דין בשר, וז"ש שלקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה, ר"ל יען שעשהו ע"י ספר יצירה היו יכולים לאכלו עם נזלב. אבל בפשוט לא קשה כי נתן לפניהם תחלה המאה והלב ואכלו ואח"כ שעשה בן הבקר נתן לפניהם הבשר, ויאבלו ענין האכילה ילדק בכל דבר שהוא מתקיים על ידו, האש תאכל את העצים, שע"י אכילת העצים מתקיים האש, לחם הנפש ומאכלה הוא כל מוצא פי ה', כמו לכו לחמו בלחמי, והקרבנות נקראו לחם ה' שע"י נתקיים השראת השכינה למטה. והמן הרוחני נקרא לחם שמה"ש אוכלים אותו, והמלאכים האלה באו אל אברהם בזכות מצות גמ"ח שאחז בה כל ימיו, ומכל מצוה נברא מלאך, שהוא שליח ההשגחה לגמול לו טוב כגמול ידיו, ומלאכים אלה היו מלאכי חסד, שנשלחו או שנבראו ע"י זכות מצות גמ"ח והכנסת אורחים של א"א, ובמצוה זו נתרפאת שרה להוליד ונגלה ה' על אברהם, ונצול לוט, וסדום שעשו מעשים רעים הפך מדת החסד היה מלאך מדת החסד שליח לבהת אותם, וא"כ המאכל שנתן א"א להאורחים זה היה הויתם וקיומם של המלאכים האלה, וזה היה להם מאכל ולחם אבירים להויותם ולקיומם:

(ט) ויאמרו אליו איה שרה אשתך. כי שרה עסקה תמיד במצות הכנסת אורחים, רק עתה פרסה נדה, כמ"ש

שרה אשתך ויאמר הנה באהל: י ויאמר שוב אשוב אליך כעת חיה והנה־בן לשרה אשתך ושרה שמעת פתח האהל והוא אחריו: יא ואברהם ושרה זקנים באים בימים חדל להיות לשרה ארח כנשים: יב ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי היתה־לי עדנה ואדני זקן: יג ויאמר יהוה אל־אברהם למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי: יד היפלא מיהוה דבר

למועד

בעל הטורים

(יא) ארח כנשים. ר"ת וס"ת בגימטריא נדה: (יב) ואדני זקן. בגימטריא טוחן ולא פולט:

רש"י

הנקודה רבה על הכתב אתה דורש הנקודה שאף לשרה שאלו איו אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש. בב"מ (דפ"ז) אומרים יודעים היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה אלא להודיע שצנועה היתה כדי לחבבה על בעלה. אמר רבי יוסי בר חנינא כדי לשגר לה כוס ב של ברכה: הנה באהל. צנועה ג היא: (י) כעת חיה. כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה ד ולפסח הבא נולד יצחק מדלא קרינן כעת ה אלא כעת: כעת חיה. כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו כלכם שלמים וקיימים: שוב אשוב. לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום ו א"ל כמו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אף כאן בשליחותו של מקום א"ל כן (ב"ר), (אלישע אמר לשונמית למועד הזה כעת חיה את חובקת בן ותאמר אל אדני איש האלהים אל תכזב בשפחתך, אותן המלאכים שבשרו את שרה אמרו שוב אשוב אמר לה אלישע אותן המלאכים שהם חיים וקיימים לעולם אמרו שוב אשוב אבל אני בשר ודם שהיום חי ומחר מת בין חי ובין מת למועד הזה וגו'): והוא אחריו. הפתח היה ז אחר המלאך: (יא) חדל להיות. פסק ח ממנה: ארח כנשים. אורח נדות: (יב) בקרבה. מסתכלת במעיה ואמרה

אפשר

שפתי חכמים

א לרש"י שאלו לשרה על אברהם דילמא לאדם אחר שאלו עליו וק"ל. כתב הרא"ם והלא אין שואלין בשלום אשה כבר תירצו בגמרא דוקא כששואלין לאשה עצמה אבל ע"י בעלה מותר וע"ש. (ג"א) וא"ת אימתי שאלו לשרה איה אברהם הא בתחלה ראו אותו והוא הכניסם לביתו. וי"ל בעת שהיה אברהם רץ אל הבקר ועוסק בסעודה: ב ר"ל דאחר שהיו אוכלין היו מברכין ברכת המזון על הכוס ושרה לא היתה אצלם ואברהם לא היה רוצה לשלוח לה לפי שפירסה שרה נדה ולא הטמא המשקין עם הכוס והוא לא רצה לגלות שפירסה נדה לכן לא רצה לשגר לכוס אחר ולשלוח לה. אי נמי י"ל דעיקר מצוה שתשתה מאותו כוס שברכו עליו ולפ"ז יש לפרש מה שהשיב אברהם הנה באהל רמז להם שפירסה נדה מ"ה יושבת בדד כדרך נשים נדות וק"ל: ג זה קאי אפירושו שפירש לעיל אלא להודיע שצנועה היתה כו' ר"ל לכך שאלו כדי שישיב הוא הנה באהל ומתוך זה ירצה שהיא צנועה ופירושו להודיע לאברהם שהיא צנועה: ד וא"ת מנ"ל לרש"י דפסח היה. וצ"ל דלשנה אחרת נולד יצחק וכתיב בפרשת בא ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו וגו' וארבע מאות שנה היו מתחילין מיום שנולד יצחק כשהיה זרע לאברהם ובאותו יום שהתחילו ארבע מאות שנה בו היו כלים וביום שכלו בו יצאו כדפירש"י שם והם היו יוצאים בט"ו בניסן הוא יום א' של פסח א"כ הבשורה והלידה של יצחק היה נמי בפסח. ועי"ל דרש"י דייק מדכתיב גבי לוט ומצות אפה ש"מ דפסח היה וזה היה באותו היום שדבר המלאך כן: ה מדלא קרינן כעת בשו"א אלא כעת בקמ"ץ דכעת בשו"א דבוק לחיה ואין זמן מפורש אחריו. לכן צ"ל שהוא כמו בעת כלומר בעת הזאת וחיה דבור בפ"ע כדמפרש והולך שתהא חיה כו'. (מהרמ"ש). נ"ל כעת בקמ"ץ משמע עת הרמוז כמו הכא שרש לו שריטה לפי שהוא כאלו נכתב אבל כהעת אבל כעת בשו"א לא נראה בו איזה עת וק"ל: ו וא"ת מנא ליה לרש"י (מהרמ"ש) נ"ל דקו' מעיקרא ליתא כי ה"פ לא בשרו המלאך שהוא ישוב אליו אלא בשליחותו של מקום ר"ל שהקב"ה ישוב אליו וכמ"ש אח"כ למועד אשוב אליך וכו' ואע"ג שאמר שוב אשוב כמדבר בעדו דרך השליח לדבר כן בשם משלח כמו אני חותנך יתרו למ"ד שליח שלח לו. ודייק רש"י זה דלמה יתלה המלאך הגדולה בעצמו שוב אשוב והרי מצינו שנענשו על זה כמ"ש כי משחיתים אנחנו כו' אלא בשליחותו של מקום אמר. ועי"ל דהל"ל שמא הש"י ישלח אותו בשליחות אחרת ולא יהיה לו פנאי לבא עם הקב"ה ונמצא שקרן בדבריו אלא ודאי בשליחותו של מקום אמר לו ובזה מתורץ למה פי' כעת קודם שוב אשוב שלא כדרך המקרא: ז וא"ת מנ"ל לרש"י דילמא איפכא (מהרמ"ש) וי"ל דא"כ הל"ל והוא לפניו ר"ל המלאך היה לפני הפתח דאז שפיר משמע שהמלאך לא היה תוך האוהל אלא לפני פתח האהל כאשר הוא האמת שאברהם ישב על פתח האהל ודבר המלאך עמו אבל אי קאי אחריו על הפתח דהיינו הוא המלאך היה אחר הפתח א"כ יהיה הפירוש שהמלאך היה אחר הפתח והוא תוך האהל וק"ל: ח וא"ת והלא פירש"י לעיל שאותו יום פירסה נדה ונטמאה העיסה ש"מ דהיה לה אורח כנשים. וצ"ל שהיתה סבורה שמקרה הוא ולא אורח וכח וזה שאמרה היתה לי עדנה אמרה כן

כמסופקת

לותך כעדן דאתון קימין והא בר לשרה אתתך ושרה שמעת בתרע משכנא והוא אחורוהי: יא ואברהם ושרה סיבו עלו ביומין פסק מלמהוי לשרה אורח כנשיא: יב וחיכת שרה במעהא למימר בתר דסבית הות לי עולימו ורבוני סיב: יג ואמר יי לאברהם למא דנן חיכת שרה למימר הברם בקושטא אוליד ואנא סבית. יד היתכסי מן קדם יי פתגמא לזמן אתוב לותך כעדן דאתון קימין ולשרה בר:

וכדיבת

רש"י

אפשר הקרבים הללו טעונין ולד השדים הללו שצמקו מושכין חלב. תנחומא: עדנה. צחצוח בשר ולשון משנה מסיר את השער ומעדן את הבשר. ד"א לשון עדן זמן וסת נדות: (יג) האף אמנם. הגם אמת אלד: ואני זקנתי. שנה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדוני זקן: (יד) היפלא. כתרגומו היתכסי וכי שום דבר מופלא ומופרד ומכוסה ממני צ לעשות כרצוני:

שפתי חכמים

כמסופקת כלומר הדם שראיתי כבר מסופקת אני בזה אם הוא וסת שלי או לא כי אם מקרה בעלמא מכח מסירת הלישה שאמר אברהם מהרי שלש סאים קמח וכו' ודלא כפי' הרא"ם שפירש גבי שינה הכתוב מפני השלום אמרה שרה אני אחרי בלותי כבר היתה לי עדנה אבל אדוני זקן וכו'. כתב מהרש"ל ומ"ם נתן לה הקב"ה שנה ללידה כדי שיהיה לה ג' חדשים שתקבע לה וסת כיון שפסקה מלראות ועכשיו חזרה לנערותה ותשעה חדשים ללידה אבל לפי מה שאמרו בר"ה נפקדה שרה משמע דלא ילדה אלא ז' חדשים וצ"ע וק"ל: צ (מהרמ"ש) מרש"י נשמע שלא לפרש היפלא לשון פלא ותימה ור"ל וכי יש לתמוה ולהפלא מן הש"י שיעשה דבר חידוש ושלא כתרגומו וכו' דלתרגום ק' איך ינדק מ"ש הקב"ה היפלא ור"ל היתכסי על צחוקת שרה לפי שהיא אמרה ואדני זקן משמע שהוא דבר נמנע שתלד וא"כ הל"ל היבצר מה' דבר או היד ה' תקצר משא"כ לפי לשון פלא ותימה א"ש ל"פ לעולם היפלא כתרגומו היתכסי ואפ"ה א"ש לתשובה על דברי שרה שהוא נמנע ר"ל וכי יש דבר וכו' מלעשות כרצונו כי כל דבר המכוסה מאדם הוא מופרד ממנו מלעשותו כשירצה שאם יכול לעשות כשירצה יכול לומר אני יודע שיהיה זה. ומה שלא כתב רש"י כפי' לשון פלא ותימה משום דא"כ הל"ל היפלא על ה' וגו' דגבי תימה שייך לומר יופלא לשון על ועוד הא שרה לא אמרה בלשון תימה רק הגיעה דברים שהוא נמנע ואיך יתכן על זה תשובה היפלא ודו"ק: מהרמ"ש

השאלות

(יב-טו) למה צחקה שרה ולא האמינה לדברי המלאך, ואיך כחשה לאמר לא צחקתי. שרה אמרה ואדוני זקן וה' אמר ואני זקנתי:

התורה והמצוה

כמ"ש חז"ל שלכן לא הביא להם כי בעת הלישה היה לה עדנה כי אז נתרפאה ושבה לנערותה, ולא יכלה לצאת מן האוהל בעת דוחק, ועז"א הנה באהל, ר"ל א"א לה לצאת מן האהל:

(י) ויאמר. ע"ז השיב המלאך שמה שהיא באהל וחזרה לנערותה, כי מוכנת שתתעבר עד שבשובו אליך והיא תהיה חיה ובריאה בעת ולא יזיק לה הלידה, וחזרת הוסת היא האות כי בן לשרה אשתך, ובאר שהגם שעקר ביאת המלאך היה לבשר את שרה, כי אברהם כבר נתבשר מה' ולמה אמר זה לאברהם, משיב ששרה שומעת כי המלאך עמד אחרי הפתח כדי שתשמע:

(יא) ואברהם. ובעת ההיא כבר היו אברהם ושרה זקנים, וסבת הזקנה הי' ע"י הימים ולא כמי שיזקין קודם זמנו. ושרה כבר חדל להיות לה ארח כנשים, ויש הבדל בין דרך ובין אורח, שדרך הוא הדרך הגדול הקבוע לרבים, ואורח הוא האורח הקטן שיתפרד מן הדרך הגדול אל הצד ואינו קבוע כ"כ, וע"כ רחל אמרה כי דרך נשים לי כי היתה ילדה והיה לה הוסת הקבוע לכל הנשים, ובשרה אמר שלא לבד שלא היה לה דרך נשים שהוא הוסת הקבוע בנערותה, כי חדל גם האורח שהוא הוסת הבלתי קבוע שיבא גם בנשים זקנות, כי פסקו הדמים בכלל מרוב ימים, וע"כ מה שעתה חזר הוסת ופרסה נדה היה סימן בדוק שחזרה לנערותה ונעשה שני בטבעה:

(יב) ותצחק שרה. עי"כ צחקה שרה ושמחה מאד לאמר אחרי בלתי היתה לי עדנה, כי כבר שמעה מפי אברהם שהבטיח ה' שתלד בן ושנה שמה להקרא שרה, ובודאי האמינה לדברי ה', רק שחשבה עד עתה לא היה לה וסת, וכפי הטבע א"א שתתעבר כי מזון הולד הוא מן הדמים, וחשבה שפסקו דמיה א"א שתתעבר אם לא ע"י נס גדול כבריאה חדשה, וכל העושים לו נס מנכין לו מזכיותיו, כי מי שיצטרך ה' לשנות עבורו סדרי בראשית יחקרו אחרי מעשיו, וגם אם ימצא ראוי לזה ינכה לו משכרו, משא"כ עתה שאחרי בלותי היתה לי עדנה וחזרתי לימי עלומי, שיהיה לי וסת הדמים שמעתה אוכל להתעבר כפי הטבע, וע"ז שמחה מאד כי לא ינוכה מזכיותיה. אולם אדוני זקן, הוא לא חזר לימי עלומיו ואצלו יצטרך ה' לעשות חדשות והפלאות פליאות ויעכה מזכיותיו, והיה הצחוק והשמחה מה שהיא לא תצטרך לנס גדול:

(יג) ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה שרה. לשמחה מה זו עושה, היא חשבת לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי, שבדרך הטבע א"א שתלד בעודה בזקנותה מסולקת דמים, ולא יהיה זה רק עפ"י נס, וע"ז שמחה מה שאינה זקנה עוד שלא תצטרך לנס:

(יד) היפלא מה' דבר. הודיע לו שיש הבדל בזה בין דבר שיעשה ה' ע"י מלאך ושליח ובין דבר שיעשה ה' בעצמו שלא ע"י שליח, כי מה שיעשה ע"י שליח והוא יצטרך לשדד הטבע שהוא ג"כ שליח הטבע

למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן: שני טו ותכחש שרה | לאמר לא צחקתי כי | יראה ויאמר | לא כי צחקת: טז ויקמו משם האנשים וישקפו על־פני סדם ואברהם הלך עמם לשלחם: יז ויהוה אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עשה: יח ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו־בו כל גויי הארץ: יט כי ידעתיו למען אשר יצוה את־בניו ואת־ביתו אחריו ושמרו דרך יהוה לעשות צדקה ומשפט למען הביא יהוה על־אברהם את אשר־דבר עליו: כ ויאמר יהוה זעקת סדם ועמרה כי־רבה וחטאתם כי כבדה מאד: כא ארדה־נא

וארא

בעל הטורים

(טז) על פני סדום. ס"ת מיל שביעור מיל הלך עמהם לשלחם כשיעור לויה מיל: הולך עמם לשלחם וגו'. מלמד שהשכינה מלוה לצדיקים: (יח) ואברהם. ב' ר"ת ואברהם ושרה זקנים ואברהם היו יהיה ואברהם זקן ואברהם בן ל"ט שנה ואברהם בן מאת שנה פי' אע"פ שאברהם ושרה זקנים ואברהם היו יהיה לגוי גדול. היו יהיה לגוי בגימ' ק' פי' כשיהיה בן ק' אז יהיה גוי גדול וזהו שנאמר כי"ן כ"ן יבורך גבר: (יט) אשר יצוה את בניו. ס"ת תורה אשר יצוה בגימ' תורה ובגי' ברית: (כ) כי רבה בגי' כמעט כיום:

שפתי חכמים

ק (מהרש"ל) ר"ל שלא תטעה לומר שמלת לשלחם הוא כמו בשלח פרעה שלשלחם מרשותו דא"כ יהיה המקרא מסורס דהא כבר כ' וילכו משם ואיך אמר אח"כ הולך עמם לשלחם וע"ק שהרי הם לא היו ברשות אברהם כי הוא בקש מהם אל נא תעבורו וגו' ל"ס לויה וכו': ר וא"ת והא בלאו הכי קרא דלשלחם אנו ידענו שסבור שאורחים הם כיון שהכין להם סעודה לאכול ונתן להם מים לרחוץ, די"ל כי ע"י הבשורה והרפואה ה"א שהרגיש בדבר שהם מלאכים לכן קאמר כסבור שהם אורחים וכו' הרא"ם: ש דאי לא פי' אלא טעם ראשון לבד ה"א מה שימנע הוא שלו ומה שלא ימנע לא יהיה שלו לכ"פ קראתי אותו וכו' ואלו אמר זה הטעם לבד ה"א מה שהוא בארצי הוא שלו אבל הארבעה כרכים הללו אינם שלו לכן צריך לשני הטעמים מהרש"ל: ת לאו למימר דממלת וארא מפיק לה אלא מלשון ירידה כאדם שיורד מכסאו ללכת ולראות ולחקור בדבר דאל"כ מאי ד"א ארדה לסוף מעשיהם קאי בראיה ואומר ד"א ארדה נא ועוד שלא היה לו לפרש לימד על הדיינים

רש"י

למועד. לאותו מועד המיועד שקבעתי לך אתמול למועד הזה בשנה האחרת: (טו) כי יראה וגו' כי צחקת. הראשון משמש לשון דהא הוא שנותן טעם לדבר והכחש בדה לפי שיראה והשני משמש לשון אלא ויאמר לא כדבריך הוא אלא צחקת שאמרו רבותינו כי משמש בארבע לשונות אי דילמא אלא דהא: (טז) וישקיפו. כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך (דברים כו) שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים: לשלחם. ללוותם ק כסבור אורחים ר הם: (יז) המכסה אני. בתמיה: אשר אני עשה. בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת והמשה כרכין הללו שלו הן שנא' גבול הכנעני מצידן וגו' באכה סדומה ועמורה וגו'. קראתי אותו אברהם ש אב המון גוים ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי: (יח) ואברהם היו יהיה. מ"א זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו. ופשוטו וכי ממנו אני מעלים והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול ולהתברך בו כל גויי הארץ: כי ידעתיו. לשון חבה כמו (רות ב) מודע לאישה (שם ג) הלא בועז מודעתנו (שמות לג) ואדעך בשם, ואמנם עיקר לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו, ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי, ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו' אין למען נופל על הלשון: יצוה. לשון הווה כמו (איוב א) ככה יעשה איוב (ע"פ ה' יחנו): למען הביא. כך הוא מצוה לבניו שמרו דרך ה' כדי שיביא ה' על אברהם וגו' על בית אברהם לא נאמר אלא על אברהם למדנו כל המעמיד בן צדיק כאלו אינו מת: (כ) ויאמר ה'. אל אברהם שעשה כאשר אמר שלא יכסה ממנו: כי רבה. כל רבה שבמקרא הטעם למטה בבי"ת לפי שהן מתורגמין גדולה או גדלה והולכת אבל זה טעמו למעלה ברי"ש לפי שמתורגם גדלה כבר כמו שפירשתי ויסי השמש באה, הנה שבה יבמתך: (כא) ארדה נא. למד לדיינים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה ת הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה

טו וכדיבת שרה למימר לא חייכית ארי דחילת ואמר לא ברם חייכת: טז וקמו מתמן גבריא ואסתכיאו על אפי סדום ואברהם אזל עמהון לאלוואיהון: יז ויי אמר המכסי אנא מאברהם די אנא עבד: יח ואברהם מהוה יהוי לעם סגי ותקיף ויתברכון בדיליה כל עממי ארעא: יט ארי גלי קדמי בדיל די יפקד ית בנוהי וית אנש ביתה בתרוהי ויטרון ארחן דתקנן קדם יי למעבד צדקתא ודינא בדיל איתי יי על אברהם ית דמליל עלוהי: כ ואמר יי קבלת דסדום ועמורה ארי סגיאת וחובתהון ארי תקיפת לחדא: כא אתגלי כען ואדון הכקבלתהון דעלת לקדמי עבדו

השאלות

(יז-כא) מה הטעמים שנתן שלא יכסה מאברהם מפני שיהיה לגוי גדול. ומ"ש כי ידעתיו וכו' שנתקשו המפרשים בהתכת הכתובים. אחר שאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה א"כ ההליט שהם חייבים ולמה ירד לראות. ומהו הירידה הזאת. ולמה הלכו המלאכים לסדום הלא היה יכול להמטיר עליהם גפרית ואש בלעדם:

התורה והמצוה

(כמ"ש חז"ל בבינאי נהרא, שהשיב, אתה הולך לעשות רצון קונך ואני הולך לעשות רצון קוני) שאז יתברך זכות גדול שעל פיו יכריע לשדד את הטבע, אבל דבר שיעשה ה' בעצמו שלא ע"י שליח, אינו קרוי פלא כלל, כי הוא אשר נוה אל הטבע ודרכיה והוא הממנה אל הכך הטבע, ועז"א היפלא מה' דבר, אחר שהכל תלוי בדברו ובגזרתו, והנה מפתח של חיה לא נמסר לשליח כמ"ש חז"ל, וע"ז פירש לה שמה שאמר המלאך שוב אשוב אליך והנה בן וגו', לא אמר זה בשם עצמו כי מפתח של חיה אינו ברשותו רק אמר כן בשם ה' הדובר בו, (כי לא מצאנו שהיה המלאך שנית בבית אברהם רק כתיב וה' פקד את שרה), ועז"א למועד אשוב אליך, שאני אשוב אליך א"כ היה השמחה בהנס כי אצלי לא נמצא נס ופלא כלל:

(טו) ותכחש שרה. כאשר לשון צחוק יבא לרוב על לשון לעג, וכשאמר ה' למה זה צחקה שרה שמשמעו שלעגה על דברי המלאך, השיבה לא צחקתי, כי היה זה שמחה וגיל אצלה לא צחוק, כי יראה בהלשון משמע שלא האמינה ולעגה, ויאמר לא, ר"ל אין כוונתי שלעגת רק כי צחקת דרך שמחה:

(טז) ויקומו משם האנשים וישקיפו על פני סדום. ר"ל שכאשר ראו גודל מדת הגמלת חסד הנעשה בבית אברהם כן גדל לפי ערך זה עון סדום שנהגו בזה בהפך, וז"ש שמשם השקיפו השקפה לרעה על פני סדום, ואברהם הולך עמם כאשר לא ידע אברהם ע"מ הם הולכים בדרך סדום וידע שאנשי סדום ישחיתו לעוברי אורח, הלך עמם לשלחם לשמרם בדרך מאנשי סדום:

(יז-יח) וה' אמר. אז אמר ה' אל מלאכיו שאין ראוי לכסות הדבר מאברהם כאשר אברהם היו יהיה לגוי גדול, אין ראוי לכסות הדבר ממנו מפני ג' טעמים. א] אחר שנברכו בו כל גויי הארץ:

(יט) כי ידעתיו. שע"י שידעתיו ובו דבקה ידיעתי והשגחתי הפרטיות, ע"כ נעשה הוא הצינור שע"י תבא הברכה לכל גויי הארץ, שלולא אברהם סר אז השגחת ה' מן העולם ונמסרה הנהגתם אל המערכת והטבע, וע"י אברהם שדבקה בו השגחת ה' התחילה ההנהגה ההשגחיית על כלל העולם, וכמ"ש חז"ל במדרש שקודם א"א סלק הקב"ה שכינתו מכל הרקיעים ואברהם היה המתחיל להוריד את השכינה לארץ, ועי"ז נסתבב ג"כ משפט סדום ועונשם שהיה השגחיי, וא"כ יתחייב שאודיע אותו ממשפט סדום אשר לפי מעשיהם ראוים לקללה ולא לברכה, וגם כדי שיתפלל עליהם ויבקש עליהם זכות כי ע"י יתברכו גויי הארצות, זאת שנית למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, אחר שיהיה לגוי גדול ועצום ראוי שאודיע אותו כדי שידע שדרכי ה' הם במשפט לפי המעשה, והטעות בעונש של כליה להעם אשר השפטו לצעקה משפט וצדקה לארץ הניחו, והענישם במשפט צדק, וכ"ז יודיע לבניו למען ילמדו ללכת בדרכי ה' במשפט וצדקה. (הטעם הג') למען הביא ה' כי כאשר סדום וערי הככר הם מן הארץ שנשבע ה' לאברהם לתת לזרעו, וכשישחית את סדום לא יוכל להביא על אברהם את אשר דבר עליו, מוכרח אני להודיעו אולי ימצא להם זכות שלא ישחתו הערים ואוכל לקיים הבטחתי, ור"ל שממ"כ אם יסכים שהם ראוים לכליה והשחתה יצוה את בניו ושמרו דרך ה' וכו', ואם לא יסכים לזה כי ימצא להם זכות ויעביר הגזרה, אוכל לקיים מה שדברתי עליו שהארץ הזאת תהיה לזרעו, וגם לזה הקדים מ"ש שאברהם יהיה לגוי גדול (שהוא הקדמה לכל הג' טעמים) שעי"ז יצטרכו לארץ רחבת ידים והשחתת ערי הככר יגרע מהארץ שנשבעתי להם:

(כ) ויאמר ה'. עפ"ז אמר למלאכיו במעמד אברהם שישמע משפט ה' וטעם גזר דינו, א] זעקת סדום ר"ל שהם חטאו חטאים רבים בין אדם לחבירו שע"ז עלה צעקת הדלים והנעשקים וה' עושה משפט לעשוקים. ב] חטאתם ביתר עניינים כבדה מאד באיכות החטא ע"ז וג"ע, בענין שים רבוי הכמות ורבוי האיכות:

(כא) ארדה נא. בכל זה עדן לא נחתם גזר דינם עד שאשלח לשם מלאכי לראות את מעשיהם שם במקום הרשע, כי בזה נעלה משפט ה' ממשפט בני אדם, כמ"ש ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם, ר"ל שמשפט ה' נבדל ממשפט בני אדם תחת השמש, שבמשפט בני אדם לא יביטו רק על

וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ ׀ כָּלָה וְאִם־־לֹא אֵדָעָה׃ כב וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי יְהוָה׃ כג וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הַאַף תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם־־רָשָׁע׃ כד אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא־תִשָּׂא לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ׃ כה חָלִלָה לְּךָ מֵעֲשֹׂת ׀ כַּדָּבָר

הזה

בעל הטורים

(כד) צדיקם . כצדיקם . ד' כנגד ד' דיינים שהיו בסדום וכולם הכריס דקני דבסתא שמו :

רש"י

הפלגה . ד"א ארדה נא לסוף מעשיהם : הכצעקתה . של א מדינה : הבאה אלי עשו . וכן עומדים במרדם ב כלה אני עושה בהם . ואם לא יעמדו במרדן אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותן . וכיוצא בו מצינו במקום אחר (שמות לג) ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך . ולפיכך יש הפסק נקודת פסיק בין עשו לכלה כדי להפריד תיבה מחברתה . ורבותינו דרשו הכצעקתה צעקת ריבה אחת שהרגוה מיתה משונה ג על שנתנה מזון לעני כמפורש בח"ק : (כב) ויפנו משם . ממקום שאברהם לוום שם : ואברהם עודנו עומד לפני ה'. והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקב"ה בא אצלו ואמר לו זעקת סדום ועמורה כי רבה והיה לו לכתוב וה' עודנו עומד לפני אברהם אלא תיקון סופרים ד הוא זה (כ"כ) (אשר הפכוהו רז"ל לכתוב כן) : (כג) ויגש אברהם . מצינו הגשה למלחמה (ש"ב י) ויגש יואב וגו'. הגשה לפיוס ויגש אליו יהודה ה. והגשה לתפלה (מ"א יח) ויגש אליהו הנביא ולכל אלה נכנס אברהם לדבר קשות ולפיוס ולתפלה : האף תספה . הגם תספה ולתרגום של אונקלוס שתרגמו לשון רוגז כך פירושו האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע : (כד) אולי יש חמשים צדיקם . עשרה צדיקים לכל ו כרך וכרך כי ה' מקומות יש : (כה) חלילה לך . וא"ת לא יצילו ז הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים : חלילה לך . חולין הוא לך יאמרו כך הוא אומנתו שוטף הכל צדיקים ורשעים כך עשית לדור ח המבול ולדור הפלגה : כדבר הזה . לא הוא

ולא

שפתי חכמים

של מלת ארדה נא אלא על מלת אראה וזה דהולך לשני טעמים משום דלטעם ראשון ק' וזה עדיין לא דן אותם אלא ירידה היתה לראות אם עשו העבירה לכך מביא ד"א כו' ולפי ד"א קשה ה"ל לומר אראה נא וארדה לכך צריך גם לטעם ראשון . מהרש"ל : א רצונו לתרץ דהיה לו לכתוב הכצעקתם כמו שכתוב לעיל וחטאתם ולמה כתב לשון נקבה אלא וכו' : ב דאל"כ מאי עשו הא כבר כתיב וחטאתם כי כבדה מאד דמשמע שכבר עשו : ג שהפשיטוה ערומה והיו טחין אותה בדבש והדבורים נשכו אותה עד שמתה ומנ"ל דריבה היתה י"ל מגזירה שוה על דבר אשר לא צעקה בעיר גבי נערה המאורסה משום דלטעם ראשון קשה ומי איכא ספיקא קמי קב"ה שאם עשו אעשה בהם כלה לכן פי' צעקת ריבה וכו' אם הוא כדבריה שאמרה שלא כדין הרגוה ואע"פ שהרגוה כדין אדע מה אעשה וכו' אבל שמעשה היה ידוע וגלוי לפניו . מהרש"ל : ד אין הכוונה חלילה שהוסיפו או שהותירו על מה שכתוב בתורה אפי' אות אחת חלילה אלא הענין תיקון סופרים הוא שהם דקדקו ומצאו לפי ענין כל או"א מן הכתובים ההם שעיקר הכוונה לא היתה כמו שנראה ממש שנכתב בספר אלא צד כוונה אחרת ולא היה לו לכתוב ואברהם עודנו לא היה לומר אלא וה' עמד אלא שכינה הכתוב ולא קראם תקון סופרים אלא שהם דקדקו ופירושו שהם כינוים, לשון הרשב"א : ה (נח"י) רבים מקשים על ראיה זו דהא הרב גופיה פי' לקמן שדבר אליו קשות ובאמת שמ"ם הוא וצ"ל ויגשו בני יהודה והוא ביהושע י"ד : ו דאינן נקראים רבים אלא עשרה דנקראין עדה : ז ר"ל שנראה שהקרא סותר אהדדי דבתחלה אמר ולא תשא למקום משמע שאף על הרשעים התפלל ואח"כ אמר חלילה לך וגו' להמית צדיק עם רשע משמע שלא התפלל אלא על הצדיקים ומתרץ דה"ק וא"ת לא יצילו וכו' : ח ואע"פ שבדור המבול נשארו נח ובניו ואין

יאמרו

התורה והמצוה

המשפט לבדה , וכפי המעשה יחרצו את הדין , וז"ש שתחת השמש גם במקום המשפט לא יביטו רק על הרשע , וכפי שהרשיע כן יחרצו משפטו , וכן גם במקום הצדק לא יביטו על ענין אחר רק על רשע של המעשה , אבל במשפט האלהים יביט על הצדיק ועל הרשע , ר"ל יבחן את הפועל את הרשע ותכונתו , וגם יבחן את העת בהיזה עת הרשיע וענין החפץ של הפועל שעז"א כי עת לכל חפץ , וגם יביט על כל המעשה בכללו , ובצרוף המקום שנעשה המעשה שעז"א ועל כל המעשה שם , למשל במשפט של סדום שכלתו רגל עובר אורח מארצם וענו את העוברים בתועבת רצח , ויד עני ואביון לא החזיקו , לפי מה שעלה זעקת הנעשקים למרום היו חייבים כליה , אבל ברדת השופט העליון למטה להשקיף על תכונת נפש הפועל , יביט אם הם בטבעם כילי שלא הצליחם האלהים לאכול מעשרם ועי"כ קפצו ידם מתת לדל , או אם רצו אורחים עניים כאברהם לריב ,

או

עבדו אעבד עמהון גמירא אם לא תיבין ואם תיבין לא אתפרע : כב ואתפניאו מתמן גבריא ואזלו לסדום ואברהם עד כען משמש בצלו קדם יי : כג וקרב אברהם ואמר הברגז תשיצי זכאה עם חיבא : כד מאים אית חמשין זכאין בגו קרתא הברגז תשיצי ולא תשבוק לאתרא בדיל חמשין זכאין די בגוה : כה קושטא אנון דינך מלמעבד

השאלות

(כג-כה) טענת אברהם היה שלא יספה צדיק עם רשע. ואיך שאל ע"ז שינצלו כל אנשי המקום בעבורם הלא די שינצלו הצדיקים לבד :

התורה והמצוה

או אם הוא עת רעב, או אם הוא עת מלחמה אלא יקפידו שלא יעברו זרים לרגל את ארצם, או שמה שיענו את האורחים במשכב תועבה הוא מפני תאוה כמו שהיו בבהמה, או שלא יכלאו רק רגלי אורחים עניים לא רגלי אורחים עשירים שאין שואלים מהם מאומה, וכדומה, שכ"ז יקל עונם וכמו שפירש זאת (יחזקאל יז, מט נ) הנה זה היה עון סדום גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי, באר שלא היה זה מפני רעב, שהיה לה שבעת לחם, ולא מפני הכילות, כי הי"ל גאון שבעת לחם, ולא מפני מלחמה, כי השקט הי"ל, ולא מפני שהאורחים רבו עליה, שהי"ל שלוה, שמורה שלוה פנימית, וכן מה שעשתה תועבה מ"ש הוציאם אלינו ונדעה אותם לא היה מפני התאוה רק מפני גבהות הלב להבזות את האורחים ולענותם, לכן ואסיר אתהן כאשר ראיתי, רומז עמ"ש ארדה נא ואראה, שכ"ז ראו המלאכים בבואם לסדום כמו שיתבאר בפרשה הבאה, שהשקיפו על כל הפרטים האלה, ועז"א ארדה נא ואראה ואז כשאביט על תכונת הפועלים והעת ויתר ענינים ואראה שבצעקתה הבאה אלי עשו שגם למכה נמצאו כל אלה לרוע, אז כלה היה הפקודה שיעשו כלה ויהפכו מהרס ערים, ואם לא אם למטה ימצאו ענינים המקטינים רשעתם לפי תכונת העושים ומקומם וזמנם ויתר פרטים, אז ארעה ואשגיח איך להענישם ולא אעשה כלה :

(כב) ויפנו משם. לא נמצא בשום מקום בתנ"ך שיקשר מלת פנה עם מ"ם, כי פנה מציין המקום שלפם מהזיר פניו, וזה יצוין במלת אל, ומה יפה דקדק מאד במדרש הלא אמרת אין עורף למלאכים, ואברהם עודנו עומד לפני ה', לאה שאין ה' הולך עמהם רק שלחם בשליחות להשחית, וע"כ נגש להתפלל:

(כג) האף תספה צדיק עם רשע. כי כ"מ שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע, וע"כ כשעבר ה' לנגוף את מצרים כתיב ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך ולא שרף וכו' כמ"ש חז"ל, כי אחר שהיה צריך לפסוח על בתי ב"י, וזאת לא יעשה המשחית שאינו מבחין בין טוב לרע, ותחלה חשב אברהם שה' ילך אתם ופסח על בתי הצדיקים, אבל כשראה שהוא עודנו עומד לפני ה' והם הלכו לבדם, והם ישחיתו את הצדיקים ג"כ לכן טען ע"ז :

(כד) אולי יש. כי בזה שאין המשחית מבחין בין טוב ורע, באמרו חז"ל שדוקא בין צדיק שאינו גמור ובין רשע אינו מבחין, אבל צדיקים גמורים יבחין גם המשחית. ואהרן עמד בין החיים ובין המתים ועצר המגפה. וכבר פירשו המפרשים מ"ש בסורא הוה דברא בשבבותיה דרב לא הוה דברא, סברי כ"ע משום כבודו דרב הוא, אתחזי להו בחלמא, זכותיה דרב נפיש רק משום האי גברא דהוה משאיל מרא והצינא לבה"ק, כי כשהשבו שהוא בעבור רב השבו שרב הוא צדיק שאינו גמור שלכן מוכרח להציל כל השכונה, כי המשחית לא יבחין אותו באשר הוא צדיק שאינו גמור, והודיעו בחלום, שזכותיה דרב נפיש ולא היה צריך להציל כל השכונה, כי גם המשחית לא היה נוגע בו באשר הוא צדיק גמור, ורק משום האי גברא דהוה שאיל מרא והצינא, שהוא לא היה צדיק גמור והמשחית לא היה מבחין להצילו, הוכרח להציל את כל השכונה. וע"ז טען אברהם אולי יש חמשים צדיקים שאינם צדיקים גמורים רק שהם צדיקים בתוך העיר הזאת, שלפי ערך אנשי סדום הם צדיקים, ואותם לא יבחין המשחית להצילם, אחר שאינם צ"ג, וה"כ האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה, ר"ל שהם רק צדיקים בקרבה לפי ערך אנשי סדום [א] :

(כה) חללה לך. ר"ל הלא אתה השופט משפט הכלל, וצריך אתה לדון מעשה הרשע לפי מקומו באשר הוא

תורה אור

[א] בזה תבין מ"ש בשבת (דף נה) מעולם לא יצאה טובה מפי הקב"ה וחזר בו לרעה חוץ מדבר זה שנא' (יחזקאל ט) ויאמר ה' אליו עבור בתוך העיר, א"ל הקב"ה לגבריאל לך ורשום על מצחם של צדיקים תיו של דיו כדי שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה ועל מצחם של רשעים תיו של דם כדי שישלטו בהם מלאכי חבלה, אמרה מדה"ד רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו א"ל הללו צדיקים גמורים הם, א"ל היה בידם למחות ולא מיחו. ויפלא הלא אמר לו רשום על מצחם של צדיקים ועל מצחם של רשעים, וידע שהם צדיקים, וגם למה לא אמר תיכף שהיה בידם למחות, רק שתחלה חשב שהם צדיקים שאינם גמורים וצדיק שאינו גמור אינו יכול למחות ולהוכיח כי יאמרו לו טול קיסם מבין עיניך, רק ששאל אחר שאינם צדיקים גמורים מה נשתנו אלו מאלו, כי המשחית אינו מבחין בין רשע ובין צדיק שאינו גמור, וכאשר השיב לו שהם צדיקים גמורים שזה מבחין גם המשחית, אז אמר היה בידם למחות כי צדיק גמור לו נאה להוכיח :

הַזֶּה לְהָמִית צַדִּיק עִם־רָשָׁע וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע חָלִלָה לָּךְ הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט׃ כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אִם־אֶמְצָא בִסְדֹם חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר וְנָשָׂאתִי לְכָל־הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם׃ כז וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר׃ כח אוּלַי יַחְסְרוּן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם חֲמִשָּׁה הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה אֶת־כָּל־הָעִיר וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית אִם־אֶמְצָא שָׁם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ כט וַיֹּסֶף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאמַר אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה בַּעֲבוּר הָאַרְבָּעִים׃ ל וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבֵּרָה אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם שְׁלֹשִׁים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה אִם־אֶמְצָא שָׁם שְׁלֹשִׁים׃ לא וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֶשְׂרִים וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֶשְׂרִים׃

ויאמר

בעל הטורים

(כז) ואנכי עפר ואפר. מכאן זכה לאפר פרה ועפר סוטה. עפר בגי' לכוהם בשי"ן שמאל ואפר בגימטריא כפרה. עפר ואפר ב' במסורה. הכא והידך באיוב ונתמשל כעפר ואפר וזש"ה גדול מה שנאמר באיוב ממה שנאמר באברהם:

רש"י

ולא ט כיוצא בו: חלילה לך. לעולם י הבא: השופט כל הארץ. נקוד בחטף פת"ח ה"א של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט לא יעשה כ משפט אמת: (כו) אם אמצא בסדום וגו' לכל המקום. לכל הכרכים לפי שסדום היתה מטרפולין וחשובה מכולם תלה בה הכתוב: (כז) ואנכי עפר ואפר. וכבר הייתי ראוי להיות עפר ע"י המלכים ואפר ע"י נמרוד לולי רחמיך אשר עמדו לי: (כח) התשחית בחמשה. והלא הן ט' לכל כרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם: (כט) אולי

ימצאון

שפתי חכמים

יאמרו שכך היא אומנתו להמית צדיק עם רשע וגם בדור הפלגה לא המית כולם אלא ויפץ אותם וי"ל כי יאמרו בדור המבול היו גם יותר צדיקים ושטפם אך נח ובניו נשארו לקיום המין אבל באלו הכי היה שוטף הכל אפי' נח ובמקום שאין שוטף הכל ואכוון אפו יצא על איזה אקלים לבד אזי הוא מכלה כל האקלים צדיקים ורשעים וכן היה בודאי בדור הפלגה עיין בהרא"ם מה שהקשה. ויש לתמוה שא"כ יאמר לו השם מאחר שאין אומנתו כן ואעפ"כ הם אומרים כן א"כ אפילו אם לא אמית הצדיק עם הרשע אלא שיצילו הצדיקים עדיין יאמרו כך הוא אומנתו לשטוף הכל וכו' ופי' שם דהאי חלילה אדלעיל קאי חלילה לך מעשות שלא תשא למקום בזכות הצדיקים הנמצאים כי יאמרו העולם כך הוא אומנתו ששוטף הכל הצדיקים ורשעים יחד כי אינם יודעים שהיו רשעים רק חושבים שגם הצדיקים נגשם עמהם ואח"כ כדי לתקן מאמר להמית צדיק עם רשע שאין לו קשר עם מה שלמעלה הימנו שהרי לא אמר עד כאן אלא שיצילו הצדיקים את המקום ולא שינצלו הצדיקים עצמם הוסיף וא"ת והוא נמשך עד חלילה לך האחרון וא"ת לא יצילו הצדיקים את הרשעים אבל תרצה לעשות כליה כללית חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט ואחר שתיקן פי' המקראות שב לפרש מלת חלילה עכ"ל. ויש קצת ישוב גם כן במה שכתבתי וק"ל: ט וק"ל דפשוטו של קרא משמע דאברהם לא היה מתפלל אלא שלא יעשה עוד כיוצא בזה ולא היה מתפלל על אנשי סדום וא"כ איך אמר בתפלתו אולי יש חמשים צדיקים ש"מ על אנשי סדום היה מתפלל לכן פי' לא הוא ולא כיוצא בו דל' הזה קאי שיכנס לעתיד ולהווה ר"ל היה מתפלל גם על ישראל כשיהיו חוטאין שלא ימית צדיקים עם רשעים וזהו שפי' אח"כ חלילה לך לעולם הבא ר"ל לדורות הבאין: י י"ל כדאמרינן בחלק דאנשי סדום אין להם חלק לעולם הבא ומהרש"ל פי' אם כך הוא בעולם הזה הרי יש חילול השם אפילו לעולם הבא שאין שייך חילול השם מ"מ לא נמצא טעם לדבר למה תשחית צדיק עם רשע עכ"ל: כ ומה שהוצרך לפרש ה"א התימה הזה לומר וכי מי שהוא שופט וכו' ולא הספיק לו מה שפי' ה"א של השופט לשון תימה הוא שרוצה להודיע שה"א התימה מוסב על שהוא

במלת

מלמעבד כפתגמא הדין לקטלא זכאה עם חיבא ויהי זכאה כחיבא קושטא אתון דינך דדאין כל ארעא לא יעבד דינא : כו ואמר יי אם אשכח בסדום חמשין זכאין בגו קרתא ואשבוק לכל אתרא בדילהון : כז ואתיב אברהם ואמר הא כען שריתי למללא קדם יי ואנא עפר וקטם : כח מאים יחסרון חמשין זכאין חמשא התחבל בחמשא ית כל קרתא ואמר לא אחבל אם אשכח תמן ארבעין וחמשא : כט ואוסיף עוד למללא קדמוהי ואמר מאים ישתכחון תמן ארבעין ואמר לא אעבד גמירא בדיל ארבעין : ל ואמר לא כען יתקף רוגזא דיי ואמלל מאים ישתכחון תמן תלתין ואמר לא אעבד גמירא אם אשכח תמן תלתין : לא ואמר הא כען שריתי למללא

קדם

רש"י

ימצאון שם ארבעים. וימלטו ד' הכרכים ל וכן ל' יצילו ג' מהם או כ' יצילו ב' מהם או י' יצילו א' מהם : (לא) הואלתי. רציתי ם כמו ויואל משה :

שפתי חכמים

באלו השוטה בתמיה הוא קאי על מלת לא יעשה משפט : ל (נח"י) זה לשון מהרש"י קולון בשורש קנ"ב פי' שאברהם בקש שאם ימצא בעיר אחת המשים צדיקים אפ"ה ינצל המקום ר"ל שם כולל לה' עיירות וכ"ש אם ימצא בכל עיר ועיר והקב"ה הודה לדבריו והוסיף לומר ונשאתי לכל המקום ר"ל אף לכפרים וע"כ אמר פעם אחד עיר ופעם א' מקום ופעם אחד לכל המקום וע"ש : ם אין להקשות למה לא פי' מיד כן הואלתי רצונה וי"ל דא"כ היו דבריו של רש"י סותרין זה את זה דהא לקמן

השאלות

(כז-לב) על שאלה של ארבעים וחמשה ושל עשרים אמר הנה נא הואלתי לדבר. ועל השאלה של שלשים ושל עשרה אמר אל יחר לאדני ועל שאלה של ארבעים אמר כתם ; על שאלה של מ"ה ושל עשרים ועשרה אמר לא אשחית ועל ארבעים ושלשים אמר לא אעשה :

התורה והמצוה

הוא שם, שמי שהוא צדיק בערך אנשי מקומו כבר יחשב שם לצדיק הגם שבמקום אחר בין אנשים צדיקים יהיה רשע, וא"כ חלילה להמית מי שהוא צדיק עם רשע, ר"ל שהוא צדיק בערך הרשע, הגם שיהיה כצדיק כרשע, הגם שהצדיק הזה יהיה כרשע, שבמקום אחר יחשב ג"כ לרשע, אבל חללה לך השופט כל הארץ הלא אתה שופט את הכלל, וצריך אתה להשקיף עליו שבערך שכניו ואנשי עירו הוא צדיק והינו מן הדין שישפט עמהם אחר שהוא צדיק בערכם :

(כו) ויאמר ה'. הודה לו שאם אמצא בסדום חמשים צדיקים, אפילו שלא יהיו צדיקים גמורים רק יהיו צדיקים בתוך העיר בערך אנשי סדום ישא לכל המקום שכולל לכל ערי הככר :

(כז) ויען. הנה מה שחפש אברהם מספר המשים הוא כדי שיגיע לכל עיר מערי הככר עשרה צדיקים שהם עדה שאין עדה פחות מעשרה, והחשב כאלו נגד עדה הרשעה יש עדת צדיקים, אולם באשר הוא היה כמתחיל לדבר והוא קצב המספר הזה, חשב בלבו הלא יוכל להיות שדי בפחות ממספר הזה, וז"ש הנה נא הואלתי לדבר הלא אני הייתי המתחיל בדבור ואנכי עפר ואפר ואיך דעת קדושים אדע, ויוכל להיות שהפרזתי על המדה וא"צ דוקא חמשים, ואפ"ז אוכל לשאול על פחות ממספר זה :

(כח) אולי יחסרון. הלא יכול להיות שבין החמשים הצדיקים ימצאו חמשה שהם טובים מאנשי סדום וכ"ז הם רעים לערך הארבעים וחמשה האחרים, עד שאם תרצה לצרף אותם אל מספר החמשים, יחסרון ע"י החמשים, שלערך מעשה החמשים הם הטים בערכם עד שהחמשים יחסרון חמשה שלא יהיו שוים עמהם, ותשחית בעבור זה את כל העיר, ויאמר השיב לו שאינו צריך כלל אל החמשה שהם הטים כנגדם עד לעיסם, כי די לו אם יהיו רק ארבעים וחמשה, והיל"ל לא אעשה כמו שיתבאר לך הכם הלשון שאמר אברהם התשחית, א"ל לא אשחית :

(כט) ויוסף עוד. הוא תוספות דבור הקודם שאחר שמע שדי בארבעים וחמשה, וזאת ידע שהחמשה הנוספים על ארבעים הם כמו שאינם אחר שאינם עדה, וע"כ שאם ימצאו ארבע ערים שי"ל עדה של צדיקים די בזה, וע"כ אמר אולי ימצאון שם ארבעים אחר שהחמשה לא יועילו כלל, והודה לו ה' ואמר לא אעשה, ר"ל שאף בהעיר שאין בה עדת צדיקים לא אעשה דבר כי הרוב יגינו על המעט :

(ל) ויאמר אל נא יחר לאדני. ר"ל הלא ממה שאמרת שהרוב יגינו על המעט אין חלוק אם הרוב הוא ארבע ערים או שלש שהוא ג"כ רוב נגד שתים, ושמע מדברך שה"ה שהשלשים די רק שאני דואג לדבר ולפרש זה בפירוש ואל יחר לאדני מה שאדברה ואפרש דבריך אולי ימצאון שם שלשים, השיב לו שהבין דבריו כהוגן וה"ה אם אמצא שם שלשים לא אעשה שום מעשה, ואף בתי הערים שאין בהם עדת צדיקים ינצלו :

(לא) ויאמר. הנה עתה בא בשאלה הדשה, כי זאת ידע שא"א שאם יהיו עשרים יועיל, כי שתי ערים שיהיו בם עדת צדיקים לא יוכלו להציל את השלשה שאין בהם שהם הרוב, הבל השאלה היא אם על"ש

ציו

לב וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבְּרָה אַךְ־הַפַּעַם אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֲשָׂרָה וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה׃ לג וַיֵּלֶךְ יְהוָה כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְדַבֵּר אֶל־אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לִמְקֹמוֹ׃ שלישי יט א וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בָּעֶרֶב וְלוֹט יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־סְדֹם וַיַּרְא־לוֹט וַיָּקָם לִקְרָאתָם וַיִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם אָרְצָה׃ ב וַיֹּאמֶר הִנֶּה נָּא־אֲדֹנַי סוּרוּ נָא אֶל־בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם וַהֲלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹּא כִּי בָרְחוֹב נָלִין׃ ג וַיִּפְצַר־בָּם מְאֹד

°חול. °ל' דגושה ויסרו

רש"י

(לב) אולי ימצאון שם עשרה. על פחות לא בקש אמר דור המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם ועל ט' ע"י צירוף כבר בקש ב ולא מצא: (לג) וילך ה' וגו'. כיון שנשתתק הסניגור הלך לו ט הדיין: ואברהם שב למקומו. נסתלק הדיין נסתלק הסניגור ם והקטיגור מקטרג ולפיכך ויבאו ב' המלאכים סדומה להשחית. א' להשחית את סדום וא' להציל את לוט והוא אותו שבא לרפאות אברהם והשלישי שבא לבשר את שרה כיון שעשה שליחותו נסתלק לו: (א) המלאכים. ולהלן קראם אנשים ע כשהיתה שכינה עמהם פ קראם אנשים. ד"א אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכים תדירין אצלו כאנשים קראם אנשים ואצל לוט קראם מלאכים: בערב. וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום אלא מלאכי רחמים היו וממתינים שמא יוכל אברהם ללמד עליהם סניגוריא: ולוט ישב בשער סדום. ישב כתיב אותו היום צ מינוהו שופט ק עליהם (ב"ר): וירא לוט וגו'. מבית אברהם למד ר לחזור על האורחים: (ב) הנה נא אדני. הנה נא אתם אדונים ש לי אחר שעברתם עלי. ד"א הנה נא צריכים אתם ליתן לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם וזו היא עצה נכונה. סורו נא עקמו את הדרך ת לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסין שם לכך נאמר סורו (ב"ר): ולינו ורחצו רגליכם. וכי דרכן של בני אדם ללון תחלה ואח"כ לרחוץ. ועוד שהרי אברהם אמר להם תחלה

ורחצו

שפתי חכמים

לקמן בפ' אלה הדברים כתיב הואיל משה ופירש"י שם התחיל כמו הנה נא הואלתי א"כ ש"מ הואלתי פי' התחיל אלא ודאי הואלתי הא' פי' התחיל כמו שפירש"י והואלתי הב' פירושו רציתי וק"ל: ב דכיון שמצינו גבי חמשים שביקש ע"י צירוף כמו שאמר לעיל אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה א"כ ביקש על ט' וע"י צירוף א"כ לא צריך עוד לבקש בודאי אם ימצא בה"י ט' צדיקים לא ישחית עיר אחת אך שהקב"ה לא מצא והוא מדברי רש"י כלו' כיון שלא הציל אפי' עיר אחת ודאי לא מצא אף ט'. יש מקשים על פרש"י ל"ל לרש"י לפרש חמשים לצדיקים לה' ומ' לד' ל' לג' וכ' לשנים וי' לאחד מי הכניסו לדוחק זה ודילמא על כל הה' ערים היה מתפלל ומתחלה היה מתפלל על החמשים לפי החשבון שלם של י' לכל אחד ואחד מן הכרכים ואחר ופיחת וכדי שיוכל להציל הכל היה כוונתו וכמ"ש הרמב"ן ז"ל ולא ידעתי מי הכניסו להרב במ"ש כו' ונראה דרש"י דייק מדשני הכתוב בלשונו דלפעמים כתיב לא אעשה ולפעמים כתיב לא אשחית אלא ודאי ה"ק דמתחלה שביקש על מ"ה ע"י צירוף על ה' כרכים כתיב לא אשחית ר"ל לא אשחית אותם לגמרי אבל מ"מ יסורין אביא עליהם כיון דע"י צירוף הוא וכשביקש אח"כ על מ' בלא צירוף על ד' כרכים כתיב לא אעשה משמע לא אעשה לגמרי אפילו יסורין לא אביא עליהם וכן גבי ל' נמי כתיב לא אעשה כיון דבלא צירוף היה ואח"כ כשביקש על כ' ועל י' כתיב לא אשחית בשניהם משמע אבל יסורין אביא אע"פ שביקש בלא צירוף מ"מ כיון דהכרכים לא היו אלא ה' והג' מהם היו רשעים וכיון דהרוב היו רשעים אע"ג דבהני שנים היו בכל א' וא' י' בלא צירוף כתיב לא אשחית אבל יסורין אביא א"כ ש"מ דמתחלה בקש על כל הערים ואח"כ על ארבע ואח"כ על שלש ואח"כ על שתים ואחר כך על אחת וק"ל:

ם פי' בא ללמדנו שהש"י מבקש דברי הסניגור מפני שאין חפץ במות הרשע וכשנשתתק אז הלך לו דאם לא כן מ"ש הכא מכל הנבואות שאין כתוב בהם וילך: ע רצונו לתרץ בזה דממאמר יוז ההבא שהיו מלאכים ממש שלבשו לבוש מלאכים וזה א"א שהרי לוט מצות אפה וא"כ נראו לו בדמות אנשים לכן פי' קראם אנשים כו' כלומר בקריאת השם לבד לא שנתפשטו מהגשמיות ומה שקראם גבי אברהם אנשים הוא מפני כבוד השכינה אבל גבי לוט שלא שרתה השכינה קראם מלאכים: פ וקשה לפי פי' זה פשיטא הוא שהמלאכים אינן נחשבים לכלום נגד השכינה לכן אמר ד"א ולד"א ק' א"כ יקראם בכל מקום אנשים וכי תימא לא היינו יודעים שהיו מלאכים א"כ יקראם מלאכים ואי משום להודיענו שהיו תדירים וכי לא ידעינן שאברהם צדיק גמור הוא יותר מלוט לכן צריך לטעם ראשון מפרש"י: צ דק"ל למה כתיב חסר דאין לדרוש כאן כמו גבי אברהם וא"כ למה כתיב חסר וע"ז פי' באותו יום כלומר שישיבתו היה מסבה קודם לכן: ק וא"ת מנ"ל לרש"י שהיה שופט לגמרי וי"ל מדכתיב יושב בשער וכתם שער הוא מקום שדנין בו כדאמרינן גבי בועז ועי"ל מדכתיב אח"כ וישפוט שפוט משמע שהיה שופט: ר וא"ל שהיה מדקדק במצות שהרי לא היה מדקדק על ע"ז מדאקדים בינה לגתולה: ש ופירושו עתה שעברתם עלי אתם אדונים לי: ת ופירושו בבקשה מכם סורו כו' דא"ל כ למה אמר סורו נא

היה

קדם יי מאים ישתכחון תמן עשרין ואמר לא אחבל בדיל עשרין: לב ואמר לא כען יתקף רוגזא דיי ואמליל ברם זמנא הדא מאים ישתכחון תמן עשרא ואמר לא אחבל בדיל עשרא: לג ואסתלק יקרא דיי כד שצי למללא עם אברהם ואברהם תב לאתרה: א ועלו תרין מלאכיא לסדום ברמשא ולוט יתב בתרעא דסדום וחזא לוט וקם לקדמותהון וסגיד על אפוהי על ארעא: ב ואמר בבעו כען רבוני זורו כען לבית עבדכון וביתו ואסחו רגליכון ותקדמון ותהכון לארחכון ואמרו לא אלהן ברחובא נבית: ג ואתקף בהון לחדא וזרו לותה ועלו לביתה ועבד להון

רש"י

ורחצו רגליכם הלא כך אמר לוט אם כשיבאו אנשי סדום וימצאו בכבר רחצו רגליהם יעלילו עלי ויאמרו כבר עברו שני ימים או שלשה שבאו לביתך ולא הודעתנו. לפיכך אמר מוטב שיתעכבו כאן באבק רגליהם שיהיו נראין כמו שבאו עכשיו. לפיכך אמר לינו תחלה ואח"כ רחצו: ויאמרו לא. ולאברהם אמרו כן תעשה מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול (ב"ר): כי ברחוב נלין. הרי כי משמש בלשון אלא שאמרו לא נסור אל

השאלות

(א ט) למה האריך בספור איך באו אל בית לוט שהיה ע"י הפצרה · מה ההבדל בין הבאת סדום ובין הבאת אנשי הגבעה שהיה כמעשה זו ממש · מ"ש כי על כן באו בצל קורתי מלת על כן לא יצדק פה · מ"ש האחד בא לגור וישפט שפוט הלא לא שפט רק התחנן אליהם :

התורה והמצוה

ינצלו שתי הערים את עצמם, אחר שיש בכ"א עשרה צדיקים. או נאמר שגם לרעה נלך אחר הרוב ויספו בעון השלש שהם הרוב, ועז"א הנה נא הואלתי כי זה התחלת דבור חדש, שהגם שממה שא"ל האלה שהרוב מכריע את המועט לטובה, משמע שה"ה שהרוב מכריע את המועט לרעה, אני מבקש שיהיה כאלו לא דברת עדיין כלל, וזה התחלת דבורי אולי ימצאון שם עשרים, אם אז ינצלו שתי הערים. וע"ז השיב לא אשחית, ולא אמר לא אעשה, כי אז יעשה משפט בשלש ערים שאין בהם צדיקים, רק שלא ישחית את הככר דרך שהפכה להפך את כל הככר שאז יספו גם השתי ערים, רק יעשה משפט אחר שימותו אנשי שלש הערים, והככר עם שני ערים שיש בהם צדיקים ישארו :

(לב-לג) ויאמר אל נא יחר לאדני. אחר שהודה לו ה' שלרעה לא ילך אחר רוב הערים רק אם שני ערים יהיו בהם עדת צדיקים ינצלו הם והככר, ה"ה שזה בעיר אחת שיש בה עשרה צדיקים, רק שאני רוצה לפרש זה, ואל יחר לאדני מה שאני מדבר ומפרש, וע"כ אמר ג"כ לא אשחית, ר"ל שלא ישחית הככר רק יכלה יושבי ארבע הערים במגפה והעיר והככר לא ישחתו, וילך ה' כי מעתה אין עוד לבקש:

יט (א) ויבאו. כבר בארתי בפ' שופטים סי' י"ט מטעם חקרי לב, ההבדל שבין בעלי הגבעה ובין אנשי סדום, שאנשי הגבעה לא היה זה אצלם נימוס וחק שלא יעבור זר בעירם, רק מה שלא אספו את האורח הביתה היה מפני שהיו כילים וצרי עין, ומה שרצו לבעול אותו היה מפני תאותם לבד, אבל אנשי סדום חקקו להם חוקי און והיה זה אצלם נימוס קבוע, שמי שיחונן עני ואביון או דלתו לאדם יפתח עונש יענש, והאורח העובר דרך ארצם יענו אותו דרך עונש כדי לכלא רגל זרים מארצם, בענין שחטאם היה מצד השכל כי חקקו להם חקים לא טובים ומשפטים בל יחיו בהם חיי המדינית, וקבלו אותם עליהם ועל זרעם כחקים טובים ומשפטים צדיקים, עד שבכלם היה במעל הזה ותועבה כזה לא ירפא לעולם, וספר פה כי בשלוח ה' מלאכיו לדקדק על שרש חטאם, באו סדומה בערב, כי אם היו באים ביום היה להם טענה עליהם שעברו על חוקי סדום שלא ילין גר בעירם, אבל כשבאו בלילה עוברים דרך העיר לנסוע הלאה והלילה עכבם מלכת לא עברו החק כי אנוסים הם. ב] כי לוט היה יושב בשער סדום שהיה שופט עליהם, שהשופט היה יושב בשער העיר, ואחר שהשופט קבלם אל ביתו לא עברו חק, כי הממונה על חוקי המדינה הוא התיר להם לינה זאת. ג] שהם לא התקרבו אל לוט שיראה כאלו מבקשים שיתן להם אכסניא, רק הוא ראה אותם מרחוק ויקם לקראתם :

(ב) ויאמר. ד] שלא הוליכם בשוקים וברחובות כפורץ גדר המדינה בפרהסיא, רק אמר סורו נא אל בית עבדכם, ובמדרש עקמו את הדרך לעבור באפלה במקום אין רואים. ה] שאמר שילינו ואח"כ ירחצו רגלם באופן שיהיו מזומנים לדרך באבק רגליהם ולא ירחצו רק בהליכתם, שיחשב כאלו עודם בדרך (ומוצא טעם כדי להעלים מבני העיר ובאם יראום יאמר שזה מקרוב באו). ו] שהורה שילכו לדרכם בהשכמה. ז] שהם לא רצו לסור אל ביתו ויאמרו כי ברחוב נלין בל יעברו את חוקי המדינה :

(ג) ויפצר. ולא סרו אל ביתו עד אחר ההפצרה, לפ"ז לא חטאו האורחים מאומה, וכן מה שעשה להם משתה זה היה אחר שהיו בביתו שאז היו מוכרחים לאכול, בכל מה שיאמר בע"ה עשה, ואנשי סדום לא נודע להם שאכלו אותם עמ"ש :

וַיָּסֻרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וּמַצּוֹת אָפָה וַיֹּאכֵלוּ׃ ד טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי סְדֹם נָסַבּוּ עַל־הַבַּיִת מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן כָּל־הָעָם מִקָּצֶה׃ ה וַיִּקְרְאוּ אֶל־לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַיֵּה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־בָּאוּ אֵלֶיךָ הַלָּיְלָה הוֹצִיאֵם אֵלֵינוּ וְנֵדְעָה אֹתָם׃ ו וַיֵּצֵא אֲלֵהֶם לוֹט הַפֶּתְחָה וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו׃ ז וַיֹּאמַר אַל־נָא אַחַי תָּרֵעוּ׃ ח הִנֵּה־נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אִישׁ אוֹצִיאָה־נָּא אֶתְהֶן אֲלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם רַק לָאֲנָשִׁים הָאֵל אַל־תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי־עַל־כֵּן בָּאוּ בְּצֵל קֹרָתִי׃ ט וַיֹּאמְרוּ ׀ גֶּשׁ־הָלְאָה וַיֹּאמְרוּ הָאֶחָד בָּא־לָגוּר וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט עַתָּה נָרַע לְךָ מֵהֶם וַיִּפְצְרוּ בָאִישׁ בְּלוֹט מְאֹד וַיִּגְּשׁוּ לִשְׁבֹּר הַדָּלֶת׃ י וַיִּשְׁלְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־יָדָם וַיָּבִיאוּ אֶת־לוֹט אֲלֵיהֶם הַבָּיְתָה וְאֶת־הַדֶּלֶת סָגָרוּ׃ יא וְאֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־פֶּתַח הַבַּיִת הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּלְאוּ לִמְצֹא הַפָּתַח׃

ויאמרו

בעל הטורים

(ג) ומצות ב׳ במס׳. דין והידך גלי אש ומצות מלמד שפסח היה דאפינן מצות דפסח ממצות דהתם: (ד) ישכבו ג׳ במס׳. טרם ישכבו. ערלים ישכבו. יחד על עפר ישכבו. פי׳ ערלים ישכבו כעכו״ם שהם כאנשי סדום כי על כדומים וכיוצא בהם נאמר אותו פסוק: מקצה ב׳ במס׳. כל העם מקצה כי נלכדה העיר מקצה גבי נבוכדנצר לומר לך שראויין אלו למפולת כאלו ועוד כי כשנסעו מכאן נלכדה גם ישרם מקצה:

שפתי חכמים

היה לו לומר בואו אל בית עבדכם: א וכא דאמר גבי אברהם לושי ועשי עוגות ולא אמר מצות שהרי פסח היה והיה לו לומר עוגות מצות י״ל דאברהם לוט שתעשה מלא עשירה לפי כבוד האורחים וק״ל: ב אנשי רשע כלומר כשרוצה לומר רשעים אומר אנשי סדום שאנשים רשעים היו: ג ר״ל וכי אפשר דבר זה שמקום קטן כזה דהיינו מה שסובב סביב יחזיק כל אנשי עיר ומתרץ שאין אחד מכן מוחה בידם וכיון שלא מיחו הרי כאלו הן עמהן עשו: ד וא״ת מנ״ל לרש״י וי״ל מדכתיב אחר כך הנה נא לי שתי בנות וגו׳ משמע דגם הם היו מבקשים מתחלה בענין זה דהיינו משכב זכור: ה (ג״א) דאל״כ וכי בשביל זה באו אצל לוט שלא יעשה להם דבר הרי לא היו נרדפים קודם לכן מאנשי סדום: ו ר״ל דלשון גש משמע שיקרב אליהם והלאה משמע שיתרחק מהם לכך מפרש קרב להלאה כלו׳ לך מאתם ונפלא

רש״י

אל ביתך אלא ברחובה של עיר נלין: ויסרו אליו. עקמו את הדרך לצד ביתו: ומצות אפה. פסח א היה: (ד) טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום. כך נדרש בב״ר טרם ישכבו ואנשי העיר היו בפיהם של מלאכים שהיו שואלים ללוט מה טיבם ומעשיהם והוא אומר להם רובם רשעים עודם מדברים בהם ואנשי סדום וגו׳, ופשוטו של מקרא ואנשי העיר אנשי רשע ב נסבו על הבית ועל שהיו רשעים נקראים אנשי סדום כמש״נ ואנשי סדום רעים וחטאים: כל העם מקצה. מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מוחה בידם ג שאפילו צדיק אחד אין בהם: (ה) ונדעה אתם. במשכב זכור ד כמו אשר לא ידעו איש (ב״ר): האל. כמו האלה: כי על כן באו. כי הטובה הזאת תעשו לכבודי ה על אשר באו בצל קורתי תרגום בטלל שרותי תרגום של קורה שרותא: (ט) ויאמרו גש הלאה. קרב להלאה ו כלו׳ התקרב לצדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק כמו (במדבר יז) זרה הלאה (ש״א כ) הנה החצי ממך והלאה גם הלאה המפך להלן בלשון לעז פריע״י דנ״ש (ווייכע פאן אונז) ודבר מיסה הוא אמר סן אסו תוקפין לך ודומה לו (ישעיה סה) קרב אליך אל תגע בי. וכן (ישעיה מט) גשה לי ואשבה:

לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וּפַטִּיר אֲפָא לְהוֹן וַאֲכַלוּ: ד עַד לָא שְׁכִיבוּ וַאֲנָשֵׁי קַרְתָּא אֲנָשֵׁי סְדוֹם אַקִּיפוּ עַל בֵּיתָא מֵעוּלֵימָא וְעַד סָבָא כָּל עַמָּא מִסּוֹפֵהּ: ה וּקְרוֹ לְלוֹט וַאֲמַרוּ לֵהּ אָן גֻּבְרַיָּא דִּי אֲתוֹ לְוָתָךְ לֵילְיָא אַפֵּקִנּוּן לְוָתָנָא וְנֵדַע יָתְהוֹן: ו וּנְפַק לְוָתְהוֹן לוֹט לְתַרְעָא וְדַשָּׁא אֲחַד בַּתְרוֹהִי: ז וַאֲמַר בְּבָעוּ כְעַן אַחַי לָא תַבְאִישׁוּן: ח הָא כְעַן לִי תַּרְתֵּין בְּנָן דִּי לָא יְדַעָנוּן גְּבַר אַפֵּק כְּעַן יָתְהוֹן לְוָתְכוֹן וְעִיבִידוּ לְהֵין כִּדְתַקִּין בְּעֵינֵיכוֹן לְחוֹד לְגֻבְרַיָּא הָאִלֵּין לָא תַעְבְּדוּן מִדַּעַם אֲרֵי עַל כֵּן עַלּוּ בִּטְלַל שֵׁרוּתִי: ט וַאֲמַרוּ קְרֵב לְהַלָּא וַאֲמַרוּ חַד אֲתָא לְאִתּוֹתָבָא וְהָא דָּיֵין דִּינָא כְּעַן נַבְאֵשׁ לָךְ מִדִּילְהוֹן וּתְקִיפוּ בְּגַבְרָא בְּלוֹט לַחֲדָא וּקְרִיבוּ לְמִתְבַּר דַּשָּׁא: י וְאוֹשִׁיטוּ גֻּבְרַיָּא יָת יְדֵיהוֹן וְאַיְתִיאוּ יָת לוֹט לְוָתְהוֹן לְבֵיתָא וְיָת דַּשָּׁא אֲחָדוּ: יא וְיָת גֻּבְרַיָּא דִּי בִּתְרַע בֵּיתָא מְחוֹ בְּשַׁבְרִירַיָּא מִזְּעֵירָא וְעַד רַבָּא וּלְאִיאוּ לְאַשְׁכָּחָא תַּרְעָא:

ואמרו

רש"י

סמוך לגדין בעבורי ואסב אלך. אתה מלין על האורחין היך מלאך לבך. על שאמר להם על הבנות אמרו לו גש הלאה לשון נחת ועל שהיה מלין על האורחים אמרו האחד בא לגור. אדם נכרי ז יחידי אתה בינינו שבאת לגור וישפוט שפוט ונעשית מוכיח ח אותנו: הדלת. דלת הסובבת לנעול ולפתוח: (יא) פתח. הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין: בסנורים. מכת עורון: מקטן ועד גדול. (כ"ל) הקטנים התחילו בעבירה תחלה שנא' מנער ועד זקן לפיכך התחילה הפורענות מהם:

שפתי חכמים

ומלא בהא' יתקרב לאותו מקום שהולך לשם: ז יחידי מדכתיב האחד. נכרי מדכתיב האחד בא לגור שהוא לשון גרות: ח מדכתיב וישפוט שפוט שאין לפרש נשפט שאין כאן

עד

התורה והמצוה

(ד) **טרם ישכבו.** שלא באו לשם בעת האוכל רק לפני שכיבתם, ולא ידעו כלל שעברו על חקותם לאכול שם.

ח] ואנשי העיר אנשי סדום מה שנסבו את הבית היה מפני שהם אנשי סדום ובאו לעשות נקמה על שעברו על נמוסי סדום לעבור דרך עירם. ט] נסבו על הבית בפלגש בגבעה כתיב נסבו את הבית, ופה כתיב על הבית שמורה שבאו דרך מצור ומלחמה. י] שם כתיב ואנשי העיר אנשי בליעל נסבו את הבית פרק אנשי בליעל עשו זאת ופה כתיב מנער ועד זקן, שלא נשאר איש בעיר שלא השתתף בנבלה ההיא, כמ"ש כל העם מקצה, בענין שלא נמצא אף צדיק א' שיהיה נדיק עכ"פ בערך אנשי סדום:

(ה) **ויקראו.** יא] מה שקראו אל לוט שיוציאם לתועבה הזאת ולא עשו זה מתאוה רק להבזות האנשים וכמו שיבאר:

(ו) **ויצא. והדלת סגר אחריו** גם בזה נבדל ממעשה הגבעה ששם יצא בעה"ב אליהם ולא סגר הדלת, אבל לוט ידע כי באו דרך רצח, ושם אמר להם אל תעשו את דבר הנבלה הזאת, כי היה שכלם שלם לדעת שהיא נבלה רק התאוה גברה על שכלם, לא כן בסדום שלא עשו זה מצד התאוה:

(ז-ח) **ויאמר.** אמר להם אם כונתכם להרע לאנשים אבקש אל תרעו להם, ואם כונתכם מצד התאוה **הנה נא לי שתי בנות וכו'. רק לאנשים האל אל תעשו דבר כי על כן באו בצל קורתי,** אמר להם שמה שבאו לביתי הוא בשביל שרוצים לקחת בנותי לנשים, וא"כ במה שתבזו את בנותי המיועדות להם לנשים די להם עונש:

(ט) **ויאמרו גש הלאה.** לא התרצו בכך כי לא היה זה מצד התאוה רק מצד נמוסיהם הנשחתות שלא כמו בגבעה שהיה רק מצד התאוה ונתרצו בפלגשו, **ויאמרו האחד בא לגור,** אמרו לו, הנה הגר שמניחים אותו לגור במדינה והוא עובר על חוקי המדינה ענשו יותר גדול מן האזרח העובר על חוקי הארץ, בפרט במקום שאין מניחים לשום גר להתאחז בתוכם ואחד השיג רשיון לגור בתוכם ועבר חק נימוס ענשו כבד יותר, וז"ש **האחד בא לגור.** זאת שנית השופט העובר על נמוסי המדינה ענשו יותר קשה מן ההדיוט שעבר, כי הוא ממונה להשגיח על החקים בל יפרו, וכ"ש אתה שאתה הגר האחד שהשיג רשיון לגור, וגם אתה שופט כמ"ש **וישפוט שפוט, ועתה נרע לך מהם,** כי מגיע לך עונש כבד, וע"כ **ויפצרו באיש בלוט,** התחילו להפיל דברים על לוט ולא היה עוד בעיניהם כשר ושופט רק כאיש הדיוט, שמז"א באיש בלוט, וגם דהפוהו ממקומו שעמד אצל הדלת **ויגשו לשבור הדלת:**

(י-יא) **וישלחו.** אז **הביאו את לוט הביתה** להצילו מרעתם וסגרו הדלת, **והכו את האנשים בסנורים,** הינו עורון רק הולי של ערבוב שהאות עינו לא יראה כראוי, למשל הפתח שהיה בצד צפון דהוהו כאלו היא בצד דרום, וכל מי שקרב אל הפתח הוכה בסנורים והלך משם ואז קרבו האחרים והוכו גם הם כד הוכו מקטן ועד גדול, כי הם באו מנער ועד זקן ועמדו הנערים סמוך אל הבית והוכו תחלה וכשהלכו קרבו הזקנים והוכו גם הם, ומזה נודע כי כלם השתתפו במעשה ע אחר שכלם לקו בסנורים:

עד

יב וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים אֶל־לוֹט עֹד מִי־לְךָ פֹה חָתָן וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ בָּעִיר הוֹצֵא מִן־הַמָּקוֹם׃ יג כִּי־מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־גָדְלָה צַעֲקָתָם אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיְשַׁלְּחֵנוּ יְהוָה לְשַׁחֲתָהּ׃ יד וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר | אֶל־חֲתָנָיו | לֹקְחֵי בְנֹתָיו וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־מַשְׁחִית יְהוָה אֶת־הָעִיר וַיְהִי כִמְצַחֵק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו׃ טו וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה וַיָּאִיצוּ הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט לֵאמֹר קוּם קַח אֶת־אִשְׁתְּךָ וְאֶת־שְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ הַנִּמְצָאֹת פֶּן־תִּסָּפֶה בַּעֲוֺן הָעִיר׃ טז וַיִּתְמַהְמָהּ | וַיַּחֲזִקוּ הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבְיַד־אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵּי בְנֹתָיו בְּחֶמְלַת יְהוָה עָלָיו וַיֹּצִאֻהוּ וַיַּנִּחֻהוּ מִחוּץ לָעִיר׃ יז וַיְהִי כְהוֹצִיאָם אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הִמָּלֵט עַל־נַפְשֶׁךָ אַל־תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְאַל־תַּעֲמֹד בְּכָל־הַכִּכָּר הָהָרָה

בעל הטורים

(יב) מי לך פ"ס. בגי' בועז רמז לבועז שיצא ממנו: (יד) קומו צאו מן המקום כי משחי'. הכא ואידך קומו צאו מן

רש"י

(יב) עוד מי לך פה. פשוטו של מקרא מי יש לך עוד בעיר הזאת ט חוץ מאשתך ובנותיך שבבית: חתן ובניך ובנותיך. אם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום: ובניך. בני בנותיך י הנשואות. ומ"א עוד מאחר שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סניגוריא עליהם שכל הלילה היה מליץ כ עליהם טובות קרי ביה מי לך פה: (יד) חתניו. שתי בנות נשואות היו לו בעיר: לקחי בנותיו. שאותן שבבית ל ארוסות להם: (טו) ויאיצו. כתרגומו ודחיקו מסרבו: הנמצאות. המזומנות לך בבית להציל. ומ"א יש את ישובו של מקרא: תספה. תהיה כלה עד תום כל הדור מתורגם עד סף כל דרא: (טז) ויתמהמה. כדי להציל את מ ממונו: ויחזיקו. (ב"ר) א' מהם היה שליח להצילו והשני להפוך סדום לכך אמר ויאמר המלט ולא נאמר ויאמרו: (יז) המלט על נפשך. דייך להציל נפשות אל תחוס על הממון: אל תביט אחריך. אתה הרשעת עמהם נ ובזכות אברהם אתה ס נצול אינך כדאי לראות בפורענותם ואתה ניצול: בכל הככר. ככר הירדן: ההרה המלט. אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנא' ויעתק משם ההרה. ואף עכשיו היה יושב שם שנא' אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה ואע"פ שכתוב ויאהל אברם וגו' אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון. המלט לשון השמטה

ויו

שפתי חכמים

סוגן ונטען: ט כי עוד מי לך פה משמע שלא ידעו וחתן ובניך וגו' עם הכנוי משמע שידעו לכן פי' אם יש לך כו': י וא"ת מנ"ל לרש"י דילמא בניו היו ולא בני בניו וי"ל מדכתיב חתן תחלה וא"כ בניך ובנותיך משמע דקאי בניך ובנותיך על החתן דהיינו בנות הנשואות: כ והא דפי' לעיל באמר לוט שרובם רשעים י"ל מתחלה אמר כן אבל אח"כ כשראה שהמלאכים רוצים להשחית היה מליץ עליהם. מהרש"ל: ל אבל אין לומר חתניו לוקחי בנותיו הכל אחד היה דזה פשיטא אם הנשואין היו ודאי לקחו בנותיו ולמה היה צריך לכתוב: מ כמו שפירש"י בעצמו בסמוך גבי המלט על נפשך: נ וא"ת והא לעיל מניה כתיב פן תספה בעון העיר משמע שלא הרשיע עמהם. (מהרנ"ש) זלק"מ דה"ק פן תספה בעון העיר אם תשאר בעיר עמהם ולא גם יועיל זכות אברהם דהא אפי' זכות של צדיק עצמו אינו מועיל לזה כדמצינו שעל פחות מעשרה צדיקים לא ביקש כו' להציל כל עיר בשבילם ונספו בעון העיר כיון שנשארו עמהם ומ"ש רש"י ובזכות אברהם אתה ניצול ר"ל שהיה נחשב כאלו לא הרשעת עמהם וכאלו אין אתה ראוי ליענש בשביל עצמך ולכך הלא משם ואתה ניצול אבל אם תשאר בעיר אולם אפשר שתספה עמהם בעון העיר ולא יועיל לזה זכות אברהם. ועי"ל דלמ"ש רש"י בכאן אינך כדאי לראות כו' ממילא לק"מ דלפי"ז לעיל נמי ה"ק פן תספה בעון העיר לפי שאינך כדאי לראות בפורענותם ואם כן תהיה נענש אם תשאר בעיר כמו שאירע לאשתו וק"ל: ס מקשים העולם הא פירש"י גבי ויזכור אלהים את אברהם שזכר ללוט שהיה יודע ששרה אשתו כו' וא"כ הוי מצי לפרש משום האי טעמא ניצול שהוא זכות עצמו וקשה נמי למה אזכירו

שלא

יב ואמרו גבריא ללוט עוד מן לך הכא חתנא ובנך ובנתך וכל די לך בקרתא אפיק מן אתרא: יג ארי מחבלין אנחנא ית אתרא הדין ארי סגיאת קבלתהון קדם יי ושלחנא יי לחבלותה: יד ונפק לוט ומליל עם חתנוהי נסבי בנתה ואמר קומו פוקו מן אתרא הדין ארי מחבל יי ית קרתא והוה כמחיך בעיני חתנוהי: טו וכמסק צפרא הוה ודחיקו מלאכיא בלוט למימר קום דבר ית אתתך וית תרתין בנתך דאשתכחן מהימנא עמך דילמא תלקי בחובי קרתא: טז ואתעכב ואתקיפו גבריא בידה ובידא דאתתה ובידא תרתין בנתה ברחם יי עלוהי ואפקוהי ואשרוהי מברא לקרתא: יז והוה כד אפיקו יתהון לברא ואמר חוס על נפשך לא תסתכי לאחורך ולא תקום בכל מישרא לטורא אשתזיב

דלמא

רש"י

זכן כל המלכה שבמקרא הפמוני"ר (ענפאליפפען) בלעז וכן (ישעיה סו) והמליסה זכר בפסע העובר מן הרהם (תהלים קכד) כלפור נמלטה (ישעיה מו) ג'א יוכלו מלט משא להפמיע משא הרעי שבנקביהם:

שפתי חכמים

שלא יבים אחוריו. (מהרמ"ש) וי"ל דאי לאו זכות אברהם שהיה לדיק גדול כ"כ שהוא כדאי להציל את לוט ממיתה מדה כנגד מדה שהצילו לוט מן המיתה במה שלא גילה כו' לא היה לוט כדאי להנצל מתוך ההפכה בשביל טובה זו אלו עשה טובה זו לאדם אחר שאינו לדיק גדול כ"כ כאברהם וא"כ תלוי זכותו בטובה זו בזכות אברהם דוקא וז"ש ויזכור אלהים את אברהם דכל"ל את לוט לפי פירש"י הנ"ל אלא כדפרישית וק"ל: מהרמ"ש

השאלות

(יז-כט) ממ"ש כי לא אוכל לעשות דבר עד בואך שמה משמע שלא הוחל הנגף עד בואו לצוער, וא"כ למה אמר אל תביט אחריך ולמה נעשית אשתו נציב מלח, ולמה הזכיר שהשכים אברהם שמשמע שבעת ההיא כבר היה לוט בצוער דהא ראה שעלה קיטור הארץ, וא"כ לא ניצול לוט ע"י תפלת אברהם, ולכה אומר ויזכור אלהים את אברהם:

התורה והמצוה

(יב) עוד מי לך פה. כי הון משתי בנותיו היו לו בנות נשואות שכבר היו להם בנים ובנות, ואמרו לו שיוכל להציל חתניו ובני בנותיו שהם כבניו ובנותיו הנשואות ובנותיהם ואנו שיוציאם מן המקום: (יג) כי משחיתים אנחנו. אמרו לשון הוה שדומה כאלו אנו עוסקים כבר בהשחתה. כי א"א כלל שתשונה הגזרה, שזה לא יצוייר רק בא' משתי פנים. א] אם עדיין לא נחתם הגז"ד. ב] אפי' אחר גמר דין יצוייר שינחם ה' על הרעה בעבירות שבין אדם למקום, אבל במקום שעושה משפט לעשוקים שהנעשקים זעקו אל ה' וה' שמע בקולם ונחתם גז"ד א"א לחזור כי נעקת הנעשקים מעכב, וז"ש א] כי גדלה צעקתם את פני ה', והיינו מה שצועקים עליהם, (כי הכנוי יבא עם הפועל והפעול כמו ושמחתים בבית תפלתי, ואני תפלתי לך ה'). ב] וישלחנו ה' לשחתה שכבר נחתם גז"ד וא"א כלל שתשונה הגזרה, ומ"ש משחיתים אנחנו אף למ"ש חז"ל שרק מלאך אחד היה שלוח להפך את סדום, כבר כתב הר"ן שהמסיר דבר המעכב הפעולה יחשב כעושה הפעולה, כמו המסיר העמודים שהבית נשען עליהם נקרא שהפיל את הבית, וכיון שהצלת לוט היה מעכבת ההשחתה, המלאך המציל את לוט נקרא ג"כ משחית העיר:

(יד) וידבר אל חתניו לקחי בנותיו. ר"ל שדבר עליהם מצד שהם לוקחי בנותיו, וכשלא יצאו מן העיר גם בנותיו לא יצאו, והיה הם על בנותיו וכלדיו:

(ט-טז) וכמו השחר עלה. אז הגיע העת שמוגבל להשחית את העיר, ולכן האיצו ודחקו עליו שיציל בנותיו הנמצאות בביתו, והנשואות יאבדו שאל"כ יספה בעון העיר, וכשהתמהמה עוד היה ראוי שיאבד עם אנשי העיר כי הגיע עת ההשחתה, והחזיקו האנשים בידו והוציאוהו בדרך הפלא עד שברגע היה חוץ לעיר, וזה היה בחמלת ה' עליו, כי לא היה ראוי לנס זה:

(יז) ויהי כהוציאם אותם החוצה. אז התחילה מהפכת הערים וירידת אש וגפרית על העיר, רק שבמקום שהלך לוט לא היה המהפכה, לכן א"ל המלאך המציל (לבד, כי המלאך השני שנשלח להשחית כבר היה עוסק בשליחותו), שימלט על נפשו כי הרעה הולכת אחריו, ולכן צוה לו. א] אל תביט אחריך, וזה או כהרמב"ן שהמביט על הדבר והנגף יוזק כענין המצורע ונשוכי כלב שוטה, או כחז"ל שיען שלא ניצול בזכותו אין לו להביט בשלומת רשעים, ואל תעמד בכל הככר כי הרעה הולכת אחריו וכשיעמוד תדבקהו הרעה, זמכ"ז מבואר שלא כדעת המפרשים שלא התחילה המהפכה עד שבא לוט לצוער, כי עיר סדום נהפכה תיכף בשיצא משם, וכ"ה בזהר שהתחיל תיכף רק שבדרך שהלך לוט הלך הנגף אחריו ולא השיגתהו. ההרה המלט כי שם תעמוד שלא תגיע המהפכה לשם:

ויאמר

הָהָרָה הִמָּלֵט פֶּן־תִּסָּפֶה׃ יח וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם אַל־נָא אֲדֹנָי׃ יט הִנֵּה־נָא מָצָא עַבְדְּךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ וַתַּגְדֵּל חַסְדְּךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי לְהַחֲיוֹת אֶת־נַפְשִׁי וְאָנֹכִי לֹא אוּכַל לְהִמָּלֵט הָהָרָה פֶּן־תִּדְבָּקַנִי הָרָעָה וָמַתִּי׃ כ הִנֵּה־נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה לָנוּס שָׁמָּה וְהִוא מִצְעָר אִמָּלְטָה נָּא שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעָר הִוא וּתְחִי נַפְשִׁי׃ רביעי כא וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נָשָׂאתִי פָנֶיךָ גַּם לַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי הָפְכִּי אֶת־הָעִיר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ כב מַהֵר הִמָּלֵט שָׁמָּה כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד־בֹּאֲךָ שָׁמָּה עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הָעִיר צוֹעַר׃ כג הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל־הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא צֹעֲרָה׃ כד וַיהֹוָה

המטיר

רש"י

(יח) אל נא אדני. (שבועות לה) רבותינו אמרו שם זה קדש שאמר לו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות ותרגומו בבעו כען ה': אל נא. אל תאמרו אלי להמלט ההרה: נא. לשון בקשה: (יט) פן תדבקני הרעה. כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה בני העיר והייתי נראה צדיק וכדאי פ להנצל. וכשאבא אצל צדיק אני כרשע. וכן אמרה הצרפית לאליהו (מ"א יז) באת אלי להזכיר את עוני עד שלא באת אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה עמי ואני צדקת ביניהם ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני רשעה: (כ) העיר הזאת קרובה. (שבת פ"ק) קרובה ישיבתה נתיישבה מקרוב לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין ומה היא קריבתה מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתישב איש איש במקומו והיא היתה בשנת מות פלג ומשם ועד כאן נ"ב שנה שפלג מת בשנת מ"ח לאברהם כיצד פלג חי אחרי הולידו את רעו ר"ט שנה צא מהם ל"ב כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור ל' הרי ס"ב ומנחור עד שנולד תרח כ"ט הרי צ"א ומשם עד שנולד אברהם ע' הרי קס"א תן להם מ"ח הרי ר"ט ואותה שנה היתה שנת הפלגה וכשנהרגה סדום היה אברהם בן צ"ט שנה הרי מדור הפלגה ע"כ נ"ב צ שנה וצוער איחרה ישיבתה אחרי סדום וחברותיה

שפתי חכמים

ע (מהרמ"ש) ולפי זה צריך לומר כדפירש"י אח"כ אל נא תאמרו אלי כו' נא לשון בקשה. ור"ל דהכינוי חריפא פסקי להאי קרא וה"פ ויאמר לוט אליהם אל ור"ל אל תאמרו אלי כו' ואחר כך מתחיל תפלתו להקב"ה וה"פ נא ה' הנה מצא עבדך וגו' להחיות נפשי וזה שכתב רש"י נא לשון בקשה ר"ל במלת נא מתחיל בקשתו וכמ"ש קודם זה ותרגומו בבעו כו'. ר"ל בבעו הוא תרגום של נא לשון בקשה ולכך מהפך רש"י הסדר לפרש תחלה מלת אדני שהוא קודם שהוא מאוחר בפסוק ואח"כ אל נא שהם מוקדמים בפסוק אלא כדפירש רש"י שבא לומר מאחר שרבותינו אמרו שם זה קדש כו' לכן צ"ל שמלת אל נא מחולקים ואל פירושו אל תאמרו אלי כו' ונא לשון בקשה ודו"ק: פ (נח"י) ואע"ג דלעיל פירש אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצול. י"ל שהאמת הוא כן אבל לוט טעה בזה והיה סבור שבזכות עצמו הוא ניצול וכא דפי' הרב בסמוך אף כל העיר אציל בגללך לאו למימר בזכותך אלא כדי שתנצל אתה ומ"מ הכל בזכות אברהם. (מהרמ"ש) אבל קשה איך טעה לוט והא כבר שמע ממלאך אל תביט לפי שהרשעת כו' ואתה ניצול בזכות אברהם כו' אלא י"ל דלא על הצלתו ממהפכת סדום קאמר אלא על שאר הזמן שדר בסדום קאמר שהיה כדאי להנצל מעונש על מעשיו בהיותו נחשב צדיק כנגדם וק"ל: צ וא"ת מנ"ל לרש"י דבשאר מקומות היה ישיבתן נ"ב שנה דילמא הרבה שנים המתינו מלבנות אחר הפלגה. (מהרנ"ש) ולק"מ דהא פירש"י תחלת דבור זה וז"ל ומה הוא קריבתה מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתישב איש איש במקומו כו' ומשם וע"כ נ"ב שנה כו' הרי שרש"י עצמו פי' הוכחתו דכשנתפלגו האנשים תכף התחילו לבנות ולהתישב איש איש במקומו וכן הדעת נותנת באמת שמתחלה רצו לבנות העיר והמגדל להתיישב שם ואחר כך כשנפוצו משם על פני כל הארץ ויחדלו לבנות המגדל באו כ"א במקומו ונתישבו שם. אבל מאמלטה נא גימטריא נ"א אין הוכחה כלל שאינו פשוטו של מקרא רק רמז בעלמא לסיוע וכן מוכח מל' רש"י הרי מדור הפלגה כו' ואח"כ אמר הוא שנאמר אמלטה נא וגו' נא נבי' ג"א וכן מבואר בפירש"י ותוספות בפ"ק דשבת וגם בעין יעקב כתב שם וכן פירש"י בתורה ודלא כמנחת יהודה: ק הרא"ם הקשה לא ידעתי איך יתוקן קושית רבותינו שהקשו הא קחזי לה והלא כל עצמן של רבותינו ז"ל שהוציאו מפשוטו אינה אלא מפני קושיא זו כדמפרש בפ"ק דשבת. (ממ"ש) לק"מ דפשוטו של מקרא שמפי' רש"י הוא אסיפא דקרא הלא מצער היא ולא אסיפא דפסוק הנה נא וגו' קרובה וגו' והיא מצער וה"פ הנה העיר הזאת קרובה וגו' ודאי צ"ל כמדרשו ישיבתה קרובה. והיא מצער

סקדש

ר"ע

דִּלְמָא תַלְקֵי: יח וַאֲמַר לוֹט לְהוֹן בְּבָעוּ כְעַן רִבּוֹנִי (נ"א יְיָ): יט הָא כְעַן אַשְׁכַּח עַבְדָּךְ רַחֲמִין קֳדָמָךְ וְאַסְגֵּיתָא טֵיבוּתָךְ דִּי עֲבַדְתָּ עִמִּי לְקַיָּמָא יָת נַפְשִׁי וַאֲנָא לֵית אֲנָא יָכִיל לְאִשְׁתֵּזָבָא לְטוּרָא דִּילְמָא תְעָרְעִנַּנִי בִשְׁתָּא וְאֵימוּת: כ הָא כְעַן קַרְתָּא הָדָא קְרִיבָא לְמֵעֲרוֹק לְתַמָּן וְהִיא זְעֵירָא אֶשְׁתֵּזֵב כְּעַן תַּמָּן הֲלָא זְעֵירָא הִיא וְתִתְקַיַּם נַפְשִׁי: כא וַאֲמַר לֵהּ הָא נְסֵיבִית אַפָּךְ אַף לְפִתְגָּמָא הָדֵין בְּדִיל דְּלָא לְמֶהְפַּךְ יָת קַרְתָּא דִּבְעֵיתָא עֲלַהּ: כב אוֹחִי לְאִשְׁתֵּזָב תַּמָּן אֲרֵי לָא אִכּוּל לְמֶעְבַּד פִּתְגָּמָא עַד מֵיתָךְ לְתַמָּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמָא דְקַרְתָּא צוֹעַר: כג שִׁמְשָׁא נְפַק עַל אַרְעָא וְלוֹט עָאל לְצוֹעַר: כד וַייָ אַמְטַר עַל סְדוֹם וְעַל עֲמוֹרָה גָּפְרִיתָא וְאֶשָּׁתָא מִן

קדם

רש"י

והכבותיה שנה אחת הוא שנאמר אמלטה נא. נא בגימטריא נ"א: הלא מצער היא. והלא עונותיה מועטין ויכול אתה להניחה. ותחי נפשי. בה זו מדרשו. ופשוטו של מקרא הלא עיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנה ותחי נפשי בה: (כא) גם לדבר הזה. לא דייך שאתה ניצול אלא אף כל העיר אציל בגללך: הפכי. הופך אני ר כמו עד בואי אחרי לואי מדי דברי בו (יבמות לא): (כב) כי לא אוכל לעשות. זה עונשן של מלאכים על שאמרו כי משחיתים אנחנו ותלו הדבר בעצמן לפיכך לא זזו משם עד שהוזקקו לומר שאין הדבר ברשותן: כי לא אוכל. לשון יחיד מכאן אתה למד שהאחד הופך ו"אחד מציל ש שאין שני מלאכים שלוחים לדבר א': על כן קרא שם העיר צוער. על שם ת וגיא מצער: (כד) וה' המטיר. כ"מ שנאמר וה' הוא ובית א דינו:

שפתי חכמים

ר"ל שעונותיה מועטים וכו'. אבל הלא מצער דסיפא דקרא שפירש"י תחלה גם כן על פי מדרשו וז"ש אח"כ ופשוטו של מקרא ר"ל מצער השני יכול להיות כפשוטו עיר קטנה אין לך להקפיד כו' ומה שהוכרח רש"י להביא פשוטו של מקרא על סיפיה דקרא דהא ע"כ צ"ל דרישא דקרא הוא לפי מדרשו ככ"ל י"ל שנראה שלפי מדרשו קשה הלא מצער השני כפול הוא דל"ל לומר שני פעמים שעונותיה מועטים לכך הביא הפשוטה שהלא מצער פירוש עיר קטנה: ר (ממ"ש) שלא תטעה לפרש הופך אותי שזה ג"כ פי' אחד על מדבר בעדו אבל לא יתכן כאן: ש אבל מדלעיל דכתיב ויאמר המלט על נפשך ולא כתיב ויאמרו אין ראיה דלמא בהכלם לא היה אלא אחד אבל בהפיכה היו שניהם יחדו: ת כלומר דע"כ הויא מצער קאי ולא אדסמיך ליה: א כלומר בית דינו וה' הסכימו לדבר זה וא"ת למה הקדים הב"ד קודם ה'. (מהרמ"ש) לק"מ דהב"ד לא נכתב

המטיר

התורה והמצוה

(יח-יט) ויאמר אל נא אדני. אמר כן דרך תפלה לה' (שבת זה קכט). **הנה מצא עבדך חן,** ר"ל אף אימי ר"צוי מצד מעשי רק ע"י מציאת חן ותחנה. ומוץ מזה **ותגדל חסדך עמדי להחיות את נפשי,** שמה שיצאתי ונגע מן העיר היה בנס ע"י המלאך (כמ"ש בפסוק טז) וזה נקרא חסד שמציין הנס כמ"ש בפי' תהלים (סי' פב) ובכ"מ. **ואנכי לא אוכל להמלט ההרה,** באשר הדרך להר רחוק וכתי חלוש, **יפן תדבקני הרעה,** כי הרעה הולכת אחרי עקבי:

(כ) הנה נא העיר הזאת קרובה והיא מצער, שיש בה מעט אנשים וגם אינה עתיקה בשנים ועוד לא נתמלאה סאתה, והגם שנגזר' עליה להשחת עם כלל הככר, כשאמלט שמה תועיל זכות הצלתי שתנצל העיר הזאת לפי שעה עד שאוכל לנאת משם בכלות הנגף:

(כא-כב) ויאמר הנה נשאתי פניך גו', רק מהר המלט שמה, כי הנגף העתיק א"ע ממקום למקום אחרי עקבות לוט, וכשהיה הולך אל ההר כפי מהלך אדם בינוני לא היה הנגף מגיע שהעתקת הנגף והלכתו היה ג"כ כשעור מהלך אדם בינוני, אבל צוער עמדה מן הצד, ועד שיגיע לוט אל הצד במהלך בינוני, כבר יהיה שם הנגף, שהוא הלך בכל השטח מצפון לדרום, וצוער היה מן הצד במזרח או מערב, וע"כ צריך שתמהר מהלך יותר משעור מהלך אדם בינוני כדי שתגיע לשם קודם הגעת הנגף, וכן פי' חז"ל בירושלמי פ"ק דברכות שמשעור מסדום לצוער היה יותר מן השעור שילך אדם בינוני מעלות השחר עד הנץ החמה. ועז"א מהר המלט שמה, ולא תאמר שהלא אוכל לעכב את ההשחתה מן עיר צוער אף קודם שתגיע לשם ולא שתצטרך לרוץ במהירות, עז"א **כי לא אוכל לעשות דבר,** ר"ל דבר זה שלא יהיה הנגף וההשחתה בצוער, ואם לא אוכל לעשות **עד בואך שמה,** שאם תבא שמה קודם שתגיע שם המהפכה, אז אוכל לעכב את המהפכה שלא תשלוט בצוער אחר שאתה שם, אבל אם לא תמהר מהלך ותגיע המהפכה במהלכה עד צוער קודם שתהיה שם, לא אוכל לעשות דבר זה לעכב אותה, כי הגזרה נגזרה על כל הככר וצוער בכלל, ואיני יכול לעכב ההשחתה רק ממקום שאתה נמצא שם. **על כן קרא שם העיר צוער,** כי שמה תחלה היה בלע כמ"ש ומלך בלע היא צוער:

(כג-כד) השמש יצא, בעת שבא לוט לצוער יצא השמש על הארץ. וזה האות שהלך במרוצה שלא כדרך הרגיל וכמ"ש חז"ל, **וה' המטיר** ר"ל וכבר המטיר ה', כי מעת שעלה השחר מאז הוציאו את לוט ויניחוהו

מהון

הִמְטִיר עַל־סְדֹם וְעַל־עֲמֹרָה גָּפְרִית וָאֵשׁ מֵאֵת יְהוָה מִן־הַשָּׁמָיִם׃ כה וַיַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים הָאֵל וְאֵת כָּל־הַכִּכָּר וְאֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הֶעָרִים וְצֶמַח הָאֲדָמָה׃ כו וַתַּבֵּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח׃ כז וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָמַד שָׁם אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃ כח וַיַּשְׁקֵף עַל־פְּנֵי סְדֹם וַעֲמֹרָה וְעַל כָּל־פְּנֵי אֶרֶץ הַכִּכָּר וַיַּרְא וְהִנֵּה עָלָה קִיטֹר הָאָרֶץ כְּקִיטֹר הַכִּבְשָׁן׃ כט וַיְהִי בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים אֶת־עָרֵי הַכִּכָּר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת־לוֹט מִתּוֹךְ

ההפכה

בעל הטורים

כמו מלמד שנתגלו ישראל לכותו ומהם שלא היו רוצים לצאת ומהו בני ימי תפלה: (כו) ותבט אשתו. בגי' היא עירים: כשמש יצא וגו'. הפסוק מתחיל בה"א ומסיים בה"א מלמד שהלך ה' מילין קודם שיצא השמש:

שפתי חכמים

בהדיא בקרא רק נרמז באות וי"ו דוה' וא"כ איך אפשר להקדים ה' קודם הכ"ד במלה א'. ואין להקשות למה לא מפ' ג"כ לעיל גבי וה' אמר המכסה אני מאברהם וכן לקמן גבי וה' פקד את שרה ורא"ם נתן טעם לכלם ע"ש באורך. (מהרמ"ש) ולק"מ דכ"מ שנאמר וה' הוא וב"ד ר"ל כשאינו נמשך משלפניו דוקא דאל"כ הל"ל הפעולה קודם ה' כשהוא התלת דבור וענין כגון הכא וימטר ה' ולא וה' המטיר דמשמעותו אמצע ענין והרי הוא באמת התלת ענין לכך נ"ל לרמז בו הוא וב"ד אבל וה' אמר המכסה הוא וי"ו החבור נמשך משלפניו ויקומו משם וגו' שהלכו להשחיתו ועי"כ וה' אמר המכסה וגו' כפירש"י שם אני נתתי וכו' עד ולא אודיע לאב וכו' וכן וה' פקד וגו' פירש"י, סמך פרשה זו לכאן ללמד כל המבקש וכו' ש"מ דרש"י פירש וי"ו של וה' פקד להורות שנמשך למעלה אבל הכא לא נמשך משלפניו כלל ואדרבה כתיב השמש יצא וכו' ואח"כ המטיר וגו' ובאמת המטיר קודם שיצא השמש כמ"ש וכמו השחר עלה וגו' ופירש"י בזמן שהחמה ולבנה שולטים וכו' ודו"ק: ב כלומר דוה' המטיר לא קאי אקרא שלפניו השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה והה"כ כשבא לצוער המטיר אלא ה"ק וה' המטיר כלומר כבר קודם שבא לוט לצוער אלא מעלות השחר קודם שיצא השמש על הארץ: ג וקשה והלא כולם יהיו נשחתים ומה יכולים לדבר. וי"ל דהקב"ה היה רוצה להראות שאע"פ שלא יהיה להם פתחון פה אפ"ה לא יחזרו בתשובה מהרש"ל. (מהרמ"ש) לק"מ דר"ל עובדי חמה ולבנה שבשאר מקומות יאמרו כן ולא עובדי חמה ולבנה שבסדום שנשחתים וכה דפירש"י לא היינו חרבין דמשמע שאותן שבסדום יאמרו כן על עצמן י"ל דגם על אותן שבשאר מקומות שייך לשון זה כאלו מדברים על עצמן ע"ד ויחד יתרו נעשה בשרו חדודין: ד דקשה לרש"י למה כתיב המטיר ולא כתיב השליך. (מהרמ"ש) ק"ל המטיר וגו' דברים סותרים זה את זה גפרית אינו מטר ל"ש בתחלה וכו': ה דק"ל למה לא כתיב מאחריה אלא ס"פ כשהיתה מאחריו היתה מבטת. ומהרש"ל פירש מאחריו של לוט שהיתה סוברת מאחר שהיא נצלת בעבורו השכינה היא לראות מאחוריו אך מאחוריה לא תביט עכ"ל: ו (מת"ש) דכל מקום שנאמר ויזכור נ"ל שהזכירם נאמרם

רש"י

המטיר על סדום. בעלות השחר ב כמו שנאמר וכמו השחר עלה שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללבנה אמר הקב"ה אם אפרע מהם ביום ג יהיו עובדי לבנה אומרים אלו היתה בלילה כשהלבנה מושלת לא היינו חרבין. ואם אפרע מהם בלילה יהיו עובדי החמה אומרים אלו היה ביום כשהחמה מושלת לא היינו חרבים לכך כתיב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים: המטיר וגו' גפרית ואש. בתחלה מטר ד ונעשה גפרית ואש (מכילתא בשלח): מאת ה'. דרך המקראות לדבר כן כמו נשי למך ולא אמר נשי. וכן אמר דוד (מ"א א) קחו עמכם את עבדי אדוניכם ולא אמר מעבדי וכן אחשורוש בשם המלך ולא אמר בשמי. אף כאן אמר מאת ה' ולא אמר מאתו: מן השמים. והוא שאמר הכתוב (איוב לו) כי בם ידין עמים וגו' כשבא ליסר הבריות מביא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום. וכשבא להוריד המן מן השמים (שמות טז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים: (כה) ויהפך את הערים וגו'. ארבעתם יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה שנאמר (איוב כח) בחלמיש שלח ידו וגו': (כו) ותבט אשתו מאחריו. מאחריו ה של לוט: ותהי נציב מלח. (ב"ר) במלח חטאה ובמלח לקתה אמר לה תני מעט מלח לאורחים הללו. א"ל אף המנהג הרע הזה אתה באת להנהיג במקום הזה: (כח) קיטור. תימור של עשן טור"א (ברענדפאקקעל) בלעז: כבשן. חפירה שצורפין בה אבנים לסיד וכן כל כבשן שבתורה: (כט) ויזכר אלהים את אברהם. (בראשית רבה) מהו זכירתו של אברהם על לוט נזכר ו שהיה לוט יודע ששרה אשתו של אברהם ושמע שאמר אברהם

קדם יי מן שמיא : כה והפך ית קרויא האלין וית כל מישרא וית כל יתבי קרויא וצמחא דארעא : כו ואסתכיאת אתתה מבתרוהי והות קמא דמלחא : כז ואקדים אברהם בצפרא לאתרא דשמש תמן בצלו קדם יי : כח ואסתכי על אפי סדום ועמורה ועל כל אפי ארעא דמישרא וחזא והא סליק תננא דארעא כתננא דאתונא : כט והוה בחבלות יי ית קרוי מישרא ודכיר יי ית אברהם ושלח ית לוט מגו הפכתא

כד

רש"י

אברהם במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר ז כי היה לו עליו לפיכך חס הקדוש ב"ה עליו :

כי

שפתי חכמים

נאמרה על אותו שהולך לישועה וגאלה כמו ויזכור אלהים את רחל וגו' וגם נחנה ויזכרה ה' אבל כאן יהיה הזכירה לאברהם וישועה ללוט ל"פ ויזכור אלהים את לוט שצריך לישועה ומ"ש את אברהם ר"ל זכר ללוט הטובה שעשה עם אברהם ולא אברהם כמו עם אברהם וק"ל : ז והקשה מהרא"ם אבל על כל זה יש לשאול מדוע לא הכיר הטובה שעשה לוט לאברהם שעזב את ארצו ומקום מולדתו והלך אחריו בכל מקום שהלך . ונ"ל שאין זה קושיא לרבותינו ז"ל דיש לומר דמה שהלך לוט עם אברהם לא היה לטובת אברהם אלא לטובתו שאם ימות אברהם יירש הוא אותו כמו שפירש"י גבי ויהי ריב בין רועי מקנה אברם וגו' אבל מה שלא גילה אותן בשרה אשתו היא זה חשבה לטובה לו כיון שבליכתו לא היה אלא ליתו היה לו לגלות ששרה אשתו היא ויהרגו את אברהם כיון שנתן עיניו בממון לכן חשבה לו לטובה ודו"ק

התורה והמצוה

מאת לפיל ההיל המהפכה בסדום (והתבאר אצלי בפי' התה"ך בכ"מ שבמאמר המסודר יקדים הפעל אל השם, וכ"מ שהקדים את השם אל הפעל מורה שהיה המעשה הזו קודם לכן, כמ"ש רש"י והאדם ידע קודם לכן וה' פקד את שרה קודם לכן, וכן במקומות הרבה, וכן ממה שלא אמר וימטר ה' וכתיב וה' המטיר, ר"ל וכבר המטיר ה' גפרית ואש, ר"ל קודם שעלה השמש, כי תיכף שהוציאו את לוט מן העיר התחילה המהפכה) ונאר שלא היה מכה טבעיית שלפעמים יתקבצו עננים שיש בתוכם חלקי גפרית ואדים אשיים, כי השמש היה אז על הארץ, ועננים גפריתים עפרורים כאלה הם עבים שחורים מאפילים אור השמש, וכן לא היה אויר טוי בהאויר שהרה חלקים זכים כאלה נקרבו, כי לוט בא צערה, והאויר רע ומופסד כזה א"א לבע"ח לעבור בו, ולא תאמר שהיה זה מן האדמה כמו שיקרה שיעלו אדים כאלה מן האדמה המלאה גפרית או ע"י הרים הפותחים את לועם ויריקו גפרית וזפת בוערה, כי וה' המטיר, שהיה מטר היורד מלמעלה למטה, ומזה מבואר שהיה מאת ה' מן השמים, שלא היה ענין טבעיי רק השגחיי :

(כה) ויהפך, וחוץ ממה שהמטיר מלמעלה גפרית ועליו אש, שזה לא היה רק על סדום ועמורה לבד, הוך מה נעשה רעש הארץ, הארץ ממנה יצא לחם תחתיה נהפך כמו אש, באה בהלמים ידו הפך משורש ערים, ואז שקעה הארץ שהיה שם עמק השדים לתחת, ומי הירדן שהיה דרכו להשקות את כל הככר כגן ה' כארץ מצרים שמשקה את מצרים, והיה אז מלא על כל גדותיו כי היה בתוך הפסח, ירדו אל העמק ההוא שהתחיל אש בוערת תמיד מתחתיות הארץ, ונעשה ממנו ים המלח בהוא מלא זפת והים מלא עשן לעתים ומימיו מלוחים במלח סדומית, שאי אפשר לנעוס ממנו אפי' טפה אחת, ושום בעל חי לא יתקיים בו, וסביבותיו מלא מלח מעשן הים, כמו שיעידו הנוסעים עד היום, ועל זה אמר ויהפך את הערים האל ואת כל הככר, ושלש בין בדומם שעל זה אמר את הערים, בין בבעלי חיים ומדבר שעל זה אמר ואת כל יושבי הערים, בין בצומח שעל זה אמר וצמח האדמה,

(כו) ותבט, ואשתו של לוט שהלכה מאחריו של לוט, לא האמינה לדברי המלאך שאמר אל תביט אחריך, והביטה לראות את המהפכה, ודבק בה הנגף וגופה נהפך לנציב מלח להיות לאות על רשעתה, כי היו מעשיה כמעשה אנשי סדום כמ"ש חז"ל :

(כז-כח) וישכם אברהם. ספר כי לוט לא היה ראוי להנצל. שאחר שהתמהמה עד זמן שהוחל הנגף היה ראוי שתשיגנו הרעה בדרכו שהלך עד צוער, רק שבעת שהיה השכים אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם להתפלל תפלת שחרית, והיה מתפלל תמיד עם הנץ החמה, ועתה השכים תיכף כעלות השחר, וראה שעלה קיטור הארץ, כי בעת ההיא הוחלה המהפכה, ועז"א :

(כט) ויהי, ר"ל והסכמת אברהם היה בשחת אלהים את ערי הככר, ר"ל אחר עלות השחר שאז ככל התחיל לשחת את ערי הככר שסדום ועמורה נשחתו תיכף בעלות השחר, הגם שהככר עצמו לא נשחת תיכף, ואז התפלל אברהם על הצלת לוט, וה' זכר חסדי אברהם וישלח את לוט בהפוך את הערים, הגם שככר התחיל אז הפיכת הערים שלוט ישב בהן, והיה ראוי שיושחת גם הוא שלא היה ראוי מצד עצמו, ולא היה ראוי להנצל רק אם היה בורח באמצע הלילה תיכף כשאמר לו המלאך שאז לא התחילה המהפכה, לכן אחר שהתמהמה עד שהוחל הפיכת הערים, שניצל ע"י נסים גלוים ונוער נצולה בגבולו, לזה לא היה ראוי רק שזה נעשה ע"י תפלת אברהם וזכותו :

ויעל

הַהֲפֵכָה בַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים אֲשֶׁר־יָשַׁב בָּהֵן לוֹט׃ ל וַיַּעַל לוֹט מִצּוֹעַר וַיֵּשֶׁב בָּהָר וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו עִמּוֹ כִּי יָרֵא לָשֶׁבֶת בְּצוֹעַר וַיֵּשֶׁב בַּמְּעָרָה הוּא וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו׃ לא וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה אָבִינוּ זָקֵן וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לָבוֹא עָלֵינוּ כְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ׃ לב לְכָה נַשְׁקֶה אֶת־אָבִינוּ יַיִן וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע׃ לג וַתַּשְׁקֶיןָ אֶת־אֲבִיהֶן יַיִן בַּלַּיְלָה הוּא וַתָּבֹא הַבְּכִירָה וַתִּשְׁכַּב אֶת־אָבִיהָ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקוּמָהּ°׃ לד וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה הֵן־שָׁכַבְתִּי אֶמֶשׁ אֶת־אָבִי נַשְׁקֶנּוּ יַיִן גַּם־הַלַּיְלָה וּבֹאִי שִׁכְבִי עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע׃ לה וַתַּשְׁקֶיןָ גַּם בַּלַּיְלָה הַהוּא אֶת־אֲבִיהֶן יָיִן וַתָּקָם הַצְּעִירָה וַתִּשְׁכַּב עִמּוֹ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקֻמָהּ׃ לו וַתַּהֲרֶיןָ שְׁתֵּי בְנוֹת־לוֹט מֵאֲבִיהֶן׃ לז וַתֵּלֶד הַבְּכִירָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מוֹאָב הוּא אֲבִי־מוֹאָב עַד־הַיּוֹם׃ לח וְהַצְּעִירָה גַם־הִוא יָלְדָה בֵּן

°נקוד על ו

ותקרא

בעל הטורים

(לא) כדרך ב׳ במסרה. כדרך כל הארץ כדרך יום כה גבי שליו מה כאן שמניע המטה אף להלן וזה מה שאמרו ז״ל שנתאוו לערוות כשאלת השליו: (לג) ונחיה ג׳ במסרה. ב׳ כאן ואידך ונחיה כוס ופדר ולוה נכרית מהבהמה מלמד שעשו בנות לוט מעשה בהמה: (לג) ובקומה. נקוד על הוא״ו לומר ששכבה עמו קודם ו׳ שעות וקודם הלוה בעוד שנתו חזק ועל כן לא ידע בקומה אבל רות לא שכבה עם בועז אלא לאחר ו׳ שעות כיינו דכתיב ותקם בטרם יכיר איש את רעהו בוי״ו שלא קמה עד לאחר ו׳ שעות על כן ידע בקומה: (לד) כלעירה הן שכבתי אמש. ס״ת למפרע שינה לומר לך שישן היה ולא הרגיש בה:

רש״י

(ל) כי ירא לשבת בצוער. לפי שהיתה קרובה לסדום: (לא) אבינו זקן. ואם לא עכשיו אימתי שמא ימות או יפסוק מלהוליד: ואיש אין בארץ. סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול (בראשית רבה): (לג) ותשקין וגו׳. יין נזדמן להן במערה ח להוציא מהן שני אומות: ותשכב את אביה. ובצעירה כתיב ותשכב עמו צעירה לפי שלא פתחה בזנות אלא אחותה למדתה חיסך עליה הכתוב ולא פירש גנותה. אבל בכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב במפורש. ובקומה של בכירה נקוד (והרי כאלו לא נכתב ובקומה) לומר שבקומה ידע ט ואעפ״כ לא נשמר ליל שני מלשתות. (א״ר לוי כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות לסוף מאכילים אותו מבשרו): (לו) ותהרין וגו׳. אע״פ שאין האשה מתעברת מביאה ראשונה אלו שלטו י בעצמן והוציאו ערותן (ס״א עדותן) לחוץ ונתעברו מביאה ראשונה: (לז) מואב. צ שלא היתה צנועה פרסמה שמאביה היא אבל צעירה קראתו

שפתי חכמים

ח״ק: ח כתב הרא״ם אבל יש לתמוה איך כניח דעת מי שאמר בבראשית רבה ומנין היה להם יין במערה אלא מתוך שהיה להם ברכה היו כונסים אותו למערות ותפס דעת רבי יודן בר סימון שאמר נעשה להם מעין כו׳ שנראה מזה דלשם שמים נתכוונו ורש״י פירש בכירה שפתחה בזנות ש״מ לשם זנות נתכוונו ולא לשם שמים ותירץ דעת רש״י אפילו לדברי האומר לדבר זנות נתכוונו זימן להם הקב״ה יין כדי להוציא מהם ב׳ האומות והנ״ל כתבתי: ט וא״ת והא כתיב ולא ידע בשכבה ובקומה וי״ל מתחלה לא ידע בשכבה ובקומה ואח״כ בליל שני כשהתחיל לשתות יין היה נזכר מה שעשה ואפ״ה שתה. מהרש״ל. (ג״א) וא״ת למה כתיב ובקומה מאחר שידע וי״ל שודאי בקומה ממטתו ידע אבל לא ידע שבעלה. (מהרמ״ש) אבל קשה על זה דלפ״ז ידע בקומה ממטתו והדרא קושיא לדוכתא הא כתיב לא ידע בשכבה ובקומה אלא ה״פ בשעת קימה ממטתו לא ידע והנקוד בא לומר שאח״כ נודע לו משכיבה וקימה כמו שנ״ל ג״כ לפשוטו שבשעת קימה נודע לו דממילא נודע לו גם משכיבה שאין קימה בלא שכיבה ומ״ש רש״י לומר שבקומה ידע ר״ל לאפוקי כין שכיבה לקימה לא ידע ודו״ק: י פי׳ רבע דמתרגמינן לרבעה למשלט.

בַּד הֲפַךְ יָת קִרְוַיָּא דִּי הֲוָה יָתֵב בְּהֵן לוֹט׃ ל וּסְלֵק לוֹט מִצּוֹעַר וִיתֵב בְּטוּרָא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵהּ עִמֵּהּ אֲרֵי דְּחֵיל לְמִתַּב בְּצוֹעַר וִיתֵב בִּמְעַרְתָּא הוּא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵהּ׃ לא וַאֲמֶרֶת רַבְּתָא לִזְעֶרְתָּא אֲבוּנָא סִיב וּגְבַר לֵית בְּאַרְעָא לְמֵיעַל עֲלָנָא כְּאוֹרַח כָּל אַרְעָא׃ לב אִיתָא נַשְׁקֵי יָת אֲבוּנָא חַמְרָא וְנִשְׁכּוּב עִמֵּהּ וּנְקַיֵּם מֵאֲבוּנָא בְּנִין׃ לג וְאַשְׁקִיאָן יָת אֲבוּהֶן חַמְרָא בְּלֵילְיָא הוּא וְעַלַּת רַבְּתָא וּשְׁכִיבָא עִם אֲבוּהָא וְלָא יְדַע בְּמִשְׁכְּבַהּ וּבִמְקִימַהּ׃ לד וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וַאֲמֶרֶת רַבְּתָא לִזְעֶרְתָּא הָא שְׁכֵיבִית דְּמִשָּׁא עִם אַבָּא נַשְׁקִנֵּהּ חַמְרָא אַף בְּלֵילְיָא וְעוּלִי שְׁכִיבִי עִמֵּהּ וּנְקַיֵּם מֵאֲבוּנָא בְּנִין׃ לה וְאַשְׁקִיאָן אַף בְּלֵילְיָא הַהוּא יָת אֲבוּהֶן חַמְרָא וְקָמַת זְעֶרְתָּא וּשְׁכִיבַת עִמֵּהּ וְלָא יְדַע בְּמִשְׁכְּבַהּ וּבִמְקִימַהּ׃ לו וְעַדִּיאָן תַּרְתֵּין בְּנַת לוֹט מֵאֲבוּהֶן׃ לז וִילִידַת רַבְּתָא בַּר וּקְרַת שְׁמֵהּ מוֹאָב הוּא אֲבוּהוֹן דְּמוֹאָבָא עַד יוֹמָא דֵין׃ לח וּזְעֶרְתָּא אַף הִיא יְלֵידַת בַּר וּקְרַת שְׁמֵהּ בַּר עַמִּי הוּא אֲבוּהוֹן דִּבְנֵי עַמּוֹן עַד

יומא

התורה והמצוה

(ל) ויעל לוט מצוער, כי חשב שצוער לא נצולה רק לפי שעה כי גם היא היתה בכלל הגזרה, וחשב שאנשי צוער מתו בדבר, ולכן ישב בהר, ובאשר לא היה לו אהל למחסה ולמסתור, ישב במערה שמצא שם, ואמר שישב הוא ושתי בנותיו, שע"י שישבו כאחד במערה ואין איש אחר בא לידי כך, וכמ"ש במדרש שלום נתאוה לבנותיו:

(לא) ותאמר הבכירה אבינו זקן, ולא יוכל ללכת אל מדינה אחרת לגור שם, וגם אנחנו א"א לעזבו מפני זקנתו, ופה אין איש לבוא עלינו, ובזה חשבו שיכחד שם אביהן ע"י שלא יהיו לו בנים וילך ערירי וכמ"ש חז"ל שלש"ש נתכונו, וכ"ש למפרשים שחשבו שנעשה כליה בכל העולם והיה כונתם להקים מוסדות תבל:

(לב) לכה נשקה את אבינו יין, שהביאו עמהם מצוער או שמצאו במערה כדברי חז"ל, ונשכבה עמו כי ע"פ דין ב"נ מותר בבתו כמ"ש הרמב"ם בה' מלכים:

(לג) ותשקין את אביהן יין בלילה הוא, ואח"כ כתיב ותשקין גם בלילה ההוא את אביהן יין, שכלל אלוי שדרך בעל הלשון להקדים את מה שהוא עקר בכוונתו (כמ"ש באילת השחר פרק כב), ובלילה הראשונה היה העקר להשקות את אביהן יין ולא קפדו על הזמן באיזה לילה יהיה, וע"כ כתיב בלילה הוא בלא ה"א הידיעה, ר"ל באיזה לילה שאזדמן להם. והקדים שהשקו אותו יין, אבל בלילה השניה היה נקל להם להשקותו כיון שכבר התחיל בזה, רק היה העקר בעיניהם שיהיה בלילה ההוא דווקא, כדי שיתעברו בבת אחת ושיהיה פרס שירגיש ע"י עבורה מה שעשו, וע"ז כתב בלילה ההוא בה"א הידיעה, והקדים בלילה ההוא שזה העקר בכוונתם: והנה בבכירה כתיב ותשכב את אביה ובצעירה כתיב ותשכב עמו, וכן בבכירה כתיב ותבא ותשכב ובצעירה כתיב ותקם ותשכב, שכבר באתי בספרי התו"ה (תזריע סי' קסו) שיש הבדל בין שכב אותה ובין שכב עמה, ששכב אותה מציין רק שכיבה כדרכה, ושכב עמה כולל אף שכיבה שלא כדרכה, וכ"מ שמדבר דרך צניעות יאמר שכב עם עיי"ש באורך, ולכן בבכירה שהיא חדשה זאת ואולי לא היה בדבר הזה שום בשה כי קראה שם הילד בגלוי ע"ש אביה, לזה כתוב ותבא כאשה הבאה אל אישה, וכתיב ותשכב את אביה שלא השלימה הדבר מלבה כלל, אבל הצעירה שבושה בדבר, שע"כ כסתה הדבר, בקריאת שם הילד בן עמי, כתיב ותקם וכתיב עמו, כי היה בהסתר וכנגד טבעה:

(לד) ותאמר הבכירה, למ"ש שהיה עקר כונתם להעמיד תולדות לקיום העולם היה כונתה טובה גם בזה מה שהסיתה גם את הצעירה למעשה זו, כי ב"נ מותר בבתו ולוט היה מותר בשתיהן, אבל ב"נ אסור באמו ובאחותו מן האב, וא"כ אם לא היה שוכב רק עם הבכירה אף שיולד לה בן ובת לא יוכלו לישא זה את זה כי יהיה אחותו מן האם, וא"ת שהבן הנולד לה יקח את הצעירה, חששה שעד שיגדל תהיה הצעירה זקנה ולא תהיה בת בנים, אבל אם שתעברנה שתיהן וא' תוליד בן וא' בת, יוכלו לישא זא"ז, כי אחותו מן האב מותר לב"נ, ועז"א ונחיה מאבינו זרע, שהעיקר שיוכל להיות זרע בעתיד:

(לו-לז) ותהרין. הנה הריון זה היה כנגד הטבע שקלטו הריון מביאה ראשונה, ובפרט למ"ש חכמי הטבע שבעת שכרון א"א שיתעברו, רק שהיה בהשגחה מפני שהיה עתיד לצאת מהן שתי אומות גדולות, וז"ש שלכן התעברו מפני שהוא אבי מואב אומה שקיימת עד היום:

(לח) והצעירה, יספר שלא היה כמשפטן שאחת תוליד בן והשניה בת וישאו זא"ז, כי הצעירה גם היא ילדה בן לא בת, וע"כ קראה שמו בן עמי לא מואב, כי הוא למותר שלא יקים לאב זרע, והכתוב אומר כי עקר ההשגחה בהריון זה היה מפני שהוא אבי בני עמון שיצא ממנו אומה גדולה שקיימת עד היום, וגם לא נתקיים כמשפטן שיקראו ע"ש לוט, כבני עמו שנקראו בשם עמו או סדום. והם נקראו בשמות

וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־עַמִּי הוּא אֲבִי בְנֵי־עַמּוֹן עַד־הַיּוֹם׃ ס
כ א וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין־קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר וַיָּגָר בִּגְרָר׃ ב וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֲחֹתִי הִוא וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גְּרָר וַיִּקַּח אֶת־שָׂרָה׃ ג וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִנְּךָ מֵת עַל־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־לָקַחְתָּ וְהִוא בְּעֻלַת בָּעַל׃ ד וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר אֲדֹנָי הֲגוֹי גַּם־צַדִּיק תַּהֲרֹג׃ ה הֲלֹא הוּא אָמַר־לִי אֲחֹתִי הִוא וְהִיא־גַם־הִוא אָמְרָה אָחִי הוּא בְּתָם־לְבָבִי וּבְנִקְיֹן כַּפַּי עָשִׂיתִי זֹאת׃ ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחֲלֹם גַּם אָנֹכִי יָדַעְתִּי כִּי בְתָם־לְבָבְךָ עָשִׂיתָ זֹּאת וָאֶחְשֹׂךְ גַּם־אָנֹכִי אוֹתְךָ מֵחֲטוֹ°־לִי עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיךָ לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ׃ ז וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת־הָאִישׁ כִּי־נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ וֶחְיֵה וְאִם־אֵינְךָ מֵשִׁיב דַּע כִּי־מוֹת תָּמוּת

°חסר א׳

אתה

בעל הטורים

(ד) הגוי גם צדיק תהרג. פי׳ אם תהרג אותי גם אברהם הצדיק תהרוג כי הוא שבע ונרס לי זאת: (ז) ויתפלל ג׳ במס׳. הכא והידך ויתפלל ויתפלל בעדו תמיד מלמד שהיה אבימלך צריך לבקש לאברהם שיתפלל בעדו וזכו ויכנד לו ויכנד לו וישתחו

שפתי חכמים

ויש גורסין עדותן כד׳ והיא היא אלא כהולי כתי תרגום יונתן אלא עדות כתי: ב ועל הפי׳ הוה קשה למה הלך לגרר שהוא בחוק הרבה ומ״ה הביא ד״א כו׳ ומאחר שהיה רוצה להתרחק ממנו נסע לגרר למקום ישוב. מהרש״ל: ל (נח״י) הולך לפרש כדי שלא תקשה קראי אהדדי דכתיב בסמוך ואתמון דמשמע במיעוט היה מהש״י ואלו הכא משמע דבעצמו לא קרב: מ קך היא הגירסא וקאי על אנשים מנהיגי הגמלים והחמורים וקל״ל: נ ר״ל דהו״ל גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך ובנקיון כפיך עשית זאת כמ״ש אבימלך בעצמו: ס וא״ת סוף סוף הוא נקי מן החטא שהרי לא עשה העבירה וי״ל כך אמר הקב״ה נקיון החטא לאו ממך הוא כאשר אמרת אלא ממני הוא כי אתה היית שוכב עמה אף אם הגידה לך שהיא אשתו: ע רצונו לפרש שבקרא משמע ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא דמשמע דוקא דמש״ה צריך להחזיר שהוא נביא והיא אשת איש אבל אי לא היה נביא לא היה מחזירה לו ואף שהיא אשת איש והרי גם ב״נ מוזהר על עריות ומתרץ דמה דכתיב כי נביא הוא ה״פ

רש״י

בל׳ נקיה וקבלה שכר בימי משה שנאמר בבני עמון (דברים ב) אל תתגר בם כלל ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם אבל לצערן התיר לו: (א) ויסע משם אברהם. כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם (ב״ר). ד״א להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו: (ב) ויאמר אברהם. כאן לא נטל רשות אלא על כרחה שלא בטובתה לפי שכבר לוקחה לבית פרעה ע״י כן: אל שרה אשתו. על שרה אשתו. וכיוצא בו (ש״א ד) אל הלקח ארון וגו׳ ואל מות חמיה. שניהם בל׳ על: (ד) לא קרב אליה. המלאך מנעו ל כמו שנאמר לא נתתיך לנגוע אליה: הגוי גם צדיק תהרג. אף אם הוא צדיק תהרגנו שמא כך דרכך לאבד האומות חנם כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אף אני אומר שהרגתם על לא דבר כשם שאתה אומר להרגני: (ה) גם היא. לרבות עבדים וגמלים וחמריה מ שלה (שומרי גמלים ורועי חמורים) את כלם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא: בתם לבבי. שלא דמיתי לחטוא: ובנקיון כפי. נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה: (ו) ידעתי כי בתם לבבך וגו׳. אמת שלא דמית מתחלה נ לחטוא אבל נקיון כפים ס אין כאן (הדא אמר משמוש ידים יש כאן): לא נתתיך. לא ממך היה שלא נגעת בה אלא אני חשכתי אותך מהחטוא ולא נתתי לך כח, וכן (לקמן לא) ולא נתנו אלהים. וכן (שופטים טו) ולא נתנה אביה לבוא: (ז) השב אשת האיש. ואל תהא סבור שמא ע תתגנה בעיניו ולא יקבלנה או ישנאך ולא יתפלל עליך (א״ל אבימלך ומי מפרסמו שלא נגעתי בה, א״ל): כי

נביא

יומא דין: א ונטל מתמן אברהם לארעא דרומא ויתיב בין רקם ובין חגרא ואתותב בגרר: ב ואמר אברהם על שרה אתתה אחתי היא ושלח אבימלך מלכא דגרר ודבר ית שרה: ג ואתא מימר מן קדם יי לות אבימלך בחלמא דליליא ואמר לה הא את מית על עיסק אתתא דדברתא והיא אתת גבר: ד ואבימלך לא קריב לותה ואמר יי העם אף זכאי תקטול: ה הלא הוא אמר לי אחתי היא והיא אף היא אמרת אחי הוא בקשיטות לבי ובזכאות ידי עבדית דא: ו ואמר לה מימר מן קדם יי בחלמא אף קדמי גלי ארי בקשיטות לבך עבדת דא ומנעית אף אנא יתך מלמחטי קדמי על כן לא שבקיתך למקרב לותה: ז וכען אתיב אתת גברא ארי נביא הוא ויצלי עלך ותתחי ואם ליתך מתיב

רע

השאלות

(א-ז) למה נסע משם. מ"ש הגוי תהרג והשם לא אמר לו רק שהוא ימות לא הגוי כולו. למה כפל והיא גם היא, למה כפל בתם לבבי ובנקיון כפי וה' א"ל בתם לבבך ולא אמר בנקיון כפך. למה א"ל כי נביא הוא ולמה הוצרך שיתפלל בעדו אחר שלא נגע בה, ולמה עצר כל פטר רחם אחר שלא חטא:

התורה והמצוה

בפ"ע מואב ועמון, ונקראו בשם בני לוט לא בשם לוט, כי היו אומות מפורדות בשם פרטי בפ"ע:

כ (א) ויסע משם, התורה לא באורה סבת הנסיעה, וחז"ל נתנו בו טעם מפני שם רע של לוט, או כמ"ש המדרש שחדלו עוברי דרכים ע"י חורבן סדום ולא יכול לקיים הכנסת אורחים, או כמ"ש ספ"י שמשם קראו אותו הכל אברם ושרי, ובמקום שלא הכירוהו החזיק שמו אברהם ושרה במצות השם, והעיקר כי ידע רצון ה' שלא ישב במק"א רק הלוך ונסוע לפרסם אמונת ה', ולהיות גר בארץ כאורח נטה ללון, ולאות כי חיי העוה"ז אינם עקרים וימי האדם כצל, ואל מקומו ישאף לאור באור החיים כמ"ש כי גרים אנחנו לפניך, ונסיעתו היה הנגבה, וישב תחלה בין קדש ובין שור עם באר לחי רואי ואח"כ גר בגרר:

(ב) ויאמר אברהם אל שרה אשתו, יודע כי שרה אחרי בלותה היתה לה עדנה עד שיראה לאמר אחתי הנה שהיתה בת תשעים, ושאבימלך לקח אותה, כי היה מחוקי המלכים אז שיכול לקחת נשים פנויות בחזקה כמ"ש את בנותיכם יקח:

(ג) ויבא אלהים, החלום שראה היה מאת ה' ומציין זה במ"ש ויבא אלהים, כמו בלבן ובלעם, ואינו מענין נבואה, רק ציון להאומות הצדיקים, ויאמר לו הנך מת, שהיה חייב מיתה משני טעמים. א) מדין גזל כמ"ש הרמב"ם בפ"י מה' מלכים, שכולל גם גונב נפש, שלכן נתחייבו אנשי שכם הריגה וזה אפי' בפנויה. ב) מצד שהיא א"א, וז"ש על האשה אשר לקחת, ר"ל שלקחת בחזקה והיא גזל, ועוד שהיא בעולת בעל:

(ד) ואבימלך, אבל מצד שלא קרב אליה, טען, הגוי [שהרג] גם צדיק תהרג, שעל גזל קרא א"ע שהוא הגוי, כי המלך כחו ככח כל הגוי כולו וכל קניני הגוי ובפרטים הפנויות שייכים לו מחוקי המלוכה ואינו גזל, ומצד שהיא א"א טען שהוא צדיק בזה, כי

(ה) הלא הוא אמר לי אחותי היא, וב"נ אינו חייב על השוגג כמ"ש הרמב"ם, והגם ששרה גלתה לו שהיא א"א, וז"ש והיא, ר"ל גם היא שאמרה לו שהיא א"א, הלא תחלה גם היא אמרה אחי הוא, והוחזקה לפנויה, ואינה נאמנת להחזיק עצמה לא"א, וגם שלפי הדין בב"נ כשאחד מהם אמר אין את אשתי נעשית פנויה כי א"צ גט כריתות, וכשאמר אחותי היא נעשית פנויה, וא"כ בתם לבבי ובנקיון כפי עשיתי זאת, שלא חטאתי לא במחשבה כי חשבתי שהיא פנויה, ולא במעשה אחר שלא באתי עליה:

(ו) ויאמר אליו גם אנכי ידעתי, מה שאתה אומר שהיה בתם לבבך שהיית שוגג, זאת ידעתי גם אני, ולכן ואחשך, ר"ל כי הבחירה חפשיית, ובכ"ז אם האדם מכוין לטובה יעזרהו ה' בל יכשל, כי לגודל מחשבתו הטובה הבא לו עזר ממרום למנוע אותו מחטא, אמנם לא היה בנקיון כפים, כי אתה היית מוכן לחטוא רק אנכי חשכתי בעדך, ולא עכבתי רק מחטוא לי, שהוא מאיסור א"א שהוא חטא נגד המקום, אמנם מחטא גזל שהוא נגד אברהם לא נקית, כי תיכף שלקחת אותה בחזקה נתחייבת מיתה, ואין היתר למלך לקחת נשים בחזקה, וא"כ לא נקית לא מאיסור גזל, שמה שאתה חושב שהמלך רשות בידו לעשות זאת הוא טעות, ולא מאיסור א"א כי היית מוכן לחטוא, לכ"ז היה בתם לבבך לא בנקיון כפיך:

(ז) ועתה השב אשת האיש, כי אינה פנויה, ואל תחשוב שלא ירצה לקחתה בחזרה אחרי אשר הוטמאה, כי נביא הוא ויודע האמת, וגם הוא טעם על שהיא א"א כי נביא הוא ולו דין אחר מדין ב"נ. ובמ"ש אחותי היא לא נתגרשה ממנו ויתפלל בעדך וחיה, אחר שבאמת חטאת רק אני עצרתי בעדך ע"י עצירת הנקבים ולולא זה היית חוטא א"א שתחיה מחולי זאת רק ע"י תפלתו, ואם אינך משיב רע כי מות תמות. נתחייבת שתי מיתות על גזל ועל א"א, וגם אתה וכל אשר לך. כי מצד הגזל נתחייבו כל העם כי ב"נ מצווים על הדינים, שלכן נתחייבו כל בעלי שכם מיתה מפני שלא מיחו בשכם כמ"ש הרמב"ם:

מה

אַתָּה וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ ח וַיַּשְׁכֵּם אֲבִימֶלֶךְ בַּבֹּקֶר וַיִּקְרָא לְכָל־עֲבָדָיו וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים מְאֹד׃ ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה־חָטָאתִי לָךְ כִּי־הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל־מַמְלַכְתִּי חֲטָאָה גְדֹלָה מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא־יֵעָשׂוּ עָשִׂיתָ עִמָּדִי׃ י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ יא וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם כִּי אָמַרְתִּי רַק אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וַהֲרָגוּנִי עַל־דְּבַר אִשְׁתִּי׃ יב וְגַם־אָמְנָה אֲחֹתִי בַת־אָבִי הִוא אַךְ לֹא בַת־אִמִּי וַתְּהִי־לִי לְאִשָּׁה׃ יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי וָאֹמַר לָהּ זֶה חַסְדֵּךְ אֲשֶׁר תַּעֲשִׂי עִמָּדִי אֶל כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נָבוֹא שָׁמָּה אִמְרִי־לִי אָחִי הוּא׃ יד וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ צֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַיִּתֵּן לְאַבְרָהָם וַיָּשֶׁב לוֹ אֶת

שרה

בעל הטורים

ויתפלל ולא כאותם שאם נכד אלא תמיד היה צריך להתפלל כדכתיב ויתפלל בעדו תמיד : (יא) והרגוני ב' במסרה. והרגוני על דבר אשתי והרגוני ושבו אל רחבעם גבי ירבעם שהשוה ישראל שנאמן בימים לע"ז ומיכו ככה כתיב מלא וכמה אשר אתים

רש"י

נביא הוא ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך (ב"ק צ"ב) : (ט) מעשים אשר לא יעשו. מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה פ באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם : (יא) רק אין יראת אלהים. אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו (ב"ק שם) אשתך היא או אחותך היא : (יב) אחותי בת אבי היא. ובת אב מותרת לבן נח שאין אבות לעכו"ם. וכדי לאמת דבריו צ השיבו כן. וא"ת והלא בת אחיו היתה. בני בנים הרי הן כבנים והרי היא בתו של תרח. וכן הוא אומר ללוט כי אנשים אחים אנחנו : אך לא בת אמי. הרן מאם אחרת היה : (יג) ויהי כאשר התעו אותי וגו'. אונקלוס תרגם מה שתרגם. ויש ליישב עוד דבר דבור על אפניו. כשהוציאני הקב"ה מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך וגו' : כאשר התעו. לשון רבים ואל תתמה כי הרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי לשון רבים. אשר הלכו אלהים. אלהים חיים. אלהים קדושים. וכל ל' אלהים לשון רבים. וכן ויקח אדוני יוסף. אדוני האדונים. אדוני הארץ. וכן בעליו עמו. והועד בבעליו. וא"ת מהו לשון התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תועה. כמו (לקמן כא) ותלך ותתע. (תהלים קיט) תעיתי כשה אובד. (איוב לח) יתעו לבלי אוכל יצאו ויתעו לבקש אכלם : אמרי לי. עלי. וכן (לקמן כו) וישאלו אנשי המקום לאשתו על אשתו. וכן (שמות יד) ואמר פרעה לבני ישראל כמו על בני ישראל (שופטים ט) פן יאמרו לי אשה הרגתהו : (יד) ויתן לאברהם. כדי ק שיתפייס ויתפלל עליו :

שפתי חכמים

אל חטיא סבור כו' : פ אבל אין לפרש דמעשים אשר לא יעשו קאי על אברהם דהא לא עשה שום מעשה אלא דבור בעלמא : צ כלומר היה לו לומר בת אבי היא ולא היה צ"ל בת אמי אלא כדי לאמת את דבריו הראשונים שאמר אחותי היא אמר כך. וא"ת לעיל גבי פרעה למה לא השיב אברהם כלום וי"ל דפרעה לא שאל אותו אלא פעם אחד מ"ה לא השיבו אבל אבימלך שאלו שני פעמים מ"ה הוצרך להשיב לו. מהרש"ל : ק דאי

התורה והמצוה

(ס) מה עשית לנו. ר"ל כי העושה מעשה כזה לא ימלט מאחד משנים, או שיעשה זה לנקמה, או שיעשה לצורך עצמו, והוא או לתועלת, או להנצל מאיזה נזק. ותחלה דן עמו אם עשה זה לנקמה, ועז"א מה

עשית

בע ארי מימת תמות את וכל די לך: ח ואקדים אבימלך בצפרא וקרא לכל עבדוהי ומליל ית כל פתגמיא האלין קדמיהון ודחילו גבריא לחדא: ט וקרא אבימלך לאברהם ואמר לה מה עבדת לנא ומה חבית לך ארי איתיתא עלי ועל מלכותי חובא רבא עובדין די לא כשרין לאתעבדא עבדת עמי: י ואמר אבימלך לאברהם מה חזית ארי עבדת ית פתגמא הדין: יא ואמר אברהם ארי אמרית לחוד לית דחלתא דיי באתרא הדין ויקטלנני על עיסק אתתי: יב וברם בקושטא אחתי בת אבא היא ברם לא בת אמי והות לי לאנתו: יג והוה כד טעו עממיא בתר עובדי ידיהון יתי קריב יי לדחלתיה מבית אבא ואמרית לה דין טיבותיך די תעבדין עמי לכל אתרא די נהך לתמן אמרי עלי אחי הוא: יד ודבר אבימלך

עאן

השאלות

(ט-יח) למה חלק אבימלך טענותיו לשתי אמירות, ומ"ש אברהם רק אין יראת אלהים מלת רק אין לו באור. פסוק ולשרה אמר וכו' נלחצו בו המבארים. מנין ידעו שעצר בעד כל רחם, אחר שתיכף השיב את שרה:

התורה והמצוה

עשית לנו ומה חטאתי לך. שמי שרוצה להנקם מחברו ע"כ שחברו עשה לו איזה רעה, וגם כשעשה לו רעה ע"כ יעריך הנקמה לערך הרעה שעשה לו. שאם הרע לו בדבר קטן, לא ינקום ממנו נקמה גדולה, וכ"ש שאם הרע לו איש אחד, לא יעשה נקמה להרע בעבור זה לאנשים רבים, עז"א בוא ונעשה חשבון **מה עשית לנו ומה חטאתי לך**, נחשב מה שעשית לנו לעומת מה שחטאתי לך, הנה אני לא חטאתי לך כל מאומה, אבל לעומת זה הנקמה גדולה מאד. א) מצד שכולל אנשים רבים, שעז"א **כי הבאת עלי ועל ממלכתי**, שחטא המלך וענשו נוגע לכל הממלכה. ב) מצד החטא בעצמו שהוא **חטאה גדולה**. ג) מצד שהוא עצמו נלכד בחטא זה, אם במה שהיה סבה לו שבהכרח יענש גם הוא כמחטיא את הרבים, אם במה שמסר את אשתו לקלון. וז"ש **מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי**, שגם אתה עשית מעשי אלה ורעה ואתה שותף ברעה, וזה לא יעשה אלא מי שעשו לו רעה גדולה, אשר יאמר תמות נפשי עם פלשתים:

(י) **ויאמר אבימלך.** עתה אמר אליו אמירה שניה, על הצד שעשית זאת בעבור תועלת או מניעת היזק, אני שואל אותך **מה ראית כי עשית את הדבר הזה.** וגם פלשתים ס"ל שירא לומר אשתי פן יהרגוך על דבר אשתך, מה ראית פה במדינה שעלה מורא כזו על לבבך, וכי ראית שהם שופכי דמים או גוזלים נשים מבעליהם:

(יא) **ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה**, הודיע לו שגם אם נראה איש או עם שהוא פילוסוף גדול וחקק לו נמוסים ישרים, והרגיל א"ע במדות טובות ע"פ עצת שכלו, והוא עושה משפט וצדקה הכל עפ"י עצת שכלו, בכ"ז לא נוכל לבטוח על האיש ההוא או העם ההוא, שבעת שתסיתהו תאותו לעשות רע שתמיד יגבר שכלו על תאותו, כי בהפך עת תבער בו אש תאותו אל אשת חן או הון רעהו באין רואה, אז גם שכלו ילך שולל לרצוח ולנאוף ולעשות כל רע, רק כח אחד נמצא בנפש האדם אשר בו יוכל לבטוח שלא נחטא, והיא מדת היראה המשולה בנפש, שממנה יסתעף סעיף אחד שהיא יראת אלהים, עת תמלא הנפש מיראת אלהים המשקיף על נגלהו ונסתריו והצופה את כל מעשיו, אז גם עת יגבר עליו יצרו יירא ויבוש מהמלך הגדול הרואה את כל מעשיו ויזהר מעשות רע, וכמ"ש יראת ה' מוסר חכמה, יראת ה' ראשית דעת, וכמו שהסברתי אני בפרטות בספר משלי, ועז"א, **כי אמרתי** הגם שראיתי עמך שהם בעלי מדות טובות עושים משפט וצדקה, ולא ראיתי בם שום דופי, רק חסרון אחד **שאין יראת אלהים במקום הזה.** [כי א"א שיהיה בם יראת אלהים, רק אם מאמינים בהשגחה פרטית, שה' רואה ויודע ומשגיח על כל עלילות מצעדי גבר, לא אם יאמרו שהעולם קדמון ומתנהג בדרך הטבע]. **והרגוני על דבר אשתי.** לא אוכל לבטוח בם, שעת יראו אשה יפה ותבער בם אש התאוה, לא יוכלו לכבוש את יצרם ויהרגו אותי, אחר שלא יראו אלהים, השכל לבדו ונמוסים השכליים לא יעמדו בפני זרועות התאוה:

(יב) **וגם אמנה.** זאת שנית שמה שאמרתי שהיא אחותי לא אמרתי בזה שאינה אשתי, כי היא גם אשתי גם אחותי, ולא תשאל איך לקחתי אותה לאשה, כי היא **אחותי בת אבי אך לא בת אמי. לכן ותהי לי לאשה**, כי אחותו מן האב מותרת לב"נ:

(יג) **ויהי.** זאת שלישית, שלא תחשוב שעשיתי זאת רק במקום הזה, מפני שחשבתים לאנשים רעים וחטאים, **כי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי**, שה' צוני לצאת מבית אבי וצוני שאתהלך בארץ ממקום למקום, כתועה בדרך שאין לו מקום מיוחד, כן אני מוכן תמיד לשנות מקומי ע"פ פקודת ה', ובאשר יש גם מקומות שאנשיהם רעים וחטאים **אמרתי לה, שבכל מקום אשר נבוא שמה**, בעת שנבוא במקום חדש, טרם נכיר תכונת אנשי המקום ומדותיהם, **תאמרי עלי אחי הוא**, נמצא שבזה לא נתתי מגרעת לארץ הזאת מזולתה, כי כן אני נוהג תמיד:

(יד) **ויקח.** השיב את הגזלה שהיא שרה אשתו, וגם פייסו במתנות רבות, שימחול לו על עונו וכדי שיתפלל בעדו:

ויאמר

שרה אשתו: טו ויאמר אבימלך הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב: טז ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא־לך כסות עינים לכל אשר אתך ואת כל ונכחת: יז ויתפלל אברהם אל־האלהים וירפא אלהים את־אבימלך ואת־אשתו ואמהתיו וילדו: יח כי־עצר עצר יהוה בעד כל־רחם לבית אבימלך על־דבר שרה אשת אברהם: ס כא א ויהוה פקד את־שרה כאשר אמר ויעש יהוה לשרה כאשר דבר: ב ותהר ותלד

שרה

בעל הטורים

מעשים כל כך כמו ש"א: (טז) ולשרה אמר ולשרה בן שכתוב כאן גבי שרה הנה הוא לך כסות עינים רמז היהיה בן לשרה שיהיה לו כסות עינים דכתיב ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות: (א) וה' פקד. כימ שנאמר וה' הוא ורית דינו שלמדו עליה סנגוריא ואמרו אם לא תתן לה עתה בן א"כ תאחר את הקץ שנגזרת ועני אותם ת' שנה משיהיה לו זרע והוא בן מאה עתה וצריך שיתחיל מעתה. ד"א שאמרו בנות לוט נתעברו מביאת איסור מאביהן ושרה לא התעבר מאברהם. ד"א שאמרו נסתרה עם אבימלך וכתיב ואם טהורה היא ונקתה ונזרעה זרע. ומה שלא נפקדה אחר שהירע פרעה לפי שכאן היה משמוש ידים ולא היה חסר כי אם ביאה: פקד את שרה. בגימטריא אף כל העקרות פקד:

רש"י

(טו) הנה ארצי לפניך. אבל פרעה אמר לו הנה אשתך קח ולך. לפי שנתיירא שהמצרים שטופי זמה: (טז) ולשרה אמר. אבימלך לכבודה כדי לפייסה ר הנה עשיתי לך כבוד זה נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עינים: לכל אשר אתך. יכסו עיניהם שלא יקילוך שאלו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה עכשיו שהוצרכתי לבזבז ממון לפייסך יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך ועל ידי נס: ואת כל. ועם כל באי העולם: ונכחת. יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו ולשון תוכחה בכ"מ ברור דברים ובלעז אפרוב"ר. (הוא הפרוביר להלן ל"א ל"ז, ערלייטערן. בעשיידען. בעשטיממען) ואונקלוס תרגם בפנים אחרים ולשון המקרא כך הוא נופל על התרגום הנה הוא לך כסות של כבוד על העינים שלי שמלטו בך ובכל אשר אתך ועל כן תרגומו והזית יתיך וית כל דעמך. ויש מדרש אגדה אבל ישוב לשון המקרא פירשתי: (יז) וילדו. כתרגומו ואתרוחו. נפתחו נקביהם והוציאו והיא לידה שלהם: (יח) בעד כל רחם. כנגד כל פתח: על דבר שרה. ע"פ דבורה ש של שרה: (א) וה' פקד את שרה וגו'. (ב"ק נב) סמך פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה ת תחלה שנאמר ויתפלל וגו' וסמיך ליה וה' פקד

את

שפתי חכמים

של לקיחת אשתו הרי לא נגע בה וכאלו לא לקחה. (נח"י) כא דאבימלך הוצרך לפייס את אברהם ולא כן פרעה י"ל דפרעה אנוס גמור היה כי אברהם מעצמו התחכם ואמר לשרה אמרי נא אחותי את כו' אבל הכא ששאלו אשתך היא או אחותך היא וירא שמא יהרגוהו והיה מוכרח לומר אחותי היא ולפיכך לא נלקה פרעה רק במכת ראתן שהתשמיש קשה לו ואחר שהשיבה לא הוצרך עוד לרפואה אבל אבימלך גם אחר שהשיבה ופייסה ונתן מתנות אפ"ה כי עצר עצר לפי שהיה קרוב למזיד במה ששאלוהו אשתך וכמ"ש אכסנאי שבא לעיר כו': ר כלומר ואף על פי שאבימלך לא נתן לאברהם אלא כדי שיתפלל עליו כמו שפי' לעיל ואיך אמר לשרה שלכבודה נתנם לו לא סגי הדברים אלא כדי לפייסה. וקשה מהרא"ם ואם תאמר מנ"ל לרש"י שנתנם לאברהם כדי לפייסי דלמא כשנתנם לאברהם ע"מ כן נתנם שיהיו לכבודה. וי"ל שמדברי השם שא"ל השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך ידענו שכל עצמו של אבימלך לא היה אלא לפייסו כדי שיתפלל עליו ומסתמא המתנות נמי נתן לו בשביל זה. וכ"ל דאי משום כבודה למה נתנם לאברהם לשרה היה לו ליתנם ולא לאברהם כי זה היה לה לכבוד יותר לפי דברי אבימלך אלא ודאי עיקר נתינה לאברהם היה כדי להתפלל עליו ודבריו עם שרה לא היה אלא לכבודה ולפייסה אמר כן וק"ל: ש ואין לומר שפירושו על אודות שרה כמו על דבר אשר לא קדמו וגו' שהרי כתיב לעיל גם אנכי ידעתי גו' ואחשוך אותך מחטוא לי דמשמע שלא עצר הקב"ה כח לשמש אלא לאבימלך בלבד והכא כתיב כי עצר ה' בעד כל רחם וגו' אלא ע"כ צ"ל ע"פ דבורה של שרה עשה זה ומעתה מה שפירש"י לעיל גבי וינגע ה' את פרעה וגו' על פי דבורה של שרה מסבה נפקא בג"ש כ"ל: ת וא"ת מה הוכחה יש מכאן דילמא מה שפקדה עתה לפי שעתה היה המועד שקבע לו הקב"ה דאם לא עכשיו אימתי דהא בפסח צריכה לילד וברהא השנה היתה הפקידה וי"ל דרש"י בעצמו תירץ זה במה שכתב פקד כבר קודם שריפא את אבימלך וקשה מה בא להשמיענו שקודם שריפא את אבימלך ריפא את שרה אלא ודאי שבא להשמיענו כל המבקש כו' רא"ם. כתב הרא"ם ביומא דמסכה משמע שאין כאן מקום

דאג"ב

ען ותורין ועבדין ואמהן ויהב לאברהם ואתיב ליה ית שרה אתתיה: טו ואמר אבימלך הא ארעי קדמך בדתקין בעינך תיב: טז ולשרה אמר הא יהבית אלף סלעין דכסף לאחיך הא הוא ליך כסות דיקר עינין חלף דשלחית דברתיך וחזית יתיך וית כל דעמך ועל כל מה דאמרת אתוכחת: יז וצלי אברהם קדם יי ואסי יי ית אבימלך וית אתתיה ואמהתיה ואתרוחו: יח ארי מיחד אחד יי באפי כל פתח ולדא לבית אבימלך על עיסק שרה אתת אברהם: א ויי דכיר ית שרה כמא די אמר ועבד יי לשרה כמא די מליל: ב ועדיאת וילידת שרה לאברהם

בר

רש"י

אם שרה שפקדה כבר קודם שרפא את אבימלך: פקד את שרה כאשר אמר. בהריון: כאשר דבר. בלידה היכן היא אמירה והיכן הוא דבור אמירה ויאמר אלהים אבל שרה אשתך וגו'. דבור היה דבר ה' אל אברם בברית בין הבתרים א ושם נאמר לא יירשך זה וגו'. והביא הירש מקרה: ויעש ה' לשרה כאשר

שפתי חכמים

דאל"כ מאי סמך פרשה זו דקאמר ואין הדבר כן שהרי בפ"ז בניסן בשר המלאך את שרה ובפ"ז בו נהפכה סדום וניצול לוט עם בנותיו וכשנעשה מעשה לוט עם בנותיו מיד נסע אברהם וישב לו בגרר ושם נלקחה שרה ועצר השם בעד כל רחם לבית אבימלך והתפלל אברהם עליהם ונתרפאו ובראש השנה נפקדה שרה הרי כל הספורים האלו נמשכים זה אחר זה על הסדר ומה זה שאמר סמך פרשה זו וכו' הירך כיון דכתיב וה' פקד את שרה דמשמע שפקד אותה קודם שריפא את אבימלך אם כן לא היה לו להקדים אלא ללמד וכו': א קשה מהרא"ם אבל יש לתמוה למה לא פירש גבי כאשר אמר לאברהם ולא לשרה ותירץ ואשר מפני שאמר אמירה ויאמר אבל שרה וגו' שזו האמירה לאברהם נאמרה לא רצה לפרש וגבי כאשר דבר נמי לא היה צריך לפרש מכיון שאמר גבי דבור היה דבר ה' אל אברהם אלא כדי להודיע הפרש שבין ויעש ה' לשרה כאשר דבר ובין למועד אשר דבר שהראשון של לאברהם והשני למועד כמו שכתב אחר

זה

השאלות

(א-ח) הכפל וה' פקד וגו' ויעש ה' וגו'. שאלת הר"ן שקרא שמו ביום לדתו ולא ביום מילתו. מ"ש אברהם בן מאה שנה מיותר שכבר ידענו זה מהנאמר קודם שנולד שנה אחר מילת אברהם שהיה אז בן צ"ט. מ"ש שרה צחוק עשה לי אינו מובן. וכן מ"ש מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה מה רצה בזה:

התורה והמצוה

(טו) ויאמר אבימלך. כבר באר הרי"א, שבזה הראה לכל שלא נגע בה, כי האשה שהשתמש בה המלך יזהרו משישתמש בה הדיוט, וכמו שנראה ממעשה דאבישג, ופרעה שלקחה אל ביתו ע"מ שיקחנה לאשה אמר קח ולך, לוה שילך מארצו, וממ"ש הנה ארצי לפניך, ידעו כלם שלא נגע בה:

(טז) ולשרה אמר. שהון מזה נתתי אלף כסף לאחיך, הרי פייסתי אותו בהון רב ועצום, וזה לך כסות עינים ונוכחת, פי' שהדבר שיש עליו חשד ולזות שפתים רוצים להסיר החשד והלזות, הנה ההמון הבלתי משכילים יסירו החשד מלבם ע"י כסות עינים, היינו ע"י שיראו בעיניהם דברים שהם הפך החשד, כמ"ש כי האדם יראה לעינים, וצריך לכסות עיניהם באיזה דבר שלא יראו את החשד, ולהמשכילים צריך להביא הוכחה עפ"י השכל להסיר הדבר מלבם. והמתנות הגדולות שנתתי לאחיך, יהיו בין כסות עינים לפני ההמון הרואים לעינים, בין נוכחת שהיא הוכחה וברור לפני המשכילים, שממה שהתרפסתי בהון עצום עד שמחל לי, נודע כי אלהים רב ריבו ולא נתנני לנגוע בה, ושהוא איש אלהים. וזה בין לכל אשר אתך בין את כל, ר"ל שיועיל בין נגד האנשים אשר אתך שהם בני ביתך, בין את כל, שהוא לכל בני העולם:

(יז-יח) ויתפלל כי עצר. חז"ל פי' שנסתמו נקביהם, בין לאבימלך, שעם סתימת נקבי הזרע נסתם נקבי השתן, וכן להנקבה נעצר ונסתם נקבי השתן, והיה כדי שיסתם גם הרחם מלקבל זרע ומלהוליד, וע"י תפלת אברהם נרפאו, לא לבד שנפתחו נקבי השתן, כי גם לא נשאר רושם כלל, והיו ראוים גם להולדה וילדו:

כא (א) וה' פקד את שרה. כבר בארתי בתחלת הספר שבמקום שיקדים השם אל הפעל יורה שהיה הדבר קודם לכן. ור"ל שעוד קודם שלקחה אבימלך כבר נתעברה מאברהם, וזה כדעת ר' חמא במד' שילדה לשבעה מקוטעין, כי ע"כ בעת שלקחה אבימלך לא נכר עוברה, ואם ילדה לתשעה יאמרו שמאבימלך נתעברה וילדה לז' מקוטעין, ומ"ד שילדה לתשעה ס"ל שה' פקד את שרה אחר מעשה דאבימלך, זמעשה דאבימלך היה עברה או י"א חדשים קודם לדתה, וידעו ג"כ שלא נתעברה מאבימלך. ומה שהקדים השם אל הפעל בא להורות קשור המעשה, שע"י שהתפלל על אבימלך ה' פקד את שרה, כענין מ"ש המתפלל על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה. וה' פקד, יש הבדל בין אמירה ובין דבור כמ"ש בתוך כמ' התו"ה (ויקרא סי' ג') שהדבור יציין גם סדור הדברים, ויש הבדל בין זכר ובין פקד, שהפקודה היא תמיד לעשות לו איזה דבר, ותחלה אמר ה' בפ' לך, אבל שרה אשתך יולדת לך בן, וזה קרא אמירה, וזה נתקיים בעת שפקדה ליתן לה הריון, ואח"כ דבר ופירש ע"י המלאך וגבל את הזמן למועד אשוב אליך, שיהיה בפסח בשנה הבאה, ועז"א ויעש ה' לשרה כאשר דבר:

(ב) ותהר. פסוק זה מכרע את הפסוק הקודם, מ"ש וה' פקד את שרה כאשר אמר, כי ותהר ותלד

שרה

שרה לאברהם בן לזקניו למועד אשר דבר אתו אלהים: ג ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו שרה יצחק: ד וימל אברהם את יצחק בנו בן שמנת ימים כאשר צוה אתו אלהים: חמישי ה ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו: ו ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים כל השמע יצחק לי: ז ותאמר מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה כי ילדתי בן לזקניו: ח ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק: ט ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק: י ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק: יא וירע

הדבר

בעל הטורים

(ז) מלל ב' בתרי לישני. ככא ואידך שומר מה מליל מדבר במפלת ארם לומר שבזכות אברהם יהיה מפלת ארם: מלל בגי' ק' לומר כשהיה אברהם בן ק' הניקה בנים שרה: (ט) מצחק. בגי' להרג זהו שאחז"ל שהיה יורה בו חץ כדי להרגו: (י) גרש ב' במס'. גרש את האמה. גרש לץ. כלה גרש יגרש. גרש האמה הזאת ואת בנה ואז תגרש הלץ ובשביל שגרשה

רש"י

דבר. ב לאברהם: (ב) (למועד אשר דבר אתו. רבי יודן ורבי חמא רבי יודן אומר מלמד שנולד לט' חדשים שלא יאמרו מביתו של אבימלך הוא ורבי חמא אומר לז' חדשים): למועד אשר דבר אתו. דמליל יתיה את המועד ג אשר דבר וקבע כשאמר לו למועד אשוב אליך שרט לו שריטה בכותל ואמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת תלד: (לזקניו. שהיה זיו איקונין שלו דומה לו): (ו) יצחק לי. ישמח עלי. ומדרש אגדה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולים נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק היה בעולם: (ז) מי מלל לאברהם. ל' שבח ד וחשיבות כמו (ישעיה מח) מי פעל ועשה (ישעיה מ) מי ברא אלה ראו מי הוא (וכמה הוא גדול) שומר הבטחתו הקב"ה מבטיח ועושה: מלל. שינה הכתוב ולא אמר דבר גימטריא שלו ק' כלומר לסוף מאה לאברהם: היניקה בנים שרה. ומהו בנים לשון רבים ביום המשתה הביאו השרות בניהן עמהן והיניקה אותם שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק: (ח) ויגמל. לסוף ה כ"ד חדש (גיטין עה): משתה גדול. שהיו שם גדולי הדור ו שם ועבר ואבימלך. (ב"ר): (ט) מצחק. לשון ע"ז כמו שנאמר (שמות לב) ויקומו לצחק. ד"א לשון גלוי עריות כמה דתימא לצחק בי. ד"א לשון רציחה כמה דתימא (ש"ב ב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו': (י) עם בני וגו'. מתשובת שרה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני אתה למד שהיה מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כד"א (משלי כו) כמתלהלה היורה זקים וגו' ואמר הלא ז מצחק אני:

שפתי חכמים

זה: ב וא"ת ל"ל לרש"י לפרש זה וי"ל דר"ל אעפ"י שלא אמר הקב"ה לא יירשך זה וגו' אלא לאברהם אבל לא הבטיחו שיהיה היורש משרה מ"מ ויעש ה' לשרה אע"פ שלא דבר אלא לאברהם. מהרש"ל: ג דק"ל למה כתיב אתו כאו"ה היה לו לינקד בחיר"ק תחת האל"ף דהא עם אברהם היה הדבור ועל זה פי' דאותו קאי אמועד ולפי שאין נופל ל' דבור על המועד מ"ה הוצרך להוסיף דבר וקבע וכו' כדי שיפול הדבור על קביעת המקום וק"ל: ד שאלת מי כאלת מה והיא משמשת למעלה וכבוד כמו מה רב טובך מה גדלו מעשיך. רא"ם. ול"נ דאי כפשטן מה אמרה מי מלל הלא הקב"ה מלל אלא לשון שבח וכו': ה מהרש"ל למה לא כתיב ונגמל אלא ויגמל הילד מעצמו לפי שהיה לסוף כ"ד חדשים שתינוק מעצמו פוסק מלינק משום בחלב אמו עכ"ל: ו פי' הרא"ם דנכביא מאי נ"מ אם היתה הסעודה גדולה בימים או באנשים רבי המספר אלא להודיע שגדולי עולם היו שם: ז (ממ"ש) דאי רק א' הל"ל בהדיא מהו אלא אמר לשון כולל מצחק דמשמע כולהו בהדדי הוו ביה וק"ל. והקשה הרא"ם אמר אם כדברי הרב הא דאמר הקב"ה עכשיו מה הוא צדיק או רשע ואמרת צדיק והא אין רשע כמוהו וי"ל שעל אותו עון שקטרגו עליו אמרו צדיק ומה שאין זה דומה לבן סורר ומורה משום דבן סורר ומורה התחיל לעשות דברים המביאים אותו לידי חיוב מיתה לבסוף אבל ישמעאל לא עשה ענין המביא

אותו

עם

בר לסיבתוהי לזמן די מליל יתה יי: ג וקרא אברהם ית שום ברה דאתיליד לה דילידת לה שרה יצחק: ד וגזר אברהם ית יצחק ברה בר תמניא יומין כמא די פקיד יתה יי: ה ואברהם בר מאה שנין כד אתיליד לה ית יצחק ברה: ו ואמרת שרה חדוא עבד לי יי כל דשמע יחדי לי: ז ואמרת מאן מהימן דאמר לאברהם וקים דתוניק בנין שרה ארי ילידית בר לסיבתוהי: ח ורבא רביא ואתחסיל ועבד אברהם משתיא רבא ביומא דאתחסיל ית יצחק: ט וחזת שרה ית בר הגר מצריתא דילידת לאברהם מחאיך: י ואמרת לאברהם תריך אמתא הדא וית ברה ארי לא ירת בר אמתא הדא עם ברי עם יצחק: יא ובאיש פתגמא לחדא

בעיני

השאלות

(ט-י) למה בקשה שרה שיגרש את ישמעאל, וביחוד מה חטאה האמה ואיך הסכים השם לזה יען כי ביצחק יקרא לך זרע ולמה יגרשו בעבור זה. מ"ש ותשב מנגד ב"פ, מ"ש באשר הוא שם א"ל באור:

התורה והמצוה

שרה, ומ"ש ויעש ה' לשרה כאשר דבר, כי היה למועד אשר דבר אותו אלהים, וכן אמר במד' אני ה' דברתי ועשיתי היכן דבר למועד אשוב אליך, ועשיתי הה"ד ויעש ה' לשרה כאשר דבר, ואתיא כר"י (שם) וה' פקד את שרה כאשר אמר, מה שאמר לה הוא באמירה, ויעש ה' לשרה כאשר דבר, מה שדבר לה ע"י מלאך:

(ג-ד) ויקרא. הנה ה' צוה לאברהם שרה אשתך יולדת לך בן וקראת את שמו יצחק, וזה היה צ' לקיים תיכף ביום שנולד, וצוהו למול אותו ביום השמיני, וכן קיים אברהם ויקרא שם בנו תיכף, וימל בן שמונת ימים, ועל שניהם אמר כאשר צוה אותו אלהים, ואמר הנולד לו אשר ילדה לו שרה, כמ"ש שרי אשתך יולדת לך בן, היינו בן שיהיה לב וסגולה שיתיחס לך, שזה לא יהיה רק משרה הצדקת.

(ה-ו) ואברהם בן מאת שנה. מפני שבעת שנתבשר אברהם שיוליד בן נפל על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד, והיה צחוק של שמחה על הנס שיעשה לו, וה' אמר לו שיקרא שמו יצחק ע"ש הצחוק הזה, ואח"כ כאשר בשמעה שרה מהבשורה, צחקה ג"כ מהשמח בשמחה, שהיא חזרה לנערותיה ויולד הילד כפי דרך הטבע, ואברהם נשאר בזקנותו ויצטרך לנס וכמ"ש בפי' שם, עפ"ז יאמר שמה שקרא אברהם שם בנו יצחק, הוא מפני שאברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו, שע"ז צחק ושמח, הלבן מאה שנה יולד, ועפ"ז נצטוה לקראו יצחק. וע"ז אמרה שרה שעקר הצחוק והנס עשה לי אלהים, שלי עשה נס יותר גדול, עד שכל השומע לא יצחק על נס של אברהם, רק יצחק לי על הנס שנעשה לי. ופרשה הדבר, שהנס שאני חזרתי לנערותי ולפ"ז היה הלידה בדרך הטבע, אבל

(ז) מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה. שמה שהוליד אברהם בזקנותו על זה הובטח מה', וה' אמר לו שיוליד ממני בן, ואין זה פלא שנתקיים דבר ה', אבל מה שאני מניק בנים ויש לי חלב להניק, על זה לא הובטח מאת ה' כלל, מי מלל ויעד נס זה, הלא זה לא נתבשר לא מאת ה' ולא מאת המלאך, ולמה נעשה הנס הזה אחר שכבר ילדתי בן לזקוניו וכבר נתקיימה הבטחת ה', ולמה ימשך הנס הזה גם אחרי הלידה שיהיה לזקנה חלב בדדיה להניק בנים, שנס זה הוא למותר כי יכלתי לתתו למינקת, וא"כ עשה ה' נס זה רק לצחוק ולשמחה, שכל העולם יצחקו וישמחו על נס זה:

(ח) ויגדל הילד. בל תאמר שנולד חלוש כדרך הנולד מן הזקנים, כי גדל, ולא תאמר שנגמל מפני שלא היה לה חלב כדי להניק, כי לא נגמל עד שגדל, כי הנס של החלב נמשך עד שגדל כגמול עלי אמו. ויעש אברהם משתה גדול, בעת המילה לא עשה משתה, כי המילה היתה מצוה מיוחדת לו ולבני ביתו הנמולים ועשה לפניהם משתה קטן, אבל בעת הגמל עשה משתה גדול לגדולי הדור כמ"ש חז"ל:

(ט) ותרא. ואז בעת המשתה ראתה שרה שישמעאל מצחק ומתלוצץ על המשתה הזה, ולא פירש מה היה הצחוק רק ברמז מ"ש אשר ילדה לאברהם, שאמר כמו לצי הדור שמאבימלך נתעברה שרה, ורק הוא נולד מאברהם, ושרה הכירה שלצחוק זה הסיתו אמו, שהורע בעיניה מה שמכבר בן שרה על בנה, וע"ז קראו בן הגר המצרית ולא קראו בשם ישמעאל, כי ראתה שאמו הסיתה אותו לזה:

(י) ותאמר. לכן בקשה שיגרש את האמה שהסיתה אותו, ועמה יגרש גם את בנה, אחר שהיא חושבת כי הוא יירש בשוה עם יצחק, או שיש לו מעלה על יצחק כפי הלצות שלה, והאמת שלא יירש, מצד שהוא בן האמה שנולד משפחה כמוה, ולא יירש עמו מצד שהוא בנו בן הגבירה, ומצד שהוא יצחק שנולד בנס והוא הלב והסגולה:

(יא) וירע. שרה הקדימה שיגרש את האמה, כי חשבה שעקר אהבת אברהם הוא לפילגשו ועמה יאהב גם את הבן, והכתוב תעיד, שעיקר מה שהורע בעיני אברהם, היה על אודות בנו:

ויאמר

הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אוֹדֹת בְּנוֹ׃ יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם אַל־יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל־הַנַּעַר וְעַל־אֲמָתֶךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע׃ יג וְגַם אֶת־בֶּן־הָאָמָה לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ כִּי זַרְעֲךָ הוּא׃ יד וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם ׀ בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח־לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם וַיִּתֵּן אֶל־הָגָר שָׂם עַל־שִׁכְמָהּ וְאֶת־הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחֶהָ וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע בְּמִדְבַּר בְּאֵר שָׁבַע׃ טו וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן־הַחֵמֶת וַתַּשְׁלֵךְ אֶת־הַיֶּלֶד תַּחַת אַחַד הַשִּׂיחִם׃ טז וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד הַרְחֵק כִּמְטַחֲוֵי קֶשֶׁת כִּי אָמְרָה אַל־אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיָּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד וַתִּשָּׂא אֶת־קֹלָהּ וַתֵּבְךְּ׃ יז וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־קוֹל הַנַּעַר וַיִּקְרָא מַלְאַךְ אֱלֹהִים ׀ אֶל־הָגָר מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־לָּךְ הָגָר אַל־תִּירְאִי כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל־קוֹל הַנַּעַר

באשר

בעל הטורים

שרה לגרש מביתה נענשה ונשתעבדו בניה והוצרכו להתגרש משם: (טו) ויכלו ג' במס'. הכא ואידך ויכלו באפס תקוה

רש"י

עם בני עם יצחק. (ב"ר) מכיון שהוא בני אפילו אם אינו הגון כיצחק ח או הגון כיצחק אפי' אינו בני אין זה כדאי לירש עמו ק"ו עם בני עם יצחק ששניהן בו: (יא) על אודת בנו. (ב"ר) על ששמע שיצא ט לתרבות רעה ופשוטו על שאומרת לו לשלחו: (יב) שמע בקלה. (בקול רוה"ק שבה) למדנו י שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות: (יד) לחם וחמת מים. ולא כסף וזהב לפי שהיה שונאו כ על שיצא לתרבות רעה: ואת הילד. (ב"ר) אף הילד שם על שכמה ל שהכניסה בו שרה עין רעה ואחזתו חמה ולא יכול לילך ברגליו (ב"ר): ותלך ותתע. חזרה מ לגלולי בית אביה (ב"ר): ויכלו המים.

לפי

שפתי חכמים

אותו למות בצמא עכ"ל: ח (ממ"ש) דאל"כ ק"ו עם בני הל"ל עם בני יצחק אלא בא לומר מעלת בני לבד כדאי שלא יירש ישמעאל עמו וכן מעלת יצחק בלבד כדאי וק"ל ודלא כח"י: ט (ממ"ש) הביא מדרש ופשוטו דלפשוטו לבד קשה שהקב"ה א"ל אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך ש"מ שירע בעיניו ג"כ על אמתו ולמה אמר וירע וגו' על אודות בנו לבד לכן פירש וכו' ר"ל שיצא לת"ר דזה לא שייך גבי אמתו ואי לאו פשוטו ק' מאי קאמר הקב"ה אל ירע וגו' על הנער וגו' כל אשר תאמר אליך שרה וגו' מאי שייך אמירת שרה לשמוע בקולה לענין יצא לת"ר גם נ"ע כי ביצחק וכו' אינו שייך לשלא ירע בעיניו שיצא לת"ר לכך הוצרך גם לפשוטו כו' ונראה מזה שניהם במ"ש על אודות בנו שהוא כפול כי תיבת אודות ג"כ פירושו כמו על וס"פ על ל"ל וכל"ל על בני כמ"ש אחר כך אל ירע וגו' על הנער ולא כתיב על אודות הנער אלא להורות שהורע בעיניו ב' דברים ועל הגרושין לבד אמר הקב"ה אל ירע וגו': י (ממ"ש) דייק מלשון שמע לדבריה כמ"ש כל אשר תאמר או שמע אליה כדרך המקרא והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי וע"ק דקול בלא דבור הוא רק הברת קול בעלמא ומה שייך לצוות להברת קול לכך נ"פ בקול רוח הקודש להורות שהיא לא דברה מעצמה כלום אלא מקול רוח הקודש ודומה לו קצת שמוש לשון יצאה בת קול מ"ה נמי דרשו גבי אדה"ר על פסוק לקול אשתך שהיתה מיללת עליו בקולה וכו' וק"ל: כ ולפשוטו שלא יצא לתרבות רעה למה לא נתן לו כסף וזהב י"ל דאברהם היה סבור במיעוט זמן אחר שיצא הרוגז משרה אשיבנו אצלו מהרש"ל. ולפי פי' מהרמ"ש לעיל בסי' א' לק"מ לפי שאין פשוטו חולק על המדרש והוצרך לשניהם ע"ש אבל תירוץ מהרש"ל אינו נכון דא"כ הו"ל לרש"י לכתוב טעם מהרש"ל שרצה להשיבו וכו' דמספיק לפשוטו ולמדרשו ולא הו"ל לרש"י לכתוב רק בטעם שמספיק למדרשו לבד ודו"ק: ל דקרא ואת הילד קאי אדסמיך ליה ולא על ויתן אל הגר דאל"כ שמה על שכמה אף הילד הוה ליה למכתב בהדיא ותשאהו והדר ותשלך את הילד וגו': מ (ממ"ש) דייק ותלך משמע לדעתה ולרצונה בהוראת לשון הליכה בכל מקום ואח"כ אמר ותתע משמע שלא ידעה להיכן הלך שהיתה תועה במדבר וא"כ הוו תרי מילי דסתרי אהדדי וא"ל מתחלה ותלך קודם שהיתה תועה ואח"כ ותתע וגו' דא"כ ותלך ל"ל פשיטא שהלכה מתחלה בלא טעם

כדרך

בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל עֵיסַק בְּרֵהּ : יב וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם לָא יַבְאֵשׁ בְּעֵינָךְ עַל עוּלֵימָא וְעַל אַמְתָךְ כֹּל דִּי תֵימַר לָךְ שָׂרָה קַבֵּל מִנַּהּ אֲרֵי בְיִצְחָק יִתְקְרוֹן לָךְ בְּנִין : יג וְאַף יָת בַּר אַמְתָא לְעַם אֲשַׁוֵּינֵהּ אֲרֵי בְרָךְ הוּא : יד וְאַקְדֵּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וּנְסִיב לַחְמָא וְרַקְבָא דְמַיָּא וִיהַב לְהָגָר שַׁוִּי עַל כַּתְפַהּ וְיָת רַבְיָא וְשַׁלְחַהּ וַאֲזַלַת וּתְעָת בְּמַדְבְּרָא בְּאֵר שָׁבַע : טו וּשְׁלִימוּ מַיָּא מִן רַקְבָא וּרְמַת יָת רַבְיָא תְּחוֹת חַד מִן אִילָנַיָּא : טז וַאֲזַלַת וִיתִיבַת לַהּ מִקָּבֵל אַרְחֵיקַת כְּמִיגַר בְּקַשְׁתָּא אֲרֵי אֲמָרַת לָא אֶחֱזֵי בְּמוֹתָא דְרַבְיָא וִיתִיבַת מִקָּבֵל וַאֲרֵימַת יָת קָלַהּ וּבְכַת : יז וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קָלֵהּ דְּרַבְיָא וּקְרָא מַלְאֲכָא דַיְיָ לְהָגָר מִן שְׁמַיָּא וַאֲמַר לַהּ מַה לִיךְ הָגָר לָא תִדְחֲלִי אֲרֵי

שמיע

רש"י

לפי שדרך חולים נ לשתות הרבה : (טז) מנגד. ס מרחוק (ב"ר) : כמטחוי קשת. כשתי טיחות והוא לשון יריית חץ בלשון משנה שהטיח באשתו ע"ש שהזרע יורה כחץ. וא"ת היה לו לכתוב כמטחי קשת מה טעם הוי"ו ליכנס לכאן כמו (שה"ש ב) בחגוי הסלע מגזרת (ישעיה יט) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא ומגזרת (תהלים קז) יחוגו וינועו כשכור וכן (שם סה) קצוי הארץ מגזרת קצה : ותשב מנגד. כיון שקרבה למות הוסיפה להתרחק : (יז) את קול הנער. מכאן שיפה תפלת החולה ע מתפלת אחרים

שפתי חכמים

הדרך עדיין ותו דכוונת הכתוב לומר שתעתה במדבר ועי"כ לא היה לה מים ושאר הפסוק אבל אנ"ל שהלכה בדרך ל"ש שותתע היה בכוונה וז"ש ותלך ותתע שהלכה לתעות בכוונה דהיינו שחזרה כו' ומ"ש ותתע הוא ע"א והוא ע"ד ויהי כאשר התעו וגו' לפי שת"א כד טעו עממיא בתר ע"א כו' : נ (תמ"ש) דייק דהל"ל ויכלו הלחם והמים כמ"ש תחלה ויקח לחם וחמת מים ויתן וגו' דמסתמא נתן אברהם האכילה והשתיה לפי ערך הראוי זה לזה א"כ היה ראוי להיות שניהם כלים בפעם אחד בשוה ל"ש שבא להורות ששתה יותר מדאי ולא לפי ערך האכילה והיינו לפי שדרך חולים וכו' ולכ"א ויכלו המים ולא הלחם. (נח"י) נראה לי דר"ל מדלא כתיב ולא היה עוד מים לשתות דלשון ויכלו משמע שתמו שלא בעונתן : ס לא לשון נגד כפשוטו דמאי נ"מ בזה דבשלמא לפירוש מרחוק א"ש שנתן הפסוק את"כ הטעם כי אמרה וגו' אל אראה וגו' ותו מצינו שויתי ה' לנגדי תמיד שהוא לשון נוכח וע"כ הוא לשון קירוב וכאן אמר את"כ הרחק וגו' והם דברים סותרים ל"ש דמנגד כמ"ש הוא בהיפך כמו מן נגד שהם' כתיר"ק פי' כמו מן ור"ל דלא ישבה נוכח הילד בקרוב אלא מרחוק הרחק כמטחוי וגו' : ע נ"ל דא גם היא בכתה כדכתיב ותשא קולה ותבך ולמה לא שמע לקולה. וזהו דאמרינן בפ"ק דברכות ולקים ר"י לנפשיה ומשני אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין נ"ל משום דלא מצי מכוין אכל

התורה והמצוה

(יב-יג) ויאמר. עפ"ז אמר אלהים אליו אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך, אחר שעקר מה שהורע בעיניך הוא על הנער, ועל ידו ירע בעיניך גם על אמתך שהיא אם הנער, מזה מבואר שאתה חושב אותו כבנך, לכן שמע בקול שרה (מבואר אצלי שמשמיעה בקול היינו שעשה כדבריה), שאם אתה חושב כי הוא בנך היורש אותך כמו יצחק, הוא טעות, כי רק ביצחק יקרא לך זרע, שהלב והסגולה יש רק ביצחק, היינו ביעקב שיולד ממנו, ואמרו חז"ל ביצחק ולא כל יצחק, ואמרו שהנולד מזרע אברהם מותר בזרע ישמעאל ועשו, שלא נקראו ע"ש אברהם רק ע"ש ישמעאל ועשו, ואם אתה חושש לשלחו מאתך פן ימות ברעב וכדומה, אני מבטיח אותך, הגם שהוא בן האמה ואינו מתיחס אליך רק אליה, בכ"ז לגוי אשימנו, מצד כי זרעך הוא:

(יד) וישכם. מספר צדקת אברהם: (א) שהשכים בבקר לקיים מצות ה'. (ב) שלא נתן בידה כסף וזהב רק ויקח להם, כי שרה אמרה גרש האמה הזאת, ויש הבדל בין גרש ובין שלח, בשלוח עבדים כתיב לא תשלחנו ריקם, כי השלוח הוא בטוב והגרוש הוא ביד חזקה ובכעס. (ג) ויתן בעצמו אל הגר, לא ע"י שליח כי לא נכמרו רחמיו כלל. (ד) שם על שכמה, שלא הניחה שתאכל בביתו ואחר תלך, רק שם על שכמה, (ה) ואת הילד, אחר ששם על שכמה שלח אתה את הילד, להראות לה שעיקר הוא מגרש אותה מפני שהסיתה את הילד לצחק ועל ידה שולח גם הילד, וזה עשה שלא ימאס הילד בעיניה. (ו) ותלך ותתע, שלא שלח עמה א' מעבדיו להורות לה הדרך, ושלא אותה בלי לויה שלא כדרכו אף עם אורחים נכריים, שהיה הולך עמם לשלחם כי שמר מצות ה':

(טו-טז) ותשלך. מענין עזיבה ויאוש כמו כי נשאתני ותשליכני, ומפרש ההשלכה ותלך ותשב לה מנגד, ואחר שגם שם שמעה קול הילד צועק, ותשב מנגד עוד רחוק יותר:

(יז) וישמע. ע"ד כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני. כי שמע אלהים אל קול הנער, (היינו שקבל תפלתו שזה גדר שמיעה שאמרו חז"ל). באשר הוא שם, ר"ל במקום שהנער שם, שם נמצא באר מים, גם יל"פ שר"ל באשר ה' נמצא, שם משגיח עליו ומזומן להושיעו:

קומי

בַּאֲשֶׁר הוּא־שָׁם׃ יח קוּמִי שְׂאִי אֶת־הַנַּעַר וְהַחֲזִיקִי אֶת־יָדֵךְ בּוֹ כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ׃ יט וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא בְּאֵר מָיִם וַתֵּלֶךְ וַתְּמַלֵּא אֶת־הַחֵמֶת מַיִם וַתַּשְׁקְ אֶת־הַנָּעַר׃ כ וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת־הַנַּעַר וַיִּגְדָּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי רֹבֶה קַשָּׁת׃ כא וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פָּארָן וַתִּקַּח־לוֹ אִמּוֹ אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ פ ששי כב וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ אֶל־אַבְרָהָם לֵאמֹר אֱלֹהִים עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה עֹשֶׂה׃ כג וְעַתָּה הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים הֵנָּה אִם־תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי כַּחֶסֶד אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמְּךָ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעִם־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־גַּרְתָּה בָּהּ׃ כד וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ׃ כה וְהוֹכִחַ אַבְרָהָם אֶת־אֲבִימֶלֶךְ עַל־אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃ כו וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה

וגם

בעל הטורים

וילכו כגוזם ימי , כיון שכלו המים ימי כלו ויכלו כגוזה שמיתת לצמא מגונה מאד : (כג) ולנכדי . בגימטריא בן בנו :

שפתי חכמים

אבל אי מאי מכוין טפי עדיף. רא"ם: פ מה שקשה מכאן על בן סורר ומורה שהוא נידון על שם סופו בפרשת כי תצא תפרשנו בס"ד. כתב הרא"ם אבל יש לתמוה למה לא קטרגו עליו מאותן עבירות שבידו וקטרגו עליו מאותן עבירות שעתיד לעשותם. ולא הוא אלא בניו ותירץ ושמא י"ל שהאגדה הזאת אתיא אליבא דר"ש דפליג עלייהו דר"ע ושאר הדורשין שדרשו קרא דמצחק לגנאי. אבל בעיני נראה שדוחק הוא שנאמר מדרשות חלוקות כן אם לא שהוא מפורש בהדיא שהוא כן לכן נראה שלא היו יכולין לקטרג עליו ממעשים שבידו כי אין ב"ד מעונשין אלא מבן כ' שנה ומעלה וישמעאל לא היה כי אם י"ז שנה והא דלא קטרגו ממעשים שבידו ע"ש העתיד י"ל דמעשים שבידו עכשיו עשה תשובה בסוף ימיו כמו שפירש"י לקמן בפרשת חיי שרה גבי ויקברו אותו יצחק וישמעאל ודו"ק כ"ל: צ וא"ת והא כתיב לא יומתו אבות על בנים י"ל שהקב"ה שאל למלאכי השרת אם עשה עבירה בנים כלומר אם הוא צדיק כמים או רשע והשיבו לו צדיק הוא כמים אבל רשע הוא ממקום אחר ועוד שבניו ימיתו בניך בצמא ואתה

רש"י

אחרים עליו והיא קודמת להתקבל (ב"ר): באשר הוא שם. (ר"ה טז) לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון פ ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים רבש"ע מי שעתיד זרעו צ להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר והוא משיבם עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק (ר"ל בענין זה שאינו ראוי לעונש מיתה בצמא ודו"ק) אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזה באשר הוא שם. והיכן המית את ישראל בצמא כשהגלם נבוכדנצר שנא' (ישעיה כא) משא בערב וגו' לקראת צמא התיו מים וגו' כשהיו מוליכין אותם אצל ערביים היו ישראל אומרים לשבאים בבקשה מכם הוליכונו אצל בני דודנו ישמעאל וירחמו עלינו שנא' (שם כא) אורחות דדנים א"ת דודים אלא דודים ואלו יוצאים לקראתם ומביאין להם בשר ודג מלוח ונודות נפוחים כסבורים ישראל שמלאים מים וכשמכניסו לתוך פיו ופותחו הרוח נכנס בגופו ומת: (כ) רובה קשת. יורה חצים בקשת. קשת על שם האומנות כמו חמר גמל צייד לפיכך השי"ן מודגשת היה יושב במדבר ומלסטם את העוברים הוא שנאמר ידו בכל וגו': (כא) מארץ מצרים. ממקום גדוליה שנא' ולה שפחה מצרית וגו'. היינו דאמרי אינשי זרוק חוטרא לאוירא לעיקריה קאי: (כב) אלהים עמך. לפי שראו שיצא משכונת סדום לשלום עם המלכים נלחם ונפלו בידו ופקדה אשתו לזקוניו: (כג) ולניני ולנכדי. עד כאן רחמי האב על הבן: כחסד אשר עשיתי עמך שעשה עמדי. שאמרתי לך הנה ארצי לפניך (ב"ר): (כה) והוכח. נתוכח עמו על

עס

שמיע קדם יי ית קלה דרביא באתר דהוא תמן: יח קומי טולי ית רביא ואתקיפי ית ידך בה ארי לעם סגי אשוינה: יט וגלא יי ית עינהא וחזת בירא דמיא ואזלת ומלת ית רקבא מיא ואשקיאת ית רביא: כ והוה מימרא דיי בסעדה דרביא ורבא ויתיב במדברא והוה רבי קשתא: כא ויתב במדברא דפארן ונסיבת לה אמה איתתא מארעא דמצרים: כב והוה בעדנא ההיא ואמר אבימלך ופיכל רב חילה לאברהם למימר מימרא דיי בסעדך בכל די את עביד: כג וכען קיים לי במימרא דיי הכא דלא תשקר בי ובברי ובבר ברי כטיבותא די עבדית עמך תעבד עמי ועם ארעא דאתותבתא בה: כד ואמר אברהם אנא אקיים: כה ואוכח אברהם ית אבימלך על עיסק בירא דמיא די אנסו עבדי אבימלך: כו ואמר אבימלך לא ידעית מאן עבד ית פתגמא הדין ואף את לא חוית לי ואף אנא לא

התורה והמצוה

(יח) קומי. לכן קומי **שאי את הנער**, כשדו חולה ואח"כ **החזיקי את ידך בו**, ויהא תוספא לידא ומרא לקבורה:

(יט) ויפקח. גדר פתל פקח הוא הגלות ידיעה מה שלא ידע קודם כמ"ש הרמב"ס במורה, שגם שהלה היה הבאר שם, רק שלא שמה לב לראותו ועתה ראתה אותו:

(כ-כא) ויהי אלהים. השגחת ה' היה עליו שיגדל, והציל מסכנת המדבר **וחיות רעות**. **וישב במדבר**, נתקיים בו מ"ש והוא יהיה פרא אדם שהיה מדברי. **ויהי רבה קשת**, ונתקיים מ"ש ידו בכל וכו'. **וישב במדבר פארן**, ונתקיים מ"ש ועל פני כל אחיו ישכון, שגר ממדבר למדבר וטבע המורש נשאר אח"כ בבניו. **ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים**, כל עורב למינו:

(כב) **אלהים עמך**. באשר כמו אז נחשב דבר זה, איך מלך הארץ ושריו יבקשו מאיש גר מתגורר בארצם שישבע להם בל ירע להם, ושיבואו עד ביתו לבקש מאתו כזאת, ע"ז הקדימו, שלכן יראים מפניו באשר אלהים אתו, כמו שראו במלחמת המלכים ולקיחת שרה ולדת בן לזקוניו, אך שלא אחר שכל מעשיו יעשה רק עפ"י אלהים ובפקידתו, מה תועיל השבועה, אם ה' יצוהו הפך הברית מה יעשה, ע"ז **אלהים עמך בכל אשר אתה עשה**, ר"ל שאין מעשיך מוסכים אל גזרת האלהים, רק רצון האלהים נמשך אחר מעשיך, וכשתכרות עמנו ברית יסכים אלהים ע"ז אשר ... יהיה נראה כתוספין אותו שימרוד במלך ויעקור במעשי ארץ שהוא דבר רע ועול, ע"ז הקדימו, שאלהים ... בכל מעשהו וכל מעשיו מתכונים למצות ה', ורצו לכלול בשבועה זאת, שגם אם יהיה זה לכבוד ה' שילחם ... אתם בעבור כבוד השם, תמנעהו שבועת ה' מזאת, שמטעם זה שמרו בני ישראל השבועה הזאת ולא הורישו את היבוסי יושב ירושלים, הגם שהיו מנוצחים בזה מצות ה':

(כג) ועתה. לכן רצה להשביעו עתה בעוד לא נמצא סבה שתעשה עמנו רעה לכבוד ה', בענין שאם אח"כ יתחדש ענין כזה ללחום עמנו מצד מצות ה', לא תוכל לעשות זאת מצד השבועה שקדמה להמצוה, **זאת שמת השבעה לי**, היינו על דעתי, שהנשבע ע"ד הברו אין לו התרה, וכן היה השבועה בשביל טובה, כמ"ש **כחסד אשר עשיתי עמך**, והנשבע בשביל טובה אין לו התרה. (ג) השבעה **באלהים**, שהנשבע בשם, חמור יותר. (ד) **השבעה הנה**, ר"ל פה בביתך, שאם הייתי משביע אותך בביתי היית אומר שהיתה שבועת אונס שיראת מפני בהיותך בביתי, לא כן פה בביתך. **כחסד אשר עשיתי**, ר"ל שמי שעשה לחברו טובות בעבור טובות שקבל ממנו בעבר, או בעבור שמצפה ממנו גמול בעתיד, די אם שלם לו טובה תחת טובה, אבל מי שעשה לחברו חסד שהוא שלא בעבור טובה קדומה או עתידה רק מצד החסד, צריך גם הוא לשמור חסדו, והחסד הוא דבר שאינו נפסק לעולם, ועז"א שאני מבקש, **כי כחסד שעשיתי עמך תעשה עמדי**, ובזה כלל ג"כ שאם אתה תהיה מלך הארץ ואנו נהיה גרים, תתנהג עמנו כמו שנהגנו עמך, שאמרתי לך הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב:

(כד-כה) **ויאמר אברהם**. אברהם רצה שתהיה שבועת ה' בין שניהם, וכמו שהוא יתחייב בשבועה, כן יתחייב אבימלך לשמור לו חסדו ובריתו שהיה נאמנת לו, ובאשר יאמר אבימלך, למה אני צריך להשביע שלא ראית כי עשיתי לך חסדים בלא שבועה, לכן בא לברר לאבימלך שגם מצדו צריך שבועה, כי עבדיו עשו עול עגדו בגזלת הבאר, וז"ש **ויאמר אברהם אנכי מגדי אשבע**, אבל השבעה גם אתה מצדך. **והוכיח את אבימלך**, וברר לו מן **באר המים שגזלו עבדי אבימלך**, שמזה מבואר שגם אבימלך צריך לכנוס בברית, ושיהיה תנאי ביניהם שאם אחד מהם יבגוד בברית, גם השני פטור מן השבועה, שמטעם זה יכול דוד לכבוש את היבוסי מפני שהם הפרו את השבועה תחלה כמ"ש חז"ל:

(כו) **ויאמר אבימלך**. השיב לו, כן לא תוכל לאמר שהגיע לך עול מצדי רק בא' מג' פנים. (א) אם

וְגַם־אַתָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וְגַם אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי בִּלְתִּי הַיּוֹם׃ כז וַיִּקַּח אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר וַיִּתֵּן לַאֲבִימֶלֶךְ וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית׃ כח וַיַּצֵּב אַבְרָהָם אֶת־שֶׁבַע כִּבְשֹׂת הַצֹּאן לְבַדְּהֶן׃ כט וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה הֵנָּה שֶׁבַע כְּבָשֹׂת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה׃ ל וַיֹּאמֶר כִּי אֶת־שֶׁבַע כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה־לִּי לְעֵדָה כִּי חָפַרְתִּי אֶת־הַבְּאֵר הַזֹּאת׃ לא עַל־כֵּן קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם׃ לב וַיִּכְרְתוּ בְרִית בִּבְאֵר שָׁבַע וַיָּקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ וַיָּשֻׁבוּ אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים׃ לג וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע וַיִּקְרָא־שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה אֵל עוֹלָם׃ לד וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים׃ פ שביעי כב א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה

והאלהים

בעל הטורים

(כט) הנה שבע כבש'. כבשת לבדנה. הנה כבשת כל גבולות ארץ. כמנין אברהם נכרתו כל גבולות ארץ:

רש"י

כך: (ל) בעבור תהיה לי. זאת: לעדה. לשון עדות של נקבה ק כמו ועדה המצבה: כי חפרתי את הבאר. מריבים היו עליה רועי אבימלך ואומרים אנחנו חפרנוה אמרו ביניהם כל מי שיתראה על הבאר ר ויעלו המים לקראתו שלו הוא ועלו לקראת אברהם: (לג) אשל. רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה. וחד אמר פונדק לאכסניא ובו כל מיני פירות ומצינו לשון נטיעה באהלים שנא' (דניאל יא) ויטע אהלי אפדנו. ויקרא שם וגו'. ע"י אותו אשל נקרא שמו של הקב"ה אלוה לכל העולם לאחר שאוכלים ושותים אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם שמשלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם אכלתם (סוטה י): (לד) ימים רבים. מרובים על של חברון בחברון עשה כ"ה שנה וכאן כ"ו שנה שהרי בן ע"ה שנה היה בצאתו מחרן. אותה שנה ויבא וישב באלוני ממרא שלא מצינו קודם לכן שנתיישב אלא שם שבכל מקומותיו היה כאורח חונה ונוסע והולך שנא' ויעבור אברם. ויעתק משם. ויהי רעב וירד אברם מצרימה. ובמצרים לא עשה אלא שלשה חדשים שהרי שלחו פרעה מיד וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון שם ישב עד שנהפכה סדום מיד ויסע משם אברהם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתים ובן צ"ט שנה היה שהרי בשלישי למילתו באו אצלו המלאכים הרי כ"ה שנה וכאן כתיב ימים רבים מרובים על הראשונים ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ואם היו מרובים עליהם שתי שנים או יותר היה מפרשם ועל כרחך אינם יתרים יותר משנה הרי כ"ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קדמה לפני עקדתו ש של יצחק י"ב שנים, כך שנויה בסדר עולם (ב"נ): (א) אחר הדברים האלה. יש מרבותינו אומרים (סנהדרין פט) אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו אלו הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא היה מעכב. וי"א אחר דבריו של ישמעאל שהיה מתפאר על יצחק שמל בן י"ג שנה ולא מיחה אמר לו יצחק באבר אחד אתה מיראני אלו אמר לי

הקב"ה

שפתי חכמים.

מעלה לו את הבאר והקב"ה השיב להם כיון שעתה הוא צדיק בענין זה מעלה אני לו הבאר. מהרש"ל: ק וכה דלא כתיב לעד וכתב לעדה מפני שהוא לשון נקבה כי עדה לנקבה כמו עד לזכר: ר דאל"כ אין הוכחה זה דאין לומר ע"י עדים א"כ מה טעם דעבדי אברהם שלא הבעו לפני אבימלך שהרי היה להם עדים וק"ל: ש מה שצריך לפרש זאת משום פסוק שלאחריו שכתוב ויהי אחר הדברים האלה וגו' שהוא סמוך דכל מקום שכתוב אחר הוא סמוך כדפירש"י בפרשת לך לך וזה היה י"ב שנה אחרי כן וא"כ למה נאמר אחר לכך מפרש אחר דבריו של שטן כו' ולא אחר הדברים שהיה בין אברהם לאבימלך

דסמיך

שמעית אלהין יומא דין: כז ודבר אברהם ען ותורין ויהב לאבימלך וגזרו תרויהון קים: כח ואקים אברהם ית שבע חורפן דען בלחודיהן: כט ואמר אבימלך לאברהם מה אנון שבע חורפן אלין דאקמתא בלחודיהן: ל ואמר ארי ית שבע חורפן תקבל מן ידי בדיל דתהי לי לסהדו ארי חפרית ית בירא הדין: לא על כן קרא לאתרא ההוא באר שבע ארי תמן קימו תרויהון: לב וגזרו קים בבאר שבע וקם אבימלך ופיכל רב חילה ותבו לארע פלשתאי: לג ונציב אילנא בבאר שבע וצלי תמן בשמא דיי אלהא דעלמא: לד ואתותב אברהם בארע פלשתאי יומין סגיאין: א והוה בתר פתגמיא האלין ויי נסי ית אברהם ואמר לה

נ"א נצבא

אברהם

השאלות

(א-ה) מה ענין הנסיון בכללו שהרבו חכמי לב בזה כמה פליאות, למה לא אמר בשום א' מעשרת נסיונות שהאלהים נסה את אברהם רק בנסיון זה. למה האריך את בנך את יחידך אשר אהבת ודי לאמר את יצחק. מ"ש אשר אומר אליך ולא מצאנו שאמר לו איזה הר רק אברהם בעצמו ראה את המקום מרחוק, וחז"ל אמרו אשר לא עלתה על לבי זה עקדת יצחק והלא אמר והעלהו שם לעולה. למה ספר שחבש חמורו ולקח נעריו ובקע עצי עולה. למה צוה להנערים לשבת פה וטוב שדבר גדול כזה יהיה בקהל רב לקדש את השם:

התורה והמצוה

מיד זה נעשה בפקודתי, אבל אני לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה, ואם היה זה על ידי הייתי יודע את מי שלחתי. (ב) אם אתה בקשת דין ומשפט ע"ז ואני לא שפטתי משפטך להשיב את הגזלה, אבל גם אתה לא הגדת לי. (ג) אם הייתי שומע מפי אחרים, ולא עשיתי משפט בעצמי כראוי למלך הארץ, אבל גם אנכי לא שמעתי בלתי היום:

(כז) ויקח אברהם. באשר ראה אברהם שההיה הברית משני הצדדים, רצה לשלם לו את הלקחת השדה משם חפרו את הבאר בכסף מלא, כי רצה ליטע שם אילנות, כמ"ש ויטע אשל בבאר שבע, שיהיה שם אהלו ובית מדרשו, ושע"ז יכלות אתו ברית, שלא יגע איש בנחלתו אשר קנה מאתו, וע"כ נתן לו צאן ובקר הרבה, ושניהם כרתו ברית, עד שגם אבימלך נשבע בשבועת האלה:

(כח-ל) ויצב. חוץ מזה הציב אברהם שבע כבשות הצאן לבדנה, כי מספר השביעי היה קדוש בעיני הקדמונים שהיו מאמינים ששבעה כוכבי לכת הם פועלים בעולם השפל, ומזה נגזר שם שבועה, כי בשבועתם היו מצרפים מספר השבעה שהיה קדוש אצלם, וע"כ הציב אברהם שבע כבשות, כי גם שאברהם יצא מן האצטגנינות וידע שהוא למעלה מהוראת הכוכבים, אצלו היה מספר השבעה קדוש מטעם גבוה ונעלה מזה, משבעה מקורות העליונים המזילים מי השפע מדלים, לבאר שבע שרמז במ"ש כי חפרתי את הבאר הזאת, כמ"ש בזאת אני בוטח, בזאת יבא אהרן אל הקודש, וכאשר שאל אבימלך על מה רומזים שבע כבשות האלה, השיב שיקח מידו שבעה כבשות לעדה כי חפר את הבאר הזאת, ושגם זה נכלל בשבועתם:

(לא-לב) על כן קרא למקום ההוא, שתחלה היה למקום ההוא שם אחר וע"כ הוסיף שם באר שבע (שזה גדר קריאת השם שאחריו למ"ד הוא שם נוסף על הראשון כמ"ש בכ"מ) והשם היה לזכרון ששניהם נשבעו, ואז כרתו ברית משני הצדדים גם על הבארות, ונעשה מקום זה רשות אברהם ואהלו, ואבימלך שב אל ארץ פלשתים, כאלו באר שבע יצא מכלל ארץ פלשתים:

(לג) ויטע. אחר שנעשית קנין אברהם, נטע שם מיני אילנות גנות ופרדסים ושם התאספו אליו האנשים ללמוד דרכי ה', ויקרא שם בשם ה' אל עולם, כי אחר המילה השיג יותר שאין עוד מלבדו ושאין שום כח מושל בעולם רק ה' לבדו, וזה קרא ופרסם לרבים:

(לד) ויגר. וכ"ז לא ישב בבאר שבע בקביעות, רק היה כגר בארץ פלשתים, מהלך בארץ לארכה ולרחבה כגר, לפרסם שם ה' ולקיים כי גר יהיה זרעך שהתחיל מלידת יצחק:

כב (א) ויהי אחר הדברים האלה. מוסב על כל הדברים שספר מענין אברהם שכולם היו נסיונות, שיש הבדל בין נסיון לבחינה, הבחינה היא שבוחן אם נמצא בדבר מה, מה שיחויב שימצא בו אל טבעו, למשל הבוחן את הזהב אם הוא זהב ולא סיג, והמנסה ינסה אם נמצא בדבר כח מה שאינו ידוע בטבע, למשל אם יש בזהב כח המשיכה וכדומה, וכן הבחינה באדם הוא, אם הוא שלם עם ה' כפי טבע רוב בני אדם. והנסיון הוא אם יעמוד בצדקתו בדברים שהם למעלה מטבע הבשר, והנסיון אין לו שיעור שאברהם נתנסה בעשר נסיונות, שכל נסיון הוא למעלה מהקודם אליו, וכמ"ש במדרש נתת ליראיך נס להתנוסס נסיון אחר נסיון, דגלין אחר דגלין בשביל גדלם כנס הזה של ספינה, שלפ"ז יפורש בגל אחד אחרי הדברים והאלהים כבר נסה את אברהם בתשעה נסיונות, אז ויאמר אליו, זה הנסיון האחרון שהוא למעלה מכל ציור בטבע האדם, ובפסוק יאמר והאלהים נסה, על נסיון זה האחרון לבד, שלא היה הצווי רק משום נסיון לא לעשות המעשה ההוא, שאחרי הדברים הקודמים שבהם עלה אברהם

בנסיונותיו

וְהָאֱלֹהִ֔ים נִסָּ֖ה אֶת־אַבְרָהָ֑ם וַיֹּ֣אמֶר אֵלָ֔יו אַבְרָהָ֖ם וַיֹּ֥אמֶר הִנֵּֽנִי׃ ב וַיֹּ֡אמֶר קַח־נָ֠א אֶת־בִּנְךָ֨ אֶת־יְחִידְךָ֤ אֲשֶׁר־אָהַ֙בְתָּ֙ אֶת־יִצְחָ֔ק וְלֶךְ־לְךָ֔ אֶל־אֶ֖רֶץ הַמֹּרִיָּ֑ה וְהַעֲלֵ֤הוּ שָׁם֙ לְעֹלָ֔ה עַ֚ל אַחַ֣ד הֶֽהָרִ֔ים אֲשֶׁ֖ר אֹמַ֥ר אֵלֶֽיךָ׃ ג וַיַּשְׁכֵּ֨ם אַבְרָהָ֜ם בַּבֹּ֗קֶר וַיַּחֲבֹשׁ֙ אֶת־חֲמֹר֔וֹ וַיִּקַּ֞ח אֶת־שְׁנֵ֤י נְעָרָיו֙ אִתּ֔וֹ וְאֵ֖ת

יצחק

רש"י

הקב"ה זבח עצמך לפני לא הייתי מעכב: הנני. כך היא ענייתם של חסידים ל' ענוה הוא ול' זימון: (ב) קח נא. אין נא אלא לשון בקשה ת אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בזה הנסיון שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש (סנהדרין פט): את בנך. אמר לו שני בנים יש לי אמר לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אוהב אמר לו את יצחק. ולמה לא גילה לו מתחלה שלא לערבבו פתאום א ותזוח דעתו עליו ותטרף וכדי לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור: ארץ המוריה. ירושלים וכן (דה"ב ג) לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה. ורבותינו פירשו על שם שמשם הוראה יוצאה לישראל, ואונקלוס תרגמו על שם עבודת הקטרת שיש בו מור נרד ושאר בשמים: והעלהו. לא אמר לו שחטהו לפי שלא היה חפץ הקב"ה לשחטו אלא להעלהו להר לעשותו עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו: אחד ההרים. הקב"ה מתהא הצדיקים. (ס"א מתהא לצדיקים) ואח"כ מגלה להם וכל זה כדי להרבות שכרן וכן (לעיל יב) הארץ אשר אראך וכן ביונה (ג) וקרא עליה את הקריאה: (ג) וישכם. נזדרז למצוה (פסחים ד): ויחבש. הוא בעצמו ולא צוה לאחד מעבדיו שהאהבה מקלקלת השורה: את שני נעריו. (ב"ר)

ישמעאל

שפתי חכמים

דסמיך ליה: ת פי' אין נא שאמור כאן אלא ל' בקשה דלא תימא כל"מ נא שאינו ל' בקשה. פרש"י: א כדי שלא יאמרו הקב"ה הטריף דעתו ולכך עשה אבל אי לא הוה מטורף בדעתו לא היה עושה: (נח"י) ונ"ל דבטעמא קמא לא סגי דא"כ הו"ל את בנך יחידך אשר אהבת ומדאמר את ש"מ לחלק אתא והיינו שבכל פעם השיב הקב"ה על שאלת אברהם ובטעמא בתרא לחוד לא סגי דא"כ הו"ל איפכא קח את יצחק את בנך את יחידך אשר אהבת דהוה

התורה והמצוה

בנסיונותיו מדרגה אחר מדרגה, בא לנסותו בנסיון היותר גדול, שבו נתראה איך גדלה יראת ה' ואהבתו אצלו בתכלית מה שאפשר לצייר. והנה הנסיון יהיה, או לצורך המנסה או לצורך המנוסה או לצורך הרואים, ופה היו שלשתם יחד, כמ"ש במד' ע"ז בשלשה משלים. א] מי שיודע שפשתנו יפה מקיש עליו, שהוא לצורך המנסה להשביחו ולתקנו. ב] משל לפרה שכחה יפה שנותן עליה העול, שהוא לצורך המנסה ועבודתו. ג] משל מי בקנקניו יפים מקיש עליהם, הוא לצורך הקונים והרואים שיראו שהסחורה טובה, שמה שחקרו על צד שהוא לצורך המנסה, שהלא ה' יודע הכל ומה צורך לו לנסיון, היינו שאלה, שע"ז אמר ה' חקרתני ותדע, ר"ל אתה ידעת את האדם בשני מיני ידיעות אשר לפי השגת האדם יש סתירה ביניהם ובכ"ז נמצאו שתיהן אצלך. א] מצד הידיעה הקדומה שיודע את העתיד בידיעה מוחלטה, ועז"א ותדע מכבר. ב] שעם כ"ז האדם חפשי במעשיו עד שמצד החפשיות חקרתני עתה לדעת את אשר בחרתי בבחירתי, הגם שתדע זה מכבר נמצא בידיעתך הידיעה הקדומה עם שמשאיר אחריו טבע האפשר, שזה ענין מופלא ונעלם מהשגת האדם, ומצאנו שהכתובים ישמשו בלשון כאלו יש חדוש ידיעה, כי ענין זה מקושר עם שאלת הידיעה והבחירה, שכלל בידינו שהכל צפוי והרשות נתונה, ואין אנו יודעים ענין ידיעתו כמו שאין אנו יודעים את עצמותו, כי ידיעתו היא עצמותו, והכתובים ידברו לפי הבנתנו שאנו מצטרים הידיעה כפי הידיעה שלנו, ויאמר, כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה, ואם לא אדעה, וירא וידע אלהים, שיסביר הדבר לשבר את האוזן שהאדם חפשי ובעת שיבחר או שתחדש הידיעה, והמקובלים יאמרו כי הידיעה הקדומה הוא רק בא"ס, ושם לא נמצא דין ורחמים ושום מדה, אולם מהנאצלים שהם המדות ששם יתחיל הדין והשכר והעונש, שם אין שם ידיעה קדומה, וכן אמרו כי עתה ידעתי, והידיעה אשר בא"ס נעלם מכל שכל, ולא נמצא ממנו דבר בתנ"ך, והמדות וההנהגה האלהית באצילות שמהם ידברו הכתובים, מתנהגת לפי הידיעה הנודעה אצלנו, וע"ז אמר במד' כי עתה ידעתי הודעתי, ר"ל לפי הידיעה שהודעתי לבאי עולם, לא לפי הידיעה שנמצא בא"ס. ועוד יתבאר בדבריו איך הי' ג"כ לצורך המנוסה והרואים. ויאמר אליו אברהם, בכל הקריאות כפל השם אברהם אברהם, יעקב יעקב, ופי' בב"ר שהוא לשון חבה לשון זירוז, ר"ל קריאת השם הוא לשון חבה וכפל הקריאה הוא לזרז, ופה לא רצה לזרזו כמ"ש במד' שלא יאמרו הממו וערבבו, וע"כ אמר רק אברהם, ועוד יש טעם כי כפילת הקריאה באו אל שני חלקיו, אל הגוף ואל הנפש, שתחלה קרא אל הגוף שיתפשט מחומריותו ויוכן אל

הנבואה

אברהם ואמר הא אנא : ב ואמר דבר כען ית ברך ית יחידך די רחימת ית יצחק ואיזל לך לארעא פולחנא ואסקהי קדמי תמן לעלתא על חד מן טוריא די איםר לך : ג ואקדים אברהם בצפרא וזרז ית חמריה ודבר ית תרין עולימוהי עמה וית

יצחק

התורה והמצוה

הנעלה, ואז יקרא אל חלק השמים ממעל שהיא הנפש, אבל קריאה זו היה לצורך מעשה, שמי שעדיין לא התפשט מן החומר לגמרי, לא יצוייר שיעשה כזאת, ולכן קרא רק פעם אחת אל הנפש, שכבר התפשט החומר מעליה ונלבש מחלצות, ואברהם השיב הנני, שמוכן ומזומן על אופן זה :

(ב) **ויאמר קח נא את בנך.** הנה עקר הנסיון היה אם גדלה בלבו אהבת ה', באופן שכל האהבות שי"ל יהיו בטלים נגד אהבה זו, וכל שהדבר נאהב אצלו יותר והוא מקריבו לה' וכל שישים יותר על לבו מעלת יצחק ואהבתו אליו ובכ"ז יבוטלו כל רגשות האהבה העזה שיש לו אל בנו יחידו נגד האהבה היותר גדולה רשפי אש שלהבת יה אהבת הבורא כן יבחן אהבתו לאלהיו, וע"כ צוהו שבעת יקחהו לקרבן לא ישכח מלבו שהוא בנו, רק **קח נא את בנך** ולא יסיח מדעתו שהוא יחידו ויחשוב הלא עדיין י"ל בן שני שהוא ישמעאל, ועז"א **את יחידך**, ולא יסיח מדעתו שהוא אוהבו ונפשו קשורה בנפשו, עז"א **אשר אהבת**, ולא יסיח מדעתו מעלותיו שהוא בן חכם וצדיק, עז"א **את יצחק**, שבעת הקריבהו, יזכור היטב כל אלה המעלות שי"ל, ובכ"ז תקריבהו בשמחה ותשמח כי יש לך קרבן מובחר קדוש מרחם משחר יחיד ונאהב לאתו מנחה לה' שאהבתו שקולה כנגד כל האהבות, כמשל מי שנותן כלי יקרה מתנה למלך, שכל שיצייר בלבו יותר יקרת הכלי, כן תגדל שמחתו שמכבד את המלך במנחה יקרה כזאת. **והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך**, כבר אמרו הפר לא צויתי ולא עלתה על לבי זו עקדת יצחק. והלא צוהו והעלהו שם לעולה, וגם איך צוה וחזר בו, אמנם אם היה אברהם מדקדק היטב, היה מבין שלא צוה ה' כלל שיצחק יהיה עולה, כי לפי הפשט שיעלה את יצחק לעולה על אחד ההרים שיאמר אליו איזה הר, יקשה הלא לא בא לכלל אמירה שהיה אחר ה' שיודיעהו את ההר, רק כתיב וירא את המקום מרחוק, מבואר שהיה מכיר את ההר, כי פה אמר **אל ארץ המוריה**, ובד"ה אומר בהר המוריה, מבואר שהר אחד היה שם שנקרא הר המוריה שגדל שם המור, או מיתר טעמים שנמצא בדברי חז"ל ומפ', וכל הארץ נקרא ארץ המוריה מפני ההר הזה, ר"ל ארץ שנמצא בו הר המוריה, וכיון שאמר לו על אחד ההרים, כבר הודיעו מי הוא ההר, שכבר התבאר אצלי שיש הבדל בין אחד שבא בסמיכות אל ה"א הידיעה, שאז יבוא אל האחד הנודע, כמו כמעט שכב אחד העם זה המלך, וכן אחד ההרים היינו ההר הנודע, שאל"כ הי"ל אחד מההרים [וכמ"ש בחבורי התו"כ תזריע סי' מ"ב], א"כ ידע שהוא הר המוריה שכל הארץ נקראת ע"ש. וע"כ כתיב וירא את המקום מרחוק שהכיר את המקום מעצמו, ואף לחז"ל שראה ענן קשור על ההר לא היה לו לומר אשר אומר אליך רק על אחד ההרים אשר אראך, כיון שלא באה אמירה מיוחדת ע"ז, וכן אמר ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים, בע"כ פירושו שבמ"ש לו אחד ההרים היינו ההר המיוחד, אמר לו המקום וציין אותו בסימניו, ומזה מוכרח שמ"ש **אשר אומר אליך**, אינו מוסב על ההר רק על **והעלהו שם**, ר"ל העלה את מי שאומר אליך דהיינו את האיל *), שע"ז באה אמירה שניה אל תשלח ידך אל הנער, ובא הכנוי עם הפעל, כמו הנני מאכילם את העם הזה לענה, ותראהו את הילד, וכן רבים כמ"ש באילת השחר כלל ר"י. ועוד שכבר התבאר אצלי בס' התו"כ (מצורע סי' ס"ח) שלא נשתמש בספר התורה על הקרבת עולה בשום מקום בלשון העלאה רק אם מדבר בבמה או בפעם הראשון שחנכו המזבח, אבל בהקרבה על מזבח שבמקדש, יזכיר תמיד לשון עשיה או הקרבה או הקטרה, ומזה הוכיחו חז"ל שמ"ש והעלה הכהן את העלה, מדבר בעולה שנתפסה שלא לשמה, שעיקר הכוונה שיעלה אותה, שאם הוא כבר על המזבח אין זה חידוש דכל הפסולים אם עלו לא ירדו, וכיון שפה כתוב ויבן שם אברהם את המזבח שהוא מזבח הידוע שבירושלים שעליו הקריב אדם הראשון וקין והבל ונח כמ"ש חז"ל, ולא היה לא במה ולא פעם הראשון שהקריבו עליו, לא ידקדק עליו לשון עליה, והיל"ל והקריבהו או ועשהו שם לעולה, ומזה הי"ל להבין שהכוונה רק שיעלה אותו ואל יעש לו מאומה, וכן גם במקום שבא לשון העלאה בעולה לא בא בשום מקום בלמ"ד, רק אשר יעלה עולה בלא למ"ד, כי הלמ"ד מורה על ההקדש לבד לא על גוף המעשה, ומכ"ז הי"ל לדעת האמת, רק שה' אמר לו לשון שיפשפש בו שיצחק עצמו יוקרב לעולה, ומרוב אהבתו לאלהים ומרוב חשקו לקיים מצותיו ומרוב שמחתו שזכה שבנו יהיה עולה לה' לריח ניחוח, לא חקר כלל ולא העמיק בדברים, ורץ כצבי למהר לעשות מצותיו, עד שהוצרך המלאך לעכבו :

(ג) **וישכם.** לפי הפשט יספר איך עמד בנסיון הזה בכל פרטיו, אם מצד הזריזות **שהשכים בבקר**, ולא נתעכב בדבר, ואם מצד מה שלקח עמו החמור ולא הלך רגלי כדי שע"י איחור העשיה וההליכה יוכל לסוף שינחם ה' ויבטל הגזרה, ואם ממה **שחבש את החמור**, בעצמו בחשקו לקיים מצות ה' בעצמו, ואם במה שלקח **נעריו אתו** ולא הלך לבדו כדי שיוכל יצחק לעכב בידו או לברוח ויספר ממצוה זו כי יצחק לא נאנס, ואם במה שהכין עצי עולה ואש ומאכלת שלא יהיה לו שום עכוב. **ויבקע עצי עלה**, הכפרים ישבבו

יִצְחָ֣ק בְּנ֑וֹ וַיְבַקַּע֙ עֲצֵ֣י עֹלָ֔ה וַיָּ֣קָם וַיֵּ֔לֶךְ אֶל־הַמָּק֖וֹם אֲשֶׁר־אָֽמַר־ל֥וֹ הָאֱלֹהִֽים׃ ד בַּיּ֣וֹם הַשְּׁלִישִׁ֗י וַיִּשָּׂ֨א אַבְרָהָ֧ם אֶת־עֵינָ֛יו וַיַּ֥רְא אֶת־הַמָּק֖וֹם מֵרָחֹֽק׃ ה וַיֹּ֨אמֶר אַבְרָהָ֜ם אֶל־נְעָרָ֗יו שְׁבוּ־לָכֶ֥ם פֹּה֙ עִֽם־הַחֲמ֔וֹר וַאֲנִ֣י וְהַנַּ֔עַר נֵלְכָ֖ה עַד־כֹּ֑ה וְנִשְׁתַּחֲוֶ֖ה וְנָשׁ֥וּבָה אֲלֵיכֶֽם׃ ו וַיִּקַּ֨ח אַבְרָהָ֜ם אֶת־עֲצֵ֣י הָעֹלָ֗ה וַיָּ֙שֶׂם֙ עַל־יִצְחָ֣ק בְּנ֔וֹ וַיִּקַּ֣ח בְּיָד֔וֹ אֶת־הָאֵ֖שׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶ֑לֶת וַיֵּלְכ֥וּ שְׁנֵיהֶ֖ם יַחְדָּֽו׃ ז וַיֹּ֨אמֶר יִצְחָ֜ק אֶל־אַבְרָהָ֤ם אָבִיו֙ וַיֹּ֣אמֶר אָבִ֔י וַיֹּ֖אמֶר הִנֶּ֣נִּֽי בְנִ֑י וַיֹּ֗אמֶר הִנֵּ֤ה הָאֵשׁ֙ וְהָ֣עֵצִ֔ים וְאַיֵּ֥ה הַשֶּׂ֖ה לְעֹלָֽה׃ ח וַיֹּ֙אמֶר֙ אַבְרָהָ֔ם אֱלֹהִ֞ים יִרְאֶה־לּ֥וֹ הַשֶּׂ֛ה לְעֹלָ֖ה בְּנִ֑י וַיֵּלְכ֥וּ שְׁנֵיהֶ֖ם יַחְדָּֽו׃ ט וַיָּבֹ֗אוּ אֶֽל־הַמָּקוֹם֮ אֲשֶׁ֣ר אָֽמַר־ל֣וֹ הָאֱלֹהִים֒ וַיִּ֨בֶן שָׁ֤ם אַבְרָהָם֙ אֶת־

המזבח

בעל הטורים

(ד) את המקום. בגי' זה ירושלים: מרחק. חסר כתיב קרי ביה נרחק שהשכינה היה מרחיק ממקום מלפניהם: אל ארץ המריה. בגי' בירושלים: (ה) ונשובה ו' במסרה. ונשתחוה ונשובה נהנה רחש ונשובה לכו ונשובה נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה השיבנו ה' אליך ונשובה לכו ונשובה אל ה'. בזכות אברהם שאמר נשתחוה ונשובה זכו ישראל לעשות תשובה והייתי לכן ונשובה נחפשה דרכינו ונשובה השיבנו ה' אליך ונשובה ובזכותם בגליות מתקבלים לכו ונשובה אל עיר ה' ואם לא זכו

רש"י

ישמעאל ואליעזר שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא ב' אנשים שאם יצטרך האחד לנקביו ויתרחק יהיה השני עמו: ג ויבקע. תרגומו וצלח כמו (ש"ב יט) וצלחו הירדן ג ל' בקוע סידר"א בלעז (בפאלטען): (ד) ביום השלישי. למה איחר מלהראותו מיד כדי שלא יאמרו הממו ועירבבו פתאום וטרף דעתו ואלו היה לו שהות להמלך אל לבו לא היה עושה: וירא את המקום. ראה ענן קשור על ההר: (ה) עד כה. כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו, ומדרש אגדה אראה היכן הוא מה שאמר לי המקום כה יהיה זרעך: ונשובה. נתנבא שישובו שניהם: (ו) המאכלת. סכין על שם שאוכלת את הבשר כמה דתימא (דברים לב) וחרבי תאכל בשר ושמכשרת בשר לאכילה. ד"א זאת נקראת מאכלת ד של שם שישראל אוכלים מתן שכרה: וילכו שניהם יחדו. אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר: (ח) יראה לו השה. כלומר יראה ויבחר לו השה ואם אין שה לעולה בני. ואע"פ שהבין יצחק שהוא הולך לישחט וילכו

שפתי חכמים

שמי תיכף מאוס: ב וכי לא היו לו אלא שני נערים אלא נעריו המיוחדים לו שהם ישמעאל ואליעזר. עי' לק' בפ' בלק מה שפירשתי גבי שני נערים דבלעם למה שינה רש"י פירוש דשם מהכא. ומהרש"ל פי' דבלעם שהיה רוחו גבוהה והיה צריך לשמוש פי' שהיו משמשים זה את זה אבל אברהם שהיה רוחו נמוכה לא היה צריך לשמוש שהיה משמש את עצמו רק שלא יהא יחידי שאם יצטרך אחד מנעריו לנקביו משום הכי לקח שני נערים עמו לכך פי' טעם זה עכ"ל: ג ונראה לי דאינו מביא ראיה מן התרגום אלא בא לפרש דלא נימא לשון בקוע כדאשכחן וצלחו את הירדן: ד וקא דצריך לב' טעמים דלפי טעם א' קשה נקרא הוא אוכלת ל"ל שמכשרת וטעם זה להוד ק' לקרוא אותו הכין כמשמעו ל"ל עוד ע"ש שישראל כו'. (ממ"ש) וקא דלא סגי בסי' בתרא לחוד דלפ"ז א"ש שנקרא מאכלת ולא אוכלת אלא הכין דא"כ קשה דה"א הידיעה של המאכלת מורה על דבר ידוע כבר וקא עד הנה לא היה לסכין שם של מאכלת כלל שלם רק עכשיו ע"י מעשה זה קורא אותו הפסוק כך לכך שלבך לפרש ג"כ לטעם א' שאוכלת ושמכשרת וכו' וא"כ מאי שם

התורה והמצוה

בחוקים מחולפים ובקע העצים בעצמו, ובעקדה כתב שהחמור היה רמז לכבישת החומר והילר, וחז"ל שהוא החמור שרכב עליו משה, ושעתיד המלך המשיח לרכב עליו, ונראה כי הצדיקים ישימו גם סימנים וציונים בכלי תשמישיהם ובמשלחיהם בעל ידם יזכרו בכל רגע עניני עבודתם ודרכם בקודש. היה אצלם בהמור ושני הנערים מזכרת אל החמור הקבוע אל האדם שבצא בגוף הבהמי בהפשט רוכבה עליו

ומנהגת

יצחק בריה וצלח אעי לעלתא וקם ואזל לאתרא די אמר ליה יי: ד ביומא תליתאה וזקף אברהם ית עינוהי וחזא ית אתרא מרחיק: ה ואמר אברהם לעולימוהי אוריכו לכון הכא עם חמרא ואנא ועולימא נתמטי עד כא ונסגוד ונתוב לותכון: ו ונסיב אברהם ית אעי דעלתא ושוי על יצחק בריה ונסיב בידיה ית אשתא וית סכינא ואזלו תרויהון כחדא: ז ואמר יצחק לאברהם אבוהי ואמר אבא ואמר הא אנא ברי ואמר הא אשתא ואעיא ואן אימרא לעלתא: ח ואמר אברהם קדם יי גלי ליה אימרא לעלתא ברי ואזלו תרויהון כחדא: ט ואתו לאתרא די אמר ליה

ח

השאלות

(ז-ט) למה לא שאל יצחק עד הנה איה השה לעולה, ומשמע ששאל מן האש והעצים על השה, ולמה לא גלה לו תיכף שהוא הנבחר לקרבן, ולמה אמר ב"פ וילכו שניהם יחדו. למה נאמר והאלהים נסה את אברהם והלא עקר הנסיון היה ביצחק שמסר א"ע לקרבן, ולמה תחלה נאמר שם אלהים, ומעת העקדה נאמר שם הויה ב"ה:

התורה והמצוה

ומהנהגת אותו, ובהניחת החמור זכרו שכן צריכים לחבוש את החמור הסוס במתג ורסן כדי לבלום בל יזיק את הנפש, ושני הנערים המשרתים היה משל ציון לשני הנערים המשרתים את הנפש, שהוא הכח הדמיוני והמתעורר המשרתים את פני השכל, ואברהם לקח אתו להכניעם אל הנפש, אולם בעת שרצה לגמור המעשה אמר שבו לכם פה עם החמור, שלא התערב במעשה זה שום כח ושום פניה גופנית, רק השכל לבדו אשר עמד את פני ה':

(ה) **שבו לכם פה עם החמור.** יספר בזה כי נגדל הנסיון הזה מכל מה שעשה אברהם עד הנה, שכל מה שהלך עד הנה בדרכי ה' ושמור משמרתו ומצותיו, היו מצות שלא היו נגד שכלו, וכל מצוה שעשה היה עושה בפרהסיא לעיני רואים למען דעת כל עמי הארץ את ה' ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. לא כן מצוה זו שהיה נגד שכלו שעד הנה דרש ויוכח נגד ע"ז שהיו מקריבים זבחי אדם, ויוכח אותם כי לא ירצה ה' בתועבות כאלה, וכי אין תועבה גדולה בעיני ה' כשפיכת דם, כמ"ש כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם, כי גם את בניהם וכו' ישרפו באש לאלהיהם, ועתה כאשר הניעתהו המצוה הזאת שהיא נגד השכל ונגד דרכי ה' הטובים, לא רצה לעשות מעשה זאת לעיני נעריו, [שלפי דעת חז"ל היו אליעזר וישמעאל], כי בוש מלפניהם לעשות מעשה שעד עתה היה זה תועבה בעיניו, ולא רצה שילמדו לעשות כזאת, וע"כ הסתיר הדבר מהם ואמר ונשתחוה ונשובה אליכם, חס היה שרש גדול בנסיון הזה שעשה מצות ה', שהוא נגד שכלו ונגד היושר והצדק ודרכי ה' הטובים, ובכ"ז לא הרהר אחרי ה'. והנה אברהם קיים התורה עד שלא נתנה כי נפשו היתה מלוטשת כמראת הצבאות נוכח האור העליון, עד שהביט בצורת נפשו באספקלריא המאירה כל פרטי המצות, אשר שרשם בהחכמה העליונה, שהיתה כשמש זורחת ומגיה אור נפשו וקרניים מידה בסתרי לבבו הטהור, ומצד זה לא עמד שום כח מכחות החומר לעכב עליו שום מצוה כי אור הנפש גבר על חשכת החומר, אבל מעשה זה שבאמת לא רצה ה' בו, ואם היה שוחט את יצחק, היה זה מעשה רצח ותועבת ה' אשר שנא, הנה גם נפשו הרוחניית הצופה מסתרי החכמה העליונה, היתה מתנגדת למעשה זאת, עד שלכן בוש מלעשות זאת נגד נעריו, כאשר יבוש אדם לעשות מעשה תועבה במקום רואים, ובכ"ז האמונה בה' ואהבתו ויראתו גברו על כל אלה, ולא מנע מלקיים דבר ה', שהוא נגד השכל והיושר והרפה לו נגד בני אדם, ובכ"ז אהבת ה' גברה על כל אלה ותנסה וימצא תמים:

(ו) **וילכו שניהם יחדו.** ר"ל שהגם שאברהם ידע שהולך לשחוט את בנו ויצחק חשב שיהיה השה לעולה, בכ"ז היו שוים בשמחת לבם לקיים מצות ה', ואחר שגלה אברהם ליצחק שהוא השה לעולה, אמר שנית וילכו שניהם יחדו, ללמד שבכ"ז הלך יצחק בשמחה כמו אברהם, וכמ"ש במדרש זה לשחוט וזה להשחט:

(ז-ח) **ויאמר הנה האש והעצים וכו'.** פי' המפ' ששאלו ממ"נ אם דעתך לבא לעיר מושב ששם תמצא שה לעולה, הלא שם תמצא גם אש ועצים, ואם לקחת אש ועצים כי לא תבא בעיר מושב, א"כ איה השה לעולה. וי"ל עוד ששאל אותו בין מן האש בין מן העצים, אם מן האש, שיצחק חשב בלבו שהוא יהיה השה לעולה, אבל הלא אז ראוי שתרד אש מן השמים ותאכל את העולה לא שישרף באש של חול, וע"כ שאל הנה האש של חול וא"כ איה השה לעולה, ואם מן העצים ששם על שכמו, שמזה מבואר שהוא אינו עולה, דא"כ איך עביד עבודה בקדשים וכמ"ש בפסחים דף ס"ו, והשיב לו שעדיין אין הדבר ברור מי יהיה השה, אם שה אם יצחק, שזה תלוי לפי שירצה אלהים ויבחר, וזה תשובה לשתיהן שלכן לקח אש הדיוט, כי יוכל להיות שהקרבן יהיה שה לא יצחק, וכן לכן שם עליו את העצים שעדיין לא הוקדש לעולה, וכמ"ש בפסחים שם על מה ששאל עמש"ש שהשהו הסכין בלמד הכהנים איך עביד עבודה בקדשים, והשיבו דעביד כהלל שלא הקדישו עד שבאו לעזרה:

(ט) **ויבאו אל המקום.** ספר הכתוב שאחר שידע יצחק שיש סברה שהוא יהיה השה וראה שבאו אל המקום ושם בנה מזבח וערך עצים הוא לבדו ולא שתף את יצחק לעזרו במעשים אלה, מזה ידע בברור שהוא

נבחר

המזבח ויערך את־העצים ויעקד את־יצחק בנו וישם אתו על־המזבח ממעל לעצים: י וישלח אברהם את־ידו ויקח את־המאכלת לשחט את־בנו: יא ויקרא אליו מלאך יהוה מן־השמים ויאמר אברהם | אברהם ויאמר הנני: יב ויאמר אל־תשלח ידך אל־הנער ואל־תעש לו מאומה כי | עתה ידעתי כי־ירא אלהים אתה ולא חשכת את־בנך את־יחידך ממני: יג וישא אברהם את־עיניו

וירא

בעל הטורים

אומר נשנה ראש ונעשה הכל בזכות אברהם : (י) לשחוט ב' במסרה . לשחוט את בנו לשחוט עליהם העולה בס' יחזקאל גבי קרבנות שאנו לומדים ענין הקרבנות מאברהם כדאמרו כופתין היו התמיד יד ורגל כעקדת יצחק בן אברהם : (יא) ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים . היה בגי' מיכאל היה :

רש"י

וילכו שניהם יחדו בלב שוה: (ט) ויעקד. (שבת נד) ידיו ורגליו מאחוריו הידים והרגלים ביחד היא עקידה והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדין אותו בו היה ניכר : (יא) אברהם אברהם. לשון חבה הוא שכופל את שמו : (יב) אל תשלח. לשחוט. אמר לו א"כ לחנם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם ה א"ל ואל תעש ו מאומה ואל תעש בו מום : כי עתה ידעתי. א"ר אבא א"ל אברהם אפרש לפניך את שיחתי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך עכשיו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער. אמר לו הקב"ה לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כשאמרתי לך קח לא אמרתי לך שחטהו אלא העלהו אסקתיה אחתיה: כי עתה ידעתי. מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולאומות התמהים מה היא חבתי אצלך

יש

שפתי חכמים

נגל הכין : ה וק' וכי הוצאת דם הוה מום אלא י"ל אברהם אמר אוציא ממנו דם ואקריב אותו א"ל הקב"ה אל תוציא ממנו דם ואברהם סבר שלא די בהוצאת דם א"כ אקריב ממנו

התורה והמצוה

כשר לקרבן שע"כ לא יעבוד בו שום עבודה, ובזה אם לא היה מסכים אל המעשה, לא היה מניח שיעקדנו אביו אחר שידע בברור שעקדו ע"מ לשחטו, והוא היה בן ל"ז ואברהם איש זקן, בכ"ז מסר א"ע ברצונו לקרבן, ובזה תשלם הנסיון גם אצל יצחק, שהגם שכתוב והאלהים נסה את אברהם, כי אצל אברהם לא היה תכלית אחר במעשה זו רק לנסיון, אם אצל המנוסה כמ"ש בפסוק א', אם אצל המנסה, שיש הבדל בין השלמות שהוא בכח ובין השלמות שיוצא מכח אל הפועל שנעשה קנין בנפש, ואם לצורך הרואים שידעו שלא על חנם כרת ה' עמו הברית ונעשה אב המון גוים, ושידעו מעלת הנבואה ואמתתה, שאם היה לאברהם צד ספק באמתת הנבואה, לא היה עושה הפועל הזה, וגם שבזה נתברר לכל העולם אמונת השארת הנפש, שאל"כ לא היה עושה מעשה כזה אם לא ידע בברור כי חיי הגוף אפס ותהו נחשבו נגד החיים הנצחיים וכמ"ש הרי"א באורך. אבל אצל יצחק היה בזה כוונה אחרת, כי באשר לפי הסדור השמימי לא היה ראוי שיהיה יצחק וזרעו בעולם, אם מצד שראה באצטגנינות שאינו מוליד והיה לדמו נגד המחויב מצד המערכה, ואם מצד שהיו אברהם ושרה זקנים והלידה היה ענין נסיי נגד הטבע, וידוע שהנס לא ימשך רק כל עוד שהאיש שבעבורו נעשה הנס ראוי לנס הזה, וא"כ בעת שבניו לא יהיו ראוים להתנוסס ושיתקיימו על דרך הפלא, אז תשלט בהם הטבע והמערכה להומם ולאבדם, וע"כ צוה ה' שיעלהו כליל לעולה, ויצחק הסכים אל המעשה ומסר א"ע להיות עולה כליל ושגופו שהמערכה מתנגדת לו יהפוך עפר ואפר, והפועל הזה היה כאלו נגמר, כי כבר היה חרב חדה מונחת על צוארו לולא שעכבו המלאך, וחז"ל אמרו במד' שיצאה נשמתו, וכשירד מן המזבח לא ירד אז יצחק הקודם שנולד נגד המערכה, רק יצחק אחר מוקדש לה' שאין לו עסק עם המערכה, שהיתה מתנגדת אל יצחק הקודם, שכבר התקיים גזרת המערכה הרעה ביצחק הקודם שנחשב כאלו מת ובטל מן העולם כפי הוראת המזל, ומעתה לא יצטרכו עוד לנס ופלא מתמיד, שע"ז הבטיחו שירבה את זרעו ככוכבי השמים, כי אין הוראת הכוכבים מתנגדת עוד אל רבוי זרעו, וע"כ בכל מעשה העקדה עד ויקח את המאכלת נזכר שם אלהים ומשם והלאה נזכר שם הוי"ה, כי כל מעשה העקדה היה מצד שם אלהים

שהוא

ט וּבְנָא תַמָּן אַבְרָהָם יָת מַדְבְּחָא וְסַדַּר יָת אָעַיָּא וַעֲקַד יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל מַדְבְּחָא עֵיל מִן אָעַיָּא: י וְאוֹשִׁיט אַבְרָהָם יָת יְדֵיהּ וּנְסֵיב יָת סַכִּינָא לְמִיכַּס יָת בְּרֵיהּ: יא וּקְרָא לֵיהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ מִן שְׁמַיָּא וַאֲמַר אַבְרָהָם אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אֲנָא: יב וַאֲמַר לָא תוֹשִׁיט יְדָךְ לְעוּלֵימָא וְלָא תַעֲבֵד לֵיהּ מִדַּעַם אֲרֵי כְעַן יְדַעְנָא אֲרֵי דַחֲלָא דַיְיָ אַתְּ וְלָא מְנַעְתָּ יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ מִנִּי: יג וּזְקַף אַבְרָהָם יָת עֵינוֹהִי

בתר

השאלות

(יא-יד) למה קרא אליו המלאך שני פעמים ולא אמר לו בפעם הראשון כל הענין, ולמה אמר ה' יראה והיל"ל ה' ראה, ואם ה' אמר לו תחלה שיעלהו לעולה איך חזר ואמר אל תשלח ולא איש אל ויתנחם:

התורה והמצוה

שהוא המנהיג ההנהגה הטבעיית, [שבכל פרשת מעשה בראשית מ' שם אלהים כי הוא יסוד לכל כחות מערכי שמים והארץ], ושם זה היה מתנגד אל הויית יצחק וזרעו בעולם, ואחר העקדה נסתלקה התנגדות המערכה מעל יצחק ומאז חל שם הוי"ה והשגחתו הפרטיית שיחול על זרע יצחק באין מסטין ומקטרג, וחכמי הרזים יאמרו שיצחק הוא מדת הדין הקשה וע"י העקדה נכלל ברחמים, כי קודם העקדה היה מצד הנס נגד הטבע, שבזה ידקדק ה' במדה"ד בכל רגע אם ראוי לנס ולשדוד הטבע, ואחר העקדה היה ראוי להיות ולהתקיים כפי טבע העה"ז שאינו מתנהג במדה"ד, כמ"ש שראה שאין העולם מתקיים במדה"ד והקדים מדה"ר ושתפו למדה"ד, ומאז נכלל יצחק באברהם ונזכר רק שם הוי"ה:

(יא) ויקרא אליו מלאך ה'. הנה הדבור קח נא את בנך היה ע"י ה' בעצמו, והקריאה אל תשלח היה ע"י מלאך ולמה לא עכבו ה' בעצמו. הנה מלבד מה שיתבאר שהיה נסיון גם בזה, י"ל עפ"י מ"ש חז"ל שמכל מצוה נולד מלאך שליח ה' לגמלו טוב בעד המצוה ההיא כמ"ש שכר מצוה מצוה, שהמצוה עצמה תגמלהו שכרו. והנה מצוה הגדולה הזאת נגמרה עתה בשלמות בכל פרטיה ונברא ממנה מלאך ה', אבל אם היה אברהם שוחט את יצחק, אז היה נחשב כרוצח, כי לא היה רצון ה' רק שיעלהו לא שישחטהו, וע"כ קרא אליו מלאך הזה בעצמו לעכבו מן המעשה שבזה תלוי מציאותו וקיומו, וע"כ אמר במד' שהמלאכים בכו כשרצה אברהם לשחוט את יצחק, רצו שהמלאכים שנבראו מן המצוה הזאת שהיה בה כמה חלקים, הקיחה וההליכה ובנין המזבח ועריכת העצים והעקדה והעליה על המזבח, שמכ"א נברא מלאך, וחיות המלאך וקיומו הוא מן המצוה הזאת, ואם היה שוחט אותו היו כל המעשים הקודמים הכנה אל רצח ותועבת ה', וע"כ בכו מלאכים אלה כי יהיו כאין וכאפס. וז"ש לו **כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת וכו'** ממני, שעורו כי עתה ידעתי ממני כי ירא אלהים אתה, שממני ר"ל ממה שנבראתי מן המצוה הזאת ואני חי וקיים ידעתי כי עתה ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנך, ר"ל שעתה נגמרה המצוה שהיה תכליתה לידע שאתה ירא אלהים ולא חשכת את בנך, וכ"ז ידעתי עתה והשחיטה היא למותר ויהי' רצח ותועבה:

(יב) ויאמר אל תשלח ידך אל הנער. פי' חז"ל שרצה עכ"פ לעשות בו איזה רושם ולהוציא ממנו דמים, לכן הוסיף אזהרה שניה ואל תעש לו מאומה, **כי עתה ידעתי**, שעתה נגמר תכלית המצוה עד שאדע ואודיע לכל שאתה ירא אלהים וגם המעשה עצמה **שלא חשכת את בנך**, כי נחשב כאלו הקרבתיו עולה כליל. ובדרושי ארצות החיים כתבתי בזה כי עקר הנסיון היה אם יעשה המצוה לשם ה' בלבד בלא תערובות איזה פניה וכוונה זרה. והנה היה בזה שתי מצות, שתחלה כשהעלהו קיים מצות ה' שצוה והעלהו שם לעולה, ועתה שהורידהו קיים שנית מצות ה' שאמר אל תשלח ידך, ומה שקיים מצוה הראשונה בלא שום פניה זרה, אין זה חדוש, כי מה היה יכול לקוות לעצמו איזה תועלת מהקרבת בנו יחידו, ובודאי עשה זאת רק לש"ש, אבל במצוה השנית שצוה להורידו זה היה קשה מאד שיעשה לשם ה' בלבד, כי הלא היה נגד עיניו תועלת עצמו מה שמציל בנו יחידו מן המות, אבל ה' היודע תעלומות לב ידע כי כמו שעשה מצוה הראשונה רק לשם ה' בלבד כן גם במצוה השניה לא שמח על הורדתו משמחת עצמו בעבור שמציל בנו יחידו רק שמח שזכה לקיים שנית מצות בוראו, והראיה שהיה קשה בעיניו הורדתו ורצה לעשות בו עכ"פ איזה מום עד שהוצרך להזהירו ע"ז, וע"ז אמר כי עתה, מן המצוה השנית שקיימת, **ידעתי כי ירא אלהים אתה כי לא חשכת**, ר"ל מה שחשכת אותו מן המות, לא היה בו איזה כוונה ומחשבה חיצונית, שיעלה על לבך שחשכת ממות **את בנך** מצד שהוא בנך יחידך, לא על כוונה זאת חשכת אותו, רק מפני עשית זאת, רק למלאות צווי בלא כוונה אחרת זרה:

(יג) וישא אברהם. הנה עתה התחיל אברהם לחקור על דברי ה' שאמר והעלהו שם לעולה ואיך יעשה עתה בהפך ונצח ישראל לא ינחם. והבין האמת שמ"ש **אשר אומר אליך** מוסב על והעלהו, העולה את אשר אומר אליך להעלותו, ובהיותו מסופק במחשבתו את מי יצוה ה' להעלות, ראה פתאום והנה איל שלא היה שם מקודם, ואחר, ר"ל תיכף אחר זה ראה שהאיל נאחז בקרניו בסבך של האילנות וידע שהאיל הוא הנשלח לקרבן תמורת יצחק ועליו כוון במ"ש אשר אומר אליך, לכן **העלהו לעולה תחת בנו**. והנה עיקר ענין העקדה ומ"ש בסד"א דכל מי שאומר ושחט אותו על ירך המזבח לפני הקב"ה זוכר עקדת

יצחק

וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ׃ יד וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה ׀ יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה׃ טו וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם׃ טז וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ׃ יז כִּי־בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ

את

בעל הטורים

(יד) ה' יראה. בפסיק לומר לך שקרא שם המקום ה' וזה שאחז"ל אף שם חדש שעתיד הקב"ה להשים לירושלים יהיה. זהו שנאמר ושם העיר מיום ה' שמה: בהר ה' ג' במס'. בתנ"ך בתורה בהר ה' בנביאים לכו ונעלה אל הר ה'. בכתובים מי יעלה בהר ה'. כנגד שלש רגלים שעולין להר ה' לרגל: (יז) והרבה ארבה את זרעך. ג"פ כתיב זרעך בפ' זו כנגד ג"פ זרע שנקראו ישראל. זרע ברך ה' בני זרע אברהם וכתיב וה' ברך את אברהם בכל. זרע קדש מצבתה כנגד יצחק שקדש שמו של הקב"ה. כלה זרע אמת כנגד יעקב שהיה מטתו שלמה והיינו דכתיב תתן אמת ליעקב: וכחול ב' במס'. דין ולידך

שפתי חכמים

אבר א' א"ל אל תעשה בו מום. מהרש"ל: ו דהיה לו לכתוב וירא איל אחר נאחז והנה למה לי אלא מלמד שהיה מוכן לכך כו': ז כלומר דאחר קאי אדלעיל ואין כאן מקומו וה"ק קרא וישא אברהם את עיניו אחר וירא והנה איל נאחז ועל זה מביא ראיה מן התרגום שהרי תרגם וזקף אברהם עינוהי בתר אלין ר"ל אחר אלה: ח (ממ"ס) כיון שאמר נאחז לשון יחיד וע"כ צ"ל דקאי על האיל א"כ בקרניו צ"ל ל"ש להורות שהיה פני האיל דהיינו קרניו לקראת פני אברהם שהיה רץ כדי להקריבו והשטן סובכו כדי לעכבו. ואפשר שגם מהרא"ס כוון לזה ע"ש: ט (נח"י) וי"ל דס"פ שאחי הברכות ליצחק אחת בזכות עצמו ואחת בזכות אברהם וזה אחת לאב ואחת לבן

רש"י

יש לי פתחון פה עכשיו שרואים כי ירא אלהים אתה: (יג) והנה איל. מוכן היה לכך ו מששת ימי בראשית: אחר. אחרי שאמר לו המלאך ז אל תשלח ידך ראהו כשהוא נאחז והוא שמתרגמין וזקף אברהם עינוהי בתר אלין. (ס"א ולפי האגדה אחר כל דברי המלאך והשטן ואחר טענותיו של אברהם): בסבך. אילן: בקרניו. שהיה רץ אל אברהם ח והשטן סובכו ומערבבו באילנות: תחת בנו. מאחר שכתוב ויעלהו לעולה לא חסר המקרא כלום מהו תחת בנו על כל עבודה שעשה ממנו היה מתפלל ואומר יה"ר שתהא זו כאלו היא עשויה בבני כאלו בני שחוט כאלו דמו זרוק כאלו בני מופשט כאלו הוא נקטר ונעשה דשן: (יד) ה' יראה. פשוטו כתרגומו ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות: אשר יאמר היום. שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב"ה לעמו: היום. הימים העתידין כמו עד היום הזה שבכל המקרא שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על היום שעומדים בו. ומ"א ה' יראה עקדה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות כדי שיאמר היום הזה בכל הדורות הבאים בהר ה' יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה: (יז) ברך אברכך. אחת לאב ואחת לבן: והרבה ארבה. אחת לאב ט ואחת

התורה והמצוה

יצחק, ומה שקבע בש"ע לומר בכל יום פ' העקדה קודם פרשת הקרבנות, באלתי בחבורי ארצות החיים סי' א' בארוך, כי לפי הראוי היה שהאדם יקריב א"ע לקרבן אשה לה', רק ה' ברחמיו מקבל גוף הבהמה תמורת גוף האדם, אחר שמצד הגוף אין הבדל בין גוף האדם לגוף הבהמה, אבל הלא באדם נמצא נפש המשכלת שלא נמצא תמורתו בגוף הבהמה, וע"ז השם מקבל מחשבת המקריב שחושב בעת הקרבת הקרבן כאלו אני השחט כאלו אני נקרב והשם מקבל מחשבה זו כמעשה, כי המחשבה היא פועל הנפש, ומה שנוגע להגוף יקבל גוף הבהמה תחת גוף האדם. וע"ז אמרו בחגיגה זבול בו מזבח בנוי ומיכאל עומד ומקריב עליו קרבן, וכתבו התוס' במד' יש שמיכאל עומד ומקריב נשמותיהם של צדיקים ע"ג המזבח, ר"ל שהקרבת גוף הבהמה תחת גוף האדם יקריב הכהן על מזבח של מטה, אבל מי מקריב את הנשמה שהיא נקרבת ע"י המחשבה של מסירת נפש, ע"ז מזבח בנוי למעלה ומיכאל כהן שם ומקריב נשמותיהם על גבי המזבח. וזה היה ענין העקדה, שבעת העלה את יצחק ע"ג המזבח ויצחק מסר א"ע להשחט על כבוד שמו, היה מחשבה זו כמעשה, ומיכאל הקריב נשמתו ע"ג המזבח של מעלה. (ויש לרמז במ"ש ויעקוד את יצחק

בתר אלין וחזא והא דכרא בתר אחיד באילנא בקרנוהי ואזל אברהם ונסיב ית
דכרא ואסקיה לעלתא חלף בריה: יד ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא ואמר
קדם יי הכא יהון פלחן דריא בכן יתאמר ביומא הדין בטורא הדין אברהם קדם
יי פלח: טו וקרא מלאכא דיי לאברהם תנינות מן שמיא: טז ואמר במימרי קיימית
אמר יי ארי חלף די עבדתא ית פתגמא הדין ולא מנעתא ית ברך ית יחידך:
יז ארי ברכא אברכנך ואסגאה אסגי ית בנך ככוכבי שמיא וכחלא די על כיף

°נ"א חדא ימא

התורה והמצוה

(ט) וישם אותו על המזבח אשר הוא ממעל לעצים, ר"ל שאז שם אותו לקרבן על מזבח של מעלה שהוא ממעל לעצים, וכן אמר במד' תנחומא מהו ממעל שעשה המזבח מכוון כנגד כסא הכבוד שנא' שרפים עומדים ממעל לו, ר"ל שיש הבדל בין מעל ובין ממעל, מעל הוא על גבי הדבר וממעל הוא למעלה מן גב הדבר והל"ל מעל העצים ומ"ש ממעל לעצים מורה שהמזבח הוא למעלה למעלה). וה' צוהו על העקדה שיהיה זה הכנה לזרעו שילמדו על הקרבנות וה' יקבל מחשבה זו של מסירת נפש כמעשה ממש, לכן הקדים זה ביצחק שהוא השרש לכל זרע ישראל שהוא הקריב א"ע בפועל, ומאז כשאחד מבניו ימסור נפשו במחשבה יזכור עקדת יצחק שאם הי' גם נשמת זרעו בכח, ויקבל זה כמעשה ממש, וז"ש:

(יד) ויקרא אברהם שם המקום, שאז השיג אברהם את הענין הזה, שלעתיד יהיה שם מזבח בנוי, ואם אבל נעשה בעקדת יצחק יראה ה' תמיד בכל קרבן שיביאו, שיהיה האיל כאיל יצחק ומסירת נפש במחשבה כמסירת נפש של יצחק, ועז"א אשר יאמר היום, שזה הנאמר גם היום שבהר ה' יראה תמיד אפרו של יצחק כאלו נשרף עולה כליל: אמנם מדברי חז"ל מוכח שאברהם לא הוריד את יצחק מן המזבח תיכף, וכמ"ש בפסיקתא הובא בילקוט שאברהם אמר למלאך מי אתה א"ל מלאך, א"ל כשאמר לי הקב"ה [illegible] בעצמו אמר לי, ועכשיו אני מבקש שהוא יאמר לי, מיד פתח הקב"ה את הרקיע ואמר בי נשבעתי. ר"ל שכל דבר ששמע הנביא מפי הקב"ה בעצמו אין לו לשמוע כשיאמר לו נביא שנצטוה בהפך עד שישמע מפי ה' בעצמו, שלכן נענש הנביא בבית אל אף שאמר לו אף אני נביא כמוך, ושכיון ששמע האזהרה מפי ה' בעצמו אין לו לקבל פקודה אחרת עד יאמר לו ה' בעצמו, וכן אברהם ששמע מפי ה' בעצמו שיעלהו לעולה, לא רצה להורידו עד שישמע מן ה' בעצמו, ועל כן המתין על דבור ה' ולא הורידו מן המזבח, וכאשר ראה את האיל, לקח אותו והקריבו תחת בנו, ר"ל שבנו לא ירד מן המזבח והיה מונח במקומו רק אברהם הקריב את האיל למטה, ומלת תחת ישמש ג"כ על המקום כמו והטמנו תחת העץ, וקרא שם המקום ה' יראה, ר"ל ה' בעצמו יבחר מי יהיה הקרבן העקרי אם בני שהוא על המזבח למעלה אם האיל הקרב למטה, ומוסיף שאשר יאמר היום בהר ה' יראה, שמזה נקרא שם המקום עד היום שאם יראה ה' בעצמו בבית הבחירה, לא ע"י מלאך ושליח רק ה' בכבודו ובעצמו:

(טו-טז) ויקרא ויאמר בי נשבעתי. נגד מה שאברהם לא רצה להוריד אותו מן המזבח עד שישמע הדבור מפי ה' בעצמו, א"ל בי נשבעתי נאם ה', ופירושו נשבעתי, בי נאם ה', אני משבע לך בלי שליח שאין שלוחו אתו, רק בי נמצא נאם ה', שדבור שדברתי לך הוא דבור של ה' בעצמו שהוא מדובר בי, ויען אשר עשית את הדבר הזה, הודיע שבמעשה זה שלא רצה עתה להורידו מעל המזבח בלא הנסיון נגלה צדקתו ביתר שאת ויתר עז, למשל מלך אחד בא אל בית אוהבו ביום השלג והמלך נפסק מן הקור ולא היה לאוהבו עצים לבער להחם את המלך ולקח כלים יקרים שהיו לו וישברם לעצי מוקדה להחם את המלך, ופעם אחר בא אצל אוהבו השני ביום השלג והוא היה לו עצים לבער, רק אמר שלכבוד המלך לא אעשה המוקד מעצים פשוטים, ולקח כלים יקרים שלו ויעש מהם מוקד להחם, מבואר כי יגדול ומעלה מאד מעשה השני על מעשה הראשון, שהראשון שלא היה לו עצים היה מוכרח להשחית כליו להציל את המלך מצנת שלג וקור, אבל זה השני שהיה לו עצים הוא הראה גודל אהבתו איך יקר כבוד המלך בעיניו וכל הון ביתו יתן באהבת המלך. כן הדבר הזה, שבפעם הראשון שאמר לו ה' קח את בנך והעלהו שם לעולה שחשב אברהם שה' אינו רוצה בעלות אילים רק בבנו שיהיה לעולה, א"כ היה מוכרח להעלות את בנו, אשר שה' רוצה קרבן ואינו מקבל דבר אחר רק נפש בנו. אבל בפעם הזאת שהזמינו לפניו את האיל להקריב אותו לקרבן, שלא ראה שה' מקבל גם בהמה לקרבן ואינו נחוץ שיקריב דוקא את בנו יחידו, ובכ"ז מרוב אהבתו אל ה' לא רצה להורידו כי חשב בלבו שלכבוד המלך העליון ראוי להביא את בנו היקר מכל הון. אך בזה הראה את גודל אהבתו. וז"ש יען אשר עשית את הדבר הזה, ר"ל מה שהקרבת את האיל שבזה הראית לדעת שה' מקבל גם קרבן איל וא"צ לבנך דוקא, ובכ"ז ולא חשכת את בנך את יחידך, ורצית שהוא דוקא יעלה לעולה לכבודי, לכן כי ברך אברכך:

(יז-יח) כי ברך אברכך, תוספות המקור על הפעל מורה התמדת הברכה, שבכל עת יברכהו בברכות חדשות, וכן הרבה ארבה, וכבר באמרי שקודם העקדה היה הסדור השנייי מתנגד על קיום

אֶת שַׁעַר אֹיְבָיו׃ יח וְהִתְבָּרֲכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי׃ יט וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע׃ פ מפטיר כ וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה גַם־הִוא בָּנִים לְנָחוֹר אָחִיךָ׃ כא אֶת־עוּץ בְּכֹרוֹ וְאֶת־בּוּז אָחִיו וְאֶת־קְמוּאֵל אֲבִי אֲרָם׃ כב וְאֶת־כֶּשֶׂד וְאֶת־חֲזוֹ וְאֶת־פִּלְדָּשׁ וְאֶת־יִדְלָף וְאֵת בְּתוּאֵל׃ כג וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת־רִבְקָה שְׁמֹנָה אֵלֶּה יָלְדָה מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם׃ כד וּפִילַגְשׁוֹ וּשְׁמָהּ רְאוּמָה וַתֵּלֶד גַּם־הִוא אֶת־טֶבַח וְאֶת־גַּחַם וְאֶת־תַּחַשׁ וְאֶת־מַעֲכָה׃ פ פ פ

קמ"ז אמצ"ן סימן. ומפטירין ואשה אחת במלכים ב' סימן ד':

כג א וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃ ב וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע

בעל הטורים

וכהו"ל ארבה ימיס וזכו שנא' כי כימי העץ ימי עמי שהבטיחו ג"כ באריכות ימיס: (יח) עקב אשר שמעת בקולי. ר"ת ברית: (א) חיי שרה. כתיב לעיל מניס ובתואל ילד את רבקה עד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה: שרה מאה שנה. ר"ת שמש וזרח השמש ובא השמש. שני חיי שרה. לא אמר ימי לפי שהזרה לימי נפרוש

שפתי חכמים

לבן: י כתב הרא"ם ולא ידעתי מי הכריחו לרש"י ז"ל לסוות פשוטו של מקרא שהוא מורה על הדברים האמורים למעלה כנראה ממלת האלה שהם דברי המלאך שהבטיחו בהרבה ארבה ונתבשר אחר הדברים ההם בבת זוגו של יצחק וללכת אחרי המדרש של הרהורי דברים שלא נזכרו בכתוב כלל וכו' עד ובאו הקב"ה שנולדה רבקה דמשמע מיד אע"ג שכתוב בו אחרי ורש"י ז"ל פי' בכמה מקומות כ"מ שנאמר אחרי מופלג הוא י"ל דקרוי מופלג כל זמן שלא יהיה סמוך ממש בלי שום איחור עכ"ל:

א פירוש ולא כלל האחדים עם העשיריות לאחד והמאות לאחד כדלעיל בס' בראשית ופ' נח וא"ל דק' לרש"י למה נאמר גבי מאה שנה וגבי שבע שנים דהא בס' בראשית ובס' תולדות נח כתיב בכולן גבי מאה שנה וכן גבי השנים שתחתיהם ממאה נמי כתיב בהו שנים אלא שנה אמלעי קשה לרש"י שכתוב גבי עשרים דלא מצינו לכולן שנכתב ג"פ שנה וע"כ נ"ל דאתי למדרש וכיון דחד אתי למדרש כולן נמי אתי לדרשה שכל אחד נדרש בפ"ע פי' כל כלל מתפרש לעצמו ואינו מתחבר עם הכללים האחרים עד שיהיו שלשתן יחד סך אחד במנין המספרים מאחדים ומעשיריות וממאה משום דשנה ושנה גמלק ומחלק האחדים לחוד והעשיריות לחוד והמאות לחוד.

ולפי

רש"י

לבן: (יט) וישב אברהם בבאר שבע. לא ישיבה ממש שהרי בחברון היה יושב י"ב שנים לפני עקדתו של יצחק יצא מבאר שבע והלך לו לחברון כמו שנאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון הראשונים והם כ"ו שנה כמו שפירשנו למעלה: (כ) אחרי הדברים האלה ויגד וגו'. בשובו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומר אלו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכול וממרא בשרו הקב"ה שנולדה רבקה בת זוגו וזהו הדברים האלה י הרהורי דברים שהיו ע"י עקדה: גם הוא. אף היא השוותה משפחותיה למשפחות אברהם מה אברהם י"ב שבטים שילדו מיעקב ח' בני הגבירות וד' בני שפחות אף אלו ה' בני גבירות וד' בני פלגש: (כג) ובתואל ילד את רבקה. כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה:

(א) ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל א' נדרש לעצמו א בת ק' כבת כ' לחטא

מה

ימא ויירתון בנך ית קרוי סנאיהון: יח ויתברכון בדיל בנך כל עממי דארעא חלף די קבלתא למימרי: יט ותב אברהם לות עולימוהי וקמו ואזלו כחדא לבאר שבע ויתיב אברהם בבאר שבע: כ והוה בתר פתגמיא האלין ואתחוא לאברהם למימר הא ילידת מלכה אף היא בנין לנחור אחוך: כא ית עוץ בוכרה וית בוז אחוהי וית קמואל אבוהי דארם: כב וית כשד וית חזו וית פלדש וית ידלף וית בתואל: כג ובתואל אוליד ית רבקה תמניא אלין ילידת מלכה לנחור אחוהי דאברהם: כד ולחינתיה ושמה ראומה וילידת אף היא ית טבח וית גחם וית תחש וית מעכה: פ פ פ

א והוו חיי שרה מאה ועשרין ושבע שנין שני חיי שרה: ב ומיתת שרה בקרית ארבע

רש"י

ב מה בת כ' לא חטאה שהרי אינה בת עונשין אף

שפתי חכמים

ולפ"ז העשרים ושבע אינם הנוספים על המאה אלא הראשונים שבתוך המאה: ב משמע שר"ל דמזה ההיקש אנו למדין שכל ימיה היו טובים ובסמוך פי' רש"י שני חיי שרה כולן שוין לטובה משמע דמשני חיי שרה למדין אנו שכל ימיה היו טובים ואם כן דבריו סותרין זא"ז. ולק"מ דאדרבה לפי ההיקש דבת ק' כבת כ' לחטא לא ידענו שהיתה בת ק' ליופי כבת כ' שכל כלל נדרש לעצמו למעלה לבד לכך צריך שני חיי שרה כולן שוים וכו'. (ממ"ש) ועי"ל דלפי שנכתב שנה לסקים· זה לזה בת ק' כבת כ' ר"ל כ' שנים שלידתה ואם כן הכ"ז שנים שבפסוק הם אותן הנכללים בתוך המאה ולא אותן הנוספים על המאה כפשוטו

א

השאלות

(א-ב) למה חזר שנית שני חיי שרה. למה נתן ג' סימנים קרית ארבע היא חברון בארץ כנען:

התורה והמצוה

זרע יצחק והוצרכו לנס תמיד, שהנס לא יתמיד רק עם רוב המעשים, ואחר העקדה יתברך ויתרבה גם כפי הטבע, ועז"א ככוכבי השמים, וגם שהרבוי כולל גם הגדולה שיהיו בניך צדיקים שכל אחד יהיה עולם מלא בפ"ע כמו שכל כוכב עולם בפ"ע, וגם יהיה רבוי הכמות כחול, ואמר כחול אשר על שפת הים, שהוא השם גבול לים כמ"ש אשר שמתי חול גבול לים סביב ושמו גליו ולא יעברנהו, כן המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון לא יוכלו לעבור הגבול הזה ולכלות את ישראל, ולבסוף יתגברו עליהם. ויירש זרעך את שער איביו, וכתב הרי"א שמפני שע"י העקדה היה מפסיד ברכת הזרע, אמר והרבה ארבה את זרעך, שנית היה מפסיד ירושת הארץ אמר וירש זרעך, שלישית היו האומות מקללים אותו שרצה את בנו יחידו, אמר והתברכו בזרעך, וכ"ז יהיה לך לשכר על ששמעת בקולי בכל העשרה נסיונות:

(יט) וישב אברהם. לפי הפשט ישב אברהם בעת ההיא בבאר שבע שהיתה שייכה אז לארץ פלשתים כדעת רש"י, והגם שאח"כ היתה בנחלת שמעון, אז משלו פלשתים שם כי הוא קרוב לארץ פלשתים, ושרה ישבה בעת ההיא בחברון, ובשוב אברהם מן העקדה שלח את יצחק לחברון לבשר לאמו כי חי הוא ועמד בנסיון, וע"כ כתיב וישב אברהם לבדו, והם הלכו לבאר שבע ויצחק הלך לחברון, וע"כ לא אמר שיצחק בא לספוד לשרה כי היה שם בחברון:

(כ-כד) ויהי אחרי. גם מלכה לא נפקדה בבנים ונפקדה לעת זקנותה בזכות אברהם, ונודע לאברהם שיוכל לקחת אשה לבנו ממשפחתו, ועקר הספור בשביל רבקה ואגב יודיע משפחתה, ושנולד לנחור י"ב בנים, כמו שנולדו ליעקב שמונה בני גבירה וד' בני פילגשים, בענין שגם משפחת אברהם נתברכו בזכותו:

פרשת חיי שרה

כג (א) ויהיו חיי שרה וגו' שני חיי שרה. שעקר החיים הם חיי השכל והעבודה שזה נקרא חיי האדם, לא חיי ההרגש שהוא חיי הבהמה, וע"כ אמר שכלם היו שנות חיים, ויען שזה לא יודע רק בעת המות, שאז יודע סוף האדם וכללות ימי חייו, כי בעודו בחיים אינו בטוח פן יקלקל מעשיו ויפסיד גם העבר, כמ"ש כל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה לו ביום פשעו, לז"א בעתה נודע כי היו חיים קכ"ז שנים וכלם היו שני חיי שרה חיי הצדקת, וכמ"ש חז"ל שכלם שוים לטובה. ואמרו במד' הה"ד יודע ה' ימי תמימים כשם שהם תמימים כך שנותיהם תמימים, שהקב"ה משלים שנותיהם של צדיקים מיום אל יום כמ"ש בר"ה, ועז"א שני חיי שרה שלא מתה קודם זמנה, שמ"ש בר"ה ששרה מתה קודם זמנה ע"י שמסרה דין על אברהם לאמר חמסי עליך, כוונתם עפמ"ש בחגיגה יש נספה בלא משפט, שמי שמת קודם זמנו שנים שנותיו לצורבא מרבנן דמוותר במליו, ואם היתה מוותרת על מדותיה ולא מסרה דין, היו מוסיפים לה שנים, ועי"כ לא חיתה רק השנים הקצובות לה:

(ב) ותמת שרה. והגם שאברהם ישב בבאר שבע בזמן ששרה היה בעת מיתתה בחברון מצד ג' טעמים, א] בקרית ארבע, שהיא מוכנת לקבורת הד' זוגות. ב] שהוא חברון, ששם יתחברו הרוח עם הגוף

אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ׃ ג וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל־בְּנֵי־חֵת לֵאמֹר׃ ד גֵּר־וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת־קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי׃ ה וַיַּעֲנוּ בְנֵי־חֵת אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃ ו שְׁמָעֵנוּ ׀ אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר אֶת־מֵתֶךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת־קִבְרוֹ לֹא־יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְּבֹר מֵתֶךָ׃ ז וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם־הָאָרֶץ לִבְנֵי־חֵת׃ ח וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם לִקְבֹּר אֶת־מֵתִי מִלְּפָנַי

°כ' זעירא

שמעוני

בעל הטורים

זכבזקינה עוד פסקו ממנה ימי הנערות לפיכך אמר בני. ד"א מני' ויסיו היה עיקר שנותיה משנולד יצחק דבת ל' היתה כשנולד וכל ימיה קכ"ז: (ב) ולבכתה: כ"ף קטנה שלא בכה אלא מעט לפי בזקנה היתה א"נ שהיתה כמו גורמת מיתתה במכרה דין ועל כן נענשה היה תחלה וסמאבד עלמו לדעת אי. משדידין אותו: (ג ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת לאמר. מלמד שאסור לספר לפני המת: ישם בני חת בפ' לפי שהמכרר מקחו של ח"ח כאלו קיים עשרת הדברות שיש בהם יש ח"ת: (ו) מתך ד' באברהם. הכא ג' והד ימיו מתיך וגו' דהכא תבריס דבתר מת איורי וכסיא דהתם מלא דאיירי בכרים ויש כאן רמז למה שאמרו שמתי א"י קיים תחלה דהכא כתיב מתך ובתם כתיב יחיו מתיך פי' מתי דהכא יחיו מתיך דהתם: לא יכלה כ'. ה"א ואידך בשעת עברסו יכלה על כן לא יכלם ממך מקבור מתך כי צריך כל

שפתי חכמים

בל המקרא וא"כ אפשר לומר שבכ"ז שנים שאחר המאה היה כה חטא ולא היתה יפה לכך הוצרך שני חיי שרה כולם שוים ומשני חיי שרה לבד לא היינו יודעים רק במעלה אחד כולם שוים ל"פ ג"כ שנה בכל כלל לאורות ההקש בב' מעלות הטא יופי ועל שניהם קאי שני חיי שרה ודו"ק: ג הכא משמע דמיד אחר כ' היתה בת עונשין ובפ' בראשית גבי ויולד נח את שם וגו' פירש"י בעלמו דקודם מ"ת עד ק' לא היה בר עונשין וי"ל דגבי אברהם ושרה שאני משום דהם קבלו עליהם את התורה ולאחר מ"ת העונש הוא מבן כ' ולמעלה וכא הכתוב להודיענו שאפי' לפי הזמן שאחר מ"ת שבני עונשים הם מבני כ' ולמעלה לא חטאה. הרא"ם: ד כ' הרא"ם אבל לא ידעתי מי הכריחם למדרש קרית ארבע ע"ש ארבע ענקים וכו' כי אחר שמצאנו שנקרא מושל העיר ארבע כדכתיב ושם חברון לפנים קרית ארבע האדם הגדול בענקים היה ראוי לומר שפי' קרית האדם שנקרא ארבע ויפרשו למה נקרא שמו ארבע ולא למה נקרא שם העיר ארבע. ונמה י"ל משום שמצאו הטעם לקריאת העיר למה נקרא שמה ארבע ולא לקריאת אדון העיר בשם ארבע מ"ש פי' שהעיר נקרא ע"ש ד' אגות וכו' ומושל העיר ג"כ נקרא ארבע ע"ש עירו עכ"ל: ה (ממ"ש) הוצרך לשני טעמים כי לכל אחד מהטעמים לבדו קשה דהי"ל לקרות העיר ע"ש הענין עלמו שהוא סבה לשם העיר לפי' ד' ענקים הי"ל קרית ענקים ולפירוש ב' הי"ל קרית זוגות ולא ארבע דאין שייך לקרות שם העיר אחר המספר שאינו סבה לשם העיר דאין מו בסקותא אם היו ד' או פחות או יותר וכן בזוגות ל"פ שניהם ר"ל דקרית ארבע נקרא ע"ש שיש בה איזה דברים של מספר ד' ד' והיינו ד' ענקים וד' זוגות ולא ע"ש ענין אחד לבדו ותו אפי' את"ל שסבת שם העיר הוא הענין עלמו מ"מ קראו ע"ש המספר כדי לקצר ולכלול ולרמוז במלת ארבע ב' ענינים שהיו שם כל א' של מספר ד' דהי מנייהו אפקת ודו"ק: ו וא"ת מנ"ל לרש"י וי"ל דהוא"ל וכתיב סתם ולא מפרש מהיכן בא ודאי קאי אמקום שישב שם ולא נזכר בפסוק שישב בשום מקום אחר העקדה אלא בבאר שבע כדכתיב בפ' וירא: ז (הרא"ם) לאו בסמיכות פרשיות קאמר דא"כ הל"ל זה בתחלת הפרשה ועוד מנ"ל שאין זה מקומו אלא בסמיכות זמניות דקבלה היתה בידם שמתה סמוך לעקדה ומסמיך ליה אקרא ויבא אברהם: ח דאל"כ למנ"מ כתב רחמנא ויבא אלא בא לומר שבא מהר המוריה ע"י וכו': ט וא"ת כמעט שנתתה הו"ל למנקט וי"ל דה"פ שלית בא מהר המוריה והגיד לה ענין העקידה והתחיל להגיד לה שנזדמן בנה לשחיטה ואיתר המגיד להיים דבריו ולומר לה שניצל ולא נשחט וכמעט שאמר לה שלא נשחט ר"ל שעם מועטת קודם לכן נבהלה כל כך מדבריו ופרחה רוחה ובמעמם.

מכרל"י

רש"י

ג אף בת ק' בלא חטא ובת כ' כבת ז' ליופי: שני חיי שרה. כלן שוין לטובה: (ב) בקרית ארבע. על ד ארבע ענקים שהיו שם אחימן ששי ותלמי ואביהם. ד"א ע"ש ד' זוגות שנקברו ה שם איש ואשתו (ב"ר) אדם וחוה. אברהם ושרה. יצחק ורבקה. יעקב ולאה: ויבא אברהם. מבאר ו שבע: לספד לשרה ולבכתה. נסמכה מיתת שרה ז לעקדת יצחק לפי שע"י בשורת העקדה ח שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה ט נשמתה ממנה ומתה: (ד) גר ותושב אנכי עמכם. גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם. ומ"א אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שא"ל הקב"ה

אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲתָא אַבְרָהָם לְמִסְפַּד לְשָׂרָה וּלְמִבְכַּהּ: ג וְקָם אַבְרָהָם מֵעַל אַפֵּי מִיתֵיהּ וּמַלֵּיל עִם בְּנֵי חִתָּאָה לְמֵימָר: ד דַּיָּר וְתוֹתָב אֲנָא עִמְּכוֹן הָבוּ לִי אַחְסָנַת קְבוּרָא עִמְּכוֹן וְאֶקְבַּר מִיתִי מִן קֳדָמָי: ה וַאֲתִיבוּ בְנֵי חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם לְמֵימַר לֵיהּ: ו קַבֵּל מִנַּנָא רִבּוֹנָנָא רַב קֳדָם יְיָ אַתְּ בֵּינָנָא בִּשְׁפַר קִבְרָנָא קְבַר יָת מִיתָךְ אֱנָשׁ מִנַּנָא יָת קִבְרֵיהּ לָא יִמְנַע מִנָּךְ מִלְּמִקְבַּר מִיתָךְ: ז וְקָם אַבְרָהָם וּסְגִיד לְעַמָּא דְאַרְעָא לִבְנֵי חִתָּאָה: ח וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר

אם

רש"י

הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת: אחוזת קבר. אחוזת קרקע לבית הקברות: (ו) לא יכלה. לא ימנע כמו (תהלים מ) לא תכלא רחמיך. וכמו (לעיל ח) ויכלא הגשם: (ח) נפשכם. רצונכם:

שפתי חכמים

מהרא"י: י וא"ת והלא כבר לך כתיב והכנעני והפרזי אז יושב בארץ ושם פרש"י ולא זכה בה אברהם עדיין ש"מ דעדיין לא היה לאברהם חלק בה וי"ל דלעיל לא היה עדיין זרע לאברהם אבל עתה הי"ל זרע ולכך נקט הכא שאמר לו הקב"ה לזרעך אתן וגו' ועתה יש לי זרע ולכך לכל הפחות תנו לי אחוזת קבר אף שעדיין אין זרעי ראוי לרשת את הארץ כיון שעדיין מועטים הם: כ דק"ל דאין לשון אחוזה נופל אלא בדבר שיש בו ממש לא על קבר שהוא בור חלול לכן פירש"י אחוזת קרקע לקבר ואחוזה קאי אקרקע. והרא"ם פי' דאחוזה שייך על קרקע שהוא תחת רשות האדם לא כן קבר שהוקצה למת לכן פי' שיתנו לו קרקע לאחוזה לעשותה קברות: ל (ממ"ש) אע"פ שזה בסוף בה"א וזה באל"ף מ"מ שוין בפירושו אבל אין פירושו ל' כליון כמו עשו כלה כלה ונחרצה שהם בה"א לבסוף כמו הכא לא יכלה

השאלות

ג-יג) למה דבר אל בני חת ולא אל עפרון בעצמו. ולמה אמר גר ותושב אנכי עמכם. ואחרי שאמרו במבחר קברינו קבור מה בקש עוד יותר. למה הוא בקש המערה לבד ועפרון נתן השדה. ולמה האריך ויתן לי את מערת המכפלה, יתננה לי. וגם ויתן משמע מתנה ואיך אמר בכסף מלא. ומ"ש שענה באזני בני חת הוא למותר. ואם עפרון נתן לו הכל במתנה למה בקש שנית שיקח מאתו כסף:

התורה והמצוה

הגוף עולם העליון והתחתון. ג] בארץ כנען הקדושה ורגלוהי דבר איניש אינון ערבין לי' שבאה למות כדי שתקבר שם. ויבא אברהם מבאר שבע, לספד לשרה ולבכותה, הבכי הוא קודם ההספד כמ"ש חז"ל ג"י לבכי ושה"כ להספד, אך זה בטבע כל אדם שתחלה יתעוררו בכיה על ההסרון והנעדר שקרה להנפטר ולמשפחתו ואח"כ יתעוררו הספד, אבל בשרה היה ההספד עקר על מעשיה ונלמותה וע"י ההספד עוררו בכי:

(ד) גר ותושב אנכי עמכם. אברהם רצה דוקא אחוזת קבר שהוא בית קברות מיוחד אל כל המשפחה. והנה הגר לא ישאל אחוזת קבר אחר שאין דעתו לישב שם בקבע הוא ובני ביתו, והתושב לא יצטרך לשאול אחוזת קבר באשר י"ל שם שדה ונחלה שיכול להקצות ממנה מקום לאחוזת קבר, אבל אנכי גר עד עתה ואין לי פה שדה ואחוזה מכבר, ועתה אני רוצה להיות תושב לשבת פה בקביעות עם בני ביתי, לכן אבקש תנו לי אחוזת קבר עמכם, שיהיה מיוחד לכל בני ביתי, ואקברה מתי מלפני, דקדק במלת לפני, שלא תטה דעתי בקבורתה רק באופן זה שאדע שמקום זה הוא אחוזת קבר לכל המשפחה, ואם לא יהיה נחשב בעיני כאלו לא קברתיה כראוי, כי רצה מאד אמונתו שכל המשפחה יקברו במקום אחד, כענין ושכבתי עם אבותי:

(ה) ויענו בני חת שמענו אדוני. מבואר מענין הפרשה כמ"ש הרמב"ן שהיה חק ונמוס לבני חת שלא ליתן אחוזת קבר לגר הבא לגור בארצם, ולא היה אחוזת קבר רק לתושבי הארץ והגדולים שבהם, זולת העם וכן לגרים הבאים לגור היה בית הקברות כולל, והיה תקנה ביניהם שלא לתת לגר מארץ אחרת אחוזת קבר, ועפ"ז השיבו לו שלא יוכלו למלאות שאלתו לעבור על נמוסיהם לתת לו אחוזת קבר, וע"כ אמרו שמענו אדוני והבן דברינו, והקדימו לאמר בל תחשוב שמה שלא נמלא שאלתך הוא מפני שכבודך קל בעינינו, לא כן כי נשיא אלהים אתה בתוכנו, ורק הנמוס ותקנת המדינה מעכב בידנו, אבל יש לך ברירה, במבחר קברינו קבר את מתך, אם תרצה לקבור בבית הקברות הכולל תוכל לבחור לך הקבר המובחר הנמצא שם, ואם תרצה לקברה בקבר של יחיד, אז איש ממנו גם את קברו המיוחד לו לא יכלה ממך, וזה יעשה אם בשבילך, שעז"א ממך או משום כבוד המת, שעז"א מקבר מתך, אבל על בקשתו לתת לו אחוזת קבר לא הסכימו, ובודאי ספרו לו כי יש תקנה בעיר שלא לתת לאיש זר אחוזת קבר:

(ח) וידבר אתם לאמר. אברהם נתן להם עצה שיוכלו למלאות שאלתו, ועז"א אם יש את נפשכם לקבר את מתי מלפני, שאמר להם שית שאם לא יהיה לו אחוזת קבר, יהיה נחשב אצלו שלא קברה כראוי, והעצה היה באופן זה, כי תקנה הזאת שלא לתת אחוזת קבר לאיש נכרי, יש לומר בה שני טעמים. א] י"ל שהיא תקנה כללית שזר לא יהיה לו אחוזה בתוכם, וכמ"ש גבי שכם והאחזו בה, שהם גר היו יכול באחוז לקנות שם אחוזה, וזה מפני שהאזרחים קודמים לקמת, ובזה י"ל שהיתה התקנה רק על המכר לא על המתנה, שבמכר י"ל שהאזרח קודם ונכר מגרא, אבל במתנה הלא כל אחד יכול לעשות בשדהו מה שירצה,

יהיו

שמעוני ופגעו־לי בעפרון בן־צחר: ט ויתן־לי את־מערת המכפלה אשר־לו אשר בקצה שדהו בכסף מלא יתננה לי בתוככם לאחזת־קבר: י ועפרון ישב בתוך בני־חת ויען עפרון החתי את־אברהם באזני בני־חת לכל באי שער־עירו לאמר: יא לא־אדני שמעני השדה נתתי לך והמערה אשר־בו לך נתתיה לעיני בני־עמי נתתיה לך קבר מתך: יב וישתחו אברהם לפני עם־הארץ: יג וידבר אל־עפרון באזני עם־הארץ לאמר אך אם־אתה לו שמעני נתתי כסף השדה קח ממני ואקברה את־מתי שמה: יד ויען עפרון את־אברהם לאמר לו: טו אדני שמעני ארץ ארבע מאת שקל־כסף ביני ובינך מה־הוא

ואת

רש"י

ופגעו לי. לשון בקשה כמו (רות א) אל תפגעי בי: (ט) המכפלה. בית ועליה על גביו. ד"א שכפולה ם בזוגות (עירובין נג): בכסף מלא. משלם כל שויה וכן דוד אמר לארונה (דה"א כא) בכסף מלא: (י) ועפרן ישב. כתיב חסר אותו היום מנוהו שוטר עליהם נ מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה: לכל באי שער עירו. שכולן בטלו ממלאכתן ס ובאו לגמול חסד לשרה: (יא) לא אדני. לא תקנה אותה בדמים: נתתי לך. הרי הוא כמו שנתתיה לך: (יג) אך אם אתה לו שמעני. אתה אומר לי לשמוע לך וליקח בחנם אני אי אפשי בכך ע אך אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני: נתתי. דוני"ש בלעז (געבען) מוכן הוא אצלי והלואי נתתי פ לך כבר: (טו) ביני ובינך. בין שני אוהבים כמונו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר

ב"ר

שפתי חכמים

יכלה דכאן אין לו שום משמעות אם הוא ל' כליון וק"ל: ם (ממ"ש) ב' פירושים אלו הם ב' מ"ד בעירובין פרק כיצד מעברין וכוונתם שלא נטעה לפרש מערה עצמה כפולה מערה לפנים ממערה או ע"ג מערה דא"כ מערה הכפולה מבע"ל דאז פי' מערה שהיא כפולה מאחר שלא היה תי"ו המורה על הסמיכות והדביקות וה' הנקבה של תיבת כפולה היה מוסב על המערה אבל השתא דכתיב מערת בתי"ו הסמיכות והדבקות גם המכפלה הוא שם דבר של כפלות פי' מערה של כפלות אחר שהיה בה למר ע"ש כפלות הבנין בית ועליה ע"ג ולמר ע"ש כפלות הזוגות ורש"י לא הכריע ביניהם איזה מהם קרוב לפשוטו של מקרא ולכן הביא גם שניהם כי שניהם כא' טובים ועי"ל דרש"י ס"ל דעל כ"א לבדו קשה למ"ל לקרות המערה שם מכפלה ע"ש זה שאינו עיקר הסבה הי"ל לקרותו ע"פ בשם סבה העקרית למר מערה בית ועליה או מערה בנין כפול ולמר מערה זוגות או מערה זוגות כפולים לכן פי' שניהם ור"ל שנקראת כן ע"ש שיש בה איזה ענינים של כפלות בנין וזוגות ולא ע"ש הענין עצמו או כדי לקצר ולכלול במלת מכפלה ב' ענינים דהי מנייהו מפקת ועד"ז ה"נ גבי קרית ארבע וק"ל: נ דאם היה כתיב ביו"ד יושב היה בינוני והיה משמעותו שישב כבר וגם יושב עכשיו בתוך בני חת בשוה אבל אם כתיב חסר ישב הוא עבר משמע שכבר ישב בתוך בני חת עמהם בשוה ולא היום לפי שאותו היום וכו': ס (נח"י) ונראה שדקדק זה משנוי לשון דכאן כתיב באי שער עירו ובפרשת וישלח במעשה דשכם כתיב יוצאי שער עי': אלא דהכא והתם רבותא קמ"ל דהא קמ"ל שאפילו מי שהי"ל מלאכה ביטל מלאכתו ובא לגמול חסד והתם קמ"ל שאפילו מי שהיה נחוץ לצאת אפ"ה לא יצא עד שמל תחלה כדי לדבק בזרע יעקב: ע הוצרך לזה בעבור מלת אך שלעולם הוא בא למעט מהדברים האמורים למעלה אף כאן למעט בא אני אי אפשי וכו': פ דהכא קאי על הכסף שצריך נתינה מיד ליד לאפוקי קרקע שהיא ברשותו פי' הרי היא כמו שנתתי לך כי אינו מחוסר גוביינא (מהרש"ל). (ממ"ש) הא דשינה לפרש מלת נתתי כסף וגו' שהוא עבר והל"ל ל' עתיד אתן כסף וגו' פי' דר"ל הלואי שנתתי כבר ולעיל השדה נתתי וגו' שהוא ג"כ ל' עבר והי"ל ל' עתיד ופירש"י הרי הוא כמו שנתתי וכו' משום דכאן אמר אח"כ קח ממני וגו' ואם פירושו הרי הוא כמו שנתתי כבר לא יפול עליו שוב לומר קח ממני שאם הוא כאלו כבר נתן לעפרון א"כ ע"כ הוא כאלו כבר קבל עפרון שאין נתינה שייך אלא ליד המקבל לכן פי' הלואי שנתתי וכו' ולפ"ז א"ש שאמר אח"כ ולכן עתה קח ממני וגו' ולעיל לא מצי לפרש כדהכא דהתם כתיב לו שמעני נתתי וגו'. דלו פי' הלואי ואפשר לומר דקאי על שמעני הלואי ותשמעני ועל נתתי הלואי נתתי וכו' משא"כ לעיל ומ"מ אכתי לא כתיב הכא קח ממני וגו' הייתי צריכים לדייק דלא קאי נמי על נתתי רק על מלת שמעני לחוד והיינו מפרשים

מאי

אם אית רעוא בנפשכון למקבר ית מיתי מן קדמי קבילו מני ובעו לי מן עפרון בר צוחר: ט ויתן לי ית מערת כפלתא די לה די בסטר חקלה בכספא שלים יתנינה לי ביניכון לאחסנת קבורא: י ועפרון יתב בגו בני חתאה ואתיב עפרון חתאה ית אברהם קדם בני חתאה לכל עלי תרע קרתיה למימר: יא לא רבוני קביל מני חקלא יהבית לך ומערתא די ביה לך יהביתה לעיני בני עמי יהביתה לך קבר מיתך: יב וסגיד אברהם קדם עמא דארעא: יג ומליל עם עפרון קדם עמא דארעא למימר ברם אם את עבד לי טיבו קביל מני אתין כספא דמי חקלא סב מני ואקבר ית מיתי תמן: יד ואתיב עפרון ית אברהם למימר ליה: טו רבוני קביל מני ארעא שויא ארבע מאה סלעין דכסף בינא ובינך מה היא

וית

התורה והמצוה

ואין שייך לומר שנכנו במתנה לאחוזת הארץ, שהמתנה הוא בשביל שהאיש ההוא מצא חן בעיניו. ב] י"ל שהתקנה היא רק על אחוזת קבר מפני שאין רוצים שאיש נכרי יהיה לו הכבוד הזה, שי"ל בית קברות מיוחד למשפחתו, שזה לא ניתן רק לגדולי הארץ, ובלא זה אחוזה אחרת יוכל לקנות גם הגר, ואחוזת קבר אין לתת לו גם במתנה, ואחר שיש ספק בתקנה זאת איך היתה, יש רשות ביד מושל הארץ שהוא ממונה על חוקי המדינה לעשות פירוש לתקנה זו כטוב בעיניו, לכן אמר שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צחר, שאחר שעפרון הוא השופט יוכל להסכים שהפי' הוא כטעם הראשון, שהתקנה הוא מצד שהאזרח קודם לקנות, ובזה הגר יכול לתת לו אחוזת קבר במתנה כמו שיכול לתת לו שדה במתנה, וע"ז אמר:

(ט) ויתן לי את מערת המכפלה. ר"ל שיתן אותה לי במתנה, אשר שהיא בקצה שדהו, ועקר טעם הנמוס שלא ימכור איש נחלתו לאיש לא שייך בזה, כי עקר השדה תשאר בידו והמערה היא רק זוית קטנה בקצה השדה, ואמר בכסף מלא, שר"ל שביני לבין עצמו יקבל גם הוא ממני מתנה כסף מלא בענין שלא יגיע הפסד לעפרון, אך יתננה לי בתוככם, שבפני העם יהיה בתורת מתנה שע"ז אינו מוזהר מן החק והנמוס, כדי שיהיה לאחזת קבר, כי כל שנעשה בדרך מתנה יכול לתת אחוזה, בפרט שהעם מסכימים ועפרון הוא המפרש את החק להיתר, שמה שיתן מעות יהיה דרך מתנה לא דרך מכר:

(י) ועפרון ישב בתוך בני חת, הוא טעם לדברי אברהם, שלכן אמר שיבקשו מעפרון, מפני שעפרון שופט הארץ ויושב בתוכם ובאמצעותם במקום מושב השופט, והוא יכול לפרש התקנה להיתר, וגם הוא טעם למה שיאמר שמפני שהיה שם במעמד ענה בעצמו, ואמר שענה באזני בני חת לכל באי שער עירו, ר"ל הנה שהייתי ממלא רצונך לפרש התקנה כהפך אחר שבני חת מסכימים לזה, הלא חברון היא כרך ובאים לשם כל הסביבות ובזה א"א לשנות איזה תקנה אם לא בצירוף כל המדינה וזה א"א:

(יא) לא אדוני. ר"ל אין הפירוש כדבריך, כי עיקר התקנה היא רק על אחוזת קבר שלא יתכבד בזה איש זר, ואין חילוק בין מתנה ובין מכר, וא"כ א"א שאתן לך המערה לבדה שבזה גלוי לכל שנתתי לך אחוזת קבר וזה נגד התקנה, רק יש עצה אחרת והיא השדה נתתי לך, שאני אתן לך את כל השדה שזה מותר למכור או ליתן נחלת שדה וכרם לזריעה ולנטוע, וממילא והמערה אשר בו לך נתתיה, כי המערה היא טפלה אל השדה, ולעיני בני עמי נתתיה לך, שכולם יסכימו בזה, באופן שהשדה יהיה שלך בלי ערעור עם המערה, ואח"כ קבר מתך, אחר שהיא שלך עשה מה שתרצה, אבל אני איני נותנה לך לאחוזת קבר רק להריסה ולזריעה ולקבור מת אחד לפי שעה:

(יג) וידבר אל עפרון, אך אם אתה לו שמעני, ר"ל אחר שאתה מפרש התקנה שלא היתה רק על אחוזת קבר לא על אחוזה אחרת, וא"כ השדה שאתה נותן לי לזריעה תוכל לתת בין במכר בין במתנה, א"כ א"צ כלל שיהיה דרך מתנה רק נתתי כסף השדה קח ממני, וגם זה השיב בחכמה, כי אחר שהוא נותן לו השדה לזריעה לא לאחוזת קבר, והוא ישנה אח"כ ויעשה ממנו אחוזת קבר, א"כ אם יהיה בדרך מתנה תבוטל המתנה כי אדעתא דהכי לא נתנה לו, משא"כ אם יהיה דרך מכר שאגב זוזי גמר ומקנה. וכן הדין אצלנו שמי שנתן מתנה לחבירו וידענו שהיה בלבו שאינו נותן לו רק על אופן זה אינו יכול לשנות דבר נגד רצון הנותן ואם לא בטלה המתנה אעפ"י שלא פירש, אבל במכירה אמרינן אגב זוזי גמר ומקני (ח"מ סי' ר"ז וסי' רמ"א) ועז"א אחר שאני אתנה אח"כ רצונך ואעשה שם אחוזת קבר, אין עצה רק אם יקים דרך מכר, ועז"ש אך אם אתה, ר"ל אך באופן זה תתקיים בידי, ואקברה את מתי, ולא לאחוזת קבר רק קבורה למתי זה:

(טו) אדני שמעני. כוון בזה שני ענינים, א] אמר שבין בני אדם כמונו הוא דבר קטן אין כדאי לדבר מזה אם יקח כסף או לא כי כספו כאין. ב] רמז לו שאף אם יתן כסף לא שייך בו אגב זוזי גמר ומקני, כי לפי ערכו הכסף הזה כאין ודינו כמתנה, ורק אם מתך קבור לא לאחוזת קבר, ועז"א כמד' נבאל

נכון

וְאֶת־מֵתְךָ קְבֹר׃ טז וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל־עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן אֶת־הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף עֹבֵר לַסֹּחֵר׃ שני יז וַיָּקָם ׀ שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בַּמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לִפְנֵי מַמְרֵא הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ וְכָל־הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר בְּכָל־גְּבֻלוֹ סָבִיב׃ יח לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה לְעֵינֵי בְנֵי־חֵת בְּכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ׃ יט וְאַחֲרֵי־כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל־מְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה עַל־פְּנֵי מַמְרֵא הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ כ וַיָּקָם הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְאַבְרָהָם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר

מאת

בעל הטורים

האדם ליראה מן המות ואם לא יתן לו מקום קבורה גם לו לא יהיה מקום קבורה: (טז) לעפרן. חסר בגי' עין רעה. עפרן עולה ת' כנגד ארבע מאות שקלים שלקח במערה: (יז) ויקם שדה עפרון. ר"ת בכסף עבו רמז לעבו עיקום לעבור

רש"י

(כ"ר) צ ואת מתך קבור: (טז) וישקל אברהם לעפרן. (בכורות נ) חסר וי"ו לפי ק שאמר הרבה ואפי' מעט לא עשה (ב"מ פז) שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין שנאמר עובר לסוחר שמתקבלים בשקל בכל מקום ויש מקום ששקליהן גדולים שהן קנטרין נגמינא"ש (געגסמער בלעז): (יז) ויקם שדה עפרון. תקומה היתה לו ר שיצא מיד הדיוט ליד מלך. ופשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ ש לאברהם למקנה וגו': (יח) בכל באי שער עירו. בקרב כלם ובמעמד

שפתי חכמים

שפי הרי הוא כמו שנתתי וכו' כדלעיל ודו"ק: צ ר"ל למה אמר ביני וביניך. מ"ש הוא מאמר בני אדם ומתרץ בין שני אוהבים ומו ק"ל למה אמר ואת מתך קבור וי"ו של ואת למ"ל ומתרץ דכך אמר לו הנח את המכר ואת מתך קבור בהנם א"כ ואת קאי אהנח את המכר: ק ואע"ג דיעקב ואהרן ג"כ חסרים וי"ו מ"מ הואיל ועפרון מלא הוא בכל הפרשה אלא זה חסר בנכד אתי למדרש אבל יעקב ואהרן בכ"מ חסרים הם ובמקום שהם מלאים למדרש אתא: ר לא מל' קנין כמו וקם הבית אשר בעיר אשר לו תומה לצמיתות לקונה אותו שפי' רש"י יצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה דהתם הקונה כתיב אחר הקימה והכא לא כתיב כי לאברהם למקנה אינו דבוק עם פסוק הקודם מפני פיסוק הטעמים: ש (ממ"ש) לכאורה קשה מה"נ אי פשוטו א"ש ולק"מ אין דרך רש"י להביא דרש בהנם ואי פשוטו לא א"ש א"כ למה הביא לפשוטו וכה"ג צריך לדקדק בכל מקום שמביא רש"י שניהם. וי"ל דלפשוט לבד קשה ויקם שדה עפרון וגו' עד השדה אשר בו וגו' מיותר הל"ל ויקם השדה והמערה וגו' לאברהם למקנה וגו' למ"ל שדה עפרון אנו עד השתא לא ידענו שהיה שדה עפרון לכך צריך לומר תקומה היתה לשדה של עפרון דייקא שמתחלה היתה ביד הדיוט דהיינו עפרון ולמדרש תקומה לבד וכו' קשה כיון דכבר אמר ויקם שדה עפרון למה הזכיר פעם ב' השדה והמערה וגו' הל"ל ויקם שדה עפרון וגו' והמערה וכל העץ וגו' גם לפי' תקומה וכו' אין לו חיבור עם היפיה דקרא לאברהם למקנה לכן צ"ל גם פשוטו שבא לבורות שקם השדה והמערה וכל העץ לאברהם למקנה ולהורות ב' פירושים אלו לכן אמר שדה עפרון ואח"כ פעם ב' השדה והמערה דויקם קאי אתרווייהו על שדה עפרון ר"ל תקומה וכו' ועל השדה והמערה וגו' ר"ל שקם לאברהם למקנה ולפשוטו פי' ויקם ר"ל שיצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה כדפירש"י גבי וקם הבית וכו' ול"ק מה שהקשה הרא"ם ומנחת יהודה אחריו ואין צריך לתירוצים דחוקים שלהם אלא הכא והתם פי' אחד להם דלפשוטו בכאן פי' הוא ויקם שעומד בכחו של קונה והוא כדפירש"י התם וקם הבית וגו' לקונה שעומד בכחו של קונה כי רש"י מפרש וקם הבית ר"ל עמידה שעמד הבית ומ"ש בכחו של קונה מדכתיב אחריו לקונה וה"נ הכא ויקם לשון עמידה שעמד השדה לאברהם. והרא"ם ומ"י הבינו דוקא הבית לשון קנין לפירש"י

התורה והמצוה

לאו איש רע עין, זה עפרון שהיה נבהל להון ובקש ממנו הון רב יותר מן השווי, ובכ"ז היה רע עין וגם רלה שהספקים בידו אם יעכב ממנו אחוזת קבר [א]:

וישמע

תורה אור

[א] ובמדרש יש פלוגתא ר"ח אמר כל כסף האמור בתורה שקלים ובנביאים לטרין ובכתובים קנטרין, ור' יודן אמר ששקלי עפרון היו קנטרין (שהם מאה סלעים בכל שקל) הה"ד נבהל להון איש רע עין, ופ"ל

עפרן

בית מיתך קבר: טז וקביל אברהם מן עפרון ותקל אברהם לעפרון ית כספא דמליל קדם בני חתאה ארבע מאה סלעין דכסף דמתקבל סחורא בכל מדינתא: יז וקם חקל עפרון די בכפלתא די קדם ממרא חקלא ומערתא די בה וכל אילני די בחקלא די בכל תחומה סחור סחור: יח לאברהם לזבינוהי לעיני בני חתאה בכל עלי תרע קרתיה: יט ובתר כן קבר אברהם ית שרה אתתיה במערת חקל כפלתא על אפי ממרא היא חברון בארעא דכנען: כ וקם חקלא ומערתא

די

השאלות

(יז-כ) למה כפל ויקם שדה עפרון וכו' ובסוף חזר שנית ויקם השדה וכו' וכל הענין כפול ומכופל. ולמה האריך בכל הספור הזה. מה יושיענו ספור זה לתורה ולתעודה:

התחלה והמצוה

(טז) וישמע אברהם אל עפרון. עפרון אמר לו ולא מתך קבול, ר"ל שיתן לו המעות אח"ז ובזה לא היה אברהם קונה את השדה דצריך שיתן מעות תחלה ואח"כ שטר או חזקה לכן וישקל את המעות הכסף, ובזה נסתלק זכות עפרון, כפי הדין שאם לקח מעות מעכו"ם נעשה השדה הפקר, והיה המעות עובר לסוחר, בלא יכול לטעון איזה טענת אונאה:

(יז-יח) ויקם. אח"כ קם שדה עפרון לאברהם למקנה דהיינו שנתן לו שטר, ואז נקנית לאברהם בכסף ובשטר, ובשטר הזה ציינו מצרי השדה, שהוא בכפלה בצד האחד, ובצד השני הוא לפני ממרא, וגם ציינו פרטי הדברים שמכר לו, שהוא השדה והמערה וכל העץ, ובזה נתקיים לאברהם למקנה, לקנין גמור, לעיני בני חת, שלא ערער אדם כדבר ולא טען איש טענת כל מגרע:

(יט) ואחרי כן קבר אברהם. והחזיק בה למקום קברות, והשדה לא נתיחדה לזריעה רק לשדה שלפני הקברות, ועז"א שדה עפרון אשר במכפלה, שהשדה נעשית טפלה אל המכפלה, והחלה היה שמה קרית ארבע, ע"ש ארבע אבי הענק או ארבע ענקים שהיו שם, ואברהם שנה שמה לקראה בשם חברון על שם יתחברו הזוגות הנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו:

(כ) ויקם. ואח"כ הסכימו כל בני חת לשנות החקה לכבוד אברהם שנעשה תושב בתוכם והי"ל רשות ליחד לו אחוזת קבר, עד שקם לאחוזת קבר גם מאת בני חת והסכמתם שכל בני חת הסכימו לזה [א]:

ואברהם

תורה אור

עפרון חסר וא"ו שעז"א ולא ידע כי חסר יבואנו (ר"ל עפרון חסר גימ' רע עין), מלאה דפליגי בפלוגתא (שבעירובין דף נ"ג) אם היה בית ועליה או בית לפנים מבית, ולמ"ד שהיה בית ועליה היה המערה חמשים על חמשים, ולמ"ד בית לפנים מבית היה מאה על חמשים, ודוד נתן לארונה במקום בהמ"ק שהיה ת"ק אמה על ת"ק אמה שש מאות שקלים שהיו קנטרין, כי שקלים שבכתובים הם קנטרין, ובב"ק דף י' מי שי"ל קרקע וזיתי מולא למכרה מאכילין אותו מעשר עני עד פלגא, דעד פלגא זילי נכסי יותר מזה לא, ואח"כ ר"ח סובר שהיה המערה חמשים על חמשים, ולפי החשבון שנתן דוד בעד ת"ק על ת"ק שש מאות קנטרין בבה"ק של ת"ק יש מאה רצועות של חמשים על חמשים מגיע להמערה שש קנטרין ויוכל להיות שבימי עפרון זילי נכסי ולא היה שוה רק שלש קנטרין שהם שלש מאות שקלים ולכן עפרון חסר, ור' יודן ס"ל שהיה המערה מאה על חמשים, ואף אם זילי נכסי היה שוה שש קנטרין שהם שש מאות שקל ולמה כתיב עפרון חסר, לכן אמר שהשקלי עפרון היו קנטרין, ועז"א שם במד' אשר במכפלה מלמד שנכפלו בעיני כהו"א, ד"א שכל מי שהוא קבור בתוכה במוה שכרו כפול ומכופל, א"ר אבהו שכפף הקב"ה קומתו של אדה"ר וקברו בתוכה, שמ"ד מלמד שנכפלו ס"ל כמ"ד שהיה המערה על חמשים ואז זילי ארעתא ולא היה שוה רק שלש מאות, ולהה"כ יקרי ארעתא והיה שוה שש מאות שהוא הכפל, ומ"ד שמכרו כפול ס"ל כר' יודן, ור' אבהו ס"ל שהיה המאים על חמשים ומפרש שכפפו הקב"ה לאדה"ר כי אדם היה מאה אמה ואיך נקבר במערה של חמשים, ע"כ שכפפו הקב"ה וקברו בתוכה:

[א] ובמדרש אמר ר' אלעזר כמה דיות נשפכות כמה קולמוסין משתברין, כדי לכתוב עשרה פעמים בני חת, ללמדך שכל מי שהוא מברר מקחו של צדיק כאלו קיים עשרת הדברות, כי מה שהאריכה התורה בקניה זו ובפרטיה, הוא כי אברהם השתדל בזה לנטוע בלב העמים פנה גדולה מפנות הדת, שהיא האמונה בהשארת הנפש אחר המות ובגמול העתיד שיהיה בין לנפש בין לגוף, כי גם הגופים ישני אדמת עפר יקיצו ביום הדין הגדול, אלה לחיי עולם ואלה לדראון עולם, ועתידים צדיקים שיעמדו בלבושיהם הייצו בגופים גשמיים שיהיו לבושים בהם בחיים הראשונים, וע"כ צריך להכין לגוף המת מקום שם קבר במקום נבחר. ובין בני משפחתו והנשים צדיקים, ואין קוברים רשע אצל צדיק כמו שהיה במעשה דאלישע. וכ"ז היה כדבר זר לבני חת שחשבו כי מתים בל יחיו ואין עוד דין וחשבון בשאול, והקבורה אינה צריכה רק לפי שעה מפני בזיון החיים ומפני הסרחון ואח"כ היו משגיחים הקבר, וע"י מעשה זו שהיה בפרסום ואברהם נתן בעד המערה

מֵאֵ֥ת בְּנֵי־חֵֽת׃ ס כד א וְאַבְרָהָ֣ם זָקֵ֔ן בָּ֖א בַּיָּמִ֑ים וַֽיהוָ֛ה בֵּרַ֥ךְ אֶת־אַבְרָהָ֖ם בַּכֹּֽל׃ ב וַיֹּ֣אמֶר אַבְרָהָ֗ם אֶל־עַבְדּוֹ֙ זְקַ֣ן בֵּית֔וֹ הַמֹּשֵׁ֖ל בְּכָל־אֲשֶׁר־ל֑וֹ שִֽׂים־נָ֥א יָדְךָ֖ תַּ֥חַת יְרֵכִֽי׃ ג וְאַשְׁבִּיעֲךָ֗ בַּֽיהוָה֙ אֱלֹהֵ֣י הַשָּׁמַ֔יִם וֵאלֹהֵ֖י הָאָ֑רֶץ אֲשֶׁ֨ר לֹֽא־תִקַּ֤ח אִשָּׁה֙ לִבְנִ֔י מִבְּנוֹת֙ הַֽכְּנַעֲנִ֔י אֲשֶׁ֥ר אָנֹכִ֖י יוֹשֵׁ֥ב בְּקִרְבּֽוֹ׃ ד כִּ֧י אֶל־אַרְצִ֛י וְאֶל־מוֹלַדְתִּ֖י תֵּלֵ֑ךְ וְלָקַחְתָּ֥ אִשָּׁ֖ה לִבְנִ֥י לְיִצְחָֽק׃ ה וַיֹּ֤אמֶר אֵלָיו֙ הָעֶ֔בֶד אוּלַי֙ לֹא־תֹאבֶ֣ה הָֽאִשָּׁ֔ה לָלֶ֥כֶת אַחֲרַ֖י אֶל־הָאָ֣רֶץ הַזֹּ֑את הֶהָשֵׁ֤ב אָשִׁיב֙ אֶת־בִּנְךָ֔ אֶל־הָאָ֖רֶץ אֲשֶׁר־יָצָ֥אתָ מִשָּֽׁם׃ ו וַיֹּ֥אמֶר אֵלָ֖יו אַבְרָהָ֑ם הִשָּׁ֣מֶר לְךָ֔ פֶּן־תָּשִׁ֥יב אֶת־בְּנִ֖י שָֽׁמָּה׃ ז יְהוָ֣ה׀ אֱלֹהֵ֣י הַשָּׁמַ֗יִם

אשר

בעל הטורים

על המערה: (א) ואברהם זקן. וסמיך ליה וה' ברך בהזקין ולא יכול עוד לצאת ולבא לישא וליתן אז הוצרך לברכה וה' ברכו: בא בימים. בגימטריא במנין ימים שנים ברכו בבן שנולד יצחק: (ב) המושל ב' במס'. הכא ואידך אם רוח המושל תעלה עליך שא"ל אברהם אפילו אם רוח המושל או השר אונס יעלה עליך מקומך אל תנח אלא לך לחרני: נא ידך. בגי'

שפתי חכמים

לפירש"י דהתם. והיינו כן ותמה מנין להם זה: ת מפני שבית בכל מקום מורה על תוך ומפני שאין תוך וקרוב שייך במקום הזה אמר במעמד כולם וכאן לא רצה לפרש רש"י כמו שפי' לעיל שכולן בטלין ממלאכתן וכו' דא"כ הול"ל לכל כמ"ש לעיל ולמה כתב בכל משמע שבא בתוכן א"נ אתי למדרש במעמד כולן: א (ג"א) דאל"כ מה ענינו לכאן והא דלא כתב בן בפי' הוא להודיענו שהבן נחשב כל. שעד שלא היה לו בן אמר מה תתן לי וגו' אבל עכשיו כל הברכות שלו ברכות שלמות:

רש"י

ובמעמד כלם ת הקהו לו: (א) ברך את אברהם בכל. בכל עולה בגימטריא בן ומאחר שהיה לו בן היה א צריך להשיאו אשה: (ב) זקן ביתו. לפי שהוא דבוק נקוד זקן: תחת ירכי. (שבועות לח) לפי שהנשבע צריך ליטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תורה או תפילין. והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו ע"י צער והיתה חביבה עליו ונטלה. (ר"ל מה שלא אמר תחת ירכך וה"ל להשביע העבד במילתו לפי שמל אברהם היתה ראשונה ט קודם מילת העבד וק"ל): (ז) ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי. ולא אמר ואלהי הארץ

תורה אור

הון רב תיסוד אהלה אמונה, שברר להם שהשלמים אין להם מן העוה"ז אלא ד"א של קבורה, וכל הלקח בעוה"ז המה מהבל יחד, ועז"א גר ותושב אנכי שהוא מכוון עם מ"ש כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי, כי חיי העה"ז הם חיי הגר שאל מקומו שואף אזרח הוא שם, וע"כ תנו לי אחוזת קבר, ומה שאקברה מתי הוא רק מלפני, אבל באמת לא תחשב לקבורה רק כמי שגונז דבר יקר באוצר להיות שמור למועד ידוע אשר יוציאהו משם, ובני חת אשר לא האמינו בזה היה די להם הקבורה לפי שעה ואמרו במבחר קברינו קבור, למה לך אחוזת קבר, לכן הוסיף לבקש דוקא מערת המכפלה שהיה בית ועליה והוא ציון ומשל להוית האדם בעוה"ז במערה השפלה בית ע"ג עליה הוא העולם העליון, וגם אחרי המות ינוח הגוף על משכבותיו, והרוח תתוסף עליו מלמעלה בג"ע התחתון כמ"ש בספרי שירי הנפש בפסוק אחות לנו קטנה, והמערה הזאת היא בקצה השדה שהוא סוף האדם וסוף כלי מעשהו בשדה וכל יגיעו ועמלו, והודיע כי יקנה זאת בכסף מלא, כי כל הפנים לא ישוו אל ההשגה הזאת אשר היא אחרית האדם ותקותיו, וכבר באר בזוהר כי ארבע מאות שקל כסף ששקל היה רמז לת' עלמין דכסופים שירש לעתיד בשכר עמלו תחת השמש, וכ"ז ברר אברהם בעת המקח הזה ולמד ודרש והקים שנות האמונה, וברר המקח הזה דומה כעשרת הדברות שגברת האמונה השכל והשגה:

די בה לאברהם לאחסנת קבורא מן בני חתאה : א ואברהם סיב על ביומין
יי בריך ית אברהם בכלא : ב ואמר אברהם לעבדה סבא דביתה דשליט בכל
די לה שוי כען ידך תחות ירכי : ג ואקים עלך במימרא דיי אלהא דשמיא
ואלהא דארעא דלא תסב אתתא לברי מבנת כנענאי די אנא יתב ביניהון :
ד אלהין לארעי ולילדותי תיזיל ותסב אתתא לברי ליצחק : ה ואמר לה עבדא
מאים לא תיבי אתתא למיתי בתרי לארעא הדא האתבא אתיב ית ברך לארעא
די נפקתא מתמן : ו ואמר לה אברהם אסתמר לך דילמא תתיב ית ברי
לתמן : ז יי אלהא דשמיא די דברני מבית אבא ומארע ילדותי ודי מלל לי

ודי

השאלות

(א-ד) למה הקדים שאברהם זקן וה' ברכו. למה השביע את העבד ולא ליצחק. ולמה השביעו במצות מילה. ולמה בחר בבנות חרן יותר על בנות הכנעני:

(ה-ח) מ"ש אולי לא תאבה ללכת אחרי הי"ל ללכת אל הארץ הזאת. ומז"ש ההשב אשיב והשבה לא יצדק רק במי שהיה שם ויצא וחזר. ולמה הזכיר לו מ"ש לו ה' לזרעך אתן את הארץ. ומ"ש ואם לא תאבה ונקית משבועתי הוא דבר שא"צ לאמר כלל:

התורה והמצוה

כד (א) ואברהם זקן. ספר מה שהניע את אברהם להשביע את אליעזר שזה ע"י שאברהם זקן וה' ברך, כי לפעמים ידאג אדם שאולי בנו בשיאמר עוד חזון למועד, אבל אברהם היה זקן (וכבר אמר ואברהם ושרה זקנים, אז היה תחלת ימי הזקנה, ועתה היה סוף ימי הזקנה שיתחילו ימי השיבה, וירא פן יקדימנו המות) ולפעמים ידאג אדם שאולי בנו עד יכין לו פרנסה כמ"ש הכן בחוץ מלאכתך וכו' ובנית ביתך, אבל אברהם היה מבורך בכל:

(ב) ויאמר אברהם. ובאר הטעם שהשביע את העבד, באשר ידע כי במותו ישמע יצחק לעצתו בדבר זה. א] בשהוא זקן ביתו וכולם מתנהגים בעצתו. ב] שמושל בכל אשר לו עד שיוכרח יצחק לשמוע לקולו, שים נא ידך באשר ע"י מצות מילה נתקדשו באות ברית והלה האלהות עליהם כמ"ש להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך, וזה תלוי בשישמרו יחוסם כמ"ש לזרעך מיוחסים אחריך, וע"כ לא רצה שידבק זרעו בבנות כנען הארור שהם ערלי לב ולא יצליח הגפן רק כשיבריכוהו במינו לא ענבי הגפן בענבי הסנה, וע"כ הזכיר בשבועתו אות ברית:

(ג) ואשביעך. כי ע"י מצות המילה נעשה אלהי הארץ, שזה היה כריתת הברית להיות לך לאלהים, אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני, שהיו מושחתים במדותיהם, וכבר כתב הר"ן שהאמונות והעבירות שבתורה הם על שני פנים, מהם שיעשו רושם בגוף ובנפש במדות ובמעשים, ומהם שיעשו רושם רק בנפש באמונות, והושם שיעשו רושם בגוף ובנפש, יעשו רשומם אל הבנים המשתלשלים מהם, כשנאה ונקמה ואכזריות והכילות והזמה ודומיה', שהם יעשו רושם בנפש מצד שהם עברות ובגוף לפי שהמדות יפעלו בליחות כמו שהליחות יעשו תכונה במדות, כי כמו שבאשר יהיה דם הלב רותח יהיה האדם כעסן, כן מי שיכעוס יעשה דם לבו רותח, והושם המדות יחייבו המזגים הגופיים וזה ימשך לבנים, וזה רוע אנשי כנען, אמנם הדברים שעושים רושם בנפש לבד והם אמונות הכוזבות לא יתפשטו בבנים, לכן בחר באנשי בית אביו, הגם שהיו להם אמונות כוזבות, כמ"ש אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו, לא נשחתו במדות, ואמר אשר אנכי יושב בקרבו אפילו בעלי בריתו ענר אשכל וממרא שישב בקרבם, וגם שחשב אברהם שילכו אלהו ה' אל הארץ הזאת לתקן מדותיהם, שכפי שראה ה' שהתחתם שלח את אברהם שישב ביניהם להפיכם למוטב, ומזה עצמו הוכיח שהם רעים מאד עד שהוצרך לשלחו שישב ביניהם בל יושחתו לגמרי:

(ד) כי. אחר שהשביעו שלא יקח אשה מבנות כנען, השביעו עוד שמחויב ללכת אל ארצו ומולדתו ולהשתדל לקחת אשה, שתהיה ראויה אליו מצד שהוא בנו ויורש כל הברכות והמעלות האלהיות, ומצד שהוא יצחק נהוא צדיק וקדוש גם בעצמו, ולא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים:

(ה) ויאמר אליו אולי. ר"ל הלא בלכתי לשם יהיו שני ליעוצות. א] שתלך עם עבד. ב] שתצא מבית אביה לארץ מרחקים, וע"ז אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי, וזאת שנית שתלך אל הארץ הזאת, ובזה יהיה האפשר שיצחק יצא לשם, ושם ישא אותה לאשה וישב עמה כמה שנים, ואח"כ ישוב עמה לארץ הזאת כמו שהיה ביעקב, וז"ש ההשב אשיב ר"ל שאשיב אותו לשם ע"מ שישוב אח"כ עם אשתו לא"י:

(ו) השמר לך. הודיע שה' שהוציא אותו מארץ מולדתו הוציא אותו ואת זרעו משם, וכאשר ישוב יצחק שם יהיה דומה כאלו היה שם, (כי היה בכח אביו ויצא בכח אביו) ויצא משם ושב לשם נגד רצון ה' וכמו שיבאר:

(ז) ה' אלהי השמים. שה' מצד שהוא אלהי השמים ומשדד מערכת השמים, מצד זה לקחני מבית אבי, ששם הייתי תחת המערכה ואברם אינו מוליד, ובא"י איני תחת מערכת השמים, כי היא ארץ אשר ה' דורש אותה, וכנה לקחני מבית אבי, ולא תאמר שרק אותי לקח משם לא את זרעי, כי אשר דבר ונשבע לזרעך

אֲשֶׁר לְקָחַנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי וַאֲשֶׁר דִּבֶּר־לִי וַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־לִי לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִשָּׁם׃ ח וְאִם־לֹא תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרֶיךָ וְנִקִּיתָ מִשְּׁבֻעָתִי זֹאת רַק אֶת־בְּנִי לֹא תָשֵׁב שָׁמָּה׃ ט וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד אֶת־יָדוֹ תַּחַת יֶרֶךְ אַבְרָהָם אֲדֹנָיו וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה׃ שלישי י וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ וְכָל טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־אֲרַם נַהֲרַיִם אֶל־עִיר נָחוֹר׃ יא וַיַּבְרֵךְ הַגְּמַלִּים מִחוּץ לָעִיר אֶל־בְּאֵר הַמָּיִם לְעֵת עֶרֶב לְעֵת צֵאת הַשֹּׁאֲבֹת׃ יב וַיֹּאמַר ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם הַקְרֵה־נָא לְפָנַי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה־חֶסֶד עִם אֲדֹנִי אַבְרָהָם׃ יג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם וּבְנוֹת אַנְשֵׁי הָעִיר יֹצְאֹת

לשאב

בעל הטורים

פילגשים שבשביעתו כמילה: (ז) ישלח מלאכו. כמו והוא לו כדכתיב כי ילך מלאכי לפניך אבל לא הוא שכתוב בו מלאך ושלחתי לפניך מלאך. ב"פ כתיב מלאכו ואי' בהיק: על ב' א' בהליכה ואחד בחזרה: (י) וכל טוב ב' במס'. הכא ואידך וכל טוב דמשק אליעזר לקח גם מטוב דמשק: (יב) עם אדוני אברהם. ס"ת מים לומר בשכר יוקח נא מעט מים שנהו על המים ובשמוציא

שפתי חכמים

ב כלומר שלמעלה נאמר ואלהי הארץ: ג (נח"י) הרא"ם והרמב"ן הקשו והדבר פשוט הוא שהרב נו"ל דארץ מולדתו היינו אור כשדים ומולדתו היינו בני משפחתו עיר חרן ע"ש (וזהו מבית אבי): ד מדכתיב אשר אנכי יושב בקרבו א"כ משמע דמהכנעני היושב בקרבו נוס שלא לקח דהיינו מבנות ענר אשכול וממרא דהיו בעלי בריתו וא"כ ממילא נמי הא דכתיב הכא ונקית משבועתי אם לא תאבה ללכת וגו' קאי נמי על ענר אשכול וממרא: ה מדכתיב ויפתח הגמלים משמע דעד עכשיו היו זמומין וק"ל. ואע"ג דאין הקב"ה מביא תקלה ע"י בהמתן של צדיקים כדאי' בחולין דף ז' י"ל דאעפ"כ זמם אותם שלא יאכלו אפי' מגדי רשות הרבים והוא הפקר כי מסתמא הבעלים מתייאשין מהם לך אליעזר עבד אברהם מרוב חסידותו שהיה בו לא רצה ליהנות משל אחרים אפי' מן המותר. והרא"ם תי' שאין סומכין על הנס א"נ היכי דברי טועה שהלכו בין שדות אחרים שאני: ו דהא' דקאמר וילך וכל טוב אדוניו בידו משמע דרבותא קאמר אע"פ שהולך עדיין היה כל טוב אדוניו בידו ואי הוה פי' ברשותו מה בא ללמדנו שכל טוב אדוניו עוד בידו כי מאי רבותא איכא. ועי"ל למה לא הודיענו הקרא בפרשה שלפני זו שכל טוב אדוניו ברשותו א"ו שטר מתנה נתן ליצחק. והרא"ם כ' דאל"כ איך היה בידו דודאי לא נתן כל ממונו ברשות אליעזר ואין שקמות והא כתיב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק דמשמע עד השתא לא נתן לו שטר מתנה ליצחק דהכי פירש"י בשם רבי נחמיה ברכת דייתיקי שא"ל הקב"ה לאברהם והיה ברכה הברכות מסורים בידך ואברהם מסרם ליצחק ועי"ל שהנכסים אשר קנה לאחר שנתן המתנה ליצחק בהותן עשר שנים לאחר

מיתתם

רש"י

הארץ ולמעלה אמר ב והשביעך וגו'. אמר לו עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא היה רגיל בארץ: מבית אבי. מחרן: ומארץ מולדתי. מאור ג כשדים: ואשר דבר לי. לצרכי כמו אשר דבר עלי. וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מתורגמים בלשון על. ותרגום שלהם (כלומר שדרך התרגום להשתמש למ"ד במקום בעבור וק"ל) עלי עלוהי עליהון שאין נופל אצל דבור לשון לי ולו ולהם אלא אלי אליו אליהם ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לשון לי ולו ולהם: ואשר נשבע לי. בין הבתרים: (ח) ונקית משבועתי וגו'. וקח לו אשה מבנות ד ענר אשכול וממרא (קדושין סא): רק את בני וגו'. רק מעוט הוא בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור: (י) מגמלי אדוניו. (ב"ר) נכרין היו משאר גמלים שהיו יוצאין זמומין ה מפני הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: וכל טוב אדוניו בידו (ב"ר) שטר מתנה כתב ליצחק ו על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם: ארם נהרים. בין שתי נהרות יושבת: (יא) ויברך הגמלים.

די קים לי למימר לברך אתן ית ארעא הדא הוא ישלח מלאכיה קדמך ותסב איתתא לברי מתמן: ח ואם לא תיבי איתתא למיתי בתרך ותהי זכאה ממומתי דא לחוד ית ברי לא תתיב לתמן: ט ושוי עבדא ית ידיה תחות ירכא דאברהם רבוניה וקיים ליה על פתגמא הדין: י ודבר עבדא עשרא גמלין מגמלי רבוניה ואזל וכל שפר רבוניה בידיה וקם ואזל לארם די על פרת לקרתא דנחור: יא ואשרי גמליא מברא לקרתא לבארא דמיא לעדן רמשא לעדן דנפקן מליתא: יב ואמר יי אלהיה דרבוני אברהם זמין כען קדמי יומא הדין ועבד טיבו עם רבוני אברהם: יג הא אנא קאם על עינא דמיא ובנת אנשי קרתא נפקן לממלי מיא:

ותהי

השאלות

(יב-כב) מ"ש הקרה לא יצדק בדבר שנעשה לתכלית מועיל. ואיך עשה סימן הזה. ומה אם הנערה שיאמר לה השי כדך ותעשה כן לא תהיה ממשפחת אברהם. ואיך נתן הנזם על אפה טרם ידע שהיא ממשפחת אברהם. ומ"ש והאיש משתאה לה מחריש מה נתחדש לו חדשות הלא כבר ראה שהיא משקה לגמליו:

התורה והמצוה

אתן את הארץ הזאת, וא"כ גם להם נשארה הארץ, ואחר שכ"ז נעשה בהשגחתו, **הוא ישלח מלאכו** שליח ההשגחה שהיא תבא אל יצחק:

(ח) **ואם לא תאבה**. ר"ל שאז א"א שהיא לא תרצה לבא אל הארץ הזאת, כי כשהיא בת זוגו של יצחק בודאי תבא אל הארץ, רק שיוכל להיות **שלא תאבה ללכת אחריך**, שהגם שתאבה בארץ הזאת לא תרצה ללכת עם עבד, **אז ונקית משבעתי זאת**, ר"ל השבועה השנית מ"ש ולקחת אשה לבני (לאפוקי השבועה הראשונה שלא יקח מבנות הכנעני ממנה לא ינכה). **רק את בני לא תשב שמה** גם באופן זה, כי בתחלה אמר פן תשיב את בני שמה היינו שיאחר שם איזה שנים, כי זה תשובה עמ"ש אליעזר שלא תרצה ללכת אל הארץ הזאת, שאז יצטרך יצחק לגור שם כמה שנים, ועתה שמדבר על אופן שתרצה לבא אל הארץ הזאת רק שלא תאבה ללכת אחריך, שתרצה שיצחק יבא לקחת אותה לארץ כנען ולא יצטרך להיות שם רק יום אחד, הזהירו גם ע"ז רק את בני לא תשב שמה אף על יום אחד:

(י) **ויקח העבד**. הגם שאברהם לא השביעו רק שילך אל ארצו ואל מולדתו ליקח אשה משם, שיש שיקח אשה מעיר חרן, ולא הקפיד שתהיה דוקא ממשפחתו, שעקר היה בעיניו שלא תהיה מבנות הכנעני, ובזה היה שליחות העבד שיחקור אחר אשה הראויה ליצחק, היינו שתהיה יפ"ת וטובה בשכלה ובמדותיה, ויותר מזה לא בקש, כי אברהם לא רצה שיהיה אביה עשיר או שר וגדול, כי ה' ברך אותו בכל, רק אליעזר ירא שלא תרצה האשה ללכת עם עבד ותרצה שבעלה יבא לקחת אותה לא ע"י עבד. והיה מחכמתו. א] **שלקח עשרה גמלים**, **וכל טוב אדוניו** שיראה עשרו וכבודו, וכי הוא המושל בבית אדוניו שבזה תרצה ללכת אתו:

(יא) **ויברך**. זאת שנית החכים שיקח אשה מבנות עניים, וע"כ הבריך הגמלים אל הבאר שלשם יצאו השואבות, וזה מבואר שהעשירים אין שולחים את בנותיהם לשאוב מים כי יש להם עבדים ושפחות, ויש בכ"מ חוטבי עצים ושואבי מים בשכר, רק העניים שולחים את בנותיהם לשאוב וידע כי מי ששולח בתו לשאוב מים ובפרט שהבאר חוץ לעיר הוא לא יחשוך את בתו מלכת לארץ אחרת לקחת איש עשיר וגדול כיצחק, ולא ירע בעיניו מה שהולכת עם עבד, אחר שאינה חוששת על כבוד והולכת לעת ערב בין השואבים, ואחר שאז אינו מבקש מן הנערה רק שתהיה יפת תואר וטובה במדות, ע"ז בקש מה' שיושיע עזר ההשגחה לזה בסימן שעשה לעצמו בזה:

(יב) **ויאמר ה' אלהי אדני אברהם הקרה נא**. המקרה הוא דבר שבלתי מחויב מסבות הרגילות, וזה ההבדל בין קורות ובין מוצאות, כמ"ש ויגידו לו את כל הקורות אותם, כי לא היה ראוי שיתנכרו למרגלים והיה זה מקרה, משא"כ במרגלי יהושע שהיה ראוי שיחשבו אותם למרגלים, אמר ויספרו לו את כל המוצאות אותם, וכן פה בבחינה שתבא הנערה שתשיב שתה וגם גמליך אשקה הוא מקרה בבחינת עצמו, אבל כל עומת זה יהיה זה אות נאמן שהוא השגחיי וזש"ל מקרה היינו שע"י שה' אלהי אברהם ר"ל משגיח עליו בהשגחה מיוחדת יהיה הוא המקרה ומסבב מקרה זאת, וזה יבורר ע"י שני אותות. א] שתזמין המקרה הזאת לפני אליעזר שהוא שם זאת לסימן. ב] במה שזה יהיה היום, שעל ידי שתזמין מקרה זאת בעת הזאת ובמקום הזה שזה מליץ כמ"ש, לפני, היום, יתברר שהאה הזמנת מקרה זאת, ואם שידמה לם שהוא מקרה הוא באמת פועל השגחיי, ובזה **תעשה חסד עם אדני אברהם**, שהחסד הוא ההנהגה שהיא למעלה מן הטבע כמ"ש בפי' התל"ך בכ"מ:

(יג) **הנה אנכי**. דעתו היה שבין הנערות הרבות שיתקבצו עתה לשאוב מים יבחר את היפה שבכולם ואליה יאמר שתשקהו מים, ואחר שיבחר מהן את היותר יפה בתואר ובמראה צריך לדעת ג"כ טוב מדותיה, וזה יבורר ע"י שתאמר שתה וגם גמליך אשקה שבזה ידע בבירור שהיא אשה טובה במדות בענוה ובנדיבות ובהמנות. וזה מלד ארגע דחיעת. א] **הנה אנכי נצב על עין המים** ולאוי שהנערה תאמר הלא אסס

עופד

לִשְׁאֹב מָיִם: יד וְהָיָה הַנַּעֲרָ° אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיהָ הַטִּי־נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה וְאָמְרָה שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה אֹתָהּ הֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ אֵדַע כִּי־עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם־אֲדֹנִי: טו וַיְהִי־הוּא טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת אֲשֶׁר יֻלְּדָה לִבְתוּאֵל בֶּן־מִלְכָּה אֵשֶׁת נָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ: טז וְהַנַּעֲרָ° טֹבַת מַרְאֶה מְאֹד בְּתוּלָה וְאִישׁ לֹא יְדָעָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ וַתָּעַל: יז וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ וַיֹּאמֶר הַגְמִיאִינִי נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ: יח וַתֹּאמֶר שְׁתֵה אֲדֹנִי וַתְּמַהֵר וַתֹּרֶד כַּדָּהּ עַל־יָדָהּ וַתַּשְׁקֵהוּ: יט וַתְּכַל לְהַשְׁקֹתוֹ וַתֹּאמֶר גַּם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב עַד אִם־כִּלּוּ לִשְׁתֹּת: כ וַתְּמַהֵר וַתְּעַר כַּדָּהּ אֶל־הַשֹּׁקֶת וַתָּרָץ עוֹד אֶל־הַבְּאֵר לִשְׁאֹב וַתִּשְׁאַב לְכָל־גְּמַלָּיו: כא וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֵה לָהּ מַחֲרִישׁ לָדַעַת הַהִצְלִיחַ יְהוָה

°הנערה קרי °והנערה קרי

דרכו

בעל הטורים

דל"ת של חס"ד ס"ת דמים שאמר בזכות דמו שנשפך בפחד בעקידה עניי: (יד) והם ג' במס'. הכא ואידך ובה יחסו עמי. ובה אבן יקרה. פי' ובה אדע כי עשית חסד אם תהיה צדקת גומלת חסדים ובה אבן יקרה שנתן לה כלי כסף וזהב ואבן יקרה כן איתא בב"ר רב הונא בשם רבי יוסי אומר אבן יקרה היונה משקלה בקע: (טז) לא ידעה ב' במס'. הכא ואידך והמלך לא ידעה מה להלן לא ידעה בין כדרכה בין שלא כדרכה ואף ה"נ נמי: (יט) ותכל ב' במס'. הכא ואידך

שפתי חכמים

מיתת שרה אותן נכסים נתן לו קודם מותו וק"ל: ז לא שע"י הסימן ידע זה אלא הוא התחלת דבור שהתחנן לה' שיודיע לו בה כי עשה חסד. ומהרש"ל פי' דאל"כ ה"ל ניחוש ממש: ח דק"ל למה נאמר לקראתה כיון שכבר מלאה הכד ועלתה מן הבאר הל"ל וירץ אחריה שהרי גם העבד היה עומד על הבאר אלא כדכתיב הנה אנכי נצב על עין המים אלא לקראתה ה"פ שרץ העבד אחריה בשביל שהמים עלו לקראתה. כן מצאתי בשם מהר"ר אברהם מפראג. ומהרש"ל פי' וז"ל ונראה שכך הוא הפשט שלא היה עומד אצל המעין ממש אלא רחוק ממנו ורש"י דייק מדכתיב וירץ העבד וגו' עבד דכתב קרא ל"ל דהא כל הענין משתעי ממנו וכמ"ש לקמן והאיש משתאה וגו' ויאמר בת מי את אלא בעבור שהיה עבד אברהם וידע שאברהם הורגל באלו נסים כדלעיל גבי שבע כבשות האלה היה רץ לקראתה ואמר ראויה היא לבית אברהם שהרי המים עולים לקראתה כמו לאברהם עכ"ל: ט ולא מלשון כליה כי תרגום כלה גמירא:

רש"י

הרבילנ: (יד) אותה הוכחת. ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדאי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת ביררת אפרובי"ר בלעז (דוא האסט בעשיעדען): ובה אדע. לשון תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד. אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד (ב"ר): (טז) בתולה. ממקום בתולים (ב"ר): ואיש לא ידעה. שלא כדרכה לפי שבנות הגוים היו משמרות מקום בתוליהן ומפקירות עצמן ממקום אחר העיד על זו שנקיה מכל: (יז) וירץ העבד לקראתה. לפי שראה שעלו ח המים לקראתה. (ב"ר): הגמיאיני נא. לשון גמיעה הומי"ר בלעז (שלוקקען, שלירפען): (יח) ותורד כדה. מעל שכמה: (יט) עד אם כלו. הרי אם משמש בלשון אשר: אם כלו. ת"א די ספוקן שזו היא גמר שתייתן ט כששתו די ספוקן: (כ) ותער. לשון שפיכה והרבה יש בלשון משנה המערה מכלי אל כלי ובמקרא יש לו דומה, (תהלים קמא) אל תער נפשי, (ישעיה נג) אשר הערה למות נפשו: השקת. אבן חלולה שמשקים בה הגמלים: (כא) משתאה. לשון שאיה כמו שאו ערים, תשאה שממה (ישעיה ו): משתאה. משתומם ומתבהל על שראה דברו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא אם לאו. ואל תתמה בתי"ו של משתאה שאין לך תיבה שתחלת יסודה שי"ן ומדברת בלשון מתפעל שאין תי"ו מפרידה בין שתי אותיותיה של עיקר היסוד כגון משתאה משתולל (ישעיה נט) מגזרת שולל, וישתומם (שם מז) מגזרת שממה, (מיכה ו) וישתמר חקות עמרי מגזרת

וישמר

יד ותהי עולמתא דאימר לה ארכיני כען קולתיך ואשתי ותימר אשתי ואף גמלך אשקי יתה זמנתא לעבדך ליצחק ובה אידע ארי עבדת טיבו עם רבוני: טו והוה הוא עד לא שיצי למללא והא רבקה נפקת דאתילידת לבתואל בר מלכה אתת נחור אחוהי דאברהם וקולתה על כתפה: טז ועולימתא שפירת חיזו לחדא בתולתא וגבר לא ידעה ונחתת לעינא ומלת קולתה וסלקת: יז ורהט עבדא לקדמותה ואמר אטעמני כען זעיר מיא מקולתיך: יח ואמרת אשתי רבוני ואוחיאת ואחיתת קולתה על ידה ואשקתה: יט ושיציאת לאשקיותה ואמרת אף לגמלך אמלי עד די יספקון למשתי: כ ואוחיאת ונפצת קולתה לבית שקיא ורהטת עוד לבירא לממלי ומלת לכל גמלוהי: כא וגברא שהי בה מסתכל שתיק למידע

האצלח

רש"י

ויאמר אף כאן משתאה מגזרת שאה וכמו שתהא פולא לשון משומם באדם נבהל ונאלם ובעל מחשבות

כמו (איוב יח) על יומו נשמו אחרונים (ירמיה ב) שומו שמים (דניאל ד) אשתומם כשעה חדא כך מפרש לשון

התורה והמצוה

שומר על העין ולמה לא תשתה מן עין המים שלפניך. ב] שבנות אנשי העיר יוצאות, והלא תאמר למה תרצה דוקא שאשקך אנכי הכבר שמתי הכד על שכמי, לך אל נערה אחרת שעוד הכד בידה ותתן לך מים:

(יד) והיה הנערה (ר"ל הנערה שתמצא חן בעיני מאד יפיה) אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה זה. ג], שאשאל דוקא שהיא תטה הכד שזה מורה גדול שתצטרך להוריד הכד מעל שכמה אל ידיה להשקות אותי, ויצא רצוי שתכעס ע"ז ותאמר הטה אתה את הכד מעל שכמי ושתה, שלא אצטרך להוריד הכד מעל שכמי. ז], שתאמר אלי שתה וגם גמליך אשקה, שזה סימן על חכמתה וטוב לבה, שאז רצוי שתחשוב בלבה האיש הזה בודאי יש לו איזה כאב בידיו, שלכן אינו יכול לשאוב מן העין ולא להטות הכד בעצמו, ועפ"ז תחשוב אם אין לו כח לשאוב מים לעצמו כ"ש שאין לו כח לשאוב להגמלים, ובזה תתעורר בנדבת לבה ובטובה שתחום על צער בע"ח להשקות גם הגמלים. אותה הוכחת ר"ל מאד שאני עושי זאת לסימן ולהוכחה שהיא הזוג של יצחק, יתברר בהוכחה וברור שהיא זווג של יצחק, ובמה שזה עדות שהיא גומלת חסד בהכנסת אורחים שזו מדתו של אברהם, א"כ בה אדע כי עשית חסד עם אדני, להכניס בביתו אשה יראת ה' עושה צדקה וחסד:

(טו) ויהי. והיה בהשגחת ה' שבאותו רגע הנה רבקה יוצאת מביתה לשאוב מים, והיה בזה ענין השגחי, כי רבקה לא יצאה מימיה לשאוב מים, כי אביה היה עשיר ולו עבדים ושפחות שואבות מים, ועז"א והנה רבקה יוצאת, מלת הנה מורה על דבר חדש, וספר מה שיצאה עתה היה מאד אשר ילדה לבתואל, וע"כ עורר אותה מלאך ה' שתצא כדי שיהיה זווג יצחק ממשפחתו, כי היא היתה משפחת יצחק, אם מצד אמו, כי בתואל היה בן מלכה, שמלכה היתה אחות שרה, אם מצד אביו, כי היתה אשת נחור אחי אברהם, והחדוש השני היה, מה שהיה כדה על שכמה, שאף שיצאה עתה הפעם הראשון אל הבאר היה רצוי שתקח אתה אחת מנערותיה, שהם ישאו את הכד כמנהג בנות העשירים, כי בתואל היה עשיר, והיא לקחה הכד על שכמה:

(טז) והנערה טובת מראה. זה טעם שבחר בה אליעזר לבקש שתשקהו מים, כי היתה היפה מכל הבנות שיצאו אז, וספר שעוד עתה איש לא ידעה, ויציאתה עתה היה השגחיי שמן השמים הכריחו אותה לצאת, ובבואה שמה לא שמה לב לשום דבר (הגם שזה פעם הראשון שבאת שמה והיה רק לטייל) רק ירדה העינה ותמלא כדה:

(יז-יח) וירץ. והנה נתקיים הסימן בכל פרטיו שהורידה כדה על ידה ולא א"ל שהוא יטהו מן הכד מעל שכמה, וכן שאמרה לשאוב גם לגמליו כנ"ל:

(כ) ותמהר. הנה יש הבדל בין עין ובין באר. שהעין הוא המקום שמשם נוזלים המים מעומק האדמה, ולפני המעין יחפרו באר גדול שלשם יזלו מי המעין, והמים ששואבים לשתיה שואבין מן העין ששם המים נוזלים וקרים יותר, ומה שישאר להשקות הבהמות, ישאבו מן הבאר שאין המים נוזלים כ"כ, לכן כתוב ויברך הגמלים אל באר המים, והוא נגב על עין המים, שמשם שאבו מים לשתיה, וכן כתיב ותרד העינה, משא"כ לשתית הגמלים כתיב ותרץ אל הבאר:

(כא) והאיש משתאה לה. שעדיין עלה בלבו שיוכל להיות שהיא עושה זאת בעבור שתבקש ממנו מתן או אגורת כסף עבור טרחה, ובזה אין ראיה מזה שהיא נדיבה ובעלת חסד, שבהפך יהיה זה אות שהיא שפלה ובזויה, ולכן החריש לדעת ההצליח ה' דרכו, שזה יגלה בסוף מעשיה:

ויהי

דרכו אם־לא: כב ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות
ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים על־
ידיה עשרה זהב משקלם: כג ויאמר בת־מי את הגידי
נא לי היש בית־אביך מקום לנו ללין: כד ותאמר אליו
בת־בתואל אנכי בן־מלכה אשר ילדה לנחור: כה ותאמר
אליו גם־תבן גם־מספוא רב עמנו גם־מקום ללון:
כו ויקד האיש וישתחו ליהוה: רביעי כז ויאמר ברוך יהוה
אלהי אדני אברהם אשר לא־עזב חסדו ואמתו מעם
אדני אנכי בדרך נחני יהוה בית אחי אדני: כח ותרץ
הנער ותגד לבית אמה כדברים האלה: כט ולרבקה
אח ושמו לבן וירץ לבן אל־האיש החוצה אל־העין:
ל ויהי | כראת את־הנזם ואת־הצמדים על־ידי אחתו
וכשמעו את־דברי רבקה אחתו לאמר כה־דבר אלי
האיש ויבא אל־האיש והנה עמד על־הגמלים על־העין:
לא ויאמר בוא ברוך יהוה למה תעמד בחוץ ואנכי

°הנערה קרי

פניתי

בעל הטורים

ותכל דוד לצאת למס ותכל לשקותו כי שהם כוס תנחומין על אמו: (כב) בקע ב' במס'. הכא ואידך בקע לגולגולת ברמז לה זגוס השקלים. (כט) ולרבקה ב' במסרה. חד ר"פ ולרבקה אח וחד כ"פ ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה שבשו עימו מעשן ע"א של עשו אבל לרבקה לא הזיק לפי שהיא ראתה כן בבית אביה שהיה עובד לע"א ועל כן הקדים הכתוב שם יצחק לומר שלא היו מורת רוח לרבקה כמו ליצחק. א"נ רמז למ"ש הנושא אשה יבדוק באחיה שרוב בנים דומין לאחי האם ובשביל

שפתי חכמים

י ר"ל למה לי האל"ף בשלמא לפי התרגום שפי' ל' שהייה בשורש הוא שהי או שהה ותבא האל"ף תחת יו"ד למ"ד הפעל או תחת ה"א למ"ד הפעל אבל אם הוא ל' שתייה שהשורש שלו הוא שתה הא כל ג' אותיות שרשיות הן מפורשות במלת משתאה וא"ק: כ דאל"כ בקע משקלו ל"ל הרי לא היה משקלו מופלג וכן עשרה זהב משקלם ובשני צמידים דרשו מה שדרשו משום דקשה להם שני ל"ל הא מיעוט צמידים שנים: ל ר"ל ואע"פ שבספור העבד ללבן כתב שאל תחלה ואח"כ נתן. כבר פי' רש"י שם שלא יתפסו אותו בדבריו וכו' וליכא למימר שספורו ללבן היה עיקר והכא אין מוקדם ומאוחר בתורה דבחד ענין מאי דמוקדם מוקדם וכו' אבל קשה לדבריו דהא לעיל ר"פ וירא פרש"י גבי ויאמר אדני וגו' דאין מוקדם ומאוחר אפי' בחד ענין וכמו שפרש"י גבי לא ידון רוחי באדם ע"ש: מ דאל"כ למה לא אמר בשניהם ללין או בשניהם ללון: נ שם דבר על משקל ציר ניר וללון מקור הכולל לינות רבות ולינה אחת

רש"י

לשון שאיה באדם בהול ובעל מחשבות. ואונקלוס תרגם לשון שהייה. ונבהל שהי שוהא ועומד במקום אחד לראות ההצליח ה' דרכו, ואין לתרגם שתיה שהרי אינו לשון שתיה י שאין אל"ף נופלת בלשון שתיה: משתאה לה. משתומם עליה, כמו (לעיל כ) אמרי לי אחי הוא, וכמו (לקמן כו) וישאלו אנשי המקום לאשתו: (כב) בקע. רמז לשקלי ישראל כ בקע לגלגלת. ושני צמידים. רמז לשני לוחות מצומדות: עשרה זהב משקלם. רמז לעשרת הדברות שבהן: (כג) ויאמר בת מי את. לאחר שנתן לה שאלה ל לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקב"ה דרכו: ללין. לינה מ אחת. לין שם דבר נ והיא אמרה ללון כמה לינות (אתה יכול ללון אצלנו): (כד) בת בתואל. השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: (כה) מספוא. כל מאכל הגמלים קרוי מספוא כגון (נ"א כגון עצה) תבן ושעורים: בדרך. דרך המיוחד

דרך

האצלח יי אורחיה אם לא: כב והוה כד ספיקו גמליא למשתי ונסיב גברא קדשא דדהבא תקלא מתקלה ותרין שירין על ידהא מתקל עשר סלעין דדהבא מתקלהון: כג ואמר בת מן את חוי כען לי האית בית אבוך אתר כשר לנא למבת: כד ואמרת לה בת בתואל אנא בר מלכה דילידת לנחור: כה ואמרת לה אף תבנא אף כספתא סגי עמנא אף אתר כשר למבת: כו וכרע גברא וסגיד קדם יי: כז ואמר בריך יי אלהא דרבוני אברהם די לא מנע טיבותה וקושטה מן רבוני אנא באורח תקנא דברני יי בית אחוהי דרבוני: כח ורהטת עולמתא וחויאת לבית אמה כפתגמיא האלין: כט ולרבקה אחא ושמה לבן ורהט לבן לות גברא לברא לות עינא: ל והוה כד חזא ית קדשא וית שיריא על ידי אחתה וכד שמע ית פתגמי רבקה אחתה למימר כדין מליל עמי גברא ואתא לות גברא והא קאים עלוי גמליא על עינא: לא ואמר עול בריכא דיי למא את קאים בברא ואנא פניתי ביתא

רש"י

דרך הישר באותו דרך שהייתי צריך. וכן כל בי"ת ולמ"ד וה"א המשמשים בראש התיבה ונקודים בפת"ח מדברים בדבר הפשוט הנזכר כבר במקום אחר או שהוא מבורר וניכר באיזו הוא מדבר: (כה) לבית אמה. דרך הנשים היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת ם מגדת אלא לאמה: (כט) וירץ. למה רץ ועל מה רץ ע ויהי כראות את הנזם אמר עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון: (ל) על הגמלים. לשמרן פ כמו

שפתי חכמים

וכו': ם וכה דכתיב גבי רחל ותגד לאביה משום שמתה אמה. בנ"ר: ע (ממ"ש) אין כוונת רש"י להקשות למה רץ וכו' ולהרץ הקושיא כמ"ש אמר עשיר וכו' רק רוצה ליישב ולתקן ל' הפסוק שהוא מסורס ומהופך דה"ל תחלה ויהי כראות וגו' וכשמעו וגו' ואח"כ וירץ כסדר ראה ושמע מאחותו ואח"כ רץ גם לא יתכן לומר רץ מתחלה ואח"כ ראה הנזם ושמע מרבקה ואח"כ ויבא אל האיש וגו' וגדולה מזו שאמר ויהי כראות באמצע הענין דה"ל לסמוך וירץ ויבא ולא להפסיק במ"ש ויהי כראות וגו' ל"ש וירץ למה רץ ור"ל לכך נכתב הפסוק בסדר זה ליתן בעצמו טעם למה וירץ כלל ותו יש כאן ב' סבות על הריצה דהיינו ויהי כראות וגו' וכשמעו וגו' וז"ש ועל מה רץ כלומר על איזה סיבה רץ וזה הכתוב במה שסמך ויהי כראות לוירץ וגו' לפרש ויהי הריצה כראות הנזם וגו' אמר עשיר וכו' ולא היתה מחמת שמיעת דברי רבקה לדונו לזכות שעשה לכבוד אליעזר או מחמת סבה אחרת ולא מחמת ממון משא"כ אם היה נכתב ויהי כראות וגו' וכשמעו וגו' קודם לוירץ וגו' לא היינו יודעים על איזה סבה רץ או אם על שניהם וק"ק. וזהו מדוקדק מרש"י שהזכיר בדבריו לשון הפ' למה וירץ וכו' ויהי כראות את הנזם אמר עשיר וכו' שניכרין בזה דברי אמת שכוונתו לתקן לשון הפסוק שיהיה לו סדר וחיבור נכון ומתקנו בהוספתו באמצע איזה תיבות כדרכו ברוב המקומות לבקי בדברי רש"י דאלו היה כוונתו להקשות ולתרץ כהבנת המפרשים הי"ל למה רץ וכו' אמר עשיר וכו' וה"ש ויהי כראות את הנזם קודם פ"ה אמר עשיר וגו' אין לו שחר והבנה כלל: פ דאם לא כן מאי עומד רוכב מבע"ל:

דאל"כ

התורה והמצוה

(כב) ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות ולפה שאין מבקשת ממנו שום דבר, אז ויקח האיש נזם זהב וכו', והמפרשים תמהו איך נתן לה המתנות קודם ששאל אותה בת מי את, ולדרכי לא קשה מידי, כי אברהם לא צוה לו כלל שיקח ממשפחתו, רק שיקח אשה מארץ מולדתו, וכל אשה שהיא מהכן ראויה לזה אם ימצא בה המעלות הראויות שתהיה אשת יצחק, וע"כ נתן לה תיכף המתנות:

(כג) ויאמר בת מי את. שאלה זאת לא היה לדעת אם היא ממשפחת אברהם, שלא עלה על לבו כלל שיזדמן שתלא בת ממשפחה זאת לשאוב מים, שידע שמשפחת אברהם הם עשירים ואין שולחים בנותיהם למים, רק שאל לדעת שם אביה וגם אם יוכל להתאכסן שם:

(כד-כה) ותאמר. על השאלה בת מי את, השיבה בת בתואל, ומפני שנחור הוליד גם מפילגשו אמרה בן מלכה, ר"ל בן הגבירה, ונגד השאלה הב' אמרה גם תבן וגו':

(כז) אשר לא עזב. כי חוץ ממה שנתקיים הסימן שעשה לו ראה שמזדמן מה שלא בקש כלל, שנערה זו שהיא ממשפחת אברהם, ובפרט שיצאתה לשאוב מים היה שלא כדרך הרגיל רק ע"י השגחת ה', וז"ש אנכי בדרך, שלא התכונתי כלל אל בית אחי אדוני, ובעודי בדרך בלתי חושב כלל לבוא אל הבית הזה נחני ה' לשם בהשגחתו:

(ל) ויהי. ר"ל מה שרץ לבן היה מפני שני טעמים. א] ויהי, ר"ל זה היה ע"י שראה את הנזם: ב] (ל') כשמעו את דברי רבקה. שהוא עבד אחי אביו. וחשב שהעבד הוא שליח אברהם לתת מתנות גדולות למשפחתו, ואם לאחותו נתן מתנת כ"ש שיתן אליו, ויבא אל האיש, ר"ל שמה שלא הלך האיש להבית הבא ביוכל להיות מפני שנגלה ללכת מכאן לדרכו, אבל הלא מצא אותו עומד על הגמלים,

פניתי הבית ומקום לגמלים: לב ויבא האיש הביתה
ויפתח הגמלים ויתן תבן ומספוא לגמלים ומים לרחץ
רגליו ורגלי האנשים אשר אתו: לג ויישם° לפניו לאכל
ויאמר לא אכל עד אם־דברתי דברי ויאמר דבר:
לד ויאמר עבד אברהם אנכי: לה ויהוה ברך את־אדני
מאד ויגדל ויתן־לו צאן ובקר וכסף וזהב ועבדם ושפחת
וגמלים וחמרים: לו ותלד שרה אשת אדני בן לאדני
אחרי זקנתה ויתן־לו את־כל־אשר־לו: לז וישבעני אדני
לאמר לא־תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי
ישב בארצו: לח אם־לא אל־בית־אבי תלך ואל־
משפחתי ולקחת אשה לבני: לט ואמר אל־אדני אלי
לא־תלך האשה אחרי: מ ויאמר אלי יהוה אשר־
התהלכתי לפניו ישלח מלאכו אתך והצליח דרכך

°ויושם קרי

ולקחת

בעל הטורים

שהיה אחיה רשע ילדה עשו הרשע וזכו ולרבקה אח ושמו לבן ותכוין מורת רוח ליצחק ולרבקה: (לא) ומקום ב'. הכא ואידך ומקום לזהב יזוקו. בשביל מקום לזכר שרה מה שנתן לאחותו פנה מקום לגמלים: (לב) ויפתח ב'. הכא ואידך ויפתח על הלוחות בבנין הבית. מה התם לשון ציור אף הכא היו הגמלים של אברהם מצויירין ומצוינים וניכרים לכל שהיו שלו שהגמלים לא היו רועים בשדות אחרים: (לג) ויושם כתיב, מלמד שנתנו לו סם המות בקערה ומהרו עליו לאכול כדי שלא ירגיש: ויושם ב' דסמוכי. הכא ואידך ויושם בארון רמז שרצו להמיתו וליתנו בארון והוא הרגיש ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי כי עבד אברהם אנכי ונהגו בנותי שלא לאכול עד שאדבר דברי ברכות נטילת ידים ברכת המוציא ובזה אבא כי יגלל הכיוצא של ברכה לטובה מצטרף ולא לרעה וכן היה לו שבא המלאך והחזיר הסם המות לצד בתואל ואכל ומת. וי"מ שנתנו לו דבר

רש"י

(לעיל יח) והוא עומד עליהם. לשמשם: (לא) פניתי הבית. מעבודת צ אלילים (ב"ר): (לב) ויפתח. התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים (ב"ר): (לג) עד אם דברתי. הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי ק כמו (לקמן מט) עד כי יבא שילה וז"ש חז"ל כי משמש בד' לשונות והאחד אי והוא אם: (לו) ויתן לו את כל אשר לו. שטר מתנה הראה להם: (לז) לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני. אם לא תלך תחלה אל בית אבי ולא תאבה ר ללכת אחריך: (לט) אלי לא תלך האשה. אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר ש והיה מחזר למצוא עילה

שפתי חכמים

צ דאל"כ פניתי הבית מיותר דמה לי בזה שמעיקרא לא היה פנוי בית מקום ללון ולגמלים די: ק דק"ל דאם משמע דספק לו אם דבר והא דבר ומתרץ אם משמע בל' אשר ובל' כי כמו עד כי יבא שילה דהיינו אם ופירוש משמש בל' אשר דכיון דאם כמו כי הא כי אינו משמש אלא בד' לשונות והם אלא דילמא אי דהא אבל לא אם וא"כ מנ"ל דאם משמש בל' אשר ומתרץ וכו' א"כ ש"מ דכי משמש בלשון אם אף כאן אם כמו כי דהיינו אשר: ר תקן בזה ג' ענינים האחד שהדביק מלת תלך אל מלת לא כאלו כתיב אם לא תלך אל בית אבי מפני שמלת לא אין לה קשר עם מלת אל וכו' ולא תאבה האשה וכו' שבזולת זה היה משמע שאם תלך אל בית אבי מיד תפטור משבועתי בין תאבה בין לא תאבה והוסיף מלת תחלה מפני שבזולת זה משמע שאם תקח מבנות הכנעני ואח"כ תלך ולא תאבה האשה תהא פטור ג"כ ואינו כן שאין לו היתר כלל אם לא שילך תחלה ולא תאבה ומאמר ולקחת אשה לבני הוא התלם דבור כאלו אמר אבל תקח אשה לבני ממשפחתי הנזכרים למעלה: ש וא"ת ולמה לא כתיב אולי דלעיל חסר מתחלה כשאמר העבד לאברהם אולי לא תאבה כדי למדרש. וי"ל משום דלעיל כתיב א"כ ההשב אשיב וגו' לא משמע שהיה מתאוה עליה אלא שאל אותו אם לא תאבה לילך עמו אם יכול להשיב ליצחק שמה אבל כאן לא כתיב א"כ הכי מידרש שפיר בכי, מהרש"א. ועי"ל כשא"ל לבן בוא ברוך ה' אמר אליעזר מעכשיו אני ברוך ושמא יקח יצחק את בתי לכן הסר באתריש
למידרש

בֵּיתָא וַאֲתַר כְּשַׁר לְגַמְלַיָּא : לב וְעָל גַּבְרָא לְבֵיתָא וּשְׁרָא גַּמְלַיָּא וִיהַב תִּבְנָא וְכִסְּתָא לְגַמְלַיָּא וּמַיָּא לְאַסְחָאָה רַגְלוֹהִי וְרַגְלֵי גֻּבְרַיָּא דְּעִמֵּהּ : לג וְשַׁוִּיאוּ קֳדָמוֹהִי לְמֵיכַל וַאֲמַר לָא אֵיכוֹל עַד דַּאֲמַלֵּל פִּתְגָּמָי וַאֲמַר מַלֵּל : לד וַאֲמַר עַבְדָּא דְאַבְרָהָם אֲנָא : לה וַייָ בָּרֵיךְ יָת רִבּוֹנִי לַחֲדָא וּרְבָא וִיהַב לֵהּ עָאן וְתוֹרִין וּכְסַף וּדְהַב וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וְגַמְלִין וַחֲמָרִין : לו וִילֵידַת שָׂרָה אִתַּת רִבּוֹנִי בַּר לְרִבּוֹנִי בָּתַר דְּסֵיבַת וִיהַב לֵהּ יָת כָּל דִּילֵהּ : לז וְקַיֵּים עֲלַי רִבּוֹנִי לְמֵימַר לָא תִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִבְּנַת כְּנַעֲנָאֵי דִּי אֲנָא יָתֵיב בְּאַרְעֵהּ : לח אֱלָהֵן לְבֵית אַבָּא תֵּיזֵיל וּלְזַרְעִיתִי וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי : לט וַאֲמָרִית לְרִבּוֹנִי מָאִים לָא תֵיתֵי אִתְּתָא בַּתְרָי : מ וַאֲמַר לִי יְיָ דִּי פְלַחִית קֳדָמוֹהִי יִשְׁלַח

רש"י

אֵלַי שׁיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור ת ואין ארור מדבק בברוך

שפתי חכמים

למידרש הכי ולא כדאשונה כי עדיין לא היה ברוך . ומסרש"י תירץ כי מעולם לא עלתה על לבו שיתחתן באברהם כיון שהוא ברוך והוא ארור אלא אליעזר היה מתירא כיון שהגיד להם שהשביעו אברהם שלא ישא אשה אלא מבני משפחתו שיעשוהו שיתן להם ממון הרבה מש"ה א"ל אלי רמז להם שבת יש לו עכ"ל : ת ר"ל דאליעזר ,בא מכנען דכתיב ביה ארור כנען וא"ת וכלא ענר אשכול וממרא נמי ארורים היו דהיו אמוריים וי"ל

השאלות

(לז-עד גמירא. הנה יש שנוים רבים בין ספור אליעזר ובין מה שהשביעו אברהם . וכן בהענין שהיה אצל הבאר כמו שבארתי בפנים. ולמה האריך בפרשה זו לכתוב שנית דברי העבד . וחז"ל אמרו יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתם של בנים, והוא פליאה רבה מאד , שכל האריכות הזה יראה לכאורה שאין בו צורך כלל :

התורה והמצוה

או מפני שחושב שאיש אחד יאספהו אל ביתו, וכזה היה נריך שיבא העיר ושם ימתין עד שיאספו הוגו והוא עומד על העין , ולא האמר לאגוג רק שימתין שם עד יהיה להם עת לפנות הבית , לכן אמר ואנכי פניתי הבית :

(לב) ויבא וכו' . יספר לדקתו . א] שהיה הגמלים זמומים שלא לרעות בשדה אחרים . ב] שלא אכל ואף לא רחץ רגליו עד שפתח הגמלים ונתן לפניהם לאכול , כמ"ש אסור לאדם לאכול עד שיתן מאכל לבהמתו :

(לג) לא אוכל . בא להראות להם שלא בא רק לעשות שליחותו , ואם לא ימלאו בקשתו לא יאכל במטעמיהם :

(לד) עבד אברהם אנכי . ר"ל הגם שאברהם י"ל עבדים רבים, אני עבד המיוחד של אברהם העומד לפניו ומושל בכל אשר לו , וזה אמר להראות חשיבותו :

(לה) וה' ברך ברכה למעלה מן הטבע עז"א ברך מאד , ומפרש נגד ג' דברים שהאדם מושלח בהם , כמ"ש אל יתהלל חכם בחכמתו וכו' אל יתהלל הגבור בגבורתו ...) כמ"ש את כבוד עשרו ורוב בניו ואת אשר גדלו המלך , נגד הגדולה אמר ויגדל, נגד העושר אמר ויהי לו צאן ובקר , נגד הבנים אמר ותלד :

(לו) ותלד . בא לספר היחוס ילחק . א] שנולד מן הגבירה שעז"א שרה אשת אדני. ב] שילדה בן המסיחם לאברהם בנוי ובחכמה ובכל המדות, שעז"א בן לאדני . ג] שנולד בנס שעז"א אחרי זקנתה, ומגיד זה הוא חביב בעיניו מאד. ד] ויתן לו את כל אשר לו הן הברכה הן העשר :

(לז) וישבעני אדני. הנה התורה האריכה לספר דברי אליעזר להראות איך דבר דבריו בחכמה ודעת ולהודיע בזה מעלת בית אברהם איך גם עבדו היה חכם ונבון דבר, וכמ"ש יפה שיחתן של עבדי אבות והוא שנה כמה דברים ממה שהיו כדי להוציא מגמתו אל הפועל. א] הנה אברהם לא הקפיד כלל שתהיה האשה ממשפחתו , רק שתהיה מארצו ומולדתו כמ"ש אל ארצי ואל מולדתי תלך. והיה עקר האזהרה שלא יקח מבנות הכנעני, אף שלא ימצא אשה בארצו כמ"ש למעלה , וזאת לא יכול להגיד להם, שלא היה הדבר נכנס באזניהם כלל, והיו שואלים וכי אפשר שלא נמצא אשה טובה אחת מאלף גם בארץ כנען ויש נשים רעות גם בארם נהרים, ולכן אמר להם שאברהם לא מאס כלל בבנות כנען, והפוך הוא שבאם לא ימצא אשה ממשפחתו , יקח מבנות כנען שהיא ארצו עתה, רק שנותן הקדימה למשפחתו מצד אהבת הקרובים, וע"ז בכ"מ שלא יקח אשה מבנות כנען לא אמר אשר אנכי יושב בקרבו , רק אשר אנכי יושב בארצו, שפירושו בהפך, אף שאני יושב בארצו ויש להם משפט הקדימה על בנות ארצות אחרות אף על בנות ארץ מולדתו , בכ"ז יש לבית אביו קדימה עליהם מצד הקורבה, וכן אברהם אמר כי אל ארצי ואל מולדתי תלך , ודוא אמר אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי, ר"ל בית אבי קודמים, ואם לא ימצא בבית אביו יקח ממשפחתו , ולא אמר כי אל בית אבי תלך רק אם לא שהוא תנאי בשלילה הקודמת , שלא תקח אשה מבנות כנען אם לא תלך אל בית אבי, שאז יש לך רשות לקחת מבנות הכנעני :

(לט-מא) ואומר . גם בזה שנה מ"ש אל אברהם אולי לא תאבה ללכת אחרי אל הארץ הזאת , שהם אמ

וְלָקַחְתָּ֥ אִשָּׁ֛ה לִבְנִ֖י מִמִּשְׁפַּחְתִּ֥י וּמִבֵּ֥ית אָבִֽי׃ מא אָ֣ז תִּנָּקֶה֙ מֵאָ֣לָתִ֔י כִּ֥י תָב֖וֹא אֶל־מִשְׁפַּחְתִּ֑י וְאִם־לֹ֤א יִתְּנוּ֙ לָ֔ךְ וְהָיִ֥יתָ נָקִ֖י מֵאָלָתִֽי׃ מב וָאָבֹ֥א הַיּ֖וֹם אֶל־הָעָ֑יִן וָֽאֹמַ֗ר יְהוָה֙ אֱלֹהֵי֙ אֲדֹנִ֣י אַבְרָהָ֔ם אִם־יֶשְׁךָ־נָּא֙ מַצְלִ֣יחַ דַּרְכִּ֔י אֲשֶׁ֥ר אָנֹכִ֖י הֹלֵ֥ךְ עָלֶֽיהָ׃ מג הִנֵּ֛ה אָנֹכִ֥י נִצָּ֖ב עַל־עֵ֣ין הַמָּ֑יִם וְהָיָ֤ה הָֽעַלְמָה֙ הַיֹּצֵ֣את לִשְׁאֹ֔ב וְאָמַרְתִּ֣י אֵלֶ֔יהָ הַשְׁקִֽינִי־נָ֥א מְעַט־מַ֖יִם מִכַּדֵּֽךְ׃ מד וְאָמְרָ֤ה אֵלַי֙ גַּם־אַתָּ֣ה שְׁתֵ֔ה וְגַ֥ם לִגְמַלֶּ֖יךָ אֶשְׁאָ֑ב הִ֣וא הָֽאִשָּׁ֔ה אֲשֶׁר־הֹכִ֥יחַ יְהוָ֖ה לְבֶן־אֲדֹנִֽי׃ מה אֲנִי֩ טֶ֨רֶם אֲכַלֶּ֜ה לְדַבֵּ֣ר אֶל־לִבִּ֗י וְהִנֵּ֨ה רִבְקָ֤ה יֹצֵאת֙ וְכַדָּ֣הּ עַל־שִׁכְמָ֔הּ וַתֵּ֥רֶד הָעַ֖יְנָה וַתִּשְׁאָ֑ב וָאֹמַ֥ר אֵלֶ֖יהָ הַשְׁקִ֥ינִי נָֽא׃ מו וַתְּמַהֵ֗ר וַתּ֤וֹרֶד כַּדָּהּ֙ מֵֽעָלֶ֔יהָ וַתֹּ֣אמֶר שְׁתֵ֔ה וְגַם־גְּמַלֶּ֖יךָ אַשְׁקֶ֑ה וָאֵ֕שְׁתְּ וְגַ֥ם הַגְּמַלִּ֖ים הִשְׁקָֽתָה׃ מז וָאֶשְׁאַ֣ל אֹתָ֗הּ וָֽאֹמַר֮ בַּת־מִ֣י אַתְּ֒ וַתֹּ֗אמֶר בַּת־בְּתוּאֵל֙ בֶּן־נָח֔וֹר אֲשֶׁ֥ר יָֽלְדָה־לּ֖וֹ מִלְכָּ֑ה וָאָשִׂ֤ם הַנֶּ֙זֶם֙ עַל־אַפָּ֔הּ וְהַצְּמִידִ֖ים עַל־יָדֶֽיהָ׃ מח וָאֶקֹּ֥ד וָֽאֶשְׁתַּחֲוֶ֖ה לַֽיהוָ֑ה וָֽאֲבָרֵ֗ךְ אֶת־יְהוָה֙ אֱלֹהֵי֙ אֲדֹנִ֣י אַבְרָהָ֔ם אֲשֶׁ֤ר הִנְחַ֙נִי֙ בְּדֶ֣רֶךְ אֱמֶ֔ת לָקַ֛חַת אֶת־בַּת־אֲחִ֥י אֲדֹנִ֖י לִבְנֽוֹ׃ מט וְעַתָּ֡ה אִם־יֶשְׁכֶם֩ עֹשִׂ֨ים חֶ֧סֶד וֶאֱמֶ֛ת אֶת־

אדני

בעל הטורים

ליסוד ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי. אברהם אנכי ואינו אוכל דבר ליסוד : (מא) אז תנקה מאלתי . אברהם אמר משבועתי שבועה כתמיד עליהם לומר שבכינהו באלה בשיא תמורה יותר כדי שיתרצו : כי תבא אל משפחתי . ולא אל בית אבי לומר שאם לא ימצא מבית אבי יקח מבית אם : (מז) והשם הנזם . חסר יו"ד לומר שלא נגע בבשר (ואפילו לא כיוון אגנוסים)

שפתי חכמים

ז"ל מ"מ בו היתה הקללה מתקיימת כיון דהיה עבד וא"כ היה ארור עפי מהם ובזה יתורץ תמיהת הרא"ם ע"ש :

רש"י

בברוך : (מב) ואבא היום . היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ אמר רבי אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא נתנו אלא ברמיזה : (מד) גם אתה . גם לרבות האנשים שעמו : הכיח . ברר והודיע וכן כל הוכחה שבמקרא בירור דבר : (מה) טרם אכלה . טרם שאני מכלה וכן כל לשון הווה פעמים שהוא נדבר בלשון עבר כמו טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו (איוב א) כי אמר הרי לשון עבר . ככה יעשה איוב הרי לשון עתיד , ופי' שניהם ל' הווה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני וגו' והיה עושה כך : (מז) ואשאל ואשים . שנה הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואח"כ שאל אלא שלא יתפשוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה ועדיין

אינך

התורה והמצוה

חכמים כנ"ל, והוא אמר רק ללכת אחרי, שאף שתאבה ללכת אל הארץ הזאת רק לא תאבה ללכת עם העבד פטור מן השבועה, וכן לא אמר ה' אשר לקחני מבית אבי שהרהר שמולם בבית אביו וארץ מולדתו וזה

כוכב

ישלח מלאכה עמך ויצלח ארחך ותסב אתתא לברי מזרעיתי ומבית אבא: מא בכן תהי זכי ממומתי ארי תהך לזרעיתי ואם לא יתנון לך ותהי זכי ממומתי: מב ואתית יומא דין לעינא ואמרית יי אלהא דרבוני אברהם אם אית כען רעוא קדמך לאצלחא ארחי די אנא אזל עלה: מג הא אנא קאם על עינא דמיא ויהי עולמתא דתפוק לממלי ואימר לה אשקיני כען זעיר מיא מקולתיך: מד ותימר לי אף את אשתי ואף לגמלך אמלי היא אתתא דזמין יי לבר רבוני: מה אנא עד לא שיציתי למללא בלבי והא רבקה נפקת וקולתה על כתפה ונחתת לעינא ומלת ואמרית לה אשקיני כען: מו ואוחיאת ואחיתת קולתה מנה ואמרת אשתי ואף גמלך אשקי ושתיתי ואף גמליא אשקיאת: מז ושאילית יתה ואמרית בת מן את ואמרת בת בתואל בר נחור דילידת לה מלכה ושויתי קדשא על אפה ושיריא על ידהא: מח וכרעית וסגדית קדם יי וברכית ית יי אלהיה דרבוני אברהם דדברני באורח קשוט למיסב ית בת אחוהי דרבוני לבריה: מט וכען

אם

התורה והמצוה

אותך למ"ש שרולה לשה מהם, ור"ל שה' ישלח מלאכו אתך עד שתהיה חשוב בעיניהם מפני מלאך ה' אשר שם אותך לחן ולחסד, וכפל אז תנקה מאלתי, והיית נקי מאלתי, ר"ל שבאם תבוא אל משפחתי תנקה מאלתי שהשבעתיך ללכת אל משפחתי, ואם לא יתנו לך והיית נקי מהשבועה השנית, שלא תקח אשה מבנות כנען, כי אז תוכל לקחת לו אשה מבנות כנען:

(מב-מד) ואבא היום. גם בספור זה שנה כמה דברים בחכמתו, שלפי מה שעשה הוא האות אין בו מום אות, כי היה מוכן לקחת כל אשה שתשיב לו שתה וגם גמליך אשקה, כי לא הקפיד שיהיה ממשפחת אברהם, אבל לפי ספורו עליהם שלא היה לו רשות לקחת רק ממשפחת אברהם, א"כ הסימן שלו היה ענין נסיי, שרצה להבחין אם הזווג הוא מאת ה' באם שהאשה שתאמר לו כן תהיה ממשפחת אברהם, והלא יוכל להיות שהאשה שידבר אליה ותאמר שתה אדוני אינה ממשפחת אברהם, וא"כ היו שני תנאים שיזדמן בתאלה אשה ממשפחת אברהם, ושיבקש ממנה מים, ושהיא תאמר שתה אדוני שזה ענין השגחיי, וע"ז אמר אם ישך נא מצליח, ר"ל שזה הבחינה שהיא ענין השגחיי כראוי לאברהם, שכל עניניו מושגחים מה', וע"כ לא אמר ובנות אנשי העיר יוצאות, כי לא הולך לבנות אנשי העיר רק למשפחת אברהם, ואמר והיה העלמה, שעלמה מציין בריאות הגוף והוא שם הכבוד יותר מנערה, שלא גלה להם שהיה רוצה בבנות עניים, ואמר שיואלת לשאוב, שזה יהיה סימן לו אם עלמה נכבדה תצא לשאוב, שאין דרך שעלמה תשאב מים כזה ישפו מערות הבזויות, ובזה יכיל שהיא מבית אברהם ויצאה בהשגחת ה' ואליה יאמר, וידרוש הסימן שענה לו, ולא אמר כי עשית חסד עם אדוני כי לפי דבריו אם לא יתכוין הסימן יקח מבנות כנען שאם יתחתן עמו גדולי הארץ:

(מז) ואשאל אותה. באמת נתן לה הנזם והצמידים קודם ששאל בת מי היא, כי לא חשב כלל לקחת אשה ממשפחת אברהם כנ"ל, אבל לפי מה שא"ל שרצה דוקא ממשפחת אברהם הוכרח לומר ששאל תחלה ואח"כ נתן:

(מח) אשר הנחני בדרך אמת. בספור הראשון אמר אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם אדוני, כי יש הבדל בין חסד ובין אמת, שדבר הטבע מנהג הטבעי הוא בכלל אמת, כי זה כאלו הבטיח ה' שיהיה כן, והדבר שהוא למעלה מן הטבע דבר הנסיי וההשגחיי, יתואר בשם חסד כמבואר אצלי בפי' הנ"ך בכ"מ. ובאה אברהם לא צוה לו שיקח אשה ממשפחתו דוקא, רק שתהיה האשה מארץ מולדתו, וכבר אמרו שזווג האדם מכריזים עליו קודם יצירת הולד, והוא קבוע מאת המזל השולט בעת הלידה כמו שפי' רש"י ז"ל בסוטה, ואברהם היה אצטגנין גדול וידע כי זווגו הוא בחרן, ואם היה לוקח אשה מחרן עפ"י עזר ה' שימצא בת זוגו סמוך לו שם, הוא אמת, כי זה סובבת מראשית הלידה, אבל מה שרצה שתזדמנה לו אשה ממשפחתו, בזה לא ידע אברהם ע"י אצטגנינות, א"כ הוא ענין נסיי והשגחיי, ע"ז אמר אשר לא עזב חסדו ואמתו, כי נוסף אל האמת גם חסד, שהוא ענין נסיי למעלה מן המזל, ועז"א שם, אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדוני, כי לא כוון בשליחותו לשם וכמש"ש, אולם לפניהם שאמר שבשבועתו היתה שיקח דוקא ממשפחתו, א"כ ראה באצטגנינות שבת זוגו הוא ממשפחתו ואינו חסד למעלה מן המזל רק אמת שנקבע כן בעת יצירת הולד, אמר אשר הנחני בדרך אמת:

(מט) ועתה. בכ"ז הגם שהדבר נכון מעת התולדה הלא האדם בעל בחירה ויכולים למחות בדבר ומולדם הוא חסד ואמת, אמת מצד שהוא גזרת ה', וחסד מצד שלא יבטלו הדבר ע"י בחירתם, לכן אמר אם ישכם עושים חסד ואמת את אדוני, וגם שהחסד הוא מה שיתרצו לשלוח את רבקה ע"י העבד ולא ירצו שיצחק יבא לראותה תחלה, ובקש שיגידו תיכף הן או לאו, כי אם לא יתרצו תיכף, לא אל עליו השבועה כנ"ל.

ובא'

אדני הגידו לי ואם־לא הגידו לי ואפנה על־ימין או על־
שמאל: נ ויען לבן ובתואל ויאמרו מיהוה יצא הדבר
לא נוכל דבר אליך רע או־טוב: נא הנה־רבקה לפניך
קח ולך ותהי אשה לבן־אדניך כאשר דבר יהוה: נב ויהי
כאשר שמע עבד אברהם את־דבריהם וישתחו ארצה
ליהוה: חמישי נג ויוצא העבד כלי־כסף וכלי זהב ובגדים
ויתן לרבקה ומגדנת נתן לאחיה ולאמה: נד ויאכלו
וישתו הוא והאנשים אשר־עמו וילינו ויקומו בבקר
ויאמר שלחני לאדני: נה ויאמר אחיה ואמה תשב
הנער° אתנו ימים או עשור אחר תלך: נו ויאמר אלהם
אל־תאחרו אתי ויהוה הצליח דרכי שלחוני ואלכה
לאדני: נז ויאמרו נקרא לנער° ונשאלה את־פיה:
נח ויקראו לרבקה ויאמרו אליה התלכי עם־האיש הזה
ותאמר אלך: נט וישלחו את־רבקה אחתם ואת־מנקתה

ואת

°הנערה קרי °לנערה קרי

בעל הטורים

מקומם נביעות: (מט) על ימין או על שמאל. (עם התבונות והכולל. בגי' ישמעאל ועמון ומואב. עם האותיות): (נו) אל תאחרו אותי וה'. ס"ת לוים שלוחו: (נח) עם הא"ש הזה. ס"ת משה לרמז שהלך כדת משה וישראל:

רש"י

איך יודע מי היא: (מט) על ימין. מבנות ישמעאל: על שמאל. מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברהם (ב"ר): (נ) ויען לבן ובתואל. רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו: לא נוכל דבר אליך. למאן בדבר הזה לא ע"י תשובת דבר רע ולא ע"י תשובת דבר הגון לפי שניכר שמה' יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך (ב"ר): (נב) וישתחו ארצה. מכאן שמודים א על בשורה טובה (ב"ר): (נג) ומגדנות. ל' מגדים שהביא עמו מיני פירות של א"י: (נד) וילינו. כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד: (נה) ויאמר אחיה ואמה. ובתואל היכן היה הוא היה רוצה לעכב ב ובא מלאך והמיתו: ימים. שנה כמו (ויקרא כה) ימים תהיה גאולתו שכך נותנין לבתולה זמן י"ב חדש לפרנס את עצמה בתכשיטים (כתובות נ): או עשור. י' חדשים וא"ת ימים ממש אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן גם מרובה מזה: (נז) ונשאלה את פיה. מכאן שאין משיאין ג את האשה אלא מדעתה (ב"ר): (נח) ותאמר אלך

שפתי חכמים

א וא"ת למה לא פירש"י כן לעיל גבי ויקד האיש וישתחו. וי"ל דלעיל כתיב אחריו ויאמר ברוך ה' אלהי וגו' דאיכא למימר לכך השתחוה לפי שאמר ברכה והזכיר השם דברוך לשון ברכה אבל הכא לא כתיב אחריו ברכה. (קל"מ) בכ"ר כתוב על ויקוד האיש ורש"י כתבו כאן שהרי אין לומר שמודים על בשורה טובה עד שאמרו קח ולך אבל בדברו עם רבקה עדיין לא ידע אם תאבה: ב ר"ל היה נותן סם המות בקערה באכילה ומהרו עליו לאכול כדי שלא ירגיש בדבר דכאן כתיב ויישם לפניו לאכול וגבי יוסף נמי כתיב ויישם בארון אף כאן כן שרצו להמיתו וליתנו בארון והוא הרגיש בדבר ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי ובתוך כך סבב המלאך הקערה ובא סם המות לפני בתואל ואכל ומת. מגלתי: ג דקשה וכא לעיל אמר

לא

התורה והמצוה

ובזה יפנה על ימין או על שמאל, ר"ל שאז רשות בידו לקחת אשה מבני ישמעאל או גם מבנות הכנעני כנ"ל: (נ) ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר. אמרו לו אחר שדבר זה היה ענין השגחיי ובדרך נס, שהדבר

שהגא

אם איתיכון עבדין טיבו וקשוט עם רבוני חוו לי ואם לא חוו לי ואתפני על ימינא או על שמאלא: נ ואתיב לבן ובתואל ואמרו מן קדם יי נפק פתגמא לית אנחנא יכלין למללא עמך ביש או טב: נא הא רבקה קדמך דבר ואיזיל ותהי אתתא לבר רבונך כמא די מליל יי: נב והוה כד שמע עבדא דאברהם ית פתגמיהון וסגיד על ארעא קדם יי: נג ואפק עבדא מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין ויהב לרבקה ומגדנין יהב לאחוהא ולאמה: נד ואכלו ושתיאו הוא וגובריא די עמה ובתו וקמו בצפרא ואמר שלחוני לות רבוני: נה ואמר אחוהא ואמה תתיב עולמתא עמנא עדן בעדן או עסרא ירחין בתר כן תיזיל: נו ואמר להון לא תאחרון יתי ויי אצלח ארחי שלחוני ואיהך לות רבוני: נז ואמרו נקרי לעולמתא ונשמע מה דהיא אמרה: נח וקרו לרבקה ואמרו לה התיזלי עם גברא הדין ואמרת איזיל: נט ושלחו ית רבקה אחתהון וית מנקתה וית עבדא דאברהם

וית

התורה והמצוה

שאלה רבקה ושתקה הגמלים כנ"ל, ואם כן הוא כולו השגחיי ולא כדבר התלוי במזל שלפעמים ישונה ע"י הבחירה, כי אין הבחירה שולטת נגד פעולת ה' בהשגחה מיוחדת, א"כ הגם שלא היינו מסכימים ע"ז, לא נוכל לדבר רע, כי מוכרחים אנו לזה, וממילא לא נוכל גם לדבר טוב כי אנו מוכרחים לזה לא בחיריים, ומהראוי היה שיענה בתואל שהוא האב שתלוי ברצונו לקבל קדושי בתו ולאמר הן או לאו, אבל כפי דברו שאין תלוי בדעתו כלל, כי דבר זה נגמר ע"י ההשגחה, מספר רבותא, שגם לבן שהיה שואל בתרפים ולא היה מאמין, בכ"ז האמין בדבר הזה, ובכ"ז היה בזה גם למחות כמו שיתבאר, שלכן הקדים לבן לענות קודם בתואל, ואמרו לו הנה רבקה לפניך שא"צ דעתנו כלל, והסכימו שהוא יקח אותה, מאחר שדבר ה', ר"ל שנעשה ע"י דברו ופקודתו שאין יד אנוש שולטת לשנות דבר ה':

(נב-נג) **ויהי**. ועפ"ז השתחוה לה' לאל גומר עליו ולא נתן תודה לאביה אחר שאמרו שאין הדבר נעשה עפ"י רצונם רק עפ"י גזרת ה', ולכן לא נתן מתנות לאביה כפי המנהג בימים ההם כמו שעשה יעקב ללבן, כי לא מידו נעשה הדבר רק מיד ה', רק לרבקה נתן מתנות שהם היו במקום הקדושין, ולאחיה ולאמה לא נתן מתנות רק מגדנות ופרי מגדים מטוב א"י:

(נד) **ויאכלו**. זה היה סעודת אירוסין, ופה אמר והאנשים אשר עמו ולמעלה (לב) אמר לרחוץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו, שמבואר אצלי תמיד שעמו מורה על השווי ואתו מורה על הטפל, ותחלה אמר שהעבד היה עקר והאנשים טפלים לו כמ"ש עבד אברהם אנכי וכמש"ש, ופה אחר שבעת האכילה לא נהג שררה בעצמו נגד אנשיו ואכלו כולם בשוה, כמ"ש כי טוב לו עמך עמך במאכל עמך במשתה וכ"ש כאן:

(נה) **ויאמר אחיה ואמה**. באשר חרה להם שלא נתן להם מתנות כאשר קוו תחלה רצו לעכב שלא תלך תיכף, והגם שתחלה אמר אביה קח ולך שמורה שמסכים שתלך תיכף, ולכן שתק אביה עתה, רצתה אמה לעכב כי אמה של כלה היא המכינה צרכי חופתה, וכמ"ש בכתובות (דף ד') ומת אביו של חתן או אמה של כלה, ואחיה היה מליץ של אמה, ובפרט למ"ש חז"ל שאביה מת היה לאמה טענה שתתעכב עוד ימים, ר"ל ימים הרבה עד שתכין צרכיה, וחז"ל אמרו שימים היינו שנה ולמדו שנותנים לבתולה י"ב חודש. ובמדרש הביאו הרא"ש ימים אלו ז' ימי אבלו של בתואל או עשור י"ב חודש, ר"ל אם היה כתוב ימים לבד הייתי מפרש ז' ימי אבלות, אבל כשכתוב או עשור מוכח שמ"ש ימים היינו שנה, והוא י"ב חודש, וכמוהו תמצא בספרא בכ"מ לפי פירושי, עמש"ש בפ' צו בפסוק ומכנסי בד יהיו על בשרו ובפ' אחרי על אל הקודש מבית לפרוכת, ובחנם נדחק הרא"ש בזה, והיה מערמתם שהגם שתחלה אמרו הנה רבקה לפניך קח לך, כי שמעו מן העבד שאם לא תרצה ללכת אחריו יקח מבנות כנען, עתה שכבר נתקדשה, רצו שימתין פה איזה ימים עד שיכינו צרכי חופתה כמנהג:

(נו) **ויאמר אלהם אל תאחרו אתי**. כבר התבאר אצלי בפי' הנ"ך שהמאחר הוא המאחר זמן הקבוע וזה הבדלו מן מהמה, בושש, ר"ל אחר שה' הצליח דרכי שתיכף בבואי הזמינה רבקה לפני דרך נס, מבואר שלא לבד שגוף הזווג הוא מאת ה' כי גם הזמן הוא קבוע מאת ה' כמ"ש הקרה נא לפני היום וכמש"ש, ואם אתעכב פה הנכם מאחרים זמן הקבוע מאת ההשגחה:

(נז-נח) **ויאמרו**. ולא רצו לעשות עכוב ע"י רבקה בפרט להז"ל שמת אביה וצריך לשאול פיה, והיה השאלה אם תלך עם העבד כי חשבו שתשוב שרוצה שאחיה ומשפחתה ילוו אותה, ובזה ימצאו עילה להתעכב עוד, ותאמר אלך מעצמי ואף אם תיכנס רוצים (רש"י מדברי חז"ל במד'), וכבר פי' המדקדקים שיש הבדל בין אלך ובין אלכה בה"א שאלכה בה"א מורה על עתיד בקשיי ואלך מורה עתיד החלטיי, אלך בכל אופן כמ"ש בזה במק"א:

(נט) **וישלחו**. מעשה שהחילו ללוות אותה, ותחלה הלכו כולם רגלי, והדין הוא כשהלכו שלוחי האב עם

שלוחי

וְאֶת־עֶבֶד אַבְרָהָם וְאֶת־אֲנָשָׁיו׃ ס וַיְבָרְכוּ אֶת־רִבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ אֲחֹתֵנוּ אַתְּ הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה וְיִירַשׁ זַרְעֵךְ אֵת שַׁעַר שֹׂנְאָיו׃ כא וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ וַתִּרְכַּבְנָה עַל־הַגְּמַלִּים וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת־רִבְקָה וַיֵּלַךְ׃ סב וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב׃ סג וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים׃ סד וַתִּשָּׂא רִבְקָה אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא אֶת־יִצְחָק וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל׃ סה וַתֹּאמֶר אֶל־הָעֶבֶד מִי־הָאִישׁ הַלָּזֶה הַהֹלֵךְ בַּשָּׂדֶה לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנִי וַתִּקַּח הַצָּעִיף וַתִּתְכָּס׃ סו וַיְסַפֵּר הָעֶבֶד לְיִצְחָק אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה׃ סז וַיְבִאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת־רִבְקָה וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה

ויאהבה

בעל הטורים

(ס) את היי. היי בגי' כ"ה כלומר הוי למה שנאמר כה יהיה זרעך: רבבה ד' במס'. היי לאלפי רבבה ושנים ומהן רבבה ומאה פעם רבבה ידודון רבבה כצמח השדה נתתיך שאמרו לה שתהיה מאותה שהיא יצאו רבבה ורבבה כצמח השדה וכו': (סב) והוא יושב בארץ הנגב. וסמיך ליה ויצא יצחק לשוח בשדה רמז למה שאמרו הרועים שיחכים ידדים: (סג) לשוח בשדה. היינו שיצחק תקן תפלת המנחה ואז נזדמנה לו רבקה והיינו דכתיב על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא דהיינו אשה דכתיב מצא אשה מצא טוב: לפנות ערב ב' במסורה. הכא ואידך והיה לפנות ערב ירחץ במים רמז מה שאחז"ל טובלים מן המנחה ולמעלה דמה הכא מנחה שיצחק תיקן תפלת המנחה אף התם נמי מנחה: (סז) ויבאה ב' במסורה. בפ' ברהטים וכתיב חסר ועולה כ"ד מלמד שקשטה בכ"ד קשוטים: האהלה ח' במסו'. רמז שבשמונה מקומות שרתה שכינה משכן גלגל שילה נוב גבעון בית ראשון בית שני לעתיד לבא: ותהי לו לאשה ויאהבה. דרך ארץ שמי שמפסה אשתו ונותנה לו בנים ויביאם קודם שיבא

רש"י

אלך. מעצמי ד ואף אם אינכם רוצים: (ס) את היי לאלפי רבבה. את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר לאברהם בהר המוריה הרבה ארבה את זרעך וגו'. יה"ר שיהא אותו הזרע ממך ה ולא מאשה אחרת: (סב) מבוא באר לחי ראי. שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה (ב"ר): יושב בארץ הנגב. קרוב לאותו באר שנאמר ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ושם היה הבאר שנאמר הנה בין קדש ובין ברד: (סג) לשוח. (ב"ר) ל' תפלה ז כמו (תהלים קב) ישפוך שיחו: (סד) ותרא את יצחק. ראתה אותו הדור ח ותוהא (ס"א ותמהה) מפניו (ב"ר): ותפל. השמיטה עצמה לארץ ט כתרגומו ואתרכינת הטתה עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע כמו הטי נא כדך ארכיני (ש"ב כח) ויט שמים וארכין לשון מוטה לארץ ודומה לו (תהלים לז) כי יפול לא יוטל י כלומר

אם

שפתי חכמים

לא אלך וגו' וניכר שמס' יצא הדבר: ד דק"ל למה כתיב אלך ולא כתיב כן או כן דלא הם שאלו אותה התלכי עם האיש. ברא"ם: ה לכך נקט זרעך דאלו הברכה ליצחק נתנה ולא לה והא דכתיב אתו והיא לא היתה בכלל ברכה אלא מכיון שזרעה זוכה בה הוי כאלו היא עצמה זכתה בה: ו ברד ושור תרי הוא דהתרגום מתרגם על שניהם חגרא ומאחר שבאחד מהם כתוב ארצה הנגב ובאחד כתוב ששם היה הבאר למדו שארץ הנגב קרוב לאותו באר: ז וקשה דעל ישפוך שיחו פי' כמו לשוח בשדה. והתוספות תירצו כי כן סוגיית הגמרא שהרי מייתי גבי אסתר שמביא ראיה שהיא ירקרוקת מדכתיב ויהי אומן את הדסה וכתיב והוא עומד בין ההדסים מה הדס לצדיקים אף כאן וכו' ונגע מביא ראיה מאסתר וכו'. אבל אין נ"ל. וי"ל דתרווייהו צריכי דאי מהתם ה"א דבור ולא תפלה דהא לעיל כתיב תפלה לעני אבל לשוח בשדה עם מי דבר אלא ע"כ תפלת קבע ואי מהכא ה"א לשון שוח אילנות בשדה כלומר שהלך לטייל בין האילנות שבשדה מ"ה מביא ראיה מישפוך שיחו עכ"ל מהרש"ל: ח דאם לא כן היאך ידעה שראה יצחק שנפלה מעל הגמל: ט מדכתיב ותפול מעל הגמל ולא כתיב מהגמל או ותפול לארץ אלא משמע מעל גב הגמל נפלה אבל לא על הארץ: י אף על פי שיפול לא יסך לארץ

כמו

וְיָת גֻּבְרוֹהִי : ס וּבָרִיכוּ יָת רִבְקָה וַאֲמַרוּ לַהּ אֲחָתַנָא אַתְּ הֲוִי לְאַלְפִין וּלְרִבְוָן וְיֵרְתוּן בְּנַיְכִי יָת קִרְוֵי סָנְאֵיהוֹן : סא וְקָמַת רִבְקָה וְעוּלֵימָתַהָא וּרְכִיבָא עַל גַּמְלַיָּא וַאֲזָלָא בָּתַר גַּבְרָא וּדְבַר עַבְדָּא יָת רִבְקָה וַאֲזַל : סב וְיִצְחָק אֲתָא מִמֵּיתוֹהִי מִבֵּירָא דְמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתַּחְזֵי עֲלַהּ וְהוּא יָתֵב בְּאַרַע דָּרוֹמָא : סג וּנְפַק יִצְחָק לְצַלָּאָה בְחַקְלָא לְמִפְנֵי רַמְשָׁא וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא גַמְלַיָּא אָתָן : סד וּזְקָפַת רִבְקָה יָת עֵינָהָא וַחֲזָת יָת יִצְחָק וְאִתְרְכִינַת מֵעַל גַּמְלָא : סה וַאֲמֶרֶת לְעַבְדָּא מָן גַּבְרָא דֵיכִי דִּמְהַלֵּךְ בְּחַקְלָא לְקַדָּמוּתַנָא וַאֲמַר עַבְדָּא הוּא רִבּוֹנִי וּנְסִיבַת עִיפָא וְאִתְכַּסִּיאַת : סו וְאִשְׁתַּעִי עַבְדָּא לְיִצְחָק יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי עֲבַד : סז וְאַעֲלַהּ יִצְחָק לְמַשְׁכְּנָא וַחֲזָא וְהָא תַקְנִין עוֹבָדָהָא כְּעוֹבָדֵי שָׂרָה אִמַּהּ וּנְסֵיב יָת רִבְקָה וַהֲוָת לֵהּ לְאִנְתּוּ

ורחימה

רש"י

אם יפה לארץ לא יגיע עד הקרקע: (סה) ותתכס. לשון ותתפעל כמו ותקבר ב ותשבר: (סו) ויספר העבד. (ב"ר) גלה לו נסים שנעשו לו שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו: (סז) האהלה שרה אמו. ויבאה האהלה והרי היא שרה אמו כלו' ונעשית דוגמת ל שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מע"ש לערב שבת וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל מ ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו ב"ר

שפתי חכמים

כמו שמפרש והולך לא יגיע וכו': כ שכן מקבלין הפעלים מאחר שכן מבנין נפעל כך מלת ותתכס היא מתפעלת ומקבלת פעולה מאחר: ל דהו"ל ויביאה לאהל שרה אמו דאהל דבוק הוא לשרה אבל האהלה דבור באנפי נפשיה הוא: מ (ג"א) כנגד ג' מצות שהנשים מצוות בהן. כנגד חלה ברכה מצויה. נגד הדלקה נר דלוק. וענן קשור הוא ענן השכינה וזכו לכבוד

התורה והמצוה

שלוחי הבעל הרי היא ברשות האב, מסרוה שלוחי האב לשלוחי הבעל היא ברשות הבעל, ובעת יצאו ללוותה היתה עדיין ברשות האב, והלכה רבקה ומניקתה בצד אחד ואליעזר בצד אחר אחריה, כולם רגלי, והם לוו אותם והיתה עדיין ברשות האב:

(ס) ויברכו. ולא ברכו אותה ברכה שקודם החופה כמ"ש חז"ל, וכבר ידעו מברכה שנתברך אברהם בעת העקדה והרביתי את זרעך וכו' וירש זרעך את שער אויביו, שברכה זו נמסרה ליצחק, אך אפשר שיקח עוד אשה אחרת, ע"ז אמר את היי שברכה זו תתקיים בה, וע"ז דייק מלת את:

(סא) ותקם. ולא קמה ותרכבנה על הגמלים, והעבדים הלכו רגלי קודם להם, כי היתה עדיין ברשות האב, ולכן נקרא בשם איש, ולא מסרוה שלוחי האב לשלוחי הבעל, שעז"א ויקח העבד את רבקה שלקחה לרשותו ומעתה נקרא בשם עבד, כי מעתה נכנסה לרשות יצחק שהוא אדוניו, כי אברהם נתן לו העבדים במתנה, ועז"א ויקח העבד את רבקה וילך:

(סב-סג) ויצחק. והנה הזדמן שבבואם קרוב אל בית יצחק יצא יצחק לקראתם, כי יצחק בא אז מדרכו שהיה רגיל לבא בכל יום מבאר לחי ראי, כי באר לחי ראי היה בין קדש ובין ברד (כנ"ל ס"ז י"ד), ואמר (למעלה כ"א) ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור שהוא ברד (כמ"ש למעלה ס"ז ז') על העין בדרך שור, ושם נתישב יצחק בארץ הנגב, ויען שהבאר הזה היה מקום קדוש בעת ההיא ע"י שנראה שם המלאך היה יצחק הולך לשם בכל יום אחר חצות להתבודד שם, ולחז"ל התפלל שם בכל יום תפלת המנחה ושב לביתו, ועז"א ויצחק בא מבוא (ר"ל ממה שהיה רגיל לבא תמיד) באר לחי ראי, וישא עיניו וירא והנה גמלים באים ומ"ש והוא יושב בארץ הנגב ויצא יצחק הוא מאמר מוסגר לפרש מ"ש שהיה בא תמיד אל באר לחי ראי, שזה היה מפני שהוא יושב בארץ הנגב, שהבאר נמצא שם והיה יוצא תמיד לפנות ערב, ר"ל בעת תפלת המנחה לשוח בשדה, היינו להתבודד שם ולשפוך שיחו לפני ה', שהתבאר אצלי כי שיח הם הדבורים המחשביים הנפלטים מן הרעיון בעת המחשב, והונח גם על ההתבודדות, והגיון הרעיון של הנפש בעת התפלה, והיה שופך שיחו בשדה אל הבאר וחוזר לביתו, וראה את הגמלים ואת העבדים, ראה כי הלכו רגלי אצל הגמלים:

(סד) ותשא. אליעזר לא ראהו עדיין רק רבקה שישבה על הגמל שהוא גבוה ראתה אותו, ותפל נטתה א"ע לצד הארץ אל העבד בהלך אצל הגמל כתרגומו ואתרכינת כמו שפירש"י:

(סז) ויבאה. ר"ל שבכ"ז לא לקחה תיכף לאשה עד שהביאה אותה תחלה אל אהל שרה לראות איך תתנהג שם, וראה שם שהיא דומה לשרה אמו בצדקתה, ועז"א האהלה שרה שהסמיכות לא תבא עם ה"א הידיעה, ובא לרמז בזה שהיא דוגמת שרה אמו וכפירש"י, וכן בת"א והא תקנין עובדהא כעובדי שרה אמיה, ואז לקחה ותהי לו לאשה:

ויוסף

וַיֶּאֱהָבֶהָ וַיִּנָּחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ: פ ששי כה א וַיֹּסֶף
אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וּשְׁמָהּ קְטוּרָה: ב וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־זִמְרָן
וְאֶת־יָקְשָׁן וְאֶת־מְדָן וְאֶת־מִדְיָן וְאֶת־יִשְׁבָּק וְאֶת־שׁוּחַ:
ג וְיָקְשָׁן יָלַד אֶת־שְׁבָא וְאֶת־דְּדָן וּבְנֵי דְדָן הָיוּ אַשּׁוּרִם
וּלְטוּשִׁם וּלְאֻמִּים: ד וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנֹךְ וַאֲבִידָע
וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי קְטוּרָה: ה וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת־כָּל־
אֲשֶׁר־לוֹ לְיִצְחָק: ו וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן
אַבְרָהָם מַתָּנֹת וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי קֵדְמָה
אֶל־אֶרֶץ קֶדֶם: ז וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי־חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר־חָי
מְאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים: ח וַיִּגְוַע וַיָּמָת
אַבְרָהָם בְּשֵׂיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשָׂבֵעַ וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו:
ט וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בָּנָיו אֶל־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה
אֶל־שְׂדֵה עֶפְרֹן בֶּן־צֹחַר הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מַמְרֵא:
י הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר־קָנָה אַבְרָהָם מֵאֵת בְּנֵי־חֵת שָׁמָּה קֻבַּר

אברהם

בעל הטורים

אמרת. ד"א זהו שאמרו שאין הכלי מחזיר לככה דקל חבריה שמע ואיסו לא אכיל: ויאהבה ב' במס'. הכא ואידך ואהבם אמנון. כאם היתה אהבה תלויה בדבר ע"כ בטלה אבל הכא אינה תלויה בדבר על כן לא בטלה: וינחם ב'. וינחם יצחק

שפתי חכמים

קדושת טהרה שהיתה זהירה בנדתה לטהר עצמה כי הטהרה מביאה לידי רוח הקדש: נ דאל"כ אחרי אמו ל"ל: ס אבל קשה למה לא קרא אותה קטרת מ"ה פי' ושקשרה פתחה ולפי' האחרון קשה היה לו לקרותה קשורה לכן פירש פי' הראשון. מהרש"ל: ע (ג"א) וכא דפרש"י אחורה לגלולי בית אביה נ"ל שהיתה בדעתה לחזור לגלולי וכו' דסברה כיון שנטרדה מבית אברהם גם אלהיו הסתיר פניו ממנה וכו' וכשראתה הנס שנעשה לבנה במדבר ושנגלה לה המלאך לא סוליאה עצמה מתחת כנפי רשותו. והג"א כ' שאחר שנעשה לה הנס חזרה בתשובה: פ ר"ל האחד מבניו נתייחסו אליו כל האשורים וכן להשני דאל"כ אשור ולטוש מבע"ל. (ג"א) דאל"כ ובני דדן אשורים ולטושים מבע"ל מאי היו דקאמר הלא שם וכו': צ ק"ל והלא כבר נתן כל אשר לו ליצחק: ודייתיקי פי' מלשון עתיק יומין כלומר זה הקב"ה. א"נ ג' מלות הן דא תהא קאי כלומר שתהא המתנה קיימת שהחזיק אותו בנכסים שנתן לו כבר וק"ל: ק כלומר שלא נכתבו האחרות אלא הגר. מגלתי: ר דק"ל לפ"ז שהפלגש דכתיב הכא היינו הגר הא לעיל קרי לה אשה וי"ל דהא דקרי לה אשה לפי שהיה לה

רש"י

(ב"ר): אחרי אמו. דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה נ ומשמתה הוא מתנחם באשתו: (א) קטורה. (ב"ר) זו הגר ונקראת קטורה על שם שנאים מעשיה כקטרת ס ושקשרה פתחה שלא נזדווגה ע לאדם מיום שפרשה מאברהם: (ג) אשורם ולטושם. שם ראשי פ אומות (ב"ר). ותרגום של אונקלוס אין לי ליישבו על לשון המקרא. (שפירש למשרין ל' מחנה. וא"ת שאינו כן מפני האל"ף שאינה יסודית הרי לנו תיבות שאין בראשם אל"ף ונוספה אל"ף בראשם כמו אומת הקך שהוא מן נכה רגלים וכמו אבוך שמן שהוא מן ורהלא וסכת: ולטושם. הם בעלי אהלים המתפזרים אנה ואנה ונסעים איש באהלי אפדנו וכן הוא אומר (ש"א ל) והנה נטושים על פני כל הארץ שכן למ"ד ונו"ן מתחלפות זו בזו): (ה) ויתן אברהם וגו'. (בראשית רבה) אמר ר' נחמיה ברכת דייתיקי צ שאמר לו הקב"ה לאברהם והיה ברכה הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרם ליצחק: (ו) הפילגשים. (ב"ר) חסר כתיב ק שלא היתה אלא פלגש אחת היא הגר היא קטורה, נשים בכתובה, פילגשים ר בלא כתובה. כדאמרי' (בסנהדרין דף כא) בנשים ופילגשים דדוד: נתן אברהם מתנות. פי' רבותינו

שם

דחימה ואתנחם יצחק בתר דמיתת אמה: א ואוסיף אברהם ונסיב אתתא ושמה קטורה: ב וילידת לה ית זמרן וית יקשן וית מדן וית מדין וית ישבק וית שוח: ג ויקשן אוליד ית שבא וית דדן ובני דדן הוו למשירין ולשכונין ולנגון: ד ובני מדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה כל אלין בני קטורה: ה ויהב אברהם ית כל דילה ליצחק: ו ולבני לחינתא די לאברהם יהב אברהם מתנן ושלחנון מעל יצחק בריה בעוד דהוא קים קידומא לארע מדינחא: ז ואלין יומי שני חיי אברהם דחיא מאה ושבעין וחמש שנין: ח ואתנגיד ומית אברהם בסיבו טבא סיב ושבע יומין ואתכניש לעמיה: ט וקברו יתיה יצחק וישמעאל בנוהי במערת כפלתא בחקל עפרון בר צחר חתאה די על אפי ממרא: י חקלא די זבן אברהם

מן

רש"י

שם של טומאה מסר להם (שם נח). דבר אחר מה שניתן לו על אודות שרה ושאר מתנות שנתנו לו הכל נתן להם שלא רצה ליהנות מהם: (ז) מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים. בן ק' כבן ע' ובן ע' כבן ה' בלא חטא: (ט) יצחק וישמעאל. (ב"ר) מכאן שעשה תשובה ישמעאל

שפתי חכמים

כתובה כמו אשה והא דקרי לה פילגש י"ל שלא נקחה אלא לשכיבה בעלמא ולא לפריה ורביה ול' פילגש פלג אשה כלומר לשכיבה ולא לפריה ורביה ודו"ק: ש פי' מעשה שדים א"נ שם שרשאי להזכירו בטומאה דיודע היה דבניו כלנו לא יהיו מהרין בטהרה ולכך לא מסר להם שם מטהר וק"ל: ת וכו' כבר

התורה והמצוה

כה (א) ויסף אברהם. כמו שהעץ יש בו עלין וקליפה וגרעינין ופרי, כן במין האנושי ימצא הלב והפרי שהוא מובחר האנושי שבעבורו נשאל כל האילן ובעבורו נקרא כל היצור, אבל הפרי מעשה נגד העלין והקליפות, שהם כלל בני אדם גוים ולאומים שצריכים בהכרח לחיות חיים הארציים ואגודתו על ארץ יסדה בעבור הפרי והלב והסגולה מבני אדם, שכל העולם לא נברא אלא בשביל זה ולצוות לזה, ושקול זה כנגד כל העולם כולו כמ"ש חז"ל בפ"ק דברכות, ודיב"ז כשראה אוכלוסא בהר הבית אמר ברוך שברא כל אלה לשמשני, ובזה מספר שכן אברהם עם מה שהוליד את יצחק ונתן לו בת זוגו שמהם יצא הלב והסגולה, הוליד ג"כ עלים וקליפות שיהיו שומרים לפרי, ויש קליפה הקודמת לפרי כטבע התולדה שתחלה יצאו הסיגים ואח"כ הכסף הנקי, ולבעי רחמי אתכליא על עליא, ובערך זה היה ישמעאל שנולד קודם יצחק, ויש קליפה המאוחרת לפרי ובערך זה היו בני קטורה, ועז"א במדרש אשר פריין יתן בעתו זה יצחק, ועלהו לא יבול זה ישמעאל, וכל אשר יעשה יצליח אלו בני קטורה, אולם יודיע כי אלה לא יתיחסו אל אברהם לעקר והיה רק תוספת אל העקר, ח"ש ויוסף אברהם:

(ב-ד) ותלד לו. מבאר בשמותם שנעשו גוים גדולים למלא פני האדמה להיות נוטה אל הלב והסגולה, אם בישוב הארץ אם לצרך המלאכה והאומניות, שעז"א ובני דדן היו אשורים ולטושים, שהוא ע"ש מלאכתם כמ"ש בפי' ד"ה והיו י"ב לאמי אומות, שמספר י"ב או י"ג היה בכל אחד מבניו, והיים כל אלה בני קטורה, ר"ל לא נתיחסו לאברהם רק היו בני קטורה:

(ה-ו) ויתן אברהם. באשר עקר תולדתו היה יצחק לכן הבדילו מיתר בניו. א] במה שנתן לו את כל אשר לו בין נכסיו בין הברכה והבכורה והצלחת הנפשיית. ולבני הפילגשים שהם בני הגר וקטורה נתן מתנות, וחז"ל דרשו שם טומאה מסר להם, ר"ל שנתן דבר שאין ראוי להחזיקו רק לתתו לאחרים, כי ידע שהם יהיו תחת המערכת ומסר להם השמות המושלים על המערכה ומוציאים כח מן המזל והכוכב, וזאת שנית שלחם מעל יצחק בנו שלא יהיה להם חלק בירושת הארץ, ושלא יעמדו אחרי מותו קטטות בינם ובין יצחק, והגם שנראה שישמעאל לא נשלח כמ"ש ויקברו אותו יצחק וישמעאל כבר פי' הרי"א שע"י בני קטורה נכנע גם ישמעאל תחת יצחק כי הבין שאין לו יתרון על יתר בני הפילגשים:

(ז) אשר חי. ר"ל כי השנים שאין עובדים את הש"י אינם נקראים שנות חיים כי גם לא חי חיי האדם רק חיי הבהמה, ואברהם לא הכיר את בוראו תיכף ובעת ההיא לא חיה החיות האמתי ויודיע שאחר שהכיר את בוראו ושב בתשובה תיקן גם הימים הראשונים עד שיכל לאמר שחי בכל ימי שני חייו, וכן אמר באדה"כ ויהיו כל ימי אדם אשר חי, להורות שכאשר שב בתשובה תיקן כל ימי חייו:

(ח-ט) ויגוע וימת. הגויעה מציין אפיסת כחות הגוף, והמיתה מציין פרוד הנפש מן הגוף, והאסף אל עמיו מציין שוב הנפש אל עמה ואל מקום מולדתה שהם הנפשות והשכליים הנפרדים אל צרור החיים, שמתחלה מהם אל עם נכרי שהם עולם הגופים, ועתה יאספוה אל עמה, ואמרו חז"ל שגויעה ואסיפה לא נאמר רק בצדיקים האספים אל מחיצת הרוחנים, ובישמעאל נאמר ויאסף אל עמיו, כי עשה תשובה כמ"ש חז"ל ובא אל מחיצת הצדיקים:

אברהם ושרה אשתו: יא ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את־יצחק בנו וישב יצחק עם־באר לחי ראי: פ

שביעי יב ואלה תלדת ישמעאל בן־אברהם אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם: יג ואלה שמות בני ישמעאל בשמתם לתולדתם בכר ישמעאל נבית וקדר ואדבאל ומבשם: יד ומשמע ודומה ומשא: טו חדד ותימא יטור נפיש וקדמה: מפטיר טז אלה הם בני ישמעאל ואלה שמתם בחצריהם ובטירתם שנים־עשר נשיאם לאמתם: יז ואלה שני חיי ישמעאל מאת שנה ושלשים שנה ושבע שנים ויגוע וימת ויאסף אל־עמיו: יח וישכנו מחוילה עד־שור אשר על־פני מצרים באכה אשורה על־פני כל־אחיו נפל: פ פ פ

ק"ס. יהוידע סימן. ומפטירין והמלך דוד זקן במלכים א' סימן א':

יט ואלה תולדת יצחק בן־אברהם אברהם הוליד את־יצחק: כ ויהי יצחק בן־ארבעים שנה בקחתו

את

בעל הטורים

ונחם כרוב חסדיו. וינחם יצחק למה כרוב חסדיו פי' שביקש צדקה וחסדים: (יח) על פני כל אחיו נפל. סמיך ליה ואלה תולדות יצחק לומר כשיפול ישמעאל באחרית הימים אז יצמח בן דוד שהוא מתולדות יצחק:
(יט) הוליד. בגי' דומה שהיה זיו איקונין של יצחק דומה לאברהם: (כ) בקחתו ב' במסורה. בקחתו את רבקה. בקחתו

רש"י

ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו א והיא שיבה טובה שנאמרה באברהם: (יא) ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו'. נחמו ב תנחומי אבלים (סוטה יד) ד"א אע"פ שמסר הקב"ה את הברכות לאברהם נתיירא לברך את יצחק ג מפני שצפה את עשו יוצא ממנו אמר יבא בעל הברכות ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הקב"ה וברכו: בשמתם לתולדתם. סדר ד לידתן זה אחר זה: (טז) בחצריהם. כרכים שאין להם חומה. ותרגומו בפצחיהון שהם מפורזים לשון פתיחה כמו (תהלים צח) פצחו ורננו: ואלה שני חיי ישמעאל וגו'. אמר ר' חייא בר אבא למה נמנו שנותיו של ישמעאל ה כדי ליחס בהם שנותיו של יעקב משנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב. עבר י"ד כשפירש מאביו קודם שבא אצל לבן שהרי כשפירש יעקב מאביו מת ישמעאל שנאמר וילך עשו אל ישמעאל וגו' כמו שמפורש בסוף מגלה נקראת (ורש"י הביאו סוף פ' תולדות): ויגוע. לא נאמרה גויעה ו אלא בצדיקים: (יח) נפל. שכן כמו (שופטים ז) מדין ועמלק וכל בני קדם נופלים בעמק. כאן הוא אומר לשון נפילה ולהלן הוא אומר על פני כל אחיו ישכון (לעיל טז) עד שלא מת אברהם ישכון משמת אברהם נפל:

שפתי חכמים

שכבר נתן ליצחק כל ממונו: א ר"ל למה הזכיר יצחק קודם ישמעאל כיון שהוא הגדול: ב (נח"י) דאל"ד ברכו כפשוטו למה אמר הכתוב אחרי מות מה לי אם ברכו בחייו או לאחר מותו: ג ות"א והא לעיל פירש"י אברהם נתן ליצחק הברכות וי"ל דנתן לו הברכות שיברך את אחרים אבל יצחק גופיה לא נתברך וכ"ה דעת נח"י: ד ופי' בשמותם לתולדותם שמונה השמות כאן לסדר תולדותם דאל"כ בשמותם לתולדותם למ"ל א"נ אח"כ בכור ישמעאל נביות: ה פי' לא נכתב שנה בכלל אלא לדרשה שלא נכתבו אלא כדי ליחס וכו' ולא שכולם שוים לטובה. מהרש"ל: ו ואע"ג דבדור המבול ג"כ נאמר גויעה פי' בגמרא דדוקא היכא דכתיב גויעה גבי ויאסף בצדיקים משתעי ובדור המבול לא נאמר ויאסף:

ואלה

מִן בְּנֵי חִתָּאָה תַּמָּן אִתְקְבַר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִתְּתֵהּ: יא וַהֲוָה בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם וּבָרֵיךְ יְיָ יָת יִצְחָק בְּרֵהּ וִיתֵיב יִצְחָק עִם בֵּירָא דְּמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתַּחֲזֵי עֲלַהּ: יב וְאִלֵּין תּוּלְדַת יִשְׁמָעֵאל בַּר אַבְרָהָם דִּי יְלֵידַת הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתָא דְשָׂרָה לְאַבְרָהָם: יג וְאִלֵּין שְׁמָהָן בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמָהָתְהוֹן לְתוּלְדָתְהוֹן בּוּכְרָא דְיִשְׁמָעֵאל נְבָיוֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם: יד וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא: טו חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וְקֵדְמָה: טז אִלֵּין אִנּוּן בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאִלֵּין שְׁמָהָתְהוֹן בְּפַצְחֵיהוֹן וּבִכְרַכֵּיהוֹן תְּרֵין עֲסַר רַבְרְבִין לְאֻמֵּיהוֹן: יז וְאִלֵּין שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין וְאִתְנְגִיד וּמִית וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּהּ: יח וּשְׁרוֹ מֵחֲוִילָה עַד חַגְרָא דִּי עַל אַפֵּי מִצְרַיִם מָטֵי לְאָתוּר עַל אַפֵּי כָּל אֲחוֹהִי שְׁרָא: פ פ פ

יט וְאִלֵּין תּוּלְדַת יִצְחָק בַּר אַבְרָהָם אַבְרָהָם אוֹלִיד יָת יִצְחָק: כ וַהֲוָה יִצְחָק בַּר ארבעין

רש"י

(יט) **ואלה** תולדת יצחק. יעקב ועשו א האמורים בפרשה: אברהם הוליד את יצחק. (לאחר שקרא הקב"ה שמו אברהם אח"כ הוליד את יצחק. ד"א) ע"י שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק ב לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו. מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק וז"ש כאן יצחק בן אברהם (היה) שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק: (כ) בן ארבעים שנה. שהרי ג כשבא אברהם מהר

שפתי חכמים

א **פירוש** דכ"מ דכתיב ואלה מוסיף על ענין ראשון וכמו שאברהם הוליד צדיק ורשע כך יצחק הוליד צדיק ורשע: ב (נח"י) כ' הרא"ם מה שהוזקק לאמת שיצחק הוא בן אברהם הוא לפי שליצני הדור וכו'. ולא נהירא דא"כ לא לכתוב לא וי"ו ולא ה' רק לכתוב אלה תולדות יצחק כמו אלה תולדות נח אלה תולדות יעקב לכן נ"ל דה"פ ע"כ לפרש על עשו ויעקב האמורים בפרשה שהיה אחד צדיק ואחד רשע והשתא א"ש שע"י שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לחזור ולומר וכו' ואל תקשה לא לכתוב לא זה ולא זה לפי שהיו ליצני הדור אומרים שזמן לידת יצחק מאבימלך וכו' שהרי שהתה וכו' ועכשיו מצאו מקום לחזק את דבריהם שהרי אחד היה צדיק כמו שרה וא' רשע כמו אבימלך ואלו היה מאברהם היו שניהם צדיקים לכך הוצרך לומר בן אברהם ולחזק כתב אברהם וכו' וזהו שסיים הרב וזהו שכתב כאן וכו' שאילולא אחד צדיק ואחד רשע לא היה כותב זה בכאן אלא במקום אחר ודו"ק: ג אין המקרא צריך סעד לדבריו שהיה בן ארבעים שנה אלא ה"ק מפני מה לא נשא לי"ת או כ' שנה שהרי

השאלות

(יט-כא) מ"ש יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק הוא כפול מבואר, למה האריך בספור יחוס רבקה שכבר ידענוהו מפרשה הקודמת מאין ידע יצחק שהיא עקרה ולא הוא:

התורה והמצוה

(יא) ויהי אחרי מות אברהם. שכ"ז שהיה אברהם חי היה הוא עקר הבית וכל עסקיו נקראו על שמו ומברכתו התברכו, אבל אחרי שמת נכנס יצחק במקומו בכל העסקים והולך לברכה מיוחדת, וכבר כתבתי (למעלה כ"ד ס"ב) שיצחק ישב אצל אברהם בארץ הנגב והיה הולך לבאר לחי ראי להתפלל שם, ועתה נתישב אצל הבאר שהיה מקום קדוש אצלו:

(יב-טז) ואלה תלדת. כי מישמעאל יצאו י"ב אומות ונשיאים עליהם, ואמר ואלה שמות בשמותם לתולדותם ואלה שמותם בחצריהם, שלרוב בעת שנעשו אומה שלמה ישנו שמם לשם אחר, אבל בני ישמעאל גם אחר שנתברכו וכ"א מבניו נעשה אומה בפ"ע ונשיא מושל עליהם לא שנו את שמם, עז"א ששמותם אלה היה לתולדותם, ר"ל שם הלידה, וכן אלה שמותם בחצריהם בעת שהתרבו וישבו בחצרות וטירות ובעת שנעשו שנים עשר נשיאים נקראו שמותם כמו שהיו:

פרשת תולדות

(יט) **ואלה** תולדת. לעומת מה שאמר בתולדות ישמעאל אשר ילדה הגר שפחת שרה וכן בבני קטורה היים כל אלה בני קטורה, ר"ל שלא היו סגולה ולב ופרי מתיחסים לאברהם, רק פסולת וקליפות מתיחסים לאמותיהם, ולא יקראו בשם בני אברהם כמ"ש הגודל מזרע אברהם מותר בבני ישמעאל וב"ק, אמר שתולדות יצחק הוא מצד שאברהם הוליד את יצחק, וכבר באר הכוזרי כי לב מין האנושי היה טמון ביחידי סגולה אדם שת אנוש וכו' והשאר כקליפות, ועת רצה ה' להוציא לצורף כלי שדור שלם יהיה כולו לב וסגולה, הוצרך לזקק הזרע להסיר הבדיל והסיגים, והיה הזקוק הראשון בישמעאל שאחר הזוהמא ואחריו הזקוק השני בעשו, וכמו שזהב הנמצא באדמה נמצא עליו קליפת עפר וצונמא המקיף אותו והוא דבוק בו רק דבוק שכני, דוגמא זה היה ישמעאל וע"כ נולד מאשה אחרת, ונמצאו עוד סיגים שמתערבים בזהב ודבקים בו דבוק עצמי אשר לא יוסר רק בהתוך תוך כור כן היה עשו שסיגיו היו טמונים ביצחק ממוזג ומעורב, וסיגים האלה נצרפו ונזדקקו בבטן אמו:

(כ) ויהי יצחק. אילן סרק ותפוח יערי גדלים בכ"מ ומבלי עבודה, אבל אילנות המובחרים נושאי פרי חמד צריכים

אֶת־רִבְקָה בַּת־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי לוֹ לְאִשָּׁה׃ כא וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיהוָה לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְהוָה וַתַּהַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃ כב וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם־כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי ותלך

בעל הטורים

וכוא אסור בחזקים גבי ירמיה מס קחתו. דהתם אסור אף הכא אסור ללמד שאף יצחק עקר היה וילפינן ממנות ליצחק כתיב הכא ויעתר יצחק וכתיב התם ויעתר מנוח: לבן הארמי. אותיות הרמאי: (כא) כי עקרה היא. הוא כתיב לומר לך שאף הוא היה עקר ואית דדרש שמקרא לומר היא ולא הוא דהא כתיב כי ביצחק יקרא לך זרע אלמא לאו עקר היה: ותהר רבקה אשתו. אשתו בגי' קם ואם והיה יעקב אם והיה עשו לקם: ויתרוצצו. זה הולך אחר לו את בני ישראל וזה הולך אחר עכו"ם דכתיב הואיל הלך אחר לו. זה מתיר גזוי של זה וזה מתיר גזוי של זה:

שפתי חכמים

שהרי קיים כל התורה ויחיד וחביב לאביו ולאמו ה"ל להשיאו משהיה ראוי לזרע וע"ז פי' שהרי וכו': ד דאל"כ למה שהה כ"כ ולא נשאה תיכף לבשורה ר"ל דמן הדין הי"ל לישא ככר אשה אבל לא היה יכול מפני שלא רצה אברהם להשיאו אשה מבנות כנען כמו שפירש"י לעיל בפסוק ויהי אחר הדברים האלה אחרי הרהורי דברים וכו': ה ואע"פ שאינה ראויה להריון אפ"ה נשאה כדי שלא יהיה בהרהורי עבירה: ו וא"ת ככר שמעינן כיון שכתב לעיל בת בתואל אחות לבן וי"ל דר"ל דמהכא שמעינן שהכתוב מעיד בעצמו דלדקת היתה ולא למדה ממעשיהם: ז כי כאן במקבל הפעולה אי אפשר לפרשו מענין רבוי כי אם הפצרה הקרוב לרבוי ולכן כ' ג"כ ברישא והפציר ולכן פירשו קודם לנוכח אשתו וגם כי לא יאמר להקב"ה לשון נתפצר ולכן העתיקו למלת נתפתה כלומר שהקדוש ברוך הוא היה מתרצה לו: ח ר"ל דמלת ויעתר אין משמעותו לשון תפלה אלא לשון הפצרה ורבוי הוא ולא לשון תפלה: ט ר"ל איך אפשר לומר דונעתרות נמי ל' רבוי הוא א"כ קשה היאך שייך לומר שהשונא ישק הרבה וע"ש דומות למרובות והכא למשא ר"ל אע"פ שאינו נושק אלא פעם אחד מ"מ דומה בעיניו כאלו נשק הרבה פעמים והנשיקה האחת היא כמשא עליו והא דלא הביא הכי וכן נעתרות וגו' לעיל גבי ויעתר שהוא נמי לשון ריבוי י"ל דלעיל הוי מצי למימר דמלת ויעתר משמש ב' לשונות ל' הפצרה ול' ריבוי כמו שפירש"י גבי לשבר אוכל שמשמש ב' לשונות ל' מכר ול' קנין וגבי ויעתר לו פי' שלשון ויעתר ל' הפצרה הוא דלא שייך גבי הקב"ה ל' ריבוי לומר שנתרבה ח"ו וא"כ פי' של נעתרות נשיקות שונא נמי ל' הפצרה הוא כלומר שמריכים להפציר בשונא שישק לשונאו אבל עכשיו שפי' הגם ויעתר לו פירשו ל' ריבוי וא"כ כל לשון ויעתר הוא ל' ריבוי וא"כ צריכין אנו לפרש קרא דנעתרות נשיקות שונא ל' דומות למרובות וק"ל: י לפי שאין דרך המתפללים להתפלל זה לעומת זה: כ דק"ל ויעתר להם מבע"ל דהא שניהם התפללו ומתרץ לו ולא לה וכו': ל ר"ל כיון שסתם מה היא רוצה א"כ מסתמא היא רוצה כדרך שאר נשים מעוברות וא"כ למה כתוב אח"כ א"כ למה זה אנכי וכי אינה יודעת שיהיה לה צער העיבור אלא ודאי כמו שדרשו רז"ל שהיא ל' רוצה דלון דקך

רש"י

מהר המוריה נתבשר שנולדה רבקה ויצחק היה בן ל"ז שנה שהרי בו בפרק מתה שרה ומשנולד יצחק עד העקדה שמתה שרה ל"ז שנה ובת צ' היתה כשנולד יצחק ובת קכ"ז כשמתה שנאמר ויהיו חיי שרה וגו' הרי ליצחק ל"ז שנים ובו בפרק נולדה רבקה ד המתין לה עד שתהא ראויה לביאה ג' שנים ה ונשאה: בת בתואל מפדן ארם אחות לבן. וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם אלא להגיד שבחה שהיתה בת רשע ו ואחות רשע ומקומה אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם: מפדן ארם. על שם ששני ארמים היו ארם נהרים וארם צובה קורא אותו פדן לשון צמד בקר תרגום פדן תורין. ויש פותרין פדן ארם כמו שדה ארם בלשון ישמעאל קורין לשדה פדן: (כא) ויעתר. הרבה והפציר בתפלה: ויעתר לו. נתפצר ונתפייס ונתפתה לו ז ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה ורבוי ח הוא וכן (יחזקאל ח) ועתר ענן הקטורת מרבית עלית העשן וכן (שם לה) והעתרתם עלי דבריכם וכן (משלי כז) ונעתרות נשיקות שונא דומות למרובות ט והנם למשא אנקרישט"ש (געהייסט בלעז): לנכח אשתו. זה עומד בזוית זו י ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת (יבמות סד): ויעתר לו. לו ולא לה כ שאין דומה תפלת צדיק בן רשע לתפלת צדיק בן צדיק לפיכך לו ולא לה: (כב) ויתרוצצו. ע"כ המקרא הזה אומר דרשני שסתם מה היא רצייה זו ל וכתב אם כן למה זה אנכי. ורבותינו דרשוהו לשון ריצה כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת עוברת על פתחי ע"ז עשו מפרכס לצאת. ד"א מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות: ותאמר אם כן. גדול צער העבור: למה זה אנכי.

התורה והמצוה

צריכים עבודה ומקום נבחר ועת מיועד והכנות רבות, וכן טרם שיולד הפרי הנבחר ממנו של יעקב היה צריך הזמן שהמתין עד היותו בן ארבעים שנככה רתיחת דמו ונפלם שכלו כדי שיוליד בדומה אלא נערתו כנשלמה

ארבעין שנין כד נסיב ית רבקה בת בתואל ארמאה מפדן ארם אחתיה דלבן ארמאה ליה לאנתו: כא וצלי יצחק קדם יי לקבל אתתיה ארי עקרה היא וקביל צלותיה יי ועדיאת רבקה אתתיה: כב ודחקין בניא במעהא ואמרת אם כן

למה

השאלות

(כב-כג) מה היה הרצוץ הזה, ומהו א"כ למה זה אנכי שא"ל פירוש. מה התשובה שני גוים וכו' וכי בעבור זה יחוייב הרצוץ:

התורה והמצוה

השלמה. ב] בקחתו את רבקה בת זוגו שהיתה מוכנת להולדת הזרע הנבחר. ג] שהיתה בת בתואל מפדן ארם ממשפחתו ומקום מולדתו, כמו שהצומח לא יפרה רק בארצו, ואם ישתלהו בארץ רחוקה עד שאר בו טבע ארצו, וכן אם ירכיבהו באינו מינו ישנה ענינו וטבעו, כן האדם לאדם, וע"כ הקפיד שיהיה ממשפחתו ומולדתו, והזכיר שהיתה אחות לבן, שגם זה היה השגחיי, שעי"כ ברח יעקב אל לבן לקחת בת זוגו משם, וחז"ל אמרו שספר שעמדה בין רשעים ולא למדה ממעשיהם, ור"ל שע"י ג' דברים יושחת האדם. א] ע"י רוע אבותיו, עז"א בת בתואל. ב] ע"י רוע מקומו, עז"א מפדן ארם. ג] ע"י רוע החבורה, עז"א אחות לבן:

(כא) ויעתר. הלידה בבני אדם שיוליד מינו שתולה בטבע כמו שתלוי בטבע הצומח והחי להשאיר מינו, אולם שיוליד סגולה ושיצא פרי נבחר קדש הלולים, הוא נגד הטבע וצריך לזה עזר אלהי, וע"כ היו אמותינו עקרות כי שיצא מן הקליפה פרי קודש אין הטבע מוכנת מעצמה עד יופיע כח אלהי, שזה יתעורר ע"י התפלה להאציל נשמה קדושה בת אלהים אשר תעש חיל, והגם שיצחק כבר היה מוכן לזה מעת העקדה כמש"פ, רבקה לא היתה מוכנת לזה, ועז"א כי עקרה היא, וספר איך הוכנה ללידה זו. א] ע"י הרבות בתפלה שעז"א ויעתר שמורה על הרבוי. ב] שהיתה התפלה מיצחק שהוא כבר הוכשר על בנים מעת העקדה והתפלל שהבנים יהיו ממנה. ג] לנכח אשתו שע"י שהמקבל עומד נוכח המשפיע, יוכן יותר לקבל ההשפעה, כמ"ש אמרתי אלי יצא יצא ועמד וקרא בשם ה' אלהיו כמש"ש, וע"כ ויעתר לו ה', וחז"ל אמרו שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק וכו':

(כב) ויתרצצו הבנים בקרבה. כמו שהאדם נברא מורכב מגוף ונפש, כן ברצות ה' להעלות את האדם למדרגה גבוהה יותר מכלל בני אדם שהוא חי מדבר, ורצה שתמצא אומה שתחול עליה נפש יותר נעלה וגבוה, שתהיה מוכן אל הנבואה והקדושה והדבוק האלהי, זה דור דורשיו כמ"ש ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה, עד שיהיה מין המדבר לערכה כערך החומר נגד הצורה כמו שהוא ערך החי נגד המדבר, לזה יצאו עשו ויעקב להיות דוגמא אל הכלל, זה לעומת החומר וזה לעומת הצורה, וכמו שראוי שהצורה תמשול על החומר מצד מעלתה כן רב יעבד צעיר, וכמו שהחומר קודם לצורה בזמן והאחרון במחשבה, כן יצא עשו קודם ליעקב ומוכן שיעקב ימשל בו, וכמו שבראשית ימי האדם ימשול החומר ואח"כ תמשול הנפש כן וידו אוחזת בעקב עשו, וכמו שהאדם לאדם אם יזכה תמשול הנפש על הגויה ובהפך ימשול הגוף על הנפש, כן אם יזכה יעקב ימשול על עשו ואם לא ימשול עשו, ולזה כמו שהנפש והגויה הם במריבה ונגוד תמיד מלידה ומבטן ומהריון, כן התרוצצו הבנים בעודם בבטן אמם. והר"ן בדרשותיו דרוש ג' כתב שהיה ההתרוצצות מפני שעשו ויעקב היה טבע כל אחד מנגד לחבירו לגמרי, שעשו היה אדמוני מורה על רתיחת דמו וכולו כאדרת שער מורה על רוב עפשותו והיה גובר בו האדומה והשחורה, וע"כ היה איש יודע ציד מצד האדומה, ואיש שדה בורח מן הישוב מצד השחורה, ויעקב היה בהפך לבן לא אדמוני ואיש חלק קרוב אל השווי בלחותיו, והדברים המתנגדים בטבעם כ"א יקומם נגד חברו, וע"כ היו מתרוצצים כי להתנגדות טבעיהם השקט לא יוכלו, והיה בזה זרות גדול לפי שהתאומים ידמו תמיד בתארים ומדות ותכונות ומזגים לפי השתוות מולידיהם ובזמן ובמערכת תולדותם, וכ"ז מורה שלא היה זה מצד הטבע רק שהודע בזה רצון אלוה להורות על אשר יהיה באחרית הימים ששני האחים יתקוממו תמיד זה על זה, ואמר ויתרוצצו הבנים לבל נדמה שהיה ההתרוצצות מצד שלא נשלמה יצירתם היטב, לז"א שהיו בנים מוכנים להיות בני קיימא, כי כלל אצלנו שהעובר במעי אמו לא יקרא בשם בן כמ"ש בס' הפו"ה תזריע סי' ד', וכן הנפל לא יקרא בשם בן שמורה שהוא בן קיימא, ומצד זה אמר שם בנים להורות שהיו בני קיימא. ותאמר א"כ למה זה אנכי, רבקה שלא ידעה כי תאומים בבטנה חשבה שסבת הרצוץ הוא מצדה, שהגם שהוכנה ע"י רצון ה' להוליד, מ"מ חסר בבטנה המקום להכיל את הולד. והנה הפעולה הנסיית תכין את החומר אל ענין חדש באופן שיסכים עם הטבע, ואם יפקוד העקרה להוליד, יכין החומר אל טבע ההולדה והעץ היבש ילחלחהו וישימהו לח ורענן עד שיוכל להוציא פרי, אבל אם חסר הכלי להכיל הולד אז יצטרך לבריאה חדשה, וע"כ חשבה שאין תרופה למכתה, ועז"א א"כ למה זה אנכי בעולם, ר"ל כי תכלית יצירת האשה הוא להוליד ולהשאיר המין וגם העקרה אין בריאתה לבטלה כי ברצות ה' תפקד להוליד בנים, אבל אם גם אחר שהופיע הרצון שתוליד אין חמרה מוכן להכיל הולד א"כ כל בריאתה לבטלה, ולמה זה אנכי נמצא בעולם, ותלך לדרוש לדעת סבת הדבר:

וַתֵּ֖לֶךְ לִדְר֥שׁ אֶת־יְהוָֽה׃ כג וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה לָ֗הּ שְׁנֵ֤י גֹיִים֙ בְּבִטְנֵ֔ךְ וּשְׁנֵ֣י לְאֻמִּ֔ים מִמֵּעַ֖יִךְ יִפָּרֵ֑דוּ וּלְאֹם֙ מִלְאֹ֣ם יֶֽאֱמָ֔ץ וְרַ֖ב יַעֲבֹ֥ד צָעִֽיר׃ כד וַיִּמְלְא֥וּ יָמֶ֖יהָ לָלֶ֑דֶת וְהִנֵּ֥ה תוֹמִ֖ם בְּבִטְנָֽהּ׃ כה וַיֵּצֵ֤א הָרִאשׁוֹן֙ אַדְמוֹנִ֔י כֻּלּ֖וֹ כְּאַדֶּ֣רֶת שֵׂעָ֑ר וַיִּקְרְא֥וּ שְׁמ֖וֹ עֵשָֽׂו׃ כו וְאַֽחֲרֵי־כֵ֞ן יָצָ֣א אָחִ֗יו וְיָד֤וֹ אֹחֶ֙זֶת֙ בַּעֲקֵ֣ב עֵשָׂ֔ו וַיִּקְרָ֥א שְׁמ֖וֹ יַעֲקֹ֑ב וְיִצְחָ֛ק בֶּן־שִׁשִּׁ֥ים שָׁנָ֖ה

°גוים קרי °הלמ"ד רפה מ"ש

בעל הטורים

(כג) גוים. גיים כתיב רמז לעשרה אומות שבאו להחריב בית המקדש אלוי אדום וישמעאל וגו' והם יו"ד: דבר אחר גיים עולה ס"ג זה נתברך בן ס"ג וזה בא בס"ג אומות בחורבן בית שני דז' אומות נעקרו והיינו דכתיב בכל ס"ג יחדו נאלחו: שני גוים בבטנך. בגימטריא זה רבי יהודה ואנטונינוס: ולאם מלאם יאמץ. יגבר על חבירו ויחריבו והיינו דכתיב אמלאה החרבה: תומים. חסר יו"ד וא' שתסרב י"א כנגד י"א שבטים שהיתה ראויה להוליד כדאיתא במדרש: (כה) אדמוני כי במס'. הכא ואידך והוא אדמוני עם יפה עינים גבי דוד כשראה שמואל את דוד אדמוני אמר זה שופך דמים כעשו וע"כ נאמר עם יפה עינים עם דעת סנהדרין הוא עושה שנקראו עינים שנאמר אם מעיני העדה: אדמוני מלמד שהשחית רחם אמו והגולל בדם: ד"א אדמוני מל' אדם שיצא בעל שער כאדם גדול היינו כאדרת שער שהיה מלא שערות כאדרת שאם הוא מלשון אודם אדרת שער אינה אדומה. עשו שהיה עשוי ונגמר. עשו בגימ' שלום שאלמלא שמו שהוא שלום היה מחריב העולם. ד"א ע' ס"ו שנה ושבעים ע' אומות שנבראו בעולם: (כו) ואחרי כן יצא אחיו. כ"ן עולה ע' שע' אומות כן חוץ מיעקב: וידו ג' במס'. הכא ואידך וידו בנעויה ואידך וידו תלקחם לכם ביעשים במסלת העכו"ם

שפתי חכמים

דרך להיות כן בשאר נשים ועז"ס א"כ ותאמר א"כ שלער העיבור שלי יותר משאר נשים למה זה אנכי: מ דאל"כ ותדרוש את ה' מבע"ל מאי ותלך ושלא מלא כל הארץ כבודו ואין סברא שהלכה לבית מדרשו של עבר בזמן שהיה שם קיים דהוא היה בן בנו של שם. וא"ל למה לא הלכה אצל אברהם שהרי גם הוא היה נביא. וי"ל דהקב"ה סיבב כן להעלים מאברהם ענין הריון שלא יצטער שהרי מת אברהם קודם שיצא עשו לתרבות רעה כדי שתהא מיתתו בשיבה טובה: נ דאין שייך לומר דהוא עצמו קאמר לה כיון שהיא עצמה לא היתה מדברה אל השכינה ועי"ל דרש"י דייק מדכתיב ויאמר ה' לה ולא כתיב ויאמר לה ה' כמ"ש גבי הגר ויאמר לה מלאך או ויאמר לה בועז אלא ודאי ה"פ ויאמר ה' לשליח שיאמר לה: ם והוא ל' גאים כי היו"ד בא במקום אל"ף: ע פי' דאנטונינוס בא מעשו ורבי בא מיעקב. וקשה הא אמרינן בכתובות בשעת פטירתו של רבי זקף י' אצבעותיו כלפי מעלה וכו' ואמר לא נהניתי מעולם הזה לפי הטורח שיגעתי אפי' באצבע קטנה. וי"ל דבני ביתו היו אוכלין ולא פסקו משולחנו וזה הוא גאות אבל רבי בעצמו לא היה אוכל. רא"מ ועיין בנח"י: פ דאל"כ ושני לאמים ל"ל. (מהר"ן) דיוקו ממלת יאמץ דלא שייך אלא במלכים וכ"ה בהדיא ברש"י ע"ז ד' ב': צ פי' שאין הכוונה בזה להודיע לה מה שיש במעיה שהרי כבר אמר שני גוים בבטנך רק הכוונה הוא להודיע לה איכות הגוים שבבטנה מה היא ואומר שבעודם במעים בטרם יצאתם לאויר העולם הם נפרדים זה מזה שלא

רש"י

מתאוה ומתפללת על הריון: ותלך לדרש. לבית מדרשו מ של שם: לדרש את ה'. שיגיד לה מה יהא בסופה: (כג) ויאמר ה' לה. ע"י שליח נ לשם נאמר ברוח הקודש והוא אמר לה: שני גוים בבטנך. גיים כתיב ם כמו (כמו) גאים אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שלחנם לא צנון ולא חזרת ע לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (ע"ז יא): ושני לאמים. אין לאום פ אלא מלכות: ממעיך יפרדו. מן המעים הם נפרדים זה לרשעו צ וזה לתומו: מלאם יאמץ. לא ישוו בגדולה כשזה קם זה נופל ק וכה"א אמלאה החרבה (יחזקאל כו) לא נתמלאה צור אלא מחרבנה של ירושלים: (כד) וימלאו ימיה. אבל בתמר כתיב ויהי בעת לדתה. שלא מלאו ימיה כי לז' חדשים ילדתם: והנה תומם. חסר. ובתמר תאומים מלא לפי ששניהם צדיקים אבל כאן אחד צדיק ואחד רשע: (כה) אדמוני. סימן הוא ר שיהא שופך דמים (בראשית רבה): כלו כאדרת שער. מלא שער כטלית ש של צמר המלאה שער פלוקיר"א בלעז (האראיג, פול מיט האר): ויקראו שמו עשו. הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה: (ט) ואחרי כן יצא אחיו וגו'. שמעתי

מדרש

כמנהג זה לרשעו וזה לתומו בעודם במעים ולכן כתב במקום יפרדו שהוא לשון עתיד נפרדים שהוא לשון בינוני לומר שכבר הם נפרדים במעיה. הרא"ם. וא"ת הרי מצינו בספרי שאין יצה"ר שולט באדם במעי אמו כדכתיב מנעוריו פי' משננער ממעי אמו. הג"א פי' שאין האדם מתאוה ביצה"ר לתאוה קודם שנולד אבל מה שעשו רץ ומפרכס בעברה לפני ע"א זה היה בטבעו רצה להתדבק במינו ע"ש: ק כלומר לא ישוו שניהם בגדולה בזמן א' אלא וכו' ומ"ם מלאום כמו מכל מלמדי שהוא כמו מן ולא יותר ממנו כלומר שהאחד יקח האומן מחבירו. וצור הוא מלכות עשו: ר פי' לא נכתב זה פה אלא לסימן דאל"כ מה בא להודיענו שהוא אדמוני בשלמא כאדרת שער בא להם טעם למה שמו עשו. והא דכתיב גבי דוד והוא אדמוני ככר פי' רז"ל בדוד כתיב עם יפה עינים שסיבות דמים שלו היה ע"פ סנהדרין הנקראים עינים: ש ר"ל דשער דכתיב בקרא לא קאי על אדרת דכב"א חוץ מאדם אין נקרא שער אלא נוצה או צמר אלא ה"ק כולו שער כאדרת שהוא כולו

צמר

לְמָה דְנָן אֲנָא וַאֲזַלַת לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ: כג וַאֲמַר יְיָ לַהּ תְּרֵין עַמְמִין בִּמְעַיְכִי וְתַרְתֵּין מַלְכְוָן מִמְעַיְכִי יִתְפָּרְשָׁן וּמַלְכוּ מִמַּלְכוּ יִתְקַף וְרַבָּא יִשְׁתַּעְבִּיד לִזְעֵירָא: כד וּשְׁלִימוּ יוֹמָהָא לְמֵילַד וְהָא תְיוֹמִין בִּמְעַהָא: כה וּנְפַק קַדְמָאָה סָמוֹק כֻּלֵּהּ כִּגְלִים דִּשְׂעַר וּקְרוֹ שְׁמֵהּ עֵשָׂו: כו וּבָתַר כֵּן נְפַק אֲחוּהִי וִידֵהּ אֲחִידָא בְּעִקְבָא

רש"י

מדרש אגדה את הדורשו לפי פשוטו בדין היה אוחז בו לעכבו יעקב נוצר מטפה ראשונה ועשו מן השניה צא ולמד משפופרת שפיה קצרה תן בה שתי אבנים זו תחת זו הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה נמצא עשו הנוצר באחרונה יצא ראשון ויעקב שנוצר ראשונה יצא אחרון ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה ויפטור את רחמה ויטול את הבכורה מן הדין: בעקב עשו. סימן שאין זה מספיק א לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו: ויקרא שמו יעקב. ב הקב"ה. (אמר אתם קריתון לבכורכם שם אף אני אקרא לבני בכורי שם הה"ד ויקרא שמו יעקב). ד"א אביו קרא לו יעקב על שם ג אחיזת העקב: בן ששים שנה. י' שנים משנשאה עד שנעשית בת י"ג שנה וראויה להריון וי' שנים הללו צפה

שפתי חכמים

צמר. (נח"י) הרא"ם שכת פסוק מלא בזכרים י"ג ולא ילבשו אדרת שער הרי דשער קאי אאדרת וס"ס דקרא כולו היה מלא שער כאדרת המלאה שער וכל"ל כולו שער כאדרת שער אלא שכ"ף הדמיון מורה ע"ז וכ"ה הרד"ק בשורש שער האדרת בעלת שער ע"ש: ת כיון דכתיב ויצא הראשון הל"ל נמי ויצא השני ומתרץ שמעתי מ"א וכו' פי' מ"ה לא כתיב שני דמן הדין הי"ל לצאת ראשון כמו שהיה ביצירה ראשון וכו': א דאל"כ וידו אוחזת בו הגי: ב דק"ל למה לא כתיב מי קרא אותו ועוד כיון דכתיב ויצחק בן ס' שנה ש"מ דעד השתא לאו ביצחק משתעי קרא לכן פי' הקב"ה קראו ד"א אביו קראו ולמה לא כתיב יצחק שלא יאמרו האומות אביו קראו יעקב כי ידע שיעקבהו פעמים. מהרש"ל: ג דלפי' ראשון קשה למה צריך לכתוב בעקב

השאלות

(כה-כח) למה היה עשו אדמוני ושעירי, ולמה אחזו בעקב, ולמה אהב יצחק את עשו ורבקה את יעקב:

התורה והמצוה

(כג) שני גוים בבטנך. השיב לה שהרצון אינו מלדה אך בא להורות את אשר יקרה לילדים אחלה באחרית ובא להורות ד' דברים. א] כי שני גוים בבטנך שכ"א יהיה גוי גדול והורה כאלו כבר צר להם המקום לשבת יחדו מפני רבויים. ב] ושני לאמים מבואר אצלי תמיד ההבדל בין גוי ולאם, שגוי מורה על הקבוץ הגדול, ולאום מורה שי"ל דת מיוחד ואמונה מיוחדת, שמלבד הרבוי לא יתאחדו מצד דתם שיתפרדו ע"י דתם זה לה' וזה לעזאזל, ופרוד זה כבר התחיל ממעיך שהוא קודם אל בטנך שהולך נקשר תחלה במעי האשה שמציין מקום שמם תגדיל הטפה הזרעיית בבילת הרחם, כמ"ש (ישעיה מח), שמראשית יצירתם נכונים לדתות מופרדות זה מזה ואין שנאה כשנאת הדת, ור"ל שתחלה תיכף בלדתם יעמדו מהם שני גוים עצומים, ואח"כ ברבות הזמנים יתהוו שני לאומים, זרע יעקב קבלו דת האמת וזרע עשו קבלו דת עבודת אלילים. ג] אח"כ ולאם מלאם יאמץ, ר"ל חוזק כ"א יהיה תלוי בהחלשת כח השני, כמ"ש לא נתמלאה צור אלא מחרבנה של ירושלים, ובענין זה המריבה מוכרחת ביניהם כי לא יתקומם האחד אלא בנפיל האחר, וזה היה אחר שירשו כ"א את ארצו, שתחלה היה אדום נכנע תחת יד ישראל, ואח"כ התגבר אדום, וזה ימשך עד עת קץ ואז רב יעבד צעיר, ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו, וזה גורם ג"כ הפרוד שעבודת הרב להצעיר הוא נגד טבע העולם ולא יהיה זה מבלי ריב ומלחמה:

(כד) וימלאו. ר"ל אעפ"י שתחלה התרוצצו זה בזה מ"מ אחר שמלאו ימיה ללדת היו תומים ולא התרוצצו עוד, וע"כ נכתב תומים חסר א', ובא להורות שהרצון וההתנגדות הזה לא ימשך רק עד שיגיע זמן הלידה הכללית, שהיא עת הגאולה המכונה בכתבי הקדש בשם לידה, כמ"ש האני אשביר ולא אוליד, שבעת הגאולה יכנע עשו תחת יעקב לעולם:

(כה) ויצא הראשון. יען שהיה צריך שיעקב יצא טהור ונקי מכל סיג קדוש לאלהיו, שאב עשו הזוהמא תחלה, באופן שעכירת הטפה וגשמיותה נגללה תחלה והיה חומר ומזון לעשו, וע"כ יצא ראשונה כי הקליפה קודמת לפרי, והזך והצלול נשאר ליעקב, וע"כ אמר במדרש שמשך דם נדות של אמו, ועוד אומר שרחץ את הסרי' ואת הזוהמא, ואמר שהיה אדמוני ובאדרת שער שאדמוני מורה על הכעס והקנאה וכל המדות הרעות שהרשם מצד האדומה, ומה שהיה כאדרת שער בא מן מותרות המוח שמורה על הפסד שכלו, באופן שהיה נפסד בדעותיו ומדותיו ולא היה מוכשר, לא לקבל האמונה האמתית הנתלה בכח השכל, ולא לעשות צדק ומישרים התלוים בתכונת הגוף וטוב מדותיו, ויקראו שמו באשר סימניו היו מפאת החומר שכבר נגמר תכונותיו הרעים מלידה, קראו כולם שמו שהוא עשוי ונגמר מפאת חמרו, שענייני החומר יבינו כל:

(כו) ואחרי כן וכו' וידו אחזת בעקב. כתב הרי"א שבא להורות ה' דברים. א] שיעקב הוא הבכור ליצירה ולכן אחז בו ומנעו לצאת קודם שע"כ לקח ממנו אח"כ את הבכורה. ב] שיהיו תמיד קשורים זה בזה כשזה קם זה נופל. ג] שיעקב אוחז דברים שהם לאוצר הנפש שעשו דש בעקביו. ד] שזרע יעקב יהיו משועבדים ימים רבים תחת עקבות זרע עשו. ה] שממשלת יעקב האמתית תהיה בכלות ממשלת עשו,

ומ"ש

בְּלֶדֶת אֹתָם׃ כז וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים׃ כח וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת־עֵשָׂו כִּי־צַיִד בְּפִיו וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת־יַעֲקֹב׃ כט וַיָּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן־הַשָּׂדֶה וְהוּא עָיֵף׃ ל וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא מִן־הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ אֱדוֹם׃ לא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם אֶת־בְּכֹרָתְךָ לִי׃ לב וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה־זֶּה לִי בְּכֹרָה׃ לג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי

כיום

בעל הטורים

שבשעת לידתו רמז שיפלו בידו העכו"ם : (כז) איש תם. סית תם שישב באהלי שם ללמוד. ת"ם שנים (יושב) משנ:נסו לארץ עד שנכנס הביה רמז לאחר ת"ם שנים יושב אהלים של שכינה. יושב אוהלים עולה ת"ש שבך שהכה שכינה באהל : ויעקב בגי' מלאך האלהים בגי' הגן עדן וכגי' (ויחק) לא יאסף : לדרוש בגימטריא מן שם בן נח. נזיד בגימטריא אל אכלו : הלעיטני נא מן. ר"ת המן לומר כשם שיעקב קנה מעשו בכורתו בלחם ועדשים כך קנה מרדכי את המן לעבד בפת לחם : (לג) ולמה זה. ה' במסורה במקף דין ואידך ולמה זה הבל שהבלו מלמד שכפר בעיקר והלך אחרי ההבל :

שפתי חכמים

בעקב עשו מ"מ בזה ובשביל סימן אין זה מספיק וכו' אבל לפי ד"א שאביו קרא לו א"כ בעקב עשו אין מיותר לגמרי כי צריך למכתב כדי ליתן טעם מפני מה קרא לו אביו בשם יעקב : ד דק"ל למה המתין כל כך מלהתפלל עד שנעשה בן ס' שנה יותר מאברהם שלא המתין אלא י' שנים כמו שפירש"י לעיל בפ' וירא והוא המתין ד' שנה ל"פ וכו' וכי תימא נילף מהכא דאם המתין י' שנים אז צריך להתפלל ולא ליקח אשה לכן אמר ושפחה כו' ולאו דוקא שפחה : ה דק"ל וכא מתמיה היו נפרדים זה לרשעו וזה לתומו ומז"ש כ"ז כלומר אע"פ שהיה עשו עושה רעה היו תולין בנערותו והבריות לא הכירו בו עד שנעשה בן י"ג שנה וא"ת והא עשו לא יצא לתרבות רעה עד שהיה בן ע"ו שנה ולמה נתקצרו ימי אברהם חמש שנים כמו שפירש"י לקמן וי"ל דאותן שתי שנים עשה בצנעה ואח"כ עשה בפרהסיא : ו מדכתיב יודע משמע דבר שצריך חכמה דאם לא כן הינו איש שדה. ועוד יש לומר דאיש ציד הוא היפך של איש תם כמו שאיש שדה היפך של יושב אהלים ואי הוה פירושו צד חיות לא הוה היפך של איש תם דאפשר הוא דאיש תם נמי יכול לצוד חיות : ז דאינן חייבים במעשר אפילו מדרבנן והוא מדקדק במצות וק"ל : (קל"ע) ומ"ש שהטעה אותו במצות המעשר נ"ל משום דהמצוה הזאת מצינו בפי' שהחזיק אברהם שנאמר ויתן לו מעשר מכל ודאי החזיקו בניו אח"כ ג"כ במצוה זאת כדלקמן ביצחק בפ' מאה שערים וכן ביעקב עשר אעשרנו לך ודו"ק : ח לא עובד בשדה דא"כ איש אדמה מבע"ל כמו נח או עובד אדמה כמו בקין : ט דאל"כ והוא רעב מבע"ל : י דכתיב בסמוך נזיד עדשים וכ"כ הלעיטני נא מן האדום : כ וא"ת דלמא הגיעו את שנותיו למות וי"ל מדכתיב

רש"י

לפה. והמתין לה ד כמו שעשה אבין לשרה כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה והתפלל עליה ושפחה לא רצה ליקח לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה (יבמות סד) : (כז) ויגדלו הנערים ויהי עשו. כל זמן ה שהיו קטנים לא היו נכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם כיון שנעשו בני י"ג שנה זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לע"א : יודע ציד. לצוד ולרמות את אביו ו בפיו ושואלו אבא היאך מעשרין ז את המלח ואת התבן כסבור אביו שהוא מדקדק במצות (תנחומא) : איש שדה. כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו ח חיות ועופות : תם. אינו בקי בכל אלה אלא כלבו כן פיו, מי שאינו חריף לרמות קרוי תם : ישב אהלים. אהלו של שם ואהלו של עבר : (כח) בפיו. כתרגומו בפיו של יצחק, ומדרשו בפיו של עשו שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו : (כט) ויזד. ל' בישול כתרגומו. והוא עיף. (ב"ר) ברציחה ט כמה דתימא (ירמיה ד) כי עיפה נפשי להורגים : (ל) הלעיטני. אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה כמו ששנינו אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו : מן האדם האדם. עדשים אדומות י ואותו היום מת אברהם שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ואין זו שיבה טובה שהבטיחו הקב"ה לפיכך קצר הקב"ה ה' שנים משנותיו כ שיצחק חי ק"פ שנה וזה קע"ה שנה ובישל יעקב עדשים להברות את האבל ולמה עדשים שדומות לגלגל שהאבלות גלגל החוזר בעולם (ועוד מה עדשים אין להם פה כך האבל אין לו פה שאסור לדבר ולפיכך המנהג להברות האבל בתחלת מאכלו ביצים שהם עגולים ואין להם פה כך אבל אין לו פה כדאמריק במועד קטן אבל כל ג' ימים הראשונים אינו משיב לכל אדם וכ"ש שאינו שואל בתחלה מג' ועד ז' משיב ואינו שואל וכו' ברש"י ישן : (לא) מכרה כיום. כתרגומו כיום דילהן כיום שהוא, ברור כך מכור לי מכירה ברורה : בכורתך.

לפי

דעשו וקרא שמה יעקב ויצחק בר שתין שנין כד ילידת יתהון : כז ורביאו עולימיא והוה עשו גבר נחשירכן גבר נפק לחקלא ויעקב גבר שלים משמש בית אולפנא : כח ורחים יצחק ית עשו ארי מצידה הוה אכיל ורבקה רחימת ית יעקב : כט ובשיל יעקב תבשילא ואתא עשו מן חקלא והוא משלהי : ל ואמר עשו ליעקב אטעמני כען מן סמוקא סמוקא הדין ארי משלהי אנא על כן קרא שמה אדום : לא ואמר יעקב זבין כיום דלהן ית בכירותך לי : לב ואמר עשו הא אנא אזל לממת ולמה דנן לי בכירותא : לג ואמר יעקב קיים לי כיום דלהן וקיים ליה וזבין ית בכירותיה ליעקב

רש"י

לפי שהעבודה בבכורות אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה: (לב) הנה אנכי הולך למות. (מתנודדת והולכת היא הבכורה שלא תהא כל עת העבודה בבכורות כי שבט לוי יטול אותה. ועוד) אמר עשו מה

שפתי חכמים

גבי אברהם זקן ושבע ולא כתיב ימים כמו גבי יצחק זקן ושבע ימים

השאלות

(כט-לב) איך רמה יעקב את אחיו לקחת ממנו הבכורה בנזיד עדשים, ומז"ש ע"כ קרא שמו אדום, הלא נקרא כן בעבור שהיה אדמוני, ומז"ש הנה אנכי הולך למות :

התורה והמצוה

ומ"ש ויצחק בן ששים שנה פי' שבא להוציא כל יאמרו שהיה עשו אדומי ושהורי מצד מזג אביו, ע"כ יודיע שאביו כבר עברו ימי רתיחת דמו, כי היה בן ששים :

(כז) ויגדלו הנערים. וכן פעל המזג שהיה גם מתולדה על ההנהגה, שעשו מצד שהיה אדמוני היה יודע ציד, ומצד שהיה כאדרת שער שנפתח שכלו לא היה יושב אוהלים לעסוק בעיון ומושכלות, ויעקב היה איש תם בלתי יודע לרמאות כדרך הציידים, שהצידה כולל גם הרמאות לצוד אנשים בנכליהם, ויושב אהלים להגות בעיון וזה הפך איש שדה :

(כח) ויאהב יצחק. אם מפני שחשב שהוא הבכור והוא הראוי לירש המשמרת האלהות והוא לא שמע שרב יעבד צעיר, ואם מפני כי ציד בפיו, שהיה מדבר תמיד מגבורותיו בציד, וגם שהיה מרמה אותו בפיו ופושט טלפיו כחזיר, או כחז"ל שהיה מביא לו מן הציד וחשב שמקיים מצות כבוד, כן כתב הרי"א, ורבקה ידעה שרב יעבד צעיר, והכירה יותר את מעשי הנערים, לכן היתה אוהבת את יעקב :

(כט) ויזד יעקב. ענין הבכורה שהבכור היה נבדל לעבודת ה' ויתר הבנים היו עוסקים בעניני העולם כמ"ש הרי"א, וגם על הבכור היה מוטל הנהגת הבית לפרנס את אביו ואמו וכ"כ כמ"ש הר"ן, ויעקב לא התאוה הבכורה בעבור שירש פי שנים או בעבור הכבוד, רק שרצה שהוא יהיה היורש מהברכות האלהיות בעניינים הנפשיים וכן בירושת הארץ, באשר ראה שעשו אינו ראוי לזה והוא עצמו התרחק מהחיוב שמוטל על הבכור ומאס בהבכורה, כמ"ש ויזד יעקב נזיד, שהכין למאכל בני הבית אחד יעקב, וזה היה מוטל על עשו ולא רצה להתעסק בה כי היה איש שדה, ובפרט לחז"ל שהיה סעודת הבראה על מות אברהם והוא לא חש להתאבל על מות זקנו רק בא מן השדה. ב] שבא עיף מן הרצח והשוד ואיך יהיה הוא הקדוש או המפרנס את הבית :

(ל) ויאמר. ג] התגברות כח תאותו שלא נח מדלכו רק נוס שילעיטם, וגודל רעבתנותו היה גדול כ"כ עד שלא שם לב להכיר המאכל רק קראו ע"ש צבעו שהיה אדום. ד] מ"ש האדום האדום שפי' הלעיטני מן האדום אני האדום הזה, ר"ל הלעט את האדום הזה שכוון על עצמו שהוא אדום ואוהב דם ורצח וכל מלאכה אדומה, מן המאכל האדום הזה שנאות אל טבעי, ובזה מבואר איך התפאר במה שהוא אדום ושופך דם, ועז"א על כן קרא שמו אדום שהוא עצמו קרא א"ע בשם אדום להתפאר שהוא שופך דם, ובעור הכתובים הלעיטני נא כי עיף אנכי, מן האדום האדום הזה על כן קרא שמו אדום :

(לא) ויאמר יעקב. אחר שראה יעקב שאין הבכורה נאותה אליו, אמר מכרה כיום, ר"ל כפי מה שאתה מתנהג היום ואתה מבזה את הבכורה ואינך רוצה בה, מכרה אותה לי, והיה ראוי מכרה בקמ"ץ הס"ף כי הוא מגזרת פעול, ואמר מכרה שהוא כעין שם, ר"ל שממילא היא נמכרת לי אחר שאינך מתנהג בה, וזה דומה כמי שרואה אחד שרוצה להשליך כיסו לים ומבקש שימכרהו לו בעד לחם ונזיד עדשים, שאין זה מרמה את חברו רק כמציל מן ההפקר :

(לב) ויאמר עשו, השיב לו, הלא הבכורה היא דבר שלא ימלא אדם ממנה שום הנאה בעה"ז, רק אחר המות בעה"ב, ועז"א בעת שאלך למות למה זה לי בכורה, ר"ל אני איני מאמין בעה"ב כלל, ודעתי שאלך למות ולא אחיה עוד בעה"ב, וא"כ למה לי בכורה אשר זה לי בכורה, ר"ל שזה דהיינו המות ומה שאחריו יהיה בכורה, וכמ"ש חז"ל שכפר בתחית המתים :

(לג-לד) ויאמר השבעה לי. כי אין קנין חל על דבר שאין בו ממש ולכן רצה שישבע לו, וימכר י"ש שמכרו

כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב׃ לד וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת־הַבְּכֹרָה׃ פ כו א וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ מִלְּבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל־אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה׃ ב וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר אַל־תֵּרֵד מִצְרָיְמָה שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃ ג גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וַהֲקִמֹתִי אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ׃ ד וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ אֵת כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וְהִתְבָּרְכוּ

בזרעך

בעל הטורים

(לד) ויבז ג׳. ויבז עשו. ויבז בעיניו גבי המן דהיינו בזוה בן בזוה זה המן שבא מעשו: (א) ויהי רעב. סמך לויבז עשו וה"ס בבא רשע בא גם בוז: (ד) הארצות האל. רמז ל"א מלכים: הארצת חסר ו"ו שיתנם לו אחר ו׳ דורות והם יצחק יעקב לוי

רש״י

מה טיבה לי של עבודה ע א"ל כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלויין בה כאותה ששנינו (סנהדרין סג) אלו הן שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש אמר אני הולך למות על ידה א"כ מה חפץ לי בה: (לד) ויבז עשו. העיד הכתוב על רשעו שבזה עבודתו של מקום: (ב) אל תרד מצרימה. שהיה דעתו לרדת למצרים כמו שירד אביו בימי הרעב אמר לו אל תרד מצרימה שאתה עולה תמימה נ ואין חוצה לארץ כדאי לך: (ג) האל. כמו האלה: (ד) והתברכו בזרעך. אדם אומר לבנו ם יהא זרעך כזרעו של יצחק וכן בכל המקרא וזה אב לכולן בך יברך ישראל לאמר ישמך וגו׳ ואף לענין הקללה מצינו כן והיתה האשה לאלה שהמקלל שונאו אומר תהא כפלונית וכן (ישעיה סה) והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהנשבע אומר אהא

כפלוני

שפתי חכמים

ימים וכן באחר צדיקים: ל דאם מפני הרעב אחר כן הנה אנכי מת מבע"ל: מ׳ ר"ל כיון שכתב שמכר בכורתו ליעקב ש"מ שלא רצה בה וא"כ ל"ל למיכתב ויבז אלא העיד וכו׳ ר"ל דבלא זה נמי ידעינן שרשע היה אלא שזה הוא כאלו העיד הכתוב וכו׳ כדפי׳ לעיל גבי בא בחוצל מפדן ארם: נ י"ל דעולה היא קדשי קדשים שאין רשאין להוציאן לחוץ לעזרה אף ח"י עזרה שלך היא ואין אתה רשאי לצאת לח"ל: ם רצונו לפרש והתברכו בפה לא שיתברכו בסבת זרעך דאם כן היה לו לומר

השאלות

(א-ד) מז"ש מלבד הרעב הראשון, ולמה הזהירו מרדת מצרים ולא הזהיר כן לאברהם. ולמה כפל שכן בארץ גור בארץ, והזכיר שני פעמים מתנת הארץ:

התורה והמצוה

שמכרו בכסף מלא, ויעקב נתן לעשו שמעתה הוטל על יעקב פרנסת הבית, וספר שעשו לא התחרט על מעשהו כלל, שגם אחר שאכל בזה את הבכורה, ומזה מבואר שלא מכר את הבכורה מפני שהיה רעב או תאב אל מאכל הזה, שא"כ היה מתחרט אחר שאכל ושתה ומלא רעבונו ותאותו, רק כי הבכורה היתה בזויה בעיניו ושמח על שלקחה יעקב ממנו:

כו (א) ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון. הנה מה שאברהם הולך לצאת למצרים מפני הרעב ולא הפליא ה׳ חסדו עמדו כמו שעשה ליצחק, יש בזה כמה טעמים. א] שזה היה מן הנסיונות שנתנסה אברהם כמ"ש חז"ל, כי יען שאברהם הכיר את בוראו ע"י ההתפלספות והחקירה, וה׳ רצה שיאמין בו אמונה שלמה הבלתי תלוית במחקר רק להמשך אחר רצונו בכל אופן, וע"כ נסהו בעשרה נסיונות לבחנו אם יהרהר אחר מדותיו, וירידתו למצרים היה א׳ מן הנסיונות, אבל יצחק שכבר היתה אמונתו חזקה ע"י הקבלה שקבל מאביו לא הוצרך לנסיונות אלה, ויען שהרעב שהיה בימי אברהם היה תכליתו לנסות את אברהם, והרעב שהיה בימי יצחק היה תכליתו להפליא עם יצחק בהשגחה פרטית ולחיותו ברעב אומר, נולד הרעב הראשון,

זאת

ליעקב: לד ויעקב יהב לעשו לחם ותבשיל דטלופחין ואכל ושתי וקם ואזל ושט עשו ית בכרותא: א והוה כפנא בארעא בר מכפנא קדמאה די הוה ביומי אברהם ואזל יצחק לות אבימלך מלכא דפלשתאי לגרר: ב ואתגלי לה יי ואמר לא תחות למצרים שרי בארעא די אימר לך: ג דור בארעא הדא ויהי מימרי בסעדך ואברכנך ארי לך ולבנך אתן ית כל ארעתא האלין ואקים ית קימא די קימית לאברהם אבוך: ד ואסגי ית בנך סגיאין ככוכבי שמיא ואתן לבנך ית כל

התורה והמצוה

אמת שנית שאברהם בעת שירד למצרים לא היה מוכן עדיין לנסים גלוים שימצא ברכה בשדותיו בעת רעב, וזה בין מצדו בין מצד הארץ, אם מצדו באשר לא נתנסה עדיין, ולא הגיע עדיין למדרגה זו שיעשה לו נסים גלוים וההשגחה עליו היתה מעוטפת אז בנסים נסתרים, וע"כ הוצרך לצאת למצרים, כי לא הגיע למדרגה זו עד אחר שכרת עמו הברית ונשבע לו בברית בין הבתרים ובעת המילה, ואם מצד הארץ כי בעת שיצא אברהם למצרים עדן לא נתנה הארץ אליו, רק שה' הבטיח לו שיתננה לזרעו ולא חל עליה עדיין קדושת הארץ שתהיה תחת ההשגחה הפרטית, רק אחרי שובו ממצרים ונפרד לוט מאתו א"ל ה' קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה, שאז קנה את א"י בחזקה כמ"ש חז"ל בב"ב, והבדל גדול יש בין א"י המתנהגת בהשגחה פרטית שאז הרעב הוא השגחיי ולא יכלו את הצדיקים שעליהם תופיע ההשגחה לתת להם טרף חוקם, אבל הרעב שיהיה בח"ל או קודם שנתקדשה א"י להשגחת ה' שהוא הרעב הטבעי, הוא כולל גם את הצדיק, וע"כ אברהם הוצרך לצאת למצרים כי היה הרעב כפי דרכי הטבע, לא כן בימי יצחק שהיתה ההשגחה מיוחדת על יצחק ועל הארץ, שנברך יצחק בעת הרעב, וכ"ז נכלל במ"ש מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם. והנה מה שיצא אברהם מפני הרעב ומ"ש חז"ל רעב בעיר פזר רגליך ואמרו מאן דבים ליה בהאי מתא איזיל למתא אחריתא, אעפ"י שכתוב כי לא לאדם דרכו, נשאל ע"ז הרשב"א בתשובה והשיב שזה מפני שני דברים. א] שיוכל להיות שמזל המקום גורם, ר"ל שנגזר הרעב על כלל המקום, ובעוד האיש הפרטי במקום נכלל בגזרת המקום, וכשיוצא אל מקום אחר יצא מכלל הגזרה. ב] שיוכל להיות שאף שהיתה הגזרה עליו היה כדי שיוכרח לצאת כי נתחייב גלות וטלטול ובצאתו מבטל את הגזרה, עפ"י הדברים האלה יספר כי יצחק הלך אל אבימלך והעתיק ממקומו לבקש ארץ שאין שם רעב, ובאשר הרעב היה גם בארץ פלשתים, היה בדעתו ללכת למצרים כמו שעשה אביו:

(ב) וירא אליו ה'. והזהירו שלא ירד למצרים, ונגד מה שחושב שבהיותו במקום הרעב הוא נכלל בגזרת המקום א"ל ה' **שכן בארץ אשר אמר אליך**, ר"ל שאינך בכלל המקום רק תשכון בפ"ע בארץ, מצד שאומר אליך, והשגחתי דבוקה בך בפרטות, ונגד מה שיחשוב כן נתחייב גלות וטלטול ובפרט שבאמת נתחייבו גרות מלידת יצחק, עז"א:

(ג) גור בארץ הזאת. הגרות שנתחייבת יהיה בארץ הזאת, כי הגרות יהיה או ע"י טלטול ממקום למקום, או ע"י מה שמחשיב עצמו כגר בארץ אף שיושב במקום אחד קבוע, ותוכל לקיים גרות גם בארץ הזאת, ואל תחוש אל הרעב הכולל **כי אהיה עמך ואברכך** בברכה פרטיית ע"י השגחתי שתדבק בך בפרטות, ואל תאמר הלא אברהם יצא למצרים בעת הרעב, כי יש הבדל בינך ובין אברהם. א] מצד הארץ **כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל**, וחל עליהם קדושת הארץ עד שתדבק בה ההנהגה הנסיית, (כי יצחק לא כבש את הארץ והיה הנתינה רק לענין שתחול עליה הקדושה וההשגחה הפרטיית), וממילא הרעב הוא השגחיי ולא יחול עליך. ב] מצדך אחר שכבר נשבעתי לאברהם שתדבק בו ובזרעו ההשגחה הנסיית, **והקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם**, משא"כ יציאת אברהם למצרים היה קודם השבועה הזאת:

(ד) והרביתי את זרעך. הנה הצדיק המושגח בהשגחה פרטיית דומה כצינור אשר על ידו יורק השפע לארץ, ובענין זה נאמר ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך, ואמרו חז"ל שכלם מתברכים בשביל ישראל, וה' אמר ליצחק ואהיה עמך ואברכך ולא הבטיחו שע"י תבא הברכה לכל משפחות האדמה, השיב לו ה' כי עתה א"א שיהיה זאת אם מצדו אם מצד הארץ, אם מצדו באשר הוא יחיד שרק לזרעו שיהיו קהל גדול יהיה להם הכח הזה שיתברכו גויי הארץ על ידיהם, ועז"א **והרביתי את זרעך ככוכבי השמים**, ר"ל כמו שהכוכבים פועלים בעולם השפל וכל ארץ יש לה כוכב מיוחד מריק עליה הברכה וההשפעה מאת המשפיע העליון, כן יהיה זרעך הרבים, אם מצד הארץ, שמה שנתתי לך את הארץ עדיין איננה בידך ע"י כבוש וחזקה, רק שהבטחתי לך שיהיה לזרעך בעתיד, אבל בעת שארבה את זרעך אז **ונתתי לזרעך את כל הארצות האל** שיהיה שלהם ע"י כבוש, ואז זכות זרעך וזכות הארץ שתדבק בם האלהות תגדל עד שיהיו הם הצינור להריק ברכה לכל העולם, ואז **והתברכו בזרעך כל גויי הארץ**, ולא יהיה כמו עתה שרק אתה לבד התברך בעת הרעב, כי יתברכו כלם:

בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ ה עֵקֶב אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֺתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי׃ שני ו וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בִּגְרָר׃ ז וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ וַיֹּאמֶר אֲחֹתִי הִוא כִּי יָרֵא לֵאמֹר אִשְׁתִּי פֶּן־יַהַרְגֻנִי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם עַל־רִבְקָה כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה הִוא׃ ח וַיְהִי כִּי אָרְכוּ־לוֹ שָׁם הַיָּמִים וַיַּשְׁקֵף אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים בְּעַד הַחַלּוֹן וַיַּרְא וְהִנֵּה יִצְחָק מְצַחֵק אֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃ ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק וַיֹּאמֶר אַךְ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ הִוא וְאֵיךְ אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־אָמוּת עָלֶיהָ׃ י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם אֶת־אִשְׁתֶּךָ וְהֵבֵאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם׃ יא וַיְצַו אֲבִימֶלֶךְ אֶת־כָּל־הָעָם לֵאמֹר הַנֹּגֵעַ בָּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת יוּמָת׃ יב וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִוא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה

ההיא

בעל הטורים

קהת עמרם משה: (ה) עקב אשר שמע וגו'. יש בפסוק יו"ד תיבות כנגד י"ד הדברות שבהם. עק"ב תיבות וכנגדם נתנסה יו"ד נסיונות וקיים עולם שנברא בי' מאמרות: עקב שנים שמע בקולי דכן ג' שנים הכיר בוראו ושנותיו קע"ה: עקב אשר שמע אברהם. בגי' קיים אף ערובי תבשילין ונתוסף לו ה"א יתירה על שמו כנגד בקולי משמרתי מצותי חקותי ותורותי: (ח) מצחק ב'. הנה יצחק מצחק אשר ילדה לאברהם מצחק. מלמד שהיה ישמעאל בא על נשים תחת בעליהן: ומזה עמהן הם מצחק דהכא אשת איש אף הכא אשת איש: (י) אחד העם ב'. דין ואידך כי בא אחד העם והכה איירי בדוד המלך

שפתי חכמים

והתברכו מזרעך: ע וא"ת כיון שקיימו כל התורה למה נשא יעקב שתי אחיות ושמעון דינה אחותו ועמרם יוכבד אחות אביו. וי"ל דלא קבלו עליהם לקיימם אלא בא"י והם היו בח"ל. הרמב"ן: פ דמשמע בפסוק ששאלו את רבקה ויצחק השיב והיאך שייך זה אע"כ פי' על וכו': צ פי' וישקף הנית מקום ההשקפה פתוח ולא חשש לכן וישקף אבימלך: ק דאל"כ מנא ידע דאשתו היתה וצ"ע דלמא גפוף ונשוק היה: (נח"י) נראה דדייק תיבת אשתו מיותר הוא מלמד שהיה מצחק מעשה אשתו דהיינו שמוש. ומה שפירש"י על וישקף ולא על וירא דלא תימא שראהו ממש משמע דחלילה לצדיק כמותו להניח חלון פתוח אלא שסגר החלון ומכח זה הבין אבימלך וזהו וישקף ר"ל השגחה והבנה בעד החלון ר"ל כנגד החלון כמו כל בעד שבמקרא (וע"ש שסותר דברי הרא"ם): ר דרש"י דייק מדכתיב והבאת עלינו אשם ואי קאי אמלך א"ש דהא גבי מלך נמי עלינו לי' רבים וכן גבי אדם חשוב וק"ל. (נח"י) נ"ל דייק מדהל"ל אחד בסגו"ל תחת האל"ף ולא בפת"ח וכן פי' בפסוק דן ידין עמו כאחד: ש (נח"י) א"א לפרשו לשון עתיד דהא אמר שכב שהוא עבר ועוד דהא צוה להכריז שהיא אשתו וממילא לא ישכבו אנשים: ת דק"ל דהא גרר נמי ארץ ישראל היא כדפי' לעיל:

עתה

רש"י

כשלומי אם עשיתי כך וכך: שמע אברהם בקולי. כשנסיתי אותו: וישמר משמרתי. גזרות להרחקה על אזהרות שבתורה כגון שניות לעריות ושבות לשבת (יבמות כא): מצותי. דברים שאלו לא נכתבו ראוין הן להצטוות כמו גזל ושפיכות דמים: חקותי. דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזרת המלך וחקותיו על עבדיו: ותורתי. להביא תורה שבעל ע פה הלכה למשה מסיני (ב"ר): (ז) לאשתו. על אשתו פ כמו (לעיל כ) אמרי לי אחי הוא: (ח) כי ארכו. אמר מעתה אין לי לדאוג מאחר שלא אנסוה עד צ עכשיו ולא חשש להיות נשמר: וישקף אבימלך וגו'. ק שראהו משמש מטתו: (י) אחד העם. המיוחד ר בעם זה המלך: והבאת עלינו אשם. אם שכב כבר ש הבאת אשם עלינו: (יב) בארץ ההיא. אע"פ שאינה חשובה כארץ ישראל עצמה ת כארץ שבעת העמים (ב"ר): בשנה ההיא. אע"פ שאינה כתקנה שהיתה שנת רעבון (ב"ר). בארץ ההיא בשנה ההיא. שניהם למה לומר שהארץ

קשה

כל ארעתא האלין ויתברכון בדיל בנך כל עממי ארעא: ה חלף די קביל אברהם במימרי ונטר מטרת מימרי פקודי קימי ואוריתי: ו ויתב יצחק בגרר: ז ושאילו אנשי אתרא על עיסק אתתיה ואמר אחתי היא ארי דחיל למימר אתתי דלמא יקטלנני אנשי אתרא על רבקה ארי שפירת חיזו היא: ח והוה כד סגיאו לה תמן יומיא ואסתכי אבימלך מלכא דפלשתאי מן חרכא וחזא והא יצחק מחייך עם רבקה אתתיה: ט וקרא אבימלך ליצחק ואמר ברם הא אתתך היא ואכדין אמרת אחתי היא ואמר לה יצחק ארי אמרית דלמא אימות עלהא: י ואמר אבימלך מה דא עבדת לנא כזעיר פון שכיב דמיחד בעמא עם אתתך ואיתיתא עלנא חובא: יא ופקיד אבימלך ית כל עמא למימר דינזק בגברא הדין ובאתתיה אתקטלא יתקטל: יב וזרע יצחק בארעא ההיא ואשכח

בשתא

השאלות

(ח-י) למה אמר אחותי והלא לא היו חשודים על כך. מ"ש אבימלך מה זאת עשית לנו, הלא כבר א"ל כי אמרתי פן אמות עליה:

התורה והמצוה

(ה) עקב. סיים כי כל הזכות הזה בא לו בזכות אברהם, ובזה גדול כמו מן אברהם שלא קבל האמונה מאבותיו והולך לנסיונות, אבל אתה למדת דעת קדושים מאביך, והוסב שאברהם שמע בקולי בדברים שצויתי לו לפי שעה כמו העקדה והליכתו מבית אביו, וישמר משמרתי דברים שנאמוה להתנהג בהם תמיד, והסב מצותי חקותי ותורתי, מצות הם אלה שנוכל לתת להם טעם שכלי, וחקים הם מצות שלא נדע להם טעם שכלי, ותורות הם האמונות, כמו אמונת ההשגחה והשכר והעונש וכדומה. והנה האומות שמנהגים עפ"י הטבע אין חייבים רק במצות מדעיות, אבל אברהם שהיתה הנהגתו ע"י ה' בהשגחה פרטיית נתחייב במצות חקיות כמו המילה ואחריו לזרעו תרי"ג מצות:

(ו) וישב יצחק בגרר. כפי שצוהו ה' ויספר איך הופפה עליו השגחת ה' באופן נשגב, והסב תחלה איך הציל אותו מרעה בעלי בחירה שלא נלקחה רבקה לבית אבימלך כמו שקרה לשרה, כי ה' שמרהו:

(ז) וישאלו. ספר ג' טעמים, מדוע אמר אחותי היא. א] כי שאלו אותו ע"ז, ולכן ראה כי יש מקום לחשוד אותם. ב] שכל אנשי המקום שאלו, וע"כ חשד את כל אנשי המקום. ג] ששאלו לאשתו היינו שגם אותה שאלו וזה פריצות, וע"כ הקדים הוא לטעתם ויאמר אחותי כי ירא מכל אנשי המקום פן יהרגוהו:

(ח) ויהי. ספר איך השגיח ה' עליו ביחוד, שהגם שארכו לו שם הימים, לא קרה לו כמו לאברהם שיקחה אבימלך, רק השקיף בעד החלון הוקר עליהם ולא ערב לבו לנגוע בה. ב] יספר איך נשמר בהשגחת ה' מסכנה אחרת, שאחר שאמר אחותי היא ושהה שם ימים רבים הלא הוחזקה בחזקה שהיא אחותו ולא אשתו, (שכן הוא הדין שמי שבא לעיר אחרת ואמר זו אשתי ושהה שם שלשים יום שוקלים ושורפים על חזקה זו ואינו יכול לומר בהפך כמ"ש בקדושין) ועפ"ז היה יכול אבימלך להרגו אחר שהחזיק שהיא אחותו, ובו"נ שבא על אחותו מן האם חייב מיתה, ונהרג בעד אחד ובדיין אחד בכ"ז לא נגע בו לרעה, וז"ש שהגם שארכו לו שם הימים היה בהשגחת ה' שאבימלך החזיק את יצחק לצדיק:

(ט) ויקרא ויאמר אך הנה אשתך היא, ר"ל אני מבטל החזקה שהחזקת אותה שהיא אחותך ואני מחזיק שאשתך היא ורק שאלך איך אמרת אחותי היא, והנה אברהם התנצל בג' טענות. א] שבאמת אחותו בת אביו היא וזה לא היה ביצחק. ב] שכן אומר בכ"מ בראשית בואו שאינו מכיר אנשי המקום, וזה לא יכול יצחק לומר ג"כ, כי כבר ארכו לו שם הימים, לא נשאר לפניו רק טענה הג' כי אמרתי פן אמות עליה:

(י) ויאמר אבימלך מה זאת עשית לנו. ר"ל שיאמר איש שקר מפני חשש ספק סכנה הוא רק אם לא יירא שע"י השקר שלו יהיה סכנה ודאית, אבל הלא ע"י שקר זה היה סכנה ודאית, כי במעט שכב אחד העם את אשתך שזה כדבר ודאי שעז"א כמעט, ואיך להנצל מספק נכנסת בודאי סכנה, ולא תאמר שסכנת אחד לא יחשב בעיניך סכנת נפשות, הלא עי"כ והבאת עלינו אשם והיית מביא אשם על הכלל שיקצוף ה' עליהם, כמו שהיה ע"י לקיחת שרה שא"ל מות שמות אתה וכל אשר לך:

(יא) ויצו. בכ"ז היה מהשגחת ה' שלא לבד שלא עשה עמו רעה בעבור זה, כי עוד צוה לכל עמו הנוגע באיש הזה להרע לו, או באשתו לאנסה מפני שהיא בחזקת פנויה, מות יומת, וגם לא שלחו מארצו רק,

(יב) ויזרע יצחק. כמ"ש שלא הרע לו ולא גרשו נתקיים מ"ש לו ואהיה עמך, ועתה יספר איך נתקיים מ"ש ואברכך, וספר שזרע בארץ ההיא ומצא בשנה ההיא הגם שהיתה שנת רעבון מצא מאה שערים, ויש שני מיני ברכות. א] שתתברך התבואה שעז"א וימצא מאה שערים. ב] שיתברך האיש ע"י שאוכל קמעא ומתברך במעיו כמ"ש (בפ' בהר) על ואכלתם לחמכם לשובע, ועז"א ויברכהו ה'. ויש עוד ברכה שלישית שהיא שיבורך האיש בעצמו להיות איש מצליח בכל עסקיו במשא ובמתן ובחכמה וכבוד וגדולה (כמ"ש ויהי איש מצליח, וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו) ועז"ש:

ויגדל

ההוא מאה שערים ויברכהו יהוה: שלישי יג ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי־גדל מאד: יד ויהי־לו מקנה־צאן ומקנה בקר ועבדה רבה ויקנאו אתו פלשתים: טו וכל־הבארת אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר: טז ויאמר אבימלך אל־יצחק לך מעמנו כי־עצמת ממנו מאד: יז וילך משם יצחק ויחן בנחל־גרר וישב שם: יח וישב יצחק ויחפר ׀ את־בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם ויקרא להן שמות כשמת אשר־קרא להן אביו: יט ויחפרו עבדי־יצחק בנחל וימצאו־שם באר מים חיים: כ ויריבו רעי גרר עם־רעי יצחק לאמר לנו המים ויקרא שם־הבאר עשק כי

התעשקו

בעל הטורים

כשלקח סתמית מראשותיו של שאול מה כתב אחריו במלך אף הכא אמר בשביל שעמו שבות המלך: (יג) ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל. שלשה גדולות כנגד ג' ברכות שנתברך בעקדה כי ברך אברכך והתברכו בזרעך: (יד) ועבדה רבה ב' במס'. הכא ואידך באיוב והאיש ההוא גדול מכל בני קדם אף הכא היה גדול מכל אף מאבימלך שהיה מלך: (טו) וימלאום ב'. הכא וימלאום למלך שאול גבי מאה ערלות של פלשתים רמז לאשר שנותנין הערלה בעפר. ד"א לפי שעבר אבימלך על שבועתו ומלא הבארות בעפר מלא דוד לשאול ק' ערלות פלשתים בכפליים ונתן לו ר' במקום ק': (כ) עשק. כנגד בכל שעשקו את בית יהודה

רש"י

קשה והשנה קשה: מאה שערים. שאמדוה כמה ראויה א לעשות ועשתה על אחת שאמדוה מאה. ורבותינו אמרו אומד ב זה למעשרות היה: (יג) כי גדל מאד. שהיו אומרים זבל ג פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך (ב"ר): (יד) ועבדה רבה. פעולה רבה בלשון לעז אובריי"א (ארבייט, געשעפט, געווערב) עבודה משמע עבודה אחת. עבדה משמע פעולה רבה: (טו) סתמום פלשתים. מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות ד הבאות עלינו. טמונון פלשתאי ל' סתימה ובל' התלמוד מטמטם את הלב: בנחל גרר. רחוק ו מן העיר: (יח) וישב ויחפר. הבארות אשר חפרו בימי אברהם אביו ופלשתים סתמום מקודם ז שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן: (כ) עשק. ח ערעור:

כי

שפתי חכמים

א מאה שערים פי' ל' שיעור שערה נפשה: ב דק"ל למה אמדוהו והא קיי"ל דאין ברכה מצויה בדבר המנוי והמדוד אלא בדבר הסמוי מן העין ל"פ שהיה רוצה ליתן מעשר וק"ל דאין מעשרין אומדות: ג דאל"כ עד כי גדל מאד ל"ל ולהכי נקט פרדותיו דרבותא קאמר דגבי פרדות אין הברכה מצויה כלל לדפירש"י בפ' ראה וק"ל: ד וא"ל משום קנאה דאל"כ ויקנאו אותו פלשתים ויסתמו את כל הבארות אשר חפרו מבע"ל: (נח"י) ול"נ דמפני הקנאה סתמו וכדי שלא להראות הקנאה אמרו תקלה וכו' דאל"כ ה"ל להסמיך ויקנאו וגו' ויאמר אבימלך לך מעמנו וגו' ואח"כ וישב ויחפור וגו' ולמה סמך וכל הבארות וגו' לפסוק ויקנאו ש"מ מפני הקנאה סתמו והשבו שירגיש בקנאתם וילך מהם וכאשר ראה אבימלך שלא נתקיימה מחשבתו א"ל בפירוש לך מעמנו: ה רש"י נשמר שלא תפרש התרגום כמו טמוני חול שהוא לשון מטמון ל"פ דהוא ג"כ ל' סתימה: ו דק"ל דהא אבימלך אמר לו לך מעמנו דהיינו מגרר ולמה חנה בנחל גרר כיון שהוא קרוב לעיר: ז רל"ת דהא כבר הלך יצחק משם והיאך חפרן ועוד קשה כיון שחפרן אברהם למה חזר יצחק וחפרן ועוד קשה למה כתיב ויסתמום פלשתים דמשמע שחזר יצחק וחפרן וחזרו פלשתים וסתמום ואין הענין כן כי לא מצינו שסתמום אחר חפירת יצחק. ומתרץ ופלשתים כו'. נח"י האריך בזה וגרס ופלשתים סתמום קודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן להראות שאחר שנסע מגרר ויחן בנחל גרר רחוק מן העיר וחזר וחפר הבארות וכו' וכו' ע"ש: ח ר"ל

כמו

התורה והמצוה

(יג) ויגדל האיש. שתלה הברכה בהאיש עצמו לא בארץ ובתבואה. והנה יצליח האדם מצד ארבעה ענינים. א] על צד ההזדמנות שיקרה לו סבות מצליחות במקרה, שיבחר בעסק שיש בו ריוח או ימצא מציאה

וכדומה

בשתא ההיא על חד מאה בדשערוהי וברכה יי: יג ורבא גברא ואזל אזיל ורבי עד די רבא לחדא: יד והוה ליה גיתי ענא וגיתי תורין ופלחנא סגיא וקניאו ביה פלשתאי: טו וכל בירין די חפרו עבדי אבוהי ביומי אברהם אבוהי טמונון פלשתאי ומלאנון עפרא: טז ואמר אבימלך ליצחק אזיל מעמנא ארי תקיפתא מננא לחדא: יז ואזל מתמן יצחק ושרא בנחלא דגרר ויתב תמן: יח ותב יצחק וחפר ית בירי דמיא די חפרו ביומי אברהם אבוהי וטמונון פלשתאי בתר דמית אברהם וקרא להן שמהן כשמהן די הוה קרי להן אבוהי: יט וחפרו עבדי יצחק בנחלא ואשכחו תמן בירא דמיין נבעין: כ ונצו רעותא דגרר עם רעותא דיצחק

למימר

השאלות

(יח-כב) מ"ש שסתמו פלשתים הבארות. משמע שהיה בגרר ואיך חפרו אותם אחר שהלך משם לא קודם בהיותו שם, ולמה קרא לבאר הראשון עשק ולשני שטנה, ולמה העתיק משם וקרא רחובות:

התורה והמצוה

וכדומה, וזה לא יגדל תמיד שלפעמים יקרה שיפסיד ג"כ ולא יגדל רק ע"י שהעסקים שיש בהם ריוח יהיה יותר מהעסקים שאין בהם ריוח, ועז"א וילך הלוך וגדל שלא קרה לו הפסד בשום פעם, ומזה מבואר שלא היה על צד ההזדמנות. ב] יצליח מצד טוב המזל, אבל המזל יש לו גבול בעליה, שעת יעלה מזלו עד רום המעלה יתחיל לרדת מטה ותחת מסבות יתהפך, כמ"ש גלגלא דרקיע הוא דהדר, גלגל הוא שחוזר בעולם, ועז"א עד כי גדל מאד:

(יד) ויהי לו. ג] יקרה שיצליח בעסק מיוחד אשר הוא בקי בו או בעסק שיתיגע בו מאד וישים בו כל מגמתו, עז"א שהיו לו עסקים מפולגים, צאן ובקר שהיא עסק המרעה, ועבדה רבה שהיא עסק עבודת האדמה, וידוע שעסק המרעה ועסק עבודת האדמה לא יתכנו באיש אחד, כי הם אומניות חלוקות, שהעובד אדמה צריך שיתכון במקום אחד קבוע לזרוע ולהשביח את האדמה, עד שתהיה שדה תבואה, שזה לא יצלח אם יסע ממקום למקום, משא"כ הרועה צריך ליסע תמיד ממרעה למרעה, וע"כ כתיב ויהי הבל רועה צאן וקין היה עובד אדמה, כי היו אומניות חלוקות, והאבות היו רועי צאן והמצרים היו עובדי אדמה, ותועבת מצרים כל רועי צאן, וא"כ ביצחק שהיה לו צאן ובקר וגם עבודה רבה בשדה היה זה למעלה מן הטבע. ד] יצליח האדם ע"י שיאהבו אותו כל העם ויסחרו אתו יקנה בזול וימכור ביוקר, וכדומה, וגם זה לא היה כי ויקנאו אותו פלשתים, ומבואר אצלי, כי קנאה שאחריה מלת את, מורה שהמקנא רוצה לעשות לו רעה, ובכ"ז הצליח, מבואר מכ"ז שהיה בהשגחת ה':

(טו) וכל. ספר שקנאת פלשתים היה בין מצד העם ובין מצד המלך, מצד העם שסתמו כל הבארות של מים שחפרו עבדי אביו, כדי שלא ימצא מים למקנהו ויוכרח לצאת, ובין מצד המלך:

(טז) ויאמר אבימלך וגו' לך מעמנו. כי אבימלך חשב שיצחק מגרע מאתם את השפע שהיה ראוי אליהם, ועז"א כי עצמת ממנו, ר"ל על ידינו עצמת, שאתה לוקח השפע הראוי אלינו, ולא ידע כי הצדיק דומה כלב בגוף האדם, שהוא מקבל חיות מכל האברים ע"י מרוצת הדם והרוח ומשפיע החיות לכולם ובלעדיו לא תהיה הגויה אף רגע אחד:

(יז) וילך משם יצחק. הגם שהיה עצום ע"י רוב עבדיו והיה יכול לעמוד נגדו, לא רצה להשאר שם בחזקה, כי ה' אמר לו גור בארץ הזאת דרך גרות:

(יח) וישב יצחק. לדעתי הבארות שזכר בפסוק ט"ו היו בגרר עצמו, שלא סתמום פלשתים עד עתה כי היו צריכים להם, רק עתה סתמום כבראותם שיצחק משתמש בהם כדי שיהיה יצחק מוכרח לצאת, ויצחק לא חפר אותם כי הוצרך לצאת משם, והבארות הנזכרות פה הן אותן שחפר אברהם בנחל גרר, עת יצא מפלשתים לבאר שבע, שעבר דרך נחל גרר ונתעכב בנחל גרר בדרכו כדרך הרועים, ואותן הבארות סתמו תיכף אחר מות אברהם ואלה הבארות חפר יצחק עתה, ומבואר במדרש שהיה לאברהם בבארות האלה גם ענין נעלם, כי כל מעשה האבות והליכתם בקודש ממדרגה למדרגה, עשו נגדם ציונים למטה בעולם התחתון, ובהורידם השפע הרוחניית מנהר היוצא מעדן אל נחלי עדנים, חפרו בארות למטה ויקראו להם שמות, מורים על דברים עליונים שנעשו בעולם העליון, וכמ"ש הרמב"ן, והפלשתים הבינו שע"י בארות אלה ממשיך השפעה מאשר אלהים וסתמו אותם, ויצחק משך מי החסד מדליים בכחו של אברהם, והחזיר ציורי הברכה למקומם, וזה מפעלות אלהים ושם שמות בארץ כשמות אשר קרא להם אביו הקורא בשם ה':

(יט) ויחפרו עבדי יצחק בנחל. שאח"כ לא הספיקו בארות של אברהם כי היה מקנה יצחק רב ממקנה אברהם וחפרו שם עוד בארות ומצאו באר מים חיים, כי בארות אברהם היו מאוספים ממי גשמים:

(כ) ויריבו רעי גרר. שע"י שהיה מים חיים שהמעין מקורו מן ההרים, היה להם טענה לאמר לנו המים. א] כי מי המעין יוצאים מן ההר שבגרר שהוא מגבול אבימלך. ב] שהיה חוקי המלכות שכל הנמצא

בבטן

הִתְעַשְּׂקוּ עִמּוֹ: כא וַיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֶרֶת וַיָּרִיבוּ גַּם־עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שִׂטְנָה: כב וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֶרֶת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת וַיֹּאמֶר כִּי־עַתָּה הִרְחִיב יְהוָה לָנוּ וּפָרִינוּ בָאָרֶץ: רביעי כג וַיַּעַל מִשָּׁם בְּאֵר שָׁבַע: כד וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ אַל־תִּירָא כִּי־אִתְּךָ אָנֹכִי וּבֵרַכְתִּיךָ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ בַּעֲבוּר אַבְרָהָם עַבְדִּי: כה וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה וַיֶּט־שָׁם אָהֳלוֹ וַיִּכְרוּ־שָׁם עַבְדֵי־יִצְחָק בְּאֵר: כו וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ אֵלָיו מִגְּרָר וַאֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ: כז וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִצְחָק מַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלָי וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם אֹתִי וַתְּשַׁלְּחוּנִי מֵאִתְּכֶם: כח וַיֹּאמְרוּ רָאוֹ רָאִינוּ כִּי־הָיָה יְהוָה עִמָּךְ וַנֹּאמֶר תְּהִי נָא אָלָה בֵּינוֹתֵינוּ בֵּינֵינוּ וּבֵינֶךָ וְנִכְרְתָה בְרִית עִמָּךְ: כט אִם־תַּעֲשֵׂה עִמָּנוּ רָעָה כַּאֲשֶׁר לֹא נְגַעֲנוּךָ וְכַאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמְּךָ רַק

טוב

בעל הטורים

ומיד עוסקים בה: (כא) שטנה. כנגד המן שכתב שטנה על ירושלים ולכן בשנה ג' בבא והבית דהתם: (כב) רחובות. כנגד עכו"ם שגזרו שלא יעסקו למנעם מפריה ורביה נעשה להם נס ונזדמן להם מקוה לכל א' וא' וזהו ופרינו בארץ: (כד) אנכי אלהי אברהם אביך. ולא כתב ה' אלהים כמו באברהם ויעקב לפי שנתייסר ביסורים בלי מדת רחמים: (כח) ראו. ד' במס' וב' כתיבי בוי"ו וב' בה"א. ראו ראינו. וראו ראו. ראה תראה בעיני אמך וחד שבתי וראה תחת השמש. הנך דאיירי בבנים כמו ראו ראינו וראו ראו כתיבי בוא"ו והנך דאיירי ביחיד כתיבי בה"א דיש אם למקרא קרי בי' ראה שהוא ל' יחיד:

שפתי חכמים

ט מה שלא תפרש עשק לשון ערעור אלא הוא עסק ממש כלומר שעסק הזה הוא לשון ערעור וכמ"ש בסמוך נתעשקו וכו' במריבה וערעור: ט דלא יתכן לומר שהוא ל' עבר כיון שאמר כי עתה הרחיב ה' לנו ואיך יאמר ופרינו כבר בארץ אלא ל' עתיד ורש"י פליג על תרגום שלנו שמתרגם ויסגינא והוא ל' עבר לכן פירש"י שתרגומו נ"ל וניפוש וק"ל: י דק"ל כפל לשון

רש"י

כי התעשקו עמו. נתעשקו עמו עליה במריבה וערעור: (כא) שטנה. נוטמנ"ם (מלה טענה, הינדערונג, שטערונג): (כב) ופרינו בארץ. תרגומו וניפוש בארעא: (כו) ואחזת מרעהו. כתרגומו וסיעת מרחמוהי סיעת מאוהביו. (ב"ר) ויש פותרין מרעהו מ' מיסוד התיבה כמו (שופטים יד) שלשים מרעים דשמשון כדי שתהיה תיבת ואחזת דבוקה אבל אין ד"א לדבר על המלכות כן סיעת אוהביו שא"כ כל סיעת אוהביו הולך עמו ולא היה לו אלא סיעה אחת של אוהבים לכן יש לפותרו בלשון הראשון. ואל תתמה על תי"ו של אחזת ואע"פ שאינה תיבה סמוכה יש דוגמתה במקרא (תהלים ס) עזרת מצר (ישעיה נא) ושכרת ולא מיין: אחזת. ל' קבוצה ואגודה שנאחזין יחד: (כח) ראו ראינו. ראו באביך ראינו בך: תהי נא אלה בינותינו וגו'. האלה אשר בינותינו מימי אביך יהי גם עתה בינינו ובינך: (כט) לא נגענוך.

כשאמרת

התורה והמצוה

בכנען הארץ שייך אל המלכות, וא"כ מי מקומות הם של המלך ובני המדינה, ואולי יצחק היה להם מעט שהמים שבכנען הארץ הם הפקר, ושייך להם אחר שהם חפרו ומצאו אותו, וע"כ קרא שם הבאר עשק כי היה ביניהם עשק ומעשה, שב"ה היה לו מענה לפי דעתו:

ויחפרו

למימר די לנא מיא וקרא שמא דבירא עסקא ארי אתעסיקו עמיה: כא וחפרו בירא אחרי ונצו אף עלה וקרא שמה שטנה: כב ואסתלק מתמן וחפר בירא אחרי ולא נצו עלה וקרא שמה רחבות ואמר ארי כען אפתי יי לנא וניפוש בארעא: כג ואסתלק מתמן באר שבע: כד ואתגלי ליה יי בליליא ההוא ואמר אנא אלהיה דאברהם אבוך לא תדחל ארי בסעדך מימרי ואברכנך ואסגי ית בנך בדיל אברהם עבדי: כה ובנא תמן מדבחא וצלי בשמא דיי ופרס תמן משכניה וכרו תמן עבדי יצחק בירא: כו ואבימלך אזל לותיה מגרר וסיעת מרחמוהי ופיכל רב חיליה: כז ואמר להון יצחק מה דין אתיתון לותי ואתון סניתון יתי ושלחתוני מלותכון: כח ואמרו מחזא חזינא ארי הוה מימרא דיי בסעדך ואמרנא תתקים כען מומתא דהות בין אבהתנא בינא ובינך ונגזר קים עמך: כט אם תעבד עמנא בישא כמא די לא אנזיקנך וכמא די עבדנא עמך

לחוד

השאלות

(כד-לג) מ"ש לו אל תירא ממי התירא, ולמה לא בנה מזבח עד עתה, ומה השיב אבימלך ראו ראינו כי היה ה' עמך, הלא לפ"ז תגדל השאלה למה שלחו אותו, ומה שקרא שם העיר באר שבע, הלא כבר קראה אברהם בשם זה:

התורה והמצוה

(כא) ויחפרו באר אחרת. בכ"ז לא רצו להחזיק בו בהזקת היד, וחפרו באר אחרת למנוע א"ע מן הריב. ויריבו גם עליה, ובזה לא היו צריכי גרר שום טענה, אחר שהיה באר של מי גשמים שהם ספק, וע"כ קרא שמה שטנה שלא היה בזה עסק ומעשם רק שעמדו לשטן להם בלא שום טענה, ועוד שבריבם על הבאר הראשון היה מפני שגם הם היו צריכים למים והיה בזה הריב תועלת עצמם, אבל בריבם על הבאר הזה שלא היו צריכים לו אחר שהיה להם באר מים חיים אשר לא יכזבו מימיו, א"כ היה רק שטנה לשטן אל יצחק ולהפסידו לא בעבור צרכם אליו:

(כב-כג) ויעתק. לכן העתיק את מקנהו מן המקום ההוא, אחר שראה שעומדים לשטן לו וכבוד לאיש שבת מריב, התרחק מהם ושם חדלה המריבה. ויקרא שמה רחבות שמעתה לא יצר להם המקום, ואח"כ עלה באר שבע, כי כלתה המרעה של הצאן, וכן באשר מקום זה קנה אביו ויטע אשל:

(כד-כה) וירא אליו. הנה המקום ששם גר הצדיק והפיץ אור האמונה, קונה קדושה ומוכן להשראת השכינה, וע"כ בבאר שבע ששם קרא אברהם בשם ה', נתקדש המקום וירא אליו ה', והזכיר לו כי שם מוכן להשראת השכינה, מצד האלהות ששכן שם על אברהם שהיה מרכבה לשכינה, ובאשר אברהם קרא בשם ה' ופרסם אמונת האלהות, ויצחק התירא מלפרסם אמונת ה' ברבים, א"ל אל תירא, כי השגחת ה' דבקה עמו ויוכח עליו מלכים, וזכות אברהם יעמוד גם לו, וע"כ בנה גם הוא מזבח ויקרא בשם ה', וגם כרו שם באר. ויש הבדל בין כריה לחפירה, הכריה מציין התחלת החפירה, והחפירה מציין גמר החפירה, כמ"ש בפי' תהלים בפסוק בור כרה ויחפרהו, ור"ל שהתחילו לכרות, ואח"כ אמר על אדות הבאר אשר חפרו:

(כז) מדוע באתם אלי. ר"ל שההכרח הביאה הוא או לשלום או למלחמה, ואם לשלום הלא אתם שנאתם אותי, ואם למלחמה הלא ותשלחוני מאתכם, שאם הייתי בידכם להרע לי ואתם שלחתם אותי ולא עשיתם לי רעה בהיותי אתכם, ואיך יתכן שתלחמו עמי בהיותי ברשות עצמי:

(כח) ויאמרו ראו ראינו. ר"ל תחלה חשבנו שהצלחתך היא מצד הארץ ואתה ממעט את השפע שלנו, אבל עתה ראינו שהצלחתך היא מצד כי היה ה' עמך, וזה אינו מגרע השפע שלנו, נהפוך הוא, שע"י השגחת ה' וברכתו עליך נתברך גם אנחנו, וע"כ ונאמר תהי נא אלה בינותינו, ר"ל שאנחנו יש בינותינו אלה וכריתת ברית, היינו בין אבימלך ואחוזת מרעהו ופיכול שהיו כאחים יחדו, ורוצה אני שאלה הזאת תהיה גם ביני ובינך שגם אתה תהיה בכורתי ברית אחים יחדו, או שר"ל שאלה כבר יש בינותינו מן אברהם ואבימלך שהיה האלה גם על זרעם תתחדש ביני ובינך לחדש את האלה והברית שנית, ועז"א אתה עתה ברוך ה', ר"ל שראינו שטעינו מה שחשבנו שאתה נתעשרת מארצנו ומגרע את השפע שלנו, שהלא ראינו שאתה גם עתה שאינך בינינו, אתה ברוך ה' בפ"ע ואיך צריך אל ארצנו:

(כט) אם תעשה עמנו רעה. ר"ל בל תאמר כי כריתת הברית שהיתה בין אברהם ובין אבימלך נבטל מצדנו על ששלחנו אותך, כי אין אנו מבקשים שתהיה כריתת הברית שאחד ייטיב ויעזור לחברו רק שנכרות ברית שלא יגע א' לחברו, ובאופן זה היתה גם כריתת הברית של אברהם שאמר לו כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי, וכן אנו מבקשים ממך רק שלא תעשה עמנו רעה, ואם לא עשינו רק טוב הזה שנשלחך בשלום ולא לקחנו את רכושך או חלק ממנו כמנהג המלכים בעת ההיא עם הגרים, היא טובה גדולה, כי מן השלוח לא היה לך שום הפסד אחר שאתה עתה ברוך ה'. וגם אמרו אמתלא על ששלחו אותו, באשר לא

טוֹב וַנְּשַׁלֵּחֲךָ בְּשָׁלוֹם אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ יְהוָה׃ חמישי ל וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ לא וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיִּשָּׁבְעוּ אִישׁ לְאָחִיו וַיְשַׁלְּחֵם יִצְחָק וַיֵּלְכוּ מֵאִתּוֹ בְּשָׁלוֹם׃ לב וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי יִצְחָק וַיַּגִּדוּ לוֹ עַל־אֹדוֹת הַבְּאֵר אֲשֶׁר חָפָרוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ מָצָאנוּ מָיִם׃ לג וַיִּקְרָא אֹתָהּ שִׁבְעָה עַל־כֵּן שֵׁם־הָעִיר בְּאֵר שֶׁבַע עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ס לד וַיְהִי עֵשָׂו בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת־יְהוּדִית בַּת־בְּאֵרִי הַחִתִּי וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־אֵילֹן הַחִתִּי׃ לה וַתִּהְיֶיןָ מֹרַת רוּחַ לְיִצְחָק וּלְרִבְקָה׃ ס כז א וַיְהִי כִּי־זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת וַיִּקְרָא אֶת־עֵשָׂו ׀ בְּנוֹ הַגָּדֹל וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר

אליו

בעל הטורים

(כט) אתה עתה ג' במס'. הכא אתה עתה ברוך ה' ואידך אתה עתה תעשה מלוכה: אתה עתה הקל מן העול. מלמד שהמליכו ליצחק עליהם וזהו אתה עתה תעשה מלוכה והקילו עול מעליך: ברוך ה' ב' במס'. הכא אתה עתה ברוך ה' ואידך בוא ברוך ה' לומר כמו שכוונתם של לבן ובתואל להרוג לאליעזר כדפרישית ויושם לפניו לאכול כך היה כוונת אבימלך להרוג את יצחק והכי מוכח קרא דכתיב וכאשר לא נגענוך כלומר לא עשינו עמך רעה כמו שהיה בדעתנו ועשינו עמך רק טוב: (לג) שבעה. כנגד אדום על כן בכולם כתיב שמה הו שם וכאן כתיב ויקרא אותה שבעה ולא כתיב שם משום קטן נתתיך בגוים ולא שם לו על פני חוץ: (לד) בארי ב' במסו'. הכא בת בארי החתי ואידך הושע בן בארי שאמר הושע לפני הקב"ה החליפם באומה אחרת בזרעו של עשו: (א) ותכהין עיניו מראות. משום דכתיב כי השוחד יעור והוא לקח שוחד מעשו. מראות

שפתי חכמים

דקאמר בינותינו בינינו ובינך וע"ז קאמר תהי נא וכו' ר"ל דהמקרא כאלו הוא מסורס וכצ"ל תהי אלה בינותינו נא ביני ובינך וה"פ תהיה האלה אשר בינותינו וכו' והוסיף ה"א על מלת אלה ומלת אשר מפני שהוא ספור דברים מה שהיה עם אברהם וגם הוסיף מלת גם מפני שאותו ברית שעשה כבר עם אברהם רוצה הוא לעשות גם עם יצחק לכן הוסיף מלת גם עתה ומפירושו מוכח דמלת עתה הוא בא במקום נא: ב והוסיף מלת גם כאלו אמר במלת אתה ככתוב בתורה פירושו גם אתה ולפי גירסא זו שהיא ברוב ספרים נ"ל דעתה ברוך ה' מלתא באפי נפשה היא וה"פ שהוא נתינת טעם אשלמעלה למה אנו מבקשים ממך כן לפי שעתה ראינו שברוך ה' אתה: ל דאם הוא ל' מרירות אין נופל בו תי"ו הדביקות כיון ששרשו מרר אבל לשון ממרים שרשו מרה ובאה תי"ו הדביקות תחת ה"א למ"ד הפעל. ופי' כל אחת ואחת היתה ממרת הרצון אבל לשון מרירות אין נופל על הרצון וק"ל: מ ונ"ל דרש"י דייק מדכתיב יצחק קודם רבקה לומר דליצחק היה הצער יותר גדול לפי שלא היה רגיל כל ימיו בע"א אבל רבקה היתה רגילה באביה ובאחיה שהיו עובדי אלילים: נ כמשמעו שעשן קשה לעינים אבל רבקה היתה רגילה בו כדפרישית. (מהרש"ל) ונ"ל דצריך רש"י לג' טעמים אלו דבתחלה

מפרש

רש"י

כשאמרנו לך לך מעמנו: אתה. ב גם אתה (ס"א עתה) עשה לנו כמו כן: (לג) שבעה. ע"ש הברית: (לד) בן ארבעים שנה. עשו היה נמשל לחזיר שנא' (תהלים פ) יכרסמנה חזיר מיער החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור כך אלו גוזלים וחומסים ומראים עצמם כשרים כל מ' שנה היה עשו צד נשים מתחת יד בעליהן ומענה אותם כשהיה בן מ' אמר אבא בן מ' שנה נשא אשה אף אני כן: (לה) מורת רוח. ל' המראת רוח כמו (דברים ט) ממרים הייתם ל כל מעשיהן היו להכעיס ולעצבון: ליצחק ולרבקה. שהיו מ עובדות ע"א (ב"ר): ותכהין. בעשנן נ של אלו (שהיו מעשנות ומקטירות לע"א). ד"א כשנעקד ע"ג המזבח והיה אביו רוצה לשחטו באותה שעה נפתחו השמים וראו

מלאכי

התורה והמצוה

דלא כי ה' עמו ורצו לכרות עמו ברית, אבל אם היו כורתים עמו ברית אז היתה הברית רק מצדו לא מצדך, אחר שאתה היית מוכרח אל הברית הזאת בהיותך תחת ממשלתנו, ואנחנו רצינו שתהיה הברית בינינו ובינך, ר"ל שיהיה קיים משני הצדדים, ועוד שרצינו שתהיה הברית בשביל הטוב שעשינו עמך שהנחנו אותך להתעשר בגבולנו, וכ"ז שהיית עמנו לא נודעה הטובה הזאת כי המלך יניח לעבדיו להתעשר כי מה שקנה עבד קנה רבו, אבל אחר שעזבנו אותך ללכת מאתנו ולא נגענוך, א"כ נתברר שעשינו עמך רק טוב שלא ע"מ לעשות לך רע

ולוקח

לחוד טב ונשלחנך בשלם את כען בריכא דיי: ל ועבד להון משתיא ואכלו ושתיאו: לא ואקדימו בצפרא וקיימו גבר לאחוהי ושלחנון יצחק ואזלו מלותה בשלם: לב והוה ביומא ההוא ואתו עבדי יצחק וחויאו לה על עיסק בירא די חפרו ואמרו לה אשכחנא מיא: לג וקרא יתה שבעה על כן שמא דקרתא באר שבע עד יומא הדין: לד והוה עשו בר ארבעין שנין ונסיב איתתא ית יהודית בת בארי חתאה וית בשמת בת אילן חתאה: לה והואה מסרבן ומרגזן על מימר יצחק ורבקה: א והוה כד סיב יצחק וכהיא עינוהי מלמחזי וקרא ית עשו בריה

רבא

השאלות

(א-יא) מה ראה יצחק לברך את עשו דוקא ולא את יעקב, וכי לא ידע שעשו איש שדה ויעקב איש תם, ומה ראתה רבקה להשתדל כל כך להסיר הברכה מעשו. ועוד הכי לא היה אפשר לברך את שני הבנים, ויעקב ברך את מנשה ואת אפרים ואת כל בניו, ואיך תחול הברכה על יעקב אחר שכוונת יצחק היה על עשו, וכל הענין הזה שלבש יעקב בגדי עשו ויצחק אמר הקול קול יעקב והידים ידי עשו, שכפי הנראה מספור התורה היה ענין שנעשה בהשגחת ה' יפלא מאד, ומדוע לא הגיע ליצחק הערה מאת ה' שיברך את יעקב. מ"ש אולי ימושני אבי, למה לא חשש להכרת הקול, ומ"ש רבקה עלי קללתך, וכי יכול אדם לקחת על עצמו קללת חברו. יצחק אמר תחלה כמסתפק מי הוא ואמר הקול קול יעקב ויברכהו, ואח"כ חזר ושאל האתה זה בני עשו, ואמר שנית ויברכהו. למה ברכו בטובות גשמיות ולא בברכת אברהם כמו שברכו בשלח אותו פדנה ארם. בהרדה שחרד יצחק מי אפוא ולמה אמר גם ברוך יהיה. עשו שאל תחלה ברכני גם אני אבי ואח"כ אמר הלא אצלת לי ברכה ואח"כ אמר הברכה אחת היא לך אבי, ולא נודע מה חדש בכל שאלה, ולמה לא אמר לו יצחק תיכף מה שאמר לבסוף הן גביר שמתיו לך וכו', ואחר שלבסוף ברך את עשו הנה משמני הארץ יהיה מושבך, היה לו לברכו כן תיכף, ולא היה שנאה בין האחים כשהיה מברך את שניהם:

התורה והמצוה

וליקח עשרך אח"כ, דהא שלחנוך בשלום ולא לקחם מידך מאומה, ועתה נודע לך שאתה ברוך ה', כי אין עליך ממשלת מלך ורשות אחרים רק אתה לבדך מושל על כל אשר לך:

(לב-לג) ויהי ביום ההוא. למעלה אמר ויכרו עבדי יצחק באר שהוא התחלת הכריה וביום שלאחריו הגידו לו שנגמר הכריה ביום א', שנז"א אשר חפרו שהוא הגמר כנ"ל ושמצאו מים שהם מי מעין, וע"כ קרא שם הבאר שבעה שהיה הבאר השביעי שכרה, כי ג' בארות של אברהם וג' בארות שחפרו בנחל גרר וזה היה הבאר השביעית, והנה בימי אברהם קרא למקום ההוא באר שבע רק להמקום של הבאר והאשל, והעיר לא נקראת עדיין בשם זה, ועתה שיצחק קרא ג"כ בשם שבעה נעשה באר שבע שם כולל לכל העיר, ושם זה נשאר עד היום הזה:

(לד) ויהי עשו. הוא הצעה לספור שיבא מענין הברכות, שעשו לקח אז מבנות כנען ותהיין מורת רוח ליצחק ע"י מעשיהם הרעים, וזה עורר את יצחק בדבר הברכות, שהיה ענינם מפני שידע עי"כ שעשו אינו ראוי לברכות הנפשיות שהיא ברכת אברהם, ועי"כ רצה לברכו בברכת עוה"ז כמו שיבואר:

כז (א) ויהי כי זקן יצחק. הנה תכלית בריאת העולם הוא כדי שימצא איש צדיק וטוב אשר תלוי אליו ההשגחה האלהית ויהיה מעון לשכינת ה' בארץ, כמ"ש כי זה כל האדם כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה, ובאשר אדם כזה מציאותו מעט ויקר וא"א שיתקיים לבדו בעולם, נבראו עמו כל המון בני אדם שיכינו לו צרכיו ויהיו לו לצוותא, כמ"ש כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה, כמו שנמצא באילן שרשים וענפים וקליפות ועלים, והעקר הוא הפרי שהוא המועט נגד העלים והקליפות, וכאשר רצה ה' שיהיה אומה שלמה שידבק בה הענין האלהי ויהיו מהם חסידים ונביאים וצדיקים ופרי קודש ויראי אלהים, בענין שהם יהיו תכלית הבריאה וצמח ה' ופרי קודש, וא"א שכולם יעסקו בעניינים האלהיים, שמי יכין להם לחמם וכל צרכיהם, הפריש שבט הלוי שהוא יהיה מופרש מכל עניני העולם ונבדל לעבודת ה', וכל זרע ישראל ישאו צרכיו במעשר פירותיהם, והוא אין לו חלק ונחלה בשדה ובכרם, כי ה' הוא נחלתו והוא הקרב לאלהים כמ"ש כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו, ובזה יקנו ב"י חלק בשכר צדקותיו ועבודתו, שהוא שלוחם לעבודת ה' והם נכנסים תחתיו לעבוד עבודת השדה להכין לו טרף חוקו ובזה יהיו שניהם מאושרים בעה"ז ובעה"ב. והיו ישראל בין העמים ובין שבט לוי, כהאלמוג שהוא אמצעי בין הדומם ובין הצומח, והפילים שהוא אמצעי בין הצומח ובין החי, כן הם אמצעים בין שבט לוי שהוא קדש לה' ובין העמים הדבקים בחומר ובדברים הארציים, וה' ברך את אברהם שמזרעו יצא הסגולה העם אשר בחר לנחלה לו שיהיה ה' להם לאלהים וישכן שכינתו בתוכם והם יירשו את הארץ הקדושה המוכנת לדבוק האלהי ולהשגחתו ויהיו קדושים לאלהיהם, ואברהם לא מסר ברכה זו ליצחק, כי ברכה זאת אין בכח האדם להורישה לבניו, כי היא תלוים בקדושת העם ובטוב מעשיהם, ורק אחרי מות אברהם ברך ה' את יצחק בברכה ז, וכן יצחק לא היה בדעתו

לברך

אֵלָיו הִנֵּנִי׃ ב וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא זָקַנְתִּי לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי׃ ג וְעַתָּה שָׂא־נָא כֵלֶיךָ תֶּלְיְךָ וְקַשְׁתֶּךָ וְצֵא הַשָּׂדֶה וְצוּדָה לִּי צָיִדה׃ ד וַעֲשֵׂה־לִי מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהַבְתִּי וְהָבִיאָה לִּי וְאֹכֵלָה בַּעֲבוּר תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי בְּטֶרֶם אָמוּת׃ ה וְרִבְקָה שֹׁמַעַת בְּדַבֵּר יִצְחָק אֶל־עֵשָׂו בְּנוֹ וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו הַשָּׂדֶה

°ציד קרי

לצוד

בעל הטורים

בגי' בעשן הגלולים : (ג) שא נא כליך. כלומר חדד סכינך כמו משיאה על גבי חברתה : ונא ב' במס'. וצא השדה. צא כלתם. כדאיתא בב"ר. כליך זה בבל שבאו שם כלי ב"ה. תליך זה מדי ע"ש המן שבא ממדי. קשתך זה עכו"ם. השדה זה אדום ורמז לו כל ד' גליות שעתידין ליפול ביד ישראל שהקב"ה ילחם בהם והיינו דכתיב ואת הלחם בעמלק : ציד אדם כתיב בי"א יתירה ללמדו ה' הלכות שחיטה וד' סימני טהרה בעוף. אינו דורס. אצבע יתירה. זפק. קרקבנו נקלף. חולק את רגליו. ובחיה מפרסת פרסה. מעלה גרה. ואין לה שינים למעלה. קרנים וגברה כולך בפי וערב תחת הצוקן : (ה) בדבר ב'. ורבקה שומעת בדבר יצחק אל עשו בנו והידך ותעלוזנה כליותי בדבר שפתיך מישרים. שאמרה ליעקב תעלוזנה כליותי אם תדבר

רש"י

מלאכי השרת והיו בוכים וירדו דמעותיהם ונפלו על עיניו לפיכך כהו עיניו. ד"א כדי שיטול יעקב את הברכות : (ב) לא ידעתי יום מותי. א"ר יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפניהם וחמש לאחר כן ויצחק היה בן קכ"ג (כי יעקב בן ס"ג כשנתברך דוק ברש"י סוף הסדר) אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה בת קכ"ז והריני בן ה' שנים סמוך לפרקה לפיכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אמי שמא לפרק אבא : (ג) תליך. חרבך שדרך לתלותה : שא נא. ל' השחזה כאותה ששנינו (ביצה כח) אין משחיזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה, חדד סכינך ושחוט יפה ם שלא תאכילני נבלה. (ב"ר) : וצודה לי. מן ההפקר ע ולא מן

בגזל

שפתי חכמים

מפרש משום עשן והוא מכה שמיכות ואח"כ ק"ל ואיך הביא הקב"ה תקלה לידו אלא מפני הברכה לא מנעו הקב"ה מן הסבה וקשה סוף סוף מאחר שהיה העשן למה רבקה אינה נסמת לז"ש שכבר כהו עיניו במקצת ע"י העקדה ובא זה ואבד את הכל : ם פי' שלא יהיה בסכין פגימה. כתב הרא"ם וא"ת נהי דעשו הוי מהימן לו ליצחק דבחזקת כשר היה בעיניו סוף סוף כיון דהוה שחיט ליה לעוף בהדי דפרת ניתוש דלמא עביד לי' הלדה ותירץ כמו שתירצו בגמ' חולין דף ל' : (נח"י) ואין צורך לתירוצו הרא"ם דהא יצחק לא בקש שיביא לו עופות אלא חיות וכדפרש"י בסמוך כי טעם הגדי כטעם הצבי ועוד וכו' ואע"ג דקרא הזכיר גם קשתך דמשמע קאת לירות עופות מ"מ איכא למימר דקשת קאי על החיה ר"ל שיורה בחיה במקום שאינו עושה טרפה כדי שלא תוכל לברוח ואח"כ ישחטנה כהלכה : ע דאם לא כן ני"ל הא

בגזל

התורה והמצוה

לברך את בניו בברכת אברהם, כי ידע שלזה לא תועיל ברכתו רק המוכן לה יתברך בזה מה', וכן תראה כי הברכה שברך יצחק עתה את יעקב ועשו היה מטל השמים ורוב דגן ותירוש ולא הזכיר דבר לא מירושת הארץ ולא שיהיה ה' להם לאלהים, כי ברכה זו לא היה בידו למסרה לבניו, רק ההתעוררות שהתעורר עתה לברך את עשו היה ממה שאמר בפסוק הקודם שעשו לקח נשים מבנות כנען, ושהיו מורת רוח ליצחק ולרבקה, ובזה הכיר יצחק כי עשו אינו ראוי לברכת אברהם, וידע כי יעקב לבדו הן מצד שלקח את הבכורה ובחר לחלקו עבודת ה', והן מצד צדקתו הוא הקדוש לאלהיו, והוא אשר יירש את ברכת אברהם וכל זרעו יהיו מובדלים לעבודת ה', ואחר שראה והבין את זאת היה דואג בעד שני בניו, אם בעד עשו שראה שע"י רשעתו נדחה מהבכורה ומברכת אברהם ויהיה כמשפחות האדמה, ואם בעד יעקב אחר שכל זרע יעקב יהיה מופרש לעבודת ה' א"א שיתעסקו בעבודת האדמה ובעניני ארציים, כי עסקים כאלה ישביתו אותם מעבודת ה', וכמ"ש אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה תורתו מה תהא עליה, וגם מי ילחם מלחמותיו להגן עליו מפני כל הלא חזקי הגוף הם הלומדי החומר ואיך ילחם עם גבורים אשר יעלו עליו לכבוש את ארצו, ובזה חשב מחשבות שלא יאבדו שני בניו יעקב מתוך עמו ותלישת חמרו, ועשו מצד שנדחה מבכורתו ומעשה איש שדה, לכן רצה ששני בניו יהיו לעם אחד, כישראל ושבט לוי, ורצה לברך את עשו ברוב עושר ודגן ותירוש ובגבורה למלחמה ולממשלה, וזרע יעקב יהיו מיוחדים רק לעבודת ה' כשבט לוי אחרי כן, ובני עשו יספיקו להם טרפם ולחם חקם ויגינו בעדם מכל צר כמו שעשו ישראל אח"כ לשבט לוי, וזרע עשו יהיו הממוצע בין ישראל להעמים, כמו שהיה באמת אח"כ ישראל נגד שבט לוי, וע"כ רצה להכין את עשו ע"י ברכתו שיהיה לו משמני הארץ ורוב דגן ותירוש ושיהיה מושל עמים ומגוה לאומים, ועת יופיע רצון ה' להנחיל תורה לעמו יהיו זרע יעקב כלם עבדי ה' שומרי משמרת הקודש, וזרע עשו יפרנסו אותם ויגינו עליהם כקליפה והעלים

השומרים

רבא ואמר ליה ברי ואמר ליה הא אנא׃ ב ואמר הא כען סיבית לית אנא ידע יומא דאמות׃ ג וכען סב כען זינך סיפך וקשתך ופוק לחקלא וצוד לי צידא׃ ד ועביד לי תבשילין כמא דרחימית ואעל לי ואיכול בדיל די תברכנך נפשי עד לא אימות׃ ה ורבקה שמעת כד מליל יצחק לות עשו בריה ואזל עשו לחקלא

למיצד

התורה והמצוה

השומרים את הפרי, ולכן אחר שאמר שעשו לקח מבנות כנען ויצחק ידע מרשעו ושלא יהיה ראוי לברכת אברהם, שכן המלאך בטרם ברך יצחק את יעקב בברכת אברהם צוה עליו לא תקח אשה מבנות כנען כי הא בהא תליא, ונוסף לזה הגיע הזמן שידאג יצחק על בניו כי זקן יצחק ועיניו כהו מראות, ודאג כי קרוב יום מותו, והנה את יעקב לא היה בדעתו לברך כלל, כמ"ש למעלה שברכת יעקב שהיא ברכה רוחנית אינה ביד יצחק כלל, שמטעם זה לא ברך את שבט לוי כי ראה שיהיה משרת במקדש ה' וזה ברכתו ברכה הנתונה מאת ה' לא מיד אדם, ורצה לברך את עשו בברכת עוה"ז כנ"ל:

(ג) **ועתה שא נא כליך**. הטעם שצוה לעשות לו מטעמים, הוא, כי אחר שענין הברכה הוא שהמברך בכונתו יעלה בדבקות נפש אל המקור העליון, אשר שם צוה ה' את הברכה, ויזיל מי הברכה מדלין על המתברך, וגם יכין את המתברך שיהיה מוכן לקבל שפע הברכה. ובזה צריך ג' ענינים. א] שיכין את המתברך שיהיה מוכן אל השפע ההוא. ב] להכין את עצמו שיעלה בסולם הדבקות עד מקור הברכה. ג] שיהיה התקרבות וחבור בין המברך ובין המתברך, ושלשת אלה רצה להכין עתה, וע"כ הקדים ויאמר בני שזה ההכנה מצדו, ויאמר הנני שזה ההכנה מצד עשו, וע"כ כדי שיהיה עשו מוכן לקבל הברכה צוהו במצות כבוד אב שהיא מצוה פרטית שיעדה התורה ע"ז אריכות ימים בעה"ז, שאחר ששלשה שותפים באדם הקב"ה ואביו ואמו, ה' בורא הצורה ואביו ואמו מכינים את החומר, אם מקיים מצות כבוד מצד שהמציאו את החומר יארך חיי גופו בעה"ז, ובכבדו את ה' בורא הנפש יקבל שכר נפשי בעה"ב, וע"כ כדי שיקבל ברכת העה"ז צוה במצות כבוד, ויען שהמצוה תהיה בשלמות יותר אם ירבה לעסוק בה ביגיעה והכנה רבה והשתדלות, לכן אמר שא נא כליך תליך וקשתך, כי דרך הציד שבצאתו לצוד עוף קל לא יקח עמו כל כלי הצידה, וע"כ צוהו שיקח כל כליו כהולך לצידה גדולה, וצא השדה אף אם יש אצלך ציד חיה או עוף בבית, צא השדה לצוד למעני ביחוד לשם מצות כבוד:

(ד) **ועשה**. ונגד שיהיה התקשרות בין המברך להמתברך אמר ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי, שמצד שיהיו המטעמים עשוים באופן שאהבתי אותם, ומצד שאתה תביא לי שאתה תהיה המשפיע אותם ואני המקבל, יהיה התקשרות בינינו כדרך הנותן והמקבל, ואוכל לחזור להריק עליך הברכה שאהיה אני המשפיע ואתה המקבל, ונגד שיהיה המברך מוכן להוריד השפע אמר ואכלה בעבור תברכך נפשי, והוא כמ"ש מהר"י מינץ בדרשותיו, שבעבור שהנביא המגיד העתידות או המברך צריך להפשיט את נפשו מגופו ולהדביקה ברוחניות, היה צריך לתת שוחד אל הגוף תמורה או מתן מה שהגוף נהנה ממנו, בענין שגם הגוף יסכים אל ההפשטה הזאת שהיא נגד טבעו, ובענין זה היו התמורות שהביאו אל הנביאים כמ"ש ומה נביא לאיש האלהים, כי זה היה שוחד לכח החמרי שיתרצה להפשטת הנפש, עד שתוכל הנפש להתבודד בענינים האלהיים, ועז"א בעבור תברכך נפשי:

(ה) **ורבקה שמעת**. הנה רבקה הבינה כל כונת יצחק (שעז"א ורבקה שומעת ר"ל מבינה דברי יצחק) איך רוצה לעשות התקשרות בין עשו ובין יעקב כהתקשרות יששכר וזבולון ושבט לוי וישראל שיעקב יעסוק בתורה ועשו יפרנס אותו, אבל היא ידעה היטב רשעת עשו ורוע תכונתו, שלא לבד שלא יהיה קליפה השומרת לפרי, כי כעש יאכל וכרקב יבלה את כל, והעושר שיתן לו אביו בברכתו יהיה שמור לו ולרעתו, לכן ראתה כי טוב שיבורך יעקב גם בברכת עה"ז בעושר וממשלה, כי יש מקום אשר שניהם יכונו יחדו ההצלחה הגופיית עם הנפשיית ויוכל אדם לזכות לשני שלחנות, אם ישמש בהעושר וממשלה רק לצורך אושר הנפש, שמטעם זה לע"ל יהיה ללוים חלק בארץ, כי אז תמלא הארץ דעת ה' ורוח הטומאה יעביר מן הארץ ולא תסיתהו העושר מעבודת ה', כי מסלת השלמים שתים המה, יש אשר יהיה ענין החומר עליו ויצרו יסיתהו להטות, רק הוא יתגבר על יצרו, וזה הנקרא כובש, ויש אשר כבר המית את יצרו ופסקה תאותו, וזה נקרא צדיק. והנה הראשון צריך להכניע את חמרו ושלא יהיה לו חלק ונחלה בעושר ונחלה בל ישבית אותו מעבודת ה', אבל השני שגם כחותיו החמריים באו בברית בל יתאוו לדבר מלבד אשר תאוה הנפש להעזר בהצלחה הנפשיית, לא יחשיך אותו ההון והמשרה מעבודת ה', וזה יהיה מדרגת ישראל לעתיד כמ"ש ועמדו זרים ורעו צאנכם ואתם כהני ה' תקראו, והשבה רבקה שבענין זה יצלחו הבנים יותר, שגם ברכת העה"ז תהיה ליעקב, ועשו יעבוד אותו עבודת עבד, כי ימשול עליו יעקב בעוז ה' וברכת נפשו כמו שהיה בעת שהצליחו ישראל וכבשו אדום התחת והכניסו אותם בברית מילה וטבילה בימי הורדוס, וספר הכתוב כי רבקה שמעת בדבר יצחק וילך עשו לצוד ציד להביא, כי לולא ראתה שהלך תיכף לא היתה עושה הערמה הזאת רק היתה מדברת על לב יצחק שיסכים לדבריה, אבל ראתה שהזמן קצר כי הלך לצוד ציד ולא

נאותו

לָצ֥וּד צַ֖יִד לְהָבִֽיא׃ ו וְרִבְקָה֙ אָֽמְרָ֔ה אֶל־יַעֲקֹ֥ב בְּנָ֖הּ לֵאמֹ֑ר
הִנֵּ֤ה שָׁמַ֙עְתִּי֙ אֶת־אָבִ֔יךָ מְדַבֵּ֛ר אֶל־עֵשָׂ֥ו אָחִ֖יךָ לֵאמֹֽר׃
ז הָבִ֨יאָה לִּ֥י צַ֛יִד וַעֲשֵׂה־לִ֥י מַטְעַמִּ֖ים וְאֹכֵ֑לָה וַאֲבָרֶכְכָ֛ה
לִפְנֵ֥י יְהוָ֖ה לִפְנֵ֥י מוֹתִֽי׃ ח וְעַתָּ֥ה בְנִ֖י שְׁמַ֣ע בְּקֹלִ֑י לַאֲשֶׁ֥ר
אֲנִ֖י מְצַוָּ֥ה אֹתָֽךְ׃ ט לֶךְ־נָא֙ אֶל־הַצֹּ֔אן וְקַח־לִ֣י מִשָּׁ֗ם שְׁנֵ֛י
גְּדָיֵ֥י עִזִּ֖ים טֹבִ֑ים וְאֶעֱשֶׂ֨ה אֹתָ֧ם מַטְעַמִּ֛ים לְאָבִ֖יךָ כַּאֲשֶׁ֥ר
אָהֵֽב׃ י וְהֵבֵאתָ֥ לְאָבִ֖יךָ וְאָכָ֑ל בַּעֲבֻ֛ר אֲשֶׁ֥ר יְבָרֶכְךָ֖ לִפְנֵ֥י
מוֹתֽוֹ׃ יא וַיֹּ֣אמֶר יַעֲקֹ֔ב אֶל־רִבְקָ֖ה אִמּ֑וֹ הֵ֚ן עֵשָׂ֣ו אָחִ֔י
אִ֣ישׁ שָׂעִ֔ר וְאָנֹכִ֖י אִ֥ישׁ חָלָֽק׃ יב אוּלַ֤י יְמֻשֵּׁ֙נִי֙ אָבִ֔י וְהָיִ֥יתִי
בְעֵינָ֖יו כִּמְתַעְתֵּ֑עַ וְהֵבֵאתִ֥י עָלַ֛י קְלָלָ֖ה וְלֹ֥א בְרָכָֽה׃
יג וַתֹּ֤אמֶר לוֹ֙ אִמּ֔וֹ עָלַ֥י קִלְלָתְךָ֖ בְּנִ֑י אַ֛ךְ שְׁמַ֥ע בְּקֹלִ֖י וְלֵ֥ךְ
קַֽח־לִֽי׃ יד וַיֵּ֙לֶךְ֙ וַיִּקַּ֔ח וַיָּבֵ֖א לְאִמּ֑וֹ וַתַּ֤עַשׂ אִמּוֹ֙ מַטְעַמִּ֔ים
כַּאֲשֶׁ֖ר אָהֵ֥ב אָבִֽיו׃ טו וַתִּקַּ֣ח רִ֠בְקָה אֶת־בִּגְדֵ֨י עֵשָׂ֜ו בְּנָ֤הּ
הַגָּדֹל֙ הַחֲמֻדֹ֔ת אֲשֶׁ֥ר אִתָּ֖הּ בַּבָּ֑יִת וַתַּלְבֵּ֥שׁ אֶֽת־יַעֲקֹ֖ב בְּנָ֥הּ
הקטן

בעל הטורים

משרים ליצחק כדי שיברכך: לצוד. בגי' מן גזל: להביא. בגי' בגזל: (ז) הביאה ג'. הביאה לי ציד הביאה למוסר לבך האומרות לאדוניהם הביאה ונשתה. שאמרה לו רבקה הביאה למוסר לבך וקח מוסרי ושמע בקולו והביאה לאביך שיאכל וישתה: (ט) לך נא אל הצאן. ר"ת נאה לך. פי' נאה לך ונאה לבניך כי פסח היה ולקח ב' אחד לפסח וא' לחגיגה: וקח לי משם

רש"י

הגזל: (ה) לצוד ציד להביא. מהו להביא אם לא ימצא ציד יביא מן הגזל: (ז) לפני ה'. ברשותו שיסכים על ידי: (ט) וקח לי. משלי הם ואינם גזל שכך כתב לה יצחק בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום. (ב"ר): שני גדיי עזים. וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק אלא פסח היה האחד הקריב צ לפסחו והאחד עשה מטעמים. בפרקי דר"א: כאשר אהב. כי טעם הגדי כטעם הצבי: (יא) איש שער. בעל שער: (יב) ימשני. כמו (דברים כח) ממשש בצהרים: החמדות. הנקיות כתרגומו דכייתא. ד"א שחמד אותן מן ק נמרוד: אשר אתה בבית. והלא כמה נשים היו לו והוא מפקיד
אצל

שפתי חכמים

כתיב והביאה לי ל"פ וכו': פ וקשה ואיך אמרה רבקה לפני ה' מה שלא אמר יצחק. (נה"י) דקושיא לרש"י מאחר שעשו היה צדיק בעיני יצחק למה הוצרך להזהירו היום כ"כ שלא יאכילנו נבלה ושלא יביא מן הגזל וע"ז תי' כוונת יצחק היתה שהברכות יהיו ברשות ה' ושיסכים על ידו לפיכך זרזו היום יותר וע"ז אמרה רבקה שהלך לצוד ציד להביא ואפי' מן הגזל וממילא שעשו לא ישגיח בדברי אביו ויאכילנו נבלה א"כ בודאי הקב"ה לא יסכים על ידו לכן אמרה קח לי משם ולא מן הגזל: צ ונ"ל דבפסח נולד יצחק כמו שפירש"י בפ' וירא והקב"ה ממלא ימיהם של צדיקים באותן הימים שנולדים באותן הימים הם מתים דכתיב גבי משה בן מאה ועשרים שנה אנכי היום שפירש"י היום מלאו ימי ומדאמר יצחק לא ידעתי יום מותי שמא היום אמות ודאי פסח היה: ק פי' שהבגדים היו בהם ציורין של כל מיני חיות וכשלבשן נמרוד ויצא לשדה היו החיות סוברין שהוא חיה ובאין אצלו ועשו הרג את נמרוד ולקחן:
דאל"כ

התורה והמצוה

באופן שהיה הולך תמיד לצוד כי היה איש ציד כי עתה הלך להביא, ולכן הוכרחה אל העדמה הזאת: (ו-ז) ורבקה אמרה הנה שמעתי וכו'. לא הגידה לו מ"ש שא כליך וצא השדה, שאז לא ירצה יעקב לילך באשר רצון אביו שיצא דוקא אל השדה, לכן אמרה שאינו מקפיד רק שיביא לו ציד אף שיהיה מגיד
שכנים

למיצד צידא לאיתאה: ו ורבקה אמרת לות יעקב ברה למימר הא שמעית מן
אבוך ממלל עם עשו אחוך למימר: ז איתי לי צידא ועביד לי תבשילין ואיכול
ואברכנך קדם יי קדם מותי: ח וכען ברי קביל מני למא די אנא מפקד יתך:
ט איזיל כען לות ענא וסב לי מתמן תרין גדיי בר עזין טבן ואעביד יתהון תבשילין
לאבוך כמא די רחים: י ותיתי לאבוך וייכול בדיל דיברכנך קדם מותיה: יא ואמר
יעקב לרבקה אמיה הא עשו אחי גבר שערן ואנא גבר שעיע: יב מאים ימשנני
אבא ואהי בעינוהי כמתלעב ואיתי עלי לוטין ולא ברכן: יג ואמרת ליה
אמיה עלי אתאמר בנבואה דלא ייתון לוטיא עלך ברי ברם קביל מני ואיזיל סב
לי: יד ואזל ונסיב ואיתי לאמיה ועבדת אמיה תבשילין כמא דרחים אבוהי:
טו ונסיבת רבקה ית לבושי עשו ברה רבא דכיתא די עמה בביתא ואלבישת

ית

התורה והמצוה

שבכית, גם שנהה מ"מ ואברכך לפני מותי והיא אמרה לפני ה', בל יאמר יעקב מה תועיל לי הברכה אחר בדעתו הוא על עשו, ומה בכך שיסמוך ידו עלי, הלא את עשו יברך בכל מקום שהוא, ע"ז אמרה ואברככה לפני ה', ר"ל שאין הנביא פועל נבואתו והוא רק כלי נבד להגעת הרצון האלהי, ואין הדבר תלוי בכונתו כמו מי שנתכוין לזרוע חטים וזרע שעורים בטעות יצמחו שעורים, וכמ"ש הרי"א שהמברך הוא רק מכין להגעת העתידות כפי רצון ה', ואם ה' ישים בפיו לברך את יעקב לא יזיק מה שהוא יכוין על עשו, וז"ש ואברככה לפני ה', כי ה' יודע האמת שהוא יעקב ועליו יריק הברכה, ויצחק רק הצינור שדרך שם תעבור הודעת ה' וברכתו:

(ח י) ועתה. אמנם לשומת שלש ההכנות הנ' למעלה, אמרה נגד מה שיוכן המתברך ע"י מצות כבוד שזה א"א לך כי לא נוה אותך, הנה אני מצוה אותך ותקיים מצות כבוד אם, ונגד שיהיה התקשרות בין המברך ובין המתברך ע"י המטעמים, אני אעשה המטעמים כאשר אהב, ונגד שתכין נפש המברך להמשיך הברכה והבאת לאביך ואכל בעבר אשר יברכך, שיאכל כדי שיברכך שתהיה האכילה תמורת הברכה, שיהיה שוחד לגוף שלא יעכב את הנפש להתקשר במקור הברכה:

(יא) ויאמר יעקב וגו' הן עשו אחי. ר"ל שלבר יפול הטעות בין דברים בלתי שוים אבל לא יפול טעות בין דברים המתנגדים, ר"ל שיטעה אדם בין חום גדול וחום מעט בין השחור ובין השחור הדומה לתכלת, אבל לא יטעה בין החום והקור בין השחור והלבן, וכן אף שיעקב ועשו היו נכרים בקולם כמ"ש הקול קול יעקב, מ"מ לא היו משונים בזה מהפך אל הפך והיה באפשר לטעות ביניהם, לא כן במשוש, שעשו היה איש שעיר משונה מכל אדם כלו כאדרת שער, ויעקב איש חלק ג"כ משונה מכל אדם שאין לו שער כלל, וזה כשני הפכים שא"א בהם לטעות כלל:

(יב) אולי ימשני אבי. ר"ל שעד עתה הגם שלא יברכני בברכת עה"ז מ"מ לא יקללני ג"כ ויוכל להיות שאשיג טוב העה"ז בלא ברכתו, וכן תהיה לי ברכה אחרת שהיא ברכת עה"ב, אבל אם ימושני וידע לו שאני עשה השתדלות נמרץ להשיג עניני עוה"ז, ובזה אהיה בעיניו כמתעתע, ר"ל כי לדעת יצחק לא יכונו ברכת עוה"ז ועוה"ב יחדו, וכשידע שאני רוצה עוה"ז יחשוב שאני ממאס בברכת עה"ב, ובזה אהיה בעיניו כמתעתע מן הדרך הנכונה, ובזה אפסיד בשתים. א] והבאתי עלי קללה, שלא לבד שלא יברכני בעניני עה"ז, עוד יקללני שלא יהיה לי עשר וכל חמדת עולם. ב] ולא ברכה, שגם הברכה שאשיג עתה שהיא ברכת עה"ב, אפסיד ג"כ אחר שיחשוב אותי כמתעתע מדרך ה':

(יג) ותאמר וגו' עלי קללתך. ר"ל באם ירצה לקללך תאמר שאני צויתיך לעשות כן, ועלי יהיה הארון אף, וידע יצחק שלא עשית זאת בעבור שאתה רוצה ברכת עה"ז רק בעבור שצויתיך, ומהיותו יודע שאני לא אסית אותך מדרך הישרה לא יקלל אותך, וגם כי אחר שלה נאמר בנבואה שרב יעבוד צעיר, ראוי שעשו שנולד ראשונה יעבוד את יעקב, שאף שקנה ממנו הבכורה, לא קנה רק היתרון שיש לבכור לא ההפסד שיגיע לו ממנה, שלעמן זה שאחר עשו בן הגדול, ועז"א עלי קללתך כי לי נאמר כן בנבואה, שברכת עה"ז ראוי לך, אך שמע בקלי; אחר שאני מודיעך דבר ה' חייב אתה לשמוע:

(טו) ותקח רבקה את בגדי עשו. ידוע שאם ילוה אל ההגדה הנבואיית מעשה בפועל, תתקיים הנבואה בכל אופן כמ"ש הרמב"ן, שכל מעשה שבא עם הנבואה, בא לחזק את הדבר בל ישתנה, ואחר שענין ברכת יצחק היה כענין הודעה שמימיית, רצתה שתלוה אליו מעשה פעלית מיוחס אל הדבר שיציירהו בפועל, ידוע כי טובות העה"ז העושר והמשרה נמשלו בכתבי הקודש בשם בגדים, שהם מלבושים חיצונים בלתי דבקים אל האדם ורק טפלים אליו, אבל המעלות הנפשיות הם עקר האדם בלתי נפרדים ממנו כגוף ונפש, ולפ"ז הבגדים החיצונים שהם טובות העה"ז היו ראוים לעשו ונקראים בגדי עשו, והקול שיצייר כח הדברי מנפש

המדברת

הַקָּטָן׃ טז וְאֵת עֹרֹת גְּדָיֵי הָעִזִּים הִלְבִּישָׁה עַל־יָדָיו וְעַל חֶלְקַת צַוָּארָיו׃ יז וַתִּתֵּן אֶת־הַמַּטְעַמִּים וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר עָשָׂתָה בְּיַד יַעֲקֹב בְּנָהּ׃ יח וַיָּבֹא אֶל־אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי מִי אַתָּה בְּנִי׃ יט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלָי קוּם־נָא שְׁבָה וְאָכְלָה מִצֵּידִי בַּעֲבוּר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ כ וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־בְּנוֹ מַה־זֶּה מִהַרְתָּ לִמְצֹא בְּנִי וַיֹּאמֶר כִּי הִקְרָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי׃ כא וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב גְּשָׁה־נָּא וַאֲמֻשְׁךָ בְּנִי הַאַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו אִם־לֹא׃ כב וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו וַיְמֻשֵּׁהוּ וַיֹּאמֶר הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו׃ כג וְלֹא הִכִּירוֹ כִּי־הָיוּ יָדָיו כִּידֵי עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִרֹת וַיְבָרְכֵהוּ׃ כד וַיֹּאמֶר אַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו וַיֹּאמֶר אָנִי׃ כה וַיֹּאמֶר הַגִּשָׁה לִּי וְאֹכְלָה מִצֵּיד בְּנִי לְמַעַן תְּבָרֶכְךָ

נפשי

בעל הטורים

שם. ריח מצלו. משם נעי׳ מצלי שכן כתב לס בכתובסס: (יט) בכרך ב׳. עשו בכרך. אנכי הורג את בנך בכרך. באמר

רש״י

אבל אמו אלא שהיה בקי במטעמיו ותומדן: (יט) אנכי עשו בכרך. אנכי המביא לך ר ועשו הוא בכורך: עשיתי. כמה דברים כאשר דברת אלי: שבה. ל׳ מסב על השלחן לכך מתורגם אסתחר: (כא) גשה נא ואמשך. אמר יצחק בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו ש וזה אמר כי הקרה ה׳ אלהיך: (כב) קול יעקב. שמדבר בלשון תחנונים ת קום נא אבל עשו בל׳ קנטוריס דבר א יקום אבי: (כד) ויאמר

שפתי חכמים

ר דאל״כ היה יעקב מדבר שקר ח״ו. ואת״ה וכלא עדיין היה משקר כיון שעשו מכל לו הבכורה ואין אמר עשו הוא בכרך. וי״ל דהוא לא לקחה מעשו אלא לענין עבודה אבל הבכורה נשארה עדיין לעשו לענין נחלת פי שנים. ועי״ל דעשו היה בכור ללידה וק״ל: ש וא״ת והא יצחק היה מחזיק את עשו כצדיק גמור וי״ל דהיא הנותנת כיון שצדיק גמור הוא לכך אינו מוציא ש״ש לבטלה ואע״פ דכ״ש הוא ביעקב דהא היה מחזיקו יותר צדיק מעשו כדפריבית לעיל מ״מ סבר כיון שעשו אינו יכול ליזהר שלא ילך במקום טנופת מיזהר וזהיר שלא להזכיר ש״ש יותר מיעקב מפני שיעקב יושב אוהלים ולא בא למקום מטונף: ת דאי כמשמעות אטביעות עינא דקלא קאי מיד ה״ל למימר כשאמר לו אנכי עשו בכרך ועוד לעיל כשאמר לאמו אולי ימשני אבי למה לא פחד שיכיר בטביעת קולו אלא קולם היו שוים ל״ש שקאי על דברי תחנונים: א ואע״פ שהיה מחזיקו כצדיק גמור מ״מ אין זה מורה על רשעתו כי יש הרבה בני אדם שמדברים

בלשון

התורה והמצוה

המדברת שהיא שלמות הנפשי ראוי ליעקב, ורבקה שלקחה שגם בגדי עשו, ר״ל טובות עוה״ז, יהיו ליעקב, עשתה מעשה בפועל, רומז לזה במה שהלבישה את יעקב בגדי עשו, באופן שבקולו ופנימותו, יהיה יעקב, ומצד בגדיו החיצונים שהם טובות העוה״ז, יהיה עשו:

(טז) ואת ערת. וכדי שידמה לעשו גם במקום גופו ושערותיו, הלבישה אותו את עורות גדיי העזים, באופן שחיצוניותו יהיה דומה לעשו ויקח את הברכות הראויות לו, ובכ״ז יהיה פנימותו יעקב, ועלה בידה שיצחק אמר כן באמת הקול קול יעקב והידים ידי עשו, שהוא יעקב מצד קולו ועשו מצד בגדיו, בענין שיקח הברכה הרוחנית והגשמית:

(יח-יט) ויאמר אבי. תחלה לא ערב לבו לאמר רק מלה אחת וכשראה שלא הכירהו אמר אנכי עשו בכרך, ועשו אמר אני בנך בכורך עשו, שכלל בלשון, שיקדים האדם בדבורו את הדבר שהוא עקר

בעיניו

ית יעקב ברה זעירא : טז וית משכי גדיי בר עזי אלבישת על ידוהי ועל שעיעות צוארוהי : יז ויהבת ית תבשיליא וית לחמא די עבדת בידא דיעקב ברה : יח ועל לות אבוהי ואמר אבא ואמר הא אנא מן את ברי : יט ואמר יעקב לאבוהי אנא עשו בוכרך עבדית כמא די מלילתא לי קום כען אסתחר ואכול מצידי בדיל די תברכנני נפשך : כ ואמר יצחק לבריה מה דין אוחיתא לאשכחא ברי ואמר ארי זמין יי אלהך קדמי : כא ואמר יצחק ליעקב קריב כען ואמשנך ברי האת דין ברי עשו אם לא : כב וקריב יעקב לות יצחק אבוהי ומשיה ואמר קלא קלה דיעקב וידיא ידוהי דעשו : כג ולא אשתמודעה ארי הואה ידוהי כידי עשו אחוהי שעירן וברכה : כד ואמר את דין ברי עשו ואמר אנא : כה ואמר קריב קדמי

ואיכול

התורה והמצוה

כעיניו, כמ"ש בל"ת בפי' התל"ך, ואצל יעקב היה העקר שלא לאמר שהוא עשו, אבל מה שאמר שהוא בכור, בזה לא שנה טעמו, כי באמת היה הבכור, לכן הקדים בדבורו שהוא עשו. ובכ"ז לא אמר שקר כי פירש דבריו, אנכי עשו מצד שאני בכורך, באף שאני יעקב, אבל מצד שקניתי הבכורה של עשו, אני יעקב רק עשו שהוא הבכור, ובעשו היה בהפך, שזה שהוא עשו אינו חדוש בדבורו כי כן האמת, רק מ"ש שהוא הבכור שזה היה הפך האמת, כי מכר את הבכורה. ויש הבדל בין אני ובין אנכי, שכ"מ שיאמר אנכי, ר"ל אנכי בעצמי והוא דיוק על עצמותו של המדבר, וכ"מ שאומר אני, אינו מדייק זאת רק מייחס אל המדבר הארים או פעולות, לכן יעקב אמר אנכי, שהוא דיוק בעצמותו, ועשו לא עלה בלבו לדייק שהוא עשו רק שהוא הבכור שהוא תואר נוסף על עצמותו אמר אני. ומ"ש עשיתי כאשר דברת אלי, פירוש עשיתי כאלו דברת אלי, כי אתה כוונת לברך את הבכור ואני הבכור באמת, וא"כ היה הדבור אלי, וכלל בלשון שהה"א הנוספת בפעלים מורה על הבקשה, וע"כ אמר שבה ואכלה בלשון תחנונים:

(כ) ויאמר וגו' מה זה מהרת. שכבר כתבתי שיצחק צוה לו שיצא השדה דוקא, ושיקח עמו כל כליו כדי שיהיה לו טורח גדול במצוה זו, שבזה יוכן אל הברכה, וכאשר ראה שנב תיכף, הבין שלא יצא לדרך רחוק, עז"א מה זה מהרת למצא, הלא נויתיך שלא תמהר רק תלך למקום רחוק. ויאמר כי הקרה ה' אלהיך לפני, אני באמת לא הסבתי לצוד במקום קרוב, רק ה' הקרה לפני ציד, במקום שאין דרך שיהיה שם ציד היה או עוף, ועז"א הקרה שבא דרך מקרה, וגם הקרהו לפני, שהגידה באה לפני כרומז אלי שהוא המוכן לזה מאת ה', וזה ודאי בזכותך, שעז"א ה' אלהיך עד שראיתי כי מאת ה' הוא:

(כא) ויאמר יצחק אל יעקב. אהלה נסתפק ורצה לבדקו בקול, ובמאמר הראשון לא הכניס עדיין שהוא יעקב, וע"כ אמר ויאמר יצחק אל בנו, ואח"כ נתן לבו היטב אל קולו ואל דבריו שהיו דברי יראה ואמונה והכיר שהוא יעקב, עז"א ויאמר אל יעקב, ולכן נסה הדבר ע"י חוש המשוש שיברר יותר מן הקול:

(כב) ויאמר הקל קול יעקב. כבר בארתי למעלה, שזה היה נסבה מאת ה', שרק באופן זה יקבל יעקב ברכת העה"ז שמגיעים לעשו, באופן שהידים שהם כח הגבורה והגוף מגיעים לעשו והקול שהוא כח הנפשי מגיע ליעקב, וה' סבב שיעקב יהיה לו גם ידי עשו, ר"ל חוזק הגוף ועניניו, וכן חלה עליו הברכה שקול יעקב וידי עשו יהיו לאחדים, היינו שע"י כח הנפשי שהוא קול יעקב, יהיה לו גם כח הגופיי גבורה ועושר וממשלה, באופן שטובות החיצוניות שיהיו לו, לא יהיה מצד הטבע רק מצד ההשגחה מצד קול יעקב ותורתו, ובעת יוסק קול יעקב ע"י התרשלו מתורת ה' לא יהיה לו גם ידי עשו, ועז"א חז"ל בזמן שקולו של יעקב נשמע בבתי כנסיות וכו' אין הידים ידי עשו, ר"ל כי אז ידי עשו שייכים ליעקב, ובהפך הידים ידי עשו שייכים לעשו, כי יעקב לא ישיג ידים אלא רק ע"י קולו ותורתו:

(כג) ויברכהו. ר"ל הכין א"ע אל הברכה, כי מה שאכל מצידו היה הכנה אל הברכה כנ"ל, ויתכן כי אכילת הצדיק ישוב ע"י כוונתו להיות כענין קרבן, כי כמו שהקרבן נאכל על המזבח ומן הרוחני אשר בדם הנפש תחול עליו נפש האלהית שהיא נפש המקריב וזוך כוונתו, וזה תהיה מרכבה להשראת השכינה כמ"ש שמוזכי, כן ע"י אכילת הצדיק וטוב כוונתו תחול האלהות על נפש המקודשת, וכמו שהיה באכילת הכהנים שעי"כ הבעלים מתכפרים, ועז"א חז"ל ששני גדיי עזים היה אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, כי היה כעין קרבן, וכמו שענין הפסח הוא הוראה על שישראל יצאו מתחת ממשלת הכוכבים, כן היתה הוראת אכילה זאת לברך את יעקב שימשול בכח אלוה נעלה מן הטבע, וא"כ אכילת יצחק כבר היה התחלת הברכה:

(כד) ויאמר האתה זה בני עשו. אחר שעד עתה היה מסתפק, כהכרח שבעת התחיל לכוון להמשיך עליו השפע ממקור הברכות, יפרש בבירור מי הוא ולמי יברך, ולתכלית זה היה השאלה הזאת ותשובתה:

(כה) הגשה לי. כבר כתבו האלהיים לפרש בפירוש בכל דבר שבקדושה לתכלית מה ולאיזה כוונה הוא עושה כדי שיסכים האמירה עם המחשבה שבלב, ובפרט בקרבנות, כמ"ש לשם ששה דברים הזבח נזבח,

מז"א

נַפְשִׁי וַיַּגֶּשׁ־לוֹ וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ יַיִן וַיֵּשְׁתְּ׃ כו וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק אָבִיו גְּשָׁה־נָּא וּשְׁקָה־לִּי בְּנִי׃ כז וַיִּגַּשׁ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיָּרַח אֶת־רֵיחַ בְּגָדָיו וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר רְאֵה רֵיחַ בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרֲכוֹ יְהוָה׃ ששי כח וְיִתֶּן־לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ׃ כט יַעַבְדוּךָ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲוּ° לְךָ לְאֻמִּים הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ׃ ל וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק לְבָרֵךְ אֶת־יַעֲקֹב וַיְהִי אַךְ יָצֹא יָצָא יַעֲקֹב מֵאֵת פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא מִצֵּידוֹ׃ לא וַיַּעַשׂ גַּם־הוּא מַטְעַמִּים וַיָּבֵא לְאָבִיו וַיֹּאמֶר לְאָבִיו יָקֻם אָבִי וְיֹאכַל מִצֵּיד בְּנוֹ בַּעֲבֻר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ לב וַיֹּאמֶר לוֹ יִצְחָק אָבִיו מִי אָתָּה וַיֹּאמֶר אֲנִי בִּנְךָ בְכֹרְךָ עֵשָׂו׃ לג וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה

°וישתחוו קרי

בעל הטורים

יעקב אני הוא שנאמר עלי בני בכורי ישראל אבל עשו בנך בכורך נאמר עליו הנני הורג את בנך בכורך: (כז) וירח ב' במס'. דין והאיך וירח ה' את ריח הניחוח מלמד שנכנס עמו ריח ג"ע: וירח. בגימ' גול פסח: (כז) כריח ב'. כריח שדה. כריח לבנון. שזכות ריח אתות העולה מן לבנון פי' בהמ"ק עומד לו: (כח) ויתן לך. י' תיבות בפסוק וי"ב ברכות נהברך כנגד עשרת הדברות שעתידין י"ב בניו לקבל: וישתחו לך חסר וי"ו כנגד ו' דורות שמדוד עד יורם שעבדו אדום את ישראל ומכאן ואילך פשע בו ויש בזו הברכה כ"ז תיבות לומר לך שברכו בשם הנכבד שעולה כ"ז

שפתי חכמים

בלשון קנטורין אע"פ שהם כשרים: ב לפי שעשו חמד הבגדים האלו מנמרוד ונמרוד ירשן מאדם הראשון ואדם היה לובשן בג"ע: ג ואשר ברכו ה' שב אל השדה כאלו אמר כריח השדה אשר נתן בו ה' ריח טוב ואיזה שדה של תפוחים: ד דק"ל למה כתיב ויתן בוי"ו אלא פי' ויתן לך ואם יפסוק הברכה מפני החטא אפ"ה יחזור ויתן ופירוש זה היינו לפי מדרשו ז"ל דלפי פשוטו מוסיף על ענין ראשון ר"ל נתן לך ברכה אחת לכן קאמר ויתן לך עוד ברכה זו והיכן מצינו לעיל שברכו י"ל מדכתיב אשר ברכו ה' שנתן לו הקב"ה ברכה כי אשר ברכו ה' שב אל בני הכתוב למעלה כאלו אמר ראה ריח בני אשר ברכו ה' כריח השדה שנתן לו הקב"ה ריח טוב: ה (נ"א) שלא רצה לתלות הקללה בעצמו לומר שבניו יהיו עבדים: ו כלומר יסורין וצרות שלהם באין תחלה לפיכך יצחק הקדים קללות ארורים וכו'. והרמב"ן עשן למה כתיב בס' לך ואברכה מברכיך ומקללך אאר וגו' שהרי כתיב אחריו ויברכו וגו' הרי גם קללות ארורים קודם לברכת מברכים. ואע"פ שבלעם אמר לישראל מברכיך ברוך וגו' לא אמר זה אלא למה שהורגל לדבר עם הרשעים א"נ שהיה מברך אותם

רש"י

אני. לא אמר אני עשו אלא אני: (כז) וירח וגו'. והלא אין ריח רע יותר משטף העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ב ריח גן עדן: כריח שדה אשר ברכו ה'. שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחים ג כן דרשו רז"ל: (כח) ויתן לך. יתן ויחזור ויתן ד (ב"ר). ולפי פשוטו מוסב לענין הראשון ראה ריח בני שנתן לו הקב"ה כריח שדה וגו' ועוד יתן לך מטל השמים וגו': מטל השמים. כמשמעו ומדרש אגדה יש להרבה פנים. (ד"א מהו האלהים בדין אם ראוי לך יתן לך ואם לאו לא יתן לך אבל לעשו אמר משמני הארץ יהיה מושבך בין צדיק בין רשע יתן לך וממנו למד שלמה כשעשה הבית סדר תפלתו ישראל שהוא בעל אמונה ומצדיק עליו הדין לא יקרא עליך תגר לפיכך (מ"א ט) ונתת לאיש כדרכיו אשר תדע את לבבו, אבל נכרי מחוסר אמונה לפיכך אמר ואתה תשמע השמים וגו' ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי בין ראוי בין שאינו ראוי תן לו כדי שלא יקרא עליך תגר ברש"י ישן מדויק): (כט) בני אמך. ויעקב אמר ליהודה בני אביך לפי שהיו לו בנים מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת ה אמר בני אמך (ב"ר): אורריך ארור ומברכיך ברוך. ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור (ב"ר) הצדיקים תחלתם יסורים וסופן שלוה אורריהם ומצעריהם קודמים למברכיהם ו לפיכך

ואיכול מצידא דברי בדיל די תברכנך נפשי וקריב לה ואכל ואיתי לה חמרא ושתי: כו ואמר לה יצחק אבוהי קריב כען ונשק לי ברי: כז וקריב ונשק לה וארח ית ריחא דלבושוהי וברכה ואמר חזו ריחא דברי כריחא דחקלא די ברכה יי: כח ויתן לך יי מטלא דשמיא ומטובא דארעא וסגיאות עיבור וחמר: כט יפלחנך עממין וישתעבדון לך מלכון הוי רב לאחוך ויסגדון לך בני אמך מלטטך יהון ליטין ומברכך יהון בריכין: ל והוה כד שיצי יצחק לברכא ית יעקב והוה ברם מפק נפק יעקב מלות אפי יצחק אבוהי ועשו אחוהי אתא מצידה: לא ועבד אף הוא תבשילין ואעיל לות אבוהי ואמר לאבוהי יקום אבא ויכול מצידא דבריה בדיל די תברכנני נפשך: לב ואמר לה יצחק אבוהי מן את ואמר אנא ברך בוכרך עשו: לג ותוה יצחק תוהא רבא עד לחדא ואמר מן הוא

דיכי

רש"י

יצחק הקדים קללת אוררים לברכת מברכים והרשעים שתחלתן שלוה וסופן יסורין לפיכך בלעם הקדים ברכה לקללה: (ל) יצא יצא. זה יוצא ז וזה בא: (לג) ויחרד. כתרגומו ותוה לשון תמיה. ומדרשו ראה ח גיהנם

שפתי חכמים

שיגיע להם כמעשה הרשעים שיהיה להם ג"כ תחלה שלוה ס' וק"ל: ז דאל"כ שתי יציאות למ"ל אלא שזה יצא מאהל אביו וזה יצא מן השדה ובא אל הבית. והרא"ם פי' דאך מיעט סיליאה: ח וא"כ לפי מדרש רז"ל יהיה פי' של ויחרד אינו כמשמעו לשון תמיהה אלא ל' פחד על פתיחת גיהנם. ואע"פ דלגי פשוטו נמי ויחרדו אינו לשון תמיהה אלא לשון חרדה אלא ר"ל דהחרדה היה כמשמעו על דבר התמיה של מי אפוא

התורה והמצוה

עז"א ואכלה, על הכוונה לבעבור תברכך נפשי, ואמר שהביא לו יין כענין אכילת מזבח ונסכיו:

(כז) ויגש וישק לו. הנשיקה היא התדבקות רוחא ברוחא כמ"ש בזהר, כדי להריק עליו הברכה ממעל.

וירח את ריח בגדיו, כבר כתבתי שהבגדים הם משל על דברים שחוץ לגופו שהוא קנין אל העושר וענייני העה"ז, ובבגדים האלה אין בם ריח ודבר רוחני שהנשמה נהנית ממנו, אבל יצחק הרגיש כי גם בבגדיו יש ריח ורוחניות, שע"י יעשה צדקה וחסד ויהיה לו ריוח לעסוק בתורה. ועז"א ראה ריח בני כריח שדה, וחז"ל אמרו במליצתם כריח שדה של תפוחים, ר"ל אתרוגים, כמ"ש התוס' (שבת דף פח) כי בכל פרי עץ העלים והקליפות הם טפלים לפרי ואין בם ריח, אבל האתרוג גם עצו ועליו יש בם ריח, וזה משל שגם קניניו החיצוניים והטפל אל הפרי שהם קניניו ועשרו יש בו ריח ורוחניות. ולעומת שהתחיל הברכה מטל השמים ומשמני הארץ אמר הנה הריח כריח שדה, וזה מורה שיתברך בשדי תבואה ורוב דגן ותירוש, ועז"א:

(כח) ויתן לך. בוא"ו החבור, כריח שדה, וכן יתן לך ברכותיו. וברכו בשני ענינים. א] בעושר וקניינים. ב] בממשלה וכבוד. נגד העושר ברכו בג' ענינים, כי יש ארץ שמנה בטבעה, רק שחסר לה שפע מעל מטל השמים, ויש שיש מגד שמים אך היא ארץ רזה וחסר לה ברכה מתהום רובצת תחת, לזה אמר מטל השמים ומשמני הארץ, ויש שיש בה כל אלה ואינה מצלחת לדגן ותירוש שהם עקר למחית האדם, עז"א ורב דגן ותירש:

(כט) יעבדוך. ונגד המשרה והממשלה אמר יעבדוך עמים, ויש הבדל בין עמים ולאמים, שלאומים פורש עמים בעלי דת, וע"כ הוסיף וישתחוו לך לאמים, והם לא יעבדו למעלתם רק ישתחוו, הוה גביר לאחיך, שהם בני ישמעאל וכ"ק, וישתחוו לך בני אמך, הם בני יעקב, ישתחוו לך מצד מעלה הבכור. ארריך ארור ומברכיך ברוך, ולמעלה אצל אברהם, וכן בברכת בלעם נאמר בהפך, כי שם יאמר, שישגיח ה' בהשגחה פרטית על המברכים, וכל מי שלא יברך וכ"ש המקלל יהיה ארור, אבל יצחק בברכת עשו לא יכול לאמר כן שלא תחול השגחת ה' רק על מברכי עשו, רק אמר בהפך שה' ינקום מן המאררים, וממילא המברך יהיה ברוך מצד עצמו:

(ל) ויהי כאשר כלה. מספר כי היה השגחת ה' שעשו יבא באותו הרגע לא קודם ולא אח"כ, שאם היה בא קודם היה משבית את הברכה, ועז"א ויהי כאשר כלה, ואם היה בא אח"כ היה הפסק בין הברכה ובין הסכמת יצחק שאמר גם ברוך יהיה, ועז"א ויהי אך יצא יצא, שהיה השגחת ה' שבתוך כדי דבור יקיים יצחק את הברכה ליעקב:

(לג) ויחרד יצחק וגו' ויאמר מי אפוא, ר"ל הלא נתקבצו בזה כמה פליאות עד שנראה בעליל כי דבר ה' הוא. א] מי הוא הצד ציד, שלא נודע מי הוא, ב] אפוא, הוא שנתעלם מן העין שתאום ולא נודע איפה הלך, ג] הצד ציד, ואיך צד ציד בשעה קלה ואין יודע ציד כלחך, ד] ויבא לי, ואיך עלה כדעתו

גְּדֹלָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי־אֵפוֹא הוּא הַצָּד־צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל מִכֹּל בְּטֶרֶם תָּבוֹא וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם־בָּרוּךְ יִהְיֶה׃ לד כִּשְׁמֹעַ עֵשָׂו אֶת־דִּבְרֵי אָבִיו וַיִּצְעַק צְעָקָה גְּדֹלָה וּמָרָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר לְאָבִיו בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי׃ לה וַיֹּאמֶר בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה וַיִּקַּח בִּרְכָתֶךָ׃ לו וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעְקְבֵנִי זֶה פַעֲמַיִם אֶת־בְּכֹרָתִי לָקָח וְהִנֵּה עַתָּה לָקַח בִּרְכָתִי וַיֹּאמַר הֲלֹא־אָצַלְתָּ לִּי בְּרָכָה׃ לז וַיַּעַן יִצְחָק וַיֹּאמֶר לְעֵשָׂו הֵן גְּבִיר שַׂמְתִּיו לָךְ וְאֶת־כָּל־אֶחָיו נָתַתִּי לוֹ לַעֲבָדִים וְדָגָן וְתִירֹשׁ סְמַכְתִּיו וּלְכָה אֵפוֹא מָה אֶעֱשֶׂה בְּנִי׃ לח וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־אָבִיו הַבְרָכָה אַחַת הִוא־לְךָ אָבִי

ברכני

בעל הטורים

אם כי במס'. הוה גביר לאחיך כי לשלג יאמר הוא ארץ בזכות יעקב יורד גשם ושלג: (לג) ויאמר מי אפוא. ר"ת א' ו' מי נעשה פרסור בדבר רבקה. איפוא בגימ' גהנם שנכנס גיהנם עמו: ואברכהו ב'. דין ואידך כי אחד קראתיו ואברכהו גבי אברהם רמז ברכת אברהם נכך את יעקב. וכתיב נמי ויתן לך את ברכת אברהם: (לה) במרמה ב' במס'. דין ואידך ויענו בני יעקב וגו' במרמה בשביל שהוא בא לאביו במרמה באו בניו במרמה: ברכתך ב' במס'. ויקח ברכתך. על עמך ברכתך סלה. שמזו הברכה היה לבניו ברכה סלה: (לו) ברכתי ג' במס'. לקח ברכתי. קם נא אם

רש"י

שמוחה ט מתחתיו: מי אפוא. ל' עצמו משמש עם כמה י דברים. ד"א איפוא איה הוא מי הוא ואיפוא הוא הצד ציד: ואכל מכל. מכל טעמים כ שבקשתי לטעום טעמתי בו (ב"ר): גם ברוך יהיה. שלא תאמר אילולא שרימה יעקב לאביו לא נטל את ל הברכות לכך הסכים מ וברכו מדעתו (ב"ר): (לה) במרמה. נ בחכמה: (לו) הכי קרא שמו. לשון תימה הוא כמו (לקמן כט) הכי אחי ס אתה שמא לכך נקרא שמו יעקב ע"ש סופו שהוא עתיד לעקבני. תנחומא למה חרד יצחק אמר שמא עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחס התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים. אמר לו אביו מה עשה לך אמר לו את בכרתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה: ויעקבני. כתרגומו וכמני ארבני וארב וכמן ויש מתרגמין וחכמני נתחכם לי: אצלת. לשון הפרשה כמו ויאצל (ס"א ויגל): (לז) הן גביר. ברכה זו שביעית היא והוא עושה אותה ראשונה אלא אמר לו מה תועלת לך בברכה אם תקנה נכסים שלו הם שהרי גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו: ולכה אפוא מה אעשה. איה איפה אבקש מה לעשות לך: (לח) הברכה אחת.

ה"א

שפתי חכמים

אפוא ולאפוקי לפי המדרש החרדה הוא הגיהנם: ט (ג"א) פי' מתחתיו תחת עשו כי עם יעקב נכנס ג"ע ועם זה גיהנם: י פי' שאינה מלה מורכבת מאיה ואיפה רק הוא לשון בפ"ע והוא משמש לכמה ענינים וכו': כ דאל"כ מכל ל"ל: ל וק' הלא קרא דויעקבני הוא אחר פסוק גם ברוך יהיה. וי"ל דבודאי עשו צעק מיד בקול רם מה עשה לי האח הזה ויעקבני זה פעמים ושמע אביו ואמר גם ברוך יהיה והנה כשמוע עשו דברי אביו שאמר גם ברוך יהיה אחר שאמר ויעקבני זה פעמים ולא השגיח בו אז אמר לו הכי קרא שמו יעקב כלו' אני משיג שאהוב בעיניך עקיבתו ורמאותו ומש"ה קראתו יעקב לשון עתיד ולא עקב שיעקבני פעמים (מהרש"ל): מ דאל"כ גם ברוך יהיה ל"ל הלא כבר ברכו: נ דאל"כ מאי ברוך יהיה: ס שהוא מבואר ממ"ש אחריו ועבדתי אנס הגידה לי וגו':

לאפוקי

התורה והמצוה

בדעתו להביא ואני לא צויתיו. ה] ואכל מכל, הנה שאין דרכי לאכול הרבה מחליפת המאכולת בכרס לחז"ל שטעם בו כל מעדנים שבעולם, ו] שכ"ז היה בטרם תבוא הצידה וההבאה והאכילה, ז] ואברכהו, מה שברכתיו ולא הרגשתי בקוט שהוא איש אחר, מבואר מכ"ז שה' הסכים על ברכה א, וא"כ גם ברוך יהיה, וקרוב לזה בבי"א:

(לד) כשמע עשו, שאביו הסכים על הברכה, ויצעק ויאמר ברכני גם אני אבי, עשו לא עלה

בדעתו

ביכי דצד צידא ואעיל לי ואכלית מכלא עד לא תיעול ובריכתיה אף בריך יהי: לד כד שמע עשו ית פתגמי אבוהי וצוח צוחא רבא ומרירא עד לחדא ואמר לאבוהי ברכני אף אנא אבא: לה ואמר על אחוך בחכמתא וקביל ברכתך: לו ואמר יאות קרא שמיה יעקב וחכמני דנן תרתין זמנין ית בכירותי נסיב והא כען קביל ברכתי ואמר הלא שבקת לי ברכתא: לז ואתיב יצחק ואמר לעשו הא רב שויתיה לך וית כל אחוהי יהבית ליה לעבדין ועיבור וחמר סעדתיה ולך כען מה אעביד ברי: לח ואמר עשו לאבוהי הברכתא חדא היא לך אבא ברך ל

אף

התורה והמצוה

בדעתו שברכתו היה רק בעבור יעקב, וא"כ הלא האב יכול לברך כל בניו בעושר ובממשלה וכל טוב:

(לה) ויאמר בא אחיך במרמה, הודיע לו כי ברכתו אין לה מקום רק כ"ז שלא נתברך יעקב, כי שלא ההון והעושר הגבורה והממשלה וכל מחמדי תבל אינם ברכות והם רק קיימים מדומים, ולא יקראו בשם ברכה רק כשהם עוזרים אל ההצלחה הנפשיית, ולפ"ז כ"ז שלא נתברך יעקב בברכות אלה והיה גורלו שיהיה דל וחלוש וחסר לחם, רק יתפרנס משלחנו של עשו שיכלכלהו לחם ומזון וישמרהו מכל צר ואויב כדי שיוכל לעסוק בתורה, ממילא היה ענין של עשו עם יעקב כענין זבולון עם יששכר, אז היה ברכתו של עשו ברכה, כי ע"י עשרו וגבורתו היה שומר לספרי ומחזיק ידי יעקב שיוכל לעסוק בתורה והיה לו עי"ז חלק לעה"ב, אבל אחר שיעקב לקח טובות עוה"ז לעצמו ע"י הברכה ואינו צריך אל עשו, לא יוכל עוד לברך את עשו, כי מה יועיל לו העושר והממשלה אחר שיעקב אינו צריך לו והעושר יהיה לו לרעתו ולא יקרא בשם ברכה, וז"ש שאחיך לקח ברכתך, ר"ל ברכתך היא רק שתתמוך ביד יעקב שיעסוק בתורה, וזאת לקח לעצמו שהוא עצמו המלא ידו לעסוק בתורה בלעדיך ואינו צריך לך, ודייק מ"ש בא במרמה, שרק הביאה היה במרמה, אבל הלקיחה לא היה במרמה, כי באמת מגיע לו גם ברכת עוה"ז שעם קנין החכמה כרוך ג"כ קנין העושר והמשרה כמ"ש במשלי עושר וכבוד בי מלכים ימלוכו, וברכות אלה הם שלו, כי גם ברכתך לא היה רק בשבילו ושלו לקח:

(לו) ויאמר הכי קרא שמו יעקב. אמר הלא לכן נקרא בשם יעקב על שידו אוחזת בעקב עשו, וכבר התבאר שזה מורה שממשלת יעקב לא תהיה אלא באחרית הימים, שעשו ימשול בתחלה ויעקב בסוף, וא"כ איך לקח הברכה שיהיה לו עושר וממשלה תיכף כאלו אין שמו יעקב מורה על שידו אוחזת בעקב עשו רק שעקבה והרמאות שעתיד לעשות. וז"ש הכי, בעבור זה קרא שמו יעקב, להורות כי יעקבני זה פעמים, והלא שמו יעקב מורה שממשלתו תהיה בעקב ובסוף, ועוד טען איך עקבני זה פעמים, ששתי המרמות שעשה סותרים זא"ז, כי אחר שלקח את הבכורה הלא בחר להיות עובד אלהים שזה ענין הבכורה, וא"כ אין לו לעסוק בעניני עה"ז שיהיו לו שדות וכרמים עושר וממשלה רק קדוש יהיה לאלהיו, ואיך לקח את הברכה של טובות העה"ז שזה סותר אל הבכורה, וז"ש את בכרתי לקח ואיך עתה לקח את ברכתי, שלא במה שלקח את הבכורה השיג לי את העה"ז והוא בחר בברכת העה"ב, וכן אחר שנאמר בנבואה ורב יעבד צעיר, א"כ אחר שהוא לקח את הבכורה צריך שאני אהיה האדון והוא העבד כי הוא הרב והבכור ואיך לקח ברכתי שיהיה הוא המושל ואני העבד. והוסיף לאמר שהגם שלעתיד תופסק ממשלת עשו, וישראל עשה חיל, שע"ז מורה שידו אוחזת בעקב עשו, שגדולת יעקב יהיה באחרית הימים, הלא השאל איך עתה לקח ברכתי, הלא עתה הברכה הזאת מגעת לי. ויאמר הלא אצלת לי ברכה, עתה בא בטענה אחרת, שאף שהגדת לי שלא תוכל לתת לי ברכה רק בשביל יעקב, שבזה אזכה בברכתי שאשלים מה שיחסר ליעקב ואחלק עמו עי"כ בעה"ב, הלא בהכרח לא ברכת את יעקב בכל הדברים שבעולם, ונשאר איזה דבר שיחסר לו, למשל אם ברכתו בעושר ולא בגבורה, תברך אותי בגבורה ובזה אשלים חסרון של יעקב להיות לו למגן ועזר מצריו, או אם ברכתו בכל טוב וחסר לו דגן, תברך אותי שתהיה ארצי מבורכת בדגן ואתמוך בזה ידי יעקב ויהיה לי זכות בשבילו, וז"ש הלא אצלת לי ברכה, שלפי מה שחשבת שהוא עשו, בודאי הנחת איזה דבר גם לאח השני שלא יהיה צריך אלי בכל הדברים, וברכה זו שהשארת תברך אותי כי בזה יצטרך אלי:

(לז) ויען יצחק ויאמר. הן לא השאר שום דבר שיהיה יעקב צריך אליך שאם שלא ברכתיו בגבורה ויהיה צריך לגבורתך, הלא גביר שמתיו לך, ואם שלא ברכתיו בממשלה ואתה תלחם בעדו עם אויביו ושכיניו, גם זה אינו כי את כל אחיו נתתי לו לעבדים, ואם שלא ברכתיו שיהיה לו דגן או שיהיה לו תירוש, ובזה יצטרך לך הן דגן ותירוש סמכתיו, וא"כ לכה אפוא מה אעשה בני, הלא לא השאר שום דבר שיחסר ליעקב שאברך אותך בזה שיצטרך לך:

(לח) ויאמר עשו וגו' הברכה אחת. השיב לו שכ"ז לפי דעתך שתלית ברכתי ביעקב שלא תוכל לברך אותי רק בשביל יעקב, כדי שאהיה אני התומך והמחזיק של יעקב עד שהברכה היא לך אחת, ר"ל שברכתי עם ברכת יעקב היא ברכה אחת שלא תוכל לברך אותי רק בדבר שלא ברכת את יעקב, ואני איני רוצה

כלל

ברכני גם־אני אבי וישא עשו קלו ויבך׃ לט ויען יצחק אביו ויאמר אליו הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמים מעל׃ מ ועל־חרבך תחיה ואת־אחיך תעבד והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך׃ מא וישטם עשו את־יעקב על־הברכה אשר ברכו אביו ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את־יעקב אחי׃ מב ויגד לרבקה את־דברי עשו בנה הגדל ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן ותאמר אליו הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך׃ מג ועתה בני שמע בקלי וקום ברח־לך אל־לבן אחי חרנה׃ מד וישבת עמו ימים אחדים עד אשר־תשוב חמת אחיך׃ מה עד־שוב אף־אחיך ממך ושכח את אשר־עשית לו ושלחתי ולקחתיך משם למה אשכל גם־שניכם יום אחד׃ מו ותאמר רבקה אל־יצחק °קצתי בחיי מפני בנות חת אם־לקח יעקב אשה מבנות־חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים׃

°ק' זעירא

ויקרא

בעל הטורים

ברכתי . ואידך את ברכתו . הקב"ה נוה את ברכתו ולא חסר כלום מכל הזורון כדכתיב ויבא יעקב שלם : (מו) קצתי בחיי . קו"ף קטנה שראתה שעתיד ליהרג בנית שנגזרו ק' אמה וקו"ף של ודרור קן לה גדולה שנקט דוד על בטובל שנגזרו ק' אמה שלא יחרב :

רש"י

ה"א זו משמשת לשון תמיה כמו (במדבר יג) הבמחנים. השמנה היא (ש"ב ג) הכמות נבל : (לט) משמני הארץ וגו'. ע איטליא"ה של יון (ב"ר) : ועל חרבך. כמו בחרבך יש על שהוא במקום אות ב' כמו (יחזקאל לג) עמדתם על חרבכם בחרבכם (שמות ו) על צבאותם בצבאותם : והיה כאשר תריד. לשון צער כמו (תהלים נה) אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה פ להצטער על הברכות שנטל ופרקת עלו וגו' : (מא) יקרבו ימי אבל אבי. כמשמעו שלא אצער את אבא צ ומ"א לכמה פנים יש : (מב) ויגד לרבקה. ברוח הקודש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו : מתנחם לך. נחם על האחוה לחשוב מחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך. ומ"א כבר אתה מת בעיניו ושתה עליך כוס של תנחומים. ולפי פשוטו ל' תנחומים ק מתנחם הוא על הברכות בהריגתך : (מד) אחדים. מועטים : (מה) למה אשכל. אהיה שכולה משניכם. (למד על) הקובר את בניו קרוי שכול, וכן ביעקב אמר כאשר שכלתי שכלתי : גם שניכם. אם יקום עליך ואתה תהרגנו יעמדו בניו ויהרגוך ורוח הקדש נזרקה

שפתי חכמים

ע לפסוקי תמה שנאמר לעיל מטל השמים ומשמני הארץ דלעיל קאי אפירות הארץ שהתבואה והפירות שבארצך יהיו שמנים ומוזים אבל כאן נאמר על המקום שיהיה המקום ממקום השמן שבארץ וזהו שנאמר מושבך ולא במושבך ע"כ שמורה על המקום שיושב שם דאל"כ קשה הא ברך את יעקב בברכת משמני הארץ : פ (מהר"ן) וא"ת שלא מצאנו שנתן יצחק ליעקב הברכות על תנאי וי"ל דכתיב ויתן לך האלהים מלת האלהים משמע בדין אם אתה ראוי וכו' : צ אע"פ שהיה רשע את זה לא עשה שיהא מצער את אביו כי היה נוהג בו כבוד באביו והא ראיה ממה שנאמר וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו וגו' : ק וא"ת והלא גם לפי המדרש הוא לשון תנחומין וי"ל דה"פ אם באנו לפרש מל' המדרש שהוא ל' תנחומין והיינו ל' מחשבה אז תוכל לפרשו שמתנחם על הברכות בהריגתך ואין צריך לפרשו של

אף אנא אבא וארים עשו קליה ובכא: לט ואתיב יצחק אבוהי ואמר ליה הא מטובא דארעא יהא מותבך ומטלא דשמיא מלעלא: מ ועל חרבך תחי וית אחוך תפלח ויהי כד יעברון בנוהי על פתגמי אוריתא ותעדי נירה מעל צורך: מא ונטר עשו דבבו ליעקב על ברכתא די ברכיה אבוהי ואמר עשו בלביה יקרבון יומי אבלי דאבא ואקטול ית יעקב אחי: מב ואתחוא לרבקה ית פתגמי עשו ברה רבא ושלחת וקרת ליעקב ברה זעירא ואמרת ליה הא עשו אחוך כמין לך למקטלך: מג וכען ברי קבל מני וקום איזיל לך לות לבן אחי לחרן: מד ותתיב עמיה יומין זעירין עד דיתוב חימתא דאחוך: מה עד דיתוב רוגזא דאחוך מנך ויתנשי ית די עבדת ליה ואשלח ואדברנך מתמן למה אתכל אף תרויכון יומא חד: מו ואמרת רבקה ליצחק עקית בחיי מן קדם בנת חתאה אם נסיב יעקב

אתתא

רש"י

מרקם בה ונתנבאה שביום אחד ימותו כמו שמפורש בפרק המקנא (סוטה יג): (מו) קצתי בחיי. מאסתי בחיי

התורה והמצוה

כלל בזה שיהיה ברכתי תלויה בברכת יעקב, אני רוצה ברכה בפ"ע. ברכני גם אני אבי, שאמצא עשר ומשרה בפני עצמי, לטובת חיי העוה"ז, לא בשביל שאזכה עם יעקב לעוה"ב, כאב שמברך את כל בניו שיהיה לכל אחד עושר וגבורה בפני עצמו:

(לט) ויען יצחק אביו. זה אמר לו מצד שהוא אביו כרחם אב על בנים, הנה משמני הארץ יהיה מושבך, לעומת מ"ש ליעקב שיתן לו האלהים מטל השמים ומשמני הארץ, שאצל יעקב יהיה מהנהגת אלהים ותלוי בהשגחת ה' שהוא לפי המעשים אם יזכו, אמר לעשו שמעצמו יהיה מושבו במשמני הארץ בלתי תלוי בהשגחה, ולא ברכו רק בעשר, אבל לענין המשרה והממשלה,

(מ) ואת אחיך תעבד. וזה יהיה לך לאוצר הנפש, וזה תלוי בתנאי, אם יעקב יעסוק בתורה ויעבוד את ה' שאז תכנע לפניו, אבל בזמן שירפו ידיו מעבודת ה' אז תהיה אתה המקל והרצועה לרדות וליסר אותו, וז"ש והיה כאשר תריד, עת שאתה תרדה בו ע"י שלא יעבוד את ה', אז ופרקת עלו, כמ"ש בזמן שאין הקול קול יעקב אז הידים ידי עשו, וכן היה באמת שכ"ז שעבדו ישראל את ה' היה אדום למס עובד כמו שהיה בימי דוד ושלמה ומלכי ישראל הצדיקים, ועת חטאו ישראל כתיב בימיו פשע אדום וגו' וימליכו עליהם מלך (מ"ב ח):

(מא) וישטם עשו. המשטמה היא שמרוב השנאה חושב תחבולות להיות לשטן לו, והיה המשטמה על הברכה אשר ברכו אביו, וזה כולל גם משטמה על אביו על שקיים את הברכה. גם יל"פ על הברכה שברך יצחק לעשו שא"ל ואת אחיך תעבד שמשעבד אותו אל יעקב, ויאמר עשו בלבו, לנקום בין מאביו בין מיעקב, ע"י שיהרוג את יעקב, ואביו יתאבל עליו, שעז"א יקרבו ימי אבל אבי, שבקרוב יתאבל אבי על יעקב:

(מב) ותשלח ותקרא. יספר הטעמים שאותה שיברח, א] מצד שיעקב בן הקטן, נגד עשו הגדול בגבורה ובכח נגד יעקב, ב] מצד שהוא מתנחם ותושב מחשבות להרגך, והוא אחיך שלא תוכל להשמר מפניו:

(מג-מד) ג] ועתה ברח לך אל לבן אחי, שתהיה בין משפחתך והוא ישמרך מכל רע, וגם אמרה ברח לך לטובתך כי שם תמצא בת זוגך. ד] וישבת עמו ימים אחדים, לא תצטרך לשבת זמן רב, עד אשר תשוב חמת אחיך, מבואר אצלי תמיד ההבדל בין חמה ובין אף, שהחמה הוא הכעס הפנימי בלב, והאף הוא בגלוי מה שרוצה להנקם, ולעשו היה חמה ואף, חמה בלב נגד יצחק ורבקה שגרמו שיקח ברכתו ולהם לא יכול להראות אף בפועל לעשות להם רע רק חמה בלב, והיה לו אף נגד יעקב להרוג אותו כדי שלא יצטרך להיות עבד, כמ"ש ואת אחיך תעבד, ולא היה לו חמה בלב כי יעקב עשה זאת לטובת עצמו, וע"כ תשב תחלה עד שתשוב החמה מאביו, שעי"כ אמר יקרבו ימי אבל אבי, ואח"כ תמתין,

(מה) עד שוב אף אחיך. שהאף הוא נגד יעקב, שעז"א ממך, ע"י שישכח את אשר עשית לו, ואז ושלחתי ולקחתיך משם, כי אם תאמר שתשאר פה ותלחם עמו למה אשכל גם שניכם:

(מו) ותאמר רבקה. לא רצתה לגלות ליצחק שעשו רוצה להרוג את יעקב, פן יצטער ע"ז, וע"כ אמרה בחכמה שישלח אותו פדנה ארם לקחת אשה, ועז"א אם לקח יעקב אשה מבנות חת, לו אף שלא תהיה מבנות חת רק מבנות הארץ, אם תהיה כאלה למה לי חיים, ובזה גלתה דעתה שאינה רוצה שיקח מבנות הארץ רק שילך אל בני משפחתו לקחת אשה משם:

ויברך

כח א וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא־תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ ב קוּם לֵךְ פַּדֶּנָה אֲרָם בֵּיתָה בְתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ וְקַח־לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ׃ ג וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים׃ ד וְיִתֶּן־לְךָ אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ אֶת־אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם׃ שביעי ה וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם אֶל־לָבָן בֶּן־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי אֲחִי רִבְקָה אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ ו וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי־בֵרַךְ יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וְשִׁלַּח אֹתוֹ פַּדֶּנָה אֲרָם לָקַחַת־לוֹ מִשָּׁם אִשָּׁה בְּבָרְכוֹ אֹתוֹ וַיְצַו עָלָיו לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ מפטיר ז וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו וְאֶל־אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם׃ ח וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו׃ ט וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל־יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת־מָחֲלַת ׀ בַּת־יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲחוֹת נְבָיוֹת עַל־נָשָׁיו לוֹ לְאִשָּׁה׃ ס ס ס

ק"ו פסוקים. על"ו סימן. ומפטירין בתרי עשר משא דבר ה' במלאכי סימן א':

°תרי טעמי

ויצא

רש"י

בחיי: (ב) פדנה. כמו לפדן: ביתה בתואל. לבית בתואל כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה ר הטיל לה ה"א בסופה (יבמות יג): (ג) ואל שדי. מי שדי בברכותיו ש למתברכין מפיו יברך אותך: (ד) את ברכת אברהם. שאמר לו ואעשך לגוי גדול. והתברכו בזרעך. יהיו אותן ברכות האמורות בשבילך ת ממך יצא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: (ה) אם יעקב ועשו. איני יודע א מה מלמדנו: (ז) וישמע יעקב. מחובר לענין של מעלה וירא עשו כי ברך יצחק וגו' וכי שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל: (ט) אחות נביות. ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משיעדה לעשו קודם נשואיה והשיאה נביות אחיה, ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ס"ג שנים שהרי ישמעאל בן ע"ד שנים היה כשנולד יעקב. י"ד שנה היה גדול ישמעאל מיצחק ויצחק בן ס' שנה בלדת אותם הרי ע"ד ושנותיו היו קל"ז שנאמר' ואלה שני חיי ישמעאל וגו' נמצא יעקב כשמת ישמעאל בן ס"ג שנים היה ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר י"ד שנה ב ואח"כ הלך לחרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י"ד שנה שנאמר עבדתיך י"ד שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף היה שנאמר

שפתי חכמים

של כוס של תנחומים: ר לאו דוקא כל תיבה דלא נמצא כלל זה אלא דוקא בשמות המקומות והארצות כמו בבלה חברונה וקצת כלים המזבחה: ש דאל"כ מה ענין זה השם לכאן: ת דאל"כ ויתן לך ברכת אברהם מבע"ל לא את ברכת אברהם דמשמע שנטלה ממנו ונתנה לזה ומה שלא פי' ברכת אברהם לירושת הארץ שיזכה בה הוא יותר מכל שאר בניו משום דירושת הארץ מתנה היא ולא ברכה (הרא"ם): א (קנ"מ) יש מקשים מה בא להודיענו שאינו יודע אם לא ידע ישתוק וי"ל דרש"י ידע שיש לישב בכמה אפי' בפירושי המפרשים וע"ש אבל לא ידע איזה הוא אמתי ליישר בפשיטות של מקרא. וע' בגד"ל: ב וקשה דמ"ש דנקט הכא עבר ולעיל גבי לדרוש את ה' נקט שם וגבי ויתרוצצו נקט שם ועבר וי"ל דכיון שנקט סתם ויתרוצצו נלמד ולכורות דכשהלכה אצל בתי מדרשות היה יעקב מפרכס לצאת

אתתא מבנת חתאה כאלין מבנת ארעא למה לי חיים: א וקרא יצחק ליעקב ובריך יתיה ופקדיה ואמר ליה לא תסב אתתא מבנת כנען: ב קום איזיל לפדן ארם לבית בתואל אבוהא דאמך וסב לך מתמן אתתא מבנת לבן אחוהא דאמך: ג ואל שדי יברך יתך ויפשנך ויסגנך ותהי לכנשת שבטין: ד ויתן לך ית ברכתא דאברהם לך ולבנך עמך למירתך ית ארע תותבותך די יהב יי לאברהם: ה ושלח יצחק ית יעקב ואזל לפדן ארם לות לבן בר בתואל ארמאה אחוהא דרבקה אמה דיעקב ועשו: ו וחזא עשו ארי בריך יצחק ית יעקב ושלח יתיה לפדן ארם למסב ליה מתמן אתתא כד בריך יתיה ופקיד עלוהי למימר לא תסב אתתא מבנת כנען: ז וקביל יעקב מן אבוהי ומן אמיה ואזל לפדן ארם: ח וחזא עשו ארי בישא בנת כנען בעיני יצחק אבוהי: ט ואזל עשו לות ישמעאל ונסיב ית מחלת בת ישמעאל בר אברהם אחתיה דנביות על נשוהי ליה לאנתו: ססס

ונפק

רש"י

שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' ויוסף בן ל' שנה היה במלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט' שנים ז' של שובע וב' של רעב ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה. צא והוצא י"ד שלפני לידת יוסף ושלשים של יוסף ותשע משמלך עד שבא יעקב הרי נ"ג וכשפירש מאביו היה בן ס"ג הרי קי"ז והוא אומר שלשים ומאת שנה הרי חסרים י"ד שנים הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י"ד שנים. (אבל לא נענש עליהם בזכות התורה שהרי לא פירש יוסף מאביו אלא כ"ב שנה דהיינו מי"ז עד ל"ט כנגד כ"ב שפירש יעקב מאביו ולא כבדו והם כ' שנים בבית לבן ושתי שנים ששהה בדרך כדכתיב ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכות ופי' רז"ל מזה הפסוק ששהה י"ח חדשים בדרך דבית הוא בימות הגשמים וסכות הוא בימות החמה ולחשבון הפסוקים שחשבנו לעיל משפירש מאביו עד שירד למצרים שהיה בן ק"ל שנים ששם אנו מוצאים עוד י"ד שנים אלא ודאי נטמן בבית עבר בהליכתו לבית לבן ללמוד תורה ממנו ובשביל זכות התורה לא נענש עליהם ולא פירש יוסף ממנו אלא כ"ב שנה מדה כנגד מדה, ע"כ מצאתי ברש"י ישן): על נשיו. הוסיף רשעה על רשעתו (ר"ל מרשעת על מרשעיות שהיו לו כבר וק"ל) שלא גרש את הראשונות:

שפתי חכמים

לצאת ושם ועבר שני בתי מדרשות היו דכתיב ויעקב איש תם יושב אוהלים ופי' משמעות על שניהם נאמר. וגבי ותלך לדרוש את ה' שואל והלכה אל אחד ודאי הלכה לשם דשם היה אבי אביו של עבר והיה גדול ממנו. ומה שנקט הכא עבר לבד משום דשם כבר מת היה באותה שעה:

ויצא

התורה והמצוה

בח (א-ב) ויברך אתו, היו בכאן שתי ברכות ושני צווים, א] ברך אותו בברכת עוה"ב והתנה תנאי שלא יקח אשה מבנות כנען, וזה מצות ל"ת, ב] צוהו מ"ע שילך פדנה ארם ויקח אשה מבנות לבן, ועי"ז ברכו שנית:

(ג-ד) ואל שדי יברך אתך. שהוא מה שברכו שיהיה לקהל עמים, וגם שיתן לך ברכת אברהם, והוא שיהיה לו לאלהים ושרה שכינתו עליו, וזה יהיה לרשתך את ארץ מגריך, כי ברכת הזרע וברכת ירושת הארץ תלוים זה בזה ומחכים תמיד זה אל זה, וירושת הארץ תנאי אל שישרה שכינתו עליהם, כי היא מוכנת לקדושה ולהשראת שכינה, וכן תנאי אל שיפרו וירבו, כי השורק והגפן המובחר לא יצלח רק בקרן בן שמן, וברכת אברהם תלה מתנתו באלהים כי אינה ביד אדם כמ"ש למעלה:

(ה) וילך וגו' אל לבן. יצחק א"ל ביתה בתואל שהוא ינחהו בעצתו, ויעקב שירא מעשו הלך אל לבן שהיה גבור בארץ ויגן עליו מפני עשו:

(ו-ז) וירא עשו. כי ברך אותו שתי ברכות, א] שברך את יעקב בעת ששלח אותו פדנה ארם, ב] בברכו אתו, הברכה הראשונה, ויצו עליו, מצות לא תעשה, לא תקח אשה מבנות כנען, ויעקב שמע לדברי אביו בשני הצווים, במה שהלך פדנה ארם, שממילא לא יקח מבנות כנען ויקח מבנות לבן:

(ח-ט) וירא. והנה שמזה ראה ביחוד שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו, היה תשובתו שלא לשמוע המצות ל"ת כי לא גרש בנות כנען, ולא לקיים המצות עשה לקחת מבנות לבן, כי תחת זה הלך אל ישמעאל, ובאר כי במה שהלך אל ישמעאל לקח אחות נביות, שהיה רשע והבנים הולכים אחר האם, ולא קיים הלא תעשה כי לקח על נשיו, ולא גרש בנות כנען מאתו:

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה: יא ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשתיו וישכב במקום ההוא: יב ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עלים וירדים בו: יג והנה יהוה נצב עליו ויאמר אני יהוה אלהי

בעל הטורים

(י) **ויצא** יעקב: מה שפרשה זו סתומה (שאין בכל הסדרה לא פתוחה ולא סתומה) הטעם לפי שיצא בהחבא וברח: בהחבא. לעיל מניה כתיב לו לאשה וסמיך ליה ויצא יעקב שיצא לישא אשה: ויצא יעקב מבאר. בגי' פנה זיוה הודה הדרה: יעקב מבאר שבע. בית עבר שנטמן בבית עבר: ויצא יעקב מבאר שבע. ס"ת ארבע. מבאר שבע. ס"ה ע"ר ושי"ן של שבע. עשר. שי"ד שנים נטמן בבית עבר: מבאר שבע. ר"ת שם שגם נטמן בבית שם: וילך. בגימ' בו ביום: (יא) ויפגע במקום. ג"פ כתיב מקום בפסוק רמז לג' רגלים שעולין בהן למקום ההוא: כי בא השמש. ר"ת הבה שבבה מאור השמש שלא בעונתו: (יב) חלום. בגי' זה בנבואה: סולם. בגי' זה כסא הכבוד: סולם. בגי' קול שקול תפלת הצדיקים הוא סולם למלאכים לעלות בו וכן עלה המלאך בלהב הקרבן והתפלה היא השטודה לכך כל מי שמכוין בתפלתו הסולם שלם בשליבותיו ויכולים לעלות בו: סולם. בגימ' ממון ובגי' עוני כי זה ישפיל וזה ירים: סלם. אותיות כמל שבראהו טיהר בניו עובדי ע"ז: והנה סלם. בגימ' וקן שבראהו קאי הבגלוים: סלם בגי' סיני שבראהו מעמד הר סיני: בולם מוצב. בגי' מרכבו: מוצב ג'. הכא והידך אלון מוצב אשר בשכם. ונרהי עליך מוצב. שבראהו ביאת הארץ היינו מוצב אשר בשכם שאותו מקום כבשו תחלה ובגלו מכנה היינו ונרהי עליך מוצב: סלם. אותיות למס. שרמז לו הגליות. ורמז לו הקרבנות. והנה סולם מוצב בגי' הכבש. ארצה. רמז למזבח אדמה. וראשו מגיע השמימה. רמז לריח הקרבנות שעולה השמים. ד"א והנה סלם בגי' זה מזבח העולה: והנה מלאכי. אותיות אלו הכהנים שעולין ויורדים בכבש: מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. רמז למי שמושלך לארץ לפי שעה יעלה השמימה: מלאכי אלהים ב' דסמיכי. הכא והידך ויפגעו בו מלאכי אלהים זש"ה במדרש מלאכים שלווהו בארץ לא לווהו בח"ל והן מלאכי אלהים עולים אותם שלווהו בארץ. ויפגעו בו מלאכי אלהים היינו מלאכי אלהים שעלו אז פגעו בו מתחלה ללוותו בארץ. עולים ויורדים. בגי' בבל מדי יון: (יג) והנה ה'. ד' במסו'. והנה ה' נצב עליו והנה ה' נצב על חומה

רש"י

(י) **ויצא** יעקב. על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתיב וירא עשו כי ברך וגו' ומשגמר חזר א לענין הראשון: ויצא. לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ב ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם ג שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה ד הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה ה פנה זיוה פנה הדרה. וכן (רות א) ותצא מן המקום ו האמור בנעמי ורות: וילך חרנה. יצא ללכת ז לחרן: (יא) ויפגע במקום. לא הזכיר הכתוב באיזה מקום ח אלא במקום הנזכר במקום אחר הוא הר המוריה שנאמר בו וירא את המקום מרחוק: ויפגע. כמו (יהושע טז) ט ופגע ביריחו ופגע בדבשת (ברכות כו) ורבותינו פירשו לשון תפלה י כמו (ירמיה ז) ואל תפגע בי ולמדנו שתקן תפלת ערבים

שפתי חכמים

א קצים פי' מתחלה ק"ל למה חזר וכתב ויצא יעקב והלא כבר כתיב וישלח יצחק את יעקב וגומר פי' ע"י שהפסיק בפרשתו של יעקב בענין עשו ונתן הסבה למה הפסיק שבשביל וגו' וכשהשלים סבת ההפסקה שב להשלים סבת החזרה ואמר ומשגמר וכו' ע"ש: ב דהא כתיב וילך פדנה ארם אלא כתב קודם לכן ויצא יעקב אלא שכיון שהלך פדנה ארם ודאי יצא מבאר שבע וא"כ ה"ל לא היה צריך לכתוב אלא וילך: ג דכוו כאלו נכתב שתי יציאות ויצא יעקב וגם וילך חרנה אלא אחד שיצא גופו ואחד שיצא זיוה הדרה הודה (רא"ם) וכתב עליו מהרש"ל ופירושו דלא כפי' הכ"ר דפי' מדכתיב ויצא ולא כתיב ויצאו שהרי גמלים ושאר בהמות מי יצאו אלא מגיד לך שפנה זיוה וכו'. ונראה לי דצריכים לדברי הרא"ם ולדברי הכ"ר וכוונת השטע מדכתיב ויצא וגם וילך יתירה הוא אלא מגיד הוא יצא ולא אחר וא"כ קשה והלא גמלים ג"כ יצאו אלא כשהוא יצא אז פנה הודה וזיוה וכו' ולא כשהיו אחר יוצא עכ"ל: ד ר"ל בעוד שהצדיק בעיר האנשים וטעם ג"כ צדיקים לפי שמתביישין מן הצדיק וגם הוא מוכיחן: ה ר"ל הטעם שבעיר עושין עבירות. ואין להקשות והא יצחק עדיין נשאר בעיר כבר תירצו בכ"ר אינו דומה זכות של צדיק א' לזכות ב' צדיקים: ו וקשה דהכא הביא ראיה מהתם לכאן והתם גבי נעמי ורות מביא ראיה מכאן. וי"ל דאי לא הביא ראיה מהתם הייתי אומר דלמא שתי יציאות האמורים כאן בא לאשמעינן דאחד יציאת גופו ואחד יציאת ממונו ואלו שיצאו עמו לכך צריך להביא ראיה מהתם שיציאת צדיק עושה רושם כמו שפי' הכא דהתם א"א לפרש על יציאת ממונם דהא התם אמרה וריקם השיבני ה' שלא היה לה שום ממון והתם מביא ראיה מהכא דאי מהתם ה"א דוקא התם עשה רושם משום שלא נשאר שום צדיק זולתם אבל במקום צדיקים מנ"ל דעושה רושם מש"ה מביא ראיה מהכא דהא נשארו יצחק ורבקה ואפ"ה עשה רושם יציאת יעקב וק"ל (עיין בגד"ל ושם האריך מאד ליישב זה): ז דק"ל וילך חרנה משמע שבא לחרן והא א"א שהרי אח"כ כתיב ויפגע במקום וזה היה קודם ביאתו לחרן ודוחק לומר שהיה וילך כמשמעו שבא לחרן ואח"כ שב לבאר שבע מה שפגע לו בדרך כי אין זה דרך המקרא לכן פירש יצא ללכת: ח דק"ל והלא בא הכתוב לפרש ולא לסתום ואכתי איזה הכרה באיזה מקום ל"ע במקום ה': ט שפי' לשון הגיה ולא פגישה: י פי' ויפגע במקום בהקב"ה שנקרא מקום כמ"ש

י וּנְפַק יַעֲקֹב מִבְּאֵרָא דְשֶׁבַע וַאֲזַל לְחָרָן: יא וַעֲרַע בְּאַתְרָא וּבָת תַּמָּן אֲרֵי עַל שִׁמְשָׁא וּנְסִיב מֵאַבְנֵי אַתְרָא וְשַׁוִּי אִסָּדוֹהִי וּשְׁכִיב בְּאַתְרָא הַהוּא: יב וַחֲלַם וְהָא סֻלְמָא נְעִיץ בְּאַרְעָא וְרֵישֵׁהּ מָטֵי עַד צֵית שְׁמַיָּא וְהָא מַלְאֲכַיָּא דַייָ סָלְקִין וְנָחֲתִין בֵּהּ: יג וְהָא יְקָרָא דַייָ מְעַתַּד עִלָּווֹהִי וַאֲמַר אֲנָא יְיָ אֱלָהֵהּ דְאַבְרָהָם אֲבוּךְ

רש"י

ושנה הכתוב ולא כתב ויתפלל ללמדך ב שקפצה לו הארץ כמו שמפורש בפרק גיד הנשה (חולין צא): כי בא השמש. היה לו לכתוב ויבא השמש וילן שם ל כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם: וישם מראשותיו. עשאן כמין מרזב מ סביב לראשו שירא מפני חיות רעות התחילו מריבות נ זאת עם זו ב זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומרת עלי יניח מיד עשאן הקב"ה אבן אחת וזהו שנאמר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: וישכב במקום ההוא. לשון מיעוט באותו מקום שכב אבל י"ד שנים ששמש בבית עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה: (יב) עולים ויורדים. עולים תחלה ס ואח"כ יורדים. מלאכים שלווהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוץ לארץ ללוותו: (יג) נצב עליו

שפתי חכמים

שהוא מקומו של עולם (רא"ם): ב דבגמרא ואל תפגע בי פי' אל תגע בי להבאר אבל אבל הקב"ה לא שייך למימר הכי א"כ קשה למה שינה וכו'. (מהרש"ל) אלא שלכך כתיב ויפגע שהוא נמי לשון פגישה כדי שתלמוד ממנו ג"כ קפיצת הדרך ואי הוה כתיב ויפגוש לא הייתי לומד ממנו תפלה לכך כתב הפסוק ויפגע דמשמע תרווייהו: ל אע"פ שאין הפרש בין ויבא השמש וילן שם ובין וילן שם כי בא השמש מ"מ פי' לסדר הענינים כפי הסדר וכמו דכתיב הנה נא רפה היום לערוב לכו נא וגו' אלא ודאי על שקיעה הפתאומית נאמר. ועי"ל מדכתיב כי בא השמש משמע אבל אי לא בא היה הולך עוד וא"כ ש"מ שהיה עוד היום גדול וא"כ מאי כי בא השמש אלא ששקעה וכו'. כך פירש"י בפ' חלק: מ דאל"כ ויקח אבן מבע"ל: נ דאל"כ היו הכתובים מכחישין זה את זה דכאן כתיב ויקח מאבני המקום משמע שהיו אבנים הרבה ובסמוך כתיב ויקח את האבן לכך צריכין לתרץ דודאי מתחלה היו אבנים הרבה אלא שהתחילו מריבות כו'. וא"ת מנ"ל שלקח אבנים הרבה דלמא ויקח אבן אחד מאבני המקום הוא דקאמר והיינו דכתיב ויקח את האבן אשר שם מראשותיו ותי' התוס' דהל"ל ויקח אבן כמו ויקחו אבן וישימו תחתיו שהרי הכתוב לא בא לכתוב אלא לפרש אלא מדכתיב מאבני (ששם) ש"מ אבנים טובא הוו: ס ק"ל דהל"ל יורדים תחלה דהא דירתם במלאכים

השאלות

(י-יב) למה אמר שנית שיעקב יצא מבאר שבע, וכבר אמר וילך פדנה ארם, ולמה ספר מן הלינה ולקיחת אבני המקום, ומה היתה כוונת המראה הזאת שאין לה פירוש:

התורה והמצוה

(י) **ויצא** יעקב. הנה נבואת האבות וכן נבואת כל הנביאים חוץ ממשה היה באספקלריא שאינה מאירה, והיה בנבואת הנביאים כמה מדרגות כפי מעלת הנביא וכפי הכנתו, וספר פה כי המראה הזו שראה יעקב בחלומו, היה באספקלריא שאינה מאירה והיה במדרגה נמוכה, אם מצד הכנת הנביא, אם מארבעה טעמים. א] כי לשלמות הנבואה צריך שיהיה במקום מקודש, כמ"ש שכל הנביאים לא נתנבאו אלא בארץ, ונבואה זו היתה בעת שיצא יעקב מבאר שבע והלך במהלכו לחרן, שאף שלא היה עדיין בח"ל, בכל עשה תנועת ההעתק מא"י לח"ל וזה מאפיל זוהר הנבואה:

(יא) ויפגע. ב] מתנאי הנבואה שיהיה הכח גבור ועשיר כמ"ש חז"ל, שלעומת שצריך שהנביא יהיה אמיץ לבו בגבורים, הנה יעקב פגע במקום וילן שם מצד כי בא השמש, כי פחד ללכת בלילה לבא אל עיר מושב ולא היה בו רוח גבורה, ג] נגד מעלת העושר לקח מאבני המקום וישם מראשותיו, ולא היה בידו כר וכסת לשכב עליו, כי הלך מבית אביו במקלו מבלי מאומה, או לדברי חז"ל שאליפז לקח את כל אשר לו. ד] נגד מעלת החכמה שיכין א"ע בעיון ובמושכלות, והוא שכב במקום ההוא, ולא הכין א"ע לנבואה זו ע"י עסק התורה:

(יב) ויחלם. עתה יספר ארבעה חסרונות שהיו בנבואה עצמה, כמו שהצב הרמב"ם בחבורו ה' דעות ובס' מו"נ בהבדלים שבין נבואת משה לנבואת יתר נביאים, [הבדל א] שהנבואה הבלתי שלמה תהיה בחלום כמ"ש בשעפים מחזיונות לילה, ועז"א ויחלם, ב] שהנבואה הבלתי שלמה יבאו בה משלים וחידות, וכל המשל בלתי מובן, הוא סימן לגריעות הנבואה, וכמ"ש ואלי דבר יגונב ותקח אזני שמץ מנהו, ועז"א והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה, שהוא משל וחידה ועדיין לא נודע פתרונה על נכון, ג] שהנבואה באספקלריא שאינה מאירה תבא ע"י מלאך, ועז"א והנה מלאכי אלהים עלים וירדים שהם המלאכים, שהגיעה נבואה זו אליו באמצעותם, ד] שהנבואה הבלתי שלמה יתערב בה כח המדמה ויראה פחות ודמיונים כמ"ש יעמוד ולא אכיר מראהו כמ"ש בפי' איוב שם, ועז"א:

(יג) והנה ה' נצב עליו. שדמה לו בדמיונו שה' מתקומם במקום וכמ"ש אוי לי כי נדמיתי כי את המלך ה' צבאות ראו עיני, והנה כתיב וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם. ופי' בזוהר וארא באל שדי דא אספקלריא דלא נהרא, ושמי ה' לא נודעתי להם דא אספקלריא דנהרא באספקלריא

אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה ולזרעך: יד והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה ונברכו בך כל־משפחת האדמה ובזרעך: טו והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר־תלך והשבתיך אל־האדמה הזאת כי לא אעזבך עד אשר אם־עשיתי את אשר־דברתי לך

בעל הטורים

אך והנה ה' פעמים ארוכות בשמים ה"נ כתיב וזה שער השמים וכן והנה ה' עומד דאיירי במרכבה אף הכא והנה סולם מוצב ארצה בעשה מרכבה: ואלהי יצחק. תימה למה לא אמר יצחק אביך כמו באברהם. וי"ל לפי שאמר באברהם אני ה' אשר הוצאתי אברהם אביך וביצחק שלא אמר אני ה' לא אמר אלהי אביך: (יד) ופרצת ימה. בגימ' קריעת ים תהא ויצא ישראל ישראל סבא: (טו) והשבתיך אל האדמה. בגי' זה מארבע מלכיות:

רש"י

עליו. ע לשמרו: ואלהי יצחק. אע"פ שלא מצינו במקרא שייחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנאמר (איוב טו) הן בקדושיו לא יאמין כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוא בבית והרי הוא כמת ויצה"ר פסק ממנו (תנחומא): שכב עליה. (חולין שם) קפל הקב"ה כל א"י תחתיו פ רמז לו שתהא נוחה ליכבש לבניו (כד' אמות שזה מקומו של אדם): (יד) ופרצת. וחזקת צ כמו וכן יפרוץ: (טו) אנכי עמך. לפי שהיה ירא ק מעשו ומלבן: עד אשר אם עשיתי. אם משמש ר בלשון כי (גיטין ג): דברתי לך. לצרכך ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתי ולא לעשו שלא אמרתי לו כי יצחק יקרא לך זרע אלא כי ביצחק ולא כל יצחק וכן כל לי ולך ולו ולהם הסמוכים אצל דבור נופלים לשון על וזה יוכיח שהרי עם יעקב לא דבר ש קודם עמו

שפתי חכמים

שהמלאכים בשמים הוא: ע דאל"כ הא מלא כל הארץ כבודו ומאי נצב עליו אלא עליו על יעקב והא דהוצרך לשמרו באותה שעה ולא קודם לכן אמרו בגמרא לפי שדיוקנו של יעקב חקוק בכסא הכבוד ועכשיו ראו המלאכים את יעקב וידעו שדיוקנו הוא ונתקנאו בו הואיל שהוא קרוב לכסא כבוד יותר מהם והיה בדעתם להזיקו לכך שמרו הקב"ה. ועי"ל הואיל שהמלאכים של א"י היו עולים ומלאכים של ח"ל היו יורדים בין כך ובין כך לא היו המלאכים אצלו לכך שמרו הקב"ה עכשיו. רא"ם: פ דאל"כ מאי רבותיה הוא שנתן לו את הארץ אשר שכב עליה שהוא רק ד' אמות וע"ז קאמר קיפל הקב"ה וקשה למה קיפל אותה לו בתוך ד' אמות. י"ל כדי שתהיה נוח לכבוש כל ארץ ישראל כלכבוש ד' אמות אשר הוא שוכב עליהם שכל ארץ ישראל כלולה בה וכעין ירה ויור ויאמר חץ תשועה לה': צ לא כמו פן יפרוץ בם שהוא לשון הריסה: ק דאל"כ מאי אנכי עמך דמשמע מגן לך. (נח"י) ירא בהליכה מעשו שלא ירדוף אחריו ובחזרתו מלבן כמעשה שהיה וזהו שהיה ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך: ר דק"ל כי לא אעזבך עד אשר משמע מכלל לא אעזבך עד אשר עשיתי ומלת אם משמע הוא ספק אם יעשה אם לא לכך מפרש אם משמש בלשון כי דהוא נמי לשון ודאי כלומר כיון שכי משמש לשון אם גם אם משמש לשון כי: ש וא"ת דלמא אשר דברתי לך קאי על הדבור שדבר עמו

התורה והמצוה

באספקלריא דלא נהרא כתיב בה ראיה, באספקלריא דנהרא כתיב בה ידיעה, ר"ל שהרואה באספקלריא המאירה לא יראה שום דמיון, וע"כ לא יחזה שום מראה ותמונה ולא יתכן בו לשון ראיה, כי אין רואה כל מאומה רק לשון ידיעה, וזה היה מדרגת משה. אבל הרואה באספקלריא שאינה מאירה יראה מחזה ודמיון, כמו יעקב שדמה לו שה' מתקומם במקום ונצב עליו, לכן כתיב ראיה, שעז"א וארא אל אברהם באל שדי, אבל בשמי ה' שהוא באספקלריא המאירה שבו אין נמצא שום ראיה רק ידיעה לא נודעתי להם, לכן אמר נודעתי, וע"כ אמר יעקב אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי, ר"ל אחר שנדמה שיש ה' במקום, ר"ל שה' מתקומם במקום ונצב עליו, ר"ל על הסולם, א"כ אנכי לא ידעתי, לא הגעתי למדרגת ידיעה באספקלריא המאירה רק למדרגת ראיה באספקלריא שאינה מאירה [א]:

והיה

תורה אור

[א] ועוד לאלה מלים. שכבר אמרו חז"ל שמה שנתירא יעקב מפני עשו נחשב לו לחטא, שכבר אמר החכם טעמי מראת חטא שאירא זולתו, כי היראה הגדולה תבטל את היראה הקטנה, שמי שעומד לפני ארי הרוצה לטרפו לא יירא אז מפני דבורה שתרצה לעקצו, כי יראה הגדולה יראת מן הארי תבטל יראה הקטנה של הדבורה, ואחר שהאדם צריך לצייר נגד עיניו תמיד יראת ה' המלך הגדול הצופה על כל נסתרין, איך יכנס בלבו מורא קטנה של ב"ו, כמ"ש מי את ותיראי מאנוש ימות ותשכח ה' עושך, וסבר כי יעקב

הלא

אבוך ואלהה דיצחק ארעא די את שרי עלה לך אתננה ולבנך: יד ויהון בנך סגיאין כעפרא דארעא ותתקף למערבא ולמדינחא ולצפונא ולדרומא ויתברכון בדילך כל זרעית ארעא ובדיל בנך: טו והא מימרי בסעדך ואטרנך בכל אתר די תהך ואתיבנך לארעא הדא ארי לא אשבקנך עד די אעביד ית דמללית לך

התורה והמצוה

(יד) והיה. בכ"מ הסמיך ברכת הזרע אל ברכת הארץ, כי שניהם מגדים ותלויים זל"ז, שהתפשטות הזרע לא תוכל לעשות פרי קודם רק בארץ נכונה, ואחר שיהיו זרעך רבים כעפר הארץ, ותפרוץ להתפשט על כל הארץ ימה וקדמה, כי כן היה בכבוש יהושע שתחלה כבשו נגד הדרומי כלו ממזרח למערב, והיה ימה וקדמה, ואח"כ התפשטו גם נגד הצפוני והיה צפונה ונגבה, אז ונברכו בך כל משפחת האדמה, שהיא הברכה שנאמר לאברהם בפעם ראשונה (למעלה יב ג):

(טו) והנה. ועל"כ אין לך ליראה, לא כן הכפיל דברי מאומר הנפש, כי הנה אנכי עמך בח"ל כמו בא"י, ולא שתירא מעשו ומלבן, כי ושמרתיך בכל אשר תלך, וגם והשבתיך אל האדמה, בשובו בשלום אל א"י, כי לא אעזבך עד שאעשה כל אשר דברתי בשבילך (שדבור שאחריו למ"ד פי' בשבילו), שכל היעודים שיעדתי לאברהם וליצחק הכל היה בשבילך, ואני מוכרח לקיים היעודים האלה, וע"כ לא אוכל לעזוב אותך שאז יתבטלו היעודים וזה א"א:

וייקץ

תורה אור

כראה בפועל יראתו מן עשו במה שירא מא"י לח"ל, שעז"א ויצא מבאר שבע, וכן במה שפגע במקום וילן שם, כי ירא ללכת בלילה. הן במה שהניח מאבני המקום מראשותיו שירא מפני חיות רעות, ע"ז הראו לו בהעלם הנבואי איך הוא בעצמו הוא הסולם המקשר כל העולמות, כי מוצב ארצה מצד גופו וראשו מגיע השמימה מצד נפשו, והראו לו עוד איך הוא מרכבה לשכינה, היינו שההנהגה ההשגחיית הנעשית ע"י מלאכים עושי רצונו, תלויה ביעקב לפי מעשיו ופעולותיו, עד שמלאכי אלהים שהם שלוחי ההשגחה עולים ויורדים בו. שלפי מעשיו העולים מתחת למעלה יעורר ירידת השפע מלמעלה למטה, עד שעולים תחלה מלאכי תורתו ומצותיו ואח"כ יורדים מלאכי השפע היורדים למטה, כמ"ש במד' התחתונים עולים והעליונים יורדים, ושה' נצב עליו על יעקב, שהוא הסולם הקטן המקביל נגד הסולם הגדול שהוא האלהות המתפשט בעולם הגדול ובהנהגה הכוללת, שהכל נערך לפי עלית וירידת מלאכי יעקב בסולם הקטן, נגד כי בסולם הקטן תהיה העליה תחלה לפי המעשים העולים ממטה למעלה, ובסולם הגדול תהיה הירידה תחלה, וכבר בארתי בפי' מעשה בראשית, שבעולם הגדול ירדה הבריאה מן הגבוה אל הנמוך, אצילה בריאה יצירה עשיה, ובעולם השפל עלתה בחזרה מן השפל אל הגבוה, דומם צומח חי מדבר, שהאדם הוא ישוב לעלות אל ראש הסולם, והנה ה' נצב עליו, שבצד שיורד מלמעלה למטה ה' נצב על הסולם, ובצד העולה בצד האחר ממטה למעלה כמ"ש הוא על ארץ ושמים ה' נצב על יעקב, כמ"ש במד' ה' נצב עליו על הסולם, ד"א עליו על יעקב, וכן אמר שם עולים ויורדים בו, י"א בסולם וי"א ביעקב, ואמר במד' כמה שליבות היו בסולם, ארבעה, שבין בירידה בין בעליה יש ארבע מדרגות שהם שליבות הסולם, ובזה גלה לו שאין לו לירא משום אדם, וגם אמר והנה אנכי עמך ושמרתיך, ואחר שאתה מובטח על השמירה אין לך לירא. וז"ש וייקץ יעקב משנתו, התעורר וירא כי טעה בפחדו, ואז אמר, אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי, שאז לא יראתי יראה הקטנה מאדם ומחיות רעות, וע"ז ויירא יראה הגדולה מן השם והמקום הנורא:

ובמד' אומר והנה ה' נצב עליו, הקב"ה מקומו של עולם ואין העולם מקומו, רק הצדיקים אלהים מתקיים עליהם, ר"ל כי ה' לא יתקומם במקום רק יצויר שיחול הכבוד העליון על הנפש אשר היא חלק אלהים ממעל כי ידבק בה דבקות מעלה והשגחה, וה' מקומו של עולם ומקיף את העולם, אבל ע"י הצדיק יצויר שיחול הכבוד בעולם התחתון, ומכ"ש שהצדיק מקומו של עולם, אחר שהעולם מתקומם על ה' שהוא מקומו של עולם, וה' נצב על יעקב, ועז"א אנכי אלהי אביך, שע"י האבות שרתה השכינה בארץ, וע"כ הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה, כי אתה מקום הארץ וקיומה. ובמ"ר פ' לך ויאמר ה' אל אברם, משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת, אמר, תאמר שאין מנהיג לבירה זו, הציץ עליו בעל הבירה ואמר אני בעל הבירה, כך היה אברהם אומר, תאמר שהעוה"ז בלא מנהיג, הציץ עליו הקב"ה ואמר אני בעל העולם, כי ע"י האבות התחיל ה' להשרות שכינתו בעולם, שתחלה היתה הבירה בלא מנהיג, שמנהיג הבירה הגדולה הזו שהוא העולם הסתתר והתעלם ולא הכירו אדם, כי הטבע והמערכת היו כנרות שהאירו אור בהבירה, והמדליק את הנרות לא נודע בעולם, וע"כ שאברהם חקר ודרש בעיונו על המדליק נרות הבירה ומוציא החמה ממקומה ומאיר לעולם כלו בטובו, הציץ עליו בעל הבירה ויחד שכינתו עליו, והאלהות התפשט בעולם, ונקרא אלהי אברהם ואלהי יצחק, כי עליהם ובאמצעותם השרה שכינתו ואלהותו, ועל ידיהם שכינתו שרויה בארץ אשר ה' דורש אותה תמיד, וע"כ הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה:

לָךְ׃ טז וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי׃ יז וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם־בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם׃ יח וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ׃

°צ' רפה — ויקרא

בעל הטורים

(טז) וייקץ יעקב משנתו ויאמר. ס"ת נכור לומר שאין תפלתו של אדם נשמעת אלא בלבו. משנתו קרי ביה ממשנתו מתוך שהיה הוגה בתורה ביום גם בלילה לא שכב לנו לשנות בה בחלומו: (יז) וזה שער השמים וישכם. לומר שבעלות השחר פותחין שער

רש"י

לבן: (טז) ואנכי לא ידעתי. שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה: (יז) כי אם בית אלהים. א"ר אליעזר בשם רבי יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע א ואמצע שפועו מגיע כנגד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומה של יהודה וירושלים בצפונה בגבול שבין יהודה ובנימין ובית אל היה בצפון של נחלת בנימין בגבול שבין בנימין ובין בני יוסף נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע אמצע שפועו נגד ירושלים. כלפי שאמרו רבותינו שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה. ועוד אמרו יעקב קראו לירושלים בית אל וזו לוז היא ולא ירושלים ומהיכן למדו לומר כן אומר אני שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום. וא"ת וכשעבר יעקב על בית המקדש ב מדוע לא עכבו שם איהו לא יהיב לביה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו. יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ. (בית אל לא זה הוא הסמוך לעי אלא לירושלים ועל שם שהיתה עיר האלהים קראה בית אל והוא הר המוריה שהתפלל בו אברהם והוא השדה שהתפלל בו יצחק וכן אמרו בסוטה לכו ונעלה וגו' לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו בית אל. ע"כ פרש"י מדוייק): מה נורא. תרגום מה דחילו אתרא הדין. דחילו שם דבר הוא כמו סיכלתנו וכסו ג למלבש: וזה שער השמים. מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה. ומדרשו שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה:

שפתי חכמים

עמו' עמהם והוא ויאמר אני ה' וגו' וי"ל דא"כ הל"ל כל אשר אני מדבר עמך ולא לשון דברתי שהוא ל' עבר כיון דהדא נבואה היא והכל בחלום אחד ולא הקיץ משנתו בינתים וק"ל: ת דאל"כ מנ"מ אם לא ידע: א דק"ל כיון שאמר יעקב כי אם בית אלהים משמע שהיה בבית אל כמ"ש ויקרא את שם המקום ההוא בית אל א"כ משמע שסולם הזה עומד בבית אל ולעיל משמע שהיה עומד בבאר שבע מדכתיב לעיל ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וגו' ולא מפרש באיזה מקום של ארץ היה א"כ ודאי קאי אמאי דכתיב לפניו בתחלה דהיינו באר שבע דרשינן סמוכות א"כ קשיא קראי אהדדי לכך מפרש הסולם הזה עומד בבאר שבע כדמשמע מפסוק ואמצע שפועו נגד ב"ה דהיינו ירושלים וראשו בבית אל כדמשמע נמי בפסוק דאין לומר סוף שפועו היה כנגד ב"ה אם כן היה יעקב חוץ מהסולם שהרי באר שבע בדרום יהודה ובהמ"ק בצפונו בגבול שבין יהודה ובנימין ולוז הוא בצפונו של בנימין וא"כ מה היה מעלת לוז שקרא לו בית אלהים ושער השמים הרי לא היה שם לא רגלי הסולם ולא ראשו לכן פי' שאמצע שפועו היה כנגד ב"ה דסוף הסולם היינו ראשו היה נגד בית אל שהוא לוז. כתב מהרש"ל כך נ"ל פירוש הפסוק והלעת רש"י וכלפי שאחז"ל שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה ובית מלונו של הקב"ה היינו ירושלים וכאן משמע שלן בבית אל ועוד אמרו יעקב קראו לירושלים בית אל וזהו לוז כדכתיב ואולם לוז שם העיר כו' ואפי' אם אתה יכול לתרץ הכתוב שתוכל לומר לוז היא ירושלים עדיין קשה מהיכן למדו לומר כן אני אומר וכו' ואז קראו לוז שהוא שם העיר לראשונה וירושלים שקפץ לשם קראום ביחד בית אל. ובזה יתורץ ד"א שפירש לאפוקי דעת הרא"ם דלפי פירושו שבנוסחאות שלנו כתיב יעקב קראו לירושלים בית אל ועיקר שלדבריו זהו לוז ולא ירושלים ג"כ מדברי חכמים הוא וזה לא מצאתי בשום מקום ועוד לפי התירוץ ג"כ קשה דלמא לוז היינו ירושלים וקפיצת הארץ היינו כשבא לאמצעית הדרך בא לוז כנגדו אלא ודאי שהיה ברור לרש"י שירושלים לא לוז היא כדמוכח קרא כדפירשתי עכ"ל: ב ר"ל כך הוא המאמר שם בגמרא ולשון קושיא היא למה לא עכבוהו שם. ומתרץ איהו לא יהיב וכו' עד ומן השמים יעכבוהו ר"ל כיון דהוא עצמו לא התפלל ומן השמים יעכבוהו בתמיה אין כופין אדם לדבר מצוה: ג מביא ראיה שדחילו הוי"ו לאו לשון רבים הוא אלא דרך התרגום הוא כן כמו סכונה דהוא נמי שם דבר והא"ס תרגומו

השאלות

(טז-יח) מ"ש אכן יש ה' ויירא ויאמר מה רצה בזה, ומ"ש ויקרא שם המקום בית אל ולקמן (ל"ה ט"ז) אמר שנית שקרא שם המקום בית אל:

התורה והמצוה

(טז) וייקץ וגו' ויאמר. הנה הנבואה לא תחול על הנביא רק אם מכין א"ע אליה, אבל בבלי הכנה לא יעיר שינבא רק מצד סגולת המקום, כמו שהיה בבהמ"ק

שמצב

אונקלוס

לך: טז ואתער יעקב משנתיה ואמר בקושטא אית יקרא דיי שרי באתרא הדין ואנא לא הויתי ידע: יז ודחיל ואמר מה דחילו אתרא הדין לית דין אתר הדיוט אלהין אתר דרעוא ביה מן קדם יי ודין תרע קבל שמיא: יח ואקדים יעקב בצפרא ונסיב ית אבנא די שוי אסדוהי ושוי יתה קמא ואריק משחא על רישה:

וקרא

התורה והמצוה

שמשם עלתה תפלת הקודש, וכמ"ש ושמואל שוכב בהיכל ה' ויקרא ה' אל שמואל, ויעקב לא היה מוכן בעת ההיא לנבואה, וגם לא הכין א"ע אליה כנ"ל, ומזה ידע שמה שחל עליו השפע הנבואיית היא מצד סגולת המקום. וז"ש אכן יש ה' במקום הזה, שבהכרח קדושת המקום גורם כי אנכי לא ידעתי, ולא הכינותי א"ע לנבואה, ומזה ידע שמקום הזה יש בו קדושה יתרה מצד שגם בלי ידיעתו את מעלתה וקדושתה מלאה את כל בתי נפשו אורה:

(יז) ויירא. על כן היראה מצד מקדושת המקום, ואמר מה נורא המקום הזה, ומזה ידע שהסולם רומז ג"כ למקום המקדש, כמ"ש הז"ל במד', והוא המקום שהראה ההוא שעיה לרבב"ח תא אחוי לך היכא דנשקי ארעא ורקיעא אהדדי שהוא המקדש שהוא הסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. ושם אמר חזינא דעביד כוי כוי שהם חלוני שקופים אטומים, שהיו מוציאין את האור האלקי להוץ על כל העולם, עד שמלאכי אלהים הכלוהים מאתו לפרנס את העולם כולו עולים ויורדים בו, כי מערכת הרקיע עולה ויורד, שע"ז המליץ המאמר הזה מ"ש אזילנא ואנהנא לסלהוהי ביני גלגלא אדמלגלגא בעיסא ולא אשכחא א"ל מאי האי א"ל גלגלא דרקיעא הוא דהדר, ר"ל שנסה למצוא מזונותיו ע"י הגלגלים והמערכת, וראה שהגם שההפלל על הכנסה לא מצא פרנסתו, כי בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא אלא במזלא תליא, וא"ל הסעיה משום שהגלגל הוה במסבתו, כמ"ש גלגל הוא שחוזר בעולם, וכמ"ש שהקב"ה עושה סולמות ברקיע מוריש לזה ומעשיר לזה, שזאת הסולם שע"י הגלגל והמערכת שהוא הוזר תמיד ועליונים יורדים למטה. אבל סולם של יעקב שהוא המקדש בו נשקים ארעא ורקיעא אהדדי יתנהג ע"י מלאכי ה' ושלוחיו ההשגחיים שהם עולים תחלה ע"י מעשה הנעבדים הנעשה בבית הנבחר, ומורידים אח"כ השפע למטה. וע"כ אמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים ששם ישב אלהים על הארץ, ונגדו פתוח שער השמים שדרך שם יעלו התפלות והמע"ט לשמים להריק ברכת ה' [א]:

(יח) ויקח את האבן. שהיה רומז על האחדות ישראל לזה הרימה מצבה ויצק שמן על ראשה, לרמז שעל ידי האחדות שיהיה ביניהם יצק עליהם שמן הטוב היורד על הראש שמן משחת קדש השפעה העליונה:

ויקרא

תורה אור

[א] והבר באמת כמה פעמים שכל מה שאירע להאבות היה סימן לבניהם, כי כל מה שיקרה לענפים היה בכח בהשרש, וכמ"ש חז"ל להראות שכל מה שקרה להאבות היה מורה אל העתידות העתידים שעלו לויהן הו שמחה וגיל לבניהם. ואחרי שישראל היו מעותדים להיות בגולה בארצות אויביהם בני גליות. והגלות ההארך יחשו ליעקב כמ"ש הרמב"ן והכמי לב, שנפשו משובצת עם זרעו בגלותם, כמ"ש הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך כמ"ש חז"ל, נרשם גלות זה מראש עוריס בגלותו אל פדן ארם. ורמז זה במ"ש וילן יעקב וילן שם כי בא השמש. כי גלות זה היה לילה ארוכה ואפלה מגודח, כמ"ש אלי קורא משעיר שומר מה מלילה. ושם נפחה נפשה, באה שמש הגלחמה בעוד יומם, וכן שקעה לו חמה שלא בעונתה. וכן אמר במדרש ריב"ל פתר קריא בגלות ויצא יעקב הה"ד ויצא מבה ליון כל הדרה. ויען שגלות זה היה בעון שנאת חנם, ואי אפשר שיגאלו רק עד שיתאחדו לגוי אחד כמ"ש לקח עץ אחד וכו' וקרב אותם אחד אל אחד וכו', לזה עשה לו סימן אם יתאחדו האבנים אבני שבטי יה לאבן אחד. וישכב במקום ההוא לרמז שבמקום יעקב ששיה עמם בגלותם, והראו לו בחלומו בית השלישי נכון בראש ההרים עד שסולם השבנוי יהיה עקרו בארץ, כמ"ש והתהלכתי בתוככם, ומלה"ש יקחו שפעם מן העולם התחתון, וע"ז מלאכי אלהים עולים תחלה ואח"כ יורדים, וה' נצב עליו בקביעות שלא יחרב עוד, והודיעו לו שהארץ הזאת היה משנה שלמית מבלי הפסק, גם הודיע שתבא עת שיהיה זרעך כעפר הארץ, היינו שיהיו בתכלית השפלות, וזה יהיה למובתם שע"י כן יתפזרו בכל רוחות העולם וכל משפחות האדמה יתברכו על ידם, שבעודם בארץ גלותם יודע לכל העמים על ידם אמונה האמתיית ויקראו כלם בשם ה' אל עולם. והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל תכלה בין האומות, ולבסוף והשיבותיך אל האדמה הזאת כשתגיע עת דודים ותעד הגאולה, וע"ז אמר יעקב, אכן יש ה' במקום הזה אין זה כי אם בית אלהים, לא כאברהם ויצחק שקראו לפי הבתים הראשונים הר ושדה על שעתידים ליחרב, כי זה נקרא בית כי יהיה מכון לשבתו עולמים. ושזה יהיה שער השמים, ואז ראה שיתאחדו כל האבנים לאבן אחד, וע"ז ויקח את האבן:

יט וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה׃ כ וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ׃ כא וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל־בֵּית אָבִי וְהָיָה יְהוָה לִי לֵאלֹהִים׃ כב וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ׃ שני כט א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ אַרְצָה בְנֵי־קֶדֶם׃ ב וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה וְהִנֵּה־שָׁם שְׁלֹשָׁה עֶדְרֵי־צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ כִּי מִן־הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל־פִּי הַבְּאֵר׃ ג וְנֶאֶסְפוּ־שָׁמָּה כָל־

הָעֲדָרִים

בעל הטורים

בשמים והוא זמן טוב לתפלה: (כ) וידר ג' במס'. וידר יעקב וידר ישראל וידר יפתח. לומר שהצדיקים היו נודרין ו[illegible]. שנדר היה יעקב וזהו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב למה אמר אביר יעקב לפי שהוא פתח בנדרים תחלה: ללבש ב' במס'. בגד ואידך ללבוש את הבגדים מלמד שיעקב היה כהן גדול כדאי' בב"ר אמר הקב"ה למיכאל [illegible] יעקב כה"ג שלי בעל מום שהוא צולע על ירכו חייך שאתה צריך להיות כה"ג למעלה במקומו ז"ש ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש שתקיים לי הכהונה שקניתי מעשו שהעבודה היתה בבכורות: (כב) עשר אעשרנו. בגי' וזהו כל המעשר של יבחר יותר מחומש: (ב) וירא והנה באר בשדה. המרה לו אמו כמו שאמרי יפת תואר ונזדמנהו על הבאר כן יעשה לך מכות אתו את הרואה שהיא כתאריה היא בת מזלך: והנה באר בשדה. רמז לבאר שהיה לישראל במדבר: שלשה עדרי. בגי' זה אהרן ומשה ומרים: כי מן הבאר ההוא. בגי' משה: והאבן. ב' במ' ע"ש שני לוחות האבנים. ז"ש באר בפר' כנגד ז' ימי החג שמנסכים בהם מים וכנגד שבעה שקורין בתורה בשבת. וה' מ"ם פי הבאר כנגד ה' שקורין ביו"ט וג' מ"ם מע"פ הבאר כנגד ג' שקורין בחול: ויאמרו שלום ולא אמרו שלום לו כי אמר אלוה הי', שלום נעשה:

שפתי חכמים

תרגומו סוכלתנו בוי"ו וכן בגד ללבוש נמי שם דבר הוא ותרגומו בוי"ו וכסו וא"כ ש"מ שדרך התרגום כן: ד (נח"י) נ"ל דהמדרש אינו חולק אלא שמפרש הטעם למה דוקא זה המקום הוא שער לעליית התפלה לפי שהוא מכוון נגד ב"ה של מעלה ומ"מ שער השמים הוא דרך משל כי אין לשמים שער או חלון: ה ר"ל דהא ליכא דקרא כפל הוא דכתיב אם יהיה אלהים עמדי היינו ושמרני ועו"פ אם ישמור לי וכו' כלומר דהאי אם יהיה אלהים עמדי קאי אשמירת הבטחות וא"ת איך יתכן לומר שיעקב היה מסופק אם יקיים הקב"ה הבטחתו אם לאו. וי"ל שהיה ירא שמא יגרום החטא ולא ישמור לו. ועי"ל דיעקב היה סבור שמא חלום הוא ואין חלום בלא דברים בטלים מ"ה אמר אם וגו' וק"ל. וא"ת כיון שרש"י בא להוכיח ההבטחות מן המקרא היכן הבטיחו נמי על בגד ללבוש וי"ל כיון שהבטיחו על הלחם ודאי שהבטיחו נמי על בגד ללבוש כמו שאחז"ל עשיק לגבך ושוי לכריסך פי' זבין בגדים יקרים ועשיק ממונך בשביל בגדים. שוי לכריסך פי' אבל לכריסך אל תוזן אלא בשויה ולא ביוקר מכדי דמיה ואמר נמי בפ' כיסוי הדם לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו וילבש ויתכסה כפי ממה שיש לו וכיון שהקב"ה הבטיחו על הלחם לאכול א"כ ודאי הבטיחו נמי על בגד ללבוש דאל"כ היה צריך [illegible] כדי ליקח בגדים ומאלה שלא יהיה לו לחם לאכול והקב"ה הבטיחו על הלחם לאכול (מהרא"י): ו (נח"י) וזהו ג"כ מכלל ההבטחות של הש"י דהא אמר את אשר דברתי לך ופרש"י לצרכך ועליך ואם לא יהיה שלם מן החטא וילמוד מדרכי לבן בודאי שלא יתקיים מה שנא' עליו כמו כל הבטחות של הקב"ה שהן על תנאי שלא יגרום החטא: ז ר"ל שגם והיה ה' לי וגו' הוא מכלל ההבטחות ולא שהוא הנדר שנדר דהא אף אם לא יתקיימו ההבטחות כלנו מחויב הוא שיהיה ה' לו לאלהים:

רש"י

ד מכוון כנגד בית המקדש של מטה: (כ) אם יהיה אלהים עמדי. אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות ה עמדי כמו שאמר לי והנה אנכי עמך: ושמרני. כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך. ונתן לי לחם לאכול. כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא נעזב שנאמר ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תהלים לז): (כא) ושבתי. כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה: בשלום. שלם מן החטא שלא ו אלמד מדרכי לבן: והיה ה' לי לאלהים. שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי כמ"ש אשר דברתי לך והבטחה זו הבטיח לאברהם שנאמר להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (לעיל יז) (זרעך מיוחס שלא ימצא בו שום פסול): (כב) והאבן הזאת. כך מפורש וי"ו זו של והאבן אם תעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת. והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו'

יעד

יט וּקְרָא יָת שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא בֵּית אֵל וּבְרַם לוּז שְׁמָא דְקַרְתָּא בְּקַדְמֵיתָא: כ וְקַיֵּים יַעֲקֹב קְיָם לְמֵימַר אִם יְהֵא מֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדִּי וְיִטְּרִנַּנִי בְּאָרְחָא הָדֵין דִּי אֲנָא אָזֵל וְיִתֵּן לִי לַחְמָא לְמֵיכַל וּכְסוּ לְמִלְבַּשׁ: כא וְאֵתוּב בִּשְׁלָם לְבֵית אַבָּא וִיהֵא מֵימְרָא דַייָ לִי לֶאֱלָהָא: כב וְאַבְנָא הָדָא דִּי שַׁוֵּיתִי קָמָא תְּהֵי דִּי אֱהֵי פָּלַח עֲלַהּ מִן קֳדָם יְיָ וְכֹל דִּי תִּתֵּן לִי חַד מִן עַשְׂרָא אַפְרְשִׁנֵּהּ קֳדָמָךְ: א וּנְטַל יַעֲקֹב רַגְלוֹהִי וַאֲזַל לַאֲרַע בְּנֵי מַדִּינְחָא: ב וַחֲזָא וְהָא בֵירָא בְּחַקְלָא וְהָא תַמָּן תְּלָתָא עֶדְרִין דְּעָן רָבְעִין עֲלַהּ אֲרֵי מִן בֵּירָא הַהִיא מַשְׁקַן עֶדְרַיָּא וְאַבְנָא רַבְּתָא עַל פּוּמָא דְבֵירָא: ג וּמִתְכַּנְּשִׁין לְתַמָּן כָּל עֶדְרַיָּא וּמְגַנְדְּרִין יָת אַבְנָא מֵעַל פּוּמָא

דבירא

רש"י

וגו'. כתרגומו אהי פלח עלה קדם ה' וכן ח עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל (לקמן לה) מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה וגו' ויסך עליה נסך: (א) וישא יעקב רגליו. משנתבשר בשורה טובה שהובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת. כך מפורש בב"ר: (ב) ישקו העדרים. משקים ט הרועים את העדרים והמקרא דבר בלשון קצרה: (ג) ונאספו. רגילים

שפתי חכמים

ח לכך מייתי רש"י וכן עשה הקשה על התרגום מנ"ל שתרגומו כן דדוקא על מצבה זו יפלח לפני הקב"ה ותי' דהא לבסוף כן עשה א"כ ש"מ שגם מתחלה היה דעתו כן ויהיה והיה ה' לי לאלהים על תנאי ולא נדר ולכן תרגם אהי פלח עלה קדם ה' ר"ל ודאי הוא שיקריב קרבנות אפי' אם לא ישמור הבטחתו אבל לא על המזבח זה דוקא ומ"ש וכל אשר תתן לי וגומר דמשמע שאם לא ישמור לו ההבטחות לא יעשר ל"ק די"ל דה"ק אבל כל אשר תתן לי עשר וגו' אף אם לא תשמור ההבטחות. ומהרש"ל כתב ול"נ שכך אמר יעקב אם תשמור ההבטחות אז אבל אעשרנו שתי מעשרות ואם לאו אעשר פעם אחת וכן עשה עכ"ל: ט שפירושו היו משקים וכן ונאספו וגללו עתיד במקום הוה

השאלות

(כ-כב) מה שנדר אם יהיה אלהים עמדי משמע שנסתפק בהבטחת ה', ומשמע שעבד על מנת לקבל פרס שאם ישמרהו וכו' יהיה ה' לו לאלהים ואם לאו לא יהיה:

(א-ג) מה תועלת יוצא לנו בספור הזה של הבאר ושלשה עדרי צאן והאבן. הי"ל רק לספר שפגע שם את רחל:

התורה והמצוה

(יט) ויקרא את שם המקום ההוא בית אל. לדעתי העיר שהיתה קרובה אל המקום ההוא נקראת אז בשם לוז, ולא שנה עתה את שמה עד אח"כ בשובו מפדן ארם, ששם כתיב ויבא יעקב לוזה ויקרא שם המקום אל בית אל, ועתה קרא שם המקום ששכב עליו בשם בית אל, ואולם שם העיר נקרא בשם לוז לראשונה, היינו בפעם הראשון, עד שבפעם השני בשובו מפדן שאז שנה שם העיר:

(כ-כא) וידר יעקב נדר. הנה על כל הדברים שבקש הבטיחו הקב"ה, וכל עקר מה שחדש הוא התנאי שאמר בסוף והיה ה' לי לאלהים, ר"ל אם יהיה ה' לי לאלהים, אז והאבן הזאת יהיה בית אלהים, ר"ל זה ידעתי כי יהיה אלהים עמדי כמו שהבטיח לי והנה אנכי עמך, ושמרני בדרך הזה כמ"ש ושמרתיך בכל אשר תלך, ונכלל בזה שיתן לי לחם לאכול שזה מכלל השמירה, וכן שאשוב אל בית אבי כמ"ש והשיבותיך אל האדמה, אבל הלא לא הבטיחני שיהיה לי לאלהים, היינו שיעבוד את ה' וישאר בצדקתו, שזה תלוי בבחירתו כמ"ש הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, וע"כ אני נודר שאם עם מה שיהיה אלהים עמדי וכו' והיה ה' לי לאלהים שאשאר בצדקתי, אז:

(כב) והאבן. נגד מה שיהיה ה' לי לאלהים, אשים את האבן מצבה, שיהיה מקום מוכן להשראת השכינה לעולם, ונגד מה שהבטיח שיהיה עמדי ושמרני, ונתן לי לחם ובגדים, כל אשר תתן לי עשר אעשרנו, כאומר אבל אם לא יהיה ה' לי לאלהים היינו שאתקלקל מעשי בבית לבן, אז כל הטוב יהיה לרעתי ולא תקיים את נדרי:

כט (א) וישא יעקב רגליו. עד עתה הלך בע"כ, שעליו יאמר בדרך המליצה שרגליו נושאים אותו בע"כ, כענין יובילוה רגליה מרחוק לגור, ועתה שהובטח מה' נשא הוא את רגליו:

(ב-ג) וירא והנה באר בשדה. יש בזה רמזים רבים בדברי המפ', ואחשוב כי כאשר ראה יעקב את הבאר שם על לבו כי ירמזו לו על העתיד, והוא במ"ש במעשה דסבי דבי אתונא ששאלו את ר' יהושע שיש להם באר בשדה איך יכניסוהו לעיר, והשיב להם שיעשו לו חבלים מן סובין ויכניסו אותו, והכונה שהשפעת ה' נקרא בשם באר מים חיים כמ"ש כי אותי עזבו מקור מים חיים, כי הוא מקור לא אכזב ומקור הטוב והאושר, וכ"ז שישראל בא"י הבאר היא בעיר מושב, וכשהם בגלות והשכינה עמהם, הבאר היא בשדה, וכזה אמרו לר' יהושע איך יוכל שיביאו את הבאר אל העיר, ושיחזיר שכינתו לציון, והשיב שזה אם יעשו חבלים מסובין, ר"ל שעקר הגלות הוא בעבור שנאת חנם וכל שישראל דומים כסובין ופסולת אין יכולים להדבק

הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקוּ אֶת־הַצֹּאן וְהֵשִׁיבוּ אֶת־הָאֶבֶן עַל־פִּי הַבְּאֵר לִמְקֹמָהּ׃ ד וַיֹּאמֶר לָהֶם יַעֲקֹב אַחַי מֵאַיִן אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ מֵחָרָן אֲנָחְנוּ׃ ה וַיֹּאמֶר לָהֶם הַיְדַעְתֶּם אֶת־לָבָן בֶּן־נָחוֹר וַיֹּאמְרוּ יָדָעְנוּ׃ ו וַיֹּאמֶר לָהֶם הֲשָׁלוֹם לוֹ וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה עִם־הַצֹּאן׃ ז וַיֹּאמֶר הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל לֹא־עֵת הֵאָסֵף הַמִּקְנֶה הַשְׁקוּ הַצֹּאן וּלְכוּ רְעוּ׃ ח וַיֹּאמְרוּ לֹא נוּכַל עַד אֲשֶׁר יֵאָסְפוּ כָּל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקִינוּ הַצֹּאן׃ ט עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם וְרָחֵל ׀ בָּאָה עִם־הַצֹּאן אֲשֶׁר לְאָבִיהָ כִּי רֹעָה הִוא׃ י וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל בַּת־לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וְאֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיָּגֶל אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וַיַּשְׁק אֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ׃ יא וַיִּשַּׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל וַיִּשָּׂא אֶת־קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ יב וַיַּגֵּד יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא וְכִי בֶן

רבקה

בעל הטורים

(ט) כי רעה היא ב' במס'. הכא ואידך שן רעה ורגל מועדת. אותו פסוק הרע בגליות אף כי רעה הוא נדרש בגל' בגליות: (י) ויגל ב'. הכא ואידך ויגל כבודי. שמיד שראה אותה שרתה עליו רוה"ק וזהו ויגל כבודי כדכתיב עורה כבודי.

רש"י

רגילים היו להאסף לפי שהיתה י האבן גדולה: וגללו. וגוללין ותרגומו ומגנדרין. כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון כ עבר לפי שכל דבר ההווה תמיד כבר היה ועתיד להיות: והשיבו. תרגומו ומתיבין: (ו) באה עם הצאן. הטעם באל"ף ותרגומו אתיא. ורחל באה. הטעם למעלה בבי"ת ותרגומו אתת. הראשון לשון עושה והשני לשון עשתה: (ז) הן עוד היום גדול. לפי שראה אותם רובצים כסבור שרוצים לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להן הן עוד היום גדול כלומר אם שכירים אתם לא שלמתם פעולת היום. ואם הבהמות שלכם אעפ"כ לא עת ל האסף המקנה וגו' (ב"ר): (ח) לא נוכל. להשקות לפי מ שהאבן גדולה: וגללו. זה מתורגם ויגנדרון לפי שהוא לשון עתיד: (י) ויגש יעקב ויגל. כמי שמעביר את הפקק מעל פי נ צלוחית להודיעך שכחו גדול (ב"ר): (יא) ויבך. לפי שצפה ברוח הקודש שאינה נכנסת עמו ס לקבורה. ד"א לפי שבא בידים ריקניות אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום. לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו א"ל מה אעשה לצווי של אבא אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת: (יב) כי אחי אביה הוא. קרוב

לאביה

שפתי חכמים

הוה ופי' היו נאספים והיו גוללין תמיד: י ר"ל שכך היה דרך להיות והנה ג' עדרי צאן רובצים עליה ולמה רובצים משום ונאספו שמה וגו' ולמה ונאספו מפני שהאבן גדולה ע"פ הבאר: כ הא דלא מביא התרגום מיד לעיל על ישקו העדרים ועל ונאספו משום דכאן כתיב וגללו ומתרגם ומגנדרין דהוא ל' הוה וכסמוך נמי כתיב וגללו ומתרגם ויגנדרון דהוא ל' עתיד א"כ מוכח בהדיא מן שתרגום דכל הפסוק מדבר לשון הוה אבל גבי ישקו לא מוכח מתוך התרגום דלא כתיב ב"פ ישקו אלא לעיל כתיב ישקו וכאן כתיב והשקינו וכן כל הלשונות אינן שוין חוץ מן וגללו: ל דק"ל דהפ' כופל הענין דכיון שאמר הן עוד היום גדול לא הי"ל תו למכתב לא עת האסף המקנה דודאי כן הוא לכך מפרש דשני ענינים הם: מ פי' וא"א נגללה כדפירש"י לעיל מרוב כבדה ולא שכך הסכימו ביניהם: נ פי' כיסוי מהצלוחית ור"ל שלא גלל האבן כמו הרועים אך בקל ודייק זה מדכתיב ויגל שהוא לשון גלוי ולא כתיב ויגלל: ס ולפ"ז קשה אם היתה אומרת לו

דבירא ומשקן ית ענא ומתיבין ית אבנא על פומא דבירא לאתרה: ד ואמר להון יעקב אחי מנן אתון ואמרו מחרן אנחנא: ה ואמר להון הידעתון ית לבן בר נחור ואמרו ידענן: ו ואמר להון השלם לה ואמרו שלם והא רחל ברתה אתיא עם ענא: ז ואמר הא עוד יומא סגי לא עדן למכנש בעיר אשקו ענא ואזילו רעו: ח ואמרו לא נכול עד די יתכנשון כל עדריא ויגנדרון ית אבנא מעל פומא דבירא ונשקי ענא: ט עד דהוא ממלל עמהון ורחל אתת עם ענא די לאבוהא ארי רעיתא היא: י והוה כד חזא יעקב ית רחל בת לבן אחוהא דאמה וית ענא דלבן אחוהא דאמה וקרב יעקב וגנדר ית אבנא מעל פומא דבירא ואשקי ית ענא דלבן אחוהא דאמה: יא ונשק יעקב לרחל וארים ית קלה ובכא: יב וחוי יעקב לרחל ארי בר אחא דאבוהא הוא וארי בר רבקה הוא

ורהטת

רש"י

לאביה כמו (לעיל יג) אנשים אחים אנחנו. ומדרשו אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם

כשר

שפתי חכמים

למה אמר בוכה בודאי לא הזכיר לה מיתתה וא"כ מה השיב לה לכ"פ ד"א ולד"א לאו קשה איך נדיק כזה יבכה על חסרון

ממון

התורה והמצוה

להסדבק לעשות חבל אחד. וז"ש שיעשו חבלים מסובין, וזה שראה יעקב שהבאר הזה היה בשדה, שזה בעת הגלות וזה היה שלשה פעמים בגלות מצרים ובבל והאדום שגלו מא"י (כי בזמן היוונים לא גלו מא"י), וז"ש והנה שלשה עדרי צאן רובצים עליה, כי גם בגלותם רק מן הבאר ההוא ישקו העדרים, שכל קיומם הוא ע"י השגחת ה' ושפעו, רק שהאבן גדולה על פי הבאר, שהיא"כ והטומאה הם האבן המכסה את הבאר בל יזל מי הישועה מדליו, רק בעת שיתאספו שמה כל העדרים, שכל ישראל יתאחדו והיו לגוי אחד, ואז וגללו את האבן ויפתחו מקור השפע בכל פעם בגלותם רק שבכל פעם חזרו להטוא, ועי"כ השיב האבן למקומה, עד שיגש יעקב, שבזכותו יבנה מקדש הג', כמו שהראהו לו הסולם ומלאכי אל ואם האבן שנאחד מאבני מראשותיו, והוא יגל את האבן מעל פי הבאר, בעת תגיע העת שתקרב רחל עם צאן קדשים אל יעקב להשקות הצאן:

(ד) מאין אתם. באשר רצה להוכיחם על שאין משקים הצאן, השב תחלה אולי הם ממקום אחר רחוק מכאן ולכן אין משקים כי עיפים מהדרך, או שעד שישובו לביתם תבא השמש ולא יוכלו לרעות עוד היום, לכן שאל מאין אתם, וכשהשיבו לו מחרן אנחנו, היה דעתו להוכיחם רק שרצה תחלה לדעת שלום לבן:

(ה-ו) הידעתם את לבן. השיש יודע לכל, או מרוב עשרו או שלותו או מרוב עניו או בשהוא איש ריב ומדון, לכן כשאמרו ידענו, שאל השלום לו, ר"ל אם יודעים אותו מזה הצד שהשלום לו בגופו ובממונו ועם כל אדם, והשיבו כי שלום, והראיה שרחל בתו באה עם הצאן לבדה, ואינה יראה מן הרועים כבנות יתרו:

(ז) ויאמר. ר"ל הנה מה שאין הולכים לרעות יצויר או לעת ערב או בעת הצהרים שהחום גדול ואוספים הצאן למקום א' שיש בו צל, נגד עת ערב אמר הן עוד היום גדול, ונגד עת הצהרים שהיא עת הרביצה, כמ"ש איכה תרביץ בצהרים, אמר לא עת האסף המקנה, וא"כ השקו הצאן:

(ט) עודנו מדבר. ספר איך הזמין ה' שסגא בת זוגו וימצא אותה על הבאר כיצחק ומשה, ואיך באו עמה ג"כ צאן לבן שמהם היה עתיד להתעשר. ואגב נדע מזה שלבן היה עני בעת ההיא אחר שבתו הקטנה רעה את כל צאנו, ועבדים לא היו לו וכל עשרו היה ע"י יעקב כמ"ש כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרוב:

(י-יא) ויהי כאשר ראה. יספר איך התלהב יעקב מאהבת הקרובים ואיך הם על ממונם, ולגל כנעה שנתפעל מרחל באשר היתה יפ"ת, עז"א כאשר ראה את רחל נתפעל מאשר היא בת לבן אחי אמו, וכן נתפעל מן הצאן בעבור שהם צאן לבן אחי אמו, עד שלא נגש אל רחל כלל עד שהשקה את הצאן תחלה, וההתפעלות הזה עוררה בו כח גבורה, ויגל את האבן, כמעביר הפקק מעל צלוחית כדברי חז"ל, [דייקו זה ממה שלא אמר ויגלל כמו שבארתי בס' התו"ה שיש הבדל בפעלי הכפל בין אם בא בהשלמו שאז מורה על החק הפעולה, ואם לא בא בהשלמו מורה על קלות הפעולה] וכפר שגם רגע זה היה מגד שהם צאן לבן אחי אמו, ואח"כ וישק לרחל ולא היה נשיקה של תפלות, כי נשא קולו ויבך:

(יב) ויגד יעקב לרחל. א] שהוא קרוב לה, כי אחי אביה הוא. ב] שהוא בן רבקה, ר"ל במי שעקרי היורש כל הברכות של רבקה, וחז"ל אמרו שה"ל שהוא אחי אביה ברמאות ובן רבקה בצדקות. ר"ל שספר לה כל קורותיו, ומזה ידעה שרמה את עשו בזה מעשה אביו, ושכונתו היה בעבור עבודת ה' וזה מגד שהוא בן רבקה:

רִבְקָה הוּא וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאָבִיהָ׃ יג וַיְהִי כִשְׁמֹעַ לָבָן אֶת־שֵׁמַע ׀ יַעֲקֹב בֶּן־אֲחֹתוֹ וַיָּרָץ לִקְרָאתוֹ וַיְחַבֶּק־לוֹ וַיְנַשֶּׁק־לוֹ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיְסַפֵּר לְלָבָן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ יד וַיֹּאמֶר לוֹ לָבָן אַךְ עַצְמִי וּבְשָׂרִי אָתָּה וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים׃ טו וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הֲכִי־אָחִי אַתָּה וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם הַגִּידָה לִּי מַה־מַּשְׂכֻּרְתֶּךָ׃ טז וּלְלָבָן שְׁתֵּי בָנוֹת שֵׁם הַגְּדֹלָה לֵאָה וְשֵׁם הַקְּטַנָּה רָחֵל׃ יז וְעֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת וְרָחֵל הָיְתָה יְפַת־תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה׃ שלישי יח וַיֶּאֱהַב יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל וַיֹּאמֶר אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים בְּרָחֵל בִּתְּךָ הַקְּטַנָּה׃ יט וַיֹּאמֶר לָבָן טוֹב תִּתִּי אֹתָהּ לָךְ מִתִּתִּי אֹתָהּ לְאִישׁ אַחֵר שְׁבָה עִמָּדִי׃ כ וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרָחֵל שֶׁבַע שָׁנִים

ויהיו

בעל הטורים

ד"א אימתי ויגל כנודי כשיתקיים וינל את האבן כשיסור יוסיר שדיעה לאבן: (יג) שמע ב' במס'. שמע יעקב כאשר שמע למגרים יחילו כשמע צור מהו יהיה זה מקויים כשתצא שמועת גאולת יעקב: ויחבק לו וינשק לו. תחלה חבקו לראות אם הוא חגור מעות במתניו וכשלא מצא נשקו לראות אם יש אבן טובה בפיו. ויחבק לו וינשק לו בגימטריא חבקו לגזול מה שעליו: (יז) ועיני לאה רכות. ג' ר"פ. הכא ואידך ועיני ישראל כבדו מזוקן ועיני רשעים תכלינה לומר היו עיניה רכות לפי שהיתה יראה שמא תנשא לעשו וכן ועיני ישראל כבדו מזוקן לפי שראה ירבעם והאחאב יצאו ממנו וזה הוא ועיני לאה רכות ועיני ישראל כבדו בשביל ועיני רשעים: רכות שנים. ועיני לאה רכות. אם ידבר אליך רכות. העפ"כ לא היה אוהב

שפתי חכמים

ממון. מהרש"ל: ע דברבקה כתיב ותגד לבית אמה לכ"פ אמה מתה: פ דאל"כ למה רץ: צ כלומר כיון שלא רץ אלא בשביל הממון א"כ למה חבק אותו לכ"פ וכו': ק מהרש"ל. אין דרך להביא אבנים טובות בפיו אלא י"ל שדרך העולם כשאדם מביא אבנים טובות מביאם בסתר ואין מגלה אותם לכן אמר אנשק אותו ואפייסנו כדי שיגלה לי מה יש לו עכ"ל: ר דאל"כ מאי את כל הדברים האלה: ש ר"ל כי כל אך הוא מיעוט לז"פ מעתה וכו': ת וא"ת מנ"ל לרש"י שדוקא חדש ימים וי"ל כיון שעשה קך כמ"ש וישב עמו חדש ימים למדנו שמתחלה כך א"ל: א פי' אין התימה כזה נופל על אחי אתה כי באמת אחים היו כמו כי אנשים אחים אנחנו ועוד הלחי אתה מבע"ל אלא התימה נופל על ועבדתני חנם: ב ר"ל וכי בא הפסוק לספר בגנות של הצדקת לכ"פ לפי שהיתה וכו' ומתוך גנותה תלמוד שבחה. וא"ת דמשמע דגם לאה היתה יפת תואר אלא שעיניה היו רכות וא"כ אין זה ההיפך של ורחל היתה יפת תואר וגו' אלא כן הכ"ל ועיני רחל יפות וי"ל כיון שעינים לא היו יפים גם היא לא היתה יפה כדאמר בגמרא כלה שעיניה יפות כל גופה אין צריך בדיקה וא"כ נופל שפיר עליו ורחל היתה יפת וגו' וק"ל: ג דאל"כ אין עבר על מצות אמו: ד כלו' הסברא נותנת מפני שאהב את רחל יהיו ימים מועטים כמו זמן ארוך כמו דכתיב תוחלת ממושכה

רש"י

כסבר הוא גם אני בן רבקה אחותו הכשרה: ותגד לאביה. (ב"ר) לפי שאמה מתה ע לא היה לה להגיד אלא לו: (יג) וירץ לקראתו. (ב"ר) כסבור ממון הוא פ טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונים: ויחבק. כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים צ הביא והנם בחיקו (ב"ר): וינשק לו. אמר שמא מרגליות הביא ק והם בפיו (ב"ר): ויספר ללבן. שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ר ושנטלו ממונו ממנו: (יד) אך עצמי ובשרי. מעתה אין לי לאספך הביתה ש הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה אספל בך חדש ימים ת וכן עשה ואף זו לא להנם שהיה רועה צאנו: (טו) הכי אחי אתה. לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה א תעבדני הנם: ועבדתני. כמו ותעבדני וכן כל תיבה שהיא לשון עבר והוסיף וי"ו בראשה היא הופכת התיבה להבא: (יז) רכות. (ב"ב קכג) שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ב ובכתה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן: תאר. הוא צורת הפרצוף לשון (ישעיה מד) יתארהו בשרד קונפא"ם בלעז (גירקעל): מראה. הוא זיו קלסתר: (יח) אעבדך שבע שנים. (ב"ר) הם ימים אחדים שאמרה לו אמו ג וישבת עמו ימים אחדים ותדע שכן הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו ד כימים אחדים: ברחל בתך הקטנה. כל הסימנים הללו

למה

ורהטת וחויאת לאבוהא: יג והוה כד שמע לבן ית שמע יעקב בר אחתיה ורהט לקדמותיה וגפף ליה ונשיק ליה ואעליה לביתיה ואשתעי ללבן ית כל פתגמיא האלין: יד ואמר ליה לבן ברם קריבי ובשרי את ויתיב עמיה ירח יומין: טו ואמר לבן ליעקב המדאחי את ותפלחנני מגן חוי לי מה אגרך: טז וללבן תרתין בנן שום רבתא לאה ושום זעירתא רחל: יז ועיני לאה יאין ורחל הות שפירא בריוא ויאיא בחזוא: יח ורחים יעקב ית רחל ואמר אפלחנך שבע שנין ברחל ברתך זעירתא: יט ואמר לבן טב דאתן יתה לך מדאתן יתה לגבר אחרן תיב עמי: כ ופלח יעקב ברחל שבע שנין והוו בעינוהי כיומין זעירין בדרחים יתה.

ואמר

רש"י

למה לפי שהיה יודע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק ת"ל בתך ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל ת"ל הקטנה ואעפ"כ לא הועיל שהרי רמהו:

שפתי חכמים

מחלה לב אע"כ צ"ל כימים אחדים שאמרם לו אמו וק"ל: ה ואת לא הו"ל רק בתך הקטנה וי"ל דאי לא היה אומר רחל היה נותן לו זלפה דהיתה נמי בתו מפלגש כדפירש"י לקמן והיתה קטנה יותר מרחל וא"ל למה לא היה ירא יעקב שמא ישנה שם זלפה בשם רחל ויתן לו זלפה ששמה רחל ובתו הקטנה וי"ל דזלפה אינו בתו ממש כיון דהיתה מפלגש וגם אין שמה רחל אלא שישנה את שמה לרחל ומשום שני רמאות לא היה

השאלות

(יח-כא) למה הבטיח תיכף עבודת ז' שנים והלא לבן היה מתרצה בפחות מזה כמ"ש טוב תתי אותה לך, ומה התשובה הסתומה טוב תתי אותה לך, ומ"ש שהיו בעיניו כימים אחדים והדרך הוא להפך שהחושק אצלו יום לשנה יחשב, ואיך אמר ואבואה אליה שלשון זה אינו מדרך הצניעות:

התורה והמצוה

(יג) ויספר ללבן. יש הבדל בין הגדה לספור. הגדה הוא בדבר שנוגע אליו וצריך לדעת אותו, וזה היה ברחל לכן כתיב ויגד לרחל, וספור הוא ספורי דברים שאין נוגעים אליו וזה היה בלבן שלא נגע אהבת הקרובים בלבו:

(יד) אך עצמי ובשרי אתה. לעומת ששמע שעשו רדף אותו ושנאו רק אותו אהבה, א"ל אל תירא כי רק אתה עצמי ובשרי לא עשו, כי אני שאהב את אשר תאהב רבקה, ואם יבא עשו לעשות לך רעה בחרב אצא לקראתו:

(טו) הכי אחי אתה. ר"ל כי פועל העובד ולא התנה תחלה כמה יהיה שכרו ישלמו לו שכר פעולתו כפי מנהג המדינה לשלם לשכיר בשכרו. אבל אח העובד את אחיו אין על זה קצב ומנהג ותוכל אח"כ לתבוע שכר שאין לו קצבה. וז"ש הכי בעבור שאחי אתה תעבדני חנם, שודאי תבקש אח"כ שכר הרבה שאין לו שיעור, לכן הגידה לי תיכף מה משכרתך שלא יהיה בינינו אח"כ טענות ודין ודברים:

(טז) וללבן שתי בנות, יספר הטעם מה שיעקב התחייב תיכף בעבודה של שבע שנים, שלפי הסברא היה לבן מתרצה בעבודה של ג' שנים, כמ"ש טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר, ובאר שזה היה מד' טעמים. א] כי ללבן שתי בנות, וירא יעקב פן ירצה דוקא שיקח שתיהן והוא לא רצה בלאה. ב] שם הגדולה לאה, ולא ירצה לתת הצעירה לפני הבכירה, או עכ"פ ירצה שימתין עד שלאה תהיה לאיש אחר:

(יז) ג] ועיני לאה רכות, ובודאי יעשה לבן כל התחבולות שיקחה יעקב אחר שהיא בעלת חסרון. ד] מצד שרחל היתה יפת תאר ויעקב אהב אותה וידע שבעבור זה ירצה בעדה שכר הרבה:

(יח) ויאמר, מכל אלה הטעמים אמר אעבדך שבע שנים, למשל שחשב בדעתו שרחל מצד שהיא יפ"ת ושאוהב אותה צריך לעבוד ג' שנים, וכדי שלא יתנה עמו שיקח גם את לאה עמה צריך עוד שתי שנים ועל זה נכלל במ"ש ברחל בתך, ומצד שיתן לו הצעירה לפני הבכירה ולא יצטרך להמתין יעבוד עוד שתי שנים ועז"א בתך הקטנה:

(יט) ויאמר לבן, אחר שראה לבן שיעקב מתנה בפירוש שלא יתן לו רק את רחל ושבעבור זה יעבדם שנים רבות, השיב בערמה איך צריך לעבוד כלל תחת שאולי בתי כי טוב תתי אותה לך, ולא לבד שאיני רוצה עבודה בעבור זה, בהפך שבה עמדי, לא תעבוד כלל רק תשב ואני אכלכלך בעבור שתשא את בתי, ובזה השמיט א"ע מכל תנאים, שלפי זה מה שיעקב עבד אצלו לא היה בתורת עבודה בעד בנותיו רק נדבה וחסד, וכשאמר אח"כ לא יעשה כן במקומנו, לא היה יכול יעקב לאמר הלא תנאי היה דברינו שאקח הצעירה קודם, כי לא היו תנאים ביניהם כלל:

(כ) ויעבד יעקב, יעקב לא הבין ערמת לבן ועבד ברחל דוקא בשבע שנים מלאים, ותחת שלבן אמר שא"צ לעבוד אותו בעבור זה היה אצל יעקב בהפך, שמרוב אהבתו אותה היו בעיניו כימים אחדים, שחשב בדעתו. שעבודת שבע שנים הם רק ימים אחדים לפי ערך יקרת רחל ששוה הרבה יותר מזה, גם יאמר שאהבתו את רחל לא היה אהבת החשק, שהחושק יום לשנה יחשב לו, כי אהב אותה מצד כשרון

מעשים

וַיִּהְיוּ בְעֵינָיו כְּיָמִים אֲחָדִים בְּאַהֲבָתוֹ אֹתָהּ׃ כא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן הָבָה אֶת־אִשְׁתִּי כִּי מָלְאוּ יָמָי וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ׃ כב וַיֶּאֱסֹף לָבָן אֶת־כָּל־אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה׃ כג וַיְהִי בָעֶרֶב וַיִּקַּח אֶת־לֵאָה בִתּוֹ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ כד וַיִּתֵּן לָבָן לָהּ אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתוֹ לְלֵאָה בִתּוֹ שִׁפְחָה׃ כה וַיְהִי בַבֹּקֶר וְהִנֵּה־הִוא לֵאָה וַיֹּאמֶר אֶל־לָבָן מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי עִמָּךְ וְלָמָּה רִמִּיתָנִי׃ כו וַיֹּאמֶר לָבָן לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ לָתֵת הַצְּעִירָה לִפְנֵי הַבְּכִירָה׃ כז מַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וְנִתְּנָה לְךָ גַּם־אֶת־זֹאת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עִמָּדִי עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃ כח וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב כֵּן וַיְמַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־רָחֵל בִּתּוֹ לוֹ לְאִשָּׁה׃ כט וַיִּתֵּן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתוֹ לָהּ לְשִׁפְחָה׃ ל וַיָּבֹא גַּם אֶל־רָחֵל וַיֶּאֱהַב גַּם־אֶת־רָחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃ לא וַיַּרְא יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ וְרָחֵל עֲקָרָה׃

ותהר

בעל הטורים

שנאה: (לא) וירא ה' כי שנואה היה אוהב לפי שהאהבה יעקב כמו בהעקירה עלמה לו רק העקירה עלמה נאהר לכך כפוד

שפתי חכמים

היה ירא ועי"ל שאם לא אמר רק בתך הקטנה שמא תלד אשתו עוד בת ויתן אותה ליעקב כיון שהשואין לא היו אלא אחר שבע שנים של עבודה ואף שהיה קטנה לא תהא ראויה לביאה שהרי יצחק נשא רבקה שהיתה רק בת שלש שנים ולא יעשה שום רמאות בעולם שהרי השנאי הוא שיתן לו בתו הקטנה לכן אמר ברחל בתך הקטנה: ו שאין מדרך המוסר שיאמר השכיר הכף שאלמו שני עבודתו הבה את שכרי: ז שכ"כ וימלא שבוע זאת ויתן לו וגו': ח דייק מדכתיב אחרות דיתור הוא. א"נ מדכתיב עוד משמע עוד אחרות הדומות לראשונות מה בראשונה

רש"י

(כא) מלאו ימי. שאמרה לי אמי. ועוד מלאו ימי שהרי אני בן פ"ד שנה ואימתי אעמיד י"ב שבטים וזהו שנאמר ואבואה אליה והלא קל שבקלים אינו אומר כן ו אלא להוליד תולדות אמר כך: (כה) ויהי בבקר והנה היא לאה. אבל בלילה לא היתה לאה לפי שמסר יעקב סימנים לרחל וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשיו תכלם אחותי עמדה ומסרה לה אותן סימנים (מגילה יג): (כז) מלא שבע זאת. דבוק הוא שהרי נקוד בחטף (פי' בשו"א) שבוע של זאת הן שבעת ימי המשתה בגמרא ירושלמית במועד קטן. וא"א לומר שבוע ממש שאם כן היה צריך לינקד בקמץ השי"ן. ועוד ששבוע לשון זכר כדכתיב שבעה שבועות תספר לך לפיכך אין משמע שבוע אלא שבע שמיי"א בלעז (איין זיעבענפ:יינג): ונתנה לך. לשון רבים כמו נרדה ונבלה ונשרפה אף זה לשון רבים ונתנה וגו': גם את זאת. מיד לאחר שבעת ימי המשתה ז ותעבוד לאחר הנשואין: (ל) עוד שבע שנים אחרות. (ב"ר) אחרות הקישן לראשונות ח מה ראשונות באמונה אף האחרונות באמונה

התורה והמצוה

מעשיו, לא מלד ההשק עד שהשנים היו בעיניו כימים. וע"ז אמר באהבתו אותה, כי אהבת החשק סוף האהבה

כא וַאֲמַר יַעֲקֹב לְלָבָן הַב יָת אִתְּתִי אֲרֵי אַשְׁלֵמִית יוֹמֵי פָלְחָנִי וְאֵעוֹל לְוָתַהּ: כב וּכְנַשׁ לָבָן יָת כָּל אֱנָשֵׁי אַתְרָא וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא: כג וַהֲוָה בְרַמְשָׁא וּדְבַר יָת לֵאָה בְרַתֵּהּ וְאָעֵיל יָתַהּ לְוָתֵהּ וְעַל לְוָתַהּ: כד וִיהַב לָבָן לַהּ יָת זִלְפָּה אַמְתֵּהּ לְלֵאָה בְרַתֵּהּ לְאַמְהוּ: כה וַהֲוָה בְצַפְרָא וְהָא הִיא לֵאָה וַאֲמַר לְלָבָן מָה דָא עֲבַדְתְּ לִי הֲלָא בְרָחֵל פְּלָחִית עִמָּךְ וּלְמָא שַׁקַּרְתְּ בִּי: כו וַאֲמַר לָבָן לָא יִתְעֲבֵד כְּדֵין בְּאַתְרַנָא לְמִתַּן זְעֶרְתָּא קֳדָם רַבְּתָא: כז אַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דְדָא וְנִתֵּן לָךְ אַף יָת דָא בְּפָלְחָנָא דִּי תִפְלַח עִמִּי עוֹד שְׁבַע שְׁנִין אָחֳרָנִין: כח וַעֲבַד יַעֲקֹב כֵּן וְאַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דְדָא וִיהַב לֵהּ יָת רָחֵל בְּרַתֵּהּ לֵהּ לְאִנְתּוּ: כט וִיהַב לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּהּ יָת בִּלְהָה אַמְתֵּהּ לַהּ לְאַמְהוּ: ל וְעַל אַף לְוָת רָחֵל וְרָחֵים אַף יָת רָחֵל מִלֵּאָה וּפְלַח עִמֵּהּ עוֹד שְׁבַע שְׁנִין אָחֳרָנִין: לא וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי שְׂנִיאֲתָא לֵאָה וִיהַב

לה

השאלות

(ל-לד) מ"ש ויאהב גם את רחל משמע שאהב גם את לאה, בשם ראובן אמרה כי עתה יאהבני, ובשם שמעון אמרה שנואה אנכי שהוא יותר מבלתי אהבה, וכן הראיה הוא יותר מן השמיעה. והי"ל לקרא הראשון שמעון והשני ראובן, למה שם לוי קרא יעקב ולא שם ראובן ושמעון:

התורה והמצוה

אהבת עצמו, לא אהבת הדבר, אבל אהבת הטוב אוהב את הדבר הטוב, לא את עצמו, ועז"א באהבתו אותה, שלא היתה אהבה חולפת, וע"כ היו בעיניו כימים אחדים:

(כא) הבה את אשתי וגו' ואבואה אליה. הוצרך לאמר כן, כי לא היה יכול לקדשה בשכר עבודה שעבד שבע שנים, דקי"ל ישנה לשכירות מתחלה ועד סוף, והו"ל מלוה, והמקדש במלוה אינה מקודשת, וכמ"ש באה"ע סימן כ"ח סעיף ז' וס"ו, ואף אם בעל אח"כ שתה אינה רק ספק קדושין כמש"ש סעיף כ"ז. ואמר שהדין הוא שבקטנה צריך אביה דוקא למסרה לקדושין כמש"ש סימן ל"ז סעיף ז' בהג"ה לכן היה צ"ל הבה את אשתי ושיקנה אותה בביאה:

(כב) ויאסף לבן, אסף את אנשי המקום כדי שיסכימו על המנהג שלא לתת הצעירה לפני הבכירה, ושיבוש יעקב נגרם את לאה מפני הפרסום, ושלא יבדוק יעקב אם היא לאה או רחל, כי יסמוך שלא ירמה אותו בכזאת במעמד כל אנשי העיר:

(כד) ויתן לבן, וזה היה ג"כ שלא ירגיש יעקב שהיא לאה כי זלפה הקטנה מבלהה היתה מוכנת לרחל:

(כה) מה זאת עשית לי, שאלו שתי שאלות. א] הלא ברחל עבדתי עמך, ולמה לא נתת לי את רחל. ב] ולמה רמיתני ונתת לי את לאה שאיני חפץ בה:

(כו) ויאמר לבן. השיב לו, לא תחשוב שעשיתי זאת מפני שאני רוצה לשנות שלא לתת לך את רחל, או שאני רוצה להכריח אותך שתשא את לאה שלא כרצונך, שבהפך עשיתי זאת למען אוכל למלא את השר שנשאתי לך לתת לך את רחל, ומנהג המקום מעכב כי לא יעשה כן במקומנו, ולא אוכל לתת לך את רחל עד שלאה תהיה לאיש, ואם אתן אותה לאיש אחר בשכר עבודת שבע שנים, תצטרך להמתין שבע שנים, כי לאחר לא אאמין לתת לו בהקפה שישא את לאה ואח"כ יעבוד, לכן השבתי עמך מה שנתתי לך את לאה, שעי"כ תוכל לקחת תיכף את רחל, וכמו שיפרש:

(כז) מלא שבע זאת. ר"ל עתה לא תמתין רק שבעה ימים, שהם שבעת ימי המשתה של אשה זאת שהיא לאה, ואז תוכל לקחת את רחל בשכר עבודה שעבדת בעדה שבע שנים כפי התנאי, ודע כי תנה לך [נתנה הוא נפעל עבר] לאה נתנה לך בשכר עבודה שתעבוד עוד שבע שנים בעתיד, כי אני מאמין לך ונתתי לך גם את זאת, היינו לאה בהקפה ובאופן שעבודת שבע שנים שעברו היו בשביל רחל, ולאה נתנה לך בהקפה בעד עבודה שתעבוד בעתיד, וזה לטובתך שתוכל לקחת את רחל תיכף, ואם לא תחפוץ בלאה תצטרך להמתין ימים רבים עד שתנשא לאה לאיש אחר:

(ל) ויאהב גם את רחל מלאה. ר"ל שלא היתה אהבת התשוק, שעת מלא חפצו תכובה האהבה, ולפעמים תהפך לשנאה, כמ"ש גדולה השנאה אשר שנאה מאהבה אשר אהבה, רק הגם שבא עליה התמיד באהבתה, ועוד אומר שעוד גדלה האהבה ע"י לאה, כי יתרון הדבר נכר מפאת הפכו, וע"י שנשא את לאה גדלה עוד יותר מעלת רחל בעיניו והוסיף באהבתה:

(לא) וירא ה' כי שנואה לאה. האמהות היו כלם עקרות, כדי שיתפללו עליהן ושתהיה לידתן בדרך נס והשגחה, ואם לא היתה לאה שנואה היתה היא העקרה, אבל ע"י שראה ה' כי שנואה לאה ורחל היא העיקר בעיניו ולא יתכלל על לאה רק על רחל, לכן פתח את רחמה, ורחל נשארה עקרה, ועז"א כמד' ורחל עקרה, שהיתה עיקרה של בית, ר"ל ע"י שהיתה עיקרה של בית לכן נשארה עקרה:

בי

לב וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה כִּי־רָאָה יְהוָה בְּעָנְיִי כִּי עַתָּה יֶאֱהָבַנִי אִישִׁי׃ לג וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר כִּי־שָׁמַע יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה אָנֹכִי וַיִּתֶּן־לִי גַּם־אֶת־זֶה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן׃ לד וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר עַתָּה הַפַּעַם יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָנִים עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ לֵוִי׃ לה וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת־יְהוָה עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה וַתַּעֲמֹד מִלֶּדֶת׃ ל א וַתֵּרֶא רָחֵל כִּי לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ וַתֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הָבָה־לִּי בָנִים וְאִם־אַיִן מֵתָה אָנֹכִי׃ ב וַיִּחַר־אַף יַעֲקֹב בְּרָחֵל וַיֹּאמֶר הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי אֲשֶׁר־מָנַע מִמֵּךְ פְּרִי־בָטֶן׃ ג וַתֹּאמֶר הִנֵּה אֲמָתִי בִלְהָה בֹּא אֵלֶיהָ וְתֵלֵד עַל־בִּרְכַּי וְאִבָּנֶה גַם־אָנֹכִי מִמֶּנָּה׃ ד וַתִּתֶּן־לוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ יַעֲקֹב׃ ה וַתַּהַר בִּלְהָה וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן׃ ו וַתֹּאמֶר רָחֵל דָּנַנִּי אֱלֹהִים וְגַם שָׁמַע בְּקֹלִי וַיִּתֶּן־לִי

בן

בעל הטורים

הקב"ה שמו עליו: (לב) ותקרא שמו ראובן. ואח"כ כתיב כי אמרה ובאחרים אינו כן אלא ההלה הוא מפרש טעם השם ואח"כ השם: (ג) הנה אמתי בלהה. ולא אמרה שפחתי כדכתיב בהגר לפי שהיתה בת לבן מפילגש:

רש"י

באמונה ואעפ"כ שברמאות בא עליו: (לב) ותקרא שמו ראובן. (ברכות) רבותינו פירשו. אמרה ראו מה בין בני לבן חמי שמכר הבכורה ליעקב וזה לא מכרה ליוסף ולא ערער עליו ולא עוד שלא ערער עליו אלא שבקש להוציאו מן הבור: (לד) הפעם ילוה אישי. (ב"ר) לפי שהאמהות נביאות היו ט ויודעות שי"ב שבטים יוצאים מיעקב וד' נשים ישא אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים: על כן. כל מי שנאמר בו ע"כ מרובה באוכלוסין חוץ מלוי שהארון י היה מכלה בהם: קרא שמו לוי. בכולם כתיב ותקרא (שהיא קראה) וזה כתב בו קרא ויש מדרש אגדה באלה הדברים רבה שעלה הקב"ה גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ"ד מתנות כהונה ועל שם שלוהו במתנות קראו לוי: (לה) הפעם אודה. שנטלתי יותר מחלקי מעתה יש לי להודות: (א) ותקנא רחל באחותה. קנאה במעשיה הטובים כ אמרה אלולי צדקה ממני לא זכתה לבנים (ב"ר): הבה לי. וכי כך עשה אביך לאמך ל והלא התפלל עליה: מתה אנכי. מכאן למי שאין לו בנים ם שחשוב כמת

ב"ר

שפתי חכמים

כראשונה באמונה דהא עדיין לא ראתה את האחרונות באמונה אעפ"כ שרמאה וק"ל: ט וא"ת והא בפ"ק דמגילה לא חשיב אלא ז' נביאות שרה מרים דבורה חנה אביגיל וחולדה ואסתר. וי"ל הכתב חשבו מה שהקרא מעיד עליהן ושרה הקרא מעיד עליה דכתיב כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה מלמד שאברהם היה טפל לשרה בנביאות וכן כולם אבל גבי אמהות לא מצינו שהיו מתנבאות כי אפשר לפרש הקרא דהכא כפשוטו. ומהרש"ל פירש שהאמהות לא היו מתנבאות כ"א על עצמן שהיו יודעות מה שיבא עליהן אבל מה שיבא לעתיד על האחרים לא היו יודעות מ"ה לא חשב אותם בכלל שאר נביאות עכ"ל: י כלומר דשבט לוי היו נושאין ארון הקדש ולא היו יכולין לזהר בו כ"כ ומתוך כך מתו הרבה מנייהו: כ דאל"כ הא אסור לקנאות: ל הוכחתו מתשובתו של יעקב שהשיב לה אשר מנע ממך ולבון ממך משמע כמו שפירש"י בסמוך שהשיב לה אתה אמרת שאעשה כאבא אני איני כאבא וכו' אלא ממך מנע ולא ממני משמע שהיא הזכירה לו אביו: ם דאל"כ

לה עדוי ורחל עקרא: לב ועדיאת לאה וילידת בר וקרת שמה ראובן ארי אמרת ארי גלי קדם יי עלבוני ארי כען ירחמנני בעלי: לג ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת ארי שמיע קדם יי ארי שניאתא אנא ויהב לי אף ית דין וקרת שמה שמעון: לד ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת הדא זמנא יתחבר לי בעלי ארי ילידית לה תלתא בנין על כן קרא שמה לוי: לה ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת הדא זמנא אודה קדם יי על כן קרת שמה יהודה וקמת מלמילד: א וחזת רחל ארי לא ילידת ליעקב וקניאת רחל באחתה ואמרת ליעקב הב לי בנין ואם לא מיתא אנא: ב ותקיף רוגזא דיעקב ברחל ואמר הא מני את בעיא הלא מן קדם יי תבעין די מנע מניך ולדא דמעין: ג ואמרת הא אמתי בלהה עול לותה ותליד ואנא ארבי ואתבני אף אנא מנה: ד ויהבת לה ית בלהה אמתה לאנתו ועל לותה יעקב: ה ועדיאת בלהה וילידת ליעקב בר: ו ואמרת רחל דנני יי ואף קביל צלותי ויהב לי בר על כן קרת שמה דן:

רש"י

(ב"ר): (ב) התחת. וכי במקומו אני: אשר מנע ממך. את אומרת שאעשה כאשה אמי אני כאבא אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ב ולא ממני: (ג) על ברכי. כתרגומו ואנא ארבי: ואבנה גם אנכי. מהו גם אמרה לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר ם וחגר מתניו כנגד שרה. אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי: ואבנה גם אנכי ממנה. כשרה: (ו) דנני אלהים. דנני והייבני ע וזכני (ב"ר):

נפתולי

שפתי חכמים

למה בקשה בנים. ותלא מתה הוא אומר לא כימי ועומד ולא יולא: ב מהרש"ל. יש להקשות והלא כמה נביאים היו מתפללים על אחרים כמו אלישע על האשה השונמית ואף יעקב הי"ל להתפלל אף שהי"ל בנים וע"ק למה ויחר ליעקב הי"ל להשיב בנחת כי דברי חכמים בנחת נשמעים אלא י"ל דיעקב אמר לה שהתפלל עליה והתפלה אינה מקובלת בעיני המקום אמרה לו א"כ רשע אתה לבן הרה אשר כה שההזיקה לורע לרשע ואמר לה איני דומה לאבא כי אבא היה ג"כ עקר והיה תפלתו נשמעת מחמת זכות שניהם אבל אני איני עקר כי ממך מנע ולא ממני ואין כאן אלא זכות של אחד ולכן אין תפלתי נשמעת עד כאן לשונו: ם כלומר אע"פ שהיו לו בנים מהגר וכו' ואף גם עתה אע"פ שיש לך בנים עשה כן עמי: ע (קל"מ) ב"ר דנני וחייבני ורחל עקרה דנני וזכני

ויתן

התורה והמצוה

(לב-לג) כי ראה ה' בעניי, כי שמע כי שנואה אנכי. ר"ל שלפעמים יאמר שראה ה' ולפעמים יאמר ששמע ה', והוא אם הנענה ידע מלרותיו והתפלל עליהם, יתואר בלשון שמיעה, ובמקום שאינם מגיש בלרתו רק ה' שיודע תעלומות ראה בעניו ויוכח, יתואר בלשון ראיה, והנה לאה לא הרגישה תחלה שיעקב שנא אותה, ולא הרגישה רק חסרון אהבה לא שנאה, שאחר שעוד לא ילדה לא עלה בדעתה שישתעשע עמה כמו עם רחל אשר אהבה, וע"כ לא התפללה עדיין רק ה' ראה בעניה, וע"כ קראה שמו ראובן ע"ש הראיה, ולא אמרה ששנאה רק אמרה כי עתה יאהבני אישי, אבל אחר שילדה בן ששבה בעתה דאוי שתהיה האהובה בעיניו כרחל, וראתה שלא נשתנה עניינה אצלו, הרגישה ששנא אותה והתפללה, ועז"א כי שמע ה' את תפלתי, כי שנואה אנכי:

(לד-לה) עתה הפעם. אחר שהשיגה שככה, ראוי שע"י הפעם הזאת ילוה אלי, ויעקב שמע דבריה והסכים לזה וקרא שמו לוי, ובבן הרביעי לא היה לה להדש דבר מעניני אישה רק להודות לה' כי טוב:

ל (א) ותרא רחל. רחל השבה שמה שלא ילדה אינו בסבתה רק בסבת יעקב, עז"א כי לא ילדה ליעקב, שכבר כתבו הכמי הטבע שהאהבה היתירה תמנע ההולדה לפעמים, או שהשבה כפי מ"ש למעלה שהוא ענין השגחיי מסובב ג"כ מרוב האהבה, כמ"ש וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה, ולכן ותקנא רחל באחתה, כי חשבה טוב היה לה שתהיה היא השנואה בלבד שתלד בנים, וע"כ אמרה ליעקב הבה לי בנים כי בו הדבר תלוי:

(ב) התחת אלהים אנכי. ר"ל המונע ממך פרי בטן הוא אלהים, ולא אני הסבה לזה רק אלהים מנע, ולא מסבתי רק ממך, וא"כ איך תעתיד אותי תחת אלהים להתרעם עלי התרעומות שיש לך על אלהים:

(ג-ד) ותאמר. ראתה עכ"פ שתלד אמתה, אם לבטל הוראת המזל, אם שהבן יחשב על שמה כנ"ל אצל הגר, ועי"ז קראה מעתה בשם שפחה שהיא יותר מאמה, שמלד זה יחשבו הבנים ע"ש גבירתה:

(ה) ותלד ליעקב בן. כן נכתב תמיד אצל בני השפחות ללמד שיעקב קבלו כבן גמור המיוחס לו לא כבן שפחה, כי הוליאה להירות, וכל"מ יקדים מה שהוא עקר, וע"כ אמר ליעקב בן, משא"כ בשפחה השני אמר בן שני ליעקב, שעקר ההדוש שהיה בן שני, וכן יאמר בכל אחת מן השפחות:

בֵּן עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ דָּן׃ ז וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בִּלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃ ח וַתֹּאמֶר רָחֵל נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים ׀ נִפְתַּלְתִּי עִם־אֲחֹתִי גַּם־יָכֹלְתִּי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ נַפְתָּלִי׃ ט וַתֵּרֶא לֵאָה כִּי עָמְדָה מִלֶּדֶת וַתִּקַּח אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתָהּ וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְיַעֲקֹב לְאִשָּׁה׃ י וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה לְיַעֲקֹב בֵּן׃ יא וַתֹּאמֶר לֵאָה בָּגָד° וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גָּד׃ יב וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃ יג וַתֹּאמֶר לֵאָה בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי בָּנוֹת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אָשֵׁר׃ רביעי יד וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי קְצִיר־חִטִּים וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה וַיָּבֵא אֹתָם אֶל־לֵאָה אִמּוֹ וַתֹּאמֶר רָחֵל אֶל־לֵאָה תְּנִי־נָא לִי מִדּוּדָאֵי בְּנֵךְ׃ טו וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת־אִישִׁי וְלָקַחַת גַּם אֶת־דּוּדָאֵי בְּנִי וַתֹּאמֶר רָחֵל לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה תַּחַת דּוּדָאֵי בְנֵךְ׃ טז וַיָּבֹא יַעֲקֹב מִן־הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר אֵלַי תָּבוֹא כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךָ בְּדוּדָאֵי בְּנִי וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ בַּלַּיְלָה הוּא׃ יז וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶל־לֵאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד

°בא גד קרי

לְיַעֲקֹב

בעל הטורים

(יד) דודאים. בגימ' כאדם. בכל שמות השבטים אין סמ"ך אלא ביוסף רמז שכוח שטנו של עשו ובכולם אין עיין אלא בשמעון של שם ועין נוטף שהרג נשיא משום מעשה דזמרי: (טו) לכן ישכב עמך הלילה. ע"כ לא נקברה עמו במערה. לכן בגימ' מדה במדה:

שפתי חכמים

ויתן לי בן וא"כ יהיה דנני אלהים וגם שמע בקולי כ' ענינים (ע' בהרא"ם): פ פירוש בחיבור שלו שמחבר התיבות הדומין זל"ז היה מחבר נפתולי אלהים נפתלתי עם צמיד פתיל: צ וגד הוא ל' חיתוך כלו' שמילתו היה נחתך: ק דאל"כ

רש"י

(ח) נפתולי אלהים. מנחם בן סרוק פירשו במחברת פ צמיד פתיל חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים. ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי: גם יכלתי. הסכים על ידי. ואונקלוס תרגם לשון תפלה, נפתולי אלהים נפתלתי כמה בקשות התחננתי לפניו נתקבלתי ונעתרתי כאחותי. נפתלתי נתקבלה תפלתי, ומ"א יש רבים בלשון טפריקון: (י) ותלד זלפה. בכולן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחורה מכולן ותינוקת בשנים ואין הריון ניכר בה וכדי לרמות ליעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהגן ליתן שפחה הגדולה לגדולה וקטנה לקטנה: (יא) בא גד. בא מזל טוב כמו (שבת סז ע"ב) גד גדי וסנוק לא ודומה לו (ישעיה סה) העורכים לגד שלחן. ומ"א שנולד צ מהול כמו (דניאל ד) גודו אילנא ולא ידעתי על מה נכתב תיבה אחת. ד"א למה נקראת תיבה אחת בגד כמו בגדת בי כשבאת אל שפחתי כאיש שבגד באשת נעורים: (יד) בימי קציר חטים. להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשט ידו בגזל להביא חטים ושעורים אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו: דודאים. (סנהדרין צט) סיגלי עשב הוא ובלשון ישמעאל יסמי"ן: (טו) ולקחת גם את דודאי בני. בתמיה ולעשות עוד זאת ליקח גם את דודאי בני ותרגומו ולמיסב: לכן ישכב עמך הלילה. שלי היתה שכיבה לילה זה ק ואני נותנה לך תחת דודאי בנך ולפי

שזלזלה

י ועדיאת עוד וילידת בלהה אמתא דרחל בר תנין ליעקב: ח ואמרת רחל קביל יי בעותי באתחננותי בצלותי חמידת דיהי לי ולד כאחתי אף אתיהיב לי וקרת שמה נפתלי: ט וחזת לאה ארי קמת מלמילד ודברת ית זלפה אמתה ויהבת יתה ליעקב לאנתו: י וילידת זלפה אמתא דלאה ליעקב בר: יא ואמרת לאה אתא גד וקרת ית שמה גד: יב וילידת זלפה אמתא דלאה בר תנין ליעקב: יג ואמרת לאה תשבחתא הות לי ארי בכן ישבחנני נשיא וקרת ית שמה אשר: יד ואזל ראובן ביומי חצד חטין ואשכח יברוחין בחקלא ואיתי יתהון ללאה אמה ואמרת רחל ללאה הבי כען לי מיברוחי דבריך: טו ואמרת לה הזעיר דדברת ית בעלי ותסבין אף ית יברוחי דברי ואמרת רחל בכן ישכוב עמך בליליא חלף יברוחי דבריך: טז ואתא יעקב מן חקלא ברמשא ונפקת לאה לקדמותה ואמרת לותי תיעול ארי מיגר אגרתיך ביברוחי דברי ושכיב עמה בליליא הוא: יז וקביל יי צלותה דלאה ועדיאת וילידת ליעקב בר חמישאי:

ואמרת

רש"י

שהלכה במשכב הצדיק לא זכתה ר להקבר עמו (נדה לא): (טז) שכר שכרתיך. נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא. הקב"ה סייעו ש שנאמר מסם יששכר (ב"ר): (יז) וישמע אלהים אל לאה. שהיתה

שפתי חכמים

אלא מאת דודאי בנך דקאמר דמשמע חלופין גמורים שזה נותן שלו וזה נותן שלו: ר ואע"פ שאחז"ל כדי שההא לעזרה לבניה כשיגלו בגוזראדן וכמו שפירש"י לקמן בפרשת ויחי י"ל דאלו לא זלזלה היתה לאה נקברת במקומה והיתה היא לעזרה לבניה ומפני שזלזלה לא זכתה ליקבר עמו וק"ל: ש ר"ל דהוא סייעו שהקב"ה דאל"כ ככות מינע"ל והיאך סייעו י"ל שיעקב בא מן השדה ורכב על החמור והיה רוצה לרכוב

התורה והמצוה

(ו) דנני אלהים. ר"ל מדה"ד שפטני ועצרני מלדת, ובכ"ז זכני קנא במה ששמע קול תפלתי במקנאת ויתן לי בן:

(ח) נפתולי אלהים. אלשון למיד פתיל שהוא מענין כסוי וחותם, ר"ל הענינים שביני ובין אחותי מדוע ילדה היא ולא אנכי, יש בזה נפתולי אלהים היינו סודות אלהים ודברים נעלמים מכוסים מעין בשר אשר גם נפתל ונסכסה עניני כי מי יעמוד בסוד ה', גם יכלתי ואסבול אותם בשמחה, כי צדיק ה' ויתר משפטיו:

(יא) בגד. שב שנית מזלי ואקוה שאוליד עוד:

(יג) באשרי. יש הבדל בין אושר ובין הצלחה. שהצלחה היא בעניני העולם, והאושר היא באושר הנפש, אמרה הגם שאיני מצלחת כי אישי לא יאהב אותי אני מאושרת, כי אשרוני בנות, שכל חושבים אותי למאושרת ובת עוה"ב ומאשרים את מעשי, ובזכות זה זכיתי לבך:

(יד) וילך ראובן. יספר לאשונה לדקת ראובן שהלך בימי קציר חטים שאז השדות מלאים כל מגדים וכל טוב ולא לקח מאומה רק דודאים, ולא דודאי גנה שאינם הפקר רק דודאי שדה שהם הפקר, זאת שנית שהביא אותם אל לאה אמו, שהדודאים מסוגלים להולדה, ורצה שאמו תוליד עוד בנים הפך דרך העולם שירצו שיהיה יחיד לאמו, והוא רצה בתועלתה, שמשעם זה בלבל אח"כ יצועי אביו כמו שנפרש במקומו, עתה יספר ענין שתי האמהות, ואיך שלם ה' לכל אחת כמפעלה, שלאה לא בטחה בסגולת הדודאים רק אל ה', ורחל שעד עתה לא התפללה השבה שע"י סגולת הדודאים תתעבר ותלד, ולכן אמרה תני נא לי מדודאי בנך:

(טו) ותאמר לה המעט קחתך את אישי. שבמה שתשתדל שאישך יהיה אצלך בתמידות, כי יעקב נטע אהלו אצלה בקביעות, וזה כשע נגדי שמגרע העונה שמחויב לי, וגם שזה מורה שתבטח על הטבע שמרוב שבעילות תפקד בבנים, וזה מעט בעיניך כי הוסיף ההבולות טבעיות וסגולות לקחת גם את דודאי בני, ומן ה' יסור לבך שטוב שתתפלל אליו ולא לבטוח על ענינים טבעיים, ורחל הבינה הדברים כפשטן ואמרה לכן ישכב עמך:

(טז) ויבא יעקב. מגיד לדקת יעקב, שעבד באומנה ולא בא לביתו עד הערב. ותצא לאה לקראתו, פי' בריו"א שהיה דרכו שבבואו היה סר אל אהל האשה שישכב עמה בלילה, והיה סועד שם, לכן יצאה לקראתו טרם שיכנס באהל רחל. ותאמר אלי תבוא, וזה מורה שהיתה כוונתה לש"ש ולכן לא בושה לאמר כן, כי לא עלה על לבה דבר תאוה, שאז היתה בושה מזה, והיה ענינה כאדם קודם החטא שהיו ערומים ולא יתבוששו. כי שכר שכרתיך, ר"ל בשכר שלא בטחתי על דודאים רק על ה' יהיה שכרי שאוליד. וישכב עמה בלילה הוא, ר"ל שנהה דעתו מזה והוא בעצמו וברצונו שכב עמה לא כאונס ממנה:

וישכע

לְיַעֲקֹב בֵּן חֲמִישִׁי: יח וַתֹּאמֶר לֵאָה נָתַן אֱלֹהִים שְׂכָרִי
אֲשֶׁר־נָתַתִּי שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִשָּׂשכָר:
יט וַתַּהַר עוֹד לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן־שִׁשִּׁי לְיַעֲקֹב: כ וַתֹּאמֶר לֵאָה
זְבָדַנִי אֱלֹהִים ׀ אֹתִי זֵבֶד טוֹב הַפַּעַם יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי כִּי־
יָלַדְתִּי לוֹ שִׁשָּׁה בָנִים וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ זְבֻלוּן: כא וְאַחַר
יָלְדָה בַּת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ דִּינָה: כב וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־
רָחֵל וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ: כג וַתַּהַר
וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר אָסַף אֱלֹהִים אֶת־חֶרְפָּתִי: כד וַתִּקְרָא
אֶת־שְׁמוֹ יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף יְהוָה לִי בֵּן אַחֵר: כה וַיְהִי
כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן שַׁלְּחֵנִי
וְאֵלְכָה אֶל־מְקוֹמִי וּלְאַרְצִי: כו תְּנָה אֶת־נָשַׁי וְאֶת־
יְלָדַי אֲשֶׁר עָבַדְתִּי אֹתְךָ בָּהֵן וְאֵלֵכָה כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ
אֶת־עֲבֹדָתִי אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ: כז וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן אִם־נָא
מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי יְהוָה בִּגְלָלֶךָ:
חמישי כח וַיֹּאמַר נָקְבָה שְׂכָרְךָ עָלַי וְאֶתֵּנָה: כט וַיֹּאמֶר אֵלָיו

אתה

רש"י

מתאוה ומחזרת להרבות שבטים: (כ) זבד טוב. כתרגומו: יזבלני. לשון זבול הורבריי"א בלעז (הערבערגע) בית א מדור מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי ב שיש לי בנים כנגד כל נשיו: (כא) דינה. פירשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות והתפללה עליו ונהפך לנקבה (ברכות ס): (כב) ויזכור אלהים את רחל. (ב"ר) זכר לה שמסרה ג סימניה לאחותה ד ושהיתה מצירה שלא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים. הוא שייסד הפייט ה האדמון כשראה שלא הרה לבה לקחתה ט נתבהלה: (כג) אסף. הכניסה במקום שלא תראה ו וכן (ישעיה ד) אסף חרפתנו (שמות ט) ולא יאסף הביתה (יואל ד) אספו נגהם (ישעיה ס) וירחך לא יאסף לא יכסה: חרפתי. שהייתי לחרפה שאני עקרה והיו אומרים עלי שאעלה לחלקו של עשו הרשע. ואגדה כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות ז סרחונה משיש לה בן תולה בו מי שבר כלי זה בנך מי אכל תאנים בנך: (כד) יוסף ה' לי בן אחר. יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא

בנים

שפתי הכמים

נרמז באהל רחל והקב"ה נתן דעת בחמור והיה טעו' כדי שתשמע לאה ותצא לקראתו כדי שילך באהל לאה וכן היה והלך גם באהל לאה ובאותה לילה יצא מביניהם יששכר וזהו מ"ש יששכר חמור גרם ר"ל היאך נהיה שנולד יששכר חמור גרם ר"ל שהחמור היה הגורם כדפי': ת ר"ל דאין ל' וישמע שייך אלא במי שמתפלל והכא לא מצינו שהתפללה על בנים נ"ל שהיתה מתאוה כו' וע"י נחשב לה כאלו התפללה ונתן לה הקב"ה רצונה: א פי' שבית זבולו יהיה עמי וכנוי יזבלני הוא במקום עמי לא שפירושו שיקח אותי לבית זבולו: ב כתב הרא"ם ולא ידעתי למה אמר בל' שלילה לא תהא וכו' ולא אמר מעתה תהא עיקר דירתו עמי כחיוב כל' הכתוב: ג דאל"כ מה זכר לה דבכל מקום זכירה נופל על מעשה טובה כמו ויזכור אלהים את נח וגו' כמו שפירש"י בלא שמשו כתיבה וכמו זכירה דגבי לוט שלא הגיד שרה אחותו של אברהם וכו': ד (ג"א) שהוא מדה כנגד מדה היא עשתה שלא תבא אחותה בחרפה מבעלה לכך אין ראויה שלא תלד ותבא בחרפה מבעלה: ה האדמון עשו. כשע כשהביט. שלא הרה שלא היו לרחל חבלי לידה. לבה חשק. לקחתה לו לאשה והיא נבהלה: ו לא הקנן אותה במקום אחד כי זה הוא לרעתה שלא תראה חרפתה יותר: ז ופי'

ח ואמרת לאה יהב יי אגרי דיהבית אמתי לבעלי וקרת שמה יששכר: יט ועדיאת עוד לאה וילידת בר שתיתי ליעקב: כ ואמרת לאה יהב יי יתה לי חלק טב הדא זמנא יהי מדורה דבעלי לותי ארי ילידית לה שתא בנין וקרת ית שמה זבלון: כא ובתר כן ילידת ברתא וקרת ית שמה דינה: כב ועל דוכרנא דרחל קדם יי וקביל צלותה יי ויהב לה עדוי: כג ועדיאת וילידת בר ואמרת כנש יי ית חסודי: כד וקרת ית שמה יוסף למימר יוסף יי לי בר אחרן: כה והוה כד ילידת רחל ית יוסף ואמר יעקב ללבן שלחני ואיהך לאתרי ולארעי: כו הב ית נשי וית בני די פלחית יתך בהן ואיזיל ארי את ידעת ית פלחני דפלחתך: כז ואמר לה לבן אם כען אשכחית רחמין קדמך נסיתי וברכני יי בדילך: כח ואמר פריש אגרך עלי ואתן: כט ואמר לה את ידעת ית דפלחתך וית דהוה בעירך עמי:

ארי

רש"י

שים עשר שבטים אמרה יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יהא ממני לכך לא נתפללה אלא על בן אחר: (כה) כאשר ילדה רחל את יוסף. משנולד שטנו של עשו שנאמר (עובדיה א) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש אש בלא להבה אינו שולט למרחוק משנולד יוסף בטח יעקב בהקב"ה ורצה לשוב: (כו) תנה את נשי וגו'. איני רוצה לצאת כי אם ברשות: (כז) נחשתי. מנחש הייתי נסיתי בנחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה. כשבא לכאן לא היו לו בנים שנאמר והנה רחל בתו באה עם הצאן אפשר יש לו בנים והוא שולח בתו אצל הרועים ועכשיו היו לו בנים שנא' וישמע את דברי בני לבן: (כח) נקבה שכרך. כתרגומו פריש אגרך:

ואת

שפתי חכמים

תרפתי סרתוני והעלאתי על שבירת כלי בית בעלי: ח וא"ת דלמא הי"ל בנים קטנים וי"ל דמ"מ לא הי"ל לשלוח רחל

השאלות

(כח-לא) למה אמר שנית ויאמר, תחלה אמר נקבה שכרך, ואח"כ אמר לשון מה אתן לך, ולמה לא אמר יעקב תיכף את השכר שמבקש, וא"ל אתה ידעת את אשר עבדתיך וכו' שכ"ז דברים מיותרים, ומ"ש לא תתן לי מאומה משמע שאינו מבקש כלום, ובקש הרבה:

התורה והמצוה

(יח-יט) וישמע אלהים. כי התפללה ע"ז, ותאמר נתן אלהים שכרי, ר"ל שרחל נתנה בטחתה בבטחה על סגולות טבעיות, ולכן לא הועיל לה ואני שאיני סומך על הטבע כמו שראיתי מענין הדודאים ונתתי שפחתי לטובתה לא בדרך סגולה נתן אלהים שכרי:

(כ) זבדני. זה אינו בעבור שכר שפחתי, רק אותי בעצמי זבד זבד טוב, ועתה יקחני אישי אל זבלו ואהלו, כי אהלו צר מהכיל אותי כי ילדתי לו ששה בנים:

(כג) ויזכר. את מעשיה הטובים, וישמע אליה, כי עתק התפלה:

(כה) שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי. ששם מקומי כי שם אבי ואמי, ושם ארץ מולדתי, ופה אני גר, ואם הייתי רוצה לצאת אל ארץ אחרת היית יכול לעכב בידי, אבל אחר ששם מקומי וארצי, לכן:

(כו) תנה את נשי ואת ילדי. ואם היית נותן לי את בנותיך בחנם, היית יכול לאמר לא נתתים לך אדעתא דהכי שתוציאם מארצם, אבל הלא עבדתי אותך בהן, ודינם כקנין כספי שרשות בידי להוליכם לכל מקום אשר אחפוץ, ולבל תאמר שלא עבדתי אותך באמונה כפי התנאי, וע"כ תוכל לשנות את דבריך ולעכב את כפי, ועז"א כי אתה ידעת את אשר עבדתיך, וא"כ הם שכר עבודתי ואוכל ללכת עמהם כרצוני:

(כז) ויאמר אליו לבן. לבן השיב שתי תשובות, תחלה השיב כפי טענתו, שהעבודה היתה בשביל הבנות שעפ"ז טוען יעקב שבנותיו המה כקנין כספו שיכול להוציאם אל ארץ אחרת, עז"א נחשתי ויברכני ה' בגללך, ר"ל ראיתי שכל ברכתי היא רק בגללך, ואם תלך ממני אשוב להיות דל ורש כבתחלה ויתגלה למפרע שלא עבדת לי מאומה, כי כל שכר העבודה ומה שהרוחתי עי"ז יהיה כאין בלכתך, ואדעתא דהכי לא נתתי לך בנותי, שזה דומה כמי שקנה שדה מחבירו בעד מעות ואח"כ חזר הקונה והשליך את המעות לים שמתבטל הקנין:

(כח) ויאמר. עוד אמירה שניה, להכחיש הנחת יעקב ויסודו, שמה שאתה אומר שבנותי נתנו לך בשכר עבודה והם כקנין כספך, הוא שקר, כי בנותי נתתי לך בחנם, כמ"ש לבן טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר, שאמר בפירוש שנותן אותה בחנם כמש"פ שם, ומה שעבדת אותי י"ד שנה מגיע לך ע"ז שכר ותשלומין, ונקבה שכרך עלי, כמה מגיע בעד ארבע עשרה שני העבודה, ואתנה, וא"כ שבנותי אינם כקנין כסף אצלך אין לך רשות להוציאם למדינה אחרת:

(כט) ויאמר אליו. השיב לו, מה שאתה אומר נקבה שכרך עלי שאתה רוצה לשלם כפי שכר המגיע לשכיר

שנה

אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ וְאֵת אֲשֶׁר־הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי׃ ל כִּי מְעַט אֲשֶׁר־הָיָה לְךָ לְפָנַי וַיִּפְרֹץ לָרֹב וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֹתְךָ לְרַגְלִי וְעַתָּה מָתַי אֶעֱשֶׂה גַם־אָנֹכִי לְבֵיתִי׃ לא וַיֹּאמֶר מָה אֶתֶּן־לָךְ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לֹא־תִתֶּן־לִי מְאוּמָה אִם־תַּעֲשֶׂה־לִּי הַדָּבָר הַזֶּה אָשׁוּבָה אֶרְעֶה צֹאנְךָ אֶשְׁמֹר׃ לב אֶעֱבֹר בְּכָל־צֹאנְךָ הַיּוֹם הָסֵר מִשָּׁם כָּל־שֶׂה ׀ נָקֹד וְטָלוּא וְכָל־שֶׂה־חוּם בַּכְּשָׂבִים וְטָלוּא וְנָקֹד בָּעִזִּים וְהָיָה שְׂכָרִי׃ לג וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי בְּיוֹם מָחָר כִּי־תָבוֹא עַל־שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ כֹּל אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ נָקֹד וְטָלוּא בָּעִזִּים וְחוּם

בכשבים

בעל הטורים

ובגוי כתיב כי ילדתי לו ג' ובזבולון כתיב כי ילדתי לו ו' כשילדה ג' אמרה הרי ילדתי ג' שהם חלקי וכשילדה עוד ג' אמר הרי ילדתי ו' ב' חלקים: (לג) ביום מחר ב' במס'. הכא ואידך אל תתהלל ביום מחר. אמר הקב"ה ליעקב וכי אתה יודע

רש"י

(כט) ואת אשר היה מקנך אתי. את חשבון מעוט מקנך ט שבא לידי מתחלה כמה היו: (ל) לרגלי. (ב"ר) עם רגלי בשביל ביאת רגלי באת אליך הברכה כמו (שמות יא) העם אשר ברגליך. (שופטים ח) לעם אשר ברגלי. הבאים עמי: גם אנכי לביתי. לצורך ביתי י עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני כ וצריך (אני) להיות עושה גם אני עמהם לסמכן וזה גם: (לב) נקד. מנומר בחברבורות דקות כמו נקוד פונטר"א בלע"ז (פונקטירט): טלוא. לשון טלאים חברבורות: חום. שחום ל דומה לאדום. רוס"ו בלע"ז (ראטה) לשון משחה שחמתית ונמלאת לבנה לענין התבואה: והיה שכרי. אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכשבים יהיו שלי ואותן שישנן עכשיו הפרש מהם והפקידם ביד בניך שלא תאמר לי על הנולדים מעתה אלו היו שם מתחלה מ ועוד שלא תאמר לי ע"י הזכרים נ שהן נקודים וטלואים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן והילך: (לג) וענתה בי וגו'. אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום תענה בי צדקתי כי תבוא. צדקתי

שפתי חכמים

כמו עכשיו כשואה אלא או כלהה או זלפה מפלגש בשלמא אי לא הי"ל בנים א"ש דשלח רחל לפי שאין לו בנים א"כ היא בת יורשת דבנות מאשתו נשואה קודמות לבנות מפלגש ובודאי היא תשמור יפה אבל אי הי"ל בנים א"כ היא לא ירשה מנכסיו כלום דלעולם הבנים קודמין לבנות אם כן לא הי"ל לשלוח רחל אלא ודאי לא היה לו בנים כלל. מהרא"י: ט פירוש שאין הכוונה שידע שהיה מקנהו אתו רק מיעוט כמותו וכו': י רצ"ל דאי כמשמעו שיעקב אמר לביתו אלך אל בית אבי ואעשה שם שכרי כתיב אחריו ויאמר מה אתן לך וגו' אשובה ארעה וגו' משמע שלא היה בדעתו לילך מעמו אלא לשמור צאנו אלא לביתי פירוש לצורך ביתי: כ רצ"ל גם אנכי משמע דקודם לכן היה אחר שעשה לצורך ביתו לכ"פ עכשיו כו': ל ר"ל התרגום שמתרגם על חום שחום דהוא לשון אדום: מ הקשה הרא"ם א"כ הסימן היה בעזים נקוד וטלוא ולא בכשבים והכתוב אמר הסר משם כל שה נקוד וטלוא ומתרץ דשה דאמר קרא הוא תיש מדכתיב שה כשבים ושה עזים ש"מ עז נמי קרוי שה. (מהרש"ל) וק"ל על דברי הרא"ם אדרבה מדצריכה התורה לפרש בו עזים ש"מ כ"מ שנאמר שה סתם שה הוא ולא תיש וע"ק לפי דבריו היה לו למנקט בחד כללא ולא הי"ל אלא נקוד וטלוא בעזים וע"ק למה התחיל הכתוב בתיש וסיים בשה וע"ק פעם קרא שה ופעם קרא תיש שנאמר ויסר ביום ההוא את התיישים וגו' לכך נ"ל שהוא שה ממש ולא תיש והסימן היה נקוד וטלוא בעזים ואם בכשבים ומה שאמר הסר משם כל שה נקוד וטלוא כך אמר יעקב עכ"פ תסיר נקוד וטלוא בעזים וחום בכשבים ואפילו נקוד וטלוא בכבשים שראוים להיות שלי גם אותם תסיר, שלא יהיו לי עכשיו לא עזים נקוד וטלוא ולא כשבים נקוד ועקוד וטלוא רק אותן שילדו מכאן והילך נקוד וטלוא בעזים וחום בכשבים יהיו שלי ומה שלא אמר להסיר חום בעזים מפני שאינם בנמצא ומעתה הותרו כל הקושיות כנ"ל: נ פי' הרא"ם שקשה לפי טעם ראשון ימנו אותם כמה הם עכשיו וממילא ידעינן מה שיהיו יותר שנולדו אח"כ ועל

התורה והמצוה

שכר בעד ארבע עשרה שנים כמנהג המדינה, הוא טעות, כי אם תרצה לשלם לי שכר בעד העבודה לא די בתשלומך כפי שכר שכיר הרגיל, כי לי מגיע חוץ מן השכר מתנות גדולות בעד ארבעה דברים. א] בעד העבודה עצמה, שלא עבדתי עבודת שכיר הרגילה רק עבדתי ביום ובלילה, וכמו שאמר יעקב הייתי ביום אכלני

ל ארי זעיר די הוה לך קדמי ותקיף למסגי ובריך יי יתך בדילי וכען אימתי אעביד אף אנא לביתי: לא ואמר מה אתן לך ואמר יעקב לא תתן לי מדעם אם תעבד לי פתגמא הדין אתוב ארעי ענך אטר: לב אעבר בכל ענך יומא דין העדי מתמן כל אמר נמור ורקוע וכל אמר שחום באמריא ורקוע ונמור בעזיא ויהי אגרי: לג ותסהד בי זכותי ביום דמחר ארי תיעול על אגרי קדמך

כל

השאלות

(לב-לז) מ"ש אעבר בכל צאנך הל"ל תעבור, אחר שלבן הוא המסיר את הנקודים ולקחם לעצמו לא יעקב, ומ"ש והיה שכרי משמע שהמוסרים הם שכרו שאל"כ היל"ל שמה שיולדו מהיום והלאה יהיה שכרו — הנה בתנאי של יעקב לא הזכיר עקודים כלל רק טלוא ונקוד בעזים שכולל זכרים ונקבות, ולמה הסיר לבן מן התישים את העקודים ומן העזים הנקבות את הנקודות, וכן יפלא מ"ש אח"כ אם כה יאמר עקודים יהיה שכרך ואם כה יאמר נקודים יהיה שכרך איך יכול לאמר עקודים שלא נדבר בתנאי כלל, והשאלה החמורה אחר שלפי התנאי שביניהם לקח לבן מן הצאן את כל אשר לבן בו וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב שלא ימצא בין הצאן מה שיבישו עליהם ללדת כמותם. ואיך עשה יעקב הערמה של המקלות שהם נגד התנאי ורמה את לבן נגד היושר והצדק:

התורה והמצוה

אכלני חורב וקרח בלילה, ועי"ז מגיע שכר ביחוד, ועז"א אתה ידעת את אשר עבדתיך. ב] שהעבד העובד באמונה עד שממון אדוניו השמורים אצלו כאלו שלו והם בעיניו כשלו, כמ"ש להלן ועזיך לא שכלו וכו', ע"ז מגיע לו מתנות רבות ביחוד. וזה שאמר ואת אשר היה מקנך אתי, שהגם שהיה מקנך היה אצלי, כאלו הם שלי, כמ"ש כרועה עדרו ירעה כמ"ש שם:

(ל) כי מעט, ג] שהעבד עשה את אדוניו לעשיר גדול שבבואו לביתו היה אדוניו דל ורש וע"י חריצותו ובקיאותו נתעשר בעושר גדול, הלא יתחייב שיתן לו בעבור זה מתנות גדולות ביחוד, וז"ש כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרוב. ד] עבד שהיה צדיק וירא אלהים, וע"י צדקתו חל ברכת ה' על בית אדוניו בכלל, ונתברך מה' בכל אשר לו בברכה שלמעלה מן הטבע, הלא ראוי בעבור זה למתנות רבות וגדולות, וז"ש ויברך ה' אתך לרגלי, ולפ"ז מה שאתה אומר שתשלם לי שכר כמ"ש נקבה שכרך, שהוא רק שכר הרגיל, אינו צדק, כי לי מגיע מתנות גדולות והון רב חוץ משכר הקצוב ושכר שכיר, וכ"ז על העבר, ומה שנוגע על העתיד שאתה רוצה שאשאר עוד בעבודתך, שעז"א ועתה, ר"ל מכאן ולהבא, אני משיב לך מה"א שאשאר אצלך, כי מתי אעשה גם אנכי לביתי, הלא עתה בניתי לי בית אשה ובנים וצריך אני לדאוג בעבור ביתי:

(לא) ויאמר מה אתן לך. השיב לו אני מודה לך שבעד העבר לא יצדק שכר לבד, רק שאני מחויב ליתן לך מתנות גדולות בעד כל ארבעה דברים שאמרת, ואני מוכן לתת לך מתנות כדברך, אמור מה אתן לך. ויאמר יעקב, בעד העבר, לא תתן לי מאומה, כי לא עבדתי בעד שכר ומתנות רק בעד שתי בנותיך, וכפי התנאי שבינינו, ובנותיך הם קניני שקניתים ממך בשכר עבודה, וי"ל רשות להוציאם לארץ מולדתי, ועל העתיד אם תרצה שאשאר עוד אצלך, אם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה:

(לב) אעבר בכל צאנך היום. הנה כל המפ' יפרשו שמ"ש הסר משם כל שה נקוד וטלוא, היינו שלבן יסיר את הנקודים והטלואים הנמצאים מכבר ויקחם לעצמו, ושהנקודים והטלואים שיולדו מהיום והלאה יהיו ליעקב בשכרו, ולפ"ז מה ששם יעקב את המקלות היה מרמה ושלא כנגד התנאי שההנהגה שלא ימצאו בעדרו נקודים וטלואים, וזה בלתי נכון, שא"כ היל"ל תעבור בכל צאנך היום, כיון שלבן הוא העובר והמסיר לקחתם לעצמו, לכן האמת שכוונת יעקב היה שיעקב יעבור בכל הצאן להסיר את העקודים והטלואים הנמצאים והיה שכרי, ר"ל שבין הנקודים והטלואים שנמצאים מכבר ובין הנקודים והטלואים שיולדו מהיום והלאה שייכים לשכרו, וזה מדויק בדבר שאמר אעבור כדי שאסיר משם כל שה נקוד וכו' והיה שכרי, ר"ל כל הנקודים שאסיר יהיה בעד שכרי על העתיד, והנה התנה שמן הכבשים בין מן הזכרים בין מן הנקבות יסיר ג' מינים, שהם נקוד וטלוא וחום שהוא מראה אדומה, ומן העזים בין מן הזכרים בין מן הנקבות יסיר שני מינים, שהם נקוד וטלוא, ואלה הנמצאים בעדר יהיה שכרי תיכף:

(לג) וענתה בי. ר"ל ואם תשאל הלא הנקודים והטלואים הנמצאים בעדר מכבר נוכל לספור אותם ולראות כמה הם, ואקח לך אחרים תמורתן, וכן למה בחרתי דוקא בנקודים וטלואים, ע"ז משיב שבהמת הנקודים והטלואים הנמצאים היום מספרם ידוע ואין ספק בהם, אבל אני רוצה שתענה בי צדקתי ביום מחר, ר"ל בזמן העתיד, אם תבא לבדוק את שכרי, אם לא גנבתי דבר משלך, ולעתיד אין מספר הנולדים ידוע, לכן בחרתי שכל הנקודים והטלואים הנמצאים בין הצאן יהיה שלי, ובזה תתברר צדקתי, כי כל אשר איננו נקוד וטלוא גנוב הוא אתי, וגם אמר לו שבזה תתברר צדקתי, כי ודאי הכל נעשה בהשגחה, כי לבן בעצמו הודה שנתברכתי היה בהשגחת ה' ושהיה בגלל יעקב, ובודאי לא יולדו נקודים וטלואים

רק

בַּכְּשָׂבִים גָּנוּב הוּא אִתִּי׃ לד וַיֹּאמֶר לָבָן הֵן לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ׃ לה וַיָּסַר בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַתְּיָשִׁים הָעֲקֻדִּים וְהַטְּלֻאִים וְאֵת כָּל־הָעִזִּים הַנְּקֻדּוֹת וְהַטְּלֻאֹת כֹּל אֲשֶׁר־לָבָן בּוֹ וְכָל־חוּם בַּכְּשָׂבִים וַיִּתֵּן בְּיַד־בָּנָיו׃ לו וַיָּשֶׂם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רֹעֶה אֶת־צֹאן לָבָן הַנּוֹתָרֹת׃ לז וַיִּקַּח־לוֹ יַעֲקֹב מַקַּל לִבְנֶה לַח וְלוּז וְעַרְמוֹן וַיְפַצֵּל בָּהֵן פְּצָלוֹת לְבָנוֹת מַחְשֹׂף הַלָּבָן אֲשֶׁר עַל־הַמַּקְלוֹת׃ לח וַיַּצֵּג אֶת־הַמַּקְלוֹת אֲשֶׁר פִּצֵּל בָּרֳהָטִים בְּשִׁקְתוֹת הַמָּיִם אֲשֶׁר תָּבֹאןָ הַצֹּאן לִשְׁתּוֹת לְנֹכַח הַצֹּאן וַיֵּחַמְנָה בְּבֹאָן לִשְׁתּוֹת׃ לט וַיֶּחֱמוּ הַצֹּאן אֶל־הַמַּקְלוֹת וַתֵּלַדְןָ הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּטְלֻאִים׃ מ וְהַכְּשָׂבִים הִפְרִיד יַעֲקֹב וַיִּתֵּן

פני

רש"י

ס ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודים וטלואים וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגנבה ע הוא שרוי אצלי: (לד) הן. לשון פ קבלת דברים: לו יהי כדברך. הלואי צ שתחפוץ בכך: (לה) ויסר. לבן ביום ק ההוא וגו': התישים. עזים זכרים: כל אשר לבן בו. כל אשר היתה בו הברבורות לבנות: ויתן. לבן ביד בניו: (לו) הנותרת. הרשועות שבהן החולות והעקרות שאינן אלא שיריים אותן מסר לו: (לז) מקל לבנה. עץ הוא ושמו לבנה ר כמה דאיתא (הושע ד) תחת אלון ולבנה ואומר אני הוא שקורין טרימב"ל שהוא לבן (עזפענהאלץ): לח. כשהוא רטוב: ולוז. ועוד לקח ש מקל לוז עץ שגדלין בו אגוזים דקים קולדר"י בלעז (האזעלנוס שטרויך): וערמון. קשטניי"ר בלעז (קאשטאנים בוים): פצלות. קלופים קלופים שהיה עושהו מנומר: מחשף הלבן. גלוי לובן של מקל. כשהיה קולפו היה נראה ונגלה לובן שלו במקום הקלוף: (לח) ויצג. תרגומו ודעיץ לשון תקיעה ונעיצה הוא בלשון ארמית והרבה יש בגמ' דלא ושלפא דן ביה מידי דלא כמו דעלה אלא שמקלף את לבושו: ברהטים. במרוצת המים ת בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הצאן: אשר תבאן וגו'. ברהטים אשר תבאן הצאן לשתות שם הציג המקלות א לנכח הצאן: ויחמנה וגו'. (ב"ר) הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת לאחוריה ב והזכר רובעה ויולדת כיוצא בו. ר' הושעיא אומר המים נעשין זרע במעיהן ולא היו צריכות לזכר וזהו ויחמנה וגו'. (ור"ל במיבה זו התחברו לבון זכר ונקבה כמ"ש הרא"ב"ע): (לט) אל המקלות. אל מראות ג המקלות: עקדים. משונים במקום עקידתן הם קרסולי ידיהן ורגליהן: (מ) והכשבים הפריד יעקב. הנולדים עקודים נקודים הבדיל

שפתי חכמים

ועל זה אמר רש"י שלא תאמר וכו': ס והתי"ו תבא לנקבה נסתרת לא לנוכח וכוונתו מדכתיב לפניך ר"ל הצדקה כאלו אמר כי תבא לפניך צדקתי וענתה בי על שכרי: ע הוצרך לפרש גנוב הוא אתי שלא נחשוב שפירושו אני בהיתר קניתי ונמצא שהיה גנוב והאי לא ידעתיו לכ"פ וכו' לא שבא לידי בהיתר וא"כ נמצא שהוא גנוב ביד המוכר אותו לי: פ לא כמו הן לי לא נתתה זרע שפירושו ל' הנה: צ פי' אע"פ שאמרו בפיו השב לבן אולי לא אמרו בלבו או יתחרט: ק לא יעקב שהרי כתיב אחריו ויתן ביד בניו וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב: ר דאל"כ הול"ל בקמ"ץ תחת הבי"ת וסגו"ל. (רא"ם) דאי העץ היה לבן למה צריך יעקב לפצלו כדי שיהיה לבן בלא"ה נמי היה לבן: ש דק"ל הא לבנה לאו לוז הוא לבן פי' ועוד וכו'. ורא"ם פי' דמלת לח מפסיק בין לבנה ולוז א"כ הוכרח לומר שלוז וערמון אינם דבקים עם מלת לח רק הם כמו ענין אחר: ת דתרגום וירק ורהט: א דאשר תבאן הצאן דבוק הוא לשקתות המים כדי שיהא לנוכח הצאן שב אל ויצג את המקלות כלומר שהציג המקלות ברהטים בשקתות המים כדי שיהא נוכח הצאן בשעת שתיה ויחמנה: ב דאל"כ מאי ויחמנה דאין דרך המים לחמם הבהמות ולדעת ר' הושעיא מחמם הוא העיבור: ג כי לא המקלות הם גרמו שילדו הצאן עקודים נקודים וטלואים כי אם מראיהן והוא מחשוף הלבן ות"ת היאך עשה יעקב רמאות כזה במקלות ורבו בו הדעות. וי"ל אותן שנולדו מצאן יעקב אף שלא היו להם סימנים הנ"ל מן הדין הם של יעקב כיון שנולדו מכלאן שלו ולבן רצה ליקח ממנו אף הנולדים מצאנו אמר יעקב אעשה מקלות כדי שיולידו הצאן שלי כולם עקודים ונקוד וטלוא

כל די ליתוהי נמור ורקוע בעזיא ושחום באמריא גנובא הוא עמי: לד ואמר לבן ברם לוי יהי כפתגמך: לה ואעדי ביומא ההוא ית תישיא רגוליא ורקועיא וית כל עזיא נמורתא ורקועתא כל די חור בה וכל דשחום באמריא ויהב ביד בנוהי: לו ושוי מהלך תלתא יומין בינוהי ובין יעקב ויעקב רעי ית ענא דלבן דאשתארן: לז ונסיב ליה יעקב חוטרין דלבן רטיבין דדלוז ודדלוף וקליף בהון קלפין חורין קלוף חור די על חוטריא: לח ודעיץ ית חוטריא די קליף ברהטיא אתר בית שקיא דמיא אתר דאתן ענא למשתי לקבלהון דענא ומתיחמן במיתיהון למשתי: לט ואתיחמא ענא בחוטריא וילידן ענא רגולין נמורין ורקועין: מ ואמריא אפריש יעקב ויהב בריש ענא כל דרגול וכל דשחום בענא דלבן

ושוי

התורה והמצוה

רק כפי שיהיה קבוע מהשגחת ה' שמגיע לי בשכרי, ואם יהיו נקודים וטלואים רבים, יודע שה' רצה לצדקתי שעבדתי באמונה וקבע לי שכר הרבה:

(לד) ויאמר לבן הן. הסכים על התנאים האלה ואמר לו יהי כדברך, שיולדו לך נקודים וטלואים הרבה ועתה בך צדקתך לפני ה':

(לה-לו) ויסר. לבן שנה תיכף את התנאי והיה השנוי בג' דברים. א] שיעקב התנה שכל הנקודים והטלואים הנמצאים בעדר מכבר שייכים אל יעקב, ולבן פירש פירוש אחר בדברי יעקב, שמ"ש הסר משם כל שה נקוד וטלוא היינו שלבן יסירם ויקחם לעצמו. ומ"ש והיה שכרי, היינו מכאן ולהבא יהיה זה שכרי, וכמו שפי' המפרשים את דברי יעקב, ועי"כ הסיר את הנקודים ויתנם ביד בניו, וזה נגד התנאי שיעקב יקח אותם. ב] שלפי כונת יעקב שהוא יקחם היה התנאי מבורר שימצא בעדר שתחת יד יעקב נקודים וטלואים שיביטו הצאן עליהם ויולידו כדמותם, ולבן הסירם ויתנם ביד בניו וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב, שלא ימצא בעדר כל אשר לבן גו שיביטו הצאן עליהם, שלכן הוכרח יעקב להתחבולת המקלות, ובזה שנה לבן את התנאי של יעקב. ג] עשה ערמה ומרמות גדולה, שעי"כ יוכל להחליף תמיד משכורת יעקב, כמ"ש אם כה יאמר עקודים יהיה שכרך ואם כה יאמר נקודים יהיה שכרך, שיפלא באיזה אופן היה יכול לשנות בכל זמן את השכר מעקודים לנקודים, ועוד הלא בתנאים של יעקב לא נזכר רק נקודים וטלואים, ולא הזכיר כלל מן עקודים, ואיך היה יכול לחדש לו עקודים, רק שלבן עשה בערמה והניח יסוד שעליו יבנה טענותיו תמיד, כי יעקב התנה שיסיר מן הכשבים ומן העזים כל נקוד וטלוא, וזה כולל בין מן הזכרים בין מן הנקבות, ולבן שרצה להחליף תמיד את משכורתו מעקודים לנקודים הסיר מן התישים שהם העזים הזכרים גם את העקודים [חוץ מן הנקודים שבודאי הסיר כפי התנאי], ומן העזים שהיינו הנקבות הסיר הנקודות והטלואות, ומן הכשבים הסיר גם כל חום [חוץ מן הנקודים והטלואים], ובזה מלא תמיד מקום לטענה, כי מה שהסיר היה סימן שזה יהיה שייך מכאן והלאה ליעקב, שלכן הסירם כדי שאותם שיולדו מכאן ולהבא יהיו נכרים בהם של יעקב, וא"כ אם רצה היה אומר עקודים יהיה שכרך, והביא ראיה ממה שמן התישים שהם זכרי העזים הסיר את העקודים מפני שהם של יעקב, ומזה מוכח ששכרו הוא עקודים, ואם רצה היה אומר נקודים יהיה שכרך, והביא ראיה מן העזים הנקבות שמהם הסיר את הנקודות, ואף שיעקב היה יכול לדחות בכל טענה להפך, שאם לבן הביא ראיה מן התישים ששכרו עקודים היה ליעקב ראיה מן הנקבות ששכרו נקודים, בכל היה ספק בדבר והיה לבן המוחזק ולא נתן לו רק כפי מה שרצה:

(לז) ויקח לו יעקב. הנה לפי מה שכתבתי נתתי אמת ליעקב, שלא שקר באמונתו, כי בפירוש התנה שימצא בעדר נקודים וטלואים שיביטו הצאן עליהם, ולבן עשה נגדו עולה בזה, ועי"כ עשה המקלות שיהיה במקום הנקודים שהתנה שימצאו בין הצאן:

(לח) ויצג את המקלות. הנה אין דרך הצאן להתפעל מן צבע המקלות רק מן צבע הצאן, והיה התחבולה שהצאן שבאו לשתות מן הרהטים באו משני צדדים של הרהטים ועמדו אלה נוכח אלה, ויצג את המקלות באמצע הרהטים, וכאשר ראו הצאן שמצד זה על הצאן שמצד השני והמקלות באמצע נדמה להם שצבע המקלות הוא על הצאן, שהצאן הם נקודים, ונתפס בכח המצייר שלהם כך. וז"ש אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן שמעורו אשר תבאנה הצאן לנוכח הצאן, צאן מול צאן, וספר כי זה היה רק הכנה טבעיית לעזר אל הנס, שבאמת היה הכל דרך נס כמו שהראהו המלאך בחלום, שזה נעשה ע"י מלאכי ה' עושי דברו, כמ"ש כ"פ כי צריך אל הנס קצת ענין טבעי, ויאמר שהיה הנס הזה בג' דברים. א] ויחמנה בבאן לשתות, שבעת בואן לשתות אז נעשה החום של הזווג:

(לט) ויחמו. ב] שהחמו אל המקלות, לא אל יתר הצאן שלא היו נקודים. ג] ותלדן הצאן, שנורא כפעל על הצאן בדרך נס ונולדו גם עקודים כדי שאם ישנה לבן מנקודים לעקודים יהיה ליעקב העקודים:

והכשבים

פְּנֵי הַצֹּאן אֶל־עָקֹד וְכָל־חוּם בְּצֹאן לָבָן וַיָּשֶׁת לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ וְלֹא שָׁתָם עַל־צֹאן לָבָן׃ מא וְהָיָה בְּכָל־יַחֵם הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת וְשָׂם יַעֲקֹב אֶת־הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן בָּרְהָטִים לְיַחְמֵנָּה בַּמַּקְלוֹת׃ מב וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יָשִׂים וְהָיָה הָעֲטֻפִים לְלָבָן וְהַקְּשֻׁרִים לְיַעֲקֹב׃ מג וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד וַיְהִי־לוֹ צֹאן רַבּוֹת וּשְׁפָחוֹת וַעֲבָדִים וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים׃ לא א וַיִּשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי בְנֵי־לָבָן לֵאמֹר לָקַח יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֲשֶׁר לְאָבִינוּ וּמֵאֲשֶׁר לְאָבִינוּ עָשָׂה אֵת כָּל־הַכָּבֹד הַזֶּה׃ ב וַיַּרְא יַעֲקֹב אֶת־פְּנֵי לָבָן וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יַעֲקֹב שׁוּב אֶל־אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה עִמָּךְ׃ ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה אֶל־צֹאנוֹ׃ ה וַיֹּאמֶר לָהֶן רֹאֶה אָנֹכִי אֶת־פְּנֵי אֲבִיכֶן כִּי־אֵינֶנּוּ אֵלַי כִּתְמֹל שִׁלְשֹׁם וֵאלֹהֵי אָבִי הָיָה עִמָּדִי׃ ו וְאַתֵּנָה יְדַעְתֶּן כִּי בְּכָל־כֹּחִי עָבַדְתִּי אֶת־אֲבִיכֶן׃ ז וַאֲבִיכֶן הֵתֶל בִּי וְהֶחֱלִף

את

בעל הטורים

מה יהיה ביום מחר אל תתהלל ביום מחר למחר כתיב דינה ויצאה ממך: (מב) העטופים ב' במס'. העטופים ללבן העטופים ברעב. פי' שנתן לו הכחושים שמתו ברעב א"נ בשביל שעשה יעקב דבר שנראה כרמאות גרם לבניו שנתעטפו ברעב: (ו) ואתנה ג'. ואתנה ידעתן ואתנה צאני צאן מרעיתי. ואתנה גשם שוטף אבני אלגביש תפלנה מה צאן מרעיתי דלהלן מדבר בישראל אף צאן האמור כאן דורש במדרש על הגלויות גשם שוטף ואבני אלגביש שאמר לבן אתם ידעתן שהיה גשם שוטף ואבנים יורדים

שפתי חכמים

ושנאה כדי שאראית את מה שהוא שלי מסרש"ל: ד פי' צאן שבכאן הם העזים כי כל חום בכשבים הפריד לבן כמו שכתוב לעיל אבל חום בעזים לא הסיר לבן מפני שלא היה שכרו כמו שלא הסיר העקודים והטלואים מן הכשבים רק מן העזים כמו שכתבתי לעיל מפני שלא היו שכרו ודו"ק. עיין ברא"ם שהאריך כאן ועוד כתב ויתכן שמלת הנולדים שאצל עקודים נקודים מסובבת בדברי הרב אם לא תפרש הנולדים כבר קודם הסרה כאלו אמר הרב העקודים נקודים שכבר נולדו בצאן לבן שלא הסירם לבן מפני שאינם שכרו: ה דאין לפרש כמשמעו שהיו לו צאן הרבה הלא כבר כתיב ויפרוץ האיש מאד מאד ובודאי הוא דקאי על הצאן דכתיב לעיל מיניה אלא שהיו פרות וכו' רא"ם: ו דאל"כ קאי בצאן ומזכיר שפחות ועבדים (ממ"ש) דאל"כ היה מהראוי להקדים אדם לבהמה ותו דאח"כ חזר והזכיר בהמה גמלים וכו' ל"פ שמכר וכו' ר"ל לכך הקדים הצאן שהי"ל מתחלה ואח"כ נקנה מה שקנה בדמיהן והדרן כסדר אדם קודם בהמה ולפ"ז שפן כסדר אנ"ל כמו

בצאן

רש"י

הבדיל והפריד לעצמו ועשה אותו עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהם צופות אליהם וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיה פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא ד בצאן לבן: וישת לו עדרים. כמו שפירשתי: (מא) המקשרות. כתרגומו הבכירות ואין לו עד במקרא. ומנחם חברו עם אחיתופל בקשרים (שמואל ב' טו) ויהי הקשר אמיץ (שם). אותן המתקשרות יחד למהר עיבורן: (מב) ובהעטיף. לשון איחור כתרגומו ובלקשות. ומנחם חברו עם (ישעיה ג) המחלצות והמעטפות לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בשערן ובצמרן ואינן מתאוות להתיחם ע"י הזכרים: (מג) צאן רבות. פרות ורבות ה משאר צאן: ושפחות ועבדים. מוכר צאנו בדמים יקרים ו ולוקח לו כל אלה: (ו) אתנה. כנס כמו (ש"א יד)

ויעש

ושוי להּ עדרין בלחודוהי ולא ערבנון עם ענא דלבן: מא והוי בכל עדן דמתיחמן ענא מבכרתא ומשוי יעקב ית חוטריא לעיני ענא ברהטיא ליחמותהון בחוטריא: מב ובלקישות ענא לא משוי והוו לקישיא ללבן ובכיריא ליעקב: מג ותקיף גברא לחדא לחדא והוו להּ ען סגיאן ואמהן ועבדין וגמלין וחמרין: א ושמע ית פתגמי בני לבן דאמרין נסיב יעקב ית כל די לאבונא ומדי לאבונא קנא ית כל נכסיא הדין: ב וחזא יעקב ית סבר אפי לבן והא ליתוהי עמהּ כמאתמלי ומדקמוהי: ג ואמר יי ליעקב תוב לארעא דאבהתך ולילדותך ויהי מימרי בסעדך: ד ושלח יעקב וקרא לרחל וללאה לחקלא לות ענהּ: ה ואמר להן חזי אנא ית סבר אפי אבוכן ארי ליתוהי עמי כמאתמלי ומדקמוהי ואלהא דאבא הוה בסעדי: ו ואתין ידעתין ארי בכל חילי פלחית ית אבוכן: ז ואבוכן שקר

רש"י

זיעה הול ויך לת עמלק: (ג) שוב אל ארץ אבותיך ושם אהיה עמך ז אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר ח להשרות שכינתי עליך (ב"ר): (ד) ויקרא לרחל וללאה. לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיא היתה

שפתי חכמים

כנאן שמכר ג"כ עבדים ושפחות ולוקח מכן גמלים וחמורים ח"ש רש"י ולוקח לו כל אלה ר"ל מדמי הצאן: ז לא שאת סנאי שאם תשוב אהיה עמך אלא מראה מקום הוא לו מפני שכאן א"א כו': ח אבל אין לפרש ואהיה עמך כשתך בדרך

השאלות

א-ד) למה כפל לקח יעקב וכו' ומאשר לאבינו וכו' ואיך אמרו כן ויעקב עבד ולקח שכרו:

ה-יד) מ"ש ואלהי אבי היה עמדי אין לו ענין פה רק בפסוק י' שספר מענין החלום, מ"ש ואביכן התל בי וכו', הלא ישאלו למה כשאר אצלו כל הזמן ההוא, ולמה הראה לו מלאך האלהים העתודים העולים על הצאן, שזה יחייב שלא יצא משם אחר שה' אתו ומעשיו מצליחים ותשובת הנשים העוד לנו חלק ונחלה אינו מענין מה שאמר להן, ולמה כפל חלק ונחלה:

התורה והמצוה

(מ) והכשבים. שמפני שהכשבים היה ליעקב גם הוא שהוא מראה הנוסה לאדום, שזה לא עשה ע"י המקלות, הפריד את הכשבים מן העזים, [שכן נראה מלשנא דכתב שמורה תמיד הבדל המינים, כמ"ש בס' התו"כ ויקרא סי' קעה], ויתן פני הצאן אל עקד וכל חום שמצא בצאן לבן, כי מן הצאן לא הסיר לבן לא עקוד ולא חום, כי חום לא הסיר כלל ועקוד לא הסיר רק מן התישים כנ"ל. וישת לו, אולם מן אלה שנולדו לו נקודים וטלואים שם לו עדרים לבדו: (מא-מב) והיה בכל יחם. פי' המפרשים שהמקושרות הם המבכרות בחדש ניסן, או הבריאות שתאות הזכרים רבה, לכן שם את המקלות כי בהם פעל שתבולם המקלות ובהעטיף הצאן המאוחרות שאין תאותם רבה ג"כ לא שם:

לא (א) וישמע. כ"ז שהיה נזרת ה' ורצונו שיהיה יעקב בבית לבן, לא אנה אליו כל רע וימצא שם חן בעיני הכל, ועתה שהגיע העת שישוב לביתו, שמע כי בני לבן יתחילו לחשוד אותו ומתרעמים עליו בד' דברים. א] לקח יעקב, כאלו לקח בגזלה ואין מגיע לו שכירות. ב] אמרו שלקח את כל, ולא השאיר ללבן מאומה. ג] שלקח כל אשר לאבינו, שגזל גם חלק לבן אף מן הצאן שאין נקודים וטלואים מכל בגנבה. ד] אמרו שע"י הגזלה עשה לו את כל הכבוד הזה, מה שקנה עבדים ושפחות הוא מה שהחליף מהלק לבן הבלתי נקודים בעד שוה כסף:

(ב) וירא. זאת שנית ראה יעקב, שפני לבן זועף עליו וזה סימן שגם לבן חושד אותו:

(ג) ויאמר ה' אל יעקב. הודיעו שזה בעבור שבא העת שיצא מבית לבן וישוב, אם בעבור שהוא הארץ הקדושה, אם בעבור שהוא מולדתו ושם בית אביו, ושם יהיה ה' עמו, ולכן כלתה השגחת ה' עליו פה וכולם מתנגדים לו:

(ד) וישלח. לכן שלח לקרוא את נשיו להתיעץ עמהן, וקרא לרחל תחלה שהיא עקרת הבית, וקראם השדה, שלא ישמע שום אדם בדבר:

(ה-ו) ויאמר להן. ערך לפניהם שני טענות. א] רואה אני את פני אביכן והנה איננו אלי כתמול שלשום, ויען שיטיל שיהיה בכעס עליו מפני ארבע סבות, בכר לכן שאין כל סבה שתגרום כעסו. א] י"ל שכעס לבן עליו הוא השגחיי, מפני שחטא איזה חטא, שע"כ סרה מעליו ההשגחה, עז"א ואלהי אבי היה עמדי. ב] י"ל שכעס עליו מפני שלא עבד עבודתו כראוי, עז"א ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן. ג] י"ל שכעס עליו מפני שלקח שכר יותר מן הראוי מדי העבודה אשר עשה, עז"א כי לא כן הוא, כי,

(ז) ואביכן התל בי. שהיפך בעת התחלת השכירות התל בי ושנה בו בג' דברים כנ"ל (סי' ל' ס' ל"ה וס'

אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים וְלֹא־נְתָנוֹ אֱלֹהִים לְהָרַע עִמָּדִי׃ ח אִם־כֹּה יֹאמַר נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן נְקֻדִּים וְאִם־כֹּה יֹאמַר עֲקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים׃ ט וַיַּצֵּל אֱלֹהִים אֶת־מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֶּן־לִי׃ י וַיְהִי בְּעֵת יַחֵם הַצֹּאן וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא בַּחֲלוֹם וְהִנֵּה הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים׃ יא וַיֹּאמֶר אֵלַי מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב וָאֹמַר הִנֵּנִי׃ יב וַיֹּאמֶר שָׂא־נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל־הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים כִּי רָאִיתִי אֵת כָּל־אֲשֶׁר לָבָן עֹשֶׂה לָּךְ׃ יג אָנֹכִי הָאֵל בֵּית־אֵל אֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ שָּׁם מַצֵּבָה אֲשֶׁר נָדַרְתָּ לִּי שָׁם נֶדֶר עַתָּה קוּם צֵא מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל־אֶרֶץ מוֹלַדְתֶּךָ׃ יד וַתַּעַן רָחֵל וְלֵאָה וַתֹּאמַרְנָה לוֹ הַעוֹד לָנוּ חֵלֶק וְנַחֲלָה בְּבֵית אָבִינוּ׃ טו הֲלוֹא נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ כִּי מְכָרָנוּ וַיֹּאכַל גַּם־אָכוֹל אֶת־כַּסְפֵּנוּ׃ טז כִּי כָל־הָעֹשֶׁר אֲשֶׁר הִצִּיל אֱלֹהִים מֵאָבִינוּ

לנו

רש"י

עקרת הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרים כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגומר הקדימו רחל ללאה: (ז) עשרת מונים. אין מונים פחות ט מעשרה. מונים לשון סכום כלל החשבון והן עשיריות למדנו שהחליף תנאו י מאה פעמים: (י) והנה העתודים. אע"פ שהבדילם לבן כולם שלא יתערבו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד לבן כ לעדר שביד יעקב (ב"ר): וברודים. תרגומו ופציחין פיס"ל בלעז (גישפרייקעלט) חוט של לבן מקיף את גופו סביב והברבורות שלו פתוחה ומפולשת מזו אל ל (ס"א מזן אל זן) ואין לי להביא עד מן המקרא: (יג) האל בית אל. כמו אל בית אל הה"א יתירה ודרך מקראות לדבר כן כמו (במדבר ב) כי אתם באים אל הארץ כנען: משחת שם. לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך ויצק שמן על ראשה להיות משוחה למזבח: אשר נדרת לי. וצריך אתה לשלמו שאמרת יהיה בית אלהים שתקריב שם קרבנות: (יד) העוד לנו. למה תעכב על ידך מלבוא כלום אנו מיחלות לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים: (טו) הלא נכריות נחשבנו לו. אפי' בשעה שדרך בני אדם לתת נדוניא לבנותיו בשעת נשואין נהג עמנו כנכריות כי מכרנו לך (שעבדת אותו בנו י"ד שנה ולא נתננו לך אלא) בשכר הפעולה: את כספנו. שעכב דמי שכר מ פעולתך: (טז) כי כל העשר. כי זה משמש בלשון אלא כלומר משל אבינו אין לנו

כלום

שפתי חכמים

י כבר הובטח על זה והנה אנכי עמך ושמרתיך וגו' ר"ל שם אמרתי שכינתי עליך ומחויב מזה שיובטח שלא יהרג כדלק. ויתורץ בזה מה שפרש"י בפרשת וישלח שתי הבטחות וכו' שנראה משם שאהיה עמך כאמור שם כ"ל לשמרך כדלק: ט דמונים הוא לשון מנין דהוא עשרה וכתיב עשרת מונים משמע עשרה פעמים י"ד דהיינו ק' אבל מונים אין פירושו פעמים: י הא דנקט רש"י תנאו ולא נקט משכורתו משום דאין הפסד אם הוא מחליף משכורתו כגון אם היה חייב ליתן לו מעות ונתן לו מטלטלין אין הפסד בזה לכך נקט תנאו עיקר התנאי היה מחליף כדפירש"י לקמן (פמ"א) היית משנה תנאי בינינו מנקוד לטלוא וכו': כ כלומר מ"ש והנה העתדים העולים וגו' ודאי לא קאי על אותן שנולדו לו ליעקב דא"כ מה אתא לאשמועינן אלא מוכרח אתה לומר שבאן לבן היו והיאך באו כאן ועז"ש אע"פ וכו': ל ר"ל שאין שחור מעכבו אלא אותו חוט של לבן פתוח ומסבב כל גופו: מ פי' של אותן

שקר בי ואשני ית אגרי עשר זמנין ולא שבקיה יי לאבאשא עמי: ח אם כדין הוה אמר נמורין יהא אגרך וילידן כל ענא נמורין ואם כדין הוה אמר רגולין יהא אגרך וילידן כל ענא רגולין: ט ואפרש יי ית גיתי דאבוכון ויהב לי: י והוה בעדן דאתיחמא ענא וזקפית עיני וחזית בחלמא והא תישיא דסלקין על ענא רגולין נמורין ופציחין: יא ואמר לי מלאכא דיי בחלמא יעקב ואמרית הא אנא: יב ואמר זקוף כען עינך וחזי כל תישיא דסלקין על ענא רגולין נמורין ופציחין ארי גלי קדמי ית כל די לבן עבד לך: יג אנא אלהא דאתגליתי עלך בבית אל די משחתא תמן קמא די קימתא קדמי תמן קים כען קום פוק מן ארעא הדא ותוב לארעא ילדותך: יד ואתיבת רחל ולאה ואמרן לה העוד (כען) לנא חלק ואחסנא בבית אבונא: טו הלא נוכראן אתחשבנא לה ארי זבננא ואכל אף מיכל ית כספנא: טז ארי כל עותרא די אפרש יי מאבונא דילנא הוא ולבננא וכען כל

רש"י

כלום אלא מה שהציל הקב"ה מאבינו שלנו הוא: הציל. לשון הפרשה וכן כל לשון הצלה שבמקרא לשון הפרדה.

התורה והמצוה

ופ' ל"ו), ואח"כ החליף את משכרתי עשרת מנים. ד] י"ל שכעס עליו מפני שגלה אותו ע"י תחבולת המקלות שבזה בטל כל ערמת לבן, וזה חרה לו. עז"א שזה לא נהיה ע"י התחבולות רק שלא נתנו אלהים להרע עמדי, שכ"ז היה ענין השגחיי, כי,

(ח-ט) אם כה יאמר. שלבן היה ממתין תמיד עד שהגיע עת לידת הצאן, ואז החליף את משכרתו פעם לעקודים ופעם לנקודים, ואז הלא כבר היו הצאן כעוברים בבטן המלאה, וה' שנה את טבע הצאן כפי מה שבחר לבן בעת הלידה לקחת בשכרו. ועז"א אם כה יאמר בלשון עתיד, אם עתיד לאמר עקודים יהיה שכרך ילדו כל הצאן עקודים, באופן שנראה בעליל שהציל ה' את מקנה אביכם ויתן לי, כי אם שגמר אומר שבשכר יעקב עקודים היו העקודים ללבן, ואחר שגמר אומר שיהיו עקודים נהפך שיהיו ליעקב, לפ"ז אין לו להתרעם שעשיתי זאת בתחבולות, כי זה נעשה ע"י נס:

(י-יא) ויהי. עתה הודיע להן טענה שניה שצריך לצאת מפני דבר ה', וספר להם החלום הנבואיי שראה, שבעת יחם הצאן ראיתי את כל העתודים וכו', ויאמר אלי מלאך האלהים לשום לב על זאת:

(יב) ויאמר. והודיע לי שלכן נתייחדו העתודים באלה הג' גוונים, כי ראיתי את כל אשר לבן עשה לך, ר"ל שראיתי מה שעתיד לעשות לך, שישנה עתה משכרתך שלשה פעמים מעקודים לנקודים ומן נקודים לברודים, לכן הכין המלאך צורת המולידים תיכף על שלשה גוונים אלה, כדי שכפי מה שישנה לבן קן סמוך הלידה, וכל מה שיאמר להיות חלקו של יעקב כן יולדו הצאן, ומזה זה העירני המלאך שלא אתעכב עוד אצל לבן, שלא אצטרך תמיד למעשה נסים ולשמירה השגחיית:

(יג) אנכי האל בית אל. אמר שהבטיחך שם על השמירה ושאשיב אותך לארץ ישראל, ואתה משחת שם מצבה ונדרת נדר על תנאי אם ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים, והתנאים צריכים עתה להתקיים, ולכן צא מן הארץ הזאת:

(יד) ותען רחל ולאה וגו' העוד לנו חלק. ר"ל מה נתעכב כאן ומה נקוה פה, כי יש אב שמשיא בנותיו בלא נדן, אבל אז יש להן תקוה שאחר מותו יהיה להם חלק בנחלה כאחד הבנים, ויש שנותן להן מתנות ונדן בחייו, ואז אין להן תקוה על הירושה, כי כבר לקחו חלקם בחיים, אבל יש להן תקוה שעוד יתן להן מתנות בחייו, אחר שדרכו לחלק נכסיו בחייו, אמנם אם אביהן לא נתן להן נדן ומתנות, ועוד גזל את שלהן, שאז אין להם תקוה לקבל מתנות בחייו, ואח"כ קרה להן מקרה שבאו לידן נכסי אביהן בחייו שלא ברצונו, ואח"כ אין להן לקוות על ירושה ג"כ, כי כבר הגיע חלקם לידן, א"כ אין להם עוד שום תקוה לא למתנות ולא לירושה. וז"ש העוד לנו חלק [היינו שיחלק מתנות בחייו], או נחלה, שירש אותו אחר מותו, ומפרש כשעד לנו חלק:

(טו) הלוא נכריות נחשבנו לו, שלא לבד שלא נתן לנו נדן ומהר ומתן, עוד מכרנו, ומעות שלקח בעד המכירה לא נתן לנו, רק ויאכל גם אכול את כספנו, וגם אין לנו תקוה על ירושה:

(טז) כי כל העשר אשר הציל אלהים וגו' לנו הוא ולבנינו, וכבר הגיע לידנו העושר כראוי לנו מגיע, ואחר שאין לנו לקוות ממנו מאומה, כל אשר אמר אלהים אליך עשה:

ויקם

לָנוּ הוּא וּלְבָנֵינוּ וְעַתָּה כֹּל אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים אֵלֶיךָ
עֲשֵׂה: ששי יז וַיָּקָם יַעֲקֹב וַיִּשָּׂא אֶת־בָּנָיו וְאֶת־נָשָׁיו עַל
הַגְּמַלִּים: יח וַיִּנְהַג אֶת־כָּל־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־רְכֻשׁוֹ אֲשֶׁר
רָכָשׁ מִקְנֵה קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפַדַּן אֲרָם לָבוֹא אֶל־יִצְחָק
אָבִיו אַרְצָה כְּנָעַן: יט וְלָבָן הָלַךְ לִגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ וַתִּגְנֹב
רָחֵל אֶת־הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאָבִיהָ: כ וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת־לֵב
לָבָן הָאֲרַמִּי עַל־בְּלִי הִגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ הוּא: כא וַיִּבְרַח הוּא
וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּקָם וַיַּעֲבֹר אֶת־הַנָּהָר וַיָּשֶׂם אֶת־פָּנָיו
הַר הַגִּלְעָד: כב וַיֻּגַּד לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח יַעֲקֹב:
כג וַיִּקַּח אֶת־אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים
וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ בְּהַר הַגִּלְעָד: כד וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־לָבָן
הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תְּדַבֵּר
עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע: כה וַיַּשֵּׂג לָבָן אֶת־יַעֲקֹב
וְיַעֲקֹב תָּקַע אֶת־אָהֳלוֹ בָּהָר וְלָבָן תָּקַע אֶת־אֶחָיו בְּהַר
הַגִּלְעָד: כו וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת־
לְבָבִי וַתְּנַהֵג אֶת־בְּנֹתַי כִּשְׁבֻיוֹת חָרֶב: כז לָמָּה נַחְבֵּאתָ
לִבְרֹחַ וַתִּגְנֹב אֹתִי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וָאֲשַׁלֵּחֲךָ בְּשִׂמְחָה

ובשירים

בעל הטורים

על נסיונו בשדה עם המלאך: (כב) כי ברח כי במב'. כי ברח יעקב. ס' ברח העם. אותה במדרש שעמלק הגיד ללבן על בריחת יעקב וגם לפרעה על בריחת ישראל: כי ברח. בגימ' עמלק:

רש"י

הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן הטוב: (יז) את בניו ואת נשיו. הקדים זכרים לנקבות ועשו הקדים נקבות לזכרים שנאמר (לקמן לו) ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגו': (יח) מקנה קנינו. מה שקנה מצאנו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים: (יט) לגזוז את צאנו. שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים ביניו ובין יעקב: ותגנב רחל את התרפים. להפריש את אביה מע"ז נתכוונה (ב"ר): (כב) ביום השלישי. שהרי דרך שלשת ימים היה ביניהם: (כג) את אחיו. קרוביו: דרך שבעת ימים. כל אותן שלשת ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו לבן למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימים הלך לבן ביום אחד (שנאמר וירדוף אחריו דרך שבעת ימים ולא נאמר וירדוף אחריו שבעת ימים): (כד) מטוב עד רע. כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים (יבמות סג): (כו) כשביות חרב. כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב: (כז) ותגנב אתי. גנבת את דעתי:

שפתי חכמים

שש שנים שעבדת אותי בשכר כי על הי"ד שנים כבר אמרו כי מכרנו: ב משני שהיה שסוף בזמה והיו נשיו עיקר. רא"ם: ם פי' המקנה של קנינו שקנאו ע"י מכירת צאנו ופי' ויכבש את כל מקנהו המקנה שנולד לו בשכרו: ע אמר זה משום קרא שאחריו שכתוב ביום השלישי וגו' למה לא נודע עד יום השלישי: פ דאל"כ אשר לאביה מיותר אלא להפרישו וכו': צ כלומר אלו היה אצל מקום לאן לבן (היה ז' ימים): ק וכ"ל דה"ק שלא תדבר עמו מה שאת טוב בעיניך כלומר שיטוב עמך לאחר והיא רעה אצלו כי כל זמן שיהיה מהוכר אצל רשע אין השכינה שורה עליו. וק"ל: ר דפה לא נופל

כל די אמר יי לך עבד: יז וקם יעקב ונטל ית בנוהי וית נשוהי על גמליא: יח ודבר ית כל גיתוהי וית כל קנינה דקנא גיתי קנינה די קנא בפדן ארם למיתי לות יצחק אבוהי לארעא כנען: יט ולבן אזל למגז ית ענה ונסיבת רחל ית צלמניא די לאבוהא: כ וכסי יעקב מן (לבא ד)לבן ארמאה על דלא חוי לה ארי אזל הוא: כא ואזל הוא וכל די לה וקם ועבר ית פרת ושוי ית אפוהי לטורא דגלעד: כב ואתחוא ללבן ביומא תליתאה ארי אזל יעקב: כג ודבר ית אחוהי עמה ורדף בתרוהי מהלך שבעת יומין ואדבק יתה בטורא דגלעד: כד ואתא מימר מן קדם יי לות לבן ארמאה בחילמא די ליליא ואמר לה אסתמר לך דלמא תמליל עם יעקב מטב עד ביש: כה ואדביק לבן ית יעקב ויעקב פרס ית משכנה בטורא ולבן אשרי ית אחוהי בטורא דגלעד: כו ואמר לבן ליעקב מה עבדת וכסיתא מני ודברתא ית בנתי כשביות חרבא: כז למה אטמרת למיזל וכסיתא מני ולא חויתא לי ושלחתך פון בחדוא ובתושבחן בתופין

השאלות

(כ) מ"ש ויגנב יעקב את לב לבן נתקשו כלם בבאורו, וכי הי"ל להגיד שהוא בורח הלא אז לא יקרא בורח:

(כו-ל) מ"ש מה עשית, הלא ידע מה שעשה שרוצה לצאת אל בית אביו, ולמה כפל מה עשית למה נחבאת, ואמר ותגנוב את לבבי ותגנוב אותי, וסיים עתה הסכלת עשו ואם עשה זה בסכלות י"ל התנצלות, ואיך אחר השאלות מה עשית אמר ועתה הלוך הלכת לבית אביך שזה מישב כל הקושיות שאינו בורח רק הולך לבית אביו, ולמה הקדים לזה מה שיש לאל ידו לעשות עמו רע:

התורה והמצוה

(יז) ויקם יעקב. יספר איך עשה יעקב בחכמה, שלא ירגיש שום אדם שהוא בורח שלא מדעת לבן שלא יגלה שום אדם את אוזן לבן כי בורח הוא, וזה בארבעה פנים. א] כי דרך הבורח שישלח תחלה את רכושו בהמה ואח"כ יברח עם הנפשות לבדו, והוא לקח את בניו ואת נשיו תחלה ואח"כ נהג את מקנהו, ב] דרך הבורח לנסוע בבהמה והוא הרכיבן על הגמלים:

(יח) וינהג. ג] דרך הבורח למכור צאנו ובהמותיו ולצרור הכסף בידו בנסעו שלא יודע לאיש, והוא נהג את מקנהו, שהם הצאן, ואת רכושו, כלי בית ומטלטלין, מקנה קנינו, הם העבדים והגמלים שקנה מקניינו, ר"ל מהצאן. ד] שאמר לכל בפרהסיא שהולך כדי לבוא אל יצחק אביו ארצה כנען. ועי"כ האמינו כלם שהולך מדעת לבן, אחר שהולך בפרהסיא, ועי"כ לא שלחו להודיע אל לבן:

(יט) ולבן. ויעקב כוון העת שלבן לא היה בביתו, כי הלך לגזוז צאנו, ורחל גנבה את התרפים, שלא יגלה ע"י התרפים הדרך שהלך בם יעקב, וזאת עשתה שלא מדעת יעקב:

(כ) ויגנב. ר"ל וע"י התחבולות האלה גנב את לב לבן, על שע"י התחבולות האלה שלא נשמר משום אדם ועשה א"ע כהולך מדעת לבן ולא כבורח, עי"ז לא נמצא איש אחד שיגיד ללבן כי בורח הוא, כי לא עלה על לב שום אדם שהוא בורח, ועי"כ:

(כא-כב) ויברח הוא וכל אשר לו, ושום אדם לא עכב אותו, ואחר שעבר את הנהר עקם את דרכו ושם פניו ללכת אל הר הגלעד, ולא הוגד ללבן עד יום השלישי כי היה דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב (כנ"ל ל' לו):

(כג) וידבק אותו. שם הכיר מהלכו שימצאהו בהר הגלעד, כי עד עתה עקבותיו לא נודעו:

(כד) פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע. פי' ה"א שהזהירהו שבדברו עמו לא יתחיל בטוב ויסיים ברע, למשל כך וכך טובות עשיתי עמך והנה גמלת רע תחת טוב, ולכן אנקמה ממך, אבל יוכל לדבר אליו מרע ועד טוב, היינו אתה עשית לי רע ולא נטשתני לנשק בני ובנותי, ובכ"ז אעשה עמך רק טוב ואשלחך בשלום ובכריתת ברית, כי כן דבר עמו באמת:

(כה) וישג לבן. אח"כ השיגו ממש, ואז תקע יעקב את אהלו לנוח אל לבן לבדו, וכן לבן תקע את אחיו, שימצאו בהר הגלעד, כי הלך אליו לבדו כפי מה שהוזהר מה' שלא ירע לו:

(כו) ויאמר לבן מה עשית, טען עליו משני צדדים. א] מצד היושר והצדק, שעז"א מה עשית, הלא עולה גדולה, אם נגדי, במה שגנבת את לבבי, אם נגד בנותי, ותנהג את בנותי כשביות חרב, וגם אם הסבת שלא אניח אותך ללכת לא היה לך רשות ללכת בלא דעתי:

(כז-כח) למה נחבאת לברח. עתה טען נגדו מצד שעשה מעשה סכלות, כי אחר שהיה מניח אותו ללכת בטוב והיה משלח אותו בשמחה, וא"כ הבריחה בלא דעתו היה סכלות, ועז"א מלת למה, פר"ל שלא

ובשרים בתף ובכנור: כח ולא נטשתני לנשק לבני ולבנתי עתה הסכלת עשו: כט יש־לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי אביכם אמש ׀ אמר אלי לאמר השמר לך מדבר עם־יעקב מטוב עד־רע: ל ועתה הלך הלכת כי־נכסף נכספתה לבית אביך למה גנבת את־אלהי: לא ויען יעקב ויאמר ללבן כי יראתי כי אמרתי פן־תגזל את־בנותיך מעמי: לב עם אשר תמצא את־אלהיך לא יחיה נגד אחינו הכר־לך מה עמדי וקח־לך ולא־ידע יעקב כי רחל גנבתם: לג ויבא לבן באהל יעקב ׀ ובאהל לאה ובאהל שתי האמהת ולא מצא ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל: לד ורחל לקחה את־התרפים ותשמם בכר הגמל ותשב עליהם וימשש לבן את־כל־האהל ולא מצא: לה ותאמר אל־אביה אל־יחר בעיני אדני כי לוא אוכל לקום מפניך כי־דרך נשים לי ויחפש ולא מצא את־התרפים: לו ויחר ליעקב וירב בלבן ויען יעקב ויאמר ללבן מה־פשעי מה חטאתי כי

דלקת

בעל הטורים

(כח) עשו ד׳ במס׳. הסכלת עשו. למען עשה כיום הזה. עשה סטים שנאתי. עשה צדקה. הכא איירי ברמאותו של לבן וכן ביוסף השדוהו אחיו ברמאות כדכתיב ואתם חשבתם עלי רעה וכן עשה סטים שנאתי אותן השוטים רמאות בלבם וכנגדן בו עשה צדקה זה יוסף שעשה צדקה עם אחיו שהם חשבוהו לרעה והוא חשבה לטובה: (לג) מאהל ד׳ במס׳. ויצא מאהל לאה. מאהל מועד לאמר. והייתי מתהלך מאהל אל אהל, יחתך לנצח ויסחך מאהל. פי׳ בשעה שהוקם המשכן נאסרו הבמות והיינו ויקרא אליו מאהל מועד דוקא ולאחר שעברו הירדן הותרו הבמות עד שבאו לשילה והיינו ויצא מאהל לאה דהיינו המשכן שבשילה נגאל שהיה משבט יהודה שיצא מלאה ויבא באהל רחל זה שילה שבחלק יוסף ואז והייתי מתהלך מאהל אל אהל מגלגל לנוב ומנוב לגבעון ומשם לבית עולמים ואז נאסרו הבמות והיינו יחתך לנצח ויסחך מאהל שלא היה שוב היתר, אדוני אבי הרא״ש ז״ל:

רש״י

(כט) יש לאל ידי. יש כח וחיל בידי לעשות עמכם רע וכל אל שהוא לשון קדש על שם עוז ורוב אונים הוא: (ל) נכספתה. חמדת, והרבה יש במקרא (תהלים פד) נכספה וגם כלתה נפשי (איוב יד) למעשה ידיך תכסוף: (לא) כי יראתי וגו׳. השיבו על ראשון ראשון שאמר לו ותנהג את בנותי וגו׳: (לב) לא יחיה. ומאותה קללה מתה רחל בדרך (ב״ר): מה עמדי. משלך: (לג) באהל יעקב. הוא אהל רחל ש שהיה יעקב תדיר אצלה וכה״א בני רחל אשת יעקב ובכולן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל. כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל ת קודם שחפש באהל האמהות. (ס״א השפחות) וכל כך למה לפי שהיה מכיר בה שהיא ממשמשת: (לד) בכר הגמל. ל׳ כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשויה כמין כר ובעירובין (דף יט)

הקיפוה

שפתי חכמים

לשון שהיה גבי חרב אלא א״ל כשבויות חרב: ש ר״ל דא״ת למה נאמר אהל יעקב וכי היה חשוד בעיניו לגנוב ע״א ובפרט שהוכיח אל בית אביו שגם הוא עצמו אמר כי נכסף נכספתה לבית אביך למה גנבת את אלהי ואלא בבית אביו לאו ע״א הם לכ״ש הוא אהל רחל וכו׳: ת ר״ל כיון דאהל יעקב הוא אהל רחל כפירש״י בסמוך וא״כ למ״ל ויבא באהל רחל הא כבר חפש בו וע״ק הל״ל ויצא מאהל שתי האמהות ויבא באהל רחל דהא כבר יצא מאהל לאה ובא לאהל שתי האמהות

וּבְכִנָּרִין: כח וְלָא שְׁבַקְתַּנִי לְנַשָּׁקָא לִבְנַי וְלִבְנָתָי כְּעַן אַסְכֶּלְתָּא לְמֶעְבַּד: כט אִית חֵילָא בִידִי לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן בִּישׁ וֵאלָהָא דַאֲבוּכוֹן בְּרַמְשָׁא אֲמַר לִי לְמֵימַר אִסְתְּמַר לָךְ מִלְּמַלָּלָא עִם יַעֲקֹב מִטַּב עַד בִּישׁ: ל וּכְעַן מֵיזַל אֲזַלְתָּ אֲרֵי חַמָּדָא חַמֵּדְתָּא לְבֵית אֲבוּךְ לְמָא נְסַבְתָּא יָת דַּחַלְתִּי: לא וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן אֲרֵי דְחֵילִית אֲרֵי אֲמָרִית דִּילְמָא תָנֵיס יָת בְּנָתָךְ מִנִּי: לב עִם דִּי תַשְׁכַּח יָת דַּחַלְתָּךְ לָא יִתְקַיַּם קֳדָם אֲחָנָא אִשְׁתְּמוֹדַע לָךְ מָה דְעִמִּי וְסַב לָךְ וְלָא יְדַע יַעֲקֹב אֲרֵי רָחֵל נְסִיבַתְּהוֹן: לג וְעַל לָבָן בְּמַשְׁכְּנָא דְיַעֲקֹב וּבְמַשְׁכְּנָא דְלֵאָה וּבְמַשְׁכְּנָא דְתַרְתֵּין לְחֵינָתָא וְלָא אַשְׁכַּח וּנְפַק מִמַּשְׁכְּנָא דְלֵאָה וְעַל בְּמַשְׁכְּנָא דְרָחֵל: לד וְרָחֵל נְסִיבַת יָת צַלְמָנַיָּא וְשַׁוְּתִנּוּן בַּעֲבִיטָא דְגַמְלָא וִיתֵיבַת עֲלֵיהוֹן וּמַשֵּׁישׁ לָבָן יָת כָּל מַשְׁכְּנָא וְלָא אַשְׁכַּח: לה וַאֲמַרַת לַאֲבוּהָא לָא יִתְקַף בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי אֲרֵי לָא אִכּוּל לִמֵיקַם מִן קֳדָמָךְ אֲרֵי אֹרַח נְשִׁין לִי וּבְלַשׁ וְלָא אַשְׁכַּח יָת צַלְמָנַיָּא: לו וּתְקֵיף לְיַעֲקֹב וּנְצָא עִם לָבָן

ואתיב

השאלות

(לד-לה) למה אמר וימשש ולא מצא ויחפש ולא מצא את התרפים שהוא כפל בשנוי לשון:

(לו-מב) וכוח יעקב יש בו אריכות גדול וכפל זה עשרים שנה אנכי עמך זה לי עשרים שנה בביתך, וכפל אנכי אחטנה מידי תבקשנה:

התורה והמצוה

שלא היית צריך לזה. והנה שלפ"ז לא גנבת את לבבי, כי לבבי מסכים לזה, למה הוצרכת לזה מה שנחבאת ותגנב אותי, כי עוד הייתי שמח בלכתך ואשלחך בשמחה ובשירים, ולמה לא נטשתני לנשק לבני ולבנתי, כי הייתי משלחם בשמחה ובאהבה, וא"כ הסכלת עשו. ולפ"ז בראשון טען שאין להשיג דבר ע"י אמצעים מגונים, אף אם לא יוכל להשיגו באופן אחר, ועז"א מה עשית. ובשני טען שמי שיכול להשיג דבר בדרך טוב ובוחר אמצעים מגונים הוא סכלות, ועז"א למה נחבאת. ועתה יוסיף עוד שמי שיכול להשיג דבר בדרך טוב ובוחר דרך רע, שע"י עוד יקלקל עד שלא ישיג את המבוקש א"כ הסכלות גדול יותר, וז"ש הלא עי"כ

(כט) יש לאל ידי לעשות עמכם רע, כמו שעושים אל הגנב והבורח, והראיה שאוכל לעשות עמכם רע, הוא ממה שאלהי אביכם אמר אלי השמר וכו', שמזה מבואר שאוכל לעשות עמכם רע, שלכן הזהיר אלהים אותי מעשות זאת:

(ל) ועתה. מוסיף לאמר, הנה עתה שנזהרתי מה' שלא להרע עמך, לא אזכור עוד לומר לך שברחת או שגנבת את לבבי, רק אומר כי הלך הלכת ואקראהו בשם הליכה לא בשם בריחה, כי נכסף נכספתה לבית אביך, ולא היה בריחה ממני רק הליכה אל מה שאליו, אמנם לפ"ז השאלך שאלה אחרת, למה גנבת את אלהי, הלא בבית אביך אין עובדים ע"ז, והתרפים הם תועבה בבית הזה, ולמה גנבת אותם, וע"כ שיש אחר גנבות אחרות, ויראת שיודע לי ע"י התרפים מה שגנבת מביתי, וע"כ לקחת אותם, כדי שלא אוכל לידע ע"י את החסר לי מכלי ביתי:

(לא) ויען יעקב. השיב לו מה שאמרת שהסכלתי עשו, כי היית מניח אותי ללכת, והיית משלחני בשמחה, כי יראתי, ומה שאמרת שעשיתי עולה מה שהלכתי שלא ברשות, משיב שהיראה היתה פן תגזל את בנותיך מעמי, שבנותיך הם שלי, ואם היית מעכבם היה זה גזלה, כי עבדתיך בעדם, וממילא לא עשיתי עולה שלקחתי את שלי; ומה שאמרת שגנבתי את התרפים,

(לב) עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה. ומה שאתה חושב שלכן גנבתי את התרפים, שלא יודע לך על ידם מה שגנבתי מכלי ביתך,' נגד אחינו הכר לך מה עמדי וקח לך, ר"ל תוכל לחפש אם תמצא מאומה, ולא ידע יעקב, שאם היה יודע לא היה מקלל את גונב התרפים:

(לג) ויבא לבן. לבן חפש ג"כ אולי ימצא גנבה אחרת, ולכן כתב סתם ולא מצא, ומשמע שמאהל יעקב היה יוצא לאהל לאה ומשם לאהל ב' האמהות, ומשם הולך לחזור דרך אהל לאה והיה יוצא לאהל רחל שהיה לו פתח בפ"ע. ולפ"ז חפש באהל לאה וב' האמהות שתי פעמים גנבה אחרת ואח"כ את התרפים:

(לד-לה) וימשש לבן וכו' ויחפש, גם באהל רחל חפש ב"פ, ותחלה משש בידו על גנבות אחרות ולא מצא, ואח"כ ויחפש אחר התרפים, כי חפוש הוא על דבר המבוקש, ולא מצאו את התרפים:

(לו) ויחר ליעקב. אחר שראה שממשש על גנבות אחרות ולאה שגם התרפים לא נמצאו, מבואר שמחפש עלילות, ע"כ וירב בלבן ויאמר מה פשעי, ר"ל שהרודף אחר שכירו יהיה באחד מארבעה פנים. א] אם חטא נגדו איזה פשע גדול, או עכ"פ חטא קטן ורוצה להנקם ממנו, עז"א מה פשעי ומה חטאתי.

כי

דלקת אחרי: לז כי־משׁשׁת את־כל־כלי מה־מצאת מכל כלי־ביתך שׂים כה נגד אחי ואחיך ויוכיחו בין שׁנינו: לח זה עשׂרים שׁנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שׁכלו ואילי צאנך לא אכלתי: לט טרפה לא־הבאתי אליך אנכי אחטנה מידי תבקשׁנה גנבתי יום וגנבתי לילה: מ הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה ותדד שׁנתי מעיני: מא זה־לי עשׂרים שׁנה בביתך עבדתיך ארבע־עשׂרה שׁנה בשׁתי בנתיך ושׁשׁ שׁנים בצאנך ותחלף את־משׂכרתי עשׂרת מנים: מב לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שׁלחתני את־עניי ואת־יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמשׁ: שביעי מג ויען לבן ויאמר אל־יעקב הבנות בנתי והבנים בני והצאן צאני וכל אשׁר־אתה ראה לי־הוא ולבנתי מה־אעשׂה לאלה היום או לבניהן אשׁר ילדו: מד ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה והיה לעד ביני ובינך:

ויקח

בעל הטורים

(לט) לוא ב׳ במס׳ מלאים. הכא ואידך אם לוא יגיד ונשא עונו לומר לוא אוכל לקום מפניך מפני הטרפים אבל מפני אחר אקום כי היכא דדרשינן התם אם לוא יגיד פי׳ לדיינים ונשא עונו אבל לאחר אם לא יגיד בשביל זה לא ישא עונו:

שפתי חכמים

לכ"פ כשילא וכו׳: א מל׳ הוכח הוכחת לעבדך לא מל׳ והוכיח אברהם את אבימלך דא"כ יוכיחו אותנו מבעי"ל: ב והא דכס׳ שלא פירש"י בתוך שנתו קרוי כבש ולי"ג הדפים קרוי איל היינו לענין קרבן ועי׳ בתוספות ב"ק דף ס׳: ג הוסיף מלת אם חסרה שלא תאמר כיון שאמר ועזיך לא שכלו וכו׳ א"כ מאי זה דכתיב אנכי אחטנה לכ"פ אם חסרה כלומר אם קרה מקרה בשום פעם שתחסר שום בהמה אנכי אחטנה פי׳ עלי היה להשלים החסרונה: ד שהוא ל׳ כליה:

רש"י

הקופה בעביטין והן עביטי גמלים בכס"ו בלע"ז (אבשטעל): (לו) דלקת. רדפת כמו (איכה ד) על ההרים דלקונו וכמו (ש"א יז) מדלוק אחרי פלשתים: (לז) ויוכיחו. ויבררו א עם מי הדין אפרובי"ר בלע"ז (פריפען, אונטערזוכען): (לח) לא שכלו. לא הפילו עיבורם כמו (הושע ט) רחם משכיל (איוב כא) תפלט פרתו ולא תשכל: ואילי צאנך. (ב"ק סה) מכאן אמרו איל בן יומו ב קרוי איל שאל"כ מה שבחו אילים לא אכל אבל כבשים אכל א"כ גזלן הוא: (לט) טרפה. ע"י ארי וזאב: אנכי אחטנה. ל׳ (שופטים כ) קולע אל השערה ולא יחטיא (מ"א א) אני ובני שלמה חטאים. חסרים. אנכי אחסרנה אם חסרה ג חסרה לי שמידי תבקשנה. אנכי אחטנה תרגומו דהות שגיא ממנינא מביתה נפקדת ומחוסרת כמו (במדבר לא) ולא נפקד ממנו איש תרגומו ולא שגא: גנבתי יום וגנבתי לילה. גנובת יום או גנובת לילה הכל שלמתי: גנבתי. כמו (איכה א) רבתי בגוים שרתי במדינות (ישעיה א) מלאתי משפט (הושע י) אוהבתי לדוש: (מ) אכלני חרב. לשון אש ד אוכלה: קרח. כמו (תהלים קמז) משליך קרחו תרגומו גלידא: שנתי. לשון שינה: (מא) ותחלף את משכרתי. היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא ומעקודים לברודים: (מב) ופחד יצחק. לא רצה לומר אלהי יצחק שאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואע"פ שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני ה׳ אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת.

יעקב

ואתיב יעקב ואמר ללבן מה חובי מה סורחני ארי רדפתא בתרי: לז ארי מששתא ית כל מני מה אשכחתא מכל מני ביתך שוי הכא קדם אחי ואחך ויוכחון בין תרוננא: לח דנן עסרין שנין אנא עמך רחלך ועזך לא אתכילו ודכרי ענך לא אכלית: לט דתבירא לא איתיתי לותך דהוה שגיא ממנינא מני את בעי לה נטרית ביממא ונטרית בליליא: מ הויתי ביממא אכלני שרבא וגלידא הוה נחית עלי בליליא ונדד שנתי מעיני: מא דנן לי עסרין שנין בביתך פלחתך ארבע עסרי שנין בתרתין בנתך ושית שנין בענך ואשניתא ית אגרי עשר זמנין: מב אילולא פון אלהה דאבא אלהה דאברהם ודדחיל ליה יצחק הוה בסעדי ארי כען ריקן שלחתני ית עמלי וית ליאות ידי גלי קדם יי ואוכח ברמשא: מג ואתיב לבן ואמר ליעקב בנתא בנתי ובניא בני ועאנא עני וכל די את חזי דילי הוא ולבנתי מה איביד לאלין יומא דין או לבניהן דילידן: מד וכען אתא נגזר קים
אנא

רש"י

יעקב נתיירא לומר ה ואלהי אמר ופחד: ויוכח. לשון הוכחה הוא ולא לשון תוכחה הוא: (מג) מה אעשה לאלה. איך תעלה על לבי ה להרע לכן: (מד) והיה
לעד

שפתי חכמים

ה וקשה והא בפרשת וישלח כתיב ואלהי יצחק וי"ל דה"פ שיעקב אמר איך שהקדוש ברוך הוא אמר אלהי יצחק: ה לא שאל ליעקב מה תרצה שאעשה לכן שיעקב לא בקש זה ממנו: הואיל

התורה והמצוה

(לז) כי מששת, ב] שירדוף אחריו מפני שגנב מכלי ביתו, עז"א כי משטת את כל כלי, שמן המשוש מבואר שאתה חופש אותי באיזה גנבה מה מצאת מכל כלי ביתך:

(לח) זה עשרים שנה, ג] יצייר שרודף אחריו על אודות דמי השכירות, וזה בשתי פנים, או שלקח יותר מן הראוי ומבקש שיחזיר לו, או שלקח פחות מן הראוי והוא רודף אחריו למלאות לו הטעות, ועז"א על הצד הראשון שתחשוב שלקחתי יותר מן המגיע לי, עז"א זה עשרים שנה אנכי עמך, ר"ל השוב מלבך, הנה יוכל לאמר שהיה השכירות יתר על הראוי ושמגיע לך דברים ממני בהרבעה פנים. א] אם לא עשיתי עבודתי כראוי בשמירת הצאן, ועי"כ שכלו את הולדות מחסרון השגחה כראוי לרועה נאמן אשר בזרועו יקבץ טלאים עלות ינהל. עז"א רחליך ועזיך לא שכלו. ב] אם אכל מהצאן יותר כפי הקצוב לפועל, לקחת למאכל ביתו. עז"א ואילי צאנך לא אכלתי, שלא אכל כלל אף מה שהותר לפועל לאכול כפי המנהג:

(לט-מ) טרפה. ג] אם לא שמר הצאן מטריפת זאבים, עז"א טרפה לא הבאתי אליך, אף הטרפה שהיה מוטל עליך כפי הדין, כי החזרתי אותה תמיד משלי. ד] אם לא שמר מגנבה ואבדה שחייב כדין שומר שכיר. עז"א אנכי אחטנה גנבתי יום מידי תבקשנה וגנבתי לילה, שהנגנב ביום הייתי אנכי החייב ושלמתי בעצמי כדין שומר שכיר, וגם הנגנב בלילה בשעה שאין דרך הרועה לשמרם בכ"ז אתה תבקשנה מידי על שלא לנתי אצל הצאן, עד שהייתי מוכרח להיות אצל הצאן ביום ובלילה וביום אכלני חרב וקרח בלילה, ומכ"ז ברור לו שאין לו שום טענה שירדוף אחריו מצד שלקח שכירות יותר מן המגיע לו. אולם ד] על הצד האחר שתאמר שרדפת אחרי מפני שמגיע לי עוד שכירות ממך וטעות בחשבון ואתה רוצה להחזיר לי, עז"א:

(מא) זה לי עשרים שנה בביתך. ר"ל אולי עלה בלבך כוונתי, יען שהייתי עשרים שנה בביתך ולא נהגת עמי כראוי לשלם לפועל נאמן בית שעבד בשמונה עשרים שנה. ועז"א זה לי, ר"ל מה שנוגע לי לטובתי, וגם ע"ז הראך החשבון ברור השאל שעשית לי, הנה עבדתיך ארבע עשרה שנה בלא שום שכר, רק בשתי בנותיך, וזה עולה אחת מהרמאות שעשה שנתן לו לאה עד שהוצרך לעבוד י"ד שנה בחנם, [עולה שניה] כי רק שש שנים עבדתי בצאנך ותחלף את משכרתי עשרת מנים, ואיך תאמר שבאת אלי להשלים שכרי הלא היה בהפך, והראיה לזה. כי,

(מב) לולי וגו' אלהי אברהם וגו' היה לי כי עתה ריקם שלחתני. הרי מבואר שהיה בדעתך להרע לי ולקחת כל אשר לי, רק שיראת מאלהי אברהם, ופחדת מיצחק אבי שהוא שר וגדול. ומה שהוכחת ממה שאמר לך אלהים השמר לך מדבר עם יעקב מטוב ועד רע, שמזה מבואר שיש לך טענות להרע לי, שע"כ הזהיר אלהיך אותך, מזה ראיה להפך, כי את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש, שאלהים הוכיח שאני הצדיק בריבי ועשה משפט לעשוקים וע"כ הזהיר אותך:

(מג-מד) ויען לבן. השיב לו שלא רדף אחריו לעשות לו רעה רק מכעס אחר, שאחר שהבנות והבנים הם בנותי ובני, וכל אשר יש לך הוא משלי, שהרואה אלי, ומי ירא שתקח נשים אחרות על
בנותי

מה וַיִּקַּ֥ח יַעֲקֹ֖ב אָ֑בֶן וַיְרִימֶ֖הָ מַצֵּבָֽה׃ מו וַיֹּ֨אמֶר יַעֲקֹ֤ב לְאֶחָיו֙
לִקְט֣וּ אֲבָנִ֔ים וַיִּקְח֥וּ אֲבָנִ֖ים וַיַּֽעֲשׂוּ־גָ֑ל וַיֹּ֥אכְלוּ שָׁ֖ם עַל־
הַגָּֽל׃ מז וַיִּקְרָא־ל֣וֹ לָבָ֔ן יְגַ֖ר שָׂהֲדוּתָ֑א וְיַעֲקֹ֕ב קָ֥רָא ל֖וֹ
גַּלְעֵֽד׃ מח וַיֹּ֣אמֶר לָבָ֔ן הַגַּ֥ל הַזֶּ֛ה עֵ֥ד בֵּינִ֥י וּבֵינְךָ֖ הַיּ֑וֹם עַל־
כֵּ֥ן קָרָא־שְׁמ֖וֹ גַּלְעֵֽד׃ מט וְהַמִּצְפָּה֙ אֲשֶׁ֣ר אָמַ֔ר יִ֥צֶף יְהוָ֖ה
בֵּינִ֣י וּבֵינֶ֑ךָ כִּ֥י נִסָּתֵ֖ר אִ֥ישׁ מֵרֵעֵֽהוּ׃ נ אִם־תְּעַנֶּ֣ה אֶת־
בְּנֹתַ֗י וְאִם־תִּקַּ֤ח נָשִׁים֙ עַל־בְּנֹתַ֔י אֵ֥ין אִ֖ישׁ עִמָּ֑נוּ רְאֵ֕ה
אֱלֹהִ֥ים עֵ֖ד בֵּינִ֥י וּבֵינֶֽךָ׃ נא וַיֹּ֥אמֶר לָבָ֖ן לְיַעֲקֹ֑ב הִנֵּ֣ה ׀ הַגַּ֣ל
הַזֶּ֗ה וְהִנֵּה֙ הַמַּצֵּבָ֔ה אֲשֶׁ֥ר יָרִ֖יתִי בֵּינִ֥י וּבֵינֶֽךָ׃ נב עֵ֚ד הַגַּ֣ל
הַזֶּ֔ה וְעֵדָ֖ה הַמַּצֵּבָ֑ה אִם־אָ֗נִי לֹֽא־אֶעֱבֹ֤ר אֵלֶ֙יךָ֙ אֶת־הַגַּ֣ל
הַזֶּ֔ה וְאִם־אַ֠תָּה לֹא־תַעֲבֹ֨ר אֵלַ֜י אֶת־הַגַּ֥ל הַזֶּ֛ה וְאֶת־הַמַּצֵּבָ֥ה
הַזֹּ֖את לְרָעָֽה׃ נג אֱלֹהֵ֨י אַבְרָהָ֜ם וֵאלֹהֵ֤י נָחוֹר֙ יִשְׁפְּט֣וּ בֵינֵ֔ינוּ
אלהי

רש"י

לעד. ו הקב"ה: (מו) לאחיו. הם בניו שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה (ב"ר): (מז) יגר שהדותא. תרגומו של גלעד. (ע"כ קרא שמו) גלעד. גל עד: (מט) והמצפה אשר אמר וגו'. ז והמצפה אשר בהר הגלעד. וכמ"ש ויעבר את מצפה גלעד (שופטים יא) ולמה נקרא שמה מצפה לפי שאמר כל אחד מהם לחברו יצף ה' ביני וביניך אם תעבור את הברית: כי נסתר. ולא נראה איש את רעהו: (נ) בנותי בנותי. ב' פעמים אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש: אם תענה את בנותי. למנוע מהן עונת תשמיש (יומא עז): (נא) יריתי. כמו ירה ביה כזה שהוא יורה כחץ: (נב) אם אני. הרי אם משמש בלשון אשר ח כמו (לעיל כד) עד אם דברתי דברי ופירושו עד אשר דברתי דברי: לרעה. (ב"ר) לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא: (נג) אלהי אברהם. ט קדש (ב"ר): ואלהי נחור. חול:
אלהי

שפתי חכמים

ו סו"ל וכתיב סתמא ודאי קאי אדלעיל אלהי אבי ועי"ל דאי קאי אברית והיתה מבע"ל: ז ר"ל דהא דמלינו אשר בגלעד נקרא מצפה כמו שמביא רש"י הפסוק (שופטים יא) ולמה נקרא כן ומפרש הפסוק בעצמו בשביל זה נקרא נמי מצפה לפי שאמר יצף ה' וגו': ח ר"ל דאם משמע לשון ספק וכאן א"א לפרשו כן ל"פ אם משמש בל' אשר פי' במקום שי"ן כאלו אמר עדה המצבה שאני לא אעבור וכו': ט פי' ואינו

התורה והמצוה

במתי, ויגיעי וכספי ישוב לזרים, שהם הבנים שתוליד מנשים אחרות. לכן לדעתי אצריך לכרות עמך ברית ע"ז, שלא תבגוד בנשיך לקחת צרות עליהן:

(מה–מו) ויקח יעקב אבן. הנה כריתת ברית שיכרתו שני אנשים ברית בל ירע אחד לחברו, יהיה על אחד משני פנים. א] שלא ירע עמו בגלוי. ב] שלא יעשה לו רע בסתר. וכשמזמינים עדים על כריתת הברית, אם היה כריתת הברית שלא ירע לו בגלוי, יזמינו אנשים שיהיו עדי הברית, ואם היה הברית שלא יעשה לו רע בסתר, יזמינו לעד את ה' הצופה נסתרות, ואם יעשו אות וסימן שבו יזכרו העדים את הברית שנעשה לפניהם, אז אם היה הברית בפני אנשים על דברים שבגלוי, יקימו גל אבנים גדול שבו יזכרו העדים את הברית שנעשה לפניהם, ואם היה הברית לפני ה'
היודע

השאלות

(מה-נג) למה היה צריך שני אותות גל ומצבת, למה העמיד יעקב את המצבה ובני לבן את הגל, שם יגר שהדותא אינו העתק של גל עד, שתרגום עד בארמית הוא סהדא ושהדותא הוא תרגום של עדות, לא למלת עד, ולמה אמר לבן הגל הזה עד ביני ובינך היום שהוא מיותר, ומה דייק במלת היום ואמר שנית ע"כ קרא שמו גלעד, הלא לבן קרא שם יגר שהדותא, ומ"ש והמצפה אשר אמר וכו' נלחצו בו המפרשים. מ"ש עוד ויאמר לבן הנה הגל הזה והנה המצבה וכו' לא ידענו מה רצה בדברי מותר האלה ולמה במ"ש אם אני לא אעבור אמר רק את הגל לבד, ואם אתה לא תעבור אמר את הגל ואת המצבה. ולמה לקח לעדות אלהי אברהם ואלהי נחור:

אנא ואת ויהי לסהיד ביני ובינך: מה ונסיב יעקב אבנא וזקפה קמא: מו ואמר יעקב לאחוהי לקוטו אבנין ונסיבו אבנין ועבדו דגורא ואכלו תמן על דגורא: מז וקרא ליה לבן יגר שהדותא ויעקב קרא ליה גלעד: מח ואמר לבן דגורא הדין סהיד ביני ובינך יומא דין על כן קרא שמיה גלעד: מט וסכותא די אמר יסך מימרא דיי ביני ובינך ארי נתכסי גבר מחבריה: נ אם תעני ית בנתי ואם תסב נשין על בנתי לית אנש עמנא חזי מימרא דיי סהיד ביני ובינך: נא ואמר לבן ליעקב הא דגורא הדין והא קמתא די אקימית ביני ובינך: נב סהיד דגורא הדין וסהדא קמתא אם אנא לא אעבר לותך ית דגורא הדין ואם את לא תעבר לותי ית דגורא הדין וית קמתא הדא לבישו: נג אלהיה דאברהם ואלהיה דנחור ידונון ביננא אלהיה דאבוהון וקיים יעקב בדדחיל ליה אבוהי

התורה והמצוה

שיודע נסתרות על דברים שבסתר, יקימו מצבה שהיתה קדושה בימים ההם, שבה יזכר ה' ויהיה לעד על הברית שנעשה. ויש הבדל בלשון בין עד ובין עדות, שעד הוא שם התואר, ונופל על כל מי שהוא עד בדבר אף לפי שעה, בעוד שיעיד על הדבר נקרא עד. אבל שם עדות הוא שם המפשט של העדות בעצמה, ונופל על העדות המתקיים ימים רבים (כמו עדות ה' נאמנה, ויקם עדות ביעקב). ועפ"ז נבא אל הבאור. שגם היה הבדל בין לבן ובין יעקב בכריתת הברית הזה בשני דברים. א] שיעקב השירא מלבן שלא יעשה עמו רע בגלוי, ולכן השירא מיעקב שלא יעשה רע לבנותיו בסתר, כמ"ש אם תענה את בנותי אין איש עמנו, וא"כ יעקב היה צריך להזמין את ה' היודע תעלומות לעד, כמ"ש אין איש עמנו, ראה אלהים עד ביני וביניך, וא"כ היה צריך להקים מצבה. וז"ש ויקח יעקב אבן וירימה מצבה, ולבן שהתחייב א"ע שלא יעשה רע בגלוי, היה צריך להזמין אנשים לעדים והיה צריך להקים גל אבנים. וע"ז ויאמר יעקב לאחיו של לבן או לבני לבן, לקטו אבנים ויעשו גל

(מז) ויקרא. [הבדל השני] שיעקב לא השירא מלבן רק לפי שעה, שלא ירע לו עתה בהיותו עמו, אבל אחר שיתרחק מאתו ויהיה בבית אביו, לא יוכל לעשות לו מאומה, אבל המורא שהשירא לבן אם תענה את בנותי הוא קיים לעולם. ולפ"ז הגל שהעמיד לבן לאות על מה שהתחייב נגד יעקב, היה צריך שיקרא לו גל עד, לא גל עדות, כי הוא רק עד לפי שעה, שאח"כ א"צ לברית הזה, אבל המצבה שהעמיד יעקב לאות הכריתת ברית מה שהתחייב נגד לבן, היה צריך שיקרא לו יגר שהדותא שהוא תרגום של גל עדות, [כי תרגום של עד הוא סהדא ותרגום של עדות הוא שהדותא]. ולפ"ז קרא כל אחד שם להאות שהעמיד חברו, לבן קרא להמצבה שהעמיד יעקב בשם יגר שהדותא, ר"ל שהמצבה היא עדות הקיים ומתמיד לעולם, ויעקב קרא לו להגל שהעמיד לבן גל עד, שהוא רק עד לפי שעה ואינו קיים לעולם:

(מח) ויאמר לבן. לבן פירש הדברים והתנה שהוא אינו מתקשר בשבועתו רק לפי שעה. וז"ש הגל הזה עד ביני ובינך היום, ר"ל הגל אינו עדות קיים לעולם כי הוא רק עד היום, לא למחר כי מחר יהיה כל אחד בביתו ולא אוכל לעשות לך רע וא"צ לעדות הזה, על כן קרא שמו גל עד, ר"ל לכן לא נקרא בשם גל עדות, שמורה על שיהיה עד לעולם, רק בשם גל עד כי הוא רק עד לפי שעה:

(מט) והמצפה. ר"ל אבל המצפה שהיא עשויה לסימן שיצפה ה'. וז"ש אשר אמר יצף ה' ביני ובינך, שע"ז לקחנו את ה' הצופה נסתרות לעד, וזה יהיה עדות קיים תמיד, אף כי נסתר איש מרעהו, כי:

(נ) אם תענה את בנותי אין איש עמנו, שהוא דברים שבסתר, רק ראה אלהים עד ביני ובינך, ולכן צריך המצבה שתהיה לזכרון לפני ה' תמיד, וצריך לקראה בשם יגר שהדותא, שמורה על עדות הקיים כל ימי חייך:

(נא-נב) ויאמר לבן. עתה הוסיף לבן דבר חדש, ויאמר הנה אני מגדי א"צ שאתחייב בכריתת ברית הזה רק לבל ארע לך עתה בגלוי בעוד שאתה עמי, ואיני צריך להתקשר נגדך רק בהוראת הגל לבד, שהוא עד על דברים שבגלוי ורק לפי שעה, אבל אתה, כמו שאתה ירא ממני, שלא אעשה לך רע בגלוי עתה, כן אני ירא ממך שלא תעשה לי רע בגלוי עתה, כי גם יעקב היו לו עבדים ואנשי חיל למלחמה, ויכול להרע ללבן, וכן שלא יקח דברים מרכוש לבן, וצריך אתה להתקשר נגדי בין עם הגל, שלא תרע לי עתה בגלוי, בין עם המצבה, שלא תרע לבנותי בעתיד בסתר. וז"ש הנה הגל הזה והנה המצבה, ושניהם עדים כ"א על ענין מיוחד. שעז"א עד הגל הזה ועדה המצבה, אבל יש חלוק בהתחייבות הזה ביני וביניך, אם אני איני מתחייב, רק שלא אעבור אליך את הגל הזה לרעה, אבל אתה מתחייב שלא תעבור אלי לא את הגל הזה להרע לי עתה בגלוי ולא המצבה להרע לבנותי בסתר:

(נג) אלהי אברהם. הוסיף שמלבד עדות האנשים הוא מזמין לשופטים את אלהי אברהם, היודע תעלומות שישפוט על דברים שבסתר, ואת אלהי נחור, שמנהיג לפי דעתו הטבע הגלוי שישפוט על דברים שבגלוי

אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק׃ נד וַיִּזְבַּח יַעֲקֹב זֶבַח בָּהָר וַיִּקְרָא לְאֶחָיו לֶאֱכָל־לָחֶם וַיֹּאכְלוּ לֶחֶם וַיָּלִינוּ בָּהָר׃ מפטיר לב א וַיַּשְׁכֵּם לָבָן בַּבֹּקֶר וַיְנַשֵּׁק לְבָנָיו וְלִבְנוֹתָיו וַיְבָרֶךְ אֶתְהֶם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לָבָן לִמְקֹמוֹ׃ ב וְיַעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ־בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים׃ ג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם׃ פ פ פ

קמ"ח חלק. מחנים סימן. ומפטירין ויברח יעקב בהושע סימן י"ב:

ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל־עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם׃ ה וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד־עָתָּה׃ ו וַיְהִי־לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד

ושפחה

בעל הטורים

(ג) מחנים. נוטריקון מאותם תיולים נפל יעקב מלאכים:

(ה) עם לבן גרתי. כלומר אע"פ שהייתי בבית לבן קיימתי תרי"ג מצות: ואחר עד עתה. וא"ת א"כ שקיימת המצות בוא והלחם עמי ואמר עד עתה כלומר אני צריך להתאחר עד שיעברו עתה ע' של בבל ות' של מצרים וה' אלפים ויבא אלף השני שהם ימות המשיח ואח"כ ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. ד"א גרתי אותיות תגרי שהייתי עם לבן שהיה לו עמי תגרי ואני איש ריב ובעל מלחמה והכל כדי להפחידו: גרתי ב' במס'. הכא. ואידך אויה לי כי גרתי משך. בשביל שיעקב ירא מעשו וקראו אדוני והקב"ה הבטיחו ככר ושמרתיך בכל אשר תלך גרם לבניו שנעשו גרים בין האומות: (ו) ויהי לי שור וחמור. ולא הזכיר מינים אחרים אלא רמז ליוסף שהוא שטנו של עשו וליששכר שעוסקין בתורה לקיים הקול קול יעקב בבתי מדרשות: לי שור. כנגד שנולד יוסף. שור בא' קרן יוסף: ויהי

רש"י

אלהי אביהם. חול: (נד) ויזבח יעקב זבח. שחט בהמות למשתה: לאחיו. לאוהביו שעם לבן: לאכל לחם. כל דבר מאכל קרוי לחם כמו (דניאל ה) עבד לחם רב (ירמיה יא) נשחיתה עץ בלחמו: (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים. מלאכים של ארץ ישראל באו לקראתו ללוותו לארץ: (ג) מחנים. שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו (ב"ר ותנחומא):

(ד) וישלח יעקב מלאכים. מלאכים ממש (ב"ר): ארצה שעיר. לארץ שעיר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה: (ה) גרתי. לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר אינך כדאי לשנוא אותי על ברכות אביך שברכני הוה גביר לאחיך שהרי לא נתקיימה בי. ד"א גרתי בגימטריא תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים: (ו) ויהי לי שור וחמור. אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים

שפתי חכמים

דאלי למקומו: י כאן לא פרש"י כמו גבי ויאמר יעקב לאחיו ופרש"י שם בניו דכאן אין שייך לומר שעשה משתה לבניו והא דלא פי' לעיל כמו הכא י"ל דלעיל אמר יעקב לקטו אבנים שהוא לשון צווי ולא שייך לצוות לאנשים שאינן ברים למשמעתו לכ"פ על בניו: ב רל"ת דהל"ל לאכול בשר שהרי שחט להם בהמות: ל וק' והא גבי עולים ויורדים פירש"י שלא היו שניהם יחד אלא עולים תחלה ואח"כ יורדים לפי שפירש"י בר"פ וישלח יעקב מלאכים ממש צ"ל דה"פ דודאי המלאכים של ח"ל רצו נמי לעלות קודם שירדו מלאכי א"י אלא יעקב עיכבן בעל כרחן לפי שרצה לשלחן לעשו א"כ ש"מ מלאכים ממש היו:

א דאל"כ מלת לפניו ל"ל וה"פ וישלח יעקב מלאכים לפניו ר"ל אותן דכתיב לפני השליחות דהיינו ויפגעו בו מלאכי אלהים וגו' (ועוד דברים רבים נאמרו בזה עיין בג"א ובמהר"ן ובנח"י): ב דאל"כ עם לבן אחרתי מיל"ל: ג כלומר ואין אתה יכול לי דהא דברך אותך אביך ועל חרבך תחיה היינו דוקא בזויה כאשר תריד אבל אני קיימתי את כל התורה. ומהרש"ל פי' ר"ל לפי שק"ל למה א"ל בתהלה לא נעשיתי שר וכו' אדרבה בזה יהיה לו לאותו רשע פתחון פה לומר א"כ אין הברכות מקוימות בך בודאי לא קיימת מצות ויש לי לקיים בך והיה כאשר תריד וגו' לכן אמר כל

אֲבוּהִי יִצְחָק: יג וּנְכֵס יַעֲקֹב נִכְסְתָא בְּטוּרָא וּקְרָא לַאֲחוֹהִי לְמֵיכַל לַחְמָא וַאֲכָלוּ לַחְמָא וּבִיתוּ בְּטוּרָא: א וְאַקְדֵּם לָבָן בְּצַפְרָא וְנַשֵּׁק לִבְנוֹהִי וְלִבְנָתֵהּ וּבָרֵיךְ יָתְהֶן וַאֲזַל וְתַב לָבָן לְאַתְרֵהּ: ב וְיַעֲקֹב אֲזַל לְאָרְחֵהּ וַעֲרָעוּ בֵהּ מַלְאֲכַיָּא דַייָ: ג וַאֲמַר יַעֲקֹב כַּד חֲזָנוּן מַשְׁרִיתָא מִן קֳדָם יְיָ הָדֵין וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא מַחֲנָיִם: פ פ פ

ד וּשְׁלַח יַעֲקֹב אִזְגַּדִּין קֳדָמוֹהִי לְוָת עֵשָׂו אֲחוּהִי לְאַרְעָא דְשֵׂעִיר לַחֲקַל אֱדוֹם:
ה וּפַקֵּיד יָתְהוֹן לְמֵימַר כְּדֵין תֵּימְרוּן לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו כִּדְנַן אֲמַר עַבְדָּךְ יַעֲקֹב עִם לָבָן דָּרִית וְאוֹחֲרִית עַד כְּעַן: ו וַהֲוָה לִי תּוֹרִין וַחֲמָרִין עָאן וְעַבְדִּין וְאַמְהָן
ושלחית

רש"י

אלא מן ד הארץ: שור וחמור. דרך ארץ לומר על שורים הרבה שור. אדם אומר להבירו בלילה קרא

שפתי חכמים

הרי"ג מצות שמרתי ואעפ"כ לא נעשיתי כו': ד לומר שהוייתו אינו מן הארץ אע"פ שמזונין מן הארץ דאל"כ מעיקרא אמר גרתי להודיע שלא נתקיימו הברכות והדר אמר ויהי לי שור

וחמור ועי"כ שפי' כדרך בני אדם לומר על שוורים הרבה שור דהא שלא ליה דורון כל אותם המהנה הרי יצאה שקרן בדבריו שאמר ויהי לי שור אחד. ולפי ד"א דלעיל י"ל דס"ק ליה אע"פ שהרי"ג מצות שמרתי עדיין לא נתקיימה בו ברכת אבי שהרי אין לי אלא שור וחמור ולא קבלתי שאר ברכת אבי שהוא משמני הארץ ולכן אין אני ירא ממך וק"ל: דאם

השאלות

(ג) מ"ש כאשר ראם מיותר, ולמה קרא שם המקום מחנים שמורה שני מחנות, והלא אמר מחנה אלהים שהוא מחנה אחת:

(ד-ו) למה התעורר עתה לשלוח מלאכים הלא טוב שישאר עשו בשעיר וישכח שנאתו משיעורר אותו ואת איבתו, ומה היה הפיוס במ"ש עם לבן גרתי ושהיה לו שור וחמור:

התורה והמצוה

שבגלוי, וא"ל שלא ירע בעיניו שמזמין אלהי נחור כי הוא אלהי אביהם, שתרח אבי אברהם ונחור עבד אותו והוא מחזיק באמונת אבי אביו, אולם יעקב לא רצה לשבע על אופן זה שמסתפק ע"ם ודבר אחר, וישבע יעקב בפחד אביו יצחק, היינו במצות כבוד אב ומורא שי"ל מאביו יצחק ושבע במורא אביו:

(נד) ויקרא לאחיו. כי ללבן לא הוצרך לקרוא שהיה עמו, וכאלו הוא בעל הסעודה ויעקב שלחו להזמין כלם:

לב (ב) ויעקב. יען שהלך לדרכו לארץ הקודש, ויען שנפרד מלבן וילך מאתו, השיג מדרגה גדולה שפגעו בו מלאכי אלהים בהקיץ, כמו שהיה באברהם כמ"ש בפ' וירא:

(ג) ויאמר יעקב כאשר ראם. כי גם בלכתו אל בית לבן ראה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים, רק אז לא ראה בעיניו הגשמיים, רק חזה אותם בחלום ובחזון, אבל עתה שראה אותם השיג שעינים שבאו לעזר לו נגד השר ההולך אותו שהוא עשו, וע"כ אמר מחנה אלהים זה, שהסתכל אולי תמיד שהם מחנה חונה על החומים מוכנים למלחמה; ידע שהם מוכנים למלחמה, ובהכרח יבא כנגדו מחנה אויב ללחום. וע"כ קרא שם המקום מחנים, שזה מעיד שיפגשו שני מחנות זה מול זה למלחמה, וע"כ שלח מלאכים אל עשו, כי ידע שמוכן ללכת נגדו למלחמה:

פרשת וישלח

(ד) וישלח יעקב. כאשר הרגיש ע"י המלאכים שהוא בסכנה, נסה לאחוז דרכים טבעיים לרצות את עשו כדי שלא יצטרך לנס, והנה עשו היה אז איש ושר בחלקו בארץ שעיר, ובא יעקב להראות גו שרוצה לבקש מנוח והסיה בארצו תחת ממשלתו ולשבת שם, ושלח מלאכים לפניו, כמו ואת יהודה שלח לפניו גושנה, היינו שידברו על לב עשו שיקבלנו בארצו, ואמר ארצה שעיר שדה אדום, היינו החלק מארץ שעיר שכבש עשו שנקרא שדה אדום:

(ה) ויצו אתם לאמר. שם בפיהם דברים להוציא המחשבה שיש לעשו עליו על הברכות, ולהראות לו שלא נתקיימו בו רק בעשו, אחר שכוונת אביו היה על עשו, והנה על הברכה הוה גביר לאחיך אמר בה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב, שעשו הוא האדון והגביר, וכן הלא הברכה כוללת כל אחיו ומשפחתו, הנה עם לבן גרתי, כגר בארץ לא כגביר ומושל, וגם שהברכה היתה מטל השמים ומשמני הארץ וזה נתקיים בעשו, שכבש ארץ מיוחדת והוא שר ומושל שם, לא כי שגרתי בארץ לא לי, ולא תאמר כי עוד חזון למועד שיתקיימו בעתיד, שהלא ואחר עד עתה, זה זמן רב:

(ו) ויהי. ועוד שהברכה הוא שיהיה שפע והצלחה למעלה מדרך הטבע, ואני המעט אשר יש לי בא בתוך עמל ויגיעה. וז"ש ואחר עד עתה ויהי לי שור וחמור, לא קודם לכן, רק אחר עבודה של עשרים שנה, וגם לא ברכה רבה רק שור וחמור, מעט מכל מין, וגם שעקר הברכה היה בקרקעות, משמני הארץ
ורוב

וְשִׁפְחָה וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ׃ ז וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל־יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־אָחִיךָ אֶל־עֵשָׂו וְגַם הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ׃ ח וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ ט וַיֹּאמֶר אִם־יָבוֹא עֵשָׂו אֶל־הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה׃ י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק יְהוָה הָאֹמֵר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ׃ יא קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת

אשר

בעל הטורים

לי שור. וי לי שיתחברו עמם השור והחמור טמא וטהור יחדו: (ח) ויירא יעקב. אע"פ שנאמר לו והיה זרעך כעפר הארץ חשש שיתקיים בזרע אחר שיוליד אחר כן: (י) ואיטיבה מלא יו"ד. השביל שיעמדו ויטיבם לו י' נסיונות של אברהם: (יא) קטנתי ו"ד כפופה. אע"פ שנתברכתי ביו"ד ברכות ירא אני שמא יגרום לי החטא:

שפתי חכמים

ה דאם הוא שולח לו בשביל זה להגיד לו עם לבן גרתי ויהי לי וכו' א"כ למצא חן בעיניך נמי קאי על זה וזה א"א דהא אין להגדה הזאת סבה למציאות חן אלא שלא ישטמני לכן מפרש להודיע שאני בא אליך להשתעבד לך ובזאת אמצא ג"כ חן בעיניך. ומהרש"ל כתב דק"ל והלא אמר למעלה כה תאמרון מהו דכתיב א"כ להגיד וגו' אלא לומר שאני בא וכו' ובזה יהיה לי מציאות חן לפי שדרך ב"א כששולחים לפיים אין באים בעצמן אבל אני בא ג"כ בעצמי וכ"ז בעבור שאני שלם עמך: ו דאל"כ עשו ל"ל והלא אין לו אלא אח א' אלא עשו המפורסם בתכלית הרשע רא"ם. ועי"ל דק"ל הל"ל באנו אל עשו אחיך ולא אל אחיך אל עשו כמו דכתיב בתחלת הס' אל עשו אחיו וק"ל. ומהרש"ל פי' אל אל ל"ל וא"ל למה אמר לאדוני לעשו י"ל הוא נוה להם לעשות תואר ללשון אבל כשהשיבו לו תשובה מה להם לתאר בלשון לכך מדקדק וכו' עכ"ל: ז וא"ת והלא כבר הבטיחו הקב"ה בצאתו מבית אביו והשיבותיך אל האדמה הזאת ככר תי' בגמרא (ברכות ד' וסנהדרין נח) שמא יגרום החטא. ועי"ל דהבטחה לא היתה אלא והשיבותיך אל האדמה הזאת כלומר להביאו אל א"י אבל לא הבטיחו שיביאו אל בית אביו (וע' בהרא"ם והר"ן וג"א ומ"י): ח י"ל דיעקב היה ירא שמא יהרוג את עשו ויצחק יצטער ביותר לפי שהיה אוהב לעשו כי בהזקת כרות היה עשו בעיני יצחק ויקלל את יעקב תנחומא. א"נ י"ל דיעקב ודאי לא היה ירא שמא יהרוג את עשו דקיימא לן הבא להרגך השכם להרגו אלא שיעקב היה מתירא שמא יהרוג הוא אנשים של עשו ואולי הם לא באו להרוג את יעקב אלא אנשים של יעקב רק עשו בא להרוג את יעקב ואע"פ שאנשיו של עשו היו רודפין אחר אנשיו של יעקב וכל אדם ניתן להציל את הנרדף בנפשו של רודף מ"מ אם יכול להציל באחד מאבריו והרגו נהרג עליו ויעקב היה ירא שמא יהרוג אותן מכח בלבול המלחמה אע"פ שהיה יכול להציל באחד מאבריהם. יש מקשים למה ירא יעקב שמא יהרג והא עשו אמר יקרבו ימי אבל וגו' ויצחק היה עודנו חי ועוד יש להקשות שאין שלח עשו את אליפז שירדוף אחר יעקב ויהרגהו לכן נראה שמה שאמר עשו יקרבו ימי אבל וגו' אבל כל זמן שיהיה אביו חי לא יהרגנו היינו כשיהיה אצל יצחק אבל כשיהיה במקום אחר יהרגהו (עיין בפ"י): ט ר"ל זי אלהם עם אני

רש"י

התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולים: ואשלחה להגיד לאדני. להודיע ה שאני בא אליך: למצא חן בעיניך. שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: (ז) באנו אל אחיך אל עשו. שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג עמך כעשו הרשע ו עודנו בשנאתו (ב"ר פ' ע"ח): (ח) ויירא ויצר. ויירא שמא ז יהרג (ב"ר ותנחומא). ויצר לו אם יהרוג הוא את ח אחרים. (ס"א שמא יהרוג אחרים ועוד נירסות אחרות וצ"ע במזרחי ההפרש שביניהם): (ט) המחנה האחת והכהו. מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה. (תהלים כז) אם תחנה עלי מחנה הרי לשון נקבה. (לקמן לג) המחנה הזה לשון זכר. וכן יש שאר דברים משמשים לשון זכר ולשון נקבה (לעיל יט) השמש יצא על הארץ (תהלים יט) מקצה השמים מוצאו הרי לשון זכר (מ"ב ג) והשמש זרחה על המים הרי לשון נקבה. וכן רוח והנה רוח גדולה באה הרי לשון נקבה (איוב א) ויגע בארבע פנות הבית הרי ל' זכר (מ"א יט) ורוח גדולה וחזק מפרק הרים הרי ל' זכר ולשון נקבה. וכן אש (במדבר טז) ואש יצאה מאת ה' לשון נקבה (תהלים קד) אש לוהט לשון זכר: והיה המחנה הנשאר לפליטה. על כרחו כי אלחם עמו ט התקין עצמו לשלשה דברים לדורון לתפלה ולמלחמה.

לדורון

שְׁלָחִית לְחַוָּאָה לְרִבּוֹנִי לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינָךְ: ז וְתָבוּ אִזְגַּדַּיָּא לְוָת יַעֲקֹב לְמֵימַר אֲתֵינָא לְוָת אֲחוּךְ לְוָת עֵשָׂו וְאַף אָתֵי לְקַדָּמוּתָךְ וְאַרְבַּע מְאָה גֻּבְרָא עִמֵּהּ: ח וּדְחֵיל יַעֲקֹב לַחֲדָא וַעֲקַת לֵהּ וּפַלֵּיג יָת עַמָּא דִּי עִמֵּהּ וְיָת עָנָא וְיָת תּוֹרֵי וְגַמְלַיָּא לִתְרֵין מַשְׁרְיָן: ט וַאֲמַר אִם יֵיתֵי עֵשָׂו לְמַשְׁרִיתָא חֲדָא וְיִמְחֲנַהּ וִיהֵי מַשְׁרִיתָא דְּתִשְׁתְּאַר לְשֵׁיזָבָא: י וַאֲמַר יַעֲקֹב אֱלָהֵהּ דְּאַבָּא אַבְרָהָם וֵאלָהֵהּ דְּאַבָּא יִצְחָק יְיָ דִּי אֲמַר לִי תּוּב לְאַרְעָךְ וּלְיַלָּדוּתָךְ וְאוֹטֵיב עִמָּךְ: יא זְעֵירָן זָכְוָתִי מִכֹּל חִסְדִּין וּמִכָּל

טבון

רש"י

לדורון, ותעבור המנחה על פניו. לתפלה, אלהי אבי אברהם. למלחמה, והיה המחנה הנשאר לפליטה: (י) ואלהי אבי יצחק. ולהלן הוא אומר ופחד יצחק. ועוד מהו שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגו'. אלא כך אמר יעקב לפני הקב"ה שתי הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי מבאר שבע שאמרת לי אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך. ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך. י ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנאמר ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' בשתי הבטחות האלו אני בא לפניך: (יא) קטנתי מכל החסדים. (שבת לב) נתמעטו זכיותי ע"י החסדים והאמת כ שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ל ויגרום לי להמסר ביד עשו: ומכל האמת. אמתת דבריך מ ששמרת לי כל ההבטחות

שפתי חכמים

אף בודאי יהיה פנאי למחנה שניה להמלט. ומהרש"ל כתב נראה דמדקדק מדלא כתיב אולי וכתיב והיה משמע דבע"כ וכל זה מדקדק כדי לקיים הדרש שהתקין עצמו לג' דברים (נח"י) דא"א לפרש אולי דא"כ יותר היה מסתבר לקבץ הכל למחנה א' ולהלחם עמו אולי יתגבר עליו ברוב עם בשלמא אם המחנה הנשאר בעל כרחו תהי לפליטה שפיר עבד שחלק לשני מחנות כי מוטב לתפוס את ודאי ההצלה למחנה הנשאר אע"פ שהמחנה האחת תהיה יותר בסכנה מלכנוס בספק הכנס לכולם ולספק הצלה לכולם ומפרש שלשתן מן המקראות ומלחמה מפרש מן המחנה הנשאר לפליטה א"כ ש"מ דקאי על המלחמה דהכי מפרש אלחם עמו: י וכך אמר לו כיון שהבטחתני להיות עמי כשהבאת אל ארץ אבותי אם כן כשאמות בדרך נמצא שלא נתקיימה כי הבטחתך: כ ר"ל מכל החסדים היינו בשביל החסדים ואת עבדך היינו שעשית עמו ומפ' דאת פי' עם: ל דאי היה טעם בשביל מיעוט זכיות להוד בשביל זה לא היה צריך לירא דקי"ל אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון לכך הוצרך לפרש נמי הטעם של שמא יגרום החטא ואי היה הטעם של שמא יגרום החטא להוד ה"א דמשום זה נמי לא היה לו לירא דזכותיו יהיו מכריעין לו על חובותיו לכך הוצרך נמי לפרש הטעם של מעוט זכיות וא"כ בשביל ב' טעמים כללו היה ירא: מ ק' לרש"י וכי בשביל שהקב"ה אמת יתמעטו זכיותיו כדפרש"י לעיל גבי זכיותיו וכו' וגם מה שפי'

השאלות

(ח-יג) למה התירא יעקב וה' הבטיחו שיהיה עמו, ומה רצה בחלוק העם לשני מחנות, שאם היה בדעתו להלחם טוב שיהיו כלם ביחד, והתפלה בלתי מובנת, אחר שזכר שה' הבטיחו שייטיב עמו ושירבה את זרעו, איך מתפלל לאמר שירא מעשו פן יבוא ויכהו:

התורה והמצוה

ורוב דגן ותירוש, ומזה אין לי מאומה, ואני צריך לבקש מקום לשבת בארצך, וע"כ ואשלחה להגיד לאדני למצא חן בעיניך, שתקבלני בארצך: (ז) וישבו המלאכים וגו' באנו אל אחיך. ר"ל שאינו מחזיק א"ע שהוא האדון ואתה עבדו, וההברכות לא נתקיימו בך, כי מחזיק א"ע שהוא אחיך לא אדוניך. ב] כי הולך לקראתך, ואינו רוצה שתבא אל ארצו כלל. ג] כי ארבע מאות איש עמו, וזה מורה שרוצה להלחם בך:

(ח-ט) ויירא יעקב מאד. הנה הבוטח בה' אין לו לירא מב"ו, והיראה מורה שאין בטחונו כראוי, כמ"ש מי את ותיראי מאנוש ימות ותשכח ה' עושך, בפרט שיעקב היה לו הבטחה מה' ולא היה לו לירא, וה' אינו עושה נס למעלה מדרך הטבע רק למי שבוטח עליו בכל לבו, ואחר שראה יעקב שהוא מתירא, לכן ויצר לו, שזאת עצמו הגיד לו שמזה דן שאינו ראוי לנסים אחר שבטחונו בלתי שלם, וע"כ נסה לעשות הכנת טבעיות ותכסיסי מלחמה, ויחץ את העם עם הצאן והבקר לשני מחנות, היינו שמן העם שאתו דהיינו הבנים והטף עשה מחנה אחת, ומן המקנה והרועים עשה מחנה שניה. ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת, שהיינו המקנה והרועים, והכהו, יהיה בתוך כך הנפשות לפליטה, כי אז יודע שבא למלחמה ויעסו או ילחמו אתו:

(י) ויאמר ה' אלהי אבי. ר"ל הלא באמת לא היה לי לירא ממנו כי היה לי לבטוח, א] על זכות אבותי אברהם ויצחק. ב] על ההבטחה שהבטית לי, שעז"א ה' האומר אלי שוב לארצך, ויש הבדל בין מי שה' עשה עמו בזכות עצמו ובין מי שעשה עמו ע"י זכות אבות או הבטחה, שמי שעושה עמו בזכות עצמו יש לחוש שמא יגרום החטא ולא יהיה לו זכות, אבל מי שעושים עמו בעבור זכות אבות או הבטחה אין לו לירא מאומה: (יא) קטנתי. מביא ראיה שלא עשה לו בזכות עצמו, כי הלא קטנתי מכל החסדים, אין מעשי גדולים כפי החסדים הגדולים שעשית עמי, וכפי האמת שהוא ההבטחה שהבטחת לי בעתיד, כי במקלי

עברתי

אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ יב הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי־יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ פֶּן־יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל־בָּנִים׃ יג וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפֵר מֵרֹב׃ שני יד וַיָּלֶן שָׁם בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיִּקַּח מִן־הַבָּא בְיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו׃ טו עִזִּים מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים רְחֵלִים מָאתַיִם וְאֵילִים עֶשְׂרִים׃ טז גְּמַלִּים מֵינִיקוֹת וּבְנֵיהֶם שְׁלֹשִׁים פָּרוֹת אַרְבָּעִים וּפָרִים עֲשָׂרָה אֲתֹנֹת עֶשְׂרִים וַעְיָרִם עֲשָׂרָה׃ יז וַיִּתֵּן בְּיַד־עֲבָדָיו עֵדֶר עֵדֶר לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו עִבְרוּ לְפָנַי וְרֶוַח תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר׃ יח וַיְצַו אֶת־הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר

כי

בעל הטורים

במקלי בגי' יעקב פי' בגופו לבדו. ד"א בזכות יעקב עברו ישראל את הירדן: (יב) הצילני נא מיד. ר"ת נמן רמז לכמן שיצא לכבוש אם על בנים כדכתיב טף ונשים: והכני ב' במס'. הכא ואידך אם יוכל להלחם אתי והכני גבי גלית לומר מה יעקב נתיירא אף דוד נתיירא מה יעקב נרדף אף דוד נרדף והכא שיעקב ניצל מעשו אף דוד ניצל מגלית וזכות יעקב עמד לדוד והכא שגבי דוד היה מלחמה אף יעקב הכין עצמו למלחמה שהתקין עצמו לג' דברים: אם על בנים ב' במס'. הכא ואידך אם על בנים רוטשה בסנחרב מלך אשור שאמר להשחית את ישראל כמו עשו שבא להלחם עם יעקב וכן לא תקח האם על הבנים רמז לגליות: (יד) מן הבא בידו מנחה לעשו. שבאו לו אבנים טובות שאדם צורר בידו: מנחה. בגימטריא אבנים: (טו) עזים מאתים. כל הפסוק מסיים במ"ם וכן פסוק ומנחתם ונסכיהם שבשביל הבהמות ששלח לעשו הם תקנו קרבנות בשנה חוץ המועדים כדמפרש בפ' פנחס והם ח' ממיין וכנגדם מלכו שמונה מלכים באדום לפני מלך מלך בישראל ד"א לכך מסיים הכל במ"ם לפי שכל הבהמות ששלח לו היו בעלי מומים שלא יקריב מהם קרבן: (יז) ורוח ב'. הכא ואידך רוח והצלה יעמוד ליהודים רמז לדורות הבאים שיתנו דורון לגויים: (יח) ויצו את הראשון. ד"פ את כנגד

שפתי חכמים

א פי' שמרת לי במקום ועשית משום דבדבור אינו נופל ל' עשיה אלא ל' שמירה ושמירתו היא עשיתו: ב ולפ"ז פי' ועתה וגו' כמו ועוד פירוש שעשה לו שתי טובות אחד שנבקע לו הירדן והשני ב' מחנות. משא"כ לפשוטו אין כאן אלא חסד אחד: ם ס"ל מדקדק מדכתיב תרי זימני מיד מיד שאין שייך לומר תואר הכ' כשמדבר עם הקב"ה. מהרש"ל: ע ואף על פי דאמרינן דברה תורה כלשון בני אדם הכא מוכח דלדרשה בא דס"ל היטב תיתיב לטבה כמו העניק תעניק וכו' ולא כהרא"ם שפי' היכא דאיכא למדרש דרשינן וא"ת הא לעיל פירש"י שיעקב היה אומר נתמעטו זכיותי וי"ל דכאן ודאי לא היה מתפלל בשביל זכיותיו אלא בשביל זכות אבותיו לכך מפרש נמי איטיב בזכות אבותיך וק"ל: פ מכאן נמי משמע דאת אשר דברתי לך קאי על אברהם כדפירש"י בפ' ויצא דאל"ה קשה והלא לא אמר ליעקב כן: צ וקשה א"כ למה אמר בידו לכך הביא ומ"א כו'. ועו"ק דהי"ל לפ' כ"א בשמו לכך אמר ד"א מן החולין אך עכ"ז ק' דחולין ככר

רש"י

בהבטחתני: כי במקלי. לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבדו. ומדרש אגדה נתן מקלו בירדן ג ונבקע הירדן: (יב) מיד אחי מיד עשו. מיד אחי שאין נוהג עמי כאח ם אלא כעשו הרשע: (יג) היטב איטיב. היטב בזכותך איטיב ע בזכות אבותיך (ב"ר): ושמתי את זרעך כחול הים. והיכן א"ל כן והלא לא א"ל אלא (שם כח) והיה זרעך כעפר הארץ. אלא שא"ל (שם) כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך ולאברהם פ אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים: (יד) הבא בידו. צ ברשותו וכן (במדבר כא) ויקח את כל ארצו מידו. ומ"א מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צר בצרור ונושאם בידו. ד"א מן הבא בידו מן החולין שנטל מעשר כמה דאת אמר עשר אעשרנו לך והדר לקח מנחה: (טו) עזים מאתים ותישים עשרים. מאתים עזים צריכות עשרים תישים וכן כולם הזכרים כדי צורך הנקבות. ובב"ר דורש מכאן לעונה האמורה בתורה הטיילים בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים ואיני יודע לכוון המדרש הזה בכוון. אך נראה בעיני שלמדנו מכאן

שאין

טַבְוָן דִּי עֲבַדְתָּא עִם עַבְדָּךְ אֲרֵי יְחִידַי עֲבָרִית יַת יַרְדְּנָא הָדֵין וּכְעַן הֲוֵיתִי לִתְרֵין מַשְׁרְיָן: יב שֵׁזְבְנִי כְעַן מִידָא דְאָחִי מִידָא דְעֵשָׂו אֲרֵי דָחֵל אֲנָא מִנֵּהּ דִּילְמָא יֵיתֵי וְיִמְחִנַּנִי אִמָּא עַל בְּנַיָּא: יג וְאַתְּ אֲמַרְתְּ אוֹטָבָא אוֹטֵיב עִמָּךְ וַאֲשַׁוֵּי יַת בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּחָלָא דְיַמָּא דִּי לָא יִתְמְנוּן מִסְּגֵי: יד וּבָת תַּמָּן בְּלֵילְיָא הַהוּא וּנְסִיב מִן דְּאַיְתִי בִידֵהּ תִּקְרֻבְתָּא לְעֵשָׂו אֲחוּהִי: טו עִזֵּי מָאתָן וְתֵישַׁיָּא עַסְרִין רַחְלִין מָאתַן וְדִכְרִין עַסְרִין: טז גַּמְלֵי מֵינְקָתָא וּבְנֵיהוֹן תְּלָתִין תּוֹרָתָא אַרְבְּעִין וְתוֹרֵי עַסְרָא אֲתָנָן עַסְרִין וְעִירֵי עַסְרָא: יז וִיהַב בְּיַד עַבְדוֹהִי עֶדְרָא עֶדְרָא בִּלְחוֹדוֹהִי וַאֲמַר לְעַבְדוֹהִי עֱבַרוּ קֳדָמַי וְרַוְחָא תְּשַׁוּוֹן בֵּין עֶדְרָא וּבֵין עֶדְרָא: יח וּפַקֵּד יַת קַדְמָאָה לְמֵימַר אֲרֵי יְעָרְעִנָּךְ עֵשָׂו אָחִי וְיִשְׁאֲלִנָּךְ לְמֵימַר לְמַן אַתְּ וּלְאָן אַתְּ אָזֵל וּלְמַן אִלֵּין

דקדמך

רש"י

שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו שמצינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים וכן לכל איל לפי שהם פנויים ממלאכה דרכן להרבות תשמיש לעבר עשר נקבות ובהמה משנתעברה ק אינה מקבלת זכר ופרים שעוסקין במלאכה לא מסר לזכר אלא ד' נקבות ולהמור שהולך בדרך רחוקה שתי נקבות לזכר. ולגמלים שהולכים דרך יותר רחוקה נקבה אחת לזכר: (טז) גמלים מיניקות שלשים. ובניהם ר עמהם. ומ"א ובניהם בנאיהם זכר כנגד נקבה ש ולפי שצנוע בתשמיש לא פרסמו הכתוב (ב"ר): ועירים. המורים זכרים: (יז) עדר עדר לבדו. כל מין ומין לעצמו: עברו לפני. דרך יום או פחות א ואני אבא ב אחריכם: ורוח תשימו. עדר לפני חברו ג מלא עין כדי להשביע עינו של

שפתי חכמים

כן בידו ל"נ לכל הפירושים. מהרש"ל: ק (נח"י) כוונת הרב דדרך הטבע לכל בעל חי להרבות בתשמיש לפי הנאתו ולפי הפנאי שלו לכך התיש והאיל יש להם פנאי כל היום יתן להם עשר נקבות או למלאות תאותם או להרבות ולדות לבעליהם וכן לכולם לפי הפנאי שלהם וא"כ קושיא להרב וכלא התיש והאיל אף שיש להם פנאי כל היום מ"מ לאו כר דעם הוא שיבין שיש לבעלים ריוח כשישמש עם הרבה נקבות ואוני ימלא תאותו עם נקבה אחת וישמש עמה כמה פעמים שיתאוה ועז"פ ובכמה וכו' ומוכרח לפרש ממנה וילך אל השניה והשלישית וכו' והרא"ם דרך אחרת לו והאדם יראה לעינים ויבחר בין דברי לדבריו ועיין בכתובות דס"ב דפנאי הלית מילתא: ר ר"ל גם בניהם היו ל' דאל"כ הרי בא להגדיל הדורון ולמה כוללן במספר יחד עם הבנים ואין הבנים נחשבים אלא אמותיהן אלא הרם המקרא כאלו כתיב גמלים מיניקות שלשים וכו': ש א"כ א"ש דכתיב שלשים אהר בניהם להורות שבין הכל היו ל' והא דלא הזכיר מנין הזכרים בפירוש ומספר הנקבות כפי' משום שצנועין בתשמיש וכו', (מהרש"ל) ובניהם עמהם ר"ל גם בניהם ל' וקשה א"כ הול"ל גבי בניהם ג"כ שלשים כמו גבי גמלים ע"כ הביא ומ"א שכלם היו שלשים וא"ל א"כ גמה לא מפרש לן כמה היו הנקבות וכמה היו הזכרים ל"פ ולפי וכו' וה"ל ט"ו זכרים וט"ו נקבות: א לא לפניו ממש מדכתיב בכמוך והעבור וכו' והוא לן ואי לא היו מיעקב אלא דרך מועט אז היו לנין כולן במלון אחד. וזה נתי א"א שהיה יותר מדרך יום דהא בו ביום היה יעקב נותן לעשו את המנחה כמו שמוכח מן המקראות הבאים אחרי כן: ב עדיעקב נוס להם לומר והנה גם הוא אחרינו א"כ ודאי גם להם אמר כן עברו לפני ואני אבא אחריכם: ג ר"ל עדר אחר

השאלות

(יח-כא) למה צוה להראשון שיאמר לעשו אם ישאלהו, וליתר הרועים אמר שידברו במוצאם אותו אף בלי שאלה, ולמה כפל שנית ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו:

התורה והמצוה

עברתי את הירדן, עני ורש ולא היה לי מאומה ועתה הייתי לשני מחנות, שאיני ראוי לחסד גדול כזה ע"פ מעשי ולא היה רק ע"י חסדי אבות והבטחה, וגם ר"ל שהקטנו מעשיו והמעטו ממה שהיו מקודם בצאתו מבית אביו שאז עבר במקלו יהודי והיה בוטח בה' ולא נהירא, ועתה לעת זקנתו שראוי שיוסף אומץ ובטחון בה' היה לשני מחנות, והכין תכסיסי מלחמה ולא בטח בה' כמאז ומקדם:

(יב-יג) הצילני. ע"כ אבקש שתצילני מיד עשו, יען ירא אנכי אותו שיכני אם על בנים, הגם שאתה אמרת היטב איטיב עמך, וא"כ ירצה ג שאני ירא מפניו שיכה את זרעי מורה שאיני מאמין במה שיעדת לי, א] שתיטיב עמי, ואיך ימצאני רעה מעשו הפך דבכך שאך טוב וחסד ירדפני. ב] שהרבה את זרעי, ואיך יכה אם על בנים הפך דברך, ומזה אני רואה שאני מקפני אמנה ואיני ראוי לנס, וע"כ אבקש הצילני נא:

(יד) וילן שם. פי' הרי"א שחשב אולי תבואהו נבואה מאת ה', וכשראה שלא בא דבר ה' לקח מנחה לעשו אחיו:

(יז) ויתן ביד עבדיו. א] ששם כל עדר לבדו, שיהיו המינים נכרים. ב] צוה שיעברו לפניו, היינו שיגיעו שם לפני בואו. ג] שיהיה רוח בניהם להשביע עינו:

(יח-יט) ויצו את הראשון וגו' כי יפגשך ושאלך. צוה להראשון שלא יגיד רק אם ישאלנו, כדי שיחשוב עשו שיעקב הולך לשעיר ומובילים המנחה לשם, וישוב לארצו אחר שהם ימצאוהו. ונגד הב' שאלות שישאל

כִּי יִפְגָּשְׁךָ עֵשָׂו אָחִי וּשְׁאֵלְךָ לֵאמֹר לְמִי־אַתָּה וְאָנָה תֵלֵךְ וּלְמִי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ׃ יט וְאָמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב מִנְחָה הִוא שְׁלוּחָה לַאדֹנִי לְעֵשָׂו וְהִנֵּה גַם־הוּא אַחֲרֵינוּ׃ כ וַיְצַו גַּם אֶת־הַשֵּׁנִי גַּם אֶת־הַשְּׁלִישִׁי גַּם אֶת־כָּל־הַהֹלְכִים אַחֲרֵי הָעֲדָרִים לֵאמֹר כַּדָּבָר הַזֶּה תְּדַבְּרוּן אֶל־עֵשָׂו בְּמֹצַאֲכֶם אֹתוֹ׃ כא וַאֲמַרְתֶּם גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב אַחֲרֵינוּ כִּי־אָמַר אֲכַפְּרָה פָנָיו בַּמִּנְחָה הַהֹלֶכֶת לְפָנָי וְאַחֲרֵי־כֵן אֶרְאֶה פָנָיו אוּלַי יִשָּׂא פָנָי׃ כב וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל־פָּנָיו וְהוּא לָן בַּלַּיְלָה־הַהוּא בַּמַּחֲנֶה׃ כג וַיָּקָם ׀ בַּלַּיְלָה הוּא וַיִּקַּח אֶת־שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת־שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו וְאֶת־אַחַד עָשָׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֹר אֵת מַעֲבַר יַבֹּק׃ כד וַיִּקָּחֵם וַיַּעֲבִרֵם אֶת־הַנָּחַל וַיַּעֲבֵר אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ׃ כה וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ

ויאבק

בעל הטורים

ד' מלכיות: ולמי ג' במס'. דין. ואידך ולמי כל חמדת ישראל. ולמי אני עמל לומר כל חמדת ישראל ועמלם נשלו בני עשו וזהו ולמי כל חמדת ישראל ולמי אני עמל ולמי אלה לפניך ד"א כך אמר יעקב למי אני עמל לאת כל חמדת ישראל למי אלה לפניך: שלוחה ג' במס'. הכא ואידך נפתלי אילה שלוחה והנה יד שלוחה גבי דניאל פי' מה התם אמרי ספר אף כאן שע"י המנחה נתן לו אמרי שפר וכבוד וא"ל מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו הם אמר עבדך יעקב והכי התם יד שלוחה אף כאן שאעפ"י שלא רצה בפיו לקבלה הנה ידו שלוחה לקבלה: (כג) ילדיו ג' במס'. אחד עשר ילדיו. כי בראותו ילדיו אל אל יבושו זה שיש במדרש שראה יעקב ל' רבואות מבני בניו כמו שראה י"א ילדיו כך ראה רבואות מילדיו וכמו התם ילדיו אל אל ישועו גם הכאן אמר לילדיו שיתפללו לאל שיצילם מיד עשו כמו שיש בכ"ר שהליג כ"א לבדו ואמר כ"א יתפלל לבדו בפ"ע: (כד) ויעבירם ב' במס'. הכא ואידך ויעבירם היבשה מלמד שנבקע לו מעבר יבוק ועבר ביבשה:

שפתי חכמים

אחר עדר באורך דאלו ברותב מאי ראשון שני ושלישי שייך ביה הא כולם ראשונים נקראו: ד ר"ל למי השני כפשוטו כמ"ש רש"י ואמרת לעבדך ליעקב על ראשון ראשון וכו' ואי הוה הראשון נ"כ כפשוטו הול"ל ואמרת לאדוני לעשו שהוא היה תשובה על שאלתו: ה מדכתיב גם את כל ההולכים אחריו כו' א"כ האחרון נ"כ אמר כך והא אחריו לא היה ליום אט"כ נ"ל דקאי על יעקב ונלמוד ממנו על כולם והא דקאמר בקרא אח"כ ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו למה ליה והא כבר אמרו זה כל העבדים וי"ל דה"ק לכן יעקב מה שאני מצוה אתכם שתאמרו לו והנה גם הוא אחרינו אל תאמרו זה סתם בסתר שמי אלא כך תאמרו לו בפירוש גם הנה עבדך יעקב וגו' כלו' שהזכירו לו העבדות: ו (נ"א) מדכתיב על פניו שהוא כמו על אפו ולא כתיב לפניו: ז וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא דינה היתה מאחד עשר ילדיו ואחד

רש"י

של אותו רשע ולתווהו על רבוי הדורון: (יח) למי אתה. של מי אתה מי שולחך ותרגום דמאן את: ולמי אלה לפניך. ואלה שלפניך של מי הם למי המנחה הזאת ד שלוחה למ"ד משמשת בראש התיבה במקום של כמו (לעיל לא) וכל אשר אתה רואה לי הוא שלי הוא (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה של ה': (יט) ואמרת לעבדך ליעקב. על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ששאלת למי אתה לעבדך ליעקב אני ותרגומו דעבדך דיעקב וששאלת ולמי אלה לפניך מנחה היא שלוחה וגו': והנה גם הוא אחרינו. ה יעקב: (כא) אכפרה פניו. אבטל רוגזו וכן (ישעיה כח) וכופר בריתכם את מות (שם מז) לא תוכלי כפרה. ונראה בעיני של כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים כלן לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בגמרא וכפר ידיה, בפי לכפורי ידיה בההוא גברא, וגם בלשון המקרא נקראים המזרקים של קדש כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק: (כב) על פניו. כמו לפניו וכן (ירמיה ו) חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד וכן (ישעיה סה) המכעיסים אותי על פני. ומ"א על פניו אף הוא שרוי בכעס ו שהיה צריך לכל זה (ב"ר): (כג) ואת אחד עשר ילדיו. (ב"ר) ודינה היכן היתה ז נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ולכך

אונקלוס

דקדמך: יט ותימר לעבדך ליעקב תקרבתא היא דמשלחא לרבוני לעשו והא אף הוא אתי בתרנא: כ ופקיד אף ית תנינא אף ית תליתאה אף ית כל דאזלין בתר עדריא למימר כפתגמא הדין תמללון עם עשו כד תשכחון יתיה: כא ותימרון אף הא עבדך יעקב אתי בתרנא ארי אמר אנחניה לרוגזיה בתקרבתא דמהלכא קדמי ובתר כן אחזי אפוהי מאים יסב אפי: כב ועברת תקרבתא על אפוהי והוא בת בליליא ההוא במשריתא: כג וקם בליליא הוא ודבר ית תרתין נשוהי וית תרתין לחינתיה וית חד עסר בנוהי ועבר ית מעבר יובקא: כד ודברנון ועברנון ית נחלא ואעבר ית דיליה: כה ואשתאר יעקב בלחודוהי ואשתדל

גברא

רש"י

ח ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו ט שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם: יבק. שם הנהר: (כד) את אשר לו. הבהמה והמטלטלים עשה עצמו כגשר י נוטל מכאן ומניח כאן: (כה) ויותר יעקב. שכח פכים קטנים

שפתי חכמים

ולאחר נשבעתיו היה חסר. וי"ל מדכתיב בס' מקץ אלהים יחנך בני פי' יוסף אמר כן לבנימין ופירש"י שם דבשאר י"א שבטים שמעט לשון חנינה דכתיב אשר חנן אלהים וגו' ובנימין עדיין לא היה נולד לכך ברכו יוסף בחנינה א"כ ש"מ בהדיא די"א ילדים קאי א"א שבטים חוץ מדינה דאל"כ הדרא קושיא לדוכתא: ח כלומר לכך אנו צריכין לפרש שדינה היתה חסרה ושם אותה בתיבה מפני עשו דאם לא כן למה נענש יעקב בדינה א"ו מפני זה נענש שהיה מתיירא מפני עשו ושם אותה בתיבה וק"ל ובזה יתורץ קושיא דלעיל: ט וא"ת והרי לקמן כתיב קום עלה בית אל ופירש"י שם לפי שאחרת בדרך נענשת וכו' וי"ל דזה וזה גרמו וק"ל: י דאל"כ הו"ל אחר ויעבר את מעבר יבק עוד פ"א ויעבר שחזר אל נשיו וא"כ ויקחם וגו'. עוד י"ל דרש"י דייק מדכתיב ויקחם ויעברם דלא הל"ל אלא ויעברם

השאלות

(כה-לג) מה היה ענין האבוק הזה ונגיעתו בכף ירכו ובקשתו שישלחהו ובקשתו שיברך אותו, ולמה לא הגיד לו שמו, ולמה לא יאכלו גידי הגשה בעבור זה:

התורה והמצוה

שישאל ממי ישיב, נגד למי אתה, יאמר לעבדך ליעקב, למען ידע שהעבדים אינם נתונים לו, ונגד אנה תלך ולמי אלה לפניך, ישיב מנחה שלוחה לעשו, היינו שהולך עם המנחה לשעיר:

(כ) ויצו גם את השני. אבל להשני והשלישי צוה שגם יאמרו כן מעצמם במוצאם אותו, וזה בהפך כאלו אתם מבקשים אותו בדרך ומצאתם אותו, והטעם שאחר שיראו שהגם שמע מן הראשון שיעקב הולך לשעיר, בכ"ז לא חזר מדרכו והולך לקראתו, א"כ טוב יותר שיעשו א"ע כאלו הולכים לקראתו הם ויעקב אחריהם למצאו בדרך, ושאינו מרגיש שום איבה רק אהבת אח לאחיו:

(כא) ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו. וא"ת אחר שאינו הולך לשעיר רק מקוה למצאו בדרך, למה שלח המנחה תחלה, ע"ז משיב כי אמר אכפרה פניו וכו':

(כג-כד) ויעבר את מעבר יבק. לפני הנחל היה נחל קטן שנקרא מעבר יבק, שמשם עבר הנחל חוץ לגדותיו, ועבר תחלה מעבר זה, ואז העבירם את הנחל בעצמו, ואח"כ העביר את כל אשר לו:

(כה) ויותר יעקב לבדו. כבר התבאר בפ' תולדות, כי עשו ויעקב נבראו מתנגדים בטבעם מלידה ומבטן ומהריון, זה לרע וזה לטוב, שכמו שבעולם הכללי ברא ה' טוב ורע, גשמיות ורוחניות את זה לעומת זה, וכנגדם ברא את האדם מרכב משניהם, ונתן לו הממשלה והבחירה להטות המאזנים כפי אשר יבחר, טוב או רע, כן עשה שני אומות נפרדים, אדום וישראל את זה לעומת זה, זה לה' וזה לעזאזל, וע"י כח הבחירה בכלל האומה, יש בידם להטות הפלס לטוב עת ישמרו ישראל תורת ה' ומצותיו, ואז יהיה אדום נכנע תחת ישראל, כמו שיכנע החומר תחת הצורה באדם הפרטי השומר תורת אלהיו, וכמו שהיה בימי בית ראשון ושני בימי מלכי ישראל הצדיקים, ואז יתקיים ברכת יעקב, שיהיה לו קול יעקב וידי עשו, כח הצוריי והאומרי, כמש"ש במקומו, או בנטשם תורת ה' יגבר עשו ויכנעו תחתיו, כהכנע הצורה תחת החומר באיש אשר הכניע נפשו תחת גופו, ובכל דבר שבעולם יש כחות עליונים המנהיגים את הכחות התחתונים לטוב ולרע, להסד ולשבט, כמו שבאדם הפרטי יש יצ"ט ויצה"ר המנהיגים כח השכל והנשמה, וכח החומר ונפש הבהמיית, וכן יש כח עליון הנקרא שר ישראל, הוא הקדושה הכללית השומרת את ישראל, וכח הכללי הממונה לרע, הוא סמאל שרו של עשו הנוטה לצד שמאל להסית ולהדיח, כי אמור שאין קיום לעשו אלא כשישראל חוטאים, השר שלו שהוא קיומו והצלחתו, זה כל מגמתו להדיח את ישראל מתורתם ועבודתם. ובזה הראה לו פה נבואה מוחשת, שטרם קרב יעקב אל עשו, אם ללחום אם להפליס אתו, היה לו מלחמה עם השר שלו, היינו עם היצה"ר הפרטי שבגופו, וגם עם היצה"ר הכולל שהוא סמאל הכללי, שר האומה הרוצה להחטיא זרע יעקב ואומתו בכלל, והמלאך ההוא לבש צורה גשמיית [כי היתה נבואה מוחשת], ע"י שנתגלם המלאך בצורת אדם (כמ"ש ענין זה בס' וירא), ויאבק עמו בפועל ממש לא בחלום, כדעת המורה

והרלב"ג

וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר׃ כו וַיַּרְא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ וַיִּגַּע בְּכַף־יְרֵכוֹ וַתֵּקַע כַּף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּהֵאָבְקוֹ עִמּוֹ׃ כז וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ כִּי אִם־בֵּרַכְתָּנִי׃ כח וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַה־שְּׁמֶךָ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב׃ כט וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל כִּי־שָׂרִיתָ עִם־אֱלֹהִים וְעִם־אֲנָשִׁים וַתּוּכָל׃ ל וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הַגִּידָה־נָּא שְׁמֶךָ וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם׃ שלישי לא וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל כִּי־רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל־פָּנִים וַתִּנָּצֵל נַפְשִׁי׃

ויזרח

בעל הטורים

(כה) ויאבק . בגי' כסא הכבוד מלמד שהעלו האבק עד כסא הכבוד : איש עמו . בגי' עשו אדום : ויאבק איש עמו . היה קשו על שם בית עשו לקח : (כו) ויגע בכף ירכו . לראות אם הוא מלאך כמותו אם היו לו קפיצים שהמלאכים אין להם קפיצים . א"נ לפוסלו מן העבודה לפי שקנה מעשו הבכורה שהכהן העבודה : בכף ירכו . בגי' לפוסלו מהבוהם : ברכתני . בגי' הודה לברכה ששרו של עשו היה :

שפתי חכמים

ויעברם אלא ודאי עשה עצמו כגשר וכו' : ב (קנ"מ) לפי שכל הכלים השובים ככר העביר דכתיב ויעבר את כל אשר לו . ולאו דוקא פכים אלא כלים שאין השובים נקראים פכים וככר נאמרו בזה דברים רבים בנ"א ובהר"ן אבל רש"י פי' כן בב"ק דף טו : ל כדמוכיח רש"י לקמן גבי אם נא מצאתי חן בעיניך וגו' . וכתב מהרש"ל ואם תקשה למה צריך רש"י לדחוק ולפרש שהוא מל' ארמית ולא פי' כפי' מנחם י"ל לפי שפי' רז"ל שהוא שרו של עשו לפיכך פירש פי' אחר משום שאין שייך לומר שהעלו עפר עד כסא כבוד כיון שהוא שרו של עשו עכ"ל : מ וא"ת דלמא ביקש ממנו שיברכו ממש . וי"ל מדהשיב לו המלאך לא יעקב וגו' היאך באה תשובה זו לזה אלא ודאי ה"פ כדמפרש רש"י לא יאמר עליך וכו' א"כ ש"מ שיעקב היה מבקש ממנו דבר זה שיודה לו על הברכות והוא היה משיבו שפיר . רא"ם : נ ר"ל לא שהחליף המלאך כאן שמו אלא היה אומר לו שהקב"ה עתיד להחליף את שמך אמר לו שאותו חילוף אני מפרש אותו עליך על הברכות וכו' : ס לא שהעם כששאל זה ממנו שהרי גם הוא שאל כזה מיעקב :

רש"י

כ וחזר עליהם (חולין צא) : ויאבק איש . מנחם פי' ויתעפר איש מלשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם ע"י נענועם . ול"נ שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואבק ליה מיבק ל' עניבה שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו ופירשו רז"ל שהוא ל שרו של עשו (ב"ר) : (כו) ויגע בכף ירכו . קולית הירך התקוע בקלבוסת קרוי כף ע"ש שהבשר שעליה כמין כף של קדרה : ותקע . נתקעקע ממקום מחברתה ודומה לו (ירמיה ו) פן תקע נפשי ממך לשון הסרה ובמשנה לקעקע בילתן לשרש שרשיהן : (כז) כי עלה השחר . וצריך אני לומר שירה ביום (ב"ר חולין צא) : ברכתני . הודה לי על הברכות מ שברכני אבי שעשו מערער עליהן . (כאן קשה לרש"י תברכני הל"ל . אלא הודה וכו' וכן איתא בהדיא בזוהר פרשת תזריע עמוד מ"ה ודוק) : (כט) לא יעקב . לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמיה כי אם בשררה וגלוי פנים וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך נ ושם הוא מברכך ואני שם אהיה ואודה לך עליהן וזה שכתוב (הושע יב) וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו בכה המלאך ויתחנן לו ומה נתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וזהו ויברך אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה : ועם אנשים . עשו ולבן : ותוכל . להם : (ל) למה זה תשאל . (ב"ר) אין לנו שם קבוע משתנין ס שמותינו (הכל) לפי מצות עבודת

האלילים

התורה והמצוה

והלב"ג , כי הלא היה נוגע על ירכו , רק מתאבק עמו כדרך אנשים הנאבקים יחד לראות מי חזק בכח הגוף מחבירו , וכאשר לא יכול להפיל את יעקב ע"י חוזק הגוף כי היה יעקב חזק ועצום ממנו בכח גופו , נסה בתחבולה להפילו ע"י שהכהו ברגלו בירכו להפילו ע"י תחבולה , ותקע כף ירך יעקב , ובכ"ז נאבק יעקב עמו ולא יכול להפילו , שעז"א בהאבקו עמו , והיה פתרון זאת המראה והאבוק , אם ביעקב הפרטי , שהיה לו

מלחמת

גברא עמיה עד דסליק צפרא: כו וחזא ארי לא יכיל ליה וקריב בפתי ירכיה וזע פתי ירכא דיעקב באשתדלותיה עמיה: כז ואמר שלחני ארי סליק צפרא ואמר לא אשלחנך אלהין ברכתני: כח ואמר ליה מה שמך ואמר יעקב: כט ואמר לא יעקב יתאמר עוד שמך אלהין ישראל ארי רברבת קדם יי ועם גובריא ויכלתא: ל ושאל יעקב ואמר חוי כען שמך ואמר למה דנן את שאל לשמי ובריך יתיה תמן: לא וקרא יעקב שמא דאתרא פניאל ארי חזיתי מלאכא דיי אפין

באפין

התורה והמצוה

מלחמת היצר והחומר כל אותו הלילה, שניתן להיצה"ר שלו רשות להחטיאו ולהדיחו מיראת ה', ובא הספור ויותר יעקב לבדו, היינו שיעקב הכין א"ע אז לנבואה, והכין א"ע להפשיט את החומר מעליו, ונשאר נפשו לבדו מתבודדת עם האור העליון הרוחני, שזה המליץ במ"ש ויותר יעקב לבדו, שעקר שם יעקב או משם וכדומה לא נאמר על החומר שהוא רק הלבוש של יעקב, כי עקר שם יעקב הוא על יעקב הפנימי, שהוא נפשו ונשמתו שזה יעקב העקרי, ר"ל שנפשו של יעקב נותרה לבדה מופשטת מן האישיות והחומר. אבל ע"י שנתן רשות להיצה"ר להחטיאו, התאבק איש עמו, שכח גופני ואישי, היינו כחות החומריים נאבקו עם יעקב, שהוא כחותיו הנפשיים, ולא הניחו שיתפשט מן החומר ויהיה לבדו מופשט מן האיש שלו, כי האיש והחומר שלו אחז בו ורצה להתגבר עליו. וחז"ל אמרו מלמד שהעלו אבק מרגלותם עד כסא הכבוד, היינו שהיה מלחמה הפנימיית הזאת עד שרשי אמונתו, שרצה להעבירו משרשי האמונה. אבל לא יכול לו, כי יעקב שהוא נפשו ונשמתו, התגבר בכח עצום על חומרו ואיש שלו, ויגע בכף ירכו, שהגם שיעקב התפשט לגמרי מן גופו, עדיין נשאר לו דבוק עם גופו וחמרו במקום גיד הנשה, שאם א"א לבטל החומר לגמרי, כי צריך לקיום המין, וכמ"ש בהגהי כנה"ג שלא בטלו יצה"ר דעבירה מטעם זה, וכמ"ש בספרי שירי הנפש בפסוק איש חרבו על ירכו. וההוראה שיש לנבואה זו על יעקב הכללי, דהיינו האומה הכללית הראה לו שהשר של עשו יאבק באומת ישראל להדיחם מתורתם ואמונתם, ויעקב שהוא האומה נותרה לבדה. וישכן בטח בדד עין יעקב, הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב, ויאבק איש עמו, שירצה וישתדל להתחבר עמו ולהיות לעם אחד, ולא יכול לו, אבל אח"כ נגע בכף ירכו, שבדורו של שמד בימי קדם הדיח הבנים מתורת ה':

(כז-כט) ויאמר שלחני. ספר לפי המראה, שלא נתן לו רשות לנסותו וללחום אתו רק עד עלות השחר וסוף הלילה, ואז בקש מיעקב שישלחנו לדרכו, ויעקב שאל ממנו שיברך אותו, היינו שיסכים על ברכת יעקב שעשו יהיה לו עבד, אחר שלא שלט בו להחטיאו והקול קול יעקב ממילא י"ל ידי עשו, והיתה ברכתו שלא יקרא שמו יעקב רק ישראל, כי נגד בכח הגופיי והנפשי שבו. וז"ש כי שרית עם אלהים ועם אנשים, שיש בך כח אלהות מצד הנפש שהיא חלק אלוה ממעל וכח אנושי מצד החומר, קול יעקב וידי עשו, ובזה נצחת המלחמה, ורמז ג"כ במה שנגע ליעקב הפרטי, שמלחמה הזאת נמשך באדם כל הלילה, היינו כ"ז שהוא בעוה"ז שבו שולט חשכת החומר ועלטה היא, אבל עת יאיר השחר שהוא בעת שישוב האדם אל עולם האורה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, שאז חדלה המלחמה, כי אז תפרד נפשו מגופו, ואז יקח ברכה גם מן החומר אשר עמד לשטן לו כל ימי חייו, שע"י שהיתה נפשו מורכבת בחומר ונצחה אותו גדלה מעלתה על הנפשות השוכנות בסתר עליון אשר עדן לא היו מלובשות בחומר ובגוף, שהם הם רק אלהיים, אבל אתה שרית עם אלהים ועם אנשים, שהיית מורכב מכח אלהי ואנושי ותוכל. ובנמשל על יעקב הכללי שהוא האומה הכללית הראהו לו שהשרו של עשו לא יכול לו, אבל נגע בכף ירכו ולא גבר עליו רק על זרעו, וזה יהיה באחרית הימים, אבל אז יאיר השחר ויכלה הלילה כי אז יבא עת הגאולה והאורה ואז יבקש שרו של עשו שישלחהו כי עלה השחר, כי אז רוח הטומאה יעבור מן הארץ וכלם ישובו אל האמונה האמיתיית, אבל יעקב רצה להשיג הברכה שיהיה לו מן הגאולה הזאת, כי אחר שאז יבטל היצה"ר לא יהיה להם עוד ברכה ועבודה, והשיב לו כי אז א"ל אתה לזאת, כי אז יהיה כח ישראל גדול מכח מה"ש שהם לא נלחמו בבחירתם והיו מוכרחים במעשיהם, ואתה נלחמת בבחירתך, ועז"א כי שרית עם אלהים ועם אנשים, שהגם שהיית עם אנשים נלחמת בכח אלהים וזה ברכתך:

(ל) הגידה נא שמך. רצה לעמוד על מהות ענינו ועצמותו ותכלית בריאותו, שהשם מורה על העצמות. ויאמר למה זה תשאל לשמי, כי החומר והיצה"ר הוא מקור ההעדר וכל רע בא מצד ההעדר הכרוך בחומר, וזה מהותו, עד שלא ימצא לו שם מורה על מהות, כי ענינו הוא שאין לו מהות ואינו קיים רגע על מצב אחד, רק פושט צורה ולובש צורה, ויברך אותו שם, שזה ברכתו במה שהוא שם לפי שעה שאינו קיים:

(לא) ויקרא יעקב שם המקום פניאל. כי ראה שאם לא היה יודע את האלהים רק מצד החקירה לא היה ניצול ממלחמה הקשה הזאת. רק ע"י שראיתי אלהים פנים אל פנים בנבואה, והשיג את האלהים בידיעה נבואיית, ע"כ ותנצל נפשי, ולא נלכדתי ברשת השטן המסית ומדיח, ובמשל הכללי לולא שקבלו ישראל את התורה במעמד הנבחר כמ"ש פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר, לא יכלו לעמוד בדורו של שמד:

ויזרח

לב

לב וַיִּזְרַח־לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת־פְּנוּאֵל וְהוּא צֹלֵעַ עַל־יְרֵכוֹ׃ לג עַל־כֵּן לֹא־יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־גִּיד הַנָּשֶׁה אֲשֶׁר עַל־כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי נָגַע בְּכַף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנָּשֶׁה׃ לג א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה עֵשָׂו בָּא וְעִמּוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וַיַּחַץ אֶת־הַיְלָדִים עַל־לֵאָה וְעַל־רָחֵל וְעַל שְׁתֵּי הַשְּׁפָחוֹת׃ ב וַיָּשֶׂם אֶת־הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת־יַלְדֵיהֶן רִאשֹׁנָה וְאֶת־לֵאָה וִילָדֶיהָ אַחֲרֹנִים וְאֶת־רָחֵל וְאֶת־יוֹסֵף אַחֲרֹנִים׃ ג וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שֶׁבַע פְּעָמִים עַד־גִּשְׁתּוֹ עַד־אָחִיו׃ ד וַיָּרָץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־°צַוָּארָו °וַיִּשָּׁקֵהוּ וַיִּבְכּוּ׃ ה וַיִּשָּׂא אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמַר הַיְלָדִים אֲשֶׁר־חָנַן אֱלֹהִים אֶת־עַבְדֶּךָ׃ רביעי ו וַתִּגַּשְׁןָ הַשְּׁפָחוֹת הֵנָּה וְיַלְדֵיהֶן וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ׃ ז וַתִּגַּשׁ גַּם־לֵאָה וִילָדֶיהָ וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְאַחַר נִגַּשׁ יוֹסֵף וְרָחֵל וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ ח וַיֹּאמֶר מִי לְךָ כָּל־

°צווארו קרי °נקוד על וישקהו

המחנה

בעל הטורים

(ג) וישתחו ארצה ז"פ. ע"ש כי שבע יפול צדיק וקם ולהעביר ז' תועבות מלבו: (ד) וישקהו. נקוד למעלה שכוון לנשכו: וישקהו בגי' לנושכהו דור חרבות שניו בגי' עשו. (ח) מי לך ג' במס'. הכא ואידך מי לך פה כי חצבת לך פה קבר ועוד מי לך פה חתן ובניך זהו שיש במדרש דכיון כתות מלאכים פוגעין בעשו ובאנשיו ומכים בהם וזהו מי לך כל המחנה שהיו מכים בהם עד שהיו אומרים לכם קברים לקבור המתים וכשפגע בו וראה לו בנים ובנות אמר מי לך פה בנים ובנות לא כך אמרת כשהיינו בבטן אמנו מריבים על שני עולמות שאתה תהיה בוחר בעה"ב שאין בו פריה ורביה א"כ מי לך אלו הבנים:

שפתי חכמים

ע דק"ל אפי' אם זרחה בשבילו מ"מ מה זה לו וכי לו לבדו זרחה וכו': פ ר"ל כשהתחילה השמש לזרוח היה צולע אבל מיד אח"כ נתרפא: צ ר"ל מלת וישקהו נקוד לבד השי"ן שבו אינה נקודה והוי כאלו כתיב ויקה"ו ל' הקהה את שיניו שהיה בדעתו לנשכו: ק רל"ת דמי אלה משמע שלא ידע של מי היו ואח"כ אמר לך לכן פי' להיות שלך כלומר מאיזה

רש"י

השליחות שלהן משתלחים: (לב) ויזרח לו השמש. לשון בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זהו פשוטו. ומ"א ויזרח לו לצרכו לרפאות את צלעתו כמה דתימא (מלאכי ג) שמש צדקה ומרפא בכנפיה ואותן שעות שמהרה לשקוע בשבילו ע כשיצא מבאר שבע מהרה לזרוח בשבילו: והוא צלע. היה צולע פ כשזרחה השמש: (לג) גיד הנשה. ולמה נקרא שמו גיד הנשה לפי שנשה ממקומו ועלה והוא לשון קפיצה וכן (ירמיה נא) נשתה גבורתם וכן (לקמן מא) כי נשני אלהים את כל עמלי: (על) כף הירך. פולפ"א בלע"ז (גרלעב"ע דיקע) כל בשר גבוה וחלול ועגול קרוי כף כמו עד שתתמרך הכף בסממי צבעות): (ב) ואת לאה וילדיה אחרנים. אחרון אחרון חביב: עבר לפניהם. אמר אם יבא אותו רשע להלחם ילחם בי תחלה: (ד) ויחבקהו. נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחוה כל השתחואות הללו: וישקהו. נקוד עליו ויש חולקין בדבר הזה בברייתא דספרי יש שדרשו נקודה צ זו לומר שלא נשקו בכל לבו (ב"ר). א"ר שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו (ב"ר): (ה) מי אלה לך. מי אלה להיות ק שלך: (ז) נגש יוסף ורחל. בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תואר שמא יתלה בה עיניו של אותו רשע אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה מכאן זכה יוסף לברכת עלי עין: (ח) מי

לך

בכפין ואשתזבת נפשי: לב ודנח ליה שמשא כד עבר ית פנואל והוא מטלע על ירכיה: לג על כן לא יכלון בני ישראל ית גידא דנשיא די על פתי ירכא עד יומא הדין ארי קריב בפתי ירכא דיעקב בגידא דנשיא: א וזקף יעקב עינוהי וחזא והא עשו אתא ועמיה ארבע מאה גברין ופליג ית בניא על לאה ועל רחל ועל תרתין לחינתא: ב ושוי ית לחינתא וית בניהן קדמאין וית לאה ובנהא בתראין וית רחל וית יוסף בתראין: ג והוא עבר קדמיהון וסגיד על ארעא שבע זמנין עד מקרביה עד אחוהי: ד ורהט עשו לקדמותיה וגפפיה ונפל על צואריה ונשקיה ובכו: ה וזקף ית עינוהי וחזא ית נשיא וית בניא ואמר מן אלין לך ואמר בניא די חן יי ית עבדך: ו וקריבת לחינתא אנין ובניהן וסגידא: ז וקריבא אף לאה ובנהא וסגידו ובתר כן קריב יוסף ורחל וסגידו: ח ואמר מן לך כל משריתא הדין די ערעית ואמר לאשכחא רחמין בעיני

רבוני

רש"י

לך כל המחנה. מי כל המחנה אשר פגשתי ד שהוא שלך כלו' למה הוא לך. ופשוטו של מקרא על מוליכי המנחה. ומדרשו כתות של מלאכים פגעו ש שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו ואומרים להם של מי אתם והם אומרים להם של עשו והן אומרים הכו הכו ואלו אומרים הניחו בנו של יצחק הוא ולא היו מניחים עליו.

שפתי חכמים

לד הם שלך אם הם בניך או עבדיך או שכיריך: ר דהכא א"א לפרש כמו גבי מי אלה לך כלומר עבדיך או בניך דהא היה יודע עשו שהם מוליכי המנחה וכודאי עבדיו הם ועוד מה השיב למצא חן בעיניך אלא וגו' כלומר למה טרחת לכל זה. ומהרש"ל כתב כי בודאי פי' של מי לך פירושו של מי הם. וא"ל א"כ מה השיב לו למצוא חן בעיניך ה"ל להשיב תחלה שהם שלו אין זה קושיא כי כך שאל אותו עשו מי לך כל המחנה כלומר למי הם כל המחנה שפגשתי שאני צריך לומר למה הוא לך לכך השיב לו יעקב למצא חן בעיניך כי עיקר שאלתו היה על למה הוא לך וכו' עכ"ל: ש דאל"כ מאי כל המחנה דהא מוליכי המנחה לא היו כ"א ה' עבדים ומה שהשיב ויאמר למצוא חן בעיני אדוני וכי בשביל שהכו אותו המלאכים ימצא חן בעיניו. וי"ל דכיון כשאמרו אחיו של יעקב הוא היו מניחין א"כ ראה שיעקב היה חשוב בעיניהן של מלאכים לכך וימצא חן בעיניו כלומר להודיע שיש לו כחות אוהבים

התורה והמצוה

(לב) ויזרח לו השמש. כמ"ש וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה. **והוא צלע**, ע"ד אוספה הצולעה והנדחה אקבצה:

(לג) על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה. אחר כי בשר הבע"ח הנאכל מתהפך לבשר האדם המזון, וע"כ הזהיר מאכילת הטמאים ושקצים, כי בזה יקנה האוכל טבע הדורס והאכזריות, ע"כ אחר שרמז כי נגע בכף ירך יעקב, שבגיד הזה לכורה התאוה והחומריית, עד שאף יעקב שנפרד מכל גשמיותו לא נפרד הגשמיות מגיד הזה, וא"כ גם גיד הבהמה משתתף בו כח הבהמי והתאוני שלא יפרד מאם וכשאוכלו ידבק בו כח התאוה, לכן נאסר להם אכילת גיד הנשה לזכרון כי צריכים להתפרד מכל תאוה ויצר ולהיות קדושים לאלהיהם:

לג (א) וישא יעקב עיניו. אחר שראה המלחמה הרוחנית בעולמו הרוחניים שהיא היתה הכנה למלחמה הגשמית של עשו בעצמו, שכמו שגלה את שרו של עשו והודה לו על הברכות, כן יגלה את ידיו בעצמו, אז נשא את עיניו הגשמיים וירא והנה עשו בא, **ויחץ את הילדים**, אחר שראה שנגע בכף ירכו ירא פן היה זה הוראה שיגבר עשו על זרעו ובניו אחריו, לכן חצה אותם שלא ימצאם כאחד:

(ב-ג-ד) וישם את השפחות וכו'. אחרון אחרון חביב. **והוא עבר לפניהם**, להראות הכנעה, וה' הפך לבב עשו משנאה לאהבה וירץ לקראתו וכו':

(ה) ויאמר מי אלה לך. איך שאת שיש הרבה ואתה השם, **ויאמר הילדים וכו'.** ר"ל שאתים להקים זרע אלהים:

(ו-ז) ותגשן, כי השפחות היו קטנים ולא השתחוו רק השפחות כתיב ותשתחוין, ובין בני לאה שמלאו גדולים כמו ראובן ושמעון שהיו בני דעת וישתחוו גם הם, ויוסף היה יונק עדיין ורחל נשאה אותו על ידיה, וע"כ כתיב יוסף ורחל, כי הוא קדם בהיותו על ידה ובמה שהיא השתחוה השתחוה גם הוא ממילא, לכן כתיב וישתחוו:

(ח) ויאמר מי לך כל המחנה הזה. כי המנחה תהיה לפעמים לכפר עון ולהסיר השנאה, ואז לא יבא הנותן בעצמו עם המנחה רק ישלחנה ע"י שליח, ואז כשיתרצה המלך וישלח לו חטאו אז יהיה לו רשות לבא להקביל פניו, ובזה צריך שתהיה המנחה גדולה, או בערך המקבל או בערך הנותן, ר"ל שאם התוספת

השולח

המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר למצא־חן בעיני אדני: ט ויאמר עשו יש־לי רב אחי יהי לך אשר־לך: י ויאמר יעקב אל־נא אם־נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על־כן ראיתי פניך כראת פני אלהים ותרצני: יא קח־נא את־ברכתי אשר הבאת לך כי־חנני אלהים וכי יש־לי־כל ויפצר־בו ויקח: יב ויאמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדך: יג ויאמר אליו אדני ידע כי־הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי ודפקום יום אחד ומתו כל־הצאן: יד יעבר־נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר־לפני ולרגל הילדים

בעל הטורים

(י) כראות פני אלהים. בגימ' זה שלך שראה לו שראה שרו וניצול ממנו: אחי יהי לך אשר לך. בגימ' זה הברכות: (יב) ואלכה לנגדך ב' במסו'. ואלכה לנגדך בתם עונותינו לנגדך שעשו רצה לילך עם יעקב ואמר יעקב למה הלך עמו והזכיר עונותיו שבעשי נגדך כשאת אסיס ממך במה תבכית: (יג) עלות ה' במסו'. דין והידך בשמואל פרות עלות כ"פ ובדוד מאחר עלות הביאו ואידך ובחיקו ישא עלות ינהל אחז"ל דוד במלך ויעקב היו מרחמין על הצאן והיו מרעין אותן כמרעה רך את"כ בצאן

שפתי חכמים

אוהבים ועי"ז גם הוא ישוב להיות אוהבו: ת רש"י דייק מכפל לשון יהי לך אשר לך כיש לי רב סגי: א שמלת אל תמיד לעולם דבוק עם אותה לכך אמר אל נא תאמר לי כן שפירושו בבקשה אל כו' (מהרש"ל) שלא תאמר אל נא קחי על הודאתו שהודה לו על הברכות זה לא יתכן אלא על האמירה שא"ל יש לי רב ואינו רוצה לקבלה לאוד קאי: ב הוצרך להוספת הוה מפני שפי' כי על כן הוא כי על אשר כן א"כ היה די נא' מהם לא שיכתוב על אשר ראיתי פניך וגו' או כי ראיתי פניך לפיכך הוצרך להוסיף תוספת זה כדי שתהיה מלת כי טעם על ולקחת מנחתי מידי שלמעלה כימנו כאלו אמר ולקחת את מנחתי מידי כי כדאי והגון לך שתקבלנו ומלת על כן דבקה עם ראיתי פניך וגו' ועד"ז פי' בכ"מ שכתוב כי על כן: ג לא שכראות כ"ף הדמיון כלומר ראיתי פניך כמו שראיתי ג"כ פני אלהים שאין השוואת הראיה הנה לנהיגת המנחה ל"ס תשובה וכו': ד הודיענו בזה שהוי"ו של ותרצני הוא במקום. ועוד הנה אינה לקבלת המנחה דאל"כ איך נופל ותרצני על ראות פני אלהים: ה פירוש מאחר שלא טרחת בה כמותי ראוי שתקבלנה. פי' עד שבאה לידך עד הזמן הזה שהגיע בואה לידך: ו כמו שמעה סלחה שהשי"ן הוא מן היסוד והה"א היא נוספת אף כאן הנו"ן היא מהיסוד והה"א נוסף והוא מבנין הקל ולא מבנין נפעל ולא נו"ן האית"ן, פרא"ם. דאי הוה נו"ן האיתן הול"ל ב' נוני"ן חד מן היסוד

רש"י

בן בנו של אברהם הוא ולא היו מקנאים. אחיו של יעקב הוא אומרים להם אם כן מפלגו אתם: (ט) יהי לך אשר לך. כאן הודה לו על הברכות (ב"ר): (י) אל נא. אל נא א תאמר לי כן: אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו'. כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך ב והן חשובין לי כראית פני המלאך שראיתי ג שר שלך ועוד על שנתרצית לי למחול על סורחני. ולמה הזכיר לו ראית המלאך כדי שיתיירא הימנו ויאמר ראה מלאכים וניצול אין יכול לו מעתה: ותרצני. נתפייסת לי ד וכן כל רצון שבמקרא לשון פיוס אפייזמינ"ט בלעז (בעזענפטיגונג). כי לא לרצון יהיה לכם (ויקרא כב) הקרבנות באות לפייס ולרצות, וכן (משלי י) שפתי צדיק ידעון רצון יודעים לפייס ולרצות: (יא) ברכתי. מנחתי מנחה זו הבאה על ראיית פנים ולפרקים אינה באה אלא לשאילת שלום וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעקב את פרעה (מ"ב יח) עשו אתי ברכה דסנהריב, וכן (ש"ב ח) לשאול לו לשלום ולברכו דתועי מלך חמת כולם לשון ברכת שלום הם שקורין בלעז שלודא"ר (גריסען) אף א ברכתי מו"ן שע"ד (מיין גרוס): אשר הבאת לך. לא טרחת בה ואני יגעתי ה להגיעה עד שבאה לידך (ב"ר): חנני. נו"ן הראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני"ן שהיה לו לומר חנני שאין הן בלא שני נוני"ן והשלישית לשמש כמו עשני זכרני: יש לי כל. כל ספוקי ועשו דבר בלשון גאוה יש לי רב יותר ויותר מכדי צרכי: (יב) נסעה. כמו שמעה סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע והנו"ן יסוד בתיבה ו ותרגום של אונקלוס טול ונהך עמו אמר

ויעבר

רִבּוֹנִי: ט וַאֲמַר עֵשָׂו אִית לִי סַגִּי אָחִי אַצְלַח בְּדִילָךְ: י וַאֲמַר יַעֲקֹב בְּבָעוּ אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וּתְקַבֵּל תִּקְרֻבְתִּי מִן יְדִי אֲרֵי עַל כֵּן חֲזֵיתִנּוּן לְאַפָּךְ כְּחֵיזוּ אַפֵּי רַבְרְבַיָּא וְאִתְרְעִיתָ לִי: יא קַבֵּל כְּעַן יָת תִּקְרֻבְתִּי דְּאִתּוֹתִיאַת לָךְ אֲרֵי רַחֵים עֲלַי קֳדָם יְיָ וַאֲרֵי אִית לִי כֹּלָּא וְאַתְקֵף בֵּהּ וְקַבִּיל: יב וַאֲמַר נִטַּל וּנְהָךְ וְאֵיהַךְ לְקִבְלָךְ: יג וַאֲמַר לֵהּ רִבּוֹנִי יָדַע אֲרֵי יַנְקַיָּא רַכִּיכִין וְעָנָא וְתוֹרֵי מֵינְקָתָא עֲלַי וְדָחוֹקְנוּן יוֹמָא חַד וִימוּתוּן כָּל עָנָא: יד יֶעְבַּר כְּעַן רִבּוֹנִי קֳדָם עַבְדֵּהּ וַאֲנָא אֲדַבַּר בִּנְיָחַ לְרֶגֶל עוֹבַדְתָּא דִּי קֳדָמַי וּלְרֶגֶל יַנְקַיָּא עַד דִּי אֵיעוֹל לְוָת רִבּוֹנִי

לשעיר

רש"י

ליעקב ז נסע מכאן ונלך: ואלכה לנגדך. בשוה לך כמוה. זו טובה תעשה לי שתאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך: (יג) עלות עלי. הצאן והבקר שהן עלות מוטלות עלי לנהלן לאט: עלות. מגדלות עולליהן לשון (איכה ב) עולל ויונק, (ישעיה סה) עול ימים (ש"א ו) שתי פרות עלות ובלעז אנפיש"ט (בעקינדערס): ודפקום יום אחד. (ואם ידפקום יום אחד) ליגעם בדרך במרוצה ומתו כל הצאן. ודפקום כמו קול דודי דופק (שה"ש ה) טוקש בדלת: (יד) יעבר נא אדני. אל תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ח ואף אם תתרחק: אתנהלה. אתנהל ה"א יתירה כמו ארדה אשמעה: לאטי. לאט שלי לשון נחת (ישעיה ח) ההולכים לאט, (ש"ב י"ח) לאט לי לנער. לאטי הלמ"ד מן היסוד ואינה משמשת אתנהל נחת שלי: לרגל המלאכה. לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת ט עלי להוליך: ולרגל

הילדים

שפתי חכמים

היסוד וחד ע"ן מן השמוש והיה ראוי לכתוב ננסעה: ז ר"ל דהתרגום נמי מוכיח כך שמתרגם על נסעה טול משמע שהוא צווי כיון שלא מתרגם נטל אבל נלכה קאי גם על עשו לכך תרגומו ונהך וק"ל: ח כלומר לא שילך הוא לפניו והוא אחריו וק"ל: ט ולמ"ד לרגל הוא במקום כפי רגל ר"ל כפי

השאלות

(י-יא) למה כפל ולקחת מנחתי וכו' קח נא את ברכתי וכו'. מ"ש עד אשר אבא אל אדוני שעירה ולא מצאנו שהיה יעקב בשעיר:

התורה והמצוה

שהולך המנחה הוא עשיר צריך שישלח מנחה גדולה שתהיה רבה וחשובה בעיני המלך עד שבעבור זה ישא פניו וישלח חטאו, או תספיק גם מנחה קטנה אם היא רבה בערך הנותן. שמפאת עני הנותן כופר נפשו כל אשר לו, הגם שהיא מעט בערך המלך המקבל, יחוס עליו באשר נתן כל אשר לו, ע"ז שאל עשו מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי, אחר ששלחת המנחה ע"י שלוחים מה היתה כוונתך במנחה זו, ויאמר למצא חן בעיני אדני, היינו שע"י המנחה אמצא חן שתכפר את אשר חטאתי לך:

(ט) ויאמר עשו. עפ"ז אמר אם תחשוב כי מנחה זו היא רבה לפי ערך המקבל, טעית בזה, כי יש לי רב אחי, ומנחה זו קטנה ומעטה לפני, ואם היא רבה בערך הנותן, כי נתת בזה כל אשר לך, אך למותר היא למה תורם יהי לך אשר לך:

(י) ויאמר יעקב. השיב לו שיש אופן ב' שיביאו מנחה אל הגדולים בעת ראית פנים, כמ"ש והנה נלך ומה נביא לאיש האלהים, שהיה דרכם לתת מתנה בעת ראית פנים, והיה זה לכבוד אל הנותן, שזה מורה שהגדול קבל אותו בסבר פנים יפות, ושמצא חן בעיניו לקבל מאתו מנחה ותשורה, ובזה א"צ דוקא מנחה גדולה ודי אף מנחה קטנה, כמ"ש ולא יראו פני ריקם איש כמתנת ידו. אבל בזה צריך דוקא שיביא את המנחה בעצמו לא שישלחנה ע"י שליח, שבזה יתכבד הנותן שלקח המנחה מידו. וז"ש יעקב אם נא מצאתי חן בעיניך, ובכל שלחת את עוני ותשוב לאהוב אותי, אני מבקש ולקחת מנחתי מידי, לא ע"י שליח, כי על כן ראיתי פניך כראת פני אלהים, שלא יראו פני ריקם, ותרצני, להראות אות הכבוד שאתה מכבד אותי לקחת מנחה מידי דוקא בעד הראית פנים:

(יא) קח נא. ועוד יש ענין שלישי במנחה, שבזה יקובל אף מנחה קטנה ואף ע"י שליח, והוא אם שולח דבר שיש בו סימן ברכה, כמו דוד עם שהכה את עמלקי בצקלג שלח מתנה מהשלל, וקרא מתנה זו בשם ברכה (ש"א ל כו), וכן נעמן אמר אל אלישע קח ברכה מאת עבדך, באשר נעשה לו נס הוא סימן ברכה, ובזה מקבלים אף דבר מועט ואף ע"י שליח מפני שהוא סימן ברכה, וז"ש קח נא את ברכתי, אחר שמנחה זו היא סימן ברכה, צריך אתה לקחתה אף ע"י שליח, שעז"א אשר הובאת לך, הגם שהובאת ע"י שליח, ומפרש שהוא סימן ברכה, כי חנני אלהים וכי יש לי כל, שהיה ברכת ה' עד שיש לי כל, שהוא ברכת ה' אשר לא יחסר לו דבר, וכן אף שנתתי לך יש לי כל ולא חסר לי מאומה, כי ברכת ה' היא תעשיר אותי:

(יב) ויאמר נסעה ונלכה, נסיעה שאחריו הליכה, מורה הנסיעה העקירה ממקומו, וההליכה הורה על הליכת הדרך, ורצה שיסע תיכף ממקום הזה וילך אח"כ בלי הפסק:

(יג) ויאמר אליו. שהיהם א"א, לא שאסע ממקום הזה תיכף, כי הילדים רבים והצאן והבקר עלות וצריכים לנוח, כי הלכו כל הלילה, וכן א"א שאלך בלא הפסק, כי ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן:

(יד) יעבר נא אדני שהלה, ואני אתנהלה, [נגדר פעל נהל היא נהיית הרלפים שאין בם כח ללכת

כמ"ש

הַיְלָדִים עַד אֲשֶׁר־אָבֹא אֶל־אֲדֹנִי שֵׂעִירָה׃ טו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אַצִּיגָה־נָּא עִמְּךָ מִן־הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃ טז וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ שֵׂעִירָה׃ יז וְיַעֲקֹב נָסַע סֻכֹּתָה וַיִּבֶן לוֹ בָּיִת וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכֹּת עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם סֻכּוֹת׃ ס יח וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיִּחַן אֶת־פְּנֵי הָעִיר׃ יט וַיִּקֶן אֶת־חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה־שָׁם אָהֳלוֹ מִיַּד בְּנֵי־חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה׃ כ וַיַּצֶּב־שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא־לוֹ אֵל אֱלֹהֵי

יִשְׂרָאֵל

בעל הטורים

עלות ונחוד מאחר עלות הביאו ומה היו עושים כרועה עדרו ירעה: (טז) שעירה ג' במס'. אל אדני שעירה וישב עשו לדרכו שעירה ועד ההר החלק העולה שעירה שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון וגו' וזהו עד אשר אבא אל אדוני שעירה ה"ס אליה, הכא עולם ד' רמז לאחר ד' גליות יבא אליה לפני בוא יום ה' הגדול והנורא ואז ועלו מושיעים לשפוט את הר עשו:

רש"י

הילדים. לפי רגליהם שהם יכולים לילך: עד אשר אבא אל אדני שעירה. הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו ללכת אלא עד סוכות ואמר עד אשר אבוא אל אדוני שעירה אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך (ב"ר) ואימתי ילך בימי המשיח שנאמר (עובדיה א) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. ומ"א יש לפרשה זו רבים: (טו) ויאמר למה זה. תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה: אמצא חן בעיני אדני. ולא תשלם לי עתה שום גמול: וישב ביום ההוא עשו לדרכו. (ב"ר) עשו לבדו וד' מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד והיכן פרע להם הקב"ה בימי דוד שנא' (ש"א ל) כי אם ד' מאות איש אשר רכבו על הגמלים: (יז) ויבן לו בית. (מגילה יז) שהה שם י"ח חדש קיץ וחורף וקיץ, סכות קיץ, בית חורף, סכות קיץ: (יח) שלם. שלם בגופו שנתרפא משלעתו (שבת לג). שלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון. שלם בתורתו שלא שכח תלמודו בבית לבן: עיר שכם. כמו לעיר וכמוהו (רות א) עד בואנה בית לחם: בבאו מפדן ארם. כאדם האומר לחבירו יצא פלוני מבין שיני אריות ובא שלם. אף כאן ויבא שלם מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך: ויחן את פני העיר. ערב שבת היה. בשאלתות דרב אחאי, בר"י: (יט) קשיטה. מעה. אמר רבי עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה, (ותרגומו הורפן טובים חריפים בכל מקום עובר לסוחר): (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם כלומר מי שהוא אל הוא הקב"ה הוא לאלהים לי ששמי ישראל. וכן מצינו במשה (שמות יז) ויקרא שמו ה' נסי לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר

שבחו

שפתי חכמים

כא הליכת רגלי לא כפי צורך הרגל להיות רגל: י דק"ל דפסוק ויאמר למה זה אמצא חן משמע שלא רצה למצוא חן ושוא שלח לו מנחה גדולה כדי למצוא חן בעיניו ועו"ש למה זה תעשה וכו'. ואמצא חן בעיניך מאמר בפ"ע הוא: ב וא"ת וכלא אע"ג דכתיב עשו לחוד בקרא אנשיו נמי במשמע כדכתיב בסמוך ויעקב נסע סכתה ה"ה נמי נשיו ובניו ועבדיו אלא שנקט העיקר ה"ה ה"נ. וי"ל מפני שאמר עשו אציגה נא וגו' ונטעה לומר שנשארו גבי יעקב מש"ה הי"ל לכתוב בהדיא שהלכו עמו רא"ם. ועוד י"ל כיון שכתוב מתחלה וירא והנה עשו בא וד' איש עמו א"כ הוא טפל אצלם כיון שהזכירם א"כ גבי וישב עשו הי"ל ג"כ להזכירם עמו מטעם זה משא"כ ביעקב וק"ל: ל והקשה רא"ם ולא ידעתי למה הביא רש"י ז"ל זה המדרש והלא הבית והסכות שניכן היו בזמן אחד הבית לעצמו והסכות לבהמתו כדכתיב בקרא ורש"י בפירוש כתב ואני לא באתי לפרשו אלא לפי פשוטו כו' ע"כ. ומהרש"ל פי' לפי שכתוב בקרא ב"פ סכות ופעם אחת בית ר"ל סכות קיץ בית חורף וכו'. (קל"מ) הביא זה המדרש כדי למנין מספר הכ"ב שנה שלא קיים יעקב כבוד אב ואם כמ"ש בפ' וישב על פסוק ויתאבל על בנו: מ מהרש"ל מדכתיב שלם סתם משמע בכל שלמותיו ומה כתיב בענין זה למעלה שהי"ל מקנה ולמטה ויקן את חלקת השדה משמע שהי"ל ממון ושלם בתורתו מדכתיב בקרא בבאו מפדן ארם למ"ל אלא לומר לך שאפילו בבואו מפדן ארם שכולם עמי הארץ אעפ"כ לא

שכח

לשעיר: טו ואמר עשו אשבוק כען עמך מן עמא דעמי ואמר למא דנן אשכח רחמין בעיני רבוני: טז ותב ביומא ההוא עשו לארחיה לשעיר: יז ויעקב נטל לסכות ובנא ליה ביתא ולבעירה עבד מטלן על כן קרא שמא דאתרא סכות: יח ואתא יעקב שלים קרתא דשכם די בארעא דכנען במיתיה מפדן דארם ושרא לקבל אפי קרתא: יט וזבן ית אחסנת חקלא די פרס תמן משכניה מידא דבני חמור אבוהי דשכם במאה חורפן: כ ואקים תמן מדבחא ופלח עלוהי קדם

אל

רש"י

שבתו של הקב"ה ה' נסי. ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ג ליעקב אל (מגילה יח) ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקים לכמה טעמים. ואני ליישב פשוטו של

שפתי חכמים

שכת תלמודו: ג כאלו אמר ויקרא אלהי ישראל ליעקב אל וה"ה הקב"ה אל בעליונים ויעקב אל בתחתונים ר"ל וכיון שהשכינה שורה בשבילו על הארץ א"כ הוא דומה כאלו הוא בעצמו

השאלות

(יח-כ) למה ספר שבא שלם, ושחנה את פני העיר, ושקנה את חלקת השדה במאה קשיטה, ומ"ש שקרא למזבח בשם אל:

התורה והמצוה

כמ"ש כ"פ], ר"ל לפעמים צריך לילך לרגל המלאכה של האומן, כמו בעת המרעה או בעת הקצירים, ולפעמים צריך ללכת לאט לרגל הילדים, כמו בעת האוכל והשינה. עד אשר אבא אל אדני שעירה, הרי"א פי' יעבור אדוני שעירה עד אשר אבא. וא"צ לזה, כי יעקב הבטיח ללכת לשעיר, אבל בתוך כך חזר עשו משעיר וגר אצל אביו כמ"ש לקמן סי' ל"ו, וכשם שבא יעקב אל אביו מצא שם את עשו ולא חזר לשעיר עד אחרי מות אביו:

(טו) ויאמר, אציגה נא עמך מן העם אשר אתי לשמירה, ויאמר למה זה, ר"ל שהוא דבר מוסר שא"צ אליו. ורי"א פי' למה זה הוא למותר, די אם אמצא חן בעיני אדוני, אם אהיה לא תרע לי אימי מתירא משום אדם:

(יז) ויעקב נסע סכתה. הנה עוד הספור הזה באורו הז"ל, שעשו א"ל נחלק שנינו העה"ז והעה"ב, ר"ל שאם היה יעקב משתתף אז עם עשו והולך לשעיר, היו שניהם גוי אחד, והיה המסובב מזה שהיה חולק עמו הכל בשוה, ויעקב שהיה עתיד להנהגה אחרת נשמט ממנו בהשגחת ה', עד שכל הדברים שעברו בין יעקב ועשו, הם מאורעות שעתידים לעבור בין בניהם בדורות הבאים, שבני יעקב יכנעו אל עשו כמו שנכנע אביהם לפניו, וכי יתרפס ברצי כסף כמו שעשה עשו, ומגמת עשו יהיה שילך עם יעקב בשוה, ולא יהיה כן רק עשו יעבור בראש ויתפוס ממשלה קודם, עד יעלו מושיעים בהר ציון וכו', וגם רצה עכ"פ בהכך שאנשי עשו יתחתפו עם יעקב, כמו שהיה בימי הורדוס, שהכניס את האדומים במילה וטבילה, וגם זה לא נתקיים כי שבו אח"כ לסורן באופן שיעקב נבדל מעשו, ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכות, ר"ל לעצמו בנה בית קבוע שישב שם ויעבוד את ה', אבל למקנהו וקנינו עשה רק סכות ערא', כי העסק במקנה וקנין היה אצלו טפל וערא', כסוכה שהיא דירת עראי:

(יח) ויבא יעקב שלם. טרם יבא לספר ענין דינה יגיד מדוע קרה לו זה, שזה היה על שיעקב לא קיים נדרו שנדר אם יהיה אלהים עמדי וכו' והאבן הזאת וגו' יהיה בית אלהים, ואחר את נדרו וכמ"ש חז"ל. ועפ"ז הקדים שהתנאים שהתנה בעת הנדר כלם נתקיימו, שמה שהתנה שישמרהו ה' בגופו ובממונו ובתורתו, כמ"ש ושמרני בדרך הזה שהוא שמירת הגוף, ונתן לי לחם לאכל וכו' הוא שמירת הממון, והיה ה' לי לאלהים הוא שמירת תורתו, וכ"ז נתקיים כי בא יעקב שלם בכל דבר, וכמ"ש חז"ל שלם בגופו שלם בממונו שלם בתורתו, ר"ל שהגם שהיה צולע על ירכו נתרפא, והגם שנתן מתנות לעשו, נתמלא החסרון תיכף בסכות, והגם ששהה של עשו רצה להסיתו, עמד באמונתו, וגם אשר התנה ושבתי בשלום אל בית אבי נתקיים ג"כ כי בא עיר שכם אשר בארץ כנען, ולפ"ז כבר נתחייב יעקב למלאות נדרו ללכת לבית אל ולהקים שם מזבח; והוא לא כן עשה, רק א] ויחן את פני העיר, שלא חנה שם כמו בסכות, ששכן במקום בס"פ נבדל מן העיר ואנשיה, כי פה חנה לפני העיר מתערב עם אנשי העיר, כי קבע דירתו שם:

(יט) ויקן. ב] שקנה את חלקת השדה, שהראה שדעתו להשתקע שם, ולא תאמר שקנאו בדמים מועטים, שנוכל לומר שלא התישב שם רק לפי שעה, כי קנאו במאה קשיטה:

(כ) ויצב. ג] כי הציב שם מזבח, וחשב שבזה ימלא את נדרו, שהגם שהנדר היה שיציב את המזבח בבית אל קרא לו אל אלהי ישראל, ר"ל שמה שנדר להעמיד המזבח בבית אל, מפני ששם המקום מוכן להשראת השכינה, כמ"ש מה נורא המקום הזה, חשב עתה שאין נ"מ במקום, ודמה לו שהוא המסבב השראת השכינה בכ"מ שהוא, ועז"א ויקרא לו אל אלהי ישראל, שהיינו אל של בית אל, כמ"ש לקמן ויקרא למקום אל בית אל, ר"ל שהמקום גורם השראת השכינה, קרא לו עתה שישראל גורם השכינה בכ"מ שהוא, והוא אל אלהי ישראל, לא אל בית אל, ועפ"ב קרה לו ענין דינה כדי שיוכרח לצאת משם ולקיים את נדרו:

ותצא

ישראל: ס חמישי לד א ותצא דינה בת־לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ: ב וירא אתה שכם בן־חמור החוי נשיא הארץ ויקח אתה וישכב אתה ויענה: ג ותדבק נפשו בדינה בת־יעקב ויאהב את־הנער° וידבר על־לב הנער: ד ויאמר שכם אל־חמור אביו לאמר קח־לי את־הילדה הזאת לאשה: ה ויעקב שמע כי טמא את־דינה בתו ובניו היו את־מקנהו בשדה והחרש יעקב עד־באם: ו ויצא חמור אבי־שכם אל־יעקב לדבר אתו: ז ובני יעקב באו מן־השדה כשמעם ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי נבלה עשה בישראל לשכב את־בת־יעקב וכן לא יעשה: ח וידבר חמור אתם לאמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם תנו נא אתה לו לאשה: ט והתחתנו אתנו בנתיכם תתנו־לנו ואת־

°הנערה קרי

בנתינו

בעל הטורים

(א) בבנות שתים במס'. בבנות הארץ בבנות החיך אשר בני שמעון לומר בשביל שלא רצה ליתן לאחיו בנו כדאיתא במדרש

שפתי חכמים

בשלמו אל: ס והעובר יהא נדון במיתה קך קבלו עליהם אף שלא מן הדין כדפירש לעיל בפרשת חיי שרה וכן דייק בלשון היו גודרין וכו' עמו הגדר לא שהוא צווי מפי השם וזה"ק. וא"ת הא פנויה אינה בכלל עריות. י"ל כיון שגזל אותה ובא עליה הוי כמו ערוה וחייב עליה הריגה, רא"ם. (נח"י) הקשה ע"ז המזרחי ואמר דהפנויות לא נאסרו לבני נח רק ע"י גדר וסייג ומה שנתחייב שכם מיתה היינו משום גזל אליבא דהרמב"ם או משום שאר מעשיו הרעים אליבא דהרמב"ן והא דהרב לא הזכיר אחד מאלו השני טעמים לפי שהרב לא ביקש למצא טעם לחיוב מיתתו אלא לפרש לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה אפילו בפנויה ותוקשה לו קושית הרא"ם ועל זה תירץ שהאומות גדרו וכו'

רש"י

של מקרא באתי: (א) בת לאה. ולא בת יעקב. אלא ע"ש יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית היתה (ב"ר שם) שנא' ותצא לאה לקראתו (ועליה משלו המשל כאמה בתה): (ב) וישכב אתה. כדרכה. ויענה. שלא כדרכה (יומא עז): (ג) על לב הנערה: דברים המתיישבין על הלב ראי אביך בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז אני אשיאך ותקנה העיר וכל שדותיה: (ז) וכן לא יעשה. לענות את הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות ע"י המבול (ב"ר): (ח) חשקה. חפצה:

השאלות

(א-ד) מ"ש בת לאה אשר ילדה ליעקב הוא שפת יתר, מ"ש ותדבק נפשו בדינה בת יעקב ויאהב את הנערה הל"ל ויאהב אותה, וגם בת יעקב מיותר, ושוב קורא אותה בשם ילדה:

התורה והמצוה

לד (א) ותצא דינה. מודיע כי דינה לא אשמה בזה, שלא תאמר שפרצה גדר הצניעות, כי היתה בת לאה, שהיתה צנועה באהלה, ואשר ילדה ליעקב, שלידתה היה מתיחס אל יעקב שהיתה צנועה וכשרה, כי לא היתה יציאה ללכת אחרי הבחורים רק לראות בבנות הארץ ובתלבושתיהן: (ב) וירא אתה. בל תאמר שנכנסה עמו בדברי עגבים, כי ראה אותה בפעם הראשון, ויקח אתה, ביד חזקה ואין מציל מידו, כי היה נשיא הארץ, והיה חטאו משולש. א] ויקח אתה ביד חזקה והוא גזל גמור. ב] וישכב אתה, ובזה טמא אותה, אחר שהוא ערל ג] ויענה, כי לא נתרצית והיה אונס אנס ונחשב לה לענוי, ובזה היה גזל גם עגדס:

ותדבק

אל אלהא דישראל: א ונפקת דינה בת לאה די ילידת ליעקב למחזי בבנת ארעא: ב וחזא יתה שכם בר חמור חויאה רבא דארעא ודבר יתה ושכיב יתה ועניה: ג ואתרעיאת נפשה בדינה בת יעקב ורחים ית עולמתא ומליל על לבה דעולמתא: ד ואמר שכם לחמור אבוהי למימר סב לי ית עולמתא הדא לאנתו: ה ויעקב שמע ארי סאיב ית דינה ברתה ובנוהי הוו עם גיתוהי בחקלא ושתיק יעקב עד מיתיהון: ו ונפק חמור אבוהי דשכם לות יעקב למללא עמה: ז ובני יעקב עלו מן חקלא כד שמעו ואתנסיסו גבריא ותקיף להון לחדא ארי קלנא עבד בישראל למשכב עם בת יעקב וכן לא כשר לאתעבדא: ח ומליל חמור עמהון למימר שכם ברי אתרעיאת נפשה בברתכון הבו כען יתה לה לאנתו: ט והתחתנון בנא בנתיכון תתנון לנא וית בנתנא

השאלות

(ו-יא) מה שהכניס מה שבני יעקב באו מן השדה בין ויצא חמור לוידבר חמור, ולמה וידבר חמור ויאמר שכם, למה הפסיק דברי אביו, ולמה כפל אשר תאמרו אתן. הרבו מוהר ומתן ואתנה, למה כפל ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם שבו וגו':

התורה והמצוה

(ג) ותדבק. יאמר שבתחלה כשלקחה לא לקחה ע"מ לקחתה לאשה רק חטף אותה להשביע בולמוס תאותו לפי שעה, כי כן היה דרכו, שאם היה דעתו תחלה לקחת אותה לו לאשה, לא היה מענה אותה והיה ממתין עד שיתנו אותה לו ברצון, רק שאח"כ דבקה נפשו בה: ויש הבדל בין אהבה ובין דבקת נפש, שאם יחשוק נשיא הארץ בבת דל ואביון ידבק אהבה לא דבקת נפש, כי הבדל המעלות והמדרגות יבדיל בין הנפשות, שלא תדבק נפש איש המעלה בבת פחותים הגם שיאהבנה, ולפעמים תדבק נפש שני אנשים העומדים במדרגה אחת מצד שווי מעלותיהם, הגם שאין ביניהם אהבת הערב, ופה היו שניהם, ותדבק נפשו בדינה מצד שהיא בת יעקב, והגם שהיא עתו במעלה אחת, כי גם יעקב היה נשיא ונכבד, וגם ויאהב את הנערה, אהבת הערב מצד יפיה, ואז וידבר על לב הנערה, שעד עתה שהיתה רק תאוה בהמיית שלא ידבק עליה בעלם לשון אהבה, שאם היה אוהבה באמת לא היה עושה לה הנבלה הזאת שהיה כרצה בענומותיה, רק שהאהבה האמתיית נתחדשה אחר שסרה התאוה הבהמיית, ואז התחרט על שענה אותה, וידבר על לבה לנחמה מצערה ויגונה:

(ד) ויאמר. ואז אמר אל אביו קח לי את הילדה הזאת לאשה, וקראה ילדה כי היא השיבה לו שהיא עדיין נערה גדולה שתעמוד ברשות עצמה רק ילדה קטנה העומדת ברשות אביה וצריך שיסכים אביה ע"ז:

(ה-ו) ויעקב. ר"ל שאם היה יעקב יודע שעדיין לא נטמאה היה מוסר נפשו להצילה בל תטמא, אבל יען ששמע שכבר טמא אותה ובניו היו בשדה ולא ידויה בהמסירות, לכן החריש עד בואם, ובתוך כך יצא חמור לדבר אתו:

(ז) ובני יעקב שמעו הדבר ובאו מן השדה, ובאו באמצע הדבור, שדבר חמור עם יעקב ולא היה להם פנאי להתיעץ עם יעקב, ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד, העצב הוא על דבר רע שקרה לו בהויות עצמו, מבלי שיבקש נקמה נגוס אדם, והחרון הוא על מי שעשה נגדו עולה ויבקש נקמה, וכמאמרים מקבילים. ויתעצבו כי נבלה עשה בישראל, ויחר להם וגו' וכן לא יעשה, כי היה במעשה זה שני ענינים. א] מה שטמא אותה מצד שהוא ערל, שאף אם היה שוכב עמה ברצונה שזה אינה נבלה אצל בני נח, היא נבלה אצל בני ישראל שא"א שתבעל לאיש אשר לו ערלה כי חרפה היא לבני ישראל, וע"ז היה העצב על החרפה שקרה להם, ולא היה מצד זה חרון אף על שכם שהוא אינו יודע נמוסי בני ישראל שהערלה חרפה היא להם, וז"ש ויתעצבו האנשים כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב, שהוא נבלה בדין ישראל מצד שהיא בת יעקב שהערלה מאוסה היא בעיניהם. ב] זאת שנית גוף המעשה שלקחה בחזקה בגזל ובאונס, שזה לא יעשה גם בדין בני נח, ע"ז חרה להם מאד ורצו להנקם בשכם, כי כן לא יעשה אף בדין ב"נ. וכן פי' הרי"א:

(ח) וידבר חמור. חמור לא דבר רק הכלליים כמושל ארץ שבידו חוקי המדינה לשנות אותם כחפצם, כי היה אז גדר בין המשפחות שלא יתחתנו רק אזרחים באזרחים לא אזרחים עם גרים, וכן הגרים לא היה להם אחוזות בארץ כמו התושבים, והוא רוצה לשנות החקים האלה לטובתם, זה היה דבר חמור, ואת הפרטית הנוגע לחיתון הלז הניח לשכם בנו שידבר, ואמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם, שהחשק הוא מובדל מן האהבה וההפך, שהחשק אין לו עינים ואין לו טעם, שלפעמים יחשוק אדם גדול בבת פחותים מכעורה ובבעלת מום, כאומר שהוא חשק בלי טעם, כי ימצא יפות וטובות יותר ממנה בבני עמו, תנו נא אתה לי לאשה, ובזה פרויתו כי,

(ט) והתחתנו אתנו להבא, כי תחשבו כאחד מאזרחי הארץ. וכמד' והתחתנו אותנו אמר ר' אלעזר אין

יבצא

בנתינו תקחו לכם: י ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם
שבו וסחרוה והאחזו בה: יא ויאמר שכם אל־אביה
ואל־אחיה אמצא־חן בעיניכם ואשר תאמרו אלי אתן:
יב הרבו עלי מאד מהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי
ותנו־לי את־הנער לאשה: יג ויענו בני־יעקב את־שכם
ואת־חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה
אחתם: יד ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה
לתת את־אחתנו לאיש אשר־לו ערלה כי־חרפה הוא
לנו: טו אך־בזאת נאות לכם אם תהיו כמנו להמל לכם
כל־זכר: טז ונתנו את־בנתינו לכם ואת־בנתיכם נקח־
לנו וישבנו אתכם והיינו לעם אחד: יז ואם־לא תשמעו
אלינו להמול ולקחנו את־בתנו והלכנו: יח וייטבו דבריהם
בעיני חמור ובעיני שכם בן־חמור: יט ולא־אחר הנער°

°הנערה קרי

לעשות

בעל הטורים

שבשמים נשינה פניו מעגן שילאם לראות בבמת האון ובעלה שכם: (יג) במרמה ב' במס'. בכא והידך הגלגל סבבו לבשו

שפתי חכמים

וכו' ועי"ש בתרגום: ע' ר"ל אל תפרשהו מלשון נוי או פס ודירס דא"כ ק' אך בזאת יאותו לנו יאתו לנו מבע"ל שהוא לשון נוי: פ פי' מבנין נפעל ואינו לשון לפעול מגזרת טוב טול דא"כ היה ראוי לניות הלמ"ד בקמ"ץ ומ"ם במלאפו"ם ואם פרשו נמול לגמול או למול בקמ"ץ והוא מבע"ל:

רש"י

(יב) מהר. כתובה (ב"ר): (יג) במרמה. בחכמה: אשר טמא. הכתוב אומר שלא היתה רמיה שהרי טמא את דינה אחותם (ב"ר): (יד) חרפה הוא. שמץ פסול הוא אצלנו הבא לחרף חבירו הוא אומר לו ערל אתה או בן ערל. חרפה בכל מקום גדוף: (טו) נאות לכם. נתרצה לכם לשון (מ"ב יב) ויאותו הכהנים (ביהוידע): להמל. להיות נמול, שאינו לשון לפעול אלא לשון להפעל: (טז) ונתנו. נו"ן שניה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני"ן ונתננו: ואת בנותיכם נקח לנו. אתה מוצא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנותינו לפי דעתנו ואת בנותיכם נקח לנו ככל אשר נחפוץ. וכשדבר חמור ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנותם נקח לנו לנשים

התורה והמצוה

ישראל נותן אצבעו בתוך פיו של גוי תחלה אא"כ נותן גוי אצבעו תחלה בתוך פיו של ישראל, המתחתן הוסנו לא תתחתן בם, הם אמרו והתחתנו אותנו הם תבעו תחלה. חז"ל באורו הבדל בלשון בין התחתן שאחריו מלת את ובין התחתן שאחריו ב' השמוש, שהלשון המתחיל לדבר מן החתון, יבא בלשון ההתחתן את, והשני המשיב ומסכים או בלתי מסכים אל דברי המתחיל יבא בלשון התחתן שאחריו ב', והנה הקדמים שהגוי הוא תמיד המתחיל, וע"כ שם כתיב לא תתחתן בם, כי הם אמרו שבודאי הגוי התחיל וישראל משיב, אמר לא תתחתן בם שהוא דברי המשיב, ופה אמר והתחתנו אותנו, כי חמור הוא המתחיל. וז"ש והתחתנו אותנו הם תבעו תחלה, ובדוד אמר (ש"א י"ח) להתחתן במלך, כי נתחתן המלך הוא המתחיל, ומ"ש ויתחתן שלמה את בת פרעה, יצא מן הכלל ללמד שלמה היה המתחיל כי נייר הותם:

(י) ואתנו תשבו. הודיע להם שבעבור זה ישיגו לתועלתם שתי דברים שהיה מגרעת לגר נגד התושב. א] שלא היה יכול להתחתן עמהם, ועז"א בנותיכם תתנו לנו. ב] שלא היה יכול לדור בשוק ובמקומות המובחרים

תסבון לכון: י ועמנא תתבון וארעא תהי קדמיכון תיבו ועבידו בה סחורתא ואחסינו בה: יא ואמר שכם לאבוהא ולאחהא אשכח רחמין בעיניכון ודי תימרון לי אתן: יב אסגו עלי לחדא מוהרין ומתנן ואתן כמא די תימרון לי והבו לי ית עולמתא לאנתו: יג ואתיבו בני יעקב ית שכם וית חמור אבוהי בחכמתא ומלילו די סאיב ית דינה אחתהון: יד ואמרו להון לא נכול למעבד פתגמא הדין למתן ית אחתנא לגבר די ליה ערלתא ארי חסודא היא לנא: טו ברם בדא נתפיס לכון אם תהון כותנא למגזר לכון כל דכורא: טז ונתן ית בנתנא לכון וית בנתיכון נסב לנא ונתוב עמכון ונהי לעמא חד: יז ואם לא תקבלון מננא למגזר ונדבר ית ברתנא ונזיל: יח ושפרו פתגמיהון בעיני חמור ובעיני שכם בר חמור: יט ולא אחר עולימא למעבד פתגמא ארי אתרעי בבת יעקב והוא

יקיר

השאלות

(יג) מ"ש אשר טמא את דינה, לא ידענו משמעותו, שאם פי שלכן דברו במרמה הוא למותר:

התורה והמצוה

שמוכרחים בעיר, עז"א ואתנו תשבו, ג] שלא היה יכול להשתמש בארץ במקומות הצריכים לרבים, עז"א והארץ תהיה לפניכם. ד] שלא היה יכול להתעכב ימים רבים, עז"א שבו, ה] שלא היה יכול לסחור בסחורה כרצונו, עז"א וסחרוה, ו] שלא היה יכול לקחת שדה אחוזה שיהיה שלו לאחוזת עולם, עז"א והאחזו בה:

(יא יב) ויאמר שכם. עתה דבר שכם מענין החתן הזה הפרטי, שע"ז היה צריך להשיב המה על הנבלה אשר עשה שהתעולל בה על כרחה, עז"א אמצא חן בעיניכם, למחול את עוני, ואשר תאמרו אלי לפלס בושת ופגם אתן, ועל העתיד הרבו עלי מאד מהר ומתן, שהוא נדן ומתנות בעבור הנשואין ואתנה בעבור שתתנו אותה לי לאשה:

(יג) ויענו בני יעקב במרמה. הנה ענו במרמה ובחכמה רבה, שבאמת עקר חרון אפם מה שרצו לנקום נקמתם היה על הגזל ועל מה שענה אותה בע"כ, שע"ז נתחייבו כל בעלי שכם הריגה כמו שיתבאר. אבל על אשר שכב עמה וטמא אותה, הגם שע"ז התעצבו בפ"ע, לא יכלו להנקם ממנו ולהענישו בעבור זה, כי הוא לא ידע מנמוסיהם שהערלה היא טומאה אצלם, וא"כ היה להם לריב עמו על הגזל והענוי שהוא נגלה גם בדין ב"נ לא על הטומאה ע"י שהוא ערל, שזה אינו נגלה רק בדין ישראל, והיה מחכמתם וערמתם שעשו א"ע כאלו על הגזל והענוי לא ישיתו לב, שאם לא היה ערל היו מוחלים ע"ז והיו נותנים לו את דינה, רק עקר מה שהורע להם הוא על אשר טמא את דינה אחתם, באשר הוא ערל וזה נחשב בדתיהם לטומאה, ע"ז דברו אתו קשות, ועי"כ בטח לב שכם שאין להם שום תרעומות על הגזל והענוי. אחר שלא דברו מזה כלל, רק העקר הוא מה שטמא את דינה במשכב ערל, ובזה בטח שאם ימול א"ע יתנו לו את דינה. וז"ש שהיה המרמה מה שדברו רק על אשר טמא את דינה, שאם היו מדברים עמו קשות על הגזל והענוי, היה יודע שיש בלבם משטמה עליו והיה ירא מן הנקמה:

(יד) ויאמרו אליהם. עפ"ז אמרו נגד מ"ש ואשר תאמרו אלי אתן, בושת ופגם לרצות חטאת העבר, שע"ז אינם שמים לב רק על הטומאה, שבזה אין אשמה עליו, כי אינו יודע נמוסיהם ואין מבקשים ממנו בושת ופגם על העבר, רק מה שמבקש לישא אותה להבא, לא נוכל לתת את אחותנו לאיש אשר לו ערלה בעד כל חללי דעלמא:

(טו-טז) אך בזאת. לשיטת זה אמרו שאם תהיו כמנו להמל לכם כל זכר, זה לבדו יספיק ולא נבקש מכם שום דבר ממשפט אזרחי הארץ, כי אך בזאת נאות לכם, אף שלא יהיה לנו הרשיון להיות כאחד מאזרחי הארץ לשבת ולהאחז בארץ, בכ"ז ונתנו את בנתינו לכם, ונהיה לעם אחד, ולא נבקש מכם רק וישבנו אתכם והיינו לעם אחד, שנוכל לשבת בארץ אף שנהיה כגרים לענין יתר הפרטים שחשב בפסוק י', ושנהיה לעם אחד:

(יז) ואם לא תשמעו אלינו להמול. בל תחשבו כי אז ננקום על העבר, לא כן כי זה היה בשגגה, שלא ידע נמוס שלנו, שהערלה חרפה לנו והוא שוגג בזה, רק ולקחנו את בתנו והלכנו מפה, ובזה סמו עיניו בערמה גדולה. א] שלא הבין כלל שיש בלבם משטמה על המעשה שעשה, ושרוצים לנקום ממנו ולכן לא נשמר מהם. ב] שראה שכל הון לא יועיל בלעדי המילה, אחר שבהפך אין רוצים מוהר ומתן וכל הונם, ג] שראה שאם ימולו א"ע לא יצאו בני יעקב מארצם לעולם, כי אז עוד הם יבקשו שיתחתנו בם, ועוד יתנו הם מס הרבה כדי שיתנו להם רשיון לסחור ולהאחז בארץ, ובזה נסתה לב אנשי העיר, כמ"ש מקניהם וקנינם הלא לנו הם כמו שיתבאר:

(יט) ולא אחר הנער. שאם היו מתמיס שימולו כלם ושיתנו להם משפטי אזרחי הארץ, היה מאחר הדבר

לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר כִּי חָפֵץ בְּבַת־יַעֲקֹב וְהוּא נִכְבָּד מִכֹּל
בֵּית אָבִיו: כ וַיָּבֹא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ אֶל־שַׁעַר עִירָם
וַיְדַבְּרוּ אֶל־אַנְשֵׁי עִירָם לֵאמֹר: כא הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה
שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ וְיֵשְׁבוּ בָאָרֶץ וְיִסְחֲרוּ אֹתָהּ וְהָאָרֶץ הִנֵּה
רַחֲבַת־יָדַיִם לִפְנֵיהֶם אֶת־בְּנֹתָם נִקַּח־לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת־
בְּנֹתֵינוּ נִתֵּן לָהֶם: כב אַךְ־בְּזֹאת יֵאֹתוּ לָנוּ הָאֲנָשִׁים
לָשֶׁבֶת אִתָּנוּ לִהְיוֹת לְעַם אֶחָד בְּהִמּוֹל לָנוּ כָּל־זָכָר
כַּאֲשֶׁר הֵם נִמֹּלִים: כג מִקְנֵהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל־בְּהֶמְתָּם הֲלוֹא
לָנוּ הֵם אַךְ נֵאוֹתָה לָהֶם וְיֵשְׁבוּ אִתָּנוּ: כד וַיִּשְׁמְעוּ אֶל־
חֲמוֹר וְאֶל־שְׁכֶם בְּנוֹ כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ וַיִּמֹּלוּ כָּל־זָכָר
כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ: כה וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם
כֹּאֲבִים וַיִּקְחוּ שְׁנֵי־בְנֵי־יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה אִישׁ
חַרְבּוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־הָעִיר בֶּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר: כו וְאֶת־חֲמוֹר
וְאֶת־שְׁכֶם בְּנוֹ הָרְגוּ לְפִי־חָרֶב וַיִּקְחוּ אֶת־דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם
וַיֵּצֵאוּ: כז בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ עַל־הַחֲלָלִים וַיָּבֹזּוּ הָעִיר אֲשֶׁר
טִמְּאוּ אֲחוֹתָם: כח אֶת־צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם
וְאֵת אֲשֶׁר־בָּעִיר וְאֶת־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לָקָחוּ: כט וְאֶת־כָּל־

חילם

בעל הטורים

הע"פ שהרבה בתוכה כמו שהרגו בגלגל דסיינו בפ"א הרגו גם אלו לפגוע שהשמו עמם שלא לעבוד ע"א: (כז) טמאו ג' במס'. טמאו אחותם טמאו את מקדשי טמאו את היכל קדשך כולם למדין מזה טמאו מקדשי לעשות מעשה שכם וכן טמאו

רש"י

לנשים ואת בנותינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו להמול: (כא) שלמים. בשלום ובלב שלם: והארץ הנה רחבת ידים. כאדם שידו רחבה וותרנית כלומר אל תפסידו כלום פרקמטיא הרבה באה לכאן ואין לה קונים: (כב) בהמול. בהיות נמול: (כג) אך נאותה להם. לדבר זה וע"י כן ישבו אתנו: (כה) שני בני יעקב. בניו היו ואעפ"כ נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אחים ק שלא נטלו עצה הימנו (ב"ר): אחי דינה. לפי שמסרו עצמן עליה ר נקראו אחיה: בטח. שהיו כואבים. ומ"א בטוחים היו על כחו ש של זקן (ב"ר): (כז) על החללים.

לפשט

שפתי חכמים

צ רצ"ל דקרא משמע שבני יעקב היו מבקשים אותם לבניה לישב אתם וזה אינה כן: ק דל"ל שמעון ולוי שני בני יעקב ל"ל אלא וכו'. מהרש"ל: ר דאל"כ אחי דינה ל"ל אלא לומר שמגיד כאחוה עמו זה ולא מכח שהיו אנשי דמים: ש ר"ל יעקב א"נ על תפלתו של אברהם שהתפלל

התורה והמצוה

עד שימולו כלם ועד יסכימו לקבלם לתושבים, אבל אחר שאמרו שאם ימולו יבקשו הם את החתון מהם ואין רוצים בשום דבר אחר, היה בטוח שאם יהיה הוא נמול יתנו לו את דינה, לכן הקדים א"ע למול, ובאמר

שלא

יקיר מכל בית אבוהי: כ ואתא חמור ושכם בריה לתרע קרתהון ומלילו עם אנשי קרתהון למימר: כא גבריא האלין שלמין אנון עמנא ויתיבון בארעא ויעבדון בה סחורתא וארעא הא פתיות ידין קדמיהון ית בנתיהון נסב לנא לנשין וית בנתנא נתן להון: כב ברם בדא יתפסון לנא גובריא למתב עמנא למהוי לעמא חד למגזר לנא כל דכורא כמא די אנון גזירין: כג גיתיהון וקנינהון וכל בעירהון הלא דילנא אנון ברם נתפס להון ויתיבון עמנא: כד וקבילו מן חמור ומן שכם בריה כל נפקי תרע קרתיה וגזרו כל דכורא כל נפקי תרע קרתיה: כה והוה ביומא תליתאה כד תקיפו עליהון כאביהון ונסיבו תרין בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה גבר חרביה ועלו על קרתא דיתבין לרחצן וקטלו כל דכורא: כו וית חמור וית שכם בריה קטלו לפתגם דחרב ודברו ית דינה מבית שכם ונפקו: כז בני יעקב עלו לחלצא קטיליא ובזו קרתא די סאיבו אחתהון: כח ית ענהון וית תורהון וית חמריהון וית די בקרתא וית די בחקלא דברו: כט וית כל נכסיהון וית כל טפלהון וית נשיהון שבו ובזו וית כל די

בביתא

השאלות

(כ-כז) איך נתרצו אנשי שכם להמול, ומדוע נתחייבו הריגה אחרי שמלו א"ע ולא חטאו מאומה, ולמה בזזו את שללם:

התורה והמצוה

שלא מל א"ע לשם מצוה רק מצד שחפץ בבת יעקב. ויש הבדל בין לשון חפץ ללשונות חשק ואהבה ודבקות נפש שהזכיר למעלה, שחפץ כולל כל דבר שיש לו בו חפץ, החפץ לקנות או לבנות, החפץ זהב, שאחר שראה מעלת יעקב וכמו התעורר אצלו חפץ מצד התועלת שיהיה בת יעקב שהוא עשיר גדול, חוץ מהחשק והאהבה בהנערה עצמה שכבר היתה ברשותו, ובענין זה גם אל אנשי עירו לעורר גם בלבם חפץ אל העושר של יעקב, ואמרו חז"ל בבכל אלה הלשונות חבב הקב"ה את ישראל, בדביקה ובחשיקה ובחפילה ובאהבה, ועניינם מובן במ"ש:

(כא) האנשים. הקדימו להגיד להם התועליות שישיגו אם ישארו בני יעקב אצלם. א] האנשים האלה שלמים הם אתנו, ויהיו לנו לעזר מכל צר ואויב. ב] וישבו בארץ, כי עד עתה הארץ שממה, כי יושביה מעטים. ג] ויסחרו אתה, ובזה יתרבה עושר ומסחר ומקנה וקנין, אמנם מה שהם מבקשים אתנו הוא, כי הארץ הנה רחבת ידים לפניהם, וימצאו פה מרעה לצאנם. ד] הם מבקשים שאת בנותם נקח, היינו שמתרצה להתחתן עמהם [כי זה מונח בטבע הלשון, שאל הצד שמבקשים מהם הסכמה על החתון יאמר מיחס ההתחלה אליהם, כמתם נקח ובנותינו נתן, שאנחנו נצטרך לזה, משא"כ למעלה שבני יעקב היו המעכבים, תלה הריצוי בם, במתיכם תתנו] ממילא נשיג תועלת משני הצדדים, אם מצד שישבו בארץ ויסחרו אותה, ואם מן התנאים שהם מתנים שנתחתן עמהם, וזאת יהיה לתועלת לנו:

(כב-כג) אך בזאת יאתו. שאין מבקשים רק שנמול, ואז הלא מקנהם וקנינם וגו' לנו הם, כי אח"כ נראה בכל פעם לגרשם מן הארץ ושלא להתחתן עמהם, וישאר לנו כל אשר להם כדי שאך נאותה להם שישבו אתנו:

(כד) וישמעו אל חמור. ספר שלא מלו לשם גרות רק מצד ששמעו אל חמור שאמר להם שעי"כ ישיגו כל רכוש בני יעקב, וזה מורה איך שאפו לבלוע חיל זרים עד שסבלו צער המילה להיות אנשי חמס, והראיה שלא שמעו ולא מלו רק יוצאי שער עירם, שהם הדרים בעיר לא באי שער עירם, שהם יושבי הכפרים, שהם לא קוו להשיג רכוש יעקב, ולכן לא מלו:

(כה-כט) ויהי ביום השלישי. עפ"ז נתחייבו הריגה כדין, א] מצד שלא עשו משפט בשכם, שגזל בפרהסיא ולא מיחו בידו, ובנ"נ נהרגו על הגזל, כמ"ש הרמב"ם בה' מלכים, ב] כי שכם לא רצה לשלח את דינה בטוב ועגנה בביתו, ג] ואם לא היו מתנים לו בטוב היה נלחם בם, והותר ליעקב להוציאה מרשותו ע"י הריגת אנשי שכם שהיו הורגים אותם כי היו נכונים למלחמה. ג] שנתבאר שנתנו עיניהם בעושר של יעקב ומלו א"ע רק כדי שיוכלו לגזלו בכל עת כנ"ל. לכן ביום השלישי בהיותם כאבים ומתחרטים על המילה והיה בדעתם לנקום מבני יעקב על שגרמו להם הכאב הזה, לקחו שמעון ולוי מצד שהם בני יעקב, אכם להלחם בעד יעקב, ומצד שהם אחי דינה ולא יכלו להוציא את דינה באופן אחר, לכן הרגו כל זכר ואת שכם וחמור, ועי"כ השיגו מגמתם להוציא את דינה מבית שכם, שזה היה עקר מגמתם:

(כז-כט) בני יעקב. אבל יתר בני יעקב הלכו אח"כ ויבזו העיר לגבות דמי בשתם, ומלקוח שייך אל המקנה, ושבי מוסב על טפם ונשיהם, ויבזו מוסב על כל חילם ועל כל אשר בבית:

עכרתם

חֵילָם וְאֶת־כָּל־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת׃ ל וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־שִׁמְעוֹן וְאֶל־לֵוִי עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ בַּכְּנַעֲנִי וּבַפְּרִזִּי וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר וְנֶאֶסְפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי׃ לא וַיֹּאמְרוּ הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת־אֲחוֹתֵנוּ׃ פ לה א וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵית־אֵל וְשֶׁב־שָׁם וַעֲשֵׂה־שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ׃ ב וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־בֵּיתוֹ וְאֶל כָּל־אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסִרוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם וְהִטַּהֲרוּ וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶם׃ ג וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית־אֵל וְאֶעֱשֶׂה־שָּׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתִּי׃ ד וַיִּתְּנוּ אֶל־יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּיָדָם וְאֶת־הַנְּזָמִים אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם־שְׁכֶם׃ ה וַיִּסָּעוּ וַיְהִי ׀ חִתַּת אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב׃ ו וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִוא בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ׃ ז וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית־אֵל

כי

בעל הטורים

את חילם קטן כדכתיב נשים בציון ענו. טמאו אחותם וסמך את צאנם לומר לך שעשו מעשה בהמה: (ב) והחליפו שמלותיכם ונקומה ונעלה בית אל. רמז להם דהיתה בפייק דבעת רמי פוזמקי ומגלי: ונקומה ג' במס'. הכא ואידך שלחה הנער אתי ונקומה, ונקומה עליה למלחמה. שאמר יהודה בזכות ונקומה ונעלה בית אל שלחה הנער ונקומה וכן בזכותו זכות ונקומה עליה למלחמה: (ה) ויסעו ב' במס'. חד ר"פ וחד ס"פ. דין ריש אידך ס"פ אלה מסעי בני ישראל ויסעו מלמד שהיו

שפתי חכמים

עליהם כדמפרש ס"פ לך לך. מהרש"ל: ת ופירשו שבה אבל אם היה טעמו מלעיל על משקל קמו שבו היה שרשו שוב והיה מלשון שובה: א פסוק הוא בפרשת כי תשא ר"ל לאחר שפרה ורבה ונחלת: ב אבל עכשיו יהיו הכורין דהזמן עתה ובאין עלינו: ג דק"ל דלא נקראת זונה אלא מי שמפקרת עצמה לזנות לכל אדם וא"כ למה כתיב הכזונה יעשה והאיך יכול הוא לעשותה זונה כיון שהיא אינה מפקרת עצמה לכך מפרש הפקר ר"ל שעשה כאלו היתה הפקר: ד דק"ל דלמא פ"ה הכזונה שחסר בי"ת והוי כאלו נכתב הכבזונה יעשה את אחותנו ואת פי' עם וה"ה של הפסוק הכמו שעושין עם הזונה יעשה עם אחותנו והוא פי' זונה ממש לכך מביא התרגום שמתרגם יש ש"ש באין פירושו עם וע"כ פי' הכזונה הפקר וכמתרגם

רש"י

לפשט החללים וכן ת"א לחלצא קטילא: (כט) חילם. ממונם, וכן (דברים ח) עשה לי את החיל הזה (במדבר כד) וישראל עושה חיל, (תהלים מט) ועזבו לאחרים חילם: שבו. לשון שביה לפיכך ת טעמו מלרע: (ל) עכרתם. לשון מים עכורים אין דעתי צלולה עכשיו. ואגדה צלולה היתה החבית ועכרתם אותה (תנחומא). מסורת היתה ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרים עד אשר תפרה א ונחלת את הארץ לפיכך היו ב שותקין: מתי מספר. אנשים מועטים: (לא) הכזונה. ג הפקר: את אחותנו. יש ד אתנחא: (א) קום עלה. (תנחומא)

לפי

בְּבֵיתָא: ל וַאֲמַר יַעֲקֹב לְשִׁמְעוֹן וּלְלֵוִי עֲכַרְתּוּן יָתִי לְמִתַּן דְּבָבוּ בֵּינָא וּבֵין יָתְבֵי אַרְעָא בִּכְנַעֲנָאָה וּבִפְרִזָּאָה וַאֲנָא עַם דְּמִנְיָן וְיִתְכַּנְּשׁוּן עֲלַי וְיִמְחוֹנַנִי וְאֶשְׁתֵּיצֵי אֲנָא וֶאֱנָשׁ בֵּיתִי: לא וַאֲמָרוּ הַכְנַפְּקַת בְּרָא יִתְעֲבֵד לַאֲחָתַנָא: א וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב קוּם סַק לְבֵית אֵל וְתִיב תַּמָּן וַעֲבֵד תַּמָּן מַדְבְּחָא לֶאֱלָהָא דְּאִתְגְּלִי לָךְ בְּמֶעְרְקָךְ מִן קֳדָם עֵשָׂו אֲחוּךְ: ב וַאֲמַר יַעֲקֹב לֶאֱנָשׁ בֵּיתֵהּ וּלְכֹל דִּי עִמֵּהּ אַעְדּוֹ יַת טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בֵינֵיכוֹן וְאִדַּכּוֹ וְשַׁנּוֹ כְּסוּתְכוֹן: ג וּנְקוּם וְנִסַּק לְבֵית אֵל וְאֶעְבֵּד תַּמָּן מַדְבְּחָא לֶאֱלָהָא דְּקַבֵּיל צְלוֹתִי בְּיוֹמָא דְעָקְתִי וַהֲוָה מֵימְרֵהּ בְּסַעֲדִי בְּאָרְחָא דִּי אֲזָלִית: ד וִיהַבוּ לְיַעֲקֹב יַת כָּל טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בִידֵיהוֹן וְיַת קְדָשַׁיָּא דִּי בְאֻדְנֵיהוֹן וְטַמַּר יָתְהוֹן יַעֲקֹב תְּחוֹת בְּטִמָא דִּי עִם שְׁכֶם: ה וּנְטָלוּ וַהֲוַת דַּחְלָא דַּיְיָ עַל עַמְמַיָּא דִּי בְקִרְוֵי סַחְרָנֵיהוֹן וְלָא רְדַפוּ בָּתַר בְּנֵי יַעֲקֹב: ו וַאֲתָא יַעֲקֹב לְלוּז דִּי בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן הִיא בֵּית אֵל הוּא וְכָל עַמָּא דִּי עִמֵּהּ: ז וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא וּקְרָא לְאַתְרָא

נ"י יעביד ית אחתנא נ"א מן קדם

אל

רש"י

לפי שההרה בדרך היא נעשית ובא לך זאת מבחך : (ב) הנכר. שיש בידכם משלל של שכם : והטהרו. מע"ז : והחליפו שמלותיכם. שמא יש בידכם כסות של ע"ז : (ד) האלה. מין אילן סרק : עם שכם. אצל שכם : (ה) חתת. פחד : (ז) אל בית אל.

שפתי חכמים

ומתרגם פי' כן מדלא כתיב הכתובים : ה דאל"כ למה הולך לגמרי קום עלה כלה כבר נדר יעקב ע"ז אלא ה"ק ליה מהר ועלה ואל תאחר עוד וכו' אבל על איחורו בבית לבן לא נענש לפי שלא אל הנדר עליו אלא מצוה לשוב דכתיב ושבתי בשלום וגו' : ו ר"ל שאינו עושה פירות. סרק פי' ריק מן הפירות. (נח"י) יעקב לא רצה לעכבם בזולך אותם ליום כמלא כי רצה למהר לקיים נדרו ע"כ נתאכס לטמנם בעשר וכדי שלא ירגיש אותו אדם לאחר זמן שיש כאן חסרים

השאלות

(ז-ח) למה אמר שקרא למקום אל בית אל שכבר אמר זה בפ' ויצא, ועוד יאמר זאת בפסוק (ט"ו). למה הודיע ממיתת דבורה ומקבורתה ומהיכן באה אל יעקב שהלך לבדו מבית אביו והיא היתה אצל רבקה, מה היה המראה הזאת עתה, ומ"ש שמך יעקב וגו' כבר א"ל המלאך ושם אמר לא יאמר עוד שמך, ופה אמר לא יקרא :

התורה והמצוה

(ל) עכרתם אתי. ר"ל שגם בלא זה אני שמה בעיניהם. א] מצד שהם יושבי הארץ שאני גר בימיהם. ב] מצד שהם אומות שונות ודעות שונות מדתי, וע"ז אמר בכנעני ובפרזי, ואתם עוד הבאשתם את ריחי בעיניהם, שע"כ יתאספו עלי, כי הם גואלי הדם, ואני לא אוכל לעמוד כנגדם כי אני מתי מספר והם המון רב והכוני :

(לא) ויאמרו. השיבו שבהפך אחר שאנחנו מתי מספר ונכרים בארץ והתחילו לפרוץ בנו במה שלקחו את אחותנו כזונה, אם נחריש יעשו בנו כרצונם, וצריך להראות להם כי יש לאל ידינו להנקם מן הנוגע בנו לרעה :

לה (א) ויאמר אלהים. הודיע לו שזאת באה לו על שלא קיים את נדרו, ועתה שישב בבית אל ויעשה המזבח שנדר בעת צרה, והאבן הזאת יהיה בית אלהים :

(ב) ויאמר יעקב. הזהירם על בעור ע"ז ומשמשיה, ועל טהרת הגוף והבגדים לעבודת ה', ורמז ג"כ על בעור הדעות ומחשבות הזרות שהם אלהי הנכר אשר בתוך איש ולב עמוק, וטהרת המעשים והחלפת המדות הרעות, שהם מכוסים בגדי האדם ולבושיו :

(ג) לאל העונה אתי ביום צרתי. כמ"ש בחוה"ל שזה הסרון לאדם בעבודת ה' כשבא להודות לה' חסדו על העבר דברי פיו דברי תודה וכוונתו כוונת מבקש על העתיד, לכן אמר שיהיה המזבח הודאה רק על העבר ע"ד ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה, שלא ישכח את יום הרעה שהצילו ה', שע"ז באו הרבה מצות בתורה לזכרון יצ"מ ונסים אשר עברו :

(ד) ויתנו אל יעקב. הע"ז והנזמים שבהן האזנים, שכלם אסורים בהנאה, ולכן טמן אותם תחת האלה :

(ה) ויסעו וגו' ויהי חתת אלהים. שנפל על יושבי הערים פחד אלהים, שהאמינו שזה היה ענין אלהי שאני אנשים יחרבו עיר ומלואה, וכי זה היה להם עונש מה' על החמס אשר עשו ויראו מה' מרדוף אחרי בני יעקב, וגם שע"י שבני יעקב הסירו לבבם אל ה' ויראו מה' התפשטה יראה זו שיראו בני יעקב מה' והפילה יראה על כל הערים, ור"ל שחתת אלהים ויראתו שיראו ב"י התפשטה על כל הערים :

(ו) ויבא יעקב לוזה. כבר באלתי בפ' ויצא שבפעם הראשון לא קרא שם בית אל רק אל המקום שישן שם, וכל העיר נקראת עדיין בשם לוז :

(ז) ויקרא למקום אל בית אל. שהם שקרא למזבח שבסביבה אל אלהי ישראל, לאמר שה' שוכן על ישראל

נא

כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אָחִיו׃ ח וַתָּמָת דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת לְבֵית־אֵל תַּחַת הָאַלּוֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ אַלּוֹן בָּכוּת׃ פ ט וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב עוֹד בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ׃ י וַיֹּאמֶר־לוֹ אֱלֹהִים שִׁמְךָ יַעֲקֹב לֹא־יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל׃ יא וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שַׁדַּי פְּרֵה וּרְבֵה גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ׃ ששי יב וְאֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ׃ יג וַיַּעַל מֵעָלָיו אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר

את

בעל הטורים

בדגלים מוספין כעין מטתו של יעקב לומר שם כאן חתה האלהים על שבטים אף לכאן כל כשמים יראים מהם: (יא) אני אל שדי פרה ורבה כוה כם של פריה ורביה כי נעלם של שי"ן דלית יו"ד עולה ת"ק כמנין אברים בנאים ובהמה: גוי

רש"י

הקב"ה בבית אל ז גילוי שכינתו בבית אל. יש תיבה חסרה בי"ת המשמשת בראשה כמו (ש"ב ט) הנה הוא בית מכיר בן עמיאל כמו בבית מכיר. בית אביך (לעיל כד) כמו בבית אביך: נגלו אליו האלהים. במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים כמו אדני יוסף אם בעליו עמו ולא נאמר בעלו וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות אמר בלשון רבים אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים: (ח) ותמת דבורה. מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך. מדברי רבי משה הדרשן למדתיה: מתחת לבית אל. העיר יושבת בהר ונקברה ברגלי ההר: תחת האלון. בשפולי מישור שהיה מישור מלמעלה בשפוע ההר והקבורה מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו ח אלון. ואגדה נתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו ט שמתה (ב"ר). ואלון בלשון יוני (אחר) [אחר] ולפיכך (ולפי ש) העלימו את יום מותה שלא יקללו הבריות י כרס שיצא ממנו עשו אף הכתוב לא פרסמה: (ט) עוד. פעם שני במקום הזה אחד בלכתו ואחד בשובו: ויברך אתו. ברכת אבלים (ב"ר): (י) לא יקרא שמך עוד יעקב. לשון אדם הבא במארב ב ועקבה אלא לשון שר ונגיד: (יא) אני אל שדי. שאני כדאי לברך ל שהברכות שלי: פרה ורבה. על שם שעדיין לא נולד בנימין ואע"פ שכבר נתעברה ממנו: גוי. בנימין: גוים. (ב"ר) מנשה ואפרים מ שעתידים לצאת מיוסף והם במנין השבטים: מלכים. (ב"ר) שאול ואיש בשת שהיו משבט נ בנימין שעדיין לא נולדו (ופסוק זה דרשו אחר כשהמליך

את:

שפתי חכמים

תמיה לפיכך סמכה תחת אילן כרק: ז כי אל אינה מלה מקובצת כיון שהוא נקוד בציר"י וגם בטעם שהחת אל שהוא סגולה מורה שהוא מוכרת: ח ר"ל דאלון אין פירושו מישור אלא אלון שמו של מישור כדפירש"י בפ' לך איל פארן וע"ש: ט דכיון דקודם לכן לא מתה שהרי שלחה דבורה אצלו ש"מ שעדיין לא נותה וכשבא יעקב אל בית אביו לא כתב אלא מיבא יעקב אל יצחק אביו ולא כתיב אל רבקה אמו שהרי על ידי שלחה לו דבורה בא אלא ש"מ שמתה וכיון שעכשיו נתבשר לו על האבלות שני דכתיב אלון בכות ר"ל אבלות אחר א"כ ודאי הגיד לו על אמו שמתה: י ויצחק היה כלוא בביתו כיון שלא יכול לראות ויעקב היה בפדן ארם ולא היה עדיין אצלה אלא עשו לבד ולכך העלימו את יום מותה כדי שלא יעסוק עשו בקבורתה כי ע"ז יקללו את הכרס שיצא ממנו. יש מקשין למה יקללו אותה לאחר מיתה יותר מבחייה. וי"ל כי קודם מיתתה לא ראו אותו כי היה שם אצל המיו בארץ שעיר שהרי יעקב שלח לשם המנחה אבל עכשיו שיבוא לקברה ולא יהיה שם אלא הוא מ"ה יקללו אותה. ומהרש"ל פי' דמ"ה העלימו מיתתה כדי שיהיו סבורים שהיא עודנה חיה ואין רשאין לקלל אותה משום לא תקלל חרש וזה דוקא מחיים: ב ל' וארב וקם עליו: ל דק"ל למה נאמר אני ועוד למה נאמר שם של שדי ולא אחד משאר שמות: מ כתב הרא"ם צריך לגרוס קהל גוים מנשה ואפרים דדריש גוי חד וקהל חד כי היכי דלא תקשה אמאי דפי' בפרשת ויחי בשרני שעתידים לצאת ממני עוד קהל ועמים או צריך לגרוס השם קהל עמים בלא וי"ו וככה גרסינן גוים מנשה ואפרים. ועיין בג"א פרשת ויחי שמשנה הגירסא: נ פי' דכתיב מחלציך יצאו משמע שעדיין הם בתוך חלציו דאין זה אלא משבט בנימין שעדיין לא נולד:

אל בית אל ארי תמן אתגלי ליה יי במערקיה מן קדם אחוהי: ח ומיתת דבורה מנקתא דרבקה ואתקברת מלרע לבית אל בשפולי מישרא וקרא שמה מישר בכיתא: ט ואתגלי יי ליעקב עוד במיתוהי מפדן ארם ובריך יתיה: י ואמר ליה יי שמך יעקב לא יתקרי שמך עוד יעקב אלהין ישראל יהא שמך וקרא ית שמיה ישראל: יא ואמר ליה יי אנא אל שדי פוש וסגי עם וכנשת שבטין יהא מנך ומלכין דשליטין בעממיא מנך יפקון: יב וית ארעא די יהבית לאברהם וליצחק לך אתנינה ולבנך בתרך אתן ית ארעא: יג ואסתלק מעלוהי יקרא דיי באתרא די

נ"א אתגליאו ליה מלאכיא דיי

רש"י

איש נשמח ואף השבטים דרשוהו וקראו בנימין דכתיב (שופטים כא) איש ממנו לא יתן את בתו לבנימין לאשה והזכו ואמרו אלמלא היה עולה מן השבטים לא היה הקב"ה אומר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו): גוי וקהל גוים. שגוים עתידים בניו ליעשות כמנין הגוים שהם ע' אומות וכן כל הסנהדרין בגוים. ד"א

השאלות

(יא-כג) למה אמר ויעל במקום אשר דבר אתו, ואמר זה שלישית שקרא שם המקום בית אל. מ"ש היא מצבת קבורת רחל עד היום מה פירושו. למה אמר פה שהיו בני יעקב שנים עשר:

התורה והמצוה

לא דוקא על המקום המיוחד ונעשה ע"ז כמש"ש, הכיר עתה וידע שהמקום הוא שגרם לזה, וע"ז קרא למקום אל בית אל, שהאלהות שורה שם מצד המקום שהוא בית אל וזה שער השמים, והכיר כי רק שם נגלו אליו האלהים, ואם היה במקום אחר לא היה ה' נגלה עליו, כי רק שם יש בו קדושה ומוכן להשראת השכינה, וע"כ למעלה אמר ויקרא לו אל אלהי ישראל, ופה אמר ויקרא למקום, לומר שהמקום גורם לא זכות יעקב לבדו:

(ח) ותמת דבורה. מודיע שהיתה צדקת, וכאשר מתה רבקה בעת ההיא כמ"ש חז"ל ועשו חזר אז אל אביו (כמ"ש למעלה סי' לג בס"ז), לא יכלה לסבול רעת עשו ונשיו, וילכה אל יעקב ותמת שם. ב] שזכתה למות אחרי הסהרה האמורה ועבודת ה' ולהקבר במקום קדוש בבית אל, אשר נגלו שם האלהים. ג] שמיתת צדיקים מכפרת ע"י ההספד שמספידים עליהם ומזכירים זכיותיהם ושבים בתשובה, ועז"א ויקרא שמו אלון בכות, בשנים לחז"ל שהספידו אז גם על רבקה, וזה נערך לזכות המזבח שבנה שם עד שנגלה עליו ה' שנית:

(ט) וירא אלהים וגו' ויברך אתו. ע"ד בכ"מ אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך, שמוסב ע"מ שאומר שם מזבח אדמה תעשה לי, שהיה הברכה במעשה תחול עליו האלהות בקביעות ויהיה הוא וזרעו לב האדם ואומה שלמה מוכנת להענין האלהי בהנהגה השגחיית למעלה מן הטבע:

(י) שמך יעקב. יעקב הוא שם הטבעי מצד הנהגתו הטבעיית, ושם ישראל הוא מצד ההנהגה הנסיית, שיחול עליו הענין האלהי עד שמפניו יגורו אלים ובני אלהים ישרתוהו, אמנם שם יעקב לא נעקר כי היה שם יהדות, ולפעמים יתנהג בדרך הטבע כי הנס אינו מתמיד, לא כן באברהם, שנעקר השם הראשון כי גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, וע"כ אמר שמך יעקב, ר"ל גם שם זה ישאר, אבל לא יקרא שמך עוד יעקב, ר"ל ששם יעקב לא יהיה שם העצמי המורה על מהותך, אבל באברהם אמר לא יקרא עוד את שמך אברם, הקדים מלת עוד והוסיף מלת את, ששם אברם לא יקרא בו עוד כלל, וע"כ הוסיף והיה שמך אברהם, שבלל שם אברם לגמרי, ולכן הקורא לאברהם אברם עובר בלאו, וגם שמלת כי אם ישמש לפעמים לתנאי שלא יקרא שמך יעקב רק בתנאי, אם ישראל יהיה השם העקרי, אז יקרא גם שם יעקב, וכבר אמר לו המלאך זאת (למעלה לב כט), רק שם אמר לא יעקב יאמר עוד שמך, אינו שולל הקריאה רק האמירה, וה' הוסיף ששם ישראל יהיה השם שיקראו לו כמו שם העצם:

(יא-יב) ויאמר לו אלהים אני אל שדי. שמעתה אתנהג עמך בשם זה המורה על נסים נסתרים והנהגה השגחיית, פרה ורבה שהוא על לידת אפרים ומנשה, שנחשבו כבנים כמו שיתבאר כי בנימין כבר היתה רחל מעוברת בו, ורבה היינו שיתרבו בניו עד יהיו לגוים, והבטיחו עוד על ירושת הארץ, שהזרע והארץ קשורים זב"ז כמו שבא בכ"מ:

(יג) ויעל מעליו אלהים. שלפעמים תהיה הנבואה ע"י הכנת הנביא ולא תסתלק עד כי הדבוק וכהותיו אל הנבואה, כמ"ש השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תעירו וכמ"ש בספרי שירי השם, ופה באה שנבואה מלמעלה בלא הכנת יעקב, כי היה כוונה להגיד לו עתידות, ונסתלקה בכלות הדבור, וראה בעיניו במקום אשר דבר, שם נסתלק האור למעלה, וידע שהמקום מוכן אל האור ושם עלה וגנו. וע"כ

ויצב

אִתּוֹ׃ יד וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ מַצֶּבֶת אָבֶן וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצֹק עָלֶיהָ שָׁמֶן׃ טו וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ שָׁם אֱלֹהִים בֵּית־אֵל׃ טז וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי־עוֹד כִּבְרַת־הָאָרֶץ לָבוֹא אֶפְרָתָה וַתֵּלֶד רָחֵל וַתְּקַשׁ בְּלִדְתָּהּ׃ יז וַיְהִי בְהַקְשֹׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְיַלֶּדֶת אַל־תִּירְאִי כִּי־גַם־זֶה לָךְ בֵּן׃ יח וַיְהִי בְּצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי מֵתָה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־אוֹנִי וְאָבִיו קָרָא־לוֹ בִנְיָמִין׃ יט וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֵר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה הִוא בֵּית לָחֶם׃ כ וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה עַל־קְבֻרָתָהּ הִוא מַצֶּבֶת קְבֻרַת־רָחֵל עַד־הַיּוֹם׃ כא וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וַיֵּט אָהֳלֹה מֵהָלְאָה לְמִגְדַּל־עֵדֶר׃ כב וַיְהִי בִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ הַהִוא וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת־בִּלְהָה פִּילֶגֶשׁ אָבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל פ* וַיִּהְיוּ בְנֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר׃ כג בְּנֵי לֵאָה בְּכוֹר יַעֲקֹב

ראובן

*פסקא באמצע פסוק

רש"י

ד"א שעתידים בניו להקריב בשעת איסור במות כגון בימי אליהו, (ברש"י ישן) : (יד) במקום אשר דבר אתו. איני יודע ם מה מלמדנו : (טז) כברת הארץ. מנחם פירש לשון כביר רבוי מהלך רב. ואגדה בזמן שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה (ב"ר) שהגריד מצוי הסתיו עבר והשרב עדיין לא בא ע. ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו (מ"ב ה) וילך מאתו כברת ארץ. פ ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר כמו שאתה אומר צמד כרם חלקת שדה צ כך במהלך אדם נותן שם מדה (קרקע כמו מהלך מיל) כברת ארץ : (יז) כי גם זה. נוסף לך על יוסף. ורבותינו דרשו עם כל שבט נולדה תאומה ועם בנימין נולדה תאומה יתירה : (יח) בן אוני. בן צערי : בנימין. נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שנאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה : בנימן. בן ימין לשון (תהלים פט) צפון וימין אתה בראתם לפיכך הוא מלא (ד"א בנימין בן ימים שנולד לעת זקנתו וכתב בנו"ן כמו (דניאל יב) לקץ הימין) : (כב) בשכן ישראל בארץ ההוא. עד שלא בא לחברון ק אצל יצחק ארעוהו כל אלה : וישכב. (שבת נה) מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו הכתוב כאלו שכבה ולמה בלבל וחלל יצועיו שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע ר עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי לכך בלבל : ויהיו בני יעקב שנים עשר. מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין שנשלמה המטה ומעתה ראויים להמנות ומנאן, ורבותינו דרשו ללמדנו בא שכלן שוין וכולן צדיקים שלא חטא ראובן : (כג) בכור יעקב. אפי' בשעת הקלקלה קראו בכור :

בכור

שפתי חכמים

ם (נח"י) אע"ג דבב"ר למדו מזה הפסוק האבות הן הן המרכבה והרב ס"ל דאי דרוש דהא כבר הוא סוף פ' לך לך מ"מ ס"ל דאלו התיבות במקום אשר דבר אתו מיותרת דהא גבי אברהם כתיב ויעל מעליו אלהים ולא היה במקום אשר דבר אתו : ע שאע"פ שזמן יפה היה וא"כ לא היה לו לקברה בדרך אלא היה לו לשאת אותה לאפרה אע"פ כן לא עשה כדפירש"י בפ' ויחי ואע"פ שפי' שם דעת הגריד היה משמע שבאמצע הקיץ היה א"כ י"ל דלכך מנע להוליכה ליקבר בא"י כיון שהיה החום גדול. וי"ל מה שפי' עם הגריד היה שהארץ חלולה כו' לא היה באמצע הקיץ אלא בתחלת הקיץ והארץ היתה חלולה ע"י ברגל של החרישה שהגריד היה מצוי : פ ר"ל והתם מאי רבותיה הוא אם הוא ככברה והסתיו עבר והשרב עדיין לא בא למאי נפקא מניה אלא ודאי מהלך מועט היה ומיד רדף אחריו גחזי : צ ר"ל כשאדם מוכר לחבירו כרם אומר לו אני מוכר לך צמד כרם וכשמוכר לו שדה אומר לו חלקת השדה כלומר שהיא מדה הידוע להם : ק ר"ל לפי שאיחר ביאתו מלבא אצל יצחק אביו לכך אירע לו כל זאת : ר לפי שהיתה שפחת רחל מהרש"ל. וא"ת מ"מ

די מליל עמה: יד ואקים יעקב קמתא באתרא די מליל עמה קמת אבנא ואסיק עלה נסוכין וארק עלה משחא: טו וקרא יעקב ית שמא דאתרא די מליל עמה תמן יי בית אל: טז ונטלו מבית אל והוה עוד כרובת ארעא למיעל לאפרת וילידת רחל וקשיאת במילדה: יז והות בקשיותה במילדה ואמרת לה חיתא לא תדחלי ארי אף דין ליך בר: יח והוה במפק נפשה ארי מיתת וקרת שמה בר דויי ואבוהי קרא לה בנימין: יט ומיתת רחל ואתקברת בארח אפרת היא בית לחם: כ ואקים יעקב קמתא על קברתה היא קמת קברתא דרחל עד יומא דין: כא ונטל ישראל ופרס משכנה מלהלא למגדלא דעדר: כב והוה כד שרא ישראל בארעא ההיא ואזל ראובן ושכיב עם בלהה לחינתא דאבוהי ושמע ישראל והוו בני יעקב תרי עסר: כג בני לאה בוכרא דיעקב ראובן ושמעון

ולוי

התורה והמצוה

(יד) ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו. להורות שהמקום קדוש, והציב מצבה שהיא מאבן אחת, שהיא מענין הנבואה, שאבן ישראל יתאחדו לגוי אחד בארץ, ויסך עליו נסך, להורות על שדבוק ושפע הנסיית שהוספת בנבואה זאת שיהיה תחת השפע האלהית ושמן משחת קודש:

(טו) ויקרא יעקב. כבר בארתי פ' ויצא שבפעם הראשון לא קרא בשם בית אל רק המקום ששכב עליו ששם ראה את הסולם, ושם העיר נשאר בשם לוז, ועתה שנראה אליו בעיר לוז עצמה קרא כלל המקום בשם בית אל, יען ששם דבר אליו אלהים, וראה שיש קדושה בכלל המקום:

(טז) ותלד רחל. הנה רחל נשאת באיסור ב' אחיות, רק שקודם מ"ת היה מותר, וגם שהיה עפ"י הדבור להוליד שבטי יה, אבל אחר הברכה שברכו ה' להיות תחת ההשגחה האלהית, מאז התנוצץ עליהם הענין האלהי כמו שיהיה אחר מ"ת, ומאז היה פגם שיחזיק ב' אחיות, בפרט שכבר ילדה את בנימין ונולדו השבטים לכן מתה רחל, ובזה תבין דברי חז"ל שמטעם זה מתה ולא נקברה במערת המכפלה:

(יז) אל תיראי. מודיע לדקת רחל איך נתאותה לבנים עד שאמרה ואם אין מתה אנכי, והגם שהגיעה עד שערי מות לא שמה לבה ע"ז רק יראה פן ע"י קשוי הלידה יהיה הולד נפל או פן הוא בלתי בן קיימא, ותאמר לה המילדת אל תיראי מזה כי גם זה לך בן, ר"ל בן קיימא הראוי לגדלו:

(יח) ויהי בצאת נפשה. היה דעתה על הנולד לקראו בשם, וקראה שמו בן אוני, ר"ל בן כחי, שכחי נתן לו כי היא מתה על ידו, ושם זה עצמו קרא לו אביו שם בן ימין שבימין נמצא האון והכח:

(יט) והקבר בדרך אפרתה. לכן קבר אותה בדרך ולא הוביל אותה לאפרת, מפני שהיא בית לחם, שנפל אח"כ בחלקו של יהודה, אבל קבורתה בדרך היה במקום שיפול אח"כ לחלק בנימין, וז"ש שלכן קברה בדרך אפרתה לא באפרתה מפני שהיא בית לחם:

(כ) ויצב יעקב מצבה על קברתה. המצבה שעושים על המתים הוא להזכיר מעשיו לדורות שלא ישכח מן הלב, וזה לא שייך ברחל, שהיתה עקרת הבית ושמה נזכר לזכר עולם בלעדי המצבה, וכבר אמרו אין עושים נפשות לצדיקים שדבריהם הם זכרונם, והיתה המצבה רק להכיר מקום הקבורה לא להזכיר מעשיה, ועז"א שהציב מצבה על קבורתה לא עליה, ואמר היא מצבת קברת רחל לא מצבת רחל. ובזה נבדלה מצבה זאת מיתר מצבות שעושים על המתים, שענינם הוא להשאיר זכר המת שיהיה נזכר ע"י המצבה והמת נזכר ע"י המצבה, אבל פה היה בהיפך, שהמצבה נתקיימה לזכר עולם ע"י המת, וז"ש שהיא מצבת קבורת רחל. ועוד ששאר מצבות אין נזכרים רק בדור ההוא, אבל מצבה זאת ע"י שהיא מצבת קבורת רחל נשארה קיימת עד היום. שבכל דור ודור יחדשו אותה, למען ידעו קבורת רחל. ולמדו חז"ל שנקברה שם כדי שיתפללו ישראל על קברה בלכתם לגולה, אומר כי הציב מצבה כדי שתהיה קיימת עד היום באחרית הימים, שיצטרכו לדעת מקום קבורת רחל:

(כא-כג) ויסע ישראל וגו' ויהי בשכן ישראל וגו' וילך ראובן וישכב. דעת חז"ל שכל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה, רק שבלבל יצועי אביו, וכן נראה ממ"ש ויהיו בני יעקב שנים עשר, שהוא פסקא באמצע פסוק, שנראה שלא חטא ראובן, כי היו כלם צדיקים ושוים בצדקתם. והמקובלים אמרו שמנשה ואפרים היו ראוים לצאת מיעקב בלילה ההוא שבלבל יצועי אביו, וע"י הבלבול הזה לא נולדו, וזה נחשב לראובן כאלו שכב עם בלהה, וכמ"ש האר"י ז"ל ובס' כנפי יונה. ובאור הדברים שממה שהחזיק יעקב את מנשה ואפרים כבניו מבואר שהיו ראוים לצאת ממנו, כי בעת שאמר ה' ליעקב פרה ורבה, כבר היתה רחל מעוברת בבנימין, וה' הבטיח לו שיוליד עוד בנים, וחשב יעקב שרחל תלד עוד שני בנים, וכאשר ראה שמתה רחל, נטה אהלו באהל בלהה שפחת רחל שיחשב הבן על שמה, וראובן שידע מנבואה זאת ובנס

רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבֻלֻן׃ כד בְּנֵי רָחֵל
יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ כה וּבְנֵי בִלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי׃
כו וּבְנֵי זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה גָּד וְאָשֵׁר אֵלֶּה בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר
יֻלַּד־לוֹ בְּפַדַּן אֲרָם׃ כז וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו מַמְרֵא
קִרְיַת הָאַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר־גָּר־שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק׃
כח וַיִּהְיוּ יְמֵי יִצְחָק מְאַת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים שָׁנָה׃ כט וַיִּגְוַע יִצְחָק
וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עֵשָׂו
וְיַעֲקֹב בָּנָיו׃ פ לו א וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ ב עֵשָׂו
לָקַח אֶת־נָשָׁיו מִבְּנוֹת כְּנָעַן אֶת־עָדָה בַּת־אֵילוֹן הַחִתִּי
וְאֶת־אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן הַחִוִּי׃ ג וְאֶת־בָּשְׂמַת
בַּת־יִשְׁמָעֵאל אֲחוֹת נְבָיוֹת׃ ד וַתֵּלֶד עָדָה לְעֵשָׂו אֶת־
אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת יָלְדָה אֶת־רְעוּאֵל׃ ה וְאָהֳלִיבָמָה יָלְדָה
אֶת־יעיש° וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח אֵלֶּה בְּנֵי עֵשָׂו אֲשֶׁר יֻלְּדוּ־
לוֹ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ ו וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת־נָשָׁיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־

°יעוש קרי

בנתיו

בעל הטורים

וקהל גוים יהיה ממך בנימי׳ ונכנס ויבוא: (כט) זקן ושבע ימים ג׳ במסר׳. ביצחק ובאיוב שניהם צדיקים וכן באברהם זקן ושבע ובצדיקים נאמר כן לשבח וברשעים לגנאי אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז: (ד) ותלד עדה. בבני יעקב כשמייחסם אומר בני לאה בני רחל וכן בכולן לפי שהם בנינו של עולם ולכך קראו בנים אבל בני עשו אינם נקראים בנים

רש״י

בכור יעקב. בכור לנחלה בכור לעבודה בכור ש למנין ת ולא נתנה בכורה ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטים: (כז) ממרא. שם א המישור: קרית הארבע. שם העיר ב ממרא קרית הארבע איל מישור של קרית ארבע. וא״ת היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע כן דרך המקרא בכל דבר ששמו כפול כגון זה וכגון בית לחם אבי עזר בית אל אם הולך להטיל בו ה״א נותנה בראש התיבה השניה (ש״א טז) בית הלחמי (שופטים ו) בעפרת אבי העזרי (מ״א טז) בנה חיאל בית האלי: (כט) ויגוע יצחק. אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י״ב שנה שהרי כשנולד יעקב היה יצחק בן ס׳ שנה שנאמר ויצחק בן ס׳ שנה וגו׳ ויצחק מת בשנת ק״כ ליעקב אם תוציא ששים מק״פ שנה נשארו ק״כ ויוסף נמכר בן י״ז שנה ואותה שנה שנת מאה ושמונה ליעקב כיצד בן ששים ושלש נתברך ארבע עשרה שנה נטמן בבית עבר הרי שבעים ושבע וי״ד עבד באשה ובסוף ארבע עשרה נולד יוסף שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו׳ הרי תשעים ואחת וי״ז עד שלא נמכר יוסף הרי מאה ושמונה (עוד מפורש מן המקרא שנתמכר

יוסף

שפתי חכמים

דיעקב ולמה לא נתן באהל לאה י״ל לפי שיעקב היה בכור שלאה לא תרצה ליקח משום שלא נתן מטתו בחיי רחל באהלה ג״כ עכשיו לא תרצה ליקח אבל ראובן שהיה רגיל. אבל אמו ידוע שחקה מ״ה הלך ובלבל. עכ״ל: ש ר״ל שעשה כה״ג עבודה היה מלובש בחשן ובאפוד והיו שמות השבטים בחשן ועל כתפות האפוד ראובן היה הראשון: ת כשמנו שמות השבטים הוא נמנה תחלה מגלתי: א וכה דכתיב לעיל בפ׳ לך וישב באלוני ממרא אשר בחברון ופירש״י שם אדם י״ל דהכא כתיב באלוני ממרא ואלון שם המישור וא״ל דממרא שני שמות יש לו אלון וממרא וקראן בשני שמותיו דהיינו אלון וממרא א״כ הל״ל באלוני בממרא להורות ששני שמות יש לו למישור אע״כ מדלא כתיב הכי ש״מ שם איש הוא. והרא״ם פי׳ לא שם האדם מדכתיב אחריו קרית הארבע: ב פי׳ שמה של עיר היא קרית ארבע ולא קרית של ארבע שהוא שם אדם מדכתיב ותמת שרה בקרית ארבע ש״מ שקרית ארבע הוא שם המקום וסה״א שבמלת הארבע דכתיב הכא היא במקום של כלומר איל מישור של קרית ארבע וכמו שמפ׳ רש״י בעצמו

ולוי ויהודה ויששכר וזבולון: כד בני רחל יוסף ובנימן: כה ובני בלהה אמתא דרחל דן ונפתלי: כו ובני זלפה אמתא דלאה גד ואשר אלין בני יעקב די אתילידן לה בפדן ארם: כז ואתא יעקב לות יצחק אבוהי ממרא קרית ארבע היא חברון די דר תמן אברהם ויצחק: כח והוו יומי יצחק מאה ותמנן שנין: כט ואתנגיד יצחק ומית ואתכניש לעמה סיב ושבע יומין וקברו יתה עשו ויעקב בנוהי:
א ואלין תולדת עשו הוא אדום: ב עשו נסיב ית נשוהי מבנת כנען ית עדה בת אילון חתאה וית אהליבמה בת ענה בת צבעון חואה: ג וית בשמת בת ישמעאל אחתה דנביות: ד וילידת עדה לעשו ית אליפז ובשמת ילידת ית רעואל: ה ואהליבמה ילידת ית יעוש וית יעלם וית קרח אלין בני עשו די אתילידו לה בארעא דכנען: ו ודבר עשו ית נשוהי וית בנוהי וית בנתה וית כל נפשת ביתה

וית

רש"י

יוסף עד שבא יעקב מצרימה כ"ב שנה שנאמר ויוסף בן שלשים שנה וגו' וז' שנים שובע ושנתים רעב הרי כ"ב וכתיב ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה נמצא יעקב במכירתו ק"ח): (ב) עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לע"ז: אהליבמה. היא יהודית והוא כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע"ז כדי להטעות ג את אביו: בת ענה בת צבעון. אם בת ענה לא בת צבעון ענה בנו של צבעון שנאמר ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכלן בני ממזרות היו: (ג) בשמת בת ישמעאל. ולהלן קורא לה מחלת מצינו באגדת מדרש ספר שמואל ג' מוחלים להן עונותיהן גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הפעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיה: אחות נביות. על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקראת על שמו: (ה) ואהליבמה ילדה וגו'. קרח זה ממזר היה ובן אליפז היה ד שבא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי

שפתי חכמים

אחר זה וק"ל: ג וקשה ולבשמת למה לא כינה לה שם טוב כדי לרמאות את אביו וי"ל לעיל בפ' תולדות להזכיר אותו שם כינוי אם היה לה וי"ל שעשו קרא לה שם אחר שאינו של ע"א אלא הכתוב קראה כך בשם ע"א לפי שכתוב לעיל אח"כ ותכהין עיניו מראות ופרש"י בעשנן של אלו ואם היה משנה שמה היה קשה היכן מצינו שהיו מקטרות לכך קראה לעיל בשם זה כדי להראות את זו שלכך נקראת בשמת ע"ש וכו' מהרש"ל. ואע"פ שיהודית היא בת בארי החתי ואהליבמה היא בת ענה החוי י"ל הוא ענה הוא בארי דשני שמות הי"ל והא דמייחס אותו פעם למשפחות החוי ופעם למשפחות החתי אפשר דאביו היה ממשפחות החתי ואמו היתה ממשפחות החוי לכן מייחס פ"א למשפחות החתי ופעם לחוי. הרא"ם כ' אולי שבאו חתי וחוי על אשה א'. וא"ת מנ"ל לרש"י דיהודית היא אהליבמה דלמא יהודית מתה ואהליבמה אשה אחרת היתה פי' הרא"ם מדכתיב את נשיו ולא כתיב נשים ש"מ הן הן נשיו האמורים למעלה: ד כתב הרא"ם וא"ת מנ"ל דלמא

התורה והמצוה

שהבנים המוכשרים יולדו שלחה אמו בלבל יצוע שהיה באהל בלהה כדי שישימה באהל לאה, וזאת העלה שכתוב באלו שכב את פילגש אביו, כי זלזל בכבודה ובכבוד אביו, וגרם שלא יולד הזרע שהיה מוכן לצאת ממנה, אחר שעשה זאת לכבוד אמו, העיז פנים נגד אביו ואשתו. וז"ש שאחר שמתה רחל נסע יעקב משם ויט אהלה מהלאה למגדל עדר. ר"ל ששם נטה אהלו סמוך לאהל בלהה כדי שיקרא הבן שנולד ע"ש רחל, ויהי בשכן ישראל בארץ ההוא, עת ששכן על אופן זה אהלו סמוך לאהל בלהה, הלך ראובן בעת אשר שכב את בלהה פילגש, ומי שכב, אביו, דהיינו בעת ששכב אביו את בלהה פילגשו הלך ראובן שם ובלבל יצועו, והיה טענתו שבלהה היא פילגש ורצוי יותר שיטה אהלו באהל אמו שהיא אשתו לא פילגשו. ועי"כ לא נולדו השני בנים שהיו ראוים לצאת מיעקב. וישמע ישראל, יעקב שמע והבין מה שגרם בזה, שעי"כ ויהיו בני יעקב רק שנים עשר, שלולא שבלבל יצועו היו ארבעה עשר כפי הבטחת ה', ובזה נבין למה נטלה הבכורה ממנו ונתנה ליוסף עבור זה כמ"ש בד"ה (ה' א) ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף ולא להתיחס לבכורה, שלא היה זה דרך עונש רק שאחר שגרם שלא יולדו מנשה ואפרים מיעקב היה מוכרח להחזיק מנשה ואפרים כבניו, שבזה נתקיים דבר ה' שא"ל פרה ורבה, היינו שאני שבטים הנולדים מיוסף יהיו כבניו, ובהכרח לתת להם פי שנים, ולקח פי שנים של ראובן שגרם זאת ונתנה לבני יוסף שלא יפסידו יתר שבטים שלא חטאו. ובזה יובן מ"ש יעקב ליוסף אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען ויברך אותי ויאמר אלי הנני מפרך והרביתיך, ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים לי הם, ר"ל שבהכרח כוון על מנשה ואפרים, כי ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל, ולא הולדתי עוד ממנה. וזה שכוונו במד' הילד איננו ואני אנה אני בא ממעשה בלהה, שמאליה חזי שע"י יוסף שיוליד שני הבנים האלה יתוקן חטא מעשה בלהה:

לך ואלה תולדות וגו פרשה ז פרשתי בפירוש ד"ה (סימן א') עיין שם:

בְּנֹתָיו וְאֶת־כָּל־נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־בְּהֶמְתּוֹ
וְאֵת כָּל־קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ
מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו׃ ז כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב מִשֶּׁבֶת יַחְדָּו וְלֹא
יָכְלָה אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם לָשֵׂאת אֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם׃ ח וַיֵּשֶׁב
עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ ט וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו
אֲבִי אֱדוֹם בְּהַר שֵׂעִיר׃ י אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־עֵשָׂו אֱלִיפַז בֶּן־
עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו רְעוּאֵל בֶּן־בָּשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יא וַיִּהְיוּ
בְּנֵי אֱלִיפָז תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז׃ יב וְתִמְנַע ׀
הָיְתָה פִילֶגֶשׁ לֶאֱלִיפַז בֶּן־עֵשָׂו וַתֵּלֶד לֶאֱלִיפַז אֶת־עֲמָלֵק
אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יג וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וָזֶרַח
שַׁמָּה וּמִזָּה אֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי בָשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יד וְאֵלֶּה
הָיוּ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן אֵשֶׁת עֵשָׂו וַתֵּלֶד
לְעֵשָׂו אֶת־יְעִישׁ וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח׃ טו אֵלֶּה אַלּוּפֵי בְנֵי־
עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בְּכוֹר עֵשָׂו אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף אוֹמָר אַלּוּף
צְפוֹ אַלּוּף קְנַז׃ טז אַלּוּף קֹרַח אַלּוּף גַּעְתָּם אַלּוּף עֲמָלֵק
אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱלִיפַז בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה׃ יז וְאֵלֶּה
בְּנֵי רְעוּאֵל בֶּן־עֵשָׂו אַלּוּף נַחַת אַלּוּף זֶרַח אַלּוּף שַׁמָּה
אַלּוּף מִזָּה אֵלֶּה אַלּוּפֵי רְעוּאֵל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי
בָשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יח וְאֵלֶּה בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה אֵשֶׁת עֵשָׂו
אַלּוּף יְעוּשׁ אַלּוּף יַעְלָם אַלּוּף קֹרַח אֵלֶּה אַלּוּפֵי אָהֳלִיבָמָה
בַּת־עֲנָה אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יט אֵלֶּה בְנֵי־עֵשָׂו וְאֵלֶּה אַלּוּפֵיהֶם
הוּא אֱדוֹם׃ ס שביעי כ אֵלֶּה בְנֵי־שֵׂעִיר הַחֹרִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ
לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃ כא וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אֵלֶּה
אַלּוּפֵי הַחֹרִי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃ כב וַיִּהְיוּ בְנֵי־לוֹטָן
חֹרִי וְהֵימָם וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע׃ כג וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן

וית גיתוהי וית כל בעירה וית כל קנינה די קנא בארעא דכנען ואזל לארעא אחריתי מן קדם יעקב אחוהי: ז ארי הוה קנינהון סגי מלמתב כחדא ולא יכילת ארע תותבותהון לסוברא יתהון מן קדם גיתיהון: ח ויתיב עשו בטורא דשעיר עשו הוא אדום: ט ואלין תולדת עשו אבוהון דאדומאי בטורא דשעיר: י אלין שמהת בני עשו אליפז בר עדה אתת עשו רעואל בר בשמת אתת עשו: יא והוו בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז: יב ותמנע הות לחינתא לאליפז בר עשו וילידת לאליפז ית עמלק אלין בני עדה אתת עשו: יג ואלין בני רעואל נחת וזרח שמה ומזה אלין הוו בני בשמת אתת עשו: יד ואלין הוו בני אהליבמה בת ענה בת צבעון אתת עשו וילידת לעשו ית יעוש וית יעלם וית קרח: טו אלין רברבי בני עשו בני אליפז בוכרא דעשו רבא תימן רבא אומר רבא צפו רבא קנז: טז רבא קרח רבא געתם רבא עמלק אלין רברבי דאליפז בארעא דאדום אלין בני עדה: יז ואלין בני רעואל בר עשו רבא נחת רבא זרח רבא שמה רבא מזה אלין רברבי רעואל בארעא דאדום אלין בני בשמת אתת עשו: יח ואלין בני אהליבמה אתת עשו רבא יעוש רבא יעלם רבא קרח אלין רברבי אהליבמה בת ענה אתת עשו: יט אלין בני עשו ואלין רברבניהון הוא אדום: כ אלין בני שעיר חוראה יתבי דארעא לוטן ושובל וצבעון וענה: כא ודשון ואצר ודישן אלין רברבי חוראי בני שעיר בארעא דאדום: כב והוו בני לוטן חורי והימם ואחתיה דלוטן תמנע: כג ואלין בני שובל

עלון

בעל הטורים

אלא ולדות כמו ולד בהמה: (ז) ולא יכלה ב' במס'. דין והידך ולא יכלה עוד הצפינו. לפי שיעקב ברחה עליו בכינה ומצרים עובדי ע"א ולא היה יכול לסבול: (יד) יעוש. יעיש כתיב שקבץ י' אומות לבא על ישראל באחרון בכית וכם אמלי אדום וגו' וי' גלוה גלו ישראל על ידו: (כ) יושבי הארץ. בנימי היו מיהים בארץ:

רש"י

אלופי אליפז בסוף הענין (ב"ר): וילך אל ארץ לגור ה בא אשר ימצא: (ז) ולא יכלה ארץ מגוריהם. להספיק מרעה לבהמות שלהם. ונ"א (ב"ר) מפני יעקב אחיו. מפני שטר חוב של גזירת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמר אלך לי מכאן אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני ו הבושה שמכר בכורתו: (ט) ואלה. התולדות שהולידו בניו משהלך לשעיר: (יב) ותמנע היתה פילגש. להודיע גדולתו של אברהם כמה היו תאבים לידבק בזרעו תמנע זו בת אלופים היתה שנאמר ואחות לוטן תמנע ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה מן החורים שישבו בה לפנים אמרה איני זוכה להנשא לך ז הלואי ואהיה פילגש. ובדברי הימים מונה אותה בבניו של אליפז ח מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצא תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פילגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב: (טו) אלה אלופי בני עשו. ראשי ט משפחות: (כ) יושבי הארץ. שהיו יושביה קודם שבא עשו לשם. ורבותינו דרשו (שבת פה) שהיו בקיאין בישובה של ארץ מלא קנה זה לזיתים מלא קנה

שפתי חכמים

תרי קרא היו. וי"ל כיון דלא חשב אותו בבניו של אהליבמה ואח"כ חשב אותו באלופים של אליפז ש"מ ממזר היה: ה דאל"כ למה אינו מפרש לאיזה ארץ הלך: ו כלומר ועוד טעם אחר. (ממ"ב) דאל"כ ל"ל ותמנע היתה פלגש וגו' הל"ל גם עמלק מבני אליפז בסתם למה מזכיר שם אמו אפי' מבני אליפז האחרים גם תנ"מ שהיתה פילגש או אשתו ל"ם להודיע וכו': ז עד הלואי ואהיה פילגש וכו' לכן פירש"י בסמוך דמש"ה הוזקק לכתוב משפחות החורי וק"ל: ח כ' הרא"ם וא"ת מנ"ל דיש כאן ממזרת דלמא לאחר שמת שעיר החורי נשא אליפז אשת שעיר והוליד ממנה תמנע. ומהרש"ל פי' דא"כ היאך שייך לומר שהיתה בתו פילגשו בפרהסיא כשלמא כשבא אליפז על אשת שעיר באיסור לא היו יודעין העולם שתמנע היתה בתו של אליפז. ול"נ דאם היתה בתו של אליפז למה כתיב ואחות לוטן תמנע התינח אי לאו בתו של אליפז היתה אלא מכח ממזרת שבא אליפז על אשת שעיר כשעד שהיה חי והיו העולם סבורין שהיתה בתו של שעיר ואחות לוטן מן האב ומן האם בא לאשמועינן גדולתו של אברהם אבל אי הוה תמנע בתו של אליפז בהיתר ואח"כ נשאה אליפז לפילגש כי כן נח מותר בבתו למ"מ בא להודיע שכתוב שהיא אחות לוטן או להודיע גדולתו של אברהם וכו' וכא היא היתה מזרעו של אברהם בעיני כל שהרי בהיתר נשא אליפז אשת שעיר והוליד ממנה תמנע ודו"ק נ"ל. והרא"ם פי' משום דכל המשפחות הללו לא נכתבו כאן אלא להודיע פגם ופסולם מש"ה כל היכא דאיכא למיתלי בהו הלשלא תלינן: ט כלומר היו נשיאים וראשים כל אחד נשא יג

ומנחת ועיבל שפו ואונם: כד ואלה בני־צבעון ואיה וענה
הוא ענה אשר מצא את־הימם במדבר ברעתו את־
החמרים לצבעון אביו: כה ואלה בני־ענה דשן ואהליבמה
בת־ענה: כו ואלה בני דישן חמדן ואשבן ויתרן וכרן:
כז אלה בני־אצר בלהן וזעון ועקן: כח אלה בני־דישן עוץ
וארן: כט אלה אלופי החרי אלוף לוטן אלוף שובל
אלוף צבעון אלוף ענה: ל אלוף דשן אלוף אצר אלוף
דישן אלה אלופי החרי לאלפיהם בארץ שעיר: פ
לא ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך־
מלך לבני ישראל: לב וימלך באדום בלע בן־בעור ושם
עירו דנהבה: לג וימת בלע וימלך תחתיו יובב בן־זרח
מבצרה: לד וימת יובב וימלך תחתיו חשם מארץ התימני:
לה וימת חשם וימלך תחתיו הדד בן־בדד המכה את־
מדין בשדה מואב ושם עירו עוית: לו וימת הדד וימלך
תחתיו שמלה ממשרקה: לז וימת שמלה וימלך תחתיו
שאול מרחבות הנהר: לח וימת שאול וימלך תחתיו בעל
חנן בן־עכבור: לט וימת בעל חנן בן־עכבור וימלך תחתיו
הדר ושם עירו פעו ושם אשתו מהיטבאל בת־מטרד
בת מי זהב: מפטיר מ ואלה שמות אלופי עשו למשפחתם
למקמתם בשמתם אלוף תמנע אלוף עלוה אלוף יתת:
מא אלוף אהליבמה אלוף אלה אלוף פינן: מב אלוף קנז
אלוף

בעל הטורים

(לא) ואלה המלכים. בשביל שאמר יעקב לעשו ח"פ אדוני מלכו ח' מלכים קודם ישראל וכנגדם מלכו ח' מלכים עד יורם וביומיו פשע אדום: (לג) מבצרה ב'. דין והידך המון בגדים מבצרה לע"ל תלקה בצרה עם אדום לפי שהעמידו להם מלך שהמליכה להם וזהו המון בגדים מבצרה תלקה בצרה שנאמר יובב בן זרח מבצרה. בכולן מזכיר שמות מקומותיהם חוץ מבעל חנן בן עכבור לפי שלא היה מקום ידוע שהי"ל אויבים רבים והיה מתחבא היום כאן ולמחר כאן ולא היה יושב במקום ידוע. (לט) ושם אשתו. מזכיר שם אשתו מלמד שמלך על ידה שהיתה בת גדולים ועשירים. מונה כאן ח' מלכים וי"א אלופים וכנגדן נאמרו בישראל י"א שופטים מיהושע עד שאול וח' מלכים עד יורם וזהו והלכה לנגדן:

רש"י

ענה זה לנפשים שהיו מומחין ויודעין אי זו נטיעה היה ועוה והלכה יש במקרא (דניאל ח) סת וקדם בחור'ה לו: (כד) ואיה וענה. וי"ו יתירה והוא כמו ולא מרמם (תהלים ע) מרדם ורכב וסוס: כוס
ענה

עלון ומנחת ועיבל שפו ואונם: כד ואלין בני צבעון ואיה וענה הוא ענה די אשכח ית גבריא במדברא כד הוה רעי ית חמריא לצבעון אבוהי: כה ואלין בני ענה דשן ואהליבמה בת ענה: כו ואלין בני דישן חמדן ואשבן ויתרן וכרן: כז אלין בני אצר בלהן וזעון ועקן: כח אלין בני דישן עוץ וארן: כט אלין רברבי חוראה רבא לוטן רבא שובל רבא צבעון רבא ענה: ל רבא דשן רבא אצר רבא דישן אלין רברבי חוראה לרברבניהון בארעא דשעיר: לא ואלין מלכיא די מליכו בארעא דאדום קדם די מלך מלכא לבני ישראל: לב ומלך באדום בלע בר בעור ושום קרתיה דנהבה: לג ומית בלע ומלך תחותוהי יובב בר זרח מבצרה: לד ומית יובב ומלך תחותוהי חשם מארעא דרומא: לה ומית חשם ומלך תחותוהי הדד בר בדד דקטיל ית מדינאי בחקלא דמואב ושום קרתיה עוית: לו ומית הדד ומלך תחותוהי שמלה ממשרקה: לז ומית שמלה ומלך תחותוהי שאול מרחובי דעל פרת: לח ומית שאול ומלך תחותוהי בעל חנן בר עכבור: לט ומית בעל חנן בר עכבור ומלך תחותוהי הדר ושום קרתיה פעו ושום אתתיה מהיטבאל בת מטרד בת מצרף דהבא: מ ואלין שמהת רברבי עשו לזרעיתהון לאתריהון בשמהתהון רבא תמנע רבא עלוה רבא יתת: מא רבא אהליבמה רבא אלה רבא פינן: מב רבא קנז רבא תימן רבא מבצר:

רבא

רש"י

ענה. האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על י אמו והוליד את ענה: את הימם. פרדים הרביע חמור על סוס נקבה וילדה פרד והוא היה ממזר והביא פסולין לעולם (חולין ה) ולמה נקרא שמם ימים שאימתן מוטלת על הבריות דאמר ר"ח מימי לא שאלני אדם כ על מכת פרדה לבנה וחיה. (והא קא חזינן דחיה אל תקרי וחיה אלא וחיתה כי המכה לא תתרפא לעולם, ברש"י ישן) ולא הוזקק לכתוב לנו משפחות החורי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעלה: (לא) ואלה המלכים וגו'. שמונה היו וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם ל ואלו הן שאול ואיש בשת דוד ושלמה רחבעם אביה אסא יהושפט. ובימי יורם מ בנו כתיב (מ"ב ח) בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך ובימי שאול כתיב אין מלך באדום נצב מלך: (לג) יובב בן זרח מבצרה. בצרה מערי מואב היא שנאמר (ירמיה מח) ועל קריות ועל בצרה וגו'. ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות נ עמהם שנאמר (ישעיה לד) כי זבח לה' בבצרה: (לה) המכה את מדין בשדה מואב. שבא מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדים שהיו מדין ומואב מריבים זה עם זה ובימי בלעם עשו שלום להתקשר על ישראל: (לט) בת מי זהב. מהו זהב עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו לכלום: (מ) ואלה שמות אלופי עשו. שנקראו על שם מדינותיהם ס לאחר שמת הדר

שפתי חכמים

משפחה אחת לא שמהם נולדו כמשפחות: י וא"ת מנ"ל דצבעון בא על אמו דהוא אחיו של שעיר דלמא שעיר אביו של צבעון בא על אשת צבעון והוליד את ענה והעולם היו סבורין דענה של צבעון היה אבל באמת בנו של שעיר היה אחיו של צבעון. וי"ל דסברא הוא דתלינן קלקולין במקולקל ולעיל נמי מוכח דצבעון היה המקולקל דבא על כלתו אשתו של ענה ואין סברא לומר דשני מקולקלין היו וא"ת לעיל גופי' מנ"ל דצבעון היה המקולקל ובא על כלתו דלמא ענה היה המקולקל ובא על אמו אשתו של צבעון. וי"ל א"כ היו נמי שני מקולקלין ענה ושעיר וכיון שיכולין לתלות הכל בצבעון תלינן. הרא"ם. הקשה מהרש"ל למה נעשה שתי נשים מקולקלין אשת ענה כלתו של צבעון ואשת שעיר אמו של צבעון. וי"ל שהנשים אינן נקראות מקולקלין שהם אינם עושין מעשה כלל אבל האיש שעושה מעשה נקרא מקולקל. א"נ הנשים יכולים לומר אנוסים היינו אבל האיש אינו יכול לפטור עצמו בטענה זו לפי שאין קשוי אלא לדעת: כ ר"ל דר' חנינא היה רופא ואמר מימי לא שאלני אדם על רפואת מכת פרדה לבנה ונתתי לו רפואה: ל ר"ל כיון דכתיב ולאום מלאום יאמץ משמע דלא ישוו בגדולה ולכן כשהמליכו מלכי ישראל בטל המלכות של עשו כל אותו זמן שמלכו כדמפרש ואזיל: מ דהוא היה אחרון ומיד בימיו התחיל מלכות של עשו וכן בימי שאול שהיה המלך הראשון מיד בטלה מלכות של עשו: נ (מז' מענדל) דק"ל ל"ל לייחסו אחר אביו כיון שייחסו ע"ש מקומו כמו שמלה ממשרקה וכו' ותי' שלא היה איש ידוע וניכר ע"ש מקומו ולזה הוצרך לייחסו ע"ש אביו ולא ייחסו על שם מקומו אלא להודיע שעתידה ללקות וכו': ס (ממ"ש) ר"ל ז"ש הכתוב למקומותם בשמותם פי' שנקראו שמותן ע"ש מקומותם וז"ש אח"כ והראשונים וכו' הם שמות תולדותם שאל"כ תיקשי הא כבר מנה לעיל אלופי בני עשו גם שם מנה אחרים. וכה ראיה שאלו נקראים ע"ש מדינותיהם דהא מגדיאל הוא רומי כדאיתא בפדר"א שנאמר גד' אמי אלוף בחלום היום

אלף

אַלּ֥וּף תֵּימָ֖ן אַלּ֥וּף מִבְצָֽר׃ מג אַלּ֥וּף מַגְדִּיאֵ֖ל אַלּ֣וּף עִירָ֑ם אֵ֣לֶּה ׀ אַלּוּפֵ֣י אֱד֗וֹם לְמֹֽשְׁבֹתָם֙ בְּאֶ֣רֶץ אֲחֻזָּתָ֔ם ה֖וּא עֵשָׂ֥ו אֲבִ֥י אֱדֽוֹם׃ פ פ פ

קנ"ד. קלומ"ה סימן. ומפטירין חזון עובדיה בס"ע:

לז א וַיֵּ֣שֶׁב יַעֲקֹ֔ב בְּאֶ֖רֶץ מְגוּרֵ֣י אָבִ֑יו בְּאֶ֖רֶץ כְּנָֽעַן׃ ב אֵ֣לֶּה ׀ תֹּלְד֣וֹת יַעֲקֹ֗ב יוֹסֵ֞ף בֶּן־שְׁבַֽע־עֶשְׂרֵ֤ה שָׁנָה֙

בעל הטורים

(א) וישב. זש"ה הסיר ה' משטין פנה אוויך משל לאדם שנקלה והזורם מפריש סתבן והמוץ ומשליכן והכבואם נשארת במקומם כדכתיב בעשו וילך אל ארץ אבל יעקב כתיב ביה וישב יעקב: מגורי ב' במס'. הכא ואידך מגורי אל חרב הע"פ שהי"ל מגורי אל חרב יהב לו ביניהם משל לאהד שראה כת של כלבים ורצו לנשכו וישב ביניהם כך ישב לו יעקב בין עשו ואלופיו: מגורי אביו. בגימ' זס חברון: וישב יעקב בארץ מגורי אביו. בגימטריא וישב נקיים מצות כבוד אמר בשכר הכבוד זכה עשו לכל הכבוד הזה: מגורי. יו"ד כפופה כמין כ"ף אמר מה שזכה עשו לכל הכבוד הזה בשכר הכבוד ואע"פ שברכני אבא ביד ברכות הולרכתי לשלוח י"ד דברים כדכתיב עזים מאתים וגו' אלך ואכוף עלמי ואכבד את

שפתי חכמים

מלך מגדיאל אבל באחרים כגון אלוף קח וכו' אפשר שהן נקראים ע"ש תולדותם מאחר שנזכרים למעלה בשמות אלו וכן נ"כ אהליבמה אלוף תמנע י"ל שמות תולדותם עפי מאחר דמלינו לעיל שהם שמות אדם ואינך נ"כ אין הכרח שהם שמות מדינה לכך מביא ראיה ממגדיאל שהוא שם מקום לכן י"ל שכולם נקראו ע"ש מדינותיהם שבא זה וגילה על זה:

א דק"ל דהי"ל לכתוב מקודם ואלה תולדות יעקב ואח"כ וישב יעקב כמו שמלינו לעיל גבי עשו דהתיב מקודם תולדותיו ואח"כ היכן נתיישבו. ומתרץ אחר שכתב זכו' כלומר שלא בא הכתוב למנות תולדותיו של יעקב אלא בא לפרש ישובו וישוב תולדותיו היאך נתיישבו שהרי גם בפרשתו של עשו מפרש ישובו וישוב תולדותיו שהרי כתיב וישב עשו בהר שעיר הרי ישובו ואח"כ מפרש תולדותיו כדכתיב ואלה תולדות עשו וגו' ואח"כ מפרש ישובי בניו ואלה שמות אלופי עשו למשפחותם למקומותם וגו' אלה אלופי אדום למושבותם. וזהו שנקט אחר שכתב לך ישובי עשו ר"ל שגם בפרשתו מפ' ישובו וישובי תולדותיו א"כ כאן גבי יעקב נ"כ מפרש ישובו וישובי תולדותיו והיינו הא דכתיב וישב יעקב הרי ישובו ואח"כ כתיב ואלה תולדות יעקב ר"ל ואלה ישובי של תולדות יעקב גם הם כמו ישובי תולדות עשו והתחיל לספר המקרים שקרו להם עד בואם שם תחלת המקרות יוסף בן י"ז שנה נמכר למצרים ונשתעבדו שם ויצאו וכך וכך אירע להם עד בואם לארץ נושבת: ב זה הפי' קאי אדלעיל וה"פ דק"ל כיון שפי' לעיל דהפסוק בא לפרש ישובו של יעקב וישובי תולדותיו א"כ היכן מלינו שפי' ישובי תולדותיו והא כתיב אלה תולדות יעקב יוסף בן י"ז שנה וגו' ועז"פ ואלה של תולדות יעקב וזה ל' רש"י ואיט מליין על הפסוק לכך כתב ואלה ולא אלה כלשון הפ' כלומר אלה גלגולי וסבות ישובי התולדות של יעקב דהיינו השבטים יוסף בן י"ז שנה וגו' וע"י יוסף באו למצרים ואח"כ יצאו משם ובאו לא"י ואע"פ שמלינו כיוצא בזה באלה תולדות יצחק שהתחיל הכתוב באלה תולדות יצחק יהתחיל במקרים שקרו לו קודם לידתם ולא הוקשה זה לרש"י אל דעיקר קושית רש"י הכא דהתחיל בישובי יעקב ואח"כ כתב אלה תולדות יעקב וגו' הי"ל להפך: ג מפני שאין ישוב של תולדותיו נזכרים בתורה רק של ב' שבטים ותו לכן נקט רש"י וגלגוליהם: ד ר"ל שלא בא לפרש אלא תולדות של יעקב

רש"י

ופסקה מהם מלכות והראשונים המזכרים למעלה הם שמות תולדותם וכן מפורש בדברי הימים וימת הדד ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו': (מג) מגדיאל. הוא רומי:

(א) וישב יעקב וגו'. אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך א קצרה שלא היו ספונים וחשובים לפרש היאך נתישבו וסדר מלחמותיהם היאך הורישו את החורי פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה כל גלגולי סבתם לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם. וכן אתה מוצא בעשרה דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני וכשבא לנח האריך בו. וכן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם קצר בהם ומשהגיע אצל אברהם האריך בו. משל למרגלית שנפלה בין החול אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית ומשמצאה הוא משליך את הצרורות מידו ונוטל המרגלית. (ד"א וישב יעקב הפשתני הזה נכנסו גמליו טעונים פשתן הפחמי הזה תמה אנה יכנס כל הפשתן הזה היה פקח אחד משיב לו ניצוץ אחד יוצא ממפוח שלך שמורף את כלו, כך יעקב ראה כל האלופים הכתובים למעלה תמה ואמר מי יכול לכבוש את כולן מה כתיב למטה אלה תולדות יעקב יוסף וכתיב והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ניצוץ יוצא מיוסף שמכלה ושורף את כלם (ברש"י ישן):

(ב) אלה תולדות יעקב. ואלה של תולדות ב יעקב אלה ישוביהם וגלגוליהם ג עד שבאו לכלל ישוב. סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה וגו' ע"י זה נתגלגלו וירדו למצרים, זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו, ומ"א דורש תלה הכתוב תולדות יעקב ד ביוסף מפני כמה דברים. אחת שכל עלמו של יעקב

מג רַבָּא מַגְדִּיאֵל רַבָּא עִירָם אִלֵּין רַבְרְבֵי אֱדוֹם לְמוֹתְבָנֵיהוֹן בְּאַרְעָא אַחְסַנְתְּהוֹן הוּא עֵשָׂו אֲבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי: פ פ פ

א וִיתֵיב יַעֲקֹב בְּאַרְעָא תּוֹתָבוּת אֲבוּהִי בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן: ב אִלֵּין תּוֹלְדָת יַעֲקֹב יוֹסֵף בַּר שְׁבַע עַסְרֵי שְׁנִין (כַּד) הֲוָה רָעֵי עִם אֲחוֹהִי בְּעָנָא וְהוּא מְרַבֵּי

עם

רש״י

לא עבד אצל לבן אלא ברחל ה ושהיה זיו איקונין ו של יוסף דומה לו וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף ז זה נשטם וזה נשטם זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו וכן הרבה בב״ר. ועוד נדרש בו ח וישב בקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף ט צדיקים מבקשים לישב בשלוה אומר הקב״ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעוה״ב אלא שמבקשים לישב

שפתי חכמים

ולא ישוני תולדותיו. ומה שכתב אלה תולדות יעקב יוסף לומר שכל התולדותיו נקרא ע״ש יוסף שהרי מפני אהבתו של רחל שיוליד בן מרחל עבד ז׳ שנים הראשונים ואח״כ רמה אותו ונתן לו את לאה והוליד ממנה בנים ואח״כ נתנה לו רחל בלהה שפחתה לאשה כיון שראתה שאין לה בנים והוליד גם מבלהה בנים ואח״כ נתנה לו לאה גם זלפה שפחתה לאשה וגם מהנה הוליד בנים ואח״כ ילדה רחל את יוסף ומיד כשנולד יוסף אמר יעקב ללבן לחזור אל מקום אבותיו וא״כ נמצא שכל תולדותיו לא היו אלא בשביל יוסף שנולד מרחל: ה וא״ת והא בנימין נמי בא מרחל ולמה נקט יוסף. וי״ל א״מ עיקר עבודתו לא היה אלא בשביל יוסף כמו שנאמר לעיל ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב שלחני וגומר כדפירשתי לעיל: ו והא דלא נקט רש״י קלסתר פניו כמו שנקט לעיל בפ׳ תולדות גבי יצחק משום דרש״י דייק שהיה דומה לו מדכתיב זקנים כדפירש״י בסמוך לכך נקט זיו איקונין דזקנים נוטריקון זיו איקונין וק״ל: ז כאלו אמר התולדות שהכל מעידים עליהן שהן של יעקב הוא יוסף כמו שפירש״י לעיל גבי ואלה תולדות יצחק בן אברהם או משום שהוא לבדו אירע לו מה שאירע ליעקב ומפני זה ידעו הכל שהוא בנו: ח דק״ל למה לא כתיב ויחי יעקב בארץ וגו׳: ט (נה״י) אע״ג דבכ״מ שמפרש הרב כן הוא משום שכתוב חסר כמו והוא יושב פתח האהל או ולוט יושב וכו׳ מ״מ א״כ כאן שאין מקום לדרוש כך י״ל דמדכתיב אח״כ אלה תולדות יעקב יוסף שאין לו קשר עם וישב יעקב או כל״ל אלה תולדות יעקב ראובן וכו׳ ע״כ לפרש שאלה תולדות יעקב יוסף גרמו שלא נתקיימה השקטה של וישב וכו׳ ומ״ש קפץ עליו

רוגזו

השאלות

(א-ב) למה אמר וישב יעקב שכבר ידענו זה ממ״ש למעלה ויבא יעקב אל יצחק אביו וגו׳ ולא נזכר שיצא משם. מ״ש אלה תולדות יעקב יוסף נתקשו בבאורו, ומ״ש שהיה רועה את אחיו הלא ממ״ש אח״כ הלוא אחיך רועים משמע שיוסף היה בביתו, ומ״ש והוא נער את בני בלהה, ומה שאמר שהביא דבה יקשה על יוסף המביא, ועל השבטים שעשו דברים לא נכונים שהביאם אל אביו כי אם תוציא דבת שקר הי״ל ויוציא דבתם:

התורה והמצוה

לז (א) וישב יעקב. באשר קוטב ספור הפרשה הזאת וכל ענין מכירת יוסף היתה נסבה מאת ה׳ לתכלית כולל כדי שירדו אבותינו מצרימה להצרף שם בכור הברזל, יקדים לומר שלא היה אפשר שירד יעקב מצרימה באופן אחר ע״י רעב וכדומה, כי יעקב התיישב בקביעות א] מצד שהיא ארץ מגורי אביו והיה אצלו כארצו ומולדתו ובית אביו. ב] מצד שהיא ארץ כנען, המוכנת לקדושה ולהשגחת ה׳, ולכן סבב מסבב הסבות הספור שיבא בפרשה שעי״כ נתגלגל שירדו למצרים:

(ב) אלה תלדות יעקב. הנה הטעם מה שהסכימו השבטים שבטי יה למכור את אחיהם, ותחלה רצו להפוך דמו שבהכרה החזיקו אותו לרשע והיה מסית, עד שחשבו למצוה לבערו מן העולם, כי לא יתכן שבעבור קנאה קלת הערך על כתנת פסים שעשה לו אביו נהפכו הצדיקים האלה מצוקי ארץ לחבר רוצחים וחיתו טרף, זאת יבארו לנו הכתובים האלה ללמד זכות על השבטים מצד אחד, כי היה כוונתם לש״ש, וע״כ לא מצאנו שנענשו ע״ז, כי היו בזה כנוי אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב, ובכ״ז יגלה גם צדקת יוסף מצד השני, כי ישפטוהו בעלי חיים בלא פשע, וע״כ והשב באיתן קשתו, וספר אלה תלדות יעקב, ר״ל מאורעות של יעקב או ענינים שקרה לתולדותיו, יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אחיו בצאן, שהגם שהיה בן שבע עשרה והוא הצעיר בבית אביו, היה מנהיג את אחיו ומלמדם בעניני רעית הצאן [וכפי׳ הרי״א] כי היה מבין בזה יותר מאחיו, או שר״ל שהיה רועה ומנהיג בעת שהיו אחיו עוסקים ברעית הצאן. היה מוכיח אותם ביראת ה׳ ורעה אותם דעה והשכל, והגם שבזה יתראה כאלו היה בו מדת הגאוה, ראיתי שהיה עניו ביותר, עד שהוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה שהיה משרת אותם, הגם שהם היו בני השפחות והפחותים מאחיו, ויבא יוסף את דבתם רעה, שלפי שבני יעקב מן האמהות היו חושבים את בני השפחות כעבדים מצד אמותם, ודברו עליהם דבה לקראם עבדים, ובני השפחות גם הם דברו רע על בני האמהות, וכמ״ש חז״ל הביא יוסף דבת שני הצדדים מה שדברו לעה זע״ז אל אביהם, כדי שיוכיחם אביהם ויעשה שלום ביניהם ויזהירם מזה. והנה מצד יוסף היה כ״ז עדות על צדקתו ומדותיו הטובות, שכבר התבאר בחכמת המדות, שאחר שבכל מדה נטע ה׳ בנפש האדם שני קצוות מתנגדים כמו הגאוה והענוה, הפזרנות והכילות, הרחמים והאכזריות, והאדם נוטה לרוב לאחד משני הקצוות, רק כי יש בידו להשוות א״ע

ע״י

שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם׃ ג וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים׃ ד וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ

לשלם

בעל הטורים

אני נתכוון: (ב) נער. בגי' בושה וגו"ש ומוציא דבה הוא כסיל: דבתם רעה. בגי' שהם אכלו באבר מן החי. דבתם בגי' יתום מלמד שלפיו הורג ג': (ג) בן זקנים, זקונים כתיב שמסר לו כל מה שקבל מזקנים שהם שם ועבר: בן זקנים הוא לו. ס"ת אמון שמסר לו כתרי תורה שנאמר בה והיה אצלו אמון והיה שעשועים: זקנים בגימ' עולה רז שמסר לו רזי תורה וכגימ' זה פ"ס עטרת זקנים בני בנים: זקנים. נוטריקון זרעים קדשים נשים ישועות מועד: פסים נוטריקון פוטיפר סוחרים ישמעאלים מדינים: פסים. עולה בגימטריא קץ רמז לו שעל ידו ירדו למצרים וישתעבדו בניו ובזקניו יחשב מנין קץ מן השעבוד ורמז לו שימסור לו הקץ ורמז שימיך פ' פסים ממנין סיים שהוא מנין שנותיו. ד"א פסים לשון פסו ממו שעל ידו מה קודם לאחיו. פסים שגרם היוכים בינו לבין אחיו. פסים בגימ' פס יד לו. ועשה לו כתונת פסים. בגימ' משקל בפ סלעים מילת. זהו שאמרו בפ"ק דשבת בשביל שני סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף יותר משאר אחיו נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים: (ד) אותו אהב אביהם מכל אחיו. בגימ' שגלה כוד לו בלבד ולא להם: לבלו. חסר ו' עולה פ' שגרם

רש"י

בשלום בשם"ו: והוא נער. שהיה עושה מעשה נערות י מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה: את בני בלהה. כלומר רגיל אצל בני בלהה ב לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן: את דבתם רעה. כל רעה שהיה רואה ל באחיו בני לאה ם היה מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים וחשודים על העריות נ ובשלשתן לקה על אבר מן החי וישחטו שעיר עזים במכירתו ולא ס אכלוהו חי (כדי שילקה בשחיטה) ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדים לעבד נמכר יוסף, ועל העריות שספר עליהם ותשא אשת אדוניו וגו': דבתם. כל לשון דבה פרלי"ן בלע"ז (ריידערייא, בעריידען) כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה היה מספר: דבה. לשון (שיר ז) דובב שפתי ישנים: (ג) בן זקנים. שנולד לו לעת זקנתו ע ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה פ כל מה

שפתי חכמים

חנא פי' המחלוקת וריב שלו כמו אל תרגזו שתרגומו לא תתנצון: י דאל"כ והוא נער ל"ל: ב (נת"י) דא"א לפרש שהוא ענין אחד שהיה עושה מעשה נערות אצל בני בלהה דהי חוץ להם לא היה עושה אלא וכו': ל דייק מדלא כתיב ויוציא יוסף דבתם כמו שכתוב גבי מרגלים ויוציאו דבת הארץ לזה כתב היה רואה ר"ל שלדעתו אמת היה לכך כתיב כאן ויבא ר"ל שהביא הדברים כהוייתן בפני אביו כאשר ראה ולא היה אומר דבר מה שלא ראה אבל גבי מרגלים כתיב ויוציאו ר"ל שהיו מוציאים דברים שקרים מלבן: ם אע"פ דבקרא סתם כתיב את אחיו י"ל דכיון שיוסף היה מקרב את בני השפחות ואם היו רשעים בעיניו איך היה מקרבן ועוד שהוא היה אוהב שלהן בודאי לא היה הדבה עליהן: נ וקשה דהאיך יתכן לומר שבני יעקב יהיו חשודין על זאת ואי ח"ו אמת הוא למה נענש יוסף על זה. וי"ל דודאי לא היו חשודין על זה אלא שיוסף היה טועה בדבר לכך נענש שהיה לו לעיין בדבר על מה שחשדן על אמ"ה שהיה רואה אותן שאכלו מבהמה שנשחטה ועדיין מפרכסת דמותר לאכלה דכיון שנשחטה שחיטה מתירה והוא סבר שכ"ז שמפרכסת עדיין הוי אמ"ה או שהיה רואה שאוכלין בן פקועה שמותר בשחיטת אמו ואפילו שהוא שור גדול וא"צ שחיטה מן הדין אלא מפני מראית עין והוא היה סבור שאמ"ה הוא כיון דצריך שחיטה משום מראית עין ועל מה שזלזלו בבני השפחות ה"ט מפני שהיו קוראין לבני בלהה וזלפה בני השפחות וכוונתם היה שהיו משועבדים לרחל ולאה וזה אמת הוא שהיו בני השפחות שהרי גם הכתוב קראם כן אבל הוא היה סובר מדקרו להו בני השפחות כוונתם שנולדו קודם שנשתחררו א"כ בניהם של שפחות היינו עבדים כנענים ומה שהיה חושדן על העריות ה"פ דקי"ל אין משתמשין באשה כ"ל שאדם אחר אסור להשתמש בא"א ויוסף היה רואה שהיו משתמשין בעסקי אשה ומהן עמהן לכך חשדן על העריות אבל טעות היה בידו דהא דאמרינן אין משתמשין באשה היינו דוקא דברים של חבה כגון רחיצת פניו ידיו ורגליו והצעת המטה אבל שאר דברים שאינן של חבה או לישא וליתן עמהם מותר. וא"ת אכ"ל לרש"י שהיה חשדן על כל הג' דברים. וי"ל דרש"י בעצמו מתרץ קושיא זו כיון שמצינו דבשלשתן לקה. ועי"ל דילפינן רעה רעה לג"ש כתיב הכא דבתם רעה וכתיב לקמן חיה רעה אכלתהו מה להלן אמ"ה דחיה דורסת ואוכלת כשהוא חי אף כאן אבר מן החי ועבדים ילפינן מדכתיב בפ' משפטים אם רעה בעיני אדוניה מה רעה דלהלן קאי על עבדות אף כאן עבדות. ועריות ילפינן מדכתיב לקמן גבי יוסף ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת מה רעה דלהלן קאי על עריות אף כאן קאי על עריות: ס כלומר דלא הי"ל למכתב כלל וישחטו דהא לא היו אוכלין אותו אלא לומר לך אע"פ שלא היו רוצין לאכלו אפ"ה שחטו אותו: ע וא"ת והא בנימין נולד לו יותר לעת זקנתו מיוסף וי"ל משום דכל בניו של יעקב נולדו לו מיד זה אחר זה דהא בז' שנים נולדו כולם חוץ מבנימין שהפסיק בו זמן ארוך והיו כעולם סבורין שלא יוליד ממנה עוד ב' והיו קורין ליוסף בן זקונים ואפי' אחר שנולד בנימין קראו אותו בן זקונים מפני שהורגלו בו: פ דלפי' ראשון קשה מנ"ל אם נולד לעת זקנתו או בימי ילדותו לכן אמר ואונקלוס תרגם וכו' ועדיין

קשה

עִם בְּנֵי בִלְהָה וְעִם בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אֲבוּהִי וְאַיְתִי יוֹסֵף יָת דִּבַּתְהוֹן בִּישָׁא לְוָת אֲבוּהוֹן: ג וְיִשְׂרָאֵל רָחֵם יָת יוֹסֵף מִכָּל בְּנוֹהִי אֲרֵי בַר חַכִּים הוּא לֵיהּ וַעֲבַד לֵיהּ כִּתּוּנָא דְפַסֵּי: ד וַחֲזוֹ אֲחוֹהִי אֲרֵי יָתֵיהּ רָחֵם אֲבוּהוֹן מִכָּל אֲחוֹהִי וּסְנוֹ יָתֵיהּ וְלָא צָבַן לְמַלָּלָא

רש"י

שלמד משם ועבר מסר לו. ד"א שהיה זיו איקונין שלו דומה לו: פסים. (שבת י) לשון כלי מילת כמו כרפס ותכלת וכמו כתונת הפסים דתמר ואמנון, ומ"ה על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרים ולישמעאלים ולמדינים: (ד) ולא יכלו דברו לשלום. מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחת בפה ואחת בלב: דברו. לדבר

שפתי חכמים

קשה הל"ל בן זקנותו מאי זקונים אלא כא"ל שהיה זיו איקונין וכו'. מהרש"ל: צ לפירוש א' קשה למ"מ אמר קרא שעשה לו כתונת פסים. אי משום לצרות שאל ישנא אדם לבן בין הבנים שהרי בשביל ב' סלעים שהיה כתונת של יוסף

השאלות

(ג-ד) מה היה הקנאה על כתנת פסים אחת, ולמה שנאו אותו, ונזכר ג"פ ששנאו אותו - בחלום הא' אמר ויגד לאחיו, ובחלום הב' ויספר אותו, ולמה כפל המלוך תמלך אם משול תמשל:

התורה והמצוה

ע"י כח הבחירה שבו אל הקצה השני, הנה ימצא בזה שלשה אופנים. א] המתנהג תמיד במדה אחת שטבעו נוטה אליה זה לא יחשב למעלה, כמו מי שהוא עניו תמיד או נדיב או רחמן, שאחר שאינו עושה זה מצד שכלו רק מצד טבעו יהיה עניו ונדיב ורחמן גם נגד רשעים, והמעלה שהיה אם נראהו נוהג לפי עצת השכל עניו ונדיב ורחמן נגד צדיקים, ואכזרי וכילי ואכזר נגד עוברי עבירה, ובזה יתברר הצדיק והרשע, כי גם הרשע מתנהג בשני הקצוות אבל לצד הרע, שהוא שפל בעיניו נגד אנשים פוחזים שישפיל א"ע לפניהם וינדב ממונו למען ימצא בחברתם תאות לבו, ויתגאה ויתאכזר נגד אנשים צדיקים וטובים:

והנה יוסף נהג את מדותיו ע"פ עצת שכלו בתורה טובים, שהיה נער ומשרת את אחיו הפחותים במדרגה מצד ענות צדק ושפלות רוחו, ובכ"ז גבה לבו בדרכי ה' ולא נפל לבבו להורות חכמה ודעת גם לאחיו הגדולים אשר ראה כי צריכים לעצתו וללמודו, וכן כאשר שמע דבתם זע"ז הגיד זאת לאביו מאהבתו אותם ומדת האמת והשלום אשר מלאו קן בנפשו למען יוכיחם אביהם ויעשה עצת שלום ביניהם, אבל השבטים דנו כ"ז לחובה, שמה שרועה אותם ומנהיגם בעצה הוא מגאותו וזדון לבו, ומה שמשפיל א"ע לפני בני השפחות הוא משפלות מדותיו ורוע תכונתו שהפחות ידבק בפחותים, ומה שמביא דבתם אל אביו הוא מבני שרוצה להשפילם בעיני אביו ושהוא מוציא דבה ומגלה מדנים:

(ג) **וישראל אהב את יוסף מכל בניו**. והיה טעם האהבה מצד שבן זקנים הוא, אם הבן שנולד לעת זקנתו, אם שדרך הזקנים שיקח הבן הצעיר שיעמוד לפניו לשמשו, והוא נקרא בן זקונים שעומד לשרתו בזקנתו, ולכן **עשה לו כתנת פסים**, כי יתר הבנים שהיו תמיד בשדה עם הצאן לבשו כדרך הרועים, אבל הוא שעמד בבית לפני אביו היה צריך ללבוש בגדי כבוד לכבוד אביו, וכמ"ש במד' בעשו כשעמד לשמש לפני אביו לבש בגדים יקרים לכבוד אביו, שזה מחביבת מצות כבוד, ולכוונה זו עשה לו הכתנת הזאת:

(ד) **ויראו אחיו**. אבל אחיו דנו בזה כוונה אחרת כמו שיתבאר, והשבו **כי אתו אהב אביהם**, שבאמת אהבת אב לאחד מבניו בדרך נענועים אינה אהבה עצמית רק אהבה נטמיית, אבל הם חשבו שאהבתו אהבה עצמיית, שעז"א כי אותו אהב, וכן באשר ראו כי אהב אותו מכלם, וא"א שלא ימצא גם בהם ילד שעשועים, ולכן וישנאו אותו, והוא כי עד עתה רק אחד מן הבנים היה הלב והסגולה ויתר הבנים היו קליפות, וישמעאל נדחה מפני יצחק ועשו מפני יעקב, ויצחק ויעקב ירשו ברכת אברהם הבכורה והברכה וירושת הארץ והדבוק האלהי, ולבני הפלגשים נתן אברהם מתנות וישלחם, ועשו נבחר ירש ברכת החרב והר שעיר ונדחה מנחלת ה', ובאשר לא ידעו השבטים שעתה יתנהג הענין האלהי על מטה שלמה ושכל שבטי יה יהיו לב וסגולה, וראו שיעקב אהב רק את יוסף, חשבו שזה מפני שחושב שהוא הלב והסגולה ויתר בניו קליפות, ובפרט שעשה לו כתונת פסים, שמורה שרוצה ליחדו לעבודת ה' ולתת לו מעלת הבכורה. וע"כ ילבישנו בבגדי כהונה וכתנת בד קודש, ובאשר נדמה להם שהוא איש גאה ואיש זדון מדבר עליהם ומוציא דבה להשפילם ביחס בעיני אביהם, בפרט מה שראו בענין החלומות כי חושב למלוך עליהם, ואם ירצה הבכורה ומתנות הכהונות איך ירצה במלוכה ומשרה, ועפ"ז חשבו שהוא אם יצליח להטות לב אביו לכל זה יהיה סילון ממאיר לבית יעקב. לכן חשבו לכלות קוץ מכאוב מן הכרם להועלת כללי, לא מקנאת איש מרעהו רק למען לא יחלל שרי קדש ויתן לחרם יעקב וישראל לגדופים, **ולא יכלו** [לסבול] **דברו לשלום**, ר"ל מה שהוא היה מדבר אליהם לשלום, כי השנאה הרגילה המקרית עת ידבר האויב דברי שלום ורצוי כמ"ש מענה רך ישיב חמה, אבל השנאה שהיא ע"י קנאה וכ"ש ע"י שחושב כי הוא אורב לנפשו וכבודו ושהוא רשע לפית, הגדל עוד ע"י דבורו לשלום, כאלו בפה הנף ישחית רעהו ובפיו שלום ידבר ובקרבו ישים ארבו:

(ה) **ויחלם יוסף חלום ויגד לאחיו**. יוסף בצדקתו ובטהר נפשו החזיק את אחיו לאוהביו וחשב שהם יפתרו הטועסיו לטובה כי כל החלומות הולכים אחר הפה, ובאשר החלום נוגע לאחיו כתב לשון ויגד, שזה ההבדל

לְשָׁלֹם׃ ה וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא
אֹתוֹ׃ ו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר
חָלָמְתִּי׃ ז וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה
וְהִנֵּה קָמָה אֲלֻמָּתִי וְגַם־נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם
וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי׃ ח וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ
עָלֵינוּ אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל־
חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו׃ ט וַיַּחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ
לְאֶחָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ
וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי׃ י וַיְסַפֵּר אֶל־אָבִיו וְאֶל־
אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר
חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ
אָרְצָה׃ יא וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר׃ שני
וילכו

בעל הטורים

את' של שעבוד. ד"א קרי כאן לשלם שלמו לו גמולו: (ז) נצבה ב' במס'. הכא ואידך בית נתיבות נצבה לומר שעי"ז התחלת
גלות כותן של ישראל בגלגלם בשנת רעבון: ותשתחוין ב' במס'. הכא ואידך ותגשן השפחות ותשתחוין לומר שאף ע"פ שלא
ראה בחלום השמש אלא רמז להשתחויות י"א אחיו אעפ"כ כל בית אביו השתחוו לו כדכתיב ותגשן השפחות הנה וילדיהן
(י) ויגער ב' במס'. הכא ואידך ויגער בים סוף ויחרב לומר לך מה ויגער דהכא יעקב אף ויגער דהתם אוירי ביעקב

רש"י

לדבר עמו: (ז) מאלמים אלומים. כתרגומו מאסרין
אסרן עמרין וכן (תהלים קכו) נושא אלומותיו וכמוהו
בלשון משנה והאלומות נוטל ומכריז: קמה אלומתי.
נזקפה: וגם נצבה. לעמוד על עמדה ק בזקיפה:
(ח) ועל דבריו. על דבתם רעה שהיה מביא לאביהם:
(י) ויספר אל אביו ואל אחיו. לאחר שספר אותו לאחיו
חזר וספרו ר לאביו בפניהם: ויגער בו. לפי שהיה
מטיל ש שנאה עליו: הבוא נבוא. והלא אמך כבר מתה
(ב"ר) והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה
ת שגדלתו כאמו. (ב"ר) ורבותינו למדו מכאן א שאין
חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר
מלב

שפתי חכמים

יותר שזה היו מתקנאים בו אחיו. דאין זה משמעות הקרא
דהא לא כתיב ויראו אחיו כי עשה לו כתונת פסים אלא
ודאי בשביל חלומותיו ודבריו היו מתקנאים בו לכן מביא
מדרש אגדה כו' מהרש"ל. ור"ל פסים נוטריקון 'פוטיפרע
'סוחרים 'ישמעאלים 'מדינים. ור"ל לפי זאת האגדה שחסר וי"ו
ממלת סוחרים בפסוק ויעברו אנשים מדינים סוחרים שצריך
להיות וסוחרים ואף שנעלם בקרא מכירת יוסף לסוחרים דהא
נעלם נמי מכירתו למדינים דאל"כ סוחרים ל"ל: ק (ממ"ה)
כוונתו לפרש חילוק בין קמה לנצבה שלכאורה הוא כפול שהוא
ענין אחד לכ"ה קמה ר"ל נזקפה משכיבתה לפי שעה וגם נצבה
לעמוד תמיד כן על עמדה בזקיפה וק"ל: ר וקשה למה בחלום
הראשון לא ספר אותו לאביו וי"ל שיוסף היה יודע כי רוב
החלומות הולכים אחר הפה וכיון שאחיו פתרו אותו לטובה
מש"ה לא רצה לספר אותו לאביו אבל בחלום השני שלא פתרו לו אחיו כלומר שלא רצו לפתור אותו לטובה כי גם הם
הרגישו הדבר דמ"ה אמר חלומותיו כדי שיפתרו לו לטובה הולך לספר אותו לאביו כדי לפתור לו וכן עשה וגער בו כדי שלא
יטילו אחיו שנאה עליו. מהרש"ל: ש ר"ל יוסף היה מטיל שנאה על עצמו לכן גער בו ולא מפני שהוקשה בעיניו את
החלום יהיה אמת שהרי אחריו כתיב ואביו שמר את הדבר: ת הקשה הרא"ם מנ"ל דלמא לעולם היה יודע וזה דקאת
מתמה היינו כדפירש"י לעיל שלא יטילו שנאה עליו. וע"ק למה גבי הדברים מגיעים לבלהה אמרו שיעקב לא היה יודע
זה שאלו היה יודע זה לא היה אומר והלא אמך מתה כי הי"ל להוש שמא ירגישו בניו ואלו לגבי אין חלום בלא דברים
בטלים לא פחד שמא ידעו גם בניו שאין חלום בלא דברים בטלים ויאמרו שאין דברי יעקב אלא דרך ההיתול בעלמא.
ותי' מהרש"ל דא"כ דהיה יעקב יודע שהדברים מגיעים לבלהה בודאי גם בניו היו יודעים מפני שזה תלוי בסברא וא"כ מה
הועיל מלבם בנים שאמר הבוא נבוא וגו' ומ"ש אח"כ ואביו שמר את הדבר ר"ל שהיה קבלה בידו שאין חלום בלא דברים
בטלים וזה היה קבלה בידו ובניו לא ידעו הקבלה: א רל"ת למה קא מתמה יעקב ואמר הבוא נבוא וגו' הכי לא ידע זה
שאין

למללא עמיה לשלם: ה וחלם יוסף חלמא וחוי לאחוהי ואוסיפו עוד סנו יתיה: ו ואמר להון שמעו כען חלמא הדין די חלמית: ז והא אנחנא מאסרין אסרן בגו חקלא והא קמת אסרתי ואף אזדקפת והא מסתחרן אסרתכון וסגדן לאסרתי: ח ואמרו ליה אחוהי המלכו את מדמי לממלך עלנא או שולטן את סביר למשלט בנא ואוסיפו עוד סנו יתיה על חלמוהי ועל פתגמוהי: ט וחלם עוד חלמא אחרנא ואשתעי יתיה לאחוהי ואמר הא חלמית חלמא עוד והא שמשא וסהרא וחד עשר כוכביא סגדן לי: י ואשתעי לאבוהי ולאחוהי ונזף ביה אבוהי ואמר ליה מה חלמא הדין די חלמתא המיתא ניתי אנא ואמך ואחך למסגד לך על ארעא: יא וקניאו ביה אחוהי ואבוהי נטר ית פתגמא: יב ואזלו אחוהי למרעי

יר

רש"י

מלב ב בגיו שלא יקנאוהו לכך אמר לו הבוא נבוא וגו' כשם שא"א באמך כך השאר הוא בטל (ב"ר):

שפתי חכמים

שאין חלום בלא דברים בטלים אלא להוציא וכו': ב שהם סוברים שסי' אמך אינו נופל אלא אמו ממש אלא שאין חלום (יא) שמר את הדבר. היה ממתין ומצפה מתי יבא וכן (ישעיה כו) שומר אמונים וכן (איוב יד) לא תשמור על

התורה והמצוה

ההבדל בין הגדה לספור, שהגדה היא בדבר הנוגע אליו וצריך לו לדעתו, אבל האחים שלא יכלו לסבול דברו לשלום, כ"ש שחרה להם על דברו דברי אהבה כמחזיק אותם לידידים. וע"ז בעלתו הוסיפו עוד שנא אתו, גם בטרם ששמעו את החלום, כי חשבוהו לעז פנים שלא יבוש מלכסות שנאה במשאון בדברי אהבה ולא רצו לשמוע החלום כלל:

(ו) ויאמר. אמר להם שהחלום נוגע להם, ועז"א שמעו נא החלום הזה, כי הוא נזרת ה' והודעה נבואיית עליכם, וכמד' כן יהיו הנביאים מוכיחים אתכם שמעו נא את אשר ה' אומר:

(ז) והנה אנחנו. בא בחלום הזה ג' הודעות, שעז"א ג"פ והנה שמורה דבר חדש. א] שמכרת יוסף תבוא ע"י התבואה, שעז"א והנה אנחנו מאלמים אלמים. ב] שתחלה יעמדו השבטים כנגד יוסף והוא יתחזק עליהם בכח, ועז"א והנה קמה אלמתי, שיקום מעצמו, וגם נצבה שישאר עומד במעלתו. ויש הבדל בין עמד ובין נצבה, שההתיצבות הוא בכח ובהתחזקות כמ"ש בכ"מ, שזה מורה שיתחזק נגד המתקוממים עליו ורוצים להפילו. ג] שאח"כ יסכימו לשררתו ברצון טוב ונפש חפצה, שעז"א והנה תסבינה אלמתיכם ותשתחוין לאלמתי ברצון טוב, וכן היה שתחלה עמדו נגדו ואח"כ באו מעצמם והשתחוו לו:

(ח) ויאמרו לו אחיו. אמרו לו הלא יש סתירה בדברי החלום, שממ"ש והנה קמה אלומתי, מורה שתשתרר עלינו ביד חזקה ובמלחמת תנופה תלחם בנו, וממ"ש והנה תסבינה מורה שנמליך אותך מחפץ לבבנו. ויש הבדל בין מלך ובין מושל, שהמלך הוא הנבחר בבחירת העם וברצונם, והמושל הוא ביד חזקה, והאיש המושל ביד חזקה א"א שיהיה מלך, שמורה על רצון העם ובחירתם, וא"כ איך אפשר שמלוך תמלוך עלינו אחר שמשול תמשול בנו, אם תמשול עלינו ביד חזקה לא תמלוך בבחירתנו, כי אז מושל תקרא לא מלך, וא"כ דברי החלום סותרים זה את זה, ומעתה ויוספו עוד שנא אתו. א] על חלמתיו, שזה מורה שמהרהר כל היום למלוך ולהשתרר עליהם, שאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו, ועל דבריו, שלא לבד שמהרהר בלבו, ידבר להם זאת בפיו כאלו רוצה שיסכימו תיכף להמליכו עליהם:

(ט) ויחלם עוד חלום אחר. שהחלום השני מורה ענין אחר מוסיף על הראשון, שאחר שישתחוו לו אחיו ברצון בעת שיבאו לקנות תבואה במצרים, יבא אביו וכל בית אביו למצרים בגדולה וכבוד, ואז ישתחוו לו אביו ונשיו וכל בית אביו, אולם יוסף שראה שע"י ספור חלומו הראשון שהגיד להם בדרך הגדה כדבר נוגע להם נעשו אויבים לו, ורצה להוציא השנאה מלבם ולומר להם שהחלום היה דבר בטל והראיה שחלם עוד חלום שהשמש ישתחוה לו עם הירח ואחד עשר כוכבים, שזה דבר בטל בודאי ודמיון כוזב, וכן החלום הראשון היה דבר בטל, ועז"א ויספר אתו לאחיו, שהספור מורה על דבר שאינו נוגע להם רק ספורי מעשיות. ויאמר הנה חלמתי חלום עוד, שמבואר שהוא דבר בטל, וכן גם הראשון אין בו ממש, ואם היה מספר זה רק להאחים, היה פועל בזה להסיר קנאתם. אבל,

(י) ויספר. כאשר ספר גם לאביו ואל אחיו, ואביו רצה בצד אחד לפתור חלומו לטובה, ובצד אחר רצה שלא יקנאו בו אחיו. לכן ויגער בו אביו, כאומר הנה חלמת דבר שא"א להיות מג' צדדים. א] הבוא נבוא אני. האפשר שאב ישתחוה לבנו. ב] ואמך, שכבר מתה. ג] ואחיך, שהם רבים ועצומים ממך:

(יא) ויקנאו בו. אמנם מה שחשב יעקב ע"י גערתו לשכך חמת אחיו היה בהפך כי קנאו בו אחיו, כי כאו שיש אחזה ממש בחלומות אלה, וחשבו שאביו רוצה להמליכו על אחיו בשימסור לו הבכורה והברכה, אמנם אביו שמר את הדבר, כי הבין שהוא חלום נבואיי מגיד עתידות:

וילכו

יב וילכו אחיו לרעות את־צאן אביהם בשכם: יג ויאמר ישראל אל־יוסף הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני: יד ויאמר לו לך־נא ראה את־שלום אחיך ואת־שלום הצאן והשבני דבר וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה: טו וימצאהו איש והנה תעה בשדה וישאלהו האיש לאמר מה־תבקש: טז ויאמר את־אחי אנכי מבקש הגידה־נא לי איפה הם רעים: יז ויאמר האיש נסעו מזה כי שמעתי אמרים נלכה דתינה וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדתן: יח ויראו

ינקוד על את

אתו

בעל הטורים

שבזכותו הרגו. וזהו שדרשו וירא ישראל ישראל סבא: (יד) לך נא ראה. לומר שלא ילך אלא בכי טוב בשעה שיוכל לראות: והשיבני דבר. נגלה לו רוה"ק שסופו לחזור אליו: עמק. בגמ' רדיו שעי"ז נשתעבדו רד"ו שנים ולזהו עד חברון א"ל הבא חזור בך. א"ל כתיב ידינו לא שפכה את הדם הזה שלא הטרנוהו בלא לויה וזהו נפטר ממנו ומתוך כך זכרו והיינו דכתיב וירא את העגלות אשר שלח יוסף. וזהו שאמרו אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך ד"ת שמתוך כך זוכרהו: (טו) תועה ב' במס'. הכא ואידך תמורו תועה ואידך אדם תועה מדרך השכל. לומר לך שתעה ויצא מאת הדרך ונכנס בשדות לבקש. או תמורו תועה ואמרינן כ"ש אבדת גופו שאם ראה חבירו שתעה בדרך שצריך להשיבו ואחיו לא חשו לאבדת גופו על כן תעו מדרך השכל: וישאלהו האיש. בגימ' מלאך גבריאל שאלו: (טז) איפה הם רועים. כתיב חסר רמז פה התחילו ברעה בימי ירבעם שהמליכוהו בשכם: (יז) וימצאם בדותן. בגי' למד יהודה עליו זכות ועל כן זכה שמלכו מזרעו שהם כמנין דתן מדות

רש"י

על הספחי לא תמתין: (יב) לרעות את הצאן. נקוד על את שלא הלכו ג אלא לרעות את עצמן (ב"ר): (יג) הנני. לשון ענוה וזריזות ד נזדרז למצות אביו ואע"פ שהיה יודע באחיו ששונאין אותו: (יד) מעמק חברון. והלא חברון ה בהר שנאמר (במדבר יג) ויעלו בנגב ויבא עד חברון אלא (ב"ר) מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים (לעיל טו) כי גר יהיה זרעך: ויבא שכמה. (סוטה יא) מקום מוכן לפורענות ו שם קלקלו השבטים שם ענו את דינה שם נחלקה מלכות בית דוד שנאמר (מ"א יב) וילך רחבעם שכמה: (טו) וימצאהו איש. (תנחומא) זה ז גבריאל שנאמר (דניאל ט) והאיש גבריאל: (יז) נסעו מזה. (תנחומא) הסיעו עצמן ח מן האחוה: נלכה דתינה. לבקש לך נכלי דתות

שפתי חכמים

אכו': ג פי' דאי לא היה נקוד על את היה את דבוק לצאן והוי פירושו לרעות את הצאן אבל עכשיו דנקוד על את א"כ הוי כאלו אינו נכתב לגמרי את וא"כ לא הוי לרעות דבוק לתיבה שלאחריו והוי פי' הלכו לרעות היינו את עצמן וצאן אביהם בשכם מלתא באפי נפשיה הוא ואי לא הוי נכתב לגמרי מלת את לא הוה מוכח מיניה מידי דודאי יכולין למימר לרעות את עצמן אבל מ"מ יותר סברא הוא לומר דדבוק הוא לסדרי דכולה חדא מילתא היא אע"פ שלא כתיב את הוה אמרינן דמקרא קצר הוא אבל השתא דכתיב את ונקוד עליו כאלו הוא נמחק לומר לך דלאו דבקות הוא אלא שני דברים הן דאל"כ למה נקוד עליו: ד וא"ת ולמה לא פירש כן גבי אברהם אברהם משה משה וי"ל דהא אין שייך לומר הנני בלשון ענוה דהא כבר דבר עמו כדכתיב ויאמר ישראל אל יוסף הלא וגו': ה כתב רא"ם נ"ל שאין זו ראיה שחברון היתה בהר שאם מפני שכתב בם ל' עליה דלמא כתב ל' עליה מפני שא"י גבוה מכל הארצות כדפירש"י בפסוק מהרו ועלו אל אבי אלא נ"ל דראייתו הוא כיון שהקנוהו לבית הקברות ואין מקנין לביה"ק אלא מקום טרשין כמ"ש בשלהי כתובות ומקום טרשין אינו אלא בהר עכ"ל. א"נ מדכתיב ויעלו ויתורו וגו' וכתיב בתריה ויעלו בנגב ויבא עד חברון למה כפל וכתב ויעלו תרי זמני הל"ל ויעלו בנגב ויתורו את הארץ ממדבר צין עד רחוב לבא חמת ויבא עד חברון וגו', אלא להכי כתיב עוד ויעלו בנגב ויבא עד חברון דהאי ויעלו קאי על חברון שהיתה יושבת בהר ודו"ק נ"ל: ו דאל"כ ויבא שמה מבעי"ל שהרי כבר כתיב רועים בשכם אלא שכם הידוע. מהרש"ל דלא הל"ל אלא וישלחהו מעמק חברון וימצאהו אלא וכו': ז מדלא אמר יוסף לאיש הידעת את אחי איפה הם רועים רק אמר הגידה נא לי ש"מ שהיה מלאך ומדכתיב איש ש"מ שהוא גבריאל ולא אחר. (ג"א) דאל"כ שהיה מלאך נ"ל כל הספור שהיה תועה בדרך מה לי אם הלך בתחלה אליהם בלא תעות הדרך או לא אלא שהיה מלאך והקב"ה שלחו להגיע אל אחיו כדי לקיים גזירתו דאל"כ היה חוזר משכם כיון שלא מצא אותם: ח דק"ל מה ענין תשובה זו על שאלתו דהא יוסף לא בקש אלא שיגיד לו איפה הם והמלאך השיב לו נסעו מזה ועוד לא יוסף נמי היה יודע שנסעו מזה כיון שלא מצאן שם לכ"פ הסיעו עצמן מן האחוה פי' ורוצין להרגך ואל תלך

לשם

יַת עָנָא דַאֲבוּהוֹן בִּשְׁכֶם׃ יג וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף הֲלָא אַחָךְ רָעַן בִּשְׁכֶם אֱתָא וְאֶשְׁלְחִנָּךְ לְוָתְהוֹן וַאֲמַר לֵהּ הָא אֲנָא׃ יד וַאֲמַר לֵהּ אִיזֵל כְּעַן חֲזֵי יַת שְׁלָמָא דַאֲחָךְ וְיַת שְׁלָמָא דְעָנָא וַאֲתֵבְנִי פִּתְגָמָא וְשַׁלְחֵהּ מִמֵּישַׁר חֶבְרוֹן וַאֲתָא לִשְׁכֶם׃ טו וְאַשְׁכְּחֵהּ גַּבְרָא וְהָא תָעֵי בְּחַקְלָא וּשְׁאֵלֵהּ גַּבְרָא לְמֵימַר מָה אַתְּ בָּעֵי׃ טז וַאֲמַר יַת אַחַי אֲנָא בָעֵי חַוִּי כְעַן לִי הֵיכָא אִנּוּן רָעַן׃ יז וַאֲמַר גַּבְרָא נְטַלוּ מִכָּא אֲרֵי שְׁמָעִית דְּאָמְרִין נֵיזֵיל לְדֹתָן וַאֲזַל יוֹסֵף בָּתַר אֲחוֹהִי וְאַשְׁכְּחִנּוּן בְּדֹתָן׃ יח וַחֲזוֹ

יתה

התורה והמצוה

(יב) וילכו אחיו. עתה יספר כי זרע הסבה הזאת הצמיח ראש ולענה, למען התרחק ממנו ומרכליו ודבתו התרחקו לרעות צאן אביהם בשכם רחוק מבית אביו, ובטחו שאביו לא ישלחנו לשם שהוא מקום סכנה, וגם שאם יהרגוהו שמה יתלה אביו שהשכמים יושבי הערים הרגוהו מנקמתם את יעקב:

(יג) ויאמר ישראל וגו' הלוא אחיך רעים בשכם. שהוא מקום סכנה וצריך לדעת שלומם. לכה ואשלחך אם תרצה ללכת אשלחך, שזה מורה הפעל שבא בה"א בסוף שמורה על הפעולה הבלתי מוחלטת כמ"ש כ"פ, ויאמר הנני, ועי"ז חשב יעקב שיוסף יודע שאין להאחים שנאה עליו:

(יד) לך נא ראה וגו' והשבני דבר. עשאו שליח גם על החזרה, שיהיה שליח מצוה גם בחזרתו. וישלחהו מעמק חברון שהלך ללוותו. וחז"ל אמרו מעצה עמוקה אשר בחברון, ר"ל שמדרך הטבע לא היה ראוי שיעקב ישלח ילד שעשועים למקום סכנה, ואם הסירא וחשש על כל האחים שהיו גבורים ועבדיהם עמהם ונכונים למלחמה, איך לא הסירא משלוח את יוסף ההולך לבדו במקום אויבים ואורבים, רק שהיה סבה מאת ה'. ופשוט מאמר זה ומה שאמרו חז"ל בכיוצא בזה מורה שלא כמ"ש העקדה להחליט, שאף שאין לאדם יכולת על גזרות האלהים הכוללים שא"א לאדם לבטלם, מ"מ הענינים החלקיים כלם נמסרים לבחירת האדם, כי הענין הכולל יוכל להתקיים ע"י אמצעיים רבים, ומזה הוציא שאף שהמסובב שע"י ירדו אבותינו מצרימה היה ענין כולל אלהי השגחיי מוכרח, מ"מ האמצעיים שהובילו לזה שהוא מכירת יוסף וענייני היה כלו בחירי. ואני אומר שאף שההקדמה בעצמה אמיתית והוא ענין תוריי יסודתו בהררי קדם, כי לכן נענשו המצריים על שהשעבדו בישראל, מ"מ פה גם האמצעיים לא היו בחיריים והיה כלו מאת ה', כי אף שידוע שיש הבדל בין הפעולות הטובות שילוה אל עושיהם עזר אלהי לעזרו לגמר מעשהו אשר התחיל בבחירתו, ובין הפעולות הרעות שנעזבים כלם לבחירת האדם מבלי ילוהו שום עזר על עשיתם, כמ"ש הבא לטהר מסייעין אותו הבא לטמא פותחין לו, וא"כ לא יצויר שהתחבר בפעולה הרעה הזאת של מכירת יוסף שום עזר אלהי וכ"ש הכרח אלהי על עשיתה שא"כ תבטל הבחירה האנושית, מ"מ אחר שהשבטים יש טעו בדמיונם וחשבו שהוא מעשה טובה ומצוה תחשב לבער קוצים מן הכרם וכוונתם היה לשמים, הלא בכאלה הענינים שיחשבו על עבירה שהיא זכות ושכרון היה ראוי שיורה ה' חטאים בדרך ויצילם מחטא זה, שאף לאבימלך אמר גם אני ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת ואחשך גם אנכי אותך מחטוא לי, וכ"ש לזרע קדש, בזה נכלל במ"ש הבא לטהר מסייעין אותו, וזאת שנית, שהגם שהמעשה של המכירה היתה בחיריית מ"מ השנאה בבאתו אותו ומה שעשה לו אביו כתונת פסים וספורי החלומות שהיו אמצעיים אל המכירה היה מאת ה', כמ"ש במד' למה וישנאו אותו כדי שיקרע הים לפניהם, וכן השליחות ששלחו יעקב היה נגד דרך הטבע רק מעמק חברון, והגם שהמכירה היתה בחיריית היו כמוכרחים מצד השנאה, שהקבע בלבם ומצד שהקבע בדעתם כי הוא רשע למות וכי הוא רודף את הכלל, וה' סגר לפניהם הדרך ולא האיר עיניהם לדעת האמת כי יוסף צדיק הוא בדרכיו ותמים במעשיו, ושיכיר יעקב שנאת האחים ולא ישלחהו למקום סכנה, וע"כ אמרו שהיה יעקב ראוי לירד בשלשלאות של ברזל למצרים, ואמרו משל לפרה שמושכים בנה לבית השחיטה והיא הולכת אחריו, ר"ל שהיה מוכרח שיעקב ירד מצרים, ולא היה אפשר שיהיה זה רק ע"י שיוקח בשביה ע"י שונים ויוליכוהו בשלשלאות וכמ"ש בפסוק וישב יעקב, וסבב ה' שיהיה בכבוד כי עין ה' על יראיו, שהגם שאם היה .משך בשלשלאות היה נעשה התכלית הכללי שירד יעקב מצרים, אבל השגיח ה' שיהיה זה בכבוד ע"י יוסף ולא ע"י שבי ומאסר, שזה מחסדי ה' על יראיו:

(טו) והנה תעה בשדה. יוסף הלך לבקשם בחלקת השדה שקנה יעקב מאת בני חמור, כי חשב ששם ימצאם, וכשלא מצאם חשב שהלכו ממקום למקום כדרך הרועים:

(טז-יז) איפה הם רעים. כי אין דרך ליסע עם המרעה למקום רחוק, והשיב לו כי נסעו לגמרי משכם והלכו לדותן, ומזה היה ליוסף להבין כי מרמה אתם, שמי ילך עם המרעה למקום רחוק משכם לדותן, ולא תאמר שהלכו ממרעה למרעה עד הגיעו אל דותן. עז"א כי שמעתי אמרים נלכה דתינה, שהלכו לדותן בלא עכוב בדרך, וע"כ אמרו חז"ל נסעו מזה, נסעו מן האחוה, שבזה הסכו שידמה אביו שנהרג בדרך משכם לדותן, וכל"ז וילך יוסף אחר אחיו, שחשבם כאחיו:

ובטרם

אֹתוֹ מֵרָחֹק וּבְטֶרֶם יִקְרַב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ: יט וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו הִנֵּה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלָּזֶה בָּא: כ וְעַתָּה לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ וְנַשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הַבֹּרוֹת וְאָמַרְנוּ חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ וְנִרְאֶה מַה־יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו: כא וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם וַיֹּאמֶר לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ: כב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם ׀ רְאוּבֵן אַל־תִּשְׁפְּכוּ־דָם הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל־הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר וְיָד אַל־תִּשְׁלְחוּ־בוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מִיָּדָם לַהֲשִׁיבוֹ אֶל־אָבִיו: שלישי כג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־בָּא יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת־יוֹסֵף אֶת־כֻּתָּנְתּוֹ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלָיו: כד וַיִּקָּחֻהוּ וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה וְהַבּוֹר רֵק אֵין בּוֹ מָיִם: כה וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכָל־לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה מִגִּלְעָד וּגְמַלֵּיהֶם

נשאים

בעל הטורים

עד לדקיהו: (יח) ובטרם ב' במסרה. הכא ואידך ובטרם יתנגפו רגליהם. ובטרם אלא מרחם. שבעון זה נתגלגלו בגליות ונתנגפו רגליהם. ובטרם הלא מרחם כדאיתא במדרש שנולד יוסף מהול: (כג) כתנתו ב' במסורה. הכא ואידך קרוע את כתנתו גבי שאול לומר שגם בכאן קרעו כתנתו מעליו למכר סדכר: (כד) ויקחהו. כתיב חסר וי"ו שלא לקחו אלא אחד וכו' שמעון וע"כ ויקח מאתם את שמעון: רק ב' במס'. הכא ואידך רק לא דבר רק הוא שלא היה הבור ריקן שהרי היו בו נחשים ועקרבים מים אין בו אבל יש בו נחשים ועקרבים ועוד גמרינן אין בו מים דהכא מהאי דכתיב נחש שרף ועקרב

רש"י

פ שימיתוך בהם. ולפי פשוטו של מקרא הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: (יח) ויתנכלו. נתמלאו נכלים וערמומיות: אתו. כמו אתו עמו כלומר י אליו: (כ) ונראה מה יהיו חלומותיו. א"ר יצחק מקרא זה אומר דרשני רוה"ק אומרת כן הם אומרים נהרגהו והכתוב מסיים ונראה מה יהיו חלומותיו נראה דבר מי יקום אם שלכם או שלי, וא"א שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלומותיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו: (כא) לא נכנו נפש. מכת נפש כ זו היא מיתה: (כב) למען הציל אותו. רוה"ק מעידה על ראובן ל שלא אמר זאת אלא להציל אותו שיבא הוא ויעלנו משם אמר אני בכור מ וגדול שבכולן לא יתלה הסרחון

אלא

שפתי חכמים

בהם. ומנ"ל לרש"י לפרש כן י"ל זה בגימ' י"ב וה"ס נסעו גני"ב ר"ל אינם רוצים שיהיו י"ב ורוצין להרגך ולא יהיו אלא י"א דהיינו נסעו מז"ה. א"נ הוכחת רש"י ממלת זה כלומר נסעו מזה שאתה אומר את אחי אנכי מבקש אבל הם נסעו מן האחוה: ט דק"ל כיון שא"ל המלאך נסעו מזה כלומר נסעו מן האחוה מאי כי שמעתי אומרים וגו' והא כל כי נתינת טעם וראיה הוא והכא מאי ראיה איכא ולכ"פ נכלי דתות איך יהרגוך: י דק"ל דאין הל' של אותו בהול"ם נופל על ויתנכלו שהוא לשון מתפעל שענינו נתמלאו נכלים ואינו דבק למלת אותו בשלמא אי הוה כתיב וינכלו הוה שפיר ל' אותו אבל על הלשון של ויתנכלו אינו נופל הל' של אותו אלא אליו ועז"ש אותו כמו אתו בחיר"ק ר"ל אם הולכין אחר המסורה א"כ או הוה קרינן אתו בחיר"ק דהא כתיב חסר וי"ו א"נ כיון שמצינו אותנו שהוא כמו אתנו א"כ אותו נמי כמו אתו ואתו היינו עמו ועמו כלומר אליו פי' התרגום של אליו עמו כדפירש"י בפרשת חיי שרה א"כ הוי כאלו נאמר אליו, רא"ם. ומהרש"ל פי' לפי שק"ל דאותו מיותר ולא הול"ל אלא ויתנכלו להמיתו אלא ר"ל כמו אתו פי' עמו שגם יוסף היה כדעתו שיהרגוהו ועדיין בא להורות לך דל"ת שהוא והם היה דעתם להרוג את אדם אחר לכך אמר כלומר אליו ליוסף שהוא והם היה דעתם להרוג את יוסף עכ"ל. ויש עוד גירסות אחרות: כ (מהרמ"ש) דאל"כ קשה דמלת נכנו שמוסב על יוסף אין לו חיבור כלו' למלת נפש שאחריו ל"פ דהל"ל כאלו נכתב מכת נפש וק"ל: ל דק"ל היאך יתכן לומר שראובן עצמו אמר שישליכו אותו בבור כדי שהוא ישיב אותו אל אביו דא"כ לא היו מניחין את ראובן להצילו. ועוד דאי קאי על ראובן הול"ל למען אציל ולמה כתב למען הציל. כתב הרא"ם לא שמעתי למה הוצרך לכתוב זה כי ידוע הוא מעצמו שאין זה מדברי אבן וכו': מ וקשה מנ"ל שבשביל כך היה חושב להציל אותו דלמא חסיד גדול היה ולא היה רוצה לשפוך דם. וי"ל

שכשיר

יָתֵהּ מֵרָחִיק וְעַד לָא קְרֵיב לְוָתְהוֹן וְחַשִּׁיבוּ עֲלוֹהִי לְמִקְטְלֵהּ: יט וַאֲמָרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי הָא מָרֵי חֶלְמַיָּא דֵיכִי אָתֵא: כ וּכְעַן אֱתוֹ וְנִקְטְלִנֵּהּ וְנִרְמְנֵהּ בַּחֲדָא מִן גֻּבַּיָּא וְנֵימַר חַיְתָא בִישְׁתָא אֲכַלְתֵּהּ וְנֶחֱזֵי מָה יְהוֹן בְּסוֹף חֶלְמוֹהִי: כא וּשְׁמַע רְאוּבֵן וְשֵׁיזְבֵהּ מִידֵיהוֹן וַאֲמַר לָא נִקְטְלִנֵּהּ נְפָשׁ: כב וַאֲמַר לְהוֹן רְאוּבֵן לָא תוֹשְׁדוּן דְּמָא רְמוֹ יָתֵהּ לְגֻבָּא הָדֵין דִּי בְמַדְבְּרָא וִידָא לָא תוֹשְׁטוּן בֵּהּ בְּדִיל לְשֵׁיזָבָא יָתֵהּ מִידֵיהוֹן לַאֲתָבוּתֵהּ לְוָת אֲבוּהִי: כג וַהֲוָה כַּד עַל יוֹסֵף לְוָת אֲחוּהִי וְאַשְׁלַחוּ יָת יוֹסֵף יָת כִּתּוּנֵהּ יָת כִּתּוּנָא דְפַסֵּי דִּי עֲלוֹהִי: כד וְנַסְבוּהִי וּרְמוֹ יָתֵהּ לְגֻבָּא וְגֻבָּא רֵיקָא לֵית בֵּהּ מַיָּא: כה וְאַסְחַרוּ לְמֵיכַל לַחְמָא וּזְקָפוּ עֵינֵיהוֹן וַחֲזוֹ וְהָא שְׁיָרַת עַרְבָאֵי

אתיא

רש"י

אלא בי: (כג) את כתנתו. זה חלוק: את כתנת הפסים. הוא שהוסיף לו אביו יותר על אחיו (ב"ר): (כד) והבור רק אין בו מים. ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים. מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו (ב"ר שבת כב): (כה) ארחת. כתרגומו שיירת על שם הולכי ארח: וגמליהם נשאים וגו'. למה פרסם הכתוב את משאם

שפתי חכמים

דכתיב לקמן גבי ויחי בברכות שבירך יעקב את בניו שבירך יהודה שאמר מה בצע ולמה לא בירך את ראובן שהיה רוצה להצילו מכל וכל והיה בדעתו להשיבו אל אביו ואדרבה יהודה היה נותן עצה למכור אותו אלא ודאי ראובן לא היה כוונתו לשם שמים כי אם שלא יתלו הסרחון בו כלומר אתה בכור וכו'. מהרש"ל: נ כתב מהרש"ל פי' הרא"ם שבכל א' הוא שלא היה עליו אלא כתונת א' של פסים וכן אמר הכתוב את כתנתו ואיזה זה כתונת הפסים שעליו דאין לומר שהי"ל ב' כתנות זה ע"ג זה דאין נקרא כתונת אלא זה שע"ג בשרו. אבל לא נ"ל אלא שהי"ל ב' כתנות וע"ז א' ע"ג בשרו מפום הזיעה שלא יקלקל את כתונת הפסים והם הפשיטו שניהם כאחד שהיו אוחזין בהתחתונה והיו מפשיטים שניהם כאחד ולכן אמר אשר עליו ר"ל הכתונת הפסים אשר על האחר וטעם שהיו אוחזין בהתחתונה כדי להראות לו שלא על מה שהוסיף לו אביו כתונת הפסים עשו זאת אלא בשביל דבתו רעה ובשביל חלומותיו מכ"ל: ם רש"י דייק מדכתיב והבור רק ואי הוה בו דבר כגון עפר ואבנים אין זה נקרא ריק בשלמא אי היו בו נחשים ועקרבים א"ש דכתיב ריק דנחשים ועקרבים דרכן ליכנס בחורין ובסדקין והוה כאלו ריק אבל מ"מ היו בו וילפינן ג"ש כתיב הכא אשר אין בו מים ובפ' עקב כתיב נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים מה דנאמר להלן מיירי שיש בו נחשים ועקרבים אף הכא מיירי שיש בו נחשים ועקרבים. (ממ"ס) ול"נ דל"ל דאין בו מים לדיוקא דעפר ואבנים היו בו דמנ"מ בזה אלא בא להורות הא שאר דברי מזיקים היו בו ואפ"ה השליכוהו בו וק"ל. וא"ל כיון דנחשים ועקרבים יש בו א"כ הצלת ראובן איננה הצלה שימיתוהו הנחשים והעקרבים י"ל שהם לא ידעו מזה אלא שהיו סבורים שאין בו אפילו נחשים ועקרבים דאל"כ איך רצו למכור אותו כיון שראו הנס

שעשה

השאלות

(כא-כב) מ"ש ויצילהו משמע שהצילו ואמר ויאמר, ויאמר אליהם, ולמה ב"פ ויאמר:

התורה והמצוה

(יח) ובטרם יקרב. פי' חז"ל ששמו בו את הכלבים, ר"ל שהתנכלו להמיתו טרם יקרב, וזה ע"י הכלבים. ויתנכלו אתו, פי' שמלאו ממנו מזמות, שחשבו שרודף אותם ורוצה לאבד אותם בעוה"ז ובעוה"ב, ועי"כ שפטו להמיתו:

(יט) ויאמרו וגו' הנה בעל החלמות הלזה בא. הוא פי' על ויתנכלו אותו, אמרו לא בא לראות שלום אחיו רק מצד שהוא בעל החלומות שחלם שישתרר עלינו בשדה, לכן בא אל השדה למלאות חלומו:

(כ) ועתה. הוא פי' על להמיתו, ר"ל א"כ לא נמתין עד שיצליח להשתרר עלינו רק עתה נהרגהו, ונגד מה שירא שאביו ידרוש אחריו ויודע לו, אמרו ונשלכהו באחד הברות ואמרנו חיה רעה אכלתהו, ונגד הפשט מחלומותיו אמרו ונראה מה יהיו חלמתיו, שאם חלומותיו אמתיים, בהכרח יצילהו ה':

(כא) וישמע ראובן ויצלהו מידם. מבואר שתחלה רצה להצילו לגמרי שלא יעשו לו מאומה, וזה ויצילהו פי' שהשתדל להצילו לגמרי, וכאשר לא שמעו לו ויאמר לא נכנו נפש, עכ"פ אל תהרגו אותו, בידי בעונש אחר, וכאשר לא שמעו גם לזה,

(כב) ויאמר אלהם עכ"פ אל תשפכו דם, כי תוכלו להרוג אותו ע"י גרמא במה שתשליכו אותו אל הבור הזה העמוק שלא יוכל לצאת ממנו, אשר במדבר שאין איש עובר להוציאו משם וימות ברעב, והתורה העידה שהיה כוונתו למען הציל אתו מידם:

(כג-כד) ויהי כאשר בא. לא רגזו קצת, ורק הפשיטו את כתנתו, לא על הכוונה לשלחה אל אביהם רק מצד שהיא כתונת הפסים אשר עליו לבדו, שע"ז נפלה השטמה ביניהם, וישלכו אתו הבורה לא ע"ד שיטבע שם, כי הבור רק אין בו מים:

(כה) וישבו לאכל לחם. מספר זה לאות שהיו צדיקים בעיניהם בדבר הזה, כי חשבו את יוסף כשונא ממאיר ומשחית בבית יעקב כנ"ל. וישאו עיניהם, מסבב הסבות זמן ארחת ישמעאלים הבאים

מגלעד

נֹשְׂאִים נְכֹאת וּצְרִי וָלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרָיְמָה׃
כו וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־אֶחָיו מַה־בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת־אָחִינוּ
וְכִסִּינוּ אֶת־דָּמוֹ׃ כז לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים וְיָדֵנוּ אַל־
תְּהִי־בוֹ כִּי־אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו׃ כח וַיַּעַבְרוּ
אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סֹחֲרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת־יוֹסֵף מִן־הַבּוֹר
וַיִּמְכְּרוּ אֶת־יוֹסֵף לַיִּשְׁמְעֵאלִים בְּעֶשְׂרִים כָּסֶף וַיָּבִיאוּ אֶת־
יוֹסֵף מִצְרָיְמָה׃ כט וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל־הַבּוֹר וְהִנֵּה אֵין־יוֹסֵף
בַּבּוֹר וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו׃ ל וַיָּשָׁב אֶל־אֶחָיו וַיֹּאמַר הַיֶּלֶד
אֵינֶנּוּ וַאֲנִי אָנָה אֲנִי־בָא׃ לא וַיִּקְחוּ אֶת־כְּתֹנֶת יוֹסֵף
וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת־הַכֻּתֹּנֶת בַּדָּם׃ לב וַיְשַׁלְּחוּ
את

בעל הטורים

ונתאנן אשר אין בו מים: (כו) מה בצע ב' במסורה. הכא ואידך מה בצע בדמי וזהו מה בצע בדמי כי אהרוג את אחי: (כח) וימכרו ב' במס'. הכא ואידך וימכרו ויגלו את ירמיהו שנפרע מירמיהו מה שעשו ליוסף בעשרים כסף שהוסיף לו אביו משקל שני סלעים מילת ומכרוהו בעשרים כלעים שהגיע לכל אחד שני סלעים. ד"א דמי עבד כם ל' סלעים וכם שמכרוהו כשהר הוגרכו לגזול בו שלים. ד"א שכן ערך מבן ה' עד בן כ' עשרים שקלים: (ל) ואני אנה אני בא. שאמר לא

שפתי חכמים

שפסס לו הקב"ה שלא הזיקו ולא המיתו אותו. רא"ם: ע אבל לא תפרשהו לשון גזילה: פ רצ"ל הא לאו היה ועוד הא כשליכוהו אל הבור ואין כאן דם שצריך לכסותו: צ דייק מדכתיב וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו ואי היו המדינים היאך היו רשאים למכרו והא עדיין לא היה שלהם ועוד דאי המדינים משכו אותו מן הבור בלא ידיעת האחים ומכרו אותו א"כ מה זה דכתיב אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי הנה והא הם לא מכרו אותו. ועוד למה ליה למיכתב לכו ונמכרנו לישמעאלים יהא לא מכרו אותו אלא דימשכו קאי על בני יעקב והם מכרוהו לישמעאלים וישמעאלים למדינים. ואין להקשות מנ"ל לרש"י דישמעאלים מכרוהו למדינים דלמא מכרו אותו למדנים שהם אומה אחרת כדכתיב ואת מדן ואת מדין דא"כ למ"מ הזכיר הכתוב ויעברו אנשים מדינים סוחרים אע"כ לענין מכירת יוסף הזכיר הכתוב שישמעאלים מכרו אותו למדינים ומדינים למדנים ומדנים לפוטיפר וק"ל כ"ל. אבל הרא"ם כתב שמדינים ומדנים א' הוא ולעיל גבי כתונת פסים הזכיר נמי סוחרים היינו לפי ההגדה וכאן פי' לפי פשוטו שמדינים וסוחרים א' הם וסיים אבל קשה מפסוק ויקנהו פוטיפר וגו' מיד הישמעאלים י"ל אע"פ שנמכר פעמים רבות אבל עדיין לא נתנו לישמעאלים מחיר הכסף שנתנו בעדו ומכח זה היה עוד ביד הישמעאלים רק בריוה יותר על הכסף לא היה של ישמעאלים אלא של מדינים ומכח זה נשאר עדיין ביד ישמעאלים וק"ל. נ"ל: ק הא דדחיק רש"י לפרש כן וכן לפי ד"א עסוק היה בשקו וכו' דלמא הלך לעסקיו. י"ל דאי הלך לדבר רשות היאך רשאי לו לילך הא ידע שאחיו מבקשים להמית את יוסף ולמה לא ירא שילך לו שימיתו אותו אלא צ"ל שלדבר מצוה הלך שהגיע יומו וכו' וקשה א"כ מאי וישב הול"ל ויבא לכ"ם ד"א לי תשובה ושעם אחרון נגד לא יתכן דא"כ הי"ל להמתין עד יום אחר בשביל יוסף לכ"ם שהגיע יומו וכו' ולא היה יכול להמתין. מהרש"ל: ר דייק

רש"י

להודיע מתן שכרן של צדיקים שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע: נכאת. כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאת. וכן (מ"ב כ) ויראם את כל בית נכתה מרקחת בשמיו. ואונקלוס תרגם לשון שעוה: וצרי. שרף הנוטף מעצי הקטף והוא נטף הנמנה עם סמני הקטורת: ולט. לוטם שמו בלשון משנה ורבותינו פירשו שרש עשב ושמו אשפרולוג"ה במסכת נדה (דף ח א): (כו) מה בצע. מה ממון ע כסרעשו: וכסינו את דמו. ונעליה את פ מיתתו: (כז) וישמעו. וקבילו מניה וכל שמיעה שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו נעשה ושמע מתרגם וקביל וכל שהיא שמיעת האוזן כגון וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן ורבקה שומעת וישמע ישראל שמעתי את תלונות כלן מתורגם ושמעו ושמעת ושמע שמיע קדמי: (כח) ויעברו אנשים מדינים. זו היא שיירה אחרת והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה. וימשכו. בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו צ לישמעאלים והישמעאלים למדינים והמדינים למצרים: (כט) וישב ראובן. ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך ולשמש ק את אביו, ד"א עסוק היה בשקו ר ובתעניתו על שבלבל

אתיא מגלעד וגמליהון טעינין שעף וקטף ולטום אזלין לאחתא למצרים: כו ואמר יהודה לאחוהי מה ממון מתהני לנא ארי נקטול ית אחונא ונכסי על דמה: כז אתו ונזבניניה לערבאי וידנא לא תהי ביה ארי אחונא בסרנא הוא וקבילו מניה אחוהי: כח ועברו גברי מדינאי תגרי ונגידו ואסיקו ית יוסף מן גובא וזבינו ית יוסף לערבאי בעסרין כסף ואיתיו ית יוסף למצרים: כט ותב ראובן לגובא והא לית יוסף בגובא ובזע ית לבושוהי: ל ותב לות אחוהי ואמר עולימא ליתוהי ואנא לאן אנא אתי: לא ונסיבו ית כתונא דיוסף ונכסו צפיר בר עזי וטבלו ית כתונא בדמא: לב ושלחו ית כתונא דפסי ואיתיו לות אבוהון ואמרו דא

אשכחנא

רש"י

שבלבל יצועי אביו: (ל) אנה אני בא. אנה אברח מצערו של אבא: (לא) שעיר עזים. דמו דומה לשל אדם: הכתנת. זה שמה והפסיק דבוקה לתיבה אחרת כגון כתנת יוסף כתנת פסים כתנת בד

שפתי חכמים

מדכתיב הבא וישב ראובן אל הבור ונאמר גבי מרדכי וישב מרדכי אל שער המלך מה להלן בשק ובתענית אף כאן. ונ"ל דהא דעשה תשובה היינו בתענית מ"מ לא היה בשעת מכירה דאל"כ היו דברי רש"י סותרים אהדדי דהא בפ' וזאת הברכה פי' וזאת ליהודה כיון שהודה יהודה על מעשה תמר הודה גם ראובן על מעשה בלהה ועשה תשובה אלא מתחלה עשה בצנעה ואח"כ עשה בפרהסיא: ש דאל"כ וכי מאי אני מסייע שהילד איננו נפסק לו המקום ולא נאמר לו מקום לברוח שם ונ"ל דר"ל אנה אני בא לבקשו ואני מיותר אלא ה"ק מאחר שהילד איננו

השאלות

(כו-כז) מה ראו שבטי יה למכור את אחיהם ולצער את אביהם הזקן, ותחלה אמר שעברו ישמעאלים ואח"כ אמר שעברו מדינים, ואמר וימכרו לישמעאלים ואח"כ אמר והמדנים מכרו, ואח"כ ויקנהו פוטיפר מאת הישמעאלים:

התורה והמצוה

מגלעד ששם הצרי ונושאים נכאת וצרי, מינים אלה שלח אח"כ יעקב ליוסף מנחה, מבואר שמינים אלה היו יקרים במצרים, ואחר שנשאו מינים אלה ולא מעט שימכרו בדרך רק שהיו ארחות ושיירות גדולות, וגמליהם נשאים, כמות רב משאות גמלים, מבואר שהולכים רק להוריד מצרימה, ובזה היה השגחה פרטית שיגיע יוסף למצרים, משא"כ אם היו נושאים תבואה או מינים אלה מעט:

(כו) ויאמר יהודה. פי' רי"א שא"ל ההורג נפש יהיה, או לקחת ממנו, ועז"א מה בצע, מה נרויח מזה, או להנקם, עז"א כי נהרג את אחינו, או להציל מורעו על הארץ, עז"א הלא וכסינו את דמו ולא יודע לאיש:

(כז) לכו. ובאשר עקר מגמתנו שירחק מבית אביו ולא ישתרר עלינו, ושיג התכלית הזה במה שנמכרנו לישמעאלים. הוגם בענין המכירה נראים דברי המפ' שהישמעאלים הוציאוהו בעצמם מן הבור, ולא אחיו מכרוהו, כמ"ש ה"ל בחיי ומהרע"פ שיש פעלים רבים שמתמהים על גרם הפעולה, והיה עצת יהודה באופן זה שהם ילכו ויתרחקו מכאן, שפז"א ועתה לכו, וכאשר יעברו הישמעאלים ויראו איש מושלך בבור, יחשבו שהוא איש מחויב מיתה ויוציאוהו ויקחוהו לעבד כמו שהיה המנהג אז, ובזה יהיה עבד בלא פשעינו. ועז"א לכו מפה וע"כ ונמכרנו [פי' נגרום המכירה או נמסרנו] לישמעאלים, וכל"ז ידנו אל תהי בו, פי' במכירה הזאת כי יעשה מעצמו, [וכן מ"ש אשר מכרתם אותי מצרימה פי' שגרמתם המכירה], וישמעו אחיו שקבלו דברי יהודה והלכו ממקום הזה:

(כח) ויעברו. אבל בתוך כך עברו אנשים מדינים סוחרים מצד האחר, והקדימו לבא למקום הבור לפני בוא הישמעאלים, וימשכו המדנים משכו ויעלו את יוסף מן הבור, והם מכרוהו לישמעאלים בעשרים כסף, והישמעאלים הביאו את יוסף מצרימה, ומה שהזמין ה' את המדנים היה בשביל שלא יקחהו ראובן כמו שיתבאר:

(כט-ל) וישב ראובן אל הבור. ראובן היה עמהם באותה עצה והתרחק ג"כ עם יתר האחים, ושער בעצמו שיוכל לשוב אל הבור טרם שיגיעו הישמעאלים לשם, למשל הבור היה במזרח והאחים היו כנגדו בצד מערב, וראו שהישמעאלים באים מרחוק מצד מערב והתרחקו הם לצד צפון או דרום, ושער ראובן שטרם יבאו הישמעאלים עד המקום ששם ישבו האחים, ומשם עד הבור שהיה ודאי רחוק מן האחים לצד מזרח שלא ישמעו קולו, יקדים הוא א"ע ויוציאהו מן הבור, אבל המדינים באו מצד מזרח ששם הבור והוציאו אותו קודם שבא ראובן ופגעו בהישמעאלים ומכרוהו, וכשבא ראובן ראה שאין יוסף בבור, ולכן שב אל האחים והגיד להם דבר חדש שהילד איננו ולא נודע מי לקחו, ואני אנה אני בא לבקשו, כי ודאי ישאל אותו אביו לבקשו:

אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים וַיָּבִיאוּ אֶל־אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מָצָאנוּ הַכֶּר־נָא הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ הִוא אִם־לֹא׃ לג וַיַּכִּירָהּ וַיֹּאמֶר כְּתֹנֶת בְּנִי חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ טָרֹף טֹרַף יוֹסֵף׃ לד וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שִׂמְלֹתָיו וַיָּשֶׂם שַׂק בְּמָתְנָיו וַיִּתְאַבֵּל עַל־בְּנוֹ יָמִים רַבִּים׃ לה וַיָּקֻמוּ כָל־בָּנָיו וְכָל־בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי־אֵרֵד אֶל־בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה וַיֵּבְךְּ אֹתוֹ אָבִיו׃ לו וְהַמְּדָנִים מָכְרוּ אֹתוֹ אֶל־מִצְרָיִם לְפוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים׃ פ רביעי לח א וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו וַיֵּט עַד־אִישׁ עֲדֻלָּמִי וּשְׁמוֹ חִירָה׃ ב וַיַּרְא־שָׁם יְהוּדָה בַּת־אִישׁ כְּנַעֲנִי וּשְׁמוֹ שׁוּעַ וַיִּקָּחֶהָ

ויבא

בעל הטורים

יתלה בסרמון אלא כי ויאמר קנאתי לבכורה שנטלה לו: (לג) הכר נא ב' במס'. הכא ואידך הכר נא למי החותמת והפתילים

רש"י

מקוף כְּתֹנֶת: (לג) ויאמר כתנת בני. היא זו: חיה רעה אכלתהו. נצנצה בו רוח הקדש (ב"ר) סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר א ולמה לא גלה לו הקב"ה לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה ושתפו להקב"ה ב עמהם (תנחומא) אבל יצחק היה יודע שהוא חי אמר היאך אגלה והקב"ה אינו רוצה לגלות לו: (לד) ימים רבים. כ"ב שנה ג משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנאמר יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השובע ושתים הרעב כשבא יעקב למצרים הרי כ"ב שנה כנגד כ"ב שנה שלא קיים יעקב ד כבוד אב ואם (מגילה טז) כ' שנה שהיה בבית לבן וב' שנים בדרך בשובו מבית לבן שנה וחצי בסכות וששה חדשים בבית אל וזהו שאמר ללבן זה לי עשרים שנה בביתך לי הן עלי הן וסופי ללקות כנגדן: (לה) וכל בנתיו. רבי יהודה אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ה ונשאום. רבי נחמיה אומר כנעניות היו אלא שאין אדם נמנע מלקרא לחתנו בנו ולכלתו בתו: וימאן להתנחם. (ב"ר) אין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת ו שעל המת נגזרה גזירה

שפתי חכמים

אינה אני צריך לברוח מפני צרת אבא ואנה אברח: ת וברי הוא מקרא קצר כי בוודאי היא זו אין לו מובן: א דאל"כ לא ה"ל למכתב אלא טרוף טורף יוסף וע"ק מנא ידע שחיה רעה הרגתהו דלמא לסטים הרגוהו: ב בודאי לא היה מוכרח יצחק אלא מעצמו היה מסכים עמהם מפני כמה דברים חדא כדי שיתקיים כי גר יהיה זרעך דאי היה יודע יעקב לא הורד למצרים כי היה פודה את יוסף בכל ממון שבעולם. ועוד דאי היה יודע יעקב היה מקלל אותם למחות את שמם ואז יכלה זרעו של ישראל והקב"ה רצה שיפרו וירבו וכ"ש בסמוך והקב"ה לא היה רוצה לגלות לו משמע שלא היה מוכרח לכך ואם רצה היה מגלה אלא שהקב"ה הסכים עמהם כדי שיתקיים הגזירה של ועבדום וענו אותם. ועי"ל כדפירש"י בסמוך ימים רבים כ"ב שנה וכו' וקשה מנ"מ אם כ"ב שנה או יותר הוא א"ו דקשה לרש"י למה לא הגיד לו הקב"ה ליעקב ולמה היה מצטער כ"ב שנה אלא משום זה היה עושה כנגד כ"ב שנה שלא קיים כיבוד אב ואם שאם הגיד לו הקב"ה היה יעקב מתפלל והיה מבטל מה שנגזר עליו שיהיה בצער כ"ב שנה והקב"ה רצה לשלם לו על שביטל כבוד אב ואם לכך הסכים עמהם בחרם כדי שלא יהיו רשאים לגלות דחרם הוא כמו שבועה וכשהקב"ה נשבע אין התפלה מבטלת כדפירש"י בפ' חקת לכן לא תביאו בשבועה וכו' נשבע בקפידה כדי שלא ירבו בתפלה על כן ה"נ בחרם הוא כמו שבועה לכך הסכים עמהם: ג (נח"י) כתב מהרי"ק שורש ל"ז דהוצרך הרב להביא זה אע"פ שאינו קרוב לפשוטו כדי ליתן טעם למה הסכים הקב"ה עם החרם ולא גילה ליעקב לפי שנגזר על יעקב להצטער כ"ב שנה ע"כ: ד וא"ת למה נענש על כך והא יצחק ורבקה צוו לו לילך לשם וליקח אשה (קצ"מ) ותי' רבינו בחיי בפ' תולדות ש"ל כי דעתם היה שיקח לאה ויחזור מיד אבל הוא נתן עיניו ברחל מחמת יפיה ואמר אעבדך ז' שנים ברחל וא"כ כל הזמן שהיה היה ברצונו: ה ר"ל כל א' נשא התאומה שנולדה עם אחיו והיתה אחותו מן האב ולא מן האם דלבני נח אחותו מן האב לא הוי ערוה: ו שמעתי להקשות והכי יעקב לא היה יודע שאין מקבלין תנחומין על החי וסבר שהוא מת וא"כ למה היה מתאבל על יוסף הא היה יודע שהוא חי י"ל דהא שאחז"ל דאין מקבלין תנחומין על החי וסבר שהוא מת דבר זה לא למדו אלא מיעקב כיון דגזירה היא שהמת נשכח מן הלב ומקבלין תנחומין עליו ויעקב לא קבל ש"מ דאין מקבלין תנחומין על החי וכו' ואה"נ דיעקב לא ידע זה. ומהרש"ל פירש כשאדם מתאבל

אַשְׁכַּחְנָא אִשְׁתְּמוֹדַע כְּעַן הֲכִתּוּנָא דִבְרָךְ הִיא אִם לָא: לג וְאִשְׁתְּמוֹדְעַהּ וַאֲמַר כִּתּוּנָא דִבְרִי חֵיוְתָא בִישְׁתָּא אֲכָלַתֵּהּ מִקְטַל קְטִיל יוֹסֵף: לד וּבְזַע יַעֲקֹב לְבוּשׁוֹהִי וְאַסַּר שַׂקָּא בְּחַרְצֵהּ וְאִתְאַבַּל עַל בְּרֵהּ יוֹמִין סַגִּיאִין: לה וְקָמוּ כָּל בְּנוֹהִי וְכָל בְּנָתֵהּ לְנַחֲמוּתֵהּ וְסָרֵיב לְקַבָּלָא תַנְחוּמִין וַאֲמַר אֲרֵי אֵחוֹת לְוָת בְּרִי כַּד אֲבִילָא לִשְׁאוֹל וּבְכָא יָתֵהּ אֲבוּהִי: לו וּמְדָנָאֵי זַבִּינוּ יָתֵהּ לְמִצְרַיִם לְפוֹטִיפַר רַבָּא דְפַרְעֹה רַב קָטוֹלַיָּא: א וַהֲוָה בְּעִדָּנָא הַהִיא וּנְחַת יְהוּדָה מִלְּוָת אֲחוֹהִי וּסְטָא עַד גַּבְרָא עֲדֻלָּמָאָה וּשְׁמֵהּ חִירָה: ב וַחֲזָא תַמָּן יְהוּדָה בַּת גְּבַר תַּגָּרָא וּשְׁמֵהּ שׁוּעַ וְנַסְבַהּ וְעַל
לותה

רש"י

מסתכלת מן הלב ולא על המי: אלך אל בני. ז כמו על בני והרבה אל משמשין בלשון על (ש"ב כא) אל שאול ואל בית הדמים (ש"א ד) אל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה: אבל שאלה. כפשוטו לשון קבר הוא באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי. ח ומדרשו גיהנם סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני ט שאיני רואה גיהנם: ויבך אתו אביו. יצחק היה בוכה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל י שהיה יודע שהוא חי: (לו) הטבחים. שוחטי בהמות כ המלך: (א) ויהי בעת ההיא. למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת למכרו אילו אמרת להשיבו היינו שומעים לך: ויט. מאת אחיו: עד איש עדלמי. נשתתף עמו: (ב) כנעני. ל תגרא:

שפתי חכמים

את עצמו אינו יודע שהוא מצער עצמו יותר מדאי שהוא סבור שכל הצער הזה אינו נחשב לכלום: ז פי' בעבור בני שלא יצדק לפרשו אצל או לו כמו ואבימלך הלך אליו מגרר וכמו ויאמר אליו אני ה': ח פי' שאבלותו זאת תתקיים כי עד שאקבר ולא שתהיה אבל בקבר כי אין שם לא אבילות ולא שמחה: ט כי שאולה הוא א' מז' שמות שיש לגיהנם. (ג"א) הטעם הוא כי דין האדם בגיהנם י"ב חודש ואם כל בניו קיימים שהם כנגד י"ב חדשי השנה שהוא דין האדם בגיהנם אז אין הגיהנם שולט בו: י דק"ל דלא הי"ל לכתוב אלא ויבך אותו כמו שכתוב לעיל כל בניו וכל בנותיו לנחמו. וע"ק למה נאמר ויבך ולא נאמר ויתאבל כמ"ש לעיל ויתאבל על בנו ועז"פ זה יצחק וגבי יצחק לא יתכן לכתוב ויתאבל דהוא לא היה מתאבל דיודע היה שיוסף חי וא"ל מנא ידע זה ושמא י"ל שהקב"ה גילה לו שלא יצער את עצמו לפי שלא החרימו רק שלא לגלות ליעקב: כ דאם הזמין לו נושאי צרי ולוט שלא יוזק מריח רע של זפת וכו' כ"ש שלא יביא אותו לידי הורג נפשות שהוא מאוס יותר. והתרגום ס"ל אע"פ דהיה ממונה על ההורגים מחויבי מיתה הוא עצמו לא הרגם: ל וא"ת מנ"ל לרש"י דלאו כנעני ממש. וי"ל דזה אינו דהא מצינו שאברהם לא היה רוצה להשיא ליצחק כנענית וכן יצחק היה מצוה ליעקב שיהא נזהר בהם וודאי היו בניו ג"כ נזהרין בזה. וא"ת והא לעיל פרש"י ר' נחמיה אמר כנעניות היו ש"מ שהיו נושאין כנעניות. וי"ל דלעיל איירי כגון אומם אחרים שבא על כנענית דאותה בת אינה כנענית דהולכין אחר האב אבל כאן א"א לפרש כן דהא כתיב איש כנעני משמע
שהאיש

התורה והמצוה

(לג) חיה רעה אכלתהו. הם שתי פליאות. א] איך חיה רעה אכלתהו, שגם אם נעשה ע"י חטא לא היה ראוי שתאכלהו, כמו הנביא שהלך לבית אל שנגזר עליו מיתה ע"י אריה לא נגע האריה לאכלו. ב] למה טרף טרף יוסף ואין חיה רעה מושלת באדם עד שנדמה לה כבהמה, וגם שתמה אם נשאר כתנת הפסים שלמעלה היה הכתנת שלמטה, וכי כתנת בני אכלתהו חיה רעה, והיה ראוי שישאר גם הכתנת התחתון, ואמר טרף טרף ע"י בעלי בחירה כמו שפרשו חז"ל, וע"כ לא רצה לקבל תנחומים:

(לד) ויקרע. מדין אבל, וישם שק לתשובה, כמ"ש בשו"ת מהרי"ו שהשולח שליח במקום סכנה ונהרג חייב לקבל תשובה:

(לה) כי ארד אל בני. שהיה קבלה בידם ששבטי ישראל צריכים להיות שנים עשר דוקא, ואם לא לא יבנה בית ישראל על מכונו כנודע, וע"כ אמרו חז"ל שזה היה סימן בידו שירד לשאול:

(לו) והמדנים. סיים הספור שלא אחיו מכרוהו רק המדנים, שהם הוציאוהו מן הבור והם עקר המוכרים שע"י שמכרוהו להישמעאלים היה כדי שיוליכוהו למצרים, כי הם לא הלכו למצרים, ונקרא ע"ש שהם מכרוהו אל מצרים היינו שהורידוהו למדינ[illegible]צרים:

לח (א) ויהי בעת ההיא. כאשר מ[illegible]ירת יוסף היה התחלה להגלות הכללי ושעבוד מלכיות, שכל הגליות והשעבודים הם שלש[illegible]ים זה בזה כנודע, הקדים השם להכין אור המלך המשיח שיהיה אחרית הגליות ותכליתם [illegible]מיהון די מלכיא אלין יקים אלה שמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל, והכין קודם לכן שורש ישי אשר יעמוד לנס עמים אשר יצא מיהודה, ומשיח בן יוסף ירד מצרים למשול בם, ומשיח בן דוד היה כעלמים בבטן המלאה, וכמ"ש במד' וירד יהודה בטרם תחיל ילדה קודם שלא נולד משעבד הראשון נולד גואל האחרון, וירד יהודה, היה לו עונש שירד ממעלת אחיו ע"י שנדבק לחירה:

(ב-ה) וירא. ב] שלקח כנענית, כמ"ש בד"ה סימן ב' מבת שוע הכנענית, ולא נודע שמה כי לא נזכרה
רק

וַיָּבֹא אֵלֶיהָ: ג וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ עֵר: ד וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אוֹנָן: ה וַתֹּסֶף עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁלָה וְהָיָה בִכְזִיב בְּלִדְתָּהּ אֹתוֹ: ו וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֵר בְּכוֹרוֹ וּשְׁמָהּ תָּמָר: ז וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְמִתֵהוּ יְהוָה: ח וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְאוֹנָן בֹּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיךָ וְיַבֵּם אֹתָהּ וְהָקֵם זֶרַע לְאָחִיךָ: ט וַיֵּדַע אוֹנָן כִּי לֹּא לוֹ יִהְיֶה הַזָּרַע וְהָיָה אִם־בָּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיו וְשִׁחֵת אַרְצָה לְבִלְתִּי נְתָן־זֶרַע לְאָחִיו: י וַיֵּרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה וַיָּמֶת גַּם־אֹתוֹ: יא וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְתָמָר כַּלָּתוֹ שְׁבִי אַלְמָנָה בֵית־אָבִיךְ עַד־יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי כִּי אָמַר פֶּן־יָמוּת גַּם־הוּא כְּאֶחָיו וַתֵּלֶךְ תָּמָר וַתֵּשֶׁב בֵּית אָבִיהָ: יב וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וַתָּמָת בַּת־שׁוּעַ אֵשֶׁת־יְהוּדָה וַיִּנָּחֶם יְהוּדָה וַיַּעַל עַל־גֹּזְזֵי צֹאנוֹ הוּא וְחִירָה רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי תִּמְנָתָה: יג וַיֻּגַּד לְתָמָר לֵאמֹר הִנֵּה חָמִיךְ עֹלֶה תִמְנָתָה לָגֹז צֹאנוֹ: יד וַתָּסַר בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ מֵעָלֶיהָ וַתְּכַס בַּצָּעִיף וַתִּתְעַלָּף וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם אֲשֶׁר עַל־דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה כִּי רָאֲתָה כִּי־גָדַל

שלה

בעל הטורים

בלשון שריפה יהודה את אביו באותו לשון נפרע ממנו: (יד) בפתח עינים אשר. ס"ת רמ"ה כמנין אברהם שאמרה יהי רצון שאזכה לזרע אברהם: כי גדל ג' במסורה. הכא ואידך עד כי גדל הכתב מאד בשביל שראתה כי גדל שלה גדל הכתב שלה

שפתי חכמים

שאיש היה כנעני וק"ל: מ בשלמא מה שהיה אונן משחית כמו שמפרש הפסוק הטעם דהבן נקרא ע"ש אחיו המת וזה לא היה רוצה לעשות: נ (נח"י) הוצריך שם לסתור דברי הרמב"ן והרא"ם ע"ש. וה"פ הבן יהא נקרא על שם המת כאלו המת הוא אביו ת"ש הקם זרע לאחיך ולא שם לאחיך דלא שמא גרים ע"ש: ס דק"ל דהפסוק סותר עצמו דמתחלה כתיב עד יגדל שלה בני משמע שהיה בדעתו ליתנה לשלה ואח"כ כתיב כי אמר פן ימות וגו' משמע שלא רצה ליתנה לו יעוד האי כי מאי נתינת טעם הוא אדלעיל. שמאחר שהוחזקה לקטלנית איך אפשר שיתננה לו אחר שיגדל ועז"פ דוחה היה אותה בקש ר"ל מ"ש עד כי יגדל שלה בני דוחה היה אותה שלא היה בדעתו להשיאו לה ומ"ש כי אמר פן ימות הוא נתינת טעם ע"ז למה לא היה בדעתו וכו' ומפרש כי אמר

פן

רש"י

(ב"ר): (ה) והיה בכזיב. (פסחים ל ב"ר) שם המקום. ואומר אני ע"ש שפסקה מלדת נקרא כזיב ל' (ירמיה יח) היו תהיה לי כמו אכזב, (ישעיה נח) אשר לא יכזבו מימיו ואל"כ מה בא להודיעו. ובב"ר ראיתי ותקרא שמו שלה וגו' פסקת: (ז) רע בעיני ה'. כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמר באונן וימת גם אותו כמי[illegible]ל ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית זר[illegible]שלא תתעבר ויכחיש יפיה: (ח) והקם זרע. הבן [illegible]ל שם המת: (ט) ושחת ארצה. דש מבפנים וזורה מבחוץ (ב"ר): (יא) כי אמר וגו'. כלומר דוחה היה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו: כי אמר פן ימות. מוחזקת היא זו שימותו

אנשיה

לותה: ג ועדיאת וילידת בר וקרא ית שמה ער: ד ועדיאת עוד וילידת בר וקרת ית שמה אונן: ה ואוסיפת עוד וילידת בר וקרת ית שמה שלה והות בכזיב כד ילידת יתה: ו ונסיב יהודה אתתא לער בוכרה ושמה תמר: ז והוה ער בוכרא דיהודה ביש קדם יי ואמיתה יי: ח ואמר יהודה לאונן עול לות אתת אחוך ויבם יתה ואקים זרעא לאחוך: ט וידע אונן ארי לא על שמה מתקרי זרעא והוה כד עליל לות אתת אחוהי ומחבל ארחה על ארעא בדיל דלא לקימא זרעא לאחוהי: י ובאיש קדם יי די עבד ואמית אף יתה: יא ואמר יהודה לתמר כלתה תיבי ארמלא בית אביך עד דירבי שלה ברי ארי אמר דלמא ימות אף הוא כאחוהי ואזלת תמר ויתיבת בית אבוהא: יב וסגיאו יומיא ומיתת בת שוע אתת יהודה ואתנחם יהודה וסליק על גוזזי ענה הוא וחירה רחמה עדלמאה לתמנת: יג ואתחוא לתמר למימר הא חמוך סלק לתמנת למיגז ענה: יד ואעדיאת לבושי ארמלותה מנה ואתכסיאת בעיפא ואתקנת ויתיבת בפרשות עינין די על ארח תמנת ארי חזת ארי רבא שלה

והוא

רש"י

שפיר (יבמות לד): (יב) ויעל על גוזזי צאנו. ויעל
תמנתה לעמוד על גוזזי צאנו: (יג) עלה תמנתה.
ובשמשון הוא אומר (שופטים יד) וירד שמשון וגו'
תמנתה ע בשפוע ההר היתה יושבת עולין לה מכאן
ויורדין לה מכאן: (יד) ותתעלף. כסתה פניה פ שלא
יכיר בה: ותשב בפתח עינים. בפתיחת עינים בפרשת
דרכים צ שעל דרך תמנתה (סוטה י). ורבותינו דרשו
בפתחו של אברהם אבינו ק שכל עינים נשואות לראותו:
כי ראתה כי גדל שלה וגו'. לפיכך הפקירה עצמה
אצל יהודה שהיתה מתאוה ר להעמיד ממנו בנים:

ויחשבה

שפתי חכמים

פן ימות וכו': ע ואע"ג דלעיל כתיב ויעל ופרש"י ויעל
דבוק עם תמנתה א"כ למה לא פי' זה לעיל י"ל דלמא ויעל קאי
על גוזזי צאנו כלומר עלה לאר מקום שהיו שם הרועים לעמוד
על גוזזי צאנו וק"ל: פ מדכתיב בסמוך כי כסתה פניה
דמשמע שכבר הוזכר זה למעלה: צ לפי ששני דרכים מתפשטות
זה לכאן וזה לכאן צריך לפתוח עינים להתבונן באיזה דרך ילך
והיינו פתח עינים פתיחת עינים: ק פי' בקברו של אברהם
אבינו והתפללה שיזדמן לה איש מזרע אברהם כדי להעמיד
בנים ממנו וכזה מאמר רבותינו ז"ל בפ"ק דסוטה: ר שאכרי
אח"כ הרה ולבשה בגדי אלמנותה ואם בשביל זנות היתה
עושה לא היתה חוזרת ולובשת בגדי אלמנותה. מהרש"ל:

דק"ע

התורה והמצוה

רק ויקרא שמו, לכן קרא שני בניו הראשונים ער ואונן ע"ש שנוטים לרע כי לא נתקיימו, והשלישי קרא שלה לטוב, כמ"ש חז"ל כי אז היה בכזיב שהוציאה מעיר אביה וגיירה:

(ז) ויהי ער בכור יהודה. ע"י שהוא בכור יהודה והיה ראוי לצאת ממנו מלכות ב"ד, ע"כ והוא רע בעיני ה', כי גוי אחר לא היה רע בערכו:

(ח) ויבם. ר"ל תקיים מצות יבום שהיא מצוה, וגם הקם זרע לאחיך, שזה תועלת לנפש המת:

(ט-י) וידע אונן. הפועל רע שלא לכוונת תועלת או יראת חטא, הרע עצמי לו, וזה היה בער, וע"כ ויהי ער רע, אבל אונן שעשה זה מפני שנדמה לו שיהיה לו חטא להוליד לריק, לא תייחס הרע אל עצמו רק אל מעשהו, ועז"א וירע וגו' אשר עשה:

(יא) שבי אלמנה. הפנויה היתה לובשת בלעיף, והזקוקה ליבם היתה סגורה בבית אביה בבגדי אלמנותה, ואמר לה שתמתין, כי כמו שבאשת ב"כ אם אמרה איני רוצה בך הותר הקשר שביניהם, כן בזקוקה, ואמר לה שלא תתיר הקשר עד יגדל שלה, ומ"ש כי אמר מוסב על שלה, שאמר שאינו רוצה ליבמה שירא פן ימות גם הוא כאחיו בשהיו קטנים, וכשיגדל ויוכל לקיים המצוה כראוי להקים זרע לאחיו, שומר מצוה לא ידע דבר רע:

(יב) וירבו. באמר כאשר ארכו הימים ולא נתנה לשלה, וגם שמתה אשת יהודה ויוכל יהודה ליבם, וגם שכבר קבל תנחומין על אשתו וזה נודע ממה שעלה על גוזזי צאנו שהיו עושים אז משתה ושמחה, ויכול לקחת אשה:

(יד) ותסר את בגדי אלמנותה. להורות שאינה רוצה להיות זקוקה ליבום, אחר שלא נתנה לשלה אף שגדל שלה, בזה נפטרה מן הזקוק ליבום, ורצתה לדבר אל יהודה שהוא ישא אותה, ועל כוונה זו ישבה בפתח עינים:

ותראה

שֵׁלָה וְהִוא לֹא־נִתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה׃ טו וַיִּרְאֶהָ יְהוּדָה וַיַּחְשְׁבֶהָ
לְזוֹנָה כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ׃ טז וַיֵּט אֵלֶיהָ אֶל־הַדֶּרֶךְ וַיֹּאמֶר
הָבָה־נָּא אָבוֹא אֵלַיִךְ כִּי לֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ הִוא וַתֹּאמֶר
מַה־תִּתֶּן־לִי כִּי תָבוֹא אֵלָי׃ יז וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֲשַׁלַּח גְּדִי־
עִזִּים מִן־הַצֹּאן וַתֹּאמֶר אִם־תִּתֵּן עֵרָבוֹן עַד שָׁלְחֶךָ׃
יח וַיֹּאמֶר מָה הָעֵרָבוֹן אֲשֶׁר אֶתֶּן־לָּךְ וַתֹּאמֶר חֹתָמְךָ
וּפְתִילֶךָ וּמַטְּךָ אֲשֶׁר בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לָהּ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַתַּהַר לוֹ׃
יט וַתָּקָם וַתֵּלֶךְ וַתָּסַר צְעִיפָהּ מֵעָלֶיהָ וַתִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי
אַלְמְנוּתָהּ׃ כ וַיִּשְׁלַח יְהוּדָה אֶת־גְּדִי הָעִזִּים בְּיַד רֵעֵהוּ
הָעֲדֻלָּמִי לָקַחַת הָעֵרָבוֹן מִיַּד הָאִשָּׁה וְלֹא מְצָאָהּ׃ כא וַיִּשְׁאַל
אֶת־אַנְשֵׁי מְקֹמָהּ לֵאמֹר אַיֵּה הַקְּדֵשָׁה הִוא בָעֵינַיִם עַל־
הַדָּרֶךְ וַיֹּאמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃ כב וַיָּשָׁב אֶל־יְהוּדָה
וַיֹּאמֶר לֹא מְצָאתִיהָ וְגַם אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם אָמְרוּ לֹא־הָיְתָה
בָזֶה קְדֵשָׁה׃ כג וַיֹּאמֶר יְהוּדָה תִּקַּח־לָהּ פֶּן נִהְיֶה לָבוּז
הִנֵּה שָׁלַחְתִּי הַגְּדִי הַזֶּה וְאַתָּה לֹא מְצָאתָהּ׃ כד וַיְהִי

כמשלש

בעל הטורים

ובזכות זה יצא ממנה מלכות בית דוד שהיה מולך וגדל עד כי גדל מאד: (טו) ויחשבה ג' במסו'. עמ"ש בפ' לך לך: לזונה ב' במסו'. ויחשבה לזונה איכה היתה לזונה מה תמר בזיון ולבסוף בכבוד אף ירושלים סופה בכבוד כדכתיב ולכבוד אהיה בתוכה וזהו זאת קומתך דמתה לתמר: (יח) ופתילך תפליך. הפתילים התפילין: ומטך ב' במס'. הכא ואידך ומטך אשר הכית בו את היאור. מלמד שזה המטה שנתן בידה הוא המטה שהכה בו את היאור ונעשו בו כל הנסים: (כ) מצאה ב' במס'. הכא ואידך ואם בגדה מצאה לומר בשביל שבגדה מצאה אהלה ועתה חוזרת לביתה ע"כ לא מצאה: (כג) לבוז ב' במס'. פן נהיה לבוז. ונעוה לב יהיה לבוז. בשביל בעוות לב אביו לומר הכר נא הכתונת בנך היא היה לבוז במגרש

רש"י

(טו) ויחשבה לזונה. לפי שיושבת ש בפרשת דרכים: כי כסתה פניה. ולא יכול לראותה ולהכירה. ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה ת לפיכך לא חשדה: (טז) ויט אליה אל הדרך. מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לע"ז דשטורני"ר (אבלענקען): הבה נא. הכיני עצמך ודעתך לכך. כל לשון הבה הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה ואף אותן של הזמנה קרובים ללשון נתינה הם: (יז) ערבון. משכון: (יח) חותמך ופתילך: עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ושמלתך א שאתה מתכסה בה: ותהר לו. גבורים
כיוצא

שפתי חכמים

ש דק"ל מה נתינת טעם זה לזה וכי בשביל שכסתה פניה תהיה זונה אדרבה לצנועה היא כיון שכסתה את פניה ל"פ לפי שיושבת וכו' ואח"כ אמר כי כסתה פניה ומשני זה לא הכירה שאלו הכירה לא היה חושבה לזונה. וא"ת יהודה איך בא על הזונה הא האבות ובניהם קיימו וקבלו עליהם התורה וא"כ היאך עבר על לאו דלא תהיה קדשה. והרא"ם תי' אפשר שקדשה בכסף או בשטר ובגדי הוא לפיוס בעלמא. א"נ י"ל דקידש אותה בביאה ולשם קידושין בא אליה והא דאמר בגמ' אליף עלי מאן דמקדש בביאה היינו בעדים אבל בינו לבינה מותר והכא לאו עדים הוו אלא רעהו שהוא כנפשו או שלא בפניו היה וז"ש הכתוב הבה נא ופירש"י הכיני עצמך ודעתך כלומר להתקדש לי בביאה א"נ ס"ל דלאו דלא תהיה קדשה בישראל וישראלית נאמר דכותית אינה אסורה אלא מדרבנן: ת.(דב"ע) דהא"כ הוה ליה להכירה בשעת הדבור ובשעת התשמיש כי ודאי לאחר כן גלתה פניה לכך אמר ומ"ר כו': א דק"ל למה מתרגם התרגום על חותמך עזקתך דהיינו טבעת והא חותם כתיב ועוד טבעת שאתה חותם בה ומה שמתרגם נמי על פתילך שושיפך דהיינו המלבש וכו'

וְהִיא לָא אִתְיְהִיבַת לֵיהּ לְאִנְתּוּ: טו וַחֲזָאַהּ יְהוּדָה וְחַשְׁבַהּ כְּנָפְקַת בָּרָא אֲרֵי כַּסִּיאַת אַפָּהָא: טז וּסְטָא לְוָתַהּ לְאָרְחָא וַאֲמַר הַבִי כְעַן אֵיעוֹל לְוָתִיךְ אֲרֵי לָא יְדַע אֲרֵי כַלְּתֵהּ הִיא וַאֲמֶרֶת מַה תִּתֵּן לִי אֲרֵי תֵיעוֹל לְוָתִי: יז וַאֲמַר אֲנָא אֲשַׁלַּח גַּדְיָא בַּר עִזֵּי מִן עָנָא וַאֲמֶרֶת אִם תִּתֵּן מַשְׁכּוֹנָא עַד דְּתִשְׁלַח: יח וַאֲמַר מָה מַשְׁכּוֹנָא דִּי אֶתֵּן לִךְ וַאֲמֶרֶת עִזְקָתָךְ וְשׁוֹשִׁיפָךְ וְחוּטְרָךְ דִּי בִידָךְ וִיהַב לַהּ וְעַל לְוָתַהּ וְעַדִּיאַת לֵיהּ: יט וְקָמַת וַאֲזָלַת וְאַעְדִּיאַת עֵיפַהּ מִנַּהּ וּלְבִישַׁת לְבוּשֵׁי אַרְמְלוּתַהּ: כ וְשַׁדַּר יְהוּדָה יָת גַּדְיָא בַּר עִזֵּי בִּידָא דְרַחֲמֵהּ עֲדֻלָּמָאָה לְמִסַּב מַשְׁכּוֹנָא מִידָא דְאִתְּתָא וְלָא אַשְׁכְּחַהּ: כא וּשְׁאֵיל יָת אֱנָשֵׁי אַתְרַהּ לְמֵימַר אָן מְקַדַּשְׁתָּא הִיא בְעֵינַיִן עַל אָרְחָא וַאֲמָרוּ לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא: כב וְתָב לְוַת יְהוּדָה וַאֲמַר לָא אַשְׁכַּחְתַּהּ וְאַף אֱנָשֵׁי אַתְרָא אֲמָרוּ לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא: כג וַאֲמַר יְהוּדָה תִּסַּב לַהּ דִּילְמָא נְהֵי לְחוּךְ הָא שַׁדָּרִית גַּדְיָא הָדֵין וְאַתְּ לָא אַשְׁכַּחְתַּהּ: כד וַהֲוָה כִּתְלָתוּת יַרְחַיָּא וְאִתְחַוָּא לִיהוּדָה לְמֵימַר זַנִּיאַת תָּמָר כַּלְּתָךְ וְאַף הָא

מעדיא

רש"י

כיוצא בו ב צדיקים כיוצא בו: (כא) הקדשה. מקודשת מזומנת לזנות: (כג) תקח לה. ג יהיה שלה מה שבידה: פן נהיה לבוז. אם תבקשנה עוד ד יתפרסם הדבר ויהיה בזיון כי מה עלי לעשות עוד ה לאמת דברי: הנה שלחתי הגדי הזה. לפי שרמה יהודה את אביו בגדי עזים שהטביל כתנת יוסף בדמו רמוהו גם

שפתי חכמים

ואם פתילך כתיב ע"ש וכמלתך שאתה מתכסה בה ר"ל גבי פתיל דכתיב גבי ציצית כתיב ביה אשר תכסה וא"כ ה"נ כסותך שאתה מתכסה וכו': ב פי' דק"ל למה כתיב ותהר לו וה"ל ממנו כמו צדקה ממני ופירש"י ממני נתעברה אלא דומה לו ר"ל שדומה לו במדותיו וכו' ואין מקשות מנין דגבורים וצדיקים י"ל דהוי מנייהו מסקת: ג דנ"ל דהא כבר נתן לה ולמה כ"כ תקח לה וע"ש יהיה שלה: ד ולא בשביל שיניח לה הערבון יהא זה בזיון להם: ה רצונו לפרש מה שכתוב הנה שלחתי מה טעם הוא אומר ומפרש דה"ק א"ת שהרי שוכרה אני לכך שהרי אמרתי שאשלח לה גדי עזים כי מה עלי וכו' הנה שלחתי וגו' והוכרח להוסיף כי מה עלי לעשות

קודם

התורה והמצוה

(טו) ויראה יהודה. פי' מהר"א אשכנזי שבארצות ישמעאל המנהג עד היום לשרוף אות על מצח הזונה שידעו שהיא קדשה, לכן מכסות הפנים שלא יראה החותם, וע"כ אמר יהודה הוציאוה ותשרף, שישרפו אות על מצחה:

(יח) מה הערבון אשר אתן לך. ר"ל שהערבון צריך שיהיה שוה כפי הדבר שערבו עליו, וזה לא היה בידו, אך לפעמים גם המטה והחותם יהיה ערבון אם הוא מאיש מסויים שלא יניח חותמו ביד אחר, ויהודה חשב שרוצה ערבון שוה הדמים וזה לא היה בידו, ואמרה לו שדי לי חתמך ופתילך ומטך יען שהוא בידך כי אתה איש נכבד:

(כ-כג) וישלח יהודה. הנה במה ששלח יהודה י"ל שהיה תכליתו למלא את דברו והבטחתו, וי"ל שהיה העקר בעיניו לקחת את הערבון מידה, ויש נ"מ ביניהם אם היה העקר למלא דברו א"צ לחפש אחריה, כי עליה היה מוטל שתמצא שם בפתח עינים לקחת הגדי, ואם הוא שלח והיא לא נמצאה במקום המיועד כבר קיים את הבטחתו מצדו, והיא שנתה במה שלקחה לעצמה את הערבון תחת הגדי; אבל אם עקר כוונתו לקחת הערבון, צריך הוא לחפש אחריה, ובזה יש ג"כ חילוק אם היה כוונתו לקחת הערבון מפני שחותמו ופתילו יקרים בעיניו, ובפרט שחותם וטבעת לא מושלי אינשי שהוא סימן רע, כמ"ש חז"ל בזה, היה צריך לדרוש אחריה מאת אנשי מקומה אף שיסובב ממנו בזיון שנמצאו חפציו ביד זונה, אבל אם תכלית כוונתו לקחת הערבון כדי שלא ימצא ביד האשה פן תתפאר שי"ל חותמו של יהודה באתנה, לא היה לו לדרוש אחריה מאת אנשי מקומה, שלהסיר ספק בזיון אין מן העצה שיבזהו תיכף, שהדרישה אחריה היא עצמה מפרסם הדבר, והנה יהודה שלח על הכוונה לקחת הערבון מיד האשה, היינו שלא ימצא הערבון בידה שתתפאר בו, ורעהו העדולמי לא דייק את דבריו וחשב שעקר מגמת יהודה שרוצה בהערבון עצמו שהוא יקר בעיניו, ולכן שאל את אנשי מקומה, וספר ליהודה שלא מצא אותה, וגם דרש עליה מאת אנשי מקומה ואמרו לא היתה בזה קדשה, ע"ז אמר יהודה שלא שלח מפני שרוצה דוקא בהערבון, שאינו חשוב בעיניו, ועז"א תקח לה, רק ששלח כדי שלא יהיה בידה, פן תפרסם הדבר ותראה את חותמו ומטהו, וא"כ אין טוב לשאל עליה, שעי"ז בעצמו נהיה לבוז תיכף. ומה שנוגע מה שהבטחתי לה ומוצא שפתי לא אשנה, הנה שלחתי הגדי הזה ומלאתי הבטחתי, רק אתה לא מצאתה במקום שהיה ראוי שתהיה שם והיא שנתה לא אני:

זנתה

כְּמִשְׁלֹ֣שׁ חֳדָשִׁ֗ים וַיֻּגַּ֨ד לִֽיהוּדָ֤ה לֵאמֹר֙ זָֽנְתָה֙ תָּמָ֣ר כַּלָּתֶ֔ךָ וְגַ֛ם הִנֵּ֥ה הָרָ֖ה לִזְנוּנִ֑ים וַיֹּ֣אמֶר יְהוּדָ֔ה הוֹצִיא֖וּהָ וְתִשָּׂרֵֽף׃ כה הִ֣וא מוּצֵ֗את וְהִ֨יא שָׁלְחָ֤ה אֶל־חָמִ֙יהָ֙ לֵאמֹ֔ר לְאִישׁ֙ אֲשֶׁר־אֵ֣לֶּה לּ֔וֹ אָנֹכִ֖י הָרָ֑ה וַתֹּ֙אמֶר֙ הַכֶּר־נָ֔א לְמִ֞י הַחֹתֶ֧מֶת וְהַפְּתִילִ֛ים וְהַמַּטֶּ֖ה הָאֵֽלֶּה׃ כו וַיַּכֵּ֣ר יְהוּדָ֗ה וַיֹּ֙אמֶר֙ צָֽדְקָ֣ה מִמֶּ֔נִּי כִּֽי־עַל־כֵּ֥ן לֹא־נְתַתִּ֖יהָ לְשֵׁלָ֣ה בְנִ֑י וְלֹֽא־יָסַ֥ף ע֖וֹד לְדַעְתָּֽהּ׃ כז וַיְהִ֖י בְּעֵ֣ת לִדְתָּ֑הּ וְהִנֵּ֥ה תְאוֹמִ֖ים בְּבִטְנָֽהּ׃ כח וַיְהִ֥י בְלִדְתָּ֖הּ וַיִּתֶּן־יָ֑ד וַתִּקַּ֣ח הַמְיַלֶּ֗דֶת וַתִּקְשֹׁ֨ר עַל־יָד֤וֹ שָׁנִי֙ לֵאמֹ֔ר זֶ֖ה יָצָ֥א רִאשֹׁנָֽה׃ כט וַיְהִ֣י׀ כְּמֵשִׁ֣יב יָד֗וֹ וְהִנֵּה֙ יָצָ֣א אָחִ֔יו וַתֹּ֕אמֶר מַה־פָּרַ֖צְתָּ עָלֶ֣יךָ פָּ֑רֶץ וַיִּקְרָ֥א שְׁמ֖וֹ פָּֽרֶץ׃ ל וְאַחַר֙ יָצָ֣א אָחִ֔יו אֲשֶׁ֥ר עַל־יָד֖וֹ הַשָּׁנִ֑י וַיִּקְרָ֥א שְׁמ֖וֹ זָֽרַח׃

בעל הטורים

לו הכר נא למי החותמת: (כד) ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף. הוא ר"ת שם בן ארבע מלמד שהקב"ה זימן לה הסימנין שנאבדו ממנה: הוציאוה ותשרף. פירש"י לפי שבתו של שם היתה ובת כהן שזנתה בשריפה. והקשה הרמב"ן דמה שכתב בת כהן שזנתה בשריפה היינו ארוסה או נשואה אבל שומרת יבם אפי' כהנת אינה אלא בלאו וכ"ת מפני שהיה יבום בבני נח והזהרתן זו היא מיתתן הא מוכח בסנהדרין שאין יבום נוהג בבני נח כלל. וע"ק דכל מיתה האמורה בבני נח אינה אלא סייף ועוד מה שאמר צדקה ממני כ"ש שהיה לה להתחייב ופי' הוא בשביל שהיה קצין ומושל בארץ והכלה אשר הזנה עליו אינה עדוניה כמשפט אשר נשים הזונות אך כמבזה את המלכות וע"כ אמר הוציאוה ותשרף כי באו לפניו לעשות לה את כל אשר יזוה והא תייב אותה מיתה לתפלת המלכות. וע"ד הפשט שהיה המשפט אשר הזנה תחת אישה שמוכרין אותה לבעלה וכו' דן אותה לחיים או למות כרצונו והנה תמר היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כא"א בנימוסיהם. ור"י החסיד פירש לא דן אותה יהודה לשריפה אלא שישרפו לה רושם בין פניה לסימן שהיא זונה וכאשר ידע יהודה שהיה ממנו ולא היתה זונה לא עשו לה דבר. עוד מקשים על מ"ש יהודה הוציאוה ותשרף והלא יהודה מלך היה ומלך לא דן ולא דנין אותו ועוד בדיני נפשות מתחילין מן הצד ועוד שהיה היה דן על כלהו ומתרצים שיצחק ויעקב ויהודה דנוה והתחילו ביהודה מן הצד. ובמדרש שהם נעלמו דנה וא"א להיות כשתדקדק בחשבון שנות דור ודור תמצא שמת כבר ומ"ש בע"ז פני הבא על הפנויה בית דינו של שם גזרו מפני מעשה דתמר לא שהיה קיים אלא כל בית דינו אחריו נקראו על שמו: (כה) היא מוצאת. קרי חסר א' לומר לך שאמרה אפי' אם ישרפו בה את האור לא תודה: הכר נא למי החותמת. ס"ת הירא שאמרה לו הירא את השם ותודה: (כט) מה פרצת. רמז שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין ממחין בידו. פרץ בא"ת ב"ש עולה י"ד והוא

רש"י

הא. גדי עזים (ב"ר): (כד) כמשלש החדשים. (נדה מג) רובו של ראשון ורובו של ו אחרון ואמצעי שלם ז ול' כמשלש כהשתלש החדשים כמו (אסתר ט) ומשלוח מנות משלוח ידים. וכן ת"א כתלתות ירחיא: הרה לזנונים. שם דבר מעוברת ח כמו אשה הרה וכמו הרה בהמה: ותשרף. אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה ט שהוא כהן לפיכך דנוה י בשרפה: (כה) היא מוצאת. להשרף: והיא שלחה

שפתי חכמים

קודם הנה שלחתי מפני שבזולת זה אין טעם דבקות המאמר תקח לה למאמר הנה שלחתי וק"ל: ו אע"פ שהולד אינו ניכר אלא עד ג' חדשים דהוא שליש של ימי עבורה ה"מ היכא דילדה לט' אבל תמר ילדה לז' חדשים מדכתיב ויהי בעת לדתה ולא כתיב וימלאו ימיה כמו גבי רבקה וכדפירש"י בפ' תולדות. לכך היה הולד ניכר קודם ג' חדשים: ז וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא איפכא הראשון והשני שלם והאחרון לא היה שלם או הראשון לא היה שלם והשני והשלישי היו שלמים. וי"ל דא"כ לא יהיה רק ב' חדשים ועשרה ימים שהרי מחדש א' לא יהיה רק עשרה ימים שהוא שליש של חודש וזה אינו נקרא חדש כיון שהוא מיעוט של חדש וקרא קאמר כשלש חדשים כלומר שלשה חדשים שלמים. והרא"ם פי' דאפשר שאין העובר ניכר בשליש ימי עבור רק שרוב ראשון ואמצעי שלם ורוב שלישי כשלשה חדשים שלמים דרובו ככולו משום דחדשים גורמים: ח ר"ל לפי שמצאנו הרה לשון עתיד כמו הנך הרה וילדת בן והכא לא שייך למימר הכי שהוא לשון עתיד דמי יאמר להם שהיא עתידה להיות הרה ל"פ שהוא שם דבר: ט ל"ד בתו דהא שם כבר מת כשהיה יעקב בן נ' שנה ועתה הוא יותר מבן ק"י שנה אלא ממשפחתו: י וא"ת למה חייבה בשרפה הא לאו נשואה היתה וגם לא מאורסה היתה ובת כהן אינה בשרפה אלא כשהיא נשואה או ארוסה ומה שהיתה זקוקה ליבם לאו בת מיתה היתה אלא לאו דלא תהיה אשת המת החוצה. וי"ל דלכך דנוה במיתה כדי לאיים על הבריות שלא יפרצו

מעדיא לזנותא ואמר יהודה אפקוה ותתוקד: כה היא מתפקא והיא שלחת לות חמוהא למימר לגבר די אלין דילה מנה אנא מעדיא ואמרת אשתמודע כען למן עזקתא ושושיפא וחוטרא האלין: כו ואשתמודע יהודה ואמר זכאה מני מעדיא ארי על כן לא יהבתה לשלה ברי ולא אוסיף עוד למידעה: כז והוה בעדן מילדה והא תיומין במעהא: כח והוה במילדה ויהב ידא ונסיבת חיתא וקטרת על ידה זהוריתא למימר דין נפק קדמאה: כט והוה כד אתיב ידה והא נפק אחוהי ואמרת מה תקוף סגי עלך למתקף וקרא שמה פרץ: ל ובתר כן

רש"י

אל חמיה. לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת אלא לאיש אשר אלה לו. אמרה אם יודה מעצמו יודה ואם לאו ישרפוני ואל אלבין פניו. מכאן אמרו נוח לו לאדם ב שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים: הכר נא. אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד ל שלש נפשות: (כו) צדקה. ם בדבריה. ממני. היא מעוברת ורז"ל דרשו שיצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לפי שהיתה צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל: כי על כן לא נתתיה. כי בדין עשתה על אשר לא נ נתתיה לשלה בני: ולא יסף עוד. יש אומרים לא הוסיף ויש אומרים לא ם פסק (וחבירו גבי אלדד ומידד ולא יספו ומתרגמינן ולא פסקו): (כז) בעת לדתה. וברבקה הוא אומר וימלאו ימיה ללדת להלן למלאים וכאן לחסרים. והנה תאומים מלא ולהלן תומים חסר לפי שהאחד רשע אבל אלו שניהם צדיקים: (כח) ויתן יד. הוציא האחד ידו לחוץ ולאחר שקשרה ע על ידו השני החזירה: (כט) פרצת. חזקת עליך חוזק: (ל) אשר על ידו השני. ארבע ידות כתובות כאן כנגד ארבעה חרמים שמעל עכן שיצא ממנו. ויש אומרים כנגד ד' דברים שלקח פ אדרת שנער ושתי המאות כסף של מאתים שקלים ולשון זהב (ב"ר): ויקרא שמו זרח. ע"ש זריחת

שפתי חכמים

יפרש סדור ויקלקלו וכיון דדמה במיתה דמה בשרפה דהא מצינו בשאר מקום דבת כהן דינה בשרפה וזה ג"כ דעת רש"י שפי' נעיקך דנוה בשרפה וכמו שפי' הרא"ם. ומהרש"ל כתב וקשה והלא פנויה היתה וי"ל דשומרת יבם היתה: ב וא"ת מנלן דלמא מה שאמר לא היתה מודה משום דעדיין לא הפילוה לאש ולא היה אש בוער אבל אם היה האש בוער היתה מודה וי"ל דפי' ר"ת בתוס' פ' הזהב מדכתיב היא מוצאת חסר א' שהוא מלשון ויצת אש בציון א"כ ש"מ שהאש היה בוער ואפ"ה לא היתה מודה. לכך פי' מכאן אמרו וכו': ל היא לא היתה יודעת שג' נפשות היו אלא רש"י נקט זה לפי האמת שהיו ג' אבל היא לא אמרה רק שתי נפשות. ופי' מהרש"ל דהוכחת רש"י הוא מדכתיב הכר נא וגו' ולמה כתב נא באמצע ה"ל למכתב או בתחלה או בסוף ולכן מדקדק רש"י מתחלה אמרה הכר שאני הרה ממך ועוד אמרה נא כלומר ועוד בקשה אחרת שלא תאבד הנפש היתרה ועוד בקשה אחרת שלא תאבד שלש נפשות עכ"ל: ם דק"ל דצדקה ממני משמע שהיא היתה צדקת יותר ממנו ומנ"מ בזה כאן אם היא יותר צדקה או לא. (נת"י) צדקה בדבריה ולא צדקה במעשה הזנות דהא קרא אמר ולא ידע כי כלתו היא משמע הא אם ידע לא היה בא עליה ומאחר שהיא ידעה איך התירה עצמה לו ולשנויי דתיקי לא סמכינן מ"מ צדקה בדבריה שאני מכיר שהסימנים הם שלי ומסתמא ממני היא מעוברת כמו שאמרה לא היתה בזה קדשה וגם החשבון כמשלש חדשים מוכיח מאי אמרת שמא גם אחרים באו עליה ונתעברה מהם זה הוא ספק והסימנים הם ודאי: נ דכי על כן ל"ל כיון דקאמר שלא ... ם ה"ס מ"ד לא הוסיף סבר דעתו של יהודה לא היה שיבא עליה אלא כדי להקים זרע על שם המת וכיון שקיים לא בא עליה עוד. ומ"ד לא פסק כיון שראה יהודה שמתאוות להוליד בנים ממנו והיה כוונתה לש"ש לכך לא פסק מלדעתה: ע מלת ויתן יד משמע שהעובר כוון לתת לה יד לכך אמר הוציא ומפני שלא פי' המקרא מי נתן יד ולא אמר כמוציא או הנותן לכך אמר האחד שפירושו אחד מהם. ומפני שלא יתכן לומר כשהשיב ידו א"כ שהחזירה לכן הוסיף ולאחר שקשרה וכו': פ ד' דברים שלקח עכן ומה הן אדרת שנער אחד וכו'

התורה והמצוה

(כד-כו) זנתה תמר. היתה השאלה אם ספר אותה מן היבום ודינה כפנויה, ויהודה השיב שלא פטרה מן היבום וגוה לשרפה, וכפי מנהג בני שם אז היתה הזקוקה כאשת איש, והיה ביד יהודה ליבמה בעצמו או ליתנה לשלה ליבמה להקים זרע להמתים, וע"כ אמר ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני כי על בן לא נתתיה לשלה בני, ר"ל במה שלא נתתיה לשלה בני היה מפני שהחלטתי בדעתי ליבמה בעצמי, ולפ"ז היתה זקוקתי לא זקוקת בני, ומה שאחרתי הדבר ולא לקחתיה תכף, היה עולה ממני והיה לה הצדקה לעשות הערמה הזאת, ועז"א צדקה ממני:

(כז) ויהי בלדתה. כבר באלו שער ואוך באו בסוד היבום בפרץ וזרח, וע"כ נחשבו תמיד בין בני יהודה כמ"ש בפי' ד"ה, וער בא בפרץ ואונן בזרח, וזרח רצה לצאת ראשונה, כי אונן לא היה רע כער, ויתן יד, כי מזרח יצאו נביאים ובעלי רה"ק, איתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע שהיה עליהם יד ה', ופרץ עליו פרץ, כי ער הוא הבכור ויצא ממנו מלכות ב"ד כמ"ש אף אני בכור אתנהו, והמלך קודם לנביא, וע"כ ואחר יצא אחיו:

ויוסף

זָֽרַח׃ ס חמישי **לט** א וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים אִישׁ מִצְרִי מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים אֲשֶׁר הוֹרִדֻהוּ שָֽׁמָּה׃ ב וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִֽי׃ ג וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי יְהוָה אִתּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ בְּיָדֽוֹ׃ ד וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיְשָׁרֶת אֹתוֹ וַיַּפְקִדֵהוּ עַל־בֵּיתוֹ וְכָל־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדֽוֹ׃ ה וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־בֵּית הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף וַיְהִי בִּרְכַּת יְהוָה בְּכָל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶֽה׃ ו וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיַד יוֹסֵף וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה כִּי אִם־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר־הוּא אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה־תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶֽה׃ ששי ז וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּשָּׂא אֵֽשֶׁת־אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־יוֹסֵף וַתֹּאמֶר שִׁכְבָה עִמִּֽי׃ ח וַיְמָאֵן ׀ וַיֹּאמֶר אֶל־אֵשֶׁת אֲדֹנָיו הֵן אֲדֹנִי לֹא־יָדַע אִתִּי מַה־בַּבָּיִת וְכֹל אֲשֶׁר־

יש

בעל הטורים

בגימ' דוד: (א) הורד ב' במס'. ויוסף הורד הורד שאול לומר ששקול הגלות כנגד גיהנם: הורדהו ב' במס'. הורידהו שמה הורידוהו אלי גבי בנימין בשביל שגרם יהודה ליוסף שהורידוהו שמה למצרים הולך גם הוא להוריד בנימין שמה: (ד) וכל יש לו נתן בידו. סופי תיבות לשונו מלמד שבא גבריאל ולמד לו שבעים לשון ולכך הצליח בידו: (ו) כי אם הלחם

שפתי חכמים

וב' תתיכות כסף של ד' שקלים הרי ג' ולשון זהב הרי ד': (נח"י) הרא"ם הקשה דבסנהדרין ד' מ"ג איכא מ"ד שמעל בג' חרמים ואיכא מ"ד שמעל בה' ד' בימי משה וא' בימי יהושע אלמא בין למ"ד ובין למ"ד אינן ד' ותי' ההיא דב"ר לא קמיירי אלא באותן ד' שהיו בימי משה ע"כ. ולא נהירא דהא בב"ל קחשיב הד' חרמים חרמו של עמלק חרמו של סיחון ועוג והרמו של יריחו ותרמו של מדין ע"כ וא"כ קחשיב ג' בימי משה וא' בימי יהושע וע"ש התי' באריכות ובעל חידושי אגדות הגיה שם בגמרא ר' יוחנן אמר ד' חרמות וכו': צ דומיא דשם פרץ שהיה משום מעשה שהיה: ק (ג"א) דאל"כ הרי כבר כתיב והמדנים מכרו אותו אלא שהפסיק וכו': ר וא"ת למה לא פי' זה הטעם לעיל נמי בתחלת הפרשה למה הפסיק בפרשתו של יהודה ולא פי' שם אלא שהורידוהו מגדולתו ולא פי' ועוד כדי לסמוך וכו'. וי"ל דלעיל ה"א מגלים דתמר היתה כוונתה לשם שמים אבל עכשיו הוכיח רש"י מן הפסוק לדקה ממני שכוונתה היה לש"ש לכך מפרש פה הטעם. (קג"מ) דאי מטעם ראשון לחוד לא ה"ל להפסיק אלא עד וירבו הימים שזהו מעשה אחר שם היה לו להשלים ענינו של יוסף ותי' כדי לסמוך מעשה אשתו כו'. ואי מטעם זה לחוד הי"ל להתחיל וירבו הימים ותמת וגו' אשת יהודה וגו' ולמה התחיל בוירד יהודה אלא שהורידוהו לכך שם שלא בא ליתן טעם (אלא) על סמיכות רק למכירה כתב ההוא טעמא לחוד אבל כאן בא ליתן טעם על ההפסקות כולן לכ"א ב' הטעמים: ש וא"ת דלמא האם ממש הוא וי"ל דרש"י דייק מדכתיב בדבריו של יוסף ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך משמע דכל דבר הפקיד

ויאמ

רש"י

זריחת צ מראית השני: (א) ויוסף הורד. חוזר לענין ראשון אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ק ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף לומר לך שבשבילו הורידוהו מגדולתו. ועוד כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר ר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לש"ש שראתה באצטרולוגין שלה שעתידה להעמיד בנים ממנו ואינה יודעת אם ממנה אם מבתה: (ג) כי ה' אתו. שם שמים שגור בפיו (ב"ר): (ד) וכל יש לו. הרי לשון קצר חסר אשר: (ו) ולא ידע אתו מאומה. שלא היה נותן לבו לכלום: כי אם הלחם. היא אשתו ש אלא

שדבר

בן נפק אחוהי די על ידה זהוריתא וקרא שמה זרח: א ויוסף אתחת למצרים וזבנה פוטיפר רבא דפרעה רב קטוליא גבר מצראה מידא ערבאי די אחתוהי לתמן: ב והוה מימרא דיי בסעדה דיוסף והוה גבר מצלח והוה בבית רבונה מצראה: ג וחזא רבונה ארי מימרא דיי בסעדה וכל די הוא עבד יי מצלח בידה: ד ואשכח יוסף רחמין בעינוהי ושמש יתה ומניה על ביתה וכל די אית לה מסר בידה: ה והוה מעדן דמני יתה בביתה ועל כל די אית לה ובריך יי ית בית מצראה בדיל יוסף והוה ברכתא דיי בכל די אית לה בביתא ובחקלא: ו ושבק כל די לה בידא דיוסף ולא ידע עמה מדעם אלהן לחמא די הוא אכל והוה יוסף שפיר בריוא ויאי בחזוא: ז והוה בתר פתגמיא האלין וזקפת אתת רבונה ית עינהא לות יוסף ואמרת שכוב עמי: ח וסריב ואמר

לאתת

רש"י

מדבר בלשון נקיה: ויהי יוסף יפה תאר. כיון שראה עצמו ת מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו (ב"ר) אמר הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את א הדוב: מיד, (ז) ותשא אשת אדוניו

שפתי חכמים

כיון תוך מאשתו לכך נ"ל דלהם הוא אשתו: ת דאל"כ מה ענין זה לכאן. (נח"י) ק"ל דבכל מקום ויהי פירושו שנתהוה עכשיו לא קודם לכן ויוסף משעת לידתו היה יפה תואר ומסתמא גם יפה מראה וע"ז פי' כיון שראה עצמו מושל ולא עשה זה קודם לכן: א מדכתיב לעיל היה רעה אכלתהו והיינו דקאי על אשתו של פוטיפרע כדפירש"י לעיל לכך קרי לה בל' היה. ומה שכינה אותה בשם דוב כי מה הדוב

סוס

התורה והמצוה

לט (א) **ויוסף הורד מצרימה.** כבר כתבתי שמה שאמר (לז לו) שהמדנים מכרו אותו אל מצרים, היינו באמצעות הישמעאלים, היינו שמסרוהו להישמעאלים שימכרו אותו שם, וע"כ באר פה שכן היה שהורד מצרימה והיה מהשגחת ה' שיקנהו פוטיפר שהיה שר וגדול, והוא קנהו מיד הישמעאלים שהם היו המורידין אותו:

(ב) **ויהי ה'.** ספר שני דברים. א] שהיה ה' את יוסף והיה לו הצלחה השגחיית למעלה מן הטבע. ב] **שהיה איש מצליח** גם הצלחה טבעיית, והגם שהיו שני מונעים להצלחות אלה. א] **ויהי בבית אדניו,** וזה מונע להצלחה טבעיית של המערכת שהיא לא תחול רק על מי שהוא ברשות עצמו לא על מי שהוא תחת רשות אחר, שהצלחתו היא הצלחת אדוניו לא של עצמו. ב] נגד ההצלחה ההשגחיית היה מונע מה שהוא בבית המצרי:

(ג) **וירא אדניו.** על ההצלחה הטבעיית לא שם לב רק על ההצלחה ההשגחיית, **מה שראה שה' אתו.** ויש סימן להכיר בין שני מיני הצלחות האלה, שההצלחה הטבעיית תזמין אל המוצלח תמיד ענינים מוצלחים בטבע, למשל שיסחר דבר שיש בו ריוח וילך בדרך מוצלח, אבל לא תועיל לו אם בחר בבחירתו דבר בלתי מצליח, אבל ההצלחה ההשגחיית תהיה בהפך, שאם הוא בלתי מצליח מצד המזל ובוחר בדברים רעים ובלתי מצליחים, בכ"ז תהפך אותם ההשגחה לטוב נגד הטבע, וביוסף שהיה בו ב' מיני ההצלחות, ע"י הטבע וע"י ההשגחה, **הכיר אדניו כי ה' אתו,** ע"י שראה **שכל אשר הוא עושה,** אף שיעשה דבר שאינו מוצלח עפ"י טבע, בכ"ז **ה' מצליח בידו,** נהפך להצלחה בעת שהוא בידו ע"י ה' והשגחתו:

(ד) **וימצא.** ע"כ מצא יוסף חן בעיניו, ומאז **וישרת אתו,** לא היה עוד עבד שעושה עבודות קשות רק משרת שגדלו שעשה שירות קל, ולא משרת לבני הבית רק ישרת אותו, ואח"כ **ויפקדהו על ביתו,** וכי יש בבית שני פקידים. א] על ההוצאה. ב] על ההכנסה, והדרך הוא שיהיו שתי פקודות אלה ת"י שני אנשים, שבזה הוא בטוח מגנבה, אבל את יוסף הפקיד על ביתו, להוציא הוצאות הבית, **וגם כל יש לו** שהוא ההכנסה והתוצאות **נתן בידו:**

(ה) **ויהי מאז הפקיד וכו'.** היה נחשב כאלו הכל ביד יוסף, ואז **ויברך ה' את בית המצרי,** הגם שהיה בית מצרי שבלתי ראוי לברכה השגחיית, ברכו ה' **בגלל יוסף,** כי נחשב כאלו הוא בית יוסף אחר שהוא פקיד עליו, ולא לבד שחל הברכה על מעשהו עתה, רק **ויהי ברכת ה' בכל אשר יש לו,** גם על רכושו שיש לו מקודם, בין **בבית** שהוא ההוצאה, ובין **בשדה** ההכנסה:

(ו) **ויעזב.** כי עד עתה היה חושב אחריו, אבל אח"כ עזב הכל ביד יוסף, **עד שלא ידע אתו מאומה רק הלחם,** שלא היה ת"י כי לא יוכלון המצריים לאכול את העברים לחם כמ"ש הראב"ע. **ויהי יוסף יפה תאר,** הוא הקדמה אל הספור הבא, שע"כ נשאה עיניה אליו:

(ז) **ויהי אחר הדברים האלה.** תחלה לא עלה על לבה לזנות עם עבד בזוי, אבל אחר שראתה מעלתו בבית אדוניו נשאה עיניה אל יוסף:

(ח) **וימאן.** יש הבדל בין מאן ובין **לא אבה,** שלא אבה הוא בלב, וימאן הוא בפה, שהגם שאמנם בלב

כגב

יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדִי׃ ט אֵינֶנּוּ גָדוֹל בַּבַּיִת הַזֶּה מִמֶּנִּי וְלֹא־חָשַׂךְ מִמֶּנִּי מְאוּמָה כִּי אִם־אוֹתָךְ בַּאֲשֶׁר אַתְּ־אִשְׁתּוֹ וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים׃ י וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ אֶל־יוֹסֵף יוֹם ׀ יוֹם וְלֹא־שָׁמַע אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ לִהְיוֹת עִמָּהּ׃ יא וַיְהִי כְּהַיּוֹם הַזֶּה וַיָּבֹא הַבַּיְתָה לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְאֵין אִישׁ מֵאַנְשֵׁי הַבַּיִת שָׁם בַּבָּיִת׃ יב וַתִּתְפְּשֵׂהוּ בְּבִגְדוֹ לֵאמֹר שִׁכְבָה עִמִּי וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃ יג וַיְהִי כִּרְאוֹתָהּ כִּי־עָזַב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס הַחוּצָה׃ יד וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי בֵיתָהּ וַתֹּאמֶר לָהֶם לֵאמֹר רְאוּ הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עִבְרִי לְצַחֶק בָּנוּ בָּא אֵלַי לִשְׁכַּב עִמִּי וָאֶקְרָא בְּקוֹל גָּדוֹל׃ טו וַיְהִי כְשָׁמְעוֹ כִּי־הֲרִימֹתִי קוֹלִי וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃ טז וַתַּנַּח בִּגְדוֹ אֶצְלָהּ עַד־בּוֹא אֲדֹנָיו אֶל־בֵּיתוֹ׃ יז וַתְּדַבֵּר אֵלָיו כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר בָּא אֵלַי הָעֶבֶד הָעִבְרִי אֲשֶׁר־הֵבֵאתָ לָּנוּ לְצַחֶק בִּי׃ יח וַיְהִי כַּהֲרִימִי קוֹלִי וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס הַחוּצָה׃ יט וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲדֹנָיו אֶת־דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר דִּבְּרָה אֵלָיו לֵאמֹר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה עָשָׂה לִי עַבְדֶּךָ וַיִּחַר אַפּוֹ׃ כ וַיִּקַּח אֲדֹנֵי יוֹסֵף אֹתוֹ וַיִּתְּנֵהוּ אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר־

אסורי

בעל הטורים

אשר הוא אוכל. בגימטריא היא אשתו: (י) להיות עמה. בגימטריא לתוך גיהנם: (יב) בבגדו ב' במס'. עיין בפ' משפטים. (טו) כהרימותי ב' במס'. עיין בפ' לך לך: (כ) אשר אסירי המלך אסורים. אסורי כתיב ואסירי ק' מלמד שני' שנים היה אסור

רש"י

וגו'. כל מקום שנאמר אחר סמוך: (ט) וחטאתי לאלהים. בני נח נצטוו על העריות: (י) לשכב אצלה. אפילו בלא תשמיש: להיות עמה. לעוה"ב: (יא) ויהי כהיום הזה. כלו' ויהי כאשר הגיע יום מיוחד (תנחומא) יום צחוק יום איד שלהם שהלכו כלם לבית ע"ז אמרה אין לי יום הגון להזקק ליוסף כהיום הזה אמרה להם חולה אני ואיני יכולה לילך: לעשות מלאכתו. רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו עמה אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא במס' סוטה (דף לו): (יד) ראו הביא לנו. ה"ז ל' קצרה הביא לנו ולא פירש מי הביאו ועל

בעלה

שפתי חכמים

שזה אין לו מטה כי הני' מגעגע את עצמו כך אשת פוטיפרע לא היה לה מנוחה כי היתה מהרהרת אחר יוסף להבעל לו: ב דאל"כ למה לא כתיב לשכב עמה כמאמר שכבה עמי. (נח"י) קשה דאם לשכב אצלה אפי' בלא תשמיש מה זה דקאמר להיות עמה לעוה"ב על מה יענש. והפשט דה"ק ולא שמע אליה לשכב אצלה אפי' בלא תשמיש שהיה מתיירא שמא יתגבר יצרו עליו לשמש עמה ויורד לגיהנם: ג פי' שם בתוספות מדכתיב ויבא הביתה שהוא מלשון ביאה דאל"כ ויהי כהיום ואין איש וגו': ד תוספות בשם רבי משה הדרשן מדכתיב ואין איש מאנשי הבית שם בבית משמע דאיש מאנשי הבית לא היה בבית אבל איש אחר היה בבית וע"כ צריך לומר דיעקב היה כדמשמע בפרשה ויתי בפירש"י וק"ל:

לְאִתַּת רִבּוֹנֵהּ הָא רִבּוֹנִי לָא יָדַע עִמִּי מָה דִּבְבֵיתָא וְכֹל דִּי אִית לֵהּ מְסַר בִּידִי: ט לֵיתוֹהִי רַב בְּבֵיתָא הָדֵין מִנִּי וְלָא מְנַע מִנִּי מִדַּעַם אֱלָהֵן יָתִיךְ בְּדִיל דְּאַתְּ אִתְּתֵהּ וְאֵכְדֵּין אֶעְבֵּיד בִּישְׁתָּא רַבְּתָא הָדָא וְאֵחוֹב קֳדָם יְיָ: י וַהֲוָה כַּד מַלֵּילַת עִם יוֹסֵף יוֹם יוֹם וְלָא קַבֵּיל מִנַּהּ לְמִשְׁכַּב לְוָתַהּ לְמֶהֱוֵי עִמַּהּ: יא וַהֲוָה כְּיוֹמָא הָדֵין וְעָאל לְבֵיתָא לְמִבְדַּק בִּכְתָבֵי חֻשְׁבְּנֵהּ וְלֵית אֱנָשׁ מֵאֱנָשֵׁי בֵיתָא תַּמָּן בְּבֵיתָא: יב וְאַחַדְתֵּהּ בִּלְבוּשֵׁהּ לְמֵימַר שְׁכוּב עִמִּי וְשַׁבְקֵהּ לִלְבוּשֵׁהּ בִּידַהּ וַעֲרַק וּנְפַק לְשׁוּקָא: יג וַהֲוָה כַּד חֲזָת אֲרֵי שַׁבְקֵהּ לִלְבוּשֵׁהּ בִּידַהּ וַעֲרַק לְשׁוּקָא: יד וּקְרָת לַאֲנָשֵׁי בֵיתַהּ וַאֲמָרַת לְהוֹן לְמֵימַר חֲזוֹ אַיְתִי לָנָא גַּבְרָא עִבְרָאָה לְחַיָּכָא בָנָא עַל לְוָתִי לְמִשְׁכַּב עִמִּי וּקְרֵית בְּקָלָא רַבָּא: טו וַהֲוָה כַּד שְׁמַע אֲרֵי אֲרֵימִית קָלִי וּקְרֵית וְשַׁבְקֵהּ לִלְבוּשֵׁהּ לְוָתִי וַעֲרַק וּנְפַק לְשׁוּקָא: טז וְאַחְתֵּתֵהּ לִלְבוּשֵׁהּ לְוָתַהּ עַד דְּעָאל רִבּוֹנֵהּ לְבֵיתֵהּ: יז וּמַלֵּילַת עִמֵּהּ כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימַר עַל לְוָתִי עַבְדָּא עִבְרָאָה דִּי אַיְתֵיתָא לָנָא לְחַיָּכָא בִי: יח וַהֲוָת כַּד אֲרֵימִית קָלִי וּקְרֵית וְשַׁבְקֵהּ לִלְבוּשֵׁהּ לְוָתִי וַעֲרַק לְשׁוּקָא: יט וַהֲוָה כַּד שְׁמַע רִבּוֹנֵהּ יָת פִּתְגָּמֵי אִתְּתֵהּ דִּי מַלֵּילַת עִמֵּהּ לְמֵימַר כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עֲבַד לִי עַבְדָּךְ וּתְקֵיף רוּגְזֵהּ: כ וּנְסֵיב רִבּוֹנֵהּ דְּיוֹסֵף יָתֵהּ וִיהָבֵהּ לְבֵית אֲסִירֵי אֲתַר דִּי אֲסִירֵי מַלְכָּא אֲסִירִין וַהֲוָה תַּמָּן

בבית

רש"י

בפלה אומרת כן: עברי. (כ"ר) מעבר הנהר הם בני עבר (ס"א מעבר הנהר): (טז) אדניו. של יוסף: (יז) בא אלי. לצחק בי העבד העברי ואשר הבאת לנו: (יט) ויהי כשמע אדניו וגו'. בשעת תשמיש

שפתי חכמים

וק"ל: ה (ג"א) אע"ג דלעיל פ' לך לך בפסוק ויגד לאברם העברי פירש"י שבא מעבר הנהר לבד ולא פי' מבני בניו של עבר י"ל כיון שאברהם עצמו בא משם די לו במה שבא מעבר הנהר אבל בזרעו לא די זה שהם לא באו מעבר הנהר אצטריך שניהם וכן במה שהם בני עבר לא די דלמא יתייחסו לעבר ולא להם: ו ר"ל דרש"י מפסק הפסוק דכתיב בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי דאי כדכתיב איט מיושב דבוא

התורה והמצוה

כבם לא יגלו. הן אדני. אמר איך אסיר כפוי טובה. א] מגיד הנאמנות שנתן לי שלא יחשב אחרי, כמ"ש הן אדני לא ידע אתי מה בבית ההוצאה, וכל יש לו נתן בידי ההכנסה:

(ט) איננו. ב] הכבוד שחלק לי שאינו גדול ממני, והפרס שאותך בפרט חשך ממני באשר את אשתו, ועוד טעם שאיך אעשה הר נה הב יולה הזאת והטאתי לאלהים, והוא הטא נגד אדוני ונגד ה':

(י) ויהי כדברה. בקשה אח"כ שעכ"פ ישכב אצלה לא עמה דרך זנות, ואח"כ בקשה להיות עמה בבית אחד ולא שמע אליה:

(יא) ויהי. אחר שהיה מהר שלא ליכנס בדרה כלל, קרה יום שבא הביתה, לבית הגדול ששם נמצאים אוצרי הבית, ששם היה עושה מלאכתו, ובאותו היום אין איש מאנשי הבית שם בבית, וכמו שפירשו חז"ל שהיה יום חג שלהם והלכו כלם:

(יג) ויהי בראותה. התירארה שעתה יתגלה הדבר, כי ישאלוהו כלם למה הולך ערום וע"כ קראה לאנשי בית שלה שפתומיה:

(יד-טו) ראו הביא לנו וגו' לצחק בנו. הסיתה אותן כאלו לכלן עשה כן, כ"ש מהגבירה כי אמר שבא אלי כ"ש שיעשה זאת לכן, ומה שנמצא בגדו בידה אמרה שזה מפני שבא לשכב עמי וכשר פשט בגדו, וע"י שהריעותי קולי עזב בגדו שפשט אצלי, ובאמת עזב בגדו בידה לא אצלה, כי היא תפשה בגדו והיא אמרה שעזב אצלה על המטה, כי ב"י פשט את בגדו לעשות המזמתה:

(יט) ויהי כשמע ארניו. ר"ל אדוניו הבין אמתת הדברים, כי דבריה אלין משמעות שהבר שכב עמה כמ"ש בא אלי ואמרה שהבר פשט בגדו, והבין שהוא שקר שהעבד לא יערב לבו לעשות כן, וע"ז עשה לי עבדך משמע שהבר עשה מעשה. ויחר אפו, לא אמר שחרה אפו על יוסף שא"כ היה הורג אותו, רק על הענין חרה אפו כי הבין הדבר לאמתו רק לא יכול להחזיק עוד את יוסף בביתו:

(כ) ויקח. לקחו בעצמו לא ע"י שוטרי בית הסוהר רק לקחו באהבה מגד שהוא אדוני יוסף, ויכול להפקיד אותו שיעשה עבודתו בבית הסוהר, ויתנהו אל בית הסוהר שיעבוד עבודתו שם, ויען היה מקום בבית

הסוהר

אֲסוּרֵי° הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים וַיְהִי־שָׁם בְּבֵית הַסֹּהַר׃ כא וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיֵּט אֵלָיו חָסֶד וַיִּתֵּן חִנּוֹ בְּעֵינֵי שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר׃ כב וַיִּתֵּן שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר בְּיַד־יוֹסֵף אֵת כָּל־הָאֲסִירִם אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֹּהַר וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר עֹשִׂים שָׁם הוּא הָיָה עֹשֶׂה׃ כג אֵין ׀ שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר רֹאֶה אֶת־כָּל־מְאוּמָה בְּיָדוֹ בַּאֲשֶׁר יְהוָה אִתּוֹ וַאֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ׃ פ שביעי מ א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָטְאוּ מַשְׁקֵה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְהָאֹפֶה לַאֲדֹנֵיהֶם לְמֶלֶךְ מִצְרָיִם׃ ב וַיִּקְצֹף פַּרְעֹה עַל שְׁנֵי סָרִיסָיו עַל שַׂר הַמַּשְׁקִים וְעַל שַׂר הָאוֹפִים׃ ג וַיִּתֵּן אֹתָם בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר יוֹסֵף אָסוּר

°אסירי קרי

שם

בעל הטורים

של שבולת דכה על י' אחיו ועוד ב' שנים על שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני: אסורים ג' במס'. ב' גבי יוסף ואד' ה' מתיר אסורים וזהו שאחז"ל שאמרה לו אשתו של פוטיפר אני חובשך בבית האסורים אמר לה ה' מתיר אסורים: (כג) ואשר הוא עושה ה' מצליח. ולא כתיב מצליח בידו כמו למעלה לפי שכאן היה בבית האסורים ולא הי"ל עסק בידו כמו למעלה שהיה בבית אדוניו ומתעסק בשל אדוניו: (א) לאדוניהם ב' במס'. לאדוניהם למלך מצרים. האומרות לאדוניהם הביאה ונשתה

שפתי חכמים

דהוא לא הביא אותו כדי לצחק בה: ז ר"ל שהיה לו עבדים תחתיו והוא היה אומר להם שיעשו והיינו במימריה הוה מתעביד לא שהיה עושה מה שהיו הם צריכין לעשות דא"כ היה משרת שלהם ומאי ויתן חנו בעיני שר בית הסוהר: ח שלא יתכן לפרש הבי"ת כמשמעו כי אחריו כתיב ואשר הוא עושה ה' מצליח בידו שפירושו וכל אשר הוא עושה ה' מצליח לא שייך מכח שה' אתו ויש מכאן שאין ה' אתו: ט פיילי הוא בלשון תרגום וא"כ פי' מלת פיילי בל' יון הוא פוטירין: י וא"ת דלמא איסכא היה י"ל דעל כרחך צ"ל דכך הוה המעשה דאי איסכא היה המעשה א"כ הוה קשה למה נתלה זה וזה לא נתלה בשלמא אי נמצא לשר המשקים זבוב ניחא שפיר דלא נתלה דאנוס הוא דאינו יכול לשמור את עצמו מזבוב שנפל בכוס

רש"י

אמרה לו כן וזהו שאמרה כדברים האלה עשה לי עבדך עניני תשמיש כאלה: (כא) ויט אליו חסד. שהיה מקובל לכל רואיו ל' כלה נאה וחסודה שבמשנה: (כב) הוא היה עשה. כתרגומו במימריה ז הוה מתעביד: (כג) באשר ה' אתו. בשביל ח שה' אתו: (א) אחר הדברים האלה. לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כלם לדבר בו הביא להם הקב"ה סורחנם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו ועוד שתבוא הרווחה לצדיק על ידיהם: חטאו. זה נמצא זבוב בפיילי פוטירין ט שלו וזה נמצא צרור י בגלוסקין שלו: והאופה. את פת המלך ואין ל' אפיה אלא בפת ובלע"ז פישטו"ר:

ויפקד

השאלות

(א-כג) למה פעמים אומר משקה ואופה ופעמים אומר שר המשקים ושר האופים, למה כפל לאדוניהם למלך מצרים, וכפל על שני סריסיו על שר המשקים

התורה והמצוה

הסוהר ששם ישבו הפקודים אומר ששמו אל צד הזה ששם האסורים אסירי המלך השרים והפרתמים. ומבואר שהוא לא היה אסור רק היה שם מפני עובד עבודתו, ועז"א ויהי שם בבית הסוהר, כי בית הסוהר היה שייך לבית פוטיפר והיה צריך עבדים גם שם, והיה יכול לשמו שם גם בלי פשע:

(כא) ויהי ה'. גם שם היה ה' עמו, ויט אליו חסד, שהתחסד עמו להחזיק אותו כאיש נקי מפשע ואח"כ נתן חנו, הגם ששר בית הסוהר אכזרי ע"פ הרגל:

(כב) ויתן. אח"כ נתן כל האסירים תחת פקודתו והיה הוא במקום שר הסוהר, והוא סדר להם את כל אשר יעשו, בענין שכל מה שעושים שם נחשב על שמו שהוא עשה כי נעשה עפ"י דבורו:

(כג) אין שר. גם לא לקח מאתו חשבון. א] באשר ראה שה' אתו והוא צדיק ואיש אמונים. ב] באשר מצליח ע"י השגחת ה':

(א) חטאו משקה מלך מצרים והאפה. הנה חז"ל אמרו שחטא המשקה היה שנמצא זבוב בכוס, והחטא באופה

בבית אסירי: כא והוה מימרא דיי בסעדיה דיוסף ונגד ליה חסדא ויהביה לרחמין בעיני רב בית אסירי: כב ויהב רב בית אסירי בידא דיוסף ית כל אסיריא די בבית אסירי וית כל די עבדין תמן על מימריה הוה מתעבד: כג לית רב בית אסירי חזי ית כל סרחן בידיה בדי מימרא דיי בסעדיה ודי הוא עבד יי מצלח:

א והוה בתר פתגמיא האלין סרחו שקיא מלכא דמצרים ונחתומי לרבוניהון למלכא דמצרים: ב ורגז פרעה על תרין רברבנוהי על רב שקי ועל רב נחתומי: ג ויהב יתהון במטרא בית רב קטוליא לבית אסירי אתר די יוסף אסיר תמן:

ומנו

השאלות

ועל שר האופים. מ"ש איש חלומו איש כפתרון חלומו המשקה והאופה הוא לשון מסורס ובלתי מדויק. איך הכיר יוסף מן חלומותיהם ששר המשקים ישב על כנו ושר האופים יתלה. מ"ש כי אם זכרתני אתך מלת כי אם בלתי מדויק, וכפל זכרתני אתך והזכרתני אל פרעה:

התורה והמצוה

האופה היה שנמצא צרור בהלחם. והשינוי בדימוס הנה חטא האופה הוא פשיעה גדולה, וגם אופה אחר משרת לשר קטן יחשב לו זאת לפשע אם ימצאו צרור וצרורות בלחמו. אבל חטא המשקה הוא קל מאד, שהזבוב יפול בכוס לרוב והוא קרוב לאונס, והיה זה חטא גדול יען שהיה משקה המלך, שמצד זה גם חטא קטן לגדול יחשב, וז"ש שהמשקה חטא מצד שהוא משקה מלך מצרים, כי אצל אחר לא יחשב זה לחטא כלל, והאופה חטא מצד עצמו שהוא חטא גם אצל אופה אחר. אולם כשנדקדק בפ' זאת לפעמים יקראם בשם משקה ואופה, ולפעמים יקראם בשם שר המשקים ושר האופים, ומזה מבואר כפי מה שכבר שעירו המפ' שהיה בחצר מלכותו של פרעה, כמו שהוא גם היום בחצרות המלכים, שהמלך ימנה שרים גדולים מרואי פניו, שר אחד יקרא שר המשקים שהוא יתן הכוס על כף פרעה לכבוד ולתפארת, ושר אחד יקרא בשם הכבוד שר האופים שהוא יביא על שלחן המלך מכל מאכל פרעה מעשה אופה, אולם השרים האלה שהם שרים גדולים ונכבדים לא יעסקו בעצמם לעשות היין ולאפות הפת, רק הם יש להם עבדים אומנים במלאכות אלה והם נאמנים לאדוניהם שנכון לבם בטוח שלא יחטאו באומנתם, כי כל חטא ופשע שימצא בפת בג המלך וביין משתיו לא יעניש המלך את האופה לבד רק את השר המופקד על זה מן המלך, שהוא קבל עליו אחריות של האומנים שהפקיד במקומו לעבוד עבודתו. עפ"ז ספר כי חטאו המשקה והאופה, שהם האומנים שמנו אותם השרים, ובאר ג"כ כי חטא המשקה היה קטן מחטא האופה ולא יחשב חטא רק מצד שהוא משקה מלך מצרים כנ"ל, ובאר שחטא המשקה והאופה שהם האומנים היו לאדניהם, המשקה חטא לשר המשקים אדונו והאופה לשר האופים, ועקר החטא היה למלך מצרים, ועז"א במדרש רבנן אמרי שר המשקים זבוב נמצא וכו' לאדוניהם בחטאים אדוניהם, ר"ל המשרתים הקטנים חטאו בחטאיהם ואומנתם לאדוניהם, ר"ל לשר המשקים ושר האופים:

(ב) ויקצף. הנה שכשנבחין חטא המשקה והאופה בבחינת העבדים היה חטא האופה גדול ביתר שאת מן חטא המשקה וכנ"ל, כשנבחין החטא בבחינת השרים חטא שר המשקים גדול מחטא שר האופים, כי שר האופים לא חטא מאומה, אחר שהוא אינו אופה את הפת בעצמו רק ע"י האופה, מאין היה לו לדעת כי נמצאו צרורות בהלחם, וא"כ הוא בעצמו לא חטא מאומה רק שהוא נכנס בערבות בעד האופה משרתו שהוא הוא החוטא ואשם, אבל שר המשקים חטא בעצמו שהלא היה יכול לראות את היין שבכוס אם הוא נקי מזבובים, ולמה לא בדק את הכוס תחלה, נמצא שאם היה קצף פרעה על העבדים הקטנים היה קוצף על האופה בעצם וראשונה ועל המשקה אחריו כטפל ובלתי עקר בהחטא, אבל יען כי קצף המלך על שני סריסיו שהם השרים הצריכים ליתן דין וחשבון ע"ז לפני המלך, היה עקר הקצף על שר המשקים שהוא פשע בעצמו, ואחריו על שר האופים, שלא חטא בעצמו רק מצד הערבות. והנה עקר ספור זה הוא להודיענו איך סבב ה' בהשגחתו המיוחדת סבובים שיעלה יוסף לגדולה, שזה נסבב ע"י שקצף פרעה על עבדיו ונתנם במשמר ששם נמצא יוסף, ועי"כ נזכר אל פרעה, וכמ"ש במד' הקציף הקב"ה אדון של עבדיו כדי ליתן גדולה לצדיקים, פרעה קצף על עבדיו כדי לתת גדולה ליוסף, ואם היה יוסף פותר את החלום כפי מה שהיה ראוי לשני השרים האלה בדין ובמשפט, ששר המשקים יתלה על העץ ושר האופים ישב על כנו, לא היה יוסף עולה לגדולה, כי היו חושבים שפתר להם כן מפני שהסברא היתה נותנת שישפטו כראוי להם עפ"י חטאם, ששר המשקים היה חוטא יותר משר האופים, אבל אחר שפתר יוסף הפך ממה שהיה ראוי עפ"י היושר והסברא, ונתקיים כן, מזה ראו שהוא איש אשר רוח אלהים בו כמו שיתבאר, לכן צריך להקדים ההצעה הזו, שלפי עומק הדין היה ראוי ששר האופים יצא חפשי ושר המשקים יתלה, שזה היסוד הראשון לגדולת יוסף:

(ג-ד) ויתן. עתה יספר איך הזמין ה' בהשגחתו שיכירו את יוסף, כי היה מהשגחת ה' שנתן אותם במשמר בית שר הטבחים לא במשמר אחר, ושר הטבחים נתן אותם אל בית הסהר במקום אשר יוסף

שם: ד ויפקד שר הטבחים את־יוסף אתם וישרת אתם ויהיו ימים במשמר: ה ויחלמו חלום שניהם איש חלמו בלילה אחד איש כפתרון חלמו המשקה והאפה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסהר: ו ויבא אליהם יוסף בבקר וירא אתם והנם זעפים: ז וישאל את־סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדניו לאמר מדוע פניכם רעים היום: ח ויאמרו אליו חלום חלמנו ופתר אין אתו ויאמר אלהם יוסף הלוא לאלהים פתרנים ספרו־נא לי: ט ויספר שר־המשקים את־חלמו ליוסף ויאמר לו בחלומי והנה־גפן לפני: י ובגפן שלשה שריגם והוא כפרחת עלתה נצה הבשילו אשכלתיה ענבים: יא וכוס פרעה בידי ואקח את־הענבים ואשחט אתם אל־כוס פרעה

ואתן

בעל הטורים

מה נהי: על עסקי בהיה אף כאן על עסקי בהיה כמו שדרז"ל שנמצא זבוב בכוס שלו: (ו) זעפים ב' במסורה. הכא ואידך ולמה יראה פניכם זועפים מה שהם על עסקי הכילה בבכיל שלא רצו לאכול היו פניהם זועפים אף הכא זועפים פניהם על עסקי הכילה זה נמצא זבוב וכו': (ח) ספרו נא ג'. הכא ואידך ספרו בגוים את כבודו הד בתהלים והד בד"ה שעל הספור שספרו ספרו בגוים כבוד יוסף שבמחוזו לפני פרעה: (י) שריגם. כתיב חסר כגימט' הכוס בעולם דאיכא מ"ד תגו כאכוס:

רש"י

(ד) ויפקד שר הטבחים וגו'. להיות כ אתם: ויהיו ימים במשמר. ל י"ב חדש: (ה) ויחלמו חלום שניהם. ויחלמו שניהם חלום. מ זהו פשוטו, ומדרשו כ"א חלם חלום שניהם נ שחלם את חלומו ופתרון חבירו. וזה שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר: איש כפתרון חלומו. כ"א חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבא עליהם: (ו) זועפים. עצבים כמו (מ"א כ) סר וזעף (מיכה ז) זעף ה' אשא: (י) שריגם. זמורות ארוכות שקורין וידי"ץ: והיא כפורחת. דומה לפורחת ס והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ע ואחר הפרח עלתה נצה פ ונעשו סמדר אפני"ר בלע"ז (אויפשטאן אדער אויפבליעטן אייגער בלומע) ואח"כ הבשילו והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין ע"כ תרגום של פורחת. ק גדול מפרח כדכתיב (ישעיה יח) ובוסר גומל יהיה נצה וכתיב (במדבר יז) ויוצא פרח והדר ויצץ ציץ: (יא) ואשחט. כתרגומו ועצרית והרבה יש

שפתי חכמים

לגים שתאום אבל לאופה שנמצא צרור בגלוסקין שלו פושע היה דהוה לו לבדק התנור יפה שלא ישאר בו צרור: כ ר"ל דמקרא משמע ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם שהיה ממונה אותן ג"כ על דבר ואי הוה כתיב בתחלה שהיה ממונה שר המשקים ושר האופה על דבר היה נופל עליו ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם אבל השתא שאינו כן מאי אתם לכן פי' להיות אתם וכו': ל דייק מדכתיב בפ' בשר ימים היה גאולתו ימים ימים לג"ש. ואין לומר דלמא שני ימים היו במשמר ובליל שני חלמו החלום א"כ למה ליה ליוסף לומר בעוד שלשת ימים לא הול"ל רק אחר שלשה ימים: מ פי' שכל א' מפניהם ראה חלום ולא שכל אחד ראה חלום של שניהם דהיינו חלומו וחלום חבירו: נ חלום של שניהם אך במקום שהיה להם לומר שחלם חלום חבירו אמרו פתרון חלום חבירו וא"ל דלמא משמעו דכל א' חלם חלום שלו וחלום חבירו. י"ל מדכתיב בתריה איש חלומו בלילה אחד ולעיל כתיב חלום שניהם שבשני חלומות חלמו לכם א"כ סתרי קראי אהדדי אע"כ צ"ל חלום שלו ופתרון חבירו וזה שכתב איש חלומו כפתרון חלום חבירו, פי' חלום הדומה לדבר העתיד לבא עליהם ולא כפי המובן בגם הפתרון ראה בחלום א"כ מה פתר יוסף: ס פי' כ"ף של כפורחת היא כ"ף הדמיון ולא כ"ף כאשר כי לא תמצא כ"ף כזאת כי אם על המקור ולא על הפעול. ופי' ויהי כמשיב ידו כדמות משיב ידו ופי' כשלא הי"ל כוונה בזה רק מפני שהוליא ידו ואח"כ קצרו בתוך השני והכניסה מיד ונראה כאלו היה זה בכוונה כנה שולאת היד בשם נתינה והכנסה בשם השבה. והתרגום שתרגם כד אפרחת תרגם הענין ולא המלות והראיה שתרגם פורחת שהיא בינוני אפרחת שהוא לשון של עבר. עכ"ל הרא"ם: ע כלומר שנראה לו בחלומו שהיתה פורחה ממש כבריאת הגפן בלי שום שנוי ודמיון: פ כלומר

ונא

ד וּמַנִּי רַב קָטוֹלַיָא יָת יוֹסֵף עִמְּהוֹן וְשַׁמֵּשׁ יָתְהוֹן וַהֲווֹ יוֹמִין בְּמַטְּרָא: ה וַחֲלַמוּ חֶלְמָא תַּרְוֵיהוֹן גְּבַר חֶלְמֵיהּ בְּלֵילְיָא חַד גְּבַר כְּפוּשְׁרַן חֶלְמֵיהּ שָׁקְיָא וְנַחְתּוֹמֵי דִּי לְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם דִּי אֲסִירִין בְּבֵית אֲסִירֵי: ו וַאֲתָא לְוָתְהוֹן יוֹסֵף בְּצַפְרָא וַחֲזָא יָתְהוֹן וְהָא אִנּוּן נְסִיסִין: ז וּשְׁאֵל יָת רַבְרְבֵי פַרְעֹה דִּי עִמֵּיהּ בְּמַטְּרָא בֵּית רִבּוֹנֵיהּ לְמֵימַר מָא דֵין אַפֵּיכוֹן בִּישִׁין יוֹמָא דֵין: ח וַאֲמַרוּ לֵיהּ חֶלְמָא חֲלַמְנָא וּפָשַׁר לֵית לֵיהּ וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף הֲלָא מִן קֳדָם יְיָ פּוּשְׁרַן (חֶלְמַיָּא) אִשְׁתָּעוּ כְעַן לִי: ט וְאִשְׁתָּעִי רַב שָׁקֵי יָת חֶלְמֵיהּ לְיוֹסֵף וַאֲמַר לֵיהּ בְּחֶלְמִי וְהָא גֻפְנָא קֳדָמָי: י וּבְגֻפְנָא תְּלָתָא שִׁבְשִׁין וְהִיא כַד אַפְרַחַת אַפֵּקַת לַבְלְבִין וַאֲנִיצַת נֵץ בַּשִּׁילוּ אִתְכַּלָהָא עִנְּבִין: יא וְכַסָּא דְפַרְעֹה בִּידִי וּנְסֵיבִית יָת עִנְּבַיָּא וַעֲצָרִית יָתְהוֹן לְכַסָּא דְפַרְעֹה וִיהָבִית

ית

התורה והמצוה

אסור שם, וגם היה בהשגחת ה' שהפקיד את יוסף אתם לשרת אותם ולא נתן להם משרת אחר, וגם שנתעכבו במשמר ימים שהוא שנה תמימה, שע"כ היה רגיל עמהם וערב לבו לשאול אותם מדוע פניהם רעים, שלא היה שואל מהם כזאת אם לא התחזק אצלו למשרת נאמן ימים רבים:

(ה) ויחלמו. כבר אמרנו שלפי שורת הדין היה ראוי ששר המשקים יענש ושר האופים יצא לחפשי, אחרי שבעבדיהם שהם המשקה והאופה שמשמשא ישבו גם הם בבית הסוהר שהם החוטאים לאדוניהם, היה ראוי שהמשקה יצא חפשי והאופה יתלה, וא"כ החלום שחלמו שפתרונו הוא ששר המשקים ישב על כנו ושר האופים יתלה, דין זה היה נכון במשפט העבדים שלהם שהם המשקה והאופה, לא במשפט השרים שהם שר המשקים ושר האופים, וז"ש ויחלמו חלום שניהם איש חלמו, ר"ל שכ"א חלם לו חלומו הראוי, ששר המשקים חלם לו ענבים ויין, ושר האופים חלם לו ממעשה אופה כ"א מאומנתו, וכן ר"ל שהיה החלום הראוי לו באשר הוא שר המשקים ושר האופים לא באשר הוא משקה ואופה, כי לזה חלם שנותן הכוס על כף פרעה וזה חלם לו סלי חורי שזה ישא השר לא העבד אשר תחתיו, אבל איש כפתרון חלמו, אם נעריך את כל אחד מהם לפי הפתרון מבואר שלא יצדק הפתרון על השרים, רק על המשקה והאופה שהם העבדים שהם ג"כ היו אסורים בבית הסהר, ועליהם היה פתרון זה צודק לפי הדין, ומזה מבואר שפרעה דן אח"כ את השרים לפי המשפט הראוי לעבדיהם, כי באשר נכנסו בערבות בעד עבדיהם, פקד עליהם את עון עבדיהם וזה דבר חדש ומתמיה:

(ז) וישאל את סריסי פרעה. כבר אמר החוקר שהשר והעבד כשיהיו שניהם גרים בארץ נכרים או תפוסים בשביה, אהבו זל"ז כאלו הם אחים שוים. וז"ש שהגם שהם סריסי פרעה ושרים גדולים, אמר שהם אתו במשמר בית אדניו, מצא את לבו לשאול אותם מדוע פניכם רעים היום, ר"ל שלא יפלא בעיני מדוע פניכם רעים אחר שאתם אסורים במשמר, רק הפליאה מה יום מיומים:

(ח) הלוא לאלהים פתרנים. ר"ל אחר שהחלום הוא הודעה נגזרה מן השמים, א"א שיודיע אתכם הגזרה ולא הכין את הפותר, שא"כ ההודעה הוא לבטלה. ובמד' הלוא לאלהים פתרונים תלה הגדולה בבעליו, ר"ל שהחלום אינו מצד המערכת או כח המדמה, רק הוא השפעה מה', וכן ישפיע עלי הודעה שאוכל לאמר לכם הפתרון:

(ט) בחלומי והנה גפן לפני. הבדל חלום שר המשקים והאופים ופתרונם הוא באופן זה, כי הנה משפט הזה של שרים הגדולים האלה בודאי הובא לפני השופטים הגדולים יודעי דת ודין, והם עיינו בו כל השנה ובודאי שפטו כהלכה שחטא שר המשקים גדול מן חטא שר האופים, וכפי מה שכתבנו למעלה, ועד עתה היה הדבר עומד ששר האופים יצא זכאי בדינו ושר המשקים יתלה, אולם באותם שלשה ימים שנמשך מן פתרון יוסף עד יום הולדת את פרעה, שהובא הדבר לפני המלך ויועציו, נשתנה הדבר שלא ישפטו לפי משפט השרים בעצמם רק לפי משפט עבדיהם בהם היו ערבים בעדם, שחטא האופה היה גדול מחטא המשקה, שע"כ יצא במשפט ששר האופים יתלה ושר המשקים ישב על כנו, וזה בעצמו הראו להם בחלום, ששר המשקים ראה בחלומו והנה גפן לפניו, שעד עתה לא היה לו אף ענבים וכ"ש יין, רק גפן בוקק ואין יבול בגפנים, ר"ל שלא היה מוכן שישוב אל כנו להיות לו ענבים ויין חמר, [משא"כ לשר האופים הראו שיש לו שלשה סלי חורי ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אופה שעשו האפיה ומוכן להגיש לפני המלך כבתחלה] כי כן עמד משפטם עד עתה:

(י-יא) ובגפן. ולכן בחלומו שפתאום נמצא בגפן בוקק שלשה שריגם, שתיכף פרחו, וגם ראו כי כפרחת עלתה נצה, ר"ל שתיכף בעת שפרחו גמלו ג"כ [כי הנץ הוא אחר הפרח], ותיכף הבשילו אשכלתיה ענבים, ואז ראה שנמצא בידו כוס פרעה, וששחט לתוכו את הענבים, וכל זה נעשה כרגע בעת החזיון:

ויאמר

וָאֶתֵּן אֶת־הַכּוֹס עַל־כַּף פַּרְעֹה׃ יב וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹסֵף זֶה
פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַשָּׂרִגִים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם׃ יג בְּעוֹד |
שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשֶׁךָ וַהֲשִׁיבְךָ עַל־כַּנֶּךָ
וְנָתַתָּ כוֹס־פַּרְעֹה בְּיָדוֹ כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיִיתָ
מַשְׁקֵהוּ׃ יד כִּי אִם־זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ כַּאֲשֶׁר יִיטַב לָךְ וְעָשִׂיתָ־
נָּא עִמָּדִי חָסֶד וְהִזְכַּרְתַּנִי אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵאתַנִי מִן־הַבַּיִת
הַזֶּה׃ טו כִּי־גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים וְגַם־פֹּה לֹא־עָשִׂיתִי
מְאוּמָה כִּי־שָׂמוּ אֹתִי בַּבּוֹר׃ טז וַיַּרְא שַׂר־הָאֹפִים כִּי טוֹב
פָּתָר וַיֹּאמֶר אֶל־יוֹסֵף אַף־אֲנִי בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סַלֵּי
חֹרִי עַל־רֹאשִׁי׃ יז וּבַסַּל הָעֶלְיוֹן מִכֹּל מַאֲכַל פַּרְעֹה מַעֲשֵׂה
אֹפֶה וְהָעוֹף אֹכֵל אֹתָם מִן־הַסַּל מֵעַל רֹאשִׁי׃ יח וַיַּעַן יוֹסֵף
וַיֹּאמֶר זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַסַּלִּים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם׃
יט בְּעוֹד | שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ
וְתָלָה אוֹתְךָ עַל־עֵץ וְאָכַל הָעוֹף אֶת־בְּשָׂרְךָ מֵעָלֶיךָ׃
מפטיר כ וַיְהִי | בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת־פַּרְעֹה וַיַּעַשׂ
מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו וַיִּשָּׂא אֶת־רֹאשׁ | שַׂר הַמַּשְׁקִים וְאֶת־

ראש

רש"י

בלשון משנה: (יב) שלשת ימים הם. סימן הם לך לשלשת ימים. ויש מדרשי אגדה הרבה (חולין צב): (יג) ישא פרעה את ראשך. ל' חשבון כשיפקוד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם: כנך. בסיס שלך ומושבך: (יד) כי אם זכרתני אתך. אשר אם זכרתני אתך כמאשר ייטב לך כפתרוני: ועשית נא עמדי חסד. אין נא אלא לשון בקשה הרי אתה עושה עמי חסד: (טז) סלי חורי. סלים של נצרים קלופים חורין חורין ובמקומנו יש הרבה ודרך מוכרי פת כסנין שקורין אובלי"ש (היפפען, קוכען) לתתם באותן סלים: יום הלדת את פרעה. יום לידתו וקורין לו יום גינוסיא ר ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרים שהחיה מילדת את האשה ועל כן החיה נקראת מילדת וכן (יחזקאל מז) מולדותיך ביום הולדת אותך וכן (ויקרא יג) אחרי הכבס את הנגע שכבוסו על ידי אחרים: (כ) וישא את ראש וגו'. מנאם עם שאר

עבדיו

שפתי חכמים

ולא שרצה הכי ביאר כמובן מן הכתוב דאין מראין לו לאדם אלא דקלי בקופא דמחטא: צ לא שהם עצמם שלשת ימים כמובן מן הקרא: ק ר"ל שפרעה ישא את ראשך. והיית כל כך חשוב עד אשר אם זכרתני תוכל אתה להוציאני ויהיה מלת כי במקום כאשר משום דכי משמש בד' לשונות והאחד מהם אם והוא אשר. והוסיף הרב מאחר שייטב לך מפני שאין מדרך המוסר שיזכירהו מיד בעת שייטיב לו רק אח"כ בעת שעומד ומשרת לפניו: ר פי' יום הלידה בלשון יון:

התורה והמצוה

(יב) ויאמר יוסף. פתר לו ששלשת השריגים מורים על שלשת ימים, שעד עתה היה לך גפן בוקק, ר"ל שמשפטך היה שתמות, רק שבשלשת ימים אלה יתפתח דינך, שגפן בוקק גפנך פרי ישוב לו לתת היין אל כוס פרעה. וז"ש,

(יג) בעוד שלשת ימים. יתפתח דינך לטובה בשלשה ענינים. א] עד עתה היה משפטך לתליה, ועתה

ישא

ית כסא על ידא דפרעה: יב ואמר ליה יוסף דין פשרנה תלתא שבשין תלתא יומין אנון: יג בסוף תלתא יומין ידכרנך פרעה (ית רישך) ויתיבנך על שמושך ותתן כסא דפרעה בידיה כהלכתא קדמאה די הויתא משקי ליה: יד אלהן תדכרנני עמך כד ייטב לך ותעביד כען עמי טיבו ותדכר עלי קדם פרעה ותפקנני מן בית אסירא הדין: טו ארי מגנב גניבנא מארעא דעבראי ואף הכא לא עבדית מדעם ארי שויאו יתי בבית אסירי: טז וחזא רב נחתומי ארי יאות פשר ואמר ליוסף אף אנא בחלמי והא תלתא סלין דחירו על רישי: יז ובסלא עלאה מכל מיכל פרעה עובד נחתום ועופא אכל יתהון מן סלא מעלוי רישי: יח ואתיב יוסף ואמר דין פשרנה תלתא סלין תלתא יומין אנון: יט בסוף תלתא יומין יעדי פרעה ית רישך מנך ויצלוב יתך על צליבא ויכול עופא ית בשרך מנך: כ והוה ביומא תליתאה יומא בית ולדא דפרעה ועבד משתיא לכל

עבדוהי

התורה והמצוה

ישא ראשך וימחל עונך. ב] ולא זאת לבד, כי והשיבך על כנך, היינו לנקיך ולהחזיקך, שעד עתה הכוני מלך נכסים למלך. ג] ולא זאת, כי גם ונתת כוס פרעה בידו שאלו לא נמצא בך חטא כלל משולם, וע"ז היה מורה הפריחה והגלה והענבים, שאלו תכופים זאח"ז שנמחל לו אחת אחת במשפט. אמנם אמר אליו בל תדמה שבאמת אתה זך מפשע ותצא זכאי עפ"י המשפט והדין, לא כן הוא, שבאמת הדבר עומד במשפט הראשון, שלפי משפט השופטים הלא שפטו אותך משפט מות, כי אתה חייב מיתה מצד אשר היית משקהו, ופשעת בדבר שלא השגחת להסיר זבובי מות מכוס המלך, וזה המחייב שלא תנקה במשפטך, רק מה שתצא זכאי הוא כדי שעל ידך אצא גם אני לחפשי, שאני אסור פה בחנם בלא פשע. ועז"א,

(יד) כי אם זכרתני אתך. וכדי שאצא אני לחפשי על ידך ישגיח דיקך עתה ממות לחיים, [ועז"א מלת כי אם, היינו שרק בעבור זה תצא חפשי], ובאר לו שאתה מחויב להוציא אותי מן הבור משלשה טעמים. א] מצד החיוב אשר שעל ידי שנצא אתה לחפשי ותעלה לגדולה, שזה יסובב ע"י פתרוני, א"כ אתה מחויב לשלם לי טובה תחת טובה, ועז"א זכרתני אתך כאשר ייטב לך, מלת אתך מורה שיש לי חלק בזה במה שייטב לך, וצריך אתה לזכור אותי כשותף בטובה זאת. ב] שגם אם לא היית חייב לי תשלומי גמול ראוי שתעשה זה מצד החסד, ועז"א ועשית נא עמדי חסד. ג] שאם היה זה דבר קשה תוכל לאמר שאינך רוצה לטרוח בזה, אבל הלא תוכל לפעול זאת בדבור קל, שאם רק והזכרתני אל פרעה, אם רק שתזכיר לפניו שאחד יושב בבית [illegible] בלא פשע בזה תוציאני מן הבית הזה:

(טו) כי גנב וגו'. באר הדבר איך בדבור קל [illegible] פרעה יוציאהו לחפשי, כי אין לאדוני שום זכות לכלוא אותי פה בבית הסהר, שזה לא יוכל לעשות רק אם אני עבד באמת, שאז יכול האדון לעשות עם עבדו מה שרוצה, וזה אינו אמת, כי גנב גנבתי מארץ העברים, ואיני עבד באמת, וכן אין לו כח לעצור אותי בבית האסורים ע"י שחשדתי איזה חטא שמגיע לי מאסר דרך עונש, עז"א וגם פה לא עשיתי מאומה, והביא ראיה שלא חטא מאומה באשת אדוניו, כי שמו אתי בבור, שאם הייתי חוטא באשתו באמת, הלא היה הורג אותי בדין, וממה ששם אותי בבור מבואר שיודע שאני הצדק ולא עשה זה רק לחפות על אשתו כנ"ל:

(טז-יז) אף אני בחלומי. חלום של האופים היה בהפך מחלום של המשקים, שהוא חלם שראה שלשה סלי חורי על ראשו, ובסל העליון היה מכל מאכל פרעה, ובכל היה מעשה אופה שהיה עד עתה שהוא אפוי ומזומן לעלות על שלחן המלך, לא כשר המשקים שראה גפן בוקק כי משפטו עומד עד היום שיצא נקי ויתוב על כנו, רק עתה בא עוף השמים והוא אכל אותם מתחת שיאכל המלך. וע"ז פתר לו יוסף,

(יח-יט) ששלשת הסלים מורים ג"כ שלשת ימים. ושהראו לו שהגם שעד עתה היה מוכן לשוב אל כנו בתוך השלשה ימים ישתנה דינו לרעה, וישא פרעה את ראשך מעליך, ר"ל עד עתה היה ראשך בהשיבות ועתה ישאהו מעליך ותלה אותך על עץ:

(כ) ויהי ביום השלישי. עתה יספר איך נעשה השנוי הזה ואיך הסכו ללעטה משפט, והלא כפי המשפט והצדק היה ראוי שיקיים המלך משפט השופטים ששפטו עד עתה, שסר האופים זכאי בדינו ושר המשקים חטא ואשם, אמר כי פרעה עשה משתה לכל עבדיו, והוא כי אצל מלכי בית פרעה וכן אצל רוב מלכי קדם, הסריס היה דינם שוה עם העבדים ונקראים בשם עבדי המלך, כי מן עבדיו היה בוחר את הסריס שרי מלכותו, והגם שעלו למדרגת שרים לא יצאו גם ממעמדם הקודם שהיו עבדי המלך, וכשהיה מזמין את שרי המלך היו הם מיועדים לבדם בתור שרים, וכשהיה מזמין את עבדיו היו הם מיועדים עם יתר עבדיו ומשרתיו בתואר עבדים, ואם היה פרעה עושה משתה זאת אל שרי המלך והיו גם הם נקראים לפני המלך בתואר שרים, היה משקיף על משפטם לפי מדרגתם שהם שרים שאין עליהם

לאפות

רֹאשׁ שַׂר הָאֹפִים בְּתוֹךְ עֲבָדָיו׃ כא וַיָּשֶׁב אֶת־שַׂר הַמַּשְׁקִים עַל־מַשְׁקֵהוּ וַיִּתֵּן הַכּוֹס עַל־כַּף פַּרְעֹה׃ כב וְאֵת שַׂר הָאֹפִים תָּלָה כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם יוֹסֵף׃ כג וְלֹא־זָכַר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־יוֹסֵף וַיִּשְׁכָּחֵהוּ׃ פ פ פ

קי"ב יב"ק סימן. ומפטירין כה אמר ה' בע"ע בעמוס סימן ב':

מא א וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַיְאֹר׃ ב וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת יְפוֹת מַרְאֶה וּבְרִיאֹת בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ׃ ג וְהִנֵּה

שבע

בעל הטורים

(כג) ולא זכר ג' במס'. הכא ואידך ולא זכר יואש המלך את החסד. ולא זכר הדום רגליו. בשר המשקים היה כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יוסף וכן היה יואש כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יהוידע הכהן והרג לזכריה בנו ועל זה נהרגו כמה נפשות מישראל בהיכל דמו תוסס עד שנחרב הבית וזהו ולא זכר הדום רגליו ביום אפו:

(א) ויהי מקץ. נאמר כאן מקץ ונאמר באברהם מקץ עשר שנים מה להלן עשר אף כאן לסוף עשר שנים ופי' ויהי מקץ דהיינו לסוף עשר ועוד שנתים: ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם. בגימט' עשר שנים: (ב) שבע פרות. ע"ש עגלה יפיפיה מצרים ולמה ז' ע"ש מצרים לודים ענמים להבים נפתוחים פתרוסים כסלוחים שהם ז' וז' עממים מארץ כנען יתפרנסו

רש"י

עבדיו שהיה מונה המשרתים שישרתו לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש לשון מנין: (כג) ולא זכר שר המשקים. בו ביום: וישכחהו. לאחר מכאן מפני שתלה בו יוסף לזכרו הוזקק להיות אסור שתי שנים שנאמר (תהלים מ) אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים ולא בטח על מצרים הקרויים רהב:

(א) ויהי מקץ. כתרגומו מסוף וכל ל' קץ סוף הוא: על היאר. כל שאר נהרות אינה קרוין יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשויין יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם ומשקה אותם לפי שאין גשמים יורדין במצרים תדיר כשאר ארצות: (מן היאר עלת. זהו עקרו של חלום לפי שהשביעתן ורעיבתן מתוך גדולת הנהר ומתוך יבשותו): (ב) יפות מראה. סימן הוא לימי השובע שהבריות נראות יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה: באחו. באגם מריש"ק בלעז (זומפף) כמו ישגא אחו:

שפתי חכמים

ש (קנ"מ) דאל"כ מנ"מ דכתיב ולא זכר. אם בא לומר שלא עשה עמו חסד זה נכתב כבר ויהי מקץ שנתים אלא לומר שהכה היתה מ"מ בש"י שלא הזכירו עד אחר שתי שנים מפני שתלה בטחונו בשר המשקים: (נח"י) מבואר הוא בב"ר פ"ז אמנם מונה שלא היה יוסף ראוי להיות בבית האסורים אלא עשר שנים מפני שהוציא דבה על עשרה אחיו וע"י שאמר לשר המשקים וכו':

א דבר שהוא דלשון קץ כתרגומו מסוף הוא אבל קשה ימים דכתיב בקרא ל"ל בשלמא אי לשון מקץ לאו לשון סוף הוא אלא לשון מקצת כמו מקצה אחיו מש"ה צריך הקרא למנקט ימים לומר שתי שנים שלמות היו מיום ליום ולא מקצת שתי שנים אבל כיון דמקץ לשון סוף הוא א"כ ימים דכתיב בקרא למה לי ומפ' דה"א מקץ לשון מקצת הוא וה"א דכל לשון קץ לשון סוף הוא היינו היכא שהוא מוכח מן המקרא שהוא לשון סוף להכי כתב הקרא הכא ימים ללמד שהוא לשון סוף ולא מקצת ומעתה כל ל' קץ סוף הוא וזה שאמר רש"י וכן כל לשון קץ סוף הוא כלומר כיון דמוכח הכא דמקץ לשון סוף אנו למדין מהכא דכל ל' קץ סוף הוא דקץ קן לג"ס ודו"ק כ"ל. ודלא כהרא"ם שכתב דמ"ה נקט כל לשון קץ סוף משא"כ מלת קצה שפעמים מתפרש סוף כמו מקצה שלש שנים ופעם קצה כמו כתוב אחד מקצה ופעם קצת כמו מקצה אחיו. ואף שכתב כמה פעמים קודם זה בכמה מקומות אין זה קושיא כי כמוהו רבים עכ"ל. וליכא לאקשויי מקרא דמקץ ז' שנים תעשה שמטה שפירושו מתחלת השנה השביעית כדכתיב והשביעית תשמטנה דקרא מקץ ז' שנים תעשה שמטה בהשמטת כספים מיירי והשמטת כספים אינה משמטת אלא בסופה. רא"ם וקצ"ל: ב דקצ"ל למה כתיב על היאור בה"א הידיעה א"ו ה"פ היאור הידוע הנזכר לעיל וקאי על הד' נהרות שכתובים בפרשת בראשית וא"כ למה לא כתיב בכאן נהר כמ"ש שם א"ו אי הוה כתיב נהר לא הייתי יודע על איזה נהר קאי שד' נהרות כתובים שם לכך כתיב היאור כלומר הנהר שעשוי יאורים ונילוס הייני פישון הנזכר בפ' בראשית כדפירש"י שם וכל שאר נהרות דנקט רש"י קאי אשאר ג' נהרות הכתובים שם: ג דקצ"ל כיון דקאי אאחד מד' נהרות הנזכרים בבראשית למה לא הזכיר אותו בשמו המיוחד אלא לפי שעשוי יאורים יאורים ע"י בני אדם לכן קרא בשם יאור וכל שאר נהרות אינם עשויים כן: ד דקצ"ל למה לא אמר יוסף את זה למה היו הפרות יפות מראה שאמר רק בריאות בשר ולא טוב המראה ורוע המראה ומתרץ כיון שמלינו שאמר

דשבע

עַבְדּוֹהִי וְאִדְכַּר יַת רֵישׁ רַב שָׁקֵי וְיַת רֵישׁ רַב נַחְתּוֹמֵי בְּגוֹ עַבְדּוֹהִי׃ כא וַאֲתֵיב יַת רַב שָׁקֵי עַל שְׁקָיוּתֵהּ וִיהַב כַּסָּא עַל יְדָא דְפַרְעֹה׃ כב וְיַת רַב נַחְתּוֹמֵי צְלַב כְּמָא דִי פָשַׁר לְהוֹן יוֹסֵף׃ כג וְלָא דְכִיר רַב שָׁקֵי יַת יוֹסֵף וְאַנְשְׁיֵהּ פ פ פ

מא וַהֲוָה מִסּוֹף תַּרְתֵּין שְׁנִין וּפַרְעֹה חָלֵם וְהָא קָאֵם עַל נַהֲרָא׃ ב וְהָא מִן נַהֲרָא סָלְקָן שְׁבַע תּוֹרָן שַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָן בְּשַׂר וְרָעְיָן בְּאַחֲוָא׃ ג וְהָא שְׁבַע תּוֹרָן

התורה והמצוה

לאפות את הפת בעצמם, ממילא היה יוצא המשפט שעל האופים לא חטא כלל, כי הוא לא השגיח נגד עליהם, ושר המשקים חטא במה שלא בדק הכוס, אבל אחר שפרעה עשה משתה זאת אל עבדיו, נקרא לפני המלך בתואר עבדים, ולפ"ז דינם שוה עם עבדיהם שהם המשקה והאופה, שהאופה היה חייב מיתה, וכ"ש שר האופים שהוא ערב בעדו. וז"ש ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה ויעש משתה לכל עבדיו, לא אל שריו ביחוד, ועי"כ וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האפים בתוך עבדיו, ונפקדו בתואר עבדים לא בתואר שרים. וזה היה הסבה, כי,

(כא-כב) וישב את שר המשקים על משקהו. כי נפקד לטוב שהאוכל סעודה יתן את הכוס על כף פרעה, ואת שר האפים תלה. ובכ"ז אל תחשוב שהיה זה דבר הרגיל, שבאמת היה הפך היושר והצדק, רק כאשר פתר להם יוסף, שזה גרם פתרון יוסף, שע"י פתרונו סבב ה' שיהיה כדבר הזה כדי שיעלה יוסף לגדולה. ועז"ז אמר במדרש הירע לזה מה שנאמר לו ולזה מה שנאמר לו, ר"ל שלא היה עפ"י משפט רק מצד שכן נאמר לו מפי יוסף:

(כג) ולא זכר שר המשקים. במדרש כל היום היה מתנה תנאים ומלאך בא והופכן, קושר קשרים ומלאך בא ומתירן, א"ל הקב"ה את שכחו ואני לא אשכחהו, הה"ד ולא זכר שר המשקים, ד"א שר המשקים שכחך ואני לא אשכחך. כבר הבדלתי (יפעיה סימן י"ז) בין שכח ובין לא זכר, שלא זכר מורה על פעולת הזכירה ע"י איזה פעל, וידוע שהפעלים ישמשו לפעמים על הויית הפעל ולפעמים על קיום הפעל, כמו יהי רקיע הויית הפעל, כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם קיום הפעל, ובפי' הראשון מפרש ולא זכר על קיום הפעל שלא נתקיים בזכרונו ע"י ה' שא"ל את שכחו, ר"ל שגזר שיצא מזכרונו כדי שאני לא אשכחהו, שעי"כ נתארך עד שחלם פרעה ועלה לגדולה, ובפי' הב' מפרש ולא זכר על התחלת הזכירה שלא רצה לזכרו כלל. ובמד' ששכחו יען שבטח יוסף עליו והראה לו ה' כי כל האדם כוזב, ועז"א ולא זכר שר המשקים, דייק שם שר המשקים שמיותר להורות. אבל הקב"ה זכרו [א]:

פרשת מקץ

מא (א) ופרעה חלם. סדר הלשון תמיד להקדים את הפעל אל השם וה"ל ויחלום פרעה, וקדימת השם מורה איזה דיוק בהשם, ר"ל חלום השרים לא הועיל לו מאומה, אבל עתה פרעה חולם בעצמו וזה הועיל לו, ובמדרש אומר וכי כל העולם אינם חולמים אלא חלום של מלך של כל העולם הוא, כוונו בקושיתם אל מה שמקדים השם שמשמע רק פרעה חולם לא זולתו, ומשיב שמודיע שלכן לא יכלו החרטומים לפתרו כי הם פתרוהו על עניני פרעה מצד שהוא איש פרטי, והאמת שחלום המלך יהיה מצד שהוא כללי, שעז"א ופרעה חולם, וחלומו הוא בעניני הכלל כולו:

(ב) והנה מן היאר עלת. יען שהמצריים היו מאמינים בהנילוס שיש בו כח אלהות, וכן היו מאמינים בכח שור והיו עובדים להפרה, כי השובע והתבואה בא מן הנילוס ורב תבואות בכח שור, לכן הראו לו הפרות הטובות המורות על השובע עולות מן היאר. ומ"ש,

(ג-ד) והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן. היינו שלא יהיה הפסק בין שני השובע להרעב, ואמר עולות

תורה אור

[א] והנה בס' העקדה האריך בזה בענין החלומות ופתרונם, ותמצית דבריו כי פותרי חלומות סוחרים בעניינים החלקיים, וצריכים לדעת עניני החולם ופרטיו, למשל תכונת האיש מזגו וטבעו ועסקיו ובני ביתו וזמן והכרת הסבות שמתחבר עמהם וכדומה, אבל פתרוני יוסף ודניאל שהיו ברוה"ק שמשיג העניינים הכוללים ויורד מן הכולל אל המיוחד ומן הסבה עד סוף המסובבים, ולכן לא היה צריך גם אל הגדת החלום כי ידעו אל שרשו למעלה וסבתו, ובזה תבין מ"ש במד' והנה גפן לפני אלו ישראל, ובגפן שלשה שריגים זה משה ואהרן ומרים, ר"ל שאחר שהכיר שהוא ענין כולל מבואר שלא היה דבר נוגע לשרים המיוחדים האלה בלבד רק לענין כולל, וגם זה רמזו בהחלום, ר"ל שהצלת שר המשקים ותלית שר האופים גרם גדולת יוסף, וגדולת יוסף היה סבה לשירד יעקב למצרים וזה היה סבה לשעבוד והשעבוד היה סבה לגאולה ע"י שלשה רועים, וזה רמז במ"ש ובגפן שלשה שריגים, ר"ל שזה יגרום שר המשקים. וזה רמז ג"כ במ"ש כי אם זכרתני אתך שזה

שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר רָעוֹת מַרְאֶה
וְדַקּוֹת בָּשָׂר וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃
ד וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת רָעוֹת הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת הַבָּשָׂר אֵת
שֶׁבַע הַפָּרוֹת יְפֹת הַמַּרְאֶה וְהַבְּרִיאֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה׃
ה וַיִּישָׁן וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה׀ שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלוֹת בְּקָנֶה
אֶחָד בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת׃ ו וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת
קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן׃ ז וַתִּבְלַעְנָה הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת אֵת
שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּלֵאוֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה וְהִנֵּה
חֲלוֹם׃ ח וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־
חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיְסַפֵּר פַּרְעֹה לָהֶם אֶת־
חֲלֹמוֹ וְאֵין־פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה׃ ט וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים

את

בעל הטורים

שמנים: (ה) בקנה אחד ב' במס'. הכא ואידך גבי מנורה שהשובע הוא אור לעולם ולכך רמז בטובות בקנה אחד ובדוגמא:

רש"י

(ג) ודקות בשר. פינכי"ש בלעז (מאגער, דין) לשון דק: (ד) ותאכלנה. סימן שתהא כל שמחת השבע נשכחת ו בימי הרעב: (ה) בקנה אחד. ז טודי"ל בלעז: בריאות. שיינ"ש ח בלעז: (ו) ושדופת שלייד"ש בלעז (אויסגעשלאגען) ושקיפן ט קדוס הבוטות לבון. משקוף החבוט תמיד ע"י הדלת המכה עליו: קדים. רוח מזרחית שקורין י ביס"א (רויהער וויגד): (ז) הבריאות. שיינ"ש בלעז: והנה חלום. והנה נשלם חלום שלם לפניו כ והולך לפותרים: (ח) ותפעם רוחו. ומטרפת רוחיה מקשקשת בתוכו כפעמון ל ובנבוכדנצר אומר (דניאל ב) ותתפעם רוחו לפי שהיו שם שתי פעימות

שכחת

שפתי חכמים

דשבע פרות הטובות הם סימן לשבע ימי השובע א"כ ה"ה בזה הפתרון נמי פתר יוסף דיפות מראה סימן הוא לימי השובע והפתרון קאי נמי על זה דבימי השובע נראות הבריות יפות אלו נאלו דהיינו יפות מראה כלומר שמקבל זה את זה בסבר פנים יפות ונותן לו די מחסורו אשר יחסר לו: ה דק"ל דהיאך שייך לומר דק אבהמה ואבשר דהכי ה"ל למיכתב כחוש בשר ועז"ש פינכ"ש בלעז כלומר דהא בלשון לעז קורין לבהמה כחושה פינכ"ש ואע"פ שפינכ"ש הוא לשון דק אפ"ה קורין לבהמה כחושה פינכ"ש א"כ בלשון עברי נמי קורין לבהמה כחושה דקות בשר ולשון דק דנקט רש"י קאי אפינכ"ש בלעז: ו דק"ל דותאכלנה הפרות יש לפרש בשתי פירושים. הא' שתהא כל שמחת השובע נשכחת בימי הרעב. והשני שהוא סימן שיהא לבריות מאכל בימי הרעב וזה סימן טוב הוא ועז"ש הוא סימן שתהא וכו'. וזה הפי' אמת דהא מצינו לקמן בהדיא שיוסף פתר אותו כן. ומהרש"ל פי' דקשה לרש"י למה אמר ותאכלנה הל"ל ותבלענה כי אין לשון אכילה שייך לומר על ב"ח זה את זה לכך מפרש סימן וכו'. עכ"ל: ז ר"ל כמו בל' לעז קורין לקש של שבלים טודי"ל שהוא נמי שם קנה של עץ וא"כ בלשון עברי נמי כן הוא: ח דק"ל דאין שייך לומר בריאות אשבלים אלא דוקא אבעלי חיים כגון לעיל גבי פרות ומתרץ דהא בלעז קורין לשבלים טובות שיינ"ש שהוא בל"א פרי"ש א"כ ה"ה בלשון עברי שייך לשון בריאות גבי שניהם: ט ר"ל דשדפון היינו חולי של שדפון ולא שייך אלא גבי אדם אבל לא גבי תבואה ומתרץ דבלשון לעז קורין לו שלייד"ש אע"פ שהוא חולי אדם א"כ ה"ה בלשון עברי. אבל אונקלוס לא תרגם דשדופות הוא לשון שדפון אלא שקיפן שהוא ל' חבטה כך פי' הרא"ם וכתב עליו מהרש"ל ואין נ"ל דהא בפרשת סבא פירש"י בהדיא על שדפון שהוא מכת תבואה וי"ל שיש חילוק בין שדפון ובין שדופות שהרי רש"י מביא ב' לשונות של לעז שהכא פי' בענין אחר ממה שפי' התם וא"ל שהכא פי' על הרוח דהא פי' התם פירוש אחר על רוח. דק"ל דהלך משמע שרוח מזרחית רע הוא וכמ"א אמרינן דרוח מזרחית הוא טוב יותר מכל הרוחות וסימן ברכה הוא לעולם ל"ס וכו' ר"ל דלרוח מזרחית יש ג' רוחות ואותו רוח שקורין ביס"א הוא רע: כ כי בפעם ראשון תשב ליישן עוד דלמא יחלום עוד כאשר אירע באמת אבל כהקיץ השני שהיה קרוב לבוקר שלא ישן עוד אז נשלם החלום והלעך לפותרים. (נח"י) ומשני שמלת והנה מורה על הזמן לומר שעכשיו הוא כך ולא קודם לכן והכא ליכא לפרש והנה חלום עמד לאחר הקיצה דהא גם קודם הקיצה עמד החלום כשראה השבלים בלעו האחרים וכו'. ל"נ לפרש כשבא חלום הראשון אע"פ שלדעת פרעה אפשר שהיה עמד מ"מ לפי האמת אינו עמד כמ"ש ועל השנות החלום פעמים כי נכון הדבר וגו' ע"ש: ל פי' ותפעם הוא

מל'

תורן אחרנין סלקן בתריהון מן נהרא בישן למחזי וחסירן בשר וקמן לקבליהון דתורתא על כיף נהרא: ד ואכלן תורתא בישן למחזי וחסירן בשר ית שבע תורתא שפירן למחזי ופטימתא ואתער פרעה: ה ודמוך וחלם תנינות והא שבע שבליא סלקן בקניא חד פטימן וטבן: ו והא שבע שבליא לקין ושקיפן קדום צמחן בתריהון: ז ובלעא שבליא לקיתא ית שבע שבליא פטימתא ומליתא ואתער פרעה והא חלמא: ח והוה בצפרא ומטרפא רוחיה ושלח וקרא ית כל חרשי מצרים וית כל חכימהא ואשתעי פרעה להון ית חלמיה ולית דפשר יתהון לפרעה: ט ומליל רב שקי (עם) לפרעה למימר ית סרחני אנא מדכר יומא דין:

פרעה

רש"י

שבהם החלום ובעצמת פתרונו (ב"ר): חרטמי. הנחרים בטימי מתים ששואלים בעצמות (טימי הן עצמות בלשון ארמי ם ובמשנה בית שהוא מלא טמיא מלא עצמות): ואין פותר אותם לפרעה. פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולן נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח נ בפתרונם שהיו אומרים שבע בנות אתה מוליד

שפתי חכמים

מל' פעמון שהיא מקשקש כפעמון כלו' כמו הפעמון שמקשקש בתוך הזוג: ם י"ל דלכך צריך לפרש מתחלה בל' ארמי משום שר"ל חרטמי הם ב' תיבות חר מלשון נחירים טומי מל' טימי ויש לפרשו מל' נחירים של אף שהיו נותנים העצם של מת בנחירים של אף והיה מדבר וגם לפרשו שהוא ל' חום מלשון והעצמות יחרו שהיו נותנין העצמות תחת בית השחי ומחממין אותו והיה מדבר ע"י כשוף: נ אבל כשאמר לו יוסף שיהיה רעב בארץ היה לו קורת רוח לפי שאמר שלכך הראה לו הקב"ה כדי לעשות תקנה למדינה שלא ימותו ברעב מהרש"ל. (עקידה) שחלומות המלכים אינם דברים פרטיים רק דברים כוללים כל מלכותו או כל העולם כחלומותיו של נבוכדנצר

התורה והמצוה

שעלו אחריהן מן היאר. שעל ידי יובש היאור יהיה הרעב, ומ"ש ותעמדנה אצל הפרות, כי התחלה בארץ מצרים היה להם, ומ"ש ותאכלנה הפרות, כי אח"כ אכל הרעב את השובע ותרעב כל ארץ מצרים ללחם:

(ה) ויישן ויחלם שנית. החלום השני היה פתרון של החלום הראשון, שהפרות מורות החרישה והזריעה והשבלים מורים על התכלית שהיא הקצירה, והפתרון מבואר יותר, והיה פה חמשה ענינים שבעבורם ראוי שיתקיים החלום. א] שהיה חלום שנוי, הפרות והשבלים, ב] היה חלום שנפתר בתוך החלום, כי השבלים פתרון הפרות, וזה מורה על קיום החלום כמ"ש חז"ל, ג] וייקץ פרעה והנה חלום, שלא הרגיש שהוא חלום עד אחר שהקיץ, כי תחלה דמה לו שהוא רואה הכל בהקיץ כי היה חלום מבורר:

(ח) ויהי. ד] שהיה החלום בבקר, שחלום של שחרית מתקיים כמ"ש חז"ל. ה] ותפעם רוחו, שהרגיש מאד מן החלום, וזה מורה שהוא חלום אמתי כמ"ש בס' החלומות, ויקרא את כל חרטמי מצרים היודעים בכשוף ובתולדות, ואת כל חכמיה באצטגנינות, ויספר פרעה להם את חלמו, שבאמת היה חלום אחד כמו שיתבאר, והחרטומים חשבו שהם שני חלומות, ועז"א א] ואין פותר אותם. ב] שהיה החלום של מלכות שהוא חלום כולל על כל המדינה כנ"ל על ופרעה חולם, והם לא פתרוהו לפרעה, ר"ל שיהיה חלום מלכות, רק פתרו על ענינים פרטיים, כמו שבע בנות אתה מוליד כמ"ש חז"ל:

(ט) וידבר שר המשקים. הנה רצה לברר לפרעה שיוסף פותר החלום ברוח אלהים אשר בקרבו לא לפי הסברא בכח המשער שבו יפתרו כל פותרי חלומות, וכבר באר שמצד המשפט היה ראוי ששר המשקים יענש ושר האופים יצא לחירות, ובזה מברר שיוסף לא פתר החלום לפי כח המשער והסברא, שאז הלא הסברא היתה נותנת בהפך, ששר המשקים יתלה ושר האופים ינצל, כי עקר קצף פרעה היה על שר המשקים ושר האופים נתן למאסר כטפל לשר המשקים, ויען שמזה נודע גדולת יוסף שלא פתר בכח המשער רק ברוח אלהים הוצרך שר המשקים להגיד זאת לפרעה, והוכרח להגיע לפניו בזה שהוא היה עקר החוטא לא שר האופים, וז"ש את חטאי אני מזכיר היום, ר"ל אני מוכרח להזכיר היום, שאני הייתי עקר החוטא לא שר האופים, כי,

פרעה

תורה אור

בזה אחרית החלום ותכליתו, כי יוסף שהכיר את הכולל ידע סוף המסובבים. וכן יתר הדרושים שדרשו חז"ל בפרק גיד הנשה על פתרון חלום שר המשקים מיוסדים על קוטב זה, שר"ל שכל אלה הדברים מסובבים מחלומו, כי גם גאולת מצרים לא היה התכלית האחרון, רק התחלה לארבע גליות וגאולות עד הגאולה האחרונה באחרית הימים, וזה רמזו בחלום שר האופים שלשה סלי חורי ג' מלכיות כמ"ש במד', ור"ל שע"י שנתגלה ונתגדל יוסף נסתבב כל הנ"ל, ובאשר ראה יוסף שהמסובבים הטובים נרמזו בחלום שר המשקים והמסובבים הרעים בחלום שר האופים אמר אהה בשרתני בשורה רעה וכו' כמ"ש במדרש:

את־פרעה לאמר את־חטאי אני מזכיר היום: י פרעה קצף על־עבדיו ויתן אתי במשמר בית שר הטבחים אתי ואת שר האפים: יא ונחלמה חלום בלילה אחד אני והוא איש כפתרון חלמו חלמנו: יב ושם אתנו נער עברי עבד לשר הטבחים ונספר־לו ויפתר־לנו את־חלמתינו איש כחלמו פתר: יג ויהי כאשר פתר־לנו כן היה אתי השיב על־כני ואתו תלה: יד וישלח פרעה ויקרא את־יוסף ויריצהו מן־הבור ויגלח ויחלף שמלתיו ויבא אל־פרעה: שני טו ויאמר פרעה אל־יוסף חלום חלמתי ופתר אין אתו ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתר אתו: טז ויען יוסף את־פרעה לאמר בלעדי אלהים יענה את־שלום פרעה: יז וידבר פרעה אל־יוסף בחלמי הנני עמד על־שפת היאר: יח והנה מן־היאר עלת שבע פרות בריאות בשר ויפת תאר ותרעינה

באחו

בעל הטורים

לא ראה נקבה אחד: (יג) כאשר פתר. בגימטריא שהלוהו כולהם אחר שמה:

רש"י

שבע בנות אחת קובר (ב"ר): (יא) איש כפתרון חלומו. חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו: (יב) נער עברי עבד. ארורים הרשעים שאין טובתם שלמה מזכירן בלשון בזיון: נער. שוטה ם ואין ראוי לגדולה: עברי. אפילו לשוננו ע אינו מכיר: עבד. וכתיב בנמוסי מצרים פ אין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים. (ס"א שרים וכן גרס רא"ם]: איש כחלומו. לפי החלום וקרוב לענינו: (יג) השיב על כני. פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרעה קצף על עבדיו הרי מקרא קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקראות קצרים על מי שעליו לעשות הם סותמים את הדבר: (יד) מן הבור. מן בית הסוהר צ שהוא עשוי כמין גומא ק וכן כל בור שבמקרא ל' גומא ואף אם אין בו מים ר קרוי בור פוס"י בלעז (איינע גרובע): ויגלח. מפני ש כבוד המלכות (ב"ר): (טו) תשמע חלום לפתר אתו. תאזין ותבין חלום לפתור אותו: תשמע. לשון הבנה והאזנה כמו שומע יוסף אשר לא נשמע לשון אנטינדר"א בלעז (פערשטעהען): (טז) בלעדי. אין החכמה משלי ת אלא אלהים יענה

יתן

שפתי חכמים

שמשתגל לכך לא היה לו קורת רוח: ם ר"ל נער בגימ' שוטה: ע (נח"י) וכ"ש שאר לשונות וכתיב בנימוסי מצרים שצריך שהמושל יהא מכיר ע' לשון עי' סוטה דף ל"ו: פ דעבד נמי מיותר דכיון שאמר ושם אתנו נער עברי ובודאי שלא היה בבית הסוהר שום נער עברי כי אם יוסף וא"כ למ"ל קאמר שהוא עבד לשר הטבחים אלא ודאי לדרשה: צ גבי כי שמו אותי בבור היה אפשר לומר שהוא בור ממש אלא שאח"כ נתנוהו בבית הסוהר אבל הכא צריך לפרש כן דלא מצינו אחר שילא שר המשקים מבית הסהר שמו אותו שנית בבור א"כ שבור הוא בית הסוהר מדכתיב ויריצהו מן הבור ובבור אין שייך ל' ריצה כ"א משיכה כדכתיב וימשכו את יוסף מן הבור: ק פי' שלמעלה כתיב שמוהו בבית הסוהר וכאן כתיב ויריצהו מן הבור לכ"פ שהוא עשוי וכו'. מהרש"ל: ר (נח"י) דאל"כ היו בגדיו נאים ופשיטא שהיה צריך להחליפם גם בלא כבוד המלכות ולמה הוצרך לומר ויחלף שמלותיו ל"פ בור הוא בית הסוהר א"כ לא היה בו מים ולמה החליף שמלותיו אלא משום כבוד מלכות: ש דאי משום שמחה הא לא ידע עדיין איך דינו יצא שעדיין לא בא לפני פרעה ומי יודע אם יכול לפתור אותו או לא: ת דא"א לפרש כאן כמו בלעדי אשר אכלו

פרעה רגז על עבדוהי ויהב יתי במטרת בית רב קטוליא יתי וית רב נחתומי: יא וחלמנא חלמא בליליא חד אנא והוא גבר כפשרן חלמיה חלמנא: יב ותמן עמנא עולם עבראה עבדא לרב קטוליא ואשתעינא ליה ופשר לנא ית חלמנא גבר כחלמיה פשר: יג והוה כמא די פשר לנא כן הוה יתי אתיב על שמושי ויתיה צלב: יד ושלח פרעה וקרא ית יוסף וארהיטוהי מן בית אסירי וספר ושני כסותיה ועל לות פרעה: טו ואמר פרעה ליוסף חלמא חלמית ופשר לית ליה ואנא שמעית עלך למימר דאת שמע חלמא למפשר יתיה: טז ואתיב יוסף ית פרעה למימר בר מן חכמתי אלהין מן קדם יי יתתב ית שלמא דפרעה: יז ומליל פרעה (עם) ליוסף בחלמי הא אנא קאם על כיף נהרא: יח והא מן נהרא סלקן שבע תורן

פסימן — כ"א לא

התורה והמצוה

(י) פרעה קצף על עבדיו. שאם היה קוצף פרעה על עבדיו שהם המשקה והאופה היה זה נכון שהאופה היה חוטא יותר מן המשקה, אבל הלא פרעה קצף על עבדיו שהם השרים, ובזה הלא שר האופים לא חטא כלל, רק אני לבדי הייתי החוטא, ויתן אתי במשמר בית שר הטבחים, א"כ עקר נתינה למשמר היה אותי כי רק אני נתחייבתי להאסר במשמר לא שר האופים, אך ע"י שאסר אותי במשמר וע"י הקצף שיצא מן המלך עלי נתנו גם אותו במשמר מתוך כעס המלך, וז"א אתי ואת שר האפים, ע"י שנהגו אותי ניתן גם הוא במקרה, ולפ"ז הייתי אני החייב במשפט והוא הזכאי, ומזה מבואר שלא פתר החלום לפי ההומדנא והסברא, כי הסברא היה בהפך:

(יא) ונחלמה. גם אין לומר שידע מן החלומות בעצמם מי שיהרג ומי שינצל, שז"א ונחלמה חלום וגו' אני והוא, שהיה החלום דומה בכל צד עד שנדמה כחלום אחד, שאני ראיתי גפן ושלשה שריגים והוא ראה שלשה סלי חורי ומעשה אופה, איש כאומנתו ומהיכן ידע שזה מורה טוב וזה רע, [כי הוא לא הבין דקות ההבדל שהיה בין החלומות, וע"כ תמה גם ע"ז במה הבדיל יוסף בין שני החלומות שהיו דומים], גם בלא לאמר שהבין הבדל של ב' החלומות מצד הזמן, כי האצטגנינים יבדילו את החלומות לפי הכוכב והמזל שבולט בעת החלום שלפיהו יפתרו את החלום לרעה או לטובה, עז"א שהיה בלילה אחד, ועוד ספר הדום אחר מפתרונו של יוסף, כמ"ש איש כפתרון חלמו חלמנו, שכל הפותרים יבקשו דמיונות רחוקים והקיש זרים אל החלום, למשל רדיפת השונא אותו יתקשה בחלום כאלו חיה רעה רודפת אותו, הנהר מורה שלום וכן קדרה וכדומה כמ"ש בברכות, אבל יוסף לא בקש שום משל ודמיון, רק שפתרונו הוא כפשטות החלום, לי פתר שאתן הכוס על כף פרעה ולו פתר שהעוף יאכל מעל ראשו, שכן חלם באמת כמו שפתר לו בלא שום משל ודמיון רחוק:

(יב) ושם אתנו. בל תאמר כי יוסף היה מתהלך בעיר ונודע לו מאת נערי המלך משרתיו, שכן נכון הדבר מעס המלך שזה ינצל וזה יתלה, וכן פתר, עז"א שהיה שם אתנו כלוא בסהר, ולא תאמר שהוא איש זקן וכבר ראה ושמע הרבה מעניינים כאלה, כי רוב שנים יודיעו חכמה. ועפ"ז הבין אחרית דבר משפטנו, עז"א שהוא נער, ואל תאמר שהוא בקי בנמוסי ארצנו והקות משפטי המלך והבין זאת, עז"א עברי ואינו יודע נמוסי ארצנו, ואל תאמר שהוא בן החכמים בן שופטי הארץ ולמד זאת מאבותיו והבין שכן יתכן המשפט, עז"א עבד לשר הטבחים, וכל"ז ונספר לו ויפתר לנו את חלמתינו, ר"ל כי פותרי חלומות יבאו וידרשו אחרי מזג החולם וטבעו, שיש הבדל לענין החלומות ממזג האדם, שמי שהאדומה גוברת עליו חלומותיו משונים ממי שנוגבר עליו הלבנה, אבל הוא לא דרש על מזג החולמים וטבעם רק ספרנו לו החלום ועפ"ז לבדו פתר, ועז"א איש כחלמו פתר, כי יתר פותרי חלומות יפתרו בענין שהחלום נמשך אחרי האיש וטבעו, והוא פתר באופן שהאיש נמשך אחר חלומו, ועז"א איש כחלמו, לא שהחלום ימשך אחר האיש:

(יג) ויהי. וכל"ז כאשר פתר לנו כן היה, באופן שאותי השיב על כני, הוא השיב אותי על כני לא אחר, ואתו תלה, הוא תלה את שר האופים, כי כ"ז נעשה ע"י דבורו:

(טו) חלום חלמתי ופתר אין אתו. זה כדעת חז"ל, שהחרטומים פתרוהו לשני חלומות ופרעה הרגיש שהוא חלום א', שנז"א שאין פותר אותו שיהיה חלום אחד, ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום, ר"ל שאיך פותר עפ"י מקרה החולם וטבעו, שאז צריך אתה לשמוע גם תולדות האיש והנהגתו וטבעו, וכן לא עפ"י האצטגנינות, שאז צריך אתה לחשוב חשבונות רבים ממעמד הכוכבים ומערכתם. כי לא תשמע רק החלום לבד ותפתרהו תיכף:

(טז) בלעדי. ר"ל החלום הוא הודעה השגחיית מאלהים, וה' אשר שלח לך את ההודעה להודיע שלומך בחלום טוב, כן יודיע פתרונו להפותר יהיה מי שיהיה, ואם לא היה ההודעה על ידי ההיה ע"י ההגים, כי גם בלעדי בהכרח שאלהים בעצמו יענה את שלום פרעה, להודיעהו את ההודעה משלומו שבקש להודיעהו:

בְּאָחוּ׃ יט וְהִנֵּה שֶׁבַע־פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן דַּלּוֹת
וְרָעוֹת תֹּאַר מְאֹד וְרַקּוֹת בָּשָׂר לֹא־רָאִיתִי כָהֵנָּה בְּכָל־
אֶרֶץ מִצְרַיִם לָרֹעַ׃ כ וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעוֹת
אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת הַבְּרִיאֹת׃ כא וַתָּבֹאנָה אֶל־
קִרְבֶּנָה וְלֹא נוֹדַע כִּי־בָאוּ אֶל־קִרְבֶּנָה וּמַרְאֵיהֶן רַע כַּאֲשֶׁר
בַּתְּחִלָּה וָאִיקָץ׃ כב וָאֵרֶא בַּחֲלֹמִי וְהִנֵּה | שֶׁבַע שִׁבֳּלִים
עֹלֹת בְּקָנֶה אֶחָד מְלֵאֹת וְטֹבוֹת׃ כג וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים
צְנֻמוֹת דַּקּוֹת שְׁדֻפוֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶם׃
כד וַתִּבְלַעְןָ הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקֹּת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבוֹת
וָאֹמַר אֶל־הַחַרְטֻמִּים וְאֵין מַגִּיד לִי׃ כה וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־
פַּרְעֹה חֲלוֹם פַּרְעֹה אֶחָד הוּא אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה
הִגִּיד לְפַרְעֹה׃ כו שֶׁבַע פָּרֹת הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה
וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה חֲלוֹם אֶחָד
הוּא׃ כז וְשֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעֹת הָעֹלֹת אַחֲרֵיהֶן
שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הָרֵקוֹת שְׁדֻפוֹת הַקָּדִים
יִהְיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב׃ כח הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־
פַּרְעֹה אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הֶרְאָה אֶת־פַּרְעֹה׃ כט הִנֵּה
שֶׁבַע שָׁנִים בָּאוֹת שָׂבָע גָּדוֹל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ל וְקָמוּ
שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב אַחֲרֵיהֶן וְנִשְׁכַּח כָּל־הַשָּׂבָע בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם

וכלה

בעל הטורים

(יט) כהנה ב׳ במסר׳. הכא ואידך ואם מעט ואוסיפה לך כהנה שאומר הכתוב ומוצא אני מר ממות את האשה וזהו ואוסיפה לך כהנה שאם היתה רעה לא ראיתי כהנה לרוע: (כב) שבע ב׳ במסורה. הכא ואידך ויגלאו אחמין שבע, לומר שכל

שפתי חכמים

הנערים דפירושו חוץ מה שאכלו דהיינו שייך לומר הון מאלהים יענה כו׳ וגם א״ל שפירושו אלא אלהים שהרי דעתו של יוסף לפתור לו חלומו אלא ה״ס בלעדי הם ב׳ תיבות בלי עדי ועדי פי׳ משלי כמו שמפרש והזיל: א ולא מלשון עוני: ב פי׳ משום דאמרינן כל אכין ורקין מעוטין הן ורקות דהכא נמי מעוט הוא ומהו ממעט ממעט בשר אבל אין פירושו כמו ריק בלר״י ומעלומי הע״ן: ג וקשה למה מביא התרגום והלא הביא התרגום של יבש כסלע, וי״ל דק״ל שפרעה אמר ליוסף שהשבלים צנומות ויוסף לא פירש ע״ז כלום אלא של רעות ירקות וגם בחלומי לעיל לא אמר צנומות אע״כ צ״ל שפרעה היה רוצה לבדוק את יוסף אם אמת יפתור או לא ודו״ק

רש״י

יתן עניה בפי שלום פרעה: (יט) דלות. א כחושות כמו (ש״ב יג) מדוע אתה ככה דל דאמנון: ורקות בשר. כל לשון רקות שבמקרא הסרי ב בשר ובלעז בלוט״ש (נאחש. שוואך): (כג) צנומות. צונמא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלי לחלוח וקשות כסלע ותרגומו נצן לקין ג נץ אין בהן אלא הנן לפי שנתרוקנו מן הזרע:

פטימן בשר ושפירן למחזי ורעין באחוא: יט והא שבע תורן אחרנין סלקן בתריהון חסיכן ובישן למחזי לחדא וחסירן בשר לא חזיתי כותהן בכל ארעא דמצרים לבישו: כ ואכלן תורתא חסיכתא ובישתא ית שבע תורתא קדמיתא פטימתא: כא ועלא למעיהן ולא אתידע ארי עלו למעיהן ומחזיהן ביש כד בקדמיתא ואתערית: כב וחזית בחלמי והא שבע שבליא סלקן בקניא חד מלין וטבן: כג והא שבע שבליא נצן לקין שקיפן קדום צמחן בתרידהון: כד ובלען שבליא לקיתא ית שבע שבליא טבתא ואמרית לחרשיא ולית די מחוי לי: כה ואמר יוסף לפרעה חלמא דפרעה חד הוא ית די יי עתיד למעבד חוי לפרעה: כו שבע תורתא טבתא שבע שנין אנון ושבע שבליא טבתא שבע שנין אנון חלמא חד הוא: כז ושבע תורתא חסיכתא ובישתא דסלקן בתריהון שבע שנין אנון ושבע שבליא לקיתא דשקיפן קדום יהוין שבע שני כפנא: כח הוא פתגמא די מלילית עם פרעה די יי עתיד למעבד אחזי לפרעה: כט הא שבע שנין אתין שובעא רבא בכל ארעא דמצרים: ל ויקומון שבע שני כפנא בתריהן

ויתנשי

רש"י

(כו) שבע פרים ושבע שנים. כלן אינן אלא שבע ואשר שנה החלום פעמים לפי שהדבר מזומן כמו שפירש לו בסוף ועל השנות ד' החלום וגו'. בשבע שנים הטובות אמר הגיד לפרעה לפי שהיה סמוך. ובשבע שני רעב אמר הראה את פרעה לפי שהיה הדבר מופלג ורחוק נופל בו לשון מראה: (ל) ונשכח כל השבע. הוא

שפתי חכמים

וא"ל דבר שלא ראה מעולם ואמר אם יבין את זה יבין החלום לפתור. ויוסף הבין את הדבר ולא פתר לו כלום ע"ז כך צריך אתה לפרש פסוקו של קרא. וקשה לרש"י ע"ז מהיכן ידע יוסף את זה וכי נביא היה לכך מביא התרגום כראשון של צנומות שהוא יבש כסלע ויוסף היה מבין זה מכח סברא שזה הדבר לא היה בחלומו כי אם היה זה לא היה קיום לעולם שיהא קללה כ"כ שיהא יבש כסלע אלא צ"ל שיהא לו לחלוחית מעט ועדיין קשה מנין שצנומות הוא לשון סלע דלמא הוא לשון נצן לקין ל"ש שבזה התרגום ג"כ משמע שאין בו לחלוחית כי נצן הוא לבון שאין בו אלא כן. מהרש"ל: ד דק"ל למה פסר יוסף שחלום אחד הוא כיון שחלם אותו ב"פ בפרות

ובשבלים

השאלות

(כה-כח) למה כפל אשר האלהים עשה הגיד לפרעה, אשר האלהים עשה הראה את פרעה:

התורה והמצוה

(יט) לא ראיתי כהנה. כל יאמר רפיוק על מהלכך סליקו, כמ"ש אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו, עז"א לא ראיתי כהנה, כמ"ש מעולם לא חזי אדם פילא דמעיילא בקופא דמחטא:

(כה-כח) חלום פרעה. יוסף הניח ג' המות הסף החרטומים. א] שהם פתרוהו לשני חלומות והוא אמר שהוא חלום אחד. ב] הם אמרו שמורה על דברים פרטיים מאשר יקרה לפרעה מצד שהוא איש פרטי, ויוסף אמר שמורה על דבר כללי, שעז"א אשר האלהים עשה בענינים כלליים הגיד לפרעה, מצד שהוא מלך מושל על עמים רבים. ג] הם פתרוהו שלא כפשוטו רק שהוא משל וחידה, ויוסף אמר שהוא כפשוטו שמורה על שנראה כפשטות השבלים הטובות והרעות, ועז"א הגיד לפרעה, כמגיד דברים כפשוטן מבלי משל וחידה, שזה לא יקרא הגדה, ור"ל שהחלום הבא ע"י כח המדמה, כל דבר מורה ענין אחר, וכן המדמה מרכיב דמיונותיו בדרך משל וחידה, כמו מקל שקד אני רואה, סיר נפוח אני רואה, אבל ההודעה האלהית באה על ענין כולל ובלא משל וחידה, ובאשר בכל דבר שיעשה האלהים תלא שתלה הגזרה שאתו בעולם העליון בסוד מלאכיו ולפעמים שהיה הגזרה לימים רבים, כמ"ש כי לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא, ואח"כ בבא העת שתצא הגזרה אל הפועל יראוה הנביאים בחוש בעין הנבואיי, ע"ז נכפל החלום. וז"ש שתחלה אשר האלהים עשה הגיד לפרעה, היינו שהגיד לו הגזרה שנגזרה בסוד מלאכיו שהוא החלום הראשון מהפרות, ואח"כ הראה לו בפועל שכבר הוכן שיצא הרעב בפועל תיכף, וראהו בחוש בחלום השבלים. ועז"א אשר האלהים עשה הראה את פרעה, ועז"א ושבע השבלים הרקות שדפות הקדים יהיו שבע שני רעב, ר"ל שיהיו תיכף כי כבר יצא הדבר לעולם השפל וקנה הויה ומציאות:

(כט-ל) הנה שבע שנים באות. ר"ל שיבאו תיכף שבע גדול בכל ארץ מצרים, באר לו שהשובע לא יהיה רק בארץ מצרים לבד לא כמו הרעב שיהיה בכ"מ, וזה ידע ממה שראה הפרות עולות מן היאר, ובהרעות לא ספר לו פרעה שראה עולות מן היאר, ואמר יוסף שזה דבר אלהים שפס כן כפיו כי הרעב יהיה כללי, אבל השבע לא יהיה רק בארץ מצרים. ועז"א ונשכח כל השבע בארץ מצרים,

[illegible]

וְכִלָּה הָרָעָב אֶת־הָאָרֶץ׃ לא וְלֹא־יִוָּדַע הַשָּׂבָע בָּאָרֶץ
מִפְּנֵי הָרָעָב הַהוּא אַחֲרֵי־כֵן כִּי־כָבֵד הוּא מְאֹד׃ לב וְעַל
הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם אֶל־פַּרְעֹה פַּעֲמָיִם כִּי־נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם
הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשֹׂתוֹ׃ לג וְעַתָּה יֵרֶא פַרְעֹה
אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם וִישִׁיתֵהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ לד יַעֲשֶׂה
פַרְעֹה וְיַפְקֵד פְּקִדִים עַל־הָאָרֶץ וְחִמֵּשׁ אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם
בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע׃ לה וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־אֹכֶל הַשָּׁנִים
הַטֹּבוֹת הַבָּאֹת הָאֵלֶּה וְיִצְבְּרוּ־בָר תַּחַת יַד־פַּרְעֹה אֹכֶל
בֶּעָרִים וְשָׁמָרוּ׃ לו וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ לְשֶׁבַע שְׁנֵי
הָרָעָב אֲשֶׁר תִּהְיֶיןָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְלֹא־תִכָּרֵת הָאָרֶץ
בָּרָעָב׃ לז וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל־עֲבָדָיו׃
לח וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־עֲבָדָיו הֲנִמְצָא כָזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ
אלהים

בעל הטורים

כך יהיה השובע שיתמלאו כל האוצרות: (לד) ויפקד ב' במס'. בכא ואידך ויפקד המלך פקידים, אחשורש הפקיד פקידים לקבץ לו נשים ע"כ נהרוג כמו שדרשו חז"ל ויהס המלך אתבטרם מה שנעשה רע והיינו דכתיב אל הבן לנשים היוצך הכל יוסף הפקיד פקידים לקבץ בר על כן הפשיר וליקט כל הכסף: (לה) ויקבצו ב' במסרה. דין ואידך ויקבצו את כל נערה

שפתי חכמים

ובשבלים ודאי ב' חלומות הם וע"ז פי' ועל וכו': ה וא"ת ולמה לא פי' על ונשכח כל השבע הוא פתרון אכילת הפרות הטובות ולמה מפרש הבליעה דהיינו בליעת שבלים י"ל משום דלשון ולא נודע זלשון ולא יודע הרוייהו הם מל' הודעה מ"ה פי' על מלת ולא יודע הוא פתרון ולא נודע מה שא"כ מלת ונשכח שאין פירושו לשון הודעה מ"ה פי' על פתרון הבליעה וק"ל: ו ולא כמו אמת נכון הדבר שפירושו מכוון: ז לא שיקח החומש לפי שלא הכר בעשייתו רק הקבוץ והוא הורז: ח פתח קטן הוא סגול וקמץ קטן הוא צירי: ט ר"ל מה שרוצין להניח כאוצר הוא כאשר פקדון הגנוז ור"ל לא שיתנו לאיש אחר אלא יהיה גנוז כאשר פקדון כמו כסף וזהב: י ר"ל לא לאדמה אלא לבריות: כ לא כמו הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו שפירושו שאין כדבר הגדול הזה בכל העולם כולו. דא"כ ה"ל לתרגם האשתכח כדין ומדתרגם הנשכח משמע אם נלך כו'. ויהיה הנו"ן נו"ן האית"ן מלשון עתיד ולא מ"ן הנפעל מלשון עבר והוכחת התרגום דאי הוה פירושו הנמצא בכל העולם כדבר הזה קשה למ"מ אמר פרעה זה בתלמא אי פירושו אם נלך וכו' אתי שפיר דיוסף אמר לפרעה ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וגו' ואמר פרעה לעבדיו אם נלך ונבקשנו כלום נוכל למצוא כמוהו לכך אנו צריכין לפקוד את יוסף על זה: ל ולכך מביא התרגום נפרש

רש"י

פתרון הבליעה: (לא) ולא יודע השבע. הוא פתרון ולא נודע ה כי באו אל קרבנה: (לב) נכון. ו מזומן: (לד) וחמש. כתרגומו ויזרז ז וכן וחמושים: (לה) את כל אכל. שם דבר הוא לפיכך טעמו באל"ף ונקוד בפת"ח קטן ח והוכל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב טעמו בכ' ונקוד קמ"ץ קטן: תחת יד פרעה. ברשותו ובאוצרותיו: (לו) והיה האכל. הצבור כשאר פקדון הגנוז ט לקיום י הארץ: (לח) הנמצא כזה. הנשכח כ כדין אם נלך ונבקשנו ל הנמצא כמוהו. הנמצא לשון תמיהה

התורה והמצוה

שזה לא יהיה רק בארץ מצרים שבם היה השבע והשכה. וכלה הרעב את הארץ, ר"ל כלל הארץ בכ"מ שהרעב יהיה בכ"מ, ושם לא ישכח השבע שלא היה שם שבע כלל, ואמר וקמו אחריהן, כמ"ש עולות אחריהן מן היאר, ומ"ש ונשכח כל השבע, כמ"ש ותאכלנה הפרות.

(לא) ולא יודע השבע. כמ"ש ולא נודע כי באו אל קרבנה, ומ"ש כי כבד הוא מאד, כמ"ש לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרוע, וגם ר"ל שגם בעת השובע לא יודע השבע בארץ מפני הרעב שמוכן לבא אחרי

ויתנשי כל שובעא בארעא דמצרים וישיצי כפנא ית (עמא ד)ארעא: לא ולא יתידע שובעא בארעא מן קדם כפנא ההוא דיהי בתר כן ארי תקיף הוא להדא: לב ועל דאתני חלמא לפרעה תרתין זמנין ארי תקין פתגמא מן קדם יי ומוחי יי למעבדה: לג וכען יחזי פרעה גבר סוכלתן וחכים וימנניה על ארעא דמצרים: לד יעבד פרעה וימני מהימנין על ארעא ויזרז ית ארעא דמצרים בשבע שני שובעא: לה ויכנשון ית כל עיבור שניא טבן דאתין האלין ויצברון עיבורא תחות ידא דפרעה עיבור בקירויא ויטרון: לו ויהי עיבורא גניז (לעמא ד) לארעא לשבע שני כפנא די יהוין בארעא דמצרים ולא תשתיצי עמא דארעא בכפנא: לז ושפר פתגמא בעיני פרעה ובעיני כל עבדוהי: לח ואמר פרעה לעבדוהי

הנשכח

השאלות

(לג-לה) מי בקש מידו ליעץ עצה ירא פרעה איש נבון וחכם שע"ז לא שאלוהו, ולמה כפל ירא פרעה יעשה פרעה, וכפל וחמש את ארץ מצרים ויקבצו את כל אכל ויצברו בר וחזר ופירש אכל בערים שכל זה כפול:

התורה והמצוה

אחרי כן, יכינו כל התבואה לפקדון אל ימי הרעב:

(לב) **ועל השנות החלום.** ועל מה שנשנה החלום שני פעמים, שנשנה בין בפרות ושבלים הטובות ובין בפרות ושבלים הרעות, הוא מפני ג' טעמים. א] **כי נכון הדבר מעם האלהים,** שלפעמים תהיה גזרה מאת ה' על תנאי שאם ישובו בתשובה יבטל הגזרה, אבל גזרה זו נכונה בלא תנאי ומבררה לבא. ב] **וממהר,** שלפעמים תהיה הגזרה לעתים רחוקות, אבל זה **ממהר האלהים לעשותו.** ג] שלכן נשנה כדי לרמז, שירא פרעה איש נבון וחכם, להכין בר ומזון מתבואת השבע אל שנות הרעב, וי"ל שלכן בהפרות אמר ולא נודע כי באו אל קרבנה, ולא אמר כן בהשבלים, שאחר ההודעה ע"י הפרות הכין הרעה הכנות מתבואת השבע אל שני הרעב, ונודע כי באו אל קרבנה שהשבלים הרקות נתמלאו כאשר בלעו את המלאות, כי השבע הועיל אל הרעב:

(לג) **ועתה ירא פרעה.** הנה חכמי המדיניות מקדמת יאמרו שחלוק ההתעסקות טובה יותר בהנהגת המדינה, היינו שיהיו ממונים רבים וכ"א יתעסק בדבר מיוחד, למשל אחד יתעסק בגביית המכס, ואחד יהיה ממונה על בית האוצר, וא' על ההוצאה וכדומה, כי אם יהיה הכל תח"י איש אחד לא יוכל להשגיח על כל הפרטים ועסקים השונים שיתנהגו בטוב ובשלמות, ומקדמת יאמרו שטוב יותר אם כל ההנהגה תהיה תחת איש אחד, כי בפשע ארץ רבים שריה, וכ"א יפנה אל תכלית אחר ופניות אחרות ולא תעלה ההנהגה כראוי, ורמזנו בעצת יוסף ששני הסברות יש להם מקום, שהענינים הכוללים צריך שיהיו כלם תחת איש אחד שהוא ישגיח על כלל ההנהגה שתהיה לתכלית אחד כולל. ועז"א **ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתהו על ארץ מצרים,** שאיש אחד יהיה ממונה על כלל המדינה באופן שההנהגה הראשית תהיה תחת יד איש אחד:

(לד) **יעשה פרעה.** זאת שנית יעשה פרעה, שהנבון הזה הממונה על הכלל הוא **יפקד פקדים על הארץ,** שהוא ימנה פקידים רבים תחתיו שיהיה ביניהם חלוק ההתעסקות, שכל אחד יעסוק בדבר פרטי; ועתה מפרש מה שיעשה הממונה הכולל, ומה שיעשו הפקידים הקטנים אשר יהיו תחתיו, הממונה הכולל **יחמש את ארץ מצרים בשבע שני השבע,** שהוא יתקן שיתנו חומש למלך מכל התבואה שתגדל בשני השבע, ולזה צריך נבון וחכם שהעם יסכימו על עצתו, והוא ידע לדבר על לבם שיסכימו לזה כי הוא לטובת הכלל, ובפרט שהם שני שבע ויש תבואה למותר:

(לה) **ויקבצו.** והפקידים הקטנים שימנה בכל עיר ועיר בערי המדינה, הם **יקבצו את כל אכל,** לא התבואה לבד רק מכל מיני מאכל כמו קטניות ופירות, שאחר שיהיו שנים טובות בודאי גם כל מיני מאכל יגדלו לרוב. עתה מפרש מה יעשה בשני אלה שהם החומש של התבואה שיקח הממונה הכולל, והאוכל שיקבצו הפקידים הקטנים, **ויצברו בר תחת יד פרעה,** הבר שהוא התבואה שהממונה יצברו צבורים צבורים [שזה ההבדל בין צבר ובין קבץ, שצבר מורה שצבר הרבה בפעם אחד והקובץ מקבץ על יד] זה יהיה תחת יד פרעה, היינו באוצר המלך הגדול בעיר המלוכה, ויהיה תחת יד הממונה הגדול שהוא ממנה למלך, **והאכל** שיקבצו הפקידים הקטנים יהיה **בערים,** שאוכל של כל עיר תנתן באוצר שיהיה בכל עיר. **ושמרו,** ר"ל והפקידים ישמרו את האוכל בל יגנבו ממנו, כי בעיר הבירה קל לשמור את האוצר הגדול:

(לו) **והיה.** עתה מפרש למה צריך לקבץ עוד גם אוכל בערים, כי האוכל שיקבצו הפקידים יהיה לפקדון לארץ עצמה, שאח"כ תמצא כל עיר אוכל באוצר העיר להתפרנס ממנו בשני הרעב, כי הבר של החומש יהיה למסחר אל הארצות אחרות, וזה יביא עשר גדול לאוצר המלכות:

(לז) **ויאמר פרעה הנמצא כזה.** הנה יוסף סדר את הנהגת המדינה כפי שסדרה הטבע הנהגת גוף הפרטי במה שנוגע לענין המזון והכלכלה, בהיות כח הזן, נמצא כח המושך את המאכל אל המעים

וכח

אֱלֹהִים בּוֹ׃ שלישי לט וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת־כָּל־זֹאת אֵין־נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ׃ מ אַתָּה תִּהְיֶה עַל־בֵּיתִי וְעַל־פִּיךָ יִשַּׁק כָּל־עַמִּי רַק הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ׃ מא וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף רְאֵה נָתַתִּי אֹתְךָ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מב וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל־יַד יוֹסֵף וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ בִּגְדֵי־שֵׁשׁ וַיָּשֶׂם רְבִד הַזָּהָב עַל־צַוָּארוֹ׃ מג וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר־לוֹ וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ וְנָתוֹן אֹתוֹ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מד וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֲנִי פַרְעֹה וּבִלְעָדֶיךָ לֹא־יָרִים אִישׁ אֶת־יָדוֹ וְאֶת־רַגְלוֹ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מה וַיִּקְרָא פַרְעֹה שֵׁם־יוֹסֵף צָפְנַת פַּעְנֵחַ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־

אסנת

בעל הטורים

זש"ה דגן ותירוש ינובב בתולות: (מ) ישק ב'. על פיך ישק ואידך שפתים ישק משיב דברים נכוחים בשביל שמשיב דברים נכוחים זכה לנושק פיך ישק כל עמי: (מה) צפנת פענח. נוטריקון צדיק פטפס נפש אחוז פוטיפר ענה נפשו חנם. ד"א

רש"י

תמיהה וכן כל ה"א המשמשת בראש תיבה ונקודה בחטף פתח: (לט) אין נבון וחכם כמוך. לבקש איש נבון וחכם שאמרת ם לא נמצא כמוך: (מ) ישק. יזון יתפרנס, כל צרכי עמי נ יהיו נעשים על ידך כמו (לעיל טו) ובן משק ביתי. וכמו (תהלים ב) נשקו בר גרניסו"ן בלעז (פערזארגען, פערזארגען): רק הכסא. שיהיו קורין לי מלך: כסא. לשון של המלוכה כמו (מ"א א) ויגדל את כסאו מכסא אדוני המלך: (מא) נתתי אתך. מניתי אותך ס ואעפ"כ ל' נתינה הוא כמו ולתתך עליון בין לגדולה בין לשפלות נופל ל' נתינה עליו כמו (מלאכי ב) נתתי אתכם נבזים ושפלים: (מב) ויסר פרעה את טבעתו. נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה: בגדי שש. דבר חשיבות הוא ע במצרים: רביד. ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד. וכן (משלי ז) רבדתי ערשי רצפתי ערשי מרבדות. בלשון משנה מוקף רובדין של אבן על הכובד שבעזרה פ והיא רצפה: (מג) במרכבת המשנה. השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו: אברך. כתרגומו דין אבא למלכא. צ רך בלשון ארמי מלך. בהשותפין לא ריכא ולא בר ריכא. ובדברי אגדה (ספרי פרשת דברים) דרש ר' יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים אמר לו בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות

עלינו

שפתי חכמים

לפרש הנמצא כזה. ר"ל עתה אם נמצא כזה ולא שיהיה פי' העולם שהרי היה אברהם יצחק ויעקב לכך צריך לפרש עתה וזה מבואר בתרגום יותר מבקרא דבתרגום אם בא לומר אם נמצא כבר הל"ל אם אשתכח כדין אבל במקרא אין חילוק בין לשון עבר בין לשון עתיד שהוא מלת הנמצא וכו'. והתרגום מדקדק ג"כ מן הקרא שזה אינו ל' עבר מדכתיב הנמצא כזה וגו' הל"ל הנמצא איש אשר רוח אלהים בו. כזה אלא מ"ש אמר כזה בתחלה כדי שיהא מוסב איש אשר רוח אלהים על כזה כלומר שאין איש כזה ברוח אלהים וכו' וכל זה כדי להורות לנו שקאי על נלך ונבקשנו עתה ודו"ק. מהרש"ל: ם דאי לספר בשבחו של יוסף בא למה משבחו בפניו ועוד למה לא היה משבח אותו כבר כשספר לו חלומו א"ו זאת היא תשובה למאמר יוסף שאמר ירא פרעה כלומר מאחר שרוח אלהים בך שאתה יודע ענין הרעב וא"כ תדע ג"כ איך ומה לעשות כזה לאסוף התבואה: נ פי' כך תרגומו ופירושו יתפרנס והא דלא כתיב יזון י"ל דהייתי אומר דלא מיירי אלא על מזונות לכך כתיב ישק שפי' כל צרכי עמי וכו': ס דאם הוא נתינה ממש מאי על ארץ מצרים היה לומר בארץ מצרים ועוד הא כבר היה בארץ מצרים: ע דמצרים היו עובדין לנילוס ונילוס הוא פישון ולכך נקרא פישון משום שהוא מגדל פשתן כדפירש"י בפ' בראשית הלכך בגדי פשתן חשובין להן וק"ל. (דב"ע) שנה בא אלי חכם מארץ ישראל ואמר לי שאין פירושו פשתן כי בגדי שש הוא דבר חשוב נעשה מלבושים הרבה ממשי והוא מלבוש שלובשין על כל הבגדים ואינו השש הנזכר במלאכת המשכן. ומשמעות דברי רש"י כדבריו שפי' דבר חשיבות הוא במצרים ואילו היה ר"ל שהוא פשתן לא ה"ל לפרש רק בגדי שש חשיבות הוא במצרים וגם הס' תרומה פי' שש פשתן וכתב לא פירש שהוא פשתן רק שהוא דבר חשוב: פ ר"ל דבך נאמר שם על הכובד. והוא רצפה: צ זה חבר למעלה:

פי'

הנשכח כדין גבר די רוח נבואה מן קדם יי ביה: לט ואמר פרעה ליוסף בתר דאודע יי יתך ית כל דא לית סכלתן וחכים כותך: מ את תהי ממנא על ביתי ועל מימרך יתזן כל עמי לחוד כרסי מלכותא הדין איהי יקיר מנך: מא ואמר פרעה ליוסף חזי מניתי יתך על כל ארעא דמצרים: מב ואעדי פרעה ית עזקתיה מעל ידיה ויהב יתה על ידא דיוסף ואלביש יתיה לבושין דבוץ ושוי מניכא דדהבא על צואריה: מג וארכיב יתיה ברתכא תניתא די ליה ואכריזו קדמוהי דין אבא למלכא ומני יתיה על כל ארעא דמצרים: מד ואמר פרעה ליוסף אנא פרעה ובר ממימרך לא ירים גבר ית ידיה למיחד זין וית רגליה למרכב על סוסיא בכל ארעא דמצרים: מה וקרא פרעה שום יוסף גברא דמטמרן גלין ליה ויהב

°נ״א הישתכח

לה

רש״י

עלינו את הכתובים ק אין אברך אלא לשון ברכים שהכל היו נכנעין לפניו ויוצאין תחת ידו ר כענין שנאמר ונתון אתו וגו': (מד) אני פרעה. שיש יכולת בידי לגזור גזרה על מלכותי ואני גוזר שלא ירים איש את ידו: ובלעדיך. שלא ברשותך. ד״א אני פרעה אני אהיה מלך ובלעדיך וגו' וזהו דוגמת רק הכסא אלא שהולך לפרסה בשעת נתינת הטבעת: את ידו ואת רגלו. כתרגומו: (מה) צפנת פענח. מפרש הצפונות ואין

שפתי חכמים

ק פי' לדידך צריך אתה לחלק את התיבה לשתי תיבות וזה דוחק. וא״ת למה לא פריך נמי אלעיל שתרגם דין אבא למלכא צריך נמי לפרש אב דהיינו אבא ורך היינו מלך כדפירש״י לעיל. וי״ל דלעיל לא צריך לחבר אליו תיבה אחרת אבל לפי' זה צריך לחבר אל אב בחכמה ואל רך צריך לחבר אליו בשנים וזה דוחק: ר וה״פ של אברך דהכל היו כאין אליו ואומרים

השאלות

(לט-מד) מ״ש ג' פעמים ויאמר פרעה אל יוסף, למה חלקם לג' אמירות ומה רצה בכ״א מהם:

התורה והמצוה

וכח המחזיק וכח המעכל והדוחה, וסדר שיהיו ממונים לקחת חומש ואוכל בערים אל האוצרות, שהוא הקבה והמעים הכללים שלתוכם יכנס המזון ע״י כח המושך, ושיחזיקו את המזון וישמרו אותו עד עת הצורך, שזה פעולת כח המחזיק הכללי, ועז״א ויצברו ת״י פרעה אוכל בערים ושמרו, ויחלקו אותו להרעבים אח״כ שזה פעולת המעכל והדוחה, שעז״א והיה האוכל לפקדון לשבע שני הרעב, וכן היה מסוג עצתו שסדר דבריו באופן שהתכלית הנס שהוא קודם המחשבה בא בעצה באחרונה כמו שהעיר זה בעקדה. וז״ש הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו, ובמד' אם מבקשים אנו מסוף העולם ועד סופו לא נמצא כזה, מפרש שפי' נמצא הוא כמו לרבים מדברים בעדם, ר״ל אם נרצה לחפש איש נבון וחכם וכי נמצא אנחנו איש כזה שרוח אלהים בו, והוא מדרגה יותר גדולה מן החכמה והתבונה הטבעית:

(לט) אחרי. ר״ל החכמה והתבונה צריכה אל שר הארץ להמציא עצה ותושיה בהנהגת המדינה, ואחר שהודיע ה' אותך כ״ז מי שיקום על הנהגת המדינה לא יחדש דבר רק עצתך ימלא, וא״כ אין נבון וחכם כמוך:

(מ) אתה. דרך המלכים שבעת ירצו להגדיל אחד מעבדיהם הקטנים אל משרה גדולה לא יעלהו פתאום מבירא עמיקתא לאיגרא רמא רק יעלהו בהדרגה, יעשהו שר מאה ואח״כ שר אלף, וכן ממדרגה למדרגה, וכן הנה פרעה, שתחלה שמהו לשר על בית פרעה, ועז״א אתה תהיה על ביתי, ועל פיך ישק כל עמי, כל הבא אל בית המלך ישק על פיך באשר אתה המושל בבית הזה, כי בבית המלך תהיה כמוני לבד מאשר אני יהיה לי היתרון לשבת על כסא המלכות:

(מא) ויאמר פרעה. אח״כ אמר אליו שמעלהו למדרגה יותר גדולה, ראה נתתי אתך על כל ארץ מצרים שיהיה מושל על כל הארץ:

(מב-מג) ויסר פרעה. עפ״ז מסר בידו טבעת המלך שהוא ביד המשנה, וילבש אתו בגדי שש וגו' וירכב אתו במרכבת המשנה, כי נעשה משנה למלך, ויקראו לפניו אברך, שכל העם יכרעו לו לו בכך, ונתון אתו ובזה נגמר דבר שיהיה שר על כל ארץ מצרים:

(מד) ויאמר פרעה. עתה אמר אליו אמירה שלישית, שמעלה אותו למדרגה יותר עליונה, שגם בהנהגת המדינה יוכל לעשות הכל לבדו, וא״צ לשאול דבר מן המלך, ולא שיצרף עמו שרים אחרים לשאול עצתם, רק אני פרעה, לא יהיה לי רק שם הכבוד שאני פרעה, אבל ההנהגה אני מוסר לך לבדך, שעז״א ובלעדיך לא ירים איש את ידו:

(מה) ויקרא פרעה. ובל יתרעמו בני המדינה תחת עבד כי ימלוך קרא את שמו שהוא מגלה צפונות ברוח ה' אשר עליו, ויש בו ענין אלהי, ונתן לו בת הכהן הגדול לאשה, שבזה יאמינו כלם כי הוא איש אלהים, ואז ויצא יוסף על ארץ מצרים, שמתחלה הסילה ממגד:

אָֽסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן לְאִשָּׁה וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל־אֶרֶץ מִצְרָֽיִם׃ מו וְיוֹסֵף בֶּן־שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה מֶֽלֶךְ־מִצְרָיִם וַיֵּצֵא יוֹסֵף מִלִּפְנֵי פַרְעֹה וַיַּעֲבֹר בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָֽיִם׃ מז וַתַּעַשׂ הָאָרֶץ בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע לִקְמָצִֽים׃ מח וַיִּקְבֹּץ אֶת־כָּל־אֹכֶל ׀ שֶׁבַע שָׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּתֶּן־אֹכֶל בֶּעָרִים אֹכֶל שְׂדֵה־הָעִיר אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיהָ נָתַן בְּתוֹכָֽהּ׃ מט וַיִּצְבֹּר יוֹסֵף בָּר כְּחוֹל הַיָּם הַרְבֵּה מְאֹד עַד כִּֽי־חָדַל לִסְפֹּר כִּי־אֵין מִסְפָּֽר׃

וּלְיוֹסֵף יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים בְּטֶרֶם תָּבוֹא שְׁנַת הָרָעָב אֲשֶׁר יָֽלְדָה־לּוֹ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֽוֹן׃ נא וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת־שֵׁם הַבְּכוֹר מְנַשֶּׁה כִּֽי־נַשַּׁנִי אֱלֹהִים אֶת־כָּל־עֲמָלִי וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִֽי׃ נב וְאֵת שֵׁם הַשֵּׁנִי קָרָא אֶפְרָיִם כִּֽי־הִפְרַנִי אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עָנְיִֽי׃ רביעי נג וַתִּכְלֶינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרָֽיִם׃ נד וַתְּחִלֶּינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב לָבוֹא כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיְהִי רָעָב בְּכָל־הָֽאֲרָצוֹת וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם הָיָה לָֽחֶם׃ נה וַתִּרְעַב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־פַּרְעֹה לַלָּחֶם וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה

לכל

בעל הטורים

טפס פודס כיא סומן פותר מניו נכיא מחס : (נ) וליוסף ב׳ במס׳ . וליוסף יולד שני בנים בטרס וגו׳ ואידך וליוסף

רש"י

ואין לשנות דמיון במקרא: פוטיפרע. הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע ש על שנסתרס מאליו ת לפי שחמד את יוסף א למשכב זכור (סוטה יג): (מז) ותעש הארץ. כתרגומו ואין הלשון נעקר ב מלשון עשיה: לקמצים. קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים: (מח) אכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה. שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה ג ונותנין בתבואה מעפר המקום ד ומעמיד

שפתי חכמים

גו הנכק לך: ש דייק מדכתיב ויקרא פרעה שם יוסף וגו׳ ויתן לו את אסנת וגו׳ ר״ל פרעה נתן ליוסף את אסנת ומג״מ בזה ואם כן ע״כ צריך לומר דפוטיפרע הוא פוטיפר ויש נסקיא גדולה בזה שפרעה היה רוצה ליתן גדולה ליוסף ללובשו בגדי מלוכה ופרעה ירא כיון דעבד הוא לא יניחו לו גדולה צ ועוד בנימוסי מצרים כתיב אין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים לכך רצה ליתן ליוסף בת אדוניו של יוסף דאם האדון נותן לעבדו אם הוא משוחרר וכ״ש אם נותן לו בתו שהוא משוחרר א״כ ש״מ דפוטיפרע הוא פוטיפר וק״ל: ת והפירוש נלמד מלשון פרע ולא פוטיפר כנ״ל: א וא״ת הא לעיל פירש״י שם בשעת תשמיש אמרה לו כך. וי״ל דלא היה תשמיש אלא היה מגפף ומנשק ומש״ה נקט נמי רש״י עניני תשמיש כאלה ולא תשמיש ממש. ועי״ל שהיה סריס כינים ולא סריס גיד כמו שפי׳ הרד״ק: ב פי׳ ותעש הארץ שעשתה אוצרות ופירוש הארץ אנשי הארץ כמו ארץ כי תחטא: ג ר״ל דהפסוק משמע שכל האוכל הגדל סביב העיר היה נותן בתוך אותה העיר ולא בע״ר אחרת וטבעת מאי ועו״ס לפי שכל ארץ וארץ וכו׳: ד י״א שהוא פירוש אחר וכ״פ כל האוכל היו מוליכין לאותו המקום שהיה יוסף ואת דכתיב בקרא אוכל שדה העיר וגו׳ נתן בתוכה ה״פ שצריך ליתן מעפר שגדלה שם בתוכו

אכל

לה ית אסנת בת פוטי פרע רבא דאון לאתתא ונפק יוסף (שליט) על ארעא דמצרים: מו ויוסף בר תלתין שנין כד קם קדם פרעה מלכא דמצרים ונפק יוסף מן קדם פרעה ועבר (שליט) בכל ארעא דמצרים: מז וכנשו דירי ארעא בשבע שני שובעא עיבורא לאוצרין: מח וכנש ית כל עיבור שבע שנין די הוו בארעא דמצרים ויהב עיבור בקרויא עיבור חקל קרתא די בסחרנהא יהב בגוה: מט וכנש יוסף עיבורא כחלא דימא סגי לחדא עד די פסק לממני ארי לית מנין: נ וליוסף אתיליד תרתין בנין עד לא עלת שתא דכפנא דילידת לה אסנת בת פוטי פרע רבא דאון: נא וקרא יוסף ית שום בוכרא מנשה ארי אנשיני יי ית כל עמלי וית כל בית אבא: נב וית שום תנינא קרא אפרים ארי אפשני יי בארע שעבודי: נג ושלימא שבע שני שובעא די הוה בארעא דמצרים: נד ושריאה שבע שני כפנא למיתי כמא די אמר יוסף והוה כפנא בכל ארעתא ובכל ארעא דמצרים הוה לחמא: נה וכפנת כל ארעא דמצרים וצוח עמא (קדם) לפרעה (על) לחמא ואמר פרעה לכל מצראי איזילו לות יוסף די יימר לכון

העבדון

רש"י

את התבואה מלירקב. (נ"ל שהוא דעת רבי נחמיה וא"צ כלל להגיה ברש"י כאשר עלה בדעת קצתם): (מט) עד כי חדל לספר. עד כי חדל לו הסופר ה לספור וה"ז מקרא קצר: כי אין מספר. לפי שאין מספר והרי כי משמש ו בלשון דהא: (נ) בטרם תבוא שנת הרעב. (תענית יא) מכאן שאסור לאדם לשמש מטתו ז בשני רעבון: (נה) ותרעב כל ארץ מצרים. (בראשית רבה)

שפתי חכמים

אבל אח"כ היו מוליכין אותה למצרים וק"ל: ה כי משמש לשון אשר כדפירש"י עד אשר חדל לו הסופר לספור: ו דחדל משמע שמעצמו חדל ולמה לא ספר יותר מפני כי אין מספר כלומר שהוא יודע שבודאי לא יהיה לו מספר שכל כך הרבה יהיה וחדל מתחלה הסופר לספור. מהרש"ל: ז ואע"ג דכתיב ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם צריך לפרש ויהי רעב בכל הארצות אפי' באוצרות אבל בכל ארץ מצרים היה לחם באוצרות. והא דיצחק שימש מטתו בשנת רעבון בפרשת תולדות פירשתי. כתב רא"ם וא"ת והא לוי היה משמש מטתו בשנת רעבון דהא יוכבד נולדה לו

השאלות

(מח-מט) מ"ש ויקבץ את כל אכל ויצבר יוסף בר משמע שהם שני ענינים חלוקים:

(נג-נה) מ"ש ותרעב כל ארץ מצרים, והרעב היה, ויחזק הרעב, הכל כפל לשון:

התורה והמצוה

(מו-מז) ויוסף. עתה יספר בפרטות שיוסף היה אז בן שלשים שנה, [שמזה ידענו שכבר היה בעבדותו י"ב שנה], ואז יצא ויעבור ממקום למקום להפקיד פקידים בכל עיר ועיר, ושכבר הוחל החלום להתקיים, שהארץ עשתה בשבע שני השבע תבואה רבה:

(מח) ויקבץ. עתה יספר כי עשה כפי מה שאמר אל פרעה [פסוק לג-לו], א] מה שקבץ את כל אוכל, שע"י הפקידים שהעמיד בכל עיר קבץ כל מיני אוכל נפש שהיו בערים, ואת האוכל הזה שם בערים לא באוצר המלך, באופן שבכל עיר נתן את האוכל של השדות שסביבות העיר, כמ"ש ויקבצו את כל אוכל וגו' אוכל בערים:

(מט) ויצבר. זאת שנית מה שצבר יוסף בעצמו לא ע"י הפקידים שזה נגד אוצרים כנ"ל בהבדל בין צבר וקבץ, והיה רק בר לא כל מיני אוכל, וזה היה כחול הים, עד שחדל אח"כ מלספרם, כי לא היה להם מספר שסמכו על נאמנות יוסף:

(נב) ויקרא יוסף. מספר לצדקת יוסף, שמן קריאת שמות בניו מבואר שעשה סימנים לעצמו שלא ישכח ימי עניו בעת הטובה, וזה דרך השלמים שמטעם זה נצטוינו לאכול מצות ומרורים בליל שמורים לזכר הגלות בעת החירות, כי הגלות סבת החירות והרעה תביא את הטובה, וכמ"ש ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה, ע"כ קרא שם הבכור מנשה, כדואג על שנשה את עמלו ובית אביו ומצטער ע"ז, ושם השני קרא אפרים, להורות כי הפרהו ה' רק בארץ עניו, שהעוני גרם את גדולתו:

(נג-נה) ותכלינה. שבע שני השבע היה רק בארץ מצרים לבד כנ"ל, ומיד שכלו שני השבע תיכף ותחלינה שבע שני הרעב לבא, והיה כאשר אמר יוסף שתכף בהחל הרעב ישכח השובע, וזה היה על שהיה הרעב בכל הארצות, ולכן הגם שהחלה בארץ מצרים היה להם, בכ"ז ע"י שהיה רעב בכל הארצות מכרו המצריים את תבואתם לחוץ, ועי"כ ותרעב כל ארץ מצרים, שהאוכל שהיה אצל יחידים נמכר לחוץ והתחיל הרעב לשמש בקצה מקומות ממצרים עד שצעקו אל פרעה ופרעה שלחם אל יוסף:

והרעב

לְכׇל־מִצְרַיִם לְכוּ אֶל־יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֹאמַר לָכֶם תַּעֲשׂוּ׃ נו וְהָרָעָב הָיָה עַל כׇּל־פְּנֵי הָאָרֶץ וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת־כׇּל־אֲשֶׁר בָּהֶם וַיִּשְׁבֹּר לְמִצְרַיִם וַיֶּחֱזַק הָרָעָב בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ נז וְכׇל־הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרַיְמָה לִשְׁבֹּר אֶל־יוֹסֵף כִּי־חָזַק הָרָעָב בְּכׇל־הָאָרֶץ׃ מב א וַיַּרְא יַעֲקֹב כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לָמָּה תִּתְרָאוּ׃ ב וַיֹּאמֶר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם רְדוּ־שָׁמָּה וְשִׁבְרוּ־לָנוּ מִשָּׁם וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת׃ ג וַיֵּרְדוּ אֲחֵי־יוֹסֵף עֲשָׂרָה לִשְׁבֹּר בָּר מִמִּצְרָיִם׃ ד וְאֶת־בִּנְיָמִין אֲחִי יוֹסֵף לֹא־שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת־אֶחָיו כִּי אָמַר פֶּן־יִקְרָאֶנּוּ אָסוֹן׃ ה וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִשְׁבֹּר בְּתוֹךְ הַבָּאִים כִּי־הָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ ו וְיוֹסֵף הוּא הַשַּׁלִּיט עַל־הָאָרֶץ הוּא הַמַּשְׁבִּיר לְכׇל־עַם הָאָרֶץ

ויבאו

בעל הטורים

שבר מגורכם ס' הרצו כדאמרינן כל המשתף עצמו עם הצבור בצרתם זוכה ורואה בנחמת צבור: (נה) לכם תעשו. בגימ'

רש"י

שהרקיבה תבואתם שאצרו חוץ משל יוסף: אשר יאמר לכם תעשו. לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו ח וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו א"ל ולמה לא צברתם בר והלא הכריז לכם שני הרעב באים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה אמר להם א"כ כל אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות: (נו) על כל פני הארץ. מי הם פני הארץ אלו ט העשירים (ב"ר): את כל אשר בהם. כתרגומו די בהון עיבורא: וישבר למצרים. שבר לשון מכר ולשון קנין הוא י כאן משמש ל' מכר, שברו לנו מעט אוכל לשון קנין. ואל תאמר אינו כי אם בתבואה אף ביין וחלב מצינו (ישעיה נה) ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב: (נז) וכל הארץ באו מצרימה. אל יוסף לשבור ואם תדרשהו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור מן יוסף: (א) וירא יעקב כי יש שבר במצרים. ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנאמר הנה שמעתי וגו' ומהו וירא ראה באספקלריא של קדש שעדיין יש לו שבר במצרים ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפירוש שזה יוסף: למה תתראו. למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כ כאלו אתם שבעים כי באותה שעה עדיין היה להם תבואה (תענית י). (ול"נ פשוטו למה תתראו למה יהו הכל מסתכלין בכם ומתמיהים בכם שאין אתם מבקשים לכם אוכל בטרם שיכלה מה שבידכם). ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב. ודומה לו (משלי יא) ומרוה ל גם הוא יורא:

שפתי חכמים

לו בין התאומים כדפירש"י בפ' ויגש ובאותו זמן רעב היה י"ל דחשוכי בנים מותר לשמש מטתו אפי' בשנת רעבון: ח דייק מדכתיב אשר יאמר לכם תעשו למה כתיב בלשון אמירה ולא כתיב אשר יצוה א"ו אמירה היינו מילה כדכתיב גבי דוד שם אנכי על המרתך, והמפרשים הרבו בזה וע"ש: ט אבל העניים כובשין את פניהם לארץ ואין נושאין פניהם: י ר"ל שלא תאמר אע"ג שהוא ל' מכר מ"מ הוא נמי לשון דיגון כיון דנכתב בל' שבר וא"כ דוקא גבי תבואה שייך לכתוב ל' שבר גבי קנין כיון דלשון מכר ולשון דגון שייך בתבואה אבל גבי יין או שאר משקים לא שייך לכתוב לשון שבר כיון דאין שייך בהם ל' דגון ומש' שאף ביין וכו': כ דאי אתם מראים עצמכם בפניהם שאתם שבעים ויש לכם תבואה כיון שהם קרובים שלנו אזי יבואו אלינו לבקש ליתן להם אוכל לכך לכו וקנו אוכל כדי שיסברו שאין לנו אוכל אבל באמת בזמן הזה היה לכם אוכל וכו' ולפי זה תתראו הוא ל' שביעה: ל ויתחלף האל"ף במלת תתראו לוי"ו שפירש רוה וכמותו רביה ופי' הקרא כן הוא מרוה תלמידו כעה"ז גם הוא יורה לעוה"ב. וא"ת מאי ראיה זה לפי' אחרון שפי' שהוא ל' כחישה דרכה הא מייתי ראיה שהוא לשון שביעה וי"ל דגם לפירוש האחרון הוא ראיה ויהי תתראו כמו תתרוו והוא מלשון בלא שביעה כמו הולך ערירי ומפרש רש"י בלא בנים אע"פ שפירוש ערירים היינו יש לו בנים וכן ודשנו את המזבח דכתיב בפ' במדבר שפי' דשן ואפ"ה מפרש רש"י ויטלו את הדשן וא"כ ה"נ

כדו

תעבדון: נו וכפנא הוה על כל אפי ארעא ופתח יוסף ית כל אוצריא די בהון עיבורא וזבין למצרים ותקיף כפנא בארעא דמצרים: נז וכל דירי ארעא אתו למצרים למזבן עיבורא מן יוסף ארי תקיף כפנא בכל ארעא: א וחזא יעקב ארי אית עיבורא מזדבן במצרים ואמר יעקב לבנוהי למא תתחזון: ב ואמר הא שמעית (אמרין) ארי אית עיבורא מזדבן במצרים חותו תמן וזבונו לנא מתמן ונחי ולא נמות: ג ונחתו אחי יוסף עסרא למזבן עיבורא ממצרים: ד וית בנימין אחוהי דיוסף לא שלח יעקב עם אחוהי ארי אמר דלמא יערעניה מותא: ה ואתו בני ישראל למזבן עיבורא בגו עליא ארי הוה כפנא בארעא דכנען: ו ויוסף הוא דשליט על ארעא הוא דזבין עיבורא לכל עמא דארעא ואתו אחי

יוסף

רש"י

(ב) רדו שמה: ולא אמר לכו רמז למאתים ועשר שנים שנשתעבדו למצרים כמנין רד"ו: (ג) וירדו אחי יוסף. ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם: עשרה. מה ת"ל והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח אלא לענין האחוה היו חלוקין לעשרה שלא היתה אהבת כלם ושנאת כלם שוה לו אבל לענין לשבור בר כלם לב אחד להם (בב"ר): (ד) פן יקראנו אסון. ובבית לא יקראנו אסון א"ר א' בן יעקב מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה (ב"ר): (ה) בתוך הבאים. מטמינין עצמן שלא יכירום לפי שצוה להם אביהם שלא יתראו כלם בפתח אחד אלא כל אחד יכנס בפתחו כדי שלא תשלוט בהם עין הרע שכלם נאים וכלם גבורים: כי היה הרעב. מוסב על הבאים כי היה הרעב בארץ כנען והיו באים

הרבה

שפתי חכמים

ס"נ כן הוא והוא כאלו כתב תתרוו דהאל"ף מתחלף בוי"ו דאותיות אהו"י מתחלפין זה עם זה ואפשר דמרוה הוא ג"כ יש לפרש מל' בלא שביעה ויהיה דומה ממש לתתראו ויהיה פי' הפסוק ומרוה כלומר מי שהוא בלא שביעה בעוה"ז גם הוא יהיה שבע לעוה"ב וק"ל: ם ל"ג ולא אמר לכו דמרדו לא שמעינן מידי דצריך לכתוב רדו כיון שא"י גבוה מכל הארצות והולך מא"י למצרים שייך לכתוב רדו וכמ"ש הרא"ם וכן כתב בכל הס' כולה ל' ירידה אלא ל"ג ליה. והכי קשה לרש"י למה צריך למכתב שמה דהא אח"כ כתיב משם ואם כן ס"ל רדו ושברו לנו משם וגו' אלא לכך כתיב שמה ר"ל רד"ו שנים יהיו שמה אבל בלא מלת שמה לא מצינן למדרש מידי, ועי"ל דגרסי' ליה וה"ם דק"ל למה כתיב רדו שהוא לשון ירידה היל"ל לשון מעליא לכו אף על פי שא"י גבוה

מכל

השאלות

(ג-ה) למה ירדו עשרה, ודי שילכו קצת מהם, ולמה אמר כי היה הרעב בארץ כנען:

התורה והמצוה

(נו-נז) והרעב היה. אח"כ נתפשט הרעב במצרים יותר עד שהיה על כל פני הארץ, שלא נמצא תבואה אצל יחידים, אז פתח יוסף את כל אשר בהם, היינו האוכל שנשמר בערים, כמ"ש אוכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה, וישבר רק למצרים, כי זה היה לצורך ערי מצרים, אבל אח"כ ויחזק הרעב בארץ מצרים, כי גם האוכל הנשמר בערים נאכל, ומאז וכל הארץ באו מצרימה לשבר אל יוסף, התחילו לשבור מאוצר הגדול שאצר יוסף מן התומש ומשם מכר לקרובים ולרחוקים:

מב (א) וירא יעקב. התחלה ראה שסוחרים מביאים שבר ממצרים, ויאמר לבניו למה תתראו, ראה בהתפעל לא מצאנו רק למה נתראה פנים, שהם פנים סוראים להראות הזקס וגבורתם במלחמה, ר"ל למה תתחזקו כאלו אינכם יראים מפני העוני וקונים תבואה ביוקר, דרשו המקום שמשם סוחרים התבואה:

(ב) ויאמר. אח"כ נודע לו בבירור כי יש שבר במצרים, וידע בפרט שהוא אצל המשנה של פרעה, אמר להם רדו שמה, ושברו משם לא מן הסוחרים המוכרים ביוקר מאד:

(ג-ד) וירדו. מלד שהם אחי יוסף ירדו כל העשרה כי היה בדעתם לבקשו שם, או שמן השמים נסתבב כך כדי לקיים חלום החלומות, ואת בנימין לא שלח יעקב, יען שהוא אחי יוסף ירא יעקב פן יקראנו אסון כאחיו:

(ה) ויבאו. ר"ל שלא היה שום טענה עליהם למצא עלילה שהם מרגלים, שזה לא יהיה רק אם הם ממשפחה שי"ל מלחמה עם שכניהם, והם היו בני ישראל ידועים כי הם אנשי שלום, וכן יהיה עליהם חשד אם היו באים לשם בלא עסק, אבל הם באו לשבור, וכן היה חשד אם הם לבדם היו באים מארץ כנען, אבל הם באו בתוך הבאים כי רבים באו, וכן היה חשד אם לא נודע הסבה מדוע באו לשבור, אבל פה נודע הסבה כי היה הרעב בארץ כנען:

(ו) ויוסף. הגם שהוא השליט על הארץ, בכ"ז היה הוא ג"כ המשביר לכל עם הארץ. שהשביר בעצמו לא ע"י פקידים אחרים, לכן ע"י שהיה המשביר בעצמו ויבאו אחי יוסף באו לפניו, וע"י שהיה

השליט

ויבאו אחי יוסף וישתחוו־לו אפים ארצה: ז וירא יוסף את־אחיו ויכרם ויתנכר אליהם וידבר אתם קשות ויאמר אלהם מאין באתם ויאמרו מארץ כנען לשבר־אכל: ח ויכר יוסף את־אחיו והם לא הכרהו: ט ויזכר יוסף את החלמות אשר חלם להם ויאמר אלהם מרגלים אתם לראות את־ערות הארץ באתם: י ויאמרו אליו לא אדני ועבדיך באו לשבר־אכל: יא כלנו בני איש־אחד נחנו כנים אנחנו לא־היו עבדיך מרגלים: יב ויאמר

אלהם

בעל הטורים

כמילה שעשו בלוט אותה למול: (ו) וישתחוו לו. בגימ' בכאן נתקיים החלום: (ז) ויכירם. בקש לקבלם בסבר פנים יפות ובא המלאך שמצאו תועה והזכירו מיד ויתנכר אליהם ולכך כתיב אח"כ ויכר לשון יחיד. ויתנכר בגי' על ידי האיש גבריאל: (ח) לא הכירוהו ב' במס'. הכא ואידך גבי איוב וישאו אותו מרחוק ולא הכירוהו מה התם לא הכירוהו בשביל שנשתנה מחמת היסורים אף כאן לא הכירוהו בשביל שנשתנה שהיה עבד ונעשה שר וגדול בכל הארץ. ומיהו התם לא הכירוהו מרחוק אבל כשקרבו אליו הכירוהו והכא לא הכירוהו כלל שלא עלה על דעתם שיגיע יוסף למעלה כזו: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו. ולא אמרו אנחנו רמז שא' ממנו חסר: נחנו ג' במסורה, הכא, ואידך נחנו נעבור חלוצים, ונחנו פשענו. וזה שדרשו שאמרו נחנו להרוג כל העיר באנו אם לא יתנוהו לנו והו בשביל שנחנו נעבור חלוצים להלחם אם לא יתנוהו לנו לפדותו לכך נחנו פשענו: מרגלים אתם. פי' ולא אני שיהושע שיצא ממני לא היה בעצת מרגלים והם אמרו לא היו עבדיך מרגלים פי' יהודה שאמרו כי היה ראש המדברים גם ממני יצא כלב שלא היה בעצת המרגלים:

רש"י

הרבה שיירות נכנס: (ו) וישתחוו לו אפים. השתחו' לו על פניהם וכן כל השתחואה פשוט ידים ורגלים הוא (שבועות טז): (ז) ויתנכר אליהם. (בראשית רבה) נעשה להם כנכרי בדברים לדבר קשות (ב"ר): (ח) ויכר יוסף וגו'. לפי שהניחם חתומי זקן (ב"מ לט כתובות כז): והם לא הכירהו. שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו מצאוהו בחתימת זקן. ומ"א ויכר יוסף את אחיו כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליהם והם לא הכירוהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוה: (ט) אשר חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו: ערות הארץ. גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש. כמו (ויקרא כ) את מקורה הערה וכמו (יחזקאל טז) ערום ועריה. וכן כל ערוה שבמקרא לשון גלוי. (ות"א בדקא דארעא כמו בדק הבית ם רעוע הבית אבל לא דקדק לפרשו אחר לי המקרא): (י) לא אדני. לא תאמר כן ע שהרי עבדיך באו פ לשבר אוכל: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו. נצנצה בהם רוח הקדש וכללוהו עמהם שאף הוא בן אביהם: כנים. אמתיים כמו (שמות י) כן דברת. (במדבר כז) כן בנות צלפחד דוברות, (ישעיה טז) ועבריו

לא

שפתי חכמים

מכל הארצות אע"ס במדבר לנוכח לא היל"ל ג' ירידה אלא רמז וכו' ג' ופי' ויתנכר הראה עצמו נכרי: ם פירוש סדק של קיר: ע' הולך להוסיף מלות תאמר כן כיון שפסק עליהם שהם מרגלים לא תפול על זה כי אם מלת אל כמו שמצינו גבי חנה שחשבה עלי לשכורה והשיבה לו אל תתן את אמתך לפני בת בליעל אבל מלת לא לא תפול כשהיא תשובה על שאלה או בקשה: פ אין זה הוכחה כי יוסף אמר לא כן אלא לראות הארץ באתם אלא ס"ס לא תאמר כן אלא הרי עבדיך וכו'

השאלות

(ז-ט) למה אמר ויכירם ויכר יוסף את אחיו, ומה ענין זכרון החלומות לשיאמר מרגלים אתם, ובאיזה אופן העליל עליהם שהם מרגלים:

התורה והמצוה

השלים וישתחוו לו אפים ארצה, ונתקיים החלום הראשון של האלומות, שהשתחוו לאלומתו: (ז) וירא יוסף וגו' ויכרם. תחלה הכירם קצת במראה פניהם, ועוד לא הכירם לגמרי, כי עדן לא שמע קולם להכירם גם בקול, ויתנכר אליהם, עשה א"ע כנכרי להם, ע"י שדבר אתם קשות, שבזה לא ישימו לב על שהסתכל בהם תחלה כאלו היה זה מפני שראה עליהם איזה חשד, ודבר קשות כדי שיתבהלו ולא ישימו לב להכיר אותו, וישאל בכעס מאין אתם. והנה על מה ששאל מאין אתם לא היו צריכים להשיב רק מארץ כנען, ומה שהוסיפו לשבר אכל היו דברים יתרים, שע"ז לא שאלם כלל למה באו, רק מאין באו, ומזה עצמו מצא יוסף תואנה להחזיקם כמרגלים, כי אם יתר שידבר הנשאל לפני שרי הארץ,

הם

יוסף וסגידו לה על אפיא על ארעא: ז וחזא יוסף ית אחוהי ואשתמודענון וחשיב מה דמליל להון ומליל עמהון קשין ואמר להון מנן אתיתון ואמרו מארעא דכנען למזבן עיבורא: ח ואשתמודע יוסף ית אחוהי ואנון לא אשתמודעוהי: ט ודכיר יוסף ית חלמיא די חלים להון ואמר להון מאללין אתון למחזי ית בדקא דארעא אתיתון: י ואמרו לה לא רבוני ועבדך אתו למזבן עיבורא: יא כלנא בני גברא חד נחנא כיוני אנחנא לא הוו עבדך אלילי: יב ואמר להון לא ארי בדקא
דארעא

השאלות

(ט-יד) תחלה אמר מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם, תפס שני לשונות, ואח"כ אמר את ערות הארץ באתם לראות. ואח"כ חזר ואמר מרגלים אתם, ומה היה תשובתם הראשונה כלנו בני איש אחד נחנו וגו', איך יוכיחו מזה שאינם מרגלים, ואם יש הוכחה מזה מה השיב יוסף. ומ"ש שנית שנים עשר עבדיך מה יוכיחו מזה, ויוסף אמר הוא אשר דברתי אליכם לאמר משמע שמזה בעצמו הוכיח שהם מרגלים:

התורה והמצוה

הם הוא שמרגיש בעצמו איזה פשע ובא לנקות א"ע, וכמ"ש מהר"י בירב:

(ח) ויכר יוסף את אחיו. שעתה ששמע קולם הכיר אותם בבירור, וע"י שדבר אתם קשות הם לא הכרהו:

(ט) ויזכר יוסף את החלמות. ע"כ אמר יוסף את החלומות שאמר להם שהחלומות יעידו שלשה דברים. א] שתחלה יתחזק עליהם בחזקה, כמ"ש והנה קמה אלומתי וזה נתקיים עתה. ב] שאח"כ ישתחוו ברצון, כמ"ש והנה תסובינה אלומותיכם, וזה לא נתקיים בשלמות כי אין בנימין בתוכם. ג] שאח"כ ישתחוו לו גם אביו ואמו, כמ"ש והנה השמש והירח, וע"ז צריך שגם אביו וב"ב יבואו אליו, וע"כ התחיל לסבב הדבר שיבא אליו בנימין ואח"כ אביו וב"ב. ויאמר אלהם מרגלים אתם, הסביר אליו בפי' התנ"ך בכ"מ שיש שני מיני מרגלים. א] עם או שבט שצר להם המקום ורוצים לתור להם ארץ אחרת לשבת ישלחו מרגלים לתור את הארץ שרוצים לכבשה אם טובה היא אם רעה, והתרים האלה יעברו בארץ לראות את פרי הארץ ואם הארץ השמנה היא אם רזה וכדומה, ועל הכוונה הזאת הלכו המרגלים ששלח משה כמ"ש בפי' פ' שלח. ב] שאחר ישובו המרגלים ויודיעו כי הארץ טובה לפניהם, ושימלאו בה כל הפנים ויסכימו ללכת לכבשה אז ישלחו מרגלים שניים, הם לא ילכו לראות טוב הארץ רק את ערות הארץ, היינו שירגלו לראות המקומות שאין מבוצרים כ"כ ושאין שם אנשי חיל נכונים למלחמה ושמשם שם פרוזות עד שנקל לכבשה משם, ועל אופן זה היו מרגלים ששלח יהושע, ואמר להם יוסף מרגלים אתם, ר"ל זאת אומנתכם תמיד, ובודאי כבר הייתם פה פעם אחד בתורת מרגלים לראות אם הארץ טובה לפניכם, ומצאתם אותה נכונה לפניכם והסכמתם להלחם עליה לכבשה, ועתה את ערות הארץ באתם לראות, ביאתכם בפעם שניה הוא לראות המקום שהארץ היא מבוצרת שם, וזה נקרא ערות הארץ, כדי שמשם תלחמו עליה ותכבשוה, ולכן באתם אל עיר המלוכה לרגל את אנשי החיל כמה הם ולרגל את המבצרים למצוא את מומם וערותם כדי שתוכלו לכבשה משם:

(י) ויאמרו אליו לא אדני. הם לא דייקו היטב בדבריו והשיבו רק על הכלל שנתן אותם כמרגלים. וע"ז השיבו לו תשובה נכחת, כי שיפול עליהם חשד שהם מרגלים יהיה מצד ארבע בחינות. א] אם היו באים פה בלא שום עסק יוכל לדון מביאתם שהם מרגלים, ועז"א ועבדיך באו לשבר אכל, וסבת בואם פה ידוע. ב] הלא אם שולחים מרגלים לתור את הארץ די בשישלחו מרגל אחד או שנים לא שישלחו עשרה מרגלים, שזה לא יועיל רק באחד משני אופנים, שאם התחברו כמה משפחות שונות לבקש להם מקום לשבת תשלח כל משפחה מרגל אחד, כי אין אחת סומכת על חברתה, שכל משפחה תתור לה ענין אחר, למשל משפחה שהיא אנשי מקנה תבקש ארץ מקנה ומשפחה שהם עובדי אדמה יבקשו מקום מוכשר לזריעה, וע"כ תשלח כל אחת מרגל מיוחד ממשפחתה, שלכן שלח משה מרגל מיוחד מכל שבט, וא"כ אם היינו אנחנו עשרה אנשים מבני עשר משפחות שונים היית יכול לאמר שאנחנו שלוחים מעשר משפחות, וע"כ אנחנו עשרה מרגלים, אבל הלא כלנו בני איש אחד נחנו, ומשפחה אחת לא תשלח עשרה מרגלים, אולם יש עוד אופן שגם משפחה אחת תשלח עשרה מרגלים אם יתורו ארץ גדולה ורחבה ישלחו עשרה מרגלים שכ"א ירגל חלק א' מיוחד מן הארץ, וימהרו להשיב תשובה, ולפ"ז אם תופסים עשרה אנשים נכרים מפוזרים בעשרה מקומות במדינה, הגם שכלם ממשפחה אחת יש לחשדם שכ"א מרגל מיוחד אל מקום מיוחד מן הארץ, ואולי תחשוב כי גם אנחנו תחלה היינו מפוזרים כ"א במקום אחר מן הארץ לרגל אותה ופה נפגשנו יחד. עז"א כנים אנחנו, שכן כמו שאנחנו עתה ביחד כן אנו ביחד מיום שנכנסנו למדינה, וא"כ זה האות שאין אנו מרגלים. ד] שכ"ז יוכלו לחשוד אותם שהם מרגלים, אם נודע שהיו כבר מרגלים באיזה פעם ואומנתם בכך אז יוכלו לחשוד אותם שגם עתה הם מרגלים, אבל אנחנו לא היו עבדיך מרגלים מימינו ואין שום טעם לחשוד אותנו בכך:

(יב) ויאמר אלהם. השיב להם שכל זה טענה צודקת לדבר שלא באתם על דעת לתור את הארץ השמנה

אֲלֵהֶם לֹא כִּי־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם לִרְאוֹת: יג וַיֹּאמְרוּ שְׁנֵים עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אַחִים אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנֵּה הַקָּטֹן אֶת־אָבִינוּ הַיּוֹם וְהָאֶחָד אֵינֶנּוּ: יד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר מְרַגְּלִים אַתֶּם: טו בְּזֹאת תִּבָּחֵנוּ חֵי פַרְעֹה אִם־תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם־בְּבוֹא אֲחִיכֶם הַקָּטֹן הֵנָּה: טז שִׁלְחוּ מִכֶּם אֶחָד וְיִקַּח אֶת־אֲחִיכֶם וְאַתֶּם הֵאָסְרוּ וְיִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת אִתְּכֶם וְאִם־לֹא חֵי פַרְעֹה כִּי מְרַגְּלִים אַתֶּם: יז וַיֶּאֱסֹף אֹתָם אֶל־מִשְׁמָר שְׁלֹשֶׁת יָמִים: יח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי זֹאת

עשו

בעל הטורים

לא היו. בגי' כלב: (יג) והאחד איננו. וסמיך ליה ויאמר אליהם יוסף שהיה מכה בגביע ואומר אני מנחש ששמו יוסף: (טו) כי אם בבוא. בבוא עולה למנין י"א שלא תצאו מזה עד שיבאו י"א אחים: (יז) אל משמר שלשת ימים, כנגד ג׳

רש"י

לא כן בדיו: (יב) כי ערות הארץ באתם לראות. (ב"ר) שהרי נכנסתם בעשרה שערי העיר צ למה לא נכנסתם בשער אחד: (יג) ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו'. ובשביל אותו אחד שאיננו נתפזרנו בעיר לבקשו: (יד) הוא אשר דברתי. הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים ק הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו. ומדרשו א"ל ואלו מצאתם אותו ויפסקו עליכם ממון הרבה תפדוהו. אמרו לו הן. א"ל ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו בשום ממון מה תעשו אמרו לכך באנו להרוג או ליהרג. אמר להם הוא אשר דברתי אליכם להרוג בני העיר באתם מנחש אני בגביע שלי ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם: (טו) חי פרעה. אם יחיה ר פרעה. כשבא לשקר היה נשבע בחיי פרעה: אם תצאו מזה. מן המקום הזה: (טז) האמת אתכם. אם אמת ש אתכם. לפיכך ה"א נקוד פת"ח שהוא כמו בלשון תימה ואם לא תביאוהו חי פרעה ת כי מרגלים אתם: (יז) משמר. בית א האסורים:

שפתי חכמים

וזהו כמו אבל עבדיך כו': צ שיוסף היה יודע שאחיו באין לשבר אוכל והיה מלוה לשומרי השער שכל מי שיבא לעיר יכתוב שמו ושם אביו ויביאו ויראו לו ועשרה שומרי השער באו ובכל מקום היה מוצא בזה ראובן בן יעקב ובזה שמעון בן יעקב ובזה היה יודע שבעשר שערים נכנסו. וא"ת למה לא פירש"י זה לעיל גבי לראות את ערות הארץ וגו'. ויש לומר דכאן מוכח שפיר מדכתיב אחר כך ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו' מה ענין תשובה זו על מה שאמר להם מרגלים אתם אלא על כרחך צריך לומר שיוסף מתחלה אמר להם שהרי נכנסתם בי' שערי העיר והם השיבו לו לא כן אלא כולנו בני איש אחד וגו' והאחד איננו בשביל אותו אחד נתפזרנו: ק דק"ל הוא אשר דברתי משמע דהם נמי אמרו שמרגלים הם ולכך קאמר יוסף הוא אשר דברתי ואין זה אמת כי הם אמרו לאו מרגלים אנחנו, ומתרץ דהוא היה ראוי לכתוב בסוף כלומר אשר דברתי וגו' מרגלים אתם הוא אמת. יש מקשין במה תפש אותם יוסף שהם מרגלים עד שאמר להם הוא הדבר וגו' וע"ק במאי יתאמת זה שאם יביאו את בנימין שאינם מרגלים. ונ"ל דס"פ מתחלה אמר להם מרגלים אתם שהרי נכנסתם בי' שערי העיר כדפירש"י והשיבו לו בני איש אחד נחנו ואין איש שולח כל בניו כאחד לרגל שמא יתפסו ויהרגו כלם אמר להם א"כ כ"ש שמרגלים אתם כי איך ישלח אדם כל בניו ממנו ולא ישאר א' או שנים לשמשו א"ו מרגלים אתם ואביכם שלח אתכם לרגל את הארץ ומכח יראה שמא תתפסו לא רציתם להכנס בספק עד שאביכם הוכרח לשלוח את כלכם וגם כדי שתקחו עצה מ"ז כי תשועה ברוב יועץ ועז"ז השיבו שנים עשר עבדיך וגו' והנה אחד נשאר אצל אבינו לשמשו ואנחנו עשרה הלכנו לחקור ולדרוש אחר אחינו שנאבד ואין מי שיעשה זה באמונה כאחיו ולשום נפשנו בכפנו להביא אותו אצל אביו ומפני זה נכנסנו בי"ד שערים השיב להם הוא מאחר שאתם אומרים שנאבד אחיכם זה כמה שנים ולא חקרתם אחריו אלא עכשיו בודאי שקר אתם דוברים אין זו כ"א לרגל את הארץ באתם וגם זה שקר שאמרתם שנשאר אחד מכם אצל אביו לשמשו לכן בזאת תבחנו אם יבא אחיכם עמכם אז יש להסתפק אם מרגלים אתם אבל אם לא יבא בודאי מרגלים אתם בלי ספק מכל הטענות שיש לטעון כאשר הזכרתי ובזה יתיישבו כל הקושיות ודו"ק וקצת כעין זה מצאתי בשם מהרש"ל: ר פי' לפי פשוטו של מקרא אין לו הבנה מ"ש הוסיף מלת אם דהכי טעמו אם חי פרעה לא תצאו מזה ויהיה אם דקרא במקום לא כמו אם לדוד אכזב שר"ל לא אכזב ויתחייב מזה שאם תצאו לא יחיה ובאמת יצאו אלא כשהיה נשבע לשקר וכו': ש דק"ל דמל' האמת מורה שהוא מודה להם שהאמת אתם והוא סותר למאמר תבחנו שמורה שהוא מסופק מהם לפיכך הוצרך לומר שזה הוא ה"א התימה כמו האם כ הוא: ת שה"א לומר ואם לא תבחנו חי פרעה וכו' שאף אם לא יבחנו לא יתחייב שהם מרגלים: א פי' ולא שהם אומרים

עליכם

ואראעא אתיתון למחזי: יג ואמרו תרין עסר עבדך אחין אנחנא בני גברא חד בארעא דכנען והא זעירא עם אבונא יומא דין וחד ליתוהי: יד ואמר להון יוסף הוא די מלילית עמכון למימר מאללי אתון: טו בדא תתבחנון חי פרעה אם תפקון מכא אלהין במיתי אחוכון זעירא הכא: טז שלחו מנכון חד וידבר ית אחוכון ואתון תתאסרון ויתבחנון פתגמיכון הקשוט אתון אמרין ואם לא חי פרעה ארי מאללי אתון: יז וכנש יתהון למטרא תלתא יומין: יח ואמר להון

יוסף

השאלות

(טו-כ) איך תהיה זאת בחינה אם יביאו אחיהם הקטן הלא יוכלו להביא איש זר ולומר שהוא אחיהם, ולמה חזר אח"כ שרק אחד יאסר, וכלם יביאו אחיהם הקטן שזה עצמה הבחינה הקודמת שיבא אחיהם הקטן, ובראשון אמר ויבחנו דבריכם ובשני אמר ויאמנו דבריכם:

התורה והמצוה

שיה אם רזה, שהוא מה שמשלחים לרגל בפעם ראשונה שע"ז לא תשלח משפחה אחת רק מרגל אחד, אבל אני לא אמרתי לכם שבאתם ע"ד כן רק אמרתי לכם שעתה את ערות הארץ באתם לראות, שכבר היו בכאן מרגלים והוטב הארץ בעיניהם, ואתם נשלחתם שנית לראות המקום שממנו קל לכבשה שאינה מבוצרת גם כראוי, ומרגלים כאלה שהולכים ע"ד זה הם בסכנה תמיד כי הם צריכים לרגל מקום המבצרים ומעמד אנשי החיל ומספרם, שמרגלים הרע כאלה יתפסו לרוב, וע"כ שולחים עשרה גבורים, שאם ירגישו בם וירצו לתפסם יוכלו לעמוד נגד מבקשי רעתם להלחם ולמלט את נפשם:

(יג) ויאמרו. ע"ז השיבו תשובה נכונה. לפי דבריך באנו עשרה מפני שהלכנו במקום סכנה שבקל יודע כי מרגלים אנחנו, וע"כ שלחו עשרה גבורים למלט נפשם בעת צר, ע"ז השיבו שלא אפשר שהאב ישלח את כל בניו שילכו למקום סכנה כזו שבקל יפלו כלם בחרב וישאר אביהם ערירי, ואל תחשוב שיש לאבינו שבעים בנים והפקיד עשרה מהם, שגם אם ימותו ישארו לו בנים. כי רק שנים עשר אחים אנחנו, וגם משנים הנשארים הקטן לבד את אבינו היום והאחד איננו, ואיך ישלח האב את כל בניו שילחם להיות נפוצים אלי חרב, והוסיפו לאמר בני איש אחד בארץ כנען, שלפעמים יפקיר האב כל בניו אם הוא מושל ארץ שיעשה זאת מצד מלכותו שימסור נפשו ונפש בניו בעבורה, או עכ"פ איש שהוא בארץ מולדתו ומוסר נפשו בשביל ארץ מולדתו, אבל אנחנו בני איש אחד הדיוט, וגם לא מארץ כנען רק בארץ כנען, ר"ל שהוא גר שם לא מילידי הארץ כי הוא עברי:

(יד) ויאמר אלהם יוסף הוא אשר דברתי אליכם לאמר מרגלים אתם. עתה מצא בדבריהם מופת מכריע שהם מרגלים, כי הלא יפלא איך יעזוב שילכו עשרה אנשים לקנות בר בעד בית אחד, שהיה די שילך אחד או שנים, רק שעד עתה חשב שאביהם יש להם מאה בנים, וע"כ צריך בשבילם עשרה חמורים טעונים בר ומזון לכל ההמון הרב הזה, אבל עתה שנודע לי מפיכם שלא נשאר בבית רק אביכם הזקן וילד קטן, איך אפשר שישלח עשרה לשבור בר, ומזה מבואר שאין האמת כדבריכם ואינכם בני איש אחד כלל, וא"כ ודאי מרגלים אתם ואתם שלוחים מעשרה שבטים שונים:

(טו) בזאת תבחנו. ר"ל כי הנחשד על דבר והזכות קרוב יותר מן החובה ראוי שידונו אותו לכף זכות, אבל אם החוב קרוב יותר מן הזכות כמו בענין זה, שהדברים מראים יותר לכף חובה שאתם מרגלים, בכ"ז אם א"א לברר הדבר בבירור יפטר ג"כ אחר שהדבר בספק א"א לחייבו מן הספק, אבל אם יש אופן שנוכל לבחון הדבר ולברר האמת ע"י בחינה, אז אין לפוטרו עד שיעשו הבחינה. ועז"א א] אחר שיש ראיה כי מרגלים אתם כנ"ל. ב] כי בזאת תבחנו, שיש אופן שנבחן את הדבר ונדע האמת, א"כ חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה, אחר שע"י ביאת אחיכם יתברר האמת:

(טז) שלחו מכם אחד. הנה אין הפירוש שישלחו אחד מן האחים להביא את אחיהם, שבזה לא יתברר שום דבר, שהלא יוכלו להביא נער אחד ולומר שהוא אחיהם הקטן, רק הפירוש שהם כלם ישארו פה בבית האסורים כמ"ש ואתם האסרו, וישלחו שליח מצדם אחד מאנשי מצרים להביא את אחיהם, ופי' שלחו מכם היינו מצדכם שאתם תשלחו שליח אחד עם אגרת לאחיכם, והשליח יקח את אחיכם ואתם תהיו אסורים בבית כלא, ובזה יבחן הדבר כמו שנהוג אצל השופטים שחובשים את הנחשד במאסר ודורשים וחוקרים אותו, וכל מה שיאמר על אנשים שהיה להם איזה עסק בדבר שואלים גם אותם וחוקרים ודורשים זה שלא בפני זה אם יסכימו דבריהם, וכן אמר יוסף ואתם האסרו, כדי שלא תוכלו לדבר עם בנימין בבואו ולעשות קנונית עמו לכוון דבריכם, ואח"כ ויבחנו דבריכם, שיבחנו דברי בנימין לבד ודבריהם לבד אם יסכימו זה עם זה, ואם לא יתכונו דבריהם אז חי פרעה כי מרגלים אתם:

(יז) ויאסף אתם אל משמר. כי הם לא התרצו בבחינה זאת כי ידעו שיעקב לא ישלח את בנימין ע"י איש מצרי:

(יח) ויאמר אלהם יוסף ביום השלישי זאת עשו וחיו. ר"ל אם היה הבחינה ע"י אופן הראשון היה

מבורר

עֲשׂוּ וִחְיוּ אֶת־הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא׃ חמישי יט אִם־כֵּנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם אֶחָד יֵאָסֵר בְּבֵית מִשְׁמַרְכֶם וְאַתֶּם לְכוּ הָבִיאוּ שֶׁבֶר רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם׃ כ וְאֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן תָּבִיאוּ אֵלַי וְיֵאָמְנוּ דִבְרֵיכֶם וְלֹא תָמוּתוּ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן׃ כא וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו אֲבָל אֲשֵׁמִים ׀ אֲנַחְנוּ עַל־אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמָעְנוּ עַל־כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת׃ כב וַיַּעַן רְאוּבֵן אֹתָם לֵאמֹר הֲלוֹא אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם ׀ לֵאמֹר אַל־תֶּחֶטְאוּ בַיֶּלֶד וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְגַם־דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ׃ כג וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי שֹׁמֵעַ יוֹסֵף כִּי הַמֵּלִיץ בֵּינֹתָם׃ כד וַיִּסֹּב מֵעֲלֵיהֶם וַיֵּבְךְּ וַיָּשָׁב אֲלֵהֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם וַיִּקַּח מֵאִתָּם אֶת־שִׁמְעוֹן וַיֶּאֱסֹר אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם׃ כה וַיְצַו יוֹסֵף וַיְמַלְאוּ אֶת־כְּלֵיהֶם בָּר וּלְהָשִׁיב כַּסְפֵּיהֶם אִישׁ אֶל־שַׂקּוֹ וְלָתֵת לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ וַיַּעַשׂ לָהֶם כֵּן׃ כו וַיִּשְׂאוּ אֶת־שִׁבְרָם עַל־חֲמֹרֵיהֶם וַיֵּלְכוּ מִשָּׁם׃ כז וַיִּפְתַּח הָאֶחָד אֶת־

שקו

רש"י

(יט) בבית משמרכם. שאתם אסורים בו ב עכשיו: ואתם לכו הביאו. בית אביכם: שבר רעבון בתיכם. מה שקניתם לרעבון ג אנשי בתיכם: (כ) ויאמנו דבריכם. יאמתו ויתקיימו כמו (במדבר ה) אמן ד וכמו (מ"א ח) יאמן נא דבריך: (כא) אבל. כתרגומו בקושטא. ראיתי בב"ר לישנא דרומאה (לשון בני הנגב) הוא אבל ברם: באה אלינו. טעמו בבי"ת לפי שהוא בלשון עבר שכבר באה ותרגומו אתת לנא: (כב) וגם דמו. אתין וגמין רבויין דמו וגם דם הזקן: (כג) והם לא ידעו כי שמע יוסף. מבין לשונם ובפניו היו מדברים כן: כי המליץ בינותם. כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם ה היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברי: המליץ. זה מנשה בנו: (כד) ויסב מעליהם. נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה: ויבך. לפי ששמע שהיו ו מתחרטין: את שמעון. (ב"ר) הוא השליכו לבור הוא שאמר ללוי ז הנה בעל החלומות הלזה בא. ד"א נתכוון יוסף להפרידו מלוי שמא יסיעו שניהם להרוג אותו: ויאסר אתו לעיניהם

שפתי חכמים

עליהם דהא כתיב אחרין יאסר בבית משמרכם ואי דלא פירש"י זה לעיל בפ' וישב שהמשמר הוא בית האסורים משום דלעיל כתיב בהדיא שהוא בית הסוהר דכתיב ויתן אותו במשמר וגו': ב שלא נחשב שהכנוי מורה שמתחלה נעשה בשבילם: ג ומלת שבר פה מורה על קניה לא על מכר ומפני שהרעבון אינו לבתיהם הוצרך להוסיף אנשי בתיכם: ד אין ויאמנו מל' אמונה אלא כמו ואמרה האשה אמן וכו' שפי' אמת שאמר הכהן יתן ה' וכו' ועליו כתיב ואמרה האשה אמן ולא יפול בו לשון אמונה רק אמת יהיה זה שתהיה ירכה נופלת וכו': ה ר"ל דבכל פעם כשדברו עמו קודם לכן היה מליץ ביניהן ועתה לא היה המליץ ביניהם והיו סוברין שיוסף אינו מבין לשה"ק: ו דק"ל למה בכה הי"ל לרגז עליהם כששמע שהם עצמם מתודים אף שלא טוב עשו לו מ"מ בכה משום ששמע שהיו מתחרטים, מהרש"ל: ז דייק מדכתיב בפ' וישב ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות וגו' וכתיב שמעון ולוי אחים, רא"ם והא דכתיב לעיל ויקחהו דמשמע רבים י"ל

התורה והמצוה

מבורר האמת בברור גמור, כמ"ש ויבחנו דבריכם, אבל אחר שאין אתם מרוצים באופן זה, ואני את האלהים אני ירא, ולא אוכל לעצור אתכם במאסר על הספק, אעשה בחינה אחרת, שהגם שלא תברר בברור גמור כי יכול להיות שלקחתם לכם איש אחר ותאמרו שהוא אחיכם, או שיש לכם הרבה אחים בבית

ועדיין

יוסף ביומא תליתאה דא עיבידו וקיימו מן קדם יי אנא דחל: יט אם כיוני אתון אחוכון חד יתאסר בבית מטרתכון ואתון איזילו אובילו עיבורא דחסיר בבתיכון: כ וית אחוכון זעירא תיתון לותי ויתהימנון פתגמיכון ולא תמותון ועבדו כן: כא ואמרו גבר לאחוהי בקושטא חיבין אנחנא על אחונא די חזינא עקת נפשיה כד הוה מתחנן לנא ולא קבלנא מניה על כן אתא לותנא עקתא הדא: כב ואתיב ראובן יתהון למימר הלא אמרית לותכון למימר לא תחובון (תחטאון) בעולימא ולא קבלתון ואף דמיה הא מתבעי: כג ואנון לא ידעון ארי שמיע יוסף ארי מתרגמן הוה בינֵיהון: כד ואסתחר מעלויהון ובכא ותב לותהון ומליל עמהון ודבר מלותהון ית שמעון ואסר יתיה לעיניהון: כה ופקיד יוסף ומלו ית מניהון עיבורא ולאתבא כספיהון גבר לסקיה ולמתן להון זודין לארחא ועבד להון כן: כו ונטלו ית עיבורהון על חמריהון ואזלו מתמן: כז ופתח חד ית סקיה למתן

השאלות

(כא-כב) למה לא התעוררו שהוא על חטא מכירת יוסף עד הנה, ומה ענה אותם ראובן, ומה חדש במ"ש וגם דמו הנה נדרש:

התורה והמצוה

(יט-כ) אם כנים אתם רק אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם, ועקר בחינה זאת הוא מזה בעצמו שיתרצה אחד מכם להאסר בעד כלם שישב פה בערבון עד שתביאו את אחיכם הקטן, וזה ברור שאתם אחים, בודאי לא ירצה שום אחד להאסר בערבות, באשר ידע שימיתוהו פה והם ילכו ולא ישובו עוד והוא יתחייב מיתה, וא"כ האחד שירצו להניחו פה בודאי יגיד האמת. וז"ש אם כנים אתם, זה יתברר ממה שאחיכם אחד יאסר בבית משמרכם, ר"ל בעד כלכם, ואתם לכו והביאו את אחיכם הקטן אלי, וזה הסימן הברור שאתם אחים, שאל"כ תלכו ולא תשובו, ויאמנו דבריכם, הגם שלא יבחנו דבריכם כמ"ש למעלה, יאמנו עכ"פ לענין זה שלא תמותו. ויעשו כן ר"ל שהסכימו ע"ז: ועדיין ישאר חשד עליכם, מ"מ יתברר עכ"פ קצת, והגם שתוכרחו לצאת מן הארץ תיכף יועיל לכם עכ"פ שתחיו ולא תתחייבו מיתה, שעז"א זאת עשו וחיו:

(כא) ויאמרו איש אל אחיו. עד עתה היו חושבים שיוסף יודע האמת שאינם מרגלים רק שמעליל עליהם עלילות ברשע כמושל אכזר, אבל עתה שראו שאינו בא בדרך עלילה והסוף הוא שמבקש עליהם זכות והוא ירא אלהים רק שהוא טועה בדעתו שהושב באמת שהם מרגלים, שמו על לבם מה היה לכם שרק אותם חושד כמרגלים, ולא נחשד בזה שום אחד מהמון אדם רב שבאו מארץ כנען לשבור בר, אין זה כי אם עונש הפגתיי על שמכרו את אחיהם. וז"ש אבל האמת הוא שלא הוא אשם בדבר שמעליל עלינו ברשע, רק אשמים אנחנו שזה עונש על אשמתנו על אחינו, והגם שגוף הדבר מה שדנו אותו למיתה לא יחשב בעיניהם לחטא כי הם דמו שחייב מיתה מן הדין כמ"ש בס' וישב, מ"מ הענים ה' אותנו מפני ג' דברים. א] על אחינו, שהיה לנו לוותר נגדו מצד האחוה. ב] אשר ראינו צרת נפשו, והיה לנו לרחם עליו מצד מדת הרחמים. ג] בהתחננו אלינו, והיה ראוי שנמחול לו מצד תחנוניו וליאת פניו, והראיה שהוא עונש ע"ז, כי על כן באה אלינו הצרה הזאת, שהיא מדה כנגד מדה, שכמו שנמכר אחינו על ידינו כן לקח מאתנו את אחד:

(כב) ויען ראובן אתם. ראובן לשיטתו שחשב גם אז שיוסף צדיק בהשפטו ורצה להצילו מידם, ענה להם אל תחשבו שגוף המעשה מה ששפטתם אותו שהוא רשע למות היה בצדק והעונש הבא עליכם הוא רק על לדדי הענין מה שלא רחמתם, לא כן הוא כי המשפט בעצמו היה שלא כדין מפני ג' טעמים. א] הלא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד, שלא היה מגיע לו שום עונש מצד שהיה ילד וכל מעשהו היה מעשה נערות. ב] ולא שמעתם. שאני הזהרתי אתכם ואתם לא רציתם לשמוע וזה מגדיל העונש. ג] וגם דמו הנה נדרש. שגם לשטתכם שהיה חייב עונש לא היה חייב מיתה ועבדות שהוא כמיתה, וגם זה מדה מה' להענים אתכם ע"ז, וזה חטא עצמי לא חטא לדדי כדבריכם:

(כד) וידבר אלהם. שדבר אליהם שהם ימסרו לו אחד מהם ולא רצו למסרו, כפי הדין שאם אמרו פטו"ש תנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרוג את כלכם לא ימסרו, ואם יחדו אותו מותר, וע"כ ויקח מאתם את שמעון. והיה כוונת יוסף לנערם, שבזה יקבלו עונש על חטאם מדה במדה, כמו שהם חשדו אותו למרגל ומוציא דבה, נתן אותם כמרגלים, וכמו ששמעון השליך אותו אל הבור כמ"ש חז"ל והיה בהסכמת כלם, נתן את כלם במשמר ג' ימים ואח"כ אסר את שמעון ביחוד, וכמו שמכרו אותו בעשרים כסף, נתן פחד וחרדה בלבם על דבר הכסף השב באמתחותיהם, וכמו שמכרו אותו לעבד, סבב שיאמרו הנו עבדים לאדוני, ויהודה קבל עליו להיות עבד:

(כה-כח) וימלאו את כליהם בר. כי לא יכניסו הכסף המושב כי היה בספק מלא ונדוש, ולהשיב בספידם

שקו לתת מספוא לחמרו במלון וירא את־כספו והנה־הוא בפי אמתחתו: כח ויאמר אל־אחיו הושב כספי וגם הנה באמתחתי ויצא לבם ויחרדו איש אל־אחיו לאמר מה־זאת עשה אלהים לנו: כט ויבאו אל־יעקב אביהם ארצה כנען ויגידו לו את כל־הקרת אתם לאמר: ל דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות ויתן אתנו כמרגלים את־הארץ: לא ונאמר אליו כנים אנחנו לא היינו מרגלים: לב שנים־עשר אנחנו אחים בני אבינו האחד איננו והקטן היום את־אבינו בארץ כנען: לג ויאמר אלינו האיש אדני הארץ בזאת אדע כי כנים אתם אחיכם האחד הניחו אתי ואת־רעבון בתיכם קחו ולכו: לד והביאו את־אחיכם הקטן אלי ואדעה כי לא מרגלים אתם כי כנים אתם את־אחיכם אתן לכם ואת־הארץ תסחרו: לה ויהי הם מריקים שקיהם והנה־איש צרור־כספו בשקו ויראו את־צררות כספיהם המה ואביהם ויראו: לו ויאמר אלהם יעקב אביהם אתי שכלתם יוסף איננו ושמעון איננו ואת־בנימן תקחו עלי היו כלנה:

ויאמר

בעל הטורים

דברים שעשו לו וישימו את כתנו וישליכו וימכרו: (כח) עשה אלהים ב' במסורה. עיין מ"ש ר"פ יתרו: (לג) ולכו ב' במסורה. הכא ואידך גם צאנכם גם בקרכם קחו ולכו. מלמד שהרשה אותם להוליך צאן ובקר אע"פ שאין יוצאים ממצרים חנם גם צאנכם גם בקרכם קחו ולכו. ואמר להם שלא יצאו אלא בכי טוב וזהו ואור לכם ולכו: (לו) כלנה ב' במס'. הכא ואידך ואת עלית על כלנה לומר שצערו על בנימין עלה על כל הצער שנצטער משמעון ויוסף לפי שהוחזק בו ג"פ

רש"י

לעיניהם. לא אסרו אלא לעיניהם ח וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו (ב"ר): (כז) ויפתח האחד. הוא לוי שנשאר יחיד ט משמעון בן זוגו: במלון. במקום שלנו י בלילה: אמתחתו. הוא כ שק: (כח) וגם הנה באמתחתי. הכסף בו עם התבואה: מה זאת וגו'. להביאנו לידי עלילה זו ל שלא הושב אלא להתעולל עלינו: (לד) ואת הארץ תסחרו. מ תסובבו. וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרים וסובבים אחר פרקמטיא: (לה) צרור כספו. קשר כספו: (לו) אתי שכלתם. מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו

שפתי חכמים

ויקחהו חסר וי"ו האמצעי כתיב וקרינן ויקחהו בציר"י תחת התי"ו שהוא ל' יחיד: ח דאל"כ לעיניהם ל"ל: ט דאל"כ מאי האחד כה"א: י ולא תפרש במלון במקום המיוחד למלון לכל העוברים ושבים כיון דכתיב במלון בפת"ח דאל"כ הל"ל תחלה ויבואו למלון ואח"כ ויפתח וגו' במלון: כ והא דנקט רש"י הוא שק ולא נקט השק משום דק"ל דברישא הפ' כתיב ויפתח האחד את שקו ואח"כ כתיב והנה הוא בפי אמתחתו משמע דלא היה שק ועז"פ הוא השק ר"ל אמתחתו דהכא היינו שק דלעיל: ל ופי' מה רעה היא זאת ולא טובה שהביאם להשבת הכסף דאל"כ מאי ויחרדו: מ וא"ת והיכן מצינו שאמר להם יוסף כן וי"ל דכיון שיוסף אמר להם שהם מרגלים שודאי לא היה מניחן לילך בעיר כדי שלא ירגלו לכך אמ' [הב]יאו את בנימין ולא יהיו חשודין בעיניו כמרגלים או יהיו רמאין

למתן כסתא להמרה בבית מבתא וחזא ית כספה והא הוא בפום טוענה: כח ואמר לאחוהי אתותב כספי ואף הא בטועני ונפק מדע לבהון ותוהו גבר לאחוהי למימר מה דא עבד יי לנא: כט ואתו לות יעקב אבוהון ארעא דכנען וחויאו לה ית כל דערען יתהון למימר: ל מליל גברא רבונא דארעא עמנא קשין ויהב יתנא כמאלילי ית ארעא: לא ואמרנא לה כיוני אנחנא לא הוינא מאלילי: לב תרין עסר אנחנא אחין בני אבונא חד ליתוהי וזעירא יומא דין עם אבונא בארעא דכנען: לג ואמר לנא גברא רבונא דארעא בדא אדע ארי כיוני אתון אחוכון חד שבוקו לותי וית עיבורא דחסיר בבתיכון סיבו ואזילו: לד ואיתיאו ית אחוכון זעירא לותי ואדע ארי לא מאלילי אתון ארי כיוני אתון ית אחוכון אתן לכון וית ארעא תעבדון בה סחורתא: לה והוה אנון מריקין סקיהון והא גבר צרר כספה בסקה וחזו ית צררי כספיהון אנון ואבוהון ודחילו: לו ואמר להון יעקב אבוהון יתי אתכלתון יוסף ליתוהי ושמעון ליתוהי וית בנימן תדברון

רש"י

שכלתם. כל מי שבניו אבודים קרוי שכול: לא

שפתי חכמים

ג כיוסף. רשאין לילך ולכבב בעיר וזהו ויאמנו דבריכם ותסחרו מלשון סבוב ולא מל' סחורה דאל"כ מה זה לכאן: ב (רא"ם) תימה דהכא משמע שיעקב הבינו נודע לו עליו בעת שהיו מבקשים שירד בנימין עמהם שמכרו את יוסף וא"כ איך אמר להם את"כ

התורה והמצוה

כספיהם איש אל שקו, פי' המפ' שאמתחת הוא הקטן ששם ישימו חפצים מיוחדים, ושק הוא הגדול ששם ישימו התבואה ומספוא לחמורים, והושם הכסף באמתחת שהושם תחלה בשק ועליו היה התבואה והמספוא וע"כ לא הרגישו בו עד בואם אל ביתם, לבד אמתחת האחד [שלדברי חז"ל הוא לוי] הושם בפי השק והכסף הושם בפי האמתחת, כדי שהוא ירגיש בו בדרך ויצטער גם בדרך, כי הוא היה חייב יותר במכירת יוסף, ועם לתת להם צדה לדרך, שלא יצטרכו לפתוח השקים בדרך. ומ"ש וישאו את שברם וילכו משם, ר"ל שלא הלכו לאכסניא רק תיכף שבו לארצם:

(כח) מה זאת עשה אלהים לנו. כי על הראשונות כבר החליטו שהוא עונש מאת ה' על מכרם בכסף צדיק, אבל זאת מענין הכסף שהוא עלילה חדשה לא ידעו ליחס לו עון שבעבורו קרה להם זאת, ושאלו מה זאת לאיזה חטא ניחס דבר זה שעשה אלהים לנו בעבורו:

(כט) ויגידו לו את כל הקרת אתם. יש הבדל בין קורות ובין מוצאות, שמוצאות הוא דבר הרגיל להמצא והוא דבר התלוי בסבה, כמו במרגלי יהושע כתיב ויגידו לו את כל המוצאות, כי שם היה סבה מסוג לזה כי היו מרגלים באמת, וכן גם פה לפי מה שהסכימו שבא עליהם בעבור מכירת יוסף היה ג"כ לא קורות רק מוצאות מההשגחה העליונה, אבל ליעקב שנעלם ממנו ענין מכירת יוסף ספרו שהוא רק קורות ומקרה בלא שום סבה:

(ל) דבר האיש. כבר כתבתי שיוסף החליט בודאי שהם מרגלים, והבאתם את בנימין לא יועיל להם רק שלא ימותו, והם העלימו זאת מיעקב ואמרו שנתן אותם כמרגלים, ולא מרגלים ממש רק חשד בעלמא:

(לג-לד) ויאמר אלינו האיש. הם לא ספרו לאביהם כל הוכוח שעל ידו החליט בברור שהם מרגלים רק שהיה חשד בעלמא, ויען שאמרו לו שהם אחים ושיש להם עוד אח קטן, שזה להצטדק שהאב שאין לו רק י"א בנים לא יניחם ללכת לרגל את הארץ שהוא מקום סכנה כנ"ל. עפ"ז אמר להם, א] שאינו מאמין להם שהם אחים, ב] אינו מאמין שיש להם אח קטן, ובזה נתן להם שתי בחינות. א] בזאת אדע כי כנים אתם אחיכם האחד הניחו אתי, ר"ל שבזה יתברר שאמרו אמת שהם אחים, שאם אינם אחים לא ימצא ביניהם אחד שירצה להשאר במאסר יען שיניחו אותו פה ולא ישובו ויתחייב מיתה, וזה הברור שכנים אתם, ר"ל שדברתם נכונה שאתם אחים, ועדיין לא יתברר שאינם מרגלים כי גם האחים יוכלו להיות מרגלים, אבל בשתביאו אחיכם הקטן, אדעה גם זאת כי לא מרגלים אתם, שאם אתם מרגלים, לא ירצה האב לשלח אתכם את אחיכם הקטן לסכנה, אחר שאביכם יודע האמת שפחד שהאמת יתברר ולמה ימית גם הקטן, ואז את אחיכם אתן לכם ואת הארץ תסחרו, גם בזה שנו כי יוסף לא אמר להם רק שאם יביאו את הקטן לא ימותו, אבל לא יהיה רשות לסחר את הארץ, כי עדיין ישאר עליהם איזה חשד, וגם העלימו מיעקב שאסר את שמעון ואמרו את אחיכם הניחו אתי:

(לו) אתי שכלתם. אמר אתם גרמתם לי שתים רעות. א] אתי שכלתם במה שאני מגודל מבני,

לז וַיֹּאמֶר רְאוּבֵן אֶל־אָבִיו לֵאמֹר אֶת־שְׁנֵי בָנַי תָּמִית אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ תְּנָה אֹתוֹ עַל־יָדִי וַאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ אֵלֶיךָ׃ לח וַיֹּאמֶר לֹא־יֵרֵד בְּנִי עִמָּכֶם כִּי־אָחִיו מֵת וְהוּא לְבַדּוֹ נִשְׁאָר וּקְרָאָהוּ אָסוֹן בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי בְּיָגוֹן שְׁאוֹלָה׃ מג א וְהָרָעָב כָּבֵד בָּאָרֶץ׃ ב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לֶאֱכֹל אֶת־הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵבִיאוּ מִמִּצְרָיִם וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אֲבִיהֶם שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ ג וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוּדָה לֵאמֹר הָעֵד הֵעִד בָּנוּ הָאִישׁ לֵאמֹר לֹא־תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃ ד אִם־יֶשְׁךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־אָחִינוּ אִתָּנוּ נֵרְדָה וְנִשְׁבְּרָה לְךָ אֹכֶל׃ ה וְאִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ לֹא נֵרֵד כִּי־הָאִישׁ אָמַר אֵלֵינוּ לֹא־תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃ ו וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל לָמָה הֲרֵעֹתֶם לִי לְהַגִּיד לָאִישׁ הַעוֹד לָכֶם אָח׃ ז וַיֹּאמְרוּ שָׁאוֹל שָׁאַל־הָאִישׁ לָנוּ וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ לֵאמֹר הַעוֹד אֲבִיכֶם חַי הֲיֵשׁ לָכֶם אָח וַנַּגֶּד־לוֹ עַל־פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲיָדוֹעַ נֵדַע כִּי יֹאמַר הוֹרִידוּ אֶת־אֲחִיכֶם׃ ח וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־יִשְׂרָאֵל אָבִיו שִׁלְחָה הַנַּעַר אִתִּי וְנָקוּמָה וְנֵלֵכָה וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם

אתה

בעל הטורים

ואמרי׳ תימוק אפיה באין נחוש יש סימן. ד״א כלנה כתיב חסר שעלי מוטל מזון נשותיהם שהם כלותי: (לז) תמית ב׳ במס׳. דין ואידך ופותה תמית קנאה דורש אותו במדרש בעדת קרח דכתיב כהו קנאה ויקנאו למשה במחנה אלו דתן ואבירם בשביל שאמר את שני בני תמית נתקיים בשני בניו וכה דתן ואבירם. את שני. בגימ׳ הם דתן ואבירם: (ד) נרדה ג׳ במס׳. הכא ואידך נרדה ונבלה שם שפתם נרדה אחר פלשתים לילה, שאמר אם ישך משלח נרדה מיד ונרדה ביום ונבלה למשבר שדבר כמו התם נרדה לילה וגם רמז למה שדרשו שירדו להרוג ארץ מצרים כדכתיב נרדה ונבלה שם שפתם: (ז) ע״

רש״י

(לח) לא ירד בני עמכם. לא קבל דבריו ם של ראובן אמר בכור שוטה הוא זה. הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני (ב״ר): (ב) כאשר כלו לאכל. יהודה אמר להם ע המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית (ב״ר): כאשר כלו. כד שיציאו (והמתרגם כד ספיקו

שגרו

שפתי חכמים

אח״כ אתם ידעתם וגו׳ ואומר אך טרוף וגו׳ (נד״ל) סקושיא מעיקרא ליתא כי לא מצינו שיעקב אמר לבניו אתם ידעתם וגו׳ רק יהודה אמר כן ליוסף בשם אביו ואפשר לומר שיהודה בדא זאת מלבו כדי שיכמרו רחמי יוסף עליו כשם שאמר ואחיו מת ופירש״י מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו ה״נ כאמרו אך טרוף טורף יוסף ולא ראיתיו וגו׳ שהרי יעקב אמר עכשיו לא ירד בני עמכם כי אחיו מת ולא אמר טורף כנ״ל: ם לא מצוה שמא יקראהו אסון בדרך לא רצה שילך בנימין עמהם כמו שמפורש בקרא דא״כ כשאמר יהודה אנכי אערבנו וגו׳ למה לא טען כאחד של וקראהו אסון א״ו טענת וקראהו אסון אינו אלא דהייה בעלמא שלא רצה לבייש מה שאינו מקבל דבריו. ומה שלא קבל דבריו של ראובן י״ל שירא שיקח אותו אדוני הארץ במאסר כמו שלקח את שמעון ואין מידו מציל אבל כשלקח אותו יהודה על ידיו נתן אותו לילך כי ידע יעקב כיון שיהודה מכניס ישראל את עצמו עליו עד שיציל אותו מידו: ע דאל״כ למה ענה יהודה לבדו על שוט

תדברון עלי הוו כלהון: לז ואמר ראובן לות אבוהי למימר ית תרין בני תמית אם לא איתיניה לותך הב יתיה על ידי ואנא אתיביניה לך: לח ואמר לא יחות ברי עמכון ארי אחוהי מית והוא בלחודוהי אשתאר ויערעניה מותא בארחא די תהכון בה ותחתון ית שיבתי בדוונא לשאול: א וכפנא תקיף בארעא: ב והוה כד שיציאו למיכל ית עיבורא דאיתיאו ממצרים ואמר להון אבוהון תובו זבונו לנא זעיר עיבורא: ג ואמר ליה יהודה למימר אסהדא אסהיד בנא גברא למימר לא תחזון אפי אלהין כד אחוכון עמכון: ד אם איתך משלח ית אחונא עמנא ניחות ונזבן לך עיבורא: ה ואם ליתך משלח לא ניחות ארי גברא אמר לנא לא תחזון אפי אלהין כד אחוכון עמכון: ו ואמר ישראל למה אבאשתון לי לחואה לגברא העד כען° לכון אחא: ז ואמרו משאל שאיל גברא לנא ולילדותנא למימר העד כען אבוכון קיים האית לכון אחא וחוינא ליה על מימר פתגמיא האלין המדע הוינא ידעין ארי יימר אחיתו ית אחוכון: ח ואמר יהודה לישראל אבוהי

°נ"א האית

שלח

רש"י

סומה, כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו לשתות די ספוקם הוא גמר שתיתם. אבל זה כאשר כלו לאכול כאשר תם האוכל הוא ומתרגמינן כד שיציאו): (ג) העד העד. לשון התראה שבהם התראה מתרה בו בפני עדים. וכן (דברים לא) העידותי בכם (שמות יט) רד העד בעם: לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם. לא תראוני בלא אחיכם פ אתכם. ואונקלוס תרגם אלהין כד אחוכון עמכון ייטב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם צ אחר לשון המקרא: (ז) לנו ולמולדתנו. למשפחותינו. ומדרשו אפילו עצינו (נ"א עצי) (י"מ לשון עלה שמדברים ביחידות והוא עלי) עריסותינו ק גלה לנו: ונגד לו. שיש לנו ר אב ואח: על פי הדברים האלה. ע"פ שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד: כי יאמר. אשר יאמר כי משמש בל' אם ואם משמש בל' אשר ה"ז שמוש אחד מד' לשונות שמשמש כי והוא אי שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם דברתי דברי: (ח) ונחיה. נגלה בו רוה"ק ש ע"י הליכה צ שאי רוחך שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם: ולא נמות. ברעב (ב"ר) בנימין בספק יתפש

שפתי חכמים

שבתו שזה נאמר לכלם אלא כו': פ דא"ל דפי' כמו כל בלתי שבמקרא שפירושו אלא דא"כ ה"ל למכתב נמי בלתי כאשר אחיכם אתכם לכך נ"ל דבלתי דכאן פי' בלא. (מהרש"ל) שלא תאמר שכך פירושו שלא תראוני בלתי אחיכם לבד יראוני לכ"פ שאינו כן רק שלא תראוני בלתי אחיכם אתכם: צ ר"ל שתרגם האי בלתי אלא שמגיה מלת כד שהוא כמו כאשר היינו מפני שלא דקדק אחר לשון המקרא דדוחק הוא להגיה תיבה בפסוק: ק ר"ל אפילו הקטנים השוכבים בעריסה מדכתי' ולמולדתנו שפירושו העריסות שהילדים מונחים בהם: ר שע"פ הדברים האלה פירוש ע"פ שאלותיו וא"כ ונגד לו כך וכך לפי שאלותיו. שאלו היה פירוש ונגד לו ע"פ הדברים האלה שאל היש לכם אב וכו' ונגד לו את הדברים האלה מבע"ל: ש דמדאמר ולא נמות פשיטא דנחיה וא"ל למכתב ונחיה אלא וכו'

התורה והמצוה

נ] כי חטא אבדתם הוא עלי, שאני גרמתי מיתת יוסף על שלחתיו למקום סכנה כמש"ש במקומו, וכן עלי יהיה אבדת שמעון ובנימין אם שלחתי אותם במקום סכנה, ונתירא מעונש ע"ז:

(לז) ויאמר ראובן. מה שאתה חושש שהעון יהיה עליך, אני מקבל חטא זה עלי, ועז"א את שני בני תמית [הוא נסתר לנקבה] חטא הזה תמית את שני בני אם לא הביאתיו אליך, תנה אתו על ידי כי אני מקבל אחריותו עלי:

(לח) לא ירד בני עמכם. כי תחלה אמר יעקב מצד שריע מזליה מיוסף ושמעון ובנימין כמ"ש חז"ל (חולין נה) בית חינק ואפה יש סימן והוא דאתחזק תלתא זימני, וכאשר אמר ראובן שאין רעותא מצד יעקב כי הוא לקחו על אחריותו והוא לא ריעא מזלו, א"ל שיש רעותא מצד אמו שלה נשאר הוא לבדו, ואם לא יירא מאלוני הארץ במצרים יירא מאסון הדרך כי כל הדרכים בחזקת סכנה:

מג (ב) שובו. אמר להם שאם לא יוכלו להביא תבואה הרבה הלא יוליך בידם להביא מעט כדי חיי נפש:

(ג) ויאמר אליו יהודה העד העד. ר"ל שהיה בזה. א] התראה פעמים אותם אם יבואו בלא בנימין.

ב] שחוץ מזה האיש אמר אלינו לא תראו פני, חוץ מהעונש אם נראה פניו בלא האח הקטן אמר שלא נראה פניו כלל, היינו שלא יתן אותנו להתראות לפניו, ולכן אם אינך משלח לא נרד, שאם היה רק התראת העונש היינו הולכים ומקבלים העונש, אבל אחר שחוץ מזה אמר שלא נוכל לבא לפניו כלל, א"כ לא ימכרו לנו אוכל כלל, ולמה נלך בחנם:

(ח-ט) ונקומה ונלכה ונחיה ולא נמות, הלא אם לא תתן את בנימין נמות בודאי ברעב, וגם אתה

וגם

אַתָּה גַּם־טַפֵּנוּ׃ ט אָנֹכִי אֶעֶרְבֶנּוּ מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנּוּ אִם־לֹא הֲבִיאֹתִיו אֵלֶיךָ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחָטָאתִי לְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ י כִּי לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ כִּי־עַתָּה שַׁבְנוּ זֶה פַעֲמָיִם׃ יא וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם־כֵּן ׀ אֵפוֹא זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ מִזִּמְרַת הָאָרֶץ בִּכְלֵיכֶם וְהוֹרִידוּ לָאִישׁ מִנְחָה מְעַט צֳרִי וּמְעַט דְּבַשׁ נְכֹאת וָלֹט בָּטְנִים וּשְׁקֵדִים׃ יב וְכֶסֶף מִשְׁנֶה קְחוּ בְיֶדְכֶם וְאֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּשָׁב בְּפִי אַמְתְּחֹתֵיכֶם תָּשִׁיבוּ בְיֶדְכֶם אוּלַי מִשְׁגֶּה הוּא׃ יג וְאֶת־אֲחִיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל־הָאִישׁ׃ יד וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת־אֲחִיכֶם אַחֵר וְאֶת־בִּנְיָמִין וַאֲנִי כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי׃ טו וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֶה־כֶּסֶף לָקְחוּ בְיָדָם וְאֶת־בִּנְיָמִן וַיָּקֻמוּ וַיֵּרְדוּ מִצְרַיִם וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף׃ ששי טז וַיַּרְא יוֹסֵף אִתָּם אֶת־בִּנְיָמִין וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ הָבֵא אֶת־הָאֲנָשִׁים הַבָּיְתָה וּטְבֹחַ טֶבַח וְהָכֵן כִּי אִתִּי יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים בַּצָּהֳרָיִם׃ יז וַיַּעַשׂ הָאִישׁ כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף׃ יח וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים כִּי הוּבְאוּ בֵּית יוֹסֵף וַיֹּאמְרוּ

על

בעל הטורים

פי ב' במס'. עיס הדברים ע"פ שנים עדים שהולרכנו להגיד לו ע"פ הדברים האלה כאלו היו עדים בדבר: (ט) לך כל הימים. בגי' בעולם הזה ובבא: (י) כי עתה שבנו זה. ס"ת שם בן ד' לומר שהשם מלוה לגדיקים: (יא) מעט לרי ומעט דבש וגו'. ו' מינים הביאו לו מנחה נגד ו' בני הגבירות כל א' מין א': (טו) ומשנה ב' במסורה. ומשנה כסף ומשנה שברון. לומר לך ק"ו מה הכא שנשגגה בא הכסף ליד אחי יוסף באו לשלמו בכפלים כ"ש שעתידין בעכו"ם

רש"י

יתפש ספק לא יתפש ואנו כלנו מתים ע"כ ברעב אם לא נלך מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי: (ט) והצגתיו לפניך. שלא אביאנו אליך מת כי אם חי: וחטאתי לך כל הימים. לעוה"ב: (י) לולא התמהמהנו. על ידך כבר היינו שבים עם שמעון ולא נצטערת א כל הימים הללו: (יא) אפוא. כל לשון אפוא לשון יתר הוא לתקן המלה בלשון עברי א"כ אזדקק לעשות שאשלחנו עמכם צריך אני לחזור ולבקש איה פה תקנה ועלה להשיאכם ואומר אני זאת עשו: מזמרת הארץ. מתורגם מדמשבח בארעא שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם: נכאת. שעוה. ב"ר: בטנים. לא ידעתי מה הם. ובפי' א' ב' של ר' מכיר האפרסקין (פעשזיכע): (יב) וכסף משנה. פי שנים כראשון: קחו בידכם. לשבר אוכל שמא ב הוקר השער: אולי משגה הוא. שמא הממונה על הבית שכחו שוגג: (יד) ואל שדי.

מעתה

שפתי חכמים

וכו': ת דקשה לו מה מסדר ליה ולא נמות דהא משום הכי שולח אותם לקנות תבואה ועז"פ בנימין ספק וכו' לכך אמר ולא נמות, מהרש"ל: א דאל"כ מנ"מ אם היו שבים פעמים אע"כ עם שמעון היינו שבים והיית מרויח הצער שנצטערת עד הנה: ב אבל לא תפרש כסף שני הון מכסף המושב ואח"כ

וכסף

שלח עולימא עמי ונקום וניזיל וניחי ולא נמות אף אנחנא אף את אף טפלנא: ט אנא מערבנא ביה מן ידי תבעניה אם לא איתניה לך ואקימניה קדמך ואהי חטי לך כל יומיא: י ארי אלולפון כדרא אתעכבנא ארי כען תבנא דנן תרתין זמנין: יא ואמר להון ישראל אבוהון אם כן הכא דא עיבידי סיבו מדמשבח בארעא במניכון ואוחיתו לגברא תקרבתא זעיר קטף וזעיר דבש שעף ולטום בטמין ושגדין: יב וכספא על חד תרין סיבו בידכון וית כספא דאתותב בפום טועניכון תתיבון בידכון מאים שלו הוא: יג וית אחוכון דברו וקומו תובו לות גברא: יד ואל שדי יתן לכון רחמין קדם גברא ויפטר לכון ית אחוכון אחרנא וית בנימין ואנא כמא דאתכלית תכלית: טו ונסיבו גבריא ית תקרבתא הדא ועל חד תרין כספא נסיבו בידיהון ודברו ית בנימין וקמו ונחתו למצרים וקמו קדם יוסף: טז וחזא יוסף עמהון ית בנימין ואמר לדי ממנא על ביתיה אעיל ית גבריא לביתא ונכוס נכסתא ואתקין ארי עמי ייכלון גבריא בשירותא: יז ועבד גברא כמא די אמר יוסף ואעיל גברא ית גבריא לבית יוסף: יח ודחילו גבריא

ארי

רש"י

מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה ג הריני מתפלל עליכם: ואל שדי. שדי בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו. ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי שלא שקטתי מנעורי צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת דינה צרת יוסף צרת שמעון צרת בנימין: ושלח לכם. ויפטר לכון כתרגומו יפטרנו מאסוריו ל' לחפשי ישלחנו ואינו נופל בתרגום ל' ויבלה שהרי לשם הם הולכים אצלו: את אחיכם. זה שמעון: אחר. רוה"ק נזרקה בו לרבות יוסף (ב"ר): ואני. עד שובכם אהיה ד שכול מסופק: כאשר שכלתי. מיוסף ומשמעון: שכלתי. מבנימין: (טו) ואת בנימין. מתרגמינן ודברו ית בנימין לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי בדבר הנקח ביד מתרגמינן ונסיב ודבר הנקח בהנהגת דברים מתרגמינן ודבר: (טז) וטבח טבח והכן. כמו ולטבוח טבח ולהכן ואין טבוח לשון צווי שהיה לו לומר ה וּטְבַח: בצהרים. זה מתורגם בשירותא שהוא לשון סעודה ראשונה ו בלשון ארמי ובלעז דיזנ"ר. ויש הרבה בגמרא שדא לכלבא שירותיה. בלע אכולא שירותא (ברכות לט). אבל כל תרגום של צהרים טיהרא: (יח) וייראו האנשים. כתוב הוא בשני יודי"ן ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף. ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר,

וייראו

שפתי חכמים

וכסף משנה וגו': ג פי' כן אמר יעקב לבניו אם שר מעצמו מרגיש עליכם ומצר אתכם א"כ הוא מצד הטבע תפייסוהו בפירות הללו שהן מזמרת הארץ ואם לא יתפייס בזה בודאי סבה הוא מאת השם ואז אין חסר אלא תפלה הריני מתפלל וכו'. מהרש"ל: ד לא שאני שכול מעתה דא"כ מאי ואל שדי יתן לכם רחמים וגו': ה על משקל שלח לך. שלח הם שהוא צווי: ו פי' בשחרית אבל אין פירושו כשאר צהרים שבמקרא משום דדרך העולם לאכול ד' שעות על היום ואפי' ת"ח דרכם לאכול בתחלת שעה ששית כדאמרינן בגמרא דשבת:

ר"ל

התורה והמצוה

וגם בנימין, משא"כ אם נלך אנכי אערבנו:

(יא) אם כן אפוא. עשה ג' דברים. א] שיביאו לו מנחה, שבזה יראה שכנים אתם, שהחוטא יתבייש להביא מנחה למי שיודע בנפשו שחטא כנגדו, ושתהיה המנחה בלתי יקרה שלא יחשבו כנותנים שוחד, רק מעט צרי ומעט דבש, שכן דרך להביא מנחה דרך כבוד בעת התראות פנים מאנשים מכובדים:

(יב-יג) ב] שיקחו כסף משנה, והוא מזה יביאו הכסף הראשון שחשב שעשו כן לנסות אותם אם הם אנשים כשרים, והם יאמרו שחושבים שמשנה הוא ששכחו לקחת הכסף מידם. ג] שיקחו את בנימין:

(יד) ואל שדי יתן לכם רחמים. ר"ל יעקב חשב ח"ע שהורע מזלו שזה היה סימן אצלו נאבדת יוסף רק אתם שלא הורע מזלכם יעשה ה' בזכותכם ויתן לכם רחמים, אחר שאתם ערבים בדבר הוא נוגע לכם, ועז"א ושלח לכם את אחיכם אחר, ואני איני מקוה שירחם עלי ויעשה בזכותי, כי כאשר שכלתי שכלתי, ומזלי רע ואיני מקוה רחמים וצדקה בזכותי:

(יח) וייראו האנשים. כי עד עתה היו מסופקים למה נתן הכסף באמתחותם, אם הוא דרך נסיון לנסות אם יביאו אותו בחזרה שבזה ידע שהם כנים, או כדי שיעליל עליהם, והיה הסימן אצלם אם הוא למען יעליל עליהם יקדים ח"ע לתבוע מהם הכסף תיכף בבואם, בל יקדימו הם להשיב את הכסף ולא ימצא להם און, אבל אם הוא לנסיון יחכה עד שיראה שירצו לשוב לביתם ולא החזירו את הכסף, שאז יודע שאינם אנשים

כנים

עַל־דְּבַר הַכֶּסֶף הַשָּׁב בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ בַּתְּחִלָּה אֲנַחְנוּ מוּבָאִים לְהִתְגֹּלֵל עָלֵינוּ וּלְהִתְנַפֵּל עָלֵינוּ וְלָקַחַת אֹתָנוּ לַעֲבָדִים וְאֶת־חֲמֹרֵינוּ׃ יט וַיִּגְּשׁוּ אֶל־הָאִישׁ אֲשֶׁר עַל־בֵּית יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו פֶּתַח הַבָּיִת׃ כ וַיֹּאמְרוּ בִּי אֲדֹנִי יָרֹד יָרַדְנוּ בַּתְּחִלָּה לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ כא וַיְהִי כִּי־בָאנוּ אֶל־הַמָּלוֹן וַנִּפְתְּחָה אֶת־אַמְתְּחֹתֵינוּ וְהִנֵּה כֶסֶף־אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ כַּסְפֵּנוּ בְּמִשְׁקָלוֹ וַנָּשֶׁב אֹתוֹ בְּיָדֵנוּ׃ כב וְכֶסֶף אַחֵר הוֹרַדְנוּ בְיָדֵנוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל לֹא יָדַעְנוּ מִי־שָׂם כַּסְפֵּנוּ בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ׃ כג וַיֹּאמֶר° שָׁלוֹם לָכֶם אַל־תִּירָאוּ אֱלֹהֵיכֶם וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם נָתַן לָכֶם מַטְמוֹן בְּאַמְתְּחֹתֵיכֶם כַּסְפְּכֶם בָּא אֵלָי וַיּוֹצֵא אֲלֵהֶם אֶת־שִׁמְעוֹן׃ כד וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף וַיִּתֶּן־מַיִם וַיִּרְחֲצוּ רַגְלֵיהֶם וַיִּתֵּן מִסְפּוֹא לַחֲמֹרֵיהֶם׃ כה וַיָּכִינוּ אֶת־הַמִּנְחָה עַד־בּוֹא יוֹסֵף בַּצָּהֳרָיִם כִּי שָׁמְעוּ כִּי־שָׁם יֹאכְלוּ לָחֶם׃ כו וַיָּבֹא יוֹסֵף הַבַּיְתָה וַיָּבִיאּוּ לוֹ אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר־בְּיָדָם הַבָּיְתָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אָרְצָה׃ כז וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם אֲבִיכֶם הַזָּקֵן אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם הַעוֹדֶנּוּ חָי׃ כח וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם לְעַבְדְּךָ לְאָבִינוּ עוֹדֶנּוּ חָי וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲוֻּ°׃ כט וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־בִּנְיָמִין אָחִיו בֶּן־

°א' דגושה °וישתחוו קרי אמו

רש"י

ויראו שאין זה אלא להספם אל משמר: אנחנו מובאים. אל תוך הבית הזה: להתגולל. להיות מתגלגלת עלינו עלילת הכסף ולהיותה נופלת עלינו. ואונקלוס שתרגם ולאסתקפא ז עלנא הוא לשון להתעולל כדמתרגמינן עלילות דברים תסקופי מלין. ולא תרגמו אחר לשון המקרא, ולהתגולל שתרגם לאתרברבא ח הוא לשון (קהלת יב) גלת הזהב (נחום ב) והצב גלתה העלתה שהוא ל' מלכות: (כ) בי אדני. (יבמות לז סנהדרין סד) ל' בעיא ותחנונים הוא בלשון ארמי בייא בייא: ירד ירדנו. ירידה ט הוא לנו (ב"ר) רגילים היינו לפרנס אחרים עכשיו אנו צריכים לך: (כג) אלהיכם (תנחומא) בזכותכם ואם אין זכותכם כדאי אלהי אביכם בזכות אביכם נתן לכם מטמון: (כד) ויבא האיש. הבאה אחר הבאה לפי שהיו דוחפים אותו חוץ עד שדברו אליו פתח הבית ומשאמר להם שלום לכם נמשכו ובאו אחריו: (כה) ויכינו. הזמינו עטרוהו בכלים נאים: (כו) הביתה. מפרוזדור לטרקלין.

שפתי חכמים

ז ר"ל על ולהתנפל תרגם כן: ח לאתרברבא פי' ל' הדנות וקשה יהא זה נגד פירושו ועוד למה תרגם לאסתקפא שלא אחר ל' המקרא, וי"ל שמתחלה פי' על להתגולל לאתרברבא בהיא אחר ל' המקרא גלת הזהב ואז לא נופל עליו ל' להתנפל אם לא שפירושו לאסתקפא עלנא פי' להתעולל. בשלמא אי הוה פי' של להתגולל ל' גלילות דבר כפשוטו אז היה נופל עליו ל' להתנפל שפיר אבל עכשיו שלהתגולל הוא לשון לאתרברבא צ"ל להתנפל ל' עלילות דברים (מהרש"ל): ט דייק מדכתיב כאן לשון אכל לא דייק מדכתיב ל' ירידה ולא לשון הליכה

(נראה דיוקו דרש"י מהביתה בתרא ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה דק"ל הלא כבר הובאו בית של:

ארי אתעלו לבית יוסף ואמרו על עסק כספא דאתותב בטועננא בקדמיתא אנחנא מתעלין לאתרברבא עלנא ולאסתקפא עלנא ולמקני יתנא לעבדין ולמדבר ית חמרנא: יט וקריבו לות גברא די ממנא על בית יוסף ומלילו עמה בתרע ביתא: כ ואמרו בבעו רבוני מיחת נחתנא בקדמיתא למזבן עיבורא: כא והוה כד אתינא לבית מבתא ופתחנא ית טועננא והא כסף גבר בפום טועניה כספנא במתקליה ואתיבנא יתיה בידנא: כב וכספא אחרנא אוחיתנא בידנא למזבן עיבורא לא ידענא מן שוי כספנא בטועננא: כג ואמר שלם לכון לא תדחלון אלהכון ואלהא דאבוכון יהב לכון סימא בטועניכון כספכון אתא לותי ואפיק לותהון ית שמעון: כד ואעיל גברא ית גבריא לבית יוסף ויהב מיא ואסחו רגליהון ויהב כסתא לחמריהון: כה ואתקינו ית תקרבתא עד דעל יוסף בשירותא ארי שמעו ארי תמן ייכלון לחמא: כו ועל יוסף לביתא ואיתיאו לה ית תקרבתא די בידיהון לביתא וסגידו לה לארעא: כז ושאיל להון לשלם ואמר השלם אבוכון סבא די אמרתון העד כען קים: כח ואמרו שלם לעבדך לאבונא עד כען קים וכרעו וסגידו: כט וזקף עינוהי וחזא ית בנימין אחוהי בר אמה ואמר הדין אחוכון זעירא די אמרתון לי

ואמר

רש"י

אל יוסף אלא שהכ"ל שהרהור לסרקלין ודוק): (כח) ויקדו וישתחוו. על שאילת שלום. קידה כפיפת קדקד

התורה והמצוה

כניס, ועתה שראו שהובאו לבית יוסף שהבינו שהוא כי רוצים לבקש מהם הכסף ומקדימים לזה טרם שיחזירו הוא מעצמם, מזה ידעו שהם אותו לעלילה. ע"כ וייראו ממה שהובאו בית יוסף, כי אמרו שעל דבר הכסף אנחנו מובאים להתגולל עלינו, שזה סימן שרוצים להעליל עלינו, [ויל"פ ג"כ בתחלה אנחנו מובאים, שלכן מביאים אותנו בתחלה טרם שנשיב אותו מעצמנו, שאז לא יהיה להם עלילה]. ולכן,

(יט) ויגשו וידברו אליו פתח הבית. כאלו אין רוצים לכנס אל הבית טרם שישיבו הכסף, ובזה אין עליהם שום טענה:

(כ-כב) ויאמרו בי אדני ירד ירדנו בתחלה. ר"ל שאין לך לחשוד אותנו כי היה בתחלה, ומי יגנוב במקום שבא שם פעם הראשון, ואל תאמר מדוע לא שבנו אז תיכף, עז"א שזאת לא נודע לנו עד שבאנו אל המלון, וראינו שהושב כסף כלם ולא יכלנו שנשוב כלנו ובני ביתנו ימותו ברעב. ונשב אותו עתה, ואמר כסף איש שלא נתחלף של ראובן בשל שמעון. ב] בפי אמתחתו, במקום שראוי להיות לא בשק ודאי בכוונה הונח שם. ג] כספנו במשקלו ולא של אחר, ולא תאמר שעתה מהמת יראה הגדע זאת שהלא הכסף בידנו, ולא תאמר שהוא הכסף שהבאנו לקנות תבואה, כי כסף אחר הורדנו וגם הוא בידנו, והגלה אמר (פסוק לה) איש צרור כספו בשקו ויראו את צרורות כספיהם, ופה לא אמר צרור, כי רצו להראות שהם אנשי אמונה אף שהכסף אין לו סימן השיבו אותו ממדת חסידות, משא"כ כסף הצרור בצרור י"ל סימן ומתוייבים להשיב מן הדין:

(כג) ויאמר שלום לכם אל תיראו. ר"ל לא הבאתי אתכם כאן בעבור זה, אלהיכם ואלהי אביכם, במדרש בין בזכותכם בין בזכות אבותיכם נתן לכם מטמון באמתחותיכם, מכל מקום כספכם בא אלי, פירשו שאחר שהטעם מה שהפקידים ה' שיהיה במצרים שבע גדול ואחריו רעב בכל הארצות, הוא כדי לקיים ב"ה ואח"כ יצאו ברכוש גדול, ומצרים היתה אז עניה, והזמין ה' שכל הארצות הביאו לשם כסף וזהב עד שנתעשרו והיה להם רכוש גדול, שיקחו ישראל עמהם בצאתם. עפ"ז אמר להם אחר שכל הכסף המובא מכל הארצות הוא בשבילכם, שעתידים אתם לקחתו כהבטחת ה', א"ל שאתם תתנו ג"כ כסף, אחר שהוא רק בשבילכם, ובהסר לא נודע באיזה זכות יהיה מה שיצאו ברכוש גדול אם יהיה בזכות עצמם או בזכות אבותיהם, אמר אלהיכם ואלהי אביכם, ר"ל או שהוא בזכותכם מצד שהוא אלהיכם, או שהוא מצד שהוא אלהי אבותיכם, ועז"א בין בזכותכם בין בזכות אבותיכם, נתן לכם מטמון באמתחתיכם, ר"ל אחר שהכסף המובא מכ"מ הוא רק מטמון, שכוונים אותו באוצר לעת יצ"מ שיהיה אז שלכם, א"כ המטמון הזה יהיה באמתחותיכם, כי למה לכם לתתו באוצר של פרעה אחר שהוא בשבילכם, ומפרש כספכם בא אלי, כל הכסף הבא אלי מכל המקומות הוא כספכם המוכן בשבילכם, ועז"א מכל מקום [פי' מכל המקומות] כספכם בא אלי:

הבקר

אמו ויאמר הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי ויאמר
אלהים יחנך בני: שביעי ל וימהר יוסף כי־נכמרו רחמיו
אל־אחיו ויבקש לבכות ויבא החדרה ויבך שמה:
לא וירחץ פניו ויצא ויתאפק ויאמר שימו לחם: לב וישימו
לו לבדו ולהם לבדם ולמצרים האכלים אתו לבדם כי
לא יוכלון המצרים לאכל את־העברים לחם כי־תועבה
הוא למצרים: לג וישבו לפניו הבכר כבכרתו והצעיר
כצערתו ויתמהו האנשים איש אל־רעהו: לד וישא
משאת מאת פניו אלהם ותרב משאת בנימן ממשאת
כלם חמש ידות וישתו וישכרו עמו: מד א ויצו את־
אשר על־ביתו לאמר מלא את־אמתחת האנשים אכל
כאשר יוכלון שאת ושים כסף־איש בפי אמתחתו:
ב ואת־גביעי גביע הכסף תשים בפי אמתחת הקטן
ואת כסף שברו ויעש כדבר יוסף אשר דבר: ג הבקר
אור והאנשים שלחו המה וחמריהם: ד הם יצאו את־
העיר לא הרחיקו ויוסף אמר לאשר על־ביתו קום רדף
אחרי האנשים והשגתם ואמרת אלהם למה שלמתם
רעה תחת טובה: ה הלוא זה אשר ישתה אדני בו
והוא נחש ינחש בו הרעתם אשר עשיתם: ו וישגם
וידבר אלהם את־הדברים האלה: ז ויאמרו אליו למה

ידבר

בעל הטורים

נגלה כל הכסף שלקחו מישראל כפלי כפלים: (כט) יחנך בני ב' במס'. הכא ואידך חנון יחנך לקול זעקך. זהו שיש במדרש ששאלו כמה בנים יש לך ומה שמם וא"ל שבכולם קרא שמותם ע"ש צרות שאירעו לאחיו וזהו לקול זעקך שא"ל שהיה מצטער על אחיו מיד נכמרו רחמיו וא"ל אלהים יחנך בני: (לא) ויתאפק ב' במסרה. הכא ואידך ויתאפק המן ויבא אל ביתו. מה הכא תחלה צער וסופו שמחה כשהודיעם בסוף יוסף אף התם התחלה צער וסופו שמחה וששון ליהודים: (לג) והצעיר ב' במס'. והצעיר כצעירתו והצעיר לגוי עצום במנין שהיה צעיר עשאו גדול מכולם כדכתיב ותרב משאת בנימין ממשאת כלם: משאת ב' במס'. וישא משאת. משאות שוא ומדוחים. כדאיתא במדרש שהיה מכה בגביע ואומר פלוני ופלוני מאם אחת ישבו ביחד ואני אין לי אח מאמי ובנימין אין לו אח מאמו ישב ביחד וזה סיבת משאות שוא ומדוחים:

רש"י

קדקד: י השתחואה משתטח לארץ: (כט) אלהים יחנך בני. בשאר שבטים שמענו חנינה אשר חנן אלהים את

עבדך

שפתי חכמים

בדפי' על רדו שמה ע"ש ואע"ג דדברה תורה כלשון בני אדם היכא דאיכא למדרש דרשינן, רא"ם: י מדכתיב לעיל

וישתחוו

ואמר מן קדם יי יתרחם עלך ברי: ל ואוחי יוסף ארי אתגוללו רחמוהי על אחוהי ובעא למבכי ועל לאדרון בית משכבא ובכא תמן: לא ואסחי אפוהי ונפק ואתחסין ואמר שויאו לחמא: לב ושויאו ליה בלחודוהי ולהון בלחודיהון ולמצראי דאכלין עמיה בלחודיהון ארי לא יכלין מצראי למיכל עם עבראי לחמא ארי בעירא דמצראי דחלין ליה עבראי אכלין: לג ואסחרו קדמוהי רבא כרביותיה וזעירא כזעירותיה ותמהו גבריא גבר לחבריה: לד ונטל חלקין מן קדמוהי לקדמיהון וסגי חלקא דבנימן מחלקי דכלהון חמשא חלקין ושתיאו ורויאו עמיה: א ופקיד ית די ממנא על ביתיה למימר מלי ית טועני גבריא עיבורא כמה די יכלין למטען ושוי כסף גבר בפום טועניה: ב וית כלידי כלידא דכספא תשוי בפום טוענא דזעירא וית כסף זבינוהי ועבד כפתגמא דיוסף די מליל: ג צפרא נהר וגבריא אתפטרו אנון וחמריהון: ד אנון נפקו מן קרתא לא ארחיקו ויוסף אמר לדי ממנא על ביתיה קום רדף בתר גבריא ותדבקנון ותימר להון למה שלמתון בישא חלף טבתא: ה הלא דין דשתי רבוני ביה והוא בדקא מבדק ביה אבאשתון די עבדתון: ו ואדביקנון ומליל עמהון ית פתגמיא האלין: ז ואמרו ליה למה

ימלל

רש"י

עבדך ובנימין עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנינה: כי נכמרו רחמיו. שאלו יש לך אח מאם אמר לו אח היה לי ואיני יודע היכן הוא. יש לך בנים אמר לו יש לי עשרה אמר לו ומה שמם אמר לו בלע ובכר וגו' אמר לו מה טיבן של שמות הללו אמר לו כלם על שם אחי והצרות אשר מצאוהו. בלע שנבלע בין האומות. בכר שהיה בכור לאמי. אשבל ששבאו אל. גרא שנתגייר באכסניא. ונעמן שהיה נעים ביותר. אחי וראש אחי היה וראשי היה. מפים מפי אבי למד. וחפים שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו. וארד שירד לבין האומות כדאיתא במס' סוטה מיד נכמרו רחמיו. נכמרו. נתחממו ובלשון משנה (ב"מ עד) על הכומר של זיתים ובלשון ארמי (פסחים נח) במכמר בשרא ובמקרא ערנו כתנור נכמרו נתחממו ונקמטו קמטים קמטים מפני זלעפות רעב. כן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונכווץ: (לא) ויתאפק. נתאמץ. והוא לשון (איוב יב) ומזיח אפיקים רפה וכן (שם מא) אפיקי מגנים: (לב) כי תועבה היא. דבר שנאוי הוא למצרים לאכול את העברים ואונקלוס נתן טעם לדבר: (לג) הבכר כבכרתו. מכה בגביע וקורא ראובן שמעון לוי יהודה יששכר וזבולון בני אם אחת הסבו כסדר הזה שהוא סדר תולדותיהם וכן כלם כיון שהגיע לבנימין אמר זה אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי: (לד) משאת. מנות: חמש ידות. חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים. וישכרו עמו. (ב"ר) ומיום שמכרוהו לא שתו יין ולא הוא שתה יין ואותו היום שתו: (ב) גביע.

כוס

השאלות

(ד-ז) למה שם בפיו מאמר הארוך הזה, למה שלמתם רעה תחת טובה וגו' וכי אין די במה שימצא הגנבה בידם, הם אמרו שאשר ימצא אתו ימות והם יהיו עבדים והאיש אמר גם עתה כדבריכם כן הוא, שהם יהיו נקים והגונב יהיה עבד וזה לא כדבריהם, ומ"ש יוסף כי נחש ינחש איש אשר כמוני וכי אם לא ינחש הורשה להם לגנוב, ומה השיבו הננו עבדים גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו וראוי לומר בהפך גם אשר נמצא הגביע בידו גם אנחנו:

התורה והמצוה

מד (ג) הבקר אור. שלנו בבית יוסף, ובלילה מלא אמתחותיהם אוכל ושם הכסף והגביע, וירא פן ימששו וימצאו, לכן שלחו באור הבקר: (ד-ה) למה שלמתם. אמר להם איני חושד אתכם לגנבים בעבור הגביע עצמו שערכו מעט, וע"כ עשיתם זאת בעבור דבר אחר, וזה יהיה מג' אופנים א] שלפעמים יגנוב אדם דבר מחברו כדי להנקם מחברו שעשה לו רעה ורוצה לצערו, שז"א למה שלמתם רעה תחת טובה, שלא הטיב עמכם. ב] לפעמים יקח דבר שחבירו הפקידו ואינו נהנה אלו, שז"א הלוא זה אשר ישתה אדני בו. ג] לפעמים יגנוב אדם דבר שיש בו סגולה, וי"ל שגנבתם הגביע בעבור שראיתם שיוסף מנחש בו לדעת צפונות, וע"כ חשקתם בו, שז"א הלא רק הוא נחש ינחש בו, אבל אחר לא יוכל לנחש בו, וא"כ לא נוכל לאמר רק שאתם גנבים או משחיתים להרע ולהשחית, וא"כ הרעתם אשר עשיתם:

(ז) ויאמרו אליו למה ידבר אדני כדברים האלה. ר"ל למה לך הגעש הזאת חלילה לעבדיך מעשות אף כדבר הזה, אף הדומה לזה, והבילו כליה לזה,

יְדַבֵּר אֲדֹנִי כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָלִילָה לַעֲבָדֶיךָ מֵעֲשׂוֹת
כַּדָּבָר הַזֶּה׃ ח הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר מָצָאנוּ בְּפִי אַמְתְּחֹתֵינוּ
הֱשִׁיבֹנוּ אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְאֵיךְ נִגְנֹב מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף
אוֹ זָהָב׃ ט אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ וָמֵת וְגַם־אֲנַחְנוּ
נִהְיֶה לַאדֹנִי לַעֲבָדִים׃ י וַיֹּאמֶר גַּם־עַתָּה כְדִבְרֵיכֶם כֶּן־
הוּא אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּם׃
יא וַיְמַהֲרוּ וַיּוֹרִדוּ אִישׁ אֶת־אַמְתַּחְתּוֹ אָרְצָה וַיִּפְתְּחוּ אִישׁ
אַמְתַּחְתּוֹ׃ יב וַיְחַפֵּשׂ בַּגָּדוֹל הֵחֵל וּבַקָּטֹן כִּלָּה וַיִּמָּצֵא
הַגָּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִן׃ יג וַיִּקְרְעוּ שִׂמְלֹתָם וַיַּעֲמֹס אִישׁ
עַל־חֲמֹרוֹ וַיָּשֻׁבוּ הָעִירָה׃ מפטיר יד וַיָּבֹא יְהוּדָה וְאֶחָיו
בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדֶנּוּ שָׁם וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אָרְצָה׃ טו וַיֹּאמֶר
לָהֶם יוֹסֵף מָה־הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם הֲלוֹא יְדַעְתֶּם
כִּי־נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי׃ טז וַיֹּאמֶר יְהוּדָה מַה־
נֹּאמַר לַאדֹנִי מַה־נְּדַבֵּר וּמַה־נִּצְטַדָּק הָאֱלֹהִים מָצָא
אֶת־עֲוֹן עֲבָדֶיךָ הִנֶּנּוּ עֲבָדִים לַאדֹנִי גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם אֲשֶׁר־

נמצא

רש"י

מה ארוך כ וקורין לו מדרי"ש (רעמר): (ז) חלילה לעבדיך. חולין הוא לנו ל' גנאי. ותרגום חס לעבדיך חס מאת הקב"ה יהי עלינו ל מעשות זאת והרבה יש בגמ' חס ושלום: (ח) הן כסף וכו'. זה אחד מעשרה ק"ו האמורים בתורה. וכלן מנויין בב"ר: (י) גם עתה כדבריכם. אף זו מן הדין אמת מ כדבריכם כן הוא שכלכם חייבים בדבר, עשרה שנמצאת גנבה ביד אחד מהם כלם נתפסים. אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין. אשר ימצא אתו יהיה לי עבד: (יב) בגדול החל. שלא ירגישו שהיה יודע היכן הוא: (יג) ויעמס איש על חמורו. בעלי זרוע היו ולא הוצרכו לסייע זה את זה לטעון: וישובו העירה. מטרפולין היתה והוא אומר העירה שעיר כל שהוא אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של עשרה בני אדם לענין המלחמה: (יד) עודנו שם. שהיה ממתין להם: (טו) הלוא ידעתם כי נחש ינחש וגו'. הלוא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה נ כי אתם גנבתם הגביע: (טז) האלהים מצא. יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום נהיתה להביא לנו זאת מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו: ומה נצטדק. לשון צדק וכן כל תיבה שתחלת יסודה צ"ד והיא באה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן ט"ת במקום תי"ו ואינה נותנה לפני אות ראשונה של

יסוד

שפתי חכמים

וישתחוו לו אפים ארצה: כ דייק מדכתיב גביעי גביע כ"ס משמע דכוס ארוך הוא ואין להקשות דהאיך לא היה מתיירא שיאמרו שלנו הוא י"ל כיון דמנחשים בו ודאי של יוסף הוא כי לא נחש בבית יעקב וק"ל: ל הקשה הרא"ם לעיל בפ' וירא בפסוק חלילה לך מעשות כדבר הזה תרגם קושטא ופי' מפני שלא יפול אלא בשם לשון חס כי אינו נופל בו שירחמו עליו: מ פי' שמאחר כדבריכם כן הוא אינו שב על אשר ימצא אתו מעבדיך ומת כי עשרה שנמצא גנבה אצל אחד מהם כלם שוים בעונש יהיה מי שיהיה לכן אמר הרב שכלכם חייבים ומה שאמרו הם אשר ימצא אתו מעבדיך ומת היה ע"ד גוזמא מרוב מרירותן ומפני שיובן שאשר ימצא אתו מעבדיך ומת הוא באור כדבריכם כן הוא וגו' ואין הדבר כן שהרי הם לא אמרו כן לפיכך הוצרך הרב להוסיף אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין הוא לבדו יהיה לי עבד וה' שאינו מן הדין רק לפנים משורת הדין: נ כלומר

אע"פ

יְמַלֵּל רִבּוֹנִי כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין חַס לְעַבְדָּךְ מִלְּמֶעְבַּד כְּפִתְגָּמָא הָדֵין׃ ח הָא כַסְפָּא דִּי אַשְׁכַּחְנָא בְּפוּם טוֹעֲנָנָא אֲתֵיבְנוּהִי לָךְ מֵאַרְעָא דִּכְנָעַן וְאֵכְדֵּין נִגְנוֹב מִבֵּית רִבּוֹנָךְ כַּסְפָּא אוֹ דַהֲבָא (מָנִין דִּכְסַף אוֹ מָנִין דִּדְהַב)׃ ט דִּי יִשְׁתְּכַח עִמֵּהּ מֵעַבְדָּךְ וּמִית וְאַף אֲנַחְנָא נְהֵי לְרִבּוֹנִי לְעַבְדִּין׃ י וַאֲמַר אַף כְּעַן כְּפִתְגָּמֵיכוֹן כֵּן הוּא דִּי יִשְׁתְּכַח עִמֵּהּ יְהֵי לִי עַבְדָּא וְאַתּוּן תְּהוֹן זַכָּאִין׃ יא וְאוֹחִיאוּ וְאַחִיתוּ גְּבַר יָת טוֹעֲנֵהּ לְאַרְעָא וּפְתָחוּ גְּבַר טוֹעֲנֵהּ׃ יב וּבְלַשׁ בְּרַבָּא שָׁרִי וּבִזְעֵירָא שֵׁיצִי וְאִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בְּטוֹעֲנָא דְּבִנְיָמִין׃ יג וּבְזָעוּ לְבוּשֵׁיהוֹן וּרְמוֹ גְּבַר עַל חֲמָרֵהּ וְתָבוּ לְקַרְתָּא׃ יד וְעַל יְהוּדָה וַאֲחוֹהִי לְבֵית יוֹסֵף וְהוּא עַד כְּעַן תַּמָּן וּנְפַלוּ קֳדָמוֹהִי לְאַרְעָא׃ טו וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף מָה עוֹבָדָא הָדֵין דִּי עֲבַדְתּוּן הֲלָא יְדַעְתּוּן אֲרֵי בָדָקָא מְבַדֵּק גַּבְרָא דִּי כְוָתִי׃ טז וַאֲמַר יְהוּדָה מָה נֵימַר לְרִבּוֹנִי מָה נְמַלֵּל וּמָה נִזְכֵּי מִן קֳדָם יְיָ אִשְׁתְּכַח יָת חוֹבָא בְעַבְדָּךְ הָא אֲנַחְנָא עַבְדִּין לְרִבּוֹנִי אַף אֲנַחְנָא אַף דִּי אִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא

בידה

רש"י

יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העיקר כגון נצטדק מגזרת צדק, ויצטבע מגזרת צבע, ויצטירו מגזרת ציר אמונים, הצטידנו מגזרת צדה לדרך. ותבה שתחלתה סמ"ך או שי"ן כשהיא מתפעלת התי"ו מפרדת את אותיות העיקר כגון (קהלת יב) ויסתבל החגב (דניאל ז) מסתכל הוית בקרניא מגזרת סכל. (מיכה ו) וישתמר חקות עמרי מגזרת שמר. (ישעיה נט) וסר מרע משתולל מגזרת (איוב יז) מוליך יועצים שולל, (שמות ט) מסתולל בעמי מגזרת (ירמיה יח) דרך לא סלולה:

ויגש

שפתי חכמים

אע"פ שגנבתם הכוס שאני מנחש בו וא"כ מסתבר יש לו לידע שאתם גנבתם א"כ מסתברא היה לכם לידע זה כי איש כמוני כו' וק"ל:

דהא

התורה והמצוה

(ח-ט) הן כסף. הלא כסף הוא דבר שאין בו סימן. ב] אשר מצאנו, שהיה דרך מציאה. ג] שנמצא בפי אמתחותינו, שכליו של אדם קונות. ד] שהשיבונו אליך מעצמנו. ה] שהיתה ההשבה מארץ כנען, שהכל היה ברשות עצמו, וכ"ש ואיך נגנב, שהוא הפך המציאה. ב] מבית אדניך, שהוא הפך בפי אמתחותיו. ג] כסף או זהב שהוא כלי כסף שיש בו סימן, וע"ז פסקו שמי שימצא אצלו חייב מיתה והם יהיו עבדים:

(י) ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא. השיב להם מה שאתם טוענים ומביאים ראיה מן הכסף גם עתה כן הוא, שגם הכסף נגנב ובודאי ימצא באמתחותיכם, ומזה ראיה שאחד מכם הוא הגנב והוא גנב גם הכסף בראשון ובשנית, ואף שאתם כנים כי מצאתם והחזרתם אותו האחד הוא הגנב. ולפ"ז יתברר עתה מי גנב גם את הכסף, והוא שהאיש אשר ימצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד, כי הוא גנב בין את הכסף בין את הגביע, ואתם תהיו נקים גם מן הכסף, כי האחד הגנב שם אותו בכליכם:

(טו) ויאמר להם יוסף. יוסף חשדם כלם לגנבים, ואמר מה המעשה הזה אשר עשיתם, שכלכם שותפים בדבר, [כי אחר שנמצא הגביע באמתחת בנימין לא יכול לומר שרק בנימין הוא הגנב גם בפעם הראשון, דהא בנימין לא היה בפעם הראשון, וא"כ יש ראיה בהפך ממה שהשיבו הכסף בפעם הראשון], ומה שאתם מביאים ראיה ממה שהשבותם הכסף בפעם הראשון שאתם כנים ונאמנים אין מזה ראיה, כי לכן השבותם הכסף מפני שידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמני, ויראתם שאנחש בגביע ועל ידו אדע שגנבתם הכסף, לכן השבותם אז את הכסף, ועל כן גנבתם עתה את הגביע לבל אוכל לנחש ולדעת מגנבת הכסף:

(טז) ויאמר יהודה. נגד מה שיוסף חשדם עתה בג' גנבות; כסף ראשון וכסף שני וגביע, אמר ג' לשונות. וכן אמר במדרש מה נאמר בכסף ראשון ומה נדבר בכסף שני ומה נצטדק בגביע, ר"ל הלא כבר אמר ענין כסף ראשון נוכל לדבר באורך [שהדבור הוא באורך] על הכסף שני, שכמו ששמו בכלינו כסף ראשון שלא מדעתנו כן שמו כסף שני, וממילא נצטדק גם בגביע, ששמו בכלינו גם הגביע להעליל עלינו, מ"מ אנו רואים שהאלהים מצא את עון עבדיך לפרוע ממנו חטא שיש עלינו מחטא אחר. וע"כ הננו עבדים לאדני גם אנחנו, שלפי דרכך תמצא שלשה חטאים, בכסף ראשון ובכסף שני ובגביע, וגם אשר נמצא הגביע בידו, שלא חטא רק שני פעמים:

ויאבר

נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ׃ יז וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת זֹאת הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ הוּא יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל־אֲבִיכֶם׃ ססס

קמ"ו. יחזקיהו. אמליה. יהיה לי עבד סימן. ומפטירין ויקץ שלמה במ"ל סימן: ב"

יח וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה׃ יט אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת־עֲבָדָיו לֵאמֹר הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב אוֹ־אָח׃ כ וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי יֶשׁ־לָנוּ אָב זָקֵן וְיֶלֶד זְקֻנִים קָטָן וְאָחִיו מֵת וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֲהֵבוֹ׃

ותאמר

בעל הטורים

(יח) **ויגש** אליו יהודה בגי' זהו להלחם עם יוסף ובגי' גם נכנס לפיוס דשלשה דברים נכנס (ופרק"א): ויגש אליו יהודה ס"ת שוה שאמר לו אני שוה לך שכמו שאתה מלך גם אני מלך וע"ז דורש במדרש כי הנה המלכים נועדו: כי אדני. פי' בי עשה מה שהלה והנער יעל עם אחיו: ואל יחר ב' במס'. הכא ואידך ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם ודרשינן מלמד שנשתנו פניהם כבולי הקדרה כי על מי היה לכם לחרות ה"ב אמר לו יהודה אל ישתנו פניך צריך אני לדבר מעט: כמוך כפרעה. בגימ' בך אתחיל: (יט) היש לכם אב או אח. ועל אחם לא שאל כי ידע שכבר מתה: (כ) וילד ב' במסורה. הכא ואידך כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי שהם נותנו לבנימין כאן הרי כאלו הרגתי איש דהיינו יעקב לפצעי וילד לחבורתי דהיינו בנימין כי אית לכם לחיות זה בלא זה: וילד זקנים. חסר במסר לו כל מה שלמד מזקנים דהיינו שם ועבר: ויותר ב' במס'. הכא ואידך ויותר יעקב לבדו

שפתי חכמים

א דדהא לא היו מדברים עם יוסף אלא ע"י מליץ ולא היו יודעין שמבין לשון עברי וא"כ איך יוכל לדבר עם יוסף בעצמו וק"ל. וי"ל דאין כבוד למלך שאדם שפל ילחוש לו באוזן. רא"ם: ב ולא בלשון רך וכשפה רפה כדרך המדברים עם המלך דאל"כ למה יכעס: ג דכי כמוך כפרעה נתינת טעם הוא על מה שאמר לו בי אדוני שאנרכהי לחלות פניך ולבקש כל' בקשה ותחנונים ויוסף לא היה מלך לכך צ"ל לו כי כמוך כפרעה חשוב אתה בעיני כמלך. אבל אין לומר שהוא נתינת טעם למאמר ואל יחר שהמוך לו משום דאדרבה היא בנוהגת שכיון שהוא חשוב כמלך לא היה לו לדבר אליו קשות: ד במדרש לא רצה לפרש שהיה מדבר עמו דברים רכים רק שהיה מדבר אתו קשות מ"ש דרשו בוסף וכו' ולמדרשו קשה דהל"ל כי אתה תהיה כפרעה לכ"ש ד"א מה פרעה וכו' כלומר שלעת הזאת דומה אתה לפרעה ולפי' זה קשה אתה כפרעה הל"ל לכך צריך שני הפירושים. ולכל הפירושים קשה הול"ל כפרעה כמוך כיון שהוא מדמה יוסף לפרעה ל"פ ד"א אם תקניטני וכו' שהיה מדמה למנין הריגה פרעה ליוסף וטעם זה לבדו א"א דא"כ איך אמר אל יחר אפך כי איך לא יחר אפו שהוא אומר שיהרגהו לכך צריך גם כן לטעמים דלעיל. מהרש"ל: ה ולפי פי' זה נ"ל דכי כמוך כפרעה קאי על מה שאמר לו ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני ועמו הדבר שאדבר לך כי כמוך כפרעה כלומר שסופך ללקות וכו': ו פי' שהרי כתב בפקקו שאין עבד מולך ולא לובש בגדי מבי ולא קיים שהרי המליך אותך שאתה היית עבד ומבטיח ואינו עושה כלומר ומה שגזירה שגזר שאין בה חברון כיס הפ"ס לא קיים מכ"ש הבטחה שיש בה חברון כיס שאינו מקיים אף אתה כן שמבטיח ואינו עושה וכי א' וכו' אבל אינו קאי אגוזר ואינו מקיים כי לא מצינו שיוסף גזר שום דבר ולא קיים וכן לא מצינו שפרעה הבטיח בשום דבר ולא קיים הבטחתו. הרא"ם. וקשה מה היה לו עם פרעה ומפני מה זלזל הוא את המלך וי"ל שכך אמר יהודה ליוסף על מה אתה בוטח על פרעה אתה תולה בטחון שלך שהרי פרעה עצמו גוזר ואינו מקיים שהרי כתב בנימוסי מצרים שלא יהיה עבד מלך ולא קיים. מהרש"ל: ז וי"ל לפי פירוש זה קאי כי כמוך על ואל יחר פי' שלכך בקשתיך שאל יחר אפך שאם יחר אפך אהרוג אותך ואת אדונך: ח דק"ל למה א"ל הילך דבר לו יוסף וכי לא ידע יוסף מה הדבר ומתרץ דלכך חזר הדברים. לומר לו מתהלה בעלילה

רש"י

(יח) **ויגש** אליו. דבר באזני אדני. (ב"ר) יכנסו דברי א באזניך: ואל יחר אפך. מכאן אתה למד שדבר אליו ב קשות: כי כמוך כפרעה. חשוב אתה בעיני כמלך ג זהו פשוטו. ומדרשו ד סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה ה ע"י זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה (ב"ר). ד"א מה פרעה ו גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן. וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו. ד"א כי כמוך כפרעה אם תקניטני אהרוג אותך ז ואת אדונך (ב"ר): (יט) אדני שאל את עבדיו. (ב"ר) מתחלה בעלילה באת עלינו ח למה היה לך לשאול כל אלה. בתך היינו מבקשים

בעלילה

בִּידֵהּ: יז וַאֲמַר חַס לִי מִלְּמֶעְבַּד דָּא גַּבְרָא דִּי אִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בִּידֵהּ הוּא יְהֵי לִי עַבְדָּא וְאַתּוּן סַקוּ לִשְׁלָם לְוָת אֲבוּכוֹן: ס ס ס

יח וּקְרֵב לְוָתֵהּ יְהוּדָה וַאֲמַר בְּבָעוּ רִבּוֹנִי יְמַלֵּל כְּעַן עַבְדָּךְ פִּתְגָמָא קֳדָם רִבּוֹנִי וְלָא יִתְקַף רוּגְזָךְ בְּעַבְדָּךְ אֲרֵי כְּפַרְעֹה כֵּן אַתְּ: יט רִבּוֹנִי שְׁאֵיל יָת עַבְדוֹהִי לְמֵימַר הַאִית לְכוֹן אַבָּא אוֹ אָחָא: כ וַאֲמַרְנָא לְרִבּוֹנִי אִית לָנָא אַבָּא סָבָא וּבַר סֵיבְתִין זְעֵיר וַאֲחוּהִי מִית וְאִשְׁתְּאַר הוּא בִּלְחוֹדוֹהִי לְאִמֵּהּ וַאֲבוּהִי

רחים

רש"י

מבקשים או אחותנו אתה ט מבקש ואעפ"כ ונאמר אל אדוני י לא כחדנו ממך דבר: (כ) ואחיו מת. מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים כ יאמר הביאוהו אצלו: לבדו לאמו. מאותו

שפתי חכמים

שאילה וכו': ט משום דאין דרך לשאול על הבנים ועל הבנות ועל האבות ועל האמהות אלא כהונן. וא"ת ולמה נקט רש"י גבי יוסף בתך וגבי אחיו אחותנו ולא נקט איפכא דהא הם היו זקנים יותר מיוסף. י"ל משום דיוסף היה חשוב בעיניהם כמלך לכך היו אומרים בתך היינו מבקשים דדרך של חתן לנהוג כבוד בחמיו וכן אחותנו אתה מבקש וצריכים אנו לנהוג בו כבוד כדי שייטב לאחותנו. אבל איפכא היה גנאי ליוסף דאז היה יוסף צריך לנהוג כבוד בהם: י רצונו לפרש שלא תאמר שאיל ויודע היה יהודה שבקש עלילה למה השיבו יש לנו אב זקן וגו' ומתרץ דה"ק אעפ"כ וכו': כ וא"ת אדרבה בזה היה מכחיש א"ע דהא בפ' מקץ כתיב שבאו אל יוסף א"י. שעדין הי אלא שנמכר שנאמר והאחד איננו. וי"ל דבירידה ראשונה אמרו האחד איננו אבל בירידה שניה היו אומרים לו

שמת

השאלות

(יח-כד) מ"ש ויגש אליו יהודה מה כוון בזה, ומ"ש שידבר באזניו ומ"ש כי כמוך כפרעה, ומ"ש אדוני שאל אינו אמת כי לא שאלם ע"ז רק הם אמרו כן מעצמם, ולמה האריך בכל הספור הי"ל בקצור שאביו ימות מתוך הצער, ובפסוק למ"ד הי"ל בקצור כבואי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו ומת, ומ"ש בסוף כי איך אעלה הוא למותר שכבר אמר שאביו ימות מתוך הצער:

התורה והמצוה

(יז) ויאמר חלילה לי מעשות זאת. ר"ל הנה שאוכל לדבר זאת ולחשוד את כלכם, אבל לעשות מעשה עפ"ז חלילה לי, כי י"ל ג"כ שרק הוא לבדו גנב הכסף והגביע, ולכן רק האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד. וכבר באורו המפ' שיוסף עשה זאת לבחון אם ימסרו נפשם עליו, שבזה יראה אם יש בלבם עוד משטמה על בני רחל אם לאו:

פרשת ויגש

(יח) **ויגש** אליו יהודה. שמתחייב במשפט יש לפניו שני דרכים, או שיבקש זכות דרך משפט, או שיבקש שימחול לו השאו דרך חסד, ויש שני הבדלים ביניהם. א] הרוצה לזכות דרך משפט צריך להאריך בדברים ולה[illegible] ראיותיו וזכיותיו, אבל המבקש חסד אין לו להאריך רק יש לו להודות את עונו ולבקש חסד ומחילה, [illegible] משפט יזכה אצל השופטים, אבל בדרך חסד לא יזכה רק אצל המלך, שבידו להעביר על עונו [illegible] מעונש. והנה יהודה ידע כי לא יזכה דרך משפט, כי מי יוכל לדון עם שהתקיף ממנו, לכן בא לשאול דרך חסד, ובזה צריך לבקש מאת יוסף בעצמו, שהיה כחו ככח המלך לעשות חסד וע"ז ויגש אליו יהודה, כי מאלה היו הטענות לפני כל האנשים שם כדרך המשפטים שיתאספו בו כל השופטים שהיו עם יוסף בהמשפט, ועתה נגש אליו לבדו. ויאמר בי אדני דרך בקשה, ידבר נא עבדך דבר, היינו רק דבר אחד לא הטענת דברים לזכות דרך משפט, כי החסד אני שואל, ורק באזני אדני, לא באזני השופטים שעמך, כי הם אין להם יכולת לוותר ולמחול, ואל יחר אפך בעבדך, כאשר אבקש ממך שתטה משפט וצדק, כי כמוך כפרעה, ויש בידך הכח למחול מצד החסד:

(יט) אדני שאל. כבר כתב בעל העקדה שהיה במשפט הזה זכות מצד שלשה ענינים. א] מצד הנפש, שכבר יתחייב היותר והסברא והוספס ממניחי הנמוסים שלא להשוות כל עוברי דת ודין בעונשים שוים, שאם יתחייב הגנב מלקות ארבעים וגנב נער ורך או זקן או חולה שימות במכות אלה ראוי שיוותרו מעונשו. ב] מפאת זולתו שכבר ימנעו מהעניש את הוספה אם יגיע מעונשו נזק ורעה לאחרים. ג] מפאת המשפט עצמו שאם גזר המלך עונש ממון על אחד או עונש עבדות יכול להחליפה, כי זה בידו. והנה תחלה טען מצד הנפש שהוא נער ורך וא"א לגזור עליו עבדות פן ימות, והביא ראיה ע"ז ממה שכבר אמר לו זאת בתחלה כמשיח לפי תומו מבלי שאלה כלל, וז"ש אדוני שאל והוא כפי' רי"א שהוא בתמיה, וכי אדוני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח הלא לא שאל אותנו ע"ז, רק,

(כ) ונאמר אל אדני. כמשיח לפי תומו מבלי שאלה, שמזה תדע איך הוא מפונק ורך מכמה טעמים. א] יש לנו אב זקן, והזקן יתענג על בנו יותר, ב] מצד שהוא ילד זקונים, שמפנקין יותר מיתר בניו. ג] קטן יתענג עליו יותר מגדול. ד] ואחיו מת. ועי"כ ירחמו עליו עוד יותר. ד] ויותר הוא לבדו לאמו, וע"י שהוא בן יחיד לאמו ישגיחו עליו עוד יותר. ה] ואביו אהבו, מצד עצמו ג"כ:

טענה

כא וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ הוֹרִדֻהוּ אֵלָי וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו׃ כב וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי לֹא־יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב אֶת־אָבִיו וְעָזַב אֶת־אָבִיו וָמֵת׃ כג וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ אִם־לֹא יֵרֵד אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אִתְּכֶם לֹא תֹסִפוּן לִרְאוֹת פָּנָי׃ כד וַיְהִי כִּי עָלִינוּ אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וַנַּגֶּד־לוֹ אֵת דִּבְרֵי אֲדֹנִי׃ כה וַיֹּאמֶר אָבִינוּ שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ כו וַנֹּאמֶר לֹא נוּכַל לָרֶדֶת אִם־יֵשׁ אָחִינוּ הַקָּטֹן אִתָּנוּ וְיָרַדְנוּ כִּי־לֹא נוּכַל לִרְאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ וְאָחִינוּ הַקָּטֹן אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ׃ כז וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ אָבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה־לִּי אִשְׁתִּי׃ כח וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאִתִּי וָאֹמַר אַךְ טָרֹף טֹרָף וְלֹא רְאִיתִיו עַד־הֵנָּה׃ כט וּלְקַחְתֶּם גַּם־אֶת־זֶה מֵעִם פָּנַי וְקָרָהוּ אָסוֹן וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי בְּרָעָה שְׁאֹלָה׃ ל וְעַתָּה כְּבֹאִי אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְנַפְשׁוֹ׃ שני לא וְהָיָה כִּרְאוֹתוֹ כִּי־אֵין הַנַּעַר וָמֵת וְהוֹרִידוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־

שיבת

בעל הטורים

כאן כתם מלחמה דכתיב ויאבק איש עמו אף כאן הכין עצמו למלחמה: (כג) לא תוספון לראות פני ב' במס'. הכא ואידך לא תוספון לשוב בדרך הזה עוד שאמר להם לא די שלא ראהו עוד את פני אלא בכל [illegible] לא תוספו לשוב עוד: (כט) והורדתם ב' במס'. דין ואידך והורדתם את אבי הנה משל לפרה שהיתה רוצה [illegible] את ולדה והיא נכנסת כך יעקב לא רצה לירד למצרים וכששמע שיוסף שם נכנס מיד: (ל) קשורה [illegible]. הכא ואידך אולת קשורה בלב נער, שהוא נער ואף אם לקח הגביע הוא מפני אולתו שקשורה בו א"נ מפני שאולתו קשורה בו צריך

רש"י

שאם ל אין לו עוד אח: (כב) ועזב את אביו ומת. אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות בדרך שהרי אמו מ בדרך מתה: (כט) וקרהו אסון. (ב"ר) שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: והורדתם את שיבתי וגו'. עכשיו כשהוא אצלי אני נ מתנחם בו על אמו ס ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי שכולן ע מתו

שפתי חכמים

שמת וכאן מיירי בירידה שניה ואף שלא נכתב בפרשה ששאל לנו על אחיו שנאבד מה היה בו מ"מ יכולנו לומר ששאל לו דבלא"ה אנו מוכרחים לומר כן דהא כתיב הכא איך שיוסף אמר להם הורידוהו אלי ואשימה עיני עליו ולא מצינו שיוסף היה אומר להם כן אע"כ צ"ל דהיה אומר להם כן אע"פ שלא נכתב לעיל מידי א"כ ה"נ צריכין אנו לפרש כן שבירידה שניה כששאל על אביהם שאל נמי על אחיהם שנאבד ואז השיבו לו שמת מפני היראה כיון שראו שצוה להם להביא את בנימין שמא יצוה להם שיתפשו אחר האבד ויביאו לו ומש"ה השיבו לו שבאה להם השמועה אחר התפוש שהוא מת וק"ל: ל ר"ל דהאי לאמו פירושו מאמו שלא יתכן לומר לאמו אלא שיהא אמו קיימת אבל לאחר מיתתה צריך אתה לומר שנשאר הוא מאמו: מ (נח"י) וק' דא"כ למה תלה בעזיבת אביו שהרי גם אם אביו ירד עמו לא יצא משני טרחת הדרך שהרי רחל מתה על פני יעקב. וע"ק למה הזכיר יהודה עזיבת אביו ויעקב אמר פן יקראנו אסון: נ דקשה לרש"י דכאן כתיב בשביל בנימין והורדתם את שיבתי ברעה שאולה ולעיל בפ' מקץ כתב כן בשביל יוסף דכתיב כי ארד אל בני אבל שאולה ומתרץ דודאי כבר בשביל יוסף הורידו שיבתו ברעה שאולה אלא עכשיו כשהוא וכו'. א"נ דק"ל למה היה מצטער על בנימין יותר מרחל או יוסף או שמעון: ס הוסיף וכתיב בקרא שנים ילדה לי אשתי וגו'. ול"נ מדכתיב והורדתם את שיבתי ברעה שאולה ובפ' מקץ כתיב ביגון שאולה י"ל דה"ק כבר הייתי מתנחם על אמו ועתה לא יהיו לי נחומין על אמו וארד ברעה שאולה וכמו שאחז"ל השרוי בלא אשה שרוי בלא טובה ומגילה הוא שורה ברעה. מהרש"ל: ע וא"ת מנ"ל לרש"י שקאי ג"כ אחיו דהא רחל לא נזכרה בקרא וי"ל

מדכתיב

רחים לה: כא ואמרת לעבדך אחיתוהי לותי ואשוי עיני עלוהי: כב ואמרנא לרבוני לא יכול עולימא למשבק ית אבוהי ואם ישבוק ית אבוהי ומית: כג ואמרת לעבדך אם לא יחות אחוכון זעירא עמכון לא תוספון למחזי אפי: כד והוה כד סליקנא לעבדך אבא וחוינא לה ית פתגמי רבוני: כה ואמר אבונא תובו זבונו לנא זעיר עיבורא: כו ואמרנא לא נכול למיחת אם אית אחונא זעירא עמנא וניחות ארי לא נכול למחזי אפי גברא ואחונא זעירא ליתוהי עמנא: כז ואמר עבדך אבא לנא אתון ידעתון ארי תרין ילידת לי אתתי: כח ונפק חד מלותי ואמרית ברם מקטל קטיל ולא חזיתה עד כען: כט ותדברון אף ית דין מן קדמי ויערעניה מותא ותחתון ית שיבתי בבישתא לשאול: ל וכען כמיתי לות עבדך אבא ועולימא ליתוהי עמנא ונפשה חביבא לה כנפשה: לא ויהי כד יחזי ארי לית עולימא ומית ויחתון עבדך ית שיבת עבדך אבונא בדוונא לשאול

רש"י

ביום אחד: (לא) והיה כראותו כי אין הנער ומת. אביו

שפתי חכמים

מדכתיב לעיל שנים ילדה לי אשתי הכי פירושו שנים ילדה לי והיא אשתי ר"ל המיוחדת לי לפי שעיקר דירתו היה אצל רחל א"כ היה מאהבל על רחל וע"י יוסף היה מתנחם וכשמת יוסף ונשאר בנימין הייתי מתנחם בו על אמו ועל אחיו ואם ימות

התורה והמצוה

(כא) [מענה ב] בא להזכירו מגד ההבטחה, כי אתה אמרת הורדהו אלי ואשימה עיני עליו, וצריך אתה לשמור הבטחתך:

(כב-כג) ונאמר. עתה יטען מגד הגיע ממשפט זה רע לזולתו שהוא אביו שימות על ידו, וגם בזה הזכירוהו שאמרו כן תחלה מפיח לפי תומו, שע"מ שאמרת שמגד שהילד ענוג ורך אתה פיקך עליו, אמרנו אל אדוני שלא יוכל הנער לעזוב את אביו מפני שאביו ימות מן הנער וצריך אתה לחוס על הזקן, וע"ז לא היה לך טענה שתשים עינך עליו, ואמרת דרך גזרה אם לא ירד אחיכם אתכם לא תוסיפון לראות פני:

(כד-כה) ויהי. עתה יספר איך שכן היה שאביו לא רצה לעזבו לילך רק אמר שובו שברו לנו עכ"פ מעט אוכל, שעכ"פ יתן לכם מעט שלא נמות ברעב:

(כו) ונאמר לא נוכל לרדת. ר"ל אמרנו לו שני טעמים שלא נוכל לרדת. א] אם יש אחינו הקטן אתנו וירדנו. ר"ל שאם לא היה שואל מאתנו את אחינו הקטן רק היה אומר סתם שלא נראה פניו היית יכול לומר שבבואנו יחוס עלינו בל נמות ברעב, אבל אחר שאמר לנו תקנה לזה ע"י שנביא אחינו הקטן ממילא לא יחוס עלינו כי ירצה שנביא את אחינו הקטן. ב] כי לא נוכל לראות פני האיש, שאם היה האזהרה רק שיענש אותנו, היינו מקבלים העונש, אבל האזהרה היה שלא נראה פניו, וא"כ לא נשיג כלל תכלית מגמתנו שנראה לפניו ונבקש אוכל מעט:

(כז) ויאמר עבדך אבינו. הגיע לפנינו באורך איך א"א שישלח את בנימין, הלא ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי, ר"ל שנחשב אצלי כאלו לא היו לי רק שני בנים, כי היא אשתי העקרית ובניה הם עקר בני:

(כח) ויצא. וביציאת יוסף לא היה כ"כ סכנה מג' טעמים. א] ויצא האחד, שהוא היה הראשון שיצא ולא הורע מזלי עדיין. ב] ויצא מאתי, שלא יצא מעם פני, היינו למקום רחוק רק מאחי למקום קרוב. ג] ואומר אך טרף טרף, שלא הייתי יכול לתלות בשום דבר רק בטריפת חיה רעה, כי סכנה אחרת לא היה בדרך הזה, ומ"מ לא ראיתיו עד הנה:

(כט) ולקחתם. ומכ"ש בזה שיש כמה טעמים לגריעותא, שהאחד יצא מעצמו, וזה ולקחתם בהזקה. ב] מה שהראשון היה האחד שיצא ולא הורע מזלו, ועתה תקחו גם את זה, אחר שנעדר אחיו והורע מזלו. ג] מעם פני, למקום רחוק. ד] וקרהו אסון, כי דרך זה מוכן לסכנות הרבה חוץ מהיה רעה:

(ל-לא) ועתה. שעור הכתוב ועתה כבאי אל עבדך אבי והיה כראותו כי אין הנער ומת, ומ"ש והנער איננו אתנו, הוא מאמר מוסגר, ר"ל הלא גם כשהנער איננו אתנו רק הוא אצל אביו מ"מ נפשו קשורה בנפשו, וכ"ש שתגדל האהבה בהפרדו מאתו, וממילא כראותו כי אין הנער ימות תיכף, ואל תאמר כי הלא נספר לו שהוא חי ושהוא אצל מושל ארץ מצרים, עז"א שתיכף כבואי ויראה כי אין הנער ימות תיכף מבלי שום שאלה ודרישה, וא"כ והורידו עבדיך את שיבת אבינו ביגון שאלה, ובזה השלים הטענה שראוי לשנות המשפט הזה מגד שתגיע מזה רעה לאחרים:

שֵׂיבַת עַבְדְּךָ אָבִינוּ בְּיָגוֹן שְׁאֹלָה׃ לב כִּי עַבְדְּךָ עָרַב אֶת־הַנַּעַר מֵעִם אָבִי לֵאמֹר אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל־הַיָּמִים׃ לג וְעַתָּה יֵשֶׁב־נָא עַבְדְּךָ תַּחַת הַנַּעַר עֶבֶד לַאדֹנִי וְהַנַּעַר יַעַל עִם־אֶחָיו׃ לד כִּי־אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל־אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתִּי פֶּן אֶרְאֶה בָרָע אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת־אָבִי׃ מה א וְלֹא־יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכֹל הַנִּצָּבִים עָלָיו וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָי וְלֹא־עָמַד אִישׁ אִתּוֹ בְּהִתְוַדַּע יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו׃ ב וַיִּתֵּן אֶת־קֹלוֹ בִּבְכִי וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם וַיִּשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה׃ ג וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אֲנִי יוֹסֵף הַעוֹד אָבִי חָי וְלֹא־יָכְלוּ אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו׃ ד וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו גְּשׁוּ־נָא אֵלַי וַיִּגָּשׁוּ וַיֹּאמֶר אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרָיְמָה׃ ה וְעַתָּה אַל־תֵּעָצְבוּ וְאַל־יִחַר בְּעֵינֵיכֶם כִּי־מְכַרְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי לְמִחְיָה שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם׃ ו כִּי־זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין־חָרִישׁ וְקָצִיר׃

וישלחני

בעל הטורים

שהרי נפשו קשורה בנפשו של אביו לחנכו: (ו) וקציר ב' במס'. הכא ואידך עוד כל ימי הארץ זרע וקציר והאי לא בא. יוסף לבטל גזירת המקום זרע וקציר לא יבטוהו ע"כ אמר אבל אין חריש וקציר כי ודאי לא יבטלו זרע וקציר וכשהרעבו יקצרו וכאן לא רצו לזרוע אמרו מוטב שנאכל מה שבידנו ממה שנזרע אותו ואולי לא נחיה עד שנקצור ע"כ אמר חריש

שפתי חכמים

ימות זה דומה עלי כאלו שלשתן מתו ביום אחד: פ וא"ת והא פירש"י לעיל וחטאתי לך כל הימים בעוה"ב והכא פי' בב' עולמות. וי"ל דהא יהודה בכאן היה מספר הדברים שדבר עם יעקב וא"כ כך היה לו לומר וחטאתי לך כל הימים אלא ע"כ צ"ל וחטאתי לאבי הוא בעוה"ז בהיות אבי קיים וגם לעולם שכולו יום דהיינו בעוה"ב וא"ל ולמה צריך יהודה עתה להתגלל א"ע איך שקשר את עצמו בנדוי שני עולמות וי"ל משום דסבר שמא יוסף אינו מאמין בעונש עוה"ב מש"ה הוצרך לו לומר גם עונש עוה"ז משא"כ גבי יעקב שהאמין בעונש עוה"ב וק"ל: צ קשה ממ"נ מהו גבורה אם הוא גבור למלחמה הרי כתב אח"כ למלחמה אם את לשמש הרי ג"כ כתב לשמש וצ"ל למכתב גבורה וי"ל למלחמה ולשמש הוא פי' של לגבורה כלו' למה אני גבור למלחמה ולשמש: ק וסבי משמע הפסוק ולא יכול יוסף לסבול שיהיו אחיו מתביישין לכל העם הנצבים עליו ר"ל נגד כל העם לסיכך צוה להוציאם דאל"כ למה הוציאם: ר דאל"כ היה לו לנקוד וישמע בקמץ תחת השי"ן (וגם נצטרך לומר בבית כמו בבית) מהרש"ל: ש וא"ת מנ"ל לרש"י משום דהראה להם המילה היה אומר להם גשו שמא משום שהיה אותם

רש"י

אביו מצרתו: (לב) כי עבדך ערב את הנער. וא"ת למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי. הם כלם מבחוץ ואני נתקשרתי בקשר חזק להיות מנודה פ בב' עולמות: (לג) ישב נא עבדך וגו'. (ב"ר) לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה צ ולמלחמה ולשמש: (א) ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים. לא היה יכול לסבול שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו ק מתביישין בהודעו להם: (ב) וישמע בית פרעה. ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו. ואין זה לשון בית ממש ר אלא כמו בית ישראל. בית יהודה מיסנד"א בלעז: (ג) נבהלו מפניו. מפני הבושה: (ד) גשו נא אלי. ראה אותם נסוגים לאחור אמר עכשיו אחי נכלמים קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם ש שהוא מהול (ב"ר): (ה) למחיה. להיות לכם למחיה: (ו) כי זה

לשאול: לב ארי עבדך מערב בעולימא מן אבא למימר אם לא איתניה לותך ואהי חטי לאבא כל יומיא: לג וכען יתב כען עבדך תחות עולימא עבדא לרבוני ועולימא יסק עם אחוהי: לד ארי אכדין אסק לות אבא ועולימא ליתוהי עמי דלמא אחזי בבישו די ישתכח ית אבא: א ולא יכיל יוסף לאתחסנא לכל דקימין עלוהי וקרא אפיקו כל אנש מעלוי ולא קם אנש עמיה כד אתידע יוסף לות אחוהי: ב ויהב ית קליה בבכיתא ושמעו מצרים ושמע אנש בית פרעה: ג ואמר יוסף לאחוהי אנא יוסף העד כען אבא קים ולא יכילו אחוהי לאתבא יתיה פתגם ארי אתבהילו מן קדמוהי: ד ואמר יוסף לאחוהי קריבו כען לותי וקריבו ואמר אנא יוסף אחוכון די זבינתון יתי למצרים: ה וכען לא תתנססון ולא יתקף בעיניכון ארי זבינתון יתי הכא ארי לקימא שלחני יי קדמיכון: ו ארי דנן תרתין שנין כפנא בגו ארעא ועוד חמש שנין די לית זרועא וחצדא:

ושלחני

השאלות

(ב) מ"ש וישמעו מצרים, איך שמעו הלא לא עמד איש אתו:

(ח-יא) למה כפל אל תעצבו ואל יחר בעיניכם, כי למחיה שלחני וגו' ואמר שנית להחיות לכם לפליטה גדולה. התחלה אמר אשר מכרתם אותי ואח"כ אמר לא אתם שלחתם אותי, ומה שצוה שיאמרו אל אביו הוא אריכות דברים:

התורה והמצוה

(לג) כי עבדך. עתה בא בטענה השלישית שיכול להחליף את העבדות שיהודה יהיה עבד תחתיו, ובאר שלא יעשה בזה לא רעה ליהודה וגם הוא ירויח מזה, ומפרש שלא יהיה זה רעה ליהודה, כי עבדך ערב את הנער, ולא תאמר שאחר שגנב נפטרתי מן הערבות כי הוא פשע בעצמו, עז"א שהערבות לא היה נגד בנימין רק מעם אבי, אל אבי היה הערבות, ולא תאמר שהיה הערבות עוד ממון או יסורי הגוף שבזה העבדות קשה יותר, כי היה הערבות על ענין נוגע לנפש, וחטאתי לאבי כל הימים, ובזה טוב לי יותר העבדות:

(לג-לד) ועתה. וגם אתה לא תפסיד בהחליפין אלה, כי ישב עבדך תחת הנער, שהוא איני מוכשר לעבודת עבד, ואני אהיה עבד לאדוני, בפרט שבלא זה א"א שאעלה לביתי, פן אראה ברע אשר ימצא את אבי:

מה (א-ב) ולא יכל יוסף להתאפק. מ"ש ולא עמד איש אתו הוא מאמר מוסגר, ופי' הכתוב באמת שקרא יוסף הוציאו כל איש מעלי [שעי"כ לא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו] לא יכול יוסף להתאפק מלבכות ויתן את קולו בבכי, ר"ל קול זה שקרא הוציאו כל איש מעלי קרא בבכי מפני שלא יכול להתאפק מלבכות, ולכן הגם שלא עמד איש אתו בהתודעו אל אחיו בכ"ז וישמעו מצרים ובית פרעה, כלם נודע להם שיוסף נתן קול בבכי, וידעו שיש בזה איזה ענין גדול, רק שלא ידעו עדיין למה בכה, ולמה קרא בבכי שיצאו כל איש מעליו חוץ מאחיו שמכרו אתו, שזה שהם אחיו לא נודע להם עד אח"כ כמו שיבא בפסוק ט"ז:

(ג) כי נבהלו מפניו. בהלה הזאת היתה השתוממות וגם חרדה שאמר אני יוסף וידאו מן הנקמה, וכאלו אמר העוד אבי חי מרוב הצרות:

(ד) ויאמר אני יוסף אחיכם. יוסף חשב שלא ענו אותו מפני א' מב' טעמים, והוא, או שאין מאמינים לו שהוא יוסף, או שעדיין הם שונאים אותו ומתחרטים על שמכרו אותו באופן שיעלה לגדולה, או שמתחרטים ומתעצבים על מעשה רע שעשו למכור את אחיהם, על כן לעומת הצד הראשון אמר להם סימן אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה:

(ה) ועתה. לעומת הצד שמתעצבים ומתחרטים על המעשה אמר אל תעצבו, ונגד הצד שעדיין הם שונאים אותו וחרה בעיניהם על שעלה לגדולה אמר ואל יחר בעיניכם, ומפרש אל תעצבו כי מכרתם אותי שהוא חרטה על גוף המכירה, ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה שהוא החרטה על שמכרו אותו למצרים ששם עלה לגדולה ולא מכרו אותו למקום אחר. [וכבר בא מאמר כזה בפ' וישלח ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד עי"ש]. כי למחיה, פי' התחלה מ"ש אל יחר בעיניכם, ר"ל אם עוד נמצא השנאה הקדומה בלבבכם אפשר שיחר בעיניכם מפני טעמים. א] שתיראו שהמעשה אתכם רעה, עז"א כי למחיה שלחני אלהים לפניכם ולא תיראו רע, ב] יוכל להיות שיחר בעיניכם על גדולתי ועל שלא תמצא חפצכם לנקום בי, עז"א,

(ו-ז) כי זה שנתים וכו' וישלחני אלהים וכו'. ר"ל שאין ראוי שירע בעיניכם עזיבת הנקמה, שלעומת זה השינו טובה כוללת, שכל חייכם תלוי בה, כי אחר שזה שנקים הרעב וכבר הגעתם עד שערי

מות

ז וַיִּשְׁלָחֵנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם לָשׂוּם לָכֶם שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ וּלְהַחֲיוֹת לָכֶם לִפְלֵיטָה גְּדֹלָה׃ שלישי ח וְעַתָּה לֹא־אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי הָאֱלֹהִים וַיְשִׂימֵנִי לְאָב לְפַרְעֹה וּלְאָדוֹן לְכָל־בֵּיתוֹ וּמֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל־אָבִי וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר בִּנְךָ יוֹסֵף שָׂמַנִי אֱלֹהִים לְאָדוֹן לְכָל־מִצְרָיִם רְדָה אֵלַי אַל־תַּעֲמֹד׃ י וְיָשַׁבְתָּ בְאֶרֶץ־גֹּשֶׁן וְהָיִיתָ קָרוֹב אֵלַי אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֵי בָנֶיךָ וְצֹאנְךָ וּבְקָרְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ יא וְכִלְכַּלְתִּי אֹתְךָ שָׁם כִּי־עוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים רָעָב פֶּן־תִּוָּרֵשׁ אַתָּה וּבֵיתְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ יב וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם רֹאוֹת וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִין כִּי־פִי הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם׃ יג וְהִגַּדְתֶּם לְאָבִי אֶת־כָּל־כְּבוֹדִי בְּמִצְרַיִם וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר רְאִיתֶם וּמִהַרְתֶּם וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־אָבִי הֵנָּה׃ יד וַיִּפֹּל עַל־צַוְּארֵי בִנְיָמִן־אָחִיו וַיֵּבְךְּ וּבִנְיָמִן בָּכָה עַל־צַוָּארָיו׃ טו וַיְנַשֵּׁק לְכָל־אֶחָיו וַיֵּבְךְּ עֲלֵהֶם וְאַחֲרֵי כֵן דִּבְּרוּ

אחיו

בעל הטורים

וקציר ולא אמר זרע וקציר: (ט) רדה ב' במס'. הכא ואידך רדה והשכבה את ערלים גבי נ"נ כשירד לגיהנם לומר לך שקשה הגלות כנגד גיהנם: (י) פן תורש, ב' במס'. הכא ואידך אל תאהב שנה פן תורש וש"ה וקרעים תלביש נומה ללמדך כל הישן בבית המדרש תורתו נעשית קרעים קרעים וזהו אל תאהב שנה בג"ה פן תורש תלמודך. וכן אמר יוסף ליעקב מוטב שתבא לכאן אף ללכת חוצה לארץ פן תורש מתורה כי לא תוכל ללמוד שם מפני הרעב: (יב) עיניכם רואות. בגי' וכלכלתי לכם המילה: כי פי המדבר אליכם. בגי' בעגלה ערופה שבימן זה מסר להם לאביו שפירש ממנו בעגלה

שפתי חכמים

אותם נסוגים לאחור היה אומר להם גשו. וי"ל דרש"י דייק מדכתיב גשו ולא כתיב קרבו אלי אלא מדכתיב ל' הגשה משמע הגשה קרובה ולמה היו צריכין ליגש כ"כ קרוב לו אלא שהראה להם המילה. וא"ל מנ"ל שראה אותם נסוגים אחור דילמא מ"ש להם גשו אינו אלא משום שהראה להם שהוא מהול דא"כ נא למ"ל בשלמא אי ראה אותם שנסוגים אחור מ"ה הוצרך לומר מלת נא לדבר עמהם בל' רכה כדי שלא יתביישו אבל הם עמדו על מקומם למה דבר עמהם בל' תחנונים וק"ל: ת ולא מלשון הכרת ושלוה כמו אכנו בדבר ואורישנו כי לא יתכן זה שהרי היה ליוסף להאכיל לכל העם בשבע שני הרעב: א (נח"י) ותימה לי מאי קשור יהיה לזה עם כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש: ב מדכתיב כאן צוארי ולא כתיב צואריו ונאמר בשיר השירים צוארך כמגדל השן מה להלן מקדש אף כאן מקדש: ג וא"ת דלמא כפשוטו בשלמא מה שפי' לעיל גבי יוסף משום דכתיב צוארי דהוא ל' רבים ולא כתיב צואריו אבל כאן כתיב צואריו דלמא כפשוטו. (נח"י) שהרא"ם האריך בזה גם במתנות כהונה כתב צואריו ל' יחיד וגא כהו הגמ' בפ"ק דמגילה ואיתא נמי התם כמה צוארים הוו ליה לבנימין ופירש"י דנ"ג ליה שכן דרך הכתוב לקרוס צואר:

רש"י

שנתים הרעב. עברו משני הרעב: (ח) לאב. לחבר לפטרון (נוס בעשיטלער, פאטראן): (ט) ועלו אל אבי. ארץ ישראל גבוה מכל הארצות: (יא) פן תורש. דלמא תתמסכן לשון מוריש ת ומעשיר: (יב) והנה עיניכם רואות. בכבודי ושאני אחיכם שאני מהול ככם. ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש (בכ"ר): ועיני אחי בנימין. (מגילה טז) השוה את כלם יחד לומר שכשם שאין לי שנאה על בנימין א שהרי לא היה במכירתי כך אין בלבי שנאה עליכם: (יד) ויפל על צוארי בנימין אחיו ויבך. על שני מקדשות ב שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופן להחרב: ובנימין בכה על צואריו. על משכן שילה ג שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו להחרב: (וינשק. הוסיף בנשיקה נושק והולך דיביס"ר בלעז (נערקיסן) ולע"ד דיוקו של רש"י דביוסף כתיב ויפל ויבך תרתי משמע השני מקדשות

י ושלחני יי קדמיכון לשואה לכון שארא בארעא ולקימא לכון לשיזבא רבא: ח וכען לא אתון שלחתון יתי הכא אלהן מן קדם יי ושויני לאבא לפרעה ולרבן לכל אנש ביתה ושליט בכל ארעא דמצרים: ט אוחו וסקו לות אבא ותימרון לה כדנן אמר ברך יוסף שויני יי לרבון לכל מצרים חות לותי לא תתעכב: ותתיב בארעא דגשן ותהי קריב לי את ובנך ובני בנך וענך ותורך וכל די לך: יא ואזון יתך תמן ארי עוד חמש שנין כפנא דלמא תתמסכן את ואנש ביתך וכל די לך: יב והא עיניכון חזן ועיני אחי בנימין ארי בלישנכון אנא ממלל עמכון: יג ותחוון לאבא ית כל יקרי במצרים וית כל די חזיתון ותוחון ותחתון ית אבא הכא: יד ונפל על צוארי דבנימין אחוהי ובכא ובנימין בכא על צוארה: טו ונשק לכל אחוהי ובכא עליהון ובתר כן מלילו אחוהי עמה: טז וקלא אשתמע

רש״י — שפתי חכמים

ולכך בכה ב' פעמים ע"ז הרמז. משא"כ בנימין דלא כתיב רק ובנימין בכה פעולה אחת שלא רמז רק על חורבן אחד, ועיין בביאור ת"י שגם הוא בדרך דרש): (טו) ואחרי כן. מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם

עאר ג' רגים וכו' וכל מה שגרה הרא"ש הוא לריק. ול"ג דשני לשון קא דריש מדכתיב גבי אחיו ויבך עליהם ואלו גבי

השאלות

(יב-יג) מ"ש והנה עיניכם ראות מה רצה בזה, ומ"ש שנית והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים:

התורה והמצוה

מות מפני הרעב, מה שעשו בהמש שפס המשחדים עוד לימי רעב, הלא לא ישאר לכם שריד ופליט, וישלחני אלהים לפניכם כמלאך מושיע, אם לכם, לשום לכם שארית בארץ, אם לכל בני ביתכם הרבים, להחיות לכם לפליטה גדלה, כי אתם שבעים נפש ומקנה רב וצריך לזה פליטה גדולה מצרת הרעב העתיד, וכל זה יוציא מלבכם תאות הנקמה שהיא כאין נגד התועלת הרב הזה שתשיגו ממני:

(ח) ועתה. אולם לפ"ז יוכל להיות שידאגו על גוף המעשה שמכרו אותו [נגד מ"ש אל תעצבו], השיב להם שאין להם להתעצב על גוף המעשה ג"כ. והנה בלד זה שיתעצבו על גוף המעשה יש שני ענינים. א] שיתעצבו על החטא בעצמו שמכרו את אחיהם, עז"א לא אתם שלחתם אתי הנה כי האלהים, כי דבר כלוי הנעשה לפליטה גדולה להחיות עם רב, הגם שנדמה לנו שנעשה במקרה, הוא באמת פועל ההשגחה, ואתם הייתם כלים ביד האלהים שהוא מכר אותי הנה לטובת הכלל, ואתם הייתם מגוללי הבחירה בפועל זה ההשגחיי, ולא יחשבם אליכם כלל רק אל האלהים שהוא פעל כל זאת. ב] עדיין יעצבו על זה בעצמם מה שמנה ה' אותם להיות שבט אפו ושיעשה פועל רע הזה על ידם, ע"ז השיב שבאמת לא היה דבר רע, כי וישימני לאב לפרעה ועשה עמי בזה טובה גדולה, בענין שאין לכם להתעצב לא על גוף המעשה, שלא היה בבחירתכם רק הייתם מוכרחים לזה מצד ההשגחה, ולא מהגלגלת על ידם שהיה אך טוב וחסד, וזה כמשל אם ידחף אדם את חברו לנהר בשגגה ויצלל ושם ימצא אבן טוב, שאין לו עון מצד המעשה כי היה בשגגה ולא מצד המסובב ממנו שלא נטבע רק מצא כלי חמדה, ואמר וישימני לאב לפרעה, הוא סדר שלש המדרגות שהעלהו פרעה זאח"ז, תחלה אב לפרעה, שיעץ לו בענין החלום, ואח"כ אדון לביתו כמ"ש אתה תהיה על ביתי, ואח"כ למושל על ארץ מצרים כמ"ש בפ' מקץ:

(ט) מהרו וכו' כה אמר בנך יוסף. בא' להם הטעמים שצריך שאביו יבא אליו. א] שמני אלהים לאדון לכל מצרים, וא"א שאני אצא מן הארץ אל אבי, לכן רדה אלי:

(י) ב] וישבת. שזה תשב ישיבת קבע, כי אתן לכם שם אחוזה כמ"ש (מז יא) ויושב יוסף וכו' ויתן להם אחוזה. ג] אל תדאג בהשב בין המצרים שהם עובדי אלילים, כי תשב בארץ גשן לבדך. ד] והיית קרוב אלי, כי ארץ כנען רחוקה. ה] אתה ובניך וגו' וצאנך, לא כמו בא"י שאלך רחוקים ממך וגם תהיה ביחד עם רכושך.

(יא) ו] וכלכלתי אתך שם. משא"כ כשתשב בא"י א"א שאכלכל אותך שיאמרו שאני משלח ממון הון למדינה, ולא יהיה לך לבוז להתכלכל ממני, כי עוד חמש שנים רעב פן תורש וההכרח לא יגונה, וכ"כ הרי"א:

(יב) והנה. והוא ממה שאני אומר לכם, הנה עיניכם רואות יותר ויותר, כי פי המדבר אליכם, וא"א שאומר שבאתי בעצמי, כפירוש המפ', ולכן,

(יג) והגדתם אתם לאבי את כל כבודי במצרים. שחוץ מן הממשלה יש לי כבוד גדול, כי לפעמים ישנאו את המושל עליהם באכזריות וינקמו ממנו לעת מצא, אבל אני י"ל כבוד ביניהם שכלם אוהבים ומכבדים אותי, ואת כל אשר ראיתם, כי זאת יראו האורחים הבאים יותר מאשר ידע המושל עצמו שכלם יהגנו לו בפניו, ובזה ומהרתם והורדתם את אבי הנה:

והקל

אחיו אתו: טז והקל נשמע בית פרעה לאמר באו אחי
יוסף וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו: יז ויאמר פרעה
אל־יוסף אמר אל־אחיך זאת עשו טענו את־בעירכם
ולכו־באו ארצה כנען: יח וקחו את־אביכם ואת־בתיכם
ובאו אלי ואתנה לכם את־טוב ארץ מצרים ואכלו
את־חלב הארץ: רביעי יט ואתה צויתה זאת עשו קחו־
לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם ולנשיכם ונשאתם
את־אביכם ובאתם: כ ועינכם אל־תחס על־כליכם כי־
טוב כל־ארץ מצרים לכם הוא: כא ויעשו־כן בני ישראל
ויתן להם יוסף עגלות על־פי פרעה ויתן להם צדה
לדרך: כב לכלם נתן לאיש חלפות שמלת ולבנימן נתן
שלש מאות כסף וחמש חלפת שמלת: כג ולאביו שלח
כזאת עשרה חמרים נשאים מטוב מצרים ועשר
אתנת נשאת בר ולחם ומזון לאביו לדרך: כד וישלח
את־אחיו וילכו ויאמר אלהם אל־תרגזו בדרך: כה ויעלו

ממצרים

בעל הטורים

פרוסה: (כג) ומזון ב' במס'. הכא ואידך ומזון לכלא בי' אע"פ שאמר ומזון לאביו ומזון לכלא בי' ששלח מזון לפרנס עולם: (כד) אל תרגזו. אל תסמכו עלי לומר אחינו גדול הארץ לעשות עול לשום אדם אלא אל תרגיזו לשום אדם וילך בדרך על בדם ורעב. ד"א אמר להם אל תתעסקו בדבר הלכה: אלהם אל תרגזו. בגי' זהו אל תדברו בהלכה: אלהם

שפתי חכמים

יוסף ובנימין הזכיר ל' נואר ש"מ לדרשה קאתי לרמז על ב"ה שנקרא צואר כנ"ל ומה שדרשו גבי בנימין אמי מקדשות וגבי יוסף אחד לפי שהאמת היה כך ולא מלשון רבים ויחיד דרשו כן: ד עיין לעיל פסוק ב' מש"ה: ה והוא פועל יוצא לשלישי כלומר שיטענו הבהמות התבואה לאפוקי שלא תפרש טענו את בעירכם כלומר שיאכילו את בהמתם דא"כ מאי נפקא ליה מניה. (רא"ם): ו פי' דגמים עמוקים אין דגים בשמקם אלא למעלה הולכים: ז דק"ל למה לא כתיב מי זה לו כן ופ"ק למה כתיב אחריו זאת עשו בל' רבים בל"ל זאת עשה שהרי גם לעיל אמר בל' יחיד ואתה צויתה ל"ה מפי וכו': ח כתב מהרש"ל מדלא כתיב בקרא מהו הטוב ששלח לו ש"מ שהוא דבר שאינו חשוב ולמה שלח לו לפי שליעקב היה טוב ל"ה שהוא יין ישן שזה אינו דבר חשוב כל כך וליעקב היה דבר חשוב מפני שדעת זקנים נוחה הימנו וכו' עכ"ל

רש"י

שלם עמהם: דבריו אחיו אתו. שמתחלה היו בושים ממנו: (טז) והקל נשמע בית פרעה. כמו בבית פרעה וזהו לשון בית ד ממש: (יז) טענו את בעירכם. ה תבואה: (יח) את טוב ארץ מצרים. ארץ גושן. נבא ואינו יודע מה נבא סופה לעשותה כמצולה ו שאין בה דגים: חלב הארץ. כל חלב לשון מיטב הוא: (יט) ואתה צויתה. מפי ז לומר להם: זאת עשו. כך אמור להם שברשותי היא: (כג) שלח כזאת. כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים וגו'. (רצונו שמלת כזאת המיותרת ובכ"ף הדמיון מורה על כי מעולם לא שלח לו י' חמורים וי' אתונות רק הכי קאמר קרא ולאביו שלח בעגלות כזאת וגו' כלומר כחשבון הזה שהוא משא י' חמורים וי' אתונות והפתח אתי שפיר דלא מצינו נכתב אלא וירא את העגלות ולא שום חמורים ואתונות וק"ל, בשם הגאון מהרש"ל): מטוב מצרים. מצינו בגמרא ששלח לו יין ישן שדעת זקנים ח נוחה הימנו. ומ"א גריסין של פול: בר ולחם (ומזון). כתרגומו: ומזון. ליפתן (כך גירסת רא"ם): (כד) אל

תרגזו

אשתמע לבית פרעה למימר אתו אחי יוסף ושפר בעיני פרעה ובעיני עבדוהי: יז ואמר פרעה ליוסף אמר לאחך דא עיבידו טעונו ית בעירכון ואזילו אובילו לארעא דכנען: יח ודברו ית אבוכון וית אנש בתיכון ואיתו לותי ואתן לכון ית טוב ארעא דמצרים ותיכלון ית טובא דארעא: יט ואת מפקדא דא עיבידו סיבו לכון מארעא דמצרים עגלן לטפליכון ולנשיכון ותטלון ית אבוכון ותיתון: כ ועינכון לא תחוס על מניכון ארי טב כל ארעא דמצרים דילכון הוא: כא ועבדו כן בני ישראל ויהב להון יוסף עגלן על מימר פרעה ויהב להון זודין לארחא: כב לכולהון יהב לגבר אצטלן דלבושא ולבנימן יהב תלת מאה סלעין דכסף וחמש אצטלן דלבושין: כג ולאבוהי שלח כדא עסרא חמרין טעינין מטובא דמצרים ועסר אתנן טעינן עיבור ולחם וזודין לאבוהי לארחא: כד ושלח ית אחוהי ואזלו ואמר להון לא תתנצון בארחא: כה וסליקו ממצרים ואתו לארעא דכנען

רש"י

תרגזו בדרך. אל תתעסקו בדבר הלכה ט שלא תרגז עליכם הדרך כלומר תתעו. רש"י פ"ק דתענית, ודוקא שלא לעיין ולעסוק נוח להם אבל שלא למגרס לא נוח להם דהא אמרו חז"ל

שפתי חכמים

עכ"ל: ט פי' אם אתם עוסקים בדבר הלכה צריכים אתם לעיין בו יותר ואין דעתכם על הדרך ומתוך כך יתעה אתכם

השאלות

(יז-כא) מ"ש פרעה אמור אל אחיך וגו' ואתה צויתה, משמע שדבר הראשון יאמר יוסף מעצמו ודבר השני נצטוה מפרעה, וכן אמר ויתן להם עגלות על פי פרעה, ומז"ש ויעשו כן בני ישראל מה עשו:

התורה והמצוה

(טז) והקול נשמע. כי תחלה כששמעו שיוסף נתן קולו בבכי היו נבוכים, כי לא ידעו מהו, ועתה נשמע שהקול היה מפני שבאו אחי יוסף, וייטב הדבר בעיני פרעה, שעד עתה היה להם לקלון שעבד מושל עליהם:

(יז-יח) ויאמר פרעה אמר אל אחיך. כפי הנראה היה מנמוסי מצרים שהמשנה לא היה כח בידו לקבל זרים אל הארץ שיהיה דינם כאזרחי הארץ לישב שם בקביעות, שע"ז היה צריך רשות מן המלך בעצמו, אבל היה כח ביד המשנה לקבל אנשים שבאו ממדינות אחרות לישב שם לפי שעה, כמו בעת הרעב וכדומה, וע"כ אמר פרעה אל יוסף שאתה מגדך תאמר להם שיבואו מעצמם לגור שם לפי שעה, לא שאתה מביא אותם שיתישבו פה בקביעות. ויש נסיעה ממה שממנו, כמו הנוסע לארץ אחרת לפי שעה מפני שבארצו יש רעב, ויש נסיעה אל מה שאליו, כמו הנוסע לארץ אחרת להתישב שם בקביעות כי טובה היא בעיניו, ויוסף יאמר להם טענו את בעירכם ולכו באו ארצה כנען, כאלו ארץ כנען היא עקר מושבם, רק שע"י הרעב אמר שם תקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי, ר"ל אל יוסף, לא אל הארץ כי הולכים למצרים שלא ע"מ להשתקע, ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים, כמו שהיה מנהגם עם אורחים שבאים לגור לפי שעה לבד, וכל זה יש כח ביד יוסף לבדו לעשות:

(יט) ואתה. אבל ממני נצטוית בכח המלכות, קחו לכם מארץ מצרים עגלות, כי העגלות היו תחת יד פרעה ורק המלך היה לו יכולת לשלוח עגלות, ושלוח עגלות מורה ששולחים אחריהם שיתישבו שם כאזרחי הארץ בתמידות, ונשאתם את אביכם ובאתם להשתקע פה:

(כ) ועינכם. כי בגלל הראשון שיורדים רק לגור לפי שעה יחוסו על כליהם שאין יכולים לקחתם עמהם ויניחום במקום משומר שימצאו אותם בעת שישובו אל ארצם, אבל אחר שאתם הולכים להשתקע, עינכם אל תחס על כליכם, כי מעתה טוב ארץ מצרים לכם הוא, כי אתם כאחד מאזרחי הארץ, לא כמ"ש תחלה ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים, שהוא רק נתינה לפי שעה:

(כא) ויעשו כן ב"י. כי פרעה אמר טענו את בעירכם, ולכן טען על המשא לא נמצא רק פה ובישעיה לבוש הרוגים מטועני חרב, שר"ל הרוגים ע"י טעמי חרבות. ויש הבדל בין ויעמס איש על חמורו ובין טען, שטען הוא משא קלה, שאמר שא"ל שיקחו כל התבואה עמס, כיון שישובו תיכף, רק יטענו מה שצריך למאכל הבהמות בדרך, וע"ז קראם בשם בעיר שמציין אכילת הבהמות, כי אין עומדים עתה למשא כבד, ועז"א שעשו כן, שלא לקחו כל הבר עמסם כי הסכימו לשוב תיכף, ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה, כי לא היה רשות לקחת עגלות בלא פקודת המלך:

(כג) לאביו שלח כזאת. פי' כ"א כזאת שנתן לאחיו שמלות וכסף ועשרה חמורים:

מִמִּצְרָיִם וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם׃ כו וַיַּגִּדוּ
לוֹ לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי וְכִי־הוּא מֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם
וַיָּפָג לִבּוֹ כִּי לֹא־הֶאֱמִין לָהֶם׃ כז וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל־
דִּבְרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיַּרְא אֶת־הָעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־
שָׁלַח יוֹסֵף לָשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם׃ חמישי
כח וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד־יוֹסֵף בְּנִי חָי אֵלְכָה וְאֶרְאֶנּוּ
בְּטֶרֶם אָמוּת׃ מו א וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּבֹא
בְּאֵרָה שָּׁבַע וַיִּזְבַּח זְבָחִים לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק׃ ב וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים ׀ לְיִשְׂרָאֵל בְּמַרְאֹת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב ׀ יַעֲקֹב
וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ג וַיֹּאמֶר אָנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ אַל־תִּירָא
מֵרְדָה מִצְרַיְמָה כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָׁם׃ ד אָנֹכִי אֵרֵד
עִמְּךָ מִצְרַיְמָה וְאָנֹכִי אַעַלְךָ גַם־עָלֹה וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל־
עֵינֶיךָ׃ ה וַיָּקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶת־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם וְאֶת־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם בָּעֲגָלוֹת
אֲשֶׁר־שָׁלַח פַּרְעֹה לָשֵׂאת אֹתוֹ׃ ו וַיִּקְחוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם
וְאֶת־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ מִצְרָיְמָה

יעקב

בעל הטורים

אל תרגזו בדרך. בגי' זהו אל תפסעו פסיעה גסה: (כו) ויגדו לו. חסר יו"ד שלא הגידו לו עד שהתירו החרם שהחרימו בעשרה. ד"פ כתיב עגלות בפרשה וד"פ כתיב עגלה ערופה בפ' שופטים שפירש ממנו בפ' עגלה ערופה: (כז) וירא את העגלות. בגי' ראה בהלכות עגלה ערופה: (ב) לישראל במראות הלילה. ז' תגין בשי"ן ע"ש כי שבע יפול צדיק וקם שבאו עליו ז' צרות וניצל מהם עשו לבן מלאך דינה יוסף שמעון בנימין: (ד) גם עלה. כתיב בה"א רמז לאחר ה' דורות יעקב לוי קהת עמרם משה: ויוסף ישית ידו על עיניך. יעצים עיניך כשמות הבטיחו שלא ימות בחייו:

רש"י

עליכם הדרך. ד"א אל תפסיעו פסיעה גסה י והכנסו בחמה לעיר. ולפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לה"ר עליו וגרמת לנו לשנאותו: (כו) וכי הוא מושל. ואשר הוא כ מושל: ויפג לבו. נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים ל לשון מפיגין טעמן בלשון משנה. וכמו (איכה ג) מאין הפגות. (ירמיה מח) וריחו לא נמר מתרגמינן וריחיה לא פג: (כז) את כל דברי יוסף. סימן מסר להם במה

היה

שפתי חכמים

ח"ל שיש שהיו מהלכים בדרך ואין נכנסים ד"א וכו': י כ' מהרש"ל ספי' הראשון הוא אליבא דחד מ"ד בגמ' ושוב פירש"י ד"א אליבא דברייתא ופי' גם כן שתכנסו בחמה לעיר ושני הפי' פירשה הברייתא לפי שהברייתא ס"ל שפי' אל תרגזו הוא ל' התגברות ההליכה ולא ידעה הברייתא אם הוא הליכה שאדם פוסע פסיעה גסה או כשאדם מהלך זמן ארוך כלומר עד הלילה ל"ה אלו שני פירושים א' של פסיעה וא' של תכנסו בחמה לעיר ר"ל כשאדם רוגז פוסע פסיעות גסות ואמר מר פסיעה גסה נוטלת א' מת"ק ממאור עיניו של אדם: כ לפי' של כי הוא אם ואם הוא אשר. מהרש"ל: ל (נח"י) דק"ל למה לא האמין שהוא חי ושלא הוא עצמו היה חושדן שמא מכרוהו וא"ש מכיון שאמרו שהוא מושל וזה אין הדעת סובלת לשאמין שאיש נכרי יתנשא וכ"ש במצרים שאין עבד מולך מדכתיב ליתא הא נמי ליתא לכן אמר לא היה לבו פונה

אל

דכנען לות יעקב אבוהון : כו וחויאו ליה למימר עד כען יוסף קים וארי הוא שליט בכל ארעא דמצרים והוו מליא פינן על לבה ארי לא הימין להון : כז ומלילו עמה ית כל פתגמי יוסף די מליל עמהון וחזא ית עגלתא דשלח יוסף למטל יתה ושרת רוח נבואה על יעקב אבוהון : כח ואמר ישראל סגי לי חדוא עד כען יוסף ברי קים איזיל ואחזניה עד לא אמות : א ונטל ישראל וכל די ליה ואתא לבאר שבע ודבח דבחין לאלהא אבוהי יצחק : ב ואמר יי לישראל בחזוי דליליא ואמר יעקב יעקב ואמר הא אנא : ג ואמר אנא אל אלהא דאבוך לא תדחל מלמיחת למצרים ארי לעם סגי אשוינך תמן : ד אנא אחות עמך למצרים ואנא אסקינך אף אסקא ויוסף ישוי ידוהי על עינך : ה וקם יעקב מבארא דשבע ונטלו בני ישראל ית יעקב אבוהון וית טפלהון וית נשיהון בעגלתא די שלח פרעה למטל יתה : ו ודברו ית גיתיהון וית קנינהון די קנו

בארעא

רש"י

היה עוסק ם כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה זהו שאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה : ותחי רוח יעקב. שרתה עליו שכינה נ שפירשה ממנו : (כח) רב עוד. רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ועוד יוסף בני חי : (א) בארה שבע. כמו לבאר שבע ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה : לאלהי אביו יצחק. חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד ם זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם : (ב) יעקב יעקב : לשון חבה : (ג) אל תירא מרדה מצרימה. לפי שהיה מצר על שנזקק לצאת לחוצה לארץ : (ד) ואנכי אעלך. הבטיחו להיות ע נקבר בארץ : (ו) אשר רכשו בארץ כנען. אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה אמר נכסי חוצה לארץ אינן כדאי לי וזהו

אשר

שפתי חכמים

אל הדברים, ודו"ק : ם דק"ל דכתיב וידברו אליו את דברי יוסף אחר כי לא האמין להם דמשמע שבאו לדבר אליו ולהוכיח לו שיאמנו דבריהם ומה היא הוכחה שהוכיחו אלא סימן מסר להם כו' בפרשת עגלה ערופה ור"ל העגלות דכתיב בקרא קרינן עגלות בסגו"ל תחת העי"ן ושו"א תחת הג'. וי"ל כשיוסף פי' מיעקב היה יעקב מלוה אותו עד עמק חברון כדפירש"י לעיל בפסוק וישלחהו מעמק חברון ויוסף א"ל חזור בך וא"ל יעקב איני רשאי לחזור שחייב אדם ללוות חבירו כדכתיב בפרשת עגלה ערופה בפסוק וידינו לא שפכה לא שפטרנוהו בלא לויה כדפירש"י שם ומתוך כך למדו פרשת עגלה ערופה ויהיה פי' וירא את העגלות ל' הבנה שהגידו לו פ' עגלה ערופה אז התבונן שאמת הוא : נ ר"ל דרוח היינו נבואה כדכתיב ורוח לבשה את עמשי : ם דק"ל דהל"ל לאלהי אבותיו או לאלהי אברהם דהא הוא היה העיקר לפרסום אלהות ולא כן יצחק שקבל מאברהם : ע דייק מדכתיב אעלך

משמע

התורה והמצוה

(כח) ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי. ר"ל נ"ל הספור מן גדולתו וממשלתו, די לי במה שהוא פי אמר שהוא יוסף בני, וגם ר"ל אמר שהוא עדיין עומד בצדקו, שאמר זה הוא עדיין בני והוא חי, אם היה רשע אינו בני ואינו חי חיי האדם רק חיי הבהמה, ואמר אלכה ואראנו, לא רצה ללכת לשבת שם רק לראות את יוסף ולחזור לא"י :

מו (א) ויסע. תחלה לא הסכים לעקור דירתו מא"י למצרים ולא רצה רק לראות את יוסף ולשוב, כמ"ש אלכה ואראנו ולא יותר, וע"כ לא נסע בעגלות, שהעגלות שלחו לו ע"מ שיסע להתיישב שם בקביעות, לא אם נסע לשם לפי שעה, ויבא בארה שבע ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק, שיצחק בנה שם מזבח והלך לזבוח שם, ובאשר ה' הזהיר ליצחק בל ירד מצרימה, הזכיר שלכן היה דעת יעקב בל ישאר במצרים בקביעות :

(ג-ד) ויאמר אנכי האל אלהי אביך. שאלהותי דבוק בך כמו אל אביך, ואותך אצוה לרדת מצרים, ובאשר היראה יעקב מרדת מצרים מפני ששה דברים, א"ל ה' אל תירא. א] היראה שיתערבו בניו בין המצריים, אמר כי לגוי שיהיו גוי מצוינים כמ"ש ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצוינים שם. ב] פן יתמעטו שם אמר גדול. ג] פן לא תשרה שם האלהות עליו, אמר אנכי ארד עמך מצרימה. ד] כתב רי"א שירא פן יקבר שם אמר ואנכי אעלך. ה] פן ישארו שם בניו לעולם, אמר גם עלה בעת הגאולה. ו] פן ימות יוסף בחייו. אמר ויוסף ישית ידו על עיניך :

(ה) ויקם יעקב: ואז קם לרדת ע"מ להשתקע שם, וע"כ מעתה נשאוהו בעגלות אשר שלח פרעה :

(ו-ז) ויקחו. וכן מעתה אחרי שהוחלט לצאת ע"מ להשתקע לקחו את כל מקניהם ואת כל רכושם, מה שלא לקח קודם לכן כשנסע לבאר שבע, ומ"ש בכלל ויבאו מצרימה וכו' בניו וכו' הביא אתו מצרימה, כי

מזלם

יַעֲקֹב וְכָל־זַרְעוֹ אִתּוֹ: ז בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו אִתּוֹ בְּנֹתָיו וּבְנוֹת בָּנָיו וְכָל־זַרְעוֹ הֵבִיא אִתּוֹ מִצְרָיְמָה: ס ח וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיְמָה יַעֲקֹב וּבָנָיו בְּכֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן: ט וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ וּפַלּוּא וְחֶצְרֹן וְכַרְמִי: י וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית: יא וּבְנֵי לֵוִי גֵּרְשׁוֹן קְהָת וּמְרָרִי: יב וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה וָפֶרֶץ וָזָרַח וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיִּהְיוּ בְנֵי־פֶרֶץ חֶצְרֹן וְחָמוּל: יג וּבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלָע וּפֻוָּה וְיוֹב וְשִׁמְרֹן: יד וּבְנֵי זְבֻלוּן סֶרֶד וְאֵלוֹן וְיַחְלְאֵל: טו אֵלֶּה | בְּנֵי לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב בְּפַדַּן אֲרָם וְאֵת דִּינָה בִתּוֹ כָּל־נֶפֶשׁ בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ: טז וּבְנֵי גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי וְאֶצְבֹּן עֵרִי וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי: יז וּבְנֵי אָשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחֹתָם וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל: יח אֵלֶּה בְּנֵי זִלְפָּה אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְלֵאָה בִתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה נָפֶשׁ: יט בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִן: כ וַיִּוָּלֵד לְיוֹסֵף בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם: כא וּבְנֵי בִנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וָרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדְּ: כב אֵלֶּה בְּנֵי רָחֵל אֲשֶׁר יֻלַּד לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ אַרְבָּעָה עָשָׂר: כג וּבְנֵי־דָן חֻשִׁים: כד וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם: כה אֵלֶּה

בני

בעל הטורים

(כא) וראש ב' במס'. הכא ואידך זכר עניי ומרודי לענה וראש. כדאי' במדרש שקרא בנימין לכל בניו ע"ש הצרות שאירעו ליוסף יוזה וראש ע"ש זכר עניי ומרודי לענה וראש: (כג) חושים ב' במס' מתרי ליטני, ובני דן חשים ואתמנו נהלך חשים דאמריע

רש"י

אשר כריתי לי שהעמיד לו צבורין של זהב וכסף כמין כרי ואמר לו טול את אלו: (ז) ובנות בניו. סרח בת אשר ויוכבד בת לוי: (ח) הבאים מצרימה.

שפתי חכמים

משמע דאי שהיא גבוהה מכל הארצות וק"ל: פ וא"ת והרי גם כתיב בנותיו ל' רבים והרי לא הי"ל רק דינה ואין לומר כרבי יהודה דאמר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ונשאום דהא לפני ירידתן מתו כדפירש"י בסמוך וגם א"ל כרבי נחמיה דאמר כנעניות היו ומהו בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרות לחתנו בנו ולכלתו בתו (הובא ברש"י פרשת וישב ע"פ ויקומו

בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ לְמִצְרָיִם יַעֲקֹב וְכָל בְּנוֹהִי עִמֵּהּ: ז בְּנוֹהִי וּבְנֵי בְנוֹהִי עִמֵּהּ בְּנָתֵהּ וּבְנַת בְּנוֹהִי וְכָל זַרְעֵהּ אַעֵיל עִמֵּהּ לְמִצְרָיִם: ח וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְעָלוּ לְמִצְרַיִם יַעֲקֹב וּבְנוֹהִי בּוּכְרָא דְיַעֲקֹב רְאוּבֵן: ט וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ וּפַלּוּא וְחֶצְרוֹן וְכַרְמִי: י וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בַּר כְּנַעֲנֵיתָא: יא וּבְנֵי לֵוִי גֵּרְשׁוֹן קְהָת וּמְרָרִי: יב וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה וָפֶרֶץ וָזָרַח וּמִית עֵר וְאוֹנָן בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וַהֲווֹ בְנֵי פֶרֶץ חֶצְרוֹן וְחָמוּל: יג וּבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלָע וּפֻוָּה וְיוֹב וְשִׁמְרוֹן: יד וּבְנֵי זְבוּלֻן סֶרֶד וְאֵלוֹן וְיַחְלְאֵל: טו אִלֵּין בְּנֵי לֵאָה דִילִידַת לְיַעֲקֹב בְּפַדַּן אֲרָם וְיָת דִּינָה בְרַתֵּהּ כָּל נַפְשׁ בְּנוֹהִי וּבְנָתֵהּ תְּלָתִין וּתְלָת: טז וּבְנֵי גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי וְאֶצְבּוֹן עֵרִי וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי: יז וּבְנֵי אָשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחָתְהוֹן וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל: יח אִלֵּין בְּנֵי זִלְפָּה דִיהַב לָבָן לְלֵאָה בְרַתֵּהּ וִילִידַת יָת אִלֵּין לְיַעֲקֹב שִׁית עַשְׂרֵי נַפְשָׁא: יט בְּנֵי רָחֵל אִתַּת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִן: כ וְאִתְיְלִידוּ לְיוֹסֵף בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּילִידַת לֵהּ אָסְנַת בַּת פּוֹטִי פֶרַע רַבָּא דְאוֹן יָת מְנַשֶּׁה וְיָת אֶפְרָיִם: כא וּבְנֵי בִנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וָרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדְּ: כב אִלֵּין בְּנֵי רָחֵל דְּאִתְיְלִידוּ לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁא אַרְבְּעָה עֲשַׂר: כג וּבְנֵי דָן חֻשִׁים: כד וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם: כה אִלֵּין בְּנֵי בִלְהָה דִיהַב לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּהּ וִילִידַת יָת אִלֵּין לְיַעֲקֹב

כל

רש"י

על שם הטעם קורא להם צ הכתוב בנים. ואין לתמוה על אשר לא כתב אשר באו: (י) בן הכנענית. בן דינה שנבעלה ק לכנעני. כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה (ב"ר): (טו) אלה בני לאה ואת דינה בתו. הזכרים תלה בלאה והנקבות תלה ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה: שלשים ושלש. ובפרטן אי אתה מוצא אלא ל"ב אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים: (יט) בני רחל אשת יעקב. ובכולן לא נאמר בהן אשת אלא שהיתה עיקרו של בית: (כ) כל הנפש הבאה ליעקב. שיצאו מארץ כנען לבא למצרים ואין הבאה זו ל' עבר אלא ל' הווה כמו (אסתר ב) בערב היא באה וכמו והנה רחל בתו באה עם הצאן לפיכך טעמו למטה באל"ף לפי שכשיצאו לבוא מארץ כנען לא היו אלא ששים ושש. והשני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים נפש הוא לשון עבר לפיכך טעמו למעלה בבי"ת לפי שמשבאו שם היו שבעים שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומות. (ועיין בבאור לא"י ומשם תמצא לרוות צמאונך ברש"י). ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכים אנו לומר שמתו ר לפני ירידתן למצרים שהרי לא נמנו כאן. (מנחתי בניקרא כדר עשו שש נפשות ש היו לו והכתוב קורא אותן נפשות ביתו לשון רבים לפי שהיו עובדין לאלהות הרבה

שפתי חכמים

ויקמו כל בניו כו') דהא יונאי ירכו קחשיב כאן. (נח"י) ול"נ לייטב שדרך הכתוב כשמדבר ביחוסי הרבים אמר ביחיד ל' רבים כמו ובני דן חושים ובני פלוא אליאב וא"כ אע"ג דבמתיו קאי אדינה לחוד אפ"ה סיכא דאיכא לרבויי מרבינן ולא סמכינן אשנויא דחיקא ולכן פי' סרח ויוכבד וכ"מ בב"ר דף קמ"ג, ואין להקשות איפכא בפסוק ויקמו לנחמו מנ"ל לר"י לומר תאומות ולר"נ כלותיו דלמא דינה לבדה היתה כמו הכא דש"ה דכתיב וכל בנותיו א"נ ש"ה דאיכא יחוסי דרבים כנ"ל: צ דק"ל הא משה רבינו כתב לנו את התורה וביפיו כבר באו וא"כ הל"ל באו ועו"פ ע"ש וכו': ק דק"ל דהל"ל בכולן בני כנעניות למ"ד דכנעניות היו ולמה כתיב גבי שאול הכנענית יותר מבכולן, ולמ"ד שעם כל אחד נולדה תאומה עמו ואותן אחיות היו עשאין א"כ לא הל"ל כנענית כלל ומתרץ בן דינה וכו' והשתא מתורץ לתרווייהו: ר (מהרש"ל) דהל"כ למה לא חשב אותן כתשבון שאר בניס ולכך אמר שמתו ואלו נשים נכריות הם ואינן בכלל יוצאי ירך יעקב והכתוב מפרש בעצמו הטעם: ש כדכתיב בפ' וישלח ויקח עשו וגו' ואת כל נפשות ביתו. וצ"ל דטעות יש ברש"י דהא נפשות עשו לא היו

התורה והמצוה

מלם חזה שיסתעבדו גם בסוף, רק השבטים לא השתעבדו כי לא התחיל השעבוד עד אחרי מותם, ופ"כ ויבאו מצרימה יעקב וכל זרעו, שהם באו ברצון ונפש חפצה, אבל בניו ובני בניו שהם עתידים להשתעבד היה לבם נוקפם בביאה זו ולא הלכו ברצון רק הביא אתו מצרימה, כהולכים שלא ברצונם: (ח-כז) ואלה שמות בני ישראל, יעקב ובניו. הפסוק מורה כדברי הרב אבן עזרא, שמה שחשב בבני לאה שלשים ושלש, וכן מה שחשב לבסוף מספר שבעים, הוא עם יעקב שהוא מכלל השבעים,

יע"ב

בְּנֵי בִלְהָה אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ שִׁבְעָה׃ כו כָּל־הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרַיְמָה יֹצְאֵי יְרֵכוֹ מִלְּבַד נְשֵׁי בְנֵי־יַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ׃ כז וּבְנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֻלַּד־לוֹ בְמִצְרַיִם נֶפֶשׁ שְׁנָיִם כָּל־הַנֶּפֶשׁ לְבֵית־יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרַיְמָה שִׁבְעִים׃ ס
ששי כח וְאֶת־יְהוּדָה שָׁלַח לְפָנָיו אֶל־יוֹסֵף לְהוֹרֹת לְפָנָיו גֹּשְׁנָה וַיָּבֹאוּ אַרְצָה גֹּשֶׁן׃ כט וַיֶּאְסֹר יוֹסֵף מֶרְכַּבְתּוֹ וַיַּעַל לִקְרַאת־יִשְׂרָאֵל אָבִיו גֹּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָיו וַיֵּבְךְּ עַל־צַוָּארָיו עוֹד׃ ל וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף אָמוּתָה הַפָּעַם אַחֲרֵי רְאוֹתִי אֶת־פָּנֶיךָ כִּי עוֹדְךָ חָי׃ לא וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וְאֶל־בֵּית אָבִיו אֶעֱלֶה וְאַגִּידָה לְפַרְעֹה וְאֹמְרָה אֵלָיו אַחַי וּבֵית־אָבִי אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־כְּנַעַן בָּאוּ אֵלָי׃ לב וְהָאֲנָשִׁים רֹעֵי צֹאן כִּי־אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם הֵבִיאוּ׃ לג וְהָיָה כִּי־יִקְרָא לָכֶם פַּרְעֹה וְאָמַר מַה־מַּעֲשֵׂיכֶם׃ לד וַאֲמַרְתֶּם אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ עֲבָדֶיךָ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד־עַתָּה גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבֹתֵינוּ בַּעֲבוּר תֵּשְׁבוּ

בארץ

בעל הטורים

בפי׳ פי׳ שמה ששו בני דן כתבים של קנה פי׳ מלמטה הוא אחד ומלמעלה הוא מתפלל לכמה קיים שמכן אחד שכ״ל ונא

רש״י

הרבה. יעקב שבעים היו לו והכתוב קורא אותן נפש לפי שהיו עובדים לאל אחד: (כח) להורת לפניו. כתרגומו לפנות לו מקום ולהורות היאך יתיישב בה: לפניו. קודם שיגיע לשם. ומ״א להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד ת שמשם תצא הוראה: (כט) ויאסר יוסף מרכבתו. הוא עצמו אסר את הסוסים למרכבה א להזדרז לכבוד אביו: וירא אליו. יוסף נראה ב אל אביו: ויבך על צואריו עוד. לשון הרבות בכיה וכן (איוב לד) כי לא על איש ישים עוד לשון רבוי הוא אינו שם עליו עילות נוספות על חטאיו ג אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא ד את שמע: (ל) אמותה הפעם. פשוטו כתרגומו ה ומדרשו

סבור

שפתי חכמים

אלא המשה והמדרש מביא שסה וצ״ע: ת ר״ל מדכתיב להורת חסר וי״ו. שניים יש בו אותיות תורה: א דאל״כ וירכב במרכבתו מבע״ל: ב (מהרש״ל) דאין שייך לומר שיעקב נראה ליוסף שהרי יעקב לא הלך להראות לו אלא לראותו הלך ועוד שהלך למצרים לגור שם אבל יוסף הלך לקראתו להראות לו לאביו: ג רש״י מפרש הפסוק שהביא כי לא על איש ישים עוד דהפסוק זה קאי כשהקב״ה נפרע מן הרשעים אינו נפרע מהם יותר מתה שחטאו דהיינו אינו שם עליו וכו׳: ד מקשים העולם דלמא היה עומד ומתפלל. וצ״ל דהא אמרו רז״ל אסור לעבור לפני המתפלל כדי שלא יבטל כוונתו וכ״ש יוסף איך נפל על צוארו שמא יבטל כוונת יעקב וכו׳ אבל ק״ש עיקר הכונה הוא בפסוק ראשון דהוא עיקר קבלת עול מלכות שמים וזהו נפל עליו לאחר שקרא פסוק ראשון. וא״ת יוסף למה לא קרא ג״כ את שמע. וי״ל דיוסף היה עוסק במצות כבוד אביו ועוסק במצוה פטור מן המצוה. ועי״ל דיוסף היה פוטר עצמו בפסוק ראשון מפני שהיה טרוד כדאמרינן שמע ישראל וגו׳ זו היא ק״ש של רבי יהודה הנשיא מפני שהיה טרוד בעירבא עם התלמידים: ה כלומר לא שבקש למות מאחר שזכה לראות פניו כפי המובן ממנו דאדרבה מאחר שזכה לראות

כל נפשא שבעא: כו כל נפשתא דעלא ליעקב למצרים נפקי ירכה בר מנשי
בני יעקב כל נפשא שתין ושית: כז ובני יוסף די אתילידו ליה במצרים נפשא
תרין כל נפשתא לבית יעקב דעלו למצרים שבעין: כח וית יהודה שלח קדמוהי
לות יוסף לפנאה קדמוהי לגשן ואתו לארעא דגשן: כט וטקיס יוסף רתכוהי
וסליק לקדמות ישראל אבוהי לגשן ואתגלי ליה ונפל על צורה ובכה על צורה
עוד: ל ואמר ישראל ליוסף אלו אנא מאית זמנא הדא מנחם אנא בתר דחזיתי
ית אפך ארי עד כען את קים: לא ואמר יוסף לאחוהי ולבית אבוהי אסק ואחוי
לפרעה ואימר ליה אחי ובית אבא די בארעא דכנען אתו לותי: לב וגבריא רעי
ענא ארי גברי מרי גיתי הוו ועאנהון ותורהון וכל די להון איתיאו: לג ויהי ארי
יקרי לכון פרעה ויימר מה עובדיכון: לד ותימרון גברי מרי גיתי הוו עבדך
מעולמנא ועד כען אף אנחנא אף אבהתנא בדיל די תיתבון בארעא דגשן ארי

מרחקין

רש"י

סבור הייתי למות שתי מיתות בעוה"ז ולעוה"ב שנסתלקה ממני שכינה והייתי אומר שיתבעני הקב"ה מיתתך עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת: (לא) ואמרה אליו אחי וגו'. ועוד אומר לו והאנשים רועי צאן וגו': (לד) בעבור תשבו בארץ גשן. והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם:

שפתי חכמים

לראות פניו ראוי להתפלל שיחיה כדי לשמוח עם כל ימי חייו: ו ודעתו של רש"י שלא תאמר הואיל וכתיב והאנשים רועי צאן וגו' שדבר כאנשי נפשיה הוא ולאחיו אמר כן והאנשים וגו' ר"ל אנשים אחרים אבל לא לפרעה לכך פירש ועוד אומר לו דבר זה והאנשים וגו' ודייק מכפל ל' ואגידה ואומרה:

השאלות

(לא-לד) יוסף אמר לאחיו שיאמרו אנשי מקנה היו, והם אמרו רועה צאן עבדיך. הוא אמר שיאמר שבאו אליו, ואל פרעה לא אמר רק שבאו ולא שבאו אליו, והם אמרו לגור בארץ באנו, ופרעה אמר אביך ואחיך באו אליך:

התורה והמצוה

וע"כ התחיל יעקב ובניו, להורות שיעקב מן החשבון, ולכן הייס שלשים ושלש היינו עם יעקב, וכן מה שהיים כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים, היינו עם יעקב ויוסף ובניו, ומ"ש בפסוק כי כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יוצאי ירכו ששים ושש, היינו חוץ מיעקב דהא אמר הבאה ליעקב, וכן בב"ר פ"א שיעקב השלים החשבון:

(כט-ל) ויבך על צואריו. לפירוש הרמב"ן בכה יעקב, ועז"א עוד טסף על מה שבכה עד הנה. ולדעת חז"ל יוסף בכה ויעקב קרא ק"ש, ר"ל שגדר אהבת ה' שלא יצייר עם אהבה זו אהבת זולתו ובאשר בעת ההיא ראוי שנתעורר בלב יעקב אהבה עצומה ליוסף אשר התאבל עליו ימים רבים, קרא אז ק"ש ולפני אז שלהבת אהבת ה' גבר בלבו על אהבת יוסף עד שלא פנה אליו כלל, אחר שמסר נפשו במחשבתו במסירת נפש על אהבת ה', כמ"ש ר"ע כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה ואהבת את ה' מתי יבא לידי ואקיימנו, ע"כ אמר אמותה הפעם שמשתוקק למות הפעם באהבת ה' על קדוש שמו, שאין לו עוד בעוה"ז כלום, אחרי ראותי את פניך כי עודך חי, ואתה תהיה במקומי על חבל ארצה, ואני אשוב אל מקומי בשמים:

(לא) ויאמר יוסף אל אחיו. כבר כתבתי למעלה שלהתישב בארץ בקביעות היה צריך רשות מן המלך, אולם לגור שם לפי שעה היה רשות בעת ההיא לכל עובר אורח, וכן היה רשות לרועי צאן ועסקים בעדר לנסוע ממרעה אל מרעה בכ"מ, כמו שנראה מאברהם ויצחק שנסעו בכ"מ ממקום למקום כדרך הגרים והרועים, אבל הם רצו להתישב במקום אחד ויוסף רצה לתת להם אחוזה צריך רשות מפרעה, ובאשר בזה חשש שפרעה יצוה שישבו בערי הממלכה וישימם לשרי אלפים ושרי מאות, עד שיאמרו שהם רועי צאן למען יתן להם את ארץ גושן כי תועבת מצרים כל רועי צאן, ואמר אל אחיו שהוא יאמר לפרעה האמת שבאו אליו היינו להתישב בקביעות מצד שהם אחי יוסף, וכדי שיניחם לשבת בארץ גושן יאמר שהם רועי צאן, וכדי שלא יחשיב פרעה שהם רועים עניים רועי צאן של אחרים, יאמר כי אנשי מקנה היו, היינו סוחרים הסוחרים במקנה ויש להם מקנה רב באופן שאינם עניים שיצטרכו עזר מאוצר המלך, כי הביאו צאנם ובקרם וכל אשר להם:

(לג-לד) והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם. כי ירצה לתת לכם איזה משרה במלכותו, אז תאמרו אנשי מקנה היו עבדיך, אין אנו יודעים עסק אחר רק עסק המקנה, ולא אמר שיאמרו

שהם

בארץ גשן כי־תועבת מצרים כל־רעה צאן: מז א ויבא יוסף ויגד לפרעה ויאמר אבי ואחי וצאנם ובקרם וכל־אשר להם באו מארץ כנען והנם בארץ גשן: ב ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ויצגם לפני פרעה: ג ויאמר פרעה אל־אחיו מה־מעשיכם ויאמרו אל־פרעה רעה צאן עבדיך גם־אנחנו גם־אבותינו: ד ויאמרו אל־פרעה לגור בארץ באנו כי־אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי־כבד הרעב בארץ כנען ועתה ישבו־נא עבדיך בארץ גשן: ה ויאמר פרעה אל־יוסף לאמר אביך ואחיך באו אליך: ו ארץ מצרים לפניך הוא במיטב הארץ הושב את־אביך ואת־אחיך ישבו בארץ גשן ואם־ידעת ויש־בם אנשי־חיל ושמתם שרי מקנה על־אשר־לי: ז ויבא יוסף את־יעקב אביו ויעמדהו לפני פרעה ויברך יעקב את־פרעה: ח ויאמר פרעה אל־יעקב כמה ימי שני חייך: ט ויאמר יעקב אל־פרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא השיגו את־ימי שני חיי אבתי בימי מגוריהם: י ויברך יעקב את־

פרעה

בעל הטורים

רים וכן נמי נאמן חוטים שדרך שנלחמים להדבק אלו עם אלו שלא יפרידו אותם האויבים: (ב) ומקצה אחיו לקח. בגימ' זה החלשים: (ו) במיטב הארץ. בגי' גושן: ושמתם ב' במס'. הכא ואידך ושמתם בארון מלמד שהיו ממונים ושרים על ראשי החיילים והיו שמותם כתובים ומונחים בארגז הנלך וזה הוא ושמתם בארון: (ז) ויעמדהו ב' במס'. הכא ואידך ויעמדהו לפני אלעזר הכהן לפי שיעקב היה זקן והיו צריכין לסומכו כדי שיוכל לעמוד וגם יהושע היה מפחד שנעשה מנהיג.

רש"י

כי תועבת מצרים וגו'. לפי שהם להם ז אלהות: (ב) ומקצה אחיו. מן הפחותים שבהם לגבורה שאין נראים גבורים שאם יראה אותם גבורים יעשה אותם אנשי מלחמתו. ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין. אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן. אבל שמות הגבורים כפל. וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה. ולגד אמר ברוך מרחיב גד. ולנפתלי אמר נפתלי. ולדן אמר דן. וכן לזבולן וכן לאשר. זהו לשון ב"ר שהיא אגדת א"י אבל בגמרא בבלית שלנו (ב"ק צב) מצינו שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר ח כדאיתא בב"ק. ובברייתא דספרי שנינו בזאת הברכה כמו בגמרא שלנו: (ו) אנשי חיל. בקיאין באומנות ט לרעות צאן: על אשר לי. על צאן י שלי: (ז) ויברך יעקב. היא שאילת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים

לפרקים

שפתי חכמים

ז לפי שהם יודעין שהרועים רועי. הצאן יודעין סריחתן לגוי שהם תמיד אצלן הלכך יודעין שאין בהם ממש הלכך שונאים כל רועי צאן. א"נ י"ל תועבה שבקרא הוא ל' עבודת אלילים כלומר שהמצרים נוהגים כבוד גדול ברועי צאן והם נחשבים בעיניהם כעבודת אלילים עלמה מ"ה ייטב אותם במיטב הארץ: ח כל אותן מ' שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו של יהודה מגולגלין בארון וכו' והביאו רש"י בזאת הברכה: ט ר"ל אין חיל זה ל' חסידות או לשון ממון: י מדכתיב

מרחקין מצראי כל רעי ענא: א ואתא יוסף וחוי לפרעה ואמר אבא ואחי ועניהון ותוריהון וכל די להון אתו מארעא דכנען והא אנון בארעא דגשן: ב ומקצת מן אחוהי דבר חמשא גברין ואקימנון קדם פרעה: ג ואמר פרעה לאחוהי מה עובדיכון ואמרו לפרעה רעי ענא עבדך אף אנחנא אף אבהתנא: ד ואמרו לפרעה לאתותבא בארעא אתינא ארי לית רעיא לענא די לעבדך ארי תקיף כפנא בארעא דכנען וכען יתבון כען עבדך בארעא דגשן: ה ואמר פרעה ליוסף למימר אבוך ואחך אתו לותך: ו ארעא דמצרים קדמך היא בדשפיר בארעא אותיב ית אבוך וית אחך יתבון בארעא דגשן ואם ידעת ואית בהון גברין דחילא ותמנינון רבני גיתי על די לי: ז ואיתי יוסף ית יעקב אבוהי ואקימניה קדם פרעה ובריך יעקב ית פרעה: ח ואמר פרעה ליעקב כמה יומי שני חיך: ט ואמר יעקב לפרעה יומי שני תותבותי מאה ותלתין שנין זעירין ובישין הוו יומי שני חיי ולא אדביקו ית יומי שני חיי אבהתי ביומי תותבותהון: י ובריך יעקב ית פרעה ונפק מן קדם

פרעה

רש"י

לפרקים שעודי"ר בלעז (גריסטן): (ט) שני מגורי. ימי גרותי כל ימי הייתי גר בארץ ולא השיגו בטובה: (י) ויברך יעקב. שדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות ומה ברכה ברכו שיעלה נילוס לרגליו לפי שאין מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה ומברכתו של יעקב והילך היה פרעה בא על נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ תנחומא

שפתי חכמים

רועה צאן עבדיך וכיון שלא אמרו לפרעה אלא שהם רועי צאן ודאי מקנה דכתיב בקרא ג"כ קאי על צאן: כ זה הוא ממדרש תנחומא והוא כמו ד"א שויברך הוא ברכה ממש כמו שמפסיק בסוף דלפי' ראשון לאו ברכה ממש הוא אלא כדפי' כל הנפטרים נוטלים רשות ומ"ש פריך ומה ברכה ברכו. א"נ הכל פי'

התורה והמצוה

שהם רועי צאן שזה מורה שהם הרועים בעצמם, רק יאמרו שהם קונים ועוסקים במקנה וי"ל מפרשים רועים בצאן, וזה הרויחו שישבו בארץ גושן, כי תועבת מצרים כל רועה צאן:

מז (א-ב) ויבא יוסף. אולם בבוא יוסף אל פרעה לא אמר לו תיכף שבאו אליו להתישב בקביעות רק אמר שהם שבאו מארץ כנען, והזמין תיכף חמשה מאחיו שהם יגידו יותר הדברים:

(ג-ד) ויאמרו אל פרעה. הם אמרו אל פרעה באופן שלא יצטרך יוסף להפיק רצון ע"ז רק על אופן שיש רשות לכל הבא מארץ אחרת להיות שם, וזה בשני דברים. א] אמרו רעה צאן עבדיך, ויש חירות להרועים לנסוע עם המרעה בכ"מ, [ולכן לא הזכירו שהם אנשי מקנה שמשמעו שהם סוחרים שבזה אין דינם כרועים] וזה תשובה על השאלה מה מעשיכם, ויאמרו אל פרעה, אמירה שניה ע"מ שלא שאלם, לגור בארץ באנו, שלא באו להשתקע רק לגור מצד שאין מרעה בארץ כנען, וע"ז יש ג"כ רשות לכל רועים, ועז"א ועתה ישבו נא עבדיך, ר"ל שישבו עתה לפי שעה עד שיופסק הרעב, באופן שאל דבר שיש רשות לכל העמים שם מבלי הבדל:

(ה) ויאמר פרעה. ע"ז השיב פרעה אל יוסף, הנה אביך ואחיך באו אליך, לא לגור לפי שעה ולא מחמת חסרון המרעה רק באו אליך להשתקע:

(ו) ארץ. ובכ"ז אין אתה צריך רשות כלל, כי ארץ מצרים לפניך הוא במיטב הארץ הושב, שישבו בקביעות, וגם במיטב הארץ, ותוכל להושיבם בארץ גשן, ואם יש בם אנשי חיל ואתה ידעת שיהיו ראוים אל התמנות, דהיינו שהם נאמנים וי"ל המעלות הראוים להיות שרים ומנהיגים בעבודת המלך, תשימם שרי מקנה על המקנה אשר לי:

(ט) ימי שני מגורי. ר"ל שנות חיים משמע שנים של טובה והצלחה, א"ל שימי מגוריו שגר כגר בארץ היו שלשים ומאת שנה, אבל השנים שחיה בשלוה היו מועטים וגם היו רעים, שלא היה לו הצלחה גמורה אף בהם, ולא השיגו לשנים של הצלחה שהיה לאבותיו בימי מגוריהם בחבל. ובדרושי ארצות השלום פרשתי, כי שנות חיים לא ידקדו רק על השנים שעובד בהם את ה' שהם חיי האדם, לא על השנים שהם חיי ההרגש לבד שהוא חיי הבהמה, שנים אלה לא נקראו שנות חיים כי בם חי חלק הבהמי שלו, אבל האדם שהוא חלק השכלי והנפשי שלו היה כמת, ונוכל לקראם בשם שני מגורי, שבם גר בחבל ארצה, לא בשם שנות חיים, ובאשר פרעה לפי הבנתו קרא כל השנים שיתהלך האדם על האדמה בשם שנות חיים, א"ל יעקב שלא דייק בדבריו, שאם תשאלני על ימי שני מגורי אוכל להשיב לך שהיו שלשים ומאת שנה, אבל אם תשאלני על שני חיי, דע כי מעט ורעים היו ימי שני חיי, ר"ל השנים שחייתי חי חיים הנפשיים שהם חיי האדם

פַּרְעֹה וַיֵּצֵא מִלִּפְנֵי פַרְעֹה׃ שביעי יא וַיּוֹשֵׁב יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו וַיִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזָּה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּמֵיטַב הָאָרֶץ בְּאֶרֶץ רַעְמְסֵס כַּאֲשֶׁר צִוָּה פַרְעֹה׃ יב וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיו לֶחֶם לְפִי הַטָּף׃ יג וְלֶחֶם אֵין בְּכָל־הָאָרֶץ כִּי־כָבֵד הָרָעָב מְאֹד וַתֵּלַהּ אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶרֶץ כְּנַעַן מִפְּנֵי הָרָעָב׃ יד וַיְלַקֵּט יוֹסֵף אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנַעַן בַּשֶּׁבֶר אֲשֶׁר־הֵם שֹׁבְרִים וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־הַכֶּסֶף בֵּיתָה פַרְעֹה׃ טו וַיִּתֹּם הַכֶּסֶף מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאֶרֶץ כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ כָל־מִצְרַיִם אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר הָבָה־לָּנוּ לֶחֶם וְלָמָּה נָמוּת נֶגְדֶּךָ כִּי אָפֵס כָּסֶף׃ טז וַיֹּאמֶר יוֹסֵף הָבוּ מִקְנֵיכֶם וְאֶתְּנָה לָכֶם בְּמִקְנֵיכֶם אִם־אָפֵס כָּסֶף׃ יז וַיָּבִיאוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם אֶל־יוֹסֵף וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף לֶחֶם בַּסּוּסִים וּבְמִקְנֵה הַצֹּאן וּבְמִקְנֵה הַבָּקָר וּבַחֲמֹרִים וַיְנַהֲלֵם בַּלֶּחֶם בְּכָל־מִקְנֵהֶם בַּשָּׁנָה הַהִוא׃ יח וַתִּתֹּם הַשָּׁנָה הַהִוא וַיָּבֹאוּ אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי כִּי אִם־תַּם הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל־אֲדֹנִי לֹא נִשְׁאַר לִפְנֵי אֲדֹנִי בִּלְתִּי אִם־גְּוִיָּתֵנוּ וְאַדְמָתֵנוּ׃ יט לָמָּה נָמוּת לְעֵינֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אַדְמָתֵנוּ קְנֵה־אֹתָנוּ וְאֶת־אַדְמָתֵנוּ בַּלָּחֶם וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְאַדְמָתֵנוּ

עבדים

בעל הטורים

לפני מכה והיה ירא ממכה שמא יענישהו וכיון שצריך לכומרו ולכן חסרים שלא היתה עמידתן שלמה: (יד) ביתה פרעה ב' במס'. הכא ואידך ערוב כבד ביתה פרעה, בשביל שלא זכר הטובות שעשה לו יוסף והביא כל הכסף לביתו ע"ז בא הערוב תחלה ביתה פרעה. ד"א לומר כמו שמכניסין הכסף חדר בחדר כך בא הערוב בחדר פרעה שהיה לפנים חדר בחדר.

רש"י

(תנחומא): (יא) רעמסס. מארץ גושן היא: (יב) לפי הטף. לפי הצריך ל לכל בני ביתם: (יג) ולחם אין בכל הארץ. חוזר לענין הראשון מ לתחלת שני הרעב: ותלה. כמו ותלאה ל' עייפות כתרגומו ודומה לו (משלי כו) כמתלהלה נ היורה זקים: (יד) בשבר אשר הם שברים. נותנין לו ס את הכסף:

שפתי חכמים

אחד הוא דברכה ממש הוא דדרך כל הנפטרים מלפני השרים מברכין אותן ר"ל ברכה ממש וע"ז קאי ומה ברכה ברכו: ל כלומר דרך הטף הוא לפזר הלחם שלא לצורך ואמר אעפ"י שדרך הטף שדרכן לפזר שהוא יותר מכדי צרכן כלכל אותן ע"כ שכלכל לפי הצורך לבני ביתם: מ דהיינו שנה ראשונה דהא משבא יעקב למצרים כלה הרעב כדפירש"י בסמוך וע"כ דחוזר לתחלת שני הרעב שהיה קודם שבא יעקב למצרים: נ בס"א הוא תמורת האל"ף כי אותיות אהו"י מתחלפים: ס ר"ל שלא תאמר דשבר הוא לשון מכירה דאי לי' מכירה הוא צ"ע

פרעה: יא ואותיב יוסף ית אבוהי וית אחוהי ויהב להון אחסנא בארעא דמצרים בדשפיר בארעא בארעא דרעמסס כמא די פקיד פרעה: יב וזן יוסף ית אבוהי וית אחוהי וית כל בית אבוהי לחמא לפום טפלא: יג ולחמא לית בכל ארעא ארי תקיף כפנא לחדא ואשתלהי עמא דארעא דמצרים ועמא דארעא דכנען מן קדם כפנא: יד ולקיט יוסף ית כל כספא דאשתכח בארעא דמצרים ובארעא דכנען בעיבורא די אנון זבנין ואיתי יוסף ית כספא לבית פרעה: טו ושלים כספא מארעא דמצרים ומארעא דכנען ואתו כל מצראי לות יוסף למימר הב לנא לחמא ולמה נמות לקבלך ארי שלים כספא: טז ואמר יוסף הבו גיתיכון ואתן לכון בגיתיכון אם שלים כספא: יז ואיתיו ית גיתיהון לות יוסף ויהב להון יוסף לחמא בסוסותא ובגיתי ענא ובגיתי תורין ובחמרין וזנינון בלחמא בכל גיתיהון בשתא ההיא: יח ושלימת שתא ההיא ואתו לותיה בשתא תניתא ואמרו ליה לא נכסי מן רבוני אלהין שלים כספא וגיתי בעירא לות רבוני לא אשתאר קדם רבוני אלהין גויתנא וארענא: יט למה נמות לעינך אף אנחנא אף ארענא

קני

רש"י

(טו) אפס. כתרגומו שלים: (יז) וינהלם. כמו וינהגם ודומה לו (ישעיה נא) אין מנהל לה (תהלים כג) על מי מנוחות ינהלני: (יח) בשנה השנית. שנית לשני הרעב: כי אם תם הכסף וגו'. כי אשר תם הכסף והמקנה ע ובא הכל אל יד אדוני: בלתי אם גויתנו. כמו אם לא פ גויתנו. (וה"נ רא"ם וכן בדפוס ישן ועיין בנ"א מייסב גירסא שניה):

שפתי חכמים

ס"ל לכתוב כאשר אשר הוא גוכר ואז היה קאי על יוסף שמכר להם אבל עכשיו דכתיב באשר אשר הם שוברים קאי על העם שקונים התבואה מיוסף: ע הוסיף מלת אשר במקום אם מפני שמלת אם מורה על התנאי ואין ענין תנאי נופל כאן והוסיף מלות ובא הכל מפני שנראה מפשוטו שתם הכסף מיוסף לכן הוסיף מלות ובא הכל ליד אדוני כלומר כי כל הכסף שהיה לנו לא הוצאנו אותו לשום דבר כי הכל בא ליד אדונינו: פ דבלתי זה א"א לפרשו לשון אלא וגם לשון לא שהרי לא נתקבר עמו מלת אם ל"פ דלעולם לשון לא הוא ומקרא מסורס הוא אם לא גויתנו וזהו שנקט אם לא גויתנו היינו

התורה והמצוה

האדם, ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם שהם הרבו יותר הימים שעבדו בהם את ה' וקנו השלמות הנפשי:

(יא) ויושב יוסף. עפ"י רשות פרעה הושיב יוסף את אביו ואת אחיו שישארו שם בקביעות. ב] שתן להם אחוזה בא"מ שתהיה הארץ שלהם. ג] שבחר החלק שהוא מיטב הארץ בארץ רעמסס, כ"ז היה כאשר צוה פרעה, שכ"ז לא היה רשות ביד המשנה לעשות בלא רשות המלך:

(יב-יג) ויכלכל יוסף. אבל לאת להם כלכלה זה היה ביד יוסף בעצמו שכלכלם בכל מחסורם, הנה שלחם אין וכו' כפירים רשו ורעבו ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב:

(יד) וילקט יוסף. ספר מנאמנות יוסף שהביא את כל הכסף אל אוצר המלך, וגם כי זה היה הכנה לקיים ואח"כ יצאו ברכוש גדול, כמ"ש על פסוק אלהי אבותיכם נתן לכם מטמון באמתחותיכם:

(יח) לא נכחד מאדני כי אם תם הכסף. כבר באתי (ישעיה פ' ז') שיש הבדל בין אפס ובין תם, אפס מדבר על הנעדר בבחינת עצמו שאינו במציאות, ותם מדבר בבחינת השלם שכלה כולו בתמימות לא נשאר דבר, ותחלה אמרו אפס כסף, וכאשר ראו שאם מקניהם אמרו אם לא היית רוצה לעבור כלל רק בכסף לא יכולנו לבקש דבר, אבל אחר שעברת בעד הבהמות ראינו שדעתך היה שכל מה שיש אתנו יובא אליך, ועתה כבר בא אליך בתמימות כל מה שהיה לנו לא חסר דבר, וראוי שתתן בחנם, אבל לא נכחד מאדני, שעדיין נמצא גויתנו ואדמתנו שהם שלנו ואולי תרצה גם זאת, קנה גם זאת כי למה נמות, מזה לא תרויח מאומה, גם כי עד עתה חשבו שבא הרעב לטובת פרעה ומזל כוכב הצלחתו שהיה מזלו שיתעשר ויהיה בידו כל כסף הארץ וכל המקנה. ולפ"ז אחר שכלה כל הכסף והמקנה ועדיין הרעב בארץ, הנה שלא נשאר עוד דבר לפני פרעה, מבואר שהרעב בא מפני שנגזר עלינו כליה, וא"כ אין עצה רק שפרעה יקנה אותנו ואת אדמתנו, ובזה נקרא ע"ש פרעה וממילא ייטיב לנו ולהאדמה, כי מזלו של פרעה יציל אותנו. א"ש קנה אתנו בלחם, וזה יהיה לטובתנו, כי נהיה אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה, ונקרא ע"ש פרעה, ובזה ותן זרע, כי אדמת פרעה בודאי תצמח, ונרויח מה שהגוף נחיה ולא נמות, וכן האדמה לא תשב אחר שהיא אדמת פרעה:

דיק

עֲבָדִים לְפַרְעֹה וְתֶן־זֶרַע וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת וְהָאֲדָמָה לֹא תֵשָׁם: כ וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת־כָּל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה כִּי־מָכְרוּ מִצְרַיִם אִישׁ שָׂדֵהוּ כִּי־חָזַק עֲלֵהֶם הָרָעָב וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפַרְעֹה: כא וְאֶת־הָעָם הֶעֱבִיר אֹתוֹ לֶעָרִים מִקְצֵה גְבוּל־מִצְרַיִם וְעַד־קָצֵהוּ: כב רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לֹא קָנָה כִּי חֹק לַכֹּהֲנִים מֵאֵת פַּרְעֹה וְאָכְלוּ אֶת־חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פַּרְעֹה עַל־כֵּן לֹא מָכְרוּ אֶת־אַדְמָתָם: כג וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־הָעָם הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֶת־אַדְמַתְכֶם לְפַרְעֹה הֵא־לָכֶם זֶרַע וּזְרַעְתֶּם אֶת־הָאֲדָמָה: כד וְהָיָה בַּתְּבוּאֹת וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה וְאַרְבַּע הַיָּדֹת יִהְיֶה לָכֶם לְזֶרַע הַשָּׂדֶה וּלְאָכְלְכֶם וְלַאֲשֶׁר בְּבָתֵּיכֶם וְלֶאֱכֹל לְטַפְּכֶם: מפטיר כה וַיֹּאמְרוּ הֶחֱיִתָנוּ נִמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי וְהָיִינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה: כו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ יוֹסֵף לְחֹק עַד־הַיּוֹם הַזֶּה עַל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה לַחֹמֶשׁ רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לְבַדָּם לֹא הָיְתָה לְפַרְעֹה: כז וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד:

ק"ז פסוקים, יהללאל סימן. ומפטירין ויהי דבר ה' ביחזקאל סימן ל"ז:

ויחי

בעל הטורים

מיתה סרגוס מלנו: (כג) הא לכם זרע ע"ס ונתתם חמישית לפרעה והדא ביחזקאל הא דרכך בראש נתתי ע"ס ואל תחמול על זקן ובחור ובתולה וטף ונשים הרי חמשה והדא בדניאל הא כדי סרגא דהבא כספא חספא ונחשא הרי חמשה דברים:

רש"י

(יט) ותן זרע. לזרוע האדמה צ ואע"פ שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר, מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו והתחילו לזרוע וכלה הרעב ק וכן שנינו בתוספתא דסוטה: לא תשם. לא תהא שממה, לא תבור לשון שדה בור שאינו חרוש: (כ) ותהי הארץ לפרעה. קנויה ר לו: (כא) ואת העם העביר. יוסף מעיר לעיר ש לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה. ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוין להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהיו קורין אותם גולים (חולין ס): מקצה גבול מצרים וגו'. כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרים ת מקצה גבולה ועד קצה גבולה: (כב) הכהנים. הכומרים. כל לשון כהן משרת לאלהות הוא א חוץ מאותן שהם

ל'

שפתי חכמים

פירש כלפי ופירושו אלא גויתנו: צ דאל"כ ותן לחם או כל מבע"ל: ק ואת"ז א"כ יאמרו שיוסף כדאי הוא שסרי סוף ספר ז' שנים יהיה רעב, וי"ל דלא כלה הרעב רק במצרים אבל לא בשאר ארצות ובראותם שהנילוס עולה לקראתו ידעו שע"י ברכתו של יעקב הוא: ר פי' ולא תחת ממשלתו שגם קודם זה כן היה: ש שלא יאמר פרעה הסמוך לו כי הקונה והמעביר והנותן זרע הכל יוסף היה: ת פי' שלא תאמר דוקא מקצה זה היה מחליף לקצה האחר אבל באמצע המדינה לא היה מחליף לכך אמר כל הערים וכו': א (נח"י) דכ"מ שנאמר כהן סתם ולא פי' לאיזה דבר הוא כהן משמש הוא כהן לאלהות וכ"ש כשפירש כהן להשם או כהן לעכו"ם אבל כהן מדין כהן און שמזכיר שם המדינה או שם העיר שם שר ונשיא שלהם

קְנֵי יָתַנָא וְיָת אַרְעָנָא בְּלַחְמָא וּנְהֵי אֲנַחְנָא וְאַרְעָנָא עַבְדִין לְפַרְעֹה וְהַב בַּר זַרְעָא וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת וְאַרְעָא לָא תְבוּר: כ וּקְנָא יוֹסֵף יָת כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְפַרְעֹה אֲרֵי זַבִּינוּ מִצְרַיִם גְּבַר חַקְלֵיהּ אֲרֵי תְקֵיף עֲלֵיהוֹן כַּפְנָא וַהֲוָת אַרְעָא לְפַרְעֹה: כא וְיָת עַמָּא אַעְבַּר יָתֵיהּ מִקְּרֵי לְקִרְוֵי מִסְּיָפֵי תְחוּם מִצְרַיִם וְעַד סוֹפֵיהּ: כב לְחוֹד אַרְעָא דְכֻמְרַיָּא לָא קְנָא אֲרֵי חֻלָקָא לְכֻמְרַיָּא מִן קֳדָם פַּרְעֹה וְאָכְלִין יָת חֻלָקְהוֹן דִּיהַב לְהוֹן פַּרְעֹה עַל כֵּן לָא זַבִּינוּ יָת אַרְעֲהוֹן: כג וַאֲמַר יוֹסֵף לְעַמָּא הָא קְנֵיתִי יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין וְיָת אַרְעֲכוֹן לְפַרְעֹה הָא לְכוֹן בַּר זַרְעָא וְתִזְרְעוּן יָת אַרְעָא: כד וִיהֵי בְּאָעוֹלֵי עֲלַלְתָּא וְתִתְּנוּן חַד מִן חַמְשָׁא לְפַרְעֹה וְאַרְבַּע חֻלָקִין יְהֵא לְכוֹן לְבַר זְרַע חַקְלָא וּלְמֵיכַלְכוֹן וְלֶאֱנָשׁ בְּבָתֵּיכוֹן וּלְמֵיכַל לְטַפְלְכוֹן: כה וַאֲמַרוּ קַיֶּמְתָּנָא נַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי וּנְהֵי עַבְדִין לְפַרְעֹה: כו וְשַׁוִּי יָתַהּ יוֹסֵף לִגְזֵרָא עַד יוֹמָא הָדֵין עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּי יְהוֹן יָהֲבִין חַד מִן חַמְשָׁא לְפַרְעֹה לְחוֹד אַרְעָא דְכֻמְרַיָּא בִּלְחוֹדֵיהוֹן לָא הֲוָת לְפַרְעֹה: כז וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן וְאַחֲסִינוּ בַהּ וּנְפִישׁוּ וּסְגִיאוּ לַחֲדָא:

והוא

רש"י

א גדולה כמו כהן מדין כהן און: חק לכהנים. חק כך וכך להם ליום: (כג) הא. כמו הנה כמו (יחזקאל טז) וגם אני הא דרכך בראש נתתי: (כד) לזרע השדה. שבכל ב שנה: ולאשר בבתיכם. ולאכול העבדים והשפחות ג אשר בבתיכם: טפכם. בנים קטנים: (כה) נמצא חן. לעשות לנו זאת ד כמו שאמרת: והיינו עבדים לפרעה. להעלות לו המס הזה בכל שנה ה לחק שלא יעבור: (כז) וישב ישראל בארץ מצרים. והיכן בארץ גושן ו שהיא מארץ מצרים: ויאחזו בה. לשון אחוזה:

שפתי חכמים

שלהם הוא ולכך פ"א בכאן כומריא ואלו כהן און וכהן מדין תרגם רבא דאון רבא דמדין: ב לא בשנה ראשונה לבדה. הקשה הרא"ם למה לא פי' זה לעיל גבי והיה בתבואת שבכל שנה שאז היה שב לכל הכתובים שאחריו. (נח"י) י"ל דכאן מוכח שפיר דקאי אכל השנים דעל שנה זו ככר אמר הא לכם זרע וכו' וא"כ לזרע השדה ל"ל אלא ע"כ דלא עשה חוק זה לשנה ראשונה בלבד ובשאר השנים לא יצטרכו ליתן החומש דא"כ מה איכפת לי' אם יזרעו או לא אע"כ שהחוק היה לכל שנה וא"כ הוצרך להזהיר שיזרעו כדי שלא יגרע החומש: ג משום דכתיב את"כ בהדיא לטפכם דהיינו בנים קטנים: ד לא שהוא כתחלת ענין שהיו מבקשים למצוא חן מעתה כי אין לו טעם במקום הזה. רא"ם: ה לא שיהיו עבדים קנוים לו קנין גוף. דהא כתיב לעיל ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה הרי שלא קנה רק אדמתם ולא אותם לעבדים: ו (ג"א) שלא תאמר שישבו בשתי ארצות במצרים ובגושן:

כלומר

התורה והמצוה

(כ) ויקן יוסף. לא רצה לקנות גם אותם רק קנה תחלה האדמה לבדה, כי לא יתכן למושל ארץ לקנות את עמו לעבדים בעד פת להם, שעליו לפרנסם בעת הרעב, רק קנה תחלה את אדמתם לבד, וזה היה ברצונם, כי מכרו מצרים איש שדהו, ועי"כ ותהי הארץ לפרעה:

(כא) ואת העם. הנה עובדי האדמה יגורו בכפרים לא בערים, ואחר שקנה את אדמתם העביר אותם מן הכפרים אל הערים, אחר שאין להם אדמה ראוי שישבו בערים וזה עשה בכל הארץ, ועז"א מקצה גבול מצרים ועד קצהו:

(כג) ויאמר יוסף. אח"כ אמר להם יוסף שמי שירצה לשוב לעבוד את האדמה יתן לו אדמה, ובזה יקנה אותו לעבד שיעבוד את האדמה, ועז"א הן קניתי אתכם היום, שהוא קניה אחרת שאני קונה היום מן מאדמתכם שקניתי כבר, והתנה עמהם תנאי העבודה בענין שייטב בעיניהם. א] הא לכם זרע בפעם הראשון נתן להם זרע לזרוע וגם אמר שעתה שהיא ברשות פרעה אזרעו ותהן יבולה:

(כד) והיה. ואח"כ כשתעשה פרי תבואה תתנו חמישית לפרעה, [וזה לא היה כבד עליהם, שכבר נשא חומש בשבע שני השבע] וארבעה חומשים יהיה לכם ומזה תתנו אתם בעתיד לזרע השדה ולאכלכם וגם לאכול אשר בבתיכם עובדי האדמה שישרתו אתכם:

(כה) ויאמרו החיתנו. אמרו מה שאנחנו עבדים אינו בעד האדמה, כי כבוד גדול לנו שנהיה עבדי המלך, ואתה החייתנו מצד החסד, ואנו מבקשים נמצא חן והיינו עבדים לפרעה ולכבוד גדול יחשב לנו:

(כז) וישב ישראל. תחלה ישבו ברעמסס לא בכל ארץ גושן שהיתה למצרים, ועתה שהעביר אותם לערים הקנה כל ארץ גושן לבני ישראל, באשר פרו ורבו מאד והוצרכו לארץ רחבת ידים:

ויחי

כח וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְהִי יְמֵי־
יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו שֶׁבַע שָׁנִים וְאַרְבָּעִים וּמְאַת שָׁנָה׃
כט וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־יִשְׂרָאֵל לָמוּת וַיִּקְרָא ׀ לִבְנוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר
לוֹ אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי
וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם׃
ל וְשָׁכַבְתִּי עִם־אֲבֹתַי וּנְשָׂאתַנִי מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתַּנִי בִּקְבֻרָתָם
וַיֹּאמַר אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה כִדְבָרֶךָ׃ לא וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִי וַיִּשָּׁבַע
לוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל־רֹאשׁ הַמִּטָּה׃ פ מח א וַיְהִי אַחֲרֵי
הַדְּבָרִים

בעל הטורים

(כח) ויחי. וירבו מאד ויחי יעקב. בגי' ראה ס' רבוא וזהו שנאמר בראותו ילדיו ברואתו אותיות רבואות. ילדיו. עולה ס'. לומר שראה ס' רבוא מילדיו. ד"א וירבו מאד ויחי יעקב מלמד שראה ל' רבוא דלקמן קאמר במאד מאד והוא ס' רבוא והכא לא כתיב אלא חד מאד דהיינו חציו וכן כתיב לקמן ו' לשונות והם פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד והכא לא כתיבי אלא תלתא ויפרו וירבו מאד ולהכי ליתנא דרוש הכי כי בראותו ילדיו כיו עולה ל' שראה ל' רבואות מילדיו. ד"א ויחי יעקב בארץ שלא היו ימיו טובים בלא צער אלא כמנין ויחי י"ז שנה משנולד יוסף עד שנמכר וי"ז שנה במצרים. ד"א ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז שנה שהראשונים לא היו חיים שהרי אמר כי ארד אל בני אבל שאולה. שבע עשרה שנה כנגד י"ז שנה שגדל הוא ליוסף כלכלו י"ז שנה: ויהי ימי יעקב. בכ"מ שנאמר ויהי ימי לא הגיעו לימי אבותיו ויהי כל ימי חנוך ויהי כל ימי למך וכן בכ"מ שנאמר בו קריבה: שבע שנים וארבעים ומאת שנה. מנה במועט תחלה מה שלא עשה כן באברהם וילחק בשביל שהיו ימיו מעטים ורעים הזכיר המועט תחלה וחיה ל"ג שנה פחות מאביו משום דכתיב קללת חנם לו מבה על שקלל רחל ואמר עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה חסרו לו מנין יחי"ה שהוא ל"ג מאבותיו: (כט) ויקרבו ימי ב' במס'. הכא ואידך גבי דוד איתא במדרש אמר הקב"ה אתה עשית קמ"ז מזמורים (חוץ מאסף וסימן וידותון) כמנין שנות יעקב תזכה כמותו מה הוא ובנו מלכו ביחד אף אתה ימלוך שלמה בנך בחייך. ד"א מה יעקב לא הגיע לימי אבותיו אף דוד כן דכתיב ביה והמלך דוד זקן בא בימים וגו': נא ידך. בגימ' מילה: חסד ואמת. פירש"י חסד שעושין עם המתים וזהו אמת. אמת נוטריקון ארון מטה תכריכין: (לא) וישתחו. בגימ' מודים על הבכורה טובה: על המטה ב' במס'. וישב על המטה, והכא נופל על המטה שהלדיקים אפי' כשהן חלשים מתחזקים שנאמר ויתחזק ישראל וישב

רש"י

(כח) ויחי יעקב. למה פרשה זו סתומה א לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד ב שהתחילו לשעבדם. ד"א שבקש לגלות את הקץ ג לבניו ונסתם ממנו בב"ר: (כט) ויקרבו ימי ישראל למות. (ב"ר) כל מי שנאמר בו קריבה ד למות לא הגיע לימי אבותיו (יצחק חי ק"פ ויעקב קמ"ז בדוד נאמר קריבה אביו חי ש' שנים והוא חי ע'): ויקרא לבנו ליוסף. (ב"ר) למי שהיה יכולת בידו לעשות: שים נא ידך. ה והשבע: חסד ואמת. חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה ו לתשלום גמול: אל נא תקברני במצרים

שפתי חכמים

א כלומר קבלה היא בידינו מעזרא ע"ס שפ' ויחי היא תחלת פסקא ולא חדא פרשה היא עם וישב ישראל כו' ודרך פרשה סתומה שעורה ריוח ט' אותיות והכא כולה סתומה ואין בה ריוח כלל: ב ר"ל שלא היה להם שעבוד ממש אלא צרת השעבוד שהיה מבקש מהם שיעבדו לו כדאמרינן במס' סוטה בפרק כשם רך שהיו מעבידים אותם מתחלה בפה רך וכו': ג וא"ת לפי פירוש א' הי"ל לסתום לקמן בפסוק שנכתב בו מות יעקב ולד"א הי"ל לסתום בפסוק האספו והגידה לכם. וי"ל דבאמצע הסדרה אינו ניכר אם נסתמה סדרכו להיות נסתם ולא הייתי יודע הדרשות הללו וכאן הוא מונה כל שנותיו והוי מקום מיתתו וכן לענין גלוי הקץ דמסתמא לא היה מגלה להם הקץ אלא סמוך למיתתו וכאן הוא מקום מיתתו כדפירש"י לכן מוכח שפיר מניה. ומהרש"ל כתב דלטעם א' קשה הי"ל לסתום פרשה שמות שהרי בפרשה זו לא הזכיר השעבוד לכן פי' ד"א ולד"א ק' הי"ל לסתום הפרשה של ויקרא יעקב אל בניו וכו' לכן צריך גם לטעם א': ד דקשה למה נאמר ויקרבו ימי בלשון רבים וגם למה נאמר ימי דמשמע דקריבה קאי איימים הל"ל ויקרב ישראל למות ומפרש דאמת הוא דקריבה קאי איימים ופי' נתקרבו ונתקצרו הימים: ה דעת רש"י שלא תאמר דשימת יד היא השבועה והוכחתו מדכתיב גבי אברהם בפ' חיי שרה שים נא ידך תחת ירכי וכתיב אחריו ואשביעך כו' אלא הכוונה שיהיה חפץ מצוה בידו בשעה שנשבע ואע"פ שאצלו לא היתה מצוה ראשונה נמשך שמנהג כן מאברהם. רא"ם: ו לאו דוקא נקט רש"י חסד שעושין עם המתים אלא ר"ל כל היכא דאינו מצפה לתשלום גמול אע"ג שהוא חי שייך ביה חסד ואמת. והנה אליעזר א"ל שיתנו לו רבקה בתנם ואל תצפו לשום תשלום גמול לא ממנו שיתן להם מתנות וכ"ש שאברהם לא יתן להם מתנות כיון שהוא רחוק מהם. וא"ת למה לא פירש"י לעיל גבי אליעזר שהוא חסד של אמת וי"ל שהרי תלינו שאלם יעקב ליוסף על מה שנשבע לו להוליכו לארץ ישראל וא"ל ואני נתתי לך שכם אחד וגו'

ועתה

כח וחיא יעקב בארעא דמצרים שבע עשרי שנין והוו יומי יעקב שני חיוהי מאה וארבעין ושבע שנין: כט וקריבו יומי ישראל לממת וקרא לבריה ליוסף ואמר ליה אם כען אשכחית רחמין בעינך שוי כען ידך תחות ירכי ותעבד עמי טיבו וקשוט לא כען תקברנני במצרים: ל ואשכוב עם אבהתי ותטלנני ממצרים ותקברנני בקבורתהון ואמר אנא אעביד כפתגמך: לא ואמר קיים לי וקיים ליה וסגיד ישראל על ריש ערסא: א והוה בתר פתגמיא האלין ואמר

ליוסף

רש"י

במצרים. סופה להיות עפרה כנים (ומרחשין תחת גופי) ואין מתי חוצה לארץ חיים אלא בצער גלגול מחילות ושלא יעשוני מצרים ע"ז (ב"ר): (ל) ושכבתי עם אבותי. וי"ו זו מחובר למעלה לתחלת המקרא ח שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכב עם אבותי ואתה תשאני ממצרים. ואין לומר ושכבתי עם אבותי השכיבני עם אבותי במערה ט שהרי כתיב אחריו ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם י ועוד מצינו בכ"מ ל' שכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבורה כמו (מ"א ב) וישכב דוד עם אבותיו ואח"כ ויקבר כ בעיר דוד: (לא) וישתחו ישראל. תעלא בעידניה ל סגיד ליה: על ראש המטה. הפך עצמו לצד השכינה מ מכאן אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה

שפתי חכמים

וכמו שפירש"י לקמן לכן פרש"י כאן לומר עכ"ז בשעה שבקש יעקב מיוסף שיקבור אותו בא"י לא הבטיחו ליתן לו כלום וגם לא היה בדעתו ליתן לו שכם ומש"ה נאמר כאן חסד ואמת: ז (מהרש"ל) י"ל דצריך לג' טעמים הללו דאי משום כנים לחוד הי"ל לצוות לעשות ארון מברזל לכך פי' גלגול מחילות ואי משום הני תרי טעמים לחוד א"כ עדיין למה יצוה אותו להעלות לא"י מיד יצוה להם שיעלו עצמותיו עמהם כשיצאו מארץ מצרים כמו שצוה יוסף לכ"פ הטעם שלא יעשוני ע"ז ולטעם ע"ז לחוד קשה למה צוה להעלותו לא"י הי"ל לצוות להוליכו אל נילוס לכן צריך לטעם גלגול מחילות והני תרי טעמי לחוד הי"ל להשביעו כמו שהשביע יוסף אחיו לכן צריך לטעם עפרה כנים: ח משום דרש"י פי' בסמוך ושכבתי הוא הגויעה הי"ל מקודם ושכבתי שהוא המיתה ואח"כ הי"ל אל נא תקברני לכ"פ וי"ו זו וכו': ט שהוא ל' קבורה ממש ומפני שושכבתי מורה ע"י עצמו וקבורתו היא על ידי אחרים הוכרח לפרש ושכבתי כמו השכיבני לכך הוסיף נמי מלת במערה כיון שושכבתי עם אבותי הוא לשון קבורה ממש שפיר מפורש עם אבותי שה"ק השכיבני עם אבותי במערה: י ר"ל דשני סתירות יש חדא דהי"ל בתחלה ונשאתני ממצרים ואח"כ ושכבתי דהא מתחלה צריך לישא אותו ואח"כ קוברין אותו ועוד דכפל ל' הוא דהא כתיב אחריו וקברתני בקבורתם: כ ע"כ שכיבה דגבי דוד הוא מיתה דאי שכיבה הוא קבורה א"כ הוה משמע דקברו אותו אצל אביו דהיינו בבית לחם שהיה דר שם אביו של דוד ואח"כ כתיב ויקבר בעיר דוד משמע בציון שהיא עיר דוד אע"כ צ"ל דשכיבה הוא גויעה דהיינו מיתה: ל (קל"מ) מצאתי בספר שיש חדש שהשועל הוא מלך על החיות חדש א' ועל אותו חדש אמר תעלא בעידניה: מ וא"ת והא בסמוך פי' תעלא בעידניה סגיד ליה משמע שהשתחוה ליוסף וי"ל דאי לא השתחוה אלא בשביל יוסף למה דוקא על ראש המטה ואי לא השתחוה אלא בשביל שכינה הי"ל וישתחו ישראל אל ה' או אל האלהים אלא על כרחך דבשביל שכינה ובשביל יוסף היה משתחוה:

אע"פ

התורה והמצוה

(כח) **ויחי יעקב**. אחרית ימי האדם ימדדו את כל ימי חייו, שגם מי שחי כל ימיו בצער ויסב לו באחריתו, ישכח כל עמלו ויחשב לו כאלו חי כל ימיו בטובה. וז"ש ע"י **שחי בארץ מצרים שבע עשרה שנה** בטובה, ע"כ **ויהי ימי יעקב שני חייו**, כאלו כל ימיו היו שנות חיים והצלחה, וכן איתא במד"א מובא בילקוט ויצא, יעקב היה בטובה כל אותן השנים שהיה במצרים, העלה עליו הכתוב כאלו היה בטובה כל ימי חייו, וכן למ"ש למעלה (פסוק ט) שרק שנים שעובד בהם את ה' נקראים שנות חיים, ויעקב חסרו לו ימי אבלו של יוסף, שלא חל עליו רוה"ק כמ"ש חז"ל, והשלים שלמותו בי"ז שנים אלו עד שכל ימי יעקב היו שני חייו:

(כט) **ויקרא לבנו ליוסף**. פקד עליו מצד שהוא בנו, ובקש מאתו דרך בקשה מצד שהוא יוסף, שמצד שהוא יוסף אמר **אם נא מצאתי חן בעיניך**, ומצד שהוא בנו אמר **שים נא ידך תחת ירכי** והשביע אותו, מצד שהוא יוסף אמר **ועשית עמדי חסד**, ומצד שהוא בנו אמר **ואמת**, כי מחויב למלא דבריו מצד כבוד אביו, וגם השבועה עצמה היא הסד, ואחר השבועה הוא אמת כי מוכרח לקיים שבועתו, **אל נא תקברני במצרים** אפי' לפי שעה:

(ל) **ושכבתי**. אמר ג' טעמים. א] מצד הנפש **ושכבתי עם אבתי**, כי בא"י מקום הקדושה ושם אבותיו. ב] מצד הגוף **ונשאתני ממצרים**, שהם מקום טמא. ג] **וקברתני בקברתם** במערת המכפלה. **ויאמר אנכי אעשה כדברך**, ר"ל טוב יותר שלא תשביעני ואעשה זאת בעצמי מצד מצות כבוד, שבזה יהיה המעשה יותר שלמה משאם תשביעני, שמורה שאני אנוס ומוכרח מצד השבועה, ולא תתיחס המעשה אלי שעשיתי מרצון נפשי:

(לא) **ויאמר השבעה לי**. ר"ל לא אשביעך אנכי, כמ"ש באליעזר ואשביעך, שבזה תראה כאנוס רק השבע בעצמך מרצונך, ותחשב כעושה מצד אות נפשך מצד השביעה בעצמה שאינך אנוס עליה:

אל

הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חֹלֶה וַיִּקַּח אֶת־
שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם: ב וַיַּגֵּד לְיַעֲקֹב
וַיֹּאמֶר הִנֵּה בִּנְךָ יוֹסֵף בָּא אֵלֶיךָ וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב
עַל־הַמִּטָּה: ג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־יוֹסֵף אֵל שַׁדַּי נִרְאָה־אֵלַי
בְּלוּז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיְבָרֶךְ אֹתִי: ד וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְנִי מַפְרְךָ
וְהִרְבִּיתִךָ וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים וְנָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת
לְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲחֻזַּת עוֹלָם: ה וְעַתָּה שְׁנֵי־בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים
לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ מִצְרַיְמָה לִי־הֵם אֶפְרַיִם
וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ־לִי: ו וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר־הוֹלַדְתָּ
אַחֲרֵיהֶם לְךָ יִהְיוּ עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקָּרְאוּ בְּנַחֲלָתָם: ז וַאֲנִי
בְּבֹאִי מִפַּדָּן מֵתָה עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בַּדֶּרֶךְ בְּעוֹד
כברת

בעל הטורים

על המטה והרשעים אפילו בתקפן הן נופלים שנאמר והמן נופל על המטה: (ה) אפרים ומנשה. בגימטריא ראובן ושמעון: יקראו ב' במסורה. הכא ואידך בניו יקראו על שבט לוי כמו שכאן נקראו בנחלתם על שם אחיהם שהיה להם ערי המגרש

רש"י

ב חולה (שבת י נדרים מ). ד"א ם על ראש המטה על שהיתה מטתו שלמה ולא היה בה רשע שהרי יוסף מלך הוא ועוד שנשבה לבין הגוים והרי הוא עומד בצדקו: (א) ויאמר ליוסף. אחד מן המגידים ע והרי זה מקרא קצר. וי"א אפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד פ וכשחלה יעקב בארץ גושן הלך אפרים אצל אביו למצרים להגיד לו: ויקח את שני בניו עמו. כדי שיברכם צ יעקב לפני ק מותו: (ב) ויגד. המגיד ליעקב ולא פירש מי והרבה מקראות ר קצרי לשון: ויתחזק ישראל. אמר אע"פ שהוא בני מלך הוא אחלק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד למלכות. ש וכן משה חלק כבוד למלכות וירדו כל עבדיך אלה אלי (שמות יא) ת וכן אליהו וישנס מתניו וגו' (מ"א יח): (ד) ונתתיך לקהל עמים. בשרני שעתידים לצאת ממני עוד קהל ועמים ואע"פ שאמר לי גוי וקהל גוים גוי אמר לי על בנימין קהל גוים הרי שנים לבד מבנימין ושוב לא נולד לי בן למדני שעתיד אחד משבטי להחלק א ועתה אותה מתנה אני נותן לך: (ה) הנולדים לך עד באי אליך. לפני בואי אליך ב כלומר שנולדו משפרשת ממני עד שבאתי אליך: לי הם. בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו: (ו) ומולדתך וגו'. אם תוליד עוד ג לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה

שפתי חכמים

ב אע"ס שלא היה חולה מ"מ תשש כחו והיה כחולה דאל"כ למה בקש מקום קבורתו: ם (מהרש"ל) דא"ל נגד השכינה לחוד א"כ הל"ל לראש המטה. אלא היה משתחוה גם ליוסף רק שהוא דוחק לפרש הקרא שהשתחוה ליוסף והפך נגד השכינה לכ"פ ד"א על שהיתה וכו' וזה לבד לא יתכן דא"כ למ"ל על ראש לכן צריך גם לטעם ראשון עכ"ל: ע שפי' ויאמר כמו ויגד כי על החדשות נופל לשון הגדה לא לשון אמירה כי מה שהיה יעקב חולה קודם מיתה היה חדוש בעולם כי עד שלא בא יעקב לא היה חולשה בעולם והא דלא כתיב ויגד כי אל המגיד לא היה כ"כ חדוש כי המגיד אחד מבני ביתו והיה רגיל אצל יעקב וראה בחליו: פ לפ"ז אין זה מקרא קצר רא"ם. י"ל שראייתם מדכתיב לקמן וישלח ישראל את ימינו וגו' שכל את ידיו הול"ל השך את ידיו אלא רמז לו בזה משום שאפרים היה בעל תורה והשכיל יותר ממנשה מ"ה השכיל ע"כ את ידיו ומנין ידע יעקב זה אלא משום שאפרים היה רגיל וכו' וק"ל: צ דאל"כ מה נורך להזכיר זה, רא"ם: ק דהיה יודע שתש כחו של יעקב (ע"ל אות נ') עכשיו הגידו לו שהוא חולה אמר יוסף בלבו בודאי הגיע יום מותו ולכן לקח בניו עמו כדי כו', רא"ם: ר הכא לא מצי רש"י לפרש דאפרים היה דהא ויקח את שני בניו עמו משמע דהיה אצל יוסף והלך עמו אל יעקב: ש שהרי יוסף היה צריך ליעקב ואעפ"כ השתחוה לו אבל לעיל פירש"י תעלא בעידניה וכו' לפי שיעקב היה צריך ליוסף: ת ובאמת משה ידע שגם פרעה ירד כמו שאירע בסוף אלא משום כבוד מלכות אמר כן: א כלומר והלוקו לשנים נחשב כאלו נולדו שני בנים אחרים כי כל אחד מהם אשר בם נחלק השבט אינו השבט הנחלק, רא"ם: ב לא עד בואי כמשמעו דהא כתיב וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב וכשבא יעקב ליוסף היו כבר שתי שנים של רעב עוברים: ג דמלשון אשר משמע דודאי הוא שיוליד לכן פירש אם

לְיוֹסֵף הָא אֲבוּךְ שְׁכִיב מְרַע וּדְבַר יָת תְּרֵין בְּנוֹהִי עִמֵּהּ יָת מְנַשֶּׁה וְיָת אֶפְרָיִם: ב וְחַוִּי לְיַעֲקֹב וַאֲמַר הָא בְּרָךְ יוֹסֵף אָתֵא לְוָתָךְ וְאִתַּקַּף יִשְׂרָאֵל וִיתֵיב עַל עַרְסָא: ג וַאֲמַר יַעֲקֹב לְיוֹסֵף אֵל שַׁדַּי אִתְגְּלִי לִי בְּלוּז בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וּבָרִיךְ יָתִי: ד וַאֲמַר לִי הָא אֲנָא מַפֵּשׁ לָךְ וְאַסְגֵּינָךְ וְאֶתְּנִנָּךְ לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין וְאֶתֵּן יָת אַרְעָא הָדָא לִבְנָךְ בַּתְרָךְ אַחְסָנַת עָלַם: ה וּכְעַן תְּרֵין בְּנָךְ דְּאִתְיְלִידוּ לָךְ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד מֵיתִי לְוָתָךְ לְמִצְרַיִם דִּילִי אִנּוּן אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יְהוֹן קֳדָמָי: ו וּבְנָךְ דִּי תוֹלִיד בַּתְרֵיהוֹן דִּילָךְ יְהוֹן עַל שׁוּם אֲחוּהוֹן יִתְקְרוֹן בְּאַחְסַנְתְּהוֹן: ז וַאֲנָא בְּמֵיתִי מִפַּדָּן מִיתַת עֲלַי רָחֵל בְּאַרְעָא דִכְנַעַן בְּאָרְחָא בְּעוֹד כְּרוּבָא דְאַרְעָא לְמֵיעַל

רש"י

ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה ואע"פ שנחלקה הארץ למנין גלגלותם כדכתיב לרב תרבו נחלתו וכל היה ואיש נטל בשוה חוץ מן הבכורים מ"מ לא נקראו ד' שבטים אלא אלו (להטיל גורל הארץ למנין שמות השבטים ונשיא לכל שבט ושבט ודגלים לזה ולזה): (ז) ואני בבאי מפדן וגו'. ואע"פ שאני מטריח עליך להוליכני להקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם: כברת ארץ

שפתי חכמים

אם תוליד דאשר הוא אם הוליד ומצינו דאם הוא אשר כדפירש"י בפ' חיי שרה גם אשר הוא אם: ד דאותה נחלה שירשו השבטים היו נקראים על שמם כמו נחלת ראובן או נחלת שמעון וכן כולם וגם לנחלת מנשה ואפרים יקרא הנחלה על שמם נחלת מנשה נחלת אפרים כלומר כל אחד ואחד תאום לעצמו כמו שיטול כל אחד מן השבטים ולא יקרא נחלת יוסף וזהו שנקט

התורה והמצוה

מח (ג) **אל שדי נראה אלי בלוז.** שאז כבר היתה רחל מעוברת בבנימין ותיכף כשנסעו משם ילדה בנימין ורחל מתה:

(ד) **ויאמר אלי הנני מפרך.** הוא מ"ש לו פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך, שמ"ש פרה הוא שאני עצמי אוליד עוד בנים, ומ"ש ורבה הייני בבני בנים, שהם יהיו לקהל עמים, עכ"פ מ"ש הנני מפריך לא נתקיים, כי מאז לא הוליד עוד, ואין לפרש על בנימין שנולד למחר וכבר היה בבטן המלאה, ודבור בני אמר לי ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אחזת עולם, ומבואר שאם היה אומר לך ולזרעך אמן היו בני לוקחים אותו בתורת ירושה, וכן אם היה הכוונה שנותן תיכף לזרעי היו זוכים בו תיכף, אבל אחר שאמר לזרעך אחריך, הוא כמי שאומר הנני נותן לך שדה פלונית ואחריך לפלוני או ואהריך ליורשיך בלא קנו אותו מתורת ירושה, וכן לא קנו אותה תיכף, רק אחר מותו קונים אותה בתורת מתנה בפ"ע, ומזה הוציא שני דברים.

(ה) א] **ועתה.** אחר שהבטיח הנני מפרך ולא נתקיים כי בהכרח היה הכוונה שבני יוסף יתחלקו לשני שבטים, עד שיתוסף שבט אחד, וזה כי **שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים לי הם.** כי אחר שנטלה הבכורה מראובן שהוא בכור לאה היא שייכה ליוסף שהוא בכור רחל. ב] שע"י שהבטיח שיתן את הארץ לזרעי אחרי מתורת מתנה בפ"ע, ממילא **אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי,** שאם היה אומר לך ולזרעך היו השבטים באים או מתורת מתנה תיכף או בתורת ירושה ולא היה אפשר לגרוע חלקם שכבר זכו אל בני יוסף, אבל אחר שאמר לזרעך אחריך אין להם זכות עדיין כ"ז שיעקב חי, ויוכל להחזיק שני בני יוסף כבניו עפ"י דבור ה' הנני מפרך, ומגיע להם חלק שוה עם ראובן ושמעון. ג] הוליא מזה שאין מגיע לראובן חלק בכורה, כי אין לוקח בתורת ירושה רק בתורת מתנה בפ"ע, ובני יוסף כבר נכללו במתנה זאת במ"ש הנני מפרך שבזה עשאם כבני יעקב, עז"א כראובן ושמעון. ד] החליט מזה מה שאמר,

(ו) **ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו.** כי אחר שנתן ה' את הארץ לו ואחריו לזרעו, ממילא לא היה שלו שלמית רק שיהיה שלו לפי שעה בחייו, ואחר שיעקב לא זכה במתנה זו עולמית לא היה שלו רק כ"ז שהיה בא"י שנתקדשת כשלו לענין שיחול עליה קדושת א"י, אבל אחר שירד למצרים ולא היה עתיד להזור לשם נסתלק זכותו והורק ליד בניו, שמאז זכו זרעו בארץ וכן אפרים ומנשה, אבל הבנים שנולדו ליוסף אחר ביאת יעקב אין להם זכות עוד. [ואמר על שם אחיהם יקראו, לבלי יאמר שיקראו על שם יוסף ויהיה שבט בפ"ע ע"ש יוסף]:

(ז) **ואני.** ר"ל ולא תאמר שמ"ש אלי הנני מפרך כוון על בנימין, או שהיה הבטחה שאני בעצמי אוליד עוד בנים, רק אח"כ גרם איזה חטא שנתבטלה ההבטחה. לז"א הלא **בבאי מפדן מתה עלי רחל** תיכף **בדרך אפרת,** שהיה יום השני לאחר ההבטחה בלוז ואז נולד בנימין, ומזה מבואר שלא כוון על בנימין, ולא שאוליד עוד שאז לא היה ראוי שתמות רחל, רק שיהיה הזרע ממנה:

כברת־ארץ לבא אפרתה ואקברה שם בדרך אפרת הוא בית לחם: ח וירא ישראל את־בני יוסף ויאמר מי־אלה: ט ויאמר יוסף אל־אביו בני הם אשר־נתן־לי אלהים בזה ויאמר קחם־נא אלי ואברכם: שני י ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לראות ויגש אתם אליו וישק להם ויחבק להם: יא ויאמר ישראל אל־יוסף ראה פניך לא פללתי והנה הראה אתי אלהים גם את־זרעך: יב ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו וישתחו לאפיו ארצה: יג ויקח יוסף את־שניהם את־אפרים בימינו משמאל ישראל ואת־מנשה בשמאלו מימין ישראל ויגש אליו: יד וישלח ישראל את־ימינו וישת על־ראש אפרים והוא הצעיר ואת־שמאלו על־ראש מנשה שכל את־ידיו כי מנשה הבכור: טו ויברך את־יוסף ויאמר האלהים אשר

התהלכו

בעל הטורים

מכל שבטי ישראל: (ט) קחם נא אלי ואברכם. קחם לית וחד קחם בקמ"ץ תרגלתי לאפרים קחם פי' תרגלתי לאפרים בשביל שבירתי עמו בשביל אפרים אומהי בשעה שנתברך מפי יעקב וקחם על זרועו שנאמר קחם נא אלי ואברכם: (י) מזקן. בגימ' חסר ע"ס והוא כי זקן יצחק והכהין עיניו מראות כשם שרמה יעקב לאביו בברכות כשכהו עיניו כך עשו לו בניו בברכו אותם שהחליף לו יוסף מנשה באפרים: (יד) והוא הצעיר. בגימ' הוא הקטון עשמו לכך זכה ויצא ממנו יהושע שהוא מלא

שפתי חכמים

רש"י לעיל ולא יהיה לכם שם בשבטים ר"ל ולא יקרא ביהלם על שמם: ה ואע"ם שפירש כברת מלשון מדה מ"מ מדאפקיה בלשון כברת ש"מ תרתי: ו וא"ת והא בפסוק בדיא כתיב שנקברה בא"י דכתיב מתה עלי רחל בארץ כנען וכנען הוא ארץ ישראל. וי"ל דהא ודאי נקברה בא"י אלא לארץ פירושו בעיר שבני אדם יושבים כמו ארץ נושבת: ז וקשה והא בפ' וישב פירש"י בשביל שזלזלה במשכב בלדיק לא זכתה להבור עמו וי"ל שאותו דבר היה גורם לה שלא נקברה עמו במערת המכפלה אבל עדיין קשה למה לא זכתה ליכך ולהקבר בעיר ולא בשדה אלא כדי שתהא לעזרה וכו' וא"ל שזה הטעם לבד גרם ולא משום שזלזלה דא"כ למה רחל לא נקברה עם יעקב יותר משאר אמהות אע"כ דתרווייהו גרמו ואין להקשות למה לא א"ל יעקב מזה עד עכשיו שעל פי הדבור היה כן לא רצה לגלות לו הגרות שעתידים לבא עד עת ההכרח דהם לא עכשיו אימתי (ג"א): ח פירוש הרוש ושנה: ט דק"ל מה זה דכתיב מי אלה וכי יעקב לא היה מכירן. א"נ דק"ל וירא ישראל והא בסמוך כתיב ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות ותו"ם בקש לברכם וכו' וע"כ הא' וירא בתה"ק קאמר כמו וירא יעקב כי יש שבר במצרים: י וקשה למה הראה לו שטר

רש"י

ארץ. מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי ר' משה הדרשן. ולא תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכה ולקברה בחברון עת הגריד היה כשהארץ חלולה ומנוקבת ה ככברה: ואקברה שם. ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ ו וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדבור קברתיה שם שתהא לעזרה ז לבניה כשיגלה אותם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנאמר (ירמיה לא) קול ברמה נשמע וגו' והקב"ה משיבה יש שכר לפעולתך נאם ה' וגו' ושבו בנים לגבולם. ואונקלוס תרגם כרוב ארעא כדי שעור חרישת יום (ס"א ארץ) ואומר אני שהיה להם קצב שהיו קורין אותו כדי מחרישה אחת קורואד"א בלשון כדאמריק כרוב והוי ח כמה דמסיק תעלא מבי כרבא: (ח) וירא ישראל את בני יוסף. בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו ט לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה: ויאמר מי אלה. מהיכן יצאו אלו שאין ראוין לברכה: (ט) בזה. הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה י ובקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקודש: ויאמר קחם נא אלי ואברכם.

למיעל לאפרת וקברתה תמן באורח אפרת היא בית לחם: ח וחזא ישראל ית בני יוסף ואמר מן אלין: ט ואמר יוסף לאבוהי בני אנון די יהב לי יי הכא ואמר קרבנון כען לותי ואברכנון: י ועיני ישראל יקרן מסיבו לא יכיל למחזי וקריב יתהון לותיה ונשיק להון וגפיף להון: יא ואמר ישראל ליוסף למחזי אפך לא סברית והא אחזי יתי יי אף ית בנך: יב ואפיק יוסף יתהון מן קדמוהי וסגיד על אפוהי על ארעא: יג ודבר יוסף ית תרויהון ית אפרים בימינה משמאלא דישראל וית מנשה בשמאלה מימינא דישראל וקריב לותיה: יד ואושיט ישראל ית ימינה ושוי על רישא דאפרים והוא זעירא וית שמאלה על רישא דמנשה אחכימנון לידוהי ארי מנשה בוכרא: טו ובריך ית יוסף ואמר יי די פלחו אבהתי

קדמוהי

רש"י

זהו שאמר הכתוב (הושע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו. תרגלתי רוחי ביעקב בשביל אפרים עד שלקחן על זרועותיו: (יא) לא פללתי. לא מלאני לבי לחשוב (נ"א להקור) מחשבה שאראה פניך כ עוד. פללתי: ל' מחשבה כמו (ישעיה טז) הביאי עצה עשי פלילה: (יב) ויוצא יוסף אתם. לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי ליטלם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם ולברכם: וישתחו לאפיו. כשחזר לאחוריו ל מלפני אביו: (יג) את אפרים בימינו משמאל ישראל. הבא לקראת חברו ימינו כנגד שמאל חברו וכיון שהוא הבכור מיומן לברכה: (יד) שכל את ידיו. כתרגומו אחכמינון בהשכל ובחכמה השכיל את ידיו לכך ומדעת כי יודע היה כי מנשה הבכור ואעפ"כ מ לא שת

ימינו

שפתי חכמים

אירוסין ואח"כ בקש רחמים ולמה לא עשה לכסף. וי"ל שמתחלה היה סבור דמ"ה אינו רוצה לברך אותן משום שסובר שאינן בני קדושין והם ממזרים לכך הראה לו שטר וכו' שאינן ממזרים וכיון שראה שעדיין לא ברך אותם אמר מדאי נסתלקה ממנו רוה"ק ובקש רחמים. מהרש"ל: כ דק"ל קשיא כיון שסבור שטרוף טורף איך יחשוב מחשבה לראות אותו וע"ש לא מלאני לבי כלומר לא עלתה על דעתי מחשבה אחרת ולומר שמא לא נטרף ואראה אותך הי: ל (נה"י) נ"ל דאזיל לטעמיה שפירש בפרשת מקץ דכל השתחואה שבמקרא הוא פשוט ידים ורגלים וממילא בעודו עומד לפני אביו לא היה יכול להשתחות אלא ודאי כשחזר וכו': מ דק"ל דכל כי שבמקרא הוא נתינת טעם אלמעלה ולפירוש התרגום דמפרש שכל לשון חכמה אין זה נתינת טעם וע"ש אע"פ כלומר אע"פ שהיה יודע כי מנשה הבכור וכו' והיינו חכמה כמו שמפרש הפסוק בסמוך כי ידעתי וכו'. וכתב מהרש"ל רבים פרשו כי כמו אע"פ אבל אין נ"ל אלא רק הוא הבכור שכל את ידיו נתן טעם למה שכל ולמה לא אמר לו שיהפוך שיעמוד אפרים מימינו ומנשה משמאלו כי

התורה והמצוה

(ח-ט) וירא ישראל. מלבושי העברים היו משונים ממלבושי המצרים, ויוסף שהיה קרוב למלכות, וכן בניו היו לובשים כמלבושי שרי מצרים, וכמ"ש של בית ר"ג היו מתירים מהלכתן מפני כבוד מלכות, וע"כ שאל יעקב ואמר מי אלה, ויאמר יוסף בני הם, והם צדיקים ויראי ה', ומה שאתה רואה אותם משונים במלבושיהם מפני אשר נתן לי אלהים בזה, שנולדו בזה המקום והמקום והמצב מחייב זאת:

(יד) וישלח ישראל את ימינו. ר"ל הנה בברכת כהנים כתיב וישא את ידיו והכתיב ידו דצריך להרים ימין על שמאלו כמ"ש בזהר, ומ"כ אמר שהגיעו ידי יעקב זו תחת זו היה צריך שיניח תחלה את שמאלו על ראש מנשה ואח"כ את ימינו על ראש אפרים, ויהיה יד הימין על יד השמאל, והוא לא כן עשה רק תחלה שלח את ימינו וישם על ראש אפרים ואח"כ נתן את שמאלו על ראש מנשה, ואח"כ היתה יד השמאל למעלה מיד הימין. עז"א שכל את ידיו כי מנשה הבכור, בזה השכיל ע"י ידיו להראות שידע שמנשה הבכור, וע"כ הגם שיש לו טעם לברך את הבכור ביד שמאל ואת הצעיר בימין, בכ"ז הרים יד שמאל למעלה, להורות שמעלה הוא הבכור ואינו מופך שפע ברכתו ע"י אפרים רק מצינור בפ"ע, וע"כ בא השמאל למעלה מן הימין:

(טו) ויברך את יוסף ויאמר האלהים אשר התהלכו אבתי. במדרש ר' יוחנן אמר לרועה שהוא עומד ומביט בצאנו, ריש לקיש אמר לנשיא שהיה מהלך וזקנים לפניו, על דעתיה דר"י אנו צריכים לכבודו על דעתיה דר"ל הוא צריך לכבודנו, ר"ל שיש שני מיני הנהגות שה' מנהיג בהם את עולמו. א] הנהגה הטבעיית, שבה לא יביט על המעשים כי היא הנהגה קבועה תמידית. ב] הנהגה נסיית, שזה תביט על מעשי הדור וצדקתם ואין הקב"ה יכול להשפיע טוב וחסד ע"י הנהגה צ רק בעזר מעשה הצדיקים ולפי אתערותא דלתתא, ויעקב שהיה מקטין א"ע חשב שהנהגת אבותיו היה בענין השגחיי נסיי לפי הכנת מעשיהם, ועז"א האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו, שבהנהגה זו צריך שהם ילכו לפניו ויכינו הורדת השפע הנסיית כפי מעשיהם הטובים, אמנם ההנהגה שנהג ה' עמו חשב שהיא הנהגה לפי דרך הטבע, שבזה אמר האלהים הרעה אותי מעודי עד היום, שהנהגתו עמי נמשל כרועה הרועה את צאנו שאינו מביט על מעשיהם והכנתם, כן רעה אותי לתת לי פרנסתי כפי דרך הרגיל. ולפ"ז לא פליגי ר' יוחנן ור"ל, רק כל

אחד

הִתְהַלְּכוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וְיִצְחָק הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃ טז הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל־רָע יְבָרֵךְ אֶת־הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ שלישי יז וַיַּרְא יוֹסֵף כִּי־יָשִׁית אָבִיו יַד־יְמִינוֹ עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וַיֵּרַע בְּעֵינָיו וַיִּתְמֹךְ יַד־אָבִיו לְהָסִיר אֹתָהּ מֵעַל רֹאשׁ־אֶפְרַיִם עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה׃ יח וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו לֹא־כֵן אָבִי כִּי־זֶה הַבְּכֹר שִׂים יְמִינְךָ עַל־רֹאשׁוֹ׃ יט וַיְמָאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי בְנִי יָדַעְתִּי גַּם־הוּא יִהְיֶה־לְּעָם וְגַם־הוּא יִגְדָּל וְאוּלָם אָחִיו הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ וְזַרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא־הַגּוֹיִם׃ כ וַיְבָרְכֵם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמוֹר בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה וַיָּשֶׂם אֶת־אֶפְרַיִם לִפְנֵי מְנַשֶּׁה׃ כא וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הִנֵּה אָנֹכִי מֵת וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם׃ כב וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד עַל־אַחֶיךָ אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד

האמרי

בעל הטורים

חכמה: (טז) ויקרא בהם שמי. ויקרא שמו בישראל. לומר שכל שבטי ישראל יקראו ע"ש יוסף כדכתיב גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה: (יט) ידעתי. בגימטריא חמשה מלכים שה' מלכים יצאו ממנשה. וזרעו יהיה מלא בגימ' יהושע: (כ) ביום ההוא לאמור וישימך אלהים כאפרים וכמנשה. לאמור מלא ו' שנו' מקומות הקדים אפרים למנשה כנגד ששה צדיקים השופטים שיצאו ממנו ועל כן משול המשל כנו מלא וי"ו אבל המלך המלך עלינו חסר וי"ו שכל המלכים שעמדו ממנו היו רשעים: אפרים לפני. בגימ' דגלים בנשיאים: (כב) שכם אחד. בגימ' בחלק בכורה:

רש"י

ימינו עליו: (טז) המלאך הגאל אתי. מלאך הרגיל להשתלח נ אלי בצרתי כענין שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו' אנכי האל בית אל: יברך את הנערים. מנשה ם ואפרים: וידגו. כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם: (יז) ויתמך יד אביו. הרימה מעל ראש בנו ע ותמכה בידו: (יט) ידעתי בני ידעתי. שהוא פ הבכור: גם הוא יהיה לעם וגו'. שעתיד גדעון לצאת ממנו שהקב"ה עושה נס על ידו: ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו. שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל: וזרעו יהיה מלא הגוים. כל העולם

יתמלא

שפתי חכמים

מנשה הבכור ר"ל בשביל שהיה מנשה הבכור לא היה רוצה לבייש אותו: נ שאין למלאך כח לגאול שום אדם בלא רשות הקב"ה: ם הוצרך לפרש זה שלא תאמר דע"כ לאו מנשה ואפרים הוא דהא כתיב בסמוך ויברכם ביום ההוא וגו' ומה צריך לו לברך פעם אחרת וה"א דנערים הם בנים קטנים של יוסף לכ"פ דעכ"ז ע"כ מנשה ואפרים הם דהא לא היו לו בנים אחרים והא דברך אותם כ"פ י"ל דהכא כתיב ויברך את יוסף וכלל אותם בברכתו של יוסף אבל לא ברך אותם בפ"ע ואח"כ ייחם להם ברכה בפ"ע. (קנ"מ) ולענ"ד נראה מפני שכתוב הנערים בה"א הידיעה הנזכרים לעיל ולא נזכרו כי אם מנשה ואפרים גם לא נולד ליוסף שאר נערים דהא פירש לעיל אשר הולדת אם תלד: ע הוצרך לפרש כן מפני שהרימה שהיא בהסרה ומלת ויתמוך שמורה על הסמיכה הם שני הפכים: פ הוצרך לפרש שלא תאמר ידעתי בני ידעתי דגם הוא יהיה לעם והיה משמע שגם יוסף היה יודע שמנשה יהיה לעם רק שיוסף חשב שיעקב אבינו אינו יודע ומ"ה קאמר לו יעקב שגם הוא יודע כמוהו שיגדל וגם יהיה לעם זה לא מפורש בקרא כי יוסף לא קאמר אלא כי מנשה הוא הבכור ולכ"פ ידעתי בני ידעתי כמותך כי הוא הבכור ועוד יודע אני מה שאין אתה

יודע

קדמוהי אברהם ויצחק יי דזן יתי מדאיתני עד יומא הדין: טז מלאכא די פרק יתי מכל בישא יברך ית עולימיא ויתקרי בהון שמי ושום אבהתי אברהם ויצחק וכנוני ימא יסגון בגו בני אנשא על ארעא: יז וחזא יוסף ארי שוי אבוהי יד ימיניה על רישא דאפרים ובאיש בעינוהי וסעד ידא דאבוהי לאעדאה יתה מעל רישא דאפרים לאנחותה על רישא דמנשה: יח ואמר יוסף לאבוהי לא כן אבא ארי דין בוכרא שוי ימינך על רישיה: יט וסריב אבוהי ואמר ידענא ברי ידענא אף הוא יהי לעמא ואף הוא יסגי וברם אחוהי זעירא יסגי מניה ובנוהי יהון שליטין בעממיא: כ ובריכנון ביומא ההוא למימר בך יברך ישראל למימר ישוינך יי כאפרים וכמנשה ושוי ית אפרים קדם מנשה: כא ואמר ישראל ליוסף אנא מאית ויהי מימרא דיי בסעדכון ויתיב יתכון לארעא דאבהתכון: כב ואנא יהבית לך חולק חד יתיר על אחיך די נסיבית מידא דאמוראה בצלותי ובבעותי:

וקרא

רש"י

ישראל שיצא שמעו ושמו כשיעמיד החמה בגבעון וירח בעמק אילון: (כ) בך יברך ישראל. הבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו ק ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: וישם את אפרים. בברכתו לפני מנשה ר להקדימו בדגלים ובחנוכת הנשיאים: (כב) ואני נתתי לך. לפי שאתה טורח להתעסק ש בקבורתי וגם אני נתתי לך ת נחלה שתקבר בה ואיזו זו שכם שנא' (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו וגו' ממצרים קברו בשכם: שכם אחד על אחיך. שכם ממש היא

שפתי חכמים

יודע שגם הוא יהיה לעם שגם זאת אני יודע שיגדל כו': צ דק"ל דוזרעו יהיה מלא הגוים משמע שזרעו יהיו נפוצים בכל העולם ואדרבה זו קללה היא ועז"פ שמעו כו' ר"ל שם שלו כאלו אמר שם זרעו יהיה בכל העולם דהיינו ע"י ירח והחמה שנראין בכל העולם. ק כי מאמר ישראל הוא כלל ישראל והוא לשון רבים ואיך אמר ישימך שהוא לשון יחיד לכן הוסיף ויאמר איש לבנו וכו': ר שהשימה הזאת אינה ממציאות שלא לקח את אפרים ושם אותו לפני מנשה אלא השימה הזאת היא שימת מעלה שהוא קודם במעלה לדגלים וכו': ש הולך לומר אתה טורח וכו' מפני שבל"ז אין לפסוק זה שום קשור למעלה: ת פירוש נתתי לך כבר לפי שבאותן ברכות שברכו א"כ יהיו הכל שוין בו לכך א"ל כזו נתתי ר"ל נתתי לך ולא

יהיה

התורה והמצוה

אחד מפרש חלק אחד מן הפסוק, ר"י מפרש מ"ש האלהים הרועה אותי כרועה שהוא עומד ומביט בצאנו, שעז"א ע"ד דר' יוחנן אנו צריכים לכבודו, כי הנהגה זו יוצאת מכבודו, לא מכבודנו, כי לא יביט בה על הכנת מעשנו רק כרועה עדרו ירעה, ור"ל מפרש מ"ש האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו שזה כמשל הנשיא שהוא מהלך וזקנים לפניו שכבוד הנשיא תלוי בהזקנים, כן באברהם ויצחק שהם התהלכו לפניו ופתח צינורי הברכה לפי מעשיהם היו דומים כזקנים, שהנשיא יתכבד ע"י כבודם:

(טז) המלאך הגאל אתי מכל רע. שהנהגת יעקב שהיתה דומה כרועה ירעה, אם כן היתה הנהגתו עפ"י הטבע לא בנסים גלוים, א"כ היתה ההנהגה ע"י מלאך ושליח מה' לא עפ"י ההשגחה הנסיית בעצמם שזה לא תהיה ע"י מלאך ושליח רק מה' בעצמו ובכבודו. יברך את הנערים, בשתי הנהגות אלה יברך את הנערים, שנגד ההנהגה הטבעיית שהצליח בה יעקב אמר ויקרא בהם שמי, ונגד ההנהגה הנסיית שבה הצליחו אבותיו אומר ויקרא בהם שם אבותי אברהם ויצחק, ור"ל כי את אפרים ברך בימין, שהימין מורה תמיד על ההנהגה הנסיית שימין ה' עושה חיל למעלה מדרך הטבע, ואת מנשה ברך ביד שמאל שמורה על ההנהגה הטבעיית המתיחסת לשמאל, אמר ששתי הברכות ושתי ההנהגות האלה יהיו גם לטובה עד שידגו לרוב:

(יט) וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי. באר לו שיש הבדל בין אפרים ומנשה, שאפרים גדולתו תהיה ע"י רבוי האיכות, וגדולת מנשה הוא ע"י רבוי הכמות, ר"ל שנמצא לפעמים איש אחד שהוא שקול כנגד כלו ע"י מעלתו ועוצמת קדושתו, כמ"ש במדרש שה"ש דרש לאשה אחת ילדה במצרים ששים רבוא, על משה רבינו שהיה שקול כנגד כל ישראל, וזה רבוי האיכות, והוא נמצא באפרים כמ"ש רש"י וזרעו יהיה מלא הגוים זה יהושע, אבל גדולת מנשה תהיה ע"י רב עם בכמות, ומבואר שגדולת אפרים הוא ענין שלמעלה מן הטבע שתלוי ע"י הנסים והנפלאות שיעשו ע"י יהושע, ולכן ברך ברכתו בימין, אבל גדולת מנשה שתלוי ברב עם היא ברכה טבעיית המתיחסת אל השמאל. ויש עוד הבדל שברכה של אפרים יש לה מציאות תיכף, כי שם בנפשו הסגולה והכח הנפשי, אבל ברכת מנשה ברבוי עם אין לה מציאות כעת עד יפרה וירבה ויהיה לגוי גדול. וז"ש ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם, אולם יש הבדל שהוא לא יגדל עד יהיה לעם ועת שיהיה לעם אז גם הוא יגדל, אולם אחיו הקטן יגדל ממנו, היינו ע"י שיגדל בעצמו לא ע"י רבוי עם, כי וזרעו יהיה מלא הגוים, שאחד מזרעו יהיה שקול כגוים רבים זה יהושע, ולכן

(כ) ויברכם. לפי הברכה שברכם ביום ההוא הקדים אפרים למנשה, אחר שברכם אפרים כבר נכונה בכח הנפשי, לא כן ברכת מנשה שאין לה מציאות ביום ההוא:

דאספו

הָאֱמֹרִי בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי׃ פ רביעי **מט** א וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל־בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃ ב הִקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְשִׁמְעוּ אֶל־יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם׃ ג רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי יֶתֶר שְׂאֵת וְיֶתֶר עָז׃ ד פַּחַז כַּמַּיִם אַל־תּוֹתַר כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה׃ פ ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם׃ ו בְּסֹדָם אַל־תָּבֹא נַפְשִׁי

בקהלם

בעל הטורים

(א) ויקרא יעקב לבניו. שרצה לגלות להם הקץ ונסתם ממנו אמר יעקב שמא יש בכם חטא אמרו לו הדקדק בשמותינו ולא תמצא בהם אותיות חט ואמר להם גם אין בהם אותיות קץ: (ב) ושמעו. אותיות שמע ו' שאמר להם שמע ישראל שיש בו ו' תיבות. ושמעו בני יעקב. ושמעו בגימטריא הוא ביקש לגלות הקץ: ושמעו אל ישראל. בגימט' זה קנו של מלך המשיח: (ג) ראובן בגימטריא לא בכור. יוסף במלואו בגימטריא בכורה: (ה) שמעון ולוי אחים. בגימט' אין להם חלק בארץ:

שפתי חכמים

יהיה בכלל אומן ברכות. מהרש"ל: א (מהרש"ל) דק"ל דאם שכם הוא שם העיר למה כתיב אחד לשון זכר אע"כ אחד לאו העיר קאי לכ"פ העיר שכם יהיה לך חלק א': ב הוא פירוש על כי השיתמו שכם: ג ולפי טעם זה קשה למה דמשו דוקא לאמורי לכ"פ ד"א ולד"א קשה סי"ל אמרי ולא אמורי לכן צריך לב' טעמים. מהרש"ל: ד ר"ל בחרבי היינו חכמה כמו בחרב מציל את בעלה כך החכמה מצילה את בעלה כענין שנאמר החכמה תחיה בעליה ובקשתי הוא לשון בקשה ותפלה: ה הואיל וכתיב האספו והקבצו ב' לשונות רמז לקץ דכתיב ובגולות יסודה יקבץ וכתיב ונדחים יקבץ שהוא רמז לגלות אחרון. ועי"ל מדכתיב באחרית הימים ל"ל אלא רמז לקץ הימין שיהיה באחרית הימים: ו דמלת אוני יתיר הוא שהרי כבר כתיב כחי ואוני היינו נמי כחי כדפירש"י ואע"פ דאין אשה מתעברת מביאה ראשונה אפשר דלאה מוכת עץ היתה. והרא"ם תירץ שמעכה באצבע ויש עוד תירוצים אחרים ע"ש (נח"י) ונולא דבריהם הייתי מפרש שלא נתעברה מטיפה ראשונה אלא שכל הטיפות של יעקב הי"ל לראובן שלא ראה קרי מתחת סרהור ע"ש מ"ש: ז דחלל קאי על השם דשייך לומר חילל על הקב"ה כמו חילול השם אבל לא שייך לשון חילול על המטה והמפרשו כך טועה: ח לא אמר הטעם משום שלא היו מדברים לפני אחיהם הגדולים מהם מפני שכיון שאמר לאביהם שהיו קורין לבני השפחות עבדים א"כ הוא הוציא שם רע עליהם והיה להם פתחון פה שהרי יוסף קרא אותם עבדים לכך נתן

טעם

רש"י

שהיה לך א חלק אחד יתירה על אחיך: בחרבי ובקשתי. כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן. ד"א שכם אחד הוא הבכורה שיטלו בניו שני חלקים ושכם ל' חלק הוא כתרגומו והרבה יש לו דומים במקרא (תהלים כא) כי השיתמו שכם תשית שונאי לכם ב לחלקים (שם ס) אחלקה שכם (הושע ו) דרך ירצחו שכמה איש חלקו (צפניה ג) לעבדו שכם אחד: אשר לקחתי מיד האמרי. מיד עשו שעשה מעשה ג אמורי. ד"א שהיה צד אביו באמרי פיו: בחרבי ובקשתי. היא חכמתו ד ותפלתו. (ועיין ברא"ם שכתב דא"א לפרש על חרבם של שמעון ולוי דהא לא עשו מדעתו שהרי כעס עליהם ע"ז. ולענ"ד בלא"ה א"א לפרש עליהם דמה נתינת טעם יהיה על שנתנו ליוסף מפני שלקחוהו שמעון ולוי בחרבם ובקשתם והלא הדרבה מזה הטעם ראוי שינתן לשמעון ולוי ולא ליוסף ודו"ק): (א) ואגידה לכם. (ב"ר) בקש לגלות את הקץ ה ונסתלקה ממנו שכינה והתחיל אומר דברים אחרים: (ג) וראשית אוני. היא טפה ראשונה שלו שלא ראה ו קרי מימיו (ב"ר): אוני. כחי כמו (הושע יב) מצאתי און לי (ישעיה מ) מרוב אונים, ולשון אונים: יתר שאת. ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה ל' נשיאות כפים: ויתר עז. במלכות כמו (ש"א ב) ויתן עז למלכו ומי גרם לך להפסיד כל אלה: (ד) פחז כמים. הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים למרוצתם. לכך: אל תותר. אל תרבה ליטול כל היתרונות הללו שהיו ראויות לך. ומהו הפחז אשר פחזת: כי עלית משכבי אביך אז חללת. אותו שם ז שעלה על יצועי והיא השכינה שהיה דרכה להיות עולה על יצועי: פחז. שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכלו נקוד פת"ח ואלו היה לשון עבר היה נקוד חציו קמ"ץ וחציו פת"ח וטעמו למטה: יצועי. ל' משכב ע"ש שמציעים אותו ע"י לבדין וסדינין והרבה דומים לו (תהלים סג) אם זכרתיך על יצועי (שם קלב) אם אעלה על ערש יצועי: (ה) שמעון ולוי אחים. בעצה אחת על שכם ועל יוסף ויאמרו איש אל אחיו וגו' ועתה לכו ונהרגהו מי הם א"ת ראובן או יהודה הרי לא הסכימו בהריגתו א"ת בני השפחות הרי לא היתה שנאתן שלמה ח שנא' והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגו' יששכר

זבולן

א וקרא יעקב לבנוהי ואמר אתכנשו ואחוי לכון ית די יערע יתכון בסוף יומיא: ב אתכנשו ושמעו בני יעקב וקבילו אולפן מן ישראל אבוכון: ג ראובן בוכרי את חילי וריש תקפי לך הוה חזי למסב תלתא חולקין בכירותא כהנתא ומלכותא: ד על דאזלתא לקבל אפך הא כמיא ברם לא אהניתא חולק יתיר לא תסב ארי סלקתא בית משכבי אבוך בכן אחלתא לשווי ברי סלקתא: ה שמעון ולוי אחין גברין גברין בארע תותבותהון עבדו גבורא: ו ברזהון לא הות נפשי

רש"י

חבלן לא היו מדברים בפני אחיהם הגדולים מהם ט על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם אחים: כלי חמס. אומנות זו של רציחה חמס הוא בידיהם מברכת עשו היא זו אומנות שלו היא ואתם חמסתם אותה הימנו: מכרתיהם. לשון כלי זיין. הסייף בל' יוני מכי"ר (הגהומא). ד"א מכרותיהם (ב"ר) בארץ מגורתם יעצו עצמן בכלי חמס כמו (יחזקאל טו) מכורותיך ומולדותיך וזה תרגום של אונקלוס: (ו) בסודם אל תבא נפשי. (ב"ר) זה מעשה זמרי כשנתקבצו

שפתי חכמים

טעם בחור כו', (מהרש"ל): ט וא"ת וסולך היו מדברים שמעון ולוי בפני ראובן ותירץ מהרש"ל שלא היה ראובן באותו פעם שם שהלך לשמש את אביו: י לפי שהכ"ף במלת מכרותיהם

התורה והמצוה

מט (א-ב) האספו. הקבוץ מורה קבוץ הנפזרות, והאסיפה תהיה אחר הקבוץ, כמ"ש בסידוש יפעיס סימן י"א, ומזה דרשו חז"ל שבקש לגלות הקץ ונסתלקה הימנו שכינה, ובמדרש פעה אותם על שמתלוקם, א"ל תהיו כלכם הסיפה אחת, ולא ההקינו א"ע לגאולה כמ"ש ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכו'. כי חורבן הבית היה בעון שנאת חנם וכ"ם שא"א שתהיה הגאולה עד יתקבצו והיו לגוי אחד. וע"ז כשאמר האספו שהוא אחר הקבוץ, שבזה יעיר שאגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים, וכשראה שנסתלקה הימנו שכינה כי עתיד להיות ביניהם מחלוקת, ולא א"א לגלות קץ הימים אחר הקבצו, ובמדרש האספו מעשרת השבטים והקבצו לשבט יהודה ובנימין, דרוש זה נסמך עמ"ש ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ, ופרשתי שם שעשרת השבטים אינם מפוזרים רק נדחים שלא נודע מקומם וצריכים אסיפה, שהאסיפה מורה מן החוץ אל הפנים, ושבט יהודה ובנימין הם נפוצים בארבע כנפות הארץ ואינם נדחים כי נודע מקומם, וע"ז א"ל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ, והתבאר אצלי בפי' הנ"ך שכ"מ שידבר מעשרת השבטים עד שבט יהודה, יקרא שבט יהודה בשם ישראל נגד העשרת השבטים שנקראו לעולם בשם יעקב. וע"ז"ס האספו הקבצו, ומפרש נגד האספו ושמעו בני יעקב, ועז"א האספו מעשרת השבטים, ונגד הקבצו אמר ושמעו אל ישראל אביכם, ועז"א והקבצו לשבט יהודה ובנימין שהם נקראים ע"ש ישראל שהם במדרגה יתירה נגד י' השבטים:

(ג) ראובן בכרי אתה. ר"ל יש לך שתי מעלות. א] מצד שאתה בכור אף אם לא היית מן הטפה הראשונה הבכור י"ל התנשאות נגד אחיו בממשלה ובכבוד וליטול פי שנים. ב] מצד שאתה כחי וראשית אוני, שנוצרת מן הטפה הראשונה, ויש הבדל בין כח ובין און, שכח מציין הכח הפנימי, ואין מציין התגלות הכח לחוץ, כמ"ש בפי' ישעיה סימן מ' בפסוק נותן ליעף כח, ר"ל שכח הפנימי נתגלה בך, והיה ראוי התגלות אוני מכח אל הפועל על ידך, ומפרש מצד שבכורי אתה יש לך יתר שאת התנשאות וגדולה, ומצד שאתה ראשית אוני יש לך יתר עז וכח הגוף כי נוצרת בכח גדול ואון אמיץ, ופי' חז"ל שהיה ראוי לך הבכורה והכהונה שהם יתר שאת והמלכות שהוא יתר עז:

(ד) פחז כמים. אבל ע"י שתפזת כמים השוטפים בהפזון בלין מעצור, לכן אל תותר, לא יהיה לך יתרונים אלה, כי עלית וסלקת את משכבי אביך [מלשון סלוק כמו השאר עלה או כעלות גדיש בעתו]. או חללת אם יצועי אשר עלה ונסתלק על ידך, וכבר באר בפ' וישלח שהיה ראוי שיעקב יוליד עוד בן ואז היה י"ג שבטים, וע"י בלבל יצוע שאהרו רק י"ב שבטים, והגם שיעקב לקח את מנשה ואפרים וחלקם לב' שבטים, נשארו תמיד רק י"ב שבטים, שכ"מ שיחשב מנשה ואפרים לשנים לא נחשב לוי בס"ע לשבט, כמו בדגלים ובנשיאים ובנחלה וכדומה, עד לעתיד שאז יהיה ללוי חלק בארץ כמ"ש ביחזקאל ואז יהיו י"ג שבטים כמספר אחד, שהוא מעלה עליונה נגד מספר י"ב שהוא למטה במרכבה ומספר י"ג עומד למעלה במלכות שמים:

(ה) שמעון ולוי. אחר שאמר שלא יכול לקח העוז והמשרה דהיינו המלכות לראובן, הנה ראוי לתתם לשמעון או ללוי שהם האחים שאחריו בתולדה, אומר שגם להם לא יאות המשרה כי הם אחים במדת הכעס והנקמה, שזה לא יאות לאשר לו המשרה שבזה ישחית רבים ועצומים, כי כלי חמס מכרתיהם, כלי זיין כלי, ויתנכלו אותו להמיתו, ומכרתיהם, היינו מגורותיהם וגדרו מקום אשר שם בקביעות כמ"ש ביחזקאל סימן ט"ז, שבתוכם ימצא כלי המס במדור קבוע, ובלבם כלי חמס מאהו בית ומושב תמידי, וזה ממה שהרגו את עיר שכם וממה שעשו ליוסף שהיה ע"י אף וכעס ונקמה:

(ו) בסודם. מפני שהיה נראה שמה שעשו לשכם היה עפ"י עצת יעקב, עז"א בין סתלה כשאיס הדבר

בִּקְהָלָם אַל־תֵּחַד כְּבֹדִי כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם עִקְּרוּ־שׁוֹר׃ ז אָרוּר אַפָּם כִּי עָז וְעֶבְרָתָם כִּי קָשָׁתָה אֲחַלְּקֵם בְּיַעֲקֹב וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל׃ פ ח יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ יָדְךָ בְּעֹרֶף אֹיְבֶיךָ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ׃ ט גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ׃ י לֹא־יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו

°מ״ש עמוד בי״ה שמ״ז סימן

עד

בעל הטורים

(ו) תחד ב׳ במס׳. הכא ואידך לא תחד אתם בקבורה בבקשת יעקב שאף לאחר הקבורה לא יהיו מזכירין אותו במעשה קרח חסר בקהלם שנא׳ שם ויקהל עליהם קרח אבל כשמייחסם על הדוכן הזכירו שנא׳ בן לוי בן ישראל: כי באפם הרגו איש וגו׳ זה שכם בן חמור: (ח) יהודה. בי״ה שמו צריך להיות בראש כדף. בי״ת בראשית. יו״ד יהודה אתה יודוך. ה״א הבאים אחריהם בים. שריך במר לך. מ״ם מה טובו אהליך. וי״ו ואעידה בם את השמים ע״ש ט׳ בי״ה ה׳ צור עולמים: אחיך ידך בעורף אויביך. ר״ת בגימ׳ דוד דכתיב ביה ואויבי נתתה לי עורף: ישתחוו לך ב׳ במס׳. הכא ואידך כל הארץ ישתחוו לך ויזמרו לך. וכן ואדונינו ב׳ במס׳ ואדונינו מכל אלהים ואדונינו דוד. ע״ש כסאו כשמש נגדי ועי״ש רבו רבון קדמוני אחד לו ואחד לדוד: (ט) גור אריה יהודה. בגי׳ דוד. וגם שלמה: גור אריה יהודה. ר״ת בגי׳ דוד. ובגי׳ זה במשכן: עלית ג׳ במס׳. מטרף בני עלית. כי עלית משכבי אביך. כי עלית למרום. לראובן אמר עלית והיה ראוי ליקח מתנות כהונה ומלוכה דכתיב ביה ויתן עז למלכו ומי גרם לך שהפסדת אותו כי עלית משכבי אביך וליהודה אמר אבל אתה שמטרף בני עלית זכית ועלית ולקחת מתנות מלוכה: (י) ומחוקק מבין רגליו בגי׳ תלמידי חכמים: מחקק. עולה רמ״ח שרמ״ח אברים באדם

רש״י

שבטו של שמעון להביא את המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה כ לך אל יזכר שמי בדבר שנא׳ זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ולא כתב בן יעקב: בקהלם. כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן: אל תחד כבדי. שם אל יתיחד עמהם שמי ל שנא׳ בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולא נאמר בן יעקב אבל בדברי הימים כשנתייחסו בני קרח על הדוכן נאמר (דה״א ו) בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל: אל תחד כבדי. כבוד לשון זכר הוא ועל כרחך אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד מ עמהם כמו (ישעיה יד) לא תחד אתם בקבורה: כי באפם הרגו איש. אלו חמור ואנשי שכם ואינן חשובין כולם אלא כאיש אחד וכה״א בגדעון (שופטים ו) והכית את מדין כאיש אחד. וכן במצרים סוס ורוכבו רמה בים. זהו מדרשו. ופשוטו אנשים הרבה קורא איש כל אחד לעצמו באפם הרגו כל איש שכעסו עליו וכן (יחזקאל יט) וילמד לטרף טרף אדם אכל: וברצונם עקרו שור. רצו לעקור את יוסף נ שנקרא שור שנא׳ בכור שורו הדר לו. עקרו אשריטו״ר בלעז ל׳ (יהושע יא) את סוסיהם תעקר: (ז) ארור אפם כי עז. אפי׳ בשעת תוכחה לא קלל אלא את אפם וזהו שאמר בלעם מה אקב לא קבה ס אל: אחלקם ביעקב. אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים והרי הם חלוקים. ד״א ע אין לך עניים סופרים ומלמדי תינוקות אלא משמעון. כדי שיהיו נפוצים, ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרות נתן לו תפוצתו פ דרך כבוד: (ח) יהודה אתה יודוך אחיך. לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורים התחיל יהודה נסוג לאחוריו (שלא יוכיחנו על מעשה תמר) וקראו יעקב בדברי רצוי יהודה לא אתה כמותם (ב״ר): ידך בערף איביך.

בימי

שפתי חכמים

נתלפת בגימ״ל שהם מאותיות גיכ״ק: כ ובאמת לסורה גיורת היתה עי״ל דמשה נשאה קודם מתן תורה: ל דלכך הביא רש״י זה דאל תקשה מנ״ל לפרש כן דלמא מה שלא מנה יעקב במעשה זמרי ובקרח דאין דרך של קרא לייחס אלא עד השבטים לכך הביא זה דהא מצינו שייחס עד אחר יעקב א״כ למה לא יחסו גבי קרח אלא עד לוי וקשיא קראי אהדדי אע״כ נ״ל דיעקב בקש ע״ז שלא לייחסו שם. ובזה נראה שיתורץ קושיית הרא״ם שהקשה אדרבה יקשה בד״ה למה הוזכר שם שמו של יעקב שלא כמנהג. ועוד כתב הרא״ם אך קשה א״כ גבי זמרי בן סלוא נימא שמה שלא נאמר לשמעוני בן יעקב הוא מפני שראשי המשפחות אינן עולין רק עד השבטים ונראה כיון שמצינו גבי קרח שלא יחסו אותו עד יעקב מפני תפלתו כמו שכתבתי דאל״כ הוה קשיא קראי אהדדי א״כ גבי זמרי נמי נימא שמפני תפלתו של יעקב הוא דהא גבי אהדדי נקטי להו דכתיב בסודם וגו׳ וק״ל: מ כי נכח לזכר הוא נסתר לנקבה כמו הכא דמלת תחד הוא לשון נסתר לנקבה וג״כ נוכח לזכר וק״ל: נ לא שעקרוהו שהרי יוסף מלך אלא מפני שמחשבתן היה לעקור נקראו עוקרים וכמוהו ארמי אובד אבי: ס ר״ל אל היינו יעקב כדפירש״י שם בפרשת בלק: ע דלפירוש א׳ קשה מהו ואפיצם בישראל לכן פי׳ ד״א ואין לומר אם הד״א פירוש של ואפיצם הוא א״כ מאי ד״א הא בפירוש ראשון לא פירש כלום על ואפיצם. י״ל שהד״א הוא פי׳ גם על אחלקם וה״פ אחלקם זה מזה ובמה אחלקם ואפיצם כלומר ואפיצם הוא פירש של ואחלקם, מהרש״ל: פ אחלקם ביעקב קאי אשמעון ואפיצם בישראל קאי על לוי לכן כתיב בישראל דהוא לשון חשיבות:

דס״ל

באתכנשותהון למהך לא נחתית מן יקרי ארי ברגזהון קטלו קטול וברעותהון תרעו שור סנאה: ז ליט רגזהון ארי תקיף וחמתהון ארי קשיא אפלגנון ביעקב ואבדרנון בישראל: ח יהודה את אודיתא ולא בהיתתא בך יודון אחך ידך תתקף על בעלי דבבך יתבדרון סנאך יהון מחזרין קדל קדמך ויהון מקדמין למשאל בשלמך בני אבוך: ט שלטון יהי בשרויא ובסופא יתרבא מלכא מדבית יהודה ארי מדין קטלא ברי נפשך סלקתא ינוח ישרי בתקוף כאריא וכליתא ולית מלכו דתזעזעניה: י לא יעדי עביד שלטן מדבית יהודה וספרא מבני בנוהי

עד

רש"י

בימי צ דוד (ש"ב כב) ואויבי תתה לי עורף: בני אביך. ע"ש שהיו מנשים הרבה לא אמר בני אמך כדרך שאמר יצחק: (ט) גור אריה. על דוד נתנבא בתחלה גור (ש"ב ה) בהיות שאול מלך עלינו אתה המוציא והמביא את ישראל ולבסוף אריה כשהמליכוהו עליהם. וזהו שתרגם אונקלוס שלטון יהא בשרויא בתחלתו: מטרף. ממה שחשדתיך בטרוף טורף יוסף חיה רעה אכלתהו וזהו יהודה שנמשל לאריה: בני עלית. סלקת את עצמך ואמרת מה בצע וגו'. וכן בהריגת תמר ק שהודה צדקה ממני לפיכך כרע רבץ וגו' בימי שלמה (מ"א ה) איש תחת גפנו וגו': (י) לא יסור שבט מיהודה. מדוד ואילך ר אלו ראשי גליות שבבבל שרודים את העם בשבט שממונים ע"פ המלכות (סנהדרין ה): ומחקק מבין רגליו. תלמידים אלו נשיאי א"י: עד

כי

שפתי חכמים

צ דה"ל ליעקב לכך אותו שתמשול בגוים או המלוך אתה ולכך אמר ידך בעורף לרמז על דוד (מהרש"ל): ק ר"ל בני, קאי על יהודה ולא על יוסף הלא דהא יהודה גם הוא בנו. ועוד דהא מטרף תמר ג"כ סלק עצמו וכמו שפירש"י ואח"כ סלק עצמו משתיקן ולמה נקט בני על יוסף א"ו בני קאי על יהודה: ר דק"ל והא עד שאול לא היה מלך בישראל ועז"ש מדוד ואילך

התורה והמצוה

בוד אלהים, וכמ"ש ויענו את שכם במרמה וידברו, לא היה עפ"י עצתי ואני לא ידעתי מזה, ואח"כ בקהלם כשנקהלו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר, שאמרו שעשו זה להציל כבודי כמ"ש הכזונה יעשה את אחותנו. אל תחד כבדי, לא היה זה לי לכבוד, כי באפם הרגו איש, מה שהרגו אנשי שכם היה מתוך אף וכעס לא לשם ה' או להציל כבודי, ואחר שכבר עשו חרון אפם ע"י הריגת האנשים, ברצונם עקרו שור לקחו בשלל מקניהם ועקרו את השורים ע"ד את סוסיהם תעקר זה היה אחר שנחה המתם רק ברצונם, וזה סימן על אכזריותם, ויש לפרש גם על יוסף באפם רצו להרגו, וכשנתרצו ע"י יהודה עקרוהו ממקומו ומכרוהו לעבד וקראו שור ע"ש בכור שורו הדר לו:

(ז) ארור. שלפעמים יצטרך האף והעברה לקנא קנאת ה' ולעשות משפט ברשעים, אבל אפם ארור הוא ואין בו ברכה, כי הוא עז יותר מן המדה. ויש הבדל בין אף ובין עברה, שאף הוא מה שקוצף על מי שחטא כנגדו, ועברה הוא אם עי"ז ישולח חרונו גם על מי שלא חטא עד שעובר הגבול (כמ"ש בפי' הכ"ך בכ"מ) ונגד שכם בן חמור היה אף ונגד יתר אנשי שכם היה עברה, ושניהם היו בעז ובקשוי יותר מן הראוי אחר שנייכרו א"ע. אחלקם ר"ל את האף והעברה שלהם אחלק ביעקב, שהגם שצריך גם להם אף ועברה לעת הצורך, די שכל שבט יקח חלק אחד מי"ב ר"ל קנא, וישראל גדול מיעקב שהם גדולי האומה ביניהם אפיץ את האף והעברה ע"ד כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש, לכלות אף נגד הרשעים ולעשות משפט במנאצי ה' שזה מוטל על ישראל שהם הגדולים:

(ח) יהודה. אולם יהודה שהוא אחריהם בתולדה לך ראוי המלוכה, וע"כ אתה יודוך אחיך, ישנו עליך הוד מלכות כמו על כן עמים יהודוך (תהלים מה), כי מהנאי המלך שני דברים, כמ"ש ושפטנו מלכנו ונלחם את מלחמתנו, נגד המלחמה אמר ידך בערף איביך, ונגד המשפט שזה תלוי אם העם מקבלים אותו לשופט ומקבלים משפטיו, אמר ישתחוו לך בני אביך:

(ט) גור. מפרש מעלת יהודה שהוא גבור כאריה הזקן, והוא זריז וקל בעניניו כגור הקטן, ובכ"ז אין משלו כאריה שהוא טורף טרף אדם אכל, כי אתה בני עלית מטרף, סלקת א"ע מטרוף טרף, רק מה שהמשלתי אותך לאריה הוא שכלם יראו מגבורתך עד שיפחדו ממך, כי כרע רבץ, הכריעה הוא כהאריה שיכרע על ברכיו והרביצה הוא בהלביאה שי"ל גורים, כמ"ש יחדו ירבצו ילדיהן, ור"ל כרע כארי ורבץ כלביא, [הלביאה הוא בעת שי"ל גורים], מי יקימנו לא יש מי שיערב לבו להקים אותו כי בנפשו הוא, ק לא יקרב אליך איש למלחמה. על כן,

(י) לא יסור שבט מיהודה. תמיד יצא ממנו שבט מושלים, ומחוקק הוא מניח הנמוסים והחוקים שכ"ז שייך אל הנשיא שהוא ג"כ המחוקק, ר"ל בעת הגלות שלא יהיה מלך מזרעו יהיה מזרעו שבט מושלים ונגידי החוקים שהיו תמיד מזרע ב"ד, עד כי יבא שילה מעין ובשליתה היוצאת מבין רגליה, ר"ל מבין

רגלא

עַד כִּי־יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים׃ יא אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ וּבְדַם־עֲנָבִים סוּתֹה׃ יב חַכְלִילִי עֵינַיִם מִיָּיִן וּלְבֶן־שִׁנַּיִם מֵחָלָב׃ פ יג זְבוּלֻן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן וְהוּא לְחוֹף אֳנִיֹּת וְיַרְכָתוֹ עַל־צִידֹן׃ פ יד יִשָּׂשכָר חֲמֹר גָּרֶם רֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם׃ טו וַיַּרְא מְנֻחָה כִּי טוֹב וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי נָעֵמָה וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל וַיְהִי לְמַס־עֹבֵד׃ ס

דן

בעל הטורים

ע"ש ערוכה בכל ושמורה: יבא שילה. בגימטריא משיח. שילה בגימטריא משה דכתיב ביה ויתא ראשי עם שאז היתה יהודה לקדשו דכתיב שרי יהודה רגמתם: (יג) וירכתו על צידן. בהיג חסר. צידן לשון צידה שהיה מספיק מזון ליששכר: (יד) יששכר חמר גרם. קרי ביה חמור גרם ששמעה לאה קול נעקת החמור ויצאה לקראת יעקב ובזכותו נהללה: בין המשפתים ב' במס'. הכא ואידך למה ישבת בין המשפתים. כמו שהחמור נושא כל המשא כך היה יששכר נושא משאות של ישראל בתורה ורוב סנהדרין היו משל יששכר כתיב הכא רובץ בין המשפתים שהיו מרביצים תורה בישראל בלשכת הגזית שהיתה חציה בקדש וחציה בחול וכתיב התם למה ישבת בין המשפתים שהיתה נחלתו על שפת הים בין ים לנהרא כדמתרגמינן ואהסניתיה בין תחומיא: (טו) למס עובד ג' במס'. הכא ואידך דיבוסי אשר לא הוריש וגו' ויתנם למס עובד. ויעלם שלמה למס עובד. לומר לא די שלימד תורה לכל ישראל אלא שהעלה להם מס ממזונו שהיה מספיק לכל מי שיבא ללמוד:

שפתי חכמים

שהוא משבט יהודה: ש (נמ"י) קאי אדלעיל לא יסור שבט מושלים מיהודה ואפילו בזמן הגלות תהיה להם שררה מועטת וכל זה יתנהג עד כי יבא שילה מי שהשבט שלו והרב נקט המלוכה תמורת השבט והוא הוא: ת ר"ל דהוא נמי מפרש שילה קאי אגואל אבל לא מפרש שהוא לשון שלו אלא ב' תיבות הם שי לו פירוש מנחה לו: א מביא ראיה דיקהת בשל יו"ד לשון אסיפה: ב מקהילים קהלות בבית הכנסת ובומעים דבריהם ע"ש: ג והכי משמע הקרא אוסרי לגפן עירה יסככון ישראל עיר ירושלים ולשורקה בני אתונו וישראל יבנון ב"ה: ד ר"ל דקאי פסוק זה את"ח לאורות פי' לבנות ח"ת שלובשים בגדים לבנים א"נ רוכביה על אתונות לבנות ממקום למקום כדי ללמוד תורה: ה דכתיב ישכן דמשמע שכונתו על חוף ימים היינו ארצו אבל הוא עצמו לחוף האניות כלומר בנמל במקום שהאניות מביאות סחורה שם יבא פטי. נח"י דהא כל זה ואמר שארץ זבולון היתה בסוף הים מקום שמבדיל בין א"י ובין ארצות העמים וממילא כל הספינות

רש"י

כי יבא שילה. מלך המשיח שהמלוכה ש שלו. וכן תרגמו אונקלוס. ומ"א שילו שי ת לו שנא' (תהלים עו) יובילו שי למורא: ולו יקהת עמים. אסיפת העמים שהיו"ד עיקר היא ביסוד כמו יפעתך ופעמים שנופלת ממנו וכמה אותיות משמשות בלשון זה והם נקראים עיקר נופל כגון נו"ן של נגף ושל נושך ואל"ף (איוב יג) שבאחותי באזניכם (יחזקאל כא) ובאבחת הרב (והוא ל' הרב ופי' אימת חרב והוא ל' זיין) (מ"ב ד) ואסוך שמן. אף זה יקהת עמים אסיפת עמים שנא' (ישעיה יא) אליו גוים ידרושו ודומה לו (משלי ל) עין תלעג א לאב ותבוז ליקהת אם לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה ובגמ' דיתבי ומקבו אקהתא בשוקי ב דנהרדעא (דפומבדיתא) במס' יבמות (דף קי) ויכול היה לומר קהית עמים: (יא) אסרי לגפן עירה. נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעין איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטענו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד: שרקה. זמורה ארוכה קורייד"א בלעז: כבס ביין. כל זה לשון רבויי יין: סותה. לשון מין בגד הוא ואין לו דמיון במקרא: אסרי. כמו אוסר דוגמתו (תהלים קיג) מקימי מעפר דל (שם קכג) היושבי בשמים וכן בני אתונו כענין זה. ואונקלוס תרגם במלך ג המשיח. גפן הם ישראל. עירה זו ירושלים. שורקה אלו ישראל (ירמיה ב) ואנכי נטעתיך שורק: בני אתנו. יבנון היכליה ל' שער האיתון בס' (יחזקאל מ) ועוד תרגמו בפנים אחרים. גפן אלו צדיקים. בני אתונו עבדי אורייתא באולפן על שם רוכבי אתונות ד צחורות. כבס ביין יהא ארגון טב לבושוהי שלבושו דומה ליין ובצבועין הוא ל' סותה שהאשה לובשתן ומסיתה בהן את הזכר ליתן עיניו בה. ואף רבותינו פירשו בגמ' ל' הסתה שכרות במס' כתובות (דף קיא) ועל היין שמא תאמר אינו מרוה ת"ל סותה: (יב) חכלילי. ל' אודם כתרגומו וכן (משלי כג) למי חכלילות עינים שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין: מחלב. מרוב חלב שיהא בארצו מרעה טוב לעדרי צאן. וכן פי' המקרא אדום עינים יהא מרוב יין ולבן שנים יהא מרוב חלב. ולפי תרגומו עינים ל' הרים שמשם צופים למרחוק. ועוד תרגמו בפנים אחרים ל' מעינות וקלוח היקבים נעוהי יקבים שלו ול' ארמי הוא במס' ע"א (דף עד) נעוה ארמאה. יחוורן בקעתיה תרגם שנים ל' שני הסלעים: (יג) זבלון לחוף ימים. על חוף ימים ה תהיה ארצו חוף כתרגומו ספר מרק"א בלעז (יבמות מח) והוא יהיה מצוי תדיר על חוף האניות במקום הנמל שאניות מביאות שם פרקמטיא שהיה זבלון עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר (תנחומא) והם עוסקים בתורה הוא שאמר משה (דברים לג) שמח זבלון בצאתך ויששכר באהליך

זבלון

עד עלמא עד דייתי משיחא דדיליה היא מלכותא וליה ישתמעון עממיא: יא יסחר ישראל לקרתיה עמא יבנון היכליה יהון צדיקיא סחור סחור ליה ועבדי אוריתא באולפן עמיה יהי ארגון טב לבושוהי כסותיה מילא מילא צבע זהורי וצבעונין: יב יסמקון טורוהי בכרמוהי יטופון נעווהי בחמר יחורן בקעתיה בעיבור ובעדרי ענא: יג זבולן על ספר ימיא ישרי והוא יכבש מחוזין בספינן וטוב ימא ייכול ותחומיה יהי מטי על צידון: יד יששכר עתיר בנכסין ואחסנתיה בין תחומיא: טו וחזא
חולקא

רש"י

זבולן יוצא בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה באהלים: וירכתו על צידון. סוף גבולו יהיה סמוך לצידון וירכתו סופו כמו ולירכתי המשכן: (יד) יששכר חמור גרם. חמור בעל עצמות סובל עול תורה כחמור חזק שמטעינין אותו משא כבד: רובץ בין המשפתים. כחמור המהלך ביום ובלילה ואין לו לינה בבית וכשהוא רוצה לנוח רובץ בין התחומין בתחומי העיירות שהולך שם פרקמטיא: (טו) וירא מנוחה כי טוב. ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות: ויט שכמו לסבול. עול תורה: ויהי. לכל אחיו ישראל: למס עבד. לפסוק להם הוראות של תורה וסדרי עבורין שנאמר (דה"א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים ראשי סנהדראות העמיד וכל אחיהם על פיהם: ויט שכמו. השפיל שכמו
כמו

התורה והמצוה

רגליו, היינו מזרעו יהיו תמיד מחוקקים עד שיבא מבין רגליו משיח דהיינו הנולד אשר לו יקהת עמים, שהוא המלך המשיח שלו ובעבורו יקהלו עמים למלחמת גוג ומגוג כמ"ש קצות הארץ יחרדו קרבו ויאתיון:

(יא) אסרי. מצייר בנבואתו את המלך המשיח כמו שראהו זכריה בנבואתו עני ורוכב על החמור ועל עיר בן אתונות, שלא ירכב על סוס המוכן למלחמה רק על החמור, ומצייר מה שינגפו הגוים למלחמה כמו שצייר אותם הנביא בדריכת ענבים להוציא דם ענב, כמ"ש מדוע אדום ללבושך ובגדיך כדורך בגת פורה דרכתי לבדי ואדרכם באפי ויז נצחם על בגדי וכו' ואמר (יואל ד) יעורו ויעלו הגוים אל עמק יהושפט וכו' שלחו מגל כי בשל קציר באו רדו כי מלאה גת השיקו היקבים כי רבה רעתם, שמצייר דריכת חיל גוג ומגוג בג' מדרגות. א] שקוצרים הענבים מן הגפנים. ב] שמשימין אותם בגת. ג] שדורכו והוציאו היין, שהוא דם החללים, ואבינו הזקן חזה כל זאת ברוחו באופן השגב, שבעוד הענבים על הגפן כבר נדרכו בגת והמלבושים נתאדמו מן הדם, ר"ל שאך בבוא הרוכב על החמור ויאסור את חמורו אל הגפנים כבר יתכבסו מלבושיו מן היין, ר"ל שאז החיילות הלוחמים שהיו דומים בעודם מחוברים אל הגפן, נדרכו בגת והמשיח כבס מלבושיו מדמם. וז"ש שיבא שילה אשר בעודו אוסר את עירו אל הגפן, ואת בני אתונו אל השרקה, [שהוא הגפן המובחר והוא משל אל העמים הגבורים והאדירים] כבר יכבס את לבושו ביין ואת כסותו בדם ענבים, ר"ל שע"י החמור שירכב עליו יפלו כלם חללים [ועיר מציין גם לעירי מינים אחרים כמ"ש ישאו על כתף עירים חיליהם שהוא לעירי הגמלים כמ"ש בפירוש שם, ובן אתונות מציין רק לעירי החמורים, וע"ז אמר ועל עיר בן אתונות, שזה נושא משא יותר יאסרוהו לשורקה, ולבוש הוא הלבוש המיוחד לאיזה דבר, וכסות כולל כל מה שמכסה בו, וממציין שלבוש המיוחד למלחמה יכבס ביין, שמציין שכבר נעשה יין מן דם הענב, והכסות שהם יתר בגדיו יכבס בדם ענבים שזה פחות מן היין, כמש"פ על מדוע אדום ללבושך ובגדיך כדורך בגת עיי"ש בפירוש]:

(יב) חכלילי. מן כחול שצובע העינים [כחלת עיניך יחזקאל כ"ג מ'] והמליצה תאמר שתיתי ייני עם חלבי, כי אחרי שתיית היין המרחיב את הגוף ישתו חלב המשקיט רתיחת היין, והיין מציין רתיחת המלחמה שיצבע עיניו מדם, אחריו ישתה החלב המשקיט רתיחת המלחמה, שהוא מליצה על השלום כמ"ש ודבר שלום לגוים ושיתה מנוחתו כבוד, ושני האריה הגבור הזה לא יהיו אדומים מדם, כמ"ש אשר שניו שני אריים, רק לבנים מחלב, כי יהי לו שלום מכל עבריו:

(יג) זבולן. נבא על זבולן שיפול גורלו סמוך אל הים, ואדמתו לא תהיה ראויה לשדה תבואה, אבל הוא מטבעו מוכן לחוף אניות, כי טבע אנשי זבולן נולד למסחור ולעבור באניות סוחר ארצות ימים וממרחק יביא לחמו, כמ"ש בסנהדרין, שמי שנפלה היי המסחר והמדור אצל הים מזבולן הוא, ע"כ יבנה חוף שישכנו שם אניות, וסוף מעשהו בים ומסחרו יגיע עד צידון שהם כוננו המסחר בים בימי קדם:

(יד) יששכר. וטבע יששכר יהיה בהפך שהוא איש אוהב מנוחה ולשבת בארצו, ע"כ המשילו לחמור בעל עצמות, שאין טבעו ללכת למרחקים רק לרבוץ בין המשפתים, וכן יבחר לשכון בארצו, וירבץ בין המשפתים, ר"ל בגבול ארצו שגבל עם זבולן שהיה שכן לו וזבולן הוביל פירות יששכר שהיו גסים ומוכים למרחקים לסחורה והלכו ביניהם עוה"ז והעוה"ב כמ"ש חז"ל. וז"ש,

(טו) וירא מנחה כי טוב. שבחר יותר לנוח במקומו ולא לסחור למרחוק, כי עסק בחכמה ובתורה שלזה
צריך

טז דָּן יָדִין עַמּוֹ כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ יז יְהִי־דָן נָחָשׁ עֲלֵי־דֶרֶךְ שְׁפִיפֹן עֲלֵי־אֹרַח הַנֹּשֵׁךְ עִקְּבֵי־סוּס וַיִּפֹּל רֹכְבוֹ אָחוֹר׃ יח לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהוָה׃ ס חמישי יט גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד עָקֵב׃ ס כ מֵאָשֵׁר שְׁמֵנָה לַחְמוֹ וְהוּא יִתֵּן מַעֲדַנֵּי־מֶלֶךְ׃ ס כא נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה הַנֹּתֵן אִמְרֵי־שָׁפֶר׃ ס כב בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי־שׁוּר׃

וימררהו

בעל הטורים

(טז) כאחד שבטי ישראל. פי' כדוד ולכן אותיות של ראשי פסוקים דן יהי לישועתך. בגי' כדוד: (יט) יגודנו ב' במס'. הכא ואידך לעלות לעם יגודנו. פי' שבטי גד לקחו נחלה מעבר לירדן והיו באין עליו גדודים מהעמים שסביבותיהם פירושו גדוד יגודנו יגוד אותו והוא יגד עקב שהיו גבורים והיו נלחמים בהם ומחזירין אותם על עקבם ולא די שמחזירין אותם אלא שהיו עולים אחריהם לארצם לבזוז שלל וזהו לעלות לעם יגודנו שהיו עולים אל העם אשר יגודו אותם: (כא) נפתלי אילה שלוחה. ניבא על מלחמת ברק עם סיסרא שלקח י' אלפים איש מנפתלי ואמר ל' נקבה אילה שלוחה ע"ש דבורה: הנותן אמרי שפר. ע"ש ותשר דבורה. אמרי שפר בגי' שיר ושבחה. אילה שלוחה הנותן אמרי שפר. בגי' ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא: (כב) בן פורת יוסף. לא הזכירו בשמו כמו שעשה לאחרים שחלק לו כבוד בשביל המלכות ונתגדל בשם בניו. בן פורת בגי' מנשה ואפרים: ד"א בן פורת בן אותר ע"ש פתרון חלומות: בנות צעדה עלי שור.

שפתי חכמים

מוכרים דקך ארצו ע"ש: ו כלומר כאלו הוא ספוק ופירושו כל ישראל יחד שהרי שמשון נקם נקמות של ישראל יחד ואין לפרש ידין לשפוט כי לא מצינו זה בשום מקום: ז נוסף הוא כמין בריקה וכן פירש"י בפרשת בראשית: ח י"ל דלכך מביא על הפסוק זה ראיה ממשה רבינו שאל תקשה ליה מנ"ל לפרש דשמנה דכתיב כאן הוא לשון שמן דלמא מאכל שלו יהיה טוב ושמן לכך מביא ראיה ממשרע"ה וזה פשיטא היא דבענין זה שברכן יעקב ברכן מרע"ה והתם כתיב בהדיא וטובל בשמן רגלו וק"ל: ט כתיב אילה שלוחה שהוא ל' נקבה ואח"כ כתיב הנותן שהוא ל' זכר וע"ש דבורה וברק

רש"י

כמו ויט שמים הטו אזניכם. ואונקלוס תרגם בפנים אחרים ויט שכמו לסבול מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר ויהיה האויב כבוש תחתיו למס עובד: (טז) דן ידין עמו. ינקום נקמת עמו מפלשתים כמו כי ידין ה' עמו: כאחד שבטי ישראל. כל ישראל יהיו כאחד ו עמו ואת כולם ידין ועל שמשון נבא נבואה א. ועוד יש לפרש כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא דוד שבא מיהודה: (יז) שפיפן. הוא נחש ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא ז נושף כמו (בראשית ג) ואתה תשופנו עקב: הנשך עקבי סוס. כך דרכו של נחש. ודמהו לנחש הנושך עקבי סוס ויפל רכבו אחור שלא נגע בו. ודוגמתו מצינו בשמשון (שופטים טז) וילפת וגו' את שני עמודי התוך וגו' ושעל הגג מתו. ואונקלוס תרגם כחיוי חורמן פס מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא צפעוני וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם. וכפיתנא כמו פתן. יכמון יארוב: (יח) לישועתך קויתי ה'. נתנבא שינקרו פלשתים את עיניו וסופו לומר (שופטים טז) זכרני נא וחזקני נא אך הפעם: (יט) גד גדוד יגודנו. כולם לשון גדוד הם וכך חברו מנחם. וא"ת אין גדוד בלא ב' דלתי"ן י"ל גדוד שם דבר צריך שני דלתי"ן שכן דרך תיבה בת שתי אותיות להכפל בסופה ואין יסודה אלא שתי אותיות וכן אמר (משלי כו) כצפור לנוד מגזרת (איוב ז) ושבעתי נדודים (שופטים ה) שם נפל שדוד מגזרת ישוד צהרים אף יגוד יגודנו וגדוד מגזרה אחת הם וכשהוא מדבר בלשון יפעל אינו כפול כמו יגוד ינוד ירום ישוד ישוב וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד יתרומם יתבולל יתעודד. ובלשון מפעיל (תהלים קמו) יתום ואלמנה יעודד (ישעיה מט) לשובב יעקב אליו (שם נח) משובב נתיבות. אף יגודנו האמור כאן אין לשון שיפעילוהו אחרים אלא כמו יגוד הימנו כמו (ירמיה י) בני יצאוני יצאו ממני. גד גדוד יגודנו. גדודים יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ: והוא יגד עקב. כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש: עקב. בדרכן ובמסלותם שהלכו ישובו כמו (תהלים עז) ועקבותיך לא נודעו וכן (שה"ש א) בעקבי הצאן בלשון לעז תרצי"ש: (כ) מאשר שמנה לחמו. מאכל הבא מחלקו של אשר יהא שמן שיהיו זיתים מרובים בחלקו והוא מושך שמן כמעין. וכן ברכו ח משה וטובל בשמן רגלו כמו ששנינו במנחות (דף פה) פעם אחת הוצרכו אנשי לודקיא וכו': (כא) אילה שלחה. זו בקעת גינוסר שהיא קלה לבשל פירותיה כאילה זו שהיא קלה לרוץ. אילה שלוחה אילה משולחת לרוץ: הנותן אמרי שפר. כתרגומו. ד"א על מלחמת סיסרא נתנבא (שופטים ד) ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי וגו' והלכו שם בזריזות וכן נאמר שם ל' שלוח בעמק שלח ברגליו: הנותן אמרי שפר. על ידם שרו דבורה וברק ט שירה. ורבותינו דרשוהו על יום קבורת יעקב

כשבא

חולקא ארי טב וית ארעא ארי מעבדא פירין ויכבוש מחוזי עממיא וישיצי ית דיריהון ודאשתארון בהון יהון ליה פלחין ומסקי מסין: טז מדבית דן יתבחר ויקום גברא ביומוהי יתפרק עמה ובשנוהי ינוחון כחדא שבטיא דישראל: יז יהי גברא דיתבחר ויקום מדבית דן אימתיה תתרמי על עממיא ומחתיה תתקף בפלשתאי כחיוי חורמן ישרי על ארחא וכפתנא יכמון על שבילא יקטל גברי משרית פלשתאי פרשין עם רגלאין יעקר סוסון ורתכין וימגר רוכביהון לאחורא: יח לפורקנך סברית יי: יט מדבית גד משרית מזינין כד יעברון ית ירדנא קדם אחיהון לקרבא ובנכסין סגיאין יתובון לארעהון: כ דאשר טבא ארעיה והוא מרביא בתפנוקי מלכין: כא נפתלי בארע טבא יתרמי עדביה ואחסנתיה תהי מעבדא פירין יהון מודן ומברכין עליהון: כב ברי דיסגי יוסף ברי דיתברך כגופן דנציב על עינא דמיא תרין שבטין יפקון מבנוהי יקבלון חולקא ואחסנתא:

ואתמררו

רש"י

כשהרעו עמו על המערה במסכת סוטה (דף יג) ותרגומו יתרמי עדביה י יפול חבלו והוא יודה על חלקו אמרים נאים ושבח: (כב) בן פרת. בן חן והוא ל' ארמי אפריון נמטייה לרבי שמעון בסוף ב"מ (דף קיט): בן פרת עלי עין. חנו נטוי על העין הרואה אותו: בנות צעדה עלי שור. בנות מצרים היו צועדות על החומה להסתכל ביפיו ובנות הרבה צעדה לעדה

שפתי חכמים

ונרק: י ר"ל התרגום מתרגם כן על פסוק זה ולפי התרגום פי' כן מה שאמר הנותן אמרי שפר ר"ל על חלקו הוא יודה אמרי שפר ומ"ש רש"י לעיל הנותן אמרי שפר כתרגומו ר"ל לפי פירוש דלעיל שפי' אילה שלוחה על פירות גינוסר א"כ פירש אמרי שפר לפי התרגום שהיו מברכים ברכה הראויה

התורה והמצוה

צריך מנוחה, ועי"כ ראה את הארץ כי נעמה ובחר בעבודת קרקע, ויט שכמו לסבול עבודת הארץ, ויהי למס עבד מן התבואה נתן מס המלך, וחז"ל המליצו שסבל עול עמל התורה, והמס היה שסבל עול ההוראה והלמוד לכל ישראל:

(טז) דן. דן היה המאסף לכל המחנות, ובני גד הלכו בראש המחנות, דן היה צריך לשמור מהאויבים הנופלים מאחורי המחנה ומכניס את כל הנחשלים, אומר שדן ידין ויריב ריב עמו ככל השבטים הגם שהולך לבסוף:

(יז-יח) יהי דן. מפני שהנופלים על המחנה מאחוריהם הם רוכבי סוסים שהם מגיעים ברדיפה בראשונה, יצייר שמלומד ללחום את רוכבי סוסים, הגם שהם ילכו רגלי, וידמו בנחש עכוס, בדרך הגדול ידמו כנחשים גדולים, ובארח שהוא ההולך אל הצד, ילכו כשפיפון קטן ההולך בהסתר, ושיהיה הגם שהם זוחלים על הארץ ינצחו רוכבי סוסים במה שנושך עקבי סוס ויפל רכבו אחור, כן יהיו מלומדים לקצץ בחרבם רגלי הסוסים ויפלו הרוכבים בידיהם, ובאשר ציור זה שיבא האויב מאחורי המחנה הוא בעת שירדוף האויב אחריהם, שזה בעת שהם הלפים נגד האויב, אמר לישועתך קויתי ה':

(יט) גד. אולם גד ילכו גדודים בראש המחנה, ובזה היו שני מיני גדודים, הגדוד שהולך ללחום, והגדוד שהולך בצד המחנה לסבב את האויב שזה נקרא עקבו של המחנה ע"ש שמעקב וסובב את האויב, כמ"ש וישימו העם את כל המחנה אשר מצפון לעיר ואת עקבו מים לעיר (יהושע ח יג) כמ"ש שם, אומר שגד יהיה הגדוד שיגוד נכח האויב, ועז"א גדוד יגודנו פי' את האויב וגם הוא יגד ויהיה גדוד של העקב והמארב לסבב את האויב מפני צדדים:

(כ) מאשר. פי' חז"ל שבנחלת אשר היה שמן זית הרבה כמ"ש וטובל בשמן רגלו, ולחם כל השבטים היה שמן מאשר, שמהם הביאו שמן הטוב שנתנו בלחמם היינו במאכליהם, וגם הוא יתן מעדני מלך, כי היה שם כל פרי מגדים למעדנים:

(כא) נפתלי. כבר התבאר בגבולי הארץ שנחלת נפתלי התפשטה בכל עבר המזרחי אל הירדן וכן ממזרח למערב, עד שפגע עם כל השבטים, עז"א נפתלי אילה שלחה, אילה הוא מין אילן, שנמצא ע"מ אלה תחת האלה (יהושע כד) וע"מ אלה תחת אלון ולבנה ואלה, והנה בא ע"מ אילה שהשמות ישתנו במשקלם כנודע, ושלוחה מורה על התפשטות הענפים ברוחב, כמו שלחותיה נטשו (ישעיה טז), ואמרי הם ענפים מובחרים אשר בראש האילן, כמו בראש אמיר (שם יז ו) אומר נפתלי דומה כאלה שמתפשטת ברוב ענפיה ברוחב עד למרחוק [כמו שמבואר ממעשה דאבשלום שנתלה בענפי האלה] שנותן ענפים יפים שזה אמרי שפר:

(כב) בן פרת יוסף. לפי שאמר שנפתלי אילן יפה בענפיו וסעיפיו, אמר נגד זה שיוסף יש לו מעלה

בבניו

כג וַיְמָרֲרֻהוּ וָרֹבּוּ וַיִּשְׂטְמֻהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים׃ כד וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ וַיָּפֹזּוּ זְרֹעֵי יָדָיו מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל׃ כה מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם׃ כו בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃ פ

בנימין

בעל הטורים

נבא על מלחמות יהושע בימיהו שיורה לו האלהים מן השמים: (כד) ותשב באיתן קשתו. שנתחזק כנגדן: (כה) מעל ג' במס'. ברכות שמים מעל. מטל השמים מעל יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו. פי' כי לדין עמים קרא אל השמים למנוע טל וממטר ואל הארץ למנוע לפת יבולה כדכתיב כי בם ידין עמים: רובצת ג' במס'. כאן ואידך נמי ביוסף ומתהום רובצת תחת ואחם רובצת, כיונו דאמרינן בפרק ג' דתענית אין לך טפה שיורדת מלמעלה שאין טפים עולה מלמטה מן התהום וכיונו ומתהום רובצת תחת ואחם רובצת ילוף רובצת רובצת מתהום רובצת לאשמעינן שמזונא קן ביה שמייב בבלותה: ברכות שדים. כם כשמים שיריקו מטר: ורחם. שיא הארץ שמולדת פירות:

שפתי חכמים

יאם ודו"ק: כ דק"ל דבנות משמע שהיו הרבה בנות וצעדה משמע אחת היתה ועו"ש בנות וכו' כאו"א: ל כלומר לא הי"ו הנקבה כי על הזכר הוא מדבר: מ דק"ל מנ"ל לתרגם כן ועו"פ פורת לשון פריה ורביה. ושרבב פירוש והגדיל: נ מדכתיב בסיפא דקרא בעלי חצים מג' ותהי המחלה אותן הראויין לחלוק עמו נחלה: ס דה"ל דוקא על אחיו לחוד דכיו"ל ורבו וימררו דאין למרר אחלה ואח"כ לריב א"ו דקאי גם אפוטיפר ואשתו: ע ר"ל שהתרגום הוסיף על הקרא: פ ר"ל התרגום מתרגם על אבן אב ובנין ומנ"ל לתרגם כן ועו"פ ל' נוטריקון אב ובן: צ ר"ל היאך הוא מלא שדים ל' אב

רש"י

צעדה כל אחת ואחת ב במקום שתוכל לראותו משם (ד"א כנ"ל. כי לפירוש ראשון הוא שור חומה וק"ל): עלי שור. על ראייתו כמו (במדבר כד) אשורנו ולא קרוב. ומ"א יש רבים וזה נוסח לייסב המקרא. פרת חי"ו שבו הוא תקון ל הלשון כמו (קהלת ג) על דברת בני האדם. שור כמו לשור. ד"א עלי שור. בשביל לשור. ותרגום של אונקלוס בנות צעדה עלי שור תרין שבטין יפקוד מבנוהי וכו' וכתב בנות על שם בנות מנשה בנות צלפחד שנטלו חלק בשני עברי הירדן. ברי דיסגי יוסף פורת ל' פריה מ ורביה. ויש מ"א בו המתישבים על הלשון בשעה שבא עשו לקראת יעקב בכלן קדמו האמהות ללכת לפני בניהם להשתחוות וברחל כתיב נגש יוסף ורחל וישתחוו. אמר יוסף רשע הזה עינו רמה שמא יתן עיניו באמי יצא לפניה ושרבב קומתו לכסותה והוא שברכו אביו בן פורת הגדלת עצמך יוסף עלי עין של עשו לפיכך זכית לגדולה: בנות צעדה עלי שור. להסתכל בך בצאתך על מצרים. ועוד דרשוהו לענין שלא ישלוט בזרעו עין הרע. ואף כשברך מנשה ואפרים ברכם כדגים שאין עין הרע שולטת בהם: (כג) וימררהו ורבו. וימררוהו נ אחיו. וימררוהו פוטיפר ואשתו ם לאסרו ל' וימררו את חייהם: ורבו. נעשו לו אחיו אנשי ריב ואין הלשון הזה לשון פעלו שא"כ היה לו לינקד ורבו כמו המה מי מריבה אשר רבו וגו'. ואף אם ל' רביה חצים הוא כן היה לו להנקד ואינו אלא לשון פועלו כמו שמו שמים (ירמיה ב) שהוא ל' השמו וכן רמו מעט שהוא לשון רומו אלא שלשון רומו והושמו ע"י אחרים ולשון שמו רמו רבו מאליהם הוא משוממים את עצמם נתרוממו מעצמם נעשו אנשי ריב. וכן דומו יושבי אי כמו נדמו. וכן תרגם אונקלוס ונקמוהי: בעלי חצים. שלשונם כחץ ותרגומו מרי פלגותא לשון ותהי המחלה אותן שהיו ראויים לחלוק עמו נחלה: (כד) ותשב באיתן קשתו. ונתישבה בחוזק. קשתו חזקו: ויפזו זרעי ידיו. זו היא נתינת טבעת על ידו ל' זהב מופז זאת היתה לו מידי הקב"ה שהוא אביר יעקב ומשם עלה להיות רועה אבן ישראל עיקרן של ישראל ל' אבן הראשה ל' מלכות, ואונקלוס אף הוא כך תרגמו. ותשב. ותבת בהון נביאיתיה דהלמות אשר חלם להם על דקיים אורייתא בסתרא תוספת הוא ע ולא מל' עברי שבמקרא ושוי בתוקפא רוחציה תרגום של באיתן קשתו וכך לשון התרגום על העברי ותשב נבואתו בשביל שאיתנו של הקב"ה היתה לו לקשת ולמבטח בכן יתרמא דהב על דרעוהי לכך ויפזו זרועי ידיו לשון פז: אבן ישראל. ל' נוטריקון אב ובן אבהן ובנין פ יעקב ובניו: (כה) מאל אביך. היתה לך זאת והוא יעזרך: ואת שדי. ועם הקב"ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך: ברכת שדים ורחם. ברכתא דאבא ודאמא. כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזכרים מזריעין טפה הראויה להריון והנקבות לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן: שדים. ירה יירה מתרגמינן אשתדאה ישתדי אף שדים כאן צ ע"ש שהזרע יורה כחץ: (כו) ברכת אביך גברו וגו'. הברכות שברכני הקב"ה גברו והלכו על הברכות שברך את הורי: עד תאות

גבעת

כג ואתמררו יתיה ונקמוהי ואעיקו ליה גברין גברין בעלי פלגותא: כד ותבת בהון נביאותיה על דקיימו אוריתא בסתרא ושוי בתוקפא רוחצניה בכן יתרמא דהב על דרעוהי ואחסין מלכותא ותקיף דא הות ליה מן קדם אל תקיפא דיעקב די במימריה זן אבהן ובנין זרעא דישראל: כה מימר אלהא דאבוך יהי בסעדך וית שדי ויברכנך ברכן דנחתן מטלא דשמיא מלעלא ברכן דנגדן ממעמקי ארעא מלרע ברכתא דאבוך ודאמך: כו ברכתא דאבוך יתוספן על ברכתא דילי בריכו אבהתי דחמידו להן רברביא דמן עלמא יהוין כל אלין לרישא דיוסף

ולגברא

רש"י

גבעת עולם. לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ד' קצות העולם שנא' ופרצת ימה וקדמה וגו' מה שלא אמר לאברהם אביו וליצחק. לאברהם א"ל שא נא עיניך וראה צפונה וגו' כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולא הראהו אלא ארץ ישראל בלבד. ליצחק אמר לו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה וגו' וזהו שאמר ישעיה (ישעיה נח) והאכלתיך נחלת יעקב אביך ולא אמר נחלת אברהם: תאות. אשמו"ן כך חברו מנחם בן סרוק: הורי. ל' הריון שהורוני במעי אמי כמו הורה גבר (איוב ג): עד תאות. עד קצות כמו (במדבר לד) והתאויתם לכם לגבול קדמה (שם ח) תתאו לבוא חמת: תהיין. כולם לראש יוסף: נזיר אחיו. פרישא דאחוהי שנבדל מאחיו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל. נזורו אחור. ומ"ד ותשב באיתן קשתו על כבישת יצרו באשת אדוניו וקורהו קשת ע"ש שהזרע יורה כחץ. ויפוזו זרעי ידיו כמו ויפוצו ר"ל שיצא הזרע מבין אצבעות ידיו. מידי אביר יעקב שנראה לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא בסוטה (דף לו). ואונקלוס תרגם תאות עולם לשון תאוה וחמדה ש ונבעות עולם ל' מצוקי ארץ (והם הברכות) שחמדתן אמו והזקיקתו לקבלם:

שפתי חכמים

א: ק רצה לפ' סילק שיין מלת הורי נ"ל א: ר ר"ל דיי"ן ונד"ו מתחלפין בכמה מקומות כמו זעקת שהוא כמו צעקת: ש וכן פי' הפסוק עד תאות גבעות עולם פי' ברכות שברכני אבא גברו כלומר טובים על הברכות שברך את הורי לפי שהברכות שלי תמדו גדולי עולם ומפרש רש"י מי תמדו שהמדתן אמו וכו' מגאתי: ת דק"ל לפי התרגום דמפרש תאות ל' חמדה א"כ מה שכתוב בתחלה ברכות אביך גברו וגו' שפירושו הברכות שלי שנתן לי הקב"ה גברו יותר מברכות

בנימין

התורה והמצוה

בפריו, ובן הוא ענף, כמו ועל בן אמצת לך, הוא ענף נושא פירות, ובאר מעלתו משלשה צדדים, שהוא מעצמו גפן פורה נושא פרי. ב] הוא בן פרת מצד שהוא נטוע עלי עין המים, שבוא לה ורטוב תמיד. ג] מצד שבנותיו שהם ענפי הגפן עולים וצועדים למעלה עלי שור וחומה, שענפי השורקה שמעלים אותה עלי החומה יפרו וירבו מאד ויחפו את כל החומה סביב. והמליצה א] שהוא יפה פרי תואר מצד עצמו. ב] מצד שנטוע על מקור החכמה והיראה שהוא מקור מים חיים. ג] מצד שנשאהו ה' וירוממהו למעלה בגדולה וכבוד:

(כג) וימררהו. אולם בעלי חצים שהוא כנוי לבעלי לה"ר מררו את חייו ורבו בו חציהם [מלשון רובה קשת] וגם שטמוהו, ורמז בזה על אשת בית פוטיפר שדברו עליו לה"ר וכן על אחיו:

(כד) ותשב. אולם קשתו נשארה באיתן, ר"ל הוא לא רבה בקשת כנגדם, רק זרעי ידיו [שהם המורים בקשת וחצים] נמלאו בפז, ר"ל שאחת שירה עליהם חציו מדה כנגד מדה ירה עליהם זהב ופז ונתן להם עושר ומתנות. מידי, אמר זה היה לו מידי אביר יעקב בזכותו של יעקב ואלהי השורה על יעקב, וגם שמשם הזמינו ה' שיהיה רעה אבן ישראל, כמ"ש כי למחיה שלחני אלהים לפניכם:

(כה) מאל. מפרש מ"ש מידי אביר יעקב, היינו מאל אביך, וע"ז בקש ויעזרך שכן יעזור אותך תמיד, ועמ"ש משם רועה אבן ישראל אמר ואת שדי, מצד שהוא עושה נסים נסתרים בהשגחתו הפרטיית ויברכך, הוא תפלה שיברך אותך גם להבא. א] ברכת שמים מעל, הוא מטר וטל השמים וגם כולל ההצלחה שמצד המזל. ב] ברכת תהום רבצת תחת. שגם בעת יעצר השמים יעלה התהום וישקה את האדמה, וגם יתן לך ברכת שדים ורחם, היינו פרי בטן ושדים מניקים הלב, וזה כולל בין זרע אדם בין זרע בהמה, שלא יהיה משכלה ועקרה רחם משכיל ושדים צומקים באדם ובבהמה:

(ס) ברכת. מוסב על ויברכך, ברכת אביך שהם גברו על ברכת הורי, ר"ל על ברכת אברהם ויצחק, כי יעקב ניתן לו נחלה בלי מצרים כמ"ש ופרצת ימה וקדמה, וז"ש עד תאות גבעת עולם [מלשון תתאו לבא חמת] שגבול ברכה זו הם גבעות עולם, ר"ל עד סוף הארץ, שהם הגבעות שהעולם נסכל עליהם. ברכות אלה תבואנה לראש יוסף, אם מצד שהוא יוסף הצדיק, ואם מצד שהוא נזיר אחיו, שנבחר בנזר אלהים, ועז"א ולקדקד שהוא למעלה מן הראש כמ"ש במק"א:

בנימין

ששי כז בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל׃ כח כָּל־אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם׃ כט וַיְצַו אוֹתָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי נֶאֱסָף אֶל־עַמִּי קִבְרוּ אֹתִי אֶל־אֲבֹתָי אֶל־הַמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה עֶפְרוֹן הַחִתִּי׃ ל בַּמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־עַל־פְּנֵי מַמְרֵא בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי לַאֲחֻזַּת־קָבֶר׃ לא שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־אַבְרָהָם וְאֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־יִצְחָק וְאֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ וְשָׁמָּה קָבַרְתִּי אֶת־לֵאָה׃ לב מִקְנֵה הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ מֵאֵת בְּנֵי־חֵת׃ לג וַיְכַל יַעֲקֹב לְצַוֹּת

את

בעל הטורים

(כז) ולערב יחלק שלל. בגימ' זהו הקרבנות. בתחלת התיבה שאחר שמעון כגון בכורי אחים אתה לחוף חמור ידין גדוד במנה אילה בן זאב עולה לחשבון שס"ה כמנין ימות החמה ואותיות האחרונות של הברכות כגון עלה בישראל מחלב עדן עוכר יהיה עקב מלך שפר אחיו שלל עולה שנ"ד כמנין ימות הלבנה וזהו שנאמר כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חקות ירח וכוכבים לאור לילה וגו' אם ימושו החקים האלה מלפני נאם ה' זרע ישראל ישבותו מהיות לפני גוי כל הימים. יעקב הקדים דן לגד כסדר תולדותם, משה הקדים גד לדן לפי שהוא קבור בחלקו: (כח) וזאת אשר דבר להם אביהם. סופיה כוזאת וכן בלשון ספת משה וברכה וזאת הברכה וזהו מזקנים אתבונן:

רש"י

(כז) בנימין זאב יטרף. הוא זאב אשר יטרף א נבא על שהיו עתידין להיות חטפנין (שופטים כא) וחטפתם לכם איש אשתו בפלגש בגבעה ונבא על שאול שהיה נוצח באויביו סביב שנא' (ש"א יד) ושאול לכד המלוכה וילחם במואב ובאדום וגו' ובכל אשר יפנה ירשיע: בבקר יאכל עד. לשון בזה שלל המתורגם עדאה. ועוד יש לו דומה בלשון עברית (ישעיה לג) אז חולק עד שלל ועל שאול הוא אומר שעמד בתחלת בקרן (ס"א פריחתן) וזריחתן של ישראל: ולערב יחלק שלל. אף משתשקע שמשן של ישראל ע"י נבוכדנצר שיגלם לבבל: יחלק שלל. מרדכי ואסתר שהם מבנימין יחלקו את שלל המן שנאמר הנה בית המן נתתי לאסתר. ואונקלוס תרגם על שלל הכהנים בקדשי המקדש: וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם. והלא יש מהם שלא ברכם אלא קנטרן אלא כך פירושו וזאת אשר דבר להם אביהם ב מה שנאמר בענין. יכול שלא ברך לראובן שמעון ולוי ת"ל ויברך אותם ג כלם במשמע: איש אשר כברכתו. ברכה העתידה לבא על כל אחד ואחד: ברך אתם. לא היה לומר אלא איש אשר כברכתו ברך אותו מה ת"ל ברך אותם לפי שנתן ליהודה גבורת ארי ולבנימין חטיפתו של זאב ולנפתלי קלותו של איל יכול שלא כללן כלם בכל הברכות ת"ל ברך אותם: (כט) נאסף אל עמי. על שם שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן שיש אסיפה בל' עברי שהיא ל' הכנסה כגון (שופטים יט) ואין איש מאסף אותם הביתה. (דברים ב) ואספתו אל תוך ביתך, (ויקרא כג) באספכם את תבואת הארץ. הכנסתם לבית מפני הגשמים. באספכם את מעשיכם. וכל אסיפה האמורה במיתה אף היא לשון הכנסה: אל אבתי. עם אבותי:

ייאסף

שפתי חכמים

שבכך את אבותי כדפירש"י לעיל א"כ לפי התרגום היאך מיושב מה שכתוב אחריו עד תאות גבעות עולם ועו"פ שחמדתן אמו וכו' ר"ל לפי התרגום קאי תאות על רבקה שהיא אמו של יעקב שהיא חמדה לאותן ברכות והזקיקה את יעקב לקבלן ולכן הלבישה את יעקב בגדי עשו החמודות בשביל שיקבל יעקב הברכות: א ויטרף היינו. דבק עם זאב שכל זאב טורף אלא טורף שב אל בנימין ור"ל בנימין זאב הוא וכו': ב (מהר"ן) דאי לאו קרא דוזאת אשר דבר להם אביהם ה"א דיעקב נחם על דבריו לגמרי וחזר ממה שקנטר שכן ויברך אותם כולם במשמע לכך הוצרך לומר וזאת אשר וכו' להודיע שמה שאמר בענין ישא עומד בחזקתו אלא שחזר וכללם וכו': ג לא מצאתי זה בשום מדרש וגם תמוה בעיני היכן מצינו זה שברך לראובן שמעון ולוי אי משום שכללם כולם בברכה אתם כלא

זה

וּלְגִבְרָא פָּרִישָׁא דַאֲחוּהִי: כז בִּנְיָמִין בְּאַרְעֵהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִנְתָּא וּבְאַחֲסַנְתֵּהּ יִתְבְּנֵי מַקְדְּשָׁא בְּצַפְרָא וּבְפַנְיָא יְהוֹן מְקָרְבִין כַּהֲנַיָּא קֻרְבָּנָא וּבְעִדָּן רַמְשָׁא יְהוֹן מְפַלְּגִין מוֹתַר חוּלָקְהוֹן מִשְּׁאָר קֻדְשַׁיָּא: כח כָּל אִלֵּין שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּרֵין עֲסַר וְדָא דְמַלֵּיל לְהוֹן אֲבוּהוֹן וּבָרֵיךְ יַתְהוֹן גְּבַר דִּי כְּבִרְכְתֵהּ בָּרֵךְ יַתְהוֹן: כט וּפַקֵּד יַתְהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן אֲנָא מִתְכְּנֵשׁ לְעַמִּי קְבַרוּ יָתִי לְוַת אֲבָהָתִי בִּמְעַרְתָּא דִּי בַּחֲקַל עֶפְרוֹן חִתָּאָה: ל בִּמְעַרְתָּא דִּי בַחֲקַל כָּפֶלְתָּא דִּי עַל אַפֵּי מַמְרֵא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן דִּי זְבַן אַבְרָהָם יַת חַקְלָא מִן עֶפְרוֹן חִתָּאָה לְאַחֲסָנַת קְבוּרָא: לא תַּמָּן קְבַרוּ יַת אַבְרָהָם וְיַת שָׂרָה אִתְּתֵהּ תַּמָּן קְבַרוּ יַת יִצְחָק וְיַת רִבְקָה אִתְּתֵהּ וְתַמָּן קְבָרִית יַת לֵאָה: לב זְבִינֵי חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי בֵהּ מִן בְּנֵי חִתָּאָה: לג וְשֵׁיצִי יַעֲקֹב לְפַקָּדָא

ית

התורה והמצוה

(כז) בנימין דומה כזאב יטרף. רק שאת שהזאב יטרף בערב ויהיה המוסר לבקר, הוא **בבקר יאכל עד** [הוא הטרף] **ולערב יחלק שלל**, הוא השאר אחרי המלחמה, ורמז על שהיו גבורים מנצחים אויביהם, וגם על מלכות שאול כמ"ש המפרש:

(כח) כל אלה שבטי ישראל שנים עשר. מספר השנים עשר בשבטי יעקב היה הכרחי, כי כן גם בעולם הגדול י"ב גבולות אלכסונים וי"ב מזלות וי"ב גבולי האויר וי"ב שערי רקיע, שכל שבט מושך ברכתו מן היה העומד על שנים עשר בקר, ותמיד נשאר מספר זה, שמה שחלק מנשה ואפרים לשנים הוא רק במקום שלא נמנה שבט לוי, אבל במקום שנמנה לוי לא נמנה יוסף רק לשבט אחד, כמו באפוד ובהר גרזים, ונגדם הקים משה י"ב מצבה ויהושע שנים עשר אבנים ואליהו שתים עשרה אבני מזבח, **וזאת** עלמו **דבר להם אביהם ויברך אותם**, איש איש כפי שרשו למעלה, ועד עתה היה הלב והסגולה אגורה באדם אחד בכל דור והוא היה מקדש לשכינת ה' ולכל הטובות הרוחניות, ומעתה נפרד השורש לענפים ונתחלק תחלה לשנים עשר שבטים, ר"ל י"ב ענפים שהשבט והענף הם שמות נרדפים, ועם יעקב שרשם היו י"ג כמנין אחד וכמ"ש במדרש שא"ל כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד, שהיו באחדותם כמו שהיו ביעקב שהוא השורש לענפים אלה, ולכן הגם שנתן לכל שבט ברכה בפ"ע בכ"ז כלם משתתפים בכל הברכות, ועז"א **כל אלה שבטי ישראל שנים עשר**, שכל אחד מהם היה כלול מכל השנים עשר, כמו שכל כח הנמצא בענף מיוחד מן האילן הוא כלול בכל האילן, **וזאת** עלמו **דבר להם אביהם**, וז"ש **איש אשר כברכתו ברך אתם**, שברכת כ"א הולרך לצורך הכלל. וז"ש במדרש לפי שנתן ליהודה גבורת ארי, וליוסף גבורת שור וכו' לא תאמר שזה גדול מזה כללן כלן בברכה אחת, שעז"א ברך אותם, ועז"א להם אני נאסף אל עמי, כי ההלה היו הברכות האלה נקוים ועומדים במקור שהוא יעקב ולא היו **צריכים** להתחלק לי"ב צינורות, ועתה שנאסף המקור צריך להבר את הי"ב ברכות ופקתות המים להיות אחד. וז"ש במדרש אני נאסף אל עמי אם זכיתם לכם זכיתם בעצמי ואם לאו מאחי מסתלק מן העולם לעצמי אני הולך, שנאמר אני נאסף אל עמי, ר"ל שבמה שברכם השפיע כל הברכות להם עד שנכנסו תחתיו להיות **משוש** אלהי קדם, ואז זכו בעצמו של יעקב כי עצמותו וקדושתו נשאר בזרעו, ואם לא זכו נפרד קדושת יעקב מהם ולא יהיה מרכבה לשכינת ה':

(כט) ויצו אותם. צוואת ש"מ בכל עניני ההנהגה, כמ"ש אח"כ ויעשו בניו לו כן כאשר צום, שלא מכר פה כי נכלל במ"ש ויצו אותם, ובתוך דבריו אמר להם **אני נאסף אל עמי**, הוא מיתת הצדיקים שהנפש **תאסף** ותכנס למחיצת הצדיקים אשר נפשם צרורה בצרור החיים, שעד עתה היה חוץ למחיצתם בהיות נפשו כלואה בחומר, לכן אבקש **קברו אתי אל אבתי**, שגם הגוף יהיה עמהם משום שגם הגוף מוכן לעמוד בתחיה ומוכן לקבל שכרו, ורשם להם מקום קבורת אבותיו, **אל המערה אשר בשדה עפרון**, ובאשר יוכל להיות שעתה נשכח שם עפרון בעליו הראשונים ולא ידעו מקומה סיים מגריה:

(ל) במערה אשר בשדה המכפלה סימן המקום, **אשר על פני ממרא** סימן המחוז והעיר, **בארץ כנען** סימן המדינה, **אשר קנה** ולא תאמר שלא קנה רק את המערה לקבור בה לפי שעה, כי לא היו יכולים למכור **אחוזת** קבר לאיש נכרי, עז"א **אשר קנה אברהם את השדה**, שלכן קנה את השדה כדי שיהיה לאחוזת קבר, **וכן** לכן קנהו **מאת עפרון החתי**, שכ"ז הולרך כדי שיהיה לאחוזת קבר כמ"ש בזה במקומו בפ' חיי שרה:

(לא-לב) שמה. ועוד דכא **שם קברו את אברהם ואת שרה**. הרי שהיה הקנין לאחוזת קבר לא למת אחד בלבד, ולבל יערערו בני ישמעאל אמר **שמה קברו את יצחק**, ולבל יערער עשו ובניו אמר **ושמה קברתי את לאה**, ולבל יערערו בני חת שעפרון עבר על התקנה שלא למכור אחוזת קבר לזרים, **וכן כל** יערערו בני משפחת עפרון, כי הדין הוא שמי שמכר קברו באים בני משפחתו וקוברים אותו בע"כ, לז"א שהיה מקנה **השדה והמערה מאת בני חת** שכלם הסכימו נדבר:

אֶת־בָּנָיו וַיֶּאֱסֹף רַגְלָיו אֶל־הַמִּטָּה וַיִּגְוַע וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃
נ א וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל־פְּנֵי אָבִיו וַיֵּבְךְּ עָלָיו וַיִּשַּׁק־לוֹ׃ ב וַיְצַו
יוֹסֵף אֶת־עֲבָדָיו אֶת־הָרֹפְאִים לַחֲנֹט אֶת־אָבִיו וַיַּחַנְטוּ
הָרֹפְאִים אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ ג וַיִּמְלְאוּ־לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם כִּי כֵּן
יִמְלְאוּ יְמֵי הַחֲנֻטִים וַיִּבְכּוּ אֹתוֹ מִצְרַיִם שִׁבְעִים יוֹם׃
ד וַיַּעַבְרוּ יְמֵי בְכִיתוֹ וַיְדַבֵּר יוֹסֵף אֶל־בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר
אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֵיכֶם דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי פַרְעֹה לֵאמֹר׃
ה אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר הִנֵּה אָנֹכִי מֵת בְּקִבְרִי אֲשֶׁר
כָּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ כְּנַעַן שָׁמָּה תִּקְבְּרֵנִי וְעַתָּה אֶעֱלֶה־נָּא
וְאֶקְבְּרָה אֶת־אָבִי וְאָשׁוּבָה׃ ו וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה עֲלֵה וּקְבֹר
אֶת־אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעֶךָ׃ ז וַיַּעַל יוֹסֵף לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו
וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ כָּל־עַבְדֵי פַרְעֹה זִקְנֵי בֵיתוֹ וְכֹל זִקְנֵי אֶרֶץ־
מִצְרָיִם׃ ח וְכֹל בֵּית יוֹסֵף וְאֶחָיו וּבֵית אָבִיו רַק טַפָּם

וצאנם

בעל הטורים

(ג) וימלאו ב' במס'. וימלאו לו ארבעים יום וימלאו ימיה ללדת רמז לסוף מ' יום הולד נוצר: (ה) אנכי מת ג' במס'. הכא ביעקב ואידך במשה ואידך ביוסף, אע"פ שאמרו יעקב לא מת כיון שאמר משה אנכי מת אמר אותו גם הוא ובלשון שאמר יעקב אמר גם יוסף: (ז) וכל זקני ג' במס'. וכל זקני פרעה ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם וכל זקני העיר ההיא גבי עגלה ערופה וזהו שדרשו לא שפכה שלא פטרנוהו בלי מזון דהיינו וכל זקני ישראל לאכול כו' ולא פטרנוהו בלא לויה

רש"י

(לג) ויאסף רגליו. הכניס רגליו: ויגוע ויאסף. ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רז"ל יעקב אבינו לא ד מת (תענית ה): (ב) לחנט את אביו. ענין מרקחת בשמים הוא: וימלאו לו. השלימו לו ימי חניטתו עד ה שמלאו לו ארבעים יום: ויבכו אתו וגו'. ארבעים לחניטה ושלשים לבכיה ו לפי שבאה להם ברכה לרגלו ז שכלה הרעב והיו מי נילוס מתברכין: אשר כריתי לי. כפשוטו כמו (שמות כא) כי יכרה איש. ומדרשו עוד מתיישב על הלשון כמו אשר קניתי. א"ר ע' כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה. (ב"ר) ועוד מדרשו ל' כרי דגור ח שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במערה: (ו) כאשר השביעך. ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך אבל ירא לומר עבור על השבועה שלא יאמר א"כ אעבור על שבועה שהשבעתי לך שלא אגלה על לה"ק שאני מכיר עודף על שבעים ל' ט ואתה אינך מכיר בו כדאיתא במס' סוטה (דף לג):

שפתי חכמים

זה למדנו מכאן אותם א"כ ויבכו אותם ל"ל: ד בגמרא מקשה והלא חנטו אותו הרופאים וכתיב נמי בסמוך שנשאוהו ממצרים וקברוהו בארץ כנען וי"ל לא טעם טעם מיתה היינו שלא היה לו צער מיתה ועוד נאמרו בזה דברים וכו': ה רל"ת כי לא הבא לשון מלוי רק על מספר הקצוב מתחלה כמו את מספר ימיך אמלא כלומר ימים הקצובים לו וימלאו ימיה ללדת כלומר ימים הקצובים לימי לידתה וכן רבים במקרא וכאן לא היה מספר קצוב מתחלה לכך הוצרך הרב לומר השלימו לימי חניטתו מפני שימי החניטה הם ימים מרובים להם כלומר לחניטת מ' יום וזהו אמרו עד שימלאו מ' יום ואמר השלמה במקום וימלאו להודיע שזה המלוי הוא מענין השלמה לא מהמלוי שהוא הפך הריקות. הרא"ם: ו לאפוקי שלא תפרש וימלאו לו מ' יום ואח"כ ויבכו אותו עוד שבעים יום: ז דאל"כ למה בכו וא"ל משום כבוד יוסף כי הבכי אינו פועל רצוני עד שיבכהו כשילם: ח כרי הוא לשון עברי ודגור הוא לשון ארמי: ט (רא"ם) ויש לתמוה א"כ איך הורשה לדבר עם אחיו בלה"ק והדפירש"י ע"פ כי פי המדבר אליכם י"ל שהתנה עמו שלא ידבר עם המצריים דוקא וכשדבר יוסף עם אחיו לא היה שום אדם אלא בבית ולא יודע הדבר שדבר בלה"ק. (נח"י) אי קשיא הא קשיא והא כל דברי המליץ היה בלה"ק וגם היו הרבה מצריים וע"ק מדידיה אדידיה דבפסוק כי פי המדבר כתב שהרבה מצריים היו יודעים אותו וא"כ מה מועלת בשבועה שיוסף לא ידבר בו והרבה מהמצריים יכירו בו וע"ש שהארכתי:

נב"ר

ית בנוהי וכנש רגלוהי לערסא ואתנגיד ואתכניש לעמה: א ונפל יוסף על אפי אבוהי ובכא עלוהי ונשק לה: ב ופקיד יוסף ית עבדוהי ית אסותא למחנט ית אבוהי וחנטו אסותא ית ישראל: ג ושלימו לה ארבעין יומין ארי כן שלימו יומי חנטיא ובכו יתה מצראי שבעין יומין: ד ועברו יומי בכיתה ומליל יוסף עם בית פרעה למימר אם כען אשכחית רחמין בעיניכון מלילו כען קדם פרעה למימר: ה אבא קיים עלי למימר הא אנא מאית בקברי דאתקנית לי בארעא דכנען תמן תקברנני וכען אסק כען ואקבר ית אבא ואיתוב: ו ואמר פרעה סק וקבור ית אבוך כמא דקיים עלך: ז וסליק יוסף למקבר ית אבוהי וסליקו עמה כל עבדי פרעה סבי ביתה וכל סבי ארעא דמצרים: ח וכל בית יוסף ואחוהי

התורה והמצוה

(לג) **ויגוע ויאסף** **ויגל יעקב**. דמה כמי שהולך ממדינה למדינה ע"מ להשאר שם במחוז חפצו שמסדר צרכי הדרך ועניני דרכו, ומפקד הנהגת בני ביתו איך יתנהגו בעת שלא יהיה בתוכם, ואז **יאסוף רגליו** אל הספינה או המרכבה אשר תוליכהו למחוז דרכו, ומאז נפסקו רגליו ממדינה זו החומרייה, **ויגוע** הוא הפרדת הרוח מן הלבוש, **ויאסף אל עמיו**, ולא נאמר מיתה ביעקב, עז"א חז"ל יעקב אבינו לא מת:

ב (א) **ויפל יוסף**. נתקיים מ"ש לו ויוסף ישית ידו על עיניך. **וישק לו**, כי גופו קדוש ולא נטמא ע"י המות:

(ב) **ויצו את עבדיו**. מודיע גדולתו שהיו לו רופאים מיוחדים שהיו עבדיו, וענין החניטה שהיה נהוג למצרים ידוע מן המומייאן, שהם גופים הנחנטים שנתקיימו כמה אלפים שנה ולא שלט בהם הבלוי והרקבון, אולם יפלא אם נהגו כן מצריים לפי אמונתם בעת ההיא, איך נהג בו יוסף בגוף הקדוש של אביו. דע כי הקבורה היא לצורך המת שיתבלה הגוף בעפר, מפני שהגם שהנשמה האלהית אשר באדם תפרד מן הגוף תיכף אחר המות ותשוב אל שרשה, הנה נפשו היולאנית הנקראת בשם רוח היא לא תפרד תיכף, כי האדם בימי חייו יעשה בה מלאכת האלכימיאה להפכה אל עצם רוחני נבדל ע"י העיון והמעשה, שעל ידם יותכו החלקים החומריים מן הרוחניים, והרוחני יקנה ג"כ הנצחיות, אולם לא כל אדם יצליח לעשות מלאכה זו בשלמות, כי הנפש הזאת שנולדה עם החומר והתערבה עמו תמיד לא תפרד מחברתו בקל, כי גם העיון והמעשה נתערבו בהם ענינים חומריים, העיון הוא באמצעות המדמה והחושים, והמעשה יתערבו בם פניות רבות חומריות, עד שעל ידם תופסד המלאכה האלכימיית הזאת והצירוף והזיקוק לא יעלה כראוי, וע"כ גם אחרי המות חלקים אלה הרוחניים עדן לא נפרדו מן הבשר עד ישוב העפר על הארץ כשהיה, כי אז גם הרוח תשוב לרוחניותה, וכמ"ש בפי' שה"ש בפסוק אחות לנו קטנה, וע"כ המת מטמא מצד חלקים אלה המשוקעים בבשר המת קודם שיתבלה, אבל השלמים והקדושים כיעקב שעשו מלאכה זו בהייתם בשלמות, אז תיכף במותם נפרד גם הרוח מן הבשר ואין טומאה עוד להגוף, וע"כ צדיקים אין מטמאין וא"צ שיתבלה הגוף בעפר להתיך חלקי הנפש שנתערבו עמו, כי כלם נפרדו וכד ניחא נפשיה אמר טהור טהור. ולפ"ז החניטה להמצריים היה מפני שנפשם נעשה חומר ובשר ואין טעם לקבורה להפריד הנפש והרוח, כי גם הרוח נעשה בשר ואין מטמא עוד כמו שאין טומאה לבהמה, ואצל יעקב היה בהפך מפני שנפרדו כל חלקי הרוח בחייו ונשאר הגוף טהור, לכן חנטו אותו שישאר קים כלבוש טהור שהתלבשה בו הנפש האדירה הזאת שנקרא בשם ישראל, כי שרה עם אלהים ועם אנשים, ונפרד בחייו מן גופו כמ"ש בפ' וישלח. ועז"א **ויחנטו הרפאים את ישראל**, שחניטה זו היתה מצד שנקרא ישראל:

(ג) **וימלאו לו ארבעים יום**. החניטה היתה אצל המצריים לפי הבלי אמונתם כבנין חדש אל הגוף ויצירה חדשה למען יתקיים לעד עת תשוב הנפש אליו אחר ג' אלפים שנה שכן היו מאמינים, וממשך ארבעים יום כמו שיצירת הולד ורקמתו נמשך מ' יום, וע"כ נקרא חניטה מענין התאנה חנטה פגיה, **ויבכו שבעים יום**, שלשים לבכי עם מ' ימי החניטה:

(ה) **אבי השביעני**. נתן ד' טעמים. א] מצד מצות כבוד אב. ב] מצד השבועה, ועז"א אבי השביעני. ג] שהיה מצוה מהמת מיתה ומצוה לקיים דברי המת, ועז"א **הנה אנכי מת**. ד] שגם הוא היה לו טעם בזה שקבר זה כרה לו בחייו והיה זה אצלו לאות לזכור תמיד יום המיתה, כמו שספר על עם קדמון שהיו בתיהם אצל קבריהם לזכור יום מותם, ואחר שקבר זה הוכן בחייו והיה עינו ולבו שם כל הימים רוצה להקבר בו, כי עד הגל הזה על נדקתו, וז"ש **בקברי אשר כריתי לי**, ועתה בל יהסדהו פרעה שישאר שם עז"א **רק עתה אעלה**, והלא לא עליתי שם עד עתה בעוד אבי חי כי רק **אעלה לקבר את אבי ואשובה**:

(ז-ח) **ויעלו אתו**. כבר באַרתי בפ' מקץ שפרעה העלה את יוסף בשלש מדרגות זאח"ז, שתחלה עשאו לאדון על בית המלכות ואח"כ נתן אותו לשר על מצרים, ואח"כ עשאו משנה למלך, וכל שעלה בידו מדרגה גבוהה יותר נשארו בידו גם המדרגות הראשונות, ולכן שהיה ממונה על בית פרעה, **עלו אתו עבדי פרעה**

וְצֹאנָם וּבְקָרָם עָזְבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ ט וַיַּעַל עִמּוֹ גַּם־רֶכֶב גַּם־פָּרָשִׁים וַיְהִי הַמַּחֲנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ י וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן הָאָטָד אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וַיִּסְפְּדוּ־שָׁם מִסְפֵּד גָּדוֹל וְכָבֵד מְאֹד וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל שִׁבְעַת יָמִים׃ יא וַיַּרְא יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת־הָאֵבֶל בְּגֹרֶן הָאָטָד וַיֹּאמְרוּ אֵבֶל־כָּבֵד זֶה לְמִצְרָיִם עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ אָבֵל מִצְרַיִם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן׃ יב וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו לוֹ כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּם׃ יג וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בָנָיו אַרְצָה כְּנַעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּמְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה לַאֲחֻזַּת־קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי עַל־פְּנֵי מַמְרֵא׃ יד וַיָּשָׁב יוֹסֵף מִצְרַיְמָה הוּא וְאֶחָיו וְכָל־הָעֹלִים אִתּוֹ לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו אַחֲרֵי קָבְרוֹ אֶת־אָבִיו׃ טו וַיִּרְאוּ אֲחֵי־יוֹסֵף כִּי־מֵת אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוּ יִשְׂטְמֵנוּ יוֹסֵף וְהָשֵׁב יָשִׁיב לָנוּ אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמַלְנוּ אֹתוֹ׃ טז וַיְצַוּוּ אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר׃ יז כֹּה־תֹאמְרוּ

לְיוֹסֵף

בעל הטורים

דסיינו וכל זקני פרעה שלוו לארונו של יעקב: (יב) צום ג' במס'. ויעשו בניו לו כן כאשר צום, והיכן הקים את דבר יונדב אשר צום. כן תאמר עלבי עבה ופבלי ונכבי צום. לאמר מה זה בע"א מדבר ונסבי ופבלי אף יונדב צוה לבניו שלא יעבדו ע"א וכן יעקב כשבקש לגלות את הקץ לבניו ונעלם ממנו אמר שמא יש בכם עובדי ע"ז א"ל שמע ישראל: (טו) לו ישטמנו יוסף. כשחזרו מלקבור את אביהם עבר יוסף על הבור שהשליכוהו בו וברך ואמר ברוך שעשה לי נס במקום הזה אמרו עדיין הוא זוכר מה שעשינו לו. ר"ת לו ישטמנו יוסף שלואי ישטמנו יוסף שלבו ולא ישיב לנו מעשה ואם חפץ לעשות ישיב לנו כל הרעה שגמלנוהו כי מה שעשינו לו גרמנו שנעשה מלך מחמת שמכרנוהו ונתגלגל הדבר שנעשה מלך במצרים

שפתי חכמים

י בב"ר א"ר תנחומא הוא לא נתכוין אלא לשם שמים אמר לשעבר אבא מושיב לי למעלה מיהודה שהוא מלך ולמעלה מראובן שהוא בכור עכשיו אינו בדין שאשב למעלה מהן וכו' ע"כ. ולמטה ג"כ לא היה רוצה לישב מפני כבוד המלכות:

רש"י

(י) גרן האטד. מוקף אטדין היה. ור"ד (סוטה יג) על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב עמדו כולן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרים כגרן המוקף סייג של קוצים: (יב) כאשר צום. מהו אשר צום. (יג) וישאו אותו בניו. ולא בני בניו שכך צום אל ישאו מטתי לא איש מצרי ולא אחד מבניכם שהם מבנות כנען (במ"ר) אלא אתם וקבע להם מקום ג' למזרח וכן לד' רוחות וכסדרן למסע מחנה של דגלים נקבעו כאן. לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת את הארון ויוסף לא ישא שהוא מלך. מנשה ואפרים יהיו תחתיהם וזהו איש על דגלו באותות באות שמסר להם אביהם לישא מטתו: (יד) הוא ואחיו וכל העולים אתו. בחזרתן כאן הקדים אחיו למצרים העולים אתו ובהליכתן הקדים מצרים לאחיו שנאמר ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגו' ואח"כ כל בית יוסף ואחיו אלא לפי שראו כבוד שעשו מלכי כנען שתלו כתריהם בארונו של יעקב נהגו בהם כבוד: (טו) ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. מהו ויראו הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילים לסעוד על שלחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קרבן (ב"ר): לו ישטמנו. שמא ישטמנו. לו מתחלק לענינים הרבה יש לו משמש בל' בקשה ולשון הלואי כגון לו יהי כדברך לו שמעני ולו הואלנו לו מתנו, ויש לו משמש בל' אם ואולי כגון לו חכמו לו הקשבת למצותי ולו אנכי שוקל על כפי, ויש לו משמש בלשון שמא לו ישטמנו ואין

לו

ואחוהי ובית אבוהי לחוד טפלהון ועניהון ותוריהון שבקו בארעא דגשן: ט וסליקו עמיה אף רתכין אף פרשין והוה משריתא סגיאה לחדא: י ואתו עד בית אדרי דאטד די בעברא דירדנא וספדו תמן מספד רב ותקיף לחדא ועבד לאבוהי אבלא שבעא יומין: יא וחזא יתיב ארעא כנענאה ית אבלא בבית אדרי דאטד ואמרו אבל תקיף דין למצראי על כן קרא שמה אבל מצרים די בעברא דירדנא: יב ועבדו בנוהי ליה כן כמא די פקדנון: יג ונטלו יתיה בנוהי לארעא דכנען וקברו יתיה במערת חקל כפלתא די זבן אברהם ית חקלא לאחסנת קבורא מן עפרן חתאה על אפי ממרא: יד ותב יוסף למצרים הוא ואחוהי וכל דסליקו עמיה למקבר ית אבוהי בתר דקבר ית אבוהי: טו וחזו אחי יוסף ארי מית אבוהון ואמרו דלמא יטר לנא דבבו יוסף ואתבא יתיב לנא ית כל בישתא די גמלנא יתיה: טז ופקידו לות יוסף למימר אבוך פקיד קדם מותיה למימר: יז כדין תימרון ליוסף

רש"י

לו עוד דומה במקרא ב והוא ל' אולי כמו אולי לא תלך האשה אחרי לשון שמא הוא. ויש אולי לשון בקשה ל כגון אולי יראה ה' בעניי אולי ישיב ה' אותי הרי הוא כמו לו יהי כדברך. ויש אולי לשון אם אולי יש חמשים צדיקים: (טז) ויצוו אל יוסף. כמו ויצום אל בני ישראל צוה למשה ולאהרן להיות שלוחים אל בני ישראל אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף לומר לו כן. ואת מי צוו את בני בלהה מ שהיו רגילין אצלו שנא' והוא נער את בני בלהה: אביך צוה. (ב"ר יבמות סה) שינו בדבר מפני השלום כי לא

שפתי חכמים

כ אע"פ שאין לו דומה במקרא מ"מ מצינו למימר דלו לשון שמא דהואיל ומצינו דלו הוא לשון אולי כמו שהביא רש"י פסוקים ע"ז ואולי מצינו נמי שהוא לשון שמא א"כ לו נמי לשון שמא דהא לו ואולי הכל לשון אחד: ל ר"ל מזה נמי מוכח דלו ואולי הכל אחד הוא דהא לו בכמה מקומות לשון בקשה, ויש אולי נמי לשון בקשה וא"כ מצינו למימר שלו נמי לשון שמא כמו אולי ויש אולי לשון אם כמו שהביא רש"י לעיל אם כן לו ואולי הכל אחד הוא: מ דא"ל שהיה אחר שאינו מן

התורה והמצוה

פרעה זקני ביתו, ומלך שהיה ממונה על ארץ מצרים עלו אתו זקני ארץ מצרים, ואחריהם הלכו כל בית יוסף ואחיו ובית אביו, ר"ל נשיהם ובניהם, כי רק טפם נשארו למשכון שיחזרו, [וכבר כתבו המפרשים שמרמז שהיה לאונס לצאת רק שלא הניחום, וכבר התחיל השעבוד בכח רק שלא יצא לפועל עד מות יוסף והדור ההוא, וע"כ אמר יוסף ואלהים פקד יפקד אתכם כי לא יוכלו לצאת מעצמם]:

(ט) ויעל. ומלך המדרגה השלישית שהיה משנה למלך העלה עמו גם רכב ופרשים להיות נכון לקרב, ובקבלה בא שנלחמו אז עם עשו ובניו ואת ראש בן אליפז תפשו חיים שרצו למחות על קבורת המערה, ומלך כל אלה היה המחנה כבד מאד:

(י-יא) ויבואו. הגם שכבר בכו עליו במצרים, כ"ז שהיה המת עמהם היה נדמה להם שהוא חי עמהם, ועתה שבאו לעבר הירדן הרגישו מצרים כי אבדו אבדה גדולה במותו, והיה הספד על שלא זכו שיקבר אצלם, שאז היה זכותו מגין עליהם כמו שע"י ברכתו את פרעה נתקצרו ימי הרעב, וע"כ אמר וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגרן האטד, ע"י שראו שמתאבלים פה שנית, ידעו שאין האבל הזה על המת רק על מצרים בעצמם, ע"ד בכו בכה להולכים ולא לאבדה, וע"כ אמרו אבל כבד זה למצרים, ר"ל שהאבל הוא על מצרים לא על יעקב, וע"כ לא השתתפו יושבי כנען באבל זה, כי קרא שמה אבל מצרים, כי הם אין להם להתאבל, כי בהפך הם הרויחו עתה שהצדיק נקבר בתוכם:

(יב) ויעשו בניו. שצוה שרק בניו ישאו לא בני בניו ולא זולתם, וכן צוה שישאו אותו כסדר חניית הדגלים כמ"ש חז"ל. ועז"א ויעשו בניו לו כן כאשר צום, שסדר זה נשאר כן לדורות בדגלים, וסדר הדגלים יש לו מציאות לענין נעלה בעולם העליון, לכן אמר מלת כן:

(יג) וישאו. מבאר פרטי הצוואה, שרק בניו נשאו כנ"ל, וכן רק הם קברו, והיה במערת שדה המכפלה, ואל שנית אשר קנה אברהם, לרמז מ"ש חז"ל שהיה מלחמה עם עשו ובניו, והוצרכו להראות השטר מכירה:

(יד) וישב. יספר שלא שב אחד מהם עד אחר הקבורה, וכן שכלם שבו ולא נשאר מקצתם בארץ כנען, ובהזרתם הלכו האבלים ראשונה, ותחלה הלכו האבלים אחרונה שכן המנהג כמ"ש הרי"א:

(טו) ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. בעוד אביהם חי היה האחוה ביניהם מצד האב החי שכלם משתתפים בו, כמ"ש הלוא אב אחד לכלנו, ובעוד שלא נקבר ונספד כהלכה היתה האחוה מצד שכלם משתתפים באבל ובוכים על אב אחד, כי גם זה יעורר האחוה, ועתה הבינו וידעו שמת אביהם, שאין דבר שיאגד

ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי־רעה גמלוך ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך ויבך יוסף בדברם אליו: יח וילכו גם־אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים: יט ויאמר אלהם יוסף אל־תיראו כי התחת אלהים אני: כ ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטבה למען עשה כיום הזה להחית עם־רב: שביעי כא ועתה אל־תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת־טפכם וינחם אותם וידבר על־לבם: כב וישב יוסף במצרים הוא ובית אביו ויחי יוסף מאה ועשר שנים: מפטיר כג וירא יוסף לאפרים בני שלשים גם בני מכיר בן־מנשה ילדו על־ברכי יוסף: כד ויאמר יוסף אל־אחיו אנכי מת ואלהים פקד יפקד אתכם והעלה אתכם מן־הארץ הזאת אל־הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב: כה וישבע יוסף את־בני ישראל לאמר פקד יפקד אלהים אתכם

והעליתם

בעל הטורים

כן יעשה לנו: (יט) התחת אלהים אני. בלשון שהשיב יעקב לרחל כשבקשה ממנו שיבקש עליה רחמים ונער גם בו בלשון השיב לאחיו. על כן הוא ג' במס' והשלישי התחת זאת לא ימות שמעי (ע"ש) שבאותו לשון שאמר לאחיו כפרע משמעי שאחיו למדו ממנו לדבר בלבונו: (כה) וישבע יוסף את בני ישראל. ולא השביע לבניו אלא אמר להם משם לקחתם אותי ואתם תחזירוני. ובמדרש יש שהשביעם שלא ידחקו את הקץ כי יוסף ידע את הקץ שיעקב גלה לו: אנכי מת ואלהים פקד יפקד אתכם. פי' אנכי ב"ו היום כאן ומחר בקבר אבל הקב"ה מלך חי וקים הוא יפקד אתכם. ורמז שני פעמים פ"א בי' כשם שמלכתי פ' שנים כך יבוא לכם גואל בן שמונים שנה. א"נ יפקוד לשון חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש רמז מגין פראד

רש"י

לא נוח ליעקב כן שלא נחשד יוסף בעיניו: (יז) נא לפשע עבדי אלהי אביך. אם אביך מת אלהיו קיים והם עבדיו: (יח) וילכו גם אחיו. מוסף על השליחות: (יט) כי התחת אלהים אני. שמא במקומו אני בתמיה אם הייתי רוצה להרע לכם כלום אני יכול והלא אתם כולכם חשבתם עלי רעה והקב"ה חשבה לטובה והיאך אני לבדי יכול להרע לכם: (כא) וידבר על לבם. דברים המתקבלים על הלב. עד שלא ירדתם לכאן היו מרננים עלי שאני עבד ועל ידכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורים ראה ונשתבח בהן ואמר אחי הם ולבסוף הרג אותם יש לך אח שהורג את אחיו. ד"א עשרה נרות לא יכלו לכבות נר אחד וכו': (כג) על ברכי יוסף. כתרגומו גדלן בין ברכיו:

שפתי חכמים

שאתם דאז בודאי לא יאמין בדבר כי היה יודע יוסף שלא יצוה אותו אביו על זה: (ג"א) דאין סברא שהיו מגלים סוד זה ותרפתם לנכרי שמכרו אחיהם ויותר היה ראוי להם לדבר עמו בעצמם: נ (ג"א) כי י"ב שבטים כנגד י"ב כוכבים שמאירים את כל העולם ולכן א"ל עשרה נרות ר"ל אף שהיו חושבים להרוג אותו היה ניצל מידם וכ"ז מפני שהיה כל אחד מן השבטים דומה למזל ברקיע אשר א"א ליאבד כ"ש שהוא יחיד שלא יוכל לאבדם כו'. אבל א"ל דאין אחד יכול להרוג עשרה דהא אין ראיה דיוסף היה מלך והיה יכול לצוות על אלף אנשים להרוג אותם:

חסלת סדר בראשית

חסלת סדר בראשית

לְיוֹסֵף בְּבָעוּ שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבָא אֲחָךְ וּלְחָטָאֵיהוֹן אֲרֵי בִּישְׁתָא גְמָלוּךְ וּכְעַן שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבָא עַבְדֵי אֱלָהָא דַאֲבוּךְ וּבְכָא יוֹסֵף בְּמַלָּלוּתְהוֹן עִמֵּהּ׃ יח וַאֲזַלוּ אַף אֲחוֹהִי וּנְפַלוּ קֳדָמוֹהִי וַאֲמַרוּ הָא אֲנַחְנָא לָךְ לְעַבְדִין׃ יט וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף לָא תִדְחֲלוּן אֲרֵי דַחֲלָא דַייָ אֲנָא׃ כ וְאַתּוּן חֲשַׁבְתּוּן עֲלַי בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ אִתְחַשְׁבַת לְטָבָא בְּדִיל לְמֶעְבַּד כְּיוֹמָא הָדֵין לְקַיָּמָא עַם סַגִּי׃ כא וּכְעַן לָא תִדְחֲלוּן אֲנָא אֲזוּן יָתְכוֹן וְיָת טַפְלְכוֹן וְנַחֵם יָתְהוֹן וּמַלֵּיל תַּנְחוּמִין עַל לִבְּהוֹן׃ כב וִיתֵיב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אֲבוּהִי וַחֲיָא יוֹסֵף מְאָה וַעֲסַר שְׁנִין׃ כג וַחֲזָא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנִין תְּלִיתָאִין אַף בְּנֵי מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה אִתְיְלִידוּ וְרַבִּי יוֹסֵף׃ כד וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי אֲנָא מָאִית וַייָ מִדְכַּר דְּכִיר יָתְכוֹן וְיַסֵּק יָתְכוֹן מִן אַרְעָא הָדָא לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ כה וְאוֹמֵי יוֹסֵף יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מִדְכַּר

דכיר

התורה והמצוה

שיאגד האחוה ביניהם, כי האחוה מצד עצמה תעורר אהבה בשיזכור מה שעשו לו. **ויאמרו לו ישטמנו יוסף**, כבר בארתי בס' ארצות השלום מ"ש החכם אם רעב שונאך האכילהו לחם, שהנקמה היותר גדולה מאויבו הוא אם תחת איבתו והרעה שעשה לו ישימהו מאוכלי שלחנו ויעשה עמו אך טוב וחסד, שאז יזכור תמיד מה שהוא הרע לעשות, וז"ש כי גחלים אתה חותה על ראשו. ואחי יוסף הרגישו זאת, וטובת יוסף היה בעיניהם כי חותה גחלים על ראשם, ואמרו הלואי אחר שיוסף ישטמנו בודאי, וא"כ **לו ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אתו**, שיעשה עמנו רע בפועל לא טוב שהוא לנו כמדקרות חרב:

(יז) **שא נא פשע אחיך וחטאתם**. ר"ל שבדבר המכירה היה פשע שהוא המזיד, וגם חטאת שהוא השוגג, כי מעשה המכירה בעצמה הוא פשע מצד שהם אחיך, ואיך ישחית האח את רחמיו למכור את אחיו, ועז"א פשע אחיך, אבל מצד מחשבתם שהם חשבו שיוסף רודף אותם ומביא עליהם דבה ורוצה שיגרשם אביהם מעל פניו היה להם הצדק בזה, והגם שלא היה האמת כן הם חשבו כן. וז"ש **וחטאתם כי רעה גמלוך**, שהיה רק חטאת שוגג שהם חשבו שאינם עושים רע רק גומלים רע, ר"ל שאתה הקדמת לעשות עמהם רע באיבה והם גומלים כפי מעשיך. **ועתה**, ר"ל זה היה בעת המכירה היה פשע וגם חטאת, אבל עתה כפי שהוכיח סוף דבר על תחלתו, מבואר שכ"ז לא היה ענין בחיריי רק שהיו מוכרחים במעשה זה ע"י ההשגחה העליונה, שסבב ה' שימכרו אותו כדי שיעלה לגדולה, וא"כ בפשע הזה של המכירה היו **עבדי אלהי אביך**, שהיו עבדי האל ושלוחים לעשות מעשה זה מצד שהוא אלהי אביך ורצה לגדלך, ושתהיה עזר לאביך לעת זקנה ושיבה, ולפ"ז ע"י שהוא פשע ומרד גדול מבואר שלא עשו זה מדעתם ובחירתם רק היו שלוחי ההשגחה העליונה:

(יט) **אל תיראו כי התחת אלהים אני**. ר"ל אחר שראיתי שדבר זה היה השגחיי, איך אוכל להרהר על דבר שעשה האל, וכי אני תחתיו ובמקומו לעשות הפך מעשהו, בפרט שעקר ההשגחה היה כדי שאיטיב לכם לכלכל אתכם, ואיך אשנה רצון האל ודברים שעשה בהשגחתו, וגם אחר שאתם לא עשיתם לי רע בפועל כי נהפך הדבר לטוב, א"כ לא אוכל לשלם לכם רע רק כמו שעשיתם שיהפך לטוב, ואני איני תחת אלהים שאדע שיצמח טוב מן הרע שאעשה:

(כ-כא) **ואתם חשבתם**. מבאר זה. א] שא"א שאענש אתכם כפי הרע שעשיתם לי, **שאתם חשבתם עלי רעה** כזאת **שאלהים חשבה לטובה**, ואיך אוכל אנכי לשלם לכם רעה כזאת שיחשבה אלהים לטובה, וכי תחת אלהים אני. ב] הלא ראיתי כי תכלית מעשה אלהים בזה היה לא לטובתי, רק לטובתכם **להחיות עם רב**, כי א"א שיעשה ה' נפלאות כאלה בעבור יחיד, אם לא בעבור רבים, ואיך אוכל אנכי לעשות הפך רצון ה', **ולכן אל תיראו**, כי אני מוכרח לעשות רצון האל שעשה כל זאת כדי **שאנכי אכלכל אתכם ואת טפכם**:

(כב) **וישב יוסף**. מספר שלום יוסף התמיד כל ימי חייו, אם שלום מלכותו **כי ישב במצרים**, אם שלום משפחתו כי ישב **הוא ובית אביו**, והיה אהבה ואחוה ביניהם, אם שלום גופו **שחיה מאה ועשר שנים**, וזה יקרה מעט לרוזני ארץ שיתמיד בממשלתו שמונים שנה, אם שלום בניו, כי,

(כג) **וירא יוסף לאפרים בני שלשים**. בנים של שלשים שהם ארבעה דורות, שעד כאן רחמי האב על הבן, כמ"ש פוקד עון אבות על רבעים, וכן מצד מנשה ראה דור שלישי, כי בני מכיר יולדו ונתגדלו על ברכי יוסף, ואגב מודיע שאפרים והוא הצעיר היה לו ד' דורות, בעוד שלמנשה לא היה רק ג' כברכת יעקב ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו:

וְהַעֲלִתֶ֥ם אֶת־עַצְמֹתַ֖י מִזֶּֽה׃ כו וַיָּ֣מָת יוֹסֵ֔ף בֶּן־מֵאָ֥ה וָעֶ֖שֶׂר שָׁנִ֑ים וַיַּחַנְט֣וּ אֹת֔וֹ וַיִּ֥ישֶׂם בָּאָר֖וֹן בְּמִצְרָֽיִם׃ חזק

פ"ה פסוקים. פ"ה אל פה סימן. ומפטירין ויקרבו ימי דוד במ"א סימן ב׳:

אונקלוס

דְּכִיר יְיָ יָתְכוֹן וְתַסְּקוּן יָת גַּרְמַי מִכָּא: כו וּמִית יוֹסֵף בַּר מְאָה וַעֲסַר שְׁנִין וַחֲנַטוּ יָתֵהּ וְשַׁוּיוּהִי בַּאֲרוֹנָא בְּמִצְרָיִם: חזק

בעל הטורים

(ספר מסי׳ קין בנס ויאמר כד"ו): (כו) ויחנטו ב׳ במסורה. ויחנטו את ישראל ויחנטו את יוסף כדאיתא בכתובות דיספד יספדוהו דדלם ידלוהו בשביל שחנט את אביו חנטוהו גם כן: ויושם בארון. כדי שיהא מזוי לשם בנאתם משם:

חסלת סדר ויחי

סכום פסוקי דספר **בראשית** אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה **א״ך לד׳** סימן. וחציו ועל חרבך תחיה (בראשית כ"ז מ׳). ופרשיותיו **י״ב זה** שמי לעלם סימן. וסדריו **מ״ג גם** ברוך יהיה סימן. ופסקתותיו **כ״ב**. ופרקיו **נ׳** ה׳ הננו **לך** קוינו סימן. מנין הפתוחות **שלשה וארבעים**, והסתומות **שמונה וארבעים**. הכל **תשעים ואחת פרשיות**. **צא** אתה וכל העם אשר ברגליך סימן:

אותיות רבתי ואותיות זעירי שבספר בראשית.

אין בספר בראשית מאותיות רבתי כי אם הב׳ של בראשית לבדה, ואין מאותיות זעירי בספר בראשית כי אם ע ל ם, וסי׳ ה׳ של בהבראם, אלה תולדת השמים והארץ, בפ׳ בראשית. כ׳ של ולבכתה, לספד לשרה ולבכתה, בפ׳ חיי שרה. ק׳ של קצתי בחיי מפני בנות חת, בפ׳ תולדת, ויש סופרים שכותבין רבה גם הז׳ של הכזונה יעשה, והוף׳ פשוטה של ובהעטיף הצאן, והם׳ סתומה של בני שלשים, והח׳ של חכלילי עינים, ואין דעת הדייקים נוחה מהם, ומכל מקום שאין לשנות שום גורה מצורות האותיות מכמות שהיא ראויה אם לא ע"פ המסרה והקבלה האמתית וע"פ הסכמת הדייקים המובהקים:

אותיות הנקודות שבספר בראשית

אין בספר בראשית כי אם חמש תיבות מהם נקודות כולן ומהם מקצתן, ואלה הם: **ובינֶיךָ**, נקוד י׳ בתראה דיספט ה׳ ביני ובינך קדמאה, בפ׳ לך לך. **אליו**, נקוד על אותיות **אין** דויאמרו אליו איה שרה אשתך, בפ׳ וירא. **ובקומה**, נקוד ו׳ בתראה דותשקין את אביהן קדמאה, בפ׳ וירא. **וישקהו**, נקוד כולו דויבן עמו נקראת בפ׳ וישלח. **את**, נקוד כולו דוילכו אחיו לרעות את, בפ׳ וישב:

סדר ההפטרות

הפטרת בראשית

בישעיה סימן מ"ב

כה־אמר האל ׀ יהוה בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה נתן נשמה לעם עליה ורוח להלכים בה: אני יהוה קראתיך בצדק ואחזק בידך ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים: לפקח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך: אני יהוה הוא שמי וכבודי לאחר לא־אתן ותהלתי לפסילים: הראשנות הנה־באו וחדשות אני מגיד בטרם תצמחנה אשמיע אתכם: שירו ליהוה שיר חדש תהלתו מקצה הארץ יורדי הים ומלאו איים וישביהם: ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירנו ישבי סלע מראש הרים יצוחו: ישימו ליהוה כבוד ותהלתו באיים יגידו: יהוה כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף־יצריח על־איביו יתגבר: החשיתי מעולם אחריש אתאפק כיולדה אפעה אשם ואשאף יחד: אחריב הרים וגבעות וכל־עשבם אוביש ושמתי נהרות לאיים ואגמים אוביש: והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא־ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים עשיתם ולא עזבתים: נסגו אחור יבשו בשת הבטחים בפסל האמרים למסכה אתם אלהינו: החרשים שמעו והעורים הביטו לראות: מי עור כי אם־עבדי וחרש כמלאכי אשלח מי עור כמשלם ועור כעבד יהוה: ראות ראית כתיב רבות ולא תשמר פקוח אזנים ולא ישמע: יהוה חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

כאן מסיימין הספרדים וק"ק פ"פ דמיין.

והוא עם־בזוז ושסוי הפח בחורים כלם ובבתי כלאים החבאו היו לבז ואין מציל משסה ואין־אמר השב: מי בכם יאזין זאת יקשב וישמע לאחור: מי־נתן למשסה למשוסה כתיב יעקב וישראל לבזזים הלוא יהוה זו חטאנו לו ולא־אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו: וישפך עליו חמה אפו ועזוז מלחמה ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער־בו ולא־ישים על־לב: ועתה כה־אמר יהוה בראך יעקב ויצרך ישראל אל־תירא כי גאלתיך קראתי בשמך לי־אתה: כי־תעבר במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי־תלך במו־אש לא תכוה ולהבה לא תבער־בך: כי אני יהוה אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך: מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך: אל־תירא כי־אתך אני ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך: אמר לצפון תני ולתימן אל־תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ: כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף־עשיתיו: הוציא עם־עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו: כל־הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים מי בהם יגיד זאת וראשנות ישמיענו יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו אמת: אתם עדי נאם־יהוה ועבדי אשר

בחרתי

בָּחָרְתִּי לְמַעַן תֵּדְעוּ וְתַאֲמִינוּ לִי וְתָבִינוּ כִּי־אֲנִי הוּא לְפָנַי לֹא־נוֹצַר אֵל וְאַחֲרַי לֹא יִהְיֶה׃

הפטרת נח

בישעיה סימן נ"ד

רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָֹה׃ הַרְחִיבִי ׀ מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי׃ כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ׃ אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד׃ כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ יְהוָֹה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא׃ כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָֹה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ׃ בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָֹה׃ כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ׃ כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָֹה׃

כאן מסיימין הספרדים גם האשכנזים בפ' כי תצא אבל בפ' נח גומרין.

עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ בַּסַּפִּירִים׃ וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ׃ וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָֹה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ׃ בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ׃ הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל׃ הִנֵּה הן כתיב אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית לְחַבֵּל׃ כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָֹה וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָֹה׃ הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב׃ לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם׃ הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים׃ הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים׃ הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃

הפטרת לך לך

בישעיה סימן מ'

לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְתְּרָה דַרְכִּי מֵיְהוָֹה וּמֵאֱלֹהַי מִשְׁפָּטִי יַעֲבוֹר׃ הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם־לֹא שָׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי עוֹלָם ׀ יְהוָֹה בּוֹרֵא קְצוֹת

הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו: נתן ליעף כח ולאין אונים עצמה
ירבה: ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו: וקוי יהוה יחליפו כח יעלו
אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו: החרישו אלי איים ולאמים
יחליפו כח יגשו אז ידברו יחדו למשפט נקרבה: מי העיר ממזרח צדק
יקראהו לרגלו יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו:
ירדפם יעבור שלום ארח ברגליו לא יבוא: מי פעל ועשה קרא הדרות מראש
אני יהוה ראשון ואת אחרנים אני הוא: ראו איים וייראו קצות הארץ יחרדו
קרבו ויאתיון: איש את רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק: ויחזק חרש את
צרף מחליק פטיש את הולם פעם אמר לדבק טוב הוא ויחזקהו במסמרים
לא ימוט: ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אהבי: אשר
החזקתיך מקצות הארץ ומאציליה קראתיך ואמר לך עבדי אתה בחרתיך
ולא מאסתיך: אל תירא כי עמך אני אל תשתע כי אני אלהיך אמצתיך
אף עזרתיך אף תמכתיך בימין צדקי: הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך יהיו
כאין ויאבדו אנשי ריבך: תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך יהיו כאין וכאפס
אנשי מלחמתך: כי אני יהוה אלהיך מחזיק ימינך האמר לך אל תירא אני
עזרתיך: אל תיראי תולעת יעקב מתי ישראל אני עזרתיך נאם יהוה וגאלך
קדוש ישראל: הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות תדוש הרים
ותדק וגבעות כמץ תשים: תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אותם ואתה תגיל
ביהוה בקדוש ישראל תתהלל:

כצ"ל תיו"ד בציר"ה

הפטרת וירא

במלכים ב סימן ד

ואשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע לאמר עבדך אישי
מת ואתה ידעת כי עבדך היה ירא את יהוה והנשה בא לקחת
את שני ילדי לו לעבדים: ויאמר אליה אלישע מה אעשה לך הגידי לי
מה יש לך לכי כתיב בבית ותאמר אין לשפחתך כל בבית כי אם אסוך
שמן: ויאמר לכי שאלי לך כלים מן החוץ מאת כל שכניך שכנכי כתיב
כלים רקים אל תמעיטי: ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך ויצקת על
כל הכלים האלה והמלא תסיעי: ותלך מאתו ותסגר הדלת בעדה ובעד
בניה הם מגישים אליה והיא מוצקת מיצקת כתיב: ויהי כמלאת הכלים ותאמר
אל בנה הגישה אלי עוד כלי ויאמר אליה אין עוד כלי ויעמד השמן: ותבא
ותגד לאיש האלהים ויאמר לכי מכרי את השמן ושלמי את נשיך נשיכי כתיב
ואת ובניך בניכי כתיב תחיי בנותר: ויהי היום ויעבר אלישע אל שונם ושם
אשה גדולה ותחזק בו לאכל לחם ויהי מדי עברו יסר שמה לאכל לחם:
ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עבר עלינו
תמיד: נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנרת

והיה

וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה׃ וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹא שָׁמָּה וַיָּסַר אֶל־הָעֲלִיָּה וַיִּשְׁכַּב־שָׁמָּה׃ וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ קְרָא לַשּׁוּנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד לְפָנָיו׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אֱמָר־נָא אֵלֶיהָ הִנֵּה חָרַדְתְּ ׀ אֵלֵינוּ אֶת־כָּל־הַחֲרָדָה הַזֹּאת מֶה לַעֲשׂוֹת לָךְ הֲיֵשׁ לְדַבֶּר־לָךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל־שַׂר הַצָּבָא וַתֹּאמֶר בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי יֹשָׁבֶת׃ וַיֹּאמֶר וּמֶה לַעֲשׂוֹת לָהּ וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי אֲבָל בֵּן אֵין־לָהּ וְאִישָׁהּ זָקֵן׃ וַיֹּאמֶר קְרָא־לָהּ וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד בַּפָּתַח׃ וַיֹּאמֶר לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אַתְּ (אתי כתיב) חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר אַל־אֲדֹנִי אִישׁ הָאֱלֹהִים אַל־תְּכַזֵּב בְּשִׁפְחָתֶךָ׃ וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע׃ וַיִּגְדַּל הַיָּלֶד וַיְהִי הַיּוֹם וַיֵּצֵא אֶל־אָבִיו אֶל־הַקֹּצְרִים׃ וַיֹּאמֶר אֶל־אָבִיו רֹאשִׁי ׀ רֹאשִׁי וַיֹּאמֶר אֶל־הַנַּעַר שָׂאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ׃ וַיִּשָּׂאֵהוּ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ וַיֵּשֶׁב עַל־בִּרְכֶּיהָ עַד־הַצָּהֳרַיִם וַיָּמֹת׃ וַתַּעַל וַתַּשְׁכִּבֵהוּ עַל־מִטַּת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתִּסְגֹּר בַּעֲדוֹ וַתֵּצֵא׃ וַתִּקְרָא אֶל־אִישָׁהּ וַתֹּאמֶר שִׁלְחָה נָא לִי אֶחָד מִן־הַנְּעָרִים וְאַחַת הָאֲתֹנוֹת וְאָרוּצָה עַד־אִישׁ הָאֱלֹהִים וְאָשׁוּבָה׃ וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ אַתְּ (אתי כתיב) הֹלֶכֶת (הלכתי כתיב) אֵלָיו הַיּוֹם לֹא־חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃

כאן מסיימין הספרדים וק"ק פ"פ דמיין.

וַתַּחֲבֹשׁ הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר אֶל־נַעֲרָהּ נְהַג וָלֵךְ אַל־תַּעֲצָר־לִי לִרְכֹּב כִּי אִם־אָמַרְתִּי לָךְ׃ וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וַיְהִי כִּרְאוֹת אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֹתָהּ מִנֶּגֶד וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ הִנֵּה הַשּׁוּנַמִּית הַלָּז׃ עַתָּה רוּץ־נָא לִקְרָאתָהּ וֶאֱמָר־לָהּ הֲשָׁלוֹם לָךְ הֲשָׁלוֹם לְאִישֵׁךְ הֲשָׁלוֹם לַיָּלֶד וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃ וַתָּבֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הָהָר וַתַּחֲזֵק בְּרַגְלָיו וַיִּגַּשׁ גֵּיחֲזִי לְהָדְפָהּ וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְפֵּה־לָהּ כִּי־נַפְשָׁהּ מָרָה־לָהּ וַיהוָה הֶעְלִים מִמֶּנִּי וְלֹא הִגִּיד לִי׃ וַתֹּאמֶר הֲשָׁאַלְתִּי בֵן מֵאֵת אֲדֹנִי הֲלֹא אָמַרְתִּי לֹא תַשְׁלֶה אֹתִי׃ וַיֹּאמֶר לְגֵיחֲזִי חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח מִשְׁעַנְתִּי בְיָדְךָ וָלֵךְ כִּי תִמְצָא־אִישׁ לֹא תְבָרְכֶנּוּ וְכִי־יְבָרֶכְךָ אִישׁ לֹא תַעֲנֶנּוּ וְשַׂמְתָּ מִשְׁעַנְתִּי עַל־פְּנֵי הַנָּעַר׃ וַתֹּאמֶר אֵם הַנַּעַר חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ׃ וְגֵחֲזִי עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיָּשֶׂם אֶת־הַמִּשְׁעֶנֶת עַל־פְּנֵי הַנַּעַר וְאֵין קוֹל וְאֵין קָשֶׁב וַיָּשָׁב לִקְרָאתוֹ וַיַּגֶּד־לוֹ לֵאמֹר לֹא הֵקִיץ הַנָּעַר׃ וַיָּבֹא אֱלִישָׁע הַבָּיְתָה וְהִנֵּה הַנַּעַר מֵת מֻשְׁכָּב עַל־מִטָּתוֹ׃ וַיָּבֹא וַיִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בְּעַד שְׁנֵיהֶם וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃ וַיַּעַל וַיִּשְׁכַּב עַל־הַיֶּלֶד וַיָּשֶׂם פִּיו עַל־פִּיו וְעֵינָיו עַל־עֵינָיו וְכַפָּיו עַל־כַּפָּיו (כפו כתיב) וַיִּגְהַר עָלָיו וַיָּחָם בְּשַׂר הַיָּלֶד׃ וַיָּשָׁב וַיֵּלֶךְ בַּבַּיִת אַחַת הֵנָּה וְאַחַת הֵנָּה וַיַּעַל וַיִּגְהַר עָלָיו וַיְזוֹרֵר הַנַּעַר עַד־שֶׁבַע פְּעָמִים וַיִּפְקַח הַנַּעַר אֶת־עֵינָיו׃ וַיִּקְרָא אֶל־גֵּיחֲזִי וַיֹּאמֶר קְרָא אֶל־הַשֻּׁנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָאֶהָ וַתָּבוֹא אֵלָיו וַיֹּאמֶר שְׂאִי בְנֵךְ׃ וַתָּבֹא וַתִּפֹּל עַל־רַגְלָיו וַתִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה וַתִּשָּׂא אֶת־בְּנָהּ וַתֵּצֵא׃

במלכים א' סימן א'

וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְכַסֻּהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יִחַם לוֹ׃ וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו
יְבַקְשׁוּ לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ נַעֲרָה בְתוּלָה וְעָמְדָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וּתְהִי־לוֹ
סֹכֶנֶת וְשָׁכְבָה בְחֵיקֶךָ וְחַם לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ וַיְבַקְשׁוּ נַעֲרָה יָפָה בְּכֹל גְּבוּל
יִשְׂרָאֵל וַיִּמְצְאוּ אֶת־אֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית וַיָּבִאוּ אֹתָהּ לַמֶּלֶךְ׃ וְהַנַּעֲרָה יָפָה עַד־
מְאֹד וַתְּהִי לַמֶּלֶךְ סֹכֶנֶת וַתְּשָׁרְתֵהוּ וְהַמֶּלֶךְ לֹא יְדָעָהּ׃ וַאֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית
מִתְנַשֵּׂא לֵאמֹר אֲנִי אֶמְלֹךְ וַיַּעַשׂ לוֹ רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו׃
וְלֹא־עֲצָבוֹ אָבִיו מִיָּמָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּכָה עָשִׂיתָ וְגַם־הוּא טוֹב־תֹּאַר מְאֹד
וְאֹתוֹ יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם׃ וַיִּהְיוּ דְבָרָיו עִם יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר
הַכֹּהֵן וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה׃ וְצָדוֹק הַכֹּהֵן וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְנָתָן הַנָּבִיא
וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְהַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר לְדָוִד לֹא הָיוּ עִם־אֲדֹנִיָּהוּ׃ וַיִּזְבַּח אֲדֹנִיָּהוּ צֹאן
וּבָקָר וּמְרִיא עִם אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת אֲשֶׁר־אֵצֶל עֵין רֹגֵל וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־אֶחָיו בְּנֵי
הַמֶּלֶךְ וּלְכָל־אַנְשֵׁי יְהוּדָה עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ וְאֶת־נָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ וְאֶת־
הַגִּבּוֹרִים וְאֶת־שְׁלֹמֹה אָחִיו לֹא קָרָא׃ וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־בַּת־שֶׁבַע אֵם־שְׁלֹמֹה
לֵאמֹר הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ כִּי מָלַךְ אֲדֹנִיָּהוּ בֶן־חַגִּית וַאדֹנֵינוּ דָוִד לֹא יָדָע׃ וְעַתָּה
לְכִי אִיעָצֵךְ נָא עֵצָה וּמַלְּטִי אֶת־נַפְשֵׁךְ וְאֶת־נֶפֶשׁ בְּנֵךְ שְׁלֹמֹה׃ לְכִי
וּבֹאִי ׀ אֶל־הַמֶּלֶךְ דָּוִד וְאָמַרְתְּ אֵלָיו הֲלֹא־אַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִשְׁבַּעְתָּ
לַאֲמָתְךָ לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי וּמַדּוּעַ מָלַךְ
אֲדֹנִיָּהוּ׃ הִנֵּה עוֹדָךְ מְדַבֶּרֶת שָׁם עִם־הַמֶּלֶךְ וַאֲנִי אָבוֹא אַחֲרַיִךְ וּמִלֵּאתִי
אֶת־דְּבָרָיִךְ׃ וַתָּבֹא בַת־שֶׁבַע אֶל־הַמֶּלֶךְ הַחַדְרָה וְהַמֶּלֶךְ זָקֵן מְאֹד וַאֲבִישַׁג
הַשּׁוּנַמִּית מְשָׁרַת אֶת־הַמֶּלֶךְ׃ וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ
מַה־לָּךְ׃ וַתֹּאמֶר לוֹ אֲדֹנִי אַתָּה נִשְׁבַּעְתָּ בַּיהוָה אֱלֹהֶיךָ לַאֲמָתֶךָ כִּי־
שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי׃ וְעַתָּה הִנֵּה אֲדֹנִיָּה מָלָךְ וְעַתָּה
אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לֹא יָדָעְתָּ׃ וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי
הַמֶּלֶךְ וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וּלְיֹאָב שַׂר הַצָּבָא וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא׃ וְאַתָּה
אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ עֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל עָלֶיךָ לְהַגִּיד לָהֶם מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־
הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו׃ וְהָיָה כִּשְׁכַב אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ עִם־אֲבֹתָיו וְהָיִיתִי אֲנִי וּבְנִי שְׁלֹמֹה
חַטָּאִים׃ וְהִנֵּה עוֹדֶנָּה מְדַבֶּרֶת עִם־הַמֶּלֶךְ וְנָתָן הַנָּבִיא בָּא׃ וַיַּגִּידוּ לַמֶּלֶךְ
לֵאמֹר הִנֵּה נָתָן הַנָּבִיא וַיָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ עַל־אַפָּיו אָרְצָה׃
וַיֹּאמֶר נָתָן אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אַתָּה אָמַרְתָּ אֲדֹנִיָּהוּ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־
כִּסְאִי׃ כִּי ׀ יָרַד הַיּוֹם וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ
וּלְשָׂרֵי הַצָּבָא וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וְהִנָּם אֹכְלִים וְשֹׁתִים לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ
אֲדֹנִיָּהוּ׃ וְלִי אֲנִי־עַבְדֶּךָ וּלְצָדֹק הַכֹּהֵן וְלִבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ
לֹא קָרָא׃ אִם מֵאֵת אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא הוֹדַעְתָּ אֶת־עַבְדְּךָ
עבדיך כתיב מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו׃ וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּאמֶר
קִרְאוּ־לִי לְבַת־שֶׁבַע וַתָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ

ויאמר

וַיֹּאמַר חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־פָּדָה אֶת־נַפְשִׁי מִכָּל־צָרָה: כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָךְ בַּיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי תַּחְתָּי כִּי כֵּן אֶעֱשֶׂה הַיּוֹם הַזֶּה: וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע אַפַּיִם אֶרֶץ וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַתֹּאמֶר יְחִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד לְעֹלָם:

הפטרת תולדת

בת"ע במלאכי סימן א

מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל בְּיַד מַלְאָכִי: אָהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה אֲהַבְתָּנוּ הֲלוֹא־אָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה וָאֹהַב אֶת־יַעֲקֹב: וְאֶת־עֵשָׂו שָׂנֵאתִי וָאָשִׂים אֶת־הָרָיו שְׁמָמָה וְאֶת־נַחֲלָתוֹ לְתַנּוֹת מִדְבָּר: כִּי־תֹאמַר אֱדוֹם רֻשַּׁשְׁנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֳרָבוֹת כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הֵמָּה יִבְנוּ וַאֲנִי אֶהֱרוֹס וְקָרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה וְהָעָם אֲשֶׁר־זָעַם יְהוָה עַד־עוֹלָם: וְעֵינֵיכֶם תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם תֹּאמְרוּ יִגְדַּל יְהוָה מֵעַל לִגְבוּל יִשְׂרָאֵל: בֵּן יְכַבֵּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו וְאִם־אָב אָנִי אַיֵּה כְבוֹדִי וְאִם־אֲדוֹנִים אָנִי אַיֵּה מוֹרָאִי אָמַר ׀ יְהוָה צְבָאוֹת לָכֶם הַכֹּהֲנִים בּוֹזֵי שְׁמִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה בָזִינוּ אֶת־שְׁמֶךָ: מַגִּישִׁים עַל־מִזְבְּחִי לֶחֶם מְגֹאָל וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה גֵאַלְנוּךָ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהוָה נִבְזֶה הוּא: וְכִי־תַגִּשׁוּן עִוֵּר לִזְבֹּחַ אֵין רָע וְכִי תַגִּישׁוּ פִּסֵּחַ וְחֹלֶה אֵין רָע הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ הֲיִרְצְךָ אוֹ הֲיִשָּׂא פָנֶיךָ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: וְעַתָּה חַלּוּ־נָא פְנֵי־אֵל וִיחָנֵנוּ מִיֶּדְכֶם הָיְתָה זֹּאת הֲיִשָּׂא מִכֶּם פָּנִים אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: מִי גַם־בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם וְלֹא־תָאִירוּ מִזְבְּחִי חִנָּם אֵין־לִי חֵפֶץ בָּכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּמִנְחָה לֹא־אֶרְצֶה מִיֶּדְכֶם: כִּי מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם וּבְכָל־מָקוֹם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי וּמִנְחָה טְהוֹרָה כִּי־גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: וְאַתֶּם מְחַלְּלִים אוֹתוֹ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן אֲדֹנָי מְגֹאָל הוּא וְנִיבוֹ נִבְזֶה אָכְלוֹ: וַאֲמַרְתֶּם הִנֵּה מַתְּלָאָה וְהִפַּחְתֶּם אוֹתוֹ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וַהֲבֵאתֶם גָּזוּל וְאֶת־הַפִּסֵּחַ וְאֶת־הַחוֹלֶה וַהֲבֵאתֶם אֶת־הַמִּנְחָה הַאֶרְצֶה אוֹתָהּ מִיֶּדְכֶם אָמַר יְהוָה: וְאָרוּר נוֹכֵל וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכָר וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ מָשְׁחָת לַאדֹנָי כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּשְׁמִי נוֹרָא בַגּוֹיִם: וְעַתָּה אֲלֵיכֶם הַמִּצְוָה הַזֹּאת הַכֹּהֲנִים: אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ וְאִם־לֹא תָשִׂימוּ עַל־לֵב לָתֵת כָּבוֹד לִשְׁמִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְשִׁלַּחְתִּי בָכֶם אֶת־הַמְּאֵרָה וְאָרוֹתִי אֶת־בִּרְכוֹתֵיכֶם וְגַם אָרוֹתִיהָ כִּי אֵינְכֶם שָׂמִים עַל־לֵב: הִנְנִי גֹעֵר לָכֶם אֶת־הַזֶּרַע וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל־פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם וְנָשָׂא אֶתְכֶם אֵלָיו: וִידַעְתֶּם כִּי שִׁלַּחְתִּי אֲלֵיכֶם אֵת הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִהְיוֹת בְּרִיתִי אֶת־לֵוִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: בְּרִיתִי ׀ הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתְּנֵם־לוֹ מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי נִחַת הוּא: תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעַוְלָה לֹא־נִמְצָא בִשְׂפָתָיו בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֹן: כִּי־שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ־דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ יְהוָה־צְבָאוֹת הוּא:

בהושע סימן י"ב

וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שָׁמָר: וּבְנָבִיא הֶעֱלָה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם וּבְנָבִיא נִשְׁמָר: הִכְעִיס אֶפְרַיִם תַּמְרוּרִים וְדָמָיו עָלָיו יִטּוֹשׁ וְחֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ אֲדֹנָיו: כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתֵת נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֶּאְשַׁם בַּבַּעַל וַיָּמֹת: וְעַתָּה ׀ יוֹסִפוּ לַחֲטֹא וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים מַעֲשֵׂה חָרָשִׁים כֻּלֹּה לָהֶם הֵם אֹמְרִים זֹבְחֵי אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן: לָכֵן יִהְיוּ כַּעֲנַן־בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ כְּמֹץ יְסֹעֵר מִגֹּרֶן וּכְעָשָׁן מֵאֲרֻבָּה: וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וֵאלֹהִים זוּלָתִי לֹא תֵדָע וּמוֹשִׁיעַ אַיִן בִּלְתִּי: אֲנִי יְדַעְתִּיךָ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ תַּלְאֻבוֹת: כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם לִבָּם עַל־כֵּן שְׁכֵחוּנִי: וָאֱהִי לָהֶם כְּמוֹ־שָׁחַל כְּנָמֵר עַל־דֶּרֶךְ אָשׁוּר: אֶפְגְּשֵׁם כְּדֹב שַׁכּוּל וְאֶקְרַע סְגוֹר לִבָּם וְאֹכְלֵם שָׁם כְּלָבִיא חַיַּת הַשָּׂדֶה תְּבַקְּעֵם: שִׁחֶתְךָ יִשְׂרָאֵל כִּי־בִי בְעֶזְרֶךָ: אֱהִי מַלְכְּךָ אֵפוֹא וְיוֹשִׁיעֲךָ בְּכָל־עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ תְּנָה־לִּי מֶלֶךְ וְשָׂרִים: אֶתֶּן־לְךָ מֶלֶךְ בְּאַפִּי וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי: צָרוּר עֲוֺן אֶפְרָיִם צְפוּנָה חַטָּאתוֹ: חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא־בֵן לֹא חָכָם כִּי־עֵת לֹא־יַעֲמֹד בְּמִשְׁבַּר בָּנִים: מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם אֱהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת אֱהִי קָטָבְךָ שְׁאוֹל נֹחַם יִסָּתֵר מֵעֵינָי: כִּי הוּא בֵּין אַחִים יַפְרִיא יָבוֹא קָדִים רוּחַ יְהוָה מִמִּדְבָּר עֹלֶה וְיֵבוֹשׁ מְקוֹרוֹ וְיֶחֱרַב מַעְיָנוֹ הוּא יִשְׁסֶה אוֹצַר כָּל־כְּלִי חֶמְדָּה: תֶּאְשַׁם שֹׁמְרוֹן כִּי מָרְתָה בֵּאלֹהֶיהָ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ עֹלְלֵיהֶם יְרֻטָּשׁוּ וְהָרִיּוֹתָיו יְבֻקָּעוּ: שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֺנֶךָ: קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֺן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ: אַשּׁוּר ׀ לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם: אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ: אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן: יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן: יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן: אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא: מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי־יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם:

*כצ"ל

הפטרת וישלח

בת"ע בהושע סימן י"ב

הפטרה זו היא הפטרת ויצא לספרדים וגם הפטרת ויברח יעקב מפטירין הספרדים גם כן אחר הפטרה זו מפני שהם בנביא אחד. אבל האשכנזים מפטירין בויצא. רק ויברח יעקב לבד כמבואר ברמב"ס ולבוש:

וְעַמִּי תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי וְאֶל־עַל יִקְרָאֻהוּ יַחַד לֹא יְרוֹמֵם: אֵיךְ אֶתֶּנְךָ אֶפְרַיִם אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ אֶתֶּנְךָ כְאַדְמָה אֲשִׂימְךָ כִּצְבֹאיִם נֶהְפַּךְ

עלי

עָלַי לִבִּי יַחַד נִכְמְרוּ נִחוּמָי׃ לֹא אֶעֱשֶׂה חֲרוֹן אַפִּי לֹא אָשׁוּב לְשַׁחֵת אֶפְרָיִם כִּי אֵל אָנֹכִי וְלֹא־אִישׁ בְּקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ וְלֹא אָבוֹא בְּעִיר׃ אַחֲרֵי יְהוָה יֵלְכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג כִּי־הוּא יִשְׁאַג וְיֶחֶרְדוּ בָנִים מִיָּם׃ יֶחֶרְדוּ כְצִפּוֹר מִמִּצְרַיִם וּכְיוֹנָה מֵאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהוֹשַׁבְתִּים עַל־בָּתֵּיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃ סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ אֶפְרַיִם וּבְמִרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה עֹד רָד עִם־אֵל וְעִם־קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן׃ אֶפְרַיִם רֹעֶה רוּחַ וְרֹדֵף קָדִים כָּל־הַיּוֹם כָּזָב וָשֹׁד יַרְבֶּה וּבְרִית עִם־אַשּׁוּר יִכְרֹתוּ וְשֶׁמֶן לְמִצְרַיִם יוּבָל׃ וְרִיב לַיהוָה עִם־יְהוּדָה וְלִפְקֹד עַל־יַעֲקֹב כִּדְרָכָיו כְּמַעֲלָלָיו יָשִׁיב לוֹ׃ בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת־אָחִיו וּבְאוֹנוֹ שָׂרָה אֶת־אֱלֹהִים׃ וַיָּשַׂר אֶל־מַלְאָךְ וַיֻּכָל בָּכָה וַיִּתְחַנֶּן־לוֹ בֵּית־אֵל יִמְצָאֶנּוּ וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ׃ וַיהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יְהוָה זִכְרוֹ׃ וְאַתָּה בֵּאלֹהֶיךָ תָשׁוּב חֶסֶד וּמִשְׁפָּט שְׁמֹר וְקַוֵּה אֶל־אֱלֹהֶיךָ תָּמִיד׃ כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב׃ וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי כָּל־יְגִיעַי לֹא יִמְצְאוּ־לִי עָוֹן אֲשֶׁר־חֵטְא׃ וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עֹד אוֹשִׁיבְךָ בָאֳהָלִים כִּימֵי מוֹעֵד׃ וְדִבַּרְתִּי עַל־הַנְּבִיאִים וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה׃ אִם־גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא הָיוּ בַּגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבֵּחוּ גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי׃

הפטרת וישלח לספרדים

בת"ע בעובדיה סימן א'

הגם שנמצא בחומשים כתוב שזאת הפטרה רק לספרדים. אך מבואר ברמב"ם ולבוש שזאת הפטרת וישלח בין לספרדים בין לאשכנזים:

חֲזוֹן עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ מֵאֵת יְהוָה וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה׃ הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד׃ זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ׃ אִם־תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהוָה׃ אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ־לְךָ אִם־שׁוֹדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא יִגְנְבוּ דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת׃ אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו׃ עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה בּוֹ׃ הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו׃ וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת־אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל׃ מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם׃ בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ וְנָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרָיו* וְעַל־יְרוּשָׁלִַם יַדּוּ גוֹרָל גַּם־אַתָּה כְּאַחַד מֵהֶם׃ וְאַל־תֵּרֶא בְיוֹם־אָחִיךָ בְּיוֹם נָכְרוֹ וְאַל־תִּשְׂמַח לִבְנֵי־יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם וְאַל־תַּגְדֵּל פִּיךָ בְּיוֹם צָרָה׃ אַל־תָּבוֹא בְשַׁעַר־עַמִּי בְּיוֹם אֵידָם אַל־תֵּרֶא גַם־אַתָּה בְּרָעָתוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ וְאַל־תִּשְׁלַחְנָה בְחֵילוֹ בְּיוֹם

*שערו כתיב

אֵידוֹ׃ וְאַל־תַּעֲמֹד עַל־הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו וְאַל־תַּסְגֵּר שְׂרִידָיו בְּיוֹם צָרָה׃ כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָֹה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָּךְ גְּמֻלְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ׃ כִּי כַּאֲשֶׁר שְׁתִיתֶם עַל־הַר קָדְשִׁי יִשְׁתּוּ כָל־הַגּוֹיִם תָּמִיד וְשָׁתוּ וְלָעוּ וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ׃ וּבְהַר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְלֵיטָה וְהָיָה קֹדֶשׁ וְיָרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֵת מוֹרָשֵׁיהֶם׃ וְהָיָה בֵית־יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם וְלֹא־יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהוָֹה דִּבֵּר׃ וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת־הַר עֵשָׂו וְהַשְּׁפֵלָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת־שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֵת שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן וּבִנְיָמִן אֶת־הַגִּלְעָד׃ וְגָלֻת הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־צָרְפַת וְגָלֻת יְרוּשָׁלִַם אֲשֶׁר בִּסְפָרַד יִרְשׁוּ אֵת עָרֵי הַנֶּגֶב׃ וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָֹה הַמְּלוּכָה׃

הפטרת וישב

בת"ע בעמוס סימן ב'

ואם חל בו שבת ראשון דחנוכה מפטירין רני ושמחי ככתוב לקמן.

כֹּה אָמַר יְהוָֹה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מִכְרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם׃ הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דַּלִּים וְדֶרֶךְ עֲנָוִים יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל־הַנַּעֲרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי׃ וְעַל־בְּגָדִים חֲבֻלִים יַטּוּ אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ וְיֵין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם׃ וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת׃ וְאָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לָרֶשֶׁת אֶת־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃ וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם לִנְבִיאִים וּמִבַּחוּרֵיכֶם לִנְזִרִים הַאַף אֵין־זֹאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָֹה׃ וַתַּשְׁקוּ אֶת־הַנְּזִרִים יָיִן וְעַל־הַנְּבִיאִים צִוִּיתֶם לֵאמֹר לֹא תִּנָּבְאוּ׃ הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיק תַּחְתֵּיכֶם כַּאֲשֶׁר תָּעִיק הָעֲגָלָה הַמְלֵאָה לָהּ עָמִיר׃ וְאָבַד מָנוֹס מִקָּל וְחָזָק לֹא־יְאַמֵּץ כֹּחוֹ וְגִבּוֹר לֹא־יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ וְתֹפֵשׂ הַקֶּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא יְמַלֵּט וְרֹכֵב הַסּוּס לֹא יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ וְאַמִּיץ לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים עָרוֹם יָנוּס בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָֹה׃ שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָֹה עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־הַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל־כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל־עֲוֹנֹתֵיכֶם׃ הֲיֵלְכוּ שְׁנַיִם יַחְדָּו בִּלְתִּי אִם־נוֹעָדוּ׃ הֲיִשְׁאַג אַרְיֵה בַּיַּעַר וְטֶרֶף אֵין לוֹ הֲיִתֵּן כְּפִיר קוֹלוֹ מִמְּעֹנָתוֹ בִּלְתִּי אִם־לָכָד׃ הֲתִפֹּל צִפּוֹר עַל־פַּח הָאָרֶץ וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ הֲיַעֲלֶה־פַּח מִן־הָאֲדָמָה וְלָכוֹד לֹא יִלְכּוֹד׃ אִם־יִתָּקַע שׁוֹפָר בְּעִיר וְעָם לֹא יֶחֱרָדוּ אִם־תִּהְיֶה רָעָה בְּעִיר וַיהוָֹה לֹא

עשה

עָשָׂה: כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֲדֹנָי יֱהוִֹה דָּבָר כִּי אִם־גָּלָה סוֹדוֹ אֶל־עֲבָדָיו
הַנְּבִיאִים: אַרְיֵה שָׁאָג מִי לֹא יִירָא אֲדֹנָי יֱהוִֹה דִּבֶּר מִי לֹא יִנָּבֵא:

הפטרת מקץ

במלכים א׳ סימן ג׳

ואם הוא שבת ראשון של חנוכה מפטירין רני ושמחי דלקמן, ואם הוא שבת שני דחנוכה מפטירין ויעש חירום דלקמן, ואפילו אם הוא ר"ח או מחר חדש.

וַיִּקַץ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם וַיָּבוֹא יְרוּשָׁלִַם וַיַּעֲמֹד ׀ לִפְנֵי ׀ אֲרוֹן בְּרִית־אֲדֹנָי
וַיַּעַל עֹלוֹת וַיַּעַשׂ שְׁלָמִים וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו: אָז תָּבֹאנָה
שְׁתַּיִם נָשִׁים זֹנוֹת אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹדְנָה לְפָנָיו: וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחַת
בִּי אֲדֹנִי אֲנִי וְהָאִשָּׁה הַזֹּאת יֹשְׁבֹת בְּבַיִת אֶחָד וָאֵלֵד עִמָּהּ בַּבָּיִת: וַיְהִי
בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לְלִדְתִּי וַתֵּלֶד גַּם־הָאִשָּׁה הַזֹּאת וַאֲנַחְנוּ יַחְדָּו אֵין זָר אִתָּנוּ
בַּבַּיִת זוּלָתִי שְׁתַּיִם־אֲנַחְנוּ בַּבָּיִת: וַיָּמָת בֶּן־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָיְלָה אֲשֶׁר
שָׁכְבָה עָלָיו: וַתָּקָם בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה וַתִּקַּח אֶת־בְּנִי מֵאֶצְלִי וַאֲמָתְךָ יְשֵׁנָה
וַתַּשְׁכִּיבֵהוּ בְּחֵיקָהּ וְאֶת־בְּנָהּ הַמֵּת הִשְׁכִּיבָה בְחֵיקִי: וָאָקֻם בַּבֹּקֶר לְהֵינִיק
אֶת־בְּנִי וְהִנֵּה־מֵת וָאֶתְבּוֹנֵן אֵלָיו בַּבֹּקֶר וְהִנֵּה לֹא־הָיָה בְנִי אֲשֶׁר
יָלָדְתִּי: וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחֶרֶת לֹא כִי בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת
לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי וַתְּדַבֵּרְנָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת
אֹמֶרֶת זֶה־בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי
הֶחָי: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ קְחוּ־לִי חָרֶב וַיָּבִאוּ הַחֶרֶב לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ גִּזְרוּ אֶת־הַיֶּלֶד הַחַי לִשְׁנָיִם וּתְנוּ אֶת־הַחֲצִי לְאַחַת וְאֶת־הַחֲצִי
לְאֶחָת: וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־בְּנָהּ הַחַי אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ
עַל־בְּנָהּ וַתֹּאמֶר ׀ בִּי אֲדֹנִי תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת אַל־תְּמִיתֻהוּ
וְזֹאת אֹמֶרֶת גַּם־לִי גַם־לָךְ לֹא יִהְיֶה גְּזֹרוּ: וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר תְּנוּ־לָהּ
אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת לֹא תְמִיתֻהוּ הִיא אִמּוֹ: וַיִּשְׁמְעוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶת־
הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי־חָכְמַת אֱלֹהִים
בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט: וַיְהִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל:

הפטרת ויגש

ביחזקאל סימן ל"ז

וַיְהִי דְבַר־יְהוָֹה אֵלַי לֵאמֹר: וְאַתָּה בֶן־אָדָם קַח־לְךָ עֵץ אֶחָד וּכְתֹב
עָלָיו לִיהוּדָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָיו חברו כתיב וּלְקַח עֵץ אֶחָד וּכְתוֹב
עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָיו חברו כתיב: וְקָרַב אֹתָם
אֶחָד אֶל־אֶחָד לְךָ לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדֶךָ: וְכַאֲשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ
בְּנֵי עַמְּךָ לֵאמֹר הֲלוֹא־תַגִּיד לָנוּ מָה־אֵלֶּה לָּךְ: דַּבֵּר אֲלֵהֶם כֹּה־אָמַר
אֲדֹנָי יֱהוִֹה הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת־עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד־אֶפְרַיִם וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל

חֲבֵרָיו חברו כתיב וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת־עֵץ יְהוּדָה וַעֲשִׂיתִם לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדִי׃ וְהָיוּ הָעֵצִים אֲשֶׁר תִּכְתֹּב עֲלֵיהֶם בְּיָדְךָ לְעֵינֵיהֶם׃ וְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הָלְכוּ־שָׁם וְקִבַּצְתִּי אֹתָם מִסָּבִיב וְהֵבֵאתִי אוֹתָם אֶל־אַדְמָתָם׃ וְעָשִׂיתִי אֹתָם לְגוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ וְלֹא יִהְיוּ־ יהיה כתיב עוֹד לִשְׁנֵי גוֹיִם וְלֹא יֵחָצוּ עוֹד לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת עוֹד׃ וְלֹא יִטַּמְּאוּ עוֹד בְּגִלּוּלֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם וּבְכֹל פִּשְׁעֵיהֶם וְהוֹשַׁעְתִּי אֹתָם מִכֹּל מוֹשְׁבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר חָטְאוּ בָהֶם וְטִהַרְתִּי אוֹתָם וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים׃ וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם וְרוֹעֶה אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם וּבְמִשְׁפָּטַי יֵלֵכוּ וְחֻקֹּתַי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ וְיָשְׁבוּ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב אֲשֶׁר יָשְׁבוּ־בָהּ אֲבוֹתֵיכֶם וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד־עוֹלָם וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם׃ וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית שָׁלוֹם בְּרִית עוֹלָם יִהְיֶה אוֹתָם וּנְתַתִּים וְהִרְבֵּיתִי אוֹתָם וְנָתַתִּי אֶת־מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם׃ וְהָיָה מִשְׁכָּנִי עֲלֵיהֶם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים וְהֵמָּה יִהְיוּ־לִי לְעָם׃ וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדֵּשׁ אֶת־יִשְׂרָאֵל בִּהְיוֹת מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם׃

הפטרת ויחי

במלכים א׳ סימן י״ב

וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־דָוִד לָמוּת וַיְצַו אֶת־שְׁלֹמֹה בְנוֹ לֵאמֹר׃ אָנֹכִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ וְחָזַקְתָּ וְהָיִיתָ לְאִישׁ׃ וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו לִשְׁמֹר חֻקֹּתָיו מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְעֵדְוֹתָיו כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה לְמַעַן תַּשְׂכִּיל אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר תִּפְנֶה שָׁם׃ לְמַעַן יָקִים יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי לֵאמֹר אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ אֶת־דַּרְכָּם לָלֶכֶת לְפָנַי בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ וְגַם אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לִי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה אֲשֶׁר עָשָׂה לִשְׁנֵי־שָׂרֵי צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בֶּן־נֵר וְלַעֲמָשָׂא בֶן־יֶתֶר וַיַּהַרְגֵם וַיָּשֶׂם דְּמֵי־מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם וַיִּתֵּן דְּמֵי מִלְחָמָה בַּחֲגֹרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמָתְנָיו וּבְנַעֲלוֹ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו׃ וְעָשִׂיתָ כְּחָכְמָתֶךָ וְלֹא־תוֹרֵד שֵׂיבָתוֹ בְּשָׁלֹם שְׁאֹל׃ וְלִבְנֵי בַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי תַּעֲשֶׂה־חֶסֶד וְהָיוּ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ כִּי־כֵן קָרְבוּ אֵלַי בְּבָרְחִי מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם אָחִיךָ׃ וְהִנֵּה עִמְּךָ שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא בֶן־הַיְמִינִי מִבַּחֻרִים וְהוּא קִלְלַנִי קְלָלָה נִמְרֶצֶת בְּיוֹם לֶכְתִּי מַחֲנָיִם וְהוּא־יָרַד לִקְרָאתִי הַיַּרְדֵּן וָאֶשָּׁבַע לוֹ בַיהוָה לֵאמֹר אִם־אֲמִיתְךָ בֶּחָרֶב׃ וְעַתָּה אַל־תְּנַקֵּהוּ כִּי אִישׁ חָכָם אָתָּה וְיָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לּוֹ וְהוֹרַדְתָּ אֶת־שֵׂיבָתוֹ בְּדָם שְׁאוֹל׃ וַיִּשְׁכַּב דָּוִד עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד׃ וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד עַל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלִַם מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים׃ וּשְׁלֹמֹה יָשַׁב עַל־כִּסֵּא דָּוִד אָבִיו וַתִּכֹּן מַלְכֻתוֹ מְאֹד׃

סדר הקריאה לראש חדש ולחנוכה

לראש חדש קורין ארבעה גברי בפרשת פינחס מן את קרבני לחמי לאשי עד יעשה ונסכו, ואם
חל ר"ח בשבת קורא המפטיר וביום השבת ובראשי חדשיכם עד יעשה ונסכו:

לחנוכה ביום ראשון קורין שלשה גברי בפרשת נשא מן ויהי ביום כלות משה עד זה קרבן נחשון ב
עמינדב, ובשאר הימים קורין ג' גברי בנשיא של יום ואחד ביום שאחריו וביום השמיני קורין עד
כן עשה את המנורה. ובשבת חנוכה קורא למפטיר בנשיא של אותו יום:

הפטרה לשבת ראשון של חנוכה בת"ע בזכריה סימן ב

רני ושמחי בת־ציון כי הנני־בא ושכנתי בתוכך נאם יהוה: ונלוו גוים רבים אל־
יהוה ביום ההוא והיו לי לעם ושכנתי בתוכך וידעת כי־יהוה צבאות שלחני
אליך: ונחל יהוה את־יהודה חלקו על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלם: הס כל־
בשר מפני יהוה כי נעור ממעון קדשו: ויראני את־יהושע הכהן הגדול עמד לפני
מלאך יהוה והשטן עמד על־ימינו לשטנו: ויאמר יהוה אל־השטן יגער יהוה בך
השטן ויגער יהוה בך הבחר בירושלם הלוא זה אוד מצל מאש: ויהושע היה לבש
בגדים צואים ועמד לפני המלאך: ויען ויאמר אל־העמדים לפניו לאמר הסירו
הבגדים הצאים מעליו ויאמר אליו ראה העברתי מעליך עונך והלבש אתך מחלצות:
ואמר ישימו צניף טהור על־ראשו וישימו הצניף הטהור על־ראשו וילבשהו בגדים
ומלאך יהוה עמד: ויעד מלאך יהוה ביהושע לאמר: כה־אמר יהוה צבאות אם־
בדרכי תלך ואם את־משמרתי תשמר וגם־אתה תדין את־ביתי וגם תשמר את־חצרי
ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה: שמע־נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך
הישבים לפניך כי־אנשי מופת המה כי־הנני מביא את־עבדי צמח: כי הנה האבן
אשר נתתי לפני יהושע על־אבן אחת שבעה עינים הנני מפתח פתחה נאם יהוה
צבאות ומשתי את־עון הארץ־ההיא ביום אחד: ביום ההוא נאם יהוה צבאות תקראו
איש לרעהו אל־תחת גפן ואל־תחת תאנה: וישב המלאך הדבר בי ויעירני כאיש
אשר־יעור משנתו: ויאמר אלי מה אתה ראה ואמר ויאמר כתיב ראיתי והנה מנורת זהב
כלה וגלה על־ראשה ושבעה נרתיה עליה שבעה ושבעה מוצקות לנרות אשר על־
ראשה: ושנים זיתים עליה אחד מימין הגלה ואחד על־שמאלה: ואען ואמר אל־
המלאך הדבר בי לאמר מה אלה אדני: ויען המלאך הדבר בי ויאמר אלי הלוא
ידעת מה־המה אלה ואמר לא אדני: ויען ויאמר אלי לאמר זה דבר־יהוה אל־
זרבבל לאמר לא בחיל ולא בכח כי אם־ברוחי אמר יהוה צבאות: מי־אתה הר־
הגדול לפני זרבבל למישר והוציא את־האבן הראשה תשאות חן חן לה:

הפטרה לשבת שניה דחנוכה (במלכים א סימן ז)

ויעש חירום את־הכירות ואת־היעים ואת־המזרקות ויכל חירם לעשות את־כל־
המלאכה אשר עשה למלך שלמה בית יהוה: עמדים שנים וגלת הכתרת
אשר־על־ראש העמודים שתים והשבכות שתים לכסות את־שתי גלות הכתרת
אשר על־ראש העמודים: ואת־הרמנים ארבע מאות לשתי השבכות שני־טורים
רמנים לשבכה האחת לכסות את־שתי גלות הכתרת אשר על־פני העמודים:
ואת־המכנות עשר ואת־הכירת עשרה על־המכנות: ואת־הים האחד ואת־הבקר
שנים־עשר תחת הים: ואת־הסירות ואת־היעים ואת־המזרקות ואת כל־הכלים

האלה

הָאֵלֶּה האהל כתיב אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃ בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃ וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃ וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאל לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם זָהָב׃ וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃

הפטרת ערב ראש חודש שחל בשבת (בשמואל א׳ סימן כ׳)

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ אֶל־ על כ׳ הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּים החצי כתיב וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

במדבר כח ט וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ: פ וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד: וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה: וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ:

הפטרה לשבת וראש חודש (בישעיה סימן סו)

כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי: וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי: שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה: גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ: שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ: קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו: בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר: מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ: הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ: שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ: לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ: כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ: כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַ͏ִם תְּנֻחָמוּ: וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו: כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ: כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה: הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַת אחד כתיב בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה: וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי: וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם: וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם מִנְחָה לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַ͏ִם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה: וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה: כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם: וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה: וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר: והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחות לפני אמר ה׳:

אלה שמות הטעמים

פַּשְׁטָא מֻנַּח זַרְקָא מֻנַּח סֶגּוֹל מֻנַּח ׀ מֻנַּח רְבִיעִי מַהְפַּךְ
פַּשְׁטָא זָקֵף־קָטֹן זָקֵף־גָּדוֹל מֵרְכָא טִפְּחָא מֻנַּח אֶתְנַחְתָּא
פָּזֵר תְּלִישָׁא־קְטַנָּה תְּלִישָׁא־גְדוֹלָה קַדְמָא וְאַזְלָא אַזְלָא־
גֵּרֵשׁ גֵּרְשַׁיִם דַּרְגָּא תְּבִיר יְתִיב פְּסִיק ׀ סוֹף־פָּסוּק
שַׁלְשֶׁלֶת קַרְנֵי־פָרָה מֵרְכָא־כְפוּלָה יֵרַח־בֶּן־יוֹמוֹ׃

תקונים

עמוד	שורה	תחת	צ"ל
ה	22	הספרים	המפרשים
8	35	הבריאה הראשונה	הבריאה נגד סויש
10	38	ההפסד	ההעדר
11	33	הסכמה על הרמב"ם	הסכמת הרי"ח על הרמב"ן
13	37	יתבו	יתהו
15	32	רלו	רלוי
29	26	כדרך הרעיונית	כדרך העגולה הרעיונית
75	17	מעמד	מלעמוד
79	33	נביות נמין	נביות קיים נמין

סדר הנחת תפילין

מיד שיתעורר משנתו כדי שלא יחזור ויישן יתגבר כארי לעבוד את בוראו ויאמר מיד בפני מי הוא שוכב לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. כמ"ש שלא יתן שנת לעיניו. ואם הכהן הוא שלא וכו' ומילו היה שוכב לפני מלך ב"ו היה מסתייע בנפשו וכו' ומוב להרגיל עצמו לומר מיד כשיתעורר משנתו זה מודה וכו' ועי"ז יזכור את ה' הנלב עליו ויקום בזריזות. ויאמר זה קודם נטילה לפי שאין בו שם:

מודה אני לפניך מלך חי וקים שהחזרת בי נשמתי בחמלה. רבה אמונתך:

קודם לבישת הטלית קטן יאמר זה:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות ציצת:

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתהא חשובה מצות ציצית לפניך כאלו קימתיה בכל פרטיה ודקדוקיה וכונותיה ותרי"ג מצות התלוים בה אמן סלה:

כשיבדוק הציצית מטלית גדול יאמר ברכי

ברכי נפשי את יי יי אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת: עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה:

קודם עטיפת הטלית גדול יאמר זה:

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחד שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל. הריני מתעטף גופי בציצית כן תתעטף נשמתי ורמ"ח אברי ושס"ה גידי באור הציצית העולה תרי"ג וכשם שאני מתכסה בטלית בעולם הזה כך אזכה לחלוקא דרבנן ולטלית נאה לעולם הבא בגן עדן. ועל ידי מצות ציצית תנצל נפשי רוחי ונשמתי ותפלתי מן החיצונים והטלית יפרוש כנפיו עליהם ויצילם כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף. ותהא חשובה מצות ציצית לפני הקדוש ברוך הוא כאלו קימתיה בכל פרטיה ודקדוקיה וכונותיה ותרי"ג מצות התלוים בה. אמן סלה:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית:

ויכסה ראשו בטלית ויאמר מה יקר

מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון: ירוין מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם: כי עמך מקור חיים באורך נראה אור: משוך חסדך ליודעיך וצדקתך לישרי לב:

קודם הנחת תפילין יאמר זה:

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחד שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל. הנני מכוין בהנחת תפילין לקיים מצות בוראי שצונו להניח תפילין כנתוב בתורתו וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך והם ארבע פרשיות אלו. שמע. והיה אם שמוע. קדש. והיה כי יביאך שיש בהם יחודו ואחדותו יתברך שמו בעולם ושנזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו בהוציאנו ממצרים ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו וצונו להניח על היד לזכרון זרוע הנטויה ושהיא נגד הלב לשעבד בזה תאות ומחשבות לבנו לעבודתו יתברך שמו ועל הראש נגד המוח שהנשמה שבמוחי עם שאר חושי וכחותי כלם יהיו משועבדים לעבודתו יתברך שמו. ומשפע מצות תפילין יתמשך עלי להיות לי חיים ארוכים ושפע קודש ומחשבות קדושות בלי הרהור חטא ועון כלל ושלא יפתנו ולא יתגרה בנו יצר הרע ויניחנו לעבוד את יי כאשר עם לבבנו: ויהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתהא חשובה מצות הנחת תפילין לפני הקדוש ברוך הוא כאלו קימתיה בכל פרטיה ודקדוקיה וכונותיה ותרי"ג מצות התלוים בה אמן סלה:

ויניח של יד תחלה וקודם הקשירה יברך:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפלין:

יניח תפילה של ראש ויברך:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפלין:

ואחר יאמר זה:

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

ומחכמתך אל עליון תאציל עלי ומבינתך תבינני. ובחסדך תגדיל עלי ובגבורתך תצמית אויבי וקמי: ושמן הטוב תריק על שבעה קני המנורה להשפיע טובך לבריותיך. פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון:

אח"כ כורך שלש כריכות על האצבע האמצעית ואומר:

וארשתיך לי לעולם. וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים. וארשתיך לי באמונה וידעת את יי:

ויאמר פרשה זו:

וידבר יי אל משה לאמר: קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא: ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא יי אתכם מזה ולא יאכל חמץ: היום אתם יצאים בחדש האביב: והיה כי יביאך יי אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבתיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה: שבעת ימים תאכל מצת וביום השביעי חג ליי: מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים: והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יי בפיך כי ביד חזקה הוצאך יי ממצרים: ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה: והיה כי יבאך יי אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבתיך ונתנה לך: והעברת כל פטר רחם ליי וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליי: וכל פטר חמר תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו וכל בכור אדם בבניך תפדה: והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יי ממצרים מבית עבדים: ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג יי כל בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד בכור בהמה על כן אני זבח ליי כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה: והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו יי ממצרים:

כשנכנס לבית הכנסת יאמר זה:

ואני ברב חסדך אבא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך: בבית אלהים נהלך ברגש:

תפלה קודם התפלה

תפלה נחמדה המסודרת אחר אלשי מה"ר אלימלך זצ"ל:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שומע קול שועת עתירות ומאזין לקול תפלת עמו ישראל ברחמים תכין לבנו ותכונן מחשבותינו ותשגר תפלתנו בפינו ותקשיב אזנך לשמוע בקול תפלת עבדיך המתחננים אליך בקול שועה ורוח נשברה. ואתה אל רחום ברחמיך הרבים ובחסדיך הגדולים תמחול ותסלח ותכפר לנו ולכל עמך בית ישראל את כל מה שחטאנו והעוינו הרשענו ופשענו לפניך. כי גלוי וידוע לפניך כי לא במרד ובמעל חלילה וחלילה מרינו את פיך ודברי תורתך ומצותיך כי אם מרוב היצר הבוער בקרבנו תמיד לא ינוח ולא ישקוט עד אשר מביאנו אל תאות העולם השפל הזה ואל הבליו ומבלבל את מחשבותינו תמיד. אפילו בשעה שאנחנו עומדים להתפלל לפניך ולבקש על נפשנו הוא מבלבל את מחשבותינו תמיד בתחבולותיו ואין

נכון לומר זה קודם התפלה מתקוני זהר:

פתח אליהו ואמר רבון עלמין דאנת הוא חד ולא בחושבן: אנת הוא עילאה על כל עלאין סתימא על כל סתימין. לית מחשבה תפיסא בך כלל. אנת הוא דאפיקת עשר תקונין וקרינן להון עשר ספירן לאנהגא בהון עלמין סתימין דלא אתגליין. ועלמין דאתגליין. ובהון אתכסיאת מבני נשא ואנת

אנת הוא דקשיר לון, ומיחד לון. ובגין דאנת מלגאו כל מאן דאפריש חד מחבריה מאלין עשר ספירן אתחשיב ליה כאילו אפריש בך. ואלין עשר ספירן. אינון אזלין כסדרן. חד אריך וחד קציר וחד בינוני. ואנת הוא דאנהיג לון ולית מאן דאנהיג לך לא לעילא ולא לתתא ולא מכל סטרא. לבושין תקינת לון דמנייהו פרחין נשמתין לבני נשא. וכמה גופין תקינת לון דאתקריאו גופין לגבי לבושין דמכסין עליהון. ואתקריאו בתקונא דא. חסד דרועא ימינא. גבורה דרועא שמאלא. תפארת גופא. נצח והוד תרין שוקין. יסוד סיומא דגופא אות ברית קודש. מלכות פה תורה שבעל פה קרינן לה. חכמה מוחא איהי מחשבה מלגאו. בינה לבא ובה הלב מבין. ועל אלין תרין כתיב הנסתרות ליי אלהינו. כתר עליון איהו כתר מלכות. ועליה אתמר מגיד מראשית אחרית ואיהו קרקפתא דתפלין מלגו איהו שם [מ"ה כזה יו"ד ה"א וא"ו ה"א] דאיהו אורח אצילות. ואיהו שקיו דאילנא בדרועוי וענפוי כמיא דמשקי לאילנא ואתרבי בההוא שקיו. רבון עלמין אנת הוא עלת העלות וסבת הסבות דאשקי לאילנא בההוא נביעו. וההוא נביעו איהו כנשמתא לגופא דאיהו חיים לגופא. ובך לית דמיון ודיוקנא מכל מה דלגאו ולבר. ובראת שמיא וארעא ואפיקת מנהון שמשא וסיהרא וכוכביא ומזליא. ובארעא אילנין ודשאין וגנתא דעדן ועשבין וחיון ובעירין ועופין ונונין ובני נשא. לאשתמודעא בהון עלאין ואיך יתנהגון בהון עלאין ותתאין ואיך אשתמודען עלאי מתתאי. ולית דידע בך כלל. ובר מינך לית יחודא בעלאי ותתאי. ואנת אשתמודע עלת על כולא ואדון על כולא. וכל ספירא אית לה שם ידיעא ובהון אתקריאו מלאכיא. ואנת לית לך שם ידיעא דאנת הוא ממלא כל שמהן ואנת הוא שלימו דכלהו. וכד אנת תסתלק מנהון אשתארו כלהון שמהן כגופא בלא נשמתא. אנת הוא חכים ולא בחכמה ידיעא. אנת הוא מבין ולא בבינה ידיעא. לית לך אתר ידיעא אלא לאשתמודעא תוקפך וחילך לבני נשא ולאחזאה לון איך מתנהג עלמא בדינא וברחמי דאינון צדק ומשפט כפום עובדיהון דבני נשא. דין איהו גבורה משפט עמודא דאמצעיתא צדק מלכותא קדישא מאזני צדק תרין סמכי קשוט הין צדק אות ברית קדש. כולא לאחזאה איך מתנהג עלמא אבל לאו דאית לך צדק ידיעא דאיהו דין ולא משפט ידיעא דאיהו רחמי ולא מכל אלין מדות כלל: ברוך יי לעולם אמן ואמן:

אנו יכולים לעמוד נגדו כי נחלש שכלנו ופוחנו עד מאוד ויכשל כח הסבל מרוב הצרות והתלאות וטרדות הזמן לכן אתה אל רחום וחנון עשה עמנו כמו שהבטחתנו על ידי נאמן ביתך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם ואמרו חז"ל אף על פי שאינו הגון ואינו כדאי כי כן דרכך להיטיב לרעים ולטובים כי גלוי וידוע לפניך אנקתנו וצערנו ושיחנו על אשר אין אנו יכולים לקרב עצמנו לעבודתך ולדבק לבנו בך באמת ובתמים אוה על נפשנו אוי עלינו מאוד אבינו שבשמים. ואתה תעורר נא רחמיך וחסדיך הגדולים והמרובים עלינו לגרש ולבער את יצרנו הרע מקרבנו ותגער בו שיסור וילך מאתנו ואל יסית אותנו להדיחנו מעבודתך חלילה ואל יעלה בלבנו שום מחשבה רעה הן בהקיץ הן בחלום הלילה בפרט בעת שאנחנו עומדים בתפלה לפניך או בשעה שאנחנו לומדים תורתך ובשעת שאנחנו עוסקים במצותיך תהא מחשבתנו זכה צלולה וברורה וחזקה באמת ובלבב שלם כרצונך הטוב עמנו. והעורר לבבנו ולבב כל ישראל עמך ליחדך באמת ובאהבה לעבדך עבודה הישרה המקובלת לפני כסא כבודך ותקבע אמונתך בלבנו תמיד בלי הפסק. ותהא אמונתך קשורה בלבנו כיתד שלא תמוט. ותעביר מעלינו כל המסכים המבדילים בינינו לבינך אבינו שבשמים. ותצילנו מכל המכשולות וטעיות אל תעזבנו ואל תטשנו ואל תכלימנו ותהא עם פינו בעת הטיפנו ועם ידינו בעת מעבדנו ועם לבנו בעת מחשבותינו ותזכנו אבינו שבשמים אל מלא רחמים שנייחד את לבבנו ומחשבותינו ודבורנו ומעשינו וכל תנועותינו והרגשותינו הידועות לנו ושאינן ידועות לנו הנגלות והנסתרות שיהא הכל ביחוד אליך באמת ובתמים בלי שום מחשבת פסול חלילה וטהר לבנו וקדשנו וזרוק עלינו מים טהורים וטהרנו באהבתך ובחמלתך ותטע אהבתך ויראתך בלבנו תמיד בלי הפסק בכל עת ובכל זמן ובכל מקום בלכתנו ובשכבנו ובקומנו תבער תמיד רוח קדשך בקרבנו ונשען תמיד בך ובגדולתך ובאהבתך וביראתך ובתורתך שבכתב ושבעל פה הנגלה והנסתר ובמצותיך ליחד שמך הגבור והנורא ותשמרנו מן הפניות והגאות ומן הכעס והקפדנות והעצבות והרכילות ושאר מדות רעות ומכל דבר המפסיד עבודתך הקדושה והטהורה החביבה עלינו ותשפיע רוח קדשך עלינו שנהיה דבקים בך ושנשתוקק תמיד אליך יותר ויותר. וממדרגה למדרגה תעלנו שנזכה לבא למעלת אבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב וזכותם יעמוד לנו שתשמע בקול תפלתנו שנהיה תמיד נענים בעת שנתפלל אליך עלינו או על שום אחד מעמך ישראל על יחיד או על רבים ותשמח ותתפאר בנו ונעשה פרי למעלה ושורש למטה ואל תזכור לנו חטאתינו ובפרט חטאת נעורינו כמאמר דוד המלך ע"ה חטאות נעורי ופשעי אל תזכור. ותהפוך עונותינו ופשעינו לזכות ותשפיע עלינו מעולם התשובה תמיד הרהור לשוב אליך בלב שלם ולתקן את אשר פגמנו בשמותיך הקדושים והטהורים ותצילנו מקנאת איש מרעהו ולא תעלה קנאת אדם על לבנו ולא קנאתנו על אחרים. אדרבה תן בלבנו שנראה כל אחד מעלת חברינו ולא חסרונם ושנדבר כל אחד את חברו בדרך הישר והרצוי לפניך ואל תעלה שום שנאה מאחד על חבירו חלילה ותחזק התקשרותנו באהבה אליך כאשר גלוי וידוע לפניך שיהא הכל נחת רוח אליך זה עיקר כונתינו ואם אין לנו שכל לכוין את לבבנו אליך אתה תלמדנו אשר נדע באמת כוונת רצונך הטוב ועל כל זאת מתחננים אנחנו לפניך אל מלא רחמים שתקבל את תפלתנו ברחמים וברצון אמן כן יהי רצון:

ידיד נפש אב הרחמן משוך עבדך אל רצונך ירוץ עבדך כמו איל ישתחוה אל מול הדרך יערב לו ידידותך מנופת צוף וכל טעם:

הדור נאה זיו העולם נפשי חולת אהבתך אנא אל נא רפא נא לה בהראות לה נועם זיוך אז תתחזק ותתרפא והיתה לה שמחת עולם:

ותיק יהמו רחמיך וחוסה נא על בן אוהבך כי זה כמה נכסוף נכספתי לראות בתפארת עזך. אלה חמדה לבי וחוסה נא ואל תתעלם:

הגלה נא ופרוס חביבי עלי את סכת שלומך. תאיר ארץ מכבודך. נגילה ונשמחה בך. מהר אהוב כי בא מועד וחננו כימי עולם:

כשנכנס לבית הכנסת יאמר זה

מה טבו אהליך יעקב משכנתיך ישראל: ואני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך: יי אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך: ואני אשתחוה ואכרעה אברכה לפני יי עשי: ואני תפלתי לך יי עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך:

אדון עולם אשר מלך. בטרם כל יציר נברא: לעת נעשה בחפצו כל. אזי מלך שמו נקרא: ואחרי ככלות הכל. לבדו ימלוך נורא: והוא היה. והוא הוה. והוא יהיה בתפארה: והוא אחד ואין שני. להמשיל לו להחבירה: בלי ראשית בלי תכלית. ולו העז והמשרה: והוא אלי וחי גואלי. וצור חבלי בעת צרה: והוא נסי ומנוס לי. מנת כוסי ביום אקרא: בידו אפקיד רוחי. בעת אישן ואעירה: ועם רוחי גויתי. יי לי ולא אירא:

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח . נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ : אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ . נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ : אֵין לוֹ דְּמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף . לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ : קַדְמוֹן לְכָל דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא . רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ : הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם . לְכָל נוֹצָר יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ : שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ : לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמשֶׁה עוֹד . נָבִיא וּמַבִּיט אֶת תְּמוּנָתוֹ : תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל . עַל יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ : לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ . לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ : צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ . מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ : גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ . נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ : יִשְׁלַח לְקֵץ הַיָּמִין מְשִׁיחֵנוּ . לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ : מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרוֹב חַסְדּוֹ בָּרוּךְ עֲדֵי עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ (אֲפִילוּ שָׁעָה אֶחָת) : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה :

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִיּוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ (וְצֶאֱצָאֵי צֶאֱצָאֵינוּ) וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ (לִשְׁמָהּ) : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה :

וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל משֶׁה לֵּאמֹר : דַּבֵּר אֶל אַהֲרֹן וְאֶל בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם :

יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ : יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ : יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם :

וְשָׂמוּ אֶת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם :

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁיעוּר הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרְאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה . אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא : וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב וָאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וּלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם :

אֱלֹהַי נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי . וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא : כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה :

בא"י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי :

בא"י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד :

בא"י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם פּוֹקֵחַ עִוְרִים :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַתִּיר אֲסוּרִים :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם זוֹקֵף כְּפוּפִים :

בא"י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם רוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם :

בא"י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה לִי כָּל צָרְכִּי :

בא"י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר הֵכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר :

בא"י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה :

בא"י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה :

ב"א יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינַי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי :

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל תַּשְׁלֶט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר הַטּוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַגּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל :

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים . מֵאָדָם רָע . וּמֵחָבֵר רָע . וּמִשָּׁכֵן רָע . וּמִפֶּגַע רָע . וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה . בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן בְּרִית :

אלהינו ואלהי אבותינו זכרנו בזכרון טוב לפניך ופקדנו בפקדת ישועה ורחמים משמי שמי קדם חכר לנו אהבת הקדמונים אברהם יצחק וישראל עבדיך את הברית ואת החסד ואת השבועה שנשבעת לאברהם אבינו בהר המוריה ואת העקידה שעקד את יצחק בנו על גבי המזבח ככתוב בתורתך :

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי : וַיֹּאמֶר קַח נָא אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ אֶת יִצְחָק וְלֶךְ לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ : וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים : בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם מֵרָחֹק : וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו שְׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד כֹּה

ונשתחוה

משתחוה ונשובה אליכם: ויקח אברהם את עצי העולה וישם על יצחק בנו ויקח בידו את האש ואת המאכלת וילכו שניהם יחדו: ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעולה: ויאמר אברהם אלהים יראה לו השה לעולה בני וילכו שניהם יחדו: ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים ויבן שם אברהם את המזבח ויערך את העצים ויעקד את יצחק בנו וישם אותו על המזבח ממעל לעצים: וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו: ויקרא אליו מלאך יי מן השמים ויאמר אברהם אברהם ויאמר הנני: ויאמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני: וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו וילך אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו: ויקרא אברהם שם המקום ההוא יי יראה אשר יאמר היום בהר יי יראה: ויקרא מלאך יי אל אברהם שנית מן השמים: ויאמר בי נשבעתי נאם יי כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך: כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים וירש זרעך את שער איביו: והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמעת בקולי: וישב אברהם אל נעריו ויקמו וילכו יחדו אל באר שבע: וישב אברהם בבאר שבע:

רבונו של עולם כמו שכבש אברהם אבינו את רחמיו מבן יחידו ורצה לשחוט אותו כדי לעשות רצונך בלבב שלם כן יכבשו רחמיך את כעסך מעלינו ויגולו רחמיך על מדותיך ותכנס אתנו לפנים משורת דינך ותתנהג עמנו יהוה אלהינו במדת החסד ובמדת הרחמים ובטובך הגדול ישוב חרון אפך מעמך מעירך מארצך ומנחלתך. וקיים לנו יי אלהינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך על ידי משה עבדך כאמור וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור:

לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו וישכם ויאמר:

רבון כל העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך. כי על רחמיך הרבים. מה אנחנו מה חיינו מה חסדנו מה צדקותינו מה ישועתנו מה כחנו מה גבורתנו: מה נאמר לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו הלא כל הגבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי רוב מעשיהם תהו וימי חייהם הבל לפניך ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל:

אבל אנחנו עמך בני בריתך בני אברהם אהבך שנשבעת לו בהר המוריה. זרע יצחק יחידו שנעקד על גבי המזבח עדת יעקב בנך בכורך שמאהבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו. קראת את שמו ישראל וישרון:

לפיכך אנחנו חייבים להודות לך ולשבחך ולפארך ולברך ולקדש ולתת שבח והודיה לשמך. אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה ירושתנו: אשרינו שאנחנו משכימים ומעריבים ערב ובוקר ואומרים פעמים בכל יום:

שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

יקורין פרשה ראשונה של ספדל

אתה הוא עד שלא נברא העולם אתה הוא משנברא העולם אתה הוא בעולם הזה ואתה הוא לעולם הבא קדש את שמך על מקדישי שמך וקדש את שמך בעולמך ובישועתך תרים ותגביה קרננו ברוך אתה יי המקדש שמו ברבים:

אתה הוא יי אלהינו בשמים ובארץ ובשמי השמים העליונים אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין אלהים: קבץ קויך מארבע כנפות הארץ: יכירו וידעו כל באי עולם כי אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ. אתה עשית את השמים ואת הארץ. את הים ואת כל אשר בם. ומי בכל מעשה ידיך בעליונים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה אבינו שבשמים עשה עמנו חסד בעבור שמך הגדול שנקרא עלינו וקים לנו יי אלהינו מה שכתוב בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר יי:

וידבר יי אל משה לאמר: ועשית כיור נחשת וכנו נחשת לרחצה ונתת אתו בין אהל מועד ובין המזבח ונתת שמה מים: ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם: בבאם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימותו או בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אשה ליי: ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימותו והיתה להם חק עולם לו ולזרעו לדורותם:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתרחם עלינו ותמחול לנו על כל חטאתינו ותכפר לנו על כל עונותינו ותסלח לנו על כל פשעינו ושיבנה בית המקדש במהרה בימינו. ונקריב לפניך קרבן התמיד שיכפר בעדנו כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור:

וידבר יי אל משה לאמר: צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו: ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו ליי כבשים בני שנה תמימם שנים ליום עלה תמיד: את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן כתית רביעית ההין: עלת תמיד העשיה בהר סיני לריח ניחח אשה ליי: ונסכו רביעית ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר ליי: ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחח ליי:

ושחט אתו על ירך המזבח צפנה לפני יי וזרקו בני אהרן הכהנים את דמו על המזבח סביב:

אתה הוא יי אלהינו שהקטירו אבותינו לפניך את קטרת הסמים בזמן שבית המקדש היה קים. כאשר צוית אותם על יד משה נביאך ככתוב בתורתך:

ויאמר יי אל משה קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבנה זכה בד בבד יהיה: ועשית אתה קטרת רקח מעשה רוקח ממלח טהור קדש: ושחקת ממנה הדק ונתתה ממנה לפני העדת באהל מועד אשר אועד לך שמה קדש קדשים תהיה לכם: ונאמר והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את הנרת יקטירנה: ובהעלת אהרן את הנרת בין הערבים יקטירנה קטרת תמיד לפני יי לדרתיכם:

תנו רבנן פטום הקטרת כיצד. שלש מאות וששים ושמונה מנים היו בה. שלש מאות וששים וחמשה כמנין ימות החמה. מנה לכל יום פרס בשחרית ופרס בין הערבים. ושלשה מנים יתרים שמהם מכניס כהן גדול מלא חפניו ביום הכפורים. ומחזירן למכתשת בערב יום הכפורים. ושוחקן יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה. ואחד עשר סמנים היו בה. ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה. מור וקציעה שבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה. הקשט שנים עשר וקלופה שלשה וקנמון תשעה. בורית כרשינה תשעה קבין. יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא ואם לא מצא יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק. מלח סדומית רובע הקב מעלה עשן כל שהוא. רבי נתן הבבלי אומר אף כפת הירדן כל שהוא ואם נתן בה דבש פסלה ואם חסר אחת מכל סמניה חיב מיתה:

רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף בורית כרשינה למה היא באה כדי לשפות בה את הצפורן כדי שתהא נאה. יין קפריסין למה הוא בא כדי לשרות בו את הצפורן כדי שתהא עזה והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים במקדש מפני הכבוד:

תניא רבי נתן אומר כשהוא שוחק אומר הדק היטב היטב הדק מפני שהקול יפה לבשמים פטמה לחצאין כשרה לשליש ולרביע לא שמענו: אמר רבי יהודה זה הכלל אם כמדתה כשרה לחצאין ואם חסר אחת מכל סמניה חיב מיתה:

תניא בר קפרא אומר אחת לששים או לשבעים שנה היתה באה של שירים לחצאין: ועוד תני בר קפרא אלו היה נותן בה קורטוב של דבש. אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה: ולמה אין מערבין בה דבש. מפני שהתורה אמרה כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה ליי:

ג"פ יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: ג"פ יי צבאות אשרי אדם בוטח בך: ג"פ יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

אביי הוה מסדר סדר המערכה משמא דגמרא ואליבא דאבא שאול. מערכה גדולה קודמת למערכה שניה של קטורת. ומערכה שניה של קטורת קודמת לסדור שני גזרי עצים וסדור שני גזרי עצים קודם לדשון מזבח הפנימי ודשון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות והטבת חמש נרות קודמת לדם התמיד ודם התמיד קודם להטבת שתי נרות והטבת שתי נרות קודמת לקטורת וקטורת קודמת לאברים ואברים למנחה ומנחה לחבתין וחבתין לנסכין ונסכין למוספין ומוספין לבזיכין ובזיכין קודמין לתמיד של בין הערבים שנאמר וערך עליה העלה והקטיר עליה חלבי השלמים עליה השלם כל הקרבנות כלם:

אנא בכח גדלת ימינך תתיר צרורה:	אב"ג ית"ץ
קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא:	קר"ע שט"ן
נא גבור דורשי יחודך כבבת שמרם:	נג"ד יכ"ש
ברכם טהרם רחמם צדקתך תמיד גמלם:	בט"ר צת"ג
חסין קדוש ברוב טובך נהל עדתך:	חק"ב טנ"ע
יחיד גאה לעמך פנה זוכרי קדושתך:	יג"ל פז"ק
שועתנו קבל ושמע צעקתנו יודע תעלומות:	שק"ו צי"ת

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

בשבת וביו"ט אין אומרים זה:

רבון העולמים אתה צויתנו להקריב קרבן התמיד במועדו ולהיות כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם ועתה בעונותינו חרב בית המקדש ובטל התמיד ואין לנו לא כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו ולא ישראל במעמדו ואתה אמרת ונשלמה פרים שפתינו. לכן יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיהא שיח שפתותינו חשוב ומקובל ומרוצה לפניך כאלו הקרבנו קרבן התמיד במועדו ועמדנו על מעמדו:

לשבת וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על עולת התמיד ונסכה:

לר"ח ובראשי חדשיכם תקריבו עולה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים: ושלשה עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד: ועשרון עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליי: ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה: ושעיר עזים אחד לחטאת ליי על עולת התמיד יעשה ונסכו:

איזהו מקומן של זבחים. קדשי קדשים שחיטתן בצפון פר ושעיר של יום הכפורים שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון הזיה על בין הבדים ועל הפרכת ועל מזבח הזהב מתנה אחת מהן מעכבת. שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אם לא נתן לא עכב: פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון הזיה על הפרכת ועל מזבח הזהב מתנה אחת מהן מעכבת. שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אם לא נתן לא עכב. אלו ואלו נשרפין בבית הדשן: חטאת הצבור והיחיד אלו הן חטאת הצבור שעירי ראשי חדשים ושל מועדות שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון ארבע מתנות על ארבע קרנות. כיצד עלה בכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית. מזרחית צפונית. צפונית מערבית. מערבית דרומית. שירי הדם היה שופך על יסוד דרומי. ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהנה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות:

העולה קדש קדשים שחיטתה בצפון וקבול דמה בכלי שרת בצפון ודמה טעון שתי מתנות שהן ארבע וטעונה הפשט ונתוח וכליל לאשים:

זבחי שלמי צבור ואשמות אלו הן אשמות: אשם גזלות. אשם מעילות. אשם שפחה חרופה. אשם נזיר. אשם מצורע. אשם תלוי. שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע. ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהנה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות:

התודה ואיל נזיר קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע. ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל ליום ולילה עד חצות: המורם מהם כיוצא בהם אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם:

שלמים קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה. ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל לשני ימים ולילה אחד: המורם מהם כיוצא בהם אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם:

הבכור והמעשר והפסח קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון מתנה אחת. ובלבד שיתן כנגד היסוד: שנה באכילתן הבכור נאכל לכהנים והמעשר לכל אדם. ונאכלין בכל העיר בכל מאכל לשני ימים ולילה אחד: הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד חצות ואינו נאכל אלא למנויו ואינו נאכל אלא צלי:

רבי ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת בהן. מקל וחומר. ומגזרה שוה. מבנין אב מכתוב אחד. ומבנין אב משני כתובים. מכלל ופרט. ומפרט וכלל. כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט: מכלל שהוא צריך לפרט. ומפרט שהוא צריך לכלל: כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא: כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טוען אחד שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר: כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טוען אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר: כל דבר שהיה בכלל ויצא לדון בדבר החדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפרוש: דבר הלמד מענינו. ודבר הלמד מסופו: וכן שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך:

קדיש דרבנן

מזמור שיר חנכת הבית לדוד: ארוממך יי כי דליתני ולא שמחת איבי לי: יי אלהי שועתי אליך ותרפאני: יי העלית מן שאול נפשי חייתני מירדי בור: זמרו ליי חסידיו והודו לזכר קדשו: כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה: ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם: יי ברצונך העמדתה להררי עז הסתרת פניך הייתי נבהל: אליך יי אקרא ואל אדני אתחנן: מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך: שמע יי וחנני יי היה עזר לי: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה: למען יזמרך כבוד ולא ידם יי אלהי לעולם אודך:

הריני מזמן את פי להודות ולהלל ולשבח את בוראי לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל:

ברוך שאמר והיה העולם. ברוך הוא. ברוך עשה בראשית. ברוך אומר ועושה. ברוך גוזר ומקיים. ברוך מרחם על הארץ. ברוך מרחם על הבריות. ברוך משלם שכר טוב ליראיו. ברוך חי לעד וקים לנצח. ברוך פודה ומציל. ברוך שמו. ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם האל האב הרחמן המהולל בפי עמו משבח ומפאר בלשון חסידיו ועבדיו. ובשירי דוד עבדך נהללך יי אלהינו בשבחות ובזמרות נגדלך ונשבחך ונפארך ונזכיר שמך ונמליכך מלכנו אלהינו. יחיד חי העולמים. מלך משבח ומפאר עדי עד שמו הגדול: ברוך אתה יי מלך מהלל בתשבחות:

הודו ליי קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו: שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאותיו: התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי יי: דרשו יי ועזו בקשו פניו תמיד: זכרו נפלאותיו אשר עשה מפתיו ומשפטי פיהו: זרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו: הוא יי אלהינו בכל הארץ משפטיו: זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור: אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק: ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם: לאמר לך אתן ארץ כנען חבל נחלתכם: בהיותכם מתי מספר כמעט וגרים בה: ויתהלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר: לא הניח לאיש לעשקם ויוכח עליהם מלכים: אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו: שירו ליי כל הארץ בשרו מיום אל יום ישועתו: ספרו בגוים את כבודו בכל העמים נפלאתיו: כי גדול יי ומהלל מאד ונורא הוא על כל אלהים: כי כל אלהי העמים אלילים. (כאן צ"ע להפסיק) ויי שמים עשה: הוד והדר לפניו עז וחדוה במקמו: הבו ליי משפחות עמים הבו ליי כבוד ועז: הבו ליי כבוד שמו שאו מנחה ובאו לפניו השתחוו ליי בהדרת קודש: חילו מלפניו כל הארץ אף תכון תבל בל תמוט: ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי מלך: ירעם הים ומלאו יעלוץ השדה וכל אשר בו: אז ירננו עצי היער מלפני יי כי בא לשפוט את הארץ: הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו: ואמרו הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך: ברוך יי אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ויאמרו כל העם אמן והלל ליי: רוממו יי אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא: רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: אתה יי לא תכלא רחמיך ממני חסדך ואמתך תמיד יצרוני: זכור רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה: תנו עז לאלהים על ישראל גאותו ועזו בשחקים: נורא אלהים ממקדשיך אל ישראל הוא נתן עז ותעצמות לעם ברוך אלהים: אל נקמות יי אל נקמות הופיע: הנשא שופט הארץ השב גמול על גאים: ליי הישועה על עמך ברכתך סלה: יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יי צבאות אשרי אדם בוטח בך: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם: נפשנו חכתה ליי עזרנו ומגננו הוא: כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו: יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך: הראנו יי חסדך וישעך תתן לנו: קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך: אנכי יי אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו: אשרי העם שככה לו אשרי העם שיי אלהיו: ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה ליי כי גמל עלי:

א"א מזמור לתודה לא בשבת וי"ט ולא בחה"מ פסח ולא בעי"כ לפי שאין תודה באה בימים אלו:

מזמור לתודה הריעו ליי כל הארץ: עבדו את יי בשמחה באו לפניו ברננה: דעו כי יי הוא אלהים הוא עשנו ולו אנחנו עמו וצאן מרעיתו: באו שעריו בתודה חצרתיו בתהלה הודו לו ברכו שמו: כי טוב יי לעולם חסדו ועד דור ודור אמונתו:

בשבת מוסיפין כאן יהי כבוד:

מזמורים אלו אומרים בשבת וביו"ט ובהושענא רבה:

למנצח מזמור לדוד: השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע: יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת: אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם: בכל הארץ יצא קום. ובקצה תבל מליהם לשמש שם אהל בהם: והוא כחתן יוצא מחופתו ישיש כגבור לרוץ ארח: מקצה השמים

מוצאו ותקופתו על קצותם ואין נסתר מחמתו: תורת יי תמימה משיבת נפש עדות יי נאמנה מחכימת פתי: פקודי יי ישרים משמחי לב מצות יי ברה מאירת עינים: יראת יי טהורה עומדת לעד משפטי יי אמת צדקו יחדו: הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים: גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב: שגיאות מי יבין מנסתרות נקני: גם מזדים חשך עבדך אל ימשלו בי אז איתם ונקיתי מפשע רב: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי:

לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך ויגרשהו וילך: אברכה את יי בכל עת תמיד תהלתו בפי: ביי תתהלל נפשי ישמעו ענוים וישמחו: גדלו ליי אתי ונרוממה שמו יחדו: דרשתי את יי וענני ומכל מגורותי הצילני: הביטו אליו ונהרו ופניהם אל יחפרו: זה עני קרא ויי שמע ומכל צרותיו הושיעו: חונה מלאך יי סביב ליראיו ויחלצם: טעמו וראו כי טוב יי אשרי הגבר יחסה בו: יראו את יי קדשיו כי אין מחסור ליראיו: כפירים רשו ורעבו ודורשי יי לא יחסרו כל טוב: לכו בנים שמעו לי יראת יי אלמדכם: מי האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טוב: נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה: סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו: עיני יי אל צדיקים ואזניו אל שועתם: פני יי בעשי רע להכרית מארץ זכרם: צעקו ויי שמע ומכל צרותם הצילם: קרוב יי לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע: רבות רעות צדיק ומכלם יצילנו יי: שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה: תמותת רשע רעה ושנאי צדיק יאשמו: פודה יי נפש עבדיו ולא יאשמו כל החוסים בו:

תפלה למשה איש האלהים אדני מעון אתה היית לנו בדור ודור: בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם עד עולם אתה אל: תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם: כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבר ואשמורה בלילה: זרמתם שנה יהיו בבקר כחציר יחלף: בבקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש: כי כלינו באפך ובחמתך נבהלנו: שתה עונתינו לנגדך עלמנו למאור פניך: כי כל ימינו פנו בעברתך כלינו שנינו כמו הגה: ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורת שמונים שנה ורהבם עמל ואון כי גז חיש ונעפה: מי יודע עז אפך וכיראתך עברתך: למנות ימינו כן הודע ונבא לבב חכמה: שובה יי עד מתי והנחם על עבדיך: שבענו בבקר חסדך ונרננה ונשמחה בכל ימינו: שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה: יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם: ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו:

ישב בסתר עליון בצל שדי יתלונן: אמר ליי מחסי ומצודתי אלהי אבטח בו: כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות: באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה צנה וסחרה אמתו: לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם: מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים: יפל מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש: רק בעיניך תביט ושלמת רשעים תראה: כי אתה יי מחסי עליון שמת מעונך: לא תאנה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך: כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך: על כפים ישאונך פן תגף באבן רגלך: על שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין: כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי: יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו: ארך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי: אורך

הללויה הללו את שם יי הללו עבדי יי: שעומדים בבית יי בחצרות בית אלהינו: הללויה כי טוב יי זמרו לשמו כי נעים: כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו: כי אני ידעתי כי גדול יי ואדנינו מכל אלהים: כל אשר חפץ יי עשה בשמים ובארץ בימים וכל תהומות: מעלה נשאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה מוצא רוח מאוצרותיו: שהכה בכורי מצרים מאדם עד בהמה: שלח אותות ומופתים בתוככי מצרים בפרעה ובכל עבדיו: שהכה גוים רבים והרג מלכים עצומים: לסיחון מלך האמרי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען: ונתן ארצם נחלה נחלה לישראל עמו: יי שמך לעולם יי זכרך לדור ודור: כי ידין יי עמו ועל עבדיו יתנחם: עצבי הגוים כסף וזהב מעשה ידי אדם: פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו: אזנים להם ולא יאזינו אף אין יש רוח בפיהם: כמוהם יהיו עשיהם כל אשר בטח בהם: בית ישראל ברכו את יי בית אהרן ברכו את יי: בית הלוי ברכו את יי יראי יי ברכו את יי: ברוך יי מציון שכן ירושלים הללויה:

הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו: הודו לאלהי האלהים כי לעולם חסדו: הודו לאדני האדנים כי לעולם חסדו: לעשה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו: לעשה השמים בתבונה כי לעולם חסדו: לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו: לעשה אורים גדולים כי לעולם חסדו: את השמש לממשלת ביום כי לעולם חסדו: את הירח וכוכבים לממשלות בלילה כי לעולם חסדו: למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו: ויוצא ישראל מתוכם כי לעולם חסדו: ביד חזקה ובזרוע נטויה כי לעולם חסדו: לגזר ים סוף לגזרים כי לעולם חסדו: והעביר ישראל בתוכו כי לעולם חסדו: ונער פרעה וחילו בים סוף כי לעולם חסדו: למוליך עמו במדבר כי לעולם חסדו: למכה מלכים גדולים כי לעולם חסדו: ויהרג מלכים אדירים כי לעולם חסדו: לסיחון מלך האמרי כי לעולם חסדו: ולעוג מלך הבשן כי לעולם חסדו: ונתן ארצם לנחלה כי לעולם חסדו: נחלה לישראל עבדו כי לעולם חסדו: שבשפלנו זכר לנו כי לעולם חסדו: ויפרקנו מצרינו כי לעולם חסדו: נתן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו: הודו לאל השמים כי לעולם חסדו:

רננו צדיקים ביי לישרים נאוה תהלה: הודו ליי בכנור בנבל עשור זמרו לו: שירו לו שיר חדש היטיבו נגן בתרועה: כי ישר דבר יי וכל מעשהו באמונה: אהב צדקה ומשפט חסד יי מלאה הארץ: בדבר יי שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם: כנס כנד מי הים נתן באוצרות תהומות: ייראו מיי כל הארץ ממנו יגורו כל ישבי תבל: כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד: יי הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים: עצת יי לעולם תעמד מחשבות לבו לדר ודר: אשרי הגוי אשר יי אלהיו העם בחר לנחלה לו: משמים הביט יי ראה את כל בני האדם: ממכון שבתו השגיח אל כל ישבי הארץ: היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם: אין המלך נושע ברב חיל גבור לא ינצל ברב כח: שקר הסוס לתשועה וברב חילו לא ימלט: הנה עין יי אל יראיו למיחלים לחסדו: להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב: נפשנו חכתה ליי עזרנו ומגננו הוא: כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו: יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך:

מזמור שיר ליום השבת: טוב להדות ליי ולזמר לשמך עליון: להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות: עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור: כי שמחתני יי בפעלך במעשי ידיך ארנן: מה גדלו מעשיך יי מאד עמקו מחשבתיך: איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת: בפרח רשעים כמו עשב ויציצו כל פעלי און להשמדם עדי עד: ואתה מרום לעלם יי: כי הנה איביך יי כי הנה איביך יאבדו יתפרדו כל פעלי און: ותרם כראים קרני בלתי בשמן רענן: ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני: צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה: שתולים בבית יי בחצרות אלהינו יפריחו: עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו: להגיד כי ישר יי צורי ולא עולתה בו:

יי מלך גאות לבש לבש יי עוז התאזר אף תכון תבל בל תמוט: נכון כסאך מאז מעולם אתה: נשאו נהרות יי נשאו נהרות קולם ישאו נהרות דכים: מקלות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום יי: עדתיך נאמנו מאד לביתך נאוה קדש יי לארך ימים:

יהי כבוד יי לעולם ישמח יי במעשיו: יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם: ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם יי: רם על כל גוים יי על השמים כבודו: יי שמך לעולם יי זכרך לדור ודור: יי בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה: ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי מלך: יי מלך יי מלך יי ימלוך לעולם ועד: יי מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו: יי הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים: רבות מחשבות בלב איש ועצת יי היא תקום: עצת יי לעולם תעמוד מחשבות לבו לדור ודור: כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד: כי בחר יי בציון אוה למושב לו: כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו: כי לא יטוש יי עמו ונחלתו לא יעזוב: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו:

אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה: אשרי העם שככה לו אשרי העם שיי אלהיו: תהלה לדוד ארוממך אלוהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד: בכל יום אברכך ואהללה שמך לעולם ועד: גדול יי ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר: דור לדור ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו: הדר כבוד הודך ודברי נפלאותיך אשיחה: ועזוז נוראותיך יאמרו וגדלתך אספרנה: זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו: חנון ורחום יי ארך אפים וגדל חסד: טוב יי לכל ורחמיו על כל מעשיו: יודוך יי כל מעשיך וחסידיך יברכוכה: כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו: להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו: מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור: סומך יי לכל הנופלים וזוקף לכל הכפופים: עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו: פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון: צדיק יי בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו: קרוב יי לכל קוראיו לכל אשר יקראהו באמת: רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם: שומר יי את כל אהביו ואת כל הרשעים ישמיד: תהלת יי ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד: ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה:

הללויה הללי נפשי את יי: אהללה יי בחיי אזמרה לאלהי בעודי: אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה: תצא רוחו ישוב לאדמתו ביום ההוא אבדו עשתנתיו: אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על יי אלהיו: עשה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם השומר אמת לעולם: עושה משפט לעשוקים נותן לחם לרעבים יי מתיר אסורים: יי פוקח עורים יי זוקף כפופים יי אהב צדיקים: יי שומר את גרים יתום ואלמנה יעודד ודרך רשעים יעות: ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה:

הללויה כי טוב זמרה אלהינו כי נעים נאוה תהלה: בונה ירושלים יי נדחי ישראל יכנס: הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם: מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא: גדול אדונינו ורב כח לתבונתו אין מספר: מעודד ענוים יי משפיל רשעים עדי ארץ: ענו ליי בתודה זמרו לאלהינו בכנור: המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר המצמיח הרים חציר: נותן לבהמה לחמה לבני ערב אשר יקראו: לא בגבורת הסוס יחפץ לא בשוקי האיש ירצה: רוצה יי את יראיו את המיחלים לחסדו: שבחי ירושלים את יי הללי אלהיך ציון: כי חזק בריחי שעריך ברך בניך בקרבך: השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך: השולח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו: הנותן שלג כצמר כפור כאפר יפזר: משליך קרחו כפתים לפני קרתו מי יעמוד: ישלח דברו וימסם ישב רוחו יזלו מים: מגיד

דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל: לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה:

הללויה הללו את יי מן השמים הללוהו במרומים: הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צבאיו: הללוהו שמש וירח הללוהו כל כוכבי אור: הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים: יהללו את שם יי כי הוא צוה ונבראו: ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור: הללו את יי מן הארץ תנינים וכל תהומות: אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עושה דברו: ההרים וכל גבעות עץ פרי וכל ארזים: החיה וכל בהמה רמש וצפור כנף: מלכי ארץ וכל לאמים שרים וכל שפטי ארץ: בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים: יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים: וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה:

הללויה שירו ליי שיר חדש תהלתו בקהל חסידים: ישמח ישראל בעושיו בני ציון יגילו במלכם: יהללו שמו במחול בתוף וכנור יזמרו לו: כי רוצה יי בעמו יפאר ענוים בישועה: יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם: רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם: לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים: לאסור מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל: לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו הללויה:

הללויה הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו: הללוהו בגבורותיו הללוהו כרב גדלו: הללוהו בתקע שופר הללוהו בנבל וכנור: הללוהו בתוף ומחול הללוהו במנים ועוגב: הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי תרועה: כל הנשמה תהלל יה הללויה: כל הנשמה תהלל יה הללויה:

ברוך יי לעולם אמן ואמן: ברוך יי מציון שוכן ירושלים הללויה: ברוך יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן:

ויברך דויד את יי לעיני כל הקהל ויאמר דויד ברוך אתה יי אלהי ישראל אבינו מעולם ועד עולם: לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: והעשר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל: ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך: אתה הוא יי לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחוים: אתה הוא יי האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם ומצאת את לבבו נאמן לפניך:

וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני החתי האמורי והפרזי והיבוסי והגרגשי לתת לזרעו ותקם את דבריך כי צדיק אתה: ותרא את עני אבותינו במצרים ואת זעקתם שמעת על ים סוף: ותתן אתות ומופתים בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו: כי ידעת כי הזידו עליהם ותעש לך שם כהיום הזה: והים בקעת לפניהם ויעברו בתוך הים ביבשה: ואת רודפיהם השלכת במצולות כמו אבן במים עזים:

ויושע יי ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים: וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה יי במצרים וייראו העם את יי ויאמינו ביי ובמשה עבדו:

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליי ויאמרו לאמר אשירה ליי כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה: זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו: יי איש מלחמה יי שמו: מרכבות פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלישיו טבעו בים סוף: תהומות יכסימו ירדו במצולות כמו אבן: ימינך יי נאדרי בכח ימינך יי תרעץ אויב: וברוב גאונך תהרוס קמיך תשלח חרונך יאכלמו כקש: וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נוזלים קפאו תהומות בלב ים: אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי: נשפת ברוחך כסמו ים צללו כעופרת במים אדירים: מי כמוכה באלים יי מי כמוכה נאדר בקדש נורא תהלות עשה פלא: נטית ימינך תבלעמו ארץ: נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך אל נוה קדשך: שמעו עמים ירגזון חיל אחז ישבי פלשת: אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמגו כל ישבי כנען: תפול עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך ידמו כאבן: עד יעבר עמך יי עד יעבר עם זו קנית: תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת יי מקדש אדני כוננו ידיך: יי ימלוך לעולם ועד: יי ימלוך לעולם ועד: יי מלכותה קאם לעלם ולעלמי עלמיא: כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב יי עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים: כי ליי המלוכה ומושל בגוים: ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה ליי המלוכה: והיה יי למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד:

ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ. כי לך נאה יי אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה הלל וזמרה עוז וממשלה נצח גדלה וגבורה תהלה ותפארה קדשה ומלכות. ברכות והודאות מעתה ועד עולם: ברוך אתה יי אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות אדון הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים: ח"ק

כמנה"ס אומרים שיר המעלות ממעמקים

חזן ברכו את יי המבורך:

ק"ח ברוך יי המבורך לעולם ועד:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא את הכל:

המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים. ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. מה רבו מעשיך יי כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינך: המלך המרומם לבדו מאז. המשבח והמפואר והמתנשא מימות עולם: אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו. אדון עזנו צור משגבנו. מגן ישענו משגב בעדנו: אל ברוך גדול דעה. הכין ופעל זהרי חמה. טוב יצר כבוד לשמו. מאורות נתן סביבות עזו. פינות צבאיו קדושים רוממי שדי תמיד מספרים כבוד אל וקדושתו. תתברך יי אלהינו על שבח מעשה ידיך ועל מאורי אור שעשית יפארוך סלה:

תתברך צורנו מלכנו וגואלנו בורא קדושים ישתבח שמך לעד מלכנו יוצר משרתים ואשר משרתיו כלם עומדים ברום עולם ומשמיעים ביראה יחד בקול דברי אלהים חיים ומלך עולם: כלם אהובים כלם ברורים כלם גבורים וכלם עושים באימה וביראה רצון קונם. וכלם פותחים את פיהם בקדשה ובטהרה בשירה ובזמרה ומברכים ומשבחים ומפארים ומעריצים ומקדישים וממליכים:

את שם האל המלך הגדול הגבור והנורא קדוש הוא. וכלם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה. ונותנים רשות זה לזה. להקדיש ליוצרם בנחת רוח בשפה ברורה ובנעימה קדשה כלם כאחד עונים ואומרים ביראה:

קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו:

והאופנים וחיות הקודש ברעש גדול מתנשאים לעמת שרפים. לעמתם משבחים ואומרים:

ברוך כבוד יי ממקומו:

לאל ברוך נעימות יתנו למלך אל חי וקים זמירות יאמרו ותשבחות ישמיעו. כי הוא לבדו פועל גבורות עושה חדשות בעל מלחמות זורע צדקות מצמיח ישועות בורא רפואות נורא תהלות אדון הנפלאות המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. כאמור לעשה אורים גדולים כי לעולם חסדו: אור חדש על ציון תאיר ונזכה כלנו מהרה לאורו: ברוך אתה יי יוצר המאורות:

אהבה רבה אהבתנו יי אלהינו. חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו. אבינו מלכנו בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חקי חיים כן תחננו ותלמדנו: אבינו האב הרחמן המרחם רחם עלינו ותן בלבנו להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה. והאר עינינו בתורתך ודבק לבנו במצותיך ויחד לבבנו לאהבה וליראה שמך ולא נבוש לעולם ועד: כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו נגילה ונשמחה בישועתך: והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ. ותוליכנו קוממיות לארצנו כי אל פועל ישועות אתה. ובנו בחרת מכל עם ולשון וקרבתנו לשמך הגדול סלה באמת. להודות לך וליחדך באהבה: ברוך אתה יי הבוחר בעמו ישראל באהבה:

יחיד אומר אל מלך נאמן:

שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

ואהבת את יי אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך: ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפות בין עיניך: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:

והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את יי אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם: ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת: השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם: וחרה אף יי בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר יי נתן לכם: ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפות בין עיניכם: ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:

למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יי לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ:

ויאמר יי אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת.

והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות יי ועשיתם אתם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם: למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלהיכם: אני יי אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יי אלהיכם:

אמת ויציב ונכון וקים וישר ונאמן ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא ואדיר ומתקן ומקבל וטוב ויפה הדבר הזה עלינו לעולם ועד: אמת אלהי עולם מלכנו צור יעקב מגן ישענו לדור ודור הוא קים ושמו קים וכסאו נכון ומלכותו ואמונתו לעד קימת: ודבריו חיים וקימים נאמנים ונחמדים לעד ולעולמי עולמים. על אבותינו ועלינו על בנינו ועל דורותינו ועל כל דורות זרע ישראל עבדיך:

על הראשונים ועל האחרונים דבר טוב וקים לעולם ועד אמת ואמונה חוק ולא יעבור. אמת שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו. מלכנו מלך אבותינו. גואלנו גואל אבותינו. יוצרנו צור ישועתנו. פודנו ומצילנו מעולם שמך. אין אלהים זולתך:

עזרת אבותינו אתה הוא מעולם מגן ומושיע לבניהם אחריהם בכל דור ודור: ברום עולם מושבך ומשפטיך וצדקתך עד אפסי ארץ: אשרי איש שישמע למצותיך ותורתך ודברך ישים על לבו: אמת אתה הוא אדון לעמך ומלך גבור לריב ריבם: אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע: ממצרים גאלתנו יי אלהינו ומבית עבדים פדיתנו: כל בכוריהם הרגת ובכורך גאלת וים סוף בקעת וזדים טבעת וידידים העברת ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר: על זאת שבחו אהובים ורוממו אל. ונתנו ידידים זמירות שירות ותשבחות ברכות והודאות למלך אל חי וקים: רם ונשא גדול ונורא משפיל גאים ומגביה שפלים מוציא אסירים ופודה ענוים ועוזר דלים ועונה לעמו בעת שועם אליו: תהלות לאל עליון ברוך הוא ומבורך. משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כלם:

מי כמכה באלים יי מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלות עשה פלא:

שירה חדשה שבחו גאולים לשמך על שפת הים יחד כלם הודו והמליכו ואמרו. יי ימלוך לעולם ועד:

צור ישראל קומה בעזרת ישראל ופדה כנאמך יהודה וישראל: גאלנו יי צבאות שמו קדוש ישראל: ברוך אתה יי גאל ישראל:

(למוסף ולמנחה: כי שם יי אקרא הבו גודל לאלהינו:)

אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך:

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה:

(בעשי"ת) זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים:

מלך עוזר ומושיע ומגן: ברוך אתה יי מגן אברהם: אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה רב להושיע:

בחורף משיב הרוח ומוריד הגשם:

מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ומקים אמונתו לישני עפר. מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך: מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה:

(בעשי"ת) מי כמוך אב הרחמים זוכר יצוריו לחיים ברחמים:

ונאמן אתה להחיות מתים: ברוך אתה יי מחיה המתים:

כשחוזר הש"ץ אומרים זה

נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום: ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר: קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: לעמתם ברוך יאמרו: ברוך כבוד יי ממקומו: ובדברי קדשך כתוב לאמר: ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה:

ש"ץ לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדשתך נקדיש ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד. כי אל מלך גדול וקדוש אתה: ברוך אתה יי האל (בעשי"ת המלך) הקדוש.

אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה: ברוך אתה יי האל הקדוש: (בעשי"ת המלך הקדוש):

אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה.

במו"ש וכמוי"ט אומרים זה

אתה חוננתנו למדע תורתך. ותלמדנו לעשות חקי רצונך. ותבדל יי אלהינו בין קדש לחול. בין אור לחשך. בין ישראל לעמים. בין יום השביעי לששת ימי המעשה: אבינו מלכנו החל עלינו הימים הבאים לקראתנו לשלום חשוכים מכל חטא ומנוקים מכל עון. ומדבקים ביראתך:

ו) חננו מאתך דעה בינה והשכל: ברוך אתה יי חונן הדעת:

השיבנו אבינו לתורתך. וקרבנו מלכנו לעבודתך. והחזירנו בתשובה שלמה לפניך: ברוך אתה יי הרוצה בתשובה:

סלח לנו אבינו כי חטאנו מחל לנו מלכנו כי פשענו. כי מוחל וסולח אתה: ברוך אתה יי חנון המרבה לסלוח:

ראה נא בענינו וריבה ריבנו וגאלנו מהרה למען שמך כי גואל חזק אתה. ברוך אתה יי גואל ישראל:

בתע"צ אומר הש"ץ כאן עננו

רפאנו יי ונרפא הושיענו ונושעה כי תהלתנו אתה והעלה רפואה שלמה לכל מכותינו: כי אל מלך רופא נאמן ורחמן אתה: ברוך אתה יי רופא חולי עמו ישראל:

ברך עלינו יי אלהינו את השנה הזאת ואת כל מיני תבואתה לטובה ותן (בחורף טל ומטר ל) ברכה על פני האדמה. ושבענו מטובה. וברך שנתנו כשנים הטובות: ברוך אתה יי מברך השנים:

תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גליותינו וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ: ברוך אתה יי מקבץ נדחי עמו ישראל:

השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחלה והסר ממנו יגון ואנחה ומלוך עלינו אתה יי לבדך בחסד וברחמים וצדקנו במשפט: ברוך אתה יי מלך אוהב צדקה ומשפט:

(בעשי"ת המלך המשפט)

ולמלשינים אל תהי תקוה. וכל הרשעה כרגע תאבד. וכל איביך מהרה יכרתו. והזדים מהרה תעקר ותשבר ותמגר ותכניע במהרה בימינו: ברוך אתה יי שובר איבים ומכניע זדים:

על הצדיקים ועל החסידים ועל זקני עמך בית ישראל ועל פליטת סופריהם ועל גרי הצדק ועלינו יהמו נא רחמיך יי אלהינו ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת ושים חלקנו עמהם לעולם ולא נבוש כי בך בטחנו: ברוך אתה יי משען ומבטח לצדיקים:

ולירושלים עירך ברחמים תשוב ותשכון בתוכה כאשר דברת ובנה אותה בקרוב בימינו בנין עולם וכסא דוד עבדך מהרה לתוכה תכין:

לת״ב במנחת נחם ברוך אתה יי בונה ירושלים:

נחם יי אלהינו את אבלי ציון ואת אבלי ירושלים. ואת העיר האבלה והחרבה והבזויה והשוממה. האבלה מבלי בניה והחרבה ממעונותיה. והבזויה מכבודה. והשוממה מאין יושב. והיא יושבת וראשה חפוי כאשה עקרה שלא ילדה. ויבלעוה לגיונות ויירשוה עובדי כוכבים. ויטילו את עמך ישראל לחרב ויהרגו בזדון חסידי עליון. על כן ציון במר תבכה וירושלים תתן קולה. לבי לבי על חלליהם. מעי מעי על חלליהם. כי אתה יי באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה. כאמור ואני אהיה לה נאם יי חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה: ברוך אתה יי מנחם ציון ובונה ירושלים:

את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח. וקרנו תרום בישועתך כי לישועתך קוינו כל היום: ברוך אתה יי מצמיח קרן ישועה:

שמע קולנו יי אלהינו חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו. כי אל שומע תפלות ותחנונים אתה. ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו:

בת״צ אומרים זה

עננו יי עננו ביום צום תעניתנו כי בצרה גדולה אנחנו. אל תפן אל רשענו ואל תסתר פניך ממנו ואל תתעלם מתחנתנו היה נא קרוב לשועתנו יהי נא חסדך לנחמנו טרם נקרא אליך עננו. כדבר שנאמר והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע: כי אתה יי העונה בעת צרה. פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה:

ליחיד כי אתה וכו׳: וכש״ץ מסיים כאן גואל לרופא

ברוך אתה יי העונה בעת צרה:

קודם כי אתה שומע יאמר בכהנה ובנבכן לב ויאמר:

אנא יי חטאתי עויתי ופשעתי לפניך והרע בעיניך עשיתי: רבונו של עולם עשה למען שמך הגדול ותכפר לי על כל עונותי וחטאי ופשעי שחטאתי ושעויתי ושפשעתי לפניך מנעורי ועד היום הזה ותמלא כל השמות שפגמתי בשמך הגדול:

תפלה על פרנסה:

אתה הוא יי האלהים זן ומפרנס ומכלכל מקרני ראמים עד ביצי כנים הטריפני לחם חוקי והמציא לי ולכל בני ביתי מזונותי קודם שאצטרך להם בנחת ולא בצער בהתר ולא באסור לחיים ולשלום משפע ברכה והצלחה. ומשפע ברכה עליונה כדי שאוכל לעשות רצונך ולעסוק בתורתך ולקיים מצותיך ואל תצריכני לידי מתנת בשר ודם ויקוים בי מקרא שכתוב פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון:

כי אתה שומע תפלת עמך ישראל ברחמים: ברוך אתה יי שומע תפלה:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל ותפלתם באהבה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך:

בר״ח ובחוה״מ אומרים זה:

אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו ופקדוננו וזכרון אבותינו וזכרון משיח בן דוד עבדך וזכרון ירושלים עיר קדשך וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך. לפליטה לטובה. לחן ולחסד ולרחמים. לחיים ולשלום ביום

לסוכות	לפסח	לראש חודש
חג הסכות הזה:	חג המצות הזה:	ראש החודש הזה:

זכרנו יי אלהינו בו לטובה ופקדנו בו לברכה. והושיענו בו לחיים. ובדבר ישועה ורחמים חוס וחננו ורחם עלינו. והושיענו כי אליך עינינו כי אל מלך חנון ורחום אתה:

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים: ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון:

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך ועל נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת. ערב ובוקר וצהרים. הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך מעולם קוינו לך:

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקימתנו כן תחיינו ותקימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו מודים לך ברוך אל ההודאות:

בחנוכה ובפורים אומרים זה

על הנסים ועל הפרקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל הנפלאות שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:

לחנוכה בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו כשעמדה מלכות יון על עמך ישראל לשכחם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך. ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם. רבת את ריבם. דנת את דינם. נקמת את נקמתם. מסרת גבורים ביד חלשים. ורבים ביד מעטים. וטמאים ביד טהורים. ורשעים ביד צדיקים. וזדים ביד עוסקי תורתך ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה ואחר כן באו בניך לדביר ביתך ופנו את היכלך וטהרו את מקדשך והדליקו נרות בחצרות קדשך וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול:

לפורים בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה כשעמד עליהם המן הרשע בקש להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד בשלשה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ושללם לבוז: ואתה ברחמיך הרבים הפרת את עצתו וקלקלת את מחשבתו והשבות לו גמולו בראשו ותלו אותו ואת בניו על העץ:

ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד לעולם ועד:

בעשי״ת וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך:

וכל החיים יודוך סלה ויהללו את שמך באמת האל ישועתנו ועזרתנו סלה: ברוך אתה יי הטוב שמך ולך נאה להודות:

לש״ץ א״א ברכנו בברכה המשולשת בתורה הכתובה על ידי משה עבדך האמורה מפי אהרן ובניו כהנים עם קדושך כאמור: יברכך יי וישמרך: יאר יי פניו אליך ויחנך: ישא יי פניו אליך וישם לך שלום:

שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך. ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך. כי באור

פניך נתת לנו יי אלהינו תורת חיים ואהבת חסד וצדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל בכל עת ובכל שעה בשלומך : בספר ברוך אתה יי המברך את עמו ישראל בשלום :

בעשי"ת בספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה נזכר ונכתב לפניך אנחנו וכל עמך בית ישראל לחיים טובים ולשלום : ברוך אתה יי עושה השלום :

למנחה ולמעריב שלום רב על ישראל עמך תשים לעולם כי אתה הוא מלך אדון לכל השלום וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל בכל עת ובכל שעה בשלומך : בספר ברוך אתה יי המברך את עמו ישראל בשלום :

אלהי . נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי וכל החושבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבתם . עשה למען שמך . עשה למען ימינך . עשה למען קדשתך . עשה למען תורתך . למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו : יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי : עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן :

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך : ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות : וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות :

לתענית צבור ולעשרת ימי תשובה

אבינו מלכנו חטאנו לפניך :

אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה :

אבינו מלכנו עשה עמנו למען שמך :

אבינו מלכנו ברך (בעשי"ת חדש) עלינו שנה טובה :

אבינו מלכנו בטל מעלינו כל גזרות קשות :

אבינו מלכנו בטל מחשבות שונאינו :

אבינו מלכנו הפר עצת אויבינו :

אבינו מלכנו כלה כל צר ומשטין מעלינו :

אבינו מלכנו סתום פיות משטינינו ומקטריגינו :

א"מ כלה דבר וחרב ורעב ושבי ומשחית ועון משמד מבני בריתך :

אבינו מלכנו מנע מגפה מנחלתך :

אבינו מלכנו סלח ומחל לכל עונותינו :

אבינו מלכנו מחה והעבר פשעינו וחטאתינו מנגד עיניך :

אבינו מלכנו מחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו :

אבינו מלכנו החזירנו בתשובה שלמה לפניך :

אבינו מלכנו שלח רפואה שלמה לחולי עמך :

אבינו מלכנו קרע רוע גזר דיננו :

אבינו מלכנו זכרנו בזכרון טוב לפניך :

לתענית צבור	לעשי"ת כתבנו לנעילה חתמנו :
א"מ זכרנו לחיים טובים :	א"מ כתבנו בספר חיים טובים :
אבינו מלכנו זכרנו לגאולה וישועה :	אבינו מלכנו כתבנו בספר גאולה וישועה :
אבינו מלכנו זכרנו לפרנסה וכלכלה :	אבינו מלכנו כתבנו בספר פרנסה וכלכלה :

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתתן לי ולבני ביתי ולכל הסמוכים על שולחני היום ובכל יום ויום מזונותי בכבוד בזכות שמך הגדול (דיקרנוסא) הממונה על הפרנסה :

אבינו מלכנו זכרנו לזכיות :	א"מ כתבנו בספר זכיות :
אבינו מלכנו זכרנו לסליחה ומחילה :	אבינו מלכנו כתבנו בספר סליחה ומחילה :

אבינו מלכנו הצמח לנו ישועה בקרוב :

אבינו מלכנו הרם קרן ישראל עמך :

אבינו מלכנו הרם קרן משיחך :

אבינו מלכנו מלא ידינו מברכותיך :

אבינו מלכנו מלא אסמינו שבע :

אבינו מלכנו שמע קולנו חוס ורחם עלינו :

אבינו מלכנו קבל ברחמים וברצון את תפלתנו :

אבינו מלכנו פתח שערי שמים לתפלתנו :

אבינו מלכנו זכור כי עפר אנחנו :

אבינו מלכנו נא אל תשיבנו ריקם מלפניך :

א"מ תהא השעה הזאת שעת רחמים ועת רצון מלפניך :

אבינו מלכנו חמול עלינו ועל עוללינו וטפנו :

אבינו מלכנו עשה למען הרוגים על שם קדשך :

אבינו מלכנו עשה למען טבוחים על יחודך :

אבינו מלכנו עשה למען באי באש ובמים על קדוש שמך :

אבינו מלכנו נקום נקמת דם עבדיך השפוך :

אבינו מלכנו עשה למענך אם לא למעננו :

אבינו מלכנו עשה למענך והושיענו :

אבינו מלכנו עשה למען רחמיך הרבים :

א"מ עשה למען שמך הגדול הגבור והנורא שנקרא עלינו :

אבינו מלכנו חננו ועננו כי אין בנו מעשים עשה עמנו צדקה וחסד והושיענו :

לשני והמישי

והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו : אתה יי לא תכלא רחמיך ממנו חסדך ואמתך תמיד יצרונו : הושיענו יי אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך : אם עונות תשמר יה אדני מי יעמוד : כי עמך הסליחה למען תורא : לא כחטאינו תעשה לנו ולא כעונותינו תגמול עלינו : אם עונינו ענו בנו יי עשה למען שמך : זכור רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה : יעננו יי ביום צרה ישגבנו שם אלהי יעקב : יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו : אבינו מלכנו חננו ועננו כי אין בנו מעשים צדקה עשה עמנו למען שמך : אדוננו אלהינו שמע קול תחנונינו וזכר לנו את ברית אבותינו והושיענו למען שמך : ועתה אדני אלהינו אשר הוצאת את עמך מארץ מצרים ביד חזקה ותעש לך שם כיום הזה חטאנו רשענו : אדני ככל צדקותיך ישב נא אפך וחמתך מעירך ירושלים הר קדשך : כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה לכל סביבותינו : ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחנוניו והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני :

הטה אלהי אזנך ושמע פקח עיניך וראה שוממותינו והעיר אשר נקרא שמך עליה כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים : אדני שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך : אבינו האב הרחמן הראנו אות לטובה וקבץ נפוצותינו מארבע כנפות הארץ יכירו וידעו כל הגוים כי אתה יי אלהינו ועתה יי אבינו אתה אנחנו החומר ואתה יוצרנו ומעשה ידך כלנו : הושיענו למען שמך צורנו מלכנו וגואלנו : חוסה יי על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם גוים למה יאמרו בעמים איה אלהיהם : ידענו כי חטאנו ואין מי יעמוד בעדנו . שמך הגדול יעמד לנו בעת צרה : ידענו כי אין בנו מעשים צדקה עשה עמנו למען שמך : כרחם אב על בנים כן תרחם יי עלינו והושיענו למען שמך : חמול על עמך רחם על נחלתך חוסה נא כרוב רחמיך חננו ועננו כי לך יי הצדקה עושה נפלאות בכל עת :

הבט נא רחם נא על עמך מהרה למען שמך ברחמיך הרבים . יי אלהינו חוס ורחם והושיעה

צאן מרעיתך ואל ימשל בנו קצף כי לך עינינו תלויות הושיענו למען שמך : רחם עלינו למען בריתך . הביטה ועננו בעת צרה כי לך יי הישועה. בך תוחלתנו אלוה סליחות אנא סלח נא אל טוב וסלח כי אל מלך חנון ורחום אתה :

אנא מלך חנון ורחום זכור והבט לברית בין הבתרים ותראה לפניך עקדת יחיד למען ישראל : אבינו מלכנו חננו ועננו כי שמך הגדול נקרא עלינו עשה נפלאות בכל עת : עשה עמנו כחסדך חנון ורחום הביטה ועננו בעת צרה כי לך יי הישועה : אבינו מלכנו מחסנו אל תעש עמנו כרוע מעללינו . זכור רחמיך יי וחסדיך וכרוב טובך הושיענו וחמל נא עלינו כי אין לנו אלוה אחר מבלעדיך צורנו . אל תעזבנו יי אלהינו אל תרחק ממנו . כי נפשנו קצרה מחרב ומשבי ומדבר וממגפה ומכל צרה ויגון הצילנו כי לך קוינו ואל תכלימנו יי אלהינו והאר פניך בנו . וזכר לנו את ברית אבותינו והושיענו למען שמך : ראה בצרותינו ושמע קול תפלתנו כי אתה שומע תפלת כל פה :

אל רחום וחנון רחם עלינו ועל כל מעשיך כי אין כמוך יי אלהינו אנא שא נא פשעינו : אבינו מלכנו צורנו וגואלנו אל חי וקים החסין בכח חסיד וטוב על כל מעשיך כי אתה הוא יי אלהינו אל ארך אפים ומלא רחמים עשה עמנו כרוב רחמיך והושיענו למען שמך : שמע מלכנו תפלתנו ומיד אויבינו הצילנו . שמע מלכנו תפלתנו ומכל צרה ויגון הצילנו : אבינו מלכנו אתה ושמך עלינו נקרא . אל תניחנו : אל תעזבנו אבינו ואל תטשנו בוראנו ואל תשכחנו יוצרנו כי אל מלך חנון ורחום אתה :

אין כמוך חנון ורחום יי אלהינו אין כמוך אל ארך אפים ורב חסד ואמת הושיענו ברחמיך הרבים מרעש ומרוגז הצילנו. זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשינו ואל רשענו ואל חטאתנו : שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך : והסר ממנו מכת המות כי רחום אתה כי כן דרכך עושה חסד חנם בכל דור ודור : חוסה יי על עמך והצילנו מזעמך . והסר ממנו מכת המגפה וגזרה קשה כי אתה שומר ישראל : לך אדני הצדקה ולנו בשת הפנים מה נתאונן מה נאמר מה נדבר ומה נצטדק נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה אליך כי ימינך פשוטה לקבל שבים:אנא יי הושיעה נא. אנא יי הצליחה נא : אנא יי עננו ביום קראנו : לך יי חכינו לך יי קוינו לך יי ניחל אל תחשה ותעננו כי נאמו גוים אבדה תקותם כל ברך וכל קומה לך לבד תשתחוה :

הפותח יד בתשובה לקבל פושעים וחטאים נבהלה נפשנו מרוב עצבוננו אל תשכחנו נצח . קומה והושיענו כי חסינו בך : אבינו מלכנו אם אין בנו צדקה ומעשים טובים זכר לנו את ברית אבותינו ועדותנו בכל יום יי אחד: הביטה בענינו כי רבו מכאובינו וצרות לבבנו : חוסה יי עלינו בארץ שבינו . ואל תשפוך חרונך עלינו כי אנחנו עמך בני בריתך : אל הביטה דל כבודנו בגוים ושקצונו כטומאת הנדה . עד מתי עזך בשבי ותפארתך ביד צר . עוררה גבורתך וקנאתך על אויביך הם יבשו ויחתו מגבורתם . ואל ימעטו לפניך תלאותינו : מהר יקדמונו רחמיך ביום צרתינו ואם לא למעננו למענך פעל ואל תשחית זכר שאריתנו . וחון אום המיחדים שמך פעמים בכל יום תמיד באהבה . ואומרים שמע ישראל יי אלהינו יי אחד :

ויאמר דוד אל גד צר לי מאוד נפלה נא ביד יי כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה :

רחום וחנון חטאתי לפניך יי מלא רחמים רחם עלי וקבל תחנוני : יי אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרני : חנני יי כי אמלל אני רפאני יי כי נבהלו עצמי : ונפשי נבהלה מאד ואתה יי עד מתי : שובה יי חלצה נפשי הושיעני למען חסדך : כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך : יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מטתי בדמעתי ערשי אמסה : עששה מכעס עיני עתקה בכל צוררי : סורו ממני כל פועלי און כי שמע יי קול בכיי : שמע יי תחנתי יי תפלתי יקח : יבשו ויבהלו מאד כל איבי ישבו יבשו רגע :

כשאומרים והוא רחום אומרים זה .

יי אלהי ישראל שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך :

הבט משמים וראה . כי היינו לעג וקלס בגוים . נחשבנו כצאן לטבח יובל . להרוג ולאבד ולמכה ולחרפה :

ובכל זאת שמך לא שכחנו נא אל תשכחנו : יי

זרים אומרים אין תוחלת ותקוה . חון אום לשמך מקוה : טהור ישועתנו קרבה : יגענו ולא הונח לנו . רחמיך יכבשו את כעסך מעלינו :

אנא שוב מחרונך ורחם סגלה אשר בחרת : יי

חוסה יי עלינו ברחמיך . ואל תתננו בידי אכזרים . למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם . למענך עשה עמנו חסד ואל תאחר :

אנא שוב מחרונך ורחם סגלה אשר בחרת : יי

קולנו תשמע ותחון . ואל תטשנו ביד אויבינו למחות את שמנו . זכור אשר נשבעת לאבותינו . ככוכבי השמים ארבה את זרעכם . ועתה נשארנו מעט מהרבה :

ובכל זאת שמך לא שכחנו נא אל תשכחנו : יי

עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך :

יי אלהי ישראל שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך

בימים שאין אומרים והוא רחום מתחילין שומר ישראל :

שומר ישראל . שמור שארית ישראל . ואל יאבד ישראל האומרים שמע ישראל :

שומר גוי אחד . שמור שארית עם אחד . ואל יאבד גוי אחד : המיחדים שמך יי אלהינו יי אחד :

שומר גוי קדוש . שמור שארית עם קדוש . ואל יאבד גוי קדוש . המשלשים בשלש קדשות לקדוש :

מתרצה ברחמים ומתפיס בתחנונים התרצה והתפיס לדור עני כי אין עוזר :

אבינו מלכנו חננו ועננו כי אין בנו מעשים עשה עמנו צדקה וחסד והושיענו :

ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו : זכור רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה : יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך : אל תזכר לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד : חננו יי חננו כי רב שבענו בוז : ברוגז רחם תזכור : כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו : עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך : ח"ק

בבני ובחמשי אומרים זה וצריך לומר בעמידה :

מ"א אל ארך אפים ורב חסד ואמת אל באפך תוכיחנו . חוסה יי על עמך והושיענו מכל רע חטאנו לך אדון סלח נא כרוב רחמיך אל :

מ"ס אל ארך אפים ומלא רחמים אל הסתר פניך ממנו חוסה יי על שארית ישראל עמך והצילנו מכל רע חטאנו לך אדון סלח נא כרוב רחמיך אל :

כשפותחין הארון צריך לומר

כשה הולכת ספר תורה אומרים זה:

ויהי בנסע הארן ויאמר משה קומה יי ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך: כי מציון תצא תורה ודבר יי מירושלים: ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדושתו:

בריך שמיה דמרא עלמא. בריך כתרך ואתרך. יהא רעותך עם עמך ישראל לעלם ופורקן ימינך אחזי לעמך בבית מקדשך. ולאמטויי לנא מטוב נהורך ולקבל צלותנא ברחמין. יהא רעוא קדמך דתוריך לן חיין בטיבותא ולהוי אנא פקידא בגו צדיקיא למרחם עלי ולמנטר יתי וית כל די לי ודי לעמך ישראל. אנת הוא זן לכולא ומפרנס לכולא: אנת הוא שליט על כולא. אנת הוא דשליט על מלכיא ומלכותא דילך היא. אנא עבדא דקודשא בריך הוא דסגידנא קמיה ומקמיה דיקר אוריתיה בכל עידן ועידן. לא על אנש רחיצנא ולא על בר אלהין סמיכנא. אלא באלהא דשמיא. דהוא אלהא קשוט ואורייתיה קשוט. ונביאוהי קשוט ומסגי למעבד טבון וקשוט. ביה אנא רחיץ. ולשמיה קדישא יקירא אנא אימר תושבחן. יהא רעוא קדמך דתפתח לבאי באורייתא ותשלים משאלין דלבאי. ולבא דכל עמך ישראל. לטב ולחיין ולשלם:

בשבת ויו"ט מתחיל הש"ץ כאן:

שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

אחד אלהינו גדול אדונינו קדוש שמו:

בקול גדלו ליי אתי ונרוממה שמו יחדו:

קהל לך יי הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: רוממו יי אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא: רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו:

בשבת ויום טוב אומרים זה:

על הכל יתגדל ויתקדש וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: בעולמות שברא העולם הזה והעולם הבא: כרצונו וכרצון יראיו וכרצון כל בית ישראל: צור העולמים אדון כל הבריות אלוה כל הנפשות: היושב במרחבי מרום השוכן בשמי שמי קדם: קדושתו על החיות וקדושתו על כסא הכבוד: ובכן יתקדש שמך בנו יי אלהינו לעיני כל חי: נאמר לפניו שיר חדש ככתוב: שירו לאלהים זמרו שמו סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו: ונראהו עין בעין בשובו אל נוהו ככתוב: כי עין בעין יראו בשוב יי ציון: ונאמר ונגלה כבוד יי וראו כל בשר יחדו כי פי יי דבר:

אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים ויזכור ברית איתנים ויציל נפשותינו מן השעות הרעות ויגער ביצר הרע מן הנשואים ויחון אותנו לפליטת עולמים. וימלא משאלותינו במדה טובה ישועה ורחמים:

כשמגביהין ספר תורה אומרים זה:

וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל על פי יי ביד משה:

יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו:

קהל הודו על ארץ ושמים: וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה:

אומרים בשבת מזמור לדוד, ובחול אל ארך אפים ויו"ט ושבת כשחל בחול אין אומרים.

כשמחזירין ספר תורה להיכל אומרים זה:

ובנחה יאמר שובה יי רבבות אלפי ישראל: קומה יי למנוחתך אתה וארון עזך: כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו: בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך: כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו: עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאשר: דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום: השיבנו יי אליך ונשובה חדש ימינו כקדם: אשרי וכו'

למנצח מזמור לדוד: יענך יי ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב: ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך: יזכר כל מנחתיך ועולתך ידשנה סלה: יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא: נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגל ימלא יי כל משאלותיך: עתה ידעתי כי הושיע יי משיחו יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו: אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם יי אלהינו נזכיר: המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו:

ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם יי: ואני זאת בריתי אותם אמר יי רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר יי מעתה ועד עולם:

ואתה קדוש יושב תהלות ישראל: וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: ומקבלין דין מן דין ואמרין קדיש בשמי מרומא עילאה בית שכינתיה קדיש על ארעא עובד גבורתיה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא: יי צבאות מליא כל ארעא זיו יקריה: ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד יי ממקומו: ונטלתני רוחא ושמעת בתרי קל זיע סגיא דמשבחין ואמרין בריך יקרא דיי מאתר בית שכינתיה: יי ימלוך לעולם ועד: יי מלכותיה קאם לעלם ולעלמי עלמיא: יי אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: כי אתה אדני טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך: צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת: תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם: ברוך אדני יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה: יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יי צבאות אשרי אדם בוטח בך: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו הוא יפתח לבנו בתורתו וישם בלבנו אהבתו ויראתו ולעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה: יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שנשמור חקיך בעולם הזה ונזכה ונחיה ונראה ונירש טובה וברכה לשני ימות המשיח ולחיי העולם הבא: למען יזמרך כבוד ולא ידום יי אלהי לעולם אודך: ברוך הגבר אשר יבטח ביי והיה יי מבטחו: בטחו ביי עדי עד כי ביה יי צור עולמים: ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך יי: יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

יתגדל ויתקדש שמה רבא. בעלמא די ברא כרעותה וימליך מלכותה. בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן: יהא שמה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא: יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמה דקודשא בריך הוא. לעילא (בעשי"ת ולעילא מכל) מן כל ברכתא ושירתא תשבחתא ונחמתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן:

קהל קבל ברחמים וברצון את תפלתנו:

תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא וְאִמְרוּ אָמֵן: קהל יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

חזן יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן: קהל עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם: וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ. וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל. וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים. הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד. אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ. וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן. לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ. לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ. יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ. וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ. וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עוֹל מַלְכוּתֶךָ. וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד: כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ. בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: ק"י

אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבוא. עצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל. ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט:

שיר של יום

ליום ראשון

היום יום ראשון בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

לדוד מזמור ליי הארץ ומלואה תבל וישבי בה: כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה: מי יעלה בהר יי ומי יקום במקום קדשו: נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה: ישא ברכה מאת יי וצדקה מאלהי ישעו: זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד: מי זה מלך הכבוד יי עזוז וגבור יי גבור מלחמה: שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד: מי הוא זה מלך הכבוד יי צבאות הוא מלך הכבוד סלה:

ליום שני

היום יום שני בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

שיר מזמור לבני קרח: גדול יי ומהולל מאד בעיר אלהינו הר קדשו: יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב: אלהים בארמנותיה נודע למשגב: כי הנה המלכים נועדו עברו יחדו: המה ראו כן תמהו נבהלו נחפזו: רעדה אחזתם שם חיל כיולדה: ברוח קדים תשבר אניות תרשיש: כאשר שמענו כן ראינו בעיר יי צבאות בעיר אלהינו אלהים יכוננה עד עולם סלה: דמינו אלהים חסדך בקרב היכלך: כשמך אלהים כן תהלתך על קצוי ארץ צדק מלאה ימינך: ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה למען משפטיך. סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה: שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה למען תספרו לדור אחרון: כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות:

ליום שלישי

היום יום שלישי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

מזמור לאסף אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט: עד מתי תשפטו עול ופני רשעים תשאו סלה: שפטו דל ויתום עני ורש הצדיקו: פלטו דל ואביון מיד רשעים הצילו: לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו ימוטו כל מוסדי ארץ: אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם: אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפולו: קומה אלהים שפטה הארץ כי אתה תנחל בכל הגוים:

ליום רביעי

היום יום רביעי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

אל נקמות יי אל נקמות הופיע: הנשא שופט הארץ השב גמול על גאים: עד מתי רשעים יי עד מתי רשעים יעלזו: יביעו ידברו עתק יתאמרו כל פועלי און: עמך יי ידכאו ונחלתך יענו: אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו: ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב: בינו בוערים בעם וכסילים מתי תשכילו: הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט: היוסר גוים הלא יוכיח המלמד אדם דעת: יי יודע מחשבות אדם כי המה הבל: אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו: להשקיט לו מימי רע עד יכרה לרשע שחת: כי לא יטוש יי עמו ונחלתו לא יעזוב: כי עד צדק ישוב משפט ואחריו כל ישרי לב: מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און: לולי יי עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי: אם אמרתי מטה רגלי חסדך יי יסעדני: ברוב שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי: היחברך כסא הוות יוצר עמל עלי חוק: יגודו על נפש צדיק ודם נקי ירשיעו: ויהי יי לי למשגב ואלהי לצור מחסי: וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם יצמיתם יי אלהינו:

לכו נרננה ליי נריעה לצור ישענו: נקדמה פניו בתודה בזמירות נריע לו: כי אל גדול יי ומלך גדול על כל אלהים:

ליום חמישי

היום יום חמישי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

למנצח על הגתית לאסף: הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב: שאו זמרה ותנו תוף כנור נעים עם נבל: תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו: כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב: עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע: הסירותי מסבל שכמו כפיו מדוד תעבורנה: בצרה קראת ואחלצך אענך בסתר רעם אבחנך על מי מריבה סלה: שמע עמי ואעידה בך ישראל אם תשמע לי: לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר: אנכי יי אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו: ולא שמע עמי לקולי וישראל לא אבה לי: ואשלחהו בשרירות לבם ילכו במועצותיהם: לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו: כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי: משנאי יי יכחשו לו ויהי עתם לעולם: ויאכילהו מחלב חטה ומצור דבש אשביעך:

ליום ששי

היום יום ששי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

יי מלך גאות וכו׳ תמצא לעיל

ליום השבת

היום יום שבת קדש שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

מזמור שיר ליום השבת תמצא לעיל

מן ר"ח אלול עד אחר שמיני עצרת בבקר ובערב אומרים זה המזמור:

לדוד יי אורי וישעי ממי אירא יי מעוז חיי ממי אפחד: בקרוב עלי מרעים לאכול את בשרי צרי ואויבי לי המה כשלו ונפלו: אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח: אחת שאלתי מאת יי אותה אבקש שבתי בבית יי כל ימי חיי לחזות בנועם יי ולבקר בהיכלו: כי יצפנני בסכו ביום רעה יסתירני בסתר אהלו בצור ירוממני: ועתה ירום ראשי על אויבי סביבותי ואזבחה באהלו זבחי תרועה אשירה ואזמרה ליי: שמע יי קולי אקרא וחנני ועננו: לך אמר לבי בקשו פני את פניך יי אבקש: אל תסתר פניך ממני אל תט באף עבדך עזרתי היית אל תטשני ואל תעזבני אלהי ישעי: כי אבי ואמי עזבוני ויי יאספני: הורני יי דרכך ונחני בארח מישור למען שוררי: אל תתנני בנפש צרי כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס: לולא האמנתי לראות בטוב יי בארץ חיים: קוה אל יי חזק ויאמץ לבך וקוה אל יי:

שש זכירות

זכירת יציאת מצרים לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ:

זכירת מעמד הר סיני רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ: יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב:

זכירת מחיית עמלק זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם: אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ

ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים: והיה בהניח יי אלהיך לך מכל איביך מסביב בארץ אשר יי אלהיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח: ימח שמו וזכרו ונמחה זכרו מלהזכירו:

[illegible] זכור אל תשכח את אשר הקצפת את יי אלהיך במדבר:

[illegible] זכור את אשר עשה יי אלהיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים:

[illegible] זכור את יום השבת לקדשו:

שלשה עשר עקרים

[א] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא מנהיג ובורא לכל הברואים והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים:

[ב] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא יחיד ואין יחידות כמוהו בשום פנים והוא לבדו אלהינו היה הוה ויהיה:

[ג] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף ואין לו שום דמיון כלל:

[ד] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא ראשון והוא אחרון:

[ה] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו לו לבדו ראוי להתפלל ואין לזולתו ראוי להתפלל:

[ו] אני מאמין באמונה שלמה שכל דברי נביאים אמת:

[ז] אני מאמין באמונה שלמה שנבואת משה רבינו עליו השלום היתה אמתית ושהוא היה אב לנביאים לקודמים לפניו ולבאים אחריו:

[ח] אני מאמין באמונה שלמה שכל התורה המצויה עתה בידינו היא הנתונה למשה רבנו עליו השלום:

[ט] אני מאמין באמונה שלמה שזאת התורה לא תהא מחלפת ולא תהא תורה אחרת מאת הבורא יתברך שמו:

[י] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו יודע כל מעשי בני אדם וכל מחשבותם שנאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם:

[יא] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו גומל טוב לשומרי מצותיו ומעניש לעוברי מצותיו:

[יב] אני מאמין באמונה שלמה בביאת המשיח ואף על פי שיתמהמה עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבא:

[יג] אני מאמין באמונה שלמה שתהיה תחית המתים בעת שתעלה רצון מאת הבורא יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד ולנצח נצחים:

לישועתך קויתי יי. קויתי יי לישועתך. יי לישועתך קויתי:
לפורקנך סברית יי. סברית יי לפורקנך. יי לפורקנך סברית:

סדר קבלת שבת

לכו נרננה ליי נריעה לצור ישענו: נקדמה פניו בתודה בזמרות נריע לו: כי אל גדול יי ומלך גדול על כל אלהים: אשר בידו מחקרי ארץ ותועפות הרים לו: אשר לו הים והוא עשהו ויבשת ידיו יצרו: בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני יי עשנו: כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו היום אם בקולו תשמעו: אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר: אשר נסוני אבותיכם בחנוני גם ראו פעלי: ארבעים שנה אקוט בדור ואמר עם תעי לבב הם והם לא ידעו דרכי: אשר נשבעתי באפי אם יבאון אל מנוחתי:

שירו ליי שיר חדש שירו ליי כל הארץ: שירו ליי ברכו שמו בשרו מיום ליום ישועתו: ספרו בגוים כבודו בכל העמים נפלאותיו: כי גדול יי ומהלל מאד נורא הוא על כל אלהים: כי כל אלהי העמים אלילים ויי שמים עשה: הוד והדר לפניו עז ותפארת במקדשו: הבו ליי משפחות עמים הבו ליי כבוד ועז: הבו ליי כבוד שמו שאו מנחה ובאו לחצרותיו: השתחוו ליי בהדרת קדש חילו מפניו כל הארץ: אמרו בגוים יי מלך אף תכון תבל בל תמוט ידין עמים במישרים: ישמחו השמים ותגל הארץ ירעם הים ומלאו: יעלז שדי וכל אשר בו אז ירננו כל עצי יער: לפני יי כי בא כי בא לשפט הארץ ישפט תבל בצדק ועמים באמונתו:

יי מלך תגל הארץ ישמחו איים רבים: ענן וערפל סביביו צדק ומשפט מכון כסאו: אש לפניו תלך ותלהט סביב צריו: האירו ברקיו תבל ראתה ותחל הארץ: הרים כדונג נמסו מלפני יי מלפני אדון כל הארץ: הגידו השמים צדקו וראו כל העמים כבודו: יבשו כל עובדי פסל המתהללים באלילים השתחוו לו כל אלהים: שמעה ותשמח ציון ותגלנה בנות יהודה למען משפטיך יי: כי אתה יי עליון על כל הארץ מאד נעלית על כל אלהים: אהבי יי שנאו רע שומר נפשות חסידיו מיד רשעים יצילם: אור זרע לצדיק ולישרי לב שמחה: שמחו צדיקים ביי והודו לזכר קדשו:

מזמור שירו ליי שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו: הודיע יי ישועתו לעיני הגוים גלה צדקתו: זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו: הריעו ליי כל הארץ פצחו ורננו וזמרו: זמרו ליי בכנור בכנור וקול זמרה: בחצצרות וקול שופר הריעו לפני המלך יי: ירעם הים ומלואו תבל וישבי בה: נהרות ימחאו כף יחד הרים ירננו: לפני יי כי בא לשפט הארץ ישפט תבל בצדק ועמים במישרים:

יי מלך ירגזו עמים ישב כרובים תנוט הארץ: יי בציון גדול ורם הוא על כל העמים: יודו שמך גדול ונורא קדוש הוא: ועז מלך משפט אהב אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית: רוממו יי אלהינו והשתחוו להדם רגליו קדוש הוא: משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו קראים אל יי והוא יענם: בעמוד ענן ידבר אליהם שמרו עדותיו וחק נתן למו: יי אלהינו אתה עניתם אל

נשא היית להם ונקם על עלילותם: רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו:

מזמור לדוד הבו ליי בני אלים הבו ליי כבוד ועז: הבו ליי כבוד שמו השתחוו ליי בהדרת קדש: קול יי על המים אל הכבוד הרעים יי על מים רבים: קול יי בכח קול יי בהדר: קול יי שבר ארזים וישבר יי את ארזי הלבנון: וירקידם כמו עגל לבנון ושרין כמו בן ראמים: קול יי חוצב להבות אש: קול יי יחיל מדבר יחיל יי מדבר קדש: קול יי יחולל אילות ויחשף יערות ובהיכלו כלו אומר כבוד: יי למבול ישב וישב יי מלך לעולם: יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום: ואומרים אנא בכח

לכה דודי לקראת כלה. פני שבת נקבלה: לכה

שמור וזכור בדבור אחד. השמיענו אל המיוחד. יי אחד ושמו אחד. לשם ולתפארת ולתהלה: לכה

לקראת שבת לכו ונלכה. כי היא מקור הברכה. מראש מקדם נסוכה. סוף מעשה במחשבה תחלה: לכה

מקדש מלך עיר מלוכה. קומי צאי מתוך ההפכה. רב לך שבת בעמק הבכא. והוא יחמול עליך חמלה: לכה

התנערי מעפר קומי. לבשי בגדי תפארתך עמי. על יד בן ישי בית הלחמי. קרבה אל נפשי גאלה: לכה

התעוררי התעוררי. כי בא אורך קומי אורי. עורי עורי שיר דברי. כבוד יי עליך נגלה: לכה

לא תבושי ולא תכלמי. מה תשתוחחי ומה תהמי. בך יחסו עניי עמי. ונבנתה עיר על תלה: לכה

והיו למשסה שאסיך. ורחקו כל מבלעיך. ישיש עליך אלהיך. כמשוש חתן על כלה: לכה

ימין ושמאל תפרוצי. ואת יי תעריצי. על יד איש בן פרצי. ונשמחה ונגילה: לכה

בואי בשלום עטרת בעלה. גם בשמחה ובצהלה. תוך אמוני עם סגלה. בואי כלה בואי כלה: לכה

מזמור שיר ליום השבת וכו'. קי"ז

תפלת ערבית

קודם תפלת ערבית יתאמר זה:

לשם יחוד קוב"ה וכו' הריני בא להתפלל תפלת ערבית שתיקן יעקב אבינו עליו השלום לתקן שרשה במקום עליון ויהי נועם וכו': ח"ק

נמול והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו:

כנס רו"ס פסחילין כת.

חזן ברכו את יי המבורך:

ק"ה ברוך יי המבורך לעולם ועד:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בדברו מעריב ערבים בחכמה פותח שערים ובתבונה משנה עתים ומחליף את הזמנים ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו. בורא יום ולילה גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור. ומעביר יום ומביא לילה ומבדיל בין יום ובין לילה יי צבאות שמו: אל חי וקים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד: ברוך אתה יי המעריב ערבים:

אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת. תורה ומצות חקים ומשפטים אותנו למדת. על כן יי אלהינו בשכבנו ובקומנו נשיח בחקיך ונשמח בדברי תורתך ובמצותיך לעולם ועד. כי הם חיינו ואורך ימינו. ובהם נהגה יומם ולילה: ואהבתך אל תסיר ממנו לעולמים: ברוך אתה יי אוהב עמו ישראל:

קריאת שמע פסלה בתפלת שחרית דף ד'

אמת ואמונה כל זאת וקים עלינו כי הוא יי אלהינו ואין זולתו ואנחנו ישראל עמו הפודנו מיד מלכים מלכנו הגואלנו מכף כל העריצים האל הנפרע לנו מצרינו והמשלם גמול לכל איבי נפשנו. העשה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר. השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלנו. המדריכנו על במות אויבינו וירם קרננו על כל שנאינו. העשה לנו נסים ונקמה בפרעה אותות ומופתים באדמת בני חם. המכה בעברתו כל בכורי מצרים ויוצא את עמו ישראל מתוכם לחרות עולם. המעביר בניו בין גזרי ים סוף את רודפיהם ואת שונאיהם בתהומות טבע וראו בניו גבורתו שבחו והודו לשמו: ומלכותו ברצון קבלו עליהם משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כלם

מי כמכה באלים יי מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלות עשה פלא: מלכותך ראו בניך בוקע ים לפני משה זה אלי ענו ואמרו: יי ימלוך לעולם ועד: ונאמר כי פדה יי את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו: ברוך אתה יי גאל ישראל:

השכיבנו יי אלהינו לשלום והעמידנו מלכנו לחיים. ופרוש עלינו סכת שלומך ותקננו בעצה טובה מלפניך. והושיענו למען שמך. והגן בעדנו. והסר מעלינו אויב דבר וחרב ורעב

ויגון

ויתן והסר שטן מלפנינו ומאחרינו . ובצל כנפיך תסתירנו . כי אל שומרנו ומצילנו אתה. כי אל מלך חנון ורחום אתה . ושמור צאתנו ובואנו לחיים ולשלום מעתה ועד עולם : ופרוש ברוך אתה יי שומר עמו ישראל לעד :

לשו"ט ופרוש עלינו סכת שלומך: ברוך אתה יי הפורש סכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלים :

לשבת ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם : ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש : ח"ק

לחול ברוך יי לעולם אמן ואמן : ברוך יי מציון שכן ירושלים הללויה : ברוך יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן: יהי כבוד יי לעולם ישמח יי במעשיו : יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם : כי לא יטש יי את עמו בעבור שמו הגדול כי הואיל יי לעשות אתכם לו לעם: וירא כל העם ויפלו על פניהם ויאמרו יי הוא האלהים יי הוא האלהים : והיה יי למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד : יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך : הושיענו יי אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך : כל גוים אשר עשית יבאו וישתחוו לפניך אדני ויכבדו לשמך : כי גדול אתה ועשה נפלאות אתה אלהים לבדך : ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך : ברוך יי ביום . ברוך יי בלילה . ברוך יי בשכבנו . ברוך יי בקומנו . כי בידך נפשות החיים והמתים . אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש : בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי יי אל אמת : אלהינו שבשמים יחד שמך וקים מלכותך תמיד ומלוך עלינו לעולם ועד :

יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו בישועתך באמת באמור לציון מלך אלהיך : יי מלך יי מלך יי ימלוך לעולם ועד : כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד כי אין לנו מלך אלא אתה : ברוך אתה יי המלך בכבודו תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד ועל כל מעשיו : ח"ק ש"ע אל תו[...] לפ[...]

תפלת ערבית לשבת

מתפללין שמו"ע עד האל הקדוש כנ[...] ו[...]

אתה קדשת את יום השביעי לשמך . תכלית מעשה שמים וארץ . וברכתו מכל הימים . וקדשתו מכל הזמנים . וכן כתוב בתורתך :

ויכלו השמים והארץ וכל צבאם : ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה : ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך . וטהר לבנו לעבדך באמת . והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך . וינוחו בה ישראל מקדשי שמך : ברוך אתה יי מקדש השבת :

רצה ומודים וכו' תפלה בתפלם שתרים כתוב

הש"ץ והקהל אומרים ויכלו :

לש"ץ ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה שמים וארץ :

יחיד מתחיל מגן אבות בדברו מחיה מתים במאמרו האל (בש"ת המלך) הקדוש שאין כמוהו המניח לעמו ביום שבת קדשו כי בם רצה להניח להם לפניו נעבוד ביראה ופחד ונודה לשמו בכל יום תמיד מעין הברכות . אל ההודאות אדון השלום מקדש השבת ומברך שביעי ומניח בקדושה לעם מדושני עונג זכר למעשה בראשית : אלהינו וכו' . ק"ש

א"א במה מדליקין ביו"ט שחל בערב שבת . ובשבת חוה"מ . וביו"ט וחה"מ שחל בשבת א"א :

במה מדליקין ובמה אין מדליקין . אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן ולא בכלך . ולא בפתילת האידן . ולא בפתילת המדבר . ולא בירוקה שעל פני המים : לא בזפת . ולא בשעוה. ולא בשמן קיק. ולא בשמן שרפה. ולא באליה . ולא בחלב : נחום המדי אומר מדליקין בחלב מבשל . וחכמים אומרים אחד מבשל ואחד שאינו מבשל אין מדליקין בו : (ב) אין מדליקין בשמן שרפה ביום טוב . רבי ישמעאל אומר אין מדליקין בעטרן מפני כבוד השבת . וחכמים מתירין בכל השמנים בשמן שמשמין בשמן אגוזים בשמן צנונות בשמן דגים בשמן פקועות בעטרן ובנפט . רבי טרפון אומר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד : (ג) כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן . וכל היוצא מן העץ אינו מטמא טמאת אהלים אלא פשתן : פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה . רבי אליעזר אומר טמאה היא ואין מדליקין בה. רבי עקיבא אומר טהורה היא ומדליקין בה : (ד) לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר . בשביל שתהא מנטפת . ואפילו היא של חרס . ורבי יהודה מתיר . אבל אם חברה היוצר מתחלה מותר מפני שהיא כלי אחד : לא ימלא אדם קערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה בשביל שתהא שואבת . ורבי יהודה מתיר : (ה) המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני גוים מפני לסטים מפני רוח רעה או בשביל החולה שיישן פטור . כחס על הנר כחס על השמן כחס על הפתילה חיב . רבי יוסי פוטר בכלן חוץ מן הפתילה מפני שהוא עושה פחם : (ו) על שלש עברות נשים מתות בשעת לדתן . על שאינן זהירות בנדה בחלה ובהדלקת הנר : (ז) שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה . עשרתם ערבתם הדליקו את הנר . ספק חשכה ספק אינה חשכה אין מעשרין את הודאי ואין מטבילין את הכלים . ואין מדליקין את הנרות . אבל מעשרין את הדמאי . ומערבין . וטומנין את החמין :

תניא אמר רבי חנינא חייב אדם למשמש בגדיו בערב שבת עם חשכה שמא ישכח ויצא : אמר רב יוסף הלכתא רבתא לשבתא :

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי יי ורב שלום בניך . אל תקרי בניך אלא בוניך : שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול : יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך : למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך : למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך : יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום :

קדיש דרבנן . ב[...] . עלינו . קדיש . [...]

כשבא מבית הכנסת לביתו יאמר זה

שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: ג"פ

בואכם לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: ג"פ

ברכוני לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: ג"פ

צאתכם לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: ג"פ

כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך:

יי ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם:

רבון כל העולמים אדון כל הנשמות אדון השלום מלך אביר מלך ברוך מלך גדול מלך דובר שלום מלך הדור מלך ותיק מלך זך מלך חי העולמים מלך טוב ומטיב מלך יחיד ומיוחד מלך כביר מלך לובש רחמים מלך מלכי המלכים מלך נשגב מלך סומך נופלים מלך עושה מעשה בראשית מלך פודה ומציל מלך צח ואדום מלך קדוש מלך רם ונשא מלך שומע תפלה מלך תמים דרכו: מודה אני לפניך יי אלהי ואלהי אבותי על כל החסד אשר עשית עמדי ואשר אתה עתיד לעשות עמי ועם כל בני ביתי ועם כל בריותיך בני בריתי. וברוכים הם מלאכיך הקדושים והטהורים שעושים רצונך: אדון השלום מלך שהשלום שלו ברכני בשלום ותפקוד אותי ואת כל בני ביתי וכל עמך בית ישראל לחיים טובים ולשלום: מלך עליון על כל צבא מרום יוצרנו יוצר (כל מעשה) בראשית אחלה פניך המאירים שתזכה אותי ואת כל בני ביתי למצא חן ושכל טוב בעיניך ובעיני כל בני אדם וחוה ובעיני כל רואינו לעבודתך. (וסלח ומחל לנו ולזרענו על כל פשעינו וחטאתינו ועונותינו) וזכנו לקבל שבתות מתוך רוב שמחה מתוך עושר וכבוד ומתוך מיעוט עונות והסר ממני ומכל בני ביתי ומכל עמך בית ישראל כל מיני חולי וכל מיני מדוה וכל מיני דלות ועניות ואביונות ותן בנו יצר טוב לעבדך באמת וביראה ובאהבה ונהיה מכבדים בעיניך ובעיני כל רואינו כי אתה הוא מלך הכבוד כי לך נאה כי לך יאה: אנא מלך מלכי המלכים צוה למלאכיך מלאכי השרת משרתי עליון שיפקדוני ברחמים ויברכוני בבואם לביתי ביום קדשנו כי הדלקתי נרותי והצעתי מטתי והחלפתי שמלותי לכבוד יום השבת ובאתי לביתך להפיל תחנתי לפניך שתעביר אנחתי ואעיד אשר בראת בששה ימים כל היצור ואשנה ואשלש עוד להעיד על כוסי בתוך שמחתי כאשר צויתני לזכרו ולהתענג ביתר נשמתי אשר נתת בי: בו אשבות כאשר צויתני לשרתך וכן אגיד גדלתך ברנה. ושויתי יי לקראתי שתרחמני עוד בגלותי לגאלני לעורר לבי לאהבתך. ואז אשמור פקודיך וחקיך בלי עצב ואתפלל כדת כראוי וכנכון: מלאכי השלום בואכם לשלום ברכוני לשלום ואמרו ברוך לשלחני ערוך. וצאתכם לשלום מעתה ועד עולם אמן סלה:

אשת חיל מי ימצא ורחק מפנינים מכרה: בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר: גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה: דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה: היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה: ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערתיה: זממה שדה ותקחהו מפרי כפיה נטעה כרם: חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרועתיה: טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה: ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך: כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון: לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבש שנים: מרבדים עשתה לה שש וארגמן לבושה: נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ: סדין עשתה ותמכור וחגור נתנה לכנעני: עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון: פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה: צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל: קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה: רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה: שקר החן והבל היופי אשה יראת יי היא תתהלל: תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה:

תקוני שבת

זכור את יום השבת לקדשו. ר' יצחק פתח ואמר כתיב ויברך אלהים את יום השביעי. וכתיב במן ששת ימים תלקטהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו. וכיון דלא משתכחי ביה מזונא מה ברכתא אשתכח ביה אלא הכי תני כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא שביעאה תליין ותנא אמאי לא אשתכח מנא ביומא שביעאה משום דהאי יומא מתברכין מניה כל שיתא יומין עילאין וכל חד וחד יהיב מזונא לתתא כל חד ביומוי מההיא ברכה דמתברכין ביומא שביעאה בגין כך מאן דאיהו בדרגא דמהימנותא בעי לסדרא פתורא בליליא דשבתא בגין דיתברך פתוריה כל אינון שתא יומין דהא בההוא זמנא אזדמן ברכאן לאתברכא כל שתא יומין דשבתא וברכתא לא אשתכח בפתורא רקניא ועל דא בעי לסדרא פתורית בלילי דשבתא בנהמא ומזונא. רבי יצחק אמר אפילו ביומא דשבתא נמי. רבי יהודה אמר בעי לאתענגא בהאי יומא ולמיכל תלת סעודתי בשבתא בגין דישתכח שבעא ועונגא בהאי יומא בעלמא. רבי אבא אמר לאזדמנא ברכתא באינון יומין דלעילא דמתברכאן מהאי יומא. והאי יומא מליא רישיה דזעיר אנפין מטלא דנחית מעתיקא קדישא סתימאדכולא ואטיל לחקלא דתפוחין קדישין תלת זמנין מכד עייל שבתא בגין דיתברכון כלהו כחדא וע"ד בעי בר נש לאתענגא תלת זמנין אלין דהא בהא תליא מהימנותא דלעילא בעתיקא קדישא ובז"א ובחקלא דתפוחין ובעי בר נש לאתענגא בהו ולמחדי בהו ומאן דגרע סעודתא מנייהו אחזי פגימותא לעילא ועונשיה דההוא ב"נ סגי בגיני כך בעי לסדרא פתוריה תלת זמני מכד עייל שבתא ולא ישתכח פתוריה ריקניא ותשרי ברכתא עליה כל שאר יומין דשבתא ובהאי מלתא אחזי ותלי מהימנותא לעילא: ר' שמעון אמר האי מאן דאשלים תלת סעודתי בשבתא קלא נפיק ומכריז עליה אז תתענג על ה' דא היא סעודתא חדא לקבל עתיקא קדישא דכל קדישין והרכבתיך על במתי ארץ דא היא סעודתא תניינא לקבל חקלא דתפוחין קדישין והאכלתיך נחלת יעקב אביך דא היא שלימו דאשתלים בזעיר אנפין ולקבלייהו בעי לאשלמא סעודתי ובעי לאתענגא בכולהו סעודתי ולמחדי בכל חד וחד מנייהו משום דאיהו מהימנותא שלימתא ובגין כך שבתא אתיקר מכל שאר זמנין וחגין משום דכלא ביה אשתכח ולא אשתכח הכי בכלהו זמני וחגי. א"ר חייא בגין כך משום דאשתכח כלא ביה אידכר תלת זמנין דכתיב ויכל אלהים ביום השביעי וישבות ביום השביעי ויברך אלהים את יום השביעי. ר' אבא כד הוה יתיב בסעודתא דשבתא הוי חדי בכל חד וחד והוה אמר דא איהו סעודתא קדישא דעתיקא קדישא סתימא דכלהו. בסעודתא אחרא הוה אמר דא היא סעודתא דקב"ה וכן בכלהו סעודתי (והוי חדי בכל חד וחד) כד הוה אשלים סעודתיה אמר אשלימו סעודתי דמהימנותא. ר"ש הוה אמר הכי אתקינו סעודתא דמהימנותא אתקינו סעודתיה דמלכא, וכד הוה יתיב הוו מכריז עליה אז תתענג על ה' והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך. א"ר אלעזר לאבוי אלין סעודתי היך מתתקנן אמר ליה ליליא דשבתא כתיב והרכבתיך על במתי ארץ. ביה בליליא מתברכא מטרוניתא וכלהו חקל תפוחין ומתברכא פתוריה דב"נ ונשמתא אתוספת והא ליליא חדוה דמטרוניתא הוי ובעי בר נש למחדי בחדוותא ולמיכל סעודתא דמטרוניתא:

אתקינו סעודתא דמהימנותא שלימתא חדותא דמלכא קדישא. אתקינו סעודתא דמלכא דא היא סעודתא דחקל תפוחין קדישין וזעיר אנפין ועתיקא קדישא אתיין לסעדא בהדה:

ואח"כ יאמר פזמון זה על ר' יצחק לוריא [illegible]

אזמר בשבחין. למיעל גו פתחין. דבחקל תפוחין. דאינון קדישין:

נזמין לה השתא. בפתורא חדתא. ובמנרתא טבתא. דנהרא על רישין:

י סִינָא ושמאלא : ובינייהו כלה : בקשוטין אזלא . ומנין ולבושין :

י חבק לה בעלה . וביסודא דילה . דעביד ניחא לה . יהא כתיש כתישין :

צ וחין אף עקתין . בטילין ושביתין . ברם אנפין חדתין . ורוחין עם נפשין :

ח דו סגי ייתי . ועל חדא תרתי . נהורא לה יסגי . וברכאן דנפישין :

ק ריבו שושבינין . עבידו תקונין . לאפשא זינין . ונונין עם רחשין :

ל מעבד נשמתין . ורוחין חדתין . בתרתין ובתלתין . ובתלתא שבשין :

ן ועטורין שבעין לה . ומלכא דלעילא . דיתעטר כלא . בקדיש קדישין :

ר שימין ופתימין . בגו כל עלמין . ברם עתיק יומין . הלא בטיש בטישין :

י הא רעוא קמה . דישרי על עמה . דיתענג לשמה . במתיקין ודובשין :

א סדר לדרומא . מנרתא דסתימא . ושלחן עם נהמא . בצפונא ארשין :

ב חמרא גו כסא . ומדאני אסא . לארוס וארוסה . להתקפא חלשין :

נ עטר לון כתרין . במלין יקרין . בשבעין עטורין . דעל גבי חמשין :

ש כינתא תתעטר . בשית נהמי לסטר . בווין תתקטר . וזינין דכנישין :

ש ביתין ושביקין . מסאבין דחחיקין . חבילין דמעיקין . וכל זיני חרשין :

יהא רעוא מן קדם עתיקא קדישא דכל קדישין טמירא דכל טמירין סתימא דכלא דיתמשך טלא עילאה מניה למליא רישיה דזעיר אנפין ולהטיל לחקל תפוחין קדישין בנהירו דאנפין ברעוא וחדותא דכלא ויתמשך מן קדם עתיקא קדישא דכל קדישין טמירא דכל טמירין סתימא דכלא רעותא ורחמי חנא וחסדא בנהירו עילאה ברעותא וחדותא עלי ועל כל בני ביתי ועל כל הנלוים עלי ועל כל בני ישראל עמיה ויפרקינן מכל עקתין בישין דייתון לעלמא ויזמין ויתיהב לנא מזונא ופרנסתא טבתא בלי צרה ועקתא מסוגלא דכל מזוני ביה תליא ושיזבינן מעינא בישא ומחרבא דמלאך המות ומדינה של גיהנם ויהיב לנא ולכל נפשתנא חנא וחסדא וחיי אריכי ומזוני רויחי ורחמי מן קדמיה אמן . כן יהי רצון . אמן ואמן :

קידוש ליל שבת

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה לקדש על היין כדכתיב זכור ושמור זכרהו על היין :

בלחש ויהי ערב ויהי בוקר :

יום הששי ויכלו השמים והארץ וכל צבאם : ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה : ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות :

על היין סברי מרנן ורבנן ורבותי :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו ורצה בנו ושבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו זכרון למעשה בראשית . כי הוא יום תחלה למקראי קודש זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים . ושבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו : ברוך אתה יי מקדש השבת :

זמירות ליל שבת

כל מקדש שביעי כראוי לו . כל שומר שבת כדת מחללו . שכרו הרבה מאד על פי פעלו . איש על מחנהו ואיש על דגלו : אוהבי יי המחכים לבנין אריאל . ביום השבת שישו ושמחו כמקבלי מתן נחליאל . גם שאו ידיכם קודש ואמרו לאל . ברוך יי אשר נתן מנוחה לעמו ישראל : דורשי יי זרע אברהם אוהבו . המאחרים לצאת מן השבת וממהרים לבא . שמחים לשמרו ולערב ערובו . זה היום עשה יי נגילה ונשמחה בו : זכרו תורת משה במצות שבת גרוסה . חרותה ליום השביעי ככלה בין רעותיה משבצה . טהורים יירשוה ויקדשוה במאמר כל אשר עשה . ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה : יום קדוש הוא מבואו ועד צאתו . כל זרע יעקב יכבדוהו כדבר המלך ודתו . לנוח בו ולשמוח בתענוג אכול ושתו . כל עדת ישראל יעשו אותו : משך חסדך ליודעיך אל קנא ונוקם . נוטרי ליום השביעי זכור ושמור להקם . שמחם בבנין שלם באור פניך תבהיקם . ירויון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם : עזור לשובתים בשביעי בחריש ובקציר עולמים . פוסעים בו פסיעה קטנה סועדים בו לברך שלש פעמים . צדקתם תצהיר כאור שבעת הימים . יי אלהי ישראל אהבת תמים . יי אלהי ישראל תשועת עולמים :

מנוחה ושמחה אור ליהודים . יום שבתון יום מחמדים . שומריו וזוכריו המה מעידים . כי לששה כל ברואים ועומדים : שמי שמים ארץ וימים . כל צבא מרום גבוהים ורמים . תנין ואדם וחית ראמים . כי ביה יי צור עולמים : הוא אשר דבר לעם סגלתו . שמור לקדשו מבואו ועד צאתו . שבת קודש יום חמדתו . כי בו שבת אל מכל מלאכתו : במצות שבת אל יחליצך . קום קרא אליו יחיש לאמצך . נשמת כל חי וגם נעריצך . אכול בשמחה כי כבר רצך : במשנה לחם וקדוש רבה . ברוב מטעמים ורוח נדיבה . יזכו לרב טוב המתענגים בה . בביאת גואל לחיי עולם הבא :

י ה רבון עלם ועלמיא . אנת הוא מלכא מלך מלכיא . עובד גבורתך ותמהיא . שפר קדמך להחויא : יה רבון

ש בחין אסדר צפרא ורמשא . לך אלהא קדישא די ברא כל נפשא . עירין קדישין ובני אנשא . חיות ברא ועופי שמיא : יה רבון

כ ברבין עובדך ותקיפין . מכיך רמיא וזקיף כפיפין . לו יחיה גבר שנין אלפין . לא יעול גבורתך בחושבניא : יה רבון

א להא די ליה יקר ורבותא . פרוק ית ענך מפום אריותא . ואפיק ית עמך מגו גלותא . עמך די בחרת מכל אמיא : יה רבון

ל מקדשך תוב ולקודש קודשין . אתר די ביה יחדון רוחין ונפשין . ויזמרון לך שירין ורחשין . בירושלם קרתא דשופריא : יה רבון

צור משלו אכלנו . ברכו אמוני . שבענו והותרנו כדבר יי : הזן את עולמו . רוענו אבינו . אכלנו את לחמו ויינו שתינו . על כן נודה לשמו ונהללו בפינו . אמרנו ועניננו אין קדוש כיי : צור : בשיר וקול תודה . נברך לאלהינו . על ארץ חמדה טובה . שהנחיל לאבותינו . מזון וצידה . השביע לנפשנו . חסדו גבר עלינו ואמת יי : צור : רחם בחסדך . על עמך צורנו . על ציון משכן כבודך . זבול בית תפארתנו . בן דוד עבדך . יבא ויגאלנו . רוח אפינו . משיח יי : צור : יבנה המקדש . עיר ציון תמלא . ושם נשיר שיר חדש . וברננה נעלה . הרחמן הנקדש . יתברך ויתעלה . על כוס יין מלא . כברכת יי : צור :

נשמת

נשמת כל חי תברך את שמך יי אלהינו ורוח כל בשר תפאר ותרומם זכרך מלכנו תמיד. מן העולם ועד העולם אתה אל. ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע. פודה ומציל ומפרנס ומרחם בכל עת צרה וצוקה. אין לנו מלך אלא אתה. אלהי הראשונים והאחרונים. אלוה כל בריות. אדון כל תולדות. המהלל ברוב התשבחות. המנהג עולמו בחסד. ובריותיו ברחמים: ויי לא ינום ולא יישן. המעורר ישנים והמקיץ נרדמים. והמשיח אלמים. והמתיר אסורים והסומך נופלים והזוקף כפופים. לך לבדך אנחנו מודים. אלו פינו מלא שירה כים. ולשוננו רנה כהמון גליו. ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע. ועינינו מאירות כשמש וכירח. וידינו פרושות כנשרי שמים. ורגלינו קלות כאילות. אין אנחנו מספיקים להודות לך יי אלהינו ואלהי אבותינו ולברך את שמך על אחת מאלף אלף אלפי אלפים ורבי רבבות פעמים הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו. ממצרים גאלתנו יי אלהינו. ומבית עבדים פדיתנו. ברעב זנתנו. ובשבע כלכלתנו. מחרב הצלתנו. ומדבר מלטתנו. ומחלים רעים ונאמנים דליתנו. עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך ואל תטשנו יי אלהינו לנצח. על כן אברים שפלגת בנו. ורוח ונשמה שנפחת באפינו. ולשון אשר שמת בפינו. הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו. כי כל פה לך יודה. וכל לשון לך תשבע. וכל ברך לך תכרע. וכל קומה לפניך תשתחוה. וכל לבבות ייראוך. וכל קרב וכליות יזמרו לשמך. כדבר שכתוב כל עצמותי תאמרנה יי מי כמוך. מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו. מי ידמה לך ומי ישוה לך ומי יערך לך. האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה שמים וארץ: נהללך ונשבחך ונפארך ונברך את שם קדשך כאמור. לדוד ברכי נפשי את יי וכל קרבי את שם קדשו:

האל בתעצומות עזך. הגדול בכבוד שמך. הגבור לנצח והנורא בנוראותיך: המלך היושב על כסא רם ונשא:

שוכן עד מרום וקדוש שמו. וכתוב רננו צדיקים ביי לישרים נאוה תהלה: בפי ישרים תתהלל ובדברי צדיקים תתברך. ובלשון חסידים תתרומם. ובקרב קדושים תתקדש:

ובמקהלות רבבות עמך בית ישראל ברנה יתפאר שמך מלכנו בכל דור ודור שכן חובת כל היצורים. לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי עבדך משיחך:

ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ. כי לך נאה יי אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה הלל וזמרה עוז וממשלה נצח גדלה וגבורה תהלה ותפארת קדשה ומלכות. ברכות והודאות מעתה ועד עולם: ברוך אתה יי אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות אדון הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים: ח״ש

חזן ברכו את יי המבורך:

ק״ה ברוך יי המבורך לעולם ועד:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא את הכל:

הכל יודוך והכל ישבחוך. והכל יאמרו אין קדוש כיי: הכל ירוממוך סלה יוצר הכל. האל הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח. ובוקע חלוני רקיע. מוציא חמה ממקומה ולבנה ממכון שבתה. ומאיר לעולם כלו וליושביו. שברא במדת הרחמים: המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים. ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית: המלך המרומם לבדו מאז. המשבח והמפואר והמתנשא מימות עולם: אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו. אדון עזנו צור משגבנו מגן ישענו משגב בעדנו: אין כערכך ואין זולתך אפס בלתך ומי דומה לך: אין כערכך יי אלהינו בעולם הזה. ואין זולתך מלכנו לחיי העולם הבא. אפס בלתך גואלנו לימות המשיח. ואין דומה לך מושיענו לתחית המתים:

אל אדון על כל המעשים. ברוך ומבורך בפי כל נשמה. גדלו וטובו מלא עולם. דעת ותבונה סובבים אותו: המתגאה על חיות הקודש. ונהדר בכבוד על המרכבה. זכות ומישור לפני כסאו. חסד ורחמים לפני כבודו: טובים מאורות שברא אלהינו. יצרם בדעת בבינה ובהשכל. כח וגבורה נתן בהם. להיות מושלים בקרב תבל: מלאים זיו ומפיקים נוגה. נאה זיום בכל העולם. שמחים בצאתם וששים בבואם. עושים באימה רצון קונם: פאר וכבוד נותנים לשמו. צהלה ורנה לזכר מלכותו. קרא לשמש ויזרח אור. ראה והתקין צורת הלבנה: שבח נותנים לו כל צבא מרום. תפארת וגדלה. שרפים ואופנים וחיות הקודש:

לאל אשר שבת מכל המעשים. ביום השביעי התעלה וישב על כסא כבודו. תפארת עטה ליום המנוחה עונג קרא ליום השבת. זה שבח של יום השביעי שבו שבת אל מכל מלאכתו ויום השביעי משבח ואומר מזמור שיר ליום השבת טוב להודות ליי. לפיכך יפארו ויברכו לאל כל יצוריו: שבח יקר וגדלה יתנו לאל מלך יוצר כל. המנחיל מנוחה לעמו ישראל בקדשתו ביום שבת קודש: שמך יי אלהינו יתקדש וזכרך מלכנו יתפאר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: תתברך מושיענו על שבח מעשה ידיך ועל מאורי אור שעשית יפארוך סלה:

תתפלל כל שמו״ע בנחת כמפלם על האל :

אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך:

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה:

בעשי"ת זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים:

מלך עוזר ומושיע ומגן: ברוך אתה יי מגן אברהם:

אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה. רב להושיע:

בחורף משיב הרוח ומוריד הגשם:

מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים. סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים. ומקים אמונתו לישני עפר. מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה:

בעשי"ת מי כמוך אב הרחמים. זוכר יצוריו לחיים ברחמים:

ונאמן אתה להחיות מתים: ברוך אתה יי מחיה המתים:

בחזרת הש"ץ אומרים זה הקדושה:

נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום: ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר: ש"ת קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: חזן אז בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים קול מתנשאים לעמת שרפים לעמתם ברוך יאמרו:

ש"ת ברוך כבוד יי ממקומו: חזן ממקומך מלכנו תופיע ותמלוך עלינו כי מחכים אנחנו לך מתי תמלוך בציון בקרוב בימינו לעולם ועד תשכון: תתגדל ותתקדש בתוך ירושלים עירך לדור ודור ולנצח נצחים: ועינינו תראינה מלכותך כדבר האמור בשירי עזך על ידי דוד משיח צדקך:

ש"ת ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה:

ש"ץ לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדשתך נקדיש ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד. כי אל מלך גדול וקדוש אתה: ברוך אתה יי האל (בעשי"ת המלך) הקדוש:

אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה: ברוך אתה יי האל הקדוש: (בעשי"ת המלך הקדוש)

ישמח משה במתנת חלקו. כי עבד נאמן קראת לו. כליל תפארת בראשו נתת (לו). בעמדו לפניך על הר סיני. ושני לחות אבנים הוריד בידו. וכתוב בהם שמירת שבת. וכן כתוב בתורתך:

ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם: ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש:

ולא נתתו יי אלהינו לגויי הארצות ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים כי לישראל עמך נתתו באהבה לזרע יעקב אשר בם בחרת עם מקדשי שביעי. כלם ישבעו ויתענגו מטובך ובשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית:

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך. וינוחו בו ישראל מקדשי שמך:

ברוך אתה יי מקדש השבת:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל ותפלתם באהבה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך:

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים: ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון:

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך ועל נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת. ערב ובוקר וצהרים. הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך מעולם קוינו לך:

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקימתנו כן תחיינו ותקימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו מודים לך ברוך אל ההודאות:

בחנוכה אומרים כאן על הנסים:

ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד לעולם ועד:

בעשי"ת וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך:

וכל החיים יודוך סלה ויהללו את שמך באמת. האל ישועתנו ועזרתנו סלה: ברוך אתה יי הטוב שמך ולך נאה להודות:

שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך כי באור פניך נתת לנו יי אלהינו תורת חיים ואהבת חסד וצדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום. וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל בכל עת ובכל שעה בשלומך: ברוך אתה יי המברך את עמו ישראל בשלום:

בעשי"ת בספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה נזכר ונכתב לפניך אנחנו וכל עמך בית ישראל לחיים טובים ולשלום:

ברוך אתה יי עושה השלום: אלהי נצור ק"ש

אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך: מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור: יי מלך יי מלך יי ימלוך לעולם ועד: יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום: אב הרחמים היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים: כי בך לבד בטחנו מלך אל רם ונשא אדון עולמים:

מוציאין ס"ת ואומרים ויהי בנסוע. בריך שמיה. על הכל. ומנהג וכו'

מי שברך לעולה לתורה

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את (פב"פ) בעבור שעלה לתורה לכבוד המקום ולכבוד השבת ובשכר זה הקב"ה ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה. וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו עם כל ישראל אחיו ונאמר אמן:

מי שברך ליולדת

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את האשה היולדת (פב"פ) ואת בנה הנולד (ואת הילדה הנולדה) לה במזל טוב (ויקרא שמו בישראל פב"פ) בעבור שבעלה נדר לצדקה בשכר זה יגדלו (יגדלה) (לגדל לתורה ו) לחופה ולמעשים טובים ונאמר אמן:

מי שברך לחולה

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא ירפא את החולה (החולנית) (פב"פ) בעבור (שפב"פ) נדר מתנה בעבורו (בעבורה) בשכר זה הקב"ה ימלא רחמים עליו (עליה) להחלימו (להחלימה) ולרפאותו (ולרפאותה) ולהחזיקו (ולהחזיקה) ולהחיותו (ולהחיותה) וישלח לו (לה) מהרה רפואה שלמה מן השמים לרמ"ח איבריו ושס"ה גידיו (לכל איבריה ושס"ה גידיה) בתוך שאר חולי ישראל. רפואת הנפש ורפואת הגוף. שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא השתא בעגלא ובזמן קריב ונאמר אמן:

יקום פורקן מן שמיא חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי וסיעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא. זרעא חיא וקימא זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אוריתא: למרנן ורבנן חבורתא קדישתא. די בארעא דישראל ודי

בבבל

בבבל. לרישי כלי ולרישי גלותא ולרישי מתיבתא ולדיני דבבא. לכל תלמידיהון ולכל תלמידי תלמידיהון ולכל מאן דעסקין באוריתא. מלכא דעלמא יברך יתהון: יפיש חייהון ויסגא יומיהון ויתן ארכה לשניהון. ויתפרקון וישתזבון מן כל עקא ומן כל מרעין בישין. מרן די בשמיא יהא בסעדהון כל זמן ועדן. ונאמר אמן:

כשמתפלל בלא צבור לא יאמר יקום פורקן זה ולא מי שברך:

יקום פורקן מן שמיא חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי וסיעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא. זרעא חיא וקימא. זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אוריתא: לכל קהלא קדישא הדין רברביא עם זעריא טפלא ונשיא. מלכא דעלמא יברך יתכון יפיש חייכון ויסגא יומיכון ויתן ארכה לשניכון. ותתפרקון ותשתזבון מן כל עקא ומן כל מרעין בישין. מרן די בשמיא יהא בסעדכון כל זמן ועדן ונאמר אמן:

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב. הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה עם כל קהלות הקודש. הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם. ומי שמיחדים בתי כנסיות לתפלה. ומי שבאים בתוכם להתפלל. ומי שנותנים נר למאור ויין לקדוש ולהבדלה ופת לאורחים וצדקה לעניים. וכל מי שעוסקים בצרכי צבור באמונה. הקדוש ברוך הוא ישלם שכרם ויסיר מהם כל מחלה וירפא לכל גופם ויסלח לכל עונם. וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן:

תפלה בעד שלום הקיסר יר"ה

הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה. הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה. הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו הקיסר ניקאלאיי אלעקסאנדראוויטש עם אמו הקיסרית מאריא פעאדאראוונא עם רעיתו הגבירה הקיסרית אלעקסאנדרא פעאדאראוונא ואת יורש העצר אלעקסיי ניקאלאיעוויטש ואת כל בית מלכנו הרם ירום הודם. מלך מלכי המלכים ברחמיו יחייהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו. וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח. מלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובות עמנו ועם כל ישראל. בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן:

כשמברכין החדש אומרים זה:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתחדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה. ותתן לנו חיים ארוכים. חיים של שלום. חיים של טובה. חיים של ברכה. חיים של פרנסה. חיים של חלוץ עצמות. חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא. חיים שאין בהם בושה וכלימה. חיים של עושר וכבוד. חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים. חיים שימלאו כל משאלות לבנו לטובה אמן סלה:

מי שעשה נסים לאבותינו. וגאל אותם מעבדות לחרות. הוא יגאל אותנו בקרוב. ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ. חברים כל ישראל ונאמר אמן:

ראש חודש (פלוני) ביום (פלוני) הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה

יחדשהו הקדוש ברוך הוא עלינו ועל כל עמו בית ישראל לחיים ולשלום. לששון ולשמחה. לישועה ולנחמה. ונאמר אמן:

אל מלא רחמים שוכן במרומים המצא מנוחה נכונה בצל כנפי השכינה ובמעלות קדושים וטהורים כזוהר הרקיע מזהירים את נשמת (פלונית) שהלך לעולמו (נפטרה שהלכה לעולמה) בעבור שנדבו צדקה בעד הזכרת נשמתו (נשמתה) לכן בעל הרחמים יסתירהו (יסתירה) בסתר כנפיו לעולמים. ויצרור בצרור החיים את נשמתו (נשמתה) ה' הוא נחלתו (נחלתה) וינוח (ותנוח) בשלום על משכבו (משכבה) ונאמר אמן:

בשבת שמברכין החודש ור"ח ויום טוב והנוכה ופורים וכדומה אין נוהגים להזכיר נשמות ובימים כאלו אין אומרים אב הרחמים. וכיוצא בספירה אומרים אף כשמברכין החודש. וכן אומרים כשיש מילה:

אב הרחמים שוכן מרומים ברחמיו העצומים. הוא יפקוד ברחמים החסידים והישרים והתמימים. קהלות הקודש שמסרו נפשם על קדושת השם. הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. מנשרים קלו ומאריות גברו. לעשות רצון קונם וחפץ צורם: יזכרם אלהינו לטובה עם שאר צדיקי עולם. וינקום (לעינינו) נקמת דם עבדיו השפוך: ככתוב בתורת משה איש האלהים הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום. ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו: ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר ונקיתי דמם לא נקיתי וה' שוכן בציון: ובכתבי הקודש נאמר למה יאמרו הגוים איה אלהיהם יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך: ואומר כי דורש דמים אותם זכר לא שכח צעקת ענוים: ואומר ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה: מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש: אשרי וכו'

כשמברכין בה"ב יאמר הש"ץ זה:

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה אהרן דוד ושלמה הוא יברך את כל מי שיקבל עליו להתענות תענית שני וחמישי ושני בשכר זה הקב"ה ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויקבל תפלותיהם ויאזין שועתיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן:

הש"ץ אומר יהללו ומכניסין הספר תורה להיכל ובגבהות יאמרו וכו'. הי"ש.

תפלת מוסף לשבת

מתפללין המו"ע עד האל הקדוש כתפלה לעיל. ואח"כ מתפללין כאן:

תכנת שבת רצית קרבנותיה צוית פרושיה עם סדורי נסכיה. מענגיה לעולם כבוד ינחלו. טועמיה חיים זכו. וגם האוהבים דבריה גדלה בחרו. אז מסיני נצטוו עליה. ותצונו יי אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי: יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו: ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם. ואת מוסף יום השבת הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור:

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרונים סולת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עולת שבת בשבתו על עולת התמיד ונסכה:

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג. עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך. ובשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים אותו קראת. זכר למעשה בראשית:

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך. וינוחו בו ישראל מקדשי שמך: ברוך אתה יי מקדש השבת: רצה ומודים וכו'

בחזרת הש"ץ אומרים זה.

נעריצך ונקדישך כסוד שיח שרפי קודש המשלשים

נעריצך ונקדישך כסוד שיח שרפי קודש המקדישים שמך בקודש. ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר: קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: כבודו מלא עולם. משרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו לעמתם ברוך יאמרו: ברוך כבוד יי ממקומו: ממקומו הוא יפן ברחמים ויחון עם המיחדים שמו ערב ובקר בכל יום תמיד פעמים באהבה שמע אומרים: שמע ישראל יי אלהינו יי אחד: הוא אלהינו הוא אבינו הוא מלכנו הוא מושיענו והוא ישמיענו ברחמיו שנית לעיני כל חי להיות לכם לאלהים: אני יי אלהיכם: ובדברי קדשך כתוב לאמר: ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה:

(גו"ז גומר התפלה עד המברך את עמו ישראל בשלום. ק"ש)

קוה אל יי חזק ויאמץ לבך וקוה אל יי: אין קדוש כיי כי אין בלתך ואין צור כאלהינו: כי מי אלוה מבלעדי יי ומי צור זולתי אלהינו:

אין כאלהינו. אין כאדונינו. אין כמלכנו. אין כמושיענו: מי כאלהינו. מי כאדונינו. מי כמלכנו. מי כמושיענו: נודה לאלהינו. נודה לאדונינו. נודה למלכנו. נודה למושיענו: ברוך אלהינו. ברוך אדונינו. ברוך מלכנו. ברוך מושיענו: אתה הוא אלהינו. אתה הוא אדונינו. אתה הוא מלכנו. אתה הוא מושיענו: אתה הוא שהקטירו אבותינו לפניך את קטורת הסמים:

פטום הקטורת הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה. מור וקציעה שבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה. הקשט שנים עשר וקלופה שלשה וקנמון תשעה. בורית כרשינה תשעה קבין. יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא ואם לא מצא יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק. מלח סדומית רובע הקב מעלה עשן כל שהוא. רבי נתן הבבלי אומר אף כפת הירדן כל שהוא ואם נתן בה דבש פסלה ואם חסר אחת מכל סממניה חיב מיתה:

רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף. בורית כרשינה למה היא באה לשפות בה את הצפורן כדי שתהא נאה. יין קפריסין למה הוא בא כדי לשרות בו את הצפורן כדי שתהא עזה והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים בעזרה מפני הכבוד:

השיר שהלוים היו אומרים בבית המקדש: ביום הראשון היו אומרים לה' הארץ ומלואה תבל וישבי בה: בשני היו אומרים גדול יי ומהלל מאד בעיר אלהינו הר קדשו: בשלישי היו אומרים אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט: ברביעי היו אומרים אל נקמות יי אל נקמות הופיע: בחמישי היו אומרים הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב: בששי היו אומרים יי מלך גאות לבש לבש יי עז התאזר אף תכון תבל בל תמוט: בשבת היו אומרים מזמור שיר ליום השבת: מזמור שיר לעתיד לבא ליום שכלו שבת ומנוחה לחיי העולמים:

תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות:

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי יי ורב שלום בניך: אל תקרי בניך אלא בוניך: שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול: יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך: למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך: למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

(יתגדל ויתקדש עד דאמירן בעלמא ואמרו אמן)

על ישראל ועל רבנן ועל תלמידיהון ועל כל תלמידי תלמידיהון ועל כל מאן דעסקין באורייתא די באתרא הדין ודי בכל אתר ואתר יהא להון ולכון שלמא רבא חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי ופורקנא מן קדם אבוהון די בשמיא וארעא ואמרו אמן: יהא שלמא רבא וכו'

(ואומרים עלינו ; קדיש יתום . שיר של יום :)

שיר הכבוד

(פותחין הארון)

חז' אנעים זמירות ושירים אארוג. כי אליך נפשי תערוג:

קהל נפשי חמדה בצל ידך. לדעת כל רז סודך:

ח' מדי דברי בכבודך, הומה לבי אל דודיך:

ק' על כן אדבר בך נכבדות. ושמך אכבד בשירי ידידות:

ח' אספרה כבודך ולא ראיתיך. אדמך אכנך ולא ידעתיך:

ק' ביד נביאיך בסוד עבדיך. דמית הדר כבוד הודך:

ח' גדלתך וגבורתך. כנו לתוקף פעולתך:

ק' דמו אותך ולא כפי ישך. וישווך לפי מעשיך:

ח' המשילוך ברוב חזיונות. הנך אחד בכל דמיונות:

ק' ויחזו בך זקנה ובחרות. ושער ראשך בשיבה ושחרות:

ח' זקנה ביום דין ובחרות ביום קרב. כאיש מלחמות ידיו לו רב:

ק' חבש כובע ישועה בראשו. הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו:

ח' טללי אורות ראשו נמלא. קווצותיו רסיסי לילה:

ק' יתפאר בי כי חפץ בי. והוא יהיה לי לעטרת צבי:

ח' כתם טהור פז דמות ראשו. וחק על מצח כבוד שם קדשו:

ק' לחן ולכבוד צבי תפארה. אמתו לו עטרה עטרה:

ח' מחלפות ראשו כבימי בחורות. קווצותיו תלתלים שחורות:

ק' נוה הצדק צבי תפארתו. יעלה נא על ראש שמחתו:

ח' סגלתו תהי בידו עטרת. וצניף מלוכה צבי תפארת:

ק' עמוסים נשאם עטרת ענדם. מאשר יקרו בעיניו כבדם:

ח' פארו עלי ופארי עליו. וקרוב אלי בקראי אליו:

ק' צח ואדום ללבושו אדום. פורה בדרכו בבואו מאדום:

ח' קשר תפלין הראה לעניו. תמונת יי לנגד עיניו:

ק' רוצה בעמו ענוים יפאר. יושב תהלות בם להתפאר:

ח' ראש דברך אמת קורא מראש. דור ודור עם דורשך דרוש:

ק' שית המון שירי נא עליך. ורנתי תקרב אליך:

ח' תהלתי תהי לראשך עטרת. ותפלתי תכון קטרת:

ק' תיקר שירת רש בעיניך. כשיר יושר על קרבניך:

ח' ברכתי תעלה לראש משביר. מחולל ומוליד צדיק כביר:

ק' ובברכתי תנענע לי ראש. ואותה קח לך כבשמים ראש:

ח' יערב נא שיחי עליך. כי נפשי תערוג אליך:

לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: מי ימלל גבורות יי ישמיע כל תהלתו:

סדר תקוני שבת

בסעודת שחרית יאמר זה שהעתיק מהזוהר הסמוך לעניינו. ראוי לכוין לכל הענין :

ביומא דשבתא בסעודתא תנינא כתיב אז תתענג על ה'. על ה' ודאי דההיא שעתא אתגליא עתיקא קדישא וכלהו עלמין בחדוותא ושלימו וחדוותא דעתיקא עבדינן סעודתא דיליה היא ודאי. בסעודתא תליתאה דשבתא כתיב והאכלתיך נחלת יעקב אביך דא היא סעודתא דזעיר אנפין דהוי בשלימותא וכולהו שיתא יומין מההוא שלימו מתברכין ובעי בר נש למחדי בסעודתיה ולאשלמא אלין סעודתא דאינון סעודתא מהימנותא שלימתא דזרעא קדישא דישראל די מהימנותא דא דלהון ולא דעממין עע"ג ובגין כך אמר ביני ובין בני ישראל. תא חזי בסעודתי אלין אשתמודעין ישראל דאינון בני מלכא דאינון מהיכלא דמלכא. דאינון בני מהימנותא (עלאין). ומאן דפגם חד סעודתא מניהו אחזי פגימותא לעילא ואחזי גרמיה דלאו מבני מלכא עלאה הוא. דלאו מבני היכלא דמלכא הוא. דלאו מזרעא קדישא דישראל הוא. ויהבין עליה חומרא דתלת מילין דינא דגיהנם וכו'. ותא חזי בכולהו שאר זמנין וחגין בעי בר נש למחדי ולמחדי למסכני ואי הוא חדי בלחודוי ולא יהיב למסכני עונשיה סגי דהוא בלחודוי חדי ולא יהיב חדו לאחרא. עליה כתיב וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם ואי איהו בשבתא חדי אף על גב דלא יהיב לאחרא לא יהבין עליה עונשא

כמאמר

כשאר זמנין והא תנן דכתיב חדשיכם פרש חגיכם קאמר ולא תרש שבתכם וכתיב חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי ואלו שבת לא קאמר. ובגין כך כתיב ביני ובין בני ישראל ומשום דכל מהימנותא אשתכח בשבתא יהבין ליה לבר נש נשמתא אחרא נשמתא עילאה נשמתא דכל שלימו בה כדוגמא דעלמא דאתי. ובג"כ אקרי שבת מהו שבת שמא דקודשא בריך הוא שמא דאיהו שלים מכל סטרוי: אמר רבי יוסי ודאי כך הוא ווי ליה לבר נש דלא אשלים חדותא דמלכא קדישא ומאן חדותא דיליה אילין תלת סעודתי מהימנותא. סעודתא דאברהם יצחק ויעקב כלילן בהו. וכלהו חדו על חדו מהימנותא שלימותא מכל סטרוי. תאנא בהדין יומא מתעטרין אבהן וכל בנין ינקין מה דלא הוה כן בכל שאר זמנין. בהדין יומא חייביא דגיהנם נייחין בהדין יומא כל דינין אתכפיין ולא מתערין בעלמא בהדין יומא אורייתא מתעטרא בעטרין שלימין בהדין יומא חדותא ותפנוקא אשתמע במאתן וחמשין עלמין. בילא"ו:

ואח"כ יאמר זה

אתקינו סעודתא דמהימנותא שלימתא חדותא דמלכא קדישא: אתקינו סעודתא דמלכא. דא היא סעודתא דעתיקא קדישא וחקל תפוחין קדישין וזעיר אנפין אתין לסעדא בהדיה:

פיוט להאר"י ז"ל:

אסדר לסעודתא. בצפרא דשבתא. ואזמין בה השתא. עתיקא קדישא:

נהוריה ישרי בה. בקידושא רבא. ובחמרא טבא. דביה תחדי נפשא:

ישדר לן שופריה. ונחזי ביקריה. ויחזי לן סתריה. דאתאמר בלחישא:

יגלה לן טעמי. דבתריסר נהמי. דאינון את בשמיה. כפילא וקלישא:

צרורא דלעילא. דביה חיי כלא. יתרבי חילא. ותסק עד רישא:

חדו חצדי חקלא. בדבור וקלא. ומללו מלא. מתיקא כדובשא:

קדם רבון עלמין. במלין סתימין. תגלון פתגמין. ותימרון חידושא:

לעטר פתורא. ברזא יקירא. עמיקא וטמירא. ולאו מלתא אושא:

ואלין מליא. יהון לרקיעיא. ותמן מאן שריא. הלא הוא שמשא:

רבו יתיר יסגי. לעלא מן דרגיה. ויסב בת זוגיה. דהות פרישא:

פיוט מיסוד חיים יצחק

חי ה' וברוך צורי. בה' תתהלל נפשי. כי ה' יאיר נרי. בהלו נרו עלי ראשי:

ה' רועי לא אחסר. על מי מנוחות ינהלני. נותן לחם לכל בשר. לחם חקי הטריפני:

יהי רצון מלפניך. אתה אלהי קדושי. תערוך לפני שלחנך. תדשן בשמן ראשי:

מי יתן מנוחתי. לפני אדון השלום. והיתה שלמה מטתי. החיים והשלום:

ישלח מלאכו לפני. ללוותי לויה. בכוס ישועות אשא פני. מנת כוסי רויה:

צמאה נפשי אל ה'. ימלא שובע אסמי. אל ההרים אשא עיני. כהלל ולא כשמאי:

דלת ימים ושנות עולמים עורה כבודי עורה. ועל ראשי יהיו תמים. נר מצוה ואור תורה:

קומה ה' למנוחתי. אתה וארון עזך. קח נא אל את ברכתי. וסמוך מגן תוזך:

מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר: בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני: נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו: גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמני: תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה: אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית ה' לארך ימים:

אם תשיב משבת רגליך עשות חפציך ביום קדשי וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכבד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר: אז תתענג על ה' והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר:

ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם: ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש:

זכור את יום השבת לקדשו: ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך: ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך: כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי:

על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו:

על היין סברי מרנן ורבנן ורבותי:

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:

זמירות ליום השבת

ברוך אדני יום יום. יעמס לנו ישע ופדיום. ובשמו נגיל כל היום. ובישועתו נרים ראש עליון. כי הוא מעוז לדל ומחסה לאביון: שבטי יה לישראל עדות. בצרתם לו צר בסבלות ובעבדות. בלבנת הספיר הראם עוז ידידות. ונגלה להעלותם מעומק בור ודות. כי עם ה' החסד והרבה עמו פדות: מה יקר חסדו בצלו לגוננמו. בגלות בבלה שלח למענימו. להוריד בריחים נמנה ביניטו. ויתנם לרחמים לפני שובימו. כי לא יטוש ה' את עמו. בעבור הגדול שמו: עילם שת כסאו להציל ידידיו. להעביר משם מעוני מורדיו. מעבור בשלח פדה את עבדיו. קרן לעמו ירים תהלה לכל חסידיו. כי אם הוגה ורחם כרחמיו וכרוב חסדיו: וצפיר העזים הגדיל עצומיו. וגם חזות ארבע עלו למרומיו. ובלבם דמו להשחית את רחומיו. על ידי כהניו מגר מתקוממיו. חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו: נסגרתי לאדום ביד רעי מדני. שבכל יום ויום ממלאים כרסם מעדני. עזרתו עמי לסמוך את אדני. ולא נטשתני כל ימי עדני. כי לא יזנח לעולם אדני: בבואו מאדום חמוץ בגדים. זבח לו בבצרה וטבח לו בבוגדים. ויז נצחם מלבושיו להאדים. בכחו הגדול יבצור רוח נגידים. הגה ברוחו הקשה ביום קדים: ראותו כי כן אדומי העוצר. יחשוב לו בבצרה תקלוט כבצר. ומלאך כאדם בתוכה ינצר. ומזיד כשוגג במקלט יעצר. אהבו את ה' כל חסידיו אמונים נוצר: יצוה צור חסדו קהלותיו לקבץ. מארבע רוחות עדיו להקבץ. ובהר מרום הרים אותנו להרבץ. ואתנו ישוב נדחים קובץ. ישיב לא נאמר כי אם ושב וקבץ: ברוך הוא אלהינו אשר טוב גמלנו. כרחמיו וכרוב חסדיו הגדיל לנו. אלה וכאלה יוסף עמנו. להגדיל שמו הגדול הגבור והנורא שנקרא עלינו: ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו. להללו ולשבחו ולספר הודו. מכל אום גבר עלינו חסדו. לכן בכל לב ובכל נפש ובכל מאודו. נמליכו ונייחדו: שהשלום שלו ישים עלינו ברכה ושלום. משמאל ומימין על ישראל שלום. הרחמן הוא יברך את עמו בשלום. ויזכו לראות בנים ובני בנים עוסקים.

בתורה ובמצות על ישראל שלום . יתן אל גבור אבי עד שר שלום :

ברוך אל עליון . אשר נתן מנוחה . לנפשנו פדיום משאת ואנחה . והוא ידרוש לציון עיר הנדחה . עד אנה תוגיון נפש נאנחה : השומר שבת הבן עם הבת . לאל ירצו כמנחה על מחבת : רוכב בערבות מלך עולמים . את עמו לשבות אזן בנעימים . במאכלי ערבות במיני מטעמים . במלבושי כבוד זבח משפחה : השומר ואשרי כל חוכה לתשלומי כפל . מאת כל סוכה שוכן בערפל . נחלה לו יזכה בהר ובשפל . נחלה ומנוחה כשמש לו זרחה : השומר כל שומר שבת כדת מחללו . הן הכשר חבת קודש גורלו . ואם יצא חובת היום אשרי לו . אל אל אדון מחוללו . מנחה היא שלוחה : השומר חמדת הימים קראו אלי צור . ואשרי לתמימים אם יהיה נצור . כתר הלומים על ראשם יצור . צור העולמים רוחו בם נחה : השומר זכור את יום השבת לקדשו . קרנו כי גבהה נזר על ראשו . על כן יתן האדם לנפשו . עונג וגם שמחה . בהם למשחה : השומר קודש היא לכם שבת המלכה . אל תוך בתיכם להניח ברכה . בכל מושבותיכם לא תעשו מלאכה . בניכם ובנותיכם עבד וגם שפחה : השומר

יום זה מכבד מכל ימים . כי בו שבת צור עולמים . ששת ימים תעשה מלאכתך . ויום השביעי לאלהיך . שבת לא תעשה בו מלאכה . כי כל עשה ששת ימים : יום זה ראשון הוא למקראי קודש . יום שבתון יום שבת קודש . על כן כל איש ביינו יקדש . על שתי לחם יבצעו תמימים : יום זה אכול משמנים שתה ממתקים . כי אל יתן לכל בו דבקים . בגד ללבוש לחם חקים . בשר ודגים וכל מטעמים : יום זה לא תחסר כל בו ואכלת ושבעת . וברכת את יי אלהיך אשר אהבת . כי ברכך מכל העמים : יום זה השמים מספרים כבודו . וגם הארץ מלאה חסדו . ראו כי כל אלה עשתה ידו . כי הוא הצור פעלו תמים : יום זה

יום שבתון אין לשכוח זכרו כריח הניחח : יונה מצאה בו מנוח . ושם ינוחו יגיעי כח : היום נכבד לבני אמונים . זהירים לשמרו אבות ובנים . חקוק בשני לוחות אבנים . מרוב אונים ואמיץ כח : יונה ובאו כלם בברית יחד . נעשה ונשמע אמרו כאחד . ופתחו וענו יי אחד . ברוך הנותן ליעף כח : יונה דבר בקדשו בהר המור . יום השביעי זכור ושמור . וכל פקודיו יחד לגמור . חזק מתנים ואמץ כח : יונה העם אשר נע כצאן תעה . יזכור לפקדו ברית ושבועה . לבל יעבר בם מקרה רעה . כאשר נשבעת על מי נח : יונה

כי אשמרה שבת אל ישמרני . אות היא לעולמי עד בינו וביני : אסור מצוא חפץ עשות דרכים . גם מלדבר בו דברי צרכים . דברי סחורה אף דברי מלכים . אהגה בתורת אל ותחכמני : אות היא בו אמצא תמיד נופש לנפשי . הנה לדור ראשון נתן קדושי . מופת בתת לחם משנה בששי . ככה בכל ששי יכפיל מזוני : אות היא רשם בדת האל חוק אל סגניו . בו לערוך לחם פנים לפניו . על כן להתענות בו על פי נבוניו אסור . לבד מיום כפור עוני : אות היא הוא יום מכבד הוא יום תענוגים . לחם ויין טוב בשר ודגים . המתאבלים בו אחור נסוגים . כי יום שמחות הוא ותשמחני : אות היא מחל מלאכה בו סופו להכרית . על כן אכבס בו לבי כבורית . ואתפללה אל אל ערבית ושחרית . מוסף וגם מנחה הוא יענני : אות היא

שמרו שבתותי למען תינקו ושבעתם . מזיו ברכותי אל המנוחה כי באתם . ולוו עלי בני . ועדנו מעדני שבת היום ליי : לעמל קראו דרור ונתתי את ברכתי . אשה אל אחותה לצרור לגלות על יום שמחתי . בגדי שש עם שני . והתבונן מזקני . שבת היום ליי : ולוו מהרו את המנה לעשות את דבר אסתר . וחשבו עם תקופת לשלם אכול והותר . בטחו בי אמוני . ושתו יין משמני . שבת היום ליי : ולוו הנה יום גאולה יום שבת אם תשמורו . והייתם לי סגולה לינו ואחר תעבורו . ואז תחיו לפני . ותמלאו צפוני . שבת היום ליי : ולוו חזק קריתי אל אלהים עליון . ותשב את נותי בשמחה ובהגיון . ישוררו שם רנני . לויי וכהני . אז תתענג על יי . שבת היום ליי : ולוו

דרור יקרא לבן עם בת . וינצרכם כמו בבת . נעים שמכם ולא ישבת . שבו ונוחו ביום שבת : דרוש נוי ואולמי . ואות ישע עשה עמי . נטע שורק בתוך כרמי . שעה שועת בני עמי : דרוך פורה בתוך בצרה . וגם בבל אשר גברה . נתוץ צרי באף ועברה . שמע קולי ביום אקרא : אלהים תן במדבר הר . הדס שטה ברוש תדהר . ולמזהיר ולנזהר . שלומים תן כמי נהר : הדוך קמי אל קנא . במוג לבב ובמגנה . ונרחיב פה ונמלאנה . לשוננו לך רנה : דעה חכמה לנפשך . והיא כתר לראשך . נצור מצות קדושך . שמור שבת קדשך :

שבת היום ליי . מאד צהלו ברנוני . וגם הרבו מעדני . אותו לשמור במצות יי . שבת היום ליי : מעבור דרך וגבולים . מעשות היום פעלים . לאכול ולשתות בהלולים . זה היום עשה יי . שבת היום ליי : ואם תשמרנו יה ינצרך כבבת . אתה ובנך וגם הבת . וקראת עונג לשבת . אז תתענג על יי . שבת היום ליי : אכול משמנים ומעדנים . ומטעמים הרבה מינים . אגוזי פרך ורמונים . ואכלת ושבעת וברכת את יי . שבת היום ליי : לערוך בשולחן לחם חמודות . לעשות היום שלש סעודות . וברכת את השם הנכבד לברך ולהודות . שקדו ושמרו ועשו בני . שבת היום ליי

יה רבון . צור משלו . מעלה תמירום (?) לל עבס :

קודם נטילת ידים של כל סעודות שבת יטול ידיו במים אחרונים ויאמר :

ידי אסחי אנא . לגבי חד מנא . לסטרא חורינא דלית בה ממשא : אזמן בתלתא . בכסא דברכתא . לעלת עלתא . עתיקא קדישא :

מנחה לשבת

אומרים אשרי ובא לציון . ח"ס . ואח"כ אומרים זה :

ואני תפלתי לך יי עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך :

ומוציאין ס"ת וקורין ג' גברי ומגביהין ואומרים עד חצי קדיש :

אתה אחד ושמך אחד . ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ . תפארת גדלה . ועטרת ישועה יום מנוחה וקדשה לעמך נתת : אברהם יגל . יצחק ירנן . יעקב ובניו ינוחו בו . מנוחת אהבה ונדבה . מנוחת אמת ואמונה . מנוחת שלום ושלוה והשקט ובטח . מנוחה שלמה שאתה רוצה בה : יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם . ועל מנוחתם יקדישו את שמך :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך . וינוחו בם ישראל מקדשי שמך : ברוך אתה יי מקדש השבת : רצה ומודים וכו'

אומרים ש"ץ בשבת במנחה ואם חל ביום שאילו היה חול לא היו אומרים תחנון א"א ש"ץ וכל כיום שבשבת אומרים אף שאין אומרים תחנון בחול .

צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת :

וצדקתך

וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדולות אלהים מי כמוך: צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע יי: ק״ש. עלינו. ק״י.

עשבת מזמורים עד שבת סגנון? שומרים ברכי נפשי ובקין ברכי ושבת:

תקוני שבת לסעודה שלישית

מלמד מוסר מסוגל לנפש מבכור מסודם זו:

תא חזי בכל שתא יומי דשבתא כד מטא שעתא דצלותא דמנחה דינא תקיפא שלטא וכל דינין מתערין אבל ביומא דשבתא כד מטא עידן דצלותא דמנחה רעוא דרעוין אשתכח דעתיקא קדישא גליא רצון דיליה וכל דינין מתכפיין ומשתכח רעותא וחדו בכלא ובהאי רצון אסתלק משה נביאה מהימנא קדישא מעלמא בגין למנדע דלא בדינא אסתלק וההיא שעתא ברצון דעתיקא קדישא נפיק נשמתיה ואתטמר בית בג״כ ולא ידע איש את קבורתו כתיב. מה עתיקא קדישא טמיר מכל טמירין ולא ידעין עלאין ותתאין אוף הכי האי נשמתא דאטמר בהאי רצון דאתגליא בשעתא דצלותא דמנחה דשבתא כתיב ולא ידע איש קבורתו והוא טמיר מכל טמירין דעלמא ודינא לא שלטא ביה זכאה חולקיה דמשה. תאנא בהאי יומא דאורייתא מתעטרא ביה מתעטרא בכלא בכל אינון פקודין בכל אינון גזרין ועונשין בשבעין ענפין דנהורא דזהרין מכל סטרא וסטרא. מאן חמי ענפין דנפקין מכל ענפא וענפא חמשא קיימין בגו אילנא, כלהו ענפין בהו אחידן. מאן חמי אינון תרעין דמתפתחין בכל סטרא וסטרא. כלהון מזדהרין ונהרין בההוא נהורא דנפיק ולא פסק קל כרוזא נפיק אתערו קדישי עליונין אתערו עמא קדישא דאתבחר לעילא ותתא אתערו חדוותא לקדמות מאריכון אתערו בחדוותא שלימתא אזדמנו בתלת חדוון דתלת אבהן אזדמנו לקדמות מהימנותא חדות דכל חדוותא. זכאה חולקיכון ישראל קדישין בעלמא דין ובעלמא דאתי דא היא ירותא להון מכל עמין עע״ג ועל דא כתיב ביני ובין בני ישראל. אמר רבי יהודה ודאי כתיב זכור את יום השבת לקדשו. וכתיב קדושים תהיו כי קדוש אני יי. וכתיב וקראת לשבת ענג לקדוש יי מכבד. תאנא בהאי יומא כל נשמתהון דצדיקיא מתעדני בתפנוקי עתיקא קדישא סתימא דכל סתימין ורוחא דא מענוגא דתהוא עתיקא מתפשטין בכולהו עלמין וסלקא ונחתא ומתפשטא לכלהו בני קדישין לכולהו נטורי דאורייתא ונייחין בנייחא שלים ומתנשי מכולהו כל רוגזין כל דינין וכל פולחנין קשין. תה״ד ביום הניח יי לך מעצבך ומרגזך ומן העבודה הקשה. ובגין כן שקולה שבתא לקבל אורייתא וכל דנטיר שבתא כאלו נטיר אורייתא כולא. וכתיב אשרי אנוש יעשה זאת וגו׳. אשתמע דמאן דנטיר שבתא כמאן דנטיר אורייתא כולא. ברוך יי לעולם אמן ואמן: ואח״כ יאמר זה

אתקינו סעודתא דמהימנותא. שלימתא חדותא דמלכא קדישא: אתקינו סעודתא דמלכא. דא היא סעודתא דזעיר אנפין. ועתיקא קדישא וחקל תפוחין קדישין אתין לסעדא בהדיה:

בני היכלא דכסיפין. למחזי זיו דזעיר אנפין:
יהון הכא. בהאי תכא. דביה מלכא בגלופין:
צבו לחדא. בהאי ועדא. בגו עירין וכל גדפין:
חדו השתא. בהאי שעתא. דביה רעוא ולית זעפין:
קריבו לי חזו חילי. דלית דינין דתקיפין:
לבר נטלין. ולא עאלין הני כלבין דחציפין:
והא אזמין. עתיק יומין. למנחה עדי יהון חלפין:
רעו דיליה. דגלי ליה. לבטלא בכל קליפין:
ישוי לון. בנוקביהון. ויטמרון בגו כפין:
ארי השתא. במנחתא. בחדותא דזעיר אנפין:

מזמור לדוד ה׳ רועי וכו׳ (בתהלים כג)

ויאמר משה אכלהו היום כי שבת היום ליי היום לא תמצאהו בשדה: ראו כי יי נתן לכם השבת על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי: וישבתו העם ביום השביעי: על כן ברך יי את יום השבת ויקדשהו:

וקודם התהלה יאמר זה:

הנה אנכי בא לקיים מצות סעודה שלישית של שבת נגד יעקב אב של חמון שבעים נפש בזכותו ננצל מחלחמות גוג ומגוג דקים בגו מקרא שכתוב והאכלתיך נחלת יעקב אביך. נחלה בלי מצרים. ובכן בכח סגלת שלש סעודות אלו יתקן פגמינו בסעודות הרשות ומאכלות אסורות: ויהי נעם וכו׳

ויכלים סעודתו ואח״כ יאמר אזירוס. ואם ירצה יאמר זה זמר יקר מספר שערי ציון וחסו:

אל מסתתר בשפריר חביון. השכל הנעלם מכל רעיון. עלת העלות מכתר בכתר עליון. כתר יתנו לך יי:

בראשית תורתך הקדומה. רשומה חכמתך הסתומה. מאין תמצא והיא נעלמה. ראשית חכמה יראת יי:

רחובות הנהר נחלי אמונה. מים עמוקים ידלם איש תבונה. תוצאותיה חמשים שערי בינה. אמונים נוצר יי:

האל הגדול עיני כל נגדך. רב חסד גדול על השמים חסדך. אלהי אברהם זכור לעבדך. חסדי יי אזכיר תהלות יי:

מרום נאדר בכח וגבורה. מוציא אורה מאין תמורה. פחד יצחק משפטינו האירה. אתה גבור לעולם יי:

מי אל כמוך עושה גדולות. אביר יעקב נורא תהלות. תפארת ישראל שומע תפלות. כי שומע אל אביונים יי:

יה זכות אבות יגן עלינו. נצח ישראל מצרותינו גאלנו. ומבור גלות דלנו והעלנו. לנצח על מלאכת בית יי:

מימין ומשמאל יניקת הנביאים. נצח והוד מהם נמצאים. יכין ובועז בשם נקראים. וכל בניך למודי יי:

יסוד צדיק בשבעה נעלם. אות ברית הוא לעולם. מעין הברכה צדיק יסוד עולם. צדיק אתה יי:

נא הקם מלכות דוד ושלמה. בעטרה שעטרה לו אמו. כנסת ישראל כלה קרואה בנעימה. עטרת תפארת ביד יי:

חזק מיחד כאחד עשר ספירות. ומפריד אלוף לא יראה מאורות. ספיר גזרתם יחד מאירות. תקרב רנתי לפניך יי:

למוצאי שבת

ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירוש: יעבדוך עמים וישתחוו לך לאמים הוה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמך ארריך ארור ומברכיך ברוך: ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים: ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגריך אשר נתן אלהים לאברהם: מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך ברכת שמים מעל ברכת תהום רובצת

תחת ברכת שנים ונסם: ברכת אביך גברו על ברכת הורי עד תאות גבעת עולם תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו: ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירשך ויצהרך שגר אלפיך ועשתרות צאנך על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך: ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך: והסיר יי ממך כל חלי וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך:

המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק וידגו לרב בקרב הארץ: יי אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב: יי אלהי אבותיכם יסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם:

ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה: ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך: ברוך טנאך ומשארתך: ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפיך ועשתרות צאנך: יצו יי אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידיך וברכך בארץ אשר יי אלהיך נתן לך: יפתח יי לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה: כי יי אלהיך ברכך כאשר דבר לך והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבט ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשלו: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויכחשו איביך לך ואתה על במותימו תדרך:

מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך: רנו שמים כי עשה יי הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה יער וכל עץ בו כי גאל יי יעקב ובישראל יתפאר: גאלנו יי צבאות שמו קדוש ישראל:

ישראל נושע ביי תשועת עולמים לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד: ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם יי אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבשו עמי לעולם: וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני יי אלהיכם ואין עוד ולא יבשו עמי לעולם: כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף: הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה יי ויהי לי לישועה: ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה: ואמרתם ביום ההוא הודו ליי קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו הזכירו כי נשגב שמו: זמרו יי כי גאות עשה מודעת זאת בכל הארץ: צהלי ורני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל: ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה יי קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו:

בית יעקב לכו ונלכה באור יי: והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת יראת יי היא אוצרו: ויהי דוד לכל דרכיו משכיל ויי עמו: פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי: ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל חלילה חי יי אם יפול משערת ראשו ארצה כי עם אלהים עשה היום הזה ויפדו העם את יונתן ולא מת: ופדויי יי ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה: ולא אבה יי אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפך יי אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך יי אלהיך: אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם:

בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יי ורפאתיו: ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים לך דויד ועמך בן ישי שלום. שלום לך ושלום לעזרך כי עזרך אלהיך ויקבלם דויד ויתנם בראשי הגדוד: ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

אמר רבי יוחנן בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענותנותו. דבר זה כתוב בתורה. ושנוי בנביאים ומשלש בכתובים:

כתוב בתורה כי יי אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד: וכתיב בתריה עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה: שנוי בנביאים דכתיב כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים: משלש בכתובים דכתיב שירו לאלהים זמרו שמו סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו: וכתיב בתריה אבי יתומים ודין אלמנות אלהים במעון קדשו: יהי יי אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו: ואתם הדבקים ביי אלהיכם חיים כלכם היום: כי נחם יי ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יי ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה: יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

שיר המעלות אשרי כל ירא יי ההולך בדרכיו: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך: אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך: הנה כי כן יבורך גבר ירא יי: יברכך יי מציון וראה בטוב ירושלים כל ימי חייך: וראה בנים לבניך שלום על ישראל:

עלינו. קדיש יתום:

סדר הבדלה

הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד. כי עזי וזמרת יה יי ויהי

ויהי לי לישועה: ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה: ליי הישועה על עמך ברכתך סלה: יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יי צבאות אשרי אדם בוטח בך: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר. כן תהיה לנו. כוס ישועות אשא ובשם יי אקרא: סברי וכו'

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא מיני בשמים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא מאורי האש:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה. ברוך אתה יי המבדיל בין קודש לחול:

המבדיל בין קודש לחול. חטאתינו הוא ימחול זרענו וכספנו ירבה כחול. וככוכבים בלילה: יום פנה כצל תומר. אקרא לאל עלי גומר. אמר שומר אתא בוקר וגם לילה: צדקתך כהר תבור. על חטאי עבור תעבור. כיום אתמול כי יעבור. ואשמורה בלילה: חלפה עונת מנחתי. מי יתן מנוחתי. יגעתי באנחתי. אשחה בכל לילה: קולי בל יונטל. פתח לי שער המנוטל. שראשי נמלא טל. קווצותי רסיסי לילה: העתר נורא ואיום. אשוע תנה פדיום. בנשף בערב יום. באישון לילה: קראתיך יה הושיעני. אורח חיים תודיעני. מדלות תבצעני. מיום ועד לילה: טהר טנוף מעשי. פן יאמרו מכעיסי. איה נא אלוה עושי. הנותן זמירות בלילה: נחנו בידך כחומר. סלח נא על קל וחומר. יום ליום יביע אומר. ולילה ללילה. המבדיל:

זמירות למוצאי שבת

במוצאי יום מנוחה. המצא לעמך רוחה. שלח תשבי לנאנחה. ונס יגון ואנחה: יאתה לך צורי. לקבץ עם מפוזרי. מיד גוי אכזרי. אשר כרה לי שוחה: עת דודים תעורר אל. למלט עם אשר שואל. ראות טובך בבא גואל. לשה פזורה נדחה: קרא ישע לעם נדבה. אל דגול מרבבה. יהי השבוע הבא. לישועה ולרוחה: בת ציון השכולה. אשר היא היום געולה. מהרה תהיה בעולה. כאם הבנים שמחה: מעינות אני יזובון. ופדויי יי עוד ישובון. ומי ישע ישאבון. והצרה נשכחה: נחה עמך כאב רחמן. יצפצפו עם לא אלמן. דבר יי אשר נאמן. בהקימך הבטחה: ידידים פליטי הרץ. גיניתם יפצחו במרץ. בלי צוחה ובלי פרץ. אין יוצאת ואין צוחה: יהי החודש הזה. כנבואת אבי חוזה. וישמע בבית זה. קול ששון וקול שמחה: חזק ימלא משאלותינו. אמיץ יעשה בקשתנו. והוא ישלח במעשה ידינו. ברכה והצלחה: במוצאי יום גילה. שכך נורא עלילה. שלח תשבי לעם סגולה. רוח ששון והנחה: קול צהלה ורנה. שפתינו אז תרננה. אנא יי הושיעה נא. אנא יי הצליחה נא:

חיש ששוני אל נא תביא. את אליהו הנביא. אמץ וחזק רפיון ידי. ברך מלאכתי וכל מעבדי. גואלי זכור ענוי ומרודי. דרכך הטוב תקם לעודדי. סבך ישלח ושמח לבבי. את אליהו הנביא: נעדר והכן די ספוקי. ומן מזוני ולחם חקי. חלב חיל טוים חיש להניקי. טובך תשבע עוללי ויונקי. יבא משיחי לעיר מושבי. את אליהו הנביא: כונן לעם זו צרי צור לחבוש. לחם לאכול ובגד ללבוש. משנאי יחזה יראו ויבושו. נוה הר שעיר בקרוב תכבוש. ששוני ינדו בראות סביבי. את אליהו הנביא: עמון ומואב מהרה תכלה. פדותך לעמך בקרוב תגלה. ציון תמלא מעם אלה. קרית מלך רב אז נגאלה. שכן תשכן בתוך עם צבי. את אליהו הנביא:

אלי חיש גואלי. עבדך ישבילי. מבשר טוב אלי. את אליהו הנביא: נאוו על ההרים. שלוחי יוצר הרים. ורגלי המבשרים. באמור שובי שובי. אלי: חבי כמעט רגע. כל מחלה וכל נגע. איבך אפגע. יום נקם בלבי. אלי: מלכך יבא לך. יפה את כלך. ורעיתי למולך. גלעדי התשבי. אלי: נופת תטופנה. שפתי בני יונה. כי בא עת לחננה. ציון נחלת צבי אלי:

איש חסיד היה. בלי מזון ומחיה: בביתו עוסק מלבוש ואין בגד ללבוש. טנן בחשובה אשה. וגם בבנים חמשה: דברה לו האשה. יותר אין להתיאשה: המבלי לחם לאכול. בערום ובחוסר כל: ותורה מצאת כי יגעת. מה נאכל מעתה: והיר כבר נשוק. הלא תצא לשוק: חנון ורחום במרומיו. אולי ינחמנו ברחמיו: טוב לקויו מחסה. רצון יראיו יעשה: יעצת ברעת ובחכמה. עצתך בלי להסכימה: כצאתי לבשת ולכלמה. מבלי כסות ושלמה: לאין בידי לפורטה. אפילו שנה פרוטה: מהרה ושאלה משכנים. מלבושים נאים מתוקנים: נלבש והשליך יהבו. על יי אשר אהבו: סתו ילדיו בפלולם. אל ישוב דך נכלם: עבר בשוק בסברתו. והנה אליהו הנביא לקראתו: פץ לו המבשר. באמת היום תתעשר: צוני בכל כבודך. כי הנני עבדך: קרא למי ברעהו. קנות עבד אין כמותו: רחש איך ישנה דינו. עבד למכור את אדונו: שת לו חכמתו בקרבו. והחזיק בו כמו רבו: תגר קנאו באהבים. בשמונה מאות אלף זהובים: תבעו מה מלאכתך. אם בבנין חכמתך: תבלית מרקלין ופלטרין. הרי אתה בן חורין: יום ראשון בהתפעלם. פעל עם פועלים: שוע בחצי הלילה. ענני נורא עלילה: נעמתי ונמכרתי למעבידי. לכבודך ולא לכבודי: בורא עולם בקנין. השלם זה הבנין: רחמיך יכמרו בחנינתי. כי לטובה כוונתי: מלאכי רחמים כמשמעותו. אז החלו לבנותו: כמו בני המלוכה. והשלם כל המלאכה: רץ הסוחר בראותו. כי נגמרה מלאכתו: כלולת מגדלים נאים. לפי ענין הבנאים: יזכר לך עתה. אתמול אשר דברת: חפשי בודאי ובברור. כנכמת לענין שחרור: וזה קימו באמת. ופרח לו איש האמת:

אָמַר יְיָ לְיַעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :
בָּחַר יְיָ בְּיַעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :
גָּאַל יְיָ אֶת יַעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :
דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :
הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :
וְיֵרְדְּ מִיַּעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :
זְכָר זֹאת לְיַעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :
חֶדְוַת יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :
טוֹבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :
יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :
כִּי לֹא נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :
לֹא הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :
מִי מָנָה עֲפַר יַעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :
נִשְׁבַּע יְיָ לְיַעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :
סְלַח נָא לַעֲוֹן יַעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :
עַתָּה הָשֵׁב שְׁבוּת יַעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :
פָּדָה יְיָ אֶת יַעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :
צַוֵּה יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :
קוֹל קוֹל יַעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :
רָנִּי וְשִׂמְחִי לְיַעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :
שָׁב יְיָ אֶת שְׁבוּת יַעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :
תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב . אַתְעַ״יַ :

אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי אֵלִיָּהוּ הַגִּלְעָדִי בִּמְהֵרָה יָבוֹא אֵלֵינוּ עִם מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד : אִישׁ אֲשֶׁר קִנֵּא לְשֵׁם הָאֵל . אִישׁ בֻּשַּׂר שָׁלוֹם עַל יַד יְקוּתִיאֵל . אִישׁ גַּשׁ וַיְכַפֵּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל . אליהו : אִישׁ דּוֹרוֹת שְׁנֵים עָשָׂר רָאוּ עֵינָיו . אִישׁ הַנִּקְרָא בַּעַל שֵׂעָר בְּסִמָּנָיו . אִישׁ וְאֵזוֹר עוֹר אָזוּר בְּמָתְנָיו . אליהו : אִישׁ זָעַף עַל עוֹבְדֵי חַמָּנִים . אִישׁ חָשׁ וְנִשְׁבַּע מִהְיוֹת גִּשְׁמֵי מְעוֹנִים . אִישׁ טַל וּמָטָר עָצַר שָׁלֹשׁ שָׁנִים . אליהו : אִישׁ יָצָא לִמְצוֹא לְנַפְשׁוֹ נַחַת . אִישׁ כִּלְכְּלוּהוּ הָעוֹרְבִים וְלֹא מֵת לַשַּׁחַת . אִישׁ לְמַעֲנוֹ נִתְבָּרְכוּ כַּד וְצַפַּחַת . אליהו : אִישׁ מוּסָרָיו הִקְשִׁיבוּ כְמֵהִים . אִישׁ נַעֲנָה בָאֵשׁ מִשְּׁמֵי גְבוֹהִים . אִישׁ סָחוּ אַחֲרָיו יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים . אליהו : אִישׁ עָתִיד לְהִשְׁתַּלֵּחַ מִשְּׁמֵי עֲרָבוֹת . אִישׁ פָּקִיד עַל כָּל בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת . אִישׁ צִיר נֶאֱמָן לְהָשִׁיב לֵב בָּנִים עַל אָבוֹת . אליהו : אִישׁ קָרָא קַנֹּא קִנֵּאתִי לַייָ בְּתִפְאָרָה . אִישׁ רָכַב עַל סוּסֵי אֵשׁ בִּסְעָרָה . אִישׁ שֶׁלֹּא טָעַם טַעַם מִיתָה וּקְבוּרָה . אליהו : אִישׁ תִּשְׁבִּי תַּצִּילֵנוּ מִפִּי אֲרָיוֹת . תְּבַשְּׂרֵנוּ בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת . תְּשַׂמְּחֵנוּ בָּנִים עַל אָבוֹת . בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּתוֹת . אליהו : אִישׁ תִּשְׁבִּי עַל שְׁמוֹ נִקְרָא . תַּצְלִיחֵנוּ עַל יָדוֹ בַּתּוֹרָה . תַּשְׁמִיעֵנוּ מִפִּיו בְּשׂוֹרָה טוֹבָה בִּמְהֵרָה . תּוֹצִיאֵנוּ מֵאֲפֵלָה לְאוֹרָה . אליהו : אַשְׁרֵי מִי שֶׁרָאָה פָנָיו בַּחֲלוֹם . אַשְׁרֵי מִי שֶׁנָּתַן לוֹ שָׁלוֹם וְהֶחֱזִיר לוֹ שָׁלוֹם . יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם : אליהו

ככתוב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יי הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם :

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ :
יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה :

רבון כל העולמים אב הרחמים והסליחות בסמן טוב ובמזל טוב החל עלינו את ששת ימי המעשה הבאים לקראתנו לשלום חשוכים מכל חטא ופשע ומנוקים מכל עון ואשמה ורשע ומדובקים בתלמוד תורה ובמעשים טובים וחננו דעת בינה והשכל מאתך ותשמיענו בהם ששון ושמחה ולא תעלה קנאתנו על לב אדם ולא קנאת אדם תעלה על לבנו . מלכנו אלהינו האב הרחמן שים ברכה ורוחה והצלחה בכל מעשה ידינו וכל היועץ על עמך בית ישראל עצה טובה ומחשבה טובה אמצו ברכו גדלו וקימו קים עצתו כדבר שנאמר יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא : ונאמר ותגזר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור : וכל היועץ עלינו ועל כל עמך בית ישראל עצה שאינה טובה ומחשבה שאינה טובה תופר עצתו כדבר שנאמר יי הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים . ונאמר עצו עצה ותפר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל : ופתח לנו יי אלהינו אב הרחמים אדון הסליחות בזה השבוע ובכל שבוע שערי אורה שערי ארך ימים ושנים שערי אריכת אפים שערי ברכה שערי בינה שערי גילה שערי גדולה שערי גאולה שערי גבורה שערי דיצה שערי דעה שערי הוד שערי הדר שערי הצלחה שערי הרוחה שערי ועד טוב שערי זריזות שערי זמרה שערי זכיות שערי זיו שערי זהר תורה שערי זהר חכמה שערי זהר בינה שערי זהר דעת שערי חדוה שערי חמלה שערי חן וחסד שערי חיים טובים שערי חכמה שערי טובה שערי טוהר שערי ישועה שערי יושר שערי כפרה שערי כלכלה שערי כבוד שערי למוד שערי מזון שערי מנוחות שערי מחילות שערי מדע שערי נחמה שערי נקיות שערי סליחה שערי סיעתא דשמיא שערי עזרה שערי פדות שערי פרנסה טובה שערי צדקה שערי צהלה שערי קדושה שערי קוממיות שערי רחמים שערי רצון שערי רפואה שלמה שערי שלום שערי שמחה שערי שמועות טובות שערי שלוה שערי תורה שערי תפלה שערי תשובה שערי תשועה . כדכתיב ותשועת צדיקים מיי מעוזם בעת צרה : ויעזרם יי ויפלטם יפלטם מרשעים ויושיעם כי חסו בו : ונאמר חשף יי את זרוע

קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו ונאמר קול צופיך נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב יי ציון : וקים לנו יי אלהינו מקרא שכתוב מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך : ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אתן . אמן סלה :

סדר הלל

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל :

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ : יְהִי שֵׁם יְיָ מְבוֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם : מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ : רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ : מִי כַּייָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת : הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ : מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפּוֹת יָרִים אֶבְיוֹן : לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ : מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ :

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז : הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו : הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר : הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן : מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר : הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן : מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב : הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם :

בר״ח וכחוה״מ פסח דולג :

לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ : לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם : וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה : עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם : פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ : אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן : יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם : כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם : יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּייָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא : בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַייָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא : יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַייָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא : ע״כ

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן : יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדוֹלִים : יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם : בְּרוּכִים אַתֶּם לַייָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ : הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַייָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם : לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה : וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ :

בר״ח וכחוה״מ פסח דולג :

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי : כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא : אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא : וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי : חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם : שֹׁמֵר פְּתָאִים יְיָ דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ : שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי : כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי : אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים : הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד : אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב : ע״כ

מָה אָשִׁיב לַייָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי : כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא : נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ : יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו : אָנָּה יְיָ כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי : לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא : נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ : בְּחַצְרוֹת בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ :

הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים : כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ :

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :

אמרו נא יראי יי כי לעולם חסדו:

מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה: יי לי לא אירא מה יעשה לי אדם: יי לי בעזרי ואני אראה בשנאי: טוב לחסות ביי מבטח באדם: טוב לחסות ביי מבטח בנדיבים: כל גוים סבבוני בשם יי כי אמילם: סבוני גם סבבוני בשם יי כי אמילם: סבוני כדבורים דעכו כאש קוצים בשם יי כי אמילם: דחה דחיתני לנפול ויי עזרני: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה: קול רנה וישועה באהלי צדיקים ימין יי עשה חיל: ימין יי רוממה ימין יי עשה חיל: לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה: יסר יסרני יה ולמות לא נתנני: פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה: זה השער ליי צדיקים יבאו בו: אודך כי עניתני ותהי לי לישועה: אודך אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה: אבן מאת יי היתה זאת היא נפלאת בעינינו: מאת זה היום עשה יי נגילה ונשמחה בו: זה

אנא יי הושיעה נא: אנא יי הושיעה נא:
אנא יי הצליחה נא: אנא יי הצליחה נא:

ברוך הבא בשם יי ברכנוכם מבית יי: ברוך אל יי ויאר לנו אסרו חג בעבתים עד קרנות המזבח: אל אלי אתה ואודך אלהי ארוממך: אלי הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו: הודו

יהללוך יי אלהינו כל מעשיך וחסידיך צדיקים עושי רצונך וכל עמך בית ישראל ברנה יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו. כי לך טוב להודות ולשמך נאה לזמר כי מעולם ועד עולם אתה אל: ברוך אתה יי מלך מהלל בתשבחות:

מוסף לראש חודש

מתפללין שמו"ע עד האל הקדוש תמצא בדף ואו

ראשי חדשים לעמך נתת. זמן כפרה לכל תולדותם. בהיותם מקריבים לפניך זבחי רצון ושעירי חטאת לכפר בעדם. זכרון לכלם היו. ותשועת נפשם מיד שונא. מזבח חדש בציון תכין. ועולת ראש חדש נעלה עליו. ושעירי עזים נעשה ברצון. ובעבודת בית המקדש נשמח כלנו. ובשירי דוד עבדך הנשמעים בעירך האמורים לפני מזבחך אהבת עולם תביא להם ובריח אבות לבנים תזכור: והביאנו לציון עירך ברנה ולירושלים בית מקדשך בשמחת עולם: ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם. ואת מוסף יום ראש החדש הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור:

ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים:

ומנחתם ונסכיהם כמדבר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידים כהלכתם:

אלהינו ואלהי אבותינו חדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה. לששון ולשמחה. לישועה ולנחמה. לפרנסה ולכלכלה. לחיים ולשלום. למחילת חטא ולסליחת עון. (בשנת העיבור ולכפרת פשע). כי בעמך ישראל בחרת מכל האמות וחקי ראשי חדשים להם קבעת: ברוך אתה יי מקדש ישראל וראשי חדשים:

רצה ומודים וכו'. עלינו ק"י שיר של יום.

מוסף לשבת ראש חודש

מתפללין שמו"ע עד האל הקדוש תמצא לעיל

אתה יצרת עולמך מקדם כלית מלאכתך ביום השביעי אהבת אותנו ורצית בנו. ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכנו לעבודתך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת: ותתן לנו יי אלהינו באהבה שבתות למנוחה וראשי חדשים לכפרה. ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו חרבה עירנו ושמם בית מקדשנו וגלה יקרנו ונטל כבוד מבית חיינו ואין אנחנו יכולים לעשות חובותינו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד שנשתלחה במקדשך: יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם: ואת מוספי יום השבת הזה ויום ראש החדש הזה. נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור:

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עולת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה: זה קרבן שבת וקרבן היום כאמור:

ובראשי חדשיכם תקריבו עולה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים:

ומנחתם ונסכיהם כמדבר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידים כהלכתם:

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג. עם מקדשי שביעי. כלם ישבעו ויתענגו מטובך. והשביעי רצית בו וקדשתו. חמדת ימים אותו קראת. זכר למעשה בראשית:

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו וחדש עלינו ביום השבת הזה את החדש הזה. לטובה ולברכה. לששון ולשמחה. לישועה ולנחמה. לפרנסה ולכלכלה. לחיים ולשלום. למחילת חטא ולסליחת עון. (בשנת העיבור ולכפרת פשע). כי בעמך ישראל בחרת מכל האמות. ושבת קדשך להם הודעת. וחקי ראשי חדשים להם קבעת: ברוך אתה יי מקדש השבת וישראל וראשי חדשים:

רצה ומודים וכו' אין כאלהינו. עלינו ק"י. תמצא לעיל שיר של יום. ארון שלם:

לוח המולדות

עם הקביעות וראשי הדשים משנת תרמ"ח עד שנת תרע"ט :

הלוח הזה יחשב על שעות הוינער, ולא על שעות המעל"ע. ולמשל אם נכתב ך' בבוקר 18. 17. 7. הפירוש הוא כך. שהמולד יהיה ביום ך' בבוקר 18 מינוט עם 17 חלקים על ויינער 7. היינו קודם חצות. וכן אם נכתב בלילה ג"כ הפירוש על שעות הוינער מהלילה. וכן כולם :

תרמ"ח (בח"ח)

	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל מוצש"ק	9	5	9	ב
חשון ב' בבוקר	53	6	8	ג ד
כסליו אור ליום ד'	37	7	10	ה
טבת ה' בבוקר	21	8	11	ו
שבט ליל ש"ק	5	9	12	ז
אדר יום א' קודם חצות	49	10	12	אב
ואדר ליל ג'	33	11	1	ג ד
ניסן ד' אח"צ	17	12	2	ה
אייר ו' בשחר	1	13	3	ו ז
סיון ש"ק אח"צ	45	14	3	א
תמוז ב' בשחר	29	15	4	ב ג
אב ג' לעת ערב	13	16	5	ד
אלול ה' בבוקר	57	17	5	ה ו

תרמ"ט (וש"ג)

	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ו' לעת ערב	42	—	6	ז
חשון א' בבוקר	26	1	7	אב
כסליו תחלת ליל ג'	10	2	8	ג ד
טבת ד' בבוקר	54	3	8	ה ו
שבט אור ליום ו'	28	4	9	ז
אדר ש"ק בבוקר	22	5	10	אב
ניסן אור ליום ב'	6	6	11	ג
אייר ג' קודם חצות	50	7	11	ד ה
סיון אור ליום ה'	34	8	12	ו
תמוז ו' אחר חצות	18	9	1	ז א
אב ליל מוצש"ק	2	10	2	ב
אלול ב' אח"צ	46	11	2	ג ד

תר"ע (תח"א)

	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל ד'	30	12	3	ה
חשון יום ה'	14	13	4	ו ז
כסליו ליל ז'	58	14	4	א
טבת יום א' בערב	42	15	5	ב
שבט תחלת יום ג'	26	16	6	ג
אדר ליל ה' בערב	10	17	7	ד ה
ואדר יום ו' בבוקר	55	—	7	ו ז
ניסן תחלת ליל א'	39	1	8	א
אייר יום ב' בבוקר	23	2	9	ב ג
סיון תחלת ליל ד'	7	3	10	ד
תמוז יום ה' בבוקר	51	4	10	ה ו
אב ליל ז'	31	5	11	ז
אלול יום א'	19	6	12	אב

תרע"א (נכ"ח)

	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל ג'	3	7	1	ג
חשון יום ד'	47	8	1	ד ה
כסליו ליל ו'	31	9	2	ו
טבת יום ש"ק	15	10	3	ז א
שבט ליל ב'	59	11	3	ב
אדר יום ג' בערב	43	12	4	ג ד
ניסן ליל ה' בבוקר	27	13	5	ה
אייר יום ו' בערב	11	14	6	ו ז
סיון ליל א' בבוקר	55	15	6	א
תמוז ליל ג' בערב	39	16	7	ב ג
אב יום ד' בבוקר	23	17	8	ד
אלול תחלת ליל ו'	7	—	9	ה ו

תרע"ב (זש"ג)

	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ש"ק	52	1	9	ז
חשון ליל ב'	36	2	10	אב
כסליו יום ג'	20	3	11	ג ד
טבת ליל ה'	4	4	12	ה ו
שבט יום ו'	48	5	12	ז
אדר ליל א'	32	6	1	אב
ניסן יום ב'	16	7	2	ג
אייר ליל ד'	—	8	3	ד ה
סיון יום ה'	44	9	3	ו
תמוז ליל ש"ק	28	10	4	ז א
אב יום א'	12	11	5	ב
אלול ליל ג'	56	12	5	ג ד

תרע"ג (הש"ג)

	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ד'	40	13	6	ה
חשון יום ו' בבוקר	24	14	7	ו ז
כסליו ליל א' מוצש"ק	8	15	8	אב
טבת יום ב'	52	16	8	ג ד
שבט ליל ד'	36	17	9	ה
אדר יום ה'	21	—	10	ו ז
ואדר ליל ש"ק	5	1	11	אב
ניסן יום א'	49	2	11	ג
אייר ליל ג'	33	3	12	ד ה
סיון יום ד'	17	4	1	ו
תמוז ליל ו'	1	5	2	ז א
אב יום ש"ק	45	6	2	ב
אלול ליל ב'	29	7	3	ג ד

תרע"ד (הכ"ז)

	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ג'	13	8	4	ה
חשון יום ה' בבוקר	57	9	4	ו ז
כסליו יום ו' בערב	41	10	5	א
טבת יום א' בבוקר	25	11	6	ב ג
שבט ליל ג' בערב	9	12	7	ד
אדר יום ד' בוקר	53	13	7	ה ו
ניסן ליל ו'	37	14	8	ז
אייר יום ש"ק	21	15	9	אב
סיון ליל ב'	5	16	10	ג
תמוז יום ג'	49	17	10	ד ה
אב ליל ה'	34	—	11	ו
אלול יום ו'	18	1	12	ז א

תרע"ה (בח"ג)

	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל א'	2	2	1	ב
חשון יום ב'	46	3	1	ג ד
כסליו ליל ד'	30	4	2	ה
טבת יום ה'	14	5	3	ו
שבט ליל ז'	58	6	3	ז
אדר יום א'	42	7	4	אב
ניסן ליל ג'	37	8	5	ג
אייר יום ד'	21	9	6	ד ה
סיון ליל ו'	5	10	6	ו
תמוז ליל א'	49	11	7	ז א
אב יום ב'	34	12	8	ב
אלול ליל ד'	18	13	9	ג

תרע"ו (הש"ג)

	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ה'	50	14	9	ה
חשון ליל ש"ק	34	15	10	ו ז
כסליו יום א'	18	16	11	אב
טבת ליל ג'	2	17	12	ג ד
שבט יום ד'	47	—	12	ה
אדר ליל ה'	31	1	1	ו ז
ואדר יום ש"ק	15	2	2	אב
ניסן ליל ב'	59	3	2	ג
אייר יום ג'	43	4	3	ד ה
סיון ליל ה'	23	5	4	ו
תמוז יום ו'	11	6	5	ז א
אב ליל א'	55	7	5	ב
אלול יום ב'	39	8	6	ג ד

תרע"ז (הכ"ז)

	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ד'	23	9	7	ה
חשון ליל ו' בערב	7	10	8	ו ז
כסליו יום ש"ק	51	11	8	א
טבת ליל ב'	35	12	9	ב ג
שבט יום ג'	19	18	10	ד
אדר ליל ה'	3	14	11	ה ו
ניסן יום ו'	47	15	11	ז
אייר ליל א'	31	16	12	אב
סיון יום ב'	15	17	1	ג
תמוז ליל ד'	—	—	1	ד ה
אב יום ה'	44	1	2	ו
אלול ליל ש"ק	28	2	3	ז א

תרע"ח (בש"ה)

	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום א'	12	3	4	ב
חשון ליל ג' בוקר	56	4	4	ג ד
כסליו יום ד' בערב	40	5	5	ה ו
טבת ליל ו' בבוקר	24	6	6	ז א
שבט ליל א' בערב	8	7	7	ב
אדר יום ב' בבוקר	52	8	7	ג ד
ניסן ליל ד'	36	9	8	ה
אייר יום ה'	20	10	9	ו ז
סיון ליל ש"ק	4	11	10	א
תמוז יום א'	48	12	10	ב ג
אב ליל ג'	32	13	11	ד
אלול יום ד'	16	14	12	ה ו

תרע"ט (זח"ג)

	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל ז'	—	15		ז
חשון יום ש"ק	44	16	1	אב
כסליו ליל ב'	28	17	2	ג
טבת יום ג'	12	—	3	ד
שבט ליל ה'	57	1	3	ה
אדר יום ו' ערב	41	2	4	ו ז
ואדר ליל א' בוקר	25	3	5	אב
ניסן יום ב' בערב	9	4	6	ג
אייר ליל ד' בוקר	53	5	6	ד ה
סיון ליל ו' בערב	37	6	7	ו
תמוז יום ש"ק בוקר	21	7	8	ז א
אב ליל ב' בערב	5	8	9	ב
אלול יום ג' בוקר	49	9	9	ג ד

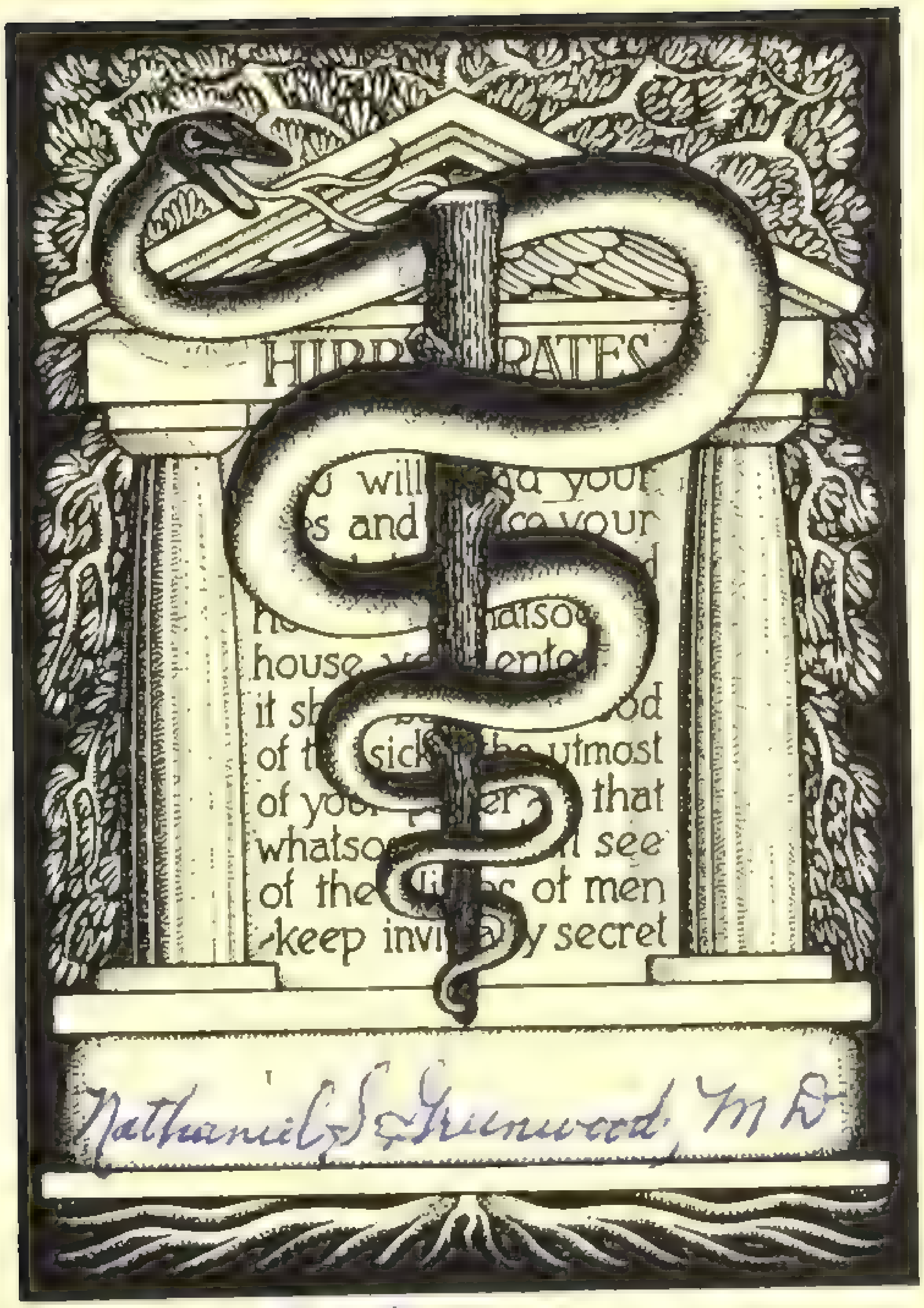
house
of men
secret
1973

ספר

תורת אלהים

עם פירוש

הרב הגאון האמתי המפורסם

רבינו

מאיר ליבוש מלבי"ם

זצללה"ה

ווילנא

תרע"ג.

ספר

שמות

מן

חמשה חומשי תורה

עם

תרגום אונקלוס, ופירש"י ז"ל, ושפתי חכמים, ובעל הטורים

תוספ גם המכילתא והוא מדרש רבותינו התנאים ז"ל, ביחוד להתנא ר' ישמעאל ע"ה.

אל המכילתא בלוו הגהות הגר"א ז"ל, סכת"י.

ופירוש יקר נקרא בשם

התורה והמצוה

בנוי על שלשה יסודות קבועים:

א) מפרש דברי אלהים באופן שלא ימצא בשום מקום כפל ענין במלות שונות.

ב) שכל מלה הבאה במאמר, מוכרחת לבא במאמר ההוא, על פי כללי הלשון והבדלי הנרדפים:

ג) שלא נמצא מאמר ריק מרעיון נשגב:

זאת (רוב) דברי המכילתא פותר ומפרש בדרך שפירש את הספרא, על ספר ויקרא, אשר רבים יהנו לאורו, כי טוב.

מאת

הרב הגאון האמתי המפורסם בכל קצוי ארץ, כליל החכמה והמדעים, כקש"ת

מוהר"ר מאיר ליבוש מלבי"ם זצללה"ה:

בעל המחבר פירוש מקראי קדש על נביאים וכתובים, ופירוש התורה והמצוה על תורת כהנים, ספר ארצות החיים על שו"ע או"ח, וספר ארצות השלום, ועוד כמה ספרים יקרים:

ווילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראם

תרע"א:

ХУМЕШЪ съ комментаріемъ Мальбима. Часть II.

1911 г.

ВИЛЬНА. Типографія «Вдова и бр. Роммъ».
Уголъ Духовскаго и Глухого-пер. соб. домъ № 1-2.

ספר שמות

א א וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיְמָה אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ: ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה: ג יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן: ד דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר: ה וַיְהִי כָּל־נֶפֶשׁ יֹצְאֵי יֶרֶךְ־יַעֲקֹב שִׁבְעִים נָפֶשׁ וְיוֹסֵף הָיָה בְמִצְרָיִם: ו וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל־אֶחָיו וְכֹל הַדּוֹר הַהוּא: ז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם: פ ח וַיָּקָם מֶלֶךְ־חָדָשׁ עַל־מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע אֶת־יוֹסֵף: ט וַיֹּאמֶר אֶל־עַמּוֹ הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוּם

בעל הטורים

(א) ואלה שמות בני ישראל הבאים. ר"ת שנים שאף כשהיו בגלות שמות בני ישראל לא שינו שמותם שבשביל ד' דברים נגאלו ממצרים בשביל שלא שינו את שמותם וכו' וגם כן ואלה ו' מוסיף על ענין ראשון וימת יוסף ואלה שמות שלום לבם שלא ישנו שמותם וא"ל אע"פ ששינו שמי לצפנת פענח אתם אל תשנו שמותיכם: ישראל הבאים. ר"ת וס"ת מילה: את יעקב איש ב"ת שבת לומר לך שבשביל שבת ומילה ששמרו במצרים נגאלו. הפסוק מתחיל בוא"ו ומסיים בוא"ו כנגד י"ב שבטים משל לבונה פלטרין בעמוד א' ונפל וחזר ובנה בשני עמודים ונפל בג' עמודים ונפל מה עשה בנאו בי"ב עמודים ועמד כך אברהם ויצחק יצא מהם פסולת עד י"ב שבטים שלא היה בהם פסולת וזהו ווי העמודים בהם עמודי העולם: (ז) פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד. ששה לשונות הן כנגד ששה שהיו יולדות בכרס אחד: אל עמו עי"ן עקומה אמר בע' נפש ירדו לכאן וככר נפרצו ממנו:

רש"י

(א) ואלה שמות בני ישראל. אע"פ שמנאן א בחייהן בשמותן חזר ומנאן במיתתן ב להודיע חבתן שנמשלו לכוכבים ג שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם שנאמר (ישעיה מ) המוציא במספר צבאם ד לכלם בשם יקרא (שמ"ר): (ה) ויוסף היה במצרים. והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים ה ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים ו שהוא היה במצרים. אלא להודיעך צדקתו של יוסף. הוא יוסף הרועה ז את צאן אביו. הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועומד בצדקו: (ז) וישרצו. שהיו יולדות ששה ח בכרס אחד: (ח) ויקם מלך חדש. רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו ט גזרותיו (סוטה יא). ואשר י לא ידע. עשה עצמו כאלו לא ידע (כ"צ רא"ם)

שפתי חכמים

א דקשה לרש"י למה מנאן פעם אחרת הא כבר מנאן לעיל בפ' ויגש וא"ל דלעיל מנאן בחייהן ועכשיו מנאן אחר מיתתן מכל מקום מאי נפקא מינה בין מנין דקודם מיתה בין לאחר מיתה כיון דכבר מנאן ועל זה פירש להודיע כו', א"נ ק"ל דואלה נ"ל דהא ס"ל אלא אלה שמות וגו' וא"ל דקאי על מספר של מעלה דבפ' ויגש והתם כתיב ואלה דקשה למאי נ"מ קאמר דקאי על מספר דלעיל וא"ל דקאי על מספר דלעיל ולהודיע שזה שמספר אחר המיתה היה ולהכי כתיב ואלה כלומר אלה שמות בני ישראל המספר של בחייהם ואלה מספר שמותיהם לאחר מיתה אבל עדיין קשה למה ליה למספר דלאחר מיתה כיון שכבר מנאן בחייהם ועל זה קאמר אע"פ כו' וק"ל: ב ולא נקט בשמותם גבי מיתתן דלעיל בחייהם מנאן בשמותם ובפרטן אבל גבי מיתתן לא מנאן אלא ראשי השבטים כדכתיב הבאה ע' נפש וגו': ג ואין להקשות מה היא החיבה שהמשיל אותם לכוכבים י"ל כמו שהכוכבים קיימין ומאירים ביום ובלילה אך ביום אינם נראים משום שרגא בטיהרא מאי אהני כך הם ישראל קיימין בעוה"ז ובעוה"ב וק"ל: ד (רא"ם) שמלת ובשמותם לא קאי אלא על מלת ומכניסן אבל בהוצאה דוקא במספר ולא בשמותם כמו שנאמר בקרא המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא גבי הוצאה כתיב מספר ובהכנסה כתיב בשם: ה וא"כ למה לא הוזכר שמו של יוסף בכללם כלומר קודם סך של יוצאי ירך יעקב: ו הא"ל דהתשובה אינו קושיא דצריך למכתב יוסף משום שהיה במצרים מ"מ קשה וכי לא היינו יודעים כו': (נח"י) הרא"ם האריך במקום שהי"ל לקצר דהרב ס"ל דחוזר למעלה הא דקאמר ויוסף ר"ל עם יוסף היו ע' וכן הוא בשמ"ר וע"ז מקשה והלא וכו' ולמה אמר יוסף לחוד בשלמא שאר השבטים נכללו במאמר איש וביתו אבל יוסף לא נכלל בזה וא"כ כשהזכיר יוסף הל"ל גם את בניו ואם תפרש שאינו חוזר אדלעיל ולא צריך להזכיר יוסף ובניו שהם בכלל שבעים נפש אלא להורות שיוסף היה במצרים ע"ז קשה מה בא ללמדנו: ז ר"ל דהא שמא מתוך שהיה שפל ועני כ"כ שמא עשה עבירה כי העוני מעביר דעתו של אדם או מתוך שהיה מלך שמא עבר עבירה כיון דהוא חשוב כל כך ולפי שהמנין בכאן הוא אחר מיתתן מ"ה הודיע צדקתו במנין הזה משום דאמרו חז"ל אל תאמין בעצמך עד יום מותך: ח (נח"י) הרא"ם כתב דאיתא בב"ר דמפיק לה מששה לשונות ול"נ דאתא כמ"ד בילקוט לגדול שבשרצים אתה מדמה אותן דהא עכבר יולדת ששה ונראין דברי מדרש הרב במלת וישרצו משמע דממלת וישרצו לחוד הוא דמפיק לה והיינו מדהפסיק הכתוב במלת וישרצו בין פרו ובין וירבו שלא כמנהג אלא ודאי להכי הפסיק כי פרו פירושו אחד מוליד אחד ורבו משמע אחד מוליד הרבה וכמו שפי' הרב בפ' בראשית ולכך הפסיק במלת וישרצו להודיעך שהך הרביה היתה כגדול שבשרצים (ועיין בג"א דברים נכונים): ט דאל"כ ויקם וימלוך מבעי ליה: י כי בלא וי"ו משמע שזה הוא פירושו לכ"ע ואין

סובר

א וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּעַלּוּ לְמִצְרָיִם עִם יַעֲקֹב גְּבַר וֶאֱנָשׁ בֵּיתֵהּ עַלּוּ: ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה: ג יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן: ד דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר: ה וַהֲוָה כָּל נַפְשָׁתָא נָפְקֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב שַׁבְעִין נַפְשָׁן וְיוֹסֵף דַּהֲוָה בְּמִצְרָיִם: ו וּמִית יוֹסֵף וְכָל אֲחוֹהִי וְכָל דָּרָא הַהוּא: ז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְפִישׁוּ וְאִתְיְלִידוּ וּסְגִיאוּ וּתְקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא מִנְּהוֹן: ח וְקָם מַלְכָּא חֲדַתָּא עַל מִצְרָיִם דְּלָא מְקַיֵּם גְּזֵרַת יוֹסֵף: ט וַאֲמַר לְעַמֵּהּ הָא עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סַגַּן וְתַקִּיפִין מִנָּנָא:

השאלות

(א-ח) למה חזר שנית ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה שכבר נאמר בפרטות בפ' ויגש. ושם חשב כל השבעים נפש בפרטות ופה לא חשב רק שמות השבטים. ומ"ש ויוסף היה במצרים לא ידענו למה אמר זה. ולמה ספר שמתו יוסף ואחיו. ומ"ש ובני ישראל פרו כבר נאמר בסוף פ' ויגש ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד:

(ט-טו) מ"ש עם בני ישראל רב משמע שהם כבר רבים מהם, ואיך אמר פן ירבה. וכן מ"ש ועלה מן הארץ הל"ל שילחמו עמהם ויגרשום וישבו תחתם. ומה שכפל וישימו עליו שרי מסים וכו' ויעבידו מצרים וכו' ואמר בתוך הדברים וכאשר יענו כן ירבה הוסיף ויקוצו:

התורה והמצוה

א (א) ואלה שמות בני ישראל, בא להודיע כי בעת באו ישראל למצרים היו בתכלית החשיבות מפני ג' ענינים, ואח"ז ירדו מהחשיבות בכל ג' ענינים אלה, ומזה התחיל השעבוד, א] היה להם חשיבות מצד עצמם, וזה מציין במ"ש ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב, וזה נבדל ממ"ש בפ' ויגש ואלה שמות ב"י הבאים מצרימה יעקב ובניו, שבעת ההיא לא נפרדו לי"ב שבטים רק יעקב היה ראש המשפחה וכולם אכלו על שלחנו והיו טפלים אליו, והיו כולם בית אחד ויעקב אבי הבית, וכשבאו למצרים אז התעלו בחשיבות אחד ונפרדו לי"ב בתים, שכ"א מן השבטים היה לבית מיוחד, ועז"א הנה שבאו מצרימה את יעקב שאז היו טפלים ליעקב, אבל אחר שבאו מצרימה איש וביתו באו היה כ"א לבית בפ"ע וכ"א נקרא בשם בפ"ע ראובן וביתו שמעון וביתו, שזה מורה רוב חשיבותם, כמ"ש שנים עשר נשיאים יוליד, שזה חשיבות כשיתפרדו לבתי אבות ונשיאים:

(ה) ויהי, זאת שנית היו חשובים מצד שכולם לא היו רק ע' נפש, ואנשים חשובים כשהם מעט היו לכבוד ולתפארת, ג] היו נכבדים בעיני המצריים מצד שיוסף היה במצרים, הוא המושל על הארץ והם אחי המלך ומשפחתו:

(ו) וימת, אח"ז נתבטלו ג' ענינים אלה. א] חשיבות השבטים שהיו ראשי האומה וגדולים במעלה, כי מת יוסף וכל אחיו שהיו חשובים בעיני המצרים, וגם כל הדור ההוא שהיה להם ג"כ חשיבות בעיניהם:

(ז) ובני, ואם הענין השני מה שהיו מועטים רק שבעים נפש והיו חשובים כדבר יקר המציאות, הנה פרו, ר"ל שהולידו בנים, וישרצו שזה מורה ההפראה היתרה שלא כדרך טבע בני אדם רק כטבע השרצים שיולדים הרבה ולדות בפעם א', ובדרך הטבע שהאשה שיולדת תאומים וכ"ש יותר מזה לא יתקיימו, והם רבו, והנה שראוי שיהיו חלושים ורפויי כח, הם עצמו בכח וגבורה במאד מאד עד שצר להם ארץ גושן ותמלא הארץ אותם, ובזה התבטל החשיבות שהיה להם מצד מיעוט מציאותם:

(ח) ויקם, גם החשיבות הג' שהיה להם מצד יוסף, שזה התמיד גם אחרי מות יוסף שזכר המלך את כל הטוב שעשה למצרים, ונמוסיו וחקותיו אשר הנהיג ביניהם היו יקרים בעיניהם, וזכרו כי הוא הביא את משפחתו בעצת פרעה ונתן להם אחוזה וחירות לחק עולם, אבל עתה קם מלך חדש שלא ידע את יוסף, ובזה החוקים והחירות שנתן לשגרים האלה לא היה להם שום תוקף אצל המלך הזה, ובת"א וקם מלכא חדתא די לא מקיים גזרת יוסף:

(ט) ויאמר אל עמו, אחרי ההצעה הזאת יתחיל לספר מהסבת פרעה ועצתו הרעה, ואח"ז יספר הרעות שעשו לישראל, ועקר כונת הספור להראות גודל רשעת פרעה ועמו עד שיצדקו משפטי ה' והמכות אשר הכה ה' בם, ולהסיר השאלה ששאלו רבים הלא כבר נגזר עליהם עבדות ועינוי והמצריים היו שלוחי ה' בדבר זה ומדוע נענשו. ע"כ הראה לדעת כי נתחייבו להענש כדין, וספר תחלה עצת פרעה שאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו, וע"כ אין פירושו שהם כבר רבים ועצומים מן המצריים, דא"כ איך אמר פן ירבה, והלא גם בצאת ישראל ממצרים היו מועטים נגד המצריים, שהיו גוי גדול ועצום, רק פי' רב שיתרבה יותר מן המצריים, למשל כשנתרבו ישראל מן שבעים נפש למספר שבעה אלפים, שהוא מאה פעמים ממה שהיו, לא נתרבו המצריים רק להיות כפלים ממה שהיו, והנה שעתה הם עדיין מועטים:

וְעָצ֖וּם מִמֶּֽנּוּ׃ י הָ֥בָה נִֽתְחַכְּמָ֖ה ל֑וֹ פֶּן־יִרְבֶּ֗ה וְהָיָ֞ה כִּֽי־תִקְרֶ֤אנָה מִלְחָמָה֙ וְנוֹסַ֤ף גַּם־הוּא֙ עַל־שֹׂ֣נְאֵ֔ינוּ וְנִלְחַם־בָּ֖נוּ וְעָלָ֥ה מִן־הָאָֽרֶץ׃ יא וַיָּשִׂ֤ימוּ עָלָיו֙ שָׂרֵ֣י מִסִּ֔ים לְמַ֥עַן עַנֹּת֖וֹ בְּסִבְלֹתָ֑ם וַיִּ֜בֶן עָרֵ֤י מִסְכְּנוֹת֙ לְפַרְעֹ֔ה אֶת־פִּתֹ֖ם וְאֶת־רַעַמְסֵֽס׃ יב וְכַאֲשֶׁר֙ יְעַנּ֣וּ אֹת֔וֹ כֵּ֥ן יִרְבֶּ֖ה וְכֵ֣ן יִפְרֹ֑ץ וַיָּקֻ֕צוּ מִפְּנֵ֖י בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ יג וַיַּעֲבִ֧דוּ מִצְרַ֛יִם אֶת־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל בְּפָֽרֶךְ׃ יד וַיְמָרְר֨וּ אֶת־חַיֵּיהֶ֜ם בַּעֲבֹדָ֣ה קָשָׁ֗ה בְּחֹ֙מֶר֙ וּבִלְבֵנִ֔ים וּבְכָל־עֲבֹדָ֖ה בַּשָּׂדֶ֑ה אֵ֚ת כָּל־עֲבֹ֣דָתָ֔ם אֲשֶׁר־עָבְד֥וּ בָהֶ֖ם בְּפָֽרֶךְ׃ טו וַיֹּ֙אמֶר֙ מֶ֣לֶךְ מִצְרַ֔יִם לַֽמְיַלְּדֹ֖ת הָֽעִבְרִיֹּ֑ת אֲשֶׁ֨ר שֵׁ֤ם הָֽאַחַת֙ שִׁפְרָ֔ה וְשֵׁ֥ם הַשֵּׁנִ֖ית פּוּעָֽה׃

ויאמר

בעל הטורים

(י) הבה נתחכמה. הבה עולה י"ב כלו' שנתחכם על י"ב שבטים: והיה כי תקראנה מלחמה. שהיה ירא אולי יבואו עליו מלכי כנען למלחמה על הכסף שליקט מהם. ונוסף ג' במסורה. הכא ואידך ונוסף על נחלת המטה. יש מפזר ונוסף עוד. שאמרו מצרים שיגרשו אותנו מן הארץ ונוסף על נחלתו שיקחו כל הארץ והקב"ה אומר יש מפזר אתם רוצים לפזרם ולמעטם ונוסף עוד שיוסף עליהם ככם אלף פעמים: (יא) ענותו ב' במס'. הכא ואידך גבי אמנון ותמר לומר לך מה התם בענין תשמיש אף כאן היו מענים אותם כדי למעטן מתשמיש לבטלם מפריה ורביה: רעמסס. ראשון ראשון מתרוסס: (יג) בפרך. בפה רך שאמר להם בנו לכם עריס לבנה: בחמר. חסר וא"ו אותיות ברמ"ח איברים. ד' מיני ענויין בפסוק וימררו את חייהם בעבודה קשה. בחמר. ובלבנים. ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם אשר עבדו להם בפרך. לכך היתה כל מכה ומכה של ד' מכות ולמ"ד של ה' מכות חשיב נמי ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך: (טו) שפרה ב' במס' מפרשי ליפני. דין ואידך ברוחו שמים שפרה. כי דרך המילדות שלפעמים שהולד נולד מת לוקחת המילדת שופרה של קנה ותוקעת פיה מציו של הולד ומנפחת בו ומשיבה רוח לולד וזהו שפרה לשון שופרה. ד"א למה נקרא שמה שפרה שמשפרת את הולד.

שפתי חכמים

כתב כן אבל ואשר בוי"ו יהיה הפירוש עמה עמנו כו': ב דאלת"ה לו קאי אעם ולא אבני ישראל: ל פירוש כי לא רצו שיהיו יותר חכמים ממנו רק שהתחכמות הוא לעשות להם. (מהרש"ל) דק"ל דהל"ל נתחכם עליו ר"ל יותר מהם ומהו לו לכן פירש מהו לעשות לו: מ (נח"י) ולפי זה קאי אהקב"ה ולכך נכתב ג"כ רב ועצום וכל הפרשה בל' יחיד: נ וא"ת והא מיד צוה למילדות להמית כל הבן הילוד וי"ל דזה ההתחכמות היה שלא מדעת מצרים אלא פרעה עצמו צוה להם ולא היה ירא מן העונש משום שהמילדות יעשו זאת: ס שהקב"ה אינו משלם אלא מדה כנגד מדה: ע ק"ל דהל"ל ענותו בסבלותו א עמהם בסבלותם: פ דק"ל הל"ל ויבן את פיתום ואת רעמסס לערי מסכנות לפרעה ומדכתיב ויבן ערי מסכנות לפרעה ש"מ שבנויות היו אלא וגו' (רא"ם): צ ר"ל דק"ל דבפסוק משמע מתוך שהיו מענין אותן לכך היו רבין וכי לא סגי בלאו הכי וע"ק דאדרבה עינוי ממעט פריה ורביה ועל זה פירש בכל כו' ר"ל לא היו מענין אותן אלא מהשבתן היה כן: ק כיון דכן ירבה קאי אמחשבת המקום ומחשבת המקום שירבו תמיד וא"כ קשה למה כתיב ירבה לשון עתיד לכן פי' כן רבה וכן פרץ שהוא ל' הוה תמיד: ר דק"ל שאמרו מפני

בני

רש"י

רא"ם): (י) הבה נתחכמה לו. כל הבה ל' הכנה והזמנה לדבר הוא כלומר הזמינו עצמכם לכך: נתחכמה לו. לעם ב נתחכמה מה לעשות ל לו (ש"ר). ור"ד נתחכם למושיען של ישראל מ לדונם במים נ שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם ס (והם לא הבינו שעל כל העולם אינו מביא אבל הוא מביא על אומה אחת, ברש"י ישן): ועלה מן הארץ. על כרחנו. ור"ד כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים והרי הוא כאלו כתב ועלינו מן הארץ והם יירשוה: (יא) עליו. על העם: מסים. ל' מס שרים שגובין מהם המס. ומהו המס שיבנו ערי מסכנות לפרעה: למען ענותו בסבלתם. של ע מצרים: ערי מסכנות. כתרגומו. וכן (ישעיה כב) לך בא אל הסוכן הזה גזבר הממונה על האוצרות (ש"ר): את פתם ואת רעמסס. שלא היו ראויות מתחלה לכך ועשאום פ חזקות ובצורות לאוצר: (יב) וכאשר יענו אתו. בכל מה שהם נותנין לב לענות צ כן לב הקב"ה להרבות ולהפרין: כן ירבה. כן רבה ק וכן פרץ. ומדרשו רוח הקודש אומרת כן. אתם אומרים פן ירבה ואני אומר כן ירבה: ויקצו. קצו ר בחייהם. (ויש מפרשים כקוצים היו בעיניהם וק"ל). ורבותינו דרשו כקוצים

היו

י הבו נתחכם להון דלמא יסגון ויהי ארי יערעננא קרב ויתוספון אף אנון על סנאנא ויגיחון בנא קרב ויסקון מן ארעא: יא ומניאו עליהון שלטונין מבאישין בדיל לענואהון בפולחנהון ובנו קרוי בית אוצריא לפרעה ית פתום וית רעמסס: יב וכמא דמענן להון כן סגן וכן תקפין ועקת למצראי מן קדם בני ישראל: יג ואפלחו מצראי ית בני ישראל בקשיו: יד ואמררו ית חייהון בפולחנא קשיא בטינא ובלבנין ובכל פולחנא בחקלא ית כל פולחנהון דאפלחו בהון בקשיו: טו ואמר מלכא דמצרים לחייתא יהודיתא דשום חדא שפרה ושום תנייתא פועה:

ואמר

התורה והמצוה

(י) **הבה נתחכמה לו פן ירבה**, שלבסוף ירבו במספר יתר גדול, והגם שידע שגם אם ירבו עוד לא יוכלו למרוד נגד המצריים שהם מדינה גדולה ועמים רבים, בכ"ז אז יש לדאג על עת מלחמה שאז יתחברו אל שונאים ויעלו מן הארץ, ומבואר שגם בעת מלחמה לא ירא שיתגברו עליהם עד שימידו אותם ויכו אותם, רק שבאשר ידעו שישראל היו מתאוים לצאת ממצרים ולחזור לארצם כי לא באו להשתקע כמ"ש לגור בארץ באנו, רק שהמצריים לא הניחו אותם לצאת כי נתנו עיניהם בם להשתעבד, עד שעוד בחיי יוסף לא יכול לצאת לקבור את אביו בלי רשות פרעה והוכרחו לעזוב טפם ומקניהם בארץ גשן למשכון, ויעקב ויוסף בעת מיתתם הבטיחו אותם שה' ישיב אותם אל ארץ אבותיהם, כי לא יכלו לצאת מעצמם מפני המצריים, וא"כ בעת מלחמה תמצא ידם חיל לעלות מן הארץ כחפצם, וע"ז התחיל **הנה עם בני ישראל**, ר"ל מצד שהם עם מופרד בפ"ע בלתי מתערבים עם המצריים ובלתי מתחתנים עמהם, כי הם מצפים לעלות מן הארץ בעת מצוא, ע"כ יש לדאג על העתיד, ובזה גלה בעליל רשעת פרעה ועמו כי תואנה בקשו מהם, א] שהלא עתה לא סרחו עדיין באופן זה והיה החשש רק פן ירבם בעתיד, ב] שגם בעת ירבו גם אז לא היה להם פחד מהם רק על עת מלחמה ומצריים ישבו אז בשלוה ולא ערב לב שום עם ולשון להלחם אתם כי היה פחדם על כל הארצות, וע"כ אמרו **כי תקראנה מלחמה**, שהמקרה הוא דבר שאינו מן הרגיל בדרך הטבע, רק דרך מקרה רחוק, וע"כ אמר תקראנה בלשון רבים שבהכרח יתחברו מקרים רבים עד שיולד מהם מלחמה, כי לפי הרגיל היו בטוחים ממלחמה, ג] שגם אם ירבו ותהיה מלחמה לא יראו מהם שיעשו להם רעה, רק שאז יעלו מן הארץ, והלא אם יעלו מן הארץ גם עתה לא היה הדין עמן שיעכבו בידם כי לא באו למצרים רק לגור שם לפי שעה, וא"כ מה שרצו לעכב בידם שלא לצאת הוא חמס גדול נגד חוק הארצות, וכ"ש התחבולות שעשו לזה שהחזיקו בם כעבדים וענו אותם שהיה חמס ורעה:

(יא) **וישימו**, אחר שספר מעלתם הרעה יתחיל לספר איך התחייבו עונש קשה על הרעות שעשו לישראל שהיו יותר מן הגזרה שנגזרה בברית בין הבתרים, שכבר פרשתי שם שמ"ש ועבדום היינו שישראל יעבדו אותם ברצונם, שיתנו להם מס מעצמם כדרך כל הגרים בארץ לתת מס למלך, וע"כ לא כתיב וישימו עליהם מס וכמ"ש וישם המלך אחשורוש מס, שכבר נתנו מס מעצמם וברצונם, רק שהם **שמו עליהם שרי מסים**, שהם נוגשים ושוטרים שיוגשו אותם לפרוע כמה מיני מסים לפי רצון השרים, וידוע שהשרים כאלה הם מוצצים דמי העניים וצריך לתת להם תמיד שוחד שלא יכבידו אכפם כ"כ, וז"ש **למען ענותו בסבלותם** של השרים, שסבלות השרים היו עוד גרוע מן המסים עצמם, ומבואר שלא עשו זה מצד שלא נתנו מס ברצונם, כי עד עתה נתנו מס בלא שוטרים ונוגשים, רק עשו זה לענותם. וכבר בארתי בפ' לך מ"ש וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, שלא לבד שיענש על הענוי יענש גם על איכות העבודה אם היה יתר על המדה הראויה לפי חוקי הארצות, וכ"ש פה דתרווייהו איתנהו, ואח"כ התחילו לשעבד בגופם **ויבן ערי מסכנות לפרעה** כי מעת שנתן החוק שחמישית התבואה שייכה לפרעה היו לו מסכנות של תבואה, והעמים עליהם לבנות ערים שבהם יאצרו את התבואה באוצרות, וחז"ל אמרו שפיתום ורעמסס מורה שבנו הבנינים על מקום לא נכון שלא יכלו להעמיד שם יסוד חזק, ולשון ראשון מתרוסס ופי תהום בלעו, כי לא היה כונתו הבנין עצמו רק להלאות את הבונים שלא יגמר הבנין לעולם כדי שיהיו מעונים תמיד:

(יב) **וכאשר**, וכ"ז לא הועיל לא לענין הרבוי כי כן ירבה, ולא לענין חוזק גופם כי כן יפרוץ, ומזה **ויקוצו מפני בני ישראל**, שתחלה לא שנאו אותם והיה עצתם רק שלא יעלו מארצם לעת מצוא, אבל אח"כ קצו מפניהם ומאסו אותם:

(יג) **ויעבדו**, ואז כבשום לעבדים לעבוד בם בתמידות, ולא לבד לעבודת המלך רק לכל מצרים, בענין שהיו עבדים לעבדים והיו הפקר לכל, וזאת שנית שלא לבד שהעבידום לצרכם רק היה עבודת פרך עבודה בלי מנוחה ובלי צורך רק לפרך את גופם:

(יד) **וימררו**, ותכלית העבודה היה למרר את חייהם, ומבאר שאיכות העבודה הי' **עבודה קשה בחמר ובלבנים**, ומקום העבודה **בכל עבודה בשדה** כדי לבטלם מפו"ל, **וכל מיני העבודות שעבדו בם היו בפרך**, בענין שהי' עבודה קשה ובלי מרגוע ביניהם, ובזה באר איך גם עם מצרים עזר ברעה שלכן נענשו גם המה:

ויאמר

טז וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן אֶת־הָעִבְרִיּוֹת וּרְאִיתֶן עַל־הָאָבְנָיִם אִם־בֵּן הוּא וַהֲמִתֶּן אֹתוֹ וְאִם־בַּת הִוא וָחָיָה׃ יז וַתִּירֶאןָ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים׃ שני יח וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים׃ יט וַתֹּאמַרְןָ הַמְיַלְּדֹת אֶל־פַּרְעֹה כִּי לֹא כַנָּשִׁים הַמִּצְרִיֹּת הָעִבְרִיֹּת כִּי־חָיוֹת הֵנָּה בְּטֶרֶם תָּבוֹא אֲלֵהֶן הַמְיַלֶּדֶת וְיָלָדוּ׃ כ וַיֵּיטֶב אֱלֹהִים לַמְיַלְּדֹת וַיִּרֶב הָעָם וַיַּעַצְמוּ מְאֹד׃ כא וַיְהִי כִּי־יָרְאוּ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים׃

ויצו

בעל הטורים

אף ברוחו שמים שפרה ע"ש שהקב"ה שפר השמים: (טז) על האבנים ב' במס'. וראיתן על האבנים וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים כדאי' בפ"ק דסוטה סימן גדול מסר להם בשעה שהאשה כורעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים. ד"א מה היוצר ירך מכאן וירך מכאן והדפוס באמצע אף אשה ירך מכאן וירך מכאן והולד באמצע. ד"א מה ענין ליוצר לפי שנאמר כי הנה כחומר ביד היוצר: (יז) המילדת. בגי' יוכבד בת לוי: כאשר דבר אליהן. בגי' בתבען: (יח) עשיתן ב' במסו'. דין ואידך עשיתן תועבה ביחזקאל כדאי' בפ"ק דסוטה שפרעה תבע למילדות שיהיו נשמעות לו ומצינו גבי עריות דכתיב כי כל התועבות האל: ותחיין. ב' בהאי פרשה כדאיתא בפ"ק דסוטה לא דיין שלא המיתום אלא שהיו מספקות להם

רש"י

היו בעיניהם: (יג) בפרך. בעבודה קשה המפרכת את הגוף ומשברתו: (טו) למילדת. הוא לשון מולידות אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד ש כמו שובר ומשבר ת דובר ומדבר כך מוליד ומילד: שפרה. זו יוכבד ע"ש שמשפרת את הולד: פועה. זו מרים א על שם שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה (שם). פועה ל' צעקה כמו (ישעיה מב) כיולדה אפעה: (טז) בילדכן. כמו בהולידכן: על האבנים. מושב האשה היולדת ובמקום אחר קוראו משבר וכמוהו (ירמיה יח) עושה מלאכה על האבנים. מושב כלי אומנות יוצר חרס: אם בן הוא וגו'. לא היה מקפיד אלא על הזכרים. שאמרו אצטגניניו ב שעתיד להולד בן המושיע אותם: וחיה. ג ותחיה: (יז) ותחיין את הילדים. מספקות להם מים ד ומזון (סוטה שם). תרגום הראשון וקיימא והשני וקיימתון לפי שלשון עברית לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא בה משמשת לשון פעלו ול' ה פעלתם. כגון (שמות ב) ותאמרן איש מצרי לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים. ותדברנה בפיכם ל' דברתם כמו ותדברו ו לזכרים. וכן (יחזקאל יג) ותחללנה אותי אל עמי לשון עבר חללתם כמו ותחללו לזכרים: (יט) כי חיות הנה. בקיאות כמילדות. תרגום מילדת חייתא. ור"ד (סוטה שם) הרי הן

משולות

שפתי חכמים

בני ישראל והלא לא היו ישראל בפניהם כל שעה אלא בארץ גושן היו רחוק מפרעה ועמו לכן פי' קצו בחייהם של עצמן שהיו מזכירין את שם ישראל מהרש"ל. ויותר נ"ל דרש"י דייק מדכתיב מפני דלא הל"ל אלא ויקוצו בבני ישראל: ש שיש דגש בלמ"ד מילדות ול' קל שהוא בלא דגישת למ"ד: ת שובר ל' קל ומשבר לשון כבד ופירושם שוה וכן דובר ומדבר נמי כן הוא: א דכתיב בסמוך ויעש להם בתים ופירש"י בתי כהונה ובתי לויה ומלכות ולא מצינו שיצאו מאשה אחרת אלא מיוכבד ומרים והואיל וכן הוא ע"כ צריכים נמי לומר דשפרה היינו יוכבד דהיא היתה אמה של מרים דאין סברא לכתוב בתחלה הבת ואחריה האם ופועה היינו מרים: ב וא"ת דלמא כדי שלא יפרו וירבו וי"ל דא"כ הי"ל להמית הנקבות שאף אם ימית הזכרים וישארו הנקבות אם ישאר זכר אחד יכול לעבר כמה נקבות. (נח"י) ול"נ דאם ה"ד משום פריה ורביה לחוד הוא א"כ למה חידש גזרת המילדות דטעמא מאי הקפיד על פו"ר משום טענה ונלחם בנו והא כבר נתבטלה בגזרת שרי מסים אלא שראו וכו' ע"ש באריכות: ג פי' וחיה הוא ל' זכר כדמצינו בהרבה מקומות והאי וחיה לשון נקבה הוא כמו ותחיה ויש חילוק כי זה הטעם למעלה בהי"ת והוא לשון נקבה אבל כשהטעם למטה ביו"ד אז הוא ל' זכר כדמצינו במגילת אסתר דכתיב את שרביט הזהב וחיה וגם בקבלת אם חיה אלף שנים. א"נ כוונתו דוחים כוי"ו הופך את התיבה להבא: ד מדכתיב ולא עשו כאשר דבר אליהן ש"מ לא המיתום א"כ ל"ל ותו ותחיין וכו' אלא מספקות וכו': ה ר"ל אין הפרש בין הנסתרות ובין הנמצאות בלשון עתיד. ונראה דה"ם דרש"י מקשה על עצמו לפי שפירשתי ותחיין הראשון שהיו מספקות להם מזון א"כ קשה על התרגום למה שינה בלשונו דהראשון פי' וקימא והשני פי' וקימתון בשלמא בלא זה הייתי אומר דוקימתון פי' שמספקות להם מזון מ"ה שינה אבל לפי מה שפירשתי דותחיין הא' פי' מספקות להם א"כ למה תירגם על ותחיין הראשון וקימא לכ"פ לפי שלשון עברי וכו': ו כמו שמצינו ותאמרנה ובמקום אחר מצינו ותדברנה שתיבה זו כמו ותאמרנה כי הוא על משקל א' ואפ"ה פי' לשון דברתם ל' עבר א"כ גם כאן

ותחיין

טז וַאֲמַר כַּד תְּהֶוְיָן מוֹלְדָן יַת יְהוּדָיָתָא וְתֶחֶזְיָן עַל מַתְבְּרָא אִם בַּר הוּא תִּקְטְלַן יָתֵהּ וְאִם בְּרַתָּא הִיא וּתְקַיְּמִנַּהּ: יז וּדְחִילָא חָיָתָא מִן קֳדָם יְיָ וְלָא עֲבָדוּ כְּמָא דְמַלֵּיל עִמְּהֶן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְקַיָּמָא יַת בְּנַיָּא: יח וּקְרָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְחָיָתָא וַאֲמַר לְהֶן מָה דֵּין עֲבַדְתּוּן יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין וְקַיֶּמְתּוּן יַת בְּנַיָּא: יט וַאֲמַרָא חָיָתָא לְפַרְעֹה אֲרֵי לָא כִנְשַׁיָּא מִצְרָיָתָא יְהוּדָיָתָא אֲרֵי חַכִּימָן אִנּוּן עַד לָא עָלַת לְוָתְהֶן חָיָתָא וִילִידָן: כ וְאוֹטֵיב יְיָ לְחָיָתָא וּסְגִי עַמָּא וּתְקִיפוּ לַחֲדָא: כא וַהֲוָה כַּד דְּחִילוּ חיתא

רש"י

משולות לחיות השדה ז שאין צריכות מילדות. והיכן משולות לחיות. גור אריה. זאב יטרף. בכור שורו. אילה שלוחה. ומי שלא נכתב בו הרי הכתוב כללן (ס"א ויברך אותם ועוד כתיב) (יחזקאל יט) מה אמך ח לביאה: (כ) וייטב. היטיב להן וזהו חלוק בתיבה שיסודה ב' אותיות ונתן לה וי"ו יו"ד בראשה כשהיא באה לדבר בלשון ויפעיל הוא נקוד היו"ד בציר"י שהוא קמ"ץ קטן כגון וייטב אלהים למילדות. (איכה ב) וירב בבת יהודה תאניה. וכן (דה"ב לו) ויגל השארית נבוזראדן הגלה את השארית. (שופטים טו) ויפן זנב אל זנב הפנה הזנבות זו לזו. כל אלו לשון הפעיל את אחרים וכשהוא מדבר בל' ויפעל ט הוא נקוד היו"ד בחיר"ק. כגון (ויקרא י) וייטב בעיניו ל' הוטב וכן וירב העם נתרבה העם ויגל יהודה הגלה יהודה. ויפן כה וכה פנה לכאן ולכאן. ואל תשיבני וילך וישב וירד ויצא י לפי שאינן מגזרתן של אלו שהרי היו"ד יסוד בהן ירד יצא ישב ילך יו"ד אות שלישית בו: וייטב אלהים למילדת. מהו הטובה, (כא) ויעש להם בתים. כ בתי כהונה ולויה ומלכות שקרויין בתים. ויבן את בית ה' ואת בית המלך. כהונה ולויה מיוכבד

שפתי חכמים

ותחיין ראשון לשון הווה והשני לשון לשעבר והוא על משקל אחד: ז כי לפי פי' ראשון קשה שאף אם הם בקיאות וכי מילדת אינה צריכה מילדת לבולדה. רא"ם: ח ר"ל שמדמה כנסת ישראל ללביאה: ט ר"ל לעצמו: י ר"ל שהם נמי נקודים בציר"י אפ"ה לשון ויפעל: כ לא וייטב לחוד ויעש לחוד מקשים

השאלות

(טז-כב) מ"ש ויאמר מלך מצרים, ויאמר. כפל ויאמר ללא צורך ולמה כפל ולא עשו ותחיין, ומ"ש וייטב אלהים למילדות וירב העם נעלם פירושו שהיל"ל וייטב למילדות ויעש להם בתים ואח"כ יאמר וירב העם,

התורה והמצוה

(טו) ויאמר מלך מצרים, כפי הפשט אמר להמצריות שהיו מילדות את העבריות, והיו שני מיני מילדות. א] שהיתה עוסקת עם היושבת על המשבר להוציא הולד, והשנית שהיה עוסקת עם הנולד לכרות שבורו ולעשות צרכו, האחת נקרא שפרה והשנית פועה, ואין פי' שלא היו רק שתי מילדות דהא היו עם רב ורק ר"ל שני מיני מילדות, או כרז"ל שהשתים היו שרות על כולם וכן פי' הרי"א, ומ"ש ויאמר מלך מצרים ולא פי' מה אמר, מבואר שמוסב למעלה שאמר הנה ויאמר אל עמו הנה עם ב"י רב ועצום והתיעץ עמהם, ועתה אמר זאת אל המילדות והתיעץ גם עמהם מה לעשות פן ירבה, ואחר שהגיע לפניהם דאגתו ויראתו, אז:

(טז) ויאמר, א"ל כי עצתו הוא שימיתו את הזכרים הנולדים, ולכן לא אמר פה ויצו את המילדות כמ"ש ויצו לכל עמו, כי לא היה דרך צווי רק דרך עצה שיעשו הדבר בלאט שלא יודע לאיש, שזה ההבדל בין צווי ובין אמירה, שאם היה דרך צווי היו חייבות מיתה, כי מרו פי מלך, ואם היה רוצה לעשות הדבר בפרהסיא לא היה צריך לעשות זה בהלאט ע"י המילדות רק לצוות להשליך הזכרים ליאור, רק שתחלה בוש מלעשות רצח כזה בגלוי ורצה שיעשה בלאט, וחשב שהמילדות שהן מצריות ושונאות את ישראל יעשו כן בשמחה:

(יז) ותיראן, באשר לא צוה להם במצות מלך רק דבר אליהן ותלה הדבר בהן, עד שהעונש על רצח זה תלוי בבחירתם יראו את האלהים, ולא די שלא עשו כאשר דבר אליהן לעשות מעשה להמית את הילדים, עוד עשו בהפך ותחיין את הילדים, שזה עשו המילדות השניות שבשם פועה שהיה ענינם להחיות הילדים, ואמרו חז"ל ותחיין שהיו מספקות להם מים ומזון. שר"ל שמ"ש ותחיין הוא למותר:

(יח) ויקרא וגו' ויאמר להן מדוע עשיתן הדבר הזה, לא שאל להן מדוע לא עשו מה שא"ל להמית את הילדים, אחר שהי"ל שאלה יותר גדולה שהוא ממה שלא עשו להמית עשו עוד בהפך להחיות את הילדים שע"ז אין להם שום תירוץ:

(יט) ותאמרן המילדות, השיבו לו נגד מה ששאל מדוע החיו את הילדים במה שעשו צרכי הנולד למלאת ולהתלו ולכרות שבורו שזה עשו המילדות שבשם פועה, שזה מפני שלא כנשים המצריות העבריות כי חיות הנה, ר"ל שבקיאות בהנהגת הנולד כמו החיה, והם בעצמם יכלו לעשות זה, וא"כ היה מן העצה שיעשו כן המילדות שאם לא היו עושים זאת היו מוסיפים ע"ע קו חשד ובכ"ז היה זה לא להועיל כי חיות הנה בעצמם וה"א ארי חכימין אינון. ועל מה שלא עשו להמית את הולד על האבנים הוא מטעם כי בטרם תבוא אליהן המילדת וילדו

(כ) וייטב אלהים, הודיע שפרעה הבין האמת שלא המיתו הילדים מפני יראת אלהים והיה בלבו לעשות להם רעה רק שאלהים היטיב למילדות ולא עשה להם רע מאומה, וגם נכלל בזה שה' נתן שכרם בעה"ז

כב וַיְצַו פַּרְעֹה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה
תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־הַבַּת תְּחַיּוּן׃ פ ב א וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי
וַיִּקַּח אֶת־בַּת־לֵוִי׃ ב וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּרֶא אֹתוֹ
כִּי־טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה יְרָחִים׃ ג וְלֹא־יָכְלָה עוֹד
הַצְּפִינוֹ וַתִּקַּח־לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא וַתַּחְמְרָה בַחֵמָר וּבַזָּפֶת וַתָּשֶׂם
בָּהּ אֶת־הַיֶּלֶד וַתָּשֶׂם בַּסּוּף עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ ד וַתֵּתַצַּב
אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק לְדֵעָה מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ׃ ה וַתֵּרֶד בַּת־פַּרְעֹה
לרחץ

בעל הטורים

מים ומזון: (כב) הילוד ב' במס'. הכא ואידך גם הבן הילוד לך מות ימות גבי דוד לו"ל השם שנענש דוד שהקים עליו רעה מביתו שאבשלום בנו רצה להרגו גם פרעה מצד שנתגדל בביתו קם עליו והביא עליו כל המכות: (א) וילך איש ב' במס'. הכא ואידך וילך איש מבית לחם יהודה, על הלוכה זו בא גואל הראשון וע"י אותה הליכה יבא הגואל האחרון שהוא משיח בן דוד: כי טוב הוא. ה' תגין בי' בטי"ת ואחד בוה"ו וכ' בב' לומר שעתיד לקבל חמשה חומשי תורה שנ' עליה כי לקח טוב נתתי לכם: ירחים ד' במסורה. הכא ואידך גרש ירחים במספר ירחים לא יבוא תספור ירחים תמלאנה. כדאיתא בפ"ק דסוטה שמנו לה המצריים ט' חדשים מיום שהחזירה והיא נתעברה ג' חדשים קודם שגירשה וזהו תספור ירחים תמלאנה שספרו הירחים כדי שידעו עת לידתה במספר ירחים לא יבוא ולא יכלו לידע מספר הירחים כי היו לה ג' חדשים קודם שגירשה וזהו גרש ירחים קודם שגירשה היו לה ירחים מעובור: (ג) ולא יכלה ב' במס'. הכא ואידך ולא יכלה ארץ מגורים מלמד שעשה לו מערה בארץ ואפילו תחת הקרקע הטמינו אחריו מפני שידעו שמשה יהא הגואל וזהו ולא יכלה ארץ ולא יכלה עוד הצפינו: גומא ג' במסו'. הכא ואידך השולח בים צירים ובכלי גומא על פני מים שאפילו בים צלה לו"ל דטינו בת פרעה לכלי גומא ואידך היאוב סיגאה גומא רמז למ"ד איוב בימי משה היה: (ה) ותרד בת פרעה ס"ת דתה מלמד שנכנסה

שפתי הכמים

ל מקשים העולם א"כ מאי דכתיב הבה נתחכמה לו למושיען של ישראל שכבר נשבע וכו' מאי נתחכמה שייך הא משום אצטגניניו היה זה שצוה להשליך היאורה משום שעתיד ללקות במים. וי"ל דלעיל לא צוה אלא על העברים ועל אותו צווי נאמר מאמר הבה נתחכמה לו למושיען של ישראל אבל אותו יום שנולד משה היה צווי אחר אף על המצרים שישליכו אותן למים על הנולדים באותו יום לבד וזה היה בעבור שאצטגניניו אמרו שילקה במים ולא יודעים אם ממצרים הוא כדפירש"י ז"ל: מ דלא מיד אחר ליקוחין זו נתעברה וילדה את משה דהלא אהרן ומרים היו גדולים יותר ממשה וא"כ מאי ילדהן אלא וכו': נ ר"ל מדכתיב בת לוי משמע שהיתה בת דהיינו נערה: ס כתיב הכא כי טוב ולהלן הוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב מה להלן אור אף כאן אור: ע פי' אע"פ שאין ז' חדשים שלמים אלא מקוטעין כן ואינן אלא ששה חדשים ויום אחד אפ"ה הוא חי: פ ומה שפירש"י בפ' נח וכתבתו

רש"י

מיוכבד. ומלכות ממרים כדאיתא במס' סוטה (שם): (כב) לכל עמו. אף עליהם גזר לי יום שנולד משה אמרו לו אצטגניניו היום נולד מושיען ואין אנו יודעים אם ממצרים אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר אותו היום אף על המצרים שנאמר כל הבן הילוד ולא נאמר הילוד לעברים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה: (א) ויקח את בת לוי. פרוש היה ממנה מפני גזרת פרעה (וחזר ולקחה וזהו וילך שהלך בעצת בתו שאמרה לו גזרתך קשה משל פרעה אם פרעה גזר על הזכרים ואתה גם על הנקבות. ברש"י ישן) והחזירה ועשה בה ליקוחין שניים. ואף היא נהפכה להיות נערה. ובת ק"ל שנה היתה שנולדה בבואה למצרים בין החומות ומאתים ועשר נשתהו שם וכשיצאו היה משה בן שמונים שנה. א"כ כשנתעברה ממנו היתה בת ק"ל וקורא אותה בת לוי: (ב) כי טוב הוא. כשנולד נתמלא הבית כלו אורה (סוטה שם): (ג) ולא יכלה עוד הצפינו. שמנו לה המצרים מיום שהחזירה והיא ילדתו לששה חדשים ויום א' שהיולדת לשבעה יולדת למקוטעין והם בדקו אחריה לסוף ט': גמא. גמי בלשון משנה ובלעז יונק"ו (בימע) ודבר רך הוא ועומד בפני רך ובפני קשה: בחמר ובזפת. זפת מבחוץ וטיט מבפנים כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת: ותשם בסוף. הוא לשון אגם רוסי"ל

התורה והמצוה

במה"ז בסוכה עה"ז, אבל אחר שראה פרעה כי וירב העם ויעצמו מאד, שהתרבו עוד יותר ע"מ שהתרבו ועצמו עד עתה, כי כפי שהשב מחשבות לכלותם כן היה מסוב ההשגחה להרבותם:
(כא) ויהי, ובאשר ידע פרעה האמת כי יראו המילדות את האלהים, שמה שנמנעו מהמית את הילדים היה מיראת אלהים ולכן התיאש מהפיק זממו עוד ע"י המילדות שידע שלא ימלאו פקודתו, ולכן היה מוכרח לגזור גזרה רעה הזאת בפרהסיא בפקודת מלך. גם שהגוא לבושת ולכלמה, והיה עלתו כי עשה
לדם

חילא מן קדם יי ועבד להון בתין: כב ופקיד פרעה לכל עמה למימר כל ברא דיתיליד ליהודאי בנהרא תרמנה וכל ברתא תקימון: א ואזל גברא מדבית לוי ונסיב ית ברתא דלוי: ב ועדיאת אתתא וילידת בר וחזת יתה ארי טב הוא ואטמרתה תלתא ירחין: ג ולא יכילת עוד לאטמרותה ונסיבת לה תיבותא דגומא וחפתה בחמרא ובזפתא ושויאת בה ית רביא ושויתה ביערא על כיף נהרא: ד ואתעתדת אחתה מרחיק למידע מה יתעבד לה: ה ונחתת בת פרעה למסחי

על

השאלות

(א-ד) מ"ש וילך איש לאיזה מקום הלך, ועוד הלא כבר לקחה ימים רבים שכבר הולידה את מרים ואת אהרן, ומ"ש ותרא אותו כי טוב הוא וכל הילדים טובים לאמם, ולמה צפנה אותו ג' ירחים לא יותר, שאיך הכירו המצרים בבטן המלאה זמן הלידה שלא יבקשו קודם לט' חדשים:

התורה והמצוה

להם בתים ופי' כמ"ש הרי"א שעשה בתים מיוחדים ששם ישבו המילדות בקביעות, כדי שבכל עת שיצטרך איש להמילדת יוכרח לקרא מן הבתים, ששם ישבו גם ממוני המלך וידעו מי היולדת היושבת על המשבר, ולא יכלו המילדות להעלים דבר כי לא יכלו ללכת מן הבתים בלא רשות ובלא הודעה לאיזה מקום הן הולכות:

(כב) ויצו, ולא צוה זאת בפקודת מלך כמו שמורה לשון צוה והצווי היה לכל עמו, שכל שיראו שיקראו את המילדות מן הבתים אל בית היולדת ילכו שם ויפקחו עיניהם על כל בן זכר הנולד וישליכו אותו ליאור:

ב (א) וילך איש מבית לוי, לא הודיע פה מי היה האיש ומה שם אשתו, שזה הודיע במקומו (לקמן ו' כ') ויקח עמרם את יוכבד דודתו לו לאשה, ואמר שנית (במדבר כו נ"ט) ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי אשר ילדה אותה ללוי במצרים, שבזה הודיע שיוכבד לא היתה דודתו מן האם שאסורה לב"נ, כי שם אמה היה אותה, שהיא אשה אחרת שלקח לוי. וכן א"א לומר שעתה לקחה בפעם הראשון, דהא כבר ילדה את אהרן ואת מרים, וכן אין לומר כפי' הראב"ע שפי' וכבר הלך קודם לכן, שבזה היה צ"ל והאיש מבית לוי לקח את בת לוי בקדימת השם אל הפעל, וכמ"ש באילת השחר (כלל ק"ז), ומוכרחים אנו לבא לקבלת חז"ל שאחר שגזר פרעה על השלכת הבנים עמדו כולם וגרשו את נשותיהם, וא"ל בתו גזרתך קשה משל פרעה ועמד והחזיר את אשתו וכן עשו כולם, ופי' כי אחר שיצאה גזרת מלך היו כל ישראל בסכנה גדולה, כי היתה הפקודה לכל העם וישראל בכללם, וכל מי שמצאו אצלו ילד מוסתר היה חייב מיתה כי עבר על מצות המלך, והמצריים היו מחפשים בבתיהם ומעלילים עליהם והיו בסכנה, ע"כ הועילו וגרשו כולם את נשותיהם והפרישו אותם מבתיהם לעיר אחרת שתהיינה הנשים לבד, וזה נודע להמצריים וחדלו לחפש בבתיהם כי ידעו שאשה עזובה להם מתמול שלשום, וזה נמשך כמה חדשים עד שעמרם שהיה נביא וגדול הדור הלך לעיר שהשתו שם ויקח את אשתו בחזרה, וכן עשו כל ישראל כי עמרם היה קדוש ה' מכובד בתוכם:

(ב) ותהר, הנה גם אחר שנודע להמצריים שחזרו ולקחו את נשותיהם לא הלכו לחפש בבתיהם אם יולד זכר כי ידעו שקודם ט' חדשים א"א שיולד למו כי הנשים היו גלמודות מבעליהם, ולא התחילו לחפש בבתיהם עד אחר תשעה חדשים, והיה בהשגחת ה' שיוכבד הרתה תיכף וילדה לז' מקוטעים, ולכן ותצפנהו שלשה ירחים כי עד שלשה ירחים לא חפשו בבתי ישראל כי לא מלאו ימיהם ללדת, וספר שהנס שנולד למקוטעים ראתה אותו כי טוב הוא ושלם ויצירתו כאלו נולד בזמנו, ונכלל בזה גם כן שראתה שהוא טוב בצורתו וכמ"ש חז"ל בכמה דרשות:

(ג) ולא יכלה עוד הצפינו, כי אחר עבור תשעה חדשים מעת שהחזירו נשותיהם התחילו לחפש בבתיהם אם יש ולד. ותקח לו תבת גמא, ע"ד הרמז, אחר שלשה חדשים מיום לדת משה בז' באדר כשלמו בו' סיון, יום שבו עתיד לעלות אל האלהים במתן תורה, נרמז בסיבה זו ענין כולל עצמותו של משה וענינו, כי האדם מורכב מגוף ונפש, והנפש סגורה בבית כלא במאסר הגויה, ואחר חטא אדה"ר נתמזגו כחות הגוף עם הנפש ולא תוכל להפרד ממנו עד יום המות, אולם משה היה מדרגתו כמו אדם קודם החטא שהיתה נפשו נפרדת מגופו ויכולה להפשיט שמלת החומר מעליה בכל עת, והיתה כבת מלך שוכנת בהיכל ורשות בידה לצאת מן ההיכל לפי רצונה, ומורגל בפי חכמי הידוע להמשיל את הגויה כאניה שבה תעבור הנפש האלהית את ים החיים השוטף כל ימי חייה, שכמו שא"א לבעל חי לעבור בים אם לא ע"י אניה כי הוא יסוד אחר, כן א"א להנשמה הרוחניית לשוטט בעולם הגשמי, אם לא ע"י התלבשה בגויה שהיא האניה הנבית מעולם הזה החומריי, אשר יעבירנה ארחות ימים, אמנם אנית משה שהוא גופו גבר בו יסוד האוירי ככלי גומא שהוא קל על פני מים. ותחמרה בחמר ובזפת כמ"ש המליץ בבחינת עולם ותכסיה בהלאה וקדרות מלוטים על חרס ותחמרה בחמר ובזפת, שהוא משל על לבושה הגשמי, אולם התיבה היתה מגומא שיסוד האוירי גבר על העפרורי הכבד, ולא הושם בתוך היאור ומעולם מעבריו רק על שפת היאור ובסוף, להזכיר כי האיש האלהי הלז נפשו לא תעבור בהמון ים החיים וגלי תאוותיו כי מן המים משיתהו ושעומד תמיד בחוף ובסוף מופרדת מן המים הרעים והמרים, ועז"א:

(ד) ותתצב אחתו מרחק, ודרשו חז"ל בסוטה שכולו מרמז על השכינה, שהנפש שהיא חלק אלוה ממעל

יש

לרחץ על־היאר ונערתיה הלכת על־יד היאר ותרא את־התבה בתוך הסוף ותשלח את־אמתה ותקחה: ו ותפתח ותראהו את־הילד והנה־נער בכה ותחמל עליו ותאמר מילדי העברים זה: ז ותאמר אחתו אל־בת־פרעה האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העברית ותינק לך את־הילד: ח ותאמר־לה בת־פרעה לכי ותלך העלמה ותקרא את־אם הילד: ט ותאמר לה בת־פרעה היליכי את־הילד הזה והינקהו לי ואני אתן את־שכרך ותקח האשה הילד ותניקהו: י ויגדל הילד ותבאהו לבת־פרעה ויהי־לה לבן ותקרא שמו משה ותאמר כי מן־המים משיתהו: שלישי יא ויהי ׀ בימים ההם ויגדל משה ויצא

אל

בעל הטורים

דתה שהלכה להתגייר: ונערותיה ג'. הכא ואידך ותקם רבקה ונערותיה לומר שנתגיירה ותפסה מעשה האמהות ואידך ויבנם ואת נערותיה ויבנה בשינתה את דתה ואת נערותיה שבא המלאך והרגום לפי שמנעום לקחת התבה ולקחה נערות אחרות: (ו) והנה נער בוכה. זה אהרן שהניחהו אצל התבה. נער בוכה בגי' זה אהרן הכהן: (ז) האלך ג' במס'. הכא ואידך האלך ואכיהו בפלשתים גבי דוד ואידך האלך רמות גלעד לומר שדברי נביאים מתקיימים כדברי אורים ותומים שאמרים נתנבאה על

שפתי חכמים

ונתבתו של משה ע"י שהיו המים תשים דיה כאומר מבפנים מ' ע"ש: צ ר"ל השפחות מיחו בבת פרעה שלא להציל את משה: ק וא"ת והא רש"י עצמו פי' לעיל לפני זה לפי' רבותינו שגבריאל המית כל השפחות שהולכות עמה כבר תירצו בגמ' דגבריאל לא המית כולם אלא הניח לה שפחה אחת בשביל כבוד מלכות כדי שלא תאמר בת פרעה לבדה ולא השפחה שהשאיר לה שלחה: ר מדלא כתיב ותשלח את נערה או שפחתה ומדלא כתיב בהדיא ידה דרשו ונשתרבבה אמתה אמות רבות או משום שבאה המ"ם בלא דגש דרשו כן: ש דאל"כ ואה מבעי ליה וא"כ הוי"ו שבתיבת ותראהו מורה על השם ודו"ק: ת דק"ל למה קרא אותו נער והא לא היה בן י"ג שנים: א ואע"ג דדרך הלשון כך כמו הא לכם זרע, מ"מ מדלא כתיב הא לך דרשו כן הע"ש דליכי ל' נקבה הוא מ"מ מלינו גבי נקבה ג"כ ל' לך כדכתיב הלוא אנכי טוב לך דגבי חנה: ב פי' כהואלה שער מן השלג:

מדכפן

רש"י

נוצי"ל בלעז (שילפרוהר) ודומה לו (ישעיה יט) קנה וסוף קמלו: (ה) לרחץ על היאר. הרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו: על יד היאר. אצל היאור כמו (שמואל ב יד) ראו חלקת יואב על ידי והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו. ור"ד (סוטה שם) הולכות לשון מיתה כמו הנה אנכי הולך למות (בראשית כה) הולכות למות לפי צ שמיחו בה. והכתוב מסייען כי למה לנו לכתוב ונערותיה הולכות: את אמתה. את ק שפחתה. ורבותינו דרשו ר לשון יד. אבל לפי דקדוק לשון הקודש היה לו לנקוד אַמָּתָהּ מ"ם דגושה. והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבבה אמתה אמות הרבה (סוטה שם): (ו) ותפתח ותראהו. את מי ראתה את הילד זהו פשוטו. ומדרשו שראתה עמו ש שכינה (ש"ר סוטה שם): והנה נער בכה. קולו ת כנער: (ז) מן העבריות. שהחזירתו על מצריות הרבה לינק ולא ינק לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה (ש"ר סוטה שם): (ח) ותלך העלמה. הלכה בזריזות ועלמות כעלם: (ט) היליכי. נתנבאה ולא ידעה מה א נתנבאה הי שלכי (ש"ר סוטה שם): משיתהו. שלתיה הוא לשון הוצאה בל' ארמי כמשל ביניתא ב מחלבא. ובל' עברי משיתהו לשון הסירותיו כמו (יהושע א) לא ימוש, לא משו. כך חברו מנחם. ואני אומר שאינו ממחברת משו וימוש אלא מגזרת משה ולשון הוצאה הוא וכן (שמואל ב כב) ימשני ממים רבים. שאלו היה ממחברת מש לא יתכן לומר משיתהו אלא המישותיהו כאשר יאמר מן קם הקימותי ומן שב השיבותי ומן בא הביאותי או משתיהו כמו (זכריה ג) ומשתי את עון הארץ. אבל משיתי אינו אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מיוסד בה"א בסוף התיבה. כגון משה בנה עשה צוה פנה כשיבא לומר בהם פעלתי תבא היו"ד במקום ה"א כמו עשיתי בניתי צויתי: (יא) ויגדל משה.

והלא

על נהרא ועולימתהא מהלכן על כיף נהרא וחזת ית תיבותא בגו יערא ואושיטת ית אמתה ונסיבתה: ו ופתחת וחזת ית רביא והא עולימא בכי וחסת עלוהי ואמרת מבני יהודאי הוא דין: ז ואמרת אחתה לבת פרעה האיזיל ואקרי לך איתתא מינקתא מן יהודיתא ותוניק לך ית רביא: ח ואמרת לה בת פרעה איזילי ואזלת עולימתא וקרת ית אמה דרביא: ט ואמרת לה בת פרעה הא ליכי ית רביא הדין ואוניקיהי לי ואנא אתן ית אגרך ונסיבת איתתא ית רביא ואוניקתיה: י ורבא רביא ואיתיתיה לבת פרעה והוה לה לבר וקרת שמיה משה ואמרת ארי מן מיא שחלתיה: יא והוה ביומיא האינון ורבא משה ונפק לות

אחוהי

רש"י

והלא כבר כתב ויגדל הילד. אמר רבי יהודה בר"א הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו: וירא בסבלתם. (ב"ר) נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם: איש מצרי. (ש"ר) נוגש היה ממונה

השאלות

(ה-יא) למה ספר שנערותיו הולכות על יד היאור. ומ"ש את הילד והנה נער. ולמה א"ל שתקרא מינקת מן העבריות דוקא:

התורה והמצוה

יש לה אחות במרום שהיא השכינה ומדה זו המשגחת על הנפשות היקרות היא עומדת אתם שאחיות לא יתפרדו, והנה שעומדת מרחוק בעולם העליון היא משגחת על נפשות חסידיו כענין ויתיצב ה' וכמ"ש בפי' שם, ומרחוק ה' נראה ועומד לדעה מה יעשה לו, והיתה שכינה עמו ומשגחת על הצלתו וכמו שיספר:

(ה) **ותרד**, עתה יספר הסבות שהזמין ה' שינצל, ושיהיה אמון עלי תולע בבית המלך ושבכ"ז יכירהו עמו ובית אביו. א] הזמין ה' שבת פרעה אשר כל כבודה בת מלך פנימה **תרד** ממעלתה לרחוץ על **היאר** במקום גלוי ומעבר לרבים שלולא זה לא היתה אותו מגיע אליה, ב] שנערותיה לא היו אחת רק הן **הולכות על יד היאר**, שאם היו אחת היתה יראה מפניהם לעבור על מצות אביה הצל לקוחים למות, ג] **ותרא את התבה** הנה שהי' בתוך הסוף טמון ומכוסה ע"י הסוף. ד] **שלקחה אותו ע"י אמתה** שפחתה, שלא בושה מלפניה לעשות כל חפצה. ויש הבדל בין נערות ובין אמהות, שהנערות הם הנשואות לה לצוותא והם מכבדות ובנות שרים, והאמהות הם הפחותים העומדים לשרתה:

(ו) **ותפתח ותראהו את הילד**, כפילת הכנוי עם הפעל מורה שני דברים, א] שראתה את עצמותו ופנימותו, ב] שראתה את הילד בחיצוניותו, כי הראיה תהיה בשני ענינים, א] ראית החומר שהוא יפה תואר ובריא וחזק, ב] ראית הצורה שראתה בשכלה כי יש בו צורה נשגבה אלהית, ועז"א חז"ל שראתה שכינה עמו. **את הילד והנה נער בוכה**, הראיה בחמרו ראתה שהוא ילד שנולד מחדש, ובכ"ז ראתה כי בענין בכיתו דומה כנער שכבר נערכו כחותיו ויש לו רגש פנימי ער ומתעורר, שזה גדר שם נער, ולכן **ותחמול עליו**, והמבאר אצלי בכ"מ כי יש הבדל בין פעל חמל ובין חוסה ורחמים, שהחמלה תהיה מצד טוב הדבר בעצמותו שאינו רוצה להשחית דבר יקר וטוב, משא"כ חוסה ורחמים הם התפעליות נפשיים יוצאות מרוך לבב לראות צרת המוכה שזה גדר הרחמים, או מתועלת שישיג מן הדבר שזה גדר החוסה, ושניהם לא היו פה, רק שהשכילה שלא ישחת דבר יקר כזה, וכאשר היה חשב שהוא הספי אמרה **מילדי העברים זה** שהוא בן כשר נעזב מאבותיו מפני גזרת מלך:

(ז) **ותאמר אחותו**, היה מהשגחת ה' שאחותו ערב לבה לדבר כזאת אל בת מלך בלא פחד שתעשה, ב] שהיה מטיב עצתה במ"ש **האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות**, ר"ל שאם תחיהו לאשה מצרים פן תשלח בו יד להמיתו בסתר משנאתם ילדי העברים, וצריך מינקת עברית, ובזה יש חשש שיקחוהו המצריים מידה וישליכוהו ליאור, עז"א **ותינק לך את הילד** בענין שיקרא ההנקה על שמך ואז לא יערב איש לפגוע בו:

(ח) **ותלך העלמה**, שם עלמה מציין הזריזות וחוזק כח הגוף יותר מנערה, כי היתה בזה כמי שנשלם הכלים וכחותיה והלכה בזריזות **ותקרא את אם הילד** ובזה היה ההשגחה שימלא משה בבית אביו ויכיר עמו ומולדתו:

(י) **ויגדל הילד**, והיה מהשגחת ה' שגם אחר שגדל שכבר עברה החמלה שעורר לבה עליו בעת שמצאה אותו עזוב ומושלך בכ"ז לקחה אותו לבן, וזה היה מהשגחת ה' שיגדל בבית מלך ושם למד כל חכמת מצרים והיה לו לב אמיץ בגבורים כי היה מבני פלטין, ובכ"ז השגיח ה' שלא ישכח עמו ומולדתו במה שקראה שמו משה, שמזכיר שמשתה אותו מן המים, וכבר כתב פילון היהודי [שהיה באלכסנדריא בימי בית שני] בספר חיי משה ששם משה מורכב מן מו שהוא מים בלשון מצרי כמו מוי בלשון ארמי ומן שה שהוא לשון הוצאה והמלטה בלשון מצרי, ושם זה מעיד על מקרה זה בין בלשון מצרי בין בלשון עברי, וכן כתב יוסיפון בקדמוניות שלו ספר ב' פרק ט'. ועי"ז נחקק בלבו תמיד שהוא מזרע בני האומה, וכן ידעו כל ישראל כי הוא יהודי:

(יא) **ויגדל משה ויצא אל אחיו**, יספר מדות משה ואיך מנעוריו היו בו כל המעלות שבעבורם זכה

לכ

אֶל־אֶחָיו וַיַּרְא בְּסִבְלֹתָם וַיַּרְא אִישׁ מִצְרִי מַכֶּה אִישׁ־עִבְרִי מֵאֶחָיו: יב וַיִּפֶן כֹּה וָכֹה וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ וַיַּךְ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחוֹל: יג וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהִנֵּה שְׁנֵי־אֲנָשִׁים עִבְרִים נִצִּים וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ: יד וַיֹּאמֶר מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמַר אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר: טו וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת־מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַרְעֹה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל־הַבְּאֵר: טז וּלְכֹהֵן מִדְיָן שֶׁבַע בָּנוֹת וַתָּבֹאנָה וַתִּדְלֶנָה וַתְּמַלֶּאנָה אֶת־הָרְהָטִים לְהַשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן:

ויבאו

בעל הטורים

משה קודם שנולד כמו שאחז"ל: (יג) נצים ג'. הלא והידך גבי סנחריב להשאות גלים נצים ערים בצורות חד במלכים וחד בישעיה לומר שהרשעים ישאו שממה וחרוב יחרבו דכתיב כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך ודרז"ל אלו דתן ואבירם שירדו מנכסיהם והרבו בתיהם: (טז) ולכהן ג' במסו'. ולכהן מדין וכ"פ גבי פסל מיכה כתיב לאב ולכהן, ויאמרו היה כומר לע"א כשנשא משה בתו הוצרך משה לנדור לו שבן הראשון שיולד לו יהיה כומר לע"א וזה כוונתו כי ידע שיחזיר את חמיו למוטב כמו שעשה שהרי נתגייר מ"מ נענש שבן בנו נעשה כומר לע"א שנאמר ויהונתן בן גרשום בן מנשה והנו נ"ל בן משה היה אלא שתולין הקלקלה במקולקל:

שפתי חכמים

א מדכתב ענין ההכאה למאי דכתיב וירא בסבלותם דמשמע ההכאה נמי מענין הסבלות לכך פירש נוגש היה וכו': ד פי' שמיד שקורין התרנגולין היו צריכים לעמוד ולעשות מלאכתן: ה אין להקשות מנ"ל לרש"י לפרש שהלקהו ולא המיתהו ממש דילמא מה שכתוב מכה איש עברי וכו' פירש שהרג אותו ממש. י"ל דלקמן פירש"י ראה שאין איש טוב יצא ממנו ולכן הרגו הא אם היה רואה שיצא איש טוב ממנו לא היה הורגו ואי אמרת דמה שכתוב מכה איש עברי פירוש שהרגו ממש א"כ למה היה צריך למשה לראות שאין עתיד איש טוב לצאת ממנו הכי דיצא איש טוב ממנו אפ"ה היה לו מן הדין להרגו דכיון שהוא הרג את העברי דכתיב בהדיא נפש תחת נפש אלא ע"כ צ"ל דמה דכתיב מכה איש עברי פירושו לוקה ורודה ולא המיתו ממש ולפיכך היה צריך לראות אם עתיד איש טוב לצאת ממנו דאם היה רואה שיצא שום אדם טוב ממנו לא היה הורגו דמן הדין לא היה חייב מיתה. וא"ת וא"כ היאך היה רשאי משה להרוג אותו וי"ל דבני נח אזהרתן זו מיתתן והן מוזהרין אהכאה כישראל ואפ"ה אם היה רואה שיצא ממנו איש טוב לא היה הורגו כי היה דן אותו כדין ישראל ולא כדין בן נח: ו דלקמן בפרשת אמור על פסוק שלומית בת דברי פירש"י שבחן של ישראל שפירסמה לנו הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה וא"כ אי אמרת שאשה אחרת היתה נמצא שהיו זונות היו בישראל: ז דאל"כ לא היה משה הורגו דאטו משום שהיה מכהו היה חייב מיתה אלא משום שבא על אשתו ובודאי חייב מיתה דהא משבע מצות בני נח הוא דכתיב ודבק באשתו ובזה נמי מתורץ קושיא דלעיל: ח (מהרש"ש) דאל"ל וירא כי אין אדם וגו' לפשוטו שפנה כה וכה שהיה מתירא שלא יראה אותו שום אדם מה לי איש הו אשה ל"ש איש עתיד וכו' להתגייר וכו' ולכ"א איש ר"ל צדיק שעתיד להתגייר ע"ד שפירש"י פרשת שלח לך ופ' דברים אנשים צדיקים ולא לאפוקי נשים ע"ש. וא"ת והא בפרשת אמור פירש"י עצמו על פסוק בתוך בני ישראל מלמד שנתגייר וקאי על בן המצרי דכתיב הכא שהוליד עם שלומית בת דברי. וי"ל דבשעה שהרג משה את המצרי היתה כבר מעוברת ממנו אבל היה רואה שאין עתיד לצאת עוד איש ממנו שיתגייר: ט דכתיב הכא שני אנשים וכתיב התם סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה: י דקל"ל ילמה אתה מכה רעך משמע"ל מכה איש עדיי א"ו פירושו למה תרצה להכות רעך: כ דק"ל אין קראו רשע אם זה היה רשע וזה לא היה רשע

גם

רש"י

ב ממונה על שוטרי ישראל והיה מעמידם מקרות ד הגבר למלאכתם: מכה איש עברי. מלקהו ורודהו ה ובעלה של שלומית בת דברי היה ונתן עיניו בה ו ובלילה העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבית ובא על אשתו ז כסבורה שהוא בעלה וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר וכשראה אותו מצרי שהרגיש בדבר היה מכהו ורודהו כל היום: (יב) ויפן כה וכה. ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה. ולפי פשוטו כמשמעו: וירא כי אין איש. עתיד לצאת ממנו ח שיתגייר: (יג) שני אנשים עברים. דתן ואבירם ט הם שהותירו מן המן: נצים. מריבים: למה תכה. אע"פ שלא הכהו י נקרא רשע בהרמת יד: רעך. רשע כ כמותך: (יד) מי שמך לאיש.

והרי

אחוהי וחזא בפולחנהון וחזא גבר מצראה מחי לגבר יהודאה מאחוהי: יב ואתפני לכא ולכא וחזא ארי לית גברא ומחא ית מצראה וטמריה בחלא: יג ונפק ביומא תנינא והא תרין גברין יהודאין נצן ואמר לחיבא למא את מחי לחברך: יד ואמר מן שויך לגבר רב ודין עלנא הלמקטלי את אמר כמא דקטלתא ית מצראה ודחיל משה ואמר בקושטא אתידע פתגמא: טו ושמע פרעה ית פתגמא הדין ובעא למקטל ית משה וערק משה מן קדם פרעה ויתיב בארעא דמדין ויתיב על בירא: טז ולרבא דמדין שבע בנן ואתאה ודלאה ומלאה ית רהטיא לאשקאה

רש"י

והרי עודך נער: להרגני אתה אומר. מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש: ויירא משה. כפשוטו. ומדרשו דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין אמר מעתה שמא אינם ראויין להגאל: אכן נודע הדבר. כמשמעו. ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל ע' אומות להיות נרדים בעבודת פרך אבל רואה אני שהם ראויים לכך: (טו) וישמע פרעה. הם הלשינו עליו: ויבקש להרוג את משה. מסרו לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו החרב הוא שאמר משה ויצילני מחרב פרעה: וישב בארץ מדין. נתעכב שם כמו וישב יעקב: וישב על הבאר. לשון ישיבה למד מיעקב שנזדווג לו זווגו על הבאר: (טז) ולכהן מדין. רב שבהן ופירש לו מעבודת אלילים ונידוהו מאצלם: את הרהטים. את בריכות מרוצת המים השקתות

שפתי חכמים

לכן פי' שגם חבירו היה רשע. מהרש"ל: ל דאל"ל וכתיב אומר ולא הלהרגני אתה מבקש אלא ודאי באמירה הרגו. ואי לתמוה מי הגיד לאותו רשע שהרגו בשם המפורש דאיכא למימר כיון שראה שטמנו בחול ולא ראה אותו שעשה מעשה בידים שפט בשכלו שהרגו בשם, רא"ם: מ פי' מלשינים: נ דאע"ג דככר נגזרה גזרה ועבדום וענו אותם ת' שנה מכל מקום היה ק"ל למשה שהרי אמרה תורה לא יומתו אבות על בנים וגו': (מהר"י) א"נ הרי גם שאר גוים הי"ל לאברהם וליצחק ולמה לא נגזר השעבוד עליהם א"נ אע"פ שנגזר עליהם ועבדום וענו אותם מ"מ בעבודת פרך לא נגזר עליהם וזה היה תמוה בעיניו: ס (נח"י) דהא דכתיב כי מתו כל האנשים המבקשים וגו' הם היו דתן ואבירם כדמשמע פ"ע דנדרים: ע דק"ל לרש"י כיון שיתרו היה כהן מדין א"כ למה גרשו הרועים את בנותיו וע"ז פי' פירש מע"א כו'. (מהרש"ל) פרש היה מע"א אבל לא נתגייר לגמרי דהא אח"כ כשמע קריעת ים סוף אז בא ונתגייר. (מהרמ"ש) שמעתי דה"פ פירש מע"א של מדין לע"א אחרים כמשה"ל שלא כוונת ע"א שלא עבדה ואח"כ ע"כ נ"ל שפירש מע"א אחת לע"א אחרת וכש"ה א"ש

השאלות

(יב-כב) למה ספר כל המעשים האלה ללא צורך: ומה שדייק ויצא אל אחיו, מכה וכו' מאחיו למה התערב בריב הרועים שהיה להם תקנה שלא ישקו הצאן עד אם יאספו כל העדרים כמו רועי חרן.

התורה והמצוה

לכל הכבוד הזה, שהגם שגדל בבית מלך וישראל היו אז בתכלית השפלות לא הסתיר פניו מהם ולא אליהם מצד שהם אחיו, הפך מטבע האנשים שבעלותם לגדולה יתרחקו מאחיהם העניים והאביונים, זאת שנית שראה בסבלותם היינו שהביט ע"ז בעין חמלה ולבו עליו דוי, זאת שלישית שראה איש מצרי מכה איש עברי מאחיו, שהגם שגדל בין המצריים ומתערב עמהם היו כזרים בעיניו, והאיש העברי המוכה הרגיש בנבזיות מצד שהוא אחיו עצמו ובשרו, ועל המכה חרה אפו מצד שהוא מצרי נבזה ושפל בעיניו. ובזה עשה כמעיל קנאה על הכותו את אחיו החשוב בעיניו:

(יב) ויפן, יספר כי מסרה בו רוח אלהי לשבור זרוע רשע ולפתח בני תמותה, ולבל תאמר כי עשה זה שלא בעצת שכלו רק מתוך כעס פתאום וזה לא יסוכה, עז"א שפנה כה וכה לראות אם יש איש כי עשה במתון ובעצת שכלו, וידע שיש סכנה בדבר אם יודע לאיש, ואז הכהו להציל נפש אחיו, ודעת חז"ל בסנהדרין שהיה המצרי חייב מיתה דמצרי שהכה לישראל חייב, והרמב"ם בה' מלכים דעתו שא"א רק בידי שמים, ועז"א במד' דנמלך בפמליא של מעלה וירא כי אין איש אבל מלאכים ראה ונמלך עמהם, ובדרך הכמו שראה א"ע כי אינו איש רק מצורף אל המלאכים והכהו בכח הרוחני שבו ועז"א חז"ל שהכהו בשם המפורש:

(יג) ויצא, ואף שראה גרת שהיו ושעי"כ קרוב הוא לבוא לידי סכנה בכ"ז לא נמנע לצאת ביום השני, וירא והנה שני אנשים עברים נצים המלה הוא ע"י הכאה וזה ההבדל בינו ובין ריב, ויאמר לרשע למה תכה רעך כי שני רעים שהם במצור ובמצוק יאהבו זא"ז בטבע ויעזרו זל"ז לא שיהיה ריב ומדון ביניהם, ובזה נודע שנטוע בנפשו אהבת משפט וצדק בין איש ובין אחיו, שכ"ז נצריך למי שמוכן להנהיג הנהגת העם, כמ"ש צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל:

(יד) ויאמר מי שמך, ר"ל מי שיתילב להוכיח ולשפוט בדברי ריבות יהיה באחד משלשה פנים, או שהוא איש ר"ל גדול ונכבד בעיני העם שישמעו אליו מצד מעלתו, או שהוא שר, הממונה להשתרר בחזקה, או שהוא שופט, שקבלוהו עליהם לשפוט בדברי ריבותם, ואתה מי שמך לאיש נכבד או שר או שופט עלינו, ואחר שאינך ממונה ע"ז ואתה מתעבר על ריב לא לך מבואר שאתה רוצה להרגני ברצח כאשר הרגת את המצרי, וע"ז אתה אומר ומוכיח לבקש עלילה להרגני. אכן נודע הדבר, כי שמלה חשב שאין רואים,

נמ"ע

יז וַיָּבֹאוּ הָרֹעִים וַיְגָרְשׁוּם וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁעָן וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאנָם׃ יח וַתָּבֹאנָה אֶל־רְעוּאֵל אֲבִיהֶן וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ מִהַרְתֶּן בֹּא הַיּוֹם׃ יט וַתֹּאמַרְןָ אִישׁ מִצְרִי הִצִּילָנוּ מִיַּד הָרֹעִים וְגַם־דָּלֹה דָלָה לָנוּ וַיַּשְׁקְ אֶת־הַצֹּאן׃ כ וַיֹּאמֶר אֶל־בְּנֹתָיו וְאַיּוֹ לָמָּה זֶּה עֲזַבְתֶּן אֶת־הָאִישׁ קִרְאֶן לוֹ וְיֹאכַל לָחֶם׃ כא וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת־הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת־צִפֹּרָה בִתּוֹ לְמֹשֶׁה׃ כב וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ פ כג וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל

שועתם

רש"י

העשויות בארץ: (יז) ויגרשום. מפני הנידוי: (כ) למה זה עזבתן. הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שהמים עולים פ לקראתו: ויאכל לחם. שמא ישא אחת צ מכם כד"א כי אם הלחם אשר הוא אוכל: (כא) ויואל. כתרגומו. (ס"א כמשמעו) ודומה לו (שופטים יט) הואל נא ולין, ולו הואלנו. הואלתי ק לדבר, ומדרשו לשון אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו: (כג) (ויהי בימים הרבים ההם. שהיה משה גר במדין וימת מלך מצרים והוצרכו ישראל לתשועה ומשה היה רועה וגו' ובאת תשועה על ידו ולכך נסמכו פרשיות הללו, בר"י): וימת מלך מצרים. (ש"ר) נצטרע ר והיה שוחט תינוקות ישראל ורוחץ בדמם:

נאקתם

שפתי חכמים

א"ש הא דפירש"י שכתובה עם משה ע ראשון יהיה לע"א וכו' זק"ל: פ (מהרש"ל) נ"ל שמדקדק רש"י מה זה ששאל יתרו לבנותיו למה זה מהרתן כו' אם היה יודע שבכל יום באים הרועים ומגרשים אותן א"כ למה היו הולכים מתחלה קודם שהשקו הרועים ואם היה יודע בכל יום באים הרועים תחלה א"כ למה היה שואל אותן דלמא היום ג"כ לא באו הרועים אע"כ צ"ל שבאו היום כל כך מהרה שאף אם לא באו הרועים לא היו באות כ"כ מהרה לכך שאל אותן למה מהרתן והם השיבו לו שבא אחד ושאב ועלו המים לקראתו שלא הוצרכנו לשאוב. ומנ"ל שהם השיבו כך י"ל מדכתיב ותמלאנה את הרהטים וגו' משמע שלא היו משקים את הצאן אלא מן הרהטים ששופכים מים לשם והם השיבו שבא איש ודלה להם והשקה את הצאן משמע שלא היה שופך אל הרהטים אלא רק היה משקה אותם אע"כ צ"ל שעלו המים לקראתו ולא היה צריך לשפוך על"ל (כאן יש לחדש ג"כ ואין הפנאי מספקת עכשיו): צ (מהרמ"ש) י"ל דקשה לרש"י למה אמר ויאכל להם וכי לא הי"ל ליתרו לכבדו על טובה כזו אלא בלחם בשלמא אלו דבר כן בפניו היה שייך לומר שדבר מעט ועשה הרבה כדפירש"י גבי ואקחה פת לחם וגו' אע"ג דאברהם היה צדיק ודרך צדיקים אומרים מעט כו' משא"כ ביתרו אבל כאן דבר יתרו שלא בפניו של משה אין שייך כלל דאברהם דבר כן בפני המלאכים ותו דמשמע קראן לו רק בשביל אכילת לחם לבד וא"כ ילך לדרכו וכי כל חרדה הזאת שאמר למה עזבתן וגו' קראן לו וגו' כדאי בשביל זה לבד ל"פ שמא ישא וכו' וז"ש ויואל משה לשבת וגו' לישאר אצל יתרו ע"י ויתן את צפורה וגו' וא"ש ל' ויואל פי' ויתרצה דמשמע בהדיא שיתרו בקש ממנו זה ומשה נתרצה למלאות בקשתו וא"כ ע"כ צ"ל שזה נרמז במ"ש קראן לו ויאכל לחם שמא ישא כו' דמש"ה שלא אחר משה ודו"ק: ק נ"ל דמייתי הכא ראיה מלשון הואלתי שהוא לשון רציתי מהואלתי האחרון דכתיב לעיל בפ' וירא דב"פ כתיב שם הואלתי דהא הואלתי ראשון דכתיב שם אינו לשון רציתי אלא לשון התחלה כדפירש"י שם ע"ש: ר דאי פירושו שמת למה נעקו שמא המלך שיהיה אחר פרעה

יהיה

התורה והמצוה

וחז"ל אמרו שנודע הדבר שהיה פליאה בעיניו מה חטאו ישראל מכל ע' אומות, ר"ל שמשה לא היה מתירא אחר שעשה זאת כפי הדין להציל את המוכה, ובודאי יושיעהו ה' בל תאונה אליו רעה, אבל אחר שנודע אליו שישראל מוכים כדין מפני חטאם, דאג כי לא יופיע עזרת ה' להצילו ולכן ויירא משה:

(טו) ויבקש, ממה שלא אמר ויבקש פרעה את משה להרגו למדו חז"ל שכבר היה בידו ומסרו לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו החרב. וישב על הבאר גם זה היה מהשגחת ה' להמציא לו בת זוגו והמציאו לו על הבאר כמו ליצחק וליעקב, וכן בת זוגו בעולם העליון היא באר חפרוה שרים ומשה איש האלהים בעלה דמטרוניתא כנודע:

(יז) ויבאו, הרועים עשו התקשרות ביניהם כמו שעשו רועי חרן שלא ישקו הצאן עד אשר אם יאספו כל העדרים כי היו המים ביוקר ומגד זה הקפידו על בנות מדין שהקדימו לדלות ולהשקות לפני הרועים,

אמנם

עָנָא דַאֲבוּהֵן: יז וַאֲתוֹ רָעַיָא וּטְרָדוּנִין וְקָם מֹשֶׁה וּפָרְקִינוּן וְאַשְׁקִי יָת עָנְהֵן: יח וַאֲתָאָה לְוָת רְעוּאֵל אֲבוּהֵן וַאֲמַר מָה דֵין אוֹחִיתוּן לְמֵיתֵי יוֹמָא דֵין: יט וַאֲמַרָא גַּבְרָא מִצְרָאָה שֵׁיזְבְנָא מִידָא דְרָעַיָא וְאַף מִדְלָא דְלָא לָנָא וְאַשְׁקִי יָת עָנָא: כ וַאֲמַר לִבְנָתֵיהּ וְאָן הוּא לְמָא דְנַן שְׁבַקְתּוּן יָת גַּבְרָא קְרַן לֵיהּ וְיֵיכוּל לַחְמָא: כא וּצְבִי מֹשֶׁה לְמִתַּב עִם גַּבְרָא וִיהַב יָת צִפּוֹרָה בְרַתֵּיהּ לְמֹשֶׁה: כב וִילֵידַת בַּר וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ גֵּרְשֹׁם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה: כג וַהֲוָה בְּיוֹמַיָא סַגִּיאַיָא הָאִנּוּן וּמִית מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְאִתְאֲנָחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן פּוּלְחָנָא דַהֲוָה קְשֵׁי עֲלֵיהוֹן וּזְעִיקוּ וסליקת

השאלות

(כג-כה) מ"ש בימים רבים וימת, והמיתה אינה נמשכת ימים רבים, ולמה נאנחו וזעקו עתה במות המלך הרשע ולא קודם, והכפל וישמע וירא וידע אלהים:

התורה והמצוה

אמנם משה רצה שהדין עמהם מפני ארבעה טעמים, א] שההתקשרות שעשו הרועים ביניהם אינו אל על יתרו שהיה כהן מדין שמצד כהונתו נוטל חלק בראש וי"ל משפט הקדימה, ב] שהיו שבע בנות ומצד שהם נקבות אין ראוי שימתינו על הרועים מפני הצניעות, ג] מצד עצם הענין שכבר באו ודלו ותמלאנה את הרהטים והיו המים שלהם, ד] שההתקשרות אינו אל רק על רועים שרועים צאן של אחרים, אבל הם באו להשקות צאן אביהן ואינם בכלל הרועים, וכל"ז:

(יז) ויבאו הרעים ויגרשום, ומשמע ששפכו גם המים כמ"ש וגם דלה דלה לנו, לכן ויקם משה ויושען בל יעשו עמהם רעה וגם וישק את צאנם כי שפכו המים:

(יח) מדוע מהרתן, ויצחק אמר ליעקב מה זה מהרת למצוא, מדוע הוא שאלת הסבה, ומה הוא כמו למה שהוא שאלת התכלית, יצחק לא שאל על הסבה שמבואר שמצא מיד תיכף, רק על התכלית כי היה צווי שילך למקום רחוק כדי לצוד הרבה בצידות כמ"ש שם ורעואל לא שאל על התכלית רק על הסבה מה יום מיומים שלא עכבו הרועים אותם:

(יט) ותאמרן, ספרו שבחו מג' טעמים, א] שהוא איש מצרי שאין לומר שכבוד הכהן עם בנתו כי הוא מאומה אחרת, ב] שהצילנו, ג] שחוץ מזה דלה דלה לנו שהצלה באה מצד אהבת משפט, ומה שדלה להם הוא מצד אהבת חסד וצדקה, ובזה ספר ממעלת אדונינו שמלבד שהיה מגן לבני עמו, עשה משפט לעשוקים לכל בני האדם בכלל:

(כ) ואיו, ר"ל שאם היה בא עמכם הייתי יכול לחשוב כי עשה זאת בעבור תקות גמול או למצוא חן בעיני הכהן, אבל אחר שלא בא עמכם מבואר שעשה זה מטוב לבבו ומדותיו הטובות לבד וא"כ מדוע עזבתן איש כמוהו קראן לו ויאכל לחם:

(כא) ויואל, כבר בארתי (הושע ה) שפעל יאל מורה שנתרצה אחר שמאן תחלה בדבר, מבואר שמשה לא נתרצה תיכף, וכן אחר שנתרצה לא נתרצה מצד שהוא כהן מדין רק לשבת את האיש מצד מעלתו וחכמתו, כי כהונתו לע"ז היה נגד רצון משה:

(כב) גר הייתי, יודיע שהגם שנתישב במדין ונשא שם אשה והגם שברח ממצרים מפני מלשינות איש ישראל בכ"ז לא שכח אהבת עמו, והיה עינו ולבו שם כל הימים לשוב אליהם ולהושיעם, ומדין היתה ארץ נכריה בעיניו, וישיבתו שם כגרות וטלטול:

(כג) ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים, לדעת חז"ל פי' שנצטרע, ומפני שהם ימים של צער קורא אותן ימים רבים, וכן פי' מ"ש בשנת מות המלך עוזיהו שנצטרע, ובהשקפה ראשונה חשבתי שדבריהם בנוים על הכלל שבכ"מ שמדבר ממיתת מלך מזכיר שמו בלא תואר מלך וישכב שלמה עם אבותיו וישכב רחבעם וישכב אביה וכן כולם, וע"כ במה שהזכיר תואר, מלך מצרים, מלך עזיה, דרשו שהיו בחיים רק שנצטרע (ושוב שמעתי כן בשם הגר"א), אולם שבתי וראיתי שהגם שכלל זה הוא בדוק בכ"מ שכתוב וישכב עם אבותיו שאז כבר הדלה המלוכה ולא יזכיר בו עוד תואר מלך, אבל במקום שכתב וימת מצאתי שני מקומות יוצאים מן הכלל, וימת מלך בני עמון (ש"ב י"ד) ויכה את מלך ישראל וימת המלך (מ"א כ"ב). והנה כ"מ שכתוב בימים ההם, יציין לפעמים דבר שנעשה כל משך זמן ההוא, כמו בימים ההם אין מלך בישראל (שופטים יח), ולפעמים יציין דבר שנעשה בנקודה מיוחדת ביום מן הימים כמו ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו, אבל הציון בימים הרבים מורה דבר שנעשה במשך זמן רב לא יצדק על מיתת המלך, וע"ז פי' שנצטרע והצרעת נמשך ימים רבים, שלפי ערך הצער היו רבים, כמו ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים שלשה ימים הם רבים בערך זוב הדם, ועשרה ימים יחשבו לרבים לערך מה ששחטו ג' מאות ילדי ישראל בכל יום. אולם לדעת המפ' שמת ממש מ"ש ויהי בימים הרבים חוזר לספור הקודם שהחל קושי השעבוד משנולדה מרים, ואחר שנולד משה והושם ביאור בטלה הגזרה של השלכת הילדים והשעבוד נשאר כמו שהיה, ובימים הרבים ההם מיום לדת משה עד היום שהיו שמונים שנה לא נעשה שום התחדשות לא לטוב ולא לרע, רק דבר אחד רשום שמת מלך מצרים אשר שם עליהם שרי מסים למען ענותם, וכל הימים היו מקוים כי

שַׁוְעָתָם אֶל־הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבֹדָה׃ כד וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב׃ כה וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים׃ ס רביעי ג א וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה אֶת־צֹאן יִתְרוֹ חֹתְנוֹ כֹּהֵן מִדְיָן וַיִּנְהַג אֶת־הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל־הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵבָה׃ ב וַיֵּרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֵלָיו בְּלַבַּת־אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ
אֻכָּל

רש"י

(כד) נאקתם. צעקתם. וכן (איוב כד) מעיר מתים ינאקו: את בריתו את אברהם. עם אברהם: (כה) וידע אלהים. נתן עליהם לב ולא העלים עיניו: (א) אחר המדבר. להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: אל הר האלהים. על שם העתיד: (ב) בלבת אש. בשלהבת אש לבו של אש כמו לב השמים. (שמואל ב) בלב האלה. ואל תתמה על התי"ו יש לנו כיוצא בו (יחזקאל טז) מה אמולה לבתך: מתוך הסנה. ולא אילן
אחר

התורה והמצוה

כשימות מלך הזה הצורר אותם יוקל מעליהם עול השעבוד ועתה שמת המלך ונשארו בשעבודם כשהיו התחילו להרגיש בצרתם ולצעוק אל ה', וידוע בדה"י הקדמונים שכל מלך שעמד במצרים היה בונה לעצמו בניינים רמים ונשאים, ובתי קברות ועמודים (פירמידען) גבוהים ורמים, ובמותו נשבתה העבודה הזאת, רק שהמלך החדש אשר עמד התחיל בעבודות חדשות לבנות טירות ועמודים לפאר מלכותו ומקום קבורתו, ולכן הרגישו בצרתם ויאנחו מן העבודה החדשה, והיה המנהג במצרים שכל שרי המלך ועבדיו ועמו היו עוסקים ימים רבים בבכי וצעקה ומספד מר כמ"ש ויבכו אותו מצרים שבעים יום, וע"כ העבדים האלה המעונים והמרודים שעד עתה לא היו יכולים לצעוק ולבכות על עניים כי הנוגשים היו מענישים אותם על צעקתם, עתה שהשתתפו עם המצריים לצעוק ולבכות על מות המלך והם במר לבבם בכו וצעקו לה' מן העבודה, וז"ש ויאנחו ב"י מן העבודה והאנחה היא מעומק הלב והזעקה הוא בקול, שחשבו מצרים שהם נאנחים וזועקים על מות מלכם והם צעקו מן העבודה, ומזה התעוררו אל השועה שגדר שם שועה שצועק לישועה שהשוע אל ה' שיושיעם, ותעל שועתם אל האלהים הגם שהיה מן העבודה ומסבתה כי עדן לא שבו בתשובה שלמה, בכ"ז:

(כד) וישמע אלהים את נאקתם, נאק ואנק בא על אנקת חלל, ובכל ארצה יאנק חלל (ירמיה נא), ונאק נאקת חלל (יחזקאל ל) וזה נכון מאד לפי' חז"ל ששחטו ילדי ישראל ונפש חללים תשוע, ולמפרשים שמת ממש בא נאקתם על אנקת עני ונגע, כי הפילו מהם חללים ורבים נתמעכו בבנין, ואז זכר ה' את בריתו שהגם שנגזר עליהם ענוי לא גזר עליהם כליון להומם ולאבדם, כי הברית קים להושיעם ולהקימם להיות גוי לפניו:

(כה) וירא. שע"י ששמע נאקתם עי"כ ראה אותם להשגיח על ענייהם כענין מ"ש הטה אלהי אזנך ושמע פקח עיניך וראה, והראיה תפול על רושמים החיצונים שהם נראים לעין, והידיעה תפול על מכאובי הנפש הפנימים, כמ"ש אשר ראית את עניי, ידעת בצרות נפשי:

ג (א) ומשה היה רועה, הקדמת השם לפני הפעל מורה שזה נמשך מהקודם, שכאשר זכר ה' את בריתו והסכים לגאלם נמצא אז משה שהיה מוכן לדבר הגדול הזה, וכמ"ש חז"ל על פסוק יצפן לישרים תושיה, שהשם ב"ה הזמין ישרים בכל דור ודור להיות מלאכיו לענינים גדולים כוללים הראוים לעשות בדור ההוא, ובמד' [פ"ב] כל מי שכתוב בו היה היה מתוקן לכך, נח תמים היה, שהיה מתוקן לגאולה, ויוסף היה, מתוקן לפרנסה, מרדכי היה, מתוקן להצלה, ומשה היה, מתוקן לגאולה, ובאר כי נראה בו ההכנה הזאת ממה שהיה רועה את הצאן, שנהג אותם ברחמים, וכן ירעה צאן עמו כעדר במדבר, וממה שהרחיקן מן הישוב שלא ירעו בשדות אחרים בחשם רועה גזלן הוא וכשמתרחק מזה הוא אות גדול על כשרונו, ואמר לרבותא שהיה רועה צאן יתרו לא צאן של עצמו שיצמח רחמנותו על הצאן מתועלות עצמו, ובאר שהגם שיתרו היו לו שבע בנות רועות צאן, התחייב משה לרעותם מצד שהיה כהן מדין שנדוהו בשביל שכפר בע"ז, ומשה היה חתנו ואין גואל קרוב ממנו, וע"י שנדוהו בני עמו לא יכול לרעותם בשדה מדין בשדות יתרו והוצרך להתרחק אל המדבר, ובאשר המדבר לא מקום מקנה הנהיגם אחר המדבר למקום מוצא דשא וע"כ בא אל הר האלהים חורבה:

וירא

וּסְלֵיקַת קְבֵלְתְּהוֹן לִקֳדָם יְיָ מִן פּוּלְחָנָא: כד וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קְבֵלְתְּהוֹן וּדְכִיר יְיָ יָת קְיָמֵיהּ דְּעִם אַבְרָהָם דְּעִם יִצְחָק וּדְעִם יַעֲקֹב: כה וּגְלֵי קֳדָם יְיָ שִׁעְבּוּדָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְמִפְרְקְהוֹן יְיָ: א וּמֹשֶׁה הֲוָה רָעֵי יָת עָנָא דְּיִתְרוֹ חֲמוּהִי רַבָּא דְּמִדְיָן וּדְבַר יָת עָנָא לַאֲתַר שְׁפַר רַעְיָא לְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּיְיָ לְחֹרֵב: ב וְאִתְגְּלִי מַלְאֲכָא דַּיְיָ לֵהּ בְּשַׁלְהוֹבִית אֶשָּׁתָא

מגו

השאלות

(ב-ו) אם כפי' המפ' שהיה המלאך ענין אחר והאש ענין אחר מדוע התפלא על האש ולא על המלא׳. איך אמר מדוע לא יבער הסנה הפך מ"ש תחלה והנה הסנה בוער. מ"ש וירא ה' כי סר לראות ויאמר של נעליך והלא היה צריך להסירם גם במקום שעמד בו כי אדמת קדש הוא. מדוע לא אמר ויעש משה כן כמ"ש אצל יהושע, ולמה ליהושע אמר נעלך בל"י ולמשה אמר נעליך בל"ר, ומ"ש אנכי אלהי אביך היל"ל אלהי אבותיך:

התורה והמצוה

(ג) וירא מלאך ה' אליו, כבר התבאר שהיו כמה הבדלים בין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים, א] שאר הנביאים נתנבאו בחלום ונבואת משה היה בהקיץ, ב] על כל הנביאים נפל פחד ורעדה ובטלו כל כחות הגוף ומשה נתנבא כשהוא ער ועומד על רגליו ומשתמש בחושיו, ג] כל הנביאים ראו מחזות ודמיונות כי בא להם שפע הנבואה באמצעות כח המדמה ולמשה הגיע השפע על כח השכלי בלי תערובות כח המדמה וע"כ לא ראה שום דמיון, וכמ"ש חז"ל במד' מה בין נבואת משה לנבואת בלעם משה לא היה יודע מי מדבר עמו בלעם היה יודע מי מדבר עמו, כי משה לא ראה שום דמיון וע"כ לא היה יודע מי מדבר עמו, אבל בלעם שראה מחזה ודמיון כמ"ש אשר מחזה שדי יחזה היה יודע מי מדבר עמו, ד] כל הנביאים נבאו במשלים וחידות עד שהיו נבואותיהם סתומות ונעלמות כמ"ש ותהי להם חזות הכל כדברי הספר החתום, ובנבואת משה לא נמצא שום משל וחידה. וכל הסבות אלה שבאו בנבואה שבלתי שלמה באר אליפז במ"ש ואלי דבר יגונב וכו' בשעפים מחזיונות לילה וכו' כמ"ש בפירושי שם, ה] כל הנביאים הגיע להם שפע הנבואיית באמצעות מלאך, ונבואת משה היה פנים אל פנים שלא באמצעות מלאך, כמ"ש אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע וכו' לא כן עבדי משה כמבו' שם במקומו, אולם מן המחזה דפה מבואר שגם משה בתחלת נבואתו לא התעלה על יתר הנביאים בכל התנאים האלה, שהגם שהיתה נבואתו בהקיץ, ולא בטלו כחות גופו רק עמד על עמדו משתמש בחושיו בלא פחד ורעדה, בכל זה ביתר הדברים לא עלה עדיין למרום המדרגה, א] שבאה אליו הנבואה באמצעות מלאך כמ"ש וירא מלאך ה' אליו, ובכ"מ תפס הלשון וירא אליו ה' וירא אליו מלאך ה' ופה תפס מלת אליו לבסוף, כי התבאר אצלי בהלכות הפעל (כלל קפז) שכ"מ שהחדוש הוא במלת אליו יקדים המלה ובכ"מ שאין בו חדוש יבא לבסוף, וע"כ בכ"מ יקדים מלת אליו שזה עקר החדוש שהאל נראה אליו, אבל במשה לא היה זה חדוש כי היה מוכן למדרגה יותר גדולה, והחדוש שמלאך נראה אליו כי היה ראוי שתהיה נבואתו שלא באמצעות מלאך, זאת שנית שראה מחזה ודמיון כי המלאך נראה אליו בלבת אש מתוך הסנה, ואין פירושו שהאש היה ענין אחר והמלאך היה בתוך האש, שא"כ למה התפלא על מחזה האש ולא על המלאך עצמו, רק פי' שהלבת אש עצמו היה המלאך, וכמ"ש במד' איוב שפעמים שהקב"ה עושה מלאכיו אש ופעמים הם לפידים ופעמים ברקים, ואליהו שכב תחת רותם אחד והנה זה מלאך נגע בו שהמלאך עצמו התראה בצורת רותם כמ"ש בפי' שם, וכ"כ במו"נ (ח"ב פ"ו) אחר שמלא הנביאים יראו המלאכים כאלו הוא איש מן האנשים וכו' ומהם בראוהו אש וירא מלאך ה' אליו בלבת אש, ר"ל שהאש הוא מלאך ממש, ולא כהרי"א שחשב כוונתו שר"ל שלא ראה מלאך כלל רק האש נקרא מלאך ע"ד משרתיו אש לוהט, ולא זאת כוונתו רק שהאש שהתראה אליו הוא עצמו היה המלאך, עכ"פ ראה מחזה ודמיון, זאת שלישית שהיתה הנבואה במשל ובחידה שראה הסנה בוער באש והסנה איננו אכל, שהוא משל וחידה שעדיין לא הסכימו המפ' על אמתת הנמשל, ויש הבדל בלשון בין פעלי דלק בער אכל, שדלק מורה תחלת האחזת האש בהיות דבר כמו מדליק נר או קיסם, בער מציין שהאש מתפשטת בדבר הנדלק, ואכל מציין שהדבר נשחת ונעשה אפר, וא"כ מ"ש הסנה בוער באש היינו שהאש התפשטה והתאחזה בהסנה רק שהסנה לא נשחת עדיין להעשות אפר, ועפ"ז תמהו כל המפ' היך אמר מדוע לא יבער הסנה שלא ראהו בוער והיל"ל מדוע לא יאוכל הסנה, אבל עם העיון היטב דרך הלשון לומר שהאש בוער בדבר לא שהדבר בוער באש, כמו כאש תבער יער (תהלים פג) ותבער בם אש ה' (במדבר יא) ותבער בערי יהודה (ירמיה מד) וכן היל"ל פה והנה האש בוער בסנה, אבל הלשון הסנה בוער באש מורה ההפך שהסנה איננו בוער רק שהאש בוער, כמו וההר בוער באש, שלא בער ההר עצמו רק האש הי' בוער, ומ"ש (דה"ב כח) ויבער בניו באש פי' שלא שרפם ולא שלט בם האש וכמ"ש חז"ל שסכתו אמו בסלמנדרי"א, או שרק העבירו באש ולא שלט בו, שע"ז יבא הלשון גם את בניהם ישרפו באש (דברים יב) וכן נמצא עוד (שופטים טו) כפשתים אשר בערו באש, וזה דומה עם מ"ש כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריחו אש, שנעורת הפשתים אף אם האש אינו בוער בו בעצמו רק שמריח אותו שהוא קרוב אליו ימוג וילך, שע"ז בא הלשון אשר בערו באש אף שהאש לא בער בם, וע"כ תמה משה

מדוע

אֲכָל׃ ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אָסֻרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הַמַּרְאֶה הַגָּדֹל הַזֶּה מַדּוּעַ לֹא־יִבְעַר הַסְּנֶה׃ ד וַיַּרְא יְהוָה כִּי סָר לִרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ה וַיֹּאמֶר אַל־תִּקְרַב הֲלֹם שַׁל־נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אַדְמַת־קֹדֶשׁ הוּא׃ ו וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק

ואלהי

בעל הטורים

(ו) ויסתר משה פניו ב' במס'. הכא ואידך ויסתר עמל מעיני. שאלו היה מביט בזיו השכינה בתוך הסנה והיה מבקש רחמים על ישראל לא היו גלות יותר כי הסנה הוא סימן עמו אנכי בצרה וזהו ויסתר עמל מעיני שאם לא היה מסתיר

שפתי חכמים / רש"י

יהיה טוב אלא וא[illegible] נמשך ומגורע השוב כמם: ש דק"ל אחר מגום עמו אנכי בצרה: אכל. נאכל כמו לא עֻבַּד אדמת

בה: אסר לֶקַח מפם: (ג) אסרה נא. אסורה מכאן

נתקרב פס: (ה) של. שלף והוצא. כמו (דברים יט) ונשל הברזל. כי ישל זיתך: אדמת קודש הוא. ש המקום:

כי

התורה והמצוה

מדוע לא יבער הסנה שאינו ורק האש בוער ואינו פועל בו, ואמרו חז"ל (יבמות דף מח) מכאן לישעיה מידן דייניה וקטליה א"ל משה רבך אמר כי לא יראני האדם וחי ואת אמרת ואראה את ה', והלא קשיא? כאן באספקלריא המאירה כאן באספקלריא שאינה מאירה, ר"ל משה שראה באספקלריא המאירה ר"ל שלא באמצעות כח הדמיון, רק שעברה השפע הנבואיית על כח השכלי, לא ראה שום מחזה ודמיון, אבל ישעי' שעברה עליו השפע הנבואיית באמצעות כח המדמה, וראה דרך משלים ולבושים וחלומות שהם כחות המדמה שהם כחות הומריות, נדמה לו שרואה מחזה ודמיון, וזה הי' מדרגת נבואת האבות וכל הנביאים חוץ ממשה, וכמ"ש וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם, ופי' בזהר (דף כ"ג) וארא אל אברהם וכו' באינון גוונין דאתחזיין, ושמי ה' לא נודעתי להם אלין גוונין עלאין סתימין וכו' באספקלריא דלא נהרא דאיהו באתגליא כתיב בה ראיה, באספקלריא דנהרא דאיהו בסתימו כתיב בה ידיעה לא נודעתי להם, ר"ל שנבואת האבות שהי' באספקלריא שאינה מאירה שהוא באמצעות כח המדמה, וזה מציין באל שדי שהם השמות שבהם מנהיג את עולמו ומתגלה ע"י ההנהגה, רהו מראה ודמיון, כמ"ש ויחלום והנה סלם מוצב ארצה כמ"ש בפי' שם שזה מורה שהי' נבואתו בלתי שלמה, והי' ע"י חלום ובאמצעות מלאכי אלהים ובמשל וחידה ובכח הדמיון והמחזה, לז"א וארא שראה מחזה ודמיון, אבל נבואת משה שהי' מהשפעת הא"ס בלא אמצעי שע"ז מורה שם הוי' שמורה על עצמו לא שייך בי' ראיה רק ידיעת השכל לבד, וכמ"ש בפ' ויצא שעז"א יעקב ואנכי לא ידעתי, ועז"א לא נודעתי להם כי היה ראיה לא ידיעה, אולם בתחלת נבואתו של משה היתה נבואתו באספקלריא שאינה מאירה וראה ג"כ מחזה ודמיון, ואז"ל בספרי (מטות סי' קנג) אמרו כל הנביאים נתנבאו בכה מוסיף עליהם משה שנתנבא בזה הדבר, ופי' שהיתה שכינה מדברת מתוך גרונו של משה, ויקשה ע"ז שמצאנו כ"פ שגם משה נבא בכה, כמ"ש כה אמר ה' בני בכורי ישראל, כה אמר ה' עברו ושובו משער לשער במחנה, אולם התבאר אצלי שגם בנבואת משה היו מדרגות משונות, שהנבואה באספקלריא הבלתי מאירה זה היה למשה בטבע שנולד ממעי אמו שלם בכל המעלות השכליות והמדותיות ושלמות כח המדמה עד שהיה מוכן לנבואה בטבע ולא היה צריך לזה שום הכנה כי ירש טבע זאת מאבותיו שאביו היה נביא וכן אחיו ואחותו שהיה להם כח הנבואה בטבע, אבל הנבואה באספקלריא המאירה שתחול עליו הנבואה מהא"ס בלא אמצעות מלאך ושירד השפע על כח השכלי שלא באמצעות כח הדמיוני, שזה ענין נסיי למעלה מיכולת האדם ומגבול הטבע, זה בא לו דרך נס ברצון ה' לבד עושה נפלאות לבדו, ולא היה לו זה בכל שעה רק בעת שהיו ישראל זכאים, וע"כ אמרו שכל השנים שהיו ישראל נזופים ממעשה העגל לא שרתה שכינה על משה, ופי' שלא שרתה עליו במדרגה היותר גדולה רק במדרגה נמוכה מזה וכמ"ש בפי' התו"כ (ויקרא סי' ו), וע"כ התנבא בכה, כה אמר ה' עברו ושובו משער לשער, וכן בתחלת נבואתו שהי' באספקלריא שאינה מאירה בא סגנון הנבואה בכה, כה אמר ה' בני בכורי ישראל, ובכ"ז ידע משה שים אפשריות שיזכה באספקלריא המאירה וכמ"ש בזוה"ק פ' וארא (דף כ"ב ע"ב) תא חזי תוקפא דמשה בשרותא דנבואתיה לא בעא למהוי בהאי אתר דידע דהא דרגא אחרא עלאי זמין לי'. שעז"א וידבר אלהים אל משה ולבתר ויאמר אליו

ה'

מגו אסנא חזא והא אסנא בער באשתא ואסנא ליתוהי מתאכיל: ג ואמר משה אתפני כען ואחזי ית חזונא רבא הדין מה דין לא מתוקד אסנא: ד וחזא יי ארי אתפני למחזי וקרא ליה יי מגו אסנא ואמר משה משה ואמר הא אנא: ה ואמר לא תקרב הלכא שרי סינך מעל רגלך ארי אתרא דאת קאים עלוהי אתר קדיש הוא: ו ואמר אנא אלהא דאבוך אלהא דאברהם אלהא דיצחק ואלהא דיעקב

וכביש

התורה והמצוה

ה' דמשמע דרגא בתר דרגא, ועז"א:

(ג) ויאמר משה אסרה נא, באשר השיג שזה אינו אש פשוט כפי הנראה לעינים, שא"כ ראוי שיבער הסנה עצמו לא שיבער באש והאש אינו פועל בו, וע"כ רצה להשיג ענין המראה הזה בעצמותו כפי שהוא בידיעת השכל לא כפי מחזה החוש והדמיון, ובאשר המראה הזה בא ע"י שהוא משיג ע"י הדמיון והחוש, אמר אסורה, ואמרו חז"ל בתנחומא ר' יוחנן אמר ג' פסיעות פסע משה באותה שעה רשב"ל אמר הסך פניו והבים, ר"ל שמ"ש אסורה נא אין פי' שיסור ממקומו אל מקום האש, שכבר ידע משה שהוא ענין נבואיי, רק באשר ראה שהשיג משל וחידה ודמיון מפני ששפע נבואתו עוברת דרך מסך המדמה שהוא ענין גופני, רצה משה הפנימי השכלי שהוא עקר עצמותו של משה להתפשט מן הגויה ולהסיר את כחותו החומרי, ועז"א אסורה מן מאסר הגויה והחומריות ובזה אשיג המראה ועניינה במראית השכל ואדע סבתה ועניינה, ודעת ר' יוחנן שהתחיל להפשיט כל כחות נפשו בכל חלקיה שהם נפש רוח נשמה והם הג' פסיעות שפסע, ודעת רשב"ל שנפש משה כבר היתה מופשטת מן הגויה רק פניו שהיה כפני חמה שהאור עצמי לא היו פונים עדיין לצד הגויה ולא הוצרך רק להפך פניו מן הפנים אל החוץ והבים ועיין בדבר, שמבואר אלי שהשכנה תבא ע"י שימת הלב והעיון השכלי:

(ד) וירא ה' כי סר לראות. אחר שלהשגה באספקלריא שאינה מאירה שנגלה בה עתה לא היה צריך שום הכנה, והמחזה שחזה עתה שהיה במשל וחידה ובאמצעות כח המדמה לא היה צריך ע"ז שתתפשט נפשו מגופו, כי לא נתבטלו כחות גופו בעת ההיא כי לנבואה זו היה מוכן בטבע מאבותיו, אבל אחר שסר לראות והפשט ההפשטה מגופו שאז ישיג באספקלריא המאירה ובזה לא יתכן מה שסר לראות כי באספקלריא המאירה לא יראני האדם וחי, ולכן **ויקרא אליו אלהים וגו' ויאמר משה משה**, כבר באו"ר חז"ל שלכל דבור קדמה קריאה ואמרו בספרא (ויקרא סי' ג') משה משה אברהם אברהם וכו' לשון הבה לשון זרוז ד"א הוא משה עד שלא דבר עמו הוא משה משדבר עמו, ופרשתי שם שתחלה אמר שמה שכפל הקריאה שתי פעמים, הקריאה עצמה מורה זירוז וכפל הקריאה מורה על ההבה, ושוב נותן טעם על ההבדל שבין קריאת משה משה שלא בא פסיק בין שני השמות ובאברהם וכן בכל שני שמות הבאים סמוכים יש תמיד פסיק ביניהם, עז"א ד"א הוא משה עד שלא דבר עמו וכו' ר"ל כי כל הנביאים שלא היו מוכנים אל הנבואה בטבע היה צריך קריאה אחת לעורר את החומר שיוכן שתתפשט הנפש ממנו, והקריאה השנית אל בתי הנפש והלחשים, ולכן יש פסיק טעמא בגווייהו, אבל במשה שכבר היה החומר מוכן אל ההפשטה הזאת בטבע ולא חרד ולא זע ממנו לא נמצא פסיק ביניהם, כי אלו הקריאות היכף אל הנפש פנימה, ואמר ע"ז במד' כל הנביאים הפסיק מלדבר עמהם ומשה לא הפסיק, ר"ל שעמד תמיד מוכן אל הדבור בלא הפסקה, וז"ש לו ה' משה משה, שעוררהו בזה כי הוא מוכן ע"ז מטבע, ומשה השיב הנני, ר"ל שהוא מזומן ומוכן אל הדבור האלהי:

(ה) ויאמר אל תקרב הלם. הודיע לו שכפי שהוא עתה לא יוכל לקרב אל המדרגה הזאת עד **שישל נעליו מעל רגליו**, ופי' הדבר שהגויה נקראת בשם נעל של רגלי הנשמה הרוחנית, שא"א להנשמה לעמוד בעולם הגופים שהוא מלא רפש וטיט המזיקים לרוחניותה בלא הגוף החמרי שהוא ידרוך בנעלים בטיט היון העולם החומרי וישמור את הנפש בל יטנפו רגליה בלכלוך העה"ז, [וכמ"ש המקובלים בסוד חליצת הנעל, שהיבם שלא רצה להקים לאחיו שם בישראל ולעשות לנפש אחיו נעל שבו תעמוד שנית בעולם הגופים ע"י הבן שיוליד אשר יבנה את בית אחיו, לכן חולצה נעלו מעל רגלו ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל, כמו שהסירה נפש אחיו יחפה מנעל], והמלאך אמר אל יהושע של נעלך מעל רגלך בלשון יחיד, ולמשה נאמר של נעליך בלשון רבים, כי הנפש לובשת שני נעלים, הנעל האחד הוא הגוף החיצוני, והנעל השני הם כחות הגוף הפנימים שהם כח המדמה שהוא אמצעי בין הגוף ובין הנפש, שהשכל והנשמה מתקשרים עם הגוף ע"י המדמה, הוא המביא המוחשים וההרגשות של העולם הגשמי אל הנפש פנימה והוא המטעים כחות השכל והשכלותיו אל הגויה אל החוץ, וכל הנביאים הגם שבעת החזון הסירו נעל אחד שהוא כחות הגוף החיצונים שנבטלו כולם ונדמו כמו בעת השינה, לא הסירו את הנעל השני שהוא המדמה וכחותיו שהוא נשאר גם בעת החזון ושפע הנבואה בא אל השכל באמצעות כח הדמיון, ולכן ראו מראות ודמיונות שמהם הפשיט את השכל הנקי את השכלותיו בעת הנבואה, וע"כ אמר ליהושע של נעלך כי לא ישל רק נעל אחד, אבל משה שהיה רוצה להשיג באספקלריא המאירה היה צריך להסיר גם הנעל השני, ר"ל שגם כח המדמה יופשט מן השכל ויהיה כאחד השכליים הנפרדים מן החומר לגמרי, משיג בשכלו בלא תערובות כח הדמיון, לכן אמר לו של נעלך בל"ר וליהושע

אמר

וֵֽאלֹהֵ֣י יַעֲקֹ֑ב וַיַּסְתֵּ֤ר מֹשֶׁה֙ פָּנָ֔יו כִּ֣י יָרֵ֔א מֵהַבִּ֖יט אֶל־הָאֱלֹהִֽים׃ ז וַיֹּ֣אמֶר יְהוָ֔ה רָאֹ֥ה רָאִ֛יתִי אֶת־עֳנִ֥י עַמִּ֖י אֲשֶׁ֣ר בְּמִצְרָ֑יִם וְאֶת־צַעֲקָתָ֤ם שָׁמַ֙עְתִּי֙ מִפְּנֵ֣י נֹֽגְשָׂ֔יו כִּ֥י יָדַ֖עְתִּי אֶת־מַכְאֹבָֽיו׃ ח וָאֵרֵ֞ד לְהַצִּיל֣וֹ ׀ מִיַּ֣ד מִצְרַ֗יִם וּֽלְהַעֲלֹתוֹ֮ מִן

הארץ

בעל הטורים

פניו היה מסתיר שלא מעיני: (ז) ראה ראיתי כתיב בה' כנגד ה' עבודות. בפרך. מרר. לחץ. פיתוי. עבודה קשה וכנגדה כ"ה שנה בפרשה: צעקתם ב'. ואת צעקתם שמעתי. כי גדלה צעקתם גבי סדום, לומר שגדלה צעקתם כצעקת סדום

רש"י

(ז) כי ידעתי את מכאוביו. כמו וידע אלהים כלומר (כי שמתי לב להתבונן ולדעת את מכאוביו ולא העלמתי עיני

התורה והמצוה

אמר כי המקום אשר אתה עומד עליו קדש הוא ולמשה אמר אדמת קדש הוא, שהקדושה מורה על ההבדלה וההתפשטות מדרכי הטבע והחומר, ור"ל שהמקום היינו המדרגה שתעמוד עליו בעת החזון קדש ונבדל מן החומר, אבל למשה לא הספיק התפשטות הזה והמקום שיעמוד בו אדמת קדש, שגם כח המדמה שהוא מן האדמה והחומריות צריך להיות קדש, וצריכה הנפש להלוץ גם הנעל השני והאדמה הזאת שלא יתערב בנבואתו, ובענין אחר לא יוכל לקרב הלום אל מה שרוצה לראות ולהשיג באספקלריא המאירה:

(ו) ויאמר אנכי אלהי אביך. הודיע לו כי ענין נבואתו עתה שרואה מחזה ודמיון במשל ובחידה זה הוא האלהות שחלה על אביך שמאתו ירשת הכח הנבואיי בטבע, וכן אמר אלהי אברהם אלהי יצחק וכו', ר"ל הוא האלהית שחלה על אברהם ויצחק ויעקב ונתגלה להם בנבואה, שהגם שכ"א היה לו מעלה אחרת ומדרגה אחרת בנבואה ומשה כלל את כולם ועלה על כולם שכ"ז כולם ראו באספקלריא שאינה מאירה ובמחזה ודמיון, ויסתר משה פניו אצל יהושע כתיב ויעש יהושע כן ר"ל של נעלו והכין א"ע לנבואה, אבל משה שהוצרך להשיל שני נעלים לא עשה כן, שאז היה צריך להפך פניו לצד חוץ, ר"ל שעצמותו הפנימי והנפשי יצא מן הגויה ונפרד ממנו להיות שכל מופשט מחומר וזה א"א בעודו בחיים כי לא יראני האדם וחי, אם לא ע"פ נס ורצון אלהי שלא הגיע עדיין הזמן לזה, וע"כ הסתיר פנים הפנימים והרוחניים בצל החומר ולא התפשט מן כחות הדמיון, כי ירא מהביט אל האלהים שאז היה מביט בעצמות האלהות שזה א"א בעודו בחיים, ויש הבדל בין ראיה להבטה שהראיה הוא בחוש הראות וההבטה הוא שימת לב על הדבר ואינו בא על ראות העין כמ"ש בפי' ישעי' [ה] ובמשה כתיב ותמונת ה' יביט, וזה מובדל ממ"ש כי לא יראני האדם, שפי' שהיה מביט בעין השכל לא בעין החושי, אבל עתה ירא מהביט כי לא הגיע עדיין העת לזה [א]:

ויאמר

תורה אור

[א] ובמד' אמרו ויאמר אנכי אלהי אביך הה"ד פתי יאמין לכל דבר, מהו פתי תנו שכן בערביא קורין ליטליא פתיא, ד"א אין פתי אלא לשון פתוי, אר"י הכהן בר"נ בשעה שנגלה הקב"ה על משה טירון היה משה לנבואה אמר הקב"ה אם נגלה אני עליו בקול גדול אני מבעתו, בקול נמוך בוסר הוא לנבואה, מה עשה נגלה עליו בקולו של אביו, אמר משה הנני מה אבא מבקש אמר הקב"ה איני אביך אלא אלהי אביך בפתוי באתי אליך כדי שלא תתירא, שמח משה ואמר הא אבא נמנה פה עם האבות, ויסתר משה פניו, אמר אלהי אני עומד כאן ואיני מסתיר פני. חז"ל באמרו כל הדברים הנאמרים עם הוספת דברים, שהנה הגם שנבואת משה נבדלה מנבואת כל הנביאים שלא ראה שום מחזה בכ"ז באשר היה נביא-תורה בהכרח שמע קול ודבור אלהי שבו התנה לו התורה, ולפעמים נתלבש קול הזה בקולו של משה שהיתה שכינה מדברת מתוך גרונו כמ"ש והאלהים יעננו בקול בקולו של משה, ולפעמים וישמע את הקול מדבר אליו מבין כנפי הכרובים ואמרו בספרא (ויקרא סי' ה) שהוא הקול המתפרש במק"א קול ה' בכח שהוא הקול שהשמיע ה' פקודתו על כלל הבריאה שבכל כח ובכל הדר תשמע קול ה' ודברו, והקול הזה שבו תלוי קיום כל העולמות הוא הופיע בנתינת התורה והמצות שהם קיום כל העולמות, ורק משה שמע את הקול הזה כמ"ש בספרא, כי הקול הזה לא שמע שום נביא ותוזה, אולם בשעה שנגלה הקב"ה למשה במראה הסנה, שלא היה אפשר עדיין שיתגלה בקול הזה הגדול שהיה נגד טבע גופו, אמר הקב"ה אם אני נגלה עליו בקול גדול אני מבעתו, והשם רצה למנוע שלא תפול עליו חרדה ובטול הכחות בעת הנבואה, שזה היתרון היה למשה גם בתחלת נבואתו, ואם יגלה עליו בקול נמוך, שהוא כמ"ש דממה וקול אשמע דהיינו קול המורכב מן קול ודממה,

כמו

וכביש משה לאפוהי ארי דחיל מלאסתכלא בצית יקרא דיי: ז ואמר יי מגלא גלי קדמי ית שעבוד עמי די במצרים וית קבלתהון שמיע קדמי מן קדם מפלחיהון ארי גלי קדמי ית כיביהון: ח ואתגליתי לשזבותהון מידא דמצראי ולאסקותהון

התורה והמצוה

(ז) **ויאמר ה'.** התחיל להודיע לו פתרון המראה שהסנה הם ישראל שהם ירודים ושפלים, והמצריים הם מכאיבים אותם כמו שהקוצים מכאיבים את הסנה, והוא בוער באש הגלות שהמצריים רוצים לכלותם, והסנה איננו אוכל כי מלאך ה' חונה סביבם לשמרם ולהגן עליהם, וה' עמהם בצרה שוכן ג"כ בסנה, וכמ"ש במד' יונתי תמתי תאומתי, מה התאומים הללו אם אחד חושש בראשו חברו מרגיש כן אמר הקב"ה עמו אנכי בצרה, והסנה י"ל חמשה עלין כן ישראל נגאלים בזכות ג' אבות ומשה ואהרן כמ"ש במד', וכשישראל במעלתם נמשלו לשושנה כמ"ש בזוה"ק פ' בראשית דית חמש עלין תקיפין דסחרן לשושנה ובענים נמשלו לסנה וה' עמהם בקדש ומרגיש בצרתם, ועז"א ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים, ואמר למעלה ויאנחו ב"י מן העבודה ויזעקו וישמע אלהים את נאקתם, ר"ל שעל שועתם מן העבודה לא שם לב כי כבר נגזר עליהם עבדות ועינוי, רק שמע את נאקתם שהוא אנקת חללים שלא נגזר עליהם שיפלו חללים, ושם כתיב וירא אלהים את ב"י וידע אלהים, שאחר ששמע נאקתם התחיל להשגיח על עניהם, ופרשתי שם שמ"ש וירא אלהים הוא שראה הרושמים החיצונים מהעינוי והלחץ שזה נראה לעין, ומ"ש וידע אלהים הוא שידע מכאובי הנפש הפנימים כמ"ש (תהלים) אשר ראית את עניי ידעת בצרות נפשי, ואמר שם במדרש וירא אלהים את ב"י כמ"ש ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים וידע אלהים כמ"ש כי ידעתי את מכאוביו, וזה דומה כמשל מלך שראה שבנו הולך בדרך הטיול והבטלה רועה רוח ורודף קדים ולזה שיורגל בעול העבודה למען ישא אח"כ במשא המלוכה, וימסור אותו לאיש אחד שיאכף עליו אכפו לעבוד ולמשא, והבן היה כותב אגרות בכל יום אל אביו וצועק חמס על האיש ע"מ שמעביד אותו, והמלך לא פנה אל צעקתו כי זה כל מגמתו, אולם אח"ז התחיל האיש להכות את בן המלך במכות אכזריות שיש בם סכנה והבן הודיע זאת לאביו, ואז הלך אביו לראות אם אמת נכון הדבר וראה שהוא מפריז מאד יותר על המדה, וז"ש וירא אלהים את בני ישראל ומפרש **ראה ראיתי את עני עמי**, ואח"ז התיגע ברופאים והודיעו אותו שמלבד מה שהכאיב אותו במכות חיצוניות הנראים הכאיב אותו גם במכאובים פנימים ע"י בזיונות והרפות הנוגעים עד נפשו שמרגשת בזה יותר מן המכוה, וע"ז בא לשון ידיעה שכתוב וידע אלהים ומפרש כי ידעתי את מכאוביו, ועי"כ שמע גם צעקת בן המלך על העבודה, ועז"א ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו, כי היתה העבודה ע"י נגישה ואגרופים וגדופים ברגשת בעצמותיו, ובזה הראיה והידיעה היה סבה גם אל השמיעה:

וארד

תורה אור

כמו שהשיג אליהו קול דממה דקה, בוסר הוא לנבואה, ר"ל זה מדרגה שפלה הוא ובא בנבואה שהיא עדיין במדרגת בוסר ולא הבשילו אשכלותיה ענבים, וזה יובן עם מ"ש בפי' שירי הנפש בפסוק אחזו לנו שועלים וכו' וכרמינו סמדר, שהנבואה הגמורה נמשלה ליין כמ"ש הביאני אל בית היין סמכוני באשישות, והנבואה שלא שלמה עדיין נמשלה לענבים, והנבואה הנמוכה נמשלה לבוסר שגם הענבים שמהם יעשה היין לא נגמרו כל צרכם, והדמיון עושה פעולתו וגובר על כח השכל שזה המליצה בשועלים הקטנים עיי"ש, ומשה כבר היה מדרגה למעלה מזה, שעז"א בשעה שנגלה הקב"ה על משה טירון היה משה לנבואה מלשון טירונית, שהיה מוכן להיות שר הנביאים ומושל על הנבואה, ואמר הקב"ה אני נגלה עליו בקולו של אביו, ר"ל במדרגת הנבואה של אביו שמדרגה זו היה משה מוכן לה בטבע ולא היה צריך שום הכנה, כי ירש טבע זאת מאביו כמ"ש אנכי אלהי אביך, וזה הקול לא בעתו ולא נפל עליו פחד ורעדה כבעל כל הנביאים, ויען שהבין זה נדמה לו מחזה ודמיון וחשב שהוא אביו א"ל איני אביך אלא אלהי אביך, והודיע לו כי הוא מוכן למדרגה יותר גדולה רק עתה בפתוי באתי אליך כדי שלא תתירא ר"ל שלא יפול עליו חרדה שבזה תגדל משה מכל הנביאים אף בתחלת נבואתו, וכבר אמרו שבעת שהשיג משה באספקלריא המאירה לא ראה שום מחזה ודמיון, רק השיג ידיעה מדעיית שהשפע הנבואה חלה על שכלו בלא ראיה רק בידיעה, וזה היה מדרגתו עד כל הנביאים, כמ"ש וארא אל אברהם ושמי ה' לא נודעתי להם כנ"ל, וא"כ כל הנביאים הוצרכו לאמונה כי לא השיגו ע"י ידיעה רק ע"י ראיה ודמיון והוצרכו להאמין לדברי משלחם גם במה שלא השיגו במדע ברור, שזה גדר האמונה, אבל משה שחל השפע על שכלו וידיעתו והשיג פנימיות הדבר בידיעה ברורה לא הוצרך לאמונה, כמו שלא ידבק אמונה בהשכלות ראשונות ודברים שמשיגים בידיעה ברורה, רק בפעם הראשון שגם משה ראה מראה ודמיון ולא היה לו ידיעה ברורה הוצרך לאמונה, ועז"א פתי יאמין לכל דבר שבערביא קורין לנער פתיא, או מלשון פתוי שאז הוצרך לאמונה, וזה ההבדל בין אלהיך ובין אלהי אביך, כשאמר זה אני הוא מה שהשיג משה בשכלו בידיעה ברורה וכשאמר אלהי אבי הוא מה שהשיג בקבלה מאבותיו שלזה צריך אמונה, וע"כ ויסתר משה פניו אמר אלהי אבי עומד כאן ואיני מסתיר פני, ר"ל אחר שמדרגת הנבואה של עתה היא מצד שהוא אלהי אבי א"א שיסתתר מן החומר לגמרי עד שיביט אל האלהים באספקלריא המאירה:

הָאָרֶץ הַהִוא אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֶל־מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ ט וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלָי וְגַם־רָאִיתִי אֶת־הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם׃ י וְעַתָּה לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵא אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ אֶל־פַּרְעֹה וְכִי אוֹצִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ יב וַיֹּאמֶר כִּי־אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן אֶת־הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה׃ יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים הִנֵּה אָנֹכִי בָא אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם

ואמרו

בעל הטורים

(יא) מי אנכי ב' במסו'. דין ואידך מי אנכי כי הביאותני עד הלום גבי דוד מלמד שביקש משה מלכות לו ולזרעו ולא רצה הקב"ה ליתן לו שנאמר אל תקרב הלום ואין הלום אלא מלכות אמר משה כיון שהמלכות פוסקת ממני ואינה לבני שלח נא ביד תשלח:

רש"י

עיני ולא אאטום את אזני מצעקתם): (י) ועתה לכה ואשלחך וגו'. וא"ת מה תועיל ת והוצא את עמי יועילו דבריך ותוציאם משם: (יא) מי אנכי. מה אני חשוב לדבר עם א המלכים: וכי אוציא את בני ישראל. ואף אם חשוב אני ב מה זכו ישראל שתעשה להם נס ותוציאם ממצרים: (יב) ויאמר כי אהיה עמך. השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה לא שלך היא כי אם משלי כי אהיה עמך וזה המראה אשר ראית בסנה לך ג האות כי אנכי שלחתיך ד ותצליח בשליחותי וכדאי אני להציל כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואינו אוכל כך תלך בשליחותי ואינך ניזוק. ושאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג' חדשים ה שיצאו ממצרים. דבר אחר כי אהיה עמך וזה שתצליח בשליחותך לך האות על הבטחה אחרת שאני מבטיחך שכשתוציאם ממצרים תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו התורה עליו והיא הזכות העומדת לישראל. ודוגמת לשון זה מצינו (ישעיה לז) וזה לך האות ו אכול השנה ספיח וגו' מפלת סנחריב תהיה לך לאות על הבטחה אחרת שארצכם

חרבה

שפתי חכמים

דמה לשון מקרה והוא ל' זכר לכך פי' המקום ר"ל הוא קאי על המקום ומקום ל' זכר וק"ל: ת דק"ל הל"ל לכה ואשלחך אל פרעה להוציא אבל והוצא משמע דבור בפ"ע לכן הוסיף מלת וא"ת וכו' ותהיה תשובתו והוצא את וכו': א ומי במקום מה כי לא יתכן לפרשו על ההוצאה שהרי כתב אח"כ וכי אוציא ולהיות שמה שאינו חשוב לדבר עם פרעה להיותו מלך אמר הרב לדבר עם המלכים: ב מתשובת השם בהוציאך את העם כדי שיקבלו התורה משמע שאמר לו משה כן: ג פי' ולא תחשוב כי הוא חזיון בעלמא אלא אות הוא מהשם: ד דאל"כ לך ל"ל אלא לך האות שאין אתה ניזוק כשתלך בשליחות כאשר ראית הסנה שאינו אוכל ודו"ק: ה וא"ת היכן הוא מתחיל למנות אי משעת דבור זה והרי העשר מכות היו בינתים וכל מכה משמשת רביע החודש וג' חלקים היה מעיד ומתרה בו כדפי' בפ' וארא בפסוק וימלא ז' ימים וא"כ היה עשר חדשים וגם המכות לא התחילו מיד אחר דבור זה ואי משעת יציאת מצרים מונה הרי לא היה אפילו שני חדשים אלא ניסן ואייר ושש בסיון שקבלו התורה. וי"ל דלא איירי בתורה שבכתב לחוד אלא גם בתורה שבעל פה שאחר קבלת התורה עלה להר והיה שם מ' יום ומ' לילה וקבל תורה שבע"פ ואחר שירד בי"ז בתמוז היו ג' חדשים שלמים והם נגאלו בשביל תורה שבע"פ כדכתיב על פי הדברים האלה כרתי וגו' על פי היינו התורה שבע"פ, מצאתי. א"נ פי' לסוף החודש השלישי שהוא סיון כד"א היו נכונים לשלשת ימים שהוא כמו ליום השלישי כדפירש"י שם: ו פי' דרצה להביא ראיה שהקב"ה תולה הבטחתו בהבטחה אחרת ואע"פ שאותה הבטחה עצמה עדיין אינה נעשית ה"ה הכא נמי אע"פ שהבטחת השליחות עצמו הוא מסופק וא"כ איך תהיה הבטחת השליחות שעדיין היא מסופקת ראיה ואות על הבטחת קבלת התורה שהיא הבטחה אחרת וזהו דוגמת לשון שמצינו בישעיה

בבטחה

ולאסקותהון מן ארעא ההיא לארעא טבא ופתיא לארע עבדא חלב ודבש לאתר כנענאי וחתאי ואמוראי ופרזאי וחואי ויבוסאי: ט וכען הא קבילת בני ישראל עלת קדמי ואף גלי קדמי ית דוחקא דמצראי דחקין להון: י וכען איתא ואשלחנך לות פרעה ואפיק ית עמי בני ישראל ממצרים: יא ואמר משה קדם יי מן אנא ארי איזיל לות פרעה וארי אפיק ית בני ישראל ממצרים: יב ואמר ארי יהי מימרי בסעדך ודין לך אתא ארי אנא שלחתך באפקותך ית עמא ממצרים תפלחון קדם יי על טורא הדין: יג ואמר משה קדם יי הא אנא אתי לות בני ישראל

ואימר

השאלות

(ח-יא) מ"ש ראה ראיתי, שמעתי, כי ידעתי, מה רצה בג' לשונות אלה, ומ"ש ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי כפול עם הפסוק הזה, מ"ש וארד. ומ"ש שני פעמים אל ארץ ופעם ג' אל מקום:

(יב-יג) מ"ש וזה לך האות בהוציאך וכו' איך תלה האות בדבר שעתיד להיות אחרי ימים רבים, וגם הלא משה לא שאל אות:

התורה והמצוה

(ח) וארד. לכן ירדתי משמי מרום לשכון בתוכם ולשמרם ולהצילם, שע"ז מורה המראה שמלאך ה' שוכן בתוך הסנה, אולם אחר שעי"כ ראה כי באה עת לגאלם אמר וארד, ר"ל שלפעמים יושיע ה' משמי מרום, ר"ל שיושיע ע"י סבות ומסובבי הטבע, שיטה לב מלך ושריו לטובה עליהם או שיאבד את העם המעבידים אותם ע"י גלגולי הטבע שזה מציין שה' בשמים ופועל ע"י המערכת והשמים כמ"ש ה' בשמים הכין כסאו, אולם עתה ראה ה' לגאלם בנסים גלוים ונפלאים שאין להם קשר כלל עם המערכת והטבע, שזה יציר שה' יורד למטה ופועל ישועות בקרב הארץ לא ע"י סבות ומסובבי המערכה רק המערכת תלך לפי דרכה וה' פועל גבורות הבלתי מתחייבות מחוקי הטבע, ועז"א וארד וזה יהיה לשני דברים, א] להצילו מיד מצרים, ב] להעלותו מן הארץ ההיא, ולא תאמר שכלא היה יותר טוב שיתן להם את ארץ מצרים לאחוזה וישמיד את המצריים והם יירשום וישבו תחתם, משיב שזה מפני ג' טעמים, א] מפני שא"י היא ארץ טובה ורחבה, אבל מצרים היתה ארץ רעה מצד אוירה ומזגה וצרה מצד מקומה, ב] מצד שא"י היא ארץ זבת חלב מרוב מרעה הצאן והבקר, ודבש מרוב התמרים והפירות המתוקים, שזה לא היה במצרים שאינה מקום מקנה ולא יגדלו שם הפירות הטובים, ג] מצד שהוא מקום הכנעני והחתי שהם נתחייבו כליה, כמ"ש כי ברשעת הגוים האלה ה' מורישם מפניך, ומשמרו את השבועה, כי על הארץ הזאת נשבע להאבות, ואמר אל מקום הכנעני, ר"ל שבכבר הוא בעיני כאלו נשמדו האומות האלה ואינו עוד ארץ הכנעני רק הוא המקום שהיו שם בעבר:

(ט) ועתה. אחר שכבר הוסכם אצלי לגאלם הנה צעקת ב"י באה אלי, עיקר הצעקה הוא אלי שהמלא הבטחתי לגאלם ואני שומע כל צעקתם כי עת הזמיר הגיע, ובמדרש עד עתה לא באה צעקתם לפני שלא הגיע הקץ, וגם ראיתי את הלחץ ועי"כ נתחייבו מצרים להענש בעונש כבד. ויש הבדל בין נגישה ובין לחץ, הנוגש נוגש על המס והעבודות ובכ"ז יתן להם רחבת ידים למקניהם ולמסחרם ולשבת בכ"מ, אבל המצריים לחצו אותם לשבת בדחק בארץ גושן שהיה צר לפניהם לפי מה שרבו ופרצו:

(י) ועתה. אחר שלא אושיעם ע"י השמים והטבע רק אגאלם באותות ובמופתים ובנפלאות שע"ז צריך שליח ב"ו שעל ידו אתרה בו וע"י אעשה את האותות, אתה הוא המוכן והראוי לדבר, ועז"א במדרש לכה שאם אין אתה גואלם אין אחר גואלם, וזה עפ"י המבואר לחכמי הלשון שהפעלים שיבואו בה"א בסוף מורים על הבקשה וגלות הרצון, שאל"כ הל"ל לך בלא ה"א, ובאר לו שיהיה שליחותו לשני דברים, א] ואשלחך אל פרעה להתרות בו ולהכותו באותות ובמופתים, ב] והוצא את עמי, שהוא שליחות אל ישראל להחזירם בתשובה שיבדלו מטומאת מצרים ושיסכימו ללכת אחרי במדבר בארץ לא זרועה:

(יא) ויאמר משה. נגד מ"ש ואשלחך אל פרעה, השיב מי אנכי כי אלך אל פרעה, שהשלוחי צריך שיהיה מוכן אל התכלית, וא"כ ראוי שתשלח איש גדול או מלך גדול בחיל עצום וכבד לא איש רש ונקלה מן הגולים, בפרט שאני מוכשר למלכות כמ"ש במד', וגם רמזו חז"ל עמ"ש ליעקב ואנכי אעלך גם עלה וצריך שתהיה הגאולה על ידך, ועמ"ש והוצא את ב"י ממצרים, השיב וכי אוציא את ב"י ממצרים, ר"ל בין על שיוציאם הנפשיית להבדילם מטומאת מצרים, הלא דבקים המה בטומאת מצרים הללו עע"ז וכו', בין היציאה למדבר וכי אוכל לכלכלם בארץ ציה וערבה, כמ"ש במדרש מנין לי לספק במאכל ובמשתה וכו':

(יב) ויאמר. נגד מ"ש מי אנכי כי אלך אל פרעה א"ל כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך, איך כשליח שהמשלח יושב במקומו שאז צריך לשלוח איש גדול ונשוא פנים, רק כשליח שהמלך הגדול משלחו הולך אתו והמשלח עצמו שנמצא עמו הוא לו לאות שהוא שלוחו, ובזה א"צ לשלוח איש גדול ונכבד כי מי גדול מן המשלח, וכן אין לך לירא, כי אהיה עמך להפיל מוראך עליו [וגם בזה אמלא מ"ש ואנכי אעלך גם עלה], ועמ"ש וכי אוציא את בני ישראל ממצרים, א"ל בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים, ואז יבדלו מטומאת מצרים ע"י שיקבלו התורה מפי וימשכו אחריך כעדר במדבר כי מאז בך יאמינו

לעולם

וְאָמְרוּ־לִי מַה־שְּׁמוֹ מָה אֹמַר אֲלֵהֶם׃ יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם׃ טו וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם זֶה־שְּׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר׃ חמישי טז לֵךְ וְאָסַפְתָּ

את

בעל הטורים

(יג) ואמרו לי מה שמו מה ס"ת שם בן ד' אותיות שמסר לו השם וכתיב בתריה לך ואספת את זקני ישראל שאין מוסרין אותו אלא לזקנים שבדור. ג"פ אהיה כנגד ג' אבות וכן אברהם יצחק ויעקב. אברהם והיה ברכה. יצחק גור בארץ הזאת ואהיה עמך. יעקב שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך. אהיה עולה כ"א וכן התחלת ג' שמות של י"ג מדות ה' ה' אל וכן ר"ת אברהם יצחק ויעקב וכן בתחלת ה' חומשי תורה ב' ו' ו' א' ב"פ אהיה עולה בחשבון מ"ב שמסר לו שם של מ"ב אותיות. ג"פ עולה ס"ג וכן י"ב אותיות כנגד י"ב שבטים והשבטים הם נ' אותיות לבד עמהם י"ג אותיות של שמות האבות והיה החשבון ס"ג: (טו) זה שמי לעלם. זה עולה י"ב תלמד שמסר לו שם של י"ב אותיות:

שפתי חכמים

בשעתה מפלת סנחריב שהיא עדיין מסופקת היה אות על שעתה אחרת שהיא ברכת הספיחים: ז (נח"י) כל מה שהאריך הרא"ם מבואר הוא בש"ס ונעלם מעיני הרא"ם: וא"ש

רש"י

הרבה מפירות ואני אברך הספיחים: **(יד) אהיה אשר אהיה**. אהיה עמם בצרה זאת אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות (ברכות ט) אמר לפניו רבש"ע מה אני מזכיר להם צרה אחרת דים בצרה זו אמר לו יפה אמרת כה תאמר וגו' (ש"ר): (לא שהשכיל חלילה משה ביותר אלא שלא הבין דברי הש"י כי לא מחשבתו מחשבת הש"י שמאז כך היתה דעתו באמרו ית' אהיה אשר אהיה למשה לבדו הגיד לא שיגיד לישראל וזהו יפה אמרת שגם דעתי מתחלה כך היתה שלא תגיד לבני ישראל כדברים האלה אלא כה תאמר לבני ישראל אהיה פעם אחת וכן משמע במס' ברכות ודו"ק): **(טו) זה שמי לעלם**. חסר וי"ו לומר העלימהו שלא יקרא ככתבו (ש"ר): **וזה זכרי**. למדו היאך נקרא וכן דוד הוא אומר ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור:

אם

התורה והמצוה

לעולם, וכן אמר במדרש מי אנכי כי אלך אל פרעה למקום הורגי נפשות, וכי אוציא, מה זכות יש בידם שאוכל להוציאם, א"ל הקב"ה כי אהיה עמך, לפי שהתירא, וזה לך האות ובדבר הזה תהיה ניכר שאהיה שלחתי לפי שאהיה עמך וכל אשר תרצה אעשה, ומה שאמרת באיזה זכות אוציאם, בזכות התורה שעתידים לקבל על ידך בהר הזה הם יוצאים משם:

(יג) ויאמר משה וכו' ואמרו לי מה שמו, פי' מהרי"א לפי מה שכתב הרמב"ם בהקדמתו לפי' המשנה שבבוא נביא לישראל לנבאות היו שואלים ממנו מי אשר דבר עמו, ואם היה אומר שדבר עמו כוכב או אחד מאלהים אחרים היו סוקלים אותו, ובאשר היו בעת ההיא רבים מנבאים מכח השדים או הכוכבים כמו נביא הבעל והאשרה בודאי ישאלו מה שם המנבא אותו, ומדברי חז"ל נראה שהיה השאלה לדעת השם שנקרא בו מצד הפעולות ההוא, כי כל שמותיו חוץ משם העצם יקרא בהם לפי ההנהגה שינהג בעת ההיא, כשעושה נסים נסתרים נקרא בשם שדי, וכשעושה דין ברשעים נקרא בשם אלהים, ואמרו במדרש שא"ל הקב"ה שמי אתה מבקש לידע לפי מעשי אני נקרא, פעמים שאני נקרא באל שדי בנבאות באלהים, ובברכות (דף ט') מהו אהיה אשר אהיה א"ל לך אמור להם לישראל אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכיות, ר"ל שהשיב לו שההנהגה זו שרוצה לגאלם עתה הוא בשם אהיה, כי זמן שעבוד מצרים שהיה ארבע מאות שנה לא נשלם עדיין ויגלו בשעבוד מלכיות אחרות שגם יהיה ג"כ עמהם לגאלם, והוא השם שבו יגאלם עתה, וכ"ז בדרך הדרוש, ובדרך הפשט כתב הרמב"ם ששם אהיה מורה שהוא מחויב המציאות והוא שם העצם, ובעקרים (מ"ב פכ"ז) באר הדבר, כי שם נמצא לא יצדק באמתות על שום נמצא מן הנמצאים זולת על השי"ת, שכל נמצא לא יצדק לומר עליו שנמצא תמיד, ולא יצדק עליו שם מציאות רק בהיותו נמצא לא קודם לכן ולא אח"ז, וכן כל נמצא מציאותו תלוי בזולתו ולא יצדק עליו שם נמצא בבחינת עצמו, ולא יצדק שם נמצא רק על השם לבד, ועז"א אהיה אשר אהיה, ר"ל הנמצא אשר מציאותו תלוי בעצמותו לא בזולתו, עיי"ש באורך:

ול

ואימר להון אלהא דאבהתכון שלחני לותכון ויימרון לי מה שמיה מה איימר להון: יד ואמר יי למשה אהיה אשר אהיה ואמר כדנן תימר לבני ישראל אהיה שלחני לותכון: טו ואמר עוד יי למשה כדנן תימר לבני ישראל יי אלהא דאבהתכון אלהיה דאברהם אלהיה דיצחק ואלהיה דיעקב שלחני לותכון דין שמי לעלם ודין דכרני לכל דר ודר: טז איזל ותכנוש ית סבי ישראל ותימר להון יי אלהא

דאבהתכון

השאלות

(יד-טז) מ"ש לו ג' אמירות תחלה אמר אהיה אשר אהיה ואמירה ב' אהיה לבד ואמירה ג' ה' אלהי אבותיכם וכו' וכ"ז הוא כחידה סתומה, ולמה בחר בזה השם, ומ"ש זה שמי וזה זכרי הכל חידות סתומות.

התורה והמצוה

ולי יש בזה דבר מושכל, עפמ"ש במד' ב"ו משבחים אותו בכמה שבחים אבל הקב"ה משבחים אותו שהוא אלהים שנאמר כשמך אלהים כן תהלתך. ר"ל שכל השבחים והתארים הנאמרים על השי"ת אין מוסיפים שום דבר על עצם השם, כי כשאנו אומרים שם אהיה שהוא מורה שהוא מחויב המציאות, נכלל בתוכו שהוא עצם הכולל בתוכו כל השלמיות הנמצאים בעולם, [אחר שאנו דנים במופת כשיש דבר אחד אפשרי המציאות בהכרח שנמצא מחויב המציאות שאל"כ מי הוציא את האפשריות אל הפועל, וא"כ כיון שאנו מהשבין האפשריות של כל השלמיות הנמצאים בעולם בהכרח יש עצם מחויב המציאות שכולל בתוכו כל השלמיות], וממילא כשאנו אומרים שם אלהים כבר נכלל בשם זה שהוא כולל בתוכו כל השלמיות, וכשאנו מוסיפים לאמר שהאלהים הוא חכם יכול קדוש רחום וחנון וכל התארים לא הוספנו בזה שום דבר על שם אלהים, שכבר ידענו שא"א שיהיה אלהים מחויב המציאות אם לא יהיה חכם יכול קדוש וכו' וכל השלמיות, ועז"א שב"ו משבחים אותו בכמה שבחים, כי כשאנו אומרים ראובן הוא חכם או גבור או קדוש הוספנו בהתואר דבר שלא נמצא בשם המתואר, כי יצויר ראובן שאינו חכם, אבל כשאנו אומרים שום תואר על שם אלהים לא הוספנו כל חדש, כי כשאמרנו שם אלהים כבר הודענו שנמצא בו כל השלמיות שהשפה יכול לדבר, ועז"א שהקב"ה משבחים אותו שהוא אלהים, שבשם זה כבר נכלל כל השבחים ועז"א כשמך אלהים כן תהלתך, ר"ל שכל התהלות שיהיו לך לא יוסיפו שום דבר נוסף על שמך אלהים, שבשם זה כבר נכללו כולם, וידוע בהגיון שנמצא משפט האחד בעצמו, ר"ל שהוא המשפט כבר נכלל בנושאו, כמו אם אמרנו ראובן הוא ראובן, או המשולש הוא בעל שלש זויות, שבמה שהוספנו שהוא בעל שלש זויות לא הוספנו דבר על שם משולש, והוא כאומר המשולש הוא משולש, ולפ"ז כשאנו אומרים ה' הוא חכם, הוא כאלו אומרים ה' הוא ה', כי בשם ה' כבר נכללו כל השלמיות ומ"ש שהוא חכם או קדוש ורחום וחנון וכדומה לא הוסיף על שם ה', וא"ש ה' למשה ששאל שיאמר לו מה שמו היינו על תאריו ושבחיו, והשיב אהיה אשר אהיה, ר"ל כשתאמר עלי שם אהיה שמורה שאני הנמצא המחויב המציאות, כבר הודעתי שאני הנמצא הכולל כל השבחים והשלמיות שהם אפשרי המציאות, וכשתוסיף לאמר אהיה אשר הוא חכם או אהיה אשר הוא גבור קדוש שדי וכדומה הוא כאלו אמרת אהיה אשר הוא אהיה, כי כל אלה התארים כבר נכללו בשם אהיה, והוא כאלו אתה אומר ראובן אשר הוא ראובן שהוא למותר, ועכ"א ויאמר כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם, א"כ למותר שתגיד עלי שום שם ושום תואר שזה משפט האחד בעצמו כאלו אתה אומר אהיה אשר אהיה שהוא למותר, כי בשם אהיה כבר כללת כל התארים והשלמיות, ולא תאמר רק אהיה שלחני אליכם שזה כולל הכל:

(טו) ויאמר עוד אלהים אל משה. אולם באשר דרך הזה בהודעת השם איך מחויב מציאותו יתאחדו בו כל השלמיות שהולם קשורים באמתת המצאו, הוא עיון פלוסופי דק מאד שלא יובנו אלא לזקני הדור ומשכיליהם, אמר שד כה תאמר אל ב"י [כי הדבור הראשון התיחד רק למשה, אבל אל ב"י תאמר] ה' אלהי אבותיכם שלחני אליכם, ששם הויה שמורה על עצמותו נודע לכל ע"י ההתקשרות שהיה לו עם אבותיכם, שהשיגו אותו בדרך הנבואה ונודע להם ע"י ההשגחה הפרטית והדבוק שהיה לו עמהם, והגם שמצד שמו הויה שמורה על עצמותו זה עומד תמיד על ענין אחד בלא שנוי, [שזה כוון ג"כ במ"ש אהיה אשר אהיה שמצד השם המורה על אמתת מציאותי אני ההוה הבלתי משתנה], בכ"ז השמות שאני נקרא בצירוף אל אלהות המתיחד על גדולי דור דור וקדושיהם וההנהגה אשר אני נוהג בהשגחתי הפרטיית בצירוף אל הדבקים בי ואשר שכינתי בתוכם בכל דור זה משתנה בכל דור ודור לפי מעשיהם וזכותם, ובזה אני אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, עד שאלהי אברהם ר"ל האלהות ששרה על אברהם היה ענין אחר מן האלהות ששרה על יצחק, וכן האלהות ששרה על יעקב היה בענין אחר ואז נקראתי אלהי יעקב, כי זה משתנה לפי מדרגת הדור ההוא, והוא שלחני אליכם, שכן תחול האלהות הזה עליכם בקשר הדבוק והשגחה נפלאה, ועז"א זה שמי לעלם וזה זכרי לדור דור, שכבר התבאר אצלי בפי' הסל"ך בכ"מ שיש הבדל בין שם ובין זכר, שהשם מורה על שם העצמי, והזכר מורה על התארים שיתארו אותו לפי מעשים פרטים שעשה, ויש הבדל בין לעולם ובין לדור דור, שלעולם מציין הזמן התמידי הבלתי מתחלק, ולדור דור מציין הזמן המתחלק לפי הדורות, וע"כ אמר ששם הראשון שהוא שם הויה ואהיה שמורה על עצמותו והוא שמי העצמי זה לא ישתנה בשום דור והוא עומד לעולם בהנהגה קבועה בלתי משתנה, אבל

אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לֵאמֹר פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת־הֶעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרָיִם׃ יז וָאֹמַר אַעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֳנִי מִצְרַיִם אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ יח וְשָׁמְעוּ לְקֹלֶךָ וּבָאתָ אַתָּה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה נֵלְכָה־נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ יט וַאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי לֹא־יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ וְלֹא בְּיָד חֲזָקָה׃ כ וְשָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי וְהִכֵּיתִי אֶת־מִצְרַיִם בְּכֹל נִפְלְאֹתַי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם׃ כא וְנָתַתִּי אֶת־חֵן הָעָם־הַזֶּה בְּעֵינֵי מִצְרָיִם

והיה

בעל הטורים

(טז) פקד פקדתי אתכם. כמנין פקד הסרתי מלבון ולא נפקד ממנו איש: העשוי ב' במסורה. ואת העשוי לכם במצרים ואידך כל הזהב העשוי למלאכה שכל זהב הבאה לכם במצרים היו מיוחדים אותו למלאכת המשכן: (יח) ושמעו לקלך. ר"ל שאינך צריך להרבות בקול כי מיד ישמעו לך: ושמעו ב' במסורה. ושמעו לקלך. ושמעו מצרים. כשדבר משה עם פרעה שמעו כל מצרים. דבר אחר אע"פ שקולו היה נמוך היה נשמע בכל מצרים ולפי שקול בני אדם נמוך לכן הוא חסר: (יט) ואני ידעתי. ג' עקומה רמז לחמשים מכות: להלך ב' במסורה בפורש. הכא ואידך כי מאן ה' לתתי להלך עמכם ג' היו בעצה עלה יתרו איוב ובלעם אמר הקב"ה יודע אנכי לא יתן אתכם להלך נעלה בלעם ועל כן אני צריך להראות ידי לבטל עצתו ואמר בלעם מאן ה' לתתי להלך עמכם לקלל העם: (כ) אשר אעשה בקרבו. אבד גי' דצ"ך עד"ש

רש"י

(טז) את זקני ישראל. מיוחדים לישיבה. וא"ת זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ס' רבוא: (יח) ושמעו לקלך. מאליהם מכיון שתאמר להם לשון זה ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף ח שבלשון זה הם נגאלים יעקב אמר פקוד יפקוד אתכם ט יוסף אמר להם (בראשית נ) פקוד יפקד אלהים אתכם (אלהי העבריים. יו"ד יתירה רמז לי' מכות ברש"י ישן): נקרה עלינו. לשון מקרה וכן (במדבר כג) ויקר אלהים ואנכי י אקרה כה. אהא נקרה מאתו כ הלום: (יט) לא יתן אתכם מלך מצרים להלך. אם אין אני מראה לו ידי החזקה כלומר כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך: לא יתן. לא ישבוק. כמו (בראשית כ) ע"כ לא נתתיך. (שם לא) לא נתנו אלהים להרע עמדי. וכלן לשון נתינה הם. וי"מ ולא ביד חזקה ולא בשביל שידו חזקה ל כי מאז אשלח את ידי והכיתי את מצרים וגו' ומתרגמינן אותו ולא מן קדם דחיליה מ תקיף.

טעמו

שפתי חכמים

ח וא"ת א"כ גם משה ידע כמו הם ומה הוכחה זו דלמא משה היה משקר. וי"ל דבאותו זמן לא היה משה כי אם בן י"ד שנה והם לא מסרו הסימן אלא לגדול: ט ותימה הא לא מצינו פסוק זה גבי יעקב ושמא י"ל כיון דגבי יוסף פסוק זה נכתב ב"פ י"ל אחד אמר משמו ואחד אמר משום יעקב אביו כלומר שכן קבל יוסף מאביו והשני ליוסף אע"פ ששניהם דברי יוסף. רא"ם בשם הרמב"ן. (נח"י) כן איתא בפדר"א פ' מ"ח וכ"כ תוספות בסוטה דף י"ג וכ"ה בש"ר כאן בפרשה ה': י (רא"ם) אבל בר"פ ויקרא כתב אבל לנביאי עכו"ם נגלה עליהם בלשון טומאה ושמא י"ל שפי' ויקר לשון נ' מקרה הוא. אלא שלשון מקרה פעם מתפרש על המקרה והזדמן כמו כי יקרא קן צפור ופעם על שכבת הזרע שהוא לשון טומאה כמו מקרה לילה: כ לא שאהיה נקרא אליו כמו ויקר אלהים אל בלעם שהשם נקרה אליו כי בלעם לא היה נקרה אל השם אלא נקרה מהשם אמר הלום להודיע שפי' כה הלום כמו לא שמעת עד כה לא ככה כמו כה אמר ה' שאם יהיה פירוש כה ככה אפשר שיהיה פירוש אקרה שגם אני אקרה אל אחר ככה כמו שיקרה השם אלי ואין זה הכוונה כאן. רא"ם: ל כלומר דה"פ של קרא כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא בשביל שידו חזקה שהרי אם שלחתי את ידי והכיתי וגו' כלומר ואלו היתה ידו חזקה לא היה שולחם: מ פירוש ולא מפני שכחו הוא חזק. וזה שתולה הפי' הזה ברבי יעקב ולא לאונקלוס שמתרגם אינו רק של

ספי'

דַאֲבָהָתְכוֹן אִתְגְלִי לִי אֱלָהָא דְאַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לְמֵימַר מִדְכַּר דְכִירְנָא יָתְכוֹן וְיָת דְאִתְעֲבֵד לְכוֹן בְּמִצְרָיִם: יז וַאֲמָרִית אַסֵּיק יָתְכוֹן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרָאֵי לַאֲרַע כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי לַאֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ: יח וִיקַבְּלוּן לְמֵימְרָךְ וְתֵיתֵי אַתְּ וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל לְוַת מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְתֵימְרוּן לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי אִתְקְרֵי עֲלָנָא וּכְעַן נֵזִיל כְּעַן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא: יט וּקְדָמַי גְלֵי אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק יָתְכוֹן מַלְכָּא דְמִצְרָאֵי לְמֵיזַל וְלָא מִן קֳדָם דְחֵילֵיהּ תַּקִּיף: כ וְאֶשְׁלַח (פון) יָת מְחַת גְבוּרְתִּי וְאֶמְחֵי יָת מִצְרָאֵי בְּכָל פְּרִישָׁוָתַי דִי אַעְבֵּד בֵּינֵיהוֹן וּבָתַר כֵּן יְשַׁלַּח יָתְכוֹן: כא וְאֶתֵּן יָת עַמָּא הָדֵין לְרַחֲמִין בעיני

השאלות

(יח-כב) אחר שא"ל ושמעו לקולך איך אמר משה הן לא ישמעו בקולי, ומ"ש ולא ביד חזקה אין לו באור, ולמה אמר שלא יבקש רק דרך שלשת ימים ובאמת רצה שישלחם לגמרי, ולמה אמר פה ושאלה אשה וכו' שזה זמנו לאמר להם לפני צאתם לא עתה, ושאלת המפ' איך ישאלו ע"מ להחזיר ולא ישמרו הבטחתם שזה אינו מן הראוי.

התורה והמצוה

זה זכרי שהוא שם אלהים שמורה על דבקות האלהית במונהגים מאתו וצדיקי הדורות, זה משתנה לדור דור, שבכל דור ודור יש הנהגה חדשה וזוכרים את מעשיו באופן אחר כמ"ש אלהי אברהם אלהי יצחק, שבדור יצחק נשתנה ההנהגה האלהית ממה שהיה בימי אברהם ונקרא אלהי יצחק וכן אמר דוד ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור:

(טז) ה' אלהי אבותיכם נראה אלי. ר"ל שמאחר אלי מצד שבועתו להאבות כמ"ש ויזכר אלהים את בריתו שזכר מה שכרת עמהם ברית לגאלם, וצוני לאמר פקד פקדתי אתכם, יש הבדל בין זכירה ובין פקידה שהפקידה הוא לעשות לו איזה גמול טוב או רע, ופקדתי אתכם לגאולה ופקדתי את העשוי לכם במצרים להענים המצריים:

(יז) ואמר אעלה אתכם מעני מצרים, ר"ל שע"י עני מצרים שהיה כור הברזל נצרפו והטהרו עד שזכו אל מתנת הארץ והתורה כמ"ש ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולם ע"י יסורים, אל ארץ הכנעני וגו' אל ארץ זבת חלב ודבש, למעלה שאמר אל מקום הכנעני שמשקיף כאלו לא נמלא הכנעני שם ועבר נגרש משם, הקדים ארץ זבת חלב ודבש, ופה שאמר אל ארץ הכנעני שמשקיף על צד שעדיין הכנעני שמה כי לא שלם עון האמורי עד הנה, לא הקדים ארץ זבת חלב ודבש כי זה יתהוה אחר שיגרשו הכנענים משם:

(יח) ושמעו לקולך. יש הבדל בין שמיעה לקול ובין שמיעה בקול, שמיעה בקול הוא שמקבל דברי המצוה ועושה כדברו, ושמיעה לקול מציין שמטה אזנו לדבריו ושומע אל ראיותיו והוכח ודורש עליהם והיא מציין ששומע בקול לעשות פקודתו, ובב"ר כי שמעת לקול אשתך א"ר שמואלי בישוב הדעת באת עליו א"ל מה את סבור שאני מתה וחוה אחרת נבראה לך, ועמ"ש וישמע אברם לקול שרי אמר בב"ר (פמ"ה) ר' יוסי אומר לקול רוה"ק כמ"ש ואתה שמע לקול דברי ה', ובזה ל"ק מ"ש משה ולא ישמעו בקולי, כי ה' לא הבטיחו רק שישמעו לקולו לא שישמעו בקולו ושיעשו כדבריו, ובאת אתה וזקני ישראל ואמרתם אליו ה' אלהי העברים נקרה עלינו, ומשה בעצמו אמר שיאמר לפרעה בשם ה' שלח עמי ויעבדוני, כי משה היה שליח לזה מאת ה', אבל לא יכלו הזקנים לאמר לו כי לא היו שלוחים, רק יאמרו שאלהי העברים שהם עובדים אותו נתגלה להם ומבקש עבודה מאתם ורצוי שישלח אותם פרעה מעצמו לבל יאבדו ע"י חרון אף ה' כמ"ש (לקמן ה' ג') פן יפגענו בדבר או בחרב, זה יהיה דברי הזקנים, ואז אחר שימאן לשלחם יבא משה בעצמו בתורת שליח שה' שולח אליו, ובאשר רצה ה' שתגלה רשעת פרעה מכח אל הפועל למען יצדק בהשפטו עמו ויכהו מכות גדולות ונאמנות, היה השליחות לבקש דבר קטן שיניח אותם חפשי ג' ימים לבד ואחר ישובו לעבודתו וידע ה' שלא ימלא גם הבקשה הזאת הקטנה, וז"ש:

(יט) ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך. ר"ל שידעתי טבע פרעה ורוע לבו שלא יתן לכם מרגוע סוף זמן שלשת ימים, ולא ביד חזקה, ר"ל בל תאמר שאני אכריחהו ביד חזקה שלא יוכל להניח אתכם ללכת עד שיהיה משולל הבחירה במעשה זאת, עז"א שמה שלא יתן אתכם להלך לא יהיה ע"י יד חזקה שלי שאני אשנה את בחירתו בידי החזקה, או שהידיעה הזאת תשנה את בחירתו, רק שהוא מעצמו מרוע טבעו יעשה [ויתבאר היטב לקמן שמ"ש ויחזק ה' את לב פרעה, אין פירושו ששלל הבחירה שלו רק שלא הרגיש בצער המכות ומה שלא הניחם ללכת היה מרוע בחירתו לא ע"י ה']:

(כ) ושלחתי. ועי"כ אשלח ידי והכיתי את מצרים למען יקבלו ענשם ע"י המכות, וההכאה יהיה בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו, שע"י הנפלאות יתברר נגלות ה' והשגחתו ויכלתו כמו שית' בסדר המכות, ואחרי כן ישלח אתכם, והנה יתבאר בפ' בשלח שלא רצה ה' להוציאם בעצמו שלא מדעת פרעה רק שישלחם

וְהָיָה כִּי תֵלֵכוּן לֹא תֵלְכוּ רֵיקָם׃ כב וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ וּמִגָּרַת בֵּיתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת וְשַׂמְתֶּם עַל־בְּנֵיכֶם וְעַל־בְּנֹתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת־מִצְרָיִם׃ ד א וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא־יַאֲמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי כִּי יֹאמְרוּ לֹא־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה׃ ב וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה °מַזֶּה בְיָדֶךָ וַיֹּאמֶר מַטֶּה׃ ג וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיַּשְׁלִכֵהוּ אַרְצָה וַיְהִי לְנָחָשׁ וַיָּנָס מֹשֶׁה מִפָּנָיו׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה שְׁלַח יָדְךָ וֶאֱחֹז בִּזְנָבוֹ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֶק בּוֹ וַיְהִי לְמַטֶּה בְּכַפּוֹ׃ ה לְמַעַן יַאֲמִינוּ כִּי־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי

°מה זה קרי

יעקב

בעל הטורים

באת"ב שבקדבש היו רשומות המכות: (כא) תלכון ד' במסורה. הכא ואידך ובמנוסה לא תלכון, להקיש גאולה אחרונה לגאולה ראשונה לענין שלא ילכו ריקם: לא תלכו ב' במסורה. לא תלכו ריקם לא תלכו אחרי אלהים אחרים כשיצאו ישראל ממצרים התנה בהם להשליך ע"א שבידם לפי שהיו עומדין בין הע"א כדכתיב ביחזקאל ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים וגו' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו: (כב) ושמלות ב' במסורה. הכא ואידך ושאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות לומר לך שכל כלי הכסף והזהב לקחו אבל שמלות לא לקחו אלא כל אחד ב' שמלות אחד לצרור בו את הבצק דכתיב משארותם צרורות בשמלותם ואחד למלבוש והיא הספיקה להם כל ימי היותם במדבר דכתיב שמלתך לא בלתה מעליך: ונצלתם בגימטריא כמצולה שאין בה דגים: (ב) מזה בידך, מזה מ' זה שבידך שארבעים סאה משקלו. ד"א מ' שנה יהיה ז"ה פי' י"ב שבטים בידך אמר לו הקב"ה לא תזוח דעתך אם אין אתה עושה שליחותי המטה הזה עושה שליחותי:

רש"י

משמו של רבי יעקב ברבי מנחם נאמר לי: (כב) ומגרת ביתה. מאותה שהיא גרה אתה בבית: ונצלתם. כתרגומו ותרוקנון. וכן (שמות יב) וינצלו את מצרים (שמות לג) ויתנצלו בני ישראל את עדים והנו"ן בו יסוד. ומנחם חברו במחברת צד"י נ עם (בראשית לא) ויצל אלהים את מקנה אביכם. אשר הציל אלהים מאבינו. ולא יאמנו דבריו כי אם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחיר"ק לא תהא משמשת בלשון ופעלתם אלא בלשון ונפעלתם. כמו (דברים כח) ונסחתם מן האדמה ונתתם ביד אויב (ויקרא כו) ונגפתם לפני אויביכם (יחזקאל כב) ונתכתם בתוכה ואמרתם נצלנו לשון נפעלנו. וכל נו"ן שהיא באה בתיבה לפרקים ס ונופלת ממנה כנו"ן של נוגף נושא נותן נושך כשהיא מדברת לשון ופעלתם תנקד (בשו"א) בחטף. כגון (בראשית מה) ונשאתם ע את אביכם (במדבר לב) ונתתם להם את ארץ הגלעד. ומלתם את בשר ערלתכם. לכן אני אומר שזאת הנקודה בחיר"ק מן היסוד הוא ויסוד שם דבר נצול הוא מן הלשונות הכבדים כמו דִּבּוּר כִּפּוּר לִמּוּד כשידבר בלשון ופעלתם ינקד בחיר"ק כמו (במדבר כ) ודברתם אל הסלע (יחזקאל מג) וכפרתם את הבית (דברים יא) ולמדתם אותם את בניכם: (ב) מזה בידך. לכך נכתב תיבה אחת לדרוש מזה שבידך אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים. ופשוטו פ כאדם שאומר לחבירו מודה אתה שזו שלפניך אבן היא אומר לו הן אמר לו הריני עושה אותה עץ: (ג) ויהי לנחש. רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל (באמרו לא יאמינו לי) ותפש אומנתו של נחש: (ד) ויחזק בו. ל' אחיזה הוא והרבה יש במקרא. (בראשית יט) ויחזיקו האנשים בידו. (דברים כה) והחזיקה במבושיו. (שמואל א יז) והחזקתי בזקנו. כל לשון חזק הדבק לבי"ת לשון אחיזה

הוא

שפתי חכמים

ס פי' של ושלחתי את ידי שפירש אותו כי מאז אשלח את ידי והכיתי מיד ישלח אתכם. אבל לא ידעתי איך יפרשו הוי"ו של ואחרי כן ישלח אתכם הרא"ם. ונ"ל שהוא וי"ו ואלה בני צבעון ואיה וענה: נ פירוש בתיבות שאות ראשון ביסוד הוא הגד"ו ויהיה שרשו גל וא"כ לדבריו אין הנו"ן יסוד: ס פירוש ועוד ראיה שנו"ן וינצלו היא שרשית: ע כ"ש הכא נו"ן של ונשאתם שנופלת לגמרי שהרי אינו יסוד בו כלל לדברי מנחם היה לו לינקד בשו"א והואיל ונקוד בחיר"ק לכך אני אומר וכו': פ אין זה כנגד הדרש אלא מלתא באנפי נפשיה הוא ובא לתרץ על מה ששאל מה זה בידך וכי לא ידע מה בידו והלא ראה שהוא מקל לכ"פ כאדם וכו' אבל לא כדי להכנס עמו בדבור כי הכא אינו תחלת דבור. רא"ם:

דאל"כ

בעיני מצראי ויהי ארי תהכון לא תהכון ריקנין: כב ותשאל אתתא משבבתה ומקריבת ביתה מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין ותשוון על בניכון ועל בנתיכון ותרוקנון ית מצרים: א ואתיב משה ואמר והא לא יהימנון לי ולא יקבלון מני ארי יימרון לא אתגלי לך יי: ב ואמר לה יי מה דין בידך ואמר חוטרא: ג ואמר רמיהי לארעא ורמהי לארעא והוה לחויא ועריק משה מן קדמוהי: ד ואמר יי למשה אושיט ידך ואחוד בזנבה ואושיט ידה ואתקיף בה והוה לחוטרא בידה: ה בדיל דיהימנון ארי אתגלי לך יי אלהא דאבהתהון אלהה דאברהם אלהה דיצחק

השאלות

(א-ט) מה היו מורים ג' אותות האלה, ה' אמר ואחוז בזנבו ובמשה כתיב ויחזק בו, ומה השאלה **מה בידך**. באות השני בצווי כתוב תחלה בחיקך ואח"כ אל חיקך, תחלה אמר ויוציאה ואח"כ ויוציאה מחיקו, ואיך אמר לקול האות האחרון אחר שא"ל **עוד אות שלישי ואינו האחרון רק השני**:

התורה והמצוה

שישלחם הוא דוקא וכי עדן לא נשלם הזמן, ונלגל עמו עד שהביא עליו כל המכות ואח"כ שלחם בעצמו ונרשם מן הארץ:

(כא) ונתתי את חן העם. כאשר היה שם לישראל שדות וכרמים ובתים וכלי בית ומה יעשו בלכתם מן הארץ שהמצריים ישבו בביתם. ורכושם והם ילכו ריקם, אמר להם שלא ילכו ריקם:

(כב) ושאלה. שבלכתם מן הארץ יבקשו מאת שכניהם וגרי ביתם שהם יקחו להם בתיהם וכלי ביתם, ובעבור שווי דמי הבתים יבקשו מהם כלי כסף וכלי זהב שנוחים לשאת אתם בדרך, ובזה ונצלתם את מצרים, [כמו ויצל אלהים את מקנה אביכם שה' הציל מיד לבן את המגיע ליעקב] שתצילו מיד מצריים את רכושכם באופן זה שלא תלכו ריקם בשתי ידים:

(א) ויען משה. והן לא יאמינו לי, כשבא אחד להחזיק א"ע לנביא אמת, היה נבחן בא' משני ענינים, או שהגיד יעודים טובים ועתידות המוכרים לבא היכף ונתקיימו היכף, או שהראה אותות ומופתים לשנות הטבע שבזה נודע שהוא שליח מה' ומשנה הטבע בעבורו, ובאשר לא נתן ה' ביד משה עדיין שום אות או מופת בשנוי הטבע, חשב משה שיאמינו לו ישראל שהוא נביא אמת על ידי שהיעוד שמיעדם שפרעה ישלחם מארצו יתקיים היכף, שבבואו עם זקני ישראל אל פרעה יתרצה היכף לשלחם בקשתם, אבל אחר שהודיע לו ה' שפרעה לא יתן אותם להלוך, א"כ כשיראו ישראל שבא אל פרעה ולא אבה לשלחם יאמרו היכף שהוא נביא שקר, וכבר כתבנו שמ"ש לו ה' ושמעו לקולך אין פי' שיעשו כל אשר יצום, שע"ז צ"ל ושמעו בקולך בב', רק ר"ל שישימו לב לדבריו לבחנם אם אמר אמת בשם ה' שאז ישמעו בקולו לעשות כל אשר יצום, אבל אחר שיראו שלא נתקיימו דבריו לא יאמינו לו שהוא נביא אמת ולא ישמעו בקולו לעשות כאשר יצום:

(ב) ויאמר ה'. לכן מסר ה' בידו ג' מופתים, שישנה הטבע לעשות מן הדבר הצומח בע"ח מתנועע שהוא להחיות מתים, ולהמית היד הבריאה ע"י צרעת שחשוב כמיתה, וכן היה בכ"א, גם ההפך שהב הנחש מטה, והיד המתה חיתה, וגם להפך היסוד הפשוט לדם שאין לכ"ז מבוא בדרך הטבע והתולדות, אמנם סין להותות האלה גם היזה יתום אל משה בדרך הרמז, ה' אמר לו מה זה בידך ויאמר מטה, כי כמטה יקרא בג' לשונות מקל, מטה, משענת, המשענת עשוי לחולים ולזקנים להשען עליהם, כמ"ש אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו, ואיש משענתו בידו מרוב ימים [זכרי'], המקל עשוי להכאה ודרך הרועים להיות בידם מקל על הצאן והכלבים והחיות רעות, והמטה היה עשוי לכבוד, והיה בו ציון המעלה והמשרה וכבוד המשפחה כמו מטה לוי, מטה בית אבותם, ובאשר משה היה זקן והיה יכול לקראו בשם משענת, והיה רועה בצאן והיה יכול לקראו בשם מקל, והיה מצוין ביחוסו ומשפחתו ויוכל לקראו בשם מטה, כששאל ה' מה זה בידך השיב שאינו לא מקל ולא משענת רק מטה, עפ"ז הוכן המטה הזה לציין מעלת משה ועצמותו וגדולתו, ואחר שמשה היה איש אלהים נעשה המטה מטה האלהים לציין שבו יעשה פלאות ואותות ומופתים שזה מציין כח משה וענינו, וכבר בארנו בפי' מעשה בראשית (סוף ס"ב בהערה) שהאדם מורכב מג' חלקים המצויינים שם בשם איש, אשה, נחש, שהנשמה האלהית והחלק הרוחני והשכלי שבו הוא האיש, וכחות הנפש הפועלים בחומר היא האשה שבו יודע טוב ורע, וכחות העפריים הבשר ותאוותיו ויצרי מעלליו הוא הנחש, ומשה אשר משל על כחותיו החומריים וכולם היו קדש לה' מתרוממים מן הארצית אל הרוחנית והאלהית, אחז את הנחש בידו ובכחו ויהי למטה האלהים בידו כולו קדש הלולים, עפ"ז אמר ה' אליו:

(ג) השליכהו ארצה. אם יפנה רגע ויניח המטה מידו בל יחזיק בו בכחו הרוחני עד שישלך ויצא מרשות משה אל דברים ארציים ולא יכניעהו בכחו השמימיי, ויהי לנחש, מתנגד אל רוחנית משה וקדושתו, עד שמשה הרוחני והאלהי נס מפניו כי ארב עליו לשכו ולהטיל בו ארס וחמת נחש:

(ד) ויאמר ה' שלח ידך ואחז בזנבו. שאם ישלח ידו החזקה וכחו הרוחני לאחוז בהנחש ולהכניע את

החומר

יַעֲקֹב׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה לוֹ עוֹד הָבֵא־נָא יָדְךָ בְּחֵיקֶךָ וַיָּבֵא יָדוֹ בְּחֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ וְהִנֵּה יָדוֹ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג׃ ז וַיֹּאמֶר הָשֵׁב יָדְךָ אֶל־חֵיקֶךָ וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל־חֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ מֵחֵיקוֹ וְהִנֵּה־שָׁבָה כִּבְשָׂרוֹ׃ ח וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ לָךְ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקֹל הָאֹת הָרִאשׁוֹן וְהֶאֱמִינוּ לְקֹל הָאֹת הָאַחֲרוֹן׃ ט וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ גַּם לִשְׁנֵי הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּן לְקֹלֶךָ וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר וְשָׁפַכְתָּ הַיַּבָּשָׁה וְהָיוּ הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח מִן־הַיְאֹר וְהָיוּ לְדָם בַּיַּבָּשֶׁת׃ י וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה בִּי אֲדֹנָי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי גַּם מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם גַּם מֵאָז דַּבֶּרְךָ אֶל־עַבְדֶּךָ כִּי כְבַד־פֶּה וּכְבַד

לשון

בעל הטורים

(ו) הבא ג' במסורה. הבא נא ידך הבא את האנשים הביתה לך הביאה העיר גבי יהונתן. ביוסף כתיב הבא את האנשים הביתה שעל ידו באו למצרים. ובמשה נאמר הבא ידך שעל ידו יצאו מהם. הביאה העיר רמז שעל ידו יתקבצו ויבאו לעיר שהיא ירושלים דכתיב כעיר שחוברה לה יחדו. בחיקך ג' במסרה. הכא חד ותרתי גבי דוד ואתנה וגו' נשי אדוניך בחיקך והכנה בחיקך כמו שלקה משה בצרעת כך דוד לקה בצרעת כמו שדרשו רז"ל שנצטרע ו' חדשים:

רש"י

פה: (ו) מצרעת כשלג. דרך צרעת להיות לבנה. אם בהרת לבנה היא אף באות זה רמז שלשון הרע ספר באמרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקתה מרים על לשון הרע: (ז) ויוציאה מחיקו והנה שבה וגו'. מכאן שמדה טובה ממהרת לבא ממדת פורענות שהרי בראשונה לא נאמר מחיקו (ש"ר): (ח) והאמינו לקול האות האחרון. משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשון הרע יאמינו לך צ שכבר למדו בכך שהמזדווגין להרע להם לוקים בנגעים כגון פרעה ואבימלך בשביל שרה: (ט) (ולקחת ממימי היאור. רמז להם שבמכה ראשונה נפרע מאלהותם פי' כשהקב"ה נפרע מן האומות נפרע מאלהותם תחלה שהיו עובדים לנילוס שמחיה אותם והפכם לדם ברש"י ישן): והיו המים וגו'. והיו והיו שני פעמים. נראה בעיני אלו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואף כשירדו לארץ יהיו בהווייתן אבל עכשיו מלמדנו שלא יהיו דם ק עד שיהיו ביבשת: (י) גם מתמול וגו'. למדנו שכל שבעה ימים היה הקב"ה מפתה את משה בסנה לילך בשליחותו מתמול שלשום מאז דברך הרי שלשה ושלשה גמין רבויין הם הרי ששה והוא היה עומד ביום הז' כשאמר לו זאת עוד שלח נא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו (ש"ר). וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה שנאמר (הלא אהרן אחיך הלוי וגו' ועוד נאמר לעלי הכהן) (שמואל א ב) הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים הוא אהרן. וכן (יחזקאל כ) ואודע להם בארץ מצרים וגו' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ואותה נבואה לאהרן נאמרה: כבד פה. בכבדות אני מדבר ובלשון

לעז

שפתי חכמים

צ דאל"כ מה תועלתיה דאות האחרון מאות הראשון. הקשה הרא"ם אבל לא ידעתי מה יאמר באות הדם דמאי תועלתיה משני האותות הראשונים. ונ"ל דשני אותות הראשונים כיון שלא ראו אותם משום הכי לא יאמינו בו אבל אות הג' יראו בעיניהם משום הכי יאמינו בו והא שלא צוה לעשות אותות הראשונים משום דאותות הראשונים היו ג"כ לעונשו של משה כמו שפירש רש"י. ומהרש"ל תירץ מ"מ אם היה הטעם משום הכי היה נצטרע משום לשון הרע וכו' א"כ פעם ראשון כשעשה לפני הקב"ה שקל ליסורין שלו ולמה לו לחזור ולהצטרע ואם לא היה בשביל חטאת של משה מכ"ש שלא יצער אותו פעם אחרת בחנם: ק וא"ת מ"מ למה צריך למיכתב והיו ראשון וי"ל

התורה והמצוה

האומר ויצר אל הקדושה, ולהביא אותו מעטר אל דברים שמימיים ישוב בכפו למטה האלהים ואל הקדושה, ולמדו שאם אפי' רק יאחז בו ולא יחזיק בכח, ואפי' לא יאחז רק בזנבו לא בגופו, יהיה קדש ומטה אלהים, ר"ל שאם ירים אותו מעט משפלותו יתרומם ויהיה קדש, אמנם משה הוסיף ויחזק בו בגופו

לא

דְיִצְחָק וֵאלָהֵהּ דְיַעֲקֹב׃ ו וַאֲמַר יְיָ לֵהּ עוֹד אָעֵיל כְּעַן יְדָךְ בְּעִטְפָּךְ וְאָעֵיל יְדֵהּ בְּעִטְפֵּהּ וְאַפְּקַהּ וְהָא יְדֵהּ חִוָּרָא כְּתַלְגָּא׃ ז וַאֲמַר אָתֵיב יְדָךְ לְעִטְפָּךְ וַאֲתֵיב יְדֵהּ לְעִטְפֵּהּ וְאַפְּקַהּ מֵעִטְפֵּהּ וְהָא תָבַת הֲוָת כְּבִשְׂרֵהּ׃ ח וִיהֵי אִם לָא יְהֵימְנוּן לָךְ וְלָא יְקַבְּלוּן לְקָל אָתָא קַדְמָאָה וִיהֵימְנוּן לְקָל אָתָא בַתְרָאָה׃ ט וִיהֵי אִם לָא יְהֵימְנוּן אַף לִתְרֵין אָתַיָּא הָאִלֵּין וְלָא יְקַבְּלוּן מִנָּךְ וְתִסַּב מִמַּיָּא דִבְנַהֲרָא וְתֵשׁוֹד לְיַבֶּשְׁתָּא וִיהוֹן מַיָּא דִּי תִסַּב מִן נַהֲרָא וִיהוֹן לִדְמָא בְּיַבֶּשְׁתָּא׃ י וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ בְּבָעוּ יְיָ לָא גְבַר דְּמִלּוּל אֲנָא אַף מֵאִתְמָלֵי אַף מִדְּקָמוֹהִי אַף מֵעִדָּן דְּמַלֶּלְתָּא עִם עַבְדָּךְ

ארי

התורה והמצוה

לא בגופו לבד, ולא במחיה קלה רק שהזיק בו בכח [שזה ההבדל בין אחז ובין החזיק], כי הכחות כחותיו החומריים כולם אל הקדש ויהי למטה בכפו:

(ה) למען יאמינו. שבזה יראו כי יש כח ביד האיש האלהי הוא הקדוש להכניע את הנחש והרע שבו אל האלהות והרוחניות, עד שלא יעכב בידו מלהתדבק בעליונים ולעשות אותות ומופתים במטה האלהים הזה, שהוא בגופו אשר נעשה קדש ורוחני, וע"כ נראה אליך ה', כי משה הכניע את הנחש שבו וגם כחות החומריות שבו נעשו קדש ורוחני ומוכנים אל הנבואה והדבוק האלהי, ואמר כי נראה אליך ה' אלהי אבותם, כי באשר האומות היו מכחישים מציאות הנבואה ואמרו שהוא מן הנמנע שהאלהים ישכין כבודו על שוכני בתי חומר לדבר עמהם, אמר שישראל הם יודעים שהנבואה אפשריית באשר הוא אלהי אבותם, והיתה הנבואה מצויה באבותם שהיו דבקים באלהים ושי"ל הדבור עמהם, ובא אלה האות והמופת על הנבואה וא"ל רק שידעו שנראה אליך כי מטה האלהים בידך וכולך קדש:

(ו) ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך בחיקך. גם בזה הראהו למוד אחר, עפמ"ש גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית מגדל עוז שם ה' וכו', משל במשל מלך שצוה לעבדיו לבנות לו מגדל עוז, והיו ביניהם עבדים שלא די שלא בנו עוד הרסו את הבנין, ואחרים היו שלא הרסו ולא עסקו בבנין, אמר שלמה מי שמתרפה במלאכתו שוה עם האיש משחית שעסק להרוס הבנין ולהשחיתו, והמליצה שה"ע לכל בני האדם לבנות מגדל עוז, היינו לעסוק בבנין העולם שהוא מגדל עוז המוצב ארצה וראשו בשמים, ומפרש שם המגדל עוז הוא שם ה', שהיא הבריאה הכללית המוסדה ע"י שמותיו של הקב"ה, וכל בנין המגדל תלוי בשמותיו הקדושים ובהתורה הקדושה שהיא שם ה' שהיא חיות כל העולמות, ובני אדם שמקיימים התורה בונים את המגדל הנשגב כמ"ש בעשרה מאמרות נברא העולם וכו' ליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימים את העולם שנברא בעשרה מאמרות, ויש רשעים שעוסקים להשחית את המגדל ולהרוס את העולם כמ"ש להפרע מן הרשעים שמאבדים את העולם, ויש שאינם משחיתים אבל מתרפים במלאכתם ואינם בונים, באר כי גם שמתרפים במלאכתם הם חברים של המשחיתים, כי האדם נברא לבנות ולנטוע, ולהיות שותף לה' במעשי בראשית ע"י שיעסוק בדברים שעליהם העולם עומד, והנחת ידו בחיקו היא העצלות והרפיון ממלאכה שטומן ידו בחיקו ואינו עושה דבר, והראה לו ה' שכשהניח ידו בחיקו נעשית מצורעת שזה ציור המיתה, שנחשב כאלו מתה ובטלה:

(ז) ויאמר השב ידך אל חיקך. יש הבדל בין בחיקך ובין אל חיקך, שהב' מציין שתשאר מונח בחיק שזה ציור הרפיון מעשות דבר, אבל מלת אל מציין ההפך שלא תשאר בחיק רק ישיב אותה אל החיק להתגבר על החיק והרפיון והעצלות, וע"ז ציין זה במ"ש ויוציאה מחיקו, שע"י שהשיב היד אל החיק התגבר על החיק ויוציאה מחיקו לגמרי לבל תשאר שם [משא"כ בפעם הראשון אמר ויוציאה שהוציאה לרחוקה ולא הוציאה מחיקו] ואז שבה כבשרו, בזה הראה למשה כי הוא מיוחד לבנות שם ה' ואת המגדל ושלא יתרפה ממלאכתו רגע:

(ח) והיה אם לא יאמינו. כי יחשבו שהוא מעשה להט ואחיזת עינים יאמינו לקול האות האחרון, כי ע"פ שנים עדים יקום דבר, ואמר האות האחרון, כי בפעם הא' האמינו ע"י אותות אלה לבד, והאות הג' היה צריך אח"כ כמו שיתבאר:

(ט) ואם לא יאמינו. ר"ל שהגם שמתחלה האמינו ע"י שני האותות לבד ועז"א ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם, מ"מ אחר שבא אל פרעה ופרעה הכביד עליהם העבודה חזרו ולא האמינו כמ"ש (ו ט) ולא שמעו אל משה מקוצר רוח, ואז ולקחת ממימי היאר, בזה הראה להם המכה הראשונה שיביא על מצרים שישפטו המים לדם שאז התחילו להאמין שנית, ואמר והיו המים והיו לדם, שר"ל כשתוציאם מן היאור יהיו עדיין מים רק כשיגיעו ליבשה יהיו לדם, לבל יאמרו שמשה היה לו איזה צבע בידו שבו צבע המים להיות אדומים כדם, ורמז להם בזה שדם ילדיהם אשר השליכו המצריים ליאור נתראה דם ביבשה בהעלות החמה ולנקום נקם. וכתב הרי"ע כי שלשה אותות אלה היו במדרגות שונות זו למעלה מזו, כי הדבר שיאמר עליו שהוא נסיי יהיה באחד מג' פנים, א] שיהיה נמנע אצל הטבע מכל צד כמו שיעשה מברזל אפרות, ב] שיהיה נמנע זמן מה ואינו נמנע בהחלט, למשל שיתהוה מחמים אפרוח שבארבעת ימים שבכל

לְשׁוֹן אָנֹכִי׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם אוֹ מִי־יָשׂוּם אִלֵּם אוֹ חֵרֵשׁ אוֹ פִקֵּחַ אוֹ עִוֵּר הֲלֹא אָנֹכִי יְהוָה׃ יב וְעַתָּה לֵךְ וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְהוֹרֵיתִיךָ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר׃ יג וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי שְׁלַח־נָא בְּיַד־תִּשְׁלָח׃ יד וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי יָדַעְתִּי כִּי־דַבֵּר יְדַבֵּר הוּא וְגַם הִנֵּה־הוּא יֹצֵא לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ׃

וְדִבַּרְתָּ

בעל הטורים

(יא) מי שם פה לאדם או מי ישום אלם שם לא נאמר אלא ישום לעתיד תאלמנה שפתי שקר ליום הדין שלא ימצאו תשובה: (יב) והוריתיך. ב' הגין על כי לומר והוריתיך על פי התורה תורה שאתן לך: ידבר הוא וגם הנה ר"ת של ד' אותיות לומר לך במסר גם לאהרן הכהנה וכל כנוייו: (יד) יצא ב' במסורה הנה יצא לקראתך יצא השמש אחת דבר אלהים שמים זו שמעתי כשהקב"ה אמר למשה לך שוב מצרימה נחלק הדבור לשנים ושמע למשה לך שוב ולאהרן לך לקראת משה ויצא מיד ולכך הוא הנה לומר שכבר יצא וכן יצא השמש חסר שעשה עצמו תלוי ואמר שה"ל לנקביו ומשכים בבוקר ויוצא השמש

רש"י

לעז בלב"ו (שטאממלער): (יא) מי שם פה וגו'. מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי: או מי ישום אלם. (תנחומא) מי עשה פרעה אלם שלא נתאמץ במצות הריגתך ואת משרתיו חרשים ר שלא שמעו בצוותו עליך (שבת קמ) ולאספקלטורין ההורגים מי עשאם עורים שלא ראו כשברחת מן הבימה ונמלטת: הלא אנכי. ששמי ה' ש עשיתי כל זאת: (יג) ביד תשלח. ביד מי שאתה רגיל לשלוח ת והוא אהרן. ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה: (יד) ויחר אף. (זבחים קב) רבי יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה עושה רושם וזה לא נאמר בו רושם ולא מצינו שבא עונש ע"י אותו חרון אמר לו רבי יוסי אף בזו נאמר בו רושם. הלא אהרן אחיך הלוי. שהיה עתיד להיות לוי ולא כהן והכהונה הייתי אומר לצאת ממך מעתה לא יהיה כן אלא הוא יהיה כהן ואתה הלוי שנאמר (דברי הימים א כג) ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי: הנה הוא יצא לקראתך. כשתלך למצרים: וראך ושמח בלבו. לא כשאתה סבור שיהא מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה. ומשם זכה אהרן

שפתי חכמים

י"ל דאורחא דקרא הוא לפתוח במלת והיה. רא"ם: ר הקשה רא"ם אם פרעה נעשה אלם שלא נתאמץ בהריגתו א"כ למה לו לעשות משרתיו חרשים וגם עורים, ותירץ כשהוגד לו שברח אם לרדוף אחריו להביאו בהכרח ואז כל משרתיו נעשו כחרשים וכשראה פרעה שלא הביאוהו חשב שרדפו אחריו ולא מצאוהו ולא נתאמץ אז לשלוח כמה וכמה שוטרים מפה ומפה שימצאו אותו ולהביאו בהכרח להורגו אלא לא נתאמץ כלל בהריגתו ושתק והלך לו: ש לא שעלמותו י"י כי כן כתיב ושמי ה' לא נודעתי להם וזהו דאמר ששמי ה' ולא נקט שמי ה' מפני שאלו אמר שמי ה' היה המובן שבא להודיענו את שמו שהוא ה' וא"כ איך נופל על זה מי שם פה לאדם וגו' אבל בתוספת השי"ן יהיה פי' מי שם פה לאדם וגו' אנכי ששמי ה' וזה שהוסיף עוד עשיתי כל זאת וכו' מוסב על מי שם פה לאדם וגו': ת ולפי זה קשה למה לא אמר בהדיא שלח ביד אהרן לכך אמר ד"א כו' ולפי ד"א קשה דאין שייך לומר שהיה מוליא מפיו דבר רע בעצמו לכן צריך גם טעם ראשון

התורה והמצוה

ששף את החטים ומספה הזרעיים יתהוה אפרות, נ] שיהיה גם מורכב משני אלה יחד, כמו שיתהוה מבינת הרנגול חוי אפרות וחוי לפרדע, שהוא אפשר בקלתו ונמנע בקלתו. והנה התהפך המטה נחש הוא ממין השני, כי המטה כשירקב ויהיה עפר יאכלנו הנחש ומזרעו יתהוה נחש, והוא גם רק מלד שנעשה בזולת זמן, השם של צרעת היד הוא ממין הג' שהאדם יהיה בריא וידו תלקה בצרעת הוא כמו שיתהוה חצי אפרוח וחצי לפרדע, והתהפך המים הפשוטים לדם הוא נמנע כלל כמו שיתהוה מברזל אפרוח והוא האות היותר מכריע:

(י) ויאמר משה לא איש דברים אנכי. הנביא שהוא שליח אל העם ללמדם ולהנהיגם צריך שיהיה בעל לשון ודובר צחות בענין שיכנסו דבריו באזני העם, כמ"ש ה' אלהים נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר, וירמיה אמר הנה לא ידעתי דבר, וע"ז טען אחר שתרצה לשלוח אותי אל העם ללמדם ולהוכיחם היה ראוי שאהיה איש דברים ודובר צחות, ובזה בא בג' טענות: א] אם אני הנבחר מאתך לשליחות הזה היה ראוי שאהיה איש דברים ובעל לשון מתולדה כמ"ש (ישעיה מט) ה' מבטן קראני וכו' וישם פי כחרב חדה, ואני לא איש דברים אנכי מתולדה, ב] גם אם תאמר שבעת שנולדתי לא הייתי מוכן לשליחות אם רק זה התחדש אלך עתה שתשלחני, עכ"פ היה ראוי בתתקן פי ולשוני יום או יומים טרם תשלחני לתכון

ארי יקיר ממלל ועמיק לישן אנא: יא ואמר יי ליה מן שוי פומא לאנשא או מן שוי אלמא או חרשא או פקחא או עוירא הלא אנא יי: יב וכען אזיל ומימרי יהא עם פומך ואלפנך די תמליל: יג ואמר בבעו יי שלח כען ביד מן דכשר למשלח: יד ותקיף רוגזא דיי במשה ואמר הלא אהרן אחוך לואה גלי קדמי ארי

מללא

השאלות

(יא-יג) מה שהשיב מי שם פה לאדם וכו' הלא זאת היא התלונה מדוע שם אותו אלם, ומ"ש לך ואנכי אהיה עם פיך הל"ל שארפאך שלא תהיה ערל שפתים:

(יד-יח) למה אחר כל הדברים אמר סתם שלח נא ביד תשלח שזה הל"ל תיכף שמסרב בהשליחות, ומה התשובה הלא אהרן וכו' ידעתי כי דבר ידבר הוא, שא"כ ישלח את אהרן לבד, ולמה צריך מ"ש ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו וכל האריכות שהוא למותר:

התורה והמצוה

למען אהיה מוכן בעת השליחות אל התכלית הנרצה, ועז"א וגם כן אינני איש דברים גם מתמול גם משלשום, [ר"ל] ואם גם זאת לא נעשה כי להכין אותי אל השליחות יום או יומים לפני השליחות היה ראוי עכ"פ שתתקן פי ולשוני עתה בעת השליחות, ואני איני איש דברים גם מאז דברך אל עבדך, כי גם עתה עדיין כבד פה וכבד לשון אנכי ואיך אדבר שאהיה שליח אל העם ואני ערל שפתים:

(יא) **ויאמר ה' מי שם פה לאדם**, הרמב"ם כתב במו"נ שההעדר לא יתיחס לפעולת פועל, ולפ"ז לא יתכן לומר מי ישום אלם או חרש, שאלה האלמות והחרשות הוא העדר ולא יתיחס לפעולת פועל, אמנם ה' הודיע למשה הפך מסברא זאת, שאחר שה' ברא את האדם שיהיה לו פה לדבר ועינים לראות ואזנים לשמוע, כבר שם טבע זו בכל המין, וכשתראה איש שהוא אלם או חרש או עור לא תאמר שהוא העדר שה' לא שם בו כח הדבור והראיה והשמיעה, כי היה ראוי שפיו ידבר ועיניו יראו ככל האדם, רק ה' פעל בו האלמות והחרשות בפעולת פועל לאיזה תכלית מיוחד שראה בחכמתו שאיש הזה צריך שיהיה אלם או חרש, וכבר כתב הר"ן שמה שמשה היה כבד פה וכבד לשון היה מפעולת ה' והשגחתו, וזה כדי שידעו כולם שמה שהצליח בשליחותו אל פרעה ואל ישראל לא היה ע"י שהיה בעל לשון ומשך לב מלך ושרים ולב בני עמו בכח דבורו ונעימות לשונו, כי כשהיה כבד פה ובכ"ז הלכו מפניו מלך ושרים ידעו כי יד ה' עשתה זאת לא שהגבולה האנושית והלקת לשון ופתוי שפתים. ולי עוד בזה טעם, מצד שמשה היה מוכן להיות נביא תורה, והיה צריך שלא יוסיף אפילו אות אחת מדעתו רק הדברים אשר ישים ה' בפיו, לכן היה בהשגחת ה' שיהיה כבד פה שבזה ידעו כולם שה' הוא הדובר בו והוא אשר שם הדברים בפיו, וא"כ מה שהיה משה אלם וכבד פה, לא היה העדר רק פעולה פועל שה' שם אותו אלם בכונה, כי מצד תולדותיו היה ראוי שידבר ככל האדם, כי נולד בשלמות בלי מום וחסרון כלל, וז"ש מי שם פה לאדם או מי ישום אלם, ר"ל כמו שמה שהאדם יכול לדבר זה מתיחס לפעולת ה' כן מה שישים אלם אינו העדר רק מתיחס לפעולת ה', רק שההבדל שביניהם הוא ששימת הדבור באדם יתיחס אל העבר ששם פה לאדם בעבר, בעת יצר את האדם הראשון שם במין האדם כח הדבור, ושימת האלמות וחסרון הדבור למי שיהיה מתיחס אל העתיד שאיש הפרטי שרואה בחכמתו שצריך שיהיה אלם ישים אותו אלם בעתיד, ופקח נופל בין על ראות העין, פקח את עיני העורים, בין על שמיעת האוזן, פקוח אזנים, ועז"א מי שם פה או אלם, או חרש או פקח, ר"ל [פקוח אזנים] או פקח [עינים] או עור, הלא אנכי ה', כ"ז יתיחס לפעולת ה':

(יב) **ועתה לך**. אחר שכונתי כך לצורך השליחות המיוחד אליך שתהיה כבד פה, אהיה מיוחד לכך כדי **שאנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר**, שלא תוכל לדבר מעצמך רק ע"י נס וע"י שהדבור היה על ידי בכח אלהי כנ"ל. וכן אמר במד' אמר הקב"ה אני בראתי כל פיות שבעולם ואני עשיתי אלם מי שעשיתי, ואם רציתי היית איש דברים, אלא לעשות בך נס אני הפך בעת שתדבר שיהיו דבריך נכונים, שאני אהיה עם פיך הה"ד ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך מורה אני דברי לתוך פיך כמו חץ, וכוונו לכל מה שכתבתי:

(יג) **ויאמר בי משה**. אחר שה' לא הודיע בפירוש הטעם מדוע רוצה דוקא שהשליח יהיה ערל שפתים, שכן משה הלא יותר טוב הוא שתשלח השליחות ביד איש שיוכל לדבר מעצמו בטבע, ובזה הוא שליח שבא בשם שולחו ודובר בשמו, משא"כ כשאני אלך שצריך שאתה תלך עמי ותשים הדברים בפי, אינני שליח מאתך, אחר שאתה בעצמך הולך ומדבר, וטוב יותר **שתשלח ביד תשלח**, ר"ל ביד איש שיהיה שליח וידבר מעצמו בשם שולחו, וגם טען על אהרן שכבר היה שליח מאתו לנ"י במצרים ונבא להם בשם ה' והוא לא יצטרך שילך שולחו אתו, וגם זה נכלל במ"ש ביד תשלח ר"ל שהיית רגיל לשלחו עד הנה:

(יד) **ויחר אף ה' במשה**. מפני שע"י הדבור הזה גרם שנצרף אליו את אהרן בשליחותו אל ישראל, חרה אף ה' בו, כי תחלה רצה ה' שמשה ילך בשליחות הזה לבדו והוא ידבר אל העם, ואז היו מקבלים דבר ה' בלא אמצעי, כי שכינה היתה מדברת מתוך גרונו של משה אל העם, משא"כ מעתה יקבל אהרן הדבור באמצעות משה, והעם יקבלו הדבור מאהרן, שבזה ירד הדבור ממדרגתו שהיה ראוי להיות מה' בלא אמצעות אהרן, וכמ"ש חז"ל שבשעת מ"ת ששמעו הדבור מה' היו למדין ולא שכחין וכשאמרו דבר אתה עמנו

ונשמעה

טו וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו וְשַׂמְתָּ אֶת־הַדְּבָרִים בְּפִיו וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְעִם־פִּיהוּ וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃ טז וְדִבֶּר־הוּא לְךָ אֶל־הָעָם וְהָיָה הוּא יִהְיֶה־לְּךָ לְפֶה וְאַתָּה תִּהְיֶה־לּוֹ לֵאלֹהִים׃ יז וְאֶת־הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־בּוֹ אֶת־הָאֹתֹת׃ פ ששי יח וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב ׀ אֶל־יֶתֶר חֹתְנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה־נָּא וְאָשׁוּבָה אֶל־אַחַי אֲשֶׁר־בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הַעוֹדָם חַיִּים וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם׃ יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לֵךְ שֻׁב מִצְרָיִם כִּי־מֵתוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים הַמְבַקְשִׁים אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ כ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וַיַּרְכִּבֵם עַל־הַחֲמֹר וַיָּשָׁב אַרְצָה מצרים

בעל הטורים

צרכיו ומ"מ לו כמו שאמר וכנה הוא שם: (טו) והוריתי ב' במסורה. דין ואידך והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה מלמד שהקב"ה הורה להם הדרך ולא טעו כאותו דבך: (יז) המטה הזה בגימטריא על (ספיר) [נ"א על ספירת]. לומר שהוא נדיק ספירי שהיה המטה בידו. אדם חנוך נח שם אברהם יצחק יעקב יוסף: ואת המטה. בגי' סנהדרין הוה: (יח) אל יתר ב' במסורה. אל יתר חותנו אל יתר זקני העולם יתר זכה שישבו בניו בלשכת הגזית עם הזקנים שבסנהדרין ויצאו ממנו: (יט) שב כי מצרים לך שב מצרים שב שבע פעמים ואיתא במדרש ז' פעמים הלך משה למצרים וחזר:

רש"י

הכהן א לעדי ההכן הנתון על הלב: (טז) ודבר הוא לך. בשבילך ידבר אל העם וזה יוכיח ב על כל לך ולי ולו ולכם ולהם הסמוכים לדבור שכולם לשון על הם: יהיה לך לפה. למליץ לפי שאתה כבד פה: לאלהים. לרב ולשר: (יח) וישב אל יתר חתנו. ליטול רשות שהרי נשבע לו (שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו) (מכילתא) ושבעה שמות היו לו רעואל יתר יתרו קיני וכו': (יט) כי מתו כל האנשים. מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיהם ג והעני חשוב כמת (נדרים סד): (כ) על החמור. חמור המיוחד הוא החמור שחבש אברהם לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו (זכריה ט) עני ורוכב על

שפתי חכמים

ראשון. מהרש"ל: א לעדי לשון קישוט: ב כלומר שזה אחד מן המוכיחים כי יש לו הרבה סולתות שכולם ל' על הם פי' לשון בשביל שאם היה פה פי' כמשמעו שידבר לך ממש מה טעם אל העם הבא אחריו ולכן יתחייב שפי' הוא בשבילך כלומר במקומך: ג ואע"ג דאמרינן התם דארבעה חשובין כמת עני וסומא ומצורע ומי שאין לו בנים הכא ודאי בעניות קאמר דאין לומר שנסמאו דהא כתיב במחלוקתו של קרח העיני האנשים ההם תנקר וליכא למימר נמי שהיו מצורעים דהא כתיב בקרב המחנה וליכא למימר שנתרפאו במתן תורה דהא אמרינן שחזרו למומן במעשה העגל וליכא למימר משום שלא היו להם בנים דאמר כי מתו דא"כ היכא אמר לו מפני זה שוב מלרימה וכי מפני שלא היו להם בנים לא היו דבריהם נשמעים למלכות להלשינו אל פרעה אלא ודאי מפני שירדו מנכסיהם

התורה והמצוה

והשמטה חזרו להיות למדין ושכחין, כי ירד הדבור ממדרגתו, וכן משה לא יהיה במעלה כ"כ כמו אם היו שומעים ממשה בלא אמצעי, ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי, ר"ל הלא ידעתי זאת שאוכל לשלוח ע"י אהרן שי"ל ג' מעלות, א] ממה שהוא אהרן והוא הקדוש לאלהיו, ב] מצד שהוא אחיך והוכן אל הגבואה מטבע אבותיו כמו שמשה היה מוכן לזה בירושה מאביו, כמ"ש אנכי אלהי אביך כמפ"ש, ג] מצד שהוא הלוי שבשבט זה שמרו תורת האבות גם במצרים והיו עובדי ה', ומה שלא רציתי לשלוח את אהרן הוא מפני כי ידעתי כי דבר ידבר הוא, שיען שהוא איש לשון ובעל שפתים ייחסו הדברים אליו שהוא הוא המדבר, ואני רוצה דוקא בשליח שהוא לא יוכל לדבר רק שאני אהיה המדבר מתוך גרונו כדי שיהיה הדבור נסיי לא טבעי, וכמ"ש בשם הר"ן, וגם שלא יוכל להוסיף אף דבור אחד מדעתו וכפי הטעם שכתבתי אני, אבל אהרן שהוא בעל לשון ידבר הוא כרצונו, ולפעמים לא יהיה הדבור כפי הרצון האלהי, ועוד שאתה חושב שבזה יוסרם מעלת אהרן שהיה שלוחי עד הנה ויתקנא בך, גם זאת שיט כי הנה יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו

מללא ימלל הוא ואף הא הוא נפיק לקדמותך ויחזנך ויחדי בלבה: טו ותמלל עמה ותשוי ית פתגמיא בפומה ומימרי יהי עם פומך ועם פומה ואליף יתכון ית די תעבדון: טז וימליל הוא לך עם עמא ויהי הוא יהי לך למתורגמן ואת תהי לה לרב: יז וית חוטרא הדין תסב בידך די תעביד בה ית אתיא: יח ואזל משה ותב לות יתר חמוהי ואמר לה איזיל כען ואיתוב לות אחי די במצרים ואחזה העד כען אנון קימין ואמר יתרו למשה איזיל לשלם: יט ואמר יי למשה במדין איזיל תוב למצרים ארי מיתו כל גבריא דבעו למקטלך: כ ודבר משה ית אתתה וית בנוהי וארכבנון על חמרא ותב לארעא דמצרים ונסיב משה ית

חוטרא

השאלות

(יח-כד) ממ"ש אלכה ואראה את אחי משמע שהולך לפי שעה ואח"כ ויקח את אשתו וכו' שהוא הליכה לגור שם, ומ"ש לך שוב מצרימה, כבר נכלל במ"ש לו עד עתה שילך אל פרעה ואם להודיעו כי מתו כל האנשים זה היה צ"ל תחלה בעת ששלחו, ומ"ש ראה כל המופתים וכו' הם דברים מיותרים שכ"ז כבר אמר לו עד הנה. ומ"ש ואמרת בני בכורי ישראל. משמע שצוהו שזאת יאמר תיכף, ובאמת היה זה בסוף כל המעשים:

התורה והמצוה

בלבו, וכ"ש שלא יהיה לו ע"ז קנאה ותרעומות:

(טו) ודברת אליו. עתה הראה שמה שנגרם שיהיה הדבור לישראל באמצעות אהרן, לא טוב עשה בזה, ותחלה הראה שלא השיג מזה שום תועלת, ואח"ז הראה לו שעוד יפסיד בזה, אמר לו אם תחשוב שתשיג בזה תועלת באשר אתה כבד פה והוא בעל הלשון, לא כן, אתה לא תהיה כבד פה כי ודברת אליו, הדבור מציין תמיד הרחבת הדברים באורך [כמ"ש בס' התו"ה ויקרא סי' ב'] אתה יש לך כח לדבר באורך כל אשר תרצה מבלי כובד, וגם מה שאתה חושב שהוא בעל לשון וי"ב שפתים תראה כי ושמת את הדברים בפיו, הוא לא יוכל לדבר דבר מעצמו רק את אשר תשים בפיו, וכן גם שניכם לא יהיה לכם כח להוציא דבר מעצמכם רק אנכי אהיה עם פיך ועם פיהו, באופן שהדבור כולו יהיה מאתי לא דבור טבעי כפי רצונכם, וכן בעשית האותות והמופתים לא יהיה בכחכם לעשות דבר מעצמכם רק והוריתי אתכם את אשר תעשון, וא"כ לא הרוחת מאומה במה שצרפת אליך את אהרן:

(טז) ודבר, עתה הראה לו כי עוד יפסיד ע"ז, אם בענין הדבור ידבר הוא לך אל העם הזה [ר"ל הוא ידבר בשבילך, שכל דבור שאחריו למ"ד פי' בשבילך] ובזה תפסיד כי הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים, שהאלהות ידבר מתוך גרונך עד שממך יצא הדבור האלהי, והוא יציע הדברים לפני העם בפיו, באופן שהדבור האלהי יגיע אל העם ע"י אמצעי שהוא פיו של אהרן, שבזה יגרע כחו ממה שהיה אם אתה היית המדבר אליהם בעצמך בכח אלהות שבך שהיו מקבלים בבלי אמצעי:

(יז) ואת. וגם בעשית האותות יהיה גרעון שאם היית אתה לבדך שליח אל העם היית עושה האותות בלי כלי ובלי מטה, רק בדבורך לבד היו נפעלים האותות, שבכל האותות שנעשו ע"י אהרן היה משה המדבר והפועל לא אהרן כמ"ש דבר אל אהרן קח את מטך וכמש"ש, אבל ע"י שצרפת אליך בשליחות זה את אהרן, כמו שיהיה הדבור ע"י אמצעי כן הפעולות יהיו ע"י אמצעי. ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות, לא יעשו האותות רק באמצעות המטה, שזה מדרגה נמוכה ממה שהיה אם היו נעשים בדבורו של משה כמו שנתבאר בחטא של מי מריבה:

(יח) וילך משה. הלך ליטול רשות מיתרו, וחז"ל אמרו שנשבע לו שלא יצא בלא רשותו, ויאמר לו אלכה ואשובה, ה' אמר לו לכה ואשלחך אל פרעה ואח"כ אמר לו ובאת אתה וזקני ישראל ואמרתם אליו וכו' ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים, שפשטות הדברים מורים שהיה השליחות רק שילך אל פרעה ויתרה בו שישלח את ישראל לחוג במדבר, ופרעה לא ישמע לו ואז יכה ה' בעצמו את מצרים שלא ע"י משה, וא"כ לא היה שליחותו רק על ההתראה הראשונה שיתרה את פרעה, וכן שיבשר לישראל שה' פקד אותם, ובזה כבר עשה שליחותו, כי המותר יעשה ה' בעצמו, ועפ"ז לא היה צריך ללכת למצרים רק על ימים אחדים, וע"כ היה בדעת משה שאחר שיגמור שליחות זה ישוב למדין, וז"א אלכה נא ואשובה וכו' ואראה העודם חיים, שהיא הליכה לפי שעה ע"מ לשוב למדין, בפרט שאחר שמשה ברח ממצרים ע"י שהרג את המצרי, היה מתירא מפני גואלי הדם של המצרי שיבקשו להרגו שלפעמים הקדמונים היה חוב על גואלי הדם לנקום נקמת הנרצח, והגם שבעוד יעסוק בשליחותו הבטיחו ה' כי אהיה עמך, אבל אחר שיתרה בפרעה ויגמור שליחותו היה ירא משבת שם והיה בדעתו לשוב תיכף למדין:

(יט) ויאמר ה' לך שוב מצרים. צוה לו ה' שישוב שם ע"מ להשתקע [וכמו שהודיע לו הטעם בפסוק כ"א] ואל תירא מגואלי הדם המבקשים את נפשך כי מתו כל האנשים:

(כ) ויקח משה. אז לקח את אשתו ואת בניו כדי להתישב במצרים בקביעות עם ב"י, ומצאנו ששלחם אח"כ בחזרה כמ"ש בס' יתרו [ונחלקו חז"ל מתי היה, והרע"ם פי' שאשתו ובניו היו אתו בהר הורב

הנ

מִצְרָיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה רְאֵה כָּל־הַמֹּפְתִים אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ וַעֲשִׂיתָם לִפְנֵי פַרְעֹה וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת־לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלַּח אֶת־הָעָם׃ כב וְאָמַרְתָּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה אָמַר יְהוָה בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל׃ כג וָאֹמַר אֵלֶיךָ שַׁלַּח אֶת־בְּנִי וְיַעַבְדֵנִי וַתְּמָאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת־בִּנְךָ בְּכֹרֶךָ׃ כד וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יְהוָה וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ׃ כה וַתִּקַּח צִפֹּרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת־עָרְלַת בְּנָהּ וַתַּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר

כי

בעל הטורים

(כד) ויפגשהו ב' במסורה. הכא ואידך ויפגשהו בהר האלהים לומר כשם שנתרשל משה מן המילה בא אף וחמה לבולעו ולא היה יכול להם עד שבא הכהן וסייעו שנאמר ויפגשהו בהר האלהים ובזכותו ניצל:

רש"י

על החמור: וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה. אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים ד במקרא: (כא) בלכתך לשוב מצרימה וגו'. דע שעל מנת כן תלך בתנאי להיות גבור בשליחותי לעשות כל מופתי לפני פרעה ולא תירא ממנו: אשר שמתי בידך. לא על שלשה אותות האמורות למעלה שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם אלא לפני ישראל שיאמינו לו ולא מצינו שעשאם לפניו אלא מופתים שאני עתיד לשום בידך במצרים כמו (שמות ז) כי ידבר אליכם פרעה וגו'. ואל תתמה על אשר כתיב אשר שמתי שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך: (כב) ואמרת אל פרעה. כששמע שלבו חזק וימאן לשלוח אמור לו כן: בני בכרי. לשון גדולה כמו (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו זהו פשוטו. ומדרשו כאן חתם הקב"ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו: (כג) ואומר אליך. בשליחותו של מקום: שלח את בני וגו'. הנה אנכי הרג וגו'. היא מכה אחרונה ובה התרהו תחלה מפני שהיא קשה. וזה הוא שאמר באיוב (איוב לו) הן אל ישגיב בכחו לפיכך מי כמוהו מורה. בשר ודם המבקש להנקם מחבירו מעלים את דבריו שלא יבקש הצלה אבל הקב"ה ישגיב בכחו ואין יכולת להמלט מידו כי אם בשובו אליו לפיכך הוא מורהו ומתרה בו לשוב: (כד) ויהי בדרך במלון. ה משה: ויבקש המיתו. למשה לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש מיתה. תניא א"ר יוסי ח"ו לא נתרשל אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה היא לתינוק עד שלשה ימים אמול ואשהה שלשה ימים הקב"ה צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש מיתה לפי שנתעסק ו במלון תחלה (במסכת נדרים). והיה המלאך נעשה כמין נחש ובולעו מראשו ועד ירכיו וחוזר ובולעו מרגליו ועד אותו מקום הבינה צפורה ז שבשביל המילה הוא: (כה) ותגע לרגליו. השליכתו לפני רגליו של משה: ותאמר. על בנה:

שפתי חכמים

מנכסיהם לא היו דבריהם נשמעים, כך פי' רבינו נסים במסכת נדרים בפ"ק דף ז': ד דהא ויקח משה את מטה היה לכתוב בתחלה קודם ויקח משה את אשתו שהרי לא במצרים לקח המטה אלא במדין: ה ר"ל שאין פי' ויהי דהכא כמו ויהי בימי אמרפל ויהי השמש יצא המורה על הענין ולא על השם מדכתיב בתר הכי ויפגשהו ה' וא"כ למה לא פי' הכתוב למי פגש אע"כ ויהי קאי אמשה: ו וא"ת והא עדיין היה בדרך ואיכא עדיין סכנה לילך בדרך למצרים ומפני מה נענש וי"ל דמלון שהיה לו משה עכשיו בו היה קרוב למצרים רק מהלך יום ובדרך קצר כזה לא יהיה שום נזק וסכנה לתינוק. רא"ם: ז דהל"ל היאך הבינה צפורה שעל דבר המילה היה, אבל אין להקשות דלמא אמר לה בהדיא

בעל

התורה והמצוה

אצל הצאן כי שם אהלו, וכאשר רצה ללכת למצרים חזר למקום המרעה ויקח את אשתו ובניו וירכיבם על החמור להשיבה אל בית אביה ועז"ה אחר שלוחיה, והוא שב משם ללכת למצרים:

(כא) ויאמר ה' אל משה. עתה באר לו הטעם מה שצוהו שיתישב במצרים בקביעות, וז"ש בלכתך לשוב מצרימה ר"ל הטעם מה שצויתיך שתשוב מצרימה להשאר שם בקביעות, הוא כי כל המופתים אשר שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה, אז הודיע לו ה' שיכה את פרעה בעשר מכות והודיע לו מהותם וענינם וסדרם, שעז"א ראה כל המופתים אשר שמתי בידך, והודיע לו שמ"ש ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים פי' שיכה אותם ע"י משה שהוא יהיה השליח לזה ועז"א ועשיתם לפני פרעה, ונמצא שהשליחות ימשך ימים

רבים

חוטרא דאתעבידו בה נסין מן קדם יי בידה: כא ואמר יי למשה במהכך למתוב
למצרים חזי כל מופתיא דשויתי בידך ותעבדנון קדם פרעה ואנא אתקף ית
לבה ולא ישלח ית עמא: כב ותימר לפרעה כדנן אמר יי ברי בוכרי ישראל:
כג ואמרית לך שלח ית ברי ויפלח קדמי ומסריב את לשלחותה הא אנא קטיל
ית ברך בוכרך: כד והוה באורחא בבית מבתא וערע ביה מלאכא דיי ובעא
למקטלה: כה ונסיבת צפורה טנרא וגזרת ית ערלת ברה וקריבת לקדמוהי

ואמרת

התורה והמצוה

לנים, **ואני אחזק את לבו**, שבכל שבע מכות הראשונות לא ישלח את העם, שה' חזק את לבו, ל
המכות באו לברר מציאות ה' והשגחתו ויכלתו כמש"ת בפ' וארא והיה צריך שיבואו כולם:

(כב-כג) ואמרת. ר"ל ולא ישלח את העם עד שתאמר אליו בני בכורי ישראל, ר"ל עד שיוכה במכת בכורות, ואז תודיע לו שהמכה האחרונה באה לו מדה כנגד מדה אחר שישראל הם בני בכורי שהבכור מוקדש לעבודת ה' כן הם מוקדשים לעבודתי וע"ז אמרתי שלח את בני ויעבדני, ותמאן לשלחו לכן באה המכה מדה כנגד מדה, והודיע לו שבכל השבע המכות יחזק את לבו עד מכת בכורות שאז ישלחם. ואמנם בזה נתקשו כל המפרשים איך יתכן שה' יחזק את לבו ויטול ממנו הבחירה, ואם עשה לו כן, איך ענשו בעבור זה הרי שהוא מסולל הבחירה. ויאמר הרמב"ם בס' המדע ובפי' אבות, שאפשר שיחטא אדם חטאים גדולים עד שיהיה משפטו למנוע ממנו הבחירה כדי שימות ברשעו, והרי"א יאמר שפרעה חטא בעונות שבין אדם לחברו במה שהשליכו את בניהם ליאור וימררו את חייהם להמעיטם פן ירבה ועל עונות שבין אדם לחברו אין מועיל תשובה, ויאמר עוד שתרופת התשובה היא מצד חסדי ה' להעם המאמינים בו ושבים אליו בכל לב לא להכופרים באלהותו ועובדים ע"ז, ועוד יאמר שקפוי לבו היה שה' ספה את לבבו שיחשוב שהמכות באו במקרה או מפאת המערכה שע"י שסרו המכות בכל פעם חשב שקרה יד ה' מהכותו במכה אחרת ולא להכותו עוד, ולדעתי כבר גלה ה' עקר הטעם בזה במ"ש ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה, ה' הבוחן לבב ידע רוע לב פרעה ורשעתו שלא יתן אותם להלוך, ולא בה' יכריחו לזה ביד חזקה שיהיה בזה מסולל הבחירה, כי יעשה זה מצד בחירתו, רק שלפי הטבע הנה שמצד בחירתו לא יתן אותם להלוך, היה ראוי שישלחם מפני הכרח המכות והיסורים, ובזה היה השלוח שלא מצד בחירתו רק מצד ההכרח, וה' רצה שהשלוח לא יהיה ע"י הכרח [שבזה היה יכול להוציאם בעצמו בלא רשות פרעה] ואם ישלחם ע"י הכרח המכות היה זה דומה כאלו יוציאם בעצמם בלא רשותו, כחונק את חברו שיתן לו מעות שזה לא נחשב כנתן לו מדעתו רק שלקח ממנו בע"כ, וע"כ חזק ה' את לבו שלא ירך לבבו מפני היסורים ושאר על בחירתו כאלו אינו סובל מכות ומוסר אכזרי, ומה שלא שלחם תחלה וכן מה ששלחם בסוף הכל היה מאתם לבחירתו החפשית. ונמצא בפרשה ג' לשונות, ואני אחזק את לבו, ולקמן (ז ג) ואני אקשה את לב פרעה, ולקמן (י) כי אני הכבדתי את לבו. **חזוק הלב** הוא שלא ירך לבו מפני המכות, ולפעמים חזק את לבו בעצמו כמו בכנים ובדם, ולפעמים חזק ה' את לבו לסבול המכה כמו בשחין ובארבה וזהפך, **והכבד את לבו** הוא בעת שלא היה יכול להחזיק את לבבו וירא מהמכה, רק אחר שראה שהלכה המכה הכביד את לבו וחשב שלא יכנו עוד, **ומקשה את לבו** הוא בעת ההתראה שאף שהתרה בו במכה חדשה שאז היה לו לירא מן העתיד, הקשה לבו לחשוב שלא תבא המכה עליו, כמ"ש אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה, וה' חזק את לבו בעת המכה, והכביד לבו בסור המכה, והקשה לבו בעת ההתראה עד שלא פחד מן המכה, ובכ"ז נשאר תמיד בידו הבחירה לשמוע לדבר ה' ולשלחם, שבחירה זו לא שלל ה' ממנו, ולכן נענש כדין על שלא שלחם בבחירתו:

(כד) ויהי בדרך במלון. לדעת המפ' היה זה בלכתו למצרים, ולדעת הרע"ם הנ"ל היה זה בעת שהביא את אשתו מן מרעה הצאן אל מדין, ונכתב כאן כי רצה להשלים תחלה מ"ש ה' אליו, וחז"ל אמרו שבקש להמיתו מפני שנתרשל במצות מילה, ולשון ויפגשהו ה' מוקשה מאד. והנראה כי משה היה תמיד דבוק עם ה' וה' היה עמו, רק בדרך הזה נטרד בעניני המלון ונפסק מן הדבקות עד שלא היה עם ה' רק היה במלון, ופי' ויהי בדרך במלון, שבדרך היה משה במלון מתעסק בעניניו נפרד מהדבקות, עד כי ויפגשהו ה' שם' שבא אליו היה דומה כאלו פגע אותו במקרה, כמו ויקר אלהים אל בלעם, שבהיותו רחוק מה' בא אליו כאלו פוגע בו במקרה, וכן פגש אותו ה' כאלו בא אליו ממקום רחוק, ומשה לא היה מוכן אז אל ההשגחה מהיותו טרוד במלון, ולכן נתרשל ג"כ מן המצוה שלא היה עושה זה אם היתה השכינה שרויה עליו אז, ועי"כ ויבקש המיתו, אם כמ"ש הרי"א מצד שנתבטלו מוסדי גויתו משכינת ה' שפגע אותו פתאום שלא היה מוכן לזה, אם מצד העונש על המצוה שנתרשל בה כמ"ש חז"ל, ואמר במדרש מלאך של רחמים היה, כי משה לא היה בידו שום חטא מימיו ורצה ה' כי יחטא עתה במצות מילה בשיעבור היום ולא ימול את בנו, רצה לסלקו בעוד שלא עבר היום שעדיין לא חטא כי כל היום זמנו כדי שימות זכאי:

ותקח

כי חתן־דמים אתה לי: כו וירף ממנו אז אמרה חתן דמים למולת: פ כז ויאמר יהוה אל־אהרן לך לקראת משה המדברה וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק־לו: כח ויגד משה לאהרן את כל־דברי יהוה אשר שלחו ואת כל־האתת אשר צוהו: כט וילך משה ואהרן ויאספו את־כל־זקני בני ישראל: ל וידבר אהרן את כל־הדברים אשר־דבר יהוה אל־משה ויעש האתת לעיני העם: לא ויאמן העם וישמעו כי־פקד יהוה את־בני ישראל וכי ראה את־ענים ויקדו וישתחוו: שביעי ה א ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל־פרעה כה־אמר יהוה אלהי ישראל שלח את־עמי ויחגו לי במדבר: ב ויאמר פרעה מי יהוה אשר אשמע בקלו לשלח את־ישראל לא ידעתי את־יהוה וגם את־ישראל לא אשלח: ג ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו נלכה־נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה ליהוה אלהינו פן־יפגענו בדבר או בחרב:

ויאמר

בעל הטורים

(לא) ויאמן ב׳ במסורה. ויאמן העם ויאמן אכיש בדוד. שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל משה ודוד משה אמר מתחלה והן לא יאמינו לי ודוד אמר מה׳ לא ידך בי ואלה הנאמן מה עבד שני פרנסים נאמנים היו ולכך האמינו בהם: (ג) נקרא (נקרא) בגי׳ שנה רמז לו עשר מכות יהיו בו כנגד אחת:

שפתי חכמים

שעל דבר המילה היה רוצה להמיתו י״ל דבסמוך כתיב אז אמרה חתן דמים למולות משמע דאז הבינה אבל עד עכשיו לא הבינה: ח ול״ת והא לעיל פירש״י ובלעו מראשו ועד רגליו וכו׳ עד הבינה צפורה שבשביל המילה בא וכאן פי׳ בשביל שהרף ממנו עתה, עי׳ רא״ם שהניח הדבר בקושיא: ט אבל לפי פי׳ רש״י לשון מקרה מות הוא ולשון כליה: י רא״ם שמה דמהכא משמע דהאי קרא דוקא לא יגשו הזקנים לתודייהו קאי ואין זה אמת שהרי לעיל מיניה כתיב עלה אל ה׳ אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והת״ז כתיב ונגש משה לבדו אל ה׳ וגו׳ ואם היה זה בעבור פרעון אהרן מה חטא וכן נדב ואביהוא שאינם מכלל הזקנים וכו׳ וזהית הדבר נ״ע. (קצ״מ) ולענ״ד אין צריך עיון גדול שהרי כתב הרב בפרשה יתרו אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה

רש״י

כי חתן דמים אתה לי. אתה היית גורם להיות החתן שלי נרצח עליך הורג אישי אתה לי: (כו) וירף. המלאך ממנו. אז הבינה ח שעל המילה בא להרגו. אמרה חתן דמים למולת. התני היה נרצח על דבר המילה (שיטת רש״י בלשונו לעיל כתב אתה היית גורם. דקשה לרש״י מה זה אז אמרה חתן דמים והלא גם לעיל אמרה חתן דמים. אלא מתחלה סברה דזה וזה גורם חטא המילה וחטא. אחר אח״כ כשראתה וירף לגמרי אז הבינה דעל דבר המילה לבד בא ובזה מתורץ ג״כ השינוי לשון בתרגום אונקלוס בהתן דמים ודו״ק כנ״ל): למולת. על דבר המולות שם דבר והלמ״ד משמשת בלשון על כמו (שמות יד) ואמר פרעה לבני ישראל. ואונקלוס תרגם דמים על דם ט המילה:

(א) ואחר באו משה ואהרן וגו׳. אבל הזקנים נשמטו אחד אחד מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפי שיראו ללכת (ש״ר) ובסיני נפרע מהם ונגש משה לבדו והם לא יגשו י החזירם לאחוריהם: (ג) פן יפגענו. פן יפגעך היו צריכים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות, פגיעה א לשון מקרה מות הוא:

שבזיש

וַאֲמָרַת אֲרֵי בִּדְמָא דִמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְיְהֵב חַתְנָא לָנָא: כו וְנָח מִנֵּיהּ בְּכֵן אֲמָרַת אִלּוּלֵי דְמָא דִמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְחַיַּב חַתְנָא קְטוֹל: כז וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן אֱזֵיל לְקַדָּמוּת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא וַאֲזַל וְעַרְעֵיהּ בְּטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַייָ וּנְשַׁק לֵיהּ: כח וְחַוִּי מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַייָ דִּי שַׁלְחֵיהּ וְיָת כָּל אָתַיָּא דִּי פַּקְדֵיהּ: כט וַאֲזַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּכְנַשׁוּ יָת כָּל סָבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ל וּמַלֵּיל אַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַעֲבַד אָתַיָּא לְעֵינֵי עַמָּא: לא וְהֵימִן עַמָּא וּשְׁמַעוּ אֲרֵי דְכִיר יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי יָת שִׁעְבּוּדְהוֹן וּכְרַעוּ וּסְגִידוּ: ה א וּבָתַר כֵּן עַלּוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיֵחֹגּוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא: ב וַאֲמַר פַּרְעֹה שְׁמָא דַייָ לָא אִתְגְּלִי לִי דִּי אֲקַבֵּל לְמֵימְרֵיהּ לְשַׁלָּחָא יָת יִשְׂרָאֵל לָא אִתְגְּלִי לִי שְׁמָא דַייָ וְאַף יָת יִשְׂרָאֵל לָא אֲשַׁלַּח: ג וַאֲמַרוּ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי אִתְגְּלִי עֲלַנָא נֵזִיל כְּעַן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא דִּלְמָא יְעָרְעִנָּנָא בְּמוֹתָא אוֹ בִקְטוֹל:

ואמר

השאלות

(כה-כו) הלשון ויפגשהו ה' מוקשה מאד ולמה בקש המיתו, והלשון כי חתן דמים אתה לי חידה סתומה:

התורה והמצוה

(כה) ותקח צפרה צר. ומסרה הכניסה שהות בעבור המילה כמ"ש חז"ל שידעה זה מן החולי שהגיע עד המילה ולא יותר. ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו, יל"פ שרמז בזה שעשתה מילה ופריעה, מילה מה שכרתה העור החופה ראש העטרה, ופריעה במה שמשכה את עור הפריעה למטה אל רגלי הילד עד שהגיעה את העור לרגליו שלמטה. ותאמר כי חתן דמים אתה לי, באשר בית יתרו היו אצטגנינים, חשבו שמה שישראל מלים א"ע הוא מפני שעולה עליהם כוכב מאדים וע"י דם המילה ישכך חמת הכוכב הרע הזה, וכמ"ש חז"ל שפרעה אמר שרואה כוכב של דם יוצא לקראתם, שהוא מזל מאדים, ולא ידע שהוא מורה על המילה, כמ"ש היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם, ובאשר משה הרג את המצרי חשבה מפני שנולד במזל מאדים שהוא מוכרח להיו אשיד דמא, ורצתה לבטל זה ע"י דם המילה, ואמרה חתן דמים אתה לי, ר"ל שאתה מחותן לי ואתה מתעסק ג"כ לכוכב של דם, ורצתה לבטל הוראת הכוכב שהוא מחותן אליו:

(כו) וירף ממנו. לשון זה בא תמיד בהפעיל, הרף ממני ואשמידם, אבל בקל מורה רפיון עצמו לא שירפה מאחוז בחברו, כמו אז רפתה רוחם מעליו (שופטים ח') ור"ל החולי רפתה רוחה וכעסה ממשה שהוקל אליו, אז אמרה שהוא מחותן לדמים של המילות, שבדמי המילות יכפר פני מאדים ולא יזיק להם:

(כז) ויאמר ה' אל אהרן. פי' חז"ל שברגע זו שאמר למשה שישוב למצרים אמר לאהרן שילך לקראתו, ובאשר חזר משה למצרים דרך הר האלהים שם חסד ואמת נפגשו:

(כח) ויגד. הגיד לו כל מה שדבר עמו והודיע כי אהרן ניתן לו לפה להגיד הדברים ולעשות האותות לפני ב"י, כי השליחות אל פרעה היה בעת ההיא מיוחד למשה לבדו, ולא נתמנה אהרן לזה עד אח"כ כמו שיתבאר לקמן פ' וארא:

(ל) וידבר אהרן. אהרן דבר אל ב"י וה' דבר אל משה כנ"ל שע"ו וכן עשיית האותות היו ע"י אהרן בצווי של משה:

(לא) ויאמן העם. ע"י האותות האמינו שמשה נביא ומאז ישמעו לדברי נבואתו:

ה (א) ואחר באו משה ואהרן אל פרעה. פי' חז"ל שהזקנים נשמטו בדרך אחד אחד ונלאו הם לבדם, ויאמרו כה אמר ה' אלהי ישראל, ה' אמר למשה לכה ואשלחך אל פרעה, שמשמעותו שיבא בתורת שליח מה' אל פרעה, וכן אמר אח"ז (ד כא-כג) ראה כל המופתים וכו' ואמרת אל פרעה כה אמר ה' וכו', ועוד אמר לו (ג יח) ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו ה' אלהי העבריים נקרה עלינו וכו', כי הזקנים אינם שלוחים מה' ויאמרו רק שהם מצווים מה' לעבדו במדבר, ואם היו הזקנים באים עמו היה אומר בנוסח זה, אבל אחר שנשמטו הזקנים בדרך, בא בתורת שליחות שהוא שליח אליו מאלהי ישראל:

(ב) ויאמר פרעה. השיב שלא יקבל דבריו לא מצד השולח, כי מי ה' שאינו יודע ממנו, ולא מצד השליחות כי מי ה' שאני מחויב לשמוע בקולו ובפרט בדבר גדול כזה לשלח את ישראל, ונגד מי ה' אמר לא ידעתי את ה' ונגד לשלח את ישראל אמר וגם את ישראל לא אשלח:

(ג) ויאמרו. אז באו בנוסח השני שצוה ה' שיאמרו זקני ישראל, שהגם שאתה אינך מקבל השליחות אליך, צריך אתה לעזוב זאת למעננו, אחר שהוא אלהי העברים והוא נקרא עלינו ומבקש עבודה, ויש פחד שיפגענו בדבר או בחרב ויהיה נזק להמלך באבדן עבדיו, ואמרו אלהי העברים נגד מ"ש מי ה'

שאמר

ד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תַּפְרִיעוּ אֶת־הָעָם מִמַּעֲשָׂיו לְכוּ לְסִבְלֹתֵיכֶם׃ ה וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה הֵן־רַבִּים עַתָּה עַם הָאָרֶץ וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם מִסִּבְלֹתָם׃ ו וַיְצַו פַּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַנֹּגְשִׂים בָּעָם וְאֶת־שֹׁטְרָיו לֵאמֹר׃ ז לֹא תֹאסִפוּן לָתֵת תֶּבֶן לָעָם לִלְבֹּן הַלְּבֵנִים כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם הֵם יֵלְכוּ וְקֹשְׁשׁוּ לָהֶם תֶּבֶן׃ ח וְאֶת־מַתְכֹּנֶת הַלְּבֵנִים אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים תְּמוֹל שִׁלְשֹׁם תָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם לֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ כִּי־נִרְפִּים הֵם עַל־כֵּן הֵם צֹעֲקִים לֵאמֹר נֵלְכָה נִזְבְּחָה לֵאלֹהֵינוּ׃ ט תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה עַל־הָאֲנָשִׁים וְיַעֲשׂוּ־בָהּ וְאַל־יִשְׁעוּ בְּדִבְרֵי־שָׁקֶר׃ י וַיֵּצְאוּ נֹגְשֵׂי הָעָם

ושטריו

בעל הטורים

(ז) הלבנים ג' במסורה. ללבון הלבנים מתכונת הלבנים מקטירים על הלבנים פי' אותו שילא מעל הלבנים דהיינו מילה היה מקמד בעי"ז כדאיתא במדרש שילא מילה מתחת הלבנים: (ח) תמול שלשום ב' במסורה. הכא ואידך אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום דוה כאה אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום וקרבות לכך ולא תמנה גואל שיגאלם וישראל באו אצל מצרים אשר לא ידעו תמול שלשום ודחקום ועבדו בהם והשליכו בניהם ליאור. לכך ולא נוכר מכה שהכה אותם כעשר מכות ולקח ממונם וטבעם: צועקים ב' במסורה. הכא ואידך בפרשת בראשית שאמר להם פרעה מה אחכר לכם מתכונת הלבנים תקנעו עצמכם בבנין וזהו צועקים אלי מן האדמה: (ט) תכבד העבודה. כי יומם ולילה תכבד עלי ידך. מלמד שהכביד עליהם יום ולילה: ויעשו ג' במסורה. הכא ואידך ויבאו ויעשו. ויעשו בני ישראל את הפסח. בשכר זאת העבודה זכו לעשות משכן ולהקריב קרבן: ישעו ב' במסורה. ואל ישעו בדברי שקר. ישעו ואין מושיע. אותם שאין מכוונים בתפלה וישעו בדברי שקר שאינם מכוונים בלבם מה שהם מוציאים מפיהם עליהם נאמר ישעו ואין מושיע אבל המכוונים בלבם מה שמוציאים בפיהם עליהם נאמר אז תקרא וה' יענה השוע ויאמר הנני וזה שאמר דוד שהשים תפלתי בנה שפתי מרמה אותי תאזין ועלתי כבסיה גלה שפתי

רש"י

(ד) תפריעו את העם ממעשיו. תבדילו ותרחיקו אותם ממלאכתם שומעין לכם וסבורים לנוח מן המלאכה. וכן (משלי ד) פרעהו אל תעבר בו רחקהו. וכן (שם א) ותפרעו כל עצתי (שמות לב) כי פרוע הוא רחק ונתעב: לכו לסבלתיכם. לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם. אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבטו של לוי תדע לך שהרי משה ואהרן יוצאים ובאים בלא רשות: (ה) הן רבים עתה עם הארץ. שהעבודה מוטלת עליהם ואתם משביתים אותם מסבלותם הפסד גדול הוא זה: (ו) הנגשים. מצריים היו והשוטרים היו ישראלים ל הנוגש ממונה על כמה שוטרים והשוטר ממונה לרדות בעושי המלאכה: (ז) תבן. המצרי"א היו גובלין אותו עם הטיט: לבנים. טיוול"ש בלעז (ציגעלשטיינע) שעושים מטיט ומייבשין אותן בחמה ויש ששורפין אותן בכבשן: כתמול שלשם. כאשר הייתם עושים מ עד הנה: וקששו. ולקטו: (ח) ואת מתכנת הלבנים. סכום חשבון הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהיה התבן נתן להם אותו סכום תשימו עליהם גם עתה למען תכבד העבודה עליהם: כי נרפים. מן העבודה הם לכך לבם פונה אל הבטלה וצועקים לאמר נלכה וגו': מתכנת. ותוכן לבנים (שמואל א ב) ולו נתכנו עלילות (מלכים ב יב) ואת הכסף המתוכן. כולם לשון חשבון הם: נרפים, המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה רטריי"ט בלעז (צוריקגעלאזען): (ט) ואל ישעו בדברי שקר. ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה. ודומה לו (תהלים קיט) ואשעה בחקיך תמיד. למשל ולשנינה מתרגמינן לשועין ויספר ואשתעי, וא"א לומר ישעו לשון ויפן ה' אל הבל וגו' ואל קין ואל מנחתו לא שעה נ ובדברי שקר שא"כ היה לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר או לדברי שקר כי

שפתי חכמים

תחילה לעצמו והעם אל יפרשו כל עיקר ולא היה להם זקנים תחילה בפ"ע אלא עמדו בתוך העם וזה מפני הפרעון ונדב ואביהוא אפשר שעמדו עם אהרן כתחילה אחת: ב שלא מצינו שירחיקו אותם ממלאכתן ולא נצטוו להרחיקם: ל דאל"כ למה השוטרים צועקים אל פרעה ולא הנוגשים אלמה היו השוטרים מוכים ולא הנוגשים: מ כלו' לא כתמול שלשום בלבד ויהיה פי' כתמול כמו תמול אנהנו ולא נדע ולא היה נ"ל שלשום אחר שכל זמן שעובר הוא נכלל במלת תמול אך הוא לשון בני אדם שמדברים כן על הזמן הקודם. מזרחי וג"א: נ וקשה והא בפרשת בראשית פי' של וישע ה' אל הבל ושן כמו אל ישעו בדברי שקר וי"ל

שכן

ס

ד ואמר להון מלכא דמצרים למא משה ואהרן תבטלון ית עמא מעובדיהון אזילו לפלחנכון : ה ואמר פרעה הא סגיאין כען עמא דארעא ותבטלון יתהון מפלחנהון : ו ופקיד פרעה ביומא ההוא ית שלטונין דעמא וית סרכוהי למימר : ז לא תוספון למתן תבנא לעמא למרמי לבנין כמאתמלי ומדקמוהי אנון יזלון ויגבבון להון תבנא : ח וית סכום לבניא די אנון עבדין מאתמלי ומדקמוהי תמנון עליהון לא תמנעון מנה ארי בטלנין אנון על כן אנון צוחין למימר נזיל נדבח קדם אלהנא : ט תתקף פלחנא על גבריא ויתעסקון בה ולא יתעסקון בפתגמין בטלין : י ונפקו שלטוני

השאלות

(ד-ה) מה הן שתי אמירות הללו, תחלה אמר תפריעו ממעשיו ואח״כ והשבתם מסבלותם:

(ו-טז) הלא השוטרים שמעו גזרת פרעה ויצאו ואמרו אל העם ולמה באו אח״כ ויצעקו אל פרעה הי״ל לצעוק תיכף · פרעה אמר וקוששו להם תבן ואח״כ אמר לקושש קש לתבן, וההבדל בין הלשונות האלה מבואר · מ״ש קחו לכם תבן, הי״ל קוששו לכם תבן, שלקיחה משמע ממקום מזומן, ומ״ש כי אין נגרע, אינו נתינת טעם, והי״ל ולא יגרע מעבודתכם דבר:

התורה והמצוה

אמרו שהוא אלהים נודע וגדול שמו ע״י הנסים שעשה להעברים לאברהם יצחק ויעקב שזה נודע לכל העולם כמ״ש ויוכח עליהם מלכים וכו׳:

(ד-ה) ויאמר מלך מצרים למה משה ואהרן וכו׳ ויאמר פרעה. במדרש א״ל אתם למה ודבריכם למה לכו לסבלותיכם אמר ריב״ל שבט לוי היו פנוים מעבודה א״ל בשביל שאתם פנוים אתם אומרים נזבחה לאלהינו לכו לסבלותיכם. ר״ל שיש הבדל בין **עם** ובין **עם הארץ**, שעם הארץ הם דלת העם והפחותים, ויש הבדל בין מעשיו ובין סבלות, שמעשיו הם עסקיו שיש להם כמו מסחרם ומעשיהם בבית ובשדה, וסבלות הוא העבודה הקשה שעובדים למלך, ויש הבדל בין מפריע ובין משבית, שהמשבית הוא המבטל דבר המתמיד, וזה שייך על סבלות העבודה שהיה מתמיד בלא הפסק, ומפריע הוא הבטול הפתאומי ושייך גם על המבטל מעסקי הבית שאינם מתמידים תמיד. והנה לא כל עם ישראל היו עובדים בפרך, שרק נתנו מס מאת העם הנקיים מדלת העם שהם עבדו עבודת המלך והם נקראים עם הארץ, ויתר העם היו חפשים מעבודה זו ועסקו במלאכתם בבית ובשדה ובעסקיהם והם נקראים בשם עם, וכן שבט לוי ומשה ואהרן מכללם היו חפשים מעבודה, וכאשר בא משה בבשורת הגאולה בודאי לא בא אל עם הארץ שהם עובדים בעבודת פרך, רק בא אל העם שהם החפשים מעבודה, עפ״ז יעלו באור הכתובים לפי דעת חז״ל, שקשה למה אמר למה משה ואהרן שזה מיותר שהי״ל למה תפריעו את העם ממעשיו, ופירשו שהיו שתי שאלות, א] **למה משה ואהרן** ר״ל מה לכם בדבר זה הלא אתם חפשים מעבודה ולמה תריבו ריב לא לכם, וז״ש אתם למה, זאת השנית **למה תפריעו את העם ממעשיו**, שהוא השאלה השניה דבריכם למה שעשו אליהם באמת בבשורה זאת יתבטלו עי״ז מעסקיהם ומסחרם ויעסקו בדברי הבל ורעות רוח, ועפ״ז אמר **לכו לסבלותיכם** גזר על משה ואהרן ועל שבטם שילכו לסבלות היינו לעבודת המלך, וז״ש במדרש בשביל שאתם פנוים לכם האומרים נזבחה לאלהינו לכו לסבלותיכם, אבל באשר נכון אמר תיכף מגזרה זאת, כי ירא מפני הזקנים הללו שהיה ה׳ אתם בל יגע בהם רעה, אמר אמירה אחרת הפך דבריו הקודמים, אמר מה הרויח מה שאתן את הזקנים הללו בין עם הארץ העובדים, הלא אז ישביתו את עם הארץ העובדים מסבלותם, כי יניאו אותם מסבלות המלך ע״י דבריהם שהם שלוחים מאלהים, והגם שעתה מזיקים במה שמפריעים את העם [הבלתי עובדים] ממעשיו ועסקי הבית, הלא **הן רבים עתה עם הארץ** שעם הארץ העובדים הם רבים מן העם הבלתי עובדים, וכשישביתו את עם הארץ מסבלותם שהוא עבודת המלך יהיה ההיזק יותר גדול, א] מצד שהם רבים נגד העם, ב] מצד **שישביתו** אותם כי עבודתם קבוע בלי הפסק, ג] **שישביתו אותם מסבלותם** שהוא עבודת המלך שזה יזיק יותר להמלך ממה שיפריעו את העם החפשים מעסקי הבית, ובזה הוסר מגזרה זו שגזר שמשה ואהרן ושבטו ילכו לסבלות המלך:

(ו-ז) ויצו פרעה, לא תאספון לתת התבן. יש הבדל בין קש ובין תבן. הקש כולל שבלים שלמים ג״כ, וכשמחתכים הקש נקרא תבן, ואז הוא מאכל לבהמות, גם תבן גם מספוא רב עמנו, וגם נותנים אותו לתוך הטיט שעושים ממנו לבנים להדבק, [ומ״ש בתוס׳ שבת ל״ז ב״מ ק״ג אינו סותר זה שזה בלשון המשנה, וגם זנבות השבלים נקרא קש כל שהוא שלם ואינו מחותך] ושרש קשש בא על הלקוט, ובא מקושש עצים או מקושש קש, או מקושש תבן שמלקט קש החתוך, ועד עתה היו נותנים להם תבן החתוך שיערבו בתוך טיט הלבנים כמ״ש כהדוש מתבן במו מדמנה, ועתה צוה שלא ישאו להם זה מבית המלך ובכ״ז הונה אותם בערמות גדול, שאם היה אומר להם שילקטו קש מן ההפקר היו השוטרים [שהם היו מבני ישראל] צועקים תיכף, לכן לא אמר וקוששו להם קש לתבן, כמ״ש אח״ז ויפץ העם לקושש קש לתבן היינו שילקטו קש מן ההפקר לעשות ממנו תבן, רק אמר **וקוששו להם התבן** היינו שילקטו תבן שהוא קש החתוך, וזה מבואר שא״א שילקטו מן ההפקר תבן החתוך שזה לא נמצא לעולם בר״ה, ובהכרח שהכונה שילכו לבתי המצריים ושדותם וכ״ע

וְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם לֵאמֹר כֹּה אָמַר פַּרְעֹה אֵינֶנִּי נֹתֵן
לָכֶם תֶּבֶן׃ יא אַתֶּם לְכוּ קְחוּ לָכֶם תֶּבֶן מֵאֲשֶׁר תִּמְצָאוּ כִּי
אֵין נִגְרָע מֵעֲבֹדַתְכֶם דָּבָר׃ יב וַיָּפֶץ הָעָם בְּכָל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן׃ יג וְהַנֹּגְשִׂים אָצִים לֵאמֹר כַּלּוּ
מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן׃ יד וַיֻּכּוּ
שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂמוּ עֲלֵהֶם נֹגְשֵׂי פַרְעֹה לֵאמֹר
מַדּוּעַ לֹא כִלִּיתֶם חָקְכֶם לִלְבֹּן כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם גַּם־תְּמוֹל
גַּם־הַיּוֹם׃ טו וַיָּבֹאוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּצְעֲקוּ אֶל־פַּרְעֹה
לֵאמֹר לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה לַעֲבָדֶיךָ׃ טז תֶּבֶן אֵין נִתָּן לַעֲבָדֶיךָ
וּלְבֵנִים אֹמְרִים לָנוּ עֲשׂוּ וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מֻכִּים וְחָטָאת
עַמֶּךָ׃ יז וַיֹּאמֶר נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים עַל־כֵּן אַתֶּם אֹמְרִים

נלכה

בעל הטורים

פרעה לסכותם שלא ולומר דבר שאינו מכוון כלבו: (יב) ויפץ ג' במסורה. ויפץ העם. ויפץ ה' אותם. ויפץ העם מעליו גבי שאול אלו נפוצו ללבון לבנים ואנשי הפלגה נפוצו על עון הלבנים שאמרו הבה נלבנה לבנים וכמו שבאותה נפוצה נתבטלה כוונתם ומלכותם כך הנפוצה שנפץ העם מעל שאול גרם לו שמיהר להקריב העולה קודם שבא שמואל וזה היתה סבה ראשונה לביטול מלכות שאול: (יד) גם תמול גם היום ב'. הכא ואידך מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום מלמד שלא כלו חוקם לעשות הלבנים ונתכלו כדי שלא יזכו כדרך שנתכלה דוד: (טז) נתן ד' במסו'. הכא ואידך לחמו נתן מימיו נאמנים. בתוך ערלים נתן. ביד מלך ישראל נתן. פרעה שלא נתן טבע בים ולא שרד אלא שירד לגיהנם דכתיב בתוך ערלים נתן (אל יורדי בור) דכתיב שמה פרעה וכל המונו אבל לחמו נתן מי בנת, ולחמו לדל מימיו נאמנים כדכתיב הלא פרוס לרעב לחמך וגו' וכתיב

שפתי חכמים

שכך אמר התם וישע לשון ויפן שהרי אל ישעו בדברי שקר אין פירושו אל יפנו אלא אל יהגו כמו שמוכיח כאן ואפ"ה מצינו מ"ד שסבר שגם זה לשון אל יפנו וכו' (מהרש"ל): ם דק"ל מה שכתב אחריו כי אין נגרעת טעם למעלה אדרבה כיון שהם יקחו לכם תבן בודאי יגרעו מעבודתם לכ"פ דאתם לכו קחו וגו' פי' זריזים אתם לילך בזריזות וע"ז הוא נותן טעם כי אין נגרע וכו': ע ר"ל שלא תפרש אותו לשון מהירות: פ דק"ל דאשר שמו עליהם נוגשי פרעה משמע דשוטרי בני ישראל שמו עליהם נוגשי פרעה לכ"פ דנוגשי פרעה שמו אותם שוטרים על ישראל: צ מפני שכל לאמר ואמירה שבאים אחר דבור הם באור הדבר שכולל על הפרטות והכא א"א לפרש כן וגם א"א לפרש כאן לאמר לאחרים הוכרח לפרש למה ויכו שהיו אומרים וכו':

הא

רש"י

כן נזרת כלה. (ישעיה יז) ישעה האדם (אל) [על] עושהו (שם לא) ולא שעו (אל) [על] קדוש ישראל (שם יז) ולא ישעה אל המזבחות ולא מצאתי שמוש של בי"ת סמוכה לאחריהם אבל אחר לשון דבור כמתעסק לדבר בדבר נופל לשון שמוש בי"ת כגון (יחזקאל לג) הנדברים בך. (במדבר יב) ותדבר מרים ואהרן במשה. (זכריה ד) המלאך הדובר בי. (דברים יח) לדבר בם. (תהלים קיט) ואדברה בעדותיך אף כאן אל ישעו בדברי שקר אל יהיו נדברים בדברי שוא והבאי: (יא) אתם לכו קחו לכם תבן. וזריזים אתם לילך בזריזות ע כי אין נגרע דבר מכל סכום לבנים שהייתם עושים ליום בהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך: (יב) לקשש קש לתבן. לאסוף אסיפה ללקוט לקט לצורך תבן הטיט. קש. לשון לקוט על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו קרוי קש במקום אחר: (יג) אצים. דוחקים: דבר יום ביומו. חשבון של כל יום כלו ביומו כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן: (יד) ויכו שוטרי בני ישראל. השוטרים ישראלים היו והיו חסים על חבריהם מלדחקם וכשהיו משלימין הלבנים לנוגשים שהם מצריים והיה חסר מן הסכום היו מלקין אותם על שלא דחקו את עושי המלאכה. לפיכך זכו אותן שוטרים להיות סנהדרין ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל מאותן שידעת הטובה שעשו במצרים כי הם זקני העם ושוטריו: ויכו שוטרי בני ישראל. אשר שמו נגשי פרעה אותם פ לשוטרים עליהם צ לאמר מדוע וגו'. למה ויכו שהיו אומרים להם מדוע לא כליתם גם תמול גם היום החק הקצוב עליכם ללבון כתמול השלישי שהוא יום שלפני התמול והוא היה בהיות התבן נתן להם: ויכו. לשון ויופעלו הוכו מיד

אחרים

שלטוני עמא וסרכוהי ואמרו לעמא למימר כדנן אמר פרעה לית אנא יהב לכון תבנא: יא אתון אזילו סיבו לכון תבנא מאתר דתשכחון ארי לא יתמנע מפלחנכון מדעם: יב ואתבדר עמא בכל ארעא דמצרים לגבבא גילי לתבנא: יג ושלטוניא דחקין למימר אשלימו עובדיכון פתגם יום ביומה כמא דהויתון עבדין כד אתיהב לכון תבנא: יד ולקו סרכי בני ישראל די מניאו עליהון שלטוני פרעה למימר מא דין לא אשלמתון גזרתכון למרמי לבנין כמאתמלי ומדקמוהי אף תמלי אף יומא דין: טו ואתו סרכי בני ישראל וצוחו (קדם) לפרעה למימר למא תעבד כדין לעבדך: טז תבנא לא מתיהב לעבדך ולבניא אמרין לנא עבידו והא עבדך לקן וחטן עליהון עמך: יז ואמר בטלנין אתון בטלנין על

רש"י

אהרים ק המונגשים הכוס: (טז) ולבנים אומרים לנו עשו. הנגשים אומרים עשו לנו לבנים ר כמנין הראשון: וחטאת עמך. אלו היה נקוד פת"ח הייתי אומר שהוא דבוק ודבר זה חטאה עמך ש הוא עכשיו שהוא קמ"ץ שם דבר הוא וכך פירושו ודבר זה מביא החטא על עמך ת כאלו כתוב וחטאת לעמך כמו (רות ה) כבאתה בית

שפתי חכמים

ק כל דמפרש ויכו וגו' אחר מה שפירש לעיל למה ויכו מפני שטעם של מדוע לא כליתם הוא טעם המכים דהיינו הנוגשים כי מה שהוכו השוטרים הוא מפני שלא כלו חקם ללבון לבנים לפיכך הוצרך לפרש שמלת ויכו לבון ויופעלו שסוא מיד אחרים ובאמרו ולמה ויכו הוא כאלו אמר למה הכוס: ר דאל"כ למה נתרעמו על עשיית הלבנים ימעטו מן החק הקצוב אלא הרעומתן היה על עשיית מנין הראשון: ש ר"ל החטא הוא של מצריים: ת ר"ל על ישראל

התורה והמצוה

וכ"מ שימצאו תבן התוך יגזול שם יקחו בפקודת המלך, ועי"ז לא נעשו בוסרי ב"י אחר שימצאו בקש תבן בבתי המצריים:

(ח) ואת מתכנת. ר"ל שירצו כמה לבנים עשו בשני ימים האחרונים, וזה יהיה לחק שמחויבים לעשות כן תמיד, ובאר הטעם כי נרפים הם, שממה שהם צועקים לאמר נלכה נזבחה לאלהינו מבואר שהם נרפים מן המלאכה ובודאי בשני ימים האחרונים שהיו צועקים ללכת לזבוח היו בטלים מן המלאכה ועשו לבנים מעט, ואין זה עול אם אשים לחק מעט מתכונת זה שנעשה בעצלות ובבטול מלאכה יוכלו לקושש הבן שלא יהיו עוד בטלים רוב היום:

(ט) תכבד. הוסיף לאמר שגם אם תאמר שיכבד עליהם הדבר למלאת מתכונת זה עם מה שיצטרכו לקושש תבן, הלא בזה מרויח שע"י שתכבד העבודה על האנשים יעשו בה, ר"ל יתעסקו בהעבודה לבדה ואל ישעו בדברי שקר:

(י-יא) ויצאו נוגשי העם ושוטריו. עפ"י מה שסבבו בדברי פרעה שיוכלו לקחת תבן מתוך ומבוקש המצא בבתי המצרים הלכו גם השוטרים, ויאמרו אל העם אתם לכו קחו לכם תבן מאשר תמצאו, ר"ל כ"מ שתמצאו תבן באחד מבתי המצרים תוכלו לקחתו בפקודת המלך כי אין נגרע מעבודתכם דבר, ר"ל אחר שאתם עובדים עבודת המלך ראוי שלא יחסר כל דבר הצריך לעבודתכם, ולכן יש לכם רשות לקחת תבן בכ"מ שתמצאו בלא מוחה:

(יב) ויפץ העם בכל ארץ מצרים. ר"ל אבל פירוש עודע רשעת פרעה והנוגשים וכל מצרים, שכ"ז היה שקר ומרמה וכמ"ש במדרש כשהיה איש ישראל בא אל בית המצרי או שדהו לקחת תבן היה מקפח את שוקו, וא"כ לא מצאו תבן התוך נכון למלאכה כי הצטרכו לפוץ בכל הארץ לקחת מן ההפקר ששם לא מצאו רק קש הבלתי התוך [שזה נמצא גם בר"ה כמ"ש בב"ק (דף ל ודף פב) בשעת הוצאת זבלים אדם מוציא זבלו לר"ה וכו'] ובזה היה להם שני הכרונות, א] שהיו צריכים לבקש בכל ארץ מצרים עד שמצאו מן ההפקר, ב] שלא הגיע לידם התבן והיו צריכים לקושש קש שהם שבלים שלמים לתבן ר"ל שהם יחתכום ויעשו תבן:

(יג-יד) והנוגשים. ובכ"ז הנו הנוגבים עליהם, והשוטרים לא אצו כי ראו שזה א"א כי התעסקו כל היום עד שמצאו הקש ועד שעשו ממנו התבן ולא נשאר להם עת למלאכה ולכן ויוכו שוטרי ב"י, וכבר אמר במדרש שגם זה היה מאת ה' שבזה לא נשאר להמצרים לאמר שהם לא הרעו לישראל רק המלך לבדו, ובזה נודע כי הם עזרו לרעה והתחייבו עונש בדין:

(טו-טז) ויצעקו אל פרעה. שהם הבינו כוונת פרעה שהמצרים צריכים לתת להם התבן הנמצא בביתם, אבל אם התבן אין נתן ר"ל גם מי שי"ל התבן אינו רוצה לתת אותו ואיך לבנים אומרים לנו עשו, והנה מה שעבדיך מוכים בהנם יהיה חטאת עמך, שעמך המצריים יתחייבו להם לחטאה שמכים אותם על לא דבר, או ר"ל הלא החטא תלוי בעמך מה שאינם רוצים לתת התבן שבידם לעבודת המלך:

(יז) ויאמר נרפים אתם. השיב להם שממה שאתם אומרים נלכה נזבחה לה' מבואר שאתם נרפים

נלכה נזבחה ליהוה: יח ועתה לכו עבדו ותבן לא־ינתן לכם ותכן לבנים תתנו: יט ויראו שטרי בני־ישראל אתם ברע לאמר לא־תגרעו מלבניכם דבר־יום ביומו: כ ויפגעו את־משה ואת־אהרן נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה: כא ויאמרו אלהם ירא יהוה עליכם וישפט אשר הבאשתם את־ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת־חרב בידם להרגנו: מפטיר כב וישב משה אל־יהוה ויאמר אדני למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתני: כג ומאז באתי אל־פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא־הצלת את־עמך: ו א ויאמר יהוה אל־משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו: ס ס ס

קכ"ד. ויק"ח סימן. מעד"י סימן. ומפטירין הבאים ישרש יעקב בישעיה סימן כ"ז:

בעל הטורים

בתריה וחיה כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו: (יח) לבנים ג'. ותוכן לבנים תתנו. נלבנה לבנים. לבנים נפלו. זה שדרשו שכל מה שהיו בונין ביום היה נופל בלילה וזהו לבנים נפלו וכן באנשי המגדל אמרו שליש נפל ושליש נשקע בארץ ושליש עודנו קיים: (כב) הרעת ג'. הכא ואידך למה הרעת לעבדך כמו כן במשה ובשניהם בגג וכן עתה תראה שניהם גבי משה שנענש בזה הלשון הכא שאמר לו עתה תראה ורמז לו שלא יכנס לארץ וכן לקמן א"ל עתה תראה. היקרך דברי שאמרתי לך שלא תכנס לארץ. הרעת ב' במסורה. הכא ואידך הרעת גבי אליהו הרעה להמית את בנה דכתו גבי משה בא מלאך להרוג את בנו והצילו משה בתפלתו כך אליהו החיה בן הצרפית בתפלתו וכמו גבי משה כתיב עלית למרום שבית שבי כן גבי אליהו ויעל אליהו בסערה השמימה: (כג) והצל ב' במסורה. הכא ואידך גבי דוד והצל אויל דאיתקש דוד למשה כדדרשינן גבי ויאמן:

שפתי חכמים

ישראל: א לא מהשוטרים כי שוטרי בני ישראל כבר הם כדלעיל. (נה"י) ול"נ דודאי מהשוטרים היו דהא כתיב בצאתם מאת פרעה וא"א לפרש דקאי אמשה ואהרן דהא לא היו עכשיו אצל פרעה וכו' וכן הוא בש"ר וע"ש: ב וא"ת דהכא משמע שהיה מרמז לו עכשיו שלא יכנס משה לארץ ולקמן בפרשת בהעלותך על פסוק נוסעים אנחנו אל המקום פירש"י בעצמו דסבר משה שיכנס לארץ וי"ל שהיה סבר שיהיה נכנס שם וימות קודם שיכבשו הז' אומות דזמן ארוך היו ישראל לוחמים קודם שכבשום אבל מ"מ קשה דהא רש"י פי' לעיל על שלח נא ביד תשלח אין סופי להכניסם לארץ א"כ משמע בהדיא שהיה יודע משה שלא יכנס שם וי"ל שהיה סבור נהי דלא יכבשו על ידו ולא יהיה שר ומושל עליהם אבל מ"מ יכנס שם כשאר ישראל ומ"ש רש"י בפרשת בשלח תבאמו ותטעמו נתנבא משה שלא יכנס לארץ י"ל דודאי הוא שנתנבא אבל לא בדרך נבואה ממש נתנבא אבל ניבא ולא ידע מה ניבא: ג אבל לא תפרש שפרעה ישלחם ביד חזקה כמ"ש ותחזק מצרים

רש"י

בית לחם שהוא כמו לבית לחם וקן הרכה: (יח) ותכן לבנים. חשבון הלבנים וכן (מלכים ב יב) את הכסף המתוכן המנוי כמו שאמר בענין (שם) ויצורו וימנו את הכסף: (יט) ויראו שטרי בני ישראל. את חבריהם הנרדים על ידם: ברע. ראו אותם ברעה וצרה המוצאת אותם בהכבידם העבודה עליהם לאמר לא תגרעו וגו': (כ) ויפגעו. אנשים מישראל א את משה ואת אהרן וגו'. ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתן ואבירם היו שנאמר בהם יצאו נצבים: (כב) למה הרעתה לעם הזה. וא"ת מה איכפת לך קובל אני על ששלחתני (ש"ר): (כג) הרע. לשון הפעיל הוא הרבה רעה עליהם. ותרגומו אבאיש: (א) עתה תראה וגו'. (סנהדרין קיא) הרהרת על מדותי לא כאברהם שאמרתי לו (בראשית כא) כי ביצחק יקרא לך זרע ואח"כ אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחרי מדותי לפיכך אתה תראה. העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי ז' אומות ב כשאביאם לארץ: כי ביד חזקה ישלחם. מפני ידי חזקה ג שאחזק עליו ישלחם: וביד

על כן אתון אמרין נזיל נדבח קדם יי׃ יח וכען איזילו פלחו ותבנא לא יתיהב לכון וסכום לבניא תתנון׃ יט וחזו סרכי בני ישראל יתהון בביש למימר לא תמנעון מלבניכון פתגם יום ביומה׃ כ וארעו ית משה וית אהרן קימין לקדמותהון במפקהון מקדם פרעה׃ כא ואמרו להון יתגלי יי עליכון ויתפרע די אבאשתון ית ריחנא בעיני פרעה ובעיני עבדוהי למתן חרבא בידיהון לקטלותנא׃ כב ותב משה קדם יי ואמר יי למא אבאשתא לעמא הדין ולמא דנן שלחתני׃ כג ומעדן דעלית לות פרעה למללא בשמך אבאיש לעמא הדין ושזבא לא שזבתא ית עמך׃ א ואמר יי למשה כען תחזי דאעביד לפרעה ארי בידא תקיפא ישלחנון ובידא תקיפא יתרכנון מארעה׃ ססס

רש"י

חזקה יגרשם מארצו. על כרחם של ישראל יגרשם ד ולא יספיקו לעשות להם צדה. וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו'׃

שפתי חכמים

מצרים וגו' כי זה נזכר בסיפא דקרא׃ ד (נח"י) נ"ל דה"ש בשביל יד חזקה של הקב"ה שתחזק על מצרים יגרשם. אבל הרא"ם פי' ביד חזקה של פרעה שתחזק על העם יגרשם אבל לא נהירא ע"ש׃

התורה והמצוה

המלאכה, והייתם נרפים אז וכן אתם נרפים עתה, ר"ל שיש עת לבקש תבן ולעשות מתכונת הלבנים שעשיתם לפני שני ימים אחר שאז הייתם נרפים והמלאכה הוא מעט, ומה שאין אתם מכלים חקכם הוא מפני שאתם נרפים גם היום׃

(יח) ועתה. הוסיף לאמר שאם לא יכלתם לגמור המלאכה בשעות המיוחדות לעבודה **עתה לכו עבדו**, ר"ל לכו עבדו עתה, אחר שעות הקבועות, ובזה הגם **שתבן לא ינתן לכם תוכן לבנים תתנו**׃

(יט) **ויראו שוטרי ב"י אותם ברע**. מספר צדקת השוטרים שאחר שראו שאין תקוה ראו א"ע ברעה היותר גדולה מה שהוצרכו **לאמר** לישראל **לא תגרעו מלבניכם** זה נגע אל עצמם ואל בשרם כאלו הם ברעה גדולה כי השתתפו בצרת ישראל׃

(כ-כא) **ויפגעו וכו' ויאמרו**. וע"י מרירות לבבם דברו קשות נגד משה ואהרן שבאו לקראתם ברגע זו שהיה צר להם מאד, **ירא ה' עליכם וישפט**, ר"ל אנחנו אינינו יודעים אם שלח ה' אתכם אם לא, רק ה' היודע האמת ירא עליכם וישפוט, אם אתם שלוחים מאתו ישפוט את פרעה ואם אין אתם שלוחי ה' ישפוט אתכם, **אשר הבאשתם את ריחנו** ר"ל שעד עתה לא היה לב פרעה ושריו להוסיף על ענינו רק אתם הבאשתם את ריחנו, ואם תאמרו שגם עד עתה היינו נבאשים בעיניו רק שעד עתה לא מצא תואנה עלינו להרע, א"כ אתם נרמתם **לתת הרב בידם להרגנו**, כי עתה מצאו התואנה אשר הם מבקשים׃

(כב) **למה הרעתה לעם הזה**. שהגם שה' אמר לו שפרעה לא ישמע אליו עד שיכהו מכות רבות לא אמר שעיד יוסיף להכביד העבודה עליהם. והנה מה ששלח ה' את משה אל פרעה שישלחם ברצונו ולא הוציאם ה' ביד חזקה בלא רשות פרעה, יש בזה ב' סברות, א] יען שלא נשלם עדיין זמן הרבע מאות שנה וה' גאלם קודם הזמן לא היה יכול להוציאם בלא רשות פרעה, כי עדיין לא נשלם העבודות עד שאמר להם הרי אתם בני חורין ונתן להם רשות לצאת, והסברא הב', יען שרצה ה' שיתקדש שמו בעיני כל ע"י המכות והאותות והמופתים והיה צריך שיהיה ע"י משה שהתרה בו בכל מכה והודיע את בואה ואת סורה ע"י תפלתו ובזה הכירו שיש אלהים מושל בכל ושופט צדק וכמו שיתבאר בסדר המכות. והנה משה טען תחלה לפי הסברא הראשונה, **למה הרעתה לעם הזה**, ואם תאמר שמפני שעדיין לא נשלם זמן השעבוד הוספת עליהם קושי השעבוד כדי שקושי השעבוד ישלים המנין וכמו שכן דעת קצת מפרשים, ע"ז טען א"כ **למה זה שלחתני**, אם קושי השעבוד ישלים המנין, א"צ לשלוח שליח לפרעה רק לאוי שיצאו מעצמם ביד רמה אחר שנשלם זמן השעבוד׃

(כג) **ומאז**. ר"ל ואם תאמר כסברא השניה שהגם שקושי השעבוד ישלים המנין צריך שליח שיתרה בו על המכות ושיתודע ע"י כח ה' ויכלתו וגבורתו, ע"ז השיב הלא מאז שבאתי אל פרעה לדבר בשמך הרע להם ואתה לא הצלת את עמך, וא"כ לא די שלא הודעת בעמים עזך, עוד שמך מגואל עי"כ׃

(א) **ויאמר ה' אל משה עתה תראה**. ר"ל שהגאולה זו צריך הכנה שיגיע עת התשועה לישראל וגם צריך הכנה שיגיע עת שיענשו פרעה ועמו על רשעתם, והיה חסר עדיין איזה זכות לישראל ואיזה חטא לפרעה שי‥לא הסאה וע"י קושי השעבוד האחרון נשלם סאת עול ישראל וסבלותם ונשלם סאת רשעת פרעה שלא די שלא שמע בקול ה' עוד הוסיף לענותם למען הכעיסו וגם גודע רשעת מצרים בעונו לנפש כמ"ש (ה יב) עפ"ה המדרש, ולכן אתה שבתחלה היה צריך עדיין איזה זמן, **עתה תראה** זה הקריב קץ השעבוד

ב וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה׃ ג וָאֵרָא אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְהוָה לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם׃ ד וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם לָתֵת לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן אֵת אֶרֶץ

מגריהם

בעל הטורים

(ג) וארא לעיל מיניה כתיב יגרשם מארצו וסמיך ליה וידבר אלהים מלמד שלא היה הדבור עמו באהלו אלא חוץ למחנה. וארא ו' ארא וי"ס כתיב באבות וירא ג' באברהם ב' ביצחק ה' ביעקב: אלהים בגימטריא הוא דיין שדבר אתו משפט: וארא בגי' יצחק כדאיתא במדרש. ביצחק גרם לישראל שיצאו ממצרים. וארא אל אברהם ס"ת אלם שעשו עצמם אלמים ולא הרהרו אחר מדותי: באל שדי זה אינו חוזר אלא על אברהם ויעקב ולהם נראה באל שדי ופרש"י זה מה שאמר ביצחק והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך נאמר בה באל שדי. ד"א אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' פי' באלו ב' שמות נראיתי להם בשם יו"ד ה"א הבטחתים להושיבם בארץ לבטח ובשם אל שדי הבטחתי אותם לבשורות ולברכות כי זה השם הוא על פריה ורביה. ב' דיעקב ק' דיצחק מ' דאברהם והוא בקימ והוא בא"ת ב"ש שדי לכן נראה להם בזה השם. ומ"ת א' דאברהם י' דיצחק וי' דיעקב עולה כ"א כמנין אהיה כי השם ברית וס"ת זהו חונה מלאך ה' סביב ליראיו: (ד) לתת להם את ארץ כנען. לתת עולה ת"י ת"ך רמז לבני מקדשים שעמדו ת"י ת"ך שנים. אשר גרו בה מסן

שפתי חכמים

א דייק מדכתיב אלהים שהוא מדת הדין. א"נ י"ל דרש"י דייק מדכתיב וידבר ול' קשה הוא. רא"ם. ואל תקשה לך דהא הרבה פעמים כתיב בתורה וידבר ה' אל משה לאמר ואין פירושו לשון קשה. וי"ל לומר דהתם כתיב אחריו לאמר וא"כ וידבר הוי כלל ולאמר הוא פרט שמפרש מה הוא הכלל דהיינו הדבור אבל כאן אין כתיב אחריו לאמר דויאמר אליו אני ה' דכתיב כאן לאו פרט של וידבר הוא אלא מילתא באפי נפשיה הוא דקאי על מ"ש משה למה זה שלחתני כדמפרש רש"י. (מהרש"ל) מדכתיב אחריו אני ה' היפך זה לכך דרשו פה ולא במקומות אחרים: ב ר"ל דאתה אמרת למה זה שלחתני וקאמר לא לחנם שלחתיך. והנה דברי הרא"ם בפ' זה ארוכים מאד ונלאיתי לכתבם ונ"ל שאין זו התשובה על מה שלמעלה כמו שכתב הרא"ם רק ה"פ דבר אתו משפט ר"ל בלשון קושי ולא כל' נחת על שהקשה לדבר למה הרעותה שהוא תחלת הדבור של למה זה שלחתני השיב אם על כבוד עצמו כמו שפירשתי למעלה ומ"ש לא לחנם שלחתיך זה אינו תשובה אמה שלמעלה אלא הכי קאמר הקב"ה למשה שמא תאמר לא תצליח בשליחותך לא לחנם שלחתיך וכו'. עכ"ל מהרש"ל: ג מה שנקט רש"י אל האבות ולא נקט אל אברהם אל יצחק ואל יעקב כמו שכתב בקרא משום דרש"י נקט לה בלשון קצר. הרא"ם: ד דק"ל והלא כתיב בפרשת לך לך אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים ועל זה פי' לא הודעתי וכו': ה דרש"י בלשון מפרש מה הפרש יש בין ה' או באל שדי ועל זה פי' שהרי הבטחתים ולא קיימתי ר"ל עדיין לא קיימתי הבטחתי משום שעדיין לא זכו מגד מעשיהם א"כ יש הפרש כדפירשתי שהרי הבטחתים ולא קיימתי: ו דק"ל איך מיושב הלשון של וגם אפס שכתוב לעיל בשלמא אי כתיב לעיל ושמי ה' נודעתי להם היה פירושו וגם דבר זה עשיתי להם. א"נ אי כתיב כאן וגם לא הקימותי הוה נמי שפיר. אבל עכשיו דכתיב לעיל ושמי ה' לא נודעתי להם מאי וגם הקימותי. ועל זה פירש וגם כשנראיתי וכו' וה"פ שאל תאמר כיון שלא נראיתי להם אלא באל שדי ולא בה' א"כ לא צריך אני לקיים הבטחתי אל תאמר כן שהרי גם הלכתי והעמדתי להם ברית ובשביל ב' דברים הללו אל שדי והברית צריך אני לקיים דברי דברי אך

כמו

רש"י

(ב) וידבר אלהים אל משה. דבר אתו משפט א על שהקשה לדבר ולומר למה הרעותה לעם הזה: ויאמר אליו אני ה'. נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני. ולא לחנם שלחתיך ב כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים. ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות אני ה' נאמן להפרע כשהוא אומר אצל עונש כגון והללת את שם אלהיך אני ה' וכשהוא אומר אצל קיום מצות כגון ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ה' נאמן ליתן שכר: (ג) וארא. אל ג האבות: באל שדי. הבטחתים הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי: ושמי ה' לא נודעתי להם. לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי להם במדת אמתות שלי ד שעליה נקרא שמי ה' נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתי ה ולא קיימתי: (ד) וגם הקמותי את בריתי וגו'. וגם כשנראיתי להם באל שדי ו הצבתי והעמדתי בריתי ביני וביניהם: לתת להם את ארץ כנען. לאברהם בפרשת מילה נאמר אני אל שדי וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך (בראשית יז). ליצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם (בראשית כו) והשבועה שנשבעתי לאברהם באל שדי אמרתי ליעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו' (בראשית לה) ואת

הארץ

התורה והמצוה

השעבוד ועם טומו של פרעה עד שעי"כ עתה תראה אשר אעשה לפרעה, אשר לא לבד כי ביד חזקה ישלחם כי גם ביד חזקה יגרשם מארצו, שלא ישובו למצרים עוד:

(ב) וידבר אלהים אל משה. כל הדבורים שדבר עמו עד עתה כתיב ויאמר אלהים, ועתה הכתוב הלשון דכתיב וידבר אלהים, וכבר באורתי בס' התו"כ (ויקרא סי' ג' וסי' ד') ההבדלים שבין

דבור

ב וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַאֲמַר לֵהּ אֲנָא יְיָ: ג וְאִתְגְּלֵיתִי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדַּי וּשְׁמִי יְיָ לָא אוֹדַעִית לְהוֹן: ד וְאַף אֲקֵימִית יָת קְיָמִי עִמְּהוֹן

למתן

השאלות

(ב-ח) מ"ש אליו אני ה' לא נודע ענינו שכבר ידע שה' מדבר עמו, ומ"ש וארא אל אברהם וכו' הלא גם עם האבות דבר כ"פ בשם הוי"ה, ומ"ש וגם הקימותי וכו' וגם אני שמעתי וכו' כ"ז כבר אמר לו בדבור הראשון במראה הסנה, ומ"ש ג' פעמים אני ה', אני ה' והוצאתי, וידעתם כי אני ה', ונתתי אותה לכם מורשה אני ה', אין לו באור. ומה שכפל והוצאתי והצלתי וגאלתי:

התורה והמצוה

דבור ואמירה, שהדבור הוא הדבור בארך, ואמירה מציין הלשון שנאמר לו, וכשאמר וידבר ה' אל משה לאמר מציין במלת וידבר שדבר עמו בארך והודיעו סודות התורה והלכות שנמסרו לו בע"פ, ובמלת לאמר מציין הלשון שנאמר לו בתורת הכתב, ושם בארתי שלא בא לשון זה רק במשה לא בשום נביא, שרק עם משה דבר בארך ומסר לו צפונותיו וסתריו, אבל ביתר נביאים לא בא רק לשון אמירה, עיי"ש בארך, וכן פה בתחלת נבואתו היה מדרגתו כמדרגת יתר נביאים כמ"ש במראה הסנה, לכן בא תמיד לשון אמירה, ועתה הפעם הראשון שהעלהו למדרגת הדבור שזה מיוחד למשה לבד, והדבור התחיל בשם אלהים וסיים בשם הויה, ויאמר אליו אני ה', וכמ"ש בזוהר דרגא בתר דרגא, כי יש הבדל בין בהנהגת העולמות בין בהשפעת הנבואה בין שם הויה ליתר השמות, שהנהגת השי"ת יהיה לפעמים השגחה במנוע הטבע, שהגם שעולם כמנהגו נוהג בדרך הטבע והליכות המערכה אשר יסד ה' בעולמו, בכ"ז הכין ה' השפעה רוחנית השגחיית שהיא רוח החיה באופנים, והיא חיות הטבע והמערכה כנפש המחיה את הגויה, והגם שהיא נסתרת ונעלמת כנפש המסתתרת בגויה, בכ"ז היא העקר בהנהגה והיא ערוכה בכל ושמורה לפי חוקי השכר והעונש, באם ייטיבו מעשיהם תתעורר השפע הרוחנית האלהית שהיא נשמת הטבע להשפיע ע"י הטבע כל טוב וברכה, ואם יקלקלו מעשיהם יסתמו מקורות השפע, והחיות הרוחני הרצוי והטוב באופני המערכת והתולדה יחלש וינוע, או יתהפך לענבי רוש אשכלות מרורות וראש פתנים אכזר ליסר ולהעניש, והנהגה זאת נעלמה מאד וסתומה, ועם האבות והצדיקים עד דורו של משה התנהג במדה זו וההשגחה היתה כעוטיה בדרכי הטבע, ונודעה ע"י נסים נסתרים, והנהגה זו מיוחסת לשאר השמות והכנוים שנקרא בהם הבורא ית' ע"ש פעולתיו והנהגתו בכל עת לפי העת והמנהגים, וכן בהשפעת הנבואה התגלה להאבות לפי האלהות המתפשט בעולם להיות חיות העולמות וכנפש כנפש המתלבשת בגויה, ועל"כ היתה נבואתם במראה ובמחזה לפי הלבושים והמסכים שבהם תתלבש האלהות בעולם עולם, וכן חלה על נפש הנביא בענין זה שהיא נפש מלובשת בגויה, שהנפש עם הגויה שהיא העולם הקטן נערכת כדמיון האלהות השוכן בעולם והיא נפש וחיות של העולם הגדול, ועל"כ חזו מחזות ודמיונות נלקחות מציור העולם הגדול ומן השקפת הכח המדמה שדרך הכח הזה ובאמצעותו חלה הנבואה על שכל הנביא, והיה הנבואה ע"י שמותיו וכנויו לא על ידי שם הויה, כי שם הויה מורה על האלהות כפי מה שהוא בעצמו בלא התלבשות בעטוף ומסך העולמות, שזה לא יכלו להשיג, ועז"א וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי, כמ"ש אל שדי נראה אלי בלוז, אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים, שהגם שהשיגו גם שם הויה כמ"ש ויקרא שם אברם בשם ה', ודומה, לא השיגו אותו כפי שהוא בעצמותו רק כפי שהוא מלובש בשאר שמות שבהם ישכון כבוד בהיכלו, וכמ"ש בזוה"ק אית גוונין דמתחזיין ואית גוונין דלא מתחזיין, ואלין דמתחזיין לא זכה בהו בר נש עד דאתו אבהן וקיימו עלייהו, וע"ד כתיב וארא דחמי איגון גוונין דאתגליין, ומאן גוונין דאתגליין איגון דאל שדי, דאינון גוונין בחזו עלאה, וגוונין דלעילא סתימין דלא אתחזיין לא קאים איניש עלייהו בר ממשה, הה"ד ושמי ה' לא נודעתי להם לא אתגלית לון בגוונין עלאין, ואי תימא דאבהן לא הוו ידעי בהו אלא הוו ידעי מגו איגון דאתגליין, ר"ל שנבואת משה היה באספקלריא המאירה והשיג את האלהות כפי מה שהוא בעצמו למעלה מן העולמות, מופשט מכל ציור ותמונה הנלקח מציור העולמות, וכן שפע הנבואה חלה על שכלו בלא באמצעות כח המדמה שהוא כח גופני, כי היה כאחד מן השכליים וכנפש מופשטת מן הגויה, ונבואה זו מיוחסת לשם הויה ב"ה, ועל"כ האבות השיגו מראה ודמיון, כי היתה נבואתם באמצעות מחזה העולמות ובאמצעות הכח הדמיוני, והיתה הנבואה ע"י שם שדי, ששם זה מורה שאמר לעולמו די, וגבל ומדד וקצב חוקי הטבע, כי אמנם שם הויה אין די ואין גבול וקצב, כי בו יפליא פלאות ויחדש אותות ומופתים כפי רצונו הבחיריי שאין לו סוף, וע"י שהשיגו נבואתם ע"י האספקלריא שאינה מאירה כאו מראה ודמיון, כמ"ש וארא אל אברהם וכו' שראו מראה ודמיון כי היתה הנבואה באל שדי, אבל בשמי ה' שהיא הנבואה באספקלריא המאירה שישיגו את האלהות בלא דרך הלבשות העולמות ולא ע"י מחזה המדמה שאז לא יראו שום מחזה ודמיון רק ישיגו השגה מדעיית בחלות השפע מהאין סוף בעצמו על כח השכל לא נודעתי להם, לכן אמר לשון ידיעה כי בהשגה זו אין שם שום ראיה רק ידיעה מדעיית בלבד וכמ"ש במראה הסנה בארך, ור"ל שהגם שידעו גם מן שם הויה, היה השגתם את שם הויה ע"י התלבשות שאר השמות וכמ"ש בזהר הנ"ל ואי תימא דאבהן לא הוו ידעין בהו אלא הוו ידעי מגו איגון דאתחזיין, ועל"כ אמר וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה', וכמ"ש בזהר דרגא בתר דרגא, שהתחיל בשם אלהים שבו נבא משה

מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר־גָּרוּ בָהּ׃ ה וְגַם ׀ אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת־נַאֲקַת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִדִים אֹתָם וָאֶזְכֹּר אֶת־
בְּרִיתִי׃ ו לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה וְהוֹצֵאתִי
אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדָתָם
וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃ ז וְלָקַחְתִּי
אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרָיִם׃
ח וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת
אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה
אֲנִי יְהוָה׃ ט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא
שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה מִקֹּצֶר רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה׃ פ

וידבר

בעל הטורים

אשר גרו בה. עמדו שבטים בבטוח בארץ: (ה) נאקת בה"ת ב"פ עתד"א בגימטריא האבות לומר לך שעלתה נאקת האבות ותפלתם: (ו) לכן אמור ב' במסורה. לכן אמור לבני ישראל לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום שדורש בספרי כל מה שעשה משה עשה פנחס משה נעשה שליח להוציא ישראל ממצרים ופנחס יהיה שליח להוציא ישראל מגלות וכן כל הדברים שעשה משה עשה ג"כ פנחס. לכן עולה ק' שבזכות אברהם שהוליד בן למאה ויצחק שמצא מאה שערים ויעקב הוליד כל תולדותיו למאה שנים יצאו: והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי ד' לשונות של גאולה כנגד ד' מלכיות והאחרון כתיב ולקחתי כנגד אדום וע"כ כתיב ביה ולקחתי כאדם הלוקח בחזקה שהוא קשה מכולם. והוצאתי וגאלתי ולקחתי בגימ' זה עני בישראל לא יפחתו לו מארבע כוסות: (ח) מורשה ב' במסורה. דין ואידך מסה מורשה קהלת יעקב שבזכות התורה ירשו הארץ כדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו וכתיב מורשה ולא כתיב ירושה רמז שמורישים ולא יורשים שלא יכנסו לארץ: (ט) מקצר חסר וי"ו ועולה כמנין ת"ל לומר שלסוף ת"ל שנה יצאו שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה:

רש"י

הארץ אשר וגו' הרי שנדרתי ז להם ולא קיימתי: (ה) וגם אני. כמו שהצבתי והעמדתי הברית ח יש עלי לקיים. לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל ט הנואקים: אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר. אותו הברית. כי בברית בין הבתרים אמרתי לו וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי: (ו) לכן. ע"פ אותה השבועה: אמר לבני ישראל אני ה'. הנאמן בהבטחתי: והוצאתי אתכם. כי כן הבטחתיו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול: סבלת מצרים. טורח משא י מצרים: (ח) נשאתי את ידי. הרימותיה להשבע כ בכסאי: (ט) ולא שמעו אל משה. לא קבלו

תנחומין

שפתי חכמים

כמו שהבטחתי להם כו' וגם הקימותי לפי' זה קאי אוארא אל אברהם וגו' באל שדי: ז ר"ל מהפסוקים הללו אתה רואה שנדרתי להם אבל עדיין לא קיימתי אבל מה שלא קיים לא מוכח מקרא אלא בלא הוכחת רש"י נקט ליה לתרץ למה שלחתני משום שעדיין אני לא קיימתי הוצרכתי אני לשלוח אותך כדי לקיים דברי לאבות הראשונים: ח דק"ל מאי וגם אני שמעתי דמשמע שאחר שמע וגם הקב"ה שמע ועל זה פירש כמו שהצבתי את הברית וכו' ר"ל דוגם אני מוסב אלמעלה כיון שנראיתי להם באל שדי והצבתי להם ברית גם אני צריך לקיים. ושמעתי דמילתא באפי נפשיה הוא ר"ל לפיכך שמעתי וכו' וה"פ של פרשה זו בתחלה וידבר אלהים אל משה דבר אתו משפט ויאמר אליו וגו' קאי אמה שאמר משה למה זה שלחתני ואמר לו הקב"ה אני ה' שנאמן לקיים הבטחתי שהבטחתי ואתה אמרת למה זה שלחתני וא"ת למה צריך אני לקיים הבטחתי אע"פ שלא הבטחתי בשם ה' אלא וארא אל אברהם וגו' אבל שמי ה' לא נודעתי להם א"כ לא מוכרח אני לכך אבל וגם הקימותי וגו' לכך גם אני צריך לקיימו הלכך שמעתי וגו': ט (נה"י) כי א"א לקיים הבטחת הארץ רק אחר יציאתם ממצרים ואי אפשר להוציאם א"כ יתקיים גם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי לפיכך הצריך הפסוק אשר מצרים מעבידים אותם וזהו ואזכור את בריתי שע"י שזכרתי ברית בין הבתרים של הארץ ממילא נזכרתי גם דן אנכי כי בפעם אחד ובמאמר אחד נאמרו אלו ב' הבטחות ועכשיו נשלמה התשובה על למה זה שלחתני ומאז באתי הרע ועי"ש מה שהאריך: י כאן ק"ל דהיאך מיושב הלשון של מתחת סבלות דמתחת סבלות משמע שהסבלות למעלה פרוש עליהם והוא מוציא אותם מתחת ועל זה פי' טורח משא ר"ל כאדם שנושא משא שמוציאין את האדם מתחת משא ה"נ העבודה של מצריים דומה עליהם כמשא וכאי כאלו מוציא אותן מתחתיו אבל לעיל לא כתיב תחת גבי סבלות: כ (ג"א) כאלו אמר ליסבע במלכותו כי

הבטחה

למתן להון ית ארעא דכנען ית ארע תותבותהון דאתותבו בה: ה ואף קדמי שמיע ית קבילת בני ישראל די מצראי מפלחין בהון ודכירנא ית קימי: ו בכן אמר לבני ישראל אנא יי ואפיק יתכון מגו דחוק פלחן מצראי ואשיזב יתכון מפלחנהון ואפרוק יתכון בדרעא מרמא ובדינין רברבין: ז ואקריב יתכון קדמי לעמא ואהוי לכון לאלה ותדעון ארי אנא יי אלהכון דאפיק יתכון מגו דחוק פלחן מצרים: ח ואעיל יתכון לארעא די קימית במימרי למתן יתה לאברהם ליצחק וליעקב ואתן יתה לכון ירתא אנא יי: ט ומליל משה כן לבני ישראל ולא קבילו מן משה ממעיק רוחא ומפלחנא דהוה קשיא עליהון:

ומליל

התורה והמצוה

פי' השעה היא, ותיכף אמר לו אני ה', שהוא ההנהגה שישיג ע"י שם הויה, וכן שההנהגה עם משה ודורו שהיה ע"י שם הויה שאין לה שום קשר עם הטבע וחוקותיה, כי בדור המדבר עשה נסים עלים ונפלאות גדולות מתמידות שדומים כבריאת העולם שברא חדשות אשר לא היו וזה מיוחס לשם הויה שהוא למעלה מן הטבע וחוקותיה, וזה היה ג"כ תשובה עמ"ש למה הרעותה לעם הזה, כי בסדר ההנהגה לפי חוקי הטבע היה ראוי שבעת הגיע תור הגאולה יקל עול השעבוד מעליהם, וכמ"ש בירושלמי (פ"ק דברכות) שמדמה גאולת ישראל לעלית השחר, כמו שבעלות השחר יצא האור מעט מעט בהדרגה כן גאולת ישראל תחלה וישב מרדכי אל שער המלך ואח"כ ליהודים היתה אורה, וזה רק בעת שתהיה הגאולה ע"י נסים נסתרים כמו שהיה בימי מרדכי, אבל בסדר ההנהגה הנסיית יהיה בהפך שבעת הגאולה צריך שיגדל הגלות והשעבוד, והלידה תהיה מתוך חבלים גדולים, ומאופל גדול מעוף צוקה יצא פתאום אור שבעתים, ועז"א עתה תראה אשר אעשה לפרעה, ר"ל עתה שהגיע קושי השעבוד עד למעלה, פתאום יזרח שמש הגאולה, ועז"א לו אני ה' שההנהגה עתה הוא בשם הויה שבו יעשה נסים גלוים שלא בדרך הטבע:

(ד) וגם. הודיע לו שצריך הוא עתה להתנהג במדה זו שהיא הנהגה הנסיית והפלאיית המיוחדת לשם הויה מפני שני טעמים, א] מפני שהקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען, וכבוש ז' עממין א"א שיהיה בדרך הטבע רק ע"י שינהג עמהם בנסים גלוים ושמעו עמים ירגזון ולא קמה עוד רוח באיש מפניהם, ובאר הטעם שהבטיח לתת להם ארץ כנען מפני שהיא ארץ מגוריהם אשר גרו בה, שלא היו כתושבים בארץ רק כגרים כי עקר משכנם וביתם היה בעולם העליון להתהלך לפני ה' תמיד ובעה"ז היו כגרים, וע"כ ניתן להם א"י המוכשרת לזה כי היא ארץ ההשגחה והקדושה והנבואה:

(ה) וגם. והטעם השני שאני צריך להתנהג ע"י שם הויה בהנהגה הנסית מפני ששמעתי את נאקת ב"י [שנאקה מורה על נאקת חלל] אשר מצרים מעבידים אותם בעבודה קשה המפלת מהם חללים, ואזכר את בריתי שכרת עם אברהם וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי וצריך אני להכותו בעשר מכות שכולם יהיו ע"י נסים גלוים המיוחסים לשם הויה ב"ה:

(ו) לכן אמר לבני ישראל אני ה'. לכן תאמר להם שלשה דברים שאני צריך לעשות להם שלא יהיו ע"י שם שדי או אלהים, ר"ל ע"י נסים נסתרים באמצעות הטבע רק ע"י נסים עלים ע"י שם הויה, והם יצ"מ ומתן תורה וירושת הארץ, ועל יצ"מ אמר אני ה' והוצאתי אתכם זה יהיה ע"י שם הויה, וחושב ג' דברים, א] תחלה אוציא אתכם מתחת סבלות מצרים, שמציין סבל העול הקשה שהכביד עליהם שלא לתת להם תבן שזה נבטל תיכף כשהתחילו המכות לבא על פרעה, ואח"כ והצלתי אתכם מעבודתם, שאחר מכת בכורות נפסק העבדות לגמרי כי נעשו בני חורין ויצאו מן הארץ, ובכ"ז לא היתה עדיין הגאולה שלמה כי מצרים רדפו אחריהם, ועז"א וגאלתי אתכם שזה היה כשטבעו המצריים בים שאז נגמרה הגאולה כמ"ש ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים, וזה היה בזרוע נטויה בנסים מפורסמים, וגם היה בשפטים גדולים להענים המצריים במה שטבעו בים סוף שהיה משפט מדה כנגד מדה כמ"ש כי בדבר אשר זדו עליהם:

(ז) ולקחתי. הדבר השני הוא מתן תורה שאז אקח אתכם לי לעם, זה יהיה ג"כ ע"י שם הויה שעז"א וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם, כי הדבור הראשון היה אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ואז תשיגו כי אלהיכם שהוציא אתכם ממצרים הוא שם הויה, כי יהיה זה באותות ובמופתים אדירים ונוראים:

(ח) והבאתי. וכן הדבר השלישי שהוא כבוש הארץ יהיה ע"י שם הויה כמו שסיים אני ה', כי הכבוש יהיה ע"י אותות ומופתים המתיחסים לשם הויה שבשם זה אביא אתכם אל הארץ ותקחוה בתורת ירושה מאבותיכם, ובזה באר שכל הג' דברים הנ"ל יהיו ע"י שם הויה ונסים גלוים ומפורסמים:

(ט) ולא שמעו אל משה מקצר רוח, רוח מציין הכח הפנימי ויש ארך רוח, הוא שרוחו הפנימי יכול לעצור ברגשותיו ולסבול יגון וצער ומכאובות, והפכו הוא קצר רוח כמ"ש בפי' משלי, ומי שהוא קצר

רוח

י וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יא בֹּא דַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וִישַׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ יב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־שָׁמְעוּ אֵלַי וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַרְעֹה וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם׃ פ יג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ס

אלה

בעל הטורים

(יג) ויצום ד' במסורה. ויצום אל פרעה ואח"כ נגשו כל בני ישראל ויצום את כל אשר דבר. ויצום לאמר זה הדבר אשר תעשו גבי יהוידע שהוא בן המלך. ויצום לאמר לא תיראו אלהים אחרים גבי מלך אשור בפרשת השומרונים כשהגלו הכהנים. מכות מה שנעשה שלים להקב"ה לצוות על בני ישראל ומה גווי דהכא איירי בפ"א הכוח דמלך אשור ובענין

רש"י

ל תנחומין: מקוצר רוח. כל מי שהוא מצר רוחו ונשימתו קצרה ם ואינו יכול להאריך בנשימתו. קרוב לענין זה שמעתי בפרשה זו מרבי ברוך בר' אליעזר והביא לי ראיה ממקרא זה (ירמיה טז) כי בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה'. למדנו כשהקב"ה נאמן את דבריו אפי' לפורענות מודיע ששמו ה' וכ"ש נ האמנה לטובה. ורבותינו דרשוהו (ס"ר סנהדרין קיא) לענין של מעלה (שמות ה) שאמר משה למה הרעותה ם אמר לו הקב"ה חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאונן על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי עליהם באל שדי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת מה שמו מה אומר ע אליהם: וגם הקמותי וגו'. וכשבקש אברהם לקבור את שרה פ לא מצא קבר עד שקנה צ בדמים מרובים. וכן ביצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר. וכן ביעקב (בראשית לג) ויקן את חלקת השדה לנטות אהלו ולא הרהרו אחר מדותי ואתה אמרת למה הרעותה. ואין המדרש מתיישב אחר המקרא מפני כמה דברים אחת שלא נאמר ושמי ה' לא שאלו לי ק וא"ת לא הודיעם שכך שמו ר הרי תחלה כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים ועוד היאך הסמיכה נמשכת ש בדברים שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו' לכן אמור לבני ישראל. לכך אני אומר יתישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אפניו והדרש מדרש שנא'

ירמיה

שפתי חכמים

כהנא תורה. על המלכות ! כמו רק הכסא אגדל ממך: ל ושמיעה זו לשון קבלה הוא ר"ל שנתייאשו מן הגאולה לפי בסברו שא"א לגאלם נמי מעבודה קשה כזו ואל תפרש פי' אל תנחומי משה: ם. והוי כאלו נכתב ולא שמעו אל משה מצרה גדולה ומעבודה קשה אלא בשביל זה נקט מקוצר רוח דדרך של מיצר להיות נשימתו קצרה: נ ר"ל שמביא לו ראיה אמה שפי' לעיל ויאמר אליו אני ה' שפירושו. נאמן לשלם שכר אע' שהרי אפי' לפורעניות מודיע ששמו ה' מכ"ש האמנה לטובה רוצה לומר דהא ודאי טובה מרובה ממדת פורענות: ם ר"ל בוידבר אלהים קאי על ענין שלמעלה דלפי' רש"י וידבר אלהים אל משה קאי אלמה הרעותה אבל ויאמר אליו אני ה' וכל הפרשה קאי אלמה זה שלחתני כדפי' נמי לעיל אבל לפירוש רבותינו קאי הכל אלמה הרעותה וא"ת והא אח"כ מפרשים דקאי אמה שאמר משה מה שמו מה אומר אליהם. וי"ל דבשביל הרווייהו דבר אתו משפט והא דנקט בההוא דקאי אלמה הרעותה משום דלמה הרעותה עיקר וגרם הכל ואגב תוכחה שעיקר הכיהו גם על ואמרו לי מה שמו תדע לך שהרי לא דבר אתו משפט אלא אחר שאמר למה הרעותה ולמה לא דבר אתו משפט מיד כשדבר אליו מה שמו מה אומר אליהם ודאי זה גרם הכל: ע (נח"י) שמעתי ולא אבין דלמא היא הטענה בשלמא משה שלא ידע שום שם משמותיו יתברך הוצרך לשאול אבל האבות הרבה פעמים נגלה להם מהי היתי שישאלו וע"ק שהרי גם משה לא שאל בשביל עצמו אלא בשביל ישראל מה אומר אליהם וע"ש. ונ"ל דה"פ דש"ס ודש"ר ומי' אבות הראשונים שלא נודעתי להם בשמי ה' שהוא שם העצם ושמי הגדול רק באל שדי שהוא שם התואר אפ"ה לא הרהרו אחר מדותי ולך ע"י שאלת מה אומר אליהם הודעתיך בשמי ה' ואפ"ה הרהרת וע"ש: פ נ"ל שמיישב הפסוק לפי פי' רבותינו: צ ר"ל וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את הארץ ולא קיימתי בימיהם שהיו צריכין לקנות בדמים יקרים ואפ"ה לא הרהרו וכו': ק ר"ל כיון שפירושו של וארא אל אברהם וגו' הוא הרבה פעמים נגליתי להם באל שדי ולא שאלו לי מה שמך הל"ל ושמי ה' לא שאלו לי כמו שאתה שואלני: ר דהשתא קשיא ליה ממ"נ אם יפרשו לא נודעתי להם כמו לא שאלו לי אבל הוא הודיעם שכך שמו הל"ל ושמי לא שאלו לי ואם יפרשו לא נודעתי כמשמעו אלא שהוסיפו עליו ולא שאלו לי הרי תחלה כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמר לו אני ה' וגו' וא"א לרז"ל לפרש לא נודעתי לא נכרתי כמו שמפרש רש"י דמשמע אבל שמו הודיע להם ששוב לא יתכן להוסיף עליו ולא אמרו לי מה שמך שמכיון שהודיעם שכך שמו שוב לא היה להם לשאול. הרא"ם: ש (הרא"ם) וי"ש לתמוה דלמא ה"ק מאחר שהאבות חביבים עלי שלא הרהרו אחרי גם אני שמעתי את נאקת בניהם בעבודם אע"פ שאינם נוהגים כשורה לכן אמור לבני ישראל וכו'. ונראה דלפי' זה שפי' דעיקר הגאולה הוא משום חביבות האבות ואע"פ שישראל אינם הגונים א"כ נמי

כאשר

ומליל יי עם משה למימר: יא עול מליל לות פרעה מלכא דמצרים וישלח ית בני ישראל מארעיה: יב ומליל משה קדם יי למימר הא בני ישראל לא קבילו מני ואכדין יקביל מני פרעה ואנא יקיר ממלל: יג ומליל יי עם משה ועם אהרן ופקדנון לות בני ישראל ולות פרעה מלכא דמצרים לאפקא ית בני ישראל מארעא

רש"י

(ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע מתחלק לכמה ניצוצות: (יב) ערל שפתים. אטום שפתים. וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום. (שם ו) ערלה אזנם אטומה משמוע. (שם ט) ערלי לב אטומים מהבין. (חבקוק ב) שתה גם אתה והערל והאטם א משכרות כוס הקללה. ערלת בשר שהגיד אטום ומכוסה בה. (ויקרא יט) וערלתם ערלתו עשו לו אוטם וכיסוי איסור שיבדיל בפני אכילתו. (שם) שלש שנים יהיה לכם ערלים אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו: ואיך ישמעני פרעה. ב זה אחד מעשרה ק"ו שבתורה (ב"ר פ' צ"ב): (יג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן. לפי שאמר משה אני ערל שפתים צירף לו הקב"ה את אהרן להיות לו לפה ולמליץ: ויצום אל בני ישראל. (ש"ר) צוה עליהם להנהיגם בנחת ג ולסבול אותם: ואל פרעה מלך מצרים. צום עליו לחלוק לו כבוד בדבריהם זהו מדרשו. ופשוטו צום על דבר ישראל ועל שליחותו ד אל פרעה. ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שניה לאחר סדר היחס אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבותם ללמדנו היאך נולדו

שפתי חכמים

כשאמר משה מי אנכי וגו' וכי אוציא את בני ישראל וגו' ופי' ואע"פ שאם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס וכו' הי"ל להשיב שזכות האבות הוא גורם שיעשה להם נס זה אף שאינם הגונים: ת ר"ל מתחלק הסלע ע"י הפטיש לכמה ניצוצות כך פירש"י בגמרא דשבת דף פ"ח והתוספות הקשו על פירושו ומפרשים בענין אחר ע"ש: א זהו פי' על והערל שמביא רש"י: ב ר"ל שאל תאמר דהאי איך ישמעני פרעה מילתא בפ"ע הוא כלומר וגם פרעה לא ישמע אלי מסבה אחרת דהיינו ואני ערל שפתים לכ"פ זה אחד מעשרה ק"ו והכל חדא הוא. וכזה ניחא מה שהסך רש"י ופי' ערל שפתים קודם ואיך ישמעני פרעה שלא על סדר המקרא וסק"ד הוא הכי ומה ישראל ששמועה טובה היא להם לקבל דברי ואפ"ה לא שמעו לי פרעה ששמועה רעה היא לו כ"ש שלא ישמעני. וא"ת איכא למיפרך דמה שלא שמעו ישראל למשה היינו כמו שמפרש הפסוק לעיל ולא שמעו אל משה מקוצר רוח וגו'. וי"ל דמשה לא היה יודע שלא שמעו לו בשביל קוצר רוח אלא הוא סבר שבשביל שהוא ערל שפתים לא שמעו לו ומ"ש בקרא כן מפני שהתורה כתבה לפי האמת אבל לפי דעתו שהיה סובר משום שהיה ערל שפתים לא שמעו אליו הוי שפיר ק"ו. ואין להקשות אעפ"כ ה"ל למשה להבליע הפירכא אף אחר שגילה לו הקב"ה שמה שלא שמעו אליו הוא מקוצר רוח ומה ישראל שהיה לטובתם והי"ל לשמוע אף על פי שיש להם קוצר רוח פרעה שהיא לרעתו אינו דין שלא ישמע אף על פי שאין לו קוצר רוח כמו שמצינו בכמה מקומות בתלמוד י"ל דפירכא הכתובה בתורה הוא שהכתוב מעיד שמה שלא שמעו היא מפני הקוצר רוח ואין להבליע פירכא כזו. כרא"ם: ג דק"ל דמהפסוק משמע שצוה את ישראל עצמן שיוציאו את עצמן ועז"פ שצוה עליהם וכו' ר"ל דציווים קאי על משה ואהרן להנהיג ישראל בנחת ולסבול אותם ובפרעה ינהגו כבוד ומה שכתוב אחריו להוציא את בני ישראל מילתא באפי נפשיה הוא: ד והשתא מלת להוציא קאי אשניהם צום על דבר ישראל שיאמר להם שהוא יוציאם ממצרים ועל שליחותו אל

השאלות

(יא-ז-ח) הלא כבר צרף עמו את אהרן ומה חדש עתה במ"ש ויצום וכו'. ולמה הפסיק באמצע בספור ראשי בית אבותם, והזכיר ביחוד שני חיי לוי וקהת ועמרם, ודלג יתר השבטים, ומ"ש הוא אהרן ומשה הוא משה ואהרן. ומ"ש ויהי ביום דבר ה' אל משה אין לו שום משמעות, ומ"ש וידבר ה' וכו' דבר אל פרעה ויאמר משה הן אני ערל שפתים הלא זה נזכר כבר בפסוק י"א י"ב, וכן מ"ש ראה נתתיך אלהים לפרעה וכו' כבר נכלל במ"ש בפסוק י"ג, ולמה כפל והוצאתי את צבאותי, והוצאתי את בני ישראל מתוכם:

התורה והמצוה

רוח וא"ל עבודה קשה, או מי שיש לו עבודה קשה והוא רך רוח, יכול להבליג על יגונו ולהטות אזן לנחמה ולבשורה טובה, אבל הם היה להם עבודה קשה ורוחם הנכאה היה קצר מהכיל ולסבול, לכן לא נכנסו דברי משה באזניהם:

(י-יח) וידבר ה' וגו' בא דבר אל פרעה. הנה הגם שע"י שאמר משה שלח נא ביד תשלח קצף ה' עליו וצרף עמו את אהרן שיהיה לו לפה, לא היה זה רק בענין השליחות שילך וידבר אל בני ישראל, [כי ע"ז היה הוכוח של משה עם ה' מן סי' ג' פסוק י"ג עד סי' ד' פסוק י"ח], אבל על השליחות אל פרעה לא צרף אליו את אהרן [כמו שמבואר בסי' ד' פסוק כ"א כ"ב], שמ"ש (בסי' ה) ואחר באו משה ואהרן אל פרעה בא אהרן עם הזקנים והם נשמטו אחד אחד ואהרן נכנס עם משה כמש"ש, ולכן צוהו ה' שילך לבדו אל פרעה לאמר לו בשם ה' שישלח את ישראל מארצו:

(יב) וידבר משה. אולם אחר שראה משה שבני ישראל לא שמעו אליו, וחשב שזה מפני שבא באחרונה אליהם לבדו, וחשב שהסבה לזה מפני שהוא ערל שפתים ולא הגיע הדברים כראוי, ואם בני ישראל לא שמעו אלי אף שמתחלה האמינו לדברי ואיך ישמעני פרעה שלא התחיל להאמין כלל:

(יג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן. לכן מאז חדש ה' שגם בשליחות אל פרעה יצרף עמו את אהרן, ומעתה ויצום, צוה ה' את שניהם שיהיו שותפים בשתי השליחות, בין אל ב"י שע"ז כבר היה אהרן

שני יד אֵ֣לֶּה רָאשֵׁ֣י בֵית־אֲבֹתָ֑ם בְּנֵ֨י רְאוּבֵ֜ן בְּכֹ֣ר יִשְׂרָאֵ֗ל חֲנ֤וֹךְ וּפַלּוּא֙ חֶצְרֹ֣ן וְכַרְמִ֔י אֵ֖לֶּה מִשְׁפְּחֹ֥ת רְאוּבֵֽן׃ טו וּבְנֵ֣י שִׁמְע֗וֹן יְמוּאֵ֨ל וְיָמִ֤ין וְאֹ֙הַד֙ וְיָכִ֣ין וְצֹ֔חַר וְשָׁא֖וּל בֶּן־הַֽכְּנַעֲנִ֑ית אֵ֖לֶּה מִשְׁפְּחֹ֥ת שִׁמְעֽוֹן׃ טז וְאֵ֨לֶּה שְׁמ֤וֹת בְּנֵֽי־לֵוִי֙ לְתֹ֣לְדֹתָ֔ם גֵּרְשׁ֕וֹן וּקְהָ֖ת וּמְרָרִ֑י וּשְׁנֵי֙ חַיֵּ֣י לֵוִ֔י שֶׁ֧בַע וּשְׁלֹשִׁ֛ים וּמְאַ֖ת שָׁנָֽה׃ יז בְּנֵ֥י גֵרְשׁ֛וֹן לִבְנִ֥י וְשִׁמְעִ֖י לְמִשְׁפְּחֹתָֽם׃ יח וּבְנֵ֣י קְהָ֔ת עַמְרָ֣ם וְיִצְהָ֔ר וְחֶבְר֖וֹן וְעֻזִּיאֵ֑ל וּשְׁנֵי֙ חַיֵּ֣י קְהָ֔ת שָׁלֹ֧שׁ וּשְׁלֹשִׁ֛ים וּמְאַ֖ת שָׁנָֽה׃ יט וּבְנֵ֥י מְרָרִ֖י מַחְלִ֣י וּמוּשִׁ֑י אֵ֛לֶּה מִשְׁפְּחֹ֥ת הַלֵּוִ֖י לְתֹלְדֹתָֽם׃ כ וַיִּקַּ֨ח עַמְרָ֜ם אֶת־יוֹכֶ֤בֶד דֹּֽדָתוֹ֙ ל֣וֹ לְאִשָּׁ֔ה וַתֵּ֣לֶד ל֔וֹ אֶֽת־אַהֲרֹ֖ן וְאֶת־מֹשֶׁ֑ה וּשְׁנֵי֙ חַיֵּ֣י עַמְרָ֔ם שֶׁ֧בַע וּשְׁלֹשִׁ֛ים וּמְאַ֖ת שָׁנָֽה׃ כא וּבְנֵ֖י יִצְהָ֑ר קֹ֥רַח וָנֶ֖פֶג וְזִכְרִֽי׃ כב וּבְנֵ֖י עֻזִּיאֵ֑ל מִֽישָׁאֵ֥ל וְאֶלְצָפָ֖ן וְסִתְרִֽי׃ כג וַיִּקַּ֨ח אַהֲרֹ֜ן אֶת־אֱלִישֶׁ֧בַע בַּת־עַמִּֽינָדָ֛ב אֲח֥וֹת נַחְשׁ֖וֹן ל֣וֹ לְאִשָּׁ֑ה וַתֵּ֣לֶד ל֗וֹ אֶת־נָדָב֙ וְאֶת־אֲבִיה֔וּא אֶת־אֶלְעָזָ֖ר וְאֶת־אִֽיתָמָֽר׃ כד וּבְנֵ֣י קֹ֔רַח אַסִּ֥יר וְאֶלְקָנָ֖ה וַאֲבִיאָסָ֑ף אֵ֖לֶּה מִשְׁפְּחֹ֥ת הַקָּרְחִֽי׃ כה וְאֶלְעָזָ֨ר בֶּֽן־אַהֲרֹ֜ן לָקַֽח־ל֨וֹ מִבְּנ֤וֹת פּֽוּטִיאֵל֙ ל֣וֹ לְאִשָּׁ֔ה וַתֵּ֥לֶד ל֖וֹ אֶת־פִּֽינְחָ֑ס אֵ֗לֶּה רָאשֵׁ֛י אֲב֥וֹת הַלְוִיִּ֖ם לְמִשְׁפְּחֹתָֽם׃ כו ה֥וּא אַהֲרֹ֖ן וּמֹשֶׁ֑ה אֲשֶׁ֨ר אָמַ֤ר יְהוָה֙ לָהֶ֔ם הוֹצִ֜יאוּ אֶת־בְּנֵ֧י יִשְׂרָאֵ֛ל מֵאֶ֥רֶץ מִצְרַ֖יִם עַל־צִבְאֹתָֽם׃

הם

בעל הטורים

שפכה דמים הכוה דיהוידע שצוה להרוג את המלכה אף כהן נוה משה להתרחק מע"א ומשפיכות דמים: (כד) אסיר ב'. אסיר ואלקנה. להוציא ממסגר אסיר. וזהו שאמרו על בני קרח שמקום נתבצר להם בגיהנם וזהו להוציא ממסגר אסיר:

שפתי חכמים

אל פרעה שיאמרו לו להוציא את בני ישראל וגו' ויתרו בו שאם לא ינייחם שייסר אותו ביסורים: ה וא"ת עדיין יש להקשות למה התחיל משבט לוי. ותירץ הרמב"ן דא"כ היה נראה שלוי הוא בכור היחס מכאן ואילך לכבוד משה לכך התחיל מראובן להודיע שנשאר ראובן בכור ליחס ונמנה לוי שלישי לשבטים: ו נמצא שלא עבדו אלא קי"ז שנה דהא יוסף

בן

רש"י

נולדו משה ואהרן ובמי נתיחסו: (יד) אלה ראשי בית אבתם. מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחסם דרך תולדותם ה מראובן: (בפסיקתא גדולה ראיתי לפי שקנטרם יעקב אבינו לשלשה שבטים הללו בשעת מותו חזר הכתוב ויחסם כאן לבדם לומר שחשובים הם): (טז) ושני חיי לוי וגו'. למה נמנו שנותיו של לוי להודיע כמה ימי השעבוד שכל זמן שאחד מן השבטים קיים לא היה שעבוד שנאמר (שמות א) וימת יוסף וכל אחיו ואח"כ ויקם מלך חדש ולוי האריך ימים ו על כולם: (יח) ושני חיי קהת ושני חיי עמרם וגו'. מתחשבון זה אנו למדים

מארעא דמצרים: יד אלין רישי בית אבהתהון בני ראובן בוכרא דישראל חנוך ופלוא חצרון וכרמי אלין זרעית ראובן: טו ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בר כנעניתא אלין זרעית שמעון: טז ואלין שמהת בני לוי לתולדתהון גרשון וקהת ומררי ושני חיי לוי מאה ותלתין ושבע שנין: יז בני גרשון לבני ושמעי לזרעיתהון: יח ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל ושני חיי קהת מאה ותלתין ותלת שנין: יט ובני מררי מחלי ומושי אלין זרעית לוי לתולדתהון: כ ונסיב עמרם ית יוכבד אחת אבוהי ליה לאנתו וילידת ליה ית אהרן וית משה ושני חיי עמרם מאה ותלתין ושבע שנין: כא ובני יצהר קרח ונפג וזכרי: כב ובני עזיאל מישאל ואלצפן וסתרי: כג ונסיב אהרן ית אלישבע בת עמינדב אחתה דנחשון ליה לאנתו וילידת ליה ית נדב וית אביהוא ית אלעזר וית איתמר: כד ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף אלין זרעית קרח: כה ואלעזר בר אהרן נסיב ליה מבנת פוטיאל ליה לאנתו וילידת ליה ית פינחס אלין רישי אבהת ליואי לזרעיתהון: כו הוא אהרן ומשה די אמר יי להון אפיקו
ית

רש"י

של מושב בני ישראל ארבע מאות שנה שאמר הכתוב אלא בארץ מצרים לבדה היו אלא מיום שנולד יצחק. שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו ושנות עמרם ושמונים של משה לא תמצאם ד' מאות שנה והרבה שנים נבלעים לבנים בשני האבות: (כ) יוכבד דדתו. אחות אביו ז בת לוי אחות קהת: (כג) אחות נחשון. (ב"ב קי ע"א) מכאן למדנו הנושא אשה צריך לבדוק ח באחיה: (כה) מבנות פוטיאל. מזרע יתרו שפטם ט עגלים לע"ז. ומזרע י יוסף שפטפט ביצרו (ב"ב קט): (כו) הוא אהרן ומשה. אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם, הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' (ש"ר פ"א) יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר לך ששקולין כאחד: על צבאתם. בצבאתם כ כל צבאם לשבטיהם.

שפתי חכמים

ן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה ובאותו זמן היה לוי בן ל"ד דהא בשבע שנים נולדו כולם חוץ מבנימין הוצא מהם ב' שנים עד שנולד לוי שהוא ג' לראובן נמצא שהיה לוי גדול מיוסף ד' שנים ואח"כ היו ז' שני שובע ושנתים רעב וכשבאו ב' שנים משני הרעב באו מצרים ובאותו זמן היה לוי בן מ"ג וקל"ז שנים היה. כשמת צא מהן מ"ג אז נשארו עדיין צ"ד שנים מלוי שלא התחיל השעבוד ורד"ו שנים היו במצרים צא מרד"ו שנים צ"ד שנים של לוי שלא התחיל השעבוד נמצא שלא נשתעבדו אלא קי"ו: ז ר"ל שלא תפרש כמו דודתך שנאמר בפ' עריות ואל דודתך לא תקרב והתם פירושו אשת דודו דהא יוכבד היתה בת לוי וא"כ היתה נמי אחות קהת דהא קהת היה בן לוי וקהת היה אביו של עמרם א"כ נמצאת שהיתה אחות אביו: ח (רא"ם) אבל גבי לבן דדרשו להגיד שבחה משום דלא שייך לומר שבדק בלבן ועוד דלא הל"ל לא את אביה ולא אחיה ולא מקומה שכבר הוזכרו למעלה וע"כ כולם באים לדרשא וליכא למימר דלמא הה"נ שצריך לבדוק בכלם חדא דבשלמא באחיה שייך הטעם משום דרוב בנים דומים לאחי האם משא"כ באביה וכ"ש באנשי מקומה ועוד דא"כ למה בדק אהרן באחיה בלבד דהא לא נכתב שם אביה מיותר: ט סוטה דף מ"ג ר"ל שאביו היה משבטו של יוסף ואמו היתה מזרע יתרו או להיפך ודייקי מדכתיב פוטיאל ביו"ד דמשמע לשון רבים א"נ מדכתיב מבנות דמשמע נמי לשון רבים ר"ל שייחסו בשביל שני יחוסים וא"ל דלמא שם אדם הוא ששמו פוטיאל וי"ל דדייק מדכתיב ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון ש"מ דבא הכתוב לייחסם ה"נ פוטיאל בא לייחסו: י י"מ שמרד וי"מ שזלזל: כ דעל צבאותם משמע שהוציאו את ישראל יותר מצבאותם. א"נ דמשמע שהוציאו את צבאותם בשלם וזה אינו:

ג"א

התורה והמצוה

שותף בדבר מכבר, וכן אל פרעה מלך מצרים, שגם בשליחות אל פרעה יהיה בו שותף מעתה, עד שמיהם יהיו שותפים בכל השליחות שתכליתו הוא להוציא את ב"י מארץ מצרים, ופה קצר בדבר, כי יפרש דבר זה בפרטות לקמן [מן פסוק כ"ו עד סי' ז' פסוק ח'], כי הפסיק הענין בספור היחוס של משה ואהרן וחזר אל הענין הקודם ויפרש מ"ש ויצום אל ב"י ואל פרעה, מה היה הצווי בפרטות כמו שיתבאר: (יד-כג) אלה ראשי בית אבותם. באשר הזכיר כי הקב"ה בחר בשני האחים האלה לענין הגדול הזה, שהם יהיו שלוחים בין אל ישראל בין אל פרעה, רצה הכתוב להזכיר יחוסם וקדושת אבותיהם לתולדותם לבית אבותם, לבאר כי הם היו ראוים למעלה זאת מכל ישראל, ונהג בזה כדרך הכתובים בכל ספורי התולדות להזכיר תחלה את הטפל בקצרה עד שבא אל העקר שבו יאריך בכל פרטיו, כמשל מי שנאבד לו מרגלית בין החול שכובר בכברה ומשליך את החול עד שמוצא את המרגלית, וכמ"ש רש"י בכ"מ. וכן התחיל פה מראובן והזכיר יחוסו בקצרה ועבר ממנו, כי בו לא נמצא המרגלית, וכן הזכיר יחוס שמעון,

בקצרה

כז הם המדברים אל־פרעה מלך־מצרים להוציא את־בני־ישראל ממצרים הוא משה ואהרן: כח ויהי ביום דבר יהוה אל־משה בארץ מצרים: ס שלישי כט וידבר יהוה אל־משה לאמר אני יהוה דבר אל־פרעה מלך מצרים את כל־אשר אני דבר אליך: ל ויאמר משה לפני יהוה הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה: פ

ז א ויאמר יהוה אל־משה ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך: ב אתה תדבר את כל־אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל־פרעה ושלח את־בני־ישראל מארצו: ג ואני אקשה את־לב פרעה והרביתי

את

בעל הטורים

(ל) הן אני. ד' דסמוכי הכא. ואידך הן אני כפיך לאל, הן אני נשארתי לבדי. ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש. משה אמר הן אני ערל שפתים והקב"ה א"ל הן אני כפיך לאל כלומר אל תחוש לערלת שפתיך כי אהיה עם פיך והוריתיך וכן ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש אל יאמר בכנו מי ילד לי את אלה כלומר יבטח בשם שיש בידו לרפאותו כאשר [illegible] וילדה ציון: (ג) ואני אקשה ועליו נאמר עם עקש תתפל עקש בגימטריא מלך מצרים:

רש"י

יש על שאינו אלא במקום אות אחת על חרבך תחיה כמו בחרבך. (יחזקאל לג) עמדתם על חרבכם כמו בחרבכם: (כז) הם המדברים וגו'. הם שנצטוו הם שקיימו: הוא משה ואהרן. הם בשליחותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף: (כח) ויהי ביום דבר וגו'. ל מחובר למקרא שלאחריו: (כט) וידבר ה'. הוא הדבור עצמו האמור למעלה בא דבר אל פרעה מלך מצרים אלא מתוך שהפסיק הענין כדי ליחסם חזר הענין עליו להתחיל בו: אני ה'. כדאי אני לשלחך ולקיים דברי שליחותי: (ל) ויאמר משה לפני ה'. היא האמירה שאמר למעלה הן בני ישראל לא שמעו אלי מ ושנה הכתוב כאן כיון שהפסיק הענין וכך היא השיטה כאדם האומר נחזור על הראשונות: (א) נתתיך אלהים לפרעה. שופט ורודה לרדותו במכות ויסורין: יהיה נביאך. כתרגומו מתורגמנך וכן כל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת (ישעי' נז) ניב שפתים (משלי י) ינוב חכמה. ויכל מהתנבאות דשמואל (שם י) ובלעז קורין לו פרידיג"ר (פרעדיגן): (ב) אתה תדבר. פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעת מפי נ ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרעה: (ג) ואני אקשה. מאחר שהרשיע והתריס כנגדי ס וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות עו"א לתת לב שלם לשוב ע טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכירו את פ גבורתי. וכן מדתו של הקב"ה מביא פורענות על האומות עו"א כדי שישמעו ישראל וייראו שנא' (צפניה ג) הכרתי גוים נשמו פנותם וגו'

אמרתי

שפתי חכמים

ל (ג"א) פי' דאל"כ לא יתכן ויהי ביום דבר וגו' דמה היה באותו יום אלא מחובר וכו': מ פי' האמירה של ואני ערל שפתים הנא אחר הן בני ישראל לא שמעו אלי שזו היא האמירה ראשונה ונאמר בפרשה שניה לא האמירה של לא שמעו כי זו לא נשנית בפ' שניה רא"ם. ואני אומר על כל מה שנאמר בפ' ראשונה קאי והא דלא נשנית בפרשה שניה הדבור של לא שמעו אלי דדבור ההוא גם כן מרומז בפרשה שניה דקשה למה מספר הכתוב ממה שנאמר למעלה בפרשה ראשונה דלעיל כתיב ואיך ישמע אלי פרעה ואני ערל שפתים ובפרשה שניה כתיב הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה א"ו ה"ק הן בני ישראל לא שמעו אלי אף על פי שכל השליחות היא לטובתם אפ"ה לא שמעו אלי בסבה שאני ערל שפתים א"כ איך ישמע אלי פרעה והנה הוא הק"ו בעצמו שנאמר בפרשה ראשונה: נ פי' דלכן אמר את כל אשר אצוך שאתה תדבר לפני פרעה כל דבור ודבור פעם א' בקצרה ולא יותר כמו ששמעת מפי ואהרן אחיך ידבר כל דבור ודבור פעמים ושלש עד שיטעימנו וימליצנו באזני פרעה. מהרש"ל: ס דהא ודאי הוא שפרעה ימרוד בו מאחר שהוא מחזק את לבו וכי דרך של הקב"ה כן שיתן בדעתו של אדם שיעבור על רצונו ל"ש וגלוי וכו': ע ר"ל ואי לא אקשה את לבו אז בודאי שיעשה תשובה וגלוי לפני שלא יעשה תשובה שלמה בלב שלם ואם אביא מכות ופורעניות עליו אז יאמרו הבריות כך מדתו של הקב"ה שמביא פורעניות על מי שחוזר בתשובה והם לא יודעין שאינו חוזר בתשובה בלבב שלם לכך הקשה את לבו כדי שלא יחזור בתשובה כלל ואז יכול אני להרבות מופתי להביא פורעניות עליו לעיני כל אדם: פ דייק מדכתיב בקרא והרביתי את אותותי דמשמע מן הקרא שיביא עליו מכות ועונשים יותר על מה שחטא וא"כ קשה

למה

יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן: כז אִנּוּן דִּמְמַלְּלִין עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְאַפָּקָא יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: כח וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: כט וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר אֲנָא יְיָ מַלֵּל עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם יַת כָּל דִּי אֲנָא מְמַלֵּל עִמָּךְ: ל וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא יַקִּיר מַמְלָל וְאֶכְדֵין יְקַבֵּל מִנִּי פַרְעֹה: א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חֲזֵי דְמַנִּיתָךְ רַב לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְהֵי מְתֻרְגְּמָנָךְ: ב אַתְּ תְּמַלֵּל יַת כָּל דִּי אֲפַקְּדִנָּךְ וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְמַלֵּל עִם פַּרְעֹה וִישַׁלַּח יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ: ג וַאֲנָא אַקְשֵׁי יַת לִבָּא דְפַרְעֹה

ואסגי

התורה והמצוה

בקצרה, עד שבא אל לוי שבט ימלא את המרגלית, כי הוא היה השבט הנבחר לה', וע"כ הודיע שני חיי לוי כי הוא היה הסגולה ויודע ה' ימי התמימים, ומבניו מלא את הסגולה בקהת, וע"כ אמר ושני חיי קהת, ומבני קהת מלא את המרגלית בעמרם והוא לקח את יוכבד דודתו מן האב, ומבין שניהם שהיו צדיקים יצאו שני בני היצהר שנבחרו לשליחות הגדול הזה, וע"כ חשב שני חיי עמרם כי הוא היה סגולה ויתר בני קהת הזכיר בקצרה כי היו טפלים, ואגב ספר שאהרן נשא בת זוגו מגדולי ישראל ויולד את כהני ה' המשוחים בשמן משחת קדש, וגם אלעזר לקח אשה מבנות צדיקים ויולד את פנחס אשר נתן לו ה' את בריתו שלום:

(כו) **הוא אהרן ומשה**. אחר שהשלים יחוסם אומר כי שני האחים האלה נשלחו לשני דברים: א] **אשר אמר ה' להם הוציאו את ב"י מארץ מצרים**, שהוא השליחות שנשלחו אל ב"י להוציאם ממ"מ, וזה כולל בין ההצלה הגופנית שיוציאו אותם על צבאותם להוליכם אל המדבר, בין ההצלה הנפשית שיבדלו מטומאת מצרים ומדעותיהם, ובזה היה אהרן העקר ומשה טפל לו, כי הוא לבדו דבר אל ב"י והם נמשכו אחריו יותר בהיה אוהב שלום ורודף שלום, וכמ"ש חז"ל שלכן כתיב במיתתו **ויבכו** את אהרן וגו' **כל בית ישראל**, וע"כ אמר הוא אהרן ומשה:

(כז) **הם**. זאת שנית נבחרו **לדבר אל פרעה להוציא את ב"י**, ולשום לפניו את האותות ואת המופתים ובזה היה משה עקר ואהרן טפל, וז"ש **הם המדברים אל פרעה הוא משה ואהרן** ר"ל משה עקר:

(כח-כט) **ויהי ביום דבר ה' אל משה וגו' וידבר ה' אל משה**, ר"ל וזה שצרף אהרן אל משה שיהיה שותף עמו גם בשליחות אל פרעה, זה לא היה מתחלה, וכמ"ש בפסוק י"א שמתחלה רצה ה' שמשה לבדו ילך בשליחות אל פרעה, שאז היה השליחות נעלה יותר, אם מצד הפלא שעליו ערל שפתים וגר בארץ יעמוד לבדו לפני מלך ושרים והם יחתו ויבהלו מפניו, אם מצד שהמופתים היו חזקים יותר אם היו נעשים ממשה לבדו בלא אמצעי, כפי יתרון מעלת משה על אהרן, ושנוי הזה שישלח את אהרן עמו אל פרעה זה נתחדש בעת דבור האחרון שדבר ה' אל משה, וז"ש ויהי ר"ל וזה נהיה ונתחדש **ביום דבר ה' אל משה** בא"מ, כי עד הנה לא דבר עמו בלשון דבור רק בלשון אמירה ויאמר ה' אל משה, שהוא מדרגה שפלה שבלשון זה דבר עם כל הנביאים, ולבסוף דבר עמו בלשון דבור שבו נתיחד משה לבדו, והיו שתי דברות: א] מ"ש וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה', והשני וידבר ה' אל משה בא דבר אל פרעה מלך מצרים, ואז השיב משה לפני ה' הן בני ישראל לא שמעו אלי, ואז צוה ה' את אהרן שיהיה שותף עם משה בשליחות אל פרעה, א"ש בזה שנעשה אהרן שותף בשליחות אל פרעה היה **ביום דבר ה' אל משה** בלשון דבור, ומפרש מה היה הדבור, הוא **וידבר ה' אל משה לאמר אני ה'**, הוא הדבור הראשון שאמר אליו אני ה', (בפסוק ב') והודיעו שליחותו, יהיה ע"י שם הויה שהוא מורה שיעשה נסים מפורסמים ויראה באספקלריא המאירה, והדבור השני היה **דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך** כמ"ש בפסוק י"א:

(ל) **ויאמר**. ר"ל ואז אמר משה לפני ה' הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה שהוא מ"ש למעלה (פסוק י"ב) ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים:

ז (א) **ויאמר**. ואז **אמר ה' למשה ראה נתתיך אלהים לפרעה**, הוא מ"ש (בפסוק י"ג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל ב"י ואל פרעה, ששתף את אהרן עם משה, ולמעלה קצר ולא הזכיר פרטות הדבור הזה והזכירו כאן שאז אמר ה' אל משה **ראה נתתיך אלהים לפרעה**, ר"ל שפרעה יחזיק אותך כאלו אתה אלהים הפוקד ומצוה, וכמו שהאלהים לא יוציא דבר אל הפועל רק ע"י נביאיו ושלוחיו שה' פוקד ושלוחיו מוציאין את הדבר אל הפועל, כן **אהרן אחיך יהיה נביאך**, הוא יהיה הנביא שלך שעל ידו תגאל אומר ויקם לך, ומפרש:

(ב) **אתה תדבר**. כאלהים המדבר ופוקד, ואהרן אחיך ידבר אל פרעה שישלח את ב"י מארצו, כמו שה' דובר ע"י מלאכיו ונביאיו:

(ג) **ואני אקשה את לב פרעה**. כבר באחרתי למעלה (דף כ"א) שקושי לב מורה שלא ירך לבו בעת ההתראה שהגם שאהרן ידבר ויתרה בו לא יירא ולא יחת, וע"כ והרביתי **את אותותי ואת מופתי**, ומבואר

הגלי

אֶת־אֹתֹתַי וְאֶת־מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ד וְלֹא־יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פַּרְעֹה וְנָתַתִּי אֶת־יָדִי בְּמִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאֹתַי אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בִּשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃ ה וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בִּנְטֹתִי אֶת־יָדִי עַל־מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם׃ ו וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתָם כֵּן עָשׂוּ׃ ז וּמֹשֶׁה בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ וּשְׁמֹנִים שָׁנָה בְּדַבְּרָם אֶל־פַּרְעֹה׃ פ רביעי ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ט כִּי יְדַבֵּר אֲלֵכֶם פַּרְעֹה לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת וְאָמַרְתָּ אֶל־אַהֲרֹן קַח אֶת־מַטְּךָ וְהַשְׁלֵךְ לִפְנֵי־פַרְעֹה יְהִי לְתַנִּין׃ י וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיַּעֲשׂוּ כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וַיַּשְׁלֵךְ אַהֲרֹן אֶת־מַטֵּהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וְלִפְנֵי עֲבָדָיו

ויהי

בעל הטורים

(ט) והשלך לפני פרעה יהי לתנין ולא אמר ויהי אלא אחר שהשליך אותו אמור למטה יהי תנין כדי שישמע פרעה שע"פ דבורך יחזור להיות ולמה לתנין לפי שפרעה אמר על עצמו התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו ורמז לו בזה שזה הוא תנין

רש"י

אמרתי לך שיראי אותי מקחי מוסר, ואעפ"כ בחמש מכות הראשונות לא נאמר צ ויחזק ה' את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה (ועיין ברא"ם שגורס כאן דבור המתחיל בלבבך לשוב ע"ש): (ה) את ידי. יד ממש להכות בהם: (ט) מופת. אות ק להודיע שיש צורך במי ששולח אתכם ר: (י) לתנין. ש נחש:

בלהטיהם

שפתי חכמים

למה הוא רוצה להביא עליו מכות יתירות יותר על מה שחטא ועז"ה כדי שתכירו אתם את גבורתי וע"ז מביא ראיה וכן מדתו וכו' וק"ל: צ פי' אע"פ שלפ"ז היה ראוי שיקשה ה' את לבו גם בה' מכות הראשונות אעפ"כ רצה ה' שיפרסם רשעתו להודיע שאף בלתי החיזוק של הקב"ה הוא מתחזק מעצמו: ק לפי שפי' בפרשת ואתחנן על מופתים הם מכות מופלאות הוצרך לפרש שכאן פירושו אות: ר ר"ל שיש כח וממשלה במי ששולח אתכם כמו דכתיב בפרשת האזינו יזבחו לשדים לא אלוה ומתרגמינן דלית בהון צרוך: ש כי שם התנין ביבשה הוא נחש ובמים הוא דג וכן פי' הרד"ק בשרש תנין

התורה והמצוה

אולי שיש הבדל בין אות ובין מופת, האות ר"ל שיהיה דבר יוצא מדרך הטבע רק שיהיה סימן אל דבר אחר, והמופת הוא דבר זר מפליא רואים, ויצויר שתי הלשונות על דבר אחד, למשל מה שנתהפך המטה לנחש קורא אצל ישראל בשם אות, ואצל פרעה קראו מופת, כי ישראל האמינו בה' וידעו כי יכול לשנות טבעי הדברים ולא היה אצלם מופת רק אות שמשה הוא שליח, ופרעה שלא האמין שה' יש יכולת בידו לשנות את הטבע היה אצלו מופת, ולא היה אות כי לא קבל הדברים, ועפ"ז המכות שבאו בהתראה נקראו אותות כי היו לאות על מציאות ה' ועל השגחתו ויכלתו, ומכות כנים שחין חשך שבאו שלא בהתראה היו מופת ולא אות, ויבואר לקמן שהיו משולשות ועז"א והרביתי כי סתם רבים אינו פחות משלשה:

(ד) ולא ישמע אליכם פרעה. ר"ל וגם בתשע מכות הראשונות עדיין לא ישמע, ואז ונתתי את ידי במצרים היא מכת בכורות שזה מיוחד ליד ה', כמ"ש ביד חזקה זו הדבר, ואז והוצאתי את צבאותי את עמי ב"י כי אז נתקדשו במצות מילה ופסח ונעשו עם ה' וכצבא מרום גבורי כח עושי דברו, ולחז"ל רמז שצבא ה' העליונים היו עמם בגולה ויצאו עמהם וזה יהיה בשפטים גדולים, כמ"ש ובאלהיהם עשה ה' שפטים:

(ה) וידעו מצרים. ר"ל ומצרים יסתפקו עדיין ביכולת האל וירדפו אחריהם עד שיוכו על הים שאז ידעו

מצרים

ואסגי ית אתותי וית מופתי בארעא דמצרים : ד ולא יקביל מנכון פרעה ואתן ית מחת גבורתי במצרים ואפיק ית חילי ית עמי בני ישראל מארעא דמצרים בדינין רברבין : ה וידעון מצראי ארי אנא יי כד ארים ית מחת גבורתי על מצרים ואפיק ית בני ישראל מביניהון : ו ועבד משה ואהרן כמא דפקיד יי יתהון כן עבדו : ז ומשה בר תמנן שנין ואהרן בר תמנן ותלת שנין במללותהון עם פרעה : ח ואמר יי למשה ולאהרן למימר : ט ארי ימליל לותכון פרעה למימר הבו לכון אתא ותימר לאהרן סב ית חוטרך ורמא קדם פרעה יהי לתנינא : י ועל משה ואהרן לות פרעה ועבדו כן כמא דפקיד יי ורמא אהרן ית חוטריה קדם פרעה

וקדם

השאלות

(ח-יג) למה יחד דבור זה אל משה ואהרן, ומה היה מורה המופת הזה הלא היה עתיד להראות לו עשרה מופתים, ומה היה ההבדל בין מעשה אהרן למעשה החרטומים, ומ"ש ויעשו גם הם חרטומי מצרים הלשון בלתי נכון שהל"ל ויעשו גם הם בלהטיהם כן :

התורה והמצוה

מצרים כי אני ה' כמ"ש ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה', וזה יהיה **בנטותי את ידי** שנטית היד מציין שאינו פוסק מלהכות מכה אחר מכה כמ"ש ועוד ידו נטויה, **ואז והוצאתי את ב"י** מתוכם, שתחלה אמר והוצאתי מארץ מצרים, ובמכת הים כבר יצאו מארץ מצרים, רק היו שנית בתוכם, כי רדפו אחריהם להחזירם ואז יצאו מתוכם, וכמ"ש כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם :

(ו-ז) ויעש. הוא כלל לכל המעשים שיספר מכאן ואילך שמעתה עשו שליחותם משה לדבר ואהרן לפעול ולעשות כאשר צוה ה', הגם שהיו זקנים באים בימים עשו כדבר ה' :

(ט) כי ידבר אליכם פרעה. מופת זה של התנין אינו שייך לסדרי המכות, שהתחילו ממכת דם, והיה ענין אחר, ה' הודיעם שפרעה ידבר עמהם ויכנס עמהם בדברים, שמבואר אצלי (ויקרא סי' ג') שהדבור מורה על הדבור הארוך ומלת לאמר מציין הלשון שיאמר, ר"ל שפרעה יתוכח עמהם ותכלית הוכוח הוא שיאמר תנו לכם מופת, ר"ל מאין אדע שאתם שלוחים מאת ה', ע"ז צריך שתתנו מופת שאדע שהוא אמת שאתם שלוחי ה', והיה ראוי שיאמר תנו לי מופת, כמ"ש תמיד ונתן אליך אות או מופת, לכן יתן ה' לכם אות, רק שפרעה יאמר שלעצמו אינו מבקש מופת, כי אף שידע שהם שלוחי ה' לא ישמע בקולו כמ"ש מי ה' אשר אשמע בקולו, רק המופת יברר שלא בדו הדבר מלבם ושה' שלחם. ובמדרש אמר כי ידבר אליכם פרעה ר' פנחס הכהן בשם מגיד מראשית אחרית שהגיד הקב"ה למשה מראשית אחרית, אם ידבר אליכם פרעה אין כתיב כאן אלא כי ידבר, עתיד הוא לומר לכם כן. ר' יהודה ב"ר שלום אומר כהוגן הוא מדבר, שכן נח וחזקיה שאלו אות, וכבר בארנו זה בספר התו"כ (ויקרא סי' י"ב) שיש הבדל בין מלת אם ובין מלת כי הבא במאמר התנאי, שמלת אם מורה על האפשריות, וא"כ היה ראוי לאמר פה מלת אם, דהא יש ספק אם ידבר כן אם לא ואפשר שלא ידבר כן, ופי' ר' יהודה בר"ש שאמר מלת כי מפני שיוצא נראה מגד הסברא שידבר כן שגם הצדיקים שאלו אות וכ"ש פרעה, ור' פנחס לא נח דעתו בזה, דהא הצדיקים שאלו מופת לעצמם והיל"ל תנו לי מופת, משא"כ כשאמר תנו לכם שמורה שהוא לא יקבל שום מופת אינו כהוגן וכראוי, רק שה' הגיד מראשית אחרית, ולכן יחד דבור זה למשה ולאהרן כי ישאל המופת משניהם. **ואמרת אל אהרן וגו' יהי לתנין**, כ"ז יאמר משה הוא יצוה שבהשלכתו יתהוה ממנו תנין, שכבר בארתי שה' אמר לו ראה נתתיך אלהים לפרעה, שמשה יהיה אל פרעה כאלהים הגוזר ומצוה ע"י מלאכיו ונביאיו, והגם שהם מוציאין את הדבר אל הפעל עיקר המעשה יתהוה ע"י גזרת ה', כן הגם שאהרן ישליך את המטה לא נתהוה ממנו תנין רק ע"י שאמר משה יהי לתנין, אולם איזה יחוס היה למופת הזה לברר ע"י שהם שלוחי ה', זה מבואר עפמ"ש ביחזקאל (סי' כ"ט) הנני עליך וגו' התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו אשר אמר לי יאורי ואני עשיתני, שידוע שמצרים היו עובדים ליאור נילוס, והיו אומרים שהוא אלוה גדול שברא את עצמו, והוא המקבל כח מן השמש שהיה אלהי עליון אצלם, והיו עובדים את היאור בכל בקר בצאת השמש, כמ"ש לך אל פרעה בבקר הנה יוצא המימה, וכן היו עובדים אל התנינים שביאור שהיו אלהות אצלם, ופרעה שהיה אצלם ג"כ אלוה היה אומר שהוא התנים הגדול של היאור וגם הוא ברא א"ע, והיאור הוא שותף אליו באלהות, וע"כ אמר לי יאורי ואני עשיתני, ע"כ הראו לו לפי מחשבתו שהאלהים של משה מושל על הנילוס, וזה ברר אח"ז במכת דם וצפרדעים, ומשה שהוא שלוחו מושל על פרעה שהוא התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו כי משה אחזו בידו כמטה יבש, וכשישליך את מטהו לפני פרעה יהיה המטה תנין ופרעה יהיה כמטה עץ יבש. וכן אמר במדרש לפי שפרעה דמה לתנין וכשהיה משה יוצא מלפני פרעה היה אומר אני הורגו אפי' עלנו וכשהכם משה נעשה פרעה מטה, ויתבאר בפסוק ס"ו שמ"ש קח את מטך ר"ל מטה משה שמסרו ביד אהרן לכן נקרא ברגע זה מטה אהרן :

ויעשו

וַיְהִ֥י לְתַנִּֽין׃ יא וַיִּקְרָא֙ גַּם־פַּרְעֹ֔ה לַחֲכָמִ֖ים וְלַֽמְכַשְּׁפִ֑ים וַיַּעֲשׂ֨וּ גַם־הֵ֜ם חַרְטֻמֵּ֥י מִצְרַ֛יִם בְּלַהֲטֵיהֶ֖ם כֵּֽן׃ יב וַיַּשְׁלִ֙יכוּ֙ אִ֣ישׁ מַטֵּ֔הוּ וַיִּהְי֖וּ לְתַנִּינִ֑ם וַיִּבְלַ֥ע מַטֵּֽה־אַהֲרֹ֖ן אֶת־מַטֹּתָֽם׃ יג וַיֶּחֱזַק֙ לֵ֣ב פַּרְעֹ֔ה וְלֹ֥א שָׁמַ֖ע אֲלֵהֶ֑ם כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּ֥ר יְהוָֽה׃ ס יד וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה כָּבֵ֖ד לֵ֣ב פַּרְעֹ֑ה מֵאֵ֖ן לְשַׁלַּ֥ח הָעָֽם׃ טו לֵ֣ךְ אֶל־פַּרְעֹ֞ה בַּבֹּ֗קֶר הִנֵּה֙ יֹצֵ֣א הַמַּ֔יְמָה וְנִצַּבְתָּ֥ לִקְרָאת֖וֹ עַל־שְׂפַ֣ת הַיְאֹ֑ר וְהַמַּטֶּ֛ה אֲשֶׁר־נֶהְפַּ֥ךְ לְנָחָ֖שׁ

°פסוק זה קרי — תקח

בעל הטורים

ואחר להיות פן יגם כן יחזור פרעה להיות עפר רמה ותולעה · (יב) מטותם ב׳. הכא ואידך ומטה אהרן בתוך מטותם היתה במדרש שגם כמעשה קרח בלע מטה אהרן את מטותם וכשהוציאו אז חזר ופלטם ולכך לא הוציאו פרח וע"כ כתיב ויוצא משה את כל המטות חסר לפי שבלעם:

שפתי חכמים

תנין: ת ר"ל אותו חרב מההפך מאליו ואדם הרואה אותו סובר שמתהפך ע"י לחש א"כ משמע דלהט דהתם לשון לחש הוא: א ר"ל מדלא כתיב ויבלע תנין אהרן משמע מאחר שחזר וכו' והיה נס בתוך נס ואלו היה נחש לא היה רק נס א' אבל לאחר שנעשו מטות כדכתיב נמי את מטותם חזר ובלעם היה נס בתוך נס. הרא"ם: ב בשאר מכות כתיב כה גבי התראה אבל גבי מכה זו לא כתיב כה לאפוקי גבי מכה

רש"י

(יא) בלהטיהם. בלחשיהון ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו (בראשית ג) להט החרב המתהפכת דומה שהיא מתהפכת ע"י לחש: (יב) ויבלע מטה אהרן. (שבת צז) מאחר שחזר ונעשה מטה א בלע את כלן: (יד) כבד. תרגומו יקיר ולא איתקר מפני שהוא שם דבר כמו (שמות יח) כי כבד ממך הדבר: (טו) הנה יוצא המימה. לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו

התורה והמצוה

(י) ויעשו כן. שיהיה עשו, משה ע"י גזרתו ואהרן ע"י השלכתו, ובמדרש אמר ויעשו כן שלא השליך עד שא"ל פרעה תנו לכם מופת, וישלך אהרן, אחר שא"ל משה אז השליך לפני פרעה ולפני עבדיו, בזה בא להבדיל בין מה שעשו משה ואהרן ובין מעשה החרטומים, שמעשה החרטומים היה מעשה להט ואחיזת עינים שזה יעשה מן הצד במהירות ובתחבולה, וע"כ לא נאמר שעשו לפני פרעה ועבדיו כי עשו בלט ובסתר, אבל הם השליכו לעיני הכל ויהי לתנין באמת לא בזיוף ואחיזת עינים:

(יא) ויקרא גם פרעה. פרעה שהחזיק א"ע לאלוה רצה להדמות למשה, כמו שמשה אינו עושה בעצמו רק ע"י נביאו אהרן, כן יעשה גם הוא ע"י נביאיו החכמים והמכשפים, לז"א מלת גם, ויעשו גם הם חרטמי מצרים בלהטיהם כן, ובמה שלא אמר ויעשו גם הם כן, באר ההבדל בין מעשה אהרן ומעשיהם, שהם לא עשו תנינים בפעל רק עשו בלהטיהם, ר"ל בתחבולת אחיזת עינים שעושה במהירות עד שמטעה את עין הרואה, ואיכות התחבולה באר במ"ש ויעשו גם הם חרטמי מצרים, ר"ל שהביאו עורות של תנינים מתים, והחרטומים היו תחת עור התנינים והתנענעו תחתיהם עד שנדמה שהוא תנין חי ומתנענע דולג ממקום למקום, ופעל ויעשו מוסב על החכמים והמכשפים, שהם עשו את חרטומי מצרים שיהיו לתנינים ע"י שהתעטפו בעור תנין, ובעת שהשליכו המטות באו החרטומים המעוטפים בעור תנין והטפו המטה תחת עור התנין, ומרוב המהירות ואחיזת עינים נדמה להרואים שמן המטה נתהוה תנין, ובמדרש אמר מיד שלח והביא תינוקות מן האסכולי שלהם ועשו אף הם כך, ויעשו גם הם חרטומי מצרים מהו גם, אפילו תינוקות של ד' וה' שנים קרא ועשו כן, ר"ל שתחת עור התנינים התעטפו תינוקות המלומדים באסכולי שלהם לזה לאחוז את העינים ונבא תחת המעטפה ולהסוף המטה ולרוץ כתנין חי עד שיטעה עין הרואה, ותינוקות אלה קרא בשם חרטומים שהיו מלומדים לזה, ובהם עשו החכמים והמכשפים את פעולתם, ומפרש שעשו כן בלהטיהם היינו באחיזת עינים כלהט המבריק ומחשיך את העין:

(יב) וישליכו איש מטהו, זה מוסב על החכמים והמכשפים שהם השליכו את המטות, ויהיו לתנינם, מוסב על חרטומי מצרים שהם נהיו תנינים, ברגע שהשליכו המטות נהפכו החרטומים לתנינים, שהתעטפו בעור תנין ודמה שמן המטות נהיו תנינים ויבלע מטה אהרן את מטותם, וז"ל המדרש אמר הקב"ה

קֳדָם עַבְדוֹהִי וַהֲוָה לְתַנִּינָא׃ יא וּקְרָא אַף פַּרְעֹה לְחַכִּימַיָּא וּלְחָרָשַׁיָּא וַעֲבָדוּ אַף אִנּוּן חָרָשֵׁי מִצְרַיִם בְּלַחֲשֵׁיהוֹן כֵּן׃ יב וּרְמוֹ גְּבַר חוּטְרֵהּ וַהֲווֹ לְתַנִּינַיָּא וּבְלַע חֻטְרָא דְאַהֲרֹן יָת חֻטְרֵיהוֹן׃ יג וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלִּיל יְיָ׃ יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה יַקִּיר לִבָּא דְפַרְעֹה סָרֵיב לְשַׁלָּחָא עַמָּא׃ טו אֱזֵיל לְוָת פַּרְעֹה בְּצַפְרָא הָא נָפֵיק לְמַיָּא וְתִתְעַתַּד לְקַדָּמוּתֵהּ עַל כֵּיף נַהֲרָא וְחוּטְרָא דְאִתְהַפֵּיךְ לְחִוְיָא

השאלות

(יד-כה) למה בא בכל סדר שתי מכות בהתראה ומכה ג' שלא בהתראה, ועל מה היו מורים הג' סדרים, ובכל סדר אמר בהתראה ראשונה שיתרה בו על היאור, ואמר לשון ונצבת לקראתו ובשניה אמר בא אל פרעה שילך אל ביתו. למה בכל המכות היה ההתראה שישלח את העם ואם לא יכהו ובמכת דם א"ל ההכאה בלי תנאי. במכת דם לא א"ר שישכם בבקר רק במכת ערוב ובמכת ברד, שהלא בכל ג' אלה היה ההתראה בבקר שיצא פרעה המימה, במ"ש והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך וכן הנה אנכי מכה במטה אשר בידי משמע שהיתה המכה ע"י מטה משה, ואח"כ אמר אל אהרן קח מטך משמע שהיית מטה אהרן. מ"ש בסדר הראשון בזאת תדע כי אני ה' איך נתברר במכת דם וצפרדע מציאות ה'. לפרעה אמר שיכה את היאור לבד, ולאהרן אמר שיכה כל מימי מצרים, מאין לקחו החרטומים מים להפך אותם לדם, מ"ש ויפן פרעה וכו' ולא שת לבו גם לזאת אין לו באור:

התורה והמצוה

הקב"ה אם יבלע תנין את התנינים של מצרים מנהגו של עולם הוא שתנין בולע תנין אלא יחזור לברייתו ויבלע את התנינים, וזהו ויבלע מטה אהרן את מטותם, א"ר אלעזר נס בתוך נס מלמד שחזר המטה מטה כברייתו ובלע אותם, כשראה פרעה כן תמה אמר ומה אם יאמר למטה בלע את פרעה ואת כסאו עכשיו הוא בולע אותו עכ"ל. ומ"ש וזהו ויבלע מטה אהרן אין לו באור שכבר פי' שחזר להיות מטה ואז בלע, ומה חדש ר' אלעזר, ונראה שתחלה פי' מ"ש ויבלע מטה אהרן שחזר להיות מטה ואח"כ בלע, ע"ז שואל מהו ויבלע מטה אהרן את מטותם, ר"ל שהול"ל ויבלע מטה אהרן את תניניהם, דהא תניניהם לא חזרו לברייתם, ע"ז משיב ר' אלעזר שהיה נס בתוך נס שאחר שחזר מטה אהרן להיות מטה כברייתו בלע אותם, ר"ל שבלע את החרטומים בעצמם, דהא החרטומים הם היו התנינים שהתעטפו בעור תנין, והם עם המטות נלפפו תחת העור, ומטה אהרן בלע את התנינים עם החרטומים והמטות הלפופים שתחם, ואם היה אומר ויבלע מטה אהרן את תניניהם הייתי סובר שרק גוף התנינים נבלעו לא החרטומים, אבל כשאמר שבלע את מטותם שהם היו לפופים תחת התנין ממילא ידעינן שנבלעו גם החרטומים, וע"ז אמר שפרעה היה אומר שיוכל לבלוע גם אותו ואת כסאו כמו שבלע את החרטומים, ויחזק לב פרעה, הגם שהיה ראוי שיירא שיבלע אותו חיים כמו שבלע חרטומים בכ"ז חזק לבו:

(יד) ויאמר ה' אל משה. המכות נחלקו לג' סדרים, כמ"ש ר"י היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב, ומכה אחרונה שהיא מכת בכורות היא חוץ מן הסדרים, כי תכליתה היה שישלח את ישראל, ואז נתרצה לשלחם, אבל שבע הראשונות לא היה תכליתם לשלח את ישראל כי ה' חזק את לבו שלא יאבה לשלחם, רק היה תכליתם להודיע לכל העולם שיש אלוה, ושהוא משגיח על העולם, ושהוא בעל היכולת שאין כמוהו, ומכל סדר באו שתי מכות בהתראה, והמכה השלישית היתה בלא התראה, וכל הסדר הראשון דצ"ך, לברר מציאות ה', כמ"ש בזאת תדע כי אני ה', וע"ז באו שתי מכות בהתראה, ואחר שחזק לבו בא מכת כנים שלא בהתראה, כי לא היה ענינה לברר איזה ענין, שכבר נתברר מציאות ה' ע"פ שנים עדים, רק בא דרך עונש להכותו מכה של בזיון על שהכביד לבו, ולכן לא התרה בו תחלה, וכן שתי מכות הראשונות מן הסדר השני באו בהתראה, ובאו לברר שה' משגיח גם בארץ, כמ"ש במכת ערוב למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ, ואחר שנתקיים זה ע"י שני עדים בא מכת שחין בלא התראה, כי לא בא לברר דבר רק להכותו מכת בזיון דרך עונש. וכן שתי מכות מן הסדר השלישי באו בהתראה ובאו לברר שהוא בעל היכולת שאין כמוהו כמ"ש במכת ברד בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ, ואחר שנתקיים ע"פ שני עדים בא מכת החשך בלא התראה כי לא בא רק דרך עונש, ברשעים בחשך ידמו, ואחר שנתבררו שלשה העקרים האלה, בא מכת בכורות לכופו שישלח את העם. עוד תדע שבשתי מכות שבכל סדר שבאו בהתראה התרה בו פעם הראשון בבקר בהיותו אצל היאור שחלק לו כבוד אלהות, ושם תמיד לשון התיצבות לפני פרעה, שלשון זה מורה שמתחזק נגדו בכח ומכחיש אלהותו, וההתראה השניה נאמר תמיד בא אל פרעה, שהוא שיבא אל ביתו, ולא היה בבקר רק בחצות היום שישב בפלטין שלו וכל שריו וחכמיו לפניו למען יתפרסם ההתראה לכל עמו. ועוד היו חלוקים שסדר הראשון נעשה ע"י אהרן, וסדר השני נעשה ע"י ה' לבד חוץ ממכת השחין שנעשה ע"י משה ואהרן, וסדר השלישי נעשה ע"י משה, ואחרי ההקדמה הזאת, נבוא לבאר המכות בפרטות, כבד לב פרעה כל התראה היה שלח את עמי ואם אינך משלח הנה בו שיכהו, לבד בהתראת מכת דם שבא בלא תנאי רק הרים מטהו להכותו, ובאר הטעם כי ידע שכבד לב פרעה אחר שעדיין לא הכהו בשום מכה לא יועיל ההתראה כי ישוב בלבו דגזים ולא עביד, ואף שהתרה בו מאן לשלח העם, ולכן הכריז עליו מכה זו בלא תנאי:

תִּקַּח בְּיָדֶךָ׃ טז וְאָמַרְתָּ אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי בַּמִּדְבָּר וְהִנֵּה לֹא־שָׁמַעְתָּ עַד־כֹּה׃ יז כֹּה אָמַר יְהוָה בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה הִנֵּה אָנֹכִי מַכֶּה ׀ בַּמַּטֶּה אֲשֶׁר־בְּיָדִי עַל־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר וְנֶהֶפְכוּ לְדָם׃ יח וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר תָּמוּת וּבָאַשׁ הַיְאֹר וְנִלְאוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר׃ ס
יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן קַח מַטְּךָ וּנְטֵה־יָדְךָ עַל־מֵימֵי מִצְרַיִם עַל־נַהֲרֹתָם ׀ עַל־יְאֹרֵיהֶם וְעַל־אַגְמֵיהֶם וְעַל כָּל־מִקְוֵה מֵימֵיהֶם וְיִהְיוּ־דָם וְהָיָה דָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וּבָעֵצִים וּבָאֲבָנִים׃ כ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר ׀ צִוָּה יְהוָה וַיָּרֶם בַּמַּטֶּה וַיַּךְ אֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עֲבָדָיו וַיֵּהָפְכוּ כָּל־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּיְאֹר לְדָם׃ כא וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר מֵתָה וַיִּבְאַשׁ הַיְאֹר וְלֹא־יָכְלוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר וַיְהִי הַדָּם בְּכָל־
אֶרֶץ

בעל הטורים

(טז) והנה לא שמעת עד כה. כה אמר ה' כה בא"ת ב"ש לך וב"פ לך עולה ר"ת כל לך מכות לקו במצרים מ' ועל הים ר' זהו שרמז לו לא תשמע עד שתלקה כמנין כה וכה וזהו שנאמר לך תכה ופתי יעריש כמנין לך לך: ויבאש ב'. ויבאש היאור. וירם תולעים ויבאש. מלמד שגם ביאור גדלו תולעים שנבאש מהם: (יז) על המים ה' במסורה. דין ואידך ויחנו שם על המים. כדם הצפור השחוטה על המים החיים. והשמש זרחה על המים. ויראו וגו' את המים אדומים כדם. זהו שאמרו רז"ל צריך שיתן מים כדי שיהא הדם ניכר במים וזהו ויראו וגו' המים אדומים כדי שיהא נראה במים אודם הדם וכן במכת היאור נראה הדם במים. והכות במצוה שנעשה במים מצאו י"ב עינות מים:

שפתי חכמים

מכת בכורות כתיב גבי מכה גופא כה אמר ה': ג פי' לא היתה מכה רק במים שבכלי עצים ואבנים לא בתוך העץ וזה

רש"י

שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו (ש"ר): (טז) עד כה. עד הנה ומדרשו עד שתשמע ממני מכת בכורות שאפתח בה בכה כה אמר ה' כחצות הלילה: (יז) ונהפכו לדם. לפי שאין גשמים יורדים במצרים ונילוס עולה ומשקה את הארץ ומצרים עובדים לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואח"כ הלקה אותם: (יח) ונלאו מצרים. לבקש רפואה למי היאור שיהיו ראויין לשתות: (יט) אמור אל אהרן. לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה על ידי אהרן: נהרתם. הם נהרות המושכים כעין נהרות שלנו: יאריהם. הם בריכות נגרים העשויות בידי אדם משפת הנהר לשדות ונילוס מימיו מתברכים ועולה דרך היאורים ומשקה השדות: אגמיהם. קבוצת מים שאינן נובעין ואין נמשכין אלא עומדין במקום אחד וקורין לו אשטנ"ק: בכל ארץ מצרים. אף במרחצאות ובאמבטאות שבבתים: ובעצים ובאבנים. מים שבכלי עץ ובכלי אבן:

בלטיהם

התורה והמצוה

(טו) לך אל פרעה בבקר. כבר בארנו שבסדר זה רצה לברר לו אלהות ה', כמ"ש בזאת תדע כי אני ה', כי פרעה אמר מי ה' אשר אשמע בקולו, והכחיש אלהותו, כי לדעתו היאור הוא האלוה הגדול שמגדל כחו מן השמש שהוא היה אלהי האלהים לכל העמים הקדמונים, לכן היה משכים בבקר בעלות השמש:

והוא

לחויא תסב בידך: טז ותימר ליה יי אלהא דיהודאי שלחני לותך למימר שלח ית עמי ויפלחון קדמי במדברא והא לא קבלתא עד כען: יז כדנן אמר יי בדא תדע ארי אנא יי הא אנא מחי בחטרא די בידי על מיא די בנהרא ויתהפכון לדמא: יח ונוני די בנהרא ימותון ויסרי נהרא וילאון מצראי למשתי מיא מן נהרא: יט ואמר יי למשה אמר לאהרן סב חטרך וארים ידך על מיא דמצרים על נהריהון על אריתיהון ועל אגמיהון ועל כל בית כנישות מימיהון ויהון דמא ויהי דמא בכל ארעא דמצרים ובמני אעא ובמני אבנא: כ ועבדו כן משה ואהרן כמא דפקיד יי וארים בחטרא ומחא ית מיא די בנהרא לעיני פרעה ולעיני עבדוהי ואתהפיכו כל מיא די בנהרא לדמא: כא ונוני די בנהרא מיתו וסרי נהרא ולא יכילו מצראי למשתי מיא מן נהרא והוה דמא בכל ארעא דמצרים:

ועבדו

התורה והמצוה

והוא יוצא המימה לעבוד את היאור ונצבת לקראתו **על שפת היאר**, ובמכת ערוב אמר השכם בבקר והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה, שם היה הצווי שמשה יהיה אצל היאור טרם שיבא פרעה, לכן אמר השכם בבקר, עד שבבוא פרעה ימצא משה נצב אצל היאור ויעכב על פרעה שלא יקרב אל היאור, שעז"ת התיצב לפני פרעה, שתופס ממשלתו וכמו כמ"ש גדל לשון זה בפי' יהושע אבל פה היה צריך שפרעה יעמוד ג"כ סמוך להיאור כדי שיראה איך יכה משה את היאור, לכן לא צוהו להשכים, רק שיגיע שם בעת שפרעה יהיה כבר על שפת היאור ומשה יהיה נצב לקראתו, **והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך** מזה משמע שהיה מטה משה שנהפך לנחש לא מטה אהרן שנהפך לתנין, וכן מבואר ממ"ש הנה אנכי מכה במטה אשר בידי, וממ"ש [לקמן יז ה] ומטך אשר הכית בו את היאור קח בידך, שמשמע שהיאור הכה במטה משה, וכ"ז סותר למ"ש בצווי אל אהרן קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים, שמשמע שהכה במטה אהרן, ועפ"ז פי' הרי"א שמימיהם הכו את המים, את היאור הכה משה במטה משה, ושאר המימות הכה אהרן במטה אהרן, עיי"ש, אבל כשתעיין בפרשיות אלה תראה שבכ"מ בעת הצווי אמר ה' שנית מה יעשו כמו שתראה במכות צפרדע בכל ארבה, וא"כ לפי דעת מהרי"א הי"ל ויאמר ה' אל משה קח את מטך והכה בו את היאור ואמר אל אהרן קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים, ולכן האמת עד לעצמו כדברי חז"ל שקבלו שג' מכות הראשונות לא נעשו ע"י משה, ומ"ש הנה אנכי מכה במטה אשר בידי כי מה שעשה אהרן היה בכח משה ובגזרתו ומשה היה העקר, ומ"ש במטה אשר בידי כי אהרן הכה את היאור בשליחות משה במטה שביד משה, ובכ"ז אחר שמסרו משה ליד אהרן להכות נקרא מטה אהרן, וכן גם התנין היה במטה משה ונקרא מטה אהרן כי בעת הנס היה ביד אהרן, כי רק מטה אחד היה שנעשו בו האותות כמ"ש ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות, והתנין והנחש היו ממין אחד, זה נחש המים וזה נחש היבשה, וכ"כ הראב"ע :

(טז) ואמרת אליו. כבר התבאר שהתראה זו לא היה על תנאי אם לא ישלח יכהו, רק הודיע שכבר נתחייב עונש על שלא שמע עד כה, ומלת עד כה מציין ג"כ מדרגת הסירוב שלא די שלא שמע עוד הוסיף להרע להם :

(יז) בזאת תדע כי אני ה'. כבר בארתי שהסדר הראשון בא לברר מציאות ה' שפרעה כחש בו ויאמר לא הוא כמ"ש מי ה' אשר אשמע בקולו, והברור היה ע"י הכאת היאור שהיה אלהים של פרעה מזה יראה שיש אלהים המושל על אלהי פרעה, והאל לו שהמים שהם עלם לשוש יהפכו לדם נמוך, וזה יוכל: א] ע"י מראהו שעז"א ונהפכו לדם, ב] בעצמותו כי ,

(יח) הדגה אשר ביאר תמות. שחיות הדגים מן המים שהם קר ולא לא מן הדם שהוא חם, ג] **בריחו,** שיבאש היאור, ד] בטעמו, שילאו מצרים לשתות מים מן היאור כמ"ש ויחפרו כל מצרים וכו' :

(יט) ויאמר ה' אל משה. הנה בהתראה לא אמר רק שיכה את היאור לבד לא יתר מימות, כי אל המופת לברר מציאות ה' לא היה צריך רק הכאת היאור שהיה אלוה פרעה לא יתר מימות שלא יהפכו להם אלהות, אבל כשבא לידי מעשה רצה ה' שיהיה בו גם עונש למצרים שלא יהיה להם מים לשתות, ואם היה מכה רק היאור לבד היו מוצאים מים לשתות, לכן הוסיף שיטה ידו בהולכה והובאה לכל הצדדים בבא שתול המכה על **מימי מצרים**, ר"ל על כל המימות שהם היאור וכל מימות, ומפרט על נהרותם וכו' שהם המתפלגים מן יאור מצרים הגדול כולם יהיו דם, וגם והיה דם בבל ארץ מצרים אף מים הנמצאים **בעצים ואבנים** שהיו מהוכרים עם הנילום, וזה נעשה ע"י נטית היד לכל רוח :

(כ-כא) ויעשו. ר"ל משה ע"י צווי ואהרן במעשהו, ויך את המים אשר ביאור לא הזכיר מה שהכה יתר מימות שזה לא ראו פרעה ועבדיו, וזה לא נצרך אל המופת והברור על מציאות ה' כנ"ל, והנס

בלבדו

ארץ מצרים׃ כב ויעשו־כן חרטמי מצרים בלטיהם ויחזק לב־פרעה ולא־שמע אלהם כאשר דבר יהוה׃ כג ויפן פרעה ויבא אל־ביתו ולא־שת לבו גם־לזאת׃ כד ויחפרו כל־מצרים סביבת היאר מים לשתות כי לא יכלו לשתת ממימי היאר׃ כה וימלא שבעת ימים אחרי הכות־יהוה את־היאר׃ פ כו ויאמר יהוה אל־משה בא אל־פרעה ואמרת אליו כה אמר יהוה שלח את־עמי ויעבדני׃ כז ואם־מאן אתה לשלח הנה אנכי נגף את־כל־גבולך בצפרדעים׃ כח ושרץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל־מטתך ובבית עבדיך ובעמך

בעל הטורים

(כח) ועלו ובאו בביתך ובבית עבדיך ובעמך סדר הקדים עבדים לעם ובתר הכי כתיב ובכה ובעמך ובכל עבדיך וסימן סמכה שלקו בגופן כדדרשינן מוכהכ שהיו מקרקרין בגופן אז לקו סוס והעם תחלה שהיו בעצה כדכתיב ויאמר אל עמו ואח"כ בעבדים

רש"י

(כב) בלטיהם. לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי (סנהדרין סז) ורבותינו אמרו בלטיהם מעשה שדים ד בלהטיהם מעשה כשפים: ויחזק לב פרעה. לומר על ידי מכשפות אתם עושים כן (מנחות פה) תבן אתם מכניסין לעפריים עיר שכולה תבן. אף אתם מביאין מכשפות למצרים שכולה כשפים: (כג) גם לזאת. למופת המטה שנהפך לתנין ולא לזה של דם: (כה) וימלא. מנין שבעת ימים ה שלא שב היאור לקדמותו שהיתה המכה משמשת רביע חדש ו ושלשה חלקים היה מעיד ומתרה בהם (במ"ר): (כז) ואם מאן אתה. ואם סרבן אתה. מאן כמו ממאן מסרב אלא כינה האדם על שם המפעל ז כמו (מלכים א כ) שלו ושקט, סר וזעף: נגף את כל גבולך. מכה וכן כל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא ל' מכה. וכן (שמות כא) ונגפו אשה הרה אינו לשון מיתה. וכן (ירמיה יג) ובטרם יתנגפו רגליכם. (תהלים נא) פן תגוף באבן רגלך. (ישעיה ח) ולאבן נגף: (כח) ועלו. מן היאור: בביתך. ואח"כ בבתי עבדיך. הוא התחיל בעצה תחלה ויאמר אל עמו וממנו התחילה הפורענות

שפתי חכמים

והאבן עצמן: ד ר"ל שדים הולכים בלט א"ר אייבו כר נגרי א"ר חייא בר אבא בלטיהם אלו מעשה שדים בלהטיהם אלו מעשה כשפים וכן הוא אומר ואת להט החרב וכו' ופירש"י. בלטיהם כמו ותבא בלט: ה דק"ל דהו"ל למיכתב וימלאו ועוד הוי' מנין ז' ימים ר"ל, דוימלא קאי על מנין ולא על ז' ימים: ו ר"ל ז' ימים וא"ת והא החושך לא היה כי אם ו' ימים כדמשמע בפרשת בא וי"ל דלק' בפרשת בשלח כתיב ויהי הענן והחושך ויאר את הלילה ר"ל הענן והחושך היה למצרים ויאר את הלילה לישראל למה היה חשך למצרים אלא שהקב"ה פרע להם אותו יום ז' שלא הביא המכה עליהם: ז דמאן משמע שהיה מאן בכל שעה וזה אינו שייך דאם הוא עתה מסרב מ"מ יהיה תמיד מסרב ועז"ש אלא כינה וכו' כמו שלו ושקט אע"פ שהוא נמי לפי שעה ושלו משמע לעולם וסר וזעף ר"ל כועס

התורה והמצוה

שלעיני פרעה לא הוכה רק היאור, בכ"ז ויהי הדם בכל ארץ מצרים, הוכו אף יתר מימות:

(כב) ויעשו כן חרטמי מצרים. העקר כמ"ש ר' סעדיה גאון שלא נהפכו לדם רק מים הראוים לשתיה, שיש הבדל בין מי ובין מימי שכ"מ דכתיב מימי הוא רק מים ראוים לשתיה לא מים מרים ומלוחים כמו מי הים, והחרטומים הפכו לדם מים המלוחים, וזה עשו רק בלהטיהם ר"ל בתחבולת אחיזת עינים, ויחזק לב פרעה כיון שראה שגם החרטומים עשו כן, והנה אם היה מכה רק היאור זאת לא יכלו החרטומים לעשותו להכות יאור גדול, אבל כיון שהכה גם מימות שבכלים וזה יכלו לעשותו ע"י לט ואחיזת עינים ע"כ חזק לבו:

(כג) ויפן. אמנם כשבא לביתו נודע לו כי אין מים לשתות והיה לו לירא שימותו בצמא בכ"ז לא שת לבו גם

כב וַעֲבַדוּ כֵן חָרָשֵׁי מִצְרַיִם בְּלַחֲשֵׁיהוֹן וְאִתְקַף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלִּיל יְיָ: כג וְאִתְפְּנִי פַרְעֹה וְעַל לְבֵיתֵיהּ וְלָא שַׁוִּי לִבֵּיהּ אַף לְדָא: כד וַחֲפַרוּ כָל מִצְרָאֵי סַחֲרָנוּת נַהֲרָא מַיָּא לְמִשְׁתֵּי אֲרֵי לָא יְכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מִמַּיָּא דְנַהֲרָא: כה וּשְׁלִימוּ שִׁבְעַת יוֹמִין בָּתַר דִּמְחָא יְיָ יָת נַהֲרָא: כו וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוּל לְוָת פַּרְעֹה וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי: כז וְאִם סָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחָא הָא אֲנָא מָחֵי יָת כָּל תְּחוּמָךְ בְּעֻרְדְּעָנַיָּא: כח וִירַבֵּי נַהֲרָא עֻרְדְּעָנַיָּא וְיִסְקוּן וְיֵעֲלוּן בְּבֵיתָךְ וּבְאִדְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָךְ וְעַל עַרְסָךְ וּבְבֵית עַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ וּבְתַנּוּרָךְ וּבְאַצְוָתָךְ:
ובך

השאלות

(כו-ח-יא) מ"ש נטה ידך והעל את הצפרדעים הל"ל וישרץ היאר צפרדעים, ולפ"ז משמע שכבר שרצו מעצמם, אחר שאמר למתי אעתיר שפי' שאעתיר היום שיסורו למחר כפרש"י, הל"ל ויעש ה' כדבר משה ממחרת כמ"ש במכת דבר, ולמה אמר פרעה למחר ולא היום, ומ"ש ויצעק ע"ד הצפרדעים אשר שם לפרעה לשון מיותר ולא אמר כן במכות ערב וברד וארבה, וכן מ"ש ויעש ה' כדבר משה מיותר:

התורה והמצוה

גם לזאת, ולא בקש ממשה שיעתר אל ה', רק שחפרו סביבות היאור:

(כד) **ויחפרו וגו' לשתות**. במדרש ר' יהודה אומר שלא לקו רק המים שלמעלה לא מה שבתהום ור' נחמיה סבר גם שבתהום לקו, אולי לשטתם בזבחים (דף פ"ג) שר' יהודה מפרש וכל החטאת אשר יובא מדמה וגו' לכפר אע"פ שכפר, שס"ל שהמקור הנלוה אל הפעל בלמ"ד פי' שנעשה המעשה, וכן פי' כאן שחפרו לשתות ושתו, כי המים שבתהום לא לקו, ור' נחמיה ס"ל כר' אלעזר שם שפי' שהובא לכפר ולא כפר וכן פי' כאן שחפרו לשתות ולא שתו, [ועיין התו"ה צו סי' ע"ה]:

(כה) **וימלא שבעת ימים**. במכה זו לא בקש ממשה להסיר המכה, כי לא התרה בו על תנאי שישלח את העם ותסור המכה כנ"ל, והנה הרי"א חפש לתת להמכות סדר טבעי, ויאמר שמכת הדם סבבה מכת הצפרדעים, כי מעפושי היאור נבלעו הדגים ובאשתם שרץ היאור צפרדעים לרוב והם לברוח משם יצאו אל היבשה ונכנסו בבתי מצרים, ובסבת עפוש הדם והצפרדעים שנצברו אותם חמרים חמרים נתעפש העפר והיה לכנים עיי"ש, ולא ידעתי למה יקפיץ את הנסים ויתן להם שלשלת טבעי, ולהוציא מסברות אלה אמר שכתוב כי נמלא שבעת ימים אחרי הכות ה' את היאור וכבר נתרפא היאור ולא היו בו צפרדעים, ואח"כ שרץ היאור צפרדעים ע"פ ה' לא מסבה טבעיית, אולם הסבה ההשגחיית שנתן בזה היא נכונה שהיה עונש על הריגת ילדי ישראל שנטבעו ביאור מצרים ודמי הילדים הפך המים לדם, ועל צעקת האומללים יצאו הצפרדעים ודמה להמצרים שהילדים המתים עולים מן היאור בדמות צפרדעים צועקים ומיללים ומפחידים אותם מדה במדה, עד שבבואם שנית אל המים מי סוף טבעו גם הם כמ"ש על בדבר אשר זדו עליהם:

(כו) **בא אל פרעה**. כבר בארתי שבמכה השנית שבכל סדר נצטוה לבא אל ביתו באמצע היום בעת שישב על כסא מלכותו וכל שריו ועבדיו לפניו, ולא השכים בבקר, שגם בבקר בהרחבה הוא עד חצות היום, ושבתו בפלטין היה אחר חצות, וגם מכה זו באה לברר מציאות ה', לכן באה מן היאור שהחזיקו אותו מצרים לאלוה, והראה בפעם הא' שיש אלהים עליון מכה את אלהים שלו, ובפעם השני הראה כי אלוה של פרעה המוכה ישמע לפקודת ה' להעלות צפרדעים להשחית את א"מ, עד שהאלוה שקוו ממנו שפע וברכה בתבואת השדה ובדגים ובכל צרכיהם נהפך להם לרועץ ויוציא כלי זעם ומשחית, וכן אמר במדרש אתה אמרת לי יאורי הראה אותך אם הוא שלי או שלך שמכתו ממני תבא עליו [ר"ל מכת דם] ואני גוזר עליו והוא מעלה צפרדעים כמו שגזרתי על המים בתחלה ואמרתי ישרצו המים שרץ נפש חיה ועתה עשה כן היאור יעשה גזרתי:

(כז) **הנה אנכי נוגף**. לרש"י ז"ל לשון נגף בא על הכאה והרי"א דחה דבריו ואמר שאינו בא רק על הכאה שיש בה מיתה, ובמדרש אנכי נוגף אני דוחק עליך את המכות כמה דא"א וכי יגוף שור איש, ריב"ל אמר כל מכה ומכה היה הדבר משמש עמה, מבואר שהת"ק פי' כרש"י שבא לשון נגיפה על הכאה, וכמ"ש בב"ק (דף ב') בהמה דלית לה מזלא כתיב כי יגוף, וריב"ל סבר כהרי"א שבא על מכת דבר, וכבר האריכו מאיזה מין היו הצפרדעים אם מן הגדולים [קראקאדיל] כדעת הר"ח, או הקטנים [פראש] כדעת הראב"ע, ומשמע שהיו משני המינים הקטנים נכנסים אל הבתים והתנורים והגדולים נשארו ביאור לזכר עולם:

(כח) **ושרץ**. השריצה לא היתה ע"י אהרן כי היא בריאה חדשה שהיה ע"פ פקודת ה' כמו במעשה בראשית שאמר ישרצו המים שרץ נפש חיה, כמ"ש למעלה (פסוק כ"ו) בשם המדרש רק העליה ליבשה היה ע"י אהרן כמו שיתבאר, ובסנהדרין [דף סז] דעת ר"ע שצפרדע אחת היתה והשריצה ומלאה את כל ארץ מצרים, ראב"ע סובר שצפרדע א' שרקה וקראה את כולם לעלות, פלוגתתן תליא אם במעשה בראשית כשאמר שרצו המים שרץ נפש חיה לא נבראו רק זוג א' וזה דעת ר"ע, או שהמים השריצו רבים וזה דעת ראב"ע.
וס"ל

וּבְעַמֶּךָ וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ: כט וּבְכָה וּבְעַמְּךָ וּבְכָל־עֲבָדֶיךָ יַעֲלוּ הַצְפַרְדְּעִים: ח א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־יָדְךָ בְּמַטֶּךָ עַל־הַנְּהָרֹת עַל־הַיְאֹרִים וְעַל־הָאֲגַמִּים וְהַעַל אֶת־הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: ב וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ עַל מֵימֵי מִצְרָיִם וַתַּעַל הַצְפַרְדֵּעַ וַתְּכַס אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם: ג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם וַיַּעֲלוּ אֶת־הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: ד וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה וְיָסֵר הַצְפַרְדְּעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלְּחָה אֶת־הָעָם וְיִזְבְּחוּ לַיהוָה: ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה הִתְפָּאֵר עָלַי לְמָתַי ׀ אַעְתִּיר לְךָ וְלַעֲבָדֶיךָ וּלְעַמְּךָ לְהַכְרִית הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה: ו וַיֹּאמֶר לְמָחָר וַיֹּאמֶר כִּדְבָרְךָ לְמַעַן תֵּדַע כִּי־אֵין כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ: חמישי ז וְסָרוּ הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ וּמֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמֶּךָ רַק בַּיְאֹר

תשארנה

בעל הטורים

אבל כשעלו נכנסו תחלה בביתו ובבית עבדיו ואח"כ בעמו: (כט) ובכה ב'. ובכה ובעמך כי בכה אהרן גדול מלמד שאתו נכס הצפרדעים גדולים גדולים ואידך נכה חסידי אומה"ע שאינו מצרע שלא היו הצפרדעים לישראל הקב"ה בצדקתו מלטם: (א) והעל ב' במסורה. דין ואידך והעל אותם הר ההר כדאיתא בפסחים מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן לשרפה נשאו ק"ו לעצמן מהצפרדעים שהצפרדעים מסרו עצמן למיתה על קדוש השם ואח"כ נתלשו כדכתיב וימותו הצפרדעים מן הבתים מן החצרות ומן השדות אבל לא מהתנורים אבל מכה ואכן שנאמר בהם יען לא האמנתם בי להקדישני ולא נשאו ק"ו מהצפרדעים מתו ולא זכו ליכנס לארץ: (ד) ויזבחו ב' במסורה. ויזבחו לה'. ויזבחו זבחי תודה. ד' צריכים להודות ואחד מהם יוצא מבית האסורים: (ה) ולעבדיך ג'. דין ואידך ולעבדיך מקנה ובירמיה מה חטאתי לך ולעבדיך שהכניסו להקיבו כשמוכו בכור מלמד שאפילו אם היו מחביאים עצמם תחת הקרקע שם היו באים הצפרדעים ומשחיתים

רשי

(סוטה יא וש"ר): (כט) ובכה ובעמך. (סנהדרין פ) בתוך מעיהם נכנסין ח ומקרקרין: (ב) ותעל הצפרדע. (ש"ר) צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים זהו מדרשו. ופשוטו יש לומר שרצת הצפרדעים קורא ל' יחידות. וכן ותהי הכנם הרחשת גרוניל"א בלעז ואף ותעל הצפרדע גרינולי"רא בלעז (געפרעש): (ה) התפאר עלי. כמו (ישעיה י) היתפאר הגרזן על החוצב בו משתבח לומר אני גדול ממך ונפי"ר בלעז. וכן התפאר עלי השתבח להתחכם ולשאול דבר גדול ולומר ט שלא אוכל לעשותו: למתי אעתיר לך. אם אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים למתי תרצה שיכרתו י ותראה אם אקים דברי למועד שתקבע לי. אלו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל. עכשיו שנאמר למתי משמע אני היום אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע. עלי אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו. אעתיר. העתירו והעתרתי ולא נאמר אעתר עתרו כ ועתרתי מפני שכל ל' עתר הרבות תפלה הוא

וכאשר

שפתי חכמים

ש לא משמע לשלה ואינן אלא לפי שעה אלא כיום וכו': ח ומקרקרים לשון צעקה וקולות: ט רצה לומר אם תוכל לשאול אותו דבר שלא אוכל לעשותו שתוכל אתה להתפאר עלי לאמר שאני לא אוכל לעשותו: י ואם תאמר מה שאלו משה ודאי היה מתפלל שיכרתו היום לאלתר. ויש לומר לפי שהיה סבור משה אם יתפלל שיכרתו מיד אז מיד היה צריך לשלח את ישראל כמו שאמר למשה וזה היה רע לו לפיכך לא ידע משה באיזה יום ירצה ולפי מה שתירץ הרמב"ן בשם שמיד יטרח נ"כ קושיא זו: כ לשון אעתיר העתירו והעתרתי

כט ובך ובעמך ובכל עבדך יסקון ערדעניא: א ואמר יי למשה אמר לאהרן ארים ית ידך בחטרך על נהריא על אריתיא ועל אגמיא ואסיק ית ערדעניא על ארעא דמצרים: ב וארים אהרן ית ידה על מיא דמצראי וסליקת ערדעניא וחפת ית ארעא דמצרים: ג ועבדו כן חרשיא בלחשיהון ואסיקו ית ערדעניא על ארעא דמצרים: ד וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר צלו קדם יי ויעדי ערדעניא מני ומעמי ואשלח ית עמא וידבחון קדם יי: ה ואמר משה לפרעה שאל לך גבורא הב לי זמן לאמתי אצלי עלך ועל עבדך ועל עמך לשיצאה ערדעניא מנך ומבתך לחוד דבנהרא ישתארן: ו ואמר למחר ואמר כפתגמך בדיל דתדע ארי לית כיי אלהנא: ז ויעדון ערדעניא מנך ומבתך ומעבדך ומעמך לחוד דבנהרא ישתארן

רש"י

וכאשר יאמר הרבו הרבה והרביתי ל' הפעיל כך יאמר אעתיר העתירו והעתרתי דברים ל וזהו גלשם שעתרתם עלי מ דבריכם (יחזקאל לה) הרביתם: (ו) ויאמר למחר. התפלל היום ב שיכרתו למחר ויצא

שפתי חכמים

משמע לשון הפעיל שהוא פועל יוצא והוה ליה למיכתב לשון הפעיל כמו אעתר עתרי ועתרתי כיון שהוא לשון תפלה והתפלה אינו פועל יוצא לכן פירש מפני וכו': ל רצה לומר דלשון המפעיל קאי אדברים והוא כאלו כתיב דברים: מ דכתיב היה בהדיא דבריכם: ב שסברי השאלה היה מפי יכרתו וצ"ל שהתשובה ג"כ לא היתה רק על זמן הכרתם הצפרדעים כן פירש הרא"ם. וקשה ולמה לו לנער הזה עד למחר למה לא אמר שיכרתו מיד ויש לומר שפרעה היה מחזיק את משה בחזקת מכשף וסבור שיודע לכוין השעות ובודאי עכשיו היא השעה שיכרתו וכשתעבור השעה לא יוכל להסירם ולכן אמר למחר להראות שע"י מכשפות הוא עושה כן אבל משה מתי שהתפלל נשמע תפלתו מהרש"ל. מקשים העולם למה שינה הכתוב בצפרדעים ויצעק משה אל ה' ובשאר מכות כתיב ויעתר משה אל ה'. וי"ל משום דאמריך שמתפלל

התורה והמצוה

וה"ל לרמב"ם שנבראו רבים יש מאין ורק אחת שרקה והעלתה כולם שמז"א ותעל הצפרדע שהוא לדעתו פעל יוצא שצפרדע אחת העלתה את כולם ע"י שריקתה. ומ"ש ועלו ובאו זה היה ע"י אהרן כי טבע הצפרדע להיות במים וע"י אהרן עלו אל היבשה עד כבעם, ותחלה יעלו בביתך ומשם יגיעו לחדר משכבך ומשם על מטתך חדר לפנים מחדר ואח"כ יהיו בבית עבדיך ואח"כ בעמך, וכמ"ש במדרש פרעה הב"ל בעבירה תחלה לקה תחלה, ודרך הכתובים לומר תמיד לא זו אף זו והיה ראוי לומר במשארותיך ובתנוריך שהתנור הוא חדוש יותר, וע"כ פי' חז"ל כשהיתה המצרית לשה את העסה ומסקת התנור באו הצפרדעים ויורדים לתוך העסה ואוכלים הבצק ויורדים לתוך התנור ומצנן אותו ונדבקת הפת, לפ"ז מ"ש במשארותיך הוא על הלחם שנצטנן בתנור ואוכלים אותו כשהם בתנור:

(כט) ובכה. אח"כ יעלו לתוך גופם וגם בזה יתחילו בפרעה תחלה כנ"ל:

ח (א) נטה. לא אמר קח מטך כמו למעלה כי כבר היה המטה אצל אהרן מעת מכה דם, והעל את הצפרדעים כי ההעלאה נעשה ע"י ה' כנ"ל [ז' כח]:

(ג) ויעשו. ומפרש שלא עשו ממש כי היו רק בלטיהם מעשה אחיזת עינים, ויל"פ מ"ש ויעלו הוא פעל עומד, כמו בעלותה עם אישה [ש"א ב' י"ט], כי תעלה את המלך ירושלים [ש"ב י"ט ל"ה], שמלת את כמו עם, שעלו עם הצפרדעים, וע"י אחיזת עינים בלטתם עם הצפרדעים העולים כדרכם דמה שהם עשו זאת:

(ד) ויסר הצפרדעים. כבר ראה פרעה שאין ממש בחרטומים אחר שאינם יכולים להסירם, ואמר למשה ולאהרן שאם יסירו הצפרדעים ע"י תפלתם יתודע לו שהוא פועל אלהים כי המופת יבחן מצד הפכו ואז ישלח את העם:

(ה) ויאמר משה לפרעה התפאר עלי. פירושו כמו מ"ש [שופטים ז' ב'] פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי, אמר לו, אחר שאתה בלתי מאמין בנסי ה' הלא גם אם אעתיר אל ה' ויסורו הצפרדעים ג"כ תתפאר עלי שלא אני עשיתי זאת רק שסרו מעצמם במקרה, וע"כ כדי לברר הדבר במופת צריך ג"ד: א) שיקבע זמן ויסורו ברגע שקבע להם ועז"א למתי אעתיר, ב) לך ולעבדיך, באשר עקר ביאת המכה היה בשבילך שפרעה הסחיל בעבירה תחלה וצריך שעקר התפלה יהיה שיסורו ממך ועי"ז יושעו גם עבדיך, זכן בסורם יסורו תחלה ממך ומבתיך ואח"כ מעמך, ג) רק ביאר תשארנה, שאם יסורו כולם עדיין יתלה הדבר במקרה אבל ע"י שישארו ביאור לזכר עולם ידע שהוא פועל אלהים אשר זכר עשה לנפלאותיו:

(ו) ויאמר למחר. פרעה חשב כן באמת שמשה עשה זאת ע"י כשוף ושיודע שעתה הגיע עת שיסורו מעצמם, ע"כ רצה לנסות אם ישארו עד היום ולמחר יסורו, ויאמר כדברך כאשר לו הב' תנאים הנ"ל

תִּשָּׁאַרְנָה: ח וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מֵעִם פַּרְעֹה וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה עַל־דְּבַר הַצְפַרְדְּעִים אֲשֶׁר־שָׂם לְפַרְעֹה: ט וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּמֻתוּ הַצְפַרְדְּעִים מִן־הַבָּתִּים מִן־הַחֲצֵרֹת וּמִן־הַשָּׂדֹת: י וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֳמָרִם חֳמָרִם וַתִּבְאַשׁ הָאָרֶץ: יא וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה וְהַכְבֵּד אֶת־לִבּוֹ וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה: ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־מַטְּךָ וְהַךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וְהָיָה לְכִנִּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: יג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ בְמַטֵּהוּ וַיַּךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה כָּל־עֲפַר הָאָרֶץ הָיָה כִנִּים בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם

בעל הטורים

בהם וגם משחיתים ויכול להיות עד שלא נבהר מרעה למקנה: (י) חמרים ג' במסורה. הכא ואידך אסף עברה חמרים. מלמד שאף כאן המביא אסף עברה חמרים: (יב) והך ב'. והך את עפר הארץ. והך כף אל כף. מלמד שהיו הכנים מכים ומצפצפים על פניהם ועל כל גבהם: טעם הכנים לפי שמנעו המצרים את ישראל מלרחוץ במרחצאות ומתוך כך נתמלאו

רש"י

(ח) ויצא ויצעק. מיד שיכרתו למחר: (י) חמרים חמרים. צבורים צבורים כתרגומו דגורין דגורין: (יא) והכבד את לבו. ל' פעול הוא כמו הלוך ונסוע. וכן (מ"ב ג) והכות את מואב (שמואל א' כב) ושאול לו באלהי' (מ"א כ) הכה ופצוע: כאשר דבר ה'. והיכן דבר ה' ולא ישמע אליכם פרעה: (יב) אמר אל אהרן. לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן: (יג) ותהי הכנם. הרחישה

שפתי חכמים

שהתפלל צריך להשמיע לאזניו מה שמוציא מפיו וכאן היו הצפרדעים צועקים כמ"ש רש"י בפסוק והוצרך להרים קולו בתפלתו כדי שישמיע לאזניו את תפלתו: ם וא"ת ולמה לא פי' רש"י לעיל גבי מכת דם דכתיב ויחזק לב פרעה ולא שמע וגו' וכן גבי בליעת מטה אהרן את מטותיהם וי"ל דלעיל כיון שעדיין המכה לא סרה ממנו והוא עודנו מחזיק בטומאתו בודאי הוא בשביל דבורו של ה' שדבר להם ולא ישמע אליכם פרעה אבל הכא כתיב וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו ולא שמע אליהם כאשר דבר ה' קשה לרש"י היכן דבר ה' באופן אם יהיה הרוחה שלא ישמע אליכם מ"ה מביא קרא ולא ישמע אליכם פרעה ואח"כ כתיב ונתתי את ידי וגו' מאי זה דכתיב ונתתי וגו' הא עדיין המכה לא סרה א"ו ה"ק קרא ונתתי כלומר כשיהיה לו הרוחה לא ישמע אליכם ונתתי את ידי וגו'

התורה והמצוה

פ"ל, א] כדבריך שיסורו למחר למען תדע כי אין כה' אלהינו, שהוא הפועל דין בהבאת המכה ופועל רחמים בהסרתה שזה מרומז בשני השמות ה' ואלהים:

(ז) וסרו. זאת שנית שיסורו אחלה ממך ומבתיך ואח"כ מעבדיך ומעמך, ג] פרק ביאור ההגדה: [א]

(ח) ויצא משה מעם פרעה. מזה מבואר כדעת רש"י ז"ל שכתב שאלו נאמר מתי אעתיר היינו מתי אתפלל, אבל כשאמר למתי פי' שאני אתפלל תיכף שיכרתו באותו זמן שתקבע, ולכן יצא תיכף והתפלל שיסורו למחר, והרמב"ן דייק עליו שע"ז היל"ל ויעש ה' כדבר משה שמהרת כמ"ש במכת דבר, וע"כ דעתו שלמ"ד

תורה אור

[א] ועוד לאלה מלים עפמ"ש בברכות [דף ו'] לעולם יהיה אדם זהיר בתפלת המנחה שנאמר ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר וגו' ענני ה' ענני שתרד אש מן השמים וענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם, ויפלא מדוע מביא מאמר זה של ענני ה' ענני שאינו שייך לכאן, שרצה להוכיח שיהיה אדם זהיר בתפלת המנחה, ונראה עפמ"ש בזוה"ק דאין כשפים שולטים רק מחצות היום עד חצות הלילה, אבל מחצות הלילה עד חצות היום אין כשפים שולטים, וממ"ש ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו אין להוכיח

שיהיה

ישתארן: ח ונפק משה ואהרן מלות פרעה וצלי משה קדם יי על עסק עורדעניא די שוי לפרעה: ט ועבד יי כפתגמא דמשה ומיתו עורדעניא מן בתיא מן דרתא ומן חקלתא: י וכנשו יתהון דגורין דגורין וסריאו ארעא: יא וחזא פרעה ארי הות רוחתא ויקר ית לבה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי: יב ואמר יי למשה אמר לאהרן ארים ית חטרך ומחי ית עפרא דארעא ויהא לקלמתא בכל ארעא דמצרים: יג ועבדו כן וארים אהרן ית ידה בחטרה ומחא ית עפרא דארעא והות קלמתא באנשא ובבעירא כל עפרא דארעא הות קלמתא בכל ארעא דמצרים

השאלות

(יב-טו) אחר שאמר שעפר הארץ יוציא כנים היל"ל ויך את עפר הארץ והיה כנים וכו' ותהי הכנם באדם ובבהמה דהא מן העפר בא אל האדם והבהמה, ולמה אמר שתי פעמים ותהי הכנם באדם ובבהמה, ומ"ש אצבע אלהים הוא, ופרעה ועבדיו לא קראו את ה' רק בשם הויה לא בשם אלהים אם לא בבנוי אל ישראל, ומשמע שע"י מאמר החרטומים חזק לב פרעה והיה מהראוי בהפך:

התורה והמצוה

שלמ"ד למתי נוספת, ופי' שלא התפלל עד למחר, וע"ז השיב שאם היתה התפלה שיסורו הצפרדעים גם מן היאור היתה שאלתו צודקת, אבל כיון שהצפרדעים אשר ביאור נשארו, היה תפלת משה רק שמה שהצפרדעים [שכפי הטבע לא יתקיימו ביבשה רק במים] חיים ביבשה שזה היה נס, יופסק הנס הזה, וכפי הטבע יתקיימו יום אחד ביבשה רק א"א להם לחיות ביבשה יותר מיום א', והיכף שהתפלל ונפסק הנס לא היו עתידים לחיות רק יום אחד והיו עתידים למות למחר, וע"כ לא יכול לאמר ויעש ה' את הדבר הזה ממחרת כי ה' עשה הדבר תיכף שתיכף נפסק הנס מה שהיו חיים ביבשה בנס, ועד למחר שהתקיימו הוא כפי הטבע, שלא ימותו תיכף מחסרון מים, ומ"ש ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה שהוא מיותר שהיל"ל סתם ויצעק משה אל ה' כמ"ש בערוב ובברד ובארבה, נראה כי אחר שמכה זו היה לה גבול עד כמה תשמש, היה לאוי שבעת הסור המכה ימותו גם הצפרדעים אשר ביאור שהיו ג"כ בריאה חדשה רק בשעתה, והוצרך משה להתפלל שלא יסורו רק הצפרדעים אשר שם לפרעה, ר"ל הצפרדעים אשר היו ביבשה שהם היו מיועדים להכות את פרעה, לא הצפרדעים שביאור שלא הזמין אותם על פרעה להכותו, עליהם בקש שיסורו, וע"ז הוצרך לצעוק כי פלגא לא עבדי, ועז"א:

(ט) ויעש ה' כדבר משה, שיסורו הצפרדעים אשר ביאור להיות זכר לנפלאותיו, וימותו הצפרדעים מן הבתים של פרעה ומן החצרות שהם גרו עבדי פרעה ומן השדות שהם נמצא ההמון כמ"ש וסרו ממך ומעבדיך ומעמך כנ"ל:

(י-יא) ויצברו. פרעה חשב שמ"ש וסרו הצפרדעים היינו שילכו להם כמו מ"ש וסר הערוב, אבל כוונת משה היתה שימותו כדי שתבאש הארץ וירא פרעה כי רק היתה הרוחה קצת לא ישועה לגמרי, ע"כ הכביד את לבו, שחשב שמשה לא קיים את דברו, ויש הבדל בין הכביד לבו ובין חזק לב, שר"ל שהיה ירא ומלא פחד ובכ"ז הכביד לבו שלא לשלח:

(יג) ותהי הכנם באדם ובבהמה. ה' אמר שעפר הארץ יהיה כנים שזה עקר המופת, וספר הכתוב שהכינמה [ר"ל הוית הכנים והרחש כפרש"י] התחיל באדם ובבהמה ומהם נתפשטו על העפר, והיה זה מפני טעמים: א] בל יטעו שהוא ענין טבעי כמ"ש הרי"א שע"י שנתעפש עפר הארץ ע"י הצפרדעים נולדו

תורה אור

שיהיה אדם זהיר בתפלת המנחה, פי"ל שזה היה במקרה שעד זמן המנחה התעסקו נביאי הבעל בקרבנם ולעת המנחה נגש אליהו, ע"ז מביא שאליהו אמר ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם, וכיון שהסירה שיחשדוהו בכשפים הי"ל להקדים מעשהו קודם זמן המנחה, שאז א"א לעשות כשפים ולא יוכלו לחשדו בכשפים, ומזה מבואר שכוון מעשהו בעלות המנחה, מפני שאז הוא עת רצון ולעולם יהיה אדם זהיר בתפלת המנחה. והנה מ"ש שאליהו התפלל שלא יאמרו מעשה כשפים הם, זה הוציאו מהנס השני שנעשה שאלישע יצק על ידו י"ב כדים מים, ומזה נעשה נס שעלת מים גדולה סביב למזבח, והאש לחכה את המים אשר בתעלה, וגם זה היה שלא לצורך, וע"כ שהתפלל שלא יאמרו מעשה כשפים הם, וע"כ נעשה תעלת מים סביב שכבר אמרו חז"ל שהכשפים נבדקים במים ולא יכלו לאמר מעשה כשפים הם, וע"ז בקש ענני שתי פעמים על האש ועל המים, וכן היה בפרעה שכבר באו שמ"ש בא אל פרעה שהוא שיבא לפלטין היה אחר חצות היום, ופרעה שחשדו בכשפים, כשאמר למתי אעתיר אמר למחר, ר"ל מחר בבקר שא"א לעשות כשפים, כי עסק אחר חצות השד אותו שעשה כשפים, ועז"א משה, כדברך, שיסורו מחר בבקר, למען תדע כי אין כה' אלהינו ולית מעשה כשפים, ולכך עוד שאינו מעשה כשפים כי יסורו הצפרדעים וכו' רק ביאור תשארנה וביום א"א לעשות כשפים:

מִצְרָיִם: יד וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם לְהוֹצִיא אֶת־הַכִּנִּים וְלֹא יָכֹלוּ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה: טו וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּם אֶל־פַּרְעֹה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה: ס טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה הִנֵּה יוֹצֵא הַמָּיְמָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי: יז כִּי אִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי הִנְנִי מַשְׁלִיחַ בְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמְּךָ וּבְבָתֶּיךָ אֶת־הֶעָרֹב וּמָלְאוּ בָּתֵּי מִצְרַיִם אֶת־הֶעָרֹב וְגַם הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הֵם עָלֶיהָ: יח וְהִפְלֵיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת־אֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר עַמִּי עֹמֵד עָלֶיהָ לְבִלְתִּי הֱיוֹת־שָׁם עָרֹב לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: ששי יט וְשַׂמְתִּי פְדֻת בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמֶּךָ לְמָחָר יִהְיֶה הָאֹת

הזה

בעל הטורים

כנים בבגדיהם לפיכך לקו שם בכנים: (יד) ולא יכלו ג' במסורה. דין ואידך ויתחרו האנשים להשיב אל היבשה ולא יכלו. ויראו מזהב כי חזקה עליו המלחמה וגו' להבקיע אל מלך אדום ולא יכלו. מלמד שאף אם היו בורחים אל הים מפני הכנים שם היו באים בכח ונלחמים עמהם: (יט) פדת ג' במסורה. דין חסר וב' מלאים. פדות שלח לעמו. והרבה עמו פדות. כי זה לא היה פדות שלם אלא מפני הערוב אבל לעתיד הרבה עמו פדות ויהיה גאולה שלמה:

רש"י

הרחיקה פדולי"א בלעז (לויזעריא): (יד) להוציא את הכנים. לבראותם (ס"א ולהוציאם) ע ממקום אחר: ולא יכלו. שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה: (טו) אצבע אלהים הוא. מכה זו אינה ע"י כשפים מאת המקום היא: כאשר דבר ה'. ולא ישמע אליכם פרעה: (יז) משליח בך. מגרה בך. וכן (דברים לב) ושן בהמות אשלח בם לשון שסוי אינציט"ר בלעז (אנרייצן): את הערב. כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם. ויש טעם בדבר פ באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו. בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם כסדר מלכות כשצרה על עיר בתחלה מקלקל מעינותיה ואח"כ תוקעין עליהם ומריעין בשופרות ליראם ולבהלם וכן הצפרדעים מקרקרים והומים וכו' כדאיתא במדרש רבי תנחומא: (יח) והפליתי. והפרשתי וכן (שמות ט) והפלה ה' וכן (דברים ל) לא נפלאת היא ממך לא מובדלת ומופרשת היא ממך: למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. אע"פ ששכינתי בשמים גזרתי מתקיימת בתחתונים: (יט) ושמתי פדת. שיבדיל בין עמי ובין עמך:

[illegible]

שפתי חכמים

וגו': ע לאו להוציאם מעליהם ודייק רש"י מדכתיב ויעשו כן החרטומים שפירושו שעשו גם כן כמשה ואהרן: פ דק"ל למה הביא עליהן הערוב דדם ולפרדע היה כדי לסלקות יראתם וכנים כדי להראות שאין יכולת לחרטומים להוציאן ומ"ע

התורה והמצוה

שלדו הכנים כמ"ש בשמו למעלה [ז' כ"ה] לכן התחילה הכינים באדם ובבהמה, ב] י"ל בהפך שלידת הכנים מן העפר [ר"ל הכינה הרוחשת, עיין תוס' שבת י"ב] הוא בריאה יש מאין, ואין להרבות בנס שלא לצורך, לכן התחילה הכינים באדם ובבהמה שהוא טבעי שיולדו שם כנים מחמת הזיעה, ומשם התפשטו למלאת כל עפר הארץ, ולא היו בריאה יש מאין, והנס היה מה שמשם התרבו כ"כ עד שנתמלא עפר הארץ כולו מהם: (יד) ויעשו וגו' להוציא את הכנים. לדעת הז"ל פי' שרצו לעשות ולא יכלו, שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה, והנכון שהחרטומים רצו להוציא את הכנים היינו להוציאם מן האדם והבהמה שלא

ימצאון

דמצרים: יד ועבדו כן חרשיא בלחשיהון לאפקא ית קלמתא ולא יכילו והות קלמתא באנשא ובבעירא: טו ואמרו חרשיא לפרעה הא מחא מן קדם יי היא ואתקף לבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי: טז ואמר יי למשה אקדם בצפרא ואתעתד קדם פרעה הא נפק למיא ותימר ליה כדנן אמר יי שלח עמי ויפלחון קדמי: יז ארי אם ליתך משלח ית עמי הא אנא משלח בך ובעבדך ובעמך ובבתך ית ערובא ויתמלון בתי מצרים ית ערובא ואף ארעא דאנון עלה: יח ואפריש ביומא ההוא ית ארעא דגשן דעמי קאים עלה בדיל דלא למהוי תמן ערובא בדיל דתדע ארי אנא יי שליט בגו ארעא: יט ואשוי פורקן לעמי
ועל

השאלות

(טז-כח) מז"ש וגם את האדמה אשר הם עליה. ומה זה שאמר ושמתי פדות, למה לא אמר כמ"ש בדבר מחר יעשה ה' את הדבר הזה ויעש ה' את הדבר הזה ממחרת, שממ"ש ויעש ה' כן משמע שעשה תיכף, למה התעורר עתה שיזבחו בארץ שזה היה יכול לאמר תיכף, ולמה אמר שלא ירחיקו ללכת:

התורה והמצוה

ימלאון שם, שכבר ראו שפרעה לא שם לבו ע"מ שהפליא את הצפרדעים, ועשה עקר הבקשה עם משה במה שיסורו הצפרדעים, ורצו הם להסיר את הכנים, ומבואר שעל הכנים הנולדים בבע"ח יש רפואות ותרופות להוציאם ולהמיתם ע"י סמים ומשיחות לנקות הזיעה ומותרי השער, והחרטומים היו מומחים בזה, רק פה לא יכלו כי היה ענין השגחי, שלא יועיל שום תרופה טבעית לזה, ונשארו הכנים באדם ובבהמה, וגם רמז עמ"ש בפי' תהלים עמ"ש ויבא ערוב גו' כנים בכל גבולם שמכת הכנים לא סרה מהם ונשארה בכל אנשי הדור ההוא, שגם אחר שהביא מכת ערוב היה כנים בכל גבולם, ועז"א ותהי הכנם באדם ובבהמה, ר"ל שנשארה להם לעולם, שכבר כתבתי שמכת כנים לא היה להורות איזה דבר רק להכות אותם במכת בזיון, שלכן בא שלא בהתראה ולא סרה מהם גם אח"כ:

(טו) ויאמרו החרטמם אל פרעה אצבע אלהים הוא. כשתראה בכל הפרשיות האלה לא תמצא שפרעה והמצריים יקראו את ה' בשם אלהים רק בשם הויה, כי שם אלהים היה מיוחד אצלם למערכת השמים או לאלהיהם, לא לאלהי ישראל שקראוהו הויה, אם לא כשאמרו בכנוי לכו זבחו לאלהיכם בארץ, ר"ל אלהי ישראל, לא סתם אלהים, ומבואר שמ"ש אצבע אלהים הוא, לא כוונו על אלהי ישראל שהיה להם לומר אצבע ה' הוא, או אצבע אלהי ישראל, כי מכה זו שבאה בלא התראה חשבו שלא באה מאת אלהי ישראל בשביל ישראל, שא"כ היה צריך להודיע זאת למשה ושמשה יתרה בו תחלה, ואמרו שזה מכה שחלה עליהם מאת אלהי מצרים שקראו אצלם סתם בשם אלהים, וכן פי' הראב"ע אצבע אלהים הוא לא באה זאת המכה בעבור ישראל רק מכת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים, ועי"כ ויחזק לב פרעה, שלא היה ירא עוד כלל כי סר ממנו הפחד:

(טז) ויאמר ה' אל משה. פה התחיל הסדר השני של המכות, אחר שהראה להם במופת מציאות ה', בא שני עדים לברר פנת ההשגחה וכמ"ש בהקדמה לסדרי המכות למעלה ז' י"ד עיי"ש:

(יז) הנני משליח. פעל שלח שבא בהפעיל מורה על הגירוי, כי החיות הרעות נמצאו שם תמיד רק שהם בטבעם להתחבאות מבני אדם ביערות ובמערות ובמחילות עפר כמ"ש תזרח השמש יאספון, ובעת משלחת מגרה אותם בבני אדם ויוצאים ממחבואם לטרף טרף כמ"ש והשלחתי בכם את חית השדה, וסדר שתחלה תגרה אותם בך ואח"כ בעמך, וכמ"ש פרעה התחיל בעבירה תחלה התחילה בו הפורענות, ותחלה ישלטו על ב"א בשוקים וברחובות ואח"כ תשליחם בבתיך, שלרוב גם בעת משלחת לא יכנסו אל הבתים, ואחר שיתחילו לכנוס בבתיך יכנסו בבתי מצרים עד שימלאו בתי מצרים את הערב, וגם האדמה אשר הבתים עומדים עליה שיעשו להם מחילות באדמת הבתים ושם ירבצון:

(יח) והפליתי. ובאשר סדר הזה השני של עד"ש בא לברר פנת ההשגחה, שפרעה לא האמין שה' העליון משגיח בקרב הארץ בהשגחה פרטית, וכמ"ש למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ, באר לו שזה יתברר במכה זו, שאפלה את ארץ גשן, ששם לא יהיה ערוב, וזה יהיה מצד שעמי עומד עליה, וזה גם מיוחד ומופלא, שהבדלה זו שהבדיל ארץ גושן בזה הוא ענין מופלא ונסיי, לז"א והפליתי, שהוא ההבדלה הפלאייה, וכולם ידעו שזה נעשה בגם מצד שעמי עומד עליה, ופי' במדרש א"ר אמי כאדם שאומר לחברו לא ימול פלוני בסאריקו זו שפלוני פטרוני עומד עליו, כי לשון עומד עליה לא נמצא על הישיבה בארץ, שע"ז בא הלשון אשר עמי גר שם או יושב או שוכן שם, ע"כ פי' כמו והוא עומד על הגמלים, לנער השגב על הקוצרים, שהם יגינו על הארץ לבלתי היות שם ערוב, ור"ל כי מכת דם וצפרדע נמצא גם בארץ גשן והזיק להמצריים רק שישראל נצולו, אבל מכת ערוב לא נמצא שם כלל אף בבתי המצריים, ובזה יתברר לך כי אני ה' בקרב הארץ, ומשגיח בהשגחה מיוחדת על עמי וצאן מרעיתי:

ושמתי

הַזֶּה: כ וַיַּעַשׂ יְהוָה כֵּן וַיָּבֹא עָרֹב כָּבֵד בֵּיתָה פַרְעֹה
וּבֵית עֲבָדָיו וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ מִפְּנֵי
הֶעָרֹב: כא וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר לְכוּ
זִבְחוּ לֵאלֹהֵיכֶם בָּאָרֶץ: כב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לֹא נָכוֹן לַעֲשׂוֹת
כֵּן כִּי תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם נִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח
אֶת־תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלֻנוּ: כג דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת
יָמִים נֵלֵךְ בַּמִּדְבָּר וְזָבַחְנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר יֹאמַר
אֵלֵינוּ: כד וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אָנֹכִי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וּזְבַחְתֶּם
לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם בַּמִּדְבָּר רַק הַרְחֵק לֹא־תַרְחִיקוּ לָלֶכֶת
הַעְתִּירוּ בַּעֲדִי: כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵא מֵעִמָּךְ
וְהַעְתַּרְתִּי אֶל־יְהוָה וְסָר הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ
מָחָר רַק אַל־יֹסֵף פַּרְעֹה הָתֵל לְבִלְתִּי שַׁלַּח אֶת־הָעָם
לִזְבֹּחַ לַיהוָה: כו וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה:
כז וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּסַר הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו
וּמֵעַמּוֹ לֹא נִשְׁאַר אֶחָד: כח וַיַּכְבֵּד פַּרְעֹה אֶת־לִבּוֹ גַּם

בפעם

רש"י

(כ) תשחת הארץ. נשחתה הארץ צ אתחבלת ארעא: (כא) זבחו לאלהיכם בארץ. במקומכם ק ולא תלכו במדבר: (כב) תועבת מצרים. יראת מצרים כמו (מלכים ב כג) ולמלכם תועבת בני עמון ואצל ישראל קורא אותה ר תועבה. ועוד י"ל בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנאוי הוא למצרים ש זביחה שאנו זובחים שהרי יראתם אנו זובחים: ולא יסקלנו. בתמיה: (כה) התל. כמו להתל: (כו) ויעתר אל ה'. נתאמץ בתפלה. וכן אם בא לומר ויעתיר היה יכול לומר ומשמע וירבה בתפלה. עכשיו כשהוא אומר בל' ויפעל משמע וירבה להתפלל: (כז) ויסר הערב. ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים ת שאם מתו יהיה לכם הנאה בעורותם: (כח) גם בפעם הזאת. אע"פ שאמר אנכי אשלח אתכם לא קיים הבטחתו

שפתי חכמים

וא"ת על הערוב נכ"ה ויש טעם כו': צ דק"ל דתשחת הארץ משמע ל' עתיד הא כבר היתה נשחתה לכך הביא ראיה מהתרגום שמפרש אתחבלת שהוא ל' עבר או בינוני: ק דק"ל וכי בשמים יזבחו ועז"ש ולא תלכו למדבר כמו שאתם אומרים לילך במדבר ולזבוח שם: ר ר"ל לישראל היה אומר כן לא למצרים: ש ר"ל תועבה פי' שנאה ולפ"ז מצי למימר דלמצרים עצמן אומר כן: ת וא"ת הי"ל לפרש כן גבי וסר הערוב מפרעה וי"ל דדק משה לומר ל' הסרה בתפלתו במקום מיתה שהרי לעיל כשהתפלל על הצפרדעים אמר וסרו הצפרדעים וגו' וכתיב אח"כ וימותו הצפרדעים אבל כאן דכתיב ויסר במקום וימותו הצפרדעים משמע שלא מתו הוצרך לפ' בו טעם

התורה והמצוה

(יט) ושמתי פדות. פי' הרמב"ן שגם אם יהיה איש מישראל בארץ מצרים שם יהיה הערוב לא יזיק את איש ישראל, ותפס לשון פדות, לומר שהחיה שתרצה להמית איש מישראל תמית איש מצרי תחתיו, והמצרי יפדה את ישראל מידה, וכמ"ש במדרש מלמד שהיו ישראל ראוים ללקות בזאת המכה ונתן הקב"ה את המצריים פדיונם. למחר יהיה האות הזה, ממה שלא אמר כמ"ש בדבר מחר יעשה ה' את הדבר הזה,

ובס

וְעַל עַמָּךְ אֲתִי מַחָא לִמְחַר יְהֵא אָתָא הָדֵין: כ וַעֲבַד יְיָ כֵּן וַאֲתָא עָרוֹבָא תַּקִּיף לְבֵית פַּרְעֹה וּלְבֵית עַבְדּוֹהִי וּבְכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם אִתְחַבָּלַת אַרְעָא מִן קֳדָם עָרוֹבָא: כא וּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר אֱזִילוּ דְּבָחוּ קֳדָם אֱלָהֲכוֹן בְּאַרְעָא: כב וַאֲמַר מֹשֶׁה לָא תַקִּין לְמֶעְבַּד כֵּן אֲרֵי בְעִירָא דְמִצְרָאֵי דַּחֲלִין לֵהּ מִנֵּהּ אֲנַחְנָא נָסְבִין לְדִבְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא הָא נְדַבַּח יָת בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי דַחֲלִין לֵהּ וְאִנּוּן יְהוֹן חָזַן הֲלָא יִמְרוּן לְמִרְגְּמָנָא: כג מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין נֵיזִיל בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא כְּמָא דְיֵימַר לָנָא: כד וַאֲמַר פַּרְעֹה אֲנָא אֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וּתְדַבְּחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּמַדְבְּרָא לְחוֹד אַרְחָקָא לָא תְרַחֲקוּן לְמֵיזַל צַלּוֹ אַף עָלָי: כה וַאֲמַר מֹשֶׁה הָא אֲנָא נָפֵק מֵעִמָּךְ וַאֲצַלֵּי קֳדָם יְיָ וְיֶעְדֵּי עָרוֹבָא מִפַּרְעֹה מֵעַבְדּוֹהִי וּמֵעַמֵּהּ מְחַר לְחוֹד לָא יוֹסֵף פַּרְעֹה לְשַׁקָּרָא בְּדִיל דְּלָא לְשַׁלָּחָא יָת עַמָּא לְדִבְחָא קֳדָם יְיָ: כו וּנְפַק מֹשֶׁה מִן קֳדָם פַּרְעֹה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ: כז וַעֲבַד יְיָ כְּפִתְגָּמָא דְמֹשֶׁה וְאַעְדִּי עָרוֹבָא מִפַּרְעֹה מֵעַבְדּוֹהִי וּמֵעַמֵּהּ לָא אִשְׁתְּאַר חַד: כח וְיַקַּר פַּרְעֹה יָת לִבֵּהּ אַף

בזמנא

התורה והמצוה

שם אומר ויעש ה' את הדבר הזה ממחרת, ופה אמר ויעש ה' כן, מבואר שה' עשה את הדבר תיכף, ר"ל כי באשר החיות שוכנים ביערות רחוקים מן הישוב, וצוה ה' שתיכף יתחילו לצאת ממעונותיהם ללכת אל ערי המצריים שלזה צריך זמן עד למחר, וא"כ הפקודה שהחיות ילכו ממקומם התחיל תיכף, רק לא התחילו להשחית ולכנס אל הבתים עד יום מחר שאז היו מקובצים כולם, ואז נהיה האות שהתחילו להשחית את המצריים, ואז היה ההפלאה בין המצריים ובין ישראל, וכן החיות שנמצאו ביערות ומדבריות של ארץ גשן, עזבו כולם את ארץ גשן והלכו למצרים, ועד מחר לא נמצא בארץ גשן אף חיה אחת, ונעשה האות והמופת על פנת ההשגחה:

(כ) ויעש ה' כן. שתיכף יצאו החיות ממעונם, ויבא ערוב כבד, זה נגמר למחר כנ"ל:

(כא) לכו זבחו לאלהיכם בארץ. עד עתה חשב פרעה שאלהי ישראל לא נמצא בארץ מצרים שהיא מיוחדת לאלהי מצרים, ומשכן אלהי ישראל הוא במדבר דרך שלשת ימים רחוק ממצרים [שכן היו חושבים העמים הקדמונים שכל אלהים יש לו מקום אחד מיוחד למשכנו], וע"כ צריך שעמו העובדים אותו ילכו דרך שלשת ימים עד המקום אשר הוא חונה שם, אבל עתה שברר לו משה שאלהי ישראל נמצא גם בארץ מצרים כמ"ש כי אני ה' בקרב הארץ א"כ א"צ שתצאו אל המדבר, ולכו זבחו לאלהיכם בארץ אשר שהוא נמצא גם פה:

(כב) ויאמר משה לא נכון לעשות כן מפני טעמים: א] מצד היושר והכבוד כי תועבת מצרים נזבח לה' אלהינו, שהצאן שנזבח להם הם תועבת מצרים, ר"ל שהם עבודה זרה שלהם שהם עובדים למזל טלה והצאן קדושים בעיניהם ואין ראוי לבזות אמונתם מע"ז שלהם בפניהם, ב] לא נוכל לעשות מפני הסכנה שיש בדבר, כי הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו, ולכן דרך שלשת ימים נלך:

(כד) ויאמר פרעה. הסכים שלהם לזבוח במדבר רק הרחק לא תרחיקו ללכת אחר שאלהיכם נמצא בארץ כנ"מ, ומה שאתם הולכים אל המדבר הוא רק שלא תזבחו הצאן לעיני המצריים שעובדים אותם, די בשתצאו מן הארץ אל המדבר שלא יראו המצריים בזיון תועבתם וא"צ להתרחק דרך שלשת ימים, והוסיף לאמר העתירו בעדי, שפרעה חשב שלא תסור המכה עד שישלחם לעבוד את ה' ויתפללו בעדו בעת העבודה, וע"כ בקש שלא ירחיקו רק יעבדו במקום קרוב כדי שיתפללו עליו תיכף להסיר המכה ממנו:

(כה) ויאמר משה. השיב לו שלא יהיה כאשר חשבת שלא תסור המכה עד שתשלחנו לעבוד ושם נתפלל עליך, לא כן כי אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל ה' תיכף וסר הערוב מחר, כי כמו שהיה צריך מהלך יום אחד עד שהגיע הערוב מן היערים אל ערי מצרים, כן צריך יום באחור עד שיגיעו אל מעונם, והגם שאני אתפלל תיכף לא יסור מן הארץ עד מחר, כי ישהה יום אחד בהליכתו וגמר ההסרה יגמר מחר, רק אל יוסף פרעה התל, ר"ל שאם יתעכב הערוב עד שתשלח את העם יהיה נראה שאתה שולחם מפני הכרח המכה ובאונס, וה' רוצה לנסות אם תקיים דברך אחר שתסור המכה ולא תוסיף התל כמו שעשית במכת הצפרדעים:

(כח) ויעש ה' כדבר משה. שתיכף התחילו לצאת מן הבתים ולשוב אל מעונם עד שביום מחר לא נשאר אחד, ויש הבדל בין נשאר ובין נותר, שהנשאר הוא בכונה כמ"ש בכ"מ כי מצריים רצו להשאיר מהם וליהנות מעורותיהם ולא נתמלא רצונם:

הדברת

בַּפַּעַם הַזֹּאת וְלֹא שִׁלַּח אֶת־הָעָם׃ פ ט א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ ב כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ וְעוֹדְךָ מַחֲזִיק בָּם׃ ג הִנֵּה יַד־יְהוָה הוֹיָה בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמַלִּים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דֶּבֶר כָּבֵד מְאֹד׃ ד וְהִפְלָה יְהוָה בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֵה מִצְרָיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל־לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר׃ ה וַיָּשֶׂם יְהוָה מוֹעֵד לֵאמֹר מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה הַדָּבָר הַזֶּה בָּאָרֶץ׃ ו וַיַּעַשׂ יְהוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה מִמָּחֳרָת וַיָּמָת כֹּל מִקְנֵה מִצְרָיִם וּמִמִּקְנֵה בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־מֵת אֶחָד׃ ז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהִנֵּה לֹא־מֵת מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל עַד־אֶחָד וַיִּכְבַּד לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־הָעָם׃ פ ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן קְחוּ לָכֶם מְלֹא חָפְנֵיכֶם פִּיחַ כִּבְשָׁן וּזְרָקוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמַיְמָה לְעֵינֵי פַרְעֹה׃ ט וְהָיָה לְאָבָק עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְהָיָה עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה לִשְׁחִין

פרח

בעל הטורים

(ד) והפלה ב' במסורה. הכא ואידך והפלה ה' את מכותך לומר מה התם מכה בגוף אף הכא מכה בגוף. ולהכי כתיב הכא בה"א דלאחר ה' מכות לקו בגופן בשחין שהיא מכה ששית והתם כתיב באל"ף ללמד שמופלא שבדיינין קרא ויליף הכא מהכא דמי בלקה ושנה אין מתרין בו דכל מכה שלישית היתה בלא התראה:

שפתי חכמים

פעם ומפני שמלת ויסר הוא פי' וסר דלעיל מיניה שהוא קודם ויעתר פי' מלת ויעתר אע"פ שהוא אחריו (הרא"ם): א לא ידעתי מאין הוציא שזרק משה בכח. ואפשר לומר מדכתיב השמימה ולא כתיב על השמים כדלקמן גבי מכת ברד ומדשני קרא ודאי פירושו הוא שהפליג בהגבהתו עד השמים. (נח"י) וי"ל דה"ק וכל דבר הנזרק היינו בכח דהשתא זריקה הוא בכל כחו והיינו בידו אחת. ועיין בב"ר ובויקרא רבה פרשה ז': ב ר"ל מדכתיב לעיל מלא חפניכם: ג וא"ת הואיל וזה נס היה שהלך למרחוק א"כ מ"ל לנסה לזרקו בכח ובידו א' יותר היה הנס גדול בהלכו למרחוק אם היה זורקו בשתי ידיו ושלא בכח. וי"ל דאינו ר"ל דהנס היה שהלך למרחוק דזה נסבב ע"י שזרקו בכח אלא ר"ל שהנס היה מה שקומץ א' שהוא מעט אבק היה די בו להתפשט על כל ארץ מצרים. והזריקה בכח ע"י שהחזיק קמצו מלא חפנים שלו ושל אהרן אינו ענין לנס זה אלא הוא נס בפ"ע. ולפמ"ש לעיל דרש"י דייק ממלת השמימה שזרק משה בכח יתורץ ג"כ קושיא ע דכיון שהכתוב מלמדנו במלת השמימה שזרק בכח אם כן בודאי זרקו ביד אחת

רש"י

הבטחתו: (ב) מחזיק בם. אוחז בם כמו (דברים כה) והחזיקה במבושיו: (ג) הנה יד ה' הויה. לשון הווה כי כן יאמר בלשון נקבה על שעבר היתה ועל העתיד תהיה וכל העומד הויה כמו עשה רוצה רועה: (ד) והפלה. והבדיל: (ח) מלא חפניכם. יילוינ"ש בלעז (האנדפאלל): פיח כבשן. דבר הנפח מן הגחלים עוממים הנדפים בכבשן ובלעז אולב"ש (קאהלענשטויב) פיח לשון הפחה שהרוח מפיחן ומפריחן: וזרקו משה. וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת א הרבה נסים נעשו בו. אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל ב אהרן. ואחד שהלך האבק ג על כל ארץ מצרים: (ט) לשחין פורח אבעבועות. כתרגומו לשחין סגי אבעבועין שעל ידו צומחין בהן בועות: שחין. לשון חמימות

בזמנא הדא ולא שלח ית עמא: א ואמר יי למשה עול לות פרעה ותמלל עמיה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי שלח ית עמי ויפלחון קדמי: ב ארי אם סריב את לשלחא ועד כען את מתקיף בהון: ג הא מחא מן קדם יי הויא בבעירך דבחקלא בסוסותא בחמרי בגמלי בתורי ובענא מותא תקיף לחדא: ד ואפריש יי בין בעירא דישראל ובין בעירא דמצרים ולא ימות מכל לבני ישראל מדעם: ה ושוי יי זמנא למימר מחר יעבד יי פתגמא הדין בארעא: ו ועבד יי ית פתגמא הדין ביומא דבתרוהי ומית כל בעירא דמצרים ומבעירא דבני ישראל לא מית חד: ז ושלח פרעה והא לא מית מבעירא דישראל עד חד ואתיקר לבא דפרעה ולא שלח ית עמא: ח ואמר יי למשה ולאהרן סיבו לכון מלי חפניכון פיחא דאתונא ויזרקניה משה לצית שמיא לקדם פרעה: ט ויהי לאבקא על כל ארעא דמצרים

ויהי

השאלות

(א-ז) למה אמר פה ודברת אליו שלא אמר כן בשום התראה, מ"ש וישם ה' מועד א"ל פי', ולמה מכות ערוב ודבר באו ע"י ה' לא ע"י משה ואהרן:

(ח-יב) תחלה אמר לשחין פורח אבעבועות ואח"כ שחין אבעבועות פורח, למה ספר שלא יכלו החרטומים לעמד, והלא מן מכת כנים והלאה לא זכר דבר מן החרטומים:

התורה והמצוה

ט (א) ודברת אליו. בכל ההתראות כתיב ואמרת אליו, ויש הבדל בין דבור ואמירה שהדבור מורה על הדבור הארוך והוכוח [כמ"ש ויקרא סי' ג'], כי בכל המכות היה לו ברירה גם אחר שבאה המכה לשלח את העם ותסור המכה, לכן בא אמירה פשוטה, אבל במכת דבר שברגע אחד מתו כל המקנה, היה צריך להתוכח עמו בארך בעת ההתראה, ולהשיבו מדרכו, כי אח"כ לא יועיל מה שיתהרט וירצה לשלח:

(ב) כי אם מאן אתה, המאון הוא בפה שמשיב לא ואין, ויצויר שלא ימאן ויבטיח לשלחם, ובכ"ז יחזיק בם ולא ישלחם כמו שהיה בצפרדעים שהבטיח לשלחם ולא מאן ובכ"ז עודו מחזיק בם, ולכן במכת הערוב אמר כי אם אינך משלח:

(ד) והפלה ה'. כבר בארתי (ז יד) שסדר השני של המכות בא לברר ההשגחה הפרטית, ותחלה באר ההשגחה הפרטית על ישראל בעצמם כמ"ש ושמתי פדות בין עמי ובין עמך, ועתה הוסיף לברר שההשגחה מתפשטת גם על מקניהם וקניניהם עד שיפלה בין מקנה מצרים ובין מקנה ישראל, ולא ימות מכל לבני ישראל דבר פי' במדרש אפילו בהמה שהיתה ביד מצרי והיה לישראל טענה עליה שי"ל הלא בה היתה גזלת, ר"ל שיש הבדל בין מקנה ישראל ובין לשון מכל לבני ישראל, מקנה הוא רק מה שהוא ברשותו והוא קנינו לא מה שהוא ברשות המצרי, אבל הלשון מכל לבני ישראל כולל אף שאינו ברשותו רק כולה שלו רק שי"ל איזה טענה על חלק שבה:

(ה) וישם ה' מועד. מפני שבכל המכות שיעד שיבואו מחר כמו הערוב והברד והארבה יצאה הגזרה תיכף, ובמקצתם התחיל ההכנה לזה תיכף, כמ"ש בערוב ובארבה, וזה לא אפשר במכת דבר, שאם היה דובר הגזרה תיכף, היה המתהית מתחית תיכף, וכן בכל המכות היה לו עת לשוב גם אחר שהלה המכה, לא כן בדבר שאם תחול המכה יכלו כולם ברגע אחד [כנ"ל פסוק א] לכן שם מועד שעד מחר יש לו עת לשוב ותחדל המכה מלבא, וע"כ אמר מחר יעשה ה' שעד מחר לא יעשה את הגזרה, כי תיכף שיעשה, הגזרה הוא העשיה, וכמש"פ ביחזקאל (סי' יב) במ"ש כי אני ה' אדבר את אשר אדבר דבר ויעשה, ר"ל שכאשר ייעד גזרה על ימים העתידים, יאמר אל הנביא שבזמן העתיד אז ידבר את הגזרה, כי אם ידבר את הגזרה עתה, דבורו של ה' הוא העשיה, ויש לרמז שעז"א וישם ה' מועד לאמר, שמחר יאמר ויגזור הגזרה, ובזה יעשה את הדבר בארץ שהאמירה היא העשיה:

(ו) ויעש ה'. באר ששתי מכות שבאו בסדר זה עשה ה' בעצמו לא ע"י משה ואהרן, אחר שסדר זה בא לברר ההשגחה הפרטיית, ברר להם שא"צ לאמצעיים, כי הוא עצמו המשגיח והעושה:

(ז) והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד. כמ"ש לקמן (יד כח) לא נשאר בהם עד אחד פי' חז"ל שפרעה נשאר, ר"ל שפי' עד ולא עד בכלל שאחד נשאר, וכן כמ"ש שופטים (ד טז) לא נשאר עד אחד שאר סיסרא, ומשמע שגם פה מת אחד, וי"ל שהיה בהמת בן האשה הישראלית והוא בן איש מצרי, שבדיני ישראל היה כמצרי, כמש"ש במקומו, ופרעה חשב שהוא מישראל וכיון שבהמתו מתה לא נתקיים דבר משה ועי"כ ויכבד לב פרעה:

(ח) קחו לכם. היה בזה כמה נסים: א] שידו האחת של משה החזיק פיח הכבשן שלקחו משה ואהרן במלא חפנים כמ"ש בב"ר (פ"ה) שחפנו של משה החזיקה במוצא קמצין דהא משה לבדו זרקו, והיה גם

שמוער

פרח אבעבעת בכל־ארץ מצרים׃ י ויקחו את־פיח הכבשן ויעמדו לפני פרעה ויזרק אתו משה השמימה ויהי שחין אבעבעת פרח באדם ובבהמה׃ יא ולא־יכלו החרטמים לעמד לפני משה מפני השחין כי־היה השחין בחרטמם ובכל־מצרים׃ יב ויחזק יהוה את־לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר יהוה אל־משה׃ ס יג ויאמר יהוה אל־משה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה ואמרת אליו כה־אמר יהוה אלהי העברים שלח את־עמי ויעבדני׃ יד כי ׀ בפעם הזאת אני שלח את־כל־מגפתי אל־לבך ובעבדיך ובעמך בעבור תדע כי אין כמני בכל־הארץ׃ טו כי עתה שלחתי את־ידי ואך אותך ואת־עמך בדבר ותכחד מן־הארץ׃ טז ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את־כחי ולמען ספר שמי בכל־הארץ׃ שביעי יז עודך מסתולל בעמי לבלתי

שלחם

בעל הטורים

(טז) ספר ב׳ במסורה. דין ואידך הזכירי נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק. כשהקב״ה עושה דין ברשעים שמו מתעלה וכן נשפטה יחד ספר שמי בכל הארץ ששמו מתעלה בכך: (יז) עודך מסתולל בעמי לבלתי ר״ת בלעם שעל ידו איך מבלתם

שפתי חכמים

אחד שלא סמך על הנס: ד׳ בקרא משמע דמשחין היה פורח אבעבועות וזה אינו ועז״פ ל׳ תמיהות ר״ל מחמת תמיהות היה פורח אבעבועות: ה מקשין העולם למה לא נאמר כאן הירא את דבר ה׳ ועוד למה לא התרה בם לומר ועתה שלח העז וגו׳. (מהר״ן) וי״ל שבדבר לא היה צריך להתרות שהרי נאמר בפי׳ הנה יד ה׳ הויה במקנך אשר בשדה ומשמע שהגזרה לא היתה אלא בשדה ממילא כל הירא וגו׳ הניס מקנהו לפי שהדבר דרכו להמית ב״ח אבל במכת הברד דאין דרך הברד להמית ב״ח אי לא אמר להם שלח העז וגו׳ לא היו מקפידין להניחם בשדה. ועיין בקצ״ת תירוצים אחרים: ו אין לפרש מכת בכורות דא״כ מה בא להשמיענו כאן. ל״פ ר״ת מהורליינ״ש מכת בכורות פי׳ מלשון ביכורים והכא נמי בברד לא לקה רק התבואה שבכרה ובשלה כל צרכה

רש״י

ד תמיהות. והרבה יש בלשון משנה שתומה׃ (י) באדם ובבהמה. וא״ת מאין היו להם הבהמות והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים, לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד שנא׳ במקנך אשר בשדה והירא את דבר ה׳ הכניס ה את מקנהו אל הבתים. וכן שנויה במכילתא אצל ויקח שש מאות רכב בחור (שמות יד): (יד) את כל מגפתי. למדנו מכאן שמכת בכורות ו שקולה כנגד כל המכות: (טו) כי עתה שלחתי את ידי וגו׳. כי אלו רציתי כשהיתה ידי במקנך שהכיתים בדבר שלחתי והכיתי אותך ואת עמך עם ז הבהמות ותכחד מן הארץ אבל בעבור זאת העמדתיך וגו׳

דכתיב כי השעורה אביב והפשתה גבעול כדפרש״י שבכאן. וא״ת בפרשת שמות פי׳ רש״י בפסוק הנה אנכי הורג את בנך בכורך שמכת בכורות קשה מכולן. וי״ל דודאי בעיני פרעה קשה מכת בכורות מכולן אבל בעיני העם מכת ברד קשה להם יותר שלא היה להם מה לאכול. ועי״ל שהיא שקולה כנגד כל המכות שעברו כי במכות האחרונות היו קשים מאותה המכה. כתב מהרש״ל וקשה לי על פי׳ ר״ת מהורליינ״ש נ״ל בפעם הזאת וכו׳ ע״כ נ״ל דהכי מתיישב הקרא על אופניו אל תאמר מאחר שלחתי עליך הדבר שהיא מכה חמורה וא״כ השחין שהוא מכה קלה אין ביכולתי להמיתך דא״כ למה לא המתיך בדבר כי בפעם הזאת ר״ל עוד יצא הפעם כהעת שאשלח כל מגפותי דהיינו מכת בכורות ותדע שאין כמוני בכל הארץ ויתאמר אהה בעצמך אלו רציתי כשהיה ידי במקנך וכו׳: ז ופי׳ ואך אותך וכו׳ גם אותך

ועמך

ויהי על אנשא ועל בעירא לשיחנא סגי אבעבען בכל ארעא דמצרים: י ונסיבו ית פיחא דאתונא וקמו קדם פרעה וזרק יתה משה לצית שמיא והוה שיחנא אבעבען סגי באנשא ובבעירא: יא ולא יכילו חרשיא למיקם קדם משה מן קדם שיחנא ארי הוה שיחנא בחרשיא ובכל מצראי: יב ואתקיף יי ית לבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי עם משה: יג ואמר יי למשה אקדם בצפרא ואתעתד קדם פרעה ותימר לה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי שלח ית עמי ויפלחון קדמי: יד ארי בזמנא הדא אנא שלח ית כל מחתי ללבך ובעבדך ובעמך בדיל דתדע ארי לית דכותי שליט בכל ארעא: טו ארי כען קריב קדמי דאשלח פון ית מחת גבורתי ואמחי יתך וית עמך במותא ושיציאת מן ארעא: טז וברם בדיל דא קימתך בדיל לאחזיותך ית חילי ובדיל דיהון משתען גבורת שמי בכל ארעא: יז עד כען את כבישת לה לעמי בדיל דלא לשלחותהון:

הא

רש"י

וגו': (יז) עודך מסתולל בעמי. כתרגומו כביסת ניה בעמי והוא מגזרת מסלה דמתרגמינן אורח כבישא וכלעז (פרעטמן). וככר פירשתי בסוף ויהי מקץ כל תיבה שתחלת יסודה סמ"ך והיא באה לדבר בלשון מתפעל נותן הטי"ו של שמוש באמצע אותיות של עיקר כגון זו וכגון (קהלת יב) ויסתבל החגב מגזרת סבל במדבר

השאלות

יג-לה) מ"ש כי בפעם הזאת אני שולח וכו' אין לו באור מה רצה בזה חזקא במכה זו, מ"ש וה' נתן קולות וברד וימטר ה' ברד הוא כפל לשון, ומ"ש שנית ויהי ברד ואש מתלקחת הוא דברי מותר שכבר אמר ותהלך אש ארצה, ומ"ש ויך הברד הכה הברד, כפל שם ברד שלא לצורך. מ"ש והפשתה והשעורה נכתה אין מקומו פה רק למעלה הילל"ל זאת. משה אמר הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד וכן אמר ויחדלו הקולות והברד, ואצל פרעה כתיב בהפך כי חדל המטר והברד והקולות, ואיך אמר וירא פרעה כי חדל המטר וכו' ויוסף לחטא שמשמע שזה היה סבה שיוסיף לחטוא:

התורה והמצוה

שמוטה החזיק את המרובה, ב] שזורקו משה השמימה שדבר קל כפיח כבשן א"א לזרוק בגובה ומשה זרקו עד לשמים:

ג] (ט) והיה לאבק על כל א"מ. שכל הארץ נתמלאה מן האבק הזה, ד] והיה על האדם לשחין פורח אבעבועות ואח"כ אמר ויהי שחין אבעבועות פורח, כי שחין של מצרים היה לח מבחוץ ויבש מבפנים כמו שאמרו בב"ק דף פ' ע"ב ובבכורות דף מ"א, וכמ"ש והיה מליץ הוית השחין בעת שיתהוה שזה מליץ במלת על שבא עליהם שמהוה תחלה שחין פורח הוא היבש מבפנים ועליו נוסף אבעבועות שהוא הלח שמבחוץ, וכמ"ש ויהי שחין מליץ התמדתו איך שנמצא אח"כ בתמידות שהיה באדם שמליין המציאות באדם ובבהמה היה אבעבועות מבחוץ והגם פורח באדם שהוא היבש בפנים:

(יא) ולא יכלו החרטמים, בג' מכות הראשונות שנעשו ע"י אהרן נסו גם החרטומים להראות כחם, אבל במכות ערוב ודבר שנעשו ע"י ה' החרישו, עד מכת שחין שנעשה ע"י משה ואהרן רצו גם הם לעשות דבר רק שלא יכלו לעמוד לפני משה מפני שעמים: א] כי היה השחין בחרטומים עצמם, ב] שלא יכלו לנסות שגם הם יעשו שחין כל איש אחד כי היה השחין בכל מצרים ועל מי ינסו לעשות בו שחין, וגם מודיע שהשחין לא נתרפא גם אחר הזמן כמ"ש בשחין מצרים אשר לא תוכל להרפא, וז"ש כי היה השחין בחרטומים, ר"ל שנשאר בהויתו לעולם, עד ששתי המכות כנים ושחין שבאו דרך עונש כמ"ש (ז יד) לא סרו מהם לעולם:

(יב) ויחזק ה'. כי לבו של פרעה נסרך אז בפרט שהחרטומים שחזקו את לבו עד הנה לא באו אליו, רק שה' חזק לבו וכמ"ש חז"ל שיען שהיה המכה הששית שלא עשה תשובה חזק ה' את לבו:

(יג) השכם בבקר. בכאן מתחיל סדר השלישי של המכות שסימנו באח"ב וכבר כתבתי בהקדמה (ז יד) שבמכה ראשונה של כל סדר צוה שישכים בבקר כמש"ש הטעם:

(יד) כי בפעם הזאת. הודיע לו שזה הסדר השלישי של המכות שיביא עליו, תכליתו הוא לברר לו פנה השלישית שהיא ע"ז היכולת המוחלט מאין כמהו, שהגם שכבר ברר מציאות ה' ושה' משגיח בקרב הארץ, היה פרעה חושב שנמצאו עוד אלהים זולתו השולטים בארץ ושלפעמים ינצחו אותו, וז"ש כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי, כדי לברר לך הפנה הזאת בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ:

עתה. ר"ל במכת דבר שנלחתי בסדר השני לברר פנת ההשגחה הייתי יכול להביא הדבר הזה

פישום

שַׁלְּחָם: יח הִנְנִי מַמְטִיר כָּעֵת מָחָר בָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּמִצְרַיִם לְמִן־הַיּוֹם הִוָּסְדָה וְעַד־עָתָּה: יט וְעַתָּה שְׁלַח הָעֵז אֶת־מִקְנְךָ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְךָ בַּשָּׂדֶה כָּל־הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־יִמָּצֵא בַשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף הַבַּיְתָה וְיָרַד עֲלֵהֶם הַבָּרָד וָמֵתוּ: כ הַיָּרֵא אֶת־דְּבַר יְהוָה מֵעַבְדֵי פַּרְעֹה הֵנִיס אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ אֶל־הַבָּתִּים: כא וַאֲשֶׁר לֹא־שָׂם לִבּוֹ אֶל־דְּבַר יְהוָה וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה: פ כב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי בָרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: כג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־הַשָּׁמַיִם וַיהוָה נָתַן קֹלֹת וּבָרָד וַתִּהֲלַךְ־אֵשׁ אָרְצָה וַיַּמְטֵר יְהוָה בָּרָד עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: כד וַיְהִי בָרָד וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה

לגוי

בעל הטורים

דני היו בעלם: (יט) יאסף ב' במסורה. ולא יאסף הביתה. עשיר ישכב ולא יאסף. שמי שהיה עשיר ושם לו מקנה רב לפי שעה ישכב ולא יאסף שהכהו בברד: הירא ב' במסורה. דין ואידך הירא ורך הלבב. מה התם הירא מעבירה שבידו אף הכא נמי היו יראים מעבירות שבידם מכאן אמרו טוב שבמצרים הרוג שהרי כתיב הירא את דבר ה' וסמיך ליה וירד עליהם הברד ומתו: (כג) וימטר ב' במסורה. דין ואידך וימטר עליהם כעפר שאר גבי שלו מלמד שכשלו היה יורד כמו ומכה

רש"י

(במדבר טז) כי תשתרר עלינו מגזרת שר ונגיד (דניאל ז ח) מסתכל הוית: (יח) כעת מחר. כעת הזאת למחר שרט לו שריטה בכותל למחר שתגיע חמה לכאן ירד הברד: הוסדה. שנתיסדה וכל תיבה שתחלת יסודה יו"ד כגון יסד ילד ידע יסר כשהיא מתפעלת תבא הוי"ו במקום היו"ד כמו הָוַּעֲדָה הֻוָּלְדָה. ויִוָּדַע ליוסף. (משלי כט) בדברים לא יִוָּסֶר עבד: (יט) שלח העז. כתרגומו שלח כנוש. וכן (ישעיה י) יושבי הגבים העזו (ירמיה ו) העזו בני בנימין: ולא יאסף הביתה. ל' הכנסה הוא: (כ) הניס. הבריח ל' וינס: (כב) על השמים. לצד השמים. ומדרש אגדה הגביהו הקב"ה למשה למעלה ט מן השמים: (כד) מתלקחת בתוך הברד. נס בתוך י נס האש והברד מעורבין והברד

מים

שפתי חכמים

ועמך: ח דאל"כ למה אמר כאן כעת מחר ובדבר אמר מחר יהיה סתם והטעם אלא הדבר שבבהמות היו בשדה נפולות אחת הנה ואחת הנה ומי יאמר לפרעה שדוקא בעת ההיא התחיל הדבר א"כ לא היה תועלת בשריטה אמר סתם מחר יהיה: ט ר"ל בתחלה לא היה לו ממשלה אלא על מה שבארץ ועכשיו נתן אותו למעלה שיהיה לו ממשלה על מה שבשמים והביא מכה משמים: י ר"ל שדרך הלהב של אש לילך למעלה והכא יורדת למטה זהו נס א' ונס השני שלא כבו זה את זה. (נח"י) ולא נהירא חדא דעכ"פ מינינו שירדה

כאש

התורה והמצוה

שיהיה כולל גם את האדם ושיית נכחד מן הארץ ולא היה מתברר הפנה הזאת שיש לו הסולם המוחלט מאין כמוהו:

(טז) ואולם בעבור זאת העמדתיך ולא היה הדבר רק על הבהמות לבד לברר פנה זאת, אם למען שעז"א בעבור הראותך את כחי, שאתה בעצמך תכיר שי"ל כח ויכולת מוחלט, אם בעבור כלל

גם

הא אנא מחית בעדנא הדין מחר ברדא תקיף לחדא די לא הוה דכותיה במצרים למן יומא דאשתכללת ועד כען: יט וכען שלח כנוש ית בעירך וית כל די לך בחקלא כל אנשא ובעירא דאשתכח בחקלא ולא יתכניש לביתא ויחות עליהון ברדא וימותון: כ דדחיל מפתגמא דיי מעבדי פרעה כניש ית עבדוהי וית גיתוהי לבתיא: כא ודי לא שוי לבה לפתגמא דיי ושבק ית עבדוהי וית גיתוהי בחקלא: כב ואמר יי למשה ארים ית ידך על צית שמיא ויהי ברדא בכל ארעא דמצרים על אנשא ועל בעירא ועל כל עסבא דחקלא בארעא דמצרים: כג וארים משה ית חטריה על צית שמיא ויי יהב קלין וברדא ומהלכא אשתא על ארעא ואמטר יי ברדא על ארעא דמצרים: כד והוה ברדא ואשתא משתלהבת בגו ברדא

תקיף

התורה והמצוה

כי אדם שידעו זאת שעז"א ולמען ספר שמי בכל הארץ שידעו כולם גודל יכלתי:

(יז) עודך. ועי"כ עודך מסתולל בעמי ותתאמר בלבך לבלתי שלחם כדי שיהולו בך יותר המכות:

(יח) הנני ממטיר כעת מחר. הודיע לו שזמן הברד יתחיל מהר ברגע זו שעז"א כעת, כמ"ש במדרש. זבדי בן לוי אמר שרט לו שריטה על הכותל וא"ל כשתגיע השמש לכאן מחר ירד הברד, אשר לא היה כמוהו במצרים, אמר במדרש לומר לך שלא היה כמוהו בעולם ולא במצרים, ר"ל שהי"ל אשר לא היה במצרים כמוהו ונדע שבעולם היה כמוהו, אבל כשאמר כמוהו במצרים פירושו שאף במצרים שקרה כן עתה לא היה כמוהו וכ"ש שלא היה כמוהו בעולם שלא קרה כן בשום פעם:

(יט) ועתה שלח העז. מכת הדבר לא המית רק את המקנה אשר בשדה כמ"ש הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה, והמקנה שבבית לא מתו כי רצה ה' להשאיר להם פליטה, ועי"כ הזהירם שיכניסו המקנה למקום עז [שזה גדר פעל העז] כי האדם והבהמה אשר ימצאו בשדה יוכו מן הברד, ומכת הברד לא נשלח רק על הנמצאים:

(כב) נטה את ידך על השמים. אחר שהזהירם שיכניסו את מקניהם אל הבתים ולא שמו את לבם אל דבר ה', יצאה הגזרה שירד הברד גם על האדם ועל הבהמה אשר יהיה בשדה, והיה בשבילם ברד מיוחד ועל עשב השדה היה ברד מיוחד כמו שיתבאר, לכן אמר שני פעמים בארץ מצרים:

(כג) וה' נתן קולות וברד. הנה משה אמר הנני ממטיר כעת מחר ושרט שריטה על הכותל והודיע שברגע זו שיגיע הצל לשריטה זו יתחיל הברד, והמצריים היו מדקדקים אחריו שלא יאחר רגע שאז יאמרו בדאי הוא, וידוע שמעת שיתחיל הברד לרדת ממקום העבים עד שיגיע לארץ שוהה איזה רגעים, וכן קול הרעם שיוצא מן העבים עד שיגיע למטה שוהה ג"כ משך זמן, אבל הברק נראה תיכף בהוותו רגע שיוצא ממקומו, כי חוש הראות א"צ משך זמן, ועי"כ נראה תמיד הברק לפני הרעם אף שהרעם יוצא קודם, מפני שחוש הראות יקדים מוחשיו לפני חוש השמע, וא"כ כשהגיע הרגע שסרט שריטה בכותל שאז יצא הרעם למעלה ואחריו הברק, בכל זה לא נשמע הרעם למטה עד אחר איזה רגעים, וכן הברד שירד ברגע זו ממש ממקום העבים לא בא למטה עד אחר איזה רגעים, רק הברק יתראה תיכף לא הברד והקולות ויאמרו משה בדאי הוא כי אחר המועד, ולכן היה בזה נס גדול שבאותו רגע שיצא הברד והרעד ממקומו למעלה ברגע זו ממש כבר היה למטה, ורק במהירות כמו הברק שיורד בלא משך זמן, ובזה היה פה שנוי בברד ורעם טבעי שהברק מתראה לפני הרעם, אבל פה שהברד והרעם הלכו במהירות כמו הברק, התראו הם לפני הברק, כי הרעם יוצא תמיד קודם הברק, רק שבלתי נשמע תיכף מפני התאחרות הקול, ופה שהקול וכן נפילת הברד לא נתמהמה רגע קדמו הם אל הברק, ועז"א וה' נתן ולא אמר וה' המטיר ברד, כי לא היה בדרך המטר הטבעי, רק ענין נסי שנתן ה' שיקדמו הקולות וברד ואח"כ ותהלך אש ארצה שהוא הם הברק. והנה הנס הגדול הזה לא היה צריך אלא ברגעים הראשונים, שלא היה אפשר שיגיע הקול והברד למטה בדרך הטבע, היה צריך שירד במהירות בנס לאמת נבואת משה, אבל אחר שעברו הרגעים הראשונים שכבר יגיעו הקולות והברד למטה בדרך הטבע, נפסק הנס הזה וירדו כדרך הטבע, ועז"א וימטר ה' ברד על ארץ מצרים, שאח"כ המטיר ברד כדרך המטר הטבעי, שיורד כדרכו ושוהה בהליכתו כפי חוקי הכובד והתנועה:

(כד) ויהי ברד. ור"ל והנס שמעת התחיל המטר והברד לרדת כדרך הטבע ששוהה משך זמן היה ראוי שיקדים האש שעלעקטרי קודם הברד כי הוא ממהר בהליכתו מן הברד, בכ"ז בכאן היה אש מתלקחת בתוך הברד נאחז האש בתוך הברד וירד עמו בשוה מבלי קדימת זמן, והיה ענין פלאי שהאש והקרח היו מעורבים ומעודים יחד:

ויך

לגוי: כה ויך הברד בכל־ארץ מצרים את כל־אשר בשדה מאדם ועד־בהמה ואת כל־עשב השדה הכה הברד ואת־כל־עץ השדה שבר: כו רק בארץ גשן אשר־שם בני ישראל לא היה ברד: כז וישלח פרעה ויקרא למשה ולאהרן ויאמר אלהם חטאתי הפעם יהוה הצדיק ואני ועמי הרשעים: כח העתירו אל־יהוה ורב מהית קלת אלהים וברד ואשלחה אתכם ולא תספון לעמד: כט ויאמר אליו משה כצאתי את־העיר אפרש את־כפי אל־יהוה הקלות יחדלון והברד לא יהיה־עוד למען תדע כי ליהוה הארץ: ל ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני יהוה אלהים: לא והפשתה והשערה נכתה כי השערה אביב והפשתה גבעל: לב והחטה והכסמת לא נכו כי אפילת הנה: מפטיר לג ויצא משה מעם פרעה את־העיר ויפרש כפיו אל־יהוה ויחדלו

הקלות

בעל הטורים

לרשעים כדרך שהברד מכה במצרים: (כה) ואש מתלקחת ב' במסורה. דין ואידך ואש מתלקחת ונוגה לו סביב גם בכאן בתוך שהברד היה האש יוצא ממנו כאבוקה ומאורים זכו ונוגה לו סביב: (כט) הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד אבל לא אמר של הקולות שלא יהיו עוד כי יהיו במתן תורה: תיראון ב' במסורה. דין ואידך לא תערצון ולא תיראון שאמר להם משה ידעתי כי עד שהסור המכה תיראון אבל כשתהיה הרוחה לא תערצון ולא תיראון: (לג) ויחדלו ב' במסורה.

שפתי חכמים

שאש נמשך מן השמים לארץ כן לטובה וכן לרעה ולא נתבטל נס. ועוד דהא עדיין לא נכתב פסוק ותהלך אש ארצה. א"נ דבמחלוקת שנויה בש"ר וכו' ולרבי נחמיה היו האש והברד מסוכים ומעורבים זה בזה ואש מתלקחת בגוף הברד ושניהם היו דולקים ולדידיה הנס השני היה שהברד היה דולק ולזה נתכוון הרב שהרי כתב האש והברד היו מעורבין ולפ"ז צריך לפרש הא דמסיים עשו שלום ר"ל ששניהם דולקין: ב (נח"י) אע"פ שגם בזמן מכת הצפרדעים ומכת ערוב היתה ג"כ מלאה גלולים וא"כ מסתמא לא היה מתפלל בתוך העיר והל"ל שם כצאתי את העיר י"ל דשם היה מתפלל על למחר והיה לו שהות להתפלל ולא היה צריך לגלות לפרעה כצאתי את העיר אבל כאן שאמר פרעה ורב מהיות קולות והיה מבקש שהברד לא יתן ארצה והיה רוצה שלא להתמהמה לכן הוצרך לגלות כצאתי את העיר ולא בתוך העיר: ל דק"ל

כיון

רש"י

מים הוא ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם (ש"ר): (כח) ורב. די לו במה שהוריד כבר: (כט) כצאתי את העיר. מן העיר אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולים (ש"ר): (ל) טרם תיראון. עדיין לא תיראון. וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא ואינו לשון קודם (בראשית יט) טרם ישכבו עד לא שכיבו. (בראשית ב) טרם יצמח עד לא צמח אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים ומשתהיה הרוחה תעמדו בקלקולכם: (לא) והפשתה והשעורה נכתה. נשברה, ל' פרעה נכה. נכאים. וכן לא נכו. ולא יתכן לפרש ל' הכאה שאין נו"ן במקום ה"א לפרש נכתה כמו הוכתה נכו כמו הכו אלא הנו"ן שורש בתיבה והרי הוא מגזרת (איוב לג) ושפו עצמותיו: כי השעורה אביב. כבר ביכרה ועומדת בקשיה ונשתברו ונפלו. וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה. השעורה אביב עמדה באביה לשון (שיר השירים ו) באבי הנחל: (לב) כי אפילת הנה. מאוחרות עדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה, ואע"פ שנאמר ואת כל עשב השדה הכה הברד יש לפרש פשוטו של מקרא בעשבים העומדים בקלחם הראויים ללקות נגד

ומדרש

תַּקִּיף לַחֲדָא דִּי לָא הֲוָה דִכְוָתֵהּ בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם מֵעִדָּן דַּהֲוָת לְעַם: כה וּמְחָא בַרְדָּא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם יָת כָּל דִּי בְחַקְלָא מֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא וְיָת כָּל עִסְבָּא דְחַקְלָא מְחָא בַרְדָּא וְיָת כָּל אִילָן דִּבְחַקְלָא תַּבַּר: כו לְחוֹד בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן דִּי תַמָּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה בַּרְדָּא: כז וּשְׁלַח פַּרְעֹה וּקְרָא לְמשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן חָבֵית זִמְנָא הָדָא יְיָ זַכָּאָה וַאֲנָא וְעַמִּי חַיָּבִין: כח צַלּוֹ קֳדָם יְיָ וְסַגִּי קֳדָמוֹהִי רְוַח דְּלָא יְהוֹן עֲלָנָא קָלִין דִּלְוָט כְּאִלֵּין מִן קֳדָם יְיָ וּבַרְדָּא וַאֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וְלָא תוֹסְפוּן לְאִתְעַכָּבָא: כט וַאֲמַר לֵיהּ משֶׁה כְּמִפְּקִי מִן קַרְתָּא אֶפְרוֹשׂ יְדַי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ קָלַיָּא יִתְמַנְּעוּן וּבַרְדָּא לָא יְהֵי עוֹד בְּדִיל דְּתִדַּע אֲרֵי דַיְיָ אַרְעָא: ל וְאַתְּ וְעַבְדָּךְ יְדַעְנָא אֲרֵי עַד כְּעַן לָא אִתְכְּנַעְתּוּן מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים: לא וְכִתָּנָא וְשַׂעֲרֵי לְקוֹ אֲרֵי שַׂעֲרַיָּא אַבִּיבִין וְכִתָּנָא גִּבְעוֹלִין: לב וְחִטַּיָּא וְכֻנָּתַיָּא לָא לְקוֹ אֲרֵי אַפִּילָתָא אִנּוּן: לג וּנְפַק משֶׁה מִלְוָת פַּרְעֹה יָת קַרְתָּא וּפְרַשׂ יְדוֹהִי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ וְאִתְמְנַעוּ קָלַיָּא

וברדא

התורה והמצוה

(כה) **ויך הברד וגו' הכה הברד.** כבר הבאר שהיו שני מיני ברד: א] הברד שירד בגשמים הראשונים שירד במהירות ובעפיפה כמהירות גלות הברק, ב] הברד שירד אחז כדרך הטבע במשך זמן. והנה אם לא היה רק הברד הטבעי היו הרבה בני אדם נצולים, כי תיכף כשראו הברק הראשון שהוא סימן לגשם והמטר והברד טיבא אהליו היו מסתתרים במערות ובבתים ובאהליהם **בשדה**, והברד היורד כדרכו אינו מסוכן כ"כ להמית אדם רב, אבל הברד הראשון שעף במהירות כמהירות הברק, הוא הולך בכח גדול ודמה ככדור היוצא מקנה רובה שגם כדור היותר קטן הורג את האיש שהולך אליו, כי כחו גדול ע"י מהירות מהלכו, וכל כדורי הברד שנפלו על האדם והבהמה הרגו אותם תיכף, ועליו אומר **ויך הברד בכל ארץ מצרים מאדם ועד בהמה**, זאת הכה תיכף הברד הראשון, ואח"כ **ואת כל עשב השדה הכה הברד** הוא הברד השני הטבעי, שהוא לא היה מוכן להמית בע"ה רק להכות את הצמחים, [וכבר בארתי באילת השחר (כלל קל"ח) שמה הכפל שלא לצורך השם השני אינו השם הראשון כי היו שני מיני ברד]:

(כז) **חטאתי הפעם.** מה שלא שלח את ב"י עד הנה לא נחשב אצלו לחטא באשר הם עבדיו ואין רוצה שיהיו בטלים ממלאכה, אבל מה שלא שמע לאזהרת ה' שיאסוף את האדם והבהמה אל הבתים וה' חס עליהם שלא יהרגו אנשים חנם והוא ועמו פשעו בדבר וגרמו שנהרגו אדם רב, ע"ז התודה שמה שהזהירו ה' שלא יהיו בשדה היה מגיד שה' **הצדיק** וחמל על בריותיו **והוא ועמו הרשעים** בשפיכת דם נקיים:

(כח) **העתירו.** הוא חשב שהקולות הם קולות ה' קול שמשמיע ע"י קצפו וזעמו, [שכן היו חושבים העמים הקדמונים שהרעם הוא קול קצף ורוגז היוצא מהאלהים], אמר שכבר די בקולות אלהים שמורה על קצפו, וברד שהוא מכת עם, אחר שאני מוכן לשלח אתכם, א"ל שיקצוף עוד:

(כט) **ויאמר משה כצאתי את העיר.** היינו בתוך תחומה של עיר שמלת את מורה שהוא עדיין בתוך תחומה, וכן אמר הם ילאו את העיר לא הרחיקו, **אפרש את כפי** להתפלל ואז **הקולות יחדלון.** והנה משה יעד להם שתחלה יחדלו הקולות שהם מורים על הקצף ואח"כ **הברד לא יהיה עוד,** וזאת תעשה **למען תדע כי לה' הארץ,** ר"ל שאיני מקוה שתקיים דברך שאמרת שתשלח את העם, כי לא תשלחם גם עתה, רק שתכיר יכולת ה':

(ל לב) **ואתה.** בחר את דבריו כי ידעתי שאתה ועבדיך לא תיראו עדיין מפני ה' אלהים ולא תשלחו את העם, ובאר הטעם מה שלא ייראו מה' יראת העונש, כי והפשתה והשעורה נכתה, שמי שמתירא מפני ה' יראת עונש, לא יירא רק בעוד שיש לו איזה דבר שיירא ממנו, כמו מי שי"ל עשירות או בנים יירא מה' פן יורש או פן ימותו בניו, אבל מי שהוא דל ורש וחסר בנים וידוע חולי הוא לא יירא עוד מה', כי מה יעשה לו אחר שהוא בלא זה חסר כל טוב וא"כ **אתה ועבדיך לא תיראון מפני ה'** אחר שהפשתה והשעורה כבר נכתה והאמר בלבך מה יעשה אלהים לי אחר שכבר לקח את כל אשר היה לי, אמר אליו אבל דע כי **החטה והכסמת לא נכו** וצריך אתם לירא עוד מפני ה', כי יוכל להכות עוד את החטה והכוסמת, ורמז לו שי"ל עוד לירא ממכה שתבא אחריה שהיא מכת הארבה שיאכל את כל אשר הותיר הברד. ובמדרש כי אפילות הנה ר"פ אומר פלאות נעשה להם ר' יהודה אומר לקושות הנה, לר"י לא נלקו עפ"י הטבע כי היה נבעול לה, ולר' פנחס היו ראוים ללקות רק שה' השאירם עפ"י פלא כדי שיאכלם הארבה, ולר' פנחס הפירוש אני ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלהים שמטעם זה החטה והכוסמת לא נכו ע"פ פלא כדי שימלא במה להתכם שנית:

הקלות והברד ומטר לא־נתך ארצה: לד וירא פרעה כי־חדל המטר והברד והקלת ויסף לחטא ויכבד לבו הוא ועבדיו: לה ויחזק לב פרעה ולא שלח את־בני ישראל כאשר דבר יהוה ביד־משה: פ פ פ

קכ"א. גיבע"ל סימן. יעיא"ל סימן. ומפטירין כה אמר ה' ביחזקאל סימן כ"ח:

י א ויאמר יהוה אל־משה בא אל־פרעה כי־אני הכבדתי את־לבו ואת־לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו: ב ולמען תספר באזני בנך ובן־בנך את אשר התעללתי במצרים ואת־אתתי אשר־שמתי בם וידעתם כי־אני יהוה: ג ויבא משה ואהרן אל־פרעה ויאמרו אליו כה־אמר יהוה אלהי העברים עד־מתי מאנת לענת מפני שלח עמי ויעבדני: ד כי אם־מאן אתה לשלח את־עמי הנני מביא מחר ארבה

בגבלך

בעל הטורים

ויחדלו הקולות. ויחדלו לבנות העיר מלמד שגם בדור הפלגה היתה השם בקולות וברקים עד שחדלו לבנות וגם בכאן חדלו לבנות ע"י הקולות שיצאו מתוך הבנות מצרים: נתך ג'. לא נתך ארצה. עד נתך מים עליהם גבי בני שאול המוקעים. כאשר נתך אפי וחמתי על יושבי ירושלים. לומר שתפלת הצדיקים מעצרת המטר כמו הכא גבי משה ותפלת הצדיקים מוריד אותו כמו גבי דוד שעשה דין גבי בני שאול והתפלל אל השם ונכפר לארץ וכן יכפר ה' לירושלים על ידי תפלת הצדיקים דכתיב וכפר אדמתו עמו:

(א) בא אל פרעה כשהיה אומר לו לבא לביתו היה אומר לו בא וכשהיה אומר לו ללכת אליו כשיוצא היה אומר לו לך: בא עולה בגימטריא ג' רמז לו ג' מכות שיביא עוד עליו: שתי ג' במסורה. הכא ואידך שיתי כלול נלך. שיתי לבך למסלה. מלמד שאעפ"י שלא התרה בו בפירוש על מכת חשך רמז לו וזהו שיתי כלול נלך ולישראל אמר שיתי לבך למסלה שיכינו עצמם לדרך ויחפשו בבתי המצרים בימי החשך לראות כליהם שישאלו מהם כליהם כשילכו. שתי כתיב חסר קרי בי שתי רמז לב' מכות חוץ ממכת בכורות שכבר רמז לו בוכוס לא שמעת עד כה: (ב) באזני בנך ובן בנך שעד כאן נמי הלב על הבן א"נ כנגד ג' דורות שהיו במצרים:

רש"י

ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילו אלו שהיו באויר נעשו להם שלא לקו: (לג) לא נתך. לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ ודומה לו (דניאל ט) ותתך עלינו האלה והשבועה דעזרא ותגיע עלינו. ומנחם בן סרוק חברו בחלק (יחזקאל כב) כהתוך כסף ם לשון יציקת מתכת. ורואה אני את דבריו כתרגומו ויתך ואתיך, לנקת למתכת. אף זה לא נתך לארץ לא הוצק לארץ:

(א) ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה. א והתרה בו: שתי. שומי שאשית ב אני:

התעללתי

שפתי חכמים

כיון דפשו"ן שבא"ת א"כ אין פעולה כאן לומר ה' הפשעל וכו"ל למיכתב הכלה ועו"ס מגזרת שפו ר"ל כיון שנכתב בשור"ק סוף כאלו נכתב ה"א: ם ר"ל באותו חלק היינו ביסוד (בשורש) של כהתוך כסף (מכתיבת יד מהרר"ן ז"ל):

א מדכתיב כי אני הכבדתי את לבו וגו' כי כל כי שבמקרא נתינת טעם הוא אלמעלה ואי לא פירשו להתרות בו מה זה נתינת טעם אלמעלה. (נח"י) וה"ק קש"י למשה שאף על פי שהכיר הודה ואמר חטאתי הפעם וחס"ו ולא שלח את בני ישראל א"כ פשיטא דלא מתכוין התראה וע"ז נותן טעם כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו דצריך ההתראה משום עבדיו דעד עתה לא הכבידו את לבבם והא דלא הכביד את לבבם קודם לזה היינו משום דמכשיו נאמר הירא דבר ה' הניס וגו' ולולא שהכביד גם לב עבדיו היו מפצירין בו לשלח את בני ישראל לפיכך הכביד לב עבדיו למען שיתי אותותי ואע"ג שאמרו שלח את האנשים וגו' הא לא היתה התשובה שלמה שהרי לא אמרו רק שישלח האנשים וכמו שאמר פרעה לכו נא הגברים ועי"ש באריכות: ב ר"ל שלא תפרשו כמו כי השתות יהרסון:

שפירושו

וברדא ומטרא דהוה נחית לא מטא על ארעא: לד והזא פרעה ארי אתמנע מטרא וברדא וקליא ואוסף למחטי ויקרה ללבה הוא ועבדוהי: לה ואתקף לבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל כמא די מליל יי בידא דמשה: פ פ פ

ואמר יי למשה עול לות פרעה ארי אנא יקרית ית לבה וית לבא דעבדוהי בדיל לשואה אתי אלין ביניהון: ב ובדיל דתשתעי קדם ברך ובר ברך ית נסין די עבדית במצרים וית אתותי די שויתי בהון ותדעון ארי אנא יי: ג ועל משה ואהרן לות פרעה ואמרו לה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי עד אמתי מסרב את לאתכנעא מן קדמי שלח עמי ויפלחון קדמי: ד ארי אם סריב

את

רש"י

(ב) התעללתי. שחקתי כמו (במדבר כב) כי התעללת בי (שמואל א ו) הלא כאשר התעולל בהם האמור במצרים ואינו לשון פועל ומעללים שא"כ היה לו לכתוב עוללתי כמו (איכה א) ועולל למו, כאשר עוללת לי, אשר עולל לי: (ג) לענות. כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני

שפתי חכמים

שפירושו לשון יכוד או לשון מלחמה כמו בות שהו הבערה לכ"פ שפירושו לשון שיחה ומה שמפרש אח"כ שאשית אני ר"ל אע"פ שפי' שיתי מ"מ נוכל לטעות ולפרש: כמו מאן ה' להתי להלוך עמכם שפירושו את אותי לכך פי' דשתי דהכא פי' שאשית אני כמו טוב תתי אותה לך שפירושו את אני (רא"ם). א"נ משום דיכול לפרשו ל' עבר דפי' שיתה שאי ומשמע שכבר שם אותם לכ"פ שאשית אני נהגא: (ג"א).

והא דלא פירש זה גבי וישת לו עדרים וגבי ולא שת לבו משום דודאי לפי הענין א"א לפרשם רק מלשון שימה לך

כאן

השאלות

(א-ב) למה אמר לו עתה הדברים האלה כי אני הכבדתי וכו' שואת היל"ל עד הנה:

התורה והמצוה

(לג-לד) ויצא משה מעם פרעה את העיר. היקף באמתו היה חוץ לעיר בקפילת הדרך, ויחדלו הקולות והברד וגו' וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות. הנה משה יעד לפרעה הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד היינו שתחלה יפסקו הקולות ואח"כ הברד והמטר, וחכמי מצרים בודאי דקדקו בדברים שיהיה כסדר מה שהבטיח, וה' רצה להטעות את מצרים שימעו שחדל המטר והברד קודם מניעת הקולות ויאמרו שלא היה כדבר משה, ומכ"מ היה צריך שבאמת לא יפול מדברי משה ארצה. והנה הקול והרעם היוצא מן העב לא יגיע למטה עד אחר איזה רגעים, וכן המטר והברד הנופל מן העבים לא יגיע למטה עד אחר איזה רגעים, וכשחדלו הקולות תחלה ואח"כ המטר והברד, הגם שהקול האחרון שיצא מלמעלה לא בא לאזני השומע עד כמה רגעים אח"ז, הלא גם המטר והברד שהו בלכתם, והגיעו למטה אחרי הקול, והיה ראוי שילכו גם למטה שחדלו הקולות תחלה ואח"כ חדל המטר והברד, אבל ה' פרצה שיטעה פרעה שלא נתקיים כדברי משה עשה נס שהברד והמטר האחרון שירד מן העבים נשאר תלוי באויר ולא הגיע למטה, כמ"ש ומטר לא נתך ארצה והקול ירד למטה, וא"כ נשמע למטה הקול האחרון אחרי שכבר חדל הברד והמטר שהם לא הגיעו למטה, וז"ש ויצא משה ויפרוש כפיו ויחדלו הקולות תחלה, רק שהברד והמטר הגם שהם חדלו אחרי הקולות לא נתך ארצה ונשארו באויר, ועי"כ וירא פרעה כי חדל המטר והברד תחלה ואח"כ חדלו הקולות כי הקול הגיע למטה באחרונה. ועי"כ ויוסף לחטא, בפרט שלדעת פרעה שהקולות מורים על קצף אלהים, ישאל אחרי שחדל הברד שהוא העונש למה השמיע עוד קול זעמו, עי"כ הכביד לבו שהברד אינו מאת ה' רק ענין טבעי, ותחלה הכביד לבו והיה פחד קלת, ואח"כ ויחזק לבו כי כפר בכל ולא שלח את בנ"י:

פרשה בא

י (א) ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה. כי משה היה מתפלא אחר שפרעה היה מתירא כבר, עד שבמכה שהין הולכך ה' להזק את לבו, איך אחרי מכת ברד סר הפחד ממנו ויחזק לב פרעה מעצמו, הודיע לו ה' כי אני הכבדתי את לבו, מה שהטעיתי אותו שידמה לו שלא נתקיים כפי דברי משה ועי"כ הכביד את לבו זה היה ממני לשתי תכליות: א] למען שתי אתתי אלה בקרבו, כי לכל סדר היה צריך שתי מכות [כנ"ל ז' י"ד] שהם שני אותות, ועל פנים זו לברר היכולת המוחלט לא כן רק אות אחד והכביד לבו למען ישית בו כל האותות, ב] היה הדבר לתועלת ישראל:

(ב) למען תספר באזני בנך. כי מעת הוציאם ממצרים הפלא בהנהגה אחרת לעשות עמהם נפלאות ונסים גלוים מתמידים לא נסים נסתרים כמו שעשה לאבות שמיוחסים ליתר שמות הבורא כמו שדי ואלהים, רק נסים גלוים המיוחסים לשם הויה ב"ה שאין להם שום קשר עם הטבע, וזה לשלשה ענינים: א] להטעים את המצרים בעונשים גלוים ע"ד כפלא, וע"ז את אשר התעללתי במצרים, ב] שיקבע

נלנס

בִּגְבֻלֶךָ׃ ה וְכִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְלֹא יוּכַל לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ וְאָכַל ׀ אֶת־יֶתֶר הַפְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן־הַבָּרָד וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ הַצֹּמֵחַ לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה׃ ו וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ וּבָתֵּי כָל־עֲבָדֶיךָ וּבָתֵּי כָל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וַאֲבוֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם הֱיוֹתָם עַל־הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפֶן וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה׃ ז וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה אֵלָיו עַד־מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם׃ ח וַיּוּשַׁב אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִי וָמִי הַהֹלְכִים׃ ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ בְּבָנֵינוּ וּבִבְנוֹתֵנוּ בְּצֹאנֵנוּ וּבִבְקָרֵנוּ נֵלֵךְ כִּי חַג־יְהוָה לָנוּ׃ י וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יְהִי כֵן יְהוָה עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם׃ יא לֹא כֵן לְכוּ־נָא הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָה כִּי אֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְשִׁים וַיְגָרֶשׁ אֹתָם

מאת

בעל הטורים

(ז) עד מתי יהיה זה לנו למוקש. זה היינו משה כדכתיב כי זה משה האיש: שלח את האנשים. האנשים בגי' גדולים עם קטנים: (ח) מי ומי ההולכים אמר פרעה למשה מה אתם מבקשים כל כך ללכת ומי אתם שהולכים ליכנס לארץ מי ומי ההולכים ליכנס לארץ כי כולם ימותו במדבר חוץ יהושע וכלב. מי ומי ההולכים בגימטריא כלב ובן נון. השיבו משה בנערינו ובזקנינו נלך כי לא נגזרה גזרה לא על פחות מבן כ' ולא על יותר מבן ס': (ט) חג ה' ד' במסורה. חג ה' לנו. באספכם וגו' תחגו את חג ה'. הנה חג ה' בשילה. מה תעשו ליום מועד ליום חג ה'. שאמרו לו כי חג ה' לנו וצריכין אנו לאסוף כל מה שיש לנו תבואת הארץ ונכסים לחול במחולות ולא ישאר דבר הכל אתה צריך לשלוח ואם אינך משלח הראה מה תעשה ליום חג ה': (י) רעה נגד פניכם ס"ת הדם שראה כוכב של דם עולה לקראתם:

רש"י

עני ג מאנת להיות עני ושפל מפני: (ה) את עין הארץ. את מראה ד הארץ: ולא יוכל וגו'. הרואה לראות את הארץ ול' קצרה דבר: (ז) הטרם תדע. העוד לא ידעת ה כי אבדה מצרים: (ח) ויושב. הושב ע"י שליח ו שלח אחריהם והשיבום אל פרעה: (י) (כאשר אשלח אתכם וגו'. אף כי ז אשלח גם את צאנכם ואת בקרכם כאשר אמרתם): ראו כי רעה נגד פניכם. כתרגומו. ומ"א שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באיצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סימן דם והריגה. וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב"ה להרגם אמר משה בתפלתו (שמות לב) למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זו היא שאמר להם ראו כי רעה נגד פניכם

שפתי חכמים

כאן שהשי"ן נקודה בחיר"ק ובלא יו"ד ה"א לכך חסרה היו"ד כדי לפרשו מלשון יסוד או מלהמה לכ"ה שאעפ"כ אין הוכחתו ממה שחסר היו"ד ופי' לפי הענין ג"כ מלשון שימה: ב פי' אבל לא ענין שעבוד כמו השתעני תחת ידיה. והוסיף הרב מאנת להיות עני ושפל לפי שמלת עני בכל מקום הוא נאמר על הממון וכאן מורה על השפלות: ד פי' מתוך זריחת השמש יש מראה על הארץ שיוכל לראות את הארץ ואותה מראה דהיינו השמש נתכסה וא"כ מתוך כך לא תוכל לראות את הארץ וגם אונקלוס תרגם כן עין שמשא דארעא: ה דטרם לשון עדיין לא כמ"ש בפ' בראשית בפסוק וכל שיח השדה טרם יצמח ובפ' וארא בפסוק טרם תיראון ולא תפרשו לשון קודם ויהיה תדע עתיד במקום עבר: ו דק"ל דהול"ל וישובו אלא ויושב הוא מבנין הפעל המקבל הפעולה מאחר: ז פירוש שצאן ובקר היו חשובין בעיני פרעה יותר מטפם

את לשלחא ית עמי הא אנא מיתי מחר גובא בתחומך: ה ויחפי ית עין שמשא דארעא ולא יכול למחזי ית ארעא וייכול ית שאר שיזבתא דאשתאר לכון מן ברדא וייכול ית כל אילנא דצמח לכון מן חקלא: ו ויתמלון בתך ובתי כל עבדך ובתי כל מצרים די לא חזו אבהתך ואבהת אבהתך מיום מהויהון על ארעא עד יומא הדין ואתפני ונפק מן קדם פרעה: ז ואמרו עבדי פרעה לה עד אמתי יהי דין לנא לתקלא שלח ית גבריא ויפלחון קדם יי אלההון העד כען לא ידעת ארי אבדת מצרים: ח ואתותב ית משה וית אהרן לות פרעה ואמר להון איזילו פלחו קדם יי אלהכון מן ומן דאזלין: ט ואמר משה בעולמנא ובסבנא ניזיל בבננא ובבנתנא בענא ובתורנא ניזיל ארי חגא קדם יי לנא: י ואמר להון יהי כן מימרא דיי בסעדכון כד אשלח יתכון וית טפלכון חזו ארי בישא דאתון סבירין למעבד לקבל אפיכון לאסתחרא: יא לא כן איזילו כען

גבריא

רש"י

מיד וינחם ה' על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותם. וזהו שנאמר (יהושע ה) היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם שהיו אומרים לכם דם אנו רואין עליכם במדבר: (יא) לא כן. כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו הגברים ועבדו את ה': כי אותה אתם מבקשים. (אותה ח עבודה) בקשתם עד הנה

שפתי חכמים

דהא בסמוך אחר מכת חושך אמר רק צאנכם ובקרכם יוצג גם טפכם ילך עמכם משמע אע"פ שרצה שילכו עמהם טפם מ"מ לא רצה שילכו עמהם צאנם ובקרם וא"כ ה"פ דקרא ויאמר אליהם אתם אמרתם לשלח טפכם וצאנכם ובקרכם יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם מכ"ש שאשלח גם את הצאן וכו' ואף כי היינו כמו שכתוב בפ' וילך ואף כי אחרי מותי (ויש עוד ג"א עיין בקל"מ): ח (מהרש"ל)

פי'

השאלות

(ט-יא) מהו הכפל נלך נלך, ולמה קללם פרעה, ומז"ש כי רעה נגד פניכם, והלשון כי אותה אתם מבקשים מוקשה:

התורה והמצוה

בלבם ג' פנות האמונה שנתבררו ע"י ג' סדרי המכות [כמו שנתבאר ז' י"ד], ועז"א ואת אתתי אשר שמתי בם, ג] מה שנוגע לענין ישראל וידעתם כי אני ה', שאין פי' כמו וידעת כי אני ה' הנאמר אל פרעה שידע מציאות ה', שישראל כבר ידעו אותו, רק פי' שידעו שמנהיג אותם בהנהגה פלאיית לפי הנהגת שם הוי"ה, כי היה יכול להוציאם בנסים נסתרים ע"פ הטבע, כמו שיתן בלב מלך ושריו שיאבו לשלחם וכדומה, שזה מיוחס להנהגת שם אלהים או שדי, אבל רצה להודיעם הנהגת שם הויה באותות ומופתים ונסים גלוים, וכמ"ש בריש פ' וארא באורך:

(ג-ד) עד מתי. ר"ל אחר שכבר נתברר אליך מציאות ה' והשגחתו, רק שאתה חושב שגם אתה יש בך כח אלהות ולא תרצה להכנע לפני אלהי ישראל, הנני מביא מחר ארבה בגבולך ותכנע לפני בריה קטנה מבריותיו שהוא הארבה:

(ה) וכסה את עין הארץ. ר"ל שיכסה את השמש שלא יוכל לזרוח על הארץ, ואכל את יתר הפלטה הנשארה הוא החטה והכוסמת שנשארו מן הברד בכונה לצורך הארבה, שזה גדר שם נשאר והבדלו מן נותר, שר"ל הנשאר בכונה, ואכל את כל העץ כי עץ השדה שבר הברד והזרו וצמחו וגדל [illegible] ועז"א הצומח לכם:

(ו) ומלאו בתיך. והוא מזה יעבו עפש בבתים ע"י באשם ולחותם שעז"א ויסר מעלי את המות הזה. ויפן ויצא, שהנפטר מן המלך הולך לאחוריו והוא פנה פניו מן המלך ויצא כיוצא מבית הדיוט:

(ז) הטרם תדע. ר"ל וכי תמתין עד שיהרס בך במכה שעל ידה תאבד מצרים כלה, ואז כי תדע ע"י התראה שאבדה מצרים אז תשלחם, ר"ל הלא יוכל להיות בואו תבא המכה שלא בהתראה, כמו מכות כנים ושחין ולא תדע להזהר כלל:

(ח) מי ומי ההולכים. פרעה וכל עע"ז הקדמונים היו חושבים שיש פועל טוב ופועל רע, והיו עובדים לפועל הטובות שיעשה עמהם טובות, ולפועל הרעות לכפר פניו שלא יעשה עמהם רעות, והיתה עבודתם משונה, לפועל הטוב לא זבחו זבחים כי הוא אינו חפץ בדמים ובהרג צאן ובקר, רק באו לפניו עם נשיהם ובניהם, וטפם לשמוח לפניו בתופים ובמחולות כאשר רוצה בטוב ובשמחה, ולפועל הרע עבדו בזבחים ובקרבנות לרצות כעסו בדמים, ולא באו לפניו הטף והילדים פן יפגע בם ברעתו או ירצה שישחטום על מזבחו, כי רוצה בזבחי אדם, וע"ז שאל פרעה מי ומי ההולכים, כי אם תהיה עבודתם לפועל טוב ילכו גם הטף והנשים, אבל לא יקחו עמהם המקנה והצאן, ואם יעבדו לפועל רע ילכו המקנה והצאן ולא הנשים והטף.

(ט) ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך. היא תשובה כללית ר"ל שנלך כלנו, ועתה הסב פניו אל שאלת

פרעה

מאת פני פרעה: ס שני יב ויאמר יהוה אל־משה נטה ידך על־ארץ מצרים בארבה ויעל על־ארץ מצרים ויאכל את־כל־עשב הארץ את כל־אשר השאיר הברד: יג ויט משה את־מטהו על־ארץ מצרים ויהוה נהג רוח־קדים בארץ כל־היום ההוא וכל־הלילה הבקר היה ורוח הקדים נשא את־הארבה: יד ויעל הארבה על כל־ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים כבד מאד לפניו לא־היה כן ארבה כמהו ואחריו לא יהיה־כן: טו ויכס את־עין כל־הארץ ותחשך הארץ ויאכל את־כל־עשב הארץ ואת כל־פרי העץ אשר הותיר הברד ולא־נותר כל־ירק בעץ ובעשב השדה בכל־ארץ מצרים: טז וימהר פרעה לקרא למשה ולאהרן ויאמר חטאתי ליהוה אלהיכם ולכם: יז ועתה שא נא חטאתי אך הפעם והעתירו ליהוה אלהיכם ויסר מעלי רק את־המות הזה: יח ויצא מעם פרעה ויעתר אל־יהוה: יט ויהפך יהוה רוח־ים חזק מאד וישא את־הארבה ויתקעהו ימה סוף לא נשאר

ארבה

בעל הטורים

(יב) ויאכל ה׳ במסורה. ויאכל כל עשב. יקום אני ויאכל. קרבן לו ויאכל לחם. ויאכל לחם נכי נביא שבקר שהחזיר לאיש האלהים אבל לא מיכודס. ויאכל פרי מגדיו מלמד שהארבה אכל כל פרי המגדים ויהרו היה באותה עלה ובשביל ברכה והאכיל למשה ניצל כימנו וכן אותו נביא שבקר בשביל שהאכיל לאיש האלהים זכה שדבר עמו השם וכן עשו שבא להאכיל את אביו זכה ונתברך: (יד) וינח ב׳ במסורה. דין ואידך וינח ביום השביעי מלמד שנח הארבה בשבת. ד״א רמז להם דאיתא בתענית מתריעין ומתענין על הארבה בחול אבל לא בשבת וזהו וינח בכל גבול מצרים אפילו אם נח הארבה בכל הגבול אעפ״כ וינח ביום השביעי: (טו) בעץ ב׳ במסורה. הכא ואידך ונערים בעץ כשלו. בשביל הנערים שלא רצו לגלות כאמר וכי דרך שטף לכוח נכשל בעץ שלא נותר כל ירק בעץ: (יז) ויסר ג׳ במסורה. דין ואידך ויסר הצפרדעים ויסר מעלינו את הנחש מלמד שעם הצפרדעים ועם הארבה היו נחשים וכיו מפיקים בהם ע״כ אמר ויסר מעלי את המות:

שפתי חכמים

פי׳ שמכודה דא״ל שאמר אותה על האנשים דא״כ הל״ל אותם וכו׳: ט דא״ל אותה אתם מבקשים עכשיו שהרי בקשו גם טף והצאן והבקר: י דא״ל פרעה עצמו גרש אותם דא״כ מאי זה דכתיב מאת פני פרעה: כ (נא״י) הרמב״ן והרא״ם האריכו בכוונת הרב ואני אומר יגיד עליו רעו וז״ל הרב בס׳ יואל אבל מין ארבה לבדו לא היה כמו אותו של מצרים ע״כ משמע כדברי הרא״ם שהארבה של משה היה גדול מהארבה של יואל ושל יואל גדול משל משה בריבוי המינים ע״ל דבשל משה לא היו רק ארבה וילק וחסיל כדכתיב בתהלים ע״ח. ואלו גזם לא היה שם, רא״ם: ל דק״ל וכא

אין

רש״י

הנה ט תבקשו, לאלהיכו ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש אתם. הרי זה ל׳ קצר י ולא פירש מי המגרש: (יב) בארבה. בשביל מכת הארבה: (יג) ורוח הקדים. רוח מזרחית נשא את הארבה. לפי שבא כנגדו שמצרים בדרומית מערבית היתה כמו שמפורש במקום אחר: (יד) ואחריו לא יהיה כן. ואותו שהיה בימי יואל שנא׳ (יואל ב) כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה כבד משל משה (כי של יואל היה) ע״י מינין הרבה שהיו יחד ארבה ילק חסיל גזם אבל של משה לא היה אלא מין אחד כ (כ״ג רא״ם ע״ש) וכמוהו לא היה ולא יהיה: (טו) כל ירק. עלה ירוק ל וירדור״א בלעז (גריגעם): (יט) רוח ים. רוח מערבי: (ימה סוף). אומר אני

גַבְרַיָא וּפְלַחוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי יָתַהּ אַתּוּן בָּעַן וְתָרִיךְ יַתְהוֹן מִלְוָת אַפֵּי פַרְעֹה: יב וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה אֲרֵים יְדָךְ עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְיֵיתֵי גוֹבָא וְיִסַּק עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וְיֵיכוּל יָת כָּל עִסְבָּא דְאַרְעָא יָת כָּל דִי אַשְׁאַר בַּרְדָא: יג וַאֲרֵים משֶׁה יָת חֻטְרֵהּ עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וַייָ דַבַּר רוּחַ קִדוּמָא בְּאַרְעָא כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא צַפְרָא הֲוָה וְרוּחַ קִדוּמָא נְטַל יָת גוֹבָא: יד וּסְלֵיק גוֹבָא עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּשְׁרָא בְּכָל תְּחוּם מִצְרָיִם תַּקִּיף לַחֲדָא קֳדָמוֹהִי לָא הֲוָה כֵן גוֹבָא דִכְוָתֵהּ וּבַתְרוֹהִי לָא יְהֵי כֵן: טו וַחֲפָא יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְכָל אַרְעָא וַחֲשׁוֹכַת אַרְעָא וַאֲכַל יָת כָּל עִסְבָּא דְאַרְעָא וְיָת כָּל פֵּירֵי אִילָנָא דִי אַשְׁאַר בַּרְדָא וְלָא אִשְׁתְּאַר כָּל יְרוֹקָא בְּאִילָנָא וּבְעִסְבָּא דְחַקְלָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: טז וְאוֹחִי פַרְעֹה לְמִקְרֵי לְמשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר חָבֵית קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְכוֹן: יז וּכְעַן שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבִי בְּרַם זִמְנָא הָדָא וְצַלּוֹ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְיַעְדֵּי מִנִּי לְחוֹד יָת מוֹתָא הָדֵין: יח וּנְפַק מִלְוָת פַרְעֹה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ: יט וַהֲפַךְ יְיָ רוּחָא מַעַרְבָא תַּקִּיף לַחֲדָא וּנְטַל יָת גוֹבָא וּרְמָהִי לְיַמָּא

דסוף

התורה והמצוה

פרעה השיב בבנינו ובבנותינו, וגם בצאננו ובבקרנו נלך, והגם שאלך יש בזה סתירה, אין זה אלא כי חג ה' לנו, ואלהינו אל אחד מאתו הרעות והטובות וילדנו בין זבחי רצון ועולות נדבה בין השמחה עם הנשים והטף, שאיהם נכללו בשם חג שמורה השמחה ומורה הבאת הקרבנות, וכמ"ש באילת השחר [כלל תקמ"ה]:

(י) ויאמר אלהם. אמר להם לפי דבריכם שאתם צריכים לזבחים א"כ עבודתכם הוא לפועל הרע א"כ לא אשלה את טפכם, ראו כי רעה נגד פניכם, הלא מבואר שאתם הולכים לרצות פני פועל הרעות והוא מוכן נגד פניכם ואיך אשלח את הטף להרוג אותם בהרים, וכמ"ש משה בתפלתו פן יאמרו ברעה הוציאם, וע"כ אמר יהי כן ה' עמכם שאינו קללה רק ברכה, כי הפועל הרע טוב יותר שלא יהיה עמהם:

(יא) לא כן לכו נא הגברים וכו' כי אותה אתם מבקשים. בקשה זו הוא מענין תפלה, ר"ל הלא אתם הולכים לבקש אותה היינו את הרעה שהיא נגד פניכם תלכו לבקש ולחלות אותה לבקש מלפניו יתן שהרעה בל תרע לכם [כמו בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ה'] [הושע ד'] לבקש את ה' לחלות [זכריה ח'] וא"כ איך תקחו את הטף:

(יב) את כל אשר השאיר הברד. כבר בארתי שהשאר הוא בכונה שהחטה והכוסמת נשארו בכונה שיאכלם הארבה, וע"כ לא אמר ואת כל העץ שזה לא נשאר בכונה לזה:

(יג) וה' נהג. ר"ל שלא בא בסבה טבעיית רק ה' נהג אותו [שנדר פעל נהג והבדלו מן נהל נחה שמוסף הדבר בעל כרחו] שבארצות המזרחיות בבל ואשור שהם מזרחית לפונית למצרים שם נמצא תמיד הארבה לרוב ולא היה מטבע היום ההוא שיהיה שם רוח קדים רק ה' נהג את הרוח בע"כ, והגם שהארבע רוחות מנשבות בכל יום כמ"ש חז"ל בב"ב (דף כ"ה) נהג את הרוח כל היום וכל הלילה:

(יד-טו) ויעל. שהלה עלה על כל ארץ מצרים ועמד באויר השמים, ואח"כ וינח בכל גבול מצרים, ירד מן האויר למטה ונח על אדמתם, ומפרש דבריו נגד מ"ש ויעל הארבה מפרש ויכס את עין כל הארץ, כי בעמדו בגובה האויר זה ע"ג זה כמה אמות האפיל בפני השמש ומנע נגוהי השמש ותחשך הארץ, ונגד מ"ש וינח בכל גבול מצרים מפרש ויאכל את כל עשב הארץ, הם החטה והכוסמת, ואת כל פרי העץ ר"ל העץ שהותיר הברד [שלא בכונה שלא נשבר מן הברד] ושאז פרי אכל את פריו, ולא נותר כל ירק, אח"כ אכל כל שרשי העשבים והקליפות של האילנות, כמ"ש חשף חשפה והשליך הלבינו שריגיה (יואל א'), שבזה נתקיים מ"ש ואכל את כל העץ הצומח שהארבה הינו אוכל העץ עצמו רק הירוק והקליפה הלחה שעליו ועי"כ נשחת כל העץ:

(טז-יז) וימהר פרעה. שאח"כ התחילו לכנוס בבתים כמ"ש ומלאו בתיך, והיה סכנה שע"י האוכל של יחסרו דבר ומות בבתיהם. ויאמר חטאתי לה' ולכם, שידוע מחוקי המלכות לכבד את השלוחים ועירי הממלכות וכ"ש מלאכי ה', וע"ז בקש שימחלו לו ויעתירו בעדו. ויסר מעלי רק את המות ר"ל שכבר השחית הכל ולא נשאר להסיר רק את המות שיסובב על ידו כשימלא את הבתים ע"י נתנסו:

(יט) ויהפך ה'. העיר רוח מערבי שהוא הפך רוח הקדים, והיה חזק להתגבר על רוח קדים שנשב כנגדו, וישא את הארבה ויתקעהו ימה סוף. שרוח מערבי לפוני שבא מצד הים הגדול שהוא מערבי לפוני מצרים גבר על רוח קדים ונשאו עד ים סוף שהוא מזרחי למצרים, ושם פגש בתוקף רוח הקדים שנשב מן הים והיו שני הרוחות במשקל השוה ונשאר הארבה שם תקוע במקומו, לא נשאר ארבה אחד, פ'

ה"ל

אַרְבֶּה אֶחָד בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם׃ כ וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי חֹשֶׁךְ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ׃ כב וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַשָּׁמָיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ כג לֹא־רָאוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו וְלֹא־קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר בְּמוֹשְׁבֹתָם׃ שלישי כד וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה רַק צֹאנְכֶם

ובקרכם

בעל הטורים

(כה) זבחים ועולות ב' במסורה. הכא ואידך ויבאו לעשות זבחים ועולות גבי יהוא כשהרג נביאי הבעל מה התם עשה נקם בשפטים ובאלהיהם שנתץ מצבת הבעל והרגם אף הכא נמי עשה נקם ובאלהיכם שפטים:

רש"י

ים סוף היה מקצתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרחה של א"י לפיכך רוח ים תקעו לארבה בים סוף כנגדו. וכן מצינו לענין תחומין שהוא פונה לצד מזרח שנאמר (שמות כג) מים סוף ועד ים פלשתים ממזרח למערב, ים פלשתים במערב היה שנאמר בפלשתים (צפניה ב) יושבי חבל הים גוי כרתים: לא נשאר ארבה אחד. אף המלוחים מ שמלחו מהם (ש"ר): (כא) וימש חשך. ויחשיך עליהם חשך יותר נ מחשכו של לילה וחשך של לילה יאמיש ויחשיך עוד: וימש. כמו ויאמש. יש לנו תיבות הרבה חסרות אל"ף לפי שאין הברת האל"ף נכרת כ"כ אין הכתוב מקפיד על חסרונה כגון (ישעיה יג) לא יהל שם ערבי כמו לא יאהל לא יטה אהלו וכן (ש"ב כב) ותזרני חיל כמו ותאזרני. ואונקלוס תרגם לשון הסרה כמו לא ימיש בתר דיעדי קבל ליליא ע כשיגיע סמוך לאור היום. אבל אין הדבור מיושב על הוי"ו של וימש לפי שהוא כתיב אחר ויהי חשך. ומ"א פותרו לשון (דברים כח) ממשש בצהרים שהיה כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש: (כב) ויהי חשך אפלה שלשת ימים וגו'. חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו ג' ימים (בש"ר) ועוד שלשה ימים אחרים חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו יושב אין יכול לעמוד ועומד אין יכול לישב (ש"ר ע"ש) ולמה הביא עליהם חשך פ שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו מצרים במפלתם ויאמרו אף הם לוקין כמונו. ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם צ וכשיצאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא: שלשת ימים. שלש של ימים ק טרציי"נ בלעז (דרייאהייט) וכן ז' ימים בכל מקום שטיינ"א של ימים: (כד) יצג. יהא

מוצג

שפתי חכמים

אין שייך גבי עץ לשון ירק דהא כתיב כירק עשב ועשב השדה נקראים ירקות ומפרש עלה ירוק והאלו כתיב עלה ירוק וע"ז מביא ויירדור"א בלעז כלו' כמו בלעז קורין לירק ויירדור"א כמו שקורין לעלה ירוק כ"ה בלש"ק: מ ר"ל מדכתיב לעיל ויאכל את הארבה לנ"ל עוד לא נשאר אחד וכו' וגבי ערוב לא הוצרך הקרא לגלות שאף המלוחים לא נשארו כיון שהם חיות טורפים בודאי לא היו צריכין אותן מפחד: נ פירוש וימש חושך משמע שאותו אמש היה כאן ובקרא משמע שהיתה מכה מחודשת בחושך ולא של לילה ועז"פ יותר וכו': ס ר"ל כמו אמש דהיינו לילה דעל יום שעבר אומרים אתמול ועל לילה שעברה אומרים אמש: ע פירוש אחר שהסיר חושך של לילה והתחיל היום באותו זמן התחיל אותו חושך: פ וא"ת הא בפרשת וארא פירש"י הטעם שבכל מכה ומכה בטכסיסי מלחמות וכו' בפסוק כי אם אינך משלח את עמי וגו' והוא בתנחומא וא"כ רש"י לא פליג עליו. וע"ק למה לא הקשה זה על הקרא. וי"ל דק"ל ולמה הביא עליהם חושך אפלה כ"כ הא בזה היה די במה שהביא עליהם חושך שלא ראו איש את אחיו ועז"פ שהיו וכו': צ (מהרש"ל) נ"ל שבתחלה הקשה רש"י למה היה חושך ר"ל למה לא היה משנה כך שבתחלה לא היה חושך כ"כ כמו לבסוף ע"כ פי' שבתחלה לא היה רוצה לשנות הטבע כ"כ משום שלא היה צריך כ"א כדי שלא יראו במפלתן ובחושך כל דהו היה די ולבסוף ג' ימים שמתו כלם והיו נקברים היה מביא עליהם חושך מאד כדי שלא יוכלו לעמוד כדי שילכו ישראל לבתיהם ויראו כליהם וא"ל למה צריך לכל זה והא כתיב שהשם נתן את חן העם בעיני מצרים שאפי' בעל כרחם השאילום די"ל דבזה נתן להם חן לפי שבראו המצרים שהיה ביכולת בידם ליקח כל אשר להם בימי אפלה ולא היה מי שימחה בידם. ולא לקחו בשביל זה היו נושאין חן בעיניהם והשאילום בעל כרחם: ק ק"ל למה

לא

דסוף לא אשתאר גובא חד בכל תחום מצרים: כ ותקף יי ית לבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל: כא ואמר יי למשה ארים ידך על צית שמיא ויהי חשוכא על ארעא דמצרים בתר דיעדי קבל ליליא: כב וארים משה ית ידיה על צית שמיא והוה חשוך קבל בכל ארעא דמצרים תלתא יומין: כג לא חזו גבר ית אחוהי ולא קמו אנש מתחותוהי תלתא יומין ולכל בני ישראל הוה נהורא במותבנהון: כד וקרא פרעה למשה ואמר אזילו פלחו קדם יי להוד ענכון ותורכון שבוקו

השאלות

(כא-כט) למה כפל ויהי חשך וימש חשך, והוסיף ויהי חשך אפלה, ולמה בחר פרעה תחלה שישארו הטף ועתה בחר שישארו המקנה, ומ"ש גם אתה תתן בידנו זבחים לא נתקיים אח"כ ולמה אמר פה ולא אבה ובכ"מ אמר וימאן:

התורה והמצוה

חז"ל שאף המצרים פרחו להם שגדר שם נשאר כוס הנשאר בכונה כמ"ש בכ"מ, ור"ל אף אלה שהשאירו המצריים בכונה לאכלם לא נשאר, ור' הנגאל כתב שמעת עתירת משה עד היום אין ארבה מצוי במצרים ולפ"ד הוא יעוד לדורות, וכן בדבר הצפרדע שהוא הקראקודיל לדעת ר"ת נשאר זכר נפלאותיו לדורות וכן שאין מצרים נשאר לדורות והכנים נשארו לאותו דור למען יזכרו עלילותיו ונפלאותיו אשר הראם:

(כא) ויהי חשך. הרי"א כתב מפני שרוח ים לא מאד, העלה [ע"י הרוח שנשב ממנו] אדים עבים על כל גבול מצרים, ולא נהפכו למטר כי טבע ארץ מצרים מונע את העננים מהמטיר לכן נשארו העננים על מצרים בעובי גדול ומכופל והיה החשך כ"כ עב ומכופל עד שהיה מכבה הנרות שהדליקו בו כאשר יהיה במערות העמוקות שתחת הארץ, וכן העומדים בהרי חשך לא יעמוד שם אור אש ואור נר, שלא היה החשך העדרי רק חשך ממשי, וכבר כתבתי [למעלה פ' וארא] שאין דעתי נוחה ממה שבקש שלשלת כבות טבעיות לנסי ה' אלה, שלא היה להם קשר עם מסובבי הטבע, רק שע"י נטיית יד של משה נעשה הדבר בארץ שנתעבה האויר ונתמלא אדים ערפליים במדרגה גדולה עד שימנעו שם נגוהי האורה להבקיע בתוכו ואח"כ נתעבה האויר יותר עד שלא קמו איש מתחתיו כי לא יכלו לנשום ולשאף אויר העב הזה, וכן אמרו חז"ל שהחשך היה בו ממש, ובאשר בג' ימים הראשונים לא ראו איש את אחיו ובג' ימים השניים לא קמו איש מתחתיו כמ"ש חז"ל וכמו שמבואר ממה שכפל שלשת ימים, שמבואר אצלי באילת השחר [כלל קל"ח] שהשם כשבא אינו השם הראשון ור"ל שלשת ימים אחרים, לכן אמר יהי חשך, ר"ל בג' ימים הראשונים ואח"כ וימש חשך, שיוסיף המכה באמש עוצה ומשוש מעוף צוקה ואפלה מנודח:

(כב) ויהי חשך אפלה. מבואר אצלי בכ"מ שהאופל הוא יותר מהחשך, שבמקום החשך יאיר נוגה הירח ואור הנר לא כן במקום אופל, לכן אמר במד' הס"ד שלא החשך ויחשיך, שהחשך הוסיף משלו, כי הוסיף אפלה, ובמד' אומר אמר הקב"ה למלאכים ראוים הם המצרים ללקות בחשך מיד הסכימו כולם כאחד ולא מרו את דברו הס"ד שלא החשך ויחשיך ולא מרו את דברו, מהיכן הביא הקב"ה עליהם חשך ר' יהודה אומר מחשך של מעלה שנאמר ישת חשך סתרו, ר' נחמיה אומר מחשך של גיהנם, לדעת ר"נ עלו אדים עבים קטוריים ממעמקי הארץ והיה בהם ממש עד שמנעו נגוהי האור מעבור בתוכם, ולדעתו מ"ש ולכל ב"י היה אור במושבותם היינו בארץ גשן ששם לא עלו האדים האלה והיה אור, ור' יהודה סובר כדעת המד' במ"ש ולכל ב"י היה אור במושבותם היינו גם במושבות המצריים, שכ"מ שהיה יהודי נכנס היה אור נכנס עמו ומאיר לו מה שבחבית ובתיבות ובמטמוניות ועליהם נאמר נר לרגלי דברך, וזה לא יאיר רק ע"י חשך של מעלה, ר"ל שהקב"ה השפיע אז אור הגנוז ואור הרוחני שלפי ערכנו יקרא בשם חשך כמו שאור השמש הוא חשך אצל העטלף, ובזה הולכים ר"י ור"נ לשטתם, שבמ"ש ויאמר אלהים יהי אור ס"ל לר"י שהאור נברא תחלה ור"נ ס"ל שהעולם נברא תחלה, וא"כ לר"י האור הראשון היה אור הרוחני והשכלי שקדם לבריאת עולם שגנזו הקב"ה לצדיקים לעת"ל, ובעוה"ז הלבישו ה' בגלגל וגנזו באור השמש, כי אין בעלי חומר יכולים לסבלו, ובמצרים השפיעו אשר יתעבה מגרתקו והחשיך את עיני המצריים וישראל הוכנו אז לסבול האור ולאו ע"י מה שבמטמוניות, ור"נ לשטתו שהאור הנברא בראשון הוא אור הגשמי לא ס"ל ענין זה, ולר' יהודה יל"פ מ"ש וימש חשך לשון הסרה כמו לא ימיש עמוד הענן יומם שע"י החשך הזה שהיה אור רוחני נסתלק והוסר החשך הגשמי ולא היה עוד במציאות. ועפ"ז יל"פ ע"ד הדרוש מ"ש שאמר הקב"ה למלאכים ראוים הם המצריים ללקות בחשך והסכימו כולם כאחד, ר"ל כי יש ג' הבדלים בין ד"נ לדיני ממונות: א] שבדיני נפשות פותחים מן הצד, ב] שפותחים בזכות, ג] שכולו חובה זכאי, ואמר שמכה זו היתה ד"נ היו ראוי שלא יסכימו כולם דהא כולו חובה זכאי, רק שהם כאו שאינו דיני נפשות, א] מצד שאמר הקב"ה למלאכים ופתח בגדול ולא מן הצד, ב] מ"ש ראוים הם המצריים ללקות בחשך שפתח בחובה כי ס"ל אין המצריים ראוים ללקות, ומזה הבינו שאינו כדיני נפשות ולכן מיד הסכימו כולם כאחד ולא מרו את דברו, כי לא יזיק מה שיהיה כולו חובה, ואמר הדבר שלא היה דין כד"נ מהיכן הביא הקב"ה חשך

מהשך

וּבְקַרְכֶם יֻצָּג גַּם־טַפְּכֶם יֵלֵךְ עִמָּכֶם׃ כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה גַּם־אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת וְעָשִׂינוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ כו וְגַם־מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ לֹא תִשָּׁאֵר פַּרְסָה כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ לֹא־נֵדַע מַה־נַּעֲבֹד אֶת־יְהוָה עַד־בֹּאֵנוּ שָׁמָּה׃ כז וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחָם׃ כח וַיֹּאמֶר־לוֹ פַרְעֹה לֵךְ מֵעָלָי הִשָּׁמֶר לְךָ אַל־תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי כִּי בְּיוֹם רְאֹתְךָ פָנַי תָּמוּת׃ כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא־אֹסִף עוֹד רְאוֹת פָּנֶיךָ׃ פ

יא א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עוֹד נֶגַע אֶחָד אָבִיא עַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם אַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם מִזֶּה כְּשַׁלְּחוֹ כָּלָה גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה׃ ב דַּבֶּר־נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ ׀ מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף

וכלי

בעל הטורים

(כח) לך מעלי. מעלי בגימטריא בצאת רמז שבפסח יצאו: אל תוסף כי במסורת. דין ואידך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך בשביל שאמר לו אל תוסף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות א"ל כשם כהם מותו אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה: (כט) לא אוסיף עוד ב'. הכא ואידך ולא אוסיף עוד להכות שרמז לו שהכה

שפתי חכמים

לא כתיב שלשה ימים דשלשת בחי"ו משמע דבקות ועוד איך נופל הדבקות על ימים כי ימים לשון זכר ושלשת לשון נקבה ועי"ש וכו': ר לא מכאן ואילך שהרי כבר היה מוצג: ש דק"ל דפרסה משמע שמשה לא היה מבקש אלא בהמות שפרסת פרסה וזה אינו דהא אמר בתחלה וגם מקננו משמע הכל לכן פירש פרסת רגל ר"ל פרסה פירוש פרסת רגל ובלעז פלנט"א: ת לא שהיו יודעין העבודה דהא הוי אומרים וגם מקננו וגו' כי ממנו נקח לעבוד את ה' וכן לעיל הרבה פעמים אמרו לזבוח לה': א (מהרש"ל) פי' יפה דברת פירושו של כן דברת כתרגומו יאות מללת ואח"כ נתן טעם למה דברת יפה לפי שבזמנו דברת מ"ה יפה הוא לפי שאמרת שלא אוסיף וכו': ב לא מלשון כליה ור"ל כמו גבי כליל סקטר תרגם נמי מתרגם גמירא והתם א"א לפרש לשון כליון אלא לשון כולו: ג פירוש אין נא כאמור כאן אלא לשון בקשה: ד וא"ת פשיטא כיון שאמר הקב"ה למשה ודאי יאמר לישראל. וי"ל דמשה לא היה בדעתו להזהירם על זה דהוי כמין גזלה בידם והקב"ה ס"ל דהכל עבודה קא בקלי כדאיתא בסנהדרין (דף נ"א) ועוד שמא יהיו מצריים כבולים על

רש"י

ר מוצג במקומו: (כה) גם אתה תתן. לא דייך שמקננו ילך עמנו אלא גם אתה תתן: (כו) פרסה. פרסת ש רגל פלנט"א בלעז (פוסזאהלע): לא נדע מה נעבד. כמה תכבד העבודה שמא ישאל יותר ת ממה שיש בידנו: (כט) כן דברת. יפה דברת ובזמנו דברת אמת א שלא אוסיף עוד ראות פניך (ש"ר): (א) כלה. גמירא. כלה כליל ב כולכם ישלח: (ב) דבר נא. (ברכות ז) אין נא אלא לשון בקשה ג בבקשה ממך הזהירם על כך ד שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי

כן

התורה והמצוה

מחסך של מעלה לרי', זה אינו ד"ג רק אורה גדולה ושפע רצון:

(כד) ויקרא פרעה אל משה. כבר באהרי [ויקרא סי' א'] שקריאה שאחריו מלת אל הוא מפסק הזמנה לא קריאה לבא, כי לא יכול לצאת לקרא למשה אחר שלא קמו היה מתהתין רק משה בא לפניו מעצמו והזמינו אל הדבור. רק צאנכם ובקרכם יוצג, פרעה עוד החזיק בדעתו שיש פועל טוב ופועל רע וע"י שנעגם על מה שחשב שהולכים לעבוד לפועל הרע ולא רצה לשלח את הטף ככ"ל השב שהולכים לעבוד לפועל הטוב וא"כ א"צ להקריב קרבנות רק שילכו הטף:

ויאמר

שבוק אף טפלכון יזיל עמכון: כה ואמר משה אף את תמסר בידנא נכסת קודשין ועלון ונעבד קדם יי אלהנא: כו ואף בעירנא יזיל עמנא לא תשתאר מדעם ארי מנה אנחנא נסבין למפלח קדם יי אלהנא ואנחנא לית אנחנא ידעין מה נפלח קדם יי עד מיתנא תמן: כז ותקף יי ית לבא דפרעה ולא אבה לשלחותהון: כח ואמר ליה פרעה איזיל מעלוי אסתמר לך לא תוסיף למחזי אפי ארי ביומא דתחזי אפי תמות: כט ואמר משה יאות מלילתא לא אוסיף עוד למחזי אפך: א ואמר יי למשה עוד מכתש חד איתי על פרעה ועל מצרים בתר כן ישלח יתכון מכא כשלחותיה גמירא תרכא יתריך יתכון מכא: ב מליל כען קדם עמא וישאלון

השאלות

(א-ג) מ״ש כשלחו גרש יגרש, ולמה לא אמר שישאלו שמלות כמ״ש בפ׳ שמות ולקמן בעת העשיה, ולמה לא אמר כמ״ש בפ׳ שמות ושאלה אשה משכנתה:

התורה והמצוה

(כה) ויאמר משה. השיב לו הלא כבר אמרתי לך שנעבוד את ה׳ בזבחים, וכיון שאתה אומר שהנשים והטף ילכו וכן הצאן והבקר ישארו, הלא גם הם צריכים לבוא עמנו לעבודה, ולא די לאנשים לבד, ומלבד שהצאן והבקר נלכו בהכרח בדעתך שאתה תתן בידנו זבחים ועולות, אני אומר לך שגם אם אתה תתן בידנו זבחים ועולות, מכ״מ גם מקננו ילך עמנו, כי אנחנו לא נדע במה נעבד, ופן יאמר שרוצה שנקריב כל מקננו, ובמדרש א״ל משה לא תהיה סבור שאנו מבה משלנו כלום אלא גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות שנקריב להקב״ה על שמך, מפרש שאמרו לו דרך כבוד, אחר שאנו עבדי פרעה וכל מה שקנה עבד קנה רבו, א״כ הצאן והבקר אינם שלנו רק שלך ואנו לא נבח משלנו כלום, רק גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות, כי מה שנקריב הוא שלך וכאלו אתה נתת לנו שנקריב על שמך, ולכן גם מקננו ילך עמנו שממנו נקח לעבוד את ה׳ על שמך ולכבודך, ולא תאמר שדי במקצת הצאן והבקר, כי אנחנו לא נדע כמה ירצה להקריב לפניו, ועי״ד שמוסר אמר שמקננו ילך מעצמו ולא ירצה להשאר פה, כמו הספר של אליהו שהלך מעצמו להשחט לקרבן, וממנו נקח מוסר לעבוד את ה׳ ולמסור נפשותינו על כבוד שמו ע״ד מלפנו מבהמות ארץ:

(כז) ויחזק ה׳. ה׳ חזק לבו במה שנדמה לו עתה שמלא את דבר ה׳ שאמר לו שלח עמי ויעבדוני, והרי הסכים לשלחם ומלא דבר ה׳, שה׳ לא שלח אליו שישלח העם עם המקנה, והשב שזה מוסיף משה מדעתו, ועד עתה כתיב מאן לשלח, ועתה אמר לא אבה, שיש הבדל בין הממאן ובין הבלתי אובה, שהממאן הוא בפה והבלתי אובה הוא בלב כמ״ש בכ״מ, ועד עתה אבה בלב רק מאן בפה מן השפה ולחוץ, ועתה שנדמה לו שמלא רצון ה׳ ומשה מעליל עליו עלילות מדעתו עצמו לא אבה גם בלב:

(כח) לך מעלי. כי לפי דעתו שמלא דבר ה׳ ומשה מעליל עליו, נפסק השליחות ולא התירא עוד ממשה אחר שלדעתו מקיים דבר ה׳ ומשה אינו שליח עוד רק אומר מדעת עצמו:

(כט) ויאמר משה כן דברת. שנפסק השליחות כי עתה אמרה בך ההתראה האחרונה ולא אוסיף עוד ראות פניך עד שאתה תבא אלי:

יא (א) עוד נגע אחד, כבר הודיע ה׳ למשה [למעלה ד׳ כא כב] שבכל המכות שיביא על פרעה לא ישלח את העם עד המכה האחרונה, שהיא מכת בכורות, והודיע לו עתה שבא הזמן להביא נגע האחרונה שעל ידה ישלח אתכם מזה, כשלחו ר״ל שפרעה יתן לכם רשות ללכת למדבר לעבוד את ה׳, כמ״ש ולכו עבדו את ה׳ כדברכם, אבל אחר שישלח אתכם, אז יחזקו מצרים לגרש אתכם בהחלט שלא ע״מ לשוב, כמש״ש ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ שהוא הגרוש לגמרי, וז״ש כשלחו אז יתחדש אח״כ כי כלה גרש יגרש. שלא ע״מ לשוב, שזה א׳ מן ההבדלים בין שלוח ובין גרוש:

(ב) דבר נא. ולכן תדבר באזניהם שיתהילו לשאל תיכף כי אח״כ לא יהיה זמן לזה באשר אז יגרשו אותם בהחלט ולא ישאלו להם את כליהם, לא כן עתה שלא היו מבקשים רק ללכת ע״מ לשוב בבטח לבם שיחזירו להם בשובם, וכבר באר(ת)י למעלה (פ׳ שמות) שלכן שאלה מאת השכנה ומגרת ביתה שבזה לא היה דרך גזל, כי השכנים יקחו להם בעבור זה את כלי ביתם ובתיהם ושדותיהם שישארו במצרים שוים כמו הכלי כסף בשאלו מאתם, אולם עתה הוסיף וישאלו איש מאת רעהו אף שלא מן השכנים, שהשאלה שלקחו שלא מן השכנים, שהם לא השיגו דבר תמורתם, היתה נכונה עתה אחר הודיע להם שהמצריים יגרשו אותם אח״כ בהחלט, וא״כ בעת ששאלו הכלים שהיה השלוח ע״מ לשוב היתה השאלה ע״מ להחזיר ובעת היציאה שנתחדש מה שהמצריים גרשו אותם לגמרי ע״מ שלא לשוב עוד, א״כ הם בעצמם מחלו על הכלים, אחרי שגרשו אותם ע״מ שלא לשוב וממילא לא יוכלו להביא את הכלים בחזרה הרי מחלו להם על הכלים, אולם ממה שאומר וישאלו איש מאת רעהו שמשמע שישאלו מבני ישראל איש מרעהו כי המצריים לא נקראו בשם רעהו ורעותה, נראה שהיתה בזה תחבולה אחרת שכדי שלא ירגישו המצריים ששואלים ע״מ שלא להחזיר [כי יפלא בעיניהם למה יצטרכו לכלי כסף וכלי זהב], ישאלו איש מאת רעהו, ר״ל ישראל מישראל

וּכְלֵי זָהָב: ג וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרָיִם גַּם ׀ הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם: ס רביעי ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְהוָה כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרָיִם: ה וּמֵת כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הָרֵחָיִם וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה: ו וְהָיְתָה צְעָקָה גְדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָתָה וְכָמֹהוּ לֹא תֹסִף: ז וּלְכֹל ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד־בְּהֵמָה לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה יְהוָה

בין

בעל הטורים

כלו המכות ולא יוסיף להכותו אלא מכת בכורות שהיתה ע"י הקב"ה לבדו: (ג) גם האיש משה סית הפסוק כסוף משה רמז שמכפלת גדולתו: (ה) ומת כל בכור נ"פ בכור בפסוק הון מבכור פרעה כנגד בכור אדם ובכור לבהמה וגדול הבית: (ו) וכמוהו ב' במסורה. הכא ואידך כמוהו לא היה לפניו גבי יאשיהו לומר דגם אחריו לא קם כמוהו כדכתיב הכא ואחריו לא קם כמוהו:

שפתי חכמים

של מתנם וירדפו המצרים אחריהם לכן צריך להזהירם: ה וא"ת בפרשה שלפני זה ויאמר ה' אל משה עוד נגע וגו' הי"ל לפרש זה שהרי לפניו כתיב לא אוסיף עוד ראות וגו'. וי"ל דפרשה דלעיל כבר אמר לו דבר זה דהא כתיב בפרשת שמות ונתתי את חן העם הזה וגו' אלא שנשנית כאן בשביל שעתה הגיע העת אשר יעדה בה מזה אבל הפרשה הזאת בפרטות שיצאו בה מארץ מצרים ושתהיה כחצות הלילה שלא רמז בו בשום מקום בהכרח הוא בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו. וא"ת והא אפי' תפלה קלה לא התפלל משה בתוך העיר וכ"ש דבור החמור. וי"ל משום כבוד משה שלא ימצא בדאי דאי לא נאמר לו בעמדו לפני פרעה היה מוכרח לילך בשליחותו של מקום לפני פרעה א"נ דהקב"ה הגביהו למעלה מי' טפחים ודבר כמו כיון שהוא ברשות אחר. הרא"ם: ו ר"ל דחצות הייתו שם דבר כמו חצות לילה אקום להודות לך כמו שאומרים חצי לילה אבל זה אינו כן דא"כ הל"ל חצות בלא כ' שאין הכ' נופל על לשון זה דכחצות משמע שספק הוא מתי חצות והלילה שספק הוא קמי הקב"ה אלא ודאי כחצות כהחלק הלילה: ז ר"ל שהם אומרים חצות שם דבר הוא כמו בחצי הלילה והקב"ה אמר למשה בחצות הלילה. שהוא משמע באמצע הלילה ממש אלא שמשה שינה ואמר כחצות שמא כו': ח וא"ת וכי בשביל השוטים שיטעו ישנה דברו של מקום. (בהיי) י"ל מפני שמן המכה השלישית ואילך הודו החרטומים בנבואת משה שכל דבריו אמת לכך נתיירא משה שלא יתחלל השם ח"ו בהאום כי שמא יטעו עכשיו ויכחישו נבואתו למפרע: ט וא"ת והא לא כתיב הכא בכור השבי אלא לקמן גבי מכה כתיב בכור השבי. וי"ל הא דנקטיה רש"י הכא שלא תקשה קושיא הנ"ל לפירוש רבותינו

רש"י

כן ישאלו בדרום גדול לא קיים בהם: (ד) ויאמר משה כה אמר ה'. בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו ה שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו: כחצות הלילה. כהחלק הלילה, כחצות כמו (מ"א יח) בעלות (תהלים קכד) בחרות אפם בנו, זהו פשוטו ליישבו על אופניו שאין חצות שם דבר ו של חצי. (ברכות ד) ורז"ל כמו בחצות הלילה ואמרו שאמר משה כחצות דמשמע סמוך לו ז או לפניו או לאחריו ולא אמר בחצות שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה ח בדאי הוא אבל הקב"ה יודע עתיו ורגעיו אמר בחצות: (ה) עד בכור השבי. למה לקו השבויים ט כדי שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם והביאה פורענות על מצרים: מבכור פרעה עד בכור השפחה. כל הפחותים מבכור פרעה והחשובים מבכור השפחה היו בכלל. ולמה לקו בני השפחות שאף הם היו משעבדים בהם ושמחים

התורה והמצוה

שהעניים ישאלו מן העשירים כלי כסף וכלי זהב וכאשר יראו זאת המצריים יאמרו להם שלצורך העבודה הזאת והחג הזה צריך שכל אחד גם העני שבישראל יהיו לו כלי כסף וכלי זהב, כלים יקרים ותכשיטין, ובזה יוכלו לשאול גם מהמצריים אחר שיראו שזה צריך להם לענין העבודה והחג, ועי"כ לא אמר פה שמלות, שמלותיהם בגדי יו"ט שזה ההבדל בין שמלה ויתר נרדפיו, וזה לא יכלו לשאול מן העשירים של ישראל אחר שגם הם יהיה להם יו"ט וילבשו שמלותיהם ואין דרך שיהיה להעשיר שמלות יתרים, רק כלי כסף וכלי זהב דרך הוא שהעשיר י"ל הרבה והעניים ישאלו מהם, משא"כ כששאלו מן המצריים שאלו גם

שמלות

וישאלון גבר מן חבריה ואתתא מן חברתה מנין דכסף ומנין דדהב : ג ויהב יי ית עמא לרחמין בעיני מצרים אף גברא משה רב לחדא בארעא דמצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני עמא : ד ואמר משה כדנן אמר יי כפלגות ליליא אנא מתגלי בגו מצרים : ה וימות כל בוכרא בארעא דמצרים מבוכרא דפרעה דעתיד למתב על כרסי מלכותה עד בוכרא דאמתא די בתר ריחיא וכל בוכרא דבעירא : ו ותהי צוחתא רבתא בכל ארעא דמצרים דכותה לא הות ודכותה לא תוסף : ז ולכל בני ישראל לא ינזק כלבא לישנה למאנשא

ועד

רש"י

שמות י בארשם : וכל בכור בהמה. לפי שהיו עובדין לה וכשהקב"ה נפרע מן האומה נפרע מאלהיה (מכילתא) : (ז) לא יחרץ כלב לשונו. אומר אני שהוא לשון שנון לא ישנן וכן (יהושע י) לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו לא שנן (ש"ב ה) אז תחרץ השהק (ישעיה מא) למורג חרוץ שנון (משלי כא) מחשבות חרוץ אדם חריף ושנון (שם י) ויד חרוצים תעשיר החריפים סוחרים שנונים : אשר יפלה. יבדיל :

וידו

שפתי חכמים

רבותינו. שאמרו שאמר משה כהגות שמא יטעו ויאמרו משה בדאי הוא והלא הוא אמר עד בכור השפחה משמע דהשבויים מבכור השפחה לא היו בכלל וגבי מכה כתיב עד בכור השבי משמע שגם שבויים לקו והשבויים פחותים מבכור השפחה כדפירש"י לקמן ועוד ש"מ בכור השבי למה לקו השבויים וכו' ר"ל זו אינה קושיא שהמצרים יודעין שמשה לא התרה שילקו הבכורים אלא מאותן המשעבדין את ישראל דהיינו מבכור פרעה עד בכור השפחה אבל השבויים שלא שעבדו את ישראל לא היה מתרה בהם ומ"מ אינו מוכח בהדיא מדברי משה שאין שבויים בכלל דגם הם בכלל דבכור שפחה פירוש שפחותים ובכור השבי גם הוא פחות . ועי"ל דה"ש שמביא ראיה על מה שפי' לעיל שמא יטעו וכו' ואל תאמר סילק פייך שמשה ישנה בשביל שלא יאמרו ל"פ בכור השבי למה לקו וכו' שהרי מן הדין לא היו ראויין ללקות שהרי לא שעבדו בישראל אלא כדי שלא יאמרו ה"נ כן הוא : י (מהרש"ל) טעם השעבוד להוד לא יתכן לפי שלא היה

השעבוד

התורה והמצוה

שמלות, כי המצריים לא היה להם אז חג ויכולים לשאל שמלותיהם :

(ג) ויתן ה'. וה' נתן את חן העם בעיני מצרים ושאילום מעצמם מבלי בקשה כלל, אחר שראו שהולך להם בכלים יקרים לצורך העבודה והם חשבו אז שישובו אחר ג' ימים, **וגם האיש משה גדול מאד** ובטחו בו שיקיים דברו וישוב אחר ג' ימים ויביא הכלים בחזרה :

וחז"ל אמרו בברכות (דף ט') דבר נא באזני העם אין נא אלא לשון בקשה, אמר הקב"ה למשה בבקשה ממך אמור להם לישראל בבקשה מהם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם, אמרו לו הלואי שנצא בעצמנו, משל לאדם שהיה חבוש בבית האסורים ואומרים לו מוציאין אותך למחר ונותנים לך אלף זוז, א"ל הוציאוני היום ואיני מבקש כלום, דעתם שישראל יצאו קודם זמן המיועד שהיה ארבע מאות שנה וההבטחה של רכוש גדול לא היה רק אם יצאו בזמן המיועד, וא"כ חשבו ישראל אחר שרואה שיצאו ברכוש גדול יצטרכו להיות עוד בגלות עד ישלימו זמן המיועד ולא רצו בכך, כמשל שמביא שאומרים לו מוציאין אותך למחר ומבקש הוציאוני היום, וע"כ אמר לשון בקשה שעשה זאת מפני תלונת אברהם שיטעון הלא קיים בהם ועבדום וענו אותם וקושי השעבוד השלים המנין ודומה כאילו יצאו בזמנו וצריך לקיים בהם ואח"כ יצאו ברכוש גדול :

(ד) בחצות הלילה, אצטגניני פרעה היו אומרים שכוכב אחד ששמו רעה [שהוא כוכב מאדים] עומד נגד ישראל להומם ולאבדם, כמ"ש ראו כי רעה נגד פניכם וכמ"ש הז"ל, ויל"מ היה ביום ה' ולפי הלילות הם כנג"ש הל"ס, א"כ בהתחלת ליל הניסי משמש חמה ובחצות הלילה משמש כוכב מאדים, והראה ה' כי בשליטת כוכב מאדים יוכו בכורי מצרים וישראל ינצלו, וע"כ אמר **אני יוצא בתוך מצרים** שלא תהיה המכה ע"י הכוכב השולט אז שהוא נגד ישראל רק ע"י ה' שיבטל הוראת הכוכב, ואמר לשון יציאה כאלו עד עתה היה כלוא עמהם בגלות ועתה יצא לחפשי לפעול גדולות בכח אלהי :

(ה) ומת כל בכור. באשר המצריים קדשו בכוריהם לע"ז ואז עשה ה' שפטים באלהי מצרים לכן המית הבכורים, ואמר שיכלול הגדול והקטן מבכור **פרעה** שהוא הגדול שבכולן **עד בכור השפחה**, וכבר כתבו המפרשים שדרך השפחה לטחון ברחים ביום, ובלילה היו משימין השבוים בבית הבור, לכן בעת נבא משה שהיה ביום, אמר **בבכור השפחה אשר אחר הרחים**, ובעת לקו שהיה בלילה, אמר **בכור השבי אשר בבית הבור**, ומבואר שלקו בין מי שהוא בכור לאביו כמו בכור פרעה בין מי שהוא בכור לאמו כמו בכור השפחה שהיא מזנה עם כמה אנשים ואביו לא נודע רק אמו :

(ו-ז) והיתה צעקה. היא צעקת מרד כמ"ש חז"ל שרצו להרוג את פרעה, ובאר שלא יהיה המרד נגד

ישראל

בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ ח וְיָרְדוּ כָל־עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִי לֵאמֹר צֵא אַתָּה וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בְּרַגְלֶיךָ וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֵא וַיֵּצֵא מֵעִם־פַּרְעֹה בָּחֳרִי־אָף׃ ס
ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֹא־יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת־כָּל־הַמֹּפְתִים הָאֵלֶּה לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא־שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ ס
יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר

בעל הטורים

(א) אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר וסמיך ליה החודש לומר שהוא ביה אב אומר מקודש. ד"א אל משה ואל אהרן החודש לומר שעדות החודש כשרה בקרובים כמשה ואהרן:

רש"י

(ח) וירדו כל עבדיך. חלק כבוד למלכות שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי (זבחים קב): אשר ברגליך. ההולכים אחר עצתך והלוכך: ואחרי כן אצא. עם כל העם ב מארצך: ויצא מעם פרעה. כשגמר דבריו ל יצא מלפניו: בחרי אף. על שאמר לו אל תוסף מ ראות פני: (ט) למען רבות מופתי. מופתי שנים רבות ג' מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער ב את מצרים: (י) ומשה ואהרן עשו וגו'. כבר כתב לנו זאת בכל המופתים ולא שנאה כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה של אחריה: (א) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן. בשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמשה חלק לו כבוד זה במצוה ראשונה שכללו עם משה בדבור: בארץ מצרים. (מכילתא) חוץ לכרך או אינו אלא בתוך הכרך ת"ל כצאתי את העיר וגו' ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך לפי שהיתה מלאה גלולים
דבור

שפתי חכמים

שכבוד גמור ומטעם שמהם לחוד לא יתכן לפי שלא היו עושים מעשה לכן צריכים ב' טעמים: כ דק"ל מה איכפת ליה לפרעה שילא הוא לבד ועוד אף אם יצא עם כל ישראל הא לא יצאו אלא חוץ לעיר ויזבחו לה' מארצך: ל והיינו כל הפרשה של מכות הלילה ואז יצא ואף שאמר לו פרעה שילא מלפניו אפ"ה לא יצא: מ דק"ל אדרבה פרעה הי"ל לקצוף על משה לפי שמשה התרה בו ודבר אליו קשות ומז"פ וכו': נ (נח"י) קשה לי דהכתוב אומר בארץ מצרים והלא
המופתים

התורה והמצוה

ישראל כי בהפך שאף הכלבים שנובחים באשמורה שניה ובעת שמלאך המות בעיר, לא יצעקו על איש או בהמה מישראל שבזה תדע כי יפלה ה' וכו':

(ח) וירדו. ועי"כ ירדו אלי כי לא אבוא עוד אליך והשתחוו לי, כי מצרים חזקו על העם לשלחם מן הארץ לחלוטין, וזאת לא רצה משה שאמר רק דרך שלשת ימים נלך, יצטרכו לבקש שאתרצה בכך, ועז"א שיאמרו לא שהוא היציאה לגמרי:

(ט) ויאמר ה'. הודיע לו שפרעה לא יכנע בהתראה זאת וזה יהיה מה' למען רבות מופתי, שעי"כ תהי' מכת בכורות ואח"כ קריעת ים סוף:

(י) ומשה ואהרן. ר"ל הגם שמשה ואהרן עשו כל המופתים האלה והיו לפני פרעה ולא נסתפק באמתת דבריו ועפ"י הטבע היה ראוי שישמע להתראה זאת בכ"ז היה מעת ה' שחזק לבו:

יב א (א) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן. התבאר בספרא [סימן ד'] שי"ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדם נאמרו י"ג מעוטים למעט שהיה הדבור רק למשה, ובארתי שם שהי"ג דברות הם י"א פעמים כתיב וידבר אל משה ואל אהרן וב"פ דכתיב וידבר אל אהרן, כי לשון דבור לא מצאנו אצל שום נביא רק אצל משה שהיה נביא תורה עיי"ש בארך, אבל בששה מקומות דכתיב ויאמר ה' אל משה ואל אהרן ס"ל לספרא שהיתה האמירה לשניהם כי לשון אמירה נמצא אצל כל הנביאים וכ"ה לדעת ריה"ג שם עיי"ש. והמכלתא מוסיף שגם במקומות שנאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן היתה האמירה למשה לבדו, שהגם שאמירה תכיר אצל אהרן ומצאנו ג"פ דכתיב ויאמר ה' אל אהרן שבזה בודאי דבר עם אהרן
בעצמו

עד בעירא בדיל דתדעון דיפריש יי בין מצרים ובין ישראל: ח ויחתון כל עבדך אלין לותי ויבעון מני למימר פוק את וכל עמא די עמך ובתר כן אפוק ונפק מלות פרעה בתקוף רגז: ט ואמר יי למשה לא יקבל מנכון פרעה בדיל לאסגאה מופתי בארעא דמצרים: י ומשה ואהרן עבדו ית כל מופתיא האלין קדם פרעה ותקיף יי ית לבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל מארעיה: א ואמר יי למשה ולאהרן בארעא דמצרים למימר:

ירחא

מכלתא פרשה א

א (א) **ויאמר** ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר. שומע אני שהיה הדבר לאהרן ולמשה. כשהוא אומר ויהי ביום דבר ה' אל משה (בארץ מצרים) (שמות ו) למשה היה הדבר ולא לאהרן. א"כ מה ת"ל אל משה ואל אהרן. אלא מלמד שכשם שהיה משה כלל לדברות כך היה אהרן כלל לדברות. ומפני מה לא היה מדבר עמו מפני כבודו של משה. [א]נמצא ממעט אהרן מכל הדברות שבתורה חוץ משלשה מקומות מפני [ב]שאפשר: **ב** דבר אחר אל משה ואל אהרן למה נאמר לפי שהוא אומר ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה (שם ז'). אין לי אלא משה דיין לפרעה אהרן מנין תלמוד לומר אל משה ואל אהרן הקיש אהרן למשה מה משה היה דיין לפרעה אף אהרן היה דיין לפרעה. מה משה היה אומר דבריו

הגהות הגר"א פ"א (א) הרי במצרים. בסיני מהו אומר ביום דבר ה' את משה בהר סיני. באוה"מ מהו אומר וידבר ה' אליו באוה"מ נמצא ממעט כו': (ב) שאי אפשר:

התורה והמצוה

בעצמו, בכ"ז א"א שיבא אלא אמירה עם משה ביחד מפני כבודו של משה, שאין מכבודו שיהיה לו אחר בקבלת הנבואה שמדרגת משה היה גדולה מכל הנביאים, וע"ז היה שממעט אהרן מכל הדברות שבתורה חוץ מג' מקומות שכתוב ויאמר ה' אל אהרן, מפני שאפשר שבא אמירה לאהרן לבדו אחרי שהיה נביא, כן פרשתי בפי' התו"ה שם, ומ"ש כשהוא אומר ויהי ביום דבר ה' אל משה למשה היה הדבור שזה עצמו הלמוד שלמד ריה"ג בספרא שם ע"פ ל"ב מדות של ר"א בנו של ריה"ג עיי"ש [והגם ששם לא מעט מזה רק דברות לא אמירות ששם כתיב וידבר ה' אל משה ואל אהרן. תבין זה ע"פ מה שפרשתי בפ' וארא שמ"ש ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה, הוא עצמו מ"ש וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל ב"י עיי"ש. א"כ באר שהיה אמירה ושהיה רק למשה לבדו], ומ"ש א"כ מת"ל אל משה ואל אהרן ללמד שהיה אהרן כלל לדברות, ר"ל שהיה במדרגה שדבר עמו דבור כללי וענייני תורה שבא הדבור ממקום גבוה הנקרא כלל ששם מדרגת משה לא ממדרגת פרט שהיא מדרגת יתר נביאים, ואמרו בי"ח מקומות אתה מוצא משה ואהרן שוים כמ"ש בפי' ויקרא (סי' ד') שהיה מושך נבואותיו ממדת כלל שהיא תפארת ישראל המושך מן המות על סוף המדרגות כל ח"י חוליות השדרה שהוא כלל בנין הגוף:

ב **אל משה ואל אהרן**. כבר התבאר אצלי באילת השחר [כלל ר"ח] שדקדק הלשון שאות היחס יבא כפול עם כל שם ושם, וישע ה' אל הבל ואל מנחתו, וזה דוקא בששניהם שוים אבל במקום שא' עקר והשני טפל יבא אות היחס רק על השם העקרי, וא"כ לפי המבואר בסי' הקודם שמ"ש אל משה ואל אהרן היה עקר הדבור למשה היל"ל אל משה ואהרן, וכמו שסיים בסוף הפרשה כאשר צוה ה' את משה ואהרן, ומזה היינו יודעים שאהרן היה טפל ולא היה צריך המעוט של ויהי ביום דבר ה' אל משה, וז"ש אל משה ואל אהרן למה נאמר, והשיבו חז"ל שהגם שבענין קבלת שפע הנבואה היה משה עקר ואהרן טפל, ביתר הדברים היו שניהם שוים, וזה מלמד במה שכפל אות היחס שמורה על השווי. ויותר נכון להגיה מה אהרן היה אומר דבריו ולא ירא אף משה היה אומר דבריו ולא ירא, מפני שכתוב ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך הרי משה היה דיין לפרעה, ואהרן היה מיוחד אל הדבור, וקמ"ל שבכ"ז היו שוים אהרן למשה להיות אלהים לפרעה ומשה לאהרן בענין הדבור, ועז"א בראש הענין וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל ב"י ואל פרעה, ר"ל שהיו שוים בין בצווי לדבר אל ב"י שהוא בענין הדבור ובין בצווי אל פרעה שהוא להיות אלהים לפרעה, ואמר שם הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את ב"י מא"מ הם המדברים אל פרעה הוא משה ואהרן, שלענין ההוצאה מא"מ להיות אלהים לפרעה ודיין עליו להכותו בעשר מכות שידמה שמשה היה העקר אמר הוא אהרן ומשה הקדים את אהרן, ולענין הדבור אל פרעה שהיה עולה על הדעת שאהרן הוא העקר הקדים את משה, להורות שהיו שוים בכל הענינים, ועז"א אל משה ואל אהרן בכפל אות היחס:

אל

דבריו ולא ירא אף אהרן [היה] אומר דבריו ולא ירא: ג ג(ד"א) אל משה ואל אהרן. שומע אני כל הקוד' במקרא הוא קודם במעש' כשהוא אומר הוא אהרן ומשה (שם ו) מגיד ששניהם שקילין זה כזה. כיוצא בזה אתה אומר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראשית א). שומע אני כל הקודם במקרא קודם במעשה. כשהוא אומר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים (שם ב) מגיד ששניהם שקולין כאחד זה כזה. כיוצא בדבר אתה אומר אנכי (האל) אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב (שמות ג) שומע אני כל הקודם בדבר הוא חשוב מחברו. כשהוא אומר וזכרתי את בריתי יעקב ואף [את] בריתי יצחק ואף [את] בריתי אברהם (ויקרא כו) מגיד ד(ששניהם) שקולין כאחד. כיוצא בדבר אתה אומר כבד את אביך ואת אמך (שמות כ) כשהוא אומר איש אמו ואביו תיראו (ויקרא יט) מגיד ששניהם שקולין זה כזה: ד בארץ מצרים. חוץ לכרך או אינו אלא תוך הכרך. כשהוא אומר ויאמר אליו משה כצאתי את העיר (שמות ט) והלא דברים ק"ו ומה תפלה הקלה לא התפלל אלא חוץ לעיר דבור חמור לא כל שכן. ומפני מה לא נדבר עמו תוך הכרך. מפני שהיתה מלאה שקוצים וגלולים. ועד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות לדברות. משנבחרה ארץ ישראל יצאו כל הארצות. עד שלא נבחרה ירושלים היתה כל ארץ ישראל ה (כשרה למזבחות משנבחרה ירושלים יצאת ארץ ישראל שנאמר השמר לך פן תעלה עולותיך [וגו'] כי אם במקום אשר יבחר (דברים יב). עד שלא נבחר בית עולמים היתה ירושלים ראויה לשכינה משנבחר בית עולמים יצאת ירושלים שנא' כי בחר ה' בציון) ואומר זאת מנוחתי עדי עד (תהלים קלב). עד שלא נבחר אהרן היו כל ישראל כשרים לכהונה משנבחר אהרן יצאו כל ישראל שנא' ברית מלח עולם היא לפני ה' (במדבר יח) ואומר והיתה לו ולזרעו אחריו [וגו'] (שם כה). עד שלא נבחר דוד היו כל ישראל כשרים למלכות. משנבחר דוד יצאו כל ישראל שנאמר הלא לכם לדעת כי ה' אלהי ישראל נתן (את ה)ממלכה לדוד וגו' (דה"ב יג). אם תאמר הן אנכי מן הנביאים שנדבר עמהם בחוצה לארץ אף על פי שנדבר עמהם בחוצה לארץ לא נדבר עמהם אלא בזכות אבות שנאמר כה אמר ה' קול ברמה נשמע וגו' כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה [וגו'] ויש תקוה לאחריתך נאם ה' וגו' (ירמיה לא). ואף על פי שנדבר עמהם בחוצה לארץ ובזכות אבות לא נדבר עמהם אלא במקום טהור של מים. שנא' ואני הייתי אל אובל אולי (דניאל ח) ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל (שם י) ו(ואומר היה דבר ה' וגו' (יחזקאל א). ויש אומרים נדבר עמו בארץ ונדבר עמו בחוצה לארץ שנאמר היה היה דבר ה' היה שנדבר עמו בארץ היה שנדבר עמו חוצה לארץ. ר' אלעזר בן צדוק אומר הרי הוא אומר קום צא אל הבקעה (יחזקאל ג) ו מגיד שהבקעה כשרה. תדע שאין השכינה נגלית בחוצה לארץ שנאמר ויקם יונה לברוח תרשישה וגו' (יונה א) וכי מלפני ה' הוא בורח. והלא כבר נאמר אנה אלך מרוחך וגו'. אם אסק שמים שם אתה וגו' אשא כנפי שחר [וגו'] גם שם ידך תנחני וגו' (תהלים קלט) עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ. בכל מקום עיני ה' צופות רעים וטובים (משלי טו). אם יחתרו בשאול. ואם יחבאו בראש הכרמל. ואם ילכו בשבי (עמוס ט). אין חשך ואין צלמות (איוב לד). אלא אמר יונה אלך בחוצה לארץ מקום שאין השכינה שורה ונגלית שהגוים קרובים לתשובה הן שלא לחייב את ישראל. משל לעבד כהן שברח מרבו אמר אלך לבית הקברות מקום שאין רבי יכול לבא אחרי. אמר לו רבו יש לי כיוצא בך. כך אמר יונה אלך לי בחוצה לארץ מקום שאין השכינה נגלית שהגוים קרובין לתשובה הן שלא לחייב את ישראל אמר לו הקב"ה יש לי שלוחין כיוצא בך שנאמר וה' הטיל רוח גדולה אל הים. נמצאת אתה אומר שלשה נביאים הם אחד תבע כבוד האב וכבוד הבן.

ואחד

הגהות הגר"א (ג) ל"ג: (ד) ששלשתן: (ה) ראויה לשכינה משנבחרה ירושלים יצאת א"י שנאמר כי בחר ה' בציון אוה למושב לו: עד שלא נבחר בית עולמים היתה ירושלים כשרה למזבחות משנבחר ב"ע יצאת ירושלים שנאמר השמר לך פן תעלה וגו' כ"א במקום אשר יבחר ואומר זאת מנוחתי כו': (ו) כצ"ל:

התורה והמצוה

ג אל משה ואל אהרן. מבואר אצלנו שכ"מ שבאו שני שמות השם הקודם בלשון הוא עקר, אבל אם באו במק"א בסדר א' ובמק"א בסדר אחר מורה ששניהם שוים, כמו בשמים ובארץ ובג' אבות ובאב ואם, כמ"ש במכלתא פה ובספרא ויקרא (סי' רפח) ושם באורתי הדבר שהוא שטת ר' שמעון עיי"ש:

ד בארץ מצרים. זה מיותר שכבר ידענו שהיה במצרים, שמ"ש למעלה [ו' כח] ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים הוצרך כי דבורים הקודמים היו במדבר ובמדין, כי זה מוסב על דבור הא' שם

אשק

אחד תבע כבוד האב ולא כבוד הבן. ואחד תבע כבוד הבן ולא כבוד האב. ירמיה תבע כבוד האב וכבוד הבן שנאמר נחנו פשענו ומרינו וגו' (איכה ג) לכך נכפלה נבואתו שנאמר ועוד (יוסיף) [נוסף] עליהם דברים (ירמיה לו). אליהו תבע כבוד האב ולא כבוד הבן שנאמר קנא קנאתי לה' אלהי צבאות וגו' (מלכים א יט) ומה נאמר ויאמר לך שוב לדרכך מדברה דמשק וגו' ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך שאין ת"ל לנביא תחתיך אלא שאי אפשי בנבואתך. יונה תבע כבוד הבן ולא כבוד האב. שנאמר ויהי דבר ה' אל יונה שנית לאמר (יונה ג) שנית (ודבר) [נדבר] עמו לא שלישית. רבי יונתן אומר לא הלך יונה אלא לאבד עצמו בים שנאמר ויאמר אליהם שאוני והטילוני אל הים. וכן תמצא '(האבות) והנביאים. היו נותנים עצמם על ישראל. במשה מה הוא אומר ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת (שמות לב). [ואומר] ואם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג אם מצאתי חן בעיניך ואל אראה ברעתי (במדבר יא). בדוד מהו אומר הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי (שמואל ב כד) הא בכל מקום אתה מוצא '(האבות) והנביאים נתנו נפשם על ישראל: ה לאמר. צא ואמר אליהם מיד דברי רבי ישמעאל שנאמר ויצא ודבר (שמות לד). רבי אליעזר אומר צא ואמור אליהם והשיבני דבר שנאמר וישב משה את דברי העם אל ה' (שם יט). ואומר והאיש לבוש הבדים אשר [ה]קסת (הסופר) במתניו וגו' (יחזקאל ט) ואומר התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו (איוב לח). שלוחי הקב"ה לא כשלוחי בשר ודם ששלוחי ב"ו צריכין לחזור אצל שולחיהם אבל לפניך אינו כן אלא התשלח ברקים וילכו. וישובו לא נאמר אלא וילכו ויאמרו. בכל מקום שהן מהלכין נמצאים לפניך. ואומרים עשינו שליחותך. לקיים מה שנאמר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא (ירמיה כג). כשהקב"ה גוזר גזרות טובות ורעות על ישראל על הטובה מחזירים לפניו ועל הרעה אין מחזירים לפניו שנאמר והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון וגו' (יחזקאל ט) (וכתיב) [וכבוד] אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב(ים) ואומר ויאמר ה' אלי [אליו ק'] עבור בתוך העיר וגו' ולאלה אמר באזני ונאמר זקן ובחור ובתולה וטף ונשים וגו'. ויאמר אליהם טמאו את הבית (הזה) וגו' יצאו אליו ועשו שליחותן אלו שנצטוו על הרעה לא למדנו שהחזירו שליחותן. וזה שנצטוה על הטובה למדנו שהחזיר שליחותו שנאמר והנה איש לבוש הבדים וגו'. שמעון בן עזאי אומר לאמר בקול שאתה שומע בו בו למד. רבי עקיבא אומר לאמר צא ואמור להם שבזכותם הוא מדבר עמי שכל ל"ח שנה שהיה כועס על ישראל לא היה מדבר עמו שנאמר ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות (ויאמר) [וידבר] ה' אלי לאמר אמר רבי שמעון בן עזאי אני כמשיב על דברי ר' אלא כמוסיף על דבריו. ולא עם משה בלבד היה מדבר בזכות ישראל אלא עם הנביאים כלם לא דבר אלא בזכות ישראל שנאמר ואשב [שם] שבעת ימים (משומם) [משמים] בתוכם וכתיב ויהי מקצה שבעת ימים ויהי דבר ה' וגו' (יחזקאל ג) [ויהי מקץ וגו] ויהי דבר ה' אל ירמיהו וגו' (ירמיה מב). וכן אתה מוצא בברוך בן נריה שהיה מתרעם לפני המקום אמרתי

אמרי

הגהות הגר"א (ז) משה:

התורה והמצוה

פסוק יו"ד כמ"ש בפירושי שם, ומלמד שהיה במצרים כי דבור הקודש י"ת שהיה במדין כמ"ש במדרש שמשה חזר למדין, הכל פה א"צ להשמיענו, ופי' חז"ל שבא פה שם ארץ מגביל נגד שם עיר, כמ"ש עיר שכם אשר בארץ כנען, מפני שדבור הקודש עוד נגע אחד אביא על פרעה דבר עמו בפלטין של פרעה הוצרך לומר שדבור זה היה בארץ לא בעיר שהיתה מלאה גלולים, וגם הסברא נותנת כן דהא תפלה קלה לא התפלל בעיר, וכ"ש דבור חמור:

ה ויאמר לאמר. כתב בארתי [ויקרא סי' ג'] ההבדלים בין דבור ואמירה, ושם בארתי שכ"מ שכתוב וידבר ה' אל משה לאמר במלא וידבר מציין שדבר עמו בארוכה ומסר לו תורה שבע"פ, ובמלת לאמר מציין הלשון שאמר לו בתורת הכתב, אמנם כ"מ שנאמר ויאמר לאמר נתן להדרש, ושם [סי' וא"ו] בארתי שחז"ל יפרשו לרוב מלת לאמר שיאמר לזולת כמ"ש מכ"מ,-כמ"ש לאמר צא ואמור להם, שנצטוה משה לאמר זאת לישראל, [ומ"ש אמור להם מיד זה למד ממ"ש ויצא ודבר אל ב"י הרי שכ"מ שהיה מודיע דבר לישראל הודיע להם תכף], ור' ישמעאל הולך לשטתו [בסי' שאח"ז] שמ"ש החדש הזה לכם היה הצווי שיראה את הלבנה לישראל, א"כ מלת הזה שמציין ראית הלבנה לא היה למשה שדבר עמו ביום, רק א"ל שזה הלשון יאמר לישראל ויראה להם הלבנה בהלבנה, ור"א ור"ע לשטתם שהקב"ה הראה את הלבנה למשה ומ"ש החדש הזה נאמר למשה עצמו שנתקשה בהבנת דבר זה עד שהראהו לו, לכן לא פי' שיאמר לישראל בלהם לא הראה את הלבנה, ופי' ר"א שר"ל שיאמר תשובה לה', והוא עפמ"ש במדרש שאלו מה"ש לפני הקב"ה אימתי

לֵאמֹֽר׃ ב הַחֹ֧דֶשׁ הַזֶּ֛ה לָכֶ֖ם רֹ֣אשׁ חֳדָשִׁ֑ים רִאשׁ֥וֹן הוּא֙

לכם

בעל הטורים

(ב) החדש הזה לכם בפסוק משולש ויש בו ג"פ חודש וכן מין כל אחד ואחד ג' תיבות לומר באחד בניסן ר"ה למלכים ולרגלים ולחדשים. חודש בגימטריא לרגלים. לכם אותיות מלך. ניסן. בגימטריא למלכים. מתחילת עיבור החדש בג' לכן ג"פ חודש בפסוק ונושאין ונותנין בה' שאלו בג"פ א' חודש ג' מהם חדשי חדשים שהם חמשה וגומרים בז' שד"פ כתיב עוד חודש בפרשה וכשתכיר ג"פ חודש שבפסוק ישארו ז' תיבות דבכבה עולים לעיבור השנה: ראשון הוא לכם וסמיך ליה דברו

שפתי חכמים

מופתים היו חוץ לארץ מצרים: ם (נה"י) הרא"ם שהאריך לפלפל וכו' ודבריו אין להם קישור וכו' אבל נ"ל מבואר הוא שצריך חכמה ובינה יתירה לעיוני טעמים מהא דאמרינן בר"ה דף כ' א"ר זירא א"ר נחמן כ"ד שעי מכסי סיהרא לדידן שית מעתיקא ותמני סרי מחדתא ולדידהו שית מחדתא ותמני סרי מעתיקא הרי שבזה בשיעור היה מתקשה אם בשיתא לאחר המולד אם בתמני סרי לאחר המולד וכו' ע"ש: רא"ם

רש"י

דבור המוך כזה לא כ"ש: (ב) החדש הזה. (מכילתא ש"ר) הראהו לבנה בחדושה ואמר לו כשהירח מתחדש יהיה לך ר"ח. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו על חדש ניסן אמר לו זה יהיה ראש לסדר מנין החדשים שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי. הזה. נתקשה משה על מולד הלבנה באיזה שעור תראה ותהיה ראויה לקדש והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש. וכיצד הראהו והלא לא היה מדבר עמו אלא ביום שנאמר (לעיל ו) ויהי ביום דבר (ויקרא ז) ביום צותו (במדבר טו) מן היום אשר צוה ה' והלאה אלא סמוך לשקיעת החמה נאמרה לו פרשה זו והראהו

עם

מכילתא פרשה א

אוי נא לי כי יסף ה' יגון על מכאובי (שם מה) נשתניתי אני מכל תלמידי הנביאים. יהושע שמש משה ושרתה עליו רוח הקודש. אלישע שמש אליהו ושרתה עליו רוח הקודש מה נשתניתי אני מכל תלמידי הנביאים. יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי וגו' ואין מנוחה אלא נבואה שנאמר ותנח עליהם הרוח (במדבר יא) נחה רוחו על אליהו ועל אלישע. ונחה עליו רוח ה'. בא וראה מה המקום משיבו כה תאמר אליו כה אמר ה' הנה אשר בניתי אני הורס [וגו'] ואתה תבקש לך גדולות ואין גדולות אלא נבואה שנאמר ספרה נא לי את כל הגדולות וגו' (מלכים ב ח) קרא אלי ואענך ואגידה לך גדולות ובצורות לא ידעתם (ירמי' לג). ג(אמר) ברוך ג(בן נריה) אם אין כרם אין סייג אם אין צאן אין רועה מפני מה כי הנני מביא רעה אל כל בשר ונתתי נפשך לשלל אל המקום אשר תלך שם. הא בכל מקום אתה מוצא שאין הנביאים מתנבאים אלא בזכותן של ישראל:

(פרשה א) ד (ב) החדש הזה לכם וגו'. רבי ישמעאל אומר משה הראה את החדש לישראל ואמר להם כזה היו רואין וקובעין את החודש לדורות. רבי עקיבא אומר זה אחד משלשה דברים שנתקשה משה והראהו המקום את כלן באצבע. כיוצא בדבר אתה אומר וזה לכם הטמא (ויקרא יא). וזה מעשה המנורה (במדבר ח) וי"א אף בשחיטה נתקשה

התורה והמצוה

ר"ה א"ל אני ואתם נלכה לב"ד הגדול כי מסור דבר זה לב"ד, וכמ"ש עוד במדרש שעד עתה היה הקב"ה מקדש חדשים ועתה אמר החדש הזה לכם שמסורה בידכם, ולכן נוהו שיסיב תשובה שקדמו ב"ד את החדש שאז חל ר"ח גם למעלה, ור"ש בן עזאי פי' מלת לאמר על הדיוק בל ישנה הלשון, ור"ע פי' שיאמר להם שבזכותם מדבר עם משה, וכבר נמצא זה המאמר בספרא ויקרא (סי' ו') ושם פרשתי שמ"ש שכ"ז שהיו ישראל נזופים לא דבר עם משה היינו רק בלשון וידבר, שלשון זה לא נמצא אצל שום נביא רק גבי משה, אבל בלשון אמירה שבו דבר עם כל הנביאים דבר עמו תמיד, וא"כ לא היה לו להזכיר דרוש זה פה שכתוב ויאמר ה' אל משה לכן אמר ר"ש בן עזאי היי כמשיב על דברי רבו אלא כמוסיף על דבריו, שגם בלשון אמירה שבו דבר עם כל הנביאים לא דבר אלא בזכות ישראל שע' גם עם כל הנביאים לא דבר אלא בזכותם של ישראל, ויתר המאמר מפורש בפי' לספרא שם:

ד [ב] החדש הזה. שם חדש יבא על חדשי הלבנה שהיא מתעלם ומתחדש, והחמה אין לה חדשים, ובא על עת המולד שאז מתחדש אורה ואז הוא ר"ח, כמ"ש מחר חדש. לא חדש ולא שבת, חדשיכם ומועדיכם, וגם בא על כלל החדש, ובדרך הפשט בא על כלל החדש שחדש ניסן יהיה ראש חדשים, ומלת הזה דרשו בברכות (דף י') זה ניסן ואין אחר ניסן, אבל באשר עקר המלה רומז על הדבר הידוע למדו שה' מסר אז למשה בע"פ קביעת החדשים והעבורים שנקרא סוד העבור וזהוב תקופות ומזלות שכבר הודו כל האומות שהחשבון שביד ישראל הוא אות שקבלוהו בנבואה, ודעת ר' ישמעאל שמלת הזה שמורה תמיד

על

אונקלוס

יַרְחָא הָדֵין לְכוֹן רֵישׁ יַרְחִין קַדְמָאֵי הוּא לְכוֹן לְיַרְחֵי שַׁתָּא ׃ ו

מלילו

מכילתא פרשה א

נתקשה משה שנאמר וזה הדבר אשר תעשה (את) [על] המזבח (שמות כט) ר' שמעון בן יוחאי אומר והלא כל הדברים שנדבר עם משה לא נדבר אלא ביום. החדש הזה הראהו בלילה. וכיצד היה מדבר עמו ביום והראהו החדש בלילה ר' אלעזר אומר נדבר עמו ביום עם השכה והראהו החדש בחשכה. ז החדש הזה זה ניסן אתה אומר זה ניסן או אינו אלא אחד מחדשי השנה. כשהוא אומר וחג האסיף בצאת השנה (שמות כג) וחג האסיף תקופת השנה (שם לד) אמרת צא וראה אי זה חדש שיש בו אסיף והקופה ושנה יוצאה בו [א](וקרוי שביעי) אי אתה מוצא אלא תשרי לאחר שלמדת ששביעי זה תשרי ראשון זה ניסן ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר. בחדש הראשון הוא חדש ניסן (אסתר ג) : ראש חדשים. מגיד שניסן ראש לחדשים. ומנין אף למלכים ת"ל הוא החדש השני למלוך שלמה על ישראל (מלכים ו) ומנין אף לרגלים ת"ל חג המצות וחג השבועות וחג הסכות. (דברים טז) נמצינו למדין שניסן ראש לחדשים למלכים ולרגלים. רבי נתן ורבי יצחק אומרים אף לשכירות בתים ולא לשנים ולא לשמטין ויובלות ולא לנטיעה ולא לירקות. [ב]שנאמר (מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה וגו' בבא כל ישראל וגו' (דברים לא) ואומר וחג האסיף תקופת השנה (שמות כג) זה הוא האמור) לך לא לשנים ולא לשמטין ויובלות לנטיעה ולירקות: ח החדש הזה לכם. לא מנה בו אדם הראשון. אתה אומר לכם ולא מנה בו אדם הראשון. או אינו אלא לכם ולא לגוים [ג](אמור). כשהוא אומר ראשון הוא לכם [ג](משמע) לכם ולא לגוים אמור. הא מה ת"ל לכם לא מנה בו אדם הראשון נמצינו למדין שישראל מונין ללבנה והגוים להמה. לא דיים לישראל א' לל' יום מגביהים עיניהם לאביהם שבשמים. וכשהחמה לוקה סימן רע לגוים שהם מונים לחמה וכשהלבנה לוקה סימן רע לשונאיהם של ישראל שהם מונים ללבנה. ר' אומר כשחמה לוקה במזרח סימן רע ליושבי מזרח במערב סימן רע ליושבי מערב. [ד](ר"י אומר כשהמזלות לוקים במזרח סימן רע ליושבי מזרח במערב סימן רע ליושבי מערב). ר' יונתן אומר אלו ואלו נתנו לגוים שנאמר כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו (ירמיה י) :

(פרשה ב) ט ראש חדשים. שומעני מעוט חדשים שנים מנין לשאר חדשים

תלמוד

הגהות הגר"א פ"א (א) ל"ג : (ב) שנא' החדש הזה לזה הוא אומר לך לא לשנים כו' (כ"ה בהעתק כ"י הרד"ל שהעתיקו מכ"י תלמידו הג' מ' שמחה בונם משקלאב שהעתיקו מגליון המכילתא של הגר"א ז"ל (וסרה תמיהת המ"ס) (גי' תא"צ הוא מהע"א) : (ג) ל"ג : (ד) מיותר :

התורה והמצוה

על דבר שעמד נכחו, הוא נוי שיאמר כן לישראל ויראה להם את הלבנה וכשמשו, בשיר הקודש, ור"ע ס"ל שכן אמר ה' למשה עצמו שהראהו את הלבנה כי משה נתקשה בה, ורשב"י מחזיק כדעת ר' ישמעאל שא"א שהראה למשה דהא דבר עמו ביום, ור' אלעזר מחזיק דעת ר"ע שהראהו למשה עצמו כי דבר עמו סמוך לחשכה, ומ"ש ג"ד נתקשה משה פרשתי בפי' הספרא [שמיני סי' סב] עיי"ש, ועיין פסחים (דף ו' ע"ב) :

ז החדש הזה. בתורה לא נמצאו שמות החדשים רק במגלת אסתר ובניאים האחרונים, וכמ"ש חז"ל ששמות החדשים עלו עמהם מבבל, וא"כ לא ידענו מי הוא החדש הראשון, [וע"כ אמר שמ"ש בחדש הראשון הוא חדש ניסן יהא רק זכר לדבר] וכן אין ראיה ממ"ש שמור את חדש האביב, די"ל שהוא אייר דמידי רוב אביב כתיב כמ"ש בר"ה [דף ז'], ועקר הראיה ממ"ש [שמות כג] חג האסיף בצאת השנה, ושם [ל"ד] חג האסיף תקופת השנה, והוא רק תשרי, שהגם שיש אסיף גם באלול כמש"ש מידי רוב אסיף כתיב, אין בו תקופה ואינו צאת השנה, שבנת עולם היא בתשרי שהוא תחלת השנה לשמיטין וליובלות דהא אמר לא תזרעו ולא תקצרו מבואר שאז עת הזרע, ועוד שאם שמנו תחלת השנה מניסן מי שזרע בשנה הששית לא יקצור בשנה השביעית כי הקציר אחר ניסן הוא וכבר נכנס בשנת השמטה, גם לא יזרע בשנת השמטה וכמ"ש הראב"ע, וברייתא זו מובאת בירושלמי ר"ה [פ"א ה"ב], והכמי הש"ס בבלי לא הביאו ברייתא זו :

ח החדש הזה לכם. כבר התבאר באילת השחר [כלל תקנ"ג] שמלת לכם באה תמיד לדייק לכם ולא לאחרים, ופה כפול מלת לכם, כי המצריים לא היו אצלם חדשי לבנה כלל וכל מנינם היה לחמה שהי' לפי עבודתם בשדה, ואצל ישראל היה המנהג מימות אדה"ר להשב חדשי לבנה כמו שמצאנו בחשבון המבול, אבל עד פסח היו חושבים את תשרי לראשון וכדעת ר"א בר"ה [דף יא], כי אז נברא העולם ואז הוא ר"ה, וישראל נצטוו למנות מחדש ניסן זכר ליצ"מ שאז התחילה אצלם הנהגה מעולה מהנהגת הטבע שתלוי בבריאת עולם, כי מאז התחילה ההנהגה ההשגחיית, וע"ז כפל מלת לכם :

ט ראש חדשים, לחדשי השנה. יש הבדל בין ראש ובין ראשון. ראשון הוא מלת המספר, וראש

פניו

לָכֶם לְחׇדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ ג דַּבְּרוּ אֶל־כׇּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית־אָבֹת שֶׂה

לבית

בעל הטורים

שאין מקדשין אלא בב"ד הגדול : לחדשי השנה ב' במסורה . דין ואידך עולת חודש בחדשו לחדשי השנה מכאן דרשו הא ושבא קרבן מתרומה חדשה שנאמר בניסן מתחילין להביא מתרומה חדשה דכתיב כאן הוא לכם לחדשי השנה והוא סימן :

שפתי חכמים

ע (רא"ם) ואיני מבין דבריו דלמא אתה מדבר לאהרן הוא דקאמר אבל לישראל שניהם כאחד היו מדברים ועוד הפי' את"ל שפי' אתה תדבר לפרעה הוא דלמא דוקא לפרעה אתה מדבר ולא אהרן אבל לישראל שניהם מדברים . וי"ל שמה דכתיב ואתה תדבר וגו' ר"ל אע"פ שאהרן אחיך יהיה נביאך מ"מ אתה תדבר פעם אחת בקצור השליחות לפרעה כפי ששמעת מפי ואהרן ימליצנו ויטעימנו אח"כ וכמו שהוא גבי פרעה ככה הוא גבי ישראל דכתיב ודבר הוא לך אל העם וגו' ר"ל אע"פ שאהרן יהיה לך לפה לדבר עם העם עם כל זה צריך אתה לדבר אל העם בכל שליחות פעם אחת בקצור כמ"ש לעיל : פ ר"ל בעשור לחדש הזה לא קאי אאמירה אלא אויקחו דאי קאי אאמירה הל"ל בעשור לחדש הזה לאמר ויקחו וגו' דהוה משמע דאמירה יהיה בעשור לחדש אבל השתא שכתוב לאמר קודם בעשור לחדש קאי אאמירה דלעיל אר"ח : צ מדכתיב הזה דמיעוטא הוא . ומהרש"ל

רש"י

עם חשכה : (ג) דברו אל כל עדת . (מכילתא) וכי אהרן מדבר והלא כבר נאמר אתה תדבר ע אלא חולקין כבוד זה לזה ואומרים זה לזה למדני והדבור יוצא מבין שניהם כאלו שניהם מדברים : דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש . (מכילתא) דברו היום בר"ח פ שיקחוהו בעשור לחודש : הזה . צ פסח מצרים מקחו בעשור ולא פסח דורות (פסחים צו) : שה לבית אבת

מכלתא פרשה ב

תלמוד לומר לחדשי השנה : י "ראשון הוא. למה נאמר לפי שהוא אומר שמור את חדש האביב וגו' (דברים טז) שמור את הפסח לאביב ואביב לפסח שיבא אביב בזמנו . הא כיצד עבר את אדר שיבא אביב בזמנו . הרי שעברו את אדר ולא בא אביב בזמנו שומעני שיעברו ר"ח ניסן . היה ר"ש אומר הא אם אמרת כן נמצאת אתה עושה ניסן ב' . ואמרה תורה ראשון הוא לכם . ר' נתן אומר שמור את חדש. חדש הסמוך לאביב אתה מעבר ואי זה זה הוי אומר זה אדר. אבל לא שמענו בכמה מעבר. כשהוא אומר שמור את חדש חדש אתה מעבר. והדין נותן הואיל וחדש מתעבר ושנה מתעברת מה החדש אחד ממנויו אף שנה אחד ממנויה. אי מה חדש אחד מל' בו אף שנה א' משלשים בה . ת"ל שמור את חדש. חדש אתה מעבר ואי אתה מעבר אחד מל' בה . אי מה שנה אחד מי"ב בה אף חדש אחד מי"ב בו ת"ל ובט"ו יום לחדש חג ז' ימים (שם כ) יום לחדש אתה מעבר ואי אתה מעבר א' מי"ב בו . ור' יצחק אומר הא אם אמרת כן כבר הלבנה באמצע הרקיע הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון. הואיל והחדש מתעבר והשנה מתעברת ג(מה החדש

הגהות הגר"א פ"ב (א) אי לחדשי השנה יכול עד תשרי לכך ת"ל ראש חדשים : (ג) מיותר :

התורה והמצוה

מליץ את הקודש במעלה ובחשיבות, ונמצאו ג' חדשים החשובים מיתר החדשים שהם ניסן וסיון ותשרי, שהם זמן האביב והקציר והאסיף, וכנגדם הג' מועדים, וכמ"ש שהוא ראש חדשים למדנו שהוא ראש בחשיבות לשני חדשים החשובים שהם אחריו במדרגה כי בו יצאו ממצרים, ורמז ג"כ למ"ש רגל שבו ראש לשני חדשים האלה לענין בל תאחר, וכמ"ש בר"ה (דף ו') מפני שהקדים חג המצות לחג השבועות וחג הסוכות, וז"ש בזמני מעוט חדשים שנים, ומוסיף שהוא ראשון לחדשי השנה לענין המספר, שעד עתה מנו מתשרי, ומעתה ימנו מניסן :

י ראשון הוא לכם. הנה חדשי השנה נמנים ללבנה, וזה נודע משם חדש שמורה על החדוש שאינו רק בלבנה, וכן משם ירח שנרדף עם חדש והשנה נמנית להשבון הלוך החמה ומתחיל מתשרי, כמ"ש על חג האסיף לשון תקופת השנה ולשון בצאת השנה, וכן מן השמטה והיובל [כנ"ל סי' ז], ואמר [בראשית ז] ונח בן שש מאות שנה והמבול היה, ושם [ח] ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש, והכתוב תלה את חג הפסח באביב כמ"ש שמור את חדש האביב ועשית פסח, והאביב הולך לפי החמה, וגם תלאו בימים מימי חדשי הלבנה כמ"ש בארבעה עשר יום לחדש פסח לה', וכן ממ"ש חדש האביב כללו שתיהן, שלשון חדש מציין חדש הלבנה ולשון אביב מציין זמן החמה, ועז"א שממ"ש שמור את האביב צריך שישמור את הפסח לאביב שהוא לפי החמה, וממ"ש שמור את חדש צריך שישמור את האביב לפסח היינו

שבזמן

ג מַלִּילוּ עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּעַסְרָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִסְּבוּן לְהוֹן גְּבַר
אמר

מכלתא פרשה ב

החדש אחד ממנוייו אף השנה אחד ממנוייה) מה חדש אין תוספת עבורו אלא בסוף אף שנה אין תוספת עבורה אלא בסוף. רבי ירמיה אומר הואיל וטומאה מעכבת ואביב מעכב מה טומאה אין פחות משלשים יום אף אביב אין פחות משלשים יום. או אפילו כי חל אביב ובא. תלמוד לומר ושמרת את החקה הזאת למועדה (שמות יג) במועדה אתה מוסיף ואי אתה גורע: **יא** ראשון הוא לכם [ב](לחדשי השנה. שלא יעשה ניסן אחר) רבי יאשיה

התורה והמצוה

שבבא הפסח כבר יהיה האביב, ובאשר שנת החמה יתרה על שנת הלבנה יותר מי"ד ימים כ"א שנות, בהכרח כדי להשוות שנת החמה עם שנת הלבנה צריך להוסיף חדש אחד בסוף השנה בכל עת שיתקבץ העודף של שנת החמה, וכמ"ש רב הונא בר אבין [ר"ה דף כא] כד חזית דמשכית תקופת טבת עד שיתסר בניסן עברוה להאי שתא שנאמר שמור את חדש האביב, שמור אביב של תקופה שיהיה בחדש ניסן, וזכר לדבר שכן בעת יצ"מ שהיה שנת ב' אלפים תמ"ח והיתה השנה הסיא שנת ס"ז למחזור לפי החשבון מבריאת עולם נמשכה התקופה עד שיתסר בניסן, וז"ש שמור את הפסח לאביב, וכן מ"ש ר' נתן חדש הסמוך לאביב אתה מעבר [וכן הלשון בספרי פ' ראה] אין פירושו שאדר נקרא חדש האביב לדעתו, רק ר"ל שע"י שצריך לשמור שיהיה אביב של תקופה בחדש ניסן ממילא צריך לעבר את אדר, ובכ"ז אין הפי' שיהיה דוקא אביב שאם יתעכב האביב בשנה זו שני חדשים יעברו שני חדשים, שעז"א ראשון הוא לכם, שהסכאר אלי שמלת הוא בא תמיד לדייק הוא ולא אחר שלא יהיה רק ראשון אחד לבד כמ"ש ר"ש, ופירושו מפני שמלת ראשון ילדק גם אם עשה ניסן שני שאז יתחילו חשבון החדשים מן ניסן השני, והגם שאינו ראשון בהשקף על החדש שלפניו שהוא נקרא ניסן ראשון וזה יקרא ניסן שני, בכ"ז הוא ראשון לחדשי השנה, כי ממנו מתחיל המנין, ולכן אמר מלת הוא, שהוא לבדו יהיה ראשון ולא ימצא ניסן אחר שיהיה ראשון לו. ועדיין לא ידענו מכמה מעבר, שבלא א' הסברא נותנת שיעבר חדש, כי כמו שעבור חדש הוא א' ממנויו שהוא יום, אף עבור שנה א' ממנוייה שהוא חדש, ובלד אחר י"ל שלא יעבר רק הדש של י"א ימים שיתרה שנת החמה על הלבנה וז"ש מה הדש א' משלשים בו וכו', ולמד זה ממ"ש שמור את חדש האביב, וזה בנוי על דרכי הלשון, שכ"מ שקורא את החדש על שם ענינו לפי הלוך החמה קראו תמיד בשם ירח, ירח זיו, ירח בול, ירח האיתנים, ששם ירח מציין רק זמן שלשים יום, אבל שם חדש מציין ענין חדוש הלבנה שזה רק אם מתחיל מתחלת החדש, [שמה שמלא ויבב עמו חדש ימים וכדומה, הוא רק בהרחבת הלשון מושאל מן הזמן שבין חדוש להדוש], ח"ש ת"ל חרש האביב אתה סעבר, ור"ל ממה שלא אמר ירח האביב, אחר שכבר עברו י"א ימים מזמן החדוש, וזה עצמו מפרש ר' יצחק שכבר הלבנה באמצע הרקיע, ומ"ש אי מה שנה א' מי"ב בה אף חדש א' מי"ב בו ת"ל ובחמשה עשר יום, זה בא כבר בספרא פ' אמור (סי' א') ובארתי שם עפ"י חכמת הלשון בטוב טעם ודעת, ומ"ש ר' יצחק שא"כ כבר הלבנה באמצע הרקיע הוא טעם גם ללמוד זה, שא"א לומר שיוסיף על החדש פי ימים שא"כ כבר עבר זמן החדוש, ורק יום אחד ניתן רשות להוסיף מטעמים המבוארים בסוד העבור לא יותר, ור' ירמיה למד שדוחים את הפסח בעבור האביב שלשים יום, כמו שדוחים אותו מפני הטומאה לפסח שני שלשים יום, ומ"ש או אפי' כי חל אביב ובא, ר"ל א"כ נאמר שאם בא האביב באדר לא תהיה השנה רק י"א חדש ויעשה הפסח בזמן האביב באדר, ומשיב ת"ל ושמרת את החקה הזאת למועדה וכו', ולמוד זה בנוי על ההבדל שיש אלא בין עת ובין מועד, שמלת עת מציין נקודה הזמנית המיוחדת לאיזה דבר מצד הסדר הטבעי, ומלת מועד מציין נקודה הזמנית המיוחדת לאיזה דבר ע"י הדת או ההסכמה [אילת השחר כלל ...], ואם האביב תלוי בחלות בשול התבואה היל"ל ושמרת את החוקה לעתה שהוא העת הטבעי, ובמ"ש למועדה ואמר תמיד למועד הדש האביב, מבואר שאין להשקיף על הנקודה הטבעית, שהגם שהיא עת אביב אינו מועד האביב המיועד מצד הדת שקבע פסח בניסן דוקא, ואם מוסיף ומעבר הוא במועד הדתיי, אבל אם נגרע הגם שהוא בעת האביב הטבעי אינו במועד האביב הדתיי. והדבר מבואר שבלאתם ממגרים הקדים האביב הטבעי קודם ניסן והפסל קודם אדר, דהא במכת ברד כתיב כי השעורה אביב, ובכ"ז עשו פסח בניסן שאז זמן האביב הדתיי, וממ"ש ת"ל ושמרת את החקה הזאת למועדה על עבור שנה יש ראיה למ"ש הרמב"ן בהשגתו למנין המצות בשורש הראשון לדעת בה"ג שמ"ש ושמרת את החוקה הוא מ"ע של עבור שנים, והרמב"ם שלא מנה עבור שנים למ"ע בפ"ע, לשטתו שפוסק [בה' תפילין] דהמניח תפילין בלילה עובר בל"ת, כריה"ג במנחות (דף לו) דושמרת קאי על חוקת תפילין, והרמב"ן שסובר כדעת רוב הפוסקים דלילה זמן תפילין ושמרת קאי על חוקת הפסח ולדידיה מפרש מ"ש מימים ימימה שישמור חוקת הפסח שיהיה בזמנה בחדש האביב, וזה עצמו מ"ש שמור את חדש האביב ועשית פסח, שיהיה בחדש האביב מימים ימימה היינו בכל זמן:

יא דברו אל כל עדת ישראל, כבר המבאר (ויקרא כי' רמא) ששם עדת ישראל הונח בעצם על סנהדרי גדולה

לַבָּֽיִת׃ ד וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ

על

בעל הטורים

(ד) איש לפי אכלו. בגימטריא אכל כזית לומר לך שאם אכל כזית יצא: תכוסו על השה שה פעמים שצריך ב' שיעור א' לפסח

שפתי חכמים

ומפרש"ל פי' דס"ל ויקחו להם בעשור לחדש וגו' שהיה משמע שהכוונה של לקיחה קאי על יום העשור אלא לכך כתיב הכי לומר שהשתא יהיה הלקיחה בעשור ולא לדורות: ק ומדאמר משה לישראל וקחו לכם צאן למשפחותיכם א"כ בית אבות היינו משפחה ולכך פירש"י שה למשפחותיכם שה לבית אבות: ר ר"ל מהיות משה קרינן מחיותו דשה דאותיות אהח"ע מתחלפות: ש דמדפסח הוא נאכל על השובע

רש"י

אבת. (שם) למשפחה אחת ק הרי שהיו מרובין יכול שה אחד לכלן ת"ל שה לבית: (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה. ואם יהיו מועטין מהיות משה אחד שאין יכולין לאכלו ויבא לידי נותר ולקח הוא ושכנו וגו' זהו משמעו לפי פשוטו. ועוד יש בו מדרש ללמד שאחר שנמנו עליו יכולין להתמעט ולמשוך ידיהם הימנו ולהמנות על שה אחר. אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט מהיות משה יתמעטו בעוד השה קיים בהיותו בחיים ר ולא משנשחט (פסחים פט): במכסת. חשבון וכן (ויקרא ז) מכסת הערכך: לפי אכלו. הראוי לאכילה פרט לחולה וזקן ש שאינו יכול לאכול כזית

מכילתא

מכלתא פרשה ב

אשיה אומר מנין שאין מעברים את השנה אלא בבית דין הגדול שבירושלים תלמוד לומר ראשון הוא לכם. דברו אל כל עדת (בני) ישראל וגו':

(פרשה ג) **יב** (ג) דברו אל כל עדת (בני) ישראל. רבי ישמעאל אמר וכי שניהם מדברים היו והלא כבר נאמר ואתה דבר אל בני ישראל לאמר (שם לא). ומה תלמוד לומר דברו אלא כשהיה משה מדבר היה אהרן מרכין אזנו לשמוע באימה ומעלה עליו הכתוב כאלו שומע מפי הקב"ה. ר' אחא ב"ר יאשיה אומר וכי שניהם מדברים היו והלא כבר נאמר ואתה דבר אל (כל) [בני] ישראל ומה ת"ל דברו אלא א(כיון שמשה מדבר היה אהרן מימינו ואלעזר משמאלו ואיתמר מימינו של אהרן והדבור יוצא מביניהם כאלו השלשה מדברים. ר"ש בן יוחאי אומר) משה היה חולק כבוד לאהרן ואומר למדני א(והדבור יוצא מביניהם). ואהרן היה חולק כבוד למשה ואמר לו למדני והדבור יוצא מביניהם כאלו שניהם מדברים: **יג** דברו אל כל עדת (בני) ישראל. הדבור הזה

בר"ח

הגהות הגר"א פ"ג (א) המוסגר מיותר:

התורה והמצוה

גדולה, ור' יאשיה לשיטתו שפי' לקמן (סי' ע"ג) עמ"ש ויקרא משה לכל זקני ישראל שעשאם ב"ד, ואז"ל שעשאם ב"ד על משיכת הצאן, רק שאז צוה אותם על קדה"ח ועבור שנים וזה מסר לעדת ישראל שהם הסנהדרין, כמו שלמד זה בסנהדרין (דף יח) ממ"ש לשכנו תדרשו, ומצות לקיחה מבעשור צוה אל כל ישראל:

יב (ג) דברו אל כל עדת ישראל, זה נמצא ג' פעמים: א] פה, ב] פ' שמיני דברו אל כל עדת ישראל זאת החיה וכו', ג] בפ' זבין, והתורה באורה שרק משה היה המדבר כמ"ש ואתה דבר אל ב"י אך את שבתותי תשמרו (שמות לא יג), שמלת ואתה הנוסף על הפעל בא למעט שלא ידבר ע"י שליח כמ"ש במכילתא שם, ופי' ר' ישמעאל מ"ש פה דברו בלשון רבים, הגם שרק משה דבר כמ"ש ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם, כי אהרן היה אז הראש ב"ד שאמר מקודש ושמע באימה דברי משה, ומעלה עליו כאלו שומע מפי הקב"ה ומדבר, ור' אחא ב"ר יאשיה מפרש מ"ש בפרשת זאת החיה דברו בלשון רבים, כי שם כתיב ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם ופי' בספרא שפי' שיאמר לאלעזר ולאיתמר [שא' שם מקודם עמש"ש] שהם ידברו אל ב"י, ור"ל שהם הזהו הדינים לפני ישראל במעמד משה כמ"ש בעירובין (דף נד) כיצד סדר משנה וכו', ושם לא נסתלק משה עד שחזרו הדברים בפניו וז"ש היה אהרן מימינו ואלעזר וכו', [ומבואר שזה היה אחר שמת נדב ואביהוא וזה כמ"ש שקאי על פ' זאת החיה], ורשב"י מפרש מ"ש דברו בפ' זבים, שאם לא צוה לאלעזר ואיתמר רק למשה ואהרן ומשה כבד לאהרן שידבר ואהרן חלק כבוד למשה ודבר משה לבדו:

יג דברו אל כל עדת ישראל. לכאורה י"ל"פ דברו בעשור, שבעשור ידברו אל ב"י, שכן מורה ההתנחתא שמגבב למעלה, אך שבלא מ"ש דברו אל כל עדת ישראל שפי' הסנהדרין (כנ"ל סי' י"א) הוא

מלד

אֲמַּד לְבֵית אַבָּא אִמַּר לְבֵיתָא : ד וְאִם יְזְעַר בֵּיתָא מִלְּאִתְמְנָאָה עַל אִמְּרָא דְּסַב הוּא וְשֵׁיבָבֵהּ דְּקָרִיב לְבֵיתֵהּ בְּמִנְיַן נַפְשָׁתָא גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵהּ תִּתְמְנוֹן עַל

אמרא

מכלתא פרשה ג

בר"ח. ולקיחה בעשור. ושחיטה בי"ד. אתה אומר הדבור היה בר"ח ולקיחה בעשור ושחיטה בי"ד או אינו אלא הדבור ולקיחה בעשור ושחיטה בי"ד ת"ל החדש הזה לכם דברו אימתי היה הדבור בר"ח הא אין עליך כלשון האחרון אלא כלשון הראשון הדבור בר"ח ולקיחה בעשור ושחיטה בי"ד. ר' אחא ב"ר יאשיה אומר הדבור בר"ח ולקיחה בעשור ושחיטה בארבעה עשר. אתה אומר כן או אינו אלא הדבור ולקיחה בר"ח ושחיטה בי"ד ת"ל דברו אל כל עדת (בני) ישראל שאין ת"ל [לאמר] אלא להפסיק הענין הא אין לך לדון כלשון האחרון אלא כראשון. הדבור בר"ח ולקיחה בעשור ושחיטה בי"ד. רבי יוסי הגלילי אומר הדבור בר"ח ולקיחה בעשור ושחיטה בי"ד. אתה אומר כן או אינו אלא הדבור בר"ח ולקיחה ושחיטה בעשור תלמוד לומר והיה לכם למשמרת עד י"ד יום אם אמרת כן עקרת את כל הכתוב. הא אין עליך לדון וגו': בעשור לחדש הזה ויקחו. אין לי אלא עשירי שהוא כשר ללקיחה ארבעה עשר מנין אמרת ק"ו ומה עשירי שאינו כשר לשחיטה כשר ללקיחה. י"ד שהוא כשר לשחיטה אינו דין שיהא כשר ללקיחה. י"ג מנין אמרת ק"ו ומה אם עשירי שאינו קרוב לשחיטה כשר ללקיחה י"ג שהוא קרוב לשחיטה אינו דין שיהא כשר ללקיחה וה"ה לאחד עשר לשנים עשר: יד בעשור לחדש. להוציא פסח דורות. שפסח מצרים מקחו מבעשור. ופסח דורות מקחו כל זמן: טז ויקחו להם. וכי כלן היו לוקחין אלא לעשות שלוחו של אדם כמותו מכאן אמרו שלוחו של אדם כמותו*: טז איש שה לבית אבות. בכלל שה גדי וטלה שנאמר שה כשבים

*דברי ר' יונתן:

התורה והמצוה

הגד מלות קודם החדש ועשור שיש שצ"ל ע"י הסנהדרין כנ"ל וא"כ בודאי קיים הדבור בכח, ח"ש ת"ל החדש הזה דברו. והנה מ"ש בעשור לחדש ויקחו אינו מעכב כמו שמסיק בסוף דבריו שגם י"ד כשר ללקיחה, ופי' בעשור ויקחו שלא יקחו קודם, אולם הלא יל"פ שמ"ש בעשור ויקחו, היינו שלא יקחו אח"כ, אבל קודם העשור יוכל לקחת, ומוכיח זה ר' אחא בר"א ממה שהעמיד האתנחתא על בעשור לחדש הזה, שפי' דעקר הדבור יתחיל בעשור, שהגם שהיה הצווי תיכף לא היה כשר ללקיחה ולא חל הדבור עד יום העשור, וז"ש דברו אל כל עדת ישראל להפסיק הענין ר"ל שבא טעם מפסיק על בעשור לחדש הזה, להורות שלא חל הדבור קודם לכן, וריה"ג למד שמ"ש ושחטו אותו בארבעה עשר זה מעכב לכ"ע, דהא כתיב והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום שלא ישחטו קודם לכן שא"כ תעקר כתוב מפורש, ועוד למד מק"ו שגם אח"כ כשר ללקיחה. ויש ראיה לזה ממ"ש ויקחו ולא כתב ולקחו מזה מבואר שהוא פעולה בלתי נגמרת רק נמשכת עפ"י הכלל שיסדתי בספר התו"ה תזריע (סי' ו) ובאילת השחר (כלל מ"ב) ע"ש:

יד בעשור לחדש הזה. כבר התבאר בס' התו"ה צו (סי' כג) שכנוי הרומז הזה מורה תמיד ללמד קרוב שהוא לפנינו, וכ"מ שבא על נרמז בלתי קרוב דרשוהו חז"ל למעט. ודרש במכילתא מובא פסחים (דף ע) שבא להוציא פסח דורות וכן ת"י בעשרא לירחא הדין זמנא קבוע בהדא זמנא ולא לדרית:

טז ויקחו להם איש. כבר באורתי (ויקרא סי' יפ) שכ"מ שדבר הכתוב בלשון כזה שבא שם הכללות בלשון יחיד והפעל בלשון רבים, מורה שבא הצווי אל הרבים ואל היחיד כאחד, שאם היה אומר ויקחו להם שה לבית אבות, היה הצווי על כל הבית אב שיקחו כאחד, ואם היה אומר ויקח איש שה לבית אבות, לא היה הצווי רק על איש אחד מכל בית אב שיקח בשביל כולם, אבל כשאמר ויקחו להם איש, בא החיוב שכולם יקחו ע"י איש אחד שהוא שליח מכולם, ובבחינה זו הגם שאחד הוא הלוקח דינו כאלו כולם לוקחים כי שלוחו של אדם כמותו, ומכאן למד לכ"מ ששלוחו של אדם כמותו, ומבואר בקידושין (דף מא.), שזה לר' יונתן דס"ל שמ"ש ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל מלמד שכל ישראל יוצאים בפסח אחד וא"א ללמוד משם שליחות דשאני התם דאית ליה שותפות בגויה, אבל ריב"ק שס"ל דאין כל ישראל יוצאים בפסח אחד למד שליחות מן ושחטו אותו, וס"ל שמ"ש ויקחו להם איש שה מלמד שאיש זוכה ואין קטן זוכה, ור' יונתן למד זה מן איש לפי אכלו וסבר דאין שוחטין את הפסח על היחיד, וריב"ק ס"ל שוחטין את הפסח על היחיד, והמכילתא לקמן (סי' כט) הביא דרשת ריב"ק מן ושחטו אותו, וצ"ל כאן מכאן אמרו שלוחו של אדם כמותו דברי ר' יונתן:

טז ויקחו שה. שה כולל טלה וגדי, וכן שם צאן כולל שניהם רק שם צאן בא על המין או על הרבים, יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן (ישעי' ז'), ולא בא על היחיד כמ"ש ושה אחת מן הצאן (יחזקאל מה) ארבע צאן תחת השה (שמות כא), וע"כ אמר לקמן משכו וקחו לכם צאן, ר"ל צאן הרבה, ופה ר"ל שה אחת לבית אב:

שה

בשבים ושה עזים (דברים יד): יז שומע אני שה אחד לכלן ת"ל שה לבית אבות אין לבית אבות אלא למשפחות שנאמר למשפחותם לבית אבותם (במדבר א) והרי שהיו עשר [3](משפחות) לבית אב אחד שומע אני שה אחד לכלם. ת"ל שה לבית (אבות):

יח (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה בא הכתוב ללמדך שלעולם נמנין על הפסח ומושכין ידיהם ממנו עד שישחט בלבד שלא יניח את הפסח כמות שהוא. ר' יהודה אומר בלבד [ג](שלא יהא) שם אחד מחבורה הראשונה שלא לעשות עיקר טפלה וטפלה עיקר

הגהות הגר"א פ"ג (ב) בתים: (ג) שיהא:

התורה והמצוה

יז שה לבית אבות שה לבית. הבית אב כולל תחתיו כמה משפחות, הבית אב הוא השורש הראשון והמשפחות הם הענפים המסתעפים ממנו, כמ"ש פקוד את בני לוי לבית אבותם למשפחותם, ויהיו אלה בני לוי וגו' גרשון וקהת ומררי ואלה שמות בני גרשון למשפחותם לבני ושמעי וגו' לגרשון משפחת הלבני ומשפחת השמעי וגו' ונשיא בית אב לגרשוני וכו' (במדבר ג'), מבואר שגרשון היה הבית אב ותחתיו שתי משפחות וכן קהת היה הבית אב ותחתיו ארבע משפחות, והבית הוא למטה מן המשפחה, כמ"ש והיה השבט אשר ילכדנו ה' יקרב למשפחות והמשפחה לבתים והבתים לגברים (יהושע ז). אולם לפעמים תחשב המשפחה כבית אב לערך המשפחה אשר תחתיה וכמשפחה בערך הבית אב אשר לפניה כמו (במדבר כו) למכיר משפחת המכירי ומכיר הוליד את גלעד, לגלעד משפחת הגלעדי, אלה בני גלעד איעזר משפחת האיעזרי, נמצא מכיר משפחה בערך מנשה ובית אב בערך איעזר, ומטעם זה קרא לגרשון קהת ומררי פעם בשם בתי אבות (במדבר ג יז) ופעם בשם משפחות (שם כו מ) כי הכל לפי הענין, שלמעלה חלק את גרשון קהת ומררי לשלש מחלקות בענין נשיאת כלי המשכן שכ"א היה לו פקודה אחרת, ולענין זה קראם בתי אבות, אבל בפ' פינחס חלק י"ב שבטי יה לבתי אבות והיה לוי הבית אב ובניו הם משפחות, ותראה שבמספר הראשון בפ' במדבר אמר תמיד שאו את ראש וכו' למשפחותם לבית **אבותם** וכן אמר בכל השבטים, לבד במספר בני לוי אמר פקד את בני לוי **לבית אבותם למשפחותם**, כי מספר ישראל היה לגלגלותם כמבואר שם, וא"כ התחילו מן הגברים וכ"א התיחס ממטה למעלה למשפחה הקרובה ואח"כ למשפחה העליונה עד הבית אב הראשון, והיו תחלה למשפחותם ואח"כ לבית אבותם, כמ"ש ויתילדו על משפחותם לבית אבותם, אבל בבני לוי שרצה להגביל חלוקה בין שלשת בניו, התחיל מראש היחוס והלך למטה, כמ"ש ויהיו אלה בני לוי וגו' גרשון וקהת ומררי, ובני קהת למשפחותם, והיו תחלה לבית אבותם ואח"כ למשפחותם, וכשבא למנות בני לוי שמנאם שלמטה למעלה אמר (שם סי' ד) למשפחותם לבית אבותם, ומ"ש פה שה לבית אבות שה לבית מבואר שאינו מדבר בבית אב העליון, שתחת הבית אב העליון הוא המשפחה לא הבית כנ"ל, רק שמדבר בבית אב האמצעי שהוא המשפחה שתחתיו הוא הבית, וז"ש במכילתא אין לבית אבות אלא למשפחות שנאמר לבית אבותם למשפחותם, ומבאר שמה שמודיע זאת כי אם יאמר ויקחו להם שה, ה"א שה אחד לכולם [ר"ל לכל ישראל], [ויותר נראה להגיה יכול שה לכל אחד, ר"ל שאם יכתוב ויקחו להם איש שה ה"א שכל איש ואיש יקח שה לכן אמר שדי בשה לכל הבית אב] וכזה יש לטעות שהם יש עשר משפחות לבית אב [ר"ל משפחות תחתונות שהם בתים] יהיה די בשה אחד לכולם ת"ל שה לבית, וע"כ אמר אח"כ משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם שהמשפחה כולל משפחה הגבוה ומשפחה הנמוכה:

יח (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה. פעל ירבה ימעט [וכן הרבה פעלים המורים על הכמות והאיכות] יפורשו לפעמים בדרך הפעל, כמו הבה נתחכמה לו פן ירבה, הון מהבל ימעט (משלי יג), ולפעמים בא בדרך תואר השם, כי ירבה ממך הדרך (דברים יד), אל ימעט לפניך את כל התלאה (נחמיה ט), ופה אאל"פ בדרך תואר השם אם הבית מעט, שכבר אמר זה ויקחו שה לבית אבות שה לבית, שר"ל אם הבית רב יקחו שה לבית ואם הבית מעט יקחו שה לבית אבות, וגם במלת מהיות לא ידקדק רק עם הפעל, ובהכרח שפירושו אם הבית יתמעט עתה מהיותם נמנים על השה, דהיינו שאנשי הבית משכו ידיהם ממנו, ואז יקח הוא ושכנו וימנו עליו אחרים, וז"ש בא הכתוב ללמדך שלעולם נמנים על הפסח ומושכים ידיהם ממנו, וברייתא זו מובא בפסחים (דף פ"ט), ושם מבואר דת"ק הוא ר' יוסי, וכן יש לגרוס כאן בלבד שלא יניח את הפסח כמות שהוא דברי ר' יוסי, ופשט הכתוב מורה כדברי ר' יהודה שלשון ימעט משמע שנשאר מקצת הבית שהוא מקצת החבורה הראשונה, ונראה שדעת ר' יוסי דכיון דכתיב ויקחו להם איש שה לבית אבות שאחד לוקח בשביל הבית אב או הבית, וכל זמן שלוקח בלא דעתם אינם מנויין דהא קיי"ל דשה לבית אבות לאו דאורייתא, וא"כ כשהם מתרצים אח"כ נחשבו כחבורה שניה, וכשאומר ואם ימעט הבית יעיר שהאיש שלקח בשביל כולם שהוא החבורה הראשונה משך ידו ממנו, ויתר הבני בית שנשארו הם החבורה השניה, ולפ"ז ר' יוסי ור' יהודה אזלי לשיטתם, דר' יהודה לשיטתו דס"ל (פסחים דף צא) דאין שוחטין את הפסח על היחיד, ולדידיה כל בני הבית נחשבו כחבורה הראשונה, כמ"ש בפסחים (דף צט) על שנים שנתערבו פסחיהם, ופי' תימא ר' יהודה כיון דאמר ר' יהודה אין שוחטין את הפסח על היחיד מעיקרא לאמנויי אחרינא בהדיה קאי וכאחד מבני חבורה דמי, וע"כ ס"ל דצריך שישאר א' מבני חבורה

עיקר: **יט** ולקח הוא ושכנו. ר' עקיבא אומר מנין אתה אומר שאם רוצה אדם לעשות פסחו יחידי ד(שהוא) רשאי שנאמר ולקח הוא ושכנו. ר' ישמעאל אומר מנין אתה אומר שאם ירצה אדם למנות אחרים על פסחו שהוא רשאי שנאמר ולקח הוא ושכנו **כ** שומע אני שכנו שבגגו או אינו אלא שכנו (שבשדה) [שבצדו] ת"ל הקרוב אל ביתו ה(דבר הכתוב בהוה ר"ש בן יוחאי אומר שכנו מ"מ [ממש]: **כא** במכסת נפשות. אין מכסת אלא מנין שישחטנו למנויו. ואם שחטו שלא למנויו עבר על מצוה. שומע אני

הגהות הגר"א פ"ג (ד) שאינו: (ה) רשב"י אומר שכנו (מ"מ) [ממש] א"כ ל"ג הקרוב אל ביתו דבר הכתוב בהווה.

התורה והמצוה

חבורה לאשה דכל ב"ב כחבורה דאשה דמי, ור' יוסי לשיטתו דס"ל (בדף נא) דשוחטין את הפסח על היחיד וא"כ בני הבית נחשבו כחבורה שניה, וא"כ מבואר שאף שהלוקח משך ידו ממנו ונשארו יתר ב"ב שהם החבורה השניה אמר ע"ז ואם ימעט הבית ולקח הוא ושכנו, ר"ל אחד מבני הבית שנשארו עם שכנו, ואיתא בירושלמי (פ"ח דפסחים ה"ד) יש פלוגתא בזה ר"ה אמר הפרים שהם כל שיבואו מנויין הם, ור' זירא הקשה לו מן הברייתא ואם ימעט מלמד שמתמעטים והולכים ובלבד שיהא שם אחד מבני החבורה ראשונה ואחד מבני חבורה שניה ואם הכל מנויין הם מה בין חבורה ראשונה לחבורה שניה, [נראה שר' זירא לשיטתו דס"ל בנדרים (דף לו) דשה לבית אבות לאו דאורייתא, ור"ה יסבור כר' יהושע בגיטין (דף כה) דשה לבית אבות דאורייתא ולדידיה מאלנו שמפרים בלא דעת ב"ב והם מניין] והנה כר' זירא קיי"ל דשם בירושלמי אומר מה בין ר' זירא לר"ה, נמנו עליו מאה בני אדם כאחד, ר"ה אמר יש כזית לכ"א ואחד כשר ואם לאו פסול, ר' זירא אמר מקום שיש כזית לכאו"א כשר ואם לאו פסול, ותני כן נמנו עליו וחזרו ונמנו עליו עד מקום שיש כזית לכל אחד ואחד כשר ואם לאו פסול, ר"ל לר"ה הכל דומה כנמנו כאחד ולכן אם אין כזית לכל אחד ואחד כולם אין יוצאים בו, ולר' זירא הוה כנמנו וחזרו ונמנו, וכן קי"ל בפסחים (דף פט ע"ב) וכמ"ש הרמב"ם ה' ק"פ (פ"ב הי"ד), ולכן לר' יוסי דס"ל דשוחטין את הפסח על היחיד ב"ב נחשבים כחבורה שניה:

יט ולקח הוא ושכנו. דעת ר"ע שהוא חובה שצריך להמנות את שכנו ולא ישחט את פסחו על היחיד, ודעת ר' ישמעאל שהוא רשות אם ירצה יוכל להמנות את שכנו, ורחוק לומר שס"ל לר"ע כר' יהודה דאין שוחטין את הפסח על היחיד דא"כ למה פסקינן דלא כר' יהודה, רק דס"ל כמ"ש בפסחים (דף נא) כמה דאפשר לאהדורי מהדרינן וכמ"ש הרמב"ם (פ"ב מה' ק"פ ה"ב) דאף דקיי"ל שוחטין את הפסח על היחיד משתדלין שלא ישחטנו על היחיד, ולפ"ז פלוגתת ר"ע ור"י תלוי בשיטתם בהרבה מצות שלר"ע הוא חובה ולר' ישמעאל הוא רשות כמו וקנה את אמתו, לעולם בהם תעבודו, לה יטמא, כמ"ש בסוטה (דף ג') וגירסת שהוא רשאי גרס הגר"א והוא עיקר:

כ ושכנו הקרוב אל ביתו. שם שכן בא בין על השוכן עמו במקום אחד, כמו יגורו שכן שומרון (הושע י), ובל יאמר שכן חליתי (ישעיה לג), בין על השוכן קרוב לביתו כמו ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה, ודעת הת"ק [שהוא ר' יהודה] שלכן הוסיף הקרוב אל ביתו לבאר שא"צ שכנו ממש השוכן בצדו דהיינו בבית שהוא שם, רק די אם הוא קרוב אל ביתו, כגון ששוכן בגגו, אף שהגג הוא רשות אחר מ"מ הא הוא קרוב אל ביתו, ודעת ר' שמעון שצריך שיהיה שכנו ממש השוכן עמו ביחד, לא אם שוכן בגגו שהגג הוא רשות אחר, ומבואר דר' יהודה ור' שמעון אזלי לשיטתם, שר' יהודה ס"ל (לקמן סי' נב ופסחים דף פו) שהפסח נאכל בשתי חבורות ואין אדם אחד אוכל בשני מקומות, ור"ש ס"ל דאין הפסח נאכל בשתי חבורות אבל אדם אחד אוכל בשני מקומות, וא"כ ר' יהודה לשיטתו מפרש שיוכל להיות השכן הקרוב אל ביתו כגון שכנו שבגגו אף שאינו שוכן עמו ביחד, וכל אחד אוכל במקום אחר מותר לשיטתו, ור"ש לשיטתו דאין הפסח נאכל בשתי חבורות וא"כ צריך שישכון אצלו בצדו שיהיה עמו חבורה א' וא"א לאכול בגגו שיהיה בשתי חבורות, ומ"ש הקרוב אל ביתו, דבר הכתוב בהווה, ר"ל שדרך הוא שהשכן הקרוב אל ביתו יבא אצלו לאכול עמו את הפסח בחבורה אחת לא הרחוק ממנו שלא יבא אצלו לאכול עמו ביחד, ולקחת חלקו לביתו אינו רשאי לשיטת ר"ש, והנוסחא שהעתקתי היא נוסחת הגר"א לבד במ"ש שכנו מ"מ הגהתי שכנו ממש:

כא במכסת. הוא מענין הזמנה, ומשתתף עם יום הכסא, בכסא ליום חגנו, ר"ל יום המוכן ומזומן, וזהו ההבדל בין במספר נפשות ובין במכסת, דר"ל דוקא נפשות שהוזמנו לזה, ויש הבדל בין מנת ובין כוס, במנה הבא על ההזמנה יבא גם ע"מ שהכין אחר בשבילו, כמו אשר מנה את מאכלכם (דניאל א), אבל כוס הוא מה שהכין לעצמו, וזה פי' מנת כוסם (תהלים יא), המנה שהכינו להם בעצמם ע"י מעשיהם הרעים, ועמ"ש בפי' תהלים ע"ז על הפסוק ה' מנת חלקי וכוסי, וז"ש אין מכסת אלא מנין, ר"ל מנוי והזמנה, וכבר הבאתי אצלנו שפעל הנכפל בא להורות שתעשה הפעולה בכל אופן כמ"ש שנה עליו הכתוב לעכב וכמ"ש באילת השחר (כלל קנ"ו), ע"ז כפל שנית תכוסו על השה להורות שהוא דבר המעכב ואם שחטו שלא למנויו

עַל־הַשֶּׂה׃ ה שֶׂה תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־

הכבשים

בעל הטורים

ואמר לתרגום: (ה) ו' פעמים שה בפרשה כשתצרף עמהם מן הכבשים רמז שאין שוחטים משהם שלשים פסקין:

רש"י

(מכילתא): תכסו ת תמנון: (ה) תמים. בלא מום: בן שנה. כל שנתו קרוי בן שנה א כלומר שנולד בשנה זו: מן הכבשים ומן העזים. או מזה או מזה ב שאף עז

שפתי חכמים

השובע א"כ מאי נפקותא בין בעל אכילה לשאינו בעל אכילה אלא לפי אכלו היינו הראוי לאכילה. ת י"ל משום הכי הביא התרגום שלא תאמר תכוסו את האחרים לכך הביא התרגום התמנון ע"י אחרים. (נח"י) ול"נ עיקר כוונת הרב למעוטי שלא תפרש לשון שחיטה לא השמטו תרגום לא תכסון וכן דעת הש"ס: א (נח"י) ואתא למעט דלאחר שעבר עליו שנה אע"פ שעדיין לא נתמלאו שתי שנים פסול לקרבן פסח כדאמר בפסחים (דף ל"ז) ברש"י זכר בן שתי שנים אינו ראוי לפסח ע"ש מה שהאריך בראיות: ב דכתיב ושה עזים ואי אמרת אחד מן הכבשים ואחד מן העזים הל"ל שיים לבון

מכלתא פרשה ג

אני שיהא כשר. תלמוד לומר איש לפי אכלו תכוסו. שנה עליו הכתוב לפסול. כב [ו](ד"א במכסת) נפשות למה נאמר לפי שנאמר איש אין לי אלא איש אשה טומטום ואנדרוגינוס מנין תלמוד לומר [ו](במכסת) נפשות ריבה. משמע מביא את אלו ומביא את החולה ואת [ו](הקטן) שאינן יכולין לאכול כזית תלמוד לומר איש לפי אכלו יצאו החולה [ו](והקטן) שאינן יכולין לאכול כזית שאין שוחטין עליהן: כג תכוסו על השה. רבי [ו](יאשיה) אומר לשון סורסי הוא זה כאדם שאומר לחברו כוס לי טלה זה: על השה. רבי ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך שנמנים על הפסח ומושכים את ידיהם ממנו עד שישחט ובלבד שלא יניח הפסח כמות שהוא. רבי יצחק אומר במי הענין מדבר בחי:

(פרשה ד) כד (ה) שה. בכלל שה גדי וטלה שנאמר שה כשבים ושה עזים. תמים. להוציא בעל מום. זכר. להוציא טומטום ואנדרוגינוס

ונקבה

הגהות הגר"א פ"ג (ו) ל"ג: (ז) הזקן:

התורה והמצוה

למנויו פסול. ומאמר זה מובא בפסחים (דף סא):

כב במכסת נפשות. התבאר אצלנו שכ"מ דכתיב שם איש י"ל שהוא שם המין וממעט אשה, ואף למ"ש בכללים [אילת השחר כלל לח] פה כתיב ב"פ ויקחו להם איש, איש לפי אכלו, אך שם נפשות שלל גם אשה וטו"א שגם הם י"ל נפש כמ"ש בכ"מ, ומ"ש איש לפי אכלו דצריך שיהיה ראוי לאכילה כזית דשתם אכילה כזית, עיין ברמב"ם פ"ב ה"ג:

כג תכוסו על השה. ר' יאשיה [כ"ג המכילתא והירו', ובבלי דף סא גרים רבי] ס"ל דמה שכפל שנית פעל תכוסו מליין גם את השחיטה, וכן בת"י תכסון ית אמרא, ומוסב למעלה שמ"ש איש לפי אכלו שצריך בישהשנו לאוכליו, שעז"א איש לפי אכלו תכוסו מענין שחיטה, וכן מבואר בירושלמי (פ"ה ה"ג) עיי"ש שמשמע שמ"ש למעלה איש לפי אכלו יצא החולה הוא דברי ר' ישמעאל, ור' יאשיה מפרש דברי ר' ישמעאל, ולדעת הרשב"ם מכסה ותכוסו הם שני משקלים, ומזה הוציאו שתכוסו יצא מענין שחיטה, ועוד למד ר' ישמעאל שעד השחיטה מועיל משיכה ומנוי לא אח"כ, להפוקי מדר"ש שאמר עד שיזרק הדם, ור' יצחק נפרש דברי ר' ישמעאל שזה נלמד ממ"ש על השה, שכבר התברר בכללים שאין לכחזיר השם בכל פעם שהיל"ל תכוסו עליו ובא לדייק על השה המוזכר למעלה שהוא השה החי, וכן בירושלמי (פ"ה דפסחים ה"ד) נאמר כאן שה [תכוסו על השה] ונאמר להלן שה [ויקחו להם איש שה] מה להלן חי ולא שחוט אף כאן חי ולא שחוט:

כד (ה) שה תמים זכר. כבר התבאר למעלה (סי' טז) שגדי וטלה בכלל שה ע"ש, וכפלו פה להראות שמ"ש מן הכבשים ומן העזים מיותר שידרשנו לקמן (סי' כ"ז) ומ"ש תמים להוציא בע"מ, כי בירושלמי (פ"ט דפסחים ה"ה) אית תנויי תני דקים ותבלולים פוסלים בו, אית תנויי תני אין פוסלים בו, ומקשה שלמ"ד אין פוסלים בו מה מקיים תמים שאם לפסול מהוסר אבר הא אפי' בב"נ פוסל מהוסר אבר, והירץ משום דבב"נ יש מהם למזבח ופה לא היה מזבח, וה"א דאין פוסל מחוסר אבר, ומסיק שם דגם כאן דומה כמי שיש בהם למזבח דתני ג' מזבחות היו שם, וא"כ להמכילתא שאמר לקמן ג' מזבחות היו שם א"ל למעט מהוסר אבר ומוכח דתמים להוציא בע"מ, ומ"ש זכר להוציא טו"א ונקבה, כבר באתי בפי' הספרא (ויקרא סי' כב) שמכלתא א חולקת על הספרא שאזיל בשיטת ר"י דס"ל דמהד זכר לא מיעט טו"א עיי"ש שהבאתי מכ"מ במכילתא וספרי שס"ל דלא כספרא רק כשיטת חכמים שמהד זכר ממעט טו"א ע"ש:

בן

אִמְּרָא׃ ה אִמַּר שְׁלִים דְּכַר בַּר שַׁתֵּהּ יְהֵי לְכוֹן מִן אִמְּרַיָּא וּמִן עִזַּיָּא תִּסְּבוּן׃

ויהי

מכלתא פרשה ד

תקבה: כה בן שנה אין לי אלא בן שנה כל שנתו מנין. היה רבי ישמעאל אומר ק"ו ומה אם עולה המורה כשרה לבא כל שנתה כבת שנתה. פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר כל שנתו כבן שנתו. רבי יוסי הגלילי אומר ומה איל שתחלתו פסול סופו כשר שה שתחלתו כשר אינו דין שיהא סופו כשר: כן מן הכבשים ומן העזים. מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו. אתה אומר כן או אינו אלא שיביא משניהם כאחת ת"ל ואם מן הצאן קרבנו וגו' (ויקרא א) מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו. והרי דברים קל וחומר ומה עולה המורה כשרה להביא מין אחד פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר לבא ממין אחד ומה ת"ל מן הכבשים ומן העזים מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו: כז יהיה לכם. להביא פסח דורות שלא יביא אלא מן הכבשים ומן העזים דברי ר' אליעזר. ר' יאשיה אומר תקחו לכה נאמר לפי שנאמר וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר (דברים טז) צאן לפסח ובקר לחגיגה. אתה אומר כן או אינו אלא אחד זה ואחד זה בפסח. ומה אני מקיים שה תמים זכר פסח מצרים אבל פסח דורות יביא מזה ומזה. ת"ל מן הכבשים ומן העזים תקחו שאין ת"ל תקחו ומה ת"ל תקחו שלא יביא פסח דורות אלא מן הכבשים ומן העזים דברי ר' יאשיה. ר' (נתן) [יונתן] אומר צאן לפסח ובקר לחגיגה. אתה אומר כן או אינו אלא אחד זה ואחד זה בפסח ומה אני מקיים שה תמים זכר פסח מצרים אבל פסח דורות יביא מזה ומזה. ת"ל ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה (שמות יג) כעבודה שעבדת במצרים כך עשה לדורות דברי ר' יונתן. רבי אליעזר אומר צאן לפסח ובקר לחגיגה. אתה אומר כן או אינו אלא אחד זה ואחד זה בפסח ומה אני מקיים שה תמים וגו' פסח מצרים אבל פסח דורות יביא מזה ומזה. ת"ל ושמרתם את הדבר הזה (שם יב)

הרי

התורה והמצוה

כה בן שנה. סתם שנה הוא של עולם שמתחיל מר"ה, ובכ"ז שנה האמורה בקדשים הוא מע"ל מיום שנולד כמ"ש בערכין (דף יח) ובכ"מ, ודרך הלשון שכ"מ שידבר על היחיד יאמר כבש בן שנתו כבשה בת שנתה, שר"ל שחשבינן מיום שנולד, וכשידובר בלשון רבים יאמר תמיד כבשים בני שנה, ולמדו בדרכי הלמודים שפי' בן שנתו כמו שלמד בספרא (ויקרא סי' רפג), אבל פה יצא מן הכלל שבא שם היחיד ותפס הלשון בן שנה, וא"כ י"ל שחשבינן למנין שנה של עולם, וכל הנולדים לפני ר"ה פסולים לפסח, ולמד ר' ישמעאל מק"ו מעולה, וריה"ג למד מאיל דתחלת שנתו פסול עד שיכנס שלשים יום בשנה שניה ובכ"ז סופו כשר כל שנה שניה, וכ"ש שה שכשר היכף, ונראה שריה"ג לשיטתו (פ"א דפרה) דפרש בת שתים ומשמע שם דיותר מזה פסול וה"ה באיל [עמ"ש ויקרא סי' ר"ח], ובכ"ז כשר עד סוף שנה השניה:

כן מן הכבשים ומן העזים. יש למעט שצריך להביא משניהם אף לר' יונתן כי גם לר' יונתן היה צריך לכתוב כאן או מן העזים לחלק כמ"ש בפ' קדושים (סי' קא) באורך וכ"ש לר' יאשיה עיי"ש. ומשיב שפה אין למעוט דיש ק"ו מעולה ושם כתיב מן הכבשים או מן העזים:

כז יהיה לכם, מן הכבשים ומן העזים תקחו. מפני שיש סתירה בין הכתובים. שבכאן אמר שיקחו כבשים ועזים, ובפ' ראה אמר וזבחת פסח צאן ובקר, ויש סברא לומר שדין פסח דורות משונה מדין פסח מצרים, למדו בדרכי הלמודים שאין הבדל ביניהם, ומ"ש וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר ר"ל שהפסח יהיה צאן לבד ועמו יזבח בקר לחגיגה, ור' אלעזר למד ממ"ש יהיה לכם שהוא מיותר שר"ל שיהיה כן לדורות, ור' יאשיה למד שמ"ש מן הכבשים ומן העזים תקחו מיותר שכבר למד שבכלל שה גדי וטלה, ולמה כפל תקחו, וע"כ פי' שר"ל כן תקחו לדורות [ור"ל שר' יאשיה יסבור שמ"ש יהיה לכם בא ללמד שיהיה תמים בשעת זריקה [כמ"ש בזבחים דף כז, בכורות לט] ור' יונתן למד ממ"ש ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה שתהיה עבודה כזאת כמ"ש עוד במכילתא לקמן שם ובפסחים (דף נו), ור' אליעזר למד ממ"ש ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם, ר"ל שכל מה שאמר להם משה בפ' זו אינו נוהג לדורות, וא"א לפרש שישמרו עד עולם רק מ"ש משכו וקחו לכם צאן, וכפי זה הוא אחד עם למוד של ר"ע שלמד ממ"ש משכו וקחו לכם צאן, שאינו מובן כלל איך פסוק זה מכריע הלא י"ל שזה בפסח מצרים לא בפסח דורות, רק דהא אמר שישמרו זה חק לדורות, ולפ"ז משמע שר"ע מפרש מלתא דר' אליעזר, אמנם יש הבדל אחר ביניהם, שלר"א ס"ל דמ"ש וזבחת פסח צאן ובקר להקיש כל דבר הבא מן הצאן והבקר לפסח דאינו בא אלא מן החולין כמ"ש בספרא (צו סי' לח) ובמשנה דמנחות (פ"ו מ"ו), ומפרש בגמרא שם דאתיא כר' אליעזר דדין הפסד מבהי הפסד, ור"ע חולק עליו ולמד מן להטאת, [ולמד שקדשים מתקדשים בבלוע מן למנחה, ור"א למד שמתקדשים בבלוע מן להטאת, ולמנחה בא להורות שבלמי

צבור

הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים תִּקָּחוּ׃ ו וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל

עדת

שפתי חכמים

לשון רבים כיון דעז נמי קרוי שה אלא וכו': ג וכא דלא קשה לעיל גבי בעשור לחודש ויקחו להם וגו', וי"ל דלעיל הייתי אומר מפני בקור ממום צריך ד' ימים ואה"נ דפסח דורות נמי צריך ד' ימים לבקור ולא בא הזה למעט מבקור ד' ימים אלא פסח שני, אבל הכא דכתיב והיה לכם למשמרת וגו' וזהו לשון בקור ש"מ דויקחו דכתיב לעיל קיחה ממש הוא א"כ קשה למה לקיחתו ארבע ימים קודם לשחיטתו כלומר לקיחתו לשם פסח ופסח דורות לקיחתו לשם פסח כל זמן שירצה. אך קשה היאך מתורץ הקושיא במה שמביא בשם רבי מתיא בן חרש וכו' ולמה ד' ימים לא פחות ולא יותר וצ"ע: ד פי' ועוד טעם אחר שהיו וכו': ה (רא"ם) וא"ת אמאי לא יליף מקרא איש שה לבית אבות שאחד לוקח לכל המשפחה ועוד דלמא שאני הכא שיש לו ולשליח

רש"י

עז קרוי שה שנאמר (דברים יד) ושה עזים: (ו) והיה לכם למשמרת. זהו לשון בקור שטעון בקור ממום ארבעה ימים קודם שחיטה ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ארבעה ימים ג מה שלא צוה כן בפסח דורות. היה ר' מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר (יחזקאל טז) ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר (שם) ואת ערום ועריה ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנאמר מתבוססת בדמיך (שם) בשני דמים ואומר (זכריה ט) גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו ושהיו שטופים באלילים ד אמר להם משכו וקחו לכם. משכו ידיכם מאלילים וקחו לכם צאן של מצוה: ושחטו אתו וגו'. וכי כלן שוחטין אלא מכאן ששלוחו ה של אדם כמותו

מכילתא

מכלתא פרשה ד

הרי פסח דורות אמור, אם כן מה תלמוד לומר חבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר צאן לפסח ובקר לחגיגה. ר' עקיבא אומר כתוב אחד אומר חבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר וכתוב אחד אומר מן הכבשים ומן העזים תקחו כיצד יתקיימו שני מקראות הללו. אמרת זו מדה בתורה שני כתובים זה כנגד זה וסותרין זה על ידי זה (עד שיתקיימו) [יתקיימו] במקומן (יבא) [עד שיבא] כתוב שלישי ויכריע ביניהן. תלמוד לומר משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם ושחטו הפסח. צאן לפסח ולא בקר לפסח. ר' ישמעאל אומר בחגיגה הבאה בפסח הכתוב מדבר. אתה אומר כן או אינו מדבר אלא (בפני) [בפסח] עצמו כשהוא אומר שה תמים זכר הרי פסח עצמו אמור ומה ת"ל וזבחת פסח לה' בחגיגה הבאה בפסח הכתוב מדבר. רבי אומר בזבח הבא מן הבקר כמן הצאן הכתוב מדבר. ואי זה זה שלמים מכאן אמרו (שקלים פ"ב מ"ה) מותר (שלמים לשלמים ומותר) פסח לשלמים:

(פרשה ה) **כח** (ו) והיה לכם למשמרת. מפני מה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים. היה רבי מתיא

בן

התורה והמצוה

שבט אין נאכלים אלא לזכרי כהונה, ור"ע למד לה ממ"ש (במדבר יח) בקה"ק תאכלנו כל זכר (בכהנים) יאכל אותו, ובזה א"ש למה שנדחקו התוס' שם] [ועיין במנחות דף פב ודף פג], ולר"ע מ"ש וזבחת צאן ובקר אתיא למותר הפסח שקרב שלמים, וכבר בארתי בפי' הספרא דאף למ"ש שמ"ש וזבחת צאן ובקר פי' צאן לפסח ובקר לחגיגה, בכ"ז למדו גם הלמודים אחרים למותר הפסח, או שיביא מן התלון כ"א כדאית לי', דהא בספרי ראה (סי' קכט) באו שני הדרשות כא', כי עדיין קשה שהיל"ל בקר וצאן כי החגיגה נשחטת קדם הפסח ע"ש, וי"ל עוד שר"ע שהשב פסוק זה של משכו וקחו לכם צאן למכריע, אזל לשיטתו שס"ל ביומא (דף ד') שמ"ש ויכסהו הענן ויקרא אל משה ביום השביעי היה קודם מ"ת, ולדידיה מוכח ממ"ש ויזבחו זבחים שלמים שהקריבו שלמים קודם מ"ת כמ"ש בזבחים (דף קטו) וא"כ למה אמר משכו וקחו לכם צאן ולא אמר קחו לכם צאן ובקר צאן לפסח ובקר לחגיגה, בזה מכריע שבא ללמד שיקחו רק צאן לא בקר. והנה גם ר' ישמעאל ס"ל דהקריבו שלמים קודם מ"ת, דהא ס"ל בשבת (דף פו) כר' יוסי והיה מעשה זו קודם עשרת הדברות, רק נראה דר' ישמעאל סובר דחגיגת י"ד רשות דיש פלוגתא בזה כמ"ש התוס' ביצה (דף ח) ופסחים (דף עה), והוא מפרש מ"ש וזבחת פסח צאן ובקר בא על חגיגת ט"ו. ועז"א בחגיגה הבאה בפסח הכתוב מדבר ולא אמר בחגיגה הבאה עם הפסח כמ"ש בכ"מ, ולדידיה נכון שבא הסדר צאן ובקר צאן קודם בקר, ומ"ש רבי בזבח הבא מן הבקר כמן הצאן, הוא טעמו דרשה דרב נחמן השוכב בזבחים (דף ז') ובכ"מ בפ"ס:

והזה

י וִיהֵי לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד אַרְבְּעָא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִכְּסוּן יָתֵהּ כֹּל קְהָלָא כנשתא

מכלתא פרשה ה

בן תרש אומר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים (יחזקאל טז) . הגיע שבועתו שנשבע הקב"ה לאברהם שיגאל את בניו ולא היה בידם מצות שיעסקו בהם כדי שיגאלו שנא' שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה וגו' ערום מכל מצות נתן להם הקב"ה שתי מצות דם פסח ודם מילה שיתעסקו בם כדי שיגאלו שנאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך וגו' . ואומר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו (זכריה ט) לכך הקדים הכתוב לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים שאין נוטלין שכר אלא על ידי מעשה . רבי אלעזר הקפר ברבי אומר וכי לא היה בידם של ישראל ארבע מצות שאין כל העולם כדאי בהם . שלא נחשדו על העריות . ולא על לשון הרע . ולא שנו את שמם . ולא שנו את לשונם . ומנין שלא נחשדו על העריות שנאמר ויצא בן אשה ישראלית (ויקרא כד) להודיע שבחן של ישראל שלא היה ביניהם אלא זה ופרסמו ופרטו הכתוב . ועליהם מפורש בקבלה גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום (שה"ש ד) גן נעול אחותי כלה אלו הזכרים גל נעול מעין חתום אלו הנקבות . ר' נתן אומר גן נעול אלו הנשואות . גל נעול מעין חתום אלו הארוסות . דבר אחר גן נעול גל נעול אלו שתי ביאות . ומנין שלא נחשדו על לשון הרע והיו אוהבין זה את זה תלמוד לומר ושאלה אשה משכנתה (שמות ג) כבר היה בידם שנים עשר חדש ואי אתה מוצא אחד מהם שהלשין על חברו . ומנין שלא שנו שמם כשם שמיחסן בירידתן שנאמר ראובן שמעון לוי ויהודה (שם א) כך מיחסן בעליתן שנאמר ויתילדו על משפחותם לבית אבותם וגו' ואומר המלאך הגואל אותי (בראשית מח) . ומנין שלא שנו את לשונם שנאמר כי פי המדבר אליכם (שם מה) ואומר ויאמרו אלהי העבריים נקרה עלינו וגו' (שמות ה) ואומר ויבא הפליט ויגד לאברם העברי (בראשית טו) . ומפני מה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים לפי שהיו שטופין בע"ז במצרים וע"ז שקולה כנגד כל המצות שנאמר והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה (במדבר טו) יחד הכתוב מצוה הזאת ואמרה ענין בפני עצמו ואי זה זה עבודה זרה [ג](אתה אומר ע"ז או אינו אלא אחת מכל מצות האמורות בתורה סתם כשהוא אומר וכי תשגו ולא תעשו וגו' באו כל המצות ללמד על מצוה אחת . ומנין לעובר על כל מצות שהוא פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים בתורה שנאמר לעברך בברית ה' אלהיך (דברים כט) ואין ברית אלא תורה שנאמר אלה דברי הברית וגו' (שם כח)) אמר להם משכו ידיכם מע"ז והדבקו במצות . רבי יהודה בן בתירא אומר הרי הוא אומר ולא שמעו אל משה מקוצר רוח וגו' וכי יש לך אדם שהוא מתבשר בשורה טובה ואינו שמח (שנאמר) יולד ל- בן זכר שמח שמחהו (ירמיה כ) רבו מוציאו לחירות ואינו שמח אם כן למה נאמר ולא שמעו אל משה אלא שהיה קשה בעיניהם לפרוש מע"ז שנאמר ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו (יחזקאל כ) [ג](ואומר וימרו בי בית ישראל במדבר) הה"ד וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום (על) [אל] בני ישראל צום לפרוש מע"ז : והיה לכם למשמרת . למה נאמר לפי שנאמר משכו וקחו לכם צאן וגו' אמרו לו ישראל למשה רבינו הן נזבח את תועבת מצרים וגו' (שמות ה) אמר להן מן הנס שהוא עושה לכם במסיבתו אתם יודעים בשחיטתו : **כח** והיה לכם למשמרת . שהטהו בי"ד ושמרהו עד י"ד . אתה אומר שמרהו עד י"ד ושהטהו בי"ד או שמרהו עד י"ד ומשכהו ושחטהו (בי"ד) [ביו"ד] הלמוד לומר בראשון בי"ד יום קבעו הכתוב הוכה הא אין עליך לדון כלשון האחרון אלא כלשון הראשון שמרהו עד י"ד ושחטהו בי"ד : והיה לכם למשמרת , מגיד הכתוב שהיו מבקרין אותו ד' ימים קודם לשחיטה . מכאן אתה דן על התמיד נאמרה שמירה בפסח ונאמרה שמירה בתמיד מה שמירה האמורה בפסח מבקרין אותו ארבעה ימים קודם שחיטה אף שמירה האמורה בתמיד מבקרין אותו ד' ימים קודם שחיטה

הגהות הגר"א פ"ה (ג) המוסגר מיותר :

התורה והמצוה

כח (ו) והיה לכם למשמרת . השמירה היא שמעמידים שומר סביב הדבר לבל יקרב אליו רע, וכא גם של הסייגים שעושים סביב המצוה בל יפגע במצוה עצמה , כמ"ש ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי [ספרא אחרי סי' קנא, אמור סי' פב, יבמות דף כ.] ופה בא על בקור המומים ד"י קודם שבזה שומר בל יקריב בע"מ , ולמד מזה לתמיד שגם שם כתיב לשון שמירה, ומ"ב אין פוחתין מששה טלאים (ערכין יג , מנחות מט) אמנם מ"ש והיה לכם למשמרת להוציא פסח דורות שמוה שכבר למד לה למעלה (סי' יד)

פמ"ש

עֲדַת־יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ ז וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם

רש"י

(מכילתא, קדושין מא): קהל עדת ישראל. קהל ועדה וישראל. מכאן אמרו פסחי צבור נשחטין בשלש כתות זו אחר זו נכנסת כת ראשונה ננעלו דלתות העזרה וכו'. כדאיתא בפסחים (דף סד): בין הערבים. משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב, ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היום בתחלת שבע שעות מכי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחלת הלילה. ערב לשון חשך וחשך כמו (ישעיה כד) ערבה כל שמחה: (ז) ולקחו מן הדם. זו קבלת הדם יכול ביד ז ת"ל אשר בסף: המזוזות. הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן: המשקוף. הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לינט"ל בלעז (אבערשוועללע). ולשון שקיפה חבטה כמו (ויקרא כו) קול עלה נדף מרפא דשקיף. חבורה משקופי: על הבתים אשר יאכלו אתו בהם. ולא על משקוף ומזוזות שבבית

שפתי חכמים

ושליח שותפות בגוים. וי"ל דנפקא ליה מהני תרי קראי דאם אינו ענין להיכא דאית ליה שותפות בגוים תנהו ענין להיכא שאין לשליח חלק בגוים כדאיתא שם בקידושין. (נה"י) ואגב חורפיה לא עיין יפה והאריך שם ע"ש ומכ"ש ול"נ דס"ל ושחטו אותו דהוי משמע דהרבה אנשים שוחטים הרבה פסחים או סו"ל ושחט אותו בשה דכתיב ושחטו אותו א"כ קשה וכי כולם שוחטים אלא וכו': ו דלא ס"ל אלא ונתנו מן הדם ולקחו ל"ל אלא זו קבלה: ז (נה"י) וה"ה מאחר שולקחו היינו שמקבל את הדם ולא כתיב לסוף מה יקבל יכול אף ביד תלמוד לומר בסף: מדכתיב

מכלתא פרשה ה

שחיטה. [ג](מכאן אתה דן על התמיד נאמרה שמירה [בתמיד] ובפסח נאמרה שמירה מה שמירה האמורה בפסח מכין אותו ארבעה ימים קודם שחיטתו אף שמירה האמורה בתמיד (מבקרין) [מכין] אותו ד' ימים קודם לשחיטתו). מכאן אמרו (ערכין פ"ב מ"ה) אין פוחתים מששה טלאים המבוקרין בלשכת הטלאים כדי לשבת ולשני ימים טובים של ראש השנה ומוסיפין לעולם [ג](והיה לכם למשמרת. להוציא פסח דורות שפסח מצרים מקחו בעשור ופסח דורות מקחו כל זמן):

כט ושחטו אותו, וכי כלן שוחטין אותו [ד](אלא לעשות שלוחו של אדם כמותו) מכאן אמרו (ברכות פ"ה מ"ה) שלוחו של אדם כמותו. ל [ה]ושחטו אותו בין בחול בין בשבת. ומה אני מקיים מחלליה מות יומת (שמות לא) בשאר מלאכות חוץ משחיטת הפסח. או אף בשחיטת פסח הא מה אני מקיים ושחטו אותו בשאר כל הימים חוץ מן השבת [ג](או אף בשבת) תלמוד לומר ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו (במדבר ט) ואפילו בשבת דברי רבי יאשיה. אמר לו ר' (נתן) [יונתן] ועדיין

הגהות הגר"א פ"ה (ד) אריב"ק מכאן כו': (ה) ר' יונתן אומר ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל מנין אתה אומר שאם אין להם כו' (הכתוב להלן שייך כאן) עד ועדה וישראל:

התורה והמצוה

מש"כ בעבור לאדם הזה וא"פ שמוציא בקול דהא צריך בקול. וכבר שאלו זה בגמרא פסחים (דף ט) ומסיק ההוא הזה בא להוציא פסח שני, ועמ"ש בפי' ויקרא (סי' כג):

כט ושחטו אותו. ריב"ק למד מזה ששלוחו כמותו, ור' יונתן ס"ל שמלמד שכל ישראל יוצאים בפסח אחד וא"א ללמוד שליחות דהאי התם דאית ליה שותפות בהדיה, והוא למד שליחות מן ויקחו להם איש שה וכי כולם לוקחים (כנ"ל סי' טו), ובמכילתא נדפס מאמר ר' יונתן שלא במקומו וחסרו שמות התנאים. וכאן הם דברי ריב"ק כמ"ש בקדושין (דף מב מג) עיי"ש ולמעלה סי' הנ"ל:

ל ושחטו אותו. מצד הסברא יש להסתפק אם דוחה שבת, בצד אחד י"ל שאפי' בשבת דיש ק"ו מתמיד שאין ענוש כרת ודוחה את השבת כ"ש פסח שענוש כרת, ובצד אחד יש לדחות הק"ו דמה לתמיד שכן תדיר וכליל כמ"ש בפסחים (דף סו), ולמד ר' יאשיה מן במועדו ור' יונתן השיב לו שמלשון במועדו אין הוכחה לזה, וזה מבואר כמ"ש התוס' פסחים [שם ד"ה מה] שפליגי תנאי בזה אם יש ללמוד מלשון במועדו שדוחה שבת, וכבר בארתי בפי' הספרא אחרי (סי' ח) בעל מלת עת כ"ע מודו שאפי' בשבת, כמ"ש אתי ואפילו בשבת, ועל מלת מועד יש פלוגתא דתנאי ע"ש הטעם, ואז אמר לו ר' יאשיה שאף לדבריו יש ללמוד בגז"ש מועדו מועדו מתמיד, שמועדו שגבי תמיד מיותר, שידעינן שדוחה שבת דכתיב וביום השבת שני כבשים וכתיב עולת שבת בשבתו על עולת התמיד. והנה דברי ר' יאשיה מוסדים ביסוד מוסד במ"ש

בְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּין שִׁמְשַׁיָּא: ז וְיִסְּבוּן מִן דְּמָא וְיִתְּנוּן עַל תְּרֵין סִפַּיָּא וְעַל שַׁקְפָּא

על

מכלתא פרשה ה

ועדיין לא שמענו. גם לו ר' יאשיה הרי הוא אומר צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי וגו' (שם כח) אם ללמד על התמיד שתדחה את השבת. והלא כבר נאמר וביום השבת שני כבשים בני שנה וכה תלמוד לומר במועדו אלא להקיש ולדון גזירה שוה נאמר כאן במועדו ונאמר להלן במועדו מה כאן דוחה שבת אף להלן דוחה שבת: [ז](ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל. מנין אתה אומר שאם אין להם לישראל אלא פסח אחד שכולן יוצאין בו ידי חובתן ת"ל ושחטו אותו וגו': **לא** ושחטו אותו וגו'. מכאן אמרו (פסחים פ"ה מ"ה) הפסח נשחט בשלש כתות קהל ועדה וישראל): **לב** בין הערבים. שומע אני עם דמדומי חמה [ג](ת"ל בערב (דברים טז). אי בערב יכול משתחשך ת"ל כבא השמש. אי כבא השמש ובשלת ואכלת. ת"ל מועד צאתך הפסיק הענין ובשלת ואכלת משחשכה. ר' אומר) הרי הוא אומר שם תזבח את הפסח בערב שומע אני כשמועו. ת"ל מועד צאתך ממצרים. אימתי יצאו (אלו) [ישראל] ממצרים משש שעות ולמעלה וכן הוא אומר ויהי בעצם היום הזה יצאו וגו' (שמות יב). ר' נתן אומר מנין [ג](ראיה) לבין הערבים שהוא משש שעות ולמעלה אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר. קדשו עליה מלחמה. קומו ונעלה בצהרים אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב (ירמיה ו). רבי שמעון בן יוחאי אומר בא הכתוב להשית ראשון אחרון ואחרון ראשון. מועד צאתך ממצרים לשחיטתו. כבוא השמש לצליתו. בערב לאכילתו. בן בתירא אומר בן הערבים [ז][בין שני הערבים] [ג](שחטהו תן ערב לשחיטתו תן ערב לאכילתו):

ולקחו

הגהות הגר"א פ"ה (ו) המוסגר שייך לעיל באות ה' כצ"ל: (ז) שחטהו בין שני הערבים:

התורה והמצוה

שמ"ש ויעשו את הפסח במועדו נאמר בשנה השנית לצאתם מא"מ, ואז חל ע"פ בשבת כמ"ש בסדר עולם ובספרא (פ' שמיני) שהראשון לחדש ניסן נטל עשר עטרות שהיה ראשון למעשה בראשית, ומשמע דאין הולך ע"ז כי בגמ' שבת (דף פז) מקשה מברייתא זאת, ומאמר זה כדמותו כצלמו נמצא בספרי פ' בהעלותך (פסקא סה) ופ' פנחס (פסקא קמב):

לא ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל. התבאר אצלי שיש הבדל בין קהל ישראל ובין עדת ישראל, שעדת ישראל מציין את הסנהדרין [כמ"ש באילת השחר כלל רטז רטח] וכן יש הבדל בין שם ישראל ובין שם קהל ישראל שקהל הם הנקהלים ביחד ע"י קול קריאה, וההבנה המדויקת שם ישראל כולל כלל העם גם הכהנים, ושם קהל ישראל מציין המכובדים שנקהלים ביחוד להקהל, עמ"ש אחרי (סי' מד), ועז"א שפסח נשחט בג' כתות כמ"ש בפסחים (דף סד) ושם עדה היא עשרה וכן שם קהל ושם ישראל וע"ז מספקא ליה שם אם צריך שלשים בבת אחת:

לב בין הערבים. כבר הזכרתי בפי' השפה אמור (סי' קמט) שעל בין הערבים יש ד' פירושים, רש"י פי' משש שעות ולמעלה ופי' בין הערבים שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה, עריבת היום בשהלת שבע ועריבת הלילה משתחשך, וכ"כ הרד"ק בשרשיו, ודעת הראב"ע שהוא בין ביאת השמש ובין ביאת אורו שהוא קרוב משעה ושליש שעה קודם הלילה, ודעת הפרחון שהוא בתשע שעות שהוא ממוצע בין שש ובין ערב ממש, והוא כמו שרצה ריב"ל לפרש בפסחים (דף נח) חלקהו לשני ערבים, ועוד דעת בן בתירא בזבחים (דף יא) שזמנו של פסח כל היום שפי' בין הערבים בין ערב של אתמול ובין ערב של היום. עוד באורתי שגם ערב כשבא מגביל אל שם בוקר הוא מחצות היום ואילך, וכשבא מגביל אל שם יום הוא בלילה ממש, ובפ' ראה אומר שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים ובשלת ואכלת, ופירושו שבערב תזבח, היינו בערב המגביל אל שם בקר, ר"ל אחר חצות היום, וכבא השמש ובשלת, ומועד צאתך ממצרים ואכלת, ופי' כבא השמש בתחלת שקיעה, וכמ"ש ויהי השמש לבא ויהי השמש באה, שפי' ויהי השמש לבא בתחלת שקיעה כמ"ש בפירושי שם, ופי' מועד צאתך ממצרים הוא בלילה כמ"ש בברכות (דף ט') עמ"ש הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב, עפ"ז אמר במכלתא שאם יכתב בין הערבים לבד יש לפרש עם דמדומי חמה, היינו בבקר עם הנץ החמה כפי' בן בתירא דזמן שחיטת הפסח כל היום, ולכן אמר שם תזבח את הפסח בערב וידעינן שזמן הזביחה הוא אחר חצות היום, ואם יכתב בערב לבד נאמר שפי' בערב משתחשך [כשם ערב המגביל אל יום] לכן אמר כבא השמש ובשלת, שיכול לבשל כבא השמש ואם מבשל כבא השמש כבר שחט קודם לכן, וידעינן שפי' בערב אחר חצות היום, ועדיין יש לטעות שכבא השמש ובשלת ואכלת, ר"ל שגם האכילה תהיה תיכף כבא השמש, לכן אמר מועד צאתך ממצרים שזה היה בלילה, ועז"א הפסיק הענין, ובשלת, ואכלת משחשכה ר"ל צריך להפסיק ולחלק כמאמר כבא השמש ובשלת ומועד צאתך ממצרים ואכלת, שלא תאכל עד הערב לא קודם לכן:

והנה

בָּהֶם: ח וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת

על

בעל הטורים

(ח) ואכלו את הבשר הפסוק מתחיל באכילה ומסיים באכילה על מרורים יאכלוהו רמז שצריך שתי אכילות אכילת פסח ואכילת חגיגה: יאכלהו וסמיך ליה אל תאכלו ממנו נא לומר שיאכלוהו דוקא לשם פסח לא לשם אכילה גסה: יאכלוהו ד' במסורה. ב' בענינא דפסח ואידך אסכן וכמו יאכלוהו בענינא דמלואים מה התם נמנו ומשתה אוכל מועד לא אמאי הכא נמי

שפתי חכמים

ח מדכתיב אשר יאכלו אותו בהם וי"ל דדוקא כתיב על הבתים אשר יאכלו אותו בהם אבל בית שאין אוכלין בתוכו אע"פ שראוי לדור בתוכו אין נותנין שם דם שהרי כתיב בסמוך והיה הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם משמע אם ראוי לדור בהם אע"פ שאין אוכלין בתוכו נותנין שם דם: ט דאל"כ לכתוב ואכלו אותו הבשר ל"ל. (נ"א) דדוקא בגידין שהם קשין שאינן נאכלין מחמת קושיין קמיירי: י מדכתיב ומצות על מרורים הקיש מרור למצה מה מצה מין זרעים

רש"י

שבבית התבן ובבית הבקר ח שאין דרין בתוכו: (ח) את הבשר. ולא גידים ט ועצמות (מכילתא, פסחים פג): ומצות על מרורים. כל עשב מר נקרא מרור י ושם נתנו

מכלתא פרשה ו

(פרשה ו) לג (ז) ולקחו מן הדם שומע אני בין ביד בין בכלי ת"ל אשר בסף מגיד הכתוב א(שעוקר והוקק בצד האסקופה ושוחט בתוכה ואין סף אלא אסקופה שנאמר בתתם ספם את ספי (יחזקאל כ). וכתיב וינועו אמות הספים (ישעיה ו) דברי ר' ישמעאל. ר' עקיבא אומר אין סף אלא כלי שנאמר והספים והמזמרות והמזרקות והכפות וגו' (מ"א ז): לד ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף מבפנים. אתה אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ. ת"ל וראיתי את הדם הנראה לי ולא הנראה לאחרים דברי ר' שמעון. ר' נתן אומר מבפנים. אתה אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ. ת"ל והיה הדם לכם לאות לכם לאות ולא לאחרים לאות. ר' יצחק אומר לעולם מבחוץ כדי שיהו המצרים

הגהות הגר"א פ"ו (א) שחוקק עוקה בתוך האסקופה:

התורה והמצוה

הנה בברכות (דף ט) בפלוגתא דראב"ע ורבנן, אמר דראב"ע ס"ל דאכילת פסחים עד חצות ס"ל דמ"ש ואכלתם אותו בחפזון הוא חפזון דמצרים, וחכמים שאומרים עד ע"ה ס"ל מהי חפזון חפזון דישראל. ונראה שראב"ע שסבר שפי' חפזון דמצרים ס"ל כרבי שמ"ש מועד צאתך ממצרים הוא משש שעות ולמעלה שמ"ש ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' הייט בעצומו של יום, וא"כ חפזון דישראל לא היה בבקר רק בחצות היום, ומוכרח שפי' חפזון חפזון דמצרים, וע"כ סברא שרבי שפי' פה שמועד צאתך ממצרים הוא בחצות היום הולך בשיטתו שבתם (בברכות דף ט ופסחים קכ וזבחים ח) כראב"ע דאכילת פסחים עד חצות, וא"כ לרבי צ"ל שהכל קאי על זביחת הפסח שהיה בערב, ולדעת שאין פי' משתהבך, הוסיף כבא השמש, ולדעת שאין פי' כבא השמש בעת השקיעה, הוסיף מועד צאתך ממצרים שהוא בחצות היום, ודעיק שמ"ש בערב הוא בחצות היום, שאז מתחיל השמש לבא ולנטות למערב ואז יצאו ממצרים, ור' נתן אומר שמן בין הערבים עצמו ידעינן שהוא מחצות היוב שאז ינטו צללי ערב וכן ס"ל לרשב"י, רק שמפרש הכתוב בערב כבא השמש מועד צאתך שר"ל שי"ל ג' זמנים מועד צאתך שהוא בחצי היום הוא על הזביחה, וכבא השמש שהיא תחלת השקיעה מוסב על ובשלת ובערב שהוא צאת הכוכבים מוסב על ואכלת ולא בא כמאמר מסודר שהיל"ל מועד צאתך ממצרים כבא השמש בערב תזבח ובשלת ואכלת ועז"א בא הכתוב להשית כלשון אהרון, וכן בתירא לשיטתו במשנה דזבחים (דף יב) לשיטת ר' אושעיא שם שמכשיר בפסח ששחטו בי"ד שחרים לשמו וכדמפרש עולא בריה דרב אלעאי בין שני ערבים, ועז"א בין הערבים בין שני ערבים שחטהו, היינו בין ערב הסייך לי"ד שהיה פסול לשחיטה ובין ערב השייך לט"ו שכשר לאכילה:

לג (ז) ולקחו מן הדם אשר בסף. לר' ישמעאל פי' סף אסקופת הדלת, וס"ל ששם חקק גומא וקבל הדם, ולר"ע קבלו בכלי שמינו גם קודם מ"ת שקבלו בכלי ויקח משה חצי הדם וישם באגנות, ולקמן אמר שלר' ישמעאל היו ארבעה מזבחות ולר"ע שלשה מזבחות, ולפ"ז נראה שר' ישמעאל ור"ע אזלי לשיטתם, שר' ישמעאל ס"ל דזריקה בכלל שפיכה ור"ע ס"ל אין זריקה בכלל שפיכה כמבואר בזבחים (דף לז) ופסחים (דף קכ) ופסח מצרים היה דינו בזריקה כמ"ש ונתנו מן הדם, ולר"ע אין שפיכה בכלל, וא"א לומר ששפכו בגומא ושם היה כמזבח, כי במקום שצריך נתינה א"א לעשות שפיכה, ור' ישמעאל לשיטתו והשפיכה היא כזריקה והיו ארבעה מזבחות:

לד ונתנו על שתי המזוזות. לדעת ר' ישמעאל ור' יונתן נתנו מבפנים, וטעמו של רי"ש דכתיב וראיתי

את

על בתיא דייכלון יתה בהון: ח וייכלון ית בשרא בליליא הדין טוי נור ופטיר על מררין

מכלתא פרשה ו

המצרים רואין ומעיהן מתחתכין: **לה** ונתנו על שתי המזוזות וגו'. שומע אני אם הקדים זה לזה לא יצא ת"ל והגעתם אל המשקוף וגו' הא אם הקדים זה לזה יצא. נמצינו למדין שלשה מזבחות היו להם במצרים המשקוף ושתי המזוזות. ר' (שמעון) [ישמעאל] אומר ארבעה היו הסף והמשקוף ושתי המזוזות: **לו** על הבתים אשר יאכלו אותו בהם. אין לי אלא על הבתים אשר יאכלו אותו בהם בתים שהיו ישנים בהם מנין ת"ל על הבתים אשר אתם שם מכל מקום[ב]:

לז (ח) ואכלו את הבשר. בשר ולא גידים ולא עצמות ולא קרנים ולא טלפים: בלילה הזה. שומע אני כל הלילה ת"ל ולא תותירו ממנו עד בקר: [ג](אני אקרא) והנותר ממנו עד בקר באש תשרופו. עד בקר למה נאמר. לא בא הכתוב אלא ליתן תחום לבקרו של בקר. ואי זה זה עמוד השחר. מכאן אמרו [ברכות פ"א מ"א] אכילת פסחים ואכילת זבחים והקטר חלבים ואברים מצותן עד שיעלה עמוד השחר וכל הנאכלים ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר. ומפני מה אמרו
עד

הגהות הגר"א פ"ו (ב) א"ב כת"ל אשר יאכלו אותו בהם פרט לבית שער אכסדרה ומרפסת: (ג) מיותר:

התורה והמצוה

את הדם וכמ"ש במכלתא לקמן וראיתי את הדם היה ר' ישמעאל אומר והלא הכל גלוי לפניו אלא בשכר מצוה זו אני חס עליכם וא"כ עקרו מבפנים, ור' יונתן למד ממ"ש לכם לאות ולא לאחרים, ור' יצחק לשיטתו במנחות (דף לז) עמ"ש בתפילין לכם לאות ולא לאחרים לאות ר' יצחק אומר אינו צריך ולכן ס"ל דעיקר שימת הדם היה בשביל המצרים שיראו שאין ממש בע"ז שלהם:

לה ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף. כבר הסבאר באילת השחר (כלל קכג) שאם באו שתי שמות בסדר אחד סדרן מעכב אבל אם לפעמים מקדים שם זה ולפעמים שם זה אין סדרן מעכב, ופה אמר ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף, הנה שאין הסדר מעכב טוב להתחיל במזוזות שהם קרובים אליו ואין מעבירין על המצות, ומשה שרצה ללמדם שאין סדרם מעכב הסב לשון והגעתם שאם הפתח סמוך על שידיו מגיעים בקל אל המשקוף יתחיל במשקוף משום אין מעבירין, ומ"ש נמצא ג' מזבחות היא הפלוגתא דלמעלה (סי' לג):

לו על הבתים אשר יאכלו אותו בהם. ואח"כ והיה הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם, כי תחלה אכלו את הפסח בכמה בתים ע"י שתי חבורות לר' יהודה או בשני מקומות לר' שמעון, והיו צריכים לתת הדם מצד המצוה, ובאשר אכלו אותו בחפזון, מי שגמר אכילתו קודם חצות הלך לישב או לישן בחדרים אחרים והיו צריכים ג"כ לתת שם מן הדם וזה היה לאות נגד המשחית, ועז"א אשר אתם שם שזה מגין האות נגד המשחית, כמ"ש וראיתי את הדם ופסחתי עליכם וכן בת"י על ביתא דיכלון יתיה ודדמכין בהון:

לז (ח) ואכלו את הבשר בלילה הזה. כבר בארתי ע (סי' קח) שכ"מ שיאמר והנותר מבשר הזבח, ואכלו בשר וכדומה, שהוא מיותר שהיה ל"ל ואכלו אותו, בא לפרש בשר דוקא לא גידים ועצמות ושם ציינתי מקומות רבים עיי"ש: ומ"ש ואכלו את הבשר בלילה הזה, פליגי בזה ראב"ע ור"ע בברכות (דף ט) ובכ"מ, ראב"ע אמר נאמר כאן בלילה הזה ונאמר להלן ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות ור"ע אמר והלא נאמר ואכלתם אותו בחפזון עד שעת החפזון שהיה בבקר, ומה ת"ל בלילה יכול יהא נאכל כקדשים ביום ת"ל בלילה בלילה הוא נאכל ולא ביום, וזה עצמו הפלוגתא במכלתין שמ"ש בלילה הזה שומע אני כל הלילה [בניחותא, ומלת ת"ל צריך למחוק] הוא דעת ר"ע, ור' אליעזר אומר נאמר כאן לילה וכו' ר"ל בלילה הזה היא דראב"ע [וגם דעת ר' אליעזר כן בספרי פ' ראה ובגמרא שם], ובגמרא שם מקשה בשלמא לראב"ע דאית ליה גז"ש איצטריך למכתב הזה אלא לר"ע האי הזה מה עביד ליה למעוטי לילה אחר הוא דאתא וכו', וראב"ע מלא תותירו עד בקר נפקא, ור"ע אי מהתם ה"א מאי בקר בקר שני, וראב"ע אמר לך כל בקר בקר ראשון הוא. והנה מ"ש ר"ע דה"א מאי בקר בקר שני, הוא נגד מ"ש בפסחים (דף עה ע"ב), דכל היכא דכתיב בקר סתמא בקר ראשון הוא, וכבר הניחו התוס' שם דבר זה בתימה, ומבואר שמ"ש ר"ע דה"א מאי בקר בקר שני, הוא רק פה דכתיב ולא תותירו עד בקר והנותר עד בקר, שמה שכפל שנית עד בקר מיותר, ואחד מכללי הלשון שכפל השם הנשנה אלא לצורך מורה שהשם השני אינו השם הראשון (אילת השחר כלל קלח) וכן דרים במכלתין ולקמן (סי' מג) ושבת (דף כד) שמה שכפל והנותר ממנו עד בקר בא הכתוב ליתן בקר שני לשרפתו, וע"כ אמר ר"ע שפה נשנה שמ"ש עד בקר היא בקר שני גם לענין אכילה, ופי' לכתחלה לא תותירו ממנו עד בקר הראשון, ובדיעבד הנותר ממנו עד בקר שני באש תשרופו, וכמ"ש במכלתא (סי' מג) לא תותירו עד בקר

עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ ט אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ׃

ולא

בעל הטורים

ואם לא אמרו אלא מפסח מצרים ואידך כי מאספיו יאכלוהו דהתקש גאולה אחרונה לגאולה ראשונה: (ט) מבושל ב' במסו'. ובשל מבושל. ולא יקח ממך בשר מבושל גבי חפני ופנחס לומר בניו מחללין קדשי השם בכל דבר אף לגבי פסח כי אכלו

שפתי חכמים

זרעים וכל דבר שבא לידי חימוץ יצא ידי מצה אף מרור מן זרעים וכל עשב מר יצא ידי מרור: ב ר"ל הואיל וכתיב מים ס"א דוקא מים ל"ל לכתוב ובשל מבושל לרבות כל משקים. וא"ת לא יכתוב לא מים ולא מבושל אלא לכתוב נא ובשל ותו לא. ומתרץ הרא"ם כיון דמבושל כולל גם הצלי כדכתיב ובשלת ואכלת ופירש"י דאף הצלי קרי בישול הוצרך לכתוב ולפרש במים לאפוקי צלי אע"ג דכתיב כ"א צלי אש וע"כ דמבושל לאו בצלי קמיירי: ל תקן בזה שלא תאמר דצלהו עם כרעיו ועם קרבו צלאם לבדו והכבש לבדו ל"פ עם ראשו וכו' כלומר כל הכבש כשהוא צלוי: מ וכתב הרא"ם זה אינו אלא אליבא דר"י הגלילי

רש"י

לאכול מרור זכר שמררו את חייהם: (ט) אל תאכלו ממנו נא. שאינו צלוי כל צרכו קוראו נא בלשון ערבי: ובשל מבשל. כל זה באזהרה לא תאכלו (פס פא): במים. מנין לשאר משקין ת"ל ובשל מבושל ב מ"מ (שם): כי אם צלי אש. למעלה גזר עליו במצות עשה וכאן הוסיף עליו ל"ת אל תאכלו ממנו נא כי אם צלי אש: ראשו על כרעיו. צלהו כלו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו ל ובני מעיו נותן לתוכו מ אחר הדחתן (שם עד). ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשון (שמות יב) על צבאותם כמו בצבאותם כמות שהן אף זה

מכלתא פרשה ו

עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה ולעשות סייג לתורה ולקיים דברי אנשי כנסת הגדולה שהיו אומרים הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה. ר' אלעזר אומר נאמר כאן לילה ונאמר להלן לילה מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות:

לח צלי אש. ולא צלי שפוד ולא צלי אסכלה ולא צלי התנור [ג](אלא) צלי אש הצלוי מן החי. אתה אומר הצלוי מן החי או אינו אלא במבושל ת"ל כי אם צלי אש. הא מה ת"ל

הגהות הגר"א פ"ו (ג) מיותר:

התורה והמצוה

יכול אם הותיר עבר על מצוה שומע אני יהא כשר לאכילה ת"ל והנותר ממנו עד בקר באש תשרופו, ולפ"ז י"ל שהוא בקר שני, וכמו שכן אמר גבי שלמים ביום זבחכם יאכל לכתחלה וממחרת והנותר ממנו יאכל בדיעבד כמש"פ בפ' צו (סי' קס"ז), ובזה תבין דברי המכלתא פה שאמר עד בקר למה נאמר, שאין מקומו כאן רק לקמן על פסוק זה, ולמ"ש במ"ש שבלילה פי' כל הלילה שהוא שיטת ר"ע, כבר ידעו שלשיטתו מ"ש הזה בא למעוטי לילה אחר, כי מ"ש והנותר ממנו עד בקר שכפל שם עד בקר יל"פ שהוא בקר שני, ע"ז שואל עד בקר מה ת"ל, ר"ל לא יכתב כפל עד בקר ולא נוכל לטעות שפי' בקר שני דסתם בקר בקר ראשון משמע ולא יצטרך לכתוב הזה למעוטי לילה אחר, ומשיב שבא ליתן היום לבקרו של בקר, וכבר בארתי זה באורך (צו סי' עז) ששם בקר יאמר בהרחבה בהנץ החמה כמ"ש והיה כבקר כזרוח השמש, ובדיוק יאמר על התחלת הבקר שהוא עמוד השחר, וכשכפל שם בקר בא להורות שבא השם בדיוק עיי"ש באורך: ומ"ש אכילת פסחים ואכילת זבחים וכו' וכל הנאכלים ליום א' וכו', תמוה דהא כבר אמר אכילת זבחים,

בזו הכונה מ"ש בירושלמי (פ"א דברכות) אית תנויי תני אכילת פסחים אית דלא תני אכילת פסחים וכו', וכל הנאכלים ליום א' קדשים קלים, שהקשו כל המפרשים הלא קדשי קדשים כולם נאכלים ליום א' ולמה אמר קדשים קלים, רק שמ"ש אית תנויי תני אכילת פסחים כוון על ברייתא דמכלתין דתני אכילת פסחים כר"ע, ובא לפרש מ"ש בברייתא וכל הנאכלים ליום א' שמיותר שכבר אמר אכילת זבחים, ומפרש שמ"ש אכילת זבחים היינו קדשי קדשים שכולם נאכלים ליום אחד ומוסיף וכל הנאכלים אף קדשים קלים שיש מהם נאכלים לשני ימים וה"א שגם הנאכלים ליום א' יאכלו כל הלילה ולא גזרו בהם קמ"ל שגם בהם עשו סיג:

לה צלי אש. שם צלי כולל כל שנתבשל בלא משקה, בין בכלי בין ע"ג דבר בין ע"ג גחלים, וכשפורש צלי אש ממעט צלי שפוד וקדרה שמתבשל ע"י השפוד דתם מקצתו הם כולו, כמ"ש בפסחים (דף עד), ואמר (שם דף עה) תנור שהסיקו וגרפו ותלה בו את הפסח אין זה צלי אש שנאמר צלי אש שני פעמים, ר"ל שהגם שחום התנור תולדת אש הוא, מכ"מ ע"י שאמר שנית כי אם צלי אש בא לדייק שיהיה האש נמצא בתנור לא אם גרף את האש, ולכן נראה לגרוס תחת מלת אלא מלת כי אם, ופי' שממעט

ולא

מְרָרִין יֵיכְלֻנֵּהּ : ט לָא תֵיכְלוּן מִנֵּהּ כַּד חַי וְאַף לָא בַשָּׁלָא מְבַשַּׁל בְּמַיָּא אֱלָהֵן טְוֵי נוּר

מכלתא פרשה ו

ת"ל צלי אש הצלוי מן החי: **לט** ומצות על מרורים יאכלוהו. [ג](הוסיף לו הכתוב שתי מצות חוץ מן המצוה האמורה בגופו ואי זה זה ועצם לא תשברו בו. צלי אש ומצות). מגיד הכתוב שמצות הפסח מצה צלי ומרור. (צלי אש ומצות) ומנין אתה אומר שאם אין להם מצה ומרור הן יוצאין ידי חובתן בפסח ת"ל יאכלוהו. אין לי אלא בזמן שאין להם מצה ומרור יוצאין ידי חובתן בפסח [ד](יכול כך) אם אין להם פסח (אין) יוצאין במצה ומרור. הרי אתה דן הואיל והפסח מצות עשה ומצה ומרור מצות עשה. הא למדת כמו שאם אין להם מצה ומרור יוצאין ידי חובתן בפסח כך אם אין להם פסח יוצאין ידי חובתן במצה ומרור. ד"א על מצות ומרורים יאכלוהו מכאן אמרו הפסח נאכל אכילת שובע ואין מצה ומרור נאכלים אכילת שובע:

מ (ט) אל תאכלו ממנו נא. אין נא אלא חי ובשל

הגהות הגר"א פ"ו (ד) מנין:

התורה והמצוה

ולא צלי הקדר מה"ט כי אם צלי אש כשיטת הגמ'. ועוד מדייק ממ"ש אל תאכלו מבושל כי אם צלי אש מלמד שצריך להיות צלי מבשר חי ומוציא בשלו ואח"כ צלאו, הגם שזה קרוי צלי כמ"ש תנה בשר לצלות לכהן ולא יקח ממך בשר מבושל כי אם חי (ש"א ב'), הרי שממ"ש תנה בשר לצלות היה יכול לתת לו בשר מבושל שיצלנו אחר הבשול וגם זה קרוי צלי, אך ממ"ש לא תאכלו מבושל כי אם צלי מוציא שצלי אחר הבשול אסור, והוא לכאורה שלא כשיטת הש"ס שבפסחים (דף מא) אמר ע"מ דהשתא בשלו ואח"כ צלאו או שצלאו ואח"כ בשלו חייב, בשלמא בשלו ואח"כ צלאו חייב דהא בשלו, אלא צלאו ואח"כ בשלו הא צלי אש הוא, משמע שבשלו ואח"כ צלאו ידעינן מסברא, וי"ל דהמכילתא אזלא כשיטת ר' יוסי [שם] דאין יוצאים במצה שבושלה דהבשול מבטל האפיה ולכן א"צ בשל מבושל למעט צלאו ואח"כ בשלו כמ"ש הלח"מ (פ"ח מה' ק"פ) לשיטת הרמב"ם וה"א כשם שהבשול מבטל האפיה כן האפיה והצלי מבטלת את הבשול, ועי"ל שתליא בפלוגתא ר' יהודה ורבנן בפסחים (דף לז) דהמכילתא אזלא כשיטת חכמים דמעשה אלפס שחזר ואפה בתנור קרוי לחם וה"א דה"ה צלאו ואח"כ בשלו קרוי צלי, והגמרא אזלא כשיטת ר' יהודה דאין קרוי לחם וה"ה דאין קרוי צלי ועז"א הא בשלו:

לט ומצות על מרורים יאכלוהו. פעל יאכלוהו מיותר, ובא ללמד שיוכל לאכול את הפסח לבדו אף שא"ל מצה ומרור, כי ממ"ש ואכלו צלי אש ומצות י"ל שהוא תנאי שיאכלם דוקא ביחד, לכן הוסיף פעל יאכלוהו שמוסב על הפסח לבדו שהוא העקר, [וכבר בארתי כמה דוגמאות לזה בכללי הלשון (אילת השחר כלל קנו וכלל קנח) בדיני פעל הנכפל] וע"כ לא אמר פה כמ"ש בפסח שני על מצות ומרורים יאכלוהו, שאז היינו אומרים שמעכבים זה את זה, כמ"ש במנחות (דף כז) הקומץ והלבונה מעכבים זא"ז דכתיב על כל לבונתה, הרי מלת על מורה על העכוב, ומ"ש שיוצאים ידי חובתם במצה אעפ"י שאין פסח למד לה בפסחים (דף קכ ע"ב) לר' יהודה מן שבעת ימים תאכל עליו מצות, ולר"ש מן בערב תאכלו מצות. ועיין בפסחים (דף קכ) שרבא תפיס כר"ש מן בערב תאכלו מצות והוא כשיטתיה דפסק כר"ש בפסחים (דף ל), וגם המכילתא פה סמך על למודים אלה, [ומרור אגב גררא נקטי' כי מרור בזה"ז דרבנן שאין פסוק מיוחד על מרור והוא רק חובת הפסח], ומה שלא אמר ומצות ומרורים, הוא מפני שהתבאר בכללים (אילת השחר כלל קנט וכלל קס) שבי שמות הבאים ביחוס אחד הם מוקשים זל"ז וא"כ נקיש מרור למצה שגם הוא חובה אפילו בזה"ז, לכן שינה היחוס במלת על שנקרא למטה על מרורים יאכלוהו את הפסח וכשאין פסח אינו חייב במרור:

ומ"ש דבר אחר על מצות ומרורים יאכלוהו מלמד שהפסח נאכל על השובע, שכוונתו על מ"ש בפסח שני על מצות ומרורים, ומדוע שנה הלשון מפה שאמר ומצות בוי"ו, ומבאר זה עפ"י הכלל הנוסד בלשון שמלת על מציין תמיד שהשם שנרמז במלת על הוא עקר או שהוא קודם (אילת השחר כלל תקע"ה), ופה שא"ל שהמצוה הם עקר, מציין שהמצות תוקדם אכילתם קודם אכילת הפסח כדי שיהיה הפסח נאכל על השובע, וידוע שבין ההבדלים שבין פסח ראשון לפסח שני שפסח ראשון באה חגיגה עמו ולא כן פסח שני, והחגיגה באה עם הפסח כדי שיהיה הפסח נאכל על השובע, וא"כ בפסח ראשון שהביא עמו חגיגה שבבשר הוא שבע מבשר החגיגה א"צ להקדים אכילת המצה ויכול לאכלם ביחד כמ"ש בפסחים (דף קטו), לכן כתיב ומצות בוי"ו דבא אכלם ביחד, משא"כ בפסח שני דאין חגיגה באה עמו צריך להקדים אכילת מצה ומרור כדי שיהיה הפסח נאכל על השובע לכן כתיב על מצות שהמצה קודמת, וז"ש מכאן אמרו הפסח נאכל אכילת שובע ולא מצה ומרור, והנוסחא שהעתקתי היא נסחת הגר"א שמחק מ"ש הוסיף לו הכתוב שתי מצות שאינו שייך לכאן:

מ (ט) אל תאכלו ממנו נא. ת"א לא תאכלו מניה כד חי, וזה נגד מ"ש בש"ס פסחים (דף מא) יכול אכל כזית חי יהיה חייב ת"ל אל תאכלו ממנו נא ובשל, נא ובשל אמרתי לך ולא חי, שפי' נא שגונה

י וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ

בעל הטורים

אותם ככל אשר צוה לכם: (י) ולא תותירו ממנו עד בקר עד בקר בגימטריא זהו כדי ליתן בקר שני לשרפתו:

שפתי חכמים

בגלילי אבל ר"ע פליג בהו ואומר כמין בישול הוא זה אלא שאין הולם לו. ותמיה לי איך סגית דברי ר"ע שהלכה כמותו מחבירו ותפס דברי ר"י הגלילי עכ"ל. (נח"י) א"נ דאס"ד דכוונת הרב לפסוק הלכה כר"י למה הזכיר בני מעיו בלחוד שנותן לתוכו הל"ל נמי נותן כרעיו לתוכו אלא דס"ל דכמו דבראשו כ"ע ל"פ דנותן לתוכו ולא פליגי אלא בכרעיו לחוד וכו' ע"ש: ב (נח"י) תימה לי דבכמה מקומות ש"ס

רש"י

זה כמות שהוא כל בשרו מצלה: (י) והנותר ממנו עד בקר. מה ת"ל עד בקר פעם שניה ליתן בקר על בקר שהבקר מתחלתו משעת הנץ החמה ב ובא הכתוב להקדים שאסור באכילה מעלות השחר, זהו לפי משמעו. ועוד מדרש אחר למד שאינו נשרף ביום טוב אלא ממחרת וכך מדרשו והנותר ממנו בבקר ראשון עד בקר

מכלתא פרשה ו

[ה](ובשל מבושל לחייב על החי ועל המבושל). אתה אומר לחייב [ו](על החי ועל המבושל) או אינו אלא לחייב על המבושל ביותר ת"ל כי אם צלי אש. הא מה ת"ל ובשל מבושל לחייב [ו](על החי ועל המבושל). ובשל מבושל במים אין לי אלא מים שאר כל המשקין מנין. היה ר' ישמעאל אומר אמרת ק"ו הא אם מים שאינן מפיגין טעמן הרי הן אסורין בבשול שאר המשקין שהן מפיגין טעמן דין הוא שיהו אסורין בבשול.

ר' עקיבא אומר אין לי אלא מים שאר כל משקין מנין ת"ל ובשל מבושל להביא שאר המשקין. ר' אומר אני אקרא אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש. ומה תלמוד לומר נא ובשל מבושל שיכול אין לי אלא בשעה שהוא באכול צלי [ז](בשעה שהוא בנא ומבושל) מבעוד יום מנין ת"ל ובשל מבושל לחייב עליו מבעוד יום: מא [ו](ובשל אין בשל אלא צלי שנא' ובשלת ואכלת (דברים טז). ואומר ויבשלו (את) הפסח באש כמשפט והקדשים

הגהות הגר"א פיו (ה) ובשל אין ובשל אלא צלי כו' (דלהלן עד) אסור בצלי. מבושל לחייב על הצלי המבושל: (ו) על הצלי המבושל: (ז) המוסגר שייך לעיל באות ה':

התורה והמצוה

שנצלה קצת ולא נצלה כל צרכו, אבל האמת שבלשון התרגום גם הצליה קצת נקרא חי, כי בלה"ק יש הבדל שחי הוא שלא נצלה כלל כמו ולא יקח ממך בשר מבושל כי אם חי (ש"א ב'), ונא הוא שנצלה קצת, ובלשון ארמי גם זה נקרא חי, ומ"ש פה אין נא אלא חי, ר"ל מה שנקרא חי בלשון ארמי, שזה נקרא בלה"ק נא. והנה כפל המקור על הפעל או כפל הפעל יורה לפעמים על השנות הפעל כמה פעמים ולפעמים יציין כל שנעשה הפעל אף אם נעשה קצת ממנו, כמ"ש במכילתא (משפטים פי"ח) אם ענה תענה אותו אחד ענוי מרובה ואחד ענוי מועט רבי אומר מגיד שאינו חייב עד שיענה ויצוח, שמר אמר שכפל הפעל מורה כל ענוי אף קצת, ומר אמר שמורה על השנות הפעל, וכן במ"ש ובשל מבושל יל"פ שר"ל כל שיעשה פעולת הבשול אף שלא נתבשל רק קצת, ויל"פ שמורה על השנות הבשול דהיינו המבושל ביותר, ופי' המכילתא שהכונה על שיעשה קצת מן הפעל, ר"ל המבושל שלא נתבשל כל צרכו, וז"ש ובשל מבושל לחייב על החי ועל המבושל, ר"ל מבושל שהוא חי דהיינו שלא נתבשל כל צרכו, שבזה חייב שתים: א] מצד שהוא חי, ר"ל שלא נתבשל כל צרכו, ב] מצד שהוא מבושל, כי הבשול בקצת נקרא בשול לענין זה וחייב משום שני לאוין, [וזה עולה כשיטת רש"י בפסחים (דף מא) והרמב"ם לא הביא חדוש זה בהלכותיו, שלשיטתו אכל נא ומבושל אינו לוקה אלא אחת (פ"ח מה' ק"פ ה"ד)], ושואל או אינו אלא לחייב על המבושל ביותר, ר"ל הלא יל"פ שכפל הפעל מורה על כפל הבשול ומ"ש רבי אם ענה שענה עד שיענה ויצוח, ומשיב שא"כ דלא אמר כי אם צלי אש, שמוציא מבושל:

מא ובשל מבושל במים. הנה שם צלי מיוחד רק להמבושל בלא משקה (כנ"ל סי' לח), שם בשול הוא שם כולל לכל דבר שנגמר עד שראוי לאכילה, כי בשל קציר (יואל ד), הבשילו אשכלותיה ענבים (בראשית מ), ובא גם על הצלי, ובשלת ואכלת (דברים טז) [שלכן ס"ל לר' יאשיה שהנודר מן המבושל אסור בצלי] ולכן הוצרך לפרש מבושל במים, וכ"כ הראב"ע ובשל שם התואר ופירושו שהוא מבושל במים, כי גם הצלי יקרא מבושל, אולם י"ל שבמים דוקא ומנלן לאסור מבושל בשאר משקים, וס"ל לר"י שידעינן זה מק"ו, ופירושו אף שמבושל במים שאין מפיגים טעמו. וכבר התבאר באילת השחר (כלל נח) שמצאנו פעמים רבות שפשטה התורה השם שבו יעשה הפעל ואינו אלא לדוגמא, כמו והכה את רעהו באבן או באגרוף, ושם כלל

נוּר רֵישֵׁהּ עַל כְּרָעוֹהִי וְעַל גַּוֵּהּ: י וְלָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּהּ עַד צַפְרָא וּדְיִשְׁתְּאַר מִנֵּהּ עַד צפרא

מכלתא פרשה ו

הקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות וירוצו לכל בני העם (ד"ה ב' לה). מכאן היה ר' יאשיה אומר הנודר מן המבושל אסור בצלי): כי אם צלי אש למה נאמר. הייתי אומר הראוי לשלוק ישלוק הראוי לצלי יצלה. ת"ל כי אם צלי אש: **מב** ראשו על כרעיו ועל קרבו. תוך ובר דברי (ר' עקיבא. ר') אומר מקולס:

מג (י) ולא תותירו ממנו עד בקר. הא אם הותיר עבר על מצוה שומע אני יהא כשר ת"ל (לא תותירו ממנו עד בקר. אני אקרא) והנותר ממנו עד בקר באש תשרופו. עד בקר למה נאמר אלא בא הכתוב ליתן תחום לבוקרו של בקר. דבר אחר מה ת"ל עד בקר מגיד שאינו נשרף עד אור ששה עשר. רבי ישמעאל אומר אינו צריך הרי הוא אומר כל מלאכה לא יעשה בהם שרפה מעין מלאכה היא ומה ת"ל עד בקר. אלא אם חל אור ששה עשר להיות בשבת מגיד שאינו נשרף אלא עד י"ז. רבי יונתן אומר אינו צריך ומה אם במקום שכל אוכל נפש דוחה יום טוב אין שרפת נותר דוחה יום טוב. מקום שאין מקצת אוכל נפש דוחה את השבת אינו דין שלא תהא שרפת נותר דוחה אותו ומה ת"ל עד בקר בא הכתוב ליתן תחום לבוקרו של בקר. רבי יצחק אומר אינו צריך ומה אם חמץ שהוא בבל יראה ובבל

הגהות הגר"א פ"ו (ס) ר' ישמעאל ר"ש אומר כו':

התורה והמצוה

(כלל לד) שלפעמים תפס שם אחד לרבותא, וכן תפס שם במים לרבותא, ור"ע מרבה שאר משקים מבשל בשל מבושל, שר"ל בין הבשל במשקים או צלי קדר שמתבשל בזמן של עצמו, ובין המבושל במים, ואמר בגמרא דא"ב צלי קדר, דלר' ישמעאל מותר כי אין מפיג טעמו, ואמר בירושלמי דר' ישמעאל לשיטתו דאמר דורש מלוה כפולות [ובגמרא גרים רבי במקום ר"ע ובירושלמי גרים ר"ע], ובמ"ש רבי אומר אני אקרא בשל ופה"ל מבושל כ"ה בגמרא, ומקשה הא מבע"ל בשל מבושל לצלי קדר ולשאר משקים, ומשיב א"כ לימא קרא או בשל בשל או מבושל מבושל מאי בשל מבושל ש"מ תרתי. ומובן עפמ"ש הראב"ע כי בשל איננו שם המקור שהוא לא יתחבר רק עם לשון עבר או עתיד, רק הוא שם התואר ע"מ כָּבֵד, זָקֵן, ומפרש רבי שמוסיף בשם מבושל אף שנתבשל שלא בזמן הראוי, כי בנין פועל נקרא בנין שלא נזכר שם פועלו שלא יציין השלם פועל כמ"ש באילת השחר (כלל כו), ומורה שנתבשל מבעוד יום, שלא פעל בו החיוב האמור שהוא הראוי שיהיה הפועל בזה. אמנם הלא י"ל שלכן אמר בשל מבושל מפני שיש חלקי בשר שראוים לצלי ויש חלקי בשר שצריכים שליקה שהוא בשול הרבה, וה"א שבהם אין הבשול אסור כי דרכם בכך, ולכן אמר שלא יאכל לא בשל ולא מבושל דהיינו הבלתי ראוי רק לבשול, וז"ש הייתי אומר הראוי לשלוק ישלוק וכו' עז"א כי אם צלי אש וידעינן שלא יהיה בו שום חלק שיאכל ע"י בשול רק כולו צלי, וא"כ מיותר בשל מבושל לרבות שבשל מבעוד יום:

מב ראשו על כרעיו ועל קרבו. ר"ל שהראש יהיה מחובר בעת הצליה, והקרב והכרעים הגם שמסירם כמ"ש והקרב והכרעים ירחץ במים מ"מ יהיו צלוים עם הפסח ביחד, ובמשנה פסחים (דף עד) וטמן את כרעיו ובני מעיו לתוכו דברי ריה"ג, רע"א כמין בשול הוא זה אלא תולן חוצה לו, ושם בגמ' תניא ר' ישמעאל קורהו תוך תוך, ר"ט קורהו גדי מקולס, מזה מבואר שמ"ש במכילתא ונסח ר"ע צ"ל ר' ישמעאל, ור' ישמעאל לשיטתו שלדידיה מותר בצלי קדר (כנ"ל סי' הקודם), ולכן ס"ל שנותנם לתוכו אעפ"י שהוא כצלי קדר, ורבי או ר"ע לשיטתם שצלי קדר הוא כמין בשול (כנ"ל סי' הקודם) ס"ל שנותנם מבחוץ, ופי' ראשו על כרעיו שיתלה כרעיו וקרבו סביב ראשו. ועיין בירושלמי (פ' כיצד צולין ה"ה) דרך אחר בזה, ולפמ"ש בירושלמי שם דהפלוגתא היא אי על בסמוך או על ממש, הנה רבי לשיטתו (בסוטה דף לז ובמנחות דף סב ודף נה) דלא בעינן על בסמוך ולכן נותנם מבחוץ, ור' ישמעאל יסבור דבעינן על בסמוך ולכן ס"ל דנותנם בתוכו:

מג (י) ולא תותירו ממנו וגו' והנותר ממנו וגו' באש תשרפו. ידעינן שפסול אפי' דיעבד, וכבר זכרתי למעלה (סי' לז) שמ"ש שמה עד בקר בא ליתן תחום לבקרו של בקר שהוא מעלות השחר עיי"ש שבארתיו עפ"י כללי הלשון, ושם זכרתי שזה אזיל אליבא דר"ע, ובברכות (דף ט) אר"ם משום ר"ע שעד הנה"ח קרוי לילה עיי"ש, ולכן צריך לבאר שבקר זה הוא בדיוק מעלות השחר. דבר אחר שלא ישרף עד אור ששה עשר, ור' ישמעאל אומר א"צ, י"ל שהראשון יסבור כר' יוסי דהבערה ללאו יצאת ולדידיה כתב הריב"א בתוס' פסחים (דף ה) שאין אסורה ביו"ט, וצריך קרא, ור' ישמעאל סובר דהבערה לחלק יצאת ואסורה ביו"ט, ואף שביבמות (דף ו) ר"ל דס"ל לר"י הבערה ללאו יצאת, מ"מ מוכח דס"ל לחלק יצאת ממ"ש בשבת (דף יב) שקרא והטה וכתב על פנקסו כשיבנה בהמ"ק אביא חטאת שמנה, כמ"ש הגמ'

שם.

תִּשְׂרֹפוּ׃ יא וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה׃ יב וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי

מצרים

בעל הטורים

(יא) וככה ב' במסורה. וככה תאכלו אותו. וככה יהיה נעור גבי עזרא כשהבטיח לבני הגולה לעזוב משאה דאפקא ביום טוב לביאת הגאולה כמו שדרשו דהוי היה לעשות להם נס בימי עזרא כמו שנעשה בימי משה אלא שגרם החטא: חגורים ג' במסורה. מתניכם חגורים ואידך בענין פסל מיכה ושם אפוד איש חגורים. וזהו שדרשו שפסל מיכה עבר עמהם בים אלא כשהיו חגורים לילך היה הפסל עמהם ואידך בדניאל והנה איש לבוש בדים ומתניו חגורים לומר שאע"פ שהיו בהם רשעים צדיקים בכלם דומים למלאכי השרת: בחפזון ג' במסורה. הכא ואידך כי בחפזון יצאת מארץ מצרים כי לא בחפזון תצאו

רש"י

בקר שני ס תעמוד ותשרפנו: (יא) מתניכם חגרים. מזומנים ע לדרך: בחפזון. לשון בהלה ומהירות כמו (ש"א כג) ויהי דוד נחפז ללכת. (מ"ב ז) אשר השליכו ארם בחפזם: פסח הוא לה'. הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדלוג פ והפסיחה שהקב"ה מדלג בתי ישראל מבין מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט צ ואתם עשו כל עבודותיו לש"ש, (ד"א) דרך דלוג וקפיצה זכר לשמו שקרוי פסח (וגם פסק"א לשון פסיעה): (יב) ועברתי. כמלך העובר ממקום למקום ק ובהעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין (מכילתא): כל בכור בארץ מצרים. אף בכורות אחרים ר והם במצרים. ומנין אף בכורי מצרים שבמקומות אחרים ת"ל (תהלים קלו) למכה מצרים בבכוריהם: מאדם ועד בהמה. מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו מתחלת הפורענות: ובכל אלהי מצרים. של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת

ונתכת

שפתי חכמים

כ"ש מוכח שהוא עמוד השחר וכן פירש"י בהדיא בברכות דף ט' ובפסחים דף ק"כ: ס הא דלא נקט בלשון הכתוב באש תשרפנו משום דלא תימא שורף והולך מיום ראשון עד יום שני לכך אמר תעמוד ותשרפנו יורה שתחלת עמידתו לשורפו לא יהא אלא עד בקר שני (רא"ם). (ג"א) שלא תאמר שלא ישרפנו עד בקר השני אבל אם לא ירצה לשרפו הרשות בידו להניחו כך לכ"א תעמוד ר"ל שהוא מצות עשה לשורפו: ע ר"ל דלאו דוקא שיחגרו מתניהם וכו' אלא שיהיו ממהרים כמי שרוצים לילך לדרך: פ רצונו לפרש דפסח הוא לה' משמע שהוא נותן טעם למה ואכלתם אותו בחפזון: צ ה"ג ואתם עשו כל עבודותיו לש"ש דרך דילוג וקפיצה זכר לשמו וכו' ול"ג ד"א (מהרש"ל): ק כלומר כמו מלך שמנהגו לילך בדרך ישרה ואינו פונה לכאן ולכאן במבואות העיר כך הקב"ה היה עובר במבוי אחד בלבד ובאותה העברה לקו בכורי מצרים בין באותו מבוי בין במבואות אחרים דא"כ ועברתי ל"ל (רא"ם): ר דאל"כ

באלו

התורה והמצוה

שם, ולכן אמר שרפה מעין מלאכה היא, אולם מ"מ דאיצטריך על שפה עשר שחל להיות בשבת הוא פליאה גדולה, דהא אינו דוחה יו"ט הקל היכי ס"ד שידחה שבת החמור. ונראה עפמ"ש התוס' יומא (דף מו) שהקשו עמ"ש בכל מושבותיכם למשרי אברים ופדרים, והייט אברים ופדרים דחול, והא דרשיק ולא עולת חול בשבת ולא עולת חול ביו"ט, והילט שמ"ש ולא עולת חול בשבת היינו בליל שבת ויו"ט דלא ניתנה שבת לדחות בההיא שעתא אלא שום קרבן, והא דאמר למשרי אברים ופדרים היינו כמוך לבקר כי מסדר מערכה דיומא, וכיון שבלא"ה מבעיר את המערכה לצורך תמידים שרי גם לגבי אברים ופדרים דחול שכבר ניתן שבת לדחות, והשתא כיון שיכול לשרוף את הנותר מעלי המערכה לפני הבירה כמ"ש בפסחים (דף פב) ה"א שבבקר שניתן שבת לדחות יכול ליקח מעלי המערכה ולשרוף, וזה שייך דוקא בשבת שבשעה בכלל אסורה וניתן לדחות לצורך התמיד י"ל כיון דאדחי אדחי, ולכן צריך לכתוב עד בקר שלא נטעה בזה, אבל ביו"ט אזיל ר' ישמעאל לשיטתו דס"ל בשבת (דף קיד) דנו"כ קרבים ביו"ט ולא שייך לומר דהמערכה ניתן לדחות דהא אינה אסורה כלל, וכמ"ש רבא בזבחים (דף לב ע"ב) מגורע היתירא הוא להא אתפרשי להא לא אתפרשי, מומאה דחויה היא, מה לי חד דחויא מה לי שתי דחיות, ור' יונתן יסבור דנו"כ אין קרבים ביו"ט ויסבור ג"כ דלא אמריק מתוך, וא"כ סברא זו שייך גם ביו"ט אחר שהותרה הבערה לצורך המערכה ניתן יו"ט לדחות כמו בשבת, ואם ביו"ט לא הותר כ"ש בשבת, ור' יצחק למד לה מק"ו מהמן, וס"ל כר' יהודה דאין בעור המן אלא שרפה:

מד (יא) וככה תאכלו אותו וכו'. באמת פרטים אלה לא היו לעיכוב מדלא חשבם בפסחים (דף ט) בדברים שבין פסח מצרים לפסח דורות, והם רק לדוגמא שכן נהוי ליוצאי דרכים, כמ"ש ולא נפתח אזור חלציו ולא נתק שרוך נעליו (ישעיה ה'), וז"ש ביוצאי דרכים ומפרש ריה"ג שמלמד על יוצאי דרכים שיהיו זריזים, כי האוכל בביתו במתינות מתיר האזור כמ"ש בשבת (דף) מאימתי התחלת אכילה משיתיר אזורו

ואינו

צִפְּרָא בְּנוּרָא תוֹקְדוּן : יא וּכְדֵין תֵּיכְלוּן יָתֵהּ חַרְצֵיכוֹן יְהוֹן אֲסִירִין מְסָנֵיכוֹן בְּרַגְלֵיכוֹן וְחֻטְרֵיכוֹן בִּידֵיכוֹן וְתֵיכְלוּן יָתֵהּ בִּבְהִילוּ פִּסְחָא הוּא קֳדָם יְיָ : יב וְאֶתְגְּלֵי בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּלֵילְיָא הָדֵין וְאֶקְטוֹל כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מֵאֱנָשָׁא

מכלתא פרשה ו

ובבל ימצא אין שרפתו דוחה יום טוב. נותר שאינו בבל יראה ובבל ימצא אינו דין שלא ידחה יום טוב לשרפו ומה תלמוד לומר עד בקר. לענין שאמרנו :

(פרשה ז) **מד** (יא) וככה תאכלו אותו. כיוצאי דרכים. רבי יוסי הגלילי אומר בא הכתוב ללמדנו דרך ארץ מן התורה על יוצאי דרכים שיהיו מזורזין : ואכלתם אותו בחפזון. זה חפזון מצרים. אתה אומר כן או אינו אלא חפזון ישראל כשהוא אומר [א](ולכל בני ישראל לא יחרץ) הרי חפזון ישראל אמור. הא מה אני מקיים ואכלתם אותו בחפזון זה חפזון מצרים. רבי יהושע אומר ואכלתם אותו בחפזון זה חפזון ישראל. אתה אומר כן או אינו אלא חפזון מצרים. כשהוא אומר כי גורשו ממצרים [ב]הרי חפזון מצרים אמור. ומה תלמוד לומר בחפזון חפזון ישראל. אבא חנן משום רבי אלעזר אומר זה חפזון שכינה ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר. קול דודי הנה זה בא וגו' (שיר השירים ב) ואומר הנה זה עומד אחר כתלנו (שם). יכול אף לעתיד לבא יהא חפזון (שנאמר) [ת"ל] כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה' וגו' (ישעיה נב) : פסח הוא לה'. שיהא כל מעשיהם [ג](לשם שמים) :

מה (יב) ועברתי בארץ מצרים. רבי יהודה אומר כמלך שעובר ממקום למקום דבר אחר נותן אני עברתי במצרים. ואין עברה אלא זעם שנאמר ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה (תהלים עח) ואומר הנה יום [ה'] בא אכזרי ועברה וחרון אף וגו' (ישעיה י"ג) : והכיתי. [ד]שומע אני על ידי מלאך או על ידי שליח. תלמוד לומר [ה](וה' הכה) כל בכור לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח : **מו** והכיתי כל בכור אפילו ממקומות אחרים. בכורי מצרים אפילו הם במקומות אחרים מנין ת"ל למכה מצרים בבכוריהם וגו' (תהלים קלו). בכורי חם וכוש מנין תלמוד לומר ויך כל בכור

הגהות הגר"א פ"ז (א) כי בחפזון יצאת ממצרים : (ב) ולא יכלו להתמהמה (שלא יכלו להתמהמה מחמת המצרים) : (ג) לשם פסח : (ד) לפי שנאמר וה' הכה כל בכור שומע אני כו' : (ה) והכיתי :

התורה והמצוה

ואינו שאל נעליו בהיותו מסב על המטה, והם נצטוו לאכול בחפזון כמוכן לדרך, ור' אליעזר ור' יהושע פליגי הפזון דמי, שר' אליעזר ס"ל דאכילת פסחים עד חצות ואז פי' חפזון של מצרים, וישראל לא נחפזו כמ"ש ולכל ב"י לא יחרץ כלב לשונו, ור' יהושע ס"ל דנאכל עד הבקר ואז היה חפזון דישראל שנחפזו לצאת, וברייתא צריך לגרוס דברי ר' אליעזר וכמ"ש בברכות (דף ט), ואבא חנן מפרש לר"א שהיה אז חפזון דשכינה שמהר לגאלם קודם הזמן כמ"ש מדלג על ההרים שדלג על הקץ :

מה (יב) ועברתי בארץ מצרים. לשון העברה בא על מי שעובר ממקום למקום ואינו מתעכב שם, ובדרך המליצה בא על מי שעובר הגבול, כי אחר שהיה המכה ע"י ה' בעצמו דרכו להפלות בין צדיק לרשע, וזה הגבול של עצמו ההשגחיי, ואז עבר הגבול הזה ויהרוג כל בכור מבלי הבדל, וז"ש כמלך שעובר, ומ"ש ד"א נותן אני את עברתי, הוא בהשקף שתוף הלשון שבא שם עברה על הקצף, ובארתי בפי' התנ"ך בכ"מ שההבדל שבין אף לעברה שהמתעבר יתהית. בעברתו גם את השלני חוצה, ובזה משתתף עם עבר שמורה העברת הגבול, וכמ"ש בפי' ישעיה (סי' יג) על מ"ש הנה יום ה' בא וכו' ועברה וחרון אף, ובתהלים (עח) על עברה וזעם וצרה, ובמדרש שה"ש דודי חמק עבר נתמלא עלי עברה, ובב"ר (סי' נג) עברו יחדו (תהלים מח) מלשון עברה, ובב"ב (דף קמא) כל שאינו מניח בן לירשו הקב"ה ממלא עליו עברה שנאמר והעברתם את נחלתו (במדבר כז), ובזהר מקץ (דף לא) ועבר ה' לנגוף דאתמלא עברה, ומה שהיה אני ה' כי לרוב ייחס אל ה' הפעולות שיעשה ע"י שלוחיו ומלאכיו לכן באר שיעבור ויכה בעצמו, וכמ"ש בהגדה ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך, והכיתי כל בכור אני ולא שרף, אעשה שפטים אני ולא השליח. כי לפעמים תהיה ההעברה ע"י מלאך ועם המלאך ילכו שרפים הממונים לשרוף ולכלות, ואם יתחייב מן המערכה בהפך ישלח שליח אחר לבטל הוראת המערכה, ע"כ אמר שההעברה לא תהיה ע"י מלאך וההכאה לא תהיה ע"י שרף השורף ומכה ובטול המערכה שזה מציין בשפטים שיעשה באלהי מצרים שהיו עובדים למערכת השמים לא תהיה ע"י שליח, רק ועברתי אני ה' והכיתי אני ה' בלא אמצעי :

מו והכיתי כל בכור בארץ מצרים. מה שכפל בארץ מצרים, מלמד שגם בכור שבא ממקום אחר ימות כל שימצא בארץ מצרים, ובכורי מצרים נלקו אף במקומות אחרים דהא אמר למכה מצרים בבכוריהם ולא ההגה שימצאו בארץ מצרים, רק כל שהיה מבכוריהם מתו אף בארץ אחרת, וגם הכה בכורי חם

מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה׃ יג וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יד וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג

ליהוה

בעל הטורים

חסו שנדשו דלאו נתפזון חיראל סיס דכתיב כי לא נחפזון תלאו: (יג) וסיס סדם לכם. לכם בגימטריא במילה שלאוסי

שפתי חכמים

בארץ מצרים כ"ל.: ש מדכתיב אעשה שפטים נ"ל אני ה' ולא דכתיב וה' סכה כל בכור ופי' רש"י הוא ובית דינו י"ל כיון שהוא עצמו היה המכה אע"פ שב"ד עמו אינו נקרא ע"י שליח: ת (נח"י) שלא תאמר מדכתיב לכם לדור הזה ל"פ לדורות ולא הולך הרב לזה שהרי כתיב אחריו לדורותיכם אלא כדי לסמכו לוהגותם וכו': א שהרי למעלה הוזכר יום

רש"י

ובהכתי בארץ: אעשה שפטים אני ה'. אני בעצמי ולא ע"י ש שליח: (יג) והיה הדם לכם לאת. לכם לאות ולא לאחרים לאות. מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים: וראיתי את הדם. הכל גלוי לפניו אלא אמר הקב"ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצותי ופוסח אני עליכם: ופסחתי. וחמלתי ודומה לו (ישעיה לא) פסוח והמליט, ואני אומר כל פסיחה לשון דלוג וקפיצה. ופסחתי מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרים שהיו שרוים זה בתוך זה. וכן (מ"א יח) פוסחים על שתי הסעיפים וכן כל הפסחים הולכים כקופצים. וכן פסוח והמליט מדלגו וממלטו מבין המומתים: ולא יהיה בכם נגף. אבל הווה הוא במצרים. (מכילתא) הרי שהיה מצרי בביתו של ישראל יכול ימלט ת"ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרי שבבתיכם. הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו ת"ל ולא יהיה בכם נגף: (יד) לזכרון. ת לדורות: וחגתם אתו. (מכילתא) יום שהוא לך לזכרון אתה חוגגו ועדיין לא שמענו אי זהו יום הזכרון א ת"ל זכור את היום הזה אשר יצאתם למדנו שיום היציאה הוא יום של זכרון ואיזה יום יצאו ת"ל (במדבר לג) ממחרת הפסח יצאו הוי אומר יום ט"ו בניסן הוא של י"ט שהרי ליל ט"ו אכלו

מכלתא פרשה ז

בכור במצרי' ראשית אונים באהלי חם (תהלים עח): מאדם ועד בהמה. מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחלת הפורענות. כיוצא בדבר אתה אומר וימח את כל היקום אשר על פני האדמה וגו' (בראשית ז). כיוצא בדבר אתה אומר ואכבדה בפרעה ובכל חילו (שמות יד). כיוצא בדבר אתה אומר הכה תכה את יושבי העיר ההיא וגו' (דברים יג). כיוצא בדבר אתה אומר [ו]וצבתה בטנה ונפלה ירכה) (במדבר ה). אף כאן אתה אומר והכיתי כל בכור שהתחיל תחלה בעבירה. והלא דברים קל וחומר ומה אם מדת פורענות מעוטה מי שהתחיל בעבירה לוקה תחלה קל וחומר למדת טובה שמרובה:

מז ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה'. שפטים משונים זה מזה. צלם של אבן היה נימוח ושל עץ היה נרקב ושל [ז]מתכת היה נעשה חררה שנאמר ומצרים מקברים (במדבר לג). וי"א של אבן נרקבת ושל [ח](עץ) נמסית. ר' נתן אומר שפטים [ח]שפוט שופטי שפטים נרקבים נבקקים נגדעים נשרפים נמצינו למדין שע"ז לוקה בארבעה דרכים ועובדיה בשלשה במכה בהשחתה ובמגפה. אני ה' מה שאי אפשר לבשר ודם לומר כן אני ה' [ט](בשבועה) אני נפרע מהם קל וחומר

הגהות הגר"א פ"ז (ו) עי' במד"ס: (ז) מתכת: (ח) פי' דכתיב ב"פ בקרא שפטים (ר"ל כאן ובר"פ מסעי ש"ל): (ט) בעצמי:

התורה והמצוה

חם וכוש, שהם ממשפחת מצרים דקא אמר ראשית אונים באהלי חם, ומ"ש מאדם ועד בהמה מפני שהוא המתחיל בעבירה התחילה בו הפורענות, והביא במכילתא דוגמאות לזה מכ"מ, וכ"ש שכן הוא במדה טובה שמרובה ממדת פורענות, כמ"ש בפי' הספרא ויקרא (סי' שסג) בפי' משנה י' עיי"ש:

מז אעשה שפטים. ר"ל כמה מיני שפטים, וי"א מדייקים את ההבדל בין משפטים ובין שפטים, שהתבאר אצלי ששפטים היינו מה שהם נגד הטבע, ולכן א' של אבן נרקבת, שזה חוץ לטבע; ור' נתן מדייק אחר שנמלא ממנו שם היחיד, חרב שפוט (דה"ב כ) וא"כ שם הרבים שפטים מורה שנים, וכפול עוד בס' מסעי ובאלהיהם עשה ה' שפטים. הרי ארבע מיני משפטים שהם נגד ד' כנפי הגלגל המוטלים במערכם כמ"ש

מֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא וּבְכָל טַעֲוַת מִצְרַיִם אֶעְבֵּד דִּינִין אֲנָא יְיָ: יג וִיהֵי דְמָא לְכוֹן לְאָת עַל בָּתַּיָּא דִּי אַתּוּן תַּמָּן וְאֶחֱזֵי יָת דְּמָא וְאֵיחוֹס עֲלֵיכוֹן וְלָא יְהֵי בְכוֹן מוֹתָא לְחַבָּלָא בְּמִקְטְלִי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: יד וִיהֵי יוֹמָא הָדֵין לְכוֹן לְדוּכְרָנָא וּתְחַגּוּן יָתֵהּ חַגָּא

קדם

מכלתא פרשה ז

וחומר. ומה מדת פורענות מעוטה אמר הקב"ה לעשות ועשה מדה טובה מרובה על אחת כמה וכמה:

מח (יג) והיה הדם לכם לאות. לכם לאות ולא לי לאות. לכם לאות ולא לאחרים לאות: על הבתים למה נאמר והלא כבר נאמר על הבתים אשר יאכלו אותו בהם אין לי אלא בתים שיאכלו בהם בתים שהיו י(ישבים) בהם מנין ת"ל (מן) [על] הבתים אשר אתם שם מכל מקום: וראיתי את הדם. היה ר' ישמעאל אומר והלא הכל גלוי לפניו ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא (דניאל ב) ואומר גם חשך לא יחשיך ממך (תהלים קלט) ומה ת"ל וראיתי את הדם. אלא בשכר מצוה שאתם עושים אני נגלה וחס עליכם יא(שנאמר ופסחתי עליכם אין פסיחה אלא חיים שנאמר כצפרים עפות כן יגן ה' צבאות על ירושלים גנון והציל פסוח והמליט) (ישעיה לא). וראיתי את הדם רואה אני דם עקדתו של יצחק שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה וגו' (בראשית כב) ולהלן הוא אומר ובהשחית ראה ה' וינחם וגו' (ד"ה א' כ"א) מה ראה דם עקדתו של יצחק: **מט** ופסחתי עליכם. יבר' יאשיה אומר אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי שהקב"ה מדלג על בתי בני ישראל במצרים שנאמר קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים (שה"ש ב) ואומר הנה זה עומד אחר כתלנו וגו'. רבי יונתן אומר ופסחתי עליכם עליכם אני חס ואין אני חס על המצרים. הרי שהיה מצרי בתוך ביתו של ישראל שומע אני ינצל ת"ל ופסחתי עליכם אני חס ולא על המצרים. הרי שהיה ישראל בבית המצרים שומע אני ילקה בגללו ת"ל ולא יהיה בכם נגף בכם אינו הווה אבל הווה על המצרים: (ד"א) בהכותי בארץ מצרים אינו הווה אבל הווה לאחר זמן:

נ (יד) יג(והיה היום הזה לכם לזכרון וגו' [מה ת"ל) והיה היום הזה לכם לזכרון. יום שהוא לך לזכרון אתה חוגג. אבל לא שמענו אי זהו. כשהוא אומר ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים וגו' (שמות יג) עדיין הדבר שקול כשהוא אומר ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה (במדבר לג). אימתי אכלו בני ישראל את הפסח בלילי י"ט והם לא יצאו

הגהות הגר"א פ"ז (י) ישנים: (יא) ד"א וראיתי כו' ושבינתים שייך להלן: (יב) אין פסיחה אלא חיים כו' עד והמליט (לעיל באות י"א): (יג) מיותר:

התורה והמצוה

כמ"ש בפי' מרכבת יחזקאל, ומ"ש אני ה' ר"ל שעשיים כאלה לא יוכל לעשות רק ה' לבדו לא זולתו, וגם יבא על השבועה שנשבע ע"ז בשמו הגדול, כי כ"ז עשה לקדש שמו לעיני גוים רבים:

מח (יג) והיה הדם לכם לאות. כתוב למעלה (סי' לד). על הבתים וגו', למעלה (סי' לו). וראיתי את הדם. הינו ראיה חושית שהוא ית' לא יראה בחושים, כי ידע מה בחשוכא שאין חוש הראות שולט שם, רק ר"ל ראית השכל, כמו ולבי ראה הרבה חכמה (קהלת א), שיראה המצוה שיעסקו בה ויחוס עליהם, וכבר בארתי שאין דרך הלשון לכפול את השם רק ירמזהו ע"י כנוי והיל"ל וראיתי אותו, והתבאר באילת השחר (כלל קל"ה), שהשם הנכפל יציין שם אחר זולת הנאמר תחלה, ור"ל שיראה דם אחר שמסר נפשו ודמו על קדושת השם שהוא דם עקדת יצחק שמסגולתו להציל מן המגפה כמ"ש וכהשחית ראה ה' וינחם (דה"א כ"א) ואמרו בברכות (דף סב) שראה עקדתו של יצחק כמ"ש בהר ה' יראה. ומ"ש ופסחתי לשון חיים יתבאר בסי' שאח"ז:

מט ופסחתי עליכם. לדעת ר' יאשיה הוא מענין דלוג שלא נכנס לבית ישראל כלל, ולדידיה כשהיה מצרי בבית ישראל היה ניצול, וכדבריו משמע ממ"ש לקמן ופסח ה' על הפתח שמשמע שלא נכנס לבתיהם כלל, ור' יונתן מדייק מ"ש פה ופסחתי עליכם שר"ל שאף כשהיה מצרי בבית ישראל שאז נכנס בפתח להרוג את המצרי בכ"ז אפסח עליכם, ומפרש פסיחה מענין חיים ורחמים, ומ"ש לקמן ופסח ה' על הפתח הוא כשלא היה מצרי בבית ישראל, וכן מדייק ר' יונתן מ"ש ולא יהיה בכם נגף אבל יהיה במצרים וחס כשיתראה בבית המצרי, ובאר שגם זה לא יהיה רק עתה בהכותי בארץ מצרים לא לאחר זמן:

נ (יד) והיה היום הזה לכם לזכרון. כפי הרמז הזה מציין יום הנזכר למעלה שהוא יהיה לזכרון ושביה חגיגות, ויום הנזכר למעלה הוא יום ארבעה עשר שבו עשו הפסח, גם הלילה שאחריו

שייך

לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ׃ טו שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן

בעל הטורים

לילה מלו, לפי כתיב הכא ו"ו לומר בגימטריא אברהם עד גאולת מצרים היה ת"ל שנה: (טו) אך ביום הראשון השביתו.

רש"י

אכלו את הפסח ולבקר יצאו: לדרתיכם. שומע אני מעוט דורות שנים הלמוד לומר חקת עולם ב תחגהו (מכילתא). (טו) שבעת ימים. שפיי"א של ימים: שבעת ימים מצות תאכלו. ובמקום אחר הוא אומר (דברים טז) ששת ימים תאכל מצות (פסחים קכ) למד על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצה ג ובלבד שלא יאכל חמץ מנין אף ששה רשות ת"ל שבעת ימים ע מדה' בתורה דבר שהיה בכלל ד ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא מה שביעי רשות אף ששה רשות יכול אף לילה הראשון רשות ת"ל בערב תאכלו מצות ה הכתוב קבעו חובה (שם כח): אך ביום הראשון תשביתו שאר. מערב יו"ט וקרוי ראשון לפי שהוא לפני השבעה ומצינו מוקדם קרוי ראשון כמו (איוב טו) הראשון אדם תולד שלפני אדם נולדת. או אינו אלא ראשון של שבעה ת"ל לא תשחט על חמץ. לא תשחט הפסח ועדיין החמץ קיים (מכילתא): הנפש ההיא. כשהיא בנפשה ובדעתה ו פרט לאנוס מישראל. שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר ת"ל מקום אחר מלפני בכל מקום שהוא רשותי

שפתי חכמים

יום החודש בעבור וארבעה עשר: ב (נח"י) וא"ל א"כ ל"ל לדורותיכם. י"ל דאי לאו לדורותיכם ה"א לזה הדור יהיה לחקת עולם שיחוגו בכל שנה ושנה וכו': ג מדכתיב וביום השביעי עצרת לה' אלהיך משמע דלא הוה רק עצרת אבל אינו חובה לאכול ג. אבל דאם היה חובה הל"ל בפירוש וביום הז' תאכל מצות ועצרת היה כדי שלא נחשוב דיצא מן הכלל דלעיל כתב ו' ימים דמשמע ולא ז'. ואין להקשות לא לכתוב אלא בערב תאכלו מצות ז' ימים לא יאכל חמץ ומהילא ידעינן דבערב ראשון חובה וכל הז' רשות. וי"ל דה"א בערב תאכלו מצות ר"ל בערב התחיל לאכול מצה ותאכל אותם כל ז' ולא תאכל חמץ וק"ל. עיין במזרחי כי האריך הרבה אבל אינו צריך כ"כ לפי' רש"י מ"ה לא האריכתי: ד פי' רשב"ם (פסחים קך) דשביעי בכלל ז' ימים מצות תאכלו היה ויצא מן הכלל וכתב וביום הז' עצרת לה' אלהיך ולא נאמר בו תאכלו מצות ללמד לעצמו שהוא רשות ולא חובה ומן המדה הזאת למדנו שלא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא גם על הכלל כולו. והרא"ם דחה פי' זה ופירש בענין אחר: ה פירש"י (פסחים כח) קרא יתירא הוא דהא כתיב על מצות ומרורים יאכלהו דאל"כ בערב למ"ל והלא בכלל ז' ימים מצות תאכלו הוא דימים אף לילות במשמע כדנפקא לן מקרא דעד יום הכ"א לחודש: ו פירוש מזידה וכן

מכלתא פרשה ז

יצאו אלא ביום טוב עצמו: נא וחגותם אותו חג לה' אין לי אלא יום טוב ראשון שהוא טעון חגיגה יום טוב האחרון מנין ת"ל "ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך (דברים טז). אין לי אלא יום טוב ראשון ואחרון שהם טעונים חגיגה. חולו של מועד מנין הרי אתה דן הואיל ויו"ט הראשון ואחרון קרויין מקרא קדש וחולו של מועד קרוי מקרא קדש אם למדת על יו"ט הראשון ואחרון שהוא קרוי מקרא קדש הרי הן טעונין חגיגה [אף] חולו של מועד שהוא קרוי מקרא קדש טו(דין הוא שיטעון) חגיגה. ועוד קל וחומר ומה אם יו"ט הראשון ואחרון שאין לפניהם ולאחריהם מקודשין הרי הן טעונין חגיגה חולו של מועד שהוא מקודש לפניו ולאחריו דין הוא שיהא טעון חגיגה. ר' יוסי הגלילי אומר

הגהות הגר"א. פ"ז (יד) שבעת ימים תאכל מצות וביום השביעי חג לה': (טו) טעון:

התורה והמצוה

צריך ליום ארבעה עשר, כי קודם מ"ת היה הלילה הולך אחר היום, כמ"ש בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות, כמ"ש (בסי' נג), ולקמן אמר זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, וזה היה יום ט"ו, בכ"ז הדבר שקול, שי"ל שגם יום י"ד נחשב ליום יציאתם כי יצאו בלילה כמ"ש הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה, רק שמפורש בפ' מסעי שיצאו ביום ט"ו, והוא היום המיוחד לזכרון:

נא וחגתם אתו חג לה'. כבר בארתי (אמור סי' קלא) שלדעת חז"ל שם חג ופעל וחגותם בא על הזבחים והשלמים שמקריבים, וע"כ לא נמצא שם חג על ר"ה ויוה"כ רק על ג' רגלים, שבהם היו מצווים להביא קרבן חגיגה, ופה אמר וחגותם אותו על יום הראשון, ולקמן (יג ו) אמר וביום השביעי חג לה', והמ"מ ידעינן מסברא אחר שקרויים מקרא קדש, וגם מק"ו דהא הימים שלפניהם ולאחריהם מקודשים. ומבואר בספרא אמור (סי' רב) ובחגיגה (דף ט) שעקר החגיגה הוא ביום הראשון ושבעת הימים הם ותשלומין

קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלַם תְּחַגְּנֵהּ: טו שִׁבְעַת יוֹמִין פַּטִּירָא תֵּיכְלוּן בְּרַם בְּיוֹמָא קַדְמָאָה תְּבַטְּלוּן חֲמִיעַ מִבָּתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוֹל חֲמִיעַ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל

מזוכא

מכלתא פרשה ז

אומר שבעת ימים תחוג לה׳ אלהיך (דברים טז) להביא ז׳ ימי הפסח שיטענו חגיגה. או איני מדבר אלא בחג. כשהוא אומר וחגותם אותו חג לה׳ (ויקרא כז) הרי חג אמור. ומה אני מקיים שבעת ימים תחוג לה׳ להביא שבעת ימי הפסח שיטענו חגיגה: נב לדורותיכם שינהוג הדבר לדורות. או לדורותיכם שומע אני מיעוט הדורות ב׳ ת״ל חקת עולם תחגהו: (פרשה ח) נג (טו) שבעת ימים מצות תאכלו. שומע אני כל מצות במשמע ת״ל לא תאכל עליו חמץ לא אמרתי אלא דבר הבא לידי [א](מצה) וחמץ. ואי זה [א](זה) אלו חמשת המינין [א](ואלו הם) החטים והשעורים והכוסמים ושבולת שועל ושיפון יצאו האורז והדוחן והפרגון והקטניות והשומשמין שאין באין לידי חמץ [א](ומצה) אלא לידי סרחון: שבעת ימים מצות תאכלו. שומע אני אף מעשה קדרה במשמע תלמוד לומר לחם: נד שבעת ימים עם יום טוב הראשון. אתה אומר כן או אינו אלא חוץ ליום טוב הראשון ת״ל עד יום האחד ועשרים. אי עד יום האחד ועשרים אוציא [ב](סמוך לעשרים) נה ת״ל שבעת ימים מצות תאכלו [ג]לעשות הראשון חובה ושאר הימים רשות. אתה אומר לעשות

הראשון

הגהות הגר״א פ״ח (א) מיותר: (ב) יום אחד ועשרים: (ג) בראשו: בארבעה עשר לעשות כו׳:

התורה והמצוה

להשלומין, כי בחג הסוכות אמר (אמור כג לט) תחוגו את חג ה׳ שבעת ימים, ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכו׳ וחגותם אותו חג לה׳ שבעת ימים, שהוא כפל ומיותר, וע״כ שמפרש מ״ש תחוגו שבעת ימים היינו כל שבעה רק וחגותם אותו, ר״ל היום הראשון לבד, ומ״ש שבעת ימים הוא לתשלומין וכמש״ש (סי׳ ר״ב), וה״ה שכן הוא בפסח, לכן אמר כאן וחגותם אותו כי עיקר החגיגה הוא ביום הראשון, ומ״ש לקמן ביום השביעי חג היינו להשלומין, וריה״ג למד הכל מן הכתוב בפ׳ ראה, חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים וכו׳ שבעת ימים תחוג לה׳ אלהיך במקום אשר יבחר וכו׳ שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך וכו׳ בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות, שאם כפי פירוש הפשוט שקאי על חג הסוכות הוא למותר שכבר באר זה בפ׳ אמור וחגותם אותו חג לה׳ שבעת ימים, וע״כ שמוסב למטה ופירושו **שבעת ימים תחוג לה׳ אלהיך בשלש פעמים בשנה** (אשר) **יראה כל זכורך את פני ה׳ אלהיך בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות**, בשלש פעמים אלה תחוג שבעת ימים שבכולם הייבים להביא חגיגה לתשלומין כל שבעה. ובזה תבין היטב מ״ש בר״ה (דף ד ע״ב) ובכ״מ מנין לעצרת שיש לה תשלומין כל שבעה שנאמר בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות מקיש חג השבועות לחג המצות, ולמ״ש הוא מוסד בפשט הכתוב וכריה״ג:

נב לדורותיכם חקת עולם. כבר בארתי הדבר בפ׳ אמור (סי׳ סו) בארך שמצאנו יותר משלשים פעמים שפרשה התורה שינהג הדבר לדורות, וגם בארתי שברוב המקומות כתיב חוקת עולם ומפרש תמיד בספרא חוקת עולם לבית עולמים היינו שינהגו בבית עולמים לא בבמה ולכן צריך לרבות שינהג לדורות פי״ש באורך, ובכ״ז ממ״ש לדורותיכם לבד לא ידעינן רק שני דורות דמיעוט רבים שנים. אבל ע״י שכתוב חוקת עולם ידעינן שנוהג תמיד

נג (טו) שבעת ימים מצות תאכלו. לא באר מאיזה מין יעשה המצות ונמדו במכילתא ופסחים (דף לה) ומנחות (דף ע) ממ״ש לא תאכל חמץ וכו׳ תאכל מצות, מבואר שמדבר במין שימצא בו חמץ ומצה, ויתר המינים לא נמצא בהם המוץ רק סרחון, וכן לא באר איך תעשה המצה שיוציא מזה בלא אפויה רק מעשה קדרה ולמד ממ״ש לחם עוני ואין לחם אלא האפוי בתנור

נד שבעת ימים מצות תאכלו. ואמר שנים בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות עד יום האחד ועשרים לחדש בערב, שהם דברים כפולים ומיותרים, ומפרשי חז״ל מפני שיש לטעות דתשבינן השבעה ימים מיום השני של פסח, ופי׳ וחגותם אותו חג שהוא יום הראשון, ואח״כ שבעת ימים מצות תאכלו, כי על יום הראשון א״צ לבאר שכבר אמר על מצות ומרורים יאכלוהו, לכן פי׳ שהשבון מתחיל בי״ד בערב ונמשך עד יום האחד ועשרים ועד בכלל, ולא עד השנים ועשרים, ואם לא יכתב רק פסוק זה נאמר שמ״ש עד יום האחד ועשרים הוא עד ולא עד בכלל, ולכן צריך שבעת ימים מצות תאכלו:

נה ת״ל שבעת ימים מצות תאכלו. כבר בארנו בסי׳ הקודם שמזה נוכל לטעות שהחשבון מתחיל מיום השני ולכן הוצרך לפרש עד יום האחד ועשרים לחדש בערב, אולם עדיין מיותר מ״ש בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות, והיל״ל שבעת ימים מצות תאכלו עד יום האחד ועשרים לחדש בערב, ומפיב במכילתא מכי שמה שכתוב שבעת ימים מצות תאכלו פירושו לעשות הראשון חובה

ושאר

הראשון חובה ושאר הימים רשות, או אינו אלא [ד](לעשות הראשון רשות ושאר הימים חובה ת"ל בראשון בארבעה עשר יום לחדש הכתוב קבעו חובה. הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כראשון לעשות הראשון חובה ושאר כל הימים רשות. כתוב אחד אומר שבעת ימים מצות תאכלו וכתוב אחד אומר ששת ימים תאכל מצות כיצד יתקיימו שני מקראות הללו) השביעי הזה בכלל היה ויצא [א](מצא) מן הכלל ללמד על הכלל מה ז' רשות אף כל רשות. אי מה השביעי רשות אף לילה הראשון רשות ת"ל בראשון בארבעה עשר יום לחדש הכתוב קבעו חובה הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון [ה](השביעי היה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל מה שביעי רשות אף כלן רשות): ד"א כתוב אחד אומר ששה וכתוב אחד אומר שבעה כיצד יתקיימו שני מקראות הללו אלא ששה מן החדש שבעה מן הישן:

נן אך ביום הראשון. מערב יום טוב. אתה אומר מערב יום טוב. או אינו אלא ביום טוב עצמו. ת"ל לא תשחט על חמץ דם זבחי (שמות ל"ד) לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים דברי רבי ישמעאל. [ו](רבי יונתן) אומר אינו צריך הרי כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם שרפה מעין מלאכה היא ומה ת"ל תשביתו שאור מערב יום טוב. רבי יוסי הגלילי אומר תשביתו שאור מבתיכם מערב יום טוב

הגהות הגר"א פ"ח (ד) אף שאר הימים חובה ת"ל ששת ימים תאכל מצות וכא"א שבעת ימים כיצד יתקיימו ב' המקראות הללו אלא לעשות הראשון חובה והשאר רשות. השביעי הזה כו': (ה) הראשון חובה ושאר הימים רשות: (ו) ר' עקיבא:

התורה והמצוה

ושאר כל הימים רשות, וזה נלמד ממה שכתוב במק"א ששת ימים תאכל מצות כמו שיבאר אח"ז, אבל הלא יכל לומר בהפך שמ"ש ששת ימים תאכל מצות מפני ששה ימים האחרונים הם חובה ומ"ש פה שבעת ימים מפני שיום הראשון הוא רשות, לכן הוצרך לומר בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות ללמד שיום הראשון חובה, ומוכרח שמ"ש ששת ימים מפני שהששה ימים הם רשות, וז"א במכילתא כתוב אחד אומר שבעת ימים וכתוב אחד אומר ששת ימים, וכ' שזה בא לפרש המאמר הראשון, ומאמר זה מובא בספרא אמור (סי' קנא) ופרשתיו שם היטב, וכ"ה בפסחים (דף קכ) ושם למד שהראשון חובה ממ"ש תאכל עליו מצות וממ"ש בערב תאכלו מצות וחד לזמן שבהמ"ק קיים ובערב תאכלו לזמן שאין בהמ"ק קיים, ובדרך אחר מפרש מ"ש ששת ימים תאכל מצות מוסב עמש"פ ופנית בבקר והלכת לאהליך ומאז תאכל מצות ששת ימים מן החדש וכמ"ש בספרא אמור (סי' קסד) בשם ר"ש בן אלעזר ובספרי ראה (פסקא קל"ד) ומובא במנחות (דף סו) ובירושלמי (פ' א"ד) בשם הלל הבבלי:

נן אך ביום הראשון תשביתו. ראשון זה לשון מוקדם, כמו הראשון אדם תולד (איוב טו), ר"ל יום המוקדם לשבעת ימים אלה, וזה מבואר ממ"ש מיום הראשון עד יום השביעי, שהוא מיותר שהיל"ל תשביתו שאור מבתיכם עד יום השביעי, וכבר התבאר בכללים (אילת השחר כלל קל"ח) בשם המשנה שלא נערך מלה שהוא שם התאר משונה מן הראשון, ומזה מבואר שמ"ש ביום הראשון תשביתו ר"ל ביום המוקדם שהוא בעיו"ט ומ"ש כל אוכל חמץ מיום הראשון ונכרתה היינו ביו"ט עצמו, וז"ש בפסחים (דף ה) דבי ר' ישמעאל תנא מצינו י"ד שנקרא ראשון שנאמר בראשון בארבעה עשר יום לחדש, רנב"י אמר ראשון דמעיקרא משמע, שמ"ש שי"ד נקרא ראשון ממ"ש בראשון בארבעה עשר, מפרש כמ"ש בתרגום יונתן שם בניסן בארביסר יומין לירחא תכסון את פסחא וברמשא דחמיסר תיכלון פטירא, מפרש ושמרתם את היום הזה לדורותיכם חקת עולם בראשון בארבעה עשר יום לחדש קאי על שחיטת הפסח שזה היה בארבעה עשר, ומ"ש בערב תאכלו מצות הוא מאמר אחר שבערב של י"ד היינו בליל ט"ו תאכלו מצות, [ובזה א"ק מה שהקשו התוס' (ברכות דף ט) עמ"ש בראשון בארבעה עשר בערב תאכלו מצות שהיה צ"ל בחמשה עשר בערב, כי זה מוסב למעלה על שחיטת הפסח שהיה ביום ארבעה עשר, וז"ש ר' ישמעאל מצינו י"ד שנקרא ראשון שנאמר בראשון בארבעה עשר, שמפרש ושמרתם את היום בראשון היינו ביום המוקדם ליו"ט שהוא בארבעה עשר תשמרו חק הפסח וה"ה חק של בעור החמץ, שר' ישמעאל למד בעור חמץ משחיטת הפסח, וכן בירושלמי [ריש פסחים], ושמרתם את המצות בראשון בארבעה עשר תנהו ענין לבעור חמץ, ול"ק מה שהקשו התוס' שם דר' ישמעאל למד מקרא אחרינא כי הכל למוד אחד, ורנב"י אמר ראשון דמעיקרא משמע הוא עצמו מ"ש, שמ"ש אך ביום הראשון תשביתו פי' יום המוקדם], ועל הנחה זו המיוסדת בכללי הלשון באו תנאי הברייתא להביא הוכחות שמוכרח לומר כן, ולדעת ר' ישמעאל מפני שמצוה לבער החמץ בי"ד מפני הפסח, ור' יונתן [ובגמ' ר"ע] מוכיח שא"א לשרפו ביו"ט דהבערה אב מלאכה [ור' ישמעאל י"ל דס"ל דהשבתתו בכל דבר], וריה"ג [ובגמ' ר' יוסי] לא ראה ג"כ להוכיח כר"ע דלגירסא דידן ריה"ג הלא הוא ס"ל שחמץ בפסח מותר בהנאה ויכול לשרפו ביו"ט כי יכול ליהנות ממנו, ולגרסת הגמרא ר' יוסי, הוא לשיטתיה דס"ל הבערה ללאו יצאת ולדידיה אין הבערה אסורה ביו"ט כמ"ש התוס' (שם דף ה' ע"ב) בשם ריב"א, ולמד לה ממ"ש אך ביום הראשון תשביתו **אך חלק**, וזה עפ"י המבואר

בכללים

טוב. אתה אומר כן או אינו אלא ביום טוב עצמו ת"ל אך חלק: *נן רבי (ז)(יוסי) אומר תשביתו שאור מבתיכם בשרפה אתה אומר בשרפה או אינו אלא בכל דבר. הרי אתה דן נותר אסור באכילה וחמץ אסור באכילה (ח)(מה נותר בשרפה. אף חמץ בשרפה). אם למדת נותר שאינו אלא בשרפה אף חמץ לא יהא אלא בשרפה נבלה תוכיח שהיא אסורה באכילה ואינה בשרפה היא תוכיח על חמץ אע"פ שהוא אסור באכילה לא יהא בשרפה. אמרת הפרש נותר אסור בהנאה וחמץ אסור בהנאה. אם למדת על נותר שאינו אלא בשרפה אף חמץ לא יהא אלא בשרפה והרי שור הנסקל יוכיח שהוא אסור בהנאה ואינו בשרפה הוא יוכיח על המץ אע"פ שהוא אסור בהנאה לא יהא בשרפה. אמרת הפרש נותר חייבין עליו כרת וחמץ חייבין עליו כרת אם למדת על נותר שאינו אלא בשרפה אף חמץ לא יהא אלא בשרפה והרי חלב של שור הנסקל יוכיח שחייבין עליו כרת ואינו בשרפה הוא יוכיח על חמץ שאע"פ שחייבין עליו כרת לא יהא בשרפה. אמרת אחז ד' לשונות כאחת מד' לשונות כאחת. נותר אסור באכילה ובהנאה וחייבין עליו כרת. והזמן גרם. וחמץ אסור באכילה. ואסור בהנאה וחייבין עליו כרת והזמן גרם. ואל תאמר נבלה תוכיח שאע"פ שאסורה באכילה אינה אסורה בהנאה. ולא שור הנסקל יוכיח שאע"פ שהוא אסור בהנאה אין חייבין עליו כרת. ולא חלב שור הנסקל יוכיח שאע"פ שחייבין עליו כרת אין הזמן גורם. אלא אלמוד דבר מדבר ואדון דבר מדבר. אלמוד דבר שהוא שוה בד' דרכים מדבר ששוה בד' דרכים ואל אלמוד דבר שהוא שוה בארבעה דרכים מדבר שאינו שוה לא בדרך אחד ולא בב' דרכים ולא בג' דרכים. אם למדת על נותר שאינו אלא בשרפה אף חמץ לא יהיה אלא בשרפה. (ט)א"ר יהודה בן בתירה סבור אתה שאתה מחמיר עליו ואינך אלא מקל הא אם לא מצא לו אור ישב לו ולא ישרוף. אלא בלשון הזה הוי אומר עד שלא תגיע שעת הבעור מצות כלויו בשרפה. משהגיעה שעת הבעור מצות כלויו בכל דבר. רבי אומר בדבר שהוא בבל יראה ובל ימצא ואי זה הוא דבר שהוא בבל יראה ובל ימצא אין אתה

יצא

הגהות הגר"א פ"ח (ז) יהודא: (ח) ועוד ק"ו ומה נותר שאינו בבל יראה ובי"י בשרפה חמץ שהוא בבל יראה ובי"י א"ד שהוא בשרפה:

התורה והמצוה

בכללים (איילת השחר כלל תקנ"ה) יש הבדל בין אך ובין רק, שמלת אך מורה גדר ומעוט במשפט הזה שלפני שבא בו מלת אך, ומלת רק ממעט דבר במשפט הקודם, והוא עפ"י המבואר אצלי (בו סי' מ) ששם יום בא מגביל נגד שם לילה ואז הוא מעלות השחר עד הלילה, ולפעמים בא בדיוק מגביל נגד שם בקר, ששם בקר הוא עד חצות, ושם יום מציין כנגדו הזמן שאחר חצות והילך, וכשאמר פה אך ביום, מציין אך ביום השביתו לא בבקר, כי מלת אך מציין שבא בדיוק שם יום מגביל נגד שם בקר לא שם יום מגביל נגד שם לילה, ומ"ש בגמרא ואימא מצפרא אך חלק, ואחז"ל שכוון על חצות היום של יו"ט עצמו דהא איתקש השבתת שאור לאכילת חמץ ואכילת חמץ לאכילת מצה וכתיב בערב תאכלו מצות, וע"כ פר"ל ביום הראשון המוקדם ליו"ט:

*נן ר' יהודה אומר תשביתו שאר מבתיכם. המבאר אצלי (איילת השחר כלל הס"ה) שפעל שבת מציין הפסק דבר המתמיד, כמו דבר המתמיד במציאות או הפסק המלאכה המתמדת, ור"ל שיופסק מציאות שאור בבתיכם שאור שנמצא שם כל השנה, ואינו מציין הבעור שאז הי"ל תבערו שאור, וע"כ אמרו שדי בבטול בעלמא. ועיקר ההשבתה הוא בלב, כמו וישבות מכל מלאכתו שהוא המניעה לבד שגמר בלבו שלא לעשות מלאכה עוד, ובכ"ז ס"ל לר' יהודה שמצותו בשרפה, ובריית' דפה מובא בפסחים בבלי (דף כז כח) ובירושלמי, והתחיל ללמדו ממה שאינו מנותר שהוא דומה לחמץ בד' ענינים ומצותו בשרפה, [ומ"ש הזמן גורם כ"ה גם בירושלמי, ובבבלי הנוסח חמץ בבל תותירו ונותר בבל תותירו ר"ל שלא ימצא אחר הזמן הקבוע] וע"ז השיבו מאשם לשיטת ר' יהודה בעצמו שאינו בשרפה, [ותשובה זו חסרה במכילתא ונמצאת בנוסח הבבלי והירושלמי ומסיים שחזר ר' יהודה, ולכן דן דין אחר מק"ו], וע"ז השיב לו שהדין הוא סופו להקל, ור' יהודה הולך לשיטתו שדן דין כזה שתחלתו להחמיר וסופו להקל וכמ"ש בירושלמי, וכמו שהבאתי בפי' הספרא (תזריע סי' ד') וגם מ"ש חזר ר"י ודן דין אחר חסר במכילתא והעתקתיו מנוסחת הגר"א, ועז"א ריב"ב שבשעת בעורו השבתתו בכל דבר כדי שלא יהא סופו להקל, ושלא בשעת בעורו מודה דהשבתתו בשרפה מק"ו מנותר, וכ"ה בירושלמי שם וז"ל תני עד שלא הגיע זמן בעורו את מבערו בכל דבר משהגיע זמן בעורו את מבערו בשרפה ואתיא כר' יהודה, אית תניי תני עד שלא הגיע זמן בעורו את מבערו בשרפה משהגיע זמן בעורו את מבערו בכל דבר ואתיא כרבנן [נ"ל ואתיא כרבי], וזה עולה כפי' התוס' פסחים (דף יג ע"ב) שמ"ש לר"י שלא בשעת בעורו בשרפה היינו אחר שש שרוב העולם מבעירים בשש, ומ"ש בשעת בעורו השבתתו בכל דבר היינו בשש, ויש הבדל בין לשון בשעת בעורו שלא בשעת בעורו שמורה על שעה שנוהגים העולם לבער, ובין לשון עד שלא הגיע זמן בעורו שמורה על שעה שחייב לבער מדין תורה, ומבואר מן הירושלמי שגם לריב"ב הגם שחולק על ר"י בזמן בעורו שמצותו בכ"ד שלא יהא יושב ובטל,

אבל

הָרִאשֹׁ֖ן עַד־י֥וֹם הַשְּׁבִעִֽי׃ טז וּבַיּ֤וֹם הָרִאשׁוֹן֙ מִקְרָא־קֹ֔דֶשׁ וּבַיּוֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י מִקְרָא־קֹ֖דֶשׁ יִהְיֶ֣ה לָכֶ֑ם כָּל־מְלָאכָה֙ לֹא־יֵעָשֶׂ֣ה בָהֶ֔ם אַ֚ךְ אֲשֶׁ֣ר יֵאָכֵ֣ל לְכָל־נֶ֔פֶשׁ ה֥וּא לְבַדּ֖וֹ יֵעָשֶׂ֥ה לָכֶֽם

שפתי חכמים

וכן הוא בהדיא במכילתא: ז שפירושו קריאת קדש ר"ל שקראנו לכסות ולאכילה ולשתיה ואין לפרש מקרא שם דבר כלומר שיהיה קרוי מן הקב"ה קדש דא"כ היום היום מבעי ליה ולא וביום וביום: ח מדכתיב הוא דמשמע הוא ולא מכשיריו וכתיב לכם משמע לכל צרכיכם הא כיצד אלא כאן שאפשר כאן שאי אפשר וכו': ט וא"ת דלמא איפכא ויש לומר דמרבה אני את הבהמות דמזונותן עליך ומוציא אני את

רש"י

רבותי: (טז) מקרא קדש. מקרא שם דבר קרא ז אותו קדש לאכילה ושתיה וכסות (מכילתא): לא יעשה בהם. אפילו ע"י אחרים: הוא לבדו. (יכול אף לנכרים ת"ל הוא לבדו יעשה לכם לכם ולא לנכרים) הוא ולא מכשיריו שאפשר ח לעשותן מערב יום טוב: לכל נפש. אפי' לבהמה יכול אף לנכרים ט ת"ל לכם (נ"א אך) בילה

מכלתא פרשה ח

מוצא אלא בשרפה. **נז** כי כל אוכל המץ ונכרתה. א(שומע אני כל חמץ במשמע ת"ל לא תאכל עליו חמץ לא אמרתי אלא דבר שהוא בא לידי חמץ ומצה ואי זה הוא זהו מחמשת המינין החטים והשעורים והכוסמים שבולת שועל ושיפון יצאו האורז והדוחן והפרגון והשומשמין שאין באין לידי מצה וחמץ אלא לידי סרחן. ונכרתה) אין הכרתה אלא הפסקה. הנפש ההיא מיודה א(דברי ר"ע) מישראל. שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר ת"ל מלפני [אני] ה' בכ"מ שהוא רשותי: **נח** מיום הראשון עד יום השביעי. ענשו שבעה ואזהרתו לעולם. שהיה בדין הואיל והחלב חייב עליו כרת והחמץ חייב עליו כרת אם למדת על החלב שעשה ענשו כאזהרתו יכול אף על החמץ יעשה ענשו כאזהרתו ת"ל מיום הראשון עד יום השביעי שענשו שבעה ואזהרתו לעולם. עונש שמענו אזהרה לא שמענו. ת"ל ט(כל מחמצת לא תאכלו): (פרשה ט) **נט** (טז) וביום הראשון מקרא קודש. (כבדהו) [קדשהו] במאכל ובמשתה ובכסות נקיה. אין לי אלא יו"ט

הגהות הגר"א פ"ח (ט) **לא** תאכל עליו חמץ:

התורה והמצוה

אכל שלא בזמן בעורו מלותו בשרפה, וזה מפני טעמו של רבי שבא לפרש טעמו של ריב"ב שאמר שאמר תשביתו ואמר לא יראה ולא ימצא, באר שמצות השבתה היא באופן שלא ימצא עוד במציאות כלל וזה לא משכחת אלא בשרפה:

נז כל אוכל המץ. היינו מה שהוא מחמשה המינים שבו משכחת המץ ומצה (כנ"ל סי' נג), ומ"ש ונכרתה היינו שהנפש ההיא הדהה מעדת הצדיקים עם ה' כמ"ש ענין זה בפ' צו (סי' קלב) ושם התבאר ג"כ שמשמעו תמיד אונס שוגג ומוטעה, ובכ"מ דכתיב כרת כתב מקרב עמו או ונכרתה מישראל ופעם א' נמצא [בפ' אמור כב ג] באוכל קדשים בטומאה ונכרתה הנפש ההיא מלפני אני ה', כי ג' כריתות האמורות בשלמים ובני פטמים (פ' צו ז') כתב ונכרתה מעמיה, וה"א שהדהה לעם אחר, וכן במ"ש פה מישראל י"ל שר"ל שידמה ככל הגוים לכן באר במק"א ונכרתה מלפני שהוא כריתת הנפש לא כריתת הגוף שאני ה' בכ"מ והנה מפני יברח:

נח מיום הראשון עד יום השביעי. לפי דרכי הלשון הי"ל כי כל אוכל חמץ משם הראשון עד יום השביעי ונכרתה, כמו כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרתה (אמור כג), ותם הדיוק היה לאוי לאמר אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם מיום הראשון עד יום השביעי, ופירשוהו חז"ל משום דהיוצ ההשבתה הל לעולם לשיטת ר' יהודה דהמץ לאחר זמנו בלאו וכן האוכלו אח"ז עובר בלאו, וע"כ פי' שתנאי ונכרתה הוא רק מיום הראשון עד יום השביעי, אבל עונש הלאו נאמר לעולם ועיקר האזהרה על אח"ז מן כל מחמצת לא תאכלו לר"י כמ"ש בפסחים (דף כח):

נט (טז) וביום הראשון מקרא קדש וכו'. פי' שיקדשהו במאכל ובמשתה וכו' וכמ"ש בספרא אמור (סי' קפו), ומוכיח שגם הש"מ קרוי מקרא קדש ממ"ש בפ' אמור (כג לז) אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש שקאי גם על ימי חה"מ עיי"ש, ולאסור מלאכה בהש"מ למד ר' יאשיה ממ"ש בפ' משפטים ופ' תשא את חג המצות תשמור שבעת ימים תאכל מצות, ששבעת ימים מוסב גם למעלה כי אכילת מצה שבעת ימים כבר נאמרה בפ' בא, ור' יונתן למדו מק"ו וממה שקרוי מקרא קדש, נראה שר' יונתן ס"ל כדעת ר' אליעזר בספרא אמור (סי' קעז) שמקרא קדש מלמד איסור מלאכה, רק שזה אינו רק עשה, לכן הוסיף דין ק"ו, וכבר כתב הרמ"ג דאע"ג דאין עונשין מן הדין היכי שיש עשה וק"ו עונשים מה"ד, וכבר באורתי בסוף שמיני שיש בזה פלוגתא דתנאי דבספרא שמיני (סי' סט) למד ל"ת על אכילת חיות טמאות

מק"ו

מִיּוֹמָא קַדְמָאָה עַד יוֹמָא שְׁבִיעָאָה: טז וּבְיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידָא לָא יִתְעֲבֵד בְּהוֹן בְּרַם דִּי מִתְאֲכֵל

לכל

מכלתא פרשה ט

יו"ט הראשון ואחרון שהם קרוים מקרא קודש **חולו** של מועד **מנין ת"ל** (ויקרא כג) אלה מועדי **ה' אשר** תקראו אותם מקראי קדש: כל מלאכה לא יעשה. [א](אין לי אלא יו"ט האחרון **שהוא** אסיר בעשית מלאכה יו"ט הראשון מנין **ת"ל** ביום הראשון מקרא קדש). אין לי אלא **יו"ט** הראשון והאחרון שהם אסורים בעשית מלאכה שנאמר וביום הראשון מקרא קודש **וביום** השביעי מקרא קדש חולו של מועד **מנין** תלמוד לומר את **חג** המצות תשמור **שבעת ימים** (שמות כג) מכל מקום דברי **ר'** יאשיה. רבי יונתן **אומר** אינו צריך **אם** יו"ט הראשון והאחרון שאין קדושה לא **לפניהם** ולא לאחריהם הרי הם אסורים במלאכה הוש"מ שיש קדושה לפניו ולאחריו **אינו** דין שיאסר במלאכה. ששת ימי בראשית יוכיחו שיש קדושה לפניהם ולאחריהם ומותרים במלאכה הם יוכיחו על חוש"מ שאע"פ שיש לו קדושה לפניו ולאחריו מותר במלאכה. לא אם **אמרת** בששת ימי בראשית שאין בהם קרבן מוסף לכך מותרין במלאכה תאמר בחוש"מ שיש בו קרבן מוסף לפיכך יהא אסור במלאכה **והרי** ראשי חדשים שיש בהם קרבן מוסף ומותרים במלאכה הם יוכיחו **על חולו של מועד** שאע"פ שיש בו קרבן מוסף יהא מותר במלאכה. לא אם אמרת בר"ח שאין קרויין מקרא קדש לכך מותרין במלאכה תאמר בחולו של מועד שהוא קרוי מקרא קדש יהא אסור במלאכה הא למדנו על חולו של מועד שהוא אסור במלאכה: ס כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חברך [ב](ולא) יעשה נכרי מלאכתך. אתה אומר כן או אינו [אלא] לא תעשה אתה ולא חברך [ג](ויעשה) נכרי מלאכתך ת"ל [ד](ששת ימים תעשה מלאכה וגו') הא למדת כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חברך [ב](ולא) יעשה נכרי מלאכתך דברי רבי יאשיה. ר' יונתן אומר אין צריך והלא כבר נאמר זכור את יום השבת לקדשו וגו' והלא דברים ק"ו ומה אם שבת חמורה אינו מוזהר על מלאכת נכרי במלאכתך יו"ט הקל דין הוא שלא תהא מוזהר על מלאכת נכרי במלאכתך [ה](ת"ל כל מלאכה לא יעשה בהם) אין לי אלא יום טוב [ו][שאתה מוזהר על מלאכת חברך במלאכתך שבת מנין ק"ו] (הקל) אם יו"ט הקל שאתה מוזהר על מלאכת חברך במלאכתך [שבת חמורה

דין

הגהות הגר"א פ"ט (א) מיזהר: (ב) אבל: (ג) ולא יעשה: (ד) כל מלאכת עבודה לא תעשו: (ה) א"כ מת"ל כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חברך: (ו) שבת מנין שלא יעשה חברך אמרת אם י"ט כו' שבת חמורה לא כ"ש:

*) (נוסחת הגאון בעל התורה והמצוה בשם הרמב"ן): כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה נכרי מלאכתך, או לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה נכרי מלאכתו, ת"ל ששת ימים תעשה מלאכה, הא לא תעשה אתה ולא יעשה חברך אבל יעשה נכרי מלאכתו דברי ר"י, ר' יונתן אומר א"צ והלא כבר נאמר ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך והלא דברים ק"ו מה שבת החמורה אין אתה מוזהר על מלאכת הנכרי כמלאכתך יו"ט הקל דין הוא שלא תהא מוזהר על מלאכת הנכרי כמלאכתך:

התורה והמצוה

מק"ו ואלו הכא מכלל **עשה** הוא כדעת הסמ"ג כמש"ש, וס"ל דמ"ש **להבדיל** בין החיה הנאכלת **וגו'** שיש בין טרפה כשרה ובין טרפה פסולה דס"ל טרפה חיה [כמ"ש בסוף שמיני סי' קעד] וזה דעת ר' יונתן **בר'** יאשיה ס"ל שמ"ש בין החיה הנאכלת בא לתת אזהרה לחיה ולא ס"ל כסברת הסמ"ג, וכן י"ל דס"ל **כר"ע** בספרא אמור (סי' קעז) שמקרא קדש אינו מציין איסור מלאכה ולכן למד ממ"ש את חג המצות תשמור, דכ"מ שנאמר השמר הוא ל"ת, וכל מימרא זו מובאת בחגיגה (דף יח), ואחר מימרא זו מביא מימרא אחרת לאיסור מלאכה בחה"מ מועתק מספרא אמור (סי' קפז) ובארתי אותה בפירושי שם תפוחי זהב במשכיות כסף:

ס כל מלאכה לא יעשה בהם. הנוסחא שהעתקתי*) נמצא ברמב"ן ובאר שהוא אסמכתא, וכבר בארתי ענין האסמכתות שמפני שאין כח ביד חכמים לגזור על דבר שהיתרו מפורש בתורה כשרצו לגזור על **השבותין** הסרו להראות שגזרתם אינו כנגד דבר המפורש בתורה להיתר, ומצאו סמך שיסכים הכתוב עם דבריהם דרך אסמכתא, עפ"ז ממה שמצאו שפה כתיב לא יֵעָשֶׂה **בנפעל** שמורה העשיה ע"י אחרים, מצאו סמך שלא יצוה לאחר לעשות מלאכה, ועל הישראל א"צ זה כי הישראל מצווה מעצמו ואין שליח לדבר עבירה, ופירושו שלא יצוה לנכרי, אמנם הלא י"ל שצריך למחות שלא יעשה הנכרי את מלאכת עצמו שבמקום שיד ישראל תקיפה לא יניח שיעשה איש מלאכה בארצם, משיב ת"ל ששת ימים תֵּעָשֶׂה מלאכה, ר"ל כי גם מלאכה לשון נקבה, וע"כ כתיב תֵּעָשֶׂה בלשון נקבה, ומדוע כתיב פה כל מלאכה לא יֵעָשֶׂה בלשון **זכר**, ודייקו חז"ל כי נפעל תֵּעָשֶׂה מציין המלאכה, כל שהיה שם מלאכה עשויה וזה כולל אף מלאכת הנכרי,

אבל

לָכֶם: יז וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם: יח בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים

בעל הטורים

אך בגימטריא חובה שאין הובה אלא ביום הראשון: (יח) בראשון חסר וי״ו עד ו׳ שעות מותר לבטוח המן: כבר שאכלו

שפתי חכמים

אם הנכרי שאין מזוהרים עליך: י פירוש אם המלה תפתח וראוי להחמיץ אף על פי שאין בתפיחה משום חימוץ מתן ידיה בצונן ושטחה פני המלה כדי שתצטנן משום תיוב ושמרתם: כ (דכ״ס) דלפי פשוטו אין זה מקומו דכל״ל אחר שבעת ימים מצות תאכלו ושמרתם את המצות שלא יבואו לידי חימוץ

רש״י

(ביצה כח, ב״ר): (יז) ושמרתם את המצות. שלא יבואו לידי חמוץ מכאן אמרו תפח י תלטוש בצונן. רבי יאשיה אומר אל תהי קורא את המצות אלא את המצוות כ כדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוות אלא אם באה לידך עשה אותה מיד: ושמרתם את היום הזה. ממלאכה: לדרתיכם חקת עולם. לפי שלא נאמר דורות וחקת עולם על המלאכה אלא על החגיגה לכך חזר ושנאו כאן שלא תאמר אזהרת כל מלאכה לא יעשה לא לדורות נאמרה אלא לאותו הדור: (יח) עד יום האחד ועשרים. למה נאמר והלא כבר נאמר שבעת ימים

מכלתא פרשה ט

דין הוא שתהא מוזהר על מלאכת חברך במלאכתך]: כא אך אשר יאכל לכל נפש כל אוכל נפש דוחה יו״ט ואין (כל) עבודה דוחה יו״ט שהיה בדין ומה אם במקום שאין מקצת אוכל נפש דוחה שבת מקצת עבודה דוחה את השבת מקום שכל אוכל נפש דוחה יו״ט אינו דין שכל עבודה דוחה יו״ט ת״ל אך אשר יאכל לכל נפש כל אוכל נפש דוחה יו״ט ואין כל עבודה דוחה יו״ט. והא מקצת אוכל נפש דוחה שבת והדין נותן ומה אם במקום שאין כל עבודה דוחה יו״ט כל אוכל נפש דוחה יו״ט במקום שמקצת עבודה דוחה שבת אינו דין שיהא מקצת אוכל נפש דוחה שבת ת״ל אך (אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו וגו׳

הגהות הגר״א פ״ט (ז) לומר לך כל אוכל נפש דוחה יו״ט ואין מקצת כו׳:

התורה והמצוה

אבל נפעל יֵעָשֶׂה שמליץ פועל זכר, פי׳ שאתה לא תגרום שיעשה איש מלאכה בענין שאתה תהיה הפועל והאיש העושה בפקודתך נפעל על ידך לעשות, וסיים מלאכת הנכרי ע״י גוי ישראל, לא מה שהנכרי עושה בשל עצמו, ור׳ יונתן אומר שא״ל מעוט לזה, שהרי אומר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי וכו׳ לא תעשה כל מלאכה אתה וכו׳ ועבדך וכו׳ שכל מה שתחשב הוא שלך של ועשית מלאכתך לא אתה ולא עבדך, אבל על מלאכת הנכרי בשלו לא הוזהר אף בשבת וכ״ש ביו״ט:

סא אך אשר יאכל לכל נפש. התבאר בכללים (אילת השחר כלל תקל״ח) ההבדל בין רק ובין אך, שמלת אך מוציא וממעט במספר הזה עצמו שבא בו מלת אך, וממעט פה שאך או״כ י״ל היתר זה שכולו יעשה ביו״ט ולא דבר אחר, וממעט עבודה שלא כולו דוחה יו״ט, וקרוב לזה בביצה (דף כ ע״ב) ובירושלמי שם א״ל ב״ה לב״ש מה אם במקום שאסור להדיוט מותר לגבוה מקום שמותר להדיוט אינו דין שמותר לגבוה, ושם אמר לכם ולא לגבוה. ובאמת יש פה ד׳ מעוטים, מלת אך, ומלת הוא, ומלת לבדו, ומלת לכם, שהיה יכול לאמר ואשר יאכל לכל נפש יעשה בהם, ודרים (שבת כד) הוא ולא מכשירין לבדו ולא מילה שלא בזמנה וכדומה, ומבואר שבמעטים כאלה שבאו הרבה מעוטים במקום אחד ימעטו דברים כ״כ כמספר המעוטים ולא יקפידו לקבוע כל מעוט על פרט מיוחד, כמו שנתבאר אצלי במקומות אין חקר, אמנם מ״ש למעט שאין מקצת או״נ דוחה שבת ממלת אך כן הוא גירסת הגר״א, נראה שהוא ממ״ש אך את שבתותי תשמורו, שלמד מזה במכילתא [שם] דאין פקוח נפש דוחה שבת, שמלת אך ממעט במספר הזה עצמו אך אם עי״כ יוכלו לשמור השבת, לא במקום פקוח נפש שאם יתרצה לשמור שבת זה שלא יהרגו לא יוכל לשמור שבתות אחרות, וזה עצמו מ״ש ר״כ שם ושמרו את השבת לעשות את השבת חלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, וכמו שמובא כ״ז ביומא (דף פה), ואם נאמר דמקצת או״נ דוחה שבת א״כ קרא כל כפות נפש, הנה שנדחה גם שלא במקום סכנה וע״כ שבת לא נדחה בשביל או״נ רק במקום פקוח נפש:

אשר

לְכָל נְפַשׁ הוּא בִלְחוֹדוֹהִי יִתְעֲבֵד לְכוֹן׃ יז וְתִטְּרוּן יָת פַּטִּירָא אֲרֵי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיקִית יָת חֵילֵיכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְתִטְּרוּן יָת יוֹמָא הָדֵין לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלַם׃ יח בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעָא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא עַד יוֹמָא חַד ועסרין

מכלתא פרשה ט

וגו' אך אשר יאכל מקצת עבודה דוחה שבת) ואין מקצת אוכל נפש דוחה שבת: סב אך אשר יאכל לכל נפש וגו' שומע אני אף נפשות בהמה ונפשות אחרים במשמע תלמוד לומר לכם לכם ולא לבהמה לכם ולא לאחרים דברי [ח](ר' ישמעאל. ריה"ג אומר אך אשר יאכל לכל נפש אף נפשות בהמה במשמע. משמע מביא נפשות בהמה ומביא נפשות אחרים תלמוד לומר אך חלק) ר"ע אומר אך אשר יאכל לכל נפש אף נפש בהמה במשמע. משמע מביא נפש בהמה ומביא נפשות אחרים ת"ל לכם לכם ולא לאחרים. ומה ראית לחלוק. שאתה מוזהר על בהמה ואין אתה מוזהר על אחרים:

סג (יח) ושמרתם את המצות שמרהו [י](עד) שלא תביאהו לידי פסול מכאן אמרו [פסחים פ"ג מ"ה] תפח תלטוש בצונן. שיאור ישרף והאוכלו פטור סידוק ישרף והאוכלו חייב [ט](מיתה). איזהו שיאור כקרני חגבים. סידוק שנתערבו סדקיו זה בזה דברי רבי יהודה וחכ"א זה וזה האוכלו חייב [ט](מיתה) איזהו שיאור כל שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו: ושמרתם את המצות ר' יאשיה אומר אל תקרא כן אלא ושמרתם את המצות כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה אלא אם באה מצוה לידך עשה אותה מיד: סד כי בעצם היום הזה מגיד שלא יצאו אלא ביום. הוצאתי את צבאותיכם אלו צבאות ישראל. אתה אומר כן או אינו אלא צבאות מלאכי השרת. כשהוא אומר יצאו כל צבאות ה' הרי צבאות מלאכי השרת אמור. הא מה ת"ל הוצאתי את צבאותיכם אלו צבאות ישראל: סה ושמרתם את היום הזה. למה נאמר והלא כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם. אין לי אלא דברים שהם משום מלאכה דברים שהם משום שבות מנין ת"ל ושמרתם את היום הזה להביא דברים שהן משום שבות. ואף חולו של מועד יהא משום שבות אסור והדין נותן הואיל ויום הראשון ויום האחרון קרויין מקרא קדש וחולו של מועד קרוי מקרא קדש וי"ט הראשון והאחרון הרי הן אסורין משום שבות. חולו של

הגהות הגר"א פ"ט (ח) ר' יוסי הגלילי רע"א אך כו': (ט) כרת:

התורה והמצוה

סב אשר יאכל לכל נפש. כבר בארתי באילת השחר (כלל מ"ז) ששם נפש כולל גם הבהמה והחיה רק שפה אמר שיעשה לכם היינו לצרכיכם לא לצורך בהמה וחיה, ור"ע ס"ל שהבהמה אחר שמזונותיה עליו מקרי לכם שאסור לו לאכול עד שיאכיל לבהמתו, והגירסא הוא כתיקון הגר"א, כי במכילתא נוסחא מוטעת סותרת להגמרא ביצה כ"א:

סג (יח) ושמרתם את המצות. השמירה היא שעושים סייגים וגדרים סביב להמצוה ומשמרת למשמרת (כנ"ל סי' כח) וכן יאמר שלא יבא לידי חמוץ ועי"ז מביא מ"ש במשנה פסחים (דף מח ע"ב) תפח תלטוש בצונן ובמשנה שאחריו איזהו שיאור עיי"ש. ובגוף הדבר אם מצות שמור נוהג במצות ואם אינו נוהג רק במצה של מצוה נחלקו הגאונים הקדמונים. וזה ג"כ פלוגתת ר' יאשיה שהוא ס"ל שא"צ שימור רק במצה של מצוה שבלילה הראשון, ועז"א את המצות הידועים ר"ל מצת מצוה, ומזה הוציא לכל מצות שצריכים שימור לבל תחמץ, וכמו שמובא ברש"י יומא (דף לג) מגלה (דף ז):

סד כי בעצם היום הזה. ובפ' ראה אמר ועשית פסח כי בחדש האביב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה, ואמרו חז"ל (ברכות דף ט) הכל מודים כשנגאלו לא נגאלו אלא בערב וכשיצאו לא יצאו אלא ביום, כי היציאה תפול בין על היציאה מרשות העבדות, כמו ובשביעית יצא לחפשי חנם, בין על היציאה הפעלית שיוצא לארץ אחרת, ובלילה היתה היציאה מן העבדות וע"ז היה מורה הפסח שאכילתו בלילה, ועז"א ועשית פסח כי וגו' הוציאך ה' לילה, וביום היתה היציאה מן הארץ, ויציאה זו נמשכה ז' ימים עד שטובעו המצריים ביום השביעי, וע"ז בא אכילת מצה, ועז"א ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה, שהוא על היציאה שביום, ואמר הוצאתי את צבאותיכם כי אז היו כצבא ומחנה ולא בלילה שלא היו צבא עדיין. ופי' שמ"ש (יב מא) ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' הם צבא מעלה שהיו עמהם במצרים לשמרם והם יצאו מעצמם, ומ"ש פה הוצאתי את צבאותיכם הם צבא מטה שהם לא יצאו מעצמם רק ע"י ה' שהוציאם:

סה ושמרתם את היום הזה. היא השמירה ממלאכה ללמד שגם השמירה ממלאכה נוהג לעולם, שעז"א חקת לדורותיכם חקת עולם, כי הראשון בא על החגיגה, וזה על המלאכה כמ"ש רש"י בפירושו

וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב: יט שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא

מעדת

רש"י

ימים ל לילות מנין ת"ל עד יום האחד וגו': (יט) לא ימצא בבתיכם. מנין לגבולין מ ת"ל בכל גבולך. מה ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא אצל נ ישראל ולא קבל עליו אחריות: כי כל אוכל מחמצת. לענוש כרת על השאור והלא כבר ענש על החמץ ס אלא שלא תאמר חמץ שראוי לאכילה ענש עליו שאור שאינו ראוי לאכילה לא יענש עליו (מכילתא) ואם ענש על השאור ולא ענש על החמץ הייתי אומר שאור שהוא מחמץ אחרים ענש עליו חמץ שאינו מחמץ אחרים לא יענש עליו לכך נאמרו שניהם:

בגר

שפתי חכמים

אימוץ והפסיק ביניהם בשאר דינים לומר דלאו דוקא על המצות קאי וכו': ל וא"ת דהכא משמע דכל ז' ימים חובה הוא ולעיל פירש"י בהדיא דכל ז' רשות הוא. וי"ל הא דפירש"י לעיל דרשות הוא היינו אכילת מצה דהפסוק משתעי באכילת מצה והכא מיירי לענין השבתת שאור והא דנקט הכא למה נאמר והלא כבר נאמר שבעת ימים אינו ר"ל קרא דלעיל שבעת ימים מצות תאכלו אלא קרא דכתיב הכא שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם וקרא דלעיל מיניה עד יום האחד ועשרים לחודש בערב מיירי לענין השבתת שאור. ואי לא היה נאמר אלא ז' ימים ה"א דביום אתה מצווה על השבתת שאור אבל לא בלילה, עיין הרא"ם שהאריך כאן: מ פירוש חוץ מן הבתים כגון שדות וכרמים וכיוצא בהן: נ פירוש שאינו עובר בבל יראה ובל ימצא ומיניה ילפינן דגבולך נמי מיירי שאינן אלא ברשותך ונלמד מיתורא דביתך לאפוקי חמצו של נכרי וכו': ס כלומר ותיתי שאור מק"ו מחמץ שאין חימוצו קשה שאין מחמץ אחרים חייבים עליו כרת שאור לכ"ש

מכלתא פרשה ט

של מועד שהוא קרוי מקרא קדש אינו דין שיהא אסור משום שבות. ת"ל ביום הראשון שבתון:

(פרשה י) סו (יח) בראשן בארבעה עשר יום. הכתוב קבעו חובה. עד יום האחד ועשרים לחדש בערב מה ת"ל לפי שהוא אומר שבעת ימים מצות תאכלו. אין לי אלא ימים לילות מנין ת"ל עד יום האחד ועשרים לרבות את הלילות:

סז (יט) שבעת ימים שאור לא ימצא אין לי אלא בל ימצא. בל יראה מנין ת"ל לא יראה [לך] שאור בכל גבולך. אין לי אלא שאור שהוא בבל יראה ובבל ימצא חמץ מנין ת"ל לא יראה לך חמץ ולא יראה לך

שאור

התורה והמצוה

בסיפוקו, ולמען ושמרתם מוסב על הסייג והגדר וסמכו בזה דרך אסמכתא על הפוסקים וכמו שבארתי זה למעלה (סי' ה'):

סו בראשון בארבעה עשר יום לחדש. כבר הבאתי למעלה (סי' נו) שלפי' חז"ל זה מוסב למעלה ושמרתם את היום הזה לדורותיכם בראשון בארבעה עשר יום לחדש, שהוא צווי על שמירת יום י"ד לשחוט את הפסח ולבער את החמץ וכמו שפי' יב"ע וכמ"ש בפסחים (דף ה), ובערב שאחר ארבעה עשר תאכלו מצות, ובא לקבעו חובה כי שאר הימים רשות, וחז"ל אמרו בפסחים (דף קכ) שבא לקבעו חובה בזמן שאין בהמ"ק קיים, מפרש שמ"ש ושמרתם לדורותיכם וכו' קאי בין על מעשה יום י"ד ובין על בערב תאכלו מצות, שכ"ז יהיה חוקת עולם לדורות, וכבר בארתי למעלה (סי' נד וסי' נה), מדוע כפל וכתב שבעת ימים תאכל מצות וחזר ואמר בראשון וכו' עד יום האחד ועשרים, עיי"ש הטעם, ועדיין מיותר מלת בערב האחרון, שאם יאמר עד יום האחד ועשרים כבר ידענו שעד ועד בכלל, ממ"ש מצות תאכלו שבעת ימים, וז"ש בערב מה ת"ל, ומשיב מפני שכ"מ שכתוב ימים מוציא לילות (כמ"ש נו סי' מ בארך), וי"ל שלילי פסח יכול לאכול חמץ, לכן אמר בערב תאכלו מצות עד וכו' בערב, שידייק שגם הלילות שבינתים בכלל:

סז (יט) שבעת ימים שאר לא ימצא. ועוד כתוב בפרשת ראה ולא יראה לך שאור, ולקמן (יג ז) ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור, הנה בשאור הזהיר על בל יראה ובל ימצא ובחמץ לא הזהיר רק על בל יראה, ופי' במכילתא שלכן אמר שנית (לקמן יג) לא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור שלאו בל יראה שבשאור מיותר, ובא להקיש חמץ לשאור שגם בחמץ עובר גם על בל ימצא, ודרך הלמוד הזה מוסד על הכלל המבואר אצלי (ויקרא סי' טיב) שדרך הכתוב לדבר תמיד בדרך לא זו אף זו, דהיינו שדבר שיש בו חדוש יותר יכתב באחרונה, ומפני שיש סברא שהשאור הוא פשוט יותר לאיסור ויש סברא שהחמץ פשוט יותר לאיסור, כמ"ש בביצה (דף ז ע"ב) דאי כתב רחמנא שאור ה"א משום דחמוצו קשה וכו' ואי כתב חמץ ה"א משום דראוי לאכילה, לכן כתבה התורה ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור,

שמחה

וְעַסְרִין לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא: יט שִׁבְעַת יוֹמִין חֲמִיר לָא יִשְׁתְּכַח בְּבָתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוֹל מַחְמְעָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִכְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּגִיּוֹרָא וּבְיַצִּיבָא דְאַרְעָא:

כל

מכלתא פרשה י

שאור הקיש שאור להמץ וחמץ לשאור מה זה בבל יראה ובבל ימצא אף זה בבל יראה ובבל ימצא ומה זה מחמשת המינין אף זה מחמשת המינין: כה בבתיכם למה נאמר לפי שנאמר בכל גבולך שומע אני כמשמעו ת"ל בבתיכם מה בתיכם ברשותכם אף גבולך ברשותך. יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי אע"פ שיכול לבערו אבל אינו ברשותו. יצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל והמץ שנפלה עליו מפולת אף על פי שהוא ברשותו אינו יכול לבערו. אתה אומר לכך בא או לא בא אלא ללמדך בבתיכם שבעה ובגבולין [א](לעולם). ת"ל ולא יראה לך שאור בכל גבולך וגו' [ב](מה בתים שבעה אף בגבולים שבעה): סט כי כל אוכל מחמצת. למה נאמר לפי שנא' כי כל אוכל חמץ אין לי אלא המץ שחייבין עליו כרת שאור מנין ת"ל כי כל אוכל מחמצת ונכרתה [עד] שלא יאמר יש לי בדין. מה אם המץ שאינו מחמיץ לאחרים חייבין עליו כרת שאור שהוא מחמיץ לאחרים אינו דין שחייבין עליו כרת. לא אם אמרת בחמץ שהוא ראוי לאכילה לפיכך יהיו חייבין עליו כרת תאמר בשאור שאינו ראוי לאכילה לפיכך לא יהיו חייבין עליו כרת ת"ל כי כל אוכל מחמצת ונכרתה. אקרא אני את השאור ק"ו לחמץ מה השאור שאינו ראוי לאכילה חייבין עליו כרת המץ שראוי לאכילה דין הוא שחייבין עליו כרת. לא אם אמרת בשאור שהוא מחמיץ לאחרים לכך חייבין עליו כרת תאמר בחמץ שאינו מחמיץ לאחרים לא חייבין עליו כרת ת"ל כי כל אוכל חמץ ונכרתה כי כל אוכל מחמצת ונכרתה וגו' עד שיאמרו שני כתובין ואם לא לא שמענו: ע ונכרתה. אין הכרתה אלא הפסק. הנפש ההיא מזידה דברי רבי עקיבא. מעדת ישראל שומע אני מעדת ישראל תכרת ותלך לה לעם אחר ת"ל מלפני אני ה' בכל מקום שהוא רשותי. בגר ובאזרח הארץ. לפי

שהוא

הגהות הגר"א פ"י (א) יום אחד: (ב) מיותר.

התורה והמצוה

שממה בכתב שאור באחרונה ידעינן ששאור יש בו חדוש יותר מאחר שאינו ראוי לאכילה וידעינן שחמץ קבוע יותר לאיסור, וממילא כשכתב שאור לא ימצא ידעינן דכ"ש שעל החמץ עובר על בל ימצא, וז"ש מה זה בבל יראה ובל ימצא אף זה בבל יראה ובל ימצא, אולם ע"ז יקשה שיותר טוב היה שיכתב בל ימצא בחמץ נושיה או שיכתב בפ' בא לא ימצא לך חמץ ולא יראה לך שאור ולא היה צריך לכתוב עוד לא יראה לך שאור בפ' ראה, ע"ז משיב שבא להקיש מה חמץ מחמשת המינים אף שאור מחמשת המינים, וזה עפ"י הכלל המבואר באילת השחר (כלל קנט וכלל קס) שכל שני שמות הבאים ביחוד אחד הם מוקשים זה לזה ונאמרו בענין אחד וזה אחד מיסודות ההיקש, וזה דוקא אם לא בא הבדל ביניהם, וע"כ כתב חמץ ושאור דומים בפעל אחד לא יראה שבזה הם מוקשים זה לזה, משא"כ כשיהיו מובדלים בפעלים לא יראה ולא ימצא לא יתכן בהם ההיקש:

כה שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם. ולקמן אמר ולא יראה לך שאור בכל גבולך, וידוע שהגבול כולל יותר מן הבית, שהגבול יתפרש גם חוץ מרשותו הפרטי, כמו גבולות הארץ והמדינה, ומ"ש בבתיכם משמע רק הבית לא בחצרות ובבורות שיחין ומערות, וממ"ש בכל גבולך הוא כ"מ שיתפרש גבולו אף חוץ לרשותו, שאם הפקיד חמצו בבית נכרי יתפרש שם גבולו להפקיד חמצו ואינו רשותו, לכן תפס בני הלבונות שנתפש הממולא מה ביתכם ברשותכם ומוציא חמצו של ישראל בבית נכרי, ומ"ש יצא חמצו של נכרי בבית ישראל זה הוציא מהבדל שבין לא יראה ובין לא ימצא, שמן לא יראה נוכל להוציא הטמון ומכוסה שאינו נראה כמ"ש פסחים (דף ה) יכול יטמין, ומן לא ימצא מוציא כל שאינו נמצא אצלו לבערו לאפוקי נפלה עליו מפולת שהוא כמבוער, וכן מוציא חמצו של נכרי שאינו מצוי אצלו, [ועקר מעוט זה ממלת לך כמ"ש בגמרא רק שמלת לך מגלה פי' לא ימצא שיהא שלו], ומ"ש בכל אחד מספר שבעת ימים הוא שלא נטעה שההבדל בין הבית והגבול הוא, שבגבול לא נאסר רק יום אחד. ודע כי הלכתי פה בעקבות הרמב"ן בפי' התורה ובחדושיו, וכמו שהאריך בזה בשו"ת שאגת אריה (סי' פג) ולהרא"ש יש שיטה אחרת בזה והכמ"ל:

סט כל אוכל מחמצת ונכרתה. ולמעלה אמר כל אוכל חמץ ונכרתה, מפרש מהמלת הוא השאור המחמיץ, וצריך שנוייהו כמו שמפרש שהשאור אינו ראוי לאכילה, ובגמרא (פסחים מג) מפרש מחמצת שנתחמץ מחמת דבר אחר, כי על שאור אינו חייב כרת שהוא נוקשה רק בעת שהטילו לעסה ומחמיץ אותה חייב עליו ושמע נתחמץ מחמת דבר אחר, וכן נשמע חיוב השאור אף שמתחלה לא היה ראוי לאכילה:

ע ונכרתה. כבר נשנה ונתבאר למעלה (סי' מ). ומ"ש לפי שהוא מפסה בישראל וכו' התבאר אצלי כארך

בסי'

מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ׃ כ כָּל־מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת׃ פ חמישי כא וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח׃ כב וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם אֲשֶׁר־בַּסַּף

°כצ"ל במתג

והגעתם

בעל הטורים

אלא חסר וי"ו ו' ימים רשות לאכול מצה : (כא) משכו וקחו לכם צאן רמז לגבאות דקה בקניית בהמתכם. משה נגי' פן

שפתי חכמים

נ"ב : ע דשוה שמעת מכל אוכל מחמצת : פ (נח"י) הרא"ם האריך בכאן עד ולכי מגמגם בו ע"כ. עיין בחולין דף מ"ג במשנה דאלו כשרות ברש"י ותוספות ולפי שהרא"ם הכא זה כתב ולכי מגמגם בו : צ דק"ל בכל מושבותיכם למ"ל דהא חובת הגוף הוא וחובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בח"ל ומתרץ דהם כא וכו' : ק כלומר ואפילו בירושלים אין יוצא בו חובת מצה כיון דלא נאכל בכל מושבותיכם : ר הא דלא פי' נמי הכא משכו ידיכם מע"א כו'. וי"ל דהתם לאו בפירוש המקרא קאי אלא בטעם המצוה וטעם המצוה הוי אפילו במכילתא דאגדתא אבל הכא איירי בפירוש המקרא לכן

רש"י

בגר ובאזרח הארץ. לפי שהנס נעשה לישראל הוצרך לרבות את הגרים : (כ) מחמצת לא תאכלו. אזהרה ע על אכילת שאור : כל מחמצת. להביא את פ תערובתו : בכל מושבתיכם תאכלו מצות. צ זה בא ללמד שהיא ראויה להאכל בכל מושבותיכם פרט למעשר שני ק וחלות תודה (מכילתא ע"ש) שאינם ראויים ליאכל בכל מושבות אלא בירושלים : (כא) משכו. מי שיש לו צאן ימשוך ר משלו : וקחו. מי שאין לו יקח מן השוק : למשפחותיכם. שה לבית אבות : (כב) אגד.

מכלתא פרשה י

שהוא מעשה בישראל צריך להביא הגרים אף בכל שהוא מעשה בישראל [צריך להביא הגרים] :

עא (כ) כל מחמצת לא תאכלו. למה נאמר לפי שנאמר כי כל אוכל חמץ ונכרתה כי כל אוכל מחמצת ונכרתה [ג](אין לי אלא (אלו) תערובתן מנין ת"ל כל מחמצת לא תאכלו).

עב בכל מושבותיכם תאכלו מצות. למה נאמר לפי שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך הרי שהעלה מעשר שני לירושלים שומע אני יוצא בה ידי חובתו משום מצה. ת"ל בכל מושבותיכם יצא זה שאינו נאכל בכל מקום. וכנון שלא יצא לא בלחם הפנים ולא בשירי מנחות ולא בחלות תודה ולא ברקיקי נזיר ולא בבכורים. ת"ל בכל מושבותיכם תאכלו מצות יצאו אלו שאינן נאכלין בכל מושבותיכם. משמע מוציא אני את אלו ומביא האספגנין והדובשנין והאסקריטין וחלות משרת ואשישה תלמוד לומר לחם עוני דברי ר' ישמעאל [ד](וחכמים אומרים) יוצא בם ובמעשר שני. ומה ת"ל לחם עוני שלא ילוש לא ביין ולא בשמן ולא בשאר המשקים אבל מקטף הוא מכלן. רבי אליעזר אומר יוצא בם ובמעשר שני. ומה תלמוד לומר לחם עוני אלא מה לחמו של עני כל השנה אשתו לשה והוא מסיק בתנור אף כאן היא לשה והוא מסיק. ר' יוסי אומר הרי הוא אומר שבעת ימים תאכלו מצות שומע אני אף מעשר שני במשמע ת"ל לחם עוני יצא זה שאינו נאכל אלא בשמחה :

ויקרא

הגהות הגר"א ס"י (ג) הרי עונש אמור אזהרה מנין ת"ל כל מחמצת ל"ת אין לי אלא הם תערובתן מנ' : (ד) ר' יוסי (הגלילי) או' :

התורה והמצוה

בפי' הספרא ויקרא (סי' קנא), שכ"מ דכתיב בפי' דבר אל בני ישראל רבוי על הגרים והם שנאמר מאמר כזה בספרי בכ"מ, עיי"ש :

עא (כ) כל מחמצת לא תאכלו. מלת כל מרבה והוא כשיטת ר"א בפסחים (דף מג) :

עב בכל מושבותיכם תאכלו מצות. דעת ר' ישמעאל שממעט מצה של מעשר שני ולח"ם ושירי מנחות וכו' ובכורים יען שאין נאכלים בכל מושבות ומן להם עוני ממעט האספגנין והדובשנין וכו', וחכ"א יוצאים בהם ובמעשר שני. הנה חכמים הוא ר"ע כמ"ש בפסחים (דף לו) שמרבה מעשר שני, ובכל מושבתיכם

כ כָּל מַחְמְעָא לָא תֵיכְלוּן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא׃ כא וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אִתְנְגִידוּ וְסִיבוּ לְכוֹן מִן בְּנֵי עָנָא לְזַרְעֲיָתְכוֹן וְכוֹסוּ פִּסְחָא׃ כב וְתִסְּבוּן אֱסָרַת אֵזוֹבָא וְתִטְבְּלוּן בִּדְמָא דִבְמָנָא וְתַדּוּן לְשַׁקְפָּא וְלִתְרֵין

ספיא

מכלתא פרשה יא

(פרשה יא) **עג** (כא) ויקרא משה לכל זקני ישראל מלמד שעשאן ב"ד. ויאמר אליהם הדבר יצא מפי משה לישראל דברי רבי יאשיה רבי יונתן אומר הדבר מפי משה לאמר לזקנים והזקנים לכל ישראל, נם לו ר' יאשיה [א](אחר זה ואחר זה) מה נשתנה הדבר הזה מכל הדברות שבתורה שכולן היו מפי משה לאמר לישראל אף כאן הדבר מפי משה לאמר לכל ישראל ומה הלמוד לומר (ויאמר וגו') ויאמר אליהם [וגו'] אלא שמשה חלק כבוד לזקנים. וכן הקב"ה אמר למשה משה חלוק כבוד לזקנים שנאמר לך ואספת את זקני ישראל וגו' (שמות ג) וכתיב וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני [בני] ישראל:

עד משכו וקחו לכם. משכו מי שיש לו וקחו מי שאין לו. ר' יוסי הגלילי אומר משכו מע"ז והדבקו במצוה. רבי ישמעאל אומר בא הכתוב ללמד [ב](על כל העולין) למנין על הפסח (ומושכין) [שמושכין] את ידיהם ממנו עד שישחט ובלבד (שיניח) את הפסח (כל) [כמות] שהוא. ר' יצחק אומר בא (הפסח) [הכתוב] ללמדך על בהמה דקה שהיא נקנית במשיכה. ושחטו את הפסח מצוה שישחטנו לשמו אבל שחטו שלא לשמו עבר על מצוה. שומע אני יוכשר ת"ל [ג](משכו וקחו לכם) שנה עליו הכתוב לפסול. מכאן אמרו [רפ"א דזבחים וידים פ"ד מ"ב ע"ש] כל הזבחים שלא נזבחו לשמן כשרין אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה חוץ מן הפסח ומן החטאת:

עה (כב) ולקחתם [א](לכם) אגודת אזוב מכאן אתה למד כל לקיחות שבתורה שאינן אלא אגודות הואיל ונאמרו כל הלקיחות שבתורה

הגהות הגר"א פי"א (א) מיותר: (ג) שעולין כו' ומושכין כו' ובלבד שלא יניח את הפסח כמו שהוא:

התורה והמצוה

שבמושבותיכם ממעט בכורים, ומלחם עוני ממעט שלא ילוש בשמן ודבש, ור"א אמר אסור לשה וכו', עיין פסחים (דף לח ע"ב), וריה"ג ממעט מעשר שני מלחם עוני שאינו נאכל באנינות, עיין בפסחים שם:

עג (כא) ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם. משמע שצווי זה משכו וקחו לכם צאן אמר להזקנים שהם יאמרוהו לישראל, וכמ"ש דברו אל כל עדת ישראל בעשור לחדש ויקחו איש שה לבית אבות, ומבואר אצלי שכ"מ שאמר עדת ישראל הם הסנהדרין, הרי היה הצווי שיאמר להזקנים והם יאמרו לישראל וזה דעת ר' יונתן, אולם ר' יאשיה לשיטתיה שאמר למעלה (סי' יא) מנין שאין מעברין את השנה אלא בב"ד הגדול שנאמר לאמר הוא לכם דברו אל כל עדת ישראל, מפרש שמ"ש שידבר אל עדת ישראל שהם הזקנים ב"ד הגדול הוא מצות עבור שנה לבד, וע"ז לבד קרא לזקני ישראל, אבל מ"ש ויאמר אליכם משכו וקחו לכם צאן, זה אמר משה לכל ישראל כמו שנהג בכל מצות התורה ויחד דבורו אל הזקנים מפני כבודם וכל ישראל שמעו, ואזלי עוד לשיטתם ביומא (דף ג) דר' יאשיה ס"ל דכ"מ שאמר קח לך הוא משלך וה"ה קחו לכם משלכם ואי אפשר לומר שאמר להזקנים משכו וקחו לכם צאן, שיקחו משלהם, וע"כ שאמר זה לכל ישראל, ור' יונתן לשיטתו דקח לך משל צבור וה"ה קחו לכם, ושפיר אמר להזקנים קחו לכם משל צבור:

עד משכו וקחו לכם. בודאי אמר להם כל מה שנכתב בפרשה הראשונה, שיקחו שה לבית אבות וזה רמז במ"ש למשפחותיכם, ושיוכל להמנות עליו ולמשוך ידיהם ממנו עד שישחט כמ"ש ר' ישמעאל למעלה (סי' כג) ולר' ישמעאל רמז זה במלת משכו שהוא מיותר, וכן בודאי באר להם שתהיה הלקיחה בעשור לחדש ויתר הדברים, וא"צ לחזור כ"ז עתה רק מה שהוסיף להם דברים שקבל בע"פ, במ"ש משכו וקחו, שהוא לדעת ר' יצחק שמ"ש משכו הוא שמי שאין לו צריך לקנות הצאן במשיכה, והוא כדעת הכמים בקדושין (דף כה ע"ב), דבהמה דקה נקנית במשיכה, וכן פרש"י ז"ל משכו מי שאין לו וקחו מי שיש לו, ומ"ד במכילתא משכו מי שיש לו וקחו מי שא"ל ס"ל כר' אחיר בקדושין [שם] דבהמה דקה נקנית בהגבהה, ופז"א וקחו מי שא"ל שיקח ויגבהנו, ומי שי"ל ימשך ליחדו למצוה, וריה"ג מפרש ע"ד הרמב"ם שימשכו ידיהם מע"ז, כי עיקר טעם הפסח היה לבטל ע"ז שלהם שהיו עובדים למזל טלה, והוסיף ושחטו הפסח ולא אמר ושחטו אותו ללמד שישחט לשם פסח ואם שחט שלא לשמה פסול כמו שלמד בזבחים (דף ז) בכמה למודים:

עה (כב) ולקחתם אגדת אזוב. עוד באר להם שנתינת הדם יהיה ע"י אגודת אזוב, וממנו נלמד לכל מקום דהצריך אזוב שיהיה ע"י אגודה, והאזוב הוא מה שנקרא אזוב סתם לא מה שיש לו שם לווי וכמ"ש בטהרת מצורע (סי' יד) ושם ציינתי מקומותיו, ומ"ש שיהיה בדם כדי טבילה המגבל

ויקרא

וְהִגַּעְתֶּ֤ם אֶל־הַמַּשְׁקוֹף֙ וְאֶל־שְׁתֵּ֣י הַמְּזוּזֹ֔ת מִן־הַדָּ֖ם אֲשֶׁ֣ר בַּסָּ֑ף וְאַתֶּ֗ם לֹ֥א תֵצְא֛וּ אִ֥ישׁ מִפֶּֽתַח־בֵּית֖וֹ עַד־בֹּֽקֶר׃ כג וְעָבַ֣ר יְהוָה֮ לִנְגֹּ֣ף אֶת־מִצְרַיִם֒ וְרָאָ֤ה אֶת־הַדָּם֙ עַל־הַמַּשְׁק֔וֹף וְעַ֖ל שְׁתֵּ֣י הַמְּזוּזֹ֑ת וּפָסַ֤ח יְהוָה֙ עַל־הַפֶּ֔תַח וְלֹ֤א יִתֵּן֙ הַמַּשְׁחִ֔ית לָבֹ֥א אֶל־בָּתֵּיכֶ֖ם לִנְגֹּֽף׃ כד וּשְׁמַרְתֶּ֖ם אֶת־הַדָּבָ֣ר הַזֶּ֑ה לְחָק־לְךָ֥ וּלְבָנֶ֖יךָ עַד־עוֹלָֽם׃ כה וְהָיָ֞ה כִּֽי־תָבֹ֣אוּ אֶל־הָאָ֗רֶץ אֲשֶׁ֨ר יִתֵּ֧ן יְהוָ֛ה לָכֶ֖ם כַּאֲשֶׁ֣ר דִּבֵּ֑ר וּשְׁמַרְתֶּ֖ם

את

בעל הטורים

עמים שלא יביאו מן הגזל: (כב) והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות ובנתינה כתיב ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף הקדים מזוזות למשקוף לומר שאם שינה הסדר יצא: מן הדם בגי' דמי מילה: ולא יתן ג' במסורה. הכא ואידך ולא יתן עליה לבונה גבי מנחת חוטא שהקרבנות נלוגו ואידך גבי סוטה ולא יתן עליה לבונה שבזכות האמהות לדקניות יצאו עמם וזכו שלא עשתה כמעשיהם לא יתבטל קרבנה:

שפתי חכמים

לכן פירש אותו ביותר קרוב לפי פשוטו. רא"ם: ש (נה"י) לאשוקי שלא תפרש ה' קלחים, ועי' מזה בתוספות דסוכה דף י"ג: ת אינו ר"ל משחית של מצרים דהא הכה כל בכור אף שלא יצאו לחוץ אלא משחית סתם שיוצא בכל לילה כמו שמפרש והולך רשות למחבלים הוא והא דאוס לכם לילה זו ולא כל לילות שבשנה משום שלא יאמרו המצריים כשם שאנו לוקין כך הם לוקין ויאמרו משה כדאי הוא וכם לא

רש"י

מין ירק שיש לו גבעולין: אגודת אזוב. ג' קלחין קרויין אגודה: אשר בסף. בכלי כמו ספות כסף: מן הדם אשר בסף. למה חזר ושנאו שלא תאמר טבילה אחת לשלש המתנות לכך נאמר עוד אשר בסף שתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף על כל הנגעה טבילה: ואתם לא תצאו וגו'. מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית ת להבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר (תהלים קד) בו תרמוש כל חיתו יער: ופסח. וחמל וי"ל ודלג: ולא יתן המשחית. ולא יתן לו יכולת לבא כמו (בראשית כא) ולא נתנו אלהים להרע עמדי: (כה) והיה כי תבאו. תלה הכתוב מצוה זו בביאתם לארץ ולא נתחייבו במדבר אלא

מכלתא פרשה יא

שבתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהן שאינה אלא אגוד' (אזוב) פורט אני כל לקיחות שבתורה שאינם אלא אגודות: אזוב ולא אזוב יון ולא אזוב רומי ולא אזוב כחלית ולא אזוב מדברית ולא כל אזוב שיש עליו שם לווי: וטבלתם בדם שיהא בדם כדי טבילה: אשר בסף מגיד הכתוב [ד](שעוקה חוצץ) [שעוקר וחוקק] בצד) האסקופה ושוחט בתוכה. אין סף אלא אסקופה שנא' (יחזקאל מג) בתתם ספם (תחת) [את] ספי וגו' וכתיב וינועו אמות הספים (ישעיה ו) דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר אין סף אלא כלי שנאמר (והספים) [והספות] והמזמרות (מ"א ז): והגעתם אל המשקוף מבפנים. אתה אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ ת"ל וראיתי את הדם הנראה לי ולא לאחרים דברי רבי ישמעאל. ר' יונתן אומר מבפנים. אתה אומר מבפני' או אינו אלא מבחוץ ת"ל והיה הדם לכם. לכם לאות ולא לאחרים לאות. רבי יצחק אומר לא כי אלא מבחוץ כדי שיהיו המצרים רואים ומעיהם מתחתכים: והגעתם אל המשקוף שומע אני אם הקדים זה לזה לא יצא ת"ל ונתנו על שתי המזוזות וגו' הא אם הקדים זה לזה יצא. נמצינו למדים שלשה מזבחות היו לאבותינו המשקוף ושתי מזוזות וכו' (כדלעיל פ"ו). מן הדם אשר בסף למה נאמר והלא כבר נאמר וטבלתם בדם אשר בסף לפי שהוא אומר [ה](ולקחו מן הדם) שומע אני טבילה אחת בכולם ת"ל והגעתם אל המשקוף

על

הגהות הגר"א פי"א (ג) זבח פסח הוא: (ד) שתוקק עוקה בתוך האסקופה: (ה) וטבלתם בדם:

התורה והמצוה

ויקרא (סי' ריס) עיי"ש, ובמ"ש אשר בסף פליגי ר"י ור"ע וככר נשנה ונתבאר למעלה (סי' לג), ילמד במ"ש והגעתם אל המשקוף שיכול להקדים המשקוף ונשנה ונתבאר למעלה (סי' לה). ויש שלונסא אי מבפנים

סְפִּיָא מִן דְּמָא דִּבְמָנָא וְאַתּוּן לָא תִפְּקוּן אֱנָשׁ מִתְּרַע בֵּיתֵהּ עַד צַפְרָא : כג וְיִתְגְּלֵי יְיָ לְמִמְחֵי יָת מִצְרַיִם וְיֶחֱזֵי יָת דְּמָא עַל שַׁקְפָּא וְעַל תְּרֵין סִפַּיָּא וְיֵחוּס יְיָ עַל תַּרְעָא וְלָא יִשְׁבּוֹק לְחַבָּלָא לְמֵיעַל לְוָת בָּתֵּיכוֹן לְמִמְחֵי : כד וְתִטְּרוּן יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין לִקְיָם לָךְ וְלִבְנָךְ עַד עָלָם : כה וִיהֵי אֲרֵי תֵעֲלוּן לְאַרְעָא דְּיִתֵּן יְיָ לְכוֹן

כמא

מכלתא פרשה יא

על כל הגעה טבילה : עו ואתם לא תצאו מגיד משנתנה רשות למשחית להבל אינו מבחין בין צדיק לרשע שנאמר לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך וגו' (ישעיה כו) ואומר הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע [וגו'] (יחזקאל כא) ואומר והיה בעבור כבודי (שמות לג) : [ו](ואומר) ואתם לא תצאו וגו' ללמדך כשתצא לדרך הכנס בכי טוב וצא בכי טוב וכן אתה מוצא באבות הראשונים נהגו בדרך ארץ וישכם אברהם בבקר (בראשית כב) וישכם יעקב בבקר (שם כח) וישכם משה בבקר (שמות לד) וישכם יהושע בבקר (יהושע ג) וישכם שמואל לקראת שאול בבקר (ש"א טו) והלא דברים ק"ו והלא אבות ונביאים שהלכו לעשות רצונו של מי שאמר והיה העולם נהגו בדרך ארץ שאר בני אדם עאכ"ו וכה"א תשת חשך ויהי לילה (תהלים קד) (ואומר הכפירים שואגים לטרף ואומר תתן להם ילקוטון וגו') ואומר תזרח השמש יאספון וגו' מכאן ואילך יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב [ז](ואומר מה רבו מעשיך ה' וגו') :

(כג) ועבר ה' לנגוף את מצרים וגו' רבי יהודה אומר כמלך שהוא עובר ממקום למקום . וראה את הדם היה ר' ישמעאל אומר והלא הכל גלוי וידוע לפניו שנאמר ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא (דניאל ב) ואומר גם חשך לא יחשיך ממך (תהלים קל"ט) ומה ת"ל וראה את הדם אלא (לשבר) [בשכר] מצות שהם עושים הוא נגלה עליהם וחס עליהם שנאמר ופסח ה' על הפתח ואין פסיחה אלא חיים שנא' כצפרים עפות כן יגן ה' צבאות על ירושלים גנון והציל פסוח והמליט (ישעיה לא). וראה את הדם רואה הוא דם עקדתו של יצחק שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה (בראשית כב) וכתיב ובהשחית ה' בעם ראה (ד"ה א' כ"א) מה ראה ראה דם עקדתו של יצחק שנאמר אלהים יראה לו השה לעולה (בראשית כב) : ופסח ה' על הפתח . והלא דברים ק"ו ומה אם דם פסח מצרים הקל שאינו אלא לשעה ואינו נוהג ביום ובלילה ואינו נוהג לדורות נאמר בו ולא יתן המשחית מזוזה שהיא חמורה שיש בה עשרה שמות [ח](מיוחדין) ונוהגין ביום ובלילה ונוהגת לדורות על אחת כמה וכמה שלא יתן המשחית אלא מי גרם עונותינו שנאמר כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם וחטאתיכם הסתירו פנים מכם משמוע (ישעי' נט) :

עז (כד) ושמרתם את הדבר הזה להביא פסח דורות שלא יביא אלא מן הכבשים ומן העזים דברי ר' אליעזר . לחק לך ולבניך למה נאמר לפי שהוא אומר ולקחו מן הדם שומע אני אף הנשים במשמע ת"ל לחק לך ולבניך האנשים ולא הנשים :

(פרשה יב) עח (כה) והיה כי תבואו אל הארץ תלה הכתוב לעבודה זו מביאתן לארץ ולהלן . כאשר דבר

והיכן

הגהות הגר"א (ו) וגו' : (ז) ד"א :

התורה והמצוה

או באזן ובשנה ומבואר למעלה (סי' לד), ומה שכפל שנית מן הדם אשר בסף מלמד שעל כל הזאה טבילה וכלל זה המבואר היטב בספרא ויקרא (סי' ריז) ובפי' שם מכמה מקומות עיי"ש באורך, וכל אלה הדברים לא נאמרו בפרשה הקודמת בפירוש רק שנמסרו למשה בעל פה והזכירם פה, ודברים שנאמרו בפ' הקודמת בפירוש א"צ להזכיר כאן שמסתמא אמרן לישראל :

עו ואתם לא תצאו . שני הפי' שבמכילתא תלוים בפלוגתא ר' יאשיה ור' יונתן למעלה (סי' מט), שמ"ד משנתנה רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע ס"ל כר' יאשיה שמ"ש ופסחתי הוא מענין דלוג, ואם היה מצרי בבית ישראל לא נכנס המשחית אל הבית כלל מפני שאינו מבחין בין צדיק לרשע, וה"ה מטעם זה לא יכלו לצאת החוצה, והפי' השני יסבור כר' יונתן שפי' ופסחתי מענין חיים, שכשהיה מצרי בבית ישראל נכנס המשחית והבחין בין צדיק לרשע, ולדידיה צ"ל שמה שהזהיר שלא יצא איש מפתח ביתו אינו מפני המשחית רק שילך בכי טוב :

עז ושמרתם את הדבר הזה לחק וכו', כל הדברים שנאמר פה אין נוהגים לדורות ולמה אמר לחק עד עולם, וע"כ מלמד על מ"ש משכו וקחו לכם צאן, שלא נשנה ממ"ש ועשית פסח צאן ובקר בפסח דורות יביא מן הבקר, וכבר פרשתיו למעלה (סי' כז) ובכ"מ שאמר בנך מוציא בנות כמ"ש בפי' ויקרא (סי' ה), והוא כר"ש דנסים בראשון רשום :

עח (כה) והיה כי תבאו אל הארץ. כי לא נתחייבו בפסח עד שבאו לארץ, כמאן דבר"י בקדושין (לז), דס"ל שהם אינם אלא לאחר ירושה וישיבה, ומ"ש והיה כי יאמרו אליכם בניכם

יהיה

אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת׃ כו וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה
הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם׃ כז וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח־פֶּסַח הוּא לַיהוָה
אֲשֶׁר פָּסַח עַל־בָּתֵּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת־
מִצְרַיִם וְאֶת־בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃
כח וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה

ואהרן

בעל הטורים

(כח) ויעשו כן עשו. שתי עשיות אחת לפסח ואחת למילה:

שפתי חכמים

לא ידעו שמשחית של כל לילה הוא ומשם לא דבר אלא משחית שהכה בכוריהם לכך צוה להם שלא יצאו: א דייק כל אלו הג' מדכתיב ויקוד העם וישתחוו דהל"ל ויקדו כמו שנאמר וישתחוו אלא להורות שאחד קידה היה ושתי השתחוואות מהרש"ל: ב אע"פ שהיה סכנה בדבר לזבוח תועבת מצרים לעיניהם

רש"י

אלא פסח אחד שעשו בשנה השנית על פי הדבור: כאשר דבר. והיכן דבר (שמות ו) והבאתי אתכם אל הארץ וגו': (כז) ויקד העם. על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת א הבנים שיהיו להם: (כח) וילכו ויעשו וכו'. (מכילתא) וכי כבר עשו והלא מראש חודש נאמר להם אלא מכיון שקבלו עליהם מעלה עליהם כאלו עשו: וילכו ויעשו. אף ההליכה מנה הכתוב ליתן שכר להליכה ושכר לעשיה: כאשר צוה ה' את משה ואהרן. להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו ב דבר מכל מצות משה ואהרן ומהו כן עשו אף משה ואהרן.

מכלתא פרשה יב

והיכן דבר והבאתי אתכם אל הארץ וגו' (שמות ו). כיוצא בדבר אתה אומר הוא אשר דבר ה' שבתון (שם טז) והיכן דבר והיה ביום הששי וגו'. כיוצא בדבר אתה אומר הוא אשר דבר ה' בקרובי אקדש וגו' (ויקרא ט) והיכן דבר ונועדתי שמה לבני ישראל וגו' (שמות כט). כיוצא בדבר אתה אומר פחדכם ומוראכם יתן ה' וגו' כאשר דבר (דברים יא) והיכן דבר את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם וגו' (שמות כג). כיוצא בדבר אתה אומר כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך וגו' כאשר דבר לך (דברים יב) והיכן דבר כי אוריש גוים מפניך וגו' (שמות לד) ושתי את גבולך מים סוף וגו' (שמות כג). כיוצא בדבר כי ה' אלהיך ברכך כאשר דבר לך (דברים טו) והיכן דבר ברוך תהיה מכל העמים (שם ז). כיוצא בדבר אתה אומר וה' האמירך היום א(וגו' שם) והיכן דבר את ה' האמרת היום). כיוצא בדבר אתה אומר ולתתך עליון וגו' והיכן דבר ונתנך ה' לראש ולא לזנב (שם כח) (ואומר) [כיוצא בדבר אתה אומר ולהיותך עם קדוש וגו' כאשר דבר והיכן דבר] והייתם לי קדושים וגו' (ויקרא י). כיוצא בדבר אתה אומר שמעו שמים והאזיני ארץ כי ה' דבר (ישעיה א) והיכן דבר האזינו השמים ואדברה (דברים לב). כיוצא בדבר אתה אומר ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו כי פי ה' דבר (ישעיה מ) והיכן דבר ראו עתה כי אני אני הוא (דברים לב). כיוצא בדבר אתה אומר ואם תמאנו ומריתם וגו' והיכן דבר והבאתי עליכם חרב נוקמת וגו' (ויקרא כו). כיוצא בדבר אתה אומר בלע המות לנצח וגו' (ישעיה כה) והיכן דבר אני אמית ואחיה וגו' (דברים לב). כיוצא בדבר אתה אומר אז תתענג על ה' וגו' (ישעיה נח) והיכן דבר ירכיבהו על במותי ארץ וגו' (דברים לב). כיוצא בדבר הנה באה ונהיתה נאם ה' הוא היום אשר וגומר (יחזקאל לט) והיכן דבר אשכיר חצי מדם (דברים לב). כיוצא בדבר אתה אומר וישבו איש תחת

גפנו

הגהות הגר"א פי"ב (א) להיות לו לעם סגולה והיכן דבר והייתם לי סגולה:

התורה והמצוה

והיה ראוי לומר אם יאמרו, כי הוא ספק אם יאמרו, מזה הוציא שבדברים שעתידים לומר כן כי התורה השכחת מפיהם ולא ידעו טעם המצוה, ודבר זה מבואר אצלי בארך בפי' הספרא ויקרא (סי' יב), ובדרך הפי' פי' שמפני שטעם הפסח היה להורות על בטול מזל טלה שהיו עובדים אותו. וא"כ בדורות האחרונים ידעו טעם המצוה, אבל בדורות עני במיהם שכבר ילכו בדרך התורה והאמונה, ישאלו מה טעם לעבודה כזאת

כמא די מליל ותטרון ית פלחנא הדין : כו ויהי ארי יימרון לכון בניכון מה פלחנא הדין לכון : כז ותימרון דבח חיס הוא קדם יי די חס על בתי בני ישראל במצרים כד חוה מחי ית מצראי וית בתנא שיזיב וכרע עמא וסגידו : כח ואזלו ועבדו בני ישראל כמא דפקיד יי ית משה ואהרן כן עבדו :

והוה

מכלתא פרשה יב

גפנו וגו' (מיכה ד) . והיכן דבר ונתתי שלום בארץ (ויקרא כו) . כיוצא בדבר אתה אומר ולא יהיה שריד וגו' (עובדיה א) והיכן דבר וירד מיעקב והאביד שריד וגו' (במדבר כד) . כיוצא בדבר אתה אומר וה' פקד את שרה וגו' (שם יז) והיכן דבר אבל שרה אשתך וגו' (בראשית כא) . כיוצא בדבר אתה אומר ויעש ה' לשרה וגו' (שם כא) והיכן דבר [ב](ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית וגו' (שם א)) . כיוצא בדבר אתה אומר ומכרתי את בניכם ואת בנותיכם וגו' (יואל ד) והיכן דבר ויאמר ארור כנען וגו' . כיוצא בדבר אתה אומר וה' אמר לכם לא תספון וגו' (דברים יז) והיכן דבר כי אשר ראיתם וגו' (שמות יד) . כיוצא בדבר אתה אומר זאב וטלה ירעו כאחד וגו' (ישעיה סה) והיכן דבר והשבתי חיה רעה מן הארץ (ויקרא כו) . כיוצא בדבר אתה אומר מן הגוים אשר אמר ה' (מ"א יא) והיכן דבר לא תתחתן בם (דברים ז) . כיוצא בדבר אתה אומר אז אמר שלמה ה' אמר וגו' (מ"א ח) והיכן דבר כי בענן אראה על הכפרת (ויקרא טז) . כיוצא בדבר אתה אומר והיו לי אמר ה' (מלאכי ג) והיכן דבר והייתם לי סגלה (שמות יט) . כיוצא בדבר אתה אומר והיה כל אשר יקרא בשם וגו' (יואל ג) והיכן דבר וראו כל עמי הארץ (דברים כח) . כיוצא בו וגם מהם אקח לכהנים ללוים אמר ה' והיכן אמר הנסתרות לה' אלהינו וגו' (דברים כט) [ג](אף כאן אתה אומר והיה כי תבואו אל הארץ וגו' תלה הכתוב לעבודה הזאת מביאתן לארץ ולהלן) :

(כו) והיה כי יאמרו אליכם בניכם בשורה רעה נתבשרו ישראל באותה שעה שסוף התורה עתידה להשתכח ויש אומרים בשורה טובה נתבשרו ישראל באותה שעה שהן עתידין לראות בנים ובני בנים להם [ד](שנאמר) ויקד העם וישתחוו וגו' למה השתחוו משום שנאמר וחמושים עלו בני ישראל אחד מחמשה וי"א אחד מחמשים וי"א אחד מחמש מאות עלו . ר' נהוראי אומר העבודה ולא אחד מחמש [ה]מאות עלו שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך וגו' (יחזקאל טז) וכתיב ובני ישראל פרו וישרצו (שמות א) שהיתה אשה אחת יולדת ששה בנים בכרס אחד ואתה אומר אחד מחמש מאות עלו . ואימתי מתו בשלשת ימי אפלה כתיב לא ראו איש את אחיו שהיו קוברין מתיהן והודו ושבחו שלא ראו אויבים ושמחו במפלתם :

(כז) [ו]ואמרתם זבח פסח הוא לה' רבי יוסי הגלילי אומר ראויין היו שנאיהם של ישראל כליה במצרים עד שגמר [ז](אחד מהם) את פסחו : [ח](ואמרתם זבח פסח הוא) ללמדך שכל מי ששומע הנסים האלו שעשה הקב"ה לישראל במצרים צריך לשבח (וגומר) ואומר ויספר משה לחותנו וגומר ויחד יתרו (וגו') :

(כח) וילכו ויעשו ליתן שכר להליכה ושכר לעשיה ויעשו וכי כבר עשו אלא משקבלו עליהם לעשות מעלה עליהם כאלו עשו (וגומר) . כאשר צוה ה' [ט]להודיעך שבחן שכשם [י](שאמרו להם משה) ואהרן כן עשו

דבר

הגהות הגר"א פי"ב (ב) והנה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה : (ג) מיותר : (ד) ואמרתם זבח פסח כו' ר' יוסי הגלילי כו' דלהלן עד ויחד יתרו שייך כאן ואח"כ צ"ל ד"א ויקד כו' : (ה) ולא אחד מחמשת אלפים : (ו) שייך לעיל קודם ויקוד (כנ"ל באות ד'): (ז) האחרון : (ח) ויקוד העם וישתחוו ללמדך כו': (ט) וגו' : (י) שנאמר למשה ואהרן כו' :

התורה והמצוה

הזאת, שכבר נמחה שם ע"ז ונשכח כל זכר לה ולמה תתמיד מצוה זאת בימיהם, והיא בשורה טובה שיראו בנים ובני בנים אשר לא יהיו כאבותם דור סורר ומורה, ומ"ש ויקד העם וישתחוו פי' חז"ל מפני שמתו הרבה מרשעי ישראל בשלשת ימי אפלה והיו כולם מוכנים לכליון רק נגאלו ע"י מצות הפסח שעל ידו פסח על בתי ב"י, ועז"א להם שצריך לשמור חק מצות הפסח לדורות לזכור את הנס אשר נעשה להם על ידו, והשיבו לבניהם אשר ישאלו מה העבודה הזאת לכם, ר"ל למה התחייבתם בעבודה הזאת לדור האחרון, והשיבו ואמרתם זבח פסח הוא וכו' ואת בתינו הציל, כי גם בתינו היו בסכנה רק ה' הצילם ע"י מצות הפסח. והנה היה נמצא בישראל גם צדיקים כמו שבט לוי והזקנים שלא עבדו ע"ז אלא היו רצוים לגאלה והם נקראים בשם בני ישראל, וההמונים נקראים בשם עם, וההמונים הם היו צריכים

אל

וְאַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃ ס ששי כט וַיְהִי ׀ בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיהוָה הִכָּה כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ ל וַיָּקָם פַּרְעֹה לַיְלָה הוּא וְכָל־עֲבָדָיו וְכָל־מִצְרַיִם וַתְּהִי צְעָקָה גְדֹלָה בְּמִצְרָיִם כִּי־אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין־שָׁם מֵת׃ לא וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ °צְּאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַּם־אַתֶּם גַּם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה

°הצ' דגושה

כדברכם

בעל הטורים

(כט) בחצי הלילה ג' במסורה. הכא ואידך ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש לומר שגם כאן הרדו חרדה גדולה ואידך גבי שמשון ויקם בחצי הלילה בענינא דעזה לומר לך שהקב"ה עושה נס לצדיקים בחצי הלילה: (לא) קומו צאו ב' במסורה. דין ואידך קומו צאו מן המקום הזה גבי לוט מה התם הוציאום המלאכים בעל כרחם אף כאן נמי:

רש"י

ג ואהרן כן עשו: (כט) וה'. כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו ד שהוי"ו לשון תוספת הוא כמו פלוני ופלוני: הכה כל בכור. אף של אומה אחרת והוא במצרים: מבכור פרעה. אף פרעה בכור היה ונשתייר מן הבכורים ועליו הוא אומר (שמות ט) בעבור זאת העמדתיך: עד בכור השבי. שהיו שמחין לאידם ה של ישראל. ועוד שלא יאמרו יראתנו הביאה הפורענות ובכור השפחה בכלל היה שהרי מנה מן החשוב שבכלן עד הפחות ובכור השפחה חשוב מבכור השבי: (ל) ויקם פרעה. ממטתו: לילה. ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום: הוא. תחלה ואח"כ עבדיו מלמד שהיה הוא מחזר ו על בתי עבדיו ומעמידן: כי אין בית אשר אין שם מת. יש שם בכור מת אין שם בכור גדול שבבית קרוי בכור שנאמר (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו. ד"א מצריות מזנות תחת בעליהן ז ויולדות מרווקים ח פנויים והיו להם בכורות הרבה פעמים חמשה לאשה אחת כל אחד בכור לאביו: (לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה. מגיד שהיה מחזר ט על פתח העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי: גם אתם. הגברים: גם בני ישראל. הטף: ולכו עבדו וגו' כדברכם. הכל כמו שאמרתם ולא כמו שאמרתי אני בטל לא אשלח בטל מי ומי ההולכים בטל רק צאנכם ובקרכם יצג גם צאנכם

שפתי חכמים

במיניהם: ג דס"ד דמשה ואהרן שאינן בכלל שנאמר לא נצטוו ולא עשו קמ"ל כן עשו מיותר דכוילכו ויעשו קאי: ד הרא"ם נתן טעם לשאר מקומות שנאמר וה' הוא ובית דינו בפרשת וירא בפסוק וה' המטיר: ה הא דצריך לשני טעמים אלו עיין לעיל ושם מפורש: ו (נח"י) והא דעבדיו לא היו מעמידין את פרעה אע"פ שבהם היתה עיקר המכה דכתיב אין בית וגו' יש לומר לפי שהם אמרו כבר שלח את האנשים וגו' הטרם תדע וגו' ולא שמע אליהם לכך הוצרך הוא להעמידם: ז וקשה דאם כן יוכלו לומר משה בדאי הוא שהרי גם אחרים שאינם בכורים מתים, וי"ל שמשה אמר להם שכולם בכורים היו לפי שהיו נשותיהם מזנות וכו' וכל זה כדי להראות פחיתותם וטומאתם. מהרש"ל: ח פנויים הוא פירושו של רווקים: ט דאל"כ ויקרא אל משה מבע"ל כמו ויקרא אל משה וידבר ה' אליו כי למשה פירושו בעבור משה

התורה והמצוה

אל הפסח כמ"ש ריה"ג משכו ידיכם מע"ז, ויקד העם וישתחוו, כי הם היו חייבים כליה ויקדו על שמתו מהם במגפה ועל שיתרם נגאלו, וגם בני ישראל הצדיקים שהם לא היו בכלל כליה, הלכו ועשו כאשר צוה ה' את משה ואהרן, ועז"א להודיע שבחן כשם שאמרו להם משה ואהרן כן עשו, ואף שלא היו צריכים לבטל ע"ז שבקרבם, הלא ראו שגם משה ואהרן כן עשו אף שהיו צדיקים, ומ"ש וילכו ויעשו, שמה שקבלו עליהם לעשות נתקבל כאלו כבר עשו בפועל, ועוד אמרו ליתן שכר להליכה ושכר לעשיה, זה דרשו ממ"ש וילכו ויעשו ב"י, ועפ"י כללי הלשון היה צ"ל וילכו בני ישראל ויעשו, ובארתי זה בפי' הספרא (ויקרא סי' א), וכן מ"ש אף משה ואהרן כן עשו בנוי על יסוד המוסד בלשון, שמלת היחס צריך לבא כפול עם כל שם ושם והיה צ"ל את משה ואת אהרן ובארתי זה באורך אחרי (סי' ח): עט (כט) ויהי בחצי הלילה. יוצרו חלקו התבאר בפי' הספרא (צו סי' מד) עפ"י כללי הלשון, וה' הכה כל בכור דרך הלשון תמיד להקדים את הפעל אל השם, וכשמקדים את השם בא לדייק את השם (אילת השחר פרק יב), וכיל"ל ויך ה' כל בכור ודייק ה' הכה ה' בעצמו לא ע"י שליח כמ"ש

והכיסי

תַּהֲוֵה בְּפַלְגוּת לֵילְיָא וַיְיָ קְטַל כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַּעֲתִיד לְמִתַּב עַל כָּרְסֵי מַלְכוּתֵהּ עַד בּוּכְרָא דְשִׁבְיָא דִּי בְּבֵית אֲסִירֵי וְכֹל בּוּכְרָא דִבְעִירָא: ל וְקָם פַּרְעֹה לֵילְיָא הוּא וְכָל עַבְדוֹהִי וְכָל מִצְרַיִם וַהֲוַת צְוָחְתָא רַבְּתָא בְּמִצְרַיִם אֲרֵי לֵית בֵּיתָא דִּי לָא הֲוָה תַּמָּן מִיתָא: לא וּקְרָא לְמשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לֵילְיָא וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִגּוֹ עַמִּי אַף אַתּוּן אַף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִזִילוּ פְּלָחוּ קֳדָם יְיָ

מכלתא פרשה יג

(דבר אחר) מה ת"ל כן יא(אלא אף משה ואהרן עשו כן:

(פרשה יג) עט (כט) ויהי בחצי הלילה יוצרו חלקו א(למה נאמר לפי שנאמר ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא וגומר (שמות יא) וכי אפשר לבשר ודם לעמוד על חציו של לילה אלא א"כ יוצרו הלקו רבי יהודה בן בתירה אומר) היודע שעותיו ועתותיו הוא חלקו. רבי אליעזר אומר נאמר כאן לילה ונאמר להלן (חצות) [לילה] מה ב(להלן) עד חצות אף ג(כאן) עד חצות: וה' הכה כל בכור שומעני על ידי מלאך או על ידי שליח ת"ל והכיתי כל בכור לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח: וה' הכה כל בכור בארץ מצרים אפילו ממקומות אחרים. בכורי מצרים שהן במקומות אחרים מנין ת"ל למכה מצרים וגו' (תהלים קלו). בכורי וזם כוש ופוט ולוד מנין תלמוד לומר ויך כל בכור במצרים וגו' (שם עח). מבכור פרעה היושב על כסאו בא הכתוב ללמדך על פרעה שהוא בכור. או לא בא אלא ללמד על בנו שהוא בכור. כשהוא אומר היושב על כסאו הרי בנו אמור ומה תלמוד לומר מבכור פרעה בא הכתוב ללמדך שהוא בכור והוא נשתייר מכל הבכורות ועליו הכתוב אומר ואולם בעבור זאת העמדתיך. בעל צפון נשתייר מכל היראות בשביל לפתות לבו של מצרים. עליהם הוא אומר משגיא לגוים ויאבדם (איוב כ): עד בכור השבי. וכי שבויים מה חטאו אלא שלא יהו השבויין אומרים יראתנו הביאה ד(עליו) את הפורענות. קשה יראתן שעמדה על (עצמן) [עצמה]. קשה יראתנו שלא שלטה בנו הפורענות ה(ללמדך) שכל גזרות שהיה פרעה גוזר על ישראל היו השבויין שמחין בהם שנאמר שמח לאיד לא ינקה (משלי יז) וכתיב בנפול אויבך אל תשמח (שם כד) וכתיב בן אדם יען אשר אמרה צר על ירושלים האח וגו' (יחזקאל כו) וכתיב לכן כה אמר ה' צבאות הנני אליך צור והעליתי עליך גוים רבי' כהעלות הים לגליו. ולא שבויים בלבד אלא אפי' עבדים ושפחות שנאמר עד בכור השפחה. וכל בכור בהמה וכי בהמה מה חטאת אלא שלא יאמרו המצרים יראתנו הביאה עלינו זה הפורענות קשה יראתנו שהביאה עלינו את הפורענות. קשה יראתנו שעמדה לעצמה. ו(קשה יראתנו שלא) שלטה בה פורענות:

פ (ל) ויקם פרעה שומע אני בשלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות ת"ל לילה. ז(אי לילה) שומע אני ע"י שרים ושרות תלמוד לומר הוא וכל עבדיו מגיד שפרעה מחזר על בתי עבדיו ועל כל בתי ח(ישראל) ומעמידן אחד אחד ממקומו: ותהי צעקה גדולה. כענין שנאמר והיתה צעקה גדולה. כי אין בית אשר אין שם מת. רבי נתן

הגהות הגר"א (יא) עשו: פי"ג (א) לפי שא"א לב"ו לעמוד על חצי של לילה אבל היודע כו' (ובהע"א מ' נ"א בזה): (ב) כאן: (ג) להלן: (ד) עליהן: (ה) וללמדך: (ו) ולא שלטה: (ז) מיותר: (ח) מצרים:

התורה והמצוה

והכיתי כל בכור אני ה' (כנ"ל סי' מ"ה), ומ"ש מבכור פרעה היושב על כסאו היה די שיאמר וה' הכה כל בכור היושב על כסא פרעה עד בכור השבי, אולם רצה ללמדנו שבמצרים לא עלה למלכות מי שאינו בכור, והא באור למה ישב על כסאו שזה מלמד שהוא בכור פרעה, כי רק הבכורות הוקדשו לשבת על כסא המלוכה, ומזה ידעינו שגם פרעה עצמו היה בכור והוא לבדו נשאר מכל הבכורות, ומ"ש עד בכור השבי ולמעלה אמר עד בכור השפחה, משה בדברו אל פרעה הזכיר לו בכור השפחה שזה נוגע להמצריים שהם קנין כספם, לא בכור השבוים שהם זרים ואין נוגע להם בזה, ובהספור הוסיף הדום שגם בכור השבי מתו שהם פרותים בעיני המצריים מבכור השפחה וזה שלא יאמרו שיראתם הצילה אותם, כי השבוים שהיו מארצות אחרות היו להם ע"ז אחרות, ובכור השפחה מתו שהיו שמחים לאידם של ישראל והיו משעבדים בהם כמ"ש במדרש, ובכור הבהמה מתו כי בכורי הבהמה היו מקודשים לע"ז ושלא יאמרו קשה יראתם:

פ (ל) ויקם פרעה. מספר: א] שפרעה קם בלילה ודרך מלכים לעמוד בג' שעות, ב] שקם הוא קודם לעבדיו, והוא הקים אותם, שע"ז מורה מלת הוא הנוסף שהוא היה הקודם בקימה והמעורר את

עבדיו

כְּדַבֶּרְכֶם: לב גַּם־צֹאנְכֶם גַּם־בְּקַרְכֶם קְחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וָלֵכוּ וּבֵרַכְתֶּם גַּם־אֹתִי: לג וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל־הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן־הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים: לד וַיִּשָּׂא הָעָם אֶת־בְּצֵקוֹ טֶרֶם יֶחְמָץ מִשְׁאֲרֹתָם צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם

בעל הטורים

(לג) למהר ג' במסורה. הכא ואידך ובנאים על ההרים למהר. למהר שלל חש בז. שהמצרים היו ממהרים לשלחם כנגאים וישראל היו ממהרים לשלול ולבוז בז: (לד) צרורות ב' במסורה. הכא ואידך צרורות עד יום מותן אלמנות רמז

שפתי חכמים

משם: ץ דאל"כ מה היה צריך לברכתם כיון שבלא את העם: ב אבל לא בשביל איסור חמץ שהרי בפסח מצרים לא היו מוזהרים מלהיות חמץ בבית. א"נ דק"ל נצ"ל טרם יחמץ הל"ל טרם שאפו ע"ז פירש המצריים כו' כלומר מ"ה כתיב טרם

רש"י

לאנכם גם בקרכם קחו. ומהו כאשר דברתם (שמות י) גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות: (לב) וברכתם גם אותי. התפללו עלי שלא אמות י שאני בכור (מכילתא): (לג) כלנו מתים. אמרו לא כגזרת משה הוא שהרי אמר ומת כל בכור וכאן אף הפשוטים מתים ה' או י' בבית אחד (מכילתא): (לד) טרם יחמץ. המצריים לא הניחום ב לשהות כדי חימוץ: משארתם. שירי מצה ומרור

מכלתא פרשה יג

נתן אומר וכי לא היו שם בתים אשר אין שם בכורות אלא כיון שהיה הבכור מת לאחד מהן היו עושין לו איקונין ומעמידו בביתו ואותו היום נשחקות ונדקות ונזרות. והיה אותו היום קשה להן כיום הקבורה. ולא עוד אלא שהיו המצרים מקוברים בבתיהם והיו כלבים באין לשם ומהטטין ומוציאין את הבכורות מתוך כוביהן ומתעתעין בהם והיה אותו היום קשה להם כיום הקבורה:

פא (לא לב) ויקרא למשה ולאהרן מגיד שהיה פרעה מחזר ושואל בכל ארץ מצרים היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי. ויאמר קומו צאו. אמר לו משה מוזהרין אנו שלא לצאת אלא בפרהסיא שנאמר ואתם לא תצאו וגו'. ד"א ויקרא למשה ולאהרן למה נאמר לפי שהיה אומר לו פרעה לך מעלי ויאמר משה כן דברת יפה דברת ובזמנו דברת לא אוסיף עוד ראות פניך אלא וירדו כל עבדיך אלה. שאין ת"ל אלה אלא שסופך עתיד להיות בראשם ולירד בראשונה (אלא) מלמד שמשה חלק כבוד למלכות וכן הקב"ה אמר לו הלוך כבוד למלכות שנאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל פרעה. צום לחלק כבוד למלכות (שכן) [וכן] מצינו ביוסף שחלק כבוד למלכות שנאמר אלהים יענה את שלום פרעה (בראשית מא). וכן יעקב חלק כבוד למלכות שנאמר ויתחזק ישראל וישב על המטה (שם מח). וכן אליהו חלק כבוד למלכות שנאמר וישנס מתניו וירץ (לקראת) [לפני] אחאב. וכן חנניה מישאל ועזריה חלקו כבוד למלכות

התורה והמצוה

עבדיו, ומ"ש ותהי צעקה ר"ל שהיה באופן שנאמר למעלה והיתה צעקה גדולה אשר כמהו לא נהיתה, ומ"ש אשר אין שם מת, ועל דבר המתהדם כאוי שיאמר אין בית אשר לא היה שם מת, פי' שבכל בית היה תמיד מת קבור מכבר ואיקונין שלו תלוי בבית, והמתים נלקו ע"י הכלבים שזה רמז במ"ש ולכל ב"י לא יחרץ כלב לשונו הגם שהרגו לשונם על המצריים ועל מתיהם:

פא (לא) ויקרא למשה. כבר בארתי (ויקרא סימן א) שקרא שאחריו אל מורה שהיה הקרוא קרוב אל הקורא, וקרא שאחריו למ"ד מורה שהיה רחוק ממנו, ובמכת הבך אמר ויקרא אל משה שאז נזדמן משה לפני פרעה, ופה אמר ויקרא למשה כי משה לא נמצא לפניו כמו שא"ל לא אוסיף עוד ראות פניך, ומבואר שהולך לחזר בכל א"י לשאול היכן משה ואהרן שרוים, ומ"ש ולכו עבדו כדברכם ואמר שנית קחו כאשר דברתם, כי תחלה הסכים פרעה שילכו הם ומקניהם ויניחו את הטף, ואחר מכת החשך הסכים שילכו עם הטף ויניחו את המקנה, ושם בארתי שזה היה לפי דעת פרעה שיש פועל טוב ופועל רע ולעבודת פועל הטוב א"צ קרבנות ולעבודת פועל הרע אין לקחת הטף כנ"ל, ועתה נגד מ"ש תחלה שלא ישלח הטף אמר לכו עבדו כדברכם בנערינו ובזקנינו, ונגד מ"ש אח"ז שלא ישלח המקנה אמר גם צאנכם

ה׳ כְּמָא דְהֲוֵיתוּן אָמְרִין: לב אַף עָנְכוֹן אַף תּוֹרְכוֹן דְּבָרוּ כְּמָא דִי מַלֶּלְתּוּן וְאֱזִילוּ וְצַלּוֹ אַף עֲלָי: לג וּתְקִיפַת מִצְרַיִם עַל עַמָּא לְאוֹחָאָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן מִן אַרְעָא אֲרֵי אָמְרוּ כֻּלָּנָא מֵיְתִין: לד וּנְטַל עַמָּא יָת לֵישֵׁיהוֹן עַד לָא חֲמַע מוֹתַר אַצְוָתְהוֹן צְרִיר בלבשיהון

מכלתא פרשה יג

למלכות שנאמר באדין (נפקין שדרך מישך וגו׳ (דניאל ג) כד) קרב נבוכדנצר לתרע אתון נורא ענה ואמר שדרך מישך ועבד נגו עבדוהי די אלהא עלאה פוקו ואתו ט וכן דניאל חלק כבוד למלכות שנאמר וכמקרביה לגובא לדניאל בקל עציב זעיק וגו׳ אדין דניאל עם מלכא וגו׳ (שם י): ויאמר קומו צאו אני אמרתי מי זמי ההולכים ואתם אמרתם בנערינו ובזקנינו נלך קומו צאו מתוך עמי. אני אמרתי רק צאנכם ובקרכם יוצג ואתם אמרתם גם אתה תתן בידנו וגו׳. קחו מה שדברתם ולכו וברכתם גם אותי והתפללו עלי שתכלה מעלי הפורענות:

פב (לג) ותחזק מצרים על העם מגיד שהיו טורדין אותם לצאת בבהלה. כי אמרו כלנו מתים. אמרו ולא כמדת משה. משה אמר ומת כל בכור בארץ מצרים והיו סבורין שכל מי שיש לו ד׳ או ה׳ בנים אין מת אלא הבכור שבהם והם לא היו יודעין שנשותיהן חשודות בעריות וכולן בכורים מרווקים אחרים הן עשו בסתר והקב״ה פרסם אותם. והרי דברים ק״ו ומה אם מדת פורענות מועטת העושה בסתר הקדוש ב״ה מפרסמו. מדה טובה מרובה עאכ״ו:

פג (לד) וישא העם את בצקו טרם יחמץ. מגיד שלשו את העיסה ולא הספיקו לחמצה וכן אתה מוצא לעתיד לבא דכתיב (כלם מנאפים כמו תנור בוערה מאופה) ישבות מעיר מלוש בצק עד חומצתו (הושע ז). (וכתיב יום מלכנו החלו שרים חמת מיין וגו׳). משארותם אלו שירי מצה ומרור. אתה אומר כן או אינו אלא שירי פסחים כשהוא אומר ולא

הגהות הגר״א פי״ג (ס) באדין נפקין שדרך מישך וגו׳:

התורה והמצוה

לאתכם קחו כאשר דברתם, ונגד מ״ש משה גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות, אמר קחו, ר״ל גם קחו ממני, שהלוקח הוא מן הנותן, ונגד מה שזה היה השירה בעיני פרעה כי אם יעבדו עם הסף לפועל הטוב א״ל זבחים ועולות, אמר וברכתם גם אותי, ר״ל שאם עמכם ייטיב פועל הטוב הלא עמי הרע פועל הרע, ויהיו הזבחים למענו שתכלה מעלי הפורעניות, שבזה צריך לכפר פני פועל הרע ולהסיר קצפו וחמתו:

פב (לג) ותחזק מצרים. כבר כתב הראב״ע שמדרך השכל משה ואהרן לא היו בליל ט״ו בארץ רעמסס רק בעיר המלוכה, [וצ״ל שהם עשו את הפסח בפ״ע כי גם שם נמצאו מב״י], ויצאו משם ביום אחר הכות במכות ה׳, ופרעה נתן להם רשות לצאת, ואז הלכו שלוחי פרעה לרעמסס [שידוע עוד היום שבין מצרים הישנה שיש שם אוצרות יוסף עד רעמסס הוא מהלך שש פרסאות] והגיעו לשם בחצי היום, ואחר שנודע להמצריים רשות פרעה שלדו אותם בבהלה לצאת תיכף ולא הניחום להכין צדה לדרך, באשר לפי דעתם מתו גם הבנים שאינם בכורים, שלא ידעו שנשיהם מזנות, וחשבו שימותו כולם, וע״כ לא שלחם ע״מ לשוב כמ״ש פרעה לכו עבדו את ה׳ רק גרשום בהחלט. ובזה נכונו שני הכתובים מ״ש הוציאך ה׳ ממצרים לילה זה היה מצד רשות פרעה, ומ״ש שיצאו בעצם היום זה היה מצד גרוש המצריים:

פג (לד) וישא העם את בצקו טרם יחמץ, משמע שרצו להחמיצה רק שלא הספיק השעה, כמ״ש במכילתא שלא הספיקו לחמצה, ומזה משמע שמ״ש ריה״ג לקמן (סי׳ קג) שבמצרים לא נהג איסור חמץ רק יום אחד, היינו יום ארבעה עשר והלילה שלאחריו, וזה נראה משני טעמים: א] שקודם מ״ת היה הלילה הולך אחר היום כמו שדברתי על זה במק״א, ב] שבקדשים הלילה הולך אחר היום כמ״ש בחולין (דף כג), ובודאי היה אזהרת חמץ מיום י״ד דהא אסור לשחוט את הפסח על החמץ, והרי במה שחשב במשנה (פסחים דף צו) דברים שבין פסח מצרים לפסח דורות לא חשב שפסח מצרים נשחט על החמץ, וא״כ מבואר שהיו אסורים בחמץ משש שעות ולמעלה דר׳ ישמעאל מוכיח למעלה (סי׳ כ״ו) ופסחים (דף ה) דחמץ אסור משש שעות ולמעלה מן לא תשחט על חמץ דם זבחי, ועז״א ולא יאכל חמץ היום היינו יום י״ד ולילה שאחריו שבלילה התחילה יציאתם, ועז״א בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות, כי אם לא ט״ו היה נחשב ליום ארבעה עשר, [ומסולק קושית התוס׳ בברכות (דף ט ע״ב)], וע״כ רצו להחמיץ העסה ולא הספיק השעה, אולם המפרשים פי׳ דברי ריה״ג שמ״ש פסח מצרים אין חמוצו נוהג אלא יום אחד היינו יום ט״ו שבו יצאו, ולפ״ז צ״ל שמ״ש שלשו את העסה ולא הספיקו לחמצה היינו שלשו ע״מ לאפותה מיד שלא תחמץ רק כי גורשו ממצרים ולא יכלו לאפותה, ומ״ש ולא הספיקו לחמצה זה היה בנס, ועז״א

בְּשִׂמְלֹתָם עַל־שִׁכְמָם׃ לה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאֲלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת׃ לו וַיהוָה נָתַן אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת־מִצְרָיִם׃ פ לז וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס סֻכֹּתָה

כשש

בעל הטורים

לאלמנות שיכסו פניהם בשמלה: וינצלו את מצרים. בגימטריא עשאוה כמצולה שאין בה דגים: סכתה ב' הכרים מרעמסס

רש"י

ל ומרור (מכילתא): על שכמם. אע"פ שבהמות הרבה הוליכו עמהם מחבבים היו את המצות (מכילתא): (לה) כדבר משה. שאמר להם במצרים (שמות יא) וישאלו איש מאת רעהו: ושמלת. אף הן היו מ חשובות להם מן הכסף ומן הזהב ב והמאוחר בפסוק חשוב (מכילתא): (לו) וישאלום. ס אף מה שלא היו שואלים מהם היו נותנים להם אתה אומר אחד טול שנים ולך: וינצלו. ורוקינו: (לז) מרעמסס סכותה. ע ק"ך מיל היו ובאו שם לפי שעה שנאמר (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים: הגברים. פ מבן עשרים שנה ומעלה.

ערב

שפתי חכמים

שרם להודיע אותנו כי כ"כ היו המצרים ממהרים כו': ל אבל לא שירי פסח דא"כ הוא נותר וחייב שרפה: מ דא"כ ושמלות למ"ל דאם כסף וזהב שאילום כ"ש שמלות אלא וכו'. ומהרש"ל פירש מדלא צוה הקב"ה שישאלו שמלות ש"מ שלא היו חשובות לכך לא אמר הקב"ה שישאלו אלא כסף וזהב כדי לקיים ואח"כ יצאו ברכוש גדול וישראל מעצמם היו שואלים מהם הבגדים לפי שהעני שלא היה לו בגד על בשרו לא היה נותן עיניו על כסף וזהב אלא לשאול מהם בגד או כתונת ועי"פ שהשובות היו כו' ר"ל בעיני מצרים היה זה דבר גדול וחשוב להשאיל להם לפי שהיו מובדלים מישראל במלבושיהן ובמנהגיהם לפיכך כשהיה המצרי משאיל הבגד לישראל היה יודע בודאי שלא יחזירה לו לפי שהישראל ישנה הבגד ואפ"ה השאילום לכ"ש שהיו חשובות לכן ר"ל למצרים ולא לישראל אבל כסף וזהב לא היה כל כך חשוב בעיניהם לפי שהיו סבורים שיחזרו להם: ב וקשה והלא אבל שהם ושעורה מונה החשוב קודם. וי"ל דכאן אין לומר החשוב קודם דאו כוה זו ואצ"ל זו שהרי הלוה להם החשוב מכ"ש שילוה להם השפל (מהרש"ל): ס מדכתיב בהלה וישאלו ממצרים וגו' ואח"כ כתיב וה' נתן את חן העם וגו' ר"ל שנתן להם חן בעיניהם והשאילום ומה צריך תו למכתב וישאילום אלא לרבות אף מה וכו': ע דלא היה צריך למכתב מרעמסס דהא הם היו ברעמסס כדכתיב בפ' ויגש אלא לומר לך ק"ך מיל היו וכו': פ דהא בפרשת במדבר מנאן מבן ך' ולמעלה ולא היו יותר אלא כמו הכא והכל היה בשנה אחת ואי אמרת דהכא מנאן מי"ג שנה א"כ התם כשמנאן מבן ך' לא יהיה כל כך הרבה כמו הכא

דהא

מכלתא פרשה יג

ולא תותירו ממנו עד בקר הרי שירי פסח אמור ומה אני מקיים משארותם צרורות בשמלותם אלו שירי מצה ומרור. צרורות בשמלותם על שכמם ר' נתן אומר [וכי] לא היתה שם בהמה והרי כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר ומה ת"ל על שכמם. אלא שהיו מחבבין את המצות: פד (לה) ובני ישראל עשו וכי מה אמר להם משה במצרים הרי הוא אומר דבר

נא

התורה והמצוה

ועז"א וכן לעת"ל, ר"ל שהיה רמז בזה שלא שלט בהם יצה"ר להתפיאם בדרך, שזה נמשל במשל החמצת העסה כמ"ש גלוי וידוע שרצוננו לעשות רצונך אלא שאור שבעסה מעכב, ובהשגחת ה' שבא מעיר הוא היצה"ר מלוש בצק עד חומצתו ולא נתחמצה העסה, וכן לא שלט בם יצה"ר. וכן יהיה לעת"ל:

ומ"ש משארותם. פי' הראב"ע שהוא הכלי שבו העסה כמו ברוך טנאך ומשארתך, ולמ"ש בת"י שנאספו מהוס השמש י"ל ששמו העוגות בכליהם על שכמם נגד השמש ונאפה מחום השמש שהיה בוער ביום ההוא, ובמכילתא פי' משארותם הנשאר ממצה ומרור טענו על שכמם, ולא שמוהו על הבהמות משום חבוב מצוה, והרשב"ג פי' משום שבהמותם היו טעונות כלי כסף וכלי זהב, וי"ל שעז"א וב"י עשו כדבר משה וישאלו וכו', ר"ל שלכן לא יכלו לטעון על הבהמות:

פד (לה) ובני ישראל עשו כדבר משה. קדימת השם אל הפעל מורה שעשו כן מקודם (כמ"ש באילת השחר כלל קי"ז), כי בעת היציאה לא היה פנאי לזה, ועמ"ש למעלה. וי"ל עוד כי יש הבדל בין בני עם ובין שם בני ישראל שבני ישראל הם הגדולים ועם הם ההמונים, שהעם העניים לא ערב לבם ללכת לשאול מאת המצרי רק בני ישראל שהם העשירים שהיו בטוחים אצלם והיו להם בתים ושדות שנשארו למשכון הם הלכו לשאל, אבל ה' נתן גם חן העם העניים בעיני מצרים עד שהשאילו אותם, ועי"ז אמר במכלתא

בִּלְבָשֵׁיהוֹן עַל כַּתְפֵיהוֹן: לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבַדוּ כְּפִתְגָמָא דְמשֶׁה וּשְׁאִילוּ מִמִּצְרָיִם מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין: לו וַיְיָ יְהַב יָת עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָיִם וְאַשְׁאֵילֻנּוּן וְרוֹקִינוּ יָת מִצְרָיִם: לז וּנְטַלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס לְסֻכּוֹת כְּשִׁית מְאָה אַלְפִין

מכלתא פרשה יג

יא באזני העם וכן עשו:
וישאלוממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות שאין ת"ל ושמלות אלא הכסות היתה חביבה עליהם יותר מכסף וזהב:
(לו) וה' נתן כמשמעו [י](דברי ר' ישמעאל) לא הספיקו לומר השאילני עד שהוא נותן לו'. רבי יוסי הגלילי אומר האמינו בם שהיו אומרים ומה באפלה לא עשו עכשיו הן נחשדין. רבי אליעזר בן יעקב אומר רוח הקדש שרתה עליהם והוא אומר השאילני כלך הסונת במקום פלוני והוא מוציא ונותן לו. ואין חן אלא רוח הקדש שנאמר (ונתתי) [ושפכתי] על בית דוד (רוח חן) ועל [יושב] ירושלים רוח חן וגו' (זכרי' יב). רבי נתן אומר אינו צריך [י](כך) אלא וישאילום מה שלא שאלום היו משאילים אותם היה אומר לו תן לי חפץ פלוני והיה אומר לו טול לך ואחר כיוצא בו:
וינצלו את מצרים מלמד שעבודה זרה שלהם נתכת ובטלה וחזרה לתהלתה. ומנין שבזת הים גדולה מזו. שנא' ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים (יחזק' ט"ז). בעדי זו מצרים. עדיים זו בזת הים. ואומר כנפי יונה נחפה בכסף (תהלים סח) בזת מצרים. ואברותיה בירקרק חרוץ זו בזת הים. [יא]תורי זהב נעשה לך זו בזת הים. עם נקודות הכסף זו בזת מצרים:
(פרשה יד) (לז) ויסעו בני ישראל. מרעמסס [א](לסכות מאה ועשרים פרסה מהלך ארבעה מיל פרסה) הולך קולו של משה מהלך ארבעים יום ואל תתמה שהרי כתוב ויאמר ה' אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם והיה לאבק וגו' (שמות ט) והרי דברים ק"ו ומה אם אבק שאין דרכו להלך הלך מהלך ארבעים יום ק"ו לקול שדרכו להלך [ב](כהרף עין. נסעו בני ישראל מרעמסס לסכות. לקיים כה שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים וגומר (שם יט)): סכתה סכות ממש דכתיב ויעקב נסע סכתה (בראשית לג) דברי רבי אליעזר [ב](וחכמים אומרים אין סכות אלא מקום שנאמר ויסעו מסכות ויחנו באתם (במדבר לג) מה איתם מקום אף סכות מקום). רבי עקיבא אומר אין סכות אלא ענני כבוד שנאמר וברא ה' על מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ונוגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה [ג](ישעיה ד). אין לי אלא לשעבר. לעתיד לבא מנין. תלמוד לומר [ג](וסכה תהיה לצל יומם מחורב וגו'. ואומר) ופדויי ה' ישובון (שם לה). [ד]רבי נחמיה אומר סכותה לפי שצריך למ"ד מתחלתו נותן לו ה"א בסופו. כשש מאות אלף. כששים רבוא [ב](דברי רבי ישמעאל) שנאמר הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה וגו' (שה"ש ג). של מי שהשלום שלו וששים (רבוא) גבורים מגבורי ישראל. כלם אחוזי חרב מלומדי מלחמה (וגו') [ואומר] על כן יאמר בספר מלחמות ה' (במדבר כא). וכתיב יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם רוממות אל בגרונם. ואומר לאסור מלכיהם בזקים. ואומר לעשות בהם משפט כתוב הדר וגו' (תהלים קמט): לבד

הגהות הגר"א פי"ג (י) ד"ר ישמעאל: (יא) ואומר: פי"ד (א) ככותה. מרעמסס לסכות ק"כ מיל וכהרף עין נסעו ב"י מרעמסס לסכות לקיים מ"ש ואשא אתכם על כנפי נשרים וגו' כ"ב הולך כו': (ב) מיותר ושייך לעיל כנ"ל: (ג) מיותר כאן ושייך להלן קודם ר' נחמי': (ג) וסכה תהיה לצל יומם וגו' אין לי כו': (ד) וחכ"א אין סכות אלא מקום כו' (דלעיל עד אף סכות מקום):

התורה והמצוה

במכילתא שהנו להם מה שלא שאלו מאתם ומ"ש ר' נתן שהיה אומר לו טול לך ואחר כיוצא בו, הוא עפמ"ש בברכות (דף ט) וישאילום בעל כרחם, א"ד בע"כ דישראל משום משוי וא"ד בע"כ דמצרים ונוח בידי תהלך שלל, ור' ישמעאל סובר בע"כ דמצרים וההפעיל יוצא למצרים שהכריחום להשאיל, ור' נתן סובר בע"כ דישראל וההפעיל יוצא על ישראל שהמצרים השאילום בע"כ דישראל, וכבר פרשתי בס' שמות סי' אמר ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה שזה יהיה במחיר שהשכנים יקחו להם את בתיהם וכליהם האחרים, אבל במצרים נאמר דבר נא באזני העם שכולם ישאלו אף לא משכניהם ואף לא מי שיהיו עם בתים וכלי בית, ועז"א ובני ישראל עשו כדבר משה ואמר במכילתא וכי מה אמר להם משה במצרים, אולם במאמר שנאמר למשה במצרים לא נאמר שמלות, שזה נאמר במאמר הראשון שנאמר למשה בהר חורב, ועז"א שאין ת"ל ושמלות, רק שהשמלות היו חביבין יותר מכסף וזהב, ועמ"ש בזה פ' ויקרא (סי' שיב), ומ"ש ריה"ג שראו הכלים בימי אפלה וראב"י אמר שידעו ברוה"ק, תליא בפלוגתא ר"י ור"נ למעלה בפסוק ויהי החשך אפלה שריה"ג סובר כר' יהודה שלכל ב"י היה אור במושבותם של המצריים והיו נכנסים ויוצאים ורואים

כְּשֵׁשׁ־מֵא֨וֹת אֶ֧לֶף רַגְלִ֛י הַגְּבָרִ֖ים לְבַ֥ד מִטָּֽף׃ לח וְגַם־עֵ֥רֶב רַ֖ב עָלָ֣ה אִתָּ֑ם וְצֹ֣אן וּבָקָ֔ר מִקְנֶ֖ה כָּבֵ֥ד מְאֹֽד׃ לט וַיֹּאפ֨וּ אֶת־הַבָּצֵ֜ק אֲשֶׁ֨ר הוֹצִ֧יאוּ מִמִּצְרַ֛יִם עֻגֹ֥ת מַצּ֖וֹת כִּ֣י לֹ֣א חָמֵ֑ץ כִּֽי־גֹרְשׁ֣וּ מִמִּצְרַ֗יִם וְלֹ֤א יָֽכְלוּ֙ לְהִתְמַהְמֵ֔הַּ וְגַם־צֵדָ֖ה לֹא־עָשׂ֥וּ לָהֶֽם׃ מ וּמוֹשַׁב֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אֲשֶׁ֥ר יָשְׁב֖וּ בְּמִצְרָ֑יִם שְׁלֹשִׁ֣ים שָׁנָ֔ה וְאַרְבַּ֥ע מֵא֖וֹת שָׁנָֽה׃ מא וַיְהִ֗י מִקֵּץ֙ שְׁלֹשִׁ֣ים שָׁנָ֔ה וְאַרְבַּ֥ע מֵא֖וֹת שָׁנָ֑ה וַיְהִ֗י בְּעֶ֙צֶם֙ הַיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה יָֽצְא֛וּ כָּל־

°הב׳ בקמ״ץ עפ״י המסורה

צבאות

רש״י

(לח) ערב רב. תערובות אומות של גרים: (לט) עגות מצות. חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה: וגם צדה לא עשו להם. (מכילתא) לדרך. מגיד שבחן של ישראל שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה אלא האמינו והלכו הוא שמפורש בקבלה צ (ירמיה ב) זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה מה שכר מפורש אחריו קודש ישראל לה׳ וגו׳: (מ) אשר ישבו במצרים. אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם: שלשים שנה וארבע מאות שנה. בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך ושלשים שנה היו משנגזרה גזרת בין הבתרים ק עד שנולד יצחק. ואי אפשר לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאים עם יעקב היה צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצאם כל כך ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם הרי שלא תמצא ארבע מאות לביאת מצרים והוזקק לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות ואפי׳ בחברון כענין שנאמר (בראשית לה) אשר גר שם אברהם ויצחק (שמות ו) ואומר את ארץ מגוריהם אשר גרו בה לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהיה זרעך משהיה לו זרע. וכשתמנה ארבע מאות שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר״י שנה, וזה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך: (מא) ויהי מקץ שלשים שנה וגו׳ ויהי בעצם היום הזה. (מכילתא) מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין בט״ו בניסן

שפתי חכמים

א בשנה אחת לא הגיעו כולן לכ׳ שנה אלא שמנין דהכא מי שהיה מבן כ׳ ולמעלה: צ פירוש נביאים נקרא קבלה: ק ע״ל פ׳ לך לך ששם מבואר שאברהם היה בן ע׳ שנים כשנגזרה

מכלתא פרשה יד

לבד מטף לבד [ה](נשים וקטנים רבי יוחנן) אומר לבד מטף לבד מנשים טף וזקנים: (לח) וגם ערב רב וגו׳ מאה ועשרים רבוא דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר מאתים וארבעים רבוא. רבי נתן אומר [ו](מאתים) וששים רבוא. וצאן ובקר עליהם אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. עם יציאתן ממצרים אני ממלאן כסף וזהב: (לט) ויאפו את הבצק. מגיד שלשו את העיסה ולא הספיק לחמצה עד שנגאלו וכן לעתיד לבא ישבות מעיר וגומר (יום מלכנו וגו׳): עוגות אין עוגות אלא חררה שנאמר ועוגת שעורים תאכלנה (יחזקאל ד) וכתיב אף עשי לי משם עוגה קטנה (מ״א יז). נס גדול נעשה להם בחררה שאכלו ממנה [ז](לחם) עד שירד המן. כי גורשו ממצרים שומע אני מאליהם (שנאמר) [ת״ל] ולא יכלו להתמהמה [ח](עד שנגאלו). וגם צדה לא עשו להם להודיע [ח](הקדוש ב״ה) שבחן של ישראל [ח](עד) שלא אמרו

הגהות הגר״א פ״ד (ה) לבד קטנים ד״ד ישמעאל רע״א: (ו) שלש מאות: (ז) לי יום: (ח) מיותר:

התורה והמצוה

פה שבמשמעות, ומפ״ז האמינו בם ושאלום, ורלב״ג סובר כר׳ נחמיה שלכל ב״י היה אור במושבותם ישיה בארץ גשן שם לא שמש החשך, אבל בבתי המצרים היה חשך גם לישראל וע״כ אמר שידעו את כליהם עפ״י רוה״ק:

ומושב

אַלְפִין רִגְלָאִין גֻּבְרַיָּא בַּר מִטַּפְלָא : לח וְאַף נוּכְרָאִין סַגִּיאִין סְלִיקוּ עִמְּהוֹן וְעָנָא וְתוֹרִין בְּעִירָא סַגִּי לַחֲדָא : לט וַאֲפוֹ יָת לֵישָׁא דִּי אַפִּיקוּ מִמִּצְרַיִם גְּרִיצָן פַּטִּירָן אֲרֵי לָא חֲמַע אֲרֵי אִתְּרָכוּ מִמִּצְרַיִם וְלָא יְכִילוּ לְאִתְעַכָּבָא וְאַף זְוָדִין לָא עֲבַדוּ לְהוֹן : מ וּמוֹתַב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יְתִיבוּ בְּמִצְרַיִם אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין : מא וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין נְפָקוּ כָּל חֵילַיָּא

דיי

מכלתא פרשה יד

אמרו למשה היאך נצא למדבר ואין לנו צדה לדרך אלא האמינו והלכו אחר משה ועליהם מפורש בקבלה הלוך וקראת באזני ירושלים (ירמיה ב) מה שכר נטלו [על כך] קדש ישראל לה׳ (לכך נאמר) [וגו׳] :

פה (מ) ומושב בני ישראל וגו׳ . כתוב אחד אומר שלשים שנה וארבע מאות שנה וכתוב אחד אומר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (בראשית טו). כיצד יתקיימו שני מקראות הללו . שלשים שנה עד שלא נולד יצחק נגזרה גזרה בין הבתרים . רבי אומר כתוב אחד אומר ועבדום וענו אותם ד׳ מאות שנה וכתוב אחד אומר ודור רביעי ישובו הנה . כיצד יתקיימו שני כתובין אלו אמר הקדוש ב״ה אם עושין תשובה אני גואלם לדורות ואם לאו אני גואלם לשנים : ומושב בני ישראל אשר ישבו [ט]במצרים (ובארץ כנען ובארץ גושן ל׳ שנה וד׳ מאות שנה) וזה אחד מן הדברים שכתבו לתלמי המלך . כיוצא בו כתבו אליו אלהים ברא בראשית . אעשה אדם בצלם ובדמות . זכר ונקוביו בראם . ויכל ביום הששי וישבות ביום השביעי . הבה ארדה ואבלה שם שפתם . ותצחק שרה בקרוביה לאמר . כי באפם הרגו (איש) [שור] וברצונם עקרו אבוס . ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על [י](נושא אדם . לא חמוד) אחד מהם נשאתי . אשר חלק ה׳ אלהיך אותם להאיר לכל העמים . אשר לא צויתי [י](לאומות) לעבדם . וכתבו לו ואת צעירת הרגלים . ומושב בני ישראל וגו׳ :

(מא) ויהי מקץ שלשים שנה מגיד שמכיון שהזמן הגיע לא עכבן הכתוב כהרף עין . בחמשה עשר בניסן באו מלאכי השרת לאברהם לבשרו . בט״ו בניסן נגזרה גזרה בין הבתרים שנאמר ויהי מקץ קץ אחד לכולן

הגהות הגר״א פי״ד (ט) במצרים ובשאר ארצות ת״ל שנה וזה א׳ כו׳. [ובהע״א מצאתי ומושב ב״י אשר ישבו במצרים ת״ל שנה זה א׳ מהדברים שכתבו לתלמי המלך ומושב ב״י אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות ת״ל שנה כ״ב כו׳] : (י) נושא בני אדם . לא חמד א׳ כו׳ :

התורה והמצוה

פה ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים . לדעת המפרשים התחיל החשבון מברית בין הבתרים, שהיה לדעתם בהיות אברהם בן שבעים, שלשים שנה קודם שנולד יצחק, ואחר ברית בין הבתרים חזר לחרן וחזר שנית לא״י כשהיה בן ע״ה, וארבע מאות שנה נחשבו מיום שנולד יצחק, ומפני שגלותם העקרי היה במצרים אמר אשר ישבו במצרים [שבכלל אחד מפורש ג״כ במצור ובמצוק], ולדעתי רמז הכתוב עוד דבר אחד, כי שם מושב לא בא בשום מקום על הזמן רק על המקום ששם יושב, כמו בית מושב עיר חומה, בכל מושבותיכם, וכדומה, וארץ גושן נקרא מושב בני ישראל, ר״ל שהיה מקום שבתם, ולמד כי ארץ גשן נתישבה בעת ברית בין הבתרים שמאז הוכן להיות ישוב לבני ישראל, ואחר חמש שנים לישיבתה עבר אברהם במצרים ונתנה לו לשבת שם עם צאנו, כמ״ש חז״ל, וע״כ נתישב יעקב בארץ גשן שהיה מיוחד לאבותיו, וכשיצאו ישראל ממצרים נחרבה ומאז בטלה מן הישוב, וישראל חשבו חשבון שלהם מעת ברית בין הבתרים ואנשי גשן חשבו חשבון שלהם ג״כ מעת היותה שאז נתישבה, אמר ומושב בני ישראל ר״ל ארץ גשן ששם היה מושב ב״י אשר שם ישבו במצרים היה זמן עמידתה ת״ל שנה ומקץ ת״ל שנה לברית בין הבתרים ולעמידה גשן יצאו משם וגשן נחרבה, ונחלקו חז״ל י״א שהיתה כמצודה שאין בה דגן ר״ל שנחרבה מעשות תבואה, וי״א שהיתה כמצולה שאין בה דגים, ר״ל שמתו האגמים שהיו שם ונעשית ארץ אוכלת יושביה, ולדעת פרקי ר״א (פ׳ מח) חשבו החשבון מיום שנולד מנשה ואפרים שהיה חמש שנים קודם שבא יעקב, ומאז ישבו ג׳ נפשות במצרים רפ״ו שנה, ויען שהם שעבדו בם ביום ובלילה שלא הניחום ללכת לבתיהם בלילה, כפלו את החשבון כמ״ש חז״ל על כי משנה שכר שכיר עבדך שע״ע עובד ביום ובלילה ונחשב למשנה ונשלם החשבון ת״ל שנה. ולי נראה עוד במ״ש בזוהר שצבאות ה׳ השלימו החשבון, כי צבא מעלה היו עמהם בגלות ונשתתפו בצרתם ולכן חשבו החשבון משנה ונעשה ת״ל שנים, ועז״א :

(מא) ויהי מקץ שלשים שנה וכו׳. ר״ל לפי הדין והגזרה היה ראוי שתהיה הגאולה מקץ שלשים שנה

עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת־כָּסֶף וּמַלְתָּה אֹתוֹ אָז יֹאכַל בּוֹ׃ מה תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מו בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל לֹא־תוֹצִיא מִן הבית

בעל הטורים

(מו) חוצה ג׳. מן הבשר חוצה. הן הראלם צעקו חוצה. כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה. פי׳ חוץ לבתיהם היה הקב״ה מגרעם והורג בכוריהם על כן צעקו חוצה אבל בבית לא נתן המשחית לבא על כן לא תוציא מן הבשר חוצה שלא לגאם:

שפתי חכמים

בפסוק א׳: ת הרא״ם האריך בשני הדבורים להקשות מסוגיא דגמרא וליישב ע״ש באריכות: א וא״ת מנ״ל לרש״י דלמא איפוך אלא בבית אחד יאכל כמשמעו כדפירש״י לעיל וקרא דעל

רש״י

ישראל מומר במשמע (מכילתא): (מד) ומלתה אתו אז יאכל בו. רבו (יבמות עא) מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי רבי יהושע. ר״א אומר אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח. א״כ מה ת״ל אז יאכל בו. העבד: (מה) תושב. זה גר תושב: ושכיר. זה הנכרי ומה ת״ל והלא ערלים הם ונאמר כל ערל לא יאכל בו אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול ת והוא תושב או שכיר: (מו) בבית אחד יאכל. (מכילתא) בחבורה אחת שלא יעשו הנמנין עליו שתי חבורות ויחלקו בו. אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו וללמד שאם התחילו והיו אוכלים בחצר וירדו גשמים שלא יכנסו לבית ת״ל על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מכאן שהאוכל אוכל א בשני מקומות: לא תוציא מן הבית

מכלתא פרשה טו

נופה. פח כל בן נכר לא יאכל בו. אחד ישראל מומר ואחד נכרי במשמע. שנאמר וכל בן נכר ערל לב (יחזקאל מד): פט (מד) וכל עבד איש אין לי אלא עבד איש [א][של] אשה וקטן מנין ת״ל מקנת כסף מ״מ: צ ומלתה אותו אז יאכל בו רבו מגיד שמילת עבדיו מעכבתו לאכול בפסח. אין לי אלא מילת עבדיו מילת זכריו מנין הרי אתה דן נאמר כאן אז ונאמר להלן אז מה להלן מילת זכרים אף כאן מילת זכרים. (או מה) [ב][ומה] (להלן) מילת עבדיו אף (כאן) מילת עבדיו [דברי רבי ישמעאל] רבי אליעזר אומר אין מילת עבדיו מעכבתו לאכול בפסח ומה ת״ל ומלתה אותו. הרי שהיו לפניו עבדים [ג](וערלים) מנין אתה אומר שאם רצה למולן ולהאכילן רשאי ת״ל ומלתה אותו

הגהות הגר״א פט״ז (א) עבד אשה כו׳: (ב) ומה כאן כו׳ אף להלן כו׳: (ג) ערלים:

התורה והמצוה

שני, אבל מה שלא מבר בפ׳ זאת חוקת הפסח גופא רק בפ׳ הקודמים לא ידעיק מזה, וע״כ הוצרך לכתוב בפסח שני על מצות ומרורים יאכלוהו ולא ישאירו ממנו עד בקר, כי זה לא נזכר בפרשת זאת חוקת הפסח. ומדברים האלה נבין שמ״ש בפסחים (דף נה) איסי בן יהודה אומר יעשו אותו כדברים שבגופו הכתוב מדבר, אין פירושו כפי׳ המפרשים מצות שבגופו היינו מצות שבגוף הפסח כמו מצות שבגופו שאמר שם בריתא דברייתא, דהא עז״א מצות שעל גופו מנין וכו׳, רק פירושו מצות שבגוף הפרשה של זאת חוקת הפסח, להוציא מצות שנזכרו בפ׳ הקודמות, כי איסי הנזכר בגמרא הוא עצמו איסי הנזכר בספרי ובמכילתא, ובזה סרה התמיה העצומה שתמהו רש״י ותוס׳ שם ממ״ש איסי בן יהודה הא׳ עצם מאי עביד ביה, אמאי לא בעי לא ישאירו ממנו עד בקר מה עביד ביה, ולפ״ז לק״מ כי לא ישאירו הוצרך לכתוב כי זה לא נאמר בפרשת זאת חוקת הפסח רק בפרשיות הקודמות, ולא מקשה רק על מ״ם ועצם לא תשברו שזה נאמר בפרשת זאת חוקת הפסח:

פח כל בן נכר. מלאוהו על עוע״ז ועל מי שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, וכן ס״א על ישראל של לב, ועל נכרי לא צריך לאשמעינן:

פט (מד) וכל עבד איש. כבר באר׳תי נו (סי׳ פז) שגם אים יבא לפעמים ליהם הקנין אל הקונה, ולפעמים בא לסימן המין, אולם פה אא״ל שבא על סימן המין דהא פי׳ הטעם מפני שהוא מקנת כסף יהיה הקונה מי שיהיה, וברמב״ם (ה׳ ק״פ פ״ה ה״ו) כתב שהקטן אין מילת עבדיו מעכבים אותו מלאכול הפסח, ולפ״ז היה נרכתו אשה מנין ת״ל מקנת כסף א״כ מה ת״ל עבד איש להוציא את הקטן, אמנם בגמרא יבמות (דף מח) מבואר שאינו דורש כן, עיי״ש:

צ ומלתה אותו אז יאכל בו. לדעת ר׳ ישמעאל שס״ל שרשאי לקיים עבדים בלתי מולים אלא״פ ומלתה אותו שמחויב למולו, ובהכרח פי׳ שצריך שימול אותו כדי שיוכל האדון לאכול בפסח, ופי׳ אז יאכל ב׳ האדון

די מארעא דמצרים: מב לילי נטיר הוא קדם יי לאפקותהון מארעא דמצרים הוא ליליא הדין קדם יי נטיר לכל בני ישראל לדריהון: מג ואמר יי למשה ולאהרן דא גזירת פסחא כל בר ישראל דישתמד לא יכול בה: מד וכל עבד
נכר

מכלתא פרשה יד

מפני מה כי חק לישראל הוא וגו׳ ומה תלמוד לומר הוא הלילה הזה לה׳. אלא הוא הלילה הזה שאמר הקב"ה לאברהם אבינו אברהם אני גואל את בניך (לעתיד לבא) וכשהגיע הקץ לא עכבו הקב"ה כהרף עין: שמורים לכל בני ישראל מגיד שכל ישראל צריכין להשתמר בו: (פרשה טו) **פז** (מג) ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן. יש פרשיות כולל בתחלה ופורט בסוף. פורט בתחלה וכולל בסוף. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים (שמות יט) פרט. אלה הדברים אשר תדבר כלל. זאת חקת התורה (במדבר יט) כלל. ויקחו אליך פרה אדומה פרט. זאת חוקת הפסח כלל. כל בן נכר פרט. כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט. זאת חוקת הפסח בפסח מצרים ובפסח דורות הכתוב מדבר דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר בפסח מצרים הכתוב מדבר. אין לי אלא פסח מצרים פסח דורות מנין תלמוד לומר ככל חקותיו וככל משפטיו. נם לו רבי יאשיה בפסח מצרים ובפסח דורות הכתוב מדבר ומה תלמוד לומר ככל חקותיו וככל משפטיו אלא בא הכתוב ללמד דברים המחוסרים בו. רבי איסי בן עקיבא אומר חוקה האמורה בפסח אינה אלא
גופה

התורה והמצוה

כבר אנש. ואי לא זכו עני ורוכב על החמור, שאם יזכו תהיה הגאולה נסיית באותות ומופתים ואם לא יזכו יהיה ע"י נסים נסתרים קרוב אל הטבע. ותשרי מציין הסדר הזמני לפי הטבע והמערכת שבו נברא העולם והטבע ומציין הגאולה שתהיה בדרך הטבע, וניסן מציין ההנהגה הפלאיית כי בחדש זה הפליא נסים ופלאות והגאולה שתהיה בו הוא הגאולה ע"י אותות ומופתים, וזה יהיה אם יזכו, ואם לא יזכו תהיה הגאולה בתשרי בדרך קרוב אל הטבע ואין בין עוה"ז לימות המשיח אלא ש"מ בלבד. והנה במצרים לא היו ישראל ראוים אל הגאולה הפלאיית, וע"ז א׳ במדרש כיון שא"ל משה לישראל בחדש הזה אתם נגאלים אמרו לו היאך מצרים מלאה מע"ז שלנו, ר"ל שתמהו על מה שבשר להם שתהיה גאולתם בחדש ניסן ע"י פלאות שהם אין מוכנים לזה עפ"י מעשיהם, וא"כ מה שהיתה הגאולה ממצרים בלילה הזה של ניסן אינו מיוחס לישראל ולהכנתם רק לה׳ לבדו, וע"ז א׳ ליל שמורים הוא לה׳ להוציאם מארץ מצרים, שהיה שמור לה׳ מצד אלהותו לא מצד מעשה הדור, וגם הוא הלילה הזה לה׳ שהוא מוכן ג"כ על הגאולה העתידה, אבל זה אינו שמורים לה׳ רק שמורים לכל בני ישראל זה תלוי במעשיהם ובצדקתם לפי מעשה הדור ההוא אם יזכו:

פז (מג) **זאת חקת הפסח**. הוא לשון הכלל, ובא לפעמים בתחלת המאמר, כמו זאת תורת העולה, זאת תורת המנחה, ולפעמים בא בסוף המאמר, כמו שבסוף פ׳ סוטה וסוף פ׳ נזיר זאת תורת הקנאות, זאת תורת הנזיר, ודעת הספרא בכ"מ שבא הכלל זאת תורת בתחלת המאמר מורה שהיא תורה קבועה לעולמים, כמ"ש בספרא צו על זאת תורת המנחה זאת תורה הספקה לבית עולמים, וה"ה במקום שבא זאת תורת בסוף המאמר, שכן אמר בספרי (סי׳ כ) על זאת תורת הקנאות, ובסי׳ כ"ה על זאת תורת הנזיר אין לי אלא לשעה לדורות מנין ת"ל זאת תורת דברי ר׳ יאשיה, ר׳ יונתן אומר כהוצאת הדברים, מבואר שלדעת ר׳ יאשיה מורה הכלל זאת תורת, שהוא נוהג לדורות, ור׳ יונתן חולק ע"ז וס"ל שאינו מלמד בזה דבר רק הוא מליצות הלשון, כהוצאת וסיום הדברים, וה"ה שכן יפלגו ר׳ יאשיה ור׳ יונתן בזאת תורת או זאת חוקת שבא בתחלת המאמר, וכן פה אזלי לשיטתם, שר׳ יאשיה ס"ל שזאת חקת מלמד שנוהג לדורות, ור׳ יונתן ס"ל שאינו מלמד כלום, ולמד שנוהג לדורות ממ"ש בפסח שעשו בשנה השנית (במדבר ט ג) ככל חקותיו וככל משפטיו תעשו אותו, ור׳ יאשיה השיב לו שממה שכתוב כאן זאת חוקת הפסח ידעינן שנוהג לדורות אבל מזה לא ידעינן רק דברים שנאמרו בפ׳ זו, לא דברים שנאמר בפרשה הקודמת שהם מדבר מפסח מצרים לבד, לכן אמר ככל חקותיו וככל משפטיו תעשו, ת"ש שבא ללמד דברים המחוסרים בו. והנה בספרי (שם סי׳ סז) אמר ככל חקותיו אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה, וככל משפטיו אלו מצות שעל גופו, וככל משפטיו להביא מצות שלא על גופו למצה שבפסח ולבעור חמץ, ר"ל מצה שבפסח הוא מצוה שעל גופו ובעור חמץ הוא מצוה שלא על גופו, וכל אלה לא נאמרו בפ׳ זאת חוקת הפסח רק בפ׳ הקודמת שמדבר מפסח מצרים, ומ"ש איסי בן עקיבא חוקה האמורה בפסח אינה אלא גופא, וכן איתא בספרי גבי פסח שני, איסי אומר חוקה האמורה בפסח אינה אלא גופה, ר"ל שמ"ש בפסח שני ככל חוקת הפסח יעשו אותו, היינו כל האמור בפרשה זאת חוקת הפסח גופה, שלא יאכל בו בן נכר וערל ושלא יוציא מן הבשר חוצה, ומלמד שכל אלה נוהג גם בפסח
שני

צִבְאוֹת יְהוָה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מב לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיהוָה לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיהוָה שִׁמֻּרִים לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם׃ פ מג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפָּסַח כָּל־בֶּן־נֵכָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מד וְכָל־

עבד

בעל הטורים

הפסח ויעקב נסע סכתה. בזכות יעקב יצאו ממצרים: (מב) שמורים ב' במסורה. ליל שמורים שמורים לכל בני ישראל. בחלק הקדים ליל פיו לגמים פה לגאולת מצרים ותגו הכא לגאולה לעתיד לבא:

שפתי חכמים

גזרת בין הבתרים וכן איתא בסדר עולם: ר דק"ל דהא כתיב שמורים לכל בני ישראל לדורותם וכי לילה זו של יציאה יהיה לעולם ומתרץ משומר ובא כלו' כל לילה כזו שבא בכל שנה משומר מן המזיקין: ש דאי בר"ח נאמרה להם הי"ל לכתבם לעיל גבי החודש הזה לכם שהרי שפיר נאמרה

בפעם

רש"י

בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו ובט"ו בניסן נולד יצחק ובט"ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרים: (מב) ליל שמרים. שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים: הוא הלילה הזה לה'. הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך: שמרים לכל בני ישראל לדרתם. משומר ובא ר מן המזיקין כענין שנאמר ולא יתן המשחית וגו': (מג) זאת חקת הפסח. בי"ד בניסן נאמרה ש להם פרשה זו: כל בן נכר. (פסחים כח) שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים. ואחד נכרי ואחד

ישראל

מכלתא פרשה יד

לכול: ויהי בעצם היום הזה יצאו [וגו' אלו צבאות מלאכי השרת] וכן אתה מוצא כל זמן שישראל משועבדין כביכול שכינה עמהם שנאמר ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו (שמות כד). וכשנגאלו מה הוא אומר וכעצם השמים לטוהר ונאמר בכל צרתם לו צר (ישעיה סג). אין לי אלא צרת ציבור צרת יחיד מנין ת"ל יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה (תהלים צא) ואומר ויקח אדוני יוסף אותו. (ואו') [וגו'] ויהי ה' את יוסף (בראשית לט) ואומר מפני עמך אשר פדית ממצרים גוי ואלהיו (דה"א יז). רבי אליעזר אומר ע"ז עברה עם ישראל בים שנאמר ועבר בים צרה והכה בים גלים (זכריה י) ואי זה זה צלמו של מיכה. רבי עקיבא אומר אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו כביכול אמרו ישראל לפני הקב"ה עצמך פדית וכן את מוצא בכל מקום שגלו שכינה עמהם. גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים (ש"א ב). גלו לבבל שכינה עמהם שנאמר למענכם שולחתי בבלה (ישעיה מג). גלו לעילם שכינה עמהן שנאמר ושמתי כסאי בעילם (ירמיה מט). גלו לאדום שכינה עמהם שנאמר מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה (ישעיה סג). וכשעתידין לחזור כביכול שכינה עמהן. שנאמר ושב ה' אלהיך (דברים ל) אינו אומר והשיב אלא ושב. ואומר אתי מלבנון כלה (שה"ש ד) וכי מלבנון היא באה והלא ללבנון היא עולה כביכול אני ואת [יב](ללבנון) עולים:

כן (מב) ליל שמורים הוא לה' [וגו' הוא הלילה הזה לה'] בו נגאלו ובו עתידין להגאל. דברי רבי יהושע (שנאמר הוא הלילה הזה לה'). רבי אליעזר אומר בו נגאלו. לעתיד לבא אין נגאלים אלא בתשרי שנאמר תקעו בחודש שופר וגומר (תהלים פא)

מפני

הגהות הגר"א פי"ד (יא) יצאו כל צבאות ה' אלו מלאכי השרת או אינו אלא צבאות ישראל כו' כדאיתא לעיל ספ"ט: (יב) מלבנון:

התורה והמצוה

שנה וארבע מאות שנה, אבל ויהי בעצם היום הזה, הטעם מה שהיה הגאולה ביום הזה שהוא חצי מן החשבון, הוא מפני כי יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים שהם צבא מעלה כמ"ש במכילתא למעלה וזה השלים החשבון, וגם ליל שמורים הוא להוציאם, פי' חשב את הלילות שה' הולך לשמרם מפני שעבדו בהם ביום ובלילה והיו כליה כפי הטבע וזה גרם להוציאם עתה וכדעת הספ"א:

כן (מב) ליל שמורים הוא. במכילתא בו נגאלו ובו עתידין ליגאל דברי ר' יהושע ר' אליעזר אומר בו נגאלו ולעת"ל נגאלים בתשרי, וכ"א מדבר בבחינה אחרת שכבר אמרו זכו ואתו עם ענני שמיא

כשר

נְבַר זְבִינֵי כַּסְפָּא וְתִגְזַר יָתֵהּ בְּכֵן יֵיכוּל בֵּהּ: מה תּוֹתָבָא וַאֲגִירָא לָא יֵיכוּל בֵּהּ: מו בַּחֲבוּרָא חֲדָא יִתְאֲכֵל לָא תַפֵּיק מִן בֵּיתָא מִן בִּשְׂרָא לְבָרָא וְגַרְמָא לָא תִתְבְּרוּן בֵּהּ

מכלתא פרשה טו

אותו אז יאכל בו (רבו) [העבד]. מצינו שהוא רשאי לקיים לו עבדים ערלים. שנאמר וינפש בן אמתך והגר). [ד](רבי אליעזר) אומר אינו רשאי לקיים לו עבדים ערלים [ה](שנאמר ומלתה אותו אז יאכל בו). אם כן מה ת"ל וינפש בן אמתך והגר. לומר לך הרי שלקחו רבו ערב שבת עם חשכה ולא הספיק למולו עד שהחשיך לכך נאמר וינפש בן אמתך והגר:

צא ד"א ומלתה אותו אז יאכל בו. להביא את שנתקיימה בו מצות מילה אפילו שעה אחת אפילו שחזר הבשר וחפה העטרה אינו מעכבו לאכול בפסח ולא בתרומה. על זה נמנו רבותינו בלוד ואמרו אין תוצץ (לטומאה) [לתרומה]:

צב (מה) תושב זה גר תושב. שכיר זה הגוי. רבי אליעזר אומר תושב ושכיר למה נאמר לדון מן הפסח [ו](בתרומה) לפסול בה הערל. עד שלא יאמר יש לי בדין. ומה פסח הקל פסל בו את הערל. תרומה חמורה אינו דין שיפסול בה את הערל. לא אם אמרת בפסח שמיעט בו הכתוב זמן אכילתו לאוכליו לכך פסל בו את הערל. תאמר בתרומה שריבה זמן אכילתה לאוכליה [ז](אינו דין שיפסול) בה את הערל ת"ל תושב ושכיר בפסח [ה](תושב ושכיר בתרומה. (ואפנה)) [מופנה] להקיש ולדון ג"ש. נאמר תושב ושכיר בפסח ונאמר תושב ושכיר בתרומה. מה להלן פוסל בו את הערל אף כאן פוסל בו את הערל. רבי יצחק אומר תושב ושכיר למה נאמר והלא כבר נאמר כל

הגהות הגר"א פט"ו (ד) ר' עקיבא: (ה) מיותר: (ו) לתרומה: (ז) יכול שלא יפסול בה כו':

התורה והמצוה

לדון העבד כי מילת עבדיו מעכבת, ולשיטת ר' אליעזר אין רשאי לקיים עבדים בלתי נמולים ופי' ומלתה אותו שאתה מצוה למולו ואז יאכל בו העבד, אבל אין מעכב את האדון. אמנם הרמב"ם פוסק דאסור לקיים עבדים ערלים ופוסק דמילת עבדיו מעכבת, ונראה שהוא היה גורס כגירסת הילקוט שגרס במכילתא שר' אליעזר סובר דמילת עבדיו מעכבת ור' ישמעאל סובר אינו מעכב, ולפ"ז הסברא בהפך דלר"א דאסור לקיים עבדים ערלים פי' ומלתה אותו אתה מחויב למולו ואז יאכל האדון, ולר"י דרשאי לקיים עבדים ערלים, אינו מעכב מלאכול בפסח. אמנם בתוס' יבמות (דף ע ע"ב ד"ה אי) גרס במכילתא כגרסתנו, דלר' אליעזר אין מעכב ואמר דלר"ע פי' אז יאכל בו האדון ור"ע ס"ל דאין מקיימים עבדים ערלים א"כ לא תליא זה בזה, ומ"ש מילת זכריו מנין, פי' למילת זכריו בשעת אכילה ומילת עבדיו בשעת עשיה, וכן מפרש ביבמות (דף עא), ומ"ש מקרא דוינפש בן אמתך והגר מפרש ביבמות (דף מח ע"ב):

צא ומלתה אותו. כבר בארתי זאת בס' התו"כ תזריע (סי' ו) שזה בנוי על ההבדל שיסדתי בלשון בין העתיד הגמור הבא בוי"ו החיבור ובין העבר המהופך לעתיד ע"י הוי"ו, שהעבר המהופך לעתיד מורה על פעולה עבויה ונגמרת ואין נעשית רק פעם אחת, והעתיד הגמור מורה על פעולה נמשכת, ואם היה אומר ותמול אותו, היה הצווי שימול תמיד ואם חזר הבשר צריך לחזור ולימול אבל כשכתב ומלתה א"צ לימול רק פעם אחת, עיי"ש שבארתי זה היטב:

צב (מה) תושב ושכיר. כבר בארתי בפי' הספרא אמור (סי' פו) שכאן מדבר בנכרי עיי"ש, ואם בכל זה הוא מיותר דהוא בכלל בן נכר, ואמר ר' אליעזר שבהכרח מדבר שלקחו לעבד ולא מל אותו כמ"ש ומלתה אותו אז יאכל בו, אבל תושב ושכיר שלא מל לא יאכל, וגם זה מיותר שכבר אמר ומלתה אותו אז יאכל בו לא קודם, ואמר שהוא מופנה ללמד על תושב ושכיר האמור גבי תרומה לפסול בו את הערל, ובאר בגמרא יבמות (דף ע) דלר' אליעזר דס"ל גז"ש מופנה מצ"א למדין ומשיבין, פה תושב ושכיר שניהם מופנים ושדי חד אלמד וחד אמלמד, ולפ"ז נראה שגם ר' יצחק סובר כר' אליעזר שמ"ש תושב ושכיר גבי פסח הוא ללמד על תרומה רק שהוא ס"ל דגז"ש מופנה מצד אחד למדין ואין משיבין, וע"ז שאל תושב ושכיר למה נאמר, ר"ל למה צריך שניהם דדי בחד, ומ"ש אם היה ערבי מהול א"א לפרש כפשוטו, דהא בגמרא שם (דף עא) מקשה ע"ז דערבי מהול ערל הוא, וכמ"ש ג"כ בע"ז (דף כז), רק ר"ל ערבי שמל לשם גרות ולא טבל כמש"ש בגמרא אליבא דר"ע, ובזה יבואו על נכון פסקי הרמב"ם שהשב מל"ס שלא להאכיל לגר תושב וס"ל (פ"ז מה' תרומות) שתושב ושכיר שגבי פסח מיותר ללמוד גז"ש שלא יאכל ערל בתרומה שהם דברים סותרים, דא"כ איך למד מזה מל"ת בפ"ע הלא הוא בכלל ערל, רק שכיר מיותר לגז"ש ותושב צריך לגופי' כשיטת ר' יצחק. ורמ"י בפי' התורה שכתב ערבי מהול יש לפרש דבריו כמו שפרשתי את המכילתא, ובספרא אמור (סי' פו) מביא מימרא דר' אליעזר דפה בשם ר' ישמעאל וכ

הַבַּ֫יִת מִן־הַבָּשָׂ֖ר ח֑וּצָה וְעֶ֖צֶם לֹ֥א תִשְׁבְּרוּ־בֽוֹ׃ מז כָּל־עֲדַ֥ת יִשְׂרָאֵ֖ל יַעֲשׂ֥וּ אֹתֽוֹ׃ מח וְכִֽי־יָג֨וּר אִתְּךָ֜ גֵּ֗ר וְעָ֣שָׂה פֶסַח֮ לַיהוָה֒ הִמּ֧וֹל ל֣וֹ כָל־זָכָ֗ר וְאָז֙ יִקְרַ֣ב לַעֲשֹׂת֔וֹ וְהָיָ֖ה כְּאֶזְרַ֣ח הָאָ֑רֶץ

בעל הטורים

מסורת: (מח) ואז ד' במסו'. ואז יקרב לעשותו. ואז ישכיל. ואז ירצו את עונם. ואז תהי מלך בכל גוים על ירושלים; **סימן** ואז כשיקרב להקריב קרבן אז יגליה וישכיל וכן ואז כשתהא מלך בכל גוים על ירושלים ואז ירצו את עונם.

שפתי חכמים

ד על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מלמד שיעשו הנמנים עליו לשתי חבורות ויחלקוהו ויאכלו אותו בשני בתים. ותירץ הרא"ם כיון דקרינן יאכל האל"ף בציר"י משמע דקאי על הפסח אבל אי קאי על הבית ה"ל לנקוד יאכל בחולם ופת"ח דהנמנים עליו יאכלו בבית אחד: **ב** פירוש דיאכל דרישא דקרא קאי נמי אעצם לא תשברו בו וכאלו כתיב ועצם הנאכל לא תשברו בו (הרא"ם): **ג** פירוש אפילו אינן ממשפחה אחת: וא"ה

רש"י

הבית. מן החבורה: **ועצם לא תשברו בו.** הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם ב אין עליו כזית בשר או מוח אין בו משום שבירת עצם: **(מז) כל עדת ישראל יעשו אותו.** למה נאמר לפי שהוא אומר בפסח מצרים שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן ת"ל כל עדת ישראל ג יעשו אותו: **(מח) ועשה פסח.** יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד ת"ל והיה כאזרח הארץ מה אזרח בי"ד אף גר בי"ד: **וכל ערל לא יאכל**

מכלתא פרשה טו

[ח]כל (בן נכר) לא יאכל בו. (אבל) אם היה ערבי מהול וגבעוני (כשר) שומע אני יוכשר לאכול בפסח תלמוד לומר תושב ושכיר:
צג (מו) בבית אחד יאכל. [ט]בחבורה אחת הכתוב מדבר. אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו. כשהוא אומר על הבתים אשר יאכלו אותו בהם שומע אני שהוא נאכל בבתים הרבה הא מה ת"ל בבית אחד יאכל בחבורה אחת. [י](ומה אני מקיים על הבתים אשר יאכלו אותו בהם) מכאן אמרו הפסח נאכל בשני מקומות ואין נאכל בשתי חבורות. [י](רבי שמעון בן יוחאי אומר) בשני מקומות כיצד היו בבית אחד ובקעה עליהם הקורה ויוצאים לחוץ. היו בחצר וירדו גשמים עליהם ונכנסו בתוך הבית. נמצא אוכלים אותו בשני מקומות:
צד לא תוציא מן הבית וגו' חוץ לחבורה. [י](אתה אומר חוצה חוץ לחבורה) או אינו אלא חוץ לבית ת"ל חוצה חוץ לאכילתו. הא אם הוציא עבר על מצוה. שומע אני יהא כשר. והדין נותן הואיל ושלמים קדשים קלים והפסח קדשים קלים אם למדת על שלמים אם הוציאן לחוץ פסלן (יכול) אף הפסח אם הוציאו לחוץ פסלו [י](הא מה ת"ל לא תוציא מן הבית מן הבשר

הגהות הגר"א פט"ו (ח) כל ערל לא יאכל בו יכול אם כו' וגבעוני מהול שומע אני כו': (ט) רשב"י אומר בחבורה כו':

התורה והמצוה

וכן גרס בירושלמי פ' הערל, ור' ישמעאל ס"ל כנדה (דף כב) דגז"ש מופנה מצד אחד למדין ואין משיבין, וצריך לפרש לדידיה כמ"ש לשיטת ר' יצחק:
צג (מו) בבית אחד יאכל. וכתיב על הבתים אשר יאכלו אותו בהם, ומפרש ר"ש שבית הייט המשפחה והחבורה כמ"ש ויקחו שה לבית, ואם ימעט הבית, והבדל, מ"ש יאכל בנפעל מורה על כלל הפסח הנאכל שלא יאכל בשתי חבורות, ומ"ש הבתים אשר יאכלו אותו קאי על האוכלים, שהחבורה כולה יכולים לאכלו בשני מקומות, ור' יהודה ס"ל בפסחים (דף פו) שנאכל בשתי חבורות ולא בשני מקומות, מפרש הבתים אשר יאכלו שכל חבורה אוכלת בבית מיוחד, ומ"ש בבית אחד יאכל, הוא כמו יאכל בקל, שהאוכל לא יאכל בשני מקומות או שתי הבורות, וכבר הזכרתי פלוגתתן למעלה (סי' כ), ועיין בפי' הספרא אחרי (סי' כג) שם כתבתי טעם לפלוגתתן, ובספר מרכבת המשנה ח"ג האריך מאד ורוצה להוכיח מן התוספתא והירושלמי פי' אחר שלא כפרש"י, והמעיין יראה שיוכלו להתפרש עפ"י שיטת רש"י. (והנוסחא שהעתקתי הוא נוסחת הגר"א ז"ל):
צד לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה. מ"ש מן הבית חוצה הוא לשון מיותר שדי בשיאמר לא תוציא מן הבית, או שיאמר לא תוציא הוצה כמו ויוצא אותו החוצה, גם לפי דרכי הלשון ראוי שיאמר לא תוציא הבשר מן הבית, ופי' חז"ל שהוא שתי אזהרות לא תוציא מן הבית, ולא תוציא מן הבשר חוצה

בה: מז כל כנשתא דישראל יעבדון יתיה: מח וארי יתגייר עמך גיורא ויעבד פסחא קדם יי מגזר ליה כל דכורא ובכן יקרב למעבדיה ויהי כיציבא דארעא וכל

מכלתא פרשה טו

הבשר הוצה חוץ לחבורה): לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה. בבשר הכתוב מדבר. אתה אומר בבשר או אינו אחד בשר ואחד עצם (פסל). תלמוד לומר לא תוציא מן הבית וגו' בבשר הכתוב מדבר: **צה** ועצם לא תשברו בו. [י]למה נאמר (והלא כבר נאמר ואכלו את הבשר בלילה הזה) לפי שנאמר ואכלו את הבשר. הבשר שחוצה לעצם. אתה אומר הבשר שחוצה לעצם או אינו אלא הבשר שבתוך העצם. הא מה אני מקיים ועצם לא תשברו בו (עצם שיש בו בשר או) עצם שאין בו בשר. תלמוד לומר ועצם לא תשברו בו. עצם שיש בו בשר [או עצם שאין בו בשר]: [יא]בו ולא בשאר קדשים. שהיה בדין ומה אם פסח הקל הרי הוא עובר עליו משום ועצם לא תשברו בו קדשים חמורים אינו דין שיהא עובר עליהם משום לא תשברו בו הא מה ת"ל בו. בו ולא בשאר קדשים:

צו (מז) כל עדת ישראל למה נאמר לפי שהוא אומר משכו וקחו לכם [יב]צאן כשם שפסח מצרים אינו כשר אלא למשפחה אף פסח דורות אינו כשר אלא למשפחה. ת"ל כל עדת ישראל מגיד שפסח דורות בא בערבוביא:

צז (מח) וכי יגור אתך גר: שומע אני כשנתגייר יעשה פסח מיד. ת"ל והיה כאזרח הארץ מה אזרח בי"ד אף גר בי"ד. רבי שמעון אומר הרי שנתגייר בין שני פסחים. שומע אני יעשה פסח שני. ת"ל והיה כאזרח הארץ מה אזרח [ה](עד) שלא עשה את הראשון יעשה את השני. כך גר [ה](כל) שלא עשה את הראשון יעשה השני.

צח המול לו כל זכר מגיד שמילת זכרים מעכבתו [יג](מלאכול) הפסח. אין לי אלא מילת זכרים מילת עבדים מנין הרי אתה דן נאמר כאן [אז] ונאמר להלן [אז] מה להלן מילת עבדים

הגהות הגר"א (י) בו ל"ג לפי שנאמר כו': (יא) ד"א בו כו': (יב) צאן למשפחותיכם יכול כשם כו' למשפחות: (יג) מלעשות:

התורה והמצוה

אף תוך הבית כשהוא חוץ למקום אכילתו, וכמ"ש בפסחים (דף פה ע"ב), ואמר בירושלמי שבא ללמד שאם הוציא מחבורה לחבורה בשני בתים חייב שתים, משום לא תוציא מן הבית ומשום לא תוציא חוצה, ר"ל אם בכל בית אין שם רק חבורה אחת, וכבר העירו המפרשים שמ"ש לא תוציא בלשון יחיד ועצם לא תשברו בל"ר משום דיש שובר אחר שובר ואין מוציא אחר מוציא, ואין זה מספיק דיצויר מוציאים רבים שכל אחד מוציא כזית אחר, רק הטעם כמ"ש בירושלמי וז"ל נמנו על הפסח הוציא אחד כזית חייב שנים וג' פטורים, מפני שבני חבורתם ראוים להמשך אצלם אלא שהם עוברים בעשה [של בבית אחד יאכל] ולר"ש אף בעשה אינם עוברים, וע"כ אמר לא תוציא בלשון יחיד, ולמאן משלמים דאם הוציאו פסלו, ומ"ש מן הבשר בא למעט עצמות כמ"ש למעלה (סי' לז):

צה ועצם לא תשברו בו. הוכפל בפסח שני, ושם הוא מיותר דהא אמר ככל חוקת הפסח יעשה, וז"ש למה יאמר והלא כבר נאמר ר"ל למה נאמר שתי פעמים, ופי' חז"ל דבא ללמד שלא ישברו אף עצם שיש בו מוח, ועז"א ולא ישאירו ממנו עד בקר ועצם לא ישברו, אף עצם שיש בו מוח שיהיה המוח נותר, בכ"ז לא ישברוהו כדי להוציא המוח, וכן פי' בגמרא פסחים (דף פה ודף פד) ומ"ש מלת בו ממעט קדשים, ובפסחים (דף פד) ובכ"מ בו ממעט כשר ולא פסול. יש לומר ממ"ש שתי פעמים בפסח ראשון ובפסח שני:

צו (מז) כל עדת ישראל יעשו אותו. מלמד שפסח א"צ ליקח למשפחות וכן ת"י כל כנשתא דישראל מתערבין דין עם דין בניכסא אחרי למעבד יתיה:

צז (מח) וכי יגור אתך גר. והוכפל דבר זה בפ' בהעלותך אצל פסח שני וכי יגור אתכם גר וכו' כחוקת הפסח כן יעשה, וכבר כללתי בפ' אחרי (סי' עה) שיש הבדל בין הגר בתוככם ובין הגר אתכם, שלשון הגר אתכם מורה שנתגייר מקרוב, ולמדו חז"ל שפה מלמד שגר המתגייר מקרוב יהיה למנין זה כאזרח הארץ שלא יעשה פסח רק עד י"ד בניסן הבא, בל נטעה שיעשה פסח מיד, ומ"ש שנית בפ' בהעלותך גבי פסח שני מלמד שגם אם נתגייר בין פסח ראשון לפסח שני דינו כאזרח בל יעשה פסח שני, אחר שהיה פטור בראשון, [ובפסחים דף צ"ג יש פלוגתא בזה בין רבי ור' נתן], ושני דרשות האלה נמצאו גם בספרי (שם סי' עא) ושם גורס רשב"א אומר, ולרבי י"ל שדורש בהפך שדינו כאזרח לעשות פסח שני:

צח המול לו כל זכר. שמילת זכריו מעכבתו מלעשות הפסח, ופה אמר ואז יקרב לעשותו, ובמילת עבדיו כתיב אז יאכל בו ולמד שע"כ שמילת עבדיו מעכב העשיה ושמילת זכריו מעכב האכילה, ויגיד שיתחדש

הָאָרֶץ וְכָל־עָרֵל לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מט תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָאֶזְרָח וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃ נ וַיַּעֲשׂוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃ ס נא וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם׃ פ שביעי יג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב קַדֶּשׁ־לִי כָל־בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל

בעל הטורים

וכל ערל לא יאכל בו וסמיך ליה תורה אחת רמז לק"ו שנשא מבה במעשה העגל ומס פסח שהוא מצוה אחת אמרה תורה וכל ערל לא יאכל בו וכו׳:

רש"י

יאכל בו. להביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאינו מומר לערלות ואינו נלמד מבן נכר לא יאכל בו: (מט) תורה אחת וגו׳. (מכילתא) להשוות גר לאזרח אף לשאר מצות ד שבתורה: (ב) פטר כל רחם. שפתח את הרחם ה תחלה כמו (משלי יז) פוטר מים ראשית מדון. וכן (תהלים כב) יפטירו בשפה יפתחו שפתים

שפתי חכמים

ד וא"ת מסיכא תיתי לחלק והא גר ישראל גמור הוא בשלמא לעיל דכתיב כאזרח הארץ להשוות את הגר לאזרח הארץ בהקרבת פסח בי"ד דס"א מיד שנתגייר יהיה חייב בקרבן פסח מ"ה כ׳ כאזרח הארץ כדפירש"י לעיל אבל שאר מצות שבתורה מנ"ל לחלק. (רא"ס) וי"ל מדאצטריך קרא להשוות הגר לישראל לענין הקרבת פסח בי"ד ס"א דאין הגר שוה לישראל בשאר מצות: ה דק"ל הא כל עובר פסח את הרחם לכ"פ

מכלתא פרשה טו

עבדים אף כאן מילת עבדים (אי מה) [יד][ומה] (להלן) מילת זכרים אף (כאן) מילת זכרים דברי רבי ישמעאל. ר׳ יונתן אומר אין מילת זכרים מעכבתו מלאכול בפסח ומה ת"ל המול לו כל זכר הרי שהיו לפניו שתי מצות מצות פסח ומצות מילה איני יודע איזה מהם תקדים כשהוא אומר המול לו כל זכר תקדים מצות מילה למצות הפסח. רבי נתן אומר שאין ת"ל המול לו אלא [טו](להביא) את העבד שטבל לפני רבו ויצא לבן חורין. מעשה בבלוריא שטבלו מקצת שפחותיה לפניה ומקצת לאחריה.

ובא מעשה לפני חכמים ואמרו את שטבלו לפניה בנות חורין לאחריה משועבדות ואעפ"כ שמשו עד יום מותה:

צט וכל ערל לא יאכל בו למה נאמר [טז](והלא כבר נאמר) כל בן נכר לא יאכל בו אבל ישראל ערל שומע אני יהא כשר לאכול פסח תלמוד לומר וכל ערל לא יאכל בו:

ק (מט) תורה אחת יהיה לאזרח. למה נאמר והלא כבר נאמר והיה כאזרח הארץ ומה ת"ל תורה אחת יהיה לאזרח לפי שהוא

הגהות הגר"א פט"ו (יד) ומה כאן כו׳ אף להלן כו׳: (טו) להוציא: (טז) לפי שנאמר:

התורה והמצוה

שיתחדש חיוב מילת זכריו בין עשיה לאכילה אם היה חולה בשעת עשיה ונתרפא בשעת אכילה כמ"ש בגמרא (דף עא), ור׳ יונתן ס"ל דאינו מעכב רק למדנו שמצות מילה קודמת, ובירושלמי (פ"ג ה"ז) מילת בנו ושחיטת פסחו מי קודם אר"פ מן מה דכתיב המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו הה"ד שמילת בנו קודם לשחיטת פסחו, ור׳ נתן ס"ל שימולו הזכרים שבביתו, דהיינו בנו ועבדיו, ודייק מ"ש המול לו יוצא כשנמולו לו לא אם נמולו לעצמם, ולמ"ד שהנכרי אינו קונה את העבד קנין הגוף וא"כ כשהעבד טובל לשם חירות יצא לחירות, וע"ז מביא מעשה דבלוריא ומובא יבמות (דף מו), ושם מפרש רבא לפניה בין בסתם בין במפורש, לאחריה במפורש הן בסתם לא, ובגמרא אומר שקדמו עבדיה, ובמכילתא אמר שקדמו שפחותיה, ומן המכילתא יש מוצא מקור הדין למ"ש הרמב"ם (ה׳ ק"פ), שגם טבילת השפחות מעכבת מן הפסח:

צט וכל ערל לא יאכל בו. צריך לכתוב בן נכר וצריך לכתוב ערל ישראל, כמ"ש ביבמות (דף עא) ופסחים (דף צו) והצריך למכתב ערל והצריך למכתב בן נכר, ערל מתים בן נכר לא מתים, בן נכר אין לבו לשמים וכו׳:

ק (מט) תורה אחת. זה מלמד על כל מצות שבתורה, וכן אמר בספרי בהעלותך (פסקא עא), ואמר שהרבה

וְכָל עָרְלָא לָא יֵכוּל בֵּהּ: מט אוֹרָיְתָא חֲדָא תְּהֵי לְיַצִּיבָא וּלְגִיּוֹרָא דְּאִתְגַּיַּר בֵּינֵיכוֹן: נ וַעֲבַדוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן כֵּן עֲבַדוּ: נא וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיק יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: ב אַקְדֵּישׁ קֳדָמַי כָּל בּוּכְרָא פְּתַח כָּל וַלְדָּא בִּבְנֵי

מכלתא פרשה טו

שהוא אומר וכי יגור אתך גר אין לי אלא פסח שהשוה בו הגר לאזרח שאר כל מצות שבתורה מנין, ת"ל תורה אחת יהיה לאזרח בא הכתוב והשוה את הגר לאזרח בכל מצות שבתורה :

(פרשה טז) קא יג (א-ב) וידבר ה' אל משה וגו' קדש לי כל בכור, הוא אחת מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהם בכלל שהוא צריך לפרט ופרט שהוא צריך לכלל. קדש לי כל בכור פטר רחם וגו' כלל [א](אחד זכרים ואחד נקבות). כל הבכור אשר יולד וגו' פרט [א](יצאו נקבות משמע) אני אקרא את הכלל מה ת"ל את הפרט שאם אני קורא את הכלל אבל לא את הפרט שומע אני כל שיולד ראשון בין זכר בין נקבה יהיה בכור ת"ל כל הבכור זכרים אבל לא נקבות. אני אקרא את הפרט מה ת"ל את הכלל. אם קורא אני את הפרט ולא את הכלל שומע אני כל שהוא זכר בין שהוא פותח רחם ובין שאינו פותח רחם יהיה בכור ת"ל קדש לי כל בכור עד שיהא זכר ופותח רחם [ב](לקיים מה שנאמר) כל פטר רחם לי וכל מקנך תזכר : קב באדם [ג]ובבהמה את שיש לו באדם יש לו בבהמה יצאו הלוים שאין להם באדם אין להם בבהמה. ד"א הקיש בכור אדם לבכור בהמה ובכור בהמה לבכור אדם מה הבהמה הנפלים פוטרים בו הבכורה אף האדם הנפלים פוטרים בו את הבכורה ומה

הגהות הגר"א פס"ז (א) מיותר : (ב) וכן הוא אומר : (ג) ובבהמה לי הוא את כו' :

התורה והמצוה

הארכתי בפרש זה ובארתיו בכל פרטיו בס' התו"ה ויקרא (סי' קלא) עיי"ש :

יג קא (ב) קדש לי כל בכור. שם בכור הוא שם כולל, ונכלל בו גם הנקבה, ותאמר הבכירה אל הצעירה, שלכן אמר בפ' בכור זכר, כי יש בכור נקבה, וכן נכלל בו מי שאינו פותח רחם, כגון יוצא דופן או שהיה נפל לפניו, וע"כ אמר פה בכור פטר רחם, ואמר כל הבכור אשר יולד הזכר, כל מקנך תזכר, ובמכילתא קרא זה בשם פרט הצריך לכלל, וכ"ז מובא בבכורות (דף יט), ושם הוסיף בבא שלישית, או פטר רחם יכול אפי' יצא אחר יוצא דופן ת"ל בכור, ובבא זו לא נמצא במכילתא, ורש"י שם פי' שבבא ראשונה יכול אפי' נקבה אינו כלל הצריך לפרט, כי הוא כלל ופרט גמור, כמו מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן, ומ"ש שהוא כלל הצריך לפרט ופרט הצריך לכלל הם שתי הבבות האחרונות עיי"ש, וזה אי אפשר לומר בדברי המכילתא שלא נמצא פה רק ב' הבבות הראשונות, והשלישית חסרה, וברור בעיני דשם מכילתא זו ר' שמעון הוא שסובר בבכורות (דף מז ע"ב) שיוצא דופן והבא אחריו הראשון בכור לנחלה והשני בכור לחמש סלעים, ומפרש בגמרא ר' שמעון לטעמיה שמ"ש שהראשון בכור לנחלה משום דס"ל אלד לרבות יוצא דופן, ומ"ש דהשני בכור לחמש סלעים משום דקסבר בכור לדבר אחד הוי בכור, ולכן לא הביא במכילתא הבבא השלישית או פטר רחם יכול אפי' אחר יוצא דופן, כי לר"ש יצא אחר יוצא דופן הוי בכור ולא ממעט מן בכור דבכור משמע בכור לדבר אחד, ויצא אחר יוצא דופן הגם שאינו בכור לנחלה ולזכרים הוא בכור לרחם ובכור לד"א הוי בכור, וע"כ משונה דעת המכילתא מן דעת הגמרא לפרש"י, שרש"י מפרש בגמרא שבבא ראשונה אינו כלל הצריך לפרט כי הגמרא אזלא בשיטה דבכור לדבר אחד לא הוי בכור כמו שכן דעת אביי, דדעת רבינא אדחי שם, וע"כ בכלל קדש לי כל בכור כלל כולם והפרטים ממעטים את הכלל וזה דומה כמו מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן, שבהמה כולל כל מיני בהמות והפרט פורט רק בקר וצאן לבד, ושפיר כתב רש"י שזה כלל ופרט גמור, אבל לפי ברייתא שבמכילתא פה שאזיל בשיטת ר"ש שס"ל שגם בכור לד"א הוי בכור, א"כ במ"ש קדש לי כל בכור אינו כולל כולם, כי גם בכור לדבר אחד הוי בכור ולא ידענו פי' של בכור, ומפרט פה שיהיה זכר ופטר רחם זה כלל שצריך לפרט, ובענין כלל הצריך לפרט כבר הארכנו בס' מדות אהרן ובספר יבין שמועה עיין עליהם :

קב באדם ובבהמה. כבר בארנו (באילת השחר כלל קס) שבשני שמות הבאים ביחוד אחד מוקשים זל"ז וזה אחד מיסודות ההיקש, עפ"ז ערך פה ג' דרושים על מה שנמצא ג' פעמים שמקיש בכור אדם ובכור בהמה זל"ז, שממ"ש אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה, דרש דרוש האחד למעט הלוים כמ"ש בבכורות (דף ד'), [שא"ל שדרים זה מפה, דא"כ יפטרו מבכור בהמה טהורה תמ"ם

יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא׃ ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם זָכוֹר אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא

יאכל

שפתי חכמים

לכ"פ הגה: ו דק"ל הא כל דבר שבעולם שלו הוא וע"פ לעצמי קניתים כלומר אף אם לא תקדיש אותו הוא קדוש אך

רש"י

שפחים: לי הוא. לעצמי קניתים ע"י שהכיתי בכורי מצרים: (ג) זכור את היום הזה. למד שמזכירין

מכלתא פרשה טז

ומה בכור אדם אתה רשאי ליתנו לו בכל מקום שירצה אף בכור בהמה אתה רשאי ליתנו לו בכל מקום שירצה. לפי שהוא אומר והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם (דברים יב) שומע אני אפילו הוא במקום רחוק יהיה עליו חובה להביאו לבית הבחירה ת"ל באדם ובבהמה הקיש בכור אדם לבכור בהמה. מה בכור אדם נותנו לכהן בכל מקום שירצה אף בכור בהמה נותנו לכהן בכל מקום שירצה. ומה בכור אדם מטפל בו שלשים יום אף בכור בהמה מטפל בו שלשים יום. לי הוא למה נאמר לפי שהוא אומר הזכר תקדיש הקדישו שתקבל שכר או אם הקדשתו מקודש ואם לא הקדישתו אינו מקודש ת"ל לי הוא מכל מקום הא מה ת"ל הזכר תקדיש הקדישו לקבל שכר. כיוצא א)(בואתה הצוה [בו אתה] אומר). ובער עליה הכהן (ויקרא ו) למה נאמר והלא כבר נאמר ולבנון אין די בער (ישעיה מ) הא מה ת"ל ובער עליה הכהן שתקבל שכר. כיוצא בו את הכבש האחד למה נאמר והלא כבר (שם) נאמר וחיתו אין די עולה הא מה ת"ל את הכבש האחד (למה נאמר) לקבל שכר. כיוצא בו ועשו לי מקדש למה נאמר והלא כבר נאמר את השמים ואת הארץ אני מלא (ירמיה כג) הא מה ת"ל ועשו לי מקדש (שמות כה) כדי לקבל שכר על העשיה. כבר שבתו תלמידים ביבנה ולא שבת שם רבי יהושע וכשבאו תלמידיו אצלו אמר להם מה דברים היה לכם ביבנה אמרו לו אחריך רבי אמר להם ומי שבת שם אמרו לו ר' אלעזר בן עזריה אמר להם אפשר ששבת שם ר' אלעזר בן עזריה ולא חדש לכם דבר אמרו לו כלל זה דרש אתם נצבים היום כלכם טפכם נשיכם (דברים כט) וכי טף היה יודע להבין בין טוב לרע אלא ליתן שכר למביאיהם לרבות שכר עושי רצונו לקיים מה שנאמר ה' חפץ למען צדקו וגו' (ישעיה מב). אמר להם איזה דבר חדש יתר על זה הריני כבן שבעים **שנה** ולא זכיתי לדבר זה בלתי היום אשריך אברהם אבינו שאלעזר בן עזריה יצא מחלציך אין הדור יתום שרבי אלעזר בן עזריה שרוי בתוכה. אמרו לו רבי עוד כלל זה דרש לכן הנה ימים באים נאם ה' לא יאמר עוד חי ה' וגו' (ירמיה כג) למה הדבר דומה לאחד שהיה מתאוה לבנים ונולדה לו בת היה נודר בחייה חזר ונולד לו בן הניח הבת והיה נודר בחיי הבן. רבי שמעון בן יוחאי אומר למה הדבר דומה לאחד שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל והיה מספר מעשה זאב פגע בו ארי וניצל הזמנו הניח מעשה זאב והיה מספר מעשה ארי. כיוצא בו דרש ויקרא שם המקום בית אל (בראשית כה) עבר שם הראשון ונתקיים השני. כיוצא בו דרש ולא יקרא עוד את שמך אברם (שם יז) עבר שם הראשון ונתקיים השני. כיוצא בו דרש שרי אשתך עבר שם הראשון ונתקיים השני. ה)(כיוצא בו) דרש ולא יקרא שמך עוד יעקב וגו' (שם לה) (עבר) הראשון נתקיים השני נתוסף לו. יצחק לא נשתנה שמו שנקרא מפי הקב"ה. וג' הם שנקראו מפי הקב"ה יצחק ושלמה ויאשיהו. יצחק מהו אומר אבל שרה אשתך יולדת לך בן וקראת את שמו יצחק (שם יז). בשלמה מהו אומר כי שלמה יהיה שמו (דה"א כב). ביאשיהו מהו אומר הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וגו' (מ"א יג) **ויש** אומרים אף ישמעאל בגוים. מצינו שמותיהן של צדיקים ומעשיהם גלויים למקום עד שלא נוצרו שנאמר בטרם אצרך בבטן וגו' (ירמיה א). מצינו שמותיהן של צדיקים שמותיהן של רשעים מנין ת"ל זורו רשעים מרחם וגו' (תהלים נח):

(ג) **ויאמר** משה אל העם וגו' אין לי אלא שמזכירים יציאת מצרים בימים בלילות מנין שנאמר למען תזכור את יום צאתך וגו' ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות כדברי בן זומא והכמים אומרים ימי חייך בעולם הזה

כל

הגהות הגר"א (ד) תיחש דברים:

בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא דִּילִי הוּא: ג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא הֲווֹ דְּכִירִין יַת יוֹמָא הָדֵין דִּנְפַקְתּוּן מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא אֲרֵי בִּתְקוֹף יָד אַפֵּיק יְיָ יתכון

מכלתא פרשה טז

כל ימי חייך להביא לימות המשיח. אמר להם בן זומא עתידים ישראל שלא להזכיר יציאת מצרים לעתיד לבוא שנאמר (ירמיה יז) לכן הנה ימים באים נאם ה' לא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את ישראל ממצרים כי אם חי ה' אשר העלה את ישראל מארץ צפון. ר' נתן אומר (שם כג) אשר העלה ואשר הביא שמזכירים יציאת מצרים לעתיד לבוא. ומנין שאומרים ברוך אתה ה' אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שנאמר ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל וגו' (שמות ג). ומנין שהן מברכין על המזון שנאמר ואכלת ושבעת וברכת (דברים ח) זו ברכה ראשונה. על הארץ זו ברכה שניה. הטובה זו ירושלים שנאמר ההר הטוב הזה והלבנון (שם ג). אשר נתן לך שנכלם כל טוב. ר' חייא בר נחמני אמר משום רבי ישמעאל הרי הוא אומר ואכלת ושבעת מה זה מחוסר אשר נתן לך בין מדה טובה למדת פורענות. אין לי אלא ברכת המזון שהוא טעון ברכה לאחריו לפניו מנין היה ר' ישמעאל אומר קל וחומר מה כשאכל לשובע טעון ברכה כשהוא תאב לא כל שכן. ר' נתן אומר הרי הוא אומר כבואכם אל העיר כן תמצאון אותו בטרם יעלה הבמתה לאכול כי לא יאכלו העם עד בואו כי הוא יברך הזבח וגו' (ש"א ט). רבי יצחק אומר ועבדתם את ה' [אלהיכם] וברך את לחמך ואת מימיך אימתי הוא לחמך עד שלא אכלתו. אין לי אלא אכילת מזון שטעון ברכה לפניו ולאחריו תורה מנין. רבי ישמעאל אומר קל וחומר ומה אם מזון שהוא חיי שעה טעון ברכה לפניו ולאחריו תורה שיש בה עולם הבא דין הוא שתטעון ברכה לפניה ולאחריה. ר' יהודה בן בתירא אומר הרי הוא אומר ואכלת ושבעת מה זה מחוסר טובה אלא זו תורה דכתיב כי לקח טוב וגו' (משלי ד). רבי חנינא בן אחי ר' יהושע אומר כי שם ה' אקרא זה המברך הבו גודל לאלהינו אלו העונים אחריו. ומה הן עונין אחריו ברוך ה' המבורך לעולם ועד. וכשהוא קורא בשמו יהו עונין אחריו בשכמל"ו וכן גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו (תהלים לד) ר' אומר זכר צדיק לברכה (משלי י) כשהוא מזכיר את הצדיק צדיק חי העולמים שנאמר צדיק ה' בכל דרכיו וגו' (תהלים קמה) לברכה אמן:

קג (ג) ולא יאכל חמץ לעשות את המאכיל כאוכל. או אינו אלא לאסרו בהנאה כשהוא אומר לא תאכל עליו חמץ למדנו (שאסור) בהנאה הא מה ת"ל לא יאכל חמץ לעשות את המאכיל כאוכל דברי רבי יאשיה. רבי יצחק אומר אינו צריך ומה אם שרצים קלים עשה בהם את המאכיל כאוכל חמץ שהוא חמור אינו דין שנעשה (כזאת) [בו את] המאכיל כאוכל הא מה ת"ל לא יאכל חמץ לא בא הכתוב אלא לאסרו בהנאה. רבי יוסי הגלילי

הגהות הגר"א (ו) שמותר. כ"ה בהע"א:

התורה והמצוה

כמ"ש בגמ' שם], וממ"ש פה פטר רחם באדם ובבהמה דרים להקיש אדם לבהמה שהגלים פוטרים בו כמו שלמד מוכל בגר בהמה, ומ"ש מה בכור אדם אתה רשאי להנה בכ"מ למד ממ"ש בפ' קדש כל פטר רחם בישראל באדם ובבהמה לך יהיה, [ועיין בספרי ראה פסקא ע"ז], ומ"ש מה בכור אדם מפסל בו שלשים יום למד ממ"ש בפ' משפטים כן תעשה לשורך לצאנך כמ"ש בבכורות (דף כו ע"ב), ומאמר זה הובא בספרי קרח (פסקא קיח):

קג (ג) **ולא יאכל חמץ**. בגירסת הגר"א כשהוא אומר לא תאכל עליו חמץ למדנו שמותר בהנאה, וא"כ דעת ר' יאשיה כריה"ג דחמץ מותר בהנאה, ולפ"ז ברייתא זו דומה עם הלמוד המובא בספרא שמיני (סי' פ"ז), וכפי מה שפירשנו שם, והנה שבגמרא פסחים (דף כג) אמר לריה"ג היתר הנאה מן לא יראה לך שאור שלך יהא, זה לריה"ג דס"ל לא תאכלו איסור הנאה משמע כמ"ש שם ע"ב, ור' יאשיה יסבור כחזקיה דלא תאכלו רק איסור אכילה משמע. אולם ראיתי בירושלמי (פ"ב דפסחים ה"א) מביא ברייתא דפה וגרים כשהוא אומר לא תאכל למדנו שאסור בהנאה, ומוכיח דס"ל דלא תאכלו איסור הנאה במשמע, ולפ"ז אין לשנות הגירסא, ור' יצחק דס"ל דלענין להאכיל לאחרים יש ק"ו משרצים ר"ל משרצים זדם וטומאה כמ"ש ביבמות (דף קיד), ומ"ש ריה"ג שלא נאסרו במצרים רק יום אחד פי' שהגיד להם שעתה לא יאכל חמץ בהיותו יום לבד, יען כי היום אתם יוצאים ולא יוכלו להתמהמה ויפא את בצקו טרם יחמץ והיה זה רק בהיותו יום, וי"ל שמוסב למעלה למה נכתב יאכל בנפעל והא לריה"ג חמץ מותר בהנאה, משום דבהיותו יום היה אסור גם בהנאה כי היום אתם יוצאים, אבל לדורות יאסר באכילה שבפה ובהנאה

יֵאָכֵל חָמֵץ׃ ד הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב׃ ה וְהָיָה כִי־יְבִיאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ וְעָבַדְתָּ אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה׃ ו שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי

חג

שפתי חכמים

אך קשה לי כל כמה כדי שתקבל שכר. ז מדכתיב וזכור בקמ"ץ משמע זכור תמיד כמו שפירש"י בפרשת יתרו על פסוק זכור את יום השבת. נא"י האריך שם לסתור דברי הרא"ם וסוף דבריו נ"ל דמתלת הזה יליף דהל"ל זכור את היום אשר יצאתם ממצרים כמו למען תזכור את יום צאתך וגו' אלא הזה משמע בכל יום יהיה בעיניך כאלו היום יצאתם אכמו היום הזה נסיית לעס פירש"י בכל יום יהיה בעיניך כאלו באת היום בברית כו' והשתא ה"ש אין לי אלא ביום מחר דיליף מתלת היום הזה ע"ש : ח ולא שהוא שם כולל כל הנשארים דבשאר מקומות מנה כולן וחשיב כנעני בהדייהו והתם אין צורך לכלול בו משפחות רבות ל"פ ואחת וכו' (רא"ם). א"נ דק"ל כיון דכולם בכלל כנענים נ"ל החתי והאמורי וגו' לא הל"ל רק כנעני ומתרץ ואחת ממשפחת כנען וכו' ואי לא כתיב אלא כנעני ה"א שלא תרבה כלום לכך כתיב הכנעני והא"כ החתי וגו' כדי שיקשה לך למה לא מנה אלא ה' ומוכרח אתה לומר שכולם בכלל כנעני הם : ט וא"ת והלא בפרשת וארא פירש"י לא נודעתי להם אלא באל שדי וי"ל שזה לא היה אלא בשורה בעלמא וא"ת א"כ היכא נשבע וי"ל שכפל דבריו וזו היא שבועה כדכתיב אשר נשבעתי מעבור מי נח ופירש"י לא מצינו בו שבועה אלא שכפל בו דבריו וזו היא שאמר לא אוסיף ולא אוסיף כ"פ בפסוק.

רש"י

שמזכירן יציאת מצרים ז בכל יום : (ד) בחדש האביב. וכי לא היו יודעין באיזה חדש יצאו אלא כך אמר להם ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צנה ולא גשמים. וכן הוא אומר (תהלים סח) מוציא אסירים בכושרות חדש שהוא כשר לצאת : (ה) אל ארץ הכנעני וגו'. (תנחומא) אע"פ שלא מנה אלא חמשה עממין כל שבעה במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת ממשפחות כנען היתה שלא נקרא לה שם ח אלא כנעני : נשבע לאבותיך וגו'. באברהם הוא אומר (בראשית ט) ביום ההוא כרת ה' את אברם וגו'. ט וביצחק הוא אומר (שם כ) גור בארץ הזאת וגו'. וביעקב הוא אומר (שם כח) הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו' : זבת חלב ודבש. חלב זב מן העזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים (מגילה ו) : את העבדה הזאת. (פסחים נו) של פסח והלא כבר נאמר למעלה והיה כי תבואו אל הארץ וגו' ולמה חזר ושנאה בשביל דבר שנתחדש בה. בפרשה ראשונה נאמר (שמות יב) והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם בבן רשע הכתוב מדבר שהוציא עצמו מן הכלל. וכן והגדת לבנך בבן שאינו יודע לשאול. והכתוב מלמדך שתפתח לו אתה בדברי אגדה המושכין את הלב :

בעבור

מכלתא פרשה טז

הגלילי אומר לא יאכל חמץ היום מגיד שלא (אכלו ישראל מצה) במצרים אלא יום אחד בלבד :

(ד) היום אתם יוצאים בחדש האביב. שאין ת"ל חדש האביב אלא חדש שהוא כשר לא חמה קשה ולא גשמים וכן הוא אומר מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות (תהלים סח) שאין ת"ל בכושרות ומה ת"ל בכושרות אלא חדש שהוא כשר לכם לא חמה קשה ולא גשמים. ר' (נתן) [יונתן] אומר בכושרות אלו בוכים ואלו שוחקים שבמצרים בוכים שנא' (במדבר לג) ומצרים מקברים וישראל משוררים שנאמר קול רנה וישועה באהלי צדיקים וגו' (תהלים קיח) שהקב"ה מתרומם על מצרים. רבי נתן אומר בכושרות במעשי הכשרות שלהם (י') [וכן הוא] אומר במראות הצובאות. ר' אלעזר בן עזריה אומר בזכות אברהם אבינו הוציאם ממצרים שנאמר כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו (שם קה) ואומר ויוציא עמו בששון ברנה. רבי שמעון בן יוחאי אומר בזכות המילה הוציאם הקב"ה שנאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך וגו' (יחזקאל טז). ד"א בזריזות יצאו ישראל ממצרים שנאמר כי בחזק יד הוציא ה' אתכם מארץ מצרים. ה"א בזריזות עצמן יצאו ממצרים שנאמר וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים וגו'. (ד"א) [רבי אומר] מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות אך סוררים שכנו צחיחה סוררים היו אלא שנוהג עמהם בהכשרות. וכן הוא אומר ואומר אליכם

איש

הגהות הגר"א (ס) נאסרו בחמץ :

יִתְּכוֹן מַצָּא וְלָא יִתְאֲכֵל חֲמִיעַ: ד יוֹמָא הָדֵין אַתּוּן נָפְקִין בְּיַרְחָא דְאַבִּיבָא: ה וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִנָּךְ יְיָ לְאַרְעָא כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי דְקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ וְתִפְלַח יָת פּוּלְחָנָא הָדָא בְּיַרְחָא הָדֵין: ו שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה חַגָּא קֳדָם יְיָ:
פטירא

מכלתא פרשה טז

איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו. ואומר לשפוך חמתי עליהם להפיצם במדבר. ואומר וימרו בי ולא אבו לשמוע לי איש שקוצי עיניו לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם אשר נודעתי אליהם לעיניהם להוציאם מארץ מצרים (שם ג) אך סוררים היו אלא שנוהג עמהם בהכשרות: [ו]היום אתם יוצאים שאין ת"ל בחדש האביב מגיד שהשנה שיצאו ישראל ממצרים אינה צריכה לעבר:

(פרשה יז) קד (ה) והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני. בארץ שבעת עממים הכתוב מדבר. אתה אומר [כן] או אינו אלא בארץ ה' עממין הכתוב מדבר (אתה אומר) נאמר כאן ביאה ונאמר להלן ביאה מה להלן בארץ ה' עממין שהן ז' (במקום אחר) הכתוב מדבר אף כאן בארץ ה' עממין שהן ז' הכתוב מדבר. [א](ר' יוסי הגלילי) אומר אשר נשבע לאבותיך לתת לך למה נאמר לפי שהוא אומר ולקחת מראשית כל פרי האדמה שומע אני כל [ב](הפירות) במשמע הרי אתה דן נאמר כאן שבועה ונאמר להלן שבועה מה להלן בארץ ה' עממים שהם ז' במקום א' אף כאן בארץ ה' עממים שהם ז' במקום אחד. [ג](ר' יאשיה) אומר נאמר כאן ארץ זבת חלב ודבש ונאמר להלן ארץ זבת חלב ודבש מה להלן בארץ ה' עממים [ד](שהן שבעה במקום אחר) אף כאן בארץ ה' עממים [ד](שהן שבעה במקום אחר). אשר נשבע לאבותיך והיכן נשבע לאבותיך באברהם הוא אומר ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית [ונאמר] (בראשית טו) ביצחק מהו אומר גור בארץ הזאת [וגו'] (שם כו) ביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו' (שם כח): קה ועבדת את העבודה הזאת. כעבודה שעבדת במצרים כך עשה לדורות דברי רבי נתן:

(ו) שבעת ימים תאכל מצות. שומע אני כל מצה במשמעו ת"ל לא תאכל עליו חמץ לא אמרתי אלא דברים שבאים לידי [ה](מצה וחמץ) ואי זה זה חמשת המינין החטים והשעורים

הגהות הגר"א (ו) ד"א היום כו': פי' (א) ר' יאשי': (ב) הארץ: (ג) ר' יוסי הגלילי: (ד) מיותר: (ה) חמץ:

התורה והמצוה

והגהה מוהר כמ"ש ולא יראה לך שאר יהיה, ומימרא דריה"ג הובא פסחים (כח ע"ב, לו ע"ב):

קד (ה) והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני. כאן לא חשב רק חמשה אומות, ופי' הת"ק שחמשה הנאמרים שהם פרזי וגרגשי נכנסים תחת שם כנעני שהיה אביהם, כי מקום לשון והיה כי יביאך למ"ש בפ' ואתחנן כי יביאך וכו' ונשל גוים רבים מפניך ושם חשב שבעה עממים, ור' יאשיה למד זה ממ"ש אשר נשבע לאבותיך והשבועה היה על שבעה עממים, ומזה למד שה"ה בבכורים דכתיב אשר נשבע יכול להביא מארץ שבעה עממים, רק יש נ"מ בינו ובין הת"ק אם מביאין מעבר הירדן, שלהת"ק יכול להביא כי הוא מכלל ארץ האמורי, ולר' יאשיה אינו יכול להביא שעל עבר הירדן לא נשבע, ועז"א שומע אני כל הארץ במשמע (כ"ג הגר"א), נאמר כאן שבועה והשבועה לא היה רק על שבעה עממים, וריה"ג חולק ע"ז וס"ל שאין מביאים בכורים רק מארץ חמשה עממים מפני ששני עממים פרזי וגרגשי אינו ארץ זבת חלב ודבש, וכמ"ש בספרי (תבוא פסקא ש"א) נאמר כאן ארץ זבת חלב ודבש ונאמר להלן ארץ זבת חלב ודבש מה להלן ארץ חמשה עממין אף כאן ארץ חמשה עממין, מכאן היה ריה"ג אומר (במשנה פ"א דבכורים) אין מביאים בכורים מעבר הירדן מפני שאינו ארץ זבת חלב ודבש, ומובא בירושלמי (סוף פ"ק דבכורים) והביאו הרמב"ן בפירושו, ואמר ע"ז שלפ"ז האמורי האמור כאן אינו האמורי שבעבר הירדן רק האמורי שבא"י, ועוד שני בספרי ונחלה לא יהיה לו זו נחלת חמשה עממין, בקרב אחיו זו נחלת שני עממין ר"ל שמחולקים במה שהם אינם זבת חלב ודבש, ופ"ד זה הכתוב (בפ' שמות) אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני וכו' והפרזי, ר"ל הפרזי מוסב על ארץ טובה ורחבה לא על ארץ זבת חלב ודבש, והם השבעה גוים המוזכרים בכ"מ כי הגרגשי פנה והלך לו ולא חשב רק בפ' ונשל גוים רבים, עיי"ש:

קה ועבדת וכו'. כל דברי המכילתא שבכאן כבר נשנו למעלה ומפורשים במקומם ואין לכפול הדברים:

ת"ל

חַג לַיהוָה׃ ז מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלֶךָ׃ ח וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם׃ ט וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל־יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְהוָה בְּפִיךָ כִּי

ביד

בעל הטורים

(ט) והיה לך לאות על ידך בגימטריא זרוע שמאל (עם התיבות והכולל): תורת ה׳ בפיך בגימ׳ זה הוא קריאת שמע:

שפתי חכמים

בפסוק א׳ בפרשת ואלה תולדות נח: י מדכתיב זה משמע שמרמז לו מידי: כ וא״ת למה רמז לו לרשע תשובה כאן בתשובת בן שאינו יודע לשאול וי״ל דגם היא תשובה לו דהקב״ה לא עשה נסים אלא בשביל צדיקים שיודעים את התורה אבל בשביל עמי הארץ לא זכו לעשות להם את הנסים ולא היו כדאי ליגאל בשביל עצמם אלא בשביל זכות הצדיקים. וא״ת ודלמא הכל להכי הוא דאתי ומנ״ל רמז לתשובה הרשע וי״ל מדכתיב לי דמשמע לי ולא לו דמשמע בלא

רש״י

(ח) בעבור זה. בעבור שאקיים מצותיו כגון י פסח מצה ומרור הללו: עשה ה׳ לי. רמז תשובה לבן רשע לומר עשה ה׳ לי ולא לך שאלו היית שם כ לא היית כדאי ליגאל (מכילתא): (ט) והיה לך לאות. יציאת מצרים תהיה לך לאות: על ידך ולזכרון בין עיניך. רוצה לומר שתכתוב פרשיות הללו ותקשרם בראש ובזרוע: על ידך. יד שמאל לפיכך ידכה מלא (בפרשה בניה

מכלתא פרשה יז

והשעורים והכוסמים ושבולת שועל ושיפון יצאו אורז ודוחן והפרגון והשומשמין והקטניות שאין באין לידי ה(מצה וחמץ) אלא לידי סרחון: שבעת ימים תאכל מצות לעשות הראשון חובה ושאר הימים רשות. או אינו אלא ולעשות הראשון רשות (והאחרון חובה ת״ל בראשון בארבעה עשר יום בערב הכתוב קבעו חובה הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון: שבעת ימים תאכל מצות כתוב אחד אומר). שבעת ימים וכתוב אחד אומר ששת ימים (דברים טז) כיצד יתקיימו שני כתובים אלו (השביעי הזה היה בכלל יצא מן הכלל ללמד על הכלל מה שביעי רשות אף כולן רשות אי מה שביעי רשות אף לילה הראשון רשות ת״ל בארבעה עשר הכתוב קבעו חובה הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון לילה הראשון חובה ושאר כל הימים רשות השביעי הזה מן הכלל יצא וכו׳): [ד״א] כתוב אחד אומר ששת ימים וכתוב אחד אומר שבעת ימים כיצד יתקיימו שני מקראות הללו אלא ששה מן החדש ושבעה מן הישן: וביום השביעי חג לה׳ למה נאמר לפי שהוא אומר וחגותם אותו חג לה׳ אין לך אלא י״ט הראשון שהוא (מעון) [טעון] חגיגה יום טוב האחרון מנין ת״ל שבעת ימים תאכל מצות. אין לי אלא י״ט ראשון ואחרון שהן טעונין חגיגה חולו של מועד מנין הרי אתה דן הואיל וי״ט הראשון והאחרון שהם קרויים מקרא קדש וחולו של מועד קרוי מקרא קדש אם לכדת על י״ט הראשון והאחרון שהם קרויים מקרא קדש שהם טעונים חגיגה חולו של מועד קרוי מקרא קדש דין הוא שיטעון חגיגה. ועוד קל וחומר ומה אם יום טוב ראשון ואחרון שאין קדושה לא לפניהם ולא לאחריהם הן טעונין חגיגה חולו של מועד שיש קדושה לפניו ולאחריו דין הוא שיטעון חגיגה. ד״א (את) [אם] יום טוב הראשון והאחרון שאין קדושה לפניו ולאחריו ואין טעונין חגיגה לפניהם ולאחריהם הרי הן טעונין חגיגה חולו של מועד שהוא טעון חגיגה לפניו ולאחריו לא דין הוא שיטעון חגיגה. או כל זמן שיש חגיגה יש מצה כל זמן שאין חגיגה אין מצה. ת״ל מצות יאכל:

מצות

הגהות הגר״א פי״ז (ז) לעשות אף הראשון רשות ת״ל ז׳ ימים וכא״א ו׳ ימים כיצד יתקיימו ב׳ מקראות הללו אלא לעשות הראשון חובה והשאר רשות. ד״א כא״א כו׳ (כ״ז מצאתי בהעתק הגרד״ל אבל בא״צ אינה):

התורה והמצוה

ת״ל מצות יאכל. זה מבואר, ומפראי הז״ל שנגד מ״ש שבעת ימים תאכל מצות וביום השביעי חג

כ״ב

י פַּטִירָא יִתְאֲכֵל יָת שַׁבְעַת יוֹמִין וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיעַ וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמָךְ: ח וּתְחַוֵּי לִבְרָךְ בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר בְּדִיל דָּא עֲבַד יְיָ לִי בְּמִפְּקִי מִמִּצְרָיִם: ט וִיהֵי לָךְ לְאָת עַל יְדָךְ וּלְדָכְרָנָא בֵּין עֵינָךְ בְּדִיל דִּתְהֵי אוֹרַיְתָא

מכלתא פרשה יז

קז (ז) מצות יאכל [את שבעת הימים] למה נאמר לפי (ז)(שלא למדנו) על החמץ שהוא אסור משש שעות ולמעלה (ח)(מנין שהוא אסור) משש שעות ולמעלה ת"ל מצות יאכל [את שבעת הימים] (ט)מכאן היה רבי יהודה אומר בשלשה פרקים [פסחים פ"א מ"ג] בודקין את החמץ אור ארבעה עשר ובארבעה עשר בשחרית ובשעת הבעור: ולא יראה לך חמץ. הקיש חמץ לשאור ושאור לחמץ מה זה בבל יראה אף זה בבל יראה מה זה בבל ימצא אף זה בבל ימצא מה זה מחמשת המינין אף זה מחמשת המינין: בכל גבולך למה נאמר (י)בבתים שומע אני כמשמעו ת"ל בכל גבולך מה גבולך ברשותך אף ביתך ברשותך יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי אע"פ שהוא יכול לבערו אבל אינו ברשותו יצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל וחמץ שנפלה עליו מפולת אע"פ שהוא ברשותו אבל אינו יכול לבערו. אתה אומר לכך בא או אינו בא אלא ללמד בגבולין שבעה ובבתים לעולם ת"ל לא יראה לך שאור וגו' מה בגבולין שבעה אף בבתים שבעה:

קח (ח) והגדת לבנך. שומע אני מראש חדש ת"ל ביום ההוא. אי ביום ההוא יכול מבעוד יום ת"ל בעבור זה בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך (על שולחנך) בעבור זה למה נאמר לפי שהוא אומר מה העבודה הזאת לכם אלא זה בן רשע הוא שהוציא את עצמו מן הכלל ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה הוציאהו מן הכלל בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לי ולא לך ולפי שהוצאת את עצמך מן הכלל אלו היית שם לא היית נגאל:

והיה

הגהות הגר"א (ז) שלמדנו: (ח) יכול אף אכילת מצה משש שעות כו' ת"ל מצות יאכל את שבעת הימים: (ט) ולא יראה לך שאור מכאן היה רי"א כו', וג"ב פי' כי זהו פסוק שלישי בתורה על בל יראה: (י) לפי שנאמר בבתים כו':

התורה והמצוה

ר"ל שהחגיגה עקרו ביום השביעי ר"ל שיש לו תשלומין עד יום השביעי, שהוא יום האחרון לתשלומי החגיגה אם לא הביא בראשון, אבל מצה תאכל שבעת ימים כולם, לא שיהיו תשלומין לראשון, אבל קרא י"ל שר"ל שאינך מחויב לאכול מצות רק אם יום השביעי חג אבל כ"ז שאין חגיגה אין מצה, לכן הוסיף שמצות יאכל תמיד אף שאין חגיגה:

קז (ז) מצות יאכל את שבעת הימים. קדימת השם לפני הפעל מורה איזה דיוק והפך וסתירה כמו שבארתי באילת השחר (פי"ג) וגם למה חזר שנית את שבעת הימים, פי' חז"ל משום שמ"ש ולא יאכל חמץ בא ללפני זמנו, ונגד זה אמר שמצות יאכל רק שבעת הימים ולא משש שעות ולמעלה, ומזה משמע ממילא שמ"ש ולא יאכל חמץ הוא יותר משבעת הימים כי אסור משש שעות ולמעלה. והנה בגמרא פסחים (דף כח) אמר דלר' יהודה תלתא לאוין כתיבי חד לפני זמנו וחד לתוך זמנו וחד לאחר זמנו, ומלשון הגמרא (דף כט) שאמר בשלמא לרבא וכו' אלא לרב"י דמוקי לה כר' יהודה משום לא יאכל חמץ מבע"ל, משמע דלא יאכל בא על אח"ז, וכן מבואר בירושלמי (פ"ב ה"ב) עיי"ש, וכן דעת הרמב"ם, אבל הרא"ש פרק כל שעה (סי' ד') כתב דלפני זמנו נפק"ל מלא יאכל חמץ, ולכן בלפני זמנו פסקינן דלא כריה"ג דבא לסמוכים, וזה דעת המכילתא, ועז"א למה נאמר ר"ל למה חלק ולא יאכל חמץ היום וכו' מצות יאכל, ולא אמר מצות יאכל ולא יאכל חמץ ולא יראה שאור, ועז"א שמזה נלמד שחמץ אסור לפני זמנו ע"כ כתב זה ביחוד, והגר"א הגיה לפי שלמדנו על החמץ שאסור משש שעות ולמעלה יכול אף אכילת מצה נ"כ ת"ל מצות יאכל את שבעת הימים: ולא יראה לך חמץ. מאמרי המכילתא עד והגדת כבר נשנה למעלה סי' סז סח:

קח (ח) והגדת לבנך ביום ההוא. הוא מ"ע של ספור יצ"מ, כי מ"ש למעלה זכור את היום הזה הוא מ"ע של זכירת יצ"מ שזה נוהג בכל יום, אבל והגדת הוא הספור, שאינו נוהג רק ביום ההוא, ועז"א יכול מר"ח ת"ל ביום ההוא, וכבר בארתי בפ' אמור (סי' קלד) שיש הבדל שכ"מ שכתוב ביום ההוא הלילה שייך אל היום שלפניו. כמו ביום ההוא יאכל לא תותירו ממנו עד בקר, ועז"א אי ביום ההוא יכול מבעוד יום כי היום שייך אל הלילה, לכן אמר בעבור זה, והרלב"ג פי' בעבור זה שקיימתי מצותיו בעת יצ"מ גאלתי, והיל"ל בגלל זה, שמלת בגלל מציין הסבה הקודמת, ומלת בעבור מורה כפרש"י בעבור שאקיים מצותיו בעתיד, ומבואר אצלי (סי' כג) שכנוי הרומז זה זאת מציין דבר שעומד נכחו, ע"כ בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. ומ"ש במכילתא שמדבר בבן רשע יתבאר בסוף הפרשה:

והיה

קט (ט) והיה לך לאות וגו' כרך אחד של ארבע פרשיות [יא]והדין נותן הואיל ואמרה תורה תן תפילין ביד תן תפילין בראש מה בראש ארבע טוטפות אף ביד ארבע טוטפות תלמוד לומר והיה לך לאות על ידך כרך אחד של ארבע פרשיות. יכול כשם שביד כרך אחד כך בראש כרך אחד והדין נותן הואיל ואמרה תורה תן תפילין ביד תן תפילין בראש מה ביד כרך אחד אף בראש כרך אחד ת"ל לטוטפות לטוטפות לטוטפות הרי ארבע טוטפות אמורות. או יעשה ד' כיסין של ארבע פרשיות ת"ל ולזכרון בין עיניך כיס אחד של ארבע פרשיות: **קי** על ידך על גובה של יד. או אינו אלא על יד כמשמעו והדין נותן הואיל ואמרה תורה תן תפלין ביד תן תפלין בראש מה בראש על גובה של ראש אף ביד על גובה של יד. רבי אליעזר אומר על ידך על גובה של יד אתה אומר על גובה של יד או אינו אלא על יד כמשמעו ת"ל והיה לך לאות על ידך לך לאות ואינה אות לאחרים. ר' יצחק אומר על גובה של יד או אינו אלא על ידך כמשמעו ת"ל ושמתם את דברי אלה על לבבכם (דברים יא) לא אמרתי אלא דבר שהוא מכוון כנגד הלב ואיזהו מכוון כנגד הלב זה גובה של יד: **קיא** על ידכה זה שמאל אתה אומר זה שמאל או אינו אלא ימין אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר

הגהות הגר"א (יא) או אינו אלא ד' טוטפות והדין נותן כו':

התורה והמצוה

קט (ט) והיה לך לאות. זה נכתב ד' פעמים, הרי נוהג התורה על ד' פרשיות אלה, שיהיו אותם על היד ועל הראש, ולא השפה התורה שיעמדו מהבילים ויפרשו שנאמרו הדברים דרך משל ומליצה כמו שימני כחותם על לבך, קשרם על אצבעותיך וכדומה, כי דברים הבאים במשפטי התורה לא כתב בהם דרך השיר והמליצה רק בא הצווי כפשוטו, כמו וכתבתם על מזוזות ועשו להם ציצית, ועיקר דיני התפילין נמסרו בהלכה למשה מסיני, ונהגו בדור ודור בקבלה מאבות לבנים, והקראים והמכחישים המה שברו עול נתקו מוסרות הכתובות והמסורות, ובכל ד' מקומות אלה תפס אצל יד לשון יחיד והיה לאות ולא אמר לאותות ואצל ראש אומר לשון רבים לטוטפות, לבד פה אמר גם אצל ראש לשון יחיד לזכרון, ובא פה שנוי גבי יד מ"ש והיה לך לאות ובכולם אמר והיה לאות, מזה למדו חכמי המסורת, שיש הבדל בין יד ובין ראש, שעל יד יהיה אות אחד ועל ראש יהיו ארבע טוטפות כמספר הפרשיות, כי של יד יכנס בבית אחד וכולם אות אחד, ושל ראש יתן בד' בתים והם ארבע טוטפות, ובכל זאת צריכים הבתים של ראש להיות מחוברים בעור אחד שמצד זה גם הם זכרון אחד לגבי הרואה אותם מבחוץ, שכולם מחוברים, והם ארבע לגבי המניח שהוא יודע שבפנים הם חלוקים לד', ועל"כ בג' מקומות שאמר לטוטפות בל"ר שמדבר מצד המניח אמר והיה לאות, לבד פה שאמר גם אצל הראש לזכרון בלשון יחיד שמדבר מצד שמבחוץ הם זכרון אחד, באר ההבדל בין יד וראש במ"ש והיה לך לאות שהיד הוא גם לך לאות אחד כי הוא אות אחד גם בפנים אבל הראש הוא לזכרון ולא לך לזכרון כי בפנים הם ד' זכרונות רק בחוץ הם זכרון אחד כמו של יד, אבל לך בפנים רק היד הוא לאות אחד לא הראש, ומאמר זה מובא בספרי פ' ואתחנן (סי') ומנחות (דף לד):

קי על ידך. שם יד נאמר בכלל וביחוד, בכלל כולל כל היד, וביחוד נמצא בהן ידיו אצבעות ידיו כף היד והזרוע והקנה, כמ"ש אזרועי מקנה השבר (איוב לא), וקבלו שהנחת תפילין על הזרוע, ואמר בתוספתא מנין שהזרוע קרוי יד שנאמר ותהיינה העבותים אשר על זרועותיו וגו' וימסו אסוריו מעל ידיו (שופטים טו), ולא אמר לאות על זרועך כי לא כל הזרוע כשר רק בשר התפוח שבראש הזרוע הסמוך לקובדו, כמ"ש בס' ארצות החיים (מאיר לארץ סק"ב), ע"כ אמר על ידך שהיא מקום המעלה והתפוח שם, וגם שהוא על היד ר"ל למעלה מן הפרק התחתון כמו ושני לוחות הברית על שתי ידיו, אשר המלך נשען על ידו, שהוא מקום הזרוע הסמוך לקובדו, ודומה עם תפילין שבראש שהוא בגובה הראש, ולר"א מפני דכתיב לך לאות שמשמע שהאות מיוחד לך ומכוסה מאחרים, ולר' יצחק מפני דכתיב ושמתם על לבבכם שמפרש מ"ש ושמתם על לבבכם שהוא וקשרתם לאות על ידך שהוא השימה נגד הלב שמקשר האות לבו ופעולת ידיו המוכנים להוציא מחשבת לבו אל הפועל לאהבת ה', ונגד ושמתם על נפשכם מפרש והיו לטוטפות בין עיניכם, שהוא קשור פעולת הנפש ומחשבותיה, וכ"ז מובא בספרי ובמנחות. שם ובספרי מביא הפסוק והיו הדברים על לבבך שבפרשת שמע וכן הביא הרמב"ם והש"ע. וכבר דברתי מזה במ"ל (סי' כז סק"ו) עיי"ש:

קיא על ידך. שם יד בכלל כולל שתי הידים, והידים ידי עשו, וישא אהרן את ידיו, אולם כשנאמר בדיוק הוא השמאל, וזה כשאמר ידו וימינו, ולפ"ז בדיני המצות מסתמא נאמר בדיוק ז"פ שיש זכר לדבר, ור' נתן למד שביד שכותב יקשר, ואבא יוסי החורם ס"ל ששם יד היא סכרית שממה שאמר יד ימינו מבואר ששם יד נאמר על שניהם כמו עין ימינו ומ"ש בפ' ימינו הוא לקצור, ומ"ש פה ס"ל ידך להביא את הגידם וכן הוא בספרי, הוא כמ"ש בגמרא דר"י החורם למד ממ"ש ידכה בה'

שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים וגו' (ישעיה מח) ואומר ידה ליתד תשלחנה וגו' (שופטים ה) הא אינו יד בכל מקום אלא שמאל. ר' יונתן אומר וקשרתם וכתבתם מה (קשירה) [כתיבה] בימין אף (כתיבה) [קשירה] בימין. אבא יוסי אומר מצינו שהימין קרויה יד אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר כי ישית אביו יד ימינו (בראשית מח) ומה ת"ל על ידך להביא את הגידם שיהא נותן בימין:

קיב והיה לך לאות על ידך [וגו'] כל זמן של יד ביד תן את של ראש בראש מכאן אמרו מצות תפלין כשהוא נותן נותן של יד ואח"כ נותן של ראש וכשהוא חולץ חולץ את של ראש ואח"כ של יד: קיג בין עיניך על גובה של ראש. אתה אומר גובה של ראש או אינו אלא בין עיניך כמשמעו ת"ל בנים אתם לה' אלהיכם וגו' מה (בעיניכם) [בין עיניכם] האמור להלן על גובה של ראש אף בין עיניך [האמור כאן] על גובה של ראש. רבי יהודה אומר הואיל ואמרה תורה תן תפילין ביד תן תפילין בראש מה ביד מקום שהוא ראוי להטמא בנגע [אחד] אף בראש מקום שהוא ראוי ליטמא בנגע אחד: קיד למען תהיה תורת ה' בפיך למה נאמר לפי שנאמר והיה לך לאות שומע אני אף

התורה והמצוה

בה' יד כהה, ומה שלא אמר שמאלך כי אם הוא אמר מיה בימין שהיא יד הכהה והחלושה אצלו המפ" שהוא ימנית, ע"ז שואל א"כ למה נאמר ידך, ר"ל שא"כ יכתב תמיד ידכה בה' ולמה בפ' כי יביאך ובפ' שמע אמר ידך שכולל גם ימין, ומשיב שמלמד שאם הוא גידם שנקטעה יד שמאלו יתן בימין, ובספרי ארצות החיים שהארכתי בזה בפלפול רב ועצום עיי"ש:

קיב והיה לך לאות ולטוטפות. כבר התבאר שכ"מ שבאו שני דברים בסדר אחד הסדר מעכב תמיד כמ"ש באילת השחר (כלל קכב), וא"כ ממ"ש ד' פעמים סדר הזה והקדים של יד לשל ראש מבואר שתפש"י לה משפט הקדימה, ואמר במדרש שה"ש ולא נפקד ממנו איש שלא הקדים אחד מהם תפש"ר לתפש"י, כי צריך להקדים תפש"י שמורה הכנעת התאות וכבישת היצר קודם לתפש"ר שמורה על המחשבה והעיון, כי כן סדר מלחמת היצר לכבוש את האויב הפנימי ואח"כ ישא למרום עיניו אל קדוש ישראל, ובזה נשאו ראש אנשי המלחמה ולא נפקד מהם איש שהצליהו במלחמת היצר. ועמ"ש בזה באורך בארץ יהודה (סי' כו):

קיג לטוטפת בין עיניך. לשון בין עיניך אינו מציין המקום בין שתי עיניו, רק מציין הזכרון, כמו ולא תשימו קרחה בין עיניכם, שהקרחה היא בראש ועושים לזכרון שיהיה המת זכרו בין עיניו, וכן ילבש התפילין לזכרון בין עיניו, וכבר באלו הקרי לב שגידי העינים נמשכים ממקום הראש ושם הם השרשים הפנימיים המובילים את המוחשים אל הנפש פנימה ושם מתחברים העינים הרואות באחורות ושם בסוף החוש עם כלי המחשבה, והוא זכרון בין עיניו וממחשבותיו שלא יטה מחשבותיו מאחרי אל אמת, ור' יהודה למד מה ביד מקום שראוי לטמא בנגע אחד. ורש"י ז"ל בקדושין (דף לו) ומנחות (דף לז ע"ב) פי' דאיכא שער דגבות עינים דמטמא בשער צהוב והבשר מטמא בשער לבן, ולפ"ז י"ל שר' יהודה אזיל בשיטת ר' יוסי בר"י דצריך שיהיה הנגע במקום הראוי לפסיון ואם סמוכה למקום שער אינה מטמאה, [כשיטת הראב"ד ה' ס"ל שריב"ר"י חולק עם חכמים], אמנם גוף דברי רש"י מופלאים בעיני, שלא מצאנו בה' נגעים דגבות עינים מטמאים בשער צהוב, והלא כתיב כי יהיה בו נגע בראש או בזקן, וכן מבואר בהדיא בתוספתא הביאה הר"ש (פ"י דנגעים סוף משנה ט) מפיקא של פרקא ולמעלה וכו' מחוליא של גרגרת ולמטה אעפ"י שהוא מגדל שער הרי הוא כעור הבשר לכל דבר, והיה נראה לפרש שמקים שכמו שיד כולו מטמא בנגע אחד כן מקום הנתקה שבראש אם נאמר שהוא המצח שהוא חלק מן הראש אינו מטמא בנגע אחד, כי הראש מטמא בנתקים והמצח בשער לבן, ובזה י"ל דת"ק ור"י לשיטתם שת"ק ס"ל שגם הראש אינו מטמא בנגע אחד שאם נקרח שער הראש אין קרחת וגבחת מצטרפין, וא"כ חלוק ג"כ אחורי הראש מפני הראש ואינו דומה אל היד שכולו מטמא בנגע אחד, ור' יהודה שלמד כן אזיל לשיטתו דס"ל בנגעים (סוף פ"י) דאם אין שטה של שער מפסקת מצטרפין, ועיין בתוי"ט שם ד"ה עד כנגד שער מביא בשם הכ"מ (סוף ה' עכו"ם) דמפרש מ"ש לחייב על כל הראש כעל בין העינים אם קרח בשער הנגד בפדחת, ולפ"ז מ"ש גבי קרחה בין העינים היינו שער הפדחת ואין ראיה לתפילין, ולפ"ז י"ל אחר שלמון זה לחייב על הראש כעל בין העינים נאמר בברייתא שסתמא ר' יהודה, לכן לא יכול ללמוד מן קרחה, אמנם רש"י עצמו לא פי' כך רק מפרש בין עיניכם סמוך לפדחת כמ"ש התוי"ט שם:

קיד למען תהיה תורת ה' בפיך. בקדושין (דף לד ודף לה) מ"ע שהז"ג נשים פטורות מנ"ל, גמר מתפילין ותפילין גמר מת"ת, ונילף ממזוזה, תפילין לת"ת איתקש בין בפ' ראשונה בין בפ' שניה תפילין למזוזה בפ' ראשונה איתקש בפ' שניה לא איתקש, וזה שלא כברייתא דפה שלמד מן למען תהיה תורת ה' בפיך, ולא מן היקש, ונראה שמאמר זה נמשך למאמר שלמעלה, ר' יהודה אומר. וגם מאמר

זה

בְּיָד חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ יְהוָה מִמִּצְרָיִם: י וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֲדָהּ מִיָּמִים יָמִימָה: פ יא וְהָיָה כִּי־יְבִאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ ולאבתיך

בעל הטורים

כותאן חסר יו"ד שנמסר בעשרות כותאן: (י) למועדה. מלא וי"ו לומר לך ששה ימים שאינם חייב בתפילין וים ששה ימי מועד שאין בהם תפילין וכם פסח עצרת ר"ה ויוה"כ סוכות שמ"ע: שאדך הכתוב בגי' אלו תפילין: מימים ימימה ה' במסורה. הכא ואידך מימים ימימה אלכנה וכו' גבי בת יפתח הג ה' בשילה מימים ימימה ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה גבי אלקנה. ושאלהם לו מימים ימימה גבי במוחל. וזהו דדרשו מימים ולא כל ימים למעוטי שבתות וימים טובים ושינו דכתיב ימימה גבי חג ה' וכן גבי אלקנה והמגאל שהוו עולין לרגל וכן מימים ימימה דכתיב גבי בת יפתח דנשים נמי פטורות

רש"י

שניה פסוק מ) לדרוש בה יד שהיא כהה ל (מכילתא, מנחות לז): (י) מימים ימימה. משנה לשנה (שם לו): (יא) והיה כי יביאך. יש מרבותינו שלמדו מכאן שלא קדשו בכורות הנולדים במדבר והאומר קדשו מפרש ביאה זו אם תקיימוהו במדבר תזכו ליכנס לארץ ותקיימוהו שם) (מכילתא): נשבע לך. והיכן נשבע לך (שמות ו) והבאתי אתכם אל הארץ מ אשר נשאתי וגו'

שפתי חכמים

שלא היה נגאל כלל ועל כרחך כבן רשע הכתוב מדבר דאלו שאינו יודע לשאול קשה למה לא היה נגאל בזכות הצדיק אבל הרשע לא היה נגאל כי גם הוא היה מת בשלשת ימי אפלה ודו"ק. נ"ל: ל פירוש לשון חוזק שיד ימינו חזקה יותר משמאלו: מ (נח"י) דבפרשה הקודמת כתיב אשר נשבע לאבותיך וכאן כתיב כאשר נשבע לך משמע דב' פעמים נשבע פעם א' לאבותיך ופעם א' לך והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו' ואותה שבועה היתה לך דהא בראש הפרשה הזכיר שבועת האבות ועלה מסיים לכן אמור לבני ישראל וגו' והי' הרב לכן ע"פ אותה שבועה וא"כ למה הולך שניתלומר אל הארץ אשר נשאתי וגו' עכ"ל דזאת השבועה היתה להם. ומהר"ש פירש נשבע בעבורך ואותה שבועה היתה עם אבותיך ופעם הקרא שבועה כנוים

מכלתא פרשה יז

אף הנשים במשמע והדין נותן הואיל ומזוזה מצות עשה ותפילין מצות עשה אם למדת על מזוזה שהיא נוהגת בנשים כבאנשים יכול אף תפילין נהגו בנשים כבאנשים ת"ל למען תהיה תורת ה' בפיך לא אמרתי אלא במי שהוא חייב בתלמוד תורה מכאן אמרו הכל חייבין (בתלמוד תורה) [בתפלין] חוץ מנשים ועבדים. מיכל בת כושי היתה מנחת תפלין. אשתו של יונה היתה עולה לרגלים. טבי עבדו של רבן גמליאל היה מניח תפלין: ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך מכאן אמרו המניח תפילין כאלו קורא בתורה וכל הקורא בתורה פטור מן התפלין:

קטו (י) ושמרת את החקה הזאת למועדה למה נאמר לפי שנאמר (ושמרת את החקה) והיה לך לאות על ידך שומע אני אף הקטנים והדין נותן הואיל ומזוזה מצות

התורה והמצוה

זה דברי ר' יהודה ויש קילור, כי שם מקשה אדיליף מתפילין לפטורא גילף משמחה לחובא, ומסיק משום דהו"ל מלה והקהל שני כתובים הבאים כאחד ואין מלמדין, ומקשה למ"ד שני כתובים הבאים כאחד מלמדים מאי איכא למימר אמר רבא פפונאי ידפי למעמא דהא מלתא ומנו רב אחא ב"ר יעקב דכתיב והיה לך לאות למען תהיה תורת ה' בפיך הקשה כל התורה לתפילין מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות, ומאן דאמר שני כתובים הבאים כאחד מלמדין הוא ר' יהודה, ע"כ תפס פה למוד זה מן למען תהיה תורת ה' בפיך שמלמד לר' יהודה על כה"ת, ושמילא גם תפילין למד מפה דאיתקש לת"ת, ועי"ז סיים אשתו של יונה היתה עולה לרגל, ואל תשיבני אם איתא שר' יהודה היא, הא שם אמר ולר' יהודה דאמר שני כתובים הבאים כאחד מלמדין והפילין מ"ע שלא הזמן גרמא מאי איכא למימר ומשיב משום דהו"ל מלה שמחה והקהל ג' כתובים הבאים כאחד, וא"כ לר' יהודה תפילין מ"ע שלא הזמן גרמא דשבת ויו"ט זמן תפילין, ע"ז אשיב דסוגיא זו לא דכ"ע הוא שקושיית הגמרא שם הוא רק לשולא בשבת (דף סב) דתפיס עם בפ"ע הם דלדידיה ס"ל לר' יהודה דשבת ויו"ט זמן תפילין, אבל לגופיה שם ס"ל לר' יהודה דשבת ויו"ט לאו ז"ת כמ"ש בארץ יהודה (סי' לח) עיי"ש. וזה יעלה כשיטת המכילתא:

קטו (י) ושמרת את החקה הזאת. במנחות (דף לו ע"ב) פליגי בה ריה"ג ור"ע, ר"ע ס"ל דבחוקת פסח מדבר וריה"ג ס"ל דבחוקת תפילין מדבר, ואזיל פה כשיטת ריה"ג, ע"כ אמר ש מטם

אוֹרַיְתָא דַיְיָ בְּפוּמָךְ אֲרֵי בְּיַד תַּקִּיפָא אַפְּקָךְ יְיָ מִמִּצְרָיִם: י וְתִטַּר יָת קְיָמָא הָדֵין בְּזִמְנֵהּ מִזְּמַן לִזְמָן: יא וִיהֵי אֲרֵי יָעֵלִנָּךְ יְיָ לַאֲרַע כְּנַעֲנָאֵי כְּמָא דִי קַיֵּים לָךְ

מכלתא פרשה יז

מצות עשה ותפלין מצות עשה אם למדת על מזוזה שהוא נוהג בקטנים כבגדולים יכול אף תפלין ינהגו בקטנים כבגדולים תלמוד לומר ושמרת את החקה הזאת לא אמרתי אלא במי שיודע לשמור תפלין מכאן אמרו קטן היודע לשמור תפלין הרי הוא עושה לו תפלין. ושמרת את החקה הזאת זו חקת תפלין. אתה אומר [זו חקת תפלין] או אינו אלא חקת המצות אמרת במה הענין מדבר בתפלין: **קטן** מימים ימימה למה נאמר לפי שהוא אומר והיה לך לאות שומע אני אף הלילות במשמע והדין נותן הואיל ומזוזה מצות עשה ותפלין מצות עשה אם למדת על מזוזה שנוהגת בלילות כבימים יכול אף תפלין נוהגין בלילות כבימים ת"ל מימים ד(ימימה) בימים אתה נותן ולא בלילות. ד(ד"א מימים) ימימה למה נאמר לפי שהוא אומר והיה לך לאות שומע אני אף שבתות וימים טובים במשמע והדין נותן הואיל ומזוזה מצות עשה ותפלין מצות עשה אם למדת על מזוזה שנוהגת בשבתות ובימים טובים יכול אף תפלין ינהגו בשבתות ובימים טובים ת"ל ד(מימים ימימה יצוא שבתות וימים טובים. רבי יאשיה אומר מימים ימימה הואיל ומזוזה מצות עשה ותפלין מצות עשה אם למדת על מזוזה שנוהגת בשבתות ובימים טובים יכול אף תפלין כן ת"ל מימים ימימה. ד"א) מימים ימימה יש ימים שאתה נותן ויש ימים שאין אתה נותן יצאו שבתות וימים טובים. רבי יצחק אומר הואיל ושבת קרויה אות ותפלין קרויין אות לא יתן אות בתוך אות. או יתן אות לתוך אות אמרת הדחה שבת שחייבין עליה כרת ומיתת בית דין לתפלין שאינן חייבין עליו לא כרת ולא מיתת בית דין. ד"א מימים ימימה מגיד שאדם צריך לבדוק את התפלין אחת לשנים עשר חדש נאמר כאן מימים ימימה ונאמר להלן ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה) מה ימים האמור להלן אין פחות משנים עשר חדש אף ימים האמור כאן אין פחות משנים עשר חדש דברי בית הלל בית שמאי אומרים אינו צריך לבדקן עולמית. שמאי הזקן אומר אלו תפלין של אבי אימא:

והנה

התורה והמצוה

מצות תפילין, כי בפרשה זאת דבר תחלה מחוקת הפסח ובסוף דבר מחוקת תפילין, וכלל אצלנו שמלת זאת מציין תמיד כמו קרוב והוא מצות תפילין שבא בסוף לא על מצות הפסח הרחוק, וז"ש במה הענין מדבר בתפילין, ואמרו ושמרת שמורה תמיד השמירה היתירה, שצריך לשמרה מהסח הדעת, שעז"א שרבנן דבי רב אשי כל אימת דמשמשי בהו מברכי לפי' כמה גדולי הראשונים כמ"ש בא"ר (סי' כח) בארך וכזה מוציא קטן שאינו יודע לשמור וכמ"ש בסוכה (דף מב):

קטן ושמרת את החקה מימים ימימה, לשון מימים ימימה מצאנוהו שמציין משנה לשנה, כמו מימים ימימה תלכנה בנות ישראל לתנות לבת יפתח ארבעת ימים בשנה (שופטים יא), הנה חג לה' בשילה מימים ימימה (שם כא), ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה (ש"א א), ששם ימים בא גם על שנת המחזור כמ"ש בהר (סי' ז') ופי' משנה לשנה, וזה יתכן למ"ד שמדבר בחוקת הפסח, אבל למ"ד שמדבר בחוקת תפילין שזה קבוע בכל יום היל"ל מיום ליום או מלא תמיד וכדומה, וע"כ פי' ב"ה שמרמז שצריך לשמור לבדקן בכל י"ב חדש, וב"ש ס"ל שיל"פ ימים ממש, ועיין בירושלמי פ' המוצא תפילין ה"א, ובבלי (דף ה) עמ"ש ומגלת אחד לשנים עשר חדש שנאמר ויהי מקץ ימים ויליף ימים ימים מבתי ערי חומה, מוקפה ואימא מהכא מימים ימימה ומשני מנא ידעינן דכל תלתא ירחין חד זמנא וכו' עיי"ש, ועיין במנחות (דף לו) ריה"ג למד מן מימים ימימה ור"ע למד שבתות ויו"ט מן לך לאות דס"ל שושמרת מדבר במצות הפסח וזה דעת ר' יצחק. אולם שיטת ריה"ג שממעט מימים פרט לשבתות ויו"ט אינו רגוף בלשון. וכבר באורתי זה בארצות החיים (סי' ל) עפ"י מה דפליגי ר' יוחנן ור"ל בבכורות (דף ד) דר' יוחנן ס"ל קדשו בכורות במדבר ור"ל ס"ל לא קדשו בכורות במדבר, וס"ל לר' יוחנן דמצוה זו אל תיכף, ומ"ש והיה כי יביאך היינו עשה מצוה זו שבשבילה תכנס לארץ, ואמרתי שבשיטתם פליגי כן גם לענין מצות תפילין ואזלי ר' יוחנן ור"ל לשיטתם בגיטין (דף ס) שר' יוחנן ס"ל שם דתורה מגלה מגלה נתנה, ולדידיה נתן להם את ארבע מגלות שהם קדש והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע, והתחילו להניח תפילין ולקדש הבכורות תיכף, ור"ל לשיטתיה דס"ל בגיטין שם דתורה חתומה נתנה לא היה אפשר שיניחו תפילין אז עד סוף ארבעים שנה שנתנה להם כל התורה, ומבואר במנחות (דף לו) שר' יוחנן אזיל בשיטת ריה"ג ואמר דהמניח תפילין בלילה עובר בלאו, וא"כ כשנאמר להם ביום ראשון של פסח מצות תפילין לא יכלו עדיין להניח תפילין עד עבור ימי החג להאוסרים להניח תפילין בחה"מ, ועז"א להם שישמרו מימים ימימה ולא כל ימים אלא מיו"ם ר"ל

מימאלו

וְלַאֲבֹתֶיךָ וּנְתָנָהּ לָךְ: יב וְהַעֲבַרְתָּ כָל־פֶּטֶר־רֶחֶם לַיהוָה וְכָל־פֶּטֶר ׀ שֶׁגֶר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ הַזְּכָרִים לַיהוָה: יג וְכָל־פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה

וערפתו

בעל הטורים

מן הפשוטין: (יא) ונתנה לך ג׳ תגין על הה״א לומר לך אם תשמור חמשה חומשי תורה יתננה לך: (יב) וכל פטר ב׳ במסור׳. דין ואידך וכל פטר שגר בהמה, כדאיתא בבכורות פרה שילדה כמין חמור והחמור כמין סוס פטורין מן הבכורה שנאמר פטר

רש״י

וגו׳: ונתנה לך. (מכילתא) תהא בעיניך כאלו נתנה לך בו ביום נ ואל תהי בעיניך כירושת אבות: (יב) והעברת. אין והעברת אלא ל׳ הפרשה וכן הוא אומר והעברתם את נחלתו לבתו: שגר בהמה. נפל שהשגירתו אמו ושלחתו בלא עתו ולמדך הכתוב שהוא קדוש בבכורה לפטור את הבא אחריו ואף שאינו נפל קרוי שגר כמו שגר אלפיך. אבל זה לא בא אלא ללמד על הנפל שהרי כבר כתב כל פטר רחם. ואם תאמר אף בכור בהמה טמאה במשמע ס ת״ל והיה במקום אשר בבקרך ובצאנך. לשון אחר יש לפרש והעברת כל פטר רחם בבכור אדם ע הכתוב מדבר: (יג) פטר חמור. ולא פטר שאר בהמה טמאה וגזרת הכתוב היא פ לפי שנמשלו בכורי מצרים לחמורים. ועוד שסייעו את ישראל ביציאתן ממצרים (שאין לך אחד מישראל שלא נטל הרבה חמורים) טעונים מכספם ומזהבם של מצרים: תפדה בשה. נותן שה לכהן צ ופטר חמור מותר בהנאה והשה חולין ביד כהן: וערפתו. עורפו בקופיץ מאחוריו והורגו. הוא הפסיד ממונו

שפתי חכמים

הכניס מלך שהיתה בשעבודם: נ דק״ל נל״ל ונתנה לך דודאי אם יביאם לארץ כבר היא נתונה להם ל״פ תהא בעיניך וכו׳: ס פירוש וא״ת לעולם שגר דהכא היינו שאינו נפל כמו שגר דהתם וקא דאמרת הרי כבר כתיב כל פטר רחם דלמא שגר מרבה אף בכור וכו׳: ע ר״ל ולפי זה שגר היינו שאינו נפל: פ (נח״י) בפ״ק דבכורות והרב הוסיף בלאו מדעתו לפי שנמשלו וכו׳: צ לא שהשה אסור בהנאה

מכלתא פרשה יח

(פרשה יח) קיז (יא) והיה כי יביאך ה׳ אל ארץ הכנעני זכה כנען שנקרא הארץ על שמו וכי מה עשה כנען אלא כיון ששמע כנען שישראל נכנסין לארץ עמד ופנה מפניהם אמר לו הקב״ה אתה פנית מפני בני אני אקרא הארץ על שמך ואתן לך ארץ יפה כארצך ואי זו זו אפריקא וכן הוא אומר וכנען ילד את צידן בכורו ואת חת (בראשית י). וכתיב ויענו בני חת וגו׳ שמענו אדני וגו׳ (שם כג) אמר להם הקב״ה אתם כבדתם את ידידי אף אני אקרא הארץ על שמכם ואתן לכם ארץ יפה כארצכם. כאשר נשבע לך והיכן נשבע לו והבאתי אתכם אל הארץ וגו׳ (שמות ו). כאשר נשבע לאבותיך והיכן נשבע באברהם הוא כתיב ביום ההוא כרת ה׳ את אברם וגו׳ (בראשית טו). ביצחק כתיב גור בארץ הזאת וגו׳ (שם כו). ביעקב כתיב הארץ אשר אתה שוכב עליה (שם כח) ונתנה לך שלא תהא בעיניך כירושת אבות אלא תהא בעיניך כאלו היום נתונה לך:

קיח (יב) והעברת כל פטר רחם אין העברה אלא הפרשה וכן הוא אומר

התורה והמצוה

שיתחילו בהנהגה אחר יו״ט וינהוג כל השנה, והתנה מימים ולא כל ימים להוציא יו״ט, וע״כ לא יכול לכתוב ושמרת תמיד, שיורה שינהוג גם ביו״ט, וכבר בארתי בחבורי אה״ח שלא סמך על למוד זה לבדו, ובדעת הרמב״ם דשבתות ממועט מן לאות וכמ״ש בירושלמי ע״ז שכל דבר שאינו מבורר היטב סומכין אותו ממקומות הרבה:

קיז (יא) והיה כי יביאך ה׳ אל ארץ הכנעני. כולל כל שבעה אומות שכולם היו בני כנען ונקראו על שמו, כי היו ביניהם מי שהיה לו זכות, גרגשי פנה והלך לו לאפריקא כמ״ש במדרש רבה ובירושלמי (פ״ו דשביעית) ובני חת כבדו את אברהם וזכות זה עמד לאביהם כנען שהיה ארור וזכה שנקרא הארץ על שמו, ולמעלה אמר אשר נשבע לאבותיך וכאן הוסיף אשר נשבע לך ולאבותיך כי אח״כ מצאו זכות ונשבע להם בפ״ע כמ״ש והבאתי אתכם אל הארץ, שזה נעשה ע״י שהוסיף פרעה עליהם קושי השעבוד, והיא שגרמה לפרעה ללקות במכת בכורות, והיא שעמדה להם שלא תחשב הארץ כירושת אבות רק כאלו זה בפ״ע, וע״כ הוסיף מצות בכורות שזה נתחדש ע״י קושי השעבוד שהוסיף פרעה:

קיח (יב) והעברת כל פטר רחם. לא״ק פי׳ שמצוה להקדישו עמ״ש בספרא בחקותי (סי׳ קז), ור״ל שלשון העברה בא מפני שהיה דרכם להעביר את הבכור למולך כמ״ש (יחזקאל כ׳) בהעביר בניכם באש

לָךְ וְלַאֲבָהָתָךְ וְיִתְּנִנַּהּ לָךְ: יב וְתַעְבַּר כָּל פָּתַח וַלְדָּא קֳדָם יְיָ וְכָל פָּתַח וְלַד בְּעִירָא דִּי יְהוֹן לָךְ דִּכְרִין תַּקְדֵּשׁ קֳדָם יְיָ: יג וְכָל פָּתַח (בּוּכְרָא) דַּחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִמְּרָא וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִנְקְפֵיהּ וְכֹל בּוּכְרָא דַאֲנָשָׁא בִּבְנָךְ תִּפְרוֹק:

ויהי

מכלתא פרשה יח

אומר והעברתם את נחלתו לבתו (במדבר כז). שמעון בן עזאי אומר והעברת כה ת"ל לפי שהוא אומר כל אשר יעבור תחת השבט (ויקרא כז) שומע אני. אף היתום במשמע והדין נותן ומה אם בעל מום שאינו כשר לגבי מזבח נכנס לדיר להתעשר יתום שהוא כשר לגבי מזבח לא יהא נכנס לדיר להתעשר. והרי הלקוח יוכיח שהוא כשר על גבי המזבח ואינו נכנס לדיר להתעשר. הוא יוכיח על היתום אע"פ שהוא כשר על גבי המזבח לא יהא נכנס לדיר להתעשר. לא אם אמרת בלקוח שאינו נולד ברשותו לכך אינו נכנס לדיר להתעשר תאמר ביתום שנולד ברשותו לכך יהא נכנס לדיר להתעשר. לא זכיתי מן הדין נאמר כאן (עבודה) [העברה] ונאמר להלן (עבודה) [העברה] מה (להלן) [העברה האמורה כאן] אין קדושה חלה עליו אלא בחיי אמו אף (עבודה) (העברה) האמורה (כאן) [להלן] דין הוא שלא תהא קדושה חלה אלא בחיי אמו. אי מה כאן זכרים אף להלן זכרים ת"ל כל אשר יעבור אחד זכרים ואחד נקבות במשמע: קיט וכל פטר שגר בהמה אין פטר שגר בהמה אלא ששגרהו אמו יהא (פטור) [פוטר] מן הבכורה והבא אחריו אינו בכור: קכ אשר יהיה לך להוציא את המוכר א(עובר) בהמת לנכרי א((אשר יולד) במשמע) מוציא אני את המוכר א(עובר) בהמתו לנכרי ומביא אני את הלוקח עובר בהמתו של נכרי ת"ל אשר יולד בבקרך ובצאנך (דברים טו) להוציא את הלוקח עובר בהמתו של נכרי: הזכרים לה' מכאן היה [בכורות פ"ב מ"ו] ר' יוסי הגלילי אומר רחל שלא בכרה וילדה שני זכרים ויצאו שני ראשיהם כאחת שניהם לכהן שנאמר הזכרים לה'. וחכמים אומרים אי אפשר אלא אחד לו ואחד לכהן:

(יג) וכל פטר חמור תפדה בשה [שם פ"א מ"ה] בשה ולא בעגל ולא בחיה ולא בשחוטה ולא בטרפה ולא בכוי ולא בכלאים. קכא ופטר חמור תפדה בשה לכה נאמר לפי שנאמר אך פדה תפדה (במדבר יח) שומע אני כל בכור בהמה טמאה במשמע

הגהות הגר"א פי"ח (א) מיותר:

התורה והמצוה

בהם, זה שיעבירו אותם אל הקדושה, ושמעון בן עזאי סובר דתפס לשון העברה ללמוד למעשר, כי הוא ס"ל דיתום כשר בקדשים, וא"א ללמוד למעט יתום במעשר מגז"ש דתחת תחת מקדשים כמ"ש בבכורות (דף מ), והתבאר בספרא אמור (סי' קכה) שר' ישמעאל בנו של ריב"ק אמר תחת אמו פרט ליתום וגמר למעשר גז"ש תחת תחת, וריה"ג מחלק בין מ"ש בבכור שבעת ימים יהיה עם אמו דממעט יתום ובין מ"ש בקדשים תחת אמו שפי' במקום אמו כ"נ, וכן במכילתא משפטים יש פלוגתא בזה, ולמ"ד זה צריך גז"ש העברה העברה כי לא נוכל ללמוד מקדשים, וי"ל דריה"ג לשיטתו דס"ל אפשר לצמצם ויגיד זה פורש למיתה וזה פורש לחיים ברגע אחד ונכנס תחת אמו ובמקומה, ות"ק ס"ל א"א לצמצם, וא"כ אם אמו מתה תחלה הוא יוצא דופן, ואם מתה בגמר לידה והוא חי הא"כ אינו תחת אמו רק עם אמו, עיין חולין (דף לח):

קיט וכל פטר שגר בהמה. שגר הוא הנופל מן הרחם וכמ"ש בבכורות (דף ג') שגר בבהמה, ואמר ברוך שגר אלפיך, ר"ל גם העוברים יהיו ברוכים, ואם שפיר או הפילה חררת דם הבא אחריו פטור מן הבכורה, וגם השליא מותר להשליך לכלבים, כי הזקת הנולדים מחצה זכרים ומחצה נקבות, כמ"ש הרמב"ם (פ"ד מה' בכורות הלכה י'):

קכ אשר יהיה לך. רק אם העובר שלו לא אם מכרו לנכרי, ובגמרא ממעט גם אם מכר מקצת מן האם, שצריך שהכל יהיה לך ושלך, ואם קנה עובר מנכרי מוציא ממ"ש אשר יולד בבקרך ובצאנך, עיין בחולין (דף קלב ע"ב) ובכורות (דף יג), ומ"ש הזכרים לה' בלשון רבים ס"ל לריה"ג דיוליד שני זכרים שיהיו בכורים, ומובא במשנה דבכורות (דף יז), ומ"ש בשה ולא בעגל וכו', כ"ה במשנה דבכורות (דף יב), ושם אומר דיליף מפסח:

קכא (יג) וכל פטר חמור תפדה בשה. זה הוכפל בפ' תשא, וזה מפני שבפ' קרח אמר אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה, שמשמע שיפדה כל בהמה טמאה, לכן אמר רק פטר חמור תפדה, ועדיין יכולנו לאמר שפטר חמור יפדה בשה דוקא ובכור שאר בהמה טמאה יפדה בכל דבר כמו בכור אדם, ע"ז כפל שנית בפ' תשא, רק פטר חמור תפדה, שאם הבא שנית בא לדייק ולמעט כמ"ש באילת השחר (כלל קלז קמג), והגהתי הנוסח עפ"י גרסת הספרי והילקוט, כי מ"ש בנוסח דידן ת"ל אך, אין לו פי' שגם להחכמים בבכורות (דף ו) למד מכלל מקנך שזכר כלל ופרט

וַעֲרַפְתּוֹ וְכֹל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה׃ מפטיר יד וְהָיָה כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃

ויהי

רש"י

ממון של כהן לפיכך יפסיד ממונו: (מכילתא) וכל בכור אדם בבניך תפדה. חמש סלעים פדיונו קצוב במקום אחר: (יד) כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא עכשיו ויש מחר שהוא לאחר זמן כגון זה וכגון (יהושע כב) מחר יאמרו בניכם לבנינו דבני גד ובני ראובן: מה זאת. זה תינוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת ובמקום אחר הוא אומר (דברים ו) מה העדות והחקים והמשפטים וגו' הרי זאת שאלת בן חכם. דברה תורה כנגד ארבעה בנים תם רשע ושאינו יודע לשאול ושואל דרך סתומה

והשואל

מכלתא פרשה יח

במשמע ת"ל ופטר חמור הפדה בשה (שמות לד) חמור אתה פודה ואי אתה פודה כל בכור בהמה טמאה. (דבר אחר וכל פטר חמור תפדה בשה) יכול כל פטר חמור אתה פודה בשה ושאר בהמה טמאה בכסות וכלים ת"ל *(אך). א"כ מה ת"ל פדה תפדה אם אינו ענין שפודין בהמה טמאה תנהו ענין שמקדישין בהמה טמאה לבדק הבית ופודין אותה מהקדש הבית: קכב ואם לא תפדה וערפתו מכאן אמרו [שם מז] מצות פדייה קודמת למצות עריפה. ד"א ואם לא תפדה וערפתו אם אין אתה פודהו עורפהו הואיל ואבדת נכסי כהן אף נכסיך יאבדו. ומנין שאסור בהנאה נאמר כאן עריפה ונאמר להלן עריפה מה להלן אסור בהנאה אף כאן אסור בהנאה: קכג וכל בכור אדם בבניך למה נאמר לפי שהוא אומר ופדויו מבן חדש תפדה (במדבר יח) כלל, בערכך כסף חמשת שקלים פרט, וכלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, כשהוא אומר וכל בכור אדם בבניך תפדה חזר וכלל. או כלל ככלל הראשון אמרת לאו אלא כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש בנכסים המטלטלים שאין להם אחריות וגופן ממון אף אני איני מרבה אלא נכסים שאין להם אחריות [וגופן ממון] מכאן אמרו בכל *((מקום) [דבר]) פודין בכורי אדם חוץ מעבדים ושטרות וקרקעות והקדשות.

וכל

*) גי' הגאון בעל התורה והמצוה ת"ל ופטר חמור תפדה בשה, פטר חמור אתה פודה ואי אתה פודה פטר שאר כל בהמה טמאה, א"כ וכו'.

התורה והמצוה

ועלה נסתפקו בין לריה"ג בין לחכמים, שגם לחכמים למד ממ"ש פטר ופטר חמור תפדה שהוא פרט שאחרי הכלל, עיין בגמרא שם:

קכב ואם לא תפדה וערפתו. כ"מ שכתוב כן, הקודם הוא המצוה העקרית, כמו אשר לא יעדה והפדה, ואם לא יחפוץ ליבם וחלצה, ואם לא יגאל בהלה, היעידה והיבום והגאולה קודמים כמ"ש במשנה דבכורות (דף יג). ומ"ש אף נכסיך יאבדו ושאסור בהנאה מובא בבכורות (דף יב ע"ב) ושם מפלפל אי כר"י אי כר"ש:

קכג וכל בכור אדם בבניך תפדה. הנה בבכורות (דף נא) ובשבועות (דף ד) אמר ופדויו מבן חדש כלל בערכך כסף שקלים פרט תפדה חזר וכלל, ומסיק לרבנן כ"מ שאתה מוצא שתי כללות הסמוכים זל"ז הטל פרט ביניהם ודונם בכלל ופרט, ופה אמר שפדויו מבן חדש תפדה הוא כלל אחר, וקשה הא הוא כלל ופרט המרוחקים זה מזה, ואף למ"ד דנים, מסיק בפסחים (דף ו) דהכ"מ בחד ענינא אבל בתרי עניני לכ"ע אין דנים, ונראה דהגמרא בבכורות דשם מיירי רבי ורבנן, שרבי דרש בריבה ומיעט ורבנן דרשי בכלל ופרט, לא רצה לאמר שהכלל הוא וכל בכור בניך תפדה שא"כ ה"ה שלרבי יהיה זה הריבה ורבי סובר בב"ק (דף פח) דכלל ופרט המרוחקים אין דנים בכלל ופרט, וה"ה שאין דרש בריבה ומיעט, וכמ"ש בסנהדרין פ' נגמר הדין, ור' אליעזר דרש ריבה ומיעט וכו' אי הוה מקרבי אהדדי, וכ"כ התוס' במנחות (דף נה), וע"כ פי' ששני הכללים סמוכים זל"ז, אבל המכילתא אזיל אליבא דמ"ד דכלל ופרט המרוחקים דנים שכן ס"ל לבן עזאי בב"ק שם, לכן אמר שכל בכור בניך תפדה הוא הכלל, ואף שהגמרא מסיק דבתרי עניני לכ"ע אין דנים, כבר כתבו התוס' במנחות (דף נה ד"ה כלל), דלרב אדא בר אהבה דנים אף בתרי עניני, ועוד שהטעם מה שבתרי עניני אין דנים הוא משני שאין מוקדם ומאוחר בתורה, וי"ל דהכרע המאוחר הוא מוקדם והו"ל פרט וכלל, וזה לא שייך כאן, דפ' קדש והיה

כי

יד וִיהֵי אֲרֵי יִשְׁאֲלִנָּךְ בְּרָךְ מְחַר לְמֵימַר מַה דָּא וְתֵימַר לֵהּ בִּתְקוֹף יְדָא אַפְּקָנָא

מכלתא פרשה יח

קכד וכל בכור אדם בבניך תפדה הרי שהיו לו בכורות מחמש נשים מנין שחייב לפדות את כלן תלמוד לומר וכל בכור אדם בבניך תפדה: כל בכור בני אפדה מנין אם לא פדאו אביו יפדה את עצמו תלמוד לומר כל בכור בני אפדה. ר' יוסי הגלילי אומר הואיל ואמרה תורה פדה את בנך ולמד את בנך תורה אם למדת על תלמוד תורה שאם לא למדו אביו הוא מלמד לעצמו כך אם לא פדאו אביו הוא פודה את עצמו. לא אם אמרת בתלמוד תורה שהוא שקול כנגד הכל שאם לא למדו אביו הוא מלמד לעצמו תאמר בפריה שאינה שקולה כנגד הכל לכך אם לא פראו אביו הוא לא יפדה את עצמו. והרי המילה תוכיח שאינה שקולה כנגד הכל ואם לא מלו אביו הוא מל את עצמו כך אם לא פדאו אביו הוא יפדה את עצמו. לא אם אמרת במילה שחייבין עליה כרת שאם לא מלו אביו הוא מל את עצמו תאמר בפדיה שאין חייבין עליה כרת לכך אם לא פדאו אביו הוא לא יפדה את עצמו. [ג] אמרת הפרש ואדון בנין אב מבין שלשתן. לא הרי מילה כהרי תלמוד ולא הרי תלמוד כהרי מילה ולא זה וזה כהרי פדייה ולא הרי פדייה כהרי זה וזה הצד השוה שבהן שהוא מצות האב על הבן אם לא עשה אביו יעשה הוא לעצמו אף כל שהוא מצות האב על הבן אם לא עשה לו אביו הוא יעשה לעצמו. מכאן אמרו מן התורה חייב אדם למול את בנו ולפרותו וללמדו תורה וללמדו אומנות ולהשיאו אשה. רבי עקיבא אומר אף ללמדו שייט. רבי אומר אף ישוב מדינה:

קכה (יד) והיה כי ישאלך בנך מחר יש מחר עכשיו ויש מחר לאחר זמן. מה זאת הרי מחר לאחר זמן. מחר יהיה האות הזה (שמות ח) הרי מחר עכשיו. מחר יאמרו בניכם לבנינו (יהושע כב) הרי מחר לאחר זמן: מה העדות והחקים והמשפטים נמצאת אומר ארבעה בנים הם אחד חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד שאינו יודע לשאול. חכם מה הוא אומר מה העדות והחקים והמשפטים

הגהות הגר"א (ג) ת"ל וכל בכור בני אפדה:

התורה והמצוה

כי ישאלך נאמר בזה יצ"א כמ"ש היום אתם יוצאים ואין ספק אם הכלל מוקדם, וי"ל שהמכילתא סובר כמ"ד בזבחים (דף ז'), דכלל שאינו מלא אין דנים בכלל ופרט, ומ"ש ופדויה הוא כלל שאינו מלא שעוד לא גמר את דבריו עד שבא הפעל תפדה, והגמרא אזיל בשיטת רבינא שם דכלל שאינו מלא דנים בכלל ופרט:

קכד וכל בכור אדם. מלת כל מלמד שאף שי"ל כמה בכורים חייב לפדות את כולם, וממ"ש ויהרג ה' כל בכור וכו' על כן כל בכור בני אפדה, מבואר שטעם המצוה אינו מסבת האב רק מסבת הבנים שהיו בסכנה וצריכים פדיון, מבואר שאם לא פדאו האב חייב לפדות א"ע, וריה"ג למד שכן בכל מצות האב על הבן עיקר החיוב חל על הבן עצמו:

קכה (יד) והיה כי ישאלך בנך מחר. דברי חכמים אלה בהגדה הוצאתי אנן כולם בעת אשר התחברו כת הרעפארמער להשנות זמנין ודת, ולקבוע את השבת ביום הראשון, ונבדלו מעדת ישראל בכל דבר, ואז הורה ג"כ רועה אוילי לבטל כל החומרות שיש באיסור חמץ שהחמץ בטל בששים, ואף כי להתיר לאכול קטניות וכדומה, כ"ז נולד קודם שבת הגדול, ואמרתי בדרוש כי כבר ראה זאת קורא הדורות מראש, והכין בתורתנו תשובות באנשי און וגם מענה לבנים חכמים, כי ראה מה שישאלו הבנים למחר שהוא לאחר זמן, ואז יעמדו ארבעה כתים, א'] הרבנים המחזיקים בתורת הכתב והפה, הוא הבן חכם, ב'] ההמון השומעים לקולם הוא הבן תם, ג'] הרעפארמאטער המסית ושואל שאלות של דופי הוא בן הרשע, ד'] ההמון הנמשך אחריו הוא הבן שאינו יודע לשאול, ר"ל שרוצה ג"כ לשאול שאלות של דופי כמו הרשע, רק שהוא עם הארץ ואינו יודע לשאול: חכם מה הוא אומר מה העדות והחקים, החכם נותן יסוד מוסד שכל מצות התורה צוה ה' אותנו והם מצות קיימות לעולמים, אך באשר מצות התורה נחלקות לג' חלקים, יש מצות שהן עדות על חדוש העולם או ההשגחה ויתר האמונות, ויש מצות שהן משפטים לתקן ההנהגה שבין אדם לחברו, ויש מצות שהם חוקים שאין להם טעם, והחכם חוקר ודורש על פרטי המצות מאיזה סוג הם אם הם עדות או חוקים או משפטים, ובכ"ז יאמר אשר צוה ה' אלהינו, שאיך שיהיה הם צווי ה', ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח וכו', ר"ל בזה תשובת החכם כי יש בפסח מצות שחייבים עליהם כרת כמו מי שאינו עושה פסח, אכילת חמץ וכדומה, מצות שחייבים מלקות כמו לא

תניח

טו וַיְהִ֗י כִּֽי־הִקְשָׁ֣ה פַרְעֹה֮ לְשַׁלְּחֵ֒נוּ֒ וַיַּהֲרֹ֨ג יְהוָ֤ה כָּל־בְּכוֹר֙ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם מִבְּכֹ֥ר אָדָ֖ם וְעַד־בְּכ֣וֹר בְּהֵמָ֑ה עַל־כֵּ֨ן אֲנִ֜י זֹבֵ֗חַ לַֽיהוָ֙ה כָּל־פֶּ֤טֶר רֶ֙חֶם֙ הַזְּכָרִ֔ים וְכָל־בְּכ֥וֹר בָּנַ֖י אֶפְדֶּֽה׃ טז וְהָיָ֤ה לְאוֹת֙ עַל־יָ֣דְכָ֔ה וּלְטוֹטָפֹ֖ת בֵּ֣ין עֵינֶ֑יךָ כִּ֚י בְּחֹ֣זֶק יָ֔ד הוֹצִיאָ֥נוּ יְהוָ֖ה מִמִּצְרָֽיִם׃ ססס

ק"ס. ימנה סימן. ומפטירין הדבר אשר דבר ה' בירמיה סימן מ"ו :

בעל הטורים

מזור פטר שמר ב"פ עד שיהא שיולד והנולד חמור : (טו) הקשה ב' במסר'. הכא ואידך מי הקשה אליו וישלם . בהדל נמדרש זה הפסוק על פרעה : (טז) והיה לאות על ידכה . ה' חגין על הה"א כנגד ה' פרקים עד הפרק במגילתין בו הפולין : ולטוטפת בין עיניך בגימטריא אלו ארבעה בתים :

שפתי חכמים

בהנאה במקום פטר חמור רק הוא חולין כרלונו : ק בכתפי שם מקום שקורין לשנים טט . וכן אפריקי שם מקום שקורין לשנים פת . (נח"י) ועיין בתוספות דסנהדרין (דף ד') ולפי שהוקשה השנוי לשון דכאן כתיב ולטטפת ובפ' קדש כתיב זכרון לכך הביא זה הדרוש . וא"ת לפ"ז הי"ל לעשות י"ב פרשיות דג"פ כתיב טטפת וי"ל דחד אילטריך לגופו וא' משמע בכתפי ב' ובאפריקי ב' ואחד מלמד בכתפי לריך ד' בתים ובאפריקי לריך ד' ואי לא כתיב אלא ב' לא היו אלא ב' . ועי"ל דמה דכתיב ג"פ טטפת לא לווי הוא אלא בפרשה שאמרה ותרה ובשנים וכן הרבה פרשיות וק"ל :

רש"י

והשואל דרך חכמה : (טז) ולטוטפות בין עיניך . תפילין ועל שם ארבעה בתים קרויין טוטפות טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים (סנהדרין ד) ומנחם חברו עם (יחזקאל כא) הטף אל דרום (מיכה ב) אל תטיפו לשון דבור כמו ולזכרון בין עיניך האמורה בפרשה ראשונה שהרואה אותם קשורים בין העינים יזכור הנס וידבר בו :

מכלתא פרשה יח

והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו [ג](אותנו) אף אתה פתח לו בהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן :

רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם לכם ולא לו . ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אף אתה הקהה את שניו ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים (שמות יג) לי ולא לך אלו היית שם לא היית נגאל : תם מה הוא אומר מה זאת ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים : ושאינו יודע לשאול את פתח לו שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא וגו'. (ד"א) מה העדות ר' אליעזר אומר מנין אתה אומר שאם היתה חבורה של חכמים או של תלמידים שצריכים לעסוק בהלכות פסח עד חצות לכך נאמר מה העדות וגו' :

(טו) ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו שומע אני מאליו ת"ל ויחזק ה' את לב פרעה :

ויהרוג ה' כל בכור מכאן אמרו זובחין בכורי בהמה כנגד בכורי בהמה ופודין בכורי אדם כנגד בכורי אדם :

(טז) והיה לאות וגו' בארבעה מקומות מזכירין פרשת תפילין קדש לי והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע מכאן אמרו מצות ארבע פרשיות של יד הם כרך אחד. ד' פרשיות של ראש הם ד' טוטפות ואלו הן קדש לי והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע כתבן כסדרן ואם לא כותבן כסדרן הרי אלו יגנזו :

ויהי

הגהות הגר"א פי"ח (ג) אתכם :

התורה והמצוה

מוליא מן הכשר, ועלם לא תשברו וכדומה, מ"ע מלה ומרור, מלות רבנן, מלות שהם מלד המנהג כמו אכילת קטניות, מלוה הקלה מכולם מה שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן שהוא רק לחבובי מלוה, ואמר שהכם אין הבדל ביניהם, שמלוה מה שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן הוא אללו כהלכות הפסח, ור"ל כהלכות הפסח כולם שוה אלי מלוה הקלה שבכולם מה שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, ואין לנהוג מן הנדר ולפרוץ אף בדבר קל דרבנן או של מנהג אבותינו, ותשובה זו מגלאת בתורה מעמ"ש בפ' ואתחנן כי ישאלך בנך מה העדות והחקים וכו' משיב ואמרת לבנך עבדים היינו וכו' ויצונו ה' לעשות את כל החקים

האלה

אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא: טו וַהֲוָה כַּד אַקְשֵׁי פַרְעֹה לְשַׁלָּחוּתָנָא וּקְטַל יְיָ כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דֶאֱנָשָׁא וְעַד בּוּכְרָא דִבְעִירָא עַל כֵּן אֲנָא דָבַח קֳדָם יְיָ כָּל פָּתַח וְלַד דִּכְרַיָּא וְכָל בּוּכְרָא דִבְנַי אֶפְרוֹק: טז וִיהֵי לְאָת עַל יְדָךְ וּלְתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ אֲרֵי בִּתְקוֹף יְד אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרָיִם: ססס

התורה והמצוה

שאלה וכו' וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו כאשר צונו, ר"ל באין הבדל בין מצוה למצוה: **רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם**, שאלת הרשע הם שתים: א] מה העבודה הזאת, אחר שכל עניני מצות הפסח לזכר יום יצ"מ למה צריך העבודה והטרחא היתרה שהעמיסו עלינו בחג הזה הלא נוכל לכתוב לנו על לוח לזכרון שהיום יצאנו ממצרים ודי, ב] מה העבודה הזאת לכם, שאתם כבר נעמתם מפרי עץ ההשכלה, אתם הלא התהלכתם לרוח הזמן המשכיל איך לא תבושו להחזיק בנושנות אשר עבר עליהם כלח, ולפי שהוציא א"ע מן הכלל במ"ש לכם וכפר בעקר במה שקראו עבודה ויגיעת בשר, **אף אתה הקהה את שניו**, שהתשובה על שאלה זו היא ואמרתם זבח פסח הוא אשר פסח על בתי בני ישראל, להורות שישראל היתה אז מה"ד מתוהה עליהם, וכבר קדמו רשעי ישראל ומתו בשלשת ימי אפלה שע"ז מרמז לו אלו היה שם לא היה נגאל, ועז"א ואת בתינו הציל כמש"פ למעלה. [והוספתי בדרך הלצה, כי באשר להאפיקורוס ישראל אין להשיב דכ"ש דשקר שפתי כמ"ש חז"ל, רק תוכל להקהות שניו בתשובה של דברי הדודים, תאמר לו בל תחשוב כי אנחנו מצטערים ע"ז שנמצאו רשעים ככופרים בתורה ורוצים לבטל המצות, הלא מטעם זה יצאנו ממצרים קודם זמן הקץ, כמ"ש ולא יכלו להתמהמה כי גם שם נמצאו רשעים כאלה שבטלו מצות מילה ולא רצו לקבל עול תורה ועי"כ הוכרח לגאול אותנו קודם הזמן, בל ישתקעו במ"ט שערי טומאה, וז"ש הלא בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, שבשביל זה נגאלנו קודם הזמן ויש תקוה כי גם עתה ימהר את הקץ, ובכ"ז בל תחשוב כי גם אתה תצא עמנו, עז"א לי ולא לו כי רשעים כמוהו מתו בימי אפלה]. והנה תשובה זו בעבור זה עשה ה' לי הוא התשובה להבן שא"י לשאול, ומזה מבואר כי הרשע והבן שאינו יודע לשאול אחד הוא, שהרשע הוא המשכיל שלהם השואל, וזה הוא ההמוני שא"י לשאול ולשניהם תבא תשובה אחת, במ"ש ואמרתם זבח פסח וכו' ואת אחד עם מ"ש בעבור זה עשה ה' לי. **תם מה הוא אומר מה זאת**, ההמוני תם דרך ויראת ה' אך אינו יודע לחקור ולדרוש בהבדלים בין עדות וחקים ומשפטים כבן החכם, רק שואל שאלה סתמית לדעת ענין המצוה, וכן ישיב לו טעם הפשוט המובן אל שכלו: **ושאינו יודע לשאול** הוא ההמוני הנלוה אל בן הרשע, רק שאינו יודע לשאול שאלות דופי כהרשע המתעה אותו, תראה אתה לפתוח לו, כי אחר שאינו טועה מפני שכלו רק מחסרון ידיעה, עליך להשתדל עמו. ובדרך הלצה המרמז שכ"ז מתשובה אל האינו יודע לשאול, שתאמר לו יכול מראש חדש תלמוד לומר ביום ההוא ותאמר לו מתחלה עובדי אלהים אחרים היו אבותינו כמו שנזכר בהגדה, כי ההמוני השומע החדוש הזה מפי הרעפארמאטער, כי יום השבת לא יהיה עוד ביום השביעי רק ביום הראשון, ומכהמא כן ידחה את המועדות, הנה הסכל הזה ילך לביתו ויתבכך בלבבו לאמר ראו כי המשכיל הזה הרעפארמאטער חכם מכל האדם, שמימי משה טעו כל חכמי לב וגדולי הדורות שבת הוא ביום השביעי ופסח הוא ביום הט"ו בראשון, והחכם הזה לו נודע האמת ברוב בינתו, לכן רדוף אחריו, והראה לו חומש מתורגם אשכנזית מאת חכמי העמים כי גם הם העתיקו ויום השביעי שבת, שבת הוא בשביעי לא בראשון, וכן בהמשנה עשר יום לחדש פסח, עז"א והגדת לבנך, ומה תגיד לו ביום ההוא, שפסח חל ביום ההוא המקובל לנו לא ביום אחר, כי יכול מראש חדש הוא ירצה לשנות יום הפסח שיהיה בראש חדש, לכן תאמר לו ביום ההוא דוקא, וכן בעבור זה שצריך דוקא מצה ומרור ודוקא שיהיו מונחים לפניך, אולם הלא יאמר לך, איך נחזיק בנושנות כאלה ואנחנו כבר נעדנו על מסלות ההשכלה ורוח הזמן, ולא יאותו דברים כאלה עם רוח היום והאורה, ע"ז תשיב אם תחשוב כי בזאת נצעד אל השלמות וההשכלה במה שנשליך התורה והמצוה אחר גו לשבור עול ולנתק מוסרות, הן שלמות כזה והשכלה כזאת כבר השגנו לפני שנים אלפים בימי תרח, **כי מתחלה** עובדי אלהים אחרים היו אבותינו, שלמות הזה להיות חפשים מן התורה כבר היה מתחלה בזמן ישן נושן, ומה היה ההשתלמות שלנו, מה שקרבנו המקום לעבודתו. שבא אברהם ונצטוה במצות מילה ואחריו יצחק ויעקב שהוסיף להם ה' מצות עד שהשגנו השלמות היותר גדול בעת מ"ת, ואתם הנסוגים היום מאחרי מצות ה' ללכת את רוח הזמן, לא קדימה אתם הולכים רק הלכתם אחורנים, אל ימי תרח ואל זמן החשך והאפלה, למטה ולא עולים, לאחור ולא לפנים, למטה ולא למעלה:

ויהי

יז וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת־הָעָם וְלֹא־נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי ׀ אָמַר אֱלֹהִים פֶּן־יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה׃
יח וַיַּסֵּב אֱלֹהִים ׀ אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ

בעל הטורים

(יז) ויהי בשלח את העם בגימ' גם ערב רב: (יח) ויסב אלהים את העם דרך המדבר שערך להם שלחן והכינן לאכול כדי שיוכל אל לערוך שלחן במדבר: וחמושים מזוינים על שם חמשה כלי זיין הנזכרים בפסוק מגן וצנה ורומח

רש"י

(יז) ויהי בשלח פרעה וגו' ולא נחם. ולא נהגם א כמו (שמות לב) לך נחה את העם. (משלי ו) בהתהלכך תנחה אותך: כי קרוב הוא. ונוח לשוב באותו הדרך למצרים ב ומ"א יש ג הרבה: בראותם מלחמה. כגון מלחמת (במדבר יד) וירד העמלקי ד והכנעני וגו' (מכילתא) אם הלכו דרך ישר היו חוזרים ומה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ה ונשובה מצרימה אם הוליכם בפשוטה עאכ"ו. (לפי סדר הכתוב נראה דשימוש מהופכים ועיין ברא"ם ובג"א ובמ"י ישוב נכון ע"ז): פן ינחם. יחשבו מחשבה על שיצאו ו ויתנו לב לשוב: (יח) ויסב. הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה: ים סוף. כמו לים סוף וסוף הוא לשון אגם ז שגדלים בו קנים. כמו וישם בסוף. קנה וסוף קמלו: וחמשים. אין חמושים אלא מזויינים (לפי שהסיבן במדבר גרם להם שעלו חמושים שאלו היה דרך ישוב לא היו מחומשים להם כל מה שצריכין אלא כאדם שעובר ממקום למקום ובדעתו לקנות שם מה שיצטרך אבל כשהוא פורש למדבר צריך לזמן כל הצורך וכתוב זה לא נכתב כי אם לשבר האוזן שלא תאמר במלחמת עמלק ובמלחמות סיחון ועוג ומדין מהיכן היו להם כלי זיין שהכו ישראל בחרב. ברש"י ישן) וכה"א (יהושע א) ואתם תעברו חמושים. וכן תרגם אונקלוס מזרזין כמו (בראשית יד) וירק את חניכיו וזריז. ד"א חמושים אחד

שפתי חכמים

א ומ"ם נחם הוא כנוי ולא למ"ד הפעל והוא מענין הנהגה ולא מלשון מנוחה ולא מענין נחמה:
ב דק"ל דכל כי שבמקרא נתינת טעם הוא והכא מאי טעם הוא אדרבה הי"ל להנחותם בדרך קרובה ל"פ ונוח לשוב ם כמו שמצורע נמי אהדרינו הפסוק כי אמר אלהים כלומר זהו הוא הסבה שישובו כי אמר אלהים וגו' בראותם מלחמה והמלחמה היא הסבה: ג ר"ל שהם דרשו על כי קרוב בע"א ולפיכך צ"ל כי אמר אלהים וגו' לא קאי על כי קרוב הוא אלא על ולא נחם אלהים וגו' כלומר ועוד סבה אחרת שלא נחם אלהים כי אמר אלהים וגו' ומ"ה לא נחם: ד ולא שום מלחמה שהרי ראו מלחמת עמלק ואע"פ שנלחמו היה נפש לחזור בהיותם קרובים למצרים מפחד שאר מלחמות. הרא"ם בשם מכילתא. ומהרש"ל פירש הא דלא נקט ויבא עמלק דבסמוך משום דבאותה מלחמה נלחמו ישראל את עמלק ולא היה לחוש כל כך ליתן לב לשוב למצרים אבל גבי וירד העמלקי כתיב ויכום ויכתום היה לחוש שיתנו לב לשוב: ה כלומר בשביל חסרון ראש הם אינם חוזרין כיון שהדרך רחוק צריכים לראש אבל כשיהיה להם ראש פשיטא שהיו חוזרין אע"פ שהיו רחוקים מארץ מצרים כ"ש כשיהיו קרובים ובדרך פשוטה שאין צריכים לראש היו חוזרין. ומהרש"ל פירש מה אם כשהקיפם אמרו נתנה ראש וכו' אפילו משמועתו של עמלק לבד שמתעו המרגלים אם הוליכם בפשוטה ומלחמה עצמה עאכ"ו שיחזרו לגמרי: ו דלשון ינחם השוב מחשבה הוא היינו לפי ד"א שפי' לעיל בפרשת בראשית אבל לפי פי' ראשון ינחם לשון נחמה הוא כמו שמפרש שם: ז דל"ת שהוא לשון קץ והוי פירושו שנמשך לסוף הים לכן פי' סוף ל' אגם וכו' ויש הוא

התורה והמצוה

(יז) ויהי בשלח פרעה. הנה מה שסבב ה' שישלחם פרעה מרצונו ולא הוציאם מרשותו ביד חזקה ובכובד מלחמה, שהגם שתחלה התעולל בו והתרה בו שישלחם כדי שימאן ושלח בו מכותיו ואותותיו למען יתקדש שם ה', עכ"פ בסוף אחרי שכלה בו אותותיו ומופתיו היה לו להוציאם ביד חזקה ע"י שירים יד ישראל במלחמה וכל כסף מצרים יהיה להם לשלל, יש בזה שני טעמים: א] באשר היתה הגאולה קודם הזמן ועדיין לא כלו הארבע מאות שנה היו עדיין מסורים תחת יד פרעה ולא היה יכול להוציאם בלא רשותו, כמ"ש חז"ל שמשה טוה לו שיאמר הרי אתם בני חורין הרי אתם ברשותכם, כעבד שצריך שחרור מרבו, והטעם השני כי העזר האלהי לא יחול רק כפי ההכנה ושיתגברו ישראל במעט עם על עמים גבורים מלומדי מלחמה ע"י עזר אלהי, צריך: א] ההכנה הטבעיית שיהיה להם לב אמיץ ורוח גבורה, שעל ההכנה הזאת תחול השפע האלהית לתת להם עוז ותעצומות נעלה מדרך הטבע, ב] ההכנה ע"י הזכות והכשרון שיהיו מלאים אמונה ובטחון בה' שבזה יעשו חיל, והם היו חסרים שתי אלה, כי לבם היה

השאלות

(יז-כב) למה אמר ויהי בשלח היל"ל כצאת ישראל ממצרים לא נחם אלהים, למה לא אמר שהסב אותם כדי לקרוע הים ולהטביע את המצרים, מ"ש וחמושים עלו ויקח את עצמות יוסף מקומו בפ' בא לא כאן. מ"ש ללכת יומם ולילה אין לו טעם:

יז וַהֲוָה כַּד שַׁלַּח פַּרְעֹה יָת עַמָּא וְלָא דַבָּרִינוּן יְיָ אוֹרַח אֲרַע פְּלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי קָרִיבָא הוּא אֲרֵי אֲמַר יְיָ דִּלְמָא יְזוּעוּן עַמָּא בְּמֶחֱזֵיהוֹן קְרָבָא וִיתוּבוּן לְמִצְרָיִם׃
יח וְאַסְחַר יְיָ יָת עַמָּא אוֹרַח מַדְבְּרָא לְיַמָּא דְסוּף וּמְזָרְזִין סְלִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא

מכלתא בשלח פרשה א

(ח) **ויהי** בשלח אין שלוח בכל מקום אלא לווי שנאמר ואברהם הולך עמם לשלחם (בראשית יח) וישלחם יצחק (שם כד). **הפה** שאמר וגם את ישראל לא אשלח (שמות ה) הוא שאמר אנכי אשלח אתכם ואת טפכם (שם י). מה שכר נטלו על כך לא תתעב מצרי (דברים כג). **הפה** שאמר לא ידעתי את ה׳ הוא שאמר אנוסה מפני ישראל כי ה׳ נלחם להם במצרים (שמות יד) מה שכר נטלו על כך ביום ההוא יהיה מזבח לה׳ בתוך ארץ מצרים ומצבה אצל גבולה לה׳ (ישעיה כו). הפה שאמר מי ה׳ אשר אשמע בקולו הוא הפה שאמר ה׳ הצדיק ואני ועמי הרשעים על כן נתן להם מקום קבורה שנאמר נטית ימינך תבלעמו ארץ: **ולא נחם אלהים** אין נחום זה אלא נהוג וכן הוא אומר נחית כצאן עמך וגו׳ (תהלים עז) **וכתיב ויַנחם** בענן יומם (שם עח): **דרך ארץ פלשתים** [א]כי קרוב הוא קרוב הוא הדבר שאמר הקב״ה למשה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. (כי קרוב הוא קרוב הדרך לשוב למצרים) שנאמר דרך שלשת ימים נלך במדבר. ד״א כי קרוב הוא קרובה השבועה שנשבע אברהם לאבימלך השבעה לי באלהים הנה אם תשקור לי ולניני ולנכדי (בראשית כ״א) ועדיין נכדו קיים. ד״א כי קרוב הוא קרובה (השבועה) מלחמה ראשונה לשניה. ד״א כי קרוב הוא בקרוב יירשו כנענים את הארץ שנאמר ודור רביעי ישובו הנה (שם טו). [ד״א כי קרוב הוא] לא הביאן הקב״ה דרך פשוטה לארץ ישראל אלא דרך המדבר אמר הקב״ה אם אני מביא עכשיו את ישראל לארץ מיד מחזיקים **אדם** בשדהו ואדם בכרמו והן בטלים מן התורה אלא אקיפם במדבר (ארבעים שנה) **שיהיו** אוכלין מן ושותין מי הבאר והתורה **נבללת** בגופן מכאן היה ר׳ שמעון אומר **לא** ניתנה התורה לדרוש אלא לאוכלי המן (ושוין) [ושניים] להם אוכלי תרומה. ד״א כי קרוב הוא לא הביאן המקום בפשוטה אלא כיון ששמעו כנעניים שישראל [ב](נכנסו) עמדו ושרפו כל הזרעים וקצצו כל האילנות **וסתרו** את הבנינים וסתמו את המעינות אמר הקב״ה לא הבטחתים לאבותם שאכניסם לארץ חרבה אלא מלאה כל טוב שנאמר **ובתים** מלאים כל טוב (דברים ו) **אלא** הריני מקיפן במדבר (ארבעים שנה) עד שיעמדו כנעניים ויתקנו מה שקלקלו: (ד״א) כי אמר אלהים וגו׳ זו מלחמת עמלק שנאמר וירד העמלקי וגו׳ (במדבר יד). ד״א כי אמר אלהים **זו** מלחמת בני אפרים שנאמר אלה בני אפרים שותלח (דה״א ז) וכתיב בני **אפרים** נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב וגו׳ (תהלים עח) מפני שלא שמרו ברית האלהים **ובתורתו** מאנו ללכת. עברו על הקץ ועל השבועה (ד״א) שלא יראו עצמות אחיהם מושלכין בפלשת ויחזרו להם. ד״א כי אמר אלהים **כדי** שלא יחזרו לאחוריהם והרי דברים ק״ו ומה אם כשהקיפם דרך עקומה אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אלו באין בפשוטה על אחת כמה וכמה:

(יח) **ויסב** אלהים את העם כדי לעשות **נסים** וגבורות במן ובשליו ובבאר. ר׳ **אליעזר** אומר [דרך] כדי ליגעם שנאמר ענה בדרך כחי

הגהות הגר״א פי׳ בשלח פ״א (א) כי קרוב הוא קרוב הדרך לשוב למצרים שנאמר דרך ש״י נלך במדבר. כי קרוב כו׳ כ״ה בהעתק. אבל בהעתקת הרד״ל **ז״ל** מצאתי שנמחק תיבות כי קרוב **הוא** קרוב הדרך לשוב למצרים: (ב) יכנסו:

התורה והמצוה

היה מלא שכל ומורה לדרך עבדים המורגלים בעבודת פרך שרוחם **שפל** ונכאה, ולא השלמו עדיין באמונה ובטחון כראוי, ולכן הוצרך שישלח פרעה את העם ברצונו ולא יצאו ע״י מלחמה, ומשני הטעמים האלה **לא נחם** ג״כ **דרך ארץ פלשתים** הגם שהדרך הזה **קרוב הוא** לא״י, הא לטעם הא׳ שכמו **שלא** השלים זמן הקץ של ארבע מאות שנה שיצאו מעבדות ממצרים כן לא הגיע הזמן שיכנסו ביד חזקה לא״י, **שנגבל** הזמן ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמורי, ועדיין לא היה דור רביעי ועוד לא נשלם **עון** האמורי, וז״ש כמו שהיה מוכרח שפרעה ישלח את העם ברצון כן מטעם זה **לא נחם דרך ארץ פלשתים**, ולא יכלו לכנוס לא״י ביד חזקה, והא לטעם השני שכמו שלא היתה להם ההכנה לעשות מלחמה עם מצרים כן לא היתה להם ההכנה לעשות מלחמה עם פלשתים, כי היו רכי לבב ולא חזקים בבטחונם על ה׳, עד שאלה שבדרך הטבע **ינחם העם בראותם מלחמה וישובו למצרים**, ולכן, (יח) **ויסב אלהים**. הכין השם ההכנה לזה ע״י שהסב את העם **דרך המדבר ים סוף**, שזה היה

כהכנה

עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה

בעל הטורים

ואנים ומקל יד: (יט) השבע השביע ב' במסו'. הכא ואידך גבי שאול השבע השביע אביך את העם כדדרשינן הכא מלמד שהשביע את אחיו שישביעו לבניהם אף התם נמי השביע לעם שישביעו אף לאותם שלא היו שם כשהשביעם ולכך נלכד יהונתן

שפתי חכמים

הוא מלא אגם לכך צ"ל ים סוף כמו לים סוף. מהרש"ל: ח דלפירוש ראשון קשה אין מביא ראיה דכתב א"ת לפרש בענין אחר לכן פירש ד"א ואמר אין המקרא יוצא מידי פשוטו שגם הוא ל' זיון: ט (נח"י) דליכא למימר דברה תורה כלשון בני אדם וכי עלה על הדעת שאותו הדור יעלו ממצרים והלא היה להם להיות במצרים ת' שנה ולפחות רד"ו שנה ועוד מאי נתינת טעם הוא אלא שהשביעם וכו' אלא כהרא"ם: י פירוש ולא היה צריך להשביעם שישביעו אחרים והי' אמר יוסף וכו' ובזה מיושב למה לא הקשה רש"י הקושיא על הפסוק ולא על פירושו ועוד למה לא הקשה זה בפרשת ויחי במקום עיקר השבועה. (דב"ט): כ ופירוש בני ישראל בני יעקב. ולאמר פקוד יפקוד אלהים אתכם את בניכם שהם במקומכם. דאל"כ אתכם נ"ל ל"ס לאחיו השביע כך ואתכם קאי על עצמות אחיו וה"פ פקד יפקד אלהים אתכם ר"ל בנים שלכם והעליתם בצווי קאמר שישביעו הם את בניהם שישאו את עצמותיו עם עצמות שלהם

רש"י

אחד מחמשה ח יצאו וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפלה: (יט) השבע השביע. השביעם שישביעו ט לבניהם (מכילתא) ולמה לא השביע בניו שישאוהו לארץ כנען י מיד כמו שהשביע יעקב אמר יוסף אני שליט הייתי במצרים והיה ספק בידי לעשות אבל בני לא יניחום מצריים לעשות לכך השביעם לכשיגאלו ויצאו משם ישאוהו (סוטה יג): והעליתם את עצמותי מזה אתכם. לאחיו השביע כן כ למדנו שאף עצמות כל

מכלתא בשלח פרשה א

כתי קצר ימי וגו' (תהלים קב), המדבר כדי לצרפן שנאמר המוליכך במדבר הגדול והנורא (דברים ח), ים סוף כדי לנסותם שנאמר אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך וגו' (תהלים קו). רבי יהושע אומר דרך כדי ליתן להם את התורה שנאמר בכל הדרך אשר צוה ה' אלהיכם אתכם תלכו. ואומר כי נר מצוה ותורה אור [וגו'] (משלי ו). המדבר כדי להאכילם את המן שנאמר המאכילך מן במדבר וגו' (דברים ח), ים סוף כדי לעשות להם נסים ונפלאות שנאמר שכחו אל מושיעם עושה גדולות וגו' (תהלים קו) ואומר ויגער בים סוף ויחרב ויוליכם בתהומות כמדבר: וחמושים אין חמושים אלא מזויינים שנאמר (וחמושים עלו בני ישראל) ואתם תעברו חמושים וכתיב ויגברו [בני] ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה חלוצים [וגו'] ארבעים אלף חלוצי צבא (יהושע ד). ד"א וחמשים עלו אחד מחמשה וי"א אחד מחמשים וי"א אחד מחמש מאות. רבי נהוראי אומר העבודה לא אחד [ג](מחמש מאות) עלו שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך (יחזקאל טז) וכתיב ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו שהיתה האשה יולדת ששה בכרס אחד ואתה אומר אחד מחמש מאות עלו העבודה לא אחד [ג](מחמש מאות) עלו אלא שמתו הרבה מישראל במצרים ואימתי מתו בשלשת ימי אפלה שנאמר לא ראו איש את אחיו שהיו קוברים מתיהם והודו ושבחו להקב"ה שלא ראו אויביהם וששו במפלתם:

(יט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו להודיע חכמתו וחסידותו של משה שכל ישראל עוסקין

הגהות הגר"א פ"א (ג) מחמשת אלפים:

התורה והמצוה

ההכנה אם להפיל אימה ופחד על יושבי כנען ע"י נס של קריעת ים סוף כמ"ש שמעו עמים ירגזון, וז"ש שהסב אותם ים סוף, אם במה שאז האמינו בה' ובמשה עבדו, ואם מה שקבלו תחלה את התורה שעז"א שהסב אותם דרך המדבר, ואהר שהיו במדבר שנה אחת וקנו אמונה ובטחון ואומץ הלב היו ראוים שיכנסו לארץ, לולא חטא המרגלים, אולם לא הוליכם לים סוף בדרך ישרה רק תחלה הלכו למדבר ומשם חזרו לים סוף וזה היה להטעות את פרעה כמו שיתבאר, וחמושים ובכ"ז עלו ממצרים חמושים ומזוינים ולמדו הכסיסי מלחמה להיות נכונים למלחמה אהרי שימוגו יושבי כנען ויהיו מוכנים לעזר אלהי: (יט) ויקח משה. מספר לדקת משה שהגם שידע שלא יכנסו ישראל בדרך ישרה רק יסבבו דרך רחוקה ויתעכבו

מַדְּעָא דְמִצְרָיִם: יט וְאַסֵּיק משֶׁה יָת גַּרְמֵי יוֹסֵף עִמֵּהּ אֲרֵי אוֹמָאָה אוֹמֵי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מִדְכַּר יִדְכַּר יְיָ יַתְכוֹן וְתַסְּקוּן יָת גַּרְמֵי מִכָּא עִמְּכוֹן:

ונטלו

מכלתא בשלח פרשה א

עוסקין בבזה ומשה עוסק במצות עצמות יוסף עליו הכתוב אומר חכם לב יקח מצות (ואויל שפתים ילבט) (משלי י). ומשה מהיכן היה יודע היכן היה קבור יוסף אמרו סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור והיא הראתה למשה קבר יוסף אמרה לו במקום הזה שמוהו עשו לו מצריים ארון של מתכת ושקעוהו בתוך נילוס. בא ועמד על נילוס נטל צרור חרק לתוכו חעק ואמר יוסף יוסף הגיעה השבועה שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו שהוא גאל את בניו הן כבוד לה' אלהי ישראל ואל תעכב את (גאולתך) [גאולתנו] כי בגללך אנו מעוכבים ואם לאו נקיים אנחנו משבועתך מיד צף ארונו של יוסף ונטלו משה. ואל תתמה בדבר הזה הרי הוא אומר ויהי האחד מפיל את הקורה והברזל נפל למים ויצעק ויאמר אהה (ה') [אדני] והוא שאול (מ"ב ו). והרי דברים ק"ו ומה אלישע תלמידו של אליהו הציף הברזל ק"ו למשה רבו של אליהו. רבי נתן אומר בקיפוסולין של [י](מצרים) היה קבור יוסף. ללמדך שבמדה שאדם מודד בה מודדים לו, מרים המתינה למשה שעה אחת שנאמר ותתצב אחותו מרחוק לדעה והמקום עכב לה במדבר הארון והשכינה והכהנים והלוים וכל ישראל [ה](שבעת ימים עם ענני כבוד) שנאמר והעם לא נסע עד האסף מרים (במדבר יב) יוסף זכה לקבור את אביו [ו](שאין) באחיו גדול ממנו שנאמר ויעל יוסף לקבור את אביו וכתיב ויעל עמו גם רכב גם פרשים (בראשית נ) מי לנו גדול כיוסף שלא נתעסק בו אלא משה [ז](משה נתעסק בעצמות יוסף שאין בישראל גדול ממנו שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו מי לנו גדול כמשה שלא נתעסק בו אלא שכינה שנאמר ויקבור אותו בגי (דברים לד)). ולא עוד אלא שעם יעקב עלו עבדי פרעה וזקני ביתו ועם יוסף הארון והשכינה והכהנים והלוים וכל ישראל ושבעה ענני כבוד. ולא עוד אלא שהיה מהלך ארונו של יוסף עם ארון חי העולמים והיו עוברים ושבים אומרים מה טיבן של שני ארונות הללו והם אומרים להם זה ארונו של מת וזה ארונו של חי העולמים ואומרים להם מה טיבו של מת להלוך עם ארון חי העולמים ואומרים להם המונח בארון זה קיים מה שכתוב במונח בארון זה. במונח בארון זה כתיב אנכי ה' אלהיך (שמות כ) וביוסף כתיב התחת אלהים אני (בראשית נ). במונח בארון זה כתיב לא יהיה לך אלהים אחרים וביוסף כתיב את האלהים אני ירא (שם מב). לא תשא וביוסף כתיב חי פרעה (שם מב). זכור את יום השבת וביוסף כתיב וטבוח טבח והכן (שם מג) ואין הכן אלא [ח]ערב שבת כתיב הכא והכן וכתיב התם והיה ביום הששי והכינו (שמות טז). כבד את אביך וביוסף כתיב ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיך רועים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני (בראשית לז) יודע היה שאחיו שונאים אותו ולא רצה לעבור על דברי אביו. לא תרצח לא רצח לפוטיפר. לא תנאף לא נאף לאשת פוטיפר. לא תגנב לא גנב [משל] פרעה שנאמר וילקט יוסף את כל הכסף וגו' (שם מז). לא תענה ברעך ויוסף לא הגיד לאביו מה שעשו לו אחיו. והרי דברים ק"ו ומה דבר של אמת לא ענה של שקר על אחת כמה וכמה. לא תחמוד שלא חמד אשת פוטיפר. כתיב לא תשנא (ויקרא יט) וביוסף אומר וינחם אותם וידבר על לבם כתיב לא תקום ולא תטור (שם כה) וכתיב ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה. וחי אחיך עמך ויכלכל יוסף את אביו: [ט]כי השבע השביע השביעם שישביעו לבניהם. ר' נתן אומר מפני מה השביע את אחיו ולא השביע את בניו אמר אם אני משביע את בני אין המצרים מניחים אותם ואם אומרים אבינו העלה את אביו מיד הם אומרים להם אביכם מלך היה. לפיכך השביע את אחיו ולא השביע בניו. [ר"א] אמר להם יוסף אביו ירד לרצונו [י]ואני (העליתיו) על כרחי (כי הוא השביעני) משביע אני

הגהות הגר"א פ"א (ד) מלכים: (ה) ושבעה ענני כבוד ז' ימים: (ו) ואין: (ז) המוסגר שייך להלן: (ח) ע"ש לשבת: (ט) משה נתעסק כו' עד בגי המוסגר לעיל אות ז' שייך כאן: (י) ואני ירדתי על כרחי משביע אני כו':

התורה והמצוה

ויתעכבו ימים רבים במדבר, בכ"ז לקח עצמות יוסף עמו, הגם שהיה להם היתר על השבועה שלא השבעו רק אם יכנסו לא"י בדרך ישרה לא אם ינועו במדבר שזה טורח גדול, והרי יהיה נקל להם יותר שאחרי שיגיעו לא"י ישלחו שלוחים למצרים לקחת את הארון ולהביאו לא"י, לא עשה כן כי יוסף אמר בשבועתו

מִזֶּה אִתְּכֶם׃ כ וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר׃ כא וַיהוָה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה׃ כב לֹא־יָמִישׁ עַמּוּד הֶעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לַיְלָה לִפְנֵי הָעָם

בעל הטורים

אע"פ שלא שמע את השבועה: (כא) ולילה בעמוד אש ולילה ז' במסורה הכא ואידך ולילה אור בעדני. ולילה כיום יאיר. ולילה ולא דומיה לי. ולילה באים להרגך. ולילה ללילה יחוה דעת. וזהו ולילה באים להרגך שבליל ז' השיגום ובאים להרגן ולילה אור בעדני וכיום יאיר לי בעמוד אש ע"כ ולילה ולא דומיה לי שאמרתי לפניו שירה. ולילה ללילה יחוה דעת שלילה זה מחוה דעה ללול מלחמת סיסרא שהיתה ג"כ בלילה שנאמר הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא ואימתי כוכבים נראים בלילה: (כב) לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש וגו' שעמוד האש משלים לעמוד הענן שכתיב לפני העם ולא כתיב מלפני העם משמע שלפעמים היו שניהם לפני העם: לא ימיש ב' במס'. הכא ואידך ביהושע לא ימיש מתוך האהל כמו שהענים היו משלימין זה לזה כך עשה יהושע משכים בבוקר בעוד עמד עמוד האש ללמוד ולערב מקדים ולמד בעוד עמד עמוד הענן והיינו לא ימיש כמו שהעננים לא מש כך יהושע לא מש מתוך האהל ועי"כ זכה לילך לפני העם:

שפתי חכמים

שלהם: ל כלומר שהוא פועל יוצא לשלישי מביא ראיה מן לראותכם שהוא כמו להראותכם דאל"כ היה לראותכם מן הקל ופירושו לראות אתכם ואין זה המכוון מן הקרא אע"כ שהוא כמו להראותכם אף כאן לנחותם (אבל אין זה כוונת הרא"ם): מ דק"ל הא כתיב וה' הולך לפניהם ולא העמוד הענן. ולכן פי' הקב"ה בכבודו וכו' ר"ל הקב"ה הוליך את עמוד הענן לפניהם. ואין להקשות כיון שהקב"ה היה הולך לפניהם למה צריך לעמוד הענן ונפרש והולך ומ"מ את עמוד הענן וכו': נ (נח"י) דהא ביום א"צ לאורה אלא להורותם וכו' וכא דכתיב להאיר להם קאי אעמוד אש בלבד ומ"מ עמוד האש ג"כ היה להורותם דכתיב ללכת יומם ולילה: ס כי הוא מבין הפעיל דאל"כ ה"ל לינקד ימוש בחולם ו' וכו'

רש"י

כל השבטים העלו עמהן שנאמר אתכם: (כ) ויסעו מסכת. ביום השני שהרי בראשון באו מרעמסס לסכות: (כא) לנחתם הדרך. נקוד פת"ח שהוא כמו להנחותם כמו (דברים א) לראותכם בדרך אשר תלכו בה שהוא כמו להראותכם אף כאן להנחותם ע"י שליח ל ומי הוא השליח עמוד הענן והקב"ה בכבודו מ מוליכו לפניהם. ומ"מ את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו שהרי ע"י עמוד הענן הם הולכים, עמוד הענן אינו לאורה נ אלא להורותם הדרך: (כב) לא ימיש. הקב"ה ס את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה. מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש

מכלתא בשלח פרשה א

אני עליכם ממקום שנגנבתוני שם תחזירוני וכן עשו לו שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם בחלקת השדה אשר קנה יעקב מאת בני חמור אבי שכם במאה קשיטה ויהי לבני יוסף לנחלה (יהושע כד): פקד יפקד אלהים אתכם פקד אתכם במצרים יפקוד אתכם בים סוף (פקד אתכם על הים יפקוד אתכם במדבר) פקד אתכם במדבר יפקוד אתכם על נחלי ארנון פקד אתכם בעולם הזה יפקוד אתכם בעולם הבא: והעליתם את עצמותי מזה (אתכם) שומע אני מיד ת"ל אתכם כשתהיו עולים ומנין שאף עצמות שאר השבטים העלו עמם (שנאמר) [ת"ל] מזה אתכם:

(כ) ויסעו מסכות ויחנו באיתם מה איתם מקום אף סכות מקום. ר' עקיבא אומר אין סכות אלא ענני כבוד שנאמר וברא ה' על כל מכון הר ציון (ישעיה ד) וכתיב כי על כל כבוד חופה. *אין לי אלא לשעבר לעתיד לבא מנין ת"ל (וסכה תהיה לצל יומם ואומר) ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם:

וה' הולך לפניהם יומם נמצאת אומר שבעה עננים הם וה' הולך לפניהם יומם וגו'

הגהות הגר"א פ"א (יא) וסכה תהיה לצל יומם אין לי כו' לע"ל מנין ת"ל ופדויי כו':

התורה והמצוה

בשבועתו והעליתם את עצמותי מזה אתכם, שלשון אתכם מורה שיקחוהו אתם שיקף בנאתם לא מ"י שלוחים שמ"כ, ולדברי חז"ל שהים נבקע בזכות יוסף, פי' שמפני שהשב הותה לים סוף הוכרח לקחת עצמות יוסף עמו, שבזכותו יקרע הים לפניהם:

כ וּנְטַלוּ מִסֻּכּוֹת וּשְׁרוֹ בְאֵתָם דִּבְסְטַר מַדְבְּרָא: כא וַייָ מְדַבַּר קֳדָמֵיהוֹן בִּימָמָא בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא לְדַבָּרוּתְהוֹן בְּאוֹרְחָא וּבְלֵילְיָא בְּעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא לְאַנְהָרָא לְהוֹן לְמֵיזַל בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא: כב לָא יַעְדֵּי עַמּוּדָא דַעֲנָנָא בִּימָמָא וְעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא בליליא

מכלתא בשלח פרשה א

(וגו' וענני) בעמוד ענן. וענך עומד עליהם, [יב]ובעמוד ענן (במדבר יד) ובהאריך הענן (שם ט) (ובהעלות הענן ואם לא יעלה הענן) כי ענן ה' על המשכן (שמות מ) שבעה ענגים ארבע מארבע רוחותיהם אחד למעלה ואחד למטה אחד שהיה מהלך לפניהם כל הנמוך מגביהו וכל הגבוה משפילו [יג]שנאמר כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה (ישעיה י) והיה מכה נחשים ועקרבים לפניהם מכבד ומרבץ לפניהם. ר' יהודה אומר שלשה עשר ענגים היו שנים לכל רוח ורוח שנים מלמעלה ושנים מלמטה ואחד שהיה מהלך לפניהם. ר' יאשיה אומר ארבעה אחד לפניהם ואחד לאחריהם אחד למעלה ואחד למטה. רבי אומר שנים [יד](וה' הולך לפניהם יומם) ללמדך שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו. אברהם לוה מלאכי השרת שנאמר ואברהם הולך עמם לשלחם (בראשית יח) והמקום לוה את בניו במדבר ארבעים שנה שנאמר וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן. באברהם אבינו אומר ואקחה פת לחם והקב"ה הוריד את המן ארבעים שנה שנאמר הנני ממטיר. באברהם הוא אומר יקח נא מעט מים והקב"ה העלה לבניו באר במדבר שנאמר אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה (במדבר כא). באברהם הוא אומר ואל הבקר רץ אברהם והקב"ה הגיז שליו לבניו שנאמר ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוים מן הים (שם יא). באברהם הוא אומר והשענו תחת העץ והקב"ה פרש לבניו שבעה ענני כבוד שנאמר פרש ענן למסך ואש להאיר לילה (תהלים קה). באברהם הוא כתיב והוא עומד עליהם והקב"ה הגין על (בני) בניו במצרים שלא ינגפו שנאמר ופסח ה' על הפתח:

(כא) וה' הולך לפניהם יומם אפשר לומר כן והלא כבר נאמר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' (ירמיה כג) וכתיב וקרא זה אל זה ואמר ק' ק' ק' וגו' מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו) ואומר הנה כבוד ה' אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו (יחזקאל מג) ומה ת"ל וה' הולך לפניהם יומם א"ר אנטונינוס [טו](למלך) שהוא דן על הבימה ומחשיך והיו בניו מחשיכין אצלו אחר שנפטר מן הבימה הוא היה נוטל את הפנס ומאיר לבניו והיו גדולי מלכות קרובים אצלו ואומרים לו אנו נוטלין את הפנס ונאיר לבניך והוא אומר לא מפני שאין לי מי שיטול את הפנס ויאיר לבני אלא הרי אני מודיע לכם חבתם של בני שתהיו נוהגים עמהם בכבוד. וכך הודיע הקב"ה חבתם של ישראל לאומות העולם שהוא בעצמו הלך לפניהם שיהיו נוהגים עמהם בכבוד ולא דיו שאינם עושים [כן] אלא שממיתים אותם מיתות חמורות משונות זו מזו ולענין כן היא אומר וקבצתי את כל הגוים [והורדתים] אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם על עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו בגוים ואת ארצי חלקו (יואל ד) יכול על ע"ז ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ת"ל על עמי ונחלתי ישראל. ואומר מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקיא בארצם. באותה שעה ויהודה לעולם תשב וירושלים לדור ודור ואומר ונקיתי דמם לא נקיתי וה' שוכן בציון אימתי וה' שוכן בציון ונקיתי דמם לא נקיתי: (כב) לא ימיש עמוד הענן מגיד הכתוב שעדיין עמוד הענן קיים היה עמוד האש צומח (ד"א לא ימיש בא הכתוב) ללמדך דרך ארץ מן התורה על ערבי שבתות (עד שעמוד הענן קיים

הגהות הגר"א פ"א (יב) ובעמוד ענן יומם, ובהאריך הענן, נעלה הענן. וענן ה' עליהם יומם. כי ענן כו': (יג) כענין שנאמר: (יד) וענך עומד עליהם וגו' [ובהע"א מ' ר"א שנים וה' הולך לפניהם יומם כו' וכתיב וענך עומד עליהם]: (טו) המלך פעמים שהוא דן כו':

התורה והמצוה

(כא) וה' הולך לפניהם יומם. עתה יספר איך סבב ה' שפרעה יחזק לבו לרדוף אחריהם הגם שכבר הכיר שבנס אלוה עליו וכבר שלחם מדעתו, וזה בשלשה ענינים: א) שהלכתם למדבר איתם ונבוכים הם בחזרה הלך ה' לפניהם בעמוד אש וענן ומזה אותם ללכת יומם ולילה בלי מרגוע, ומזה חשב פרעה שהם בורחים ממנו שע"כ ילכו גם בלילה, ועפ"ז אחר שלשה ימים נאמר חשב כי נבכים הם ואלהים עזבם:

הָעָם: פ יד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֻׁבוּ וְיַחֲנוּ לִפְנֵי פִּי הַחִירֹת בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן נִכְחוֹ תַחֲנוּ עַל־הַיָּם: ג וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְבֻכִים הֵם בָּאָרֶץ סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר: ד וְחִזַּקְתִּי אֶת־לֵב־פַּרְעֹה וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ־כֵן:

ויגד

בעל הטורים

(ב) נכחו ב׳ במס׳. דין ואידך כי נכחו יצאו ביחזקאל מה השם בשער שנכנס לא יצא כדכתיב לא ישוב דרך השער אשר בא כי נכחו יצא אף כאן פרעה ותילו הדרך אבר נכנסו בים לא יצאו בו אלא מצד אחר כדאיתא בפסחים שאמרו ישראל כמו שאנו עולין מצד זה כך הם עולים מצד אחר אמר הקב״ה ניס לפלטן לצד שיצאו בו ישראל: (ד) וחזקתי ב׳. הכא ואידך וחזקתי את זרועות מלך בבל שהקב״ה מחזיק לב הרשעים לטורדן מן העולם:

שפתי חכמים

זמ׳: ע דאל״כ לא ימיש וגו׳ ל״ל דהא כתיב וה׳ הולך וגו׳: פ דהא הפסוק רוצה להגיד לנו באיזה גבול היו חונים ועדיין אין אנו יודעין פי החירות דלא הוזכר פי החירות במקרא אלא ודאי היא פיתום: צ לפי שבאותו מקום היה עכו״ם שלא היה מניח לברוח אפילו עבד ולכך נקרא פיתום שהוא נוטריקו״ן פה סתום ועכשיו נעשו בני חורין שם ע״י שהקב״ה היה מהפך הכוכב מצרים בשמים ועכשיו הוא נקרא פי החירות ע״ש החירות. ואין להקשות למה לא יהא נקרא חירות וגם קודם לכן למה לא יהא נקרא תום ולמה נקרא פיתום ומפרש והולך שהיו שני סלעים וכו׳ והגיא שביניהם הוא כמו פה: ק אע״פ שכתוב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים מ״מ הוא נשאר וכו׳: ר דק״ל למה לא כתיב בכל המצות ויעשו כן א״ו פשיטא שעשו כן א״כ בזה נמי פשיטא הוא ל״פ להגיד שבחן וכו׳ ר״ל דהכתוב מעיד על צדקתם. (נח״י) ועיין ברא״ם שנשאר על

רש״י

האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן (שבת כג) שעד לא ישקע זה עולה זה: (ב) וישבו. לאחוריהם לצד מצרים היו מקרבין כל יום השלישי כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו׳: ויחנו לפני פי החירת (מכילתא) הוא פתום פ ועכשיו נקרא פי החירות על שם שנעשו בני חורין צ והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים: לפני בעל צפון. (מכילתא) הוא נשאר מכל אלהי מצרים ק כדי להטעותן שיאמרו קשה יראתן ועליו פירש איוב (איוב יב) משגיא לגוים ויאבדם: (ג) ואמר פרעה. כשישמע שהם שבים לאחוריהם: לבני ישראל. על בני ישראל. וכן ה׳ ילחם לכם עליכם (בראשית כ) אמרי לי אחי הוא אמרי עלי: נבכים הם. כלואים ומסוגרים ובלעז פירי״ר (הייגנעטענט) כמו (תהלים פד) בעמק הבכא. (איוב כח) מבכי נהרות. (שם לח) נבכי ים. נבוכים הם כלואים הם במדבר שאינן יודעין לצאת ממנו ולהיכן ילכו: (ד) ואכבדה בפרעה. כשהקב״ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד. וכה״א (יחזקאל לח) ונשפטתי אתו וגו׳ ואח״כ (שם כג) והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו׳ ואומר (תהלים עו) שמה שבר רשפי קשת ואח״כ נודע ביהודה אלהים ואומר (שם ט) נודע ה׳ משפט עשה: בפרעה ובכל חילו. הוא התחיל בעבירה וממנו התחילה הפורענות (מכילתא): ויעשו כן. להגיד שבחן ששמעו ר לקול משה

השאלות

(ב-יד) למה כפל הסימנים לפני פי החירות, בין מגדל, לפני בעל צפון, מ״ש ויגד למלך מצרים כי ברח העם הלא תחלה שלח אותם מרצונם, ולמה כפל וירדוף, וירדפו מצרים, ומ״ש ובני ישראל יוצאים ביד רמה אין מקומו פה, וסדר הראוי היה וישיגו אותם כל סוס רכב פרעה חונים על הים על פי החירות, וגם הלא לא חנו על הים רק בין מגדול ובין הים. מ״ש כי אשר ראיתם את מצרים וכו׳ הלא יותר טוב היה שלא יראום לא היום ולא עד עולם:

התורה והמצוה

יד (ב) דבר [זאת שנית] שצוה שישובו ממדבר איתם לצד מצרים ויחנו לפני פי החירות שהוא קרוב למצרים, ומצד אחד היה שם מגדל עוז של מצרים ומצד השני היה הים, ופי החירות ששם חנו ישראל היה באמצע, ובזה בטח לבו כי ינצחום במלחמה אחר שקרוב לו מגדל עוז ששם יצאו להפילם משם חללים, והם אין להם דרך לנטות ימין ושמאל, כי הים מצד אחד והמגדל מצד השני ומחנה פרעה אחריהם, ג] שיחנו נוכח בעל צפון שהוא אליל מצרים הממונה לפעול רע וכליון והוא נשאר מכל אלילי מצרים, והשבו שהוא התגבר על אלהי ישראל, ובאשר הוא מושל על המדבר לא הניחם ללכת המדברה:

ויאמר

בליליא קדם עמא : א ומליל יי עם משה למימר : ב מליל עם בני ישראל ויתובון וישרון קדם פום חירתא בין מגדול ובין ימא קדם בעיל צפון לקבלה תשרון על ימא : ג ויימר פרעה על בני ישראל מערבלין אינון בארעא אחד עליהון מדברא : ד ואתקיף ית לבא דפרעה וירדוף בתריהון ואתיקר בפרעה

וכבל

מכלתא בשלה פרשה א

קיים היה עמוד האש צומח) :

(פרשה א) (א-ב) וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל

וישובו ר' שמעון בן יוחאי אומר כל מקום שהוא אומר לאמר ואמרת אליהם הרי זה לדורות וכל מקום שאינו אומר לאמר ואמרת אליהם הרי זה לשעה. ר' אומר אפילו בכל מקום שאינו אומר לאמר ואמרת אליהם הרי זה לדורות חוץ משלשה מקומות: וישובו ויחנו לפני פי החירות מה [א]חירות הללו לא היו משופעות אלא גדודיות ולא היו תרוטות אלא מוקפות ולא היו עגולות אלא מרובעות ולא היו מעשה אדם אלא מעשה שמים ועינים היו להם לפותחות כמין זכר וכמין נקבה היו דברי רבי אליעזר רבי יהושע אומר החירות מצד זה [ב](ומגדול) מצד זה הים לפניהם [ג](ומצרים) לאחריהם : דבר אחר פי החירות אין חירות אלא מקום חירותן של (ישראל) מקום מובחר להם מקום עבודה זרה שלהם. לשעבר היתה נקראת פתום שנאמר ויבן ערי מסכנות לפרעה את פתום ואת רעמסס (שמות א) חזרו להם להקרא פי החירות [ד](שהיא מאחרת לעובדיה). ויסעו בני ישראל מרעמסס לסכות זסכות לאתם ומאתם לפני פי החירות יום חמישי נסעו ממצרים ובאו עד רעמסס [ה](וביום ששי ובשבת שבתו שם ובאחד בשבת שהוא רביעי לנסיעתן) התחילו ישראל מתקנין כליהם ומציעין בהמתם לצאת אמרו להם האיקטורין הגיעה *פירותזימיא שלכם לחזור למצרים שנאמר דרך שלשת ימים אמרו להם ישראל (כשיצאו) [כשיצאנו] [ו]ברשות פרעה יצאנו שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה אמרו להם האיקטורין רוצין ולא רוצין סופכם לקיים דברי מלכות עמדו עליהם ישראל הכו מהם הרגו מהם פצעו מהם הלכו והגידו לפרעה. אמר להם משה חזרו לאחריכם שלא יאמר פרעה שאהם בורחין תקע משה קרן ער שחזרו לפני פי החירות כיון שתקע התחילו מחוסרי אמנה תולשין שעריהן ומקרעין בגדיהם עד שאמר להם משה מפי הגבורה נאמר לי שאתם בני חורין לפיכך נאמר וישובו ויחנו [ז](וגו']. בין מגדול ובין הים ושם היה גדולתן של מצרים שם היה תפארתם שם היה מקומם מרומם של מצריים שם כנס יוסף את הכסף ואת הזהב שנאמר וילקט יוסף את כל הכסף וגו' (בראשית מז): לפני בעל צפון בעל צפון נשתייר מכל היראות שלהן : נכחו תחנו על הים בשביל לפתות לבן של מצרים להטעותם שהוא הציל את עצמו ועליו הוא אומר משגיא לגוים ויאבדם וגו' (איוב יב):

(ג) ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם בארץ אין נבוכים אלא מטורפים שנאמר מה נאנחה בהמה נבוכו וגו' (יואל א). ד"א נבוכים אין נבוכים אלא מעורבבין שנא' והמלך והמן ישבו לשתות וגו' (אסתר ג). [ח](ואמר פרעה לא ידע מה) אמר משה הטען ולא היה יודע להיכן מוליכן [ט]שנאמר נבוכים אין נבוכים אלא משה שנאמר עלה אל הר העברים הזה הר נבו (דברים לב). ד"א ואמר פרעה לא ידע מה אמר עתידין ישראל לבכות במדבר שנאמר ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו (במדבר יד). [י](דבר אחר ואמר פרעה לא ידע מה אמר) עתידין ישראל לנפול במדבר שנאמר במדבר הזה יפלו פגריכם : סגר עליהם המדבר כיון שראו ישראל את הים סוער הפכו פניהם למדבר והקדוש ברוך הוא זימן להם חיות רעות ולא היו מניחות אותם לעבור שנאמר סגר עליהם המדבר ואין סגירה אלא חיה רעה שנאמר אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני [י](כל קבל די קדמוהי זכו השתכחת לי ואף קדמך מלכא חבולה לא עבדת) (דניאל ו):

(ד) וחזקתי את לב פרעה שהיה לבו חלוק אם ירדוף אם לא ירדוף ואכבדה בפרעה ובכל

חילו

הגהות הגר"א פ"א (א) היו חירות : (ב) ובעל צפון : (ג) ומגדול : (מצרים . ובהע"א ליתא) : (ד) ששם נעשו ב"י בני חורין : (ה) ומרעמסס לסכות וביום ששי לאיתם ובשבת שבתו שם ובאחד בשבת שהוא רביעי לנסיעתן נסעו מאיתם לפני פי החירות התחילו ישראל כו' : (ו) וכי ברשות כו' : (ז) לפני פי החירות : (ח) ד"א אמר משה כו' : (ט) ד"א ואמר פרעה לא ידע מה אמר עתידין ישראל לבכות על משה שנאמר ויבכו ב"י את משה שלשים יום שנאמר נבוכים כו' : (י) מיותר :

*) פרותיזמיא, מלה יונית, ועניינה יום מיועד : התורה והמצוה

(ג) ואמר פרעה · וא"כ ע"י שיראה שחזרו לצד מצרים והנו במקום סכנה לפני מגדל עז ובמקום צר, א"כ נבוכים הם בארץ ואינם יודעים הדרך והמקום, וממה שחזרו מן המדבר שהלכו לשם כחפזון

יומם

ה וַיֻּגַּד֙ לְמֶ֣לֶךְ מִצְרַ֔יִם כִּ֥י בָרַ֖ח הָעָ֑ם וַיֵּהָפֵ֞ךְ לְבַ֨ב פַּרְעֹ֤ה וַעֲבָדָיו֙ אֶל־הָעָ֔ם וַיֹּֽאמְרוּ֙ מַה־זֹּ֣את עָשִׂ֔ינוּ כִּֽי־שִׁלַּ֥חְנוּ אֶת־

ישראל

בעל הטורים

(ה) ויהפך ב׳ הכא ואידך ויהפך להם לאויב שפרעה נהפך לבו לאויב: ביד רמה ג׳. הכא ואידך בפ׳ מסעי והנפש אשר תעשה ביד רמה בפ׳ שלח גבי ע״א מלמד שפסל מיכה עבר עמהם כמו שדרשו ועבר בים צרה:

רש״י

מהם ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפינו אנו צריכים לגבורות אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם (מכילתא): (ה) ויגד למלך מצרים. איקטורין (אנגעגעבען) שלח עמהם ש וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאין חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה ביום ד׳ (מכילתא). ובחמישי ובששי ת רדפו אחריהם. וליל שביעי ירדו לים (פ״ק דסוטה) בשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי א של פסח. לכן אנו קורין השירה ביום השביעי: ויהפך. נהפך ממה שהיה שהרי אמר להם (שמות יב) קומו צאו מתוך עמי ונהפך לב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו ב לרדוף אחריהם בשביל ג ממונם שהשאילום: מעבדנו - מעבוד

שפתי חכמים

על פי׳ זה בנ״ע ולנ״ל דהא כתיב אחריו וישיגו אותם חונים על הים על פי החירות לפני בעל צפון הרי מוכח דחזרו וא״כ ויעשו כן מיותר ש״מ להגיד שבחן וכו׳: ש דק״ל הא פרעה שלח ישראל מדעתו וידע שיצאו ממצרים ומהו ויוגד אלא וכו׳: ת וא״ת והא ביום הראשון ושני נסעו ישראל ובשלישי חזרו מה שנסעו ביום שני כמ״ש לעיל וישובו וגו׳ וא״כ שלא היו ממצרים אלא מהלך יום א׳ ולמה לא הגיען עד אלא בשני ימים. וי״ל מ״ש לעיל וישובו כלומר שילכו באלכסון וזה נמי שנקט רש״י לעיל לצד מצרים היו מקרבים אין ר״ל שחזרו ממש אלא נוטין מן הדרך על הצד שזו אינו חזרה ממש אלא מבוכה לא שחזרו בדרך שבאו בו ואם לא חזרו כתועים לא היה רודף פרעה אחריהם שהרי הוא שלהם חפשי לחשבו שהוא גזירת אלהים וכזו התורה ידין שאם שיתה גורם היה מוליכן דרך ישרה: א וא״ת והא רש״י פי׳ בפ׳ שלח שאמרו שירה ביום ח׳. וי״ל אם תמנה ע״פ שהוא יום שחיטת הפסח בין הערבים ומתן דמו על המשקוף ושתי המזוזות דלאו יום שלם הוא כיון שאין לילה עמו אלא לענין קדשים חשוב יום שלם דלילה שהוא אחר היום נחשב מן היום א״כ כשתמנה יום השחיטה נמצא יום ז׳ של פסח הוא יום ח׳ לשחיטת הפסח והתם מיירי כשתמנה יום השחיטה והכא כשלא תמנה. והרא״ם פי׳ ושמא י״ל שר״מ הדרשן שאמר זה חולק עם ההגדה האומרת בשביעי אמרו שירה: ב יש מקשים מה״ג אי דעתו של פרעה היה שיצאו ישראל ממצרים ולא ישובו עוד וכדפירש״י ויהפך ה׳ וגו׳ שנהפך ממה שהיה וכו׳ א״כ קשה ולמה שלח איקטורין אלא ודאי היה דעתו שיחגו ג׳ ימים במדבר ואח״כ ישובו וכדמשמע קרא צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את ה׳ כדברכם וכו׳ א״כ מה זה שפירש״י ויהפך נהפך וי״ל דשליחות ישראל היה מתחלה שיצאו מתוך עמי כן שישובו כן שלא ישובו ואיקטורין שלח שאם יצא מכל וכל יתנו לאיקטורין הממון או שישובו להחזיר מה ששאלו. ולפ״ז ניחא ג״כ מה שפירש״י ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם וכיון שראו שרוצים לילך ולברוח הודיעו הדבר לפרעה ועבדיו ויהפוך ה׳ את לבם לרדוף אחריהם ולהשיב אותם לארצם ולשעבד כבתחלה אף שמתחלה לא היה בדעתם שישובו: ג (מהרש״ל) וקשה מנ״ל לרש״י דלמא הטעם כמו דכתיב כי שלחנו את ישראל מעבדנו. וי״ל דבשלמא אצל פרעה הטעם הוא כי מעולם לא רצה לשלוח את ישראל מארצו כ״א בשביל העבודה אבל עבדי פרעה מעולם אמרו עד מתי וגו׳ עכשיו אמרו מה זאת עשינו וכו׳ אלא ודאי בשביל ממונם. עי״ל מדכתיב אל העם משמע בשביל העם שהשאילו ממונם עכ״ל

מכלתא בשל״ח פרשה א

חילו פרעה התחיל בעבירה שנאמר כל הבן הילוד (שמות א). מכנו התחילה הפורענות טבע הוא וכל חילו כיוצא בו וימח את כל היקום (בראשית ז) מי שהתחיל וכו׳ כיוצא בו ואת האנשים אשר פתח הבית (שם יט) מי שהתחיל בעבירה בו וגו׳ אף כאן אתה אומר ואכבדה בפרעה וגו׳ מי שהתחיל בעבירה [וכו׳] והרי דברים ק״ו ומה מדת פורענות מעוטה מי שהתחיל בעבירה וגו׳ מדה [טובה] מרובה לא כל שכן. (ד״א) ואכבדה בפרעה מגיד הכתוב שכשהמקום פורע מן האומות שמו מתגדל בעולם שנאמר ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשיש פול ולוד מושכי קשת (ישעיה סו). וכתיב כה אמר ה׳ יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליך יעבורו ולך יהיו

אחריך

התורה והמצוה

יומם ולילה יוכיח כי בעל צפון סגר עליהם את המדבר ולא הניחם לבוא לתוכו:

(ד) וחזקתי. ובזה אחזק את לב פרעה שירדוף אחריהם כדי שאכבד בפרעה ובכל חילו שהנסים הגדולים שיעשו על הים יתפרסמו לכל יושבי תבל ומצרים הנשארים ידעו כי אני ה׳, ויעשו כן, הפך צדקת ישראל שהזכו לאחריהם ושמעו לדברי ה׳:

ויגד

וּבְכָל מַשִׁרְיָתֵהּ וְיֵדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ וַעֲבָדוּ כֵן: ה וְאִתְחַוָּא לְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם אֲרֵי אֲזַל עַמָּא וְאִתְהַפִּיךְ לִבָּא דְפַרְעֹה וְעַבְדוֹהִי לְעַמָּא וַאֲמָרוּ מַה דָא עבדנא

מכלתא בשלח פרשה א

אחריך ילכו בזקים יעבורו ואליך ישתחוו אליך יתפללו [אך] בך [אל] ואין עוד אפס אלהים, ואחריו מה הוא אומר אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע [יא](וכתוב (אחד) [אחר] אומר) ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית וגו׳ (יחזקאל לח). ואח״כ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני ה׳ וכתיב ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון וגו׳ (תהלים עו). ואומר (פס) שמה שבר רשפי קשת מגן וחרב ומלחמה סלה. נודע ביהודה [אלהים] בישראל [יב](קדוש) שמו [י](ולכך כתיב) וידעו מצרים לשעבר לא היו יודעין אבל כאן וידעו מצרים כי אני ה׳: ויעשו כן להודיע חכמתם של ישראל שלא אמרו היאך נחזור לאחרינו שלא לשבור לב טף ונשים שעמם. דבר אחר ויעשו כן אמרו רוצים או לא רוצים אין לנו לעשות אלא דברי בן עמרם:

(ה) ויגד למלך מצרים מי הגיד לו האיקטורין שלו ויש אומרים דורכיות היו לו ויש אומרים עמלק הגיד לו: כי ברח העם וכי בורחים היו והלא כבר נאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה ומה תלמוד לומר כי ברח העם אלא מתוך שהכו את האיקטורין שלו הלכו והגידו לפרעה אמרו לו ראה ישראל הכו מכנו הרגו מסנו פצעו ממנו ולא כיהה אדם בידם אין להם לא מושל ולא שר כענין שנאמר מלך אין לארבה ויצא חוצץ כלו (משלי ל): ויהפך לבב פרעה וגומר [יג]לשעבר ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשיו ויהפך לבב פרעה ועבדיו ויאמרו מה זאת עשינו וגו׳ אמרו אלו לקינו ולא שלחנו כדאי הוא או [י](לא) לקינו ושלחנו ולא היו נוטלין ממוננו כדאי הוא לנו אלא לקינו ושלחנו ונטלו ממוננו. משל למה הדבר דומה לאחד שאמר לעבדו צא והבא לי דג מן השוק יצא והביא לו דג מן השוק מבאיש אמר לו בגזרה או תאכל הדג או תלקה מאה מכות או התן לי מאה מנה אמר לו הריני אוכל התחיל לאכול לא הספיק לגמור עד שאמר הריני לוקה לקה ששים לא הספיק לגמור עד שאמר הריני נותן מאה מנה נמצא אוכל את הדג ולוקה ונותן מאה מנה כך נעשה למצרים לקו ושלחו וניטל ממונם. דבר אחר ויהפך [יד]מגיד הכתוב שכשיצאו ישראל ממצרים בטלה מלכותם של מצרים שנא׳ (יחזקאל לב) ממי נעמת רדה והשכבה את ערלים [טו](עכשיו יהו אומות העולם מקישות עלינו כזוג לומר מה אלו שהיו ברשותם הניחו והלכו להם היך אנו שולחים לארם נהרים ולארם צובה להעלות [טז](להם) [לנו] מס ולהביא [טז](להם) [לנו] עבדים) [י](לכך ויהפך לבב פרעה) ללמדך שהיה פרעה שולט מסוף העולם ועד סופו והיו לו שלטונים מסוף העולם ועד סופו בשביל כבודן של ישראל עליו הוא אומר שלח מלך ויתירהו מושל עמים ויפתחהו (תהלים קה) (שמו אדון לביתו ומושל בכל קנינו) וכן אתה מוצא שכל אומה ולשון ששלטה על ישראל שולטה מסוף העולם ועד סופו בשביל כבוד ישראל. במלכי אשור מהו אומר ותמצא כקן ידי לחיל העמים וכאסוף ביצים עזובות כל הארץ אני אספתי ולא היה נודד כנף ופוצה פה ומצפצף (ישעיה י). במלכות בבל מה הוא אומר והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו את נבוכדנצר מלך בבל ואשר לא יתן צוארו בעול מלך בבל (ירמיה כז). במלכות מדי מהו אומר באדין דריוש מלכא כתב לכל עממיא אומיא ולשניא די דירין בכל ארעא שלמכון ישגא וגו׳ (דניאל ו). במלכות יון מה הוא אומר חזה הוית בחזוי ליליא וארו חיוא אחרי כנמר ולה גפין ארבע די עוף על גבה וגו׳ ושלטן יהיב (שם ז). במלכות רביעית מהו אומר כן אמר חיותא רביעיתא מלכו (פליגא) רביעאה תהוא בארעא די תשנא מן כל מלכותא ותאכל כל ארעא ותדושנה ותדקנה, הא למדת שכל אומה ואומה ששעבדה בהם בישראל שלטה מסוף העולם ועד סופו בשביל כבוד ישראל.

ד״א

הגהות הגר״א (יא) ואומר: (יב) גדול: (יג) לשעבר ויאמר פרעה קומו צאו מתוך עמי וגו׳ ועכשיו ויהפך לשעבר ויאמרו כו׳: (יד) עכשיו יהיו אוה״ע מקישות כו׳ (דלהלן עד עבדים [ובהע״א עד מושל עמים ויפתחהו] שייך כאן) מגיד כו׳: (טו) המוסגר שייך לעיל כמ״ש באות הקודם: (טז) מהם:

התורה והמצוה

(ה) ויגד. הנה ממה שחנו עתה סמוך למצרים לא היה מחזק את לבו כי בהכרח היה חושב שלכם בוטח באל מעוזם ואין יכולים מן המצריים וא״צ לברוח, אבל הוגד לו שהלכו ברח העם, כי על כן הלכו ביום ובלילה כבורחים, ומזה הוכיח שגם שהלכו להחריבם היה מפני שהם נבוכים ובבעל צפון הכרים עליהם

יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ׃ ו וַיֶּאְסֹר אֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ׃ ז וַיִּקַּח שֵׁשׁ־מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם וְשָׁלִשִׁם עַל־כֻּלּוֹ׃ ח וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה׃

וירדפו

שפתי חכמים

מ"ל: ד דק"ל בחורים שהוא כמו לשון רבים ואי הוה נקט בחורים הייתי אומר שהוא מלשון גם בחור גם בתולה לאפוקי זקן לכך נקט לשון בחור שהוא לשון נבחרים כל השש מאות היו נבחרים מ"ה נקט רש"י ג"כ לשון רבים שבחור מוסב על השש מאות שהוא רבים: ה דק"ל דמתחלה כתיב בלא לקח עמו כי אם שש מאות ואח"כ כתיב וכל רכב מצרים ועוד כיון דכתיב וכל רכב מצרים למ"ל שש מאות רכב ל"פ ועמהם וכו' ר"ל דודאי העיקרים לא היו לי אם שש מאות ולאותן שש מאות היו ג"כ עבדים שג"כ הלכו עם פרעה

רש"י

מעבוד אותנו: (ו) ויאסר את רכבו. הוא בעצמו (מכילתא): ואת עמו לקח עמו. משכם בדברים. לקינו ונטלו ממוננו ושלחנום בואו עמי ואני לא אתנהג עמכם כשאר מלכים. דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה ואני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב הקריב עצמו ומהר לפני חיילותיו. דרך שאר מלכים ליטול ביזה בראש כמו שיבחר ואני אשוה עמכם בחלק שנאמר אחלק שלל: (ז) בחור. נבחרים ד בחור לשון יחיד כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור: וכל רכב מצרים. ועמהם כל שאר ה הרכב (מכילתא) ומהיכן היו הבהמות הללו אם תאמר משל מצרים הרי נאמר (שמות ט) וימת כל מקנה מצרים ואם תאמר משל ישראל והלא נאמר (שם י) וגם מקננו ילך עמנו משל מי היו מהירא את דבר ה' מכאן היה ר"ש אומר כשר שבמצרים הרוג טוב שבנחשים רצוץ את מוחו: ושלשים על כלו. שרי צבאות כתרגומו: (ח) ויחזק ה' את לב פרעה. שהיה תולה אם לרדוף אם לאו וחזק את לבו לרדוף: ביד רמה. (מכילתא) בגבורה

מכלתא בשלח פרשה א

ד"א ויהפך אמרו (לו) [לא] בשבילן היתה באה טובה עלינו (בתמידה). ר' יוסי הגלילי אומר משל למה הדבר דומה לאדם שנפל לו בית כור בירושה ומכרה בדבר מועט הלך הלוקח ופתח בה מעינות ונטע בה גנות ופרדסין והתחיל המוכר ליחנק על שנתן ירושתו בדבר מועט כך נעשה למצרי' ששלחו ולא ידעו מה שלחו, עליהם מפורש בקבלה שלחיך פרדס רמונים (שה"ש ד). (ד"א) רבי שמעון בן יוחאי אומר משל למה הדבר דומה לאחד שנפלה לו פלטרית במדינת הים בירושה ומכרה בדבר מועט והלך הלוקח וחפרה ומצא בה אוצרות כסף ואוצרות זהב ואבנים טובות ומרגליות התחיל המוכר ליחנק כך עשו מצרים ששלחו ולא ידעו מה שלחו דכתיב ויאמרו מה זאת עשינו וגו':

(ו) ויאסור את רכבו הוא בידו אסרו דרך מלכים להיות עומדים ואחרים מציעין להם תשמיש המרכבה ואוסרין אותה אבל פרעה הרשע הוא בידו אסרו והציע תשמישי רכבו וכיון שראו גדולי מלכות עמדו כולם ואסרו מרכבותיהם והציעו לעצמן. ארבעה אסרו בשמחה אברהם אסר בשמחה שנאמר וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו (בראשית כב) ולא היו לו כמה עבדים אלא לכבוד המקום. יוסף אסר בשמחה שנאמר ויאסור יוסף מרכבתו (שם מו) ולא היו לו כמה עבדים אלא לכבוד אביו. בלעם אסר בשמחה שנאמר ויקם בלעם בבקר ויחבוש את אתונו (במדבר כב). פרעה אסר בשמחה שנאמר ויאסור את רכבו. תבא חובשה של אברהם שהלך לעשות רצון המקום ותעמוד על חובשה של בלעם שהלך לקלל את ישראל. תבא אסרה של יוסף שאסר לילך לקראת אביו ותעמוד על אסרה של פרעה הרשע שהלך לרדוף את ישראל. דבר אחר ר' שמעון בן יוחאי אומר תבא חרב יד דכתיב באברהם ויקח את המאכלת לשחוט את בנו (בראשית כב) ותעמוד על חרב יד שעשה פרעה הרשע לילך לרדוף אחרי ישראל שנאמר אריק חרבי תורישמו ידי: ואת עמו לקח עמו שלקחן בדברים אמר להם דרך (בני) מלכים להיות מנהיגין בסוף וחיילותיהם מקדימין לפניהם אבל אני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב. דרך (בני) מלכים כל העם בחוץ ונוהגין לפניו והוא נוטל חלק בראש אני אשוה אתכם בבזה שנאמר אחלק שלל. ועוד שאני אפתח לכם

אוצרות

עַבְדָנָא אֲרֵי שַׁלַּחְנָא יָת יִשְׂרָאֵל מִלְּמִפְלְחָנָא׃ ו וְטַקֵּס יָת רְתִכֵּהּ וְיָת עַמֵּהּ דְּבַר עִמֵּהּ׃ ז וּדְבַר שֵׁית מְאָה רְתִיכִין בְּחִירָן וְכֹל רְתִכֵּי מִצְרָאֵי וְגִבָּרִין מְמַנַּן עַל כּוּלְּהוֹן׃ ח וְאַתְקֵיף יְיָ יָת לִבָּא דְּפַרְעֹה מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם וּרְדַף בָּתַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

מכלתא בשלח פרשה א

אוצרות כסף ואוצרות זהב ואבנים טובות ומרגליות ואתן לכם לכך [נאמר] ואת עמו לקח עמו [לקחם] בדברים:

(ז) ויקח שש מאות רכב בחור. משל מי היו הבהמות שהיו טוענין המרכבות. אם תאמר משל מצרים היו והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים (שמות ט). [י]ואם תאמר משל פרעה היו והלא כבר נאמר הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה (שם). ואם תאמר משל ישראל היו והלא כבר נאמר וגם מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה (שם י). אלא של מי היו של הירא את דבר ה' נמצינו למדין המקנה שהנים הירא את דבר ה' הם היו תקלה לישראל. מכאן היה ר' שמעון אומר טוב שבמצרים הרוג טוב שבנחשים רצוץ את מוחו. רשב"ג אומר בא וראה עשרה וגדולה של מלכות חייבת זו (ואין) [שאין] *נומירן אחת בטלה שכולן רצות ביום ובלילה וכנגדן של מצרים כולהן עומדות בטלות: ושלשים על כלו אין שלישים אלא גבורים שנאמר שלישים (קרואים לבושי) [וקרואים] רוכבי סוסים כלם (יחזקאל כג). ד"א ושלשים על כלו שהיו משוללין בזיין. רשב"ג אומר זה השלישי שעל המרכבה. לשעבר לא היו אלא ב' שהיו מריצים המרכבה ופרעה הוסיף עליהם אחד בשביל למהר לרדוף אחר ישראל. [יח](ר' אנטונינוס אומר ג' היו הוסיף עליהם עוד אחד והיו ד'). ד"א ושלישים ג' על כל אחד ואחד[יט] וי"א שלש מאות על כל אחד ואחד. ומנין היה פרעה יודע כמה מתו מישראל בשלשת ימי אפלה וכמה היוצאים ממצרים (הוסיף עליהם) [הוציא] *טומסין[י] ולפי הטומסין הוסיף עליהם חיילים. כיוצא בדבר [כא](דרש רבי ירמיה מאי דכתיב ויצא אליהם זרח הכושי בחיל אלף אלפים ומרכבות שלש מאות (דה"ב יד) מנין היה יודע כמה היו אלא לפי מרכבות הוציא עליהם חיילים). דבר אחר ושלשים על כלו על מנת לכלות. לשעבר כל הבן הילוד אבל כאן ושלשים על כלו על מנת לכלות שנאמר אריק חרבי הורישמו ידי:

(ח) ויחזק לב פרעה שהיה לבו חלוק אם ירדוף ואם לא ירדוף: אחרי בני ישראל להודיע שבחן של ישראל שאלו היתה אומה אחרת לא היה פרעה רודף אחריה: ובני ישראל יוצאים ביד רמה [כב]מגיד הכתוב שכשהיו המצרים רודפים אחרי ישראל היו מנאצים ומחרפים ומגדפים אבל ישראל מרוממים ומשבחים ונותנים שיר שבח וגדולה תהלה תפארת למי שהמלחמה שלו כענין שנאמר רוממות אל בגרונם (תהלים קמט) [י](במקום) והרב פיפיות בידם [כג]רומה על השמים אלהים (שם נז) ואומר ה' אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן (ישעיה כה). [כד](ובני ישראל יוצאים ביד רמה בריש גלי. דבר אחר שהיתה

הגהות הגר"א (ח) וכתיב וירד עליהם הברד ומתו וא"ת כו': (יח) ר' אומר שלש היו הוסיף שלמה המלך אחד והיו ד' שנאמר ותצא מרכבה וגו' הוסיף אנטונינוס עוד א' והיו ה': (יט) מישראל: (כ) שלהם: (כא) ויצא מלאך ה' וגו' קפ"ה אלף וכי קפ"ה אלף היו אלא לפ' מספר ישראל היה הקטן שבגייסות שלהם והיו קפ"ה אלף ראשי גייסות: (כב) בריש גלי. ד"א שהיו ידן ש"י רמה על מצרים. ד"א מגיד כו': (כג) ואומר: (כד) מיותר כאן ושייך לעיל:

[י]) אולי צ"ל מולין, או דומולין, והכוונה פרדה או צמד פרדים. *) טומסין חלק יונית, והוראתה כפר או פנקס:

התורה והמצוה

אותם לחזור, ועי"כ ויהפך לבב פרעה ועבדיו, תחת שתחלה שמח מצרים בצאתם כי נפל פחדם עליהם התחילו להתחרט בחשבם שאם היו מקריבים קרבנות אל בעל צפון היה מציל מן המכות:

(ו-ז) ויאסר. ובאשר חשבו שישראל בורחים ונבוכים ויראים וחושבים לשוב למצרים לא לקח עמו עם רב רק אסר את רכבו המיוחד לו, ולקח עמו את עמו שהם החיל שהם שומרי ראשו, ולקח עמו שש מאות רכב ורכב מצרים, שגם הם לא היו הרבה, כי כל הסוסים מתו בדבר ולא נשארו רק סוסי הירא את דבר ה':

(ח) ויחזק ה', וה' חזק את לבו שירדוף אחרי בני ישראל במחנה הזאת הקטנה, כי היה חושב שלא יעמדו נגדו באשר אבדה מהם עצה והם יראים ונבוכים, אבל אח"כ נודע להם כי טעו בזה, כי בני ישראל יוצאים ביד רמה היינו כבורחים ופוחדים ודעתם לשוב, רק הם אבירי לב והם יוצאים מרשות מצרים, ומה שעמדו קרוב למצרים הוא מפני שהם יוצאים ביד רמה ואינם יראים כלל כי נכונים למלחמה, ולכן:

וירדפו

שני ט וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וַיַּשִּׂיגוּ אוֹתָם חֹנִים עַל־הַיָּם כָּל־סוּס רֶכֶב פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו וְחֵילוֹ עַל־פִּי הַחִירֹת לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן: י וּפַרְעֹה הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם ׀ נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם וַיִּירְאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה: יא וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה הֲמִבְּלִי אֵין־קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לָמוּת בַּמִּדְבָּר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרָיִם: יב הֲלֹא־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ

בעל הטורים

(י) ופרעה הקריב ב' במס' ופרעה הקריב ופרעה הולך. כאשר כבדו אתם מצרים ופרעה וגו' אלא כאשר התעולל בהם. פי' אע"פ שפרעה חטא ופתר לו יוסף חלומותיו לא זכר לו זו הטובה ופרעה הקריב להלחם עם ישראל ע"כ התעולל בהם: הקריב ב' במס'. ופרעה הקריב הקריב את קרבנו. כיון שבא לפני בעל צפון הקריב קרבן לה'. והנה מצרים נוסע אחריהם זה עוזא שר של מצרים ולכך אמרו עזי וזמרת יה עמד כנגד שר של מצרים:

רש"י

בגבורה גבוהה ומפורסמת: (י) ופרעה הקריב. היה לו לכתוב ופרעה קרב מהו הקריב הקריב עצמו ונתאמץ לקדם לפניהם כמו שהתנה עמהם: נסע אחריהם. בלב אחד כאיש אחד. ד"א והנה מצרים נוסע אחריהם ראו שר של מצרים ו נוסע מן השמים לעזור למצרים. תנחומא: ויצעקו. (מכילתא) תפשו אומנות אבותם בידם אברהם הוא אומר (בראשית יט) אל המקום אשר עמד שם. ביצחק (שם כד) לשוח בשדה. ביעקב (שם כח) ויפגע במקום: (יא) המבלי אין קברים. וכי מחמת חסרון קברים שאין קברים במצרים ז ליקבר שם לקחתנו משם. שיפו"ר פלינצ"א די"ן פיסי"ש

שפתי חכמים

פרעה ממצרים: ו וקוראו מצרים ולא קראו בשמו היינו משום דשר של מצרים נקרא מצרים: ז דלא הל"ל אלא המבלי

מכלתא בשלח פרשה ב

שהיתה ידן של ישראל רמה על מצרים): (פרשה ב) (ט) וירדפו מצרים אחריהם מגיד שלא נכשל אחד מהם בדרך שמא ינחשו ויחזרו להם לאחוריהם. וכן מצינו שהעכו"ם מנחשים שנאמר כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו (דברים יח) וכתיב וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם (במדבר כב) [א](ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב (שם לא)) וזקני מדין נחשו וחזרו לאחוריהם. וישיגו אותם חונים על הים וגו':

(י) ופרעה הקריב [ב](הוא הקריב הפורענות לבא עליו. [ד"א]) כיון שראה פרעה שנשאר בעל צפון אמר בעל צפון הסכים על גזרתי אני חשבתי לאבדם במים ובעל צפון הסכים על גזרתי התחיל מזבח ומקטר ומשתחוה לע"ז שלו לכך נאמר ופרעה הקריב לזבח ולקטר. ד"א ופרעה הקריב קרב עצמו ומהר ללכת ולרדוף אחריהם. מה שהלכו ישראל בשלשה ימים הלכו האיקטורים ביום ומחצה ומה שהלכו האיקטורים ביום ומחצה הלך פרעה ביום אחד לכך נאמר ופרעה הקריב

הגהות הגר"א פ"ב (א) מיותר: (ב) התוספ' שייך להלן:

התורה והמצוה

(ט) וירדפו מצרים אחריהם. נקהלו כל מצרים לרדוף אחריהם אחר שנסע פרעה עם חילו הקטן ונשמע במצרים כי יוצאים ביד רמה ויעמדו הכן למלחמה, רדפו מחנה גדול וכבד של כל עם מצרים, וישיגו אותם, פי' שבעת בא פרעה לשם עם רכבו ופרשיו כבר נעתקו ישראל מפי החירות והתקרבו אל הים, ובבא פרעה ורכבו הנה הוא על פי החירות מקום ששם עמדו ישראל תחלה, וישראל חנו אז על הים, ובעת שהגיע לשם מחנה מצרים הגדול אז השיגו אותם היינו לישראל שהם חונים על הים, לא על פי החירות, וכל סוס רכב פרעה היו חונים על פי החירות:

(י) ופרעה הקריב. שהלא התקרב פרעה ורכבו אל מחנה ישראל ומפניו לא נסוגו ישרא' שבא במסע הנסים

יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָפְקִין בְּרֵישׁ גְּלֵי : ט וּרְדַפוּ מִצְרָאֵי בָּתְרֵיהוֹן וְאַדְבִּיקוּ יָתְהוֹן כַּד שָׁרַן עַל יַמָּא כָּל סוּסָוַת רְתִיכֵי פַּרְעֹה וּפָרָשׁוֹהִי וּמַשִׁירְיָתֵהּ עַל פּוּם חִירָתָא לָקֳדָם בְּעֵיל צְפוֹן : י וּפַרְעֹה קְרֵיב וּזְקַפוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת עֵינֵיהוֹן וְהָא מִצְרָאֵי נָטְלִין בָּתְרֵיהוֹן וּדְחִילוּ לַחֲדָא וּזְעִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ : יא וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה הֲמִדְּלֵית קִבְרִין בְּמִצְרַיִם דְּבַרְתָּנָא לִמְמָת בְּמַדְבְּרָא מַה דָּא עֲבַדְתָּא לָנָא לְאַפָּקוּתָנָא מִמִּצְרָיִם : יב הֲלָא דֵין פִּתְגָּמָא דִּי מַלֵּלְנָא עִמָּךְ בְּמִצְרַיִם

מכלתא בשלח פרשה ב

הקריב. [ג]וישאו בני ישראל את עיניהם [ד]כיון שהבו ישראל האיקטורין ידעין שסופן לרדוף אחריהם. והנה מצרים נוסע אחריהם נוסעים אין כתיב. כאן אלא נוסע מגיד שנעשו כולן *תורמיות תורמיות כאיש אחד. מכאן למדין מלכיות להיות מנהיגות הורמיות תורמיות: וייראו מאד וגו' מיד תפסו להם אומנות אבותם אומנות אברהם יצחק ויעקב. באברהם הוא אומר בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח לה' ויקרא בשם ה' (בראשית יג) ויטע אשל בבאר שבע וגו' (שם כא). ביצחק הוא אומר ויצחק בא מבוא באר לחי ראי (שם כד). [א](וכתיב) ויצא יצחק לשוח בשדה אין שיחה אלא תפלה שנאמר ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי (תהלים נה). וכתיב אשפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד וגו' (שם קמב). וכתיב תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' וגו' (שם קב). ביעקב מהו אומר ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש (בראשית כח) אין פגיעה אלא תפלה שנאמר ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי (ירמיה ז). וכתיב יפגעו נא בה' צבאות לבלתי בואו הכלים הנותרים בבית ה' (שם כז). וכן הוא אומר אל תיראי תולעת יעקב מתי ישראל (ישעיה מא). מה תולעת אינה מכה את הארץ אלא בפה. כך אין להם לישראל אלא תפלה. ואומר ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי (בראשית מח). וכי בחרבו ובקשתו לקחה אלא לומר לך חרבי זו תפלה בקשתי זו בקשה. וכן הוא אומר (גור אריה יהודה ואומר) וזאת ליהודה [וגו'] (שם מט). וכן ירמיה אמר ארור הגבר אשר יבטח באדם (ירמיה יז). ובתפלה מהו אומר ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו. מבטחן של ישראל בשעה שמתפללין לו והוא קרוב להם שנאמר קרוב ה' לכל קוראיו (תהלים קמה). וכן אמר דוד לגלית אתה בא אלי בחרב ובחניה ובכידון (ואני) [ואנכי] בא אליך בשם ה' צבאות אלהי [מערכות] ישראל (ש"א יז) וכתיב אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו (תהלים כ) וכן הוא אומר ויקרא אסא (בשם) [אל] ה' אלהיו ויאמר ה' אין עמך לעזור בין רב (למעט) [לאין כח] עזרנו [ה' אלהינו] כי עליך נשענו ובשמך באנו על ההמון הזה ה' אלהינו [אתה] אל יעצור עמך אנוש (דה"ב יד). במשה מהו אומר וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום וגו' וירדו אבותינו מצרימה [וגו'] ונצעק אל ה' וישמע קולנו (במדבר כ) אמר להם [א](משה) אתם מתגאים על מה שהוריש לכם אביכם [א](יצחק) דכתיב הקול קול יעקב וישמע ה' את (קול ישראל) [קולנו] [ה](ואלו) מתגאים על מה שהוריש [ו](להם) אבינו [א](יצחק) דכתיב והידים ידי עשו ועל חרבך תחיה (בראשית כז) הדא הוא דכתיב ויאמר אליו אדום לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך (במדבר כא) שאינן בטוחים אלא בחרב אבל ישראל תפשו להם אומנות אבותיהם אומנות אברהם יצחק ויעקב [א](שנאמר וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה'):

(יא-יב) ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים

הגהות הגר"א (ג) הוא הקריב הפורענות לבא עליו: (ד) וגו': (ה) ואנו: (ו) לנו:

*) תורמיות, מלת יונית והוראתה כת: התורה והמצוה

הפיס כאלו לא באו במלחמה, אבל אח"כ נשאו ישראל את עיניהם למרחוק וראו והנה מצרים נוסע אחריהם שכל מצרים נוסעים אחרי חיל פרעה בעם כבד ויד חזקה נכונים למלחמה, ואז וייראו מאד ויצעקו תחלה בטחו בה' וצעקו בתפלה שיתן בלב פרעה שישוב אחור, אבל כשראו שפרעה מתקרב והלך ולא מלאו תאון מה', אז חשבו רע על משה שה' לא צוהו שיוציאם ממצרים, רק שיקל מעליהם עול השעבוד, לא שיוליך אותם המדברה:

(יא) ויאמרו. יש עם אוהבים החפשיות שיבחרו יותר את המות משיהיו עבדים עובדים בפרך, ויש עם שטוב בעיניהם יותר חיי הבוז והעבדות מן המות, ויאמרו אל משה אם חשבת שטוב בעינינו יותר כמות

אֵלֶיךָ בְמִצְרַיִם לֵאמֹר חֲדַל מִמֶּנּוּ וְנַעַבְדָה אֶת־מִצְרָיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת־מִצְרַיִם מִמֻּתֵנוּ בַּמִּדְבָּר׃ יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת־מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד־עוֹלָם׃ יד יְהוָה יִלָּחֵם לָכֶם

ואתם

רש"י

פיש"ם: (יב) אשר דברנו אליך במצרים. (מכילתא) והיכן דברו ירא ה' עליכם וישפט: ממותנו. מאשר נמות ואם היה נקוד מלאפו"ם (ר"ל חול"ם כנודע לבעלי דקדוק שקראו חול"ם מלאפו"ם ועיין לקמן פ' יתרו ברש"י פסוק שן יתרון) היה נראה ממיתתנו. עכשיו שנקוד בשור"ק נראה מאשר נמות. וכן מי יתן מותנו שנמות וכן (ש"ב יט) מי יתן מותי דאבשלום שאמות. כמו (צפניה ג) ליום קומי לעד (דה"ב יח) עד יום שובי בשלום שאקום שאשוב: (יג) כי אשר ראיתם את מצרים וגו'. מה שראיתם אותם אינו אלא היום ט היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד: (יד) ה' ילחם לכם. בשבילכם. וכן כי ה' נלחם להם. וכן (איוב יג) אם לאל תריבון וכן (בראשית כד) ואשר דבר לי. וכן (שופטים ו) האתם תריבון לבעל:

מה

שפתי חכמים

המבלי קברים במצרים וגו' ע"ז פי' המבלי וכי מחמת וכו': ח וה"ש עכשיו אנחנו רואים שדברנו אז על נכון ירא היה וכו' שברי לפי מה שאנחנו רואים עכשיו יותר טוב היה לנו עבוד את מצרים ממותנו עתה במדבר (רא"ם): ט (פרא"ם) כלומר ולא ביום אחר ולכן אני מזהירכם שלא תוסיפו ולכן הוסיף הכתוב וי"ו ולא תוסיפו דאל"כ מה טעם אמרו כי כאשר ראיתם וכו' וכי אם לא ראו אותם היום לא היה מזהירם לא תוסיפו וגו': (נח"י) וכל דבריו איפכא מסתברא שאם היה אזהרה א"כ הם ב' דברים הא' אשר ראיתם וכו' אינו אלא היום והב' אזהרה שלא תוסיפו א"כ אין צורך לוי"ו שמצור אלא ודאי שאינו אזהרה אלא הבטחה לא תוסיפו לראותם כי כולם יטבעו בים ורוב הפוסקים לא מנו זה

כמנין

מכלתא בשלח פרשה ב

במצרים מאחר שנתנו שאור בעיסה באו אל משה ואמרו לו הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים וכי מה אמרו ישראל למשה במצרים הרי הוא אומר ויפגעו את משה ואת אהרן ויאמרו אליהם ירא ה' עליכם וישפוט (שמות ה) היינו מצערים על שעבוד מצרים מיתת אחינו באפלה קשה לנו משעבודנו במצרים. היינו מצטערים על מיתת אחינו באפלה מיתתנו במדבר קשה לנו ממיתת אחינו באפלה שאחינו נספדו ונקברו ואנחנו תהיה נבלתנו מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה. מיד אמר להם משה אל תיראו וגו' הרי משה א(מורז) להודיע חכמתו של משה היאך היה עומד ומפייס לכל אותם האלפים והרבבות והיו נשמעין לו. עליו מפורש בקבלה החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר (קהלת ז):

(יג) התיצבו וראו וגו' ב(אמרו לו ישראל אימתי) אמר להם משה היום השרתה שכינה עליהם רוח הקדש. שאין יציבה בכל מקום אלא רוח הקדש שנאמר ראיתי את ה' נצב על המזבח ג(ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים ובצעם בראש כלם ואחריתם בחרב אהרוג) (עמוס ט) ואומר ויבא (לו) [ה'] ויתיצב

הגהות הגר"א (ז) מורזן:

התורה והמצוה

במות מן העבדות, למה הוצרכת להוציא אותנו שילהם עמנו במדבר ונמות שם במלחמה, הלא היינו יכולים גמלוד בו ולהלחם אתו במצרים והיה הורג אותנו שם, וכי מפני שבמצרים אין קברים לכן הוצאת אותנו שנמות פה ונמצא מקום קבר, הלא גם במצרים יש קברים, ולשון המבלי אין ר"ל שדבר זה שיאמרו שאין קברים דמצרים הוא בלי, ודבר שאי אפשר לומר, וא"כ מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים, וכ"ז על הצד שאנו רוצים יותר במות מן העבדות, אבל זה אינו אמת, כי,

(יב) הלא זה הדבר. הלא אנחנו אמרנו לך שטוב לנו עבוד את מצרים מן המות ואין אנחנו סובלי החספיות עד מות, וא"כ הרעות לנו שבחרת בעדנו המות מן העוני והעבדות:

(יג) ויאמר משה. א"ל שדבר זה נגרך אם מפני קדוש ה', שעז"א התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום, כי ישועה זו גדולה בערכה ובנפלאותיה מכל הישועות והנסים שהיו עד עתה ובזה יתקדש שם ה' לעיני גוים רבים, ואם מפני צרכיכם כי אשר ראיתם את מצרים היום

יאם

בְּמִצְרַיִם לְמֵימַר שְׁבוֹק מִנַּנָא וְנִפְלַח יָת מִצְרָאֵי אֲרֵי טַב לָנָא דְּנִפְלַח יָת מִצְרָאֵי מִדִּנְמוּת בְּמַדְבְּרָא: יג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא תִדַּחֲלוּן אִתְעַתַּדוּ וַחֲזוֹ יָת פּוּרְקָנָא דַּייָ דְּיַעְבֵּד לְכוֹן יוֹמָא דֵין אֲרֵי כְּמָא דַּחֲזֵיתוּן יָת מִצְרָאֵי יוֹמָא דֵין לָא תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵיהוֹן עוֹד עַד עָלַם: יד יְיָ יְגִיחַ לְכוֹן קְרָב וְאַתּוּן תִּשְׁתְּקוּן:

ואמר

מכלתא בשלח פרשה ב

ויתיצב ויקרא כפעם בפעם שמואל (ש"א ג). ואומר קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו (דברים לא). ואומר ותתצב אחותו מרחוק ששרתה עליה רוח הקדש. באותה שעה היו ישראל דומים ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיק הסלע והיה נחש נושף בה אם תכנס לפנים הרי הנחש ואם תצא להוץ הרי הנץ. כך היו ישראל באותה שעה הים סוגר ושונא רודף מיד נתנו עיניהם בתפלה. עליהם מפורש בקבלה יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה וגו' (שה"ש ב). [א](ונאמר) כי קולך ערב ומראיך נאוה. כי קולך ערב בתפלה [א](ומראיך נאוה בתלמוד תורה. דבר אחר כי קולך ערב בתפלה) ומראך נאוה במעשה הטוב. ד"א התיצבו וראו את ישועת ה אמרו לו אימתי אמר להם למחר אמרו לו משה רבינו אין בנו כח לסבול התפלל משה באותה שעה והראה לו הקדוש ברוך הוא תורמיות תורמיות של מלאכי השרת עומדים עליהם כענין שנאמר וישכם משרת איש האלהים וגו' (ויראו) והנה חיל (סביבות) [סובב את] העיר וסוס ורכב ויאמר נערו אליו אהה אדוני איכה נעשה ויאמר אל תירא כי רבים אשר אתנו מאשר אותם ויתפלל אלישע ויאמר ה' פקח נא את עיניו ויראה ויפקח ה' את עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים [ורכב] אש סביבות אלישע (מ"ב ו). כך התפלל משה באותה שעה הראה לו המקום תורמיות תורמיות של מלאכי השרת עומדים עליהם וכן הוא אומר מנוגה נגדו [ח]עביו עברו ברד וגחלי אש (תהלים יח). עבים כנגד תורמיות שלהם. ברד כנגד [ט]בליסטראות שלהם. גחלים כנגד *טרמנסנה שלהם. אש כנגד (הנפש) [הנפט] שלהם. ירעם מן שמים כנגד [י](אגפת) תריסין ושפעת (עקלנסין) [קלגסין] שלהם. ועליון יתן קולו כנגד [יא](צחצוח חרבות) שלהם. וישלח חציו ויפיצם כנגד חצים שלהם. וברקים ויהומם כנגד [יב](צוחה) שלהם. דבר אחר וישלח חציו שהיו [יג](חצים של פרעה) מפזרים אותם [א](לישראל) וברקים מכנסין אותם. ויהומם המסם ועירבבם נטל [יד](מגפות) שלהם ולא היו יודעים מה היו עושים. דבר אחר אין המסה אלא מגפה שנאמר והמם מהומה גדולה (דברים ז): כי אשר ראיתם את מצרים בשלשה מקומות הזהיר המקום לישראל שלא לחזור למצרים שנאמר כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. ואמר לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד (שם יז). ואומר בדרך אשר אמרתי לך (שם כח). בשלשתם חזרו שם ובשלשתם נפלו. הראשונה בימי סנחריב שנאמר הוי היורדים למצרים לעזרה (ישעיה לא). השנית בימי יוחנן בן קרח שנאמר והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים (וההרב) [והרעב] אשר אתם דואגים ממנו שם ידבק אחריכם מצרים ושם תמותו (ירמיה מב). והג' בימי טורגינוס בשלשתן חזרו ובשלשתן נפלו הדא הוא דכתיב אפרים יונה פותה אין לב וגו' (הושע ז). ד' כתין נעשו עוד על הים אחת אומרת ליפול אל הים ואחת אומרת לשוב למצרים ואחת אומרת לעשות מלחמה כנגדו ואחת אומרת נצווח כנגדן. זאת שאמרה ליפול אל הים נאמר להם התיצבו וראו את ישועת ה'. זו שאמרה נשוב למצרים נאמר להם כי אשר ראיתם את מצרים. זו שאמרה נעשה מלחמה כנגדו נאמר להם ה' ילחם לכם. זו שאמרה נצווח כנגדן נאמר להם ואתם תחרישון:

(יד) ה' ילחם לכם לא בשעה זו בלבד ילחם לכם אלא לעולם ילחם כנגדן של אויביכם.

רבי מאיר אומר ה' ילחם לכם כשתהיו עומדים

הגהות הגר"א (ח) נגד חניתן שלהם עביו כו': (ט) אבני בליסטראות: (י) תגפת: (יא) קרעת ·
(יב) צוהצוח חרבות: (יג) חציו: (יד) סגניות:

*) נירו' סוטס כני' טרמנטן, והכוונה כן, הומה כנדים לכהלך בס אבנים וכדורי עופרת.

התורה והמצוה

הוא מאת ה' כדי שלא תוסיפו לראותם עוד עד עולם, שאם לא היה נס של קריעת ים סוף היו מצרים רודפים אחריהם בכל עת, וגם ישראל היה דעתם כ"פ לשוב למצרים, וע"י שמתו ואבדו ביה לא העיזו עוד לבא עליהם וישראל נפרדו מהם עד עולם:

(יד) ה' ילחם לכם. ומה שתחשבו שתצטרכו למלחמה, ה' לחם בשבילכם, כי הם באים להלחם עמו והוא מלחמת ה' לא מלחמתכם ואתם תחרישון:

וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן׃ פ שלישי טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מַה־תִּצְעַק אֵלָי דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ׃ טז וְאַתָּה הָרֵם אֶת־מַטְּךָ וּנְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וּבְקָעֵהוּ וְיָבֹאוּ בְנֵי־ ישראל

בעל הטורים

(יד) תחרישון ב'. הכא ואידך מי יתן החרש תחרישון וגו' שאמר להם משה מי יתן שהרש תחרישון כי ה' נלחם לכם ואין לכם לצעוק אלא שתחרישון ותהי לכם לחכמה כי הבטחו בה': (טו) מה תצעק אלי רמז אתה מחיד לצעוק אלי מ"ם יום כבר להתפלל על ישראל וכו' תיבות על אחותך מרים אל נא רפא נא לה כי עת לקצר ועת להאריך אבל עתה אין עת להתפלל כלל אלא דבר אל בני ישראל ויסעו: (טז) הרם ג' במסו'. הרם את מטך. כשופר הרם קולך. מלמד שהמטה ישרבב אותה בקולות ואידך ואתה הרם לך גבי אלישע כשלף הברזל. כמו הכא נעשה נס ע"י המים אף התם נעשה נס ע"י

שפתי חכמים

כמנין הלאוין: י פי' כי הנגינה שתחת תצעק הוא פשטא להורות שאינו סמוך למלת אלי לומר דאלי פי' עלי הדבר וכו'

רש"י

(טו) מה תצעק אלי. למדנו שהיה משה עומד ומתפלל אמר לו הקב"ה לא עת עתה להאריך בתפלה שישראל נתונין בצרה. ד"א מה תצעק אלי עלי הדבר תלוי ולא עליך כמו שנאמר להלן (ישעיה מה) על בני ועל פועל ידי תצוני: דבר אל בני ישראל ויסעו. (מכילתא) אין

מכלתא בשלה פרשה ב

עומדים ושותקין ה' ילחם לכם קל ותומר כשהיו נותנין לו שבח. רבי (מאיר) אומר ה' ילחם לכם הוא יעשה לכם נסים וגבורות ואתם תהיו עומדין ושותקין, אמרו ישראל למשה רבינו משה מה עלינו לעשות אמר להם אתם תהיו מפארים ומרוממים ונותנין שיר ושבח וגדולה ותפארת למי שהמלחמות שלו שנאמר רוממות אל בגרונם. ואומר רומה על השמים אלהים על כל הארץ כבודך. ואומר ה' אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן (ישעיה כה) באותה שעה פתחו ישראל פיהם ואמרו אשירה לה' כי גאה גאה: (פרשה ג) (טו) ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי רבי יהושע אומר אמר הקב"ה למשה משה אין להם לישראל אלא ליסע. רבי אליעזר אומר אמר הקב"ה למשה בני נתונים בצרה הים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה. מה תצעק אלי שהיה [א](אומר לו הקב"ה למשה משה) יש שעה להאריך ויש שעה לקצר אל נא רפא נא לה (במדבר יב) ה"ז לקצר ואתנפל לפני ה' הרי זה להאריך. [ב](ר' (אליעזר) [מאיר] אומר) לאדם הראשון שהוא יחידי עשיתי לו יבשה שנאמר ויאמר אלהים יקוו המים (בראשית א). ולעדת קדושים אלו איני עושה יבשה. (דאמר) רבי ישמעאל אומר [ג](מה תצעק אלי) בזכות ירושלים אני אקרע להם את הים שנאמר עורי עורי לבשי עוזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלים עיר הקדש כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא (ישעיה נב). ואומר עורי עורי לבשי עוז זרוע ה' עורי כימי קדם דורות עולמים הלא את היא המחצבת רהב מחוללת תנין הלא את היא המחרבת ים מי תהום רבה השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים (שם נא). ד"א בשביל הבטחה [ד]שהבטחתי ((אברהם) [יעקב] אביכם) אני אקרע לכם את הים שנאמר והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה (רמז לו פרוץ (את) הים. רבי יהודה בן בתירה אומר אמר לו הקב"ה כבר עשיתי הבטחה שהבטחתי לאברהם אביכם שנא' וישם את הים לחרבה; ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים). רבי שמעון בן יוחאי אומר כבר חמה ולבנה מעידין בהם שקרעתי להם את הים שנאמר כי כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חקות ירח וכוכבים לאור לילה רוגע הים ויהמו גליו ה' צבאות שמו (ירמיה לא). [ה](ר' בנאה אומר בזכות מצוה) שעשה אברהם אני אקרע להם את הים שנאמר ויבקע עצי עולה (בראשית כב) וכתיב הכא ויבקעו המים: ר' שמעון התימני אומר בזכות המילה אני אקרע את הים שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיה לג). אמרת אי זו היא ברית שהיא נוהגת ביום ובלילה הוי אומר זו מילה. [ו](ר' (אבשלום) [אבטילוס] הזקן) אומר משל לכה הדבר דומה לאדם שכעס על בנו וטרדו מביתו נכנס

הגהות הגר"א פ"ג (א) ר"א אומר יש כו': (ב) ר"מ אומר אם לאדה"ר: (ג) מיותר: (ד) שהבטחתי לאביכם כו' ימה וקדמה. רשב"י אומר כבר כו' (ושבינתים נמחק): (ה) ר"י הגלילי אומר זכור הר המוריה נעקר כו' (שאבה"ם שייך כאן) ר' אומר בזכות מה שעשה אברהם כו' וע"ל ספ"ב: (ו) ר' אבטולם אומר.

יד וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה קַבֵּילִית צְלוֹתָךְ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטְּלוּן: טו וְאַתְּ טוֹל יָת חוּטְרָךְ וַאֲרֵים יָת יְדָךְ עַל יַמָּא וּבְזַעוֹהִי וְיֵיעֲלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוֹ יַמָּא בִיבֶשְׁתָּא

מכלתא בשלח פרשה ג

נכנס אוהבו לבקשו הימנו ולהחזירו לביתו אמר לו כלום אתה מבקש ממני אלא מפני בני כבר נתרציתי לבני. כך אמר לו המקום כה תצעק אלי כבר אני מרוצה עליהם (ר' אומר). [ד"א] אמש היית אומר ומאז באתי אל פרעה וגו' ועכשיו אתה עומד ומרבה בתפלה. [ד"א רבי אומר] מה תצעק אלי [ג]((ד"א) רבי אומר) דבר אל בני ישראל ויסעו יסיעו דברים שהיו דוברים מלבן אמש היו אומרים המבלי אין קברים ועכשיו אתה עומד ומרבה בתפלה כה תצעק אלי וגו' יסיעו דברים מלבן. וחכמים אומרים למען שמו עשה עמהם שנא' למעני למעני אעשה וגו' (ישעיה מח) וכתיב בוקע מים מפניהם (שם סג) מפני מה לעשות לו שם עולם. ר' אומר כדאי היא האמנה שהאמינו בי שאקרע להם את הים שנאמר וישובו ויחנו וגו'. ר' אלעזר בן עזריה אומר בזכות אברהם אני קורע להם את הים שנאמר כי זכר את דבר קדשו וגו' (תהלים קה) וכתיב ויוציא עמו בששון וגו'. רבי אליעזר בן יהודה איש ברתותא אומר בזכות השבטים אני קורע להם את הים שנאמר נקבת במטיו ראש פרזיו וגו' (חבקוק ג) מהו אומר לגוזר ים סוף לגזרים (תהלים קלו). שמעיה אומר כדאי היא האמנה שהאמין בי אברהם אביהם שאקרע להם את הים [שנאמר והאמין בה' ויחשבה לו צדקה. אבטליון אומר כדאי היא האמנה שהאמינו בי שאקרע להם את הים] שנאמר ויאמן העם וישמעו וגו' (שמות ד). שמעון איש קטרון אומר בזכות עצמות יוסף אני קורע להם את הים שנאמר ויעזוב בגדו בידה וגו' (בראשית לט). וכתיב הים ראה וינס (תהלים קיד). ר' נתן אומר משום אבא יוסי המחוזי והלא כבר הכתבתי בכל ביתי נאמן הוא (במדבר יב) [ג](אתה ברשותי) והים ברשותי ואני עשיתיך עליו גזבר. ר' חנניא בן (חלניסי) [חכינאי] אומר והלא כבר כתבתי אח לצרה יולד (משלי יז) אח אני לישראל בשעת צרתן [ז](אחים אלו ישראל) למען אחי ורעי וגו'. ר' שמעון בן יהודה אומר מה תצעק אלי כבר צעקתם קדמה לצעקתך שנאמר וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה'. ר' אחא אומר [ג](מה תצעק אלי בשבילך אני עושה אמר הקב"ה) אלולי צעקתך כבר אבדתי אותם מן העולם על ע"ז שביניהם שנאמר ועבר בים צרה (זכריה י). ואין צרה אלא ע"ז, שנאמר והמסכה צרה כהתכנס (ישעיה כח). ואומר ואשה אל אחותה לא תקח לצרור (ויקרא יח). [ח](ועל) צעקתך אני משיב את חמתי שנאמר ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית (תהלים קו). [ג](לכך נאמר מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו מפני צעקתך נוסעין) ר' אלעזר המודעי אומר כה תצעק אלי על בני ישראל איני צריך צווי על בני ועל פועל ידי תצוני (ישעיה מה). והלא כבר מוכנים הם לפני מששת ימי בראשית שנאמר אם ימושו החקים האלה מלפני אני ה' גם (את) [זרע] ישראל לא ישבותו מהיות גוי מלפני כל הימים (ירמיה לא). אחרים אומרים [ג](דבר גדול עשו ישראל) כדאי היא האמנה שהאמינו בי שאקרע להם את הים שלא אמרו למשה היאך אנו יוצאים במדבר שאין בידינו מחיה לדרך אלא האמינו והלכו אחרי משה עליהם מפורש בקבלה הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (שם ב). מה שכר נטלו על כך קדש ישראל לה' ראשית תבואתה כל אוכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם ה'. [ט]ר' יוסי הגלילי אומר [ג](כשנכנסו ישראל לים) כבר הר המוריה נעקר ממקומו ומזבחו של יצחק [י](הבנוי) עליו ומערכתו (הערוכה) עליו ויצחק כאלו עקוד עליו ונתון על המזבח ואברהם כאלו פשט ידו ולקח את המאכלת לשחוט את בנו שנאמר וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו (בראשית כב). אמר המקום למשה בני נתונים בצרה והים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומאריך בתפלה אמר לפניו ומה בידי לעשות א"ל הרם את מטך ונטה את ידך על הים וגו' ואתה תהא מרומם ומשבח ונותן שיר ושבח והודאה וגדולה ותפארת והוד והלל למי שהמלחמות שלו:

(פרשה ד) (טז) ואתה הרם את מטך עשרה נסים נעשו לישראל על הים נבקע הים [א](נעשה) כמין כיפה שנאמר נקבת במטיו ראש פרזיו יסערו להפיצני חבקוק

הגהות הגר"א (ז) שנאמר למען כו': (ח) ובשביל: (ט) ריה"ג כו' זה המאמר שייך לעיל באות ה' [ובהעתק הרד"ל מ' שכאן שייך המאמר דלעיל שם ר"א בזכות מה שעשה אברהם כו' (וכ' הרד"ל שר"ל עד ר' אבטולמס כו' שהוא ענינא דבזכות מי נקרע הים): (י) בנוי כו' ערוכה כו': פ"ד (א) ונעשה:

ישראל בתוך הים ביבשה: יז ואני הנני מחזק את־לב מצרים ויבאו אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל־חילו ברכבו ובפרשיו: יח וידעו מצרים כי־אני יהוה בהכבדי בפרעה ברכבו ובפרשיו: יט ויסע מלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם ויסע עמוד הענן

מפניהם

בעל הטורים

המים: ונבקעו בזכות ויבקע עלי עולם בזכות, בקע לגלגלת קדי היה בקע והי״ו בזוס השם נבקעו המים:

שפתי חכמים

וכו׳. מהרש״ל: כ (נח״ו) וה״פ שע״י שיסעו יואיל הרמת מטך שיבקע הים משא״כ אם לא יסעו לא יקרע הים אע״פ שתרים מטך על הים כי כדאי זכות וכו׳ והאמונה וכו׳ ולפ״ז יהיה הפירוש מה תצעק אני סבור אתה להועיל בהפלתך אין הדבר כן אלא ויסעו וע״ש: ל הרא״ם פי׳ שנסיעת המלאך היה מיד כשבאו מצרים עליהם כדי להבדיל בין מחנה מצרים למחנה ישראל ולקבל החצים ובליסטראות והעמוד ענן היה להחשיך למצרים ונסיעת המלאך לחוד ונסיעת הענן לאחוריהם לחוד עכ״ל. אך קשה לק׳ בפ׳ יתרו בפסוק ואשא אתכם על כנפי נשרים פירש״י שהענן היה מקבל החצים וכו׳ וי״ל מיד כשבאו המצרים נסתלק המלאך מלפניהם ונסע לאחוריהם

השאלות

(טז-לא) בפסוק ט״ז וכ״ב אמר בתוך הים ביבשה, ובפסוק כ״ט אמר ביבשה בתוך הים, מי היה המלאך, במלאך אמר וילך ובעמוד הענן ויעמד, אם היה הענן והחשך איך האיר את הלילה, מהו הכפל וישם לחרבה ויבקעו המים, איך נואלו מצרים לרדוף בשראו מעשה נסים שהמים עומדים כחומה. ומה היה ההשקפה בעמוד אש וענן, ואיך ירדו בים וידוע שהתהום עמוק מאד ועכ״פ הול״ל וירדו בתוך הים לא ויבואו, ומהו הכפל וישב הים וינער את מצרים וישובו המים ויכסו שכ״ז ענין א׳ בכפל דברים, ולמה אמר שנית ובני ישראל הלכו ביבשה:

רש״י

אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם כדאי זכות אבותיהם והם והאמונה שהאמינו בי ויצאו לקרוע להם הים: (יט) וילך מאחריהם. להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל חצים ובליסטראות של מצרים. בכל מקום הוא אומר מלאך ה׳ וכאן מלאך האלהים אין אלהים בכל מקום אלא דין מלמד שהיו ישראל נתונין בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים: ויסע עמוד הענן. כשהחשיכה והשלים עמוד הענן את המחנה לעמוד האש לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי אלא נסע והלך

התורה והמצוה

(טו) מה תצעק. אינך צריך להפלל כי הנס והתשועה ערוכה ומוכנה, רק שצריך לישראל זכות כי מדה״ד מקטרג הללו עע״ז וכו׳, דבר אל ב״י ויסעו שיסעו אל תוך הים שבזה יראו אמונתם ובטחונם בה׳ ובזכות זה אמנם נס להתנוסס:

(טז) ואתה הרם את מטך. לדעת חז״ל ר״ל שיסלק את המטה שבכל פרשתי למעלה שע״י שלח נסים ללכת בשליחות עד שנשלח עמו את אהרן אמר ואת המטה הזה תקח בידך, ועי״ז היו אומרים שצריך לכלי ואמצעי שבכחו יפעל, אבל בקי״ס כתיב מוליך לימין משה זרוע תפארתו שנתלבשה זרוע ה׳ בזרועו של משה וא״צ מטה, רק נטה את ידך על הים ובקעהו. והנה בענין הנס הזה חשבו חז״ל באבות דר״נ עשרה נסים שנעשו על הים, והם: א] שנבקעו המים כפשט הכתוב ויבקעו המים, ב] מה שעמדו המים כשתי חומות והדרך באמצע כמ״ש והמים להם חומה, ג] שנתקשה קרקע הים כגריד ונעשה יבשה כמ״ש ביבשה, ד] שדרך שהלכו עליו המצרים היה לא כטיט כמ״ש טבעו בים סוף, כמו טבעתי ביון מצולה, ה] שנקפאו המים ונעשו כאבנים שנאמר ירדו במצולות כמו אבן ושברו ראשי המצרים כמ״ש שברת ראשי תנינים על המים, ו] שנקפאו לחתיכות רבות כענין אבנים רבות מסודרות כמ״ש אתה פוררת בעזך ים, ז] שנעשו י״ב גזרים לי״ב שבטים כמ״ש לגוזר ים סוף לגזרים, ח] שהגזרים היו בהירים ומאירים כזכוכית שיהיו רואים אלו את אלו, ט] שהוציא להם מים מתוקים מתוך מלוחים כמ״ש נצבו כמו נד נוזלים, י] שאחר שתו המתוק חזרו ונקפאו, עוד אומר שם ראב״י אומר קפא להם התהום למעלה ועברו בו ישראל כדי שלא יטבעו, ר״א ור״ש אומרים מים העליונים ומים התחתונים היו מנערים את מצרים מאלו לאלו שנאמר וינער ה׳ את מצרים בתוך הים, עפ״ז נסדר את הנסים לפי פשט הכתובים. בעת שנטה משה את ידו היה הנס הראשון שנבקעו המים, ואז התעורר רוח קדים עזה אשר החריב את מי הים כמ״ש הלא את המחרבת מי תהום רבה, שלשון חרב אינו מורה על היובש לבד רק משתתף עם חורב שמורה על החורבן והשחתה שנשבת סדר הים ומרוצת מימיו ע״י הרוח העז, כמ״ש חורב על מימיה ויבשו (ירמי׳ נ), ונהר יחרב ויבש, (ישעי׳ יט) בגערתי אחריב ים (שם נ), ר״ל אקלקל סדרו ואשבית מימיו, ועז״א וישם את

הים

בְּיַבֶּשְׁתָּא: יז וַאֲנָא הָא אֲנָא מַתְקִיף יַת לִבָּא דְמִצְרָאֵי וְיֵעֲלוּן בָּתְרֵיהוֹן וְאֶתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל מַשִּׁרְיָתֵהּ בִּרְתִיכוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי: יח וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ בְּאִתְיַקָּרוּתִי בְּפַרְעֹה בִּרְתִיכוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי: יט וּנְטַל מַלְאֲכָא דַייָ דִּמְדַבַּר קֳדָם מַשִּׁרְיָתָא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲזַל מִבַּתְרֵיהוֹן וּנְטַל עַמּוּדָא דַעֲנָנָא מִן קדמיהון

מכלתא בשלח פרשה ד

(הבקוק ג). [ב]נחלק לשנים עשר גזרים שנאמר נטה את ידך על הים ובקעהו). נעשה הים יבשה שנאמר ובני ישראל הלכו ביבשה. נעשה כמין טיט שנאמר דרכת בים סוסיך חומר מים רבים (שם). נעשה פרורין שנאמר אתה פוררת בעזך ים (תהלים עד). נעשה סלעים סלעים שנאמר שברת ראשי תנינים על המים. נעשה גזרים גזרים שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים (שם קלו). נעשה ערימות ערימות שנאמר וברוח אפיך נערמו מים. נעשו כמו נד שנאמר נצבו כמו נד נוזלים. הוציא להם מתוקים מתוך מלוחים שנאמר ויוציא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים (שם עח). הקפיא להם את הים [ג](לשני חלקים) ונעשה כמין (בלים) [בולים] של זכוכית שנאמר קפאו תהומות בלב ים:

(יט) ויסע מלאך האלהים ההולך ר' יהודה אומר הרי זה מקרא עשיר במקומות הרבה משל למה הדבר דומה לאחד שהיה מהלך בדרך והיה מנהיג את בנו לפניו באו לסטים לשבותו מלפניו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו בא הזאב מאחריו נטלו מאחריו ונתנו מלפניו באו לסטים מלפניו וזאבים מאחריו נטלו ונתנו על זרועותיו התחיל הבן מצטער מפני החמה פרש עליו אביו בגדו רעב האכילו צמא השקהו. כך עשה הקב"ה ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו ולא ידעו כי רפאתים (הושע יא) התחיל הבן מצטער מפני החמה פרש עליו בגדו שנאמר פרש ענן למסך ואש להאיר לילה (תהלים קה). (הרעיב) [רעב] האכילו שנא' הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טז). הצמא

הגהות הגר"א (ג) מיותר:

התורה והמצוה

הים להרבה ובכח נטית יד משה נהגו המים לשתים והיה דרך באמצע וזה נס אחד, ובאשר לפי טבע יחזרו המים שבשני הצדדים אל הדרך שביניהם, היה פעולת הרוח הקדים העזה שנקפאו המים שמכאן ומכאן ונעשים חומה על קצה מכאן והחומה על קצה מכאן ושתי החומות האלה סגרו בעד המים שלא ישובו אל האמצע וזה נס ב', ובאשר הים עמוק מאד והנס שהחריבו מי הים א"א לרדת מן שפת הים אל התהום כי התהום עמוק עמוק מאד, היה הנס שאמר רז"ל שהוגבה קרקע התהום למעלה שוה לשפת הים עד שנעשה דרך ישר ושוה, וכבר בארתי זה בפי' ישעיה (סי' סג) ועז"א ויבאו בני ישראל בתוך הים שהיל"ל וירדו לתוך הים, מבואר שלא ירדו לעומק תהום רק באו במישור שוה. והנה בעת שהוגבה קרקע התהום למעלה לא הוגבה הדרך שבאמצע לבד רק עמו הוגבהו גם שני החומות שנעשו משני הצדדים מן מי הים הנקפאים, ונמצא היה דרך ישר רחב מאד ומשני צדדיו היו חומות ממים נקפאים מזהירים כזכוכית כמ"ש בסדר"א בנס ח' ע' י', ובאשר קרקע התהום שקפא וצף למעלה היה חרבה לא יבשה, ר"ל שהיה לח ומלא טיט היון וגומות מלאים מים, היה הנס שנעשה יבשה כגליד, כי הרוח העז הקפא גם את קרקע התהום שעלה למעלה רק שלא נקפא להתיכה אחת של קרח רק להתיכות חתיכות דבוקים זה בזה וזה על גב זה כמ"ש באדר"נ בנס ג' ה' ו', ועז"א שיבאו ביבשה. והנה לא נבקע כל הים בפעם אחת רק המקום שנכנסו בו ישראל נקפא וכל שנכנסו יותר בים כן נקפא חלק גדול במקום מהלכם והמותר היה עדיין ים, ועז"א בתוך הים ביבשה, שהיה ים טרם שנכנסו במקום הזה ושיקף ברגלו לכנוס בשפת ההוא נעשה יבשה, וכ"ז נעשה לצורך ישראל, ואח"ז יבוארו יתר הנסים שנעשו לצורך טביעת המצריים:

(יז) ואני הנני מחזק. ה' הוסיף עוד נסים לבל יבינו המצרים כלל שמקום זה הוא מקום ים ומים רבים, כמו שיתבאר אחר זה כי חשבו שהולכים ביבשה, וירדפו אחריהם, ועי"כ ואכבדה בפרעה שיראו איך נפרע ה' ממנו מדה כנגד מדה בדבר אשר זדו עליהם וזה כבוד השי"ת:

(יח) וידעו מצרים. כי אחר שיראו ישראל הזכו ופקדו ויאמרו לא ה' פעל כל זאת:

(יט) ויסע. הנה היה צריך שלא יקרבו מחנה מצרים אל מחנה ישראל טרם נקרע הים ונכנסו ישראל לתוכו, ב] היה צריך שלא יראו המצרים שנקרע הים בנס וישראל נכנסים לתוכו והמים להם חומה מימינם ומשמאלם, שאז לא היו נבערים מדעת לכנוס למקום הנורא ההוא, ג] היה צריך שגם בעת שיבאו מצרים בתוך הים לא ירגישו שהם בתוך הים רק יחשבו שהוא יבשה, וזה לא היה אפשר בעוד שעמדו שני החומות מימינם ומשמאלם שאז היו רואים שיש כאן מעשה נסים, וע"כ היה צריך שבעת שיכנסו

מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם׃ כ וַיָּבֹא בֵּין ׀ מַחֲנֵה מִצְרַיִם
וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת־הַלָּיְלָה
וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־הַלָּיְלָה׃ כא וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ
עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ יְהוָה ׀ אֶת־הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה כָּל־
הלילה

בעל הטורים

(כ) ויאר ב' במסורה. ויאר את הלילה. אל ה' ויאר לנו. וזהו ויהי הענן והחושך למצרים שלא כדר עמוד הענן כמו בשאר הלילות אלא היה הולך לאחוריהם כדי להחשיך למצרים אבל לישראל היה אור כדכתיב אל ה' ויאר לנו: (כא) ויולך ב' במסורה. ויולך ה' את הים. ויולך אותם שמרונה גבי אלישע כשהכה לעבדי מלך ארם בסנורים לומר שגם מצריים הכו בסנורים ואידך ויקח אותם נבוזראדן ויולך אותם אל מלך בבל. ואידך גבי צדקיה שגולה (לחד תיבותי דחד עינן הוא) ואידך ויולך חושך ולא אור. שחשכו עיניהם מגלות כאלו הוכו בסנורים: זה אל זה ב' דסמיכי דין ואידך וקרא זא"ז ואמר ק' ק' ק' בקשו המלאכים לומר שירה וא"ל הקב"ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה וזהו ולא קרב זא"ז אותם שנאמר בהם וקרא זה אל זה: ברוח קדים ב' במסורה. הכא ואידך ברוח קדים תשבר אניות תרשיש מלמד שנשברו כל

רש"י

והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים: (כ) ויבא בין מחנה מצרים. משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו. באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו. באו זאבים מאחריו נתנו לפניו. באו לסטים לפניו וזאבים מאחריו נתנו על זרועו ונלחם בהם. כך (הושע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו: ויהי הענן והחשך. למצרים: ויאר. עמוד האש את הלילה לישראל והלך לפניהם כדרכו ללכת מהלכו כל הלילה והחשך של ערפל לצד מצרים: ולא קרב זה אל זה. (מכילתא) מחנה אל מחנה: (כא) ברוח קדים עזה. (מכילתא) ברוח קדים שהיא עזה שברוחות היא הרוח שהקב"ה נפרע בה מן הרשעים שנאמר (ירמיה יח) ברוח קדים אפיצם (הושע יג) יבוא קדים רוח ה' (יחזקאל כז) רוח הקדים שברך בלב ימים (ישעיה כז)
הגה

שפתי חכמים

לאחוריהם להבדיל בינם כדי לקבל החצים וכו' והענן עדיין הולך לפניהם והשליך את המחנה לעמוד האש ואח"כ הלך הענן לאחוריהם להחשיך על המצריים ואז נסתלק המלאך. ובמכילתא אמרו שהענן והמלאך היו מקבלין החצים וכו' והמפרשים מיישבים זה. ועיין בקצ"מ: ב כאלו אמר ויאר המאיר שהוא העמוד ולא המלאך: ג (מהרש"ל) לאפוקי ממדרש שירה ולא קרב זה אל זה היינו המלאכים שלא אמרו

מכלתא בשלח פרשה ד

הצמא השקהו מים שנאמר ויוציא נוזלים מסלע ואין נוזלים אלא מים חיים שנאמר מעין גנים באר מים חיים ונוזלים וגו' (שה"ש ד). ואומר שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך (משלי ה). שאל ר' (נתן) [יונתן] את ר' שמעון בן יוחאי ג(וימצאה מלאך ה') (בראשית טז). אתה מוצא מלאך ה' בכל מקום) ויאמר לה מלאך ה' וירא מלאך ה' וכאן אומר ויסע מלאך האלהים. אמר לו אין אלהים בכל מקום אלא דיין מגיד הכתוב שהיו ישראל נתונים בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים:

(כ) ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן והחשך הענן אל ישראל והחשך אל מצרים ישראל באורה ומצרים באפלה [כענין] שנאמר לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים (שמות י). וכן אתה מוצא לעתיד לבא קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח (ישעיה ס). מפני מה כי הנה
החשך

הגהות הגר"א (ג) בכל מקום אתה מוצא מלאך ה' וימצאה מלאך ה' ויאמר מ':

התורה והמצוה

שנכנסו מצרים נסתלקו החומות ולא ראו רק כל נכחם והארץ מישור ולא עלה על דעתם כלל שהיה בכאן ים ומים, וזה הליע פה, כי בעת ההיא שנכנס הלילה היה עמוד האש שלוח מאת ה' להאיר להם ובא כדרכו לילך לפניהם, ועמוד הענן היה מוכן להסתלק, ויסע מלאך האלהים, שהוא עמוד האש שהולך עתה לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם והיה מגין אחורי מחנה ישראל, ויסע עמוד הענן שהיה מוכן להסתלק בעת ההיא, עתה לא נסתלק רק ויעמוד מאחריהם ר"ל שעמד ולא הלך כדרכו להסתלק וללכת מאתם, וממילא עמד אחורי עמוד האש שהוא אצל מחנה מצרים:

(כ) ויבא. עמוד הענן בא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל והאפיל על המצריים שלא יראו את עמוד האש ואת מחנה ישראל, שאם היו רואים עמוד האש עומד לפניהם היו יראים לגשת
כנגדם

קדמיהון ושרא מבתריהון: כ ועאל בין משריתא דמצראי ובין משריתא דישראל והוה עננא וקבלא למצראי ולישראל נהר כל ליליא ולא אתקריב דין לדין כל ליליא: כא וארים משה ית ידה על ימא ודבר יי ית ימא ברוח

מכלתא בשלח פרשה ד

החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה. ולא עוד אלא מי שהוא נתון באפלה רואה מי שהוא באורה שהיו מצריים שרויים באפלה רואים את ישראל באורה אוכלים ושותים ושמחים והיו מזרקים בהם בחצים ובאבני בליסטראות והיה הענן והמלאך מגין עליהם שנאמר [ב](אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד (בראשית טו). ואומר) מגני וקרן ישעי משגבי ומנוסי מושיעי מחמס תושיעני (תהלים יח). ואומר מגן הוא לכל החוסים בו: ולא קרב זה אל זה כל הלילה מגיד הכתוב שהיה המצרי עומד ולא היה יכול לישב יושב ולא היה יכול לעמוד פורק אינו יכול לטעון טוען אינו יכול לפרוק מפני (שהוא מש) [שהואמש] באפלה שנאמר וימש חשך. דבר אחר ולא קרב זה אל זה כל הלילה ולא קרב מחנה מצרים למחנה ישראל ולא מחנה ישראל למחנה מצרים:

(כא) ויט משה את ידו על הים. התחיל הים עומד כנגדו אמר לו משה בשם הקב"ה שיבקע ולא קבל עליו הראהו המטה ולא קבל עליו. משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו שתי גנות זו לפנים מזו מכר הפנימי ובא הלוקח ליכנס לגן הפנימי ולא הניחו השומר אמר לו הלוקח לשומר בשם המלך ולא קבל עליו הראהו את הטבעת ולא קבל עליו עד שנהג הלוקח את המלך בעצמו ובא כיון שבא המלך התחיל השומר בורח. אמר לו כל היום הייתי אומר לך בשם המלך ולא קבלת ועכשיו מפני מה אתה בורח אמר לו לא מפניך אני בורח אלא מפני המלך. כך עמד משה על הים אמר לו משה בשם הקדוש ברוך הוא שיבקע ולא קבל עליו הראהו המטה ולא קבל עליו עד שנגלה הקדוש ברוך הוא עליו בכבודו וכיון שנגלה הקדוש ברוך הוא בכבודו ובגבורתו התחיל הים בורח שנאמר הים ראה וינס (תהלים קיד). אמר לו משה כל היום הייתי אומר לך בשם הקב"ה ולא קבלת עליך עכשיו מפני מה אתה בורח מה לך הים כי תנוס. אמר לו לא מפניך בן עמרם אני בורח אלא מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב ההופכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים: ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה בעזה שברוחות ואי זו זו רוח קדים. וכן אתה מוצא שלא נפרע המקום מאנשי דור המבול ומאנשי סדום אלא ברוח קדים עזה שנאמר מנשמת אלוה יאבדו ומרוח אפו יכלו (איוב ד). מנשמת אלוה יאבדו זה דור המבול ומרוח אפו יכלו זה אנשי סדום וכן אתה מוצא באנשי מגדל שלא נפרע המקום מהם אלא ברוח קדים שנאמר ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ (בראשית יא). ואין הפצה אלא רוח קדים שנאמר ברוח קדים אפיצם (ירמיה יח). וכן אתה מוצא במצרים שנאמר וה' נהג רוח קדים בארץ (שמות י) וכן אתה מוצא (בשבט יהודה ובנימין) [בעשרת השבטים] שלא נפרע המקום מהם כי אם ברוח קדים שנאמר כי הוא בין אחים יפריא יבוא קדים רוח ה' ממדבר עולה ויבוש מקורו ויחרב מעינו הוא ישסה אוצר כל כלי חמדה (הושע יג). וכן אתה מוצא (בעשרת השבטים) [בשבט יהודה ובנימן] שלא נפרע המקום מהם אלא ברוח קדים שנאמר ברוח קדים אפיצם. וכן אתה מוצא בצור שלא נפרע מהם אלא ברוח קדים שנאמר רוח הקדים שברך בלב ימים (יחזקאל כז). וכן אתה מוצא שאין הקב"ה עתיד לפרע ממלכות

התורה והמצוה

אלא, רק שהעמוד הענן החשיך להם כמ"ש (יהושע כד) וישם מאפל ביניכם ובין המצרים, ויהי הענן והחשך למצרים ע"י חשכת הלילה בצרוף חשכת הענן שכסה נוגה של עמוד האש, ויאר את הלילה, לישראל האיר עמוד האש ביתר שאת, ממה שהאיר תמיד כדי שיהיה אור בכל המחנה, ועי"כ לא קרב זה אל זה כל הלילה, ומה שבא עמוד האש מאחריהם ולא לפניהם, היה צריך כדי שע"י ימסו שני החומות שעמדו משני הצדדים כמו שיתבאר:

(כא) ויט משה את ידו. היה בכאן שני ענינים, א' נעשה ע"י משה שהטה ידו, וא' נעשה ע"י ה' שהוליך את הים ברוח קדים עזה, ומפרש שע"י שהוליך ה' את הים ברוח קדים שם את הים לחרבה, ועי"י נטית ידו של משה נבקעו המים, ר"ל שהמים נתבקעו ונחצו לשנים, אבל הלא ישובו ויתאחדו, ועי"ז היה הרוח מאת ה' שהחריב את הים וקלקל סדרו שהרוח לא הניח המים להתאחד רק נצבו כשתי חומות, וגם ע"י שהיה רוח קר מאד נקפאו המים שבשני הצדדים של הבקיעה ועמדו כשתי חומות

הַלָּיְלָה וַיָּשֶׂם אֶת־הַיָּם לֶחָרָבָה וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם׃ כב וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃ כג וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם כֹּל סוּס פַּרְעֹה

שפתי חכמים

אמרו שירה: ם דהא כבר נאמר וישם את הים לחרבה א"כ דהל"ל ויבקע הים: ע דמלת כל הוא מורה על דבר שהוא רבים וסוס לשון יחיד ולא הקשה רש"י זה לעיל גבי כל

רשי

הנה ברוחו הקשה ביום קדים: ויבקעו המים. כל מים ה שבעולם (מכילתא): (כג) כל סוס פרעה. וכי סוס אחד היה ע מגיד שאין כולם חשובין לפני המקום

מכלתא בשלח פרשה ד

מלכות העליזה אלא ברוח קדים שנאמר ברוח קדים תשבר וגו' (תהלים מח). וכן אתה מוצא שאין הקב"ה עתיד ליפרע מן הרשעים בגיהנם אלא ברוח קדים שנאמר כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן העמיק הרחיב מדורתה אש ועצים הרבה נשמת ה' כנחל גפרית בוערה בה (ישעיה ל) ואומר הגה ברוחו הקשה ביום קדים אף כאן אתה אומר ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה בעזה שברוחות ואי זו זו רוח קדים: וישם את הים לחרבה עשאן כמין חרבה (שנאמר): ויבקעו המים כל מים שבעולם (נחרבו) [נבקעו] ומנין אתה אומר המים שבבורות ושבשיחין ושבמערות ושבכד ושבכוס ושבחבית ושבצלוחית (מנין) שנאמר ויבקעו המים והלא כבר נאמר וישם את הים לחרבה הא למדת שכל (מים שבעולם נחרבו כל) מים שבעולם נבקעו ומנין אתה אומר אף המים העליונים [ד](שבשמים (ושבהתחתונים ושבתהוכות) [והתחתונים שבתהומות]) נבקעו שנאמר ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו אף ירגזו תהומות (תהלים עז) ראוך מים אלו מים שעברו ישראל שנחרבו בדבר הקב"ה שנאמר הים ראה וינס ראוך מים יחילו אלו העליונים אף ירגזו תהומות אלו [ה](התחתונים) וכן הוא אומר זורמו מים עבות קול נתנו שחקים אלו העליונים אף חציצך יתהלכו אלו התחתונים ואומר נתן תהום קולו וגו' וכשחזרו למקומם כל מים שהיו בעולם חזרו שנאמר וישובו המים מלמד שכל מים שבעולם חזרו להם למקומם:

(פרשה ה) (כב) ויבאו בני ישראל. ר' מאיר אומר בלשון אחד ור' יהודה אומר בלשון אחר. רבי מאיר אומר בלשון אחד כשעמדו שבטים על הים זה אומר אני יורד תחלה לים וזה אומר אני יורד תחלה לים מתוך שהיו עומדין וצווחין קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחלה שנאמר שם בנימן צעיר רודם שרי יהודה רגמתם שרי זבלון שרי נפתלי צוה אלהיך עוזך עוזה אלהים זו פעלת לנו (תס סח). אל תקרי רודם אלא רד ים התחילו שרי יהודה מרגמין אותם באבנים שנאמר שרי יהודה רגמתם. משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן נכנס לחדרו בלילה אמר לקטן העמידני עם הנץ החמה ואמר לגדול העמידני בשלש שעות בא קטן להעמידו עם הנץ החמה ולא הניחו גדול אמר לו לא אמר לי אלא בשלש שעות ביום והקטן אומר לו אמר לי עם הנץ החמה מתוך שהיו עומדין צווחין נגער אביהם אמר להם בני שניכם לא כוונתם אלא לכבודי אף אני

הגהות הגר"א (ד) והתחתונים ושבתהומות: (ה) שבתהומות:

השאלות

(כב-כו) למה היה הדבר הזה מחסרון מים, ולמה נעשו המים מרים לדעת ר"י במכלתא שעד עתה היו מתוקים. ומז"ש ושם נסהו, ומ"ש אם תשמעו בקולי כל המחלה וכו' לא אשים עליך. מה זה רבותא למה ישים עליהם, ואם לא ישים עליהם את המחלה למה צריך שירפא אותם, ולמה לא אמר ויסעו ממרה ויחנו באילם כמ"ש בכ"מ:

התורה והמצוה

חומות של קרח עד שהיו כקיר וכחומה הולכת בין הים שמשני הצדדים ובין הבקיעה שבאמצע, וכמ"ש שמם לחרבה, כלל ג"כ מה שנקפאו המים שבצדדים ושבההום להיות הרבה ויבשה:

(כב) ויבאו. במ"ש ויבאו ולא אמר וילכו, באר הכם המכר למעלה (פ' טז) שאחר שנבקע הים ושני הצדדים נקפאו כשתי חומות של קרח וקפאון, הוגבה השהום שבמקום הבקיעה עם שתי החומות של קרח שמשני הצדדים ועלה למעלה עד שלא הוצרכו לרדת לעמק מצולה

אונקלוס

בְּרוּחַ קִדּוּמָא תַּקִּיף כָּל לֵילְיָא וְשַׁוִּי יָת יַמָּא לְיַבֶּשְׁתָּא וְאִתְבְּזַעוּ מַיָּא: כב וַעֲלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוֹ יַמָּא בְּיַבֶּשְׁתָּא וּמַיָּא לְהוֹן שׁוּרִין מִימִינְהוֹן וּמִשְּׂמָאלְהוֹן: כג וּרְדַפוּ מִצְרָאֵי וְעָלוּ בַתְרֵיהוֹן כֹּל סוּסָוַת פַּרְעֹה רְתִיכוֹהִי וּפָרָשׁוֹהִי לְגוֹ יַמָּא:

והוה

מכלתא בשלח פרשה ה

אני לא אקפח שכרכם. כך אמר הקדוש ברוך הוא מה שכר יטלו בני בנימין שירדו לים תחלה שרתה שכינה בחלקו שנאמר בנימין זאב יטרף (בראשית מט) ואומר לבנימן אמר ידיד ה' ישכן לבטח עליו וגו' (דברי' לג) ומה שכר נטלו שבטו של יהודה שהיו רוגמין אותם זכו למלכות שנאמר שרי יהודה רגמתם ואין רגמה אלא מלכות שנאמר בארין אמר בלשאצר והלבישו לדניאל ארגונא והמניכא די דהבא על צואריה והכריזו עלוהי די להוא שליט תלתא במלכותא (דניאל ה). שרי זבלון שרי נפתלי בוא ולמד שכשם שעשה הקדוש ברוך הוא נסים על ידי שבט יהודה ובנימין על הים כך עשה להם לישראל נסים על ידי שרי זבלון ונפתלי על ידי דבורה שנאמר ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם מקדש נפתלי ותאמר אליו הלא צוה ה' אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי ומבני זבלון (שופטים ד). ואומר ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואומר זבלון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה (שם ה). רבי יהודה אומר בלשון אחר ויבאו בני ישראל בתוך הים כיון שעמדו שבטים (לים) [על הים] זה אומר אין אני יורד תחלה לים וזה אומר אין אני יורד תחלה לים שנאמר סבבוני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל (הושע יא). מתוך שהיו עומדין ונוטלין עצה קפץ נחשון בן עמינדב [א]ונפל לים עליו הכתוב אומר הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש (תהלים סט). ואומר טבעתי ביון מצולה ואין מעמד באתי במעמקי מים ושבולת (מים) שטפתני ואומר אל תשטפני שבולת מים ואל תבלעני מצולה ואל תאטר עלי באר פיה מיד אמר המקום למשה ידידי טובעים בים והים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה אמר לפניו רבונו של עולם ומה בידי לעשות א"ל ואתה הרם את מטך ומה אמרו משה וישראל על הים ה' ימלוך וגו' אמר המקום מי שהמליכני על הים אעשהו מלך על ישראל [ב](וזה היה משה). וכבר היו רבי טרפון וזקנים יושבין בצלו של שובך של יבנה ונשאלה שאלה זו לפניהם. וגמליהם נושאים נכאת וצרי ולוט (בראשית לז) להודיע זכותן של צדיקים כמה מסייעתן שאלו ירד ידיד האהוב הזה עם הערביים לא היו ממיתים אותו מרית גמלים ועטרן אלא זמן לו הקדוש ברוך הוא שקים מלאים בשמים וכל ריחנין טובים שלא ימות מרית הגמלים ומרית העטרן. אמרו לו למדתנו רבינו שעל זכות יוסף היה (אמרו לו) [למדנו] רבינו השותה מים לצמאו כיצד הוא מברך אמר להם (ברכות ספ"ו) בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שבראת חי העולמים. אמרו לו למדתנו רבינו השותה מים לצמאו כיצד מברך. למדנו רבינו באיזה זכות זכה יהודה למלכות אמר להם רבי טרפון אמרו אתם אמרו בזכות שאמר מה בצע כי נהרוג את אחינו (שם) שהצילו ממיתה אמר להם דיה להצלה שתעמוד ותכפר על המכירה שנתן עצה למכרו ולא להשיבו אל אביו [ג](אם כן בזכות שאמר) ויכר יהודה (שם לח). אמר להם דיה להודאה שתכפר על הביאה [ג](אם כן בזכות מה) בזכות שאמר ישב נא עבדך תחת הנער (שם מד). אמר להם מצינו בכל מקום שהערב משלם. אמרו לו רבי למדנו

באי

הגהות הגר"א פ"ה (א) ושבטו אחריו לתוך גלי הים ונפל כו': (ב) מיותר: (ג) אמרו לו בזכות כו':

התורה והמצוה

מעלה רק לבא בדרך ישר כי היה שוה עם היבשה שאצלו על שפת הים, ובאר שבאו בתוך הים ביבשה, א' שבאו ביבשה, כי שהמים שהוגבה למעלה נעשה יבשה כי המים הלח והבילה נקפא ונעשה כגליד, ב] שלא נבקע כל הים בפעם א' רק במקום שעברו בו ישראל נעשה יבשה וביתר מקומות היה עדיין ים, עד שבבואם באו בתוך הים וכרגע בואם נעשה יבשה, והמים להם חומה, כמו שבארתי שהמים שהוגבה למעלה הוגבה עם שתי החומות שנעשו משני צדדיו, אמנם באר שהיתה החומה רק מימינם ומשמאלם לא מאחריהם, כי תיכף שעבר האחרון שבישראל ממקום ההוא בא לשם עמוד האש שהלך אחרי מחנה ישראל וע"י חום אשו נמסו חומות הקרח שבשני הצדדים, ומטעם זה הלך עמוד האש לאחריהם לא לפניהם, כדי לסלק שתי החומות פרם שיגיעו מצרים שמה וילאו שתי החומות וימנעו מלעבור במקום הזה:

(כג) וירדפו מצרים. כי חשבו שהוא יבשה, כי הדרך היה רחב מאד ולא ראו את הים כלל, ובא תחלה כל סוס רכב פרעה ואח"כ רכבו ופרשיו עד שכולם נכנסו אל תוך הים, כי באמת היה זה מגולה יס:

פַּרְעֹה רִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו אֶל־תּוֹךְ הַיָּם׃ כד וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיַּשְׁקֵף יְהוָה אֶל־מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן וַיָּהָם אֵת מַחֲנֵה מִצְרָיִם׃ כה וַיָּסַר אֵת אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֻת וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי

יהוה

בעל הטורים

אותם שהיו כשנקע: (כד) באשמורת הבקר ב'. הכא והידך ויבא בתוך המחנה באשמורת הבוקר גבי שאול בהלחמו עם אנשי יבש גלעד שהוא עת רצון שהקב"ה עושה בה נס לצדיקים: וישקף ד'. הכא והידך וישקף על פני סדום כמו שהם נדונו באש ונפרעו כך נדונו כאן. וישקף אבימלך וישקף ארונה וירא את המלך כמו שהיה אבימלך מלך פלשתים כן היה ארונה מלך כדכתיב את הכל נתן ארונה המלך למלך: ויהם ב' במסורה. דין והידך ויהם ה' את סיסרא לומר כמו שבכאן היה עמוד הענן יורד ומלחלח את הקרקע ועושה טיט ועמוד האש מרתיחו והיו טלפי סוסיהן מתמוססות כך היה בסיסרא וכמו ששם נגרפם נחל קישון כך בכאן פלטן הים ליבשה: (כה) וינהגהו בכבדות על שאמר תכבד העבודה:

שפתי חכמים

ל סוס רכב פרעה דהתם קאי אכל סוס ורכב כלומר כלם יחד אבל הכא קשה דלא כתב אלא סוס לשון יחיד וכו' ובזה יתורץ תמיהת הרא"ם שכתב וכו': פ שהוא לשון המתנה: צ שכל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך שגדול כח מתנות עניים וכו': ק שכן בקיעת המים הניקופים היתה ארץ יבשה שהרי ישראל עברו הים ביבשה אם כן הענן מלחלח הארץ שבתוך הים שיעשה כטיט אחר שעברו ישראל ואח"כ בא עמוד האש ורתיח אותו: ר פירוש שכל שלהם

רש"י

המקום אלא כסוס אחד: (כד) באשמרת הבקר. (ברכות ג) שלשת חלקי הלילה קרוין אשמורת ואותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר. ואומר אני לפי שהלילה חלוק למשמרות שיר של מלאכי השרת כת אחר כת לשלשה חלקים לכך קרוי אשמורת וזהו שתרגם אונקלוס פ מטרת: וישקף. ויבט כלומר פנה אליהם להשחיתם. צ ותרגומו ואסתכי אף הוא לשון הבטה כמו (במדבר כג) שדה צופים לחקל סכותא: בעמוד אש וענן. עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד אש מרתיחו ק וטלפי סוסיהם משתמטות (מכילתא): ויהם. ל' מהומה אשטורדישו"ן בלעז (בעטייבונג) ערבבם נטל סגניות ר שלהם. ושנינו בפרקי ר"א בנו של רבי יוסי הגלילי כל מקום שנאמר בו מהומה הרעשת קול הוא וזה אב לכולן (ש"א ז) וירעם ה' בקול גדול וכו' על פלשתים ויהומם: (כה) ויסר את אופן מרכבותיו. מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות והיושבים בהם נעים ואבריהן מתפרקין: וינהגהו בכבדות. בהנהגה שהיא כבדה וקשה להם במדה שמדדו ויכבד לבו הוא ועבדיו אף כאן וינהגהו בכבדות

מכלתא בשלח פרשה ה

באי זו זכות זכה למלכות אמר להם כשעמדו שבטים על הים זה אומר [ד](אני) [איני] יורד תחלה וזה אומר [ד](אני) [איני] יורד תחלה שנאמר סבבוני בכחש אפרים וגו' (הושע יב). מתוך שהיו נוטלין עצה אלו ואלו קפץ נחשון בן עמינדב ושבטו אחריו לתוך גלי הים לפיכך זכה למלכות שנאמר בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לועז היתה יהודה לקדשו (תהלים קיד) לכך ישראל ממשלותיו. אמר להם הקדוש ברוך הוא מי שקדש שמי על הים יבא וימשול על ישראל והודו לו הזקנים לרבי טרפון: והמים להם חומה: עשאן כמין חומה. מימינם זו מזוזה. ומשמאלם זו תפלין:

(כד) ויהי באשמרת הבקר [ה](אתה מוצא שתפלות הצדיקים) נשמעים בבקר. בקרו של אברהם [ו](מנין) שנאמר וישכם אברהם בבקר וגו' (בראשית כב). בקרו של יצחק (מנין) שנאמר וילכו שניהם יחדו (שם) ושניהם השכימו בבקר. בקרו של יעקב (מנין) שנאמר וישכם יעקב בבקר (שם כח). בקרו של משה (מנין) שנאמר וישכם משה בבקר וגו' (שמות לד). בקרו של יהושע (מנין) שנאמר וישכם יהושע בבקר ויסעו מהשטים (יהושע ג). בקרו של שמואל (מנין) שנאמר וישכם שמואל לקראת שאול בבקר (ש"א טו). בקרים של נביאים העתידים לעמוד (מנין) שנאמר ה' בקר תשמע קולי בקר אערך לך ואצפה (תהלים ה). בקרו של [ז](עולם) (מנין) שנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך (איכה ג). וכן אתה מוצא שאין הקדוש ברוך הוא עתיד ליפרע מן הרשעים [ב](בגיהנם) לעתיד לבא אלא לבקרים שנאמר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר ה' כל פועלי און

הגהות הגר"א פ"ה (ד) אין אני: (ה) בזכות בקרן של צדיקים: (ו) מנין מיותר וכן כל מנין שבענין: (ז) עוה"ב:

כד וַהֲוָה בְּמַטְּרַת צַפְרָא וְאִסְתְּכֵי יְיָ לְמַשְׁרִיתָא דְמִצְרָאֵי בְּעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא וַעֲנָנָא וְשַׁגֵּישׁ יָת מַשְׁרִיתָא דְמִצְרָאֵי: כה וְאַעְדִּי יָת גִּלְגִּלֵּי רְתִיכֵיהוֹן וְדַבַּר לְהוֹן בִּתְקוֹף וַאֲמָרוּ מִצְרָאֵי נֵעֱרוֹק מִן קֳדָם יִשְׂרָאֵל אֲרֵי דָא הִיא גְבוּרְתָא

דיי

מכלתא בשלח פרשה ה

און (תהלים קא). אף ירושלים לעתיד לבא כל בקר ובקר דינה יוציא לאור שנאמר ה' צדיק בקרבה לא יעשה עולה בבקר בבקר משפטו יתן לאור לא נעדר ולא יודע עול בושת (צפניה ג). (דבר אחר) ויהי באשמורת הבקר זה היה עם [ח](הנץ החמה): וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן וגו' הקדוש ברוך הוא רופא הוא לכל באי העולם שנאמר כי אני ה' רופאך ואומר רפאני ה' וארפא הושיעני ואושעה (ירמיה יז). ואומר שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם (שם ג). בא וראה רפואתו של הקב"ה אינה כרפואת בשר ודם רפואת בשר ודם במה שהוא מכה אינו מרפא אלא מכה באיזמל ומרפא ברטיה אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אלא במה שהוא מכה הוא מרפא. כשהכה את איוב לא הכהו אלא בסערה שנאמר אשר בשערה ישופני והרבה פצעי חנם (איוב ט). כשרפאהו לא רפאהו אלא בסערה שנאמר ויען ה' את איוב מן הסערה (שם לח) שענה אותו מן הסערה ורפאהו. כשהגלה הקב"ה את ישראל לא הגלם אלא בעבים שנאמר איכה יעיב באפו ה' את בת ציון (איכה ב). וכשהוא מכנסן אינו מכנסן אלא בעבים שנאמר מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארובותיהם (ישעיה ס). וכשפזרן לא פזרן אלא כיונים שנאמר ופלטו פליטיהם והיו אל ההרים כיוני הגאיות כלם הומות איש בעונו (יחזקאל ז). וכשמחזירן אינו מחזירן אלא כיונים שנאמר וכיונים אל ארובותיהם. וכשהוא מברך את ישראל אינו מברכן אלא בהשקפה שנאמר השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל (דברים כו). וכשנפרע ממצרים לא נפרע אלא בהשקפה שנאמר וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן ויהם וגו' שהיה (עמוד) [ענן] יורד ועושה אותו כטיט ועמוד אש מרתיחו וטלפות סוסיו משתמטות [ב](הזכר מלמעלה והנקבה מלמטה) שנאמר אז הלמו עקבי סוס מדהרות דהרות אביריו (שופטים ה). ויהם את מחנה מצרים המםן ערבבן נטל סגניות שלהם ולא היו יודעים מה הן עושין. דבר אחר ויהם את מחנה מצרים אין הממה אלא מגפה שנאמר והמם מהומה גדולה עד השמדם (דברים ז):

(כה) ויסר את אופן מרכבותיו וינהגהו. רבי יהודה אומר מחמת האש של מעלה נשרפו הגלגלים של מטה והיו מוטות ומרכבות רצות ונכנסות בעל כרחן שהיו טעונות כלי כסף וכלי זהב ואבנים טובות ומרגליות כדי שיטלו ישראל את הבזה. רבי נחמיה אומר מקול רעם של מעלן נתזו צינורות מלמטן שנאמר קול רעמך בגלגל האירו ברקים תבל (תהלים עז). והיו מוטות ומרכבות רצות מעצמן ונכנסות בעל כרחן. לשעבר היו הפרדות מושכות את המרכבות ועכשיו מרכבות מושכות את הפרדות. וינהגהו בכבדות רבי יהודה אומר במדה שמדדו בה מדד להם דכתיב תכבד העבודה לכך נאמר וינהגהו בכבדות: ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל הרשעים והטפשים שבהם היו אומרים מפני דווין [ט](וכסופים) הללו אנו בורחין הפקחים שבהם היו אומרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים אמרו מי שעשה להם נסים במצרים הוא עושה להם על הים נסים. רבי יוסי אומר מנין אתה אומר (במכות) [במכות] שהיו לוקים אלו על הים כך היו אלו שבמצרים לוקין

הוו

הגהות הגר"א פ"ה (ח) עמוד השחר: (ט) וסחופים:

התורה והמצוה

(כד) ויהי באשמורת הבקר. שאז הגיעה העת שילך עמוד הענן אצל ישראל ויסתלק עמוד האש, החליף עמוד האש את מקומו שהיה מאחרי מחנה ישראל ונכנס לתוך מחנה מצרים רק שהיה בצל עם עמוד הענן והשקיף אל המחנה כמשקיף מן החלונות. ויהם את מחנה מצרים נעשה מהומה ומבוכה ביניהם, כי אז הרגישו כי בא ה' אל המחנה ללחום עמהם:

(כה) ויסר. והעמוד באשו שרף את אופני המרכבות שהיה מעץ, וגם על ידו נמס הגליד שבקרקע שהיה קרח וקפאון ונעשה לח וטיט היון, ועי"ז וינהגהו בכבדות, כי תחלה בלכתו אחרי ישראל נמס המים רק את החומות של קרח שבשני הצדדים ולא שלט על הקרקע ועתה המים גם את הקרקע שתחת רגליהם, ועי"כ הרגישו כי ה' נלחם בשביל ישראל ורצו לנוס במהרה:

ויאמר

יְהוָה נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם׃ פ רביעי כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם עַל־מִצְרַיִם עַל־רִכְבּוֹ וְעַל־פָּרָשָׁיו׃ כז וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיָּשָׁב הַיָּם לִפְנוֹת בֹּקֶר לְאֵיתָנוֹ וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ וַיְנַעֵר יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם׃ כח וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם וַיְכַסּוּ אֶת־הָרֶכֶב וְאֶת־הַפָּרָשִׁים לְכֹל חֵיל פַּרְעֹה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם

*בראש עמוד ב"ה שמ"ו סימן בים

בעל הטורים

(כז) לפנות בקר ב'. הכא ואידך יעזרה אלהים לפנות בקר: לאיתנו. אותיות לתנאו שהתנה הקב"ה עם הים [illegible]

שפתי חכמים

פירוש לשון סגנון אחד עולה וכו': ש דלשון וישובו משמע וישובו עוד על רכבו ופרשיו וזה אינו דהא עדיין היו זקופין עד אחר שנטה ידו על הים ל"פ דאל"כ ישובו למקומם וכו':

אך

רש"י

בכבדות: נלחם להם במצרים. במצריים. ד"א במצרים בארץ מצרים שכשם שאלו לוקים על הים כך לוקים אותם שנשארו במצרים: (כו) וישבו המים. שזקופים ועומדים כחומה ישובו ש למקומם ויכסו על מצרים:

(כז) לפנות בקר. לעת שהבוקר פונה לבא: לאיתנו. לתקפו הראשון: נסים לקראתו. שהיו מהוממים ומטורפים ורצין לקראת המים: וינער ה'. כאדם שמנער את הקדרה והופך העליון למטה והתחתון למעלה כך היו עולין ויורדין ומשתברין בים ונתן הקב"ה בהם חיות לקבל היסורין: וינער. ושניק והוא לשון סרוף בלשון ארמי והרבה יש במ"א: (כח) ויכסו את הרכב וגו' לכל חיל פרעה. כך דרך המקראות לכתוב למ"ד יתירה כמו לכל כליו תעשה נחשת. וכן (שמות כז) לכל כלי המשכן לכל עבודתו ויתדותם

ומיתריהם

מכלתא בשלח פרשה ז

והיו רואין אלו את אלו לכך נאמר ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים. ולא במצרים בלבד אלא בכל המצירין להם לישראל לדורות שנאמר ויך צריו אחור חרפת עולם נתן למו (תהלים עח) ואומר כמעט אויביהם אכניע. ואומר לשבור אשור וגו' (ישעיה יד). [ב](ואומר וסרה קנאת אפרים וצוררי יהודה יכרתו אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצור את אפרים (שם לא)). כך היא מדה מהלכת על פני הדורות שנאמר זאת העצה היעוצה על [כל] הארץ וזאת היד הנטויה (לכל) [על כל] הגוים מפני מה כי ה' צבאות יעץ ומי יפר וידו הנטויה ומי ישיבנה (שם יד). הא לא במצרים בלבד אלא בכל המצירים להם לדורות לכך נאמר כי ה' נלחם להם במצרים: (פרשה ו) (כו) ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על הים אין הים עומד לנגדך ולא [ו]ישנה בדבורך: וישובו המים על מצרים על רכבו ועל פרשיו יחזור עליהם הגלגל ויחזיר עליהם זדונם שבמחשבה שחשבו מצרים לאבד את ישראל בה אני דנן. הם חשבו לאבד את בני במים איני נפרע מהם אלא במים שנאמר בור כרה ויחפרהו ויפול בשחת יפעל (תהלים ז) חופר גומץ בו יפול ופורץ גדר ישכנו נחש מסיע אבנים יעצב בהם בוקע עצים יסכן בם (קהלת י). ואומר ישוב עמלו בראשו (תהלים ז). ואומר כורה שחת בו יפול וגו' (משלי כו). וכן שלמה המלך [א](עליו השלום) אומר מפרי פי איש תשבע בטנו וגמול אדם ישיב לו (שם יח). וכן ישעיה הנביא (עליו השלום) אומר כעל גמולות כעל ישלם חמה לצריו גמול לאויביו לאיים גמול ישלם (ישעיה נט). ואומר ומדותי פעולתם וגו' (שם סה). וכן ירמיה הנביא אומר גדול

העצה

הגהות הגר"א פיו (א) מיותר :

התורה והמצוה

(כו) ויאמר ה' נטה ידך. כמו שבדבר ה' הוחק חק טבעי למים שילדו במורד, כן בעת קריעת ים סוף חק גם חוק אחר שיתילכו כמו נד ושהתהום יעוף למעלה, ובשעה ההיא היה כן הטבע אלהם, אמרו חז"ל שכל מימי בראשית נבקעו, כי בעת ההיא הונהג חק טבעי לכל מימי בראשית להבקע,

וכההיב

דַיְיָ דַעֲבַד לְהוֹן קְרָבִין בְּמִצְרָיִם: כו וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יָת יְדָךְ עַל יַמָּא וִיתוּבוּן מַיָּא עַל מִצְרָאֵי עַל רְתִיכֵיהוֹן וְעַל פָּרָשֵׁיהוֹן: כז וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ עַל יַמָּא וְתָב יַמָּא לְעִידַן צַפְרָא לְתוּקְפֵּהּ וּמִצְרָאֵי עָרְקִין לִקְדָמוּתֵהּ וְשַׁנִּיק יְיָ יָת מִצְרָאֵי בְּגוֹ יַמָּא: כח וְתָבוּ מַיָּא וַחֲפוֹ יָת רְתִיכַיָּא וְיָת פָּרָשַׁיָּא לְכֹל
משרית

מכלתא בשלח פרשה ו

העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו (ירמיה לב). וכן הוא אומר השמיעו על בבל רבים כל דורכי קשת חנו עליה סביב אל יהי לה פליטה שלמו לה כפעלה ככל אשר עשתה עשו לה כי אל ה' זדה ואל קדוש ישראל (שם נ). וכן יתרו אמר למשה עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים (שמות יח). מכירו הייתי לשעבר ועכשו ביותר שנתגדל שמו בעולם שבדבר שחשבו מצרים לאבד את ישראל בו בדבר נפרע מהם שנאמר כי בדבר אשר זדו עליהם:

(כז) ויט משה את ידו על הים וישב הים לפנות בקר לאיתנו אין איתנו אלא תקפו שנאמר איתן מושבך (במדבר כד). רבי נתן אומר איתן לשון קשה שנאמר הנני מביא עליכם גוי ממרחק בית ישראל נאם ה' גוי איתן הוא גוי מעולם הוא (ירמיה ה). ומצרים נסים לקראתו ללמדך שכל מקום ומקום שהיו מצרים נסים היה הים רץ כנגדו משל למה הדבר דומה ליונה שברחה מבן נץ ונכנסה לטרקלין של מלך פתח לה המלך חלון מזרחית יצאת היונה והלכה לה נכנס בן נץ אחריה נעל המלך אחריה את כל החלונות התחיל המלך מורה בו בחצים. כך כשעלה האחרון שבישראל מן הים ירד ראשון שבמצרים לתוך הים התחילו מלאכי השרת לזרוק בהם חצים ואבני אלגביש אש ונפרית כענין שנאמר ונשפטתי אתו בדבר ובדם גו' אמטיר עליו ועל אגפיו ועל עמים רבים אשר אתו (יחזקאל לח): וינער ה' את מצרים כאדם שמנער את הקדרה התחתון שלה עומד למעלה ועליון יורד למטה: ד"א וינער ה' את מצרים נתן להם כח נערות כדי לקבל את הפורענות: דבר אחר וינער ה' את מצרים מסרם בידי מלאכים נערים ובידי מלאכים אכזרים שנאמר ומלאך אכזרי ישלוח בו (משלי יז). ואומר תמות בנער נפשם וגו' (איוב לו):

(כח) וישובו המים ויכסו את הרכב[ב] אף לפרעה דברי ר' יהודה שנאמר מרכבות פרעה וחילו וגו'. ר' נחמיה אומר
חוץ

הגהות הגר"א (ב) וגו':

התורה והמצוה

וכשהיה צריך שישובו המים היה צריך לבטל חק זה החדש ולתת לים חוקו שיהיו המים עוברים כתולד, והיה זה גם שני שוה אל הנס הראשון, והיה צריך שנית נטית יד משה אשר הוליך ה' לימין זרוע תפארתו:

(כז) וישב הים. ים סוף היה מזרחי אל ארץ מצרים כמ"ש בפ' בא שרוח הקדים נשא את הארבה אל מצרים ורוח ים נשא אותו ויתקעהו ים סוף, נמצא שישראל והמצרים נכנסו בים סוף בצד המזרחי והלכו בו ממזרח למערב, וכיון שנכנסו כל מצרים לתוך הים, והתרחקו משפת הים המזרחי לצד מערב, שב הים לפנות בקר היינו בצד המזרחי [שהוא צד הבוקר והזריחה] לאיתנו, וגם נכלל בזה שהיה בעת הבקר, נמצא שבצד המזרח ששם נכנסו שב הים למקומו, וכאשר נסו מצרים לחזור למקומם לצד מזרח, פגעו במי הים שסגר לפניהם הדרך בצד השפה, וז"ש ומצרים נסים לקראתו, שנסו לקראת השפה ששם כבר שבו מי הים, ועמדו במקומם כעומד על אי המוקף מן הים סביב סביב, ואז וינער ה', ר"ל שאז שבכל התהום שהוא הקרקע שעמדו עליו שהיה רצוף אבני קרח דבוקים איש אל אחיו כנ"ל, וכאשר נמס הקרח נכפו האבנים מחבורם ומצרים העומדים עליהם נפלו אל המצולה והאבנים נפלו עליהם ושברו ראשיהם, ועז"א וינער ה' את מצרים, שפעל נער בא על המנער שהופך דבר המונח תוך דבר או על דבר, כמו התנערי מעפר (ישעי' נב), גם חצני נערתי (נחמי' ה), והוא מציין נפילתם מן הקרקע אל הים שהתהום נער אותם מעליו כמנער את הבגד מן האבק, ועז"א באבות דר"נ שהמים העליונים ומים התחתונים היו מנערים את המצריים אלו לאלו, כי תחת התהום שהוגבה למעלה היה מי הים ששבו למקומם, והמים העליונים הם המים שנמסו מן קרח התהום שהוגבה למעלה נערו אותם אל מים התחתונים שתחת קרקע התהום המוגבה:

(כח) וישובו המים. אחר שנער אותם ונפלו מן המסלה לעומק תהום רבה ואבני התהום רצצו ראשיהם, שבו המים על כלל הים ויכסו את הרכב וגם כל חיל פרעה:

ובמי

בַּיָּם לֹא־נִשְׁאַר בָּהֶם עַד־אֶחָד׃ כט וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם לָהֶם חֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃ ל וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם׃ לא וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ

בעל הטורים

בראשית שיבקע לבני ישראל : (כט) חמה מימינם ומשמאלם חומה כתיב חסר שהקב"ה נתמלא עליהם חמה על שהיו מיכה שעבר בים והיינו דכתיב ועבר בים צרה ה"ם רמה שהוא בגימ' פסל מיכה : (לא) ויאמינו ב'. ויאמינו בה' ויאמינו אנכי מטה האלהים נזכר למה שראה במצרים ועל הים : ובמשה . ב' . ובמשה עבדו . וידבר העם באלהים ובמשה . לומר לך שהחולק

רש"י

ומיתריהם לכל כליהם ואינם אלא תקון לשון : (ל) וירא ישראל את מצרים מת. שפלטן הים על שפתו ת כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים מצד אחר כך הם עולים מצד זה רחוק ממנו וירדפו אחרינו : (לא) את היד הגדולה. את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה. והרבה לשונות נופלין על לשון יד וכולן לשון יד ממש

שפתי חכמים

ת איך היו יכולין לראותן הא נטבעו בים : דקשה

מכלתא בשלח פרשה ו

חוץ מפרעה עליו הכתוב אומר בעבור זאת העמדתיך (שמות ט). ויש אומרים באחרונה ירד פרעה וטבע שנאמר כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב ה' עליהם את מי הים והיו מלאכי השרת תמהים לומר בני אדם עובדים עבודה זרה מהלכין א(בים) ביבשה בתוך הים. ומנין שאף ג(הים נתמלא עליהם) חמה שנאמר והמים להם חומה אל תקרי חומה אלא חמה מי גרם להם לישראל להנצל מימינם ומשמאלם מימינם בזכות התורה שעתידין לקבל שנאמר מימינו אש דת למו ומשמאלם זו תפלה. ד"א מימינם ומשמאלם מימינם זו מזוזה שעתידין ישראל לעשות ומשמאלם זו תפלין. דרש פפוס לססתי ברכבי פרעה (שה"ש א) רכב פרעה על סוס זכר כביכול נגלה הקב"ה על סוס זכר שנאמר דרכת בים סוסיך וגו' (חבקוק ג). רכב פרעה על סוס נקבה שיכולה לסבול טורח הדרך ולרוץ אורח יותר מזכר כביכול נגלה הקב"ה על סוס נקבה שנאמר לסוסתי ברכבי פרעה. אמר לו ר' עקיבא דייך פפוס אמר לו ומה אתה מקיים לסוסתי ברכבי פרעה כתיב. אמר הקב"ה כשם ששׂשׂתי על המצרים לאבדם כך כמעט ששׂשׂתי על ישראל לאבדם ומי גרם להם שינצלו מימינם ומשמאלם. דרש פפוס והוא באחד מי ישיבנו ונפשו אותה ויעש (איוב כג) דן יחידי לכל באי העולם ואין מי ישיב על דבריו. אמר לו רבי עקיבא דייך פפוס. אמר (רבי) פפוס ומה אתה מקיים והוא באחד ומי ישיבנו אמר ליה אין להשיב על דברי מי שאמר והיה העולם אלא דן הכל באמת והכל בדין. (דרש) (ר') פפוס הן האדם היה כאחד ממנו (בראשית ג) כאחד ממלאכי השרת. אמר ר' עקיבא דייך פפוס א"ל פפוס ומה אתה מקיים הן האדם היה כאחד ממנו אלא הקב"ה נותן לפניו שני דרכים אחד של מות ואחד של חיים ובחר לו דרך המות. דרש (ר') פפוס וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב (תהלים קו) שומע אני בשור של מעלה תלמוד לומר אוכל עשב. אמר לו

הגהות הגר"א (ג) עליהם נתמלא הים :

התורה והמצוה

(כט) ובני ישראל. בעת ששבו מי הים בצד המזרחי שהלכו בו המצריים, היו ישראל הולכים עדיין בים בצד השני, ולא נשתנה אצלם דבר רק נגד מה שאמר תחלה שהלכו בתוך הים ביבשה, שבעת שהתחילו לכנוס היה ים וברגע שנכנסו נעשה יבשה, הים עתה נהפך, שבצד שהלכו אליו נעשה יבשה ובצד שאחוריהם

משרית פרעה דעלו בתריהון בימא לא אשתאר בהון עד חד : כט ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא ומיא להון שורין מימינהון ומשמאלהון : ל ופרק יי ביומא ההוא ית ישראל מידא דמצראי וחזא ישראל ית מצראי מייתין על כיף ימא : לא וחזא ישראל ית גבורת ידא רבתא דעבד יי במצרים ודחילו

מכלתא בשלח פרשה ו

לו רבי עקיבא דייך פפוס. אמר לו ומה אתה מקיים וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב בשור של מטה יכול בשור של ימות השנה ת"ל אוכל עשב אין לך מנוול ומשוקץ יותר מן השור בשעה שהוא אוכל עשב: (ל) ויושע ה' ביום ההוא כצפור שהיא נתונה ביד אדם שאם יכבוש ידו מעט הוא חונקה שנאמר [ד](הפח נשבר ואנחנו נמלטנו (ואומר) עזרנו בשם ה' עושה שמים וארץ ברוך ה' שלא נתננו טרף וגו') (תה' קכד). וכאדם שהוא שומט את העובר ממעי הפרה שנאמר או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי שאין תלמוד לומר לו גוי מקרב גוי אלא כאדם שהוא שומט את העובר ממעי הפרה. ואומר ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל וגו' (דברים ד): (לא) וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים. מפני ארבעה דברים ראו ישראל את המצרים מתים כדי שלא יהו אומרים כשם שעלינו מן הים מצד זה כך המצרים עלו מן הים מצד אחר וכדי שלא יהו אומרים המצרים כשם שאבדנו בים כך אבדו ישראל בים וכדי שיקחו ישראל את הבזה שהיו המצרים טעונים כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות. וכדי שיהיו ישראל נותנים עיניהם בהם ומכירים אותם מתים ומוכיחין בהם שנא' אוכיחך ואערכה לעיניך (תהלים נ) ותרא אויבתי ותכסה בושה (מיכה ז). כתיב מת על שפת הים [ה](וכי) מתים היו אלא מתים ולא מתים כענין שנאמר ויהי בצאת נפשה כי מתה (בראשית לה) וכי מתה היתה אלא מתה ולא מתה [א](ותרא אויבתי ותכסה בושה האומרה אלי איה ה' אלהיך עיני תראינה בה עתה תהיה למרמס כטיט חוצות): (ד"א) וירא ישראל את (מצרים מת) [היד הגדולה] מיתות משונות מיתות חמורות זו מזו לפי שהביא עליהם כמה [ו](מיתות) בים. רבי יוסי הגלילי אומר מנין שלקו המצריים במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות במצרים מה הוא אומר ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע וגו' ועל הים מה הוא אומר וירא ישראל את היד הגדולה וגו' כמה לקו באצבע עשר מכות אמור מעתה במצרים לקו עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות. רא"א מנין אתה אומר שכל מכה ומכה שלקו המצרים במצרים היתה של ארבע מכות וגו'. ר"ע אומר מנין אתה אומר שכל מכה ומכה שלקו המצרים במצרים היתה של חמש מכות [וכו'] ועל הים לקו מאתים וחמשים מכות: וייראו העם את ה' לשעבר במצרים לא היו יראים את ה' אבל כאן וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו אם במשה האמינו קל וחומר בה' בא זה ללמדך שכל מי שמאמין ברועה נאמן כאלו מאמין במאמר מי שאמר והיה העולם. כיוצא בדבר אתה אומר וידבר העם באלהים ובמשה במדבר

הגהות הגר"א (ד) ברוך ה' שלא נתננו טרף וגו' הפח נשבר ואנחנו נמלטנו עזרנו גו' עושה שמים וארץ וכאדם כו' : (ה) לא : (ו) מכות :

התורה והמצוה

שאחוריהם ששם היו המצריים כבר שב והיה ים, ועז"א ביבשה בתוך הים, ובכ"ז היו המים להם חומה בכ"מ שהלכו, ועתה לא נמס החומה כי לא הלך אחריהם עמוד האש, ולא היה צריך לראות את המצריים: (ל) ויושע ה'. העיד הכתוב כי עד עתה לא נושעו מיד מצרים תשועת עולמים, כי המכות לא ספגו עליהם רק לפי שעה, וכמו שמבואר ממה ששבו וירדפו אחריהם, וע"י נסי הים ומפלתם לא הריעו רעה להלחם עם ישראל עד ימי שישק שמסרם ה' לידו בחטאם, ועז"א ויושע ה' ביום ההוא. וירא ישראל, שישראל לא ידעו כלל שמצרים רודפים אחריהם בים, כי עמוד הענן שמאחריהם הפסיק שלא יכלו לראות מה שאחריהם, וחשבו שהמצריים נשארו בקיעת מי הים שבו לארצם, רק כשיצאו ועמדו על שפת הים אז ראו את מצרים, אבל לא ראום חי רק מת כמ"ש לא תוסיפו לראותם, וממה שלא אמר וירא ישראל על שפת הים את מצרים מת למדו חז"ל שהים פלט אותם ליבשה וראו שהם שוכבים מתים על שפת הים: (לא) וירא ישראל. עד עתה ראו יד ה' שקרע הים לפניהם להצילם, ועתה ראו הנסים שעשה ה' להטביע את המצריים ולסמא את עיניהם שלא ידעו כלל שנכנסים למקום הים, וייראו העם את ה' עד עתה יראו מה' יראת הגמול והעונש, שבזה בא פעל ירא מקושר עם מ"ם, ועתה יראו יראת הרוממות

עַבְדּוֹ: פ טו א אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס

בעל הטורים

על רבו כחולק על השכינה וכמאמין בדברי חכמים כמאמין בשכינה: (א) אז ישיר ב'. סמ"ך ואידך אז ישיר ישראל. לומר אע"פ שלא הזכיר שם משה מ"מ גם הוא אמר שירה כמו בכאן אלא שלא הזכירו שלקה ע"י המים: אז ישיר אמר בלשון שנתרעמתי ומאז באתי אל פרעה באותו לשון אתחיל לשבח ולקלס: ישיר יו"ד שיר שיו"ד שירות הם. ים. באר. האזינו. יהושע. דבורה. חנה. דוד. שלמה. חזקיה. ושירה לעתיד. אשירה ג'. בכה ואידך אנכי לה' אנכי אשירה כמו בכאן טבעו בים סוף גם שם נאמר קישון גרפם ואידך אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו על שם גפן ממצרים תסיע:

שפתי חכמים

א דקשה לרש"י דהל"ל אז שר דישיר משמע לעתיד ואז לשון עבר הוא דאז שר ומתרץ אז כשראה הנס כלו' דישיר קאי אמחשבה: ב ר"ל דהא מיד כתיב אחריו אשירה: ג פירש ישיר משמע לעתיד

רש"י

ממש כן והמפרשו יפה. לשון אחר פנין הדבור. (א) אז ישיר משה. אז כשראה הנס עלה בלבו א שישיר שיר. וכן (יהושע י) אז ידבר יהושע. וכן (מ"א ז) ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו שיעשה לה. אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר וכן עשה ויאמרו לאמר ב אשירה לה'. וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמר לעיני כל ישראל. וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פירש אחריו עלי באר ענו לה. (מ"א יא) אז יבנה שלמה במה, פירשו בו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה. למדנו שהיו"ד ע"ש המחשבה נאמרה. זהו ליישב פשוטו. אבל מדרשו אמרו רז"ל מכאן רמז לתחית המתים ג מן התורה וכן בכלן חוץ משל שלמה שפירשוהו בקש לבנות ולא בנה. ואין לומר וליישב לשון הזה כשאר דברים הנכתבים בל' עתיד והן מיד כגון (איוב א) ככה יעשה איוב (במדבר ט) על פי ה' יחנו, אשר ישכון הענן. לפי שהן דבר ההווה תמיד ונופל בו בין ל' עתיד בין ל' עבר אבל זה שלא היה אלא לשעה אינו יכול ליישבו בל' הזה: כי גאה גאה. כתרגומו. (ד"א בא הכפל לומר שעשה דבר שא"א לבשר ודם לעשות כשהוא נלחם בחבירו ומתגבר עליו מפילו מן הסוס וכאן סוס ורוכבו רמה בים וכל שאי אפשר לעשות ע"י זולתו נופל בו ל' גאות כמו כי גאות עשה וכן כל השירה תמצא כפולה עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ה' איש מלחמה ה' שמו וכן כולם ברש"י ישן). ד"א כי גאה גאה נתגאה על כל השירות וכל

פס

מכלתא בשלח פרשה י

(במדבר כא). אם באלהים דברו קל וחומר במשה אלא זה בא ללמדך שכל מי שמדבר ברועה נאמן כאלו מדבר במי שאמר והיה העולם. גדולה האמונה שהאמינו ישראל במי שאמר והיה העולם שבשכר שהאמינו ישראל בה' שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה שנאמר ויאמינו בה' ובמשה עבדו ונאמר אז ישיר משה ובני ישראל, וכן אתה מוצא שלא ירש אברהם אבינו העולם הזה והעולם הבא אלא בזכות אמנה שהאמין בה' שנאמר והאמין בה' ויחשבה לו צדקה (בראשית טו): א(אז ישיר משה ובני ישראל) רבי נחמיה אומר כל המקבל עליו מצוה אחת באמנה כראי הוא שתשרה עליו רוח הקדש שכן מצינו באבותינו שבשכר שהאמינו אבותינו בה' זכו ושרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה שנאמר ויאמינו בה' ובמשה עבדו ונאמר אז ישיר משה ובני ישראל. וכן את מוצא שלא ירש אברהם אבינו העולם הזה והעולם הבא אלא בזכות אמנה שהאמין בה' שנאמר והאמין בה' ויחשבה לו צדקה א(שכן) מצינו במשה ובדוד ובדבורה שאמרו שירה ושרתה עליהם רוח הקדש. וכן אתה מוצא שלא נגאלו ישראל ממצרים אלא בשכר האמנה שנאמר ויאמן העם (שמות ד). וכה"א אמונים נוצר ה' (תהלים לא). מזכיר אמנות אבות ואהרן וחור תמכו בידיו [וגו'] זה השער לה' צדיקים יבאו בו (תהלים קיח). בבעלי אמנה מהו אומר ויבא גוי צדיק שומר אמונים (ישעיה כו). שער זה כל בעלי אמונה נכנסין בו. טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור כי שמחתני ה' בפעלך במעשי ידיך ארנן (תהלים צב). מי גרם לבא לידי שמחה זו שכר אמנה שהאמינו אבותינו בעולם הזה שכלו לילה שכך נאמר להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות. וכן יהושפט וישכימו בבקר ויצאו אל מדבר תקוע ובצאתם עמד יהושפט ויאמר שמעוני יהודה ויושבי ירושלים האמינו בה' אלהיכם ותאמנו האמינו בנביאיו והצליחו (דה"ב כ). וכתיב עיניך הלא לאמונה (ירמיה ה). וצדיק באמונתו יחיה (חבקוק ב). וכתיב תרשים

לבקרים

הגהות הגר"א (ז) ויהי ידיו אמונה: (א) וכן:

וּדְחִילוּ עַמָּא מִן קֳדָם יְיָ וְהֵימִינוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ וּבִנְבוּאַת מֹשֶׁה עַבְדֵּיהּ : א בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ וַאֲמָרוּ לְמֵימַר נְשַׁבַּח וְנוֹדֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי אִתְגָּאֵי עַל גֵּיוְתָנַיָּא וְגֵאוּתָא דִּילֵהּ הִיא סוּסְיָא וְרָכְבֵהּ רְמָא בימא

מכלתא בשלח פרשה ו

לבקרים רבה אמונתך (איכה ג). וכן אתה מוצא שאין הגליות מתכנסות אלא בשכר אמנה שנאמר אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי מראש וגו' (שה"ש ד). וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי באמונה (הושע ב). הא גדולה אמונה לפני הקב"ה שבשכר אמונה שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה [ה]ויאמינו בה' ובמשה עבדו אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' [א](ויאמינו בה' ובמשה עבדו) וכן הוא אומר ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו (תהלים קו):

פרשת השירה

טו (א) **אז** ישיר משה [א]אז (ישיר (ישראל) [יש אז] לשעבר וי"א) לעתיד לבא. אז הוחל (בראשית ד). (אז אמר יהושע). [ב]אז ישיר ישראל. אז ידבר יהושע (יהושע י). אז אמר דוד (דה"א טז). אז אמר שלמה (מ"א ח) הרי אלו לשעבר. [ג]אז לעתיד לבא אז תראי ונהרת (ישעיה ס). אז יבקע כשחר (שם נח). אז תפקחנה אז ידלג כאיל פסח (שם לה) אז תשמח בתולה (ירמיה לא). אז ימלא שחוק פינו (תהלים קכו). אז יאמרו בגוים (שם) הרי אלו לעתיד. ד"א אז שר משה אין כתיב כאן אלא אז ישיר משה נמצינו למדין תחית המתים מן התורה: משה ובני ישראל משה שקול כנגד כל ישראל וישראל שקולין כמשה בשעה שאמרו שירה. ד"א משה ובני ישראל מגיד שאמר משה שירה כנגד כל ישראל: את השירה הזאת [ד](וכי שירה אחת היא והלא) עשר שירות הן הראשונה שנאמרה במצרים שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג וגו' (ישעיה ל). השניה על הים שנאמר אז ישיר משה. השלישית על הבאר שנאמר אז ישיר ישראל (במדבר כא). הרביעית שאמר משה שנאמר ויהי ככלות משה לדבר את כל דברי השירה הזאת (דברים לב). החמישית שאמר יהושע שנאמר אז ידבר יהושע לפני ה' ביום תת ה' וגו'. הששית שאמרה דבורה וברק שנאמר ותשר דבורה וברק בן אבינועם (שופטים ה). השביעית שאמר דוד שנאמר וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת (תהלים יח). השמינית שאמר שלמה שנאמר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד (שם ל). וכי דוד בנאו והלא שלמה בנאו שנאמר ויבן שלמה את הבית ומה ת"ל מזמור שיר חנוכת הבית לדוד אלא לפי שנתן דוד נפשו עליו לבנותו נקרא על שמו וכן הוא אומר זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב הנה שמענוה באפרתה מצאנוה בשדי יער (תהלים קלב). (ואם כן מה) [וכן] הוא אומר ראה ביתך דוד (מ"א יב) הא לפי שנתן דוד נפשו עליה נקראת על שמו. וכן אתה מוצא שכל דבר שאדם נותן נפשו עליו נקרא על שמו

הגהות הגר"א (ה) שנאמר: יפי' השירה (א) יש אז לשעבר ויש לע"ל: (ב) אז ישיר משה אז ישיר ישראל כו': (ג) ויש אז כו': (ד) מיותר:

התורה והמצוה

שרוממות שזה מקושר עם מלת את כמ"ש בכ"מ, ויאמינו בה' ובמשה עבדו, אמונה שאחריו למ"ד מציין שמאמין אל מה שאומר לו לפי שעה, ואמונה שאחריו ב' מציין שמאמין בהעצם עצמו ובכחו, שהוא האמונה לעולם, כמ"ש וגם בך יאמינו לעולם, ועד עתה נמצא בין העם ההמונים שלא הכירו גדולת ה' וחשבו שעקרי הדברים נעשו ע"י משה וחכמתו והאמינו במשה ולא בה', גם נמצא ביניהם מי שהאמין בה' ולא במשה, שחשבו שדברים רבים מוסיף משה מדעתו, כמ"ש מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים, ועתה גם העם ההמונים כלם יראו יראת הרוממות והאמינו בה' ובמשה הוא עבדו נאמן ביתו:

טו (א) אז ישיר. מודיע מעלת השירה הזאת: א] מצד המשורר שהיה משה ובני ישראל, ב] מצד השירה עצמה אמר את השירה הזאת, ג] מצד מי שאליו מתקנת השירה אמר לה':

חלק א אשירה לה'. תחלה ספר עקר הפלא, איך בתחבולות עשה לו מלחמה, ושם דרך סוביו חשך והלקלקות עד שהיה פרעה כיונה פותה לבא תוך הים, שכבר בארנו שזה היה ע"י שתחבולות מה שעמקי מצולה והתהום התנשא והיה כמסלה כבושה רמה ושפה באמצע הים עד שחשב פרעה שהוא ארץ מישור ויבשה, ויש גבור ויש איש מלחמה, הגבור מנצח ע"י גבורתו, ואיש מלחמה הוא יודע תכסיסי מלחמה, שמעקרי תכסיסי מלחמה הוא לרמות את האויב בתחבולות עד שילכד בפח ישם

שמו. בשלשה דברים נתן משה נפשו עליהם ונקראו על שמו. נתן נפשו על התורה ונקראת על שמו שנאמר זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג). והלא תורת אלהים היא שנאמר תורת ה' תמימה משיבת נפש (תהלים יט). הא מה ת"ל תורת משה עבדי לפי שנתן נפשו עליה נקראת על שמו. והיכן מצינו שמסר נפשו על התורה שנאמר ויהי שם עם ה' (שמות לד). אומר ואשב בהר וגו' (דברים ט). הא לפי שנתן נפשו על התורה נקראת על שמו. נתן נפשו על ישראל נקראו על שמו שנאמר לך רד כי שחת עמך (שמות לג) והלא עם ה' הם שנאמר והם עמך ונחלתך (דברים ט) ואומר באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו (יחזקאל לו) הא מה ת"ל לך רד כי שחת עמך לפי שנתן נפשו עליהם נקראו על שמו. והיכן מצינו שנתן נפשו עליהם שנאמר ויהי בימים הרבים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם (שמות ב) וכתיב ויפן כה וכה הא לפי שנתן נפשו עליהם נקראו על שמו נתן נפשו [ה]על (הדיינין) ונקראו על שמו. שנאמר (שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך (דברים טז)). והלא המשפט לאלהים הוא מה ת"ל (תתן לך) אלא מתוך שנתן נפשו עליהם נקראו על שמו. ומנין שנתן נפשו עליהם שנאמר ויצא ביום השני וגו' ויאמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו וישמע פרעה וגו' ולכהן מדין שבע בנות ויבאו הרועים ויגרשום מדינין ברח ולדינין חזר [ו](צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל (דברים לג)). הא לפי שנתן נפשו עליהם נקראו על שמו. התשיעית שאמר יהושפט שנאמר ויועץ יהושפט ויעמד משוררים לה' מהללים בהדרת קדש בצאתו לפני החלוץ אומר הודו לה' (כי טוב) כי לעולם חסדו (דה"ב כ). ומה נשתנית הודיה זו מכל הודיות שבתורה שבכל הודיות שבתורה נאמר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו ובזו לא נאמר אלא כביכול לא היתה שמחה לפניו על אבדן של רשעים אם על מיתתן של רשעים לא היתה שמחה במרום קל וחומר על הצדיקים שאחד שקול כבל העולם כולו שנאמר וצדיק יסוד עולם (משלי י). העשירית לעתיד לבא שנאמר שירו לה' שיר חדש תהלתו מקצה הארץ (ישעיה מב). אמרו גאל ה' עבדו (שם מח) יעקב כל השירות כלן קרואות בלשון נקבה כשם שהנקבה יולדת כך התשועות שעברו היה אחריהם שעבוד אבל התשועה העתידה להיות אין אחריה שעבוד לכך קרואה בלשון זכר שנאמר שאלו נא וראו אם יולד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו (ירמיה ל). שכשם שהזכר אינו יולד כך התשועה העתידה לבא לא יהא אחריה שעבוד שנאמר ישראל נושע בה' תשועת עולמים לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד (ישעיה מה): לה'. לה' אמרוה ולא לבשר ודם [ו](כמו) שנאמר להלן ותצאנה כל הנשים המשחקות וגו' (ש"א יח). אבל כאן לה' אמרוה ולא לבשר ודם: ויאמרו לאמר רבי נחמיה אומר שרתה רוח הקדש על ישראל ואמרו שירה [ז](והשירה שהיו אומרים) כבני אדם (הקורא) [הקוראין] את שמע' רבי עקיבא אומר כבני אדם שהיו קוראין את ההלל. ר' אלעזר בן תדאי אומר משה היה פותח בדברי' תחלה וישראל עונין אחריו וגומרין (עמו). משה היה פותח ואומר אשירה לה' כי גאה גאה וישראל אומרים סוס ורוכבו רמה בים. משה היה אומר עזי וזמרת יה (וישראל עונין אחריו [וגומרין]) ויהי לי לישועה [ח]משה היה פותח ה' איש מלחמה וישראל עונין אחריו וגומרין [ז](עמנ ה' איש מלחמה) ה' שמו: אשירה לה' נאה גדולה לה' נאה גבורה לה'. וכן דוד אמר לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד (דה"א כט). [ז](אשירה לה' כי גאה גאה) מלך בשר ודם שנכנס למדינה והיו הכל מקלסין לפניו שהוא גבור והוא חלש שהוא עשיר והוא עני שהוא חכם והוא טפש שהוא רחמני והוא אכזרי שהוא נאמן ואין נאמן. [ט]מכל המדות הללו הכל מחניפין לו אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא כל מה שמקלסין אותו יותר הוא מקלוסו. אשירה לה' שהוא גבור שנאמר האל הגדול הגבור והנורא (דברים י). ואומר ה' עזוז וגבור ה' גבור מלחמה (תהלים כד). ואומר ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח על אויביו יתגבר (ישעיה מב). ואומר מאין כמוך ה' גדול אתה וגדול שמך בגבורה (ירמיה י). אשירה לה' שהוא עשיר שנאמר הן לה' אלהיך השמים וגו' (דברים י). ואומר לה' הארץ ומלואה וגו' (תהלים כד). ואומר אשר לו הים והוא עשהו (שם נה) ואומר לי הכסף ולי הזהב וגו' (חגי ב). ואומר הן כל הנפשות לי הנה כנפש האב וכנפש הבן לי הנה [ז](הנפש החוטאת היא תמות) (יחזקאל יח): אשירה לה' [י](כי הוא) חכם שנאמר כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה

משלי

הגהות הגר"א (ה) על הדינין נקראו ע"ש שנאמר צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל והלא כו' מת"ל משפטיו אלא מתוך כו': (ו) כענין; (ז) (פי' דהיינו כולם ביחד שו"ם מה שאמר זה אמר זה): (ח) וישראל עונין אחריו זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו. משה כו': (ט) ואין בו אחד מכל המדות הללו כו': (י) שהוא:

(משלי ב). ואומר יהיב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה (דניאל ב). ואומר מי לא יראך מלך הגוים כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך (ירמיה י). אשירה לה׳ שהוא רחמן שנאמר ה׳ ה׳ אל רחום חנון וגו׳ (שמות לד). ואומר כי אל רחום ה׳ וגו׳ (דברים ד). ואומר זכור רחמיך ה׳ וגו׳ (תהלים כה) ואומר טוב ה׳ לכל וגו׳ (שם קמה). ואומר לה׳ אלהינו הרחמים והסליחות (דניאל ט). [אשירה לה׳] שהוא דיין שנאמר כי המשפט לאלהים הוא (דברים יא) ואומר אלהים נצב בעדת אל (תהלים פב). ואומר הצור תמים פעלו וגו׳ (דברים לב). אשירה לה׳ שהוא נאמן שנאמר האל הנאמן וגו׳ (שם ז). ואומר אל אמונה ואין עול וגו׳ [יא](הא לו נאה גדולה וגבורה ותפארת). אשירה לה׳ שהוא נאה שהוא הדור שהוא משובח ואין בערכו שנאמר כי מי בשחק יערוך לה׳ ידמה לה׳ בבני אלים (תהלים פט). ואומר אל נערץ בסוד קדושים רבה ואומר ה׳ אלהי צבאות מי כמוך חסין יה. מהו צבאות אות הוא בתוך צבא שלו וכן הוא אומר (ואתא) [ואתה] מרבבות קדש (דברים לג). אות הוא בתוך רבבות קדש שלו וכן דוד אומר אין כמוך באלהים ה׳ ואין כמעשיך (תהלים פו). וכה״א דודי צח ואדום [י](ואומר) ראשו כתם פז [י](ואומר) עיניו כיונים על אפיקי מים [י](ואומר) ידיו גלילי זהב [י](ואומר) שוקיו עמודי שש (שה״ש ה). [יב]רבי יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז (תהלים ח). מפי עוללים [יג]אלו (שבמעי) אמן שנאמר או כנפל טמון לא אהיה וגו׳ (איוב ג). ויונקים אלו שיונקים משדי אמן שנאמר אספו עוללים ויונקי שדים (יואל ב). רבי אומר עוללים אלו עוללים שבחוץ שנאמר להכרית עולל מחוץ (ירמיה ה). ואומר עוללים שאלו לחם (איכה ג). יונקים אלו שעל שדי אמן שנאמר ויונקי שדים אלו ואלו פתחו פיהם ואמרו שירה לפני המקום [י](שנא׳ אשירה לה׳ וגו׳). ר״מ אומר אף עוברין שבמעי אמן פתחו פיהן ואמרו שירה לפני המקום שנאמר במקהלות ברכו אלהים וגו׳ (תהלים סח). ולא ישראל בלבד אמרו שירה לפני המקום אלא אף מלאכי השרת שנאמר ה׳ אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים (שם ח):

(פרשה ב) כי גאה גאה גאני וגאתיו. גאני במצרים שנאמר בני בכורי ישראל (שמות ד). וגאתיו במצרים שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ושמחת לבב כהולך בחליל לבא בהר ה׳ אל צור ישראל (ישעיה ל). *(דבר אחר כי גאה גאה גאני וגאתיו) גאני על הים שנאמר ויסע מלאך האלהים (שמות יד). אף אני גאתיו על הים ושרתי לפניו שירה שנאמר אשירה לה׳ כי גאה גאה. דבר אחר כי גאה גאה [גאה] ועתיד להתגאות שנאמר כי יום לה׳ צבאות על כל גאה ורם ועל כל נשא ושפל (ישעיה ב) ואומר ועל כל ארזי הלבנון הרמים והנשאים ועל כל אניות תרשיש ועל כל שכיות החמדה (ועל כל מגדל גבוה) ושח גבהות האדם ושפל רום אנשים והאלילים כליל יחלוף. דבר אחר כי גאה גאה מתגאה הוא על המתגאים שבמה שאומות העולם מתגאים לפניו בו הוא נפרע מהם שכן הוא אומר בדור המבול שורו עבר ולא יגעיל תפלט פרתו ולא תשכל (איוב כא) ואומר ישלחו כצאן עויליהם וילדיהם ירקדון ישאו בתוף וכנור וישמחו וגו׳. מה נאמר שם מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו אמרו [א](לא) טפת גשמים הוא אין אנו צריכין לו אלא [ב](ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה (בראשית ב). אמר להם הקדוש ברוך הוא שוטים בטובה שהשפעתי לכם אתם מתגאים בה לפני. בה אני נפרע מכם שנאמר ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה (שם ז). רבי יוסי בן דורמסקית אומר הם נתנו עיניהם עליונה בתחתונה כדי לעשות תאותם והקב״ה פתח עליהם מעינות מלמעלה ומלמטה לאבדם שנאמר ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום וארובות השמים נפתחו. וכן אתה מוצא באנשי מגדל [ג](ובאנשי דור הפלגה) שבמה שנתגאו לפניו בו נפרע מהם שנאמר ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים וגו׳. [ד]הבה נרדה וגו׳ ויפץ ה׳ אותם משם (שם יא). וכן אתה מוצא באנשי סדום שבמה שנתגאו לפניו בו נפרע מהם שנאמר ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש מקום ספיר אבניה ועפרות זהב לו (איוב כח) ואומר לא הדריכוהו בני שחץ ולא עדה עליו שחל ואומר נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה [ה]אמרו הסדומיים אין אנו צריכין שיבא אדם אצלנו הרי מזון יוצא מאצלנו וכסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות יוצאות מאצלנו בואו ונשכח תורת רגל מארצנו. אמר להם הקב״ה שוטים שבעולם בטובה שהשפעתי לכם אתם מתגאים אתם אמרתם

נשכח

הגהות הגר״א (יא) הנזכר שייך להלן: (יב) תא לו נאה גדולה כו׳ (הנזכר לעיל אות י״א): (יג) אלו שיוצאים ממעי אמן: פ״ב (*) מיותר: (א) מה אנו צריכין לו אלא טפת כו׳: (ב) יש לנו מעינות ובורות ואד כו׳: (ג) מיותר: (ד) ובו נפרעו שנאמר הבה כו׳: (ה) וכתיב ואומר הנה זה היה עון סדום כו׳ (הכתוב למטה (עד ההרים עסים) שייך כאן):

סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ ב עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה

זה

בעל הטורים

ב׳ במסורה. ויהי לי לישועה ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה. זה שאחז״ל שמים מתוקים היו נוזלים מקרקע הים ושאבו מים בששון :

שפתי חכמים

לעתיד : ד ופירוש בתוקפי ובתושבחתי : ה פי׳ בחטף קמץ : ו ר״ל אות אמצעי מן עזי דהוא זיי״ן או אות אמצעי מתקי וכו׳ : ז ואי הוה פירוש של וזמרת וזמרתי מהו ויהי לי לישועה וכי היה לו השבח לישועה, מהרש״ל : ח ולפי התרגום א״ש דה״פ עזי וזמרת פירוש עזי ושבחי הוא יה ויהי לי

רש״י

מה שאדם בו עוד יש תוספת ולא כמדת בשר ודם שמקלסין אותו ואין בו : סוס ורכבו. שניהם קשורים זה בזה והמים מעלין אותם לרום ויורדין לעומק ואין נפרדין: רמה. השליך וכן (דניאל ג) ורמו לגו אתון נורא. ומ״א כתוב אחד אומר רמה וכתוב אחד אומר ירה מלמד שהיו עולין לרום ויורדין לתהום כמו (איוב לח) מי ירה אבן פנתה מלמעלה למטה : (ב) עזי וזמרת יה. אונקלוס תרגם תוקפי ותושבחתי. עזי כמו עזי בשורוק וזמרת כמו וזמרתי ד ואני תמה על ל׳ המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו ה במקרא אלא בג׳ מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר מקומות נקוד שורוק (ירמיה טז) ה׳ עזי ומעזי (תהלים נט) עזי אליך אזמרה. וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלאפו״ם כשהיא מתארכת באות שלישית ואין השניה (בשב״א) בחטף ו כראשונה נקודה בשורוק כגון עז עזי רוק רוקי חק חקי עול עולי אשבר עולו כל כלו ושלישית של כלו ואלו ג׳ עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תהלים נקודה בקמ״ץ חטף. ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכלם סמוך להם ויהי לי לישועה ז לכך אני אומר ליישב ל׳ המקרא שאין עזי כמו עוזי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא עזי שם דבר הוא כמו (שם קכג) היושבי בשמים (עובדיה א) שוכני בחגוי סלע (דברים לג) שוכני סנה. והו השבח עזי וזמרת יה הוא היה לי לישועה, וזמרת דבוק הוא לתבת השם כמו (שופטים ה) לעזרת ה׳ (ישעיה ס) בעברת ה׳ (קהלת ג) על דברת בני האדם. ולשון וזמרת ל׳ (ויקרא כה) לא תזמור (ישעיה כה) זמיר עריצים ל׳ כסוח וכריתה עוזו ונקמתו של אלהינו היה לנו לישועה. ואל תתמה על לשון ויהי שלא נאמר היה ח שיש לנו מקראות מדברים בלשון זה וזה דוגמתו (מ״א ו) את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב היה לו לומר עשה צלעות סביב. וכן (דה״ב ו) ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם

היה

מכלתא בשלח פרשה ב

נשכח תורת רגל מארצנו אף אני אשכח אתכם מן העולם שנאמר פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דלו מאנוש נעו (שם) ואומר ישליו אוהלים לשודדים ובטוחים למרגיזי אל (שם יב) מי גרם להם לאשר הביא אלוה בידו. וכה״א ותגבהנה ותעשנה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי (יחזקאל טז). י((וכתיב) ואומר הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולכך ויד עני ואביון לא החזיקה (שם) וכן הוא אומר לפני שחת ה׳ את סדום ואת עמורה כגן ה׳ כארץ מצרים (בראשית יג). ואחר מה כתיב ותשקין את אביהן יין בלילה הוא וכי מאין היה להם [יין] במערה אלא שזמן להם הקב״ה כענין שנאמר והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס (יואל ד). ג(אם כן זימן הקב״ה למכעיסיו קל וחומר לעושי רצונו). וכן אתה מוצא במצריים שבמה שנתגאו לפניו בו נפרע מהם שנאמר ויקח שש מאות רכב בחור וכתיב מרכבות פרעה וחילו ירה בים וגו׳. וכן בסיסרא שבמה שנתגאה לפניו בו נפרע ממנו שנאמר ויזעק סיסרא את כל רכבו תשע מאות רכב וגו׳ (שופטים ד). וכתיב מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא׳. וכן אתה מוצא בשמשון הגבור במה שנתגאה בו נפרע שנאמר ויאמר שמשון אל אביו וגו׳ אותה קח לי כי היא ישרה בעיני (שם יד). (ואומר ואביו ואמו לא ידעו כי מה׳ וגו׳) וכתיב ויאחזוהו פלשתים ח ויורידוהו עזתה.. רבי ג(יהודה) אומר תחלת קלקולו בעזה היה ולכך לא היה ענשו אלא בעזה. וכמו כן באבשלום במה שנתגאה בו נפרע ממנו שנאמר וכאבשלום לא היה איש יפה וגו׳ ובגלחו את ראשו וגו׳ (ש״ב יד) רבי ג(יהודה) אומר נזיר עולם היה ט והיה מגלח לשנים עשר חדש שנאמר (ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום וגו׳ (שם טו)). רבי (יוסי הגלילי) אומר נזיר ימים היה והיה מגלח אחת לשלשים יום (שנאמר מקץ ימים לימים וגו׳) רבי אומר כל ערב שבת היה מגלח שכן דרך

בני

הגהות הגר״א (ו) המוסגר שייך לעיל כב״ל אות ח : (ז) [והוא ג״כ מדה כמדה כי חנם באו לעזרתו והשי״ת ב״ה הביא עליו כוכבים חנם] : (ח) וגו׳ : (ט) שנאמר ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום וגו׳ והיה מגלח לי״ב חדש שנאמר ויהי מקץ ימים לימים וגו׳ ר׳ נהוראי אומר נזיר ימים הי׳ לשלשים יום ר׳ יוסי אומר כל ע״ש כו׳ :

בְּיַמָּא: ב תּוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְחִילָא יְיָ אֲמַר בְּמֵימְרֵהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִיק בֵּין אלהי

מכלתא בשלח פרשה ב

כני מלכים לגלת בכל ערב שבת מה היה בסופו ויקרא אבשלום לפני עבדי דוד ואבשלום רוכב על הפרד וגו׳ (ש״ב יח). וכן בסנחריב במה שנתגאה בו נפרע ממנו שנאמר ביד מלאכיך חרפת ה׳ וגו׳ (מ״ב יט). ואומר אני קרתי ושתיתי מים וגו׳ ואומר ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף אמרו הגדול שבהם היה ממונה על מאה ושמונים וחמשה אלף והקטן שבהם אין פחות משני אלפים שנאמר ואיך תשיב את פני פחת אחד מעבדי אדוני הקטנים וגו׳ וזה הדבר אשר דבר ה׳ אליו את מי חרפת וגו׳ וכתיב עוד היום בנוב לעמוד (ישעיה י). וכן בנבוכדנצר במה שנתגאה בו נפרע ממנו שנאמר ואתה אמרת בלבבך (שם יד). ואומר אעלה על במתי עב מהו אומר [י](אחריו) אך אל שאול תורד. [י]וכן בצור ובמלכה במה שנתגאה בו נפרע מהם שנאמר צור את אמרת אני כלילת יופי (יחזקאל כז). ובמלכה מהו אומר ותתן לבך וגו׳ וכתיב על צור הנני אליך צור ובמלכה נאמר מותי ערלים תמות (שם כח). הא למדת במה שנתגאו אומות העולם בו נפרע מהם [י](אף כן במצרים במה שנתגאו נפרע מהם) לכך נאמר] (שנאמר) כי גאה גאה: סוס ורוכבו רמה בים וכי סוס אחד הוא ורוכבו אחד הוא והלא כבר נאמר ויקח שש מאות רכב בחור אלא כשישראל עושין רצונו של מקום אויביהן אין עומדין לפניהם אלא כסוס אחד ורוכבו. כיוצא בו אתה אומר כי תצא למלחמה על אויבך וראית סוס ורכב (דברים כ) וכי סוס אחד הוא ורכב אחד הוא אלא כשישראל עושין רצונו של מקום וכו׳: סוס ורוכבו מגיד שהסוס קשור ברוכבו ורוכבו קשור בסוס עולים במרום ויורדים לתהום ואין נפרדים זה מזה. [יא](משל לאדם) שזרק ב׳ כלים לאויר ונפרדים הן מיד זה מזה אבל כאן סוס ורוכבו יחד רמה (ירה) [בים]. כתוב אחד אומר רמה בים וכתוב אחד אומר ירה בים כיצד יתקיימו שני כתובים הללו רמה שהיו עולין למרום ירה שהיו יורדים לתהום. [יב]ד״א [(רמה כיון שראו ישראל שרה של מצרים נופלת התחילו נותנים שבח לכך נאמר רמה). וכן אתה מוצא שאין הקב״ה עתיד להפרע מן המלכיות לעתיד לבא עד שיפרע משריהן תחלה שנאמר והיה ביום ההוא יפקוד ה׳ על צבא המרום וגו׳ (ישעיה כד). ואומר איך נפלת משמים הילל בן שחר (שם יד) ואח״כ נגדעת לארץ חולש על גוים. ואומר כי רותה בשמים חרבי (שם לד) ואח״כ הנה על אדום תרד: סוס ורוכבו הקב״ה מביא סוס ורוכבו ומעמידן בדין ואומר לסוס למה רצת אחר בני והוא אומר מצרי הריצני בעל כרחי שנאמר וירדפו מצרים וגו׳ ואומר למצרי למה רצת אחר בני והוא אומר הסוס הריצני על כרחי שנאמר כי בא סוס פרעה וגו׳. מה עשה המקום מרכיב את האדם על הסוס ודן אותם יחד [יג](שנאמר) סוס ורוכבו רמה בים. שאל אנטונינוס את רבינו הקדוש בשעה שאדם מת והגוף כלה הקב״ה מעמידו בדין אמר לו עד שתשאלני על הגוף שהוא טמא שאלני על הנשמה שהיא טהורה. אמר לו משל למלך ב״ו שהיה לו פרדס נאה וכו׳ (כפ׳ חלק). איסי בן [יד](שמאי) אומר נאמר כאן סוס סתום ונאמר להלן סוס מפורש שנאמר אכה כל סוס בתמהון ורוכבו בשגעון ועל בית יהודה אפקח את עיני וכל סוס העמים אכה בעורון (זכריה יב). ואומר וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה׳ וגו׳ ואומר וכן תהיה מגפת הסוס הפרד הגמל והחמור (שם יד) מה מפורש [טו](מכה בחמשים) מכות אף סתום [טו](בחמשים) מכות:

(פרשה ג) (ב) עזי וזמרת יה אין עזי אלא תורה שנאמר ה׳ עוז לעמו יתן (תהלים כט). ואומר ועוז מלך משפט אהב

הגהות הגר״א (י) אמר נ״נ אעשה לי עב קטנה כו׳ (הכתוב להלן פ״ו שייך כאן עד) קטיל בלשאצר. וכן בצור כו׳: (יא) אדם שזורק כו׳: (יב) ד״א שראו שרה של מצרים נופלת תהלה ואח״כ הל של מצרים לכך נאמר רמה וירה וכן אתה מוצא כו׳: (יג) לכך נאמר: (יד) יהודה: (טו) בהכש.

התורה והמצוה

יקום, [וכמ״ש ה׳ כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה (ישעיה מ״ב) כמ״ש בפי׳ שמה], ופה נמשך שהוציא את המצריים לבוא אל הים הראה שהוא איש מלחמה, וז״ש אשירה לה׳, כי גאה גאה, ר״ל במה שעשה תחבולה עד שהתגאה פרעה לרדוף בים סוף, וזה היה ע״י התחבולה שסוס ורוכבו של פרעה רמה בים שהלכו בדרך רע ונשא מן המים וחשבו שהוא יבשה, [וי״ל ג״כ כפי׳ הת״א שהתגאה על גיותנים, שה׳ גאה על פרעה שנאה ע״י שסוס ורוכבו רמה בים, מלשון רם ונשא]:

(ב) עזי. זה היה ע״י עוז ה׳ וזמרתו, שע״כ היה לי לישועה, כמ״ש ויושע ה׳ ביום ההוא ישראל מיד מצרים:

זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ׃ ג יְהוָה אִישׁ מלחמה

שפתי חכמים

לי לישועה מלה אחריכה היא: ט הוסיף מלת זה דל״ם אלהי אבי מלה בפני עצמו היא והיה משמעותו שאל אבין אל אחר הוא ל״ש כלום אמר זה אלי ואלהי אבי ואנוהו וארוממנהו

רש״י

היה לו לומר מלך עליהם רחבעם (במדבר יד) מבלתי יכולת ה' וגו' וישחטם היה לו לומר שחטם (שם) והאנשים אשר שלח משה וגו' וימותו משו היה לו לומר (שמות ה) ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב היה לו לומר עזב: **זה אלי**. בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים: **ואנוהו**. אונקלוס תרגם ל' נוה (ישעיה לג) נוה שאנן. (שם סה) לנוה צאן. ד״א ואנוהו לשון נוי אספר נויו ושבחו לבאי עולם כגון מה דודך מדוד דודי צח ואדום וכל הענין: **אלהי אבי**. הוא זה ט וארוממנהו. אלהי אבי לא אני תחלת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלהותו עלי מימי אבותי: (ג) **ה' איש מלחמה**. בעל מלחמה כמו (רות א) איש נעמי. וכל איש ואישך מתורגמין בעל. וכן (מלכים א ב) וחזקת והיית לאיש לגבור: **ה' שמו**. מלחמותיו לא בכלי זיין אלא בשמו הוא

מכלתא בשלח פרשה ג

אהב (שם לס). **ד״א אין עזי אלא** מלכות שנאמר ה' בעזך ישמח מלך (שם כא). ואומר ויתן עז למלכו (ש״א ב). ד״א אין עזי אלא תקפי שנאמר ה' עזי ומעוזי (ירמיה טז). ואומר ה' עזי ומגני בו בטח לבי ונעזרתי (תהלים כח). (ד״א עזי) עוזר וסומך אתה לכל באי העולם אבל לי יותר [א]עשאני אימרה ועשיתיו אימרה. עשאני אימרה דכתיב וה' האמירך היום (דברים כו). אף אני עשיתיו אימרה שנאמר את ה' האמרת היום [ב]והרי כל אומות שבעולם אומרים שבחו של הקב״ה אבל שלי נעים ונאה לפניו יותר משלהם שנא' ואלה דברי דוד האחרונים נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על משיח אלהי יעקב וגו' נעים זמירות ישראל. [ג]([ישראל] אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו). ורוח הקדש צווחת ואומר אשריך ישראל מי כמוך (שם לג). ישראל אומרים מי כה' אלהינו בכל קראנו אליו (שם ד). ורוח הקדש צווחת ואומרת ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו. ישראל אומרים כי תפארת עוזמו אתה וגו' (תהלים פט). ורוח הקדש צווחת ואומרת ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מט)): **ויהי לי לישועה** ישועה אתה לכל באי העולם אבל לי ביותר. דבר אחר ויהי לי לישועה [היה לי לא נאמר אלא ויהי לי] היה לי לשעבר **ויהיה לי לעתיד לבא: זה אלי ואנוהו** [ד]רבי אליעזר אומר (מנין) אתה אומר שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל וכל שאר הנביאים שנאמר בהם וביד הנביאים אדמה (הושע יב). וכתיב נפתחו השמים ואראה מראות אלהים (יחזקאל א). [ה](משל למלך בשר ודם שבא למדינה ועליו צפירה מקיפתו וגבורים מימינו ומשמאלו ותיילות מלפניו ומלאחריו הכל שואלין אי זהו המלך מפני שהוא בשר ודם כמותם. אבל כשנגלה הקב״ה על הים לא שאל אחד מהם לשאול אי זהו המלך אבל כשראוהו הכירוהו ופתחו כלן ואמרו זה אלי ואנוהו). רבי ישמעאל אומר וכי אפשר להנוות קונו אלא אתנאה לפניו במצות אעשה לולב נאה סוכה נאה ציצית נאה (תפלה) [תפלין] נאה. אבא שאול אומר נדמה לו מה הוא רחום וחנון אף אתה רחום וחנון [ו](ר' יוסי הגלילי אומר נייני ושבחו להקב״ה בפני כל אומות העו״ם) רבי יוסי בן דורמסקית אומר אעשה לפניו מקדש נאה ואין [ז](נאה) אלא בית המקדש שנאמר ואת נוהו השמו (תהלים עט). ואומר חזה ציון קרית מועדינו עיניך תראינה ירושלם נוה שאנן (ישעיה לג). רבי עקיבא אומר אדבר (בנבואתו [ח][בנאות] שבחו) של (הקב״ה) [מי] שאמר והיה העולם [ט](שהרי) אומות העולם

הגהות הגר״א פ״ג (א) וזמרת עשאני כו': (ב) ישראל אומרים שמע ישראל כו' הכתוב להלן עד בך אתפאר שייך כאן: (ג) המוסגר שייך לעיל כנ״ל באות ב': (ד) משל למלך בשר ודם שבא למדינה כו' (דלהלן עד) ואנוהו רא״א מכאן אתה אומר כו': (ה) המוסגר שייך לעיל באות ד': (ו) מיותר: (ז) נוה: (ח) בנאותו ושבחו של מי שאמר כו'.

התורה והמצוה

זה אלי. מלד שהוא אלי שהכרתיו במופ ובהכרה ע״י הנסים שעשה עמנו שראיתי בעיני כמראה עליו באצבע כי זה הוא, ע״כ ואנוהו, ישכן בתוכנו קדוש בנוה קדשו, ושכינתו שהיה בתוכם

אֱלָהִי וְאֶבְנֵי לֵיהּ מַקְדְּשָׁא אֱלָהָא דַאֲבָהָתַי וְאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי : ג יְיָ מָרֵי נִצְחָן קרביא

מכלתא בשלח פרשה ג

העולם שואלין את ישראל מה דודך מדוד י(שככה השבעתנו) (שה"ש ד). שכך אתם מתים לעולם עליו וכן אתם נהרגין עליו שנאמר על כן עלמות אהבוך (שם א). אהבוך על מות. וכתיב כי עליך הורגנו כל היום (תהלים מד). הרי אתם נאים הרי אתם גבורים בואו והתערבו עמנו. וישראל אומרים להם מכירים אתם אותו. נאמר לכם מקצת שבחו דודי צח ואדום. כיון ששומעין שכך שבחו אומרים לישראל נלכה עמכם שנאמר אנה הלך דודך היפה בנשים אנה פנה דודך ונבקשנו עמך. וישראל אומרים להם אין לכם חלק בו אלא דודי לי ואני לו וגו' אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים. וחכמים אומרים אלונו עד שאבוא עמו לבית מקדשו. משל למלך שהלך בנו למדינת הים ויצא אחריו ועמד עליו הלך למדינה אחרת ויצא אחריו ועמד עליו. כך ישראל כשירדו למצרים שכינה עמהם שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה (בראשית מו). עלו (עלה) שכינה עמהם שנאמר ואנכי אעלך וגו'. ירדו לים שכינה עמהם שנאמר ויסע מלאך האלהים ההולך לפני וגו'. יצאו למדבר שכינה עמהם שנאמר וה' הולך לפניהם יומם עד שהביאוהו עמם לבית מקדשו וכן הוא אומר כמעט שעברתי מהם וגו' (שה"ש ג): אלי. עמי (ינהוג) [נוהג] במדת רחמים ועם אבותי נהג במדת (רחמים) [הדין] ומנין שאין אלי אלא מדת רחמים שנאמר ט(אלי אלי למה עזבתני (תהלים כב)). ואומר אל נא רפא נא לה (במדבר יב). ואומר אל ה' ויאר לנו (תהלים קיח). אלהי אבי וארוממנהו. אני מלכה בת מלכים אהובה בת אהובים קדושה בת קדושים טהורה בת טהורים. משל לאדם שהלך לקדש אשה פעמים בוש בה פעמים בוש במשפחתה פעמים בוש בקרובותיה אבל אני איני כן אלא מלכה בת מלכים וגו': י(אלהי אבי) וארוממנהו, רבי שמעון בן אלעזר אומר כשישראל עושין רצונו של מקום אז מתגדל שמו בעולם שנאמר ויהי כשמוע כל מלכי האמורי וגו' (יהושע ה). וכן אמרה רחב לשלוחי יהושע כי שמענו את אשר הוביש ה' ואומר ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם כי ה' וגו' הוא האלהים בשמים ממעל (שם ב). ובזמן שאינן עושין רצונו כביכול שמו מתחלל בעולם שנאמר ויבא אל הגוים אשר באו [שם] ויחללו את שם קדשי. ואומר וקדשתי את שמי הגדול המחולל בגוים וגו' (יחזקאל לו). אלהי אבי וארוממנהו אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם לא על נסים שעשית עמי אומר לפניך שיר חמדה אלא על נסים שעשית עם אבותי ועמי שאתה עושה י(עמי) בכל דור ודור אלהי אבי וארוממנהו:

(פרשה ד) (ג) ה' איש מלחמה ה' שמו. ר' יהודה אומר הרי זה מקרא עשיר במקומות הרבה מגיד שנגלה עליהם בכל כלי זיין. נגלה עליהם כגבור חגור חרב שנאמר א(חגור חרבך על ירך גבור (תהלים מה)). נגלה עליהם כפרש שנאמר וירכב על כרוב ויעף וגו' (שם יח). (נראה) [נגלה] עליהם בשרין וכובע ב(כגבור) שנאמר וילבש צדקה כשרין (ישעיה נט). ונגלה עליהם בחנית שנאמר לנוגה ברק חניתך (חבקוק ג). ואומר והרק חנית וסגור וגו' (תהלים לה). נגלה עליהם בקשת ובחצים שנאמר עריה תעור קשתך (חבקוק ג). ואומר וישלח חצים (תהלים יח). נגלה עליהם בצנה ומגן שנאמר צנה וסוחרה אמתו וגו' (שם צא). ואומר החזק מגן וצנה (שם לה). גשומע אני (ולא) שהוא צריך לאחד מכל המדות האלו ת"ל ה' איש מלחמה ה' שמו בשמו הוא נלחם ואינו נלחם בא' מכל הכלים. אם כן למה הוצרך לפרט כל אחד בפני עצמו אלא שאם נצרכו לישראל עושה להם מלחמות. ואוי לאומות מה הם שומעין באזניהם

הגהות הגר"א (ט) ה' ה' אל רחום וחנון: (י) ומנין שאלהים מדה"ד שנאמר כי המשפט לאלהים הוא: (א) ה' כגבור יצא: (ב) מיותר: (ג) נגלה עליהם באבנים וקלעים שנאמר מנוגה נגדו כו' ברד וגחלי אש שומעני שהוא צריך כו':

התורה והמצוה

עד שכולם ידעו אותו ויכירו הנהגתו והשגחתו, משא"כ קודם שהוא אלהי אבי, בעת האבות השיגו בנסים נסתרים מעוטפים בדרכי הטבע, וגם אנחנו אין לנו מצד זה ידיעה ברורה ממנו רק קבלה מהאבות, ע"כ ארוממנהו, כאלו הוא רם מאתנו ומנהיג ע"י אמצעים כמלך השוכן במרום ובמקום רם ונשא שא"א לקרב אליו, אבל עתה שהוא אלי אנוהו:

(ג) ה'. בזה סיים דבריו שאמר סוס ורוכבו רמה בים, וע"כ נכנסו מצרים אל הים בזה [illegible] איש

מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ: ד מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף: ה תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת

בעל הטורים

(ד) מרכבות ד' במסורה הכא ואידך ואת מרכבות השמש שרף באש גבי יאשיהו כשביער ע"ז. מלמד שפרעה וחילו היו עובדין ע"ז שלהם בבגדיהם. ואידך גבי שבנא מרכבות כבודך שהלך להשלים עם סנחריב ולעבוד ע"ז. אבל אני לא ידעתי נפשי כתיב ע"ז אלא מרכבות עמי נדיב כדכתיב רוכב שמים בעזרך: ומבחר ב' הכא ואידך ומבחר בחוריו ירדו לטבח שלאחר שטבעו בים ירדו לטבח אבריהם בפלשים הבים:

שפתי חכמים

ומרוממתו וק"ל: י שלא תאמר מ"ם פעולה היא והוא כמו מן

רש"י

הוא נלחם כמו שאמר דוד (שמואל א יז) ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות. ד"א ה' שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם ולא כמדת מלכי אדמה כשהוא עוסק במלחמה פונה עצמו מכל עסקים ואין בו כח לעשות זו וזו: (ד) ירה בים. שדי בימא: שדי ל' ירייה. וכן הוא אומר (שמות יט) או ירה יירה. את אתרגמא אשדי ושי"ן משמשת באלו במקום התפעל: ומבחר. שם דבר י כמו מרכב משכב מקרא קדש: טבעו. (מכילתא) אין טביעה אלא במקום טיט כמו (תהלים סט) טבעתי ביון מצולה. (ירמיה לח) ויטבע ירמיהו בטיט. מלמד שנעשה הים טיט לגמול להם כמדתם ששעבדו את ישראל בחמר ובלבנים: (ה) יכסימו. כמו יכסום והיו"ד השלישית יתירה בו. ודרך מקראות בכך כמו (דברים ח) ובקרך וצאנך ירביון (תהלים לו) ירויון מדשן ביתך. והיו"ד לשונה שמשמשת ל' עתיד כך פרשהו טבע בים סוף כדי שיחזרו המים ויכסו אותן. יכסימו אין דומה לו במקרא בנקודתו ודרכו להיות בנקודתו יכסיומו במלאפו"ם (גם כאן מוכח להיות חולם

מכלתא בשלח פרשה ד

באזניהם שהרי מי שאמר והיה העולם עתיד להלחם בם. [ה]ה' איש מלחמה למה נאמר לפי שנגלה על הים כגבור עושה מלחמה שנאמר ה' איש מלחמה. נגלה בסיני כזקן מלא רחמים שנאמר [ו]ויראו את אלהי ישראל (שמות כד). וכשנגאלו מה הוא אומר וכעצם השמים לטוהר (ואומר חזה הוית עד די כרסון. ואומר נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי וגו' (דניאל ז)). שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר שתי רשויות הן אלא ה' איש מלחמה ה' שמו על הים הוא [ז]((במצרים) [ביבשה]) הוא לשעבר הוא לעתיד לבוא הוא בעולם הזה הוא לעולם הבא שנאמר ראו עתה כי אני אני הוא וגו' (דברים לב). ואומר מי פעל ועשה קורא הדורות מראש אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא (ישעיה מא). יש גבור במדינה ועליו כל כלי זיין אבל אין לו כח ולא גבורה ולא תכסיס [ב](ולא) מלחמה אבל הקב"ה אינו כן יש לו כח וגבורה ותכסיס ומלחמה שנאמר כי לה' המלחמה ונתן אותם בידינו (ש"א יז). וכתוב לדוד ברוך ה' צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה (תהלים קמד). יש גבור מלחמה וכחו עליו בן ארבעים שנה ואינו דומה לבן ששים ולא בן ששים לבן שבעים אבל כל שהוא הולך כחו מתמעט אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא אני ה' לא שניתי וגו' (מלאכי ג). יש גבור במדינה שמשקנאה וגבורה לובשתו אפילו אביו ואפי' אמו ואפילו קרובו הכל מכה בחמה והולך לו אבל הקב"ה אינו כן ה' איש מלחמה ה' שמו. ה' איש מלחמה שהוא נלחם על המצריים ה' שמו שהוא מרחם על בריותיו שנאמר ה' ה' אל רחום וחנון וגו' (שמות לד). יש גבור במדינה בשעה שהחצי יוצא מידו עוד לא יכול להחזירה אליו אבל הקב"ה אינו כן כשאין ישראל עושין רצונו כביכול גזרה יוצאה מלפניו שנאמר אם שנותי ברק חרבי וגו' (דברים לב). עשו תשובה מיד הוא מחזירה שנאמר ותאחז במשפט ידי. או שומע אני שהוא מחזירה ריקם ת"ל אשיב נקם לצרי ועל מי מחזירה על עובדי אלילים שנאמר ולמשנאי אשלם. מלך בשר ודם יוצא למלחמה ומדינות קרובות באות ושואלות צרכיהן מלפניו אומר להן זעוף הוא למלחמה הוא יוצא לכשינצח וישוב באין אתם ושואלים צרכיהן מלפניו. אבל הקב"ה אינו כן ה' איש מלחמה שהוא נלחם במצרים ה' שמו שהוא שומע צעקת כל באי העולם שנאמר שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו

מלך

הגהות הגר"א (ד) ד"א: (ה) חזי הוית עד די כרסון וגו' נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי וגו' ואומר ויראו כו' לטוהר שלא ליתן כו': (ו) בסיני:

קְדָבַיָא יְיָ שְׁמֵהּ: ד רְתִיכֵי פַרְעֹה וּמַשִׁרְיָתֵיהּ שְׁדִי בְיַמָא וּמִבְחַר גִּבָּרוֹהִי אִטַבָּעוּ בְּיַמָא דְסוּף: ה תְּהוֹמַיָא חֲפוֹ עֲלֵיהוֹן נְחָתוּ לְעוּמְקַיָא כְּאַבְנָא:

ימינך

מכלתא פרשה ד

(תהלים סד). מלך בשר ודם עומד במלחמה אינו יכול לזון ולא לספק ז(אכסניות) לכל חיילותיו והקב"ה אינו כן אלא ה' איש מלחמה שהוא נלחם במצרים ה' שמו שהוא זן ומפרנס לכל באי העולם ב(שנאמר) לגוזר ים סוף לגזרים וגו' נותן לחם לכל בשר (שם קלו). נותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו (שם קמז). וכספק ז(אכסניות) לכל באי העולם ה' שמו שהוא נותן לחם לכל בשר. ה' איש מלחמה אפשר לומר כן והלא כבר נאמר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' (ירמיה כג). וכתיב וקרא זה אל זה ואמר (ישעיה ו). וכתיב והנה ה' אלהי ישראל. וכתיב והנה [שם] כבוד (ה') אלהי ישראל וגו' (יחזקאל ח) ומה ת"ל איש מלחמה מפני חבתכם ומפני קדושתכם אקדש שמי בכם שנאמר כי אל אנכי ולא איש וגו' (הושע יא): ה' שמו בשמו הוא נלחם ואינו צריך לאחת מכל מדות אלו. וכן דוד אומר אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואני בא אליך בשם ה' צבאות (ש"א יז). וכתיב אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו (תהלים כ). וכן אסא אומר ויקרא אסא אל ה' אלהיו וגו' (דה"ב יד):

(ד) ב(מרכבות פרעה וחילו במדה שאדם מודד בה מודדין לו. הם אמרו מי ה' אשר אשמע בקולו (שמות ה). ואף אתה באותה מדה מודדת להם לכך נאמר מרכבות פרעה [וחילו ירה בים]). כתוב אחד אומר ירה וכתוב אחד אומר רמה כיצד יתקיימו ב' פסוקים הללו ירה שהן יורדין לתהום רמה שהן עולין למרום: ד"א מרכבות פרעה במדה שאדם מודד בה מודדין לו ח(הן אמרו כל הבן הילוד היאורה (שמות א). אף אתה באותה מדה מודדת להם שנאמר מרכבות פרעה [וגו']. הם אמרו ויקח שש מאות רכב בחור אף אתה ומבחר שלישיו טבעו בים סוף. הן שמו שלישים על כולו אף אתה תהומות יכסיומו) הן מררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ואף אתה עשית להם המים כטיט והיו משתקעין בה ט(לכך נאמר) טובעו בים סוף ואין טובעו אלא בטיט שנאמר טבעתי ביון מצולה (תהלים סט). וכתיב ויטבע ירמיהו בטיט (ירמיה לח). לכך נאמר י(טבעו בים סוף):

(פרשה ה) (ה-ו) א(תהומות יכסיומו וכי תהומות יש שם והלא ב(עשונית היא ומה ת"ל יכסיומו אלא שעלה תהום התחתון ותהום העליון והיו המים נלחמים בהם בכל מיני פורעניות לכך נאמר תהומות יכסיומו. ד"א) תהומות יכסיומו וכי תהומות יש שם והלא ב(עשונית) היא ומה ת"ל תהומות יכסיומו אלא שעלה תהום התחתון

הגהות הגר"א (ז) אכסניות: (ח) ויקח שש מאות רכב אף אתה באותה מדה כו' שנאמר מרכבות פרעה הן ושלישים על כלו אף אתה ומבחר שלישיו הן אמרו כל הבן הילוד וגו' אף אתה תהומות יכסיומו, הן מררו כו': (ט) שנאמר מרכבות פרעה: (י) מיותר: פיה (א) מיותר: (ב) שונית. (פי' שיש לה קרקע תחת המים):

התורה והמצוה

איש מלחמה, ר"ל שיודע הכסיסי מלחמה ותחבולותיה, אוחז הכלי זיין אשר בידו שהם נלחם איש ע"י מסובבי הטבע [שהנהגתו ע"י אמצעים יכונה בשמות אלהים שדי צבאות וכדומה] רק ה' שמו ע"י שם הויה שבו יעשה נסים גלוים ונפלאות אשר לא נבראו:

חלק ב (ד) **מרכבות**. עתה יספר איך נטבעו בים, והנה מרכבות פרעה הלכו בראש, ושלישיו וגבוריו הלכו אחריו, וידוע שבשפת הים אינו עמוק כ"כ כמו אמצע הים, ועל שפת הים גדל הסוף ולכן נקרא ים סוף, ונמצא שפרעה עמד באמצע הים ששם נקרא ים, ע"כ אמר מרכבות פרעה ירה בים, ושלישיו עמדו בשפת הים ששם נקרא ים סוף, ע"כ אמר שמבחר שלישיו טבעו בים סוף. והנה בשפת הים שם מלא רפש וטיט היון, והנופל שם נטבע בטיט היון, שע"ז יפול לשון טביעה כמו טבעתי ביון מצולה, אבל התהום שבאמצע הים אין שם טיט ואין הנופל נטבע שם, לכן אמר טבעו בים סוף, ופעל ירה בא על המשליך חץ ממקום רחוק בכח, וכן על המשליך דבר מלמעלה למטה ממקום גבוה אל מקום עמוק מאד שנופל בכח גדול ע"י כח הכובד, ולכן על מרכבות פרעה שעמדו באמצע הים ששם המקום עמוק מאד אבל אין שם טיט היון, אמר ירה בים, ועל מבחר שלישיו שהיו קרובים לשפת הים שאין המקום עמוק שם ואין שייך לשון יריה אבל שם נטבעו בטיט, אמר טבעו בים סוף: (ה) **תהומות**. כבר בארנו שהתהום שהוגבה למעלה נפל למטה ונהפוך לאבנים והם נפלו על ראשי

המצרים

בִּמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן: ו יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב: ז וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ

בעל הטורים

(ה) במצולות ג׳. ירדו במצולות. ואת רודפיהם השלכת במצולות. במחשכים במצולות. שהיו במחשכים במצולות כדכתיב ויהי החשך והענן: (ו) בכח ד׳ במסורה. הכא ואידך הריעו בכח קולך דאיתקש גאולה אחרונה לראשונה. ואידך איש חיל בכח. קול ה׳ בכח. זהו שאמרו שמדמין אותו לבריותיו: (ז) קמיך ב׳. תהרוס קמיך. שאון קמיך עולה תמיד ע״כ תהרוס קמיך: תשלח ב׳ תשלח חרונך. מגרישם השלח. מלמד כשם שלקו הם על הים כך לקו במצרים והרם מגרישם ואידך שלח תשלח את האם. תשלח רוחך יבראון. אבל ישראל עברו ביבשה בים כדכתיב תשלח קציריה עד ים מ״מ לא נכנסו לארץ כדכתיב שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך שבלה האבות מעל פניו והמיתם במדבר ולקח הבנים והכניסם לארץ מ״מ יש לכם חלק לעוה״ב

שפתי חכמים

תן מוכתר: ב ולא תפרש לשון עתיד וכן פירש על תהרוס: רל״ה

רש״י

הולם כמ״ש): כמו אבן. ובמקום אחר צללו כעופרת ובמקום אחר יאכלמו כקש. הרשעים כקש הולכים ומטורפין עולין ויורדין. בינונים כאבן. והכשרים כעופרת שנחו מיד: (ו) ימינך ימינך. שני פעמים כשישראל עושין רצונו של מקום השמאל נעשית ימין: ימינך ה׳ נאדרי בכח. להציל את ישראל וימינך השנית תרעץ אויב. ול״נ אותה ימין עצמה תרעץ אויב מה שאי אפשר לאדם לעשות שתי מלאכות ביד אחת. ופשוטו של מקרא ימינך הנאדרת בכח מה מלאכתה ימינך היא תרעץ אויב. וכמה מקראות דוגמתו (תהלים צב) כי הנה אויביך ה׳ כי הנה אויביך יאבדו. (שם צד) עד מתי רשעים ה׳ עד מתי רשעים יעלזו. (שם צג) נשאו נהרות ה׳ נשאו נהרות קולם. (שם קטו) לא לנו ה׳ לא לנו. (הושע ב) אענה נאום ה׳ אענה את השמים. (שופטים ה) אנכי לה׳ אנכי אשירה. (תהלים קכד) לולי ה׳ וכו׳ לולי ה׳ שהיה לנו בקום עלינו אדם. (שופטים ה) עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר. (ישעיה כו) תרמסנה רגל רגלי עני. (תהלים קלו) ונתן ארצם לנחלה נחלה לישראל עבדו: נאדרי. היו״ד יתירה כמו רבתי עם שרתי במדינות גנובתי יום: תרעץ אויב. תמיד היא רועצת ומשברת האויב ב ודומה לו וירעצו וירוצצו את בני ישראל בשופטים (סי׳ י). ד״א ימינך הנאדרת בכח היא משברת ומלקה אויב: (ז) וברוב גאונך. זאת היד בלבד רועצת האויב כשהוא מרימה ברוב גאונו אז יהרוס קמיו והם ברוב גאונו לבד אויביו נהרסים ק״ו כשתלה בם חרון אף יאכלמו: תהרס. תמיד אתה הורס קמיך הקמים עליך ומי הם הקמים כנגדו אלו הקמים על ישראל וכן הוא אומר (תהלים פג) כי הנה אויביך יהמיון ומה היא ההמיה על עמך יערימו סוד ועל זה

מכלתא בשלה פרשה ה

התחתון להתהום העליון והיו המים נלחמים בהם בכל מיני פורעניות לכך נאמר תהומות יכסיומו וחפה עליהם הרקיע והקדיר עליהם הכוכבים שנאמר כל מאורי אור וגו׳ (יחזקאל לב). ולמה ונתתי חשך על ארצך וכתיב כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם [א](ולמה) חשך השמש וגו׳ (ישעיה יג) וכתיב ובהתפנהם חשך היום וגו׳ (יחזקאל לג). מפני מה הוא ענן יכסנה. וכתיב ופקדתי על תבל רעה (ישעיה יג). יונה ירד לתהום אחד שנאמר תהום יסובבני וגו׳ (יונה ב). הם ירדו לשני תהומות שנאמר תהומות יכסיומו. יונה ירד למצולה אחת והם ירדו לשתים שנאמר במצולות ואין מצולות אלא מים (עד ים) [עזים] שנאמר ותשליכני מצולה בלבב ימים (שם). וכתיב ואת רודפיהם השלכת במצולות כמו אבן במים עזים: ירדו במצולות וכי מצולות יש שם והלא [ב](עשונית) היתה מה ת״ל ירדו במצולות מלמד (שנפרש) [שנפרץ] הים הגדול (לתוהו) [לתוכו] והיו המים נלחמים בהם בכל מיני פורעניות לכך נאמר ירדו במצולות: כמו אבן במדה שאדם מודד בה מודדין לו הן אמרו וראיתן על האבנים אף אתה עשית להם המים כאבנים והיו המים מכין אותם על מקום האבנים לכך נאמר כמו אבן. ד״א כמו אבן היא היתה מכה בינונית. הרשעים שבהן היו מטורפין כקש הבינוניים כאבן הפקחים כעופרת. ד״א כמו אבן על שהקשו לבם כאבן [ג](אבל אתה טובך וחסדך הרבים ורחמיך עלינו וימינך פשוטה לכל באי העולם שנאמר ימינך ה׳ ימינך שני פעמים) כי ימינך וזרועך ואור פניך (תהלים מד). וכתיב בי נשבעתי יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב [וגו׳] (ישעיה מה): נאדרי בכח נאה אתה ואדיר בכח שנתת ארכה לדור המבול לעשות תשובה ולא עשו תשובה. ואומר לא ידון רוחי באדם[ד] (בראשית ו). ולא גמרת להם כליה עד שהשלימו רשעם

הגהות הגר״א (ג) ימינך ה׳ ימינך ב׳ פעמים אתה שטובך וחסדך כו׳ עלינו וימינך אתה פשוטה לכל עולם. כי ימינך כו׳: (ד) גו׳:

ו יְמִינָךְ יְיָ אַדִירָא בְּחֵילָא יְמִינָךְ יְיָ תְּבָרַת סַנְאָה: ז וּבִסְגֵי תוּקְפָךְ תְּבָרְתִּנּוּן לְדִקְמוּ

מכלתא בשלה פרשה ה

רשעם לפניך. וכן אתה מוצא באנשי המגדל שהארכת להם לעשות תשובה ולא עשו שנאמר ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה וגו' (שם יא). ואין עתה אלא תשובה שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך דורש וגו' (דברים י). ולא נגמרת עליהם כליה עד שהשלימו לפניך (רשעים) [רשעם]. וכן את מוצא באנשי סדום שהארכת להם לעשות תשובה ולא עשו שנאמר ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה [וגו'] ארדה נא ואראה (בראשית יח) ואומר וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש וגו' אם עשו תשובה הרי מטר ואם לאו גפרית ואש נאמר כאן מטר ונאמר להלן מטר מה להלן מטר אף כאן מטר. ואי מה כאן גפרית ואש אף להלן גפרית ואש ת"ל מאת ה' מן השמים) ולא נגמרת עליהן עד שהשלימו רשעם [וכן] עשר מכות הבאת על המצרים במצרים ולא נגמרת עליהן כליה עד שהשלימו רשעם. ד"א ימינך ה' [ה](נאדרי בכח) כשישראל עושין רצונו של מקום הן עושין שמאל ימין שנאמר ימינך ה' ימינך ה' שני פעמים. וכשאין ישראל עושין רצונו כביכול הן עושין ימין שמאל שנאמר השיב אחור ימינו (איכה ב). כשישראל עושין רצונו אין שינה לפניו שנא' הנה לא ינום ולא יישן (תהלים קכא). וכשאין עושין רצונו כביכול שינה לפניו שנאמר ויקץ כישן ה' כגבור מתרונן מיין (שם עח). וכשישראל עושין רצונו אין חמה לפניו שנאמר חמה אין לי (ישעיה כז). וכשאין עושין רצונו חמה לפניו שנאמר וחרה אפי בכם וגו' (יחזקאל ח). כשישראל עושין רצונו הוא נלחם להם שנאמר ה' ילחם לכם וכשאין עושין רצונו הוא נלחם בם שנאמר ויהפך להם לאויב הוא נלחם בם (ישעיה סג). ולא עוד אלא שעושין [א](רצון) רחמן אכזרי שנאמר היה ה' כאויב וגו' (איכה ב). הרעץ (כאויב) [אויב] רעצת אויב אינו אומר אלא תרעץ אויב לעתיד לבא שנאמר בזעם תצעד ארץ באף תדוש גוים (חבקוק ג). תרעץ אויב זה פרעה שנא' אמר אויב וגו'. ד"א זה עשו שנא' יען אמר האויב עליהם האח וגו' (יחזקאל לו):

(פרשה ו) (ז) וברוב גאונך תהרוס קמיך הרבית להתגאות נגד מי שקם נגדך ומי הם שקמו נגדך הם שקמו נגד בניך. תהרוס קמיך תהרוס קמינו אין כתיב כאן אלא תהרוס קמיך מגיד שכל מי שקם כנגד ישראל כאלו קם כנגד הקב"ה. וכן הוא אומר אל תשכח קול צורריך שאון קמיך עולה תמיד (תהלים עד). כי הנה אויביך יהמיון (שם פג). מפני מה על עמך יערימו סוד וגו'. הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט (שם קלט). מפני מה תכלית שנאה שנאתים וגו' וכה"א והנוגע בהם כנוגע בבבת עינו (זכריה ב). רבי יהודה אומר בבבת עין אינו אומר אלא בבבת עינו כתיב כביכול כלפי מעלה [א](אלא שכנה) הכתוב. כיוצא בו ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו (מלאכי א). [א](אלא שכינה) הכתוב. כיוצא בו בעון אשר ידע כי מקללים להם וגו' (ש"א ג) [א](אלא שכנה) הכתוב. כיוצא בו למה שמתני למפגע לך ואהיה עלי למשא (איוב ז) כינה הכתוב. כיוצא בו הלא אתה מקדם ה' אלהי קדושי לא נמות (חבקוק א) כנה הכתוב. כיוצא בו ההימיר גוי אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו (ירמיה ב) כנה הכתוב. כיוצא בו וימירו את כבודם בתבנית שור (תהלים קו) כנה הכתוב. ואל אראה ברעתי (במדבר יא) כנה

הגהות הגר"א (כ) ימינך ב' פעמים: פיו (א) כינה:

התורה והמצוה

במצרים ושברו ראשי תנינים ועל כן לא יכלו להמלט ע"י שיטתם ע"פ המים הגם שהסוסים קלי התנועה כי נפלו תחת האבנים, וז"ש התהומות שהוא קרקע הים שנפלו עליהם יכסיומו, ועי"כ ירדו במצולות כמו אבן שאינו יכול לשוט על פני המים. וגם יל"פ שמוסב על ההמונים שהשתוממו ירדו במצולת כאבנים ושברו את ראשיהם:

(ו) ימינך. הנה החלק הזה כמ"ש כי ימין ה' רוממה לפעמים היא נאדרי בכח, הכח הנאין הכח הפנימי טרם יתגלה לעשות פעולה, ואז ה' יצייר בעת שהוא הכח הפיס וכונת כעסו שהוא הגבורה הפנימית כמ"ש טוב ארך אפים מגבור, שזה מראה כחו לכבוש מדותיו כמ"ש ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר ה' ארך אפים, וימינך הזאת עצמה תרעץ אויב שאחר שממתין לו עד שנתמלא סאתו ישבר ואין מרפא:

(ז) וברוב גאונך תהרוס קמיך. הקמים הם הקמים למלחמה, והמחנה הערוכה בקשר אמיץ למלחמה סביב כבנין שהאבנים מתלכדים ומחוברים, ואם תתפרד המחנה בשיגפו ויתחילו לנוס, יומשל שנהרס הבנין, וז"ש תהרוס קמיך, וזה היה בעת שאמר מצרים אנוסה מפני ישראל אז נהרס בנין הכח והקשרים

יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ׃ ח וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים

בעל הטורים

כדכתיב שלח חרנך יאכלמו: (ח) וברוח ד' במסורה. הכא ואידך וברוח שפתיו ימית רשע. וברוח בער. שברוחו ממית

רש"י

זה קורא אותם אויביו של מקום: (ח) וברוח אפיך. היוצא מפני נחירים של אף דבר הכתוב כביכול בשכינה דוגמת מלך בשר ודם כדי לשמוע אזן הבריות כפי ההוה שיוכלו להבין דבר. כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו וכן (תהלים יח) עלה עשן באפו וכן (איוב ד) ומרוח אפו יכלו והוא שאמר (ישעיה מח) למען שמי אאריך אפי כשזעפו נח נשימתו ארוכה וכשהוא כועס נשימתו קצרה (שם) ותהלתי אחטם לך ולמען תהלתי אשים חטם באפי לסתום נחירי בפני האף והרוח שלא יצאו, לך בשבילך, אחטם כמו נאקה בחוטם ב במסכת שבת (דף נא) כך נראה בעיני. וכל חרון אף שבמקרא אני אומר כן חרה אף כמו (איוב ל) ועצמי חרה מני חורב ל' שרפה ומוקד שהנחירים מתחממים ונחרים בעת הקצף והרון מגזרת חרה ם כמו לצון מגזרת ליץ וכן חמה ל' חמימות על כן הוא אומר (אסתר א) וחמתו בערה בו ובשוך החמה אומר נתקררה דעתו: נערמו מים. אונקלוס תרגם ל' ערימות ולשון נערמו המקרא כמו (שיר ז) ערמת חטים ונצבו כמו נד יוכיח: נערמו מים. מתוך רוח שיצא מאפך יבשו המים והם נעשו כמין גלים וכריות של ערימה שהם גבוהים: כמו נד. כתרגומו כשור כחומה. נד לשון צבור וכנוס כמו (ישעיה יז) נד קציר ביום נחלה (תהלים לג) כונס כנד לא כתב כונס כנאד אלא כנד ואלו היה כנד כמו כנאד היה לו לכתוב מכניס כבנאד מי הים אלא כונס ל' אוסף וצובר הוא וכן (יהושע ג) קמו נד אחד ויעמדו נד אחד ואין לשון קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות וצבורים ולא מצינו נאד נקוד אלא במלאפו"ם חול"ם

שפתי חכמים

ל הוא לומר שלא תטעה דכשזעפו נחה וכו': מ פי' מה כמו שמפרש והולך לסתום נחירי בפני וכו': נ פירש כשרוך נוקבים חוטמה ומשימין טבעת לתוכה ותולין רצועה בתוכה ומנהיגים אותה בו וכן נראה מפירש"י שם: ם ר"ל מביא ראיה מפסוק דחרה ל' שרפה הוא ע"כ חרון נמי לשון

מכלתא בשלח פרשה ו

כנה הכתוב. כיוצא בו אין לנו חלק בדוד איש לאהליו ישראל (מ"א יב) כנה הכתוב. והנם שולחים הזמורה אל אפם (יחזקאל ח) כנה הכתוב. בצאתו מרחם אמו (במדבר יב). מרחם אמנו היה לו לומר כנה הכתוב. אף כאן אתה אומר הנוגע בו כנוגע בבבת עינו כביכול כלפי מעלה הכתוב מדבר אלא שכנה הכתוב. וכל מי שעוזר את ישראל כאלו עוזר להקב"ה שנאמר אורו מרוז אמר מלאך ה' אורו ארור יושביה כי לא באו לעזרת ה' לעזרת ה' בגבורים (שופטים ה). [ג](הרבית להתגאות כנגד מי שקם כנגדך מי שקם כנגד בניך הוא קם כנגדך. ומה טיבן את כדרלעומר ותדעל מלך גוים וגו' (בראשית יד). ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם. מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו (ישעיה מא). מהו אומר ירדפם יעבור שלום וגו' וכה"א נאם ה' לאדוני שב לימיני וגו' מטה עוזך ישלח ה' מציון וגו' עמך נדבות ביום חילך וגו' נשבע ה' ולא ינחם (תהלים קי). מהו אומר ה' על ימינך וגו'. הרבית להתגאות כנגד פרעה וחילו שנאמר ויקח שש מאות רכב בחור וגו' מהו אומר מרכבות פרעה וחילו ירה בים וגו' [ג]סיסרא וכל רכבו שנאמר ויזעק סיסרא את כל רכבו וגו' (שופטים ד). מהו אומר מן שמים נלחמו. סנחריב וכל אגפיו שנאמר ביד עבדיך וגו' (ישעיה לז) מהו אומר וישלח ה' מלאך ויך כל גבור חיל נבוכדנצר וכל המונו שנאמר ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה (שם יד). [ד](אמר נבוכדנצר אעשה לי עב קטנה ואדור בתוכה שנאמר אעלה על במתי עב וגו'. אמר הקב"ה אתה רצית לפרוש עצמך מבני אדם סוף בני אדם נפרשין מכך שנאמר (דניאל ד) לקצת ירחין תרי עשר וגו' ענה מלכא ואמר וגו' עוד מלתא בפום מלכא וגו' בה שעתא מלתא ספת על נבוכדנצר. כולא מטא על נבוכדנצר מלכא מה הוא אומר כולא מטא לקצת ירחין תרי עשר: בלשאצר מלכא עבד לחם רב [וגו'] בלשאצר אמר בטעם חמרא [וגו'] באדין היתיו מאני דהבא וגו' אשתיו חמרא [וגו'] בה שעתא נפקה אצבען [וגו'] אדין מלכא זיוהי שנוהי (שם ה). ועליו הוא אומר הוי משקה רעהו מספח חמתך ואף שכר (חבקוק ב) ואומר (שם) שבעת קלון מכבוד. ביה בליליא קטיל בלשאצר): הרסת קמיך אין כתיב כאן אלא תהרוס קמיך לעתיד לבא שנאמר אלהים הרס שנימו בפימו (תהלים נח) מפני

הגהות הגר"א (ג) מן הרבית להתגאות כו' עד גם כנגדך מיותר (כ"ה בהע"א): (ג) וכן: (ד) המוסגר שייך לעיל פ"ב כמש"ש אות י ג

לְדְקָמוּ עַל עַמָּךְ שַׁלַּחְתָּ רוּגְזָךְ שֵׁיצִנּוּן כְּנוּרָא לְקַשָּׁא׃ ח וּבְמֵימַר פּוּמָךְ חַכִּימוּ

מיא

מכלתא בשלח פרשה ו

מפני מה כי לא יבינו אל פעולות ה' ואל מעשה ידיו יהרסם ולא יבנם (שם כח) יהרסם בעולם הזה ולא יבנם לעולם הבא. שלחת חרונך אין כתיב כאן אלא תשלח חרונך לעתיד לבא. שפוך עליהם זעמך וגו' (שם סט). שפוך חמתך על הגוים מפני מה כי אכלו את יעקב. אכלמו כקש אין כתיב כאן אלא יאכלמו כקש אלו לעתיד לבא שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה וגו' (עובדיה א). ואומר ביום ההוא אשית את אלופי יהודה ככיור אש וכעצים וכלפיד אש וגו' (זכריה יב). כל העצים כשהן דולקין אין קולן נשמע אבל הקש כשהוא דולק קולו נשמע כך היה קולן של מצרים הולך מפני הפורענות. כל העצים כשהן דולקין יש בהן ממש אבל הקש כשהוא דולק אין בו ממש ה)או שומע אני שהיה בהם ממש ת"ל יאכלמו כקש מה הקש כשהוא דולק אין בו ממש כך המצריים כשהיו דולקין לא היה בהן ממש מפני פורענות). וה' אמר יחדו ישכבו בל יקומו דעכו כפשתה כבו (ישעיה מג) ו)ללמדך שלא היתה מלכות ירודה משל מצרים אלא שנטלה שררה לשעה בשביל כבודן של ישראל. וכשהוא מושל את המלכיות אינו מושל אותם אלא בארזים שנאמר הנה אשור ארז בלבנון (יחזקאל לא). ואומר ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם אשר כגובה ארזים גבהו (עמוס ב). ואומר אילנא די חזית וגו' (דניאל ד)). וכשהוא מושל את המצרים אינו מושלן אלא בקש שנאמר יאכלמו כקש. וכשהוא מושל את המלכיות אינו מושלן אלא בכסף וזהב שנאמר צלמא ראשיה די דהב טב (שם ב). וכשהוא מושל את המצרים אינו מושלן אלא בעופרת שנאמר צללו כעופרת וכשהוא מושל את המלכיות אינו מושלן אלא בחיות שנאמר וד' חיון רברבן (שם ז). וכשהוא מושל את המצרים אינו מושלן אלא בשועלים שנאמר אחזו לנו שועלים ז(שה"ש ב). שאל אנטונינוס את רבינו הקדוש אני מבקש לילך לאלכסנדריא שמא יעמוד מלך וינצחני. אמר לו איני יודע מכל מקום כתוב לנו שאין ארץ מצרים יכולה להעמיד לא מלך ולא שר שנאמר מן הממלכות תהיה שפלה ולא תתנשא עוד על הגוים והמעטתים לבלתי רדות בגוים (יחזקאל כט):

(ח) וברוח אפיך ח) במדה שמדדו בה מדדת להם הם אמרו הבה נתחכמה לו אף אתה נתת ערמה למים והיו המים נלחמים בהם בכל מיני פורעניות (לכך נאמר וברוח אפיך. ד"א וברוח אפיך ט) עשאן כמין ערימות נצבו כמו נד (שם מה) נד צרור אינו לא מוציא ולא מכנים כך היתה נפשם של מצרים צרורה בהם ולא מוציאן ולא מכניסין וישראל ט) אוכלין ושותין ושכחים יצאו להם מים מתוקין מתוך מלוחים שנא' ויוציא נוזלים מסלע (תהלים פח) ואין נוזלים אלא מים חיים שנאמר מעין גנים באר מים חיים וגו' (שה"ש ד). ואומר שתה מים מבורך ונוזלים י)מתוך בארך (משלי ה). י)(ד"א כמו נד צרור עומד אינו לא מוציא ולא מכנים כך היתה נפשם של מצרים צרורה בהם ולא מוציאין ולא מכניסין) (מעולפים מריח הים שנאמר ירתיח כסיר מצולה וגו' (איוב מא). וישראל נעשה להם הים מיני בשמים שנאמר (שם) ים ישים כמרקחה. עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו (שה"ש ד)). קפאו תהומות בלב

הגהות הגר"א (ה) מיותר: (ו) המוסגר שייך להלן באות ז': (ז) כאן שייך מש"ל באות ו' עד די חזית שאל כו': (ח) נערמו: (ט) מעולפים כו' דלהלן עד יזלו בשמיו שייך כאן: (י) מתוך בארך. קפאו תהומות עשאן כמין קיפה (והמוסגר מעולפים עד בשמיו שייך לעיל כמש"ל באות ט'):

התורה והמצוה

וקפורס, ובזה שלא כבר נשלו ולא קמו להלחם עם ב"י, אבל באשר אז נתעורר עליהם חרון אף ה' על כל הרעות אשר עשו לישראל שהשליכו את בניהם ליאור וכדומה, שעז"א תשלח חרונך, וע"כ לא היה די בהיותם רק לבד רק תאכלמו כקש, היה החרון כאש ומצריים כקש, ודלקה בם אש חרון ה' ואכלום:

חלק ג (ח) וברוח אפיך. עתה יודיע בפרטות התחבולה שעשה ה' שיכנסו מצרים לתוך הים, כי הלא היה ראוי שיחרדו מפחד ה' בראותו שבוקע מים לפני עמו, אמר וברוח אפיך נערמו מים, שע"י הרוח שנשב בחוזק נעשו המים כערמות, ונצבו כמו נד שהוא החומה שעמדה משני הצדדים, והם היו המצריים רואים את החומה של מים שמשני הצדדים, היו יודעים שבכאן הוא מקום הים, וכן אם לא היו התהומות עולים מן המצולה אל פני הים לעמוד שם כארץ מישור של יבשה, היו מרגישים שיורדים לעומק מצולה מקום שהיה שם הים, והיה התחבולה שהמים שנערמו ושנצבו כמו נד והחומה משני הצדדים נוזלים ונמסים, שתיכף כשעברו ישראל משם אלו המים ונמכו ולא היו שם הנד והחומה,

והתהומות

נֹזְלִ֑ים קָֽפְא֥וּ תְהֹמֹ֖ת בְּלֶב־יָֽם׃ ט אָמַ֥ר אוֹיֵ֛ב אֶרְדֹּ֥ף אַשִּׂ֖יג אֲחַלֵּ֣ק שָׁלָ֑ל תִּמְלָאֵ֣מוֹ נַפְשִׁ֔י אָרִ֣יק חַרְבִּ֔י תּוֹרִישֵׁ֖מוֹ יָדִֽי׃ י נָשַׁ֥פְתָּ בְרֽוּחֲךָ֖ כִּסָּ֣מוֹ יָ֑ם צָֽלְלוּ֙ כַּֽעוֹפֶ֔רֶת בְּמַ֖יִם אַדִּירִֽים׃

מי

בעל הטורים

הרשעים ומכירם. והיינו וכרוח היו כל לכאס שהיו הוא מבער כרוח והיו כולא כרוח: בלב ים ג'. דין ואידך דרך אניה בלב ים [ואידך והיית כשוכב בלב ים] פי' ישראל הלכו ביה כדרך ישרה וכלולה כדרך האניה בלב ים כדכתיב דרך לעבור גאולים אבל מצרים הלכו מטורפים בלא דרך והיו כשוכב בלב ים: (י) צללו ג'. הכא ואידך לקול צללו שפתי. ויהי כאשר צללו שערי ירושלים. לומר שהביא על מצרים קולות וחרב קולות דכתיב לקול צללו וחרב מה צללו דהתם דכתיב אם בבנה יד אבלת בהם אף הכא

שפתי חכמים

לשון שרפה הוא דהתון מגורש הרש: ע דגבי רצון שייך לומר לשון מלא כמו למלאות רצון אביך שבשמים וכמו למלאות רצון חבירו: פ ר"ל דחד תיבה הוא והוא כמו שתי תיבות: צ עיין לעיל בפ' לך לך גבי וירק את חניכיו וגו': ולכן

רש"י

(חול"ס) כמו (תהלים מ) שימה דממעי בגלדך. (שופטים ד) את גלד החלב: קפאו. כמו (איוב י) וכגבינה תקפיאני שהוקשו ונעשו כאבנים והמים זורקים את המצרים על האבן בכח ונלחמים בם בכל מיני קושי: בלב ים. בחוזק הים ודרך המקראות לדבר כן. (דברים ד) עד לב השמים. (שמואל ב יח) בלב האלה. ל' עקרו ותקפו של דבר: (ט) אמר אויב. לעמו כשפתם בדברים ארדוף ואשיגם ואחלק שלל עם שרי ועבדי: תמלאמו. תמלא מהם: נפשי. רוחי ורצוני ע ואל תתמה על תיבה המדברת בשתים. תמלאמו תמלא פ מהם. יש הרבה בלשון הזה (שופטים א) כי ארץ הנגב נתתני כמו נתת לי. (בראשית לז) ולא יכלו דברו לשלום כמו דבר עמו. (ירמיה י) בני יצאוני כמו יצאו ממני. (איוב לא) מספר צעדי אגידנו כמו אגיד לו. אף כאן תמלאמו נפשי מהם: אריק חרבי. אשלוף. ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק נופל בו לשון הרקה כמו (בראשית מב) מריקים שקיהם. (ירמיה מח) וכליו יריקו. ואל תאמר אין ל' ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל הכלי שיצא ממנו אבל לא על החרב ועל היין ולדחוק ולפרש אריק חרבי כלשון (בראשית יד) וירק את חניכיו אזדיין בחרבי צ מצינו הל' מוסב אף על היוצא (ש"ה א) שמן תורק (ירמיה מח) ולא הורק מכלי אל כלי. לא הורק הכלי אין כתיב כאן אלא לא הורק היין מכלי אל כלי מצינו הלשון מוסב על היין. וכן (יחזקאל כח) והריקו חרבותם על יפי חכמתך דהירם: תורישמו. לשון רישות ודלות כמו (שמואל א ב) מוריש ומעשיר: (י) נשפת. לשון הפחה וכן (ישעיה מ) וגם נשף בהם: צללו. שקעו עמקו לשון מצולה. כעופרת אבר

מכלתא בשלה פרשה ז

(בלב ים וגו') עשאן כמין קופה. בלב ים היאך לבו של אדם נתון משני חלקים ילמעלן כך קפא (עליהם) הים משני חלקיו ולמעלה. הים אין לו לב וניתן לו לב. האלה לא היה לה לב וניתן לה לב שנאמר עודנו חי בלב האלה (ש"ב יח). השמים לא היה להם לב וניתן להם לב שנאמר וההר בוער באש עד לב השמים (דברים ד). יבא הים שאין לו לב וניתן לו לב ויפרע מן המצרים שהיה להם לב [יא](ושעבדו) את ישראל בכל מיני פורעניות שנאמר ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך (שמות א). תבא האלה שאין לה לב וניתן לה לב ותפרע מאבשלום שהיה לו לב וגנב שלש גנבות לב אביו ולב בית דין ולב ישראל שנאמר ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל (ש"ב טו). יבואו השמים שאין להם לב וניתן להם לב ויורידו המן כטל לישראל שיש להם לב וקבלו התורה ועבדו השם בכל לבבם ובכל נפשם שנאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך וגו' (דברים יא). ולא שמים בלבד שמחו בגאולת ישראל אלא ההרים וכל גבעות עץ פרי וכל ארזים שנאמר רנו שמים כי עשה ה' הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה יער וכל עץ בו כי גאל ה' יעקב וגו' (ישעיה מד). ואומר רנו שמים וגילי ארץ פצחו הרים רנה כי נחם ה' עמו (גאל ירושלים) [ועניו ירחם] (שם מט):

(פרשה ז) (ט-י) אמר אויב זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיוצא בו בשנת מות המלך עזיהו וגו' (שם ו) זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיוצא בו בן אדם עמוד על רגליך (יחזקאל ב). ויש אומרים בן אדם חוד חידה (שם יז) זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן לפי שאין מוקדם

הגהות הגר"א (יא) לשעבד:

יַּמָּא קְמוּ כְשׁוּר אֲזִלַיָּא קְפוּ תְהוֹמֵי בְּלִבָּא דְיַמָּא : ט דַּהֲוָה אֲמַר סַנְאָה אֶרְדּוֹף אַדְבֵּיק אֲפַלֵּג בִּזְתָא תִּשְׂבַּע מִנְּהוֹן נַפְשִׁי אֶשְׁלוֹף חַרְבִּי תְּשֵׁיצֵנּוּן יְדִי : י אֲמַרְתְּ בְּמֵימְרָךְ חֲפָא עֲלֵיהוֹן יַמָּא אִשְׁתְּקָעוּ כַּאֲבָרָא בְּמַיִן תַּקִּיפִין :
לית

מכלתא בשלח פרשה ז

מוקדם ומאוחר בתורה. כיוצא בו הלוך וקראת באזני ירושלים וגו' (ירמיה ב) זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיוצא בו גפן בוקק ישראל (הושע י) זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה. כיוצא בו אני קהלת הייתי מלך וגו' בירושלים (קהלת א) זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה: אמר אויב. וכי מאין ידעו ישראל מה חשב עליהם פרעה במצרים אלא רוח הקדש שרתה עליהם והיו יודעין מה פרעה חשב עליהם במצרים [א](וכשראה פרעה [שיצאו ישראל]) אמר לא דיינו לרדוף אחרי ישראל אלא בשביל כסף וזהב שלקחו כדאי הוא כיון שראו מקצת העם [ב](שאבדו) ממונם מעט אמרו [ג](נרדפם) כשראה פרעה אמר כלנו שוין בבזה שנאמר אחלק שלל ולא עוד אלא שאני פותח אוצרות כסף וזהב [ד](ומחלק להם) אבנים טובות ומרגליות. אמר אויב ולא ידע מה אמר לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון (משלי טז). נרדוף נשיג נחלק אין כתיב כאן אלא ארדוף אשיג אחלק [ה](ארדוף (מושג) מורדף אני להם מותפש אני להם מוחלק הוא [להם] שללו וממונו להם). תמלאם אינו אומר אלא תמלאמו ממלאים הם [ו](נפשם ממנו). תורישם ידי אינו אומר אלא תורישמו מוריש אני עשרי וכבודי להם. [ד"א] לשעבר הייתם בוזים בהם והייתי תובע (בידכם) [מידכם] בנימוסי מלכות אבל כאן תורישמו ידי. לשעבר הייתם הורגים בהם והייתי תובע בנמוס מלכות [ז]([אבל כאן אריק חרבי]) ויש אומרים אתן חרבי אינו אומר אלא אריק חרבי אמר לבעול זבוריהם כענין שנאמר ונתתי חרבותם על יפי חכמתך (יחזקאל כח). אינו אומר אלא והריקו חרבותם ולפי שגבה לבו השפילו הקב"ה ובזוהו כל האומות. שלש כתות נעשו מצרים על הים אחת אומרת נטול ממונם ולא נהרגם ואחת אומרת נהרגם ולא נטול ממונם ואחת אומרת נהרגם וניטול ממונם. זו שאומרת נטול ממונם ולא נהרגם אחלק שלל. זו שאומרת נהרגם ולא נטול ממונם תמלאמו נפשי. זו שאומרת נהרגם ונטול ממונם תורישמו ידי. [ח](חמשה) דברים היה פרעה מנאץ בתוך ארץ מצרים אמר אויב ארדוף. אשיג. אחלק שלל. תמלאמו נפשי. אריק חרבי. תורישמו ידי. וכנגדן [ח]((שלת חמשה) [של החמשה]) דברים השיבתו רוח הקדש ואומר נשפת ברוחך כסמו ים צללו כעופרת במים אדירים ימינך ה' תרעץ אויב וברוב גאונך תהרוס קמיך תשלח חרונך יאכלמו כקש. נטית ימינך. משל ללסטים שהיה עומד ומנאץ אחר פלטרין של מלך אומר אם אמצא בן המלך אני תופשו והורגו וצולבו וממיתו מיתה חמורה כך פרעה עמד ונאץ בארץ מצרים ארדוף אשיג אחלק שלל ורוח הקדש מלעגת עליו ואומר נשפת ברוחך כסמו ים ואומר נטית ימינך וכן הוא אומר (תהלים ב) למה רגשו גוים [ט](ואומר) יושב בשמים ישחק ואומר

הגהות הגר"א פ"ז (א) מיותר : (ב) שאבדת : (ג) לא נרדפם : (ד) ואחלק לכם : (ה) ע' ט"ס : (ו) מנפשם : (ז) ועכשיו אריק חרבי : (ח) ששה : (ט) וגו' :

התורה והמצוה

והתהומות קפאו וגשו למעלה בלב ים ועמדו כהרן מיסוד וכאי על ההס, עד שלא עלה על לב המצריים שבמקום זה היה פה ים, ובת"א נערמו מיס הכימו מיא, מענין ערמה, כאלו המים עשו ערמה מה שהלבים כמו כד היו עוזלים ונמסו, ובערמה זו חשבו המצריים שהוא יבשה והרן מיסוד :

(ט) אמר אויב. ועי"י התבולה זו שנדמה למצריים שהוא מקום יבשה אמר אויב ארדוף וגם אשית וגם אחלק שלל. גדר שם שלל הוא הרכוש הנשאר מן הנופלים במלחמה, ר"ל שהגם שכלי זהב וכלי כסף שנמצאו ביד ישראל הם שאולים ממצרים, לא אמר נהשיבם לבעליהם שכבר התיאשו מהם, ושחבו השלל שיתחלק בין אנשי הצבא, ואחר אמר תמלאמו נפשי, שגם נפשי והאוותי תמלא מן השלל, ר"ל שאקח ממנו כפי תאות נפשי, אז אריק חרבי להרגם ולהורישם ע"י מכת ידי :

(י) נשפת. הוא אחר נשפת ברוחך שע"כ שבו המים על מצרים, ועי"כ כסמו ים, והאדירים שהם פרעה ושלישיו צללו כעופרת במים ולא יכלו לצוף ע"פ המים כעופרת :

יא מִֽי־כָמֹ֤כָה בָּֽאֵלִם֙ יְהוָ֔ה מִ֥י כָּמֹ֖כָה נֶאְדָּ֣ר בַּקֹּ֑דֶשׁ נוֹרָ֥א

בעל הטורים

קולות ותרב: (יא) באלים ב' במסורה. מי כמוכה באלים. הנחמים באלים. דרשו על פסל שעושים אותם תחת האילנות כמו תחת האלה והגילים לעשות אשרה שיש לה גל כי יש אשרות שיש להם פירות ואין להם גל ואלה יש להם גל ואין להם פירות: אבל הקב"ה גלו נאה ופירותיו מתוקים ויש לו גל והיינו דכתיב בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי:

רש"י

אבר פלו"ס (בלע"ז) בלעז: (יא) באלם. בחזקים כמו (יחזקאל יז) ואת אילי הארץ לקח. (תהלים כב) אילותי

מכלתא בשלח פרשה ז

[ט](ואומר) הנה יביעון בפיהם וגו' אחריו מה כתיב ואתה ה' תשחק וגו' ואומר והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל (יחזקאל לח). ואומר ורעשו מפני דגי הים הא כל אותן האלפים והרבבות צללו כעופרת [י](במי ים אדירים) במים אדירים. ד' דברים נקראו אדירים ואלו הן הקב"ה שנאמר אדיר במרום ה' (תהלים צג). ישראל שנאמר אדירי כל חפצי בם (שם טז). מצרים שנאמר אהה ובנות גוים [י](והמה) אדירים (יחזקאל לב). [י]([מים שנאמר במים אדירים יבא אדיר ויפרע לאדירים מאדירים]) [']במים שנקראים אדירים שנאמר צללו כעופרת במים אדירים[יא]:

(פרשה ח) (יא) מי כמכה באלם כיון שראו ישראל שאבד פרעה וחילו בים סוף ובטלה מלכות של מצרים ונעשו שפטים בע"ז פתחו פיהם ואמרו כלם מי כמכה באלם. ולא ישראל בלבד אמרו שירה אלא אף האומות כששמעו שאבד פרעה ומצרים בים ובטלה מלכותם ונעשו שפטים בעבודה זרה שלהן כפרו כלן בעבודה זרה שלהן ופתחו פיהם כולן והודו למרום ואמרו מי כמכה באלם וגו'. וכן אתה מוצא בעבודה זרה שעתידין אומות העולם לכפור בה שנאמר [א]עוזי ומעוזי ומנוסי ביום צרה וגו' היעשה לו אדם אלהים וגו' (ירמיה טז). ביום ההוא ישליך האדם (ואומר) [וגו'] לבוא בנקרות הצורים וגו' (ישעיה ב) ואחריו מה כתיב והאלילים כליל יחלוף. דבר אחר מי כמכה באלם ה' [ב](מי כמוך באלכים) מי כמוך בנסים וגבורות [א](שעשית לנו על הים שנאמר נוראות על ים בים סוף (שנאמר) [ואומר] ויגער בים סוף ויחרב (תהלים קו). מי כמוך באלמים. שומע עלבון בניך ושותק. שנאמר החשיתי מעולם אחריש אתאפק כיולדה אפעה אשום ואשאף יחד (ישעיה מב). לשעבר אחריש אתאפק מכאן ואילך אפעה. אחריב הרים וגבעות וכל עשבם אוביש [וגו'] והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור. דבר אחר מי כמוך [ח](באלו) שמשמשין לפניך במרום. שנא' כי מי בשחק יערוך (אליך) לה' (תהלים פט) [ט](ואומר) אל נערץ בסוד קדושים רבה וגו'. ה' אלהי (ישראל) צבאות מי כמוך חסין יה. [י]כי כמוך באלו שקורים עצמם אלוהות. פרעה קרא עצמו אלוה שנאמר יען אמר יאור לי ואני עשיתי (יחזקאל כט). וכן סנחריב שנאמר מי בכל אלהי הארצות [וגו'] (מ"ב יח) וכן נבוכדנצר שנאמר אעלה על במתי עב וגו' (ישעיה יד). וכן נגיד צור שנאמר אמור לנגיד צור כה אמר ה' אלהים יען גבה לבך וגו' (יחזקאל כח). מי כמוך באלו שאחרים קורין אותם אלוהות ואין בהם ממש ועליהם נאמר פה להם ולא ידברו (תהלים קטו). אבל הקדוש ברוך הוא [יא](אומר שני דברים בדבור אחד מה שאי אפשר לבשר ודם לעשות כן. שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי וגו' (שם סב)). הלא כה דברי כאש נאם ה' (ירמיה כג). וכתיב והגה מפיו יצא (איוב לז). מי כמכה נאדר בקדש. נאה אתה ואדיר בקדש לא כמדת

הגהות הגר"א (ו) וכים שיקראו כו': (יא) יבא אדיר ויפרע לאדיר מאדירים באדירים: פ"ח (א) ה': (ב) מיותר כאן: (ג) מי כמוך בנסים וגבורות שעשית לנו על הים שנאמר נוראות על ים בים סוף: (ח) באלים: (ט) וגו' לה' בבני אלים אל נערץ כו': (י) ד"א: (יא) נאמר [בו] הלא כה דברי כו' (ושבינתים מיותר):

התורה והמצוה

(יא) מי כמכה באלם ה'. אלים הם כחות הטבע החזקים כמו הצו לה' בני אלים, אומר אתה ה' בכל כחות הטבע לא נמצא כמוך, כי מי כמכה נאדר בקדש, הקדושה מציין ההבדל וההתנשאות על

יא לֵית בַּר מִנָּךְ אַתְּ הוּא אֱלָהָא יְיָ לֵית בַּר מִנָּךְ אֱלָהָא אַתְּ אַדִּיר בְּקוּדְשָׁא דחיל

מכלתא בשלח פרשה ח

כמדת בשר ודם מדתך : מדת בשר ודם אינו יכול יב(לשמוע) בשני דברים כאחת . אבל הקדוש ברוך הוא אמר עשרת הדברות כאחת מה שאי אפשר לבשר ודם לעשות כן שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר (שמות כ) . מדת בשר ודם אינו יכול לשמוע משני בני אדם כשהן צועקין אבל הקדוש ברוך הוא אפילו יג(לכל) באי העולם באין תצועקין לפניו הוא שומע צעקתם שנאמר שומע תפלה עדיך וגו' (תהלים סה) : יד(נורא תהלות לא מעכשיו אלא מעולם נורא תהלות. דבר אחר נורא תהלות) מדת בשר ודם מוראו על הרחוקים יותר מהקרובים אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אלא מוראו על קרוביו יותר מרחוקיו שנאמר בקרובי אקדש . ואומר סביביו נשערה מאד (תהלים נ) . ואומר ונורא על כל סביביו ואומר ה' אלהי צבאות מי כמוך חסין יה ואמונתך סביבותיך (שם פט) . מדת בשר ודם כשהוא עושה פועל אצל בעל הבית חורש עמו חורע עמו ומנכש עמו ומעדר עמו מטבע אחד נותן לו והולך . אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן. אדם תאב לבנים נותן לו שנאמר הנה נחלת ה' בנים (תהלים קכט). תאב לחכמה נותן לו שנאמר כי ה' יתן חכמה (משלי ב) . תאב לנכסים נותן לו שנאמר והעושר והכבוד מלפניך (דה"א כט) . מדת בשר ודם כשהוא בונה בונה התחתון ואחר כך העליון אבל הקדוש ברוך הוא בונה העליון ואחר כך בונה התחתון . שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואחר כך ואת הארץ . מדת בשר ודם כשהוא מקרה מקרה בעצים ועפר טו(ובמים) והקדוש ברוך הוא מקרה עולמו במים שנאמר המקרה במים עליותיו וגו' (תהלים קד) . מדת בשר ודם אינו יכול לצור צורה במים אבל הקדוש ברוך הוא צר צורה במים [שנאמר] הלא כחלב תתיכני (איוב י) . מדת בשר ודם אינו יכול לצור צורה בעפר והקב"ה צר צורה בעפר שנאמר אשר עושיתי בסתר רוקמתי וגו' (תהלים קלט) . מדת בשר ודם כשהוא בא לצור צורה מתחיל בראשה או באחד מאבריה ואחר כך גומרה אבל הקדוש ברוך הוא צר כולה באחת שנאמר כי יוצר הכל הוא (ירמיה י) . ואומר ואין צור כאלהינו (ש"א ב) אין צייר כאלהינו . מדת בשר ודם הולך אצל עושה צלמים ואומר לו עשה לי צורתו של אבא והוא אומר לו יבא אביך ויעמוד לפני או הבא לי איקונין שלו ואעשה צורתו אבל הקב"ה אינו כן נותן לאדם זה מטפה של כים ודומה לצורת אביו : טז(עושה פלא. עשה פלא אין כתיב אלא עושה פלא יז(לעתיד לבא. שנאמר לכן הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את ישראל ממצרים וגו' (ירמיה טז) . דבר אחר עושה פלא) עשה עמנו פלא ועושה עמנו בכל דור ודור . שנאמר אודך על כי נוראות נפליתי (תהלים קלט) . ואומר רבות עשית אתה ה' (שם מ) . דבר אחר עושה פלא עם אבות ועתיד לעשות עם בנים שנאמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכה ז) . אראנו מה שלא הראיתי אל אבות יח(שהרי) נסים וגבורות שאני עתיד לעשות עם הבנים יותר הם ממה שעשיתי לאבות יט(וכן הוא אומר עושה נפלאות וגו' (תהלים עב)) . ואומר ברוך ה' אלהי ישראל וגו' (דה"א טז) :

הגהות הגר"א (יב) לדבר : (יג) כל : (יד) שייך למטה קודם עושה פלא : (טו) ואבנים : (טז) כאן שייך (המוסגר לעיל אות י"ד) נורא תהלות לא מעכשיו אלא מעולם נורא תהלות : (יז) מיותר כאן ושייך להלן : (יח) מיותר : (יט) שנאמר לכן הנה ימים באים עד וגו' דלעיל באות י"ז :

התורה והמצוה

על חוקיה טבע והעולם, שהוא נבדל מכל העולמות, ובכ"ז אתה נורא תהלות, שהפילוסופים היו אומרים ג"כ שהוא מובדל ונשא מכל העולמות, אבל מהתפלספותם בזה הוציאו, שאינו משגיח על העולמות, ולא יחוסו רק הכבוד על שהוא הסבה הראשונה, אבל לא התהלה, כי הוא אינו המנהיג והמשגיח [כמ"ש בפי' ישעיה (סי' מג) עמ"ש ישימו לה' כבוד ותהלתו באיים יגידו], כי אתה המנהיג והמחיה את כולם, והאת מנהיג בחסד וברחמים ובצדק ובמשפט, ולא לבד שיאתה לך התהלה, כי גם אתה נורא תהלות, ע"י שאתה עושה פלא ויכול לשדד ולהרוס חוקי הטבע ולהנהיג בדרך הפלאיי, שעי"ז אתה נורא, באשר תוכל להרוס ולהחליף כל סדר העולם וההנהגה הטבעיים :

נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא: יב נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: יג נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ: יד שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: טו אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ

כל

בעל הטורים

(יג) נחית ב' במסורה. נחית בחסדך. נחית כצאן עמך. מה הרועה מרעה הצאן כל אחד לפי המרעה הראוי לו כך משה נהג אותם כל אחד לפי מהלכו הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו ומה הרועה מרבין הצאן בנהרים שלא יכה חרב ושמש כך היו מוקפים בעננים שלא יכה חרב ושמש: עם זו ג'. דין ואידך עם זו קנית עם זו יצרתי לי. שעם זו קנית כשגאלת אותם וכאלו יצרתם אז בריה חדשה: (יד) אחז ב' במסורה. דין ואידך אחזו בקרנות המזבח מלמד שאחזו חיל ורעדה וכו'

שפתי חכמים

ק ולכן כשאדם מתפלל עד הנורא יפסוק כדכתיב אלהי האלהים ואדוני האדונים האל הגדול הגבור והנורא וכן כולם: ר כלומר לשון הוה הוא ולא לשון עתיד: ש שהם חשבו שהגזרה גזירת בין הבתרים שהוא שלשים שנה קודם שנולד יצחק: ת במכילתא שצווי אל תצר ואל תתגר בם מלחמה שמונו שנים הרבה קודם שנכתבו ואף הם נכתבו בשנת הארבעים לנאסם. ועוד עיין בתוספות בב"ק (דף ל"ח): א (מכילתא) ונפילתו שמא יעשו עמהם מריבה על ריב שבין רועי

רש"י

אלוהי לעזרתי חושה: נורא תהלות. יראוי מלהגיד תהלותיך פן יתמעטו כמ"ש לך דומיה תהלה: (יב) נטית ימינך. כשהקב"ה נוטה ידו הרשעים כלים ונופלים לפי שהכל נתון בידו ונופלים בהטייתה וכן הוא אומר (ישעיה לא) וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור. משל לכלי זכוכית הנתונים ביד אדם מטה ידו מעט והן נופלין ומשתברין: תבלעמו ארץ. מכאן שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק: נהלת. לשון מנהל ואונקלוס תרגם ל' טעה וסובל ולא דקדק לפרש אחר ל' העברית: (יד) ירגזון. ר מתרגזין: יושבי פלשת. מפני שהרגו את בני אפרים שמהרו את הקץ ש ויצאו בחזקה כמפורש בדברי הימים (א' ז') והרגום אנשי גת: (טו) אלופי אדום אילי מואב. (מכילתא) והלא לא היה להם ליראה כלום שהרי לא עליהם הולכים ת אלא מפני אנינות שהיו מתאוננים ומצטערים על כבודם א של ישראל: נמגו. נמסו כמו (תהלים סה) ברביבים תמוגגנה. אמרו עלינו הם באים לכלותם

וליר"ש

מכלתא בשלח פרשה ט

(פרשה ט) (יב) נטית ימינך תבלעמו ארץ. מגיד שכל הנפשות ביד הקב"ה שנאמר אשר בידו נפש כל חי (איוב יב). ואומר בידך אפקיד רוחי (תהלים לא) באי זו זכות נתנה להם קבורה בזכות שאמר ה' הצדיק אמר הקב"ה (אם) [אתם] צדקתם [א](עלי) את הדין אני לא אקפח [ב](לכם) שכרכם אתן לכם מקום קבורה שנאמר נטית ימינך תבלעמו ארץ. דבר אחר נטית ימינך מגיד שהים זורקן ליבשה והיבשה זורקן לים אמרה יבשה ומה בשעה שלא קבלתי אלא דם הבל שהוא יחידי נאמר לי ארור אתה וגו' (בראשית ד). עתה איך אוכל לקבל דמן של אוכלוסין הללו. עד שנשבע לה הקדוש ברוך הוא שאינו מעמידה בדין שנאמר נטית ימינך תבלעמו ארץ ואין ימין אלא שבועה שנאמר נשבע ה' בימינו (ישעיה סב). ד"א נטית ימינך כשהקב"ה נוטה ידו רשעים כלים מן העולם שנאמר ויט ידו על צפון ויאבד את אשור וגו' (צפניה ב). ואומר הנני נוטה ידי על פלשתים וגו' (יחזקאל כה). ואומר ונטיתי ידי על יהודה (צפניה א). ואומרו נטיתי ידי על אדום (יחזקאל כה) משל למה הדבר דומה לביצים הנתונות ביד אדם [ג](יטה) ידו מעט כולן נופלות ומשתברות. שנאמר וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור וגו' (ישעיה לא):

(יג) נחית בחסדך חסד [ד]([הוא] שעשית) לנו שלא היו בידינו מעשים שנאמר חסדי ה' אזכיר וגו' (שם סג). חסדי ה' עולם אשירה וגו' (תהלים פט). והעולם מתחלתו לא נבנה אלא בחסד שנאמר אמרתי עולם חסד יבנה וגו' (שם פט): עם זו גאלת (לפי) [אע"פ] שכל העולם שלך. (ואין) [אין] לך עם אלא ישראל. שנאמר עם זו יצרתי לי וגו' (ישעיה מג). גבה"א ששים המה מלכות ושמונים פילגשים וגו' (שה"ש ו). ששים המה מלכות [ה]אלו ששים רבוא (ושמונים פילגשים אלו)

מבן

הגהות הגר"א פ"ט (א) עליכם: (ב) מיותר: (ג) נוטה: (ד) עשית: (ה) ששים שמכירים אבותיהם ואין מכירים אמותיהם ושמונים מכירים אמותיהם ואין מכירים אבותיהם ועלמות אין מספר שאין מכירים לא אבותיהם ולא אמותיהם אחת היא יונתי אלו ישראל שנאמר ויתילדו על משפחותם. ד"א ששים כו' ב

אונקלוס

חֵיל תּוּשְׁבְּחָן עֲבַד פְּרִישָׁן : יב אֲרֵימְתְּ יְמִינָךְ בְּלַעֲתִנּוּן אַרְעָא : יג דַּבַּרְתְּ בְּמַטְבְּוָתָךְ לְעַמָּא דְנַן דִּפְרַקְתָּא סוֹבַרְתְּהִי בְּתוּקְפָךְ לְדִירָא דְקוּדְשָׁךְ : יד שְׁמָעוּ עַמְמַיָּא זָעוּ דַּחְלָא אֲחַדְתִּינוּן דַּהֲווֹ יָתְבִין בִּפְלֶשֶׁת : טו בְּכֵן אִתְבְּהִילוּ רַבְרְבֵי אדום

מכלתא בשלח פרשה ט

מבן כ' שנה ולמעלה [ו]ועלמות אין מספר אלו (הקטנים) שאין להם מנין. אע"פ כן אחת היא יונתי תמתי (שם ו) זה משה שנשקל כנגד הכל. וכבר היה רבי יושב ודורש שילדה אשה ס' רבוא נענה תלמיד מלפניו ואומר לו רבי [ז](מי גדול העולם. א"ל הצדיק). למה כשילדה יוכבד את משה היה שקול כנגד כל העולם כלו. וכי היכן מצינו שהיה משה שקול כנגד הכל שנאמר כאשר צוה ה' את משה ובני ישראל (דברים לד). ואומר אז ישיר משה ובני ישראל ואומר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה (דברים לד): נהלת בעזך. בזכות התורה שהם עתידין לקבל ואין עוזך אלא תורה שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום (תהלים כט). ואומר ועוז מלך משפט אהב (שם צט). דבר אחר נהלת בעזך בזכות מלכות בית דוד שהן עתידין לקבל את המלכות ואין עזך אלא מלכות שנאמר ה' בעזך ישמח מלך וגו' (שם כא). ואומר ויתן עוז למלכו (ש"א ב): אל נוה קדשך. בזכות בית המקדש שהן עתידין לבנות ואין נוה אלא מקדש שנאמר ואת נוהו השמו (ירמיה י). ואומר חזה ציון קרית מועדנו [וגו'] (ישעיה לג):

(יד) שמעו עמים ירגזון. כיון ששמעו האומות שאבד פרעה וחילו בים ומלכות המצרים בטלה ונעשו שפטים בעבודה זרה שלהן התחילו מרגזין לכך נאמר שמעו עמים ירגזון. דבר אחר שמעו עמים ירגזון. (כדי שישמעו) [כיון ששמעו] האומות שהקדוש ברוך הוא מגביה קרנן של ישראל ומכניסן לארץ התחילו מתרגזין [ב](לכך נאמר שמעו עמים ירגזון). אמר הקדוש ברוך הוא שוטים שבעולם כמה מלכים מלכו (לפנים) [לפניהם] ולא כעסו ישראל שנאמר ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום (בראשית לו). וכמה שלטונות שלטו מכם ולא כעסו ישראל שנאמר אלוף לוטן אלוף שובל ועכשיו אתם כועסים אף אני אתן לכם כעס שאין בו רצון שנאמר ה' מלך ירגזו עמים (תהלים צט): חיל אחז יושבי פלשת. כיון ששמעו [ח](האומות ויושבי) פלשת שישראל נכנסין לארץ אמרו הם באו לעורר [ט](עדותן) של בני אפרים שנאמר בני אפרים שותלח ובכר בנו וגו' (דה"א ז). ואומר בני אפרים נושקי רומי קשת (תהלים עח). [ב](מפני מה על שלא) לא שמרו ברית אלהים ובתורתו מאנו ללכת. [ב](ועל) שעברו על הקץ ועל השבועה. [ד"א] אמרו אין להם דרך בכל מקום אלא עלינו ועכשיו הם באים ובוזזים את נכסינו ומחריבים ארצנו:

(טו) אז נבהלו. אם תאמר שהם באים לירש את ארצם והלא כבר נאמר אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו (ואומר) [וגו'] אל תתגר בם מלחמה (דברים ב). הא מה תלמוד לומר אלופי אדום מפני אנינות [יא]אמרו עכשיו הם באים לעורר מריבה ששטם אבינו לאביהם שנאמר וישטום עשו את יעקב (בראשית כז): אילי מואב. אם תאמר שהם באים לירש את [יב](ארצנו) והלא כבר נאמר אל

הגהות הגר"א (ו) ושמונים פילגשים אלו ס' רבוא מבן כ' שנה ולמטה ועלמות אלו הגרים שאין כו': (ז) מי היתה א"ל יוכבד אם משה למה כו': (ח) יושבי: (ט) עיחרן: (י) נבהלו: (יא) ד"א אמרו כו': (יב) ארצם:

התורה והמצוה

חלק ד (יב) נטית. אח"כ נטית ימינך והפליא אותם הים לחוד ומלאו קבר על שפת הים שהם בלעה אותם הארץ:

(יג) נחית. ובשירה הזאת הראה ה' מדת החסד וגם מדת העוז והגבורה נגד אויביו, והנה בהסדך שעשית לישראל נחית עם זו גאלת, [הנחה הוא ההנהגה ברצון ובנחת] שבהסדך נחית אותם במדבר ולכלכלם בנחת, ובעזך שבו נשבעו המצריים נהלת אותם אל נוה קדשך [המנהל הוא שמנהיג את החלש והחסר כח ללכת בעצמו כמ"ש בפי' התה"ך שכ"מ] שישראל היו חלוי כח מלכת לא"י כי עז העם היושב בארץ, אולם ע"י שהראית עוזך במצרים נפל פחד על העמים וכמו שיבאר, ועי"כ נהלתם אל הארץ שהיא נוה לקדשך, ששם שכנה קדושתך, שהיא ההנהגה הפלאיית, ושם נוהו, שבו ישכון הקדש ויגוה:

(יד-טו) שמעו. מפרש שע"י העוז של ה' שהראה על הים שמעו עמים ירגזון, וירא לעמוד נגד ישראל, וחיל אחז יושבי פלשת, ואלופי אדום ואילי מואב שהיו בגבול א"י אחזם חיל ורעדה, וגם כל יושבי כנען נמוגו: ותפול

כָּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: טז תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ: יז תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ

פעלת

בעל הטורים

לאחוז בקרנות המזבח ועוד חד פלישנא אחרינא שתאל במזבחו ולא אחז: (יז) לשבתך ג׳ במסורת. הכא ואידך בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים והיינו זה שאחז״ל ב״ה שלמטה מכוון כנגד ב״ה שלמעלה. מכון לשבתך פעלת ה׳ בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך כנגדו. לשבתך בגימט׳ ירושלים לעין: יוצא יו״ד יסירה בגבול י׳ נסים שנעשו במקדש ובגבול י׳

רש״י

ולירש את ארצנו: (טז) תפל עליהם אימתה. (מכילתא) על הרחוקים. ופחד. על הקרובים ב כענין שנאמר (יהושע ב) כי שמענו את אשר הוביש וגו׳: עד יעבר. עד יעבר. כתרגומו: קנית. חבבת משאר אומות כחפץ ג הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם: (יז) תבאמו. נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו (נראה שלא יכנסו לארץ וכו׳ והכי איתא בהדיא פ׳ יש נוחלין (דף קי״ט) ובמכילתא הבנים יכנסו ולא האבות אף שלא נגזר גזרת מרגלים עדיין פ״מ נבא ולא ידע מה נבא. מהרש״ל): מכון לשבתך. מקדש של מטה מכוון ד כנגד כסא של מעלה אשר

שפתי חכמים

חוצי אברם ולוט ובבן יעקב ועשו: ב דאל״כ תרתי ל״ל: ג דק״ל והלא כל העולם כולו קנוי לו כמ״ש לאל עליון קונה שמים וארץ אלא מ׳: ד (ג״א) מדכתיב מכון ולא כתיב מקום. (נח״י) וה״פ תבאמו ותטעמו בהר נחלתך ואותו הר הוא מכון לשבתך של מעלה אשר פעלת ומלת פעלת קאי אלשבתך דכייט כסא של מעלה ולא על הסר מכון אלא המקדש

מכלתא בשלח פרשה ט

אל תצר את מואב וגו׳ (דברים ב). ואומר וקרבת מול בני עמון הא מה ת״ל אילי מואב מפני אנינות ״הם באים עכשיו לעורר מריבה שבין אבינו לאביהם שנאמר ויהי ריב וגו׳ (בראשית יג): נמוגו כל יושבי כנען. כיון ששמעו יושבי כנען שאמר הקדוש ברוך הוא למשה רק מערי העמים וגו׳ כי אם החרם תחרימם (דברים כ) אמרו אלו ואלו לא היו מתיראין אלא ממטונם ומנכסיהם אבל עלינו אינן באים אלא לכלותנו ולירש את ארצנו התחילו להמס שנאמר נמוגו ואין נמיגה אלא נמיסה שנאמר ונמס כל לב (יחזקאל כא). ואומר נמוגים ארץ וכל יושביה (תהלים עה). ואומר למען למוג לב (יחזקאל כא):

(טז) תפול עליהם אימתה. אימתה על רחוקים ופחד על קרובים. כענין שנאמר ויהי כשמוע כל מלכי האמורי אשר בעבר הירדן [3](כי ה׳ אלהיכם הוא האלהים) (יהושע ה). וכן רחב אומרת לשלוחי יהושע כי שמענו את אשר הוביש וגו׳ (שם ב): בגדול זרועך. כיון שיצאו ישראל מן הים כנס עמלק את כל אומות העולם ובא ונלחם עם ישראל ונתפלל משה באותה שעה ודממו כלן כאבן לכך נאמר בגדול זרועך ידמו כאבן. דבר אחר ידמו כאבן כיון שנכנסו מרגלים לארץ כל מי שהיה אומר אלו מרגלי ישראל היה דומם כאבן. דבר אחר בגדול זרועך כיון שעברו ישראל את הירדן נתקבצו כל מלכי כנען ובאו ונלחמו עם ישראל שנאמר ויהי כשמוע יבין מלך חצור וגו׳ (שם יא). ואלה המלכים אשר מצפון וגו׳ (יצאו) [ויצאו] הם וכל מחניהם וגו׳ ויועדו כל המלכים האלה (ויתקבצו כל המלכים יחדו) באותה שעה התפלל יהושע ודממו כלם כאבן לכך נאמר ידמו כאבן:

עד יעבור עמך ה׳ עד יעבור עם זו קנית (לפי) [אעפ״י] שכל העולם שלך (ואין) [אין] לך עם אלא ישראל שנאמר עם זו יצרתי לי

ישעיה

הגהות הגר״א (יג) ד״א אמרו הם כו׳:

התורה והמצוה

(טז) תפול. וכן תפול עליהם אימתה ופחד בעתיד, כשיכנסו ישראל לארץ כנען, והאימה הוא מגד גדולת הדבר המאוים, והפחד הוא שיפחד שיגיע לו ממנו רע ונזק, כמ״ש וכי נפלה אימתכם עלינו. ומפרש כי שמענו את אשר הוביש ה׳ את מי ים סוף מפניכם וגם נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם כי שמענו אשר עשיתם לשני מלכי האמורי, ומה״ז בגדול זרועך ידמו כאבן, ומפרש נגד מ״ש אז נבהלו אלופי אדום ואילי מואב אז יהיה בעת שעברו ישראל בגבול ארצם יאחזם חיל ורעדה עד יעבר עמך ה׳, ונגד מ״ש נמוגו כל יושבי כנען אמר עד יעבר עם זו קנית, שלא יצאו לקראתם למלחמה בעת שיעברו את הירדן, שאז יסיהו שהם קנין ה׳, ונותן להם את א״י שהוא קנינו, כמ״ש חמשה קנינים וכו׳ ס׳ ג

תבאמו

אדום תקיפי מואב אחדינון רתיתא אתברו כל דהוו יתבין בכנען: טו תפיל עליהון אימתא ודחלתא בסגי תוקפך ישתקון כאבנא עד די יעבר עמך יי ית ארנונא עד די יעבר עמא דנן דפרקתא ית ירדנא: יז תעלינון ותשרינון בטורא דאחסנתך אתר מתקן לבית שכינתך אתקינתא יי מקדשא

יי

מכלתא בשלח פרשה ט

(ישעיה מג). ארבעה נקראו קנין ישראל נקראו קנין שנאמר עם זו קנית. שמים וארץ נקראו קנין שנאמר קונה שמים וארץ (בראשית יד). בית המקדש נקרא קנין שנאמר הר זה קנתה ימינו (תהלים עח). התורה נקראת קנין שנאמר ה' קנני ראשית דרכו (משלי ח). יבואו ישראל שנקראו קנין לארץ שנקראת קנין ויבנו בית המקדש שהוא קנין בזכותה של תורה שנקראת קנין לכך נאמר עם זו קנית:

(פרשה י) (יז) תבאמו ותטעמו נתנבאו אבות ולא ידעו מה תביאנו

והטעמו אין כתיב כאן אלא תבאמו ותטעמו אמרו הבנים נכנסין ולא האבות (והכי אמר) [וכ"ה אומר] אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך וגו' (שה"ש א). גדיים נכנסין ולא תיישים. [א](דבר אחר) תבאמו ותטעמו ככרם זו שהיא נטועה שורות [שורות] שנאמר מפאת קדים עד פאת ימה יהודה אחד דן אחד נפתלי אחד (יחזקאל מח). [ב]תבאמו ותטעמו נטיעה שאין בה נתיצה שנאמר ונטעתים ולא אתוש ובניתים ולא אהרוס ונטעתים על אדמתם (ירמיה מב). ולא ינתשו עוד (עמוס ט): בהר נחלתך בהר שהבטחתנו בו שנאמר בהר קדשי בהר מרום ישראל (יחזקאל כ). ארבעה נקראו נחלה. בית המקדש נקרא נחלה שנאמר בהר נחלתך. ארץ ישראל נקראת נחלה שנאמר בארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה (דברים יט) [א](וכן) התורה נקראת נחלה שנאמר וממתנה נחליאל (במדבר כא). [א](וכן) ישראל קרויין נחלה שנאמר עמי ונחלתי ישראל (יואל ד). אמר הקדוש ברוך הוא יבאו ישראל שנקראו נחלה [לארץ ישראל שנקראת נחלה] ויבנו בית המקדש שנקרא נחלה בזכות התורה שנקראת נחלה לכך נאמר בהר נחלתך: מכון לשבתך זה אחד מן [ג](הדברים שהוא כנגד של מעלה) שכסא של מטה הוא מכוון כנגד כסא של מעלה (והכי אמר) [וכ"ה אומר] ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו (תהלים יא). ואומר בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים (מ"א ח): פעלת ה'. חביב בה"מ לפני מי שאמר והיה העולם שכשברא הקדוש ברוך הוא את העולם לא בראו אלא במאמר שנאמר בדבר ה' שמים נעשו (תהלים לג). כשבא לבית המקדש כביכול פעולה לפניו שנאמר פעלת ה' אוי להם לאומות העולם מה הן שומעין באזניהם שהרי בית המקדש שקרוי פעולה לפניו עמדו והחריבוהו [ד](והם אמרו) ערו ערו עד היסוד בה (תהלים קלז). [ה](כענין מה שנאמר) ממרום ישאג [וגו'] (ירמיה כה): מקדש ה' כוננו ידיך חביב בית המקדש לפני הקדוש ברוך הוא שכשברא הקב"ה את עולמו לא בראו אלא בידו אחת שנאמר אף ידי יסדה ארץ (ישעיה מח). וכשבא לבנות בית המקדש כביכול בשתי ידיו שנאמר מקדש אדני כוננו

ידיך

הגהות הגר"א פי' (א) מיותר: (ב) ד"א: (ג) המקומות שהוא אומר: (ד) ואמרו: (ה) כה אומר:

התורה והמצוה

(יז) תבאמו. ונגד מ"ש בגדול זרועך ידמו כאבן זה יהיה בעת שתבאמו ותטעמו בהר נחלתך בעת שכבשו ושבט בחלקו, ומצייר במליצתו כמו שי"ל נטיעה טובה ומבורכת, שהולך ונוטע אותה בקרן בן שמן, ששם יגדל ויעש פרי הלולים, כן רצה ה' לנטוע גפן זאת בהר נחלתו, שהוא מקום מוכן אל הקדושה והנבואה ולוה"ק. מכון לשבתך, הנה השמים נקראים מכון שבתו של ה' כמ"ש בתפלת שלמה כ"פ ושמעת השמים מכון שבתך, וגם את המקדש קורא פה מכון לשבתו, רק שיש הבדל ביניהם, שהשמים הם המכון ששם יושב ה' ומנהיג את הנהגת הטבע והמערכת הסדורה מששת ימי בראשית, והבהמ"ק הוא המכון ששם יושב ומנהיג הנהגה הנסיית והפלאיית המתחדשת לפי זכות הדור, ומבואר אצלי בכ"מ שיש הבדל בין עשה ומעשה ובין פעל ופעולה, שמעשה, היא העשיה הנגמרת, ופעל, הוא העסק שעוסק עדיין בדבר הבלתי נגמר רק מתחדש עתה בפעולתו, וההנהגה הקבועה הטבעיית נקרא מעשה, כי ההנהגה זו קבועה ונגמרת מששת ימי בראשית וזה קבועה בשמים, וההנהגה הנסיית שיוצא מן המקדש נקרא פעולה, כי הנסים אינם קבועים רק מתחדשים לפי שעה, ועז"א מכון לשבתך פעלת ה', שעד עתה לא היה מכון לשבתך רק אל מה שנעשית, ועתה יש מכון לשבתך אל מה שפעלת ה', כי בו תשב לפעול חדשות הבלתי תלויות בסבות ומסובבים של חוקי הטבע, ומפרש שזה הוא מקדש ה'

מקדש

פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: יח יְהוָה ׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יט כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם: פ כ וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אַהֲרֹן אֶת־הַתֹּף בְּיָדָהּ וַתֵּצֶאןָ כָל־הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלֹת: כא וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם שִׁירוּ לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: ס כב וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּם־סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל־מִדְבַּר־שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת־יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא־מָצְאוּ מָיִם

בעל הטורים

קדושות שנתקדשה הארץ: (יח) ה' ימלוך. פסוק לומר לך כשיבוא העת שיאמר ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד אז יפסוק מלכות ע"א: משה הקדים ה' למלכות ודוד הקדים מלכות לה' שנאמר ימלוך ה' לעולם לפי שהיה דורו רשעים יעוץ לא רצה להזכיר ה' על הרעה: (כב) ויסע ב' במסורה. דין ואידך ויסע כצאן עמו מלמד שהיו מוצאים אבנים טובות בקרקעית הים והסיעם משה בעל כרחם כצאן הזה שהרועה מסיעו מעדר לעדר ועוד אחד באיוב ויסע כעץ תקותי שע"י פרעה שהיה עמו בעצתו בעבודת פרך נפרע לו מדה כנגד מדה שנאמר ויסע כעץ תקותי:

שפתי חכמים

שמקדש אשר כוננו ידיך הוא מכין ר"ל מכוון ע"ש: ה ר"ל היינו סגול שהוא פת"ח קטן תחת העי"ן של ועד: ו ר"ל ציר"י שהוא קמץ קטן ול' היא קאי על המלה של ועד: ז (נח"י) וה"ק מפני שבא סוס פרעה לפיכך ותקח מרים ולזה נתכוין הרב כאשר בא אז ותקח מרים: ח אע"פ שלא נכתב במרים רק פסוק הראשון מ"מ קאי וסמך על השירה הנזכרת: ט דהל"ל ויסע משה ל"ל הרי תמיד היו נוסעים ע"פ הגבורה: י וא"ת והא כתיב וינצלו את מצרים ופרש"י שעשאוה כמצולה שאין בה דגים. וי"ל דהכא מיירי במטמוניות שהיו להם: כ ר"ל תורי זהב היינו ביזת הים ונקודות

רש"י

אשר פעלת: מקדש. הטעם עליו זקף גדול להפרידו מתיבה הבאה שלאחריו המקדש אשר כוננו ידיך ה'. חביב בית המקדש שהעולם נברא ביד אחת שנאמר (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ ומקדש בשתי ידים ואימתי יבנה בשתי ידים בזמן שה' ימלוך לעולם ועד לעתיד לבא שכל המלוכה שלו: (יח) לעולם ועד. ל' עולמית הוא והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה ה אבל (ירמיה כט) ואנכי היודע ועד שהוי"ו בו שמוש קמוצה ו היא: (יט) כי בא סוס פרעה. ז כאשר בא: (כ) ותקח מרים הנביאה. היכן נתנבאה כשהיתה אחות אהרן קודם שנולד משה אמרה עתידה אמי שתלד בן וכו' כדאיתא בסוטה (דף יב). ד"א אחות אהרן לפי שמסר נפשו עליה כשנצטרעה נקראת על שמו: את התוף. כלי של מיני זמר: בתפים ובמחלת. מובטחות היו צדקניות שבדור שהקב"ה עושה להם נסים והוציאו תפים ממצרים: (כא) ותען להם מרים. משה אמר שירה לאנשים הוא אומר והם עונין אחריו ומרים אמרה שירה ח לנשים (מכילתא): (כב) ויסע משה. (מכילתא) הסיען בעל כרחם שעטרו מצרים סוסיהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות (מכילתא) והיו ישראל מוצאין אותם בים ט וגדולה היתה ביזת הים י מביזת מצרים שנאמר (שיר א) תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף כ לפיכך הוצרך להסיען בעל כרחם

מכלתא בשלח פרשה י

ידיך. אימתי תבנהו בשתי ידיך. ומשל ללסטים שנכנסו לפלטרין של מלך בזזו נכסיו והרגו פמליא של מלך (והחריצו) [והחריבו] פלטרין של מלך לאחר זמן ישב מלך ז(עמהם) בדין תפש מהם הרג מהם צלב מהם וישב בפלטרין שלו ואחר כך נתודעה מלכותו לעולם לכך נאמר מקדש אדני כוננו ידיך ה' ימלוך לעולם ועד. רבי יוסי הגלילי אומר אלו אמרו ישראל על הים ה' מלך לעולם ועד לא היה אומה ולשון שולטת בהן לעולם אלא אמרו ה' ימלוך לעולם ועד לעתיד לבא. על עמך צאן מרעיתך זרע אברהם אוהבך בני יחידך יצחק עדת יעקב בנך בכורך גפן שהסעת ממצרים וכנה אשר נטעה ימינך: (יח-יט) חה' ימלוך לעולם ועד מפני מה כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב ה' עליהם וגו': (כ) ותקח מרים הנביאה וכי היכן מצינו שנביאה

הגהות הגר"א (ו) א' ימלוך לעולם ועד אימתי מקדש ה' כוננו ידיך: (ז) עליהם: (ח) ד"א:

יְיָ אַתְקְנוּהִי יְדָךְ: יח יְיָ מַלְכוּתֵהּ קָאִים לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: יט אֲרֵי עָלוּ סוּסָוַת פַּרְעֹה בִּרְתִיכוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי בְּיַמָּא וְאָתֵיב יְיָ עֲלֵיהוֹן יָת מֵי יַמָּא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלִיכוּ בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַמָּא: כ וּנְסֵיבַת מִרְיָם נְבִיאֲתָא אֲחָתֵהּ דְּאַהֲרֹן יָת תֻּפָּא בִּידַהָא וּנְפָקוּ כָל נְשַׁיָּא בַּתְרַהָא בְּתֻפִּין וּבְחִנְגִין: כא וּמְעַנְיָא לְהֶן מִרְיָם שַׁבָּחוּ וְאוֹדוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי אִתְגָּאֵי עַל גֵּוְתָנַיָּא וְגֵאוּתָא דִּלֵהּ הִיא סוּסְיָא וְרָכְבֵהּ רְמָא בְיַמָּא: כב וְאַטֵּיל מֹשֶׁה יָת יִשְׂרָאֵל מִיַּמָּא דְסוּף וּנְפָקוּ לְמַדְבְּרָא

דחגרא

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה י

שנביאה היתה מרים אלא שאמרה לאביה סופך אתה מוליד בן שמושיע את ישראל מיד מצרים מיד וילך איש מבית לוי ויקח וגו' (שמות ב). ותהר ותלד בן וגו' ולא יכלה עוד הצפינו. נזף בה אביה אמר לה בתי היכן נבואתך ועודה מחזקת בנבואתה שנאמר ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו ואין יציבה אלא נבואה שנאמר ראיתי את ה' נצב על המזבח (עמוס ט). ואומר ויבא ה' ויתיצב (ש"א ג). ואומר קרא את יהושע והתיצבו וגו' (דברים לא). מרחוק אין מרחוק בכל מקום אלא רוח הקדש. שנאמר מרחוק ה' נראה לי (ירמיה לא). לדעה אין דעה אלא רוח הקדש שנאמר כי מלאה הארץ דעה את ה' וגו' (ישעיה יא). מה יעשה לו אין עשיה אלא רוח הקדש שנאמר כי לא יעשה ה' אלהים דבר [וגו'] (עמוס ג). אחות אהרן ולא אחות משה. ומה ת"ל אחות אהרן. אלא לפי שנתן אהרן נפשו על אחותו נקראת על שמו. כיוצא בו שמעון ולוי אחי דינה (בראשית לד) והלא אחות כל השבטים היתה מה ת"ל אחי דינה לפי שנתנו נפשם עליה נקראת אחותם על שמם. וכן כזבי בת נשיא מדין אחותם (במדבר כה) וכי אחותם היא והלא ראש אומות בית אב היה (שנאמר ולכהן מדין שבע בנות) [א](ומה ת"ל אחותם) אלא על שנתנה נפשה על אומתה נקראת על שמה: את התוף בידה וכי מנין היו לה תופים ומחולות במדבר. אלא הצדיקים היו מובטחים ויודעים שהקדוש ברוך הוא עושה להם נסים וגבורות עת שיוצאין ממצרים התקינו להם תופים ומחולות:

(כא) ותען להם מרים שירו לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים. מגיד הכתוב כשם שאמר משה שירה לאנשים כך אמרה מרים שירה לנשים שנאמר שירו לה' וגו':

(פרשה א) (כב) ויסע משה אמר רבי יהושע זו נסיעה לא נסעו אלא על פי משה [א](ושאר) כל המסעות כולן נסעו על פי הגבורה שנאמר על פי ה'

הגהות הגר"א פ"א (א) ששאר:

התורה והמצוה

מקדש אל שם אדני, שמורה שהוא אדון העולם לבנותו כחפצו, ומקדם זה כוננו ידיך, כי מכון שבתו בשמים ובהנהגה המערכת ינהיג רק ביד אחת ובהנהגה קבועה, אבל הנהגה זו ינהיג בשתי ידים, כי תלוי לפי מעשה בני אדם הבחיריים, שלהם שתי ידים ימין ושמאל לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו, וכן ינהג ה' בשתי ידיו לפי הכנת המונהגים, ועז"א חז"ל גדולים מעשה צדיקים ממעשה שמים וארץ שמים וארץ ביד אחת ופה כתיב כוננו ידיך:

(יח) ה' ימלך. המלוכה אצל ה' תליין במנהיג בהנהגה השנהיית שלא לפי חוקי הטבע הקבועים רק לפי רצונו, וזה יפעל המקדש ששם ימלוך ה' על ברואיו:

(יט) כי בא. וכ"ז יהיה ע"י שנפתח המקור לכל הנסים בעת קי"ס שמאז יזל מים מדליו, וה' ימלוך, והוסב נסי הים בג' פנים: א] מה שבא סוס פרעה, שהיו בזה כמה נסים להטעות את פרעה שיחשוב ששם הוא יבשה כנ"ל, ב] וישב ה' עליהם את מי הים, שגם באה היו כמה נסים כנ"ל, ג] ובני ישראל שבעוד שבצד שהלכו המצריים שב הים למקומו בצד ישראל הלכו ביבשה, כנ"ל:

(כ) ותקח. כבר אמרו חז"ל שבזכות נשים צדקניות יצאו ישראל ממצרים, שנשי הדור ההוא היה להם זכות יותר מן האנשים, כמ"ש על גן נעול אחותי כלה, ועל כרכך נמצא אז נבואה גם מן הנשים, וקראה אחות אהרן כמו שפי' חז"ל שנבאה בעוד שהיתה אחות אהרן לפני לידת משה, שיולד בן שיהיה הגואל והמושיע, ועתה שנתקיים נבואתה לקחה התוף בידה:

(כא) ותען להם מרים. הם אמרו שכ"ז נעשה בזכותן וע"כ שרו ביחוד, כי היה להם חלק בנסים אלה:

(כב) ויסע משה. פי' חז"ל שלא רצו ללכת משם כי הים העלה בכל יום פגרי מצרים, ועליהם כלי זהב ופנינים והסיעם בע"כ, וי"ל שלא היה בדעתם לבוא אל המדבר, רק רצו לעשות להם מושבות אצל הים ותוצאי מלוח ומרעה נאה, והסיעם בע"כ, ויצאו אל מדבר שור אל המדבר שבאו משם לים

מָיִם׃ כג וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מַיִם מִמָּרָה כִּי מָרִים הֵם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמָהּ מָרָה׃ כד וַיִּלֹּנוּ הָעָם עַל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה־נִּשְׁתֶּה׃ כה וַיִּצְעַק אֶל־יְהוָה וַיּוֹרֵהוּ יְהוָה עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ אֶל־הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמָּיִם שָׁם שָׂם לוֹ חֹק

ומשפט

בעל הטורים

(כג) מרתה ב' במסורה. הכא ואידך כי מרתה בירמיה מה הנה היו ממרים בס' אך הכא: חוק ומשפט ג' במסו'. הכא ואידך ביהושע וישם לו חק ומשפט בשכם כשכרת ברית עם ישראל ואידך וללמד בישראל חק ומשפט בעזרא וזה כתב נתנו להם חקים ומשפטים אף ביהושע כאן בו ביום נתנה להם התורה שקבלו לעבוד את ה' וכן בעזרא נתחדש להם כתב של תורה: שם שם לו חוק ומשפט זה פרה אדומה שכשם שזה העץ ממתיק המרים כך פרה אדומה מטהרת הטמאים ומטמאה הטהורים: שם בגימטריא פרה אדומה:

שפתי חכמים

בקדרות הכסף היינו בזמן מצרים כדאיתא במדרש: ל ר"ל על האדם שמתלונן. אבל כשהוא אומר לונן אינו מוסב כל כך על

רש"י

כלחם: (כג) ויבאו מרתה. כמו למרה. ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה והתי"ו היא במקום ה"א הנשרשת בתיבת מרה ובסמיכתה כשהיא נדבקת לה"א שהוא מוסיף במקום הלמ"ד תהפך הה"א של שרש לתי"ו וכן כל ה"א שהיא שרש בתיבה תהפך לתי"ו בסמיכתה כמו (ישעיה כז) חמה אין לי (אסתר א) והחמה בערה בו הרי ה"א של שורש נהפכת לתי"ו מפני שנסמכה אל הוא"ו הנוספת. וכן (ויקרא כה) עבד ואמה (בראשית ל) הנה אמתי בלהה. (בראשית ב) לנפש חיה (איוב לג) וזהמתו חיתו לחם. (שופטים ד) בין הרמה (ש"א ז) ותשובתו הרמתה: (כד) וילנו. לשון נפעל הוא וכן תרגום לשון נפעל הוא ואתרעמו וכן דרך ל' תלונה לסבב הדבור אל האדם ל' מתלונן מתרעם ולא אמר לונן רועם וכן יאמר הלועז דקומפליינ"ש שי"י מוסב הדבור אליו באמרו שי"י: (כה) שם שם לו. במרה נתן

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה א

ה' יחנו [ג](בני ישראל) ועל פי ה' יסעו (במדבר ט). אבל נסיעה זו לא נסעו אלא על פי משה שנאמר ויסע משה את ישראל. רבי אליעזר אומר על פי הגבורה נסעו שכן מצינו [ג](בשנים ושלשה) מקומות שלא נסעו אלא מפי הגבורה (וכאן) לא נסעו אלא על פי הגבורה ומה תלמוד לומר ויסע משה את ישראל להודיע שבחן של ישראל שכיון שאמר להם משה קימו סעו לא אמרו היאך אנו יוצאין במדבר ואין לנו מחיה בדרך אלא האמינו והלכו אחר משה ועליהם מפורש בקבלה הלוך וקראת באזני ירושלים וגו' (ירמיה ב). וכן מצינו שחזר מסען לאחוריהם שלש מסעות שנאמר ויסעו (מפי) [מפני] החירות [וגו'] ויסעו ממרה ויבאו אילמה [וגו'] ויסעו מאילם ויחנו על ים סוף (במדבר לג). וכן מצינו שחזרו לכבודו של אהרן לקבורתו שמונה מסעות [שנאמר] ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן וגו' שם מת אהרן וגו' וכי במוסרה מת והלא לא מת אלא בהר ההר שנאמר ויעל אהרן הכהן וגו' ומה תלמוד לומר שם מת אהרן ויקבר שם אלא מלמד שחזרו לאחוריהם לכבודו של אהרן לקבורת: שמונה מסעות שנאמר ויסעו ממוסרות ויחנו בבני יעקן [וגו'] ויחנו בחר הגדגד. ויסעו מחר הגדגד ויחנו ביטבתה ויסעו מיטבתה ויחנו בעברונה ויסעו מעברונה ויחנו בעציון גבר ויסעו מעציון גבר ויחנו במדבר צן היא קדש ויסעו מקדש ויחנו בהר ההר (שם). רבי אליעזר אומר על פי הגבורה נסעו שכן מצינו בשנים ושלשה מקומות ומה ת"ל ויסע משה את ישראל שהסיען בעל כרחן במקל שכיון שראו בפגרי האנשים שהעבידום בפרך ובעבודה קשה כולן פגרים מתים מוטלין על שפת הים אמרו כמדומה לנו שלא נשתייר אדם במצרים נתנה ראש ונשובה מצרימה ונעשה לנו עבודה זרה ותרד בראשנו ונחזור למצרים. יכול שאמרו ולא עשו הרי הוא אומר וימאנו לשמוע ולא זכרו נפלאותיך אשר עשית עמהם ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדותם [במרים] ואתה אלוה סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ולא עזבתם ואומר אף כי עשו להם עגל מסכה וגו' (נחמיה ט). ר' יהודה בן אלעאי אומר ע"ז עברה עם ישראל בים והסיעה משה באותה שעה שנאמר ויסע משה את ישראל מים סוף מדבר שהיה עם ישראל בים סוף ואי זו זו עבודה זרה לכך נאמר ויסע

משה

הגהות הגר"א (ג) מיותר: (ג) בשאר כו' ואף כאן לא נסעו כו':

וְחַגְרָא וַאֲזַלוּ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וְלָא אַשְׁכַּחוּ מַיָּא: כג וַאֲתוֹ לְמָרָה וְלָא יְכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִמָּרָה אֲרֵי מְרִירִין אִנּוּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ מָרָה: כד וְאִתְרַעֲמוּ עַמָּא עַל מֹשֶׁה לְמֵימַר מָה נִשְׁתֵּי: כה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וְאַלְפֵהּ יְיָ אָעָא וּרְמָא לְמַיָּא וּבְסִימוּ מַיָּא תַּמָּן גְּזַר לֵהּ קְיָם וְדִין וְתַמָּן נַסְּיֵהּ: ואמר

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה א

משה את ישראל מים סוף: ויצאו אל מדבר שור הוא. מדבר כזב אמרו על מדבר כזב שהיה [ד](ט') מאות פרסה על [ד](תשע) מאות פרסה כלו מלא נחשים ועקרבים שנאמר המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וגו' (דברים ח). וכתיב משא מדבר ים (ישעיה כא). וכתיב משא בהמות נגב בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם אפעה ושרף מעופף וגו' (שם ל) אין אפעה אלא עכס אמרו שעכס זה רואה צל עוף שהוא פורח באויר [ה](וכשהוא רואה העוף ומתחבר אל צלו אבריו נושרין) ואף על פי כן לא אמרו איה ה' המעלה אותנו (ירמיה ב). מהו צלמות צל ועמו מות. אמר רבי (עקיבא) [אבא] דבר הסיח לי רבינו הקדוש אדם אחד היה בארץ ישראל והיו קורין אותו כרוטה פעם אחת עלה להר ללקוש עצים וראה הנחש ישן והנחש לא ראהו מיד סר שער ראשו ולא היה בו שער עד יום מותו והיו קורין אותו כרוטה: וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים רבי יהושע אומר [ו](כשמעו). ר' אליעזר אומר והלא המים תחת רגלי ישראל היו והארץ היתה צפה על המים שנאמר לרוקע הארץ על המים (תהלים קלו). הא מה תלמוד לומר ולא מצאו מים כדי ליגען. אחרים אומרים מים שנטלו ישראל בין הגזורים שלמו מהן באותה שעה [ז](הא מה תלמוד לומר) ולא מצאו מים שאף בכליהם לא מצאו מים כענין שנאמר ואדיריהם שלחו צעיריהם למים וגו' לא מצאו מים שבו כליהם ריקם (ירמיה יד). דורשי רשומות אמרו לא מצאו דברי תורה שנמשלו למים ומנין שנמשלו למים שנאמר הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נה). לפי שפרשו מדברי תורה שלשת ימים לכך מרדו. ולכך התקינו להם הנביאים והזקנים שיהיו קורין בתורה בשבת בשני ובחמישי הא כיצד קורין בשבת ומפסיקין באחד בשבת וקורין בשני ומפסיקין בשלישי וברביעי וקורין בחמישי ומפסיקין בערב שבת:

(כג-כד) ויבאו מרתה רבי יהושע אומר לשלשה מקומות באו ישראל באותה שעה שנאמר ויבואו מרתה רבי אלעזר המודעי אומר לא באו אלא למקום אחד: וילונו העם על משה (ועל אהרן) רבי יהושע אומר היה להם להמלך בגדול שבהם תחלה לאמר מה נשתה אלא שעמדו ואמרו דברי תרעומות על משה. רבי אלעזר המודעי אומר למודין היו ישראל בדברי תרעומות על משה ולא על משה בלבד [ב](אמרו) אלא על הגבורה לכך נאמר [לאמר] [ב](מה נשתה):

(כה) ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ מכאן שהצדיקים

הגהות הגר"א (ד) ח' (ובהעתק הרד"ל כ' ד'): (ה) מיד מת ונושר אברים אברים: (ו) כשמעו: (ז) שנאמר:

התורה והמצוה

סוף, וילכו שלשת ימים במדבר, ממ"ש שלשת בסמיכות שמליץ ימים ידועים כמ"ש בס' התו"ה תזריע (סי' י"ד), מבואר שידעו בתחלה שהיא דרך שלשת ימים, וכן בפ' מסעי אמר וילכו שלשת ימים במדבר איתם, וגם ידעו שאין מים במקום הזה ובודאי לקחו עמהם מים על ג' ימים בנאדות, רק שהם קוו שימלא להם מים בנס, דהא הים הוציא להם מים מתוקים נוזלים מן הים בנס וכ"ש במדבר, והם לא מצאו מים בנס, כי בים נפתח המקור של הנסים והשער של הפלאות והיה הכל נסים ופלאות, ועתה נסגר השער הזה, והם לא היה להם זכות מיוחד שיחדש להם נסים חדשים, בפרט שימים אלה היו ימי הספירה שהכין אותם אל קבלת התורה, ורצה להביאם בבחינה ונסיון ולהשכילם כי צריכים בכל רגע אל השגחת ה', וע"כ הניחם על הטבע ולא מצאו מים:

(כג) ויבאו מרתה. שהם היו עד עתה מים מתוקים רק עתה נתהפכו להיות מרים, ולא יכלו לשתות מים ממרה, וזה היה נסיון האדם כמו שיתבאר, על כן קרא שמה מרה, עתה נתחדש זה השם עפ"י דבר החדש שנתהוה בה, וכ"ד ר' יהושע במכילתא שעתה נהיו מרים:

(כד) וילונו. היה ראוי שיתפללו אל ה' שיתן להם מים, והם באו בתרעומות על משה, שזה סימן שלא היה לבבם שלם עדיין:

(כה) ויצעק. ויורהו ה' עץ, אמרו חז"ל שהיה עץ מר, הראה כי הנס הוא הפך הטבע, שהטבע לא יעשה דבר רק ע"י הסבות והאמצעיים המכונים לזה עפ"י הטבע, וכ"ש שלא יוצא דבר ע"י אמצעיים

וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ׃ כו וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֺתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא־

אשים

בעל הטורים

(כו) המחלה אותיות כלהם ואותיות המלח. לומר לך שהמזונים וגו' מים הלאים חלוים במרה ופה נמלה וקיפון כל מים שבעולם:

שפתי חכמים

על האדם שלומד: ם וי"ל שבת מפרש הקרא מיד אחריו. א"נ מדכתיב בדברות האחרונות כאשר צויתך ופירש רש"י כאשר צויתך במרה. ופרה אדומה מדכתיב חק וגבי פרה אדומה כתיב נמי חקה. והמפרשים האריכו בזה דבמכילתא ובגמרא נזכרו מצות אחרות. ועיין שם: ג כתב הרא"ם לא ידעתי מי הכריח לרש"י לפ' ושם נסהו על התלונות שאין ענין לו עם חק ומשפט שנתן להם ולא פירש על המצות שנתן להם לנסותם אם יקבלו בשמחה אם לאו שאז יתיישב יותר כמה שכתוב אחריו מיד והיה אם שמוע תשמע וגו' ע"כ. וי"ל דאי קאי ושם נסהו על המצות שצוה להם הל"ל שם שם לו חק ומשפט ונסהו ושם ל"ל דושם משמע ענין אחר

רש"י

נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינין (סנהדרין מ): ושם נסהו. לעם וראה קשי ערפן שלא נמלכו במשה בל' יפה בבקשו עליו רחמים שיהיה לנו מים לשתות אלא נתלוננו: (כו) אם שמוע תשמע. זו קבלה שיקבלו עליהם: תעשה. היא עשיה: והאזנת. תטה אזנים לדקדק בהם: כל חקיו. דברים שאינן אלא גזירת מלך בלא שום טעם ויצר הרע מקנטר עליהם מה איסור באלו למה נאסרו כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה וכיוצא בהם: לא אשים עליך.

ואם

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה א

שהצדיקים אין קשין לקבל[ח] לפי דרכך אתה למד שתפלת צדיקים קצרה. מעשה בתלמיד אחד שעבר לפני (רבו) [רבי אליעזר] וקצר בברכותיו אמרו לו תלמידיו ר' ראית פלוני שקצר ברכותיו והיו מלעיגין עליו ואומרים עליו תלמיד חכם קצרן הוא זה. אמר להם לא קצר זה יותר כמשה שנאמר אל נא רפא נא לה (במדבר יב). שוב מעשה בתלמיד אחד שעבר לפני רבי אליעזר והיה מאריך ברכותיו אמרו לו תלמידיו רבי ראית זה שהאריך ברכותיו והיו אומרים עליו [ט](מארכן) הוא זה אמר להם לא האריך זה יותר ממשה שנאמר ואתנפל לפני ה' כראשונה וגו' (דברים ט) שהיה אומר יש שעה לקצר ויש שעה להאריך: ויורהו ה' עץ [י](וישלך אל המים וימתקו המים שם שם לו חק ומשפט וגו'). רבי יהושע אומר זה עץ של ערבה ר' אלעזר המודעי אומר זה עץ של זית שאין לך עץ מר יותר מעץ זית. רבי יהושע בן קרחה אומר זה עץ הרדופני [י](רבי שמעון בן יוחאי אומר דבר מן התורה הראהו שנאמר ויורהו ה' עץ) [ט](ויראהו ה' עץ אינו אומר אלא ויורהו כענין שנאמר ויורני ויאמר לי וגו' (משלי ד)). רבי נתן אומר זה עץ קתרוס ויש אומרים עקר תאנה ועקר רמון. [ט](דורשי רשומות אמרו הראהו דברי תורה שנמשלו לעץ שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה וגו' (שם ג)). רבן שמעון בן גמליאל אומר בוא וראה כמה מופרשין דרכי הקדוש ברוך ה"א מדרכי בשר ודם. בשר ודם במתוק מרפא את המר אבל הקדוש ברוך הוא מרפא את המר במר. הא כיצד נותן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל כדי לעשות לו נס. כיוצא בו אתה אומר ויאמר ישעיהו ישאו דבלת תאנים וגו' (מ"ב כ). והלא בשר חי כשאתה נותן עליו דבלת תאנים מיד נסרח הא כיצד נתן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל כדי לעשות בו נס. כיוצא בו ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח וגו' (שם ב). [י](מהו רפאהו) והלא המים יפין שהתן בהם מלח מיד הם נסרחין. הא כיצד נותן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל כדי לעשות בו נס: וישלך אל המים אחרים אומרים היו ישראל מתחננים ומתפללים לפני אביהם שבשמים והיו אומרים כבן שמתגדר [לפני אביו וכתלמיד שמתגדר] לפני רבו כך היו ישראל מתחננים ומתגדרים לפני אביהם שבשמים ואומרים לפניו רבונו של עולם חטאנו לפניך (על הים) שנתרעמנו לפניך על הים: וימתקו המים רבי יהושע

אומר

הגהות הגר"א (ח) פיוס: (ט) ארכן: מיותר כאן ושייך למטה: (י) דורשי רשומות אמרו הראהו ד"ת שנמשלו לעץ שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה וגו' ויראהו ה' עץ א"א אלא ויורהו כענין שנא' ויורני ויאמר לי וגו':

כו וַאֲמַר אִם קַבָּלָא תְקַבֵּיל בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וּדְכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי תַעֲבֵד וְתָצֵית לְפִקּוֹדוֹהִי וְתִטַּר כָּל קְיָמוֹהִי כָּל מַרְעִין דְּשַׁוֵּיתִי בְמִצְרַיִם לָא אֲשַׁוֵּי עֲלָךְ
ארי

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה א

אומר מרים היו לפי שעה ונמתקו: רבי אלעזר המודעי אומר מרים היו מתחלתם שנאמר המים המים ב׳ פעמים: שם שם לו חק ומשפט חק זה השבת ומשפט זה כבוד אב ואם דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר חק אלו עריות שנאמר לבלתי עשות כחקות התועבות (ויקרא יח). ומשפט אלו דיני אונסין ודיני קנסות ודיני חבלות: ושם נסהו שם נשא לו גדולה [יב](דברי רבי יהושע) שנאמר נשא אויל מרודך וגו׳ (מ״ב כה). ואומר נשא את ראש בני גרשון (במדבר ד). [יא]אמר לו רבי אלעזר המודעי והלא גדולה אינה [ב](תלויה) אלא בשי״ן וכאן לא כתיב אלא בסמ״ך הא מה ת״ל ושם נסהו ושם נסה המקום את ישראל:

(כו) ויאמר אם שמוע תשמע מכאן אמרו שמע אדם מצוה אחת משמיעין לו מצות הרבה שנאמר אם שמוע תשמע. שכח אדם מצוה אחת משכחין לו מצות הרבה שנאמר אם שכח תשכח (דברים ח). לקול ה׳ אלהיך אלו עשרות הדברות שנתנו מפה לפה [יב](בעשרה קולות): והישר בעיניו תעשה אלו אגדות משובחות הנשמעות באזני כל אדם: והאזנת למצותיו אלו [יג](גזרות): ושמרת כל חקיו אלו הלכות: כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך הא אם אשים כי אני ה׳ רופאך דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר שמוע יכול רשות תלמוד לומר תשמע חובה ולא רשות. תשמע זה הכלל שהתורה כלולה בו. לקול ה׳ אלהיך כלמד שכל מי ששומע
מפי

הגהות הגר״א (יא) דברי ר׳ יהושע: (יב) בקולות: (יג) משניות:

התורה והמצוה

המתנגדים אל התכלית, אבל בדרך הנסיי הוא בהפך, שבמה שהוא מכה, בו הוא מרפא, כמו שרפא את חזקיה בדבלת תאנים, ומי יריחו ע״י צלוחית מלח, ונשיכת הנחשים השרפים ע״י נחש הנחשת וכמ״ש חז״ל, ועל״כ רפא מי מרה בעץ מר, והז״ל אמרו במכילתא ובב״ק וילכו שלשה ימים שהלכו ג׳ ימים בלא תורה, באור הדבר שהנביאים יכנו מי החכמה והדעת בשם מים חיים, כמ״ש והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים, שהיא מליצה על מי ההשגה והמושכלות שיתרבו בעת ההיא מידיעת האלהות ודרכיו, וישראל אחרי שראו כל הגדולות האלה היה ראוי שיקנו לב טהור ורוח משכיל וישתו מי החכמה ודעת אלהים ממקור מים חיים, והם בנסעם מים סוף לא שמו לב לדרכי ה׳ ולא שתו מי הדעת, וילכו בלא תורה ויראת ה׳, וכן נמנע מהם מים הגשמיים לרוות צמאונם, ועת באו מרתה התחילו להתמוטט מן האמונה ולחשוב מחשבת און, וכמ״ש במדרש שהשטן התעה שם במחשבות רעות, וזה מליצה על המים הרעים והמרים, וכמ״ש באבות שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים, וכן נעשו מי מרה מרים בפועל וקרא שמה מרה, כי גם שלגי השטן ומרורת פתניו, ועי״ז התחילו להתלונן על משה, ויצעק אל ה׳ ויורהו ה׳ עץ הוא עץ החיים, שהוא מה שנתן להם מצות וכמ״ש במכילתא רשב״י אומר דבר מן התורה הראהו, דורשי רשומות אמרו הראהו דברי תורה שנמשלו לעץ ונרפאו המים וימתקו, ומפרש מהו העץ שם שם לו חק ומשפט, וכמו שנמתקו מי הדעות כן נמתקו המים הגשמיים, ושם נסהו כי כ״ז היה לנסותם ולהוציא שלמותם מכח אל הפועל, וכ״ז היה הכנה אל מתן תורה שהיו מוכנים אליו אז, ובאשר האדם מרכב משני עצמות, הנפש היא מעולם הרוחני והגוף מעולם הגשמי, ותהלוכות הגוף נתון תחת הטבע, ותהלוכות הנפש תחת הנס ולמעלה מן הטבע, ומי מרה נעשו מרים עפ״י הנס, כי זה היה ע״י חטא הנפש בדעות ואמונות, ואומתקו ע״י מרירות טבעי מעץ מר, שהוא משל על מרירות הגוף בהכנעה ובצום ובתשובה, עד שהגוף שהוא עץ השדה ומשל לצומח, המר לו מאד, עי״כ המתיק מרירות הנפש ויהי לה למרפא, כמו שמרירות העץ המתיק את המים:

(כו) ויאמר אם שמוע תשמע וכו׳ כל המחלה וכו׳, כי המחלה ששם במצרים לא היתה מחלה טבעיית רק נסיית שבא בסבת חולי נפשם, שע״י חולי נפשם במעשים רעים ומקולקלים, הכה ה׳ אותם בתחלואים יוצאים מגדר הטבע שאין להם רפואה, כי תחלואים טבעיים רובם יש להם רפואה, ואם ישמעו לקול ה׳ ולמצותיו וחוקיו שהודיע להם, שהוא העץ שהוראו פ׳, ימתקן המים הרעים, ר״ל חולי נפשם, ולא יבואו עוד בתחלואי מצרים, שעד עתה דבקו בם מדוי מצרים הרעים ע״י שהלכו בדרכם הנשחתת ולא היתה רפואה להלים כדרך הטבע, כי אני ה׳ רפאך, ברפואה שלמעלה מן הטבע כמו שנרפאו המים ע״י עץ מר. והנה מדוי מצרים אין להם רפואה כמ״ש יככה ה׳ בשחין מצרים אשר לא תוכל להרפא, אבל בישראל הקב״ה מקדים תמיד רפואה למכה, שזה נכלל במ״ש כי אני ה׳ רופאך, ר״ל שלפני המכה אקדים
תמי־

אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה רֹפְאֶךָ׃ חמישי ס כז וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה וְשָׁם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־שָׁם עַל־הַמָּיִם׃ טז א וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיָּבֹאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר־סִין אֲשֶׁר בֵּין־אֵילִם וּבֵין סִינָי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ב וַיִּלִּינוּ° כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּמִּדְבָּר׃

°וילונו קרי

ויאמרו

בעל הטורים

ולכך סמך לו מינות מים: רפאך בפ"א רפוים שברפואה בבידי שמים באה בשופי ובבידי אדם באה בקושי **ועל כן** ורפא ירפא כפרשת משפטים דגש: (א) סין בגימ' בסנה ונקרא סיני ע"ש **ויחד** דברות שנהגו בו:

שפתי חכמים

אהל ממה שנאמר לפני זה לכן פי' נסהו לנעם על התלונה וכו': ם דק"ל דאם לא ישים היאך אמר אני ה' רופאך ל"פ ואם אשים וכו' וה"פ אם שמוע תשמעו וגו' אז לא אשים אבל אם לא תשמע אז אשים עליך אבל הרי הוא כלא הושמה וכו': ע ר"ל שמזה נשמע שהוא רפואה וכ"ש שמונעת החולי לבא: פ דק"ל ל"ע המנין: צ ר"ל שהן היו מוכנין אותו אבל אין לפרש שנזדמנו להן שעכשיו נבראו דהא כתיב אין כל חדש תחת השמש: ק אע"פ שנאפו י"ד ימים מניסן ומאייר היו ט"ו ימים עד ירידת המן ות"כ הוא ה"ב סעודות סעודה ראשונה היו אוכלים במצרים דהיינו ליל ט"ו ובט"ו שחרית יצאו: ר מדכתיב ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי לירידתו שבת הוא ולא יהיה בו. סקשה הרא"ם שמוכח מהאי קרא שט"ו באייר שנסעו מאלים ובאו למדבר סין יום שבת היה וקשה והא ככר נצטוו במרה על

רש"י

ואם אשים הרי הוא כלא הושמה ם כי אני ה' רופאך זהו מדרשו (מכילתא), ולפי פשוטו כי אני ה' רופאך מלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם. כרופא הזה האומר לאדם אל תאכל דברים שמחזירים אותך לידי חולי. וזהו היזון מצות וכן הוא אומר (משלי ג) רפאות תהי ע לשרך: (כז) שתים עשרה עינת מים. כנגד י"ב שבטים פ נזדמנו להם צ ושבעים תמרים כנגד ע' זקנים: (א) בחמשה עשר יום. נתפרש היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדו שאכלו משירי הבצק (או משירי המצה) ששים ואחת סעודות ק וירד להם מן בט"ו באייר ויום א' בשבת היה ר כדאיתא במסכת שבת (דף פז): (ב) וילונו. לפי שכלה הלחם:

עי

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה א

ספי [יד](גבורה) מעלין עליו כאלו עומד ומשמש לפני חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים. והישר בעיניו תעשה זה משא ומתן מלמד שכל מי שנושא ונותן באמונה רוח הבריות נוחה הימנו ומעלין עליו כאלו קיים את כל התורה כולה. והאזנת למצותיו אלו [טו](הלכות). ושמרת כל חקיו אלו עריות. כל המחלה אשר שמתי במצרים וגו' ומה תלמוד לומר כי אני ה' רופאך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה אמור להם לישראל דברי תורה שנתתי לכם רפואה הם לכם חיים הם לכם שנאמר כי חיים הם למוצאיהם (משלי ד). ואומר רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך (שם ג). רבי יצחק אומר הא אם אין בהם מחלה מפני מה הם צריכין רפואה אלא כל המחלה [טז](בעולם הזה) ואם אשים כי אני ה' רופאך [יז](בעולם הבא). שמעון בן עזאי אומר שמוע מה תלמוד לומר תשמע מכאן (אומר) [אמרו] רצה אדם לשמוע [יח]משמיעין לו לאחר זמן לשכח משכחין לו לאחר זמן [כ]([וכה] ת"ל שמוע תשמע שכח תשכח הא כיצד רצה לשמוע [מיד] משמיעין לו מיד לשכח משכחים אותו מיד). ה"א היה אומר רצה אדם לשמוע בטובתו משמיעין לו שלא בטובתו לשכח בטובתו משכחין אותו שלא בטובתו. הרשות נתונה אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן (משלי ג). אחרים אומרים אם חבול תחבול (שמות כב) אם חבלת חבולה [כ](אתת) סוף שחובלין בך: (כז) ויבאו אילמה ושם וגו' מגיד הכתוב שאותו מקום מהולל [כ](במים) מכל המקומות תדע שכן הוא שהרי היו שנים עשר מבועין [יט](ולא הספקו אלא לשבעים) דקלים כיון שבאו ישראל ושרו עליהם ששים רבוא הספקו להם ושנו תשלשו: [כ](ויחנו שם

על

הגהות הגר"א (יד) רבו: (טו) הדינים: (טז) בעוה"ב: (יז) בעוה"ז: (יח) מיד: (יט) ושבעים דקלים ש': (כ) מיותר כאן ושייך להלן:

ארי אנא יי אסך : כז ואתו לאילם ותמן תרתי עסרי מבועין דמין ושבעין דקלין ושרו תמן על מיא : א ונטלו מאילם ואתו כל כנשתא דבני ישראל למדברא דסין דבין אילם ובין סיני בחמשא עשרא יומא לירחא תנינא למפקהון מארעא דמצרים : ב ואתרעמו כל כנשתא דבני ישראל על משה ועל

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה א

על המים לעולם אין ישראל חונין אלא על המים) דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר כיון שברא הקב"ה עולמו ברא שנים עשר מבועין כנגד י"ב שבטי יעקב ושבעים תמרים כנגד שבעים זקנים [כא]ומה התלמוד לומר ויחנו שם [כב]על המים מלמד שהיו עוסקים בדברי תורה שנתנו להם במרה:

טז (א) ויסעו מאילם ויבואו וגו' למה נאמר יום מגיד שאותו היום אירע שבת להיות שהיא כדורה ובאה מששת ימי בראשית עד שנתנה תורה לישראל. בחמשה עשר יום לחדש למה נאמר יום לידע באי זה יום נתנה תורה לישראל ניסן שיצאו ישראל ממצרים אירע להיות בחמישי בשבת השלים ניסן אירע אייר להיות בשבת חסר אייר אירע סיון להיות באחד בשבת ואומר ממחרת הפסח יצאו (במדבר לג). ואומר בחמשה עשר יום לחדש השני. ואומר בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים (שמות יט). נמצאת אומר בחדש השלישי בששי בחדש בששי בשבת. דבר אחר בחמשה עשר יום למה נאמר יום לידע באי זה יום ירד המן לישראל חררה שנטלו ישראל ממצרים אכלו ממנה שלשים ואחד יום שנאמר ויאפו את הבצק וגו' (שם יג). ואומר לחדש השני לצאתם מארץ מצרים ובצדו כה הוא אומר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. רבי שילא אומר נתפרנסו ממנה (שבעים) [ששים] ואחד סעודות:

(ב) וילונו העם על משה ועל אהרן במדבר רבי יהושע אומר היה להם לישראל להמלך

הגהות הגר"א (כא) ויחנו שם על המים לעולם אין ישראל חונים אלא על המים: (כב) ג"ב דמשמע רק באותו מקום חנו על המים:

התורה והמצוה

תמיד הרפואה, והטעם בזה כשהשם מכה את מצרים תכלית המכה הוא כדי להכות לא כדי לרפאות, אבל כשמכה את ישראל, אין המכה למען הכות, רק כדי לרפאות חולי נפשם, וה"ז דומה כרופא הבא להקיז דם שמכין תחלה הסממנים והתרופות לעצור את הדם, כן יקדים ה' תמיד רפואה למכה, וז"ש שכל **המחלה אשר שמתי במצרים** שהיה תכליתה כדי להכות, **לא אשים עליך**, כי אם אכה אותך, יהיה זה מצד **שאני ה' רופאך**, יהיה זה לרפואה אל חולי הנפש. והנה הודיע להם שהתורה והמצות שצוה ה' לבני ישראל לא היו מצווים כדרך האדון המצוה אל עבדו, רק כדרך הרופא המצוה את החולה, לנוי שהאדון המצוה אל עבדו באו הצווים לצורך האדון המצוה שיעבוד עבודתו, ואם יעבור על פקודתו ויענים אותו, אין העונש מקושר עם חטאו, רק העונש תלוי ברצון האדון וחרון אפו בו על שלא עבד עבודתו כראוי, אבל הרופא המצוה את החולה באו הצווים לצורך החולה שנצטוה, ואם יעבור על פקודתו העונש רצוף בהחטא עצמו לא בהרופא, וכן המצות שצוה ה' אותנו אינם לצרכו רק לצרכנו לרפאות חולי נפשנו, ואם נעבור על מצותיו העונש רצוף בהעבירה עצמה, וז"ש **אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך**, [שכבר בארתי שיש הבדל בין שמע בקול ובין שמע לקול, ששמע בקול הוא קבלת הדברים, ושמע לקול מציין שמומע לשכל מליו], ר"ל שתשמע מצד שתראה שהמצות הם להנאתך ולטובתך, **ותעשה הישר בעיניו** מצד שהוא הישר והטוב, ובזה תאזין למצותיו, שהם המצות שיש לכן טעם, **ושמרת כל חקיו** הם אלה שאין להם טעם, אז תדויה כי כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך, **כי** המצות והחקים הם הרוכה ומרפא שלא ידבקו בך מדוי מצרים הרעים שהיית עלול להם, **כי אני ה' רופאך**, במצות שאני נותן לפניכם אינו כאדון המצוה אל עבדו לצרכו, רק כרופא שמצוה בהנהגת החולה הם לצורך החולה, וכשומע אל הרופא יהיה בריא אולם, וכשממרה מצותיו הכין לו כלי-מות:

(כז) **ויבאו אילמה**, אילים היה קרוב למרה ולא היה ראוי להנות שם, לכן כתיב ויבאו ולא כתיב **ויחנו**, וכן בפ' מסעי אמר ויבאו אילמה, כי לא באו שם ע"מ להנות, רק ששם מצאו **י"ב עינות מים ושבעים תמרים**, **לכן חנו בשביל המים**, והיה בזה רמז כי אחר ששם לו במרה חק ומשפט, יסד להם באילים שבעים זקנים כמספר ע' תמרים, וי"ב נשיאי השבטים כמספר העינות מים, וכמ"ש חז"ל שבמדבר שור נתאוו שיהיו דגלים, ועז"א הה"ז ויסעו מאילים ויבאו כל עדת ב"י, זה הפעם הראשון קראם בשם עדה, שכבר בארתי בס' הפע"ס ויק"א (סי' רסא) שלא נקראו בשם עדה רק כשזקניהם בראשיהם

ג וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי־יִתֵּן מוּתֵנוּ בְיַד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל־סִיר הַבָּשָׂר בְּאָכְלֵנוּ לֶחֶם לָשֹׂבַע כִּי־הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהָמִית אֶת־כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה בָּרָעָב׃ ס ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן־הַשָּׁמָיִם וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ דְבַר־

יום

בעל הטורים

(ג) לשובע ד' במסורה. דין ואידך ואכלתם לשובע. ואכלתם לחמכם לשובע. אדם שאין לחם לשובע. מלמד שגם במצרים זימן להם הקב"ה ספוקיהם כמו שדרשו רז"ל הדגה אשר נאכל במצרים חנם וכי פרעה על דעתך שנתנו להם חנם הפחא וכו' אלא שהקב"ה היה מזמין להם דגים בכדיהם וזהו אדם שאין לחם לשובע:

רש"י

(ג) מי יתן מותנו. שנמות והוא שם דבר כמו מיתתנו אלא כמו עשותו חנותו שובו לעשות אותו להטות אותו למות אנחנו. ותרגומו לוי דמיתנא, כמו לו מתנו. הלואי והיינו מתים: (ד) דבר יום ביומו. צורך אכילת יום ילקטו ביומו ת ולא היום לצורך

שפתי חכמים

על השבת וכו' ושמא י"ל שבחמשה עשר יום לחדש השני דכתיב בקרא לא קאי אלא אויכוחו אבל נסיעתן לא היה אלא בשני בשבת דהיינו בי"ד יום. ועיין מזה בנח"י: ש פי' דהא התרגום מתרגם על מי יתן מותנו לוי דמיתנא כמו שתרגם על לו מתנו ולוי מתנו הביאה שפירש הלואי והיינו מתים א"כ מי יתן מותנו נמי פירוש הלואי היינו מתים דהיינו שנמות: ת פי' דבר ענין וצורך ומשני שצורך היום הוא לכמה דברים פי' המכוון פה צורך אכילת היום גם הוסיף מלת ולקטו בין מלת יום ובין מלת ביומו להודיע שמלת ביומו דבקה עם מלת ולקטו לא עם יום הסמוך לו שא"כ יהיה פירושו צורך היום שבאותו יום ואין טעם. גם לא נודע מה זה זמן לקיטתו לכך מוכיח הרב ואמר ילקטו ביומו והוסיף עוד ולא ילקטו היום לצורך מחר להודיע שאין כוונת הכתוב שחובה ללקוט רק שלא ילקוט היום

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה א

להטלך בגדול שבהם מה נאכל אלא עמדו ואמרו דברי תרעומות על משה. רבי אלעזר המודעי אומר למודין היו ישראל להיות אומרים דברי תרעומות על משה ולא על משה בלבד אלא [אף] על אהרן: (ג) ויאמרו אליהם בני ישראל מי יתן מותנו וגו' לואי מתנו בשלשת ימי אפלה של מצרים: בשבתנו על סיר הבשר רבי יהושע אומר [כג](תאבים היו) ישראל לאכול. רבי אלעזר המודעי אומר עבדים היו ישראל למלכים במצרים יצאו לשוק נוטלין פת בשר ודגים וכל דבר ואין כל בריה מוחה בידם יוצאין לשדה נוטלים ענבים ותאנים ורמונים ואין בריה מוחה בידם. רבי יוסי המודעי אומר תדע שלא [כד](נתן להם) אלא [קשואים] באחרונה לכך נאמר את הקשואים שהיו קשים למעיהם: כי הוצאתם אותנו אל המדבר אמרו להם הוצאתם אותנו אל המדבר הזה תהו שאין בו כלום: להמית את כל הקהל הזה ברעב רבי יהושע בן

קרחה

הגהות הגר"א (כג) שלא היו תאבין: (כד) שלא נאמר לחם אלא באחרונה:

השאלות

(א-י) למה נזכר פה פעם הראשון שם עדת ישראל. ומ"ש וילונו במדבר, מלת במדבר מיותר. מז"ש למען אנסנו מהו הנסיון, מ"ש ערב וידעתם וכו' אין לו באור ומ"ש ובקר וראיתם שכל אלה דברים סתומים, ומה שאמר משה שנית בתת ה' לכם וכו' אין לו באור, ומ"ש משה אל אהרן אמור אל כל עדת ישראל קרבו לפני ה' אין לו פי':

התורה והמצוה

בראשיהם, ומבואר בכתבי האריז"ל ששורש נשמת ישראל נתפלגו תחלה לשנים עשר ואח"כ לשבעים נפש ומשם הסתעפו לששים רבוא ושם חנו על מי החכמה והדעת:

טז (ג) וילונו. כי כלתה להם הצדה שהוציאו ממצרים שהיה בו ברכה עד עתה, והיו כמה הבדלים בין תלונה זאת לתלונה הקודמת, ששם כתיב וילונו העם שהם ההמונים, ופה אמר שלנו כל עדת בני ישראל, שכלל גם החשובים עם זקניהם בראשיהם, ששם לא היה התלונה רק על המים, שחשבו שמשה יוכל לתת להם מים ע"י תפלה, ופה היה התלונה על משה ועל אהרן, כי התחרטו על יצ"מ, והיתה תלונתם על שני הזקנים על שהוציאו אותם מארץ מצרים, שעז"א וילנו על משה ועל אהרן במדבר, כי לא רצו להיות במדבר.

ויאמרו

וְעַל אַהֲרֹן בְּמַדְבְּרָא: ג וַאֲמַרוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְוַי דְּמִיתְנָא קֳדָם יְיָ בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם כַּד הֲוֵינָא יָתְבִין עַל דּוּדֵי בִשְׂרָא כַּד הֲוֵינָא אָכְלִין לַחְמָא וְשָׂבְעִין אֲרֵי אַפֵּקְתּוּן יָתָנָא לְמַדְבְּרָא הָדֵין לְקַטָּלָא יָת כָּל קְהָלָא הָדֵין בְּכַפְנָא: ד וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה הָא אֲנָא מָחֵית לְכוֹן לַחְמָא מִן שְׁמַיָּא וְיִפְּקוּן עַמָּא וְיִלְקְטוּן

פתגם

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה א

קרחה אומר אין לך מיתה קשה יותר ממיתת רעב שנאמר טובים היו חללי חרב מחללי רעב וגו'. רבי אלעזר המודעי אומר ברעב בא עלינו רעב אחר רעב דבר אחר דבר חשך אחר חשך:

(פרשה ב) (ד) ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם וגו'

רבי יהושע אומר אמר הקב"ה למשה הריני נגלה מיד ואיני מעכב. ר' אלעזר המודעי אומר אינו אומר הנני אלא בזכות אברהם (יצחק ויעקב): מן השמים מאוצר הטוב של השמים שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב[א] (דברים כח). רבן שמעון בן גמליאל אומר בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני המקום ולפי שהם חביבין לפניו שנה עליהם מעשה בראשית עשה להם תחתונים עליונים ועליונים תחתונים לשעבר היה הלחם עולה מן הארץ והטל יורד מן השמים שנאמר ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל (שם לג) ועתה נתחלפו הדברים התחיל הלחם יורד מן השמים והטל עולה מן הארץ דכתיב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וכתיב ותעל שכבת הטל וגו': ויצא העם ולקטו שלא יהיו [ב](יוצאין להצרות ומלקטין) אלא יוצאין למדברות ומלקטין: דבר יום ביומו רבי יהושע אומר כדי (שילקט) [שלא ילקט] אדם [ג](מהיום למחר) כעין מערב שבת לע"ש. [ד]ר"א המודעי אומר כדי שלא ילקט אדם מהיום למחר כעין מערב שבת [ה](לערב שבת). דבר יום ביומו מי שברא יום ברא פרנסתו מכאן היה רבי אלעזר המודעי אומר כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מחוסר אמנה [ו](שנאמר) למען אנסנו הילך בתורתי אם לא [ז](רבי יהושע אומר שונה אדם שתי הלכות בשחרית ושתים בערבית ועוסק במלאכתו כל היום מעלין עליו כאלו קיים כל התורה כולה). מכאן היה רבי שמעון בן יוחאי אומר לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן הא כיצד היה יושב ודורש ולא היה יודע מהיכן אוכל ושותה ומהיכן היה לובש ומכסה לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן ושניים להם אוכלי תרומה[ח]:

והיה

הגהות הגר"א (א) וגו': (ב) מלקטין בהצרות אלא כו': (ג) להיום ולמחר: (ד) ושבת: (ה) לשבת: (ו) מיותר: (ז) המוסגר שייך להלן: (ח) ר' יהושע אומר שונה אדם כו' עד כל התורה כולה (המוסגר לעיל באות ז') שייך כאן:

התורה והמצוה

(ג) תאמרו מי יתן מותנו, ר"ל גם אם היינו מתים במצרים, ג"כ היה טוב לנו המיתה במצרים מן המיתה במדבר, משני טעמים: א] ביד ה' ר"ל שאם היינו מתים מיתת דבר שזה מיוחס תמיד ליד ה', כמ"ש ביד חזקה זו הדבר, וזה טוב יותר כמו שהשיב דוד לגד שא"ל שיבחר דבר או רעב או חרב והשיב נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו, שהמיתה שהיא ביד ה' יש תקוה שירחם וישאיר פליטה, לא כן המיתה ע"י רעב שימותו כלם, ב] שהיינו מתים בשבתנו על סיר הבשר לא מתוך זלעפות רעב, ואתם הוצאתם אותנו, שבזה יש שתי רעות: א] להמית את כל הקהל הזה מבלי שארית ופליטה, ב] ברעב שהוא מיתה משונה, וטובים היו חללי חרב מחללי רעב:

(ד) ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר, הלחם אשר יאכלו בני אדם אחר חטא אדה"ר הוא מעורב בפסולת ומוץ וסובין, וצריך יגיעה רבה עד שיעשה לחם, כמ"ש (בראשית ג) בזעת אפיך תאכל לחם, וכמ"ש ועבד לעבודת האדם להוציא לחם (תהלים קד), שעד שיוציא ממנו לחם צריך עבודה ויגיעה רבה, ואני ממטיר לכם לחם בלא פסולת וקליפה כמו שהיה קודם חטא אדם הראשון וכמו שיהיה לעת"ל, כמ"ש (כתובות) עתידה הארץ שתוציא גלוסקאות, זאת שנית הלחם בא מן הארץ והומרו מגושם כחומר הארץ, אבל הלחם הזה יבא מן השמים, קרוב יותר אל הרוחני מהגשמיות, וכתיב והיה ביום ההוא אענה נאם ה' אענה את השמים והם יענו את הארץ וכו', שהסבה שם הרצפה סורים שדרך שם משתלשל הלחם כמ"ש בפי' שם, ולחם זה יבא מטיר הרצון מן השמים, ג] ויצא העם ולקטו שלחם אחרים יעבד בו עבודה רבה בשדה, בחרישה והזריעה והקצירה והדישה, לא כן בלחם הזה ישבו בבית רק יצאו ללקוט דבר מזומן בלא יגיעה, ד] הלחם יזרע בשדה בראשית השנה ויאסף הביתה בגמר השנה ויכינו על שנה אחת, אבל לחם זה

יסיס

יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי אִם־לֹא׃ ה וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר־יָבִיאוּ וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ יוֹם ׀ יוֹם׃ ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֶרֶב וִידַעְתֶּם כִּי יְהוָה הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ז וּבֹקֶר וּרְאִיתֶם אֶת־כְּבוֹד יְהוָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־

תלנתיכם

בעל הטורים

(ד) אנסנו הילך בתורתי שלא ניתנה התורה אלא לאוכלי המן: והיה משנה כל משנה בשבת כפול שני כנסים שהיו כנגד שתי נרות זכור ושמור: (ז) בשמעו ג' במסורה. הכא. ואידך וירא בצר להם בשמעו את רנתם ואידך בשמעו את דברי האלה הזאת בשביל שצר להם שלא היה להם לאכול ודין התלוננו בשמע תלונותם אבל מי שבוא השלום ובשמעו את

רש"י

לצורך מחר (מכילתא): למען אנסנו הילך בתורתי. אם ישמרו א מצות התלויות בו ב שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט: (ה) והיה משנה. ליום ולמחרת: משנה. על שהיו רגילים ללקוט יום יום של שאר ימות השבוע ג ואומר אני אשר יביאו והיה משנה לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה בלקיטתו היה נמצא להם משנה. וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים נותן לכם ברכה (פוי"ן) בבית למלאות העומר פעמים ללחם יומים: (ו) ערב. כמו ד לערב: וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים. לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו תדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא ה' הוציא אתכם שיגיז לכם את השליו: (ז) ובקר וראיתם. לא על הכבוד שנאמר והנה כבוד ה' נראה בענן נאמר ה אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם ובשר יתן אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי שלא כהוגן שאלתם אותו ו ומכרס מלאה והלחם ששאלתם לצורך בידיהו לבקר תראו את כבוד אור פניו שמורידו

שפתי חכמים

היום לצורך מחר. הרא"ם: א ולמען אנסנו הוא דבק בלחם מן השמים פי' עם המצות התלויות בו דהיינו שמירת שבת ושלא ילקטו היום לצורך מחר. לא עם הסמוך לו שהוא ולקטו דבר יום ביומו שאז יובן שהם שהזהרתי שלא ילקטו היום לצורך מחר הוא למען אנסנו אם יקיים מצותי בזה אם לא וזה לא יתכן למה ירצה לנסותו במצות לא תותירו ולא במצות שבת: ב אבל לא כמו שפירש בפרשת עקב גבי לנסותך לדעת התשמור מצותיו שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו דהתם דבוק הנסיון עם הענוי דלעיל מיניה והנסיון שאגב הענוי פירושו שלא תהרהר אחריו אבל הכא דלא נזכר שום ענוי ולעד לא יתכן לפרש הנסיון שלא יהרהר אחר מדותיו. (ג"א) דכאן א"א לפרש את תהרהר שאין אומרים לאדם אנסה אותך אם לא תהרהר שא"כ לא היה נסיון אבל יתכן לומר אנסה אותך אם תשמור מצותי אם לא אבל לקמן הם דברי משה אמר ויענך וגו' לנסותך אם תהרהר אחר ית"ש: ג כלומר ולא משנה של כל השבוע דהיינו עשרה עומרים כמובן מן הכתוב: ד כמו בערב גרסינן כמו שכתוב אחריו ויאמר משה בתת ה' לכם בערב: ה שזה היה באותו יום ולא בבקר של מחרתו. ג"א: ו ר"ל שאלתם אותו שלא לצורך כי האדם יכול להיות בלא בשר. ועוד שאלתם מכרס מלאה ר"ל דאז הרבה בהמות היה

התורה והמצוה

יהיה דבר יום ביומו, כי לחם הארץ תלוי ממגד שמש שסובבת במעגלה בשנה אחת אבל לחם זה יבוא מהשפעת ה' יום יום כמ"ש ברוך ה' יום יום, ועי"כ ישאו בכל יום את עיניהם אל השמים, למען אנסנו הילך בתורתי, שלחם זה שלקטוהו בלא יגיעה ועבודה היה עוזר להם ללמוד התורה כמ"ש לא נתנה תורה אלא לאוכלי מן, ולחם זה היה נקי מפסולת ועכירות כן הזדככו אוכליו מגשמיות ועכירות והתקרבו אל ענין הרוחני, והנפשי תגבר על החומרי, וכן יתיחס אל השמים שיהיה רוחני והם יקבלוהו מה' ע"י שמרם את התורה ובטחונם בה':

(ה) והיה ביום הששי. לפי הפשוט הודיע להם כי ביום הששי ירד להם משנה, אולם באשר זאת רצו מעצמם כמ"ש ויבאו כל נשיאי העדה ויגידו למשה, רצוף בו עוד כוונה, שצריכים להכין בששי לכבוד שבת כמ"ש חז"ל, וגם רמז שהשמים המוזכרים למעלה הם יכינו את אשר יביאו, כי יהיה בו שפע קדש מקדושת השבת, ולכן גם התחתונים צריכים לעשות הכנה, ועי"ז יהיה משנה, ר"ל גם באיכותו ובטעמו כמו שיתבאר (בפ' ל"א), שהמן שבשבת היה לו טעם אחר, וזה יהיה הכנה על אשר ילקטו יום יום, שבזכות ההכנה הזאת לכבוד שבת ירד להם המן כל ימי השבוע כמ"ש בפסוק כ"ו:

ובזה למד דעת את העם: א] שמפתח של פרנסה הוא ביד ה' לבדו כמ"ש הנני ממטיר, ב] שהלחם הוא שמימי לא ארצי כמ"ש כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' וכו', שעיקר

מזון

פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵהּ בְּדִיל דַּאֲנַסֵּינוּן הֲיְהָכוּן בְּאוֹרַיְתִי אִם לָא: ה וִיהֵא בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה וִיתַקְנוּן יָת דִּיַיְתוּן וִיהֵי עַל חַד תְּרֵין עַל דְּיִלְקְטוּן יוֹם יוֹם: ו וַאֲמַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַמְשָׁא וְתִדְּעוּן אֲרֵי יְיָ אַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְּמִצְרָיִם: ז וְצַפְרָא וְתֶחֱזוּן יָת יְקָרָא דַּיְיָ כַּד שְׁמִיעַ קֳדָמוֹהִי יָת תּוּרְעֲמָתְכוֹן

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה ב

(ה) והיה ביום הששי והכינו מכאן שמערב אדם מערב [ט](שבת) לשבת: והיה משנה לחם משונה. אתה אומר לחם משונה הוא או אינו אלא לחם כפול. כשהוא אומר שני העמר לאחד הרי לחם כפול אמור הא מה ת"ל לחם משנה לחם משונה. ביצד בכל יום היה בו עומר אחד ובשבת שני עמרים. בכל יום היה ריחו נודף ובשבת יותר. בכל יום היה מצולהב כזהב ובשבת יותר:

(ו) ויאמר משה [ואהרן] אל בני ישראל ערב וידעתם וגו' אמרו להם עד שאתם ישנים במטותיכם הקב"ה מפרנס אתכם. וידעתם כי ה' הוציא אתכם מכאן אתה למד ששקולה יציאת מצרים כנגד כל נסים וגבורות שעשה הקב"ה לישראל:

(ז) ובקר וראיתם מכאן אתה למד שבפנים מאירות ניתן המן לישראל. השליו ששאלו כמלא מעים ניתן להם בפנים חשכות אבל המן ששאלו אותו כהלכה ניתן להם בפנים מאירות

הגהות הגר"א (ט) ימח:

התורה והמצוה

מזון הגלמים הוא המזון הרוחני בהוא מזון הנפש בהוא עיקר האדם כד שלא יהיה על המזון הגשמי רק על מוצא פי ה', ג] שלא יטריד האדם א"ע לאסוף הון ועושר בסכנת הליכת ימים ומדבריות ואיים רחוקים, כי מאן דיהיב חיי יהיב מזוני, והגם שצריך שיעשה מעט כמ"ש ויצא העם ולקטו, בכ"ז פרנסתו מזומן לו אצל ביתו וכשיוצא מביתו תיכף ימצאנו, ד] שכל מי שי"ל מה לאכול היום ואומר מה נאכל למחר הוא מקטני אמנה שעז"א ולקטו דבר יום ביומו, ובזה אנסנו הילך בתורתי, שאז יזמין לו ה' פרנסתו בכל יום כמו שהכין פרנסת הלוים ולכל מי שיפרים א"ע מעניני העולם לעסק התורה שאז ישיג פרנסתו בנקל עפ"י השגחת ה', ה] למד שבקדושה צריך הכנה כמ"ש והכינו, ו] שכל מזונותיו קצובים חוץ מהוצאת שבת שיוסיף הוצאו לפי הכנתו והפלו להתענג על ה', ז] שע"י כבוד השבת יתפרנס כל ימי השבוע כמ"ש על אשר ילקטו יום יום:

(ו) ויאמר משה ואהרן ערב וידעתם. ר"ל כי מי שי"ל אוהב שהוא בסכנת מות, והוא הולך להצילו מן הסכנה וגם רוצה לתת לו מתנה עטרה מזהב, בודאי יקדים להצילו מן המצר ואח"ז יתן לו את העטרה, ואם יקדים לתת לו את העטרה מובן הדבר שכבר הכין את הצלתו ואינו בסכנה עוד, שלכן הוא נותן לו את העטרה, וכן בענין זה שהיו הסרים לחם והיו בסכנה למות ברעב וה' רצה לתת להם גם בשר שהוא רק לתענוג ולהוספת טובה, הלא היה ראוי שיקדים לתת להם את הלחם הנחוץ להצלם ממות ואח"כ יתן להם בשר, וממה שהקדים לתת להם הבשר בערב והלחם לא נתן להם עד למחר בבקר, מזה נתברר שאינם כלל בסכנת מות, כי כבר הכין לפניהם הלחם מעת יציאתם ממצרים, שאחר שהוציא אתכם מן הישוב אל המדבר וישוב הכין לפני ברואיו לחם ובשר לאכול ולהתענג, בודאי כן הכין לפני כמו אשר הוציאם אל המדבר, וע"כ מקדים הבשר בערב להראות להם שהכין הכל כאלו הם בישוב, והינו שבודאי להם מוכן לפניהם, וז"ש ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים, שלא ר"ז הם המוציאים שאין בכחנו לפרנס אתכם במדבר, רק ה' הוא המוציא שהוא יכול להכין במדבר כמו בישוב, וזה תדעו בערב ממה שיקדים מתנת הבשר, ויש בזה עוד כונה שניה, כי אדה"ר לא הותר לו בשר לאכול, כי לא עלה עדיין אל מדרגת מדבר ואין ראוי שיאכל בעל חי כמוהו שאין לו יתרון עליו, עד שבא נח שנשתלם ועלה ממדרגת חי למדרגת מדבר משכיל, שאז הותר לו בשר לאכול, כי בזה מעלה את הבע"ח למדרגה גבוה ממה שהיה שנהפך להיות גוף משכיל, ולכן ע"ה אסור לו לאכול בשר כי אין לו יתרון מן הבהמה, וכן במצריים שהייתם עובדי ע"ז לא היה ראוי שתאכלו בשר, ובמה שהזמין את השליו שיעלה מעצמו ויבא אליכם כי יתעלה ע"י אכילתכם, מזה תדעו כי הוציא אתכם מה"מ ואתם נאצו לכן מרעיתו אדם אתם:

(ז) ובקר וראיתם את כבוד ה'. הנה כתיב לועג לרש חרף עושהו ומכבדו חונן אביון (משלי יז), כי מכבוד השם שכל בריה שברא הכין לה פרנסתה, כי אם ינוייר שיברא בריה ולא ימציא לה פרנסתה, א"כ ברא אותה לרעתה ואין זה מכבוד ה' ית', וכשברא ה' את הרש שאין לו אמצעיים להתפרנס בהם, הכין לו פרנסתו ע"י העשיר, ע"י שנטע בלב העשיר רחמים והמלה להעניק מטובו אל הרש, וע"י שהעשיר צריך למשרתים ופועלים ובזה ימצא הרש פרנסתו, אבל הלועג לרש מגיד שהרש אין לו כח להמציא פרנסתו

יבנא

הֲלִינֹתֵיכֶם עַל־יְהוָה וְנַחְנוּ מָה כִּי תַלִּונוּ עָלֵינוּ׃ ח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת יְהוָה לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבֹּעַ בִּשְׁמֹעַ יְהוָה אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו וְנַחְנוּ מָה לֹא־עָלֵינוּ תְלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל־יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן אֱמֹר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ

°תלינו קרי

לפני

רש"י

שיורידהו לכם דרך חבה בבקר שיש שהות להכינו ושל מלמעלה ושל מלמטה כמונח בקופסא: את תלונותיכם על ה'. כמו אשר ז על ה': ונחנו מה. מה אנחנו חשובין: כי תלינו עלינו. שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם וערב רב. ועל כרחי אני זקוק לפרש תלינו בלשון תפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאלו היה רפה הייתי מפרשו בלשון תפעלו כמו (שמות יז) וילן העם על משה או אם היה דגוש ואין בו יו"ד ונקרא תִּלֹּונוּ הייתי מפרשו לשון תתלוננו עכשיו הוא משמע תלינו את אחרים כמו במרגלים (במדבר יד) וילינו עליו את כל העדה: (ח) בשר לאכול. ולא לשובע. למדה תורה דרך ארץ שאין אוכלין בשר לשובע. ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב לפי שהלחם שאלו כהוגן שא"א לו לאדם בלא לחם אבל בשר שאלו שלא כהוגן שהרבה בהמות היו להם ועוד שהיה אפשר להם בלא בשר לפיכך נתן להם בשעת טורח שלא כהוגן: אשר אתם מלינים עליו. את האחרים השומעים אתכם מתלוננים: (ט) קרבו. למקום

שפתי חכמים

שיש להם: ז דפשוטו משמע בשעה ישמע שתלונותיכם עליו והרי הקב"ה מקודם לכן ג"כ היה יודע אלא רק להודיע שתלונות שהן על מי הן ואמר שהם אינן שעל ה': ר"ל

התורה והמצוה

והוא לא ידלה להעמיק לו מזונו, הוא מחרף את עושהו שברא בריה ולא המציא לה פרנסתה, אבל החוק אבינו הוא מכבד את ה', שזה מכבוד ה' שיזמין טרף לכל בריותיו, כמ"ש מאן דיהיב חיי יהיב מזוני, ר"ל שמצד שנתן חיים מוטל עליו החיוב לתת מזונות, שאל"כ נתן את החיים לרעה ואין זה מכבודו. ועפ"ז יאמר שמה ששמע ה' את תלונותיכם, הגם שהיה ראוי שלא יפן ה' אל דבריהם אחר שבאו דרך תלונה תחת שהיה ראוי שיבואו דרך בקשה ותפלה, זה מצד כבוד ה', שמצד כבודו יתחייב שיתן מזון לכל בריה, וא"כ התלונה על שלא הכין מזונם במדבר היתה צודקת מצד זה, באשר ה' מתחייב לתת להם מזון מצד החיוב דמאן דיהיב חיי יהיב מזוני, ר"ל הוא מחויב לתת מזון, ואם מנע מזונם הוא נגד כבודו הגדול, וע"ז התלוננו כי מניעת המזון נוגע לכבודו, ולכן שמע ה' את תלונתם שהיתה בדין, וז"ש **ובקר וראיתם את כבוד ה'**, וזה תדעו **ממה ששמע את תלונותיכם**, שמזה ראיה שהתלוננו כדין, כי מכבוד הבורא לתת טרף לברואיו, ובארו שהתלונה היתה על ה' לא עלינו כי **ונחנו מה כי תלינו עלינו**, כי מפתח של פרנסה לא נמסר ביד שליח, והיה עיקר התלונה על ה', והוא קבל דבריכם, וזה מכבוד ה', כמ"ש יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו, שמכבוד ה' שמעשיו יהיה להם כל צרכם וה' ישמח בהם כי לא יחסר להם כל מאומה [א]:

תורה אור

[א] אמרו בברכות (דף כ' ע"ב) דרש רב עוירא אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, כתיב בתורתך אשר לא ישא פנים והלא אתה נושא פנים לישראל, דכתיב ישא ה' פניו אליך, אמר להם וכי לא אשא פנים לישראל שכתבתי להם בתורה ואכלת ושבעת וברכת והם מדקדקים ע"ע עד כזית ועד כביצה. ויובן במ"ש שכיון שהשי"ת נתן חיים ומציאות לאיזה בריה, הוא כאלו קבל על עצמו החוב לתת לו פרנסתו, שאם לא יתן לו מזונו לקיומו הרי מציאותו לרעה גדולה ואין זה מכבוד ה' וטובו, אמנם יש מן המחקרים שאומרים שהמציאות אף שלא יהיה רק רגע אחד, הוא טוב יותר מן ההעדר לגמרי, וכמ"ש לית בקי בר יומא, הרי יצויר בריה שלא תתקיים אף יום אחד, ובכל זה המציאות של יום אחד טוב לה מן ההעדר, ולסברא זו יצוייר שיברא בריה ולא יכין לה מזונות לקיומה, ובכ"ז עשה עמה טוב וחסד במה שהמציא אותה שתתקיים רגע אחד, שזה טוב לה מן ההעדר, ובזה נבין מ"ש בתענית (דף ח ע"ב) בימי רשב"נ הוה כפנא ומותנא, והיו אומרים שיתפללו על מותנא, ורשב"נ אמר שיתפללו על כפנא דכי יהיב שובעא לחיי יהיב, שהיו מתולקים בשני דעות אלו ... הם היו סוברים שיתפללו על הדבר, ואחר שיתן חיים יהיה מוכרח

לתת

תּוּרְעֲמַתְכוֹן עַל יְיָ וְנַחְנָא מָה אֲרֵי תִתְרַעֲמוּן עֲלָנָא: ח וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּדִיתֵּן יְיָ לְכוֹן בְּרַמְשָׁא בִּשְׂרָא לְמֵיכַל וְלַחְמָא בְּצַפְרָא לְמִשְׂבַּע כַּד שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יַת תּוּרְעֲמַתְכוֹן דְּאַתּוּן מִתְרַעֲמִין עֲלוֹהִי וְנַחְנָא מָה לָא עֲלָנָא תּוּרְעֲמַתְכוֹן אֱלָהֵן עַל מֵימְרָא דַיְיָ: ט וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֱמַר לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל קריבו

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה ב

כאירות: בשמעו את הלונותיכם וגו' אמרו להם וכי מה אנו ספונין שאתם עומדים ומתרעמים עלינו: (ח) ויאמר משה בתת ה' מכאן את למד שבפנים חשכות ניתן השליו לישראל והמן ששאלו אותו כהלכה נתן בפנים מאירות: בשמוע ה' את תלונותיכם אמרו להם אלו עלינו היינו עומדים ומתרעמים היינו סובלין אתכם אלא הרי אתם עומדים ומתרעמים לפני חי וקיים לעולמים: (ט) ויאמר משה אל אהרן אמור אל כל עדת

התורה והמצוה

(ח) **ויאמר משה**. אחר שדברו משה ואהרן בא משה לבדו ללמד זכות על ישראל, כי הלא באמת לא היתה התלונה על ה' לבד, שע"ז הצדיק אותם באשר זה נוגע לכבוד ה' שיתן טרף לבריותיו, כ"ז צדק אם היתה התלונה רק על ה' שיכין להם מזון, אבל הלא הם התלוננו על משה ועל אהרן, וא"כ לא היתה התלונה על חסרון מזון לבד שזה לא נמסר ביד משה ואהרן, רק שהיתה התלונה על שהוציאו אותם מארץ מצרים אל המדבר, שזה פשע ומרד גדול, אם מצד שכפרו בטובת ה' שהוציאם מבית עבדים ובנפלאותיו, ואם מצד שיחשבו מעשים אלה למשה ולאהרן כאלו עשו זאת מעצמם ולא ה' פעל כל זאת, ע"ז בא משה במאמר זה ללמד עליהם זכות לאמר שהם לא התלוננו על משה ואהרן מצד זה שחשבו שהוציאו אותם מדעתם ולרצונם, רק שעיקר התלונה היה על חסרון לחם ומזון, ומה שהתלוננו על משה ואהרן היה, שרצו לעורר את משה ואהרן שהם קרובים אל ה' קוראים אליו והוא יענם שהם יתעוררו ויתלוננו על ה' מצד זה, וז"ש **בשמוע ה' את תלונותיכם אשר אתם מלינים עליו**, אמר מלינים בלשון הפעיל, שתלונתם על משה ואהרן היתה לפעול בזה שמשה ואהרן יתלוננו על ה' שיבוא לתת להם מזון והוא מחויב בכך, וזה מבואר ומבורר שכן היה כוונתם **בתת ה' לכם בערב בשר לאכל**, ר"ל שהלא ה' אינו מחויב רק לתת להם לחם להשקיט הרעבון ולא בשר שהוא להתענג, והוא נותן לכם בשר, וכן גם לחם אינו מחוייב לתת רק עד כזית ועד כביצה להעמדת החיים לבד, לא עומר לגלגולת שהוא לשבוע, והוא נותן לכם לחם לשבוע, וזה האות שלא כפרו בנפלאות ה', **וה' שמע** והבין **את תלונותיכם**, שמה שהגעתם תלונותיכם אל משה ואהרן, היה מצד אשר **אתם מלינים עליו**, שהיתה הכוונה שמשה ואהרן ילינו על ה', אבל עיקר התלונה היה על ה' לא על משה ואהרן, וז"ש **ונחנו מה, כי** ידעתם זאת שלא אנחנו הוצאנו אתכם מארץ מצרים, וא"כ **לא עלינו תלונותיכם כי על ה'**, וזה זכות לישראל שלא היה דרך כפירה ומינות רק תרעומות על חסרון המזון הראוי להם:

(ט) **ויאמר משה וגו' אמור אל כל עדת בני ישראל קרבו לפני ה'**, ר"ל באשר ע"י תלונתם שהראו שמאמינו אם

תורה אור

לתת גם מזון, דאל"כ יהיו החיים לבטלה, ואם יהיה המזון בצמצום עכ"פ יהיה כפי העמדת החי, שזה מחויב לתת עם מתנת החיים, ורשב"ג סבר דאף אם יתן חיים אין עליו חוב לתת מזונות, כי החיים של ברואי טוב מן ההעדר והיא רעה אל הבריאה מצד הבורא, ונגדר בנשיאות פנים הוא שיתן לאיש אחד מה שאינו מגיע לו מן הדין והיושר רק מצד שנושא פנים, וה' כתב על עצמו שאינו נושא פנים לשום בריה, אף שהוא יושב ומכלכל כל בריותיו מקרני ראמים עד ביצי כנים, אין נשיאות פנים לבריותיו כי נותן אף למי שאינו זוכה עפ"י מעשיו, באר לנו הש"ת שזה אינו מצד נשיאות פנים רק מצד הדין, שאחר שהמציא אם מאפס ונתן להם מציאות וחיים, מחוייב לתת להם מזונות מצד החיוב, שאל"כ מציאותם לרעה והיה טוב להם ההעדר, ולכן כתב בתורה ואכלת ושבעת וברכת, באר שא"צ לברך אותו על נתינת המזון כזית או כביצה, כי זה אינו נדבה וחסד רק דין וחיוב, שזה מוכרח לתת, רק אם נתן לך כדי שביעה יותר מהצורך להעמדת החי, זה נדבה וחסד, וע"ז אתה מחויב לברך. ולפי הנחה זאת שעל נתינת מזון כזית א"צ לברך כי זה מחויב להם וזה כבודו יתברך, כתב אשר לא ישא פנים, כי מה שנותן מזון לכל חי אינו מצד נשיאות פנים רק מצד החיוב, אבל הם מדקדקים על עצמם לברך עד כזית ועד כביצה, כי סוברים כסברא השניה, שהמציאות לבד טוב מן ההעדר, ובמה שהמציא ה' בריותיו כבר הטיב עמהם ואין עליו חוב לתת להם מזון לקיומם, וא"כ לפי דעתם מה שה' נותן מחיה לכל בריותיו הוא חסד ונשיאות פנים, א"כ לפי שיטתם הוא נושא פנים. וכן ינהג עמהם כפי סברתם וישא להם פנים:

לִפְנֵי יְהוָה כִּי שָׁמַע אֵת תְּלֻנֹּתֵיכֶם׃ י וַיְהִי כְּדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּפְנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר וְהִנֵּה כְּבוֹד יְהוָה נִרְאָה בֶּעָנָן׃ פ ששי יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יב שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּלוּנֹּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבֵּר אֲלֵהֶם לֵאמֹר בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבַבֹּקֶר תִּשְׂבְּעוּ־לָחֶם וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ יג וַיְהִי בָעֶרֶב וַתַּעַל הַשְּׂלָו וַתְּכַס אֶת־הַמַּחֲנֶה וּבַבֹּקֶר הָיְתָה שִׁכְבַת הַטַּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה׃

°נח עם הדגש °השליו קרי

ותעל

בעל הטורים

דברי הללה והתכנך נלנבו לאמר שלום יהיה לי לא ישמע לו ה': (י) ויהי כדבר אהרן ולא משה כי בזכות אהרן היו הענים לכך סמיך והנה כבוד ה' נראה בענן: (יג) השלו ב' במסורה. הכא ואידך ויאספו את השלו. שמע שנים מכאן אספו ממנו הרבה אלא שפסק ולכך הזרו והתאוננו עליו:

רש"י

למקום שהענן יורד: (יג) השלו. מין עוף ושמן מאד (יומא עה): היתה שכבת הטל. הטל שוכב על המן ובמקום אחר הוא אומר (במדבר יא) וברדת הטל וגו' (יומא עה מכילתא) הטל יורד

על

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה ג

עדת בני ישראל רבי יהושע אומר קרבו על שנגלתה גבורה ר' אליעזר אומר קרבו כדי ליתן את הדין. [ויהי] כדבר אהרן (ויהי) מה תלמוד לומר ויהי סלמד (שכשם שנזור (הקדוש ברוך הוא)) כן היה:

(י) ויפנו אל המדבר רבי יהושע אומר לא נפנו עד שנגלתה גבורה רבי אליעזר אומר לא הפנו אלא על מעשה אבות שנאמר המדבר כה מדבר אין בו כלום אף אבות הראשונים אין בהם לא עון ולא הטאת:

והנה כבוד ה' נראה בענן רבי יוסי הגלילי אומר כל זמן שישראל יא(מבקשין לרגום את משה ואת אהרן) מיד וכבוד ה' נראה בענן שלהלן הוא אומר ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים י(וכאן) מהו אומר וכבוד ה' נראה בענן. וכל כך למה אמר הקב"ה מוטב שילקה עמוד הענן ואל יסקל משה ואהרן:

(פרשה ג) (יב) שמעתי את תלונות בני ישראל אמר הקב"ה למשה

גלוי

הגהות הגר"א (י) שכיד שאמר אהרן כן היה: (יא) מתרעמין על משה ועל אהרן מיד כו' שלהלן:

השאלות

(יא-יד) פה אמר שהמן נפל סביבות המחנה ובפ' בהעלותך אמר וברדת הטל על המחנה. פה אמר שהטל היה על המן ושם אמר שהטל היה מלמטה, ומ"ש דק מחספס דק ככפור אין לו פירוש:

התורה והמצוה

את דבר ה' ולא ילכו אחריו עוד במדבר בארץ לא זרועה, פי' התרחקו מאת ה', נוס אל אהרן שיאמר להם דברי תוכחה ויחזירם בתשובה, ויאמר להם שיקרבו לפני ה' כמו שהיו תחלה עם קרובו ואלהים קרובים אליו, כי שמע ה' את תלונותיכם, וע"כ צריכים לשום לב לשוב אליו, כי יתרחק מהם ע"י תלונותיהם:

(י) ויהי כדבר אהרן. מבואר אצלי בס' התו"כ (ויקרא סי' ג) בארוך, שהדבור הוא הדבור הארוך כלפי הדורש ומדבר בארוכות, ר"ל אהרן דבר אליהם דברי מוסר והוכחה בארוך והשיבם בתשובה, ועי"כ ויפנו אל המדבר, כי בעת התלונה פנו פניהם מן המדבר כמ"ש ויתנו במדבר שהיתה התלונה על המדבר, כי רצו יותר שיהיו במצרים, ועתה פנו אל המדבר וקבלו עליהם ללכת אחרי ה' במדבר, ועי"כ נתקבלה תשובתם וכבוד ה' נראה בענן, וזה היה אות הרצון כמ"ש זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה':

(יב) שמעתי. מפני שלא אמר למשה הנני ממטיר לכם לחם ולא הודיע מן השליו, כי רצון ה' היה לכלכלם רק במן שהיה מזון רוחני ומועיל להשגה וללמוד התורה לא בבשר שהוא מזון גשמי, והי'

רנב

קָרֵיבוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי שְׁמִיעַ קֳדָמוֹהִי יָת תּוּרְעֲמַתְכוֹן: י וַהֲוָה כַּד מַלֵּיל אַהֲרֹן עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְפְּנִיאוּ לְמַדְבְּרָא וְהָא יְקָרָא דַּיְיָ אִתְגְּלִי בַּעֲנָנָא: יא וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר: יב שְׁמִיעַ קֳדָמַי יָת תּוּרְעֲמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר בֵּין שִׁמְשַׁיָּא תֵּיכְלוּן בִּשְׂרָא וּבְצַפְרָא תִּשְׂבְּעוּן לַחְמָא וְתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: יג וַהֲוָה בְרַמְשָׁא וּסְלֵיקַת שְׂלָו וַחֲפַת יָת

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה ג

גלוי לפני מה שאמרה כנסת ישראל ומה שהן עתידין לומר: דבר אליהם [לאמר] בין הערבים תאכלו בשר אמר להם [א](בין) שני דברים אתם [ב](עומדים) שאלתם לחם לפי שאי אפשר לבשר ודם בלא לחם ונתתיו לכם חזרתם שאלתם בשר ממלא מעים הרי אני נותנו לכם מפני מה אני נותנו לכם שלא תאמרי אין ספוק בידו ליתנו לנו אלא הריני נותנה לכם ולבסוף אפרע מכם: וידעתם כי אני ה' אלהיכם דיין אני להפרע מכם:

(יג) ויהי בערב ותעל השלו מכאן אתה למד שבפנים חשכות ניתן להם השליו: ותכס את המחנה איני יודע כמה תלמוד לומר וכאמתים על פני (כל) הארץ שתי אמות היתה גבוהה מן הארץ כדי שיהא עומד כנגד לבו ונוטל כדי שלא יצטער שמלבו ולמטה שתי אמות ומלבו ולמעלה אמה אחת. רבי יוסי הגלילי אומר ויטוש על המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה (במדבר יא) שלשה פרסאות [לכל רוח] וכאמתים על פני (כל) הארץ ואומר ויפל בקרב מחנהו סביב למשכנותיו (תהלים עח). רבי יאשיה אומר הרי הוא אומר ויטוש על המחנה שלשה פרסאות לכל רוח ורוח ומה תלמוד לומר כדרך יום כה שלשה כלפי למעלה [וג' כלפי מטה] [א](שלשה (על שלשה הרי תשעה ותשעה (על תשעה) [ותשעה]) הרי שמונה עשר וכאמתים על פני (כל) הארץ ואומר ויפל בקרב מחנהו סביב למשכנותיו. אחרים אומרים ויטוש על המחנה כדרך יום דרך בינונית עשרה פרסאות כה הרי עשרים כדרך יום כה הרי ארבעים וכאמתים על פני (כל) הארץ ואומר תערוך לפני שלחן (פס כג). יכול יהא אסטרטיאות מקולקלות תלמוד לומר על פני כל הארץ על הפנוי שבארץ. כתוב אחד אומר סביבות המחנה וכתוב אחד אומר [ד](סביב למשכנותיו) אלא שהיה סובב למשכנותם רבי אליעזר אומר וכאמתים על פני (כל) הארץ שתי אמות היה (המן) [השלו] גבוה מן הארץ ולא נטלוהו ישראל אלא מן [ה]הגבוה (אמרת צא וראה כיצד היה המן יורד לישראל יוצאה רוח צפונית ומכבדת המדבר יורד מטר ומכבס הארץ והטל עולה ורוח מנשבת בו ועושהו כמין שלחנות של זהב

הגהות הגר"א פ"ג (א) מיותר: (ב) מבקשים: (ג) שלשה שלשה הרי ט' ותשעה תשעה הרי י"ח: (ד) ותכס את המחנה: (ה) הגבוה ומהן היו ישראל אוכלין וחיו אומרים א"כ זמן כו'. ושבינתיים נמחק:

התורה והמצוה

לזה שיהיו חיי הפרישות, ואכלם יהיה לשובע נפשם הרוחניית, שהיא תגבר על חמרם ולזה לא יאות הבשר, ורק אחר כששמע תלונתם שהזכירו גם הבשר כמ"ש בשבתנו על סיר הבשר, הוסיף שיתן להם גם בשר, וה' מקים דבר עבדו, והבטיח עתה לתת להם גם בשר שהוסיף משה מדעתו, ובאר שמה שיתן בשר הוא מפני ששמעתי את תלונות בני ישראל שרוצים גם בשר, וע"כ דבר אליהם לאמר בין הערבים תאכלו בשר, ואמרו חז"ל במדרש שהבשר ניתן להם בפנים חשוכים בערב, והמן ניתן להם בפנים מאירים, כונתו שבעת שיחשיך בבתי נפשם וגבר חשכת החומר על אור הנפש אז תאכלו בשר ועם שיהיה בקר ויזרח אור בנפשם אז תשבעו לחם, ובכ"ז נוה שאת הבשר יאכלו ולא ישבעו ממנו ולא יאכלוהו רק בערב שהוא זמן שינה, אבל הלחם ישבעו ממנו וזמנו בבקר שהוא עת לתורה ולעבודה, שהבשר מעלה אדים אל המוח ומביא עצלות בכלי התנועה אחר אכילתו, וידעתם, וזה המן לכם כדי שתדעו שאני אלהיכם שתן כל צרכיכם שלא תאמרו היוכל אל לערוך שלחן במדבר:

(יג) ויהי בערב ותעל השלו. הנה פה כתוב שסבבת הטל והמן היתה סביב למחנה לא בתוך המחנה, ובפ' בהעלותך כתוב, וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו, מבואר שירד על המחנה לא סביב המחנה, פה כתוב ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר, שמבואר שהטל כסה את המן ולא נראה המן עד שעלתה שכבת הטל, ושם כתוב שהמן ירד על הטל, נמצא היה מגולה, רק שפה דבר בעת שירד השליו, ושם דבר מעת שנפסק השליו, שלכן התאוו תאוה אל הבשר, כי בעת שירד השליו שאז עלתה השלו ותכס את המחנה, לא היה אפשר שירד המן על המחנה, שכל המחנה היה מכוסה בשליו

יד וַתַּ֖עַל שִׁכְבַ֣ת הַטָּ֑ל וְהִנֵּ֞ה עַל־פְּנֵ֤י הַמִּדְבָּר֙ דַּ֣ק מְחֻסְפָּ֔ס דַּ֥ק כַּכְּפֹ֖ר עַל־הָאָֽרֶץ׃ טו וַיִּרְא֣וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֗ל וַיֹּ֨אמְר֜וּ אִ֤ישׁ אֶל־אָחִיו֙ מָ֣ן ה֔וּא כִּ֛י לֹ֥א יָדְע֖וּ מַה־ה֑וּא וַיֹּ֤אמֶר מֹשֶׁה֙

אלהם

בעל הטורים

(יד) מחספס בגימטריא עולה רמ"ח שהיה המן נבלע ברמ"ח אברים:

שפתי חכמים

ח ר"ל אע"פ שסדר העולם דאדם עולה מן הארץ ומים יורד מן השמים כאן היה הפוך שהמן הוא לחם יורד מן השמים וטל עולה מן הארץ. כדאיתא בתנחומא: ט ר"ל לפי שפירש לעיל כשהחמה זורחת עולה הטל כו' מפרש עכשיו והכי משמע הקרא וכשעלות וכו' נתגלה וראו אותו לא שנעליתו נתכסה אבל לפי מדרש רז"ל שפירש שעלה מן הארץ צ"ל שפירוש והנה על פני המדבר מורה על הוייתו שכעלות הטל מן הארץ יורד המן על פני המדבר: י פירוש מיני גוזות ותמחות הם: כ ר"ל לא שהמן דומה למראה גיר שהרי גיר הוא שחור אלא דק היה כגיר אבל באמת המן

רש"י

על הארץ והמן יורד עליו ושוב יורד טל עליו והרי הוא כמונח בקופסא: (יד) ותעל שכבת הטל וגו'. כשהחמה זורחת עולה הטל שעל המן לקראת החמה כדרך טל עולה לקראת החמה אף אם תמלא שפופרת של ביצה טל ותסתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באויר. ור"ד שהטל עולה מן הארץ ח באויר וכשעלות שכבת הטל נתגלה המן וראו ט והנה על פני המדבר וגו': דק. דבר דק: מחספס. מגולה ואין דומה לו במקרא. וי"ל מחספס לשון חפיסה ודלוסקמא י שבלשון משנה. כשנתגלה משכבת הטל ראו שהיה דבר דק מחוספס בתוכו בין שתי שכבות הטל. ואונקלוס תרגם מקלף לשון מחשוף הלבן: ככפר. כפור גליד"א בלעז (רייף געפֿראָרען) דעדק כגיר כאבני גיר והוא מין צבע שחור כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והזרניך. דעדק כגיר כגלידא על ארעא דק היה כגיר כ ושוכב מוגלד כקרח על הארץ. וכן פירושו דק ככפור שהוא קלוש ומחובר כגליד. דק פימ"ש בלעז (דין) שהיה מגליד גלד דק מלמעלה וכגיר שתרגם אונקלוס תוספת הוא על ל' העברית ואין לו תיבה בפסוק: (טו) מן הוא. הכנת מזון

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה ג

זהב והמן יורד עליהם) (ומה) [ומהם] היו ישראל אוכלין אם (מן) [כן] זמן הקדוש ברוך הוא למכעיסיו קל וחומר שישלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבא: הבשר עודנו בין שניהם אמרו הכשר שביניהם אוכלו ונתרז מיד הרשע שביניהם אוכלו ומצטער עד ל' יום. ואף ה' חרה בעם ויך ה' בעם מכה רבה מאד. ומקברות התאוה נסעו העם חצרות וכי מחצרות נסעו ובחצרות חנו אלא מלמד שחזרו מסען לאחוריהם ז(שלש מסעות) בשביל כרים:

(יד) ובבקר היתה שכבת הטל [ותעל שכבת הטל] ז(לענין שאמרנו (ותעל שכבת הטל) והרי) בא ח(ללמדך הכתוב) כיצד המן יורד לישראל יוצאת רוח צפונית ומכבדת המדבר יורד מטר מכבס הארץ והטל עולה והרוח מנשבת בו ועושהו כמין שלחנות של זהב והמן יורד עליהם: והנה על פני המדבר לא על המדבר כלו אלא על מקצתו. דק מלמד שהוא דק. ט(מחספס) מלמד שהיה יורד כגליד על הארץ דברי רבי יהושע רבי אלעזר המודעי אומר ותעל שכבת הטל עלתה

הגהות הגר"א (ו) מלמד ששלח עליהם המקום מכה קשה שלא היה כייב מיום שיצאו ממצרים: (ז) כיותר: (ח) הכתוב ללמדך: (ט) ככפור:

התורה והמצוה

כהשליו, לכן ירד המן סביב למחנה, ושם שמדבר מעת שלא היה השליו ירד הטל והמן על המדבר עצמו לא סביב המחנה, וזה חסרון א' שהיה להם ע"י השליו שעל ידו לא ירד המן במחנה רק סביב לו, והוצרכו לצאת אל המדבר ללקוט, ועז"א חז"ל ביומא שהצדיקים ירד להם המן אל פתח בתיהם וברשעים כתיב ויצאו העם ולקטו:

(יד) ותעל. החסרון השני שהיה להם ע"י השליו, שכ"ז שהיה השליו והמן ירד במדבר, ירד המן תחלה ועליו היה שכבת הטל לכסותו, כי המדבר הוא מקום השפירים והחיטים והיה צריך שירד המן באתכסיא, משא"כ אחר שפסק השליו והמן ירד במחנה ירד המן באתגליא, וירד הטל תחלה והמן ירד עליו בלתי מכוסה, ג] שבעת שהיה השליו שאז היה המן מכוסה מן הטל לא יכלו ללקוט את המן בעמוד השחר, כי היה מכוסה מן הטל והוצרכו להמתין עד שעלתה שכבת הטל, שזה היה אחר זריחת השמש שאז נתגלה המן, משא"כ אחר שפסק השליו שהיה המן מגולה, היו יכולים ללקוט מיד כעלות השחר,

הסכן

יַת מַשְׁרִיתָא וּבְצַפְרָא הֲוָת נַחְתַת טַלָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא: יד וּסְלֵיקַת נַחְתַת טַלָּא וְהָא עַל אַפֵּי מַדְבְּרָא דַעְדַק מְקַלַּף דַעְדַק כְּגִיר כִּגְלִידָא עַל אַרְעָא: טו וַחֲזוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי מַנָּא הוּא אֲרֵי לָא יָדְעִין
מה

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה ג

עלתה תפלתן של אבותינו שהיו שכובים כעפר על פני הארץ: והנה על פני המדבר לא על המדבר כלו אלא על מקצתו. דק שהיה יורד מן הרקיע שנאמר הנוטה כדוק שמים ולפי שהיה יורד מן הרקיע יכול יהא יורד צונן תלמוד לומר (פס) יכול יהא יורד בקולות ומנין שאינו יורד אלא בשתיקה תלמוד לומר חס. יכול יהא יורד על [יא](הארץ) ומנין שאינו יורד אלא על [יב](הכלים) תלמוד לומר [יג]ככפור. רבי טרפון אומר אינו יורד אלא על האופסים כביכול פשט הקב"ה ידו ונטל תפלתם של אבותינו שהיו שכובים בעפר והוריד המן כטל לישראל [יד]שנאמר ויחוננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר (איוב לג). כבר היה רבי טרפון והזקנים יושבין ורבי אלעזר המודעי יושב לפניהם אמר להם רבי אלעזר המודעי ששים אמה היה גבהו של מן [טו](אמרו לו) מודעי עד מתי אתה מתמה עלינו אמר להם מקרא הוא מן התורה וכי אי זו מדה מרובה ([מדה]) טובה (אומר) [או (מדה)] רעה הוי אומר (מדה) טובה מרובה (ממדת פורענות) [במדת פורענות] הרי הוא אומר חמש עשרה אמה גבהו (בראשית ז). ובמדה טובה מה הוא אומר ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח (תהלים עח). (לענין שאמרנו (מה נפשך על גבי ההר ט"ו אמה)) מיעוט דלתות שנים וכמה ארובות בדלת ארבע ארבע [טז](על ארבע) ח' (ח' על ח' י"ו) באו וחשבו ס' אמה היה גבהו של המן [יז]אסי (בר שמיי) אומר כשירד המן לישראל [יח]ראוהו כל האומות שנאמר תערוך לפני שלחן וגו' (סס כג):

(טו) ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו וגו' כאדם שאומר לחבירו מה
הוא

הגהות הגר"א (י) חס: (יא) הכלים: (יב) הארץ: (יג) ככפור על הארץ שאינו יורד אלא על הארץ. יכול יהיה יורד פירורין ת"ל פס. ר"ט אומר כו': (יד) ככפור מלמד שנתכפרו עונותיהם של ישראל שנאמר ויחוננו כו': (טו) א"ל ר"ט מודעי כו': (טז) וארבע ח' באו כו' וג"ב ע' יומא ע"ו ע"א: (יז) איסי בן יהודה: (יח) פי' עולה ומתגבר עד שראה כף:

התורה והמצוה

הסרון ד' שבפיד שהיה המן מכוסה מן הטל עת שהתחיל שכבת הטל לעלות עלה גם קלת מן המן עמו, כי המן בשרשו למעלה היה דבר לח ונמס ונמוח, וכשירד לארץ והונה למטה נקרא ככפור, שהכפור הוא טל נקרש, שתחלה הוא דבר לח וכבואו למטה נגלד מן הקור ונעשה כפור, ובעת שזרח השמש ושכבת הטל עלה למעלה עלו עמו גם חלקי המן שהיו לחים עדיין ולא נקרשו, רק הנקרשים בנתקשו ככפור נשארו למטה, וז"ש שבעת שעלתה שכבת הטל, אז הנה על פני המדבר דק מחספס, ר"ל בהויר שעל פני המדבר למעלה עלה חלק המן שהיה דק מהכפם, הייט חלקים הלחים ונמחים, וכמו שפי' חז"ל ביומא מלת מחספס שפי' שנמוח על פס היד, שהיינו חלקים שלא נקרשו עלו למעלה על פני המדבר בהויר, רק מה שדק בכפור הייט חלקים הנקרשים זה נשאר על הארץ, נמלא שהשלין היה הסבה שהחלקים הרפוים והלחים של המן שהם היו יותר טובים בטעם וקלים להכול עלו למעלה, ולא נשאר למטה רק הנקפא ונקשה שהולרך לטחנו ברחים או לדו במדוכה, וכן אמרו חז"ל ביומא שרק לרשעים הולרך לטחנו ברחים, כי לנדיקים אחר שכבת השלין לקטו המן הדק מחספס שה"ל שהוגה, ובזה למד דעת את העם גם לדורות הבאים, שכ"ז שלא ירדוף האדם אחר המותרות ויסתפק בלחם לבד תבוא לו פרנסתו בלא יגיעה, וכשירדוף אחר המותרות להקה ישועה ממנו ויולטרך לשוטט ים רחוקים וקלוי ארץ עד שימלא פרנסתו, כמו שהיה בדור המדבר שע"י שרלו בשר שהוא מותרות גם הלחם לא נמלא להם רק ביגיעה ויצאו העם ולקטו. זאת שנית שמי שמסתפק במועט יזמין לו ה' פרנסתו בהשגחה פ"י השגחה גלויה, אבל אם ירדוף אחרי המותרות קשין מזונותיו כקריעת ים סוף, כי אז ההשגחה מתעלמת ונעזב אל הטבע והמערכה, כמו שאחר שרלו בשר וירד המן במדבר ירד בהכסיה ולא נגלה עד שעלה שכבת הטל, ג] המסתפק במועט ימלא מזונותיו בעלות השחר בבקר השכם ולא יצטרך לבטל זמן ק"ש והפלה, אבל המבקש מותרות יצטרך לבטל תורה ותפלה, כמו שבסבת השליו לא מצאו את המן, רק אחר שעלה שכבת הטל כזרוח השמש שאז הוא זמן ק"ש כותיקין, ד] שהמבקש מותרות גם פרנסתו הקטנה מתחסרת, כי לפי משום בשאנו יתמעט פרנסתו, כמו שבסבת השליו עלה מבחר המן בחזרה עם הטל עלה בתאו ויאבד:
(טו) ויראו ב"י ויאמרו. ר"ל כאשר ראו אותו וכבר הנמיח להם משה שבבקר ישבעו לחם ידעו בבוא
כלהב

אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לָכֶם לְאָכְלָה׃ טז זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לִקְטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת מִסְפַּר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ תִּקָּחוּ׃ יז וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלְקְטוּ הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט׃ יח וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט לֹא הֶחְסִיר אִישׁ לְפִי־אָכְלוֹ לָקָטוּ׃ יט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִישׁ אַל־יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ כ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וַיָּרֻם תּוֹלָעִים וַיִּבְאַשׁ וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה׃ כא וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ

וחם

בעל הטורים

(טז) זה הדבר אשר צוה ה'. בזה הפסוק יש אלפ"א ביתא לומר לך כל המקיים את התורה מזמין לו ה' פרנסתו בלא יגיעה כאוכלי המן: (כ) ויותירו ב' במסורה. הכא והיכך ויותירו כדבר ה'. התם שהותירו כדבר ה' נתקיימה בו ברכה והכא שעברו על דבר ה' והותירו נטלה בו קללה: וירם ג'. דין. והיכך וירם כבוד ה'. וירם לנס זה גבות הרוח ולכך נסתלקה השכינה שנאמר וירם כבוד ה' מעל הכרוב דאמרינן בפ"ק דסוטה כל מי שיש בו גסות הרוח כאילו דוחק רגלי השכינה ועוד וירם לנס שאם רם לבבו שיש בו גסות הרוח ירום תולעים וזה שבינונו מאד מאד הוי שפל רוח שסוף

שפתי חכמים

שמן היה לכן: ל לא שהיו שם אנשים שעברו על גזירתו של משה רבינו והרבו והמעיטו מעומר לגולגולת שא"כ מאי דעשו כן. מ מדכתיב אנשים דבכ"מ אנשים או נגים הוא דתן ואבירם: נ כאלו אמר והעלו תולעים ולא לשון רוממות ופירושו שגביה תולעים כי לא מצינו וירם פועל יוצא: ס הרמב"ן. נ"ל שאין לפרשו כי הוא להם אבירים ואין דרכו להביאם אלא התולעים היו בו תחלה ומחמת התולעים הבאיש. (רש"ל) ואין דבריו נראין שהרי כתיב בקרא כאשר

שם

רש"י

מזון הוא כמו (דניאל א) וימן להם המלך: כי לא ידעו מה הוא. שיקראוהו בשמו: (טז) עמר. שם מדה: מספר נפשתיכם. כפי מנין נפשות שיש לאיש באהלו תקחו עומר לכל גולגלת: (יז) המרבה והממעיט. יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט ל וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש איש מה שלקטו ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגולגלת אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגולגלת וזהו נס גדול שנעשה בו: (כ) ויותירו אנשים. (ש"ר) דתן מ ואבירם: וירם תולעים. לשון נ רמה: ויבאש. הרי זה מקרא הפוך ס שבתחלה הבאיש ולבסוף

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה ג

הוא כך אמרו זה לזה: דורשי רשומות אמרו ישראל קראוהו מן [יט](שנאמר) ויאמר משה אליהם הוא הלחם). רבי יהושע אומר אמר משה לזקנים וזקנים לכל ישראל [כ][הוא הלחם] מכאן) היה רבי יוסי ורבי שמעון אומר כסוסים נתפטמו ישראל באותה שעה נאמר כאן לאכלה ונאמר להלן לחם אבירים אכל איש [כא]אל תיקרי אבירים אלא אברים לחם [כב](שנמוח) באברים אמר להם המן הזה שאתם אוכלים נמוח באבריכם. [ד"א לחם אבירים אכל איש] (צידה שלח להם לשובע) זה יהושע בן נון שירד לו מן כנגד כל ישראל ויש אומרים על אבריו היה יורד ומאבריו היה נוטל ואוכל

הגהות הגר"א (יט) שנאמר ויאמרו מן הוא וגו'. ר' יהושע אומר כו': (כ) שנאמר ויאמר משה אלהם הוא הלחם: (כא) ר"א אל תיקרי כו': (כב) שנימוח כו' נימוח:

התורה והמצוה

הלחם המובטח, רק שחשבו שהוא כאשר להם כחטה ושעורים שמעורב בפסולת וצריך לזרות ולהבר ולטחון ולהסיר הפסולת, וע"ז אמרו איש אל אחיו מן הוא ר"ל שצריך להכין אותו בכמה הכנות עד שיהיה ראוי לאכילה, [כי מן הוא מענין הכנה כמו אשר מנה את מאכלכם (דניאל א)], ויאמר משה אליהם

הוא

מַה הוּא וַאֲמַר משֶׁה לְהוֹן הוּא לַחְמָא דִּיהַב יְיָ לְכוֹן לְמֵיכָל: טז דֵּין פִּתְגָּמָא דְּפַקִּיד יְיָ לְקוּטוּ מִנֵּהּ גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵהּ עוּמְרָא לְגוּלְגַּלְתָּא מִנְיַן נַפְשָׁתֵיכוֹן גְּבַר לְדִי בְמַשְׁכְּנֵהּ תִּסְּבוּן: יז וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְקַטוּ דְּאַסְגִּי וּדְאַזְעַר: יח וְכָלוּ בְעוּמְרָא וְלָא אוֹתַר דְּאַסְגִּי וּדְאַזְעַר לָא חֲסַר גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵהּ לְקַטוּ: יט וַאֲמַר משֶׁה לְהוֹן אֱנָשׁ לָא יַשְׁאַר מִנֵּהּ עַד צַפְרָא: כ וְלָא קַבִּילוּ מִן משֶׁה וְאַשְׁאַרוּ גוּבְרַיָּא מִנֵּהּ עַד צַפְרָא וּרְחֵישׁ רִיחֲשָׁא וּסְרִי וּרְגִיז עֲלֵיהוֹן משֶׁה: כא וּלְקַטוּ יָתֵהּ בִּצְפַר בִּצְפַר גְּבַר כְּפוּם מֵיכְלֵהּ וּמָה דְּמִשְׁתְּאַר

מנה

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה ד

ואוכל לכך נאמר לחם אבירים אכל איש: (פרשה ד) (טז) זה הדבר אשר צוה ה' לקטו ממנו וגו' אמרו עכשיו יצא נחשון בן עמינדב וביתו ומלקט הרבה יצא עני שבישראל ומלקט קימעא וכשהן באין לידי מדה״. ויכודו אמרו (א:כל) כשעור הזה הרי הוא בריא ומבורך פחות מכאן [ב](קללה) במעיו יותר מכאן רעבתן: (יז-יח-יט) ויעשו בני ישראל עשו מה שנתפקדו ולא עברו על גזרת משה: [ג](וילקטו המרבה והממעיט וימדו בעמר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר [וגו']):

(כ) ויאמר [וגו'] איש אל יותר ממנו עד בקר: ולא שמעו אל משה אלו מחוסרי אמנה שבישראל ויותירו אנשים ממנו [ד](אמרו) אנשים טובים לא הותירו אנשים שאינן טובים הותירו: וירם תולעים ויבאש הרי זה מקרא מסורס וכי מרחיש ואחר כך מבאיש אלא מבאיש ואחר כך מרחיש כענין שנאמר ולא הבאיש וגו': ויקצוף עליהם משה כעס עליהם ויאמר להם מפני מה עשיתם כן:

(כא) וילקטו אותו בבקר בבקר בשחרית בשחרית דורשי רשומות אמרו מכאן [ה](שהיה במן בזעת אפיך תאכל לחם): וחם

השמש

הגהות הגר"א (א) וילקטו המרבה כו' עד לא החסיר (דלהלן שייך כאן) וימודו בעומר מכאן אמרו האוכל כשעור כו': (ב) מקולקל במעיו: (ג) המוסגר שייך לעיל כנ"ל אות א': (ד) מיותר: (ה) מכאן שירד להם אב"ט ומרגליות עם המן שנא' והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר והנשיאים הביאו וגו':

התורה והמצוה

הוא הלחם ר"ל זה להם מתוקן אשר נתן ה' לכם לאכלה, שתוכלו לאכלו תיכף בלא שום הכנה:

(טז) זה הדבר. רק יש בו צווים ואזהרות ולמודים לדורות הבאים איך יתנהג האדם בבקשת הפרנסה והזמנתו: א) שלא ילקטו ממנו יותר מן הצורך לעשות ממנו אוצרות וסחורה רק לקטו איש לפי אכלו, וכן ילמדו דורות הבאים שאין ראוי לאדם לאסוף ולכנוס יותר מן הצורך שזה ממעט בטחונו, וכ"ש המרבה בסחורה לאסוף עשר ונכסים ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו, וכמ"ש יגיע כפיך כי תאכל, ר"ל אם לא תיגע רק על ההכרחי מה שצריך לך לאכול לא יותר, אז אשריך בעוה"ז וטוב לך בעוה"ב, ב) שלא ירבה באכילה יותר מדאי ולא ירעיב א"ע רק צדיק אוכל לשובע נפשו, וע"ז היה עומר לגלגלת, ג) שכל איש מחוייב במזונות אשתו ובניו, וע"ז א' מספר נפשותיכם שכל איש לנפשות אשר באהלו יקח, וכו' אמרו שאשתו ובניו ילכו וילקטו בעצמם, כי היא צריכה להיות צנועה באהל, והבנים ילמדו בחדר הורתם:

(יז-יח) ויעשו כן ב"י. שהלכו ללקוט והיו ביניהם מרבה וממעיט, ובכ"ז כאשר מדו בעומר לא העדיף המרבה, נמצא המרבה שלא היה בוטח כ"כ בה' הפסיד שיגע לריק ובטל זמן תפלה, והממעיט הרויח, וזה למוד שאין ההשתדלות מועיל מאומה כמ"ש שוא לכם משכימי קום וכו', ובפ' בהעלותך יתבארו עוד ענינים בזה:

(יט) ויאמר משה אליהם. עוד למוד אחר לדורות, שיבטח אדם בה' שיתן לו מזונו יום יום, וכל מי שיש לו מה לאכול היום ואומר מה נאכל למחר ה"ז מקטני אמנה, הגם שאמרו חז"ל ופחדת לילה ויומם זה הלוקח חטים לשנה, זה בהנהגת הטבע, לא כן המושגח מה' א"צ לדאוג דאגת מחר, וע"כ צוה שלא יותירו ממנו עד בקר, שאם יותיר שידאג שיום מחר לא ימצאהו ה"ז מקטני אמנה, ואם יותיר כדי לעשות ממנו סחורה, ע"ז כבר הוזהרו שלא ילקטו רק עומר לגלגלת:

(כ) ויותירו וכו' וירם תולעים ויבאש. פרס שנבאש נמלא תולעים. שהתולעים יתהוו גם בפירות מתוקים שאינם נבאשים, ואח"כ נבאש בריתו, ורמז להם בזה כי מי שאוסף הון ועושר יותר על הצורך סופו כי ילך למקום רמה ותולעה חרים יבלעהו, ויקצוף עליהם משה וקצף זה עשה רושם וכמו שיתבאר:

וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס׃ כב וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה שְׁנֵי הָעֹמֶר לָאֶחָד וַיָּבֹאוּ כָּל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה׃ כג וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה שַׁבָּתוֹן שַׁבַּת־קֹדֶשׁ לַיהוָה מָחָר אֵת אֲשֶׁר־תֹּאפוּ אֵפוּ וְאֵת אֲשֶׁר־תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ וְאֵת כָּל־הָעֹדֵף הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת

עד

בעל הטורים

אנוש רמה: (כא) וחם השמש ונמס ד' במסורה. הכא ואידך וחם הוא אבי כנען. וחם לאדוני המלך. אם ישכבו שנים וחם להם. כדאיתא ביומא שהמן היה מברר הכל. אם נמצא תוך ג' חדשים וילדה ספק בן ט' לראשון או בן ז' לאחרון בבית מי נמצא העומר שלו היה אביו. וזהו אם ישכבו שנים וחם להם היה מתברר ע"י וחם השמש. וכן אם זרק לה קדושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה אם נמצא עומרה בביתו היה קרוב לה ואם נמצא בבית אביה היה קרוב לו וזהו וחם לאדוני המלך שדורש בסנהדרין על קדושין וחם השמש שהיה מתברר על ידו וכן גבי עבד כנעני זה אומר שלי הוא וזה אומר שלי הוא בבית שנמצא עומרו שלו היה וזה הוא וחם הוא אבי כנען. אדוני אבי הרא"ש ז"ל: ונמס ב'. הכא ואידך שניו יחרוק ונמס שהיה המן נימס ושותין ממנו החיות ואומה"ע צדין אותן ואוכלין וטועמין בהם טעם מן וזהו חורקין שניהם ונמס על טובתם של ישראל: (כב) לאחד ב' במסורה. הכא ואידך ככה תעשו לאחד כמספרם. כל אחד היתה מנחתו עשרון אחד וכבש הבא עם העומר היתה מנחתו שני עשרונים. ואיתא במדרש אחד לכבש האחד יתר להקב"ה שהוא אחד וכן נמי תעשו לאחד כמספרם כמו שעשיתם לכבש כן תעשו עשרון אחד יתר להקב"ה: (כג) שבתון שבת קודש. הקדים שבתון לשבת ואח"כ קודש ובפרשת ויקהל הקדים קודש לשבת יהיה לכם קודש שבת שבתון לפי שאומר שמוסיפין מחול על הקודש בכניסתו וביציאתו שצריך שיהא קודם שיבא עיקר הקדושה ולאחר שיצאה הקדושה וכן במקום אחד נאמר את שבתותי תשמרו הקדים שבת לשמירה ובמקום אחר הקדים שמירה לשבת כדאיתא דתנן לא יצא החייט במחטו סמוך לחשיכה ושמירה אחריו שאסור ליהנות ממעשה שבת כגון לרחוץ במרחץ שנתחמם לצורך ישראל: ורמה ב' במסורה. דין ואידך ורמה תכסה עליהם לומר לך שאין הרמה שולטת במתים בשבת ואין הרמה שולטת באוכלי מן

שפתי חכמים

ט משה ולא הבאיש ורמה לא היתה בו: ע לא שהנלקט ממש דא"כ מה יאכלו: פ פושרין תרגום של ונמס שעל ידי השמש נעשו פושרין: צ לא שכוונו הם ללקוט כפלים בעבור היום ומחר מפני שידוע שאין המן יורד למחר שא"כ למה באו הנשיאים כשראו שהיה להם לחם משנה להגיד הדבר למשה והשיבם הוא אשר דבר ה' וגו': ק דק"ל דלפשוטו משמע מה שכבר אפו ובשלו יאפו ויבשלו עוד. לכך פירש מה שאתם רוצים וכו'. וגם זה לא יתכן כפשוטו דמה לו ליענש איך יאכלוהו לכ"פ שיענש שיאפו ויבשלו לצורך מחר

רש"י

ולבסוף התליע כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים: (כא) וחם השמש ונמס. הנשאר בשדה נמוח ע ונעשה נחלים ושותין ממנו אילים וצבאים ואומות העולם צדין מהן וטועמים בהם טעם מן ויודעים מה שבחן של ישראל (מכילתא). נמס לשון פושרים פ ע"י השמש מתחמם ומפשיר: ונמס. דישטנפרי"ר (לע גיין, צו שמעלצען). ודוגמתו בסנהדרין בסוף ד' מיתות: (כב) לקטו לחם משנה. כשמדדו את לקיטתם באהליהם מצאו כפלים צ שני העומר לאחד. ומ"א לחם משנה אותו היום נשתנה לשבח בריחו וטעמו (מכילתא). (ואם להגיד שנים היו והלא כתיב שני העומר לאחד אלא משונה בטעם וריח): ויגידו למשה. שאלוהו מה היום מיומים. ומכאן יש ללמוד שעדיין לא הגיד להם משה פרשת שבת שנצטוה לומר להם והיה ביום הששי והכינו וגו' עד ששאלו את זאת אמר להם הוא אשר דבר ה' שנצטויתי לומר לכם ולכך ענשו הכתוב שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מן הכלל: (כג) את אשר תאפו אפו. מה שאתם רוצים לאפות בתנור אפו היום ק הכל לשני ימים ומה שאתם צריכים לבשל ממנו במים בשלו היום. לשון אפייה נופל בלחם ולשון בשול בתבשיל.

השאלות

(כא-ל) מ"ש וחם השמש ונמס וא"כ למה הוצרך לומר שלא יותירו עד בקר ולמה חזר שנית וילקטו אותו בבקר בבקר, ולמה כפל לקטו לחם משנה שני העומר לאחד, ולמה באו הנשיאים ויגידו למשה הלא כבר אמר והיה ביום הששי והכינו והיה משנה, ורחוק הוא שמשה לא אמר להם זה תיכף, ובפרט דהא אמר הוא אשר דבר ה' שמשמע שכבר הודיע להם זאת, ומ"ש אכלוהו היום מה רצה בזה ומז"ש כי ה' נתן לכם השבת וכו':

התורה והמצוה

(כא) וילקטו. ע"י קצף משה לא לקטו אח"כ בכל בקר רק איש כפי אכלו, ר"ל שלא לקטו עוד עומר לגלגלת, רק כפי מה שאכלו ביום הקודם, שמי שהותיר חצי העומר לא לקט למחר רק חצי העומר לגלגלת, אחר שהראו שדי להם בחצי העומר. [ויש הבדל בין לפי אכלו ובין כפי אכלו, שמלת לפי מציין העתיד, כמו לפי רוב השנים (ויקרא כה), והיה ערכך לפי זרעו (שם כז), ומלת כפי מציין העבר, כמו כפי שנין ישיב את גאולתו (ויקרא כה), איש כפי עבודתו (במדבר ז), לכן שהלה אמר לקטו לפי אכלו ר"ל לפי הראוי לאכול, ופה אמר כפי אכלו היינו כפי מה שאכלו

מְנֵּהּ עַל אַפֵּי חַקְלָא כַּד חַם עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא פָּשַׁר׃ כב וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְקַטוּ לַחְמָא עַל חַד תְּרֵין תְּרֵין עוּמְרִין לְחַד וַאֲתוֹ כָּל רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא וְחַוִּיאוּ לְמֹשֶׁה׃ כג וַאֲמַר לְהוֹן הוּא דְּמַלֵּיל יְיָ שַׁבָּא שַׁבְּתָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ מְחַר יַת דְּאַתּוּן עֲתִידִין לְמֵיפָא אֲפוֹ וְיַת דִּי אַתּוּן עֲתִידִין לְבַשָּׁלָא בַּשִּׁילוּ וְיַת כָּל

מותרא

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה ד

השמש ונמס בארבע שעות. אתה אומר בארבע שעות או אינו אלא בשש שעות כשהוא אומר וחם השמש (משמע) בשעה שהשמש חם והצל צונן זו היא שעה רביעית ביום. ונמס כיון שחמה זורחת עליו היה פושר והולך ונהלים היו מושכין ממנו ומוליכין לים הגדול ובאין אילים וצבאים ויחמורים וכל בהמה ושותין מהם ואחר כך באין האומות וצדין מהם ואוכלים אותן וטועמים בהם טעם מן שהיה יורד לישראל:

(כב) ויהי ביום הששי לקטו וגו' ר' יהושע אומר זה לחם (כפול) [משונה] שני העומר לאחד [זה לחם כפול]: ויבאו כל נשיאי העדה אמרו לו משה רבינו מה נשתנה היום הזה מכל הימים.

(כג-כד) ויאמר אליהם הוא אשר דבר ה' אמרו לו אימתי אמר להם מחר: את אשר תאפו אפו ר' יהושע אומר מי שהוא רוצה אפוי היה מתאפה לו והרוצה מבושל היה מתבשל לו. ר' אלעזר המודעי אומר הרוצה דבר אפוי היה טועם כל אפויים שבעולם והרוצה לבשל היה טועם כל בשולים שבעולם. ר' אליעזר אומר על אפוי אפוי ועל מבושל מבושל הא כיצד יום טוב

שחל

הגהות הגר"א (ו) כחום היום הרי שש שעות אמור הא מה אני מקיים וחם השמש בשעה כו':

התורה והמצוה

שאכלו יום אתמול], עד היה לשם שוב ב' וחם השמש ונמס, שאחר שאכלו בצהרים נמס תיכף כדי שלא יותירו כלל מסעודתם אף על סעודת הערב, וזה היה רק בזמן של אלה האנשים שקצף עליהם משה, והיה ללמוד בזה שמי שרודף אחר ההון לא יתקיים בידו, כי כחום השמש שהוא המערכה, ימס כי יתהפך עליו הגלגל ויתרושש, וגם פרנסתו יתמעט ויצטמצם כפי שאמצם מאכל לחמו ולא אכל בטובה:

(כב) לקטו לחם משנה שני העומר לאחד. יל"פ שמפני שאמר שהאנשים שקצף עליהם משה לא לקטו עומר בכל יום רק כפי מה שאכלו ביום אתמול שהיה פחות מעומר, אמר שזה היה רק עד יום הששי, אבל ביום הששי שלקטו לחם משנה, לא היה משנה של יום הקודם רק שני העומר לאחד, שגם האנשים האלה לקטו שני העומר, וחז"ל פי' להם משנה שהיה הלחם משונה בטעמו ובמראיתו לשבח וגם היה שני העומר, ויגידו למשה, מזה הוכיחו שמשה לא אמר להם מ"ש לו ה' (בפסוק ה) שביום הששי יהיה משנה, ויל"פ מפני שה' אמר לו והכינו את אשר יביאו והיה משנה ומשה א"ל כן, וחשבו הנשיאים שהפי' הוא שע"י ההכנה יתהוה משנה שתבא בו ברכה אבל הלקוט לא יהיה רק עומר אחד, וע"כ תמהו על שראו שהיה משנה בעת הלקיטה, ופירש להם משה שמ"ש אשר יביאו והיה משנה פי' הוא שההבאה תהיה משנה, וז"ש:

(כג) ויאמר אליהם הוא אשר דבר ה', ר"ל כן היה כוונת דבר ה' שאשר יביאו יהיה משנה גם קודם ההכנה, ואמר הטעם מפני ששבתון שבת קדש לה' מחר, שלפי מה שחשבו הנשיאים שע"י ההכנה תבא בו ברכה שיהיה משנה, א"כ השבת הוא רק שבתון לישראל שהם אסורים לצאת וללקוט בשבת, אבל אינו שבתון לה' כי הוא יוריד המן גם בשבת, אבל האמת שהוא שבתון וקדש לה' שהוא ישבות בו ולא יוריד המן בשבת, וע"כ ירד בששי לחם משנה גם בלא הכנתם, ומה שאמר ה' והכינו את אשר יביאו, אין הפי' שיכינו כדי שתשרה בו הברכה שיהיה משנה, רק הפי' שאחר שיביאו משנה יכינו שוב החלק של מחר, שמה שתרצו לאפות מחר תאפו היום וכן בבשול, שכן הכין ה' בששי את המלאכה שהיה צריך לעשות בשבת שהוא הורדת המן. וכן בעת הבריאה ברא בששי החלק של שבת, כי בריאת האדם מצד נפשו שהוא בצלם אלהים היה ראוי שיהיה בשבת כי בששי כבר נבראו בע"ח, ואמרו חז"ל אמרה שבת לפני הקב"ה לכלם נתת בן זוג ולי לא נתת בן זוג אמר הקב"ה כנ"י יהיה בן זוגך, ר"ל שבכל יום נעשה מעשה, עד שהיום הוא הפועל והמעשה בו קבל הפעולה כנקבה המקבלת מהזכר, אבל בשבת לא נעשה דבר ואין לו בן זוג שיקבל פעולת היום ההוא, ואמר ה' שהפועל בעבור השבת יהיה יום הששי המכין, ובו נברא האדם, וכמי שהם ישמרו השבת הם יקבלו הפעולה של השביתה ויהיה בן זוגו, ואת כל העודף על האפוי והמבושל הניחו לכם למשמרת שיהיה לכם, אמר שבו תמצאו מוגע, ומצד שבזה שנמנעים בו מקיימו מצות ה' יהיה למשמרת לשמור משמרת ה' ומצותיו, וע"י שיהיה למשמרת למצות ה' יתקיים עד הבקר ולא יבאש:

וינחו

עד־הבקר: כד ויניחו אתו עד־הבקר כאשר צוה משה ולא הבאיש ורמה לא־היתה־בו: כה ויאמר משה אכלהו היום כי־שבת היום ליהוה היום לא תמצאהו בשדה: כו ששת ימים תלקטהו וביום השביעי שבת לא יהיה־בו: כז ויהי ביום השביעי יצאו מן־העם ללקט ולא מצאו: ס כח ויאמר יהוה אל־משה עד־אנה מאנתם

לשמר

בעל הטורים

כדאיתא בתמורה את הספינה: (כז) ללקוט ב' במסורה. הכא והידך ללקוט בשדה אחר מה שהם ולפיכך ד' לקט נ' אינו לקט אף הכא שהם לקטו ביום הששי ומצאו וביום השבת יצאו ללקוט השלישי ולא מצאו:

שפתי חכמים

מחר: ר כמו והיתה לעדת בני ישראל למשמרת ולא כמו ושמרתם את משמרת הקודש ואת משמרת המזבח: ש דכל כי הוא נתינת טעם אלמעלה וא"כ קשיא אי שאלתם היתה אם יצאו ללקוט כמנהגם והשיב להם את שבידכם אכלו כי שבת היום ואסור ללקוט היום לא תמצאוהו אבל אם היתה שאלתם אם רשאים לאכלו היה די במה שהשיב אכלוהו היום אבל כי שבת למה ליה נתינת טעם אלא ודאי השאלה לא היתה על האכילה אלא אם לצאת. ואפשר כי דברי משה הטעה אותם שאמר להם ואת כל העודף הניחו לכם למשמרת ופירש"י לגניזה והיו סבורים לגניזה כמשמעו ולא לאכלו היום כמאמר כמו והיה לכם למשמרת לדורותיכם מש"ה שאלוהו אם לצאת ולא על האכילה: ת כי היו סבורים שמא נצרך סעודת שבת אין לנו לצאת ללקוט אבל לסעודת הלילה שהוא חול צריכים לצאת כי השבת מכין לשבת ואין מכין לחול לכך חזרו לשאול: א דהל"ל הא כבר נאמר כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו אלא וכו': ב פירוש דרך משל הדיוט כשלוקחין בשדה קוצים ומיני עשבים וירק טוב ובאו לתלוש אותן קוצים פעמים בא כתלושין מן הכרוב הטוב ונמצא כהדי הוצא לקי כרבא כך זה כהדי ישראל שחטאו לקה אף מי שלא חטא. וא"ת דלעיל פירש"י בעצמו שתלה הסרחון במשה מפני שלא הגיד לישראל פרשת המן עד ששאלו. וי"ל דהא והא גרמה דאי משום טעם שלא הגיד להם מצות שבת לחוד למה לא הוכיח הקב"ה את משה מיד שלא הגיד לכן ולמה המתין עד כאן אלא ודאי משום משל הדיוט ואי משום טעם משל הדיוט לחוד למה

כלל

רש"י

בתבשיל: למשמרת. ר לגניזה: (כה) ויאמר משה אכלהו היום וגו'. (מכילתא) שחרית שהיו רגילין לצאת וללקוט באו לשאול אם נצא אם לאו ש אמר להם את שבידכם אכלו. לערב חזרו לפניו ושאלוהו מהו לצאת ת אמר להם שבת היום ראה אותם דואגים שמא פסק המן ולא ירד עוד אמר להם היום לא תמצאוהו מה ת"ל היום היום לא תמצאוהו אבל מחר תמצאוהו: (כו) וביום השביעי שבת. שבת הוא המן לא יהיה בו. ולא בא הכתוב אלא לרבות א יוה"כ וימים טובים (מכילתא): (כח) עד אנה מאנתם. משל הדיוט הוא בהדי הוצא לקי כרבא ב ע"י

הרשעים

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה ד

שחל להיות ערב שבת מנין שאין רשאין לא לאפות ולא לבשל אלא אם כן עירבו תלמוד לומר את אשר תאפו אפו על אפוי ובשלו על מבושל. ואת כל העודף הניחו לכם למשמרת ויניחו אותו עד הבקר לענין שאמר:

(כה) ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה ז(רבי זריקא אומר מכאן שלש סעודות בשבת) לפי שהיו רגילין לצאת בשחרית אמרו לו משה רבינו נצא בשחרית אמר להם אכלוהו היום אמרו לו הואיל ולא יצאנו

שחרית

הגהות הגר"א (ז) המוסגר שייך להלן בסה"פ:

התורה והמצוה

(כד) ויניחו וכו' כאשר צוה משה. שהניחהו לשם משמרת ה' ולשם מצוה וע"כ לא הבאיש, וגם רמה לא היתה בו, שהרמה היה קודם הבאוש:

(כה) ויאמר משה אכלוהו היום. נ"ב: א] שיאכלו, כי אכילת שבת מצוה, משא"כ בשאר הימים רשות, ב] שיאכלו היום, כי בשאר הימים אכלו סעודה אחת ביום ואחת בלילה, וכן סעודת ע"ש אכלו בלילה שהוא ליל שבת אבל שתי סעודות של יום השביעי, שניהם יהיו בו ביום, ומכאן ג' סעודות לשבת,

ומפרש

מוֹהֲרָא אַצְנְעוּ לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד צַפְרָא׃ כד וְאַצְנָעוּ יָתֵהּ עַד צַפְרָא כְּמָא דְּפַקֵּיד מֹשֶׁה וְלָא סְרִי וְרִיחֲשָׁא לָא הֲוָה בֵּהּ׃ כה וַאֲמַר מֹשֶׁה אִכְלוּהִי יוֹמָא דֵין אֲרֵי שַׁבְּתָא יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ יוֹמָא דֵין לָא תַשְׁכְּחֻנֵּהּ בְּחַקְלָא׃ כו שִׁתָּא יוֹמִין תִּלְקְטֻנֵּהּ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא לָא יְהֵא בֵּהּ׃ כז וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה נְפַקוּ מִן עַמָּא לְמִלְקַט וְלָא אַשְׁכָּחוּ׃ כח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עַד אימתי

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה ד

שחרית נצא בין הערבים אמר להם כי שבת היום לה' ומה תלמוד לומר היום לא תמצאוהו בשדה. אמרו בקע לבן של אבותינו באותה שעה שהיו אומרים הואיל ולא מצאנוהו היום שמא לא נמצאהו למחר אמר להם היום הזה אי אתם מוצאים אותו אבל אתם מוצאים אותו מחר. רבי אלעזר בן חסמא אומר בעולם הזה אי אתם מוצאים אותו אבל לעולם הבא אתם מוצאים אותו[ח]:

[ד"א] ויאמר משה אכלוהו היום רבי יהושע אומר אם תזכו לשמור את השבת עתיד הקב"ה לתת לכם שלשה מועדות פסח ועצרת וסוכות לכך נאמר ויאמר משה אכלוהו היום. רבי אלעזר המודעי אומר אם תזכו לשמור את השבת עתיד הקב"ה ליתן לכם שש מדות טובות ארץ ישראל ועולם הבא ועולם חדש ומלכות בית דוד וכהונה ולויה לכך נאמר אכלוהו היום. רבי אלעזר אומר אם תזכו לשמור את השבת תנצלו משלש פורעניות מיומו של גוג מגוג ומחבלו של משיח ומיום דין הגדול לכך נאמר אכלוהו היום:

(כו-כז) ששת ימים תלקטוהו[ט] רבי יהושע אומר למדנו שאין יורד בשבת. ביום טוב מנין תלמוד לומר לא יהיה בו. רבי אלעזר המודעי אומר למדנו שאינו יורד בשבת [י](ביום טוב מנין תלמוד לומר שבת. ביום הכפורים שהוא שבתון מנין) תלמוד לומר לא יהיה בו. ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו אלו מחוסרי אמנה שבישראל:

(פרשה ה) (כח) ויאמר ה' אל משה עד אנה מאנתם רבי יהושע אומר

אמר לו הקב"ה למשה משה אמור להם לישראל הוצאתי אתכם ממצרים וקרעתי לכם את הים והורדתי לכם המן והעליתי הבאר והגזתי לכם השליו (ונלחמתי לכם מלחמה בעמלק) ועשיתי לכם נסים וגבורות עד מתי מאנתם לשמור מצותי ותורותי שמא תאמרו מצות הרבה הטלתי לכם שבת זה הטלתי לכם ממרה לשכרו ולא שמרתם (אתם) [אותה] שמא תאמרו כל מי שמשמר השבת מה שכר נוטל עליו ת"ל אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת

הגהות הגר"א (ח) ר' זריקא אומר מכאן לג' סעודות בשבת ויאמר משה כו': (ט) וגו': (י) ביוה"כ מנין ת"ל שבת ויוה"כ נקרא שבת ביו"ט מנין ת"ל לא יהיה בו:

התורה והמצוה

ומפרש הטעם שיאכלו כי שבת היום לה' וקראת לשבת עונג, ורק היום שבת לא בלילה ולכן אכלוהו היום לא בלילה, ואל תחשבו שכמו שפסק מלירד בשבת כן לא ירד גם למחר ותרצו להניח על מחר, כי רק היום לא תמצאוהו בשדה ומחר יהיה מן:

(כו) ששת ימים. מפרש הטעם שלא תמצאהו בשדה, מפני כי ששת ימים תלקטוהו, והוא כמ"ש בזהר מ"ת לא אשתכח מנא ביומא שביעאה משום דמההוא יומא מתברכין מיניה כל שאר יומין, ור"ל כי בשבת ינהיג ה' ההנהגה האלהית, ובאשר המן בא ממקור האלהות והיה למעלה מן הטבע, לא מלוי ביום השבת שבו ביום ירד מאצילות העליון והשחקים שפע המן הצריך לכל ששת ימי השבוע, וביום ההוא קבלוהו השמים שהם המערכה מן השחקים, [שהשחקים נבדלים מן השמים כמ"ש בכ"מ בפי' התנ"ך, כמ"ש (תהלים עח) ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח], וע"כ ביום ההוא לא יכלו להורידו למטה כי ביום ההוא היו עוסקים לקבלו ממעלה על כל ימי השבוע, וכבר בארתי הדבר בפי' בראשית על פסוק ויברך אלהים את יום השביעי עפ"י מגל פי"ש, וז"ש ששת ימים תלקטהו ע"י שביום השביעי שבת לא יהיה בו, כי ביום השביעי יקבלו המן על ששת הימים:

(כז) ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט. לא רצו לקבל ע"ע מצות שבת שישבתו יום אחד ממלאכה, כי חשבו שבזה יבצר חלק שביעית ממחיתם, שבכל יום ישא עבודתם פרי מזון היום ההוא, ובשבת שישבתו ממלאכה יחסר להם מזון היום:

(כח) ויאמר וגו' עד אנה מאנתם. יש הבדל בין מאן ובין לא אבה, שהבלתי אובה הוא בלב והממאן הוא בפה אף שיאבה בלבו, וכל אדם יאבה בלבו לקיים מצות ה' רק שימאן בפה כי יקשה עליו לטורח, וא"ע

לשמר מצותי ותורתי: כט ראו כי־יהוה נתן לכם השבת על־כן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים שבו | איש תחתיו אל־יצא איש ממקמו ביום השביעי: ל וישבתו העם ביום השבעי: לא ויקראו בית־ישראל את־שמו מן והוא כזרע גד לבן וטעמו כצפיחת בדבש: לב ויאמר משה זה הדבר אשר צוה יהוה מלא העמר

ממנו

בעל הטורים

(כט) אל יצא ג' במסורה. הכא ואידך אל יצא פליט מן העיר בואו הכוס איש אל יצא. אל יצא איש ממקומו היינו חוץ לד' אמות לפי שיצא חוץ לתחום אל יצא פליט מן העיר היינו תחום שבת. בואו הכוס איש אל יצא רמז לכ"ד לוקין

שפתי חכמים

כלל אותו כאן יותר מבשאר מקומות שחטאו ישראל אלא משום טעם השני גם כן: ג כלומר ראו בעיניכם כי ה' נותן לכם בערב שבת לחם משנה. כתב הרא"ם אבל לא ידעתי מאי ראיה היא זו על קדושת שבת וכו' דלמא ברכת הששי היתה מרובה ונתן בו לחם משנה כי כל ברכה תוספת טובה היא ואם בעבור שביום השביעי שובת בו המן ואיננו יורד הי"ל לכתוב על כן לא ירד המן ביום השבת וכו' ותירץ מה שתירץ. ונראה לי כיון שגם ביום הששי אחד המרבה הרבה מאד ואחד הממעיט מאד לא מצאו כי אם לחם משנה שני עומרים לגלגלת ואם ברכת היום הששי היא העשיר למה לא נמצא כי אם לחם משנה ותו לא אלא ודאי משום הכי יורד לחם משנה ביום הששי כדי שיאכלו ביום הששי וביום השביעי. וזה שכתב רש"י שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים כלומר דוקא לחם יומים ותו לא: ד מדכתיב שביעי משמע שלא יצא ממקומו ש"מ דאסור לילך וזה אינו דהא כתיב וימצאו איש מקושש ש"מ דמותר לילך ל"פ מכאן וכו': ה כיון דכתיב שבו איש תחתיו פי' בתחתיו וכמה תחתיו ד' אמות גופו ג' אמות

ואמה

רש"י

הרשעים מתגנין הכשרים (ב"ק צ"ב): (כט) ראו. בעיניכם כי ה' בכבודו מזהיר אתכם על השבת שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים: שבו איש תחתיו. מכאן סמכו חכמים ד' אמות ליוצא חוץ לתחום ד' ג' לגופו וא' לפשוט ידים ורגלים: אל יצא וכו'. אלו אלפים אמה של תחום שבת ולא במפורש שאין תחומין אלא מדברי סופרים ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר: (לא) והוא כזרע גד לבן. עשב ששמו קולינדר"י (קאריאנדער) וזרע שלו עגול ואינו לבן והמן היה לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן: כצפיחת. בצק שמטגנין אותו בדבש וקורין לו אסקריטין בלשון

משנה

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה ה

שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע (ישעיה נו). הא למדנו שכל מי שמשמר את השבת מרוחק מן העבירה: (כט-ל) ראו כי ה' נתן לכם השבת אמר להם משה לישראל הזהרו כי ה' נתן לכם את השבת שתשמרוה: על כן הוא נותן לכם זה שהיה רבי יהושע אומר לחם כפול שני העומר לאחד: שבו איש תחתיו אלו ארבע אמות: אל יצא איש ממקומו אלו אלפים אמה. ומנין ששמעו דבר זה וקבלו עליהם שנאמר וישבתו העם ביום השביעי. דבר אחר וישבתו העם ביום השביעי רבי יהושע אומר אמר להם לישראל אם תשמרו שבת זו עתיד הקב"ה ליתן לכם שלשה מועדות חג ניסן וחג סיון וחג תשרי כיון ששמעו דבר זה קבלו עליהם ושבתו. רבי אלעזר המודעי אומר אמר להם המקום אם תשמרו שבת זו עתיד אני ליתן

לכם

התורה והמצוה

וס"ל הלא גם לפי מחשבותיכם שתפסידו בשביתת היום היה לכם לשמור מצד עצם מצותי ותורותי, שהוא מצוה מאתי, ויש בו תורות ולמודים שהשבת מעיד על חדוש העולם, ועל ההשגחה ועל ההנהגה הנסיית וכדומה: (כט) ראו. אבל ראו בעיניכם מענין המן ותדעו כי ה' נתן לכם השבת, שהשבת היא מתנה גדולה מה' שנתן לכם היינו לברכתכם ולתועלתכם, אם מצד שלא יהיה לכם שום הפסד ע"י שלא תלכו ללקוט בו את המן, שהלא על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים, וזה ללמד שה' מזמין הוצאת שבת ביחוד מלבד מזונותיו הקצובות לו לפי עבודתו, וגם שעוד תרויחו בזה במה שתשבו איש תחתיו ותרכשו לנוח יום אחד בשבוע:

וישבתו

אימתי אתון מסרבין למטר פקודי ואוריתי: כט חזו ארי יי יהב לכון שבתא על כן הוא יהב לכון ביומא שתיתאה לחם תרין יומין תיבו אנש תחותוהי לא יפוק אנש מאתרה ביומא שביעאה: ל ונחו עמא ביומא שביעאה: לא וקרו בית ישראל ית שמה מנא והוא כבר זרע גידא חיור וטעמה כאסקריטון

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה ה

לכם שש מדות טובות ארץ ישראל וכו'. רבי אליעזר אומר אם תשמרו שבת זו תנצלו משלש פורעניות מחבלו של משיח ומיומו של גוג ומיום דין הגדול. וכששמעו דבר זה קבלו ושבתו:

(לא) ויקראו בית ישראל את שמו מן. חרשי רשומות אמרו בית ישראל קראו את שמו מן. והוא כזרע גד לבן אני יודע על מי דומה. רבי יהושע אומר [א](דומה לזרע פשתן מה זרע פשתן אדום כך זה אדום) תלמוד לומר לבן. רבי אליעזר אומר דומה להגדה שהוא מושך לבו של אדם. אחרים אומרים הוא (מעיד) [מגיד] על עצמו שהוא מן שאינו יורד לא בשבת ולא ביום טוב ולא ביום הכפורים. ר' יוסי אומר כשם שהנביא מגלה חדרים וסתרים כך היה המן מגיד לישראל חדרים וסתרים. הא כיצד איש ואשה שבאו לפני משה וכן שנים שבאו לפני ב"ד זה אומר עבדי גנבת וכו': וטעמו כצפיחית בדבש רבי יהושע אומר [ב](כלפס ובעין אסקריטי) רבי אליעזר אומר כסולת זו שצפה על גבי נפה ונלושה בדבש [ג](וחמאה):

(לב) זה הדבר וגו' [ד](שיכול לומר לא הניחו אהרן אלא בשנת הארבעים) תלמוד לומר ויניחהו אהרן אימתי נעשה הארון

הגהות הגר"א פ"ה (א) עגול כגד ודומה לזרע פשתן בגבעולין אי מה זרע גד אדום אף זה אדום: (ב) כעין אוסקריטי בלפס: (ג) מיותר: (ד) יכול הניחו אהרן בשנה הראשונה ת"ל ויניחהו אהרן וגו' אימתי כו':

השאלות

(לא-לב) למה ספר פה שקראו שמו מן ומקומו למעלה (פסוק ט"ו) ובפ' בהעלותך אמר שהוא כזרע גד ופה תוסיף לבן. שם אמר והיה טעמו כטעם לשד השמן ופה אמר כצפיחית בדבש, מ"ש ויאמר משה מלא העומר הי"ל לאמר תיכף ויאמר משה אל אהרן זה הדבר אשר צוה ה' קח מלא העומר וכו', ומ"ש כאשר צוה ה' אל משה אין לו באור כלל, וגם הי"ל את משה כמ"ש בכ"מ:

התורה והמצוה

(ל) וישבתו. מעתה גם העם הסמוכים שמעו לדברי משה ושבתו ביום השביעי:

(לא) ויקראו ב"י את שמו מן. כי תחלה הזכיר שאמרו איש אל אחיו מן הוא, וזה היה בשעת שחשבו שאינו ראוי לאכילה אם לא ע"י הכנה שע"ז מורה שם מן, ומשה הודיעם שא"צ הכנה כי אין בו פסולת, כי הוא לחם מתוקן בלי פסולת ראוי לאכילה, אולם עתה שקבלו מצות שבת ונודע להם כי שבת מכין את המן לכל השבוע, וכן שמכינים אותו בשבת בבהקים, קראו את המן שיורד בשבת בשם מן על ההכנה שנעשה בו למעלה, ועל שהוא מכין מזון לכל השבוע, שמשם זה נקבע בלבם אמונה אומן, ששבת מכין מזון לכל ימי המעשה, והוא כזרע גד לבן כמו שאמר בפ' בהעלותך והמן כזרע גד הוא ועינו בעין הבדלח, ושם מדבר במן שירד בכל השבוע שהיה כזרע גד ואינו לבן רק עינו היה כעין הבדולח שסקוף ונראה כמו הזכוכית, אבל והוא, ר"ל המן שירד בשבת, היה כזרע גד שהוא לבן, שמורה על הלהמים שמתגברים ביום ההוא. ועוד אמר שם במן שירד בכל השבוע והיה טעמו כטעם לשד השמן, אבל המן שירד בשבת היה טעמו כצפיחית בדבש, שהיא עסה נלושה בשמן ודבש נוסף בו מתיקות לעונג שבת, וחז"ל אמרו לנערים כטעם לשד השמן, לזקנים דבש, כי קדושת השבת מתיחם לזקנים שקנו חכמה ואוכלים תמיד שבת כמ"ש חז"ל בברכות (דף מז) שנים ושבת מצטרפין, ושבת נבראת הוא, אלא שני ת"ח המחדדים זא"ז בהלכה מצטרפין, מפרש שנים ושבת היינו שהם ת"ח שאוכלים תמיד שבת, ובכל אלה הדברים במאמרים נסתרים נעמנים למודים מושכלים אל שבת הגדול שהוא עה"ב יום שכולו שבת ומנוחה: א] מ"ש מי שטרח בע"ש יאכל בשבת והיום לעשותם ולמחר לקבל שכרם, וזה הורה בהכנת יום הששי שיכין אדם לדה ליום מועד ולמחר יאכל שכרו, ועז"א אכלוהו היום כי אז אין מעשה ופעלה רק פרי מעלליהם יאכלו, כמ"ש היום לא תמצאוהו בשדה, ונוח את אשר תאפו אפו שלא יקח מעשרו רק ללחם ביתו, ואת העודף יהלך לצדקה. שבזה יניחנו למשמרת עד הבקר, כי בעה"ב כאור בקר יזרח שמש נגד עה"ז הדומה ללילה, ושם ימצא את העודף אשר הניח למשמרת, והגם שנטפו ועשרו יבאם ויאכלנו רמה, בנה כשם ביתו ותולעה תכסנו, המשמרת הזה לא הבאיש ורמה לא היתה בו:

(לג) ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה'. פעם השני הזה ללמד שענין המן לא היה נוהג רק במדבר

מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם לְמַעַן | יִרְאוּ אֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: לג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח צִנְצֶנֶת אַחַת וְתֶן־שָׁמָּה מְלֹא־הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם: לד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּנִּיחֵהוּ אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמָרֶת: לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־בֹּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת אֶת־הַמָּן אָכְלוּ

עד

בעל הטורים

על מדוכי תחומין דבר תורה: (לב) למען יראו את הלחם ר"ת אליהו לומר שיהא שמור עד שיבא אליהו: (לג) ותן ב' במסורה. הכא ואידך ותנה אל הסלע דנדעין מה הסם נאכל מאליו גם המן נבלע באברים ונאכל מאליו:

שפתי חכמים

ואמה כדי לפשוט ידיו ורגליו: ו דאל"כ בכל מקום שמונה לפני ה' הוא דכל העולם שלו: ז וא"ת הא רש"י בעצמו פירש לעיל דבט"ו ירד להם המן תחלה. וי"ל מה שנקט רש"י לעיל ט"ו ר"ל שהלך ע"ז ומה שנקט הכא ט"ז אות

סוף

רש"י

(לב) למשמרת. לגניזה: לדרתיכם. בימי ירמיהו כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקים בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה מהיכן נתפרנס הוציא להם צנצנת המן אמר להם אתם ראו דבר ה' שמעו לא נאמר אלא ראו בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו: (לג) צנצנת. צלוחית של חרס כתרגומו: והנח אותו לפני ה'. לפני הארון ו ולא נאמר מקרא זה עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב כאן בפרשת המן: (לה) ארבעים שנה. והלא חסר ל' יום שהרי בט"ו באייר ירד להם המן תחלה ובט"ו בניסן פסק ז שנאמר (יהושע ה) וישבות המן ממחרת אלא מגיד שהעוגות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן: אל ארץ נושבת. לאחר שעברו את הירדן (קדושין לח) (ס"א שאותה שבעבר הירדן מיושבת וטובה שנאמר (דברים ג) אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ותרגום של נושבת יתבתא ר"ל מיושבת, רש"י ישן). אל קצה ארץ כנען. בתחלת הגבול קודם שעברו את הירדן והוא ערבות מואב. נמצאו מכחישין זא"ז אלא בערבות מואב כשמת משה בז' באדר פסק

המן

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה ה

הארון בשנה שניה (ה)(כך) לא הניחו אהרן אלא בשנה שניה. וזה אחד מעשרה דברים שנבראו בערב שבת בין השמשות הקשת והמן והמטה והכתב והשמיר והלוחות ופתיחת פי הארץ לבלוע הרשעים ופתיחת פי האתון וקברו של משה ומערה שעמד בה משה ואליהו. ויש אומרים אף בגדיו של אדם הראשון ומקלו של אהרן שקדיו ופרחיו. שבעה דברים מכוסין מבני אדם ואלו הן יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין ואין אדם יודע במה משתכר ואין אדם יודע מה בלבו של חבירו ומלכות בית דוד אימתי תחזור למקומה ומלכות חייבת אימתי תעקר:

ויאמר

הגהות הגר"א (ה) הוי:

התורה והמצוה

במדבר לבד, כי הוא ענין קיים ונוהג לדורות, שכל מי שיבדל מעניני העולם אל התורה ואל העבודה יזמין לו ה' לחם חקו בלא עמל ויגיעה ויהיה מאוכלי המן, כמו שהזמין אל משה שנתעשר מפסולתן של לוחות, ר"ל שע"י קבלת התורה ניתן לו עושר ופרנסה עפ"י נס, ולאהרן ולבניו הזמין פרנסתם מאשי ה' ומתרומת הקדש כדי שיעסקו בתורה בלא דאגה וכמ"ש (דה"ב לא) ויאמר לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת ה', וכתב הרמב"ם [סוף ה' שמטה ויובל] כמו ששבט לוי היה כולו פנוי לעבודת ה' ופרנסתו מאת ה', כן כל מי שעוסק בתורה ופורש מ"ע מן העולם הקב"ה נותן לו פרנסתו, וזה כענין המן שהיה

כדי

באסקריטנן בדבש: לב ואמר משה דין פתגמא דפקיד יי מלי עומרא מניה למטרא לדריכון בדיל דיחזון ית לחמא דאוכלית יתכון במדברא באפקותי יתכון מארעא דמצרים: לג ואמר משה לאהרן סב צלוחית חדא והב תמן מלי עומרא מנא ואצנע יתיה קדם יי למטרא לדריכון: לד כמא דפקיד יי למשה ואצנעיניה אהרן קדם סהדותא למטרא: לה ובני ישראל אכלו ית מנא ארבעין שנין עד דעלו לארע יתיבתא ית מנא אכלו עד דאתו לסייפי ארעא

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה ה

(לג) ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת איני יודע של מה היא אם של כסף היתה או של ברזל או של עופרת או של נחשת או של בדיל תלמוד לומר צנצנת לא אמרתי אלא דבר שהוא מציץ [ז](יותר מחברו) אי אתה מוצא אלא כלי [ז](חרס): ותן שמה מלא העומר מן והנח אותו לפני ה' למשמרת לדורותיכם. רבי יהושע אומר לאבות. רבי אלעזר המודעי אומר לדורות. רבי אליעזר אומר [ז](לימות המשיח) ולימות ירמיה הנביא שבשעה שאמר ירמיה לישראל מפני מה אין אתם עוסקין בתורה אמרו לו בכה נתפרנס הוציא להם צלוחית של מן ואמר להם הדור אתם ראו דבר ה' (ירמיה ב). אבותיכם שהיו עוסקין בתורה ראו במה נתפרנסו אף אתם אם תעסקו בתורה הקב"ה יפרנסכם כזה. וזה אחד משלשה דברים שאליהו עתיד להעמיד לישראל צלוחית המן וצלוחית של מי נדה וצלוחית של שמן המשחה. ויש אומרים אף מקלו של אהרן שקדיו ופרחיו שנאמר השב את מטה אהרן (במדבר יז):

(לה) ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה. רבי יהושע אומר ארבעים יום אכלו

הגהות הגר"א (ז) מתובו: (ז) זכוכית:

התורה והמצוה

כדי שיוכלו לעסוק בתורה, כמ"ש לא נתנה תורה אלא לאוכלי מן, וע"כ אמר ה' מלא העומר ממנו למשמרת לדורותיכם להראות שהוא דבר שינהג לדורות, וכן יששכר שעסק בתורה היתה פרנסתו ע"י זבלון, וע"כ אבן של זבלון היה בדולח, על שם ועינו כעין הבדולח, וז"ש למען יראו את הלחם, כי לחם זה ינהג תמיד. והנה המן נברא בדבר ה' כי לא היה מכלל מעשה בראשית, כמו שהמליצו חז"ל שנברא בע"ש בין השמשות, וירמיה (ב) אמר הדור אתם ראו דבר ה', קרא נגלות המן בשם דבר ה', כי נברא בדבר ה', וא"ל שכן יפרנס אותם גם עתה בנס, שעז"א הכי רק במדבר הייתי לישראל, כמ"ש בפירושי שם, ויש הבדל בין דבור ובין צווי, שהצווי נוהג לדורות כמ"ש בספרא צו (סי' א), וז"ש זה הדבר ר"ל המן שנולד ע"י דבר ה' אשר צוה ה' שיהיה נוהג לדורות, וע"כ מלא העומר ממנו [היינו מן דבר ה' שהוא המן] יהיה למשמרת לדורותיכם למען יראו שזה ינהג תמיד. והנה תחלה טרם שנבחר אהרן לכהונה, לא היה מאוכלי המן התמידי שינהג לדורות רק משה לבדו שנתעשר מפסולתן של לוחות כנ"ל, לכן בא תחלת הצווי אל משה לבדו:

(לג) ויאמר משה אל אהרן. אולם אחר שנבחר אהרן לכהונה כמ"ש בפ' המשכן ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך שמאז נתקדש אהרן ובניו שהם יאכלו המן התמידי לעולם, ע"י העבודה שיעבדו במקדש ואשי ה' ונחלתו יאכלון אז אמר משה אל אהרן שהוא יקח צנצנת ויתן שם את המן, וצוהו שיניח אותו לפני ה', ר"ל שע"י העבודה שיעבדו לפני ה' תהיה אכילת המן התמידי למשמרת לבני אהרן לדורות, כי יאכלו את המן חלף עבודתם באהל מועד:

(לד) כאשר צוה ה' אל משה. [כלל בלשון שכל לשון צווי נקשר עם מלת את, וכשנקשר עם מלת אל או עם למ"ד, מורה שצוה בעבורו וכמ"ש (ירמיה לב) ויצו אותם אל אדוניהם, וכמ"ש בס' התו"ה (ויקרא סי' ד')], ור"ל כאשר צוה ה' בעבור משה. שתחלת הצווי היה שמשה יהיה מאוכלי המן התמידי ע"י תורתו, כן משנבחר אהרן נוסף שיהיה מאוכלי המן התמידי ע"י עבודתו ויניחהו אהרן לפני העדות, אולם אהרן ראה ויבן לדעת שלא בעבור העבודה לבד יתן לו המן התמידי, כי עקר המבוקש היה לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת ה' כנ"ל, כי הכהנים נתיחדו אל עסק התורה כמ"ש יורו משפטיך ליעקב, כי שפתי כהן ישמרו דעת, וע"כ הניח את המן לפני העדות, ללמד שבעבור התורה הכתובה בארון העדות יזכה להיות מאוכלי המן:

(לה) ובני ישראל. ר"ל והזמן שכל ישראל היו עוסקי תורה וכולם אכלו את המן היה ארבעים שנה, ותחלה

עַד־בֹּאָם אֶל־קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן׃ לו וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִית הָאֵיפָה הוּא׃ פ שביעי יז א וַיִּסְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר־סִין לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים וְאֵין מַיִם לִשְׁתֹּת הָעָם׃ ב וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תְּנוּ־לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מַה־תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה־ תנסון

בעל הטורים

(לו) והעומר עשירית האיפה. סמך והעומר לפרשת המן רמז שאכלו המן עד שהקריבו העומר: (ב) תריבון ג'. מה תריבון עמדי. האנשים הריבים לבעל. אם לא תריבון. ללמדך שכל המריב עם רבו כאלו מריב עם השכינה וכאלו מריב

שפתי חכמים

סוף ס"ז יום דהיינו בלילה אחר היום שעבר והוי סוף ס"ז כיון שירד המן מיד למחר באשמורת: ח כי הכל ביחד של"ג ביצים והמעשר מה' ארבעים והמעשר משלשים שלש ביצים

רשי

המן מלירד ונסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בששה עשר בניסן שנאמר (יהושע ה) ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח: עשרית האיפה. האיפה שלש סאין והסאה ו' קבין והקב ד' לוגין והלוג ו' ביצים. נמצא עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה ח והוא שיעור לחלה ולמנחות: (ב) מה תנסון. עמר

מכלתא בשלה (ויסע) פרשה ה

אכלו את המן אחרי מות משה כיצד משה מת בשבעה באדר ואכלו ממנו ארבעה ועשרים יום של אדר (הראשון) וששה עשר של ניסן הרי ארבעים שנאמר וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ (יהושע ה) ואומר ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי. רבי אלעזר המודעי אומר שבעים יום אכלו את המן אחר מיתתו של משה הא כיצד משה מת בשבעה באדר ואכלו ממנו עשרים וארבעה ימים של אדר הראשון ושלשים של אדר השני ששנת עבור היתה וששה עשר של ניסן הרי שבעים שנאמר וישבות המן ממחרת. רבי יוסי אומר חמשים וארבע שנה אכלו ישראל את המן ארבעים שנה בחיי משה וארבע עשרה אחר מיתתו שנאמר ובני ישראל אכלו את המן [וגו'] שאין תלמוד לומר את המן אכלו עד בואם [אל ארץ נושבת שכבר נאמר עד בואם] אל קצה ארץ כנען אלא אלו ארבע עשרה שנה שאכלוהו אחר מיתת משה ואלו הן שבע שכבשו ושבע שחלקו. מתה מרים נסתלק הבאר מת אהרן נסתלקו ענני כבוד מת משה נסתלק המן. רבי יהושע אומר מתה מרים נסתלקה הבאר וחזר בזכות משה ואהרן מת אהרן נסתלק עמוד הענן וחזרו שניהם בזכות משה מת משה נסתלקו שלשתן ולא חזרו והצרעה לא עברה עמהם את הירדן:

(לו) והעומר איני יודע כמה הוא תלמוד לומר עשירית האיפה וכמה הוא עשירית האיפה ג((אחד) [מרה]) משבעה

התורה והמצוה

ושהלה אכלו את המן עד בואם אל ארץ נושבת, היינו שבאו לערבות מואב שעל ירדן יריחו שהם היתה ארץ נושבת, כי מואב ישב שם [כי ארץ סיחון ועוג נחרבה אז לפי שעה], ושם מת משה בז' אדר ופסק המן מלרדת, ומאז היו מסתפקים ממן שבכליהם, ועז"א את המן אכלו שבכ"ז אכלו את המן שהיה בידם עד בואם אל קצה ארץ כנען שהוא בגלגל, והיו מסתפקים ארבעים יום מן ז' אדר עד ט"ז ניסן נגד ארבעים שנה שאכלוהו ע"י שירד בכל יום:

(לו) והעומר עשירית האיפה הוא. מפני שהשם מנחה היא עשירית האיפה. הודיע כי העומר הוא כשעור מנחה, ומלמדי שהמנחה שהביאו לפני ה' לא היתה רק מה שהאכיל ה' לכל אחד מלחמו ביום

אַרְעָא דִּכְנָעַן: לו וְעוּמְרָא חַד מִן עַשְׂרָא בִּתְלָת סְאִין הוּא: א וּנְטַלוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּדְבְּרָא דְסִין לְמַטְלָנֵיהוֹן עַל מֵימְרָא דַּייָ וּשְׁרוֹ בִּרְפִידִים וְלֵית מַיָּא לְמִשְׁתֵּי עַמָּא: ב וּנְצָא עַמָּא עִם משֶׁה וַאֲמַרוּ הָבוּ לָנָא מַיָּא וְנִשְׁתֵּי

ואמר

מכלתא בשלה (ויסע) פרשה ה

משבעה רביעים ועוד ה((עומר) [עוד] זה איני יודע כמה הוא אחד מחמשה ברביעית):

(פרשה ו) יז (א) ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין [וגו' ויחנו ברפידים] אלפי שפרשו ישראל מן התורה לכך בא שונא עליהם שאין השונא בא אלא על החטא ועל העבירה:

(ב) וירב העם עם משה עברו על שורת הדין דרך ארץ אדם כועס בביתו ואין נותן עינו אלא בבנו הקטן אבל אלו לא נתנו עיניהם אלא בגדול לכך נאמר וירב העם עברו על שורת הדין: ויאמר להם משה מה תריבון וגו' אמר להם כל זמן שאתם מריבין עמי אתם מנסין המקום שנאמר מה תנסון את ה'. דבר אחר ב(כל זמן שאתם (מדינין) [מריבין] עמי) הקדוש ברוך הוא עושה לכם נסים ונפלאות

הגהות הגר"א (ה) שהם חמשה רביעים ירושלמיות: פ"ו (א) רפידים שרפו ישראל מדית ולפי כו': (ב) בכל זמן הקב"ה עושה כו':

השאלות

(א-ב) למה הוסיף פה למסעיהם עפ"י ה', ולמה כפל ואין מים וירב העם ויצמא שם העם למים וילן העם, ולמה צוה שיעבור לפני העם ויקח אתו מזקני ישראל:

התורה והמצוה

ביום אחד, והודיע כי באכלם מלחם שמים בכונה הראויה ע"מ לעסוק בתורה, אכילתם ערבה לה' כמנחה. והנה באכול האדם את הצומח והחי מעלהו למדרגת מדבר, אבל המן היה תולדת האור העליון ולא נתעלה באכילתם, ובכ"ז אחר שעל ידו עסקו בתורה והעלו אור נפשם בתורה אור להעלות נר תמיד, היה העומר עשירית האיפה המיוחדת למנחה בלולה בשמן, כי טעמו כטעם לשד השמן. ובזה היה עליה אל לחם אבירים שאכלו. והראב"ע והרי"א הביאו דברי קראי אחד כופר שרצה להכחיש נס המן ואמר שהוא המן הרפואיי שיפול בקצת ארצות על פני השדה וישתמשו בו הרופאים לשלשל האדומה, ותשובתם, שמדבר שעברו בו ישראל ידוע גם היום ולא נמצא שם המן הזה, ב] המן הרפואיי אינו יורד רק בחדשי ניסן אייר ועז"א את המן אכלו ארבעים שנה, ג] שלא ימס מן השמש, ד] שלא יבאש ויוליד תולעים, ה] שהמן הרפואיי כשיושם על כלפת המים ימס, ו] שאינו חזק שיעשה ממנו עוגות, ז] שאינו מזון לבריאים שעז"א להם אבירים אכל איש, ח] ממה שלא ירד בשבת, ט] שירד בשני לחם משנה, י] שירד בכ"מ שחנו, יא] שהיה עומר לגלגלת ולא העדיף המרבה, יב] ממה שהניח מלא העמר למשמרת ואם הוא שבעי מהו החדוש, יג] ממ"ש ויאכילך את המן אשר לא ידעון אבותיך, יד] מודיע במה שכתוב והעומר עשירית האיפה הוא ולא"ר אלף היה צריך שתים אלפים איפות וכן לנשים וכן לטף בכל יום, והמן הרפואיי יפול מעט והוא יקר המציאות ועז"א צידה שלא לשם לשובע (תהלים עח), ומ"ש שהיום השתה שבע הארץ ושבע המן, אם כן אינו המן הרפואיי והיה גם לא שבע:

יז (א) ויסעו. אחר שנסעו למסעיהם, כי במדבר סין היה להם מים ולא היו צריכים ליסע מן המקום ההוא, והיתה הנסיעה למסעיהם על פי ה' שהיתה פקודת ה' שיסעו המסעות האלה שבכל מסע אשר מסומנת מצרים והתקרבו אל האלהים, וה' נסה אותם בכל מסע למען ישימו לב וילמדו לקח והיה כ"ז הכנה אל קבלת התורה. ויחנו ברפידים ואין מים. חז"ל אמרו שרפו ידיהם מן התורה. והוא עפ"י מה שבארנו למעלה (יד כב) שכפי שלא שתו ממי החכמה ודעת אלהים כן לא היה להם מים בפועל: (ב) וירב העם. תחלה לא התלוננו, שהתלונה הוא על העבר שברוב התלונות אמרו למה זה יצאנו ממצרים, והם רק רבו עמו ויאמרו תנו לנו מים ונשתה, היינו שיוליכם למקום מים או שיתן להם מים בנס, ויש הבדל בין העם ובין עדת ישראל, שעדת ישראל הם הזקנים והחשובים והם לא רבו עם משה, רק העם שהם ההמונים הם רבו, ובעת ההיא היה להם עדיין מים שהביאו עמהם בנודות ולא כתיב ויצמא, והיה הריב שיקדים להמציא מים טרם שיכלו המים מן החמת, ויאמר להם משה, אם כונתכם שאני אתן לכם מים מה תריבון עמדי, אני אין בכחי לעשות דבר מבלעדי ה', ואם כונתכם על ה', מה תנסון את ה' הלא הוא בכחו לתת ויודע מחסורכם והוא הטוב והמטיב ולמה שדחקו את השעה, שבודאי לא כלו המים:

ויצמא

תְּנַסּוּן אֶת־יְהוָה׃ ג וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם וַיָּלֶן הָעָם עַל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית אֹתִי וְאֶת־בָּנַי וְאֶת־מִקְנַי בַּצָּמָא׃ ד וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט וּסְקָלֻנִי׃ ה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אִתְּךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת־הַיְאֹר קַח בְּיָדְךָ וְהָלָכְתָּ׃ ו הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָּׁם ׀ עַל־הַצּוּר בְּחֹרֵב וְהִכִּיתָ בַצּוּר וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה וּמְרִיבָה עַל־רִיב ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נַסֹּתָם אֶת־יְהוָה לֵאמֹר הֲיֵשׁ יְהוָה

בקרבנו

בעל הטורים

בשביל ע"א תהו את תריגון לבעל: (ג) למים ה' במסורה. דין ואידך רפאתי למים. הה"ד למה לכו למים. ואדיריהם שלחו צעיריהם למים. ולא צמא למים. כי אם יצמאו לתיק האדיריהם ישלחו צעיריהם ולא ימצאו מים לכן למים דהיינו תורה ויתרפאו המים ולא יהיה לא רעב ללחם ולא צמא למים: העליתנו ב' במסורה. דין ואידך המעט כי העליתנו במחלוקתו של קרח לומר שאותם עצמם הם שדברו ככאן:

שפתי חכמים

ביצים עוד נשארו ג' תחלוק כל ביצה לה' חלקים נמצא שתי ביצים עשרה חלקים והמעשר הוא ביצה. מהרש"ל: ט הוסיף מלת אם אמתין דבזולת זה משמע דבודאי יסקלוהו אחר זמן מעט

רש"י

לומר היוכל לתת מים בארץ ציה: (ד) עוד מעט. אם אמתין עוד מעט ט וסקלוני: (ה) עבור לפני העם. וראה אם יסקלוך למה הוצאת לעז על בני: וקח אתך מזקני ישראל. לעדות שיראו שעל ידך המים יוצאים מן הצור ולא יאמרו מעינות היו שם מימי קדם: ומטך אשר הכית בו את היאור. מה ת"ל אשר הכית בו את היאור אלא שהיו ישראל אומרים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות בו לקה פרעה ומצרים כמה מכות במצרים ועל הים לכך נאמר אשר הכית בו את היאור יראו עכשיו שאף לטובה הוא מוכן: (ו) והכית בצור. על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה של מין דבר חזק

ושמו

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה ו

תפלאות ושמו מתגדל בעולם:

(ג) ויצמא שם העם למים וגו' (אבל כאן נגע בהם צמאון וגו') במקום אחר מה הוא אומר ויבאו מרתה אבל כאן נגע בהם צמאון: וילן העם על משה מכאן היה ר' הושעיה אומר נפל ביתא ((אבל) [חבל]) לכוותא. [אותי ואת בני ואת מקני בצמא] השוו בהמתן לגופן (אמרין) בהמתו של אדם היא חייו אדם המהלך בדרך אם אין בהמתו עמו מסתגף הוא:

(ד) ויצעק משה אל ה' להודיע שבחו של משה שלא אמר משה הואיל והם מדינין עמי איני מבקש עליהם רחמים אלא ויצעק משה אל ה' לאמר מה אעשה לעם הזה אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם בינך לבינם אני הרוג ואתה אומר לי אל תקפיד כנגדן כי תאמר אלי שאהו בחיקך והם רוצין להרגני. כאן המקום סמיך ומשה מגביה ובמקום אחר המקום מגביה ומשה סמיך כענין שנאמר ועתה הניחה לי (שמות לב) ואחריו מה הוא אומר ויחל משה:

(ה) ויאמר ה' אל משה עבור עבור על דבריהם. רבי יהודה אומר עבור מהם שאתה מוציא להם את המים. רבי נחמיה אומר עבור על חטא שלהם: דבר אחר עבור לפני העם (ודנייש) ליה ימלל: וקח אתך מזקני ישראל לעדות שלא יאמרו

משתה

הגהות הגר"א (ג) וגו': (ד) וזו: (ה) מכאן אמרו: (ו) דרגש ליה:

ואמר להון משה מה אתון נצן עמי מה אתון מנסן קדם יי: ג וצחי תמן עמא למיא ואתרעם עמא על משה ואמר למא דנן אסיקתנא ממצרים לקטלא יתי וית בני וית בעירי בצחותא: ד וצלי משה קדם יי למימר מה אעביד לעמא הדין עוד זעיר פון וירגמנני: ה ואמר יי למשה עבר קדם עמא ודבר עמך מסבי ישראל וחוטרך דמחיתא ביה ית נהרא סב בידך ותיזיל: ו הא אנא קאים קדמך תמן על טינרא בחורב ותמחי בטינרא ויפקון מנה מיא וישתי עמא ועבד כן משה לעיני סבי ישראל: ז וקרא שמא דאתרא נסיתא ומצותא על דנצו בני ישראל ועל דנסיאו קדם יי למימר האית שכינתא

דיי

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה ו

סעינות היו שם. ומטך אשר הכית בו את היאור מפני התרעומות וזה אחד משלשה דברים שישראל מתרעמין עליהם והיו אומרים מיני פורענות הן ואלו הן הקטורת הארון והמטה. אמרו הקטורת הזו של פורענות היא הרגה נדב ואביהוא שנאמר ויקחו (שני) בני אהרן נדב ואביהוא (ויקרא י). לכך ידעו כל ישראל שהיא של כפרה שנאמר ויתן את הקטרת ויכפר על העם (במדבר יז). אמרו הארון הזה של פורענות הוא הכה (עוזא ואנשי) בית שמש [ז]([הכה באנשי ב"ש]) שנאמר ויך באנשי בית שמש (ש"א ו). הכה עזא שנאמר ויחר אף ה' בעזה לכך ידעו ישראל של ברכה היא (עתה) שנאמר וישב ארון ה' בית עובד אדום ויברך ה' את עובד אדום וגו' (שמואל ב ו) [ח](ויגד למלך דוד ויעל וגו') אמרו המטה הזה של (סנפירינון) [פורענות] הוא הביא עשר מכות על המצריים במצרים ועשר על הים לפיכך ידעו שהוא של נסים שנאמר ומטך אשר הכית בו וגו' מפני התרעומות:

(ו) הנני עומד לפניך שם אמר לו הקב"ה בכל מקום שאתה מוצא רושם רגלי אדם שם אני לפניך: והכית בצור מכאן היה רבי יוסי בן זמרא אומר המטה של סנפירינון הוא והכית על הצור אינו אומר [ח](כאן) אלא והכית בצור [ח](ויצאו ממנו מים ושתה העם וגו'):

(ז) ויקרא שם המקום מסה ומריבה. רבי יהושע אומר [ט][קראו] מסה ומריבה

שנאמר

הגהות הגר"א (ז) באנשי ב"ש שנאמר כו': (ח) מיותר: (ט) משה קראו מסה כו':

התורה והמצוה

(ג) ויצמא. אבל אח"כ כלו המים עד שצמאו, ואז חטאו שאין ה' בקרבם ושמשה עושה הכל מעצמו, ולא וילן העם וגו' ויאמר למה. זה העליתנו ממצרים היתה תלונה על יצ"מ, אולם גם בזה לא השתתפו הזקנים, ולא התלוננו רק העם ההמונים:

(ד) ויצעק משה. באשר ראה שאין להם שום זכות אחר שמתלוננים ומנסים את ה', ועז"א מה אעשה:

(ה) ויאמר ה'. הנה הם אין ראוים לנס, וצריך לזה חמשה דברים: א] עבור לפני העם שאתה תעבור לפניהם ותראה שהם יכנעו לפניך לא כמ"ש וסקלוני, וכן שעל ידך ישובו בתשובה, וגם זכותך יסייע, וכ"ז נכלל במ"ש שיעבור לפניהם, ב] וקח אתך מזקני ישראל שהם ראוים לנס כי לא התלוננו ויהיה הנס בזכותם, ג] ומטך אשר הכית בו את היאר קח בידך שאם היה להם זכות היה די בדבורו של משה לבדו אין צריך להוצאת מים, אבל ע"י העדר הזכות צריך שתקח בידך את הכלי שכבר פעלת על ידו נסים במים להכות היאר, וכן יעשה ההפך להוציא מים, כי הנס יעשה דבר והפוכו:

(ו) ד] הנני עומד לפניך שם. שגם אני אעזור לזה ע"י שכבר אני מכין הכנות שיקבלו התורה בחורב ואני עומד שם ומכין קדושת המקום לעשות שם נסים גלוים ונוראים בעת קבלת התורה שתהיה בקרוב, וכמו שהם ישאבון שם בקרוב מי התורה והדעת כן אכין שם מעיני מים, ולכן באר שיוציא המים בחורב לא ברפידים, ה] והכית בצור, שאם היו זכים היה די בדבור אבל עתה יצטרך להכות, ולא אמר והכית את הצור רק והכית בצור, היינו שיפעול השתנות בצור עצמו, כי הצור והחלמיש לא נמצאו בתוכו מעיני מים כמו שנמצאו בהסלע, שאמר (בפ' חוקת) ונתן מימיו, כי הסלע שהוא רך יש לו מים של עצמו, לא כן הצור הקשה, והיה מוכרח שהצור עצמו נתהפך למים, וידוע שכל דבר ודבר ממעשה בראשית יתאמץ בכל כחו שלא יתבטל מציאותו, ופה היה צריך שיתבטל יסוד העפר ויתהפך להיות מים, וזה לא יהיה בדבור רק בהכאה בתוכיות הצור לשנותו ליסוד אחר וע"כ אמר והכית בצור, ויצאו ממנו מים ושתה העם שכ"ז בעבור העם, כי העדה לא רבו והיה מוציא להם מים ברפידים, רק ע"י העם שלא היה להם זכות היה צריך כ"ז, ועי"ז לא השיגו מים במקומם רק הוצרכו להוציא מחורב לרפידים:

ויקרא

בְּקִרְבֵּנוּ אִם־אָיִן: פ ח וַיָּבֹא עֲמָלֵק וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִם

בעל הטורים

(ז) אם אין. ד' במסורה דין ואידך אם אין אתה דבר גבי אבשלום כשיעץ לו לצאת למלחמה עם דוד. אם אין אחה שומע לי. היש בה עץ אם אין. פי' אבכי אמרתי כי טוב הארץ טובה ורחבה אם אין אתה שומע לי ובלחת מרגלים לראות אם יש בה עץ אם אין חייך שאתה צריך לנלחם ככאות אם אין דאבשלום דמיירי במלחמה כמו שאחז"ל אם לא שלחו מרגלים לא היו צריכין לכלי זיין וכן בכאן בשביל שאמרו היש ה' בקרבנו אם אין בא עליהם עמלק:

שפתי חכמים

מעט אם ימתין או לא ימתין: י ואע"פ שאינו מביא בפירושו מדרש הסמיכות אלא במקום שהפרשיות נכתבים שלא על הסדר אבל הכא את בהכרח שנסמך זו לזו להיותם שניהם במקום אחד: (ג"א) דק"ל דהל"ל ויצא עמלק וכו' כדכתיב ויצא סיחון לקראתנו לכך דרשו כי הפ' הזאת סמוכה למעלה עד ובא הכלב וכו' כי הם אמרו היש ה' בקרבנו ולכך ויבא עמלק ע"כ. (נח"י) לפי מה שכתבתי כ"פ דהרב לא מיירי בסמיכות הכתובים אלא בסמיכות יתור לשון א"ש דהכי קשה לרש"י דמלת ברפידים הוא מיותר דהא לעיל כתיב ויחנו ברפידים ובפ' יתרו כתיב ויסעו מרפידים ממילא כל הספור דביני וביני היה ברפידים אלא לכך נכתב ברפידים ל"ל שמעשה רפידים גרם ויבא עמלק ולכן אמר הרב סמך פרשה זו למקרא זה ולא אמר לפרשה זו היינו שפיתן הסמיכות

רש"י

ושמו שמפילינו והגור נבקע מפניו: (ח) ויבא עמלק וגו'. סמך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני בייכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרים היש ה' בקרבנו אם אין חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעון היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה חפץ ואומר אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו וכן שניה וכן שלישית פגעו באדם אחד אמר לו אותו הבן ראית את אבא אמר לו אביו אינך יודע היכן אני השליכו מעליו

מכלתא בשלח (ויסע) פרשה ו

שנאמר ויקרא שם המקום וגו'. ר"א המודעי אומר המקום קראו מסה ומריבה שנאמר ויקרא שם המקום מסה ומריבה מכאן [י](לבית דין הגדול שהוא קרוי מסה): על ריב בני ישראל רבי יהושע אומר אמרו ישראל [יא](אם יש הוא רבון כל המעשים כשם שהוא רבון עלינו נדע ואם לאו לא נדע) רבי אליעזר אומר אמרו אם מספק לנו צרכנו [יב]נעבדנו ואם לאו לא נעבדנו. לכך נאמר על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין:

(פרשה א) (ח) ויבא עמלק ר' יהושע ור' אלעזר בן חסמא אומר המקרא הזה רשום ומפורש על ידי איוב שנאמר היגאה גמא בלא בצה ישגא אחו בלי מים (איוב ח). וכי אפשר לגומא להתגדל בלא ביצה הישגא אחו בלי מים וכי אפשר לאחו בלי מים כך אי אפשר לישראל בלא תורה ולפי שפרשו מדברי תורה לכך בא עליהם השונא שאין השונא בא אלא על החטא ועל העבירה לכך נאמר ויבא עמלק. רבי אלעזר המודעי אומר ויבא עמלק [א](לפי) שהיה עמלק נכנס תחת כנפי ענן וגונב נפשות מישראל והורגן שנאמר אשר קרך בדרך וגו'[ב] (דברים כה). אחרים אומרים ולא ירא אלהים אלו ישראל שלא היו בידם מצות ר' אליעזר אומר ויבא עמלק שבא בגלוי פנים לפי שכל הביאות שבא לא בא אלא במטמוניות שנאמר אשר קרך בדרך וגו' אבל ביאה זו לא בא אלא בגלוי פנים לכך נאמר ויבא עמלק שבא בגלוי פנים. רבי יוסי בן חלפתא אומר ויבא עמלק שבא בעצה מלמד שכנס כל אומות העולם ואומר להם בואו וסייעוני על ישראל אמרו לו לא נוכל לעמוד כנגדן פרעה לא עמד כנגדן שטבעו הקדוש ברוך הוא בים סוף שנאמר ונער פרעה וחילו בים סוף (תהלים קלו) [א](אבל) אנו האיך נוכל לעמוד כנגדן. אמר להם בואו ואתן לכם עצה כה תעשו אם הם ינצחוני ברחו לכם ואם לאו בואו וסייעוני על ישראל לכך נאמר ויבא עמלק שבא בעצה. רבי יהודה אומר חמשה עממים פסע עמלק ובא ונלחם עם ישראל שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב והחתי (והחוי) והיבוסי והאמורי יושב בהר[ג] (במדבר יג). [א](לפי) שהיה לפנים מכולן. רבי

הגהות הגר"א (י) שהקב"ה נקרא מקום: (יא) אם יודע מחשבות שבקרבנו נעבדנו וא"ל לא נעבדנו: (יב) כמלך השרוי במדינה ואין המדינה חסרה כלום נעבדנו כו': (א) מיותר: (ב) ולא ירא אלהים: (ג) וגו':

התורה והמצוה

(ז) ויקרא שם המקום. אמר שם המקום רפידים, שפי' רפיון ידים, שרפו ידיהם מד"ת, הוא סבב מסה ומריבה, שהמריבה עם משה היה ע"י מסה שרצו לנסות את ה', לאמר היש ה' בקרבנו אם רצי

יְיָ בֵּינָנָא אִם לָא: ח וַאֲתָא עֲמָלֵק וַאֲגַח קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִים:

ואמר

מכלתא בשלח (ויבא עמלק) פרשה א

רבי נתן אומר לא בא אלא מהררי שעיר ארבע מאות פרסה פסע עמלק ובא ונלחם עם ישראל. אחרים אומרים ויבא עמלק כפוי טובה ויפרע מן העם כפויי טובה שנאמר ואלה המתקשרים עליו וגו' (דה"י ב' כד). יבאו אלו כפויי טובה ויפרעו מן יואש כפוי טובה (שנאמר) [וכה"א] ולא זכר יואש המלך החסד וגו' ובמותו אמר ירא אלהים וידרוש מה ענשו ויהי לתקופת השנה עלה עליו חיל ארם וגו' וכתיב וה' נתן בידם חיל לרוב מאד מפני מה כי עזבו את ה' (אלהים) [אלהי אבותיהם] ואת יואש עשו שפטים אל תקרי שפטים אלא שפוטים ומה שפוטים עשו בו אמרו העמידו עליו בריונות קשים אשר לא ידעו אשה מימיהם וענו אותו במשכב זכור בענין שנאמר וענה גאון ישראל וגו' (הושע ה). ובלכתם ממנו כי עזבו אותו בחלאים רבים התקשרו עליו עבדיו בדמי [בני] יהוידע הכהן ויהרגוהו על מטתו וימת: וילחם עם ישראל ברפידים א"ר חנניה דבר זה שאלתי את רבי אלעזר במתיבתא רבא רפידים מהו אמר לי כמשמעו. ועוד אמר רבי תניא שאלתי את רבי אלעזר מה ד(ראו ישראל לפדות) פטרי חמורים ולא פטרי סוסים וגמלים אמר לי גזרת מלך היא ה(שלא היה בידן באותה שעה אלא חמורים בלבד) שאין כל אחד ואחד מישראל שלא העלה עמו תשעים חמורים טעונין כסף וזהב. אחרים אומרים אין רפידים אלא רפיון ידים לפי שרפו ישראל ידיהם מדברי תורה לכך בא שונא עליהם לפי שאין השונא בא אלא על רפיון ידים מן התורה שנאמר ויהי במלכות ירבעם וכחזקתו וגו' (ד"ה ב' יב). מה היה עונשו של דבר עלה שישק מלך מצרים וגו' וזה אחד משלשה דברים שחזרו למקומן וגלות יהודה חזרה למקומה שנאמר בעבר הנהר ישבו אבותיכם וגו' (יהושע כד). ביתא דנא סתריה וגו' (עזרא ה). כתב שמים חזר למקומו שנ' התעיף עיניך בו ואיננו (משלי כג):

ויאמר

הגהות הגר"א (ד) מה נשתנו להפדות פ"ח: (ה) ועוד שסייעו את ישראל בשעת יצ"מ שאין כא"א כו': (ו) כסף מצרים חזרה למקומה גלות כו':

השאלות

(ח-טז) למה לא עשה משה בעצמו מלחמה זו, ולמה נצב על ראש הגבעה עם אהרן וחור, ומה היה הסימן בהרמת ידיו, ולמה היו ידיו כבדים וישב על האבן, ומ"ש ויהי ידיו אמונה, מז"ש ושים באזני יהושע, ולמה קרא שם המזבח ה' נסי:

התורה והמצוה

ראוי שימלא כל צרכיהם בנס, אם אין רק הנהגתם ע"י מלאך ואינה מאתו שאז יתנהגו קרוב אל הטבע, וחז"ל אמרו אם יודע מה שבלבבנו נעבדהו ואם לאו לא נעבדהו, כי המלאכים אינם יודעים מחשבות ורצו לנסות אם מתנהגים על ידו בעצמו שהוא ראוי לעבוד אותו, ואם מתנהגים ע"י מלאך שאין ראוי לעבדו כי אסור לעבוד זולתו, וזה יתברר אם יודע מחשבות, הוא ה' לבדו ויעבדוהו, ואם אינו יודע מחשבות, הוא מלאך ולא יעבדו אותו:

(ח) ויבא עמלק. כבר אמרו הז"ל בזה היה עונש על חטאם שעשו מריבה עם משה וינסו את ה' ולא האמינו בנפלאותיו, כמ"ש במדרש משל לבן שישב על כתף אביו ואביו מצילו בכל עת והוא שואל איה אבי שאז משליכו מעל כתפו והכלב נשכו, ולא רצה להענישם במה שימנע מאתם להם או מים שאז יאמרו מבלי יכולת ה' לערוך שלחן במדבר, והראה להם שהדברים שהם נמנעים מלמצוא אותם במדבר שהוא לחם ובשר ומים ספק להם כל צרכם, ובדבר שהוא נמנע מלהיות במדבר בו העניש, כי לפי הטבע מי פסי יסור הנה להלחם עם עם פליטי חרב ההולך עיף ורעב במדבר, וא"כ היו בטוחים שם מפחד אויב והביא ה' עליהם חרב במקום שהיו בטוחים ממנו, וכבר באהרתי בפי' (שמואל א' סי' טו) שמלחמת עמלק לא היתה לה שום סבה מן הסבות שבעבורה ילחמו עם בעם ממלכה בממלכה, שכל ערכי מלחמות יהיו לאחד מחמש סבות וכולם לא היו פה כמ"ש זכור את אשר עשה לך עמלק וכו', א] שילחם על ארץ לכבשה להרחיב את גבולו, וזה היה בדרך, כי לא היית אז בארץ נושבת, ב] אם יקרב אל גבול ארצו שירא פן ירש את ארצו כמו מלחמת סיחון ועוג, וזה היה בצאתכם ממצרים, ג] אם עשו עמו מריבה והתגרו בו אבל הוא קרך בדרך דרך מקרה, ולא היה שום ריב ביניכם, ד] להראות כחו וגבורתו, ואז ילחם פנים אל פנים, והוא זנב כל הנחשלים ואתה עיף ויגע, ה] בעבור הדת שחושב שימצא חן בעיני אלהיו אם יכחיד עם הבלתי מאמינים בו, אבל הוא לא ירא אלהים, ורק הסבה העצמיית למלחמה זו היתה: א] מצד הכפירה באלהים, באשר אז שמעו עמים ירגזון וכל העמים האמינו בנפלאותיו אשר עשה בים ובמצרים, והוא הקפיץ לבו מיראת ה' ויאמר לא הוא, רצה להראות לכל יושבי תבל, שאין ביכולת ה' להושיעם מידו, אבל הנסים היו מעשה להם וחכמת משה, ולכן לא עמד בפניו, באשר הוא היה אמגושן גדול ובקי בכשפים

ועפ"ז

בִּרְפִידִם: ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר־לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק מָחָר אָנֹכִי נִצָּב עַל־רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי: י וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר עָלוּ רֹאשׁ הַגִּבְעָה: יא וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל

וכאשר

בעל הטורים

(ח) ברפידים ברך ידים שרפו ידיהם מן המצות. עם ישראל ברפידים בגימ' רפו ידיהם מן המצות: (ט) וצא ב'. הכא ואידך. וצא כהדם. שאמר לו לצאת חוץ לעננים:

שפתי חכמים

להמיתו הוא על זה הפסוק לבד: ב דאל"כ למה מחר דוקא אלא שהוא עת המלחמה. ואמר אנכי נצב וגו' הודיענו בזה שמלת מחר דבקה עם אנכי נצב וגו' ובא להשמיענו שאחר בעת המלחמה אנכי נצב ומתפלל עליך כדי לעזור את יהושע ולחזקו בעת המלחמה שיהא בטוח בתפלתו של משה שהוא מתפלל בעת המלחמה שינצחו על כל פנים אבל אי קאי

רש"י

מעליו ובא הכלב ונשכו: (ט) בחר לנו. לי ולך השוהו לו מכאן אמרו יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמורא רבך מנין שנאמר (במדבר יב) ויאמר אהרן אל משה בי אדני והלא אהרן גדול מאחיו היה ועושה את חבירו כרבו. ומורא רבך כמורא שמים מנין שנאמר (שם יא) אדני משה כלאם כלם מן העולם חייבין הם כליה המורדים בך כאלו מרדו בהקב"ה: וצא הלחם. צא מן הענן והלחם בו (מכילתא): מחר. בעת המלחמה ב אנכי נצב: בחר לנו אנשים. גבורים ויראי חטא שתהא זכותן מסייעתן. ד"א בחר לנו אנשים שיודעין לבטל כשפים לפי שבני עמלק מכשפין היו: (י) ומשה אהרן וחור. מכאן לתענית שצריכים שלשה לעבור לפני התיבה שבתענית היו שרויים: חור. בנה של מרים היה וכלב בעלה: (יא) כאשר ירים משה ידו. וכי ידיו

מכלתא בשלח (ויבא עמלק) פרשה א

(ט) ויאמר משה אל יהושע׳ מכאן שהיה עושהו כמותו למדו כל אדם דרך ארץ ממשה שלא אמר ליהושע בחר לי אנשים אלא בחר לנו אנשים מכאן שהיה עושה אותו כמותו. מכאן שיהא תלמיד חביב לפני רבו כמותו. [ומנין שיהיה כבוד חברו חביב עליו ככבוד רבו] שנאמר ויאמר אהרן אל משה בי אדני (במדבר יב). והלא אהרן היה [ו](גדול) ממנו מה ת"ל בי אדני עשאו כרבו. ומנין שמורא רבו כמורא שמים שנאמר ויען יהושע בן נון משרת משה מבחוריו ויאמר אדני משה כלאם (שם יא). כשם [ח](שהמקום כלאם) כך אתה כלאם. וכן אתה מוצא בגחזי בשעה שאמר לו אלישע חגור מתניך וקח משענתי בידך (מלכים ב ד). התחיל לסמוך על מקלו ולילך אמרו לו להיכן אתה הולך גחזי אמר להם להחיות מת אמרו לו וכי אתה יכול להחיות מת והלא ה' ממית ומחיה אמר להם אף רבי ממית ומחיה: בחר לנו אנשים רבי יהושע אומר בחר לנו אנשים גבורים. רבי אלעזר המודעי אומר בחר לנו יראי חטא: וצא הלחם בעמלק ר'

הגהות הגר"א (ז) אחיו וגדול: (ח) שהיו חייבים על כבוד המקום כליה כך כו':

התורה והמצוה

ונפ"ז היה עקר מלחמתו נגד ה', [ב] נטר איבה על ישראל מצד אבותיו ומשטמת עשו [שהיה עמלק מזרעו] שמרה נצח לזרע יעקב, וכל עוד שהיו ישראל שלמים באמונתם, נפל פחד ה' גם על עמלק, אבל ברפידים שרפו ידיהם מן התורה והתלוננו על ה' ועל נאמן ביתו כן רפתה האמונה אצל האומות, ובאשר ראשית גוים עמלק, ר"ל שהוא ראשון למכחישי ה', פעל זה בלבו עד שהתעורר לבא אל המדבר ולהלחם עמם, מצד שהם ברפידים, שרפו ידיהם מן התורה:

(ט) ויאמר משה אל יהושע. הנה במלחמת סיחון ועוג נלחם משה בעצמו כי היתה המלחמה ע"י ה' בנסים גלוים, כמ"ש (דברים ג) אל תירא כי בידך נתתי אותו כי אז היו ראוים אל הנס, לא כן עתה שה' הסתיר פניו מהם והיו צריכים למלחמה טבעית, שזה לא היה בכחו של משה, שכל ענינו היה מעשה נסים, ולכן הוצרך שתהיה המלחמה ע"י יהושע, שהוא היה מוכן לרשת את הארץ ע"י מלחמה טבעית בעזר אלהי בנסים נסתרים.

ט וַאֲמַר מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ בְּחַר לָנָא גּוּבְרִין וּפוּק אַגַּח קְרָבָא בַּעֲמָלֵק מְחַר אֲנָא קָאִים עַל רֵישׁ רָמְתָא וְחוּטְרָא דְאִתְעֲבִידוּ בֵהּ נִסִּין מִן קֳדָם יְיָ בִּידִי: י וַעֲבַד יְהוֹשֻׁעַ כְּמָא דַאֲמַר לֵהּ מֹשֶׁה לְאַגָּחָא קְרָבָא בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר סְלִיקוּ לְרֵישׁ רָמְתָא: יא וַהֲוָה כַּד מְרִים מֹשֶׁה יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וְכַד

מנח

מכלתא בשלח (ויבא עמלק) פרשה א

ר' יהושע אומר אמר לו משה ליהושע צא מתחת הענן והלחם בעמלק. רבי אלעזר המודעי אומר אמר לו משה ליהושע יהושע למה אתה משמר את ראשך לא לכתר צא מתחת הענן והלחם בעמלק: מחר אנכי נצב על ראש הגבעה [וגו'] מחר נהיה עמכם [ט](מעתדים) ועומדים על ראש הגבעה' דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר מחר נגזור תענית ונהיה [ט](מעתדים) על מעשה אבות [ואמהות] ראש אלו מעשה אבות גבעה אלו מעשה אמהות: וממטה האלהים בידי אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם במטה זה הוצאת ישראל ממצרים במטה זה קרעת להם הים במטה זה עשית להם נסים וגבורות במטה זה תעשה להם נסים וגבורות בשעה הזאת. איסי בן יהודה אומר חמשה דברים יש שאין להם בתורה הכרע שאת ארור מחר משוקדים וקם. שאת (מנין) הלוא אם תיטיב שאת או שאת ואם לא תיטיב (בראשית ד). ארור אפם כי עז (שם מט). או כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור ארור. מחר אנכי נצב על ראש הגבעה או צא הלחם בעמלק מחר. משוקדים כפתוריה ופרחיה (שמות כט). או במנורה ארבעה גביעים משוקדים. וקם העם הזה חנה (דברים לא) או הנך שוכב עם אבותיך וקם. אלו חמשת דברים יש בתורה שאין להם הכרע:

(י) ויעש יהושע כאשר אמר לו משה [יא](מה שנתפקד לא) עבר על גזירת משה (ואהרן): ומשה אהרן וחור לענין שאמרנו להזכיר מעשה אבות ומעשה אמהות שנאמר כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו (במדבר כג):

(יא) והיה כאשר ירים משה ידו וגבר וכי ידיו של משה מגברות ישראל או ידיו שוברות עמלק אלא כל זמן שמגביה ידו כלפי מעלה היו ישראל מסתכלין בו ומאמינים במי שפקד [יב](משה) לעשות כן והקב"ה עשה להם נסים וגבורות. כיוצא בו ויאמר ה' אל

הגהות הגר"א (ט) משתדים: (י) כמשמעו: (יא) במה שנתפקד ולא עבר מ': (יב) למשה:

התורה והמצוה

מאמרים כפי הזכות וההכנה לכן עשה אל יהושע, ומשה שלא היה יכול להושיעם אז בכח שבידו להפליא פלאים בנסים גלוים כי ה' השפיל פניו מהם, בכ"ז יצא לעזרם בתפלתו ולהפיק רצון שלא יהיה החטא מבדילם לפני עליהם, וגם להשיב את ישראל בתשובה שבזה יעשו חיל, ולפ"ז היו פה שתי מלחמות, מלחמה נגלית ע"י תכסיסי מלחמה שנעשה ע"י יהושע, ומלחמה נסתרת שלחם נגד שרו של עשו המקטרג על ישראל שנעשה ע"י משה, וע"כ אמר בחר לנו אנשים, שפי' ר' יהושע [במכילתא] אנשים גבורים. ור"א פי' אנשים צדיקים, ושניהם אמת, שמשה במלחמתו הנסתרת היה צריך להאנשים צדיקים לעזרו, ויהושע במלחמה הנגלית היה צריך לאנשים גבורים, עז"א בחר לנו לי ולך, ונגד מלחמה הגלויה אמר וצא הלחם בעמלק, היה צריך לצאת וליפול במחנה עמלק, ונגד מלחמה הצפונה שעשה משה אמר מחר אנכי נצב על ראש הגבעה שם יעמוד להתפלל ולהשיב חמה, ואחר בראש הגבעה, שמשם יראהו כל ישראל עומד בפריסת כפים ויכוונו שלבם עם תפלתו, ומתנאי התפלה היא האמונה שיאמין שה' שומע תפלה ושעדיו כל בשר יבאו, ויהיה משה הש"ץ, וישראל מכוונים שלבם עם תפלתו, כמו שהיה בבהכ"נ של אלכסנדריא שהיו מניפין בסודרין, כן היה לנס אות בידו של משה, ומטה האלהים בידי, כמ"ש במדרש שלפעמים נקרא מטה משה, ולפעמים נקרא מטה אהרן, ולפעמים נקרא מטה האלהים, שמטה אלהים יקרא עת יעשה ה' נס להתנוסס מצד אלהותו אף שאין ישראל כדאים, וזה היה צריך בעת ההיא, ואחר שמשה הרים ידו עם המטה, היה לאות אל כל ישראל כאשר הרים וכאשר הניח ידו:

(י) ויעש יהושע. המלחמה הנגליה עשה יהושע, והמלחמה הצפונה עשה משה במה שצרף עמו את אהרן וחור בעמדו לסייעו בתפלה, כמ"ש שמעמידים שני זקנים אצל הש"ץ והכ"ג היה הסגן מימינו וראש בית אב משמאלו:

(יא) והיה כאשר ירים משה ידו. ר"ל בעת צרפו ישראל תפלתם עם תפלת משה והאמינו בה' ובמשה עבדו עד, שע"י זכותם היה יכול להרים את ידו וכחו למעלה, אז גבר ישראל, אבל כאשר יניח

ידו

וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר עֲמָלֵק: יב וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ־אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד־בֹּא הַשָּׁמֶשׁ: יג וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֶב: פ מפטיר
יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי־מָחֹה אֶמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם

בעל הטורים

(יב) אמונה עד בא השמש שהזכיר זכות אבות. אמונה זה אברהם דכתיב והאמין בה'. **עד בא** זה יצחק דכתיב ביה ויאמר בא מבוא. השמש זה יעקב דכתיב ביה וילן שם כי בא השמש: (יד) זכרון בספר ושים באזני. ר"ת זבוב שכך אמר דמן של ישראל כזבוב: מחה אמחה בגי' זה המן: אמחה ב' במסורת. הכא ואידך במבול. מה התם נמחו כל. אשר בארץ אף עמלק צריכים למחותו שלא ישאר לו שום זכר ולכך נענש שאול שהשאיר לו שום זכר:

שפתי חכמים

קאי אלמעלה מה בא להשמיענו: ל דק"ל ויהיו מבעי ליה ופירש ויהי שב אל משה ולא על ידיו: מ פירוש מכוונות לה': נ דק"ל דכתיב ויחלוש יהושע וגו' לפי חרב אם הרגם לפי חרב לא נשאו חלשים אלא נהרגו לגמרי ולא השאיר וכו': ם פירוש לפי שלא הוזכרו בתחלת המלחמה דברי הש"י אלא כתיב ויאמר אל יהושע משמע שמעצמו עשה לכך הוצרך רש"י לפרש שעל פי הדבור היה עושה ומוכיח מזה דאם לא על פי הדבור היה לא היה לו ליהושע להניח החלשים

רש"י

ידיו של משה נאמנות היו המלחמה וכו' כדאיתא בר"ה: (יב) **וידי משה כבדים**. בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו: **ויקחו**. אהרן וחור: **אבן וישימו תחתיו**. ולא ישב לו על כר וכסת אמר ישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער: **ויהי ידיו אמונה**. ויהי משה ל ידיו באמונה פרושות השמים בתפלה נאמנה מ ונכונה: **עד בא השמש**. שהיו עמלקים מחשבין את השעות באסטרולוגיא באיזו שעה הם נוצחים והעמיד להם משה החמה וערבב את השעות: (יג) **ויחלש יהושע**. (תנחומא) חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם נ ולא הרגם כלם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדבור ם של שכינה: (יד) **כתב זאת זכרון**. שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות (מכילתא): **ושים באזני יהושע**. המכניס את ישראל לארץ שיצוה את ישראל לשלם לו את גמולו כאן נרמז לו למשה שיהושע מכניס את ישראל לארץ: **כי מחה אמחה**

מכלתא בשלח (ויבא עמלק) פרשה א

אל משה עשה לך שרף (שם כא). וכי נחש ממית ומחיה אלא כל זמן [יג](שהיה עושה כן היו ישראל) מסתכלין ומאמינין במי שפקד את משה לעשות הקב"ה עושה להם רפואות. כיוצא בו והיה הדם לכם לאות וגו' (שמות יב). וכי מה הדם מהנה למלאך או מה מהנה לישראל. אלא כל זמן שהיו ישראל עושין כן ונותנין מן הדם על פתחיהם הקב"ה חס עליהם שנאמר ופסח ה' על הפתח. רבי אליעזר אומר מה ת"ל **וגבר ישראל או וגבר** עמלק אלא כל זמן שהיה משה מגביה ידיו כלפי מעלה עתידין ישראל להגביר בדברי תורה שהם עתידין להנתן על ידיו וכשהוא ממיך ידיו עתידין ישראל להמיך בדברי תורה שהן עתידין להנתן על ידיו: (יב) **וידי משה כבדים** מכאן שלא [יד](ישהה) אדם במצות לולא שאמר משה ליהושע **בחר** לנו אנשים **לא היה מצטער בו אמרו** יקרו

הגהות הגר"א (יג) שישראל מסתכלין: (יד) יתעצל:

התורה והמצוה

ידו כי גברו החסידים ואנשי אמונה מעמו אז גבר עמלק, וכמ"ש חז"ל **וכי ידיו** של משה עושות מלחמה וכו', אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה וכו':

(יב) **וידי משה כבדים**. אבל ידי משה היו כבדים, כי רבו מחוסרי אמונה אשר לא היה לבבם שלם עם ה', ולכן לא היה יכול להרים ידיו, כי החומריות גבר על הרוחניות העולה היא למעלה, **ויקחו אבן**, שאבן מרמז על אחדות ישראל ואגודתם להיות עם אחד, כמו שרמזו ליעקב במה שהתאחדו אבני מראשותיו לאבן

מַנַח יְדוֹהִי וּמִתְגַבְּרִין דְבֵית עֲמָלֵק: יב וִידֵי מֹשֶׁה יְקָרָן וּנְסִיבוּ אַבְנָא וְשַׁוִיאוּ תְּחוֹתוֹהִי וִיתֵב עֲלַהּ וְאַהֲרֹן וְחוּר סְעִידִין בִּידוֹהִי מִכָּא חַד וּמִכָּא חַד וַהֲוָאָה יְדוֹהִי פְּרִישַׁן בִּצְלוֹ עַד דְעָל שִׁמְשָׁא: יג וּתְבַר יְהוֹשֻׁעַ יָת עֲמָלֵק וְיָת עַמֵּהּ לְפִתְגַם דְחָרֶב: יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּתַב דָא דוּכְרָנָא בְּסִפְרָא וְשַׁוִי קֳדָם יְהוֹשֻׁעַ אֲרֵי

מכלתא בשלח (ויבא עמלק) פרשה א

יקרו ידיו של משה באותה שעה כאדם שהלויין לו כדין של מים: **ויקחו אבן וישימו תחתיו** וכי לא היה לו למשה כר אחד או כסת אחת או [טו](קלוקרין) שינית התחתיו אלא אמר משה וכו': **אהרן וחור תמכו בידיו** שהיה מעלן ומורידן: **ויהי ידיו אמונה עד בא השמש** מגיד שהיה בתענית דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר יקר חטא על ידיו של משה באותה שעה לא היה יכול לעמוד בו [טז]((משה) מה עשה) הפנה על מעשה אבות שנאמר ויקחו אבן וישימו תחתיו [יז]אלו מעשה אבות וישב עליה אלו מעשה אמהות ואהרן ותור מזה אחד ומזה אחד [יח]ומה תלמוד לומר אחד אחד שהיה אהרן מזכיר מעשה (יהודה) [לוי] וחור מעשה (לוי) [יהודה] [יט](מכאן אמרו אין פוחתין משלשה בני אדם עוברין לפני התיבה בתענית צבור). **ויהי ידיו אמונה** בידו אחת שלא קבל בה מישראל כלום. ובידו אחת אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם על ידי הוצאת את ישראל ממצרים ועל ידי קרעת להם את הים ועל ידי עשית להם נסים וגבורות כך על ידי תעשה להם נסים וגבורות בשעה הזאת. **עד בא השמש** לפי שלמדנו על כל המלכיות כלם שאין עושין מלחמה אלא עד שש שעות אבל מלכות חייבת זו היתה עושה מלחמה משחרית לערבית:

(יג) **ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו** רבי יהושע אומר ירד וחתך ראשי גבורים (שעמו) (עומדים) [שעומדים] בשורות המלחמה. רבי אלעזר אומר [כ]((בא) [בו]) לשון נוטריקון ויחל וישבר. **את עמלק** (כשמועו). **את** אלו אשתו ובניו. **עמו** אלו חיילות שעמו וכשהוא אומר **ואת** אלו חיילים שעם בניו: **לפי חרב** רבי יהושע אומר לא נוולם אלא דנם ברחמים. רבי אליעזר אומר לפי חרב למה נאמר למדנו שהמלחמה הזאת לא היתה אלא על פי הגבורה. אחרים אומרים נתקיים עליהם המקרא הזה לכן חי אני נאם ה' אלהים כי לדם אעשך ודם (יראתם) [ירדפך] אם לא דם שנאת ודם ירדפך (יחזקאל לה):

(פרשה ב) (יד) **ויאמר ה' אל משה כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע** זקנים הראשונים אומרים כך מדת מהלכת

הגהות הגר"א (טו) גלופקרין: (טז) מה עשה משה: (יז) אבן אלו כו': (יח) מכ"א אין פוחתין ס' עד תענית צבור (ולהלן שייך כאן): (יט) המוסגר שייך באות י"ח: (כ) כמשמעו:

התורה והמצוה

לאבן אחד, וכמ"ש משם רועה אבן ישראל, כמו שהאבן הוא דבוק חלקים רבים להיות עצם אחד, ר"ל שע"י אחדות העם תגן אמונת המאמינים וזכותם על הבלתי מאמינים, **וישימו תחתיו**, רומז שכל ישראל שמאחדו להכנע תחת משה ויהי בישרון מלך בהתאסף וכו' יחד שבטי ישראל, **וישב עליה** הישיבה מורה על המנוחה, כמ"ש הרמב"ם במו"נ [ה"א] שע"י זכות זה מלא מנוח מן המקטרג, **ואהרן וחור**, וגם מלא שמיכה מזכות אהרן וחור שתמכוהו בזכותם ובתפלתם. והנה האבן שמורה על האחדות יהיה, אם מצד אחדות העם, אם מצד האמונה באחדות הבורא, באופן שיאחדו אחד אל אחד, וכמ"ש חז"ל בפסחים (דף [illegible] בקש יעקב לגלות הקץ וכו', אמר שמא יש בלבבם מחלוקת אמרו שמע ישראל ה' אחד, פתח הזקן ואמר בשכמל"ו, ר"ל שבשבטי יה שהאחדו ע"י שלא היה בלבם מחלוקת וע"י האמונה באחדות ה' ונצטרף אחד אל אחד, כמ"ש אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד, ועסקו של אהרן היה לאחד אגודת ישראל כמ"ש חז"ל שהיה אוהב שלום ורודף שלום, וחור מסר נפשו למיתה בעת העגל בעד אחדות ה', כי חטא העגל היה שתפו ש"ש ודבר אחר כמ"ש בסנהדרין (דף סג), ומטה היה הבריח התיכון נגד שמך אחד, כי הוא הגדיל שם ה' הגדול, **ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד**, אחדות ה' מזה, אחדות אחד, ואחדות ישראל מזה, ומי כעמך ישראל גוי אחד, **ויהי ידיו אמונה**, עתה באר מי המה הידים שהרים משה ושהם נגהו המלחמה, הידים האלה הוא אמונה, והאמונה שהאמינו ישראל בה' היא היתה ידי משה שהרימם למעלה וגבר ישראל, שע"י שישראל האמינו גברו ועשו חיל, וזה נמשך **עד בא השמש**, כי התענו באותו יום וכשנגמרו תעניתם אז,

(יג) **ויחלש יהושע**. זה עזר ליהושע לנצח את עמלק, ובכ"ז ע"י שהיתה מלחמה טבעית והזכות היה קטן כמ"ש

מהלכת על פני כל הדורות שוט שישראל לוקין בו סופו ללקות. ילמד כל אדם דרך ארץ מעמלק שבא להזיק את ישראל ואבדו הקדוש ברוך הוא מחיי עולם הזה ומחיי עולם הבא שנאמר כי מחה אמחה. וכן פרעה הרשע ששעבד את ישראל טבעו הקב"ה בים סוף שנאמר ונער פרעה וחילו בים סוף (תהלים קלו). וכן כל אומה ומלכות שבא להזיק את ישראל בו ברין דנן. לעולם אמרו במדה שאדם מודד בה מודדין לו שנאמר כי בדבר אשר זדו עליהם (שמות יח) [א]((ונאמר) [לכך נאמר]). כתוב זאת זכרון בספר וגו'. זאת מה שכתוב בספר זה. זכרון מה שכתוב בנביאים. בספר מה שכתוב במגלה: ושים באזני יהושע מגיד שאותו היום נמשח יהושע דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר זה אחד מארבעה צדיקים שנתן להם רמז שנים חשו ושנים לא חשו. משה נתן לו רמז ולא חש יעקב נתן לו רמז ולא חש. דוד ומרדכי נתן להם רמז וחשו. משה מנין ושים באזני יהושע אמר יהושע מנחיל ישראל את הארץ ובסוף משה עומד ומתחנן שנאמר ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר (דברים ג). משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס עמו לפלטרין שלו נכנס בפתח ראשון ושתקו לו בשני ושתקו לו בשלישי ונזפו [ב](לו) ואמרו לו דייך עד כאן כך כשכבש משה ארץ שני עממים סיחון ועוג ונתנה לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה [ג](אמרו לו) דומה שלא נגזרה גזרה אלא על תנאי [א](אף אנו אין אנו נידונין אלא על תנאי) אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע שמא דרכיך כדרכי בשר ודם אפוטרופוס גוזר גזרה קלידיקוס מבטל על ידו קלידיקוס גוזר גזרה דיקורין מבטל ע"י דיקורין גוזר גזרה הגמון מבטל על ידו הגמון גוזר גזרה אפיטיקוס מבטל ע"י אפיטיקוס גוזר גזרה בא המושל הגדול ומבטל על ידי כלם מפני מה שהן ממונין זה למעלה מזה [ד](שנאמר כי גבוה מעל גבוה שומר וגו' (קהלת ה). שמא דרכיך כדרכיהם). אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך. כמעשיך על הים. וכגבורותיך על נחל ארנון. אעברה נא ואראה אין נא אלא לשון בקשה. את הארץ הטובה זו ארץ ישראל. ההר הטוב הזה זה הר המלך. והלבנון זה בית המקדש שנאמר פתח לבנון דלתיך (זכריה יא). וכתיב והלבנון באדיר יפול (ישעיה י). ויתעבר ה' בי למענכם רבי אלעזר בן שמוע אומר [א]((כי) דבר (בקשה)) [קשה] הוא [א](מה שאי אפשר) לבשר ודם לומר כן שמא תאמרו בגיני תלמוד לומר למענכם בגינכם ולא בגיני אתם גרמתם לי שלא אכנס לארץ. ויאמר ה' אלי רב לך אמר לו דייך עד כאן. ר' יהושע אומר רב לך דייך העולם הבא. עדיין היה עומד ומבקש כל אותן הבקשות אמר משה לפניו רבונו של עולם כלום נגזרה גזרה [א](שלא אכנס לה) לכן לא תביאו את הקהל הזה [ה](במלכות). אכנס לה כהדיוט אמר לו אין המלך נכנס כהדיוט. ועדיין היה עומד ומבקש כל הבקשות ההן אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם הואיל ונגזרה גזרה שלא אכנס לארץ לא כמלך ולא כהדיוט אכנס לה במחילת קיסריון שהוא מתחת [א](לפני ולפנים) אמר לו ושמה לא תעבור. אמר לפניו רבונו של עולם הואיל ונגזר עלי שלא אכנס לא מלך ולא הדיוט ולא במחילה של קיסריון שהוא מתחת לפני מעתה עצמותי יעברו את הירדן אמר לו כי לא תעבור את הירדן הזה. ר' שמעון בן יוחאי אומר אינו צריך והלא כבר נאמר כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עובר את הירדן וכי אפשר למת לעבור אלא שאמר לו למשה אף עצמותיך לא יעברו את הירדן. ר' חנניה בן אידי אומר משה היה בוכה על עצמו שנאמר כי אנכי מת בארץ הזאת (במדבר כ) ואומר כי אתם עוברים ואני איני עובר. אחרים אומרים משה מוטה על רגליו של אלעזר ואומר לו אלעזר בן אחי בקש עלי רחמים כשם שבקשתי על אהרן אביך שנאמר ובאהרן התאנף ה' [מאד] להשמיד ואתפלל גם בעד אהרן (דברים ט). אמר לפניו רבונו של עולם אם כן אראנה במראית העין ובדבר זה נאמר עלה ראש הפסגה. רבי חנינא בן עקביא אומר חביבה ראיתו של

הגהות הגר"א ס"ב (א) מיותר: (ב) בו: (ג) אמר: (ד) ע' מ"ס: (ה) שלא אכנס לה כמלך אכנס כו':

התורה והמצוה

כמ"ש וידי משה כבדים לכן לא מחה שמו לגמרי רק החלים אותו, וכן לא גבר עליו כגס גלוי רק לפי חרב ע"י חרב ומלחמה:

(יד) ויאמר ה' אל משה כתוב זאת זכרון בספר. מפני שמלחמת עמלק היו לה שני עניינים: א] מה שבא מצד משטמה שיש לו על ישראל ורצה להשמידם ולאבדם, ב] מה שבא ללחום נגד ה' ושמו הגדול. והמשנה שורה נוס על זכירת מעשה עמלק מצד שיבתו השמורה לישראל, כי כל עוכרי ישראל רעו בשלת שמונים

של אברהם אבינו יותר מראיתו של משה שאברהם לא לבטוהו ומשה לבטוהו. באברהם מה הוא אומר שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפונה ונגבה וקדמה וימה (בראשית יג). ובמשה מה הוא אומר עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך עלה הבים וראה. מנין לכל הבקשות כלן שבקש משה הראהו הקדוש ברוך הוא שנאמר ויראהו ה' את כל הארץ ((מן)) [את] הגלעד עד דן (דברים לד) ארץ ישראל). בקש לראות בית המקדש והראהו שנאמר את (כל) הגלעד ואין גלעד אלא בית המקדש שנאמר גלעד אתה לי ראש הלבנון (ירמיה כב). מנין שהראהו אף שמשון בן מנוח שנאמר עד דן ולהלן הוא אומר ויהי איש מצרעה ממשפחת הדני ושמו מנוח (שופטים יג). דבר אחר עד דן עדיין לא באו שבטים לארץ ולא נתחלקה ארץ ישראל לישראל ומה תלמוד לומר עד דן אלא ((שאמר) [שכבר אמר] לו לאברהם שנים) עשרה שבטים עתידין (לצאת מחלציך) וזה חלקו של אחד מהם. כיוצא בו וירדוף עד דן (בראשית יד) עדיין לא (באו) השבטים (לארץ) ולא נתחלקה ארץ ישראל ומה תלמוד לומר עד דן אלא שאמר לו לאברהם אבינו במקום הזה עתידין בניך לעבוד עבודה זרה ותשש כחו מעליו. ומנין שהראהו לברק שנאמר ואת כל נפתלי ולהלן הוא אומר ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם מקדש נפתלי (שופטים ד). ומנין שהראהו יהושע במלכותו שנאמר ואת ארץ אפרים [א](ומנשה) ולהלן הוא אומר למטה אפרים הושע בן נון (במדבר יג). ומנין שהראהו גדעון שנאמר ומנשה ולהלן הוא אומר הנה אלפי הדל במנשה (שופטים ו). ומנין שהראהו דוד במלכותו שנאמר ואת כל ארץ יהודה ולהלן הוא אומר ויבחר ה' בי מכל בית אבי להיות למלך על (עמי) [ישראל לעולם] כי ביהודה בחר לנגיד (ד"ה א כח). ומנין שהראהו את כל המערב כלו תלמוד לומר עד הים האחרון. ומנין שהראהו אף קברי אבות תלמוד לומר ואת הנגב [ו](למדנו על) קברי אבות שהם בנגב שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון (במדבר יג). ומנין שהראהו מהפכת סדום ועמורה שנאמר ואת כל הככר ולהלן כתיב ויהפוך את (כל) הערים האל ואת כל הככר (בראשית יט). ומנין שהראהו גוג וכל המונו שנאמר בקעת ירחו [ז](ולמדנו) שעתידין גוג וכל המונו לעלות ולנפול בבקעת ירחו. דבר אחר בקעת ירחו והלא ההדיוט רואה בקעת ירחו אלא מה בקעה זו מיושבת שדה מלאה חטים כל שהוא שדה מלאה שעורים כל שהוא. כך הראהו כל ארץ ישראל כבקעת ירחו. ומנין שהראהו לדבורה שנאמר עיר התמרים (עד צוער) ולהלן הוא אומר והיא יושבת תחת תומר דבורה (שופטים ד). ומנין שהראהו אשת לוט שנאמר עד צוער. ולהלן אומר ולוט בא צוערה (בראשית יט). יעקב נתן לו רמז ולא חש שנאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך (שם כח). והוא היה מפחד ויירא שנאמר ויירא יעקב מאד ויצר לו (שם לב). אדם שהקב"ה הבטיחו היה ירא ומפחד אלא שאמר יעקב אבינו אוי לי שמא יגרום החטא. דוד נתן לו רמז וחש שנאמר גם את הארי גם (את) הדוב הכה עבדך (ש"א יז). וכי מה אני ספון שהכיתי חיות רעות אלו אלא [ח](שמא עתיד) ליארע לישראל דבר והם עתידין להנצל על ידי. מרדכי נתן לו רמז וחש שנאמר ובכל יום ויום מרדכי מתהלך וגו' (אסתר ב). אלא אמר מרדכי אפשר חסידה זו תנשא לערל זה אלא [ח](שמא עתיד) ליארע לישראל דבר והם עתידין להנצל על ידה: כי מחה אמחה מחה בעולם הזה אמחה לעולם הבא: את זכר זה המן. עמלק כשמועו. דבר אחר מחה לו ותולדותיו, אמחה לו ולמשפחותיו דברי רבי יהושע, רבי אלעזר המודעי אומר זכר זה אגג עמלק כשמועו מחה לו ולכל תולדותיו אמחה לו ולכל הדור ההוא: מתחת השמים שלא יהא נין ונכד לעמלק תחת השמים. [ט]רבי יהושע אומר כשבא עמלק להזיק את ישראל מתחת כנפי אביהם

שבשמים

הגהות הגר"א (ו) וא"י: (ז) ע' ס"ס: (ח) שעתיד: (ט) זכרון בספר וגו' ר' יהושע כו':

התורה והמצוה

שמונם אנו לכבשם לעבדים, והוא חשב למחות כל זכר לשמו וע"כ צוה לישראל למחות את שמו, כמ"ש כתוב זאת זכרון בספר, אלא זאת אלין המעשה הגלוי של עמלק שעשה נגד ישראל, יכתב בספר [illegible] תורה לזכרון, כמ"ש זכור את אשר עשה לך עמלק, ובכל דבר שכתב בתורה שבכתב נמסרו ג"כ דברים בעל פה, שזה מסר משה ליהושע מפה לאזן, כמ"ש משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע, ועז"א ושים באזני יהושע, ר"ל שימסור לו בע"פ, שהוא ממה שנלאו להוס עמו על מספמת עולם שי"ל על ישראל, יכה את שהבי"ת בעצמו ימחה את שמו, עד מה שהיה מעמתו לוחץ עם ה', ועד מה שלהם עם ה' כתבה לעולם.

הַשָּׁמָיִם: טו וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יְהוָה ׀ נִסִּי: טז וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר: פ פ פ

קי"ו. י"ד למועל"ה סימן. סגל"ה סימן. ומפטירין ודבורה אשה נביאה בשופטים סימן ד:

יח א וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי־הוֹצִיא

בעל הטורים

(טו) נסי ב' במסורה. הכא ואידך ועל עמים ארים נסי. מה שהם נס ממש כמו והנס על הגבעה אף כאן נס ממש שעשה להקב"ה נסי ודגלי: (טז) כי יד יו"ד של כי ויד בגי' דוד. מדור דור בגי' לימי משיח:

(א) וישמע יתרו אמרו רבותינו שמע קריעת ים סוף שכשנקרע הים נעשה נס נקימה גדולה עד ששמעו כל מלכי מזרח ומערב וזהו שנאמר ויהמו עליו כנהמת ים וגו' ואמרו ג"כ ששמע מלחמת עמלק: וישמע יתרו כהן מדין חתן בגי' אלה הם קריעת הים ומלחמת עמלק: יתרו בגי' כומר היה לע"א ובגי' הפורש שהיה כומר לע"א ובא להתגייר ולקבל התורה. לשון אחי הרא"ש ז"ל: יתרו קרי ביה יתר ו' שבע שמות היה לו יתר על שאר בני אדם. ד"א שבא לקבל י' דברות ותרי"ו מצות יותר על ז' הראשונות שנצטוו בני נח: את כל אשר עשה אלהים למשה למה אמר אלהים פי' אשר עשה הקב"ה למשה אלהים לגדעם. א"נ שמע שבא עליו במדת הדין להרגו על שלא מל בנו שנאמר ויפגשהו ה' ויבקש המיתו ושמע שניצל ממנו: עשה אלהים ב' במסורה. הכא ואידך פרשת מקץ מה זאת עשה אלהים לנו. שבאותו לשון

שפתי חכמים

שהגדים אלא היה לו להרוג את כולם: ע תקן בזה כמה ענינים. האחד שאמר ידו של הקב"ה לא יד כמה שמשמעו ידו של משה כמובן מן הכתוב. ועוד שאמר הורמה לא שידו של הקב"ה על כסאו תמיד אלא שהורמה אליו לפי שעה כמו כי אשא אל שמים ידי וגו' ע"ש (בקל"ח):

א פי' שבשבילה נתעורר לבא. (נח"י) והכתי קשה דלמא בשביל כל השמועות בשוה בא ולא עדיף חדא מחבירך וס'. ונראה דס"ל להני תנאי דוישמע יתרו פירושו ששמע שמועה אחרת שלא נכלל במאמרים הבאים דא"כ הל"ל ויתרו שמע את וכו' אע"כ ששמע ענין אחר ותיבת את כל וגו' פי' ואת כל וגו' כמו כי הואיל פירושו. וכי הואיל לכך זה אמר שמע קריעת ים סוף וזה אמר שמע מלחמת עמלק וס"ל לרש"י דמא"ת ומא"ת ול"פ. ומה שהקשה הרא"ם למה השמיט הרב דעת מ"ד שמע מ"ת ובא ואירך וכו'. ונראה דהשמיטוהו להרא"ם הפלוגתא בזבחים (דף קטז) אי יתרו בא קודם מ"ת או לאחר מ"ת והרב סתם כ"פ שלאחר מ"ת בא הולך כאן להזכיר מ"ת וע"ש. (מהרש"ל) דק"ל למה לא כתיב וירא יתרו כמו וירא בלק או וידע יתרו ומתרץ לפי ששמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק שהן דברים שהיו לפי שעה ולא שייך למיכתב וירא או וידע שהרי בשבת לישראל לא ראה שנקרע הים או מלחמת עמלק והשתא אתי שפיר דלא פירש ששמע ירידת המן ובאר ותורה דא"כ הל"ל וירא שהרי ירידת המן ובאר ותורה היה להם כמה שנים אז הוי שייך למיכתב בו וירא אבל כיון ששמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק לא יכול לכתוב וירא או וידע וק"ל:

ב אבל בפרשת בהעלותך כתב שני שמות היו לו כמו ששנינו בספרי: ג (הרא"ם) תימה א"כ אין כאן כי אם ו' שמות

רש"י

אמחה. לכך אני מזהירך כן כי חפץ אני למחותו: (טו) ויקרא שמו. של מזבח: ה' נסי. הקב"ה עשה לנו כאן נס גדול. לא שהמזבח קרוי ה' אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את הנס שעשה המקום ה' הוא נס שלנו: (טז) ויאמר. משה: כי יד על כס יה. ידו של הקב"ה הורמה לישבע ע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו נשבע הקב"ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כלו וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם שנאמר (תהלים ט) האויב תמו חרבות לנצח זהו עמלק שכתוב בו (עמוס א) ועברתו שמרה נצח (תהלים ט) וערים נתשת אבד זכרם. מהו אומר אחריו וה' לעולם ישב הרי השם שלם כונן למשפט כסאו הרי הכסא שלם:

(א) וישמע יתרו. מה שמועה שמע ובא א קריעת ים סוף ומלחמת עמלק (זבחים קטז): יתרו. שבע שמות נקראו לו ב רעואל יתר יתרו חובב חבר קיני פוטיאל (מכילתא) יתר על שם שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה. יתרו כשנתגייר וקיים המצות הוסיפו לו אות ג אחד על שמו

התורה והמצוה

אמחה את זכר עמלק יבא עת למת"ל שאני בעצמי אמחה את זכר עמלק, וזה יהיה לעת"ל, ורמז ג"כ שבכל דור ודור יעמדו צוררי ישראל להשמידם וצוררי ה' ומכחישי שמו, שכלם שורש שרשם נלקחים מעמלק, ובאחרית הימים ישמידם מתחת שמי ה':

(טו) ויבן. ע"ז בנה משה מזבח, ויקרא שמו ה' נסי, וזה מגיד ב' הוראות שיש לשם נס: א] מענין נסיון

אֲרֵי מִמְחָא אֶמְחָא יָת דּוּכְרָנָא דַעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא : טו וּבְנָא מֹשֶׁה מַדְבְּחָא וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם יְיָ דַּעֲבַד לֵהּ נִסִּין : טז וַאֲמַר בִּשְׁבוּעָה אֲמִירָא דָא מִן קֳדָם דְּחִילָא דִּשְׁכִינְתֵּהּ עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא דַּעֲתִיד דְּיִתְּגַח קְרָבָא קֳדָם יְיָ בִּדְבֵית עֲמָלֵק לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִדָּרֵי עָלְמָא : פ פ פ

א וּשְׁמַע יִתְרוֹ רַבָּא דְמִדְיָן חֲמוּהִי דְּמֹשֶׁה יָת כָּל דַּעֲבַד יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל

מכלתא בשלח (ויבא עמלק) פרשה ב

שבשמים אמר משה לפני הקב״ה רבונו של עולם רשע זה בא לאבד בניך מתחת כנפיך ספר תורה שנתת להם מי יקרא בו. רבי אלעזר המודעי אומר כשבא עמלק להזיק את ישראל מתחת כנפי אביהם שבשמים אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם בניך שאתה עתיד לפזרן תחת ארבע רוחות השמים שנאמר כי כארבע רוחות השמים וגו׳ (זכריה ז). רשע זה בא לכלם מתחת כנפיך ספר תורה שנתת להם מי יקרא בו : [י](רבי אלעזר המודעי אומר אימתי יאבד שמן של אלו בשעה שנעקר עבודה זרה היא ועובדיה ויהא המקום יחידי בעולם ותהי מלכותו לעולם ולעולמי עולמים באותה שעה ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם והיה ה׳ למלך וגו׳ (שם יד). תרדוף באף ותשמידם (איכה ג)). רבי יהושע אומר לא בא המן אלא זכר לדורות שנאמר וימי הפורים לא יעברו וגו׳ (אסתר ט) :

(טו) ויבן משה מזבח ויקרא וגו׳ אמר משה הנס הזה שעשה המקום [יא](בגיני) עשאו. וכן אתה מוצא כל זמן שישראל בנס כביכול הנס לפניו שנאמר ה׳ נסי. צרה לישראל כאלו צרה לפניו שנאמר בכל צרתם לו צר (ישעיה סג). שמחה לישראל כאלו שמחה לפניו שנאמר שמחתי בישועתך (ש״א ב) :

(טז) ויאמר כי יד על כס יה מלחמה לה׳ וגו׳ רבי יהושע אומר [יב](לכשישב) הקדוש ברוך הוא על כסא מלכותו (ותהי ממלכתו) באותה שעה מלחמה לה׳ בעמלק. רבי אלעזר המודעי אומר נשבע הקב״ה בכסא הכבוד שלו אם אניח נין ונכד של עמלק תחת כל השמים שלא יאמרו גמל זה של עמלק [א](אם אנית נין ונכד לעמלק). רבי אליעזר אומר נשבע המקום בכסא הכבוד שלו שאם יבא מכל האומות [יג]שיקבלוהו ולעמלק ולביתו לא יקבלוהו שנאמר ויאמר דוד אל הנער המגיד לו אי מזה אתה ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי (ש״ב א). נזכר [יד](לדוד) באותה שעה מה שנאמר למשה רבינו אם יבא מכל האומות שבעולם להתגייר שיקבלוהו ומביתו [טו]שלא יקבלוהו מיד ויאמר אליו דוד דמך על ראשך כי פיך ענה בך לכך נאמר מדור דור. דבר אחר מדור דור [טז](רבי יהושע אומר מדור אלו חיי העולם הזה דור אלו חיי העולם הבא). ר׳ אלעזר המודעי אומר מדורו של משה ומדורו של שמואל. ר׳ אליעזר אומר מדורו של משיח שהם [יז](ג׳) דורות. ומנין לדורו של משיח שהן [יז](ג׳) דורות שנ׳ ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים (תהלים עב)[יח] :

יח (א) וישמע מה שמועה שמע ובא מלחמת עמלק שמע ובא

הגהות הגר״א (י) המוסגר שייך להלן : (יא) בגינו : (יב) אימתי יאבד שמם של אלו בשעה שתעקר ע״ז ועובדיה ויהיה המקום יחידי בעולם וישב הקב״ה על כסא מלכותו לעולם ולעולמי עולמים באותה שעה מלחמה לה׳ בעמלק שנאמר ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם והיה ה׳ למלך וגו׳ תרדוף באף והשמידם וגו׳. ר״א המודעי אומר נשבע כו׳ : (יג) להתגייר : (יד) דוד : (טו) של עמלק : (טז) המוסגר שייך להלן : (יז) ב׳ : (יח) ד״א מדור אלו חיי עוה״ז דור אלו חיי עוה״ב :

התורה והמצוה

נסיון שישראל נסו את ה׳, וע״כ הביאם בנסיון במלחמת עמלק אם יעזבו את האמונה, ב] מענין נס מלחמה, כמ״ש כנשוא נס הרים תראו (ישעיה יח), שידי משה היו לנס, שעל פיהם גבר ישראל את הרים ידיו לנס והאמינו והגליהו, ג] מענין נס ופלא, שלבסוף עשה להם נסים ונלאו, וכן לעת״ל יעשה גם להתגושש, ויאבד עמלק והיה כמשוש עשה, וגם רמז לדורות, שמלחמת עמלק בימי משה היה נסיון על נסותם את ה׳, ומלחמת עמלק בימי שאול היה נס מלחמה, כי אז ה׳ צבאות פקד מלך ישראל וצבא מלחמה, ולעת״ל יהיה ע״י נסים ופלאות, וגם בימי מרדכי היה ע״י נסים נסתרים :

(טז) ויאמר, מפרש הדברים האלה, כי יד זה מלחמת משה שהיתה ע״י ידיו של משה ויהי ידיו אמונה, והה״כ להם היושב על כס יה בימי שאול שישב על כסא ה׳ למלך, ולבסוף תהיה מלחמה לה׳ בעמלק לא ע״י יד ולא ע״י כס רק ה׳ בעצמו ילחם, וזה ימשך מדור דור, וכמ״ש חז״ל מדורו של משה לדורו של

הוֹצִ֧יא יְהוָ֛ה אֶת־יִשְׂרָאֵ֖ל מִמִּצְרָֽיִם׃ ב וַיִּקַּ֗ח יִתְרוֹ֙ חֹתֵ֣ן מֹשֶׁ֔ה

רש"י

שמו. חובב שחבב את התורה וחובב הוא יתרו ד שנאמר (שופטים ד) מבני חובב חותן משה. ויש אומרים רעואל אביו של יתרו ה היה ומהו אומר (מכילתא) ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. בספרי: חתן משה. (מכילתא) כאן היה יתרו מתכבד במשה ו אני חותן המלך ולשעבר היה משה תולה הגדולה בחמיו שנאמר וישב אל יתר חותנו. למשה ולישראל. שקול משה כנגד ז כל ישראל: את כל אשר עשה. להם בירידת המן ובבאר ח ובעמלק: כי הוציא ה' וגו'. זו גדולה ט על כולם

שפתי חכמים

שמות מכיון דקודם גרותו שהיה נקרא יתר לא היה נקרא יתרו ואחר גרותו שהיה נקרא יתרו לא היה נקרא יתר. ולא היה ראוי למנותם לשני שמות כמו שאין ראוי למנות אברם ואברהם לשני שמות וכו' וגנית הדבר נ"ע. (מהרש"ל) נ"ל דלק"מ דהא לא כתב רש"י ז' שמות יש לו אלא ז' שמות נקראו לו קודם לפני גרותו וקודם לאחר גרותו עכ"ל. ול"נ דאין מזה ראיה שגם יתרו קודם שנתגייר היה יתר דלמא גם אחר הי"ל וכמו שפירש הכא ולעיל בפרשת ואלה שמות גבי וישב משה אל יתר חותנו שם פירש"י ג"כ כי ז' שמות נקראו לו וזה היה קודם שנתגייר וקודם שיתר פרשה בתורה אע"כ נ"ל דהא אחר הי"ל את התורה קראה אותו בשם יתר ע"ש העתיד ואמת הוא מיד. כשבא למחנהו כשיבא משה לשפוט את העם ונתן לו עצה כדבר המשפט מיד נקרא שמו יתרו ע"ש שיתר פרשה א בתורה ועדיין לא נתגייר ואחר שנתגייר הוסיפו לו עוד אות וא"ו ולא היה שמו של גיותו יתר אלא גם אחר הי"ל וז' שמות נקראו לו כולם בגיותו ואל תקשי והא לעיל בפ' שמות גבי וישב משה אל יתר חותנו דמשמע שבשם גיותו היה יתר אין ראיה דהא התם בפ' שמות כתב נמי ומשה היה רועה את צאן יתרו אלא ודאי ע"ש העתיד וכדפירשתי לעיל ודו"ק נ"ל: ד שלא שאמר חובב בנו של יתרו הוא וכ"ש בהדיא לקמן בפסוק ויהי ממחרת וגו': ה (מהרש"ל) וקשה א"כ לא היו אלא ו' שמות. וי"ל דרש"י מפרש המכילתא דתניא כתנאי שלא הי"ל רק שני שמות חובב ויתרו ומשמע הוא סובר שנקרא ג"כ בשם יתר דכתיב וישב משה אל יתר חותנו אלא שהוא סובר שיתר ויתרו אחד הוא כמו אברם אברהם וא"כ קשה והא כתיב ותבאנה אל רעואל אביהן א"כ משמע בהדיא שנקרא רעואל בגלמא שאר שמות י"ל דמשפחתו נקראת כך דלא כתיב אלא אביהן אבל רעואל קשה. לכ"פ וי"ל רעואל אביו וכו': ו אע"פ שאין הפרש בין וישמע יתרו חתן משה ובין וישב משה אל יתר חותנו שבשניהם יחד יתרו הוא הנודע עם משה ולא משה עם יתרו שיהיו כמו חותן משה מ"מ יש הפרש מצד הספור שאם הספור על משה ומזכיר את יתרו בשם חותנו נראה שכוונת המספר לכבד את משה ואם הספור הוא על יתרו ומזכיר את יתרו בשם חותן משה נראה שכוונת המספר הוא לכבד את יתרו: ז דאל"כ לא הל"ל רק לישראל שהרי משה בכלל ישראל הוא אלא לומר לך שקול וכו'. י"ל דק"ל דודאי את כל אשר עשה קאי על אשר הוציא אותן ממצרים והוצאה שייך להקדים ישראל דהא ההוצאה מהשעבוד היה לישראל ולא למשה ולשבטו דהא לא היו המצרים משעבדים בשבטו של לוי כמו שפירש"י בפ' שמות בשלמא אי הוה אמרי' דמשה היה חשוב יותר מכל ישראל הוי אתי שפיר דהקדים משה לישראל אבל השתא דאמרת דהיה שקול כנגד כל ישראל ולא היה חשוב יותר א"כ הי"ל להקדים ישראל להיות עיקר ההוצאה היתה לישראל כדפי' וא"ל דאיצטריך להקדים משה לישראל ללמד ששקול משה נגד כל ישראל דהא יש ללמוד זה מדהוציא משה מכלל ישראל כדפי' להירוץ ראשון ומתרץ רש"י דאת כל אשר עשה לא קאי אהוצאה אלא קאי אירידת המן וכו' דשייך לכולהו למשה כמו לישראל דהא בהויה טובה היו כולם שוים ולכך הקדים משה לישראל כי עיקר טעמים היה למשה שהשפיר שם תלונות ישראל מעליו במן ובבאר ועמלק שגאלו משה שכות היה כישרון מלך בתפלתו ובגלל לו בשעות גדליתא במדרש וק"ל. וכתב לשה במקום למשה ולישראל עמו כדי שלא יתאריך בדבור כמ"ש בפרשת וארא אל האבות בשקום אל אברהם אל יצחק ואל יעקב: ח (ג"א) פי' כדי שלא שאמר למשה בפ"ע עשה נסים ולישראל ג"כ בפ"ע לכ"א נסים לכולם יחד שמה שעשה לזה עשה לזה: ט דק"ל כל אשר

עשה

השאלות

(א-יא) למה כפל את כל אשר עשה אלהים כי הוציא ה', הרי יצ"מ בכלל מ"ש כל אשר עשה אלהים, ולמה בזה תפס שם אלהים וביצ"מ תפס שם הויה, ולמה הזכיר פה שמות הבנים, ומ"ש ויספר משה תפס שם הויה והוסיף על אודות ישראל שהוא דבר, מיותר, ומ"ש ויחד יתרו על כל הטובה אשר הצילו דברי מותר, וכן מה שכפל אשר הציל אתכם אשר הציל את העם:

התורה והמצוה

של שאול ואח"כ לדוד גאולי ה', וכדרך הפסח אחר שהרים יד על כסא ה', שרצה למרוד במלכות ה', ולכן מלחמה לה' בעמלק, כדרך המלך שלוחם נגד המורדים ט

פרשת יתרו

יח (א) וישמע יתרו. בא להגיע מה הגיע לב יתרו לצאת ממדין אל המדבר ולהביא את בניו אתו, שהלא מנמוסי הכבוד היה ראוי שמשה ישחר פני חותנו והוא ישלח אחר אשתו, כמ"ש דרכו של איש לחזר אחר אשה לא בהפך שנקבה תסובב גבר, זאת שנית הלא משה שלח את אשתו בגט פטורין, כמ"ש אחר שלוחיה ות"א בתר דפטרה, שזה תרגום של שלוח בגט או שלוח עבד בגט שחרור, וכלל בלשון שלוח בבנין הכבד אצל אשה מציין גירושין בכ"מ, וכ"כ בילקוט שגרשה בגט פטורין, והיך הכניע א"ע להביא לו אשתו שהלה ונפרדה מאתו, וע"ז הגיע, שהגם שיתרו היה כבודו גדול שהיה כהן מדין והגם שהיה חותן משה ומהראוי היה שימתין עד שמשה יחלה פניו, בכ"ז בא הוא אל משה, כי

שמע

וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ אֲרֵי אַפֵּיק יְיָ יָת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם : ב וּדְבַר יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמשֶׁה

מכלתא יתרו פרשה א

ובא שהיא כתובה בצדו דברי רבי יהושע. רבי אלעזר [המודעי] אומר מתן תורה שמע ובא. שבשעה שנתנה תורה לישראל זעו כל מלכי האדמה בהיכליהם [א]שנאמר ובהיכלו כלו אומר כבוד (תהלים כט). באותה שעה נתקבצו כל מלכי אומות העולם אצל בלעם הרשע אמרו לו בלעם שמא המעשה הזה עושה לנו כשעשה לדור המבול [ב](שנאמר ה׳ למבול ישב וישב ה׳ מלך לעולם (שם)) אמר להם שוטים שבעולם כבר נשבע הקב"ה לנח שאינו מביא מבול לעולם שנאמר [ג]כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ (ישעיה נד). אמרו לו שמא מבול של מים אינו מביא מבול של אש מביא. אמר להם אינו מביא לא מבול של אש ולא מבול של מים אלא תורה נותן הקב"ה לעמו ולידידיו שנאמר ה׳ עוז לעמו יתן. כיון ששמעו כולם מפיו הדבר הזה ענו כולם ואמרו אחר כך ה׳ יברך את עמו בשלום ופנו והלכו איש למקומו. רבי אליעזר אומר קריעת ים סוף שמע ובא שבשעה שנקרע ים סוף נשמע מסוף העולם ועד סופו שנאמר ויהי כשמוע כל מלכי האמורי (יהושע ה). וכן אמרה רחב הזונה לשלוחי יהושע כי שמענו את אשר הוביש ה׳ את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים וגו׳ ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם (שם ב). אמרו רחב הזונה בת עשר שנים היתה כשיצאו ישראל ממצרים וכל מ׳ שנה שהיו ישראל במדבר זנתה לסוף נ׳ שנה נתגיירה והיא אומרת רבונו של עולם בשלשה דברים חטאתי (נדה חלה הדלקה) בשלשה דברים מחול לי. בחבל בחלון בחומה שנאמר ותורידם בחבל בעד החלון כי ביתה בקיר החומה ובחומה היא יושבת (שם ב): וישמע יתרו שבע שמות נקראו לו יתר יתרו חובב רעואל חבר פוטיאל קיני. יתר שהותיר פרשה אחת בתורה. יתרו שייתר במעשים טובים. חובב שהיה חביב למקום. רעואל שהיה כריע למקום. חבר שנעשה כחבר למקום. פוטיאל שנפטר מעבודה זרה. קיני שקנא לשמים וקנה לו תורה: דבר אחר וישמע יתרו מתחלה לא היו קוראין לו אלא יתר שנאמר וילך משה וישב אל יתר חותנו (שמות ד). וכשעשה מעשים טובים הוסיפו לו אות אחת. וכן אתה מוצא באברהם שמתחלה לא היו קוראין אותו אלא אברם וכשעשה מעשים טובים הוסיפו לו אות אחת ונקרא שמו אברהם. וכן אתה מוצא בשרה שמתחלתה היו קוראין אותה שרי וכשעשתה מעשים טובים הוסיפו לה אות אחת גדולה ונקראת שמה שרה. וכן אתה מוצא ביהושע שנאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע (במדבר יג). ויש אחרים שפחתו מהם יש לך ללמד מעפרון שמתחלה היו קוראין אותו עפרון וכששקל הכסף מיד אברהם פחתו אות אחת משמו שנאמר וישמע אברהם אל עפרון וישקול אברהם לעפרן את הכסף (בראשית כג) עפרן כתיב. וכן אתה מוצא ביונדב שמתחלה היו קוראין אותו יהונדב וכשבא לאותו מעשה פחתו לו אות אחת ונקרא יונדב שנאמר בהתחברך לרשע [וגו׳] (דה"ב כ). מכאן אמרו חכמים אל יתחבר אדם לרשע אפילו לקרבו לתורה: כהן מדין רבי יהושע אומר כומר היה כענין שנאמר ויהונתן בן גרשם בן מנשה ובניו היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ (שופטים יח). רבי אלעזר המודעי אומר שר היה כענין שנאמר ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח): חותן משה מתחלה היה משה מתכבד בחמיו שנאמר וילך משה וישב אל יתר חותנו (שמות ד). עכשיו חמיו (מכבדו) [מתכבד בו] אומר לו מה טיבך אמר אני חותן משה. את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו שקול משה כישראל וישראל כמשה שקול רב כתלמיד ותלמיד כרב: כי הוציא ה׳ את ישראל ממצרים מגיד ששקולה יציאת מצרים כנגד כל הנסים וגבורות שעשה הקב"ה לישראל:

(ב) ויקח יתרו חותן משה את צפורה אשת משה אחר שלוחיה רבי יהושע אומר אחר

הגהות הגר"א פ"א (א) ואמרו שירה: (ב) מיותר ושייך להלן: (ג) שנאמר ה׳ למבול גו׳ כלך לעולם (ולעיל אות ב׳) ואומר כי מי נח׳: (ד) שנתן תורה לעמו ישראל למשה כו׳.

התורה והמצוה

שמע את כל אשר אלהים למשה ולישראל עמו ולהלן שמשה הוא הקדוש שבו בחר ה׳ והכל כמשים כמעט בזכותו, שנז"א למשה ולישראל שהכל בכח משה, ובמדרש שמשה שקול נגד כל ישראל, ועיי"ן להלן להכנע לפני איש האלהים, זאת באיה כי הוציא ה׳ את ישראל ממצרים, שבזה להלן שמה שגלה לו לכורה

מֹשֶׁה אֶת־צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ׃ ג וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ ד וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי־אֱלֹהֵי אָבִי

בעזרי

בעל הטורים

שנצטערו באותו לשון כרוח לנס בעלייתם שם. (ב) אשת משה אחר שלוחיה פי' היה כאשתו אע"פ ששלחה שמלך אין נושאין גרושתו: שם האחד גרשום כי אמר גר וגו' ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי וגו' ולא כתיב כאן כי אמר, היכא למימר הכי אמר דלעיל קאי ועל גרשום כתיב כי. אמר כי יש דרש במדרש כשנתן יתרו בתו למשה הולך להכנות שיהיה הבן הראשון לע"ז ולכך לא נימול עד שפגעו המלאך בדרך ובקש להמיתו אז מלתו צפורה ומהלה לו השנאי שהתנה עם אביה לכן בכאן כתיב כי אמר כלומר אמר נגלה לכל כי אנוס היה על תנאי הזה כי גר היה והולך לעשות מאמר יתרו ומ"מ על ידי התנאי יצא ממנו יהונתן שנעשה כומר לפסל מיכה לכן לא כתיב כי אמר על אליעזר כי לא היה רוצה לגלות שהרג את הנפש ורצה פרעה להרגו. ומיהו בגמרא משמע שאליעזר בן משה לא נימול עד שפגעו המלאך שאמר משה אמול ואצא לדרך סכנה הוא לתינוק וזה היה אליעזר שמשנה למצרים לא מצינו שהיה לו בן אחר כן:

שפתי חכמים

שהם משמעו שעשה גם שאר נסים דאל"כ מאי כל לכך שוסיף וא"ו כאלו כתב וכי הוציא וק"ל למה הוציא יצ"מ מן הכלל אלא לומר זו גדולה כו': י משום דמשה לא הקפיד אלא על אשתו שלא ישתעבדו בה מצרים אבל בבניו לא הקפיד דאף אם היו בניו שם לא היו משתעבדין בהן

שהרי

רש"י

כולם (מכילתא): (ב) אחר שלוחיה. כשאמר לו הקב"ה במדין לך שוב מצרים ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים. אמר לו מי הם הללו אמר לו זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו בני. אמר לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם אמר לה לכי לבית אביך י נטלה שני בניה והלכה לה:

ויצאו

מכלתא יתרו פרשה א

אחר שנפטרה ממנו בגט נאמר כאן שלוח ונאמר להלן שלוח מה שלוח האמור להלן גט אף כאן גט. רבי אלעזר המודעי אומר מאחר שנפטרה ממנו במאמר שבשעה שאמר הקב"ה למשה לך והוצא את עמי בני ישראל ממצרים שנאמר לכה ואשלחך אל פרעה והוצא וגו' (שמות ג). באותה שעה נטל אשתו ושני בניו והיה מוליכם למצרים שנאמר ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור וישב ארצה מצרים באותה שעה אמר לאהרן לך לקראת משה יצא לקראת משה וחבקו ונשקו א"ל משה היכן היית כל השנים הללו אמר לו במדין א"ל מה טף ונשים אלו עמך אמר לו אשתי ובני ולאן אתה מוליכם למצרים א"ל על הראשונים אנו מצטערים ועכשיו נצטער גם באלו. באותה שעה אמר לצפורה לכי לבית אביך ובאותה שעה הלכה לבית אביה ונטלה שני בניה ולכך נאמר אחר שלוחיה:

ואת

התורה והמצוה

צפורה מאתו היה לתכלית נכבד להוציא עם נגש ונענה מעבודת פרך, ולא משנאתו אותה שלחה רק לצורך ענין גדול מאד. והנה לא הזכיר ששמע מה שעשה לפרעה ולמצרים כמ"ש אח"כ (בפסוק ח), וכן מ"ש אשר עשה אלהים למשה כי הוציא ה', שביציאה השם שם הויה, כי יתרו שהיה כהן לאלילי מדין האמין עד עתה ככל עמי קדם שיש אלהות רבים, כ"א מושל על דבר מיוחד, כי לכל כח מכחות הטבע היו מיחסים אליל מיוחד, רק שיתרו האמין שיש גבוה מעל גבוה מושל על כלם וכמ"ש חז"ל דקרי ליה אלהא דאלהיא, ועל הנסים הפרטים שנעשו למשה ולישראל מהורדת המן והבאר ונצוח עמלק זה יחס לאלהים שהם הכחות הפרטיים המושלים ופועלים, זה על הלחם וזה על המים וזה על המלחמה, אבל על יצ"מ שהיה ביד חזקה ובזרוע נטויה ובאלהי מצרים עשה שפטים, ע"ז שמע כי הוציא ה' [בשם הויה] את ישראל ממצרים, שזה מעשה ע"י אלהא דאלהיא המושל על כל הכחות שהוא שם הויה, וכבר בארנו שפרעה וכל עמי קדם האמינו שיש פועל טוב ופועל רע, כי היה מנגע אצלם שמפועל א' יצאו דברים מתנגדים, וכן חשב יתרו, וע"כ לא הכיר שמשמע מן המכות שהוכו פרעה ומצרים כי חשב שזה יצא מפועל הרע, והדרשה פרעה א"ל ראו כי רעה נגד פניכם וחשב שירע גם לישראל בצאתם, לבד שיתרו שמע הפוגום שעשה לישראל בצאתם וראה כי פנה ה' עליהם לטובה. ולכן,

ויבא

דְמשֶׁה יַת צִפּוֹרָה אִתַּת משֶׁה בָּתַר דְפַטְרַהּ: ג וְיַת תְּרֵין בְּנַהָא דְשׁוּם חַד גֵּרְשׁם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּיר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה: ד וְשׁוּם חַד אֱלִיעֶזֶר אֲרֵי אלהה

מכלתא יתרו פרשה א

(ג) ואת שני בניה וגו' נכריה רבי יהושע אומר נכריה היתה לו ודאי. רבי אלעזר המודעי אומר בארץ נכריה אמר משה האיל וכל העולם עובדי עבודה זרה אני אעבוד לפני מי שאמר והיה העולם שבשעה שאמר משה ליתרו תן לי צפורה בתך לאשה אמר לו יתרו קבל עליך דבר זה שאומר לך ואני נותנו לך לאשה אמר לו מהו אמר לו בן שיהיה תחלה יהיה לעבודה זרה מכאן ואילך לשם שמים וקבל עליו אמר לו השבע וישבע לו שנאמר ויואל משה (שם ב) . אין אלה אלא לשון שבועה שנאמר ויואל שאול את העם לאמר (ש"א יד) וכתיב ויאמר נעמן הואל וקח ככרים (מ"ב ה) לפיכך הקדים המלאך להרוג את משה מיד ותקח צפרה צר ותכרות את ערלת בנה וגו' וירף וגו'. רבי אלעזר בן עזריה אומר מאוסה ערלה שנתגנו בה רשעים שנאמר כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב (ירמיה ט). רבי ישמעאל אומר גדולה מילה ששלש עשרה בריתות נכרתו עליה. רבי יוסי הגלילי אומר גדולה מילה שדוחה את השבת החמורה שחייבין עליה כרת. רבי יהושע בן קרחה אומר גדולה מילה שלא נתלה זכות למשה עליה מלא שעה. רבי נחמיה אומר גדולה מילה שדוחה את הנגעים. רבי אומר גדולה מילה [שכל המצות שעשה אברהם אבינו לא נקרא תמים עד שמל שנאמר התהלך לפני והיה תמים (בראשית יז). ר"י בן קרחה אומר גדולה מילה] שכל זכיותיו של משה לא עמדו לו בשעת דחקו. כשאמר לו המקום לך והוצא את עמי בני ישראל ממצרים ועל שנתעצל במילה שעה אחת בקש המלאך להרגו שנאמר ויהי בדרך במלון. רבי יוסי אומר חס ושלום לאותו צדיק שנתעצל במילה שעה אחת אלא דרש משה (ה)(קל והומר) ימול ויצא הרי סכנת נפשות ישהה וימול המקום אמר לו לך והוצא את עמי ישראל ממצרים אלא (ו)(שנתרשל) [שנתעצל]) בלינה קודם המילה לכך בקש המקום להרגו שנאמר ויהי בדרך במלון וגו'. רבי שמעון בן גמליאל אומר לא בקש המלאך להרוג את משה אלא לתינוק שנאמר כי חתן דמים אתה לי אמרת צא וראה מי קרוי התן תינוק או משה הוי אומר תינוק:

(ד) ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה. רבי יהושע אומר אימתי הצילו המקום באותה שעה שאמר לו דתן מי שמך לאיש שר ושופט עלינו וגו' וישמע פרעה את הדבר הזה אמר ותפשו את משה והעלוהו לבימה (ה)(וכפתוהו) והניחו הסייף על צוארו באותה שעה ירד מלאך ונדמה להם כדמותו של משה תפסו את המלאך והניחו את משה [וי"א] עשאן המקום כתים כתים אלמים חרשים וסומים והיו אומרים לאלמים היכן הוא משה ולא היו מדברים לחרשים ולא היו שומעים לסומים ולא היו רואים בענין שנאמר ויאמר ה' אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם וגו' לכך נאמר כי אלהי

הגהות הגר"א (ה) מיותר: (ו) שנתעסק:

התורה והמצוה

(ג) ויקח יתרו וכו' אחר שלוחיה. הנה שלחה אותה ונפרד ממנה לא מת לאה, כי לא עשה זה בעבור שמאס בה, כי היא עדיין אשת משה גם אחר שלוחיה, כי לא נפרד ממנה רק לפי שעה עד יפקוד ה' עמו כנ"ל:

(ג) ואת שני בניה אשר שם האחד גרשם. ר"ל וזה האות שאהב את בניו, כי הם זכרון את כל קורותיו, שהם גרשום קרא מפני כי אמר גר הייתי, כי בלדתו היה מתחבא מפני פרעה, והנה שנה בארץ מצרים היה גר בכל אחיו, אבל עתה הוא גר בארץ נכריה, שזה גרוע מן הגר בארץ מולדתו:

(ד) ושם האחד אליעזר. הוא נולד בעת שצוהו ה' ללכת אל פרעה שאז ידע שאלהי אביו בעזרו שלא יירא מחרב פרעה, ולא אמר ושם השני אליעזר כי בלדת אליעזר צמח לו מזל חדש וכאלו נתחדש להיות איש אחר לבד לפניו מלך ושרים, עד שכ"א מהבנים לפי הצלחתו הוא נפרד מהשני, והוא אחד מיוחד בפ"ע:

ויבא

בְּעֶזְרִי וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה: ה וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה אֶל־הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא חֹנֶה שָׁם הַר הָאֱלֹהִים: ו וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ: ז וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה: ח וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ וַיַּצִּלֵם יְהוָה: ט וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרָיִם

בעל הטורים

(ה) חונה ב' במסורה. הכא ואידך חונה מלאך ה' סביב ליראיו מלמד שלא הוצרך יתרו לשאול על אהל משה אלא ראה ענן קשור עליו וזהו הכירו וזהו חונה מלאך ה' סביב ליראיו אל המדבר אשר הוא חונה שם: (ט) ויחד יתרו שיחד לבו לאל אחד ונעשה יהודי. ד"א מלמד שנעשה בשרו חדודין חדודין על אבדן מצרים. ויחד יתרו ע' בגימטריא הן עשה

שפתי חכמים

שהרי לא היה בשעבוד על שבט לוי כדפירש"י בפרשת שמות: כ ע"ל בפרשת שמות על פ' מי ישום וגו' או עור: ל מדכתיב אחריו ויצא משה לקראת חותנו והא דכתיב אני חותנך בא יש לומר דכן אמר יתרו לשליח שיאמר בשמו כן: מ דאם לא כן הול"ל אני חותנך יתרו ואשתך וגו' באים אליך ולמה הפסיק בין יתרו ואשתך וגו' אלא הכי אמר ליה אני בא אליך ואם לא בגיני ואם אין וכו' (נח"י) ולי נראה דמלשון אני דייק: נ י"ל כיון דצריך לדרוש כן לעיל גם הכא צריך לדרוש כן הרא"ם: ס דק"ל מה כבוד היה ליתרו שמשה לבד יצא לקראתו ועוד שהוא זלזול שמשה מלך ונשיא היה וגנאי ובזיון הוא למלך לצאת יחידי ל"ס וכיון שיצא פסחתא יצא אהרן וכו' ומסברא דנפשיה קאמר הכי: ע קשה הרי מצינו שגם יתרו נקרא איש שנאמר ויואל משה לשבת את האיש. (נח"י) ול"נ דהאיש דגבי משה מיותר דהל"ל ומשה עניו מאד אלא להראות שמשה נקרא איש אבל ויואל משה לשבת לא האיש הוי כאלו כתיב את רעואל: פ דאל"כ למה ספר לו הא כבר שמע הכל כדכתיב וישמע יתרו: צ פי' קמטין קמטין והוכחתו מדשינה מלת וישמח וכתיב ויחד: ק דאל"כ בויחד יתרו לחוד סגי כיון דקאי אדלעיל

רש"י

(ד) ויצלני מחרב פרעה. כשגילו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקש להרוג את משה נעשה צוארו כ כעמוד של שיש (מכילתא): (ה) אל המדבר. אף אנו יודעים שבמדבר היה אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תהו לשמוע דברי תורה: (ו) ויאמר אל משה. ל ע"י שליח: אני חתנך יתרו וגו'. (מכילתא) אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ם ואם אין אתה יוצא בגין אשתך צא בגין נ שני בניה: (ז) ויצא משה. כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה כיון שיצא משה ס יצא אהרן נדב ואביהוא ומי הוא שראה את אלו יוצאין ולא יצא: וישתחו וישק לו. איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה ע שנאמר והאיש משה (מכילתא): (ח) ויספר משה לחתנו. למשוך את לבו פ לקרבו לתורה (מכילתא): את כל התלאה. שעל הים ושל עמלק (מכילתא): התלאה. למ"ד אל"ף מן היסוד של תיבה והתי"ו הוא תקון ויסוד הטפל ממנו לפרקים. וכן תרומה תנופה תקומה תעלה: (ט) ויחד יתרו. וישמח יתרו זהו פשוטו (סנהדרין צד). ומ"א נעשה בשרו חדודין חדודין צ מיצר על אבד מצרים היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה: על כל הטובה. טובת המן והבאר והתורה (מכילתא). ועל כלן אשר הצילו מיד מצרים ק עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה

הארץ

מכלתא יתרו פרשה א

אלהי אבי בעזרי: (ה) ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה והלא כבר נאמר (ושני בניה עמה) שומעני שהיו בניה ממקום אחר תלמוד לומר ובניו ואשתו אל משה בניו של משה היו ולא היו בניה ממקום אחר: אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים הרי הכתוב מתמיה עליו שהיה

שרוי

הגהות הגר"א (ז) שני בניה:

אֱלָהֵהּ דְּאַבָּא הֲוָה בְּסַעֲדִי וְשֵׁיזְבַנִי מֵחַרְבָּא דְפַרְעֹה: ה וַאֲתָא יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵהּ לְוָת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא, דְּהוּא שָׁרֵי תַמָּן לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַייָ: ו וַאֲמַר לְמֹשֶׁה אֲנָא חֲמוּךְ יִתְרוֹ אָתֵי לְוָתָךְ וְאִתְּתָךְ וּתְרֵין בְּנַהָא עִמַּהּ: ז וּנְפַק מֹשֶׁה לְקַדָּמוּת חֲמוּהִי וּסְגִיד וְנַשֵּׁיק לֵהּ וּשְׁאִילוּ גְּבַר לְחַבְרֵהּ לִשְׁלָם וְעָלוּ לְמַשְׁכְּנָא: ח וְאִשְׁתָּעִי מֹשֶׁה לַחֲמוּהִי יַת כָּל דַּעֲבַד יְיָ לְפַרְעֹה וּלְמִצְרָאֵי עַל עֵיסַק יִשְׂרָאֵל יַת כָּל עָקְתָא דְּאַשְׁכַּחְתִּנּוּן בְּאוֹרְחָא וְשֵׁיזְבִינוּן יְיָ: ט וַחֲדִי יִתְרוֹ עַל כָּל טָבְתָא דַּעֲבַד יְיָ לְיִשְׂרָאֵל דְּשֵׁיזְבֵהּ מִידָא דמצראי

מכלתא יתרו פרשה א

שרוי בתוך כבודו של עולם ובקש לצאת למדבר ציה ותהו ואין בו כלום לכך נאמר אל המדבר ה(אשר הוא חונה שם הר האלהים):

(ו) ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך ואשתך ושני בניה עמה. רבי יהושע אומר כתב לו באגרת. רבי אלעזר המודעי אומר שלח לו ביד שליח ואמר לו עשה בגיני ואם אין אתה עושה בגיני צא בגין אשתך ואם לאו עשה בגין בניה לכך נאמר ויאמר אל משה וגו'. רבי אליעזר אומר ח(נאמר) למשה אני הוא שאמרתי והיה העולם אני המקרב ולא המרחק שנאמר האלהי מקרוב אני נאם ה' ולא אלהי מרחוק (ירמיה כג) אני שקרבתי את יתרו ולא רחקתיו אף אתה כשבא אדם אצלך להתגייר ואינו בא אלא לשם שמים אף אתה קרבהו ולא תרחיקהו מכאן אתה למד (שיהא) [שלעולם יהא] אדם דוחה בשמאל ובימין מקרב ולא כשם שעשה אלישע לגחזי ודחפו ט(לעולם):

(ז) ויצא משה לקראת חותנו אמרו יצא אהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ויש אומרים אף שכינה יצאת עמהם: וישתחו וישק לו איני יודע מי השתחוה למי או מי נשק למי כשהוא אומר וישאלו איש לרעהו מי קרוי איש הלא משה שנאמר והאיש משה (במדבר ג). הוי אומר לא השתחוה ולא נשק אלא משה לחמיו מכאן אמרו שיהא אדם מוכן לכבוד חמיו. ויבאו האהלה זה בית המדרש:

(ח) ויספר משה לחותנו למשכו ולקרבו לתורה: את כל אשר עשה ה' י(שנתן תורה לעמו ישראל): את כל התלאה אשר מצאתם בדרך אשר מצאתם על הים. בדרך זו מלחמת עמלק. ויצילם ה' הצילם המקום מן הכל:

(ט) ויחד יתרו וגו' רבי יהושע אומר בטובת המן

הגהות הגר"א (ח) הקב"ה אמר: (ט) בשתי ידים: (י) ביציאת מצרים:

התורה והמצוה

(ה) **ויבא יתרו וגו' ובניו ואשתו**. הקדים את בניו להשיבותם בעיני משה ובפרט למ"ד אחר מ"ת בא יתרו שמאז פירש א"ע מן האשה, ולמ"ד שבא קודם מ"ת נ"ל שמשה מעת שהוציא מים מצור החלמיש בחורב לא חזר לרפידים, כי היה קרוב לשם ולשם באו תמיד לשאוב מים, וכמו שיתבאר עוד לקמן (יט ב'):

(ו) **ויאמר**. ע"י שליח או אגרת, **אני חותנך** ר"ל אני בא בפ"ע להתגייר ולחסות תחת כנפי השכינה, ואשתך בפ"ע, וע"כ אמר במדרש שהשם אמר למשה שיקרב אותו כי הוא גר צדק, וסמכוהו עמ"ש **אני**, ר"ל ויאמר אליו אני, היינו הקב"ה שנקרא אני, שהוא שם משמות ה' כמ"ש אני והו הושיעה נא:

(ז) **ויספר משה לחותנו**. נגד מ"ש למעלה שיתרו שמע את אשר עשה אלהים למשה ולישראל שמשה הוא העקר שעל ידו נעשה הכל, אמר לו משה שהכל נעשה **על אודות ישראל** לא בעבורו, וכמ"ש כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל, ונגד מ"ש את אשר עשה אלהים למשה שיתרו חשב שהטובות נעשו ע"י אלהים וכחות הממשלים כנ"ל, א"ל משה שהכל נעשה ע"י הויה כי אין עוד מלבדו, ונגד מה שיתרו לא התעורר רק מצד הטוב שנעשה לישראל לא מצד המכות שהכה להמצרים שחשב שהם מפועל הרע, ספר לו משה אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים, שגם זה היה מפועל הטוב כי זה עשה על אדות ישראל, כדי להטיב לישראל להעניש את עושקיהם ולהוציאם לחירות, ולראיה ע"ז ספר לו **את כל התלאה אשר מצאתם בדרך**, ויש הבדל בין קורות ובין **מוצאות**, שהקורות הם דברים שבאים ע"ד המקרה, ומוצאות הם דברים שאינם מקרים רק מחויבים להיות, שחסרון לחם ומים הם מחויבים להיות במדבר ובכל זה **הצילם ה'**, והם ראיה על טובו וחסדו, עד שהכל בא מפועל טוב וחסד ורחמים:

(ט) **ויחד יתרו**. ספר שמחת יתרו היתה בעבור טובת ישראל ולא בעבור רעת המצרים, ומזה אמרו חז"ל שנעשה בשרו חדודין חדודין, [כפי הנראה הבדילו בין חדוה ליתר לשונות המורים על השמחה שהדוב

מִצְרָיִם׃ י וַיֹּאמֶר֮ יִתְרוֹ֒ בָּר֣וּךְ יְהוָ֔ה אֲשֶׁ֨ר הִצִּ֥יל אֶתְכֶ֛ם מִיַּ֥ד מִצְרַ֖יִם וּמִיַּ֣ד פַּרְעֹ֑ה אֲשֶׁ֤ר הִצִּיל֙ אֶת־הָעָ֔ם מִתַּ֖חַת יַד־מִצְרָֽיִם׃ יא עַתָּ֣ה יָדַ֔עְתִּי כִּֽי־גָד֥וֹל יְהוָ֖ה מִכָּל־הָאֱלֹהִ֑ים כִּ֣י בַדָּבָ֔ר אֲשֶׁ֥ר זָד֖וּ עֲלֵיהֶֽם׃ יב וַיִּקַּ֞ח יִתְר֨וֹ חֹתֵ֥ן מֹשֶׁ֛ה עֹלָ֥ה וּזְבָחִ֖ים לֵֽאלֹהִ֑ים וַיָּבֹ֨א אַהֲרֹ֜ן וְכֹ֣ל ׀ זִקְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל לֶאֱכָל

שפתי חכמים

מדלעיל דכתיב ויספר משה וכו' אבל הצילם ה' דלעיל לא שמעינן לה דהתם במה שנעשה לפרעה ולמצרים שעל ידם היתה הצלה קמיירי: ר לא כמו מיד מצרים שפירושו מרשות כמו ויקח את כל ארצו מידו שפי' מרשותו דא"כ תרתי ל"ל: ש דק"ל דעתה משמע עכשיו וידעתי משמע לשעבר ועכ"פ מכירו הייתי לשעבר. ועי"ל דק"ל דהא בפרשת שמות משמע שפירש מע"א וא"כ מאי עתה ידעתי אלא עכשיו ביותר. והרא"ם פי' מדלא אמר עתה ידעתי את ה' וכי גדול וכו' ש"מ שהכירו לשעבר אבל לא הכיר גודל פעולותיו על כל פעולות האלהות רק עכשיו אחר כל המעשים הללו: ת דאל"כ מנא ידע. וא"ת גבי דוד נמי כתיב כי אני ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים ופי' הרא"ש דגבי דוד איכא למימר דידע זה מכח ראיות מופתיות ואין צריך חיפוש אבל גבי יתרו כתיב עתה ידעתי וגו' דמשמע מכל המעשים שעשה ה' ידע זה לא מצד המופתים א"כ במה ידע זה אלא מצד החיפוש. ועי"ל דהכא כתיב מכל האלהים בה"א הידיעה דפי' מכל האלהים הידועים לי ולא נאמר א"כ מנא ידע זה יתרו דלמא גם אחר היה כמותו חוקר וידע זה אע"כ שלא הניחו ה': א מדלא כתיב אשר הרשיעו. ול"נ דק"ל למה נקט ת"ל המשל בלשון קדרה שבשלו וכו' ולא נקטו המשל ע"ד הכתוב בלשון חופר גומץ בו יפול והל"ל כגומץ שחפרו ה נפלו אלא מפני שדרשו מלת זדו מלשון ויזד יעקב נזיד: ב שהרי הבעלים אוכלים ממנו היינו שלמים שאין נקטר ממנו

רש"י

הארץ מסוגרת ואלו יצאו ששים רבוא (מכילתא): (י) אשר הציל אתכם מיד מצרים. אומה קשה. ומיד פרעה. מלך קשה: מתחת יד מצרים. כתרגומו ל' רדוי ומרות היד ר שהיו מכבידים עליהם את העבודה: (יא) עתה ידעתי. מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ש ביותר (מכילתא): מכל האלהים. מלמד שהיה מכיר בכל ע"א שבעולם שלא הניח ת ע"א שלא עבדה (מכילתא): כי בדבר אשר זדו עליהם. כתרגומו במים דמו לאבדם והם נאבדו במים: אשר זדו. אשר הרשיעו. ורבותינו דרשוהו (סוטה יא) ל' (בראשית כה) ויזד יעקב נזיד א בקדרה אשר בשלו בה נתבשלו: (יב) עולה. כמשמעה שהיא כולה כליל: זבחים. ב שלמים: ויבא אהרן וגו'. ומשה היכן הלך והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד

מכלתא יתרו פרשה א

המן הכתוב מדבר אמר לו המן הזה שנתן לנו המקום אנו טועמין בו טעם פת טעם בשר טעם דגים טעם חגבים טעם כל המטעמים שבעולם שנאמר טובה הטובה כל הטובה על כל הטובה. רבי אלעזר המודעי אומר בטובת הבאר הכתוב מדבר אמר לו הבאר שנתן לנו המקום אנו טועמין בו טעם יין ישן וטעם יין חדש טעם חלב טעם דבש טעם כל הממתקין שבעולם שנאמר טובה הטובה כל הטובה על כל הטובה. רבי אליעזר אומר בטובת ארץ ישראל הכתוב מדבר אמר לו עתיד המקום ליתן לנו שש מדות טובות ארץ ישראל והעולם הבא ומלכות בית דוד ועולם חדש וכהונה ולויה לכך נאמר טובה הטובה כל הטובה על כל הטובת (ואומר):

(י) ויאמר יתרו ברוך ה' וגו' אמר ר' פפייס בגנות ישראל הכתוב מדבר שהרי (יא)(יש שם) ששים רבוא בני אדם ולא עמד אחד מהם

הגהות הגר"א (יא) תם:

התורה והמצות

שהדוה מורה שמחה פנימית רוחנית המתגברת על עצב החיצוני כמ"ש ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם (נחמיה ח), ועמ"ש עוז וחדוה במקומו אמרו חז"ל כאן בבתי גואי, כי בבתי בראי בכי ועצב שמורה המעשה שבפעל, אבל בבתי גואי תגבר החדוה הפנימית על העצב החיצון, כי במקור הפנימי ישפיע תמיד, ועז"ש שחדהו בשמחה את פניך, שבעת שיהיה בחיצוניותו דרך עוצב, תחדהו בשמחה פנימית הנמצא את פניך בבתי גואי, וע"ז הוכיחו ממלת ויחד שהיה ג"כ עצב ויגון], ומה ששמח יתרו גם על רעת מצרים היה יען שנלקה מהם

דמצראי: י ואמר יתרו בריך יי דשיזיב יתכון מידא דמצראי ומידא דפרעה דשיזיב ית עמא מתחות מרות מצראי: יא כען ידענא ארי רב יי ולית אלה בר מנה ארי בפתגמא דהשיבו מצראי למידן ית ישראל בה דנינון: יב וקריב יתרו חמוהי דמשה עלון ונכסת קודשין קדם יי ואתא אהרן וכל סבי

מכלתא יתרו פרשה א

מהם לברך למקום עד שבא יתרו וברך למקום [ה](שנאמר ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם). מיד מצרים ומיד פרעה מיד התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו אשר אמר לי יאורי ואני עשיתני (יחזקאל כט): מתחת יד מצרים מתחת שעבוד [ה](ההוא) של מצרים:

(יא) עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים [יב](עד עכשיו לא הודה לו בדבר). כי גדול ה' [יג]אמרו מתחלה לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה סוגרת ומסוגרת ועכשיו הוציא ששים רבוא בני אדם ממצרים [ה](לכך נאמר) כי גדול ה' מכל האלהים. אמרו לא הניח יתרו עבודה זרה בכל העולם שלא עבר עליה ולא עבדה שנאמר מכל האלהים ונעמן [יד](יודע) בדבר יותר ממנו שנאמר הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל (מ"ב ה). וכן רחב הזונה [טו](אומרת) כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת (יהושע ב): כי בדבר אשר זדו עליהם [ה](מכירו היה לשעבר ועכשיו ביותר שנתגדל שמו בעולם) שבמחשבה שחשבו מצרים לאבד את ישראל בו נפרע מהם המקום [טז](שנאמר) כי בדבר אשר זדו עליהם:

(יב) ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים לאלהים הכתוב מתמיה עליו אדם שהיה עובד עבודה זרה ומנסך ומשתחוה לעבודה זרה [ה](שלו) עכשיו הוא מביא עולה וזבחים לאלהים. ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה לפני האלהים ומשה להיכן הלך והלא מתחלה יצא לקראתו שנאמר ויצא משה לקראת חותנו [ה](להיכן הלך

הגהות הגר"א (יג) מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר: (יג) שנתגדל שמו בעולם אמרו כו': (יד) הודה אותו: (טו) ביותר (כ"ג בהעתקה שלפני. ובהעתק הרד"ל ז"ל בנ"א): (טז) לכך נאמר:

התורה והמצוה

מזה טובת ישראל אשר הצילו מיד מצרים, וגם כמו שמעתה יחד יתרו את ה' והאמין שה' אחד ולא נמצא פועל טוב ופועל רע כדעת השניים, כי ראה שגם הרעות היו לתכלית טוב, שע"י רעת המצרים הציל את ישראל:

(י) ויאמר יתרו ברוך ה'. הנה פרשתי מ"ש בתהלות יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם ממזרח שמש ועד מבואו מהולל שם ה', רם על כל גוים ה', שהאו"ה הגם שהודו שיש סבה ראשונה וקרי ליה אלהא דאלהיא, חשבו שהוא רק מהולל לא ברוך, ר"ל שהברכה מורה על השפע שיוצא מאתו, והם אמרו שהוא אינו משפיע בעולם השפל כי מסר ההנהגה לכוכבי השמים, והוא רק מהולל על שהוא הסבה הראשונה לא ברוך, וכן אמרו שהוא רם לא גדול, שהשם גדול מציין שכ"א משיג אותו לפי ערכו כמו עמוד הנצב בארץ וראשו מגיע השמימה, והשם רם מציין שאין בו שום תפיסה כלל כמו רום שמים והאומות חשבו שהוא רם ואין השגה ממנו כלל, ובאמת הוא גדול כי השגחתו מגיע ממרומי על עד עמקי מצולה, כמ"ש ה' בציון גדול ורם הוא על כל העמים, וכמו שפרשתי שם, ועתה הודה יתרו בשתיהם א' שהוא ברוך כמ"ש ברוך ה', ב' שהוא גדול כמ"ש כי גדול ה', ואמר ברוך ה' אשר הציל אתכם היינו מה שהציל את משה ואת אהרן, שדברו קשות נגד פרעה ועם מצרים והכו בם במכות אכזריות ולא ערבו לבם להרע להם וכן אשר הציל את העם בעת שרדף פרעה ומצרים אחריהם וה' הציל אותם ע"י קריעת ים סוף:

(יא) עתה ידעתי. א] כי גדול ה' שאינו במדרגת רם שהוא בלתי משגיח בשפלים, רק הוא גדול שהשגחתו מתפשטת ממרומים עד השפל, מראש הסבות עד סוף המסובבים שזה גדר גדול, ושהוא גדול מכל אלהים שהם הכחות הנשגבות המתפשטות במציאות, שכ"א מושפע על ענין מיוחד והוא יכול מכלותם. כי בדבר אשר זדו [גדול] עליהם שהמצרים נדונו מדה כנגד מדה, וזה לא יוכל לעשות רק מי שהוא מושל על כל הכחות, כי מי שאינו מושפע רק על כח מיוחד א"א שיענים, רק במה שיש בכחו למשל הברק באשו והים במימיו, ומכות מצרים שכולם היו מדה במדה הראה כי בכל דבר שזדו על ישראל הוא גדול עליהם בדבר הזה עצמו והענים אותם בו בדבר שזה לא יוכל לעשות רק מי שגדול על כל האלהים:

(יב) ויקח יתרו. כי מגייר והקריב עולה שמביא הגר ונכנס לברית במילה וטבילה והרצאת דמים לגמ'

ובם

לֶאֱכָל־לֶחֶם עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים׃ שני יג וַיְהִי
מִמָּחֳרָת וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת־הָעָם וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל־
מֹשֶׁה מִן־הַבֹּקֶר עַד־הָעָרֶב׃ יד וַיַּרְא חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־
אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה לָעָם וַיֹּאמֶר מָה־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה
עֹשֶׂה לָעָם מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ וְכָל־הָעָם נִצָּב עָלֶיךָ
מִן־בֹּקֶר עַד־עָרֶב׃ טו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ כִּי־יָבֹא אֵלַי
הָעָם

בעל הטורים

בשרו חדשים : (יג) ממחרת עם האותיות בגי' למחר יום כפורים עם התיבות : מן הבקר עד הערב ולא אמר ועד רמז שזמן כ"ד עד ד' שעות וכנגד שהם פעמים שכתוב בפרשה לשפוט ושפטתי ושפטו וכתיב הבקר עד הערב הה"ה יתירה שלמעם שינו אומר אלא מן בקר עד ערב לומר כל הדן דין אמת לאמתו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנברא בה"א :

שפתי חכמים

שמה אלא כאימורים : ג דא"ל ממחרת שאכלו ושתו דמה סימן נתן בזה והרי עדיין אין אנו יודעין אותו יום מהי היה אע"כ צ"ל למחרת רדתו מן ההר וירידת ההר מפורש בהדיא בקרא : ד פי' דלמ"ד יתרו אחר מ"ת בא פשיטא דשלא כסדר הוא שהרי אפילו מן ראש הפרשה כולו ביאתו של יתרו שלא כסדר הוא שהרי הוא סובר דלאחר מ"ת בא אלא אף למ"ד קודם מ"ת בא א"כ ראש הפרשה עד ויהי ממחרת כסדר הוא מ"ת מן ויהי ממחרת ואילך שלא כסדר הוא : ה פירוש למנין שנות העולם כי שנות העולם מתחילים מתשרי ור"ל שרוצה עוד להוכיח דמן ויהי ממחרת ואילך נכתב שלא כסדר כמו שמפרש והולך שהרי נאמר וכו' : ו הניחא אם לאחר מ"ת שלחו מ"ה לא הזכיר חזרתו שאין בו נפקותא שהרי כבר קיבל התורה והמלות אבל אי שילוחו אל ארצו היה קודם מ"ת א"כ היה צריך להזכיר חזרתו שבא לקבל התורה שהיה עיקר ביאתו שלא יאמרו כוונת יתרו לא היתה שבא מתחלה אלא להביא אשת משה ובניו שהרי לא הוזכר חזרתו עי' כ"ז בהרא"ם כי האריך שם הרבה ומביא שם גירסאות והקשה כמה קושיות על הגירסאות והעיקר הוא כמו שכתבתי : ז והר"א בן עזרא טען שאין ולזול בזה כי דרך השופטים לעולם להיות יושבים ובעלי דינים עומדים וכו'. אבל אני אומר שאין טענתו טענה על רש"י כיון שחשב יתרו דמה שכולן עומדין אף מי שאין לו שום ריב הם עומדים לפניו לתפארת כמנהג השרים מפני כך הוקשה בעיני יתרו. ומהרש"ל כתב ול"נ דלא קשה כי מה דכתיב ועמדו שני האנשים היינו בשעת דין אבל גבי משה היו עומדין אף שלא בשעת דין כי היה דן יחידי ולא היו יכולין לבא לפניו א"כ לפעמים היו עומדין עד הערב והיו מלפין לבא לפניו ועל זה הוכיחו יתרו עכ"ל : ח לפי דפרשה זו נאמרה ממחרת יו"כ וא"כ היאך אפשר לומר רק שישב ודן מן הבקר עד הערב הא היה צריך להקהיל את כל עדת בני ישראל ולצוות לבן על מלאכת המשכן : ט לפי שהעולם קיים על הדין שהרי המבול בא לעולם שלא היה דין ביניהם וגוזלין וחומסין זה את זה כדכתיב ותמלא הארץ חמס וא"כ מי שדן דין אמת גורם שעולם מתקיים על ידו והוי כאלו נעשה שותף : י פי' ולא ל' עתיד דהל"ל לא הי"ל ליכתב אל שוה בלה

רש"י

הכבוד אלא שהיה עומד ומשמש לפניהם : לפני האלהים. מכאן שההנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאלו נהנה מזיו השכינה (ברכות כד) : (יג) ויהי ממחרת. מוצאי יום הכפורים היה ג שנינו בספרי ומהו ממחרת למחרת רדתו מן ג ההר. ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יוה"כ שהרי קודם מתן תורה א"א לומר והודעתי את חקי וגו' ומשנתנה תורה עד יוה"כ לא ישב משה לשפוט את העם שהרי בי"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביוה"כ. ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שניה אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא ד שילוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שניה שהרי ה נאמר כאן וישלח משה את חותנו ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה (במדבר י) נוסעים אנחנו אל המקום וגו' אל נא תעזוב אותנו. ואם ו קודם מ"ת משלחו והלך היכן מצינו ו שחזר. ואם שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב הוא יתרו שהרי כתיב (שופטים ד) מבני חובב חותן משה : וישב משה וגו' ויעמד העם. יושב כמלך וכולן עומדים והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו ז על כך שנאמר מדוע אתה יושב לבדך וכלם נצבים : מן הבקר עד הערב. (שבת י) אפשר לומר כן ח אלא כל דיין שדן דין אמת לאמתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו עוסק בתורה כל היום וכאלו נעשה שותף להקב"ה ט במעשה בראשית שנאמר ט ויהי ערב וגו' (מגילה י) : (טו) כי יבא. כי בא לשון הווה י : לדרש אלהים. כתרגומו למתבע אולפן לשאול שלמוד

הסי

התורה והמצוה

שבא לאחר מ"ת והיו הקרבנות במשכן ה' ולמ"ד שבא קודם מ"ת הקריב על המזבח בקלא כמו ש' שם שבנים

סבי ישראל למיכל לחמא עם חמוהי דמשה קדם יי: יג והוה מיומא דבתרוהי ויתב משה למידן ית עמא וקם עמא עלוהי דמשה מן צפרא עד רמשא: יד וחזא חמוהי דמשה ית כל דהוא עביד לעמא ואמר מה פתגמא הדין דאת עביד לעמא מה דין את יתיב בלחודך וכל עמא קימין עלך מן צפרא עד רמשא: טו ואמר משה לחמוהי ארי אתן לותי עמא למתבע אולפן

מכלתא יתרו פרשה ב

הלך) אלא מלמד שהיה עומד ומשמש עליהם. מהיכן למר מאברהם אבינו. אמרו הדבר הזה דרש רבי [יז](יצחק) ואמר כשעשה רבן גמליאל סעודה לחכמים היו כל חכמי ישראל מסובים אצלו עמד רבן גמליאל ושמשן אמרו אין אנו כדאין שישמשנו אמר להן רבי יהושע הניחו לו שישמש שמצינו שגדול מרבן גמליאל שמש את הבריות אמרו אי זה זה אמר להם אברהם אבינו גדול העולם ששמש מלאכי השרת [יח](שהיה) סבור שהם בני אדם ערביים עובדי עבודה זרה רבן גמליאל שישמש חכמים לומדי תורה על אחת כמה וכמה. אמר להן רבי (יצחק) [צדוק] מצינו גדול מרבן גמליאל ומאברהם ששימש את הבריות אמרו לו אי זה זה אמר להם שכינה שבכל שעה מספיק מזון לכל באי העולם כדי צרכן ומשביע לכל חי רצון ולא לבני אדם הכשרים והצדיקים בלבד אלא אף הרשעים עובדי עבודה זרה. רבן גמליאל על אחת כמה וכמה שישמש חכמים ובני תורה: ויבא אהרן וכל זקני ישראל מה ת"ל לפני האלהים אלא מלמד כל המקבל פני חכמים כאלו מקבל פני שכינה:

(פרשה ב) (יג) ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם ממחרת יוה"כ: מן הבקר עד הערב וכי מן הבקר עד הערב היה משה דן את ישראל והלא אין הדיינין דנין אלא עד זמן סעודה ומה ת"ל מן הבקר עד הערב אלא מלמד שכל מי שמוציא דין אמת לאמתו מעלה עליו הכתוב כאלו [א](היה) שותף להקב"ה במעשה בראשית כתיב הכא מן הבקר עד הערב ובמעשה בראשית כתיב ויהי ערב ויהי בקר וגו':

(יד) וירא חותן משה מה ראה ראהו שהיה כמלך יושב על כסאו והכל עומדין עליו אמר לו מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם מדוע אתה יושב לבדך:

(טו) ויאמר משה לחותנו וגו' אמרו הדבר הזה שאל יהודה איש כפר עכו את רבן גמליאל מה ראה משה לומר כי יבא אלי העם. אמר לו אם לאו מה יאמר כשהוא אומר לדרוש אלהים יפה אמר:

כי

הגהות הגר"א (יז) צדוק: (יח) והוא היה: פ"ב (א) נעשה:

השאלות

(יד-כ) אמר ויעמוד העם ויתרו תפס לשון נצב, ומה שכפל יבא לדרוש אלהים כי יהיה להם דבר בא אלי וכו', וכן כפל בדברי יתרו היה אתה לעם מול האלהים והבאת והזהרתה והודעת:

התורה והמצוה

שנבנה במורה שהם הנה משה כלל פסוק ה': (יג) ויהי ממחרת היום שבא יתרו שהה לבו מן האורחים ושב להתעסק בצרכי הצבור, ויעמד העם, הנה שדרך השופטים שלא יכנסו רק הבע"ד והעדים, עמדו כלם, כי היה בזה ג"כ ענין למוד והודעת חוקי ה':

(יד) וירא חותן משה. משה לא בחר שופטים כי עדן לא נתן לפניהם פרשת משפטים עד אחר מ"ת. והנה שדיים במרה אפקיד לא נתן להם רק קצת דינים וצווי לעשות משפט לעשוקים, ולא ידעו עדיין פלס מאזני משפט ואם ימנה שופטים וידוע כפי השעה על רוחם לא יקבלו הבע"ד את פסק דינם, וכל היוצא חייב ישוב ויבא שנית אל משה, ויתרו חשב שגם משה דן מסברא לפי שכלו ואין לו משפטים קבועים מה', לכן אמר מה הדבר אשר אתה עושה לעם, שזה יכול להעשות ע"י אחרים שע"י שאתה יושב לבדך כל העם נצב עליך, ויש הבדל בין עומד ובין נצב, שהעמידה היא הפך הישיבה, וההצבה היא במקום שצריך התחזקות, ודרך הלשון שעל עבדי המלך המזומנים לשמור את המלך יאמר הנצבים עליו, ועל העבדים העומדים לשרתו יאמר העומדים לפניו, ועל אשר העם לשאל הבאים למשפט יתכן הלשון שעומדים עליו, ועז"א ויעמוד העם על משה, כי עמדו ברצונם לשמוע תורתו, אבל יתרו אמר הלשון וכל העם נצב עליך, שמורה שמתחזקים על העמידה הזאת, כי כ"א רוצה לפטר לביתו ודוחק א"ע להיות הראשון במשפט

(טו) ויאמר משה. הודיעו כי העם באים אליו בעבור כמה דברים: א] כי יבא אלי העם לדרוש אלהים, וזה כולל כמה דברים, שמצאנו לשון זה על הדרישה לדעת עתידות, כמו (מ"ב ג) האין פה נביא לה' ונדרשה את ה' מאותו, ומצאנוהו על התפלה (ישעיה נה) דרשו ה' בהמצאו, ומצאנוהו על העיון בעמקי אלהות

העם לדרש אלהים: טז כי־יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את־חקי האלהים ואת־תורתיו: יז ויאמר חתן משה אליו לא־טוב הדבר אשר אתה עשה: יח נבל תבל גם־אתה גם־העם הזה אשר עמך כי־כבד ממך הדבר לא־תוכל עשהו לבדך: יט עתה שמע בקלי איעצך ויהי אלהים עמך היה אתה לעם מול האלהים והבאת אתה את־הדברים אל־האלהים: כ והזהרתה אתהם את־החקים ואת־התורת והודעת להם את־הדרך ילכו בה ואת־המעשה אשר יעשון

בעל הטורים

(טו) לדרוש אלהים ד' במסורת. הכא ואידך בשמואל בלכתו לדרוש אלהים בענין שאול כשבקש לבקש האתונות. ולא יכול דוד ללכת לפניו לדרוש אלהים בדברי הימים בענין הדבר כשראה המלאך שמכה בעם. ויהי לדרוש אלהים בענין עוזיהו שדרש אלהים במלחמה מלמד שעל כל צרכיהם היו באים לו לדרוש אלהים כהכא דשאול בדרש אלהים על אבדתו וכהכא דדוד שהתפלל על הדבר וכהכא דעוזיהו שהתפלל על אויביו: (טז) תורותיו ג' במסורה. הכא ואידך הרי בבנינא דיחזקאל מלמד שרמז לו על בנין ב"ה: איעצך ג' במסורה. הכא ואידך דבלעם לכה איעצך דאיתקש נבואה דבלעם לנבואת משה ואמרו רז"ל ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל באומ"ע קם. קבלתי שפירושו קם לשעה פי' לפי השעה כמו שהיתה מדברת לשעה ולא בהתמדה ואידך וכי איעצך לא תשמע אלי בענין צדקיהו שיעץ לו ירמיהו לצאת אל שרי מלך בבל משה ששמע לעצת יתרו נאמר בו על מקומו יבא בשלום אבל צדקיהו שלא שמע לעצת ירמיהו גלה ממקומו:
(כ) והזהרתה אתהם. ב' הסי"ן יתרים הלו עשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות:

רש"י

מפני הגבורה: (טז) כי יהיה להם דבר בא. מי שהיה לו הדבר בא אלי: (יז) ויאמר חתן משה. דרך כבוד קוראו הכתוב חותנו של מלך: (יח) נבל תבל. כתרגומו. ולשון כמוש פליישטר"א. כמו (ירמיה ח) והעלה נבל. (ישעיה לד) כנבול עלה מגפן וגו' שהוא כמוש ע"י חמה וע"י קרח וכחו תש ונלאה: גם אתה. לרבות אהרן וחור וע' זקנים: כי כבד ממך. כבדו רב יותר מכחך: (יט) איעצך ויהי אלהים עמך. (מכילתא) בעצה. אמר לו צא המלך בגבורה: היה אתה לעם מול האלהים. שליח ומליץ בינותם למקום ושואל משפטים מאתו: את הדברים. דברי ריבותם:

שפתי חכמים

אלא באו לדרוש: ב דק"ל דפתח בלשון רבים ומסיים בלשון יחיד בא אלי וע"פ מי שהיה וכו' ומפני שתשובת משה ליתרו במה שהיה יושב שהוא יושב לבדו כמנהג השרים אינה רק מן ושפטתי בין איש וגו' שהשיב לו שאין העמידה הזאת לתפארת אלא למשפט ולא מן הכתוב חקי האלהים ואת תורותיו שהיה מלמדן כי בלמוד הרב והתלמיד בעמידה לכן מפרש כי יבא וכי יהיה להם דבר שנכנס על המשפט ולזה כ' הדבר בה"א הידיעה שפי' הדבר הנזכר לעיל במאמר כי יבא ומפרש גם שהתום למתבע אולאן על דבר המשפט: ל וקא דלא פי' רש"י זה לעיל גבי ויבא חותן משה וגו' י"ל משום דכתיב לעיל אניה ויאמר משה לחותנו כי יבא וגו' א"כ הי"ל ג"כ כאן לכתוב ויאמר חותנו ולא שהזכיר משה לכ"ש דרך כבוד וכו' מ"ה פי' הכא ולא פי' זה לעיל: מ וקשה והלא אור כבר היה נהרג במעשה העגל ונם היה את"כ. וי"ל יש הגדה אחרת שסוברת שלא נהרג אור במעשה העגל ולפי אותה הגדה מפרש רש"י אור ואחם ולפי

התורה והמצוה

כמ"ש היה מבקש דורש את אלהים, וכ"ז נכלל במ"ש כי יבא לדרוש אלהים:
(טז) כי יהיה. וגם באים בעבור משפטים וריבים אשר יפלו ביניהם, כי יהיה להם דבר בין אדם להבירו בא אלי, ר"ל הדבר בא אלי היינו שמביאים טענותיהם לפני, ובזה אשפוט בין איש ובין רעהו, וגם רמז שיש בזה חלוקה, שאנשים לדיקים שיש ביניהם ספק בד"מ, הוא אלא כעין שאלה בדיני איסור והיתר, כי הוא ספק איסור גזל ולא ילכו שניהם רק אחד מהם, שעז"א בא אלי, האחד לבדו, למשל המחזיק ממון חברו ילך המזיק לשאול משה, כמה מחויב עפ"י ד"ת, ולפעמים יבאו שניהם שיש הכחשה ביניהם, ואז ושפטתי בין איש ובין רעהו, וגם באים בעבור ענין אישי, שאני מודיע את חקי האלהים

אולפן מן קדם יי: טז כד הוי להון דינא אתן לותי ודאינא בין גברא ובין חבריה ומהודענא להון ית קימיא דיי וית אוריתיה: יז ואמר חמוהי דמשה ליה לא תקן פתגמא דאת עביד: יח מלאה תלאי אף את אף עמא הדין דעמך ארי יקיר מנך פתגמא לא תיכול למעבדיה בלחודך: יט כען קביל מיני אמלכינך ויהי מימרא דיי בסעדך הוי את לעמא תבע אולפן מן קדם יי ותהי מייתי את ית פתגמיא לקדם יי: כ ותזהר יתהון ית קימיא וית אוריתא ותהודע להון ית אורחא דיהכון בה וית עובדא דיעבדון:

ואת

מכלתא יתרו פרשה ב

(טז) כי יהיה להם דבר בא אלי בין טומאה לטהרה: ושפטתי בין איש זה הדין שאין בו פשרה. בין רעהו זה הדין שיש בו פשרה [ג](מגיד) ששניהם נפטרין זה מזה כרעים: והודעתי את חקי האלהים אלו מדרשות. ותורותיו אלו ההוראות דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר חקים אלו עריות שנאמר לבלתי עשות מחקות. והתורות אלו ההוראות:

(יז-יח) [ג](ויאמר חותן משה אליו לא טוב הדבר) נבול תבול ר' יהושע אומר [ג]((יחללו) [יבלבלו] אותך (וינשרו)) [ויקנטרו] אותך. ר' אלעזר המודעי אומר יגבלו אותך (ויקנטרו) [וינשרו] אותך כתאנה זו שעליה נובלות שנאמר (כאלה נובלת עליה) [כנובלת מתאנה]: גם אתה אתה זה משה. גם זה אהרן. [ד](העם הזה) זה שבעים זקנים דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר אתה זה משה גם זה אהרן [ה]נדב ואביהוא. העם הזה אלו שבעים זקנים: כי כבד ממך הדבר אמר לו הסתכל בקורה זו כשהיא לחה שנים שלשה נכנסין תחתיה אין יכולין לעמוד בה ארבעה חמשה נכנסין תחתיה יכולין לעמוד בה. כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשוהו לבדך:

(יט) עתה שמע בקולי [ג](איעצך) אם תשמעני ייטב לך: איעצך ויהי אלהים עמך צא והמלך בגבורה: היה אתה לעם וגו' היה להם ככלי מלא דברות: והבאת אתה את הדברים דברים שאתה שומע [מהם] תביא ותרצה [ו](בהם):

(כ) והזהרתה אתהם את החקים אלו מדרשות והתורות אלו ההוראות דברי רבי יהושע. רבי אלעזר [המודעי] אומר הקים אלו עריות שנאמר

הגהות הגר"א (ג) מיותר: (ג) ילאו אותך ויקנטרו: (ד) גם: (ה) גם נדב ואביהוא: (ו) אותם:

התורה והמצוה

האלהים שהוא המצות המעשיות שרובם חקים, כי אין אנו יודעים כל טעמיהם בברור, ואת תורותיו היינו הלמודים העיוניים כמו הלמודים בענייני האמונות, אמונות ההשגחה והנבואה והשכר והעונש, וההנהגה במדות וכדומה, וגם אמר טעם שכלם עומדים בשעת הדין, כי בעת שאשפוט בין איש ובין רעהו אודיע ג"כ חקי אלהים, כי לא ישפטם עפ"י סברת עצמו, רק עפ"י חקי ה' ותורותיו, לכן עומדים לפניו ללמוד לקח להבין ולעשות:

(יז-יח) ויאמר חותן משה אליו לא טוב הדבר, בין מצדך כי נבול תבול גם אתה, בין מצד העם, כי יבלו העם אשר עמך, ונגד מ"ש כי נבול תבול אמרם כי כבד ממך הדבר וזה יכלה את כחך, כשתשא משא כבד בתמידות, ונגד מ"ש שיבלו העם, אמרם כי לא תוכל עשוהו לבדך, ורוב העם יהיו נבוכים באין מי שיעשה משפטם:

(יט) עתה. לכן עתה שמע בקולי ואל תמתין עד לאחר זמן, איעצך ויהי אלהים עמך, ר"ל שבודאי יסכים ה' ע"ז אחר שה"א בלא"ה, כמו שמצאנו דברים שעשה משה מדעתו והסכים הקב"ה על ידו. היה אתה לעם, ר"ל נגד מ"ש כי יבא אלי העם לדרוש אלהים, שזה כולל בין להוריד את האלהות למטה, כמו להוריד השפעה נבואיית בדרישת העתידות, להוריד שפע שובע רצון בשיקבל תפלה, בזה תהיה אתה לעם מול האלהים, תהיה אתה האמצעי שעומד בין האלהים ובין העם עד שתורידת השפע האלהית שהיה על ידך, ובין במה שצריך להעלות כל הדברים הארציים והשפלים אל האלהות, עז"א והבאת אתה את הדברים אל האלהים, שתעלה כל הדברים החומריים משפל מצבם שיהיו רוחניים אלהיים, בענין שאתה תהיה הסולם להוריד עליונים למטה ולהעלות תחתונים למעלה:

(כ) והזהרתה. וכן עמ"ש והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו, שזה נחלק לשתים, מצות עשה ומצות ל"ת, נגד מצות ל"ת אמר והזהרתה, [שהאזהרה הוא על מצות ל"ת], בין החקים שהם מל"ת התלוים במעשה

יַעֲשׂוּן׃ כא וְאַתָּה תֶחֱזֶה מִכָּל־הָעָם אַנְשֵׁי־חַיִל יִרְאֵי אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃ כב וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת וְהָיָה כָּל־הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפְּטוּ־הֵם וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ׃ כג אִם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצִוְּךָ אֱלֹהִים וְיָכָלְתָּ עֲמֹד וְגַם כָּל־הָעָם

הזה

בעל הטורים

(כג) וצוך ב׳. הכא ואידך וצוך לנגיד שי׳ אם יצוך אלהים כזה תוכל להיות עוד כי נצוה אחר לא תוכל לעמוד:

רש״י

(כא) ואתה תחזה. ברוה״ק שעליך: אנשי חיל. עשירים שאין צריכין להחניף ולהכיר פנים: אנשי אמת. אלו בעלי הבטחה שהם כדאי לסמוך על דבריהם שעי״כ יהיו דבריהם נשמעין: שונאי בצע. ששונאין את ממונם בדין כההיא דאמרינן כל דיינא דמפקין ממונא מיניה בדינא פ לאו דיינא הוא (ב״ב נח): שרי אלפים. הם היו שש מאות שרים לשש מאות אלף (סנהדרין יח). שרי מאות. ששת אלפים היו. שרי חמשים. י״ב אלף. שרי עשרות. ששים אלף. (מה שפירש״י על כל השרים כמה היו והוא לכאורה ללא צורך. והנה באמת תיקן בזה וסי׳ קושיא בפסוק דקחשיב מלמעלה למטה ר״ל המספר שהרובה קודם מספר המועט ולא הל״ל אלא מתחלה שרי עשרות בראשונה ואח״כ בהדרגה כולם. ולפי פירושו שהזכיר ופרט סכום מנין השרים לא חשו והמדקדק בממנים ולגבייהו הוי שפיר מספר המועט תחלה ואח״כ בהדרגה. כן נכון ודו״ק): (כב) ושפטו. וידונו ע לשון צווי: והקל מעליך. דבר זה להקל מעליך. והקל כמו והכבד את לבו והכות את מואב לשון פ הווה: (כג) וצוך אלהים ויכלת עמד. המלך בגבורה אם מצוה אותך לעשות כך צ תוכל עמוד (מכילתא) ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד: וגם כל

שפתי חכמים

ולפי הגדה אחרת אינו בא לרבות אלא אהרן וזקנים מפרש״י: ב דתחזה מלשון חזיון דאל״כ הל״ל תבחר א״נ דאל״כ איך יכול משה לברר מת״ר אלף אנשי חיל ואנשי אמת: ס הרא״ם כתב על רש״י ז״ל דלא דק כי אין הנדון דומה לראיה. וי״ל כגון שבאו שנים לפניו ואמר אחד מהם אם אין אתה מזכני בדיני שורף את ביתך ודיין זה ירא מפניו ומזכהו ויודע דיין זה שבטל דין חבירו ישבענו לדין על שחייבו שלא כדין ויתחייב לשלם לו מה שהפסידו וע״ז קאמר כל דיינא וכו׳ כלומר כל דיין שחייב לשלם משום שזיכה את החייב ע״י אונס אפ״ה לאו דיינא הוא שלא הי״ל לזכות את החייב שהרי כתיב לא תגורו מפני איש: ע פי׳ שהיו דנין בכל עת ונקרא עתיד כלומר שידוע בכל עת אבל ושפטו בשני מתרגם ודיינין שהיו דנין בכל עת ונקרא בינוני עבר: פ פי׳ דא״א לפרשו לשון צווי משום דבמינוי הדיינים שנזכרים ככר הגיע הקלות ואין צריך פעולה אחרת לעשות כדי נהקל ופירושו בזה תוכל להקל מעליך ולא בסבה אחרת: צ פי׳ כאלו אמר ואם צוך אלהים ויכלת עמוד. דאל״כ אלא וצוך אלהים מהיכן ידע שיצוה כמו שהוא מינן

ט

מכלתא יתרו פרשה ב

שנאמר לבלתי עשות מחקות התועבות. והתורות אלו ההוראות. והודעת להם את הדרך זו תלמוד תורה. ואת המעשה אשר יעשון זה מעשה הטוב דברי ר׳ יהושע. ר׳ אלעזר המודעי אומר והודעת להם הודע להם בית חייהם. את הדרך ז׳(בקור חולים. ילכו זה קבורת מתים. בה זה גמילות חסדים). ואת המעשה זה שורת הדין. אשר יעשון לפנים משורת הדין:

(כא) ואתה תחזה מכל העם תחזה בנבואה. אנשי חיל אלו עשירים ובעלי ממון. יראי אלהים אלו שהם יראים מן המקום בדין

הגהות הגר״א (ז) גמ״ח. ילכו זה בקור חולים. בה זה קבורת מתים:

התורה והמצוה

המעשה, בין את התורות שהם מצות ל״ת התלויות באמונות ובמודים, כמו שלא להעלות במחשבה שיש אלהים זולתו, ושלא להתגאות, ושלא לשכח את ה׳ וכדומה, ונגד מצות עשה אמר נגד התורות והלמודים, תודיע להם את הדרך ילכו בה, שהם דרכי הנפש בהשכלה ובעיון ובמדות שמהם עמתום הפעולות, ונגד המעשים

כא וְאַתְּ תֶּחֱזֵי מִכָּל עַמָּא גֻּבְרִין דְּחֵילָא דַּחֲלַיָּא דַיְיָ גּוּבְרִין דְּקָשׁוֹט דְּסָנַן לְקַבָּלָא מָמוֹן וּתְמַנֵּי עֲלֵיהוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עַשׂוֹרְיָתָא: כב וִידוּנוּן יַת עַמָּא בְּכָל עִדָּן וִיהֵי כָּל פִּתְגָּם רַב יַיְתוּן לְוָתָךְ וְכָל פִּתְגָּם זְעֵיר יְדוּנוּן אִנּוּן וְיָקְלוּן מִנָּךְ וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ: כג אִם יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין תַּעְבֵּד וִיפַקְּדִנָּךְ יְיָ וְתִכּוֹל לְמֵיקַם וְאַף כָּל עַמָּא הָדֵין עַל אַתְרֵהּ יְהָךְ בִּשְׁלָם:

וקביל

מכלתא יתרו פרשה ב

בדין. אנשי אמת אלו בעלי הבטחה. שונאי בצע אלו שהם שונאים לקבל ממון בדין דברי רבי יהושע. ר' אלעזר המודעי אומר ואתה תחזה מכל העם באספקלריא במחזה זו שחוזין בה [ח](המלכים). אנשי חיל אלו בעלי הבטחה. יראי אלהים אלו שעושין פשרה בדין. אנשי אמת כגון ר' חנינא בן דוסא וחבריו. שונאי בצע ששונאים ממון עצמם[ט] ואם ממון עצמם שונאין קל וחומר ממון אחרים: ושמת עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות. שרי אלפים שש מאות. שרי מאות ששת אלפים. שרי חמשים שנים עשר אלף. שרי עשרות ששים אלף. נמצאו כל שרי ישראל שבע רבוא ושמונה אלפים ושש מאות: (כב) ושפטו את העם בכל עת רבי יהושע אומר בני אדם שהם בדלים ממלאכתם ועוסקים בתורה [י](והיו) דנין את העם בכל עת: והיה כל הדבר הגדול יביאו אליך דברים גדולים אליך יביאו דברים קטנים ישפוטו הם. אתה אומר כן או אינו אלא דברים של בני אדם הגדולים יביאו אליך ודברים של בני אדם הקטנים ישפוטו הם. כשהוא אומר הדבר הקשה יביאון אל משה אינו מדבר בבני אדם אלא בדברים גדולים הכתוב מדבר: ונשאו אתך והקל מעליך: (כג) אם את הדבר הזה תעשה [יא](וגו') צא והמלך בגבורה [ב](וצוך אלהים) ויכלת עמוד אם מודה לך ויכלת עמוד ואם לאו אי אתה יכול לעמוד. וגם כל העם הזה וגו' אהרן נדב ואביהוא וע' איש מזקני ישראל יבא לשלום:

וישמע

הגהות הגר"א (ח) החכמים: (ט) בדין: (י) ויהיו: (יא) וצך אלהים:

השאלות

(כא-כז) מ"ש ואתה תחזה אנשי חיל יראי אלהים וכו' ובפ' דברים אמר חכמים ונבונים, פה אמר שמשה בחר אותם ושם אמר הבו לכם שמשמע שהעם בחרו אותם. פה משמע שבחרם תיכף ובפ' דברים מבואר שלא בחרם עד השנה השנית:

התורה והמצוה

המעשים אשר ואת המעשה אשר יעשון, וכמ"ש תמיד במ"ש דרכיהם ומעלליהם או דרכיהם ומעשיהם:
(כא) ואתה תחזה. אמנם לענין השופטים שאמר ושפטתי בין איש ובין רעהו יען אותו שיבחר שופטים, יש הבדל בין ראה ובין חזה, שראה הוא ראות העין החושיי, וחזה מורה על ראיית השכל והנפש ובין לרוב על מחזה הנבואה, ר"ל שלא תסמך בזה על בחירת העם שאין רואים רק לעינים, רק אתה תחזה ברוח הקדש מי ההגון לכך, ולא תביט בזה על יחוס משפחה, רק תבחר מכל העם, בלבד שיהיו אנשי חיל, ואנשי חיל הוא שם כלל מי שיש להם כל המעלות הצריכים לבחירה זו, ומפרש בתחזה על ג' מעלות: א] שיהיו יראי אלהים שאם אין יראת ה' בלבבם גם שיהיו אנשי אמת ושונאי בצע יתרשלו במשפטים קטני הערך ויתעצלו מלטרוח בזה, וכן אם הם יראי אלהים ושונאי בצע ואינם אנשי אמת יעקשו הבע"ד בעיניהם טענות שקר ויטו משפט, וכן אם יש להם כל המעלות ואינם שונאי בצע יעור השוחד את עיניהם, לכן צריך ג' מעלות אלה, ושמת עליהם ר"ל וגם קביעות הדיינים לא יהיה ע"י בחירת העם שאז יחנפו תמיד את העם הבוחרים אותם, רק אתה תשים עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים הם יהיו השופטים, ושרי עשרות הם יהיו השוטרים, כמ"ש בפ' דברים ושרי עשרות ושוטרים שהוא"ו הוא וי"ו הבאור, ר"ל ששרי עשרות יהיו השוטרים:
(כב) ושפטו. ובאשר יהיו שופטים רבים יוכלו לשפוט את העם כולו, וגם יוכלו לשפוט בכל עת ולא יהיה ענוי הדין, ומה שתחשב שלא ידעו חקות משפט, הנה הדבר הגדול יביאו אליך, והם לא ישפטו רק הדבר הקטן, ובזה והקל מעליך ע"י שהם ישפטו דברים הקטנים שהם רוב המשפטים, וגם בדברים הגדולים שיביאו אליך, ונשאו אתך, כי יסייעו בשמיעת הטענות ועדות העדים ובאמירת הפסק דין:
(כג) אם את הדבר הזה תעשה מעצמך, אז יסכים ה' ע"ז וצוך אלהים, שאז יצוה אותך ע"ז בתורת מצוה עד שתהיה מצוה ועשה למפרע, וזה יהיה לתועלת בין לך במה שיכלת עמוד ולא תבול, [וגם ר"ל שע"י לא תפול ממדרגת הנבואה והדבקות במה שתהיה טרוד תמיד בדברי ריב ומשפט], ותועלת העם שמעתה לא יצטרכו לנוע דרך רחוקה ממקומם עד מחנה לויה מקום משה להשיג משפט שלום, כי גם על מקומו ואהל ביתו יבא בשלום, כי יהיו השופטים מצוים בכל המחנה:

וישמע

הזה על־מקמו יבא בשלום: שלישי כד וישמע משה לקול חתנו ויעש כל אשר אמר: כה ויבחר משה אנשי־חיל מכל־ישראל ויתן אתם ראשים על־העם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרת: כו ושפטו את־העם בכל־עת את־הדבר הקשה יביאון אל־משה וכל־הדבר הקטן ישפוטו° הם: כז וישלח משה את־חתנו

°כצ״ל מלרע

וילך

בעל הטורים

אל מקומו ב׳ במסורה. דין ואידך והתבוננת על מקומו ואיננו לומר אם העושה דין לאמת כדי הוא שלום ואם לאו יעשה לו דין למעלה וזהו והתבוננת על מקומו ואיננו: (כו) הקשה ב׳ במסורה. הדבר הקשה. ערפך הקשה. מלמד שאם משה דן דין האלהים (נ״א אנשי אלהים) בשו קשי עורף:

שפתי חכמים

ט: ק דא״א לפרשו על בעלי דינים כיון שבמדבר לא היו עובדי אדמה ולא בעלי מלאכות ואף על גב דנראה מן הכתובים שישב משה לבדו מ״מ דרשו רז״ל שנלוו עמו אף קודם עצת יתרו כדכתיב גם אתה גם העם. (מהרש״ל) גם לרבות אהרן כו׳ לרבות נדב ואביהוא ובכלל הרבוי של אהרן הם הזקנים אבל נדב ואביהוא אינם בכלל זה שהרי עדיין לא היו זקנים לכך מרבה אותם ברבוי אחר אבל לא רנה

רש״י

כל העם הזה. אהרן נדב ואביהוא ושבעים זקנים ק הלוים עתה עמך (מכילתא): (כו) ושפטו. ודיינין ית עמא: יביאון. מייתין: ישפוטו הם. כמו ישפטו וכן (רות ב) לא תעבורי כמו לא תעברי ותרגומו דיינין אינון. מקראות העליונים היו לשון צווי לכך מתורגמין וידונון ייתון ידונון ומקראות הללו לשון עשיה

מכלתא יתרו פרשה ב

(כד) וישמע משה לקול חותנו ודאי ויעש כל אשר אמר כל אשר אמר לו חותנו דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר וישמע משה לקול חותנו ויעש ככל אשר אמר לו אלהים:

(כה) וישלח משה את חותנו רבי יהושע אומר שלחו [יב](בכבודו) [מכבודו] של עולם). רבי אלעזר המודעי אומר [יג](נתן לו מתנות רבות) שמתוך תשובה שנתן לו אתה למד שנאמר אל נא תעזוב אותנו (במדבר י). אמר לו אתה נתת לנו עצה טובה ועצה יפה והמקום הודה לדבריך אל נא תעזוב אותנו אמר לו (כלום הנר מהנה אלא במקום חושך וכי (מהנר נהנין) [מהנה נר בין] חמה ולבנה אתה חמה ואהרן אחיך לבנה מה יעשה הנר ביניכם אלא הריני הולך לארצי ואגייר לכל בני מדינתי ואביאם לתלמוד תורה ואקרבם תחת כנפי השכינה. יכול שהלך ולא עשה תלמוד לומר ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים (שופטים ב) ואומר וילך וישב את העם ואין עם אלא חכמה שנאמר אמנם כי אתם עם ועמכם תמות חכמה (איוב יב) אל תקרי המות אלא תומת כל זמן שחכם מתקיים חכמתו מתקיימת מת הכם אבדה חכמתו עמו. וכן מצינו משמת [טו](רבי נתן) אבדה חכמתו עמו הלכו וישבו להם אצל [טז]יושבי יעבץ וכי יושבי יעבץ היו (והלא) תלמידי יעבץ היו שנאמר ומשפחות סופרים יושבי יעבץ וגו׳ תרעתים שמעתים שוכתים המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב (דה״א ב). תרעתים שהיו מתריעים ונענים. שמעתים ששמעו קול תרועת תורה בסיני. שוכתים על שום שישבו בסכות שנאמר ונשב באהלים ונשמע ונעש וגו׳ (ירמיה לה). מעשה באחד שהקריב קרבן מבני שותה מים ויצאת בת קול מקדשי הקדשים ואמר מי שקבל קרבנותיהם במדבר הוא יקבל קרבנותיהם בשעה זו. רבי נתן אומר גדולה הברית שנכרתה עם יונדב בן רכב מהברית שנכרתה עם דוד, שהברית שנכרתה עם דוד לא נכרתה אלא על תנאי שנאמר אם ישמרו בניך את בריתי (מ״א כח). ואם לאו ופקדתי בשבט פשעם

אבל

הגהות הגר״א (יב) ונתן לו מתנות: (יג) שלחו בכבודו של עולם: (טו) ריב״ז: (טז) יעבץ שנאמר יושבי כו׳ אלא תלמידו כו׳:

כד וקביל משה למימר חמוהי ועבד כל דאמר׃ כה ובחר משה גברין דחילא מכל ישראל ומני יתהון רישין על עמא רבני אלפין רבני מאותא רבני חמשין ורבני עשורייתא׃ כו ודיינין ית עמא בכל עדן ית פתגם קשי מיתין לות משה וכל פתגם זעיר דיינין אנון׃ כז ושלח משה ית חמוהי
ואזל

מכלתא יתרו פרשה ב

אבל הברית שנכרתה עם יונדב בן רכב לא נכרתה עמו על תנאי שנאמר לכן כה אמר ה' צבאות לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים (ירמיה לה). שלשה דברים נתנו על תנאי ארץ ישראל ובית המקדש ומלכות בית דוד [יז](חוץ מספר) תורה ובריתו של אהרן שלא נתנו על תנאי. ארץ ישראל מנין שנאמר השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו' וחרה אף ה' בכם (דברים יא). בית המקדש מנין שנאמר הבית [הזה] אשר אתה בונה אם תלך בחקתי ואת משפטי תעשה ושמרת את כל מצותי ללכת בהם והקימותי את (בריתי) [דברי] אתך אשר דברתי אל דוד אביך וגו' ואם לאו והיתה הארץ (לשמה) [לשממה] על יושביה (מיכה ז). מלכות בית דוד מנין שנאמר אם ישמרו בניך את בריתי וגו' ואם לאו ופקדתי בשבט פשעם. ומנין לספר תורה שלא נתנה על תנאי שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה (דברים לג). ומנין לבריתו של אהרן שלא נתנה על תנאי שנאמר ברית מלח עולם היא (במדבר יח) והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם. ומנין לבני יונדב בן רכב שהם מבני בניו של יתרו שנאמר המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב (דה"א ב) הם בקשו את הרב ויעבץ בקש (חכמה) [תלמידים] שנאמר ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני והרבית את גבולי והיתה ידך עמי ועשית מרעה לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר שאל (שם ד). אם ברך תברכני בתלמוד תורה. והרבית גבולי בתלמידים. והיתה ידך עמי שלא אשכח את משנתי. ועשית מרעה שתעשה לי רעים כמותי. לבלתי עצבי שלא יעציבני יצר הרע מלעסוק בתורה. ויבא אלהים את אשר שאל מלמד שנתן לו מה ששאל: [ב](ולמה
נתן

הגהות הגר"א (יז) אבל ספר כו' לא ניתנו כו':

התורה והמצוה

(כד) וישמע משה לקול חותנו. הנה במשנה תורה מבואר שלא בחר את השופטים תיכף רק בשנה שניה כשרצו ליסע ממדבר סיני לא"י, ולמ"ד שיתרו בא קודם מתן תורה, שכן מורה פשטות הכתובים, איך אמר ששמע לקול חותנו, אמנם כבר באורתי (שמות ג יח), שיש הבדל בין שמיעה בקול ובין שמיעה לקול, ששמיעה בקול מורה שקבל דבריו, ושמיעה לקול מורה ששם לב אל דבריו ושקל אותם בפלס שכלו, ולכן אמר ויעש כל אשר אמר, שאם היה אומר וישמע בקול לא היה צ"ל שעשה ככל אשר אמר, אבל עמ"ש ששמע לקול שהוא שנתן לב לדבריו לא נודע עדיין שעשה כדבריו, ופי' שעתה שם לב לדבריו, אבל לא יכול לעשות כן, כי עדיין לא ניתן להם פרשת משפטים ומשה לא רצה שישפטו לפי סברא ואומדן דעת, רק אח"כ שכבר למד להם פרשת משפטים אז עשה ככל דבר:

(כה) ויבחר משה אנשי חיל. במשנה תורה אמר (דברים א) הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם ואשימם בראשיכם ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים ואתן אותם ראשים עליכם, ואין סתירה בין הדברים, לישראל צוה שיזמינו לו אנשים חכמים וידועים אלה, שזה יכלו המה לדעת מי חכם ונבון ומי פתי וסכל, אולם יתר המעלות שיהיו יראי אלהים ואנשי אמת שונאי בצע, זאת לא יכלו העם לדעת רק משה יכול להכיר זה ברוה"ק כמ"ש ואתה תחזה, ולכן מן האנשים החכמים והידועים שהזמינו הנה, בחר משה ברוה"ק מהם מי שיש לו המעלות הנעלמים מעין אדם ורק משה צפה ברוה"ק, וז"ש ואקח ואתן אותם ראשים עליכם, היינו שמן החכמים והידועים שהזמנתם לקחתי ברוה"ק אנשי חיל שיש להם יתר המעלות, וז"ש בכאן ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל, שכבר כתבתי שאנשי חיל מציין פה מי שיש לו הג' מעלות הנזכרות, וא"כ עיקר הבחירה בחר משה כמ"ש לו יתרו שהוא יבחר:

(כו) את הדבר הקשה. אמר שבעת שבהרם משה כבר למדו פרשת משפטים, היו דנים גם את הדבר הגדול עפ"י המשפט הקבוע, כמ"ש כקטן כגדול תשמעון, רק הדבר הקשה שלא יכלו למצוא פשרם עפ"י המשפטים הערוכים הביאו אל משה:

(כז) וישלח משה. למ"ד קודם מ"ת בא יתרו כפי פשטות הכתובים וסדרם, ישב שם יתרו שנה תמימה, כי בעת שרצו לכנס לא"י אז ויאמר משה לחובב וגו' נוסעים אנחנו אל המקום וכו' לכה אתנו וכו' (במדבר י), ובעת ההיא עשה כדבר יתרו במנוי השופטים ויתכן לא רצה ללכת אתם וישלח משה את חותנו
בחדש

וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל־אַרְצוֹ׃ פ יט רביעי א בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי׃

ויסעו

בעל הטורים

(א) בחדש השלישי סמך למה שאמרו הגיורת והשבויה והמשוחררת לא ינשאו עד שיהיו להם ג' חדשים כמו שישראל נשתחררו ויצאו משבי מצרים המתין להם ג' חדשים ליום מ"ת שנתחתנו בו להקב"ה: לצאת ג'. הכא ואידך לצאת בני ישראל על ענין סביב וכן הכא בנו משכן ואידך על מיתת אהרן בשנת הארבעים לצאת בני ישראל שמיתת הצדיקים מכפרת: ביום הזה באו מדבר סיני על אותו יום נאמר למען תעבדון את האלהים על ההר הזה:

שפתי חכמים

ולא להשיב הכא הוי כיון דיש מדרש שהכל מת א"כ מה תועלת לחשוב אותו: ר דהל"כ למה תלה השליחות במשה א"כ לגייר בני משפחתו וזהו שבח למשה דכתיב ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה וגו' וילך וישב את העם: ש כתיב הכא ביום הזה וכתיב התם החדש הזה לכם מה להלן כר"ח אף כאן כר"ח. (נח"י) נ"ל דה"ש בחדש השלישי ביום הזה ולא נכתב באיזה יום היה הוי אומר לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ר"ח היה כי ר"ח נקרא חודש כמו מחר חדש וכן לא חדש ולא שבת וכו' וז"ש בחדש השלישי לכן פריך הרב א"כ לא הול"ל אלא ביום ההוא

רש"י

עשיה: (כז) וילך לו אל ארצו. לגייר ר בני משפחתו (מכילתא): (א) ביום הזה. (שבת פו) בראש חודש ש לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא מהו ביום הזה שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאלו היום נתנו:

ויסעו

מכלתא יתרו פרשה ב

נתן לו מה ששאל ש)נאמר רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה' (משלי כב). ואומר עשיר ורש נפגשו עושה כלם ה' (שם כב). הא כיצד תלמיד ששימש את הרב והרב רוצה להשנותו מאיר עיני שניהם ה' זה קונה חיי עולם וזה קונה חיי עולם. אבל תלמיד ששימש את הרב והרב אינו רוצה להשנותו עושה שניהם ה' מי שעשה זה חכם סוף יעשהו טפש ומי שעשה התלמיד טפש סוף יעשהו חכם [יט](כיוצא בו אתה מוצא בנותני צדקה [כ](כיצד) העני פושט ידו לבעל הבית לקבל צדקה ובעל הבית אינו רוצה ליתן לו כלום עושה כלם ה' מי שהעני זה סוף שיעשרנו ומי שהעשיר זה סוף שיעני אותו). רבי יהודה הנשיא אומר הרי הוא אומר ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני והרבית את גבולי וגו' אם ברך תברכני בפריה ורביה. והרבית את גבולי בבנים ובבנות. והיתה ידך עמי במשא ובמתן. ועשית מרעה חיים שנתת לי לא יהיה בהם לא חולי מעים ולא מיחוש עינים ולא מיחוש הראש. לבלתי עצבי [כ](הם אם) אין אתה עושה לי כן הריני יורד (כבן סיסי) [בנסיסי] לשאול. ויבא אלהים [את] אשר שאל נתן לו מה ששאל. [כא]רבי חנינא בן גמליאל אומר לא נאמרו כל שעורים הללו אלא בשנה שניה בשעה שבקש משה להעמיד [כב](מכסיוטינוס על) ישראל שנאמר איש על דגלו באותות לבית אבותם:

יט (פרשה א) (א) בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים כנגד

שמונים

הגהות הגר"א (יט) נאמר רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה' ואומר עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה' הא כיצד עני פושט ידו לבעה"ב לקבל צדקה ובעה"ב נותן לו מאיר עיני שניהם ה' זה קונה חיי עוה"ז וזה קונה חיי עוה"ב אבל אם העני פושט ידו ובעה"ב כו' שבמוסגר וכל המוסגר שייך להלן: (כ) שלא יעציבני יצה"ר ואם אין כו': (כא) כאן צ"ל המוסגר לעיל אות יט כ"ב כו' עד ר"י הנשיא): (כב) על מכסיוטינוס של ישראל:

השאלות

(א-ט) למה כפל באו מדבר סיני ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני, וכפל ויחנו ויחן, והלא מתחלת קראו ואח"כ עלה אל האלהים, ומהו הכפל כה תאמר ותגיד, וסיים אלה הדברים אשר תדבר, ולמה כפל וישב משה את דברי העם ויגד משה את דברי העם:

התורה והמצוה

יט (א) בחדש השלישי לצאת ב"י מארץ מצרים. תחלה בא לבאר באיזה הגיע עת הכושר אל מעמד הנבחר ולא היה אפשר שיהיה קודם לכן, שההכנה האחת לזה היה צאת בני ישראל מארץ מצרים, כי מתן תורה לא היה אפשר שיהיה ליחידים רק לעם נברא שיש רבוא שהוכנו לזה לעלות בהר ה' ולקבל תורתו, ועד עתה היה הסגולה ולב האדם רק ביחידים שעמדו בכל דור, והגם שניתן לנח לאחר מצות היה זה רק להשלים. א"ע ואת ב"ב המעטים, ומה שקרא אברהם בשם ה', לא היה בתורת נביא נוסח תורה ודת כולל רק בתורת מורה ומלמד ומוכיח וכמ"ש הרי"א, כי לנתינת תורה היה צריך

בימלא

וְאֲזַל לֵהּ לְאַרְעֵהּ: א בְּיַרְחָא תְּלִיתָאָה לְמִפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם

ביומא

מכלתא יתרו פרשה א

שמונין חדשים ליציאת מצרים . אין לי אלא חדשים [א](שנה) מנין תלמוד לומר בשנה השנית. אין לי אלא באותו פרק בפרק אחר מנין תלמוד לומר בשנת הארבעים וגו' (במדבר לג). כל אלו עד שלא נכנסו לארץ משנכנסו לארץ מנין תלמוד לומר ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים (מ"א ו) . כל אלו עד שלא נבנה הבית משנבנה הבית [ב]((מנין ת"ל) [מונין למנינו שנאמר]) ויהי מקץ (מ') [עשרים] שנה אשר בנה שלמה בית ה' (שם ט) . לא [ג](רצו) למנות לבנינו ימנו לחורבנו שנאמר אחרי אשר הוכתה העיר לא [ג](רצו) למנות לעצמם ימנו לאחרים שנאמר בשנת שתים למלכות נבוכדנצר חלם נבוכדנצר חלומות (דניאל ב) . ואומר (בששי) בשנת שתים לדריוש המלך (חגי א) . ואומר אם לא תדעי לך היפה בנשים[ד] (שה"ש א) . ואומר תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך ועבדת את אויביך (דברים כח) . כבר היה רבן יוחנן בן זכאי עולה למעון יהודה ראה ריבה אחת מלקטת שעורים מתחת גללי הסוס אמר להם רבן יוחנן בן זכאי ראיתם ריבה זו מה היא אמרו לו עברית . סוס זה של מי הוא אמרו לו פרש ערבי אחד . אמר להם רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו כל ימי הייתי מצטער על הפסוק הזה והייתי קורא אותו ולא הייתי יודע מה הוא אם לא תדעי לך היפה בנשים. [ה]לא רציתם להשתעבד לשמים הרי אתם משועבדים לפני אויבים . לא רציתם לשקול לשמים בקע לגלגלת הרי אתם שוקלים חמשה עשר שקלים במלכות אויביכם . לא רציתם לתקן הדרכים והרחובות לעולי רגלים הרי אתם מתקנין את [ו]((הבורנסין ואת) הבורגמין) לעולי לכרמי מלכים . וכן הוא אומר תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך וגו' (באהבה) ועבדת את אויביך (בשנאה) . תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשובע ועבדת את אויביך ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל . מאי בחוסר כל שניטלה

הגהות הגר"א (א) שנים : (ב) התחילו למנות לבנינו שנאמר ויהי מקץ כ' כו' : (ג) זכו : (ד) וגו' : (ה) וגו' ורעי את גדיותיך א"ת גדיותיך אלא גויותיך . ד"א לא כו' : (ו) הבורגנין :

התורה והמצוה

שימלא גוי קדוש כולם ראוים אל הענין האלהי, כמו שהיו ישראל ששים רבוא שכולל כל הפרצופים וכל הדעות, כמ"ש הרואה ששים רבוא מברך אומר ברוך חכם הרזים שאין דעותיהם שוות זל"ז, וזה לא היה עד עתה, כי גם אחר אשר פרו ורבו במצרים והיה כמספר הזה, היה צריך שיזדכך חמרם ויכנע ע"י קושי השעבוד כהתוך כסף בתוך כור הברזל בזמן הקצוב מאת החכמה העליונה שלא נשלם עד עתה, וגם אחר שיצאו ממצרים לא היו ראוים לזה עד שיזדככו מטומאת מצרים שזה היה ע"י המסעות שנסעו וראו מעשה ה' ונפלאותיו והוכן נפשם אל האמונה, כי בכל מסע נתנסו בנסיון חדש ויצאו מטומאת מצרים אל מדרגה יותר נעלה בקדש, וכמו שפרשתי באמרות השלום דרוש ב' בפסוק אלה מסעי ב"י אשר יצאו מארץ מצרים, ועד עתה נסעו עשר מסעות עד שמדבר סיני היה המסע האחד עשר, שאין דבר שבקדושה פחות מעשרה, וכבר פי' חז"ל שלא נתנה להם התורה תיכף בצאתם שעד עתה לא נתרפאו מתחלואי מצרים הגופניים והנפשיים, ובכ"ז לא רצה לעכב מ"ת עד בואם לארץ ישראל, כי היה צריך שיהיה סמוך ליצ"מ שעוד לא נמחק מנפשם הרושם שקבלה מן הנפלאות שעשה להם במצרים ועל הים וכמ"ש הרי"א באורך, ואמרו חז"ל בשבת פ"ח האי גלילאה בריך רחמנא דיהיב אוריין תליתאי לעמא תליתאי על ידי תליתאי ביומא תליתאי בירחא תליתאי, כי הקדושה עולה בג' מדרגות כמ"ש קדוש קדוש קדוש, הקדושה התחתונה היא של הרעה, שיתקדש בחומר והארציית, והקדושה האמצעית הוא בשמי מרומא שתתקדש הנשמה בת שמים המושלת על החומר, והקדושה הגבוה היא קדים לעלם ולעלמי עלמיא שהוא האלהית שלקח הקב"ה לעצמו כמ"ש במדרש פ' קדושים משל למלך שהיו לו ג' עטרות נתן שתים בראש בניו ואחת נטל לעצמו, ולא זכו לקדושה השלישית רק א' בדור, והצדיקים לעת"ל כמ"ש עתידים לצדיקים שיאמרו לפניהם קדוש כמ"ש במק"א, וכן בתורה נמצאו ג' קדושות כמ"ש חז"ל הלוחות ארכן ששה טפחים שתים בידו של משה ושתים בידו של הקב"ה ושתים מפסיקות בין יד ליד ומשה נטלן בזרוע, ר"ל שפשטי התורה הם השני טפחים שהיו בידו של משה ופנימיה הנעלמים הם בידו של הקב"ה, ודרכי התורה בטעמיה והלכותיה המסורים בע"פ לחכמי דור דור הם הטפחים האמצעים שנטל משה למסרם לחכמי הדורות, ועז"א דיהיב אוריין תליתאי, ובין עם ה' נמצאו ג' מדרגות, המון העם שאין משיגים רק הלבוש החיצון שהם פשטי התורה, והלוים שמשיגים גופי התורה וטעמיה ותורה שבע"פ שהוא הגוף שתחת הלבוש והם היו המורים כמ"ש יורו משפטיך ליעקב, והכהנים הנכנסים בהיכל הקדש ומשיגים נשמת התורה ורוחניותה וסודותיה. וזה עמא

תליתאי

ב וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר וַיִּחַן שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר׃ ג וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה מִן־הָהָר לֵאמֹר כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגֵּיד
לבני

רש"י

(ב) ויסעו מרפידים. למה הוצרך לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה ת אף נסיעתן מרפידים בתשובה (מכילתא): ויחן שם ישראל. כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניות בתרעומות ובמחלוקת (מכילתא): נגד ההר. (מכילתא) למזרחו וכל מקום שאתה מוצא נגד א פנים למזרח: (ג) ומשה עלה. ביום השני ב וכל עליותיו בהשכמה היו שנאמר (שמות לד) וישכם משה בבקר: כה תאמר.
בלשון

שפתי חכמים

שהוא כיון שמשמע שהיה ר"ח בלי ג"ש אלא וכו' וכמו שיתבאר קושיות הרא"ם: ת דכתיב ויחן ישראל נגד ההר כאיש אחד: א אינו ר"ל כ"מ שנאמר מנגד שהוא מזרח דהא כתיב מנגד סביב לאהל מועד יחנו ואין פירוש למזרח אלא ר"ל כ"מ שנאמר מנגד על פיאה מיוחדת שהיא מנגד מורה על הנוכח ונוכח האדם תמיד ומורה על הפנים ומזרח נקרא פנים. הרא"ם: ב דלא בא הכתוב לכתוב אלא לפרש ומדאשכחן במקום אחר שכל עליות של משה בהשכמה היו א"א לומר שעלה ביום ביאתו וא"א לומר נמי שהיה ביום השלישי דהא כתיב וישב משה את דברי העם ביום המחרת שהוא ג' לחדש וכתיב ויגד משה את דברי וגו' הוא רביעי בחדש
כמו

מכלתא יתרו פרשה א

שניטלה דעת מהם. דבר אחר מאי כל שיהו חסרים מתלמוד תורה: ביום הזה באו מדבר סיני ראש חדש היה לכך נאמר [ז](בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים) [ביום הזה]:

(ב) ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני והלא כבר נאמר [ז](בפרשת מסעות ויסעו וכו' ומה תלמוד לומר) באו מדבר סיני [ח]הקיש נסיעתן מרפידים לביאתם למדבר סיני מה ביאתם למדבר סיני בתשובה אף נסיעתם מרפידים בתשובה. דבר אחר הקיש ביאתם למדבר סיני לנסיעתם מרפידים מה נסיעתם מרפידים מכעיסין למקום ולשעה קלה עשו תשובה ונתקבלו אף ביאתם למדבר סיני היו מכעיסין למקום ולשעה קלה עשו תשובה ונתקבלו. אמר רבי אליעזר ב"ר יוסי הגלילי הרי הוא אומר (בצרה קראת ואחלצך) אענך בסתר רעם אבחנך [וגו'] (תהלים פא). משעה שהייתי עונך ומגין עליך (ומרפס) [ומרעים] עליך את כל העולם מאותה שעה גלוי לפני מה שאתה עתיד לעשות במי מריבה. אבא שאול אומר הרי הוא אומר אענך אתה קורא בסתר ואני אענך בגלוי ומרעים את כל העולם. רבי יהודה בן לקיש אומר הרי הוא אומר וירא אלהים את בני ישראל (שמות ב) ראה בהם שעשו תשובה והם לא ראו זה את זה. וידע אלהים ידע בהם שעשו תשובה ולא ידעו זה בזה. ר' אלעזר אומר משום אבא יוסי בן דורמסקית הרי הוא אומר וירא אלהים את בני ישראל [ט](שהם עתידין להכעיס שהם עתידין לנאץ וכל כך למה
מכח

הגהות הגר"א (ז) מיותר: (ח) אלא: (ט) למה נאמר וידע שהם כו':

התורה והמצוה

שלישי, ואלה כולם נתנו מרועה אחד ע"י שלישי, שמשה היה שלישי לבטן וקדוש לו שלדו אהרן ומרים שהכינו שתי קדושות הקודמות, וגם משה בעצמו היו לו ג' מדרגות: א] קודם מראה הסנה שנשפע בחכמה ע"י העיון והמחקר, ב] בעת מראה הסנה שהשיג בנבואה באספקלריא שאינה מאירה, ג] אח"ז שנתעלה למדרגה יותר גדולה להשיג באספקלריא המאירה אשר פה אל פה ידבר בו, והוכרח שמתן התורה יהיה שלישי שבכל חדש הוכנו אל מדרגה אחת בקדש, וגם ביומא תליתאי ע"י הפרישה ג' ימים לבא לקדושה המשולשת, לכן אמר בחדש השלישי ביום הזה באו מדבר סיני, כי יום אתמול לא היה הזמן לזה עד שנכנס החדש השלישי, אחר שבאר ההכנה מצד הזמן יבאר ההכנה שהיה מצד המקום, שהר סיני היה המקום המוכן לזה, וע"כ נקרא הר האלהים שהיתה בו קדושה מיוחסת אל הענין שנבחר אליו, וכבר באר הרי"א כמה טעמים למה נבחר המקום הזה דוקא, וע"כ ביום הזה באו מדבר סיני ששם הוא ה' לתת מימינו אש דת למו:

(ב) ויסעו מרפידים. ר"ל שגם נסיעתם מרפידים היה ג"כ בו ביום, שעד עתה היו צריכים להיות ברפידים
בהם

בְּיוֹמָא הָדֵין אֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינָי : ב וּנְטַלוּ מֵרְפִידִים וַאֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינָי וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא וּשְׁרָא תַמָּן יִשְׂרָאֵל לָקֳבֵל טוּרָא : ג וּמֹשֶׁה סְלֵק לָקֳדָם יְיָ וּקְרָא לֵהּ יְיָ מִן טוּרָא לְמֵימַר כִּדְנַן תֵימַר לְבֵית יַעֲקֹב וּתְחַוֵּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל :

אתון

מכלתא יתרו פרשה א

י(מכת התשובה (כח הקשה) [בשעתה]). כיוצא בו דרש רבי אלעזר בר' יוסי בכל צרתם לו צר ויאמר אך עמי המה (ישעיה סג)יא. (וכי לא) היה גלוי לפניו שעתידין לשקר תלמוד לומר אך גלוי היה יב(ומה תלמוד לומר) ואהי להם למושיע (אלא) לא הושיען כבני אדם שהם עתידין להכעים אלא כבני אדם שאינם עתידין לבגוד בו עולמית. וכן הוא אומר ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו (תהלים עח). ואף על פי כן והוא רחום יכפר עון ואומר השמן לב העם הזה וגו' (ישעיה ו). י(ושב לתשובה לעשות ושב) ורפא לו: ויחנו במדבר נתנה תורה דימוס פרהסיא במקום הפקר שאלו נתנה בארץ ישראל היו אומרים יג(לאומות העולם) אין להם חלק בה לפיכך נתנה דימוס פרהסיא במקום הפקר וכל הרוצה לקבל יבא ויקבל. יכול נתנה בלילה תלמוד לומר ויהי ביום השלישי בהיות הבקר. יכול נתנה בשתיקה תלמוד לומר ויהי קולות וברקים. יכול לא היו שומעין את הקולות תלמוד לומר וכל העם רואים את הקולות. ואומר קול ה' בהדר וכו' (תהלים כט). אמר בלעם הרשע לכל העומדים עליו ה' עוז לעמו יתן ופתחו כלם ואמרו ה' יברך את עמו ישראל בשלום. רבי יוסי אומר הרי הוא אומר (ישעיה מה) לא בסתר דברתי במקום ארץ חשך וגו' כשנתתיה אני בתחלה לא נתתי בסתר ולא במקום ארץ חשך ולא במקום אפלה ולא אמרתי לזרע יעקב ז(לאלו אני נותנה אלא) תהו בקשוני לא נתתיה פנגוס*) וכן הוא אומר אני ה' דובר צדק מגיד מישרים כבר עד שלא נתתי לכם המצות הקדמתי לכם מתן שכרן שנאמר והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה (שמות טז). וכתיב וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית וכו' (ויקרא כה). יכול אלו בלבד תלמוד לומר ויתן להם ארצות גוים (תהלים קה). מפני מה בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו. היה רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי (שם קמז). וכי מה יד(עשו הגוים) הווים האלה שלא רצו טו(ליתן להם את) התורה משפטים בל ידעום שלא רצו לקבל. אלוה מתימן יבא וגו' ונוגה כאור תהיה וגו' לפניו ילך דבר וגו' עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים וגו': ויחן שם ישראל כל מקום טז(שהוא) אומר ויסעו ויחנו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת אבל כאן השוו לב אחד לכך נאמר ויחן: שם ישראל י(נגד ההר) שאמר להם זמן הרבה אתם עושים שם וכן מצינו שהיו שנים עשר חדש פחות עשרה ימים: נגד ההר לצד מזרחו של הר כל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח:

(פרשה ב) (ג) ומשה עלה אל האלהים זה יום שני: ויקרא אליו ה'

מגיד

*) פנגוס בלי ערבון, כלו' שאשלם אח"כ :

הגהות הגר"א (י) מפני השבועה : (יא) וגו' יכול שלא היה כך : (יב) ואעפ"כ ואהי להם למושיע לא כו' : (יג) אוה"ע : (יד) עשה לגוים : (טו) לקבל את התורה : (טז) הוא :

התורה והמצוה

שהוא המסע העשירי, וכבר נזכר כי ברפידים לא היה להם מים ויתן להם מים מן הצור בחורב, כי ברפידים שהם רפו ידיהם מן התורה לא היה מקום מוכן להם, רק חורב ששם עתידים לקבל מי התורה ממעיני הישועה היה מוכן להם המים, ובכל עת הנייתם ברפידים הובילו מים מחורב לרפידים שהיו סמוכים א"ז, ובכ"ז לא נסעו מרפידים, והגם שמשה תקע אהלו בחורב כי לשם בא יתרו ובודאי גם רבים מישראל ישבו עמו כמ"ש ויעמוד העם על משה, וכן כל שואבי מים באו לשם בתמידות לקחת מים לנפשם, בכ"ז יצדק לאמר שרק ביום הזה באו מדבר סיני, כי ויסעו מרפידים, שעד עתה הגם שרובם באו למדבר סיני לא נסעו מרפידים, כי שם נשארו אהליהם ונשיהם וטפם, רק ביום הזה נסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני, פי' אז נסע הענן וכל המחנה לא קודם לכן, וגם בבואם למדבר סיני חנו שם שתי פעמים, כי רפידים היה במערב למדבר סיני, ושם היה הצור שהשקו ממנו מים, ותחלה נסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני בצד מערב ההר, ומן מערב ההר נסעו למזרחו, שעז"א ויחן שם ישראל נגד ההר שפי' חז"ל שהיה במזרחו של הר סיני, ועז"א תחלה ויחנו והה"כ אמר ויחן, שבעוד שהיו במערב ההר לא השתוו עדיין כאיש אחד, ואחר שבאו למזרח ההר שם השתוו כאיש אחד כמ"ש חז"ל שזה היה

ששם

לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי׃ ה וְעַתָּה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי

והייתם

בעל הטורים

(ג) ותגיד לבני ישראל מלא יו"ד שתגיד להם עשרת הדברות : (ד) אתם ד' ר"פ. הכא ואידך אתם קחו לכם תבן. בשביל שלא ראו מצרים לתת לכם תבן אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. אתם נצבים. אתם עדי.. לומר בשביל שאתם נצבים היום לעולם תוכלו להיות עדי כי לעולם אני נצב : והביא אתכם אלי. מה אשה נקנית בכסף ובשטר ובביאה אף ישראל כן. בכסף זו ביזת מצרים. בשטר זו התורה שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה אלא מאורסה. בביאה זו שנאמר ואפרוש כנפי עליך וגו' ואבא בברית אתך לכן אמר הושע ג"פ וארשתיך לי : ואביא בגי' בביאה :

רש"י

בלשון הזה וכסדר ג הזה (שבת פז) : לבית יעקב. אלו הנשים תאמר להן ד בלשון רכה : ותגיד לבני ישראל. עונשין ודקדוקין פירש לזכרים דברים הקשין כגידין (מכילתא) : (ד) אתם ראיתם. (שבת פז) לא מסורת היא בידכם ה לא בדברים אני משגר לכם לא בעדים אני מעיד עליכם אלא אתם ראיתם אשר עשיתי במצרים על כמה עבירות היו חייבין לי קודם שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם : ואשא אתכם. (מכילתא) זה יום שבאו ישראל לרעמסס ו שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גושן ולשעה קלה כשבאו ליסע ולצאת נקבצו כלם לרעמסס. ואונקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע אתכם ואטלית יתכון תיקן את הדבור דרך כבוד למעלה : על כנפי נשרים. כנשר הנושא ז גוזליו על כנפיו שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אומר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני. אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו' והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם : ואבא אתכם אלי. כתרגומו : (ה) ועתה. אם עתה תקבלו עליכם ח יערב לכם מכאן ואילך שכל ההתחלות קשות (מכילתא, שבת פז) : ושמרתם את בריתי. שאכרות עמכם

שפתי חכמים

כמו שפירש"י לקמן ואי היה עלייתו ביום שלישי לביאתו לא אזי נתינת התורה בששי בחדש לפי החשבון : ג היינו שיאמר לנשים תחלה ואח"כ לאנשים : ד כיון שמצינו דדבור הוא לשון קשה כדכתיב דבר אדוני הארץ אתנו קשות ש"מ שאמירה הוא לשון רכה ועוד מדכתיב ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף וגו' וכתיב נמי ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא וגו' וכתיב נמי (סוף סדר ויחי) ויאמר אליהם יוסף אל תיראו וגו' מכל אלה נראה דלשון ויאמר לשון רכה הוא : ה דק"ל למה הוצרך לומר אתם ראיתם ועוד שלא תפול ראיה אלא על הדברים הנעשים לא על העשיה ועוד בקרא משמע דהמאמר הזה אינו אלא להודיעם שהם חביבים לו כדמסיים ואשא אתכם על כנפי נשרים ומה חבה הראה להם בזה דלמא לא עשה להם מה שעשה אלא בעבור שחטאו ולא בעבור הכתן ל"ס וכו'. הרא"ם : ו אע"פ דבפרשת בא בפסוק ויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה פירש"י ק"ך מיל היה ובאו שם לפי שעה הוא שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים וכאן פי' שכולם נקבצו לרעמסס כו' דהא והא איתא : ז הרא"ם גורס ד"א כנשר וכו' במכילתא שני פירושים הראשון פי' על הקלות והשני כנשר הנושא וכו' על החבה ע"ש : ח הוסיף רש"י מלת אם שכתב אם עתה מפני שכל מלה שהיא תנאית כמו מלת אם שכתיב בקרא מורה על הזמן לכך נקט רש"י אם עתה

התורה והמצוה

הכנה לקבלת התורה, וגם אמר שחנו נגד ההר כי פתחי הבתים והעירות היו פתוחים תמיד למזרח וכמ"ש בתוספתא דמגלה פ"ג, וא"כ כאן שחנו במזרח ההר עשו הפתחים שיהיו נגד ההר, וא"כ שנו פתחי אהליהם שיהיו לצד מערב מפני כבוד ההר שיחנו נגדו :

(ג) ומשה עלה. אחר שנשלם ההכנה מצד הזמן ומצד המקום, יספר ההכנה מצד האמצעי אשר עמד בין ה' ובינם שהוא משה שעלה אל האלהים, וכוון בזה את כפשוטו שעלה אל ההר [כי מה שנתקשה הראב"ע, שאיך יתכן שמתחלה עלה ואח"כ קרא אליו אלהים, אין זה תימה שכבר בארתי (ויקרא סי' א) שיש הבדל בפעל קרא בין אם נקשר במלת אל ובין אם נקשר בלמ"ד, שקרא שאחריו למ"ד הוא קריאה לבא, אבל קרא שאחריו אל, עומד הקרוא לפני הקורא, והקורא מזמינהו אל הדבור. וא"כ אחר שעלה אל ההר קרא אליו להזמין אותו אל הדבור], ואם עפ"י הצורה, כי כל הנביאים שנבאו באספקלריא שאינה מאירה, לא עלו אל האלהים רק האלהות ירד עליהם, כי לא התפשטו מן החומר והאבריות לגמרי, כי נבואתם היתה ע"י כח המדמה שהוא כח גופני, לבד משה שהתפשט מן החומר לגמרי ועלה מן הארץ ונפרד מן הגויה, וזה רמז בב"ם שעלה אל האלהים, כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל, יש הבדל בין אמירה ובין הגדה, שהגדה היא מגיד ע דבר חדש שלא ממנו ונודע ע

ע"י

ד אַתּוּן חֲזֵיתוּן דַּעֲבָדִית לְמִצְרָאֵי וְאַטֵּלִית יָתְכוֹן כְּדַעַל גַּדְפֵּי נִשְׁרִין וְקָרֵבִית יָתְכוֹן לְפֻלְחָנִי: ה וּכְעַן אִם קַבָּלָא תְּקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְתִטְּרוּן יָת קְיָמִי וּתְהוֹן קדמי

מכלתא יתרו פרשה ב

מגיד שהקריאה קדמה לדבור כה בלשון הקדש כה כסדר הזה כה בענין הזה כה שלא תפחות ולא תוסיף. כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים ותגיד לבני ישראל אלו האנשים. [א](דבר אחר) כה תאמר לבית יעקב בלשון רכה אמור ראשי דברים לנשים ותגיד לבני ישראל ותדקדק עמהם [א](ואמור להם): (ד) אתם ראיתם לא במסורת אני אומר לכם לא כתובים הם לכם לא כתבים אני משגר לכם לא עדים אני מעמיד אלא אתם ראיתם ראו על כמה הם חייבין על עבודה זרה ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים לשעבר לא נפרעתי מהם אלא על ידכם. ואשא אתכם על כנפי נשרים רבי אליעזר אומר זה יום [ב](רעמסס לפי) שנתקבצו כלם ובאו (רעמסס) לשעה קלה. ואביא אתכם אלי לפני הר סיני. רבי עקיבא אומר זה יום מתן תורה לפי שהיו ישראל נרתעין לאחוריהם שנים עשר מיל וחוזרין י"ב מיל הרי עשרים וארבעה מילין על כל דבור ודבור ואביא אתכם [אלי] לבית הבחירה. דבר אחר ואשא אתכם על כנפי נשרים מה נשתנה נשר זה מכל העופות כלם שכל העופות כלן נותנין את בניהם תחת רגליהם מפני שהן מתיראין מעוף אחר שהוא פורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מאדם בלבד שלא יזרוק בו חץ מוטב שיכנס בו ולא בבנו. משל לאחד שהיה מהלך בדרך והיה בנו מנהג לפניו ובאו לסטים לשבותו מלפניו נטל מלפניו ונתנו מלאחריו בא הזאב לטרפו מאחוריו נטלו מאחריו ונתנו לפניו לסטים מלפניו וזאב מלאחריו נטלו ונתנו על כתפו שנאמר ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך [וגו'] (דברים א): (ה) ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ועתה קבלו עליכם שכל התחלות קשות. אם שמוע תשמעו מכאן אמרו שמע מצוה אחת משמיעין לו מצות הרבה [א](שנאמר אם שמוע תשמעו) שכח אדם מצוה אחת משכיחין לו מצות הרבה שנאמר אם שכח תשכח: ושמרתם את בריתי רבי אליעזר אומר זה ברית [ג](שבת) ורבי עקיבא אומר זה ברית מילה [א](ועבודה זרה): והייתם לי שתהיו קנויין לי ועוסקים בתורה ולא תהיו עוסקין בדברים אחרים. סגלה מה סגולתו

הגהות הגר"א (א) מיותר: (ב) יציאת מצרים שנתקבצו כו' לרעמסס: (ג) תורה:

התורה והמצוה

פי' שמגיד, ענין שנותן לו לדעתו, ואמירה כולל כל מאמר שיאמר לו בפיו, **ויש הבדל בין בית יעקב ובין בני ישראל**, שכמו שביעקב הורה שם יעקב על שם הלידה ושם ישראל מציין שם השררה והמעלה, ונקרא בשם זה אחר ששר עם המלאך ויוכל ויצא מן הטבע אל ענין הנסיי, כן בניו ההמונים נקראו בשם יעקב, וגדולי האומה או העם כשהם במעלה עליונה נקראו בשם ישראל, לפ"ז זהו שיאמר לבית יעקב שהם ההמון דברים קלים כפשוטים, ושיגד לבני ישראל שהם גדוליהם וזקניהם דברים גדולים חדשים. והנה כתיב ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך, שהם שתי מדרגות: א] מצד הבחירה אף שלא עבדוהו בעבודה ומעשים, שיבחר ה' לפעמים באיש מבין יתר האנשים אף שאינו במדרגת עבד ע"י מעשיו, ב] מי שהוא עבד ה' וראוי לעמוד לפניו מצד עבודתו, וה' בחר בזרע יעקב מצד הבחירה אף בהמון שנקראו בשם יעקב ולא עבדוהו, שעז"א יעקב אשר בחרתיך, ואח"כ הגמיינו לפניו בעבודה ומע"ש עד שנקראו בשם ישראל ונקראו עבדיו, שעז"א ואתה ישראל עבדי:

(ד) **אתם ראיתם**. תחלה באר האמירה שיאמר לבית יעקב שהם ההמון שגם בחר ה' מצד הבחירה שלא בהשקף על מעשיהם, **אתם ראיתם** [בראות העין שהוא גדול מכל המופתים] **אשר עשיתי למצרים** הנס שמה"ד קטרג הללו עע"ז וכו', **ואשא אתכם על כנפי נשרים** כי הייתם מפוקעים בתהום חומת מצרים והבאתי אתכם מן העמק אל הרום כנשר שנושא את גוזליו לרום שמים במקום שא"א לשום עוף דורס להגיע לשם, **ואביא אתכם אלי** להיות תחת השגחתי לא תחת הטבע והמערכה:

(ה) **ועתה אם שמוע תשמעו בקולי** לקבל את התורה, **ושמרתם את בריתי** שהוא הברית שכרת ה' עמהם על שמירת התורה והמצות, **והייתם לי סגלה מכל העמים**, יש הבדל בין עם סגולה ובין עם קדוש, שסגולה היא דבר שחשוב מצד הבחירה דבר שיקר בעיני בעליו מצד החן והיופי ושמים אותו באוצר מיוחד כמו סגולת מלכים והמדינות, ונקראו עם סגולה מצד שבחר ה' בהם אף שאינם עבדי ה' וגוי קדוש, אבל עם קדוש נקראו בעת שיתקדשו ויתרוממו מצד קדושת מעשיהם, כמ"ש (דברים ז' ו ושם יד ב), כי עם קדוש אתה לה' אלהיך בך בחר ה' להיות לו לעם סגלה מכל העמים, שעם קדוש

וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל־הָעַמִּים כִּי־לִי כָּל־הָאָרֶץ׃ ו וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ חמישי ז וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה׃ ח וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה
נעשה

בעל הטורים

(ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים אלו זכו ישראל היו כולם כהנים גדולים ולעתיד לבא תחזור להם שנאמר ואתם כהני ה' תקראו: והייתם לי סגלה מכל העמים ס"ת ימלה: ממלכת ד' במסורה. ממלכת כהנים ממלכת יה ויתן להם את ממלכת סיחון מלך האמורי ואת ממלכת עוג מלך הבשן בשביל ממלכת כהנים זכו למלוכה וניתן להם ממלכת עמים: וגוי ד'. גוי קדוש וגוי לא ידעת אליך ירוצו ושנים בירמיה על מורכן הבית וגוי גדול יעור מירכתי ארץ אם תהיו גוי קדוש וגו'

רש"י

עמכם על שמירת ה' התורה: סגלה. אוצר חביב כמו (קהלת ב) וסגלת מלכים כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם. כך אתם תהיו לי סגולה משאר אומות ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חבתכם ניכרת כי לי כל הארץ והם בעיני ולפני לכלום: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. שרים כמה דאת אמר (ש"ב ח) ובני דוד כהנים היו: אלה הדברים. לא פחות ולא
יותר

שפתי חכמים

פתח כאלו הכתוב הוא מסורס ופירושו אם עתה בזמן הזה תקבלו עול התורה יערב לכם לעתיד ואלו לפי משמעות המקרא יהיה מלת אם שהיא מלה תנאית קאי על קבלת המצות ויהיה פירושו אם תקבלו ולא יובן ממנו שיערב להם מכאן ולהבא כמורה על זמן העתיד. רא"ם: ה פי' לא אותו הברית
שכרתי

מכלתא יתרו פרשה ב

סגולתו של אדם חביבה עליך כן תהיו חביבין עלי. רבי יהושע בן קרחה אומר [א](כדי) שתקבע אוזן [יכול] כשם שהאשה מסגלת מאחר בעלה והבן מאחר אביו והעבד מאחר רבו והשפחה מאחר גברתה [א](יכול) אף אתם מסוגלים לי [ד]((מאחרי) [מאחרים]) תלמוד לומר כי לי כל הארץ: (ו) ואתם תהיו לי. כביכול איני מעמיד ואיני משליט עליכם אחרים אלא אני וכן הוא אומר לא ינום ולא יישן שומר ישראל (תהלים קכא). ממלכת איני ממליך עליכם אחרים אלא מכם. וכן הוא אומר אחת היא יונתי תמתי וגו' (שה"ש ו). רבי אליעזר בנו של רבי יוסי אומר מנין אתה אומר שכל אחד ואחד מישראל עתיד להיות לו בנים כיוצאי מצרים שנאמר תחת אבותיך יהיו בניך (תהלים מה). [א](אי בנים) יכול יהו דווים וסגופים תלמוד לומר תשיתמו לשרים בכל הארץ. אי שרים יכול פרגמטוטין*) תלמוד לומר ממלכת. יכול יהו [ה](תחר ומכבש) תלמוד לומר כהנים (יכול) (כהנים מבטלים) [בליוטים*] כענין שנאמר ובני דוד כהנים היו. [ו]מכאן אמרו ראוין היו כל ישראל לאכול בקדשים עד שלא עשו העגל משעשו העגל נטלו מהם ונתנו לכהנים [ז] שנאמר שה פזורה ישראל אריות וגו' נבוכדנצר
מלך

*) פרגמטוטין סוחרים: *) בליוטים. שרים ומכמי העגם:

הגהות הגר"א (ד) יכול מאחרים: (ה) מכבשים: (ו) ד"א: (ז) וגוי. שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. קראן אחד שנאמר שה כו':

התורה והמצוה

מציין מעלתם מצד קדושתם מעשיהם, ועם סגולה מציין מה שבחרם ה' בלא טעם הכתוב מלדם, ולכן לבית יעקב שהוא ההמון אמר שיהיו סגולה אף שאינם גוי קדוש, והגם שלי כל הארץ, תהיו אתם הסגולה כמ"ש להיות לו לעם סגלה מכל העמים:

(ו) ואתם. זה יגיד לבני ישראל הגדולים, אולם אתם בני ישראל [שכנוי השם הנוסף על הפעל בא תמיד לדיוק] אתם גדולי האומה חכמיה, לכם אני מצוה שתהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, שהכהנים הם המיוחדים לעבודת ה' וכן תהיו כהני ה' עובדים עבודתו, ותהיו גוי קדוש מתקדשים במעשים ופעולים בקדושה יתרה ובקורבה לאלהים, אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל, ר"ל דברים האחרונים שיהיו ממלכת כהנים וגוי קדוש לא תאמר אל בית יעקב רק אל בני ישראל, כי כמו
שא"פ

קֳדָמַי חַבִּיבִין מִכָּל עַמְמַיָא אֲרֵי דִילִי כָּל אַרְעָא : ו וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי מַלְכִּין כָּהֲנִין וְעַם קַדִּישׁ אִלֵּין פִּתְגָמַיָא דִּתְמַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : ז וַאֲתָא מֹשֶׁה וּקְרָא לְסָבֵי עַמָא וְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן יָת כָּל פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין דְּפַקְדֵיהּ יְיָ : ח וַאֲתִיבוּ כָּל עַמָא כַּחֲדָא וַאֲמָרוּ כֹּל דְּמַלִּיל יְיָ נַעְבֵּד וַאֲתֵיב מֹשֶׁה יָת פִּתְגָמֵי עַמָא

קדם

מכלתא יתרו פרשה ב

מלך בבל (ירמיה נ). המשילן כשה מה שה זו כשהיא לוקה מאחת (מאבריה) [מחבריה] כל (אבריה) [חבריה] מרגישין כך ישראל אם נהרג אחד מהם כלן מרגישין ומצטערים. אבל רשעי ארץ אינם כן אלא אם נהרג אחד מהם כולם שמחים במפלתו : וגוי קדוש קראן גוי (קדוש) שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ וגו׳ (ש"ב ז): קדוש קדושים ומקודשים פרושים מעבודת אלילים ומשקוצים : אלה הדברים [ח]שלא תפחות ולא תוסיף: [ט]אשר תדבר אל בני ישראל כסדר הזה:

(ז) ויבא משה ויקרא לזקני העם מגיד שמשה חלק כבוד לזקנים : וישם לפניהם האיר עיניהם : את כל הדברים ראשון ראשון אחרון אחרון. אשר צוה ה׳ אף לנשים [י](אמור):

(ח) ויענו כל העם יחדו לא ענו בחנופה ולא קבלו זה מזה אלא השוו כלם לב אחד ואמרו כל אשר דבר ה׳ נעשה : וישב משה את דברי העם אל ה׳ וכי צריך היה משה להשיב אלא למדה תורה דרך ארץ [יא](בא משה והשיב) תשובה לשולחו שכן אמר משה אף על פי שהוא יודע [יא](ועד) אשיב תשובה לשולחני. דבר אחר כדי ליתן שכר למשה על כל עליה ועליה ועל כל ירידה וירידה :

ויאמר

הגהות הגר"א (ח) אלה : (ט) הדברים : (י) אמר : (יא) שישיב אדם :

התורה והמצוה

שא"א שכל האילן יהיה פרי, וכל הגוף יהיה לב ומוח, שבהכרח ימצא באילן פרחים וקליפה ועץ ועלים שהם טפלים אל הפרי ושומרים את הפרי, וכן ימצא בגוף עצמות ובשר ידים ורגלים שכלם טפלים אל הלב והמוח שהם משכן הנפשות, כן ימצאו באומה אנשים המונים שהם במדרגת העץ והעלים או הבשר והעצמות, ואנשים אלהיים יחידי סגולה שהם במדרגת הלב והפרי, והבטיח להם שגם בית יעקב ההמונים יהיו סגולה כשישמרו תורת ה׳, והגדולים שבהם יהיו קדושים וכהני ה׳ נעלים מערכי הטבע מושלים על כל המעשים, שעז"א ממלכת כהנים, וזה הגדר מיוחדת חדשה לבני ישראל גדולי האומה:

(ז) ויבא משה ויקרא לזקני העם, אחר שנצטוה לחלק את העם לשתי מפלגות, ההמון לבד ויחידי סגולה לבד, ואל הזקנים נצטוה צווי מיוחד שאינו של ההמון נכלל בהם, והם העיקר, ע"כ יחד דברו אל הזקנים כי לפניהם שם כל הדברים, משא"כ לבית יעקב לא הוצרך לשום לפניהם רק מקצת מן הדברים:

(ח) ויענו כל העם יחדו. אמנם העם שהם ההמון לא רצו בזה שיהיו ביניהם מדרגות חלוקות, כי רצו שיהיה כמו לעת"ל שכולם יהיו במדרגה גדולה, הם בענין הנבואה כמ"ש ונגלה כבוד ה׳ וראו כל בשר יחדו, הם בענין הלמוד כמ"ש ולא ילמדו עוד איש את אחיו לדעת את ה׳, הם בענין שיקראו כהני ה׳ וגוי קדוש כמ"ש ועמדו זרים ורעו צאנכם ואתם כהני ה׳ תקראו (ישעי׳ סא), וכן רצו שיהיה עתה שכלם יהיו ממלכת כהנים וגוי קדוש ויהיו כולם שוים, וז"ש ויענו כל העם יחדו, שכבר בארתי בכ"מ ההבדל בין יחד ובין יחדו, שמלת יחדו מורה על השווי שהשוו א"ע כולם שוים, ואמרו כל אשר דבר ה׳ נעשה ר"ל גם מה שדבר אל הגדולים שיהיו ממלכת כהנים וגוי קדוש נעשה כולנו, באין הבדל, כמ"ש ועמך כלם צדיקים (שם ס), ומבואר ממילא שלפי תשובתם לא רצו שמשה ואהרן וכ"ש הזקנים יהיו אמצעיים בינם ובין ה׳, ולא רצו שיקבלו התורה ע"י משה, רק שכלם יתעלו למדרגת הנבואה ויקבלו התורה מה׳ בעצמו בלי אמצעי כמ"ש חז"ל שאמרו רצוננו לראות את מלכנו, וזה היה טעות קרח שאמר כי כל העדה כלם קדושים: וישב משה את דברי העם אל ה׳, יש הבדל בין וישב משה ובין מ"ש אח"כ ויגד משה את דברי העם אל ה׳, כי השבה הוא תשובה ומענה על מה שנשאל, והגדה הוא אם מגיד דבר הש נוסף על מה שנשאל, כי במ"ש העם כל אשר דבר ה׳ נעשה יש תשובה על דברי ה׳ שיעשה כמו שמבקש מאתם שישמעו בקולו וישמרו בריתו, שזה קבלו ג"כ עליהם, כי יש בכלל מאתים מנה, אולם יש בזה גם הגדת דבר חדש שרוצים שיהיו כלם ממלכת כהנים וגוי קדוש נביאים וחוזים ולמודי ה׳ שע"ז לא נשאל משה אל העם ההמון, והתחלה השיב משה התשובה על מה שנשאל לאמר שהעם מקבלים את דברי ה׳, ולא הזכיר מן הדבר החדש שבקשו, ועז"א וישב משה:

ויאמר

נַעֲשֶׂה וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם־בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם וַיַּגֵּד

משה

בעל הטורים

לא ידעוך אליך ירוצו ואם לאו גוי גדול יפור: (ט) לעולם ב׳ מלאים. הכא ואידך לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם. וכן יש במדרש לומות המשיח יבא משה ויוליך עמו דור המדבר וכן בא לבוסיר בעמוני ומואבי שלא נדרוש שלומם

שפתי הכמים

שכרתי ככר דסיינו ברית שבת וברית מילה כי פסס סכתוב מורה על ברית התורה שעתיד לצוות בה שזה עיקר הכוונה במקום הזה: י דק״ל למ״ל כפל לשון דהא עב נמי הם ענן כמו דכתיב הנה ה׳ רוכב על עב קל והנה עב קטנה ככף איש וגו׳ ועו״ש שמלת עב דהכא לשון עובי הענן וזהו ערפל שהוא עב יותר מענן: כ שהרי כל עליותיו בהשכמה היו מתשובתו

רש״י

יותר: (ח) וישב משה את דברי העם וגו׳. ביום המחרת שהוא שלישי שהרי בהשכמה עלה וכי צריך היה משה להשיב אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני צריך להשיב: (ט) בעב הענן. במעבה הענן י וזהו ערפל: וגם בך. גם בנביאים הבאים אחריך: ויגד משה וגו׳. ביום המחרת שהוא כ רביעי לחודש: את דברי העם וגו׳. תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי

מכלתא יתרו פרשה ב

(ט) ויאמר ה׳ אל משה (הנני) [הנה אנכי] בא אליך בעב הענן בענן עבה ואי זה זה ערפל שנאמר ומשה נגש אל הערפל בעבור ישמע העם בדברי עמך. רבי יהודה אומר (מנין) [מכאן] אתה אומר שאמר הקדוש ברוך הוא למשה הריני אומר לך דבר ואתה מחזירני ואני מודה לך שיהו ישראל אומרים גדול משה שהודה לו המקום. רבי אומר אין אנו צריכין לעשות למשה גדול אלא אם כן עשינו להקב״ה שחזור בו [יב](ובדברו) אלא מלמד שאמר לו המקום למשה הריני קורא לך מראש ההר ואתה עולה שנאמר ויקרא ה׳ למשה אל ראש ההר ויעל משה: וגם בך יאמינו לעולם גם בך גם בנביאים העתידים לעמוד אחריך: ויגד משה וכי מה אמר המקום למשה לאמר לישראל או מה אמרו לו ישראל למקום. ר׳ יוסי הגלילי אומר [יג](מתוך) שנאמר והגבלת את העם סביב לאמר. רבי אלעזר בן פרטא אומר וכי מה אמר המקום לאמר לישראל או מה אמרו ישראל למקום [יא](לאמר) אלא [יג](מתוך) שנאמר ויבא משה ויספר לעם אמר להם אם

הגהות הגר״א (יב) מדברו: (יג) מה:

התורה והמצוה

(ט) ויאמר ה׳ אל משה. עפ״ז הודיעו ה׳ שיבא אליו בעב הענן, ר״ל באשר רצה ה׳ שלא יהיה שום ספק על נתינת התורה לא עתה ולא לדור דורים, רצה שכל העם יגיעו עתה למדרגת הנבואה וישמעו איך ה׳ מדבר עם משה, ויודיע אל העם כי משה הוא שליח מאתו לתת להם תורה מאתו קיימת לעולמי עולמים, ובאשר מדרגת משה בנבואה היתה גבוהה ונשאה מאד, שהשפע עליו היה מהח״ם בלי אמצעי ולא עבר דרך כח המדמה וכחות הגשם רק על שכלו לבד, וא״א שישמע העם בדברו עמו במדרגה זאת. אחר שהם קשורים עם החומר וא״א שיגיעו השפעה על שכל הנפרד מהחומר, לכן אמר שיבא אל משה בעב הענן ובנבואה נמוכה שעוברת דרך עבי החומר וענן המדמה כדי שישמע העם, וזה מפני חמשה טעמים: א] כמ״ש הרמב״ם שרוב האומות היו מכחישים את הנביאים, ואמרו שמן הנמנע שבורא כל יהיה ע קשר עם בריאה שפלה שוכנת בית חומר לשפוך רוחו עליה, ב] שהגם שישראל ידעו מאבותיהם שהנבואה אפשריים, חשבו שאפשר שידבק רוח ה׳ אל המתהלכים לפניו בחלום ובחזון, לא שינבא בהקיץ בעודו מלובש בבשר ומשתמש בחושיו וחי כאחד האדם, ג] עדן יהיו מסופקים אם משה הוא השליח לתת להם תורה ומצוה, בפרט שרוב המצות טעמם נעלם, ולכן צריך שישמע העם בדברי עמך וידעו שהנבואה אפשריים בעודו משתמש בחושיו, וה׳ יודיעם אז כי משה הוא השליח מאתו לתת להם תורה מורשה קהלת יעקב, כמ״ש וגם בך יאמינו, ד] אמרו חז״ל במכילתא ר״י יהודה מנין אתה אומר שא״ל הקב״ה למשה הריני אומר לך דבר ואתה מחזירני ואני מודה לך שיהיו ישראל אומרים גדול משה שהודה לו המקום שנאמר בדברי עמך, וכבר כתבתי בס׳ התו״כ (ויקרא סי׳ ג), שדבור הנקשר עם מלת את או עם, מורה שפני המדברים מחליפים

קֳדָם יְיָ: ט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי לָךְ בְּעֵיבָא דַעֲנָנָא בְּדִיל דְּיִשְׁמַע עַמָּא בְּמַלָּלוּתִי עִמָּךְ וְאַף בָּךְ יְהֵימְנוּן לְעָלַם וְחַוִּי מֹשֶׁה יָת פִּתְגָּמֵי עמא

מכלתא יתרו פרשה ב

אם מקבלים אתם עליכם עונשים בשמחה הרי אתם מקבלים שכר ואם לאו הרי אתם מקבלים עליכם פורענות. וקבלו עונשין בשמחה. רבי אומר וכי מה אמר המקום למשה לאמר לישראל או מה אמרו ישראל למשה לאמר למקום אמרו רצוננו לשמוע מפי מלכנו לא דומה שומע מפי פרגוד*) לשומע מפי המלך. אמר המקום תן להם מה שבקשו בעבור ישמע העם. דבר אחר אמרו רצוננו לראות את מלכנו לא דומה שומע

*) אולי צ"ל פרגוג או פרוונק:

התורה והמצוה

שהלשים דברים זה עם זה, וגם בזה יש הבדל בין את ובין עם, שכבר התבאר אצלי שמלת עם מורה על השווי, וא"כ מורה ששני המדברים שוים, וע"כ עמ"ש ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו אמרו ברבה (שמה פ' מ"א) שבסוף הארבעים יום א"ל הקב"ה בוא ונלמד אני ואתה, כי מלת אתו מורה ששניהם מדברים ובכ"ז אחד הוא העקר, משא"כ מלת עמו שמורה על השווי, א"כ במ"ש בעבור ישמע העם בדברי עמך, שאין ההבדל הדבור בין שניהם שוים שכ"א יכול לסתור דברי חברו, וכמו שיתבאר (בפסוק כג) שמשה השיב על דברי ה' וה' הודה לו, ובא ללמד בזה שהתורה נמסרה אל שכל האדם, וה' מסכים עם מה שיסכימו המעיינים בשכלם, כמ"ש הר"ן בדרשותיו עמ"ש נצחוני בני, ה] כדי שלא יעמדו אנשים מתפארים בנבואה ויאמרו שה' שלחם לשנות את דברי התורה או להחליף אותה באחרת, לכן בא ה' וכל קדושיו עמו ודבר עם כל העם פנים בפנים, ועשה את משה שליח תורה במעמד כלם, שבזה א"א שישנה איש תורת ה' לעולם, ועז"א וגם בך יאמינו לעולם [א]. וכן שעי"ז נשתל בכם טבע הנבואה ונתברר להם מציאותה, ועז"א חז"ל וגם בך יאמינו שכן יאמינו גם בנביאים, ובכ"ז לא יאמינו רק

תורה אור

[א] הנה הרמב"ם במו"נ (ח"ב פל"ב) כתב, שכמו שיש ג' דעות בקדמות העולם וחדושו, כן יש ג' דעות בנבואה, שכמו שבחדוש העולם, דעה א') הוא דעת אריסטו שהעולם קדמון, ב] דעת אפלטון שהעולם מחודש רק שנברא מהחומר קדום, ג] דעת תורתנו שהעולם נברא יש מאין, כן בנבואה: דעה א' הוא דעת הפתאים, שהבי"ת יבחר מי שירצה מבני אדם ויערה בו הנבואה וישלחהו אעפ"י שאינו מוכן לזה, דעה ב' דעת הפילוסופים שהנבואה שלמות מיוחדת להאדם, וא"א שינבא רק מי שמוכן לזה; אמנם מי שיש בו השלמות הזה מוכרח שינבא, דעה ג' דעת תורתנו שאפשר שיהיה איש מוכן לנבואה ויכין א"ע לזה ולא יתנבא, כי זה תלוי ברצון הבורא ולפי מה שתלה הדעות בנבואה בהדעות בקדמות העולם וחדושו, דבריו נפלאו מאד, והוא סותר א"ע, שלפ"ז מבואר שלפי דעת אריסטו שהעולם קדמון ואינו תלוי ברצון הבורא, כן הנבואה מחויבת למי שיש לו ההכנה לזה וא"א שלא ינבא, ולדעת אפלטון שהעולם מחודש רק שנברא מהחומר קדום, יחויב שגם הנבואה תלוי ברצון הבורא, ובכ"ז צריך שיהיה מוכן לכך שזה כענין החומר לנבואה, ואז תלוי ברצון הבורא אם ירצה ינבא אותו, ולדעת תורתנו שהעולם נברא יש מאין ברצון הבורא, כן יוכל להיות הגם הנבואה יש מאין ואף שאינו מוכן לכך ינבאהו אם ירצה, כמו שברא העולם יש מאין, ואיך יסכימו דבריו עם דבריו, אחר שאנחנו מאמינים בבריאת עולם יש מאין, ראוי שגם הנבואה תחול ברצון הבורא גם על הבלתי מוכן לזה. אמנם עם העיון דבריו נכונים, שכבר בארתי בפי' מעשה בראשית, שבריאת יש מאין לא היה רק ביום הראשון, וכל מה שעשה בששת הימים הכל היה יש מיש, וכן ינהג תמיד, כמ"ש בנדרים (דף ל) עמ"ש אם בריאה יברא ה' אם בריאה מששת ימי בראשית מוטב ואם לאו יברא ה', מקשה והא אין כל חדש תחת השמש, כי אחר הבריאה הראשונה לא תצייר בריאה יש מאין, ואיך אמר יברא ה' שבריאה הוא יש מאין. אולם במתן תורה שדבר ה' אל כל העם פנים אל פנים וכולם זכו לנבואה אעפ"י שרוב העם לא היו מוכנים לכך, הרי היה זה כבריאה יש מאין, וע"ז אמרו חז"ל גדול יום מ"ת כיום שנברא בו שמים וארץ, ר"ל כי באותו היום היה בריאה יש מאין, כמו בבריאה הראשונה שברא שמים וארץ שהיה בריאה יש מאין. אולם למה היה צריך הנס הנפלא הזה אשר לא היה כמוהו למן הבריאה הראשונה, זה באר היטב בעקרים מאמר הראשון, שחקר באשר נמצאו דתות רבות נקראות אלהיות והקבלה נמשכת בכל אחת לבעלי הדת ההוא, במה יודע אפוא ההבדל בין הדת האלהיה האמתית ובין המזויפת מתדמה באלהית ואיננה אלהית, ויאמר כי אמות הדבר על שני פנים, אם אמות עצמי ואם אמות בלתי עצמי, והאמות העצמי הוא שיתאמת הדבר, אם מצד סבותיו, אם מצד סגולותיו העצמיות, והאמות הבלתי עצמי הוא בשיתאמת הדבר העצמי אמות מקרי, לא מצד סבותיו ולא מצד סגולותיו העצמיות, והמשל בזה שני רוקחים שהובאו לפני חכמי הרפואה לעשות מרקחת התריא"ק הגדול, ואמר האחד כי הוא

משֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃ י וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ אֶל־הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר וְכִבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃ יא וְהָיוּ נְכֹנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי יֵרֵד יְהוָה לְעֵינֵי כָל־הָעָם עַל־הַר סִינָי׃ יב וְהִגְבַּלְתָּ אֶת־הָעָם סָבִיב לֵאמֹר הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ

בהר

רש"י

מפי המלך ל רצונם לראות את מלכנו: (י) ויאמר ה' אל משה. א"כ שמזקיקין לדבר עמם לך אל העם: וקדשתם. וזמנתם היום ומחר: (יא) והיו נכונים. מובדלים מ מאשה (מכילתא). ליום השלישי. (מכילתא) שהוא ששה בחדש ובחמישי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה כל הענין האמור בפ' ואלה המשפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה: לעיני כל העם. מלמד שלא היה בהם סומא שנתרפאו נ כולם (מכילתא): (יב) והגבלת. קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה: לאמר. הגבול אומר להם השמרו מעלות מכאן והלאה ואתה הזהירם ס על כך: ונגע בקצהו. אפילו

בקצהו

שפתי חכמים

ל מגזרתו של הקב"ה שהשיב למשה את למדין שמשה אמר לו כך שהרי השיב למשה כי ביום הג' ירד ה' וגו' ע"כ צ"ל שהם בקשו ממנו. והרא"ם פי' בשם המכילתא דאל"כ מה אמרו ישראל למשה לאמר למקום: מ דילפינן ג"ש נכונים נכונים כתיב הכא והיו נכונים וכתיב התם היו נכונים אל תגשו אל אשה: נ וזה היה תשובה על מה שאמרו רצוננו לראות את מלכנו: ס הרא"ם פירש שלא יתכן לומר והגבלת את העם שהאמר השמרו כי ההגבלה מקומית לחוד והאזהרה לחוד לכן לאמר מחובר עם הגבול לא עם משה ומפני שלא נמצא אלא אם כן הזכיר לכך הוסיף רש"י ואתה הזהירם על כך שגם משה אמר להם השמרו ואע"פ שאין לאמר דבוק עם משה מכל מקום כיון שעונש הכתוב מורה על אזהרת משה א"כ בסברא שמלת לאמר קשור על הגבול וגם על משה:

דאל"כ

התורה והמצוה

רק בנביאים שיבאו על שמירת תורת משה והנביא שיאמר שלחו ה' לעשות דבר מה"ת יומת, כמ"ש בחורב טור באלך. ויגד משה את דברי העם אל ה', אז הגיד משה לה' דבר חדש, מה שלא נשלח עליו, חוץ ממה שהשיב תשובה על הדבר שנשלח עליו, והוא מה שהוסיפו העם לבקש שלא יהיה ביניהם חלוף מדרגות והבדלים שכולם יהיו ממלכת כהנים וגוי קדוש, וזה כולל ג"כ שאין רוצים שיהיה אמצעי בינם לבין ה' ושיגיע להם התורה ע"י משה, ואחריו ע"י הזקנים כמ"ש כיצד סדר משנה שלמדו התורה ע"י משה מאהרן וע"ה והזקנים כמ"ש בעירובין (דף נד), רק רצו שה' ידבר עם כולם פנים בפנים ויתן להם את התורה

תורה אור

ילקח התריא"ק לקיח יפה מליל מכל מיני סמי המות ומכל הארסיים בראיה שבוא ירפאם לפניהם בעל האפעה וכל הסמים הראוים לכנס בהתריא"ק ויכסה סגולות כל הסמים המשונים והוכרו כולם שאין בהם חשש זיוף, שאין ספק שהתריא"ק שנעשה על זה הדרך אין בו חשש זיוף, וכן אם יברר שהתריא"ק הוא טוב בראיה שהוא ירפא כל החולים שראוי לרפאם בתריא"ק, שזה ברר הדבר מצד סגולתיו העצמיות אעפ"י שאינו ברור הזק כהראשון, והרוקח הפתי יאמר כי הוא יברר שהתריא"ק שעשה הוא טוב ע"י שיעשה אותות ומופתים שילך במו אש ולא יכוה וכדומה, זה אינה ראיה עצמית על טובת התריא"ק, וכן הנביא הבולס לברר שנבואתו אמת ע"י שיתן אותות ומופתים אינו ברור עצמי, וכ"ש אם ירצה לברר עי"ז שבוא שליח מאת ה' להכחיש תורה על ידו, וע"כ הגם שנצטוינו לשמוע אל הנביא אשר יתן אות ומופת כ"ז שלא יכזב, בכ"ז לא יהיה זה אם רוצה שיהיה שליח הרס, וכמ"ש הרמב"ם בה' יסודי התורה במרע"ה לא האמינו בו ישראל מפני האותות והמופתים עד מעמד הר סיני, שאז עינינו ראו את האש ואת הלפידים ושמו במראה הנבואה ונתברר להם אמיתת מציאות הנבואה, כמ"ש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי, ושמעו שאלהים אמר למשה לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה, ועל כן גלה ה' שמתן התורה בפרסום גדול ובפני עדות של ששים רבוא, והם הנחילו הקבלה הזאת אשר ראו בעיניהם לבניהם אחריהם לדור אחרון, וע"כ כל מי שיקום לאמר שהוא שליח מה' ליתן תורה לעם, השיב אליו שהתורה שלא תנתן מאת האלהים בפרסום גדול כזה אינה אלהית, וכ"ש כשבא לבטל התורה המקובלת ממשה, שישיבו לו שאז צריך שיתראה ה' בעצמו לפני ששים רבוא בפרסום גדול שתסגלה בשם נתינתה, כי הדבר המלמוה לנביא ביש לבין עצמו יש חשש וספק בדבריו אף בדורו וכ"ש בדורות הבאים:

עמא קדם יי: י ואמר יי למשה איזיל לות עמא ותזמנון יומא דין ומחר ויחורון לבושיהון: יא ויהון זמינין ליומא תליתאה ארי ביומא תליתאה יתגלי יי לעיני כל עמא על טורא דסיני: יב ותתחם ית עמא סחור סחור למימר אסתמרו לכון מלמסק בטורא ומלמקרב בסופיה כל דיקרב בטורא

אתקטלא

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה ב

שומע לרואה [א"ל המקום תן להם מה שבקשו] כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני:

(פרשה ג) (י) ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם היום זה יום רביעי. ומחר זה יום חמישי. והיו נכונים ליום השלישי זה יום ששי שנתנה בו תורה. ומה עשה משה בחמישי השכים בבקר ובנה מזבח שנאמר וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר (שמות כד). העמיד שתים עשרה מצבות לשנים עשר שבטי ישראל דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים שתים עשרה מצבה על כל שבט ושבט בנה מזבח והקריב עליו עולה ושלמים נטל מדם העולה בשתי כוסות חלק למקום וחלק לצבור נטל מדם השלמים בשתי כוסות חלק למקום חלק לצבור שנאמר ויקח משה חצי הדם זה חלק [א](למקום) וחצי הדם זרק על המזבח זה חלק [ב](לצבור): ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם אבל לא שמענו מהיכן קרא באזניהם רבי יוסי ברבי אסי אומר מתחלת בראשית ועד כאן. רבי אומר מצות שנצטוה אדם הראשון ומצות שנצטוו בני נח ומצות שנצטוו במצרים ובמרה ושאר כל המצות כלן. רבי ישמעאל אומר בתחלת הענין מה הוא אומר [ג]ושבתה הארץ שבת לה' שש שנים תזרע שדך וגו' (ויקרא כה) שבטים ויובלות ברכות וקללות בסוף הענין מה הוא אומר אלה החקים והמשפטים והתורות אמרו מקבלין אנו עלינו כיון שראה שקבלו עליהם נטל הדם וזרק על העם שנאמר ויקח משה את הדם ויזרוק על העם. אמר להם הרי אתם קשורים ענובים תפוסים מחר בואו וקבלו עליכם המצות כולן. רבי יוסי ברבי יהודה אומר בו ביום נעשו כל המעשים. וכבסו שמלותם ומנין שטענו טבילה הריני דן ומה אם במקום שאין טעונין כבוס בגדים טעונין טבילה כאן שהוא טעון כבוס בגדים אינו דין שיהא טעון טבילה. אין כבוס בגדים בתורה שאינו טעון טבילה:

(יא) והיו נכונים ליום השלישי זה יום ששי שבו נתנה תורה (שנאמר): כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני זה אחד מעשר ירידות שבתורה: לעיני כל העם מלמד שלא היו בהם סומים. דבר אחר לעיני כל העם מלמד שראו באותה שעה מה שלא ראו יחזקאל וישעיה שנאמר וביד הנביאים אדמה (הושע יב). (דבר אחר) לעיני כל העם מלמד שאם היו הסרים [ד](עד) אחד אינו כדאי לקבל. ר' יוסי אומר אפילו יש שני אלפים ושני רבבות הם כדי לקבל שנאמר ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל (במדבר י):

(יב) והגבלת את העם [ד](סביב) יכול למזרחו תלמוד לומר סביב. לאמר מלמד

שהזהרו

הגהות הגר"א ס"ג (א) לצבור: (ב) למקום לצבור כצ"ל: (ג) וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר וגו' ושבתה ס' והתורות וגו': (ד) מיותר:

התורה והמצוה

התורה כולה בעצמו בלא שליח, ובאמת מבואר בדברי הז"ל שאם היו זוכים לזה אז ולא היו מתיראים מן האש, היו כולם שלים בכל ה' והיו מקבלים כל התורה מפי הקב"ה בעצמו והיו לומדין ולא שוכחין, ואמר במכילתא כבי הומר וכי מה אמרו ישראל לאמר למקום אמרו רצוננו לשמוע מפי מלכנו לא דומה שומע מפי פרגוד לשומע מפי מלך אמר המקום תן להם מה שבקשו:

(י) ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם. אז הסכים ה' לזה עפ"י שאלתם שישמעו דבר זה בעשרת הדברות לדבר עמהם פנים אל פנים שלא באמצעות משה ויראה אם יהיו נכונים לזה ולא יקבלו כל התורה מפי הקב"ה בעצמו, וע"ז צריך קדושה וטהרה והכנה יתירה, ואמר למשה שיקדש אותם בקדושה הנפשית בדעות ובמדות ובטהרת הגוף, ובקדושה הגלויה שיכבסו שמלותם, גם י"ל ברמז בכבוס השמלות גם על טהרת הגוף שהוא שמלת הנפש, ובמ"ש וקדשתם הוא קדושה הפנימית של הדעות והמדות:

(יא) והיו נכונים ליום השלישי. כי מדרגה זו א"א בלא הכנה, כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם, מבלי הבדל מדרגות רק כולם ישיגו השגה הנבואיית בשוה, ובאשר א"א שתהיה נבואה זו במדרגה גבוהה כמדרגת משה כי העם אין מוכנים למדרגה זו, וצריך שיהיה השפע האלהית ע"י מהיטם

ומסכים

בָּהָר מוֹת יוּמָת׃ יג לֹא־תִגַּע בּוֹ יָד כִּי־סָקוֹל יִסָּקֵל אוֹ־יָרֹה יִיָּרֶה אִם־בְּהֵמָה אִם־אִישׁ לֹא יִחְיֶה בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר׃ יד וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר אֶל־הָעָם וַיְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם וַיְכַבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃ טו וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם הֱיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת

בעל הטורים

והוכחה לעולם: (יג) יסקל ב' במסורה. הכא ואידך סקול יסקל השור דילפינן לחדוש מכאן ומה כאן בדחיה ובסקילה אף בגזרות דחיה ובסקילה: אם בהמה אם איש לא יחיה בקללה מתחילין מן הקטן: במשוך ב' במסורה. הכא ואידך במשוך בקרן היובל שגם לשם נזדמן להם שופר מאילו של יצחק ובזכות זה השופר של מתן תורה נפלה חומת יריחו:

שפתי חכמים

ע דהל"ל עלות בהר ב"ל דהא א"א לעלות אם לא יגע בקצהו. (מהרש"ל) שמעתי מהרב א' דק"ל שלא תפרש עלות בהר ונגוע בקצהו שלא יעלה ויגע למעלה בקצהו לכך פירש אפילו בקצהו. א"נ נ"ל דק"ל דכתיב השמרו לכם עלות משמע לא תעלה אבל לעמוד מרחוק וליגע בו ע"ז לא הזהיר לכן פי' ונגוע בקצהו אפילו לעמוד מרחוק וליגע בקצהו עכ"ל: פ מדכתיב ירה שני פעמים: צ שם דרך המנגנים אם בפה אם בכלי שיאריכו הקול ויפסיקו בעת ההפסק, והפסק הקול היה הוראה על סילוק השכינה שהרי לא כתב אלא בקולות וברקים ובקול שופר ונתינת הרשות לעלות היה אחר סלוק השכינה. הרא"ם: ק (מהרש"ל) מדכתיב במשוך היובל משמע שופר המיוחד והיינו שופר של אילו של יצחק דכתיב ביום ההוא יתקע בשופר גדול. ומה שהקשה הרמב"ן והא אילו של יצחק עולה הקריבו אותו והקרנים והטלפים נשרפו תירץ הרא"ם די"ל דמהיים פירשו דלאו בני הקרבה נינהו אף שיש בו מעילה ולאי לאחר זריקת דמן לית ביה משום מעילה: ר מדלא כתיב ליום השלישי כמו שאם
לו

רש"י

ע בקצהו: (יג) ירה יירה. (סנהדרין מה) מכאן לנסקלין שהם נדחין למטה מבית הסקילה שהיה גבוה שתי פ קומות: יירה. יושלך למטה לארץ כמו (שמות טו) ירה בים: במשך היבל. כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סלוק שכינה והפסקת הקול צ וכיון שנסתלק הם רשאין לעלות: היבל. הוא שופר של איל שכן בערביא קורין לדכרא יובלא ושופר של אילו של ק יצחק היה: (יד) מן ההר אל העם. מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר אל העם: (טו) היו נכונים לשלשת ימים. לסוף ג' ימים ר הוא יום ד' שהוסיף משה יום א' מדעתו כד"ר יוסי (שבת פז) ולדברי האומר בששה בחדש ניתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום. ושלשת
ימים

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה ג

שהתרו זה בזה: השמרו לכם בלא תעשה: עלות בהר יכול לא תעלה אבל יגע תלמוד לומר ונגוע בקצהו. יכול לא יעלה ולא יגע אבל יכנים תלמוד לומר עלות בהר ונגוע בקצהו:
(יג) [כל הנוגע בהר מות יומת] הרי זה עונש [ה]לא תגע בו יד [ו](לא) בשילה ולא באהל מועד ולא בבית עולמים: כי סקול יסקל*) מנין שידחהו ת"ל ירה. ומנין שאם מת בדחיה יצא כו'. [ת"ל או ירה] [ז](אם) בהמה אין לי אלא בהמה חיה מנין ת"ל [אם] בהמה. איש (מניין ת"ל אם איש) [אין לי אלא איש] אשה מניין ת"ל אם איש: לא יחיה רבי עקיבא אומר נאמר כאן לא יחיה ונאמר להלן מכשפה לא תחיה (שמות כב). מה כאן בסקילה אף להלן בסקילה: במשוך

הגהות הגר"א (ה) השמרו הי"ז אזהרה: (ו) בו אתה מוזהר וא"א מוזהר בשילה כו' *) (הגירסא בסנהדרין פרק נגמר הדין מנין שבדחיה ת"ל ירה. מנין שבסקילה תלמוד לומר סקול. מנין שבסקילה ודחיה תלמוד לומר כי סקול יסקל או ירה יירה וגו' ומנין לכל הנסקלין כן תלמוד לומר כי סקול יסקל או ירה יירה. כ"ה בדפוסים ישנים):

התורה והמצוה

ומסכים ובאמצעות כח המדמה, לכן אמר ירד שזה מכונה בירידה, ויהיה לעיני כל העם, אם לעינים החיצונים שיראו בעיני בשר תמונות מבהילות אש ועשן והר בוער, אם לעינים הפנימיים שיחזו מחזות מתיחסים עם עניני הנבואה כדרך הנבואה הנמוכה שהיא על כח הדמיון:
(יב) והגבלת את העם. בזה רמז ג"כ שלא יהרוס אדם להעפיל לעלות הר העיון בעניני האלהות שהם למעלה מהשגתו, כי יש לשכל האנושי ולהשגותיו גבול ששם יעמוד ולא יעבור הגבול, וכמו שהיה
באהרן עם

אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: יג לָא תִקְרַב בֵּהּ יְדָא אֲרֵי אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם אוֹ אִשְׁתְּדָאָה יִשְׁתְּדֵי אִם בְּעִירָא אִם אֱנָשָׁא לָא יִתְקַיַּם בְּמִיגַד שׁוֹפָרָא אִנּוּן מְרַשַּׁן לְמִסַּק בְּטוּרָא: יד וּנְחַת מֹשֶׁה מִן טוּרָא לְוָת עַמָּא וְקַדֵּישׁ יָת עַמָּא וְחַוָּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן: טו וַאֲמַר לְעַמָּא הֱווֹ זְמִינִין לִתְלָתָא יוֹמִין לָא תִקְרְבוּן לְצַד אִתְּתָא:

והוה

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה ג

במשוך היובל כשימשוך היובל את קולו אתם רשאין לעלות בהר. רבי יוסי אומר [מכאן אמרו] לא מקומו של אדם מכבדו אלא הוא מכבד את מקומו (מכאן אמרו) כל זמן שהשכינה בהר כל הנוגע בהר יומת נסתלקה שכינה הכל רשאין לעלות בהר: (יד) וירד משה מן ההר מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו ולא היה יורד לביתו אלא מן ההר אל העם. יכול לדבור זה בלבד שאר כל הדברות מנין ת"ל (וירד ה' על הר סיני) [וירד משה מן ההר אל העם ויאמר אליהם] ז(כבר זה אמור ומה ת"ל וירד משה מן ההר אל העם מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו ולא יורד להוך בית אלא מן ההר אל העם). אין לי אלא דברות הר סיני דברות אהל מועד מנין ת"ל ויצא ודבר אל (משה) [בני ישראל]. ומנין שכל העליות שהיה עולה בבקר היה עולה ת"ל והיה נכון לבקר ואיש לא יעלה עמך ויפסול שני לוחות אבנים [וגו'] שאין תלמוד לומר כאשר צוה ה' אותו אלא בנין אב כל זמן שהיה משה [עולה] בבקר היה עולה: ויקדש את העם זמנן: ח(ויכבסו בגדיהם) הטהרו:

(טו) ויאמר אל העם היו נכונים אבל לא שמענו שאמר המקום לפרוש מן האשה אלא היו נכונים והיו נכונים לגזרה שוה מה היו נכונים כאן לפרוש מן האשה אף והיו נכונים האמור להלן לפרוש מן האשה. רבי אומר ממקומו הוא מכריע לך אל העם וקדשתם היום ומחר אם על ענין טבילה יטבול בחמישי ויהיה טהור (כמו הערב) [בהערב] שמש [ומה] תלמוד לומר לך אל העם" אלא שאמר המקום למשה לפרוש מן האשה: אל תגשו אל אשה מכאן אמרו הפולטת שכבת זרע ביום השלישי

שהיא

הגהות הגר"א (ז) ויכבסו שמלותם: (ח) וגו':

השאלות

(יג) מ"ש במשוך היובל המה יעלו בהר סותר למ"ש בסוף פ' משפטים שהעם לא עלו למ"ד שזה היה אחר עשרת הדברות. למה כפל והר סיני עשן כלו, ויעל עשנו, ולמה אמר שנית וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר, וגם שתחלה אמר שירד על כל ההר, למה צוה רד העד בעם שכבר הגביל את העם סביב והזהירם ע"ז, ומה היתה תשובת משה לא יוכל העם לעלות, ולמה הזהיר שנית והכהנים והעם אל יהרסו:

התורה והמצוה

כארבעה שנכנסו לפרדס שאחד עלה בהר והציץ ונפגע ואחד מת, כי לא יכול לסבול האור הגדול, כמי שיסתכל עיניו לראות באור השמש שיכהו עיניו, או שיסתכל שכלו על דבר שלמעלה מהשגתו שימלא פגע או בטול לגמרי או שילא לתרבות רעה, וזה הנמשל מ"ש כל הנוגע בהר מות יומת:

(יג) לא תגע בו יד. לפי הפשט יל"פ שר"ל מה שאמרתי מות יומת אינו שיעלו אחריו להורידו מן ההר ולהמיתו כי לא תגע בו יד בהעולה בהר, ר"ל אין צריך שיד אדם תגע בו להמיתו, כי בקול יסקל שההר ברעש ביום ההוא ישליך עליו אבנים גדולות ויסקל עי"כ, או ירדה שהאש יקיא אותו וישליכנו אל העמק, אולם חז"ל פי' שיסקל ע"י הב"ד כי למדו מכאן לדיני סקילה, הנס שאינו להסב כונתם שלמדו ממה שינהג בו ההר אל מה שצריכים הב"ד לנהוג עם הנסקל, דבריהם בטלים נגד דעת שטות דברי חז"ל. במשוך היובל, התנה תנאי שזה יהיה רק בתחלה שלא הוכשרו עדיין לעלות בהר כי ירא מפני האש והלפידים וקול השופר, כמ"ש אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר, שאם היו מתחזקים ולא היו מתיראים מפני האש ולא היו חרדים מפני קול השופר שהפחיד אותם, אז היה קול השופר נמשך ומהלך ולא היה נפסק ואז היה להם יובל וחרות לעלות בהר כמו שעלה אח"כ משה ואהרן ושבעים מזקני ישראל, רק שהם השתחוו מרחוק. אבל ישראל אם היו זוכים עד שהיה קול השופר נמשך היו עולים בגוה עם משה והיו מקבלים כל התורה מפי הקב"ה בעצמו, רק ע"י שהתיראו וינועו ויעמדו מרחוק ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ובמעה לא עלו בהר ולא יכלו לקבל התורה מה' בעצמו רק ע"י משה, וז"ש במשוך היובל אם יאריך תקיעת השופר וימשך זמן רב ויוכלו לסבלו אז המה בעצמם יעלו בהר לקבל שם כל התורה כפי שאלתם:

(טו) אל תגשו אל אשה. באמרו חז"ל בשבת שהיה צריך פרישת שלשה ימים מפני הטבים, שהפולטת ש"ז ביום השלישי טמאה, והוא מבואר ממה שבא פה אצל קריבה אל אשה לשון הגשה שלא בא רק

בשום

לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים אַל־תִּגְּשׁוּ אֶל־אִשָּׁה׃ טז וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל־הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה׃ יז וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן־הַמַּחֲנֶה וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר׃ יח וְהַר סִינַי עָשַׁן כֻּלּוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו יְהוָה בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן

ויחרד

בעל הטורים

(טז) בהיות הבקר חסר וי"ו שלא יהו ו' עונות : (יח) בתחתית ההר וכל היו תלמד שנתלש ההר ממקומו ונעשה ככר על

שפתי חכמים

לו הקב"ה אלא לשלשת ימים משמע לסוף שלשת ימים : ש וא"ת מ"ש דהקפידה התורה על טומאת קרי יותר מזב ומצורע ובועלי נדות כבר תירצו התוספות בברכות כ"א ע"ב : ת פירוש דלשון לקראת לעולם לא נאמר אלא על ההולכים זה כנגד זה כמו הנה הוא יוצא לקראתך : א וא"ת הא כבר אמרו נעשה ונשמע, כבר תירצו התוספות דשמא היו חוזרין כשיראו אש הגדול שיצאה נשמתן . וי"ל דמה שאמרו נעשה ונשמע היינו על התורה שבכתב ומה שכפה עליהן הר כגיגית כדי לקבל תורה שבעל פה (מהרש"י) דהא דהכניס הקב"ה לטובתן כדי שלא יסתלק השכינה מעליהם ולא יוכל לשלחם כמו אנוסה דכתיב ולו תהיה לאשה לא יוכל לשלחה כל ימיו : ב כתרגומו על כעשן הכבשן :

כמו

רש"י

ימים כמו ליום השלישי : אל תגשו אל אשה . כל ג' ימים הללו כדי שיהיו הנשים טובלות ליום השלישי ותהיינה טהורות לקבל תורה שאם ישמשו תוך שלשת ימים שמא תפלוט האשה שכבת זרע ש לאחר טבילתה ותחזור ותטמא אבל משששהתה ג' ימים כבר הזרע מסריח ואינו ראוי להזריע וטהור מלטמא את הפולטת : בהיות הבקר . מלמד שהקדים על ידם מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן שיהא הרב ממתין לתלמיד וכן מצינו (יחזקאל ג) קום צא אל הבקעה וגו' ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד : (יז) לקראת האלהים . (מכילתא) מגיד שהשכינה יצאת לקראתם ת כחתן היוצא לקראת כלה וזה שנאמר (דברים לג) ה' מסיני בא ולא נאמר לסיני בא : בתחתית ההר . לפי פשוטו ברגלי ההר ומדרשו שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם א כגיגית (שבת פח) : (יח) עשן כלו . אין עשן זה שם דבר שהרי נקוד השי"ן פת"ח אלא לשון פועל כמו אמר שמר שמע לכך תרגומו תנן כוליה ולא תרגם תננא ב וכל עשן שבמקרא נקודים קמ"ץ מפני שהם שם דבר : הכבשן . של סיד יכול ככבשן זה ולא יותר ת"ל בוער באש עד לב השמים . ומה ת"ל כבשן לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע נותן לבריות סימן הניכר להם כיוצא בו (הושע יא) כאריה ישאג וכי מי נתן כח בארי אלא הוא והכתוב מושלו כאריה אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האזן מה שיכולה לשמוע . כיוצא בו (יחזקאל מג) וקולו כקול מים רבים

וכי

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה ג

שהיא טהורה [מקוואות פרק ח ג] (ראיה לדבר מסיני) דברי רבי אלעזר בן עזריה ט(רבי אליעזר אומר אף) פעמים שהם ארבע עונות פעמים שהן חמש פעמים שהן שש רבי עקיבא אומר לעולם חמש:

(טז) ויהי ביום השלישי בהיות הבקר מלמד י(שהסכים) המקום על יא(ידו) לקיים מה שנאמר עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו (שה"ש א) : ויהי קולות קולי קולות ומיני קולות משונים זה מזה וברקים ברקי

ברקים

הגהות הגר"א [(ט) ר' ישמעאל אומר] באיצ נשמט זה : (י) שהשכים : (יא) ידיהם :

התורה והמצוה

בכל מקום שתמיד בא ע"ז לשון קריבה, ומבואר אצלנו ההבדל בין קרב ובין נגש, שקריבה הוא בשמירה שוים וקל לקרב אליו והגשה הוא בשיש קושי לגשת אל הדבר, לכן בא תמיד לשון קריבה אל אשה, כי גם מ"ש לא תקרבו לגלות ערוה, כי האשה מוזהרת כמו האיש ושניהם קרבים בשוה, משא"כ פה שהעכוב הוא רק מצדה לא מצדו כי הוא יכול לטבול ולטהר, רק היא לא תטהר כי הפולטת ש"ז פל ג"י טמאה, תפס לשון הגשה :

(יח) ויהי קולות וברקים . עד פה שירד ה' על ההר חרדו לקראתו שלשה האותות הקלים ששם

ישוב

טז וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה בְּמֶהֱוֵי צַפְרָא וַהֲוָה קָלִין וּבַרְקִין וַעֲנָנָא תַקִּיף עַל טוּרָא וְקָל שׁוֹפָרָא תַּקִּיף לַחֲדָא וְזָע כָּל עַמָּא דִּי בְמַשְׁרִיתָא׃ יז וְאַפֵּיק מֹשֶׁה יָת עַמָּא לְקַדָּמוּת מֵימְרָא דַייָ מִן מַשְׁרִיתָא וְאִתְעַתָּדוּ בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא׃ יח וְטוּרָא דְסִינַי תְּנַן כֻּלֵּיהּ מִן קֳדָם דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְיָ בְּאֶשָּׁתָא וּסְלֵיק תְּנָנֵיהּ כתננא

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה ג

ברקים ומיני ברקים משונים זה מזה. וענן כבד על ההר זה ערפל שנאמר ומשה נגש אל הערפל: וקול שופר חזק מאד [יב]מנהג הדיוט כל זמן שהוא הולך קולו נמוך אבל כאן כל זמן שהוא הולך קולו מגביר ולמה כך מתחלה לשכך את האזן מה שהיא יכולה לשמוע: ויחרד כל העם אשר במחנה מלמד שנזדעזעו:

(יז) ויוצא משה את העם אמר ר' יוסי יהודה היה דורש ויאמר ה' מסיני בא (דברים לג) אל תקרא כן אלא לסיני בא ליתן תורה לישראל (או אינו) [ואני איני] אומר כן אלא ה' מסיני בא לקבל את ישראל כחתן זה שהוא יוצא לקראת כלה: ויתיצבו [וגו'] נכפפו מלמד שנתלש ההר ממקומו [יג]וקרבו ועמדו תחת ההר שנאמר ותקרבון ותעמדון תחת ההר עליהם מפורש בקבלה יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאוה. [הראיני את מראיך] אלו שתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל. השמיעני את קולך [יד](אלו (עשרת) [קודם] הדברות. כי קולך ערב אלו לאחר הדברות. ומראך נאוה (ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה') [וירא העם וינועו]). רבי אליעזר אומר על ים סוף הדבר אמור הראיני את מראיך התיצבו וראו את ישועת ה' (שמות יד). השמיעיני את קולך וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה'. כי קולך ערב ותעל שועתם. ומראך נאוה ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם[טו] (שם ד). דבר אחר כי קולך ערב על הים אשירה לה' כי גאה גאה. ומראך נאוה מפי עוללים ויונקים יסדת עוז למען צורריך להשבית אויב ומתנקם (תהלים ח): (פרשה ד) (יח) והר סיני עשן כלו יכול מקום הכבוד תלמוד לומר כלו

הגהות הגר"א (יב) כמ"ש ויהי קול השופר הולך וחזק מאד: (יג) ונכפף עליהם: (יד) זו שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. כי קולך ערב זו שאמרו קודם הדברות. ומראך נאוה, ותקרבון ותעמדון תחת ההר: ר"א אומר כו': (טו) וגו' ויקדו וישתחוו:

התורה והמצוה

יסוד המים והרוח והאש, שיסוד הרוח הוציא קולות ויסוד האש הוציא ברקים, ויסוד המים הוציא ענן כבד ומעט מטר כמ"ש חז"ל שהיה מטר בעת ההיא, רק שלא היו טבעיים רק נסיים, שלפי הטבע יהיה תחלה הענן ואחריו הברקים ואחריו הקולות, ופה היה תחלה קולות בלא ענן וברקים ואחריו ברקים בלא ענן ואחריו ענן כבד, ואחריו היה קול שופר חזק נסיי, כי עבר קול השופר שלא ע"י שופר, וכן הזדעזעו כחות הגוף של העם המתיחסים ליסודות השלשה הקלים, אבל יסוד העפר לא קם ולא זע עוד, וכן יסוד העפר של העם לא התפעל עוד כי לא הסירו כובד העפר של גופם ללכת בחפזון ולדהור על כנפי רוח לקראת האלהים רק ויחרד כל העם אשר במחנה שהגם שחרדו והתעוררו יסודותיהם הקלים נשאר במחנה ולא זעו ממקומם. והנה הרוח של התוקע כשיעבור במקום צר ומוגבל דרך השופר וקרן היובל ישמיע קול תקיעה, והוא משל אל רוח ה' הנופח רוח חיים וקדושה בקרב העם והוא מתעכב מן החומר המונע ומעכב דרכו, ע"כ נשמע קול חזק כקול השופר ומזה חרדו כל העם, כי לא הוכנו לשמוע קול ה' בלא חרדה, שזה היה התנאי שיוכלו לקבל כל התורה מפי הקב"ה, אבל הם חרדו ונשארו במחנה ולא יצאו לקראת האלהים:

(יז) **ויוצא משה את העם לקראת האלהים.** ועי"ז הוצרך משה להוציאם בעל כרחם ע"י כחו ודבורו וזכותו, וכבר היתה ההכנה לקראת האלהים, שהשכינה כבר התחילה לרדת משמי מרומים והם יצאו לקראתו, לא כפי שהיה ראוי שהם יקדימו לצאת טרם יחל ה' לפעמם ולצאת לקראתם, ובזה התברר שאינם ראוים להיות כולם ממלכת כהנים וגוי קדוש ע"י הכנת עצמם מלב ונפש והתעוררות דלתתא, כי הוצרך התעוררות דלעילא שהחל ה' לצאת, וכחו של משה שהוציא אותם בעל כרחם, **ויתיצבו בתחתית ההר** מבואר אצלנו שיש הבדל בין נצב ובין עומד שההתיצבות הוא במקום שצריך חזוק רב לעמוד במקום ההוא, וי"ל שהגם שעמדו בתחתית ההר, לא עמדו שם הכן בלא פחד, כי היו נרתעים ופוחדים והוצרכו חזוק ועצמה להשאר במקום ההוא:

(יח) **והר סיני עשן כלו.** ואז ירד ה' על ההר ונתעורר יסוד העפר שהיה שקט ונח עד הנה, **כי**

וַיֶּחֱרַד כָּל־הָהָר מְאֹד: יט וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל: ששי כ וַיֵּרֶד יְהוָה עַל־הַר סִינַי אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא יְהוָה לְמֹשֶׁה אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה: כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רֵד הָעֵד בָּעָם פֶּן־יֶהֶרְסוּ אֶל־יְהוָה לִרְאוֹת וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב:

וגם

בעל הטורים

גבי הר: (יט) הולך וחזק ב' במסורה. הכא ואידך ודוד הולך וחזק כדאיתא בעירובין דוד גלי מסכת הולך וחזק שאול לא גלי מסכת כתיב הולכים ודלים וזהו דוד הולך וחזק בתורה דכתיב בה הולך וחזק מאד:

שפתי חכמים

ג כמו העד העיד בנו האיש ונקראת התראה בל' עדות מפני שמתוך התראה נעשה בעדים: ד מפני שלא יפול לשון הריסה רק על הפרדת דבר מדבר כמו הפרדת בנין או הפרדת איש מאנשי המצב: ה דאל"כ הל"ל ונפלו רבים כל מה וכו':

נקט

רש"י

וכי מי נתן קול למים והלא הוא ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את האזן: (יט) הולך וחזק מאד. מנהג הדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך וחזק מאד ולמה כך מתחלה לשבר אזניהם מה שיכולין לשמוע: משה ידבר. כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישראל שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך והקב"ה מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע: יעננו בקול. יעננו על דבר הקול כמו (מ"א יח) אשר יענה באש על דבר האש להורידו: (כ) וירד ה' על הר סיני. יכול ירד עליו ממש ת"ל (שמות כ) כי מן השמים דברתי עמכם. (מכילתא) מלמד שהרכין שמים עליונים ותחתונים והציען על גבי ההר כמצע על המטה וירד כסא הכבוד עליהם: (כא) העד בעם. התרה בהם ג שלא לעלות בהר: פן יהרסו וגו'. שלא יהרסו את מצבם ד ע"י שאוחזם אל ה' לראות ויקרבו לצד ההר: ונפל ממנו רב. (מכילתא) כל מה שיפול מהם ה ואפילו הוא יחידי חשוב לפני רב: פן יהרסו. כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין

קף

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה ד

כלו: מפני אשר ירד עליו ה' באש מגיד שהתורה אש ומאש נתנה ובאש נמשלה וכה דרכה של אש שאם קרב אדם אצלה נכוה רחק ממנה צנן אין לו לאדם להתחמם אלא כנגד אורה: ויעל עשנו כעשן הכבשן [יכול] כעשן זה בלבד תלמוד לומר כבשן. אי כבשן יכול ככבשן [א](זה) בלבד תלמוד לומר וההר בוער באש ומה תלמוד לומר כבשן לשכך האוזן מה שהיא יכולה לשמוע. כיוצא בו אריה שאג מי לא יירא (עמוס ג) מי נתן כח וגבורה בארי לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו לשכך את האוזן. כיוצא בו והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וגו' (יחזקאל מג). מי נתן כח וגבורה במים לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו מבריותיו לשכך האוזן: ויחרד כל ההר [א](והלא) בכלל כל ההרים היה שנאמר הרים נזלו מפני ה' זה סיני (שופטים ה). ואומר למה תרצדון הרים גבנונים (תהלים סח). [ב](אמר להם כלכם גבנונים אתם כמה דאת אמר או גבן או דק ומפני מה שרתה רוח הקדש בחלקו של בנימין שכל השבטים היו במכירתו של יוסף ובנימין לא היה עמהם ועוד שכל השבטים נולדו (וכו') בחוצה לארץ ובנימין

נולד

הגהות הגר"א פ"ד (א) מיותר: (ב) ואעפ"כ ההר חמד אלהים לשבתו א"ל כו':

התורה והמצוה

יסוד העפר הכולל בין יסוד העפר של העם שהוא כבד התנועה מכל היסודות והפיל על העם עלפוס וכובד, ושכל כי ההר התעורר בשני ענינים: א] שהר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו ה' באש והיה העשן על שטחו של ההר ע"י ירידת האש הוכלה אש, וכל אש מעלה עשן, והיה עשן כולו כי ה' ירד על כל ההר, ב] עלה עשן מפנימית ההר שנז"א ויעל עשנו כעשן הכבשן, שעשן הכבשן בא ע"י חלקי האש הנעצרים בתוך הסיד כן יצא עשן מעומק ההר ועפרו, ויחרד כל ההר מאד, שהיה רעש הארץ של ההר, ומודיע שהיה בזה ענין שלמעלה מן הטבע, שידוע שהרעש בא ע"י אדים ועשנים הנעצרים בבטן האדמה שאין להם מקום לצאת ותגעש ותרעש הארץ ממקומה, אבל שימצא כעשן

והאדים

בְּתְנָנָא דְאַתּוּנָא וְזָע כָּל טוּרָא לַחֲדָא׃ יט וַהֲוָה קָל שׁוֹפָרָא אָזֵל וְתָקֵף לַחֲדָא מֹשֶׁה מְמַלֵּל וּמִן קֳדָם יְיָ מִתְעֲנֵי לֵהּ בְּקָל׃ כ וְאִתְגְּלִי יְיָ עַל טוּרָא דְסִינַי לְרֵישׁ טוּרָא וּקְרָא יְיָ לְמֹשֶׁה לְרֵישׁ טוּרָא וּסְלֵיק מֹשֶׁה׃ כא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה

חות

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה ד

נולד בארץ ישראל [א](ואף על פי כן הדר חמד אלהים לשבתו):

(יט) ויהי קול השופר הרי זה סימן (יפה) בכתובים כל מקום שנאמר שופר זה סימן יפה לישראל שנאמר עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר (תהלים מז). והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול (ישעיה כז). ואומר וה' אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן (זכריה ט): הולך וחזק מאד מנהג ההדיוט כל זמן שהוא הולך [קולו] מחליש [ג]((ומעכה) [וכהה]) אבל כאן כל זמן שהוא הולך קולו מגביר ולמה כך מתחלה כדי לשכך את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע: משה ידבר והאלהים יעננו בקול רבי אליעזר אומר מנין אתה אומר שאין הקב"ה מדבר עד שמשה אמר דבר שכבר קבלו עליהם בניך לכך נאמר משה ידבר. אמר לו ר' עקיבא בודאי כן הוא הדבר ומה ת"ל משה ידבר אלא מלמד שנתן הקב"ה כח וגבורה במשה והיה הקב"ה מסייעו בקולו ובנעימה שהיה משה שומע בו היה משמיע את ישראל לכך נאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול:

(כ) וירד ה' על הר סיני שומע אני על כלו ת"ל (על) [אל] ראש ההר. יכול [ד](ממש) שירד הכבוד [ה](והציעו) על הר סיני ת"ל כי מן השמים מלמד שהרכין הקב"ה שמים התחתונים ושמי שמים העליונים [ה]על ראש ההר וירד הכבוד [א](והציען על הר סיני) כאדם שהוא מציע את הכר על ראש המטה וכאדם שהוא מדבר מעל הכר שנאמר [לוא קרעת שמים ירדת וגו'] כקדוח אש המסים מים תבעה אש [ו](ישעיה כד). (וכן הוא אומר) בעשותך נוראות. רבי יוסי אומר השמים שמים לה' (תהלים קטו). לא עלה (אליהו) [משה][ז] למעלה ולא ירד הכבוד למטה אלא מלמד שאמר המקום למשה הריני קורא לך מראש ההר ואתה עולה שנאמר ויקרא ה' למשה:

(כא) ויאמר ה' אל משה (לך) רד העד

בעם

הגהות הגר"א (ג) ומסיך: (ד) ממש: (ה) והציען: (ו) וגו': (ז) ואליהו:

התורה והמצוה

וההרים מקום לגאת ויפלו עשן מתוך הארץ ויפסק הרעש, וכה הנה שעלה עשן ההר, בכ"ז הדד ההר ונרעש ממקומו, והיה הרמז לזה שיען שהעם לא הוכנו כראוי ולא יכלו לקבל את התורה מאהבת ה' ויראת הרוממות ההרגיש ביראת העונש כי באש ה' נשפט ויבזו ההרים, שעז"א חז"ל שכפה עליהם ההר כגיגית, ר"ל שעלה יראת העונש לא היו מקבלים עליהם עול מצות או עול תורה שבע"פ רק שנתיראו מן האש הרעש ויראת העונש:

(יט) ויהי קול השופר. ה' אמר למשה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך, ופרש שא"ל שישמיע קול אל ב"י להודיעם שהוא הוא המדבר עמו [כדי שיאמינו בנבואת משה] ושהוא ממנו שליח לתת להם תורה מאתו [כדי שיאמינו שהוא השליח על מתן תורה הזאת ולא אחר], וגם א"ל בעבור ישמע העם בדברי עמך שפי' חז"ל שא"ל שהשי"ת יאמר דבר ומשה יחזרהו וה' יודה לדבריו וכמש"פ שם, ולקיים כ"ז יצא קול מן השופר והקול [קול השופר] השמיע לאמר דעו כי משה ידבר והאלהים יעננו בקול, וכוון בזה אם על הדבור של עתה שמשה דבר לפני ה' וה' ענה אותו והודה לדבריו כמו שיפרש בס' כ"ג, ואם על לעתיד שמשה הוא ידבר התורה לבני ישראל כי הוא שליח לזה מאת ה', וגם כולל בזה שימסור להם גם תורה שבע"פ שזה מליין במלת דבור כמ"ש בס' התו"ה ויקרא (סי' ג'), ושהאלהים יעננו על כל שאלותיו, כמו בפרשת פסח שני ופ' צלפחד שאמר עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם, ושענית ה' שהיה בקול שהגם שנבואתו היה באספקלריא המאירה שאין ראוי שימצא בה קול ותמונה, לקבלת התורה ברא ה' קול ודבור שבו נתן לו את התורה, ויען שראה ה' מחרדת העם שאין נכונים לקבל כל התורה מאת ה' בבלי אמצעי וראה כי יאמרו דבר אתה עמנו ונשמעה, הכין את משה שהוא יהיה השליח והתיר זאת לישראל כדי שיאמינו בו לעולם כמ"ש וגם בך יאמינו לעולם, כמש"פ שם:

(כ) וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר. תחלה ירד ה' על כל ההר כמ"ש והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו ה', והיתה השכינה קרובה אל ישראל שעמדו בתחתית ההר, אולם עתה ראה שלפי הכנתם לא יוכלו להכיל את ה' ודברות קדשו מקרוב, ולכן נסתלק מן כלל ההר וירד שנית על ראש ההר לבד רחוק מן המחנה, ויקרא ה' למשה לכן קראו שיעלה אל ראש ההר, למען ידבר עמו הדבור שהכבוד במ"ש בעבור ישמע העם בדברי עמך.

ויאמר

כב וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל־יְהוָה יִתְקַדָּשׁוּ פֶּן־יִפְרֹץ בָּהֶם יְהוָה׃ כג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל־הַר סִינָי כִּי־אַתָּה הַעֵדֹתָה בָּנוּ לֵאמֹר הַגְבֵּל אֶת־הָהָר וְקִדַּשְׁתּוֹ׃ כד וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה לֶךְ־רֵד וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אַל־יֶהֶרְסוּ לַעֲלֹת אֶל־יְהוָה פֶּן־יִפְרָץ־בָּם׃ כה וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל־הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם׃ ס

וידבר

בעל הטורים

(כג) וקדשתו ב' במסורה. הד ר"פ וחד סיפ וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב וקדשתו גבי כהן ר"ל נמי שקדושתו דאהרן נמשלה דאשון ולכבד דאשון וליטול מנה יפה ראשון ופ"ת קדושתו בסוף כדכתיב לקדושים אשר בארץ המה כלומר אחר מיתתו שיהיה בארץ נכרת קדושתו כי נתייהם כן בקדושיו לא יאמין וגם גדולת ה"ת בסוף הקריאה שגדול שבכולם גולל:

רש"י

אף הנפרדין מתוך אנשים הורסים את המצב: (כב) וגם הכהנים. אף הבכורות שהעבודה בהם (זבחים קטו): הנגשים אל ה'. להקריב קרבנות אף הם לא יסמכו על חשיבותם לעלות: יתקדשו. יהיו מזומנים להתיצב על עמדן: פן יפרץ. לשון פרצה יהרוג בהם ויעשה בהם פרצה: (כג) לא יוכל העם. אני צריך להעיד בהם שהרי מותרין ועומדין הם היום ג' ימים ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות: (כד) לך רד. (מכילתא) והעד בהם שנית שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה: ועלית אתה ואהרן וגו'. יכול אף הם ו עמו ת"ל ועלית אתה. אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והכהנים מחיצה לעצמם משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהנים והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה': פן יפרץ בם. אע"פ שהוא נקוד חטף קמ"ץ אינו זז מגזרתו. כך דרך כל תיבה שנקודתה מלאפו"ם כשהיא באה במקף משתנה הנקוד לחטף קמ"ץ: (כה) ויאמר אלהם. התראה

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה ד

בעם שמא ידחקו לראות ונפל ממנו רב, מלמד שנתנה רשות לשלוחים לחבל [ח]יחידי שיפול מהם הרי הוא עלי ככולם מלמד שאף אחד ממעט על ידי כלן יחידי [ט](שיוטל) מהם הרי הוא עלי כנגד כל מעשה בראשית שנאמר כי לה' עין אדם (זכריה ט):

(כב) וגם הכהנים הנגשים אל ה' [י](יכול) הכהנים בכלל העם (שנאמר) על הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר (ויקרא טז) אין כהנים בכלל העם. ואלו הם הכהנים. ר' יהושע בן קרחה אומר נדב ואביהוא אינו אומר הכהנים אלא הכהנים הנגשים וגם הזקנים עמהם:

ויאמר

הגהות הגר"א (ח) ממנו רב יחידי כו': (ט) שיפול: (י) מלמד שאין כו' וכה"א ועל הכהנים כו':

התורה והמצוה

(כא) ויאמר ה' אל משה רד העד בעם. הנה שכבר אמר לו אלות הגבלה הולך עתה לזרזו שנית מפני ג' טעמים: א] שאחר שהעם רצו שלא יהיה אמצעי בינם ובין ה'. וה' מלא דבריהם בעת עשרת הדברות שגם משה לא היה לו רשות בעת ההיא לעמוד בהר רק עמד למטה בתוך עם כל ישראל, הנה עתה שיראו שה' קרא למשה ועלה אל ראש ההר, יחשבו שגם הם יש"ל רשות לעלות כיון שאז היתה ההשגה של ישראל שוה אל משה, וע"כ עוד שיעיד בם שנית שאף שמשה נקרא ועבר את הגבול הם אין להם רשות ע"ז, ב] מפני שעתה נעתק אור השכינה מן כלל ההר אל ראש ההר רחוק מן המחנה וההר מפסיק ביניהם, יחשבו שעתה מותר להם לעלות בקצה ההר שאין שם שכינה כדי לראות, ועז"א פן יהרסו לראות כי ר"ל לראות מרחוק, ג] פי' בת"י דלמא יכוונון קדם ה' לאסתכלא, וגפ"ז הוא אזהרה אחרת שאף שלא יעברו הגבול בפועל, הם מוזהרים מלעבור גבול ההשגה ויחשבו שראו איזה תמונה, שאחר שלא התפשטו בהשגה זו מן כח הדמיון, יצייר להם הכח הדמיוני איזה גבול ושעור הנתפס בחוש הראות ויגשימו את האלהות, שבזה יהרסו הריסה גדולה באמונה ונפל ממנו רב שזה כעשה פסל במחשבה, ובת"י ויפול מנהון

רב

חוּת אַסְהֵיד בְּעַמָּא דִּילְמָא יִפַגְּרוּן קֳדָם יְיָ לְמֶחֱזֵי וְיִפֵּל מִנְּהוֹן סַגִּי: כב וְאַף כַּהֲנַיָּא דְּקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ יִתְקַדְּשׁוּן דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן יְיָ: כג וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לָא יִכּוּל עַמָּא לְמִסַּק לְטוּרָא דְסִינַי אֲרֵי אַתְּ אַסְהֶדְתָּ בָּנָא לְמֵימַר תְּחוּם יָת טוּרָא וְקַדְּשֵׁהּ: כד וַאֲמַר לֵהּ יְיָ אִיזֵיל חוּת וְתִסַּק אַתְּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְכַהֲנַיָּא וְעַמָּא לָא יִפַגְּרוּן לְמִסַּק קֳדָם יְיָ דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן: כה וּנְחַת

משה

מכלתא יתרו פרשה ד

(כג) ויאמר משה אל ה' וגו' כבר העידותי בהם וקבעתי להם תחומין:

(כד) ויאמר אליו ה' לך רד יפה אמרת זה שהיה ר' יהודה אומר מנין אתה אומר שאמר הקב"ה למשה דבר אומר לך ואתה מחזירני ואני מודה לך שיהו ישראל אומרים גדול משה שהודה לו הקב"ה. רבי אומר אין אנו צריכין לעשות למשה גדול אלא אם כן עשינו להקב"ה שחזר בו יא(ובדברו) אלא מזרזין לאדם בשעת תלמוד ומזרזין את האדם בשעת מעשה: ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם יכול הכל יעל תלמוד לומר והעם אל יהרסו לעלות אל ה' פן יפרץ בם. יכול אף הכהנים יעלו עמך תלמוד לומר ועלית אתה אמור מעתה אתה עושה מחיצה לעצמך יב(והעם כל עיקר אל יהרסו לראות יג(שמא יתריעו):

(כה) וירד משה אל העם יא(ויאמר אליהם: וידבר אלהים) ויאמר אליהם אמר להם מיד ולא עכב יא(ד"א ויאמר אליהם אמר להם היו אומרין על לאו לאו ועל הן הן):

וידבר

הגהות הגר"א (יא) מדבורו: (יב) ואהרן מחיצה לעצמו והכהנים מחיצה לעצמם והעם כו'; (יג) פן יפרץ בם:

התורה והמצוה

רב שבהם ר"ל שזה יזק למדרגת משה שכל גדולתו היתה בשביל ישראל, וכמו שבמעשה העגל אמר ליה לך רד ופרשו חז"ל רד מגדולתך כן בזה שדומה לו, ולז"א שגם הכהנים יזהרו מזה שבעת יגשו אל ה' לחקור באלהות ומעשה מרכבה ישמרו מהגשים ולחשוב באיזה תמונה, ולא יהרסו לראות בהכנסם בפרדס:

(כג) ויאמר משה לא יוכל העם לעלות אל הר סיני. ר"ל א"צ עתה להזהיר הדבר, שאם לטעם הראשון שלא יגשו לעלות מפני שמשה עלה, שהלא אני לא עליתי אלא ע"י קריאה והייתי מוכרח לירד ולעמוד תחת ההר בעת הדברות, וא"כ לא יוכל העם לעלות אחר שאתה העדות בנו. ר"ל גם אני ואהרן והזקנים מוזהרים להגביל את ההר ואיך יזיד איש לגשת לפנים ממחיצתנו, וזה תשובה ג"כ לטעם השני שיחשבו שמותר לעלות באשר נעתק הכבוד אל ראש ההר, שהלא יראו שבכ"ז אנו עומדים למטה רחוק מן ההר ומי יזיד לעלות, וגם לפי' הת"י שהיה האזהרה בל יהרסו לראות ולחשוב איזה גשמיות הטיב שלא יעמדו מרחוק ואיך יחזו את האלהים הרחוק מראיתם, וגם כלל בזה עוד תשובה, שאחר שאז במעמד הר סיני פקע יצה"ר מלבם, היו כאדם הראשון קודם החטא שלא היה לו אפשריות כלל לחטוא ואחר שהשם העדותה בנו לאמר הגבל את ההר לא יוכלו לעלות כלל, כי אין אפשריות וכח בידם לעבור את פי ה' ולמרות מצותיו:

(כד) ויאמר אליו ה'. ה' הסכים אל משה שעתה א"צ אזהרה חדשה ובזה קיים מ"ש לו במ"ש בדברי עמך שמשה ישיב על דבריו וה' יודה לו, רק צוהו לך רד, ר"ל שעתה ירד ויעמוד למטה בשעת הדברות, וממילא נשמע שלא יזיד איש לעלות, [וכן אמר במכילתא ויאמר אליו ה' לך רד יפה אמרת זה שהיה ר' יהודה אומר מנין שאמר הקב"ה אני אומר דבר ואתה מחזירני ואני מודה לך וכו'], אמנם אמר לו שאחר זה יעלך לבסוף אחר עשרת הדברות שאז כתיב ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא וכו' ואז צריך להזהירם שלא יהרסו לעלות ולא יחשבו אז שהוים במדרגה עם משה ואהרן, ויען שזה לא היה מוחלט עדיין שאם לא היו אומרים דבר עמנו ונשמעה והיו יכולים לסבול קול השופר היו כולם עולים בהר כמ"ש במשוך היובל המה יעלו בהר, א"ל דרך תנאי, אם עלית אתה ואהרן עמך אם אח"כ תעלה רק אתה ואהרן והעם לא יקבלו התורה כולה מפי ה' בעצמו, אז אני מצוה שהכהנים והעם אל יהרסו, רק כ"א יעמוד בגבולו כמ"ש והם לא יגשו והעם לא יעלו עמו:

(כה) וירד משה. עשה כמו שצוהו ה' לעמוד בעת הדברות למטה, ויאמר אליהם החזיר לפניהם מה שדבר ה' עמו:

אנכי

כ א וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר : ס

בצבור קורין בטעם העליון תמצא בסוף הספר ב אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוצאתיך

בעל הטורים

(א) וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר בגי' בכל מה שכתוב ושבעל פה : אנכי בגי' כסא לומר שקרע כל הרקיעים עד כסא הכבוד ובגי' מלא ועוד עשרה וזהו הלא את השמים ואת הארץ אני מלא ויש לו שנה (ג"א ינ"ד) הויות דאבון ואמרון בשמים ובארץ וד' רוחות ועומק ורום : (ב) אשר הוצאתיך ג' במסורה . ב' בדברות ואידך אשר הוצאתיך מאור

רש"י

התראה א : (א) וידבר אלהים. אין אלהים אלא דיין . וכן הוא אומר (שמות כב) אלהים לא תקלל ותרגומו דיינא ז לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל ח עליהם פורעניות (מכילתא) יכול אף עשרת הדברות כן ת"ל וידבר אלהים דיין להפרע : את כל הדברים האלה . מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדבור אחד מה שאי אפשר לאדם לומר כן . א"כ מה ת"ל עוד אנכי ולא יהיה לך ט שחזר ופירש על כל דבור ודבור בפני עצמו . (קושיית א"כ כו' פירוש לפי זה שמוכח מהם כל הדברים האלה שגם שאר עשרת הדברות כולם אמר הקב"ה בדבור אחד א"כ מה ת"ל אנכי וכו' ר"ל מה בא להודיענו במה שפרש לכון ב' דברות אלו מהשאר מדהוציאם בלשון זה שהמשמעות דוקא אלו שנים בפרט מפי הגבורה יצאו והלא לפי זה כולם כמוהם הקב"ה בכבודו ובעצמו דברם. ותירץ שחזר ופירש. וכו' ור"ל בתוספת החזרה לא הוזיר ללמד על הכלל יצא אלא על הפרט אלו ב' דברות ראשונים ביחוד ודו"ק) : לאמר . מלמד שהיו עונין על הן הן י ועל לאו לאו (מכילתא) : (ב) אשר הוצאתיך מארץ מצרים. כדאי היא ההוצאה כ שתהיו משועבדים לי (מכילתא) . ד"א לפי שנגלה בים כגבור מלחמה ל ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנאמר (שמות כד) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה לפניו בשעת השעבוד וכעצם השמים משנגאלו הואיל ואני משתנה במראות אל תאמרו שתי רשויות הן אנכי הוא אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים . ד"א לפי שהיו שומעין קולות מ הרבה שנאמר את הקולות קולות באין מד' רוחות ומן השמים ומן הארץ אל תאמרו רשויות הרבה

שפתי חכמים

ז (נה"י) ה"פ יכול אף הם ר"ל הכהנים מדליין הרב והכהנים ולא רשה וטעם דא"א למר דגם העם עמך א"כ קשה על מי קאי אל יהרסו אלא וכו' וה"ק דאס"ד דהכהנים הם בכלל אל יהרסו פל"ל אתה ואהרן עמך והעם אל יהרסו ותמילא נשמע דגם הכהנים אל יהרסו ומדפרט הכהנים יכול דקאי אדלעיל וגם הם עמך וכו' ת"ל ועלית אתה למעט בא והואיל שהמישעט אתה כתיב קודם ואהרן ש"מ דממעט גב את אהרן ת"ל עמך ש"מ דאהרן היה עמו במחילה אחת ולא עם הכהנים לכן אמור מעתה אתה מחילה לעצמך ולא עם אהרן ואהרן מחילה לעצמו ולא עם הכהנים דהא כתיב עמך והם ר"ל הכהנים מחילה לעצמן ולא עם העם וגרסא אחרת נזדמנה להרא"ם בדברי הרב ע"ש : ז והא דקאמר ברא שית ברא אלהים וגבי נח וידבר אלהים אל נח והסנה וירא אלהים מתוך הסנה עיין הכל בהרא"ם בפרשת וארא : ח פי' דיינו שלא בעדן ריתחא אבל בעדן ריתחא אין שום מנוס שאין מעיינין עליה ורחים מפ' הסכלת ע"ש : ט כלומר הואיל וכולן בדבור אחד נאמרו למה כתיב במקום אחר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי דמשמע דוקא אנכי ולא יהיה לך בדבור אחד נאמרו . ומתרץ שחזר ופירש וכו' כלומר דודאי כולן בדבור אחד נאמרו כו' ובפירושם שפירש לנו הקב"ה לא שמענו מפי הקב"ה כי אם שתים והשאר משה פרשן : י דק"ל שכתוב וידבר הוא הכלל לאמר הוא הפרט והכא הפרט כתוב בהדיא את כל הדברים האלה א"כ למה חזר וכתב לאמר שמורה על דבר פרטי אלא לדרוש , הרא"ם : כ דק"ל למה תלה אלהותו ביציאתו ממצרים ולא בבריאת שמים וארץ ולכתוב אנכי ה' אלהיך אשר בראתי שמים וארץ : ל פי' לא מפני שאלהותו תלוי ביציאת מצרים תלה אלהותו בה מכל פעולותיו אלא מפני שנגלה על הים וכו' שנאמר ותחת רגליו וגו' רצונו להביא בזה שמשתנה לפי הענין ומה שכתוב בקרא יציאת מצרים ורש"י פי' לפי שנגלה בים וכו' מבוס שהוא הכלית יצ"מ : מ ה"פ כשם שאתם מודים שהייתי יחיד בקריעת ים סוף כדכתיב זה אלי ואנוהו כך האמינו באותו אלהים אני ולכך קאמר אני שהוצאתיך מארץ מצרים . (מהרש"ל) פירש דק"ל לפי פי' ראשון לא הל"ל אלא המוציאך מבית עבדים מצרים ל"ל לכ"פ ד"א . ולפי שני פשטים האלו קשה שבתחלה אמר אנכי וסדר אחר לא יהיה לך ואין זה כסדר שמתחלה הי"ל לצוות שלא יהא שום אלהות

מכלתא יתרו פרשה ד

כ (א) וידבר אלהים אין אלהים אלא דיין ליפרע ונאמן לקבל שכר : את כל בדבור אחד מה שאי אפשר לבשר ודם לומר כן [א](שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר) אם כן מה ת"ל אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך מלמד שאמר הקב"ה בדבור אחד עשרת הדברות חזר ופרשן דבור דבור בפני עצמו . שומע אני אף כל דברות שבתורה נאמרו כולם בדבור אחד ת"ל את כל הדברים האלה [אלו] נאמרו בדבור אחד ושאר כל הדברות דבור דבור בפני עצמו : לאמר שהיו אומרים על הן הן ועל לאו לאו דברי רבי ישמעאל . רבי עקיבא אומר על הן הן ועל לאו הן . ד"א לאמר צא ואמור אליהם והשיבני את דבריהם . ומנין שהיה משיב דברים לפני הגבורה

מֹשֶׁה לְעַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן: א וּמַלֵּיל יְיָ יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימָר: ב אֲנָא

מכלתא יתרו פרשה ד

הגבורה שנאמר וישב משה את דברי העם אל ה' [א](ומה היו דברי העם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע) ומנין שהודה המקום לדבריהם שנאמר ויאמר ה' אלי היטיבו כל אשר דברו:

(פרשה ה) (ב) **אנכי ה' אלהיך** מפני מה לא נאמרו עשרת הדברות בתחלת התורה כשלו משל למה הדבר דומה לאחד שנכנס במדינה אמר להם אמלוך עליכם אמרו לו כלום עשית לנו שתמלוך עלינו מה עשה בנה להם את החומה הכניס להם את המים עשה להם מלחמות אמר להם אמלוך עליכם אמרו לו הן והן. כך המקום הוציא ישראל ממצרים קרע להם הים הוריד להם המן העלה להם הבאר הגיז להם השלו עשה להם מלחמת עמלק אמר להם אמלוך עליכם אמרו לו הן והן. רבי אומר להודיע שבחן של ישראל שכשעמדו כולן על הר סיני לקבל התורה השוו כלם לב אחד לקבל מלכות שמים בשמחה ולא עוד אלא שממשכנין זה על זה ולא על הנגלות בלבד נגלה הקב"ה עליהם לכרות ברית עמהם אלא אף על הסתרים [ב](שנאמר הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם) אמרו לו על הגלויים אנו כורתים ברית עמך ולא על הסתרים שלא יהא אחד ממנו חוטא בסתר ויהא הצבור מתמשכן [ג](שנאמר הנסתרות וגו'): **אנכי ה' אלהיך** [ד]למה נאמר לפי שנגלה על הים כגבור עושה מלחמות שנאמר ה' איש מלחמה נגלה על הר סיני כזקן מלא רחמים שנאמר [ה](ויראו את אלהי ישראל (שמות כד). **וכשנגאלו** מה הוא אומר ובעצם השמים ואומר) **חזה** הוית עד די כרסון רמיו [ו](ואומר) **נהר** די נור נגד ונפק מן קדמוהי וגו' (דניאל ז): [ז]שלא יתן פתחון פה לאומות העולם לומר שתי רשויות הן אלא אנכי ה' אלהיך אני על הים אני על היבשה אני לשעבר אני לעתיד לבא אני לעוה"ז אני לעה"ב שנאמר ראו עתה כי אני אני הוא (דברים לב). ועד זקנה אני הוא (ישעיה מו). כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו ה' צבאות אני ראשון ואני אחרון (שם מד). ואומר מי פעל ועשה קורא הדורות מראש אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא (שם מא). ר' נתן אומר מכאן תשובה למינין שאומרים שתי רשויות הן שכשעמד הקב"ה ואמר אנכי ה' אלהיך מי עמד ומיחה כנגדו אם תאמר במטמוניות היה הדבר והלא כבר נאמר (שם מה) לא בסתר דברתי וגו' [ו](לאלו אני נותנה אלא) לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני ולא נתתיה

הגהות הגר"א פיה (א) המוסגר שייך להלן: (ב) המוסגר לעיל אות א' שייך כאן: (ג) אשר הוצאתיך מארץ מצרים למ"ג: (ד) וגו': (ה) ונאמר ויראו את אלהי ישראל **ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה קודם שנגאלו ולאחר** שנגאלו כעצם השמים למוהר שלא **יתן כו'**: (ו) מיותר:

התורה והמצוה

ב (ג) **אנכי ה' אלהיך**. הודיע להם שהוא הנמצא מחויב המציאות שע"ז מורה שם **הויה שבא בעתיד**, ר"ל שאני מחויב להיות וכמ"ש בס' שמות בבאור שם אהיה, ושהוא הממציא כל הנמצאים שכולם נמצאים מאמתת המצאו שע"ז מורה שם הויה שמהוה כל הוה, ושהוא הקדמון לכל דבר ואין ראשית לראשיתו שע"ז מורה השם היה הוה ויהיה, ושכל הכחות הנמצאים במציאות הם מושפעים מאתו והוא הכח האלהים שע"ז מורה שם אלהים כמ"ש בפסוק בראשית ברא אלהים, ושמאתו יצאו בין הטובות בין הרעות שע"ז יורה שני השמות הוי"ה ואלהים דין ורחמים, ושהוא משגיח עלינו בהשגחה פרטית שע"ז מורה שם אלהים שבא בכנוי אל ישראל, שזה מורה על הקשר והדבוק פי"ל עמהם כמ"ש בכ"מ בתנ"ך, ושהוא גומל ומעניש כמ"ש אלהיך דייניך כמ"ש בס' התו"ה אחרי (סי' קל), ויש הבדל בין אני ובין **אנכי**, שבמלת אני מדייק את הגוף ובמלת אנכי מדייק את הנושא, למשל אני עומד ר"ל לא יושב, אנכי עומד ר"ל אנכי לא איש אחר, עמ"ש בס' שופטים על אנכי עשו בכורך, וכשאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים, הודיע שמו הוי"ה, כי זה לא נודע עדיין היטב לאברהם, אבל כשאמר פה אנכי הויה פי' רק אנכי הויה לא אחר, ובזה הוציא שלא נמצא זולתו, ואמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ר"ל שמשם התבררו כל הפנות האלה, מציאות ה' ע"י סדרי מכות דצ"ך כמ"ש בזאת תדע כי אני ה', וההשגחה ע"י סדר ערו"ב כמ"ש כי אני ה' בקרב הארץ, ושאין כמוהו נודע ע"י סדר בח"ב כמ"ש למען תדע כי אין כמוני בכל הארץ כמ"ש בפירושי שם, והוצאתיך מבית עבדים וא"כ חובה עליהם לעבדו ולשמור מצותיו כמו שיחויב העבד לעבוד את אדונו:

הרמב"ם בס' המצות ובחבורו (פ"א מה' יסה"ת) חשב מצוה זו למ"ע, והרב ר' חסדאי קרשקש בס' אור ה' אמר שהוא טעות כי לא יצויר מצוה בצלם מצוה ידוע, וא"כ כשתאמר שהוא מצוה להאמין במציאות

הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: ג לֹא־יִהְיֶה־לְךָ אלהים

שפתי הכמים

אלהות והדר סל"ל אנכי ר"ל אני לבדי לפי שאין דרך לצוות שהלה לעשות דבר ואחר הכי לאסור דבר שכנגדו לכ"פ ד"א שהיו שומעין כו' והיו סבורים מיד שהם הרבה לכך הוצרך להזכיר בתחלת הענין ע"ז (ר"ג) אנכי וגו'. ר"ל אלא אנכי: נ כלומר שלא עשה לא הוא ולא אחרים עשו לו אלא שהיה עשוי מתחלה והוא מצאו או קנאו מנין שלא יקיים ת"ל

רש"י

רשויות הרבה הן ולמה אמר לשון יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל וזה הוא שאמר (שמות לב) למה ה' יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא לי לבדי: מבית עבדים. מבית פרעה שהייתם עבדים לו או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים: (ג) לא יהיה לך. למה נאמר לפי שנאמר לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מנין שלא יקיים ת"ל לא יהיה לך (מכילתא):

אלהים

מכלתא יתרו פרשה ה

נתתיה פנגס*) וכן הוא אומר (שם) אני ה' דובר צדק מגיד מישרים. ד"א אנכי ה' אלהיך כשעמד הקב"ה ואמר אנכי ה' אלהיך היו ההרים מתרעשים והגבעות מתמוטטות ובא תבור מבית אלהים וכרמל מאספמיא שנאמר חי אני נאם המלך ה' צבאות שמו כי כתבור בהרים וככרמל בים יבא (ירמיה מו). זה אומר אני נקראתי וזה אומר אני נקראתי. וכיון ששמעו מפיו אשר הוצאתיך מארץ מצרים עמד כל אחד ואחד במקומו ואמרו לא עסק אלא עם מי שהוציא ממצרים. ד"א אנכי ה' אלהיך שכשעמד הקב"ה ואמר אנכי ה' אלהיך היתה הארץ חלה שנאמר ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה (שופטים ה). ואומר (שם) הרים נזלו מפני ה' ואומר קול ה' בכח קול ה' בהדר עד ובהיכלו כלו אומר כבוד (תהלים כט). עד שנתמלאו בתיהם מזיו השכינה. באותה שעה נכנסו כל מלכי אומות העולם אצל בלעם הרשע וכו' וכיון ששמעו מפיו הדבר פנו כלם והלכו איש איש למקומו. ולפיכך נתבעו אומות העולם כדי שלא ליתן פתחון פה להם כלפי שכינה לומר אלו נתבענו כבר קבלנו עלינו הרי שנתבעו ולא קבלו עליהם שנאמר ויאמר ה' מסיני בא (דברים לג) ונגלה על בני עשו הרשע ואמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתיב בה אמר להם לא תרצח אמרו זו היא ירושה שהורישנו אבינו שנאמר ועל חרבך תחיה (בראשית כז). נגלה על בני עמון ומואב אמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתיב בה אמר להם לא תנאף אמרו לו כלנו מנאוף דכתיב ותהרין שתי בנות לוט מאביהן (שם יט) והיאך נקבלה. נגלה על בני ישמעאל אמר להם מקבלין אתם את התורה אמרו לו מה כתיב בה אמר להם לא תגנוב אמרו לו בזו הברכה נתברך אבינו דכתיב והוא יהיה פרא אדם (שם טז): וכתיב כי גנב גנבתי (שם מ). וכשבא אצל ישראל מימינו אש דת למו פתחו כלם פיהם ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וכן הוא אומר עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים (חבקוק ג). אמר רבי שמעון בן אלעזר אם בשבע מצות שנצטוו בני נח שקבלו עליהן אינן יכולין לעמוד בהן קל וחומר למצות שבתורה. משל למלך שמנה לו שני אפוטרופסין אחד ממונה על אוצר של תבן ואחד ממונה על אוצר של כסף ושל זהב זה שהיה ממונה על התבן נחשד

והיה

*) אולי צ"ל פגנס, מ"י הורתהו בעפכון לבלם אח"כ, אלא הקדמתי להם מתן שכרן:

התורה והמצוה

במציאות ה' ככל הודעתי שיש מִצְוָה שהוא ה', וא"כ הנחת אמונת מציאות ה' קודם מה שתאמר שמצות להאמין באמונה זו, ואין זה מן הקושי, כי יתכן שיקבל צווי ולא יאמין שהוא מחויב המציאות, כי גם עע"ז היו להם מצות כמ"ש כי הואיל הלך אחרי צו, הגם שהניחו שיש עליון עליהם דקרו לי' אלהא דאלהיא, ובאה המצוה שידע שהוא מחויב המציאות, והרמב"ם באר דבריו וז"ל שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא, וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמתת המצאו, ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי אין דבר אחר יכול להמצאות וכו', המצוי הזה הוא אלהי עולם וכו', וידיעת דבר זה מ"ע שנאמר אנכי ה' אלהיך, הרי שעקר המצוה לידע שיש מחויב המציאות, וזה כולל כל פרטי האמונות הנתלות בזה, לא זה לבד שיש מְצַוֶּה, רק שהמְצַוֶּה הזה הוא מחויב המציאות שכולל כל השלמיות, ובזה נכלל כל האמונות הנתלות באלהות, וכן מה שמלט איך ידק מצוה על האמונה שאין לבחירה מבוא

בה

יְיָ אֱלָהָךְ דְּאַפֵּיקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא: ג לָא יְהֵוֵי לָךְ

מכלתא יתרו פרשה ה

היה מתרעם על שלא מנו אותו על אוצר של כסף ושל זהב [י](זה שהיה ממונה על הכסף ועל הזהב) אמר לו ריקה בתבן כפרת בכסף וזהב על אחת כמה וכמה. והלא דברים קל וחומר ומה בני נח בשבע מצות בלבד לא יכלו לעמוד בהם בשש מאות ושלש עשרה מצות על אחת כמה וכמה. מפני מה לא ניתנה תורה בארץ ישראל שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר לפי שנתנה בארצו לפיכך לא קבלנו. דבר אחר שלא להטיל מחלוקת בין השבטים שלא יהא זה אומר בארצי נתנה וזה אומר בארצי נתנה לפיכך ניתנה במדבר דימוס פרהסיא במקום הפקר. בשלשה דברים ניתנה תורה במדבר ובאש ובמים מה אלו חנם לכל באי העולם אף אלו חנם לכל באי העולם: אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים. עבדים למלכים היו. אתה אומר עבדים למלכים היו או אינו אלא עבדים לעבדים כשאומר ויפדך מבית עבדים' עבדים למלכים היו ולא עבדים לעבדים. ר"א מבית העובדים עבודה זרה:

(פרשה ו) (ג) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני [א](למה נאמר לפי שנאמר אנכי ה' אלהיך) משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עליהם גזרות אמר להם כשיקבלו את מלכותי אגזור עליהם שאם מלכותי לא יקבלו גזרותי לא יקבלו. כך אמר המקום לישראל אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אני הוא שקבלתם מלכותי [א](במצרים) אמרו לו כן וכשם שקבלתם מלכותי קבלו גזרותי: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני רבי שמעון בן יוחאי אומר הוא שנאמר להלן אני ה' אלהיכם (ויקרא יח) שקבלתם מלכותי בסיני. אמרו לו הן והן קבלתם מלכותי קבלו גזרותי כמעשה ארץ מצרים וגו' הוא שנאמר כאן אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים קבלתם מלכותי [א][אמרו הן] והן קבלתם מלכותי באהבה) קבלו גזירותי: לא יהיה לך. [א](אלהים אחרים) למה נאמר לפי שנאמר לא תעשה לך פסל וכל תמונה אין לי אלא שלא תעשו העשוי כבר מנין שלא יקיים תלמוד לומר לא יהיה לך. אלהים אחרים וכי אלהות הן והלא כבר נאמר ונתון את אלהיהם באש כי לא אלהים המה (ישעיה לז). ומה תלמוד לומר אלהים אחרים אלא שאחרים קוראין אותם אלהות. דבר אחר אלהים אחרים שהם מאחרין הטובה מלבא לעולם. דבר אחר אלהים אחרים שהם עושין את (אלהיהם אחרונים) [עובדיהם אחרים]. דבר אחר אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם וכן הוא אומר אף יצעק אליו ולא יענה מצרתו לא יושיענו (כב מז). רבי יוסי אומר אלהים אחרים למה נאמר שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם

הגהות הגר"א פ"ו (א) מיותר:

התורה והמצוה

נה, הנה הרמב"ם דייק וכתב לידע שיש שם מצוי ראשון, וידיעת דבר זה מ"ע, ולא אמר להאמין שיש מצוי ראשון והאמנת ד"ז מ"ע, הרי באר שהמצוה הוא לידע זה בידיעת השכל, והוא כמ"ש בתורה עמ"ש אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו שהייט מפי גבורת המופת, ר"ל שכל המצות קבלו ממשה דרך אמונה כשידעו שהוא שליח ה' והאמינו בכל מה שצוה אותם בשם ה', אולם שתי המצות האלה שהם מציאות ה' ושאין זולתו, זה ישיג האדם בשכלו, וה' נטע בשכל האדם ידיעות שתלו בו מלידה ומבטן ואשר [כפי דעת אפלטון] הביא הנפש אתה ממקור מחצבתה, שיש אלוה נמצא ושהוא אחד כמ"ש בספר איוב במענה אליהו (סי' לו) ע"ש, עד שמי שיבים בעין השכל בבתי נפשו ימצא דעת אלה טבועות בנפש כל אדם, ומשורשות בנפשות כמו השכלות ראשונות, ולא היה צריך לקבלם ממשה בדרך אמונה, וע"כ באר הגאיס האלה מאת ה' יוצר הנפשות, והמצוה הוא שישתדל לדעת זה בידיעה ברורה, כמ"ש מי לא ידע בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת (איוב יב), וכמ"ש בפי' בראשית שלכן לא אמר אלהים ברא בראשית: (ג) לא יהיה לך. כתב הרמב"ם ז"ל וכל המעלה על דעתו שיש שם אלוה אחר חוץ מזה עובר בל"ת שנאמר לא יהיה לך אלהים אחרים, וכופר בעקר שזה העקר הגדול שהכל תלוי בו, וע"כ אמרו שאנכי ולא יהיה לך בדבור אחד נאמרו, כי שתי מצות אלה עשה ול"ת נמשכו זה מזה, מטעם שהאמנה שהוא מחויב המציאות נמשך אמונת האחדות כמו שבאר במו"נ ח"ב במופתים, ובכלל המ"ע נכלל שהוא אחד ובכלל הל"ת נכלל המ"ע שיש מצוי ראשון, וכמה שהוסיף על פני בא להוציא מטעות דור אנוש שהיו אומרים שהקב"ה חלק לכוכבים ומזלות מכבודו כמלך שחולק מכבודו לשריו ולעבדיו, ע"ז מזהיר על פני שאני נמצא בכל מקום, וגם במלך ב"ו אין לחלק כבוד לשריו ועבדיו במעמד המלך שזה מורד במלכות, כמ"ש שאוריה נתחייב מיתה מפני שקרא אדוני יואב אדוני לפני דוד, אמנם במכילתא פי' שלא יהיה לך בית אחרים

אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי׃ ד לֹא־תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל ׀ וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר

במים

בעל הטורים

עובדים שבזמנו פסול כשהם ניתן לבניו בפורש : (ד) תמונה בגי' פרצוף אדם . אשר בארץ בגי' בהמה חיות והנחשים .

שפתי חכמים

פי' לא יהיה לך א"א . פרא"ם : ם מקשין העולם והא פס' והתחנן פירש"י על מלת על פני בכל מקום אשר אני שם וזהו כל העולם כולו ד"א כל זמן שאני קיים . וי"ל משום דרש"י רוצה לתרץ אגב פירושו קושיא אחרת דכתיב שם ונושנתם בארץ וגו' ועשיתם פסל וגו' דמשמע דע"ז היא תלוי הבואים בארץ וכתיב קודם עברת הירדנות אשר שם לא את אבותינו וגו' כי אתנו אנחנו וגו' משמע שהיא מצוה שתלויה בגוף ונוהגת בין בארץ בין בח"ל אם כן סתרי אהדדי לכן פי' על פני כל המקום וכו' מ"מ נקט פי' זה דבריתא כדי לתרץ הקושיא והא דכתיב ונושנתם בארץ וגו' משום דהתם הי' יותר מקולקלים בעניני ע"ז משאר אומות ולכן נקט קרא בארץ כדי להזכירם ביותר על א"י שהם מקולקלים ביותר : ע מל' פסל לך : פ ר"ל שלא תפרש משום ע"ז תמונה ועוד שבשמים אין תמונה כי התמונה שהיא הצורה היא מקרה צריכה לגופא וא"א לעשות תמונה עומדת לא דבר

רש"י

אלהים אחרים . שאינן אלהות אלא אחרים עשאום אלהים עליהם (מכילתא) ולא יתכן לפרש אלהים אחרים זולתי שגנאי הוא כלפי מעלה לקרותם אלהות אצלו . דבר אחר אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם צועקים אליהם ואינן עונין אותם ודומה כאלו הוא אחר שאינו מכירו מעולם : על פני . כל זמן שאני קיים ם שלא תאמר לא נצטוו על ע"א אלא אותו הדור (מכילתא) : (ד) פסל . על שם ע שנפסל : וכל תמונה . תמונת כל דבר פ אשר בשמים : אל

מכלתא יתרו פרשה ו

העולם לומר אלו נקראו (בשמו) [בשמם] כבר היה בהם צורך והרי נקראו בשמו ואין בהם צורך ואימתי נקראו בשמו בימי אנוש בן שת שנאמר אז הוחל לקרוא בשם ה' . באותה שעה עלה אוקינוס והציף שלישו של עולם אמר להם המקום אתם עושים מעשה חדש וקראתם א(עצמכם) [בשמי] אף אני אעשה מעשה חדש ואקרא ב(עצמי [בשמי]) שנאמר הקורא למי הים [וגו'] (עמוס ה) . רבי אליעזר אומר אלהים אחרים שהם מחדשים להם אלהות בכל יום הא ביצד היה לו של זהב ונצרך לו עשאו של כסף . של כסף ונצרך לו עשאו של נחשת . היה לו של נחשת ונצרך לו עשאו של ברזל או מעופרת וכן הוא אומר חדשים מקרוב באו (דברים לב) . רבי יצחק אומר אלו (נפרש) [נפרט] להם כל שם עבודה זרה לא היה מספיק כל העורות שבעולם . רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר בוא וראה לשון שתפסה תורה למולך כל שתמליכנו עליך אפילו קיסם אחד או חרס . ר' אומר אלהים אחרים שהם אחרונים למי שהוא אחרן במעשים

הגהות הגר"א (ג) למי הים :

התורה והמצוה

אזהרה על קיום אליל בביתו , וכן פרש"י פה , וכן הסמ"ק חשב קיום אליל בין המצות ל"ת כדברי המכילתא , וכבר הבאתי בספרא קדושים (סי' קל) שפליגי בזה ת"ק ור' יוסי , שלדעת ר' יוסי המקיים אליל עובר משום לא יהיה לך אלהים אחרים כדעת המכילתא , ולת"ק אינו עובר , וכ"כ הרמב"ן , ולכן המכילתא לשיטתם כשחשב הדברים שנאמרו בדבור א' , לא חשב אנכי ולא יהיה לך , כי לדידיה הם שני דבורים נפרדים , ועל מ"ש וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר אמר במכילתא שהיו אומרים על הן הן ועל לאו לאו דברי ר' ישמעאל , ר"ע אומר על הן הן ועל לאו הן , מבואר שלר"י לא נאמרו בדבור אחד כי על אנכי היו צריכים להשיב הן ועל לא יהיה לך היו צריכים להשיב לאו , ולר"ע נאמרו בדבור אחד ועל אנכי ולא יהיה לך השיבו הן , וסתם מכילתא ר' ישמעאל , ולכן ס"ל שלא נאמרו בדבור אחד ולא יהיה לך הוא אזהרה על קיום אליל . והנה במכות (דף יג ע"ב) על מ"ש דלאו שניתן לאזהרת מיתת סנהדרין אין לוקין עליו הכל לאו שניתן לאזהרת כרת לוקין עליו , מקשה והיתא אזהרה לקרבן דהא פסח ומילה לא מייתי קרבן משום שאין בהם אזהרה , ומסיק רבא דקרבן א"צ אזהרה , ופי"מ דלא מייתי קרבן משום דהוקשה כה"מ לע"ז מה ע"ז שוא"ת אף כולהו נמי שוא"ת , וא"כ אם נאמר כדעת המכילתא הלא גם ע"ז הוה בקום ועשה דהא קיום אליל בביתו אין בו מעשה . אולם כבר בארתי בארצות החיים (סי' ל) באורך שמ"ש דהשתא לא בעי לאו , הוא דוקא לר"ע דס"ל לאו שניתן לאזהרת מיתת סנהדרין אין לוקין עליו , אבל לר' ישמעאל דס"ל לוקין עליו קרבן בעי אזהרה , ומה שפי"מ לא מייתי קרבן משום שאין בהם אזהרה , ולא משום דליתקש לע"ז

לָךְ אֱלָהָא אוֹחֲרָן בַּר מִנִּי: ד לָא תַעֲבֵד לָךְ צְלֵם וְכָל דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא מלעלא

מכלתא יתרו פרשה ו

במעשים ומי אחרון שבמעשים מי שקורא אותם אלהות: על פני למה נאמר שלא ליתן פתחון פה לישראל לומר לא נצטוה על עבודה זרה אלא מי שיצא ממצרים לכך נאמר על פני לומר מה אני חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים אף אתה ובנך ובן בנך לא תעבוד עבודה זרה עד סוף כל הדורות:

(ד) לא תעשה לך פסל (ג) לא יעשה לו גלופה אבל יעשה לו אטומה ת"ל כל תמונה. לא יעשה לו אטומה אבל יטע לו מטע ת"ל לא תטע לך אשרה (שם טז). לא יטע לו מטע אבל יעשה לו של עץ ת"ל כל עץ. לא יעשה לו של עץ אבל יעשה לו של אבן ת"ל ואבן משכית. לא יעשה לו של אבן אבל יעשה של כסף תלמוד לומר אלהי כסף (שמות כ). לא יעשה לו של כסף אבל יעשה לו של זהב ת"ל ואלהי זהב. לא יעשה לו של זהב אבל יעשה לו של נחשת של בדיל של עופרת תלמוד לומר ואלהי מסכה לא תעשה. לא יעשה לו דמות כל אלה אבל יעשה לו כל סמל תלמוד לומר פן תשחיתון וגו' (דברים ד). לא יעשה לו כל סמל אבל יעשה לו דמות בהמה

הגהות הגר"א (ג) יטל:

התורה והמצוה

לע"ז דבפי שוה"ת, וגם הארכתי בזה בפלפול גדול, עפ"י המכילתא שאזלא בשיטת ר' ישמעאל שפיר אמר דלאו לא יהיה לך קאי על קיום אליל, ולהרמב"ם דאזיל כפסק הלכה כר"ע דקרבן א"ל אזהרה מוכרח לפרש דלאו דלא יהיה לך בא על מחשבת ע"ז, ואל תשיבני שא"כ איך אמר ר' ישמעאל בסנהדרין (דף נט) כי דבר ה' בזה זה העובד ע"ז דהכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום, הא לדידיה לא יהיה לך מורה על קיום אליל וקיום אליל אין בו כרת כמ"ש בסנהדרין (דף כ"ו), ע"ז י"ל שמימרא דר' ישמעאל לא עדיף ממ"ש שדבר ה' בזה הוא האומר אין תורה מן השמים, ד"א זה אפיקורוס, ד"א זה המגלה פנים בתורה, ולר' ישמעאל הוא המכחיש מציאות ה', וגם שבדבור לא יהיה לך נמצא ע"ז שיש בה כרת פי בדבור השני אבר לא תשתחוה להם ולא תעבדם, ולפ"ז י"ל שפלוגתת הבה"ג עם הרמב"ם שלדעת הרמב"ם האמנת מציאות ה' הוא ממנין המצות, ולדעת הבה"ג אינו מן המנין, תליא בזה, שלדעת המכילתא הוא קבלת המלכות כמ"ש במכילתא שאמר הקב"ה קבלו מלכותי ואח"כ אגזור עליכם גזרות. שמזה דייק הרשב"ץ בתשובה (ח"א סי' קלט) שקבלת המלכות אינה בכלל הגזרות וכדעת בה"ג, שזה לדעת ר' ישמעאל שהמכילתא אזלא כוותיה, ועי"כ אמר ר' ישמעאל בהוריות (דף ח ע"ב) איזהו מצוה שנאמרה בתחלה זה ע"ז, וזה כדעת הבה"ג שאנכי אינה מצוה ולא יהיה לך הוא המצוה הראשונה, ופסק הרמב"ם שאנכי הוא המצוה הראשונה הוא כר"ע, והרמב"ן כתב שא"א לומר שלא יהיה לך בא על קיום אליל, שלא מצאנו לשון אלהים אחרים רק על עבודה והשתחויה לא על עשית ע"ז, שלא יצדק לומר שעושה אלהים שאר תוך מס', וזה אמת, אבל בכ"ז יצדק לומר לשון זה על קיום אליל, שהוא הפך מקיום אמונת ה' ליחוד מציאותו במחשבתו והמקיים מזה ליחוד מציאות אלהים אחר שהוא מקיים אותו בביתו:

(ד) לא תעשה לך פסל. הרמב"ם בספרו ובספר המצות כתב שהוא אזהרה מעשות ע"ז לעבוד ואין חלוק בין שעשאה בידו ובין שצוה לאחרים לעשותה והעפ"י שלא עבד אותה, והרמב"ן חולק עליו שהלאו אינו בעשית הצלמים אבל הוא מהלאוין שנאמרו בע"ז שענינו ר"ל בעובד אותה, וכן בכ"מ יתפרש כן כמו כן תשחיתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל אין הכונה בעשיתם אלא בעבודתם והקבלה באלהים, וכבר הזכירו בע"ז (דף מג) שהיה סובר שיש איסור בעשית הצורות אפילו לנוי ונדחה זה ואמרו כי תניא הכיא לעבדם ולא אמרו כי תניא הכיא בעושה ע"מ לעבדם, ובמג"א השיב שמש"ם כי תניא הכיא לעבדם פי' בעושה ע"מ לעבדם, וכן פירשו התוס' יומא (דף כד בד"ה כרובים), ובמכילתא מבואר כדעת הרמב"ם שאמר ע"ז לא תעשה לך פסל יכול לא יעשה גלופה אבל יעשה אטומה ת"ל וכל תמונה וכו', וי"ל לדעת הרמב"ן שהמכילתא אתיא כר' ישמעאל דס"ל בע"ז (דף נד) דע"ז של ישראל אסור מיד, ועי"כ יש איסור בעשיתה, אבל להלכה דקיי"ל כר"ע דאינה אסורה עד שתעבד א"א לאסור עשיתה דכ"ז שלא עבדה לא הפשם עליה שם ע"ז, אולם הלא בסנהדרין (דף ס ע"ב) אלא ויען זה ע"ז. מאי משמע, רב חסדא ור' יצחק בר אבדימי, חד אמר סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם, וחד אמר כי הואיל הלך אחרי צו, מאי בינייהו איכא בינייהו עכו"ם שעשה ע"ז ולא השתחוה לה, למ"ד עשו משעת עשיה מיחייב, למ"ד כי הואיל הלך עד דאזיל בתריה ופלח לה, אמר רבא ומי איכא למ"ד עכו"ם שעשה ע"ז ולא השתחוה לה חייב והתניא בעכו"ם דברים שב"ד של ישראל ממיתים עליהם ב"נ מוזהר עליהם אין ב"ד של ישראל ממיתין עליהם אין ב"נ מוזהר עליהם לאפוקי מאי לאו לאפוקי עכו"ם שעשה ע"ז ולא השתחוה לה, אמר רב אחא לא לאפוקי חבוק ונשוק, הרי שבין ישראל ובין ב"נ מוזהר על עשיית ע"ז אף שלא השתחוה לה,

בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ ה לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֹן אָבֹת עַל־בָּנִים

עַל

שפתי חכמים

דהר שבשמים דהיינו כוכבים שהן בדמות צלם או צור: ע ר"ל בדעתו ליפרע ואם לא פרע יפרע שסרי קנאה לפניו דעל

רשי

(ה) אל קנא. (מכילתא) מקנא להפרע ואינו עובר צ על מדתו למחול על עון. פ"א כל לשון קנא הפרימנ"ט בלעז אייפערנד

מכלתא יתרו פרשה ו

בהמה חיה ועוף ת"ל תבנית כל בהמה וגו'. לא יעשה לו דמות כל אלה אבל יעשה לו דמות דגים ותגבים שקצים ורמשים ת"ל כל רמש האדמה [וגו']. לא יעשה לו דמות כל אלה אבל יעשה לו דמות חמה ולבנה כוכבים ומזלות ת"ל ופן תשא עיניך השמימה. לא יעשה לו דמות כל אלה אבל יעשה לו דמות מלאכים כרובים ואופנים וחשמלים ת"ל אשר בשמים. אי אשר בשמים יכול דמות חמה ולבנה וכוכבים תלמוד לומר ממעל לא דמות כרובים ולא דמות אופנים: לא יעשה לו דמות כל אלה אבל יעשה לו דמות תהום וחשך תלמוד לומר [אשר בארץ מתחת]: ואשר במים מתחת לארץ להביא את הבובויא דברי רבי עקיבא. ויש אומרים להביא את השבריריס. כל כך רדף הקב"ה אחר יצר הרע שלא ליתן פתחון פה למצוא לו מקום מתלא ([של] *התר): (ה) לא תשתחוה להם ולא תעבדם למה נאמר. לפי שהוא אומר וילך ויעבוד אלהים

התורה והמצוה

וממ"ל לר' ישמעאל ע"ז של עכו"ם אינה אסורה עד שתעבד. ולר"ע ע"ז של ישראל אינה אסורה עד שתעבד, הרי דאין זה תלוי בזה:

פסל וכל תמונה. במכילתא יכול לא יעשה לו גלופה אבל יעשה אטומה ת"ל כל תמונה, באורו ההבדל בין פסל ותמונה שהפסל הוא צורה בולטת והתמונה הוא צורה שוקעת, הגם רש"י ז"ל פי' פסל שם נגזר מפעל פסל, פסל לך שני לחות, שחוצב אבנים בצורה ידועה מרובעת או עגולה, וכן ויפסלו בוני שלמה (מ"א ה) שחצבו האבנים בשעור וכמות נראה אצלם, ומזה שם פסל אם חוצב על האבן צורה ידועה בולטת מן הדברים הנמצאים בטבע כמו צורת אדם או בע"ח, ותמונה אין הצורה בולטת רק שוקעת, למשל אם משקיע צורה בולטת בשעוה שנעשה בו צורה שוקעת, ובענין זה אמר שמונה לנגד עיני, שלא יאה צורה בולטת ממשית, רק כח הדמיוני צייר לו צורה, כאלו מן הדבר הרוחני השקע בדמיונו צורה שקבל והשקע בו מן הדבר הרוחני, וכן מ"ש ותמונת ה' יביט, שצייר כל המציאות שבו נשקע ונחקק צורת החכמה העליונה, וכן ציירו חכמי האמת בסוד המצאות כאלו בהגלל המצאות נחקק צורת החכמה של ה"ש בצורה שוקעת, ואמר יביט שההבטה מורה על עיון השכל, שבהמציאות יעיין ויכיר דרכי החכמה הגנוזה, אבל בראות העין אין שם תמונה, שעז"א כי לא ראיתם כל תמונה, ועיין במו"נ ח"א פ"ג ופ"ד:

אשר בשמים ממעל. במכילתא או אשר בשמים יכול דמות חמה ולבנה כוכבים ומזלות ת"ל ממעל לא דמות כרובים ולא דמות אופנים, יכול יעשה לו דמות תהום וחשך ת"ל אשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ להביא את הבובויא דברי ר"ע וי"א להביא את השבריריס, הנה העמים שקדמונים היו מאמינים שיש אלהות השוכנים בשמים ויש השוכנים על הארץ, ויש השוכנים בימים ובנהרות, וע"כ הזהיר שלא יעשו דמות מאחד הנמצאים באלה המקומות, ויש הבדל בין על ובין מעל וממעל, שעל מציין שהוא על גופו של דבר, ומעל מציין שהוא באויר למעלה מגופו של דבר, כמ"ש בב"ר (פ"ד) אלו נאמר על הרקיע הייתי אומר על גופו של הרקיע המים נתונים, כשהוא אומר מעל הוי הם תלוים במאמרו של מלך, כשאומר ממעל מציין עוד למעלה יותר, וכמ"ש בב"ר (פנ"ו) וישם אותו על המזבח ממעל לעצים מסרס של המלאכים שנאמר שרפים עומדים ממעל לו, ובזוהר ויקרא (דף סז) כי גדול מעל שמים אשר דקיימא על שמים לעילא לעילא, וע"כ אמר שממ"ש בשמים ממעל מרבה כרובים ואופנים, ובר"ה (דף כד) לרבות מלאכי השרת, וכן במ"ש מתחת מרבה דמות תהום וחשך שהוא מתחת הארץ, וממ"ש במים מתחת לארץ, מוסיף מה שבמים שבתהום שהיו עובדים לגבוהה שלהם כמ"ש בחולין (דף מא), או השבריריס בריום שבתהום שאין לשם עינים, שמטרים א' שברירא, ובגמרא לרבות שלשול קטן:

(ה) לא תשתחוה להם ולא תעבדם. לדעת הרמב"ם לאו דהשתחויה מסרש על ע"ז שאין עובדים בכך, ובכלל זה גם עבודת פנים כגון זביחה וקיטור ונסוך, ולא תעבדם הוא אזהרה לכל עובדי אליל שדרך עבודתה בכך ואפילו דרך בזיון, כמו פוער עצמו לפעור וזורק אבן למרקולים, ומדברי התוס' בסנהדרין

מִלְעֵלָּא וְדִי בְּאַרְעָא מִלְרַע וְדִי בְמַיָּא מִלְרַע לְאַרְעָא : ה לָא תִסְגּוּד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אַבְהָן עַל בְּנִין מָרָדִין עַל דָּר תְּלִיתָאֵי וְעַל דָּר רְבִיעָאֵי לְסָנְאָי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא לְמֶחֱטֵי

בתר

מכלתא יתרו פרשה ו

אלהים אחרים [וגו'] (דברים ז) לחייב על העבודה בפני עצמה ועל השתחואה בפני עצמה. אתה אומר כן או אינו חייב עד שיעבוד וישתחוה ת"ל לא תשתחוה להם ולא תעבדם לחייב על כל אחד בפני עצמו. דבר אחר לא תשתחוה להם למה נאמר לפי ד(שהוא אומר זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו (שמות כב)) עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל [לא תשתחוה] להם א(וכן הוא אומר לא תשתחוה לאל אחר): כי אנכי ה' אלהיך אל קנא אני שליט בקנאה ואין קנאה שולטת בי (שנאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. דבר אחר אני ה' אל קנא אני שליט בקנאה ואין קנאה שולטת בי) אני שליט ה(בנומה) ואין ה(נומה) שולטת בי שנאמר י(הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (תהלים קכא)). דבר אחר אני ה' אלהיך אל קנא בקנאה אני נפרע מן עובדי אלילים אבל רחום וחנון אני בדברים אחרים. שאל פילוסופוס אחד את רבן גמליאל כתיב בתורתכם כי ה' אלהיך אל קנא וכי יש כח בעבודה זרה להתקנאות בה גבור מתקנא בגבור חכם מתקנא בחכם עשיר מתקנא בעשיר אלא יש כח בעבודה זרה להתקנאות בה. אמר לו אלו אדם קורא לכלבו בשם אביו וכשהוא נודר נודר בחיי כלב זה במי האב מתקנא בבן או בכלב אמר לו ז(יש למקנתה צורך. אמר לו מה ראית אמר לו א(הרי ש)נפלה דלקת במדינה פלונית חוץ לבית עבודה זרה שלהן ח(לא שעמדה לעצמה. אמר לו אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שיוצא למלחמה עם מי נלחם עם החיים או עם המתים א(אמר לו) עם החיים. אמר לו הואיל ואין למקצתה צורך מפני מה אינו מבטלה. אמר לו וכי לדבר אחד (אתם) עובדין והרי (אתם) עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות להרים ולגבעות לאפיקים וגיאיות (ואפי' לאדם) יאבד עולמו מפני השוטים אסף אסף כל וגו' אסף אדם ובהמה וגו' (צפניה א). ט(אמר לו הואיל ונכשלו בה רשעים מפני מה אינו מעבירה מן העולם אמר לו כפני השוטין אמר לו) אם כן אף לאדם עובדין והכרתי האדם מעל פני האדמה. פוקד עון אבות על בנים בזמן שהם א((אינן) מסרגין (או) [ולא] בזמן (שהן) [ש)אינן] מסרגין. הא כיצד רשע בן רשע בן רשע א(רבי נתן אומר) קוצץ בן קוצץ בן קוצץ. כיון ששמע משה את הדבר הזה ויקד ארצה וישתחו אמר ח"ו אין בישראל רשע בן רשע בן רשע י[יכול] כשם שמדת פורענות לארבעה דורות כך מדת הטוב לארבעה דורות תלמוד לומר לאלפים. אי לאלפים שומע אני מעוט אלפים שנים תלמוד לומר לאלף

הגהות הגר"א (ד) שנאמר וילך ויעבוד אלהים אחרים וגו' עונש כו' ת"ל לא תשתחוה להם ולא תעבדם: (ה) חכה: (ו) נוקם ה' ובעל חמה: (ז) כלב אתה קורא אותה והלא יש כו': (ח) לא היא שעמדה: (ט) והמכשלות את הרשעים וגו' וכי מפני שהרשעים נכשלין בהם יאבדו מן העולם והלא לאדם הן עובדים: (י) אי כשם:

התורה והמצוה

בסנהדרין (דף סא ד"ה מנין) משמע דעבודת כוכבים בשלא כדרכה ילפינן מן ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים (ויקרא יז), והרמב"ן שאל שא"כ להרמב"ם יש בדבור אנכי ולא יהיה לך חמש מצות, האמנת האלהות, ולא יהיה לך, ולא תעשה פסל, ולא תשתחוה, ולא תעבדם, ואיך אמר ר' שמלאי בסוף מכות תרי"ג מצות נאמרו למשה בסיני דכתיב תורה צוה לנו משה תרי"א כמנין תורה ושתים מפי הגבורה, והלא שמעו חמש מצות מפי הגבורה. והרב בעל מגלת אסתר תירץ פרק לא יהיה לך שמעו מפי הגבורה אבל מן לא תעשה לך פסל שמעו מפי משה, וזה לא יתכן דא"כ נאמרו אחד עשר דברות, ועוד שמבואר במדרש שלמ"ד פרק שתי דברות שמעו מפי הקב"ה מ"ש ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה היה קודם לכן אחרי שתי דברות ששמעו מפי הקב"ה, ולדברי בעל מגלת אסתר היה זה קודם שנאמר להם לא תעשה לך פסל וא"כ היו אחד עשר דברות. אך עיקר הקושיא ל"ק, כי הג' לאוין לא תעשה פסל ולא תשתחוה ולא תעבדם הוא מז' מצות ב"נ ושמעום כבר מפי משה כמ"ש בהוריות (דף ח) שז' מצות ב"נ נאמר להם במרה, רק מצות אנכי ולא יהיה לך לא נאמר לב"נ שאינם מוזהרים על השתוף והוא לבד שמעו מפי הגבורה: כי אנכי ה' אלהיך אל קנא. כבר כתבתי ההבדל בין אני ובין אנכי, שמלת אנכי בא לדייק שם הנושא אנכי לא זולתי, כי המצרים היו חושבים שיש פועל טוב ופועל רע, הפועל טוב הוא אל רחום והפועל רע

עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי׃ ו וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי׃ ס ז לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־

שמו

בעל הטורים

מתחת בגי' זו שלשול קטן: (ו) ועושה חסד ד' במסורה בדברות וב' גבי דוד ועושה חסד למשיחו לומר מי שעושה חסד לאחרים עושין עמו חסד ודוד היה גומל חסד אף לעוית דכתיב ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון לכך עשו עמו חסד: ולשומרי מצותי וסמיך ליה לא תשא מלמד שהמורה שבועה שוא ככל המצות. ד"א לומר כשתשמור המצות היזהר שלא תעשה אותם לשוא שלא לשמה אלא עשה אותם לשמם. על שי"ן דלא תשא יש ז' תגין כנגד ז"פ מה כתיבים שבע סופכים כלבו שבע תועבות בתוכתה ז' שונאיכם מלאים ז' שמות לומר לך ז' מדרגות לגיהנם:

רש"י

(הייפערד) נותן לב להפרע: לשנאי. כתרגומו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם (סנהדרין כז), ונוצר חסד שאדם עושה ר לשלם שכר עד לאלפים דור נמצאת מדה טובה יתרה ש על מדת פורענות אחת על חמש מאות שזו לארבעה דורות וזו לאלפים (סוטה יא): (ז) לשוא. (השני לשון שקר כתרגומו) כמה דתימר אי זהו שבועת שוא הנשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב (הראשון לשון מגן כתרגומו) זה הנשבע לחנם ולהבל ת על של עץ

עץ

שפתי חכמים

דעל ידי קיום הוא פורע לו: ק דאל"כ הרי כתיב לא יומתו אבות על בנים: ר וקשה דהביא האי קרא נוצר חסד שכתיב בפרשת כי תשא והכא כתיב ועושה חסד וגו'. וי"ל כדי שלא תטעה לפרש הקרא דהכא האי דכתיב ועושה קאי אל הקב"ה כלומר שהקב"ה עושה חסד לאלפים ותו לא וכה"א כתיב חסדי ה' כי לא תמנו וגו' לכן הביא קרא דנוצר חסד וגו' שפירושו חסד שהאדם עושה נוצר לו הקב"ה שכרו עד אלפים דור ה"נ האי קרא ועושה חסד שמלת ועושה קאי אל האדם כלומר האדם שעושה חסד הקב"ה משלם שכרו עד אלפים דור: ש (קנ"מ) תימה וכי חושבנא אתא רש"י לאשמועינן. וי"ל דק"ל הא דכתיב נוצר חסד לאלפים ה"א שיהיה כפשוטו כיון שאין כל ימי עולם כ"א ששת אלפים שנה לא יגיע העולם מתחלתו ועד סוף אפי' לאלף דור ל"ש דלא אתא קרא לאשמעינן

התורה והמצוה

רע הוא אל קנא, לכן דייק במלת אנכי כי אין זולתו, ה' המוציא מארץ מצרים הוא עצמו אל קנא להעניש לעושי רע, ועז"א במדרש [הובא בילקוט על פסוק אנכי אנכי הוא מנחמכם] משני פעמים אנכי שאמרתי בסיני אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים אנכי ה' אלהיך אל קנא אני מנחמכם, ר"ל שמזה תדע שהמטיבים והגומל הוא אחד והפועל רע הוא עצמו הפועל טוב, והרע והעונש והגליות והיסורים שהביא עליכם היו לתכלית טוב, כמ"ש כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב עליכם (ירמיה כט), ואמר במכילתא אנכי אל קנא אני שליט בקנאה ואין קנאה שולטת בי, ד"א בקנאה אני נפרע מן עע"ז אבל רחום וחנון אני בדברים אחרים, שכבר בארתי במ"ש (נחום א) קנא ונוקם ה' נוקם ה' ובעל חמה, שיש הבדל בין קנא ובין נוקם, המקנא הוא מפני הלול כבוד, והנוקם הוא בעבור רע שעשו לו בפועל, וה' יקנא בעבור חטא ע"א כאיש המקנא באשתו שזנתה תחתיו, [שכן תמצא שם זנות תמיד בעבודת אלילים] שמקנא על כבודו המחולל כמ"ש יקנאוהו בזרים (האזינו לב), ולא שייך בזה נקמה כי לא עשו רע בפועל, ונקמה שייך על עברות שעושים רע בפועל כמו גזל ורציחה וכדומה, והחוטאים בע"א נקראים אויבים ושונאים, והחוטאים ביתר עברות נקראים בשם צרים, כי ההבדל בין צר ואויב, שהצר מציר בפועל אף שלא יהיה אויב כי יציר שמרשיעים בעבור הנאת עצמם, והאויב לפעמים לא יהיה צר כשאינו גורם ועושה רעה רק שהוא מאויבי ה' ומכחישיו ע"י שעובד אלהים אחרים, ויש שני הבדלים ביניהם, המקנא לא ימהר להעניש תיכף שלפעמים נוטר חמה בלבו, אבל הנוקם יקום תיכף כדי לעצור בעד הרשע והרע שעושה בפועל, ועז"א (נחום שם) קנוא ונוקם ה', ומפרש נגד נוקם נוקם ה' ר"ל שנוקם תיכף, ונגד קנא אומר בעל חמה, ר"ל שנוטר החמה בלבו ואינו מגלה אותה לחוץ לנקום [שזה קרוי אף וחרון], ומפרש נגד נוקם, נוקם הוא לצריו, ונגד קנוא ובעל חמה אמר ונוטר הוא לאויביו, שהנטירה היא בלב והנקמה היא בפועל, וההבדל השני שהמקנא בעת שנוקם לא ירחם כלל, כי נטירת השנאה בלב הוא עד שיתמלא סאתו ויתחייב כליון גמור, משא"כ הנוקם שלא מחמת קנאה יחמול עליו אחר שמעניש, כמ"ש כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם (משלי ו), ופה אמר כי אנכי אל קנא לשונאי, שנגד עע"ז שהם נקראים אויבים ושונאים, ינהג עמהם במדת הקנאה, ומפרש במכילתא המעלה והחסרון שיש בזה, המעלה הוא שלא יקום תיכף, ועז"א אני שליט בקנאה ואין קנאה שולטת בי, כי יוכל לעצור בעד הקנאה עד שיתמלא סאתו, והחסרון הוא שבעת ביג"ע שעת הנקמה בשנתמלא הסאה לא ירחם כלל, וזה רק בעע"ז כי לא נמצא קנאה רק בע"ז, ועז"א ד"א בקנאה אני נפרע מן עע"ז אבל רחום וחנון אני בדברים אחרים:

פוקד

בתר אבהתהון: ו ועבד טיבו לאלפי דרין לרחמי ולנטרי פקודי: ז לא תימי בשמא דיי אלהך למגנא ארי לא יזכי יי ית דיימי בשמה לשקרא:

הוי

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה ו

לאלף דור (דברים ז). לאין חקר ואין מספר: לאוהבי ולשומרי מצותי לאוהבי זה אברהם אבינו וכיוצא בו ולשומרי מצותי אלו הנביאים והזקנים. רבי נתן אומר לאוהבי ולשומרי מצותי אלו ישראל שהם יושבין בארץ ישראל ונותנין נפשם על המצות מה לך יוצא ליהרג על שמלתי את בני. מה לך יוצא לישרף על שקראתי בתורה מה לך יוצא ליצלב על שאכלתי המצה מה לך לוקה מאפרגל על שנטלתי את הלולב ואומר אשר הוכיתי בית מאהבי (זכריה יג) מכות אלו גרמו לי ליאהב לאבי שבשמים: (פרשה ז) (ז) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא אף שבועת שוא היתה בכלל [א](או נפש כי תשבע לבטא בשפתים (ויקרא ה)). והרי הכתוב מוציאה מכללה [ב](מחמיר עליה) ופוטרה מן הקרבן [ג]כשם שהיא פטורה מן הקרבן כך תהא פטורה מן המכות תלמוד לומר [ד]את שם ה' מכלל קרבן יצאת מכלל מכות לא יצאת. לא תשא למה נאמר לפי שהוא אומר ולא תשבעו בשמי לשקר אין לי אלא שלא ישבע מנין שלא יקבל עליו להשבע תלמוד לומר לא תשא את שם ה' אלהיך עד שלא קבלת עליך להשבע הריני לך אלהים משקבלת עליך להשבע הריני לך לדיין (שנאמר): כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא [ה]אי אפשר לומר לא ינקה שכבר

הגהות הגר"א פ"ז, (א) ולא תשבעו בשמי לשקר: (ב) מיותר: (ג) שנאמר או נפש כי תשבע לבטא בשפתים וגו' יכול כשם כו': (ד) לא תשא את שם ה"א וגו' מכלל קרבן כו': (ה) לפי שנאמר ונקה לא ינקה:

התורה והמצוה

פוקד עון אבות על בנים. הא"ל בברכות (דף ז) והא כתיב לא יומתו אבות על בנים כאן כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם, שפי' שפוקד עון אבות שהוא קיים עדיין על בנים שגם הם אוחזים במעשה ההוא, שאז יענים את הבנים בעון אבות, והתנה בזה שיהיה הדור הרביעי, וכמ"ש שהשם מתמתין עד שיתמלא סאתם, שזה יהיה אם ארבעה דורות מתמידים בחטא, כמו שהוא באדם אחד שאלשה פעמים מוחלים לו, כמ"ש ועל ארבעה לא אשיבנו (עמוס ב), וע"כ נאמר ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמורי עד הנה (בראשית טו), וכן שבטיח הנביא ליהוא שארבעה דורות ישבו לו על כסא ישראל אף שכולם עבדו עגלי של ירבעם לא נפלם סאתם עד דור הרביעי, ויש הבדל בין רביעים ובין רבעים, שרביעים מליין הניספר הסדורי. ר"ל דור הרביעי, **ורבעים** מליין הארבעה דורות ביחד, ר"ל אם יש ארבעה דורות רוצחים, ובמכילתא פוקד עון אבות על בנים באמן שהם מסרגים הא כיצד רשע בן רשע בן רשע, ר' נתן אומר קוצץ בן קוצץ בן קוצץ, כיון ששמע משה את הדבר הזה ויקד ארצה וישתחו אמר אין בישראל רשע בן רשע בן רשע, מבואר שהוא ממדת ארך אפים, שאינו מענים תיכף, אולם ר' נתן דייק שזה רק בעון מזיד, ובזה מתורץ ג"כ מ"ש פוקד עון אבות עם מ"ש איש בחטאו יומתו, שהחטא היינו שוגג, בשוגג לא יענים את הבנים בעון האבות, ועוד באלהי ביחזקאל (סי' יח) שזה דוקא בעון ע"ז, **וז"ש ר' נתן** רק קוצץ בן קוצץ כו' היינו הקוצץ בנטיעות ועע"ז:

(ו) **ועושה חסד לאלפים.** בסוטה (דף לא) רשב"א אומר גדול העושה מאהבה יותר מן העושה מיראה שזה תלוי לאלף דור וזה תלוי לאלפים, הכא כתיב לאלפים לאוהבי ולשומרי מצותי והתם כתיב ולשומרי מצותיו לאלף דור, התם נמי כתיב לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור (דברים ז), האי לדסמיך ליה והאי לדסמיך ליה, נראה פי' דכאן כתיב ועושה חסד לאלפים לאוהבי, מדבר מן הדורות שהם אוהביו ושומרי מצותיו שאז ימשוך החסד לאלפים דורות, ושם כתיב שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור שהקדים לאוהביו ולשומרי מצותיו קודם לאלף דור, וא"כ מ"ש לאוהביו מדבר מן האבות שהם היו אוהביו ושומרי מצותיו, וה' כרת עמהם ברית לעשות עמהם חסד שומר חסד האבות שהיו אוהביו עד לאלף דור, אף שהבנים אינם אוהביו רק עושים מיראה [שאם אין שומרים מצות כלל לא ישמור להם חסדי אבות] יקבלו חסדי אבות, וזה רק לאלף דור, וע"כ בכאן כתיב ועושה חסד, כי יעשה עם הדורות חסד חדש בהדורות עצמם, ושם כתיב שומר הברית והחסד, היינו ששומר להם ברית וחסדי אבות שהאבות היו אוהביו ושומרי מצותיו, שלכן סמך לאוהביו אל הברית והחסד שמוסב אל האבות, ובכאן סמך לאוהבי אל לאלפים שמוסב אל הדורות:

(ז) **לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא.** המאמר בשבועות (דף כ"ט) לרבין דהלכתא כוותיה שאכלתי ולא אכלתי שקר, ואהדרו-מולה שבשבעו בשמי לשקר, ואיזהו שבועת שוא זה הנשבע לשנות את הידוע,

כי

שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ פ ח זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ׃ ט שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ׃ י וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה ׀ וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃

כי

בעל הטורים

(ח) זכור. זה הפסוק כזה פסוק ז' ומתחיל בו' בשביל שהשבת היא שביעית ח' מוזכרים בפסוק אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך וכנגדם תקנו ז' מנוחות בא"ת אחד. וכ' תיבות בפסוק זכור לומר לך כל המקיים את השבת כאלו

שפתי חכמים

לאשמעינן אלא שיעורא דמדה מובה: ת (ג"א) כוונת רש"י שלא תאמר שלשון התרגום למגנא שהוא חנם ר"ל שאין בו הנאה אבל אם היה לו בו הנאה יהא מותר ל"ה לכבל דעיקר הכוונה לכבל שאין בו ממש זו נקרא חנם (וט"ס ברש"י וג"ל על פי גירסת הרא"ם וג"א לשוא לחנם לכבל איזהו שבועת שוא נשבע לשנות הידוע כו' וכתב עליו הרא"ם לאו דוקא לשנות אלא אף אם נשבע על אבן שהוא אבן אלא ברש"י תפס לשון המשנה שבועת שוא נחלקת לד' חלקים וזה א' מהם עכ"ל): א וא"ת הני פסוקים לא דומין לזו דכל הני סותרין זה לזה אבל הכא לא סותר כלום. וי"ל דגם הכא סותרין דא"ז דזכור היינו עשה (שמור היינו לא תעשה כדאמרינן כ"מ שנא' השמר פן ואל אינו אלא ל"ת. רמב"ן). ועי"ל דזכור משמע ואל תעשה מלאכה כי מלת זכור הוא לשון עשה משמע שהוא מקפיד על העבד שישבות אבל אינו מקפיד אם נעשית המלאכה ושמור משמע שישמר שלא תעשה מלאכה זו ר"ל שלא יהא מלאכה נעשית אע"כ בדבור אחד נאמרו: ב כלומר שתהא תמיד בך הזכירה לא כפירוש זכור ברית אברהם שפירושו זכור עתה אלא שתהא הזכירה של שבת מתמדת והולכת תמיד ומלת זכור לא מקור ולא צווי שאם היה מקור לא היה מורה על הפעולה כ"א על המחשבה ואם היה צווי לא היה הוי"ן בקמץ. אלא הוא ממוצע בין המחשבה והפועל והיא הפעולה התמידית ל"פ תנו לב וכו': ג הקשה הרמב"ן שזהו נגד הלכה שהרי הלכה כב"ה ת"ל הנפרא

רש"י

מן אבן אבן (שבועות כט. מכילתא): (ח) זכור. זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכן (שמות לא) מחלליה א מות יומת (במדבר כח) וביום השבת שני כבשים וכן (דברים כב) לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך וכן (ויקרא יח) ערות אשת אחיך (דברים כה) יבמה יבא עליה. הוא שנאמר (תהלים סב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי. זכור לשון פעול הוא כמו (ישעיה כב) אכול ושתו (ש"ב ג) הלוך ובכה וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת ב שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו ג לשבת (ביצה טז): (ט) ועשית כל מלאכתך. כשתבא שבת יהא בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה (מכילתא): (י) אתה ובנך ובתך. אלו קטנים או אינו אלא גדולים אמרת הרי כבר מוזהרין הם אלא לא בא אלא להזהיר גדולים על שביתת הקטנים וזהו ששנינו (שבת קכא) קטן שבא לכבות אין שומעים לו

מפני

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה ז

שכבר נאמר ינקה ואי אפשר לומר ינקה שכבר נאמר לא ינקה אמור מעתה מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינן שבים. מפני ארבעה דברים אלו הלך מתיא בן חרש אצל רבי אלעזר (הקפר) [בן עזריה] ללודיא אמר לו רבי שמעת בארבעה חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש אמר לו כתוב אחד אומר שובו בנים שובבים (ירמיה ג) הא למדת שתשובה מכפרת וכתוב אחד אומר ביום הזה יכפר עליכם (ויקרא טז). הא למדנו שיום הכפורים מכפר וכתוב אחד אומר (ז)אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון (ישעיה כב) הא למדת שמיתה מכפרת. וכתוב אחד אומר ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם (תהלים פט) הא למדנו שיסורין מכפרין). כיצד יתקיימו ד' כתובים אלו העובר על מצות עשה ועשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלין לו ועל זה נאמר שובו בנים שובבים. והעובר על מצות לא תעשה ועשה תשובה אין כח בתשובה לכפר אלא התשובה תולה ויום הכפורים מכפר ועל זה נאמר כי ביום הזה יכפר עליכם. (ט)(והמזיד) על כריתות ועל מיתת בית דין ועשה תשובה אין כח בתשובה לתלות ויום הכפורים לכפר אלא תשובה ויום הכפורים מכפרין מחצה ויסורין ממרקין ומכפרין מחצה ועל זה נאמר ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם. כי שמחלל שם שמים ועשה תשובה אין כח בתשובה לתלות ולא יום הכפורים מכפר ולא יסורין בלבד

ממרקין

הגהות הגר"א (ו) יכול אף כאן כן ת"ל כי לא ינקה: (ז) ר': (ח) ופקדתי בשבט כו' הא למדת כו' וכא"א אם יכופר כו' הא למדת שמיתה מכפרת תא כיצד כו': (ט) והעובר:

י הֲוֵי דְכִיר יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ : ט שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעֲבֵד כָּל עֲבִידְתָּךְ : י וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעֲבֵד כָּל עֲבִידְתָּא אַתְּ

וברך

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה ז

ממרקין אלא התשובה ויום הכפורים תולין (ויום המיתה ויסורין) ממרקין ועל זה נאמר אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון האומר אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה (ש"א ג) בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא במיתה. רבי אומר שומע אני שלא יכפר יום מיתה כשהוא אומר בפתחי את קברותיכם (יחזקאל לז). הא למדת שיום המיתה מכפר. רבי אומר כל שהוא מלא תשא [יא](ולמעלה) התשובה מכפרת מלא תשא [יב](ולמטה) ולא תשא עמהם התשובה תולה ויום הכפורים מכפר ואי זה הוא מלא תשא [יא](ולמעלה) עשה ולא תעשה חוץ מלא תשא מלא תשא [יב](ולמטה) דברים שחייבין עליהם מיתות בית דין מיתה בידי שמים כרת ומלקות ארבעים חטאות ואשמות ולא תשא עמהם :

(ח) זכור ושמור שניהם נאמרו בדבור אחד. מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים שניהם בדבור אחד נאמרו. ערות אשת אחיך ויבמה יבא עליה שניהם נאמרו בדבור אחד. לא תלבש שעטנז וגדילים תעשה לך שניהם נאמרו בדבור אחד מה שאי אפשר לאדם לומר כן שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי [ואומר] הלא כה דברי כאש נאם ה' [וגו'] : זכור ושמור זכור מלפניו ושמור מלאחריו מכאן אמרו מוסיפין מחול על הקדש. משל לזאב שהוא טורף מלפניו ומלאחריו. אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן חנניה בן גרון אומר זכור את יום השבת לקדשו תהא זוכרו באחד בשבת שאם יתמנה לך מנה יפה תהא מתקנו לשם שבת. רבי יצחק אומר לא תהא מונה כדרך שאחרים מונין אלא תהא מונה לשם שבת : לקדשו לקדשו בברכה מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו. אין לי אלא קדושה [יג](ליום קדושה ללילה מנין ת"ל ושמרתם את) השבת אין לי אלא שבת ימים טובים מנין תלמוד לומר אלה מועדי ה' וגו' :

(ט) ששת ימים תעבוד [וגו'] וכי אפשר לו לאדם לעשות [כל] מלאכתו בששת ימים אלא שבות כאלו מלאכתך עשויה. דבר אחר שבות ממחשבת עבודה ואומר אם תשיב משבת רגלך (ואומר) [וגו'] אז תתענג על ה' (ישעיה נח) :

(י) ויום השביעי[יד] למה נאמר לפי שהוא אומר כל העושה מלאכה ביום השבת מות

הגהות הגר"א (י) ויסורין ויום המיתה : (יא) ולמטה : (יב) ולמעלה : (יג) ללילה קדושה ליום מנין ת"ל זכור את יום השבת : (יד) וגו' :

התורה והמצוה

פי' שוא הוא דבר שאין בו ממש כמו השומרים הבלי שוא, וזה אם נשבע על האבן שהוא זהב או על הלבן שהוא אבן, או דבר שאין יכולת בידו לעשותו כגון לבטל המצוה או שלא ישן ג' י', אבל אכלתי ולא אכלתי שמטעה את השומע שידמה שהאמת כדבריו והוא יש לו ערך בזה א"כ אינו שוא והבל אצלו רק שהוא שקר, ובכ"ז אמר שם שמה שלמדין ממ"ש כי לא ינקה ה' שב"ד של מטה מלקין אותו ומנקין אותו נוהג גם בשבועות שקר לשעבר, מדכתיב לשוא לשוא שתי פעמים אם אינו ענין לשבועת שוא תנהו ענין לשבועת שקר, ופי' הדבר שכבר שמנו לך מכללי הלשון שאין להכפיל את השם שתי פעמים, ובמקום שחזר השם שנית שלא לצורך, ידרשו לפעמים שבא השם השני לדייק הדבר רק הוא ולא אחר [כמ"ש באילת השחר כלל קל"ו מכ"מ], וכאן כפל שם הויה, כי לא ינקה ה', שאם יכתוב לא ינקה יל"פ שהוא פעל סתמי וגם ב"ד לא ינקו אותו מהיותו ע"י מלקות, לכן אמר לא ינקה ה' אבל ב"ד של מטה מנקין אותו ע"י משפט כתוב על חייבי לאוין, ורק ה' לא ינקהו ע"י משפט כתוב אצלו לחייבי לאוין שמועיל תשובה כמ"ש ונקה לשבים, וחטא זה לא יכופר בתשובה לבדה כמ"ש בשבועות (דף לט) וביומא (דף פו), וזאת שנית הוכפל פה שם לשוא, שצ"ל כי לא ינקהו ה', וזה בא עפ"י הכלל שהנחתי בשם שנכפל שבא להורות לפעמים שאינו כפי הוראתו הפשוטה, שאם רוב שמושי השם בדרך הדיוק בא להורות שבא בדרך ההרחבה וכן להפך [כמ"ש באילת השחר כלל קמה]. והנה השם שבדרך הדיוק לא יצדק שם שבועת שוא רק על דבר שנודע לכל העולם שאין ממש בדבריו, אבל על אכלתי ולא אכלתי לא יצדק שם זה, כי שלא הטעה את השומע שהאמת כדבריו והוא שקר לא שוא, בכ"ז בגלל שמדבר שב"ד של מטה יענישו אותו, שזה אחר שנתגלה שדבר שקר אז נדע למפרע שהיתה שבועת שוא, כי כוונתו להטעות את השומע לא נתקיים ונשבע לשוא והבל ובלי הועיל, ובדרך ההרחבה יצדק ע"ז שם שבועת שוא, ולכן נכתב שנית שם שוא ללמד שבא בדרך ההרחבה ושגם באכלתי ולא אכלתי ב"ד מלקין אותו, וכ"ז דוקא בשבועה של שעבר

יא כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן

בֵּרַךְ

רש"י

מפני ד בשביתתו עליך: (יא) וינח ביום השביעי. כביכול הכתיב בעצמו מנוחה ללמד הימנו ק"ו לאדם שמלאכתו בעמל וביגיעה שיהא נח בשבת: ברך ויקדשהו. ברכו במן לכופלו בששי לחם משנה וקדשו

בכן

שפתי חכמים

בגמרא (ביצה דף טז) שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת היה מוצא בהמה נאה כו' היה מניחה לשבת מצא נאה הימנה היה אוכל את הראשונה ומניח את האחרונה ליום השבת אבל הלל מדה אחרת היתה בו שנאמר ברוך ה' יום יום עכ"ל. ותירץ הרא"ם דל"פ ב"ש וב"ה אלא לענין המחלוקת ובזה הלכה כב"ה אבל בתפן מודה הלל וכאן קאי על התפן עכ"ל. ול"נ שא"צ לכל זה דבכ"מ הלכה כב"ה חוץ מזו שהלל הזקן היה אומר זה הדין ולא פליג עם שמאי הזקן על זה וכן מוכח שלא היה פליג שאמר אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו משמע דלא סבירא ליה שהדין כך אלא שהיתה לו מדה אחרת. מהרש"ל: ד היינו אם עושה הקטן על דעת גדול אבל כשאינו עושה על דעת גדול אין אומרים גו כהה ולא אל תכבה רק הגדול מצווה שלא להשביתו בידים. הרא"ם: (נח"י) ול"נ מדהביא הרב השמנה כמורס משמע דמוזהרין אפילו לאסרושינהו. והרב בתר דין זה בפרשת שמיני גבי שרצים ובפרשת אחרי גבי דם ור"פ אמור גבי טומאה

התורה והמצוה

שעבר לא על שבועה שלהבא כגון שאוכל ולא אכל, שהגם שאחר שלא אכל תבע לשוא ושקר, מכ"מ לא נעשית שוא ושקר למפרע כי אז היה בידו לקיים שבועתו ולאכול, וע"ז אמר בגמרא שבועות (דף כח) ומאי שנא, [ר"ל מה חילוק בין אכלתי ולא אכל מאוכל ולא אכל], אמר רבא בפירוש רבתה תורה שבועת שקר דומה לשוא מה שוא לשעבר אף שקר נמי לשעבר, ומובן בזה"ש, ובזה נ"ק מה שהקשו התוס' שבועות [דף ג ע"ב ד"ה בפירוש] על רש"י. עיי"ש:

(ס-יא) זכור את יום השבת לקדשו. פה באר הטעם כי ששת ימים עשה ה' וגו' וינח ביום השביעי, שבשבת מורה על החדוש, ובדברות של פרשת ואתחנן אמר הטעם ששבת מורה על יצ"מ. והנה מה ששבת מורה על החדוש יפלא מאד, מת"כ למי שמאמין בדברי התורה לא צריך ראיה על החדוש ממה שנח ביום השביעי. שהלא בכל פ' בראשית העיד על החדוש והגיד שברא העולם בששה ימים והודיע מעשה כל יום, ועדות של החדוש עצמו מה שחדש בכל יום במעשה בראשית הלא חזק יותר ממה שיעיד ע"ז השביתה מן הפעולה, ולמי שאינו מאמין בעדות התורה במעשה בראשית לא יאמין ג"כ שנח ביום השביעי, ולדעתי עקר העדות על החדוש הוא ממה שאנו רואים שזה כמה אלפי שנים לא תוסף בריאה חדשה ומין חדש בעולם, ולדברי האומרים שהעולם קדמון הלא יחויב שבכל עת ועת יתוספו ברואים חדשים, כמו שהתחדש כן בזמן קדמון, ומזה ראיה שהעולם מחודש ברצון פועל שיצר וברא ברואים חדשים בששה ימים, ואז בכל יום ויום נתחדשו יצורי בראשית עד יום השבת שאז שבת ממלאכה זו, ומאז עד כל ימי עולם לא יתוסף עוד מין חדש ובריה חדשה, רק המינים שברא בששת ימי המעשה מתקיימים כל ימי עולם ע"י המשך המין מאבות לבנים וע"י תולדות, ואם לא היה נח ממעשיו אלא ביום השביעי והיו מתחדשים ברואים חדשים גם אחרי זה היו אומרים שהעולם קדמון ושכן נעשה תמיד מבלי פעולת פועל ברצון, וע"כ הפנין בנעשה ביום השבת מורה על החדוש יותר ממה שיורה הענין שנעשה בששת הימים, כי גם בלא עדות התורה השביתה ממלאכת ברואים חדשים מכריח שהעולם מחודש ממחדש ברצון. והנה השבת מורה על שני ענינים: א] שבו נח מהעסק שעסק בששת ימי המעשה לברוא ברואים חדשים, ב] שבו תקן הנהגה אחרת משונה מן ההנהגה שקבע בששת ימי המעשה שבהם קבע חוקי הטבע ונבל גבולים לכל כחותיה ומסדריה לפי סדר הטבעי, ובשבת הכין הנהגה שבה ישבית חוקי הטבע וינהג הנהגה אחרת מסודרת לפי ההשגחה שינהיג לפי מעשה בני אדם ולפי חוקי השכר והעונש, שהנהגה זו חדש ביום השבת שבו השבית חוקי הטבע וקבע ההנהגה הנסיית, וכמ"ש בפי' פרשה ויכלו, שמלבד זה אמר ששבת ביום השביעי, כי מלאכה זו להשבית חוקי הטבע נקבעה בשבת, וזה ההבדל בין פעל שבת ובין פעל נח שאחר הלא שבת, שמ"ש וינח ביום השביעי מציין שנח מהעסק שעסק לברוא ברואים חדשים, ומ"ש וישבות ביום השביעי, מציין שהשבית מלאכת הטבע וסדוריה ותקן הנהגה אחרת נסיית בזה גדר פעל שבת כמ"ש בהילת השחר (כלל תסא), ונגד שני ענינים אלה שהשבת מורה עליהם אמר: על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו, שמלבד שנח ביום השביעי ולא עשה בו מלאכה קדש אותו, שזה מורה שהוא יום קדוש ואין לעבוד בו מלאכה, ומלבד שבו קבע הנהגה השגחיית נסיית שבה ישפיע שפע ברכה ממקור הברכה העליונה כולה מן הטבע ברך אותו, כי בהנהגה הטבעיית אין בו ברכה כי הוא נמדד ונשקל ונגבל בגבול ונקצב ואין ברכה שורה בדבר המנוי ונגבל, ובאשר ההנהגה הנסיית נקבעה בעת יצ"מ, שמאז הפליא פלאות נגד חוקי הטבע והמערכה, ע"כ בא הטעם השני שהשבת מורה על יצ"מ, בע"ש כי עבד היית בארץ מצרים

והוציאך

וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וּבְעִירָךְ וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ: יא אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא יָת יַמָּא וְיָת כָּל דִּי בְהוֹן וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עַל כֵּן בָּרִיךְ

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה ז

מות יומת עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל ויום השביעי וגו' לא תעשה כל מלאכה. אין לי אלא עונש ואזהרה על מלאכת היום, עונש ואזהרה על מלאכת הלילה מנין תלמוד לומר מחלליה מות יומת עונש שמענו אזהרה לא שמענו תלמוד לומר ויום השביעי שבת לה' אלהיך שאין ת"ל שבת אלא להביא את הלילה בכלל אזהרה [דברי] רבי אחאי בן יאשיה (אומר). (אתה). ובנך ובתך אלו הקטנים. או אלו הגדולים אמרת והלא כבר מוזהרים הם הא מה תלמוד לומר (אתה) ובנך ובתך אלו קטנים: עבדך ואמתך אלו בני ברית. אתה אומר אלו בני ברית או אינו אלא עבד ערל. כשהוא אומר וינפש בן אמתך והגר (שמות כג) הרי עבד ערל אמור הא מה תלמוד לומר עבדך ואמתך אלו בני ברית: וגרך זה גר צדק. או אינו אלא גר תושב כשהוא אומר הגר הרי גר תושב אמור הא מה ת"ל וגרך זה גר צדק:

(יא) כי ששת ימים וגו' מגיד שהיום שקול כנגד כל מעשה בראשית: וינח ביום השביעי וכי יש לפניו יגיעה והלא כבר נאמר לא ייעף ולא ייגע (ישעיה מ) ואומר נותן ליעף כח (ישעיה מ) ואומר בדבר ה' שמים נעשו ומה תלמוד לומר וינח אלא כביכול הכתיב על עצמו שברא את עולמו בששה ימים ונח בשביעי. והרי דברים קל וחומר ומה מי שאין לפניו יגיעה הכתיב על עצמו שברא עולמו בששה ונח בשביעי אדם שנאמר בו אדם לעמל יולד (איוב ה) על אחת כמה וכמה: על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו ברכו במן וקדשו במן דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר ברכו במן וקדשו בברכה. רבי יצחק אומר ברכו במן וקדשו טו(במקושש). רבי שמעון בן יוחאי אומר ברכו במן וקדשו במאורות. רבי שמעון בן יהודה איש כפר עכו אומר משום רבי שמעון ברכו במן וקדשו במאור פניו של אדם

הגהות הגר"א (טו) במלאכה:

התורה והמצוה

ויוציאך ה' אלהיך משם ביד חזקה ובזרוע נטויה (דברים ה), ר"ל שמלבד סדר הטבע היית מוכן להיות עבד ופדה אותך ביד חזקה, שמניין היד הגוברת על הטבע שנסדר ביד כהה, ובאשר הנהגה הנסיית שהיה תמיד לפי המעשים ואז לא היו ראוים לזה עפ"י מעשיהם, מניין זה בזרוע נטויה, שהתברר אלא בפי' התנ"ך בכ"מ שזרוע ה' מניין המעשים המופלאים שיעשה מעצמו שלא ע"י אתערותא דלתתא וזכות התחתונים: והנה מה שהקדים בראשונה הטעם של חדוש העולם, והטעם של יצ"מ כתב בדברות השניות, י"ל בזה שני טעמים, אם מפני שא"א להיות כל ענין יצ"מ והפלאות שנעשו בו, אם לא נאמין תחלה שהעולם מחודש, שלהאומרים שהעולם קדמון, א"א שישונה דבר מטבע העולם שהכל נעשה בחיוב לא ברצון, והם מכחישים אפשריות הנסים ושנוי הטבע, וע"כ הקדים שהעולם מחודש ברצון רוצה, שמזה יצויר אפשריות הטעם השני שהוא ההנהגה הנסיית שנעשה בעת יצ"מ, וזאת שנית, כי בעת שנאמרו הדברות הראשונות היה ראוי שיחיו לעולם, כמ"ש חרות על הלוחות חירות ממלאך המות, והיה תקון העולם שלא היו מתנהגים כלל לפי חוקי הטבע שבהם ימצאו גם רעות וצרות מות ויסורין, כי היתה כלל ההנהגה לפי ההנהגה הנסיית, ואז לא היה מן הצורך לעשות זכר להנהגה הנסיית שהיתה בעת יצ"מ, כי ההנהגה אז היתה קבועה תמיד, ונגד זה היה צריך לעשות זכר לחדוש העולם, שאם לא היה מלאך המות שולט בעולם והיו האישים קיימים לנצח, בקל יותר לטעות שהעולם קדמון ושכולם קיימים מראשית קדומים, לכן אפס עיקר הטעם בשבת מעיד על חדוש העולם, משא"כ דברות השניות שנכתבו אחר החטא, אז הי' ראיה על חדוש העולם, כי האישים נפסדים ובלתי קיימים וכל שיש לו תכלה יש לו תחלה, אבל צריך זכר ליצ"מ, כי מאז עולם כמנהגו נוהג וצריך עדות שיש גבוה מעל גבוה הנהגה נסיית השגחיית בנפלאות בשבת ונתגלתה בעת יצ"מ, ובדברות הראשונות כתיב זכור ובשניות כתיב שמור את יום השבת, זכור הוא שיזכור מ"ע המוטלת בשבת שיקראו לשבת עונג ושיזכרהו ע"י קדוש, ושמור הוא שישמור מצות ל"ת שבו שלא יעשה בו מלאכה, כי השמירה באה לרמוז על מל"ת, לכן אמר בדברות השניות כאשר צוך ה' אלהיך שפי' כאשר צוך במרה כמו שפי' חז"ל, ולמה לא אמר זה בדברות הראשונות, מפני שבמרה לא נצטוו רק על הל"ת של שבת, שגם בעת צווי המן לא הזכיר רק שלא ימצאו בשבת ושאל יצא איש ממקומו, וע"כ אמר זה רק על שמור שהוא מל"ת, ואמרו חז"ל שזכור ושמור בדבור אחד נאמרו, וזה מוכרח, כי הכתב שכתב בדברות הראשונות שה' נח ביום השביעי ממלאכה ילמד על שמור שהוא השמירה שלא יעשה מלאכה, והטעם שנזכר בדברות האחרונות זכר ליצ"מ ילמד על זכור שמטעם זה המ"ע לענגו ולכבדו ולקדש בו

בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס יב כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס יג לֹא תִּרְצָח ס לֹא תִּנְאָף ס לֹא תִּגְנֹב

בעל הטורים

קדים כי תועבה הוא: (יב) כבד את אביך ואת אמך סמך כבוד אב ואם לשבת לומר לך כשם שחייב לכבד את השבת כך חייב לכבד אביו ואמו: למען יאריכון. חסר יו"ד שאין אריכות ימים בעוה"ז שנברא בה' אלא בעוה"ב שנברא ביו"ד: (יג) לא תרצח. דבור ששי ויש בו ו' אותיות לומר לך שאדם נברא ביום הששי:

שפתי חכמים

שותפות בהם: ה עיין בפרשת בראשית ובפרשת בשלח: ו דק"ל דכל הדברות לא נעשה כן חוץ מדבור אנכי שהוא שורש כל המצות וא"ת בלעדו ל"פ דגם זו ל"ת הוא ומכלל הן

רש"י

ה בזמן שלא היה יורד בו: (יב) למען יאריכון ימיך. (מכילתא) אם תכבד יאריכון ואם לאו יקצרון שדברי תורה נוטריקון הם נדרשין מכלל הן לאו ומכלל לאו הן: (יג) לא תנאף. אין ניאוף אלא באשת איש שנאמר (ויקרא כ) מות יומת הנואף והנואפת ואומר (יחזקאל טז) האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה ח

אדם (הראשון) [לכך נאמר] ב(על כן) ברך ה' את יום השבת ויקדשהו:

(פרשה ח) (יב) כבד את אביך ואת אמך שומע אני בדברים תלמוד לומר כבד את ה' מהונך (משלי ג) אבמאכל ובמשתה ובכסות נקיה. דבר אחר כבד את אביך לפי שנאמר איש (איש כי יקלל אביו ואמו) [אמו ואביו תיראו] אין לי אלא איש אשה (מנין) טומטום ואנדרוגינוס מנין תלמוד לומר כבד את אביך מכל מקום מה כבוד לא חלק בין איש לאשה אף מורא לא חלקו בין איש לאשה דברי רבי ישמעאל. רבי יהודה בן בתירא אומר הרי הוא אומר איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו (ויקרא יט) מה שבת לא חלק בין איש לאשה טומטום ואנדרוגינוס אף מורא לא תחלוק בין איש לאשה (בין) טומטום ואנדרוגינוס. רבי אומר חביב כבוד אב ואם לפני מי שאמר והיה העולם ששקל כבודן ומוראן לכבודו [ומוראו] וקללתן לקללתו. כתיב כבד את אביך ואת אמך וכנגדו כתיב כבד את ה' מהונך (משלי ג) הקיש כבוד אב ואם לכבוד המקום. כתיב איש אמו ואביו תיראו וכנגדו כתיב את ה' אלהיך תירא הקיש מוראת אב [ואם] למוראת המקום. כתיב ומקלל אביו ואמו וכנגדו כתיב איש כי יקלל אלהיו הקיש קללת אב ואם לקללת המקום. בוא וראה מתן שכרן נאמר כבד את ה'

הגהות הגר"א פ"ח (א) מה כבד האמור להלן בממון אף כאן במאכל כו':

התורה והמצוה

לסימן שאנו מתנהגים למעלה מן הטבע שאין בה עונג ושמחה והרחבה, כי רק ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה, וא"כ היה ראוי שיכתב בראשונות שמור ובשניות זכור לפי הטעמים שנתן בכ"א, ע"כ מבואר שבעת שאמר זכור אמר ג"כ שמור בדבור אחד וכן בהפך, ובא טעם הראשונות על שמור והשניות על זכור כי נאמרו בדבור אחד:

(יב) כבד את אביך ואת אמך. כבר באלתי בס' התו"ס (קדושים סי' ה') שמצות כבוד או"א ומצות שבת שייכים זל"ז, כי בששת ימי המעשה המציא האישים, ואם לא היה שובת ממלאכתו והיה ממציא האישים תמיד בדרך זה, לא היה מציאות לאבות ומולידים כי היו נבראים תמיד מאת ה', רק ע"י ששבת ממלאכה זו בשבת, היה קיום העולם ע"י העמדת האישים ע"י אבות המולידים, ובזה יש להאבות שותפות עם ה' שהם יוציאו הבריות וה' יתן נשמה ויפיח רוח חיים, ולכן סמך כבוד אב ואם אצל שבת, כמ"ש איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו והוקש כבודם לכבוד המקום, ובאשר מכבד אותם ע"י שהיה סבה לגופו הגשמי, השכר הוא לאורך ימים הגשמים, ובדברות האחרונות הוסיף ולמען ייטב לך, כי יש בני אדם שחושבים שהרעות שבעולם הם יותר מן הטובות ויקלים ומואסים בחייהם ומקללים את אבותם שהביאו אותם אל המציאות הזה שסופו לרעתם [וכמ"ש בפי' משלי ע"פ מקלל אביו ואמו ידעך נרו באישון חשך (משלי כ)], לכן אמר ולמען ייטב לך, שע"י שתכבד או"א ותחשב שהחיים הם טובים כן ייטב לך באמת. והנה בב"ק (דף נד ע"ב) שאל ר' חנינא בן עגיל את ר' חייא בר אבא מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהם

בריך יי ית יומא דשבתא וקדשיה: יב יקר ית אבוך וית אמך בדיל דיורכון יומך על ארעא דיי אלהך יהב לך: יג לא תקטול נפש. לא תגוף. לא תגנוב.
לא

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה ח

ה' מהונך ובגנות כתיב וימלאו אסמיך שבע (משלי ג) ואמר כבד את אביך ואת אמך ובנגדו למען יאריכון ימיך את ה' אלהיך תירא וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה (מלאכי ג). איש אמו ואביו תיראו' מה אמור בשבת אם תשיב משבת רגלך אז תתענג על ה' והרכבתיך על במתי ארץ'. רבי [ב](אליעזר) אומר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאדם מכבד אמו יותר מאביו לפי שהיא משדלתו בדברים לפיכך הקדים אב לאם לכבוד. וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאדם מתירא מאביו יותר מאמו לפי שהוא מלמדו תורה לפיכך הקדים אם לאב למורא מקום שחסר השלים. [ב](אי כל הקודם במקרא קודם במעשה תלמוד לומר איש אמו ואביו תיראו: מגיד ששניהן שקולין זה כזה): כבד את אביך ואת אמך' אם כבדת למען יאריכון ימיך ואם לאו למען יקצרון שדברי תורה נוטריקון שכן דברי תורה נדרשין מכלל הן לאו ומכלל לאו הן: על האדמה' (מכאן) אמרו כל מצוה שמתן שכרה בצדה אין בית דין של מטה מוזהרין עליה:

(יג) לא תרצח [ב](למה נאמר) לפי שנאמר שופך דם האדם וגו' (בראשית ט). עונש שמענו אזהרה לא שמענו תלמוד לומר לא תרצח: לא תנאף למה נאמר לפי שהוא אומר מות יומת הנואף והנואפת (ויקרא כ). עונש שמענו אזהרה לא שמענו תלמוד לומר לא תנאף[ח]. לא תגנוב למה נאמר לפי
שהוא

הגהות הגר"א (ג) ואת שבתותי תשמרו הקישו לשבת מה כו': (ד) כבד את אביך ואת אמך יכול כל הקודם במקרא קודם למעשה ת"ל איש אמו ואביו תיראו מגיד ששניהם שקולים: (ה) מיותר: (ו) וגו': (ז) וגו' ואין ב"ד מוזהרין עליה שכן אמרו כו': (ח) שמעון בן תרפון אומר לא תנאף אזהרה לעוקף אחר המנאף:

התורה והמצוה

בהם טוב ובדברות האחרונות נאמר בהם טוב, א"ל עד שאתה שואלני למה נאמר בהם טוב שאלני אם נאמר בהם טוב אם לאו, כלך אצל ר' תנחום שהיה רגיל אצל ריב"ל שהיה בקי באגדה וכו', א"ל הואיל וסופך להסתכר, וכי סופך להסתכל מאי הוה, אמר רב אשי ה"ו פסקה טובה מישראל. והדבר פלאי שהשיב שלא ידע אם נאמר בהם טוב? ונראה פי' כי הטוב והרע הם שמות מצטרפים, שיען שיש רע בעולם יאמר טוב על ההפך של הרע. אבל אם לא היה הרע נמצא בעולם לא יפול לשון טוב, שהטוב הוא שלילת הרע. והנה במ"ש חרות על הלוחות שאמרו חז"ל פי"א חירות ממלאך המות וי"א חירות מן היסורין ומשעבוד מלכיות, הנה מ"ד חירות ממלאך המות ס"ל שאם לא היו ישראל חוטאים אז בעגל, היה מלאך המות נסתלק מן העולם ולא היה שום רע במציאות כמו שיהיה לעת"ל שאמר ולא תזכרנה הראשונות ולא תעלינה על לב (ישעיה סה), ולפי דעתו לא היה יכול לכתוב בהדברות הראשונות למען ייטב לך כי אחר שלא היה שום רעה במציאות אין ג"כ מציאות לשם טוב שהוא שלילת הרע, ורק בדברות האחרונות שכבר חזרו הרעות בעולם ע"י החטא כתב למען ייטב לך, וא"כ מה שכתב בדברות האחרונות למען ייטב לך אינו טוב, שזה מורה שיש רע בעולם שלכן מבטיח על הטוב, וזה בעצמו מה שנאמר בהם טוב מציין שיש רעות ואין זה לטובה, רק באמר יש דעה שהחירות הוא משעבוד מלכיות לא ממלאך המות ולדעה זו היה עדיין מציאות לרע. ולמ"ד זה מ"ש למען ייטב לך הוא טוב, ובאמר ר' חייא בר אבא לא היה בקי באגדה ולא ידע אם חירות ממלאך המות, וא"כ לא נאמר טוב, או חירות משעבוד מלכיות ונאמר בהם טוב, לכן אמר שאלני אם נאמר בהם טוב, ר"ל שלא ידעתי אם זה טובה או לא, רק כלך אצל ריב"ל וא"ל הואיל וסופך להסתכר שאם היה דעתם שהחירות הוא משעבוד מלכיות, וא"כ היה ראוי שיאמר טוב בראשונות אחר שהיו גם אז רעות בעולם רק מצעם אחר, ומ"ש כאשר צוך ה' אלהיך, כי אחר שהבטיח מתן שכר על מצוה זו הזהיר שלא יעשו ע"מ לקבל פרס, רק באמר צוה ה' על זה, ופי' חז"ל כאשר צוך במרה, שאם נצטוו על מצות שבת וכבוד אב ואם, ולא הוצרך לומר זה בדברות הראשונות שאז הקדימו נעשה לנשמע והיו בתכלית השלמות ובודאי יעשו הכל לשם ה' בלבד, משא"כ בדברות השניות שנפלו ממדרגתם הזהירם ע"ז:

(יג-יד) לא תרצח. חמש דברות ראשונות הם ענינים שבין אדם למקום, וכולל עניני המחשבה כמו אנכי ולא יהיה לך, ענינים שבדבור כמו לא תשא וזכירת השבת שהוא בדבור, כמו שפי' חז"ל שבא בין על הזכירה בכל ימי השבוע שיספר אחד בשבת ב' בשבת לא כדרך שאחרים מונים שכל יום שם לו שם אחר, בין על הזכירה בכניסת השבת לקדש קדושת היום שהוא מדאורייתא, ובין ענינים שבמעשה כמו לא תעשה לך פסל, לא תעשה כל מלאכה. וכבוד אב ואם שהוא במעשה ג"כ שמאכילו ומשקהו, וכו'
ג"כ

תִּגְנֹ֖ב ס לֹֽא־תַעֲנֶ֥ה בְרֵעֲךָ֖ עֵ֥ד שָֽׁקֶר׃ ס יד לֹ֥א תַחְמֹ֖ד בֵּ֣ית רֵעֶ֑ךָ ס לֹֽא־תַחְמֹ֞ד אֵ֣שֶׁת רֵעֶ֗ךָ וְעַבְדּ֤וֹ וַאֲמָתוֹ֙ וְשׁוֹר֣וֹ וחמרו

בעל הטורים

לא תגנב בגי' גנוב נפש. עשרת הדברות מתחילין באל"ף ומסיימין בכ"ף והוא אך טוב לישראל ויש בהם תרי"ג אותיות כנגד תרי"ג מצות ושבע מצות בני נח וסימנם כתר תורה לומר לך שאם לומד אדם תורה לשמה הית' כתר לראשו ואם לומד שלא לשמה יתעור לכרם. ויש בהם תיבות מנין עקב וזהו שרמז אליעזר בקע משקלו. ושני צמידים אלו ב' לוחות. עשרה זהב משקלם אלו י' הדברות וזהו עקב אשר שמע אברהם בקולי. בשמרם עקב רב. ולאמונה עקב. עקב תורתך קנת. תורבם

רש"י

זרים: לא תגנב בגונב נפשות הכתוב מדבר לא תגנובו בגונב ממון או אינו אלא זה בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות אמרת דבר הלמד מענינו מה לא תרצח לא תנאף מדבר בדבר שחייבין עליהם מיתת ב"ד אף לא

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה ח

שהוא אומר וגונב איש ומכרו עונש שמענו אזהרה מנין תלמוד לומר לא תגנוב הרי זה אזהרה לגונב נפש. אתה אומר לגונב נפש או אינו אלא לגונב ממון כשהוא אומר לא תגנבו הרי זה אזהרה לגונב ממון הא מה תלמוד לומר לא תגנוב בגונב נפשות הכתוב מדבר. או הרי זה אזהרה לגונב ממון (ולא) [והלה] אזהרה לגונב נפש אמרת צא ולמד משלש עשרה מדות [ט](ועוד אמרת) שלש מצות נאמרו בענין זה שתים מפורשות ואחת סתומה נלמד סתומה ממפורשות מה מפורשות מצות שחייבין עליהן מיתת בית דין אף סתומה מצוה שחייבין עליה מיתת בית דין הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון הרי זה אזהרה לגונב נפש (והלא) [והלה] אזהרה לגונב ממון:

לא תענה ברעך וגו' למה נאמר לפי שהוא אומר ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו עונש שמענו אזהרה לא שמענו תלמוד לומר לא תענה ברעך וגו'. כיצד נתנו עשרת הדברות ה' על לוח זה וה' על לוח זה כתיב אנכי ה' אלהיך וכנגדו לא תרצח מגיד הכתוב שכל מי ששופך דם מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה והעמיד לו איקונות ועשה לו צלמים וטבעו לו מטבעות לאחר זמן כפו לו איקונות שברו לו צלמיו ובטלו לו מטבעותיו ומיעטו בדמותו של מלך. כך מי שהוא שופך דמים מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך שנאמר שופך דם האדם'. כתיב לא יהיה לך וכתיב כנגדו לא תנאף מגיד הכתוב שכל מי שעובד עבודה זרה מעלה עליו הכתוב כאלו מנאף אחר המקום שנאמר האשה המנאפת תחת אישה תקח [את] זרים (יחזקאל טז). וכתיב ויאמר ה' אליו עוד לך אהב אשה אהובת רע ומנאפת וגו' (הושע ג). כתיב לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא וכנגדו כתיב לא תגנוב מגיד שכל מי שהוא גונב לסוף בא לידי שבועת שוא שנאמר הגנוב רצוח ונאוף (ירמיה ז). וכתיב אלה וכחש ורצוח וגנוב ונאוף (הושע ד). כתיב זכור את יום השבת לקדשו וכנגדו כתיב לא תענה מגיד הכתוב שכל מי שמחלל את השבת מעיד לפני מי שאמר והיה העולם שלא ברא עולמו לששה ימים ולא נח בשביעי וכל מי שמשמר את השבת מעיד לפני מי שאמר והיה העולם שברא עולמו לששה ימים ונח בשביעי שנאמר ואתם עדי נאם ה' (ישעיה מג). כתיב כבד את אביך ואת אמך וכנגדו כתיב לא תחמוד מגיד הכתוב שכל מי שהוא חומד סוף מוליד בן שהוא מקלל את אביו [י](ואת אמו) ומכבד למי שאינו אביו לכך נתנו עשרת הדברות חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה דברי ר' חנינא בן גמליאל וחכמים אומרים עשרה

הגהות הגר"א (ט) דבר הלמד מענינו ג' מצות כו': (י) כאן צ"ל לא תחמוד ר' אומר כו' דלהלן עד סוף הפ':

התורה והמצוה

נ"ל נחשב בין מצות שבין אדם למקום שהוקש כבודם לכבוד המקום, והחמשה דברות האחרונות שהיו כתובים בלוח השני הם מצות שבין אדם לחברו, וע"כ נהמשה הראשונות מזכר בכל אחד שם ה' אלהים והאחרונות לא הזכיר שם ה'. ובא האזהרה שלא יזיק לחברו לא בגופו לא תרצח, ולא בממונו לא תגנב, בהנס

לָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא: יד לָא תַחְמֵיד בֵּית חַבְרָךְ לָא תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ

מכלתא יתרו (בהדש) פרשה ח

עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה שנאמר את הדברים האלה דבר ה' ויכתבם על שני לוחות אבנים (דברים ד). ואמר שני שדיך כשני עפרים תאומי צביה (שה"ש ד) ואומר ידיו גלילי זהב ממולאים בתרשיש (שם ה):

(יד) לא תחמוד [ולהלן הוא אומר ולא תתאוה לחייב על התאוה בפני עצמה ועל החמדה בפני עצמה]. רבי אומר כתוב אחד אומר לא תחמוד וכתוב אחד אומר ולא תתאוה כיצד יתקיימו שני מקראות [הללו] לומר לך שאם התאוה סופו להמוד שנאמר ולא התאוה ולא תחמוד (מנין שאם) חמד שסופו לאנוס ולגזול (ת"ל) וחמדו שדות וגזלו] (הרי זה אזהרה לעוקף אחר הנואף) לא תחמוד בית רעך כלל ועבדו ואמתו ושורו וחמורו פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט כשהוא אומר וכל אשר לרעך חזר וכלל אי כלל כלל הראשון (הרי אמרת (אלא חזר וכלל) כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט [אלא חזר וכלל]) אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה אף (כלל (מפורש) בדבר) שהוא קונה ומקנה. אי מה הפרט מפורש בנכסים המטלטלין שאין להם אחריות אף אין לי אלא נכסים המטלטלין שאין להם אחריות כשהוא אומר במשנה תורה שדהו מה הפרט מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה אף (אין לי אלא בדבר) שהוא קונה ומקנה. (אי מה) [ומה] הפרט מפורש בדבר שאינו בא ברשותך אלא ברצון בעלים אף אין לי אלא דבר שאי אפשר לבא ברשותך אלא ברצון בעלים יצא שאתה חומד בתו לבנך או בנו לבתך. או אפילו חומד בדבור תלמוד לומר לא תחמוד כסף וזהב עליהם מה להלן עד שעושה מעשה אף

הגהות הגר"א (יא) לחייב על התאוה בפ"ע ועל החימוד בפ"ע ולומר לך כו' ואם חמד סופו לאנוס ולגזול שנאמר וחמדו כו': (יב) אמרת לא אלא אי אתה דן כו': (יג) אף כל דבר כו': (יד) הא אין יכול לומר כלשון אחרון אלא בלשון ראשון מה כו':

התורה והמצוה

הגם שעקרו על גנבת נפשות כולל כל מיני גנבה כמ"ש המפרשים, ובין דבר ממונו בין גופו לממונו שהוא אשתו שהיא כגופו והיא ג"כ קנינו, כמ"ש דקיחה איקרי קנין, ונוגע בכבוד מזיק להפסדו ולכבודו, והזהיר שלא יזיק לו במעשה, ואף בדבור לא תענה ברעך עד שקר, ובדברות האחרונות הוסיף עד שוא אף דבר שאין בו ממש כמו רכילות ולה"ר להוריד כבודו ומעלתו, ואף לא יזיק לו במחשבה לא תחמוד, ובראשונות הקדים בית רעך כפי המרכך לו יותר שהבית קודם בערך, ובאחרונות הקדים אשת רעך שסדר כפי חומר החטא. ויש הבדל בין חמדה ובין תאוה שהחמדה הוא מצד החושים דבר הנחמד למראה עין, וכא לרוב מחמד עין מחמד עיניהם, והתאוה הוא מצד הנפש המתאוה אף דבר שאינו רואה עתה למראית עין ואין בו חמדה מצד יפיו, רק נפשו המתאוה לאותה אותו כמו כי תאוה נפשך לאכול בשר (דברים יב) ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים מבור בית לחם (ש"ב כג), ובא נסמך אל נפש תאות נפש ולא נמצא חמדת נפש, ואין דרך לחמוד אשת חבירו רק בראותו אותה יחמוד מצד ראות עיניו, אבל הקנינים יתאוה גם בלא ראות כמו שיתאוה לעושר של רעהו לא מצד היופי רק מצד תאותו להתעשר, וע"כ בדברות האחרונות הוסיף להזהיר על התאוה שיאוה עושר כמוהו, ואמר בית רעך והוסיף שדהו והוסיף עבדו שכ"א מוסיף על הקודם לבונות, וז' ראשונות לא תרצח לא תנאף לא תגנוב הם מז' מצות ב"נ ולכן לא אמר רעך, אבל לא תענה ולא תחמוד אין נוהגים בב"נ לכן אמר רעך, וכלל עשרת הדברים הם מצות שהשכל מחייבם, שכל אדם יכיר בשכלו שיש סבה ראשונה ממציא כל הנמצאות ושראוי שלא ישא שמו לשוא, וכ"ש מצות האחרונות שהם מצות נמוסיות שהשכל האדם מוכן אליהם בטבע, ותורה אותנו יולד הנפשות, כי גם מצות האלה השכליות אם ישמום רק מצד השכל והנמוס לבד שלא מפני יראת אלהים שהזהיר עליהם בקולות וברקים, זרועות השכל לא יעמדו מפני התאוה, כמו שראינו עמים רבים שהלפו חק בין בגלות בין בנאוף וגנבה פרצו ודמים בדמים נגעו, וכמ"ש כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני ע"ד אשתי (בראשית כ), וכמו שפרשתי שם עיי"ש, לכן דבר ויקרא ארץ ואלהים הופיע לגוות עליהם, וכמ"ש חז"ל שהומות אדום וישמעאל לא רצו לקבל לא תרצח ולא תגנוב, וכבר האריכו הקדמונים להראות שעשרת הדברות הם שורש לתרי"ג מצות, וכמ"ש ר' סעדיה גאון והרמב"ן במאמר השכל והרי"א פה בארך, עיי"ש:

הל

וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ פ שביעי טו וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת וְאֶת־הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת־הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק׃ טז וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר־אַתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל־יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן

נמות

בעל הטורים

קהלת יעקב עשרה הדברות שהם כנגד קנ"ב תיבות: (טו) וירא העם וינעו על כן מתנענעים בשעת לימוד התורה לפי שהתורה ניתנה באימה ברתת וזיע: וינועו בגי' י"ב מילין שהיו נרתעים לאחוריהם. וינועו ב' במסורה. הכא ואידך וינועו אמות הספים מקול הקורא שם הכתוב ע"י מלאך אף הכא, ע"י מלאכים כדכתיב מלכי צבאות ידודון ידודון:

שפתי חכמים

כן אתה שומע לאו. רא"ם: ז וא"ת והא כבר דרשינן זה מקרא דלעיל לעיני כל העם כדפירש"י. וי"ל מ"מ צריכין נמי קרא לומר שלא היו עיניהם כהות וסומין לאחר מ"ת דאפי' המסתכל בשעה שהכהנים פורסין ידיהם א"ר חגי בירושלמי דעיניו נעשין כהות מפני שהשכינה שרויה עליהן כ"ש כאן שראו גלוי שכינה ביותר: ח דק"ל דוכל העם רואים את הקולות וגו' ע"כ זה היה קודם מתן תורה כדכתיב לעיל ויהי קולות וברקים וגו' א"כ הא דכתיב הכא וינועו ויעמדו מרחוק קאי אקולות דלעיל וא"כ למה לא נכתב זה לעיל קודם יו"ד הדברות לכ"פ דקאי אקולות של י' הדברות: ט מלשון זיע ורתת ולא מלשון נע ונד דהא א"כ כתיב ויעמדו מרחוק: י (נת"י) וא"ת מנ"ל שהיה י"ב מיל ולא פחות. י"ל מדכתיב ויעמדו מרחוק משמע דעד עכשיו היו עומדים בקרוב ואורך מחניהם היה י"ב מיל ש"מ דגם טעו שהיה עומד בסוף המחנה היה נקרא קרוב ואס"ד דלא היו נרתעים י"ב מיל א"כ זה שהיה עומד בראש המחנה

נס

רש"י

לא תגנוב דבר שחייב עליו מיתת בית דין (סנהדרין פו): (טו) וכל העם רואים. מלמד שלא היה בהם אחד סומא ז ומנין שלא היה בהם אלם ת"ל ויענו כל העם ומנין שלא היה בהם חרש ת"ל נעשה ונשמע (מכילתא): רואים את הקולות. רואין את הנשמע שאי אפשר לראות במקום אחר (שם): את הקולת. היוצאין ח מפי הגבורה: וינעו. (שם) אין נוע אלא ט זיע: ויעמדו מרחק. (שם) היו נרתעין לאחוריהם י"ב מיל כאורך מחניהם י ומלאכי השרת באין ומסייעין אותן להחזירם שנאמר (תהלים סח) מלכי צבאות ידודון ידודון

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה ט

אף כאן עד שעושה מעשה:

(פרשה ט) (טו) וכל העם רואים את הקולות רואין הנראה ושומעין הנשמע דברי ר' ישמעאל. רבי עקיבא אומר רואין ושומעין הנראה[א] ואין דבר שלא יצא מפי הגבורה [ב](ונחצב) על הלוחות שנאמר קול ה' חוצב להבות אש וכל העם רואין קולי קולות ולפידי לפידים וכמה קולות היו וכמה לפידים היו אלא שהיו משמיעים את האדם לפי כחו שנאמר קול ה' בכח. דבר אחר [ג](להודיע שבחן של ישראל שכשעמדו כלן לפני הר סיני לקבל את התורה היו שומעין את הדבור ומפרשים אותו שנאמר יסובבנהו יבוננהו שכיון שהיו שומעין הדבור מפרשין אותו. ר' אליעזר אומר להודיע שבחן של ישראל שכשעמדו כלם לפני הר סיני לקבל את התורה לא היו בהם סומין שנאמר וכל העם רואין (מגיד) [מנין] שלא היו בהם אלמים [שנאמר] ויענו כל העם יחדו. [ד](ומלמד) שלא היו בהן הרשין שנאמר כל אשר

דבר

הגהות הגר"א פ"ט (א) והנשמע: (ב) שלא נחצב: (ג) וכל העם רואים: (ד) ומנין:

התורה והמצוה

(טו) וכל העם רואים את הקולות. המראות המפחידות אשר ראו במעמד הר סיני הי' שתים, א] מחזות ונבואות שהשיגו בעת החזון ע"י כח הדמיוני והוא המשותף הפנימי כמו הקולות והמראות שהשיגו הנביאים בעת החזון, ב] קולות ומראות ממשיים שראו ושמעו בעיניהם ובאזניהם הגשמיים, כי כבר אמרו חז"ל (שבת דף פח) שעל כל דבור ודבור שמשמעו מפי ה' יצאה נשמתן, ר"ל שאחר שלא היו מוכנים אל הנבואה והיה הומרם מסך מבדיל בינם ובין הקדש ולא יכלה נפשם לספרד בעודה בגויה לכן התפשטה לגמרי ונפרדה מגופם כמו בעת המיתה, ובעת היותה ראו הקולות והלפידים בעין השכלי הפנימי בעין הנבואי, ועז"א וכל העם רואים את הקולות ואמרו חז"ל שהיו רואים את הנשמע ושומעים את הנראה שזה ע"י הכח המשותף הפנימי, ואחרי כלות הדבור שחזרה נפשם לגופם וכמ"ש חז"ל שהזיל הקב"ה

חַבְרָךְ וְעַבְדֵּהּ וְאַמְתֵהּ וְתוֹרֵהּ וַחֲמָרֵהּ וְכֹל דִּי לְחַבְרָךְ: טו וְכָל עַמָּא חָזַן יַת קָלַיָּא וְיַת בְּעוּרַיָּא וְיַת קָל שׁוֹפָרָא וְיַת טוּרָא תָּנַן וַחֲזָא עַמָּא וְזָעוּ וְקָמוּ מֵרָחִיק: טז וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה מַלֵּל אַתְּ עִמָּנָא וּנְקַבֵּל וְלָא יִתְמַלַּל עִמָּנָא יְיָ דִּילְמָא נְמוּת:

ואמר

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה ט

דבר ה' נעשה ונשמע. ומנין שלא היו בהם תגרים שנא' ויתיצבו בתחתית ההר [ד](ומלמד) שלא היו בהם טפשים שנאמר אתה הראת לדעת. רבי נתן אומר מנין אתה אומר שהראה המקום לאברהם אבינו גיהנם ומתן תורה וקריעת ים סוף שנאמר ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור (בראשית טו) זה גיהנם שנאמר ותנור לו בירושלים. ולפיד אש זה מתן תורה שנאמר וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים. בין הגזרים האלה זה קריעת ים סוף שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים (תהלים קלו). הראהו בית המקדש וסדר קרבנות שנאמר קחה לי עגלה משולשת וגו' הראהו ארבע מלכיות שהן עתידין לשעבד את בניו שנאמר ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו אימה זו מלכות בבל, חשכה זו מלכות מדי, גדולה זו מלכות יון, נופלת זו מלכות רביעית רומי חייבתא, ויש מחליפין בדבר, נופלת זו מלכות בבל דכתיב נפלה בבל, גדולה זו מלכות מדי שנאמר גדל המלך אחשורוש (אסתר ג). חשכה זו מלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל (בתענית), אימה זו מלכות רביעית שנאמר דחילא ואמתני ותקיפא יתירא (דניאל ז): וירא העם וינועו אין נוע אלא זיע שנאמר נוע תנוע ארץ (ישעיה כד). ויעמדו מרחוק חוץ משנים עשר מיל מגיד שהיו ישראל נרתעין לאחוריהן י"ב מיל וחוזרין לפניהם י"ב מיל הרי עשרים וארבעה מיל על כל דבור ודבור נמצאו מהלכים באותו היום מאתים וארבעים מיל. באותה שעה אמר הקב"ה למלאכי השרת רדו וסייעו את אחיכם שנאמר מלכי צבאות ידודון ידודון (תהלים סח) ידודון בהליכה וידודון בחזרה. ולא [ז](במלאכי) השרת בלבד אלא אף הקב"ה שנאמר שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני (שה"ש ב). ר' יהודה ברבי אלעאי אומר לפי שהיו משולהבין מחמה של מעלן אמר הקדוש ברוך הוא לעננֵי כבוד הזילו טל חיים על בני שנאמר ארץ רעשה גם שמים נטפו מפני אלהים וגו' ואומר גשם נדבות תניף אלהים אימתי נעשה כל הכבוד הזה בשעה שהיתה נאה שבאומות ומכבדת את התורה [ח]ונות בית תהלק שלל ואין שלל אלא תורה שנאמר שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב (תהלים קיט):

(טז) ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה מגיד שלא היה בהם כח לקבל יותר מעשרת הדברות שנאמר אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו (דברים ה) אלא קרב אתה ושמע. מאותה שעה זכו ישראל להעמיד מהם המקום נביאים שנאמר נביא אקים להם (שם יח). נביא עתיד אני להעמיד מהם אלא שקדמו הם בזכות שנאמר ויאמר ה' אלי היטיבו אשר דברו אשרי בני אדם שהמקום הודה לדבריהם וכן הוא אומר כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כז). כן מטה בני יוסף דוברים (שם לו). אשרי בני אדם שהמקום הודה לדבריהם וכן הוא אומר סלחתי כדברך (במדבר יד). כי יתן והיה לבבם זה אלו אפשר להעביר מלאך המות הייתי מעביר

אלא

הגהות הגר"א (ד) ומנין: (ה) בצרות: (ו) וגו': (ז) מלאכי: (ח) שנאמר: (ה) כזהר:

התורה והמצוה

הקב"ה של של שמיה והחזיר נשמות לפגריהם מתים אז ראו הקולות והלפידים בעין בשר כי היו ג"כ קולות ולפידים נמלאים בפועל, ואז חזרו לאחוריהם י"ב מיל כמ"ש חז"ל (שם), ועז"א שנית וירא העם. שהוא על ראיה המוחשת ואז וינעו ויעמדו מרחוק, ובאשר דבר זה נמשך בכל משך הדברות הקדים אותם השם אל הפעל שזה מורה על דבר שנעשה קודם לכן, ובמ"ש ויאמרו אל משה, יש פלוגתא במדרש שלמ"ד ששמעו כל הדברות מפי הגבורה היה זה אחר גמר הדברות, ולמ"ד שרק שתי דברות שמעו מפי הגבורה היה זה אחר הדבור השני, ועכ"פ מבואר שלא כדעת הרמב"ן שפי' שזה היה קודם עשרת הדברות, שאם כן למה אמר ה' למשה רד העד בעם, אחר שהם בעצמם כבר נעו ועמדו מרחוק עוד קודם הדברות:

(טז) ויאמרו אל משה. אז חזרו בהם ממה שבקשו תחלה שישמעו כל התורה מפי ה' בעצמו שלא ע"י אמצעי אחר שראו שאין מוכנים לזה, ויאמרו דבר אתה עמנו ונוכל לשמוע ואל ידבר עמנו אלהים, פן נמות אחר שבשמעם יוצאת בכל דבור נשמתם כל יומא מפרחים נשמה:

ויאמר

נָמוּת׃ יז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ כִּי לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל־פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ׃ יח וַיַּעֲמֹד הָעָם מֵרָחֹק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל־הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר־שָׁם הָאֱלֹהִים׃ ס מפטיר יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם

כי

בעל הטורים

(יז) לבעבור ג' במסורת. הכא ואידך לבעבור סבב את פני הדבר גבי דוד בענין שלשה התקופים. לבעבור הביא ה' את הרעה על אבשלום פי' לבעבור נסות אתכם ואם תעמדו בנסיון תהיו כדוד כמו שנאמר בענין ואדוני חכם כמלאך האלהים ואם לאו לבעבור הביא ה' הרעה: תחטאו ב' במסורת. הכא ואידך רגזו ואל תחטאו. כלומר מונעת מן החטא והכעס מביא לידי חטא וזהו ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו כל מי שיש לו בושת פנים לא במהרה הוא חוטא וזהו רגזו ואל תחטאו כי הכעס מביא לידי חטא. יראתו על פניכם בגימ' זה הוא בשת הפנים: (יח) ומשה נגש בפרקי ר"א גם לא נאמר אלא נגש מיכאל וגבריאל אחזוהו בפסי ידיו והגישוהו אל השכינה שלא ברצונו: אל הערפל בגימ'

שפתי חכמים

גם כהה עמד רחוק י"ב מיל ואין אחר ויעמדו מרחוק מו"ק: כ ר"ל דע"ש זה נקרא נס שהוא זקוף ומורם ס"ג כמות שיכון מורמים: ל לא פי' וכסדר הזה דכאן אין נקודה

רש"י

ידודון: (יז) לבעבור נסות אתכם. לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומות שהוא בכבודו נגלה עליכם: נסות. לשון הרמה וגדולה (ישעיה סב) כמו הרימו נס (שם מט) ארים נסי (שם ל) וכנס על הגבעה כ שהוא זקוף: ובעבור תהיה יראתו. ע"י שראיתם אותו יראוי ומאוים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו: (יח) נגש אל הערפל. לפנים משלש מחיצות חשך ענן וערפל שנאמר (דברים ד) וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל ערפל הוא עב הענן שנאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן: (יט) כה תאמר. בלשון ל הזה: אתם ראיתם. יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרים מסיחין לו שמה

שאחרים

מכלתא יתרו (בחדש) פרשת ט

אלא שכבר נגזרה גזרה. רבי יוסי אומר על תנאי כך עמדו (ישראל) על הר סיני שלא ישלוט בהם מלאך המות שנאמר אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם [חבלתם מעשיכם] אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפולו:

(יז) ויאמר משה אל העם אל תיראו (הרי משה מזרז) להודיע חכמתו של משה האך היה עומד ומפיים אותם האלפים והרבבות ועליו מפורש בקבלה החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים (קהלת ז): כי לבעבור נסות אתכם בשביל לגדל אתכם בא האלהים: ובעבור תהיה יראתו על פניכם יראתו זה בשת פנים סימן טוב באדם שהוא ביישן: לבלתי תחטאו מגיד שהבושת מביאה לידי יראת חטא שנאמר הובישו כי תועבה עשו וגו' (ירמיה ו):

ויעמדו

התורה והמצוה

(יז) ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים. ר"ל מה שבא אלהים בעצמו ודבר עמכם הדברות פנים אל פנים הגם שידע שאין אתם מוכנים לזה, היה נסיון לנסות אתכם אם תוכלו לקבל הדבור ממנו בעצמו. וכבר בארתי בפ' העקדה שהנסיון יהיה לפעמים לצורך המנוסה ולצורך הרואים, שהגם שה' ידע שהאמת היה צריך לעשות נסיון זה בשבילכם ובשביל הרואים אחר שאתם הקפדתם לשאול סימן לכם כל התורה בעצמו היה מוכרח להראותכם בנסיון שאין אתם מוכנים לזה. והרמב"ם פי' שמפני שהוא עתיד לנסות אתכם בעתיד ע"י שיעמדו נביאי שקר וירצו לבטל את דברי התורה ויתנו אות או מופת, כמ"ש כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים את ה' וגו' (דברים יג), וע"י ששמעו דברות מתן תורה מפי הקב"ה בעצמו ושמעו שעשה את משה שליח לתת להם תורת אלהים מעתה כל נביא שיעמוד לבטל תורת משה ידעו שהוא נביא שקר, ובעבור תהיה יראתו על פניכם. אמרו חז"ל במכלתא זה הבושה, ר"ל ועוד טעם מה שבא בעצמו שמזה תדעו שהשי"ת נמצא עמכם תמיד ומזה תבושו לחטוא איזה חטא, כי מלת על פניכם מציין שעומד לפניכם תמיד ויראתו נמצא אתכם, כמו ויעבור ה' על פניו, להסירה מעל פני, וכמו שהעתיק הרמ"א א"ח (סי' א') מדברי המו"נ בשויתי ה'

לנגדי

יז וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא תִדַּחֲלוּן אֲרֵי בְּדִיל לְנַסָּאָה יָתְכוֹן אִתְגְּלִי לְכוֹן יְקָרָא דַיְיָ וּבְדִיל דִּתְהֵי דַּחַלְתֵּיהּ עַל אַפֵּיכוֹן בְּדִיל דְּלָא תְחוּבוּן: יח וְקָם עַמָּא מֵרָחִיק וּמֹשֶׁה קְרִיב לְצֵית אֲמִיטְתָא דְּתַמָּן יְקָרָא דַיְיָ: יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה ט

(יח) ויעמדו העם כרחוק אלו י"ב מיל[ה] (מגיד שהיה מתנה של ישראל י"ב מיל ומנין שהיה מחנה ישראל י"ב מיל שנאמר ויחנו על הירדן מבית הישימות (במדבר לג) שנים עשר מיל: ומשה נגש אל הערפל גרם לו ענותנותו שנאמר והאיש משה ענו מאד (שם יב): מגיד הכתוב שכל מי שהוא עניו סופו להשרות שכינה עם האדם בארץ שנאמר כה אמר (ה') רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו וגו' (ישעיה נז). ואומר רוח ה' עלי [וגו']. ואומר ואת כל אלה ידי עשתה וגו', זבחי אלהים רוח נשברה (תהלים נא). וכל שהוא גבה לב גורם ליטמא את הארץ ולסלק את השכינה שנאמר גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל (שם קא). וכל גבהי לבב קרוים תועבה שנאמר תועבת ה' כל גבה לב (משלי טז). עבודה זרה קרויה תועבה שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך (דברים ז). כשם שעבודה זרה מטמאה את הארץ ומסלקת את השכינה [כך גבה לב גורם לטמא את הארץ ולסלק את השכינה]. ומשה נגש אל הערפל לפנים משלש מחיצות. חשך ענן וערפל השך מבחוץ ענן מבפנים ערפל לפני ולפנים שנאמר ומשה נגש אל הערפל:

(יט) ויאמר ה' אל משה כה תאמר בלשון שאני אומר כה תאמר אל בני ישראל בלשון הקודש כל מקום שנאמר כה ככה עניה ואמירה הרי זה בלשון קדש: אתם ראיתם כי מן השמים הפרש בין שאדם רואה בין שאחרים משיחין לו כשאחרים משיחין לו פעמים לבו חלוק אבל כאן אתם ראיתם. ר' נתן אומר אתם ראיתם למה נאמר לפי שהוא אומר יודוך ה' כל מלכי ארץ וגו' (תהלים קלח) יכול כשם ששמעו כך ראו ת"ל אתם ראיתם אבל לא ראו אומות העולם: **א** כי מן השמים דברתי עמכם כתוב [illegible]

הגהות הגר"א (ס) כנגד מחנה ישראל:

התורה והמצוה

[illegible] תמיד הוא כלל גדול בתורה ובמעלת הצדיקים ההולכים לפני האלהים [בע"ש] [illegible] זה שמגיע [illegible] שמלך מ"ה הקב"ה עומד עליו תמיד ורואה במעשיו יבוש ויכלם מעשות דבר נגד רצונו. וע"ד הדרוש במספר יש שני מיני יראות, יראת העונש והיא מדרגה שפלה מאד, ויראת הרוממות, וה' בא בסיני בקולות וברקים וכפה עליהם הר כגיגית להפקידם ביראת העונש. וזה הורע בעיני ישראל ויאמרו ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות, ר"ל אל ידבר עמנו להפקיד אותנו ביראת העונש של המות, לא יאמר לנו שתשמע לדבריו פן נמות כאלו נמות, בזה יראת העונש, כי נשמע ביראת הרוממות גם כשאתה תדבר עמנו בלא הפחדה. אמנם כבר באהרו הכמי לב מ"א לבוא היכף למדרגה הגדולה הזאת ליראת יראת הרוממות, וצריך שירצה תחלה יראת העונש ומשנה נעלה בסולם אל מדרגה הרמה שהיא יראת הרוממות, וע"כ בא בכל התורה הפחדת עונשים לעוברי מצותיו כי זה השער למתחילים, ועז"א כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים, ר"ל מענין הרמה, ובמן היראה הקטנה ירים אתכם למדרגה גדולה מזו שתהיה יראתו על פניכם יראת ה' עצמו לא יראת העונש שהיא יראת עצמכם, והירא יראת העונש איש ירא רק אם יחטא וירא מלחטוא פן יענש הבל הירא יראת הרוממות ירא תמיד אף שלא יחטא, ח"ש ובעבור תהיה יראתו אף לבלתי תחטאו אף בלא חטא תיראו יראת ה' עצמו מרוממותו, ולכן אל תיראו יראה הקטנה שהוא יראת העונש:

(יח) ויעמד העם מרחוק, ר"ל שמן אז נשארו עומדים מרחוק, כי מ"ש תחלה ויעמדו מרחוק היה רק בין דבור ודבור ובעת הדבור התקרבו ועתה נשארו עומדים מרחוק ולא התקרבו עוד, ומשה נגש אל הערפל. אמרו במכלתא לפנים משלש מחיצות חושך ענן וערפל, החשך מבחוץ ענן מבפנים ערפל לפני ולפנים, החשך מונע את האור לגמרי ובמקום הענן יש אור רק שהענן מהילה בעדו, והענן הוא המקובץ והערפל מפוזר והאור מתפלש שם יותר, והם שלש מדרגות בהשגה זו לפנים מזו ומשה נגש עד הערפל ונלין מן החרבים והשיג בעניני האלהות יותר מכל אדם:

א (יט) כי מן השמים דברתי עמכם, לדעת ר"ע ירדו השמים אל הר סיני ולדעת רבי עלה הר סיני [illegible] השמים, וכבר באורתי זה בפי' הספרא (ויקרא סי' ה'), וכלונחתם תלוי בפלוגתא ר"ה ורב חסדא (סוכה דף ה) ח"א אתי דכא והד אמר אתי את דכא. ושם אמר ומסתברא כמ"ד אתי את דכא שסברי השראת שכינתו על הר סיני ולא הגביה הר סיני למעלה וזה כר"ע, אבל לרבי אתי את דכא, בדעת רבי שהסי"ת יגביה את האדם אל האלהות והרוחניות וישפיע עליו כפי טבע האלהות, ודעת ר"ע שמלמט השפע באלהות כפי כח האדם, ולדעת ר' ימשאל היה הקול מן השמים כמ"ש מן השמים השמיעך את קולו

כִּי מִן־הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם׃ כ לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם׃ כא מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה־לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת־עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־שְׁלָמֶיךָ אֶת־צֹאנְךָ וְאֶת־בְּקָרֶךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי

אבוא

בעל הטורים

אל מבוא: (כא) אבוא אליך. אבוא עולה שבעה נומר באם המלא"י בגימ' אבוא אליך וברכתיך:

שפתי חכמים

שפקוחא בזה הסדר: ם (מהר"ן) דאם לא כן למה קוראו מזבח אדמה שלא היה מעצי שטים ומצופה נחשת כדכתיב בפ' תרומה: ב הוסיף מלת אשר כדי שיהיה מאמר את צאנך ואת בקרך פי' למאמר את עולותיך ואת שלמיך ופי' מלת את כמקום מן כאלו אמר וזבחת את עולותיך ואת שלמיך מן צאנך ומן בקרך: ם והזכיר יוצא לשלישי דאל"כ פזכור שמי מבע"ל. ופי' שמי המיוחד לי שהוא שם המפורש שלא

רש"י

שהקדים מסיחין לו מעמים שלבו הולך מלהאמין. כי מן השמים דברתי. וכתוב אחד אומר וירד ה' על הר סיני בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (דברים ד) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כבודו בשמים ואשו וגבורתו על הארץ (מכילתא). ד"א הרכין שמים ושמי השמים והציען על ההר וכן הוא אומר (תהלים יח) ויט שמים וירד: (כ) לא תעשון אתי. לא תעשון דמות שמשי המשמשים לפני במרום (מכילתא): אלהי כסף. בא להזהיר על הכרובים שאתה עושה לעמוד אתי שלא יהיו של כסף שאם שניתם לעשות של כסף הרי הן לפני כאלהות: ואלהי זהב. בא להזהיר שלא יוסיף על ב' שאם עשית ד' הרי הן לפני כאלהי זהב: לא תעשו לכם. לא תאמר הריני עושה כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עושה בבית עולמים לכך נאמר לא תעשו לכם: (כא) מזבח אדמה. מחובר באדמה ם שלא יבננו על גבי עמודים או על גבי כיפין (נ"א בסיס) (מכילתא). ד"א שהיה ממלא את חלל מזבח הנחשת אדמה בשעת חנייתן: תעשה לי. שתהא תחלת עשייתו לשמי: וזבחת עליו. אצלו כמו (במדבר ב) ועליו מטה מנשה (מכילתא) ע"ש, (זבחים נח) או אינו אלא עליו ממש ת"ל הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך ואין שחיטה בראש המזבח: את עלתיך ואת שלמיך. אשר מצאנך ב ומבקרך. את צאנך ואת בקרך פירוש לאת עולותיך ואת שלמיך: בכל המקום אשר אזכיר את שמי. אשר אתן לך ם רשות להזכיר

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה ט

אחד אומר כי מן השמים וגו' וכתוב אחד אומר וירד ה' על הר סיני כיצד יתקיימו שני מקראות הללו הכריע השלישי מן השמים השמיעך את קולו ליסרך דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר מלמד שהרכין הקב"ה שמים העליונים על ראש ההר ודבר עמהם מן השמים שנאמר ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו (תהלים יח). רבי אומר וירד ה' על הר סיני [אל] ראש ההר ויקרא ה' למשה אל ראש ההר ויעל משה שומע אני כמשמעו אמרת ומה אחד משמש שמשיו [יא](הרי הוא בא במקומו ושלא) במקומו קל וחומר לכבודו של מי שאמר והיה העולם:

(פרשה י) ב (כ) לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב רבי ישמעאל אומר דמות שמשי המשמשין לפני במרום לא דמות מלאכים ולא דמות אופנים ולא דמות כרובים. ר' נתן אומר לא תעשון אתי

הגהות הגר"א (י) ועל הארץ הראך את אשו וגו': (יא) א"א לבוא למקומו:

התורה והמצוה

והדבורים היו מן הארץ שנאמר ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש שהקול הוא פנימי מן הדבור ומתלבש בדבור והוא רוחני יותר כי הוא כפי כח האלהי והדבור שאינו רוחני כ"כ התראה באש ונגשמים כפי כח האדם, וע"כ אמרו שתחלה שמעו הקול ולא הבינו וחזר שנית ופרשם בדברים שירד למטה כפי כח האדם. אבל בשמים לא ראו אש וכל תמונה, וע"כ הקדים שממה שראיתם שמן השמים דברתי מזה תדעו שלא תעשו כל תמונה:

ב (כ) לא תעשון אתי. לדעת המפ' אלהי כסף נמשך למעלה לא תעשון אלהי כסף, ואין כן דעת מניח הטעמים שהעמיד את האתנחתא על מלת אתי, ולכן פי' חז"ל שלא תעשו צורה מכל דבר בגמלא אשר במרום, ובאשר כתיב והמעם השמים מכון שבעת, והמים כולל כל מה שמן קטלוריא גלגלי

כינס

יִשְׂרָאֵל אַתּוּן חֲזֵיתוּן אֲרֵי מִן שְׁמַיָּא מַלֵּילִית עִמְּכוֹן: כ לָא תַעְבְּדוּן קֳדָמַי דַּחֲלַן דִּכְסַף וְדַחֲלַן דִּדְהַב לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן: כא מַדְבַּח אַדְמְתָא תַּעְבֵּד קֳדָמַי וּתְהֵי דָבַח עֲלוֹהִי יָת עֲלָוָתָךְ וְיָת נִכְסַת קוּדְשָׁךְ יָת עָנָךְ וְיָת תּוֹרָךְ בְּכָל אֲתַר דִּי אַשְׁרֵי שכינתי

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה י

אתי שלא תאמר עושה אני כמין דמות ואשתחוה לו ת"ל לא תעשון (לכם) [אתי ואומר] ונשמרתם מאד[א]. רבי עקיבא אומר לא תעשון אתי כדרך שאחרים מנהגין במדינות כשהטובה באה עליהם הם מכבדין את אלהיהם שנאמר על כן יזבח לחרמו (חבקוק א). וכשהפורענות באה עליהן הם מקללין את אלהיהם שנאמר וקלל במלכו ובאלהיו אבל [ב](ישראל) אם אביא עליכם הטובה תנו הודאה וכשתבא עליכם יסורים תנו הודאה וכן דוד אומר כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא[ג] (תהלים קיו). וכן איוב אומר ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך על מדה טובה ועל מדת פורענות מה אשתו אומרת לו עודך מחזיק בתומתך ברך אלהים ומות [ד](וכן) הוא משיב[ה] כדבר אחת הנבלות תדברי (איוב ב). [ו](ואנשי) דור המבול שהיו (בעודרין) [בעורין] בטובה וכשבאה עליהם פורענות קבלו אותה בעל כרחם אנו שהיינו נאים בטובה לא נהיה [נאים] בפורענות לפיכך אמר כדבר אחת הנבלות תדברי, ועוד שיהא שמח אדם ביסורין יותר מהטובה שאפי' אדם עומד בטובה כל ימיו אינו נמחל לו העבירות שבידו ומי מוחל לו העבירות הוי אומר היסורין. רבי אליעזר [בן יעקב] אומר הרי הוא אומר מוסר ה' בני אל תמאס וגו' (משלי ג) מפני מה כי את אשר יאהב ה' יוכיח. אמרת בוא וראה מי גרם לבן זה לרצות את האב הוי אומר יסורין. רבי [מאיר] אומר וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו וגו' (דברים ח) [אתה ולבך יודעים המעשים שעשית והיסורים שהבאתי עליך שלא כנגד מעשיך שעשית הבאתי לך]. רבי יונתן אומר חביבין יסורין כשם שברית כרותה לארץ כך ברית כרותה ליסורין [שנא'] ה' אלהיך מיסרך[ו] ([ואומר]) כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה. רבי שמעון בן יוחאי אומר חביבין יסורים ששלש מתנות טובות נתנו לישראל ואומות העולם מתאוין להם ולא נתנו [ז](להם) אלא ביסורין ואלו הן תורה וארץ ישראל ועולם הבא. תורה דכתיב לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה (משלי א). [ואומר] אשרי הגבר אשר תיסרנו יה (תהלים צד). ארץ ישראל מנין דכתיב ה' אלהיך מיסרך[ו] (ואומר) כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה. עולם הבא מנין דכתיב כי נר מצוה ותורה אור וגו' (משלי ו). אמרת אי זה דרך שמביאה את האדם לחיי העולם הבא הוי אומר אלו יסורין. ר' נחמיה אומר חביבין יסורין שכשם שהקרבנות מרצין כך יסורין מרצין. בקרבנות מהו אומר ונרצה לו לכפר עליו (ויקרא א). ביסורין מה הוא אומר והם ירצו את עונם (שם כו). ולא עוד אלא שהיסורין מרצין יותר מן הקרבנות מפני שהקרבנות בממון והיסורין בגוף. וכן הוא אומר עור בעד עור (איוב ב). כבר היה רבי אליעזר חולה ונכנסו ארבעה זקנים לבקרו ר' טרפון ורבי יהושע ור' אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא, נענה רבי טרפון ואמר טוב אתה לישראל מגלגל חמה[ח] דא למרת שחביבין יסורין: ג אלהי כסף ואלהי זהב למה

הגהות הגר"א פי' (א) וגו': (ב) אתם: (ג) צרה ויגון אמצא כו': (ד) מיותר: (ה) לה: (ו) מה אנשי: (ז) לישראל: (ח) כאן חסר וע' סנהדרין ד' קי"א:

התורה והמצוה

סדה ולמעלה מפילא נכלל בזה שלא יעשה לא דמות המה ולבנה ולא דמות מלה"ש ולא דמות ארבעה פנים שבמרכבה בהדדי אהדדי כמ"ש אביי (ר"ה דף כד ע"ב) וכמ"ש התוס' ביומא (דף כד), וזה כונת ר' ישמעאל, ור' נתן הוסיף שלא יעשה כמין דמות [אדם] (כנ"ל), שגם זה נמלא אתו כמ"ש ועל הכסא דמות כמראה אדם. ואמר בב"ל גדול כחן של נביאים שמדמים הצורה ליוצרה, ובר"ה אמר ע"ז לא תעשון אותי, כי צורת חיות שבמרכבה אין אסורים רק ד' פנים בהדדי וצורת אדם לבדה אסור, וכבר הזהיר לא תעשה לך פסל וכל תמונה ופה הוסיף שאסור לעשות צורות אלה אפי' לנוי, כמ"ש הפוסקים, ור"ע אומר שכולל בזה הזהרה להוציא מדעת המסיתים שהיו אומרים שיש פועל טוב ופועל רע, והיו עושים דמות הפועל רע ביחוד. וכשבא עליהם טובה היו משבחים לפועל הטוב וכשבא עליהם רעה היו מקללים לפועל הרע, אבל ישראל מאמינים כי אין רע יורד מן השמים והרעות והיסורים הם לתכלית הטובה וכמו שהאריך בזה במכלתא, וע"כ הם משבחים על הרעה כעל הטובה:

ג אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם. זה מיותר, ולמה ספס דוקא כסף וזהב והלא מכל חומר מסור

למה נאמר לפי שהוא אומר ועשית שנים כרובים זהב ט(אמר) הריני עושה ארבעה ת"ל אלהי (כסף) [זהב] אם הוספת על שנים הרי הם כאלהי זהב. אלהי כסף לכה נאמר י(והלא כבר נאמר אלהי זהב ומה תלמוד לומר אלהי כסף) לפי שמצינו כל כלי בית עולמים שאם אין להם של זהב עושים אותן של כסף שומע אני אף כרובים כן תלמוד לומר אלהי כסף הא אם אינו י(נותן) של זהב הרי הם כאלהי כסף: לא תעשו לכם שלא תאמר הואיל ונתנה תורה רשות לעשות בבית המקדש הריני עושה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות תלמוד לומר לא תעשו לכם. דבר אחר לא תעשו לכם אלהי כסף שלא תאמרו הרי אנו עושין כדרך שאחרים עושים במדינות ת"ל לא תעשו לכם:

(פרשה יא) ד (כא) מזבח אדמה תעשה לי מזבח מיוחד לי שלא תבנהו מתחלה לשום אחר. ר' ישמעאל אומר מזבח

הגהות הגר"א (ט) שלא תאמר: (י) עושן:

התורה והמצוה

להזהיר לעשות, וגם כלל בידינו שדרך הכתוב כשהפסיק שני דברים שבשני מוסיף תמיד רבותא על הראשון כמ"ש בהתוה"מ ויקרא (סי' שי"ב), ופי' הז"ל מפני שהתיר לעשות צורת כרובים מזהב, בא להזהיר שלא יעשם מכסף שאז הם כאלהי כסף, ומוסיף שגם ממתכות של זהב לא יעשה רק מה שהקב"ה אורם שנים כרובים לא יותר, וזה מוסיף במ"ש ואלהי זהב, ומה ששלמה עשה עוד שני כרובים היה עפ"י נביא כמ"ש במק"א, אמנם מה שאסרו לעשות כדוגמת כלי המקדש זה נלמד שם לא תעשון אתי שכולל שלא יעשה מכל הדברים שנמצאו אתו בין במקדש הגדול בשמים בין במקדשו ושכינת עוזו בארץ, ואמר לא תעשו לכם, ותפס אזהרה זו בלשון רבים להזהיר שלא יעשו גם בבתי כנסיות לגם שהם מקדש מעט, וי"א שלא יעשו במדינות שלא נאמר שהאיסור לעשות צורות אלה לגוי הוא מפני הקדש וברבים ליכא הקדש כמ"ש בר"ה (דף כד) במשפה דר"ג, לכן אמר שגם ברבים מוזהרים ע"ז:

ד (כא) מזבח אדמה תעשה לי. מה שקראו בשם מזבח אדמה ולהלן אומר ועשית את המזבח כלי שטים, ובברייתא דמלאכת המשכן (סוף פי"א) ג' שמות יש למזבח, מזבח העולה מזבח הנחושת מזבח החיצון, פי' ר' ישמעאל שיהיה מחובר באדמה כי לא היה לו גג ולא שולים רק לוחות עצי שטים מסביב מצופים נחשת ומלאוהו אדמה ונתחבר עם אדמת המשכן כאלו הוא מחובר, שרוב שם אדמה בא על המחובר, וע"כ צריך שלא יבנהו ע"ג כפים או מחילות (כן גרים בגמ') כדי שיתחבר באדמה, ולדעתי אין הפי' שלא ימצא מחילה בעומק הקרקע שתחת המזבח דהא מבואר במשנה (פ"ג דפרה) דהר הבית והעזרות תחתיהם חלול מפני קבר התהום. וכבר התקשה בזה המ"ל (פ"א מה' בהב"ה), ומוכרח שאין היסור רק אם המחילה פתוחה למזבח שאז אינו מחובר באדמה, אבל אם כל המזבח מחובר באדמה והתחתית מחילה שאינה פתוחה למזבח הלא נקרא מחובר באדמה, במבואר אצלנו שהבדל שבין ארץ ובין אדמה, שאדמה מציין האדמה שלמעלה לא העומק עד התהום, וכן מבואר ממ"ש בזבחים (דף נח) עמ"ש מודה ריב"י שאם שהטן כעבן בקרקע כשוחט עאי כנגדן בקרקע וכו', וכי תימא דעביד מחילות בקרקע ובהיא בהו וכה"ג מי הוה מזבח והא הגיא מזבח אדמה ביהא מחובר באדמה שלא יבנהו ע"ג כפים וע"ג מחילות; וידוע דמחילות לא נתקדשו רק הפתוחות לעזרה דינם כעזרה והפתוחות להר הבית דינם כהר הבית, וא"כ אם הם פתוחות לעזרה דינם כעזרה לא כמזבח, וע"כ מיירי שפתוחות למזבח, וע"כ אמר וכה"ג מי הוה מזבח דהא אינו מחובר באדמה אבל מה שקרקע העזרה אף תחת המזבח היה חלול מפני קבר התהום היה כפי הדין כיון דאין החלל פתוח למזבח נקרא מזבח מחובר באדמה. ומה שהביא המ"ל ראיה שתחת המזבח לא היה חלול ממ"ש בירושלמי הביאוהו תוס' סנהדרין (דף י"ב) שחזקיה עיבר השנה מפני הטומאה שמצאו גלגלתו של ארונה היבוסי תחת המזבח, ואם איתא שתחת המזבח היה חלול לא נטמא המזבח, לדעתי משם ראיה להפך, כי באמת דברי הירושלמי נפלאים שאיך אפשר שמימי שלמה עד ימי חזקיה הקריבו בטומאה ולא הרגיש בזה שום נביא וחוזה, ומוכרח ששבעת שבנה שלמה את המזבח היה תחתיו חלול מפני קבר התהום וגלגלתו של ארונה שהיתה תחת החלל לא בקעה טומאתו למעלה רק בימי אחז שהרס המזבח נהרסו הכפין ג"כ, ובימי חזקיה שבאו לתקן מצאו את הגלגלת ואז היתה טומאה רצוצה שבוקעת ועולה ואז נטמאו כולם, ועוד דהא בזבחים (דף סא) אמר ר"ש בן פזי שבבית שני שהוסיפו על המזבח שתין הוסיפו, דמעקרא סבור מזבח אדמה שיהא הפוס באדמה ולבסוף סבור מזבח אדמה שהוא מחובר באדמה שלא יבנהו ע"ג מחילות, וא"כ בימי שלמה שלא סבור הא שלא יבנהו ע"ג מחילות בודאי גם תחת המזבח היה חלול מפני קבר התהום, ופלוגתת ר' נתן עם איסי בן יהודה, נראה דתליא בפלוגתא ר' יהודה ור"ש בספרא צו (סי' כח) שר' יהודה ס"ל שמ"ש אש התמיד תוקד לא תכבה הוא אף בעת המסעות וכופים עליה פסכתר שלא תשרף בגד הארגמן שעליה, ור"ש ס"ל דנכבה האש בעת המסעות, ור' נתן ס"ל כר"ש דנכבה האש בעת המסעות ולכן לדעתו לא היה המזבח מלא אדמה בעת המסע, וע"כ אמר חלול באדמה, ר"ל שהיה חלול בעת המסע שאז נסתלק האש ושפכו את האדמה

מזבח אדמה תעשה לי‎[א] שלא תבנהו על גבי כפים ולא על גבי ‎[ב](עמודים רבי נתן אומר חלול באדמה נעשה שנאמר נבוב לוחות תעשה אותו (שמות כז). איסי בן עקיבא אומר מזבח נחשת מלא אדמה תעשה לי) שנאמר כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל את העולה (מ"א ח). וכי קטן היה והלא כבר נאמר אלף עולות יעלה שלמה על המזבח ההוא (שם ג) ומה תלמוד לומר קטן אלא ביום שנבנה זה נגנז זה: ד׳ וזבחת עליו כנגדו. אתה אומר עליו כנגדו או אינו אלא עליו כמשמעו והדין נותן ומה אם צפון המזבח שאינו כשר לכפרה כשר לשחיטה ראש המזבח שהוא כשר לכפרה דין הוא שיוכשר לשחיטה והרי מזבח הפנימי יוכיח שהוא כשר לכפרה ואינו כשר לשחיטה והוא יוכיח על מזבח החיצון אע"פ שהוא כשר לכפרה לא יוכשר לשחיטה. לא אם אמרת במזבח הפנימי שאינו לא מכשיר ולא מתיר ואינו גומר הכפרה לפיכך לא יוכשר לשחיטה ת"ל ועשית עולותיך הבשר והדם (דברים יב) הבשר והדם בראש המזבח ואין שחיטה בראש המזבח. רבי (אסי) [יוסי] אומר אף לשחוט בראש המזבח והכתוב מסייעו שנאמר מזבח אדמה תעשה לי [וגו']. כתוב אחד אומר את עולותיך ואת שלמיך וכתוב אחד אומר ועשית עולותיך הבשר והדם[ג] כיצד יתקיימו שני מקראות הללו אמר רבי יוסי ברבי יהודה מחצי המזבח לצפון כצפון ומחצי המזבח לדרום כדרום ואין לי אלא צפון המזבח שיהא כשר לשחיטה שאר כל צפון העזרה מנין ת"ל ושחט את הכבש במקום אשר ישחט את העולה (ויקרא ד). שאין ת"ל במקום הקדש אלא להכשיר בו כל (הקדשים) [הקדש]. אין לי אלא חטאת ועולה ושלמים שאר כל קרבנות מנין תלמוד לומר את צאנך ואת בקרך משמע מביא את הקדשים ואת החולין אמרת במי הענין מדבר

הגהות הגר"א פי"א (א) שיהיה מחובר באדמה: (ב) כחילות. איסי בן עקיבא אומר חלול מלא באדמה שנאמר נבוב לוחות תעשה אותו. ר' נתן אומר מזבח של שילה מזבח של נחשת מלא אבנים היה שנאמר כי מזבח כו': (ג) אלא כאדם שאומר פלוני כנגס ופסול לעבודה: (ג) וגו':

התורה והמצוה

באדמה ובעת החניה מלאוהו אדמה וחזר האש, ואיסי בן יהודה ס"ל כר' יהודה שהיה האש על המזבח גם בעת המסע ובהכרח היה תמיד מלא אדמה, ובזבחים (דף סא ע"ב) מקשה עמ"ש רב דמזבח של שילה של אבנים היה ממה דתניא שאש שירדה בימי משה לא נסתלקה מן המזבח עד ימי שלמה, ומתרץ רב ס"ל כר' נתן דאמר מזבח של שילה של אבנים היה וא"כ נסתלק האש קודם לכן. ולס"ז ר' נתן לשיטתי' דס"ל שאש שלמעלה נסתלקה בכל פעם בעת המסע וכן נסתלק בשילה אז מזבח אבנים, ואיסי בן יהודה ס"ל כמ"ד שלא נסתלקה מימי משה עד ימי שלמה ושבשילה לא היה מזבח אבנים רק מזבח אדמה של משה, שעמד מלא אדמה והאש עליו מימי משה עד ימי שלמה, וע"ז מביא ראיה ממ"ש כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל, שא"א לפרש קטן ממש דהא העלה עליו אלף עולות וכמו שהשיב ר' יוסי לר' יהודה בזבחים (דף נט) וע"כ פי' קטן שהגיע הזמן לגנוז אותו ע"י שבנו מזבח אבנים ונסתלק ממנו האש, מבואר שבשילה לא היה מזבח אבנים שא"כ כבר נסתלק ממנו האש בשילה והיה ראוי שיגנזו אותו קודם לכן. ור' ישמעאל סבירא ליה שנקרא מזבח אדמה על שם חבורו לאדמה לא על מלואו, ור' נתן ואיסי סבירא להו שתקרא על שם מלואו, ומ"ש תעשה לי היינו שיעשה לשמו, ושי' ברמב"ם פ"א מה' בהב"ה הי"ט והלכה כ':

ה׳ וזבחת עליו. דעת הת"ק שפי' עליו כנגדו ובצדו, כמו ועליו מטה מנשה, ומפני שמלד הסברא יש ללמוד שמ"ש ושחט אותו על ירך המזבח ר"ל אף על ירך וכ"ש על המזבח עצמו שכשר לכפרה זכ"ש שכשר לשחיטה [באין להביא ראיה ממזבח הפנימי שאינו כשר לשחיטה כי הוא אינו מיוחד לקרבנות, לא לקרבנות הבאים להכשיר כמו קרבן מצורע, ולא לבאים לכפר, ואף לא לגמר הכפרה ע"י שפיכת שירים] לכן אמר ועשית עולותיך הבשר והדם על מזבח ה', הוסיף הבשר והדם למעט שחיטה, ור' יוסי ור' יוסי בר"י שהיה ס"ל שפי' וזבחת עליו כפשוטו שיכול לשחוט על המזבח, רק שלר' יוסי כל המזבח כשר בין לעולה בין לשלמים ולר' יוסי בר' יהודה אין יכול לשחוט עולות רק בצפון המזבח, ומובא פלוגתתם בספרא ויקרא (סי' סו) ובזבחים (דף נח), ושם באורתי טעם פלוגתתם לפי דרכי הלשון עיי"ש, ובמכלתא הוסיף שלר' יוסי ב"ר יהודה מיושב סתירת הכתובים שפה אמר ועשית עולותיך הבשר והדם על מזבח ר"ל הבשר והדם כשרים על כל המזבח אבל השחיטה של העולה אין כשרה על כל המזבח רק על חציו הצפוני, ומ"ש אין לי אלא צפון המזבח שאר כל צפון העזרה מנין, זה לא אתיא כר' יוסי בר"י שלדידי' אין כשר לשחוט רק נגד צפון המזבח [כמ"ש בספרא ויקרא סי' ס"ז וביומא דף לה ובזבחים דף כ'] ובארתי פלוגתתם בפי' הספרא שם, ולמד שכל העזרה כשרה ממ"ש במקום הקדש שהוא מיוחד להכשיר כל הקדש, ובספרא מצורע [סי' מ"ו] יכול על פשטו, יב"פ שזה כר' יוסי בר' יהודה, מ"ש את צאנך ואת בקרך בא לרבות

יבי

אָב֥וֹא אֵלֶ֖יךָ וּבֵרַכְתִּֽיךָ׃ כב וְאִם־מִזְבַּ֤ח אֲבָנִים֙ תַּֽעֲשֶׂה־לִּ֔י לֹֽא־תִבְנֶ֥ה אֶתְהֶ֖ן גָּזִ֑ית כִּ֧י חַרְבְּךָ֛ הֵנַ֥פְתָּ עָלֶ֖יהָ וַתְּחַלְלֶֽהָ׃

ולא

רש"י

להזכיר שם המפורש שלי שם אבוא אליך וברכתיך אשרה שכינתי עליך מכאן אתה למד שלא ניתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה באה שם וזהו בית הבחירה שם ניתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאת כפים לברך את העם: (כב) ואם מזבח אבנים. (מכילתא) רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' ואם מזבח אבנים תעשה לי הרי אם זה משמש בלשון כאשר וכאשר תעשה לי מזבח אבנים לא תבנה אתהן גזית שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים שנאמר (דברים כז) אבנים שלמות תבנה וכן (שמות כב) אם כסף תלוה חובה הוא שנא' (דברים טו) והעבט תעביטנו ואף זה משמש בלשון כאשר וכן (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים זו מנחת העומר שהיא חובה ועל כרחך אין אם הללו תלוין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים: גזית. לשון גזיזה שפוסלן ומכתתן בברזל: כי חרבך הנפת עליה. הרי כי זה משמש בלשון פן שהוא דילמא פן תניף חרבך עליה: ותחללה. הא למדת שאם הנפת עליה ברזל חללת (פ"ג דמדות) שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך. ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל והרי דברים ק"ו ומה אבנים שאינם רואות ולא שומעות ולא מדברות ע"י שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין אדם לחברו על אחת כמה וכמה שלא תבואהו

פורענות

שפתי חכמים

שלא ניתן רשות להזכירו רק בבית המקדש ששכינה באה שם ולא כן שאר שמות הקודש שמזכירים בכל מקום: ע כלומר אל האמר מאי איכפת ליה. לכאן אם תביא עליו כורת ומחבל ומתרץ כדי ללמדך ק"ו וכן נ"ל נכמון וק"ל: דק"ל

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה יא

מדבר בקדשים: ן בכל המקום וגו' שאני נגלה עליך בבית הבחירה מכאן אמרו שם המפורש אסור להאמר בגבולין. ר' אליעזר בן יעקב אומר אם תבא לביתי אבא לביתך ואם לא תבא לביתי לא אבא לביתך מקום שלבי אוהב שם רגלי מוליכות אותי מכאן אמרו כל עשרה בני אדם שנכנסין לבית הכנסת שכינה עמהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל (תהלים פב). ומנין אפילו שלשה שדנין שנאמר בקרב אלהים ישפוט. ומנין אפילו שנים שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו (מלאכי ג). ומנין אפילו אחד שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך (שמות כ).

ואם

התורה והמצוה

יתר הקדשים כמו בכור ומעשר ופסח שכולם יהיו נשחטים אצל המזבח בעזרה וא"א לפרש שגם שהיתה חולין תהיה בעזרה דהא מדבר בקדשים:

ן בכל המקום אשר אזכיר את שמי. מוסב למעלה שתזבח את עולותיך בכל מקום אשר אזכיר את שמי, וממה שלא אמר בכל מקום, כמו ואכלתם אותו בכל מקום (במדבר יח), בכל מקום אשר תראה (דברים יח), משא"כ כל המקום יציין או כללות המקום עצמו, ושאתי לכל המקום בעבורם, או המקום הידוע, שמ"ש בכל המקום אשר נבוא שמה פי' המקום המוזמן לנו לבא ולהתיישב שם, וכן כאן פי' בבית הבחירה, אולם מאחי כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו (סוף עקב) והוא כולל כ"מ, דהא ביהושע א' אמר סתם זה כל מקום אשר תדרוך, ולכן למדו זה ממ"ש אבוא אליך שהוא הגלות השכינה שם בגלוי, ומזה ידעיק שמ"ש אשר אזכיר את שמי שפי' שאתן רשות להזכיר שם המפורש כי ששם שמי הוא שם המיוחד, כמ"ש זה שמי וזה זכרי, שאמר הכנויים נתנים לזכר לא שם המיוחד, היינו במקום ששם יבא ה' להגלות בגלוי השכינה, וכן אמר בספרי נשא (פ' קלט) ובסוטה (דף לה) מקרא מסורס הוא בכ"מ אשר אבא בבהכנ"ת שם תהיה מזכיר את שמי, ובסוטה (שם) זה דברי ר' יאשיה, ות"ק למד ממ"ש ושמו את שמי שהוא בבהכנ"ת, (ובספרי אמר זה בשם ר' יאשיה. והשני בשם ר' יונתן) ומשמע שכן דעת רהב"י. ומפרש מ"ש אבא אליך היינו לביתך שע"י שתבא לביתי שזה סימן שאתה אוהב את ה' בכל לבבך כן גם הוא יבא אליך ויאהב אותך, וכן מובא זה בסוכה (דף נג) בשם הלל הזקן, ומזה הוציא המאמר השני שמובא בברכות (דף ו) בשם ר' יצחק שסיומו שאפי' עם א' שיושב ועוסק בתורה שכינה עמו, מדכתיב אבוא אליך, שאינו מדבר בבהמ"ק. רק שיבא אל ביתו, ובגמ' מפרש דעשרה קדמה שכינה ושניה תלתא עד דיתבי. אם הבדל בין נצב ובין עומד, שנגב יורה שעומד הכן ומוכן להיזה דבר

שאב

שְׁכִינְתִּי לְתַמָּן אֲשַׁלַּח בִּרְכְתִי לָךְ וַאֲבָרְכִנָּךְ: כב וְאִם מַדְבַּח אַבְנִין תַּעֲבֵד קֳדָמַי לא

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה יא.

ז (כב) ואם מזבח אבנים תעשה לי רבי ישמעאל אומר כל אם שבתורה רשות חוץ משלשה. ואם תקריב מנחת בכורים (ויקרא ב) חובה.. אתה אומר חובה או אינו אלא רשות תלמוד לומר תקריב את מנחת בכוריך חובה ולא רשות. כיוצא בו אם כסף תלוה את עמי וגו' חובה. אתה אומר חובה או אינו אלא רשות תלמוד לומר העבט תעביטנו חובה ולא רשות. כיוצא בו ואם מזבח אבנים תעשה לי חובה. אתה אומר חובה או אינו אלא רשות תלמוד לומר אבנים שלמות תבנה (רשות. אתה אומר רשות או אינו אלא חובה ת"ל מזבח אבנים תעשה לי רשות ולא) חובה. ומה תלמוד לומר ואם מזבח אבנים אלא רצה של אבנים יעשה של (לבנים) [אדמה] יעשה, והרי דברים קל והומר לשאר כל הכלים ומה אם מזבח החמור אם רצה לשנות ישנה קל וחומר לשאר כל הכלים: לא תבנה אתהן גזית אין גזית אלא גזוזות שהונף עליהם ברזל. רבי נתן אומר הרי שבנה שתי אבנים גזוזות שהניף עליהם ברזל שומע אני יהא המזבח כלו פסול ת"ל לא תבנה אתהן גזית הן פסולות ולא המזבח כלו פסול: ח לא תבנה אתהן גזית בו אי אתה בונה אבל אתה בונה בהיכל ובקדש הקדשים. שהיה בדין ומה אם מזבח הקל אסור לבנות בו' ההיכל וקדש הקדשים החמורים דין הוא שלא יהו בונין בו גזית ת"ל לא תבנה אתהן גזית בו אי אתה בונה גזית אבל אתה בונה גזית בהיכל ובקדש הקדשים. ומה אני מקיים ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו (מ"א ו) בבית אינו נשמע אבל בחוץ נשמע: כי חרבך הנפת עליה וגו' '(מכאן) היה רבי שמעון בן אלעזר אומר המזבח נברא להאריך שנותיו של אדם והברזל לקצר שנותיו של אדם אינו רשאי להניף המקצר על המאריך. רבי יוחנן בן זכאי אומר הרי הוא אומר אבנים שלמות תבנה אבנים שמטילות שלום. והרי דברים ק"ו ומה אם אבני מזבח שאינם לא רואות ולא שומעות ולא מדברות על שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים אמר הקב"ה

הגהות הגר"א (ד) ד"א: (ה) גזית: (ו) מיותר:

התורה והמצוה

שזה מורה שה' מקדים א"ע ועומד מוכן לכך, שאתא עד דיתבי, שלכן כתיב ישפוט, שיש הבדל בין דין ובין משפט, שדין הוא שמיעת הטענות. ומשפט הוא הגמר דין כמ"ש בספ' התו"ך בכ"מ, מבואר שאיש בא רק בגמר הדין, וקמ"ל שדין עמנו חשיב כתורה, ועיין עוד שם:

ז (כב) ואם מזבח אבנים תעשה לי. כבר בארתי ויקרא (סי' יב) גדר מלת אם שמורה על האפשריות, ובא על דבר הרשות שיש בידו לעשות או שלא לעשות, או גם דבר חובה שיש בידו שני בירורים, ועפ"ז אמר ר' ישמעאל כל אם שבתורה רשות, אמנם בררנו שם (סי' קנב) שג' מקומות שבא אם על החובה יש ג"כ אפשריות, כמו ואם תקריב מנחת בכורים שהוא אפשרי מצד הזמן שעתידה מנחת בכורים לפסוק ולחזור, וכן אמר ר"י שמ"ש ואם מזבח אבנים שעשה הוא אפשרי מצד שיכול לעשות מזבח אדמה, וזה שלא כדברי ראב"י בזבחים (דף ס"א ע"ב) שאמר שנאמר ג"פ מזבח אבנים להורות על שילה ונוב וגבעון ובית עולמים שצריך דוקא מזבח אבנים, ולדידי' צ"ל שבא מלת אם על הזמן, ר"ל כשיגיע הזמן שחוב עליך לבנות דוקא מזבח אבנים, ולדעתי ר' נתן שאמר שם של שילה של אבנים היה ס"ל ג"כ שלא כראב"י כי רק של שילה היה של אבנים מצד שרשות בידם לעשות של אבנים, לא של נוב וגבעון, ולכן אמר פה על רב הוא דאמר כר' נתן שנסתפקה רש"י בזה ועמ"ש על פסוק אם כסף תלוה:

ח לא תבנה אתהן גזית. גזית הם אבנים גזוזות כמ"ש בב"ב (דף ג') גזית אבני דמספי', ויצויר שהם גזוזות ע"י כלי נחשת או כסף, אולם ממ"ש הטעם כי חרבך הנפת, ובפ' תבא באר לא תניף עליהם ברזל, מבואר שהאיסור הוא רק אם גזוזות בברזל, וז"ש אין גזית אלא גזוזות שהונף עליהם ברזל, וכ"כ הרמב"ן שגזית ע"י כלי נחשת מותר, גם בא להוציא מדעת האומר שבע שאם הניף ברזל קודם שהוקדשו מותר, וז"א שא"כ באבני מקדש שנחלקו ר"י ור"נ בתמיד הי"ל להקדישם תחלה, וז"ש גזוזות שהונף עליהם ברזל ר"ל אף קודם שהוקדשו, ובפ"ש לא תבנה אתהן שמוסב על האבנים ולא אמר לא תבנה אותו, מבואר שאם הניף את האבנים ונתן אחרים שתתיקן המזבח כשר, ומזה למד בפ"ג דמדות לאבן שנפגמה, ולא כמ"ש שכתב לספק שהרמב"ם למד הונף ברזל מנפגמה, וכבר בארנו באילת השחר (כלל קן) שכ"מ שבא הכנוי דבוק אל מלת את יש בו מעוט אותו לא זולתו, כי היה יכול לכתוב לא תבנם גזית, ונתמעט אבני היכל וקדשים, וזה כדעת ר' נחמיה, ולכן פסק הרמב"ם כר' נחמיה ולא כרבי המכריע, וממ"ש

כג וְלֹא־תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל־מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא־תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו׃ פ פ פ

ע"ב. יוהנ"ך סימן. ומפטירין בשנת מות המלך עוזיהו בישעיה סימן ו׳:

כא א וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם׃ ב כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד

ובשבעת

בעל הטורים

(כג) תגלה ג׳ במסורה. הכא ואידך תגלה רעתו בקהל. בטרם תגלה רעתך. לומר שאם יגלה ערותו על המזבח יגלה רעתו בקהל:

(א) ואלה נוטריקון: וחייב אדם לחקור הדין. המשפטים נוטריקון הדיין מצווה שישפוט פשרה טרם ישפוט משפט: אשר נוטריקון אם שניהם רוצין: תשים נוטריקון תשמע שניהם יחד מדברים: לפניהם נוטריקון לא פני נדיב יהדר ההכר מכם: כמין משפטים ללא תעלה במעלות לומר הוו מתונים בדין כלומר לא יעלו אלא ילכו כמתון: מעלות בגימטריא מתונים: וסמך משפטים לאלהי כסף לומר שלא ימנה דיין בשביל ממון: וכתיב לעיל מיניה כי חרבך הנפת עליה שצריך הדיין לראות כאלו חרב מונחת לו על ירכו. וסמך דינין לעבודה שהם מג׳ שהעולם עומד עליהם. וסמך אותם למזבח לומר כל המעמיד דיין הגון כאלו בנה מזבח ויפך ממי שמעמיד את שאינו הגון כאלו נוטע אשרה אצל המזבח: ואלה המשפטים אשר ס"ת מרה שנצטוו על דינין במרה: ואלה המשפטים אשר תשים ס"ת מרמה שאם יבא דין מרמה לפני הדיין יחקור וידרוש כדי להוציאו לאמתו: המשפטים אשר מ׳ דמשפטים ותיבת אשר נוטריקון אלו מ״ע שופר רצועה. אשר תשים לפניהם בגימטריא דקדוקי התורה ודקדוקי סופרים: ויש בפסוק ה׳ תיבות לומר לך שכל הדן דין אמת לאמתו כאלו קיים ה׳ חומשי תורה וכאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית:

רש"י

פורענות: (כג) ולא תעלה במעלת. כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו פ מעלות אשקלונ"ש בלע"ז (שטופען שטאפפעלן) אלא חלק יהא ומשופע: אשר לא תגלה ערותך. שע"י המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותיך ואע"פ שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד מ"מ הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא ואתה נוהג בם מנהג בזיון. והרי דברים ק"ו ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חברך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה:

(א) ואלה המשפטים. (ש"ר) כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה א מוסיף על הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני. ולמה נסמכה ב פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש (ס"א המזבח ופי׳ בעזרה): אשר תשים לפניהם. אמר הקב"ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה ב׳ או ג׳ פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו ג לכך נאמר אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם: לפניהם. (גיטין פח) ולא לפני עו"א ד ואפילו ידעת בדין אחד שהם דנין אותו כדיני ישראל אל תביאהו בערכאות שלהם

שהמביא

שפתי חכמים

פ דק"ל תמ"ג אם עשו מעלות למזבח מוכרח הוא הכהן לעלות ואם לא עשו מעלות מהיכא תיתי שיעלו לכ"פ וכו׳ ואזהרה היא לבונה כשיבנה מזבח שלא יעשהו מעלות:

א ואית והא בפרשת בחקותי כתיב אלה המצות וגו׳ ובפרשת מסעי כתיב אלה המצות והמשפטים ובפרשת כי תבא אלה דברי הברית וגו׳ ולא דרשינן שם שפוסל את הראשונים. וי"ל דלא דרשו כן אלא גבי אלה תולדות השמים משום דקשה להו דהא כבר חשב התולדות למעלה א"כ למה נאמר אלה תולדות השמים ופרט אותם וכן גבי אלה תולדות נח דכתיב נמי תולדות נח לעיל בפ׳ בראשית וא"כ למה חשב אותם פעם שניה אלא לפסול וכו׳ אבל בכל הנהו דלעיל לא חשיב כלום מש"ה אין לפרש שהוא פסל את הראשונים וכן בפרשת אלה הדברים נ"ל דפסל את הראשונים דהא אלה הדברים משנה תורה הוא: ב הרבה יש להקשות חדא דהי"ל להקשות קושיא זו מעיקרא טרם מסי׳ כ"מ כו׳. ועוד קשה מאי כסדר הזה נאמרו לו. ועוד קשה בר"פ בהר פירש"י בפשיטות שכל התורה כלה נאמרה מסיני. ועוד קשה דהו"ל וא"ו מוסיף על ענין ראשון. ועוד קשה דהי"ל לפרש גבי ואלה תולדות השמים והארץ או גבי ואלה תולדות נח (ועמ"ש בסמוך). וי"ל דר"פ דכ"מ שנאמר אלה מיעוט הוא וכלומר אלה הם טובים והשובים במעלה אבל שלפניהם אין כל כך חשובים במעלות ובהרות כלומר שפסל את הראשונים וכן אלה תולדות השמים מפורש בב"ר. נמי כן וכן אלה תולדות נח וא"כ ה"נ אי הוה כתיב אלה ה"א שפוסל וכו׳ אבל עתה שכתוב ואלה לאו מיעוט הוא אלא מוסיף וכו׳ שמיעתו במעמד כל ישראל ובקולות וברקים כמו שניתנו יו"ד הדברות לאפוקי שאר מצות ניתנו למשה לבדו בהר סיני באותן מ׳ יום שהיה בהר וא"כ תקשי לך למה נסמכה כו׳ שהוא ומוסיף על עשרת הדברות דלעיל מניה למה הפסיק בפרשת מזבח (רא"ם) והאריך שם: ג משום דרוב מצות כתיב בגייהו דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם דבר ואמרת משמע לכל הפחות ב"פ וא"כ נ"ל להקב"ה לומר שתשים לפניהם ע"כ להבינם טעמי תורה. רא"ם: ד ר"ל לבניהם

לָא תִבְנֵי יַתְהוֹן פְּסִילָן דִּילְמָא תְּרִים חַרְבָּךְ עֲלַהּ וּתְחַלְּנַהּ: כג וְלָא תִסַּק בְּדַרְגִּין עַל מַדְבְּחִי דְּלָא תִתְגְּלֵי עֶרְיְתָךְ עֲלוֹהִי: פ פ פ

א וְאִלֵּין דִּינַיָּא דִּי תְּסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן: ב אֲרֵי תִזְבַּן עַבְדָּא בַּר יִשְׂרָאֵל שִׁית שְׁנִין יִפְלַח

רש"י

שהמביא דיני ישראל לפני עובדי אלילים מחלל את השם ומיקר שם האלילים להשביחם (ס"א להחשיבם) שנא' (דברים לב) כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים כשאויבינו פלילים זהו עדות לעלוי יראתם: (ב) כי תקנה עבד עברי. עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי כנעני שלקחתו מישראל ה ועליו הוא אומר שש שנים יעבוד ומה אני מקיים (ויקרא כה) והתנחלתם אותם בלקוח מן הנכרי אבל בלקוח מישראל ו יצא בשש

שפתי חכמים

והתוספות פירשו דלפניהם קאי אשלמעלה אאלהים דכתיב בסמוך עד האלהים יבוא דבר שניהם וסוף דבר בין לפי' רש"י ובין לפי' התוספות קאי דוקא אמומחין ולא אהדיוטות. וא"ת דלמא לפניהם ולא לפני הדיוטות וכ"ש לפני עו"א. וי"ל דרש"י עצמו מתרץ קושיא זו במה שפי' ואפי' ידעת כו' ר"ל הקרא ממעט אותו לגמרי אפי' ידעת בדין ה'. אבל בהדיוטות אם ידעת שיודעין בדין אחד כמומחין רשאי לבא לפניהם: ה ולא יהיה פי' כי תקנה מהעברי שמכרו לך ולא מהב"ד שמכרוהו בגנבתו לכן הקדים הרב פירושו של עבד עברי קודם לפי' כי תקנה שלא על הסדר שבזה יתיב שבשמכרתו ב"ד הכתוב מדבר: ז ורציעת האזן תהיה לפ"ז גזירת הכתוב לא מטעם אוזן ששמעה בהר סיני לא תגנוב

מכלתא יתרו (בחדש) פרשה יא

הקב"ה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין עיר לעיר בין אומה לאומה בין ממשלה לממשלה בין משפחה למשפחה על אחת כמה וכמה שלא תבא עליו פורענות:

ט (כג) ולא תעלה במעלות על מזבחי מכאן אמרו עשה כבש למזבח. אין לי אלא עליה ירידה מנין ת"ל לא תגלה ערותך עליו הא לא עליה ולא ירידה גרמה אלא כסוי ערם. ר' ישמעאל אומר (אינו צריך) והלא כבר נאמר ועשה להם מכנסי בד (שמות כח) ומה ת"ל אשר לא תגלה ערותך עליו שלא ילך פסיעה גסה אלא גודל בצד עקב ועקב בצד גודל. אשר לא תגלה ערותך עליו עליו אי אתה פוסע פסיעה גסה אבל אתה פוסע פסיעה גסה בהיכל ובקדש הקדשים, שהיה בדין ומה מזבח הקל אסור לפסוע בו פסיעה [גסה] ההיכל וקדש הקדשים החמורים דין הוא שאסור לפסוע פסיעה גסה בהן (לפי שהן חמורין) ת"ל אשר לא תגלה ערותך עליו בו אי אתה פוסע פסיעה יתירה אבל אתה פוסע פסיעה יתירה בהיכל ובקדש הקדשים. והרי דברים ק"ו ומה אם אבנים שאין בהם דעת לא לרעה ולא לטובה אמר הקב"ה לא תנהג בהן מנהג בזיון חברך שהוא בדמותו של מי שאמר והיה העולם דין הוא שלא תנהוג בו מנהג בזיון. אשר לא תגלה ערותך עליו ואלה המשפטים אשר תשים נמצינו למדין שסנהדרין באין בצד מזבח אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר וינס יואב ויחזק בקרנות המזבח (מ"א ב):

כא י (א) (פ"א) ואלה המשפטים ר' ישמעאל אומר

התורה והמצוה

ומ"ש כי הרבך הנפת עליה [היינו על האבן] למד שהאסור אף שיגע בהם ברזל, וגם זה רק באבני מזבח ולא בהראב"ד, והרמב"ם במורה וכן הראב"ע נתנו בזה טעמים בלתי עקרים, שלדבריהם מדוע אסר הנגיעה, וכן לדבריהם יש לאסור אף גזוזות ע"י חרב של כסף או נחשת כמ"ש הרמב"ן, רק כמ"ש חז"ל מעבה במדות (פ"ג מ"ד) מפני שהברזל מקצר ימים לכן קראה בשם הרב, וגם מקבות והגרזן וכל כלי ברזל אסור, מפני שהברזל מקצר ימים, וריב"ז נשא בזה מליצה הוכחת חכם על אזן שומעת:

ט (כג) ולא תעלה במעלות. במדרגות רק יעשה תל מגובה לעלות בו והוא הנקרא כבש, ואין הבדל בין עליה לירידה אחר שבאר הטעם משום גלוי ערוה, ור' ישמעאל אומר שהוא משום בזיון שע"י המעלות יפסיע פסיעה גסה אע"ג שערותו מכוסה במכנסים, וא"כ גם על הכבש צריך לילך עקב בצד גודל, והרמב"ם הסכים זה בחבורו. וי"ל יתפוס דאמר ביומא (דף כב) שהיו הכהנים רצים ועולים בכבש, ובנזיר (דף מה) אמר שהנזיר אינו מגלח פתח א"מ דכתיב ולא תעלה במעלות וכ"ש דרך בזיון, משמע דלא תעלה אינו דרך בזיון דערותו מכוסה, ובס' המצות הביא הרמב"ם הא שילך עקב בצד גודל ובסמ"ג כתב שלא אסר רק הרחבת פסיעות, וממ"ש מלת עליו שהוא מיותר ממעט היכל וקה"ק, ואחי תנא דרים סמוכים בכל הפרה ודרים הסמיכות שהסנהדרין יהיו בצד המזבח. ומ"ש שנאמר וינס יואב יתבאר לקמן (סי' ס'):

כא י (א) ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. מבואר שאלנו שכל הפרשיות והדברות שמחוברות בוי"ו שהבור הם שייכים זל"ז או נאמרו רצופים, ואם היה אומר אלה המשפטים

אומר אלו מוסיפין על העליונים מה עליונים מסיני אף תחתונים מסיני. (א)רבי עקיבא אומר ואלה המשפטים למה נאמר לפי שהוא אומר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אין לי אלא פעם אחת מנין שנה ושלש ורבע עד שילמדו תלמוד לומר ולמדה את בני ישראל (דברים לא). יכול למדין ולא שונין תלמוד לומר שימה בפיהם. יכול שונין ולא יודעין תלמוד לומר ואלה המשפטים וגו' ערכם לפניהם כשלחן ערוך כענין שנאמר אתה הראית לדעת (שם ד)). **יא** רבי יהודה אומר אלה המשפטים במרה שנאמר שם שם לו חק ומשפט (שמות טו). רבי אלעזר בן עזריה אומר הרי הכותים שדנו כדיני ישראל שומע אני יהו קיימים תלמוד לומר ואלה המשפטים וגו' אתה דן את שלהם והם אינן דנין את שלך. מכאן אמרו (גיטין פח) גט המעושה בישראל כשר ובכותים פסול אבל כותים חובטין אותו ואומרין לו עשה מה שישראל אומר לך כשר. רבי שמעון אומר מה ראו דינין לקדום לכל מצות שבתורה שכשהדין בין אדם לחבירו תחרות ביניהם נפסק הדין נעשה שלום ביניהם וכן יתרו אומר אם את הדבר הזה תעשה וגו' :

יב (ב) כי תקנה עבד עברי בנמכר בבית דין הכתוב מדבר שהוא עבדו ועובד הבן. או אינו מדבר אלא במוכר עצמו כשהוא אומר וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך (ויקרא כה) הרי מוכר עצמו אמור הא מה תלמוד

הגהות הגר"א (א) רע"א כו' עד הראית לדעת צ"ל להלן אחר תיבת תעשה וגו': (ב) כאן צ"ל רע"א ואלה המשפטים למה נאמר כו' כנ"ל אות א':

התורה והמצוה

בלא וי"ו היה מתחיל ענין אחר, אבל כשאמר בוי"ו מבואר שנאמר בפעם א' עם הקודם, שבעתו בהר סיני ומשה נגש אל הערפל א"ל ה' כה תאמר אל בני ישראל וכל הענין עד ואל משה אמר עלה אל ה', ה"ם ר' ישמעאל אף תחתונים מסיני, והולך זה לר' ישמעאל לשיטתו דס"ל בזבחים (ד' קט"ו) שרק כללות נאמרו בסיני, אבל פרטיות אלה נאמרו עם הפרטות, ור"ע שהוא ס"ל דפרטות נאמרו מסיני דייק מ"ש אשר תשים לפניהם, כי ממ"ש כה תאמר אל בנ"י לא משמע רק שיאמר להם פעם א', וכן בכ"מ דכתיב דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם, לכן אמר (דברים לא) כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם, דשירה היינו תורה כמ"ש בנדרים (דף לח). ויש הבדל בין הדבור ובין הלמוד שהדבור די בפ"א אבל הלמוד צריך לומר לו הרבה פעמים עד שילמד, ומצינו שמשה וכן אהרן וכו"א למדו ד' פעמים כמ"ש בעירובין (דף נד) כיצד סדר משנה, והנה בהלמוד די אם למדו עד שנתפס בלב התלמיד, ואינו בכלל השנינה היינו שיהיה בכח התלמיד ללמד לאחרים, לכן הוסיף שימה בפיהם שיוכלו להוציא למודי התורה בפיהם ללמדם לאחרים. ועדיין לא נכלל בזה שיהיה להם בכל דברי התורה ידיעה ברורה שיגיעו בה לכלל דעת, שהיא מדרגה היותר גדולה שיהיה הכל ערוך לפניהם בידיעה ברורה, לכן הוסיף פה אשר תשים לפניהם, שיעמדו דברי החכמה ערוכים לפניהם, כדבר העומד נכחו והכל ערוך ומסודר לפניו, וכמ"ש אתה הראית לדעת, שהדעת היא הידיעה הברורה כמו שנודע לאדם המוחשים שרואה בעיניו, כמ"ש בפי' משלי באורך :

יא אשר תשים לפניהם. כבר בארתי בס' התו"ה שמיני (סי' ס"ג) שכ"מ שבא נוי המתחלת במלת זה זאת אלה וכדומה, אין דרך שיבא עמו מלת אשר, את אלה תאכלו, את זה תאכלו, וכ"מ שבא מלת אשר כבר בא הצווי דרך כלל, ובמלת זה או אלה בא לבאר הצווי בפרטות כמו קים תעשה את התבה וזה אשר תעשה אותה וכדומה, ולכן ממה שלא אמר ואלה המשפטים תשים, ואמר אשר תשים מבואר שכבר נאמרו המשפטים במרה דרך כלל, ועתה בא לפרטם, ור' יהודה כשיטתי' שהוא הגיה כלל זה בספרא, ומ"ש לפניהם כו', [מובא בגיטין דף פח] ופי' הרמב"ן שהיל"ל אשר תשים להם כמ"ש שם שם לו חק ומשפט ואמר לפניהם שהם הדיינים כי על השופט יבא לשון הזה, ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה', לפני הכהנים והשופטים, עד עמדו לפני העדה למשפט, ודרשו עוד (גיטין שם) לפניהם ולא לפני הדיוטות מפני שכתוב במשפטים והגישו אדוניו אל האלהים, עד האלהים יבא דבר שניהם, שהם המומחים, אמר שתשים המשפטים לפני האלהים שיזכיר ולא לפני כותים, ולא לפני הדיוטות, שילמד שההדיוט יכוף אותו לד"ת, ור"ש נתן טעם שהקדים המשפטים למצות שבין אדם לאלהים כי הוא המקיים שלום הקבוץ המדיני, ובו תלוי קיום העולם על הדין והאמת והשלום :

יב (ב) כי תקנה עבד עברי. זה נאמר ג"פ, פה, ובפ' ראה כי ימכר לך אחיך העברי ובפ' בהר וכי ימוך אחיך ונמכר לך, ושם מבואר שמדבר במוכר עצמו, והפסוקים דכאן וס' ראה מדברים במכרוהו ב"ד, וקיי"ל שיש חלוקים בין מוכר עצמו למכרוהו ב"ד, שמוכר עצמו אינו נמכר לגוי ואינו נרצע ואין רבו מוסר לו שפחה כנענית ואין מעניקים לו, כמ"ש הרמב"ם (פ"ב מה' עבדים פי"ב) וכס"ק דר"ס בקדושין (דף י"ד ע"ב) וכפי שדך הפשט [לפי מ"ש הריטב"א דלמסקנא לא ילפי' שכיר שכיר

ב"ז

תלמוד לומר כי תקנה עבד עברי בנמכר בבית דין על גנבתו הכתוב מדבר שיהא עובדו ועובד את הבן: יג כי תקנה עבד עברי בבן ישראל הכתוב מדבר. [ג]או אינו אלא בעבדו של עברי ומה אני מקיים והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם וגו' בנלקח מן הנכרי אבל בנלקח מישראל שומע אני שיהא עובד שש ויוצא בשביעית ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה וגו' (דברים טו) שאין תלמוד לומר העברי שהרי כבר נאמר אחיך ומה תלמוד לומר העברי מופנה להקיש ולדון ממנו גזירה שוה נאמר כאן עברי ונאמר להלן עברי מה עברי האמור להלן בבן ישראל הכתוב מדבר אף עבד עברי האמור כאן בבן ישראל הכתוב מדבר [ד](ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו (וגו') (שמות ז). [ואומר] לאברם העברי: יד עבד יכול תקראנו עבד לשום בזיון[ה] ת"ל כי תקנה עבד עברי התורה קראתו עבד בעל

הגהות הגר"א (ג) ואעפ"י שאין ראיה לדבר כו' (דלהלן עד בע"כ) שייך כאן: (ד) המוסגר שייך לעיל כנ"ל אות ג': (ה) ת"ל אחיך נהוג בו אחוה יכול אף הוא ינהוג בעצמו אחוה ת"ל כי תקנה כו':

התורה והמצוה

כ"ז מבואר מפשט הכתוב שבפ' כי ימוך לא מכר עבודת שש, ולדעת הריטב"א צריך לעבוד תמיד עד היובל אם לא שהתנה לפחות משש או ליותר משש, ולדעת רש"י בלא התנה עובד שש, דמסתמא כיון כימים הקצובים לעבד הנמכר, ובהתנה עובד כפי התנאי פחות או יותר משש, וכמ"ש המ"ל (פ"א מה"ע ה"ז), וכן לא מכר שמוסר לו ע"כ וזכר לדבר באמר שם ויצא מעמך הוא ובניו עמו ר"ל שתמיד יצאו בניו עמו לא בנמכר מב"ד שבניו מן השפחה אין יוצאים עמו, וכן לא מכר שנרצע, דהא אין מוסר לו ע"כ וממילא אינו נרצע, בשגם למה ירצע הא יכול להשתעבד שנית, וכן לא מכר בו דין הענקה. והסברא נותנת כך דלפעמים לא ימכור א"ע רק לשנה ואיך יתחייב להעניק לו, ואחרי שהפסוקים שבכאן ובפ' ראה מדברים במכרוהו ב"ד, ע"כ שהחזיר זה במ"ש ללמד דברים שאין מפורשין שם. והנה שם כתוב ועבדך שש שנים שמשמע דוקא אותך לא ליורש ופה כתוב יעבוד בלא כנוי והי"ל יעבדך כמ"ש כי תקנה בנוכח, ובא לרבות שיעבוד מ"מ אף ליורש ותפסיק המשנה שעובד את הבן שהוא כאלו עובד אותך שהבן קם תחת אביו ליעוד ולשדה אחוזה ואינו עובד את הבת ואת בן הבן שאינו כאביו ממש, וז"ש במכילתא בנמכר בב"ד הכתוב מדבר שהוא עובדו ועובד הבן וכו' כשהוא אומר כי ימוך וכו'. ר"ל שאם לא היה כתוב פסוק כי ימוך היינו מפרשים שפסוק דפה מדבר במוכר עצמו ופסוק שבפ' ראה מדבר במכרוהו ב"ד ולא היה סתירה בין מ"ש פה יעבוד בלא כנוי ושם יעבדך בכנוי שהייתי אומר שמוכר עצמו יעבוד לכל היורשים ומכרוהו ב"ד לא יעבוד רק להאדון ולא ליורש אף הבן, כמו שבמ"ש בנרצע ועבדו בכנוי ממעט אף הבן, אבל אחר שממה דכתיב כי ימוך שמדבר במוכר עצמו מבואר שכאן מיירי במכרוהו ב"ד, יש סתירה בין מ"ש פה יעבוד ושם ועבדך מוכח שמ"ש פה יעבוד היינו שעובד את הבן, הגם דשם כתיב ועבדך ולא ליורש, וצ"ל שמה שגם במוכר עצמו עובד את הבן ולא את האח הגם ששם כתיב יעבוד עמך דיעבוד עמך אינו מעוט כ"כ כמו יעבדך, וכשעובד הבן טפל לשון יעבוד עמך כי הבן קם תחת אביו

יג עבד עברי, עברי תואר לעבד, עבד שהוא עברי, דה"ל שהוא שם נסמך עבדו של עברי, דהיינו עבד כנעני הנלקח מישראל, ומ"ש והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם היינו בלוקח מן הנכרי שעליו אמר מהם תקנו עבד ואמה אבל בלוקח מישראל שנתחייב במצות נשתנה דינו שלא יעבוד רק שש, שנו"א כי ימכר לך אחיך העברי, ששם עברי מיותר ובא ללמד שמ"ש פה עבד עברי דומה למ"ש אחיך העברי, והראב"ע הביא דעת מי שאמר שאחיך העברי היינו שבא מעבר הנהר וכללו בזה בני עשו ובני ישמעאל וקטורה, ומצאנו לא תתעב אדומי כי אחיך הוא, והעבד מהם יעבוד שש והעבד מכל הגוים אשר סביבותיכם בו כתיב והתנחלתם אותם, ע"ז השיבו ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר אלהי העברים נקרא עלינו וכמ"ש הראב"ע שמ"ש אלהי העברים פירשו מ"ש תחלה כה אמר ה' אלהי ישראל, רק מ"ש ואומר לאברם העברי היה נראה להגיה שאחיו ושם אתנו נער עברי או מכה איש עברי שהי אחיו עברים גם וכדומה מהפסוקים שהביא הראב"ע לזה, וסיים ועוד איך יעלה על לב אדם שהישמעאלי והאדומי יעבוד שש שנים והישראלי עד שנת היובל:

יד עבד עברי, ובפ' בהר וכן בפ' ראה קורא אותו אחיך ולא הזכיר שם עבד, ואמר בספרא בהר (פי' ע"פ) כי ימכר לך אחיך שתנהוג בו באחוה, יכול אף הוא ינהג בעצמו באחוה ת"ל עבד, יכול אף אתה תנהג בו כעבד ת"ל אחיך, הא כיצד אתה נוהג בו באחוה והוא נוהג בעצמו בעבדות, וע"כ שם מדבר מצד המכירה קראו אחיך ופה מצד הקניה קראו עבד לומר שיש לו בו קנין הגוף. ולכן קראו פ"א בשם עבד בע"כ שלא רצה להשתמש בלשון זה רק במק"א, לומר שאין לקראו בשם זה לשם בזיון, ובגי' הגר"א יכול תקראנו עבד לשם בזיון ת"ל אחיך נהוג בו אחוה יכול אף הוא ינהג בעצמו אחוה ת"ל עבד וכו', ולפ"ז הם הדברים שבספרא:

כי

בעל כרחו): **טו** [ו](כי תקנה עבד עברי למה נאמר) להביא הגר דברי רבי ישמעאל. רבי אליעזר אומר אינו צריך אם ישראל עובד הגר לא יעבוד אם ישראל עובד שש שנים [ז]הגר יעבוד שתים עשרה אמרת דיו לבא מן הדין להיות כנדון מה ישראל עובד שש אף הגר יעבוד שש. [ח]לפי שהוא אומר אם אין לו ונמכר בגנבתו שומע אני לעולם **טז** ת"ל שש שנים יעבוד מגיד הכתוב שהוא עובד שש ויוצא בשביעית. **יז** שש שנים יעבוד שומע אני

הגהות הגר"א (ו) ד"א אחיך מתיל העברי להביא כו': (ז) הגר לא יעבוד או אינו אלא ישראל עובד שש והגר כו': (ח) שש שנים יעבוד:

התורה והמצוה

טו כי תקנה עבד עברי. למה שנה עבד עברי ולא אמר עבד ישראל, פי' ר' ישמעאל משום דשם ישראל מוציא הגרים וכמ"ש בספרא ויקרא (סי' קנ"ח) דכ"מ שאומר בני ישראל צריך רבוי על גרים לכן אמר עברי שכולל גם הגר, וכבר נתקשו בזה הקדמונים הלא מבואר בב"מ (דף ע"א) דאין הגר נמכר בעבד עברי, משום דבעינן ושב אל משפחתו וליכא, ותירצו הסמ"ג והנמ"י בשם ר"י דמיירי בגר שבא על בת ישראל והוליד דמשפחת אם קרויה משפחה לענין זה, ועי' בשעה"מ (פט"ו מה' א"ב ה"ט) שיש פלוגתת הראשונים בזה אם גר שבא על בת ישראל הולד דינו כגר ומותר בממזרת או דינו כישראל ע"ש באורך, אולם עם העיון אין הבדל בין גר לישראל רק במה שהנמכר לגר אינו עובד את הבן, שכן אמר בב"מ (דף ע"א) וכי ימוך אחיך ונמכר לך ולא לך אלא לגר שנאמר או לגר, ולא לגר צדק אלא לגר תושב, ומקשה למימרא דגר קני ע"ע ורמינהו אין הגר נקנה בע"ע דבעינן ושב אל משפחתו וליכא ואינו קונה ע"ע דמיקני קני דלא מיקני לא קני, ארנב"י אינו קונה ודינו כישראל אבל קונה ודינו כנכרי דתנן הנרצע והנמכר לנכרי אינו עובד לא את הבן ולא את הבת. וממילא כמו שקונה כן הגר נקנה בס"ג שאינו עובד את הבן משום שאין לו בו קנין הגוף כמו בנמכר לנכרי שאין לו בו קנין הגוף, ומדלא אמר שאין דינו כישראל לענין שילוח בשש מבואר שיוצא בשש שהוא קולא רק לענין שאינו עובד את הבן דינו כנכרי, וכן ברמב"ם (פ"א מה"ע ה"ב) אין הגר נקנה בע"ע. ושם (ה"ג) ע"ע שמכרוהו ב"ד אין מוכרים אותו אלא לישראל או לגר צדק, והשתא יקשה איך יקנה הגר צדק הא דלא מיקני לא קני, וע"כ במ"ש שאין הגר נקנה בע"ע פי' שאינו נקנה קנין הגוף רק קנין ממון כנכרי, ובכ"ז אם גנב ב"ד מוכרים אותו קנין ממון לשש שנים ואינו עובד את הבן מפני שלא נקנה קנין הגוף, וכן באר ברמב"ם (פ"ב הי"ב) שאינו עובד את הבן, ופי' מ"ש בגמרא ונמכר לך ולא לך אלא לגר שנאמר או לגר ולא לגר צדק אלא לגר תושב, וע"ז מקשה למימרא דגר קני כנ"ל, ר"ל שאם היה כתוב גר סתם הייתי מפרש שר"ל גר צדק לכן כתיב גר תושב כי הנמכר לגר צדק יוצא בשש, וע"ז שואל למימרא דגר קני, ר"ל איך נטעה כלל שהוא גר צדק הא גר אינו נמכר וא"כ אינו קונה, ומשיב שהייתי טועה שהוא גר צדק כי בהמה הוא נמכר לקנין ממון כמו בנכרי [ובזה סרה קושית הכ"מ [פ"ב הי"ב] שנאמר שעאל בקרובים כי בהמה אינו מדבר בגר צדק רק בגר תושב] וא"כ מבואר שמ"ש פה כי תקנה עבד עברי מדבר גם בגר הגם שמ"ש יעבוד אף לבן הוא דוקא בישראל, וי"ל שר' ישמעאל סובר כמ"ד בירושלמי (פ"ק דקדושין) שע"ע אינו עובד את הבן:

וע"ד הפלפול יש לצייר גר שיש לו משפחה ונמכר בע"ע דקרינן ביה ושב אל משפחתו, והוא ע"פ מש שילה"ק עמ"ש בכריתות דשפחה חרופה עשה בה את הקטנה כגדולה, איך יצוייר ש"ח קטנה דהא ש"ח היא חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסה לע"ע ולמ"ד בגיטין דקדושין תופסים בה פי' מאורסת ממש (כמש"ש ד' מ"ג) ומי קבל קדושי קטנה, וע"כ צ"ל שיצוייר בישראל שקדש חציה שפחה וחציה ב"ח והוליד ממנה בת והבת היא ג"כ חציה שפחה וחציה ב"ח ויש לה יחוס מצד אביה ישראל והוא מקבל קדושי בתו, ולפ"ז אם ילד משפחה זו שהיא חציה ב"ח בן זכר יורש את אביו ושב אל משפחתו קרינן בי' הגם שבצד א' הוא עבד וכשמשחררו הוא גר, והוא גר שיש לו משפחה מצד אביו, ובה"ג מרבה גר שנמכר בע"ע כי קרינן בי' ושב אל משפחתו, ואל תשיבני שא"כ מה ז"ש בגיטין (שם) על הא דאיבע"ל מי שחציו עבד וחציו ב"ח שקדש בת חורין מהו, ופשיט לה מהא דתניא המית מי שחציו עבד וחציו ב"ח נותן חצי קנס ליורשיו וא"א קידושיו לא הוו קדושין יורשים מנ"ל אמר רבא ראוי ליסול ואין לו, והלא יצוייר באופן שאמרנו שיש לו יורשים כי אביו יורש אותו, ע"ז י"ל שרבא לשיטתי' שאמר שם כשם שהמקדש חצי אשה אינה מקודשת כך המקדש חציה שפחה וחציה ב"ח אינה מקודשת. ולדידי' מ"ש המאורסה לע"ע היינו מיוחדת, אבל לדידן י"ל כן:

טז שש שנים יעבד. זה הוכפל במ"ש ועבדך שש שנים שמדבר ג"כ שמכרוהו ב"ד כנ"ל, רק ששם יש לפרש שהוא מאמר תנאי עם עבדך שש שנים אז לא תשלחנו ריקם אבל אם עבד פחות או יותר אין מעניקין לו, אבל יוכל למכרו על יותר משש אם גנבתו שוה יותר מעבודת שש שנים, דהא כתיב ונמכר בגנבתו, לכן באר פה בהחלט שרק שש שנים יעבוד, ואם גנבתו שוה יותר יש פלוגתא לקמן ושם יתי':

יז שש שנים יעבד. פעל עבד מציין עבודה שהוא משעבד א"ע לה ובכ"ז יציין עבודה שיש בה יגיעה, וזה ההבדל בינו ובין משרת, או בין עשית מלאכה וכדומה, ובכ"ז אינו מציין עבודת עבד, שזה יציין בקבוע

אני [ט]יוכל עבודה במשמע) תלמוד לומר לא תעבוד בו עבודת עבד (ויקרא כה). מכאן אמרו לא ירחץ לו רגליו ולא ינעיל לו מנעליו ולא יטול לו כליו לבית המרחץ ולא יסמך לו במתניו כיון שעולה במעלה ולא יטלנו לא בפוריון ולא בכסא ולא בלקטקא כדרך שעבדים עושין [י](תלמוד לומר ובאחיכם בני ישראל וגו') אבל בבנו ובתלמידו רשאי. שש שנים יעבוד שומע אני [יא](בין עבודה שיש בה בזיון בין עבודה שאין בה בזיון) ת"ל כשכיר כתושב מה שכיר אי אתה רשאי לשנותו מאומנותו אף עבד עברי אי אתה רשאי לשנותו מאומנותו [יב]מכאן אמרו לא ישיבנו רבו באומנות שהיא משמשת לרבים כגון חייט בלן ספר טבח נחתום. רבי יוסי אומר אם היתה מלאכתו מיוחדת לכך יעשה אבל רבו לא ישנה עליו. [יג]כשכיר כתושב מה שכיר עובד ביום ואינו עובד בלילה אף עבד עברי עובד ביום ואינו עובד בלילה. ר' יוסי אומר הכל לפי אומנותו: **יח** שש שנים יעבוד להביא את [ג](החולה משמע מביא את החולה (בריא) [בורח] מנין ת"ל שש שנים יעבוד) אמרת במי הענין מדבר במי שראוי לעבוד: **יט** ובשביעית שביעית למכירה. אתה אומר שביעית למכירה או אינו אומר אלא לשנים ת"ל שש שנים יעבוד

שביעית

הגהות הגר"א (ט) בין עבודה שיש בה בזיון בין עבודה שאין בה בזיון ת"ל כו': (י) בו בו אי אתה עובד עבודת עבד אבל כו': (יא) כל עבודה במשמע: (יב) יעבוד עמך שלא ימסור אומנותו לאחר כו': (יג) ד"א: (ג) הבורח יכול אף החולה ת"ל ובשביעית יצא וגו' ומה ראית אמרת כו':

התורה והמצוה

בקרא הכ', יעבוד בו, שהוא עבודה בע"כ, או בבנין הפעיל, אשר מצרים מעבידים אותם, וכה"ז כשאמר יעבוד סתם שכל לפרש גם עבודת עבד, לכן פי' לא תעבוד בו עבודת עבד שנאמר בפ' בהר בנמכר עצמו וה"ה למכרוהו ב"ד, ומזה הוציא מ"ש לא ירחץ לו רגליו וכו', וכ"ז נמצא גם בספרא בהר (סי' פ') ועמש"ש, ושם דרשו (בסי' ל"ב) מ"ש ובאחיכם ב"י לא תרדה בו בפרך שהוא מיותר שכבר אמר (שם פס"ג) לא תרדה בו בפרך, וגם שכפל אותם אחיהם, באחיכם בו, שבא למעט בנו ותלמידו, ובספרא שם (סי' פ') דרשו כן גם מן לא תעבד בו עבודת עבד, וצ"ל שסמך על הדרוש בל לא תרדה בו בפרך ב"ש לעבודת עבד, ומן מ"ש כשכיר כתושב יהיה עמך למד שלא יעבוד בו עבודת בזיון ועבודה שאינה מאומנותו, כמו השכיר שלא ישכיר ע"ע לעבודות אלה, וממ"ש יהיה עמך משמע לא לאחרים שלא ימסור לו אומנות שהוא עובד לאחרים אף שהוא מאומנתו, ור' יוסי חולק ע"ז, וזה מבואר בספרא (שם סי' פ"ב ועמש"ש):

יח שש שנים יעבד. כבר בארתי באילת השחר (כלל ע"ח) שכ"מ שמקדים את המספר מורה שבא המספר בדוקא, שהיה יכול לומר ועבד שש שנים, והקדים את המספר להורות שאם ברח צריך להשלים שש שנים, ובכ"ז אין להוציא מזה שה"ה אם חלה צריך להשלים דהא אמר ובשביעית יצא לחפשי חנם, דלמד מזה (לקמן סי' כ') שאם חלה והוציא רבו הוצאות א"צ להחזיר לו יציאותיו וכ"ש שא"צ להשלים שכר בטלתו, וכ"ה בספרי ראה (פסקא קי"ח) ברח וחזר מנין שמשלים וכו' חלה ונתרפא יכול יחזור לו שכר בטלתו ת"ל ובשביעית יצא לחפשי חנם, והטעם שפעל יעבוד יאמר על העבודה שעובד עבודת עבד כמו ויעבידו מצרים ויאמר על מה שהוא עבד משועבד לעבודה אף שא"ל מלאכה כמה ימים, וכשחלה אף שאינו עובד בפועל הוא עבד ומוכן לעבוד, לא כן הבורח שהוציא א"ע מרשות האדון לגמרי, ובמכילתא נדפס מאמר זה לקמן שלא במקומו, וכן נדפס בטעות ונתקן ע"פ הגהות הגר"א:

יט ובשביעית יצא. כבר בארתי בא"ה"ש (כלל פ"ד) שכ"מ שאומר בשנה השביעית או בשנה השלישית השביק השנה למנין שנות עולם שהוא מתשרי, וה"נ ממה שלא אמר פה בשנה השביעית וכמ"ש בפ' ראה, ידעינן שלא השביק השנה למנין שנות עולם רק מיום המכירה וז"ש ת"ל ובשביעית (כן צ' הגר"א) ר"ל ממה שלא אמר בשנה השביעית, וכן מ"ש בערכין (דף יח) שנים של ע"ע מונין מיום אל יום דכתיב שש שנים יעבד ובשביעית זמנין דבשביעית נמי יעבוד עקר הלמוד ממה שלא אמר בשנה השביעית, ואמר שלכן לא אמר בשנה מפני דלפעמים עובד בשנה השביעית של שנת עולם אם נמכר באמצע השנה או בסופה שהשביעית הוא שנה השביעית של עולם ובכ"ז עובד עד תשלום שבע ליום המכירה, וביארו' (פ"ק דקדושין) ובשביעית יצא, שביעית של מכירה, או אינו אלא שביעית של עולם, כשהוא אומר שש שנים יעבוד הרי שש שנים אמורות הא מה אני מקיים ובשביעית שביעית של מכירה לא שביעית של עולם, או חלוף, הכ"ז בשם ר"ה, ובשביעית כתיב, הכ"ה אם אתה אומר שביעית של עולם א"כ מה היובל בא ללמד, הכי' אפילו כמ"ד אין היובל עולה ממנין שני שבוע ברם כמ"ד היובל עולה ממנין שני שבוע פעמים שהוא בא באמצע שני שבוע, רבנן דקסרין אמרין אפי' כמ"ד היובל עולה ממנין שני שבוע יכלין את מפקין לה מן הכא יובל מוציא את העבדים ואין שביעית מוציאה את העבדים, וזה פירושו, שההלכה באה ללמוד שפי' שביעית למכירה ממ"ש ובשביעית יצא שהוא מיותר אחר שאמר שרק שש שנים יעבוד ידעינן שבשביעית יצא, או יאמר והאמר כן יצא, וע"כ בא לומר שיעבוד שש שנים שלמות מיום אל יום, וע"ז שואל או חלוף, שנאמר שמשמיענו שאף אם עבד שש של עולם שאז בשביעית של עולם יצא אע"פ שאינו

שביעיים

וּבַשְּׁבִעִ֕ת יֵצֵ֥א לַֽחָפְשִׁ֖י חִנָּֽם׃ ג אִם־בְּגַפּ֥וֹ יָבֹ֖א בְּגַפּ֣וֹ יֵצֵ֑א

אם

שפתי חכמים

שנאמר וכי לי בני ישראל עבדים: ז ה"פ דילפינן עברי עברי לג"ש נאמר כאן עברי ונאמר להלן אחיך העברי שאין פ"ל העברי שכבר נאמר אחיך אלא לג"ש מה להלן אחיך אף כאן אחיך. הרא"ם: ח כי תרגום כנף גפא: ט לפי שפירש בגפו בכנף בגדו ואין זה מורה על היחידות שיחויב מזה שלא היה נשוי לכ"פ שכנף בגדו הוא במקום לבושו כאלו אמר שלא בא אלא בתוך לבושו שמנהג לומר על היחיד אין

שלא היה נשוי אשה כתרגומו אם בלחודוהי ולשון לבושו בכנף ט בגדו: בגפו יצא. מגיד שאם לא

רש"י

בשם ס"ל (דברים טו) כי ימכר לך אחיך העברי לא אמרתי ז אלא באחיך: כי תקנה. מיד ב"ד שמכרוהו בגנבתו כמו שנאמר (שמות כב) אם אין לו ונמכר בגנבתו או אינו אלא במוכר עצמו מפני דחקו אבל מכרוהו ב"ד לא יצא בשש כשהוא אומר (ויקרא כה) וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך הרי מוכר עצמו מפני דחקו אמור ומה אני מקיים כי תקנה בנמכר בבית דין: לחפשי. לחירות: (ג) אם בגפו יבא. בגפו בכנפו ח שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית להוליד

מכלתא משפטים פרשה א

[יד]שביעית למכירה ולא שביעית לשנים: ב יצא לחפשי למה נאמר לפי שהוא אומר וכי תשלחנו [טו](חפשי) שומע אני שיכתוב לו גט שחרור תלמוד לומר יצא לחפשי או יתן לו מעות ויצא תלמוד לומר יצא לחפשי חנם:

כא (ג) אם בגפו למה נאמר לפי שהוא אומר אם אדוניו יתן לו אשה רשות אתה אומר

הגהות הגר"א (יד) ובשביעית: (טו) מיותר:

התורה והמצוה

שביעית למכירה, וע"ז משיב ר"ז ובשביעית כתיב ר"ל הלא כתיב ובשביעית ולא כתיב ובשנה השביעית וידעינן שאין משגיחין על שנה של עולם כנ"ל. אולם הלא מצאנו שבא גם שביעית בלא מלת שנה על שנת השמטה כמ"ש והשביעית תשמטנה ונטשתה, שהשביעית היא ג"כ שנת עולם כי מתחיל מר"ה, ובכ"ז בא בלא מלת שנה, וי"ל שמ"ש ובשביעית יצא הייט בשנת השמטה שקרוי שביעית, ע"ז אמר ר"ה אם אהה אומר שביעית של עולם, ר"ל שמטה שהוא ג"כ שביעית של עולם, א"כ מה היובל בא ומוציא, שהיך אמרה תורה שהיובל יוציא העבדים לחירות הלא שנת השמטה שקודם היובל מוציאה אותם, ומ"ש אסיין כמ"ד אין היובל עולה ממנין שני שבוע, נראה לפרש כי ר' יהודה ורבנן פליגי בנדרים (דף סב) שר"י סובר שהיובל עולה ממנין שני שבוע וחכמים סוברים שאין עולה ממנין שני שבוע. ועוד יש פלוגתא בספרא בהר (סי' יד) שר"י ס"ל שיעשה יובל אע"פ שאין שביעית וחכמים חולקין עליו, ושני הפלוגתות תלויים זב"ז. שלר"י שס"ל שהיובל עולה למנין שני שבוע, א"כ א"ל לספור שבע שבע דוקא ויכול לספור שנת היובל לחשבון שני שבוע אע"פ שלא עשה שמיטה, ורבנן ס"ל שצריך לספור ז' ז' בלא יובל ושנת החמשים הוא יובל ואין יובל בלא ספירת שמיטות, וא"כ לר"י אין רא"ה ממ"ש א"כ מה היובל בא ומוציא, פי"ל שהיובל מוציא אם לא עשה שמטה כי יעויר יובל בלא שמטה, וז"ש אסיין כמ"ד אין היובל עולה ממנין שני שבוע, ר"ל דלדידי' א"א ליובל בלא שמטה וקשה מה היובל בא ומוציא, ברם למ"ד היובל עולה למנין שני שבוע פעמים שהוא בא באמצע שני שבוע, ר"ל דלדידי' משכחת יובל בלא שמטה והיובל איט בא בסוף ימי שבוע כי לא ספר שני שבוע כלל. וי"ל שהשמטה מוציאה עבדים ולא קשה מה היובל בא ומוציא פי"ל שבוא מוציא כשלא ספר שמטות, ורבנן דקסרין אמרין שאף למ"ד היובל עולה ממנין שני שבוע ה"א לומר שהשמטה מוציא עבדים כי יכולים אנחנו למיפק לה מן הכה יובל מוציא עבדים וכו', ר"ל זה נלמד ממה שדרים בספרא בהר (סי' כ"ז) על בשנת היובל הזאת יובל מוציא עבדים ואין שמטה מוציאה עבדים, ומזה מבואר שאל"פ ובשביעית יצא על שמטה, וכן ברמב"ם ה' עבדים (פ"ב ה"ב) מביא פסוק זה מטעם הספרא ללמד שאין יוצא בשמטה כמ"ש המ"ל שם:

ב יצא לחפשי חנם. ובפ' ראה אמר וכי תשלחנו חפשי, שמשמע שצריך שישלחנו האדון ולא יצא בעצמו והוא כמ"ש הרמב"ם (פ"ב מה"ע הי"ב) מצוה לומר לו לך בשעת יציאתו והמ"פ שלא אמר לו ה"ז יוצא בחנם וא"צ שטר, אפילו חלה והוציא עליו רבו הוצאות הרבה אינו חייב לו כלום שנאמר יצא לחפשי חנם, א"כ שם אומר תשלחנו שמצוה לומר לו לך, ופה אמר יצא אם לא אמר לו הוא יוצא, וה"א אם יוצא מעצמו יחזיר לו ההוצאות אם רפא אותו לז"א חנם, ושם לא אמר חנם דשם מדבר כשמשלחו ברצון והרי מוחל לו:

כא (ג) אם בגפו יבא בגפו יצא. לר' ישמעאל פי' כמו שתרגם אונקלוס אם בלחודוהי יפוק בלחודוהי

יִפְלַח וּבִשְׁבִיעֲתָא יִפּוֹק לְבַר חוֹרִין מַגָּן: ג אִם בִּלְחוֹדוֹהִי יֵעוֹל בִּלְחוֹדוֹהִי יִפּוֹק
אם

מכלתא משפטים פרשה א

אומר רשות או אינו אלא חובה ת"ל אם בגפו יבא בגפו יצא רשות ולא חובה דברי רבי ישמעאל. ר"ע אומר אם בגפו יבא בגפו יצא אם בראשי אברים נכנס בראשי אברים יצא טזלפי שהוא אומר וכי ימכור איש את בתו לאמה לא תצא יזלא תצא בראשי אברים כדרך שהכנענים יוצאים אתה אומר לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי אברים כדרך שהכנענים יוצאים. או לא תצא בשנים וביובל כדרך שהעבדים יוצאים ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה מגיד שהיא יוצאה בשש. ביובל מנין ת"ל כי עבדי הם (ויקרא כה) מכל מקום הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון. לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי אברים כדרך שהכנענים יוצאים. אין לי אלא עבריה שאינה יוצאה בראשי אברים עברי מנין יח(ת"ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה עבריה אינה יוצאה בראשי אברים אף עברי אינו יוצא בראשי אברים ועוד) ק"ו ומה עבריה שהיא יוצאה בסימנין אינה יוצאה בראשי אברים עברי שאינו יוצא בסימנין דין הוא שלא יצא בראשי אברים. לא אם אמרת בעבריה שאינה נמכרת על הגנבה לפיכך אינה יוצאה בראשי אברים תאמר בעברי שהוא נמכר על גנבתו לפיכך יוצא בראשי אברים. ת"ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה היא אינה יוצאה
בראשי

הגהות הגר"א (טז) ר' ישמעאל אומר א"צ לפי שהו"א כו': (יז) כצאת העבדים: (יח) אמרת ק"ו כו':

התורה והמצוה

בלחודוהי יפוק, וגפו כמו בכנפו שבא יחידי בכנף בגדו, ובא ללמד שמה שכתוב אם אדוניו יתן לו אשה אינו חובה רק רשות, ור"ע ס"ל שידעינן מסברא שאינו חובה, ופי' בגפו בגופו שיצא בראשי אברים, ואולי נשיטתם שדעת ר' ישמעאל בסנהדרין (דף נד) דלאו דלא יהיה קדש בא על נרבע דזכר, ודעת ר"ע דילפי' נרבע דזכר מן ואת זכר לא תשכב, ולדידי' נ"ל דלאו דלא יהיה קדש בא לאסור שפחה כנענית, כמו שתרגם אונקלוס לא יהיה קדש שלא ישב עבדא בת ישראל וגבר ישראל לא ישב שפחה, ולר' ישמעאל אין איסור בשפחה כנענית, וכבר יסדתי יסוד מוסד בכללי הלשון שכ"מ שבא צווי במקום שהיה עולה על הדעת שהדבר אסור אינו צווי אלא הרשאה, וכמ"ש באיה"ש (כלל רכ"ז רכ"ח) ובספר התו"כ [ויקרא סי' קל"ח נו סי' למ"ד וסי' ל"ו ובכ"מ] והשתא לר"ע שיש איסור לב"ח בשפחה מ"ש אם אדוניו יתן לו אשה אינו צווי. הלא הרשאה כיון שב"ח אסור בשפחה מודיע שעבד מותר בשפחה, וא"צ למוד שאינו צווי אלא הרשאה, אבל לר"י שב"ח מותר בשפחה א"צ קרא לרשות [ובאמת כבר העיר המ"ל למ"ש מהרבד"ס בדעת הרמב"ם שאין איסור בשפחה למה צריך קרא אם אדוניו יתן לו לרשות] וס"ד שבא לחובה והוא צווי לכן אמר אם בגפו יבא בגפו יצא ללמד שהוא רשות, וגם רהב"י בקדושין (דף כ') מפרש אם בגפו יבא כדעת הת"ח. רק שלדעתו בא למעט שאם אין לו אשה ובנים אין רבו מוסר לו שפחה, ולפי דעתו הוא מאמר בפ"ע שאם יחידי נכנס יחידי יצא ולא ימסור לו אשה, אבל אם בעל אשה הוא, אז לפעמים תצא האשה עמו כשלא מכר לו שפחה, ולפעמים אם אדוניו יתן לו אשה, לא תצא האשה השניה עמו רק תהיה לאדוניה, והרא"ש והמ"ל נתקשו לרהב"י ור"ע מנ"ל שהוא רשות דלמא הוא חובה, וכבר בארתי הטעם לר"ע לשיטתי' דיש איסור בשפחה, ולרהב"י מבואר בכתוב שיש ברירה ביד האדון, ובלא"ה י"ל שגם רהב"י יסבור שיש איסור בשפחה כמו שמבואר ממ"ש בקדושין (דף כ"א) שהיתר שפחה חדוש הוא שחדשה תורה כי לישראל אסור. וכן מבואר ממ"ש בב"ק (ד' כ"ח) מנין לנרצע שכלו לו ימיו וכו' ע"כ התירא מכאן והילך איסורא, ע"ש:

ומ"ש ר"ע אם בראשי אברים נכנס בראשי אברים יצא, פי' שאם שמא את עינו לא נאמר שדינו כעבד כנעני שאין האדון חייב לשלם לו דמי העין, רק שיוצא בשביל זה לחירות בלא תשלומי דמי העין, כי כמו שנכנס באברים שלמים צריך לצאת שלם ואם חסרו אבר צריך לשלם לו דמי האבר, ומזה לא ידע עדיין שלא יצא גם לחירות, דו"ל שיוצא לחירות כמו בעבד כנעני וגם ישלם לו דמי האבר הנחסר, ובאמת כן השיב רבא בקדושין שם על מה שלמד מן לא תצא כצאת העבדים שא"י בראשי אברים, די מהאם ה"א מיחיב ליה דמי עיניה ונפיק, ולכן תפס ר"ע פה שני למודים מן אם בגפו יבא, ומן לא תצא כצאת העבדים יבהיקש עברי לעבריה, כי מכאן לחוד לא ידעינן רק שחייב לשלם דמי האבר, וכן מלא שלא לחוד נאמר שישלם דמי האבר וגם יצא לחירות, ופי' לא תצא כצאת העבדים שיוצאים בלא תשלומין רק בתשלומין, רק אחר שידעינן מפה שצריך לשלם דמי האבר לא תצא כצאת העבדים מיותר אם נאמר שהפי' שיצא לחירות רק שא"י כעבדים בלא תשלומין לשתוק קרא מיניה, שדע מכאן שצריך לשלם, ומזה מבואר כמ"ש הרמב"ם בספר המצות בשורש השמיני, שמן הסברא שייך לומר שיוצא בשן ועין כעבד כנעני וא"כ
מחד

אִם־בַּעַל אִשָּׁה הוּא וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ: אִם־אֲדֹנָיו יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה וְיָלְדָה־לוֹ בָנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה

רש"י

י להוליד ממנה עבדים (קדושין כ): אם בעל אשה הוא. כ ישראלית (מכלתא): ויצאה אשתו עמו. וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ל ובניו (קדושין כב): (ד) אם אדוניו יתן לו אשה. מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית ם להוליד ממנה עבדים או אינו אלא ישראלית נ ת"ל האשה וילדיה תהיה לאדוניה

שפתי חכמים

אין לו אלא אמתו: י דאל"כ אלא כפשטיה דקרא דבגפו יבא ג"כ פירושו בלא אשה ישראלית כמו בגפו קאי כן יצא ממשמע אע"כ בגפו בתרא בכנענית מדבר ואינו דומה לראשון שמדבר בישראלית לכך נקט לשון מגיד וכו' משום דמדיוקא דקרא נפיק ולא מפשטיה: כ מדכתיב אחריו ויצאה אשתו עמו ואי מיירי בכנענית הא כתיב האשה וילדיה תהיה לאדוניה. והרא"ם פי' ע"פ המכילתא אם בעל אשה הוא בישראלית וקאי אבגפו יבא דמיירי בישראלית ולא אבגפו יצא דסמיך ליה דמיירי בכנענית וע"ש ודו"ק: ל (הרא"ם) אע"ג דמהכא לא נפקא אלא אשתו מ"מ קרא אחרינא כתיב (ויקרא כה) ויצא מעמך הוא ובניו וגו' וקטינהו הכא אגב מזונות אשתו ובמזונות בניו קטנים מיירי ובמסכת קדושין מפרש למה נאמרו פרשייהו: ם וא"ת דלמא אסור לו בשפחה כנענית משום ולא יהיה קדש בבני ישראל והא דכתיב אם אדוניו יתן לו אשה היינו ישראלית גדולה שמכרה עצמה. וי"ל דס"ל דאין אשה מוכרת את עצמה דהא כתיב וכי ימוך אחיך ונמכר לך דמשמע אחיך ולא אחותך: נ וא"ת והלא צריך ליעדה לו או לבנו ולא לעבדו. וי"ל דס"ל דיכול למוכרה לעבדו בתורת זנות ולא בתורת אישות והא דכתיב לו

מכלתא משפטים פרשה א

בראשי אברים אף הוא אינו יוצא בראשי אברים: כב אם בעל אשה הוא בבת ישראל הכתוב מדבר. אתה אומר בבת ישראל הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בכנענית. כשהוא אומר אם אדוניו יתן לו אשה הרי כנענית אמורה הא מה ת"ל אם בעל אשה הוא בבת ישראל הכתוב מדבר: כג ויצאה אשתו עמו רבי יצחק אומר מי הביאה שהכתוב

התורה והמצוה

אחד קרא הייתי אומר שקמ"ל שצריך גם לשלם דמי העין, וע"י שבאו שני הפסוקים ידעינן מכאן שצריך לשלם לא שלא מיותר אחר שיציאה לחירות ידעינן מסברא וע"כ מלמד שלא אלא כלל שזה הפך הסברא, אבל לשיטת הרמב"ן לסברת הבה"ג שחולק ע"ז ואמר שמן הסברא לא נלמד מעבד כנעני שיצא לחירות ולא שלא בא ללאו, יקשה לא יכתוב כלל ונדע ממילא שלא יצא כי קנסא מקנסא לא ילפינן:

כב אם בעל אשה הוא. היינו אשה ישראלית, ואם אדוניו יתן לו אשה היינו אשה כנענית, ולפי"ז יש בכל חלוקה שני הבדלים, בחלוקה הא' צריך, א] שיהיה לו אשה ישראלית, ב] שלקחה מעצמו, ובחלוקה הב' צריך, א] שתהיה האשה כנענית, ב] שהאדון ימסרנה לו, ומבואר אצלנו בכללי הלשון שאחרי מלת אם שבא על החלוקה יקדים תמיד את הדבר העקרי שהוא יסוד החלוקה כמ"ש באילת השחר [מן כלל קנ"א ואילך] ומאחר שעיקר החלוקה פה הוא בין ישראלית לכנענית, כי ההבדל בין אם לקחה מעצמו ובין אם נתנה לו האדון אינו ההבדל העקרי, כי לא יצוייר בישראלית שנתנה לו האדון ולא בכנענית שלקח מעצמו לר"ע שישראל אסור בשפחה, וא"כ הי"ל להקדים את המלה שהיא העיקר בחלוקה, והול"ל אם אשה כנענית יתן לו אדוניו, ומזה משמע לההורה שאין כאן רק הבדל א', כי מ"ש אם בעל אשה הוא כולל גם אשה כנענית ויצוייר גם לר"ע אם לקחה אחר שנעשה עבד אם קנה אז שפחה ולקחה [וכמו שחקר בזה המ"ל פ"ג מה"ע ה"ד] דהא מ"ש אם בעל אשה הוא כולל גם האשה שלקח אחר מכירה וכמ"ש הרמב"ם (פ"ג ה"א), וז"ש במכלתא או אינו מדבר אלא בכנענית, ומשיב כשהוא אומר אם אדוניו יתן לו אשה הרי כנענית אמורה, וזה ע"פ הכלל המיוסד אצלנו שאין מדרך הלשון להכפיל את השם ללא צורך ב"מ שיכול לרמז אותו ע"י כנוי [כמו שהתבאר באיה"ש פט"ו], ושם בארתי (בכלל קל"א) שדרך חז"ל לפרש שהשם הנשנה אינו השם הראשון כמו שהתבאר שם בארך, וכן פה אם תאמר שמ"ש אם בעל אשה הוא מדבר בכנענית שלקח מעצמו היל"ל אם אדוניו יתננה לו והייתי יודע ששניהם מדברים באשה אחת כנענית, וההבדל הוא רק אם יש לו מעצמו או אדוניו נתנה לו ולמה כפל שם אשה ע"כ שמדבר מאשה אחרת, כי מ"ש אם בעל אשה הוא מדבר באשה ישראלית:

כג ויצאה אשתו עמו. ובפ' בהר אמר ויצא מעמך הוא ובניו עמו, מבואר שצריך שאשתו ובניו יהיו עם כ"ז שהוא עבד, ומזה מבואר שהאדון מחויב לפרנסם, וכ"ה בספרא בהר ובקדושין (דף כב), וכבר האריכו בזה הרמב"ן והמ"ל (פ"ג ה"א וה"ב) עד מתי חייב במזונות בניו ואם מעשה ידיהם לאדון והכ"מ, ושומרת יבם אינה בכלל אשתו כי נקראה בשם יבמתו בכ"מ, ואנוסה היא תמיד בכלל אשתו

אם בעל אתתא הוא ותפוק אתתה עמה: ד אם רבונה יתן לה אתתא ותליד לה

מכלתא משפטים פרשה א

שהכתוב מוציאה מה ת"ל ויצאה אשתו עמו מגיד שהוא חייב [ט]במזונותיה ובמזונות בניו שנאמר ויצא מעמך הוא ובניו עמו (ויקרא כה) מכלל יציאה אתה למד על הכניסה. יכול יהא חייב במזונות ארוסה ושומרת יבם ת"ל אשתו להוציא שומרת יבם שאינה אשתו, עמו להוציא ארוסה שאינה עמו: (פרשה ב) **כד** (ד) אם אדוניו יתן לו אשה רשות. אתה אומר רשות או אינו אלא חובה כשהוא אומר אם בגפו יבא בגפו יצא רשות ולא חובה דברי רבי ישמעאל. [א](רבי עקיבא אומר) אם אדוניו יתן לו [א](אשה) המיוחדת לו שלא תהא כשפחת הפקר [א](אם אדוניו יתן לו) אשה בכנענית הכתוב מדבר או אינו אלא בעברית כשהוא אומר האשה וילדיה תהיה לאדוניה הא בכנענית הכתוב מדבר: **כה** וילדה לו בנים [או בנות] אין לי אלא בנים ובנות טומטום ואנדרוגינוס מנין ת"ל האשה וילדיה תהיה לאדוניה מכל מקום. רבי נתן אומר אין ת"ל אלא [א](האשה וילדיה) וילדה לו להביא את הרב שבא על שפחתו שילדיה עבדים

הגהות הגר"א במזונותיה במזונות בניו מנין שנאמר כו': (א) מיותר:

התורה והמצוה

אשתו, רק פה ממעט ארוסה ממלת עמו, שכבר בארתי קדושים (סי' ל"ב) שיש הבדל בין **אתו** ובין **עמו**, שעמו מורה על השווי ולא כן מלת אתו מורה שהאחד טפל להשני, ועל הארוסה לא ידק מלת עמו שמורה על האשה הגמורה בחופה וקדושין שהיא דבקה עמו וחייב במזונותיה, והרמב"ן הביא ברייתא שממעט גם אשה האסורה לו ממלת עמו, שהארוסה וכן האסורה לו אינם עדיין עמו כי אסור לו לבא עליהם, ופסקה הרמב"ם בפ"ג מה' עבדים:

כד (ד) אם אדוניו יתן לו אשה. כבר בארתי למעלה (סי' כ"א) שלר' ישמעאל לשיטתיה שס"ל שישראל מותר בשפחה יש לפרש שמ"ש אם אדוניו יתן לו הוא חובה ולכן כתב אם בגפו יבא ללמד שהוא רשות, ולר"ע לשיטתו דס"ל דישראל אסור בשפחה ידעינן ממילא שהוא רק הרשאה וא"צ לאו קרא דאם בגפו יבא ע"ש. והנה ר"י ור"ע פליגי בספרא קדושים (סי' כ"ב) ובכריתות (דף י"א), דר"י ס"ל דשפחה חרופה היינו שפחה כנענית המאורסת לעבד עברי, ור"ע ס"ל דש"ח היא חציה שפחה וחציה ב"ח המאורסת לע"ע, ועכ"פ לר"י ידענו מעצמנו שהיא מיוחדת לו לבדו דהא הבא עליה חייב באשם ש"ח, אבל לר"ע הבא על שפחה כנענית המיוחדת לע"ע אין חייב באשם, יש לפרש שהיא מופקרת לכל ופי' אם אדוניו יתן היינו שיתן רשות, שמצאנו כ"פ לשון נתינה שתרגומו מענין שביקה כמ"ש בס' התו"ס קדושים (סי' ל') לכן למד ממלת לו שהוא שפחה מיוחדת לו. והנה לר"ע שס"ל שהבא על השפחה עובר על לאו דלא יהיה קדש, הלא יותר טוב לפרש שמ"ש אם אדוניו יתן לו אשה היינו אשה ישראלית כגון שמוסר לו בתו לקדושין, אך שא"כ איך אמר האשה וילדיה תהיה לאדוניה:

כה וילדה לו בנים או בנות. זה מיותר שהיה די במ"ש האשה וילדיה תהיה לאדוניה וידעינן שילדה לו, וא"ל שבא לומר דוקא אם ילדה בנים או בנות לא אם ילדה טו"א דהא אמר האשה וילדיה ובשם ילדים נכלל גם טו"א, ולייסב זה א"כ נתן שמ"ש וילדה לו בנים או בנות בא להביא את הרב שבא על שפחתו שילדיה עבדים, ובאור הדברים, כי מ"ש אם אדוניו יתן לו אשה אין הפי' שיתן לו דוקא שפחה שלו, רק הפי' שיתן לו רשות לקחת שפחה אפי' שפחה של אחרים, כמ"ש בתמורה (דף ל') עמ"ש במשנה איזהו אתנן האומר להבלו הילך טלה זה ותלין שפחתך אצל עבדי, והא שפחה לעבד מצרי שריא, בעבד עברי, והא שפחה לע"ע מצרי שריא, מבואר שמותר לתת לו גם שפחה של אחרים [וכמו שהוכיח הפנ"מ, ובשו"ת נוב"י מהד"ת חלק אה"ע סי' ל"א] ועז"א האשה וילדיה תהיה לאדוניה והיה ראוי שיאמר תהיה לאדוניו, כמ"ש אם אדוניו יתן לו, רק שלפעמים אינה לאדוניו, אם היא שפחה של אחרים שאז היא לאדוניה שאינו אדוניו, ולפ"ז פי' אם אדוניו יתן היינו נתינת הרשות, שכבר בארנו בס' התו"ס קדושים (סי' ל') שמצאנו כ"פ מלת יתן שתרגומו שביקה כמו ולמות לא נתנני ולא נתנו אלהים להרע עמדי. והנה מלבד זה יש פה פליאה עצומה דבקדושין (ס"ח ע"ב) אומר אשכחן בנכרית דלא תפסי בה קדושין ולדה כמותה מנלן, אמר קרא כי תהיין לאיש וילדו לו, כל היכא דקרינן ביה כי תהיין [ר"ל דקדושין תופסין] קרינן ביה וילדו לו וכל היכא דלא קרינן ביה כי תהיין לא קרינן ביה וילדו לו [ר"ל אין הנולד מתיחס אחר אביו], ומסיק שם דגם שפחה ילפינן מזה דאחר שלא תפסי בה קדושין לא קרינן בה וילדו לו, והרי מקרא מלא אמר אם אדוניו יתן לו אשה וילדה לו, הרי נאמר גבי שפחה וילדה לו הגם שולדה כמותה ואינו מתיחס לו, וע"כ בא ר"ל וגם כל המעתיקים למישור, שנמ"ש אם אדוניו יתן לו אשה שהוא נתינת הרשות לקחת שפחה הפי' שאינה של האדון. ואייר שהעבד

תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ׃ ה וְאִם־אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד אָהַבְתִּי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־בָּנָי לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי׃ ו וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת־אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם׃ ס

וכי

בעל הטורים

(ו) אל הדלת לומר שיש לו בית לאדוניו: מרצע עולה במנין ת' שכשם גאלנו אחר ת' שנה משעבוד מצרים והוא הלך ונשתעבד אח"כ לפיכך ירצע במרצע: ועבדו בגי' לא כהן: ועבדו הוא בא"ת ב"ש פוסק"ף בגי' לא כהן ולא כהנ

רש"י

לאדוניה הא אינו מדבר אלא בכנענית שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנין יוצאה שנאמר (דברים טו) ם אחיך העברי או העבריה מלמד שאף העבריה יוצאה בשש: (ה) את אשתי. ע השפחה: (ו) אל האלהים. (מכילתא) לבית דין צריך שימלך במוכריו פ שמכרוהו לו: אל הדלת או אל המזוזה. יכול שתהא המזוזה כשרה לרצוע עליה ת"ל (דברים טו) ונתתה באזנו ובדלת בדלת ולא במזוזה הא מה ת"ל או אל המזוזה הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד (קדושין כב): ורצע אדניו את אזנו במרצע. הימנית או אינו אלא של שמאל ת"ל אזן אזן לגזירה שוה נאמר כאן ורצע אדוניו את אזנו ונאמר במצורע (שמות כט) תנוך אזן הימנית מה להלן הימנית אף כאן הימנית. ומה ראה אזן להרצע מכל שאר אברים שבגוף (מכילתא) א"ר יוחנן בן זכאי אזן ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע ואם מוכר עצמו אזן ששמעה על הר סיני כי לי בנ"י עבדים והלך זה והנה אדון לעצמו תרצע. ר"ש היה דורש מקרא זה כמין חומר (ר"ל קשר לרור מבושם שתולין בצואר לתכשיט) מה נשתנה דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקב"ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם: ועבדו לעולם. עד היובל או אינו אלא לעולם (קדושין טו) כמשמעו ת"ל (ויקרא כה) ואיש אל משפחתו תשובו מגיד שחמשים שנה קרויים עולם ולא שיהא עובדו כל המשים שנה אלא עובדו עד היובל צ בין סמוך

בין

שפתי חכמים

א ימשול למכרה וגו' אתא להודיע קאי ולא אאדון: ם זכו חוזר ושב אמה דקאמר שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש: ע ע"כ בשפחה קמיירי שנשארה אצל אדוניו ואז יהיה אהבת האדון ואהבת אשתו ובניו שוים שאין רוצה לספרד מהם משא"כ באשתו הישראלית שאז נ"ל שאינו רוצה לצאת כדי שיהיה האדון חייב במזונותיה וא"כ אין טעם אהבתן שוה: פ ואפילו למ"ד מוכר עצמו אף הוא נרצע אפ"ה קרא דוהגישו וגו' במכרוהו ב"ד קמיירי דהא קרא דכי תקנה לכ"ע במכרוהו ב"ד קמיירי והמוכר עצמו שנרצע ילפינן בג"ש דשכיר שכיר וטעם הרציעה באוזן גבי מוכר עצמו משום כי לי בני ישראל וגו'. הרא"ם: צ מדלא כתיב ועבדו עולם דאז היה משמע שיהא עובדו נ' שנה אבל

מכלתא משפטים פרשה א

עבדים כן האשה וילדיה א(מה ת"ל) מגיד שילדיה כמוה. אין לי אלא שפחה שילדיה כמוה נכרית מנין היה רבי ישמעאל אומר (ק"ו) מה שפחה כנענית שאין לה קידושין מכל אדם ילדיה כמוה אף כל שאין לה קידושין מכל אדם ילדיה כמוה ואי זה

זה

התורה והמצוה

יש נו שפחה כנענית קנין כספו והאדון מרשה אותו לבא על שפחתו, ותלמד אותנו שגם בענין זה הולדות עבדים, וזה מלמד במ"ש וילדה לו בנים או בנות שגם אם לקח שפחה כנענית של עצמו שבענין זה ילדה ילדה לו כי הבנים הם שלו מצד הקנין שיש לו בהם שהם עבדיו והם שלו, גם בזה האשה וילדיה תהיה לאדוניה שהוא העבד שהוא אדוניה יהיו לו לעבדים והוא בצאתו אסור לו לבא עליה, ומזה ידעינן שהרב שבא על שפחתו שילדיה עבדים, ובספרא בהר (סי' פ"ז) למד זה מלמוד אחר:

כן האשה וילדיה תהיה לאדוניה. היה לו לומר יהיו לאדוניהם, וכבר בארתי בא"ה"ש (כלל קס"ו) שפעל הבא על שני נושאים אם שניהם שוים יבא הפעל בלשון רבים, ועוד בררתי שם (כלל קע"ו קע"ז) שדבר שאינו תלוי במעשים ובפעולות יבא הפעל בלשון רבים, מזה למדו חז"ל שהיא העיקר מפני שילדיה כמוה ונמשכים אחריה, ובמקום שהיא העיקר יבא הפעל בלשון יחיד כמו ותשר דבורה וברק, ותכתב אסתר המלכה ומרדכי, ובמ"ש שלמד נכרית משפחה מצד שא"ל קדושין מכ"א, הנה ביבמות (דף כג) אמר שא"א ללמוד משפחה, שמה לשפחה שאין לה חיים. ולמד מן כי יסיר את בנך מאחרי ולילבא דר"ש

דרים

ד בְּנִין אוֹ בְנָן אִתְּתָא וּבְנַהָא תְּהֵי לְרִבּוֹנַהּ וְהוּא יִפּוֹק בִּלְחוֹדוֹהִי: ה וְאִם מֵימַר יֵימַר עַבְדָּא רָחֵימְנָא יָת רִבּוֹנִי יָת אִתְּתִי וְיָת בְּנָי לָא אֶפּוֹק לְבַר חוֹרִין: ו וִיקָרְבִנֵּהּ רִבּוֹנֵהּ לִקְדָם דַּיָּנַיָּא וִיקָרְבִנֵּהּ לְוָת דַּשָּׁא אוֹ לְוָת מְזוּזְתָא וְיִרְצַע

רבונה

מכלתא משפטים פרשה א

ולד נכרית: **כז** והוא יצא בגפו שאינה צריכה ממנו גט. אין לי אלא אמה שאינה צריכה גט מן [ג]((העבד) [בן] ישראל]) ישראלית מן העבד מנין ת"ל מהם תקנו עבד ואמה הקיש עבד לאמה (ואמה לעבד) מה אמה אינה צריכה גט אף בת ישראל אינה צריכה מן העבד גט. ד"א והוא יצא בגפו למה נאמר לפי שהוא אומר שש שנים יעבוד אין לי אלא עובד שש שנוהג בו מנהג האמור בפרשה נרצע מנין ת"ל (שש שנים יעבוד) [והוא יצא בגפו] להביא את הנרצע. ר' יצחק אומר אינו צריך ומה העובד שש שמיעט הכתוב יציאתו הרי הוא נוהג בו מנהג האמור בפרשה נרצע שריבה הכתוב יציאתו אינו דין שינהוג בו מנהג האמור בפרשה:

כח (ה) ואם אמור יאמר העבד מגיד שאינו נרצע עד שיאמר וישנה: **כט** אהבתי את אדוני [ד](אין לי אלא בזמן שיש) לו אשה ובנים [א](ולרבו אשה ובנים) אין) לרבו אשה ובנים מנין ת"ל והיה כי יאמר אליך וגו' (דברים טו). מכאן אמרו לעולם אינו נרצע אלא

הגהות הגר"א (ג) ישראל: (ד) עד שיהיה לו כו':

התורה והמצוה

דריש סמוך דקרא, ובקדושין (דף ס"ח) סוגיא אחרת דלרבנן דר"ש למדין מן כי תהיין וילדו לו דכל היכא דלא קרינן ביה כי תהיין לא קרינן בי' וילדו לו ולמד משם שפחה ונכרית [כצ"ל בסי' הקודם] וקרא דהאשה וילדיה צריך לדרוש של ריב"ג שהאומר לשפחתו הרי את בת חורין וולדך עבד הולד ב"ח כמוה. ונראה שר' ישמעאל לשיטתו שס"ל בכריתות (ד' י"א) דשפחה חרופה היינו שפחה כנענית המאורסת לע"ע, וא"כ קרינן ביה קנא כי תהיין דהא הבא עליה חייב באשם ויש בה הויה קנת, וא"א ללמוד מן כי תהיין, ולמד מן האשה וילדיה, ונכרית למד מן שפחה בק"ו דהא נכרית אין בה הויה כלל, ובזה נכון הגי' אר"י ק"ו:

כז והוא יצא בגפו. זה מיותר לגמרי שכבר אמר בגפו יצא, וכבר התבאר (בסי' כ"א) שר' ישמעאל מפרש בגפו יצא בלחודוהי יצא, ובאר פה [כי גם זה מדברי ר"י] שמשמיעטו שביציאתו נפסק הקשר שבינו לבינה, ובזה יוצא בגפו אחר שאינה צריכה הימנו גט אינו יוצא בגפו, כי יש לו אשה שהיא קשורה בו הגם שהיא קנין אדוניה. ונראה שר"י לשטתו שס"ל בכריתות (דף יא) שפחה חרופה היינו שפחה כנענית המאורסת לע"ע והבא עליה חייב באשם, וה"א שהתקשרות הזה אינו נפסק בלא גט, ולמד מזה בה"ה שאין לעבד קדושין בבת ישראל דמקיש עבד לאמה לענין זה וכמ"ש בספרא בהר (סי' פו), והד"א ס"ל דשפחה חרופה היינו חציה שפחה וחציה ב"ח אבל שפחה גמורה המאורסת לע"ע אין חייבים עליה אשם וא"כ א"צ ללמד שא"צ הימנו גט, והוא מפ' מ"ש בגפו יצא בראשי אברים יצא היינו שאינו יוצא בשן ועין כעבד כנעני כנ"ל (סי' כ"א), ואמר שנית והוא יצא בגפו (כצ"ל כגי' הגר"א) ללמד שאף הנרצע אינו יוצא בשן ועין כעבד כנעני ר"ל שתמיד יצא בגפו ולא יצויר שיצא בראשי אברים, ור' יצחק אמר שא"צ לזה שהעובד שש מיעט יציאתו, ר"ל שיוצא בדבר מעט כי יוצא בשש ובגרעון כסף ובשטר וביובל ובכ"ז אין ראשי אברים מועילים, כ"ש נרצע שריבה יציאתו היינו שיציאתו קשה שאינו יוצא רק במיתת האדון וביובל שאינו יוצא בראשי אברים, והת"ק ס"ל שנרצע יוצא במיתת האדון ואינו עובד את הבן ובזה קלה יציאתו, ור' יצחק יסבור כמ"ד בירושלמי פ"ק דקדושין שגם ע"ע אינו עובד את הבן, ובמכלתא הדפס בכאן שש שנים יעבוד להביא את הנורח, וכבר העתקתיו למעלה (סימן י"ח) כי שם מקומו:

כח (ה) ואם אמר יאמר, כבר בארתי בתחלת השחר (כלל לח) שכ"מ שכפל המקור על הפעל מורה על השמש הפעולה:

כט אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני. השגה שצריך שיהיה לו אשה ובנים ובית אדונו שיאהבם, ובס' ראה אמר כי אהבך ואת ביתך, מוסיף שיאהב גם בית רבו, והוא שרבו יש לו אשה ובנים, שהבית הוא האשה והבנים, כמ"ש תמיד ביתו זו אשתו, ומצאנוהו על כלל בני הבית ממולדתך ומבית אביך, ואלל הכ"ג אמר ב"ש וכפר בעדו ובעד ביתו, הראשון על אשתו והשני על כל בית אהרן, וכן פה שצריך שישוו במוכם כמ"ש כי טוב לו עמך צריך שישוו שמניהם יש להם אשה ובנים, וכן דרש בספרי (פ' ראה) וקדושין (דף כב):

אהבתי

אלא אם כן יש לו אשה ובנים ולרבו אשה ובנים: **ל** אהבתי את אדוני וגו' הוא אוהב את רבו ורבו אוהבו שנתברכו נכסים על ידו [ה](לכך נאמר והיה כי יאמר אליך וגו') כי טוב לו עמך (דברים טו) שתהא טובתו שוה לך. מכאן אמרו לא ישנה רבו עליו מאכלו ומשקהו והסבו משלו לכך נאמר כי טוב לו עמך. ד"א כי טוב לו עמך [ו](שתהיה שוה לו) אם היה חגר או סומא אינו נרצע:

(ט) **לא** והגישו אדוניו אל האלהים אצל הדיינין שימלך במוכריו. רבי אומר בנמכר בב"ד על גנבתו הכתוב מדבר אבל כאן אינו נרצע אלא בינו לבין עצמו:

לב והגישו אל הדלת או אל המזוזה וגו' [ז](מקיש) דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד. אתה אומר לכך בא או [ח](ירצענו במזוזה) והדין נותן מה הדלת שאינו כשר למצוה כשר לרציעה מזוזה שהיא כשרה למצוה אינו דין שתכשר לרציעה [ט](ת"ל ונתתה באזנו ובדלת בדלת אתה נותן אבל אי אתה נותן במזוזה או) יעבור באזנו ובדלת ת"ל ורצע אדוניו את אזנו במרצע באזנו אתה מעביר ואי אתה מעביר בדלת הא אין עליך

הגהות הגר"א (ה) מנין ת"ל כי טוב לו עמך שתהא כו': (ו) והלא כבר נאמר ונתתה באזנו ובדלת אלא להקיש כו': (ז) שתהיה המזוזה כשר לרציעה אמרת א"צ שהדין כו': (ח) או אינו באזנו ובדלת להלטורו הוא בא שיעבור באזנו כו':

התורה והמצוה

ל אהבתי את אדוני. בפ' בהר כתיב ג"פ עמך, כשכיר כתושב יהיה עמך, עד שנת היובל יעבד עמך, ויצא מעמך, ולפי הכלל שבין עמו ובין אתו שעמו מורה על השווי הגמור כמ"ש קדושים (סי' ל"ב) דרש בספרא שם יהיה עמך שיהיה שוה במאכל ומשתה, יעבוד עמך שלא ימסור לו אומנות לרבים, ויצא מעמך שישכון עמו במקום אחד, ובפ' ראה אמר לא אצא מעמך כי טוב לו עמך, מבואר שזה תנאי אל הרציעה שיהיה טובתו שוה לו במאכל ומשקה. וכן צריך שיהי' גם רבו אוהבו ע"י שנתברכו נכסיו ע"י דהא כתיב כי טוב לו עמך, וכן בספרא דאם רבו שונאו אף נפשו שיחזיקהו בביתו בע"כ והרי בזה אין טוב לשניהם, וכן מטעם זה לא יהיה חגר או סומא, דהא כתיב עמך, וה"ה שלא יהיה אחד מהם חולה מטעם זה כמ"ש בקדושין (דף כ"ב):

לא (ו) והגישו אדוניו אל האלהים. מפרש רבי מפני שמדבר במכרוהו ב"ד [כי מוכר עצמו אינו נרצע, כפרש לת"ם בקדושין (ד' טז) דרבי לא יליף שכיר שכיר ודהיינו רנב"י שם הוא רק דחי' כמ"ש הריטב"א שם] ולכן יגיש אותו אל מוכריו, וממ"ש והגישו והגישו, מבואר שלרציעה צריך הגשה אחרת, כי אינו נרצע כאן בב"ד, רק והגישו שנית בביתו אל הדלת וירצעהו בינו לבין עצמו:

לב והגישו אל הדלת או אל המזוזה. ובפ' ראה אומר ונתתה באזנו ובדלת, וכבר פי' הרמב"ם שכאן מדבר בהעמדה שיעמידנו אל הדלת או אל המזוזה, ושם מדבר מן הרציעה שירצע את אזנו אל הדלת לא אל המזוזה, וזה היה דבר פשוט בעיני חז"ל ולא הזכירו זה במכלתא כי הוא פשוט. ואולם דברי המכלתא פה מ"ש מקיש דלת למזוזה, מיוסד על חוקי הלשון, שכבר בארתי באיה"ש (כלל קנ"ט) שדרך הכתוב לדבר תמיד בדרך לא זו אף זו, דהיינו שהדבר שיש בו חדוש יותר על חבירו יכתב לבסוף, בענין שיוסיף במאוחר על הקודם ולא בהפך, וא"כ הול"ל פה והגישו אל המזוזה או אל הדלת, כי מזוזה פשוט יותר מדלת, כי מזוזה כשר למצוה וה"ה לרציעה, ובזה יוסיף שיוכל להגיש אף אל הדלת שאינו כשר למצוה, והוא חדוש יותר וצריך לכתוב לבסוף, וע"ז משיב מקיש דלת למזוזה, והוא ע"פ הכלל שיסדתי שם (כלל ר') שאם נמצאו בכתוב שני דברים שהא' מיותר כי נשמע מכלל חבירו בק"ו רק שבא ללמד פי' על חבירו, אז יבא השם המלמד באחרונה אף שהראשון יש בו חדוש יותר, ולא ידבר בדרך זו ואצ"ל זו, כמו תושב ושכיר שבא שכיר ללמד על תושב וכדומה, וכן פה בא מזוזה ללמד על דלת, כי הדלת יצוייר גם כשהוא שוכב על הקרקע ואינו מעומד ומחובר לא כן המזוזה שהוא מעומד ומחובר, ובא ללמד שצריך שהדלת תהיה מעומד כמו המזוזה, ואחר שבא שם מזוזה ללמד על שם דלת לכן נכתב באחרונה אף שדלת יש בו חדוש יותר: עתה שואל על גוף הדבר מנלן שמ"ש פה והגישו אל הדלת כו' הוא רק לענין העמדה הלא י"ל שהוא גם לענין רציעה וז"ש או ירצענו במזוזה, ואם תשאל שהלא בפ' ראה אמר ונתתה באזנו ובדלת שמשמע שהרציעה הוא רק בדלת לא במזוזה, י"ל שתפס שם דלת מפני שהוא רבותא יותר, ר"ל שתוכל לתת באזנו ובדלת אף שאינה כשר למצוה כשר לרציעה וכ"ש שיכול לתת באזנו ובמזוזה שכשר למצוה, וז"ש והדין נותן מה הדלת כו', ומשיב ת"ל ונתתה באזנו ובדלת, ור"ל שאם תאמר שמ"ש בפ' משפטים והגישו אל הדלת מיירי גם ברציעה לא היה צ"ל בפ' ראה ונתתה באזנו ובדלת שכבר נודע זה מפ' משפטים. ומזה מבואר שמ"ש ונתתה באזנו ובדלת היינו רק בדלת לא במזוזה. ובא ללמד שמ"ש בפ' משפטים והגישו אל הדלת או אל המזוזה הוא רק לענין העמדה לא לענין רציעה, וכ"ז שואל או יעביר באזנו ובדלת ר"ל שעדיין יכול לומר שמ"ש והגישו אל הדלת או אל המזוזה הוא גם לרציעה ומ"ש בפ' ראה ונתתה באזנו ובדלת פי' אף בדלת וכ"ש במזוזה, וז"ש שא"כ לא יכתוב כלל פסוק ונתתה באזנו ובדלת

עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד: **לג** ורצע אדוניו (את אזנו) למה נאמר לפי שמצינו בכל מקום ששלוחו של אדם כמותו אבל כאן הוא ולא שלוחו: אזנו בשל ימין הכתוב מדבר. אתה אומר בשל ימין הכתוב מדבר או אינו אלא בשל שמאל הרי אתה דן נאמר כאן אזנו ונאמר להלן אזנו מה להלן בימין אף כאן בימין: **לד** אזנו מן המילת דברי רבי יהודה רבי מאיר אומר (אף) מן הסחוס שהיה ר' מאיר אומר אין כהן נרצע [ט](והן אומרים נרצע אין כהן נמכר והן אומרים נמכר). ומה ראתה אוזן שתרצע מכל אברים. היה רבן יוחנן אומרה כמין הומר (אומר) אוזן ששמעה לא תגנוב והלך וגנב היא תרצע מכל אבריו: **לה** במרצע [י](בכל דבר והתורה אמרה ורצע אדוניו את אזנו במרצע ואמרה בכל דבר) רבי אומר במין מתכת בלבד: **לו** ועבדו לעולם עד היובל שהיה ברין ומה

הגהות הגר"א (ט) ואם נאמר כן המלת היה נרצע: (י) היה ר' ישמעאל אומר בג' מקומות הלכה עוקרת את המקרא התורה אמרה ושפך את דמו וכסהו בעפר והלכה אומרת בכל דבר המגדל צמחים התורה אמרה וכתב לה ספר כריתות והלכה אמרה בכל שהוא תלוש התורה אמרה במרצע והלכה אמרה בכ"ד ואפי' בסול ובבירא:

התורה והמצוה

ובדלת שידעינן מפ' משפטים, י"ל שבא ללמד שיעביר באזנו ובדלת ויתחוב המרצע גם בדלת, וע"ז משיב שא"א לומר כן דהא כתיב ורצע את אזנו במרצע שמבואר שירצע רק האזן לבד ולא יעביר בדלת וא"כ מ"ש ונתתה באזנו ובדלת היינו שיתן באזנו לבד עד שיגיע לדלת וזה כבר נודע מפ' משפטים והוא מיותר, וע"כ שבפ' ראה מלמדנו שהרציעה תהיה רק אל הדלת, ושמ"ש בפ' משפטים והגישו אל הדלת או אל המזוזה הוא רק להעמדה, ומה שהקדים דלת למזוזה מפני שמזוזה מלמד פירוש של דלת שיהיה במחובר כנ"ל, והעקר כגירסת הספרים:

לג ורצע אדוניו את אזנו. כבר באורתי באיה"ש (פ' ט"ו) שאין להחזיר שם הנוסח ללא צורך, ושמ"ש ואם אמר יאמר העבד דרש בספרי ובקדושין (דף ט"ו ע"ב וד' כב) שיאמר כשהוא עבד, וכן פה שם אדוניו כפול שכבר אמר והגישו אדוניו, ללמד שלא יעשה זה ע"י שליח, ומ"ש אזנו למד ממצורע שהוא של ימין ומובא בספרי (פ' ראה) ובקדושין (ד' טו) ובכ"מ ופרש"י שלמד ממצורע עני כמ"ש במנחות (דף י) ע"ש:

לד אזנו. לדעת ר"י רוצע בכך שבאזן שם אין נעשה בע"מ ולכן גם ע"ע כהן נרצע, ולדעת ר"מ נרצע בסחוס ששם נעשה בע"מ ולכן אין ע"ע כהן נרצע, ולשון הירוש' (פ"ק דקדושין) רמ"א מן הסחוס מכאן היה רמ"א אין הכהן נרצע, ומ"ש רמ"א אין כהן נמכר ר"מ ס"ל שע"י שאינו נרצע אינו נמכר כלל כי לא יוכל לקיים בו רציעה, וכן במכלתא (פרשה ג) אומר שהבת אינה נמכרת על גנבתה מפני שאינה נרצעת מבואר שמי שאינו נרצע אינו נמכר, והגר"א מוחק מ"ש אין כהן נמכר, וכ"מ מדברי הר"מ (פ"ג מה"ע) שפסק בהלכה ה' שאין כהן נרצע ובהלכה ד' שכהן נמכר, ומ"מ יש לקיים הגי' ופסק דאינו נרצע ע"פ דברי הכמים בקדושין (דף כ"א ע"ב) ובכורות (דף ל"ז ע"ב), ופסק דנמכר שכן מבואר מההיבעי' בקדושין שם ע"ע כהן מהו שימסור לו רבו ש"כ ע"ש. ומ"ש ריב"ז היה דורש כמין חומר מובא בתוספתא דב"ק (פ"ז) ובקדושין (ד' כ"ב ע"ב):

לה במרצע. בספרי (פ' ראה) ובגמרא קדושין (ד' כ"א ע"ב) שבועות (דף ד') בכורות (ד' ל"ז) ס"ל לר"י בר' יהודה לרבות כל דבר ורבי סובר רק מרצע של מתכת, ומפ' בגמרא דרבי דריש כללי ופרטי ור"י בר"י דרים רבויי ומיעוטי. אולם בעיון היטב נ"ל פה והלכה אמרה בכל דבר דברי ר' ישמעאל, והוא ע"פ מ"ש בירוש' פ"ק דקדושין במרצע אין לי אלא במרצע מנין אפילו בסול אפילו בקוץ ובזכוכית ת"ל ורצע, עד כדון כר"ע, כר' ישמעאל, תני ר' ישמעאל בג' מקומות הלכה עוקבת מקרא בכפר במרצע ובעפר, מבואר שקאי על הפלוגתא דפליגי ר' ישמעאל ור"ע שדעת ר' ישמעאל שדרשי' כל התורה בכללי ופרטי ודעת ר"ע שדרשינן בריבויי ומיעוטי, ועז"א עד כדון כר"ע, ר"ל היינח לר"ע שדרים ריבויי ומיעוטי ומרבה כל מילי, לר' ישמעאל? ר"ל מה נעשה לר' ישמעאל שדרים כללי ופרטי ואין לרבות אלא כעין הפרט שהוא של מתכת, ומשיב שר' ישמעאל חשיב לה בין ג' מקומות שהלכה עוקבת מקרא. וכבר הובאו דברי ר' ישמעאל אלה בסוטה (ד' טז) ושם השיב תער במקום מרצע, ומן המכלתא הלז מבואר שגירסת הירושלמי עיקרית וכמ"ש רש"י בסוטה שם, ופרש"י שם דהע"ג דבכולהו קראי דרשינן, לר' ישמעאל לא משמע ליה קראי רק כפשוטו שיהיה בספר ובעפר ובמרצע. רק הלכה למשה מסיני עוקבת את המקרא, וזה פי' המכלתא שר' ישמעאל ס"ל שמפשט הכתוב משמע מרצע רק שי"ל הלכה שבכל דבר, ורבי לא ס"ל הא דהלכה עוקבת מקרא, והאר שס"ל כללי ופרטי צריך דוקא של מתכת, והעקר כגי' הספרים:

לו ועבדו לעולם. שוד אמר (בפ' בהר) ושבתם איש אל אחוזתו, ופי' רהב"י בספרא (סי' כא) ובקדושין (דף טו) שבא על נרצע שתים ושלש שנים לפני היובל שהיובל מוציאו, ואמר בקדושין שם ולמעביד ושבתם.

ז וְכִֽי־יִמְכֹּר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ לְאָמָה לֹא תֵצֵא כְּצֵאת העבדים

בעל הטורים

שם הטיבות והכולל): (ז) כצאת ג' במסורה. הכא ואידך כצאת משה אל האהל. כצאת השמש בגבורתו. וזהו שאמרו פני משה כפני חמה וזהו הוא כצאת השמש בגבורתו וכן הא דאמרינן פועל ביציאתו משלו בעה"ב פי' בא"ל לצאת למלאכתו אלא מיציאת השמש אע"פ שאינו מתחיל במלאכתו עד אחר שעה שיצא השמש בבקר מתבטל מיציאת השמש שהוא יוצא מביתו עד שיגיע למלאכה לא אמרינן שימסר לצאת כדי שיתחיל במלאכה ביציאת השמש וזהו כצאת העבדים שאינ

שפתי חכמים

אבל השתא שכתוב לעולם משמע עד היובל: ק פי' אף ליובל דאי לשם הא בהדיא כתיב כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה: ר וא"ת מאחר שהוקש העברי לעבריה א"כ אף הוא יצא בסימנים. וי"ל דעברי בסימנים לא משכחת ליה דאי במוכר עצמו אין במעשה קטן כלום ואי במכרוהו ב"ד בקטנות לאו בר עונשין הוא ואי במכרו אביו בקטנות לאו בר

רש"י

בין מופלג: (ז) וכי ימכר איש את בתו לאמה. (מכילתא. ערכין כט) בקטנה הכתוב מדבר יכול אפילו הביאה סימנים אמרת קל וחומר ומה מכורה קודם לכן יוצאה בסימנין כמ"ש ויצאה חנם אין כסף שאנו דורשים אותו לסימני נערות. שאינה מכורה אינו דין שלא תמכר: לא תצא כצאת העבדים. כיציאת עבדים כנענים שיוצאים בשן ועין אבל זו לא תצא בשן ועין אלא עובדת שש או עד היובל או עד שתביא סימנין וכל הקודם קודם לחירותה ופסק לה דמי עינה או דמי שינה. או אינו אלא לא תצא כצאת העבדים בשש וביובל ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה מקיש עבריה לעברי לכל יציאותיו ק מה עברי יוצא בשש וביובל אף עבריה יוצאה בשש וביובל ומהו לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי אברים כעבדים כנענים יכול העברי יוצא בראשי אברים ת"ל העברי או העבריה ר מה העבריה אינה יוצאה בראשי אברים אף הוא אינו

מכלתא משפטים פרשה ב

ומה אם הכסף שיפה כחו וקונה הכל אינו קונה אלא שש רציעה שאינה קונה אלא עבדים אינו דין שלא תקנה אלא שש הא מה ת"ל ועבדו לעולם עד היובל. או ועבדו לעולם כמשמעו ת"ל ושבתם איש אל אחוזתו (ויקרא כה). רבי אומר בוא וראה שאין העולם אלא חמשים שנה שנאמר יא(ועבדו לעולם עד היובל הא כיצד הגיע היובל יצא מת האדון יצא): לז ועבדו אותו הוא עובד ואינו עובד את הבן שהיה בדין מה אם העובד שש שמיעט הכתוב יציאתו הרי הוא עובדו ועובד את הבן נרצע שריבה הכתוב יציאתו אינו דין שיהא עובדו ועובד את הבן ת"ל ועבדו אותו הוא עובד ואינו עובד את הבן, מכאן אמרו עבד עברי עובד את הבן ואינו עובד את הבת נרצע והעבריה לא את הבן ולא את הבת:

(פרשה ג) לח (ז) וכי ימכור איש את בתו בקטנה הכתוב מדבר. אתה אומר בקטנה הכתוב מדבר או אינו אלא בגדולה

הגהות הגר"א (יא) וישב שם עד עולם:

התורה והמצוה

ושבתם ואצטריך לעולם, דאי כתב רחמנא לעולם ה"א לעולם ממש כתב רחמנא ושבתם, ואי ושבתם הו"א ה"מ היכא דלא עבד שש אבל היכא דעבד שש לא יהא סופו חמור מתחלתו קמ"ל לעולם לעולמו של יובל, ור"ל שממה שכתב ושבתם נאמר שהוא רק בנרצע שש ושלא שנים לפני היובל אבל בנרצע שבע שנים לפני היובל כבר יצא בשש וכמ"ש במכלתא שהיה בדין ומה אם הכסף וכו' לכן נאמר ועבדו לעולם, ומן ועבדו לעולם נאמר כמשמעו לכן נאמר ושבתם, ורבי ס"ל שהיה לו לכתוב ועבדו עד היובל ולא יצטרך ושבתם רק שעולם כולל משך זמן גדול קבוע, והוא או היובל שהוא משך חמשים שנה ומזה למד שמ"ש בשמואל וישב שם עד עולם היינו חמשים שנה [והגר"א גורס פסוק זה כאן], וגם כולל משך הזמן שהאדם חי על האדמה ומשמיע בזה שיוצא במיתת האדון ג"כ שהוא עולמו של האדון, וז"ש הגיע יובל יצא מת האדון יצא, והעקר כגי' הספרים:

לז ועבדו לעולם. כבר באהרנו באיה"ש (כלל קנא) שמי פעלים הבאים זא"ז שהפעל השני משלים ונומר פעולת הפעל הראשון יבא הפעל השני בלא כנוי, והיל"ל ועבד לעולם, ופי' חז"ל שבא למעט שאינו עובד את הבן, וזה לת"ק דרבי (בסי' הקודם) שלא למד זה מן לעולם, שמן הסברא הייתי לומד מעבד שש שיציאתו קלה ומעטה כי יוצא בשש ובגרעון כסף ובסמר וביובל ובכ"ז עובד את הבן כ"ש נרצע שיציאתו רבה וקשה שאינו יוצא רק ביובל [וכן אמר לשון זה למעלה סי' כז] שיעבוד את הבן וה"ה לאמה העבריה שלמדו מן ואף לאמתך תעשה כן:

לח (ז) וכי ימכור איש את בתו. חז"ל העירו פה ד' דברים, א] שמ"ש שמוכר את בתו היינו דוקא

דְּבוֹרָהּ יַת אוּדְנֵיהּ בְּמַרְצְעָא וִיהֵי לֵיהּ עֲבֵד פְּלַח לְעָלַם: ז וַאֲרֵי יְזַבֵּן גְּבַר יַת
ברתה

מכלתא משפטים פרשה ג

בגדולה אמרת הואיל ורשאי בהפרת נדריה ורשאי במכירתה מה הפרת נדריה קטנה ולא גדולה אף מכירתה קטנה ולא גדולה. ממקום שבאת מה להלן כשהיא נערה אף כאן כשהיא נערה אמרת הואיל ומוציאין אותה הסימנים [א](מרשות אביה שהוא רשאי בקידושיה כשהיא נערה) ק"ו עד שלא נמכרה: וכי ימכור איש את בתו האיש מוכר את בתו ואין האשה מוכרת את בתה. שהיה בדין ומה אם הבן שאין אביו רשאי למכרו הרי הוא מוכר את בתו הבת שאביה רשאי למכרה אינו דין שתמכור את בתה ת"ל וכי ימכור איש איש מוכר את בתו ואין אשה מוכרת את בתה: וכי ימכור איש (האיש) [את בתו] את בתו מוכר ואינו מוכר את בנו. שהיה בדין מה אם הבת שאינה נמכרת על הגנבה אביה רשאי למכרה הבן שהוא נמכר על הגנבה אינו דין שיהא אביו רשאי למכרו ת"ל וכי ימכור איש את בתו (האיש) מוכר את בתו ואינו מוכר את בנו: וכי ימכור [ג](איש האיש מוכר את (עצמו) [בתו] ואין האשה) מוכרת את עצמה שהיה בדין מה אם הבן שאין אביו רשאי למכרו מוכר את עצמו הבת שאביה רשאי למכרה אינו דין שתמכור את עצמה. לא אם אמרת בבן שהוא נמכר בגנבתו לכך הוא מוכר את עצמו הבת שאינה נמכרת בגנבתה לפיכך לא תמכור את עצמה. ותמכר על גנבתה והדין נותן ומה אם הבן שאין אביו רשאי למכרו הרי הוא נמכר על גנבתו הבת שאביה רשאי למכרה אינו דין שתמכר על גנבתה. לא אם אמרת בבן שהוא נרצע לכך הוא נמכר בגנבתו תאמר בבת שאינה נרצעת לפיכך לא תמכר על גנבתה. ותרצע והדין נותן מה אם הבן שאין אביו רשאי למכרו הרי הוא נרצע הבת שאביה רשאי למכרה אינו דין שתרצע ת"ל [ד](כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה וגו' אמרת) אם מוציאה הכתוב מיד מכר החמור קל וחומר מיד רציעה הקלה: לט וכי ימכור איש למדנו שהוא רשאי במכירתה ומנין שהוא רשאי בקדושיה אמרת אם מוציאה הוא מידי קדושיה לידי אמהות קל וחומר לידי קידושיה. מ ומנין שתהא נקנית בכסף היה רבי ישמעאל

הגהות הגר"א (א) מיותר: (ג) הוא מוכר אותה ואין היא מוכרת כו': (ד) ת"ל וכי ימכור הוא מוכר אותה ואין היא מוכרת עצמה:

התורה והמצוה

חזקה קמיה, כי הבוגרת ידעינן שאינה ברשותו מהפרת נדרים, [שהגם שבכתובות (ד' מ"ז) ובקדושי' (ד' ד) אמר ממונא מאיסורא לא ילפינן, היינו לענין שהיה ברשותו לענין ממון שממון קל מאיסור, אבל פה למדינן שהבוגרת אינו ברשותו מכ"ש ממה שאינה ברשותו לענין איסור] וכיון שהבוגרת אינה ברשותו לענין מכירה ידעינן שגם הנערה אינה ברשותו דהא כשמביאה סימנים יוצאה מרשותו לענין מכירה הגם שהיא עדיין ברשותו לענין קדושין כי מוכר לאישות אחר שפחות ואינו מוכר לשפחות אחר אישות [וז"ש הואיל שמוציאין אותה הסימנים מרשות אביה שהוא רשאי בקדושיה כשהיא נערה] וזה כמ"ש בנדרים (דף עו) ובערכין (דף כט ע"ב) מכורה כבר יוצאה עכשיו שאינה מכורה אינו דין שלא תמכר, ב] מש"ש וכי ימכור איש ממעט אשה כמבואר אצלנו בכללי הלשון שכל שלא נמצא איזה רבוי אמרינן איש דוקא, שמן הסברא הייתי אומר כמו שהיא נמכרת ע"י אביה כן נתנה התורה גם לה רשות על בתה, ג] מדייק שרק את בתו יכול למכור לא את בנו, הגם שהבן נמכר בקל יותר מן הבת שנמכר על הגנבה, ד] ממה שכתב הדין באם האיש מכר את בתו ולא כתב הדין במכרה א"ע והו"ל כי תקנה אמה ומ"ש כי תקנה עבד, מבואר שלא יצייר בה מכירה רק ע"י האב, כי מן הסברא י"ל שתמכר א"ע ושתמכר בגנבתה ותתרצע כמו האיש, וצ"ל ונאמר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ר"ל ובזה יבואו הפסוקים דפ' ראה כפשוטם שגם העבריה נמכרת בגנבתה כמו העברי, ובזה נסתם מ"ש ואף לאמתך תעשה כן בפשוטו שמוסב גם על הרציעה, ומשיב ע"ז אם מוציאה הכתוב מידי מכר החמור ק"ו מידי רציעה הקלה, ר"ל אחר שאמר הכתוב ואם שלש אלה לא יעשה לה ויצאה הגם שאלה בסימני נערות מידי מכירת האב שהוא מכר חמור כ"ש שאלה בסימני נערות מידי רציעה הקלה ולא משכחת בה ועבדו לעולם עד היובל כי יוצאת בסימנים, וכיון שאינה נרצעת נסתר הק"ו מן הבן, ואמרינן שרק איש מוכר את בתו ואין האשה מוכרת א"ע:

לט וכי ימכור איש. למד מזה שרשאי למסרה לידי קדושין דהא מן המכירה בא לקדושי יעוד שהם קדושין אחר המכירה וכ"ש שזוכה בקדושיה בלא מכרה, וי"ל ג"כ שלמד בזה קידוש אחר קידוש, וצ"ל אם מוציאה הוא לידי קדושין מידי אמהות ק"ו לידי קדושיה:

מ ולמד שנקנית בכסף מק"ו משפחה כנענית, ובקדושין (דף ה') למד מאמה העבריה, וי"ל שהגמ' לא רצה ללמוד מש"כ דס"ל דיש איסור בש"כ וא"כ אין לומר מה ש"כ שאינה נקנית בביאה דשאני ש"כ דאסור

הָעֲבָדִים: ח אִם־רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר־°לֹא יְעָדָהּ וְהֶפְדָּהּ לְעַם נָכְרִי לֹא־יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ בְּבִגְדוֹ־בָהּ:

°לו קרי

ואם

בעל הטורים

העבדים לצאת אלא כצאת השמש: (ח) בבגדו ב׳ במסורה. דין והידך ותתפשהו בבגדו והיינו דאמר ר״א כיון שפירש טליתו עליה שוב אינו רשאי למכרה דולפינן לה מבגדו דהתם שהוא בגד ממש. ור״ע נמי דסבר כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למכרה ודורש בבגדו בה לשון בגידה והיינו נמי יליף בגד דהתם מכלא שגם לשם היתה בגידה שסבר כפ״ד

שפתי חכמים

בר מכירה הוא דכתיב וכי ימכור איש את בתו לאמה ולא את בנו. עיין ל״ז בסרא״ס: ש פי׳ מדקאמר אם רעה שבסבת זה לא יעדה מכלל שהיה לו ליעדה אם אינה רעה ומדקרי קרא לקידושין בלשון יעוד ולא אמר אשר לא קדשה ש״מ שאינה צריכה קדושין אחרים כו׳: ת פי׳ דמדלא כתיב ונפדתה אלא והפדה משמע שאף האדון מסייע בפדיונה מתחשב עמה: א מדכתיב שצריך האדון ליעדה או לבנו יייעדנה

רש״י

אינו יוצא בראשי אברים: (ח) אם רעה בעיני אדניה. (מכילתא) שלא נשאה חן בעיניו לכנסה: אשר לא יעדה שהיה לו ליעדה ולהכניסה לו לאשה וכסף קנייתה הוא כסף קדושיה וכאן רמז לך הכתוב שמצוה ביעוד ורמז לך שאינה צריכה ש קדושין אחרים: והפדה. יתן לה מקום להפדות ולצאת שאף הוא מסייע בפדיונה ת ומה הוא מקום שנותן לה שמגרע מפדיונה במספר השנים שעשתה אצלו כאלו היא שכורה אצלו. כיצד הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו ב׳ שנים אומרים לו יודע היית שעתידה לצאת לסוף שש שנה נמצא שקנית עבודת כל שנה ושנה בששית המנה ועשתה אצלך ב׳ שנים הרי שלישית המנה מול שני שלישיות המנה והצא מאצלך: לעם נכרי לא ימשול למכרה. שאינו רשאי למכרה לאחר לא האדון ולא א האב (קידושין יח): בבגדו בה. אם בא לבגוד בה שלא לקיים בה מצות יעוד

וכן

מכלתא משפטים פרשה ג

ישמעאל אומר ק״ו ומה אם שפחה כנענית שאינה נקנית בבעילה נקנית בכסף בת ישראל שהיא נקנית בבעילה אינו דין שתהא נקנית בכסף. ומנין אף בשטר ת״ל והלכה והיתה מקיש הויה להליכה מה הליכתה בשטר אף הויתה בשטר. ר׳ עקיבא אומר הרי הוא אומר אם אחרת יקח לו מקיש התחתונה לעליונה מה עליונה בכסף אף תחתונה בכסף: מא לאמה הוא מוכרה ואינו מוכרה לשתי אמהות. רבי יוסי הגלילי אומר נמצינו למדין שמקדשה קידוש אחר קידוש וקידוש אחר אמהות אבל לא אמהות אחר [ה](קידוש) ואין צריך לומר אמהות אחר [ו](אמהות): לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי אברים כדרך שהכנענים יוצאים. אתה אומר לא תצא בראשי אברים כדרך שהכנענים יוצאים או אינו אלא לא תצא בשנים וביובל כדרך שהעבדים יוצאים

הגהות הגר״א (ה) אמהות: (ו) קידוש:

התורה והמצוה

דאסור לבא עליה וכ״מ דא״כ לא תעביד אי עביד לא מהני, ור׳ ישמעאל לשיטתיה דס״ל שאין איסור בש״כ, דלדידיה לאו דלא יהיה קדש קאי על נרבע דזכר (כנ״ל סי׳ כ״א) שפיר למד מש״כ שאין נקנים בביאה, וכן י״ל שלא רצה ללמוד מאמה העבריה, די״ל כמ״ש בגמ׳ מה לעבריה שכן יוצאה בכסף כמ״ש רב אשי שם, אבל בשפחה כנענית יסבור כדעת ר״ש בשם ר״ע שס״ל שאין הכסף גומר ביציאתה, כמ״ש בספרא קדושים (סי׳ נה) ובגיטין (דף לט), ושנקנית בשטר למד מן ויצאה והיתה כמ״ש בקדושין (ד׳ ה׳), ור״ע אזיל לשיטתיה דס״ל דלאו דלא יהיה קדש קאי על שפחה (כנ״ל סי׳ כ״א) ולדידיה א״א ללמוד ק״ו משפחה כנענית, וכן א״א ללמוד מאמה העבריה דהא הוא ס״ל שאין הכסף גומר בש״כ, וי״ל מה לאמה העבריה שכן יוצאה בכסף כנ״ל ולמד קדושי כסף בהיקש מאמה העבריה דקים אחרת אל האמה ואין משיבים על ההיקש, וזה שלא כדברי תוס׳ קדושין (ד׳ ד׳ ע״ב ד״ה מעיקרא):

מא וכי ימכור וגו׳ לאמה, מלת לאמה מיותר דסתם מכירה הוא לאמה וכ״מ אמר סתם ונמכר לך, וככר דרשו בגמרא לדעת ר״מ שמלמד שיוכל למכרה לאמה לבד והיינו אם מתנה שלא ליעד, ולדעת רבנן מרבה שמוכרה לפסולים שאין יכולים ליעד, ולדעת ר״א מרבה שמוכרה לקרובים כמ״ש בקדושין (ד׳ י״ט ע״ב), והנה דידן [שנראה שהוא ר״ע כי המאמר שאחריו לא תצא כצאת העבדים נזכר למעלה סי׳ כ״א בשם ר״ע] ס״ל כדעת הכמים שהמהנה ע״מ שלא ליעד תנאו בטל, כשם לגי׳ הגר״א (בסי׳ מג) ס״ל לר״ע כן בפי׳, וכן ס״ל דאין מוכרה לפסולים ולקרובים (כמש״ל סי׳ מה) ולכן פי׳ מ״ש לאמה שלא ימכרנה

רק

בְּרַתֵּהּ לְאַמְהוּ לָא תִפּוֹק כְּמַפְּקָנוּת עַבְדִּין׃ ח אִם בִּישָׁא בְּעֵינֵי רִבּוֹנַהּ דִּיקַיְּמַהּ לַהּ

מכלתא משפטים פרשה ג

יוצאים ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי וגו' (דברים טו) מגיד שהיא יוצאה בשנים וביובל. [ז]אין לי אלא עבריה שאינה יוצאה בראשי אברים וכו' [א](ועוד) ק"ו ומה אם עבריה שיוצאה בסימנין וכו' לא אם אמרת עבריה שאינה נמכרת בגנבתה לפיכך אינה יוצאה בראשי אברים וכו':

(ח) אם רעה בעיני אדוניה אין רעה אלא שלא נמצאה חסד לפניו: **מב** [ח](אשר לא יעדה והפדה מכאן אמרו [בכורות פ"א מ"ז] מצות יעוד קודמת למצות פדיה [א](ד"א) אשר לא יעדה אם לא יעדה אדון [א](זה) יפדה אב) [ט]לא ייעד לשנים כאחת: **מג** לא ימכור על מנת [שלא] ליעד דברי ר' יוסי. רבי עקיבא אומר מוכר הוא אם רצה ליעד מיעד': **מד** לעם נכרי הרי זה אזהרה [יא](לבית דין) שלא ימכרנה לנכרי: **מה** בבגדו בה [יב]מאחר שבגד בה [יג](נהג) בה מנהג בזיון ולא נהג בה כמשפט הבנות אף הוא אינו רשאי [יד](לקיימה) דברי ר' יונתן

הגהות הגר"א (ז) וכו': (ח) מיותר כאן ושייך למטה אחר תיבת מיעד: (ט) יעדה לא ייעד כו': (י) כאן צ"ל המוסגר לעיל אות ח' אשר לא יעדה כו' עד יפדה אב: (יא) לאב: (יב) אין בגידת אלא כו' עד בית ישראל, דלעיל שייך כאן: (יג) ונהג: (יד) למכרת:

התורה והמצוה

רק לאמה אחת לא אמהות אחר אמהות, ומזה למד ריה"ג שאין מוכרה לאמהות אחר אמהות ולא אמהות אחר קידוש כשטת ר"ע דס"ל בבגדו בה כיון שפירש טליתו עליה שוב אינו רשאי למכרה, וכמ"ש ואנ"ל לאמהות אחר אמהות הגיה הגר"א אבל לא אמהות אחר אמהות ואנ"ל אמהות אחר קידוש, וכן משמע בירוש' פ"ק דקדושין תני רשב"י כשם שאין אדם מוכר לשפחות אחר אישות אף לא לשפחות אחר שפחות, ומ"ש לא אלא וכו' כתוב ומפורש למעלה (סי' כא):

מב (ח) אם רעה בעיני אדוניה, כפי הפשט פי' שלא מצאה חן בעיניו וע"כ אינו רוצה ליעדה [להוציא מפי' ר' אליעזר שס"ל שמוכרה לפסולים. ופי' שרעה בנשואיה וכמו שיתבאר (סי' מה) שר"ע שסתמא זו כוותיה אזלא ע"ז], וממ"ש אשר לא יעדה והפדה מבואר, שעקר המצוה הוא ביעוד וכמ"ש במשנה דספ"ק דבכורות וכמ"ש בפ' בא על פסוק ואם לא תפדה וערפתו, ומ"ש והפדה אינו מוסב על האדון רק על האב המוכר שנזכר בפסוק הקודם וכי ימכר איש, אולם יקשה אחר שיש לו זמן ליעד עד סוף שש, מתי יהיה הגבול שנכוף את האב הלא יכול לומר תמיד שממתין עד יתרצה וייעד, ועז"א לא יעד לשתים כאחת, וא"כ אם ייעד אחרת אז גלה דעתו שלא ייעד את זו ומחויב האב לפדותה, והעיקר כגי' הספרים:

מג אשר לא יעדה. מבואר בקדושין (ד' י"ח ע"ב וד' י"ט) שדעת ר' יוסי בר"י דמעות הראשונות לאו לקדושין נתנו, והיעוד חל ע"י מה שיש לו עליה שוה פרוטה של העבדות ובזה מקודשת מאז ואם בא אחר וקדשה בינתים מקודשת לשני, ועז"א ר' יוסי (שהוא ר"י בר"י) שלא ימכור ע"מ ליעד דיינו למכור בתנאי שיהיו המעות לקדושין ושיחולו אח"כ הקדושין למפרע שאם יקדשה אחר תהיה מקודשת לאדון, כי היעוד הוא כך אם יש שהות ביום לעשות עמו ש"פ, אבל המעות לא נתנו לקדושין, ור"ע ס"ל דמעות הראשונות לקדושין נתנו, וא"כ מוכר הוא באופן זה ואף אם קדשה אחר אם רצה ליעד מיעד דחלו קדושי ראשון. והגר"א מגיה לא ימכור ע"מ שלא ליעד, ולדבריו הוא הפלוגתא של ר"מ וחכמים (קדושין י"ט):

מד לעם נכרי. תרגם אונקלוס לגבר אוחרן, אולם לשון עם לא יצדק על איש אחד, ומבואר כמ"ש הרמב"ן שהוא אזהרה אל האב ואל בכ"ד שישגיחו על כך (בגי' הגר"א זה אזהרה לאב) שלא ימכרנה לנכרי, [ואף שבל"ז א"א דהא לא יוכל לקיים מצות יעוד י"ל דאתיא כמ"ד מוכרה לקרובים וי"ל שלכן השמיט זה הרמב"ם והסמ"ג דס"ל אין מוכרה לקרובים, וי"ל שמוכרה לנכרי שהתגייר בנו דמשכחת יעוד בבנו]. ומ"ש בגמ' ובמכלתא ללמד מזה דאין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר אישות או אחר שפחות זה למד מן בבגדו בה וכמ"ש הרמב"ן שהם שתי אזהרות שהאב לא ימכור לעם אחר היינו לנכרי, וכן לא יוכל למכרה גם לישראל בבגדו בה וכמו שיתבאר בסי' שאח"ז, וכפי דרכי הלשון הול"ל לא ימשול למכרה לעם נכרי, מה מבואר כהרמב"ן שזה בא כמאמר מוסגר שלעם נכרי (ר"ל לנכרי) לא ימשול למכרה כלל וע"ז תפס לשון לא ימשול, ר"ל שע"ז אין לו יכולת כלל ואם מכר אינה מכורה, ועוד אמר כי בבגדו בה ורוצה למכרה שנית שזה נחשב אצלה כאלו מוכר אותה לעם אחר כי כבר הורגלה בבית אדוניה וכאלו הוא עמה ומולדתה וכשיוציאנה לבית אחר נחשב אצלה כמוכר אותה לעם אחר כי זה נעשה ע"י בגידה:

מה לא ימשול למכרה בבגדו בה. כבר הזכרנו (בסימן הקודם) שכולל בזה שתי אזהרות: א] שלא ימכרנה לנכרי כמ"ש הרמב"ן, ב] שלא ימכרנה בבגדו בה אף לישראל שדומה בעיניה כאלו מוסר אותה

לעם

ט וְאִם־לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה־לָּהּ: י אִם־אחרת

רש"י

וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה: (ט) ואם לבנו ייעדנה. האדון ב מלמד שאף בנו קם תחתיו ליעדה אם ירצה אביו ואינו צריך לקדושין ג אחרים אלא אומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל אביך בדמיך: כמשפט הבנות. שאר כסות ד ועונה: (י) אם אחרת יקח לו. עליה (מכילתא): שארה כסותה

שפתי חכמים

ייעדנה א"כ מהיכא תיתי שרשאי למכרה ע"כ צ"ל לא ימשול למכרה פי' אפי' האב: ב שהרי האב אינו רשאי ליתנה לאחר וצריך רש"י לפרש האדון שלא נטעה לומר כמו שלענין מכירה אין רשאין למכרה לא האדון ולא האב ה"ה לענין יעוד מ"ה פירש האדון והוכחתו מדכתיב אחריה ואם שלש אלה לא יעשה לה והגרעון והיעוד לו אינו תלוי אלא באדון. ברא"ם: ג פי' כמו האב שאין צריך קדושין אחרים אלא כסף קנייתו הוא כסף קדושיה דא"כ הל"ל ואם לבנו יקדשנה או יקחנה: ד פי' כמשפט בנות ישראל בשאר כסות ועונה ואע"פ שלא נזכר היינו לבנות ישראל בשום מקום הרי זה כא

מכלתא משפטים פרשה ג

נתן בן אבטולמוס (אומר אין) טו([ואין] בגידה אלא שקירה שנאמר בגדה יהודה (מלאכי ב) ואומר כי בגוד בגדו בית ישראל (ירמיה ה)). רבי ישמעאל אומר בארון הכתוב מדבר אשר לקחה על מנת לייעד ולא ייעד אף הוא אינו רשאי לקיימה טז(רבי עקיבא אומר בבגדו

הגהות הגר"א (טו) המוסגר שייך לעיל אות י"ב: וכאן צ"ל רע"א בבגדו כו' בגדו עליה ואח"כ ר' ישמעאל אומר כו': (טז) המוסגר צ"ל קודם ר' ישמעאל כו' כנ"ל:

התורה והמצוה

לעם נכרי, ור' יונתן ור' ישמעאל שניהם מפרשים בבגדו מענין בגידה שהוא מענין שקור, ור' יונתן מס' שקאי על האב שהאב בגד בה כי ממשפט הבנות שישבו בבית אביהן ויפרנס אותן לא למכרן שזה בגד מצד האב שמשקר באהבת יוצאי חלציו כמ"ש הלא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו, ולפ"ז מאמר זה נמשך למעלה שאמר לעם נכרי ה"ז אזהרה לאב שלא ימכרנה לנכרי, וכן האב לא ימשול למכרה לאיש אחר אחר שבגד בה, ור' ישמעאל ס"ל שזה לא נקרא בגידה מצד האב כי אינו מוכר את בתו רק בשהעני לגמרי כמ"ש הרמב"ם (פ"ד מה"ע), רק שמוסב על האדון שהוא בגד בה ואינו מקיים התנאי שלקחה ע"מ ליעד ואינו מיעדה, זה בגד גמור, כי האב כשמוכרה מוכרה ע"מ ליעד ואינו מוכרה לעם אחר. כי מצות הראשונות לקודשין מטו אבל האדון אי אפשר שימכרנה ע"מ ליעד אחר שהיא קטנה וה"א לה שתתקדש רק על ידי אביה וא"כ ימכרנה לעם אחר כי הלוקה לא ייעד אותה, וכן הרמב"ם בס' המצות ובחבורו (פ"ד ה"י) פי' שהוא אזהרה על האדון בל נטעה שאחר שיוכל ליעדה לבנו יוכל למכרה לאחר, וזה כדעת ר' ישמעאל, אולם מ"ש ר"י כיון שבגד בה ור"ע אומר כיון שפירש טליתו עליה אכל בקדושין (ד' י"ח ע"ב) שר"ע אומר כיון שפירש טליתו עליה שוב אינו רשאי למכרה ור' אליעזר אומר כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למכרה, במאי קמיפלגי ר"א סבר יש אם למסורת ור"ע סבר יש אם למקרא, והנכון אצלי כפי הקרוב אל הפשט, משום דהכתיב הוא אשר לא יעדה באל"ף שהוא המסורת, והקרי הוא אשר לו יעדה בוי"ו שהוא המקרא, וס"ל לר"א דאזלינן בתר המסורת והכתיב לא באל"ף שהיא רעה בעיני אדוניה ועי"כ לא יעד אותה, ומזהיר שלעם נכרי לא יוכל למכרה אחר הבגידה הזאת שלא ייעד אותה. וס"ל שבא הלאוי בין על האדון בין על האב ואין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר שפחות, ור"ע סבר שיש אם למקרא והקריאה היא לו יעדה בוי"ו, ופי' אם רעה בעיני אדוניה אחר שהלה לו יעדה ואחר היעוד רעה בעיניו וגרשה, לא יוכל האב והאדון למכרה לשפחות אחר אישות, והבגד של האדון הוא שקדשה ובגד בה וגרשה, והוא כדעת י"מ שהביאו התוס': ונראה דאזלי לשטתייהו דר' אליעזר שמותי הוא (כפי' התוס') שהוא מתלמידי ב"ש ס"ל כב"ש דאמרי (סוף גיטין) לא יגרש אדם את אשתו אא"כ מצא בה ערות דבר [וכ"כ התוס' סוטה (דף ג') בשם הירושלמי דר"א ס"ל בזה כב"ש] ולכן א"א לו לפרש אשר לו יעדה בוי"ו, שאם יעדה איך יוכל לגרשה ע"י שרעה בעיניו למ"ש למעלה (סי' מב) פירושו שלא מצאה חן בעיניו, הא אסור לגרש אא"כ מצא בה ערות דבר, ועכ"כ תפס את המסורת לא יעדה באל"ף שלא יעד אותה. ור"ע לשיטתו שסובר (שם) שאפי' מצא אחרת נאה הימנה יכול לגרשה החזיק כמקרא לו בוי"ו, ומדבר כשפרש טליתו עליה ויעד אותה ואח"ז לא מצאה חן בעיניו ומגרש אותה, ועוד י"ל שר"א לשיטתו שאמר בקדושין (די"ט ע"ב) אם רעה בעיני אדוניה שרעה בנשואיה שמכרה לפסולים הייבי להוין דתפסי בהו קדושין כדכתיב אשר לא יעדה כפרש"י, וא"כ מוכרח לומר אשר לא יעדה באל"ף. ור"ע לשיטתו דס"ל אין קדושין תופסין בחייבי להוין א"א לפרש רעה בנשואיה דא"כ איך יומר אשר לא יעדה הא אין קדושין תופסין בה כלל ובהכרח מפרש אם רעה בעיני אדוניה שלא מצאה חן בעיניו ויעדה כפולים יעדה בוי"ו:

לַהּ וְיִפְרְקִנַּהּ לִגְבַר אוּחֲרָן לֵית לַהּ רְשׁוּ לְזַבּוֹנַהּ בְּמִשְׁלְטֵהּ בַּהּ: ט וְאִם לִבְרֵהּ יְקַיְּמִנַּהּ כְּהִלְכַת בְּנַת יִשְׂרָאֵל יַעְבֵּד לַהּ: י אִם אוּחֲרַנְתָּא יִסַּב לֵהּ זְיוֹנַהּ כְּסוּתַהּ ועונתה

מכלתא משפטים פרשה ג

בבגדו בה מאחר שפירש בגדו עליה):

מז (ט) ואם לבנו ייעדנה ולא לאחיו. שהיה בדין ומה הבן שאינו נכנס תחתיו ליבום הרי הוא מיעד אחיו שהוא בא תחתיו ליבום דין הוא שייעד. לא אם אמרת בבן שהוא נכנס תחתיו לאחוזה תאמר באחיו שאינו נכנס תחתיו לאחוזה לפיכך לא ייעד ת"ל ואם לבנו ייעדנה לבנו ייעד ולא לאחיו: **מז** כמשפט הבנות וכי מה למדנו על משפט הבנות אלא הרי הוא בא ללמד ונמצא למד מה זו שארה כסותה ועונתה לא יגרע אף בת ישראל שארה כסותה ועונתה לא יגרע דברי ר' יאשיה. רבי יונתן אומר בעבריה (הכתוב מדבר) אתה אומר כן או אינו אלא בבת ישראל כשהוא אומר אם אחרת יקח לו הרי בת ישראל אמור ומה ת"ל כמשפט הבנות בעבריה הכתוב מדבר:

מח (י) אם אחרת יקח לו מכאן אמרו חייב אדם להשיא את בנו קטן במקום

הגהות הגר"א (ח) ויכנס אחיו תחתיו לאחוזה מה הבן כו' ת"ל כו': (יח) כמשפט הבנות:

התורה והמצוה

מז (ט) ואם לבנו ייעדנה. שעור המאמר לעם נכרי לא ימכרנה אבל לבנו ייעדנה, והתבאר אצלי באילת השחר (כלל קיח) שדרך העברי להקדים את הפעל אל השם, ושם (כלל קיג) שבמאמר שבא דרך חלוקה ויסוד החלוקה הוא בין השמות יקדים תמיד את השם שהוא יסוד החלוקה, ולכן הקדים פה את השם לבנו כי הוא יסוד החלוקה, לנכרי לא, אבל לבנו ייעדנה, אבל עם העיון לא יצדק זה פה שכבר התבאר (שם כלל קיד) שלא יכנסו מאמרים בגדר החלוקה רק אם הם שוים בדבר אחד בהשם או בהפעל ומחולקים בדבר א', לא במשפטים החלוקים לגמרי בין בשם בין בפעל, ופה מחולקים לגמרי כי לנכרי אוסר ע"י מכירה ולבנו מתיר ע"י יעוד, והם מובדלים בין בשם לבד בין בפעל ייעדנה, ואינם נכנסים בגדר החלוקה והו"ל להקדים את הפעל ואם ייעדנה לבנו, ומזה דייקו חז"ל שהקדים השם לבנו, לדייק שהשם דוקא לבנו ולא לאחיו, שאם יאמר ייעדנה לבנו נאמר שלא בא בדוקא רק לדוגמא וה"ה לאחיו [וכבר בארתי באיה"ש (כלל נא) שיש בזה הבדל בין מקדים את השם אל הפעל שאז בא בדוקא וכשהקדים את הפעל אין להכריע אם בא השם בדוקא] ובארו הטעם שהייתי אומר גם לאחיו כי נכנס תחתיו ליבום, והגם שי"ל בנו עדיף שנכנס תחתיו לשדה אחוזה, שהלא מה שידעינן שנכנס לשדה אחוזה הוא ממה שקם תחתיו ליעוד שזה מפורש בו כמ"ש בספרא בחקותי (סי' נח), וכן היה יכול לומר שנכנס תחתיו לע"ע, רק שגם זה אין מפורש ואם נטעה שנכנס תחתיו ליעוד כן יכנס תחתיו לשדה אחוזה וע"ע, והגר"א מסיים פה ויכנס אחיו תחתיו לאחוזה (ועי' בירוש' יבמות פ"ו ה"ח ובקדושין דף י"ז ע"ב). עכ"פ ראיתו שהמכלתא לא חש למ"ש בגמ' כלום יש יבום אלא במקום שאין בן שזה רק לענין מה שלמד שם לע"ע ונודע שהבן קם ליעוד, אבל לפום סברא שאין לבן מעלת יעוד יוכל לומר שבין ליעוד בין לע"ע ושדה אחוזה האח שוה עם הבן כיון שנכנס ליבום והבן אין לו שום מעלה יתירה:

מז כמשפט הבנות יעשה לה. הנה יתבאר לקמן (סי' ס"ן) שבמ"ש אם אחרת יקח לו שארה כסותה ועונתה לא יגרע פליגי ר' יאשיה ור' יונתן, שר' יאשיה מפרש שקאי על האמה. ור"ל שגם אם יקח אחרת שהיא אשה בת ישראל בכ"ז לא יגרע מן האמה העבריה שארה כסותה ועונתה, ור' יונתן מפ' שקאי על האחרת ור"ל שאם יקח אחרת בת ישראל לא יגרע מן האחרת בת ישראל את שארה כו"ע, וכבר כללתי בספר התו"ה פ' צו (סי' פה) שכ"מ שהדבר מפורש בגופו אין מהראוי שידמה אותו לדבר אחר וכמ"ש על כאשר יורם משור זבח השלמים וכי מה למדנו מזבח השלמים וכן במקומות רבים ע"ש, וא"כ לשיטת ר' יאשיה שמ"ש שארה כו"ע לא יגרע קאי על האמה. הרי מפורש בגופה שאין לגרוע ממנה שאר כו"ע אף כשלקח אחרת וכ"ש קודם שלקח אחרת, וא"כ למה צ"ל כמשפט הבנות יעשה לה, ובפרט שביתר בנות לא נמצא מפורש שמחויב בשאר כו"ע ובאמה הוא מפורש ואיך ידמה אמה שמפורש בגופא ליתר בנות שאין מפורש אצלם וע"כ אמר לשטתיה שבא ללמד ונמצא למד שמפה נלמד ליתר הבנות שכן משפטן, ור' יונתן לשיטתיה שס"ל שמ"ש שארה כסותה ועונתה לא יגרע פי' שלא יגרע מן הבת ישראל שלקח את שארה כו"ע, וא"כ הדבר מפורש בבת ישראל ואינו מפורש באמה העבריה, אומר לשטתיה שמ"ש כמשפט הבנות יעשה לה בעבריה הכתוב מדבר ר"ל בא ללמד לאמה עבריה כי בת ישראל מפורשת במ"ש אם אחרת יקח לו שארה כסותה ועונתה לא יגרע שפי' מן הבת ישראל ואינו מפורש בעבריה ואמר פה כמשפט הבנות יעשה ללמד בעבריה:

מח (י) אם אחרת יקח לו, מוסב על ע"ש ואם לבנו ייעדנה, ואם יקח האב אל הבן שייעד לו את האמה

אַחֶרֶת יִקַּח־לוֹ שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע׃ יא וְאִם־שְׁלָשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ וְיָצְאָה חִנָּם אֵין כָּסֶף׃ ס

מכה

בעל הטורים

לעשות צרכיו נכנס אלא שנראית לו דמות אביו: (י) ועונתה חסר וי"ו לומר לך שעיקר עונה בשבת ולא בשאר ימי החול: ויצאה ב' במסורה. דין ואידך ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר דאיתקש אמה לאשה מה אשה מתקדשת בבעל אף אמה נקנית בשטר: אין כסף בגימטריא בסימנין, כמה אין כסף למכה איש ומת שאם מכה ומת אין פוי

שפתי חכמים

בא ללמד ונמצא למד. מכילתא: ה פירוש דלא יגרע משמע מאותה שהיו לה כבר כדכתיב כמשפט הבנות יעשה לה קודם שלקח עליה אחרת. רא"ם: ו דאי כל שלשתן דוקא למה אמר ויצאה חנם אין כסף אם מיעדה לו או לבנו הרי אשתו היא וצריכה גט או אם מגרע לה מפדיונה הרי צריכה ליתן השאר. א"נ דאיך אפשר שיעשה שלשתן יחד ליעדה לו ולבנו. רא"ם: ז דאי קאי אשאר כסות ועונה למה יצאה חנם הלא צריכה גט כיון שיעדה לאשה: ח לא שתצא מיד כשלא עשה לה אחד משלש אלה:

הקשה

רש"י

כסותה ועונתה לא יגרע. מן ה האמה שייעד לו כבר: שארה. מזונות (כתובות מז): כסותה. כמשמעו: עונתה. תשמיש: (יא) ואם שלש אלה לא יעשה לה. אם אחת ו משלש אלה לא יעשה לה ומה הן ז שלש ייעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזו לא יעדה לא לו ולא לבנו והיא לא היה בידה לפדות את עצמה: ויצאה חנם. ריבה לה יציאה לזו יותר ממה שריבה לעבדים ומה היא היציאה למדך שתצא בסימנין ותשהה עמו עד שתביא ח סימנין ואם הגיעו שש שנים קודם סימנין כבר למדנו שתצא שנאמר (דברים טו) העברי או העבריה ועבדך שש שנים ומהו האמור כאן ויצאה חנם שאם קדמו סימנים לשש שנים תצא בהן (קדושין ד, מכילתא) או אינו אומר שתצא אלא

בבגרות

מכלתא משפטים פרשה ג

במקום אחד הוא אומר והודעתם לבניך ולבני בניך (דברים ד) איכתי אתה זכאי לראות את בני בניך בזמן שאתה משיא בניך קטנים: מכן שארה אלו מזונותיה וכן הוא אומר ואשר אכלו שאר עמי (מיכה ג) וכתיב וימטר עליהם כעפר שאר (תהלים עח): כסותה כמשמעו. ועונתה זו דרך ארץ שנאמר וישכב אותה ויענה (בראשית לד) דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר שארה כסותה כסות שהוא נופל לשארה אם היתה ילדה לא יתן

לה

התורה והמצוה

האמה עד אשה אחרת ישראלית. והנה כשייעד את האמה לבנו בכ"ז עדיין עובדת את האדון עד שש או יובל, דהא לא תצא ביציאת ביעוד, שהנה שכתב הרמב"ם שאינו נוהג בה מנהג שפחות בכ"ז כשיעדה לבנו מעשה ידיה להאדון והוא חייב במזונותיה, ולפ"ז חיוב שאר וכסות הוא על האדון ומה שממעטו שאם יקח לבנו אשה אחרת לא יגרע שאר וכסות, למה יגרע הלא שאר וכסות של האחרת שלקח הוא על הבן ושאר וכסות של האמה הוא על האדון כבתחלה, וע"כ שמדבר בבן הסמוך על שלחן אביו, ובזה גם שאר וכסות של האחרת שלקח הוא על האדון וממעטו שלא יגרע ויתן שאר וכסות לשתיהן, ומזה הוכיחו חז"ל שחייב להשיא בנו קטן. והנה מ"ש בסנהדרין (דף ע"ו) המשיא בניו ובנותיו סמוך לפרקן דעת הרמב"ם והטור הוא אחר י"ג (ע' בא"ע סי' א' וסי' מ"ג) ואף לדעת רש"י ותוס' שמצוה להשיאן קודם י"ג. הקדושין הם דרבנן, וכמו שמוכח ממ"ש בקדושין (ד' י"ט) א"כ מצינו אישות לקטן, רק פה מדבר בבן י"ג וקראו קטן מפני שסמוך על שלחן אביו וכמ"ש בב"מ (דף י"ב ע"ב) גדול וסמוך על שלחן אביו זה קטן, כי כן דרך הציור שהאב משיאו אשה ונותן לו השאר והכסות ומצד שסמוך על שלחן אביו הוא קטן ומביא סמך ממ"ש והודעתם לבניך ולבני בניך שצריך שישתדל שיהיו לו בני בנים:

מכן שארה כסותה ועונתה, שם שאר נרדף עם בשר, ככלות בשרך ושארך (משלי ה) אם יכין שאר לעמו, וימטר עליהם כעפר שאר (תהלים עח) כלה שארי ולבבי (שם עג), רק שהשאר מציין הבשר העיקרי של האדם שאין לו חליפין והשאר בו תמיד ולכן אמר בשרך ושארך, שמלת שארך מוסיף על בשרך, וכן בא על המזון שניתך לבשר האדם ונותנת לו שאריה, וכמו ששם בשר בא על הקרובים, אך עצמי ובשרי אתה, כן שם שאר, רק ששם שאר מציין הקרובים בלא אמצעי, וכשרוצה לציין הקרוב ע"י אמצעי יאמר שאר בשרו כמ"ש בפ' אמור (סי' ק"א), וכמו שבא שם בשר על חבור האיש והאשה, ודבק באשתו והיו לבשר אחד כן מציין בשם שאר, כמ"ש כי אם לשארו זו אשתו, וכמ"ש ולא אחד עשה ושאר (מלאכי ב) לפי פירושי שם, ולכן י"מ פה שאר מזון, וכן תרגמו זוני, וי"מ על הבשר, וי"מ על הטובה, ושלש

[illegible]

עֲוֹנְתַהּ לָא יִמְנַע: יא וְאִם תְּלָת אִלֵּין לָא יַעְבֵּד לַהּ וְתִפּוֹק מַגָּן בְּלָא כְּסַף:

דיוחי

מכלתא משפטים פרשה ג

לה של זקנה זקנה לא יתן לה של ילדה. ועונתה שלא יתן של ימות החמה בימות הגשמים ולא של ימות הגשמים בימות החמה אלא נותן כל אחד ואחד בעונתה. מזונה מנין אמרת ק"ו ומה דברים שאינן קיום נפש אי אתה רשאי למנוע הימנה דברים שהם קיום נפש דין הוא שלא תהא רשאי למנוע הימנה. דרך ארץ מנין אמרת ק"ו ומה דברים שלא נשאת עליהם מתחלה אינו רשאי למנוע הימנה דברים שנשאת עליהם מתחלה דין הוא שלא יהא רשאי למנוע הימנה. ר' אומר שארה זו דרך ארץ שנאמר אל כל שאר בשרו (ויקרא יח). וכתיב שאר אביך שאר אמך. כסותה כמשמעו. עונתה אלו מזונות שנאמר ויענך וירעיבך (דברים ח): ג לא יגרע רבי יאשיה אומר למה נאמר לפי שנאמר אם אחרת יקח לו שומע אני בבת ישראל הכתוב מדבר ת"ל לא יגרע ממי גורעים מי שנתנו לו כבר. ר' יט(נתן) אומר בבת ישראל הכתוב מדבר. אתה אומר בבת ישראל או אינו אלא בעבריה. כשהוא אומר כמשפט הבנות יעשה לה הרי עבריה אמורה הא מה ת"ל אם אחרת יקח לו כ בבת ישראל הכתוב מדבר:

נא (יא) ואם שלש אלה לא יעשה לה ייעד לך

הגהות הגר"א (יט) יונתן: (כ) וגו':

התורה והמצוה

ועונתה שפי' חז"ל עם שרש ענה שנל"ה, ומלאכתו על עמי מזון ועל ענוי משמשים. וכמ"ש מזה בארך בפ' אחרי (סי' ע"ב) ובזה פליגי ר' יאשיה ורבי, וגם יכול להוציאו מענין עת וזמן שגם מלת עת שרשו ענה כמו אמת מן אמן בהכרון ע"ן, ולא תעונע פי' ר"ע בספרא קדושים (סי' ע"ב) מותני עתים, וזה דעת ר' יונתן שפי' שיהיה הכסות לפי שארה ובשרה ולפי הזמן. והנה הפלוגתא הזאת מובא בגמ' כתובות (ד' מ"ז ע"ב) ודעת ר' יאשיה מובא בסתם, ודעת רבי מובא בשם ר' אלעזר, ודעת ר' יונתן בשם ראב"י ושם לא הזכיר הק"ו שמביא ר' יונתן בכאן על מזון ודרך ארץ, ומבואר שם שלדעת ראב"י שהוא ר' יונתן דפה מזונות דרבנן, וכ"כ בסמ"ג ובס' יראים, וס"ל שהק"ו הא' כאן ובתוספתא הוא אסמכתא, ויש בזה פלפולים רבים שאין כאן מקומן, ולדעתי ר' יאשיה ור' יונתן אזלי לשיטתם שמבואר (בסי' הקודם ובסי' שאח"ז) שר' יאשיה מפ' מ"ש שארה כסותה ועונתה לא יגרע קאי על האמה, ולכן מפ' שאר על המזונות כי בודאי חייב האדון במזונותיה מדאו' דהא חייב גם במזונות העבד וגם במזונות אשתו ובניו וכ"ש במזונות האמה קודם השלמת שם, ור' יונתן לשיטתיה שמפ' מ"ש שארה כו"ע לא יגרע קאי על האחרת שלקח שהיא ישראלית, לא רצה לפרש שארה על המזונות דס"ל דמזונות אשתו דרבנן ומפ' שהכל קאי על הכסות. ובזה יש להמציא גם ההבדל בין רבי ובין ר' יאשיה, ע"פ הכלל אשר יסדתי באיה"ש (כלל קנ"ט) שדרך הכתוב תמיד לדבר בלשון לא זו אף זו לא בדרך זו ואצ"ל זו, ר"ל שהדבר הפשוט יכתב תמיד בראשונה ודבר שיש בו חדוש ורבותא יכתב תמיד באחרונה, וע"כ לר' יאשיה שס"ל שמ"ש שארה כו"ע לא יגרע קאי על האמה ואלה מה שחייב במזונותיה הוא דבר פשוט כנ"ל וכסותה ועונתה הוא דבר חדוש לכן מפ' שארה על המזונות ועונתה על התשמיש, שבזה בא הסדר כראוי שהקדים דבר הפשוט ואחריו דבר החדוש. ורבי יסבור שפשט הכתוב כר' יונתן שמ"ש שארה כו"ע לא יגרע קאי על האחרת שלקח רק שסובר שחיוב מזונות האשה הוא דאורייתא לכן מפ' להפך כי באשה ישראלית חיוב העונה הוא דבר פשוט יותר וחיוב הכסות חדוש יותר ואחריו חיוב המזון שהוא יותר חדוש ובא הסדר לא זו אף זו כהלכתו:

ג שארה כסותה ועונתה לא יגרע, כבר בארתי באיה"ש (כלל קכג) שכ"מ שבאו שני משפטים ואחריהם פעל נשוא מסתמא בא הפעל על הנשוא האחרון, וא"כ פה שמדבר מן האמה ומן האחרת שלוקח עליה, משמע שמה שאומר שארה כו"ע לא יגרע מוסב על האחרת שלא יגרע מן הבת ישראל שארה כו"ע, וז"ש שומע אני בבת ישראל הכתוב מדבר. ואמנם ר' יאשיה מוכיח מלשון לא יגרע שפעל גורע בא על שגורע מכמות ידוע וחק הקצוב מכבר, ואם מוסב על האחרת הול"ל לא ימנע או יחסר, וממ"ש לא יגרע מבואר שמוסב על האמה שהוא היה לה כבר החק קצוב בעת הנשואין וזה שלא יגרע מחק שיש לה מכבר בעבור האחרת שלקח, ור' יונתן ס"ל שמ"ש שארה כו"ע לא יגרע מדבר מן האחרת שהיא בת ישראל שלר' יאשיה צריך לדחוק במ"ש כמשפט הבנות יעשה לה שבא ללמד ונמצא למד, שזה דוחק (כנ"ל סי' מ"ז) וממש מוכח שמ"ש כאן שאר כו"ע לא יגרע מדבר בבת ישראל, וגם בזה הולך ר' יונתן לשיטתו שמפ' שארה כסותה ועונתה הכל על הכסות שיהיה הכסות מכוון לפי בשרה ולפי הזמן (כנ"ל סי' הקודם) וע"ז יצדק לשון לא יגרע, ר"ל שלא יגרע מן הקצב הזה שיהיה מכוון לפי שארה ולפי הזמן והעונה שהוא ג"כ כמות וקצב ידוע:

נא (יא) ואם שלש אלה לא יעשה לה. היינו יעוד לו או לבנו או והפדה. והנה לר' יונתן שמפ' שב"ש

יב מַכֵּה אִישׁ וָמֵת מוֹת יוּמָת׃ יג וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה׃ ס

וכי

בעל הטורים

נעלם כסף דקה לוה נדדה מגיה : (יג) לך מקום . בגימטריא לאלפים אמה לומר שאף התהום קולטו : אשר ינוס שמה ומשיך ליה וכי יזיד איש לומר שגם המזיד גולה שם וב"ד שולחין ולוקחין אותו משם : יזיד ב' במסורה . הכא ואידך אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי פי' שאם הנביא יזיד לדבר דבר אשר לא צויתיו הרי הוא כהורג לחבירו כמו הנביא שבבית אל שהחזיר הנביא אשר בא בדבר השם וכחש לו וגרם לו שנהרג : על רעהו ה' במסורה . דין ואידך כאשר יקום איש על רעהו ושעיר על רעהו יקרא דישעיה גבי מפלת אדום . כה תאמרו איש על רעהו בירמיה בענין נביאי השקר . גבר מחליק על רעהו . לומר מי שמחליק על רעהו בשפת חלקות ומתנבא לו נבואות שקר להחליקו בדברים כאלו מחריבו וזהו ושעיר על רעהו יקרא וכאלו הורגו וזהו ורצחו נפש : בערמה ב' במסורה . הכא ואידך ויעשו גם המה בערמה בגבעונים זה שהזיד להרוג בערמה ורוחק עצמו מעדת ישראל ע"כ מעם מזבחי תקחנו למות אבל בגבעונים שבערמה קרבו עצמם לעדת ישראל זכו להיות חוטבי עצים ושואבי מים למזבח זה נתרחק מן המזבח

שפתי חכמים

ט הקשה הרא"ם יש לתמוה היאך יצא נהרג בהכאה בלא מיתה והכתיב ונקה המכה רק שבתו יתן ורפא ירפא והניח הדבר בצ"ע . וי"ל כיון שמצינו גבי אביו ואמו שחייב מיתה על הכאה אפילו שלא המית א"כ ה"א אפי' אחר נמי ועל אביו אפילו בהכאה בלא חבורה אבל אחר דוקא הכאה בחבורה והא דכתיב פצע תחת פצע ופירש"י פצע מכה שמוציאה דם היינו שלא בכוונה אבל בכוונה חייב מיתה והא דכתיב והאלהים אנה לידו דמשמע דשלא כוונה חייב גלות היינו במכוין להכות את זה והכה את זה אבל שלא נתכוין כלל אינו חייב גלות וקרא דלא ימות ה"א בהכאה דלא שייך בו מיתה דהיינו בלא חבורה ודו"ק . (קל"ח) ועי"ל דה"א דהיכא דלא רצה לשלם איכה חבורה מיתה דהכ"ג אמרינן בסנהדרין (דף עו) גבי כופר ע"ש ובזה מיושבים כל קושיות הרא"ם : י (הרא"ם) וא"ת והיכן אשכחן דענש הכתוב את הקטן דהכ"ג פריך בפרק בן סורר ומורה ומשני אטו בן סורר ומורה על שם חטאו הוא נהרג אינו נהרג אלא ע"ש סופו ה"א אפי' קטן נמי אבל הכא מאי איכא למימר כו'. (נח"י) ול"נ דסד"א כיון דכתיב מכה איש אתא לרבות אפי' קטן שיהא חייב על הריגה אע"ג דבעלמא קטן פטור מכל המצות לפיכך איצטריך מיעוטא ואיש כי יכה לאוציא את הקטן וקושיא זו ותירוץ זה שייך בכל הני דבסמוך : כ (הרא"ם) כל זה קבלה בידם לדרוש כן דאל"כ נמעיט מאיש את הקטן ונרבה מכל נפש אשה וטומטום ואנדרוגינוס וכן גבי איש כי יכה שאינו אלא בהכאה שיש בו מיתה דאל"כ למה לא דריש איפכא לומר לפי שנא' מכה איש ומת שומע אני שאינו חייב אלא בהכאה של מיתה ת"ל ואיש כי יכה אפילו הכאה בלא מיתה וכו' ע"ש באורך הא הבאתי עיקרין אלא ההכרחים לפי' רש"י לכן קצרתי במקום שא"צ להאריך . אבל תימא א"כ היאך חייב דמי ולדות הא מיחייב מיתה . וי"ל היכא דלא נתכוין לולדות כדאשכחן לרבי שדרש ונתתה נפש תחת נפש ממון א"נ דהא דמיחייב אנפל היינו לאחר שנולד אבל קודם שנולד לא מיחייב וכו' : (תוספות סנהדרין דף פ"ד) : ל כי תרגום של וארב לו וכמן ליה וה"נ תרגום של ואשר לא צדה דלא כמן ש"מ דלשון ארב הוא : מ פי' עולה ונופל על זה בירידתו ולא בעליתו

דכגון

רש"י

דבגרות ת"ל אין כסף לרבות יציאת בגרות ואם לא נאמרו שניהם הייתי אומר ויצאה חנם זו בגרות לכך נאמרו שניהם שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק : (יב) מכה איש ומת . כמה כתובים נאמרו בפרשת רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו כולם אפרש : מכה איש ומת . (סנהדרין פד) למה נאמר לפי שנאמר (ויקרא כד) ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת שומע אני הכאה בלא ט מיתה ת"ל מכה איש ומת אינו חייב אלא בהכאה של מיתה . ואם נאמר מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן י מנין ת"ל כי יכה כל נפש אדם אפילו קטן ואפילו אשה . ועוד אלו נאמר מכה איש שומע אני אפי' קטן שהכה והרג יהא חייב ת"ל (שם) ואיש כי יכה ולא קטן שהכה ועוד כי יכה כל נפש אדם אפי' נפלים כ במשמע ת"ל מכה איש שאינו חייב עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש (מכילתא) : (יג) ואשר לא צדה . לא ארב לו ולא נתכוין : צדה . ל' ארב וכן הוא אומר (ש"א כד) ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומר צדה ל' הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה"א בפועל שלה ושם דבר בה ציד וזה שם דבר בו צדיה ופועל שלו צודה וזהו פועל שלו צד . ואומר אני פתרונו ל כתרגומו ודלא כמן ליה . ומנחם חברו בחלק צד ציד ואין אני מודה לו . ואם יש לפרשו באחת ממחלוקת של צד נחברנו בחלק (ישעיה סו) על צד תנשאו (ש"א כ) צדה אורב (דניאל ז) ומלין לצד עלאה ימלל אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מיתה ואף זה יש להרהר עליו מ"מ ל' אורב הוא : והאלהים אנה לידו . זמן לידו ל' (תהלים צא) לא תאונה אליך רעה (משלי יב) לא יאונה לצדיק כל און (מ"ב ה) מתאנה הוא לי מזדמן למצוא לי עילה : והאלהים אנה לידו . ולמה תצא זאת מלפניו הוא שאמר דוד (ש"א כד) כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע , ומשל הקדמוני היא התורה שהיא משל הקב"ה שהוא קדמונו של עולם והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלהים אנה לידו , במה הכתוב מדבר בשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו עדים בדבר שיעידו זה לא נהרג וזה לא גלה והקב"ה מזמנן לפונדק אחד מ זה שהרג במזיד

יושב

יג דִּימְחֵי אֱנָשׁ וְיִקְטְלִינֵּהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל: יג וּדְלָא כְּמַן לֵהּ מִן קֳדָם יְיָ אִתְמְסַר לִידֵהּ
ואשוי

רש"י

יב מכה איש ומת. ר"ל הנהרג בשוגג עולה בכולם ושפל פל זה שהרג במזיד והורגו ועדים מעידים עליו ומחייבים אותו לגלות נמצא זה שהרג בשוגג גולה ג וזה שהרג ם במזיד נהרג: ושמתי לך מקום. אף במדבר שיעם שמה ואי זה מקום קולטו זה ע מחנה לויה

שפתי חכמים

דכגון זה אינו גולה (מכות דף ז) והא דנקט הכא שולם מפני שלא יהכן ליפול דרך ירידתו אם לא שקדמה לו עליה. (הרא"ם): ג וא"ת והרי עדיין לא נפרע לו שוגג הראשון. וי"ל גברא קטילא קטיל וגלוי הוא לפני הקב"ה שלא חייב גלות בשביל זה אך אין אנו יודעין זה: ם נ"ל כגון שהיה סייף בידו ונפל עליו והרגו דאל"כ לא מתקיים בזה מיתתו שהרי רואה נידון בסייף וזה נופל עליו דהוי כעין סקילה:

ע מדכתיב ושמתי לך מקום דהיינו כשהנך ועשה לוי היה וא"כ משמע דמדבר במחנה לויה דבמדבר היה מונח של מבה

מכלתא משפטים פרשה ג

לך או לבנך או פדה. אתה אומר יעד לך או לבנך או פדה או אינו אלא שארה כסותה ועונתה כא(אמרת אין הדבר אמור אלא בעבריה): ואם שלש אלה וגו' שומעני חנם מן הגט ומה אני מקיים וכתב לה ספר כריתות בשאר הנשים הוץ מעבריה או בעבריה ת"ל ואם שלש אלה וגו' חנם מהכסף ולא חנם מהגט: כב ויצאה חנם בבגר אין כסף בנעורים כב(שהיה ברין הואיל ותצא) בימי הנעורים לא תצא בימי בגרות שאלו לא נאמר אלא אחת הייתי אומר הן הן ימי בגרות. והדין נותן הואיל ויוצא

הגהות הגר"א (כא) אי אפשר שאין הדבר אמור אלא בבת ישראל: (כב) אם תצא בימי הנעורים:

התורה והמצוה

כא"ם שארה כסותה ועונתה לא ידרע קאי על בת ישראל שלקח אי אפשר לפרש שאלה אלה היינו שאר כו"ע דהא זה דבר בבת ישראל, אבל לר' יאשיה שפי' שמ"ש שארה כו"ע לא ידרע מדבר בעבריה הלא יותר טוב לפרש שאלש אלה היינו שאר כסות ועונה, כי על יעוד ופדיון הי"ל ואם אחת משלש אלה, ח"ם או אינו אלא שארה כו"ע, אָמַרְתָּ אין דבור אמור אלא בעבריה. ר"ל הלא אתה אמרת שאר כו"ע אמור בעבריה [וכוון על ר' יאשיה שאמר כן] וא"כ טוב יותר לפרש שאלש אלה היינו שאר כו"ע, ע"ז משיב ת"ל ויצאה חנם (כצ"ל) ור"ל שאם הכונה על שאר כו"ע ומדבר אחר יעוד שכבר יעדה והיא אשתו ומונע ממנה שכו"ע מה שייך לומר ויצאה חנם הלא אז היא אשתו והיא יוצאה עוד בסימנים ובבגרות שמרמז ע"ז בויצאה חנם רק בגט, ויציאת חנם לא משכחת רק קודם יעוד שאז יצטייר שתצא בכסף ע"י פדיון ומלמד שבסימנים יוצאה הנם בלא כסף, ומקשה עוד שומעני חנם מן הגט, וזה יובן שכמ"ש בקדושין (דף יח) יש בעברי מה שאין בעבריה שהוא יוצא בשנים וביובל ובמיתת האדון משא"כ בעבריה, ומקשה ולמינהו יתירה עליו אמה העבריה שהיא קונה א"ע בסימנים, א"ר ששת כגון שיעדה [ר"ל ואז לא נפקא בהמי אלא בגט] ומקשה יעדה פשיטא גיטא בעיא, ומשיב מהו דתימא לא לבטלה הלכתא מינה קמ"ל, פרש"י הלכתא, הלכות אמה העבריה ואם רצתה לצאת באחד מאלו בלא גט תצא, וז"ש במכלתא שומעני הנם מן הגט שנאמר שאם שלש אלה דהיינו שאר כו"ע לא יעשה לה תצא חנם בלא גט, ומ"ש וכתב לה ספר כריתות הוא רק בישראלית לא בעבריה כי גם אחר יעוד לא נבטלה הלכתא מינה ויוצאה בלא גט, ע"ז משיב שלכן אמר ויצאה חנם אין כסף לפרש שאין פי' חנם מן הגט. רק פי' חנם בלא כסף, ומ"ש או בעבריה צריך למהוק:

כב ויצאה חנם אלו ימי בגרות, אין כסף אלו ימי נערות, כ"ה בברייתא מובא בקדושין (דף ד') וכבר בארתי בס' התו"ה (אמור סי' נו) שאין כסף הוא שלילה כללית שאף בימי נערות שיכול אביה לקדשה וכסף שנתן האדון היה לקדושין וה"א שיחזור לו כסף זה שהיא ביד אביה קמ"ל שאין כסף כלל, ומזה עלמו הוכיח רב יהודה אמר רב (שם) שאין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר שהוא האב, שאם אין כסף קדושין להאב מה צורך להודיע שלא יחזיר לו האב כסף קדושין ע"ש באורך דברי חכמה ודעת, ובגמרא שם מקשה ולכתוב רחמנא נערות ולא בעי בגרות, אמר רבה בא זה ולמד על זה מידי דהוה אהותב ושכיר, א"ל אביי מי דמי התם תרי גופי ניהו אבל הכא חד גופא כי נפקא לה בנערות בגרות מאי בעי גביה, אלא לא נצרכא אלא לבגר דאילונית ע"ש, ובזה תראה שמ"ש במכלתא שאלו לא נאמר אלא אחת הייתי אומר הן הן ימי בגרות הוא כתירוץ רבה שס"ל דאפילו בחד גופא אמרינן בא זה ולמד על זה, ור' יונתן ס"ל כשיטת אביי שבחד גופא לא אמרינן בא זה ולמד על זה וסובר שלא נצרכה אלא לבגר דאילונית, ועז"א ר' יונתן אומר ויצאה חנם בבגר היינו באילונית שהיא בוגרת תמיד שלא נמצא בה נערות, ואין כסף בנעורים. היינו בנשים שאינן אילונית ונמצא בם נערות [משא"כ בדברי הת"ק צריך לגרום ויצאה חנם בימי בגר. וכן בימי נעורים בזה כשיטת רבה] ור' אלעזר ס"ל כר' יוסי בר' יהודה שס"ל (קדושין ד')

יוצאה מרשות אב ויוצאה מרשות אדון מה יוצאה מרשות אב שנשתנית ממה שהיתה אף יוצאה מרשות אדון שנשתנית ממה שהיתה ואימתי נשתנית ממה שהיתה בשעה שהיתה נערה ובגרה לכך נאמר שניהם שלא ליתן מקום לבעל דין לחלוק : ויצאה חנם בבגר אין כסף בנעורים רבי יונתן אומר ויצאה חנם [א](בבגר אין כסף) בנעורים. [כג]אבא חנן אומר משום רבי אליעזר ויצאה חנם [א](בבגר) אין כסף בסימנין [כד]מגיד שהיא יוצאה בגרעון כסף (רבי נתן אומר) הואיל ואמרה תורה תן כסף ובל תתן כסף [כה](מה) תן כסף עד שלא באו הסימנין (אף) בל תתן כסף משיבואו בה סימנין :

(פרשה ד) **נג** (יב) מכה איש ומת מות יומת למה נאמר לפי שנאמר ואיש כי יכה כל נפש אדם (ויקרא כד) שומעני אפי' סטרו סטירה ת"ל מכה איש ומת מגיד שאינו חייב עד שתצא [א](כל) נפשו : **נד** מכה איש אין לי אלא שהכה את איש הכה את האשה ואת הקטן מנין ת"ל ואיש כי יכה כל נפש אדם להביא את שהכה את האשה ואת הקטן. [ב]אין לי אלא איש ואשה שהרגו את האיש והאיש שהרג את האשה ואת הקטן האשה שהרגה את הקטן ואת חברתה מנין ת"ל רוצח הוא [ג]לתלמודו בא. [א](מכה איש שומעני להוציא את הקטן תלמוד לומר ואיש כי יכה כל נפש אדם להביא את הקטן שומע אני אף בן שמונה במשמע תלמוד לומר מכה איש מגיד שאינו חייב עד שיהרוג בן קיימא). מכה איש אף הקטן במשמע ת"ל ואיש כי יכה כל נפש אדם להציא את הקטן שומעני אף בן שמונה במשמע ת"ל מכה איש מגיד שאינו חייב עד שיהרוג בן קיימא : **נה** מות יומת בהתראת עדים אתה אומר בהתראת עדים או אינו אלא שלא בהתראת עדים ת"ל על פי שנים עדים (דברים סו) הא מה ת"ל מות יומת בהתראת עדים : מות יומת בבית דין. אתה אומר בבית דין או אינו אלא שלא

הגהות הגר"א (כג) אין כסף בבגרות: (כד) לפי שנאמר והפדה מגיד כו' בגרעון כסף הואיל בו': (כה) האיך יתקיים ב' מקראות הללו אלא תן כו': פיד (א) מיותר: (ב) ואיש כי יכה וגו' א"ל אלא איש שהכה אשה שהכתה את האיש מנין ת"ל מכה איש אין לי כו': (ג) א"כ למה נאמר איש להלמודו כו' :

התורה והמצוה

ד' פ"ו ונדה ד' מו) דמבן ט' שנים ויום א' עד י"ב שנה שהביאה סימנים ועודה בו הם סימנים לכן אמר אין כסף בסימנים ר"ל שא"ל ימי נערות שהוא י"ב שנים רק שדי בסימנים לבדם אף שהוא קטנה בת ט' שנים ויום א', ור' נתן בא לבאר שהלא יל"פ שאם שלש אלה לא יעשה לה ויצאה חנם היינו שתצא תיכף אף קודם שהביאה סימנים, עז"א שאם תאמר כן יהיה סתירה בין הכתובים שהרי אמר אם רעה בעיני אדוניה והפדה הרי שאם לא יעדה לו ולבנו צריך כסף פדיונה הרי אמרה תורה תן כסף ואיך אמרה אין כסף, וע"כ יש גבול ביניהם שקודם שהביאה סימנים צריך והפדה ואחר שהביאה סימנים אין כסף :

נג (יב) מכה איש ומת. זה כפול בפ' אמור ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת, ומשיב שמשם יוכל לפרש כריב"ב דס"ל שבהכותו עשרה אנשים בזא"ז ומת האחרון חייב כמ"ש בסנהדרין (ד' עח) דס"ל כי יכה כל נפש אפי' מקצת נפש, דכן כתב ג"כ בספרא (שם סי' רמו) ופי' אפילו סתרו סטירה ומת ע"כ, או בסבר סטירה לגוסס בידי אדם, דאא"ל שנטעה שיתחייב על סטירה לבדה דהא כתיב אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה, לכן אמר פה מכה איש ומת ולא אמר כל נפש שדוקא אם מת ע"י לבדו, וכרבנן דפליגי אריב"ב ולכן מפרשי כי יכה כל נפש שאינו חייב עד שתצא כל נפשו ע"י הכאה זו :

נד מכה איש. ושם אמר ואיש כי יכה כל נפש אדם, ומבואר אצלם ויקרא (סי' יו"ד) ובאילת השחר (פרק לא) ההבדלים שבין שם אדם ושם איש, ששם איש בא לסימן המין ולא אשה, וגם במקום שלא בא לסימן המין מורה על הגדלות וממעט קטן, משא"כ שם אדם כולל אשה וקטן, וממ"ש פה מכה איש יש למעט את המוכה אשה או קטן לכן אמר שם כי יכה כל נפש אדם, ושם אמר ואיש כי יכה ויש למעט את הרוצח הוא אשה [כי קטן בל"ז אינו בר עונשין] אבל פה אמר מכה, כל מכה, ועדיין נאמר את המוכה איש די בכל מוכה. ואם המכה איש די בכל מכה, ולא נדע אם המכה והמוכה איש איש אבל כבר אמר בפ' רוצחים וגם שמה רוצח מכה נפש ועל כולם אמר רוצח הוא ולא נזכר שם איש לא במכה ולא במוכה, אבל קשה דא"כ הול"ל גם כאן מכה נפש או מכה אדם, ע"ז משיב לתלמודו הוא בא שאם יאמר בשניהם מכה נאמר שאף קטן המכה יהרג פז"א ואיש כי יכה שהגם שאינו שם המין למעט אשה ממעט קטן, ואם יאמר משניהם כי יכה נפש אדם נאמר אף מכה בן שמונה לכן אמר מכה איש ללמד שמ"ש שהם אדם היינו אדם שהוא יש וראוי להתקיים לא בן שמונה, ומובא בסנהדרין (דף פד) ובתו"כ אמור (סי' רמה) וכן דרש לקמן (סי' סב) על וגונב איש, והעתקתי כפי נוסח הגר"א :

נה מות יומת. פה קצר ופרטי ההלכות נתפרשו במק"א, א] שצריך התראה כמ"ש ע"פ שנים עדים, שעד כולל גם ההתראה, ונראה דהמכלתא אזלא כר"י במכות (דף ו') דס"ל שצריך שיהיו שני עדים מתרים

שלא בבית דין ת"ל [ד](יומת הרוצח) הא מה ת"ל מות יומת בב"ד: מות יומת בסייף. אתה אומר בסייף או אינו אלא בחנק הרי אתה דן נאמר כאן מות יומת ונאמר להלן בנואף מות יומת (ויקרא כ) מה להלן (בסייף) [בחנק] אף כאן (בסייף) [בחנק] א(אתה מקישו למנאף ואני) מקישו למגדף נאמר כאן מות יומת ונאמר להלן מות יומת מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה א(אתה מקישו למנאף ואני מקישו למגדף) ת"ל שופך דם האדם וגו' (בראשית ט). עדין אנו אומרים יקח לו דם משני אברים תמות ת"ל וערפו שם את העגלה בנחל ואתה תבער הקיש שופכי דמים לעגלה ערופה מה עגלה ערופה בהתזת הראש אף כל שופכי דמים בהתזת הראש. עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל לא תרצח:

נו (יג) ואשר לא צדה וגו' אחד שהרג נפש בשוגג ואחד שהרג נפש במזיד בא מזיד ונפל ביד שוגג הא כיצד היה מעגל במעגלה ונפלה עליו והרגתו היה יורד בסולם ונפלה עליו והרגו היה משלשל בחבית ונפלה עליו והרגתו א(הרי זה גולה אבל היה מושך במעגלה ונפלה עליו והרגתו היה עולה בסולם ונפל עליו והרגו היה דולה בחבית ונפסק החבל ונפל עליו והרגו הרי זה אינו גולה) בא מזיד ונפל ביד שוגג וכן הוא אומר כאשר יאמר משל הקדמוני וגו' והיכן אמור ואשר לא צדה והאלהים אנה וגו': **נז** [ושמתי לך מקום] א(אבל) לא שמענו היכן אתה דן הרי נאמר מנוס לשעה ונאמר מנוס לדורות מה מנוס האמור לדורות ערי הלוים קולטות אף מנוס האמור לשעה מחנות הלוים קולטות. איסי בן עקיבא אומר

ושמתי

הגהות הגר"א (ד) ולא יומת עד עמדו וגו':

התורה והמצוה

מתלים בו כמ"ש ע"פ שהם עדים, ב] שלא יומת רק בב"ד כמ"ש עד עמדו לפני העדה למשפט כן גי' הגמ' מכות (ד' יב) ובספרי וכן צריך להגיה כאן, ג] לא התבאר פה באיזה מיתה יומת, שמצאנו שהם מיתה על חנק ועל סקילה, ולמדו ממ"ש דמו ישפך, שהחנק והסקילה אין שופכים דמו, ומזה אין מבואר עדיין התזת הראש שאפשר שפיכת הדמים ע"י פתיחת הגידים, ולמד מע"ע שעריפת העגלה היתה תחת עריפת ראש הרוצח, וסנהדרין (דף נ"ב ע"ב) למד ממ"ש ומת שה' נקום ינקם ונקמה הוא בחרב, והבאתי עליכם חרב נוקמת, כי פתיחת הגידים אינו דרך נקמה כי רבים בחרו לעצמם מיתה קלה הזאת, ומה באר דלמ"ד חנק חמור למד מע"ע:

נו (יג) ואשר לא צדה. פעל צדה נגזר משם צד שמכוון אל כמה צדדים, ומצדד לכל הצדדים, ועז"א והוא צודה את נפשי לקחתה (ש"א כד), אולם גבי גלות הזכיר שגאי או השליך עליו שלא בצדיה ר"ל שלא יתכוין לצד אחר, ופה אמר ג"כ ואשר לא צדה שלא התכוין לצד אחר, ומש' בגמרא (ב"ק ד' כ"ז ע"ב ומכות ד' ז') שא' מדבר אף בנתכוין בצד זה רק לא לצד ונקודה שעמד בו הנהרג כגון מתכוין לזרוק שתים וזרק ד', וכן יפול שם צדיה אם מתכוין לאותו צד שעמ"ש בפ' משפטי גבי מזיד או השליך עליו בצדיה פי' בספרי שמתכוין לו, שהאורב והצודה יכוין לכמה צדדים ועקר מגמתו אל צד ונקודה שהויתו שם, וכשאמר בצדיה פי' לאותו צד וכשאמר בלא צדיה פי' שלא נטה לצד אחר, והמכילתא כלל בזה גם אם המכוין דרך עליה שמבואר במסכת דמכות (דף ז) שלמדו מן ויפל עליו וע"ז מביא הא כיצד היה מעגל במעגלה וכו', ומ"ש והאלהים אנה לידו ר"ל מה' סבב הסבה שיהרג על ידו. כי הנהרג נתחייב מכבר מיתה לשמים והרוצח נתחייב גלות כענין מ"ש על דאטפת אטפוך וכו', וכבר באחרתי בפי' ירמיה (ס"ב פסוק כד) ההבדל בין אנה ובין קרה, שקריה הוא שהדבר עצמו יזדמן אליו, ואנה יזמין אליו סבת הדבר, כי הקרה ה' אלהיך לפני (בראשית כז) הזמין אליו הדבר עצמו, אבל והאלהים אנה לידו ר"ל שהמציא לידו סבת הדבר, באשר נתחייב גלות והמציא ה' הסבה שיגלה ע"י, אבל לא המציא אליו הדבר עצמו שאז פטור מגלות כמו אם המית דרך עליה שפטור מן הגלות, ופי' הרמב"ם (בפ"ו מה' רוצח הי"ב) שזה כאן אנוס הוא שאין זה דבר הקרוב להיות ברוב העתים אלא כמין פלא הוא, וע"כ הביא המכלתא כאן המשנה דמכות היה מעגל במעגלה, ובזה יש להעמיד גי' המכלתא שהביא כל המשנה, והודיע בזה כי מהשגחת ה' לשלם לעושי הרעה כרעתו ע"י עושה רע כמ"ש משל הקדמוני מרשעים יצא רשע שמי שהרג בשוגג בלא עדים ונתחייב גלות יהיה הוא הסבה להרוג הרשע שהרג במזיד ויגלה ע"י לשאת את עונו. הנה שבפשט הראשון שהרג בשוגג היה בלא סבה השגחיית, ומאמר זה מובא במכות (דף י' ע"ב) בשם ריש לקיש:

נז ושמתי לך מקום. לפי הפשט ידבר מערי מקלט, אבל למה נאמר זה הרי לא קלטו עד שבאו לארץ ועד שהפרישו את כולם, ובהכרח שגם במדבר היה מקום קליטה ועז"א ושמתי לך, כי מחנה הלויה היה קולט, וכן אמר במכות (ד' יב) וזבחים (ד' קיז) ושמתי לך מקום בחייך מקום מקומך, ר"ל המקום שלך דהיינו מחנה לויה יהיה למנוס, ויען שזה לא הוצל עד שהוקם המשכן ונעשו המחנות אמר שישים בעתיד, וגם רמז לו שהוא יפרים בחייו, ומה שלא באר ושמתי לך מחנה לו ושמתי ערים אשר ינוס שמה

ונפה

יד וְכִי־יָזִד אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ לְהָרְגוֹ בְעָרְמָה מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ

שפתי חכמים

שהוא קולט: פי' וא"ת הא כל חייבי מיתות להריגה פטורים הגולה ושוגג אין צריך זה שהגולה דפי' הכתוב בו אין זה שוגג. וי"ל דמיירי בהכי שאין צריך הגולה וק"ל. וא"ת אמאי לו מיעוט לשוגג הלא כתיב ואשר לא צדה וגו' (כה"ס) י"ל דמיירי בשוגג קרוב למזיד כגון שאומר מותר להרוג.

רש"י

לויה (מכות יב): (יד) וכי יזד. למה נאמר לפי שנאמר מכה איש וגו' שומע אני אפי' נכרי והרופא שהמית ושליח ב"ד שהמית במלקות ארבעים והאב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו והשוגג ת"ל וכי יזיד ולא שוגג על רעהו ולא על נכרי להרגו בערמה ולא שליח ב"ד והרופא והרודה בנו ותלמידו שאע"פ שהם מזידין אין מערימין: מעם מזבחי. (סנהדרין לה) אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה

מכלתא משפטים פרשה ד

ושמתי לך מקום למה נאמר לפי שהוא אומר שבו איש תחתיו וגו' (שמות יו) אלו אלפים אמה אתה אומר אלו אלפים אמה או אינו אלא ד' אמות הרי אתה דן נאמר כאן מקום ונאמר להלן מקום מה מקום האמור (ו)(להלן) אלפים אמה אף מקום האמור (ה)(כאן) אלפים אמה (ושמתי לך מקום וגו'):

נח (יד) וכי יזיד איש למה נאמר פרשה זו לפי שהוא אומר ואיש כי יכה כל נפש אדם וגו' יכול (ז)(אף) [בין] המזיד והשוגג ואחרים) והמרפא שהמית והמכה ברשות בית דין והרודה בבנו ובתלמידו במשמע ת"ל וכי יזיד ([להוציא את השוגג]). איש להוציא את הקטן. איש להביא את האחרים. רעהו להביא את הקטן. רעהו להוציא את אחרים. איסי בן עקיבא אומר קודם מתן תורה היינו מוזהרים על שפיכות דמים לאחר מתן תורה תחת שהוחמרו הוקלו באמת אמרו פטור מדיני בשר ודם ודינן מסור לשמים: (ח)(להרגו בערמה) להוציא חרש שוטה: (א)(וקטן שאינן מערימין): להרגו בערמה להוציא מרפא שהמית והמכה ברשות בית דין והרודה בבנו ובתלמידו ואף על פי שהן מזידין אינן מערימין: נט מעם מזבחי וגו'

הגהות הגר"א (ה) כאן: (ו) להלן: (ז) אף ההורג אחרים וחרש ושוטה שהמיתו: (ח) כי יזיד:

התורה והמצוה

ולמה הוסיף שם מקום, כי המקום כולל גם הגבול סביב כי בערי מקלט גם הגבול שסביב העיר קולט, כמ"ש במסכת מכות (דף יב) וכמ"ש ואם יצא יצא הרוצח מגבול עיר מקלטו אין לו דם אבל בגבול העיר קולט, ומפרש שגבול העיר היה אלפים אמה כמ"ש ומדותם מחוץ לעיר אלפים, לכן אמר שם מקום שהמקום שנאמר על העיר כולל גם הגבול שסביבה [וזה ההבדל בין מקומו ובין התחתיו כמ"ש בסדר תזריע (סי' קח) ומסתמא גם מחנה הלוים קלטה אלפים אמה סביבה, שלפי הסברא היה המשכן רחוק ממחנה ישראל אלפים אמה כמ"ש אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה, ולכן אמר פה מקום לא שם מחנה כי גם אלפים אמה סביב המחנה קולט, ומזה אנו דנין שמ"ש אל יצא איש ממקומו הוא שעור אלפים אמה, ומפרש ע' דאיסי טובא בירוש' (פ"ד דעירובין ה"ח) ובעירובין (דף נא) למדו מקום ממקום וכו', וצריך לומר דמ"ש מגבול עיר מקלטו הוא אחד עם שם מקום. ומזה למדין למקום שגבי שבת:

נח (יד) וכי יזיד איש. כבר ידענו זה ממ"ש מכה איש ומת, וממ"ש בפ' אמור ואיש כי יכה כל נפש אדם, ומשיב שבא ללמדנו דינים חדשים, שהם אמר ואיש כי יכה שממעט קטן, א"כ מיותר פה מלת כי יזיד איש ומרבה אחרים, שזה ההבדל בין איש ובין אדם שאדם מוציא אחרים ומלת אמר שם אדם ימעיט מפה איש לרבות אחרים כמ"ש בס' ויקרא (סי' יו"ד), [וצ"ל יכול אף השוגג וההורג אחרים והחרש והשוטה שהמיתו ות"ל רעהו להביא את הקטן צריך למחוק] וממ"ש על רעהו מוציא האחרים [ואיסי ס"ל שדינם מסור לשמים] וממ"ש כי יזיד מוציא חש"ו שמעשיהם שוגגים [וצ"ל כי יזיד להוציא חש"ו כגי' הגר"א], וממ"ש להרגו בערמה מוציא מרפא כו' כי המערים הוא מוסיף על המזיד, שכל מערים הוא מזיד ואין כל מזיד מערים, שהמרפא והמכה ברשות ב"ד הוא מזיד ואינו מערים שהמערים הוא המכוון להרג ולעשות זה בערמה ושהגולה שלא יאמר ממנו, והמרפא אין זה כוונתם ומעשיהם:

נט מעם מזבחי תקחנו למות. סדר הכתוב שהמכה איש ימות, ופי' שאם לא צדה אינו לו מקום ערי מקלט ומחנה לויה שבמדבר לגם שמה, אבל וכי יזיד איש לא לבד שלא יועיל לו מחנה לויה אלא המזבח שבו מחנה שכינה לא יועיל לו, אבל בכ"ז הוא דברי מוסר ומה משמיענו שלא ידענו שהמזיד לא יועילו לו ערי מקלט ולמה יעלה בדעתו שהמזבח קולטו, ובהכרח שמדבר אם עומד על המזבח ועבודה בידו שאז י"ל שלא ידחה את העבודה דלא אינה דוחה את השבת דקיל מעבודה שנדחה מפני עבודה, הוצא

וְאַשְׁנֵי לָךְ אֲתַר דְּיִעְרוֹק לְתַמָּן׃ יד וַאֲרֵי יַרְשַׁע גְּבַר עַל חַבְרֵהּ לְמִקְטְלֵהּ בִּנְכִילוּ

מכלתא משפטים פרשה ד

[ח](כגון שמבטלים העבודה מידו ויוצא ליהרג: ם מעם מזבחי תקחנו) בא הכתוב ללמדך על רציחה שתדחה את העבודה [ט]שהיה בדין ומה אם שבת שעבודה דוחתה אין רציחה דוחתה עבודה שהיא דוחה את השבת אינו דין שלא תהא רציחה דוחתה ת"ל מעם מזבחי תקחנו למות בא הכתוב ללמד על רציחה שתדחה את העבודה [י]((אינו) [ותהא רציחה]) דוחה את השבת שהיה בדין ומה אם עבודה שהיא דוחה את השבת הרי רציחה דוחתה שבת שעבודה דוחתה דין הוא שתהא רציחה דוחתה. לא אם אמרת בעבודה שקבורת מת מצוה דוחתה לפיכך רציחה דוחתה תאמר בשבת שאין קבורת מת מצוה דוחתה לפיכך לא תהא רציחה דוחתה[יא]. אמר תלמיד אחד מתלמידי ר' ישמעאל הרי הוא אומר לא תבערו אש וגו' (שם לה) [יב]שרפה היתה בכלל ויצאת ללמד מה שרפה מיוחדת שהיא אחת ממיתות בב"ד אינה דוחה את השבת אף כל שאר מיתות ב"ד לא ידחו את השבת [יג](ותהא קבורת מת מצוה דוחה את השבת והדין נותן ומה אם עבודה שהיא דוחה שבת קבורת מצוה דוחתה שבת שעבודה דוחתה דין הוא שתהא קבורת מצוה דוחתה). [יד]לא אם אמרת בעבודה שרציחה דוחתה לפיכך קבורת מצוה דוחתה תאמר בשבת שאין רציחה דוחתה לפיכך לא תהא קבורת מצוה דוחתה [טו](לכך נאמר) לא תלין נבלתו על העץ וגו' (דברים כא) בו ביום שנהרג בו ביום יקבר רציחה דוחה את העבודה [טז](ואין פקוח) נפש דוחה את העבודה (שהיה בדין) [ודין הוא] ומה אם שבת שאין רציחה דוחתה פקוח נפש דוחתה עבודה שרציחה דוחתה אינו דין שיהא פקוח נפש דוחה את העבודה [יז](ר' שמעון בן מנסיא אומר ויהא פקוח נפש דוחה את השבת והדין נותן אם רציחה דוחה את העבודה שהיא דוחה את השבת [וכו']): מעם מזבחי תקחנו למות ולא לדון ולא ללקות ולא לגלות: מעם מזבחי תקחנו למות [יח]נמצינו למדין שסנהדרין

הגהות הגר"א (ח) שמבטלין העבודה מידו ויוצא ליהרג: (י) ומנין לרציחה שאינה דוחה כו': (יא) כאן צ"ל משי"ל ותהא קבורת כו' עד לא: (יב) לפי שנאמר וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת שומע אני בין בחול בין בשבת ומה אני מקיים מחלליה מות יומת בשאר מלאכות חוץ ממב"ד א"א אלא אפילו מב"ד ומה אני מקיים והומת בחול ולא בשבת א"א אלא אפילו בשבת ת"ל לא תבערו אש בכל מושבותיכם ולהלן הוא אומר והיו אלה לכם לחקת משפט בכל מושבותיכם מה מושבות האמור להלן בב"ד אף מושבות האמור כאן בב"ד שרפה כו': (יג) המוסגר שייך לעיל אות י"א כמ"ש: (יד) ועתה חזר הדין לא אם אמרת כו': (טו) ונאמר: (טז) קיו לפקוח נפש: (יח) זהו שנאמר וינס יואב אל אהל ה' ויחזק וגו' לסנהדרין ברח נמצינו כו':

התורה והמצוה

השאלה שמנין שאינו דוחה את השבת הלא י"ל שידחה שבת ק"ו מעבודה, והשיב שמצאנו קבורת מ"מ שדוחה עבודה מלאכתו ואינו דוחה שבת, וע"ז השיב שי"ל שה"ה קבורת מ"מ ידחה שבת, ע"ז מביא קרא דלין רציחה דוחה שבת, ועיקר הלמוד מן בכל מושבותיכם כמ"ש במכלתא ויקהל וביבמות (דף ז') ובסנהדרין (ד' ל"ה), ועתה חזר הדין שגם קבורת מ"מ אע"פ שדוחה עבודה אינה דוחה שבת וכיון שקבורת מ"מ אינה דוחה שבת ידחיק עוד ראיה שאין רציחה דוחה שבת ממ"ש לא תלין נבלתו על העץ וא"כ א"י להרגו בשבת דהא לא יוכל לקברו ביום ההוא, [זה פי' המכלתא ע"פ נוסח הגר"א] ודברים אלה מובאים בגמ' במקומות הנ"ל עיי"ש:

ם מעם מזבחי תקחנו למות. ככר התבאר שפי' אפי' כהן ועבודה בידו, וזה שלא כדעת הגמ' יומא (דף פה) שדרשו מעם מזבחי ולא מעל מזבחי, וכ"כ המ"ל [פ"ה מה' רוצח ה"י"ב] שהמכלתא וסוגית הגמרא שהביאו ברייתא א' חולקים ושברת שאף מעל מזבחי, וממ"ש מעם מזבחי תקחנו למות דייק רק למות אבל לא לגלות, וכיון שהמכלתא מפרש מעם מזבחי היינו מעל מזבחי בשעבד עבודה, א"כ גם מה שדייק למות ולא לגלות מיירי בשעבד עבודה, וזה מוצא למקור הדין שכתב הרמב"ם (בפ"ה מה' רוצח) שההורג בשגגה אין המזבח קולטו אלא אם הוא כהן ועבודה בידו, ורק גגו של מזבח בית העולמים. והנה הרמב"ם בתשובה (סי' תקכ"ד) הקשה עמ"ש במכות (דף יב) בשם רב שיואב טעה שאין קולט אלא גגו של מזבח של בית העולמים ורק כהן ועבודה בידו שהם ג' טעיות, ומדוע לא חשיב ד' טעיות שאין קולט אלא שוגג ויואב היה מזיד, ומזה משמע שלא כפסק הרמב"ם שרק שוגג קולט אם עבודה בידו, ולדעת יואב חשב א"ע לשוגג דמה שהרג את אבנר גואל הדם היה ועמשא מורד במלכות היה כמ"ש בסנהדרין (ד'), ובירושלמי (פ"ב דמכות) אמר ר' יוחנן שרב לא אמר זה כי יואב לא טעה רק לסנהדרין ברח שלא יכרתו המלך וירשו דהרוגי מלך נכסיהן למלך, ומזה מוצא מקור הדין למ"ש הרמב"ם (שם ה' י"ד)

תִקָּחֶנּוּ לָמוּת׃ ס טו וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס טז וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס

ומקלל

רש"י

עבודה תקחנו למות: (טו) ומכה אביו ואמו (שם פד). לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה הוצרך לומר על החובל באביו שהוא במיתה ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה צ חבורה: אביו ואמו. או זה ק או זה: מות יומת. בחנק: (טז) וגנב איש ומכרו. (מ"כ) למה נאמר לפי שנאמר (דברים כד) כי ימצא איש גונב נפש מאחיו אין לי אלא איש שגנב נפש ר אשה או טומטום או אנדרוגינוס שגנבו מנין ת"ל וגונב איש ומכרו. ולפי שנאמר כאן וגונב איש אין לי אלא גונב איש. גונב אשה מנין תלמוד לומר (שם) וגונב נפש לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה: ונמצא בידו. שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא כבר בידו ש קודם מכירה (סנהדרין פה): מות יומת. בחנק כל מיתה האמורה בתורה סתם בחנק ת הוא והפסיק הענין וכתב וגונב איש בין מכה אביו ואמו למקלל אביו ואמו. ונראה לי

היינו

שפתי חכמים

לכתוב אם ... והרג את זה שאין גלות מכפרת לו משום שהוא שוגג: צ דכתיב מכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת מה מכה בהמה עד שיעשה בה חבורה אף מכה אדם נמי עד שיעשה בו חבורה: ק דאע"ג דוא"ו מוסיף על ענין ראשון הא משמע נמי. אד מהם עד שיפרוש לך הכתוב יחדו כלומר שהולכין לפרש בלא התרות בשור וחמור ופרש בו יחדו וכו': ר (רא"ם) תימה דגבי קרא דמכה איש ואיש כי יכה אמאי לא דריש הכי נומר לפי שנאמר ואיש כי יכה אין לי אלא איש שהכה אשה או טומטום או אנדרוגינוס מנין ת"ל מכה וכו' ותירץ שמא קבלה היתה וכו' ע"ל אות כ'. ועי"ל שהתנא לא בא לפרש כל הדינים היוצאים מן המקראות הכה עד שיודעו הכל רק לתקן יתור המקראות והודיע לנו מקצת מהדינים גילה זה מה שחיסר זה ולפיכך הוצרכו שני המקראות עכ"ל: ש (נח"י) לאפוקי מכרו ואח"כ גנבו וממילא שדין גונב נפש כדין שאר הגנבים הגונבים ממון שאם טבח ומכר ברשות בעלים פטור וכן כוון הרמב"ן דברי רש"י שכ"ש וכו': ת אבל לעיל לא צריך לפרש כן הואיל והפסיק בקרא דוגונב איש ומכרו וגו' בין מכה למקלל דאי לא הפסיק הוה ילפינן

מכה

מכלתא משפטים פרשה ה

בצד המזבח *(אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח (מ"א ה) וגו'): (פרשה ה) **כא** (טו) ומכה אביו ואמו מות יומת למה נאמר לפי שהוא אומר עין תחת עין וגו' (ויקרא כד) והרי הכתוב מוציאו מכללו להחמיר עליו שיהא במיתה לכך נאמר פרשה ז: ומכה אביו ואמו אין לי אלא אביו ואמו אביו שלא אמו אמו שלא אביו מנין. הרי אתה דן הואיל והמכה חייב והמקלל חייב מה המקלל אחד אחד בפני עצמו אף המכה אחד אחד בפני עצמו. לא אם אמרת במקלל שהוא חייב על המתים כחיים לפיכך הוא חייב על כל אחד ואחד בפני עצמו תאמר במכה שאינו חייב על המתים כחיים לפיכך אינו חייב על כל

אחד

התורה והמצוה

שמי שפחד מן המלך שלא יהרגנו מדין המלכות או מב"ד שלא יהרגוהו בהוראת שעה וברח למזבח ונסמך לו ואפילו היה זר ה"ז ניצול, שזה הוציא ממ"ש שלסנהדרין ברח מבואר שניצל שם מדין המלכות, והרג ע"י בניהו שהיה ראש הסנהדרין כמ"ש בברכות (דף ד') ובסנהדרין (דף טז) בניהו בן יהוידע זה סנהדרין, ומשמע שנהרג בדין כי עשה לו התרה בו, וכן ממ"ש תקחנו למות מדייק לא ללקות ולא לדון אם עדיין לא נגמר דינו כי שמא יצא זכאי, ומזה למד שסנהדרין בצד המזבח שאל"כ איך יקחוהו למות הא אם נגמר דינו תובעין אותו ודוחק לומר שמדבר במציאות רחוק אם ברח, וע"כ ששם יושבים הסנהדרין וגומרים דינו בעודו על המזבח ואחר שנגמר דינו לוקחים אותו למות וע"ז הביא זכר לדבר מיואב ששם כך היה המעשה שהוא ברח קודם שנגמר דינו ושם גמרו דינו כמ"ש ר' יוחנן שברח לדין הסנהדרין:

כא (טו) ומכה אביו ואמו מות יומת. ואמר עוד בפ' משפטים ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת, ולמד בספרא אמור (סי' לג) שמדבר בהכאה לבד דהיינו בהכה או"א, ופי' בספרא ובמכלתא פה לר' יאשיה דס"ל דכ"מ שבא וי"ו החבור משמע שניהם יחדו, צריך ומכה אדם יומת ללמדנו שפי' מכה או"א היינו אף כ"א בפ"ע, אמנם לר' יונתן שס"ל דכ"מ שבא וי"ו החבור משמע כ"א בפ"ע וכמ"ש בענין פלוגתתם בארוך בפי' התו"כ קדושים (סי' קה) לדידיה לא צריך מכה אדם לחלק רק צריך לגופיה לבל נפרש מכה אביו ואמו היינו שהמיתו אותם, ואזלי ר' יאשיה ור' יונתן לשיטתם, שר' יאשיה ס"ל דמיתת חנק היא הקלה מכל מיתות ב"ד א"כ א"א לטעות כלל שפי' מכה או"א שהרג אותם, דאיך יתכן שבהרג אחר הוא בסייף ובהרג או"א המגע יהיה מיתתו מיתה חנק הקלה וכמ"ש בסנהדרין (דף פ"ד ע"ב) [illegible]

עד

מִן מַדְבְּחִי תִּדְבְּרִנֵּהּ לְמִקְטַל׃ טו וּדְיִמְחֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃
טז וּדְיִגְנוּב נַפְשָׁא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיזַבְּנִנֵּהּ וְיִשְׁתְּכַח בִּידֵהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃
ודילוט

מכלתא משפטים פרשה ה

אחד ואחד בפני עצמו (שאין) ת"ל (ומכה אביו ואמו אלא) [ומכה אדם יומת] אפי' אחד מהן דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר משמע שניהם כאחת ומשמע אחד ואחד בפני עצמו עד שיפרוט לך הכתוב. [א](אחד) [יחדו] דבי יצחק אומר וכי לא באת [ב]אמו אלא להחמיר או להקל עליו לא כפני שהוחמר בו הוקל בו [ג]ת"ל ומכה אביו ואמו: ומכה אביו ואמו מכה שיש בה חבורה. אתה אומר מכה שיש בה חבורה או אינו אלא מכה שאין עליה חבורה. אמרת ומה אב מדת נזיקן מרובה אינו חייב עד שיעשה בה חבורה מדת עונשין מעוטה לא יהיה חייב עד שיעשה בהם חבורה הא מה ת"ל ומכה אביו ואמו מכה שיש בה חבורה: מות יומת בחנק. אתה אומר בחנק או אינו אלא באחת מכל המיתות האמורות בתורה. אמרת זו (מדה) [מיתה] בתורה (כל) [וכל] מיתה האמורה [בתורה] אין אתה רשאי למושכה להחמיר עליה אלא להקל דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר לא מפני שהיא קלה אלא מפני שנאמרה סתם וכל מיתה האמורה סתם הרי זו בחנק. ר' אומר [ד](במיתה שנאמרה בידי שמים) מה מיתה שנאמרה בידי שמים מיתה שאין בה רושם אף מיתה שנאמרה [ה](כאן) מיתה שאין בה רושם, מכאן אמרו [סנהדרין פ"ז מ"ג] מצות חנק היו משקעין אותו בזבל עד ארכובותיו ונותנין סודרין קשין ברכין וכורך על צוארו זה מושך להלן וזה מושך להלן עד שנפשו יוצאה זה סדר חנק. עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל ארבעים יכנו לא יוסיף (דברים כה) והרי דברים ק"ו ומה מי שהוא מצווה להכות הרי הוא מוזהר שלא להכות מי שהוא מצווה שלא להכות דין הוא שיהא מוזהר שלא להכות:

(טז) סב וגונב איש ומכרו למה נאמר לפי שהוא אומר וכי ימצא איש גונב נפש מאחיו וגו'

הגהות הגר"א פ"ה (א) יחדו או במכה שיש בה מיתה הכתוב מדבר ר' יצחק כו': (ב) אביו ואמו: (ג) הא (מת"ל ומכה או"א) מכה שאין בה מיתה: (ד) נאמרה מיתה בידי שמים ונאמרה מיתה בידי אדם מה כו': (ה) בידי אדם:

התורה והמצוה

עד דקטיל ליה מיקטל ס"ד קטל חד בסייף ואביו בחנק, ומקשה הניחא למ"ד חנק קל אלא למ"ד חנק חמור מאי איכא למימר, וא"כ לר' יונתן לשיטתו דס"ל חנק חמור יש לטעות שפי' ומכה או"א היינו דקטיל ליה מיקטל, שאם הרג איש אחר מיתתו בסייף הקל והרג או"א מיתתו בחנק החמור, אמנם לר' יונתן לשטתו בס"ל דמכה אביו או אמו פי' אביו או אמו א"ל מכה אדם להלק ובא לגופיה ללמד שמכה. או"א חייב אף בהכאה לבד, ובזה תראה שמ"ש במכילתא ומכה או"א למה נאמר לפי שהוא אומר עין תחת עין וכו' הוא לשיטת ר' יאשיה, שמה שסיים דברי ר' יאשיה קאי לכל המאמר, ר"ל שזה ידעינן מכאן שפי' מכה אביו ואמו הוא אף שלא הרג אותם, שאלו"פ מכה והרג דא"כ מוציאו מכללו להקל מסייף לחנק וזה א"א, ומפני שלא באר כל הדבר בפירוש בא ר' יצחק ואמר וכי באת או"א להחמיר ולא להקל וכו' שר' יצחק בא לבאר דברי ר' יאשיה ולשטתו דחנק קל, ולפ"ז מיותר לר' יאשיה מ"ש מכה אדם יומת, ומכרח שזה בא ללמד שאפי' אמו שלא אביו ואביו שלא אמו, כי לשיטת ר' יאשיה משמע שניהם כאחד וצריך למוד ע"ז, ור' יונתן מפיק מידעינן בלא למוד שפי' מכה או"א היינו כ"א בפ"ע, רק לדידיה לשטתו דחנק חמור יש לטעות דפי' מכה או"א היינו הריגה כנ"ל. ומ"ש מכה שיש בה חבורה וכו' בספרא אמור (סי' ר"ג) למד לא מהיקש מה מכה בהמה עד דעביד בה חבורה אף מכה אדם. אולם בסנהדרין (דף פ"ד) דחה זה, ולמד במכילתא תלמוד אחר, ועתה מביא פלוגתא ר' יאשיה ור' יונתן בלר' יאשיה מות יומת בחנק מפני שהיא קלה ולר' יונתן חנק חמור רק שמיתה סתם הוא חנק וכדמפרש רבי את דברי ר' יונתן [ומובא בספרא קדושים ובסנהדרין דף נ"ב ע"ב] ולמד האזהרה מן לא יוסיף להכותו ומובא בירושלמי (ס' הנחנקין ה"ה) דהיכא שהעונש מפורש אין לחוש אם האזהרה בא מה"ד, כמ"ש הרמב"ם בספר המצות [בשורש הרביעי עשר] ואף למה שהשיג עליו הרמב"ן בשורש השני, י"ל דבזה מודה מאחר שהאזהרה מפורש שלא יכה או"א מכ"ש ממה שהוזהר לכ"א, ואכ"מ להאריך בזה:

סב (טז) וגונב איש ומכרו. זה נאמר גם בפ' תצא ושם הוסיף דברים שלא ידענו מפה, כמ"ש כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל לאפוקי מן הכנענים ולאפוקי מוכר בנו, והתעמר בו שצריך שישתמש ועוד כמה דרשות כמ"ש בסנהדרין (דף פ"ה פ"ו), אבל למה הוכפל פה, באמרו חז"ל שהוסיף פה פה דברים שלא נלמד משם, שמשם אמר וכי ימצא איש גונב שמצאוהו הוא בעדים המו שינבוא. בסי' ס"ג שלריך

יז וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס יח וְכִֽי־יְרִיבֻן אֲנָשִׁים וְהִכָּה־אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב

בעל הטורים

ואלו נסקרנו למזבח. א"א הרא"ש ז"ל: (יז) ומקלל אביו בגימטריא זו בסקילה: ומקלל ב' במסורה. הכא ריש ואידך בשמעי והוא ש"פ לומר שאותו שמקלל טוב לאו לסנהדרין ונעשה זנב ונגרג: (יח) באגרוף ב' במסורה. דין ואידך ולהכות באגרוף רשע לפי שהוגשין אותו שאם ימות המכה הורגין אותו לכן צריך שיהא בהכאה כדי לנפש

שפתי חכמים

פי' דמקלל מה מקלל בסקילה כדפירש"י אף מכה וכו' לכן הפסיק בקרא דגונב איש מה גונב נפש בחנק אף מכה אביו בחנק וא"ת גונב נפש עצמו מנ"ל דבחנק וע"ש כל מיתה וכו' מגלחי: א אבל שבר ושבת למדין אותן מפרשיות

רש"י

היא פלוגתא דמר סבר מקשינן הכאה לקללה ומ"ס לא מקשינן (סנהדרין פה): (יז) ומקלל אביו ואמו. למה נאמר לפי שהוא אומר (ויקרא כ) איש איש אשר יקלל את אביו אין לי אלא איש שקלל את אביו אשה שקללה את אביה מנין ת"ל ומקלל אביו ואמו סתם בין איש בין אשה א"כ למה נאמר איש איש אשר יקלל להוציא את הקטן: מות יומת. בסקילה וכ"מ שנאמר דמיו בו בסקילה ובנין אב לכלם (ויקרא כ) באבן ירגמו אותם דמיהם בם ובמקלל אביו ואמו נאמר דמיו בו (ת"כ קדושים): (יח) וכי יריבן אנשים. למה נאמר לפי שנאמר עין תחת עין לא למדנו אלא דמי אבריו אבל שבת ורפוי לא א למדנו לכך נאמרה פרשה זו (מכילתא): ונפל למשכב. כתרגומו ויפול לבוטלן למשכב לחולי

מכלתא משפטים פרשה ה

וגו' (שמות כה) אין לי אלא עדים על גנבה עדים על מכירה מנין ת"ל וגונב איש ומכרו וגו': וגונב איש אין לי אלא (איש) שגנב את האיש גנב את האשה ואת הקטן מנין ת"ל וכי ימצא איש גונב נפש מאחיו להביא את שגנב את האשה ואת הקטן. אין לי אלא איש ואשה שגנבו את האיש והאיש שגנב את האשה ואת הקטן האשה שגנבה חברתה ואת הקטן מנין ת"ל ומת הגנב ההוא מכל מקום' (וגונב איש להוציא את הקטן להביא את הקטן מנין ת"ל כי ימצא איש גונב נפש להביא את הקטן משמע מביא את הקטן ואת בן שמונה ת"ל וגונב איש מגיד שאינו חייב עד שיגנוב בן קיימא. וגונב איש אף הקטן במשמע ת"ל כי ימצא איש גונב נפש מאחיו להוציא את הקטן). וכי ימצא איש גונב נפש שומעני אף בן שמונה במשמע ת"ל וגונב איש ומכרו (וכי יגנוב איש) מגיד שאינו חייב עד שיגנוב בן קיימא: סג ומכרו ולא שמכר את חציו. ונמצא אין מציאה אלא בעדים: סד בידו אין בידו בכ"מ אלא רשותו ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר

הגהות הגר"א (ו) כי ימצא איש גונב א"ל אלא איש שגנב אשה שגנבה מנין ת"ל וגונב איש אין לי כו': (ז) א"כ כת"ל איש גונב להוציא את הקטן וגונב איש מת"ל לפי שנאמר וכי ימצא כו':

התורה והמצוה

עדים על הגנבה, ופה אמר ומכרו ונמצא בידו שצריך עדים על המכירה, פה אמר וגונב איש מלמד שמה"פ איש גונב אינו ממעט אשה רק ממעט את הגנב קטן, ומ"ש וגונב איש אינו ממעט את גנב אשה וקטן דזה אמר גונב נפש, רק מיעט גנב בן שמונה, וכבר בארתי דרך דרשות אלה למעלה (סי' ד) שכלן דרשות כאלה ממש על מכה אביו ע"ש, והגהתי כאן ע"פ הנוסחא משם:

סג ומכרו ונמצא בידו. גם למד במה שכפל הדבר שם שצריך שימכור את כולו, כי בלשון ומכרו כשבא בהרחבה יכלול גם אם מכר חציו, שגם עבד או שפחה שחציו בן חורין יקרא בשם עבד או שפחה, ושפחה חרופה שנאמר בתורה היא חציה ב"ח, וכן במ"ש ושכרו או מכרו מצריך במכילתא היקש מכירה לשביתה שפי' שמכר כולו, אכן ממה שכפל ומכרו פה ונמ' תנא ידעיק שהכתוב ומכרו בא בדיוק שמכר כולו, כפי שבארתי בספר הכרמל בהיה"ש [כלל קיה], ולשון מציאה בא לרוב בשמואל דבר המבוקש או כנאבד או דבר שלא עלה על לבו למצאו והוא מציין המציאה בעדים, ומ"ש פה ובספרי תצא (סי' רמח) על כי ימצא איש שוכב עם אשה שאין מציאה אלא בעדים היינו בדיני נפשות ומלקות וממון דוקא, שאחר שבד"נ ומלקות וממון צריך עדים אם אין עדים דינו כאלו לא נמצא, וכן מפורש בספרי שופטים (סי' קמח) עמ"ש כי ימצא בקרבך בעדים שנאמר ע"פ שנים עדים בנין אב שכ"מ שנאמר ימצא בשנים עדים וכו':

סד ונמצא בידו. מלת יד הושאל מן יד האדם אל ביתו ורשותו כמו ויצברו בר תחת יד פרעה, ולכן אין לדייק מזה שנמצא בידו ממש רק פי' ברשותו, וכן בכ"מ שאין דרך לקחת דבר זה בידו, ומ"ש שאין

יז וּדִילוּט אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: יח וַאֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין וְיִמְחֵי גְּבַר יָת חַבְרֵיהּ

מכלתא משפטים פרשה ה

כר לדבר ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כא) ואומר ויקח העבד עשרה גמלים וגו' (בראשית כד) הא אין בידו בכל מקום אלא רשותו: מות יומת בחנק. אתה אומר בחנק או אינו אלא באחת מכל מיתות האמורות בתורה. אמרת זו (מדה) [מיתה] בתורה (כל) [וכל] מיתה האמורה בתורה סתם אין אתה רשאי למושכה להחמיר עליה אלא להקל עליה דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר לא מפני שהיא קלה אלא מפני שנאמרה סתם וכל מיתה שנאמרה סתם הרי זו בחנק. רבי אומר [ד](במיתה שנאמרה בידי שמים) מה מיתה שנאמרה בידי שמים מיתה שאין בה רושם אף מיתה שנאמרה [ה](כאן) מיתה שאין בה רושם מכאן אמרו מצות חנק וכו'. סה עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל לא תגנוב [ו](לא תגנוב) הרי זו אזהרה לגונב נפש. אתה אומר אזהרה לגונב נפש או אינו אלא אזהרה לגונב ממון. כשהוא אומר לא תגנובו ולא תכחשו וגו' הרי זו אזהרה לגונב ממון (אמור) הא מה ת"ל לא תגנוב הרי זו אזהרה לגונב נפש. או הרי זו אזהרה לגונב ממון (והלא) [והלה] אזהרה לגונב נפש אמרת שלש מצות נאמרו בענין שתים מפורשות ואחת סתומה נלמד סתומה ממפורשות מה מפורשות מצות שחייבין עליה מיתת בית דין אף סתומה מצוה שחייבין עליה מיתת בית דין הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון זו אזהרה לגונב נפש (והלא) [והלה] אזהרה לגונב ממון:

סו (ח) ומקלל אביו ואמו וגו' למה נאמר לפי שהוא אומר * איש איש אשר יקלל את אביו וגו' [ח](אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל ומקלל אביו ואמו: ומקלל אביו ואמו) אין לי אלא אביו ואמו אביו שלא אמו אמו שלא אביו מנין ת"ל אביו ואמו קלל מכל מקום [ט]דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר משמע שניהם כאחד ומשמע אחד אחד בפני עצמו עד שיפרוט לך הכתוב [י](אחד) ומה ת"ל ומקלל אביו ואמו לפי שנאמר איש אין לי אלא איש אשה טומטום ואנדרוגינוס מנין ת"ל ומקלל אביו ואמו. [יא](אין לי אלא בחיים במתים מנין ת"ל (ומקלל) אביו ואמו ([קלל]) מכל מקום): סז ומקלל אביו ואמו

הגהות הגר"א (ח) מיותר: (ט) כאן צ"ל אין לי אלא מחיים דלהלן עד מ"מ: (י) יחיד, לאחר מיתה מנין ת"ל או"א קלל מ"מ. ומת"ל: (יא) זה המוסגר שייך לעיל אות ט':

סו הגהות הגאון מלבי"ם. איש איש אשר יקלל את אביו וא"א, א"ל אלא איש אשה מנין ת"ל איש איש, אין לי אלא אביו ואמו כו' ת"ל אביו ואמו קלל מ"מ, אין לי אלא בחיים במתים מנין ת"ל ומקלל או"א דברי ר"י, ר' יונתן אומר כו' טו"א מנין ת"ל ומקלל או"א, אין לי אלא בחיים במתים מנין ת"ל או"א קלל מ"מ:

התורה והמצוה

אין ראיה לדבר עי"ל פרק במ"ש ויקח את כל ארצו מידו שאע"פ בידו ממש אבל בכאן יעיר שאוחז את שעבד בידו, ולכן כמ"ש אם המצא תמצא בידו הגנבה למד בב"ק שבידו ברשותו מכפל המצא תמצא, אבל פה שמכרו לא יצדק שאוחזו בידו, רק פי' ברשותו, ומזה למדו שאם לא בא לרשות הגנב פטור, ואם מכרו ועדיין הוא ברשות הגנב חייב כמו שדייק הכ"מ (פ"ט מה' גנבה ה"ג) ועז"א ומכרו ונמצא בידו אף שעדיין נמצא ביד הגנב ר"ל ברשותו אחר המכירה, וזה הדבר הרביעי שמלמד פה נוסף עמ"ש בס' אלה, ומ"ש מות יומת בחנק כל המאמר נזכר ונתפרש למעלה (סי' ס"א):

סה מות יומת. והאזהרה נאמר בעשרת הדברות שאם מדבר מגונב נפשות ונלמד מענינו שלא תרצח ולא תנאף חייב מיתת ב"ד ולא תגנובו דפ' קדושים מדבר בגנבת ממון. ונלמד ג"כ מענינו שלא תכחשו ולא תשקרו מדבר בעניני ממון וכמ"ש במכלתא פה ובפ' יתרו (פ' ח') ומובא בסנהדרין (דף פ"ו):

סו (יז) ומקלל אביו ואמו. הגי' שבמכלתא משבשת בטעות, והגר"א הגיה ואנכי מוסיף על הגהתו, ועולה מכוון עמ"ש בספרא קדושים (סי' קא) ובגמרא דסנהדרין (דף פ"ה ע"ב), דלר' יאשיה ידייק לרבות אשה וטו"א מכפל איש איש, ומקלל אביו ואמו בא לחייב לאחר מיתה, ואביו ואמו קלל בא לחלק, ולר' יונתן א"צ קרא לחלק ומקלל או"א בא לרבות אשה וטו"א, דס"ל דכפל איש דברה תורה כלשון בנ"א ואביו ואמו קלל בא לחייב אחר מיתה, ולפ"מ שאמר בספרא קדושים (סי' לא) שסתמא דספרא ר' יהודה וכן ר"ע דרשי אביו ואמו קלל לדרשות אחרות נ"ל דס"ל דאשה מרבינן מן איש איש דלא דברה כלשון ב"א, וכן ס"ל כר' יונתן דמכה אביו ואמו משמע כ"א בפ"ע, ואייתר ומקלל או"א למקלל לאחר מיתה, וכבר הוכיח המ"ל (פ"ו מה' דעות) מכריתות (דף י"א) דר"ע ס"ל דלא אמרינן ד"ת כלב"א, וממנחות (דף ב') הוכיח דכן ס"ל לר' יהודה, וכן מוכח באמת בספרא דסתמא ר"י שדרש תמיד כפל המקור עם הפעל כמ"ש באיה"ש (כלל נח) ובענין פלוגתת ר"א ור"י במכה או"א ע' מ"ש בפ' קדושים (סי' קא):

סז ומקלל אביו ואמו. הוא כפס המפורש, ומימרא א מובא בסנהדרין (דף סו) ובשבועות (דף לו)

ומקללו

ואמו בשם המפורש. או אינו אלא בכנוי שאין ת"ל בנקבו שם יומת להביא המקלל אביו ואמו אינו חייב עד שיקללם בשם המפורש דברי ר' אחאי. רבי חנינא בן אידי אומר הואיל ואמרה תורה השבע אל תשבע קלל ואל תקלל מה השבע בשם אף אל תשבע בשם מה קלל בשם אף אל תקלל בשם: מות יומת בסקילה אתה אומר בסקילה או אינו אלא באחת מכל מיתות האמורות בתורה הרי אתה דן נאמר כאן דמיו בו ונאמר להלן דמיהם בם מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה. עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל אלהים לא תקלל (שמות כב) אם דיין הוא אביך הרי הוא בכלל אלהים לא תקלל ואם נשיא הוא הרי הוא בכלל ונשיא בעמך לא תאור אינו לא דיין ולא נשיא ח(אלא בור) הרי אתה דן בנין אב משניהם לא הרי דיין כהרי נשיא ולא הרי נשיא כהרי דיין הצד השוה שבהן שהם בעמך ואתה מוזהר על קללתם אף אביך שבעמך אתה מוזהר על קללתו. אי מה הצד השוה שבהן שהם גדולים ט(ובעמך) וגדולתך גרם להם לפיכך אתה מוזהר עליהם על קללתם תאמר באביך ת"ל לא תקלל חרש (ויקרא יט) דבר הכתוב באמללים שבאדם הרי אתה דן בנין אב מבין שלשתן לא הרי דיין כהרי נשיא ולא הרי נשיא כהרי דיין ולא הרי זה וזה כהרי חרש ולא הרי חרש כהרי זה וזה הצד השוה שבהן שהם בעמך ואתה מוזהר על קללתם אף אביך שבעמך אתה מוזהר על קללתו:

(פרשה ו) **סח** (יח) וכי יריבון אנשים למה נאמר פרשה זו לפי שהוא אומר עין תחת עין אבל שבת ורפוי לא שמענו ת"ל וכי יריבון אנשים. אם יקום בא הכתוב ללמד דברים המהוסרים בו: **סט** וכי יריבון אנשים אין לי אלא אנשים נשים מנין. היה רבי ישמעאל י(דורש) אומר הואיל ושכל

הנזקים

הגהות הגר"א פ"ז (ה) מיוהר:

התורה והמצוה

ומקורו בספרא קדושים (סי' קב) ושם פרשתי ע"ש, ומ"ש מות יומת בסקילה נמצא בכריתא שם (סי' קג) ושם פרשתי, ומ"ש עונש שמענו אזהרה לא שמענו עד סוף הפסקא נמצא בספרא (סי' קד) ושם פרשתי ויש שם חסרון ויתרון בדפוס וצריך לתקן כנוסחא שבכאן, ושם סיים מה להצד השוה שבהן שהם מצווים א"כ ככתוב קרא אלהים והרא או נשיא וחרש אלהים ל"ל אם אינו ענין לגופו תנהו ענין לאביו, וכן יש להגיה כאן:

סח (יח) **וכי יריבון אנשים.** עיקר החדוש בפ' זו שאם יכהו ולא ימות צריך לתת לו שבת ורפוי, שזה לא נלמד ממ"ש עין תחת עין שמשם למדנו נזק וצער לבד, לכן אמר פה כי יריבון ולהלן אמר כי ינצו אנשים, שיש הבדל בין מצה ומריבה, שהמצה הוא ריב שיש בה הכאה, והריב כזה יעיד שלא יתחייב לתת שבת ורפוי אם השני התחיל בהכאה כמ"ש בח"מ (סי' תכ"א סעיף יג), לכן אמר כי יריבון שמציירו שאין בה הכאה:

סט **וכי יריבון אנשים.** ר' ישמעאל למד שה"ה נשים ממ"ש והמית איש או אשה ור' יאשיה בא לפרש דברי ר' ישמעאל, וה"ל לר' יאשיה שמה שכפל וכי יגח שור את איש או את אשה וחזר ואמר והמית איש או אשה בא ללמד על כל הפרשה, ונראה שיש הבדל בין ר' ישמעאל ור' יאשיה, שר' יאשיה ס"ל שכ"מ שנאמר איש עד פרשת כי יגח ידעינן שגם אשה בכלל ע"י למודים אחרים, שכן במ"ש מכה איש וכי יזיד איש וגונב איש יש למודים שגם אשה בכלל כמ"ש בכ"א במקומו, וכן מ"ש ומכה אביו ומקלל אביו מוציא ממ"ש במק"א והיא כמ"ש, וע"כ ס"ל שה"ה מ"ש וכי יריבון האנשים וכי יכה איש את עבדו וכי ינצו אנשים, ידעינן מפ' רוצחים שה"ה נשים בכלל, וע"כ לא נאמר איש או אשה עד פ' שור נגח, שבזה נשתנה באיש ולא אשה, וכפל והמית איש או אשה ללמד על כל מה שנאמר אחריו, כמו וכי יכה איש בור, כי יבער איש שדה, וז"ש והמית איש או אשה למה נאמר ר"ל למה חזר ב"פ כי יגח איש או אשה וחזר והמית איש או אשה, לפי שהוא אומר וכי יפתח איש בור שע"ז לא יש למוד לרבות האשה, ור' ישמעאל ס"ל שכל פ' משפטים ידעינן מן והמית איש או אשה, וסמך על הלמוד של ר"א בב"ק (דף טו) שלמד מן ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם שמליין המשפטים שנאמרו בכל הסדרא, וכיון שלמדינן בא' מהם שעשה נשים כאנשים א"כ כל המשפטים שנאמרו בפ' זו שהם דיני נזיקין [כמ"ש בב"ק (דף ד' ע"ב) מני ר' הייא עשרים וארבעה אבות נזיקין] כולם נוהגים גם בנשים דהא אמר אשר תשים לפניהם על כולם בשוה, וההבדל בין ר' יאשיה ור' יונתן שר' יאשיה ס"ל שהיה צריך לכפול והמית איש או אשה, ולהקדימו לפני פ' וכי יפתח איש שהא' מלמד ע"ע והשני מלמד על בור וה"ה יתר הדינים שאחריו, והטעם שאף שכתוב בעל הבור ישלם שמשמע לרבות אשה, הלא כתיב ב"פ איש וכי יפתח איש וכי יכרה איש, ור' יונתן ס"ל שבדיני בור ידענו שגם אשה בכלל ממ"ש בעל הבור ישלם, וא"צ לכפול משום זה היא או אשה בפ' כי יגח, ומ"ש והמית איש או אשה שהוא מיותר [שכבר אמר כי יגח איש או אשה ומזה נלמד לכל דיני נזיקין הבאים אחריו] לתלמודו הוא בא, ר"ל שבא על הדרוש שדרשו במכילתא לעשות כל המיתות שוות, או על הדרוש שדרש בב"ק (דף מ"ב ע"ב) מה איש נזקו ליורשיו, שכ"ז דריש ממה שכפל שנים

והמית

הנזקים שבתורה סתם ופרט הכתוב באחד מהם שעשה בו נשים כאנשים אף פורט אני לכל הנזקים שבתורה לעשות בהם נשים כאנשים. רבי יאשיה אומר [א](והמית איש (ואשה) [או אשה] למה נאמר אלא לפי שהוא אומר וכי יפתח איש בור אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל איש ואשה השוה הכתוב אשה לאיש לכל הנזקין שבתורה. רבי יונתן אומר אינו צריך והלא כבר נאמר בעל הבור ישלם שלם ישלם המבעיר את הבערה הא מה ת"ל איש ואשה לתלמוד הוא בא: **ע** והכה איש את רעהו[ב] לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. **עא** [ג]באבן או באגרוף יהא חייב ובשאר כל דבר יהא פטור ת"ל ואם באבן יד [וגו'][ד] (במדבר לה) מגיד שאינו חייב עד שיכה בדבר שיש בו כדי להמית ומנין במקום שיש בו כדי להמית ת"ל וארב לו וקם עליו[ה] (דברים יט) מגיד שאינו חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית ובמקום כדי להמית. **עב** ר' נתן אומר הקיש אבן לאגרוף ואגרוף לאבן מה אבן שיש בו כדי להמית אף אגרוף שיש בו כדי

הגהות הגר"א (ב) באבן או באגרוף: (ג) או אינו אלא באבן כו': (ד) או בכל עץ וגו' יכול אפילו אין בה כדי להמית ת"ל ואם באבן יד וגו' כו': (ה) וגו':

התורה והמצוה

והמית איש או אשה, וי"ל שאזלי לשיטתם דר' יאשיה ס"ל לא דברה תורה כלשון ב"א (כל"ל סי' מז) א"כ במ"ש וכי יפתח איש כי יכרה איש בא למעט אשה בדיוק, ור' יונתן ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם (כל"ל שם) ס"ל דא"צ לכפול והמית איש או אשה ללמד על בור ביחוד. והנה הראה שדברי מכילתא האלה הוכפל על וכי יכה איש את עבדו ועל וכי ינצו אנשים ועל וכי יכה איש את עין עבדו, ואח"ז על כל איש שנזכר מן פרשת כי יגח ולהלן כמו וכי יפתח איש כי יגנב איש כי יבער איש כי יתן איש וכן עד סוף הפרשה לא זכר מאומה לרבות אשה, כי מן כי יגח עד סוף הסדרא ידעינן לכ"ע שאשה בכלל, לר' יאשיה מן והמית איש או אשה, ולר' יונתן מן כי יגח איש או אשה, ומן הרבוי שגבי בור ומבעיר, אבל מ"ש וכי יריבון אנשים כי ינצו אנשים וכי יכה איש שכתוב קודם לפ' וכי יגח תלוי בפלוגתא ר' ישמעאל עם ר' יאשיה ור' יונתן שסיכן ללמד בהו שאשה בכלל, ולכן הזכיר פלוגתא זו בכ"מ האלה, ובמ"ש מיושב קושית התוס' ב"ק (דף טו) ד"ה והמית, ולמ"ש לא ידעינן מכאן רק על דינים הכתובים בפ' משפטים, אבל במ"ש במק"א מלא איש צריך רבוי על אשה ולמד בב"ק שם ממ"ש איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם לענין כפרה, וכן נמצאו למודים בכ"מ שכתוב מלת איש, וכמ"ש שם ד"ה השוה ובכ"מ, ואכ"מ להאריך יותר:

ע והכה איש וגו' באבן או באגרוף. הנה התבאר בספרא קדושים (סי' קא) שלדעת ר' יאשיה הוי"ו בא תמיד לחבר ואם יכתוב באבן ובאגרוף נפרש צריך להכותו בשניהם ולכן צריך לכתוב מלת או שמורה החלוקה, אמנם ר' יונתן ס"ל שגם הוי"ו מורה החלוק וגם אם יכתוב באבן ובאגרוף נפרש או באבן או באגרוף, וכ"מ שכתוב מלת או בכ"ב צריך לדרוש, וא"כ ששמא זו אתיא דלא כר' יונתן, וכן כתבתי שם במקומו. אולם י"ל דאתיא גם כר' יונתן ע"פ מ"ש, שמ"ש ר' יונתן משמע שניהם כאחד ומשמע כ"א בפ"ע עד שיאמר לך הכתוב יחדו, היינו שמלת או מורה רק החלוקה ומלת יחדו מורה רק החבור והוי"ו מורה שניהם החבור וגם החלוק, ומכה אביו ואמו פי' בין שהכה כ"א בפ"ע ובין שהכה שניהם יומת, ואם היה כתוב באבן ובאגרוף נפרש גם כאן שהדין שוה אם הכה באבן לבד ובאגרוף לבד ובין אם הכה בשניהם ביחד, ובאמת יש לחלק ביניהם שאם הכה באחד לבד ואמדוהו למיתה אינו חייב בשבת ורפוי עד שיקום ויתהלך בחוץ, אבל בהכה בשניהם ובאחד מהם לא היה כדי להמית רק ע"י ההכאה השניה אמדוהו למיתה י"ל שעל הראשונה יתחייב בשבת ורפוי תיכף, הוא מה שאמרו בשבת (דף ה) באבעיא דשני כחות באדם אחד כשני ב"א דמי (דיל"ח בזה) שהלא נתחייב בתשלומין קודם ההכאה שיש בה מיתה ולכן מוכרח נכתוב או באגרוף גם לר' יונתן להוציא אם הכה בשניהם יחדו:

עא באבן או באגרוף. הול"ל סתם והכה איש את רעהו למה הזכיר אבן ואגרוף רק שצריך שיכה בדבר שיש בו כדי להמית, וזה מרמז במ"ש באבן, כמ"ש ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו (במדבר לה), וכן צריך שיהא במקום שיש בו כדי להמית וזה מרמז באגרוף, שהאגרוף לא ימית רק במקום מיוחד כגון נגד תוך הלב, וכמ"ש (דברים יט) והכהו נפש, וכ"כ הרמב"ן שהאגרוף הוא היד שיקבצו האצבעות לתוך הכף והזכיר שתי ההכאות א' קשה והוא האבן וא' קלה והוא האגרוף לומר כי בשניהן צריך אומד:

עב ר' נתן אומר הקיש אבן לאגרוף. הנה התבאר באיה"ש (כלל קלט וכלל ר), שדרך הכתוב שהדבר שיש בו חדוש יותר יכתב תמיד מאוחר כדי שהשני יוסיף על הראשון, אמנם אם נמצא בכתוב שני דברים שהאחד מיותר כי נשמע מכלל חברו בק"ו רק שבא ללמד פירוש של חבירו אז יבא שם המלמד באחרונה אף שהראשון יש בו חדוש יותר, ולפ"ז יקשה שהנה שפה יש באגרוף חדוש יותר מן באבן, בכ"ז אחר ששם באבן מיותר כי נשמע מק"ו מן באגרוף רק שבא ללמד פירוש של באגרוף שמה האבן שיש בה כדי להמית אף אגרוף שיש בו כדי להמית, שזה ראוי ששם אבן יכתב מאוחר, ותדע ר' נתן שבגד אחד עם אגרוף מלמד על שם אבן שצריך

לַמִּשְׁכָּב׃ יט אִם־יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל־מִשְׁעַנְתּוֹ וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא׃ ס שני כ וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ אוֹ אֶת־אֲמָתוֹ בַּשֵּׁבֶט וּמֵת תַּחַת יָדוֹ נָקֹם

ינקם

בעל הטורים

יכהו באגרוף רמז שהכה בכח: (יט) אם יקום הפסוק הזה מתחיל בא' ומסיים בא' ירפא לומר לך שהקב"ה שולח יסורים על האדם וגוזר עליהם שילכו לאותו יום ולאותה שעה: ונקה ג' במסורה. ונקה המכה ונקה האיש מעון מי שלא ידו במשית ס' ונקה ג' תולין להם על כל עונותיהם תולה שנתרפא. ונתן ומלך. אם יקום והתהלך בחוץ כנגד שנתרפא ונקה מעונותיו: ונקה האיש היינו ע"י שישקנה והיא קמות והוא יקח אחרת או ונקה האיש מעון. מי שלא ידו במשית ה' ונקה, היינו מלך: רק שבתו יתן. למעוטי אם עבר על דברי הרופא:

שפתי חכמים

שנתרפא מאחרות לכך נקט שבת ורפוי. רא"ם: ב דאי משענתו, ממש א"כ עדיין חולה הוא ושמא ימות למה כתיב ונקה המכה: ג ואפי' אם הוא רואה יכול לומר לו לא יהא לי שנתרפאתי דהאריא דמית עלי וגם אם אמר לו ידע אני רואה שירפא אותך חנם יכול לומר לו אסיא דמגיא במגן מגן שויא. מגן תרגומו של חנם: ד דאף ע"א במשמע כ"ש עבד דחייב במצות ולא נשמעם ע"א אלא מיכה דכתיב רעהו: ה וא"ת על הקרא הי"ל לסקוות והרי היה בכלל כל כו'. וי"ל כדי שלא תימא הס"ד כאן דגלי קרא בעבד כנעני לידון בדין יום או יומים גם עבד עברי דינו הכי במדה דדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל הס' מ"ס הקדים רש"י לא אינו אלא בעבד עברי כו' והוי דברי רש"י כמו השתא א"ש: ו מדכתיב וארב לו וקם עליו עד שיתכוין לו כדי להמיתו ואם לא היה באבן כדי להמיתו א"כ לא נתכוין הוא להמיתו וא"ת בשבט ל"ל

איסוק

רש"י

להולי במשכלו ממלאכתו: (יט) על משענתו. על ב בוריו וכחו (מכילתא): ונקה המכה. וכי סלקא דעתך שיהרג זה שלא הרג אלא ללמדך כאן שחובשים אותו עד שנראה אם יתרפא זה וכן משמעו כשקם זה והלך על משענתו אז נקה המכה אבל עד שלא יקום זה לא נקה המכה: רק שבתו. בטול מלאכתו מחמת החולי אם קטע ידו או רגלו רואין בטול מלאכתו מחמת החולי כאלו הוא שומר קשואין שהרי אף לאחר החולי אינו ראוי למלאכת יד ורגל והוא כבר נתן לו מחמת נזק דמי ידו ורגלו שנאמר יד תחת יד רגל תחת רגל: ורפא ירפא. כתרגומו ישלם ג שכר הרופא (ב"ק פה): (כ) וכי יכה איש את עבדו או את אמתו. בעבד כנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי ת"ל כי כספו הוא מה כספו קנוי לו עולמים אף עבד הקנוי לו עולמים, והרי היה בכלל מכה ד איש ומת אלא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יום או ה יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת פטור: בשבט. כשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר או אינו אפילו אין בו כדי להמית ת"ל בישראל (במדבר לה) ואם באבן יד אשר ימות בה (או בכלי עץ יד וגו' רא"ם) הכהו והלא דברים ק"ו מה ישראל חמור אין חייב עליו אא"כ הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל עבד שהוא ו קל לא כ"ש: נקם ינקם.

סנהדרין

מכלתא משפטים פרשה ו

כדי להמית ומה אגרוף בידוע אף אבן בידוע הא אם נתערבה באבנים אחרות פטור: **עג** [א](ולא ימות ונפל למשכב מגיד שהצהיבה מביאה לידי מיתה). ולא ימות ונפל למשכב הא אם הכהו מכה שיש בו כדי להמית פטור משבת ורפוי: **עד** (יט) אם יקום והתהלך [א](בחוץ) שומע אני בתוך הבית ת"ל בחוץ. שומע אני

אף

התורה והמצוה

שצריך שיהיה האבן ידוע שיוכל לאמוד אותו אם יש בו כדי להמית, ולכן נכתב אגרוף לבסוף כי גם הוא מלמד ויש בו חדוש יותר:

עג ולא ימות ונפל למשכב. ר"ל ולא ימות הוא למותר, דהא אמר ונפל למשכב אם יקום וכו', וע"כ פי' שכפי הטבע היה ראוי שימות תיכף, כי הצהיבה והמריבה מביאה לידי מיתה שימות תיכף, וכן אמדוהו למיתה וחבשו אותו והוא לא מת כפי שאמדוהו רק נפל למשכב, בכ"ז לא נסתר מהחבישה ושכור שהכהו והכהו עד שיקום והתהלך בחוץ אז ונקה מן החבישה כדתנן דר' נחמיה (סנהדרין ע"ח) ומהו נתחייב בשבת ורפוי:

עד (יט) אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו. מהלך בחוץ על מורה על הטיול הנה והנה, כמו מהלך בגן לרוח היום, כמש"ש במדרש מקטן ועולה מקטן ויולד, ויש בו הגאי שיטייל בחוץ שזה יורה שהוא בריא אולם כי החולה יזיק לו האויר, ומ"ש על משענתו, א"ל דוקא משענת דהא זה סימן

אולם

חַבְרֵיהּ בְּאַבְנָא אוֹ בְּכוּרְמֵיזָא וְלָא יְמוּת וְיִפּוֹל לְבוּטְלָן: יט אִם יְקוּם וְיִתְהַלֵּךְ בְּבָרָא עַל בּוּרְיֵיהּ וִיהֵי זַכָּאָה מַחְיָא לְחוֹד בּוּטְלָנֵיהּ יִתֵּן וַאֲגַר אַסְיָא יְשַׁלֵּם: כ וַאֲרֵי יִמְחֵי גְּבַר יָת עַבְדֵּיהּ אוֹ יָת אַמְתֵיהּ בְּשׁוּלְטָן וִימוּת תְּחוֹת יְדֵיהּ אִתְדָּנָא

יתדן

מכלתא משפטים פרשה ז

אף (בשוקים) [מתגונה] ת"ל על משענתו על בוריו, זה אחד משלשה דברים שהיה ר' ישמעאל [א](יושב ו) חורש בתורה כמין משל כיוצא בו אם זרחה השמש עליו וכי השמש עליו בלבד זרחה והלא על כל העולם זרחה אלא מה שמש זה שלום בעולם אף זה אם ידוע בו שבשלום (נהרג) [עמו והרגו] הרי זה חייב. כיוצא בו ופרשו השמלה (דברים כב) דברים המחוורין כשמלה אף כאן אתה אומר על משענתו על בוריו: עה ונקה המכה שומע אני יתן ערבים ויטיל בשוק ת"ל אם יקום והתהלך בחוץ מגיד שחובשין אותו עד שמרפא: עו ונקה המכה מן המיתה שומע אני מן השבת והרפוי ת"ל רק שבתו יתן ורפא ירפא חוץ מטה שנותנין לו דמי אבריו נותנין לו דמי שבתו ורפויו: עז רק שבתו יתן שומע אני לעולם ת"ל ורפא ירפא מה רפוי מחמת מכה אף שבת מחמת מכה. או [ו]((לא) [כשם שלא] חלק) מכלל רפוי כך [א](לא) נחלוק מכלל השבת שכשם שהוא זקוק לרפאות את זה [א](כך הוא זקוק לרפאות את זה כשם שנותנין שבת לזה) כך נותנין שבת לזה ת"ל רק שבתו יתן מגיד שחלוק [ז](מכלל השבת): ורפא ירפא [מנין] שאם נתרפא וחזר ונתרפא וחזר אפי' ארבעה פעמים וחמשה חייב לרפאותו ת"ל ורפא ירפא. (ועלו) [עלו] בו צמחים מחמת מכה סביבות המכה חייב לרפאותו שלא מחמת המכה פטור וכשאמרה תורה רק שבתו יתן [ח](ורפא ירפא מה שבת מחמת מכה אף רפואה מחמת מכה). ר"א בא הכתוב ללמדך דרך ארץ מן התורה (רק שבתו יתן ורפא ירפא) [שניתן רשות לרופא לרפאות]:

וכי

הגהות הגר"א (ז) כשם שהלק: (ז) השבת מכלל רפוי: (ח) הא שבת אפילו מחמת מכה פטור וחכ"א שבתו יתן ורפא ירפא מה רפואה מחמת מכה חייב אף שבת מחמת מכה חייב. ר"א כו':

התורה והמצוה

וזהו כמ"ש עוד ישבו זקנים וכו' ואיש משענתו בידו מרוב ימים, ור' ישמעאל דייק ש"מ משענתו בכחו לא אמר על משענת בלא כנוי דהא רוב ב"א הבריאים הולכים בלא משענת, ונשענים על כחם וגבורת גופם שהוא משענת הבחורים, והזקנים נשענים על מקלם, וצריך שילך על משענתו המיוחד לו מכבר, הבחור על משענת בוריו וכחו והזקן על מטהו, ומאמר זה מובא בירושלמי פ"ד דכתובות ופ"ח דסנהדרין: ומ"ש זרחה השמש יתבאר לקמן (סי' קל"ב):

עה ונקה המכה. אין פי' שנקה מן המיתה דלמה ימות ואם בשה"כ מת המוכה בלא אז לא יוקם לרבנן דר' נחמיה (דף עה) רק שנקה מן ההכיסה שחובשין אותו כמ"ש במגדף ומקושש ויניחו אותו במשמר, רק משם ה"א ללמוד לדורות כמ"ש בסנהדרין ולמד מפה:

עו רק שבתו יתן. שהגם שעד עתה היה בחזקת חיוב מיתה ולא היה מחויב בשבת ורפוי, עתה שנקה מחיוב מיתה חזר עליו חיוב שבת ורפוי וה"ה דמי נזק וצער ובושת שמפורשים במק"א, דא"ל שרק שבת ורפוי יתן ולא צער מדיוק מלת רק, שא"כ היה צ"ל אך שבתו יתן [שמבואר אצלנו שמלת רק ממעט במשפט הקודם ומלת אך ממעט במשפט השני כמ"ש באיה"ש כלל תקג"א] ולא היה פי' אך השבת ורפוי יתן לא נזק וצער, אולם מלת רק ממעט מ"ש ונקה המכה שאינו נקי מן השבת והרפוי:

עז רק שבתו יתן. מענין השבתה שנותן לו מה שהשבת ממלאכתו בימי חליו שהיה ראוי להיות שומר פירות, ואין פירושו שיתן לעולם, רק כ"ז שנתרפא א"ע, שהרפוי הוא רק מחמת מכה, אמנם מ"ש ורפא ירפא בקדימת המקור אל הפעל מורה שיעשה הפעולה כ"פ [כמ"ש באילת השחר כלל נה], ומזה למד שגם רפואה שאחר חזרה המכה כ"פ או עלו צמחים מחמת מכה חייב לרפאות שנית, כמ"ש ורפא ירפא שאם נתרפא וחזר אפי' ד' וה' פעמים וכו', וא"כ י"ל כשם שלא חלק בכלל רפוי, וצריך לרפאות גם הצמחים שלא מחמת המכה, כן לא חלק בכלל שבת, ת"ל רק שבתו יתן ולא כתיב נתון יתן וכמ"ש בגמ' ב"ק (דף פה) אליבא דר' יהודה [דמכילתין אזלא כוותיה] שבת דלא תני ביה קרא לא מחייב, ומש"ה לר"י דממעט קרא רק, ר"ל שמלת רק מורה שקאי למעלה ונקה המכה רק שבתו יתן, ר"ל משבת לא ינקה, וא"כ משב על המכה הראשונה שמזה דבר שינקה מן ההכיסה, ובאר מ"ש ורפא ירפא בכפל שיעו אם נתרפא וחזר מחמת מכה, אבל שלא מחמת מכה פטור גם מרפואה, דלענין זה איתקש עכ"פ לשבת, כי השבאר בכללי הלשון שכל דברים הבאים במאמר א' יש לדמותם זל"ז וזה מכללי ההיקש כמ"ש

באילת

יִנָּקֵם׃ כא אַךְ אִם־יוֹם אוֹ יוֹמַיִם יַעֲמֹד לֹא יֻקַּם כִּי כַסְפּוֹ הוּא

בעל הטורים

(כא) אך אם יום. הפסוק הזה מתחיל בא' ומסיים בא' לומר שצריך שיהיה מעת לעת: יוקם ב'. הכא ואידך. יוקם קין כל הורג קין שבעתים יוקם וזהו שאמרו המוכר עבדו לשלשים יום רמ"א דאמון יהבו כדין יום או יומים ולא שנא דקמן פירות לאו כקנין הגוף דמי וזהו לא יוקם כי כספו הוא ואיזה כסף יוקם קין אותו שגופו קנוי לו כדכתיב קניתי איש את ה': כספו בגימטריא כדין לבהמה שאף בבהמה צריך מעת לעת לענין ריסוק אברים:

שפתי חכמים

מיפוק ליה מק"ו מישראל וי"ל דאין עונשין מן הדין: ז דק"ל לא סל"ל אלא וכי יכה איש את עבדו או את אמתו קנין כספו וגו' כי לא. ועו"ם כי הכתוב פה נתינת מעם הוא

רש"י

(סנהדרין נב) מיתת סייף וכן הוא אומר (ויקרא כו) חרב נוקמת נקם ברית (מכילתא): (כא) אך אם יום או יומים יעמד לא יקם. אם על יום אחד הוא פטור על יומים לא כ"ש אלא יום שהוא כיומים ואיזה זה מעת לעת (מכילתא): לא יקם כי כספו הוא. הא אחר שהכהו אע"פ שהכה מעת לעת ז קודם שמת חייב

מכלתא משפטים פרשה ז

(פרשה ז) עח (כ) וכי יכה איש את עבדו אף (את) עבדו ושפחתו בכלל שנאמר (והמית איש או אשה) [מכה איש ומת] מות יומת והרי הכתוב מוציאו מכללו להקל עליו שיהא נדון ביום או יומים לכך נאמרה פרשה זו. וכי יכה איש אין לי אלא איש אשה מנין (ת"ל) היה רבי ישמעאל אומר הואיל ונאמרו כל הנזקין שבתורה סתם ופרט לך וכו'. רבי יאשיה אומר איש ואשה למה נאמרו וכו' רבי נתן אומר אינו צריך וכו' כדכתוב לעיל: עט את עבדו (ואת) [או את] אמתו לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. ר' אליעזר אומר בכנעני הכתוב מדבר. אתה אומר בכנעני הכתוב מדבר [או] אינו אלא בעברי ת"ל (מהם תקנו עבד ואמה (ויקרא כה)) הקיש עבד לאמה ואמה לעבד [ב](מה) עבד שגדלו וקטנו עבד [ב](אף) אמה שגדלה וקטנה אמה יצא עבד עברי שאע"פ שגדלו עבד אין קטנו עבד יצאת אמה העבריה שאע"פ שקטנה אמה אין גדלה אמה. אמר רבי יצחק שומע אני עבד של שני שותפין ועבד שחציו בן חורין במשמע ת"ל עבדו ואמתו (מה) עבדו שכלו שלו (אף) אמה שכלה שלו יצא עבד של שני שותפין ועבד שחציו בן חורין שאין כולו שלו. רבי ישמעאל אומר [ג](בכנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי ת"ל) לא יוקם כי כספו הוא מה כספו שקנינו קנין עולם ורשותו גמורה לו יצא עבד עברי אף על פי שרשותו קניה לו אבל אין קנינו קנין עולם

הגהות הגר"א פ"ז (א) עבדו ואמתו: (ג) מיותר:

התורה והמצוה

באלה הסתר (כלל קס), וא"כ הנס שלמד ברפואה לרפאות כ"ש אם הוא מחמת המכה, בשלא פלא שלמחים מחמת המכה נשאר על הדין שאינו חייב לרפאות כמו שאינו חייב בשבת, ופירושי עולה לפי הגירסא שבספרים, ור' ישמעאל ס"ל כרבנן במתאי שם, וכפל רפא ירפא מורה שנתנה תורה רשות לרפאות, ואזיל ר' ישמעאל לשיטתו בירושלמי שאינו דורש לשונות כפולים על רבוי הפעולה דס"ל ד"ת כלשון ב"א כמ"ש ג"כ בגמרא אליביה, ויש הבדל בין רפא בקל ובין מרפא בבנין הכבד שהמרפא הוא ע"י אחרים, ומזה למדו (ב"ק פה) שלא ירפאנו בעצמו ולא ע"י רופא בהנם רק ע"י רופא בשכר שבזה הוא המרפא ע"י אמנותי:

עח (כ) וכי יכה איש את עבדו. סשר הכתובים שהתחיל מכה איש ומת וזה כולל כלם אף מכה עבד ואמה, ובאר דין המזיד והשוגג, ודין מכה אביו וכו', ומבאר שיוצא מזה הכלל המכה את עבדו ע"י שהוא קנין כספו נדון בדין יום או יומים, וז"ש אף עבדו ושפחתו בכלל מכה איש ומת, ומ"ש אין לי אלא איש התבאר למעלה (סי' סס), ומ"ש לחייב ע"ז בפ"ע וע"ז בפ"ע אתיא כר' יאשיה דצריך לו לחלק, אבל לר' יונתן גם אם יכתוב ואת אמתו מדע לחלק, וכמ"ש בהתו"ה קדושים (סי' קא):

עט את עבדו או את אמתו. כתב הרמב"ן שאינו מדבר בעברי שלא יקרא בשם עבד ואמה סתם, ור' אליעזר למד ממ"ש ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגוים אשר סביבותיכם מהם תקנו עבד ואמה (בהר כה) ושם פי' בספרא במ"ש ועבדך ואמתך אשר יהיו לך הוא אם קנו מהם בניהם ובנותיהם, ומ"ש מהם תקנו היינו אם מוכרים א"ע, שלענין אם קנו בניהם לא משכחת עבד בישראל דאין איש מוכר את בנו, ולענין אם מוכר א"ע לא משכחת באמה ישראלית דאין אשה מוכרת א"ע [דלא כהרמב"ן שדעתו שמוכרים א"ע], ובזה מודיע שהשם עבד ואמה כם כנענים, ר' ישמעאל למד לם ממ"ש כי כספו הוא

יִתְּדַן: כא בְּרַם אִם יוֹמָא אוֹ תְּרֵין יוֹמִין יִתְקַיַּם לָא יִתְּדַן אֲרֵי כַּסְפֵּיהּ הוּא:

ואר״י

מכלתא משפטים פרשה ז

עולם יצא עבד של שני שותפין ועבד שחציו בן חורין אף על פי שקנינו קנין עולם אין רשותו גמורה לו: **פ** בשבט שומע אני בין שיש בו כדי להמית ובין שאין בו כדי להמית ת״ל או בכלי עץ׳ מגיד שאינו חייב עד שיש בו כדי להמית. ומנין אל מקום שהוא כדי להמית תלמוד לומר וארב לו וקם עליו׳ (דברים יט) מגיד שאינו חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית אל מקום שיש בו כדי להמית [ג](עד שלא יאמר יש לי ברין) ומה אם ישראל שהחמיר בו שאין ביום או יומים אינו חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית ולמקום שיש בו כדי להמית כנעני שהקל בו שהוא ביום או ביומים דין הוא שלא יהא חייב עד שיהא בו כדי להמית [ד]ובמקום כדי להמית (אם אמרת כן דבאת עונש מן הדין לכך נאמר בשבט ללמדך שאין עונשין מן הדין. דבר אחר בשבט למה נאמר עד שלא יאמר יש לי ברין אם ישראל שאין בו יום או יומים אינו חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית כנעני שהקל בו שהוא ביום או ביומים אינו דין שלא יהא חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית אל מקום שהוא כדי להמית (לא אם אמרת כן ענשת מן הדין לכך נאמר בשבט)) ומה ת״ל בשבט אלא מופנה להקיש לדון גזרה שוה נאמר כאן בשבט ונאמר להלן בשבט מה [ה](להלן) להוציא [ג](הלקוח) של שני שותפים אף [ו](כאן) להוציא [ג](הלקוח) של שני שותפין: **פא** ומת תחת ידו שתהא מכתו ומיתתו ברשותו הא אם הכהו ומכרו לאחר ומת הרי זה [ז](פטור): **פב** נקם ינקם מיתה. אתה אומר מיתה או אינו אלא ממון. ר׳ נתן אומר נאמר כאן נקימה ונאמר להלן נקימה

הגהות הגר״א (ג) וגו׳: (ד) ובמקום כדי להמית ומת״ל כו׳ ומה שבינתים מיותר: (ה) כאן: (ו) להלן: (ז) אינו בדין יום או יומים:

התורה והמצוה

שם, ולא נקרא בשם מקנת כסף רק הקנוי קנין עולם, וכמ״ש בספרא אמור (סי׳ פז) כסף יצא ע״ע שאין כסף, המנה עבד של שותפים ממעט מקנוי עבדו, או כספו, שמשמע המיוחד לו ובזה השוו ר״א ור״י כמ״ש בב״ק (דף ל) מי לא אמר ר״א כספו המיוחד לו ה״נ עבדו המיוחד לו:

פ בשבט. אין לפרש שאף שאין בו כדי להמית דהא אמר ואם בכלי עץ יד אשר ימות בו הכהו ומפרש בספרי שם, שאמר זה שהיה בכלי עץ (שכבר אמר כן באבן) להוציא לכל נסעה ממ״ש כאן בשבט שאף שאין בו כדי להמית, וכיון שבישראל אינו חייב בכלי עץ רק עד שיש בו כדי להמית כ״ש בעבד, רק מ״ש בשבט מפני שיש לו רשות להכותו בשבט, שבו מכה גם את בנו ליסרו כמ״ש אתה בשבט תכנו (משלי כג) חושך שבטו שונא בנו (שם יג) אבל בשאר כל דבר אסור להכותו, ולדעת הרמב״ם (פ״ג מה׳ רוצח) אם הכהו בדבר אחר אינו בדין יום או יומים רק בשבט מפני שהכאו ברשות, וכ״כ הרשב״ם שבשבט הוא דרך תוכחה אבל בחרב הוא דרך רציחה ונהרג עליו, וא״כ אם הכה עבד של שותפין אינו בדין יום או יומים, כי אסור להכות עבדו של חבירו וכמ״ש במכות (דף ח) [ובזה תרלה שמה שתמה הב״י (בסי׳ תכ) עמ״ש הרמב״ם והפטור שהכה עבד כנעני של חבירו והלא אף עבדו אין לו רשות להכותו לא קשיא מידי שעבדו יש לו רשות להכותו בשבט], וא״כ במ״ש כאן כי יכה בשבט שאין עבד שאין בו שותפות שיש לו רשות להכותו בשבט, כן מ״ש גבי מעשר כל אשר יעבור תחת השבט היינו בקר וצאן שלו שיש לו רשות להוציאם מן הדיר במכת שבט, לאפוקי של שותפות שאין לו רשות להכותם וצריך לשלם מה שהוזקו ע״י הכאתו, הוא פטור מן המעשר, וכמכלתא כ״ל (בא פ׳ י״ח) דאשר יהיו לך בא להוציא המוכר בהמתו לנכרי, ולא כמ״ש בבכורות (כ״ו) שבא להוציא שותפות, והעתקתי המכלתא דפה כפי נוסח הגר״א:

פא ומת תחת ידו. ס״א לפרש בעת תיכף בעוד שידיו מכים אותו, דהא שעורו עד מעל״ע, וע״כ פי׳ תחת רשותו, לאפוקי אם מכרו לאחר שאז דינו לעבד של אחרים, הגם שההכאה היה בעודו תחת רשותו, כ״ה גי׳ הגר״א, והרמב״ם לא הביא זה, משום דלפי דברי סירוס׳ (קדושין פ״ג ה״א) משמע דלדידן דפסקינן כר״א בב״ק (דף ל) לא ס״ל דיוק זה דתחת ידו ע״ש, ובגי׳ הישנה גרס פטור וכ״ה בתוספתא דב״ק, ויל״פ שמיירי שמכרו לאחר והאחר הכהו ג״כ ואליבא דריב״ב שבהכאו שני ב״ש שאהרת חייב פה פטור מפני שההכאה הראשונה לא היה תח״י ורשותו, ודוחק:

פב נקום ינקם, כתב הראב״ע לא פי׳ הכתוב מהו הנקמה ונרדף בזה אחר הכתובים, נקום נקמת בני ישראל, (במדבר ל) ויהרגו המדינים כולם, ואמר שמשון כי אם נקמתי בכם וגו׳ ויך אותם שוק על ירך (שופטים טו) וכ״ב שיפות בידם לעשות נקמה בגוים (תהלים קמט), ושם לשון זה, ללמדם שהעבד אויבים הוא בתגום וצריך ביהם לשבת כל רציהו עד שיהרגוהו דרך נקמה כגואלי דם אויבים:

הוּא: ס כב וְכִי־יִנָּצ֣וּ אֲנָשִׁ֗ים וְנָ֨גְפ֜וּ אִשָּׁ֤ה הָרָה֙ וְיָצְא֣וּ יְלָדֶ֔יהָ וְלֹ֥א יִהְיֶ֖ה אָס֑וֹן עָנ֣וֹשׁ יֵעָנֵ֗שׁ כַּֽאֲשֶׁ֨ר יָשִׁ֤ית עָלָיו֙ בַּ֣עַל

הָאִשָּׁה

בעל הטורים

(כב) וכי ינצו אנשים ב'. הכא ואידך כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו. מה התם ממון דהדינן והגוהם לא ... אף הכא נמי ממון דנתכוין לזה והרג את זה פטור ממיתה וחייב ממון:

שפתי חכמים

בוא אלעיל למר כאדון נידון כדין יום או יומים אבל אתר לא וק"ל: ח אבל לא שניהם עם אשה דא"כ אפי' אחד נמי ושוד ונתעו בפללים מכע"ל: ט דאין לומר בולדות דלא כתיב ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש ואי בולדות הא כתיב מכה איש ולא נפל: י מדכתיב ונתן בפללים משמע שעדיין לא פרע לכן אמר לשון יגבו ולא יפרע: כ דאי פירושו כפי מה שישית הוא מאי ונתן

בפללים

רש"י

חייב: (כב) וכי ינצו אנשים. (מכילתא) זה עם זה ח ונתכוון להכות את חבירו והכה את האשה: ונגפו. אין נגיפה אלא לשון דחיפה והכאה כמו (תהלים צא) פן תגוף באבן רגלך (ירמיה יג) ובטרם יתנגפו רגליכם (ישעיה ח) ולאבן נגף: ולא יהיה אסון. ט באשה: ענוש יענש. לשלם דמי ולדות לבעל שמין אותה כמה היתה ראויה להמכר בשוק להעלות בדמיה בשביל הריונה: ענוש יענש. יגבו ממון י ממנו כמו (דברים כב) וענשו אותו מאה כסף: כאשר ישית עליו וגו'. כשיתבענו הבעל כ בב"ד להשית עליו עונש על כך:

ונתן

מכלתא משפטים פרשה ז

נקימה נקמת נקם ברית (ויקרא כו) ח מה להלן חרב אף כאן חרב (שם) (מה כאן בב"ד אף להלן בב"ד): פג (כא) אך אם יום (או יומים) שומע אני כמשמעו ת"ל ט(אם יום) כיצד יתקיימו שני מקראות הללו יום שהוא כיומים ויומים שהן כיום הא כיצד מעת לעת. רבי יוסי הגלילי אומר אך אם יום שומע אני כמשמעו ת"ל אך חלק: פד לא יוקם וגו' והוא שהיה רבי ישמעאל אומר בכנעני הכתוב מדבר. רבי שמעון בן יוחאי אומר למה נאמר עד שלא יאמר יש לי בדין הואיל ושורו במיתה על עבדו ועל אמתו ושור אחר (א') במיתה על עבדו ועל אמתו הוא במיתה על עבדו ועל אמתו ואחר במיתה על עבדו ועל אמתו. אם למדת שלא חלק בין שורו לשור אחר במיתה על עבדו ועל אמתו לא נחלוק בינו לבין אחר למיתה על עבדו ועל

אמתו

הגהות הגר"א (ח) מ"ל מיתה אף כאן מיתה מ"ל כו': (ט) או יומים:

התורה והמצוה

פג (כא) אך אם יום או יומים יעמד, אם הכהו בערב השביק יום שלם שהוא כ"ד שעות, ואם הכהו באמצע היום צ"כ השביק כ"ד שעות ואז הוא יומים, מקצת יום זה ומקצת יום השני, כי מקצת היום ככלו, והיומים הם בצירופן כיום שלם כ"ד שעות. והנה ההבדל בין ריה"ג ות"ק מבואר במה שת"ק אמר יומים שומע אני כמשמעו, וריה"ג אמר יום שומע אני כמשמעו, מבואר דלת"ק מלבד שיומים אינו כמשמעו דס"ל דסתם יום הוא מעל"ע, וא"כ יום הוא כמשמעו מעל"ע ויומים אינו כמשמעו, וריה"ג ס"ל דסתם יום הוא מבקר עד ערב וגם מקצת היום ותלמד שיום אינו כמשמעו מקצת רק ר"ל מעל"ע. וכבר בארתי בפ' בא במ"ש ריה"ג אך ביום הראשון תשביתו אך חלק, שמלת אך מגדל שמלת רק שממעט במשפט הזה עצמו, וממעט אך ביום בחציו של יום, ואמר פה אם אך יום ר"ל אם הוא רק חצי של יום או צריך יומים ולהורות שאם הוא יום שלם א"צ יומים, ויוכל להיות שריה"ג סבר שסתם הוא יום שלם מבקר עד ערב א"צ יומים רק אם הוא חצי יום שזה מרומז לשיטתו במלת אך (כמ"ש בפסחים ד' ה' אך ביום אך חלק) אז צריך שיצטרף אליו גם מקצת יום השני, וא"צ מעל"ע, וי"ל דיפלגו בפלוגתא דס"ע ורבנן בנדרים (דף ע"ו ע"ב) וס"ל לריה"ג דהם ר"ל שיהיה מעל"ע הול"ל מיום אל יום, שזה מציין מעל"ע כרבנן שם, ות"ק דהכא ס"ל כת"ק דהתם שמיום אל יום אינו מציין מעל"ע והוצרך לכתוב לשון יום או יומים שזה מציין מעל"ע, ומלאתי עוד לשון אחר על ציון מעל"ע ולא מן לבא כיום תמים, אולם פה הדיוק יום תמים מציין מערב עד ערב, ולשון כיום תמים מציין שלא עמד השמש בלא הפסק רק כמ"ש בע"ז (דף) של שית וקם שית ושך העמידה היה כ"ד שעות כיום תמים היינו כשעור שית מערב עד ערב שהוא כ"ד שעות, וע"כ ס"ל שציון מעל"ע מאמצע יום עד אמצע יום שאחריו נ"ל יום או יומים:

פד לא יקם כי כספו הוא, כבר הזכרתי (כסי' פס) שר' ישמעאל ס"ל שבא למעט עבד עברי ורשב"י ס"ל כר"א שממעט ע"ע מן מהם תקנו עבד ואמה, א"כ כספו הוא מיותר דלמעט של

כב וארי יתנצון גברין וימחון איתתא מעדיא ויפקון ולדהא ולא יהי מותא אתגבאה
יתגבי

מכלתא משפטים פרשה ז

אמתו ת"ל לא יוקם כי כספו הוא מגיד הכתוב שאף על פי שלא חלק בין שורו לשור אחר במיתה על עבדו ועל אמתו נחלוק בינו לבין אחר במיתה על עבדו ועל אמתו [י](הא מה תלמוד לומר) לא יוקם כי כספו הוא:

(פרשה ח) **פה** (כב) וכי ינצו אנשים למה נאמרה פרשה זו. לפי שהוא אומר וכי יזיד איש לא שמענו אלא על המתכוין להכות שונאו והכה שונאו שהוא במיתה אבל המתכוין להכות שונאו והכה אוהבו לא שמענו ת"ל וכי ינצו אנשים. ואם אסון יהיה בא הכתוב ללמדך על המתכוין להכות שונאו והכה את אוהבו שהוא במיתה לכך נאמר פרשה זו. רבי אומר אם נתכוון להכות שונא זה והכה אחר שהוא שונאו פטור (אבל המתכוון (שלא) להכות שונאו והכה אוהבו [א](דין הוא) שיהא פטור אבל בא הכתוב ללמדך שחבל אשה לבעל ודמי ולדות לבעל [ב](וכל המתחייב מיתה פטור מן התשלומין). רבי יצחק אומר אף המתכוון להכות והכה פטור עד שיאמר לאיש פלוני אני מכה [ג](ת"ל) וארב לו וקם עליו והכהו נפש (דברים יט). ומה ת"ל וכי ינצו (שומע) לפי שהוא אומר ואיש כי יכה כל נפש אדם שומע אני אף בן שמונה ת"ל וכי ינצו אנשים מגיד שאינו חייב עד שיהרוג בן של קיימא. וכי ינצו [ד]אנשים אין לי אלא אנשים נשים מנין היה רבי ישמעאל וכו' כדלעיל. רבי יאשיה אומר איש איש למה נאמר וכו'. רבי יונתן אומר אינו צריך והלא כבר נאמר בעל הבור ישלם וכו' כדלעיל: **פו** ונגפו אשה

הגהות הגר"א (י) לכך נאמר: פ"ח (א) אינו דין: (ב) מיותר: (ג) שנאמר: (ד) מכאן שהמריבה מביאה לידי מיתה: אנשים כו':

התורה והמצוה

עבדים נתמעט מן עבדו המיוחד לו (כנ"ל שם) ופי' שהוא נכנס משום שהגם שלא מת שהיו לא עבדו יומם, הוא פטור מצד שהוא כספו:

פה (כב) וכי ינצו אנשים. יש הבדל בין מצה ומריבה, שמצה הוא ע"י הכאה, וכמ"ש (בתוספות ד' לג סנהדרין דף עט) במקום שבמיתה הכתוב מדבר, והנצים רצו להרוג זא"ז ונגפו אשה הרה, וס"ל לת"ק שמ"ש ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש, היינו מיתה, ומשמיענו שאם נתכוין להכות את זה והרג אחר חייב, ורבי ס"ל שהוא פטור ממיתה, ומ"ש ונתתה נפש תחת נפש היינו ממון (כמו שמובא פלוגתא בסנהדרין דף עט), ומה שפשט הלימוד וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה שלא נתכוין לאשה ולא כתב הדין באם נתכוין להרוג לאשה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון ישלם דמי ולדות, משום שבא ללמד שני דברים שדמי ולדות לבעל, ושחבל אשה לבעל אם יהיה אסון ונתתה נפש היינו ממון חבל אשה לבעל ואם היה מדייר שכוון לאשה שלא המתחייב במיתה פטור מן התשלומין ולא ידע הדין שחבל אשה לבעל, [ויש לתמוה עמ"ש בסנהדרין (דף פ"ז ע"ב) דיני נפשות בפלוגתא דרבי ורבנן דסבירא רבי אומר ונתתה נפש תחת נפש ממון ופרש"י ואם תפסו יורשים ממונא דהרוג ופטר ליה זקן ממרא וקדשו בו את האשה לרבי מקודשת, לרבנן אינה מקודשת, והא כתב רש"י בב"מ (דף לח) עמש"מ דכא אמר אתון אסרה תורה אפי' בא על אמו דבקם ליה בדרבה מניה אי תפס לא מפקינן מניה, וא"כ הכא דתפיס גם לרבנן מקודשת, ומזה ראיה לדברי המהרש"ל ביש"ש פ' הכונס (סי' ו) דהיכא דעבדיק ההוראה אף אי תפס מפקינן מניה, ועי' בקצוה"ח סי' כח], ור' יונתן סובר כר' שמעון (ב"ק דף מד ע"ב וסנהדרין עט) דצריך שיתכוין לו, וגם סבר כתנא דבי חזקיה (סנהדרין עט וכתובות דף לה) דפטור גם מממון [עמ"ש בלח"מ פ"ד מה' רוצח ה"א שכן יעלו פסקי הרמב"ם] וא"כ מ"ש ונתתה נפש תחת נפש היינו אם נתכוין להרוג את האשה, וא"כ יקשה למה כתב פרשה זו, ומשיב לשיטת ר' יונתן לפי שהוא אומר וכי יכה כל נפש אדם וכו', ר"ל שכבר למד למעלה (סי' ד) שההורג בן שמונה פטור, אף דכתיב ואיש כי יכה כל נפש אדם וגם בן שמונה בכלל, משום דלזה כתיב מכה איש שממעט בן שמונה ע"ש, אולם הלא י"ל שממ"ש מכה איש בא למעט את העוברים, וכמ"ש בסנהדרין (דף פד ע"ב) שגם נפלים בכלל כי יכה כל נפש אדם, שבדרך ההרחבה גם העוברים בכלל נפש אדם, וכמו שהעוברים בכלל כל בהמה [כמ"ש באילת השחר כלל רס"ו], וכן איתא בסנהדרין (דף נז) שב"נ חייב על העוברים דכתיב שופך דם האדם באדם, [ובאמת כבר שאל כזאת הגאון רי"פ בשו"ת שבי"י מהד"ת חלק ח"מ (סי' נט) מנין זאת שישראל אינו חייב על העוברים] ולכן כתבה תורה שאם הכה את האשה ויצאו ילדיה אינו חייב מיתה על העוברים שאם היה חייב מיתה לא היה משלם ממון כדתנא דבי חזקיה, וממילא מוכח כי יכה כל נפש אדם למעט בן שמונה, ומ"ש וכי ינצו אנשים נשים מנין כבר נשנה ונתפרש למעלה (סי' סס):

פו ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה. מ"ש אשה הרה מיותר, שדי לומר ונגפו אשה ויצאו ילדיה, למד שצריך שיגוף ויכה במקום בית ההריון, ובב"ק (דף מט) ורבנן דאמרי שבח ולדות נמי לבעל מ"ש

הָאִשָּׁה וְנָתַן בִּפְלִלִים׃ כג וְאִם־אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ׃ כד עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד

רגל

רש"י

ונתן. המכה דמי ולדות: בפלילים. ע"פ הדיינים: (כג) ואם אסון יהיה. באשה: ונתתה נפש תחת נפש. (סנהדרין עט) רבותינו חולקים בדבר יש אומרים נפש ממש וי"א ממון אבל לא נפש ממש שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק: (כד) עין תחת עין. סימא עין חבירו נותן לו דמי עינו כמה שפחתו דמיו למכור בשוק וכן כולם

שפתי חכמים

פללים דמשמע שאין הדבר תלוי בבעל: ל לאפוקי דמים של

מכלתא משפטים פרשה ח

אשה הרה ויצאו ילדיה. אבא חנן משום ר' אליעזר ונגפו אשה הרה לכה נאמר (ז)(לפי שנאמר) ויצאו ילדיה הא למדנו שהיא הרה ומה תלמוד לומר הרה שאם הכה על ראשה או על אחת מאבריה שומע אני יהא חייב תלמוד לומר הרה מגיד שאינו חייב עד שיכה במקום עוברה. דבר אחר ונגפו אשה הרה מה תלמוד לומר לפי שנאמר כאשר ישית עליו בעל האשה (ו)אף על פי שאין ההריון שלו תלמוד לומר הרה מגיד שאינו חייב אלא לבעל ההריון: (ס) ויצאו ילדיה מיעוט ולדות שנים ומנין אפילו אחד תלמוד לומר הרה מכל מקום: לא יהיה אסון באשה ענוש יענש בולדות. אתה אומר כן או אינו אלא אסון בולדות וענוש באשה תלמוד לומר ואם אסון יהיה הא מה תלמוד לומר ולא יהיה אסון באשה ענוש יענש בולדות. או לא יהיה אסון לא באשה ולא בולדות אלא אם אמרת כן אף צריך ליתן שכר דמי חיה הא מה תלמוד לומר ולא יהיה אסון

באשה

הגהות הגר"א (ס) והלא כבר נאמר: (ו) שומע אני אעפ"י כו': (ז) ד"א לפי שנאמר ויצאו כו':

התורה והמצוה

דהתניא ממשמע שנאמר ויצאו ילדיה איני יודע שהיא הרה מה ת"ל הרה לומר לך שבח הריון לבעל, ורשב"ג [דס"ל שבח ולדות חולקין] האי הרה מאי דריש ביה כדתניא ראב"י אומר לעולם אינו חייב עד שיכה כנגד בית הריון, ולפ"ז דרש אבא חנן אתיא כרשב"ג, ולכן לא הביא הרמב"ם דין זה בהלכותיו, אולם מ"ש ד"א וכו' לפי שנאמר כאשר ישית עליו בעל האשה שומעני אף שאין ההריון שלו וכ"ה בירושלמי (ב"ק פ"ה ה"ה), הוא דרוש משונה מן סוגית הבבלי, ולא עוד כי בב"ק (דף מג) דייק רב פפא ממ"ש כאשר ישית עליו בעל האשה אע"פ שבא עליה בזנות, הרי אמר דלשון בעל האשה מורה על הבועל שההריון שלו, ולהשוות הדרושים נראה דכפי הפשט מורה לשון בעל האשה על בעלה לא על אבי הילדים אם היא מעוברת מאחר דאז הו"ל כאשר ישית עליו בעל הילדים, שהגם שמן הסברא יש לומר שדמי ולדות שייכים לאבי הילדים לא לבעל האשה אחר שאין הילדים שלו, בכ"ז הלא הכתוב אומר כאשר ישית עליו בעל האשה, וז"ש במכילתא בעל האשה אע"פ שאין ההריון שלו, אולם אחר שלמדו רבנן דרשב"ג ממ"ש הרה שבח הריון לבעל, א"כ במ"ש ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה משמע שני דברים שצריך לשלם מצד שהיא הרה שהוא שבח הריון וצריך לשלם דמי ולדות לכן שפה לשון בעל האשה כי הבעל הוא התובע תמיד, שאם הולדות שלו תובע שבח הריון ודמי ולדות, ואם אין ההריון שלו תובע שבח הריון, ונגד זה דמי ולדות שייכים לבעל ההריון לא לבעלה שהוא כבר לוקח שבח הריון ובהולדות אין לו תביעה שאינם שלו, ור"פ שדייק אע"פ שבא עליה בזנות לא מלשון בעל האשה דייק רק אמר כן מן הסברא שאם אין לה בעל אחר נקרא בעל האשה אבי הילדים מצד שבעל אותה, שזה ההבדל בין איש ובין בעל כמ"ש במק"א, ואם יש לה בעל אחר ישית עליו בעל האשה את שבח הריון:

כז ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון. אין לפרש דוקא ילדיה הרבים, דפשט הרה אין מפלת רק ולד אחד רק גם בולד אחד יצא עמו השפיר שהולד מונח בו והדמים, ולשון הרה כולל כל שהיא הרה ממנו, כמ"ש הרינו חלנו כמו ילדנו רוח (ישעיה כו), תהרו חשש תלדו קש (שם לג), וכמ"ש בנדה (דף ח ע"ב), וילדק גם באחד לשון ילדיה, והאלי"ש שלא יהיה אסון כלל לא באשה ולא בבנים כי יצאו חיים דא"כ למה יענש, וכן אין לפרש שלא יהיה אסון בולדות רק באשה, דהא זה אמר אח"ז ואם אסון יהיה שמדבר באשה, כי על העוברים אינו חייב מיתה, וע"כ פי' שלא יהיה אסון באשה רק בולדות, וכבר באתי בפ' וארא בפסוק הנני נוגף את כל גבולך כדעת הרי"א שפשט נגף הוא מכת מות, ורש"י ז"ל שמביא שם ראיה שנגף מורה הכאה לבד ממ"ש ונגפו אשה הרה אינו ראיה דהא היה מכת מות בילדים:

ענוש

יִתְגְּבֵי כְּמָא דִישַׁוֵּי עֲלוֹהִי בַּעֲלָהּ דְּאִתְּתָא וְיִתֵּן מִן מֵימַר דַּיָּנַיָּא: כג וְאִם מוֹתָא יְהֵא וְתִתֵּן נַפְשָׁא חֲלַף נַפְשָׁא: כד עֵינָא חֲלַף עֵינָא שִׁנָּא חֲלַף שִׁנָּא יְדָא חֲלַף יְדָא רִגְלָא חלף

מכלתא משפטים פרשה ח

באשה ענוש יענש בולדות: **פח** ענוש יענש ממון. אתה אומר ממון או אינו אלא מיתה הרי אתה דן נאמר כאן עונש ונאמר להלן וענשו אותו מה להלן ממון אף כאן ממון: כאשר ישית עליו בעל האשה בא ללמדך הכתוב שחבל אשה לבעל ודמי ולדות לבעל וכל המחויב מיתה פטור מן התשלומים. (דבר אחר) **פט** כאשר ישית עליו בעל האשה שומע אני כל שירצה ת"ל ונתן בפלילים מגיד שאינו משלם אלא על פי דיינין שנאמר (תהו) בפלילים ואין פלילים אלא דיינין שנאמר ואויבינו פלילים (דברים לג) וכתיב כי יחטא איש לאיש ופללו אלהים (ש"א ב):

צ (כג) ואם אסון יהיה אין אסון אלא מיתה ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר וקראהו אסון: ונתתה נפש תחת נפש נפש הוא משלם ואינו משלם ממון תחת נפש. רבי אומר נפש תחת נפש ממון. אתה אומר ממון או אינו אלא מיתה הרי אתה דן נאמר כאן שיתה ונאמר להלן שיתה מה להלן ממון אף כאן ממון:

צא (כד) עין תחת עין ממון. אתה אומר ממון או אינו אלא עין ממש. היה רבי אלעזר אומר ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת הקיש הכתוב נזקי אדם לנזקי בהמה (נזקי בהמה לנזקי אדם) מה נזקי בהמה לתשלומין אף נזקי אדם לתשלומין. רבי יצחק אומר הרי הוא אומר אם כופר יושת עליו והרי דברים קל וחומר ומה במקום שענש הכתוב מיתה לא ענש אלא ממון כאן

התורה והמצוה

פח ענוש יענש כאשר ישית עליו בעל האשה. ר"ל עונש ממון, שהוא שם עונש כמ"ש ויתן עונש על הארץ מאה ככר כסף (מ"ב כג) ויין ענושים ישתו (עמוס ב) ואמר ויסרו אותו וענשו אותו מאה כסף, הרי בא עונש מגביל נגד יסור שזה בגוף וזה בממון, ומ"ש כאשר ישית עליו בעל האשה והיל"ל בעל הולדות מפני שגם חבל אשה לבעל וזה תמיד לבעל האשה (וכנ"ל סי' פו), ואמר שרק אם לא יהיה אסון באשה ישלם דמי ולדות אבל אם אסון יהיה פטור מדמי ולדות שהחייב מיתה פטור מן התשלומין:

פט כאשר ישית עליו. אונקלוס תרגם כמא דישוי עלוהי, ומזה משמע שיתן כפי רצון הבעל וז"א דהא פי' ונתן בפלילים שנתינת הממון יהיה ע"פ שומת דיינים, וע"כ פי' כמו כאשר ייטב לך, היינו אם יתבענו הבעל בב"ד שאם אין תובע אותו אין הב"ד מזקקין להעמיסו וכמ"ש רש"י כשיתבענו הבעל בב"ד, והרמב"ן כ' שבעבור שאין בולדים היזק ניכר, כי מי יודע אם יגדלו, אמר שישית עליו עונש וקנס ככל אשר ישית עליו בעל האשה שהוא חפץ בילדיו וחשובים הם אצלו, ויתן זה בפלילים שלא ישית עליו עונש יותר מכדי דמיהם:

צ (כג) ואם אסון יהיה. אסון הוא מקרה מות מבלי הכנה אליו, ודעת הת"ק דנתכוין להכות את זה והכה את זה חייב, וע"כ פי' נפש ממש, ודעת רבי דפטור (כנ"ל סי' פה), וע"כ פי' נפש תחת נפש כמו עין תחת עין דמי נפש וכמ"ש בסנהדרין (דף עט), ובגמ' הלכון נאמר כאן נתינה כו':

צא (כד) עין תחת עין. פי' שהיה ראוי לעור עינו רק מפני שא"א לכוין שיהיה נזק שיהיה שוה יתן דמי עין, והלמוד הראשון ממכה בהמה כבר מובא בספרא אמור (סי' רמ"ט), ושם פרשתי היטב, ור' יצחק למד לה ממ"ש אם כופר יושת עליו הרי מועיל כופר במקום שכתוב וגם בעליו יומת, שמפרש שראוי למות וישלם כופר, וכ"ש כאן, אולם יש לדחות שגם המית שלא בכונה, ומזה נדע גם בחובל שלא בכונה אבל בחובל בכונה יש לומר עין תחת עין ממש, וע"ז השיב ר' יצחק שבין ממ"ש פה עין תחת עין ובין ממ"ש זה בפ' אמור ידעינן שגם חובל בכונה כן דינו, ועז"א עין תחת עין שומע אני בין מתכוין ופי' בניחותא שממ"ש פה עין תחת עין ידעינן גם במתכוין, כי כבר בארנו (סימן פה) שר' יצחק ס"ל כר"ש שהורג אינו חייב מיתה רק בנתכוין לו, וס"ל כתנא דבי חזקיה שפטור גם ממון, וע"כ מ"ש ונתתה נפש תחת נפש היינו במתכוין להאשה ופי' נפש ממש, וא"כ גם עין תחת עין מיירי במתכוין, ובל תאמר שבכאן שמיירי במתכוין פי' עין ממש, כמו שמ"ש ונתתה נפש תחת נפש היינו נפש ממש, ובפ' אמור ששם פי' דמי עין מיירי באינו מתכוין, עז"א והרי הכתוב מוציא המתכוין לעשות בו מום שאינו משלם אלא ממון שנאמר ואיש כי יתן מום בעמיתו וכו' ובמתכוין משלם ממון שנאמר כאשר יתן מום באדם שיתכוין לעשות בו מום, ופירושו עפמ"ש בב"ק (דף פד) דבי ר' ישמעאל א"ק כן ינתן בו ואין נתינה אלא ממון וכו', ומסיק משום דקרא יתירא כתיב כן יעשה לו כן ינתן בו ל"ל ש"מ ממון, ושואל דא"כ כאשר יתן מום באדם ל"ל, ומזה למד ר' יצחק שמ"ש כאשר יתן מורה אף שנותן מום בכונה די בממון, ואגב באר שמש"ש ואיש כי יתן מום וכו' הוא כלל ופרט וכלל, ללמד על כל מומים הקבועים שאינו משלם אלא ממון, כי שם

לא

רֶ֖גֶל תַּ֥חַת רָֽגֶל׃ כה כְּוִיָּה֙ תַּ֣חַת כְּוִיָּ֔ה פֶּ֖צַע תַּ֣חַת פָּ֑צַע חַבּוּרָ֕ה תַּ֖חַת חַבּוּרָֽה׃ ס כו וְכִֽי־יַכֶּ֨ה אִ֜ישׁ אֶת־עֵ֥ין עַבְדּ֛וֹ אֽוֹ־אֶת־עֵ֥ין אֲמָת֖וֹ וְשִֽׁחֲתָ֑הּ לַֽחָפְשִׁ֥י יְשַׁלְּחֶ֖נּוּ תַּ֥חַת עֵינֽוֹ׃

ואם

בעל הטורים

(כו) וכי יכה אלו שני פסוקים מתחילין בוא"ו ומסיימין בוא"ו וכי יכה תחת עינו וגו' בן עבדו תחת שנו הכי כ"ד כנגד כ"ד אברים שיוצא בהם ויש בהם כ"ו תיבות כמנין עמהם בן ועין יהיו כ"ו אברים וכן בויאמר ארור כנען

שפתי חכמים

ל אשה המוכה וס"ו מקרא קצר: מ ויליף מהקישא דעבדי או העבדים: נ הוא בנין אב משן ועין כו' אצל הפום בכאן שהן מומין קבועים וראשי אברים ובגלוי ובמתכוין אף כל

רש"י

כולם ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו רבותינו בפ' החובל (ב"ק פד): (כה) כויה תחת כויה. מכות אש ועד עכשיו דבר בחבלה שיש בה פחת דמים ועכשיו בשאין בה פחת דמים אלא צער כגון כוה בשפוד על צפרניו אומדים כמה אדם כיוצא בזה רוצה לטול להיות מצטער כך: פצע. היא מכה שמוציאה דם שפצע את בשרו נפרדו"ר בלעז (אפיטע וואונדע) הכל לפי מה שהוא אם יש בו פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת וצער ומקרא זה יתר הוא ובהחובל דרשוהו רבותינו לחייב על הצער אפילו במקום נזק שאע"פ שנותן לו דמי ידו אין פוטרין אותו מן הצער לומר הואיל וקנה ידו יש עליו לחתכה בכל מה שירצה אלא אומרים יש לו לחתכה בסם שאינו מצטער כל כך וזה חתכה בברזל וצערו: חבורה. היא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו ולשון חבורה טק"א בלעז (פלעקקען) כמו (ירמיה יג) ונמר חברברותיו ותרגומו משקופי לשון חבטה בטדור"א בלעז (פלאג) וכן שדופות קדים שקיפן קידום תבוסות ברוח וכן על המשקוף על שם שהדלת נוקש עליו: (כו) את עין עבדו. כנעני אבל עברי אינו יוצא בשן ועין כמו שאמרנו אבל לא ם תצא כצאת העבדים: תחת עינו. (מכילתא) וכן בכ"ד ראשי נ אברים אף אצבעות הידים והרגלים ושתי אזנים והחוטם וראש הגויה שהוא גיד השמש. ולמה נאמר שן ועין שאם נאמר עין ולא נאמר שן הייתי אומר מה עין שנבראת עמו אף כל שנבראת עמו והרי שן לא נבראת עמו. ואם נאמר שן ולא נאמר עין

מכלתא משפטים פרשה ח

כאן שלא ענש מיתה דין הוא שלא יענש אלא ממון. רבי (יצחק) [אליעזר] אומר עין תחת עין [ה](שומע אני בין מתכוין בין שאינו מתכוין אינו משלם אלא ממון והרי הכתוב מוציא המתכוון לעשות בו מום שאינו משלם אלא ממון) שנאמר ואיש כי יתן מום בעמיתו כלל עין תחת עין פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט כשהוא אומר כאשר יתן מום באדם חזר וכלל. או כלל כלל הראשון אמרת לאו אלא כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש מומין הקבועין בו וראשי אברים בגלוי ובמתכוין שאינו משלם אלא ממון אף כל מומין הקבועין וראשי אברים בגלוי ובמתכוין משלם ממון [ט](תלמוד לומר כאשר יתן מום באדם עד שיתכוין) [עשה כן יעשה לו

הגהות הגר"א (ה) למה נאמר לפי שנאמר: (ט) שומע אני עד שיתכוין לעשות בו מום שאינו מהכוין מנין ת"ל עין תחת עין הא בין מתכוין בין שאינו מתכוין משלם ממון

התורה והמצוה

לא פרש כל הפרטים כמו פה ולמדם במדת כלל ופרט וכלל, והמפרשים נדהקו בפי' מימלא זו שגיהו וגרעו והוסיפו, והדברים נכונים, וכבר בארנו בפי' המור סמוכים לקבלת חכמים שפי' דמי עין, והרמב"ם כתב (בפ"א מה' חובל) ומנין שזה שאמר עין תחת עין תשלומין הוא שנאמר חבורה תחת חבורה ובפירוש נאמר והכה איש את רעהו באבן או באגרוף וכו' רק שבתו יתן ורפא ירפא הא למדת שתחת שנאמר בחבורה תשלומין הוא, וקשוב לזה אמר בב ספא מסמיה דרבא (ב"ק פד) א"ק ורפא ירפא ליתן רפואה במקום נזק ואי ס"ד ממש כי היכי דהאי בעי אסיא האי נמי בעי אסיא, וכבר בארתי בס' אמור לר' ישמעאל שדייק כפל הלשון כן יעשה לו כן ינתן בו, ר"ל שמן הדין ראוי שכן יעשה לו ממש, אבל כיון שזה א"א לכן כן ינתן בו, ואין נתינה אלא ממון ר"ל שנמצא נתינה שאחריו ב' על נתינת כדם ודין, לכונן דת בכל מדינה, והנמן דת במזן, ר"ל שיתרצו כן פסק דינו:

בו"ה

חלף רגלא: כה כואה חלף כואה פדעא חלף פדעא משקופי חלף משקופי: כו וארי ימחי גבר ית עינא דעבדה או ית עינא דאמתה ויחבלנה לבר חורין

יפטרנה

מכלתא משפטים פרשה ח

לו] לעשות בו מום):

צב (כה) כויה תחת כויה אם תאמר שפצעו והוציא [י](את (מוחו) [דם])
והלא כבר נאמר פצע תחת פצע. אם תאמר שעשה בו חבורה והלא כבר נאמר חבורה תחת חבורה ומה תלמוד לומר כויה תחת כויה אלא כוואו על צפרנו ועל רגלו ולא רשם בו טענו אבנים וצערו הטיל שלג על ראשו וצננו הרי זה נותן לו דמי צערו [יא](אבל אם) היה מרוכך מעודן מפונק כל שכן שכפול בו צערו זהו הצער האמור בתורה [יב]כויה תחת כויה:

(פרשה ט) **צג** (כו) וכי יכה איש את עין עבדו למה נאמר לפי
שהוא אומר לעולם בהם תעבודו (ויקרא כה) שומע אני אף הפיל את שנו וסמא את עינו תלמוד לומר וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו והרי הכתוב מוציא עבד כנעני מכללו [א](להחמיר עליו) שהוא יוצא בראשי אברים לכך נאמרה פרשה זו: וכי יכה איש אשה מנין היה רבי ישמעאל אומר וכו'. רבי יאשיה אומר איש ואשה למה נאמר וכו'. רבי יונתן אומר הלא כבר נאמר בעל הבור ישלם וכו' כדלעיל: את עין עבדו או את עין אמתו לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. רבי אליעזר אומר בכנעני הכתוב מדבר. אתה אומר בכנעני או אינו אלא בעברי תלמוד לומר [ב](מהם תקנו עבד ואמה): **צד** את עין עבדו שומע אני אפילו העלה ירוד תלמוד לומר ושחתה לא אמרתי אלא מכה שיש בה השחתה [ג]מכאן אמרו טפח על אזנו וחרשו

הגהות הגר"א (י) דם: (יא) ואם: (יב) לכך נאמר: פ"ט (א) מיותר: (ב) עבדו ואמתו כו' (ר"ל כמש"ל רפ"ז): (ג) יכול אפי' לא עשה בו מעשה ת"ל וכי יכה מכ"א כו':

התורה והמצוה

צב (כה) **כויה תחת כויה.** פירש"י עד עכשיו דבר בחבלה שיש בה פחת דמים, ועכשיו בשאין בה פחת דמים אלא צער כגון כואו בשפוד על צפרניו אומדים כמה אדם כיו"ב רוצה ליטול להיות מצטער כך, והנה פצע הוא מכת חרב הפותחת את הבשר ומוציא דם, וחבורה היא מכה שהדם נצרר והיא קלה מפצע, ומבואר אצלנו באיה"ש (כלל קנ"ב) שהכתוב ידבר תמיד דרך לא זו אף זו, וכל שיש בו רבותא יותר כתוב באחרונה, ור"ל אף חבורה תחת חבורה, וכמ"ש בפי' ישעיה (סי' א'), אולם לפ"ז ראוי שכויה יכתב לבסוף דהא היא קלה מפצע וחבורה, והשיבו חז"ל כי פצע וחבורה באו ללמד על כויה, שאם לא יכתב פצע נאמר שכויה הוא אם פצעו בכויתו והוציא דם, ואם לא יכתב חבורה נאמר שעשה בו חבורה בכויתו, ולא נדע שעל כויה שאין בה שום רושם צריך לשלם בעד צער לבד, וזה נדע עתה ע"י שכתב פצע וחבורה, וא"כ פצע וחבורה באו ללמד פירוש של כויה, ולכן נכתבו באחרונה אף שכויה חדוש יותר כמ"ש באילת השחר (כלל ר) שכ"מ שבאו שני דברים שהא' מיותר כי נשמע מכלל חבירו רק שבא ללמד פירוש של חבירו אז בא המלמד באחרונה תמיד אף שהלמד יש בו רבותא יותר, ומ"ש בגמ' שפצע בא לחייב על צער במקום נזק, ר"ל עכשיו שידעינן מכויה שחייב על צער במקום שאין נזק ידעינן מפצע שחייב על צער במקום שיש נזק:

צג (ט) **וכי יכה איש את עין עבדו.** לפי הסדר הראוי הי"ל לסדר וכי יריבון אנשים, וכי ינצו אנשים, וכי יכה איש את עבדו, וכי יכה איש את עין עבדו, להסמיך הלכות בני חורין והלכות עבדים אל"ז, וז"ש וכי יכה איש את עין עבדו למה נאמר, ופי' חז"ל שמפני שהתורה אמרה לעולם בהם תעבודו לכן שהחמירה התורה על האדון המכה את עין עבדו שיהיה העונש יותר מן המכה את עין בן חורין או עין עבד עברי, שא"צ רק לשלם לו דמי עין, ובעבד כנעני החמירה על האדון שאין די בזה, כי אם יהיה הדין שישלם לו דמי הנזק הלא מה שקנה עבד קנה רבו, והוא עבד בו לעולם וינהג בו באכזריות לשחת ראשי אבריו בלא משפט, וע"כ סדר פ' זו אחר מ"ש עין תחת עין, ר"ל הגם שבהכה בן חורין הדין הוא שישלם עין תחת עין, בהכה עבדו כנעני הכתוב הוציאו מכללו [ר"ל מכלל בן חורין] להחמיר עליו [ר"ל על האדון] שהוא יוצא בראשי אברים, לכך נאמרה פרשה זו, ר"ל לכך נאמר זה אחר עין תחת עין, ומ"ש אשה מנין, השנה ונתבאר למעלה (סי' פט), ומ"ש לחייב ע"ז בפ"ע, התבאר בפי' הספרא קדושים (סי' קא) שאתיא בין כר' יאשיה בין כר' יונתן, ומ"ש רא"א בכנעני הכתוב מדבר, כבר התבאר (בסי' עט) שס"ל לר"א שהשם עבד ואמה היא כנענים, וג"ע הלא זה ידענו שאין מדבר בעבריות מן לא תצא כצאת העבדים:

צד **וכי יכה ושחתה.** מה"ט ושחתה ממעט העלה ירוד הייט קרום ע"ג עינו [לפי' הערוך ערך סבת (דף עח) שהן שעולין ליחד, ועיין רש"י ותוס' שם], שלשון השחתה מורה על שאין לה רפואה, ומא"ש וכי יכה למד

כז וְאִם־שֵׁן עַבְדּוֹ אוֹ־שֵׁן אֲמָתוֹ יַפִּיל לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת שִׁנּוֹ: פ כח וְכִי־יִגַּח שׁוֹר אֶת־אִישׁ אוֹ אֶת־אִשָּׁה וָמֵת סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ וּבַעַל הַשּׁוֹר

נקי

בעל הטורים

ויצאו מדוך פי אלטו סס כ"ו תיבות ומספילין כוא"ו ומסיימין כוא"ו: (כח) ולא יאכל בגימטריא ולא בנגאס:

שפתי חכמים

כל' וכו' יצא תחך ממנו בשר החוזר: ס ילפינן שור שור משבת

רש"י

עין הייתי אומר אפילו שן סימק שיש לה חליפין לכך נאמר עין: (כח) וכי יגח שור. (מכילתא ב"ק כד) אחד שור ואחד כל בהמה וחיה ס ועוף אלא שדבר הכתוב בהווה: ולא יאכל את בשרו. (סנהדרין ב) ממשמע שנאמר סקול יסקל השור איני יודע שהוא נבלה ונבלה אסורה באכילה אלא מה ת"ל ולא יאכל את בשרו שאפילו שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה (ב"ק מא) בהנאה מנין ת"ל ובעל השור נקי כאדם האומר לחברו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום. זה מדרשו. ופשוטו כמשמעו

לפי

מכלתא משפטים פרשה ט

וחרשו על עינו וסימא אותו הרי זה יוצא בן חורין. כנגד עינו ואינו רואה כנגד אזנו ואינו שומע אינו יוצא בן חורין [א](דברי רבי חנינא בן גמליאל שנאמר וכי יכה איש עד שיעשה מעשה): **צה** הפיל שני שניו באחת סימא שתי עיניו כאחת הרי זה יוצא בן חורין ואינו נוטל כלום (ת"ל עין תחת עין שן תחת שן) זו אחר זו יוצא על הראשונה ונוטל נזקו על השניה[ד] ת"ל תחת עינו תחת שנו: לחפשי ישלחנו שומע אני יכתוב לו גט שחרור ת"ל תחת עינו. רא"א נאמר כאן שלוח ונאמר להלן שלוח מה להלן גט אף כאן גט. אין לי אלא שיכול להשתלח שאינו יכול להשתלח מנין [א](ת"ל לחפשי ישלחנו תחת שנו מכל מקום. רבי ישמעאל אומר) [ה]הואיל ואמרה תורה במשלח ואמרה במשתלח אם למדת על משלח שאינו משלח אלא מי שהוא גדול יכול אף המשתלח לא יהא משתלח אלא גדול תלמוד לומר לחפשי ישלחנו תחת עינו מכל מקום: **צו** שומע אני אפילו הפיל שן של חלב תלמוד לומר עין מה עין שאינה יכולה להחזיר אף שן שאינה יכולה להחזיר. אין לי אלא שן ועין מיוחדות שאר כל אברים מנין הרי אתה אומר ודן בנין אב מבין שניהם. לא הרי שן כהרי עין ולא הרי עין כהרי שן הצד השוה שבהן שהם מומין קבועין וראשי אברים ובגלוי [א](ומתכוין) שאינן יכולין לחזור יוצא עליהם בן חורין אף כל ראשי אברים שאינן יכולין לחזור יוצא עליהן בן חורין: [א](לחפשי ישלחנו

יכתוב

הגהות הגר"א (ד) מנין: (ה) שיכול הואיל כו':

התורה והמצוה

למד שצריך שיעשה מעשה וכ"ה בתוספתא (פ"ט דב"ק), ומ"ש בגמרא ב"ק (דף לא) משום דאבעית נפשי', בא לתת טעם לדבר למה קורא זה שלא עשה מעשה דהא מלינו הכאה גם בהמלצות האויר כמו סכת דבר וכדומה, ועיין בתוס' (שם ודף נח):

צה לחפשי ישלחנו תחת עינו. מ"ש תחת עינו תחת שנו מיותר, וס"ל לת"ק שתחת עינו מלמד שאף גם שהרור, רק העין לבדו מוציאו חפשי, ותחת שנו מלמד שאם הכה עינו ושנו בזאח"ז יוצא לחפשי באחד מהם, ובעד השני צריך לשלם נזקו, [אבל אם הכה עינו ושנו יחדו אינו נוטל כלום, וזה דלא כהיש"ש שפי' דברי הרמב"ם שגם בהכאה יחדו ישלם בעד עינו]. והנה דרשה ע ולא בעד עינו ושם מודו בה כ"ע כמ"ש בב"ק (דף ע"ד ע"ב), אולם במה שממעט מן תחת עינו שא"צ גם שחרור פליג ר"א, והוא ס"ל שתחת עינו המיותר מלמד שאף אם הוא קטן יוצא להירות בזה, דלא נלמד משלח ממשלח, ולמד שצריך גם שחרור מלשון ישלחנו שמשמע שצריך לשלחו, שלשון שליחות שנאמר בעבד ואשה הוא ע"י שטר, שכיל"ל להפשי יצא, וכמ"ש בע"ע ובשביעית יצא לחפשי, וכן אמר בקדושין (כ"ד ע"ב) אליבא דר"ש:

צו (כז) לחפשי ישלחנו תחת שנו. בקדושין (דף כד) למדו שתפס שן ועין לדוגמא, שס"ה שיוצא בכ"ד ראשי אברים שאינם חוזרים, ומקשה ואימא נהוי שן ועין כשני כתובים הבאים כאחד ואין מלמדין, אליבא דמ"ד כתב רחמנא שן ה"א אפי' שן דחלב כתב רחמנא עין, ואי כתב עין ה"א מה עין שנבראת עמו אף כל שנבראת עמו, ולכן הקדים במכילתא זה להודיע שצריך שן ועין ואינם שני כתובים ומזה למדים לכל ראשי אברים:

ילהפשי

פִּטְרִנֵּהּ חֲלָף עֵינֵהּ: כז וְאִם שִׁנָּא דְעַבְדֵהּ אוֹ שִׁנָּא דְאַמְתֵהּ יַפֵּיל לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִנֵּהּ חֲלָף שִׁנֵּהּ: כח וַאֲרֵי יִגַּח תּוֹר יָת גַּבְרָא אוֹ יָת אִתְּתָא וִימוּת אִתְרְגָמָא

יתרגם

מכלתא משפטים פרשה ט

יכתוב לו גט שחרור ת"ל ישלחנו נאמר כאן שלוח ונאמר להלן שלוח ואין לי אלא שיכול להשתלח שאינו יכול להשתלח מנין תלמוד לומר לחפשי ישלחנו מכל מקום). **צז** רבי ישמעאל אומר עבד כנעני אין לו פדיון לעולם ואינו יוצא אלא לרצון שנאמר והתנחלתם אותם. ולפי דרכנו למדנו שעבד כנעני כשדה אחוזה לעולם אבל אם היה רבו רודהו והפיל את שנו וסימא את עינו או אחד מאבריו שהם ראשי אברים הרי זה קנה עצמו ביסורין. והרי דברים קל וחומר מה אם מידי בשר ודם קונה עצמו ביסורין קל וחומר מידי שמים. וכן הוא אומר יסור יסרני יה (תהלים קיח):

(פרשה י) **צח** (כח) וכי יגח שור [את] איש אף השור היה בכלל שנאמר (והמית איש או אשה) [מכה איש ומת] והרי הכתוב מוציאו מכללו להחמיר עליו שיהא בסקילה לכך נאמר [א](בפרשה) זו: **צט** וכי יגח שור אין לי אלא שור מנין לעשות כל הבהמה כשור. הריני דן נאמר כאן שור ונאמר להלן שור מה שור האמור בסיני עשה בו כל בהמה כשור אף שור האמור כאן דין הוא שנעשה כל בהמה כשור. ומנין לעשות כל המיתות כנגיחה הרי אתה דן האיל ומועד בסקילה ותם בסקילה אם למדת על המועד שעשה בו כל המיתות כנגיחה אף התם נעשה כל המיתות כנגיחה. לא אם אמרת במועד שכן משלם את הכופר תאמר בתם שאינו משלם את הכופר [ג](שאין) תלמוד לומר והמית איש או אשה [שאין ת"ל איש או אשה] אלא להקיש ולדון גזרה שוה נאמר כאן איש או אשה ונאמר להלן איש או אשה מה להלן עשה כל המיתות כנגיחה אף כאן דין הוא שנעשה כל המיתות כנגיחה. ומנין לעשות הקטנים כגדולים הריני דן הואיל

ותם

הגהות הגר"א פ"י (א) פרשה: (ג) מיותר:

התורה והמצוה

צז להפשי ישלחנו. ר"ל פי' הפסוק שע"י היסורים יצא לחירות, כי אין לומר שהוא מפסק כסף שפדה א"ע בשווי דמי האבר שחסרו, שעבד כנעני אינו נפדה בע"כ של אדון, כמ"ש הרמב"ם (בפ"ה מה' עבדים), ואף שאר"י בסוטה (דף ג) לעולם בהם תעבודו רשות, בכ"ז זה תלוי ברצון האדון, ומפני שהעבד הוקש לשדה אחוזה באר הכתוב לרשת אחוזה לעולם בהם תעבודו, ר"ל שבזה אינו כשדה אחוזה שיוצאת ביובל וכמ"ש בקדושין (דף כב ע"ב), וא"כ מה שיוצא בראשי אברים הוא ע"י יסורין ובזה נלמד ק"ו וכמ"ש בברכות (דף ה) ומתורתך תלמדנו דבר זה מתורתך אנו למדין ק"ו משן ועין כו':

צח (כח) וכי יגח שור את איש. היה ראוי שיסמיך דיני שור, שור שנגח אדם ושנגח שור, ופי' הא"ל שזה שייך למה שדבר למעלה במכה איש ומת שכולל כל מכה, ובאר הפרטים דין המזיד והשוגג, ומכה אביו ומכה עבדו, ובאר ששור המכה יצא מכלל מכה איש להחמיר שחייב סקילה, ועז"א לכך נאמר בפ' זו ר"ל שהוא מענין הפרשה, וכבר הבאתי בפ' אמור (סי' כח) בשם הרלב"ג שבכל חייבי מיתות אמר הכתוב סתם מות יומת וא"כ יאמר באיזה מיתה יומת, כמו מות יומת עם הארץ ירגמוהו באבן (ויקרא כ), עם יומתו שמיתם דמיהם בם (שם), ולפ"ז בארתי שם מה שבבת כהן שזנתה אמר ששם באש תשרף, כי שם ידעינן שחייב מיתה אפילו בישראל כי היא ארוסה או נשואה, וכן כאן הי"ל מות יומת סקול יסקל, רק שהמיתה נודע מעצמו כי גם הוא בכלל מכה איש ומת:

צט וכי יגח שור. שם שור בא לדוגמא מפני שדרך השור ליגח, וכן בכ"מ, כמו לא תחסום שור בדישו (דברים כה) מפני שדרך השור לדוש, ואמר לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז בכור צאנך (דברים טו), שדרך לעבוד בשור ולגוז הצאן, כמ"ש בבכורות (דף כה) ובחולין (דף קלז), וכמ"ש במשנה דס"פ שור שנגח אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור ולתשלומי כפל כו', ובגמ' שם דלכן כתיב בדברות הראשונות ובמשנה ובדברות האחרונות כתיב שורך וחמורך וכל בהמתך ששורך וחמורך מיותר, ללמד ליתר מקומות שכתב שור או חמור שדבר הכתוב בהוה שדרך לעשות מלאכה בשור וחמור, לכן אמר למען ינוח שורך וחמורך שדרך הכתוב בכ"מ לתפוס דבר ההוה, ולבל נטעה שבא בדוקא הוסיף וכל בהמתך (ועיין בתוספתא פ"ו דב"ק), וכן מ"ש כי יגח בא לדוגמא שה"ה בכל אופן שהמית ונקט יגח שכן דרך הרגיל שכן גבי מועד תפס לשון והמית, ושלא תאמר לחלק שבמועד שאמור שמשלם כופר א"צ נגיחה דוקא ובתם שקל צריך נגיחה דוקא, אמר שלכן כפל והמית איש או אשה, שהוא מיותר שכבר אמר וכי יגח שור את איש או את אשה כדי להשוות הלכה והמית עם כי יגח, שגם מ"ש כי יגח היינו שהמית, וכבר בארתי למעלה (סי' כט) שר' יאשיה ס"ל שמ"ש והמית איש או אשה צריך ללמד על כל הפרשה שנאמרה בכלל, ואתיא ברייתא דכאן כר' יונתן שאמר שם

שמ"ש

נקי׃ כט ואם שור נגח הוא מתמל שלשם והועד בבעליו ולא ישמרנו והמית איש או אשה השור יסקל

וגם

בעל הטורים

(כט) נגח ב' במסורה. הכא ואידך או נודע כי שור נגח הוא בפרשה בא' שור שנגח דילפינן מקרן משחית לחייב על

שפתי חכמים

פירש כו' כמו שפירש"י על פסוק שור או חמור: ג' פעמים שלשום ונגיחה שלשה היום (נח"י). ובא ללמד שאינו חייב אלא

רש"י

לפי שאמר במועד וגם בעליו יומת הוצרך לומר בתם ובעל השור נקי: (כט) מתמול שלשם. הרי ג' נגיחות (מכילתא): והועד בבעליו. (ב"ק כג) לשון התראה בעדים כמו (בראשית מג) העד העיד בנו האיש: והמית איש וגו'. לפי שנאמר כי יגח איש או

מכלתא משפטים פרשה י

ותם בסקילה ומועד בסקילה אם למדת על מועד שעשה בו קטנים כגדולים אף התם נעשה בו קטנים כגדולים. לא אם אמרת במועד שמשלם את הכופר לפיכך עשה בו את הקטנים כגדולים תאמר בתם שאינו משלם את הכופר שנעשה בו קטנים כגדולים תלמוד לומר או בן יגח וגו'. אלא מופנה להקיש ולדון גזרה שוה נאמר כאן יגח ונאמר להלן יגח מה להלן עשה בו קטנים כגדולים אף כאן עשה בו קטנים כגדולים. ר' שמעון בן יוחאי אומר למה נאמר עד שלא יאמר יש לי בדין ומה אם במקום שלא עשה בו קטנים כגדולים בהורגין עשה קטנים כגדולים בנהרגין מקום שעשה קטנים כגדולים בהורגין אינו דין שנעשה קטנים כגדולים בנהרגין. לא אם אמרת להלן עשה שאינו מתכוין כמתכוין בנזקין

לפיכך עשה בו קטנים כגדולים בנהרגין תאמר כאן שלא עשה בו שאינו מתכוין כמתכוין שנעשה בו קטנים כגדולים בנהרגין ת"ל או בן יגח או בת יגח מופנה להקיש ולדון גזרה שוה נאמר כאן יגח ונאמר להלן יגח (כדכתוב לעיל) [וכו']:
ק סקול יסקל השור [ולא יאכל את בשרו] למה נאמר ממשמע שנאמר סקול יסקל השור איני יודע שבשרו אסור באכילה מה ת"ל ולא יאכל את בשרו אלא שור שיוצא ליסקל וקדמו בעלים ושחטוהו בשרו אסור באכילה לכך נאמר ולא יאכל את בשרו. אין לי אלא באכילה מנין שאף בהנאה אסור אמרת ק"ו ומה עגלה ערופה שהיא מכפרת על שפיכת דמים הרי היא אסורה בהנאה שור הנסקל שהוא שופך דמים אינו דין שיהא אסור בהנאה. או חלוף ומה שור הנסקל שהוא שופך דמים מותר בהנאה עגלה ערופה שהיא

מכפרת

הגהות הגר"א (ג) שאין ת"ל:

התורה והמצוה

עמ"ש והמית איש או אשה לתלמודו בא ומפרש זה שהוא ללמד שמעשה כל המיתות כנגיחה עמ"ש, ובמ"ש או בן יגח או בת יגח ללמד שחייב על הקטנים כגדולים, י"ל שזה נאמר רק במועד שמשלם את הכופר לא בתם, ופי' שלכן כפל פעל יגח שהיל"ל או בן או בת יגח, ובא ללמד שבכל אופן שיגח אף שם הנוגח, כמו שבארתי באילת השחר (כלל קפ) שלפעמים שמה הפעל להורות שבכל אופן שיעשה הפעל כן דינו, ובזה שלשון נגיחה נאמר בתם ולא במועד, ומרמז אף נגיחת התם, ורשב"י באר עוד שא"א ללמוד מן הדין מן אדם ההורג דיש לדחות לאדם ההורג קטנים חייב במקום שכן חייב אף שלא במתכוין דאדם מועד לעולם, משא"כ השור שפטור בהזיק שלא בכונה, ואזדא ר"ש לטעמיה שס"ל בב"ק (דף מ"ד ע"ב) שנזקין של שור שלא בכונה פטור דיליף מקטלא, והגמ' (שם ע"א) שאמר על ק"ו זה שפטור באדם שעשה בו קטנים כגדולים, לא ס"ל אדם באדם שחייב בארבעה דברים ולא אמר שחייב בשלא מתכוין אתיא כר' שסובר דנזקי שור שלא במתכוין חייב דיליף מכופר:

ק סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו. פי' אף אם שחטו קודם סקילה אחר שנגמר דינו אסור באכילה, וכן פי' בגמ' (ב"ק מא, קדושין נו ובכ"מ) וכן תרגום יונתן ב"ע ולא יתנכס למיכל ית בסריה; והראב"ע והרשב"ם פי' שר"ל שאין דינו כנבלה דכתיב לגר אשר בשעריך תתננה (דברים יד), שגם גר ונכרי לא יאכלו, ובאמת בגמרא מקשה דלמא הכי לא יאכל להיכא דסקלי' מיסקל דאסור בהנאה כדר' אבהו דאמר כ"מ שנאמר לא יאכל לא תאכל איסור אכילה והנאה במשמע, ומשיב דהנ"מ היכא דנפק"ל איסור אכילה והנאה מקרא שלא יאכל אבל הכא דאיסור אכילה מסקול יסקל נפקא, אי ס"ד האי לא יאכל איסור הנאה הוא לכתוב לא יהנה א"כ לא יאכל, את בשרו ל"ל דאע"ג דעבדי' כעין בשר. עכ"ס מבואר מדברי הגמרא שהפסוק שמפרש לא יאכל את בשרו אם שחטו אחר שנגמר דינו ידעינן מזה גם איסור הנאה, וכמש"ש ע"ב בפי', דיקשה מאד מ"ש במכילתא אין לי שלא באכילה מנין שאף בהנאה אסור, הא לא יאכל משמע איסור אכילה

והנאה

יִתְרְגֵם תּוֹרָא וְלָא יִתְאֲכֵיל יַת בִּשְׂרֵהּ וּמָרֵהּ דְּתוֹרָא יְהֵא זַכָּאָה: כט וְאִם תּוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְמְלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי וְיִתְהֲסַד בְּמָרֵהּ וְלָא נַטְרֵהּ וְיִקְטוֹל גְּבַר אוֹ אִתְּתָא

תורא

מכלתא משפטים פרשה י

מכפרת על שפיכות דמים אינו דין שתהא מותרת בהנאה ת"ל וערפו שם את העגלה בנחל (דברים כא). דנתי וחלפתי ובטל החלוף הכיתי בדין מתחלה מה עגלה ערופה שמכפרת על שפיכות דמים הרי היא אסורה בהנאה שור הנסקל שהוא שופך דמים אינו דין שיהא אסור בהנאה. ב(ר' יצחק אומר אינו צריך מה עגלה ערופה שאינה מטמאה את הארץ ולא מסלקת את השכינה הרי היא אסורה בהנאה שור הנסקל שהוא מטמא את הארץ ומסלק את השכינה אינו דין שיהא אסור בהנאה) רבי אומר ומה פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים ד(שהן) באין לכפרה לעולם אסור בהנאה ה(שור הנסקל שאינו בא) לכפרה לעולם אינו דין שיהא אסור בהנאה. אין לי אלא בשרו עורו מנין הרי היה רבי ישמעאל אומר קל וחומר ומה חטאת שבשרה מותר בשחיטה עורה אסור במיתתה שור הנסקל שבשרו אסור בשחיטתו דין הוא שיהא עורו אסור במיתתו. ו(נבלה) תוכיח אע"פ שבשרה אסור בשחיטתה עורה מותר במיתתה. היא תוכיח על שור הנסקל שאע"פ שבשרו אסור בשחיטתו דין הוא שיהא עורו מותר במיתתו. אמר אחד מתלמידי ר' ישמעאל לא אם אמרת ו(בנבלה) שהיא מותרת בהנאה לפיכך עורה מותרת במיתתה תאמר בשור הנסקל שהוא אסור בהנאה לפיכך יהא עורו אסור במיתתו: ב(סקול יסקל השור: קא ולא יאכל) את בשרו ב([את] (בשרו)) למה [נאמר] להביא דמו וחלבו ועורו: קב ובעל השור נקי ר' יהודה אומר נקי מידי שמים שהיה בדין הואיל ומועד בסקילה ותם בסקילה אם למדת על מועד זשיצאו בעליו מידי בית דין חבשר ודם לא יצאו מידי שמים אף התם אף על פי שיצאו בעליו מידי בית דין של בשר ודם לא יצאו מידי בית דין של שמים ב(הא מה) תלמוד לומר ובעל השור נקי [נקי] בידי שמים.

שמעון

הגהות הגר"א (ד) שאין: (ה) עגלה ערופה שהיא באה לכפרה כו': (ו) טמאה: (ז) אעפ"י: (ח) של:

התורה והמצוה

והנאה לכ"ע, וצ"ל דשאלת המכילתא מנ"ל לאסור בהנאה היכא דשחטו דלמא לא יאכל מורה לאסור באכילה אם שחטו. ואמר יאכל בנפעל לאסור בהנאה אחר סקילה ובזה לא יכול לכתוב לא יהנה, כי מלא יאכל נפקא גם איסור אכילה אם שחטו ועבדיה כעין בשר, ועז"א שיש ק"ו מע"ע, והיינו שפסס מכילתא ר' ישמעאל, ור' ישמעאל דיליף מכפיר ממכפר ס"ל דע"ע אסורה בהנאה מחיים [כמ"ש בקדושין דף נז ובכריתות דף כה]. והנה ר' ישמעאל שס"ל דע"ע אסורה מחיים ס"ל כר' ינאי בקדושין (דף נז) דכפרה כתיב בה כקדשים ולאה אסורה מחיים, כמ"ש התוס' חולין (דף פב ד"ה אמר ר' ינאי), לכן אמר מה ע"ע שמכפרת וכו', ור' יצחק סובר דע"ע שהיפסה הוסרהה ולא ס"ל דמכפרת, ואמר שבכ"ז יש ק"ו שסור הנסקל יאסר בהנאה לאחר סקילה מע"ע, וממילא ידעינן שאסור באכילה ובהנאה אם שחטו לאחר שנגמר דינו ממה דכתיב יאכל היו"ד בציר"י דמשמע איסור הנאה לכ"ע, דאין לומר שבא ללמד לאסור בהנאה לאחר שנסקל דע"ז א"צ קרא, כי ידעינן מק"ו מע"ע שאף שאינה מכפרת אינה מטמאה את הארץ וכו' וז"ש ר' יצחק אמר א"צ, ר"ל שא"צ קרא דלא יאכל בציר"י על אחר סקילה רק על אם שחטו קודם שנסקל, ורבי אמר שידעינן איסור הנאה מפרים הנשרפים:

קא ולא יאכל את בשרו. אחרי הנפעל לא יצדק מלת את המורה על הפעול, והמדקדקים אמרו בזה, וזה הכריח להז"ל לדרוש מלת את דפה מענין מלת הצירוף כמו עם, כמו שמצאנו שיתוף אתו עמו, ופי' בב"ק (דף מ"ב) ובכ"מ על הנאת עורו, וזה לר"ע שדרש את, ור' ישמעאל לא דריש את כמ"ש בחגיגה (דף י"ב) ולמדו ר' ישמעאל מק"ו מחטאת ומ"ש את להביא עורו הוא למאן דדריש את:

קב ובעל השור נקי. לדעת ר' יהודה הוא נגד מ"ש במועד וגם בעליו יומת פי' שחייב מיתה בידי שמים, אמר שבתם הוא נקי מעונש זה. והנה יפלא הלא במועד פי' שחייב מיתה בידי שמים ולכן כופר יושת עליו ובזה פטור ממיתה ואיך יעלה על הדעת שבתם יתחייב מיתה בי"ש ולא יהיה לו כפרה וא"כ התם המור ממועד. ונראה שר' יהודה לשטתו שס"ל (בדף י"ח ומ"ח) שלד תמות במקומה עומדת וא"כ מה שמשלם כופר הוא על מועד כמ"ש בש"מ, ולפ"ז יל"פ שמ"ש וגם בעליו יומת הוא על צד תמות שע"ז אין כופר כי משלם מגופו וכופר ישית עליו על צד מועד, לכן אמר שבעל השור נקי וממילא ידעינן שמ"ש וגם בעליו יומת הוא שעל צד מועד דהוי למות ומשלם כופר, וצד תם פטור, ומ"ש נקי מחצי כופר ומדמי ולדות ומדמי עבד, כן ס"ל לכולהו הנאי רק פליגי איזה צריך ללמד שבי"א ס"ל שבניס האחרים נלמדו שמעט וכמ"ש בגמרא ובתוס' (דף מ"א ע"ב), וכן מבואר בירושלמי (פ"ה ה"ה) רק שאתא ר' שמעון בן עזאי

גרים

שמעון בן עזאי אומר ובעל השור נקי נקי מחצי כופר שהיה בדין הואיל ושור שהמית את השור בתשלומין ושור שהמית את האדם בתשלומין מה להלן מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק אף כאן באדם כן ומה תלמוד לומר ובעל השור נקי [נקי] מחצי [ט](נזק). רבן גמליאל אומר ובעל השור נקי נקי מדמי עבד שהיה בדין הואיל ומועד בסקילה ותם בסקילה אם למדת על מועד שהוא משלם דמי העבד יכול אף בתם כן [י](וסה) ת"ל ובעל השור נקי נקי מדמי עבד. רע"א ובעל השור נקי נקי מדמי ולדות שהיה בדין הואיל וחייב באדם וחייב בשור אם למדת על אדם שהוא מתכוין לחבירו והכה אשה ויצאו ילדיה משלם דמי ולדות אף שור המתכוון לחבירו והכה אשה ויצאו ילדיה משלם דמי ולדות [י]((וכו' הא מה) ת"ל ובעל השור נקי נקי מדמי ולדות:

קג (כט) ואם שור נגח הוא בא הכתוב לחלק בין שור תם למועד [חמשה דברים חלק בין שור תם למועד]. מועד צריך עדים ותם אין צריך עדים. מועד משלם את הכופר ותם אינו משלם את הכופר. מועד נותן שלשים סלע ותם אינו נותן שלשים סלע. מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק. מועד משלם מן העליה ותם מגופו: קד מתמול שלשום יום ואמש ושלפניו זה שור תם ואי זה הוא שור מועד מועד שהעידו בו שלשה (פעמים) [ימים] ותם שיחזור בו שלשה ימים זה אחר זה. ר' [י](יוסי) אומר אפילו העידו בו שלשה פעמים ביום אחד זה אחר זה חייב ומה תלמוד לומר מתמול שלשום אלא אם התרה בו שלשה ימים שלא בזה אחר זה אינו נידון אלא כתם: קה והועד מגיד שאינו חייב עד שיתרו

בו

הגהות הגר"א (ט) כפר: (י) מאיר:

התורה והמצוה

גרים בגמרא ר' אליעזר ותחת רבן גמליאל גרים ר"ע ותחת ר' עקיבא גרים ריה"ג ולדידיה שם חייב בחצי כופר. עיי"ש ועיין בירושלמי שם:

קג (כט) ואם שור נגח הוא. מחלק בין תם למועד, ופי' בכאן שלשה הבדלים: א) והועד בבעליו שצריך העדאה והתראה, ב) כופר יושת עליו, ג) שבעבד ואמה יתן שלשים שקל, שגם זה קאי במועד, שאם נאמר שזה גם בתם, הי"ל זה קודם כי יגח אחר דין מכה עין עבדו הי"ל וכי יגח שור עבד או אמה, והא"ז הי"ל וכי יגח שור את איש או את אשה, עיין בירושלמי שם, ושני חלוקים אמר אח"כ בפ' וכי יגוף שור איש את שור רעהו, וכל אלה הבדלים החמשה מבוארים בכתוב. ובזה לא יקשה שלמאי דקיי"ל פלגא נזקא קנסא יש עוד הבדל דתם אינו משלם עפ"י עצמו ומועד משלם עפ"י עצמו כמו שמקשה בגמרא (דף מו), דכאן לא חשיב רק ההבדלים המפורשים בכתוב וזה אין מפורש רק ידעינן מסברא, ורק על המשנה שחושב חלוקי הדינים יקשה קו' ז לא על המכלתא שחושב פי' הכתוב ופרטיו המפורשים:

קד ואם שור נגח הוא מתמול שלשום. מבואר במשנה ס"ב דב"ק (דף כ"ג ע"ב) שדעת ר' יהודה שמועד כל שהעידו בו שלשה ימים, ואמרו בגמ' אמר אביי מאי טעמא דר"י, תמול חד מתמול תרי שלשום תלתא ולא ישמרנו בעליו השתא לנגיחה רביעית, רבא אמר תמול מתמול חד שלשום תרי ולא ישמרנו האידנא חייב. והנה גם אביי לא יוציא מלת תמול מפשטי' שמציין יום שלפניו, רק שדקדק שעפ"י יסודי הלשון צריך לבא מ"ם היחס גם על מלת שלשום, והי"ל מתמול ומשלשום, כמ"ש בארך בהתו"מ אחרי (סי' י"ז) וע"כ פי' שמלת תמול נסמך על שלשום ר"ל התמול של שלשום שהוא יום הרביעי, שכן מוכרח לפרש מ"ש שמות (ה' י"ד) מדוע לא כליתם חקכם ללבון כתמול שלשום גם תמול גם היום, שיוכרח לומר שתמול והיום לא כלו החק כמו שעשו בתמול של שלשום היינו ג' ימים קודם לתמול, וכן במ"ש והוא לא שונא לו מתמול שלשום שפי' בספרי כל שלא דבר עמו ג"י מחמת איבה פי' ג"י חוץ מהיום ור"ל תמול של שלשום, וסברת רבא שפי' מתמול ומשלשום חסר פה אות היחס, וכבר באו הפוסקים שגם רבא ס"ל שלא נעשה מועד עד נגיחה רביעית רק שלרבא משלם בנגיחה ד' אפילו ביום השלישי כמ"ש התוס' בשם ר' עזריאל, וכתבו שרש"י חזר בו ממ"ש בפי' הגמ' דבג' נגיחות הוה מועד, כי גם לרבא פי' אם שור נגח הוא היום ותמול ושלשום שהם ג' ימים ועדיין הוא תם ומעתה אם לא ישמרנו ויגח בפעם רביעית הוה מועד, וז"ש במכלתא יום ואמש ושלפניו זה שור תם [דלא כגי' הילקוט שמחק זה], ומה שלרבא יוכל להיות נגיחה רביעית ביום השלישי מפני שלפי פי' לא הזכיר בכתוב רק ג' ימים, ור"מ סובר שכ"ש שג"פ ביום א' הוא מועד וכמ"ש בגמרא ריחק נגיחותיו חייב קירב נגיחותיו לא כ"ש ומ"ש מתמול שלשום שאם לא היו ביום א' צריך עכ"פ שיהיה בג"י רצופים. והנה בחזרה ממועד לתם אמר במשנה לר' יהודה שיחזור בו ג"י ולר"מ כל שהתינוקות ממשמשים בו ואינו נוגח, ובמכלתא לא הזכיר שר' מאיר חולק, בחזרה ומזה מבואר כמ"ש הר"ן והרא"ש שמ"ש כל שהתינוקות ממשמשים בו היינו שזה מהני אפי' ביום אחד, ומודה ר' מאיר דגם חזרה בג' ימים ואינו נוגח מהני:

קה והועד בבעליו. עד שאחריו ב' מורה בכ"מ על ההתראה, ואם בא על הגדת העדים בא בלא קשור או ביחס השמוש, והתאם ואעד עדים (ירמיה לב) ואעידה לי עדים נאמנים (ישעיה ח),

ויעדבו

בו: קו ולא ישמרנו להביא שומר חנם. [יא]ולא ישמרנו כראוי לו מכאן אמרו שמרו כראוי פטור שלא כראוי חייב. קשרו במוסרה ויצא והזיק [יב](תם פטור ומועד) חייב שנאמר ולא ישמרנו בעליו ולא שמור הוא זה דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר תם חייב ומועד פטור שנאמר ולא ישמרנו בעליו ושמור הוא זה (דברי רבי מאיר) רבי אליעזר אומר אין לו שמירה אלא סכין רבי אליעזר בן יעקב פוטר בזה ובזה: והמית איש או אשה מופנה להקיש ולדון גזרה שוה[יג]: קז השור יסקל למה נאמר עד שלא יאמר יש לי בדין אם התם בסקילה מועד לא יהא בסקילה. לא אם אמרת בתם שאינו משלם את הכופר לפיכך בסקילה

הגהות הגר"א (יא) ד"א: (יב) אחד תם ואחד מועד: (יג) כדלעיל:

התורה והמצוה

ויעדהו לאמר ברכת אלהים (מ"א כא), ופה מורה על ההתראה וכמ"ש בב"ק (דף כד) עד שיעידו בו בפני ב"ד ובפני בעלים:

קו ולא ישמרנו, זה כפול גם בפ' וכי יגוף שור איש את שור רעהו, ושם כתוב ולא ישמרנו בעליו, ולמה אמר זה שני פעמים, ולמה אמר זה במועד ולא בתם. והנה ר"מ ור"י פליגי במשנה [דסוף פ' שור שנגח] דר"מ ס"ל דאם קשרו בעליו במוסרה שהוא שמירה פחותה חייב גם במועד דגם מועד צריך שמירה מעולה, ופי' ולא ישמרנו שלא ישמרנו שמירה מעולה, כמו שיתבאר הטעם בסמוך, מפרש שכפל ולא ישמרנו, שמן מ"ש פה ולא ישמרנו, נפרש שהוא פועל סתמי, כגון שמסר אותו לשומר חנם שהלכה שמירתו בשמירה פחותה לכן חייב בעליו וכמ"ש בגמרא (דף מה), אבל אם שמרו בעצמו אף שמירה פחותה פטור, לכן אמר שנית ולא ישמרנו בעליו, שאף אם בעליו הוא בעצמו השומר אם לא שמרו כראוי בשמירה מעולה רק במוסרה חייב כי לא שמור הוא שצריך שמירה מעולה, ור' יהודה ס"ל (שם) דמועד סגי ליה בשמירה פחותה א"כ מ"ש ולא ישמרנו בעליו שמדבר שהבעלים בעצמם שומרים היינו שלא שמרו כלל. כי אם שמרו שמירה פחותה שמור הוא זה לענין מועד שכל העולם שומרים א"ע ממנו ודי לו בשמירה פחותה, אם כן לדידיה מ"ש פה ולא ישמרנו שהם שמדבר בפועל סתמי שמסרו לשומר מיירי אף שהש"ח שמרו שמירה פחותה המוטלת עליו בכ"ז חייב הבעה"ב יען שמסר אותו לרשות אחר. ובזה מצאנו מקור ומבוא לדברי הרמב"ם והתוספות שכתב [בפ"ד מה' נזקי ממון ה"ד] שאם מסר בהמתו לש"ח או לנושא שכר או לשוכר ושמרוה שמירה מעולה ויצאה והזיקה השומרים פטורים והבעלים חייבים, שהפליאו כולם על מה חייבים הבעלים אחר שמרו שמירה מעולה, וכמו שהשיג עליו הראב"ד והטור (סי' שצ"ו), והכסף משנה הביא שהרמב"ם בתשובתו לחכמי לוניל הגיה ומחק הדברים ובכ"ז הביא דבר זה בש"ע, והב"ח והסמ"ע מחקו הדברים. אבל מצאתי שגם הסמ"ג והר' ירוחם כתבו שהבעלים חייבים, ולפי מה שפרשתי מקורו מאור מן המכלתא, שכמו שלר' יהודה הגם שס"ל דמועד די בשמירה פחותה אם מסרו לשומר חייבים הבעלים, שפי' שאם לא ישמרנו בעצמו חייב בכל אופן, כן בד' שומרים אף אם שמרו שמירה מעולה חייבים הבעלים ולא כדמשמע מקו' הגמרא (בדף מ"ה ע"ב) במ"ש ואי כר"י וכו' ניתני אף מפומר חנם, אולם לדעת החולקים על הרמב"ם בזה י"ל שר' יהודה לא דייק מ"ש שני פעמים ולא ישמרנו כי זה לא אמר רק לר' מאיר, ועתה נבאר סברות ר"מ ור"י לפי עומק הלשון כפי שבארו חכמי התלמוד (בדף מ"ה ע"ב) שר"מ סבר שהם שורים לאו בחזקת שימור קיימא ר"ל שאין דרך העולם לשמרם, וא"כ במ"ש שהם חייב משמע שחייב מפני שלא שמרו כלל אף שמירה פחותה [אחר שכן מנהג העולם] ולא צריך לומר גבי תם ולא ישמרנו כי מסתמא לא שמר כלל כמנהג, וא"כ למה פרט במועד ולא ישמרנו הלא זה נדע מעצמנו כמו שלא פרט זה בתם, ע"כ בא לדייק שלא שמר כראוי בשמירה מעולה כי שמירה פחותה לא נקרא שימור בזה. וממילא למדנו שה"ה בתם צריך שמירה מעולה שידעינן ממ"ש או בן יגח או בת יגח שתם שוה למועד, ור' יהודה ס"ל דסתם שורים דרך העולם לשמרן וא"כ מה שמחייב בתם הוא מפני שלא שמרו שמירה מעולה, וא"כ למה אמר במועד ולא ישמרנו שהלא נדע זה מעצמנו כמו שידעינן זה בתם בלעדי הכתוב, וע"כ שפי' שלא ישמרם כלל אפי' שמירה פחותה. וזה מבואר עפ"י מה שכללתי באילת השחר [כלל פ"ט וכלל קמ"ה] שבאשר יש שמות ופעלים שבדרך הדיוק י"ל הוראה אחרת, והוראה אחרת כשיבואו בהרחבה, אם כופל הלשון שלא לצורך אז אם לפי הסברא החיצונה יבא השם בדיוק מורה הכפל שפה בא בהרחבה, ואם לפי הסברא החיצונה יבא בהרחבה בא הכפל להראות שפה בא בדיוק, וזה עצמו מ"ש אין רבוי אחר רבוי אלא למעט, וכמ"ש בכ"מ, ופה פעל ישמרנו בדרך הדיוק מורה שמירה מעולה ובדרך ההרחבה כולל כל שמירה וע"י שבא ולא ישמרנו שלא לצורך ידעינן שבא בדרך ההרחבה הפך מן הסברא החיצונה שהייתי סובר שצריך שמירה מעולה, ועיין בגמ' יתר פרטי הדברים בזה, ומ"ש והמית איש או אשה מופנה וכו' התבאר למעלה:

קז השור יסקל, הוצרך ללמד זאת כדי שלא נאמר אחר שמשלם כופר לא יסקל השור וגם מטעם שלא ידון בדבר החדש חיוב כופר הוצרך להחזירו לכללו ועיין בס"ר מ"ש בזה, ורע"א שבא ללמד שסקילת השור דומה כמיתת בעלים שיהיה בעשרים ושלשה כמ"ש בסנהדרין (דף טו), ומ"ש הקים מיתת בעלים

למיתה

וְגַם־בְּעָלָיו יוּמָת׃ ל אִם־כֹּפֶר יוּשַׁת עָלָיו וְנָתַן פִּדְיֹן נַפְשׁוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־יוּשַׁת עָלָיו׃ לא אוֹ־בֵן יִגָּח אוֹ־בַת יִגָּח כַּמִּשְׁפָּט

°הג' קמוצה הזה

בעל הטורים

בקטנים כגדולים: (ל) פדיון ב' במסורה. הכא ואידך ויקר פדיון נפשם רמז למ"ד כופרא כפרה כגמל סוקר [illegible] כמיני הקב"ה נתן להם כופר לכפרה: פדיון נפשו בגימטריא הדמים של מזיק ובגימטריא הדמים של ניזק:

רש"י

לי אלא שהמיתו בנגיחה. המיתו בנשיכה דחיסה ובעיטה מנין. ת"ל והמית: וגם בעליו יומת. בידי שמים. יכול בידי אדם ת"ל (במדבר לה) מות יומת המכה רוצח הוא על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו (סנהדרין לג): (ל) אם כופר יושת עליו. אם זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף תלוה לשון צ אשר זה משפטו שישיתו עליו ב"ד כופר: ונתן פדיון נפשו. דמי ניזק דברי רבי ישמעאל. ר"ע אומר דמי מזיק (ב"ק כז): (לא) או בן יגח. בן שהוא קטן: או בת. ק שהיא קטנה

שפתי חכמים

אלא בנגיחה רביעית: פ דקרא יתירא הוא שהכי כתיב כי יגח שור את איש וגו' ומת ומיד אחריו ואם שור נגח הוא מת"ל עוד והמית לרבות בכל מידי שהמית דומיא דקרן. (קל"מ) והא דלא נקט רבותא י"ל דכיילי' בדחיפה: צ ואת"ת והא רש"י פ"פ יתרו גבי אם מזבח אבנים הביא דברי ר"י דג' אם הם אינם תלויים ולא הביא זה אם כופר יושת. וי"ל דהם כופר אע"ג דלא תלוי הוא והוא חובה מ"מ תלוי הוא בדבר אחר שאם יגח שור אדם והמיתו אזי חייב בכופר מ"כ לא מחיב. רא"ם: ק ואת"ה אח"כ איש או אשה י"ל דאי לאו איש ואשה ה"א דבן או בת בגדולים איירי. א"נ לפי שאמר והמית איש או אשה יכול אינו חייב אלא על הגדולים ת"ל או בן יגח וגו' לחייב על הקטנים כגדולים.

מכלתא משפטים פרשה י

בסקילה תאמר במועד שהוא משלם את הכופר לפיכך לא יהא בסקילה ת"ל השור יסקל. ר"א יד(מועד] היה) בכלל ויצא לידון בדבר החדש *(והחזירו) הכתוב לכללו. רע"א השור יסקל וגם בעליו הקיש מיתת בעלים למיתת השור מה מיתת בעלים בעשרים ושלשה אף מיתת השור בעשרים ושלשה: קח וגם בעליו יומת בידי שמים אתה אומר בידי שמים או אינו אלא בידי אדם. כשהוא אומר אם כופר יושת עליו ונתן פדיון נפשו הא ב(נותנין פדיון למומתין בידי שמים ומה ת"ל מות יומת המכה רוצח הוא ועדיין אני אומר יומת בידי שמים) אתה אומר בידי שמים או אינו אלא בידי אדם כשהוא אומר ולא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות הא אין נותנים פדיון למומתין בידי אדם אבל נותנין פדיון למומתים בידי שמים: קט (ל) טו(אם כופר יושת עליו) ונתן פדיון נפשו נפשו של מומת דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר פדיון נפשו של ממית (וכן מצינו שאין נותנין פדיון מומתים בידי אדם

הגהות הגר"א (יד) שהית כו': *החזירו כו': (טו) המוסגר להלן שייך כאן וכן מצינו כו' עד ונתן פדיון נפשו:

התורה והמצוה

למיתת השור כלל ג"כ מ"ש בב"ק (דף מ"א ע"ב תוס' ד"ה נקי) שלר"ע בהרג שלא בכוונה פטור מכופר גם למ"ש [בדף מ"ג תוס' ד"ה אמר רבה] יסבור כן ר"ע לשמא רבה, שזה משום דמקיש מיתת בעלים למיתת השור, ומ"ש מה מיתת בעלים בכ"ג זה משום למקיש גם בהפך מיתת השור למיתת בעלים שמפטם זה צריך לעמוד דינו של שור בפניו כמ"ש בב"ק (דף מה) ושור שהרג את הטרפה פטור כמ"ש בסנהדרין (דף עח), ונקיט חדא מגו מובא:

קח וגם בעליו יומת. פי' שחייב מיתה בידי שמים שלכן יתן פדיון נפשו שאם הפי' יומת בידי אדם אין מועיל פדיון, שאין לומר שגם בידי אדם מועיל פדיון אחר שלא הרג בעצמו רק ע"י שורו, מפני שלכן אמר ולא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות שמה שמוסיף אשר הוא רשע למות ר"ל כל שחייב מיתה בידי אדם, כל שהוא רשע למות אף שלא רצח בעצמו אין מועיל כופר. ובזה מגלה שמ"ש פה יומת היינו בידי שמים, ועיין בסנהדרין (דף טו ע"ב) שגם למדו באופן אחר, וכתב הרמב"ן וראיתי שלא בא בתורה בחייבי מיתות ב"ד יומת בלבד, אבל מות יומת נאמר בכולם, ואין משגה ממכה אדם יומת ולא משנה ובביאה המסית שכבר פי' בהם במק"א, וה"א יתקטל פי' שראוי למות וכ"כ הראב"ע, ויונתן תרגם ואוף מארי' יתקטל במיתותא דמשתלחא עלוי מן שמיא:

קט (ל) אם כפר. פי' הרמב"ן בעבור היות הכופר כפרה כענין הקרבנות ואם הוא אינו חפץ בה אין מכריחים אותו לבא לב"ד לחייבו בכך ואפי' אם חייבוהו אין ממשכנים אותו, בעבור זה

אמר

תורא יתרגם ואף מריה יתקטל: ל אם ממון ישוון עלוהי ויתן פורקן נפשיה ככל דישוון עלוהי: לא או לבר ישראל יגח תורא או לבת ישראל יגח כדינא הדין יתעבד

מכלתא משפטים פרשה י

אדם בכל מקום [ג]חייבי מיתות בית דין אין להן פדיון שנאמר כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת (ויקרא כז). אבל כאן ונתן פדיון נפשו)[טז] רבי ישמעאל אומר בוא וראה רחמיו של מי שאמר והיה העולם על בשר ודם שאדם קונה את עצמו בממון מידי שמים שנאמר כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם וגו' (שמות ל). ואומר איש כסף נפשות ערכו (מ"ב יב). ואומר כופר נפש איש עשרו (משלי יג). ואומר להן מלכא מלכי ישפר עלך וחטאך בצדקה פרוק (דניאל ד). ואומר אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו (איוב לג). ואומר ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר (שם). נמצינו למדים קדשים יש להם פדיון וקדשים אין להם פדיון [י](אסורין באכילה) יש[י] להם פדיון (אסורים באכילה) [ב]אין להם פדיון. אסורים בהנאה יש להם פדיון. אסורין בהנאה) אין להם פדיון. שדות וכרמים יש (להם פדיון ויש) שיש להן פדיון ויש שאין להם פדיון. ע"א אין להם פדיון [ב](ת"ל) אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו ויקר פדיון נפשם (תהלים מט). חביבין ישראל שנתן הקב"ה מצרים תחתיהן כפרה תחת נפשותיהם שנאמר נתתי כפרך מצרים (ישעיה מג). מפני מה מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך (שם):

(פרשה יא) **קי** (לא) או בן יגח או בת יגח למה נאמר. לפי שהוא אומר והמית איש או אשה אין לי אלא גדולים קטנים מנין תלמוד לומר או בן יגח או בת יגח. אין לי אלא בן גמור או בת גמורה טומטום ואנדרוגינוס מנין ת"ל או בן יגח או בת יגח. אין לי אלא בנו ובתו של אחר בנו ובתו שלו מנין ת"ל או בן יגח או

הגהות הגר"א (טז) ואם כפשך לומר ת"ל מות יומת הסכה רוצח הוא על רציחתו אתה הורגו וא"א הורגו על רציחת שורו: ונתן פדיון נפשו נפשו של כומת ד"ר ישמעאל רע"א של מסית. ר' ישמעאל אומר כו': (יז) בעלי מומין:

התורה והמצוה

אמר אם, בב"ק (דף מ) תנאי בספק אם ממשכנים אותו ובכר פסק הרמב"ם שממשכנים אותו. ורש"י פי' אם זה כמו אם כסף תלוה, אבל ראיתי שלא חשב זה במכלתא (יתרו פ' י"א, משפטים פ' י"ח) בין ג' אם שהוא חובה, וחז"ל בב"ק (דף מ"ג ע"ב) פי' אם כופר לרבות כופר שלא בכונה, שאף שלא נתכוין השור לזה שאז אינו נסקל ואין בעליו חייבים מיתה בי"ש בכ"ז חייב כופר, ועכ"ל לא יכול לומר כופר יושת שמשמע שרק אם השור יסקל אז יושת כופר, ור"ל שבכל אופן יושת עליו כופר, ואף שרק כופר לבדו יושת עליו בכ"ז ונתן פדיון נפשו, וכבר בארתי בהילת הספר (כלל נג) שכל שם שבא אחר מלת אם, לא בא השם בדוקא, שאם היה שלא בכונה אינו כופר ממש אחר שאינו מתחייב מיתה בי"ש, ובגי' המכלתא מגלא שר' ישמעאל אמר נפשו של מומת ורע"א נפשו של ממית, וכן מובא בפי' רש"י עה"ת. ולדעתי צ"ל בהפך, כי לדעתי ר' ישמעאל זה סוא עצמו ר' ישמעאל בנו של ריב"ב שמובא בגמרא (ב"ק דף כ"ז מ', מכות דף ה') וכן המאמר שלמד מן כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה שהמומתים בידי אדם אין להם פדיון הוא ג"כ מימרא דר' ישמעאל בנו של ריב"ב כמ"ש בכתובות (דף לז ע"ב) וס"ל לר' ישמעאל שאמר שנקרא פדיון נפשו בדמזיק שיימיק, ולכן אמר לשטתו שאף שמומתים בידי אדם אין עושים פדיון שלמד מכל חרם וגו' לא יפדה [ואמר בכל מקום חייבי מיתות ב"ד אין להם פדיון ר"ל אף חייבי מיתות קלות שלמד מן כל חרם כמ"ש בגמרא שם] בכ"ז כאן ונתן פדיון נפשו של ממית, וע"ז מסמיך המימרא בוא וראה רחמיו של מי שאמר והיה העולם, ור"ע הוא עצמו הרבק של ר' ישמעאל בגמרא שם שס"ל פדיון נפשו של מומת, והוא יסבור כמ"ש כל חרם לא יפדה ליוצא ליהרג ואמר ערכי עלי כמ"ש בגמרא שם ובספרא פ' בחקותי, ור' ישמעאל סמך לזה דברי מוסר ללמוד מזה מדותיו של רחמי ה' ואגב יאמר שנמצאו דברים שיש להם פדיון בקדשים בע"מ וקדשי בדק הבית ובאיסורי מאכלות ובאיסורי הנאה, כמו פטר חמור ורבעי וע"ז, וכן בבתים ושדות כמבואר בפ' בחקותי, וכן ישראל יש להם פדיון וכופר לנפשותיהם:

קי (לא) או בן יגח או בת יגח. מלמד שלאו דוקא שהמית איש ואשה גדולים שחייבים במצות ואף בן ובת קטנים דינם כן, ואף שפה מדבר במועד ס"ה בתם, שלכן כפל שעל יגח כמ"ש בב"ק (דף מד) נגיחה בתם נגיחה במועד נגיחה למיתה נגיחה לנזקין, וכבר בא למוד זה למעלה (סימן נט) בארך ושם בארתי, ומלת או בא פה תחת אם, וכבר מחק בזה הרד"ק בשרשיו שורש או, וכבר בארתי בס' התו"כ ויקרא (סי' שס"ב) שחז"ל דרשוהו כפשוטו, כמ"ש (חולין כב, מנחות נא) או נאיל לרבות הפלגס, ר"ל שהוא

הַזֶּה יֵעָשֶׂה לּוֹ׃ לב אִם־עֶבֶד יִגַּח הַשּׁוֹר אוֹ אָמָה כֶּסֶף ׀ שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן לַאדֹנָיו וְהַשּׁוֹר יִסָּקֵל׃ ס לג וְכִי־יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אוֹ כִּי־יִכְרֶה אִישׁ בֹּר וְלֹא יְכַסֶּנּוּ וְנָפַל־שָׁמָּה

שור

רש״י

כנדולים (מכילתא): (לב) אם עבד או אמה. ר כנענים (מכילתא) שלשים שקלים יתן. גזירת הכתוב הוא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו שוה אלא ש דינר והשקל משקלו ד' זהובים שהם חצי אונקיא למשקל היושר של קולוני״א: (לג) וכי יפתח איש בור. שהיה מכוסה וגלהו: או כי יכרה. למה נאמר אם על הפתיחה חייב על הכריה לא כל שכן אלא להביא כורה אחר כורה ת שהוא חייב (ב״ק נא): ולא

יכסנו

שפתי חכמים

ק״נ דאין עונשין מן הדין: ר מדכתיב כסף שלשים שקלים יתן וגו' אי בעבד עברי איירי ספר בעי שלומי: ש ונראה דרש״י בא לתרץ בא דפי' אם עבד או אמה כנענית או אינו אלא אפילו בעבריה וא״ל דבא דינו בכופר שמת בא הכתוב להחמיר עליו ומאי אם הכופר הוא יותר משלשים שקלים יתן הכופר ואם השלשים הם יתרים על שווית הכופר יתן השלשים שקלים לכן פי' שלשים שקלים גזירת הכתוב הוא וכו' וא״כ אין לחלק בשלשים שקלים ולחלק בעבד עברי כדפי': ת פי' שאם חפר אחד בור טפח ובא אחר והשלימו לעשרה האחרון חייב בין מת בו השור בין הוזק מפני שבשלום העשרה איש בו מיתה ונזקים והראשון פטור מכלום אף מן הנזקים דאי ממיתה לא איצטריך

מכלתא משפטים פרשה יא

או בת יגח מכל מקום א(כמשפט הזה יעשה לו): קיא אין לי אלא ישראל. גרים מנין ת״ל א[(כמשפט הזה יעשה לו)]: קיב (לב) אם עבד יגח השור או אמה אף עבד ואמה היו בכלל והמית איש או אשה והרי הכתוב מוציאו להקל עליו ולהחמיר עליו. להקל עליו שאם יפה מאה מנה נותן שלשים סלעים. להחמיר עליו שאם לא שוה אלא דינר נתן שלשים סלעים א((ד״א) אם עבד יגח השור או אמה לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו (ד״א)). קיג אם עבד יגח השור או אמה בכנעני הכתוב מדבר. או אינו אלא בעברי כשהוא אומר כסף שלשים שקלים יתן לאדוניו הוי בכנעני הכתוב מדבר. כסף שלשים שקלים יתן לאדוניו אחד איש ואחד אשה: א((ד״א) [השור יסקל למה נאמר לפי] שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש והחזירו הכתוב לכללו

ד״א

הגהות הגר״א (א) מיותר:

התורה והמצוה

שהוא או איל ממוצע בין הכבש והאיל או כבש או איל, וכן דריש מ״ש פה או בן או בת היינו סו״א שהוא או בן או בת ר״ל ספק, וכן הבאתי דרושים כאלה בסדר תזריע (סי' לג וסי' ק״מ) עיי״ש:

קיא כמשפט הזה יעשה לו. מלת לו בלתי מדוקדק שמציין שיעשה להשור, והלא מדבר במועד שצריך גם בעל השור לשלם כופר, והיל״ל כמשפט הזה יעשה, שכולל בין להשור בין לבעל השור, ופי' חז״ל שמלמד שאף במקום שאין משלם כופר כגון אם נגח בן או בת שלו שהוא יורשו ולמי ישלם כופר או שנגח את הגר שאין לו יורשים ואין כופר במציאות בכ״ז כמשפט הזה יעשה להשור שיסקל, והמפרשים הגיהו כאן ונדחקו והדברים פשוטים וברורים:

קיב (לב) אם עבד יגח. כבר בארתי בס' התו״ה (ויקרא סי' י״ב) בשמאמר החלוקה מציינים במלת אם שמורה על החלוקה, אבל כשמדבר מענין בפ״ע יציין אותו במלת כי, וגם פה היל״ל וכי יגח עבד, אבל שהוא ענין בפ״ע ואין משלם כופר, ופי' חז״ל שבאמת גם עבד ואמה הם בכלל והמית איש או אשה ונכנס תחת מאמר הכולל וכי יגח שור את איש או את אשה ובאר שאם האיש והאשה הם עבד או אמה דין השור שוה, ודין התשלומין יש בו להקל ולהחמיר, ואחר שהגיע חלוקה מהמאמר הכולל בא מלת אם כדינו, וע״כ אמר בב״ק (דף מג ע״ב) שאף מי שדריש אם כופר לא דריש אם עבד שבא כדינו, ומ״ש לחייב ע״ז בפ״ע, כבר בארתי בפ' קדושים (סי' קח) שזה עולה בין לר' יאשיה בין לר' יונתן:

קיג אם עבד יגח השור. פי' עבד כנעני כי אם מדבר בעבד עברי לא היה נותן הכסף לאדוניו רק ליורשיו. והנה בב״ק (דף פח ע״ב) פליגי בעבדי מלוג אם יוצאים בשן ועין לאשה, ומסקנת הש״ס דפליגי אם קנין פירות כקנין הגוף דמי, וברייתא דסה כר' יהודה (שם בדף ל) דקסבר קנין פירות לאו כקנין הגוף, ולכן אמר אחד איש ואחד אשה, ר״ל שגם עבד אשה יתן כסף שלשים שקלים לאשה אף שהבעל אוכל פירות כי האשה היא אדוניו אחר שהגוף שלה. והנה בכל הפרציום אמר ישלם הסס, ומ״ש בגוף כסף

יתיב

יִתְּעֲבַד לֵהּ: לג אִם לְעַבְדָּא יִגַּח תּוֹרָא אוֹ אַמְתָא כַּסְפָּא תְּלָתִין סִלְעִין יִתֵּן לְרִבּוֹנֵהּ וְתוֹרָא יִתְרְגֵם: לג וַאֲרֵי יִפְתַּח גְּבַר גּוֹב אוֹ אֲרֵי יִכְרֵה גְּבַר גּוֹב וְלָא

יכסנה

מכלתא משפטים פרשה יא

[ד"א]) : קיד השור יסקל למה נאמר עד שלא יאמר יש לי בדין הואיל והוא במיתה על עבדו ועל אמתו ואחר במיתה על עבדו ועל אמתו ושורו במיתה על עבדו ועל אמתו ושור אחר במיתה על עבדו ועל אמתו אם למדת שחלק בינו לבין אחר במיתה על עבדו ועל אמתו כך נחלק בין שורו לשור אחר במיתה על עבדו ושפחתו ת"ל שלשים שקלים והשור יסקל[ג] :

קטו (לג) וכי יפתח איש בור למה נאמר עד שלא יאמר יש לי בדין הואיל והשור ממונו והבור ממונו אם למדת שהוא חייב על ידי שורו אינו חייב על בורו. לא אם אמרת בשור שדרכו (להזיק) [לילך ולהזיק] תאמר בבור שאין דרכו לילך ולהזיק ת"ל וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש לפי שלא זכיתי בדין צריך הכתוב להביאו בפני עצמו. [א](ד"א כי יפתח איש [וגו'] לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. ד"א) :

קטז וכי יפתח איש אין לי אלא פותח כורה מנין ת"ל כי יכרה איש עד שלא יאמר יש לי בדין אם הפותח חייב. הכורה לא כל שכן (הא אם אמרת כן ענשת מן הדין לכך נאמר כי יכרה ללמדך שאין עונשין מן הדין. ד"א כי יפתח איש בור) הקיש פותח לכורה וכורה לפותח מה פותח ברשות פטור אף כורה ברשות פטור ומה כורה בשעור אף פותח בשעור. רבי יהודה בן בתירה אומר לא הרי פותח כהרי כורה ולא הרי כורה כהרי פותח הצד השוה שבהן כל שהוא חייב בשמרו חייב בנזקו אף כל שהוא חייב בשמרו חייב בנזקו. אין לי אלא

פותח

הגהות הגר"א (ג) ד"א היו בכלל ויצא לידון בדבר החדש והחזירו הכתוב לכללו :

התורה והמצוה

חייב לבעליו כדרש בב"ק (דף כד) ולמה אמר פה לאדוניו, רק שמלמד שישלם למי שהוא אדוניו שהגוף שלו לא כ"ע שאין הגוף שלו ולא לבעל שיש לו קנין פירות לבד :

קיד והשור יסקל. מפני שילא לזה בדבר החדש שישלם שלשים שקלים, הוצרך לבאר שדין השור לא נשתנה, וגם משמיענו אף שהשור שנגח את עבדו הוא שורו לא נאמר שהקל בו כמו שהוקל באדוניו אם יום או יומים יעמוד, וע"כ אמר שבכל אופן יסקל. וכבר בא מאמר כזה על השור יסקל שנגחי מועד :

קטו (לג) וכי יפתח איש בור, הוצרך לכתוב דיני בור ביחוד דלא יכול ללמוד אותם משור ולא במה הצד מכל יתר אבות נזיקין כי אין דרכו לילך ולהזיק וזה קולתו וכמ"ש בב"ק (דף ה') ובכ"מ :

קטז וכי יפתח איש או כי יכרה איש. הנה חיוב כורה הוא פשוט יותר מחיוב פותח ודי לומר כי יפתח, רק שבא ללמד שאין עונשין מה"ד (עיין תוס' ב"ק דף ב' ד"ה ולא וד' ק"ד ד"ה ועדים). ועדיין קשה שהיל"ל לומר בהפך כי יכרה וכי יפתח שמבואר אצלנו תמיד שדרך הכתוב לדבר בלשון לא זו אף זו, שדבר שיש בו חדוש יותר כתוב לבסוף, אולם התבאר אצלנו בתחלת הספר (כלל ר') שכל שבא דבר אחד ללמד על חברו יכתוב תמיד את המלמד בסוף, וע"ז משיב שבא כורה ללמד על פותח, כמו שכורה הוא בשעור שיש בו כדי שתמות ותמות כן הפותח הוא רק אם פתח כשעור שתוכל הבהמה ליפול דרך הפתח, וע"כ כתב כי יכרה לבסוף כי הוא המלמד, ואף שמקיש ג"כ כי יכרה לכי יפתח שהפותח ברשות פטור, זה אינו מלמד גמור, כי גם בפותח הוא מצד הסברא שהעושה ברשות כמו חופר בורות לרבים (או חופר לאוצין כמ"ש בדף ל') פטור בין החופר בין הפותח. [ומ"ש מקיש כורה לפותח יל"ס עפמ"ש הסמ"ע (סי' ת"י) לחלק בין מת"ש (סעיף ט') בחופר לצורך היסוד פטור ובסי' ת"ד בהוצאת זבלים לר"ה ובסי' תי"ז בהנחת אבנים לצורך בנין כתב שאם הוזקו בו חייב מפני דחופר ליסוד הוא לשעה ואיכך יסתום אותו, ולכן פותח פשוט יותר מכורה שהוא לפי שעה, אולם הב"ח והש"ך חלקו על הסמ"ע בזה ולפ"ז אין מעלה לפותח על הכורה והיקש זה הוא לפור ריהטא, ועקר הוא מה שמקיש פותח לכורה]. אולם גם אם הוה היקש גמור, הדבר נכון שכתוב כי יכרה לבסוף שבזה נדע שהוא מלמד על פותח, שלכן מקומו אחר פותח, ועכשיו שידענו שבא להקיש פותח לכורה ממילא ה"ה שיש להקיש כורה לפותח, כי למדנו שבא להיקש וממילא ראוי שנקיש שניהם זל"ז וכן תמצא לקמן (סי' קכה), ובירושלמי (פרק שור שנגח הלכה ו') איתא וכי יפתח איש בור כי יכרה איש בור אחד בור למיתה ואחד בור לנזקין, ור' יצחק אמר בור של מיתה ושל נזקין ממקרא אחד נאמרו. והנה שטת תלמודא דידן שמיתה ונזקין נלמדין מפסוק אחד וע"כ אמר בדף נ' ובדף נ"א שאם על פתיחה חייב על כריה לא כ"ש. בזה כר' יצחק, אבל ריב"ב סובר שכי יפתח מדבר משור של מיתה וכי יכרה מדבר משור של נזקין, וע"כ אמר לא הרי פותח כהרי כורה כי כ"א מורה ענין מיוחד,

ובזה

שׁ֣וֹר א֣וֹ חֲמ֑וֹר׃ לד בַּ֣עַל הַבּוֹר֙ יְשַׁלֵּ֔ם כֶּ֖סֶף יָשִׁ֣יב לִבְעָלָ֑יו

*לו קרי · והמת

בעל הטורים

(לד) ונפלה בגימט' שכר שומר שמור לבעליו לרעהו שזה משמע שעבר כרה בור ברה"ר והוא לרעהו שמחייבו לשלם בנזק

שפתי חכמים

א צריך קרא דהא לא עבד שיעור מיתה ופשיטא דפטור ממיתה: א פי' ולא היפך דלא סגי ליה בכסוי אלא עד דסתם ליה בעפרא קמ"ל: ב דאי ברשות היחיד מאי אמר לו מזיק לניזק תורך ברשותי מאי בעי וה"ה בחופר בור בר"ה שלא יוכל לומר תורך ברשותי מאי בעי והרב לא בא למעט אלא בחופר בור ברשות היחיד (ב"ק דף מט): ג (רא"ם) תימה דבב"ק (דף נ"ד) מפרש התלמודא לנפילת הבור כסף ישיב לבעליו כל דאית ליה בעלים וכו'. וי"ל הא דבעי הכא לימוד דכסף ישיב לבעליו דאי לאו קרא ה"א ונפל שמה הוא כלל חמור או שור הוא פרט ואין בכלל אלא מה שבפרט שור וחמור אין מידי אחרינא לא ואין הג"ש יכולה לבטל הכלל ופרט קמ"ל כסף ישיב לבעליו כל דאית ליה בעלים והכלל ופרט בטל ולפ"ז לא איצטריך א"כ ג"ש דשור שור משבת וה"ל למכתב ונפל שמה הנופל שור וחמור נ"ל אלא שור ולא אדם וכו': ד. גזירת הכתוב ולא שנא בר דעת ולא שנא לאו בר דעה ואפי' בלילה ואפי' סומא: ה פי' כגון שנפל בבור חמור עם כליו ונתקרעו הכלים חייב

רש"י

יכסנו. הא אם כסהו פטור א ונתמעט ברה"ר ב דבר הכתוב (שם נה): שור או חמור. הוא הדין לכל בהמה וחיה שבכל מקום שנאמר שור וחמור אנו למדין אותו שור שור משבת שנאמר למען ינוח שורך וחמורך מה להלן כל בהמה וחיה כשור שהרי נאמר במקום אחר וכל בהמתך אף כאן כל בהמה וחיה ג כשור ולא נאמר שור וחמור אלא שור ולא אדם ד חמור ולא ה כלים (ב"ק נג): (לד) בעל הבור. בעל התקלה אע"פ שאין הבור שלו שעשאו ברה"ר עשאו הכתוב בעליו להתחייב עליו בנזקיו: כסף ישיב לבעליו. ישיב לרבות שוה כסף ואפילו סובין (שם ז). (והא דכתיב מיטב שדהו וכתב רש"י שהניזקין מן עידית תירץ בגמרא דפ"ק דב"ק רב הונא בריה דרב יהושע דזהו אם בא לגבות קרקע אבל מטלטלי כל מילי מיטב הוא דאי לא מזדבן הכא מזדבן התם.

מכלתא משפטים פרשה יא

פותח וכורה ציירו וכיירו וסיידו ועשה בו מעשה מנין תלמוד לומר ולא יכסנו הא לא פתיחה גורם ולא כירה גורם אלא כסוי גורם: קיז (ג) לא יכסנו להביא שומר חנם. ד"א לא יכסנו שלא כסה כראוי מכאן אמרו [ב"ק פ"ה ה] כסהו כראוי פטור שלא כראוי חייב כסהו וגלהו אחר המגלה חייב. השותפין שכסו את הבור וגלהו אחד מהם המגלה חייב נתגלה וידע בו אחד מהם זה שידע בו חייב וזה שלא ידע בו פטור: קיח ונפל שמה שור או חמור חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו שור ולא שור וכליו חמור ולא חמור

הגהות הגר"א (ג) ד"א:

התורה והמצוה

ובזה בא סדר הכתוב על נכון שדבר בדרך לא זו אף זו, שאף בבור שפתוח חייב בנזקין, ומבין זה מפ' ההבדל שנתתי בין פעל כרה ובין פעל חפר, שפעל כרה מציין התחלת הכריה ופעל חפר מציין גמר החפירה, וכמ"ש בראשית (כו כה) ויכרו שם עבדי יצחק באר. ושם (לב) ויגידו לו על אודות הבאר אשר חפרו ויאמרו לו מצאנו מים. ועמ"ש בפי' תהלים בפסוק בור כרה ויחפרהו (ז ט"ז), ועל כן במ"ש כי יכרה איש בור ולא אמר כי יחפור מציין שלא גמר החפירה כי רק כרה ט' טפחים, ומזה הוציא שכל שחייב בגמרו חייב בנזקו, ולהפ"ס דילן דס"ל דשניהם בבור של מיתה אומר להביא טרה אחר כורה. ר"ל שמעטה זה לא אמר יחפור ללמד שאפילו כרה מקצת, ומ"ש אין לי אלא פותח וכורה ציירו וכיירו מנין, מובא בב"ק (דף נ"א) ומפרש שלא היה בו הבל למיתה ובא אחר והוסיף בה הבל למיתה, ור"ל שמ"ש וכי יפתח כי יכרה איש דוקא רק כל שגרם את הזיקן ע"י מעשהו חייב דהא אמר ולא יכסנו שעקר החיוב על מה שלא כסה וסלק את ההיזק והרי המסייד ומוסיף הבל מחויב בכסוי ולכן הוא חייב:

קיז ולא יכסנו. זה מיותר דפשיטא שלא כסהו דאם כסהו איך נפל שמה שור וחמור, וע"כ פירושו אף שכסהו אם לא כסהו כראוי, וזה אם מסרו לשומר חנם שאינו חייב בשמירה מעולה, עם שהוא עצמו כסהו שלא כראוי, וענין זה מפורש בארך בב"ק (דף נב) ומ"ש שאם גלהו אחר המגלה חייב שזה פ"ש וכי יפתח איש בור, וכן אם גלהו אחד מן השותפים, ומ"ש נתגלה וידע אחד מהם מבואר בגמ' (שם) ובח"מ (סי' ת"י):

קיח ונפל שמה שור או חמור, בב"ק (דף נד) רבנן דרשי שור ולא אדם חמור ולא כלים ור' יהודה סבר או לרבות הכלים, ורבנן או מבע"ל לחלק ור"י לחלק מן ונפל שמה, וכבר באורתי בפ' התו"כ ויקרא סי' ר"ן, אחרי סי' קיד) שיטת ר' יהודה שס"ל שבפעל יחיד הבא על שני נושאים בא לחלק. עיי"ש בארך

יְבַסְּנֵהּ וְיִפֵּל תַּמָּן תּוֹרָא אוֹ חֲמָרָא׃ לד מָרֵיהּ דְּגוּבָא יְשַׁלֵּם כַּסְפָּא יָתֵיב לְמָרוֹהִי וּמִיתָא

מכלתא משפטים פרשה יא

חמור וכליו שהיה בדין ומה אם במקום שלא חייב על הבהמה חייב על הכלים כאן שחייב על הבהמה אינו דין שיהא חייב על הכלים, ת"ל ונפל שמה שור או חמור שור ולא כליו חמור ולא כליו: **קיט** ונפל שמה בדרך [ד](הילובו) מכאן אמרו [ס](שס) נפל לפניו מקול הכריה חייב לאחריו מקול הכריה פטור [ו]אבל בבור בין לפניו ובין לאחריו [ז](חייב): **קכ** (לד) בעל הבור ישלם מכל מקום: **קכא** כסף ישיב לבעליו אין לי אלא כסף בהמה מנין הרי אתה דן נאמר כאן והמת יהיה לו ונאמר להלן והמת יהיה לו מה להלן בהמה אף כאן בהמה מה כאן כסף אף להלן כסף: **קכב** והמת יהיה לו

הגהות הגר"א (ד) נפילה: (ס) חזה וזה חוץ לבור: (ו) פטור (צ"ע) ובא"י נמחק תי' אבל בבור:

התורה והמצוה

בארך וא"כ ת"ל מלת או לחלק, ובא להורות החלוקה המיוחדת שבא לעשות חלוקה כוללת בכל הדברים שנפלו לבור וכל הדומה לשור וחמור שהוזק בבור חייב עליו כמ"ש בתחלת הספר (כלל כמ"ד) עיין בכל המקומות שציינתי שם, והחכמים סברו שמן ונפל לא ידעינן לחלק וצריך מלת או לחלק כמ"ש בתחלת הספר (כלל קסז) עיי"ש. וזה שהקדים במכלתא שור או חמור חייב ע"ז בפ"ע וע"ז בפ"ע, ר"ל שמלת או מבע"ל לחלק ולא בא על חלוקה המיוחדת שתרבה ממעט כלים, ומזה הוציא מ"ש שור ולא שור וכליו, כדעת חכמים, אולם המכלתא נטה מדברי הש"ס בבלי שאמר שור ולא אדם, רק ממעט כלים מן שור וחמור וכן הוא בירושלמי, כי אדם לא נתמעט רק אם מת שאינו משלם כופר וזה נודע ממילא אחר שפה לא מדבר רק מתשלומי נזק מבואר שאין דין הבור כשורו שהזיק, והאדם שהוזק בבור חייב בנזקו, ולא נשאר למעט רק כלים, ומ"ש שור וכליו, כי מי מביא כלים לבור ע"כ השור עם כליו, ודעת המכלתא כדעת הירושלמי שבבור של מקין חייב על נזקי כלים, ויש ק"ו שיחויב על כלים גם בבור של מיתה וכמ"ש מה אם במקום שלא חייב על הבהמה ר"ל בבור של מקין שלא חייב על מיתת בהמה חייב על מיתת כלים [שסבירתן זו מיתתן כמ"ש בב"ק (דף כד)] וכ"ה בירושלמי (פ"ה ה"ז), והוא כדעת ר' יצחק שם שחייב על הכלים בבור של נזקים, ועי"ז שיש ק"ו צריך ב' מעוטים, ובגמרא דידן מ"ל דפטור על הכלים גם בבור של נזקים ואין כאן ק"ו, ודי במעוט אחד, ובס' פ"י באר שלהירושלמי ידעינן שור ולא אדם מן והמת יהיה לו ומת אדם אסור בהנאה כמו שהאריך בזה בפ"א ד"ה יצא אדם עיי"ש. ויש להוסיף עוד עפמ"ש במשנה (דף נג) נפל לתוכו שור וכליו ונשברו חמור וכליו ונתקרעו, שבכלי השור שייך שבירה ובכלי החמור שייך קריעה (כמ"ש רש"י בדף כח ע"ב) והקרועים יכולים לחזור ולתפרם לא כן השבורים וא"כ כלי השור הם כעין מיתה שבירתן זו מיתתן, וכלי החמור הוא נזקין. ולדעת הירושלמי דבבור של נזקין חייב על הכלים צריך רבוי ביחוד שבבור של מיתה פטור אף כלי החמור שהוא נזקין הגם שיש ק"ו, משא"כ לדעת ש"ס דילן שגם בבור של נזקין פטור על הכלים א"צ למוד מיוחד:

קיט ונפל שמה. משמע שנפל לתוך הבור, ועז"א במשנה (דף נג) נפל לפניו חייב היינו אם נפל לסוף הבור, לאחריו פטור היינו חוץ לבור, ומה שהוסיף במכלתא אבל בבור בין לפניו בין לאחריו חייב הוא לפרש כל נפעה שפי' כרב (בדף נג) לפניו ממש, עיי"ש:

קכ (לד) בעל הבור ישלם. למה אמר בעל הבור שדי לאמר ישלם כמ"ש בכל הפרשה, פי' שאם הייתי אומר רק הפותח או הכורה בעצמו, ואמר בעל הבור לרבות את הלוקח או שניתן לו במתנה כמ"ש בירושלמי (פ"ה ה"ו) וכן אם נחפר מאליו או שחפרו בהמה וחיה ברשותו כמו שכתוב בש"ע (סי' ת"י סעיף ד'):

קכא ישלם כסף ישיב. פה אמר שיהיה התשלומין בכסף, ובפ' וכי יגוף שור איש את שור רעהו אמר ישלם שור תחת השור, שיהיה התשלומין בבהמה, אולם ע"י שכתוב בשניהם והמת יהיה לניזק, ידעינן שם דאין התשלומין בבהמה דוקא דהא מקבל הנבלה בתשלומין שהוא שוה כסף, וממילא ה"ה מ"ש פה כסף ישיב אינו כסף דוקא דהא גם כאן מקבל הנבלה שהיא שוה כסף וה"ה אם נותן לו שור חי, ובגמ' (ב"ק דף ז ע' י"ד) ישיב לרבות שוה כסף, ר"ל כי יש הבדל בין השבה לתשלומין, שהמשיב משיב הדבר עצמו והמשלם משלם דבר אחר תמורתו, ואיך ידבק כסף ישיב, והיל"ל פה כסף ישלם, ושם היל"ל ישיב שור תחת השור, וע"כ שמדבר מצד שהפסיד אותו שוה כסף שזה נקרא כסף, כי כל דבר המיטלטל י"ל שוה ונקרא כסף, והוא הפסידו כסף השור ומשיב לו כסף אחר, היינו דבר אחר שוה כסף, וכן מה שאמר שור תחת השור אינו שור דוקא רק מצד שהוא שוה כסף ונקרא ג"כ תשלומין, ומזה ידענו שיכול לתת לו כל דבר שוה כסף, שנקרא התשלומין מצד שהוא ככסף, ונקרא השבה כי הנפסד היה ג"כ כסף:

קכב והמת יהיה לו. פי' לניזק, וזה מבואר ממ"ש בנזקי שור, ישלם שור תחת השור והמת יהיה לו

וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ: ס לה וְכִי־יִגֹּף שׁוֹר־אִישׁ אֶת־שׁוֹר רֵעֵהוּ וָמֵת וּמָכְרוּ אֶת־הַשּׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת־כַּסְפּוֹ וְגַם אֶת־הַמֵּת יֶחֱצוּן: לו אוֹ נוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת

יהיה

בעל הטורים

גבי סוכי דדרכין כלא יהיה אפילו סוכין היינו בב"ש אמרינן אפילו סוכין: (לו) שמת יהיה בגימטריא קבלים מפלין בנבלה:

שפתי חכמים

חייב על הבהמה ופטור על הכלים: ו דאלו למזיק לכתוב בהמגא כבעל הבור ישלם ולשתוק מוהמת יהיה לו אלא לניזק וכו': ז פירוש לא שור את איש שהרי כתיב אחריו את שור רעהו: ח הא דלא פירש האי או כמו אם י"ל דהיה צריך לה"ז כמוסיף ולכתוב ואם וכו'. ובזה יש ליישב קושיות הרא"ם שהקשה למה לא פי' או אם כמו שפי' בפסוק או נודע אליו הטאתו שאז יתיישב על כוליו גם לא יצטרך להוסיף מלת אלא וסניה הדבר כנ"ע ועל מה שהקשה הרא"ם ועוד שהוא עצמו בפסוק או הודע אליו חטאתו פי' בסא כמו אם ואמר וכן או נודע כי שור נגח הוא שינה פה ונ"ע: ט וא"ת והא כבר פי' כזה לעיל. וי"ל דמהכא הוא עיקר הלמוד דבעלים מטפלים בנבלה. א"נ שלא נטעה לומר כיון שהמזיק משלם נזק שלם ס"א דהמזיק יטפל ג"כ בנבלה

רש"י

מזדבן הכא): והמת יהיה לו. (מכילתא, ב"ק י) ו לניזק שמין את הנבלה ומנכה בדמים ומשלם לו המזיק עליה תשלומי נזקו: (לה) וכי יגוף. ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין ברגליו בין שנשכו בשיניו כולן בכלל נגיפה הם שאין נגיפה אלא לשון מכה: שור איש. שור ז של איש: ומכרו את השור וגו'. בשוים הכתוב מדבר שור שוה ר' שהמית שור שוה ר' בין שהנבלה שוה הרבה בין שהיא שוה מעט כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי המת נמצא כל אחד מפסיד חצי נזק שהזיקה המיתה למדנו שהתם משלם חצי נזק שמן השוין אתה למד לשאינן שוין כי דין התם לשלם חצי נזק לא פחות ולא יותר או יכול אף בשאין שוין בדמיהן כשהן חיים אמר הכתוב והגו את שניהם. אם אמרת כן פעמים שהמזיק משתכר הרבה כשהנבלה שוה לימכר לנכרים הרבה יותר מדמי שור המזיק ואי אפשר שיאמר הכתוב שיהא המזיק נשכר או פעמים שהניזק משתכר הרבה יותר מדמי נזק שלם שהיו דמי שור המזיק שוין יותר מכל דמי שור הניזק ואם אמרת כן הרי תם חמור ממועד על כרחך לא דבר הכתוב אלא בשוין ולמדך הכתוב משלם חצי נזק ומן השוין תלמוד לשאינן שוין שהמשתלם חצי נזקו שמין לו את הנבלה ומה שפחתו דמיו בשביל המיתה נוטל חצי הפחת וסלק ולמה אמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר ישלם חציו ללמד שאין התם משלם אלא מגופו ואם נגח ומת אין הניזק נוטל אלא הנבלה ואם היתה מגעת לחצי נזקו יפסיד. או שור שוה מנה שנגח שור שוה חמש מאות זוז אינו נוטל אלא את השור שלא לתחייב התם לחייב את בעליו לשלם מן העליה (ב"ק כו): (לו) או נודע. או לא היה תם אלא ח נודע כי שור נגח הוא היום ומתמול שלשם הרי ג' נגיחות: שלם ישלם שור. נזק שלם: והמת יהיה לו. ט לניזק ועליו יטפלים המזיק עד שישלים ניזק כל נזקו:

מכלתא משפטים פרשה יא

לו לניזק. אתה אומר לניזק או אינו אלא למזיק אמרת (אלו) כן היה מה ת"ל והמת יהיה לו לניזק (אלא) מגיד ששמין דמי נבלתו ומנכה לו דמי נזקו:

(פרשה יב) קכג (לה-לו) וכי יגוף בכלל נגיחה נגיפה דהיה רביצה בעיטה נשיכה דברי רבי יאשיה. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר נגיחה נגיפה דהיה רביצה בעיטה. נשיכה מנין ת"ל ולא ישמרנו בעליו והרי דברים ק"ו אם (בשלא) [בעליו] (שמרו) חייב כשהזיק לא כל שכן עד שלא ישמרנו בעליו וכה

הגהות הגר"א (ז) והלא: ס"ב (א) כששמרו:

התורה והמצוה

לד, שמת מוכרח לפרש יהיה לו לניזק שאם פי' למזיק הוא מיותר במכ"ש בור כהא השור לא ש המזיק יקח הנבלה, וע"כ שפי' שהמת יהיה להמזיק, שזה צריך להשמיענו, כן פירושו בגמ' (ב"ק דף י ע"ב):

קכג (לה) וכי יגוף, נגיפה כולל כל הכאה במכת מות, פי' בקרן שע"ז בא לשון נגיחה, בין בגוף בין ע"י נשיכה, [והוא בכלל שן דזה אין הנאה להזיקה (וכמ"ש בב"ק דף ב')] ור' אליעזר שסבר דס"ל (בסוף פרק שור שנגח) שאין לו שמירה אלא הסכין, ובגמ' מקשה על ר' אליעזר ממ"ש ולא ישמרנו

וּמִיתָא יְהֵי דִילֵהּ׃ לה וַאֲרֵי יִגּוֹף תּוֹר דִּגְבַר יָת תּוֹרָא דְּחַבְרֵהּ וִימוּת וִיזַבְּנוּן יָת תּוֹרָא חַיָּא וְיִפַלְּגוּן יָת כַּסְפֵּהּ וְאַף יָת דְּמֵי מִיתָא יְפַלְּגוּן׃ לו אוֹ אִתְיְדַע אֲרֵי תּוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי וְלָא נַטְרֵהּ מָרֵהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם תּוֹרָא חֲלַף תּוֹרָא וּמִיתָא

מכלתא משפטים פרשה יב

זכה ת"ל ולא ישמרנו הוסיף לו הכתוב שמירה אחרת ואיזו זו נשיכה: קכד שור איש להוציא שור של קטן שור איש להביא שור של אחרי'. את שור רעהו להביא שור של קטן: רעהו להוציא שור של כותי שור של [ב](תושב גר):

קכה ומכרו את השור החי [ג](וחצו וגו' (יכול)) בשוים הכתוב מדבר. או אינו אלא בשוים ובשאינן שוים אמרת מה דרך המזיקים נשכרים או מפסידין הוי אומר מפסידין אף דרך הניזקין נוטלין נזקן או יתר על נזקן הוי אומר [נזקן] ולא יתר על נזקן. ר' אומר נאמר חציה בחי ונאמר חציה במת הא בשוין הכתוב מדבר: וגם את המת יחצון מכאן אמרו שור שוה מנה שנגח שור שוה מנה או שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים נוטל חציו. שור שוה (מאתים) [מנה] שנגח שור שוה מאתים נוטל כולו. שוה מאתים שנגח שוה מנה נוטל רבעו. שוה מאתים שנגח שוה מאתים אמר רבי מאיר על זה נאמר ומכרו את השור החי וגו'. אמר לו רבי [ג](עקיבא) קרא את כל המקרא הזה וגם את המת יחצון ואי זה זה שור שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים והנבלה שוה מנה מוכרין את החי והמת חולקין בשוה ובעל הנבלה מטפל בנבלתו לכך נאמר וגם את המת יחצון.

קכו או נודע בא הכתוב להלק בין שור תם למועד וכו': מתמול שלשום [יום] ואמש ושלפניו. ולא ישמרנו להביא שומר תנם וכו'

הגהות הגר"א (ב) גר תושב: (ג) מיותר: (ג) יהודה:

התורה והמצוה

ישמרנו משמע שיש לו שמירה , וז"ש וכי דברים ק"ו אם בעליו שמרו חייב כשהזיק ר"ל שלשטת ר' אליעזר שאין תקנה אלא סכין חייב אף כששמרו שמירה מעולה וא"כ למה אמר ולא ישמרנו , ומזה מוכיח שגם שור שדרכו להמית בנשיכה הוא בכלל והוא י"ל שמירה אחרת , ר"ל שא"צ לשמור כל גופו רק לסגור את פיו בזממא דפרזלא שלא יוכל לנשוך , שזה מועיל גם לר"א , ובזה אמר ולא ישמרנו [מזה מבואר שלא כדברי התוס' דף מ"ו ד"ה אלא] :

קכד שור איש את שור רעהו . הקטן אינו בכלל איש והוא בכלל רעהו , והכותי הוא בכלל איש ואינו בכלל רעהו . ומזה יוצא הדין המבואר בב"ק (דף לז לח) לענין שור כותי , ושם (דף לט) לענין שור של קטן :

קכה ומכרו את השור החי וכו'. מפשטות הכתוב משמע שיקח הניזק תמיד חצי השור החי והמזיק יקח חצי שור המת , אך זה א"א שא"כ יצויר שלפעמים המזיק נשכר אם חצי הבשר והעור של המת שוה יותר מן חצי החי , ולפעמים נוטל הניזק יותר מן היזקו אם חצי החי שוה יותר מן כל ההיזק , וע"כ שהכתוב תפס הציור בשדמי שני השורים שוים , כ"א שוה מאתים , כי לרוב השור המנגח הוא בלתי חלוש עד שנגח כי הוא מנצחו בכחו , וכן הנגח החלוש יתחבא ויסתר מן החזק ממנו , וע"כ בא הציור ששניהם שוים בגדלם ובכחם , וס"ל לר"מ שמ"ש וגם את המת יחצון פי' את השור המת ובא על השומא שישומו כמה שוה חצי השור החי וכמה היה שוה חצי השור המת כשהיו בחיים , ואם שומת שניהם שוה כגון שור שוה מנה שנגח שור שוה מנה נוטל חצי השור החי , וז"ש בגמ' לר"מ מ"ש את המת יחצון פחת שפחתתו מיתה שוחתין בחי , היינו שור המת כמה היה שוה בחיים וכמה נפחת עתה , וז"ש ר"מ שע"ז נאמר ומכרו את השור החי , ור' יהודה ס"ל שמ"ש את המת פירוש את הנבלה , לא את השור המת שישומו כמה היה שוה בחייו , שא"כ הל"ל וגם את שור המת יחצון , אבל המת היינו הנבלה , וע"כ מצייר שיקח חצי החי וחצי הנבלה , ונ"מ שלר"י הנבלה שייכה גם אל המזיק לענין פחת או שבח , הגם שהבעלים מטפלים בנבלה כ"מ משור המועד , והגם שלרוב לא יהיה החשבון בצמצום שיהיה חצי דמי שור המזיק כחצי דמי שור הניזק , תפס הכתוב ציור זה ללמד שעל אופן ששניהם שוים יקח כ"א החצי ומזה למדנו בשאינם שוים , שכבר בארתי בס' כתו"ה (ע סי' מ"ד) שיש הבדל בין שם מחצית ובין שם חצי , ששם חצי לא יורה תמיד על חצי מצומצם , כמו חצי שבט המנשי , שלא היה חצי מצומצם , רק כל שנחלק לשתים נקרא חצי , ובאופן זה גם כשאין דמיהם שוים עלה היטב מ"ש וחצו את כספו ר"ל שיחלק את הכסף לפי חלקים בלתי שוים וכ"א יקח כפי חלקו , וכ"ז מובא בב"ק (דף לד) עיי"ש :

קכו (ע) או נודע . בא הכתוב לחלק וכו' , המבאר למעלה (סי' קג) שהכתוב באר המדה שבדלים בין תם למועד , ג' באר בפ' שור שנגח אדם ושניהם מבוארים כאן , ומ"ש בתמול שלשום יום ואמש

יִהְיֶה־לּוֹ: ס לז כִּי יִגְנֹב־אִישׁ שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע־צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה: כב א אִם־בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה וָמֵת

אין

בעל הטורים

(א) במחתרת ב'. הבא ואידך. לא במחתרת מאפשים שכיון שבא במחתרת ודאי בא להרוג כדכתיב גם בחשך שאנו רם

שפתי חכמים

בכלל לכ"ע שא"כ כמת לניזק: י פירוש דאלו לא כתב כאן הוה ילפינן שור שור מגנבה לחייב ד' וה' אף לכל חיה ועוף ופי' שכאן פי' בגמרא דלא צ"ל אלא כי יגנוב איש שור וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחתיו וד' צאן

תחת

רש"י

תקנו: (לז) חמשה בקר וגו'. אמר ר' יוחנן בן זכאי חס המקום על כבודן של בריות שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו משלם ה'. שה שנושאו על כתפו משלם ד' הואיל ונתבזה בו. אר"מ בוא וראה כמה גדולה כחה של מלאכה שור שבטלו ממלאכתו ה'. שה שלא בטלו ממלאכתו ד': תחת השור תחת השה. (ב"ק סז) שאין הכתוב י לומר שאין מדת תשלומי ד' וה' נוהגת אלא בשור ושה בלבד: (א) אם במחתרת. (סנהדרין עב)

כשהיה

מכלתא משפטים פרשה יב

וכו': שלם ישלם שור אין לי אלא בבהמה כסף מנין הרי אתה דן נאמר כאן והמת יהיה לו ונאמר להלן והמת יהיה לו מה להלן בבהמה אף כאן בבהמה מה כאן כסף אף להלן כסף: והמת יהיה לו אתה אומר לניזק וכו' או אתה אומר למזיק וכו' כדלעיל:

קכז (לז) כי יגנוב איש וגו' אף הטובח והמוכר היו בכלל שנאמר אם ימצא הגנב ישלם שנים והרי הכתוב מוציאו מכללו להחמיר עליו לשלם תשלומי ד' וה' לכך נאמרה פרשה זו: שור או שה לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו:

קכח וטבחו אין לי אלא טובח מוכר מנין ת"ל או מכרו [ב](עד שלא יאמר יש לי בדין אם הטובח חייב מוכר לא יהא חייב אם אמרת כן ענשת מן הדין לכך נאמר או מכרו ללמדך שאין עונשין מן הדין). ד"א הקיש טובח למוכר ומוכר לטובח מה מכירה חוץ לרשותו אף טביחה חוץ לרשותו. מה מכירה מותרת באכילה אף טביחה מותרת באכילה. מה מכירה מותרת בהנאה אף טביחה מותרת בהנאה. מה טביחה שאינה

יכולה

התורה והמצוה

וכו' המבואר למעלה (סי' קד). ומ"ש ולא ישמרנו להביא ש"ח המבואר (בסי' קו). ומ"ש שלם ישלם אין לי אלא בבהמה המבואר (בסי' קכא). ומ"ש והמת יהיה לו לניזק המבואר (בסי' קכב):

קכז (לז) כי יגנוב איש שור או שה. לפי הסדר היה ראוי להקדים דין הגנב שמשלם כפל והכי יאמר שאם טבחו או מכרו ישלם דו"ה, ע"ז משיב במכלתא שבא לכלול שגם בטוען טענת גנב וטבח ומכר ישלם דו"ה כר' חייא בר אבא (דף סב סג), לכן הקדים זה דרך כלל שבכל מין גניבה שמשלם כפל שכולל גם טוען טענת גנב שדינו מבואר בפ' שאח"ז במ"ש אם ימצא הגנב ג"כ ישלם דו"ה, ומ"ש לחייב על זה בפ"ע וכו' המבואר למעלה כ"פ:

קכח וטבחו או מכרו. מ"ש או מכרו מיותר דהוא ק"ו מטובח שלא הוציאו לרשות אחר רק מפני שאין עונשין מן הדין, הולם תוך מוסד אגלנו שדרך הכתוב שדבר שיש בו חדוש יותר כתוב תמיד באחרונה בדרך לא זו אף זו והיל"ל ומכרו או טבחו, רק כבר בארתי (באילת השחר כלל ר') שכ"מ שבאו שני דברים שהאחד משמע מכלל חברו רק שבא ללמד על חברו יכתוב המלמד תמיד באחרונה אף שהלמד יש בו חדוש יותר. ומזה מבואר שמכרו בא ללמד על וטבחו שצריך שיהיה חוץ לרשותו (כמ"ש בדף עט) ושיהיה מותר באכילה ובהנאה, לאפוקי שוחט ונמצא טרפה כר"ש (בדף ע') ושחט לע"ז וכיוצא, ואחר שידעינו במכרו שנכתב לבסוף בא ללמד על וטבחו, ממילא ה"ה דמקשינן מכירה לטביחה שאינה יכולה לחזור, לאפוקי אם מכר לזמן (כמ"ש ר"כ בדף סח), שמכרו כולו (כמ"ש בדף עח ע"ב), וכיוצא בזה דרים למעלה (סי' קסז) עיי"ש, ומ"מ נ"ל שעקר בא להקיש טביחה למכירה, כי הלמוד להקיש מכירה לטביחה היא גם כ"כ שגם מן הסברא ידע שצריך שתהיה מכירה מוכה לא מכירה לזמן ולא מכירה מגיב, וכמו אין סמירה מסה לע"ש למעלה על כהכן מ מצרוף עיי"ש:

כי

וּמִיתָא יְהֵי דִילֵהּ׃ לז אֲרֵי יִגְנוֹב גְּבַר תּוֹר אוֹ אִמַּר וְיִכְּסְנֵהּ אוֹ יְזַבְּנִנֵּהּ חַמְשָׁא תוֹרִין יְשַׁלֵּם חֲלַף תּוֹרָא וְאַרְבַּע עָנָא חֲלַף אִמְּרָא׃ א אִם בְּמַחְתַּרְתָּא יִשְׁתְּכַח גנבא

מכלתא משפטים פרשה יב

יכולה לחזור אף מבירה שאינה יכולה לחזור. מה טביחה כולה אף מבירה כולה: **קכט** ר"א כי יגנוב איש אף מוקדשין היו בכלל שאם גנבן ושחטן בחוץ משלם תשלומי ארבעה חמשה [ג](והרי הכתוב מוציאן מכללן להחמיר עליהם לזוקקן להכרת יכול שיהו חייבין בתשלומין הקלים) והדין נותן אם חייבין על כרת החמור לא יהו חייבין בתשלומין הקלים ת"ל זה הדבר אשר צוה ה' (ויקרא ח) [ד](מכלל כרת) [לכרת] יצאו ולא יצאו מכלל (תשלומין) [להתשלומין]: **קל** חמשה בקר ישלם ארבעה והוא, וארבע צאן שלשה והוא. אמר רבי מאיר בוא וראה כמה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם שור שיש לו מלאכה משלם חמשה שה שאין לו מלאכה משלם ארבעה. רבן יוחנן בן זכאי אומר הקב"ה חס על כבודן של בריות שור לפי שהוא הולך ברגליו משלם חמשה שה לפי שהוא טוענו על כתפו משלם ארבעה.

קלא רבי עקיבא אומר תחת השור תחת השה להוציא את החיה. שהיה בדין הואיל והבהמה חייב בתשלומין והחיה חייב בתשלומין אם למדת על בהמה שהוא משלם ארבעה וחמשה אף החיה ישלם ארבעה וחמשה. לא אם אמרת בבהמה לפי שהיא קרבה על גבי מזבח תאמר בחיה שאינה קרבה לגבי מזבח לפיכך אינו משלם תשלומי ארבעה וחמשה. והרי בעלת מום תוכיח שאינה קרבה וחייבין עליה תשלומין והיא תוכיח על החיה שאף על פי שאינה קרבה ישלם ארבעה וחמשה. לא אם אמרת בבעלת מום [ה](שמין) במינה קרבה על גבי מזבח תאמר בחיה שאין (מין) במינה קרב על גבי המזבח [ו](הא כה) ת"ל תחת שור תחת שה להוציא חיה: (פרשה יג) **כב קלב** (א) אם במחתרת ימצא הגנב

(ומה) זה ספק שבא לגנוב ספק שבא להרוג. אתה אומר ספק שהוא בא לגנוב וספק להרוג או

הגהות הגר"א (ד) לכלל כרת יצאו ולא לכלל תשלומין: (ה) שיש: (ו) או נאמר כאן שור ונאמר בסיני שור מה כו' ת"ל כו':

התורה והמצוה

קכט כי יגנוב איש. העתקתי זה גרסת הגר"א, ומבואר שהיא מפרש שפת"ם בכתובות (ד' לד) דתשלומי ד"ה כיון דחדוש הוא אע"ג דמיקטל משלם, וע"כ מוקשה סיום הברייתא ולא יצאו מכלל התשלומין, ולא נודע איך למד מן זה הדבר. ולי נראה שאמר במיותא שבאם גנב קדשים ושחטן בחוץ חייב בתשלומי ד"ה וזה יעיר אף למ"ד דחייבי כריתות פטורים מן התשלומין, אם הבעלים נשאלו על ההקדש, כמ"ש ביו"ד (סי' רכ"ב ברמ"א) שאם נתערבה החלה בעסה ישאל לחכם ויתיר הנדר, וא"כ בשחוטי חוץ מצוה שהבעלים יתירו הנדר כדי שיפקע האיסור ובזה חזר החיוב של תשלומי ארבעה וחמשה, וז"ש והדין נותן אם חייבים על כרת וכו' ר"ל הלא מצד הדין יש לו ליפטר מהתשלומים הקלים אחר שחייבים על כרת החמור א"כ קם לי' בדרבה מיניה, ע"ז משיב ת"ל **זה הדבר**, והוא עפ"י ב"ב (דף קכ) ונדרים (דף עח) שלמד זה הדבר שנאמר גבי שחוטי חוץ מזה הדבר שנאמר בפ' נדרים לענין שיש שאלה בהקדש, ופרשתי זה בס' התו"ה אחרי (סי' פז) שלמד שמי שעבר ושחט בחוץ ונתחייב כרת יתיר נדרו ופקע ההקדש למפרע עיי"ש, וז"ש ת"ל זה הדבר מכלל כרת יצאו, ר"ל שע"י התרת הנדר שנלמד מזה הדבר יצאו מכלל כרת וממילא לא יצאו מכלל התשלומין:

קל חמשה בקר ישלם. שחוץ מהשור הגנוב יוסיף ארבעה, וכמ"ש ונמצא ישלם שבעתים (משלי ו), ר"ל ד' וג' חוץ מהקרן, ור"מ נתן הטעם מפני שהזיק השור גדול יותר שהוא עושה מלאכה בשדה, וריב"ז נתן הטעם מפני שהשה נושאו על כתפו, וזה מצטרף להטעם כי היה לו בזיון. ומובא בב"ק (דף עט ע"ב) ובתוספתא (פ"ז):

קלא חמשה בקר ישלם תחת השור. מכפל והארכת הלשון למדו שהגם שתשלומי כפל נוהג בכל דבר, תשלומי ד' וה' אין נוהג אלא בשור ושה לבד, ואין ללמדו מסיני כמו שלמדו יתר הדברים בב"ק (דף נה), ובגמרא (דף סז) פי' איך יש פה יתור לשון, עיי"ש:

קלב כב (א) אם במחתרת ימצא הגנב. כבר פי' חז"ל בסנהדרין (דף עח) משום שידעינן שמחשבת הגנב שאם יעמוד בעה"ב כנגדו יהרגנו, ולכן מותר להרגו כדין רודף אף שהוא לא בא רק לגנוב והשב בלא ימלט, כיון שעל הצד והספק שיתגרה בעה"ב ויעמוד נגדו הוא מוכן להרגו, הותר להציל נפשו בדמו של זה, ומזה למד ר' ישמעאל ביומא (דף פה) שבספק פקוח נפש דוחה שבת שקיל מספיקות דמים, ומ"ש אם זרחה השמש עליו דעת הראב"ד (בפ"ט מה' גנבה ה"ח) שאינו יוצא מפשוטו שביום אסור להרגו וכ"כ הכ"מ בשם ר"ח וכ"כ הרמב"ן, כפי דרך הפשט שאם זרחה השמש על הגנב, אדם רואהו ומכירו

אֵין לוֹ דָּמִים׃ ב אִם־זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דָּמִים לוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם־אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ׃ ג אִם־הִמָּצֵא תִמָּצֵא בְיָדוֹ הַגְּנֵבָה מִשּׁוֹר עַד־חֲמוֹר עַד־שֶׂה חַיִּים שְׁנַיִם

ישלם

בעל הטורים

נשמות אביונים נקיים. לא במחתרת. מה במחתרת דהכא על עסקי דם אף כ"ג כן: (ג) זרחה ד'. הכא ואידך. והשמש זרחה על ההרים וגו' אדומים כדם. שמש זרחה ונודד. והצרעת זרחה במצחו. פי' אם שמש זרחה ונודד כבר שמש והלך בעוד לילה אז אין לו דמים אבל אם זרחה עליו השמש שבא ביום כמו שהחמה זרחה על ההרים דמים לו וכן כשיש נמי הכא אדומים כדם שאם כמהין עד שזרחה עליו השמש יש לו דם. ואחד וזרחה לכם יראי שמי פי' לצדיקים שמתרפאין בה כדכתיב ומרפא בכנפיה אבל הרשעים מלקה ומשלם אותה שנאמר הנה יום בא בוער כתנור וגו' ולהט אותם וגו' ועל כן זרחה לו

שפתי חכמים

ה"ה הכא שה דרישא ושור דסיפא ל"ל אלא ש"מ שור ושה לאו מידי אחרינא לא: ב לאפוקי שלא תפרש אם ימצא הגנב בחפירה כי החפירה אינה מורה על מקום עד שיאמר בו אם ימצא בו לפיכך פי' שימצא בעת החפירה: ל כלו' אם הסברא מוכחת שיש לו שלום וכו' כגון האב ההותר לגנוב מן הבן וכו' הא אם הסברא מוכחת שבא להרוג שהרי יודע שאין אדם מעמיד עצמו על ממונו שנוטלים בפניו ושותק השכם והרגו. רא"ם: מ (הרא"ם) יש לתמוה על רש"י היאך הביא המכילתא והניח הברייתא דפרק בן סורר ומורה דפירשו אם ברור לך הדבר כשמש שיש לו שלום עמך וכו' דמשמע דאם זרחה לא קאי אלא על בירור דברים ולא על שלום וכו' ונראה דק"ל למה לא נאמר אם יאיר עליו היום או היום כמו מכרה כיום שהוא מורה על ברור דברים לכ"פ מה שמש שלום בעולם וא"ל מ"מ ל"ל להביא המכילתא י"ל כיון שהמכילתא קרובה לפשוטו וגם תורץ קושית הקרא: נ הוסיף מלת הגנב דלא תימא שלם ישלם בעל הבית ליורשי הגנב אע"פ שיש לו דמים אינו נהרג אלא משלם דמי כפרו זה אי אפשר שהרי כתיב אחריו ואם אין לו ונמכר בגנבתו ש"מ דהגנב משתעי קרא: ס משום דכתיב ברישא וטבחו ומכרו וכו' לכך נקט רש"י שלא טבחו ולא מכרו ולאו דוקא נקט עביהם: ע והא"ג דהאי קרא בטוען טענת גנב הוא דכתיב והכא בגנב איירי י"ל כיון דהשוה אותם הכתוב לענין תשלומי כפל בודאי דין אחד להם לשלם הכפל על כל דבר בין שיש בו רוח חיים

וכין

רש"י

כשהיה ב חותר את הבית: אין לו דמים. אין ז רציחה הרי הוא כמת מעיקרו כאן למדתך תורה אם בא להרגך השכם להרגו וזה להרגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק לפיכך ע"מ כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו: (ג) אם זרחה השמש עליו. (מכילתא וסנהדרין עב) אין זה אלא כמין משל אם ברור ל לך הדבר שיש לו שלום עמך מ כשמש הזה שהוא שלום בעולם כך פשוט לך שאינו בא להרוג אפילו יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב ההותר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן ואינו בא על עסקי נפשות: דמים לו. כחי הוא חשוב ורציחה היא אם יהרגנו בעל הבית: שלם ישלם. נ הגנב ממון שגנב ואינו חייב מיתה. ואונקלוס שתרגם אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי לקח לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעה"ב נגדו התרו בו שלא יהרגנו דמים לו חייב עליו אם הרגו שמאחר שיש רואים לו אין הגנב הזה בא על עסקי נפשות ולא יהרוג את בעל הממון: (ג) אם המצא תמצא בידו. ברשותו שלא ס טבח ולא מכר: משור עד חמור. כל דבר בכלל תשלומי כפל בין שיש בו רוח חיים בין שאין ע רוח חיים שהרי נאמר במקום אחר על שה על שלמה על כל ע אבדה וגו' ישלם שנים לרעהו: חיים שנים ישלם. ולא ישלם לו מעות אלא חיים או דמי חיים

מכלתא משפטים פרשה יג

או אינו אלא ספק לגנוב וספק שלא לגנוב אמרת אם כשיגנוב ודאי והרגו הרי זה חייב ק"ו זה שספק בא לגנוב ספק לא בא לגנוב [הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון ספק בא לגנוב ספק בא להרוג] מכאן אתה דן על פקוח נפש [ו](ששפיכות דמים שמטמאה את הארץ ומסלקת את השכינה (היה דוחה (את) [אותה]) הספק (הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון ספק בא לגנוב ספק בא להרוג) :

(ב) אם זרחה השמש עליו [ר' ישמעאל אומר] וכי השמש עליו בלבד זרחה והלא על כל העולם כולו זרחה אלא מה שמש שלום בעולם אף זה אם ידוע הוא שבשלום עמו והרגו הרי זה חייב. כיוצא בו ופרשו השמלה וגו' (דברים כב) מחוורין הדברים כשמלה. כיוצא בו על משענתו על בוריו. אף כאן אתה אומר כן אם זרחה השמש [א](רבי ישמעאל אומר) אתה אומר לכך בא [או אינו בא אלא] לחלק בין יום ללילה לומר אם הרגו ביום חייב ובלילה יהא פטור

הגהות הגר"א (ו) שספקו דוחה שבת ומה שפ"ד כו' נדחה מפני הספק: פי"ג (א) וכו' אתה אומר ב:

גַּנָּבָא וְיִתְמְחֵי וִימוּת לֵית לֵהּ דְּמָא׃ ב אִם עֵינָא דְּסַהֲדַיָּא נְפַלַת עֲלוֹהִי דְּמָא לֵהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם אִם לֵית לֵהּ וְיִזְדַּבַּן בִּגְנוּבְתֵּהּ׃ ג אִם אִשְׁתְּכָחָא יִשְׁתְּכַח בִּידֵהּ גְּנוּבְתָּא

מכלתא משפטים פרשה יג

פטור תלמוד לומר ולנערה לא תעשה דבר[ב] וכי מה למדנו (לרוצח) [מרוצח] מעתה אלא הרי זה בא ללמד ונמצא למד, מה להלן לא חלק בין יום ללילה אף כאן לא תחלוק בין יום ללילה, מה כאן אם קדמו והרגו פטור אף להלן אם קדמה והרגתו פטורה, ומה להלן היו לו מושיעין הימנו והרגתו חייבת אף כאן היו לו מושיעין הימנו והרגו חייב: קלג דמים לו שלם ישלם ר"א בן יעקב אומר הרי שהיו לפניו כדי יין וכדי שמן ושברן כל זמן שהוא יודע שבשלום עמו והרגו הרי זה חייב לכך נאמר דמים לו שלם ישלם: אם אין לו ונמכר בגנבתו שומע אני לעולם תלמוד לומר שש שנים יעבוד וגו' מגיד שהוא עובד שש שנים ובשביעית יצא. קלד ונמכר בגנבתו לא פחות ולא יותר. רבי יהודה אומר אם גנב פחות ממה ששוה אינו נמכר, יותר ממה ששוה הרשות ביד בעל הגנבה אם רצה למכור ימכור ואם לאו כותב לו שטר. רבי אליעזר אומר גנב פחות ממה ששוה אינו נמכר יותר ממה ששוה דיו להשתכר מחצה ולהפסיד מחצה:

קלה (ג) אם המצא תמצא [ג](אין מציאה אלא [בעדים]) בידו אין בידו אלא רשותו ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כא). וכתיב ויקח העבד עשרה גמלים וגו' (בראשית כד).. הא אין ידו בכל מקום אלא רשותו: קלו משור עד חמור שאין ת"ל חיים אלא להביא את החיה. חיים

הגהות הגר"א (ב) וגו': (ג) מיותר:

התורה והמצוה

ומכירו לא יהרג כי זה לא יהרוג את הבעה"ב רק יברח ממנו. וכ"כ הרשב"ם והראב"ע, ואין זה סותר לדברי המכלתא, שפי' שמ"ש זרחה השמש הוא דוגמא, שאם זרחה השמש על הגנב שכולם יראו אותו לא יערב לבו להרוג ולא בא רק לגנוב וכשיראו שגנב ישליך הגנבה מידו, ובענין זה ת"א אם עינא דסהד"א נפלת עלוהי, ר"ל אם הוא באופן שרואים אותו שאז ברור שלא בא על רציחה, וזה דומה עם מ"ש שאם הי"ל מושיעין הימנו והרגו חייב וכמ"ש ברמב"ם (שם הי"א), ועז"א אם זרחה השמש עליו, שזריחת השמש על כל העולם אין מועיל אם הוא במקום שאין רואים אותו בין בלילה בין ביום, וזיל בתר טעמא אחר שהיתר הריגתו הוא מפני שהוא רודף א"כ אמדינן אם הוא רודף אם לאו, ולכן הוכפל זה בנערה המאורסה ללמוד מא"ל לחברו, וכן כמ"ש ופרשו השמלה הוא דוגמא שה"ה בירור אחר הדומה כפרישת השמלה, ולפ"ז מ"ש הרמב"ם שאין חלוק בין יום ולילה, ר"ל אם הוא במקום סתר ובמקום שאין אנשים כי לרוב אין אנשים בלילה, ודבר לפי הרגיל והעקר שהולך אחר האומדנא אם בא על עסקי נפשות או לא ואין הבדל ביניהם לדינא:

קלג (ב) דמים לו שלם ישלם, למה כפל שלם ישלם שכפל המקור עם הפעל, ואמר שנים שנים ישלם, מזה למדו חז"ל שתחלה אומר שחייב בתשלומין על כל נזק שעשה אף חוץ מהגנבה, כגון ששבר כלים שאם אין לו דמים פטור משום דקם ליה בדרבה מיה ואם דמים לו אף שהרגו נתחייב בתשלומי היזקות שעשה ונפרעין מנכסיו (וכמ"ש בסנהדרין דף ע"ב) והוסיף שעל הגנבה עצמה שנים ישלם:

קלד ונמכר בגנבתו. הנה למעלה באר שהנמכר בב"ד על גנבתו שש שנים יעבוד, וז"ש במכלתא שומע אני לעולם ת"ל שש שנים יעבד לא פחות ולא יותר, ר"ל לא פחות משש ולא יותר על שש, ומ"ש ונמכר בגנבתו לא פחות קאי על השנים. ויותר נראה שצריך למחקו, כי אין כאן ג' דעות רק ר"י ור"א, וכמ"ש ונמכר בגנבתו ממילא אם גנב פחות ממה ששוה אינו נמכר לכ"ע, רק אם גנב יותר ממה ששוה, דעת ר' אליעזר שצריך למחול יתר החוב, ודעת ר' יהודה שהמותר נשאר עליו חוב, ובזאת פרשה שנכונים דברי המקנה שפי' כמ"ש לר' אליעזר (קדושין דף יח) דאם אין גנבו כנגד ממכרו אינו נמכר, אין פי' שאינו נמכר כלל רק ר"ל שאינו נמכר עד שימחול יתר החוב, והוא כתב זאת מסברתו, וזה מוכרח להשוות דברי המכלתא עם דברי הש"ס, ור' יהודה ס"ל שא"צ למחול יתר החוב, אבל מודה דאינו חוזר ונמכר, וכן פסק הרמב"ם ומבואר שהרמב"ם פסק כר' יהודה דמכלתין, ואפשר היה גורס בדברי הש"ס בדברי הת"ק נמכר ואינו חוזר ונמכר, לא כרש"י שהגיה שחוזר ונמכר עיי"ש:

קלה (ג) אם המצא תמצא בידו. כבר בארתי למעלה (סי' סג) שמציאה שנאמר בעניים אלה הוא ע"י עדים וכמ"ש בב"ק (דף סד ע"ב ודף עה), ובידו היינו ברשותו, דא"ל דוקא שימצא הגנבה בידו ובב"ק שם וכב"מ בש"ס למד ממ"ש המצא תמצא שהמקור הבא לפני הפעל יורה שבכל אופן שנמצא, ועמ"ש בסי' ס"ג:

קלו משור עד חמור ועד שה חיים. לפי פשטות הכתובים משמע שמ"ש אם המצא תמצא בידו הנגנב הוא ההפך של ומכרו, ומ"ש חיים הוא ההפך של וטבחו, אולם חז"ל לא רצו לפרש כן, כי חיים לוא.

יְשַׁלֵּם: ס שלישי ד כִּי יַבְעֶר־אִישׁ שָׂדֶה אוֹ־כֶרֶם וְשִׁלַּח אֶת־בְּעִירֹה בעירו קרי וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם: ס ה כִּי־תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעִר אֶת־הַבְּעֵרָה

בעל הטורים

שלישית במלתו: (ד) ובער ב'. הכא ואידך ובער עליה הכהן אע"פ שאנו דורשין אותו על שן ורגל שדרסה על השדות והזיקתן ה"ה כל מיני היזק שאם היה לו שם עצים והשהידתן חייב עליהם: (ה) קוצים ד'. הכא ואידך קוצים כסוחים באש יצתו ואל תזרעו אל קוצים דועכו כאש קוצים. זהו שאחז"ל כי תצא אש אפי' מעצמה והיינו באש יצתו דמשמע מעצמן ומרבין אליה היכן וזהו נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים והסם דרשו על הרשעים והיינו דועכו כאש קוצים דאיירי ברשעים:

רש"י

חיים: (ד) כי יבער. את בעירה. ובער. כולם לשון בהמה כמו אנחנו ובעירנו: כי יבער. יוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו ויזיק אותו באחת משתי אלו או בשלוח פ בעירה או בבעור. ופירשו רבותינו שלוח הוא נזקי מדרך כף רגל ובער הוא נזקי השן האוכלת ומבערת (ב"ק ג): בשדה אחר. בשדה של איש צ אחר: מיטב שדהו ישלם. שמין את ק הנזק ואם בא לשלם לו קרקע דמי נזקו ישלם לו ממיטב ר שדותיו אם היה נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעידית שיש לו. למדך הכתוב שהנזקין שמין להם בעידית (ב"ק ז): (ה) כי תצא אש. אפילו ש מעצמה: ומצאה קוצים. קרדונ"ש בלעז (דיסטעלן): ונאכל גדיש. שלחכה בקוצים עד שהגיע לגדיש או לקמה המחוברת בקרקע: או השדה. שלחכה את נירו וצריך לניר אותה פעם שניה: שלם ישלם המבעיר אע"פ שהדליק בתוך שלו והיא יצאה מעצמה ע"י

שפתי חכמים

ודין שאין בו רוח חיים: פ לומר ששני מיני נזק אמורים כאן האחד השלוח והוא הרגל ואחד הוא הבעור וזאת השן לא שהלך אותו בכרם והלך ובער שאין כאן אלא נזק השן: צ הוסיף מלת של איש מפני ששדה הבי"ן בשו"א מורה על הסמיכה למלת של: ק לא שיתן לו מיטב שדהו אפי' היה יותר משעור הנזק: ר לא מאיזה שדהו שירצה רק שיהיה מהמיטב שבשדותיו. גם לא שישלם דוקא ממיטב קרקעותיו ולא בכסף. דמטלטלין יכול לשלם אפילו סובין דבמטלטלין כל מילי מיטב הוא: ש מדלא כתיב יבעיר כדכתיב בסמוך כי יבער וכתב המבעיר את הבערה: דק"ל

מכלתא משפטים פרשה יג

חיים שנים ישלם ולא מתים שנים ישלם נמצא אתה אומר שבעה גנבים הם הראשון שבגנבים גונב דעת הבריות והמסרב לחברו לארחו ואין בלבו לקרותו והמרבה בתקרובות ויודע שאינו מקבל והפותח חביותיו והן מכורות לחנונים והמעול במדות והמשקר במשקולות והמערב את הגרדן בתלתן והחול בפול והחומץ בשמן [ו](כפני) שאמרו השמן אינו מקבל (מכל) [מעל] לפיכך מושחין בו מלכים[ה] (ולא עוד אלא שמעלין עליו שאם היה יכול לגנוב דעת העליונה גונבה) וכן מצינו באבשלום שגנב שלש (גנבות) לב אביו ולב בית דין ולב בית ישראל שנאמר ויגנב אבשלום וגו' (ש"ב ט"ו). [ו]כי מה גדול' הגונב או הנגנב הוי אומר זה הנגנב שהוא יודע שהוא נגנב והוא מחריש. וכן מצינו באבותינו כשעמדו על הר סיני בקשו לגנוב דעת העליונה שנאמר כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות יט) כביכול. ונגנב לב [ח](בית דין) [הקב"ה] בידן שנאמר מי יתן והיה לבבם זה להם (דברים ה). ואם תאמר שאין הכל גלוי וידוע לפניו ת"ל ויפתוהו בפיהם וגו' ולבם לא נכון עמו (תהלים עח) ואף על פי כן והוא רחום יכפר עון. ואומר כסף סגים מצופה על חרש וגו' (משלי כו). למעלה מהן גנב איסורי הנאה פטור מלשלם [ט](כסות וכלים בהמה חיה ועוף משלם תשלומי [כפל] בהמה משלם תשלומי ארבעה וחמשה עבדים ושטרות (שפחות) וקרקעות והקדשות אינו משלם אלא קרן). הגונב פטר חמור משלם תשלומי כפל אע"פ שהוא אסור עכשיו יש לו היתר לאחר זמן. תחת השור ישלם חמשה תחת השה ישלם ארבעה שנ' חמשה בקר וגו' למעלה מהם גונב נפש בני אדם שהוא מתחייב בנפשו. רבי שמעון בן יוחאי אומר הרי הוא אומר חולק עם גנב שונא נפשו [וגו'] (שם כט). משלו משל למה הדבר דומה לאחד שהיה יוצא מביתו של חבירו

הגהות הגר"א (ד) איצפ"י: (ה) שכן מצינו שכל הגונב דעת הבריות נקרא גנב באבשלום כו' שלש לבבות: (ו) ולא עוד אלא כו' דלעיל עד גונבה שייך כאן: (ז) כח: (ח) המקום: (ט) עבדים ושטרות קרקעות והקדשות אינו משלם אלא קרן. בהמת כו' בהמה חיה משלם תשלומי כפל הגונב פטר חמור כו':

גְּנוּבְתָּא מִתּוֹר עַד חֲמַר עַד אִמַּר כַּד אִנּוּן חַיִּין עַל חַד תְּרֵין יְשַׁלֵּם : ד אֲרֵי יוֹכִיל גְּבַר חֲקַל אוֹ כְרַם וִישַׁלַּח יָת בְּעִירֵהּ וְיֵיכוּל בַּחֲקַל אָחֳרָן שְׁפַר חַקְלֵהּ וּשְׁפַר כַּרְמֵהּ יְשַׁלֵּם : ה אֲרֵי תִתַּפַּק נוּר וְתַשְׁכַּח כּוּבִין וְיִתְאַכְּלוּן גְּדִישִׁין אוֹ קָמְתָא אוֹ חֲקַל

שלמא

מכלתא משפטים פרשה יג

חברו טען כלים מצאו חברו ואמר לו מה אתה עושה אמר לו טול חלקך ואל תגיד לאדם לאחר זמן בא בעל הגנבה ואמר לו משביעך אני שלא ראית לפלוני טוען כלים יוצא מביתו אמר לו שבועה שאיני יודע הרי זה מתחייב בנפשו ועליו הוא אומר חולק עם גנב שונא נפשו [וגו'] אבל המתגנב אחר חברו והלך לשנות בדברי תורה אף על פי שנקרא גנב הרי זה זכה לעצמו ועליו הוא אומר לא יבוזו לגנב כי יגנוב (שם י). לסוף [ג](נמצא) מתמנה על הצבור [ג](וישלם שבעתים) שנאמר [ונמצא ישלם שבעתים] את כל הון ביתו יתן. ואין שבעתים אלא דברי תורה שנאמר אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים (תהלים יב):

(פרשה יד) קלז (ד) כי יבער איש שדה למה נאמר עד שלא יאמר היה לי בדין הואיל [א](והבאר) ממונו [ב](וההבער) ממונו אם למדת על [א](הבאר) שהוא חייב לא יהא חייב על [ב](הבערו) אם זכיתי מן הדין מה תלמוד לומר כי יבער איש אלא בא הכתוב ללמדך שהשן מועדת לאכול הראוי לה והבהמה מועדת לשבר בדרך הלוכה [ג](מכאן אמרו לעולם) אינו חייב עד שיצא המזיק מרשותו והזיק ששמין נזקין בעידית וקל וחומר להקדש. [ג](דבר אחר) קלח כי יבער איש שדה או כרם לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו: [ד]שדה או כרם מה כרם יש בו פירות אף שדה יש בו פירות: קלט ושלח את בעירה

הגהות הגר"א פי"ד (א) הבור: (ב) והבעה: (ג) מיותר: (ד) ד"א:

התורה והמצוה

אינו תגלי שאף גנב מתה או שמת ביד הגנב אינו משלם דו"ה, וכן שלענין כפל חייב אף בכל דבר אף שהגנב בלתי בע"ח, וע"כ פי' שמ"ש חיים ר"ל כל בע"ח להביא אף החיה, והוא כתנא דבי חזקיה בב"ק (דף סג ע"ב) יאמר שור וגנבה והכל בכלל וכו' יאמר שור וחמור שה וגנבה והכל בכלל אלו כן הייתי אומר מה הפרט מפורש בע"ח וכו' כשה"א חיים הרי חיים אמור ומה אני מקיים גנבה לרבות כל דבר, ומ"ש חיים ולא מתים אתיא כמ"ד חד בגנב וחד בטוען טענת גנב וידעינן לרבות כל דבר ממ"ש על כל דבר פשע וכו', לכן מפרש שר"ל אם היתה הגנבה חיים ישלם חיים ולא מתים. ר"ל שאזלינן בתר שעת הגנבה לא בתר שעת מציאת הגנבה בידו (וכמ"ש בב"ק דף סה), ומה שבא טעם מפסיק על חיים כי הוא מוסב גם למעלה אם היתה הגנבה חיים חיים ישלם, ושבעה גנבים הם: א) הגונב דעת הבריות, ב) גונב איסורי הנאה וכו', ג) גונב כסות וכלים, ד) גונב עבדים וכו'. ה) גונב פטר חמור, ו) גונב שור ושה. ז) גונב נפש, ומובא בתוספתא דב"ק עיי"ש:

קלז (ד) כי יבער איש שדה. מלת בעיר בא על הבהמה, ובא על כליון והשחתה, ומציין אכילת הבהמה שמשחתת את האוכל, ובמ"ש כי יבער בא בהוראה משותפת, ומפרש ושלח את בעירה, שהם נזקי רגל, ובער שהם נזקי שן, ובא ללמד שעניהם דין אחד להם, בנזקי רגל חייב אף דאזלא ממילא ונזקי שן חייב אף דלא מכליא קרנא כמ"ש בב"ק (דף ג) ושם (ד' ה') אמר שהוכל ללמוד שן ורגל מבור ומקרן רק דאתיא להלכותיהם, וז"ש במכלתא שבא ללמד ג' דברים: א) שן ורגל מועדים מתחלתם, ב) שצריך דוקא ובער בשדה אחר וברה"ר פטור, ג) שמיטב שדהו ישלם מן העדיות:

קלח שדה או כרם. אם יכתב שדה וכרם נשמע שדוקא אם בער שדה וכרם ביחד לר' יאשיה שהוי"ו מורה תמיד החבור. וגם לר' יונתן נשמע שאם בער שדה וכרם ביחד דינו שוה לשאם בער אחד מהם [וכמו שבארתי זה באלך קדושים סי' קא], וכ"מ למ"ש בב"ק (דף נח) שאם אכלה פירות מחוברים משערים מה שהזיקה בששים ובשאכלה פירות דקל השוב משערים אותו בפ"ע [עיין בח"מ סי' תלד סעיף ד' ה' ו'] וע"ז מלמד שחייב ע"ז בפ"ע וע"ז בפ"ע. והנה מה שמחוייב לשלם על כרם פשוט יותר ממה שמחוייב על שדה, כמו שתראה בב"מ (דף לא) וא"כ היה ראוי שיכתב כרם או שדה שיהיה לא זו אף זו כמ"ש בהא"ש (כלל קלט) ומזה מבואר שבא כרם ללמד על שדה מה כרם יש בו פירות. ובזה יכתוב תמיד את המלמד באחרונה אף שהלמד יש בו רבותא יותר (כמ"ש בכלל ר'):

קלט ושלח את בעירה. שעל שלח בבנין הכבד אינו מציין השליחות שתכליתו להחזיר לו שמובא רק שעוזבו או מכריחו לצאת (אחרי סי' סה), ובדבר שתחת רשותו מציין לרוב שעוזבו לצאת מרשותו, וא"ש בכאן מציין שלא שמרו כראוי כגון שמסרו ביד חש"ו, אבל אם מסר אותו ביד פקח לא שלחו השפי כי הוו משומרים, ועיין בב"ק (דף נה):

ובער

הַבְּעֵרָה׃ ס ו כִּֽי־יִתֵּן֩ אִ֨ישׁ אֶל־רֵעֵ֜הוּ כֶּ֤סֶף אֽוֹ־כֵלִים֙ לִשְׁמֹ֔ר וְגֻנַּ֖ב מִבֵּ֣ית הָאִ֑ישׁ אִם־יִמָּצֵ֥א הַגַּנָּ֖ב יְשַׁלֵּ֥ם שְׁנָֽיִם׃

אם

שפתי חכמים

ת דק"ל הא כתיב אחריו ונקרב בעל הבית אל האלהים להשבע ועוד מאי אם לא ימצא הגנב דדרשו אלא הוא עצמו גנבו וכאן הוא אומר וגונב דמשמע דודאי הוא הגנב ולא הוא

רש"י

ע"י קוצים שמצאה חייב לשלם לפי שלא שמר את גחלתו שלא תצא ותזיק: (ו) וגנב מבית האיש. לפי ת דבריו: אם ימצא הגנב. ישלם הגנב שנים לבעלים

מכלתא משפטים פרשה יד

בעירה מכאן אמרו מסר צאנו לבנו לשלוחו ולעבדו פטור לחרש שוטה וקטן חייב: קמ ובער בשדה אחר רבי נתן אומר הרי המגדיש בתוך שדה חברו שלא ברשות ויצאה בהמתו של בעל הבית והזיקה קורא אני עליו ושלח את בעירה לכך נאמר ובער בשדה אחר (אלא) [ולא] אחר הוא זה[ה]: מיטב שדהו ומיטב כרמו מיטב שדהו של (מזיק) [ניזק] ומיטב כרמו של ניזק דברי רבי ישמעאל. רע"א לא בא הכתוב ללמדך אלא ששמין נזקין בעדית קל וחומר להקדש: קמא (ה) כי תצא אש למה נאמר עד שלא יאמר יש לי בדין הואיל וחייב ע"י (קוצים) [קנינו] לא יהא חייב על ידי עצמו. אם זכיתי מן הדין למה נאמר כי תצא אש אלא בא הכתוב לעשות את האונס כרצון ושאינו מתכוין כמתכוין ואת האשה באיש לכל הנזקין שבתורה. ומצאה קוצים הא לא באו קוצים אלא ליתן שעור אם [ז](יש) קוצים יש שעור ואם [ח](אין) קוצים אין שעור. מכאן אמרו [ב"ק דף עס] עברה הנהר והדרך והגדר שהוא גבוה י' טפחים והזיקה פטור מלשלם. כיצד עומדים על הדבר רואין אותו כאלו הוא עומד באמצע בית כור ומזיק דברי רבי אלעזר בן עזריה. רבי אליעזר אומר שש עשרה אמה כדרך הרבים. רבי עקיבא אומר חמשים אמה. רבי שמעון אומר שלם ישלם המבעיר את הבערה הכל לפי הדלקה. מעשה שעברה ודלקה הירדן והזיקה מפני (שהיא) [שהיתה] מרובה אימתי בזמן שקפצה אבל אם היתה מצפצפת ומהלכת אפילו עד מיל הרי זה חייב: קמב ונאכל גדיש הכל במשמע [ו](וכן) סואר של קנים ושל קורות וכן מדבך של אבנים ושל צרורות שהתקינו לסיד: או הקמה אף האילן במשמע: או השדה אפי' לחכה את העפר

או

הגהות הגר"א (ה) כאן צ"ל מש"ל ד' כללות הי' רשב"א כו' ע"ס תפ': (ו) ונאכל גדיש וגו': (ז) אין: (ח) יש:

התורה והמצוה

קמ ובער בשדה אחר. השנה שאינו חייב על השן והרגל רק ברשות הניזק, לא אם הזיקה ברשות המזיק, וה"ה ברה"ר, ובאר שאם רצה לשלם בקרקע צריך לתת לו מיטב שדהו ופי' ר"ע שדהו של מזיק. ור' ישמעאל ס"ל שאם זבורית דמזיק כעדית דניזק וקראים הזבורית מיטב שדהו לענין הניזק שא"צ לתת יותר ממה שהל"ל לניזק. ועיין בב"ק (דף ו' ע"ב):

קמא (ה) כי תצא אש ומצאה קוצים. לשון הלא אם מורה שיצאה לרשות אחר, כמו כי אש יצאה מחשבון (במדבר כא), ומדבר במבעיר בתוך שלו, כי אם מבעיר בשל חברו לא נתנו חכמים שעור כמ"ש הרא"ש והסמ"ג (כים עיין ס"ס) דהכתוב מדבר בהדליק בתוך שלו, ומשמיע שאעפ"י שהוא אונס ואינו מתכוין חייב, וה"ה בכל הנזקין, ומ"ש ומצאה קוצים, מפני שאם יש מקום פנוי בין שדהו לשדה חברו כפי השעורים שבאר אח"כ ממשנה דב"ק (פ"ו מ"ד) אינו חייב, רק אם יש קוצים אין שער כי האש מתפשטת ע"י הקוצים, ולכן צייר שיש קוצים שאז חייב תמיד, ומ"ש מכאן אמרו ר"ל שאם יש הפסק כפי השעורים שנתנו לכ"א כדאית ליה פטור, ואח פסקינן כר"ש שהכל לפי הדליקה. ויש פלוגתא בין הפוסקים אם זה גם לענין גדר ונהר ואכ"מ, ובכ"ז מ"ש שלם ישלם פי' שישלם כל ההיזק גם היזק הקוצים. ובזה א"ק מ"ש רבא (בדף ס) נ"ל דכ"ל קוצים גדיש וכו' דהייט לענין התשלומין, ועיין בגמרא שם (דף סא):

קמב ונאכל גדיש או הקמה או השדה. בגדיש הוא התורה קטרה מוגדשת על הקרקע וה"ה כל דבר תלוש מוגדש כמו סואר של קנים וכו', ומוסיף אף הקמה שהוא מחובר לקרקע ועומד עליו וה"ה האילנות שהם ג"כ מחוברים, וכן בירושלמי (פ"ו ה"ה) אי מה גדיש מיוחד שתלוש מן הקרקע ת"ל קמה, ומוסיף השדה שכולל גם הקרקע בעצמה, הולם לפ"ז מיותר מ"ש הקמה שידעינן מן השדה, ובא ללמד פרק הגלוי כמו הקמה לא המכוסה תחת הגדיש או התם השדה, כפי הכלל (אולם השחר קם) שמשמע הגלוים

שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם דְּאַדְלֵיק יַת דְּלֵיקְתָא : י אֲרֵי יִתֵּן גְּבַר לְחַבְרֵהּ כְּסַף אוֹ מָנִין לְמִטַּר

ויתגנבון

מכלתא משפטים פרשה יד

או אפי' היו לו כלים טמונים בגדישו והדליקו ת"ל או הקמה או השדה מה השדה בגלוי אף הקמה בגלוי : קמג שלם ישלם המבעיר את הבערה למה נאמר. לפי שנאמר איש אין לי אלא איש אשה טומטום ואנדרוגינוס מנין ת"ל שלם ישלם המבעיר את הבערה מכל מקום. אין לי אלא [ט](המבעה) וההבער שאר כל המזיקין שבתורה מנין הרי אתה דן בנין אב משניהם לא הרי [ט](המבעה) כהרי הבער ולא הרי הבער כהרי [ט](המבעה) הצד השוה שבהן שדרכן להזיק וממונן ושמירתן עליך וכשהזיק [חייב] המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ. [י]ד' כללות היה רבי (ישמעאל) [שמעון ב"א] אומר משום ר' מאיר בניזקין כל מקום שיש רשות למזיק ולא לניזק פטור[יא] לניזק ולא למזיק חייב בכל [ג](לניזק ולא למזיק אפי' מיוחדת כגון חצר של שותפין והפונדק) לא לניזק ולא למזיק כגון רשות [יב](אחרת) על השן ועל הרגל חייב ועל השאר מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק. בכל מקום שיש רשות לניזק ולמזיק[יג] והבקעה ורשות הרבים וכיוצא, בהן על השן ועל הרגל פטור ועל השאר מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק :

(פרשה טו) קמד (ו) כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור

רבי ישמעאל אומר עד שיפקיד אצלו ויאמר לו הילך שמור לי זה אבל אם אמר לו עיניך בו הרי זה פטור : כסף או כלים מה כסף שדרכו להמנות אף כלים שדרכן להמנות מכאן אמרו כל טענה שאינה במדה במשקל ובמנין אינה טענה. רבי נתן אומר כסף להביא כסף מעשר. כלים להביא כלים[ה] אין לי אלא כסף וכלים שאר כל דבר מנין ת"ל לשמור להביא כל דבר שצריך שמירה :

וגונב

הגהות הגר"א (ט) חבור : (י) מכאן ע"ס הפי' שייך לעיל כמש"ל אות ה' : (יא) מכל : (יב) שאינו של שניהם : (יג) כגון חצר השותפין כו' : פט"ז (ה) כל שהוא :

התורה והמצוה

הבאים ביחד יש להם דימוי זל"ז . אולם בב"ק (דף ס') אמר דקמה לר' יהודה מרבה כל בעל קומה ולרבנן שבא למעט טמון נפק"ל לרבות כל בעלי קומה מן או הקמה, ולפי' התוס' שכל בעלי קומה פי' אילנות, משמע שזה צריך למוד מיוחד וזה לא כשיטת המכלתא, ומזה מבואר כשטת רש"י שפי' לרבות כל בעל קומה פירוש בעלי חיים , וזה לא נלמד מפשטות מלת קמה רק מיתורא לר"י , שבדרך הדרש משתתף עם יקום ועם קומה שכולל גם בע"ח , ולרבנן מרבי לה ממלת או , שהתבאר אצלי (אילת השחר כלל רי"ד) שמלת או בא על החלוקה השניה שאם יאמר הגדיש והקמה והשדה מדבר רק מאלה לבד אבל כשאמר או הקמה בא לעשות חלוקה כוללת וכל הקרוב אל אחד מן הנחשבים נכנס בגדרו ובע"ח נכנסים בגדר קמה שגם הם יקום שעל פני האדמה, והמכלתא מדבר לפי הפשט ובגמ' מדבר לפי הדרוש מרבין גם בע"ח :

קמג שלם ישלם המבעיר . מפני שפתח כי יבער אש ונאמר שבא למעט אשה וקטן , שיש שכל מי שמבעיר חייב וכן שיש בבור בעל הבור ישלם , וזה כר' יונתן למעלה שלמד מזה לרבות אשה וקטן ומן בור ומבעיר למד לכל הנזיקין כמ"ש בב"ק (דף ה') שמן בור וחד מהנך אתיא כולהו במה הצד ומ"ש דבב"א משום ר"מ מובא בב"ק (דף יד), וצריך להגי' במכלתא כגי' הגמ', ושם מפורש :

קמד (ו) כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור . התבאר באילת השחר (כלל קל) שהמקור בלמ"ד שנקשר אל פעל יורה משפט וגדר , וע"כ פי' שרק אם נתן לו לשמור והוא קבל עליו השמירה , אבל אם אמר לו עיניך בו שלא קבל עליו שמירתם אינו שומר , וכמ"ש בב"מ (דף פא ע"ב) ומובא בתוס' (ב"ק דף צג ד"ה ורמינהו), ושם בגמ' לשמור ולא לאבד ולא לקרוע ולא לחלק. ומה שהכתוב כסף או כלים , להקיש כלים לכסף שצריך שידע מנינם. וע"ז אמרו מכאן אמרו ר"ל במשנה דשבועות (דף מ') , וזה עפ"י הכלל (אילת השחר כלל קס) שמני במות הבאים במשפט אחד הם מוקשים זל"ז , עיי"ש , ור' נתן אומר שכסף מרבה כסף מעשר שצריך לפדות בכסף דוקא וס"ל כר"מ כמ"ד דמעשר שני ממון הדיוט הוא , ולכן לא הביא הרמב"ם דבר זה מפני שפסק (בפ"ג מה' מעשר שני הלכה כד) דמעשר שני ממון גבוה והגונב מעשר שני אינו משלם תשלומי כפל, וכלים מרבה כליס כל שהן , כן גי' הגר"א , וכמ"ש בשבועות (דף מ' ע"ב) שכיון שאמר כלים לומר כלים כל שהן . וגירו' דשבועות להביא כלי חרס ר"ל שאינם דבר השוב, ובכ"ז ה"ה כל דבר שנתן לו לשמור, רק מפני שפרשה זו מדבר בש"ה חפש כסף או כלים שדרכן לשמרם בהגם. ובפרשה שניה שמדבר בש"ש חפש שור ושה שדרכן לשמרם בשדה :

תוגב

ז אִם־לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְנִקְרַב בַּעַל־הַבַּיִת אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ׃ ח עַל־כָּל־דְּבַר־פֶּשַׁע עַל־שׁוֹר עַל־חֲמוֹר עַל־שֶׂה עַל־שַׂלְמָה עַל־כָּל־אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי־הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר־שְׁנֵיהֶם

אשר

בעל הטורים

(ז) אם לא ימצא הגנב ונקרב ר"ת אליהו רמז לב' שהפקידו אצל אחד זה ק' וזה ר' זה אומר ר' שלי וזה אומר ר' שלי כיון שאינו נמצא מי רוצה לגזול יהא מונח עד שיבא אליהו: (ח) אם לא ימצא הגנב בגימטריא הוא עצמו גנבו: על חמור ב'. הכא ואידך עני ורוכב על חמור איירי במשיח כי היכי דהכא אשר ירשיעון התם נמי איירי במאן דכתיב ביה וברוח שפתיו ימית רשע. אשר יאמר בגימטריא זה מין הטענה. אשר יאמר כי הוא זה בגימטריא מודה במקצת טענה:

שפתי חכמים

שהוא גנבו: א דאשר יאמר כי הוא זה משמע שאומר לו לבעל

רש"י

לבעלים (ב"ק סג): (ז) אם לא ימצא הגנב. ובא השומר הזה שהוא בעל הבית: ונקרב. אל הדיינין לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו: (ח) על כל דבר פשע. שימצא שקרן בשבועתו שיעידו עדים שהוא עצמו גנבו וירשיעוהו אלהים על פי העדים: ישלם שנים לרעהו. למדך הכתוב שהטוען בפקדון לומר נגנב הימנו ונמצא שהוא עצמו גנבו משלם תשלומי כפל ואימתי בזמן שנשבע ואח"כ באו עדים שכך דרשו רבותינו ונקרב בעל הבית אל האלהים. קריבה זו שבועה היא אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין שכיון שבא לדין וכפר לומר נגנבה מיד יתחייב כפל אם באו עדים שהוא בידו. נאמר כאן שליחות יד ונאמר למטה שליחות יד שבועת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו מה להלן שבועה אף כאן שבועה: אשר יאמר כי הוא זה. לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך עד הדיינין יבא דבר שניהם ויחקרו את העדות אם כשרים הם וירשיעוהו לשומר זה ישלם שנים ואם ירשיעו את העדים שנמצאו זוממין ישלמו הם שנים לשומר. ורז"ל דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא א"כ הודה במקצת א לומר כך וכך אני חייב

לך

מכלתא משפטים פרשה טו

קמה ונגנב מבית האיש לפטור הגונב מאחר הגנב [ב](ונגנב מבית האיש אם ימצא הגנב ישלם שנים אימתי בזמן שלא נמצא ברשותו אבל נמצא ברשותו שומע אני שישבע ויהא פטור) תלמוד לומר אם המצא תמצא בידו הגנבה מכל מקום הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון. ונגנב מבית האיש לפטור הגונב מאחר הגנב [ג]((אם המצא תמצא בידו הגנבה שנים) ישלם [שנים] הגנב משלם תשלומי כפל והגזלן אינו משלם תשלומי כפל). ומה ראתה תורה להחמיר על הגנב יותר מהגזלן ר' יוחנן [בן זכאי] אומר הגזלן השוה כבוד העבד לקונו והגנב חלק כבוד לעבד יותר מקונו כביכול. הגנב עשה את העין של מעלה כאלו אינה רואה ואת האוזן כאלו אינה שומעת. כענין שנאמר הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי יודענו (ישעיה כט). וכתיב ויאמר לא יראה יה (תהלים צד). וכתיב [ה](כי אמרו כי עזב ה' את הארץ אין ה' רואה) (יחזקאל ח):

קמו (ז) אם לא ימצא הגנב למה נאמר ממשמע שנאמר אם ימצא הגנב

ישלם

הגהות הגר"א (ב) או אינו אלא נגנב מרשות השומר יהיה חייב ומרשות הבעלים יהיה פטור ת"ל כו': (ג) ישלם שנים ומה ראתה כו': (ה) כי אומרים אין ה' רואה אותנו: (ו) מיותר:

התורה והמצוה

קמה ונגנב מבית האיש. הל"ל ונגנב מביתו, ומכללי הלשון שאין להזכיר את השם בכל פעם, ופירוש חז"ל (מובא בב"ק) שבא למעט הגונב מאחרי הגנב, ואין לומר שבא למעט דוקא מבית האיש השומר משלם כפל אבל גנב מאת הבעלים לא ישלם כפל דהא כבר באר שגם הגונב מבית הבעלים משלם כפל כמ"ש אם המצא תמצא והעתקתי גי' הגר"א כי גי' הישנה אין לה פי', ומ"ש ומה ראתה תורה להחמיר וכו' מובא בב"ק (דף ע"ט) ועיין בתוספתא פ"ז:

קמו (ז) אם לא ימצא הגנב. והיה די לומר ואם לא ונקרב בעה"ב, כמו הכצעקתה הבאה אלי וכו' ואם לא אדעה (בראשית י"ח) אם ישכם עושים חסד ואמת וכו' ואם לא הגידו לי (שם כד), ולמה הזכיר שהגהי אם לא ימצא הגנב, השיבו חז"ל שאז הייתי מפרש במ"פ ואם לא מוסב על כלל המאמר שאמר אם ימצא הגנב

בגם

ויתגנב מבית גברא אם ישתכח גנבא ישלם על חד תרין׃ ז אם לא ישתכח גנבא ויתקרב מרה דביתא לקדם דיניא אם לא אושיט ידה במא דמסר לה חברה׃ ח על כל פתגם דחוב על תור על חמר על אמר על כסו על כל אבידתא די יימר ארי הוא דין לקדם דיניא ייעול דין תרויהון די יחיבון דיניא ישלם על חד

מכלתא משפטים פרשה טו

ישלם שנים שומע אני אם נמצא הגנב ויש לו בעל הבית פטור מכל דבר [ז](מה תלמוד לומר אם לא ימצא הגנב שומע אני) שאם נמצא הגנב ואין לו לשלם לא יאמר לו בעל הגנבה בוא והשבע לי שלא היה בלבך למכרם [ח](לכך נאמר) אם לא ימצא הגנב שאם נמצא הגנב בעל הבית פטור מכל מקום:
קמז ונקרב בעל הבית שומע אני לשאול באורים ותומים תלמוד לומר אשר ירשיען אלהים לא אמרתי אלא אלהים שהם מרשיעין. תקרב בעל הבית אל האלהים לשבועה. אתה אומר לשבועה או אינו אלא בשבועה ושלא בשבועה הרי אתה דן נאמר כאן שליחות יד ונאמר להלן שליחות יד מה להלן שבועה אף כאן שבועה מה להלן ביו"ד ה"א אף כאן ביו"ד ה"א מה כאן בבית דין אף להלן בבית דין מה (להלן) [ט][כאן] לצרכה אף (כאן) [להלן] לצרכה מה כאן על כל דבר פשע אף להלן על כל דבר פשע: אם לא שלח ידו במלאכת רעהו לצרכו. אתה אומר לצרכו או אינו אלא [י](לצרכה ושלא לצרכה) תלמוד לומר על כל דבר פשע. קמח [יא]שבית שמאי [י](אומרים) מחייבין על מחשבת הלב בשליחות יד שנאמר על כל דבר פשע ובית הלל [י](אומרים) אין מחייבין אלא משעה ששלח בה יד [יב](לכך נאמר) אם לא שלח ידו [י]((לצרכה) [לצרכו]):
קמט (ח) על כל דבר פשע כלל על שור על חמור על שה על שלמה פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט כשהוא

הגהות הגר"א (ז) מנין שאם כו': (ח) ת"ל: (ט) כאן לצרכו כו' להלן לצרכו: (י) לצרכו ושלא לצרכו: (יא) ד"א על כל דבר פשע זהו שבש"א כו': (יב) שנאמר:

התורה והמצוה

ישלם שנים ואם לא [היינו אם אין לו לשלם שנים] יקרב בעה"ב לשבועה, לכן הוצרך לבאר שעיקר התנאי אם לא ימצא הגנב כי אם נמצא הגנב אף שאינו משלם בעה"ב פטור, ועדיין היה די אם היה אומר אם לא ימצא ולמה חזר שם הגנב ע"ז בנו חז"ל דרושיהם בב"ק (דף סג ע"ב), שעמדו על שם הגנב שבא כפול, עיי"ש:

קמז ונקרב בעל הבית אל האלהים. לא באר באיזה אופן יברר הדברים שם, ומצאנו השאלה באלהים לברר דברים נעלמים ע"י או"ת כמו ושאל לו באלהים (ש"א כ"ב), אולם פה אחז"ל כן דהא אמר אשר ירשיעון אלהים במשמע שמדבר בדיינים השופטים ומחייבים ומזכים, וע"כ פי' שיברר הדבר ע"י שבועה, וכמ"ש בפרשה שניה שבועת ה' תהיה בין שניהם, ולמדנו משווי הלשון שאמר בשניהם אם לא שלח ידו, שגם קריבה אל האלהים דפה הוא לשבועה ושתהיה השבועה בשם כמו שם שכתוב שבועת ה', וכן למדנו שם מפה שתהיה השבועה בב"ד, ומ"ש אם לא שלח, היינו שלא שלח יד להשתמש בה לצרכו כמ"ש בב"מ (דף מ'), וכלל בלשון שאלת אם המחובר בלשון שבועה מורה תמיד הפך הכתוב, ואם אקח מכל אשר לך (בראשית יד), אם אתם תבואו אל הארץ (במדבר יד), אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם (שם), וא"כ הו"ל פה אם שלח ידו במלאכת רעהו, מזה ראיה למ"ש התוס' ב"מ (דף ו' ד"ה שבועה) דשבועה שלא שלח בה יד אינו שייך רק אם לא מתה בפניו לדעת ר"ת או שהוא רק ע"י גלגול, ופי' אם לא שלח בה יד אז יקרב אל האלהים לשבע שלא פשע בה ושאינו ברשותו, [ואז ישבע גם שלא שלח בה יד ע"י גלגול, אבל אם שלח בה יד לא ישבע עוד כי נתחייב לשלם אפי' באונסין ולדעת הרמב"ם (פ"ד מה' גנבה ה"ב) אם טען אח"כ נגנבה ונשבע ובאו עדים פטור מן הכפל, וכן פי' הרמב"ן בפירושו:

קמח (ח) על כל דבר פשע, הול"ל על כל פשע, וכבר בארתי בהתו"ה (אחרי סי' פ"ח) שמלת דבר יורה לפעמים כמלת ענין או עסק מה. כמו (בראשית כ) על דבר שרי, ובכ"ז השיבוהו חז"ל תמיד על עקר הוראתו מענין דבור, ולכן פה שהוא מיותר פרשוהו מענין דבור, וס"ל לב"ש שבא לרבות שאם רק דבר לפשוע אף שלא עשה מעשה מחויב על המחשבה כמעשה וב"ה חולקים ע"ז דהא אמר אם לא שלח דמשמע בעשה מעשה ומפרשי שבא לרבות אם אמר לעבדו ולשלוחו. וכמ"ש כ"ז בב"מ (דף מ"ד) ובקדושין (דף מ"ב):

קמט על כל דבר פשע על שור וגו'. פי' שהוא כלל ופרט למעט קרקעות ועבדים ושטרות, (כמ"ש בב"ק דף ס"ב, ב"מ דף ח, שבועות דף מ"ב), ועוד אומר שאם לא יכתב זאת נאמר בפרשה ש ובל אחריה שניהם מדברים בשומר חנם והחלוק הוא שבפקדון של כסף וכלים פטור מגנבה ואבדה

והוא

אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ׃ ס ט כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ־שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וְכָל־בְּהֵמָה לִשְׁמֹר

ומת

בעל הטורים

(ט) וכל בהמה ג׳. הכא ואידך סוס וכל בהמה וכל בהמה מפרסת פרסה לומר שההיא בכלל בהמה כמו התם דכתיב סוס וכל בהמה ואפילו עובר דכתיב וכל בהמה מפרסת וגו׳ בבהמה אותה תאכלו לרבות את העובר:

שפתי חכמים

לבעל הבית אין לך בידי כי אם זה: ב פי׳ אבל ליכא למימר איפכא דהכי מסתברא דכן הוא שלפיכך כו׳: וא"כ

רש"י

לך והשומר נגנב ממנו: (ט) כי יתן איש אל רעהו חמור או שור. (ב"מ נד) פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם לפיכך בפטר בו את הגנבה כמ"ש ונגנב מבית האיש אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית לשבועה למדת שפוטר עצמו בשבועה זו ופרשה זו אמורה בשומר שכר לפיכך אינו פטור אם נגנבה כמו שכתוב אם גנוב יגנב מעמו ישלם אבל על האונס

מכלתא משפטים פרשה טו

כשהוא אומר על כל אבדה אשר יאמר חזר וכלל. או כלל ככלל הראשון אמרת לאו אלא כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש בנכסים מטלטלין שאין להם אחריות אף אין לי אלא הכלל מפורש נכסים כטלטלין שאין להם אחריות: [יג](על כל דבר פשע לא בא הכתוב אלא לחלק]) בין שומר לשומר. או לא בא הכתוב אלא לחלק בין כסף (לכלים) [וכלים] לבהמה. ת"ל [יד](שמלה. ושמלה בכלל היתה ויצאת מן הכלל ללמד אלא מה (שמלה) מיוחדת בין שומר לשומר הכתוב מדבר אף כל בין שומר לשומר הכתוב מדבר). הא לא בא הכתוב (אלא) לחלק בין כסף (לכלים) [וכלים] לבהמה: קנ אשר יאמר כי הוא זה שזה אומר זה הוא וזה אומר אינו הוא מכאן אמרו [טענות] עד שתהא הודאה במקצת הטענה: קנא ונקרב בעל הבית אל האלהים הרי

הגהות הגר"א (יג) ד"א על שור על חמור למה נאמר לפי שנאמר כי יתן איש אל רעהו כסף כו׳ וכי יתן איש אל רעהו חמור כו׳ בא הכתוב לחלק בין שומר כו׳: (יד) על שור על חמור:

התורה והמצוה

ואינו חייב רק בפשיעה ובפקדון של בעלי חיים חייב גם בגנבה ואבדה, כמו שמבואר בפ׳ שניה שאם גנב יגנב מעמו ישלם לבעליו. וכן פי׳ הרשב"ם באמת שאם נתן לו כסף או כלים נתנם לו לשמרם בביתו כאשר תפליו לפיכך אם נגנבוהו בביתו פטור. אבל פ׳ שניה שכתוב כי יתן איש אל רעהו חמור או שור ודרך בהמות לרעות בשדה ודאי ע"מ לשמרם מגנבים הפקיד אצלו ולכן חייב אם נגנב, לכן הזכיר גם פה בע"ח ללמד שלא זה ההבדל בין הפרשיות, רק שפרשה ראשונה מדבר בשומר חנם שהוא לא יתחייב בגנבה ואבדה, ושניה מדבר בש"ש, ובראשונה ספס כסף או כלים לפי הרגיל שכסף או כלים יפקדו בחנם, ובע"ח רגילים להפקיד בשכר, וכמ"ש הרמב"ן בפירושו והתוס׳ בב"מ (דף מ׳ ע"ב ד"ה קרנא), והנוסחא העקרית הוא כפי הגהת הגר"א:

קנ אשר יאמר כי הוא זה, פרש"י ז"ל שלפי פשוטו אשר יאמר העד זה הוא שנשבעת עליו והרי הוא בידך, וחז"ל פי׳ שתהא הודאה במקצת הטענה, והרמב"ן כתב שההלכה אסי׳ טוען שכולו נגנב ממנו חייב לישבע שבועת השומרים, ואם כופר בעקר הפקדון ואומר לא הפקדת אצלי צריך הודאה במקצת וכ"ה בש"ע (ס"ס רצה). והנה מ"ש אשר יאמר אעפ"י על העדים (שלא נזכרו בכתוב) רק מוסב על השומר ר"ל אשר יאמר בעל הבית, ופירושו שאם לא שלח ידו אז יקרב בעה"ב אל האלהים לשבועה על כל דבר פשע שטוען עליו בין על שלא פשע בשמירתו בין על שאינה ברשותו בין על שלא שלח בה יד כמ"ש בב"מ (דף מע) שכל אלה הם פשיעה, וכן ישבע על אשר יאמר השומר כי הוא זה. ר"ל אם כופר בעקר הפקדון שבעה"ב תובעו מאתים והוא אומר מנה הפקדת, וזה מליין במלות הוא זה לא אחר שאתה טוען, בכל אלה עד האלהים יבא דבר שניהם, ואשר ירשיעון אלהים שהתברר שהוא הגנב ישלם שנים, וזאת ידענו בעצמנו שאין תשלומי שנים רק בטוען טענת גנב, וטענת מודה מקצת נוהג בכל השבועות ואפילו בהלואה וגזלה, ובזה דברי חז"ל מיוסדים על הפשט הפשוט, שכבר בארתי באילת השחר (כלל ר"י) שמלת הוא מורה תמיד הפך וסתירה, שהיה די לומר כי זה, ובמ"ש הוא זה בא לסתור דברי הטוען, שטוען שאינו זה לבדו רק עוד אחר עמו והוא מפיב רק הוא זה לא העלם הנוסף שאתה טוען:

קנא עד האלהים יבא דבר שניהם, לא נודע כמה יהיו הדיינים, ולמדו ממה שכפל השם, שכבר כבארנו באילת השחר (פרק סו) שאין לכפול את השם רק אחר שמכר בפעם הראשון יסמך כל

עַד תְּרֵין לְחַבְרֵהּ: ט אֲרֵי יִתֵּן גְּבַר לְחַבְרֵהּ חֲמַר אוֹ תוֹר אוֹ אִמַּר וְכָל בְּעִירָא לְמִטַּר

מכלתא משפטים פרשה טו

הרי אחד. עד האלהים יבא דבר שניהם הרי שנים. אשר ירשיעון אלהים הרי שלשה מכאן אמרו דיני ממונות בשלשה דברי ר' יאשיה. רבי יונתן אומר הראשון תחלה נאמר ואין דורשין תחלות. עד האלהים יבא דבר שניהם הרי אחד אשר ירשיעון אלהים הרי שנים ואין בית דין שקול מוסיפין עליהם עוד אחד הרי שלשה. רבי אומר עד האלהים יבא דבר שניהם בשנים הכתוב מדבר. אתה אומר כן או אינו אלא באחד בשהוא אומר אשר ירשיעון אלהים [ירשיען]* אין כתיב כאן אלא אשר [ירשיעון]* הא בשנים הכתוב מדבר ואין בית דין שקול מוסיפין עליהם עוד אחד הרי כאן יד(שלשה) מכאן אמרו דיני ממונות בשלשה ר' י(מאיר) אומר בחמשה כדי שיגמר בשלשה: קנב ישלם שנים לרעהו רבי שמעון אומר קורא אני עליו כאן ישלם שנים לרעהו וקורא אני להלן ושלם אותו בראשו כיצד יתקיימו שני מקראות הללו כל המשלם את הקרן חייב לשלם את החומש טו(ושאינו משלם את הקרן) פטור מהחומש: קנג לרעהו ולא להקדש לרעהו ולא לאחרים:

(פרשה טז) קנד (ט) כי יתן איש אל רעהו *חמור או שור או שה[ר' ישמעאל אומר שיפקיד אצלו ויאמר לו

הגהות הגר"א *כצ"ל: *כצ"ל: (יד) חמשה: (טו) והמשלם את הכפל: פטיז (א) כאן צ"ל מש"ל זה שומר שכיר כו' עד אם גנב יגנב: (ב) וגו':

התורה והמצוה

כל הפעלים עליו, או ימחהו ע"י כמו, והגר"א אלהים יבא דבר שניהם אשר ירשיעון ישלם, מזה למדו שבא ללמד שיהיו ג' דיינים. ולר' יאשיה גם שם אלהים הראשון (שהגר"א ונקרב אל השופט) הוא מן המנין, ולר' יונתן רק שני שמות אלהים האחרונים מן המנין ודעיק שהם ג' מגד שאין ב"ד שקול, וכמ"ש בסנהדרין (דף ג ע"ב), ועמ"ש באילת השחר (כלל רמב וכלל רמג), ובגמ' שם אומר בשם רבי שדיני ממונות בחמשה כדי שיגמר הדין בשלשה, ומפרש אשר ירשיעון אלהים תרי, וגמריך שגם מ"ש עד האלהים יבא דבר שניהם הם תרי ואין ב"ד שקול מוסיפים עוד א'. ואין בזה סתירה לדברי המכלתא, שפי' המכלתא שרבי אומר שעד אלהים יבא הם שנים ולמד זה ממ"ש אשר ירשיעון אלהים שהם שנים מדכתיב ירשיעון בלשון רבים ולא אמר אשר ירשיע בלשון יחיד (וכן צריך לגרוס ירשיע אין כתיב כאן אלא ירשיעון) א"כ מדבר בשנים וה"ה במ"ש עד האלהים יבא הוא בשנים, ומה שסיים הא בשנים הכתוב מדבר ואין ב"ד שקול וכו', ר"ל שמזה ידעיק שמ"ש אשר ירשיעון אלהים שמדבר בגמר הדין צריך להיות בשלשה ונאמר עד האלהים יבא שהם ג"כ שנים, מכאן אמרו ד"מ בשלשה ר"מ אומר בחמשה כ"ז מדברי רבי, שרבי פי' דברי רבי מאיר שלכן אמר בחמשה כדי שיגמר הדין בשלשה כמ"ש אשר ירשיעון אלהים שמיירי בגמר הדין בזה צריך שלשה, וא"כ במ"ש עד האלהים יבא שהוא ג"כ שנים מבואר שתחלת הדין בחמשה, ובירושלמי ריש סנהדרין מעתיק דברי המכלתא בלא סיום הדברים מ"ש מכאן אמרו וכו' ושאל ר' אבהו דליבעי לר' חמשה ומשיב שכן תנא דבי חזקיה שלרבי בעי חמשה, ולפ"ז תנא דבי חזקיה היה לו גי' המכלתא כגרסתנו עם הסיום, וכן מבואר בתוספתא וז"ל רבי אומר בחמשה כדי שיגמר הדין בשלשה דברי ר' מאיר. מבואר כמ"ש שרבי פי' דברי ר' מאיר רק בבבלי קצר ואמר הכל בשם רבי, כי רבי הסכים לדברי ר"מ ופי' דבריו. והנה רבנן שס"ל בשלשה ס"ל שאין ראיה מלשון רבים ירשיעון שמצאנו לפעמים שבשם אלהים משתמש בל"ר כמו ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי (בראשית כ) כי שם נגלו אליו האלהים (שם לה), ובגמ' אמר ורבנן ירשיעון כתיב, ר"ל שאם הלשון רבים מוכרח שלמד שיהיו דוקא שנים הי"ל לכתוב מלא, שהוא"ו מציין סימן הרבים, וממה שלא הקפיד ע"ז בכתיב הגם שקרינן ירשיעון בל"ר ידעינן שאין הלשון דוקא כי שם אלהים בא לפעמים בל"ר לכבוד:

קנב ישלם שנים לרעהו. ובפרשת שבועת הפקדון מחייב אותו חומש ואשם, ומפרש שבמקום שמשלם כפל אינו משלם חומש, ושם מדבר במקום שאין משלם כפל כגון שהודה מעצמו וכבר למד זה בספרא (ויקרא סי' שפו), ובב"ק (דף סה) ממ"ש ושלם אותו בראשו, וגם רבנן ס"ל כן, ומ"ש זה פה בשם ר"ש, מלא שצריך להגיה חייב לשלם את החומש ואת האשם, ושאינו משלם את הקרן פטור מהחומש והאשם, שבזה חולקים רבנן עליו:

קנג לרעהו מפ"ש ב"פ רעהו, חד ממעט הקדש וחד שמעט אחרים כמ"ש בהתו"ה (ויקרא סי' ש"ע) שצריך ע"ז שני מעוטים. עיי"ש:

קנד (ט) כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכו'. דעת המכלתא כברייתא די"ג מדות שדרים לה בפרט וכלל, ולא כסוגית הגמ' ב"מ (דף נז ע"ב) שדרים כי יתן כלל, שהוא כלל שאינו מלא כמ"ש בזבחים (דף ד' ע"ב), וכן לא כסוגיא דנזיר (דף לה) שדרים לה פרט וכלל ופרט, זכ"ל

וּמֵ֥ת אוֹ־נִשְׁבַּ֥ר אוֹ־נִשְׁבָּ֖ה אֵ֥ין רֹאֶֽה׃ י שְׁבֻעַ֣ת יְהוָ֗ה תִּהְיֶה֙ בֵּ֣ין שְׁנֵיהֶ֔ם אִם־לֹ֥א שָׁלַ֛ח יָד֖וֹ בִּמְלֶ֣אכֶת רֵעֵ֑הוּ וְלָקַ֥ח בְּעָלָ֖יו וְלֹ֥א יְשַׁלֵּֽם׃ יא וְאִם־גָּנֹ֥ב יִגָּנֵ֖ב מֵעִמּ֑וֹ יְשַׁלֵּ֖ם לִבְעָלָֽיו׃ יב אִם־טָרֹ֥ף יִטָּרֵ֖ף יְבִאֵ֣הוּ עֵ֑ד הַטְּרֵפָ֖ה לֹ֥א יְשַׁלֵּֽם׃ פ

וכי

רש"י

האונס כמו מת מעצמו או נשבה בחזקה ע"י לסטים: ואין רואה, שיעיד בדבר: (י) שבעת ה' תהיה. ישבע שכן הוא כדבריו והוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו שאם שלח בה יד ואח"כ נאנסה חייב ג באונסים: ולקח בעליו. השבועה: ולא ישלם. לו השומר ד כלום: (יב) אם טרף יטרף. על ידי חיה רעה: יבאהו עד. יביא עדים ה שנטרפה באונס ופטור: הטרפה לא ישלם. אינו אומר טרפה לא ישלם אלא הטרפה יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם. טרפת חתול ושועל ונמיה משלם. טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם. ומי לפסך

לדון

שפתי חכמים

ג וא"כ למה לו לישבע שלא שלח בו יד ליפטר באונסים אלא בשומר שכר מיירי והשבועה על קיום טענתו ליפטר באונסים ואימתי יפטר באונסים כשלא שלח בו יד: ד שלא תבין ולא ישלם הכפל הנזכר למעלה אבל הקרן ישלם לכ"ע פטור מכלום: ה יש מקשים ל"ל שני עדים דהא עד אחד פוטר אותו מן השבועה וממילא הוא פטור ג"כ

מכלתא משפטים פרשה טז

לו הילך שמור לי זה אבל אם אמר לו עיניך בו הרי זה פטור. חמור או שור או שה אין לי אלא חמור או שה שאר כל בהמה מנין תלמוד לומר וכל בהמה לשמור [ג]יאקרא אני כל בהמה ומה תלמוד לומר חמור או שור או שה אם נאמר כך שומע אני לא יהיה חייב עד שיפקיד אצלו כל בהמה ת"ל חמור או שור או שה לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו [ד](ומה ת"ל כל בהמה אלא) *(בא הכתוב ללמדך שכל הכלל שהוא מוסיף על (הכלל) [הפרט] הכל בכללו: **ומת** [ד](שתהא מיתתו) בידי שמים: **או נשבר** שישברתו חיה: **או נשבה** ששבוהו לסטים [ה](עדיין) אני אומר השבר והשבי בין שיכול להציל בין שאין יכול להציל תלמוד לומר ומת מה מיתה מיוחדת שאי אפשר לו להצילה פטור מלשלם אף כל דבר שאי אפשר לו להצילו פטור מלשלם דברי רבי אליעזר. רבי עקיבא אומר הרי אתה דן אפשר (מי) [משאי אפשר] שאי אפשר למיתה אלא להיות בידי שמים אבל השבר והשבי אפשר להיות בין בידי שמים בין בידי אדם חוזר ודנן [ה](כמין) גנבה. רבי שמעון אומר הטרפה לא ישלם יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם: **אין רואה** בעדים הכתוב מדבר: אין רואה שבועת ה' תהיה בין שניהם הא יש רואה בעל הבית פטור מכל דבר:

שבועת

הגהות הגר"א (ג) כאן צ"ל מש"ל ללמדך כו' עד בכללו: (ד) מיותר: *המסגר שייך לעיל הג"ל אות ג': (ה) מן:

התורה והמצוה

דס"ל דלשמור פרט, שע"ז הקדיש שנ"ל לשמור שיאמר לו הילך שמור לי זה, ושואל שיכתוב הכלל לבד וכל בהמה ול"ל הפרט, ומשיב שאז נטעה שצריך שיפקוד כל מיני בהמות לכן אמר חמור או שור לחייב על כל א' בפ"ע, ושואל לא יכתוב כל בהמה רק כי יתן בהמה לשמור, ומשיב שאם יכתוב הכלל שכל לטעות שבהמה דוקא לא חיה אבל כשבא הכלל מוסיף על הפרט וכתב וכל בהמה כולל הכל אף חיה, ואכמ"ל בזה יותר: **קנה** ומת או נשבר או נשבה. המיתה הוא בידי שמים והשבירה הוא ע"י חיה טורפת, כמו ולא שבר את החמור (מ"א יג) והשבי הוא ע"י שוללים מזויינים, וס"ל לר' אליעזר שלמדנו שבר ושבי ממיתה שאין בידו להציל, ור"ע השיב שאין דנין אפשר משאי אפשר, ואזלי לשיטתם שביבמות (דף מו) ומנחות (דף פ"ב) ס"ל לר' אליעזר שדנין אפשר מאי אפשר ור"ע ס"ל שאין דנין אפשר מאי אפשר, ולמד ר"ע מן גנבה כי באפשר להציל לא עדיף מגנגב שחייב ור"ש למד לה ממ"ש הטרפה לא ישלם כמו שיתבאר בסי' קס"ג: **קנו** אין רואה, שאם הוא במקום שיש עדים מצויים צריך להביא עדים אם לא ישלם, כמ"ש בה"מ (סי' רנד), ואם מביא עדים פטור משבועה שלא שלח בה יד וכמ"ש הה"מ [בפ"ו מה' שאלה ופקדון דין ג'] ושכן נראה ממ"ש בב"מ (דף צג) הא יש רואה יביא ראיה ויפטר:

שבועת

למטר וימות או אתבר או אשתבי לית דחזי: י מומתא דיי תהי בין תרויהון אם לא אושיט ידה במא דמסר לה חבריה ויקבל מריה מנה מומתא ולא ישלם: יא ואם אתגנבא יתגניב מעמה ישלם למרוהי: יב אם אתברא יתבר ייתי סהדין
דתביר

מכלתא משפטים פרשה טז

קנז (י) שבועת ה' תהיה בין שניהם. בבו"ד ה"א מכאן אתה דן כל השבועות שבתורה הואיל ונאמרו כל השבועות שבתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהם שאינה אלא בבו"ד ה"א מכאן לכל שבועות שבתורה שאינן אלא בבו"ד ה"א: בין שניהם להוציא את היורשין. בין שניהם [ו](להוציא) את שכנגדו חשוד על השבועה. בין שניהם להוציא את הדיין שלא ישביעו בעל כרחו. רבי נתן אומר בין שניהם מגיד ששבועה חלה על שניהם: אם לא שלח ידו במלאכת רעהו לצרכו. אתה אומר לצרכו או אינו אלא לצרכה ושלא לצרכה הריני דן נאמר כאן שליחות יד ונאמר להלן שליחות יד מה כאן שבועה בבו"ד ה"א אף להלן שבועה בבו"ד ה"א מה להלן בבית דין אף כאן בבית דין מה להלן לצרכה אף כאן לצרכה מה להלן על כל דבר פשע אף כאן על כל דבר פשע: קנח ולקח בעליו ולא ישלם מכאן אמרו כל הנשבעין נשבעין ולא משלמין. ולקח בעליו מכאן אמרו בעל הנבלה מטפל בנבלתו:

קנט (יא) [ז](ואם גנב יגנב מעמו) זה שומר שכר והעליון שומר חנם. אתה אומר כן או אינו אומר אלא זה שומר חנם והעליון שומר שכר הרי אתה דן הואיל והשומר חייב [ח](והשוכר) חייב מה [ח](השוכר) שהוא נהנה אף שומר שכר שהוא נהנה יצא שומר חנם שאינו נהנה הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון זה שומר שכר והעליון שומר חנם: קס ואם גנב יגנב אין לי אלא גנבה אבדה מנין הרי אתה דן הואיל וגנבה חסרון שמירה ואבדה חסרון שמירה אם למדת על גנבה שהוא חייב עליה לשלם אף אבדה יהא חייב לשלם [רבי יוסי אומר] אם גנב יגנב (ר' יוסי אומר) להביא את (הגנבה) [האבדה]: קסא מעמו להביא

הגהות הגר"א (ו) להביא: (ז) זה כו' עד אם גנב שייך לעיל ריש כנ"ל אות א': (ח) שואל:

התורה והמצוה

קנז (י) שבועת ה' תהיה בין שניהם. ממ"ש בין שניהם ולא אמר שישבע השומר בא לדייק ולא בין היורשים כמו שמפרש בשבועות. והנה חז"ל תקנו שאם חשוד על השבועה שכנגדו נשבע, והסמכוהו עמ"ש בין שניהם שמשמע שיוטיל שבועה גם להתובע, וזה עפמ"ש באילת השחר (כלל רל"ו) מענין האסמכתא, שכשבאו חכמים לגזור איזה דבר שהוא מתנגד לדיני התורה שזה אין בכחם, הראו שאינו מתנגד לדברי הכתובים כי יש מקום לרמזו בכתובים ע"ד האסמכתא עיי"ש. והוא כגי' הגר"א לרבות את שכנגדו החשוד, ומה שלא אמר כמ"ש בשומר חנם ונקרב בעה"ב אל האלהים משום דשם יוכל לטעות שמוטל על הב"ד להכריחו אל השבועה לכן אמר שהשבועה רק בין שניהם, שאם התובע ממנו שבועה ישביעו אותו לא בלא תביעה, ומ"ש ר"נ מלמד שהשבועה חלה על שניהם מובא בשבועות שם שזה לרב ושמואל עיי"ש, ומ"ש הרי אתה דן על כל השבועות שבתורה וכן מה שכתוב אם לא שלח ידו לצרכו וכו', כבר נשנה למעלה (סי' קמז) ונתפרש שם:

קנח ולקח בעליו ולא ישלם. פי' המפרשים שיקח השבועה ולא ישלם, ואמרו שבועות (דף מה) מי שעליו לשלם לו שבועה, אולם ע"ז די שיאמר ולא ישלם, שמזה נדע שהשבועה חלה על מי שצריך לשלם, ומהו ולקח, וכי שייך לקיחה על שבועה, לכן פי' שיקח מה שנשאר שהוא הנבלה, וכמ"ש בב"ק (דף י') שמוטה נבלה על הניזק:

קנט (יא) ואם גנב יגנב. בפרשה הראשונה ספר על הגנבה ופה מחייב על הגנבה מזה הוכיחו חז"ל פה וב"מ (דף לד) שפה מדבר בש"ש, שאין לומר בהפך שבראשון יש חומרא שאם טוען טענת גנב משלם כפל, ופה אין משלם כפל וי"ל שבראשון בש"ש, שזה שמשלם קרן חמור יותר שכן השואל שהוא נהנה יותר מש"ש ג"כ חייב על גנבה ואין משלם בטוען טענת גנב, כן פי' בגמרא שם, וצ"ל כגי' הגר"א והשומר חייב והשואל חייב, וכבר בארתי שלכן בפ' ראשונה אמר כי יתן וכו' כסף או כלים שהם דרך לשמרן בהם ובפ' זו פרט חמור או שור שדרך לשמרן בשכר:

קס ואם גנב יגנב. ר' יוסי ס"ל שכפל המקור על הפעל מרבה כב"מ כמ"ש בע"ז (דף כז) על המול ימול שס"ל לר' יוסי לא דברה תורה כלשון ב"א [ואע"ג דבזבחים (דף קח) אמר לר' יוסי דאיש איש דברה תורה כלשון ב"א, לא כן בכפל המקור עם הפעל, ופי' שבא לרבות שבא לשון גנבה לדוגמא וה"ה אבדה שדומה לגנבה, ות"ק ס"ל דברה תורה כלשון ב"א כמ"ש בב"מ (דף לד) ולמדו מן הסברא עי' בגמ' שם:

קסא ואם גנב יגנב מעמו, כבר בארתי (נו סי' קמ) שיש הבדל בענין לקיחה בחזקה בין לקח מעם

ובין

יג וְכִֽי־יִשְׁאַ֥ל אִ֛ישׁ מֵעִ֥ם רֵעֵ֖הוּ וְנִשְׁבַּ֣ר אוֹ־מֵ֑ת בְּעָלָ֥יו אֵין־עִמּ֖וֹ שַׁלֵּ֥ם יְשַׁלֵּֽם׃ יד אִם־בְּעָלָ֥יו עִמּ֖וֹ לֹ֣א יְשַׁלֵּ֑ם אִם־שָׂכִ֣יר

הוא

רש"י

ו לדון בה שהרי כתיב ומת או נשבר או נשבה מה מיתה שאין יכול להציל אף שבר ושביה שאין יכול להציל: (יג) וכי ישאל. בא ללמדך על השואל שחייב באונסין: בעליו אין עמו. אם בעליו של שור אינו עם השואל ז במלאכתו (בבא מציעא צד): (יד) אם בעליו עמו. בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת היה עמו בשעת שאלה אינו צריך ח להיות עמו בשעת שבירה ומיתה (ב"מ שם): אם שכיר הוא. ט אם השור אינו שאול אלא שכיר בא בשכרו ליד השוכר הזה י ולא בשאלה ואין כל הנאה שלו שהרי ע"י שכרו נשתמש ואין לו משפט שואל להתחייב באונסין. ולא פירש מה דינו אם כשומר חנם או כשומר שכר לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל שוכר כיצד משלם ר"מ אומר כשומר חנם ר"י אומר

כשומר

שפתי חכמים

ג"כ מן התשלומין וי"ל דס"ל לרש"י עד המסייע אינו פוסל ומש"ה צריך שני עדים עיין בח"מ סימן ס"ז: ו הרא"ם פי' מי נתן לך בחזק לחלק בין ארי לחתול הא השתא השיב אם טרף יטרף ואע"ג דכתיב הטרפה הכ"א שבאה לחלק הכתי ליכא למשמע באיזה מין טרפה חייב ובאיזה מין טרפה פטור לפיכך הוצרכו הקישא: ז הוסיף מלת במלאכתו דלא סגיא עמו פירושו במקום אחד לכ"ע במלאכתו בין שעושין הבעלים מלאכתו של השואל במקום אחר בין באותו מקום בין שהוא במלאכה אחרת דהואיל וכתיב אם בעליו עמו משמע בכל מלאכה שהוא עמו: ח שהרי אומר וכי ישאל וגו' ונשבר או מת בעליו אין עמו וגו' משמע שאינו עמו לא בשעת שאלה ולא בשעת שבירה ומיתה שהרי בעליו אין עמו קאי אתרוייהו לכך שלם ישלם הא היה עמו באחד מהם לא ישלם. וכתיב אם בעליו עמו לא ישלם משמע דאיתא בתרוייהו הא איתא בחדא וליתא בחדא חייב א"כ סתרי להדדי אע"כ צ"ל הא דאמר לעיל אם היה באחת מהן היינו אם היה עמו בשעת שאלה אע"פ שלא היה עמו בשעת שבירה ומיתה והא דחייבו למעט היינו אם היה עמו בשעת שבירה ומיתה ולא היה עמו בשעת שאלה ואיפכא ליכא למימר דהכי מסתברא דשאלה עדיפא שכן חייב במזונותיה על ידה. גמרא: ט הוסיף השור להורות שהמתואר של שכיר הוא השור דנרמז בוכי ישאל דלעיל ואיך יהיה השור שאול ושכיר לפיכך הוסיף לומר אינו שאול אלא שכיר להורות שכוונת הכתוב בזה אינו רק לשלול הטענה הראשון שהוא השאול לומר שאינו אלא שכיר: י מפני שהביאה מורה על ביאת דבר בדבר והכתוב קצר בלשונו הוצרך לפרש שבא ליד השוכר ולהודיע הטעם למה לא יהיה דינו של זה כדין השואל להתחייב באונסין לכ"פ מפני שלא בא לידו בתורת שאלה אלא בשכרו בא ולפי זה יהיה בא בשכרו הפוך שהיה ראוי להיות בשכרו בא כדי שיובן מזה ולא בשאלה ושפי הכוונת בא בשכרו הנאמר בקרא לפוטרו מן האונסים הוא, בא ולא להודיע משפטו לפיכך נחלקו חכמי ישראל מה

משפטו

מכלתא משפטים פרשה טז

(להביא) [להוציא] את [ט]הצוער (ולהוציא) [ולהביא] את (דמי) הנוקד:

קסב (יב) אם טרוף יטרף [י]זה (עדר) [עדד]) דברי רבי יאשיה ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר כה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן וגו' (עמוס ג). [יא]רבי יונתן בר' יאשיה אומר אם טרוף יטרף יבאהו עד יביא עדים שנטרפה ויהא פטור מלשלם. ר' יונתן אומר יביאהו עד הטרפה יוליך הבעלים אצל טרפה ויהא פטור מלשלם [יב]או אעפ"כ יהא חייב והדין נותן הואיל והאבדה חסרון שמירה וטרפה חסרון שמירה אם למדת על אבדה שחייב לשלם אף טרפה חייב לשלם (לא) אמרת [לא] ממשמע שנאמר) הטרפה לא ישלם יש טרפה שהוא משלם

ויש

הגהות הגר"א (ט) הצוער ולהביא את הנוקד: (י) יביאהו עד יביא העדודה לב"ד: (יא) כאן צ"ל ר' יונתן אומר כו' דלהלן עד או אעפ"כ: ר' יוחנן כו' שנטרפה ויהא פטור מלשלם. שומע אני כל טרפת פטור ת"ל הטרפה כו':

התורה והמצוה

הדין לקח מאתו או מעמו, שבאלה מעמו מליין שלוקח דבר שהוא ברשות חברו, ובזה מביא את הנוקד, שהוא הרועה הגדול שהוא עצמו עם נעריו שומרים כל הצאן והנגנב הוא מרשותו ומוציא הטעה אם מסר הבהמה לשומרים נעירים שהם שומרים ורועים בפ"ע שאז פטור כי אל החיוב על הטעה, והעתקתי כני' הגר"א עפ"י המלקט:

קסב (יב) אם טרף יטרף יבאהו עד. ר' יאשיה מפרש כפי' הרמב"ן והרשב"ם שיביא קנה מאברי הטרפה להיות לו לעד ע"ד שכתוב כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן (עמוס ג), ובב"ק (דף י') יביא עדודה לב"ד, מפרש מלשון בבקר יאכל עד (בראשית מט) שהוא עוד דהיינו הנשאר מן הנדרס, ולפ"ז

לפ"ז

דְּתְבִיר לָא יְשַׁלֵּם: יג וַאֲרֵי יִשְׁאַל גְּבַר מִן חַבְרֵהּ וְיִתְבַּר אוֹ יְמוּת מָרֵהּ לֵית עִמֵּהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם: יד אִם מָרֵהּ עִמֵּהּ לָא יְשַׁלֵּם אִם אֲגִירָא הוּא עַל בַּאֲגָרֵהּ:

מכלתא משפטים פרשה טז

יש טרפה שאינו משלם ואי זה טרפה שחייב לשלם כגון טרפות חתול שועל ונמיה [יג]ומתוך שאמרה תורה (תלמוד לומר) אם טרוף יטרף מה טרפה מיוחדת שאפשר לו להצילה חייב לשלם אף כל דבר שאפשר להצילו חייב לשלם) ואי זו היא טרפה שהוא פטור מלשלם כגון טרפת הזאב והארי והדוב והנמר והברדלס והנחש [יג]ומתוך שאמרה תורה ומת מה מיתה מיוחדת שאי אפשר לו להצילה פטור מלשלם אף כל דבר שאי אפשר לו להצילה פטור מלשלם (והטרפה לא ישלם):

קסג (יג) וכי ישאל איש מעם רעהו נתקו הכתוב השואל מכלל השומר ואמרו ענין בפני עצמו:

קסד מעם רעהו מגיד שאינו חייב עד שיוציאנו חוץ לרשותו:

קסה ונשבר או מת אין לי אלא שבורה ומתה שבויה מנין הרי אתה דן נאמר כאן מיתה ונאמר להלן מיתה מה מיתה האמורה להלן שבויה בכלל אף כאן כך. גנבה ואבדה מנין אמרת קל וחומר ומה במקום שלא חייב על מיתה חייב על הגנבה ואבדה כאן שחייב על המיתה דין שנתחייב על הגנבה ועל האבדה:

קסו (יד) [יד]בעליו אין עמו שלם ישלם אם בעליו עמו לא ישלם מגיד שכיון שיצאת מרשות הנשאל לרשות השואל אפילו שעה

הגהות הגר"א (יג) וטי להשך מתוך כו': (יד) ממשמע שנאמר בעליו כו' מת"ל אם בעליו ט':

התורה והמצוה

לפ"ז הל"ל יביא עד, ופי' ר' יונתן שכוי יביאהו מוסב על בעה"ב שיביא את הניזק לעד על הטרפה, וזה ע"י שיוליכהו אל הטרפה והוא עצמו יעיד שנטרף, ור' יוחנן בר"י פי' עדים ממש, כי בטרפה שהוכי והזאב אשר יקרא עליו מלא רועים הדרך שימצאו עדים ולא אין מועיל שבועה וצריך שיביא עדים וכמ"ש הרמב"ן. וזה ההבדל בין מ"ש מהלה שנשבר ישבע ופה אמר שיביא עדים שפה מדבר במקום שיש עדים, ובזה באר הדבר שיש טרפה שחייב לשלם, כגון טרפת החתול והשועל שיכול להציל, ובאר שמן הסברא י"ל שטרפה דומה לאבדה, רק ממ"ש יביא עד הטרפה לא ישלם שפי' ר"ש למעלה שיש טרפה בתשלום ויש שאינו משלם, ור"ל שיביא עד בטרפה הידוע שאינו משלם כגון טרפת ארי וזאב וכו' שהוא אונס גדול, ודרך שימצא עדים, ובזה מבואר שיש טרפה שאינו משלם, וכן מוכח ממ"ש ומת וכמו שדרים למעלה (סי' קנ"ה) לר' אלעזר שנשבר דומיא דמת שאינו יכול להציל, ובזה יש לקיים גי' הישנה במכלתא:

קסג (יג) וכי ישאל איש. בהקודמים תפס הלשון כי יתן איש אל רעהו, שאלה הענין בהנותן כי נתנו לשמור, ופה תלה הענין בהשואל ולא אמר כי ישאיל איש אל רעהו כי לא נתנו לו לצרכו לשמרו רק לצרך השואל ולכן חייב אף באונסים כי מחויב להחזירו לבעליו בכל אופן כי אינו שומר לצרך הבעלים רק כל הנאה שלו:

קסד מעם רעהו. יש הבדל בין מרעהו, ובין מאת או מעם רעהו, שהבעלים המורים על המשלם והלקיחה והקנייה אם בא אחריו מלת מאתו או מעמו מורה שמוציא מרשות המקנה או הנותן ועז"א שאינו חייב עד שיוציאנו חוץ לרשותו, [עיין בב"ק דף ע"ט ובח"מ סי' רלא סעיף ה]:

קסה ונשבר או מת. בפרשת ש"ש סדר ומת או נשבר או נשבה, כפי הכלל המבואר אצלי שהדבר שיש בו הדוש יותר כתוב באחרונה מבואר שפטור נשבר הדוש יותר מפטור מת, ופטור נשבה הדוש יותר כי יש לדמותו לגנבה, ולכן פה לענין חיוב סדר ונשבר או מת לרבותא שאף מת חייב, ולפ"ז מכ"ש שבויה חייב וז"ש שמן מת ידעינן שבויה בכלל, הולם בגמרא ב"מ (דף לד) שאל שעדיין י"ל שבויה פטור משום שהוא הוגסא דלא סליק אדעתי', ופי' משום דכתיב או לרבות שבויה, והוא עפ"י הכלל המבואר אצלי בחילת הספר (כלל ל"ד) שמלת או מציין ההעתקה המיוחד, ובהכרח כל הדומה לא' מפרטי החלוקה בדבר אחד נכנס בכלל החלוקה, כי בהעתקה המיוחד צריך לעשות חלוקה מכל הפרטים, כמ"ש נהמו"ה (ע סי' ס"ז) וה"כ שבויה נכלל בכלל נשבר שהוא אונס ג"כ. ומ"ש גנבה ואבדה מנין מובא בב"מ (דף לה):

קסו (יד) בעליו אין עמו וכו' אם בעליו עמו וכו', פרש"י אם בעליו של שור עמו במלאכתו בין שהוא באותה מלאכה בין במלאכה אחרת היה עמו בשעת שאלה אין צריך להיות עמו בשעת שבורה ומתה, ופשט הכתוב אין הכרע לזה דיל"פ שיהיה עמו בכל הזמן, ויל"פ שדי אם הוא עמו במקצת הזמן בשעת שאלה או בשעת שבורה ומתה, וחז"ל באמרו זאת בב"מ (דף לה) משום דיש פה יתור למה כפל שני הכתובים בעליו אין עמו בעליו עמו הא מכלל הן אתה שומע לאו וכמ"ש בכיוצא בזה בספרא שמיני (סי' עו) ובירושלמי (פ"ב דבכורים), ועכ"פ כי כבר נודע פלוגתת ר' יאשיה ויונתן בענין או"ו אם מורה בתלמ

הוּא בָּא בִּשְׂכָרוֹ׃ ס טז וְכִֽי־יְפַתֶּה אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה וְשָׁכַב עִמָּהּ מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לּוֹ לְאִשָּׁה׃ יז אִם־מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקֹל כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת׃ ס

מכשפה

שפתי חכמים

מה שכתב אם כשומר חנם אם כשומר שכר : ב פי' דאם לשון מסירות ס"ל לינקד בפת"ח תחת כמ"ש שארי המסירות לא בא בכל מקום אלא מבנין פועל הדגש : ל ולא שיתנו לה מעכשיו כדרך קנאה דא"כ מאי אם מאן ימאן וגו' כא

רש"י

כשומר שכר : (טז) וכי יפתה. מדבר על לבה עד שמשמעת לו וכן תרגומו וארי ישדל. שדול בלשון ארמי כפתוי בל' עברי : מהר ימהרנה. יפסוק לה ב מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב ל לה כתובה וישאנה : (יז) כמהר הבתולות. שהוא קצוב. חמשים כסף אצל התופס את הבתולה ושוכב עמה באונס שנאמר (דברים כב) ונתן האיש השוכב עמה לאבי

מכלתא משפטים פרשה טז

שעה אחת בבעלים פטור שלא בבעלים חייב :
קסז אם שכיר הוא בא בשכרו שומע אני ישבע ויהא פטור[יד] הרי אתה דן הואיל ונושא שכר מהנה והשוכר מהנה הא למדת על נושא שכר שנשבע על האונסין משלם הגנבה והאבדה אף שוכר (ישלם) [נשבע על האונסין ומשלם] הגנבה והאבדה. והרי שומר חנם יוכיח שהוא כהנה ופטור מלשלם. הוא יוכיח על שוכר אע"פ שהוא מהנה פטור מלשלם. אמרת הפרש הואיל ונושא שכר נהנה ומהנה והשכיר נהנה ומהנה אם למדת על נושא שכר שהוא נשבע על האונסין ומשלם את הגנבה ואת האבדה אף השכיר נשבע על האונסין ומשלם את הגנבה ואת האבדה ואל יוכיח שומר חנם שהוא מהנה אבל אינו נהנה [טו](והשוכר נהנה ומהנה) לכך נאמר אם שכיר הוא בא בשכרו :

(פרשה יז) קסח (טז) וכי יפתה איש בתולה בא הכתוב ללמד על המפותה שישלם עליה קנס והדין נותן הואיל ותפוסה ברשות אביה ומפותה ברשות אביה אם למדת על תפוסה שמשלם עליה קנס אף מפותה משלם עליה קנס. לא אם אמרת בתפוסה שעבר על דעתה ועל דעת אביה לפיכך הוא משלם עליה

הגהות הגר"א (יד) על כל דבר : (טו) והשואל נהנה ואינו מהנה :

התורה והמצוה

לו הכתוב , שבארתי בארך (קדושים סי' קא) שפלוגתייהו הוא במאמר תנאי שבא בהתנאי שני פרטים בוי"ו החיבור כמו ומכה אביו ואמו מות יומת, שדעת ר' יאשיה שהתולדה מות יומת מוסב על כלל התנאי אם הכה שניהם מות יומת, ודעת ר' יונתן שמחלקין התולדה לכל ענין בפ"ע מכה אביו מות יומת מכה אמו מות יומת, וא"כ אם יכתוב רק בעליו אין עמו ישלם נפרש לר' יאשיה שמוסב על כלל התנאי וכי ישאל ונשבר ובכל הזמן בעליו אין עמו, ולר' יונתן נפרש בהפך, שמוסב לכל אחד מן הנושאים וכי ישאל ובעליו אין עמו או שנשבר ובעליו אין עמו , לכן כתב גם אם בעליו עמו שבזה יתהפך הדבר שלר' יאשיה פי' אם בעליו עמו בכל הזמן, ולר' יונתן יפרש אם בעליו עמו בעת השאלה או בעת שנשבר , ועכ"פ לשניהם יש סתירה בין שני המאמרים וההכרח לומר שבר דבר שיהיו הבעלים עמו בעת השאלה . וכן מ"ש בעליו אין עמו היינו בעת השאלה שהוא העקר שעל ידה התחייב במזונות , עיי"ש בגמרא ותבין :

קסז אם שכיר הוא בא בשכרו . כלומר שכר הוא נותן לו ואינו דומה לשואל לפיכך פטור מאונסין וכן אינו דומה לש"ח, שהוא מהנה ואינו נהנה לפיכך פטור על הגנבה והאבדה, אבל השוכר בא בשכרו והוא מהנה את הבעה"ב ג"כ לפיכך פטור מגנבה ואבדה. ועיין בב"מ (דף נה) :

קסח (טז) וכי יפתה איש , הוצרך הכתוב לפרש דין מפותה דלא נדע מן הסברא שישלם קנס כמו באונס , אחר שהמפותה הוא מדעתה , ולשון פתוי פרש"י שמדבר על לבה , והרמב"ן כתב שהוא הטיית רצון בשקר עיי"ש בארך , אולם למ"ש בקדושין (דף מד) שמדבר בפתוי לשם קדושין א"כ אם היה בשקר הוא קדושי טעות רק ענין הפתוי במעשהו לרצונו על ידי הסתה וקרא כהי מי שמאמין לכל דבר ואינו בם לב להבחין הדברים כמ"ש בהבדל בין לשונות פתה, משיא, מסית, ובאונס אמר נערה בתולה וכאן לא אמר נערה , באם למעוטי קטנה, פתוי קטנה אונס הוא , ואם למעוטי בוגרת , בל"ז ידעינן שפטור מקנס אחר שהקנס לעצמה הרי מחלה , וידעינן שמדבר בנערה שאינה יכולה למחול זכות אביה . ולדעת הרמב"ם שאם בא עליה פעם אחד נעשית קדשה , ופי' מפרשי דבריו [שלא יתחזר א"ע ממ"ם בפ"ה מס'

תבוא

טו וַאֲרֵי יְשַׁדֵּל גְּבַר בְּתוּלְתָּא דְּלָא מְאָרְסָא וְיִשְׁכּוֹב עִמַּהּ קַיָּמָא יְקַיְּמִנַּהּ לֵהּ לְאִנְתּוּ : טז אִם מְצָבָא לָא יִצְבֵּי אֲבוּהָא לְמִתְּנַהּ לֵהּ כַּסְפָּא יִתְקוֹל כְּמוֹהֲרֵי בְּתוּלָתָא :

תרשא

מכלתא משפטים פרשה יז

עליה קנס תאמר במפותה שלא עבר אלא על דעת אביה לפיכך לא ישלם עליה קנס הא לפי שלא זכיתי מן הדין צריך הכתוב להביאו :

קסט אשר לא אורשה להוציא את שנתארמלה ואת שנתגרשה מן (הנשואין) [האירוסין] דברי ר' יוסי הגלילי. ר' עקיבא אומר [א](מנין) אפילו נתגרשה ונתארמלה והדין נותן הואיל ורשאי בהפרת נדרים ורשאי בכסף קנסה מה בהפרת נדרים אפי' נתארמלה או נתגרשה אף בכסף קנסה אפילו נתארמלה או נתגרשה. אם כן מה תלמוד לומר אשר לא אורשה אלא מופנה להקיש ולדון ממנו גזירה שוה. נאמר כאן אשר לא אורשה ונאמר להלן אשר לא אורשה (דברים כב) מה להלן חמשים אף כאן חמשים מה (להלן בכסף) [כאן שקלים] אף (כאן בכסף) [להלן שקלים] :

הגהות הגר"א פי"ז (א) מיותר :

קע מהר ימהרנה לו לאשה למה נאמר לפי שנאמר ונתן האיש השוכב עמה (דברים כב) יכול כשם שבתפוסה נותן מיד כך במפותה נותן מיד תלמוד לומר מהר ימהרנה לו [א](לאשה) מגיד שהוא עושה עליו מהר ואין מהר אלא כתובה שנאמר הרבו עלי מאד מהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי ותנו לי את הנערה לאשה (בראשית לד) :

קעא מהר ימהרנה לו לאשה בראויה לו לאשה הכתוב מדבר להוציא אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל בת ישראל לנתין וממזר :

קעב מהר ימהרנה לו לאשה שומע אני בין שהאב רוצה ובין שאינו רוצה תלמוד לומר ואם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקול כמהר הבתולות מגיד הכתוב שאם

רצה

התורה והמצוה

ועוד אל מ"ש בס' נערה בתולה] שאם היא ברשות אביה ואביה מוסר לחופה לא נכנסים קדשה כפ"א, ממילא ידעינן שפה מיירי בנערה שהיא ברשות אביה שאם היא בוגרת מכניס קדשה ואין לוקה ומשלם :

קסט אשר לא אורשה. ריה"ג מחלק בין לשון אורשה ובין מאורשה, שהפעל הבינוני מאורשה מציין שהיא עדיין מאורסה ופעל העבר אורשה מציין שאורסה בעבר אף שעתה היא פנויה, ור"ע לא רצה לפרש כן דאם נתאלמנה או נתגרשה הרי היא כבתולה דעלמא דהא כתובתה מאתים ועל כרחך פי' שאורסה לאיש והיא עדיין ארוסה, ואמר זה באונס מגביל נגד מ"ש אחלה כי ימצא איש נערה בתולה מאורסה לאיש, שאז חייב סקילה, שכל לשעות שגם פה מדבר בארוסה ובקנס אע"ג דמיקטל משלם, לכן אמר שפה מדבר בשאינה ארוסה כי בארוסה אין לה קנס, אבל נתארסה ונתגרשה דומה כלא אורסה. ומ"ש זה גם במפותה הוא ללמד גז"ש שהם חמשים שקלים, וכן פי' הפ"ם כתובות (דף לח), ולדעת ר"ת בתוס' קדושין (דף יח ע"ב) שגורס לר"ע כיון שבגד בה אינו יכול למכרה, י"ל ריה"ג אזיל לשיטתו שאמר במכלתא על וכי ימכור איש את בתו לאמה שאין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר אישות וא"כ אם נתארסה פעם אחד נגרע כח האב לענין מכירה וה"ה לענין קנס, ור"ע לשיטתו שיכול למכור לשפחות אחר אישות לכן ס"ל שע"י שנתארסה מכבר לא נגרע כח האב כלל, אמנם עמ"ש תוס' (ריש פ' אלו נערות) שגם בתולה מן האירוסין יש לה חמשים שקל וכדבריהם נמצא בירושלמי פ"ק דכתובות, נ"ע דהא היא יצאה מרשות האב לענין נדרים ולא צריך הטעם הואיל ורשאי בהפרת נדריה, ומזה הוכחה לדעת הרמב"ם (פ"ב מה' נע"ב) שלא חשש לדברי הירוש' :

קע מהר ימהרנה. פרש"י יפסוק לה מהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה, והרמב"ן השיב עליו שאם ישאנה אין לה קנס ואם יגרשנה אחר כן אין לה כלום דכתובה אסה דרבנן, אבל פי' מהר השלוחים שאדם משלח לארוסתו כלי כסף וכלי זהב ובגדים והם הנקראים סבלונות בלשון חכמים, ודבריו פלאים הלא הסבלונות הם בודאי אינם מה"ת, גם יש הבדל בלשון בין מהר ובין מתן כמ"ש הרבו עלי מאד מהר ומתן (בראשית לד), שמתן הם הסבלונות ומהר הוא הכתובה ומ"ש שכתובה היא דרבנן. כבר האריך בזה הכ"מ (פ"א מה' נע"ב ה"ג) שס"ל לרש"י כדעת הרמב"ם שכתובתה מאתים אעפ"י שהיא בעולה שכן הוא גזרת הכתוב שיתן לה כמהר הבתולות, ועיין בשו"ת נב"י מהד"ת (סי' לג) מ"ש בזה. וכן מדויק בלשון המכלתא שמובא בירושלמי דכתובות בשם ר' ישמעאל ואין מהר אלא כתובה. ר"ל שהוא גזרת הכתוב שהאונס או כשאביה ממאן צריך לתת חמשים כסף כשישאנה צריך לכתוב לה כתובה מסך הזה :

קעא לו לאשה. מלת לו מיותר ומציין הראויה לו, וי"ל דאתיא כר"ע ואינו מדבר לענין קנס רק שלא ישא אותה וכמ"ש הרמב"ם פ"א ה"ג. אך א"כ מאי קמ"ל וצ"ל דאתיא כר"ש בן מנסיא (דף כט ע"ב) שפטור מן הקנס :

קעב מהר ימהרנה כו' ת"ל ואם מאן ימאן אביה. ובאונס צריך לתת החמשים כסף אף שמשאה לאשה, ולפ"ז י"ל שאם אביה לוקח ממנו החמשים כסף שוב אינו יכול לעכב הנשואין, ע"ז למד ק"ו והיא בשם מימרא דרבא (כתובות דף לט ע"ב) עיי"ש :

רצה

יז מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה: יח כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת: ס יט זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם בִּלְתִּי לַיהוָה לְבַדּוֹ:

וגר

בעל הטורים

(יז) מכשפה אותיות כמכשף אי כאיש ואי כאשה אלא שדבר הכתוב בהווה. וסמיך ליה כל שוכב עם בהמה שרוב עריות ע"י כשפים. ד"א רמז לבלעם הקוסם ששכב עם אתונו. ס"ת כל שוכב ותיבה עם אותיות בלעם סמיך ליה זובח לאלהים יחרם שרוב מכשפות ע"י זנותה לע"א: לא תחיה ג' במסורה. דין ואידך לא תחיה כל נשמה. והחכמה תחיה בעליה. במדרש יש שעמלקים מכשפים היו ועשו עצמם כדמות בהמות לפיכך לכך צוה הקב"ה והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה וגו' חכו בשביל חכמה שהיה בהם ולכן לחיות עצמם בהכמה טוב הכתוב לא תחיה כל נשמה ומכשפה לא תחיה: (יט) זובח ב' במסורה. זובח לאלהים. זובח תודה יכבדנני. זובח ומודה לקב"ה מכבדו ויראה כיפני האלהים אבל זובח לאלהים יחרם: יחרם ג'. הכא ואידך. יחרם מן האדם לא יפדה. יחרם כל רכושו. זובח לאלהים יחרם כל רכושו כיונו דאמרו הנואף והנואפת נירוד של ע"א בהמה שעקר ואין לה פדיון דכתיב יחרם לא יפדה שתופסת

שפתי חכמים

בא כבר ניתן לה הקנס: מ ולא כמו לא תחיה כל נשמה שכל אדם מותר להרגו אלא שמות בב"ד ונחלקו בו חכמי ישראל י"א בסייף כמו לא תחיה כל נשמה וי"א בסקילה כמו אם בהמה אם איש לא יחיה: נ דהא גבי אוב וידעוני דמכשפים הם לא חילק בין איש לאשה דכתיב איש או אשה (רש"י ס"פ ד' מיתות): ס וכמותו כל הרם אשר

רש"י

לאבי הנערה חמשים כסף: (יז) מכשפה לא תחיה. (סנהדרין סז) אלא תומת מ בב"ד ואי זכרים ואי נ נקבות אלא שדבר הכתוב בהווה שהנשים מצויות מכשפות: (יח) (ס"א כל שוכב עם בהמה מות יומת. בסקילה רובע כנרבעת בכתוב בהן דמיהם בם): (יט) לאלהים. לע"ג אלו היה נקוד לאלהים (הלמ"ד בציר"י) היה צריך לפרש ולכתוב אחרים עכשיו שאמר לאלהים אין צריך לפרש אחרים שכל למ"ד ובי"ת וה"א המשמשה בראש התיבה אם נקודה בחטף כגון לְמֶלֶךְ לְמִדְבָּר. לְעִיר צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדבר לאיזה עיר. וכן לִמְלָכִים וְלִרְגָלִים בחיר"ק צריך לפרש לאיזה ואם אינו מפרש כל מלכים במשמע וכן לֵאלהִים כל אלהים במשמע אפילו קדש אבל כשהיא נקודה פת"ח כמו לַמֶּלֶךְ לַמִּדְבָּר לָעִיר (פת"ח וקמ"ץ ענין אחד בענין זה) נודע באיזה מלך מדבר וכן לָעִיר נודע באיזה עיר מדבר וכן לָאֱלֹהִים לאותן שהוזהרתם עליהם במקום אחר כיוצא בו (תהלים פו) אין כמוך בָאֱלֹהִים לפי שלא פירש הוצרך להנקד פת"ח: יחרם. יומת. ם ולמה נאמר יחרם והלא כבר נאמרה בו מיתה במקום אחר (דברים יז) והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו' אלא לפי שלא פירש על איזו עבודה חייב מיתה שלא שאמר כל עבודות במיתה בא ופירש לך כאן זובח לאלהים לומר לך מה זביחה ועבודה הנעשות בפנים לשמים

קף

מכלתא משפטים פרשה יז

רצה האב יקיים ואם רצה יוציא ואין לי אלא מפותה תפוסה מנין הריני דן הואיל ותפוסה ברשות אביה ומפותה ברשות אביה אם למדת על מפותה שאם רצה האב יקיים אם רצה יוציא אף תפוסה כן. ועוד קל וחומר ומה מפותה שלא עבר [אלא] על דעת אביה רצה האב יוציא רצה האב יקיים תפוסה שעבר על דעתה ועל דעת אביה דין הוא שאם [א](לא) רצה האב יוציא רצה האב יקיים: קעג (טז) אם מאן ימאן אביה אין לי אלא בזמן שיש לה אב בזמן שאין לה אב מנין תלמוד לומר אם מאן ימאן מכל מקום

התורה והמצוה

קעג (טז) אם מאן ימאן אביה. כפל המקור על הפעל הדרש בכ"מ שבכל אופן שמעשה כפעולה כמ"ש בהילת השחר (כלל לה), ופה ר"ל בכל אופן שימאן, כי יש הבדל בין מאן ובין לא אבה, שהבלתי אובה הוא בלב, והממאן הוא בפה אף שאובה בלבו, ור"ל אף שממאן רק בפיו ואף מכל שכן שימאן שיעור שממאן מלד עלמו שרוצה שיתן לו הכסף מיד, ויעויל שימאן מלד שבתו אינה רוצה והנס שיכול למסרה בעל כרחה אינו רוצה לכופה, ובז"ה בכתובות (דף לט ע"ב) וקדושין (דף מ"ו) אין לי אלא אביה היא עצמה מנין ת"ל אם מאן ימאן, והתוס' שם נדחקו הלא יכול למסרה בע"כ, אך שמיירי שאינו רוצה לכופה והוא אומר להבועל שמוסר הדבר אל רצון בתו, וקמ"ל שאף אם פתה אותה לשם קדושין יכולה לחזור בה, ומזה הוציא ריב"ג (מובא בכתובות דף מד ע"ב) לרבות יתומה לקנס, אחר שצריך גם דעתה, וכבר פי' רש"י שם דלא יתומה ממשמע מרבוי הכתוב הלא דבין היא בין אביה יכולים לעכב, ומ"ש ימאן אביה להורות שהקנס שייך לאביה, וכן מבואר בתוס' (דף לט ע"ב ד"ה אין לי) וכבר כתבו התוס' בסנהדרין (דף עג ע"ב ד"ה במפותה) דיעויל קנס במפותה היכא שאומרת בשעה שבא עליה שאינה מוחלת הקנס:

כסף

יז חרשא לא תחי : יח כל דישכוב עם בעירא אתקטלא יתקטל : יט דידבח לטעות עממיא

מכלתא משפטים פרשה יז

מקום א(דברי) רבי יוסי הגלילי. קעד כסף ישקול א(אבל) לא שמענו כמה הריני דן נאמר כאן כסף ונאמר להלן כסף מה להלן חמשים אף כאן חמשים: כמוהר הבתולות וכי מה למדנו מן מוהר הבתולות מעתה הרי זה בא ללמד ונמצא למד מה להלן חמשים כסף אף כאן חמשים כסף :

קעה (יז) מכשפה לא תחיה אחד איש ואחד אשה. ר' ישמעאל אומר נאמר כאן לא תחיה ונאמר להלן לא תחיה מה להלן בסייף אף כאן בסייף. רבי עקיבא אומר נאמר כאן לא תחיה ונאמר להלן (לא תחיה) אם בהמה אם איש לא יחיה (שמות יט) מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה. רבי ישמעאל אומר הריני דן לא תחיה מלא תחיה ואתה ד(משיבני) מלא תחיה על לא יחיה. ה(רבי יוסי הגלילי) אומר נאמר כאן מכשפה לא תחיה ונאמר כל שוכב עם בהמה מות יומת וסמכו לומר מה זה בסקילה אף זה בסקילה. רבי יהודה א(בן בתירה) אומר הרי הוא אומר ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני והלא אוב וידעוני בכלל מכשפים היו ולמה יצאו להקיש אליהם ולומר לך מה אלו בסקילה אף כל מכשפים בסקילה. עונש שמענו אזהרה מנין תלמוד לומר לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף (דברים יח) :

קעו (יח) כל שוכב עם בהמה למה נאמר לפי שהוא אומר ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה (ויקרא כ) בסקילה, אתה אומר בסקילה או אינו אלא באחת מכל מיתות האמורות בתורה תלמוד לומר ואת הבהמה תהרוגו (שם) נאמר כאן הריגה ונאמר להלן הריגה מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה. עונש שמענו אזהרה מנין תלמוד לומר ובכל בהמה לא תתן שכבתך (שם יח). אין לי אלא עונש ואזהרה לשוכב עונש לנשכב מנין תלמוד לומר כל שוכב עם בהמה מות יומת ו קרא הכתוב לנשכב כשוכב מה זה בסקילה אף זה בסקילה. עונש שמענו אזהרה לא שמענו תלמוד לומר ז(לא תהיה קדשה מבנות ישראל) ולא יהיה קדש מבני ישראל (דברים כג). ואומר וגם קדש היה בארץ עשו ככל התועבות הגוים אשר הוריש ה' (מ"א יד) :

קעז (יט) זובח לאלהים יחרם ז(עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל לא תשתחוה להם ולא תעבדם) זביחה בכלל היתה

הגהות הגר"א (ג) אומר כסף כו' : (ג) אלא שדבר הכתוב בהווה : (ד) דן : (ה) בן עזאי : (ו) אם אינו ענין לשוכב תנהו ענין לנשכב קרא כו' : (ז) למה נאמר והלא כבר נאמר וילך ויעבוד אלהים אחרים וגו' אלא זביחה כו' :

התורה והמצוה

קעד כסף ישקול. לא נאמר כמה ישקול ולמדו זה מאונס שאמר ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף ולו תהיה לאשה תחת אשר ענה, שממה שאמר תחת אשר ענה בסוף המאמר מבואר שהחמשים כסף הם בעבור השכיבה, וכולל גם מפותה שלא ענה אותה כי שכב עמה כרצונה, ומה שלו תהיה לאשה הוא בעבור העינוי שאנסה, ולכן אין זה נוהג במפתה שלא ענה אותה, וא"כ מבואר שגם במפתה יתן חמשים כסף, וה"ה שגם פה ישקול שקלים (וכנ"ל סי' קסט), ומ"ש כמהר הבתולות מלמדנו שמ"ש מהר ימהרנה המוהר הוא חמשים כסף וכמ"ש בכתובות (דף י') שיהיה זה כמהר הבתולות ומהר הבתולות כזה מכאן סמכו לכתובה שהיא מה"ת, וע"כ שבא ללמד ונמצא למד :

קעה (יז) מכשפה לא תחיה. טעם להזכיר זה אחר הבתולה כי המפותים יתאוו דרך כשפים למלאות תאותם, והזכיר הנקבה כי היא הנמצאת בכשפים יותר מן הזכרים (ראב"ע), וכן אמר בירושלמי (פ"ז דסנהדרין הי"ג) אחד האיש ואחד האשה אלא שלמדך תורה ד"א מפני שרוב הנשים כשפניות הן, ומפני שדרך הנשים כשפניות לעשות מעשיהם במחבא כמו שמצינו במעשה נשים שתלה שמעון בן שטח לכן אמר לא תחיה לא תניחם שתחיה מלחקור אחריהם להרגן (רשב"ם), וכבר באר הרמב"ם (פי"ד מה' סנהדרין) שבכל חייבי מיתות שלא המיתוהו עוברים על עשה חוץ ממכשף שעוברים על ל"ת דלא תחיה. ולא באר באיזה מיתה תומת, ולמדו במכלתא מובא בסנהדרין (דף סז) [בהחלפת שמות התנאים] בדרך הלמודים, אם מדמוי הלשון לא תחיה, אם ממה שסמכו לשוכב עם בהמה, כי היה דרך המכשפים בכך כמו שמצינו בבלעם, אם מצד שנמצא מפורש בסקילה באוב וידעוני שהיה ג"כ מדרכי המכשפים :

קעו (יח) כל שוכב עם בהמה. הוא עונש לשוכב, ומאמר זה מובא בספרא קדושים ובסנהדרין (דף סד) פלוגתת ר' ישמעאל ור"ע, והסתמא דפה כר' ישמעאל, ובארתי בטוב טעם ודעת בס' התו"מ שם (סי' קי"ג וסי' קיד) עיי"ש :

קעז (יט) זובח לאלהים יחרם. הוא העונש על עבודה שהיא עבודת פנים, והאזהרה הוא מ"ש לא תשתחוה להם

כ וְגֵר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כא כָּל־אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן׃ כב אִם־עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ כִּי אִם־צָעֹק יִצְעַק אֵלַי שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ׃

וחרה

בעל הטורים

את דמיו : (כב) ענה תענה ב'. אם ענה תענה. אם תענה את בנותי. זהו שדרשו אם תענה מהשתים דילפינן מגזרה שוה אלמנה ויתום לא תענון וסמיך ליה אם ענה תענה שלא יענה אותם כענין אלמנות שלא ויתחם צרורות כאלמנות חיות. לא תענון בנו"ן לשון רבים אם ענה תענה אותו לשון יחיד לומר אחד עני מרובה ואחד עני מועט. ד"א לומר שכל ישראל ערבין זה בזה שאפי' אם ענה האחד כאלו ענו כולן. ע"כ תענה לשון יצעק שמע אשמע הכל כפול לומר

רש"י

אף אני מרבה המקטיר והמנסך שהן עבודה בפנים וחייבים עליהם לכל ע"א בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעבדה ע בכך אבל שאר עבודות כגון המכבד והמרבץ והמגפף פ והמנשק אינו במיתה אלא באזהרה : (כ) וגר לא תונה. אונאת דברים קונטרליאר"ץ בלעז (הענכען) כמו (ישעיה מט) והאכלתי את מוניך את בשרם : ולא תלחצנו. בגזלת ממון : כי גרים הייתם. אם הוניתו אף הוא יכול צ להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת. מום שבך אל תאמר לחברך. כל ק' גר אדם שלא נולד באותה ק מדינה אלא בא ממדינה אחרת לגור שם : (כא) כל אלמנה ויתום לא תענון. הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתוב בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם : (כב) אם ענה תענה אתו. הרי זה מקרא קצר ולא פירש ר עונשו (והא דכתיב והיו נשיכם וגו' זהו אם צעק יצעק אבל באם לא יצעק לא פי' וק"ל) כמו (בראשית ד) לכן כל הורג קין גזם ולא פירש ענשו אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק יצעק אלי וגו' אשמענו ואנקמנו :

וכיו

שפתי חכמים

אבל יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת : ע נראה דכתיב ביה עובד אלהים מביתה יחרם ש"מ אפילו אין העבודה שלו. עכ"ל רש"י שם : פ פי' בשלא כדרכה אבל בכדרכה פי' שעבודתה בכך מאיכה יעבדו הגוים נפקא שהן כולם במיתה כמו שפירש"י בפרשת ראה בפסוק איכה יעבדו וגו' : צ וכי גרים הייתם שב אל לא תונו לבדו שהוא באונאת דברים אבל אינו סבה למניעת לא תלחצנו שהוא גזלת ממון : ק בא לפרש שכל ישראל גרים היו אף אברהם יצחק ויעקב דכל לשון גר וכו' : ר דכל כי נתינת טעם הוא לשלמעלה וע"כ צ"ל דמקרא קצר הוא וכאלו אמר אם ענה תענה אותו סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק וגו'

מכילתא משפטים פרשה יז

היתה ויצאת ללמד מה זביחה מיוחדת שכיוצא בה עובדים לשמים וחייבין עליה בין שהוא עובדה בכך בין שאינו עובדה בכך אף כל כיוצא בהן עובדין לשמים יהו חייבין עליהם בין שהוא עובדה בכך ובין שאינו עובדה בכך. [א](אלא) כל שאין כיוצא בהן עובדין לשמים לשום עבודתו חייב שלא לשום עבודתו פטור[ח] : בלתי לה' לבדו [ט]((לפי שאחרים) [אחרים]) אומרים אלולי ששתפו ישראל שמו של הקדוש ברוך הוא בעבודה זרה כלים היו מן העולם שנאמר [י](זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו). רבי שמעון בן יוחאי אומר והלא כל המשתף שמו של הקב"ה בעבודה זרה חייב כליה [יא][כענין] שנאמר את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם (מ"ב יז). יש אומרים באותיותיה נתנה תורה שלא יהו ישראל אומרים [יב](הואיל ואנו) מצווין על עבודה זרה והן כבושין בבורות שיחין ומערות [יג](תלמוד לומר) על ההרים הרמים ועל (כל) הגבעות (הנשאות) (דברים יב) [יד]על הגלוים ועל הנכתרים :

וגר

הגהות הגר"א (ח) עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל ל"ת להם ולא תעבדם : (ט) למה נאמר לפי שאחרים כו' : (י) אשר העלוך : (יא) שנאמר זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו כענין שנאמר כו' : (יב) שאין אנו : (יג) שנאמר : (יד) ת"ל בלתי לה' לבדו :

התורה והמצוה

להם, וכבר באלנו זה שם היטב ובלשון שבמכלתא שלפנינו מביא הרמב"ם בס' המצות (מל"ת ס') וע"כ אין לשנות הגי' שלנו, ודעת אחרים שר"ל אם זובח רק לע"ז אבל המשתף ש"ש אינו חמור כ"כ. ורשב"י דייק ממ"ש בלתי לה' לבדו, שמלין במלת לבדו שגם המשתף נעקר מן העולם וכמ"ש בסנהדרין (דף סג). וצריך למחוק בדברי אחרים מלות בלתי לה' לבדו, ולגרסה בדברי רשב"י, ומ"ש שנאמר את ה' היו יראים כדהקו בזה המפ'. אבל למה שפרשתי הפסוקים האלה בפירוש מלכים יש מכאן ראיה ברורה לר"ש שהם אמר שישראל שעבדו בשתוף נעקרו ע"ז מן העולם, כי רק הכותים היו יכולים לעבוד בשתוף, עיי"ש :

[illegible]

עַמְמַיָּא יִתְקְטֵל אֱלָהֵן לְשְׁמָא דַיְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי: כ וְגִיּוֹרָא לָא תוֹנֵן וְלָא תְעִיקִּנֵּיהּ אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: כא כָּל אַרְמְלָא וְיִתָּם לָא תְעַנּוּן: כב אִם עַנָּאָה תְעַנֵּי יָתֵהּ אֲרֵי אִם מִקְבַּל יִקְבּוֹל קֳדָמַי קְבָלָא אֲקַבֵּל קְבִילְתֵּהּ:

ויתקף

מכלתא משפטים פרשה יח

(פרשה יח) קעה (כ) וגר לא תונה ולא תלחצנו [א](כי גרים הייתם בארץ מצרים) לא תוננו בדברים ולא תלחצנו בממון שלא יאמר לו אמש היית עובד לבל קורס נבו והרי חזירים בין שניך ואתה מדבר עלין כנגדי ומנין שאם הוניתו שהוא יכול להונך תלמוד לומר (וגר לא תונה) [כי גרים הייתם בא"מ] מכאן היה רבי נתן אומר מום שבך אל תאמר לחברך. חביבין הגרים [ב](שבכל מקום) הוא מזהיר עליהם וגר לא תונה, ואהבתם את הגר (דברים י). ואתם ידעתם את נפש הגר (שמות כג). רבי אליעזר אומר גר לפי שסורו רע לפיכך מזהיר עליו הכתוב במקומות הרבה. רבי שמעון בן יוחאי אומר הרי הוא אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שופטים ה) [ג]וכי מי גדול מי שאוהב את המלך או מי שהמלך אוהבו הוי אומר מי שהמלך אוהבו [ד](שנאמר ואוהב גר (דברים י)) חביבין הגרים שבכל [ה](מקום שנקראו [נקראו] בישראל) נקראו בני ישראל עבדים שנאמר כי לי בני ישראל עבדים (ויקרא כה) ונקראו גרים עבדים שנאמר ולאהבה את שם ה' להיות לו לעבדים (ישעיה נו). נקראו ישראל משרתים שנאמר ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם (שם סא) נקראו הגרים משרתים שנאמר ובני נכר הנלוים על ה' לשרתו (שם נו). נקראו בני ישראל אוהבים שנאמר זרע אברהם אוהבי (שם מא) ונקראו הגרים אוהבים שנאמר ואוהב גר. נאמר בישראל ברית שנאמר והיתה בריתי בבשרכם (בראשית יז) וכן בגרים שנאמר ומחזיקים בבריתי (ישעיה נו). נאמר בישראל רצון שנאמר לרצון לפני ה' (שמות כח) ונאמר בגרים רצון שנאמר עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי (ישעיה נו). נאמר בישראל שמירה שנאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (תהלים קכא) ונאמר בגרים שמירה שנאמר ה' שומר את גרים (שם קמו). אברהם קרא עצמו גר שנאמר גר ותושב אנכי עמכם (בראשית כג) דוד קרא עצמו גר שנאמר גר אנכי בארץ (תהלים קיט). ואומר כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו על (האדמה) [הארץ] ואין מקוה (דה"א כט). ואומר כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי (תהלים לט). חביבין הגרים שלא מל אברהם אבינו אלא בן תשעים ותשע שנים שאלו מל בן עשרים שנה או שלשים לא היה גר יכול להתגייר אלא בפחות מבן [כ' או בן] שלשים לפיכך גלגל המקום עמו עד שהגיעו לתשעים ותשע שנים שלא לנעול דלת בפני הגרים הבאים [ו](וליתן שכר ימים ושנים) לרבות שכר עושה רצונו שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישעיה מב). וכן אתה מוצא בארבע כתות שהן עונות ואומרות

הגהות הגר"א פי"ח (א) מיותר: (ב) שבהרבה מקומות: (ג) ואומר ואוהב גר וגו' ומי מי כו': (ד) דבר שנקראו ישראל נקראו הגרים נקראו בו כו':

התורה והמצוה

והנה הראב"ע פי' שמ"ש זובח לאלהים יחרם כולל גם העמים הדרים בא"י וכדעת י"א, ואמרו שישראל נלכו ארץ אלהי ע"ז ועבדיה והתורה צוה אותנו להכרית המקומות ששם עבדים אותה ולאבד את שמם מן המקום ההוא, וגי' הילקוט על הגלוים לא על הנסתרים. וזה נכון יותר:

קעה (כ) וגר לא תונה ולא תלחצנו. הפעל ינה בא על אונאת דברים ועל אונאת ממון, אך מש"ה לא תלחצנו שמורה לגזלת ממון מבואר שלא תונה בא על אונאת דברים שעז"א כי גרים הייתם מום שבך אל תאמר לחברך, וכפלה האזהרה (לקמן כ"ג ט') ובפ' קדושים כמ"ש הרמב"ם במל"ת ל"ב, ועיין ברמב"ם (פי"ד מה' מכירה) ובב"מ (דף נט), ואמר ע"ז ר"א שהקב"ה הזהיר עליו במקומות הרבה, והוא מש"ש בגמרא ר' אליעזר הגדול ובארתיו בהתו"כ (קדושים סי' פב) ועפ"ז בא בדברי אגדה שה' אוהב את גרים, ושנקראו בב' לשונות, עבדים, משרתים, אוהבים, כי יש בישראל ג' מדרגות, שעושים המצות רק בפועל כפי פשטי התורה כעבד העובד עבודה, והמשרת מעולה מן העבד שעומד בבית אדוניו ויודע אותו בשירות קל של כבוד, והם הלומדים פנימיות התורה ומקיימים המצות כפי פירושם ועובדים עבודת הלב והשכל והמחשבה, ולמעלה הם אוהבי ה' אשר יגלה להם סודותיו והם בני עליה הנכנסים לפרדס בסודות התורה והמצות. העבדים יקרבם ה' רק מצד בריתו עם כלל האומה, והמשרתים כבר ימצא בהם רצון שהוא מדרגה יותר, והאוהבים נדבק עמהם בהשגחה פרטית ומשגיח תמיד

כג וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם

רש"י

(כג) והיו נשיכם אלמנות. ממשמע שנאמר והרגתי אתכם איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים אלא כלי צ קללה אחרת שתהיינה הנשים צרורות כאלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליהן ותהיינה אסורות להנשא והבנים יהיו יתומים שלא יניחום ב"ד לירד לנכסי אביהם לפי שאין יודעים אם מתו אם

מכלתא משפטים פרשה יח

האומרות לפני מי שאמר והיה העולם [א](לה' אני) שנאמר זה יאמר לה' אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתוב ידו לה' ובשם ישראל יכנה (ישעיה מד). לה' אני [ה](ואל יתערב בי חטא) וזה יקרא בשם יעקב אלו [ו](גרי צדק). וזה יכתוב ידו לה' אלו בעלי תשובה. ובשם ישראל יכנה אלו [ז](יראי שמים):

קעט (כ) כל אלמנה ויתום לא תענון אין לי אלא אלמנה ויתום שאר כל אדם מנין תלמוד לומר לא תענון דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר אלמנה ויתום שדרכן לענות בהן. דבר הכתוב[ח]:

קפ (כב) אם ענה תענה אחד ענוי מרובה ואחד ענוי מועט. דבר אחר (רבי אומר) אם ענה תענה מגיד שאינו חייב עד שיענה וישנה. כבר היה רבי ישמעאל ורבי שמעון יוצאין ליהרג. אמר לו רבי שמעון לרבי ישמעאל רבי לבי יוצא שאיני יודע על

הגהות הגר"א (ה) אלו יראי שמים שלא נתערב בהן חטא: (ו) קטני בני רשעי ישראל: (ז) גרי הצדק: (ח) בהוה:

התורה והמצוה

תמיד בשמירה הבנהיית, וע"ז שם הגרים ימלאו בהם המדרגה הזאת, ולכן אמר בהם ברית ותקן השמירה, ובכלל ענין הגרות מביא אלו הצדיקים שהם בעה"ז כגר ואל מקומו שואף זורח הוא שם כמ"ש באברהם ודוד, ויתר המאמר יבואר:

קעט (כא) כל אלמנה ויתום לא תענון. ר' ישמעאל ס"ל שאלמנה ויתום בא לדוגמא, ר"ל כל החלשים והנדכאים כמו אלמנה ויתום, ור' עקיבא ס"ל שאלמנה ויתום דוקא, ורש"י ז"ל בפירושו תפס כשטת ר"י, והרמב"ם (בפ"ו מה' דעות) פסק כר"ע, ומבואר שר' ישמעאל כשטתי' שס"ל שלפעמים תפס הכתוב דבר אחד לדוגמא כמ"ש במכלתא משפטים בג' מקומות הלכה שקבא מקרא, במלצ' בהסר בכסף, ר"ל שבא הכתוב לדוגמא, וה"ה פה תפס דוגמא אלמנה ויתום שהם החלשים ע"פ הרוב, ויתר החלשים ור"ע מכללם לא פירשו כן והפשו בכל אלה המקומות לדרוש בכלל ופרט או רבוי ומעוט, וס"ל דהכתוב דוקא, וה"ה בכאן אמר שהכתוב לא דבר רק באלמנה ויתום, ומ"ש באלמנה ויתום שדרכן לענות ור"ל אף אלמנתו של מלך כמ"ש הרמב"ם, אהרי שכוונן דרכן לענות, ועז"א כל אלמנה, וס"ל דלא דרשיק טעמא דקרא, ור' ישמעאל יסבור כר"ש גבי חובל בגד אלמנה דדרשינן טעמא דקרא ואין חלוק בין אלמנה ויתום ובין כל אדם שהוא נדכה ונענה כמוהם, ולדידי' ר"ל שלא בא הגוי על אלמנתו של מלך ומה שאמר לר"י שאר כ"א מנין ת"ל לא תענון, י"ל שדייק ממה שבא בלשון רבים, והיל"ל לא תענה, שכל הפרשה דבר בלשון יחיד, שהלשון מורה שמזהיר את הב"ד ולצבור שיפגיחו ע"ז שהם אביהם של יתום ודיין אלמנות וצריכים להשגיח ע"ז ומלד זה תפס אלמנה ויתום, כי בשאר כל אדם אין האזהרה של הב"ד רק על כל יחיד שלא יענה את חברו:

ומ"ש אם ענה תענה אחד ענוי מרובה ואחד ענוי מועט, התבאר אצלנו שכפל המקור על הפעל מציין שבכל אופן שיעשה הפעל, ודעת הת"ק שמציין שבכל אופן שיענה אף ענוי מועט, ודעת רבי שמציין שיענה וישנה, וכבר הבאתי דוגמא לזה בפרשה בא על פסוק ובשל מבושל, וכפי הנראה לר"י שסובר שבוא שם הדוגמא, והוא כולל כל אדם כן כולל כל ענוי, ולדידי' מלת כל ר"ל כל מיני החלשים הדומים ביתום ואלמנה לא תענון אף ענוי כל שהוא, ולר"ע [שכן יסבור גם רבי] שרק ביתום ואלמנה ידבר ס"ל שדבר בדוקא שיענה וישנה, והראה מהמעשה שהביא, שר' ישמעאל אמר לר' שמעון מימיך בא אצלך אדם לדין וכו', והוא דעת ר' ישמעאל [בפרט להאומרים שבעל פלוגתא דשם הוא ר' ישמעאל המהרג], שהענוי הוא בכל אדם ובכל ענוי אף ענוי מועט, וז"ש אמרה תורה אם ענה תענה אחד ענוי מרובה ואחד ענוי מועט, ור"ע לשטתו שאינו מדבר רק ביתום ואלמנה ורק כשיענה וישנה לא קבל סברא זו ואמר לתלמידיו הקניטו בלמכם לפורענות, ואמר שסלק את הצדיקים האלה שלא יראו בצרות העתידות לבא:

קפ (כג) כי אם צעק יצעק. פי' הרמב"ן שמלת כי בא פה כמלת אלא, כמו ושמה לא ישוב כי אם במוה את הארץ (ישעיה נו), ר"ל לא יעבר דבר אחר רק זה, וכן פה ר"ל שרק אם יצעק אל יאיעו צריך

כג וְיִתְקַף רוּגְזִי וְאֶקְטוֹל יָתְכוֹן בְּחַרְבָּא וִיהוֹן נְשֵׁיכוֹן אַרְמְלָן וּבְנֵיכוֹן יַתְמִין :

מכלתא משפטים פרשה יח

על מה אני נהרג. אמר לו רבי ישמעאל לרבי שמעון מימיך בא אדם אצלך לדין או לשאלה ועכבתו עד שתהא שותה כוסך (ונטל) [ונעל] סנדלך או עוטף טליתך אמרה תורה אם ענה תענה אחד ענוי מרובה ואחד ענוי מועט. אמר לו נחמתני רבי. וכשנהרגו רבי שמעון ורבי ישמעאל אמר להם רבי עקיבא לתלמידיו התקינו עצמכם לפורענות שאלו טובה עתידה לבא בדורנו לא היו מקבלים אותה אלא רבי שמעון ורבי ישמעאל. אלא גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שפורענות גדולה עתידה לבא בדורנו וסילק אלו מבינותינו שנאמר הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין וגו' (ישעיה נז) ואומר יבא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכוחו ולבסוף ואתם קרבו הנה בני עוננה זרע מנאף ותזנה : כי אם צעק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו [יכול] כל זמן שהוא צועק אני שומע ואם אינו צועק איני שומע (הא כה) ת"ל שמוע אשמע [הא מת"ל כי אם צעוק יצעק אלי] אלא ממהר אני ליפרע על ידי שהוא צועק יותר כמי שאינו צועק. והלא דברים ק"ו אם כשהיחיד צועק על (היחיד) [הרבים] שמוע אשמע צעקתו כשהרבים צועקים עאכ"ו ומה אם כדת פורענות מעוטה כשיחיד צועק על הרבים כך מדה טובה [מרובה] ורבים מתפללים על היחיד על אחת כמה וכמה :

קפא (כג) וחרה אפי ר' ישמעאל אומר נאמר כאן חרון אף ונאמר להלן חרון אף וחרה אף ה' בכם (דברים ז) מה להלן עצירת גשמים וגלות אף כאן עצירת גשמים וגלות ומה [ט](להלן) חרב אף [י](כאן) חרב : והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים ממשמע שנאמר והרגתי אתכם בחרב איני יודע שנשיכם אלמנות [ובניכם יתומים] ומה תלמוד לומר והיו נשיכם אלמנות [יא]((ובניכם יתומים) [אלא אלמנות ולא אלמנות]) כענין שנאמר ותהיין צרורות עד יום מותן (ש"ב כ) אלמנות חיות. ובניכם יתומים [א]((אין) ואין יתומין אלא) שאין ב"ד מניחין אותם בנכסי אביהן מפני שהן בחזקת קיימים. והרי דברים קל וחומר ומה אם כשלא העגן את הדין אין נשיכם אלמנות כשתעשון את הדין על אחת כמה וכמה [יב][כמו] שכתוב משפט אמת שפטו אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם (זכריה ז). ואומר כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא (ישעיה נו) [יג](עאכ"ו שאין נשיכם אלמנות ובניכם יתומים) וכן הוא אומר למען תירא את ה' אלהיך [וגו' ולמען יאריכן ימיך] (דברים ו). ואומר ולמדתם אותם את בניכם (שם יא) ואומר למען ירבו ימיכם (שם). ואומר כי (ימי) [כימי] העץ ימי עמי ואומר לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה כי זרע ברוכי ה' המה וצאצאיהם אתם (ישעיה סה). ואומר ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו (שם מח). ואומר כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה וגו' (שם סו). ואומר ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם ה' (ואומר) ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך וגו' (שם נט). [יד](על אחת כמה וכמה שתאריכון ימים בעולם הזה ותראו לכם בנים ובני בנים ותזכו לחיי העולם הבא :

הגהות הגר"א (ט) כאן : (י) להלן : (יא) מלמד שנשיהם מבקשות לינשא ואין מניחים אותן כענין כו' : (יב) שאין נשיכם אלמנות ובניכם יתומים כמ"ש כו' : (יג) אם תשמרו את כל התורה עאכ"ו שתאריכון כו' (ולהלן) בסה"ס : (יד) המוסגר שייך לעיל כנ"ל :

התורה והמצוה

לדבר אחר כלל כי אני הושיעו , וכזה הוא נעזר יותר מכל אדם , כי בצעקתו לבד עצם הוא מתגל השועה , אולם ממ"ש שמוע אשמע כפל המקור על הפעל מורה שישמע בכל אופן אף שלא יצעק אלי , רק יצעק צעקת שבר ישמע ה' , ומ"ש צעק יצעק אלי , שבזה ימהר לנקום נקמתו יותר ממי שאינו צועק , ותשובו אם ענה תענה אותו שמוע אשמע צעקתו , בכל אופן , ואם יצעק אלי שמוע אשמע במהירות יותר , ובנוסח המכלתא נדפס בשבוש , והנוסחא שהבאתי הוא נוסחת הילקוט :

קפא (כג) וחרה אפי . הרב במורה (ח"א פל"ו) כתב כשתחפש בכל הכתוב לא תמצא חרון אף וכעס בגולה רק בענין ע"ז , וכתוב זה סותר דעתו , ופרשו חז"ל שבא להשוות חרון ה' פ"ז כחרונו על עבודת אלילים שמסבב עצירת גשמים וגלות , וה"ה שגם מביא חרב , ומ"ש והיו נשיכם אלמנות שהוא למותר , פירוש שישארו אלמנות כי לא יוכלו להנשא והבנים ישארו יתומים , כי לא יוכלו לגאול נכסי אביהם :

וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים׃ פ כד אִם־כֶּסֶף ׀ תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הֶעָנִי עִמָּךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא־תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ׃ כה אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ

בעל הטורים

כל במדה שאתם עושים לי אעשה לך ובניכם יתומים דכתיב ביחזקאל וחיים לא יחיו: (כד) לא תשימון עליו נשך בגימטריא זהו המלוה והלוה אחד העדים והסופר ואחד הערב עוברים בלאו: אם חבול תחבול וסמיך ליה אלהים לא תקלל

רש"י

אם שכבו: (כד) אם כסף תלוה את עמי. רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' וזה אחד מהן: את עמי. (ב"מ עא) עמי ונכרי עמי ש קודם עני ועשיר עני קודם. עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין. וזה משמעו אם כסף תלוה. את עמי תלוהו. ולאיזה מעמי את העני. ולאיזה עני לאותו שעמך. (ד"א אם העני שלא תנהוג בו מנהג בזיון בהלואה שהוא עמי: את העני עמך. הוי מסתכל בעצמך כאלו אתה עני): לא תהיה לו כנשה. לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו אל תהי דומה עליו כאלו הלויתו אלא כאלו לא הלויתו כלומר לא תכלימהו: נשך. רבית שהיא כנשיכת נחש שנחש נושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבצבץ ונופח עד קדקדו. כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה: (כה) אם חבל תחבל. כל לשון חבלה אינו משכון בשעת הלואה אלא שממשכנין את ת הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע (חבול תחבול כפל לך בחבלה עד כמה פעמים אמר הקב"ה כמה אתה חייב לי והרי נפשך עולה אצלי כל אמש ואמש ומתגם דין וחשבון ומתחייבת לפני ואני מחזירה לך אף אתה טול והשב): עד בא השמש תשיבנו לו. כל היום תשיבנו לו עד בא השמש וכבא השמש תחזור ותטלנו עד שיבא בקר של מחר א ובכסות יום הכתוב מדבר שאין

שפתי חכמים

וגו' כמו שפירש"י בעצמו: ש י"ל דאע"פ שזה נותן רבית והעני אינו נותן רבית אפ"ה עמי קודם: ת ולפיכך כתיב אחריו עד בא השמש וכו' אבל כשמשכנו בשעת הלואתו אינו חייב להחזיר: א (נח"י) מפני שכתוב במה ישכב וגו' מובן שבכסות לילה מדבר והא דכתיב עד בא השמש תשיבנו יהיה פירושו קודם ביאת השמש כמו עד בואי אליך או עד בא השמש יהיה בידך ואח"כ תשיבנו ל"פ בכסות יום וכו' לפי שבכסות לילה נתבאר בפרשת תצא ושכב בשלמתו והוא דמכייס במה ישכב לרבות גם כסות לילה (ב"מ קד) וא"ת מנ"ל שממשכנין אותו כיון שצריך לחזור לו משכנו בכל תירץ בגמ' דמהני ליה שאין שביעית משמטתו והלא יעשו מטלטלין אלא כגון דמטלטלי דיתמי לא משתעבדי לב"ח

מכלתא משפטים פרשה יט

(פרשה יט) קפב (כד) אם כסף תלוה את עמי רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מזה ועוד שנים ואם תקריב מנחת בכורים (ויקרא ב) חובה. אתה אומר חובה או אינו אלא רשות תלמוד לומר תקריב [את] מנחת [בכוריך] חובה ולא רשות. כיוצא בו ואם מזבח אבנים תעשה לי (שמות כ) חובה. אתה אומר חובה או אינו אלא רשות. כשהוא אומר אבנים שלמות תבנה חובה ולא רשות אף כאן אתה אומר אם כסף תלוה חובה ולא רשות. אתה אומר חובה או אינו אלא רשות כשהוא אומר והעבט תעביטנו חובה ולא רשות: קפג אם כסף תלוה כסף בכסף אתה מלוהו ואי אתה מלוה פירות בפירות א(דבר אחר כסף בכסף אתה מלוהו ואי אתה מלוהו

הגהות הגר"א פי"ט (א) מיותר:

התורה והמצוה

קפב (כד) אם כסף תלוה. דברי המכלתא מובאים בפ' יתרו, ושם פרשתי מ"ש ואם מזבח אבנים תעשה, שענינו שהוא חובה הוא אפשרי, כי יכול לעשות מזבח אדמה, ומה שתפס במנחת בכורים מלת אם, הסבאר בספרא ויקרא (סי' קנב) ופרשתיו שם, ומ"ש פה מלת אם כי אינו מחויב להלוות רק אם יש לו להלוות, ואם אין לו להלוה, ר"ל אם יש לך כסף והעני צריך להלואה, אז לא תהיה לו כנשה:

קפג אם כסף תלוה. מחוקי הלשון שיבא הפעל קודם השם אם לא כשבא השם לדייק אחד דבר כמ"ש באילת השחר (פי"ב) וגם שהיה די לומר אם תלוה את עמי, ופי' הז"ל שבא לדייק שאיסור רבית לא שייך רק בהלואת כסף אבל כסף בפירות היינו שפוסק לו פירות כיון דהוה דרך מכר אין זה מלוה, וכן כשנותן לו פירות ופוסק לו לפרוע מעות אפילו יותר משויו אין זה רבית קטנה, ויותר מזה אפילו פסק לו אח"כ פירות בעד המעות הע"ג שאם היה מלוה שהלה על אופן שישלם לו פירות יותר היה רבית קטנה

כד אִם כַּסְפָּא תּוֹזֵף בְּעַמִּי יַת עַנְיָא דִּי עִמָּךְ לָא תְהֵי לֵהּ כְּרַשְׁיָא לָא תְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי דְּחוּלְיָא: כה אִם מַשְׁכּוֹנָא תִסַּב כְּסוּתָא דְחַבְרָךְ עַד מֵעַל שִׁמְשָׁא תְּתִיבִנֵּהּ לֵהּ:

ארי

מכלתא משפטים פרשה יט

מלוהו כסף בפירות ופירות בכסף (וכסף בפירות)): קפד את עמי ישראל וכותי עומדים לפניך ללוות עמי קודם. עני ועשיר עני קודם. ענייך ועניי עירך ענייך קודמין לעניי עירך. עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין שנאמר את העני עמך: קפה לא תהיה לו כנושה שלא תראה לו בכל זמן. לא תשימון עליו נשך מה ת"ל לפי שהוא אומר את כספך לא תתן לו בנשך (ויקרא כה) הרי זה אזהרה למלוה שלא ילוה לו ברבית [ב](אתה אומר למלוה או אינו אלא ללוה כשהוא אומר אל תקח מאתו הרי ללוה אמור) אין לי אלא אזהרה ללוה ולמלוה אזהרה לעדים ולערב ולבלר מנין ת"ל לא תשימון מכל מקום. מכאן אמרו המלוה ברבית עובר על חמשה דברים משום בל תתן ובל תקח לא תשימון עליו נשך לא תהיה לו כנושה לפני עור לא התן מכשול. כשם שהמלוה והלוה עוברין [א](בחמשה דברים) כך הערב והעדים והלבלר עוברים רבי [ג]([יהודה] מתיר ללבלר רבי מאיר) אומר המלוה ברבית ואומר לסופר בוא כתוב ולעדים חתמו אין לו חלק במי שפקד על הרבית: קפו (כה) אם חבול תחבול רבי ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך שהוא עושה מצוה והוא נוטל את שלך: עד בא השמש תשיבנו לו זה כסות יום שאתה מחזיר לו כל היום אין לי אלא כסות יום שאתה מחזיר לו כל היום כסות לילה שאתה מחזיר לו כל הלילה מנין תלמוד לומר השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש

הגהות הגר"א (ב) אין לי אלא אזהרה למלוה אזהרת ללוה מנין ת"ל לא תשך לאחיך וגו': (ג) מאיר מוציא את הלבלר ר' יוסי אומר כו':

התורה והמצוה

מלוה כדכתיב ובמרבית לא תתן אכלך (ויקרא כה) מ"מבה"ג שנתן לו הפירות דרך מכר לקבל ממנו דמיהם אין זה ר"ק, ופירושו בכסף אהה מלוהו ר"ל בכסף הוא דרך הלואה אבל בפירות הוא לרוב דרך מכר, כ"פ בפ"י עי"ש:

קפד תלוה את עמי את העני עמך. סדר הכתוב לדבר תמיד בדרך לא זו אף זו, כמבואר אצלנו בכ"מ, והול"ל בהפך אם תלוה את העני את עמי, שזה רבותא יותר שגם להעשיר לא יהיה כנושה, וע"כ שסדר דבריו בדרך הקדימה והליהוד שעמי קודם לעם אחר ועני להעשיר ועני שעמך לעניים אחרים, ומובא בב"מ (דף עא):

קפה לא תהיה לו כנושה. הכ"ף מורה שאף שרק מדמה בעיניו כנושה אסור, וכ"ה בב"מ (דף ע"ה) ושיים בלשון רבים לא תשימון, ללמד שגם העדים והסופר עוברים שהם המשימים, ובמ"ש כשה"א אל תקח מאתו, הגיה הגר"א לא תשיך שהוא אזהרה ללוה, שזה ההבדל בין תשוך בקל ובין תשיך שהוא פעל יוצא לשלישי, שהלוה מסבב שהמלוה ישוך אותו, ובגמ' השב שזה לאוין עיי"ש וברמב"ם (פ"ד מה' מלוה ולוה):

קפו (כה) אם חבול תחבול שלמת רעך. נווי זה נשנה במשנה תורה (דברים כד) כי תשה ברעך משאת מאומה וכו', והדינים הנמצאים בזה בש"ע ח"מ (סי' צז), שהלוה אסור לו למשכנו אפי' בחוץ, והשליח ב"ד אסור לו לבא אל ביתו, ואמרו שפה מדבר בחובל כסות יום ושם מדבר בחובל כסות לילה. עוד מבואר בש"ע שמ"ש שלא יחבול רחים ורכב לא נאסר לחבול כלי אוכל נפש אם הלוה נכנס לו מדעתו כמש"ש בש"ע (סעיף ז'), וכן הדין בחובל בגד אלמנה שמותר בנתנה לו מדעתו אפי' שלא בשעת הלואה כמ"ש בכנה"ג שם, ולענין שמחויב להחזיר מבואר שם שאף אם נתנה הלוה מדעתו שלא בשעת הלואה מחויב להחזיר, והוא תמוה שאם נאמר שלענין השבת העבוט בלילה נכלל בלשון חבלה אף בנתנה מדעתו, דהוי שיהיה כן גם לענין חובל כלי אוכל נפש וחובל בגד אלמנה, שלשון חבלה אחת, וכבר השיגו בזה על הרמב"ם שמחלק לשטתו במשכנו בשעת הלואה כלי אוכל נפש ובגד אלמנה שאף בשעת הלואה אסור, ולענין השבת העבוט מודה שבמשכנו בשעת הלואה אינו חייב להחזיר, והקשו עליו שבשניהם כתיב לשון חבלה, והשאר יקשה כן גם על ההלכה שבידנו. אולם אחרי העיון יש הבדל בין חבל ובין עבט, שחבל בא תמיד על שממשכנו בעל כרחו שלא בשעת הלואה, ועבט בא על המשכון שהלוה נותן מדעתו בשעת הלואה, ובא ג"כ אם נותן המשכון אחר הלואה ברצון טוב להפיס דעת הלוה שדואג על מעותיו. והנה בפ' תצא מדבר שבכבר הוא חייב לו כמ"ש כי תשה ברעך משאת מאומה ואמר ע"ז לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו, וא"כ מדבר שהלוה רוצה לתת לו משכון מדעתו, והזהיר שגם באופן זה לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו אף שהלוה נותנו מדעתו יקבלנו בחוץ ולא יבא אל ביתו, ועז"א השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש א"כ למדנו שאף שהוא עבוט היינו שהלוה נתנו מדעתו צריך להשיב לו, משא"כ בחובל רחים ורכב ובחובל בגד אלמנה שהשם לשון חבלה ידעינן שאם הלוה נתן מדעתו מותר שזה אינו

סוגג

לו׃ כו כִּי הִוא כְסוּתֹה לְבַדָּהּ הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ בַּמֶּה יִשְׁכָּב וְהָיָה כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי־חַנּוּן אָנִי׃ ס
רביעי כז אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר׃

°כסותו קרי

מלאתך

בעל הטורים

לפי שכבה למשכנו כשליח ב"ד מזכיר שלא יקלל הדיין: (כז) אלהים בגימטריא הוא דיין. ונשיא בגימטריא וכל שהוא (בעמך) ובמיך ליה מלאתך דאיירי בבכורים דכתיב בהו ברכת הקיפה והמקלל אינו ספק ברכה. לא תאחר כתוב

שפתי חכמים

נ"ב: ב (נח"י) (סנהדרין ס"ו) ר"י סבר אלהים חול והזהרה לדיין ור"ע סבר אלהים קדש והזהרה לברכת השם ובין למ"ד חול ובין למ"ד קודש גמרינן תרווייהו מדלא כתיב לא תקל. ופירש"י תקלל שתי קללות כמשמע ואלהים שהי

רש"י

שאין צריך לה בלילה (מכילתא): (כו) כי הוא כסותה זו טלית: שמלתו. זו חלוק: במה ישכב לרבות את המצע: (כז) אלהים לא תקלל. (סנהדרין סו) הרי זו אזהרה לברכת השם ואזהרה ב לקללת דיין: מלאתך

מכלתא משפטים פרשה יט

השמש (דברים כג). מכאן אמרו ממשכנים כסות יום בלילה וכסות לילה ביום ומחזירין כסות יום ביום וכסות לילה בלילה:
קפז (כו) כי היא כסותה לבדה זו טלית. היא שמלתו לעורו זו חלוק. במה ישכב להביא עור מצע (והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני) ר' נתן אומר הרי שיצא חייב לחברו מנה בבית דין ועליו כסות במאתים לא יאמר לו מכור כסותך והתכסה במנה ותן לי מנה לכך נאמר כי היא כסותה

אי

התורה והמצוה

חובל רק מעכס, שאם גם זה אסור הול"ל לא תעבוט, ובפ' משפטים שאמר אם חבול תחבול שפי' שממשכנו בעל חובו וזה א"א שיהיה ע"י המלוה עצמו דהא עובר על לא תהיה לו כנושה וא"כ מדבר שממשכן ע"י שליח ב"ד, ולמדו שגם שליח ב"ד אסור לבא אל ביתו, דהא בת"ס בפ' תצא לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו מדבר שהלוה נתן מדעתו ואעפ"כ אסור לו ליכנס אל ביתו לקבלו. ולא עדיף שליח ב"ד שלוקח בעל חובו מן המלוה שלוקח מדעתו של לוה שנית, זה לוקח ברשות ואסור לבא אל ביתו, ועז"א בב"מ (דף קי"ג) שכשל בחוץ תעמוד והאיש אשר אתה נשה בו יוציא אליך את העבוט [שהוא מיותר אחר שכבר אמר לא תבא אל ביתו] ללמד שבכל אופן לא יבא אל ביתו אף שהוא ע"י שליח ב"ד:
והנה בפ' משפטים שמדבר בחובל בעל חובו ע"י שליח ב"ד שבעל חובו לוקח בגדו בחוץ, ולא יוכל לקחת רק כסות יום, כי כסות לילה לא נמצא אצלו בחוץ רק בביתו ואוא א"א לו לבא אל ביתו, לכן אמר עד בא השמש תשיבנו לו כי צריך להחזיר ביום והחיוב הל עליו עד בא השמש כי בלילה יוכל לעכבו אצלו, ובפ' תצא שמדבר שהלוה מוציא העבוט מרצונו בודאי מוציא כסות לילה שא"צ לו ביום רק בלילה לכן אמר השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש, כי ביום א"צ להחזיר, וכזה דברי המכלתא שם מבוארים, ועיין בירושלמי ב"מ פ"ט ובבלי (דף קיד), לבד מ"ש ר' ישמעאל בא הכתוב ללמדך, שבזה מישב סדר הכתובים, אם כסף תלוה [שפי' ר' ישמעאל שהוא חובה], אם חבול תחבול ר"ל אעפ"י שעיניי שלא תהיה לו כנושה, אל שהטוב שתאבד את שלך, כי תוכל לחבול בעל חובו ע"י הב"ד, ואף שתשיב כבוא השמש יועיל לך שלא תהיה שביעית משמטתו ולא נעשה מטלטלין אצל בניו כמ"ש בב"מ (דף קטו):
קפז (כו) כי היא כסותה לבדה. מפרש לפי הפשט שמלמד הדין המבואר במשנה (דף קיג), היו לו שני כלים נוטל אחד ומניח אחד ומחזיר את הכר בלילה ואת המחרשה ביום, ופרש"י שהוצע כנגד שפירש ומתכש בפירוש, יחזיר לו את הצריך לו עתה, ועז"א ובאם לקחת ממנו כסות יום וכסות לילה, תשיב כסות יום ביום וכסות לילה בלילה. וכסות הוא מה שמתכסה בו מלמעלה שהוא הטלית שהולך בו ביום ואמר שאין לו רק כסות אחד לבד תחזיר לו, וגם את החלוק שלובש בלילה תחזור בלילה, ועז"א שמלתו לעורו. שהוא החלוק שהוא אצל העור וגם את המצע ששוכב עליו, ור' נתן בא לדייק גדר שם שמלה והבדלו מן כסות ובגד, שהשמלה היא החשובה והיקרה, כמ"ש וישאלו ממצרים כלי כסף וכו' ושמלות (שמות יב), שמלה לכה קצין תהיה לנו (ישעיה ג), ושמלות ונשק ובשמים (מ"א י') ובשלמות הרבה מאד (יהושע כב) והסירה את שמלת שביה (דברים כא) פי' בספרי שהיו מקשטות בבגדים יקרים בעת מלחמה, ועל ושמת שמלותיך עליך (רות ג) פי' במדרש אלו בגדי יו"ט, וכן על ולא ילבש גבר שמלת אשה (דברים כב) פי' בספרי תכשיטי נשים, ועז"א שאף אם הוא שמלתו שהיא שמלה יקרה אחר שהיא טפלה לעורו אין למכור אותה, והוא כדעת ר' ישמעאל ור"ע בב"מ (דף קיג), דכל

ישראל

כו אֲרֵי הִיא כְסוּתֵהּ בִּלְחוֹדַהּ הִיא תּוֹתְבֵהּ לְמַשְׁכֵּהּ בְּמָה יִשְׁכּוּב וִיהֵי אֲרֵי יִקְבֵּל קֳדָמַי וַאֲקַבֵּל קְבִילְתֵּהּ אֲרֵי חַנָּנָא אֲנָא: כז דַּיָּנָא לָא תְקִיל וְרַבָּא בְעַמָּךְ לָא תְלוּט

מכלתא משפטים פרשה יט

אני אתה רשאי למנוע ממנו כסות שהיא נופלת לשארו. ושמעתי כי חנון אני שברחמים בראתי את עולמי:

קפח (כז) אלהים לא תקלל למה נאמר לפי שהוא אומר ונוקב שם ה' מות יומת (ויקרא כד) עונש שמענו אזהרה לא שמענו לכך נאמר אלהים לא תקלל מכל מקום דברי רבי (ישמעאל) [עקיבא] ר' (עקיבא) [ישמעאל] אומר בדיינין הכתוב מדבר שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם. אלהים לא תקלל אין לי אלא דיין נשיא כנין ת"ל ונשיא בעמך לא תאר אני אקרא ונשיא בעמך לא תאר אחד נשיא ואחד דיין במשמע ומה ת"ל אלהים לא תקלל לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו [אין לי אלא דיין נשיא שאר כל אדם מנין ת"ל בעמך לא תאר מכל מקום] מכאן אמרו יש מדבר דבר אחד וחייב עליו משום ד' דברים. בן נשיא שקלל את האב חייב משום ד' דברים משום נשיא ואב ודיין ומשום בעמך לא תאר. רבי יהודה בן בתירה אומר אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאר שומע אני לא יהא חייב עד שיהא דיין ונשיא ת"ל אלהים לא תקלל לחייב עליו משום דיין ונשיא בעמך [לא תאור] להייב עליו משום נשיא ומה תלמוד לומר בעמך בזמן שהן עושין מנהג עמך

הגהות הגר"א (ד) ד"א אין לי אלא שם המיוחד בכנויו מנין ת"ל אלהים ל"ת מ"מ כו':

התורה והמצוה

ישראל ראוים לנהוג הגלאה, והמ"ק סובר כברייתא פה דפליג בזה וכפסק הלכה בח"מ [סי' נז סעיף כ"ב], ודכתו שתפס פה שמלה מצד ההבדל השני שבא גם על הסדין ששוכב עליו ואינו תפור למדת האדם, כמו וכרשו השמלה לפני זקני העיר (דברים כב), וע"כ אמר היא שמלתו במה ישכב שכולל החלוק שבו שוכב בלילה והוא דבוק לעורו, ומיתור הלשון מביא המצע ששוכב עליו. ומ"ש ושמעתי כי חנון אני, מודיע שלא ישמע מצד מדה"ד, כי מצד הדין יוכל המלוה לומר שנוטה את שלו, רק מצד שברא העולם מצד החנינה, וכל בני העולם חייבים לו הודות גדולות, והוא נוטל כל הנשמות למשכון בלילה ומחזירן ביום מצד החנינה, ומצד זה יענוש את הבלתי מתנהג כדרכיו בחסד וברחמים שבו תלוי הנהגת העולם וקיומו:

קפח (כז) אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאר. יש הבדל בין מקלל ובין מארר, שהקללה הוא מציין הדבור, והוא מתהפך עם קלה מגזר ל"ה שהוא הפך הכבוד, רק בקלל בכפל הוא מורה בזיון יותר, והארר מציין הפעולה שפועלה בו גרעון ומזיק לו בדבור; והוא הפך הברכה, ולכן אמר ומקללך אאר, שהם רק יקללו בדבור ולא יזיק לך ואני אאור אותם בפועל, ואמר לא תאור את העם כי ברוך הוא (במדבר כב), ובסנהדרין (דף סו) דעת ר"ע שאלהים קדש ודעת ר"י שהוא חול, [וכן צריך להגיה כאן], יאמר פה שלמ"ד אלהים חול גמרינן קדש מחול, ולמ"ד אלהים קדש ידעינן קללת דיין ממ"ש לא תקלל ולא אמר לא תקל, לפ"ז שניהם מודים שלמדין מכאן ברכת השם וקללת דיין, כי שם אלהים משותף לאלהים ולשופטים, וכמ"ש במו"נ ה"א, רק דפליגי איזה עקר בכונת הכתוב, ולר"ע נכון מ"ש אבל אלהים לא תקלל כי לא ידקדק לשון ארור באלהות שלא יתפעל מדבורו, אבל ממה שהו"ל לא תקל מגל"ה, כי גם בהקלות כבוד ה' אסור כי גדול כבודו, וכמו ארור מקלה אביו ואמו (דברים כז), אב והם הקלו בך (יחזקאל כב), ומה שתפס הקלל מפעל הכפל מורה שהוא מבוקש גם לדיינים בעומדים תחת אלהים שעות תפס באלן, ואמר בל יקללם על המשפטים האלה שצוו להבל שמלתו ע"י שליח ב"ד ושיביא לו העבוט ביום, ועמהם יברך ה' שעה על המשפטים האלה, ולכן תפס שם קללה שעל הדיין אינו מוזהר על העדר הכבוד רק על הקללה, ולדעת ר' ישמעאל עקרו נאמר על הדיין והזהרה לברכת השם גמר קדש מחול, ולדידיה היה יכול לכתוב על שניהם פעל אאור, וגם לא היה צריך לכפול האזהרות רק לכתוב אלהים ונשיא לא תאור, א"ם אני אקרא ונשיא לא תאור אחד נשיא ואחד דיין במשמע, ר"ל שעל שניהם יכול לומר לא תאור, ומזה שחלקם בשני אזהרות לחייב על כ"א בפ"ע, [וזה כדעת הרמב"ם ודעמיה בלאו דגא ומבושל ונאור הכב] [ומ"ש שאר בני אדם מנין כ"ה בספרא קדושים (סי' לד) ובארתיו שם כפי הפשט עיי"ש. אולם ממ"ש ע"ז שחייב בד' דברים וכו' ומשום לא תאור, משמע שדרים מ"מ בעמך שהו"ל ונשיא עמך, ופי' שר"ל שהב' מורה גם על הצירוף עם עמך שלא תאור הנשיא עם העם הגלוים אליו, כי המאורר הנשיא דרכו נאורר כל הנטפלים אליו שמריבים ריבו ומכבדים אותו, ועמ"ש בזה הרמב"ן בספרו על ס' המצות [מל"ת שיח] ובמגלת אסתר שם, וההבדל שבין מ"ש לר' ישמעאל שלא אמר אלהים ונשיא לא תאור כדי לחייב על כ"א בפ"ע, ובריב"ב אמר שמשמעו שלא יהא חייב עד שיהא דיין ונשיא תלוי בפלוגתת ר' יאשיה ור' יונתן. שר' ישמעאל ס"ל כר' יונתן שאמר מכה אביו ואמו משמע כל אחד בפ"ע וגם אם יכתוב אלהים ונשיא

כח מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּתֶּן־לִי׃
כט כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְשֹׁרְךָ לְצֹאנֶךָ שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם־

אמו

שפתי חכמים

שפי לשונות יש כו הלכך דרשינן הקלא אתרווייהו ע"ש: ג לא שכל אדם לא יאחר לכ"פ כשתתמלא וכו' ר"ל כשיהיה לך: ד דא"ל לא תאחר מליתן הבכורים דאין זמן מפורש בתורה אלא ה"ל לא תאחר אותם למקום שאחרים: ה פי' לא שתתן עצמו לי שהרי בפרשת קרח כתיב אך פדה תפדה את בכור האדם וגו': ו (נ"י שכות סוא ונ"ל נלאך הוא דהא הרב מביים כבהמה דקה ועוד כו' ע"ש:

אבל

רש"י

מלאתך. חובה המוטלת עליך ג כשתתמלא תבואתך להתבשל והם בכורים: ודמעך. התרומה ואיני יודע מהו לשון דמע: לא תאחר. לא תשנה סדר הפרשתן לאחר את ד המוקדם ולהקדים את המאוחר שלא יקדים תרומה לבכורים ומעשר לתרומה: בכור בניך תתן לי. לפדותו בחמש ה סלעים מן הכהן והלא כבר צוה עליו במקום אחר אלא כדי לסמוך לו כן תעשה ו לשורך מה בכור אדם לאחר ל' יום פודהו שנאמר (במדבר יח) ופדויו מבן חדש תפדה אף בכור בהמה דקה מטפל בו ל' יום ואח"כ נותנו לכהן: (כט) שבעת ימים יהיה עם אמו. א אזהרה לכהן שאם בא לאכול את קרבנו לא יאכל קודם

שמונה

מכלתא משפטים פרשה יט

עמך (אלהים לא תקלל אין לי אלא דיין ונשיא שאר כל אדם מנין ת"ל בעמך לא תאר מכל מקום):

קפט (כח) מלאתך ודמעך לא תאחר מלאתך אלו בכורים הניטלין מהמלאה ([ודמעך זו תרומה]) [ה]לא תאחר שלא תקדים (מעשר שני לראשון וראשון לתרומה ותרומה לבכורים) אבל איני יודע אי זה מהם יקדים אם תרומה לבכורים אם בכורים לתרומה, אמרת יקדמו בכורים שהם קרוין ארבעה שמות ראשית בכורים תרומה (ודמע) [ומלאה] לתרומה שאינה קרויה אלא שלשה שמות ראשית ותרומה (ומעשר) [ודמע. תרומה] למעשר ראשון שאינו קרוי אלא שני שמות. ויקדים מעשר ראשון שהוא קרוי שני שמות [ו](תרומה) ומעשר למעשר שני שאינו קרוי אלא שם אחד בלבד. מכאן אמרו [סכומות] המקדים תרומה לבכורים ומעשר ראשון לתרומה ומעשר שני לראשון אע"פ שהוא עובר בלא תעשה מה שעשה עשוי (ת"ל) [שנאמר] מלאתך ודמעך לא תאחר:

קצ (כט) כן תעשה לשורך [א](הקיש בכור אדם לבכור בהמה ובכור בהמה לבכור אדם) מה בכור בהמה הנפלים פוטרין

בה

הגהות הגר"א (ה) את המאוחר לא תקדים ולא תאחר את המוקדם: (ו) ראשית:

התורה והמצוה

הכלה או זה או זה, וכיו"ב ס"ל כר' יאשיה שהוא"ו מורה הכבור ולכן אמר שהייתי אומר שאינו חייב עד שיהיה דיין ונשיא, וכבר אמר ר' ישמעאל בב"ק (דף עא) ומכרו או מכרו או לרבות את השליח, וזה כר' יונתן שמלת או מיותר דלר' יאשיה צריך מלת או לחלק, ומ"ש בעמך בזמן שעושים מעשה עמך מובא בגמ' סנהדרין ובכ"מ, ועיין עוד בספרא קדושים (סי' קד) ובמש"ש:

קפט (כח) מלאתך ודמעך לא תאחר. פי' חז"ל שמלאתך היינו בכורים שמביאים הפירות עצמם, שבלים מלאות וטובות, כמ"ש ככה יבא מלא (נחום א), פן תקדש המלאה (דברים כב), ודמעך הוא התרומה שמביאים הדגן והתירוש והיצהר, שכבר הופרשו מקליפתם כדמעה הנוטפת ממקור העין, כן ידמעו הענבים והזיתים דמעת להוציא העלול בם, והשבלים ידמעו נטפי הגרגרים האצורים בתוכם, והתבאר אלי שפעל אחר נגזר משם אחר, ובא על הזמן אם מאחר הזמן המיועד לאיזה דבר, ובמ"ש כי תדור נדר לא תאחר לשלמו, באר חז"ל זמן המיועד לשלום הנדר כמ"ש בפ"ק דר"ה, אבל במ"ש פה לא תאחר שא"ל זמן קבוע ע"כ בא על צד שמאחר את הראוי להקדים, ומגד הקבלה ראוי להקדים בכורים לתרומה, שהגם שמיהם קרוים בשם ראשית ותרומה, הבכורים קרוים בכורים ומלאה שמורה שיופרשו מבכורי הפירות בעודם בשבלים והפירות במלאותיו, והוא קודם לתרומה שקרויה דמע שצריך להפרים הדגן והתירוש והיצהר, ומטעם זה ה"ה שהקבלה נותנת להקדים תרומה למעשר שקרוי ראשית, ומעשר ראשון למעשר שני אחר שמלאה בתוכו תרומת מעשר, ועיין בתרומות [פ"ג מ"ז] ובתמורה (דף ז), ומ"ש מה שעשה עשוי באר בתמורה שם עיי"ש:

קצ (כט) כן תעשה לשורך. כבר נשנה בפ' בא (סי' ק"ב) ושם בארתיו:

שבעת

תלום : כח בְּכוּרָךְ וְדִמְעָךְ לָא תְאַחַר בּוּכְרָא דִבְרָךְ תַּפְרֵישׁ קֳדָמַי : כט כֵּן תַּעְבֵּיד לְתוֹרָךְ לְעָנָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין יְהֵי עִם אִמֵּהּ בְּיוֹמָא תְמִינָאָה תַּפְרְשִׁינֵהּ קֳדָמַי :

ואנשין

מכלתא משפטים פרשה יט

ה את הבכורה אף בכור אדם הנפלים פוטרין בה את הבכורה, מה בכור אדם אתה רשאי ליתן פדיונו לכל כהן בכ"מ שירצה אף בכור בהמה. אתה רשאי ליתן לכהן בכל מקום שתרצה. לפי שהוא אומר והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם (דברים יב) שומע אני יהיה חובה להביאו לבית הבחירה ת"ל באדם ובבהמה (שמות יג) הקיש בכור בהמה לבכור אדם ובכור אדם לבכור בהמה מה בכור אדם אתה מטפל בו שלשים יום אף בכור בהמה אתה מטפל בו שלשים יום: **קצא** שבעת ימים יהיה עם אמו למה נאמר לפי שהוא אומר והיה שבעת ימים תחת אמו (ויקרא כב) עם אמו אתה אומר תחת אמו עם אמו או אינו אלא תחת אמו כמשמעו ת"ל יהיה עם אמו מה כאן [ז](עם אמו אף להלן עם אמו). רבי נתן אומר לא בא הכתוב [ח](תחת) אלא להדרש [ח](תחת אמו אחר אמו. אתה אומר תחת אמו אחר אמו או אינו אלא תחת אמו ממש הרי אתה דן נאמר כאן אמו ונאמר להלן אמו מה להלן בסמוך לו אף כאן בסמוך לו (מהו) [ד"א] שבעת ימים יהיה עם אמו) מה בכור קדש אינו יונק אלא מן החולין אף כולן לא יינקו אלא מן החולין מכאן אמרו כל הקדשים לא יניקו את בניהם ומעושרת קלה לא תניק את בנה וכולן אין למדין אלא מן הבכור [ט](מה בכור הקדש אינו יונק אלא מן החולין אף כלן לא יינקו אלא מן החולין) כיצד עושין נוטלין מעות מן ההקדש ולוקחין בהמה מן החולין ומרחמת עליהן ומניקות אותן אע"פ שאמרו אחרים מתנדבין היו על מנת כן: **קצב** ביום השמיני תתנו לי [י] אין לי אלא שמיני משמיני ולהלן מנין הרי אתה דן נאמר כאן שמיני ונאמר להלן שמיני (שם) מה להלן להכשיר [י](בן שמיני (ומשמיני)) [משמיני] להלן אף כאן להכשיר (בן שמיני (ומשמיני)) [משמיני] להלן מה כאן ביום השמיני [יא]שמיני אף להלן כמו כן : [א](וביום השמיני תתנו לי

הגהות הגר"א (ז) בסמוך לו אף להלן בסמוך לו : (ח) לפי שנאמר שבעת ימים יהיה עם אמו יכול עד שיהיה עם אמו כל ז' ת"ל תחת אמו אחר אמו יכול אפילו יצא מבנה כשהיא מתה הרי אתה דן נאמר כאן אמו ונאמר להלן אמו מה להלן עם אמו אף כאן עם אמו הא כיצד נתקיימה שעה אחת. ד"א אמו אמו גז"ש מה כו': (ט) להוציא מחוסר זמן : (י) משמיני להלן כו' משמיני כו': (יא) להכשיר :

התורה והמצוה

קצא שבעת ימים יהיה עם אמו. בפ' אמור אמר והיה שבעת ימים תחת אמו, וכבר בארתי בפירוש הספרא שם (סי' קנה), שר"י בנו של ריב"ק אמר תחת אמו שרצו ליהוס, וזה דעת הת"ק דפה שפי' תחת אמו שתהיה אמו קיימת ולבל נכרת שירבן תחת אמו ממש למדנו מפה שאמר עם אמו וכן תחת פי' בסמוך לה, וריה"ג מחלק בספרא שם בין בכור לקדשים, שבבכור שצריך שתהיה אמו קיימת בלדתו ולכן אמר עם אמו, ובקדשים כשר יתום לכן אמר תחת אמו, ר"ל שיעמוד במקומה אם מתה, שהנולדים הם העומדים תחת מולידיהם בקיום המין, כמו תחת אבותיך יהיו בניך (תהלים מה), וכן ס"ל לר' נתן פה, ובמ"ש ד"א מה בכור קדש וכו' בא לתת עוד טעם ענג"ש שאמר פה עם אמו ושם אמר תחת אמו, כי שבכור לא יעיר שאמו תהיה קדש, שאין בכור נוהג בקדשים, לכן אמר עם אמו כי יונק ממנה, אבל ביתר קדשים משכחת שאמו קדש והז אינו עם אמו כי אסור לו לינק ממנה, רק הוא עם תחת אמו, ר"ל עם המניקה אותו שהיא תחת אמו ובמקומה, ולמד זה מבכור, ויתר הדברים מבוארים במעילה (דף יג) עיי"ש :

קצב ביום השמיני תתנו לי. ולא באר שראוי להתו גם מיום השמיני והלאה כי למד ממ"ש גבי קדשים ומיום השמיני והלאה ירצה, ומלשון המכלתא משמע שמג"ש ומיום השמיני והלאה ידעינן שראוי גם ביום השמיני, והוא עפ"י הכלל שבארתי בפ' בחקותי (סי' ס) שיש הבדל בין והלאה ובין ומעלה, שבלשון והלאה גם היום ההוא בכלל, ועז"א מה להלן להכשיר בן שמיני ומשמיני להלן, ולפ"ז עקר גני' הילקוט שאינו גורס מ"ש מה כהן ביום שמיני וכו', אולם לגי' ספרינו שגרס זה צריך למחוק בריש' מלות בן שמיני וכן הגיה הגר"א, ולמ"ש בזבחים (דף יב) ובחולין (דף פא) ר' אפטוריקי רמי וכו', שלמד במ"ש שבעת ימים יהיה תחת אמו שאסור להקדישו מחוסר זמן [עיין במ"ל פ"ג מהלכות איסורי מזבח סוף הלכה ח'] ובליל שמיני מותר להקדישו ואסור להקריבו עד יום שמיני, וזה רק בקדשים, כי הבכור קדוש מרחם, לכן אמר בקדשים תחת אמו שיהיה במקומה ומדרגתה שלא יקדישהו קודם, אבל בבכור לא יכול לאמר תחת אמו כי אינו עמה במדרגה אחת כי הוא קדש, ובבכור שאמר בו כן תעשה לשורך לצאן שלמד שיטפל עמו שלשים יום הג"ל מיום השמיני והלאה שכבר ידעינן שיוכל לתתו גם אחר שמיני, דהא מטפל בו שלשים יום :

ואנשי

אִמּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּתְּנוֹ־לִי: ל וְאַנְשֵׁי־קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכֵלוּ לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ: ס

לא

בעל הטורים

סמך אלא תתן מיד אחר לי יום: (ל) ואנשי ד' ר"ס. דין ואידך ואנשי תמיד יבדילו. ואנשי סדום. ואנשי כל עם אם כוכות. כי אנשי סדום עבדו ע"א כדכתיב עמו את סוכות אבל אתם אנשי קודש תהיון לי ותמיד תבדילו מטומאת תעיכם כדכתיב ואנשי תמיד יבדילו: תשליכון אותו. ב' יתירה ללמדך שמרחיקין הנבלות מן העיר נ' אמה: לכלב תשליכון אותו וסמיך ליה לא תשא שמע שוא כל המספר לה"ר ראוי להשליכו לכלבים:

שפתי חכמים

ז אבל המקדיש יכול להקדיש ואפי' אינו רק בן יום א' והוכרה סיא לאו סבא מכלל עשה דוסיה שבעת ימים וגו': ח כו' כיון דאיכא ג"ש דשמיני א"כ משמע דביום השמיני תתנו לי רשות ולא חובה וק"ל: ט מפני שאחריו כתיב ובשר בשדה טרפה וכוסיף מלת אם כדי שלא תפרש ואנשי קדש וכן תהיון לי לשון צווי. ומפני שיש כמה דברים בין אם תעשו ובין אם לא תעשו לא ארחיק אתכם מלהיות שלי לכך הוצרך לומר ואם לאו כו' שאם לא תהיו פרושים משקוצי נבלות לא תהיו לי והוא עיקר המאמר שאין כוונתו רק על כלאו: י שסרי במקום אחר כתיב נבלה וטרפה בהדדי להקישן מה נבלה ל"ש בבית ול"ש בשדה אף טרפה כן

רש"י

שמונה ז לפי שהוא מחוסר זמן: ביום השמיני תתנו לי. יכול יהא חובה לבו ביום נאמר כאן שמיני ונאמר להלן (ויקרא כב) ומיום השמיני והלאה ירצה מה שמיני האמור להלן להכשיר משמיני ולהלן אף שמיני האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן ח משמעו וביום שמיני אתה רשאי ליתנו לי (מכילתא): (ל) ואנשי קדש תהיון לי. אם אתם קדושים ופרושים משקוצי ט נבלות וטרפות הרי אתם שלי ואם לאו אינכם שלי: ובשר בשדה טרפה. (מכילתא) אף י בבית כן אלא שדבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות ליטרף וכן (דברים כג) כי בשדה מצאה וכן (שם כג) אשר לא יהיה טהור מקרה לילה הוא הדין למקרה יום אלא שדבר הכתוב בהווה. וה"ה ובשר דהלים מן חיות היתה בשר שנתלש ע"י טרפת זאב או ארי או מן חיה כשרה או מבהמה כשרה בחייה: לכלב תשליכון אתו. (מכילתא) אף הוא ככלב או אינו אלא כלב כמשמעו ת"ל בנבלה או מכור לנכרי ק"ו לטרפה שמותרת בכל הנאות. אם כן מה ת"ל לכלב ללמדך שהכלב נכבד ממנו ולמדך הכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שנאמר (שמות יא) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמר הקב"ה תנו לו שכרו

מכלתא משפטים פרשה כ

לי להוציא מחוסר זמן): (פרשה ב) קצג (ל) ואנשי קדש תהיון לי רבי ישמעאל אומר כשאתם קדושים הרי אתם שלי. איסי בן יהודה אומר כשהמקום מחדש מצוה על ישראל הוא מוסיף להם קדושה. איסי בן גוריא אומר נאמר כאן קדושה ונאמר להלן קדושה מה (יג)(להלן) אסורין באכילה אף (כאן) תהא אסורה באכילה: קצד ובשר בשדה טרפה אין לי אלא בשדה בבית מנין ת"ל טרפה

הגהות הגר"א (יג) כאן כו' להלן כו':

התורה והמצוה

קצג (ל) ואנשי קדש תהיון לי. פ"ש תהיון לי היינו שתהיו שלי שלא תהיו תחת הטבע והמערכת רק תחת ההנהגה הנסיית שמגיד זה הכתוב מתעלה ומתקדש אל הנהגה מופלאת מובדלת מחוקי הטבע, ואמר כן בסוף איסורי מאכלות ובפ' עריות בפ' שמיני ובפ' קדושים כי ע"י כל מצוה מוסיף עליכם קדושה חדשה נערכת לעומת קדושת המצוה, וכמו שהתבאר בספרא סוף שמיני וסוף קדושים, ואיסי בן גוריא ס"ל כר"ש שלמד בחולין (קט"ז) ובכ"מ שבב"ח אינו אסור רק באכילה מטעם דכתיב כי עם קדוש אתה והקדושה לא באה על איסורי הנאה רק על איסורי מאכלות כמו בכאן. ומ"ש נאמר כאן, ר"ל גבי בב"ח, ולהלן, ר"ל גבי טרפה:

קצד ובשר בשדה טרפה לא תאכלו. שם טרפה ופעל טָרַף הונח בעצם על החיות הטורפות את החלשים מהם, ונקראת טרפה כל שהוכתה ע"י לפורן הדורס מכה שא"א שתחיה עוד, הגם שעתה היא חיה עדיין, כי אם כבר מתה כבר הזהיר על הנבלה, ואם הוכתה במקום שתוכל לחיות אין סברא שתאסר באכילה, ועז"א בספרא (סוף שמיני) להבדיל בין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל בין טרפה כשרה ובין טרפה אסורה, ר"ל שהמכה אותה שלא בנכורן, או שלא כנגד החלל שאז יכולה לחיות היא טרפה כשרה, ומבואר ממילא שה"ה בכל מכה שאירע לה שא"א שתחיה ממנה דינה כטרפה, שמה הבדל בין אם באה סבת החולי הממיתה ע"י אריה או ע"י ד"ה, ומזה קבלו הז"ל הע' מיני טרפות, וכמ"ש הרמב"ן בהשגותיו למנין המצות [בשורש השני], ומ"ש ובשר בשדה טרפה, אין לומר דוקא בשדה וטרפה

ואנשין קדישין תהון קדמי ובשר תליש מן חיוא חיא לא תיכלון לכלבא תרמון יתה

מכלתא משפטים פרשה כ

(טרפה תבלה) [נבלה וטרפה] הקיש (נבלה לטרפה) [טרפה לנבלה] מה נבלה לא חלק בה בין בבית בין בשדה אף טרפה לא נחלוק בה בין בבית בין בשדה הא מה ת"ל ובשר בשדה טרפה דבר הכתוב בהוה. כיוצא בו כי בשדה מצאה (דברים כב) אין לי אלא בשדה בבית מנין[יג] דבר הכתוב בהוה. כיוצא בו ומי האיש אשר נטע [כרם] (שם כ) אין לי אלא כרם שאר אילנות מנין[יד] (לא) דבר הכתוב אלא בהוה אף כאן בשדה טרפה דבר הכתוב בהוה מקום שדרך בהמות להטרף: **קצה** לכלב תשליכון אותו לכלב ככלב. אתה אומר [ככלב] או אינו אלא לכלב כמשמעו תלמוד לומר לא תאכלו כל נבלה (דברים יד). והלא דברים קל וחומר מה נבלה שהיא מטמאה במשא הרי היא מותרת בהנאה טרפה שאינה מטמאה במשא אינו דין שתהא מותרת בהנאה הא מה ת"ל לכלב תשליכון אותו ללמדך (שהכלב מכובד מן (העבד) שהטרפה לכלב ונבלה (לעבד) ללמדך) שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שנאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו (שמות יא) אמר הקב"ה הן לו שכרו והלא דברים ק"ו ומה אם חיה כך אדם לא כל שכן שאינו מקפח שכרו שנאמר [יח](קורא דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל (ירמיה יז)). ואומר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו (שם):

לא

הגהות הגר"א (יג) ת"ל אין מושיע לה אלא דבר כו': (יד) ת"ל אשר נטע אלא דבר הכתוב בהוה: (יח) לתת לאיש כדרכיו וגו':

התורה והמצוה

וטרפה שבבית מותרת, דבאמת שברא נאמר בזאת, והרי אמר נבלה וטרפה לא יאכל, הרי אמר טרפה שהם שכולל אף בבית כמו נבלה, וז"ש הקיש טרפה לנבלה, ומבואר אצלנו שדרך הכתובים שדבר שיש בו חדוש יותר יאמר לבסוף, וע"כ אמר נבלה וטרפה, כי טרפה שהוא עדיין חי חדוש יותר מן נבלה שמתה, ואם נאמר שטרפה אינה רק בשדה, א"כ נבלה חדוש יותר מן טרפה שהיא אסורה אף בבית והי"ל טרפה ונבלה, וכ"ז נכלל במ"ש הקיש טרפה לנבלה, וע"כ מ"ש ובשר בשדה לאו דוקא רק שדבר בהוה שדרך החיות הטורפות לטרוף בשדה, אולם בכ"ז מלת ובשר מיותר שהול"ל וטרפה בשדה לא תאכלו, כמ"ש בכ"מ, ומזה הוציאו בחולין (דף ק"ב ע"ב) שכולל בשר מן החי, כי טרפה שם על כל הבהמה שנטרפה, ופה אמר שגם בשר טרפה היינו שלא טרף כל הבהמה רק טרף ותלש בשר מן הבהמה לא תאכלו, כי שם בשר כולל גם חלק מן הבהמה, וכן מבואר בדברי הרמב"ם (פ"ד ה"י) שההותך בשר מן החי היא טרפה בעצמה, ובחשבונו מנין הלוקין [בפי"ט מה' סנהדרין] לא השמיט נפ"ע כי נכלל במה שחשב טרפה שם בסי' פ"ט, ועיין בכר"ד (דף סה ע"ד) שתמה בזה בחנם על הרמב"ם, וכבר בפר הרמב"ם (במל"ת קפא) שפשט הכתוב הוא כמו שנזכר במכלתא שדבר בהוה, ובכ"ז אחר שמלת בשדה הוא מיותר קבלו חז"ל שנכלל בזה כונה שניה, והוא כך, ובשר בשדה טרפה הוא, ולפיכך לא תאכל אותו, ושם שדה הוא הפך הבית והמחיצה כמ"ש בפ' אחרי (סי' ע), וכולל כל בשר שיצא חוץ למחיצה כמו בשר קדשי קדשים שיצא חוץ לעזרה ובשר קדשים קלים חוץ לחומה או בשר הפסח שיצא חוץ לחבורה או כשהוציא העובר את ידו (כמ"ש בחולין דף סח), ועל כולם לוקין, וכמ"ש הרמב"ם (פי"א מה' מעה"ק), וכן במנין הלוקין בה' סנהדרין, וכ"כ התוס' בחולין שם ובמכות (דף יח) שלוקין [הפך מ"ש ביומא דף ע ד"ה בלאו דנבלה], והדברים מוכרחים בעומק הלשון שהל"ל ובשר טרפה בשדה, דהא טרפה מאמר שם בשר וצריך לסמוך אליו ואח"ז יבאר המקום במלת בשדה, וממה שהפסיק במלת בשדה מבואר שהוא תואר לבשר, וטרפה הוא הנשוא, בשר הנמצא בשדה דינו כטרפה, וא"כ דרושים אלה מיוסדים בעומק הלשון וסדרו:

קצה לכלב תשליכון אותו. ובנבלה אמר לגר אשר בשעריך תתננה (דברים יד) שמותר בהנאה ומשמע שהטרפה אסורה בהנאה, לכן זה א"א דהא הנבלה חמורה מהטרפה שמטמאה במשא, וכיון שהיא מותרת בהנאה כ"ש טרפה, רק פי' כמ"ש הראב"ע שאמר לכלב בפת"ח, הכלב הידוע שומר הצאן שהוא מנהג במה שנותן מזון לכלב במזונותיו עליו, והכלב הציל את בשר הטרפה מפי החיה ושייך לו בשכרו, כי הוא כשומר קנין אדוניו וצאנו, והוא שכר צאן אדוניו במגרים והכיר את קונו ושמר את צאנו ולא חרץ עליהם לשונו, ואף שבע"ח אינם בעלי שכל ועונש כי פעולתם טבעיית אמר הקב"ה תן לו שכרו שמזה ילמד האדם מוסר לדעת דרכי ה' שכ"ש שיש שכר ועונש להאדם שהוא בעל בחירה, וכן אמר ירמיה (ירמיה יז) בהעושה עושר ולא במשפט שמהם ילמד מוסר מן הקורא שהוסף לקט ביצים של עופות אחרים ולבסוף מקבל עונש על ידם כדי ביציו זה מוסר להעושה עושר בגזל בחצי ימיו יעזבנו:

כג א לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא אַל־תָּשֶׁת יָדְךָ עִם־רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס׃ ב לֹא־תִהְיֶה אַחֲרֵי־רַבִּים לְרָעֹת וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־רִב לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת׃

ודל

רש"י

שכלו: (א) לא תשא שמע שוא. כתרגומו לא תקבל שמע דשקר אזהרה למקבל לשון הרע ולדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חבירו: אל תשת ידך עם רשע. הטוען את חבירו תביעת שקר כ שהבטיחהו להיות לו עד חמס: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעת. (סנהדרין ב) יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אפניו. מכאן דרשו שאין מטין לחובה בהכרעת דיין אחד וסוף המקרא דרשו: אחרי רבים להטות. שאם יש שנים מחייבין יותר על המזכין הטה הדין על פיהם לחובה ובדיני נפשות הכתוב מדבר. ואמצע המקרא דרשו: ולא תענה על רב. על רב שאין חולקין על מופלא שבב"ד לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד לקטנים שבהן שואלין תחלה שיאמרו את דעתם. (סנהדרין מ) ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא, לא תהיה אחרי רבים לרעת. לחייב מיתה בשביל דיין אחד שירבו מחייבין על המזכין: ולא תענה על רב. לנטות מדבריו. ולפי שהוא חסר יו"ד דרשו בו כן. אחרי רבים להטת. ויש רבים שאתה נוטה אחריהם ואימתי בזמן שהן שנים המכריעין במחייבין יותר מן המזכין וממשמע שנאמר לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני אבל היה עמהם לטובה מכאן אמרו דיני נפשות מטין ע"פ אחד לזכות ועל פי שנים לחובה. ואונקלוס תרגם לא תתמנע מלאלפא מה דבעיניך על דינא. ולשון העברי לפי התרגום כך הוא נדרש. לא תענה על רב לנטת. אם ישאלך דבר למשפט לא תענה לנטות לצד אחד ולסלק עצמך מן הריב אלא הוי דן אותו לאמיתו, ואני אומר ליישבו על אפניו וכפשוטו כך פתרונו: לא תהיה אחרי רבים לרעת. אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריהם: ולא תענה על רב לנטות וגו'. ואם ישאלך הנדון על אותו המשפט אל תענו על הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבים להטות את המשפט מאמתו אלא אמור את המשפט כאשר הוא וקולר יהא תלוי ל בצואר

הרבים

שפתי חכמים

ק: כ ר"ל שהיה לו כבר עד אחד שהוא עד שקר המוזיר לעד זה שאל תשתתף עם אותו עד שקר שהוא רשע: ל ר"ל אל תאמר מה בכך אם אדון את הדין לאמתו כיון שהם רבים ואני יחיד ולא ישמעו לי אלא עשה את שלך

וקולר

מכלתא משפטים פרשה כ

כג קצו (א) לא תשא שמע שוא הרי אזהרה למקבל לשון הרע. דבר אחר אזהרה לדיין שלא ישמע מבעל דין עד שיהא בעל דינו עמו שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם. דבר אחר אזהרה לבעל דין שלא ישמיע דבריו לדיין עד שיהא בעל דינו עמו שנאמר ועמדו שני האנשים (דברים יט). אבא חנן [אומר] משום רבי אלעזר להביא שבועת הדיין שתהא באמן שאם אינו עונה אמן אחריו עושה אותו שבועת שוא: קצז אל תשת ידך עם רשע[ט] אמר לו איש פלוני חייב לי מאתים דינרין ולי עד א' בוא והצטרף עליו וטול אתה מנה ואני מנה לכך נאמר אל תשת ידך וגו' [א](אמר לו רבו אתה יודע בי שאלו נותנין לי כל ממון שבעולם אין אני מבדה מנה לי אצל פלוני ויש לי עד אחד בוא והצטרף עמו כדי שאטול את שלי לכך נאמר אל תשת ידך וגו') עד חמס הוא זה.

כ

הגהות הגר"א (יט) וגו':

התורה והמצוה

קצו כג (א) לא תשא שמע שוא. מענין לקיחה, כמו ונשאם ונשאו (מיכה ב), שמקבל לה"ר. וכ"ה בפסחים (דקיח), והביאו הסמ"ג בסי' יו"ד. וכן שלא יקבל דברי בע"ד אחד, ושלא ישמיע דברי לדיין מענין התחלת הדבור כמו ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש (ישעיה ג), אמר בסנהדרין (ד' ז) ובשבועות (דף לא) לא תשא לא תשיא (ועיין ברמב"ם פ"א מה' סנהדרין), ור' אלעזר מפרש מענין שבועה כמו לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא (שמות כ), ונשא בו אלה (מ"א ח), לא משביע ושומע השבועה לא יהיה שבועת שוא בשלא יענה אמן:

קצז אל תשת ידך עם רשע. לשון זה מורה שלא יסייע לרשע, כמו והנה ידי עמך (ש"ב ג) אשר ידי תכון עמו (תהלים פט), ומפרש שלא יסייע לרשע ע"י שיהיה עד להוציא ממון בגזל, שלכן נמה שאמר עד חמס ולא אמר להיות עד שקר, מפרש אפי' שמאמין לו שדבריו אמת מ"מ עד חמס

הוא

תְּהֵא: א לָא תְקַבֵּיל שְׁמַע דִּשְׁקַר לָא תְשַׁוֵּי יְדָךְ עִם חַיָּבָא לְמֶהֱוֵי לֵהּ סָהִיד שְׁקַר: ב לָא תְהֵי בָּתַר סַגִּיאֵי לְאַבְאָשָׁא וְלָא תִתְמְנַע מִלְּאַלָּפָא מַה דִּבְעֵינָךְ עַל דִּינָא בָּתַר

מכלתא משפטים פרשה כ

כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין לא היה אחד מהם הולך לבית המשתה עד שהוא יודע מי הולך עמו ולא היה חותם בגט עד שהוא יודע מי חותם עמו. רבי נתן אומר אל תשת ידך [אל תשת רשע עד] אל תשת חמס עד להוציא (כא)את החמסנין ואת הגזלנין שהן פסולין לעדות שנאמר לא יקום עד חמס באיש מהו [ענשו] ועשיתם לו כאשר זמם (סס):

קצח (ב) לא תהיה אחרי רבים ממשמע שאין אתה הווה עמהם לרעה אבל אתה הווה עמהם לטובה כיצד שנים עשר מזכין ואחד עשר מחייבין זכאי י"ג מחייבין ועשר מזכין חייב או אחד עשר מזכין וי"ב מחייבין (אחד עשר מחייבין) שומע אני יהא חייב ת"ל (לא תענה על ריב) [לא תהיה אחרי רבים לרעות] אמרה תורה הרוג על פי עדים הרוג על פי מטין מה עדים בשנים אף מטין בשנים. אחד עשר מזכין ואחד עשר מחייבין ואחד אומר איני יודע (א)(הרי זו) אזהרה לדיין שלא יטה אלא לכף זכות שנאמר ולא תענה על ריב:

הגהות הגר"א (כ) אל תשת ידך עם רשע כך כו': (כא) תרשעים ואת כו':

התורה והמצוה

הוא זה, כי מוליא ממון נגד הדין הנה שאין רבו רשע הוא עד חמס ומובא בשבועות (דף לא), ומביא שנקיי הדעת שבירושלים היו נזהרים עם מי יצטרפו לעדות ומובא בסנהדרין (דף כג), ור' נתן מפרש שהוא אזהרה לב"ד שלא לקבל רשע להיות לו עד ולא שיהיה עד חמס ומובא בסנהדרין (דף כז), וברמב"ם (פ"י מה' עדות) הוסיף שגם על העד יש אזהרה שלא להצטרף עם הפסול אם אין הדיינים מכירים בו שהוא רשע שעובר על אל תשת ידך עם רשע, ואם הדיינים יודעים שהוא פסול והוא בא עמו כדי שיפחיד הבע"ד וידמה לו שיש לו שני עדים, בזה אוסר בשבועות (דף ל"א) משום מדבר שקר תרחק:

קצח (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות. רש"י ז"ל מביא לפי דעת חז"ל פי' שאין מטין לחובה בהכרעת דיין אחד ולא תענה על רב על מופלא שבב"ד לחלוק על דבריו, ומ"ש אחרי רבים לנטות, ר"ל יש רבים שאתה נוטה אחריהם אם היו המחייבין שנים יותר מן המזכים, וכתב ע"ז שאין לשון המקרא מיושב בזה על אפניו. אולם מדברי המכלתין למדתי שפי' כפי פשוטו של מקרא שתרגם אונקלוס ויונתן, שמ"ש לא תהיה אחרי רבים לרעות אעפ"י כפרש"י אם תראה רשעים מטים משפט ועושים רע לא תלך אחריהם אף שהם רבים, שזה א"צ ללמדנו, וע"כ פי' אם הרוב מטים לחובה לא תלך אחריהם, ואח"ל גם זה דהא כתיב ושפטו העדה והצילו העדה עדה שופטת ועדה מצלת, הרי אזלינן בתר רוב המצלת אע"פ שמצלת עשרה מחייבים, וע"כ החליטו שר"ל שלא ילך אחריהם אם רוב המחייבים הוא רק אחד, שצריך שיהיו מטים בשנים כמו שעדים בשנים, [וזה בדיני נפשות כי בד"מ ל"מ לרעות שהרעה לזה היא הטבה לזה], וז"ש שאין אתה הוה עמהם לרעה אבל אתה הוה עמהם לטובה וכו', ומ"ש ולא תענה על ריב וכו', תרגם יונתן ולא יתמנע חד מנכון למימר הא בתר סגיאי דינא סטי, שפי' אם רבים מחייבים לא תענה לנטות אחרי רבים ותלמד גם אתה חובה ועי"כ תטה משפטו לחובה, ולפ"ז גם מה שתרגם אונקלוס ולא תתמנע מלאלפא מה דבעיניך על דינא בתר סגיאי שלם דינא, ור"ל שתענה לנטות אחרי רבים המחייבים ולא תרצה לסלק א"ע מן הדין מלומר דעתך, כי תאמר שבתר סגיאי שלם דינא, שנשלם הדין לפי דעת הרבים, וזה ג"כ דעת המכלתא רק שזה לא יצויר רק אם אחד עשר מזכים ואחד עשר מחייבים ואחד אומר איני יודע שאז הדין שיוסיפו שנים דיינים ואם אחד מן השנים שהוסיפו מחייב לא יאמר השני לנטות אחרי רבים המחייבים ובזה יטה המשפט כי יצא חייב, משא"כ זכאי יוכל לומר כי גם אם יאמר א"י יצא זכאי, כי לזכות די באחד וזה משפט המכלתא לציור הזה, כי אם יצוייר שתחלה הן שנים עשר מחייבים ועשרה מזכים ואחד אינו יודע זה פשיטא שלא יטה לצד החובה כי בתחלה צריך ב"ד של כ"ג ואחד שא"י הוא כמאן דליתא, משא"כ אם היו אחד עשר מזכים וי"א מחייבים ואחד אומר א"י שהוסיפו הדיינים ויש י"א מזכים וי"ב מחייבים שכבר יש ב"ד של כ"ג, שאז יוכל להצטרף להמזכים בשיסמוך על דעתם ולא להמחייבים אף שהם הרוב, ועי' ברמב"ם (פ"ח מה' סנהדרין) ותבין, וממה שלמדנו שלא יענה לנטות על הרוב כשהמחייבים הם אחד יותר מן המזכים ולמה יבטל דעתו נגד אחד, וע"כ קמ"ל הגם שבזק המחייבים נמלא המופלא שבב"ד שאין לחלוק על דבריו בכ"ז לא יטה אחרי רבים, ומזה הוציאו מ"ש שלא יחלוק על מופלא שבב"ד וסמכוהו דרך מליצה על לא תענה על ריב על רב, ועי' בסה"מ להרמב"ם מל"ת רפ"ב רפ"ג, ושם נ' נוסחא אחרת במכלתא:

ג וְדָ֕ל לֹ֥א תֶהְדַּ֖ר בְּרִיבֽוֹ׃ ס ד כִּ֣י תִפְגַּ֞ע שׁ֧וֹר אֹֽיִבְךָ֛ א֥וֹ חֲמֹר֖וֹ תֹּעֶ֑ה הָשֵׁ֥ב תְּשִׁיבֶ֖נּוּ לֽוֹ׃ ס ה כִּֽי־תִרְאֶ֞ה חֲמ֣וֹר שֹׂנַאֲךָ֗ רֹבֵץ֙ תַּ֣חַת מַשָּׂא֔וֹ וְחָדַלְתָּ֖ מֵעֲזֹ֣ב ל֑וֹ עָזֹ֥ב תַּעֲזֹ֖ב עִמּֽוֹ׃ ס חמישי

לא

בעל הטורים

(ג) ודל ב׳ במסורה. הכא ואידך ודל מרעהו יפרד לומר אפי׳ הוא רעהו יפרד ממנו ולא יבא לו שום נזק: בריבו ד׳. דין ואידך נחיק שראשון בריבו. לא תטה משפט אביונך בריבו. לעות אדם בריבו. לומר לך אף אם הוא דל לא תשמע דבריו שהלא לצדיקו בדינו ולעוות בעל דינו בכה אהרן: (ד) תועה ג׳ במסורה. חמורו תועה. והנה תועה בשדה. אדם תועה מדרך השכל. ז״ש מלא שה תועה אין זו אבדה מלא חמור וכליו כשוטה הרי זו אבדה וזהו חמורו תועה שהוא תועה בשדה ויוצא מהדרך: (ה) שונאך ב׳ במסורה. חמור שונאך. אם רעב שונאך האכילהו לחם. משום דשנא מייתי בשני מיני שונאים ע״א וישראל דשונא ע״א דרשינן והדלה מעזוב לו ובשונא ישראל עזוב תעזוב עמו: רובץ ג׳ במסו׳. דין ואידך לפתח חטאת רובץ. רובץ בין המשפתים. לפתח חטאת רובץ זה יצה״ר שאם הלך אחרי יצרו וסרבה עון [illegible] הבר שהוא רובץ תחת משאו מאי תקנתיה יעסוק בתורה כיששכר שהיה רובץ בין המשפתים כדאמרינן אם פגע בך

שפתי חכמים

וקשה וכו׳: ם הוצרך הרב לפרש שהסידור של דל על שהיה הדין לזכותו מפני שאין דרך הדיין להדר אלא לעשיר

רש״י

הדינים: (ג) לא תהדר. לא תחלוק לו כבוד לזכותו בדין ולומר דל הוא אזכנו ואכבדנו: (ה) כי תראה חמור שנאך וגו׳. הרי כי משמש בל׳ דלמא שהוא מד׳ לשונות של שמושי כי וכה פתרונו שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו: וחדלת מעזב לו. בתמיה: עזב תעזב עמו. עזיבה זו לשון עזרה וכן (מ״א יד) עצור ועזוב וכן (נחמיה ג) ויעזבו ירושלים עד החומה מלאוה עפר לעזור ולסייע את חוזק החומה כיוצא בו (דברים ז) כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו׳ שמא תאמר כן בתמיה לא תירא מהם. ומדרשו כך דרשו רבותינו כי תראה וחדלת פעמים שאתה חודל ופעמים שאתה עוזר הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו וחדלת או בהמת כותי ומשאו של ישראל:

מכלתא משפטים פרשה כ

קצט (ג) ודל לא תהדר בריבו למה נאמר. לפי שהוא אומר לא תשא פני דל וגו׳ (ויקרא יט) אין לי אלא אלו חלופיהן מנין ת״ל ודל לא תהדר. אבא חנן בשם רבי אלעזר בלקט ושכחה ופאה הכתוב מדבר:

ר (ד) כי תפגע שומע אני כמשמעו ת״ל [א](כי) תראה שומע אני אפילו ברחוק ממנו [א](מלא) מיל ת״ל כי תפגע כיצד יתקיימו שני מקראות הללו שערו חכמים אחד משבעה ומחצה במיל (הוי אומר) [וזהו] *ריס. נמצינו למדין שהוא עובר על מצות עשה ועל מצות לא

*נוסי כעוון תס

הגהות הגר״א (כג) לא:

התורה והמצוה

קצט (ג) ודל לא תהדר. בפ׳ קדושים אמר לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול, כשיאות פנים הוא ברוצה לוותר לו איזה דבר, וההדור הוא מתוסף עם ענייני הכבוד, ודרך הוא שמוותרים איזה דבר להדל ונושאים פני דלותו, ונגד זה מהדרים פני הגדול בהדור היאותי לכבדו, והזהיר על כ״א לפי ענינו, אולם י״ל שהגם שאין לוותר להדל איזה ממון יוכל להדר פניו לפני הרואים, שזה יועיל ע ביקרבוהו ובעל דינו בעצמו יוותר לו איזה דבר, וכבר בארתי בהתו״ה (ויקרא סי׳ קיז) שבמקום שנזכר שני שמות ולכל שם נוי ופעל מיוחד, לפעמים הוא בדוקא ולפעמים שלא בדוקא, עיי״ש בארך, ולכן בארה התורה שהאסור גם להדר פני דל, ומ״ש בלקט שכחה ופאה הכתוב מדבר, הוא כמ״ש בירושלמי (סס״ד דפאה) מנין בספק לקט לקט ר״ש בן לקיש משום בר קפרא לא תטה משפט אביונך בריבו, בריבו אי אתה מטהו אבל אתה מטהו במתנותיו, ור״ל מה שדייק בריבו ומוציא דבר אחר מדבר בלקט שכחה ופאה שהוא ענין לדקה יכול להדר פניו. ובפי״ פי׳ שר״א לשיטתו, (פ״ד דפאה מ״ט) מי שלקט את הפאה ואמר ה״ז לפלוני עני זכה לו:

ר (ד) כי תפגע. ואח״כ תפס לשון ראיה כי תראה, וכן בפ׳ תצא תפס לשון ראיה, והגליה יעיל אפי׳ מרחוק, והגם שמן הסברא נבין שאין השיעור רחוק הרבה, כמ״ש בבכורות שעד ס״ז מיל בלשה עינו דרועה, נאמר רחוק מיל, שנקרא סמוך כמ״ש במגלה (דף ב׳) שסמוך הוא כמחמתן לעברים מיל, ובברכות (דף טו ובכ״מ) פלגבל ולתפלה ולנטילת אפי׳ להחריו שהוא ממיל הוזר, לכן אמר כי תפגע. והגם לבון פגיעה הבא בדיוק הוא אם פגע בו ממש, אבל בהרהבה יליין אם הוא קרוב אליו כס״ו אמה הניגא הוס, שכבר יוכל לדבר עמו פנים אל פנים, וזה ההבדל בין פגע ובין פגש, בפגע הוא בקירוב ופגש הוא דוקא

בָּתַר סַגִּיאֵי שְׁלַם דִּינָא: ג וְעַל מִסְכֵּינָא לָא תְרַחֵים בְּדִינֵהּ: ד אֲרֵי תְעָרַע תּוֹרָא דְסָנְאָךְ אוֹ חֲמָרֵהּ דְּטָעֵי אֲתָבָא תְתֵיבִנֵּהּ לֵהּ: ה אֲרֵי תֶחֱזֵי חֲמָרָא דְּסָנְאָךְ רָבִיעַ תְּחוֹת טוֹעֲנֵהּ וְתִתְמְנַע מִלְּמִשְׁבַּק לֵהּ מִשְׁבַּק תִּשְׁבּוֹק מַה דְּבִלְבָּךְ עֲלוֹהִי וְתִפְרֵק עמה

מכלתא משפטים פרשה כ

לא תעשה: **רא** שור אויבך [א](זהו עובד אלילים דברי רבי יאשיה (מכאן) [וכן]) מצינו שעובדי אלילים קרויים אויבים לישראל (מכל [בכל] מקום שנאמר כי תצא מחנה על אויביך (דברים כג). כי תצא למלחמה על אויביך (שם כא). רבי אליעזר אומר בגר שחזר לסורו הכתוב מדבר. רבי יצחק אומר בישראל ([א]עבריין) הכתוב מדבר [ר' נתן אומר בישראל עצמו] אלא מה ת"ל (על) אויבך אלא [א](אם (כן)) הכה את בנך או שעשה עמך מריבה נעשה אויב לשעה: **רב** שור אויבך או חמורו לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו: **רג** תועה אין תועה בכל מקום אלא חוץ לתחום אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר וימצאהו איש והנה תועה בשדה (בראשית לז). **רד** השב תשיבנו לו (למה נאמר לפי שהוא אומר) [אין לי אלא בזמן שהוא קרוב רחוק מנין ת"ל] אם לא קרוב אחיך (דברים כב). אין לי אלא בזמן שהוא קרוב ורחוק. אם אינו מכירו מנין ת"ל ולא ידעתו ואספתו מציאה שדרכה להאסף [כד](להוציא) השבורה. והיה עמך ברשותך. עד דרש אחיך עד שתדרוש את אחיך [כה]. עד דרוש אחיך עד שיצא עליו [כו](כרח: עד דרוש אחיך אותו אתה צריך לבדוק (אן) [את] אחיך אם רמאי הוא אם אינו רמאי): והשבותו לו (מצינו) מציאה שהיא עושה ואוכלת ולא מציאה שיש עמה הפסד: כי

הגהות הגר"א (כד) להביא: (כה) אם רמאי הוא אם אינו רמאי: (כו) כרוז. והשבותו לו מצינו כו':

התורה והמצוה

דוקא בפגע בו, כמו פגוש דוב שכול באיש (משלי יז), ובמה שכתבתי כי הראה באר שמה שכתוב כי תפגע בא במובנו הרחב שכחות מרים נקרא קרוב כמ"ש בערוך (ערך רוס) שזה שעור כמטחוי קשת שאמר והשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת, וזה מובא בספרי הלא ובבא מציעא (דף לג). ושם בא בלשון צווי ובפרשת בא בלשון אזהרה לא תראה והתעלמת ונמצא שהוא עובר על מצות עשה ועל מצות לא תעשה:

רא שור אויבך, רבי יאשיה מוקי ליה בעובד אלילים שאף אבדתו מחויב להחזיר. ור' אליעזר מוקי לי' בגר, לשיטתו שאמר (יבמות דף מח) הבא הקן משום רבי אליעזר מפני מה גרים מעונים מפני שאין עושים אלא מיראה, ובבבא מציעא (דף נט) רבי אליעזר אמר בשלשים ושש מקומות הזהירה התורה על הגר מפני שסורו רע. ורבי נתן אמר שמדבר כנגד יצר הרע, אם היה אויב לו להכרו לפי שעה על ידי שעשה עמו מריבה, אף שאין לעשות כן, וכמו שאמרו בספרי (תצא סימן רכ"ב וסימן רכ"ה) לא תראה את שור אחיך אין לי אלא שור אחיך שור אויבך מנין תלמוד לומר שור אויבך, אם כן למה נאמר אחיך אלא מלמד שלא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, רצונו לומר שמה שאמר אויבך הוא עצמו מה שאמר אחיך, כי מדבר במי שהוא אחיו במצות ואסור לשנאותו, רק שיצר הרע עשה אותו והוא אויב לו שלא כדין, וגם רצה לומר שמדבר כנגד יצר הרע באויב קודם, כמו שאמרו בגמרא:

רב שור אויבך או חמורו, אם יאמר שורו וחמורו נאמר דוקא שיהיו ביחד לדעת ר' יאשיה, שהוא"ו מורה החבור תמיד, וגם לדעת ר' יונתן צריך לכתוב מלת או, ללמד שאם מצא שורו וחמורו והתעלם עובר על כל אחד ואחד בעשה ולא תעשה, וכמו שבארתי זה בארך בהתורה והמצוה (קדושים סי' ק"א) עיי"ש:

רג תועה, דוקא בצרוהא כי תועה, כמה שכתוב תעיתי כשה אובד (תהלים קיט), ואלפים אמה סביב העיר מגרש ושדות וכרמים ושייך לעיר וכמ"ש בפרשת מסעי ומגרשי הערים יהיו לבהמתם ולכל חייתם ואינו תועה כי דרכו להמצא שם, אם לא המור וכליו הפוכים ופרה בין הכרמים כמ"ש בב"מ (דף לא), ועל זה אמר זכר לדבר והנה תועה בשדה (בראשית לז) ואלפים ואמה סביב העיר אינו שדה רק מגרש ושייך לעיר:

רד השב תשיבנו לו, פה בא הדבר בכלל ובמשנה תורה פי' פרטיו בארך, שאפילו אם הוא רחוק או שאינו מכיר את בעל האבדה שאז יאספנו אל ביתו עד ידרוש אחיו אותה ע"י כרוז. וצריך שידע היאנו

ו לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ : ז מִדְּבַר־שֶׁקֶר תִּרְחָק וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־תַּהֲרֹג כִּי לֹא־אַצְדִּיק רָשָׁע :

ושחד

רש"י

ישראל והדלת מלמשקל ליה מליסול משאו ממנו : עזב תעזב עמו. לפרק המשא : (ו) אביונך. לשון אבה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה (ב"מ לב) : (ז) ונקי וצדיק אל תהרג. מנין ליוצא מב"ד חייב ואמר א' יש לי ללמד עליו זכות שמחזירין אותו ת"ל ונקי אל תהרג ואע"פ שאינו צדיק שלא נצדק בב"ד מ"מ נקי הוא מדין מיתה שהרי יש לך לזכותו. ומנין ליוצא מב"ד זכאי ואמר אחד יש לי ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו לב"ד ת"ל וצדיק אל תהרוג זה צדיק הוא שנצטדק בב"ד : כי לא אצדיק רשע. אין עליך להחזירו

כי

מכלתא משפטים פרשה כ

רה (ה) כי תראה שומע אני אפילו רחוק ממנו [א](מלא) מיל ת"ל כי תפגע. או כי תפגע שומע אני כמשמעו ת"ל כי תראה כיצד יתקיימו שני מקראות הללו שערו חכמים אחד משבעה ומחצה במיל הוי אומר רים : [א](וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו נמצינו למדין שהוא עובר על עשה ועל לא תעשה). רז רובץ ולא רבצן, תחת משאו ולא יתר על משאו. דבר אחר תחת משאו [ולא] שיהא משאו בצדו : רז וחדלת מעזוב לו פעמים שאתה הדל פעמים שאתה עזב. כיצד חמור של ישראל ומשאוי של כותי עזוב תעזוב עמו, חמור של כותי ומשאוי של ישראל והדלת מעזוב לו. פעמים שאתה חדל ופעמים שאתה עזוב, היה בין הקברות אל יטמא אמר לו אביו הטמא יכול יטמא מפני שמצות עשה קודמת ללא תעשה לכך נאמר וחדלת מעזוב [א](פעמים שאתה חדל ופעמים שאין אתה

התורה והמצוה

שאינו למצוי, כמ"ש עד דרוש אחיך, שמא אחיו מלין הכסדות והנאמנות, וממ"ש ואספת שכולל גם דבר שצריך לאספו בידו, כולל גם הסבורה. וממ"ש והשבותו לו באר שיראה שיהיה מה להשיב שאם אוכלם ואינו עושה ימכרנו ויחזיר לו הדמים, וכ"ז שייך לפסוקים שבפ' כי תצא ולכן קצרתי בבאורם :

רה (ס) כי תראה. כבר התבאר בסי' ר', וכמו שהוא לענין אבדה כן לענין פריקה וטעינה שטעמם שוה, ופה אמר בלשון טוי כי תראה, ושם אמר בלשון האזהרה לא תראה לעבור על עשה ועל ל"ת :

רז רובץ תחת משאו, בב"מ (דף לג) מביא נוסח הברייתא רובץ ולא רבצן רובץ ולא עומד תחת משאו ולא מפורק תחת משאו משאוי שיכול לעמוד בו, ומפרש שריה"ג הוא שס"ל צער בע"ח דרבנן, כי מן הכתוב לא יש הכרח לזה, שרובץ יוכל להיות שם וגם בינוני פועל, כמו סוכר מושל, וכן מלשון תחת משאו אין הכרע, רק שלמה שס"ל שצער בע"ח דרבנן, והצווי הוא רק לעזור להבירו יקויב מצד הסברא שאם הוא פושע בדבר בשידע שירבץ ולא יקום אם מצד הליאות כח החמור שהוא רבצן, אם מצד שהטעים עליו משאו יותר מכפי כחו אין אנו מחויבים לעזרו בזה :

רז וחדלת מעזוב לו. לשון זה מוקשה מאד שבכל התורה יאמר הצווי לבד ולמה יאמר פה מה שיעלה על לבבו לחדול, וכן תפס בפ' תצא בהשבת אבדה ובטעינה והתעלמת מהם, והראב"ע פי' והדלת כמו הדל לך מעשות הדבר, והטעם חדל שתעזוב הדבר לו לבדו רק תתיר עמו הקשרים, ורש"י ז"ל פי' מלת כי פה משמש בלשון דלמא, שמא תראה חמורו רובץ והדלת מעזוב לו בתמיה, וכ"ז דוחק וחז"ל פי' מפני שיש מציאות שיכול לחדול ולהתעלם מזכיר שלא תמיד תחדל, ומ"ש שהלה חמור של כותי אתיא כריה"ג דצער בע"ח דרבנן כמ"ש בב"מ (דף לב). והנה באבדה אמר שור אויבך ופה אמר חמור שונאך, ויש הבדל בין אויב ושונא שהאויב איבתו גלויה ומבקש להרע לו, לא כן השונא, ולדעת ר' יאשיה למעלה (סי' רא) מ"ש שור אויבך מדבר בכותי, וליתר דעות מדבר בישראל שאיבתו גלויה, ופה אמר שונאך שהמור כותי א"צ לעזוב, וכן חמור ישראל שאיבתו גלויה יכול לחדול ג"כ מלהתקרב אליו פן יזיקנו, ואמר שאם גם בחמור שונאך הרצה לחדול לא תעשה כן כי בזה עזוב תעזוב כי השונא הוא ישראל שאינו רוצה להזיק לך, וכפל הדברים בפ' תצא, מפני שיש עוד מציאות שיוכל להתעלם כמו אם הוא כהן והאבדה בבה"ק, ואף שבזה ק' כקושית הגמ' ב"מ (דף ל') שיעתה האי עשה והאי ל"ת ועשה, מוסיף אם א"ל אביו הטמא, שיש גם עשה דכיבוד, ובגמ' אסיק דעקר צריך משום זקן ואינה לפי כבודו, כי גם בהצטרף מ"ע דכיבוד א"צ קרא שכבר ידעם ממק"א דעשה דכיבוד אינה מתהלה בשא"ל לעבור על המצוה, וכמו שמסיק במכלתא מפני שאביו ואמו חייבים במצות וכמ"ש ביבמות (דף ו') ובב"מ (דף לב) :

עזב

אַמָּה: ו לָא תַצְלֵי דִין מִסְכֵּינָךְ בְּדִינֵהּ: ז מִפִּתְגָּמָא דְשִׁקְרָא הֱוֵי רָחִיק וּדְזַכֵּי וְדִנְפַק דכי.

מכלתא משפטים פרשה כ

אתה חדל). אמר לו אביו אל תפרוק עמו אל תטעון עמו ואל תחזיר לו אבדתו הרי זה לא ישמע לו מפני שאביו ואמו חייבין במצות: ד"ה עזוב תעזוב עמו (לכך) [למה] נאמר לפי שהוא אומר הקם תקים עמו (דברים כב) אין לי אלא טעינה פריקה מנין ת"ל עזוב העזוב עמו[י]. רבי יאשיה אומר אחד זה ואחד זה בפריקה הכתוב מדבר אין לי אלא פריקה טעינה מנין, דין הוא מה אם פריקה שהוא יכול לפרוק בפני עצמו הרי זה מוזהר עליה טעינה שאינו יכול לטעון בפני עצמו אינו דין שיהא מוזהר עליה [כח](מפני שדבר הכתוב בהווה) בקל ללמוד ממנו את החמור [א](רבי יהודה בן בתירא אומר הקם תקים עמו טעינה עזוב תעזוב עמו פריקה. מכאן היה רבי ישמעאל אומר כשם שפריקה מן התורה כך טעינה מן התורה: עזוב תעזוב עמו למה נאמר לפי שהוא אומר הקם תקים עמו). אין לי אלא פריקה וטעינה בהמה עצמה מנין ת"ל הקם תקים עמו. הקם תקים [עמו] בזמן שאתה שוה לו:

ר"ט (ו) לא תטה משפט אביונך בריבו למה נאמר לפי שהוא אומר ודל לא תהדר בריבו אין לי אלא דל עני תאב מנין ת"ל לא תטה. אבא חנן אומר משום רבי אליעזר [כט](בלקט שכחה ופאה) הכתוב מדבר. רשע וכשר עומדין לפניך בדין שלא תאמר הואיל ורשע הוא אטה עליו את הדין ת"ל לא תטה משפט אביונך בריבו אביון הוא במצות: ר"י (ז) מדבר שקר תרחק [ל]((וגו') [הרי זו אזהרה למדבר לשון הרע. ד"א הרי זו אזהרה לדיין שלא יושיב אצלו דיין בור. ד"א שלא יעמיד אצלו סניגורין שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם. ר' נתן אומר מדבר שקר תרחק אזהרה לפרוש מן המינות וכה"א ומוצא אני מר ממות וגו' (קהלת ז). והמלך ישמח באלהים וגו' (תהלים סג)]. (כדכתיב)): ר"א ונקי וצדיק אל תהרוג (כי אלו) היה אחד

הגהות הגר"א (מ' מכאן היה ר"י כשם שפריקה מה"ת כך טעינה מה"ת: (כח) דבר הכתוב בקל כו': (כט) ברשע הכתוב מדבר: (ל) כאן צ"ל מש"ל (במוסגר באות י"ט) א"ל רבו אתה יודע בו' עד לכך נצטוי ושאר מ"ס בשבועות ר"פ שבועת העדות מנין לדיין כו' ת"ל מדבר שקר תרחק מנין כו' כל הסוגיא שם: ונקי כו':

התורה והמצוה

ד"ה עזב תעזב עמו. לדעת כת"ק מ"ש עזב תעזב מדבר בפריקת המשא, והוא מלשון עזיבה שיעזוב ממנה את משאה הרובץ עליה ואינה שוכבה, ומ"ש בפ' תצא הקם תקים מדבר מהרמת המשא עליה שגם אחר נופלים בדרך, שכבר הופרק המשא וצריך להקים הבהמה עם משאה עליה, ומזה דן ר' ישמעאל שדיניהם מה"ת. ולדעת ר"ש בב"מ שם שפליגי בהגה, ור' יאשיה ס"ל שגם מ"ש הקם תקים מדבר בפריקה. ופי' נופלים ע"י משאם שא"א להקימם אלא ע"י פריקת המשא וס"ל דטעינה למדין מק"ו, ומה שבכל גווי הפריקה פה ובפ' תצא, משום דשם מודיע שצריך להקים גם הבהמה שעז"א לשון הקמה, וזהו שיקים המשא עליו למדין מק"ו. והנה פרשתי עפ"י נוסחת הגר"א, שכנוסחתו משמע בירושלמי, כי נוסחת הספרים בלתי מובנת. ועיין בב"מ (דף לב), וכבר בארתי בס' התו"כ (קדושים סי' לב) שיש הבדל בין אתו ובין עמו, שעמו מורה על השווי עיי"ש, וז"ש הקם תקים עמו בזמן שאתה שוה לו:

ד"ט (ו) לא תטה משפט אבינך בריבו. אז"ל שלא יטה משפט האביון להובתו דהא אפי' משפט עשיר אסור להטות וכ"ש משפט אביון, וע"כ פי' שלא יטה המשפט לזכותו, והנה שכבר אמר ודל לא תהדר, האביון גרוע מן הדל שהוא העני התאב לכל דבר ואין לו מאומה, והייתי סובר שיכול להטות כדי שיזכה ויתפרנס באשר העשיר מחויב לפרנסו, ועפ"י סברא זו דייק ר"א מלת בריבו שדוקא בריבו אין להטות לזכותו אבל בלקט שכחה ופאה יכול להטות וכמ"ש כן בירושלמי (פ"ד דפאה), וכבר דייק כן למעלה על ודל לא תהדר בריבו, והדבר אמר לא רצה לפרש כן כי הטיית משפט הוא פירושו תמיד הטיה לחובה ולא נמצא לשון זה על הטיה לטובה, וע"כ שהאביון הוא הרשע האביון במצות וה"א שמותר להטות משפטו לחובה:

ד"י (ז) מדבר שקר תרחק. הגר"א הגיה בכאן, א"ל רבו אתה יודע בי שאם נותנים לי כל ממון שבעולם וכו', שנמצא במכלתא למעלה על פסוק אל תשת ידך עם רשע, כי בגמ' שבועות (דף לא) למד זה מן מדבר שקר תרחק, ולדעתי זה רומז במ"ש כדכתיב ר"ל כמ"ש למעלה, ובילקוט יש פה כמה דבורים שאין נמצאים במכלתא שלפנינו:

ד"א ונקי וצדיק אל תהרג. כבר בארתי בפי' איוב (ד ז, ח, כב יח) שיש הבדל בין נקי ובין צדיק, שהנקי הוא בהשקף אל עצמו שהוא עצמו חף מפשע, והצדיק הוא בהשקף אל אחרים שאחרים יצדיקו אותו וגם שהוא רשע בפ"ע, ויעיר צדיק בלתי נקי, ונקי בלתי צדיק. אם העולם מוציאים ומצדיקים

ח וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר פִּקְחִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִים׃ ט וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת־נֶפֶשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־ אַרְצֶךָ

שפתי חכמים

לעשיר כמו שנאמר לא תשא פני גדול אלא הכבוד שאת שמוכיח אותו בדין וע"י הדין הוא מתכבד שאל"כ יצטרך לפרוע לו ואין לו והוא מזולזל: נ ר"ל דין תורה כדכתיב משפטי ה' אמת וגו': ס י"מ כמו מאור דעיינו היגה"ר כלומר

רש"י

כי לא אצדיקנו בדיני אם יצא מידך זכאי יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה: (ח) ושחד לא תקח. אפי' לשפוט אמת וכ"ש כדי להטות את הדין שהרי כדי להטות את הדין נאמר כבר לא תטה משפט: יעור פקחים. (ב"מ קיא מכילתא) אפי' חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרף דעתו עליו וישתכח תלמודו ויכהה מאור עיניו: ויסלף. כתרגומו ומקלקל: דברי צדיקים. דברים המצודקים נ משפטי אמת וכן תרגומו פתגמין תריצין ישרים: (ט) וגר לא תלחץ. בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר מפני שסורו ס רע (ב"מ נט): את נפש הגר. כמה קשה לו כשלוחצים אותו

מכלתא משפטים פרשה כ

אחד מעידו שעובד לחמה ואחד (עובד) [שעובד] ללבנה שומע אני שיצטרפו זה עם זה ויהא חייב ת"ל [א](ונקי) וצדיק אל תהרוג. ראוהו רודף אחר חברו להרגו והסייף בידו אמרו לו הוי יודע שהוא בן ברית והתורה אמרה (ונקי וצדיק אל תהרוג ואומר) שופך דם האדם באדם דמו ישפך (בראשית ט) ואמר יודע אני על מנת כן והעלימו עדים עיניהם (ואם) [ואחר] כן מצאנוהו הרוג מפרפר והסייף מנטף דם מיד ההורג שומע אני יהא חייב ת"ל ונקי וצדיק אל תהרוג. כבר הרג (שמעון בן שטח) [יהודה ב"ט] עד זומם אמר לו (יהודה בן טבאי) [שמעון ב"ש] אראה בנחמה אם לא שפכת דם נקי [לא](ואמרה) תורה הרוג על פי עדים הרוג על פי זוממים מה עדים שנים אף זוממים שנים. וכבר היה (יהודה בן טבאי) [שמעון ב"ש] נכנס לחורבה ומצא שם הרוג ומפרפר והסייף מנטף דם מיד ההורג אמר לו [א](יהודה בן טבאי) [שמעון ב"ש] תבא עלי אם לא) אני או אתה הרגנוהו אבל מה אעשה שהרי אמרה תורה על פי שנים עדים יקום דבר (דברים יט) אבל היודע ובעל מחשבות הוא יפרע מאותו האיש ולא הספיק לומר עד שנשכו נחש ומת: [לב]ונקי וצדיק אל תהרוג הרי שיצא מבית דין חייב ומצאו לו זכות לאחר מכאן שומע אני יהא חייב ת"ל ונקי (וצדיק) אל תהרוג ([יכול] כשם שיצא מבית דינך [זכאי] כך יצא מבית דיני ת"ל כי לא אצדיק רשע): וצדיק אל תהרוג הרי שיצא מבית דין זכאי ואחר כך מצאו לו חובה שומע אני יהא חייב תלמוד לומר וצדיק אל תהרוג. [יכול] כשם שיצא מבית דינך כך יצא מבית דיני ת"ל כי לא אצדיק רשע, והרי דברים קל וחומר ומה אם מדת פורענות אמרה תורה כי לא אצדיק רשע קל וחומר למדה טובה מרובה:

ריב (ח) ושחד לא תקח שמא תאמר הריני נוטל ממון ואיני מטה את הדין ת"ל

הגהות הגר"א (לא) שאמרה: (לב) ד"א:

התורה והמצוה

ומצדיקים את הרשע ומרשיעים את הצדיק, ויש צדיק ונקי, אם עפ"י דין תורה א"א לדונו כלל, ובתחלה מצייר המכלתא מי שהוא נקי וצדיק, ויש סברא להרגו, אם ראו רודף אחר חברו להרגו וגם הסרו בו רק שהעדים העלימו עיניהם והוא נקי גם צדיק כי א"א לשפטו כלל, ומובא בסנהדרין (דף לז ע"ב) ועפ"ז מביא המעשה של שמעון בן שטח. ולהלן מביא המעשה מה שאמר שמעון בן שטח ליהודה בן טבאי שמובא בסנהדרין (שם) וחגיגה (טז ע"ב) [וגי' הספרים משובשת] ואח"כ מפרש אם הוא נקי לבד ולא צדיק וזה יצויר אם נידון לחובה ואח"כ אינו צדיק בדינו ואח"כ מצאו לו זכות והוא נקי מצד עצמו, וכן אם הוא צדיק ולא נקי, וזה יצויר שיצא זכאי בדין הב"ד והוא צדיק מצד הב"ד ואח"כ מצאו לו חובה ואינו נקי וכמ"ש בסנהדרין (דף לג ע"ב), ואמר שבכ"ז השם יעשה משפט בחייבים כמ"ש במעשה דשמעון בן שטח שהכישו נחש, וע"ז א' כי לא אצדיק רשע:

ריב (ח) ושחד לא תקח כי השחד יעור פקחים. ובפ' שופטים אמר כי השוחד יעור עיני חכמים, והתבאר אצלי בפי' משלי ששם חכמה מורה על דברים שאי אפשר לאדם להוציא מכח בינתו

דה

דְּבִי מִן דִּינָא לָא תִקְטוֹל אֲרֵי לָא אֲזַכֵּי חַיָּבָא: ח וְשׁוֹחֲדָא לָא תְקַבֵּל אֲרֵי שׁוֹחֲדָא מְעַוֵּר חַכִּימִין וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין: ט וְגִיוֹרָא לָא תְעִיקוּן וְאַתּוּן יְדַעְתּוּן יָת נַפְשָׁא דְּגִיוֹרָא אֲרֵי דַּיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם: י וְשִׁית שְׁנִין תִּזְרַע יָת אַרְעָךְ

ותכנוש

מכלתא משפטים פרשה כ

ת"ל כי השחד יעור עיני חכמים [לג]([כי השחד יעור עיני חכמים] בתורה אתה אומר [בתורה] או אינו אלא [עיני] חכמים כמשמעו) ת"ל יעור עיני פקחים [לד] אלו פקחי הדעת שהן מטהרין ומטמאין מדעת עצמן [לה]מכאן אמרו כל הנוטל ממון ומטה את הדין אינו יוצא מן העולם עד שיחסר מאור עיניו. [לו]רבי נתן אומר עד שיהא בו אחד משלשה דברים הללו או טרוף דעת בתורה שיטהר טמא או שיטמא טהור או יצטרך לבריות או שיחסר מאור עיניו: (ר' נתן אומר) [ד"א] ויסלף דברי צדיקים שונא דברים המצודקים הנאמרים בסיני:

ריג (י) ושש שנים תזרע את ארצך. ר"א אומר כשישראל עושין רצונו של מקום הם עושין שמטה אחת בשבוע אחד שנאמר שש שנים תזרע שדך וכשישראל אין עושין רצונו של מקום הם עושין ד' שמטין בשבוע אחד הא כיצד נרה שנה וזורעה שנה נרה [שנה] וזורעה שנה נמצאו שהן עושין ארבעה שמטין בשבוע אחד. ואספת את תבואתה והשביעית להביא פירות ערב

הגהות הגר"א (לג) ומנין לסמיות עינים ת"ל כו': (לד) כמשמעו. או אינו אלא אלו כו': (לה) כשהוא מעור עיני חכמים אמור מת"ל פקחים אלא כמשמעו: (לו) ויסלף **דברי צדיקים** אינו יוצא מן העולם עד שאינו יודע מה מדבר מכאן היה ר' נתן כו':

התורה והמצוה

רק לקבלם מפי אחרים, כמו כל המנהגים שיש בהם טוב ורע שצריך לקבלם מפי ה' שצוה אותם בתורתו או מפי חכמים שקבלו תורה שבע"פ איש מפי איש, ועקר שם **חכם** הונח על החכם בחכמת התורה. שהיא לבדה תלמד אותנו הדרך אשר נלך בכל המעשים והמנהגים שיש בהם שתי דרכים טוב ורע. ובכ"ז מצאנו ג"כ על צד ההרחבה שיבוא שם חכמה וחכמים על חכמים במלאכת מעשה ודברים מדיניים, ויש הבדל בין **חכם** ובין **פקח**, ששם פקח הונח בעצם שיפקיח בעין שכלו על דברים נעלמים מיתר בני אדם, שעקר שם פקח הונח על הסרת המכסה מעל עינים הפנימים, כמו ותפקחנה עיני שניהם (בראשית ג) כמ"ש בס' התורה ח"א, והפקחים יכוונו אל תעלומות הדרכים ושיב המעשים מצד שכלם ותבונתם אף בלא קבלה מאחרים, וממ"ש הטעם שלא יקח שוחד מפני שמעור עיני חכמים בחכמת התורה, מבואר שמדבר במי שאינו רוצה להטות משפט מדיני התורה ותועב שהשוחד לא יטהו כי בכ"ז יוציא הדין לאמתו באשר הוא חכם בחכמת התורה, ועז"א שהשוחד יעור עיני חכמים בחכמת התורה ויטה בדיני התורה ויטה משפט, ומפני שיש לטעות שמדבר על צד ההרחבה וכ"ל יעור עיני חכמים במילי דעלמא, וז"ש או אינו אלא חכמים כמשמעו, לכן אמר בס' משפטים יעור פקחים, ששם פקח מורה שהוא פקח הלב והשכל להוציא לאור משפט מדעת עצמו שהוא גדול מהחכם, ובא אחד ולמד על השני שר"ל שבין החכמים ע"י הקבלה מדברי התורה ובין הפקחים שימצאו המשכלות האלה בדעת עצמם יטה השוחד מני הדרך, אולם בזה הי"ל יעור חכמים כמ"ש כאן יעור פקחים, שמורה על עורון הלב והשכל, ובמה שמוסיף מלת עיני יכוין ג"כ אל העינים ממש, שעז"א שאינו יוצא מן העולם עד שיחסר מאור עיניו, וכבר התבאר אצלנו בפי' ס' משלי שיש הבדל בין החכם ובין הצדיק, שהחכם למד וקבל חוקי החכמה מן התורה ומפי חכמים, ויודע כולם ידיעה למודית, אבל הצדיק הוא מי שהרגל להתנהג כפי חוקי החכמה עפ"י השכל המעשי, הגם שאינו חכם הוא יעשה כל דבר כפי החכמה ע"י הרגלו, והוא בטוח יותר שלא ימוט מחוקי החכמה שכבר נסה ובחן כל דבר בהרגלו הפשוטי וכמ"ש גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה, ופרשתי שם שבא ע"ז תמיד הלשון פי צדיק יהגה חכמה (תהלים לז), כי דברי החכמה קבועים בפיו ובדבריו, ועז"א דברי צדיקים דברים המצודקים האמרים בסיני, ומוסיף אף אם הוא חכם בחכמת התורה ופקח בשכלו וגם התרגל במעשיו בחוקי החכמה, השוחד יטהו מני דרך. ועז"א ר' נתן שסופו שיהיה בו א' מג' דברים, או טרוף דעת בתורה כמ"ש יעור פקחים ויסלף **דברי** צדיקים וכמו שלמדו בכתובות, או שיחסר מאור עיניו כמ"ש עיני חכמים, או שיצטרך לבריות בכל המלכה לשלחן אחרים עולם חשך בעדו, וא"צ לשנות גרסת הספרים:

ריג (י) שש שנים תזרע שדך. הוא מיותר, ופי' במכלתא שר"ל שבזכות השמור שמטה תבא ברכה בפירות עד שתוכל לזרוע שש שנים רצופות והאדמה תתן את יבולה, וממ"ש ואספת את תבואתה דרכה בספרא (בהר סי' ב) לאורז ודוחן וכו' שהשרישו לפני ר"ה שנוהגין בשביעית, ולר' יונתן שם מה שהביאו שליש לפני ר"ה ושם פרשתי מוצא הלמוד הזה, וממ"ש כן תעשה לכרמך לזיתך למד שה"ה בכרם וזית שהנצו לפני ר"ה שחייבים לשנה הקודמת בין בפירות ערב שביעית שנכנסו לשביעית בין בפירות שביעית שנכנסו

אַרְצֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ יא וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ׃ יב שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ וְיִנָּפֵשׁ

בן

בעל הטורים

שבזול זה משכהו לבית המקדש: (י) את תבואתה והשביעית לאסור פירות ערב שביעית שנכנסו לשביעית: (יא) ויתרם כ׳. דין ואידך ויתרם אכלה את לומר שפירות שביעית אסורין בסחורה ותוספין את דמיהן וצריך לבערן:

רש״י

אותו: (י) ואספת את תבואתה. לשון הכנסה לבית כמו (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך: (יא) תשמטנה. ע מעבודה: ונטשתה. מאכילה אחר זמן הביעור. ד״א תשמטנה מעבודה גמורה כגון חרישה וזריעה. ונטשתה פ מלזבל ומלקשקש: ויתרם תאכל חית השדה. (מכילתא) להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכלת צ בלא מעשר אף אביונים אוכלים בלא מעשר, מכאן אמרו אין מעשר בשביעית: כן תעשה לכרמך. ותחלת המקרא מדבר ק בשדה הלבן כמו שאמור למעלה הימנו תזרע את ארצך: (יב) וביום השביעי תשבת. (מכילתא) אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ר ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת לא תנהג בה שבת בראשית: למען ינוח. תן לו נייח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים ש מן הקרקע או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית

שפתי חכמים

כלומר שיאה״כ שלו קשה ורע ונוח לבהות. וי״מ כיון שסר מן הדרך שוב אינו חוזר ע״י פתוי דברים: ע פי׳ משום שהשמטה והנטישה בכל מקום השמטת ונטישת לבר מדבר: פ במועד קטן פירש״י שהורשין תחת האילנות כדי שיאמח וכב״מ פירש״י שמכסין בקש וזבל שרשין של אילנות בימות החורף שלא יתקלקל מחמת הקור: צ דאל״כ למה נאמר ויתרם וגו׳ הא לא צריך לומר להתיר אכילתו לחיה בשביעית דהא החיה לא ברשותו היא: ק פי׳ האי כן תעשה אריפא דקרא קאי כלומר כמו שתעשה בשדה הלבן כן תעשה לכרמך וגו׳: ר דאל״כ למה נסמכה לשביעית אף שנאמר לדברים שנתחדשו בה העבד הערל והגר תושב שיהיו שובתים ביום שבת אפ״ה יש ללמוד זה נמי מדכתבה פה: ש דאל״כ למה נאמר הא כבר נאמר בדברות אי משום שלא

מכלתא משפטים פרשה כ

ערב שביעית שנכנסו לשביעית. אין לי אלא פירות ערב שביעית שנכנסו לשביעית מנין לפירות שביעית שיצאו למוצאי שביעית ת״ל כן תעשה לכרמך לזיתך. להרי אתה דן מבין שניהם כאחד לא הרי הזית כהרי הכרם ולא הרי הכרם כהרי הזית הצד השוה שבהן שגדלים על מי שביעית הרי הן כפירות שביעית אף כל שהוא גדל על מי שביעית הרי הן כפירות שביעית דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר אינו צריך והלא כבר נאמר ויתרם תאכל חית השדה להביא פירות שביעית שיצאו למוצאי שביעית הרי הן כפירות שביעית ומה תלמוד לומר כן תעשה לכרמך לזיתך בא הכתוב ליתן בעור לזית בפני

הגהות הגר״א (לז) אין לי אלא כרם וזית שאר כל הפירות מנין:

התורה והמצוה

שנכנסו לשמינית כמ״ש הרמב״ם [פ״ד מה׳ שמטה ויובל הי״ג ובפ״א מה׳ מעשר ה״ב] וכל הפירות למד מהכרם וזית. ונראה שלמוד ר׳ יאשיה הוא ג״כ ממ״ש ויתרם תאכל חית השדה רק שלכן הוסיף כן תעשה לכרמך לזיתך שהוא מיותר דהא דין זה שיוציא לחית השדה נוהג גם בזרעים, ללמדך שאף בכרם וזית של שביעית שיוצא לשמינית הדין כן, וכמ״ש בפסחים (דף נג) אוכלים בענבים עד הפסח בזיתים עד העצרת שלפר״ת [שם דף נא ע״ב ד״ה כל וכב״מ] והר״ש (ריש פ״ט דשביעית) היינו בשנה השמינית, והא״כ זמן בעור, וע״ז״א לא הרי הזית כהרי הכרם כי כ״א זמנו מיוחד וזמן הזית מאוחר שלכן הוסיף לזיתך, ומזה למד שה״ה שכן בכל הפירות, ור׳ יונתן לשטתו דס״ל כר״ע דספיחים אסורים מה״ת כמ״ש בירושלמי (פ׳ בתרא דמעשרות) וא״כ מוכרח לומר לכרמך לזיתך כי התבואה ופירות המזרעים אסורים מלאכול משום ספיחים, רק פירות האילן שאין אסורים משום ספיחים בזה יאמר הדין ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה, רק ר׳ יונתן ס״ל שמזה בעצמו שאמר ויתרם תאכל חית השדה מוכח זה שאף במוצאי שביעית הדין כן, כי בכל פירות האילן הולך בתר הנטיה ונמשך זמן שביעית גם בשמינית, ומ״ש ומה ת״ל לכרמך לזיתך וכו׳ לזית בס״צ

תכנוש ית עללתה : יא ושביעתא תשמטנה ותרטשנה וייכלון מסכני עמך ושארהון תיכול חיות ברא כן תעבד לכרמך לזיתך : יב שתא יומין תעבד עובדך וביומא שביעאה תנוח בדיל דינוח תורך וחמרך וישקוט בר אמתך וגיורא

מכלתא משפטים פרשה כ

בפני עצמו ולכרם בפני עצמו (שנאמר) : ריד (יא) [לח]והשביעית תשמטנה בעבודתה. ונטשתה באכילתה. אין לי אלא פירות [לט](עשבים) מנין ת"ל ונטשתה מכל מקום. דבר אחר והשביעית וגו' [שלא תאמר] ספני מה אמרה תורה לא שיאכלו אותה עניים הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים ת"ל והשביעית מגיד שפורץ בה פרצות אלא שגדרו חכמים מפני תקון העולם : רמז ואכלו אביוני עמך כתוב אחד אומר ואכלו אביוני עמך וכתוב אחד אומר לך ולעבדך ולאמתך (ויקרא כה) כיצד יתקיימו שני מקראות הללו כשהפירות מרובין הכל אוכלים כשהפירות מעוטין לך ולעבדך ולאמתך. רבי יהודה בן בתירא אומר עד שלא הגיע שעת הבעור היו הכל [מ](מבערין) אותה עניים ועשירים הגיעה שעת הבעור [מ](מבערין) אותה עניים ולא עשירים : רמז ויתרם תאכל חית השדה למה נאמר לפי שהוא אומר עשר תעשר שומע אני אף פירות שביעית כשהוא אומר לך ולעבדך ולאמתך הקיש אדם לבהמה מה בהמה אוכלת מהראוי לה בשביעית שלא מעושר אף אדם אוכל מן הראוי לו בשביעית שלא מעושר. אתה אומר לכך בא או לא בא אלא להקיש בהמה לאדם מה אדם אינו אוכל אלא מן המעושר כך בהמה לא תאכל אלא מן המעושר ת"ל ויתרם תאכל חית השדה אחר שלמדת שחיה אוכלת מן הראוי לה בשביעית שאינו מעושר אף אדם אוכל מן הראוי לו בשביעית שאינו מעושר

הגהות הגר"א (לח) ד"א : (לט) האילן פירות הארץ מנין כו' : (מ) אוכלין :

התורה והמצוה

בפ"ע וכו', הוא עפ"י היסוד שיסדתי בס' התו"ה (אחרי סי' י"ז) שכ"מ שכפל אות היהם מורה שכ"א ענין בפ"ע כמש"ש מכ"מ, וממ"ש לכרמך לזיתך ולא אמר לכרמך וזיתך מורה שכ"א יש לו זמן מיוחד, וכל מה שכתבתי הוא לשטת ר"מ ודעמיה, ויש עוד שטות בזה והכ"מ לבאר זה באורך :

ריד (יא) והשביעית תשמטנה ונטשתה. השמטה הוא שמסלק עצמו מן הדבר וזה שלא יעבוד עבודת הארץ, והנטישה הוא שמשתתף עם העזיבה רק שמציין ההרחקה יותר כמ"ש בפ' הנ"ל בכ"מ, והוא שלא יאכל הספיחים וזה כר"ע שספיחים אסור מה"ת, אולם לפ"ז מ"ש עשבים מנין, לא יעלה לדעת ר"ת שלדעתו לא אסרה תורה רק בספיחים המזרעים לא עשבים העולים מאליהם, ולדידי' צ"ל שלא יאכל כשכלה לחיה מן השדה, שעז"א ואכלו אביוני עמך כמ"ש בסמוך, ועוד מפרש שהנטישה הוא שיעזבם מרשותו שיהיה הפקר לא שהוא ישים עליהם גדר סביב והוא יחלקם לעניים, ופסק כן הרמב"ם [פ"ג מה' שמטה ויובל הלכה כד] :

רמז ואכלו אביוני עמך. ובפ' בהר אמר לך ולעבדך שמשמע שכולם אוכלים, ואמר בספרא [שם סי' יח] בשם ר' יהודה, שקודם הבעור יאכלו אף העשירים ואחר הבעור יאכלו רק עניים, ושם מדבר אחר הבעור שלכן אמר ויתרם תאכל חית השדה, וכן דעת ריב"ב פה [וצריך לגרוס הכל אוכלים], ודעת ר' יוסי שענין הבעור הוא רק שיוציאם מרשותו ויפקירם ויוכל תיכף לזכות בהם שכן דעת רש"י והרמב"ן וכ"פ, וע"כ אמר פה שאחד עניים ואחד עשירים אוכלים אחר הבעור וזה דעת הת"ק כשהפירות מועטים לך ולעבדך כי זוכה בהם תיכף וכמ"ש בפי' הספרא שם :

רמז ויתרם תאכל חית השדה. וכבר אמר זה בפ' בהר, ולבהמתך ולחיה אשר בארצך, ופי' חז"ל שבמ"ש לך ולעבדך ולבהמתך ולחיה אשר בארצך בא להקיש אדם לבהמה וחיה לענין שיהא פטור מן המעשר כמו שמאכל המיוחד לבהמה פטור מן המעשר תמיד [עיין במ"ל פ"ג מה' מעשר הלכה כ'] כן גם מאכל אדם פטור מן המעשר בשביעית, וכבר בארתי בפי' איוב (ה כג) שיש הבדל בין חית הארץ ובין חית השדה, שחית הארץ בא גם על המצוין בישוב וחית השדה הם המדבריות, ושם שכתוב לבהמתך ולחיה אשר בארצך מדבר בחית הישוב דוגמא דבהמה ומשכחת שהוא מאכל אדם ובהמה שזה חייב במעשר וי"ל שבא להקיש להפך כמו שמאכל אדם חייב במעשר כך בהמה לא תאכל בשביעית מאכל המיוחד לאדם ובהמה רק מעושר, לכן אמר פה ויתרם תאכל חית השדה ללמד שמ"ש חיה היינו גם המדבריות וזה בודאי אוכלת שלא מעושר. ולמד שההיקש בפ' בהר הוא להקיש אדם לבהמה לפטור מן המעשר, ודעת המכלתא כדעת האומרים שאין חייבים בתרומות ומעשרות מה"ת אלא דגן תירוש ויצהר כדעת הראב"ד [פ"א מה' מעשר ה"ט], ובזה מתרץ מ"ש כן תעשה לכרמך לזיתך, לבל נאמר שמ"ש ויתרם תאכל חית השדה

מדבר

בֶּן־אֲמָתְךָ֖ וְהַגֵּֽר׃ יג וּבְכֹ֛ל אֲשֶׁר־אָמַ֥רְתִּי אֲלֵיכֶ֖ם תִּשָּׁמֵ֑רוּ וְשֵׁ֨ם אֱלֹהִ֤ים אֲחֵרִים֙ לֹ֣א תַזְכִּ֔ירוּ לֹ֥א יִשָּׁמַ֖ע עַל־פִּֽיךָ׃

שלש

בעל הטורים

(יג) ושם אלהים אחרים. וסמיך ליה שלש רגלים לומר לך כל המבזה את המועדות כאלו עובד ע"א. וסמך פסח (לע"ז) לומר מה ע"א אסורה בהנאה ואוסרת בכל שהוא אף חמץ בפסח אסור בהנאה ואוסר בכל שהוא:

שפתי חכמים

שלא תאמר הואיל וכו' היה די לומר וביום השביעי תשבות: ת דלעיל בעשרת הדברות דבר בעבד כנעני שהוא נמול וכאן בעבד כנעני שהוא ערל והוא עדיין בתוך י"ב חדש משקנאו אבל יותר מכן ואינו רוצה לימול אינו רשאי לקיימו ערל: א דאי גר צדק הא כבר כתיב וגרך אשר בשעריך א"נ דאי גר צדק הא ישראל גמור הוא: ב לכך אמרינן בכ"מ דעשה דוחה ל"ת לפי שכל עשה יש בו ג"כ ל"ת וא"כ הו"ל תרתי עשה ול"ת מש"ה דוחה את ל"ת גרידא: ג דאל"כ למ"ל קרא וכי סלקא על דעתך שיזכיר שם ע"א שהוא

רש"י

הבית אמרת אין זה נייח אלא צער: בן אמתך. (מכילתא) בעבד ת הערל הכתוב מדבר: והגר. זה א גר תושב: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. (מכילתא) לעשות כל מצות עשה ב באזהרה שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו: לא תזכירו. (ע"ז ג) שלא יאמר לו שמור לי בצד ע"א ג פלונים או תעמוד עמי ביום ע"א פלונית. ד"א ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו ללמדך ששקולה ע"א כנגד כל המצות כולן והאחר בה כשומר את כולן: לא ישמע. מן העו"א: על פיך. שלא תעשה שותפות עם עו"א וישבע לך בע"א שלו שנמצאת שאתה גורם שיזכיר על ידך: רגלים. פעמים וכן (במדבר כב) כי הכיתני זה שלש רגלים:

חדש

מכלתא משפטים פרשה ב

מעושר הא מה ת"ל כן תעשה לכרמך לזיתך בענין שאמרנו: ריז (יב) ששת ימים תעשה מעשיך. נאמר כאן שבת בראשית לענין שביעית שלא תסתרס ענין שבת בראשית ממקומה: ריח למען ינוח שורך וחמורך הוסיף לו הכתוב נייח אחד להיות תולש מן הקרקע ואוכל. אתה אומר לכך בא או אינו אלא יחבשנו בתוך ביתו, אמרת אין זה נייח אלא צער ת"ל למען ינוח שורך וחמורך הוסיף לו הכתוב נייח אחר להיות תולש מן הקרקע ואוכל: ריט וינפש בן אמתך והגר זהו עבד

ערל

התורה והמצוה

מדבר בשאר פירות שאין חייבים במעשרות לז"א שכן תעשה לכרמך לזיתך שחייבים במעשר מה"ת. וא"כ הא מה ת"ל כן תעשה לכרמך לזיתך כענין שאמרנו:

ריז (יב) ששת ימים תעשה מעשיך. כבר באמרי בס' בהר (סי' ז') שלשון שבת לה' לא נמצא רק בשבת בראשית ובשמטה, כי שמטה הוא ענין אחד עם שבת, שבא להורות חדוש העולם בימים וזה בא בשנים עיי"ש באורך, והיה עולה על הדעת שבשנת השמטה א"צ לנהוג מצות שבת אחר שכולו שבת, לכן אמר שבכ"ז תשמור בשנה זו גם מצות שבת, ובשבת אומר ששת ימים תעבד ופה אמר תעשה מעשיך, כי יש הבדל בין עבודה ובין מעשה, שהעבודה הוא עבודה קשה ובא ברוב על עבודת השדה, ובשמטה אינו עובד בשדה גם בחול, לכן אמר שבכ"ז שלא תעשה מעשיך ויתר עסקים, ובזה צריך אתה לשבת ביום השביעי וכל עסקים ומעשים של ימות החול:

ריח למען ינוח שורך. המנוחה הוא הפך הטלטול, אם טלטול גופני אם טלטול נפשי, ואם יכלא השור והחמור בכלא בל יצא החוצה בזה לא ינוח לו, וע"כ שמדבר מן המנוחה שילדק אצל השור שאתה לא תעשה בו מלאכה אבל השור כשרועה בשדה אע"ג שעושה מלאכה ותולש מן המחובר זה נחשב אצלו למנוחה, ועם מנוחה משתתף גם נחת רוח הפנימי, ובא בכפל שם נחת, וכתב שלהבך מלא דשן (היוב לו) על נחת הנפשי, וע"כ בעשרת הדברות אמר לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך וגו' ושורך וחמורך וגו' למען ינוח עבדך ואמתך כמוך, דייק שרק עבדך ואמתך שהם חייבים במצות ינוחו כמוך שלא יעשו מלאכה אף בפ"ע. אבל שורך וחמורך לא ינוחו כמוך, כי יעשו מלאכה לרעות בשדה בזה משהה אצלם אם אין אתה מכריחם למלאכתך:

ריט וינפש בן אמתך והגר. פעל נפש בא בתנ"ך ג' פעמים, פה, ובס' תשא וביום השביעי שבת וינפש, ובשמואל ב' (טז יד) ויבא דוד וכו' עיפים וינפש שם, ומזה נראה שפעל זה בא על שמשיב נפשו מיגיעה גדולה ועיפות, שנפשו בו תתעטף ועיפה, כמו ותקצר נפש העם בדרך (במדבר כא), וכנותו מעט תשוב נפשו אליו. ובא על ה' וינח ביום השביעי (שמות כ), שבו נח מהעסק שפעל בששת ימי המעשה וע"כ בא הצווי שגם

אנחנו

וְגִיוֹרָא: יג וּבְכֹל דִי אֲמָרִית לְכוֹן תִּסְתַּמְרוּן וְשׁוּם טָעֲוַת עַמְמַיָא לָא תִדְכְּרוּן לָא יִשְׁתְּמַע:

מכלתא משפטים פרשה כ

ערל. אתה אומר עבד ערל או אינו אלא בן ברית כשהוא אומר עבדך ואמתך [כמוך] (דברים ה) הרי בן ברית אמור הא מה ת"ל וינפש בן אמתך זה עבד ערל: והגר זה גר תושב אתה אומר גר תושב או אינו אלא גר צדק, כשהוא אומר וגרך אשר בשעריך הרי גר צדק אמור הא מה ת"ל והגר זה גר תושב. [גר תושב] הרי הוא בשבת כישראל ביום טוב. הלוקח עבדים ערלים מן הנכרים הרי הן בשבת כישראל בחולו של מועד דברי רבי יאשיה. רבי עקיבא מחליף. איכתי עושין יין נסך בזמן שמזכירים עבודת אלילים על פיהם ואימתי מזכירין ע"א על פיהם בזמן שנודרין בהם:

רב (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. לכה נאמר [לפי שהוא אומר ושמת את השלחן וגו' (שמות כו) אם שנה עובר בל"ת לכך נאמר ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. ר"מ אומר לעשות דברי תורה עליך חוב. ר"א אומר לעשות מצות עשה ומצות ל"ת. ר"א בן יעקב אומר אין לי אלא מה שפרט הכתוב שאר דקדוקי פרשה מנין ת"ל ובכל אשר אמרתי אליכם. ד"א ובכל אשר אמרתי וגו' למה נאמר] לפי שהוא אומר לא תעשה כל מלאכה אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה דברים שהן משום שבות מנין ת"ל ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו: רבא ושם אלהים אחרים לא תזכירו שלא תשבע לכותי ביראתו: ושם אלהים אחרים לא תזכירו שלא תעשנו בית ועד לא יאמר לו היכן אתה שרוי במקום עבודת אלילים פלונית אתה ממתין לי אצל עבודת אלילים פלונית. רבי נתן אומר הרי

התורה והמצוה

[illegible] נחים ביום ההוא, ובאמת גם אחר ימי בראשית ה' פועל תמיד ומחדש בכל יום מעשה בראשית ומנהיג ההנהגה הנסיית וההשגחיית, יצייר שמלאכת ששת הימים שבה יסד חוקי הטבע הוא אלו יגיעה גדולה, כי הוא נגד טבע האלהים שדרכו לפעול כפי מעשים בחיריים רצוניים לא כפי מעשים טבעיים מוכרחיים, ובשבת שבת מעסק הזה [כי השביתה מציין ההפסק בכ"מ] וינפש ששב אל נפשו ורצונו, שגם אצל ה' יאמר במליצה ותקצר נפשו בעמל ישראל (שופטים י), וכששב אל נפשו ורצונו אחר שהוצרך לעשות נגד טבע נפשו בא ע"ז פעל נפש, ועל"כ עמ"ש ברית עולם ביני ובין ב"י אות היא לעולם (שמות לא), שמציין מה שביום השביעי שבת ופסק ממלאכת הטבע שיסד בששת ימי הבריאה ושב נפשו אליו לעשות מלאכה קלה שהוא מטבע נפשו שהיא ההנהגה הנסיית, אמר שבת וינפש, ולא אמר שנח, כי לא נח לגמרי כי עדן עוסק ופועל כפי אלהותו, ועל"כ במ"ש בעשרת הדברות עבדך ואמתך ונקט אשר בשעריך שמדבר בעבד שמל וטבל ובגר צדק שחייב במצות אמר למען ינוח עבדך ואמתך, ופה שידבר בעבד ערל ובגר תושב אמר וינפש, היינו שלא יעשה מלאכות כבדות, רק מלאכות קלות כישראל ביו"ט שאינו עושה מלאכת עבודה ובכ"ז עושה מלאכה קלה, ור' יאשיה ס"ל שיעשו כישראל בחה"מ, ור"ע ס"ל שיעשו כישראל ביו"ט, וי"ל ר"ע לשטתיה ביבמות (דף מח) דאסור לקיים עבדים ערלים וכופו לגיירם לכן מחמיר בהם יותר מבגר תושב, ור' יאשיה יסבור כר' ישמעאל דמותר לקיים עבדים ערלים, ומ"ש מאימתי עושין יין נסך, עיין ע"ז (דף נז):

רב (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. כבר בארתי בפ' בא [על פסוק והיה לכם למשמרת] שהשמירה יאמר על הגדר והסייג שעושים אל המצוה לבל יפגע במצוה גופה, הרי נותן תורה לעשות משמרת וסייגים, ומזה למדו לאסור השבותים שהם סייג בל יפגע במלאכה גופה, ובשבת (דף י"ח) לרבות שביתת כלים, ובילקוט ראיתי דברים נוספים במכלתא זו וז"ל: לפי שהוא אומר ושמת את השלחן אם שינה עובר בל"ת לכך נאמר ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו [והביא זה הרמב"ן בסוף ספר המצות], רמ"א לעשות דברי תורה עליך חוב [ר"ל בתשמרו ללמוד מה שאמרתי אליכם, וכמ"ש שמרם בתוך לבבך (משלי ד) וכמו שכתבתי בפי' משלי ובספרא בכ"מ שכונו השמירה על הלמוד], ר"א אומר לעשות מ"ע ומצות ל"ת [הוא כמ"ד דהשמר דעשה נמי לאו הוא], ראב"י אומר אין לי אלא מה שפרט הכתוב שאר דקדוקי הפרשה מנין ת"ל ובכל אשר אמרתי אליכם, וכפי הנראה היה להם עוד מכלתא בפנים אחרים בפסוקים אלה, שכן ברמב"ם בסה"מ (מ"ע קלד) מביא לשון מכלתא עמ"ש כן תעשה לכרמך לזיתך והלא בכרם והזית בכלל היו ולמה יצאו להקיש אליהם מה כרם מיוחד שהוא בעשה ועוברים עליו בל"ת אף כל שהוא בעשה עוברים עליו בל"ת, ושם מכרם דברי המכלתא ולא נמצא בנוסחתנו:

רבא ושם אלהים אחרים לא תזכירו. פעל זכר בקל מציין הזכירה בלב [אם לא כשבא זכור אל תשכח וכמ"ש בספרא (בחקותי סי' ב') עיין בפי' שם], ובבנין הפעיל מציין הזכירה בפה, בין בש"ע בין לפני אחרים, ועל"כ במ"ש לא תזכירו היינו שלא ישבעו בשמם ושלא יעשנו בית ועד שכ"ז נכלל בלשון זה, ובסנהדרין (דף סג) לא תזכירו שלא יאמר לחבירו שמור לי בצד ע"ז פלונית ולא ישמע על פיך בלא

יזור

יד שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה׃ טו אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי־בוֹ יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם׃ טז וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאָסְפְּךָ אֶת־מַעֲשֶׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה׃

שלש

בעל הטורים

(טז) באסיף ב' במסורה. דין ואידך וחג האסיף תקופת השנה והיינו דאיתא בפ"ק דסנהדרין חג האסיף תקופה כשנה שיהא חג האסיף בתקופה חדשה והיאך משמע זה דכאן אדרבה לכאורה משמע בהיפך שיהא בתקופה ישנה אלא ה"ס חג האסיף מתחיל עם כלאת השנה א"כ צריך שיהא בתקופה השנה החדשה :

רש"י

(טו) חדש האביב . שהתבואה מתמלאת בו באביב, אביב לשון אב בכור וראשון לבשל פירות : ולא יראו פני ריקם . כשתבאו לראות פני ברגלים ד הביאו לי עולות (חגיגה ז) : (טז) וחג הקציר . הוא ה חג שבועות : בכורי מעשיך . שהוא זמן הבאת בכורים שתי הלחם הבאין בעצרת היו מתירין ו החדש למנחות ולהביא בכורים למקדש שנאמר (במדבר כח) וביום הבכורים וגו' : וחג האסף . הוא חג הסוכות : באספך את מעשיך . שכל ימות החמה התבואה מתייבשת בשדות ובחג אוספים אותה אל הבית מפני הגשמים

שפתי חכמים

פסח מכהים בה ומוזכר עליו לעבדו : ד וא"ל בכספים מדכתיב פני ואין מקבלין פני אדון אלא בקרבן . ובמכילתא דריש נאמר שמחה באדם וגו' ונאמר שמחה בשמים מה של אדם דבר הראוי לבא בידי אדם אף של שמים דבר הראוי לבא בידי שמים והיינו עולות כי אינו דין שיהא שלחנך מלא ושלחן קונך ריקם . הרא"ם : ה כמו שמפרש רש"י והלך שנאמר וביום הבכורים וגו' בשבועותיכם וגו' וכאן נמי כתיב וחג הקציר בכורי מעשיך מה בכורים דהתם חג השבועות אף בכורים דהכא הוא נמי חג השבועות : ו ומנחת העומר הקרבה בט"ז בניסן היתה של שעורים ואף מנחת קנאות שבאה מן השעורים אינה נקרבת מן החדש

מכלתא משפטים פרשה כ

הרי הוא אומר הבה נבנה לנו עיר (בראשית יא) ונאמר להלן שם ונאמר כאן שם מה (להלן) [כאן] עבודת אלילים אף (כאן) [להלן] עבודת אלילים . רבי אומר ושם אלהים אחרים לא תזכירו לשבח אבל לגנאי מא(ת"ל) שקץ תשקצנו (דברים ז). ע"א נקראת בלשון (פגימה) [מגונה] חרם (שקץ) תועבה פסל מסכה אלילים תרפים עצבים גלולים שקוצים א(חמנים) אבל המקום קרוי לשון שבח אל אלהים שדי צבאות אהיה אשר אהיה חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ואמת א(חסין) להגיד כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו (תהלים לב) :

רכב (יד) שלש רגלים למה נאמר לפי שהוא אומר שלש פעמים שומע אני בכל (מקום ובכל) עת שירצה ת"ל בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות מב[או בחג המצות ג"פ ובחג השבועות ג"פ ובחג הסכות

הגהות הגר"א (מא) אהה מזכירו שנאמר : (מב) יכול ג"פ בכל רגל ת"ל שלש רגלים ד"א רגלים להוציא את החגרים :

התורה והמצוה

ידור בשמו ולא יגרום לאחרים שידרו בשמו , מ"ש שלא ידור ושמע גם מלשון לא תזכירו בהפעיל , רק מ"ש שלא יגרום לאחרים נשמע מלא ישמע על פיך כמ"ש בבכורות (דף ב' ע"ב) , ועיין בתוס' סנהדרין שם ועיין בסמ"ג סי' לב , ומ"ש ר' נתן אומר , מובא בסנהדרין (דף קט) , ומ"ש רבי אומר , בע"ז (דף מה) ובתמורה (דף כח) למד מן ואבדתם את שמם , ומ"ש ע"ז נקראת בלשון מגונה וכו', התבאר בפרשת קדושים (סי' ז') עיי"ש :

רכב (יד) שלש רגלים . נ"ל שדרושי המכלתא שייכים לפסוק שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך , ומכאן לא דריש רק מ"ש רגלים להוציא החגרים , ר"ל מ"ש לשון רגלים מפני שהיה דרכם לעלות לרגל ברגליו כמו שדרשו בחגיגה (דף ג') על מה יפו פעמיך בנעלים , וכן מ"ש בבלעם כי הכיתני זה שלש רגלים , ר"ל בעת שבאתה מהלך רגליה . והנה אמר שלש רגלים תחוג ואח"כ אמר שלש פעמים בשנה יראה , ובסוף ס' ראה אמר שלש פעמים בשנה יראה בחג המצות וכו' , כי עמ"ש כאן סיפי אומר שיעלו נעלים

יִשְׁתְּמַע עַל פּוּמְכוֹן׃ יד תְּלָת זִמְנִין תֵּיחוֹג קֳדָמַי בְּשַׁתָּא׃ טו יָת חַגָּא דְּפַטִּירַיָּא תִּטַּר שַׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא כְּמָא דְּפַקֵּידְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דַּאֲבִיבָא אֲרֵי בֵהּ נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם וְלָא יִתְחֲזוֹן קֳדָמַי רֵיקָנִין׃ טז וְחַגָּא דַּחֲצָדָא בִּכּוּרֵי עוֹבָדָיךְ דִּי תִזְרַע בְּחַקְלָא וְחַגָּא דִּכְנָשָׁא בְּמִפְּקָא דְשַׁתָּא בְּמִכְנְשָׁךְ יָת עוֹבָדָיךְ מִן חַקְלָא׃

תלת

מכלתא משפטים פרשה כ

הסכות ג"פ ת"ל שלש רגלים תחוג לי בשנה]): יראה להוציא הסומין. זכורך להוציא הנשים: [ד"א רגלים להוציא את החגרים]: כל זכורך להוציא (את ההגרים) טומטום ואנדרוגינוס. [מג]תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם (דברים לא) להוציא חרשים. ושמחת להוציא חולה (וקטן) [וזקן]. לפני ה' אלהיך להוציא את הטמא. מכאן אמרו הכל חייבין בראיה חוץ מחרש שוטה וקטן וטומטום ואנדרוגינוס החגר והסומא והחולה (והקטן). [והזקן]:

רכג (טו) [א](את חג המצות תשמור מכאן היה רבי יהודה בן בתירא אומר כל) [מד]אשר צויתיך כדי שלא תהא [מה](מביא) אלא בחדש האביב:

רכד ולא יראו פני ריקם בזבחים. אתה אומר בזבחים או אינו אלא [מו](בכספים הרי אתה דן נאמר שמחה באדם ונאמר שמחה (בשלמים) [בשמים]) מה להלן בזבחים אף כאן בזבחים. דבר אחר ולא יראו פני ריקם בעולות. או אינו אלא בשלמים הרי אתה דן נאמר [מז](שמחה באדם ונאמר שמחה (בשלמים) [בשמים] מה שמחה האמורה באדם בדבר הראוי לבא בידי אדם אף שמחה האמורה (בשלמים) [בשמים]) דבר הראוי לבא בידי שמים אינו דין שיהא שלחן שלך מלא ושלחן של רבך ריקם:

רכה (טז) וחג הקציר בכורי מעשיך נאמר שלש רגלים בשביעית שלא יסהרסו

הגהות הגר"א (מג) כל להוציא את הקטנים: (מד) כאשר צויתיך מכאן אר"י ב"ב שתעבר את השנים כדי כו': (מס) חוגג: (מו) בעופות ומנחות נאמר שמחה לאדם ונאמר ראיה לגבוה: (מז) שמחת לאדם ונאמר ראיה לגבוה מה שמחה האמורה לאדם בראוי לו אף ראיה האמורה בגבוה בראוי לו:

התורה והמצוה

לעלות לרגל בכל עת שירצה לכן אמר בחג המצות וכו' ומשם הייתי מפרש שלש פעמים יראה בכל חג, ולכן לא די מה שנאמר כאן שלש רגלים תחוג לי בשנה שעדיין נפרש שהעליה ברגל הוא רק ג' פעמים בשנה, אבל בכל רגל חייב להתראות בעזרה ג"פ, לכן אמר שנית שלש פעמים בשנה יראה, שגם הראיה הוא רק ג"פ בשנה, וז"ל ת"ל שלש פעמים בשנה יראה, וממ"ש יראה מוציא הסומין, ובגמרא חגיגה (דף ב' ודף ד' ובכ"מ) יראה יראה כדרך שבא לראות כך בא ליראות, ר"ל שכתוב כמה פעמים יראה יראה פה ובפ' הבא ובפ' ראה לדרוש שתהיה הראיה גם מצד הבא לראות, וז"ל זכורך להוציא הנשים זכורך להוציא טו"א, נראה שדרש ממה דכתיב שני פעמים זכורך להורות שבא בדיוק וממעט טו"א, והוא עפ"י מה שבארתי בפי' הספרא (ויקרא סי' כב) דמאחר זכר לא ממעט טו"א ובגמרא חגיגה (דף ד') משמע שמן הכ"ף זכורך ממעט להו, ומ"ש כל זכורך וכו' ר"ל כל זכורך לרבות את הקטנים כמ"ש בגמרא, וכמו שמסיק דקרא אסמכתא בעלמא הוא, והוא עפ"י הכלל שנתתי בזה בתחילת הספר (כלל כל"ו), ויתר המאמר באזניהם להוציא חרשים עיין בגמרא:

רכג (טו) את חג המצות. שעור הכתוב את חג המצות תשמור למועד חדש האביב. ונראה שרצה ללמד מ"ש הרמב"ם [פ"ד מה' קדוש החדש הלכה ט"ו] שמה שאמרו חכמים אין מעברים בשני רעבון ובשביעית, היינו שלא יעברו בהם מפני צורך הדרכים והגשרים וכיוצא בהם, אבל אם היתה השנה ראויה להתעבר מפני התקופה או מפני האביב ופירות האילן מעברים בכל זמן, ולכן אמר פה שבשנה שהוא בשנת השביעית תשמור את חג המצות שיהיה למועד חדש האביב, ואם לא בא אביב בזמנו תעבר את השנה, והרמ"ה השיג עליו דבהדיא גרסינן תניא כמ"א ואיש בא מבעל שלישה וגו' אמור מעתה ראויה היתה אותה שנה שתתעבר ומ"ש לא עברוה מפני שנת רעבון היתה והרי שהיתה ראויה להתעבר מפני האביב ולא עברוה, ונראה שהרמב"ם סמך על המכלתא דפה שריב"ב חולק ואומר שגם בשביעית לא תהא מביא אלא בחדש האביב:

רכד ולא יראו פני ריקם. שיביא עולת ראיה, וברייתא זו מובאת בחגיגה (דף ז'), וצריך להגיה כפי נוסחת הגמרא:

רכה (טז) וחג הקציר. שלא עניין שלש רגלים נתבארו במקומם וגם עניין זה שנה בפ' תשא, רק פה בא להוציא ממה שיעלה על הלב אחר שבשביעית אין קציר ואין אסיף, לא ינהגו המועדות שתלויות בקציר ובאסיף, לכן למד שינהגו גם בשביעית כי כל העניין מדבר בשנת השביעית:

שלש

יז שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶל־פְּנֵי הָאָדֹן יְהוָה׃ יח לֹא־תִזְבַּח עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין חֵלֶב־חַגִּי עַד־בֹּקֶר׃ יט רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית

יהוה

רש"י

הנסמים: (יז) שלש פעמים וגו'. לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך לומר שלא יתעקרו שלש רגלים ממקומן (מכילתא): כל זכורך. הזכרים ח שבך: (יח) לא תזבח על חמץ וגו'. לא תשחט את ט הפסח בי"ד בניסן עד שתבער החמץ (מכילתא) (פסחים סג): ולא ילין חלב חגי וגו'. י חוץ למזבח: עד בקר. יכול אף המערכה יפסל בלינה ת"ל (ויקרא ו) על מוקדה על המזבח כ כל הלילה: ולא ילין. אין לינה אלא בעמוד השחר שנאמר עד בקר אבל כל הלילה יכול להעלותו מן הרצפה למזבח: (יט) ראשית בכורי אדמתך. אף השביעית חייבת בבכורים לכך נאמר אף כאן ל בכורי אדמתך. כיצד אדם נכנס לתוך שדהו רואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי מ לסימן ומקדישה ואין בכורים אלא משבעת נ המינין האמורין במקרא (דברים ח) ארץ חטה ושעורה וגו':

לא

שפתי חכמים

שהדש קודם הקרבת שתי הלחם הבאים מן החטים: ז דהא"כ הא כבר אמור (נח"י) וי"ל דה"ה הואיל והרגלים תלויין במלאכת התבואה חג האביב חג האסיף ובשביעית אסורים קצירה ואסיפה סד"א דהרגלים ג"כ לא ינהגו קמ"ל: ח אמר הזכרים להורות שזכורך במלאפו"ס הוא כמו זכר כהמ"ן ואמר שבך להורות שהכנוי של זכורך הוא במקום בך ולא במקום שלך כי אין הזכרים קנוים לך כמו ביתך ושדך רק פי' הזכרים שבך כלומר הנמצאים בך ובעמך: ט אמר את הפסח במקום דם זבחי להורות שאין זבחי האמור כאן אלא הפסח בלבד לאפוקי חגיגה ואמר בי"ד בניסן להורות שאין זה כלאו אלא בי"ד בניסן בלבד ולא בשאר ימות השנה ואמר עד שתבער החמץ במקום על חמץ מפני שעל חמץ משמע על החמץ ממש לכן אמר עד שתבער החמץ: י פירוש כשנזרק דמו ביום שאם היו החלבים על גבי הרצפה דהיינו חוץ למזבח עד אחר שעלה ע"ה נפסלו בלינה (מגילה דף כ): כ פי' כיון שעולה כל הלילה לאו למעוטי להקטרה מן הבקר ואילך אלא לומר שאם סעלו על המזבח אפילו רגע אחד קודם אור הבקר כשר להקרבה אפילו אחר אור הבוקר. ואין להקשות א"כ תרי קראי ל"ל י"ל דעיקר קרא דעל מוקדה וגו' בא ללמד שמצוה להעלותן על המזבח מעת שקיעת החמה ויניח שם כל הלילה כדי שיתעכלו יפה ואגב ללמוד ג"כ שאם היו על המערכה כשרים להקטרה אפי' אחר אור הבקר. וכדמשמע הקרא דלא ילין ובזה יתורצו קושיות של הרא"ם: ל ובקצת נוסחאות אינו רק כתיב בכורי אדמתך אדם נכנס וכו' וכ"כ הרא"ם וסג"א דאין השביעית חייב בבכורים דאין יכול לומר ועתה הנה הבאתי וגו' אשר נתתה לי דהא לו לא נתן אלא הוא הפקר נ"ל: מ דהא"כ היאך הוא יודע איזהו ראשים או לא:

כדילפינן

מכלתא משפטים פרשה כ

רבו (יז) א(שלש פעמים בשנה וגו' והלא כבר נאמר) את פני האדון ה' (אלהיך) ומה ת"ל אלהי ישראל (שמות לד). אלא על ישראל ייחד שמו ביותר. כיוצא בו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו). והלא כבר נאמר ה' (אלהינו) [אחד] ומה ת"ל ה' (אחד) [אלהינו] אלא עלינו יחד שמו ביותר. כיוצא בו לכן כה אמר ה' אלהי ישראל (ירמיה לב) והלא כבר נאמר אלהי כל בשר (שם) ומה ת"ל אלהי ישראל אלא על ישראל יחד שמו ביותר. כיוצא בו שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי לא על זבחיך אוכיחך ועולותיך לנגדי תמיד

יסתרסו שלש רגלים ממקומן:

התורה והמצוה

רבו (יז) שלש פעמים בשנה וגו' אל פני האדן ה'. ובפ' תשא אומר את פני האדון ה' אלהי ישראל, וכבר התבאר אלי בפי' התנ"ך שכ"מ שיבא שם אלהים בכנוי אל ישראל כמו אלהי ישראל או אלהיך וכדומה, מורה על הקשר והדבוק שיש לו עם ישראל ביחוד ע"י ההשגחה המופלאת והנסים שיעשה עמהם, משא"כ כשמזכיר שם הויה או שם אלהים בלא כנוי מורה על ההשגחה הכללית, והתבאר זה עוד בפי' הכפרה (אחרי מי' ק"ל) מכ"מ, וע"כ בפ' תשא שהיה אחר שנתפייס על חטא העגל, והם התיראו אז שיסיר השגחתו מהם בעבור החטא כמו שיתבאר שם במקומו הזכיר שם אלהי ישראל להודיע שעדיין הבתו עליהם ועז"א ה' אלהינו ה' אחד, שהזכיר בם אלהינו על הדבוק שיש לו עמהם ולכן ואהבת כמו שהוא אוהב אותך, ובירמיה (לב) אמר אני ה' אלהי כל בשר וגו' ועתה לכן כה אמר ה' אלהי ישראל אל העיר הזאת וכו', שעל יעידת חורבן ירושלים שזה מצד הסרת ההשגחה קראו אלהי כל בשר, ועל יעידת הישועות העתידות שדבר שם מפסוק כ"ו ואילך הזכיר שם אלהי ישראל שזה יעשה בהשגחה המיוחדת עליהם, ועז"א אלהים אלהיך אנכי (תהלים נ), וכמו שבארתי שם בפירושי עיי"ש:

לא

יז תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ׃ יח לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן בַּר מִן מַדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא עַד צַפְרָא׃ יט רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב׃

הא

מכלתא משפטים פרשה כ

תמיד (תהלים נ) אלהים אני לכל באי העולם אף על פי כן לא יחדתי שמי אלא על עמי ישראל:

רכז (יח) לא תזבח על חמץ דם זבחי לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים דברי רבי ישמעאל. רבי עקיבא אומר אין לי אלא זביחה זריקה מנין ת"ל דם (זבחיך) [זבחי] רבי יהודה אומר הזבח שכלו שלי ואי זה זה תמיד: רכח ולא ילין חלב חגי עד בקר בא הכתוב ללמדך על החלבים שהם נפסלין בלינה על גבי הרצפה חכיתי לדון על האברים הואיל והחלבים מתנה על האשים ואברים מתנה לאשים אם למדת על החלבים שהם נפסלין בלינה על גבי הרצפה [אף אברים נפסלין בלינה ע"ג הרצפה]. יכול אברים יהו נפסלין בלינה על גבי המערכה ת"ל (לא ילין חלב חגי) [כל הלילה] עד הבקר (אחר שלמדת) [הא למדת] על האברים שאין נפסלין בלינה על גבי המערכה, חכיתי לדון על החלבים הואיל ואברים מתנה לאשים והחלבים מתנה לאשים אם למדת על אברים שאינם נפסלין בלינה על גבי המערכה (יכול אף החלבים לא יהיו נפסלין בלינה על גבי הרצפה) [אף החלבים אינם נפסלים בלינה ע"ג המערכה הא מה] ת"ל ולא ילין חלב חגי עד בקר לענין שאמרנו:

רכט (יט) ראשית בכורי אדמתך למה נאמרה פרשה זו לפי שנאמר ולקחת מראשית כל פרי האדמה (דברים כו) אין לי אלא פירות דרך בכורים משקין מנין ת"ל תביא בית ה' אלהיך מכל מקום (ומה הפרש בין אלו לאלו אלא אלו מביאין וקורין ואלו מביאין ואין קורין): [מח](אשר תביא מארצך) להוציא אריסין וחכירות והגזלן והסיקריקון [מט](אשר ה' (אלהינו) [אלהיך]) להוציא גרים ועבדים [נ](נותן (לנו) [לך]) להוציא נשים טומטום ואנדרוגינוס משמע מוציאן שלא יקראו ומוציאן שלא יביאו ת"ל תביא מכל מקום, ומה הפרש בין אלו לאלו אלו

הגהות הגר"א (מח) בכורי אדמתך להוציא כו': (מט) אשר נשבע ה' לאבותינו להוציא גרים כו': (נ) לתת לנו להוציא כו':

התורה והמצוה

רכז (יח) לא תזבח על חמץ דם זבחי. הוזר למ"ש אל חג המצות השמור שבעת ימים הזהיר המיוחד בחג הזה שהוא הפסח לא ישחטנו בעוד שנמצא לאחד מהם חמץ בביתו, ובמ"ש דם זבחי מקפיד גם על זריקת הדם, וטעמא דר' יהודה נ"ל ממה דכתיב בפ' השא לא תשחט על חמץ דם זבחי ולא ילין לבקר זבח חג הפסח, שיש שם זרות גדול בלשון, שכלל הוא כשבא שם אחד שני פעמים יבא לראשונה בבאור ובשניה יבא בכנוי או בקצור ואם הכל מדבר בפסח לבד היה לו לומר לא תזבח על חמץ דם זבח הפסח ולא ילין חלבו עד בקר, לא שיאמר בראשונה סתם זבחי, ובשניה בפרוטרוט זבח חג הפסח, ומזה הוכיח שמ"ש דם זבחי אינו הפסח לבד רק כולל גם התמיד, וז"ש בפסחים (דף סד) זבחי המיוחד לי, ולדעת ר"ע שם כפל זבחי זבחי לדרשא, עיי"ש:

רכח ולא ילין חלב חגי עד בקר. בפסחים (דף ע"א) מוקי לה רב כהנא בחגיגת ט"ו, וכתבו התוס' שמזה למד לכל החגיגות וכ"מ בחגיגה (דף י' ע"ב), ועז"א במכלתא ללמד על החלבים ר"ל של כל החגיגות, כי מה שמוקי בחגיגת ט"ו משום דמשמע שמדבר מפסח, ובירושלמי מוקי לה בחגיגת י"ד, שבזה שייך עם הפסח, ותחתיו אמר בפ' תשא ולא ילין לבקר זבח חג הפסח, והרמב"ם בסה"מ [מל"ת קטו] ובחבורו (פ"א מה' ק"פ ה"ז) למד מזה למנית מאיסורי הפסח, וכבר האריך בזה במ"ל שם והכמ"ל, ומן החלבים למד לבשר העולה, וכן ממ"ש בשלה כל הלילה עד הבקר למד לחלבים ובארתי בפ' צו (סי' ד'):

רכט (יט) ראשית בכורי אדמתך. חוזר למ"ש וחג הקציר בכורי מעשיך, ופרשת בכורים נאמר בהלך במשנה תורה, ובא פה ללמד שהגם שפה נאמר ולקחת מראשית כל פרי האדמה שיקח פרי ולא משקה בכ"ז אם לקח פרי יכול להביא משקה והוא אם דרך הבכורים של הפירות שלקח ועשה מהם משקה שפה אמר בכורי אדמתך הביא ולא הזכיר שם פרי, וכמ"ש בירושלמי (פ"א דתרומות) וממ"ש בכורי אדמתך מוציא אריסין וחכירות וכו' כמ"ש בבכורים (פ"א) ושם אומר אשר נשבע לאבותינו לתת לנו וממעט גרים ועבדים ונשים וטו"א, ופה אמר סתם הביא, ונקיים שני הכתובים שאלו מביאין ולא קורין וכמ"ש בבכורים שם:

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ ששי כ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ בַּדָּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל־

המקום

רש"י

לא תבשל גדי. אף עגל וכבש בכלל גדי שאין גדי אלא ל' ולד רך ממה שאתה מוצא בכמה מקומות ס בתורה שכתוב גדי והוצרך לפרש אחריו עזים כגון (בראשית לח) אנכי אשלח גדי עזים את גדי העזים (שם כז) שני גדיי עזים ללמדך שכל מקום שנאמר גדי סתם אף עגל וכבש במשמע ובג' מקומות נכתב בתורה א' לאיסור אכילה וא' לאיסור הנאה וא' לאיסור בשול (פסחים כח, חולין קטו): (כ) הנה אנכי שולח מלאך. כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם (שמות לג) כי לא אעלה ע בקרבך:

אשר

שפתי חכמים

נ כדילפינן מג"ש דארץ ארץ והולך לפרש זה משום דאל"ת קשה א"כ היה צריך כל הימים לחפש ביכורים ובשדות אחר כל המינים איזה פרי נתבשל בתחלה כדי להביא אותה בכורים: ס כדי שלא יקשה לך דלמה מה שכתוב גדי העזים בנין אב הוא ללמדך בכ"מ שנאמר גדי היינו גדי עזים לכ"ש שאתה מוצא בכמה מקומות והוי להו ג' כתובים הבאים כאחד ואין מלמדין לכ"ע: ע ואע"פ שמשה

נסע

מכלתא משפטים פרשה כ

אלו מביאין וקורין ואלו מביאין ואין קורין:

רל לא תבשל גדי בחלב אמו. רבי שמעון אומר מפני מה נאמר בג' מקומות כנגד שלש בריתות שכרת הקדוש ברוך הוא עם ישראל אחת בחורב ואחת בערבות מואב ואחת בהר גרזים והר עיבל. רבי יאשיה אומר הראשון תחלה נאמר ואין דורשין תחלות. שני [נא]((לי מה דין) [למה מפני הדין]) בהמה טהורה מטמאה במשא וטמאה מטמאה במשא אם למרת על טהורה שכשרה אסור להתבשל בחלבה יכול אף טמאה אסור להתבשל בחלבה תלמוד לומר בחלב אמו ולא בחלב טמאה [נב](שלישית) ולא בחלב אדם. ר' יונתן אומר מפני מה נאמר בשלשה מקומות אחד לבהמה ואחד לחיה ואחד לעוף. אבא חנן [אומר] משום רבי אלעזר מפני מה נאמר בשלשה מקומות אחד לבהמה גסה ואחד לעזים ואחד לרחלים. רבי שמעון בן אלעזר אומר מפני מה נאמר בשלשה מקומות אחד לבהמה גסה ואחד לדקה ואחד לחיה. דבר אחר אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה ואחד איסור בשול. דבר אחר אחד בין בארץ בין בחוצה לארץ ואחד בפני הבית ואחד שלא בפני הבית. [נג]לפי שהוא אומר ראשית בכורי אדמתך לא שמענו אלא בזמן שהבכורים נוהגים שם נוהג בשר בחלב מקום שאין הבכורים נוהגים ובזמן שאין הבכורים נוהגין לא שמענו תלמוד לומר לא תאכלו כל נבלה (דברים יד) ונאמר לא תבשל גדי מה נבלה נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ בין בפני הבית ושלא בפני הבית אף בשר בחלב יהא נוהג כן. [נד]רבי עקיבא אומר מפני מה נאמר בשלשה מקומות פרט לחיה פרט לבהמה פרט לעוף. רבי יוסי הגלילי אומר נאמר לא תאכלו כל נבלה ונאמר לא תבשל גדי בחלב אמו את שאסור בנבלה אסור לבשל בחלב עוף שאסור משום נבלה [נה]יהא אסור לבשל בחלב ת"ל בחלב אמו יצא עוף שאין לו חלב אם [נו](יצאת) בהמה טמאה אחת בשחיטתה ואחת במיתתה: לא תבשל אין לי אלא שהוא אסור בבשול מנין שהוא אסור באכילה. אמרת קל ותומר

מה

הגהות הגר"א (נא) למה נאמר שיכול: (נב) שלישי בחלב אמו ולא כו': (נג) ד"א בין בחולין בין במוקדשים ר' אומר: (נד) כאן צ"ל מש"ל אין לי כו' במוקדשין מנין כו' ע"ס הפ': (נה) יכול: (נו) בהנאה:

התורה והמצוה

רל לא תבשל גדי. שב אל חג הסוכות שהיה מנהג עובדי אליליה לבשל ולאכול בשעת אוסף התבואה בשר בחלב והזהיר ע"ז, וקבלו חז"ל שלאו דוקא בחלב אמו ולאו דוקא גדי, כי גדי משתתף עם כבש ותרגם כן הולד הרך שיאכלוהו למעדנים, בין של עז בין של פרה ורחל, דהא הוצרך לפרש גדי העזים, ולאו דוקא בשול לבד כי הכתוב בא על תקון המאכל לאכילה, ויתכן שיבשל לצרך עצמו או לצורך אחרים, ועל כן כפלה האזהרה ג"כ להורות שבא בדיוק אחד לאיסור בשול ואחד שלא יבשל לצורך אכילתו שימו שלא יאכל [ולא אמר לא תאכל כי אינו אסור רק דרך בשול] ואחד שלא יבשל אף לצורך אכילת אחרים, היינו שלא יהיה לו הנאה ממנו, וכן מ"ש בחלב אמו לאו דוקא כי כל חלב הוא אמו ומיניקתו, ר"ל שהחלב שממנו ינק ומתגדל לא תבשל אותו בה, ולמדו בדרכי הלמודים שדוקא חלב ממינו שזה מקרא

חלב

כ הָא אֲנָא שָׁלַח מַלְאֲכָא קֳדָמָךְ לְמִטְּרָךְ בְּאָרְחָא וּלְאַעָלוּתָךְ לְאַתְרָא דְּאַתְקֵנִית׃
אסתַּבַּר

מכלתא משפטים פרשה כ

מה פסח שאין בו בל תבשל יש בו בל תאכל בשר בחלב שיש בו בל תבשל דין הוא שיש בו בל תאכל. לא אם אמרת בפסח שאיסורו בכל דבר לכך הוא אסור באכילה תאמר בבשר בחלב שאין איסורו באכילה בכל דבר לכך לא יהא אסור באכילה [ת"ל לא תאכלנו]. רע"א אינו צריך אם גיד הנשה שאין בו בל תבשל יש בו בל תאכל בשר בחלב שיש בו בל תבשל דין הוא שיש בו בל תאכל. לא אם אמרת בגיד הנשה שאיסורו קודם מתן תורה לכך אסור באכילה תאמר בבשר בחלב שאין איסורו קודם מתן תורה לכך לא יהא אסור באכילה (ת"ל לא תאכלנו) הרי נבלה תוכיח שאין איסורה קודם מתן תורה והיא אסורה באכילה. לא אם אמרת בנבלה שהיא מטמאה במשא תאמר בבשר בחלב שאינו מטמא במשא, חלב ודם יוכיחו שאין מטמאין במשא ואסורין באכילה הם יוכיחו על בשר בחלב אף על פי שאין מטמא במשא יהא אסור באכילה. לא אם אמרת בחלב ודם שחייבין עליהם כרת תאמר בבשר בחלב שאין איסורו משום כרת ת"ל לא תאכלנו להביא בשר בחלב שאסור באכילה. איסי אומר ולא תאכל הנפש עם הבשר (דברים יב) להביא בשר בחלב שאסור באכילה. איסי בן גוריא אומר נאמר כאן קדושה ונאמר להלן קדושה מה להלן אסור באכילה אף כאן אסור באכילה. אין לי אלא אסור באכילה אסור בהנאה מנין, אמרת קל וחומר ומה ערלה שלא נעבדת בה עבירה אסורה [נז](באכילה ובהנאה) בשר בחלב שנעבדה בו עבירה אינו דין שיהא אסור [נז](באכילה ובהנאה). לא אם אמרת בערלה שלא היה לה שעת היתר לפיכך אסורה בהנאה תאמר בבשר בחלב שהיה לה שעת היתר, חמץ בפסח יוכיח שהיה לו שעת היתר ואסור בהנאה. לא אם אמרת חמץ בפסח שחייבין עליו כרת תאמר בבשר בחלב שאין חייבין עליו כרת, כלאי הכרם יוכיחו שאין חייבין עליו כרת ואסורין בהנאה. רבי אומר או מכור לנכרי לא תבשל גדי אמרה תורה כשתמכרנו לא תבשלנו ותמכרנו מכאן למדו שאסור בהנאה: (לא תבשל גדי) בחלב אמו. אין לי אלא חלב אמו חלב אחותו גדולה מנין קל וחומר הוא ומה אמו (שאינה נכנסת) [שנכנסת] עמו לדיר להתעשר אסור לבשל בחלבה אחותו (שהיא) [שאינה] נכנסת עמו לדיר להתעשר דין הוא שיהא אסור לבשל בחלבה, חלב עצמה בבשרה מנין אמרת ק"ו ומה במקום שהתיר פרי עם פרי בשחיטה אסר פרי עם האם כאן שאסר פרי עם פרי בבשול אינו דין שנאסור פרי עם האם. חלב עזים ברחלים מנין, אמרת קל וחומר ומה במקום שהתיר פרי עם [נח](פרי) ברביעה אסר פרי עם האם. (כאן) [מקום] שנאסר פרי עם פרי ברביעה אינו דין שנאסר פרי עם האם. הוא הדין [א](אף) לבקר ומפני מה דבר הכתוב בגדי מפני שהחלב מרובה באמו. רבי אומר נאמר כאן אמו ונאמר להלן אמו מה להלן בשור וכשב ועז הכתוב מדבר אף כאן בשור וכשב ועז הכתוב מדבר: לא תבשל גדי בחלב אמו בשר בחלב אתה אסור לבשל ולא כל שאר האיסורין, והדין נותן ומה בשר בחלב שזה מותר בפני עצמו וזה מותר בפני עצמו אסורים בבשול שאר אסורין שבתורה שזה אסור בפני עצמו וזה אסור בפני עצמו אינו דין שיהו אסורין בבשול ת"ל לא תבשל גדי בחלב אמו. [נט](אין לי אלא בחולין במוקדשין מנין, אמרת אם נאסר בחולין לא נאסר במוקדשין, לא אם אמרת בחולין שכן אסר מליקה בחולין תאמר במוקדשין שלא אסר מליקה במוקדשין ת"ל בית ה' אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו):

הגהות הגר"א (א) בהנאה: (נח) האם: (נט) המוסגר שייך לעיל אות נ"ד:

התורה והמצוה

חלב אמו לא חלב שחוטה ולא מתה, ויש בזה דעות שונות במכלתא ופירושו הסבאר בגמרא (חולין דף קי"ג ודף קטו), ומפני שכבר קדמוני בזה מפרשי המקרא והמכלתא לא רציתי להאריך בזה:

(כ) הנה אנכי שולח מלאך לפניך. על פרשה זאת הפליאו המפרשים ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם, כי בפ' תשא הזכיר שאחר חטא העגל אמר ה' למשה לך עלה מזה וגו' ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני וגו' כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה פן אכלך בדרך וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו, ומרע"ה אמר אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה, ומדוע פה שישראל לא חטאו כלל אמר ה' ג"כ שישלח מלאך ולא התאבלו ומשה לא בקש ע"ז כלל, ושם אמר שאם אעלה בקרבך וכליתיך, ופה אמר בהפך שהמלאך לא ישא לפשעכם, והשר אברבנאל חבר ע"ז ספר מיוחד בשם עטרת זקנים ובקר את כל דברי המפרשים אשר קדמוהו ושאל עליהם המון קושיות, אמנם שמהו אשר חדש הוא לא יעד

הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי׃ כא הִשָּׁמֶר מִפָּנָיו וּשְׁמַע בְּקֹלוֹ אַל־תַּמֵּר בּוֹ כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ׃

כי

רש"י

אשר הכנתי. אשר זמנתי לתת לכם זהו פשוטו. ומדרשו אל המקום אשר הכינותי כבר מקומי ניכר פ' כנגדו וזה אחד מן המקראות שאומרים שבהמ"ק של מעלה מכוון כנגד בהמ"ק של מטה: (כא) אל תמר בו. לשון המראה כמו (יהושע א) אשר ימרה את פיך: כי לא ישא לפשעכם. אינו מלומד בכך שהוא מן הכת שאין חוטאין ועוד שהוא שליח ואינו עושה אלא שליחותו: כי שמי בקרבו. מחובר לראש המקרא השמר מפניו כי שמי משותף בו. ורבותינו אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו. מטטרון בגי' שדי:

ונרסי

שפתי חכמים

דיש פ"ל בשל אותם גורס שנאמר פני ילכו וגו' ת"ת בימי יהושע אחר שנאמר אני שר צבא ה' עתה באתי, עיין ברמב"ן: פ' דאל"כ אשר הכינותי לך מבע"ל אשר הכינותי סתם

התורה והמצוה

את המלאך רק בעת ילכו במדבר עד בואם אל הארץ המיוחדת להשגחת ה' שאז ינהגם ה' בעצמו, אבל במדבר לא היה ראוי לכך, וע"כ לא השתדלו כי היו מקוים לבוא תיכף לארץ ואז ינהגם ה' בעצמו זה סוף דבריו, וכל מבין ירגיש כמה מהדוחק יש בשטה זו, והלא במדבר ובמצרים נגד אבותם עשה שלא בעצמו שלא ע"י אמצעי ולמה יעזבם עתה אף לפי שעה להנהגת מלאך, ולמה קבל משה הנהגה זו לפי שעה בעוד לא חטאו ישראל, ואחר החטא לא רצה בזה אף לפי שעה ואמר אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה, ועוד שאלות הרבה אשר נמנעתי להזכירם מפני אהבת הקצור. ולדעתי המלאך שיעד עתה להנהגתם הוא ענין אחר מן המלאך שיעד אחר חטא העגל, שכבר באורתי בפ' שופטים בענין המלאך שנתראה אל גדעון, שהמלאך יהיה לפעמים שליח שאין אדוניו אתו, ולפעמים ה' מדבר ופועל בו והוא שליח שאדוניו אתו, וה' שוכן בקרבו, וגדעון היה לו ספק במלאך שנתראה אליו ובקש אות שיברר לו שהוא מלאך שה' שוכן בקרבו, וזה יתברר לו ע"י שיקבל מאתו קרבן שהמלאך לא יקבל קרבן וזובח לאלהים יחרם, וע"י שקבל מאתו קרבן ידע שה' שוכן בקרבו, כמ"ש ועשית לי אות שאתה מדבר עמי (שופטים ו'), משא"כ מלאך של מנוח לא קבל קרבן לעצמו כמ"ש ואם תעשה עולה לה' תעלנה (שם יג) כי היה שליח שאין אדוניו אתו. והנה אמרו חז"ל שמכל דבור שידבר ה' נברא מלאך, ר"ל שכל דבור היוצא מאת ה' ר"ל גלות רצונו לעשות איזה דבר, תיכף יתהוה הדבר כי הוא אמר ויהי, והכח שיעמיד את הדבר אם להתהוות לפי שעה אם להתקיים משך זמן אשר ירצה ה', הוא מלאך ה' שליח מאתו להוית הדבר ההוא ולקיומו, וה' ינהיג לפעמים לפי סדרי הטבע שקבע מששת ימי בראשית עד ימי עולם, והכחות הממונים להנהגה זו נקראו צבא ה', כמ"ש ברכו ה' כל צבאיו משרתיו עושי רצונו (תהלים קג), ולפעמים יעלה רצונו לשנות את הטבע וסדריה ואז יברא מלאך שנותן לו הכח לשנות את הטבע ולעשות נס להתנוסס, ובאשר גם ההנהגה ההשגחיית מתחדשת בכל רגע לעשות מעשים כפי ההשגחה, אם לפי שעה אם בהמשך זמן, מכל דבור ודבור יברא מלאך שליח ה' לעשות הדבר שהושב בעיני רצונו הטוב, ואם יהיה המעשה לפי שעה, יהיה המלאך לפי שעה, ואם לזמן רב יתקיים המלאך הממונה לזה זמן רב. ועז"א חז"ל במליצתם שבכל יום נבראים מלאכים ואומרים שירה ונטבעים בנהר דינור, כי בכל פועל השגחיי שיעשה בכל רגע יברא מלאך שליח לעשית הדבר, והוא השירה שהוא אומר במה שימלא רצון ה', ונטבלים בנהר דינור שכבר באר דניאל בחזיונו שהמון המלאכים המושפעים מאתו יתברך הוא הנהר די נור די נפק מן קדמוהי, שהולכים דרך עולם הכסא אל עולם החיות, ויניע את האופנים לפי רצונו כמ"ש (דניאל ז') כרסיה שביבין די נור וכו' נהר די נור נגד ונפק מן קדמוהי וכו' וכמו שבארתי בפי' שם, וה' יעד בתורתו שאם ישמעו אל מצותיו יתן מטר ושובע ושלום וכל הטובות, אף שלפי הסדר המערכיי יחויב שיהיה אז חרב ובצורת וכל רע, קשר ה' את סדרי הטבע בקשרים רוחניים שישתנו לפי מעשה בני אדם ושמירתם את מצות ה' או בעברם עליהם כן ישתנו אז סדרי המערכה לטוב או לרע, ומי הוא השליח הממונה מאתו יתברך אז לפעולות אלה לשנות את המערכה לפי מעשה בני אדם ההשגחיים, בהכרח שהמעשים בעצמם שיעשו בני אדם כפי בחירתם הם המלאכים הממונים מאת ה' לשנות סדרי הטבע ולעשות טובות או רעות, שע"ז המליצו שמכל מצוה נברא מלאך, ואמרו חז"ל עשה אדם מצוה אחת נותנים לו מלאך אחד לשמרו, עשה שתי מצות נותנים לו שני מלאכים וכו', כי כל מצוה היא מלאך שליח לשמרו בשמירה השגחיית כפי כח אותה מצוה ויחוסה אל ההנהגה ההשגחיית, ובעת ירצה ה' לשנות חוקי המערכה לצורך ענינים כוללים, זה יעשה ע"י מלאכיו גבורי כח עושי דברו אשר ברא ויעמידם לפני כסא כבודו מששת ימי בראשית, והם עומדים בסדרים קבועים איש על משמרתו זה למעלה מזה ומקבלין דין מן דין עד אשר מקדמי ארץ. וזה יהיה בשני פנים, שלפעמים יהיה המלאך שליח שאין אדוניו אתו רק משר צבא

צבא

כא אִסְתַּמַּר מִן קֳדָמוֹהִי וְקַבֵּל לְמֵימְרֵהּ לָא תְסָרֵב לְקִבְלֵהּ אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן
ארי

התורה והמצוה

הכח לפעול כפי הצורך אל הנס והפלא, והנה לא יבינו כלל אל מעשה בני אדם כי אם שליח בלא תנאי אלא אם ימרו העם ויעוותו את דרכם הוא מחויב לעשות שליחותו כל עוד לא תגיעהו פקודת ה' לבטל השליחות, ולפעמים יהיה המלאך שליח שאדוניו אתו, ר"ל שעקר הפעולה יעשה ה' בעצמו, רק שכל שלוחיו שיעשה גם בעצמו הם ע"י שלוחיו ומלאכיו, ואז לא תקרא הפעולה על שם המלאך רק על שם ה' השוכן ומתלבש בו, ואז יקרא המלאך בשם ה' כי שמו בקרבו, כמו שנגלה ליעקב ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו' שא נא עיניך וגו' אנכי האל בית אל (בראשית לא), ובמכת בכורות אמר ועברתי בארץ מצרים וכו' אני ה' ודרשו אני ולא מלאך ובכ"ז כתוב ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף, והיה המשחית שליח שאדוניו אתו, שלא כדרך הדבר שאמר תמיד הנה יד ה' הויה במקנך ואמרו חז"ל שיד ה' הוא הדבר, ובדה"א (כ"א) נאמר זה במ"ש וישלח ידו המלאך ירושלים לשחתה, שפי' שמ"ש וישלח ידו היינו המלאך, שהמלאך המשחית נקרא ידו של השם והוא היה המשחית והיה שליח שאין אדוניו אתו, עיין בפרושי שם, ויש הבדל בזה, שהמלאך שאדוניו אתו יקרא בשם האדון, וחייבים לשמוע בקולו ומצותיו כי ה' דובר בו והממרה את פיו הוא כממרה את פי ה' בפניו שחטאו גדול מאד, אבל המלאך שאין אדוניו אתו הוא אין לו לצוות ולהזהיר ואין חייבים לשמוע מצותיו. והנה בלכת ישראל במדבר כתיב וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך, ואמר ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל, נמצא שעמוד הענן והאש נקרא בשם מלאך האלהים שהיה הולך לפניהם לשמרם ולהאיר להם כמש"ש שם, והוא היה מלאך שאדוניו אתו וכמ"ש (במדבר יד) שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה וכו' ועננך עומד עליהם וכו', וע"כ היו משתחוים נכח עמוד הענן, שהשתחוו להאדון השוכן בו, ומלאך כזה יעד להם עתה במ"ש **הנה אנכי שולח מלאך** לפניך, שהוא מלאך שיהא מרכבה ומעון לשכינת ה' אשר ישכון בקרבו, שהשם אשר שמו בקרבו באמצעות מלאכו **ישמור אותך בדרך ויביאך אל המקום אשר הכינותי**. ובזה הודיע להם שכבר הכין ההכנות הצריכים לשיבואו ישראל שמה מקודשת הארץ והכנתה לשיהיו עיני ה' בה, וגם כפי דברי חז"ל במדרש תנחומא רומז שהכין בהמ"ק של מעלה מכוון כנגד בהמ"ק של מטה, ולכן היה זה בשורה טובה כי לפי מעלת ישראל אחר שקבלו את התורה התעלה גם המלאך המוכן לשמרם בשכינת עוז ה' בו במדרגה גבוהה מאד, והמקובלים אמרו שהוא מיכאל אחד מן השרים הראשונים שהוא מלאך פניו, כמ"ש ומלאך פניו הושיעם (ישעיה סג), ולדעת חז"ל הוא מט"ט ששמו כשם רבו, משא"כ אחר חטא העגל רצה לשלוח שליח שאין אדוניו אתו, רק שמסר בידו הכח לעשות נסים ולשדד הטבע לצרכם, ובאר שם כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה עורף אתה פן אכלך בדרך, ר"ל כי יש הבדל בין הממרה פי מלך בפניו שזה נקרא מורד במלכות וענשו כבד מאד, ובין העובר על מצות המלך שלא בפניו שזה רק חטא פרטי וניתן למחילה, וע"כ אמר שאם יהיה שליח שאדוניו אתו כמו שיעד בפ' משפטים, אם יחטאו יחשב זה כמורד במלכות שמים בפניו ויתחייבו כליה, וע"כ לא אעלה בקרבך רק ימסור הכח להמלאך לשמרם ולהביאם אל הארץ, וע"כ לא צוה שם שישמעו בקולו, כי מלאך הזה אין לו ענין עם העם לצוותם או להזהירם, כי לא נשלח רק לשמרם ולהביאם אל הארץ ואין לו להביט על מעשיהם כלל, וע"כ התאבלו העם ומשה התפלל ע"ז, לא כן מלאך הזה שהוא מלאך שה' שוכן בו, ונעלה עוד מן מלאך האלהים שהלך לפניהם עד הנה בעמוד אש וענן, כי הוא יוסיף פליאות ושמירה יתרה באשר הולכים ומתקרבים אל ארץ אויביהם וצריך לכבוש האויבים ולגרשם, והגם כי בהרבה מדרשי רבותינו נראה שהבינו שהמלאך הנאמר כאן הוא עצמו המלאך הנאמר בכי תשא, וכן דעת רש"י ז"ל בפירושו, הנה נמצא להם מאמר אחד מסכים עם דברינו, והוא במדרש רבה (סוף פל"ג) הנה אנכי שולח מלאך אמר הקב"ה למשה מי ששמר את האבות הוא ישמור את הבנים, וכן באברהם אמר ה' אלהי השמים הוא ישלח מלאכו לפניך, ויעקב אבינו אמר לבניו המלאך הגואל אותי א"ל הוא גאלני מיד עשו הוא הצילני מיד לבן הוא זני ופרנסני בשני רעבון, אמר הקב"ה למשה אף עכשיו מי ששמר את האבות ישמור את הבנים שנאמר הנה אנכי שולח מלאך בכ"מ שהמלאך נראה השכינה נראית שנאמר וירא מלאך ה' אליו בלבת אש וכו' ויקרא אליו אלהים, ולא עוד אלא בשעה שצועקים ישראל לפניו תבא להם תשועה, כך בסנה שנאמר הנה צעקת בני ישראל באה אלי (שמות ג), וכן בגדעון ויבא מלאך ה' וירא אליו מלאך ה', וכן לעתיד לבא בשעה שיגלה המלאך הגאולה באה שנאמר הנה אנכי שולח מלאך וגו'. והן הן הדברים שאמרתי בזה בעזה"י, וכן הרמב"ן דעתו שמלאך הזה היה גבוה במדרגתו מן המלאך שרצה לשלוח אחר חטא העגל, עיי"ש:

(כא) **השמר מפניו** אמר שה' שוכן בקרבו כמ"ש (דברים כג) כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך וכו' ולא יראה בך ערות דבר, **ושמע בקולו** במ"ע, **אל תמר בו** במל"ת (כמ"ש בפי' יהושע סימן אל"ף), **כי לא ישא לפשעכם אשר שמי בקרבו** והרי זה כמורד בפני המלך שאין לו תקנה, ועז"א לפשעכם שהפשע הוא המרד שכל מה שמתחטא יחשב לפשע ומרד בפני המלך, וזה עצמו מ"ש כי לא אעלה בקרבך פן אכלך בדרך, וגם נגד מ"ש אל תמר בו אמר כי לא ישא לפשעכם, ונגד ושמע בקולו אמר כי שמי בקרבו וכל מה שיצוה הוא צוי ה' בעצמו שאתה מחויב לשמוע, וגם יתבאר כי אם שמרו בו לא יוכל לסלוק ש-

שונאי

כב כִּי אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר וְאָיַבְתִּי אֶת־אֹיְבֶיךָ וְצַרְתִּי אֶת־צֹרְרֶיךָ׃ כג כִּי־יֵלֵךְ מַלְאָכִי לְפָנֶיךָ וֶהֱבִיאֲךָ אֶל־הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַכְּנַעֲנִי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וְהִכְחַדְתִּיו׃ כד לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם כִּי הָרֵס תְּהָרְסֵם וְשַׁבֵּר תְּשַׁבֵּר מַצֵּבֹתֵיהֶם׃ כה וַעֲבַדְתֶּם אֵת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת־לַחְמְךָ וְאֶת־מֵימֶיךָ וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ׃ ס שביעי כו לֹא תִהְיֶה מְשַׁכֵּלָה וַעֲקָרָה בְּאַרְצֶךָ אֶת־מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא׃ כז אֶת־אֵימָתִי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ וְהַמֹּתִי אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר תָּבֹא בָּהֶם וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ אֵלֶיךָ עֹרֶף׃

ושלחתי

בעל הטורים

(כב) וצרתי ב' במסורה. דין ואידך וצרתי עליך מצב והקימותי עליך מצורות מלמד שצר הקב"ה על ז' עממין בכל כלי מלחמה: (כה) ועבדתם את ה' אלהיכם. הוא לשון רבים דזו תפלת רבים שאינה נמאסת ואמר וברך את לחמך לי יחיד דלכל א' וא' מברך לפי ענינו: וברך ג' במסורה. דין ואידך וברך פרי בטנך. וברך עלי את אלקנה ואת אשתו. כדאיתא בברכות בכוס של ברכה שמשגרו לאנשי ביתו כי היכי דתתברך בטנה וזהו וברך את לחמך ואת מימיך שבירך ברכת המזון ושגרו לאשתו וברך פרי בטנה וכן בעלי שבירך את אלקנה נתעברה אשתו וזה וברך עלי וברך פרי בטנך: מימיך ג'. דין ואידך ואת מימיך נשתה וגו' ונהרי מברם מחוטב עציך עד שואב מימיך. ואם מימיך נשתה ונתתי מכרם לומר שאע"פ שבירך מימיהן ולא היו צריכין למים אפילו הכי קנו מהם כמו שאמרו מכאן לאכסנאי שיש לו משלו דרך ארץ הוא שיקנה מבעל האכסניא כדי להנהותו: והסירותי ב' במסורה. הכא ואידך והסירותי את כפי בשביל שהיה משה מקבל פני שכינה זכה להסירותי מחלה דכתיב ביה לא כהתה עינו ולא נס לחה: והסירותי מחלה מקרבך וסמיך ליה לא תהיה משכלה שכיון שהסיר מחלה לא תהיה משכלה וגם את מספר ימיך אמלא. אמלא עולה ע"ב ימי שנותינו שבעים שנה חוץ משנה שנולד בה ושנה שמת בה: (כו) אמלא ג' במס'. דין ואידך ואוצרותיהם אמלא ופי אמלא תוכחות כשהצדיק נפטר מן העולם וממלא מספר ימיו אז מראין לו חלקו בג"ע כמ"ש גבי ר' אבהו וגבי ר"א בן פדת בתענית וזהו מספר ימיך אמלא ואוצרותיהם אמלא. ופי אמלא תוכחות אין לאדם להוכיח לחבירו אלא סמוך לפטירתו כדי שלא יהא מוסיף והולך ומוכיחו וזהו ופי אמלא תוכחות מתי את מספר ימיך אמלא:

שפתי חכמים

ממה משמע לעצמו: צ ולא הפירוש כמו וצרת הכסף: ק ולא לעובדיהם כמ"ש כמעשיהם שבגללו: ר כלומר כל המקרא מוסב על כמאמר ועבדתם את ה' אלהיכם כאלו אמר עבדו את ה' ובזה יברך לחמך ומימיך וגו' ולא תהיה משכלה וגו' דאל"כ לא יתכן שלא יפרש הכתוב התנאי אם תעשו רצוני לא תהיה משכלה אע"פ שמוסב אדלעיל:

כדי

רש"י

(כב) וצרתי. כתרגומו צ ואעיק: (כד) הרס תהרסם. לאותם ק אלהות: מצבותיהם. אבנים שהם מציבין להשתחוות להם: (כו) לא תהיה משכלה. אם תעשה ר רצוני: משכלה. מפלת נפלים או קוברת את בניה קרויה משכלה: (כז) והמתי. כמו והממתי ותרגומו ואשגש. וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל אות אחרונה כשהיא מתהפכת לדבר בלשון פעלתי יש מקומות שנוטל אות הכפולה ומדגיש את האות ונקדו במלאפום כגון והמותי מגזרת (ישעיה כח) והמם גלגל עגלתו. וסבותי מגזרת (ש"א ז) וסבב בית אל. דלותי מגזרת (ישעיה יט) דללו וחרבו. (שם מט) על כפים חקותיך מגזרת (שופטים ה) חקקי לב. (ש"א יב) את מי רצותי מגזרת (איוב כ) רצץ עזב דלים. והמתרגם ואשגש טועה הוא שאלו מגזרת מיתה היתה אין ה"א שלה בפת"ח ולא מ"ם שלה מודגשת ולא נקודה מלאפום. אלא והמתי כגון (במדבר יד) והמתה את העם הזה והתי"ו מודגשת לפי שבאה במקום ב' תוי"ן. האחת שרשית לפי שאין מיתה בלא תי"ו. והאחרת משמשת כמו אמרתי הלכתי עשיתי. וכן ונתתי התי"ו מודגשת שהיא באה במקום שתים לפי שהיה צריך שלשה תוי"ן שתים ליסוד כמו (יהושע י) ביום תת ה' (קהלת ג) מתת אלהים היא והשלישית לשמוש: ערף. שינוסו מלפניך ויהפכו לך ערפם:

צרעה

ארי בשמי מימרה : כב ארי אם קבלא תקבל למימרה ותעבד כל דאמליל ואסני ית סנאך ואעיק לדמעיקין לך : כג ארי יהך מלאכי קדמך ויעלנך לות אמוראי וחתאי ופרזאי וכנענאי חואי ויבוסאי ואשיצנון : כד לא תסגוד לטעותהון ולא תפלחנון ולא תעבד כעובדיהון ארי פגרא תפגרנון ותברא תתבר קמתהון : כה ותפלחון קדם יי אלהכון ויברך ית מיכלך וית משתיך ואעדי מרעין מבינך : כו לא תהי מתכלא ועקרא בארעך ית מנין יומך אשלים : כז ית אימתי אשלח קדמך ואשגש ית כל עמא דאת אתי לאגחא בהון ואמסר ית כל בעלי

התורה והמצוה

חיותו הוא שמי אשר בקרבו שזה הוא נפשו ורוחו, ואם תחללו את שמי הנשמע את חייו וקדושתו שזה לא יתן למחילה, וחז"ל במד' פי' אל תמירנו בו, כי בא הלשון שלא בדקדוק, שהי"ל אל תמרה, ודעת הראב"ע שהוא מפעלי הכפל, ודעת הרשב"ם שהוא מגזרת אם המר ימירנו עיי"ש וזה דעת חז"ל, ר"ל שלא יחשב שגם הוא יש בו אלמות שזה גדר התמורה שיעשה שינוי קדש, כי רק שמי בקרבו, ובהסתלק שמי נסתלק חיותו וקדושתו :

(כב) כי אם שמוע. ר"ל ואל תאמרו שא"כ הוא לרעתכם וטוב יותר שילך מלאך שהוא שליח שאין האדון בקרבו, שאז אף שתחטאו, בכ"ז יעשה שליחותו, עז"א שנגד זה יש שכר הרבה כי אם שמוע תשמע בקולו הלא אז ועשית כל אשר אדבר, כי כל מה שיצוה אתכם הוא דבורי שאני מדבר אליכם, וגדול יותר שכר מי שעושה מצות המלך ורצונו בפניו ומי ששומע הדבור מפי המלך בעצמו שמדבר עמו פנים אל פנים שזה מורה על האהבה והדבוק שיש למלך עמו, ואז ואיבתי את איביך, שמאהבתי אותך אויביך יהיו אויבי, וכמ"ש (תהלים קלט) תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי, ויש הבדל בין איב ובין צורר, האויב הוא השונא בגלוי ואינו מציין עשיית רע בפועל, והצורר מציין עשיית רע בפועל ואינו מציין האיבה, כי לפעמים יעשה זה מהנהגת עצמו לא מחמת איבה, ואני אשלם לכ"א מדה כנגד מדה, ועז"א וצרתי את צורריך, ויש עוד הבדל, כי מלאך שאין אדוניו אתו שליחותו קצוב, ואם יתחדש איזה ענין שצריך להוסיף בנסים אין לו כח ע"ז, אבל המלאך שאדוניו אתו ידבר אליו אדוניו בכל עת מה שיתחדש נסים ונפלאות לפי הצורך בלי קצבה, ורמז זה במ"ש ועשית כל אשר אדבר אתה תעשה ותסבב שאדבר, ר"ל שלפי מעשיך אוסיף לדבר להוסיף לך כח ועצמה ולטובה הוא :

(כג-כד) כי ילך. אחר שהודיע שמלאכי ילך לפניך והוא יביאך אל האמורי והחתי, ולא לבד שתכבוש את הארץ שזה יהיה ביד המלאך, כי גם והכחדתיו, שהוא מה שישמיד שרם בשמים שיפוג השר שלו (לכן אמר לשון יחיד) שהכחדה מורה שידמה כאלו לא היה בעולם כלל שזה לא יוכל המלאך לעשות להכחיד מלאך אחר, לכן אמר והכחדתיו שזה מעשה ה' לבדו, ולכן אני מצוך שלא תשתחוה לאלהיהם כמו שעשה אמציה כשכבש את שעיר הביא אתו אלהי שעיר לעבדו בחשבו שעי"כ יכפר רוגז אלהי הארץ על שהרג את עובדיו, כי הלא הכחיד גם שרם ממעל שהם עובדים להם. ולא תעשה כמעשיהם כמ"ש (דברים יב) פן תנקש אחריהם אחרי השמדם מפניך וגו' לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני שתדון אחרי שנשמדו מפניך מפני שעבדו לע"ז בעבודות אלה מבואר שהם עבודות טובות, שלכן יקנא ה' על שלא עבדו אותו בעבודות אלה הראויות אליו לא לאלהים אחרים, ועז"א גם פה שלא תעשה כמעשיהם לשמים, רק בהפך הרס תהרסם וכזה ועבדתם את ה' אלהיכם :

(כה) ועבדתם, והנם שאמרו שבני חיי ומזוני לא בזכותא תליא אלא במזלא, ועי"כ תחשבו לעבוד למזלות להשיג מהן ענינים אלה, ע"ז משיב, שאם תעבדו את ה' ותתפללו לפניו, תשיגו כ"ז מאת הא"ס ותשנה את המזל בכל אלה, הם לענין המזונות וברך את לחמך ואת מימיך שכולל כל מאכל ומשקה, דהיה לך יתכון בזה, כי המזונות שתשיגו ע"י הטבע והמזל אינם בטוחים מחלאים רעים שבאים בסבת המזונות, אבל אני אסיר מחלה מקרבך. ונגד בני אמר,

(כו) לא תהיה משכלה ועקרה בארצך שזה לא ימצא בא"י כלל. ונגד חיי אמר את מספר ימיך אמלא, שלא ימצא אים מיתות בקוצר ימים :

(כז) את אימתי, עוד תהיה שע"י שאלך בקרבך שתתפשט האימה עד למרחוק (גדר האימה הוא מה שמתירא מפני דבר גדול ונורא יראת הרוממות) ובזה והמותי את כל העם וגו', וציין זה בג' מדרגות, כי לארץ האמורי נכנסו ישראל והם התקבצו ללחום עמהם וה' המם בעמידת השמש וסילה ובאבני אלגביש ואז נסו מפני ישראל, ועז"א אשר תבא בהם שמורה שנכנסו לתוך מחנהם רק שה' המם בכל נגף ונתנם עורף לפני בנ"י :

ושלחתי

כח וְשָׁלַחְתִּי אֶת־הַצִּרְעָה לְפָנֶיךָ וְגֵרְשָׁה אֶת־הַחִוִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ׃ כט לֹא אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ בְּשָׁנָה אֶחָת פֶּן־תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׁמָמָה וְרַבָּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ ל מְעַט מְעַט אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרֶה וְנָחַלְתָּ אֶת־הָאָרֶץ׃ לא וְשַׁתִּי אֶת־גְּבֻלְךָ מִיַּם־סוּף וְעַד־יָם פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבָּר עַד־הַנָּהָר כִּי ׀ אֶתֵּן בְּיֶדְכֶם אֵת יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְגֵרַשְׁתָּמוֹ מִפָּנֶיךָ׃ לב לֹא־תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית׃ לג לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ פֶּן־יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ׃ פ

כד א וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל־יְהוָה אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֹק׃ ב וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל־יְהוָה וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ׃ ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וְאֵת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־

הדברים

בעל הטורים

(כח) ורבה ד'. דין ואידך ורבה העזובה. ורבה משממה. ורבה היא על האדם. וזהו שיש במדרש וכי העולם על דעתך עוד שהיו יראים מחיות השדה והא כתיב כי עם אבני השדה בריתך וגו' אלא גלוי וידוע לפניו שעתידין לחטוא ויופקרו להיות וזהו יש רעה חולה ורבה היא על האדם אם היא ורבה משממה על כן ורבה העזובה בקרב הארץ שהארץ תעזב מהם ורבה עליך חית השדה: יהיה לך למוקש. וסמיך ליה ואל משה אמר וגו' נדב ואביהוא שהיה להם למוקש מה שראו שכינה ומתו נדב ואביהוא: (ב) ונגש ב'. דין ואידך ונגש הורש בקוצר כמו שנגש משה לבדו כך הכהן נכנס לבדו לפני ולפנים להתפלל שם על השנה שתבא כתקונה כדכתיב ונגש חורש בקוצר: יגשו ב'. והם לא יגשו אהד באחד יגשו לומר כל אחד ואחד נכנס לפנים מחבירו כמו שאמרו משה מחיצה לעצמו וכו':

רש"י

(כח) הצרעה. מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים (סוטה לו) והצרעה לא עברה את הירדן. והחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג לפיכך מכל ז' אומות לא מנה כאן אלא אלו. וחוי אע"פ שהוא מעבר הירדן וכלאם שנו רבותינו במסכת סוטה על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה: (כט) שממה. ריקנית מבני אדם לפי שאתם מעט ואין בכם כדי למלאות אותה: ורבה עליך. ותרבה ת עליך: (ל) עד אשר תפרה. תרבה ל' פרי כמו פרו ורבו: (לא) ושתי. ל' השתה והתי"ו מודגשת מפני שבאה תחת שהיה שאין שיתה בלא תי"ו והאחת לשמוש: עד הנהר. פרת: וגרשתמו. א ותגרשם: (לג) כי תעבד וגו'. הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון ב אי שהוא אחד מד' לשונות שהכי משמש. וגם מצינו בהרבה מקומות אם משמש בלשון אשר כמו (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים

שפתי חכמים

ט כדי שלא תקשה לו מה שפירש והיתה מכה אותם וכו' והם מתים והא יהושע עשה מלחמה עמהם שבע שנים ועז"פ לא עברה וכו': ת וא"ת ולמה לא פירש"י הכא כמו שפי' לקמן בפרשת עקב פן תרבה עליך וגו' והלא אם עושים רצונו אין מתיראין מן החיה וכו' אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא ונ"ל דהכא כתיב פן תהיה הארץ שממה ורבה וגו' דמשמע דטעמא הוא משום שממות הארץ תרבה חית הארץ. ועי"ל דהא כתיב הנה אנכי שולח מלאך וגו' ופירש"י כאן נתבשרו שעתידין לחטוא וכו' ומש"ה א"צ רש"י לפרש עוד: א שהוא לשון עתיד ולשון רבים: ב דק"ל הרי כי אינו משמש אלא בד' לשונות אי דלמא אלא דהא אבל לא משמש בלשון אשר ומתרץ דכי זה משמש בלשון אי דהיינו אם דמצינו בכמה מקומות דאם משמש בלשון

דבבך קדמך מחזרי קדל: כח ואשלח ית ערעיתא קדמך ותתרך ית חואי ית כנענאי וית חתאי מן קדמך: כט לא אתרכנון מן קדמך בשתא חדא דלמא תהי ארעא צדיא ותסגי עלך חיות ברא: ל זעיר זעיר אתרכנון מן קדמך עד דתסגי ותחסין ית ארעא: לא ואשוי ית תחומך מימא דסוף ועד ימא דפלשתאי וממדברא עד פרת ארי אמסר בידיכון ית יתבי ארעא ותתרכנון מן קדמך: לב לא תגזר להון ולטעותהון קים: לג לא יתבון בארעך דילמא יחיבון יתך קדמי ארי תפלח ית טעותהון ארי יהון לך לתקלא: א ולמשה אמר סק לקדם יי את ואהרן נדב ואביהוא ושבעין מסבי ישראל ותסגדון מרחיק: ב ויתקרב משה בלחודוהי לקדם יי ואנון לא יתקרבון ועמא לא יסקון עמה: ג ואתא משה ואשתעי לעמא ית כל פתגמיא דיי וית כל דיניא ואתיב כל עמא קלא חד
ואמרו

רש"י

שהוא חובה: (א) ואל משה אמר. פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות בד' בסיון נאמרה לו עלה: (ב) ונגש משה לבדו. אל הערפל: (ג) ויבא משה ויספר לעם. בו ביום: את כל דברי ה'. מצות פרישה והגבלה: ואת כל המשפטים. (מכילתא בפ' יתרו) ז' מצות שנצטוו בני נח. ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שניתנו להם במרה:
ויכתב

שפתי חכמים

בלשון אשר כמו ואם תקריב וגו': ג מדכתיב אחריו ויספר לעם ופירש"י בו ביום את כל דברי ה'. זו מצות פרישה ומצות פרישה כד' בסיון היה כדפירש"י בפרשת יתרו: ד מדכתיב אחריו וישכם בבוקר ויבן מזבח תחת ההר וגו' וע"כ זה היה ביום ה' כדפירש"י בפ' יתרו וא"כ הדבור שדבר לעם היה יום א' לפניו דהוא יום ד' וכדפירש"י בסמוך. והקשה הרא"ם תימה דבפ' ר"ע (דף כו) אמרו בהדיא דלכ"ע מצות הגבלה בתלתא בירחא אמר להו וכד' בירחא עביד פרישה ומדברי הרב משמע דשתויהם בד' בירחא הוי וצ"ע. (נ"א) אלא עיין דודאי האמירה היתה בג' בחדש אבל הפרישה עצמו היתה בד' בחדש

התורה והמצוה

(כח) ושלחתי. שלאומות חוי כנעני חתי לא תצטרך לבא בהם ולהלחם עמהם, רק אשלח את הצרעה והיא תגרש אותם מלפניך, היינו שיברחו קודם שתבא אליהם עד שלא תצטרך להומם ולתתם עורף:

(כט-ל) לא אגרשנו. ולאומות פרזי ויבוסי שהם ישארו בארץ, הוא מגיד שלא יגרשם בפעם אחת שאז יהיה משלחת היה צריך להאריך שספרה ותרבה עד שתנחול את הארץ, ר"ל שיהיו במספר רב עד שכ"א יחזיק בנחלתו, כי גבולך יתפשט מים סוף עד ים פלשתים, ואז אתן בידכם את יושבי הארץ בענין שיגרשו מן הארץ, באשר אתה תוכל לישב תחתיהם ולא תהיה הארץ שממה:

(לב) לא תכרות, וכאשר הגרושין יהיה מעט מעט וישארו עוד מהם יושבים בארץ פן תרצה להשלים עם יושבי הארץ כדי שתנוח מכבד מלחמה, וזה בשני פנים: או שתכרות עמהם ברית באופן שהם ישארו בעבודת אליליהם כדרך כורת ברית אהבה, עז"א לא תכרות להם ולאלהיהם ברית:

(לג) לא ישבו, או שהם יכנעו תח"י והארץ תהיה שלך ושם ישבו בארצך כגרים, שבשני האופנים יחטיאו אותך לי שתעבוד את אלהיהם וגם יהיו לך למוקש בעניינים אחרים כמ"ש (במדבר לג) והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם וגו' וצררו אתכם:

כד (א) ואל משה אמר, ר"ל המלאך שהזמין ה' ללכת לפני ב"י אמר אל משה שיעלה אל ה' ובסנהדרין (דף לח) עלה אל ה' עלה אלי מבע"ל זה מט"ט ששמו כשם רבו, ר"ל שמ"ש ואל משה אמר מט"ט היה האומר שהוא המלאך שאמר עליו כי שמי בקרבו ששמו כשם רבו, והיה הצווי שיעלה אל ה', כי נבואת משה היה פנים אל פנים שלא באמצעות מלאך, וצוה שיעלה עם אהרן ונו"א ושבעים סנהדרין, ובאר שעליה זאת הוא להשתחוות מרחוק, וכבר אמר בפ' יתרו ועלית אתה ואהרן עמך שהודיע שאחר מ"ת יעלו בעוד תהיה השכינה על ההר וצוה שגם אז הכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה', ולכן צוה, (ב) ונגש, שמשה לבדו יגש לפנים משלש מחיצות אל הערפל, אבל הם לא יגשו, כי יהיו ביניהם מדרגות בענין ההגשה, שהגשה מיוחד למשה לבדו, ולהזקנים לא הרשה רק לעלות לא לגשת, ולהעם לא הרשה אף לעלות, וזה מ"ש והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה', ר"ל שכ"א יעמוד במחיצתו. והנה משה היה אז אצל ה' כמ"ש ומשה נגש אל הערפל וכו' ויאמר ה' אל משה בא"ל הפרשיות הכתובות עד הנה, ומזה ידע משה שזה לא יהיה עד יום השני שכתוב ויעל משה ואהרן ושבעים מזקני ישראל:

(ג) ויבא משה, זה היה בששה בסיון תיכף אחר מ"ת שאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה, ואז עלה משה ונגש אל הערפל, ונאמר לו הדבור מן כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים
דברתי

הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה׃ ד וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה לִשְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וַיִּשְׁלַח אֶת־נַעֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים׃ ו וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הַדָּם וַיָּשֶׂם בָּאַגָּנֹת וַחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ ז וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע׃ ח וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּזְרֹק עַל־הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דַם־הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם עַל כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ ט וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה

לבנת

בעל הטורים

(ג) כל הדברים אשר דבר ה' נעשה ו' תיבות וכן כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ו' תיבות הרי י"ב כנגד י"ב שבטים שאמרו ו' תיבות והוא שמע ישראל ויעקב השיבם ו' תיבות ברוך שם כבוד מלכותו וגו': (י) ישראל ותחת רגליו. מלמד שראו דמות יעקב שהוא כסא הכבוד. ודמות פניהם פני אדם ס"ת שמים וזה שאמר יעקב התחת אלהים אנכי בני'

רש"י

(ד) ויכתב משה. (מכילתא) מבראשית ועד מתן תורה וכתב מצות שנצטוו במרה: וישכם בבקר. בחמשה ה בסיון: (ה) את נערי. ו הבכורות: (ו) ויקח משה חצי הדם. (זבחים נו) מי חלקו מלאך ז בא וחלקו: באגנות. שתי אגנות אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמים להזות אותם על העם. ומכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית במילה וטבילה והזאת דמים שאין הזאה בלא טבילה: (ז) ספר הברית. מבראשית ועד מתן תורה ח ומצות שנצטוו במרה: (ח) ויזרק. ענין ט הזאה ותרגומו וזרק על י מדבחא לכפרא על עמא: (י) ויראו את אלהי ישראל. נסתכלו והציצו

שפתי חכמים

בחדש והביא ראיה על זה ע"ש: ה כתב זה להודיענו שעלית משה לבד עם נדב ואביהוא וזקנים לקבלת התורה היה ביום שאחריו שהוא שש בסיון ולא כר' יוסי דאמר ז' בו: (נח"י) לפי שהעבודה היתה בבכורות עד שהוקם המשכן ואע"פ שהלוים נבחרו בחטא העגל ודלא כהרא"ם ע"ש: ז דאל"כ הוי ליה למכתב בתחלה שחלק ואח"כ שלקח חציו: ח לכך נכתב בה"א הידיעה שהוא שנזכר לעיל בויכתוב משה: ט לשון וזרקתי עליכם מים טהורים ולא מלשון ויזרוק אותו משה השמימה שהוא לשון זריקה ממש: י ולא על העם ממש דכתיב זרק על המזבח: ב ר"ל נסתכלו בלב כדפירש"י בסמוך אבל לא ראיה ממש שהרי כתיב כי לא יראני האדם וחי ונתחייבו מיתה על שנכנסו

ב ונתחייבו מיתה אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה והמתין לנדב ואביהוא עד יום חנוכת המשכן. ולזקנים עד ויהי העם כמתאוננים וגו' ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבמחנה

התורה והמצוה

דברתי עמכם וכל פרשת משפטים עד ואל משה אמר, ואז א"ל המלאך עלה אל ה', ר"ל שיעלה לאחר שנית עם זקני ישראל, ואז ירד משה ויספר לעם את כל דברי ה' וגו', ר"ל כל מה שדבר אליו עד הנה שהיו דברים כמו לא תעשון אתי והנה אנכי שולח מלאך, ומשפטים בין אדם לחברו שהוא פרשת ואלה המשפטים והעם קבלו עליהם המצות האלה לעשותם, וכ"ז היה בששה בסיון שהעם המתינו אחר מ"ת כשאמר ה' למשה לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי עד שירד משה וספר להם כל המדובר והם קבלו עליהם לעשות (וכבר יש בזה דעות בין המפרשים ובין דברי חז"ל שי"א שכ"ז היה קודם מ"ת, ואנכי מסכים כפי הנראה מפשטות הכתובים):

ויכתב

ואמרו כל פתגמיא די מליל יי נעבד: ד וכתב משה ית כל פתגמיא דיי ואקדם בצפרא ובנא מדבחא בשפולי טורא ותרתא עשרי קמן לתרי עסר שבטיא דישראל: ה ושלח ית בוכרי בני ישראל ואסיקו עלון וקריבו נכסת קודשין קדם יי תורין: ו ונסיב משה פלגות דמא ושוי במזרקיא ופלגות דמא זרק על מדבחא: ז ונסיב ספרא דקימא וקרא קדם עמא ואמרו כל די מליל יי נעבד ונקבל: ח ונסיב משה ית דמא וזרק על מדבחא לכפרא על עמא ואמר הא דמא דקימא דגזר יי עמכון על כל פתגמיא האלין: ט וסליק משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעין מסבי ישראל: י וחזו ית יקר אלהא דישראל ותחות
כרסא

התורה והמצוה

(ד-ז) **ויכתב משה**, גם זה היה ביום הששי. וישכם בבקר של יום השביעי בסיון וישלח את נערי ב"י הבכורות כפי' חז"ל, ובזה נכנסו אבותינו לברית במילה (שמלו במצרים) ובטבילה (כמ"ש וכבסו שמלותם) ובהזאת דמים, ונכנסו לברית כדרך כורת ברית ע"י הדם שנחלק והיה חציו לה' שיכנס אל מזבח הברית מצדו וחציו על העם להכניסם בחיוב הברית מצדם, וישראל ששמעו דברי ספר הברית **אמרו** כל אשר דבר ה' נעשה וגם ונשמע מצות אחרות שיצוה עוד להבא. ויל"פ נעשה מ"ע ונשמע מצות ל"ת, וחז"ל פי' נשמע על ההשכלה תחלה נעשה מבלי חקור אחר הטעם, ועי"כ נשמע להבין טעמי המצוה וסודותיהם והוא רק שמה"ש משתמשים בו, המלאך הוא שליח לעשות דבר ה' וזה קיומו והויתו, ועצמותו הוא שהוא בכל נבדל משכיל בפועל, נמצא שע"י מעשהו נעשה שכל נבדל שהוא עצמותו, והנה התלמוד מביא לידי מעשה והמעשה הוא העקר ופרי התלמוד והתלמוד הוא השומר לפרי, ועז"א מה תפוח **פריו** קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע:

(י) **ויראו את אלהי ישראל**, התבאר אצלי כפי' השג"ך בכ"מ שיש הבדל בין כשיאמר שם **אלהים** סתם ובין שם **אלהי ישראל**, ששם אלהים מורה על הנהגתו הכללית אשר יסד בששת ימי המעשה, שבכל מעשה בראשית נזכר שם אלהים שהם הכחות אשר השפיע בכלל המציאות, והנהגה זו יסדה לעולם קבועה וקיימת חק נתן ולא יעבור, אבל שם אלהי ישראל מורה על הנהגה אחרת השגחיית אשר בה ינהיג את ישראל, שהנהגה זו בלתי תלויה בחקות הטבע רק היא נמשכת לפי מעשה עם ה' ועבודתם, שבעת ייטיבו מעשיהם יהיו כח בגבורה של מעלה לסדר את המערכת ולהריק מאורות של מעלה שפע וברכה בדרך נס ויתברכו עליונים ותחתונים, ועת ירעו מעשיהם יקלקלו גם סדרי המערכת ועצר את השמים ולא יהיה מטר ונהר השפע יחרב ויבש. והנה ההנהגה הטבעית שינהיג בשם אלהים תהיה ע"י השמים והמערכת והכח שיתן לצבא השמים לסובב על מעגליהם כפי רצונו ית' יהיה ע"י המלאכים מניעי השמים, והם החיות שראה יחזקאל בנבואתו במעשה מרכבה שהם מניעים את האופנים והם החיות של האופנים כמ"ש (יחזקאל א) ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם ובהנשא החיות מעל הארץ ינשאו האופנים כי רוח החיה באופנים, וגם בארתי שצייר בהחיות רגלים וכנפים, וצייר בהם שלפעמים ילכו החיות על הארץ, ולפעמים יעופפו בכנפיהם וינשאו מעל הארץ וינשאו האופנים עמהם, ובארתי שם שהכנפים והעפיפה מצייר עת שתהיה ההנהגה בנסים נסתרים לפי המעשה והגמול והעונש שאז יתנשאו מדרך הטבע והאופנים ינשאו עמהם, וההליכה ברגליהם מציין על ההנהגה הקבועה הטבעית שלא תשקיף על המעשים והגמול והעונש רק הטבע תתנהג כדרכה וכפי חיוב המערכת, ועוד התבאר שם שראה במעשה המרכבה רקיע על ראשי החיות כעין הקרח הנורא וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה, ובארתי שם שהשיג שלמעלה מעולם החיות יש עולם הכסא ששם הש"ת מנהיג לבדו בהנהגה נסיית מופלאת שלא באמצעות האופנים, והיינו שהנסים שיושפעו משם אינם נסים נסתרים מעוטפים בדרכי הטבע ותהלוכות המערכת, רק נסים גלוים מושפעים מה' לבדו, יורדות מכסא כבודו בלי אמצעי, שאז ירופפו כנפי החיות והאופנים ידומו ויעמדו וקול הפקודה וההנהגה יוצא מן הכסא בעצמו ע"י השרפים הסובבים את הכסא שהם למעלה מן החיות, שהם יעשו שליחותם ע"י ה' בעצמו, כמ"ש ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם בעמדם תרפינה כנפיהן כמ"ש שם, והנהגה זו נהג עם ישראל בהיותם במדבר ובהיותם צדיקים בארץ הקדושה שלא היתה הנהגתם ע"י המערכת או בנסים נסתרים שהוא באמצעות החיות, רק בנסים גלוים היורדים מעולם הכסא, ובארתי שם שהרקיע שעל ראשי החיות הוא המסך המבדיל בין עולם הכסא לעולם המלאכים שדרך שם תרד השפע מעולם הכסא אל החיות הפורשים כנפים למעלה לקבל השפע, וראה את הכסא כמראה אבן ספיר שהוא מוכן לקבל כל המראות, וגדר ספיריית עולם הכסא השיג וחזה השפע היורדת מהאלהות אשר באצילות העליון בשבעה גווני

לִבְנַת הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר: יא וְאֶל־אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ: ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וֶהְיֵה־שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת־לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם: יג וַיָּקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשָׁרְתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הַר הָאֱלֹהִים: יד וְאֶל־הַזְּקֵנִים אָמַר שְׁבוּ־לָנוּ בָזֶה עַד אֲשֶׁר־נָשׁוּב אֲלֵיכֶם וְהִנֵּה אַהֲרֹן וְחוּר עִמָּכֶם מִי

בעל

בעל הטורים

כסא: לבנת ב' במסורה. הכא ואידך ובשיחור לבנת ביהושע והוא שם עיר ונקרא כן ע"ש שהמים מלבנים אותה זהו שדרשו שהיתה כעין לבנה לזכור שעבודן של ישראל: ויחזו ב'. הכא ואידך ויחזו לך משאות שוא ומדוחים הם אמרו ויחזו את האלהים והם היו משאות שוא. ד"א ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו זה הכא אכילה ושתיה ואידך ויחזו משאות שוא על אכילה ושתיה דכתיב והחללנה אותי וגו' ובפתותי לחם שבשביל אכילה ושתיה שנשאו לכם אמרו לכם נבואת שקר:

שפתי חכמים

שנכנסו לפנים ממחיצתן: ל מדכתיב אשר כתבתי להורותם לא יתכן לפרשו על ספר התורה דהא כתיבת הספר לא היתה על ידי הקב"ה אלא ע"י משה דכתיב ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תומם אע"כ אעשרת הדברות קאי: מ דאל"כ היאך היו הזקנים כאן הרי לא יצאו מן המחנה אלא משה ויהושע כדכתיב ויקם משה ויהושע משרתו וגו': נ תיקן בזה כמה ענינים תיקן שהישיבה הזאת אינה כמשמעה אלא מלשון עיכוב גם מלת בזה מורה על מקום לא על דבר הרמוז ולא שישבו לבדם רק עם שאר העם שהרי לא יצאו הזקנים מן המחנה ולהודיע שאין העכבה הזאת כ"א לשפוט את העם כי בזולת כוונה הזאת שנתן לזקנים יהיו כל ישראל משותפים בה: ס דק"ל והא שנים שלא אין דיניהם דין ולמ"ד שדיניהם דין

רש"י

שבמחנה: כמעשה לבנת הספיר. (סוכה יג) היא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים: וכעצם השמים לטהר. משנגאלו היה אור וחדוה לפניו: וכעצם. כתרגומו לשון מראה: לטהר. ל' ברור וצלול: (יא) ואל אצילי. הם נדב ואביהוא והזקנים: לא שלח ידו. מכלל שהיו ראוים להשתלח בהם יד: ויחזו את האלהים. היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתיה. כך מדרש תנחומא ואונקלוס לא תרגם כן. אצילי לשון גדולים כמו (ישעיה מא) ומאציליה קראתיך (במדבר יא) ויאצל מן הרוח. (יחזקאל מא) שש אמות אצילה: (יב) ויאמר ה' אל משה. לאחר מתן תורה: עלה אלי ההרה והיה שם. מ' יום: את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. כל שש מאות ושלש עשרה מצות ל בכלל עשרת הדברות הן. ורבינו סעדיה פירש באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו: (יג) ויקם משה ויהושע משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן. ואומר אני שהיה התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאינו רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהים ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל מ' יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם: (יד) ואל הזקנים אמר. מ בצאתו מן המחנה: שבו לנו בזה והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה נ להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו: חור. בנה של ס מרים היה ואביו כלב בן יפנה שנאמר (ד"ה א) ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור. אפרת

צ

התורה והמצוה

הקשת כמ"ש (שם) כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם וגו', ונקרא אבן ספיר על שם הספיריות ועל שם שמתוך הכח מהספירות שלמעלה המצוירים במדותיהם כמראה אדם כמ"ש נעשה אדם בצלמנו. ואמרו חז"ל גדול כחן של נביאים שמדמים צורה ליוצרה שנאמר ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם כמ"ש במק"א. והנה בעת שההיה ההנהגה ע"י המערכת נגד הכח שניתן להם מששת ימי בראשית נקרא בשם אלהים סתם, אמנם בעת שינהג הנהגה השגחיית נקרא בשם אלהי ישראל, וע"כ במרכבה הראשונה שראה יחזקאל שאייר גם זמן שהחיות מהלכות ברגליהם שהוא בעת שינהיגו הנהגת הטבע שאז לא ישאו כנפים אמר ואראה מראות אלהים, ואז ראה כחיות ופני שור מהשמאל, אבל במרכבה השניה שראה (שם סימן י"ד) שמנהיגים הנהגה למעלה מן הטבע ושם נהפך פני שור לפני כרוב, וקראם בכל הפרשה בשם כרובים, יען משתמשים

בכנפיהם

כָּרְסָא יְקָרֵהּ כְּעוֹבַד אֶבֶן טָבָא וּכְמֶחְזֵי שְׁמַיָּא לִבְרִירוּ׃ יא וּלְרַבְרְבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה נִזְקָא וַחֲזוֹ יָת יְקָרָא דַיְיָ וַהֲווֹ חָדָן בְּקֻרְבָּנֵיהוֹן דְּאִתְקַבַּלוּ בְּרַעֲוָא כְּאִלּוּ אָכְלִין וְשָׁתָן׃ יב וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה סַק לִקֳדָמַי לְטוּרָא וֶהֱוֵי תַמָּן וְאֶתֵּן לָךְ יָת לוּחֵי אַבְנָא וְאוֹרָיְתָא וְתַפְקֶדְתָּא דִּכְתָבִית לְאַלָּפוּתְהוֹן׃ יג וְקָם משֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשֻׁמְּשָׁנֵהּ וּסְלֵק משֶׁה לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ׃ יד וּלְסָבַיָּא אֲמַר אוֹרִיכוּ לָנָא הָכָא עַד דִּנְתוּב לְוָתְכוֹן וְהָא אַהֲרֹן וְחוּר עִמְּכוֹן מַן דְּאִית לֵהּ דִּינָא יִתְקָרֵב לִקֳדָמֵיהוֹן׃

וסליק

התורה והמצוה

בכנפיהם להגביה עוף למעלה מן המערכת, קראו בכל הפרשה בשם אלהי ישראל, ואמר בסוף הפרשה (שם י') וישאו הכרובים את כנפיהם וירומו מן הארץ וגו' וכבוד אלהי ישראל עליהם מלמעלה היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה, ועפ"ז אמר פה **ויראו את אלהי ישראל** שהזקנים השיגו הנהגת ה' שנהג עמהם אז שהיתה הנהגה נסיית למעלה מן המערכת שבזה נקרא אלהי ישראל לא בשם אלהים סתם, **וראו תחת רגליו כמעשה לבנת הספיר**, שכבר באר במו"נ שהרגל בדוגמאות מורה על המסובב ממנו, כי השפע שהשפע יורד מעולם האצילות אל עולם הכסא, שהוא תחת רגליו שלשם תגיע השפעתו, ראו שתחת עולם האצילות שעל הכסא הוא עולם הכסא שראוהו כמעשה לבנת הספיר, והוא עמוק מה שראה יחזקאל כמראה אבן ספיר דמות כסא, רק שיחזקאל ראה כמראה אבן והם ראו כמעשה לבנת, שיש הבדל בין אבן ובין לבנה, שהאבן מתהוה בטבע לא ע"י מעשה בני אדם, והלבנה עשויה ע"י בני אדם רומסים בחומר, כי בעת שראה יחזקאל את המרכבה, לא התנהגה ההנהגה הזאת של עולם הכסא שהוא לפי ההנהגה הנסיית, ויחזקאל ראה רק את מראיה לא את הנהגתה וע"כ נראה כאבן העשוי מכבר בלא מעשה ב"א, ואמר כמראה אבן ספיר לא כמעשה, אבל בעת שראו הזקנים את המרכבה, אז היתה ההנהגה בדרך הנסיי שופעת מעולם הכסא לפי מעשה הדור ולדקתם, לכן ראו לבנת הספיר שהלבנה נעשה ע"י ב"א, והדור ההוא זכו לזה אז ע"י הלבנים שעשו במצרים וקושי השעבוד, כמ"ש חז"ל שעי"ז הזדככו והוכנו אל ההנהגה הזאת הפלאיית, ע"כ ראו כמעשה לבנת הספיר, וראו שבעת מתנהג בדרך הנס הגמור הוא כמעשה לבנת הספיר שהוא דמות כסא כבודו שאז לא תלך ההשפעה ע"י החיות והאופנים. **וכעצם השמים**, ר"ל שגם בעת שיעשה נסים נסתרים שזה יהיה ע"י המערכת, אינו ע"י האופנים לבד לפי מה שמתנהגים בדרך הטבע, רק **כעצם השמים לטהר** שהחיות הם עצם ועצמות והויות של השמים, והם יש בהם שתי מדרגות, בעת הליכה שאז ינהיגו כפי הטבע, ובעת עמידה שאז יקבלו מעולם הכסא כנ"ל, וראו שהוא כעצם השמים בעת שהוא לטוהר, היינו שמוכן השפע ממקום טהור וזכוך מהספיריות הכסא, זה היה השגת הזקנים, לכן אמר ויראו את אלהי ישראל, כי כל השגתם היתה מצד שהוא אלהי ישראל מתנהג בדרך הנסיי, ואמר ויראו, כי ראו באספקלריא שאינה מאירה כמ"ש חז"ל עמ"ש ישעיה ואראה את ה' יושב על כסא (ישעיה ו'), כי גם ישעיהו השיג השגה זאת כמ"ש בפי' מעשה מרכבה:

(יא) **ואל אצילי בני ישראל**, שם אצילים מורה על מי שמכין א"ע לקבל שפע הנבואיית, שזה נקרא אצילות כמו ואצלתי מן הרוח אשר עליך (במדבר יא), וכן פרשתי מ"ש בדניאל (י) ואני נותרתי שם אצל מלכי פרס, ר"ל להאציל עליהם השפע, וא' שמתוספי שם יד שמורה על הנבואה, ושליחות יד בנבואה מורה שמניע את הנביא בכח גדול לחזות מחזות עצומות ולנבואות גדולות למעלה מהשגתו כמ"ש בפי' בכ"מ, אמר שרק אל הזקנים שעלו אל ההר להם שלח יד נבואתו החזקה בחזקת היד לראות את אלהי ישראל שהוא השגה של ההנהגה היוצאת מעולם הכסא והספירות, אבל ליתר **אצילי בני ישראל** היינו אלה שהכינו א"ע אז לקבל שפע הנבואה, להם **לא שלח יד** נבואתו להשיג המדרגה הזאת, רק **ויחזו את האלהים** לא ראו את אלהי ישראל רק את האלהים שהוא ההנהגה שינהיג ע"י האופנים המגלגלים מן החיות, ר"ל ההנהגה הטבעיית, וע"כ לא אמר **ויראו** רק **ויחזו**, כי לא השיגו בנבואה רק בחזיון הלב שמחזה היא מדרגה למטה ממראה, **ויאכלו וישתו** כי הזקנים שראו מראה עצומה נבואיית באספקלריא שאינה מאירה נבטלו חושיהם ותרדמה נפלה עליהם, שזה תנאי הנבואה חוץ מנבואת משה, וגם בסור מעליהם המראה לא יכלו לשוב לאיתנם ולכח הגוף לאכול ולשתות וכמ"ש בדניאל (ח) ואני דניאל נהייתי ונחליתי ימים וכמו שפרשתי שם, אבל אצילי ב"י שלא השיגו מראה נבואיית נמרה, שבו תיכף לאיתנם, ותיכף אחר החזון אכלו ושתו מזבחי שלמים שהקריבו אז:

(יב) **ויאמר ה' אל משה**, אחר שירד מן ההר עם הזקנים צוהו ה' שיעלה שנית. **והיה שם** ר"ל תתעכב שם ימים, ולדעת חז"ל הודיע לו שישב שם ארבעים יום והוא הודיע זה לישראל כמ"ש על וירא העם כי בושש משה. והרא"ה פי' והיה שם שעם יתהוה בריה חדשה, כי עם הזדכך חמרו עד שלא הוצרך לאכילה ושתיה ולכל צרכיו הגשמיים ונפשו לא היתה קשורה עוד בגופו דבוק מגוי רק דבוק שכלי כמו שהיה אדם קודם החטא, ומאז נעשה מוכן תמיד לדברות אלהים, והיה ראוי שישיג קירון עור פניו במ' יום הראשונים רק החטא גרם, וע"כ הוצרך להיות שם מ' יום כשעור יצירת הולד כי נעשה בריה חדשה. **ואתנה לך**

את

בַּעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֲלֵהֶם: מפטיר טו וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הָהָר
וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־הָהָר: טז וַיִּשְׁכֹּן כְּבוֹד־יְהוָה עַל־הַר סִינַי
וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן שֵׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
מִתּוֹךְ הֶעָנָן: יז וּמַרְאֵה כְּבוֹד יְהוָה כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ
הָהָר לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יח וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן
וַיַּעַל אֶל־הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים
לָיְלָה: פ פ פ

ק"ח. עזיאל סימן. חגי סימן. ומפטירין הדבר אשר היה אל ירמיהו בירמיה סימן לד :

בעל הטורים

(טז) וישכון ה' במסורה. דין ואידך וישכון הענן במדבר פארן וישכון ישראל בטח בדד וישכון בירושלים כו' וישכון ערים נכחדות, לומר שכבוד ה' שכן על הר סיני היה עומד לעולם כל זמן שלא הרשיעו במעשיהם אבל משהרשיעו וישכון ערים נכחדות ונחרב הבית ונסתלק שכינה ועתידה לחזור ב"ב :

שפתי חכמים

דין מ"מ נקראו ב"ד אלוף לכן פירש"י חור בנה של מרים היה כלומר ע"כ לאו שניהם ביחד היו יושבים ודנים דהא קרובים היו שהיו ראשון בשני ולדברי הכל פסולים הם אלא ודאי כל אחד היה דן בפ"ע כיחיד מומחה שהוא דן יחידי : ע לא שמלת מי לשון שאלה וגם לא בעל דברים בעל לשון וצריך להוסיף בפסוק מלה שהוא הגרמז במלת יש כלו' אמר מי שהוא בעל דברים : פ ולא למשה מפני שאחריו מיד כתיב ויקרא אל משה לומר עשרת הדברות ולא יתכן לומר שהיה משה מכוסה כל ו' ימים שהרי משה היה עולה ויורד בכל יום כמ"ש בפ' יתרו אבל למ"ד ויקרא אל משה לאחר עשרת הדברות היה בתחלת מ' יום יהיה פירוש ויכסהו למשה משום שכל הנכנס למחנה וכו' : צ אע"פ שעלה אלי ההרה לאחר מ"ת היה אליבא דר"ע כדכתב רש"י לעיל חזר אחר זה וכתב על הסדר וכתב תחלה הספור של עשרת הדברות ואח"כ הספור של הלוחות ויהי משה בהר וגו' : ק ואע"פ שכה"ג טעון פרישה ז' ימים קודם יוה"כ היינו מפני תנא מומחא ביה (יומא דף ד') :

רש"י

זו מרים כדאיתא בסוטה : מי בעל דברים. מי ע שיש לו דין : (טז) ויכסהו הענן. (יומא ד) רבותינו חולקין בדבר. יש מהם אומרים אלו ששת ימים שמר"ח (עד עצרת יום מתן תורה רש"י ישן) : ויכסהו הענן. פ להר : ויקרא אל משה ביום השביעי. לומר עשרת צ הדברות ומשה וכל בני ישראל עומדים אלא שחלק הכתוב כבוד למשה (יומא שם) וי"א ויכסהו הענן למשה ו' ימים לאחר עשרת הדברות והם היו בתחלת מ' יום שעלה משה לקבל הלוחות ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ו' ק ימים : (יח) בתוך הענן. ענן זה כמין עשן הוא ועשה לו הקב"ה למשה שביל (נ"א חופה) בתוכו :

התורה והמצוה

את לוחות האבן והתורה זו מקרא, והמצוה זו משנה כפי' חז"ל, כי כל המצות נכללו בעשרת הדברות, ופי' ואתנה לך את לוחות האבן אשר כתבתי, והתורה והמצוה להורותם, ולדעת הרע"ם אלמלי לא חטאו היתה כל התורה כתובה מהשי"ת כמו שהיתה כתובה לפניו באש שחורה ע"ג אש לבנה, ועז"א אשר כתבתי :

(יג) ויקם משה. מאהלו שהיה דן שם את העם כי עצת יתרו לא נעשה עד שנה שניה כמ"ש בפ' יתרו ויהושע משרתו. כי יהושע ישב תחת ההר עד שחזר משה כמ"ש לקמן (ל"ב י"ז) :

(יד) ואל הזקנים. בעת יצא מאהלו צוה אותם שישבו במקומו לשפוט את העם, ואהרן וחור יהיו לכל דבר הקשה, ואמר שבו לנו בזה שלא יפלו מן המדרגה שעלו עליה בנבואה שראו את אלהי ישראל ויחזו מרכבה והנהגה זו במקום משה, ועז"א בזה שהוא מדרגת הנבואה מי בעל דברים, מי שיהיו לו דברים וטענות נגד משפט הזקנים שלא היו עדיין ב"ד קבוע ולא קבלום בע"ד עליהם, יגש אליהם לב"ד הגדול של אהרן וחור :

ויעל

טו וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא וַחֲפָא עֲנָנָא יָת טוּרָא : טז וּשְׁרָא יְקָרָא דַיְיָ עַל טוּרָא דְסִינַי וַחֲפָהִי עֲנָנָא שִׁתָּא יוֹמִין וּקְרָא לְמֹשֶׁה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִגּוֹ עֲנָנָא : יז וְחֵיזוּ יְקָרָא דַיְיָ כְּאֶשָּׁא אָכְלָא בְּרֵישׁ טוּרָא לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : יח וְעָאל מֹשֶׁה בְּגוֹ עֲנָנָא וּסְלֵיק לְטוּרָא וַהֲוָה מֹשֶׁה בְּטוּרָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן : פ פ פ

התורה והמצוה

(טו) ויעל. ר"ל כשעלה משה היכף כסה הענן את ההר :

(טז) וישכן. והיכף שכן הכבוד שמפרש אח"כ ומראה כבוד ה' כאש אוכלת : ויכסהו הענן נחלקו חז"ל אם פי' שכסה את ההר וזה למ"ד בז' בסיון נתנה תורה וי"מ שכסה למשה וזה למ"ד בו"ו בסיון נתנה תורה, וי"פ במ"ש ויכסהו מוסב על הכבוד שהענן כסה את הכבוד, שששה ימים הראשונים היה הכבוד מכוסה מן הענן, ולא ראו רק את הענן לא את הכבוד שהוא אש אוכלה שבתוכו, שכ"ז שהיה משה עומד בפירשה כסה הענן את משה ואת הכבוד ומשה עמד בשפולי ההר, (ומה שלא הוצרך משה לפרישה קודס מ"ת, מפני שעתה קנה הויה חדשה ונכנס למחנה שכינה אל מקום האש וקודם מ"ת נגש אל הערפל ולא בא בתוכו, ולא הוצרך פרישה במ' יום האחרונים שכבר הוכן בראשונים שנפרדה נפשו מחמרו והכלו עם גופו היה לו יחוס מניע הגלגל כמ"ש הרי"א שבכלו קנה תכונת מלאך שהוא שכל נפרד וגופו תכונת הגרמיים השמיימים עיי"ש באורך, ויקרא אל משה ביום השביעי שיעלה ממקום שעלה בשפולי ההר אל ראש ההר ויקרב אל מקום הכבוד ונעשה לו שביל בענן ללכת בו כמ"ש חז"ל ביומא, וע"ז א"ה
בתוך הענן :

(יז-יח) ומראה ולא כבוא משה שמה נתגלה כבוד ה' שהיה עד עתה מכוסה בענן ונראה כאש אוכלת לעיני כל ישראל, ויבא משה בתוך הענן שנעשה לו שביל בתוך, ויעל אל ההר שהוא אל ראש ההר, אם הוצרך להודיע שלהם לא אכל שזה פשוט שלא יאכל לפני אלהים, ובמשנה תורה פי' זה. וכן בס' שמות פי' שם היה בארבעים יום האחרונים מפני הכבוד שאעפ"כ קרן עור פניו :

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי תְּרוּמָה מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּקְחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי: ג וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת: ד וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים: ה וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים: ו שֶׁמֶן לַמָּאֹר בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים: ז אַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים

לאפד

בעל הטורים

(ב) ויקחו לי תרומה, סמך דבר אל בני ישראל בלשון פיוס כמו דברו על לב ירושלים בשביל שהיה בו חסרון כיס. ואיתא במדרש א"ר אבהו ומה לעשות משכן כבוד והדרה לישראל אמר דבר אל בני ישראל לשון פיוס הדוחקים את ישראל ונוטלים את ממונם מה תאמר עליהם: תרומה אותיות מ' תורה שהתורה ניתנה למ' יום הוא לאוכלי תרומה כהניא דאמרינן לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן שניה לה לאוכלי תרומה וזהו ויקחו לי לשמי שכל מי שעוסק בתורה כאלו לוקח לי שאין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד וע"כ סמך פ' ויקחו לי תרומה לפ' של תורה: ויקחו לי תרומה עשו לי מקום מקדש א' מנ' שהכר הבית כמו תרומה שהיא א' מנ' שהרי כל הבית היה ת"ק ומקום המזבח היה ק' על כ' שהוא א' מנ' של ת"ק על ת"ק: סמך לילה לויקחו לי תרומה רמז זמן אכילת תרומה בלילה כדתנן משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן שהוא צאת הכוכבים: ויקחו לי לי עולה מ' היינו עין יפה אחד מא': מאת כל. כל עולה נ' היינו בינוני א' מנ': מאת כל ר"ת עולה ס' היינו עין רעה א' מס': אל בני ישראל ויקחו לי תרומה בגימטריא אך בני ישראל יהיו תורמין לא הגוים. תקחו את תרומתי, ולא אמר תקח שאין גובין צדקה בפחות מב': תקחו בגימטריא שנים הוו: (ו) שמן למאר חסר דאינו לאורה הוא צריך. וי"ג דברים נמנו כאן וכן יש י"ג מיני מלבושים ביחזקאל ואלבשך רקמה וגו' ואעדך עדי וגו' וכשחטאו ישראל בעגל אבדו י"ג מלבושים כדכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים וכנגד אלו י"ג מינים שהתנדבו חזרו להם י"ג: ושכנתי רמז לבית ראשון ושכן ת"י שנים וכן ואתה קדוש יושב תהלות ישראל קדוש עולה ת"י שמנין קדוש היה תהלות דישראל ויש בו אותיות

רש"י

(ב) ויקחו לי תרומה: לי א לשמי: תרומה. הפרשה ב יפרישו לי ג ממונם נדבה: ידבנו לבו. לשון ד נדבה והוא ל' רצון טוב בלעז (געשענק): תקחו את תרומתי, אמרו רבותינו ג' תרומות ה אמורות כאן. אחת תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש באלה פקודי. ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופות לקנות מהן קרבנות צבור. ואחת תרומת המשכן נדבת כל אחד ואחד. י"ג דברים ו האמורים בענין כולם הוצרכו למלאכת המשכן או לבגדי כהונה כשתדקדק בהם: (ג) זהב וכסף ונחשת וגו'. כולם באו בנדבה איש איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשוה מחצית השקל לכל אחד, ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנאמר (שמות לח) וכסף פקודי העדה וגו' בקע לגלגלת וגו' ושאר הכסף ז הבא שם בנדבה עשאוהו לכלי שרת: (ד) ותכלת. צמר צבוע ח בדם חלזון וצבעו ירוק (יבמות ד מנחות מד): וארגמן. צמר צבוע ממין צבע ששמו ארגמן: ושש. הוא פשתן: ועזים.

נוצה

שפתי חכמים

א דהא כל דבר שבעולם שלו הוא: ב כא לומר שאל תפרשהו לשון הרמה והגבהה כמו שוק התרומה, רא"ם: ג דק"ל כיון דתרומה דהכא הוא הפרשה וא"כ נאמר שהוא דבר שיש לו קצבה כמו תרומת גורן ויקב לכן פי' ממונם ואין כאן שום קצבה. א"נ דק"ל כיון שפי' תרומה הפרשה כל"ל בתחלה ענין הפרשתם ואח"כ הי"ל לכתוב ויקחו לי תרומה ועלה מממונם שמוסיף רש"י על הפסוק משום דק"ל דפשוטו של פסוק משמע שהתרומה יהיה מגוף האיש כדכתיב מאת כל איש וז"א דהכפרשה אשר יפרוש ממנו ראוי להיות ממין אחד לכ"ש יפרישו לו מממונם נדבה ומאת כל איש לא קאי אמלת תרומה דלעיל מיניה אלא קאי אידבנו דלמטה ומפני שהפרשה אפשר שתהיה בחיוב אמר שהיא נדבה כנרמז מאשר ידבנו לבו. רא"ם: ד כאלו אמר ידבנו והנו"ן מובלעת בדגש הדל"ת: ה פי' רמיזות ולא פי' כאן כי אם תרומת המשכן שהיא נדבת כל אחד ואחד דאל"כ תרומתי וזאת התרומה ל"ל הו"ל למכתב יקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו זהב וגו': ו דתכלת וארגמן ותולעת שני כולן של צמר היו אלא שחלוקין בצבען. ועי"ל דאבני שהם ואבני מלואים הנשיאים הביאו ורש"י לא קחשיב אלא מה שהצבור נדבו: ז דק"ל הואיל ואינו דומה לשאר נדבה למה כתיב כאן כסף ומתרץ דכ' מיני כספים היו והא דאמרת הא לא הוצרך שם כסף יותר זו אין קושיא דשאר כסף כו': ח וכן פי' של ארגמן צמר צבוע. והוכחת רש"י מבגדי כהונה שעשו מד' מינין הללו תכלת וארגמן ותולעת שני ושש ולא כתיב בהו מאיזה מין היו אלא ביחזקאל גבי לבישת הכהנים ביוה"כ כ' בגדי פשתן ילבשו ובגדי צמר לא יעלו עליהם ומשמע דבכל השנה היו לובשים בגדי פשתים ובגדי צמר ולא שום מין אחר ובמכנסים כתיב את מכנסי הבד של משזר ובד הוא פשתים ש"מ דשש פשתים ומדשש פשתים הכלא

צמר

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיַפְרְשׁוּן קֳדָמַי אַפְרָשׁוּתָא מִן כָּל גְּבַר דִּי יִתְרְעֵי לִבֵּיהּ תִּסְּבוּן יָת אַפְרָשׁוּתִי: ג וְדָא אַפְרָשׁוּתָא דִּי תִסְּבוּן מִנְּהוֹן דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא: ד וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמְעַזֵּי: ה וּמַשְׁכֵּי דִדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵּי סַסְגּוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין: ו מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא בּוּסְמַיָּא לִמְשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: ז אַבְנֵי בוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא
לשקעא

רש"י

נוצה של ט עזים לכך ת"א ומעזי דבר הבא מן העזים ולא עזים עצמן שתרגום של עזים עזיא: (ה) מאדמים. צבועים היו אדום לאחר י עבודן: תחשים. (שבת כח) מין חיה ולא היתה אלא כ לשעה והרבה גוונים היו לה לכך מתרגם ססגונא שֶׁשָּׂשׂ ומתפאר בגוונין שלו: ועצי שטים. ומאין היו להם ל במדבר פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקדש שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר והביא ארזים למצרים ונטעם וצוה לבניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים: שמן למאור. שמן זית זך מ להעלות נר תמיד: בשמים לשמן המשחה. שנעשה למשוח כלי נ המשכן והמשכן לקדשו והולכו לו בשמים כמו שמפורש בכי תשא: ולקטרת הסמים. שהיו מקטירין בכל ערב ובקר כמו שמפורש בואתה תצוה ס ולשון קטרת העלאת קיטור ותמרות עשן: (ז) אבני שהם. שתים הוצרכו שם לצורך האפוד האמור בואתה תצוה: מלואים. על שם שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ומניחין האבן שם למלאות הגומא קרויים אבני מלואים ומקום המושב קרוי משבצות: לאפד ולחשן. אבני השהם לאפוד ואבני המלואים לחשן ע וחשן
ואפוד

שפתי חכמים

צמר דאין לומר איפכא דהא מצינו בהדיא דשש פשתים פ"כ תכלת צמר והואיל שמצינו בבגדי כהונה דתכלת צמר ודאי ארגמן נמי מין צמר צבוע: ט דאי קאי אעורות היל"ל ועורות של עזים וכתב עזים במקום נוצה של עזים מפני שמוו הוא מן העזים עצמן: י דאלו מתחלת ברייתן הל"ל אדומים: כ והא דיחזקאל מין חיה שמאה היא וקרא אילן שמו כמ"ש בגמרא פרק ב"מ: ל מהר"ן פי' מדכתיב בישעיה אתן במדבר ארז שטה וגו' משמע דלעתיד יהיה אבל עכשיו לא: מ דק"ל למאור ל"ל לכך פי' שמן זית זך שהיה שמן זה משונה משאר שמנים כמו שמפורש מגרגרו בראש הזית וע"ק ולמה היה זה השמן שמדליקין בו הנרות משונה משאר שמנים ומתרץ להעלות נר תמיד שיוכל להעלות תמיד שלא יכבו: נ פירוש משום שהבשמים של שמן המשחה אינם סתם בשמים אלא בשמים מיוחדים שהם מר דרור וכו' אלא שהכתוב קצר וכתב לשמן המשחה שהם והרא"ם האריך ע"ש: ס כלו' שהם מפורש שצריכים להקטיר ערב ובקר כי הסמים עצמן אינם מפורשין בואתה תצוה אלא בכי תשא. הרא"ם האריך בפירושו ע"ש: ע שלא תאמר אבני שהם ואבני מלואים לאפוד וכן לחשן הוצרך רש"י לפרש כן וכתב הרא"ם שאע"פ שהיו אבני שהם גם בחשן כיון שמלת מלואים כוללת כל אבני החשן הנה גם השהם בכלל ואם כן לא אמר אבני שהם רק בעבור אותם
אבני

התורה והמצוה

(ב) ויקחו לי תרומה הענין כמה פרטים: א) לא אמר ויתנו לי תרומה, שאז היה מ"ע וחיוב על כ"א ליתן, וה' רצה שתרומה זו תהיה מנדבת לב ורצון חפשי לא ע"י כפיית הכרח, ואם היה הצווי שיתנו, היו עושים בהכרח ע"י הצווי, לכן באר שאינו מצוה שיתנו רק שימנו גבאים לקבל ממי שירצה ליתן, ב) לי לשמי, שלא יערב ברוחו פניה חיצונים להתכבד או להתפאר בנדבתו או ע"מ לקבל פרס וכדומה רק לשם ה' בלבד, ג) שיקחו תרומה, שהנותן לא יתן כל רכושו רק תרומה לבד כמ"ש המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, ד) מאת כל איש שכבר בארתי בהתו"ה (ע סי' קנג) שבמקום שבא לשון לקיחה על שלוקח מן הנותן ברצון דרך מתנה יש הבדל בין לשון קח ממנו ובין לשון קח מאתו, שקח מאתו מציין שנתן ברצון טוב שלא ע"י כפיית הכרח, ולא יבא לשון קיחה מאתו אם לוקח מן המקום או מבלתי בעל רצון, ובזה במ"ש מאת כל איש, מציין שהנותן הוא בעל-רצון ובחירה ונותן בטוב לבו, לא ע"י שיכריחוהו אחרים או שיתן מפני כבושה וכדומה, ה) שלא יחשבו שלא יקחו נדבה זאת רק מן העשירים וראשי העדה, אמר מאת כל איש, ו) שלא יחשבו שאין לקבל רק נדבה גדולה ודבר החשוב, אמר אשר ידבנו לבו כל מה שיתנדב אף חוט אחד, ז) כמו מ"ש דוד הע"ה (דה"א כ"ט) כי ממך הכל ומידך נתנו לך, כי כל הקניינים מתיחסים לה' ושלו הם כמ"ש (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב, ואינם של האדם, רק בעת שמתנדב לש"ש אז הוא זוכה בהם שיחשב כאלו הוא שלו ואז הוא לוקח מה' וזוכה בו ויחשב שהתנדב משלו לה', ועז"א ויקחו לי, שע"י שיתנדב לשם ה' הוא לוקח מה' וזוכה בו:

(ג) וזאת ה) צוה שלא יקחו רק ט"ו מיני הנחשבים שהם עצמם נעשה מהם המשכן, לא שימכרו הנדבות או יחליפו ויקחו המותרים דברים הצריכים למלאכה, ובאשר היה המשכן שקול כנגד העולם כמ"ש חז"ל שנברא ביו"ד ה"א העה"ז והעה"ב הם ט"ו מינים במספרם, ורמז במלת וזאת יחוד קוב"ה ושכינתיה, מלת זאת עם הוי"ו כנודע:

ועשו

לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן׃ ח וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם׃ ט כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תַּבְנִית כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ׃ ס י וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃

וצפית

בעל הטורים

ושמי ת"כ רמז לת"כ שנים של בית שני: (ט) מראה בגימטריא גבריאל מלמד שהיה חגור כמין פסיקיא של עור ומראה למשה תבנית המשכן ותבנית כל כליו: וכן תעשו ב׳. הכא והידך וכן תעשו דגדעון שזכות אלו הכלים עמד לגדעון וכן כל מעשה דגדעון היה כנגד עבודת המשכן וכליו, נתן הלפידים בכדי להזכיר זכות אלו הכלים, ונראה שהשופרות התוקעים להזכיר זכות עבודת המקדש שאז היו תוקעין אל המזבח והיה הכדים להבונה שהיו עושים בהם ביום: (י) ועשו ארון, בכולם כתיב ועשית חוץ מבארון דכתיב ועשו שבכל הכלים עשה שלמה כיוצא בהן חוץ מהארון: ארון אותיות אורן שיש בה אורן של ישראל והאותיות נוראה כי הוא אש אוכלה: ארון בגימטריא נזר שכתר תורה עולה על כל הכתרים לכן כתיב ועשית עליו זר זהב ובשלחן כתיב ועשית לו לומר שכתר תורה עולה על שאר הכתרים: אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו כל מדותיו היו שבורות בחצאי אמות ללמד שכל מי שלומד תורה צריך לשבר ולהשפיל עצמו: ועשו ארון. י׳ פרשיות שהוליך בעשיה כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם: זהב טהור מבית ומחוץ ב׳ דזהב עם טהור מבית ומחוץ כנגד שנה התכם יהיה תוכו כברו: ב׳ כרובים ופניהם איש אל אחיו כמו שני חברים שנושאין ונותנין בדברי תורה: כרובים כנגד אברהם בכוד: כרובים כרביא, כי נער ישראל ואוהבהו: שנים כרובים בגימטריא אברהם יצחק יעקב שהיו שם כדי להזכיר זכות

שפתי חכמים

אבני שהם שבאפוד לבד: פ דק"ל למה כתיב לי הא בתחלה נמי של הקב"ה הוא ומתרץ ועשו לשמי והוסיף מלת בית לא איזה מקדש שיהיה כי שם מקדש בכל מקום לא ימצא כי אם על בית המקדש: צ דעת רש"י שלא תאמר ככל אשר אני מראה

רש"י

ואפוד מפורשים בואתה תצוה והם מיני תכשיט: (ח) ועשו לי מקדש. ועשו פ לשמי בית קדושה: (ט) ככל אשר אני מראה אותך. (מנחות כט) כאן את תבנית צ המשכן. המקרא הזה מחובר למקרא שלמעלה הימנו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך: וכן תעשו. (סנהדרין טז שבועות יד) לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים כגון שלחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם (תוספתא שבת לח) ואם לא היה המקרא מחובר למעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשית אהל מועד וכליו: (י) ועשו ארון. כמין ארגזים שעושים בלא רגלים עשוים כמין ארגז שקורין איסקרי"ן

התורה והמצוה

(ח) ועשו לי מקדש, כבר בארתי ברמזי המשכן שענין המשכן היה קבלת כל נפשות ישראל לקומה שלמה מתיחסת עם האלהות שבעולם הגדול, שעולם הגדול הוא המקדש של מעלה, והראה ה׳ למשה את המקדש הגדול וכל לשכותיו וגנזיו ומשכיותיו שעז"א בכל ביתי נאמן הוא, כי הראה לו ביתו הגדול וסודותיו שהוא המקדש הכולל שעז"א ככל אשר אני מראה אותך, ועז"א שביום הוקם מקדש של מטה הוקם מקדש של מעלה עמו, שמאז נמשך השפעת ה׳ בעולם הגדול לפי העבודה והקדושה במקדש של מטה, וגם

רמזי המשכן

כבר נודע שכל העולמות הם מתאחדים כאיש אחד, וכל המציאות נקרא בשם האדם הגדול, פי׳ שכמו שכל אברי האדם הגם שכ"א מהם הוא ממוזג ותכונה מיוחדת, הם מתאחדים להיות איש אחד וכולם קשורים קצתם בקצתם וכ"א משלים את חברו, עד שאם יחסר אבר פרטי אחד או גיד אחד הוא מום וחסרון
בכל

וכן תעשו שכל אחד יבנה לו מקדש בחדרי לבבו, כי יכין א"ע להיות מקדש לה׳ ומעון לשכינת עוז, כמ"ש ה׳ לדוד (ש"ב ז) והגיד לך ה׳ כי בית יעשה לך ה׳, ר"ל שאתה בעצמך תהיה בית לה׳ כי דוד היה רגל רביעי שבמרכבה, ובאופן זה כן תעשו לדורות שכ"א יבנה מקדש בחדרי לבבו ויכין מזבח להעלות כל חלקי נפשו לה׳, עד שימסור נפשו לכבודו בכל עת כמ"ש אברהם ואנכי עפר ואפר, שחשב א"ע שהועלה עולה לה׳ ואפרו צבור על מזבח הלב הנשבר והנדכה לפני קונו:

(י) ועשו ארון עצי שטים, הקדים עשית הארון קודם לכל כי כל ענינים אלה נמשך [לדעת חז"ל ורוב המפ׳ במ׳ יום הראשונים שהיה עתיד להוריד את הלוחות ולבנות המשכן תיכף, והוצרך להקדים את הארון להניח בו את הלוחות, ואחר שחטאו בעגל ושבר את הלוחות שאז צוה לו ועשית לך ארון עץ להניח בו לוחות השבורות, אף אחר שמחל עונם וחזר להתעסק במעשה המשכן לא היה הארון נתון
כי

לְשַׁקָעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא: ח וְיַעְבְּדוּן קֳדָמַי מַקְדְּשָׁא וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בֵּינֵיהוֹן:
ט כְּכֹל דִּי אֲנָא מַחֲזֵי יָתָךְ יַת דְּמוּת מַשְׁכְּנָא וְיַת דְּמוּת כָּל מָנוֹהִי וְכֵן תַּעְבְּדוּן:
י וְיַעְבְּדוּן אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אֻרְכֵּהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פּוּתְיֵהּ

ואמתא

התורה

כי היה לוחות השניות אצל השבורות עד שהוקם המשכן, לכן הקדים בצלאל את המשכן אל הכלים, וביומא (דף ג' ע"ב) הבא הגן אומר משום ר"א כתוב אחד אומר ועשית לך ארון עץ וכא"א ועשו ארון עצי שטים, כאן בזמן שישראל עושים רצונו ש"מ וכו', שמ"מ ועשו ארון עצי שטים היה קודם עשית העגל, ויש פלוגתא אם אחר מעשה בצלאל את הארון גנזו את הראשון והושמו השבורות עם השלמות, כמ"ש בב"ב (דף יד) וירושלמי שקלים ותענית וסוטה בין לר"מ בין לר' יהודה, או שהשבורות שאחרו בארון מיוחד כמו שכן דעת ר' יהודה בן לקיש בתוספתא (דסוטה פ"ח) ובירושלמי שם], ובברייתא דמלאכת המשכן משמע שלר"מ שהס"ת היה מונח בארון היו שברי הלוחות בארון השני שכן משמע ממש"ש על פלוגתא דר"מ ור"י שלר"י ארבע לוחות מונחים (משמע ולא לר"מ), ומסיים ר' יהודה בן לקיש אמר לא היה בארון אלא לוחות הברית, שפירושו שריב"ל סבר כר"מ ומ"ש „אין בארון רק מיעוט" אחר מיעוט מרבה ס"ת לא לוחות שהיו בארון השני, (ומ"ש בילקוט וברמב"ן והרי"א פרשת עקב ר' יהודה בן אילעאי אמר בני ארונות היה לריך להגיה ר' יהודא בן לקיש, **אמתים וחצי ארכו** פליגי בזה ר"מ ור"י בב"ב (דף י"ד) ובירושלמי בכ"מ, לר"מ אמה בת ששה טפחים היה ט"ו טפחים בארך וט' ברוחב והלוחות אוכלות י"ב טפחים בארך וששה ברוחב וטפה לעובי הדפנות וב' טפחים לס"ת והכי קיי"ל כמ"ש הרמב"ם בה' בהב"ח, דסוגיין דעלמא כר"מ כמ"ש בכ"מ ארון תשעה וכפורת טפח, ובפסחים (דף קט"ו) שלחן של מקדש של פרקים היה פיי"ש. וכן מוכח מסוגיא דמנחות (דף לה) כמ"ש בשו"ת טב"י מהד"ת הא"ח (סימן קכב), ולפי שיטת הגמרא שהלוחות רחבן וארכן ששה וכ"ה בש"ר (פ' מ"ז) היו מונחות זה ע"ג זה, ובירושלמי במקומות הנ"ל דרהבן שלשה היו מונחים זה אצל זה, וי"ל דס"ל דהלוחות הראשונות שהיו מעשה ידי הקב"ה היו קדושים יותר ואין להניח עליהם, וש"ס שלנו סובר שפרח מעליהם הכתב והלפה הקדושה, ובמדרש במדבר רבה מבואר שהונחו זה אצל זה על עבין, וי"ל שס"ל שאחר שהיו כתובים משני עבריהם כמ"ש בש"ר (פמ"ז) אסור להניח היריעה ע"ג הכתב, רק להירושלמי והמד' יקשה למה לוה שיהיה אמתים ארכו קודם חטא העגל שלא היה עתיד להיות שתים בארון, וכבר נתקשה בזה הרהב"ד בש"ס בב"ב שם, וי"ל שהם ס"ל כמ"ד שנלטוה על מעשה המשכן אחר חטא העגל:

והמצוה

רמזי המשכן

בכל הגויה, כן כל המציאות והעולמות אין מספר אשר ברא ה' הם ערוכים ומסודרים כאיש אחד וגויה כוללת וכולם קשורים זב"ז, וכל אחד הולך מהלך השלמות להשלים ולהעלות הגויה הכללית כאשר ישלימו אברי הגוף את הגוף בכלל, וכמו שהאדם עקרו הוא הנשמה האלהית שהיא המחיה את כל הגוף והיא המשפעת בו התנועה וההשכלה, ואם תפרד מן הגויה אז כל האברים הם עצמות מתות מפוזרות, כן האלהות המתפשטת והשופעת אורה וחיותה בכל העולמות היא נפש האדם הגדול הזה, והיא המקשרת כל הגויה הכללית היינו כל העולמות הרבים מראש ועד סוף להיות קומה שלמה וגויה כללית שבה יתראה חכמתו של יוצר בראשית, שחכמתו היא עצמותו יתברך השופע בכל העולמות מזה הצד שהוא פונה את העולמות להניעם ולהנהיגם ולהחיותם (כי הא"ס כפי מה שהוא בעצמותו הוא נעלם בתכלית ההעלם, וכל מה שחזו בו הנביאים והשיגו ממנו החכמים, הוא רק מזה הצד שהוא נפש העולמות וחיותם ורוחם ונשמתם, שבזה ידמו אותו כנפש המתלבש תוך הגויה ומחיה כל אבריו וגידיו וקנותיו ומתראה בכל אבר כפי מה שיכיל האבר והכלי ההוא, למשל במוח מתראה כנפש המשכלת, בלב כנפש החיונית וכדומה, וכן תתפשט האלהות בעולם הגדול בכל עולם לפי מה שיכיל כלי העולם ההוא), וכמו שהנפש באדם היא עקר האדם והיא הנקראת בשם אדם באמת, והגוף הוא רק הלבוש החיצון שבו יתלבש האדם הפנימי, שהנשמה שהיא האדם האמתי תראה כחותיה ופעולותיה ע"י האברים שהיא מתלבשת בהם, כן האלהות המתלבשת באדם הגדול שהוא המציאות הכללי היא עקר האדם הכללי הזה, ונקרא בשם אדם שעז"א חז"ל (במדבר רבה פ' י"ט ובמדרש קהלת) גדול כחן של נביאים שמדמים גבורה של מעלה בצורת אדם, ובב"ר (פרשה כ"ז) שמדמים הצורה ליוצרה:

וכמו שנקרא העולם בכללו בשם אדם גדול כן נקרא האדם בשם עולם קטן, כי כל העולמות שברא ה' וכל המציאות כולו שנוסד בששת ימי המעשה מראש ועד סוף כולם נקבעו באו ביצירת האדם והושתלו בו, כמ"ש (תהלים קלט) גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו כמש"פ בפירושי שם, **עד** שהאדם הוא צלם כל מעשה

יא וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב סָבִיב׃ יב וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃ יג וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ יד וְהֵבֵאתָ אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת

על

שפתי חכמים

מראה אותך בענין עשיית המשכן אלא אשר אני מראה אותך כאן דא"כ הראך מבע"ל: ק ואם תאמר מנ"ל לרש"י דלמא לא היה רק אחד והיה מצופה מבית ומחוץ בזהב כדרך שהצורפים עושים (מהר"ן). ויש לומר דהפרשה זו של עשיית הארון שהיו מונחין בו הלוחות יש בו כל אותיות של אל"ף בי"ת לפי שבלוחות יש כל התורה ולכך רומז הפ' זו האל"ף בי"ת שהוא כל התורה לבד מן הגימ"ל שאין בו ומ"ש אין בו גימ"ל אלא ודאי לא צריך לרמוז הג' לפי שהארון עצמו היה ג'. א"נ לכך כתב הקרא תצפנו יתירה שאח"כ תצפה שפתו העליונה כלו' ג' ארונות היו והיה נותן זה לתוך זה ומתחלה היה מצופה מבית ומחוץ לבד שפה העליונה ואחר כך היה מצפה את שפתו: ר אבל אי הוה ב' מכאן וב' מכאן לארכו של ארון לא היו יכולין שני בני אדם הנושאין ליכנס זה בצד זה לפי שלא יהיה ביניהם אלא אמה

רש"י

איסקרי"ן (פריז, סראנק) יושב על שוליו: (יא) מבית ומחוץ תצפנו. (יומא עב) שלשה ארונות עשה בצלאל ב' של זהב ואחד של עץ ד' כתלים ושולים לכל אחד ופתוחים מלמעלה. נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו העליונה בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ (שם תנחומא ס"ל רבה): זר זהב. כמין כתר מוקף לו סביב למעלה משפתו שגבה הארון החיצון גבוה מן הפנימי עד שעלה למול עובי הכפורת ולמעלה הימנו משהו וכשהכפורת שוכב על עובי הכתלים עולה הזר למעלה מכל עובי הכפורת כל שהוא והוא סימן לכתר תורה: (יב) ויצקת. ל' התכה כתרגומו: פעמתיו. כתרגומו וזויתיה. ובזויות העליונות סמוך לכפרת היו נתונים שתים מכאן ושתים מכאן לרחבו של ר ארון והבדים נתונים בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני ב"א הנושאים את הארון מהלכין ביניהם וכן מפורש במנחות בפ' שתי הלחם: ושתי טבעות על צלעו האחת. הן הן ד' טבעות שבתחלת המקרא ופירש לך היכן היו הוי"ו זו יתירה היא. ופתרונו כמו שתי טבעות ויש לך ליתנה כן ושתי מן הטבעות האלו על צלעו האחת: צלעו. צדו: (יג) בדי. מוטות:

לא

התורה והמצוה

(יא) וצפית אותו זהב טהור. ביומא (דף ע"ב ע"ב) אמר רב יהודה ג' ארונות עשה בצלאל, אמצעי של עץ ששה, פנימי של זהב שמונה, חיצון עשרה ומשהו, והתניא י"א ומשהו, ל"ק הא כמ"ד יש בעביו טפח הא כמ"ד אין בעביו טפח ומהו משהו זיר, עיי"ש בפרש"י שהוא דחוק מאד, דא"כ מ"ד אחד עשר יפלוג על מאן דאמר בב"ת ארון ששה וכפרת טפח וכמו שהק' בתוי"ט, ועוד שמ"ש ומהו משהו זיר משמע דקאי לתרוייהו ולרש"י הוא רק לברייתא בברייתא, ורש"י עצמו כתב עמ"ש הא כמ"ד אין בעביו טפח לא ידענא היכן אפליגו בה. ויל"פ ע"פ מ"ש בברייתא דמלאכת המשכן שמה שכפל שצפנו מרבה שצריך לצפות שפתו העליונה, אמנם מרבה שה"ש ובירושלמי אמר שמה שכפל שצפנו בא לרבות בין נסר לנסר, וכ"מ שלמ"ד שמרבה בין נסר לנסר אז בודאי הצפוי הוא בפ"ע וה"ה צפוי שפתו העליונה הוא בפ"ע, אבל למ"ד שמרבה מן תצפנו רק שפתו העליונה צריך שיהיה הצפוי מן הארון החיצון שכפל את הארון החיצון על שפתו העליונה

מבחוץ

רמזי המשכן

בראשית, והנשמה אשר נפח בו מרוחו שהיא אלהית וחלק אלוה ממעל היא מתפשטת בעולם הקטן הזה ומניעה ומחיה ומנהיגה אותו כהתפשטות האלהות בעולם הגדול, ועי"ז המליצו חז"ל במדרש ב"ר (פ"ח) משל של אדה"ר עם הקב"ה כמלך ואפרכוס שישבו בקרונין, כי האדם מנהיג את מרכבתו הקטנה שהיא גויתו, כמו שינהיג המלך העליון את מרכבתו הגדולה שהיא העולם הגדול כמ"ש בספ' מעשה בראשית:

והרמב"ם בפע"ב ח"א מספר המורה כתב שהדמוי אשר דמינו העולם בכללו כאיש מבני אדם יתחלף ממנו בג' דברים, א) שהלב מכל בע"ח שי"ל לב הוא באמצעותו ובתוכו, ושאר האברים הפחותים ממנו מקיפים אותו מבחוץ ובהעולם הוא בהפך שהנכבד שבו מקיף את הפחות, ב) שהאבר הראשי מכל בע"ח שיש לו לב יקבל תועלת מהאברים שתחת ידו ותשוב אליו תועלתם, ואין כן המציאות הכללי

שכל

ואמתא ופלגא רומה: יא ותחפי יתה דהב דכי מגו ומברא תחפנה ותעבד עלוהי דיר דדהב סחור סחור: יב ותתיך לה ארבע עזקן דדהב ותתן על ארבע זויתה ותרתין עזקן על סטרה חד ותרתין עזקן על סטרה תנינא: יג ותעבד אריחי דאעי שטין ותחפי יתהון דהבא: יד ותעל ית אריחיא בעזקתא
על

התורה

מחוץ לפנים וחזר וכפלו מפנים לחוץ, וכיון שעובי הארון היה חצי טפח כמ"ש בב"ב (דף יד) לר"מ, ממילא עלה הכפול על השפה טפח הרי עשרה, וטפח נגד הכפורת, ומשהו הזיר הרי י"א ומשהו, ולמ"ד שלעוי תופעו מרבה בין נסר לנסר והיה לפי של השפה בפ"ע לא מן ארון החיצון היה רק עשרה והזיר משהו, וא"ש הא כמ"ד יש בעביו טפח, ר"ל למ"ד שהיה צריך טפח מן החיצון לכסות עביו ויש טפח המכסה עביו, הא כמ"ד אין בעביו טפח, ר"ל שא"צ טפח לכסות עביו כי היה הלפוי בפ"ע כמו בין נסר לנסר:

(יב) ושתי טבעות על צלעו האחת, המפ' לקחו בלשון זה שמשמע שהיו שמונה טבעות ארבע על פעמותיו וארבע על צלעיו, וכ"ד הראב"ע. ופי' פעמותיו היינו רגליו שהיו רגלים לארון והיו בו טבעות לבדי, וטבעות הצלעות לשאת אותו, והתוס' ביומא (דף ע"ג) דעתם שהיו ארבעה בדים בשמונה טבעות, ומ"ש ושמו בדיו, היינו בדים שנשא אותו בהם, ומ"ש לא יסורו ממנו, היינו הבדים שהיו קבועים, וזה דחוק מאד שלא אמר בכתוב שהיו ארבעה בדים, ויותר היה נראה לפ"ז שהיו שמונה טבעות, שהיה על צלעותיו לשום שם הבדים בעת הנסיעה, והיו בחלק העליון כמ"ש בשבת (דף צ"ב) שגמירי דעוגא דמדלי איגא על כתפוי שלשה מלמעלה ושתי שלשה מלמטה, וארבע על פעמותיו סמוך לרגליו שם היו הבדים קבועים בעת החניה, ופי' הכתוב

(יד) והבאת את הבדים בטבעות על צלעות הארן לשאת את הארן בהם, ר"ל בעת הנסיעה תוציא את הבדים מטבעות שבפעמותיו והבאת אותם בטבעות שבצלעותיו, בטבעות הארון ר"ל בטבעות שבפעמותיו יהיו הבדים קבועים בעת החניה לא יסורו ממנו בעת החניה, אבל בעת הנסיעה התיר בפירוש להסירם אל טבעות שבצלעות כמ"ש והבאת את הבדים, ובזה נכון מ"ש בפ' במדבר ושמו בדיו שבעת הנסיעה שם אותם בטבעות שבצלעות, ובזה נכון מ"ש לקמן (ל"ז ה') ויבא את הבדים בטבעות על צלעות הארון לשאת אותו בהם, ולקמן (מ"ם כ') ויקח ויתן את העדות אל הארון וישם את הבדים על הארון, ויקשה מי הוציא את הבדים שהכניסן בצלאל הלא עבר בלאו, אך שבצלאל שם אותן בטבעות שבצלעות כיון שאז היה הארון שלא במקומו, ובעת שרצה להכניס הארון במקומו הוציא אותם משם וישם אותם בטבעות

שבפעמותיו

והמצוה

רמזי המשכן

שכל מי שישפיע הנהגה או יתן כח לאשר תחתיו לא ישוב אליו תועלת כלל, וישפיע ויתן מה שיתן כנתינת המטיב החונן אשר יעשה זה לנדיבות טבעי ולמעלתם לא לתועלתם. והשלישי, כי זה הכח המדבר הוא כח בגוף ובלתי נפרד ממנו, והשי"ת אינו כח בגוף העולם אלא נפרד מכל חלקי העולם, והנהגתו יתעלה והשגחתו מחוברת לעולם הנור נעלם ממנו תכליתו וכו':

והנני אומר שדברי הרמב"ם מ"ש שבהאדם הגדול כל הנעלה מחברו מקיף את חברו זה ידלק בבחינה שהוא סובב כל עלמין, אבל בבחינה שהוא ממלא כל עלמין כל הפחות מחברו מלביש את חברו עד שאור א"ס תוקף מכולם, וכמ"ש בע"ח (שער היכולת ענף ג' וענף ד') בענין עגולים ויושר שבעגולים המעולה מחברו סובב ומקיף על חברו, והעגולים היותר גרועים מכולם הם היותר פנימים מכולם, אבל ביושר הוא בהפך, כי היותר פנימי הוא עליון ומעולה מכולם, והחיצוני שבכולם הוא היותר גרוע מכולם, ויושר זה מלביש לזה וזה לזה עד שהגרוע מכולם הוא מלבוש לכולם, וידוע שמה שציירו שכינת ה' המתפשטת בעולמות להחיותם כתפארת אדם, היא רק על בחינה זו דיושר, שעל בחינה זו אמר ויברא אלהים את האדם בצלמו כמ"ש בע"ח בכ"מ, ובבחינה זו העולם הקטן והגדול דומים שהפחות מחברו תקיף את חברו, ולב העולם הגדול שהוא אור האלהי מוקף מכולם:

והנה ה' ערך את ההנהגה באופן שכל הכחות והעולמות וסדרי המרכבה וכל המעשה אשר יעשה האלהים בעולמו ערוך ונמשך לפי מעשה ב"א לטוב או לרע, וכבר המשילו זאת חקרי לב למה שהמציאו חכמי המוזיקא בשני כלי זמר אחד גדול ואחד קטן העומדים בהיכל מוכן לכך בסדר ובערך ובגבול ידוע, שאם יפרטו על פי הנבל הקטן, יתן הנבל הגדול זמירות לעומתו, וכן ערך ה' שהנבל הגדול אשר עשה שהוא העולם בכללו, יתן זמירות לנגן נגוני שמחה או עצב, טוב או רע, לפי מה שיפרט האדם על פי הנבל הקטן שהוא גופו, שאם ישמיע נגונים ושירים טובים ותשבחות כפי מצות ה' וחוקיו ומשפטיו, כן ינגן הנבל הגדול שהוא העולם שירי שמחה יחדוה ששון וברכה וכל טוב, ואם ישמיע קול קינים והגה נהי

בעברו

עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן בָּהֶם׃ טו בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ׃ טז וְנָתַתָּ אֶל־הָאָרֹן אֵת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ שני יז וְעָשִׂיתָ כַפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ יח וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃

ועשה

רש"י

(טו) לא יסורו ממנו. (יומא עב) ש לעולם: (טז) ונתת אל הארן. כמו בארון: העדות. התורה שהיא לעדות ביני וביניכם שצויתי ת אתכם מצות הכתובות בה: (יז) כפרת. כסוי על הארון שהיה פתוח מלמעלה ומניחו עליו כמין דף: אמתים וחצי ארכה. כארכו של ארון ורחבה כרחבו של ארון ומונחת על עובי הכתלים ארבעתם ואע"פ שלא נתן שעור לעביה פירשו רבותינו א שהיה עביה טפח (סוכה ה): (יח) כרבים. דמות ב פרצוף תינוק להם: מקשה תעשה. שלא תעשם בפני עצמם ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשייתם כמעשה צורפים שקורין שולדיי"ר אלא הטל זהב הרבה בתחלת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס באמצע וראשין בולטין למעלה וצייר הכרובים בבליטת קצותיו: מקשה. בטדי"ץ בלעז (געהאממערט). כמו (דניאל ה' ו') דא לדא נקשן: קצות הכפרת. ראשי הכפורת

שפתי חכמים

אמה וחצי: ש מדכתיב בהדיא בטבעות הארון יהיו הבדים למה ליה למכתב אזהר קך ולא יסורו ממנו: ת הקשה הרא"ם דהא בספור הקמת המשכן בפרשת פקודי כתיב ויתן את העדות אל הארון ושם פי' את העדות הלוחות ועוד והלא לא נכתב ספר תורה אלא עד סוף הארבעים שנה וכו'. וי"ל מדכתיב אשר אתן אליך שהוא לשון עתיד והא עשרת הדברות כבר נתן ואף אם נשתברו הלוחות מכל מקום היה משה כתבן או היה מתפלל שיחזור הלוחות כמו שהיה אלא ודאי על התורה כולה קאי שהוא עתיד לכתוב: א מג"ש דכתיב בפרשת אחרי פני הכפורת וכתיב על פני ילתק וכל פנים לכל הפחות טפח. גמ': ב מדכתיב כרובים קרינן כרביא פי' כנער כי תרגום תינוק הוא רביא וכ"ף של כרובים הוא כ"ף

התורה והמצוה

שבפעמותיו, שהם היו צריכים להיות קבועים כ"ז שהארון במקומו והיה מוזהר בלאו לא יסורו כ"ז שהארון במקומו. ואע"פ גם מ"ש בגמ' שם מתפרקין ואינן נשמטים, ר"ל שמתפרקים לפי שעה בעת שהוציאו הארון ממקומו לנסיעה, ואינן נשמטים בעת שהארון במקומו שאז נקרא השמטה כיון שזה מכירם מן הקביעות. אולם יקשה ע"ז ממה שהוכיח במנחות (דף צ"ח) שבדי הארון היו ברוחב הארון לא בארכו דארבעה גברי דרי ליה ותרי גברי לא מצי רק באמתים וחצי, ומזה מוכיח שהיה אורך הארון לרחבו של בית מצפון לדרום, ולמ"ש לא מוכח מידי די"ל שטבעות שבצלעיו שבהם שם הבדים בעת הנסיעה היו ברוחב הארון, וטבעות שבפעמותיו שבהם היו קבועים בעת החניה היו באורך הארון, והארון היה קבוע ארכו לאורך הבית ממזרח למערב שאז היו הבדים בעת החניה, וגם לשון מתפרקין ואינן נשמטים לא משמע כפרושי, ע"כ נראה שיש הבדל בין פעמותיו ובין צלעיו, שפעמותיו הם הזויות כתרגומו זויתיה שלכן נקרא ג"כ סוף הרגל פעם שהוא הזוית והקצה באדם, וצלעיו הוא רחוק מן הזויות לצד אמצע הארון, והיה קבוע בכל צד ארבע טבעות בשורה אחת שתים בצד הזויות ושתים לצד האמצע רחוק מן הזויות שלשה טפחים לכל צד,

ובעת

רמזי המשכן

בעברו מצות ה' ותורתו, כן יגדל המספד על ההבל הגדול, על החרבן וההשחתה שיהיה בכל העולמות, וכאשר המאציל חפץ תמיד להיטיב ולהשפיע אך טוב וחסד, וזה א"א מבלעדי עזר האדם שיתן לו כח ע"ז ע"י מעשיו הטובים שבם יעורר עוז וחדוה למעלה, א"כ הוא דומה גם בזה אל לב האדם לאדם שמקבל תועלת וכח מהאברים שתחת ידו שהם ישלחו אליו תרומת הדם והחיות ויתנו לו כח להשפיע ולהריק חיות לכל הגויה, גם ההבדל השלישי שנתן שהכח המדבר הוא כח בגוף ובלתי נפרד ממנו, זה יצדק על השכל הנקנה שהוא כח בגוף בלתי נפרד, לא על הנשמה האלהית שהיא חיה ורבת פעלים גם כשתפרד מן הגויה, וקשורה עם הגויה הוא רק כל ימי חיי הגויה לצורך העמדת הגוף, ודומה לזה ממש מה שהשי"ת ממלא כל עלמין שהוא רק לצורך העמדת העולמות וקיומם שהוא המחיה ומעמיד אותם כנפש את הגויה וכשיסתלק מהם אז ישובו כולם לאפס, ונשגב ה' לבדו בכחו כא"ס שאין לו שום קשר עם העולם:

ואמרו חז"ל שמיום שברא הקב"ה את עולמו

נתאוה

על סטרי ארונא למטל ית ארונא בהון: טו בעזקתא דארונא יהון אריחיא לא יעדון מנה: טז ותתן בארונא ית סהדותא די אתן לך: יז ותעבד כפרתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא ארכה ואמתא ופלגא פותיה: יח ותעבד תרין

כרובין

התורה והמצוה

ובעת הנסיעה עברו הבדים את כל הטבעות, ובעת החניה היה יכול להוציאם משתי טבעות וישארו בשתי טבעות לבד, שעז"א בטבעות הארון יהיו הבדים שישארו תמיד בשתי טבעות, ולעת הנסיעה כתיב ושמו בדיו שאז יוציא אותם לצד חוץ, ובמקדש של שלמה כתיב (מ"א ח) ויאריכו הבדים ויראו וגו' הרואה ופי' חז"ל שהיו בולטים מן הפרוכת כשני דדי אשה, והורך הבדים שעשה משה לא היה יותר מעשר אמות כי המשכן היה עשר, ובעת החניה משכם לצד חוץ אל הפרוכת שיהיו בולטים בפרוכת כשני דדי אשה שמסתמא גם במשכן היה כן, ובמקדש של שלמה שהיה עשרים על עשרים והארון עמד באמצע הבית, כשמשכם עד אמצע הארון הגיעו עד הפרוכת, וכשמשכם עד טבעות הצלע של צד מזרח שהיה שלשה טפחים רחוק מן הזוית בלטו הבדים ודחקו בפרוכת טפח ומחצה והיו כשני דדי אשה, ומבואר שהוסרו משתי טבעות של צד מערב ונשארו בשתי טבעות שבצד מזרח לקיים בטבעות הארון יהיו הבדים. והנה התוס' במנחות (דף צ"ח ע"ב) כתבו שהבדים האריכו דרך נס. ולמ"ש א"צ לזה, ומדברי הריטב"א שהביאו התוס' בב"ב (דף כ"ה) מבואר שס"ל שלא היה דרך נס כמ"ש התוי"ט בב"ב פ"ב משנה ט', רק שמ"ש לדעתו שהיו מושכים הארון לצד מזרח אינו צ"ל, דהא מבואר במגלה (דף י') ובכ"מ שהארון עמד באמצע רק ס"ל להריטב"א כיון שהיה אצלו למזרח אין מוכח שהשכינה במערב, ובכ"ז היתה משיכת הבדים בלא נס כמו שכתבתי, וסר בזה כל מה שעמעמו המפ' בזה כמ"ש בספר מעשה חושב, והמעיין ישאל מה נשתנה מזבח הנחשת מן השלחן ומזבח הזהב, שבמזבח הנחשת נאמר בצוואה והובא את בדיו וכן בעשיה ולא נאמר כן בשלחן ובמזבח הזהב, ובספורו כי הובא המשכן אל משה השב את מזבח הנחשת ואת בדיו את ארון העדות ואת בדיו ובשלחן ומזבח הזהב לא כתב ואת בדיו הגם שגם בהם צוה לעשות בדים, ומצד זה נראה כי מזבח הנחשת מצד גדלו מכל הכלים היו הבדים גדולים וכבדים והיה צריך לשומם בתחלת המסע כדי שיהיה יכול להזיז ממקומו ולכסותו לכן אמר בו והובא את בדיו בשאת אותו, שהיה צריך להביאם אל תוכו תיכף, ולפ"ז גם מ"ש (במדבר ד' י"ד) אצל מזבח הנחשת ושמו בדיו הוא רק התקון, כי הבאת הבדים היה תחלה טרם כסו אותו בבגד ארגמן, ובזה תמצא פתרון למה שבארון ומזבח הנחשת אמר שם "ושמו בדיו" ובשלחן ומזבח הזהב אמר "ושמו את בדיו", כי שימה שאחריו מלת את מורה על שימת הדבר וקביעתו בתחלתו, אבל בארון ומזבח הנחשת שכבר היו שם הבדים אמר ושמו בדיו היינו שתקנם, ולכן אמר שהזכיר (לקמן ל"ז ה') שבצלאל הביא בדי הארון בטבעות לשאת את הארון אמר (שם מ"ם כ') במרע"ה וישם את הבדים על הארון שבקה"ק האריך אותם לצד חוץ שיהיו בולטים בפרוכת, ושימה זו לשון תקון:

(יח) **ועשית שנים כרובים.** מבואר אצלי (באילת השחר כלל ס"ז) שיש הבדל בין **שנים** ובין **שני**, ששני מורה על השווי, ושנים מורה שאינם שוים, ומזה הוכיחו חז"ל שהיו בדמות זכר ונקבה שהיו בלתי שוים, וכבר בארתי שם (כלל ס"ח) שכ"מ שמזכיר מספר נודע בה' בסמיכות כמ"ש בפ'

תזריע

רמזי המשכן

נתאוה שיהיה לו דירה בתחתונים, **ר"ל** שהאדם יטהר ויתקדש בעולמו הקטן עד שהאלהות שבו תמשול על הגוף וכחותיו שאז הוא אלוה בתחתונים כי מושל על כחותיו בכח הבחירה והאלהות שבו, ואז תעלה ההארה ממעשיו להאיר לכל העולמות, והיה כנגן המנגן בקול נאה וקול משובח עלי הגיון בכנור התחתון וירננו כל כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים וכל כחות הטבע אשר בעולם הגדול נעים זמירות לעומתו ויזילו שפע וברכה מאת חי העולם, וזה עקר השכינה בתחתונים כי משם תצא ההנהגה הכללית לכל העולמות, וזה היה בימי האבות שהתחילו להוריד השכינה לארץ כמ"ש חז"ל האבות הן הן המרכבה, ר"ל שבאשר הנהיגו מרכבות גופם והחיות והאופנים המנהיגים את גויתם אל אשר יהיה שמה רוח האלהות הצפונה בנפשם ללכת, וכן לפי מעשיהם והכנתם בקדש נמשכה המרכבה הגדולה שהיא המציאות בכללו אחרי האלהות ושכינתו הממלא כל המציאות, שזה נמשל בפי הנביאים לרוכב בשמי שמי קדם במרכבה הגדולה שנמשך לפי מה שינהיגו המה את מרכבתם הקטנה, עד שנמשך הכל הכולל אחרי החלק, והאלהות אשר בעולם הגדול נמשך אחרי האלהות אשר בעולם הקטן, א"כ הם היו המרכבה והם היו המקדש ואהל מועד אשר שכן ה' עליהם בקדש, והם הורידו את השכינה לארץ:

אולם באשר בני עליה המה מועטים, ויחידים קדושי עליון אשר זכו להיות מקדש לה' ומעון לכבודו הם יקרי המציאות, ונפשות כל המון בית ישראל הגם שהם מאורי אור נאצלות

מזיו

יט וַעֲשֵׂה כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה
מִן־הַכַּפֹּרֶת תַּעֲשׂוּ אֶת־הַכְּרֻבִים עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו׃
כ וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם
עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ פְּנֵי
הַכְּרֻבִים׃ כא וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה וְאֶל־
הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ כב וְנוֹעַדְתִּי לְךָ
שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר
עַל־אֲרוֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל־בְּנֵי

ישראל

בעל הטורים

אמות: (יט) הכרובים ג' מעד ג' אמות: מדין שני הכרובים כ"ת משה: ועשית לו זר זהב. בגי' דוד שהוא זכה לזר של מלכים: (כב) ונועדתי ב' במס'. ונודעתי לך. ונודעתי שמה לבני ישראל. זהו שדרשו אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש וסיכן דבר ונקדש בכבודי אמר משה לאהרן יודע הייתי שיתקדש המשכן בקרוביו של מקום וכויתי הבור שיתקדש בנו ועכשיו ידע מכאן שאמר לו ונועדתי לך פי' על ידך על כן כאן כתיב ונועדתי לך ולקמן ונועדתי שמה לבני ישראל:

שפתי חכמים

כ"ף הדמיון: ג שהם קצות האורך ולא קצות הרוחב כי אז יתחייב שיהיו אחורי הכרוב הא' נגד אהל מועד ואין זה נכון ועוד כי כתיב ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים ואם יהיו אחורי הכרוב הא' אל אהל מועד יהיה גופו מבדיל בין מקום יציאת הדבור ובין האהל: ד ויהיה פורשי כמו פרושי לא פורשים כי אינם בעלי חיים והיה די לומר פורשי כמו פרושי אלא מפני שפי' פורשי שב אל הכרובים ופי' פרושי שב אל הכנפים לפיכך הוצרך לומר שלא יעשה כנפיהם שוכבים שישוב אל הכנפים: ה לפי שהיו עושין המשכן כשליש המקדש ומקדש היה גבהו ל' אמות והכרובים מגיעים עד שליש שהוא י' אמות והמשכן גובה י' אמות שהן ששים טפחים לכן צריכין הכרובים להגיע עד שליש המשכן שהוא עשרים טפחים והרון גבהו אמה וחצי שהוא תשעה טפחים וטפח של כפורת הרי י': ו אע"ג שאין כתיב ואת בוא"ו בס"ת של רש"י היה כתיב בוא"ו

רש"י

בן הכפרת: (יט) ועשה כרוב אחד מקצה. שלא תאמר שנים כרובים לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אחד מקצה מזה: מן הכפרת. עצמה תעשה את הכרובים זהו פירושו של מקשה תעשה אותם שלא תעשם בפני עצמם ותחברם לכפרת: (כ) פרשי כנפים. שלא תעשה כנפיהם שוכבים אלא ד פרושים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם שיהא י' טפחים ה בחלל שבין הכנפים לכפרת כדאיתא בסוכה (דף ה): (כא) ואל הארן תתן את העדת. לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר נאמר ונתת אל הארן את העדות. ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון לבדו בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואח"כ יתן את הכפרת עליו. וכן מצינו כשהקים את המשכן נאמר (שמות מ) ויתן את העדות אל הארן ואח"כ ויתן את הכפרת על הארן מלמעלה: (כב) ונועדתי. כשאקבע מועד לך לדבר עמך אותו מקום אקבע למועד שאבא שם לדבר אליך: ודברתי אתך מעל הכפרת. ובמקום אחר הוא אומר (ויקרא א) וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר זה המשכן מחוץ לפרכת נמצאו שני כתובים מכחישים זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (במדבר ז) ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו' משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד: ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. הרי ו' זו יתרה וטפלה וכמוה הרבה במקרא וכה תפתר ואת אשר אדבר עמך שם את כל אשר אצוה אותך אל

התורה והמצוה

הגיע (סי' י"ד) באורך, ולכן במשנה (לקמן ל"ז ז') אמר שני כרובים כי בכל זכרם והוא מספר טדע, והתנה שיהא מקשה הייט שלא יהיו תלוים או של עץ ומצופה זהב, כמש"ת בפסוק ל"א, ב') שיהיו משני קצות הכפורת. לא שיעמדו על צד אחד:

ועשה

רמזי המשכן

מזיו האלהות וחלק אלוה ממעל, בכ"ז כל נפש ונפש כיא רק ניצוץ קטן מהמון הרוחניות האלהיות אשר תתיחס בכללה בפי האלהיים לקומה שלמה מתוארת בכחות נשגבים רבים אשר

ימליטם

כְּרוּבִין דִּדְהַב נְגִיד תַּעְבֵּד יָתְהוֹן מִתְּרֵין סִטְרֵי כַּפֻּרְתָּא: יט וְעֲבֵד כְּרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא וּכְרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא מִן כַּפֻּרְתָּא תַּעְבְּדוּן יָת כְּרוּבַיָּא עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי: כ וִיהוֹן כְּרוּבַיָּא פְּרִיסָן גַּדְפֵיהוֹן לְעֵלָּא מְטַלִּין בְּגַדְפֵּיהוֹן עַל כַּפֻּרְתָּא וְאַפֵּיהוֹן חַד לָקֳבֵל חַד לָקֳבֵל כַּפֻּרְתָּא יְהוֹן אַפֵּי כְרוּבַיָּא: כא וְתִתֵּן יָת כַּפֻּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא מִלְּעֵלָּא וּבַאֲרוֹנָא תִּתֵּן יָת סָהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ: כב וְאִזְדַּמַּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן וַאֲמַלֵּל עִמָּךְ מֵעִלָּוֵי כַּפֻּרְתָּא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסָהֲדוּתָא יָת

כל

התורה

(יט) **ועשה כרוב אחד וגו' מן הכפרת**, מ"ש מן הכפורת טעמו מלמד שלא יחברם ממק"א רק שיהא מקיש בקורנס על הכפורת עד שיצאו הכרובים מגוף הכפורת, ועדיין י"ל שאינו מקפיד רק שיהיו מגוף הכפורת, אבל יכול להקיש שניהם מצד אחד של הכפורת ויקיש משם שני כרובים עד שיגיע אחד לצד ימין ואחד לצד שמאל, לכן הוסיף **ועשה כרוב אחד מקצה מזה**, ר"ל שהכרוב הימיני יהיה מוקש ונעשה מן הזהב שבצד הכפורת הימיני, והכרוב השמאלי יהיה מוקש ונעשה מן הזהב העודף על טפח בצד הכפורת השמאלי, למשל שיהיה עובי הכפורת שלשה טפחים בכ"מ, ויקיש מן שני טפחי זהב העודפים בצד ימין כרוב הימיני ומן שני טפחי זהב העודפים בחצי הכפורת השמאלי את הכרוב השמאלי:

(כ) **והיו הכרובים**, באר איך יהיו בכנפיהם ובפניהם, שבענין הכנפים לא יהיו סוככים ע"ג הכרוב רק פרושים, ולא יהיו פרושים לצד מטה רק לצד מעלה, ולא יהיו פרושים למעלה בשוה, כמו שנאמר בכרובי המרכבה (יחזקאל א') וכנפיהם פרודות מלמעלה רק שבצד מעלה יסוככו על הכפורת, וכן פניהם יהיו איש אל אחיו ולא יהיו פונים לצד מעלה רק לצד מטה אל הכפורת:

(כא) **ואל הארן תתן את העדות אשר אתן אליך**, כבר אמר זה בפסוק ט"ז, ושם משמע שיתן את העדות טרם שיעשה הכפורת ובכאן משמע שיתנם אחר שיהיה הכפורת עשוי, וכן בפ' פקודי מבואר שנתן את העדות לתוכו כבר היה הכפורת עשוי, והראב"ע התפלא שה' אמר למשה שיתן העדות אל הארון והנה שברם ולא קיים מצות ה'. והנה במ"ש בפ' עקב ועשית לך ארון עץ, פי' חז"ל שלא היה זה הארון שעשה בצלאל, רק ארון אחר שיצא עמהם למלחמה, וזה למ"ד ששברי לוחות הונחו בארון אחר, וכמ"ש הר' בחיי פ' עקב, אבל למ"ד שלוחות ושברי לוחות הונחו בארון אחד י"ל כדעת הראב"ע (פ' עקב) שזה עצמו היה הארון שעשה בצלאל כמו שמוכיח ממ"ש ואשים את הלוחות בארון וגו' ויהיו שם שמשמע שנשארו שם תמיד, והוא כי במ' יום הראשונים צוה על מלאכת המשכן והארון בכללו, ואם לא היו חוטאים בעגל היה נעשה הארון תיכף להניח בו הלוחות, אחר שחטאו בעגל וה' אמר כי לא אעלה בקרבך,

גבול

והמצוה

רמזי המשכן

ימליצו לשבר את האזן בשם אברים פרטיים על שם פעולתם המתחלפת וכחותם הכולל כל מיני קדושות, וכל נפש ונפש מתיחס בערך הקומה הנפלאה הזאת רק לערך ניצוץ פרטי שבה אשר מתפרד מאבר פרטי מכלל הקומה הכללית, ואיך תהיה היא מרכבה לשכינת הכלל הכולל כשאינה מתיחסת רק לחלק מחלקיו, ע"כ אחז"ל שאין השכינה שורה על פחות משני אלפים ושני רבבות מישראל, **כי כבר שערו** בחכמתם האלהית כי לא יספיקו הנפשות להיות מעון ומשכן לאור השכינה בכללה עד שיתקבץ מהם כשעור הזה, כי כשיצטרפו האורות הפרטים המתלכדים בכל נפש מהנה ויאירו כאחד, כבר יתהוה מהם אור גדול מופיע בהדרו מתיחס עם אור השכינה הבאה לשכון כבוד בתוכם, כמו שבהתאחד עשר נרות יגדל אורם עשר פעמים מנר יחידי וכן יוסיף האור כל שיתרבו ויתאחדו הנרות, וכן יוסיף אור הנפשות כל עוד שיוסיפו מקהלות המתאספים במכסת נפשות, וכמ"ש (בפ"ד דברכות) בעשרה אומר נברך לאלהינו, במאה אומר אלהי ישראל וכו', ברבוא אומר נברך לה' אלהינו אלהי הצבאות יושב הכרובים, מבואר כי בהתרבות הקבוץ כן תגדל התפארת וכן תוסיף ההארה, וכ"ש כשיתאספו ויתאחדו ששים רבוא נפשות וידליקו ששים רבוא נרות ששעור הזה כולל כל האורות והזהר והרוחניות הנמצא בקומה הכוללת שאז ימשיכו את האלהות למטה בכל כבודו וזיוו ותפארתו בכל פרטיו:

וזאת היתה הכונה במלאכת המשכן והמקדש אשר נבנה אח"ז בירושלים בעיר שחוברה לה יחדו שם נתאחדו כל נפשות האומה הישראלית ויעמדו כאיש אחד פרטי הכולל בנפשו כל ההארות והרוחניות הנמצא בזהר האלהי המאיר לעולם כולו בכבודו באשר אליו יפנו ויאהרו מכל מקומות פזוריהם ובכל תפלותיהם ומעשיהם בקדש דרך הנה פניהם כמ"ש (פ"ד דברכות) העומד במזרח מחזיר פניו למערב וכו' נמצא כל ישראל מכוונים לבם למק"א, ונשלם בזה הקומה השלמה הנפשית המתיחסת לקומה הרוחניית אשר משם אצילות נשמותיהם, ועז"ש

ועשו

יִשְׂרָאֵל׃ פ כג וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ כד וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ כה וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִסְגֶּרֶת

טפח

רש"י

של בני ישראל הוא: (כג) קמתו. גובה רגליו עם עובי השלחן (פסחים קט): (כד) זר זהב. סי' לכתר מלכות שהשלחן שם עושר וגדולה כמו שאומרים שלחן מלכים: (כה) מסגרת. כתרגומו גדנפא ונחלקו חכמי ישראל בדבר י"א למעלה היתה סביב לשלחן כמו לבזבזין שבשפת שלחן שרים וי"א למטה היתה תקועה

התורה והמצוה

בצלאל הגוי של מלאכת המשכן אחר שסלק בינתו שביניהם ולא נעשה הארון, ולוחות השבורות הונחו באהל משה, וכשעלה להר לקבל לוחות השניות צוהו לעשות ארון עץ, ומשה עשה מדעתו ארון עצי שטים, כאשר בצווי המשכן צוה על ארון עצי שטים, ומסתמא עשה ארכו ורחבו וקומתו כפי הנאמר במצות עשית הארון של המשכן שהיה לפי ארך ורוחב הלוחות, רק שלא צפהו זהב ולא עשה בו כפורת, והונחו בו לוחות השלמות והשבורות, ואחר שנתרצה ה' לישראל וחזר ונתרצה שיבנו המשכן לשכון בתוכם, לא הוצרך לעשות ארון אחר, כי ארון של עצי שטים כבר היה, רק שבצלאל תקנו עם שני ארונות הזהב שצפו אותו ועשה עליו כפורת מלמעלה, ובעת שנתעסק בו בצלאל שעז"א ויעש בצלאל את הארון הוציאו הלוחות משם ולא החזירום לתוכו עד שנגמרו הארון והבדים והכפורת, שעז"א בפ' פקודי ויקח ויתן את העדות אל הארון, שהוא מה ששם אותם שם פעם שניה בעת נגמר ארון של בצלאל, ר"ל שתקן ארון של משה ונגמרו ועשה הכפורת, ובפ' עקב אמר ואשים את הלוחות בארון, זה היה תיכף בירדתו. שהיה רק הארון של עץ ובכ"ז אמר ויהיו שם כי נשארו שם לעולם כי הארון הזה היה גם במשכן, ובאשר ה' מגיד מראשית אחרית רמז כ"ז במה שכפל נתינת העדות אל הארון שתחלה אמר שיתן העדות טרם שיעשה הכפורת וזה נתקיים ששם בו הלוחות השבורות והשלמות בירדתו מן ההר, ואחר מעשה הכפורת אמר שנית ונתת את הכפורת ואת העדות תתן, וזה נתקיים ג"כ שאחר נגמר מעשה בעת עשה הכפורת נתנם שם שנית כי בינתים הוציאם מן הארון, וגם י"ל שרמז לו שישים שם הס"ת לסוף מ' שנה, דקיי"ל כר"מ שהס"ת הונח בארון בפנים, והס"ת נקרא ג"כ עדות, ותחלה אמר את העדות תתן על הלוחות ואח"כ אמר ונתת את הכפורת על הארון ואת העדות תתן שאחר שישים את הכפורת על הארון יצטרך להסיר את הכפורת ויתן אל הארון את העדות שאתן אליך במשך הארבעים שנה שהוא הס"ת שנתנה שם:

כהגדת

רמזי המשכן:

ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ר"ל בתוך נשמותיהם שהתאחדו במקדש הזה לקומה שלמה וגויה כוללת, ובאשר מרע"ה היה שקול כששים רבוא ובנפשו היו כלולים כל האורות הנקבצות בקבוץ כלל ישראל אשר התאחדו בבהמ"ק, והוא עצמו היה ג"כ מקדש כולל שבו שכן המלך הכבוד בכבודו ובאורותיו, כמ"ש במדרש שהיה משה תמה על מעשה המשכן מי יוכל לעשותו וא"ל השם אפי' אחד מהם יכול לעשותו, ר"ל שהתפלא איך יתלאו הנפשות זהר ועצמה להכיל בקרבם הקדושה הכוללת שמופיע כבוד ה' עליהם באופן זה, וא"ל השם שיצויר זה גם באיש אחד אשר יכין את לבבו ויעש לו מקדש בתוכו. כמ"ש ועשו לי מקדש (בתוכם) ושכנתי בתוכם היינו אם יתקדש בקדושה העצומה עד אשר יהיה בעצמו לגוי גדול ועצום ונפשו תלבש הדר ואלהות עד שיהיה שקול כנגד כל ישראל הכוללים בנפשותיהם כל הדר המרכבה העליונה ומחנה האלהים זה אשר במקדשו הגדול בכל העולמות, עז"א לו ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן, כי במשה עצמו נמצא תבנית המשכן וכל כליו, כי המשכן שהוא הגויה הכללית האוספת בפנימותה כל הנפשות של העם כולו אשר יתאספו בתוך גויה זו כאלו הוא איש אחד שהמשכן הוא גוף האיש ונפשות כל ב"י המקובצות בו הוא רוחו ונשמתו, כמו שגוף משה התלבש בו נשמתו שהוא שקול כנגד כל נפשות ישראל המאוסף במשכן, ועז"א וכן תעשו, שכן יעשו הכלל מה שעשה משה בפרט, שהיה שקול כנגד כל ישראל.

לפ"ז בהכרח שיבואו בבהמ"ק המשכן אותם כאיש פרטי כל הפרטים אשר יבואו באיש פרטי, שכמו שבגוף האדם אשר הוא לבוש אל כחותיו הנפשיים נמצאו בו אברים וכלים אשר בם ישתמשו הכחות הנפשיות ויוציאו פעולותיהם לחוץ, כן בהכרח שימצא בבית המקדש אשר הוא לבוש וגוף אל האיש הכללי

שהוא

כָּל דִּי אֲפַקֵּד יָתָךְ לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כג וְתַעְבֵּד פָּתוֹרָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין אֻרְכֵּהּ וְאַמְּתָא פוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵהּ׃ כד וְתַחֲפֵי יָתֵהּ דְּהַב דְּכֵי וְתַעְבֵּד לֵהּ זֵיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ כה וְתַעְבֵּד לֵהּ גְּדַנְפָא רוּמֵהּ פֻּשְׁכָּא סְחוֹר סְחוֹר

ותעבד

התורה

(כה) מסגרת טפח סביב, פירש"י ונחלקו בדבר חכמי ישראל י"א למעלה היתה סביב לשלחן כמו לבזבזין שבשפת שלחן שרים, וי"א למטה היתה תקועה מרגל לרגל בארבע רוחות השלחן ודף השלחן שוכב על אותה מסגרת, ומבואר במנחות (דף צ"ו ע"ב) שלמ"ד למטה היתה לא היו הרגלים מחוברים עם השלחן, שמזה הוכיח דטבלא המתהפכת שמה, אבל למ"ד מסגרתו למעלה היתה מוכרח שהיו הרגלים מחוברים אל דף השלחן דא"א בלא"ה, ועפ"ז נראה להוכיח שרב אשי שאמר בפסחים (דף ק"ט ע"ב) דשלחן של מקדש של פרקים היה דאל"כ המקוה באמתא היכי מטבלין סובר שמסגרתו למעלה היתה, כי הלא יקשה לרב אשי איך הוכיח שהיה רוחב השלחן חלוק לשני פרקים דאל"כ היכי מטבלין הלא יכול להטביל הדף באלכסון של המקוה שהיה שני טפחים ושני חומשי טפח יותר על אמה, ומ"א ליישב דבריו רק למ"ד מסגרתו למעלה, היתה שלמ"ד זה היו הרגלים מחוברים אל השלחן, וגם הם היו של פרקים. והנה מ"ש של פרקים היה אין הפי' שהיו מתפרקין ונפרדים לגמרי, שא"כ א"צ טבילה כלל רק לפרקם מהדדי כמ"ש בשבת (דף מ"ח) גבי מספורת של פרקים שאם נתפרקו הו"ל כשברו ולא צריך טבילה כלל, שמ"ש (פט"ז דכלים) כל כלי עץ שנחלק לשנים טהור חוץ מן השלחן הכפול היינו אם כ"א בפ"ע ראוי למלאכתו כמ"ש הרמב"ם והרא"ש בפי' שם, ועוד איך היה יכול לפרקם ולהחזירם בשבת הלא חייב חטאת כמ"ש בשבת, ומבואר בירושלמי סוף חגיגה שהיו מטבילין השלחן אף בשבת, רק הפי' של פרקים שהיה יכול לקפלם זע"ג זה, ובזה דברי ר' אשי נכונים שסובר שמסגרתו למעלה היתה, ואם לא היה יכול לקפל רוחב השלחן רק יטבלנו באלכסון המקוה הנה עובי דף השלחן טפח והמסגרת טפח וכשיקפל גם הרגלים שהיו מחוברים ועשוים ג"כ להתקפל בעת הצורך לטבול, עביין ג"כ טפח, הרי יש שלשה טפחים ולא יכנסו באלכסון המקוה, משא"כ אם מסגרתו למטה היתה היה יכול לטבול באלכסון המקוה כי הרגלים לא היו מחוברים ולא מוכח שדף השלחן עצמו היה יכול להתקפל ברחבו, והבן. ועשית זר זהב למסגרתו, למ"ד מסגרתו למטה היתה משמיענו שזר הזהב שעל המסגרת יעלה אל דף השלחן המונח על המסגרת, ובזה יתקיים מ"ש זר זהב למסגרתו, וגם מ"ש ועשית לו כי עלה אל השלחן עצמו ולא אמר ועשית עליו כמו בארון רק ועשית לו, כי היו בגד דף השלחן, ולמ"ד מסגרתו למעלה היה, י"ל שהיה

כו

והמצוה

(רמזי המשכן)

שהוא האומה בכללה אשר ידומה עתה כגוף בתואר כלם איש פרטי, ג"כ כל הכלים והחלוקות שימצא בגוף איש פרטי, וכן היה באמת, שבגוף אדם פרטי נמצא שלשה חלוקות, א) הראש והגלגלת שהוא מעון ומשכן לנפש המשכלת, ב) מן הצואר עד החזה שם משכן הנפש החיונית שמשכנה בלב, ג) חלק התחתון של הגויה מן החזה ולמטה שם משכן נפש הטבעיית והצומחת אשר תעשה מלאכה ע"י הכלים שהם האצטומכא והכבד והקרבים ובית המבשלות אשר יבשלו שם המאכל ויחלקו לכל האברים מנות איש לפי אכלו ע"י הכחות הידועים שהם המושך והמחזיק והמעכל והדוחה, וכן היה בגוף הכללי שהוא המקדש כמ"ש הרמב"ם (הלכות בהב"ח) אלו דברים שהם עקר בבנין הבית עושים בו קדש וקדש הקדשים ועושים מחיצה אחרת סביב להיכל רחוקה ממנו כעין קלעי החצר שהיה במדבר, וכשנבקר את הכלים שהיו במחיצה השלישית ראינו שדומים מכל צד לכלי הנפש הצומחת שהוא האצטומכא וכל סדרי בטן המעכלים את המאכל ומבשלים אותו ומוציאים את האפר הנרקב לחוץ, וכן היה שם המזבח האוכל ומעכל המזון הרוחני ולחם ה' וגם היו סירותיו לדשנו ויעיו ומזרקותיו ומזלגותיו שיראה העין שדומים לכלי האצטומכא מכל צד, ובמחיצה האמצעית היה שם הלחם הפנימי והמזון הקדוש שעל הלחם יחיה האדם ודומה הלב שממנו תוצאות חיים, וגם היה מזבח הקטרת אשר יהיה ממנו ריח ניחוח והנאה רוחניית שהנשמה נהנית ממנו והוא מקביל נגד עכול השני שבלב שכולו מין רוחני אוירי, ובמחיצה השלישית היו הארון והלוחות והס"ת שהוא דומה עם המוח ששם משכן הנפש המשכלת:

ובאשר התבאר כבר שהאדם והעולם יש להם ג"כ יחוס זל"ז עד שהאדם עולם קטן והעולם אדם גדול, הנה חכמינו הקדמונים בהשקיפם ע"ז חלקו את העולם לשלש חלוקות שהם עולם השפל ועולם הגלגלים ועולם השכליים הנפרדים ולפ"ז עולם השפל נערך נגד הנפש הטבעיית שכל ענינה להצמיח גוף האדם וכן הארץ זרועיה תצמיח וכל רוח חיים אין בקרבה כי החיות שבעולם הזה שרשו מעולם הגלגלים ששם מקור התנועה וכולם חיים ומשם מקור החיות והתנועה וע"כ ניחס נפש החיונית לעולם הגלגלים, ואת נפש המשכלת ייחסו לעולם השכליים הנפרדים שהם ישפיעו מעינות השכל ומימי החכמה והדעת:

אמנם

טֶפַח סָבִיב וְעָשִׂיתָ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ כו וְעָשִׂיתָ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃ כז לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת תִּהְיֶיןָ הַטַּבָּעֹת לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ כח וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וְנִשָּׂא־בָם אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ כט וְעָשִׂיתָ קְּעָרֹתָיו וְכַפֹּתָיו וּקְשׂוֹתָיו וּמְנַקִּיֹּתָיו

אשר

רש"י

תקועה מרגל לרגל בארבע רוחות השלחן ודף השלחן רוכב על אותה מסגרת: ועשית זר זהב למסגרתו. הוא זר האמור למעלה ופירש לך כאן שעל המסגרת היתה: (כז) לעמת המסגרת תהיין הטבעת. ברגלים תקועות כנגד ראשי המסגרת: לבתים לבדים. אותן טבעות יהיו בתים להכניס בהן הבדים: לבתים. ז לצורך בתים, לבדים. כתרגומו לאתרא ח לאריחיא: (כח) ונשא בם. ל' פעל יהיה נשא בם את השלחן: (כט) ועשית קערתיו וכפתיו. קערותיו זה הדפוס שהיה עשוי כדפוס הלחם והלחם היה עשוי כמין תיבה פרוצה משתי רוחותיה שולים לו למטה וקופל מכאן ומכאן כלפי ט מעלה כמין כתלים ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואין לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה נותן ארכו לרחבו של שלחן וכתליו זקופים כנגד שפת י השלחן. והיה עשוי לו דפוס זהב ודפוס ברזל. בשל כ ברזל הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בשל זהב עד למחר בשבת שמסדרו על השלחן ואותו דפוס קרוי קערה: וכפותיו. בזיכין שנותנין בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונה שנותנין על שתי המערכות שנאמר (ויקרא כד) ונתת על המערכת לבונה זכה: וקשותיו. הן כמין חצאי קנים חלולים הנסדקין לארכן דוגמתן עושה של זהב ומסדר ג' על ראש כל לחם שישב לחם האחד על גבי אותן הקנים ומבדילין בין לחם ללחם כדי שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קשו"א: ומנקיתיו. תרגומו ומכילתיה הן סניפים כמין יתדות זהב עומדים בארץ וגבוהים עד למעלה מן השלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלים ששה (הרא"ם גורס חמשה) פצולים זה למעלה מזה וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכין על אותן פצולין כדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתונים וישברו, ולשון מכילתיה סבלותיו כמו (ירמיה ו') נלאיתי הכיל. אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין. ויש מחכמי ישראל אומרים (מנחות צז) קשותיו אלו סניפין שמקשין אותו ומחזיקים אותו שלא ישבר: ומנקיותיו. אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש. אבל אונקלוס שתרגם מכילתיה הם

שוה

שפתי חכמים

פס"ו: ז כלו' שהם יהיו. לצורך בתים לבדים: ח רא"ם פי' שאין הטבעות בעבור בתים ובדים אלא הטבעות בעבור בתים והבתים בעבור בדים: ט פירוש הדלף היה זקוף מכאן ומכאן כמין כתלים ובאמצע היה אויר ביניהם וזהו כמין ח' הפוכה: י כלומר היה נותן לחם הפנים בשפת שלחן ממש כדי שיהא שולי השלחן נמשך בשוה מעלה עם לחם הפנים וכן בשפת השני נמצא שרואין לצדי הבית מכאן ומכאן דאורך של שלחן עומד ברוחב של משכן שהוא אהל מועד מחוץ לפרכת: כ מדכתיב קערותיו משמע שני קערות

וכן

התורה והמצוה

התורה

אך בצד המסגרת לא על המסגרת, רק במקום שמתחלת יציאת המסגרת מן השלחן ויתקיים מ"ש ועשית לו ועשית למסגרתו:

(כז) לעמת המסגרת תהיין הטבעות, מלמד בזה שיהיו הטבעות קרובים אל המסגרת כי הבדים היו קבועים בשליש קומתו כמ"ש בשבת (דף צ"ב) ועובי השלחן ועובי המסגרת היו שני טפחים ובטפח השלישי שהוא שליש קומתו היו הבדים קבועים, וכבר בארנו בא"ש (כלל תקס"ד) שמלת לעומת מליין נקודה אחת המקבלת ביושר נגד נקודה אחרת, וממילא שלא יעשה הטבעות בצד הרגל

שלנגד

רמזי המשכן

אמנם הבאים בסוד ה' היה להם סדר אחר וחלקו את העולמות לארבעה, שהם, עולם האצילות והספירות, ועולם הכסא, ועולם המלאכים, ועולם העשיה, שכולל את הגלגלים והכוכבים והעולם השפל בכלל, וכן האמת, כי הקדמונים לטעותם שחשבו שהגלגלים והכוכבים אינם מד' יסודות רק מגשם חמישי, וע"כ יחסו להם החיות או גם ההשכלה, וע"כ עשאום לעולם בפ"ע, אבל נגלה לחכמי דור אחרון שהכוכבים הם מורכבים מיסודות כמו הארץ

שלנו

ותעבד דר דדהב לגדנפה סחור סחור: כו ותעבד ליה ארבע עזקן דדהב ותתן ית עזקתא על ארבע זויתא די לארבע רגלוהי: כז לקבל גדנפא יהוין עזקתא לאתרא לאריחיא למטל ית פתורא: כח ותעבד ית אריחיא דאעי שטין ותחפי יתהון דהבא ויהון נטלין בהון ית פתורא: כט ותעבד מגיסוהי ובזיכוהי וקסותהי

ומכילתה

התורה והמצוה

שלא כפיס, רק בלא שלהן שזה לעומת המסגרת:

(כט) ועשית קערותיו הם הדפוסים, וכפותיו אלו הבזיכים, קשותיו אלו סניפין, ומנקיותיו אלו קנים, כן אמרו במנחות (דף צ"ז) וכן העתיק הרמב"ם (פ"ג מהבה"ב הלכה י"ג י"ד), ומ"ש אשר יסך בהן, הוא מענין הגנה כמו (איוב א') הלא אתה שכת בעדו ובעד וכו' ומוסב על שתיהם שהקשוות והמנקיות מגינים על הלחם שלא ישבר, ולכן במעשה אמר לקמן (ל"ז ט"ז) ואת מנקיותיו ואת הקשות אשר יוסך בהן, ועיין ברש"י ורמב"ן מ"ש בזה:

ועשית

רמזי המשכן

שלנו וכולם דוממים מתים, ואין הבדל בינם ובין הארץ שלנו, וכן התבאר במרכבת יחזקאל שהאופנים שהם הגלגלים אין בהם חיות בעצמם, רק מקבלים החיות והתנועה מן המלאכים המניעים אותם כמ"ש (יחזקאל א) כי רוח החיה באופנים, והתבאר בפי' המרכבה שיחזקאל ראה ג' עולמות שהוא האופנים שהוא העולם העשיה ועליהם החיות שמהם יושפע שפע החיות, ועליהם עולם הכסא שהם הבינה וההשכלה. וכן באורתי בקונטרס החרש והמסגר שיחוד האדם הגדול זיחוסו אל האדם שהוא העולם הקטן מתחיל מן העולמות הנפרדים שהוא מעולם הכסא ולמטה שהם יצוירו כמין גוף ולבוש אל אור האלהות הנעלם בתוכם ויתגלה בכל עולם כפי כלי העולם ההוא והכנתו, ולפ"ז ביחוס חלקי האדם אל חלקי העולם יהיה המוח כנגד עולם הכסא שהם שרש המחשבה והבינה ולנגדו היה בית קדש הקדשים בגוף הכללי, והלב כנגד עולם המלאכים ונגדו במשכן המחיצה האמצעית שהוא ההיכל, וחדרי בטן נגד עולם האופנים ונגדו חצר המשכן וכליו. ועפ"ז נבוא אל הבאור ברמזי חלקי המשכן, הנה החוקרים יחסו הבינה אל המוח, אולם המקובלים יחסו החכמה אל המוח והבינה אל הלב, ואמר בתיקונים חכמה מוחא היא מחשבה מלגאו, בינה לבא ובה הלב מבין, שכבר התבאר אצלנו ההבדל בין חכמה ובינה, שהחכמה היא המקובלת ונופלת על דברים שיש בהם שני דרכים ואין האדם יכול לדעת מעצמו דרכי החכמה רק היא נתונה לו מה' ע"י התורה או הנבואה, ובינה הוא מה שהאדם מבין מדעתו עפ"י התבונה האנושית וכמ"ש בפי' משלי, ויחסו הבינה האנושית אל הלב כי מהלב יעולה אד דק אוירי אל המוח לטהר אותו עד שיבין מעצמו כל דבר בינה, אבל החכמה שבאה מהשפעת אלהי למעלה משכל אנושי, השפעה זו תחול על המוח וכח המחשבה והדמיוני והוא למעלה מן השכל האנושי, וע"כ אמר בילקוט (ריש משלי) היכן החכמה מצויה ר' אליעזר אומר בראש ור' יהושע אומר בלב, ודוד התחיל ספרו בא' שסבר שהחכמה בראש, ושלמה התחיל ספרו במ"ם שסבר החכמה הוא בלב עיי"ש, וכ"א מדבר בענין מיוחד, ר' אליעזר מדבר בחכמה הבאה ע"י הופעה אלהית ואין השכל אנושי יכול עליה ומזה דבר דוד בספרו שיסד ברוה"ק, ור' יהושע מדבר בבינה אנושית, וכן שלמה יסד ספרו „להבין אמרי בינה" עפ"י שכל אנושי כמש"פ שם, והארון שנתן בקה"ק היה רמז על החכמה הבאה ע"י שפע אלהית, כי בו נתנו לוחות העדות שבאו אליהם ע"י נבואה והודעה אלהית, וזה יחס בעצם אל הראש בגוף האדם הפרטי, ואל עולם הכסא באדם הגדול שהוא העולם:

והנה הארון היה במדה כדי שיונחו בו שני לוחות השבורות כמו שמפ' בב"ב (דף י"ד), והיו שני לוחות כנגד המוח שהוא מחולק לשני חלקים, חלק של צד המצח הנקרא פֿערעברו"ם וחלק של אחורי הראש הנקרא צערעבעלו"ם, ואחר שנשברו הלוחות והונחו השברים תחת השלמים הורו השבורים על מוח הארוך שתחת המוח הנ"ל שהוא מחולק ג"כ לשני חלקים, ומפורש בכתבי האר"י ז"ל שהמוחין הם ג' חב"ד והם ד' כי דעת מתפשט לחו"ג, ובתוך חלקי המוח יש ד' חללים פנוים מחלקי המוח ונקראים ד' חללים שבמוח ובזהר קראם ד' רהטי מוחא, ונגדו היו בארון ד' חללים פנוים מהלוחות ברחבו כמ"ש בשבת (ד' י"ד) לר"מ צא ופרנס ארון לרחבו וכו' נשתיירו שני טפחים פנויים, ר"ל טפח מצד זה וטפח מצד זה והבי בכל צד שני חלקים חלל נגד כל לוח הם ד', ובצד ארכו היה שם חלל ב' טפחים שבהם ס"ת מונח וזה נגד החלל שיש בין המוח לעצם הגלגלת חלל שיש בו מעט אויר זך הנקרא בזהר אוירא דכיא, והלוחות היו מסנפירינון, לרמז על עולם הכסא שראה אבן ספיר דמות כסא, וצוה לעשות ג' ארונות שהמוח נתון בג' ארונות שני קרומי המוח ועצם הגלגלת, וצוה לעשות עליו זר זהב לרמז על

כתר

אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ל וְנָתַתָּ עַל־הַשֻּׁלְחָן לֶחֶם פָּנִים לְפָנַי תָּמִיד׃ פ שלישי לא וְעָשִׂיתָ מְנֹרַת זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה תֵּיעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃ לב וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי

מנרה

בעל הטורים

(לא) ועשית מנורה, ז"פ כתיב מנורה בלישנא כנגד ז' רקיעים וז' ארצות ואין בפרשת מנורה אות סמ"ך וכן במעשה בראשית לומר במקום נר אין שטן ואין מזיק ובזכות נר מצוה ותורה אור סותם פיו של שטן מלשטין:

רש"י

בונה כדברי האומר מנקיות הן סניפין: אשר יסך בהן. אשר יכוסה בהן ועל קשותיו הוא אומר אשר יוסך שהיו עליו כמין סכך ל וכסוי וכן במקום אחר הוא אומר (במדבר ד) ואת קשות הנסך. וזה וזה יוסך והנסך ל' סכך וכסוי הם: (ל) לחם הפנים. שהיה לו פנים כמו שפירשתי. ומנין שלהם וסדר מערכותיו מפורשים באמור אל הכהנים: (לא) מקשה תיעשה המנורה. שלא יעשנה חוליות ולא יעשה קניה ונרותיה אברים אברים ואחר כך ידביקם כדרך הצורפים שקורין שולדי"ן אלא כולה באה מחתיכה אחת ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות ומפריד הקנים אילך ואילך: מקשה. תרגומו נגיד לשון המשכה שממשיך את האברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס ולשון מקשה מכת קורנס בטדי"ן בלעז (געהעממערט) כמו (דניאל ה) דא לדא נקשן: תיעשה המנורה. (תנחומא) מאליה לפי שהיה משה מ מתקשה בה. אמר לו הקב"ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה (מנחות כט): ירכה. הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה ושלשה הרגלים יוצאין הימנה ולמטה: וקנה. הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי עשוי כמין בזך לצוק השמן לתוכו ולתת הפתילה: גביעיה. הן כמין כוסות שעושין מזכוכית ארוכים וקצרים וקורין להם מדירנ"ש ואלו עשויין מזהב ובולטין ויוצאין מכל קנה וקנה כמנין שנתן בהם הכתוב ולא היו בה אלא לנוי: כפתריה. כמין תפוחים היו עגולין סביב בולטין סביבות הקנה האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השרים וקורין להם פימיל"ש ומנין שלהם כתוב בפרשה כמה כפתורים בולטין ממנה וכמה חלק שבין כפתור לכפתור: ופרחיה. ציורין עשויין בה כמין פרחין: ממנה יהיו. הכל מקשה יוצא מתוך חתיכת העשת ולא יעשם לבדם וידבקם: (לב) יוצאים מצדיה. לכאן ולכאן באלכסון נמשכים ועולין עד כנגד גבהה של מנורה שהוא קנה האמצעי ויוצאין מתוך קנה האמצעי זה למעלה מזה התחתון ארוך ושל מעלה קצר הימנו והעליון קצר הימנו לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגבהו של קנה האמצעי השביעי שממנו יוצאים הששה קנים:

מבקדים

שפתי חכמים

וכן בכולם וצריך לומר שהיו יותר מאחד: ל פירוש אותן חצאי קנים שהיו מונחים בין לחם ללחם היו כמין סכך על הלחם ואף שלא נזכר לחם כאן ור"ל שפירושו אשר יכוסה בהן מי שצריך לכסוי והיינו הלחם: מ והקב"ה כשראה שנתקשה בה הראהו מנורת אש ואעפ"כ נתקשה בה אמר לו השלך את הככר לאור וזה היה על ידי בצלאל והיא נעשית מאליה בפועל אבל לא אמר הקב"ה למשה בפירוש שתיעשה מאליה ודרשו כן מדכתיב תיעשה ביו"ד ולא תעשה הרא"ם הארוך

התורה והמצוה

(לא) ועשית מנורת זהב טהור, מלת מנורה היא כוללת את הנרות הקבועים בה, שהם נקראים קני מנורה בשם לווי, רק על הבסיס והקנה האמצעי, שבו קבועים קני המנורה, וכן מבואר בספרי זוטא הובא בר"ש (פי"א דכלים מ"ב) דבר וכל דבר ריבה כלים התלוים בשמות אחרים ומשתמשים בשמותיהם הפרח של מנורה ופלס של מנורה יכול שאני מרבה קנה של מנורה וקנה של קנן ת"ל אך, וכן שם (במנחה ז') קני מנורה מסורים הפרח והנסים כמאים ובשעת חבורם הכל

טמא

רמזי המשכן

כתר תורה שהם תר"ך אותיות היוצאות מתרי"ג מצות וז' מצות חכמים, וקראו בשם זר כי כולל בתוכו גם זר השלחן והמזבח שכתר תורה כולל כולם וג"פ זר עולה כתר עם הכולל, וזהו לעשות שני בדים לשאת את הארון, הוא עפ"י מ"ש (משלי כ') אוזן שומעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם, שלקבלת התורה צריך חוש הראות שיראה בעיניו ויעיין בספר התורה ושיראה מעשה ה' הגדול בעין הכתיבה, ושישמע באזניו קבלה

כאבות

ומכילתה דיתנסך בהן דהב דכי תעבד יתהון: ל ותתן על פתורא לחם אפיא קדמי תדירא: לא ותעבד מנרתא דדהב דכי נגיד תתעבד מנרתא שדה וקנה בלידהא חזורהא ושושנהא מנה יהון: לב ושתא קנין נפקין מסטרהא תלתא קני

התורה

שמה, ופי' הרמב"ן שקני מנורה לא נקראו אלא בשם קני, אבל הפרח היא העגולה שעליה תהיה הנר והבסיס היא התושבת אשר בו הרגלים הוא גוף המנורה:

הנה פורש, א] חומר המנורה שתהיה זהב טהור, **ב]** איכות מלאכת האומן שיהיה מקשה, (ופרש"י שלא יעשנה חוליות ולא יעשה קניה ונרותיה איברים איברים), ולפע"ד נראה שמלת מקשה מורה על הקשת הקורנס והקישוי ועקרו שלא תהיה חלולה, ודבר זה שלא יעשנו איברים איברים נודע ממ"ש כפתוריה ופרחיה ממנה יהיו, וכ"ה בברייתא דמלאכת המשכן (פ' ט') מנורה שעשה משה במדבר היתה באה משל זהב ועשויה מקשה, שומע אני יעשה איברים איברים וידביקם לה ת"ל ממנה יהיו, וכן בספרי (פ' בהעלותך פסקא ס"א), מקשה אין מקשה אלא מין קשה מעשה אומן מעשה קורנס, או יעשה איברים איברים ת"ל ממנה יהיו, מבואר שזה לא נודע ממלת מקשה. וכן במ"ש במנחות (דף כח) עשאה מן הגרוטאות פסולה היינו שאינה מקשה בתוכה ע"י קורנס, ולא כפרש"י שם, כמ"ש בספרי שאם אין להם מין קשה עושה מין גרוטי, היינו מין אומנות חלולה ושבורה בתוכה עד שחלקיו אינן מוקשים ודבוקים בעצמותם, וגם מה שהביא מן הס"א שתרגם נגיד, היינו לשון הכאה, ובגמ' אלמלא נגדוהו לחנניה. ובזה תבין את דברי הרמב"ם (פ"ג מה' בהב"ח ה"ד) מנורה הבאה זהב תהיה כולה מקשה מן העשתות, ושל שאר מיני מתכות אם היתה חלולה כשרה (ה"ה) ואין עושין אותה לעולם מן הגרוטאות בין שהיתה של זהב בין שהיתה משאר מיני מתכות, והקשה המ"ל שם למה בגרוטאות אסר אפי' בשאר מיני מתכות וזה נגד הגמ' אינה באה זהב אינה באה מקשה, וכן יש לשאול שמתחלה אמר נגד מקשה אם היתה חלולה כשרה, מבואר שחלולה הפך של מקשה. אבל הוא האמת שהפך המקשה הוא החלולה וזה הכשיר בשאר מיני מתכות כדברי הגמ', אבל מן הגרוטאות שבלשון הרמב"ם קורא כן להעשוי איברים, זה פסול גם בשאר מיני מתכות כי זה ילפינן מן ממנה יהיו ולא

והמצוה

דמוי המשכן

האבות ותורה שבע"פ והם הבדים הנושאים את הארון, וידוע שגידי הראות נמשכים מן המוח עד העין, וכן גידי השמע נמשכים מן המוח עד האזן, שבהם יקבל המוחשים ויביאם אל נפש האדם פנימה, והם שני מיני בדים, ולכל בד שתי טבעות, שבהם קבועים במוח מצד זה ובעין ובאזן מצד זה, וצריך שלא יסורו משם רגע כמ"ש (דברים כט) ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע, (ישעיה ו) פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע, ולמ"ש שהיו ארבע טבעות מכל צד, לרמז כפלות העינים והאזנים, שהם ארבע שהם שמונה, ואחר שתקבע הבדים בטבעות אז ונתת אל הארון את העדות אשר אתן אליך, שאז יקרא בעיניו בספר התורה שבכתב וישמע באזניו קבלת תורה שבע"פ:

עוד צוה לעשות כפורת על הארון ועליו שני הכרובים, ומבואר בזהר בכ"מ שהכרובים הם תו"מ צדק ומשפט וכמ"ש בפרדס ערך כרובים, כי שורש התורה בא מעולם האצילות, תפארת תורה שבכתב, ומלכות תורה שבע"פ, ומשם מתפשטת למטה אל עולם הכסא שנגדו קה"ק ששם היה כסא ה' ושכינתו [שאל זה רמז בארון הכתוב שם כנ"ל. וכמ"ש בב"ר (פ"א) שהתורה וכסא הכבוד קדמו לעולם, וה' אמר למשה אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשובה שנאמר (איוב כו) מאחז פני כסא, כמ"ש בשבת (ד' פ"ח), אולם הכסא מקבל את התורה מן שני הכרובים שבעולם האצילות, שיורדים דרך המסך שבין עולם האצילות לעולם הבריאה כמ"ש בעץ החיים [שער אבי"ע] שבין עולם האצילות אל הכסא יש מסך, והמסך הזה מחבר עולם האצילות והבריאה והוא הכפורת שעל הארון ועליו שני הכרובים, ולכן צוה שיהיו הכרובים מן הכפורת כמלכות דאצילות שבה להיות עתיק דבריאה, וגג דבריאה הוא קרקע דאצילות כי רגלי בני עליה העליונה שהם זו"נ דאצילות דורכים ע"ג מסך

בא בו התנאי שיהיה זהב, ותחלה אמר ותהיה כולה מקשה מן העשתות והם שני תנאים: **א]** מקשה לא חלול, **ב]** מן העשתות לא איברים. ובאר כי בשאר מיני מתכות א"צ מקשה, אבל צריך להיות מן העשתות, וזה ברור), עשה כאן תנאי אחר, והוא, ירכה וקנה שירך הוא הנסמך על רגליו בסיס המנורה, והקנה שלה האמצעי, והכפתורים והפרחים של המנורה שיתבארו (פסוק ל"ד) יהיו ממנה ולא שידביקם לה מבחוץ:

(לב) וששה עתה באר ענין הקני מנורה: **א]** שיצאו מצדי המנורה ששה קנים, **ב]** שיהיו שלשה מכל צד, **ג]** שיהיו קני מנורה, ר"ל עשוים כתבנית קני מנורה הידועים בצורתם, יהיו נמשכים מצדיו באלכסון עד שיהיו גובהן שוה לגובה הקנה האמצעי, כדרך המנורות:

מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ לג שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ לד וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃ לה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ לו כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם

ממנה

רש"י

(לג) משקדים. כתרגומו מצויירים היו כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורין ניילי"ר: שלשה גבעים. בולטין מכל קנה וקנה: כפתר ופרח. היה לכל קנה וקנה: (לד) ובמנרה ארבעה גבעים. בגופה של מנורה היו ארבעה גביעים אחד בולט בה למטה מן הקנים והג' למעלה מן יציאת הקנים היוצאים מצדיה: משקדים כפתריה ופרחיה. (יומא נב) זה אחד מחמשה מקראות שאין להם הכרע אין ידוע אם גביעים משוקדים או משוקדים כפתריה ופרחיה: (לה) וכפתר תחת שני הקנים. מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך. כך שנינו במלאכת המשכן (מנחות כח) גבהה של מנורה י"ח טפחים הרגלים והפרח ג' טפחים הוא הפרח האמור בירך שנאמר (במדבר ח) עד ירכה עד פרחה וטפחיים חלק וטפח שבו גביע מהארבעה גביעים וכפתור ופרח משני כפתורים ושני פרחים האמורים במנורה עצמה שנא' משוקדים כפתריה ופרחיה למדנו שהיה בקנה שני כפתורים ושני פרחים לבד מן הג' כפתורים שהקנים נמשכין מתוכן שנאמר וכפתור תחת שני הקנים וגו' וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אילך ואילך נמשכים ועולים כנגד גבהה של מנורה טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו וטפח חלק (וטפח כפתור שני קנים יוצאים ממנו) ונמשכים ועולין כנגד גבהה של מנורה וטפחיים חלק נשתיירו שם ג' טפחים שבהם ג' גביעים וכפתור ופרח נמצאו גביעים כ"ב י"ח לששה קנים ג' לכל אחד ואחד וארבעה בגופה של מנורה הרי כ"ב ואחד עשר כפתורים ו' בששת הקנים וג' בגופה של מנורה שהקנים יוצאים מהם ושנים עוד במנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ומיעוט כפתורים שנים האחד למטה אצל הירך והאחד בג"ט העליונים עם ג' הגביעים ותשעה פרחים היו לה ו' לששת הקנים שנאמר בקנה האחד כפתור ופרח וג' למנורה שנא' משוקדים כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחים שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה. ואם תדקדק

במשנה

התורה והמצוה

(לג) שלשה, באר תמונת הקנים, שבכל קנה ימצא שלשה גביעים משוקדים וכפתור אחד ופרח אחד, עד שבששה הקנים ימצאו י"ח גביעים משוקדים וששה פרחים וששה כפתורים, [ומ"ש כן לששת הקנים היינו וכן לששת הקנים, משא"כ בפסוק ל"ה לא אמר מלת כן, כי השב כל הקנים]: (לד) ובמנורה, עתה שב לבאר תבנית המנורה עצמה שהיא הקנה האמצעי מראשו עד בסיסו, באר שצריך שימצאו בו ארבעה גביעים משוקדים ושני כפתורים ושני פרחים. והנה זה אחד מן המקראות שאין להם הכרע כמ"ש ביומא (דף כ"ב) כי יש לפרש מלת משוקדים למעלה ארבעה גביעים משוקדים, וכן ימצאו בה במנורה כפתוריה ופרחיה, אבל מן פסקי הטעמים שגביעים הוא באתנח מורה שהכוונה שימצאו בה ארבעה גביעים וכפתוריה ופרחיה

רמזי המשכן

מסך הכוא כמ"ש בע"ח (שער אבי"ע פ"ג) והכנפים רומזים על השפע שמקבלים ממה שלמעלה מהם עת יגביהו עוף אל החכמה והבינה, ולזה שיהיו פורשי כנפים למעלה וישפיעו למטה ויסוככו על הכפורת וכן שיהיו פניהם איש אל אחיו כמ"ש במד' הנעלם (פ' אחרי מות) א"ר יצחק כל אתר דלא אשתכח דכר ונוקבא וכו' אוף הכא כרובים דכר ונוקבא וכו', ושם ופניהם איש אל אחיו משגחין אנפין באנפין וכד מהדר דכורא אפי' מנוקבא ווי לעלמא דהא צדק ומשפט מכון כסאך, ובמקדש של שלמה היו עוד כרובים שעמדו על הארץ אצל הארון והיו של עצי שטים ופניהם אל הבית שהם רמזו על הכרובים של המרכבה כמ"ש

כד"ה

קני מנרתא מסטרה חד ותלתא קני מנרתא מסטרה תנינא: לג תלתא כלידין מצירין בקניא חד חזור ושושן ותלתא כלידין מצירין בקניא חד חזור ושושן כן לשתא קנין דנפקין מן מנרתא: לד ובמנרתא ארבעא כלידין מצירין חזורהא ושושנהא: לה וחזור תחות תרין קנין מנה וחזור תחות תרין קנין מנה וחזור תחות תרין קנין מנה לשתא קנין דנפקין מן מנרתא: לו חזוריהון וקניהון מנה

יהון

ופרחים יהיו משוקדים, וכן מורה כפי הפ"א, שאל"כ היה ל"ל כפתורים ופרחים, כאשר יבין היודע עומק הלשון, וכן יש לפרש ארבעה גביעים משוקדים וכן כפתורים ופרחים יהיו משוקדים, וכן פסק הרמב"ם שבין הגביעים בין הכפתורים ופרחים יהיו משוקדים, ולפ"ז משוקדים מוסב למעלה ולמטה [ולא ידע עדיין מדוע נוי שגם כפתורי ופרחי הקנים יהיו משוקדים]. והנה מתבררת כי הארבעה גביעים של המנורה ושני כפתורים ופרחים שלה הם קבועים באופן שיהיה הקנה האמצעי דומה ליתר שש הקנים שהיו בכולם שלשה גביעים וכפתור

רמזי המשכן

בד"ה (א' כ"ח י"ח) ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפורשים וסוככים על ארון ברית ה', מבואר שהכרובים שעשה שלמה הורו על הכרובים של המרכבה שהם בעולם היצירה, ובאשר במקדש שרתה השכינה בקביעות וגם הנהגת הטבע והמערכת באה מלמעלה עשה גם כרובים מכוונים נגד כרובי המרכבה שמנהיגים את האופנים שהם המערכה, וע"כ עמדו בארץ ופניהם היו אל הבית כי שם לא נמצא הזווג כמו למעלה,

ולא

ופרח, ובודאי כן היה גם בקנה האמצעי, לפ"ז היה קבוע במנורה שלשה גביעים וכפתור ופרח למעלה בקנה האמצעי, וגביע וכפתור ופרח תחת הקנים, ובזה נדמו הקנים השבעה בצורתם. וכן תמצא בתמונת המנורה שהטבו רבותינו שאביא אח"ז, וכן בברייתא דמלאכת המשכן (סוף פ"י) אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות שיהיה דליקן בוה ונרותיהן שוות וכן דומות זו לזו, ומזה הטעם נ"ל מ"ש הרמב"ם שכל הכפתורים ופרחים היו משוקדים, כי אחר שבקנה האמצעי היה הכפתור והפרח שלמעלה בנגד האמצעי דומה ליתר הקנים, ממילא אחר שהוא היה משוקד כן היה צריך לעשות ביתר הקנים:

(לה) וכפתר, באר שמלבד השני כפתורים שהיו במנורה עצמה היו בה עוד שלשה כפתורים, שמכל כפתור יצאו שני קנים מפני הצדדים, ובאר בזה התנאי שהשלשה כפתורים האלה יהיו ממנה מגוף המנורה ולא ידביקם אברים אברים, לפ"ז היו הכפתורים בגוף המנורה חמשה, ובקנים ששה, ס"ה י"א כפתורים, והגביעים היו כ"ב, י"ח בקנים וארבעה במנורה, והפרחים שמונה ששה בקנים ושנים במנורה, ועוד פרח אחד היה סמוך לירך, וזה נלמד ממ"ש (במדבר ח') עד ירכה עד פרחה מקשה היא, שמ"א שכוון על אחד משני הפרחים שהזכיר פה, שכבר באר פה שהיתה כולה מקשה (פסוק ל"ו), וע"כ כוון על פרח שאצל הירך, נמצאו מנין הפרחים תשעה. עוד אמרו שגובהה של מנורה י"ח טפחים, ונראה כי יצא להם זה ממ"ש (כ"ו ל"ה) ואת המנורה נכח השלחן והשלחן גבהו ט' טפחים (רמב"ם ה' בהב"ה פ"ג ה"ה) ממילא המנורה שעמדה על הארץ בודאי עד התחלת יציאת הקנים היה ט' טפחים למען יתחילו הקנים שהם המנורה בשוה עם גובה השלחן, ומסתברא כי חציו שלמעלה מן השלחן היה שוה עם חציו שלמטה מכן הנוי והיופי, ומ"ש במנחות (דף כ"ט) אמר רב גובהה של מנורה ט' טפחים וכו' כי קאמינא משפת קנים ולמעלה, ר"ל דזה עקר גובהה, ובא רב להשמיענו הטעם מדוע היתה י"ח טפחים, יען שעקר גובהה רק ט' נוכח השלחן משפת קנים ולמעלה, והיה גובהה שמן הקנים ולמעלה כנגד השלחן, וסרה תמיהת התוס' (דף כ"ח ד"ה גובהה):

(לו) כפתריהם, עתה באר ענין אחר: א] שהכפתורים של הקנים עם הקנים שלהם הקבועים בה יהיו ממנה, שלא יהיו דבוקים אברים אברים. והנה על הכפתורים לא צריך, שכבר אמר וכפתור תחת שני הקנים ממנה, רק מלמד על הקנים שיהיו מגוף המנורה, או שבא לאמר שגם הכפתורים שעל הקנים יהיו מגוף המנורה, לפ"ז נודע לנו מפסוק ל"א שכפתורי וגביעי ופרחי המנורה יהיו ממנה, ומפסוק ל"ה ל"ו שהכפתורים שתחת הקנים וכפתורי הקנים והקנים יהיו ממנה, אבל אם צריך שגם הגביעים והפרחים של הקנים יהיו מגוף המנורה לא מהדברים ממק"א לא ידענו, ויתבאר בפסוק ל"ט. כלה מקשה אחת זהב טהור, הנה פסוק זה מיותר לגמרי, שאם להודיע שיהיה מקשה לא חלול, כבר באר, ואם להודיע שיהיה זהב, כבר אמר ועשית מנורת זהב טהור, וכן מ"ש בפסוק ל"ט ככר זהב טהור יעשה אותה, זהב טהור מיותר, והיה נראה לכאורה שכל זהב טהור להורות שהזהב מעכב, ולא יעשנה משאר מיני מתכות, אבל חז"ל לא כן דעתם, ואמרו שכשרה משאר מיני מתכות לרבי, ולר' יוסי בר"י אף משל עץ כשר, והדרש שדרשו בו (מנחות כ"ח) כלל

ופרט

מִמֶּנָּה יִהְיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃ לז וְעָשִׂיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וְהֶעֱלָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ וְהֵאִיר עַל־עֵבֶר פָּנֶיהָ׃ לח וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ לט כִּכָּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ מ וּרְאֵה

ועשה

בעל הטורים

(מ) וראה ג' ר"פ. הכא ואידך וראה אם דרך עוצב בי. ואידך וראה בנים לבניך. פי' אם דרך עוצב בי וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר שהבאות לגבי הבית לבית המקדש להתפלל ולהודות ויתכפר לך כמו שסדר שלמה בתפלתו אם יחטא איש וגו' ובא וגו' בבית הזה ואם תעשה כן וראה בנים לבניך: משזר בגי' חוט כפול. שמונה עשרה יריעות כנגד עשרת הדברות: וחמש החוברות כנגד ה' דברות על לוח אחד וכנגד ה' שעל לוח השני:

רש"י

שהמנה זו הכתובה למעלה תמצאם כמניינם שם שם במקומו: (לז) את נרותיה. כמין בזיכין שנותנין בתוכן השמן והפתילות: והאיר על עבר פניה. עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מסובים כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים אל עבר פניו מוסב אורם אל צד פני הקנה ב האמצעי שהוא גוף המנורה: (לח) ומלקחיה. הם הצבתים העשויין ליקח בהם הפתילה מתוך השמן ליישבן ולמשכן בפי הנרות ועל שם שלוקחים בהם קרויים מלקחים וצבתא שאמרו ל' צבת טנליי"ש בלעז (תאנגען): ומחתתיה. הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר בבקר כשהוא מטיב את הנרות מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכבו ול' מחתה פויישדי"ל בלעז (שעפפלעפפעל) כמו (ישעיה ל) לחתות אש מיקוד: (לט) ככר זהב טהור. שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר שהככר של חול ששים מנה ושל קודש היה כפול ק"כ מנה והמנה היא ליטרא ששוקלין בה כסף למשקל קולוני"א והם ק' זהובים כ"ה סלעים והסלע ארבעה זהובים: (מ) וראה ועשה. ראה כאן בהר תבנית שאני מראה ם אותך. מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה עד

שהראה

שפתי חכמים

האריך כאן ואני קצרתי: ב פירוש אין מלות והאיר על עבר פניה ולא מלות והעלה את נרותיה מורה על הדלקה מפני שאין הפרשה הזאת מדברת בהדלקתה אלא בעשייתה ולכך יתפרש שיהיה פי' והעלה וגם האיר אזהרה על האומן שיעשה נרותיה באופן שכשידליק המדליק את נרותיה יאירו אל עבר פניה ואיך יהיה זה שיעשה פי ששת הנרות שבששת הקנים מסובבים כלפי האמצעית. הרא"ם: ם פירוש מקרא קצר הוא שהיה לו לומר וראה התבנית אשר אני מראה אותך

ועשה

התורה והמצוה

ופרט או ריבוי ומיעוט לא יספיק נגד הפשט הפסוק, ונראה כי הכריחו דעתם ממה שנמצאו בד"ה (א' כ"ח ט"ו) בצורת המקדש שמסר דוד לשלמה כתיב ומשקל למנורות הזהב ונרותיהם זהב במשקל מנורה ומנורה ונרותיה, ולמנורות הכסף במשקל למנורה ונרותיה כעבודת כל מנורה ומנורה, מבואר כי אחת העשר מנורות שעשה שלמה (מלכים א) שהיו של זהב, וראוים לעבודה כמ"ש במנחות שם מסר לו בתוכם מנורות של כסף, רק שהוא העביר ועשאם של זהב, כמ"ש ברמב"ם (פ"א מה' בהב"ח) ומבואר שהמנורה כשרה בשל כסף. [ואולי זה היה דעת רבי לפי מתניתא דרב ספא (שם) דתני בשל כסף כשרה, ומתניתא דרב יוסף ס"ל דאמר שזהב לאו דוקא מילתא דדרשינן כלל ופרט או ריבוי ומיעוט, להביא את הדומה ולמעט את הבלתי דומה], וכן הוציאו מזה לשאר כלי שרת, כי כן אומר בד"ה (שם פסוק ט"ז י"ז) שלחנות כסף וכלי כסף, לבד מהכרובים בדרים במכלתא (פ' יתרו) לא תעשון אתי אלהי כסף שלא

יעשה

רמזי המשכן

ולא היה מזהב טהור, והרמב"ן כתב שהם מט"ט וסנד"ל שהוא השפעת החיות אל האופנים, ובמדבר שלא היה עדיין משכן קבוע לא היו כרובים אלה, ואם לא היו חוטאים בעגל היה תיכף המקדש הקבוע, ולכן רמז לו גם כרובי שלמה במ"ש ועשית שנים כרובים וכו' ועשה כרוב אחד מקצה מזה, ר"ל וחוץ משני כרובים שתעשה על הכפורת תעשה עוד כרוב אחד מקצה מזה ר"ל שיעמוד נגד הארון וקצהו, ועמ"ש ועשית שנים כרובים משני קצות הכפורת מפרש מן הכפורת תעשו ר"ל על הכרובים שעל הארון, ובצלאל שעשה לאחר העגל שלא היה עתיד להיות משכן קבוע ולא עשה רק שני כרובים אמר במעשה כרוב אחד מקצה מזה ולא אמר ויעש כרוב אחד כמו שאמר בצווי, ואמר שנית ונתת את הכפרת על הארן מלמעלה ואל הארן תתן את העדות שתחלה אמר זה להורות איך ישפיעו למוד התורה ע"י המקבלים אותה שיבינו

שם

יְהוֹן כֻּלַּהּ נְגִידָא חֲדָא דִּדְהַב דְּכֵי: לז וְתַעְבֵּד יָת בּוֹצִינָהָא שִׁבְעָא וְתַדְלֵק יָת בּוֹצִינָהָא וִיהוֹן מְנַהֲרִין עַל קֳבֵל אַפָּהָא: לח וְצִבְיָתָהָא וּמַחְתְּיָתָהָא דִּדְהַב דְּכֵי: לט כִּכְּרָא דִּדְהַב דְּכֵי יַעְבֵּד יָתַהּ יָת כָּל מָנַיָּא הָאִלֵּין: מ וַחֲזֵי וְעֲבֵד כִּדְמוּתְהוֹן
דאת

התורה והמצוה

יעשה הכרובים של כסף, והמלא מבואר בד"ה (שם י"ה) ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפורשים וסוככים על ארון ברית ה', ולכן יסדו חכמינו במה שכפל ושלש זהב טהור, הוא משפט תנאי, פה אמר כולה מקשה אחת זהב טהור, מלת כולה ר"ל כל הנאמר פה מנורת המאור שיהיו בה גביעים כפתורים ופרחים, הוא בתנאי אם הוא זהב טהור, אבל אם המנורה של מתכת אחר, א"צ כ"ז, והשרה בלא גביעים כפתורים ופרחים, רק קנים צריך שאל"כ פסול מקרי (שם). ומ"ש (בפסוק ל"ח) ומלקחיה ומחתותיה זהב טהור, משום דהלא אינם באים מן הככר קמ"ל דאם המנורה מזהב צריך שגם הם יהיו מזהב, ומ"ש (פל"ט) ככר זהב טהור, זהב טהור הוא תואר לככר רק ככר של זהב טהור לא ככר של כסף, ר"ל שאם באה כסף א"צ שיהיה ככר, וכן מ"ש בפ' בהעלותך וזה מעשה המנורה מקשה זהב, זהב תואר והנאי אל מקשה רק מקשה של זהב לא של מתכות אחר, שמנורה שאינה מזהב א"צ להיות מקשה. ודע שיש הבדל בלשון בין אם אמר זהב ככר, זהב מקשה, שאז מקשה תואר אל זהב, לא כן אם אומר מקשה זהב, ככר זהב, שאז השם השני מתאר את הראשון והראשון נסמך על השני כמו עבד אברהם, מקשה של זהב, ככר של זהב, ומזה נודע המיעוט שאם אינו זהב אינו ככר ואינו מקשה, לא כן מה שכתוב ועשית מנורת זהב טהור מקשה, אינה זאת, ותבין מדוע בד"ה (שם) ונרותיהם זהב במשקל מנורה וכו', ולמנורות הכסף במשקל למנורה ונרותיה כעבודת מנרה ומנורה, כי של זהב היה משקלה קצוב ככר, לא כן של כסף היה כפי עבודת המנורה ומלאכתה פחות או יותר:

(לז) ועשית את נרותיה שבעה, הם הבזיכין שנותנים בתוכם השמן והפתילות, והעלה את נרותיה הוא מאמר מוסגר ושייך אל דיני ההדלקה, ובעשיה כתב לקמן ויעש את נרותיה שבעה ומלקחיה וכו':

(לח) ומלקחיה, הם הצבתים שלוקחים בהם הפתילה מתוך השמן. (רש"י), ומחתותיה, כמין בזיכין קטנים שחותה בהם את האפר שבנר בבקר בבקר כשהוא מטיב את הנרות כמו לחתות אש מיקוד. (רש"י), זהב טהור הוצרך לומר זה מפני שהם נעשים בפני עצמם כנ"ל:

(לט) ככר זהב, שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר, (רש"י), ומ"ש את כל האלו אמר ואת כל שכן בעשיה כתיב ככר זהב טהור עשה אותה ואת כל כליה, האמנם מה
הם

רמזי המשכן

את הבדים בטבעות היינו שיראו וישמעו ויקבלו דברי ה' ויכינו א"ע אליה ועי"כ יהיו למודי ה' וה' יקבע תורתו בלבם ויתן את העדות אל הארון, ופה באר ההשפעה הבאה מלמעלה שע"י שיאירו המאורות העליונים השמש והירח ויגיהו אורם אל הכפורת יתן את העדות, ומפרש שזה יהיה ע"י שאועד לך שם ודברתי אתך וכו', והנה נפש רוח ונשמה משכנם בג' חלקי הגויה והנשמה משכנה במוח, ויש עוד שתי נפשות הנקראות בשם חיה ויחידה שהם אין להם מקום מיוחד בגוף רק אופפים עליו למעלה, אחד גבוה במעלתו מחברו ומשפיע על חברו, ואליהם רמזו שני הכרובים שהיו על הארון [שהיה נגד הנשמה שמשכנה במוח] והם פורשי כנפים למעלה כי משכנם בעולם העליון בצרור החיים ומשלחים אורם משם על הזוכים להם שאז יחזו ברוה"ק ויתנבאו ויראו מראות אלהים, וכן פניהם איש אל אחיו, ומשה זכה לנפשות אלה ועל ידם דבר עמו מעל הכפורת שעז"א ונועדתי לך שם:

גם למד דעת את העם בענין ההנהגה, כי כאשר בשני הלוחות שבארון בלוח אחד היו כתובים חמש מצות שבין אדם למקום ועל לוח השני היה כתוב חמש מצות שבין אדם לחברו, והיו בישראל שני מיני מנהיגים, המלך ושריו שהיו ממונים מה' לעשות משפט ולבער כל עושי רשעה בין אדם לחברו, והכ"ג ומורי הדת היו ממונים ללמד את העם ולהשגיח על עבודת האלהים ומצות שבין אדם למקום, ונגדם עמדו שני הכרובים אחד הסוכך בכנפיו על צד האחד של הארון שבו הלוח המזהיר על מצות שבין אדם לחברו, והשני הסוכך בכנפיו על צד השני של הארון שבו הלוח המזהיר על מצות שבין אדם למקום, וע"כ עמדו שניהם על הכפורת הסוכך על הלוחות בכלל, והיה צריך ששני הכרובים יפרשו כנפים למעלה שיעשו הכל לש"ש ויתנשאו על כל עניני החומר ותאוותיו ושיהיו סוככים על הכפורת ומגינים על מצות ה' איש כפי עבודתו, ובזה שהיו פניהם איש אל אחיו שהמלך והכ"ג יהיו עוזרים זל"ז, לא כמו שהיה בימי מלכי בית שני הרשעים שהיו משפילים כבוד הכהונה, כמ"ש (יחזקאל כו) הסיר המצנפת והרים העטרה וכמו שפי' שם, ולא ככהנים הרשעים שהפיחו מרד והרימו יד בכבוד המלכות, רק יהיו פניהם איש אל אחיו וכמ"ש (זכריה ו) ועצת שלום תהיה בין שניהם, וכן יהיו פניהם ר"ל מגמת פניהם אל הכפורת לחזק עמודי הדת ויראת
אלהים

וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר־אַתָּה מָרְאֶה בָּהָר׃ ס כו א וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ב אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃ ג חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת תִּהְיֶיןָ חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ וְחָמֵשׁ

יריעת

רש"י

שהראה לו הקב"ה ע מנורה של אש: **אשר אתה** מראה. כתרגומו דאת מתחזי בטורא. אלו היה נקוד מַרְאֶה בפת"ח היה פתרונו אתה מראה לאחרים עכשיו שנקוד הסוף קמ"ץ פתרונו דאת מתחזי שאחרים מראים לך (שהנקוד מבדיל בין עושה לנעשה): (א) **ואת המשכן** תעשה עשר יריעת. להיות לו לגג ולמחיצות מחוץ לקרשים שהיריעות תלויות מאחוריהן לכסותן: שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני. הרי ארבע מינין יחד בכל חוט פ וחוט א' של פשתים וג' של צמר וכל חוט וחוט כפול ו' הרי ד' מינין כשהן שזורין יחד כ"ד כפלים לחוט (ברייתא דמלאכת המשכן): כרבים מעשה חשב. כרובים היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה צ רוקם אלא באריגה בשני כתלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן, ארי מצד זה נשר מצד ק זה כמו שאורגין חגורות של משי שקורין בלעז פיישי"ש (גטווירקס): (ג) תהיין חברת. תופרן במחט זו בצד זו חמש לבד וחמש לבד: **אשה אל אחתה**. כך דרך המקרא לדבר בדבר שהוא לשון נקבה, ובדבר שהוא לשון זכר אומר

שפתי חכמים

ועשה בתבניתם וגו' דאל"כ מאי ועשה בתבניתם אשר אתה מראה וגו' והלא לא הגיד לנו הכתוב בשום מקום שהראהו את תבניתם, והוסיף הרב ואמר כאן בהר כי אין שייך לומר ראה בהר שהרי היה עומד בו ולא ראה כאן מפני שאז היה מורה על מקום מיוחד מן ההר וא"כ לא היה לו לומר אשר אתה מראה בהר שהוא דרך כללית אלא במקום המיוחד ממנו הראהו במלת כאן: ע כאן משמע שמשה עשה את המנורה. וא"ת והא לעיל פירש"י שנעשית מאליה. וי"ל דגם זה לא היה מועיל עד שנעשית מאליה וכדפרישית לעיל: פ פירוש שכולן היו שזורין יחד דכתיב משזר. וא"ו ותכלת במקום ב' כאלו אמר שש משזר בתכלת וארגמן וגו' כוא"ו (ישעיה מח) ה' שלחני ורוחו כמו ברוחו (שם יג) ה' וכלי זעמו כמו בכלי זעמו: צ שהפרצוף שזה מב' לצדדין זה דומה לזה: ק כתב הרא"ם האי דנקט ארי ונשר ל"ד אלא צורות בעלמא וכו'. אבל לא ידעתי איך כנה הכתוב אשר הצורות בשם כרובים אם פירוש כרובים הוא צורות אדם שתרגומו כרביא וכמו שכתב רש"י ז"ל כמו שהוא מבואר

התורה והמצוה

הם כלים שהיו מכלל הככר ונחלקו בו במנחות (דף פ"ח) לחד מ"ד יצאו המלקחים והמחתות מן הכלל, ומיעט זה ממלת אותה (שכבר מבואר אצלנו שבכ"מ שבא מלת הפעול אחת הכנוי בא למעט, רק אותה, כי היל"ל ככר זהב יעשה ואת כליה) ולחד מ"ד גם הנרות לא היו מכלל הככר, לפ"ז דייק שלכן אמר ומלקחיה ומחתותיה זהב טהור, מפני שאלה לא היו מכלל הככר היה צ"ל שיהיה זהב, ולמ"ד שגם הנרות אינם מכלל הככר מוסב גם על פסוק ל"ז ועשית את נרותיה ומלקחיה זהב טהור, ולדעה זו מ"ש את כל הכלים האלה, ר"ל מלבד כל הכלים שהיה ג"כ זהב טהור אף שלא היו מכלל הככר, ואף שכבר ידעו (מפסוק ל"ח) שהנרות והמלקחים והמחתות היו של זהב, מרבה יתר הכלים כמו פי נרות במקום שהפתילה דולקת שהי' אפשר לומר שהתורה חסה על ממון ישראל ולא עשאם מזהב (גמ' שם), ומלאכו דוגמתו את כמו מלבד. והנה מפשטות הכתובים משמע כן, שהנרות לא היו מלבד הככר ממ"ש [(לקמן ל"ה י"ד, ל"ט ל"ז) את מנרת המאור ואת כליה ואת נרותיה, מבואר שהנרות מיוחדים מלבד המנורה, וכן (מ"א ז' מ"ט, דה"ב ד' כ' כ"א)], ואת המנורות ונרותיהם זהב סגור והפרח והנרות והמלקחים זהב, וכן פרש"י בד"ה שם שהנרות היו מפורדים, אך הרמב"ם פסק שהנרות היו מכלל הככר כרב ששת במנחות (שם) וכן בשבת, וגם לא נודע

דמוי המשכן

אלהים ולשום משפט וצדקה בארץ:

ועתה נבאר הכלים שהיו בהיכל, שלפי מה שבארנו היו כנגד חלק הגויה שמן הטבור עד החזה ששם משכן רוח החיים, והיה שם השלחן והמנורה, השלחן היה נגד המזון, שהלב הוא הזן ונותן הויות וכח לכל הגויה ע"י הדם שהיא הנפש החיונית כנודע, וכאשר רצה ה'

דְּאַתְּ מִתְחֲזֵי בְּטוּרָא : א וְיָת מַשְׁכְּנָא תַּעְבֵּד עֲשַׂר יְרִיעָן דְּבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת כְּרוּבִין עוֹבַד אֻמָּן תַּעְבֵּד יָתְהוֹן : ב אָרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא עַשְׂרִין וְתַמְנֵי אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִשְׁחֲתָא חֲדָא לְכָל יְרִיעָתָא : ג חֲמֵשׁ יְרִיעָן יְהֶוְיָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא וַחֲמֵשׁ יְרִיעָן מְלַפְּפָן חֲדָא
עם

התורה והמצוה

נודע מ"ש והפרח זהב, הלא הפרח היה מכלל הככר כ"ע. ומלאתי בברייתא דמלאכת המשכן (פרק ט') שנין מפליא, וז"ל שומע אני יעשה אברים אברים וידביקם ת"ל ממנה יהיו, מנין לרבות נרותיו ת"ל יעשה [את כל כליה כו"ל] יכול שאני מרבה גביעים כפתורים ופרחים ת"ל אותה, ומה ראית לרבות נרותיה ולהוציא גביעים כפתורים ופרחים, אחר שרבה הכתוב ומיעט מרבה אני נרותיה שנעשים עמה ומוציא גביעים כפתורים ופרחים שאין נעשים עמה, מנין לרבות מלקחיה ומחתותיה ת"ל יעשה [את כל כליה], יכול שאני מרבה את הגבעים ואת המלקטאות ת"ל אותה, ומה ראית לרבות מלקחיה ומחתותיה והוציא את הגבעים ואת המלקטאות, אחר שרבה הכתוב ומיעט מרבה אני את המלקחים שמשתמשין עמה ומוציא אני את הגבעים ואת המלקטאות שאין משתמשים עמה עכ"ל, וזה פלא: א) שימעט הגביעים והכפתורים והפרחים. ב) שמרבה הנרות והמלקחים והמחתות וזה דלא כמאן, ונראה שכוון על הגביעים

רמזי המשכן

ה' שהמזון והערנסה יצא לכל העולם ע"י הברכה שבמקדש, לזה להניח שם לחם הפנים שהיה בו ברכה, ומלחם ה' הושפע ברכה ושובע לכל העולם כי אין הברכה שורה על דבר ריקם, ויען שבעולם הגדול החיות בא ע"י המלאכים מניעי הגלגלים כמ"ש (יחזקאל א) כי רוח החיה באופנים, והם המסבבים את המזלות בי"ב חדשי השנה להכין את הלחם והמזון, לזה להניח י"ב לחמים להכין את הלחם ממקום נעלה יותר שיש בו ברכה, ולזה שיהיו שתים מערכות כי גם י"ב מזלות נחלקים לשש שש, וכן למעלה כנודע, ובאשר זה נקרא לחם פנים שבא מלפני ולפנים מה' בעצמו שהוא פותח ידיו ומשביע לכל חי, היה שם סימן לודים הטהורים במה שהיו שתי סניפים וי"ד קנים בכל מערכה, שהקנים הון כנגד פרקי הודים
שהם

וכפתורים ופרחים של קני המנורה שבהם לא כתב ממנה יהיו, וכמו שכתבתי בפסוק ל"ו, שמן הכתוב מבואר שאלה היה יכול להדביק אברים אברים, וס"ל לברייתא שלא היה מכלל הככר אחר שלא נעשו עמה רק נדבקו כפשט הכתובים, ואלה מיעט מאותה, כי הם רק יפוי הקנים לא המנורה, ומוציא הנרות והמלקחים היו מכלל הככר מצד שנאמר את כל כליה, הנרות מצד שהיו דבוקים והמלקחים מצד שמשמשים הצריך עמה, ולכן הוצרך לומר שהפרח והנרות והמלקחים היו זהב, מצד שעל כל אלה טכל לטעות לכל הדעות שלא היו מחוברים ומצילא לא היו זהב, לכן באר שהיו זהב :

כו (א) **ואת המשכן תעשה**, הסבאר אצלנו בא"ילת השחר (כלל קי"ז) שבמקום שמקדים את השם אל הפעל יורה לפעמים על דבר שנעשה קודם לכן, כמו שפרש"י והאדם ידע קודם לכן, וכן פי' על וה' פקד את שרה, ועל ואל משה אמר, ויען שהקדים בצווי עשית הכלים קודם למשכן ובאמת נעשה המשכן קודם ואיך שנה בצלאל מצוויו של משה, רק שהוא אמר ואת המשכן תעשה, ולא אמר ועשית את המשכן, שזה מורה שיעשה המשכן קודם הכלים; **מעשה חושב**, ביומא (דף ע"ב) רוקם מעשה מחט לפיכך פרצוף אחד, חושב מעשה אורג לפיכך שני פרצופות, ובירושלמי (פ"ח דשקלים) מעשה רוקם פרצוף אחד מעשה חושב שתי פרצופות, ר' יהודה ור"נ חד אמר מעשה רוקם ארי מכאן והלך מכאן מעשה חושב ארי מכאן ונשר מכאן, והרגה אמר מעשה רוקם ארי מכאן וארי מכאן מעשה חושב ארי מכאן ונשר מכאן (כן תיקן הגירסא במ"ל פ"ח מה' כה"מ הט"ו) והרמב"ם שם החזיק כדעה הראשונה, ורש"י בפירושו החזיק כדעה השניה, רק מ"ש רש"י ז"ל כאן ארי מצד זה ונשר מצד זה תמוה שגלאה שבגמרא לא אמר רק במקום דלא כתיב ביה כרובים כמו במסך דפתח האהל ומסך שער החצר ובאפוד והחשן והאבנט, אבל במקום דכתיב כרובים כמו פה ובפרוכת י"ל דוקא צורת כרובים, והמ"ל כתב שם שהרמב"ם לא הזכיר צורת כרובים משום דיריעות עזים אינו נוהג לדורות, ותמה למה לא הזכיר צורת כרובים בעשית הפרוכת (שם פ"ז הט"ז), ולדעתי גם הפרוכת לא נהג לדורות, כי בבית ראשון לא היה שם פרוכת רק כותל בנין, ואף למ"ש בהתו"כ (ויקרא סי' רכ"ב) שהיה פרוכת דלא כהבב"ת כמ"ש (פ"ד מה' בה"ב ה"ב), היה רק נגד הפתח ולא היה דוגמת פרוכת המשכן, ובבית שני היו שני פרוכות מפני ספקן של אמה טרקסין, והיו במקום בנין, ולא יכול לעשות כרובים שלא ידע איזהו הפרוכת העקרי :

(ב-ג) **ארך הירעה**, הנה היו שם שלשה מכסאות, יריעות התחתונות הפרושות נקרא בשם משכן, כי תחתם שכינת ה' בקדש, ויריעות עזים שעליהם נקראים בשם אהל של המשכן, ועורות תחשים ועורות אילים מאדמים שעליהם נקראים בשם מכסה של אהל, כמ"ש את המשכן את אהלו ואת מכסהו, ולזה שהמשכן יהיה מגשמי
ישום

יְרִיעֹת חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ: ד וְעָשִׂיתָ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּחֹבָרֶת וְכֵן תַּעֲשֶׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית: ה חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ: ו וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וְחִבַּרְתָּ אֶת־הַיְרִיעֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ בַּקְּרָסִים וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן

אחד

בעל הטורים

(ו) חמשים קרסים כנגד חמשים שערי בינה: שהם בגימטריא שם גוזי:

שפתי חכמים

מבואר בפרק אין דורשין עד כאן לשונו. ונ"ל שלא היו מצויירין ביריעות המשכן שום צורות רק צורות המרכבה שהם ד' אדם אריה שור נשר ודוקא נקט נשר: ר רצה לומר כנגד לולאות של זו והקרסים מחברן יחד: ש פירוש הפרוכת מפסיק בין קדשי קדשים לאהל מועד ומושך מן המערב י' אמות כאורך של קדשי קדשים נמצא מפרוכת עד מזרח הוי עד כ' אמות ואי אמרת שהיריעות היו מכסות את עמודי המזרח שהיו עבין אמה ואח"כ מכסין היריעות עוד כ' אמות עד הפרוכת שבין קדשי קדשים נמצא פרוכת משוכה מן הקרסים ולמעלה אמה דהא הקרסים היו באמצע היריעות בסוף של מחברת וכל מחברת לא היה רחבו כי אם עשרים אמות ועתה מכסין היריעות כ"א

אמות

רש"י

אומר איש אל אחיו כמו שנאמר בכרובים (שמות כה) ופניהם איש אל אחיו: (ד) ללאת. לצול"ש בלע"ז (שלייפען) וכן ת"א ענובין ל' עניבה: מקצה בחברת. באותה יריעה שבסוף החבור, קבוצת חמשת היריעות קרויה חוברת: וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית. באותה יריעה שהיא קיצונה ל' קצה כלומר לסוף החוברת: (ה) מקבילת הללאת אשה אל אחותה. שמור שתעשה הלולאות במדה אחת מכוונת הבדלתן זו מזו וכמדתן ביריעה זו כן יהא בחברתה כשתפרוס חוברת אצל חוברת יהיו הלולאות של יריעה זו מכוונות כנגד לולאות של זו ר ואנו לשון מקבילות זו כנגד זו, תרגומו של כנגד לקבל. היריעות ארכן כ"ח ורחבן ארבע וכשחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבן כ' וכן החוברת השנית. והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב שנאמר עשרים קרשים לפאת נגב תימנה וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי שלשים מן המזרח למערב. רוחב המשכן מן הצפון לדרום עשר אמות שנאמר ולירכתי המשכן ימה וגו' ושני קרשים למקצעות הרי עשר ובמקומם אפרשם למקראות הללו. נותן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות אמצעיות לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעבים אמה נשתיירו י"ו אמה ח' לצפון וח' לדרום מכסות קומות הקרשים שגבהן עשר נמצאו שתי אמות התחתונות מגולות. רחבן של יריעות ארבעים אמה כשהן מחוברות עשרים אמה לחוברת שלשים מהן לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי הקרשים שבמערב ואמה לכסות עובי העמודים שבמזרח שלא היו קרשים במזרח אלא ד' (ברש"י ישן חמשה) עמודים שהמסך פרוש ותלוי בווין שבהן כמין וילון נשתיירו ח' אמות התלויין על אחורי המשכן שבמערב ושתי אמות התחתונות מגולות. זו מצאתי בברייתא דמלאכת המשכן. אבל במס' שבת (פ' הזורק) אין היריעות מכסות את עמודי המזרח וט' אמות תלויות אחורי המשכן והכתוב בפרשה זו מסייענו ונתת את הפרוכת תחת הקרסים ואם כדברי הברייתא הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן ש הקרסים ולמערב אמה: (ו) קרסי זהב. פירמיל"ש בלע"ז (שפאנגען) ומכניסין ראשן אחד בלולאות שבחוברת זו וראשן אחד בלולאות שבחוברת זו ומחברן בהן:

יריעת

התורה והמצוה

יריעות, אורך כ"א מהן כ"ח אמה ורוחב ד' אמות, ועשה מהם שתי מחברות של חמש חמש, היינו שיתפרם באורכם זל"ז:

(ד-ה) וצוה לעשות באורך היריעות הקיצונות שבשתי המחברות אשר יהיו זו אצל זו יעשה בשפתם הקיצונה בכל א' חמשים ללאות תכלת, וממה שדייק

ואמר

רמזי המשכן.

שהם י"ד כמנין יד, והיו ארבע לוחים נסמכים כ"א מג' קנים והלוח העליון נסמך משתי קנים כמו שבארבע אצבעות יש ג' פרקים בכל אצבע ובאגודל אין שם רק שתי פרקים, והסניפין היו כנגד זרועות עולם, וכבר בארנו בספר שירי

כנסת

עַם חֲדָא׃ ד וַתַעְבֵּד עֲנוּבִין דִּתְכְלָא עַל שִׂפְּתָא דִירִיעֲתָא חֲדָא מִסִּטְרָא דְּבֵית לוֹפֵי וְכֵן תַּעְבֵּד בְּשִׂפְּתָא דִירִיעֲתָא בְּסִטְרָא דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא׃ ה חַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעְבֵּד בִּירִיעֲתָא חֲדָא וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעְבֵּד בְּסִטְרָא דִירִיעֲתָא דְּבֵית לוֹפֵי תִנְיָנָא מְכַוְּנָן עֲנוּבַיָּא חֲדָא לָקֳבֵל חֲדָא׃ ו וְתַעְבֵּד חַמְשִׁין פּוּרְפִין דִּדְהַב

ותלפף

התורה

ואמר ועשית על שפת היריעה וכן תעשה בשפת, וכן דייק בעשיה לקמן (סי' ל"ו י"א), משמע שלולאות של צד האחד קבע על השפה מלמעלה לא כנגד הקרס, ולולאות שכנגד השני קבע בשפה היינו כנגדי השפה, אך מפני שהיה צריך שיתראו הקרסים מלמטה ככוכבים ברקיע כמ"ש בשבת (דף צ"ט) ואם היו הלולאות שבשני הצדדים על השפה מלמעלה לא היו הקרסים נראים למטה כי היריעה היתה מכסה אותם, ולכן היו בצד האחד בשפה לא על השפה, וכן דייק (בפסוק ה') חמשים וכו' תעשה ביריעה והמשים בקצה היריעה, ביריעה היינו למעלה, ובקצה היריעה היינו מן הצד, וזהו שהלולאות שבאחד יהיו מכוונות ללולאות שבשנית, וכתב בחזקוני שעשי כל הלולאות בכללם היו שלש אמות והאי והאויר שביניהם חצי אמה:

(ו) ועשית. וזה לעשות חמשים קרסי זהב שלכל אחד מהם שני רגלים כפופים, שאחד נתון בלול שבמחברת האחת והשני בלול שכנגדו במחברת השנית ובזה מתחברים שתי המחברות, וכשמחבר שני המחברות בקרסים נעשה המשכן אחד, ארכן ארבעים ורחבן שמונה ועשרים אמה, והמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר, נותן אורך היריעות לרחבו של משכן כשר אמות האמצעיות לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעביים אמה נשארו ס"ז אמה ח' לצפון וח' לדרום נמצאו בתי אמות התחתונות מגולות [כן פרש"י בשם ברייתא דמס' מדות (הנדפס בילקוט סוף פקודי) אבל בברייתא דמלאכת המשכן אמר שנשתיירו ט' אמות מכל צד לכסות את הקרשים וכ"ד הראב"ע והרשב"ם כמבואר מדבריהם אצל יריעות, וזה תלוי בפלוגתת ר"י ור"נ בשבת (דף צ"ח), שברייתא דמ"ה סברי כר' יהודה שהקרשים כלים למעלה עד כאצבע, וברייתא דמדות סברי כר"נ שגם למעלה היה עביין אמה], ונותן רחבן של יריעות ארבעים אמה [כשהן מחוברות עשרים אמה לחוברת] שלשים מהם לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי הקרשים שבמערב ואמה לכסות עובי העמודים שבמזרח, נשארו ח' אמות התלויה על אחורי הקרשים שבמערב ושתי אמות התחתונות מגולות, זו מצאתי בברייתא דמס' מדות, אבל במסכת שבת אין היריעות מכסות את עמודי המזרח וכ' אמות התלויות אחורי המשכן והכתוב בפ' זו מסייענו שכתוב ונתתה את הפרוכת תחת הקרסים, ואם כדברי ברייתא זו נמצאת פרוכת משוכה מן הקרסים ולמערב אמה עכ"ל רש"י ז"ל, והנה פליגו לייתב ברייתא דמדות שסותרת למקרא מפורש, ונראה דברייתא זו ר' יוסי היא, ואזלא כבין פלוגתא דר"י ורבנן ביומא (ד' נ"ה ע"ב)

בחכמים

והמצוה

(רמזי המשכן)

ככפש שהלבונה מרמז על הרוחניות שבאומה כי הוא חלק הנותן ריח באומה ולכן היה נקטר לה' שהלחם ניתן לכהנים ורוחניות הלחמים העלו לה' קומץ לכל סדר, וע"ז היו שני בזיכים, וזהו ביום השבת יערכנו כי בשבת יושפע המזון לכל השבוע, ומטעם זה ששת ימים תלקטוהו ע"י שביום השבת לא יהיה כמ"ש בפי' פ' ויכולו, ולכן בשבת נסתלק מעל השלחן ונסדר אחר תחתיו, ומזה בא הברכה לכל השבוע, וזהו לעשות זר זהב שהוא סימן לכתר מלכות שהוא ציון השלחן והעושר והגדולה, ושיהיה מסגרת טופח שלא להרבות מותרות ותענוגים רק יהיה מצומצם שע"ז מורה המסגרת ושרק על המסגרת ראוי הזר והכתר לא על המרבה בתענוגים ובמותרות, והלחם יהיה לחם פנים, לאמר דברי תורה על השלחן ושיהיו עניים מאוכלי שלחנו עד שהאכילה תהיה כקרבן המתקבל בפנים:

עוד צוה לתת שם את המנורה, שהסכימו כולם שהיא מורה על אור ההשכלה והדעת, וכבר כתבתי שהארון היה מורה על חכמת התורה והנבואה שהיא החכמה הבאה רק ע"י הופעת אלהים בנבואה, והמנורה היה מורה על מה שישכיל האדם מדעתו להבין בכח התבונה, שזה ההבדל בין חכמה ובין בינה, וחכמת התורה לא נמצא בעולם המלאכים שהרי בקשו את התורה ולא ניתנה להם, אבל נמצא בהם שכל ותבונה שהטבע בם בטבעם, והם המשפיעים שכל ותבונה ממין זה על האדם לכן סדר את המנורה עם השלחן בהיכל שהוא נגד עולם המלאכים כנ"ל, שמצד שהם משפיעים החיות היה השלחן בצפון ומצד שמשפיעים ההשכלה לשכל הטבעי העמיד את המנורה בדרום, וכבר הבאתי שדעת חז"ל והמקובלים שהחכמה האלהית והנבואה הוא מתיחס אל המוח שעליו משפיע רוח הנבואה, אבל התבונה האנושית מיוחס אל הלב כמ"ש הלב מבין שע"י שתכיף הריאה על הלב ותנשוב אויר צח ומזוקק יעלה אד דק אל המוח לטהר את כליו עד שיגבר בו כח התבונה להבין דבר מתוך דבר בבינתו, ופרי התבונה הזאת הם שבע חכמות שהמציאו בני אדם משכלם, ולעומת זה היה במנורה שמורה על נר השכל שבעה קנים שכולם פונים אל נר האמצעי שהיא החכמה האלהית, וכן יתיחסו

אל

אחד: ז ועשית יריעת עזים לאהל על־המשכן עשתי־עשרה יריעת תעשה אתם: ח ארך ׀ היריעה האחת שלשים באמה ורחב ארבע באמה היריעה האחת מדה אחת לעשתי עשרה יריעת: ט וחברת את־חמש היריעת לבד ואת־שש היריעת לבד וכפלת את־היריעה הששית אל־מול פני האהל: י ועשית חמשים ללאת על שפת היריעה האחת הקיצנה בחברת וחמשים ללאת על שפת היריעה החברת השנית: יא ועשית קרסי נחשת חמשים והבאת את־הקרסים בללאת וחברת את־האהל והיה אחד: יב וסרח העדף ביריעת האהל חצי היריעה העדפת תסרח על אחרי המשכן: יג והאמה מזה והאמה מזה בעדף בארך יריעת האהל יהיה סרוח על־צדי המשכן מזה ומזה לכסתו:

ועשית

בעל הטורים

(ט) הששית ג' במסורה. היריעה הששית ואנוכי את ברכתי לכם בשנה הששית בזכות השלחן שהיה במשכן נאמר ברכה בכל העולם: (יג) באורך ג' במסורה. דין ואידך וייף בגדלו באורך דליותיו. בארך אפים יפותה קצין, פי' בארך אפים: המשכן שנאמר בו באורך יריעות האהל יפותה קצין שנתפתה הקב"ה ונתרצה לישראל וכפר להם על עון העגל ונתייפה ישראל ונתגדל על כל שהשרה שכינתו בתוכם וזכו וייף בגדלו באורך שנתייפה ונתגדל כארז במשכן שכתוב בו כארך:

רש"י

(ז) יריעת עזים. ממלה של עזים: לאהל על המשכן. לפרוש אותן על היריעות התחתונות: (ח) שלשים באמה. שכשנותן ארכן לרוחב המשכן כמו שנתן את הראשונות נמצא אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות אחת מהשתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים והאמה התחתונה של קרש שאין היריעה מכסה אותו היא האמה התחובה בנקב האדן שהאדנים גבהן אמה: (ט) וכפלת את היריעה הששית. העודפת באלו העליונות יותר מן התחתונות: אל מול פני האהל. חצי רחבה היה תלוי וכפול על ת המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה: (יב) וסרח העדף ביריעת האהל. על יריעות המשכן. יריעות האהל הן העליונות של עזים שקרויים אהל כמו שנאמר בהן לאהל על המשכן וכל אהל האמור בהן אינו אלא לשון גג שמאהילות ומסככות על התחתונות והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב שחצי של יריעה אחת עשרה היתרה היה נכפל אל מול פני האהל נשארו שתי אמות רוחב חציה עודף על רוחב התחתונות: תסרח על אחרי המשכן. לכסות שתי אמות שהיו א מגולות בקרשים: (יג) והאמה מזה והאמה מזה. לצפון ולדרום: בעדף בארך יריעת האהל. שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות: יהיה סרוח על צדי המשכן. לצפון ולדרום כמו שפירשתי למעלה. למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על הנאה׳ אחורי המשכן. הוא צד מערבי

שפתי חכמים

אמות: ת כיון דכתיב חצי היריעה וגו' תסרח על אחורי המשכן נמצא שחציה האחר תסרח על פני המשכן: א לאו דוקא מגולות בקרשים שהרי אמה אחת נכנס באדנים אלא ר"ל שתי אמות שהיו מגולות אמה של קרשים ואמה של אדנים וצ"ל נמי דהא דפירש"י שתי אמות היינו אליבא דברייתא דמסכת מדות אבל אליבא דגמ' דמסכת שבת לא היו מגולות למערב אלא אמה של האדנים ואליבא דכ"ע יריעות העזים מכסות גם האדנים ואליבא דמסכת שבת צריכים אנו נמי לומר שהיה אמה של יריעות הללו מכסות האמה של העמודים ושתי אמות היו נכפלים על מסך פתח האהל או נמי שהיה אמה אחת כפול על מסך פתח האהל ואמה א' היה סרוח על אחורי המשכן ומונח ומושכב על הארץ

של

ותלפף ית יריעתא חדא עם חדא בפורפיא ויהי משכנא חד: ז ותעבד יריען דמעזי לפרסא על משכנא חדא עסרי יריען תעבד יתהון: ח ארכא דיריעתא חדא תלתין אמין ופותיא ארבע אמין דיריעתא חדא משחתא חדא לחדא עסרי יריען: ט ותלפף ית חמש יריען לחוד וית שית יריען לחוד ותיעוף ית יריעתא שתיתיתא לקבל אפי פרסא: י ותעבד חמשין ענובין על שפתא דיריעתא חדא בסטרא בית לופי וחמשין ענובין על שפתא דיריעתא דבית לופי תניתא: יא ותעבד פורפין דנחשא חמשין ותעיל ית פורפיא בענוביא ותלפף ית פרסא ויהי חד: יב וסרחא דיתיר ביריעת פרסא פלגות יריעתא דיתירא תסרח על אחורי משכנא: יג ואמתא מכא ואמתא מכא בדיתירא בארכא יריעתא דפרסא יהי סריח על סטרי משכנא מכא ומכא לכסיותיה:

ותעבד

התורה והמצוה

שהחכמים ס"ל ששתי פרוכות היו מבדילות בין הקדש ובין קה"ק וביניהם אמה, ור' יוסי אומר לא היה שם אלא פרוכת אחת שנאמר והבדילה הפרוכת לכם בין הקדש ובין קה"ק, ואמר בגמ' דרבנן אמרי לך הנ"מ במשכן אבל במקדש שני כיון דלא הואי אמה טרקסין ובמקדש ראשון הוא דהואי ואסתפקא להו לרבנן בקדושתי' אי כלפנים אי כלחוץ ועביד שתי פרוכות, והשתא צריך להבין מ"ש דר"י, ונראה דר"י לשיטתי' שאמר בברייתא דמלאכת המשכן, המשכן ארכו שלשים ר' יוסי אומר ארכו שלשים ואחת אמה, וגם דברי ר"י אלה חידה סתומה, וההכרח שסובר דאמה שבין עמודי המזרח היה קדוש בקדושת היכל, כי סובר שווי העמודים היו קבועים בצד מזרח העמודים והמסך היה תולה בצד מזרח העמודים, וע"כ ס"ל ג"כ לשטתיה שיריעות התחתונות כסו גם עמודי המזרח כיון שהלל זה נתקדש בקדושת המשכן, והשתא כיון דכתיב ונתתה את הפרוכת תחת הקרסים, והקרסים היו לסוף כ' אמה שמתחילים מצד מזרח העמודים נפקא מן הפרוכת עד כותל מערב י"א אמה שאותם י"א אמה היו שייכים לקה"ק, ולפ"ז גם בעמודים שלפני קה"ק היה ג"כ הפרוכת תלוי בצד מזרח העמודים תחת הקרסים נמצא ואילך היה קה"ק שהוא אמה שתחת העמודים שהוא במקום אמה טרקסין שהיה במקדש ראשון וי' אמות מן העמודים ולפנים לכן ס"ל דבבית שני לא היה רק פרוכת אחת כמו במשכן שהיה רק פרוכת אחת כי אמה האחת שהיה אצל העמודים שייכה לפנים, אחר שהיה דוגמתו במשכן, ורבנן ס"ל דמסך המשכן היה תולה בעמודים מצד מערב והחלל שבין העמודים לא היה קדוש בקדושת המשכן ולא היה מכוסה מן היריעות וכמו שמבואר במס' שבת, ולא היה במשכן כדוגמת אמה טרקסין, וע"כ נסתפקו בקדושתי' אי כלפנים אי כלחוץ ועביד שתי פרוכות, והראיה שבברייתא דמדות (פי' הכ"ב) ר' יהודה אומר מלמטה עורות אילים מאדמים וכו', כיצד היתה מדתן (לצפון ודרום פ"ס) [רחבן] עשר אמות, ארכו שלשים אמה, עשר על עשר שבמערב בית קה"ק וכו', פרוכת היתה בסוף עשר אמות חולקת את הבית עשר אמות לפנים ועשרים לחוץ וכו', הרי שברייתא זו בעצמה סוברת שלא היה קה"ק רק עשר אמות, אך כל ברייתא זו מדברי ר' יהודה והוא לשטתו שחולק על ר' יוסי, וס"ל דפתחא בדרום קאי כי היו שם שתי פרוכת כמ"ש ביומא (דף נ"א ע"ב) ובכ"ז אחר דאנן קיי"ל כרבנן ששתי פרוכות היו, נדחו דברי רש"י שעובי העמודים לא היו מכוסות, וא"כ לשטת רש"י שסובר כר' נחמיה דעובי העמודים למעלה אמה, היו הקרסים מכוסות לאחורי המשכן ב' אמות, ולברייתא דמהמ"ש שסובר כר' יהודה דהקרסים כלים למעלה כאצבע, מבואר שם בסוף פ"ב שכסו באחורי המשכן כל העשר אמות:

(ו-יג) ועשית יריעות עזים, יריעות מנוצה של עזים, והם קרוים אהל על יריעות התחתונות שקרוים משכן, והם עודפות על התחתונות, בין בארכם הם עשתי עשרה יריעות ובמחוברם הם מ"ד אמה,

רמזי המשכן

אל שבע כנפי הריאה שהם מניפים רוח נח אל המוח וידליקו שבע נרות המנורה, ולכן העמידו אותם בדרום שהריאה הוא בימין והלב [שכנגדו היה השלחן ולחם הפנים] הוא בשמאל, והיה במנורה מ"ט דברים שהם שבעה קנים וי"א כפתורים ט' פרחים כ"ב גביעים ס"ה מ"ט, ועם המנורה בכלל יש חמשים שערי בינה כי המנורה רמוזה על הבינה, והארון שרמז על החכמה היה ט"ו טפחים ארכו ט' טפחים רחבו וט' טפחים גבהו, ס"ה ל"ג לרמז על החכמה עם ל"ב נתיבותיה, וכאשר כל השבע חכמות ופרטיהן כלולים בתורה לכן היתה המנורה מכוונת נגד התחלת ספרי התורה, ס' בראשית ז' תיבות בפסוק הראשון נגד שבעת קני מנורה, שמות י"א תיבות כנגד כפתורים, ויקרא ט' תיבות כנגד פרחים, במדבר י"ז תיבות כנגד גבהה של מנורה [מלבד הטפח האחרון של הרגל], דברים כ"ב תיבות כנגד גביעים, וז"ש במד' פתח דבריך יאיר זה מעשה המנורה:

ובסו

דין

יד וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה
עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ פ רביעי טו וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים
לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים׃ טז עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ
וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ יז שְׁתֵּי יָדוֹת
לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכֹל

קרשי

בעל הטורים

(טו) למשכן עצי שטים עומדים. בגימטריא לכפר על כל מעשה שטים. כ"ד פעמים שטים בפר' (חוץ דלוחא ודעשים דאריכי לגופים) כנגד כ"ד אלף שנפלו בשטים: מ"ח קרשים כנגד מ"ח נביאים ומ"ח משמרות כהונה ולויה: וכן ד' בריחים כנגד ז' דורות מאברהם עד משה ושבעה רועים:

שפתי חכמים

סהרן וק"ל: ב כלומר על הגג ולא על הדפנות מצינו נמי שי"א יריעות עזים נקראו אהל דכתיב ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן: ג ומפני שהארזים היו מיוחדים מתחלה לקרשים כנה הארזים בשם קרשים וכתב הקרשים בה"א הידיעה במקום הארזים: ד שכן לצד הפנימי ולצד החיצוני בעבין והצד של רחב הקרש מצד אחד: ה כלומר כחריצי הידות שהם מג' רוחותיו ולא על חריצי הקרשים ויהיה אשה אל אחותה שב אל הידות לא על הקרשים: ו וא"כ לא היה יכול לכוין הקרשים יחד אלא עומדים בשפוע.

דילפינן

רש"י

לפי שהפסח במזרח שכן פנים וצפון ודרום קרויין לצדדין לימין ולשמאל: (יד) מכסה לאהל. לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחד של עורות אילים מאדמים ב ועוד למעלה ממנו מכסה עורות תחשים ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג ארכן ל' ורחבן י' אלו דברי ר' נחמיה. ולדברי רבי יהודה מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות תחשים: (טו) ועשית את הקרשים. הל"ל ועשית קרשים כמו שנאמר בכל דבר ודבר מהו הקרשים מאותן העומדין ומיוחדין לכך, יעקב אבינו נטע ארזים במצרים וכשמת צוה לבניו להעלותם עמהם כשיצאו ממצרים ואמר להם שעתיד הקב"ה לצוות אותן לעשות משכן במדבר מעצי שטים ראו שיהיו מזומנים ג בידכם. הוא שיסד הבבלי בפיוט שלו טס מטע מזורזים קורות בתינו ארזים, שנזדרזו להיות מוכנים בידם מקודם לכן: עצי שטים עמדים. אישטנטיב"ש בלעז (אויפרעכט שטעהנד) שיהא אורך הקרשים זקוף למעלה בקירות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים להיות רוחב הקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש: (טז) עשר אמות ארך הקרש. למדנו גבהו של משכן עשר אמות: ואמה וחצי האמה רחב. למדנו ארכו של משכן לעשרים קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב שלשים אמה: (יז) שתי ידות לקרש האחד. היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה ומניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ חצי רוחב הקרש באמצע (ר"ל קרש נקרא מה שנשאר לאחר שחרץ מכאן ומכאן ואז נשאר רוחב אמה. נמצא חצי רוחב הקרש שבאמצע הוא חצי אמה. וכן פירש רש"י בהדיא בפרק הזורק (נ"ח) שהחריץ באמצע רחב חצי אמה. והיה חורץ רביעית אמה מכל צד. וכל יד היה רחב רביעית אמה וכן כל שפת אדן היה רחב רביעית אמה. ודוק היטב ואז סרה תלונת הרמב"ן ותמיהתו מסולקת) ואותן הידות מכניס לאדנים שהיו חלולים והאדנים גבהן אמה ויושבים רצופים מ' זה אצל זה וידות הקרש הנכנסים בחלל האדנים חרוצות משלשה צדדיהן רוחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת שני האדנים שיפסיקו ביניהם וזהו שנאמר ויהיו תואמים מלמטה שיחרוץ את צדי הידות כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה: משלבת. עשויות כמין שליבות סולם מובדלות זו מזו ומשופין ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב בתוך עמודי הסולם: אשה אל אחותה. מכוונות זו כנגד זו שיהיו חריציהם שוים זו כמדת זו ה כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד ו חוץ

בעובי

התורה והמצוה

בין ברחבם הם שלשים אמה, ומכוות מן הקרשים אמה יותר מן התחתונות, אמה דקרשים לר' נחמיה ואמה דאדנים לר' יהודה שעז"א (פ"ג) והאמה מזה וכו' יהיה סרוח על צדי המשכן, אמנם בארך המשכן אומר בברייתא דמלאכת המשכן רחבן של יריעות מ"ד אמה, לא מהם שלשים אמות לארכו של משכן ועשר אמות לאחורי המשכן הרי ארבעים, נשתיירה שם יריעה אחת שכופלה אל מול פני האהל, ר' יהודה אומר [ובמשנה חושב גרס ר' יוסי אומר] חציו היה כפול אל מול פני האהל וחציו היה סרוח אל אחורי המשכן שנאמר וסרח העודף וכו', ובברייתא דמס' מדות יריעות אחרות למעלה מהם תעלה של עזים י"א יריעות

שמ

י וְתַעְבֵּד חוּפָאָה לִפְרָסָא מַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וְחוּפָאָה דְמַשְׁכֵי דְסַסְגוֹנָא מִלְעֵלָא: טו וְתַעְבֵּד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא דְאָעֵי שִׁטִּין קָיְמִין: טז עֲשַׂר אַמִּין אֻרְכָּא דְדַפָּא וְאַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא פּוּתְיָא דְדַפָּא חַד: יז תַּרְתֵּין צִירִין לְדַפָּא חַד

משלבין

התורה והמצוה

שני סדרים סדר אחד של חמשה במערב ושל ששה במזרח הורך שני סדרים מ"ד אמות כנגד רחבן של יריעות (שלמטה ס"ס) ורחבן שלשים כנגד ארכו, שלמטה מחוברות בקרסי זהב ושל מעלה בקרסי נחשת, והיו שוות כנגד שליתו של אהל שכנגדו הפרוכת פרוסה למטה, ר' יוסי אומר כנגד הקרסים היתה כפולה, מלמד שה שתי אמות יתרות הן היו עודפות על יריעות של תכלת מן המזרח למערב שנאמר יהיה כפול וגו'. והמדקדק ת"ק דמדות הוא עצמו ת"ק דברייתא דמל"המ, וס"ל שהיריעה הנוספת נכפלה מול פני האהל במזרח, כמ"ש בברייתא דמל"המ והגיע סוף שרים שהוא מקום הקרשים אל מקום הפרוכת, ומ"ש והבאת את הפרוכת תחת הקרסים, כולל קרסי זהב וקרסי נחשת, ור' יוסי ס"ל שרק שתי אמות מן היריעה הששית נכפלה נגד הפתח לפני העמודים, כי שפתיה עמודי החצר היו מכוסים גם מיריעות של שש וכ"ש משל מעלה, ולדידיה מ"ש והבאת את הפרוכת תחת הקרסים הוא רק על קרסי זהב כי קרסי נחשת היו שתי אמות מן הפרוכת למערב, אולם יפלא לפ"ז מ"ש חצי היריעה העודפת תסרח על אחורי המשכן איך יפרש זה הת"ק שלא בדוחק כנ"ל שמפ' שמ"ש וסרח העודף אין ר"ל העודף על יריעות התחתונות רק העודף על הכנוי דלמעלה ביריעות האהל וס"ה ביריעות שלמטה שלא באר ג"כ עזים, באר פה שיסרח על אחורי המשכן, ומ"ש חצי היריעה העודפת, כי יריעה השלישים מן האמה יריעות או אמור האמירים מן הסגרה כאשר אמין, שלא היה מכסה את גג המשכן רק חציה, והחציה השני כסה אחורי המשכן:

(יד) ועשית מכסה לאהל, לגג של יריעות עזים שקרוי אהל תעשה עוד מכסה, ובשבת (דף כ"ח) ר' יהודה אומר שני מכסאות היו ור' נחמיה אומר מכסה אחד היה, וכ"ה בברייתא דמל"המ ובמדות [ותפ"י גרס בספק] דעת ר"י מוכרח מן הכלל שיסדתי באה"ש (כלל ר"ו) שהם הנסמך לסומכיה רבים שבא כשל עורה שהם הלוקים, וכן ממ"ש מכסה ומכסה מבואר שהיו שני מכסאות, ור"נ דייק ממה שלא אמר ועשית לאהל מכסה עורות אילים, וכשאמר ועשית מכסה לאהל הוא מאמר כללי על שתי המכסאות, ופי' עורות אילים ומכסה עורות תחשים, וכמו שמפ' בברייתא שהיו מסולאות, שבמקום שחסר העור השלים כמו אגל הגואר וגלדים שאין שם שער הכותב הזה [כי מבואר במד' שנהואת שהיה מעור איל אחד גדול] וכסה החסר בעורות תחשים:

(טו) ועשית את הקרשים למשכן, שעקר שם משכן על המכסאות כמ"ש בשבת (דף כ"ח) ובכ"ז שלא צריך קרשים שיפרוש המשכן עליהם לכן אמר הקרשים בה"א הידיעה כמ"ש הרא"ע, עצי שטים עומדים, שיהיה לד הען של השורש למטה ולד ראש הען למעלה כדרך גדילתן [רא"ע]. וכן בת"י קיימין די כאורח נליבהון, וכמ"ש ביומא שעומדים דרך גדילתן:

(טז) עשר, מכאן שהיה המשכן עשר בגבהו ושלשים אמה בארכו, ומקרשי המערב למדנו שהיה עשר ברחבו:

(יז) שתי ידות לקרש האחד, ז"ל הברייתא דמלאכת המשכן (פ"א) היה עושה את האדנים חלולים, והורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן, והחריץ חציו באמצע, ועושה לו שתי ידות כמין שני חווקן ומכניסן לתוך שני אדנים, ופי' שהורץ רביע אמה מכאן ורביע אמה מכאן, [ונשאר מן הקרש אמה] והחריץ חציו [ר"ל של האמה הנשאר] באמצע, וא"כ חורץ באמצע חצי אמה, וכן פרש"י בשבת (דף צ"ח ע"ב) ושם מבואר שה"ס שהורץ בעובי הקרש מכל לד [מסתמא ג"כ רביע אמה], ולפ"ז כל יד מחזיק רביע אמה לרוחב הקרש וחצי אמה לעביו, וכל אדן חלול רביע אמה ומוקף רביע אמה סביב, ובזה מכוונים הידות להכנס בתוך חלל שני האדנים שנותן לכל קרש זו אצל זו, ובפרש"י שבכאן נלחץ כמפ' הרמב"ן והרא"ם, ויש לכוונם בדוחק עם פירושו בשבת כמו שהוגה ברש"י שבהומש: משלבות אשה אל אחותה, פרש"י מסולבות שמשופים ראשיהם בתוך הלל האדון כשליבה הנכנסת בנקבי עמודי הסולם, ואשה אל אחותה ר"ל מכוונות זו כנגד זו, וכן פי' הרד"ק במכלול סורם שלב, ובאמת מ"ש (פ"ה) בין השלבים שיש קניס ארוגים זע"ז כמש"ש, ושליבות הסולם אינו מורה על השיפוי, וגם שהיה

נ"ל

קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן: יח וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קֶרֶשׁ לִפְאַת נֶגְבָּה תֵימָנָה: יט וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף תַּעֲשֶׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקָּרֶשׁ שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו: כ וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עֶשְׂרִים קָרֶשׁ: כא וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד: כב וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה תַּעֲשֶׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים: כג וּשְׁנֵי קְרָשִׁים תַּעֲשֶׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם: כד וְיִהְיוּ תֹאֲמִם מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים עַל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן יִהְיֶה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת

יהיו

בעל הטורים

(כד) ויחדו ג' במסורה. הכא והכירו בויקהל ואידך ויחדו כלם יכליון לומר שהיו הקרשים כלים זה עם זה שלא היה זה תם זה ויוצא א"נ רמז למ"ד שהיו כלים עד כאצבע וזהו ויחדו כלם יכליון שהיו כלים והולכין: וכנגדה המוכן הוא דוד שמנים

שפתי חכמים

ז דילפינן מבית עולמים שהיה רחבו כשליש ארכו דארכו היה ס' אמות ורחבו כ' אמות ה"נ במשכן רחבו כשליש ארכו וארכו היה ל': ח ואע"ג דכל הקרשים היו חרוצים מב' צדיהן מ"מ שם יהיה רק לנוי שיכוין שפתי האדנים ושפתי הקרשים שוים אבל באלו הקרשים הייב לעשותם כרחבן משום שנאמר ויהיו תואמים מלמטה. הרא"ם: ט ר"ל אם היה טבעת קבוע באחד מן הקרשים שמחברים הקרשים והטבעות ביחד. (נח"י) לאפוקי הטבעות המוזכרים בסוף הפרשה שהבריחים נכנסות בהן שהן קבועות כדאיתא בשבת (דף צ"ח): י פירוש דאמה מזו ואמה מזו באות כנגד עובי הקרש הצפון והדרום הלכך היה הטבעת בתוך עובי הקרש שבצפון ושבדרום ונכנס בתוך הקרש המקצוע שבסדר המערב: כ מדכתיב יהיה יתירא כל כרחך כן יהיה לשניהם דבור לעצמו

רש"י

בעובי הקרש שהוא אמה ותרגום של ידות צירין לפי שדומות לצירי הדלת הנכנסים בחורי המפתן: (יח) לפאת נגבה תימנה. אין פאה זו לשון מקצוע אלא כל הרוח קרויה פאה כתרגומו לרוח עיבר דרומא: (כב) ולירכתי. לשון סוף כתרגומו ולסיפי ולפי שהפתח במזרח קרוי פנים והמערב אחורים וזהו סוף שהפנים הוא הראש: תעשה ששה קרשים, הרי ט' אמות רוחב: (כג) ושני קרשים תעשה למקצעת. אחד למקצוע צפונית מערבית ואחד למערבית דרומית כל שמונה קרשים בסדר אחד הן. אלא שאלו השתים אין בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל להשלים רחבו לעשר ז ואמה מזה ואמה מזה באות כנגד אמות עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהא המקצוע מבחוץ שוה: (כד) ויהיו תאמים מלמטה. כל הקרשים תואמים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקן זו מזו כמו שפירש שיהיו צירי הידות חרוצים מצדיהן שיהא רוחב הקרש בולט לצדיו חוץ לידי הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאצלו ונמצאו תואמים זה לזה וקרש המקצוע שבסדר המערב הרוצן לרחבו בעביו כנגד הריץ של אד קרש הצפוני ח והדרומי כדי שלא יפרידו האדנים ביניהם: ויחדו יהיו תמים. כמו תאומים: על ראשו. של קרש: אל הטבעת האחת. כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו בשני חריצין בשני צדיו כמו עובי הטבעת ומכניסו בטבעת אחת נמצא מתאים לקרש שאצלו. אבל אותן טבעות לא ידעתי ט אם קבועות הן אם מטולטלות ובקרש שבמקצוע היתה טבעת בעובי הקרש (נראה כי מלות הדרומי והצפוני אלמטה קאי. תורה לומר שהדרומי והצפוני וראש קרש כו' נכנס לתוכו ומה שכתוב היה טבעת בעובי קרש רוצה לומר בעובי קרש המערבי ודוק) הדרומי והצפוני וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו נמצאו י שני הכתלים מחוברים: כ יהיה לשניהם. לשני הקרשים שבמקצוע לקרש בסוף צפון ולקרש ב המערבי וכן לשני המקצועות:

וכו

משלבן חדא לקבל חדא כן תעבד לכל דפי משכנא : יח ותעבד ית דפיא למשכנא עסרין דפין לרוח עבר דרומא : יט וארבעין סמכין דכסף תעבד תחות עסרין דפין תרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי ותרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי : כ ולסטר משכנא תניתא לרוח צפונא עסרין דפין : כא וארבעין סמכיהון דכסף תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד : כב ולסיפי משכנא מערבא תעבד שתא דפין : כג ותרין דפין תעבד לזוית משכנא בסופיהון : כד ויהון מכונין מלרע וכחדא יהון מכונין על רישה לעזקתא

התורה והמצוה

י"ל אם אל אחיו ומוסב אל הקרשים שיהיו מכוונים כמ"ש הרמב"ן, ועוד בזה ידענו ממ"ש ויהיו תואמים מלמטה כמ"ש רש"י שם, ובברייתא דמל"המ (פ"א) ושני הבנין יוצאים מן הקרשים שנים לכל אחד ואחד שמבקיע את הזכר בתוך הנקבה שנאמר משולבות אשה אל אחותה דברי ר"נ שר"נ אומר אין ת"ל משולבות ומה ת"ל משולבות שעושה להם שלבים כסולם המצרי, ופי' הרמב"ן שהן כעין שעושים באגנזים לחבר הדפין זב"ז כמין יתדות של עץ, כמ"ש בפ"י דכלים עשאן בשנין, ובב"מ (דף קי"ז) קנים ושנין, ר"ל שיעשה שליבה יוצאה מן הקרש כמין אוזן זכרים וכנגדו בקרש שבצדו שליבה אחרת נקובה ומכניס הזכר בתוך הנקבה וכן בקרש האחר שיהא בכל קרש שתי שליבות זו בזו, וכן בערוך (ערך שן) אומר כמין שינים היוצאים מן הקרשים שנים מכאן ושנים מכאן ומשלבין אותם בהם, ונראה שמפרש שבשתי ידות נמשך לבתיה, שתי ידות לקרש האחד, [ושתי ידות] משלבות אשה אל אחותה, ולפ"ז מ"ש אשה אל אחותה מוסב על הידות המשולבות, שידות הזכרים שבצדי הקרשים [שיהיו דומים כשליבות הסולם שמכניסין אותם בנקב הסולם] יכנסו בנקבי השליבה המנוקבת שכנגדו בכוון השם שהובא בעובי הקרש בפנים, ומבואר מדברי הרמב"ן והערוך שהיה בכל צד שתי שליבות כמ"ש שתי ידות משולבות, ואצל כל יד היוצא בכל צד היה ג"כ סמוך שליבה נקובה תקוע בעובי הקרש בענין שיד שבצד זה יכנס בנקב שבצד זה שכנגדו ואצלו יכנס יד הזכר שבצד האחר [שהיו אצל השליבה המנוקבת] לנקב שבצד זה שאצל היד, וזה היה בשני מקומות בכל קרש, ומה שקבעו שם שליבה נקובה ולא עשו הנקב בהקרש עצמו, מפני שהיה מפרקו מן הנקב בכל פעם שנסעו ויתקלקל הנקב, לא כן אם קובע שליבה נקובה שיוכל לקבוע שליבה אחרת נקובה בכל עת שהצו, והנה ע"י השליבות נתחברו הקרשים קרש עם קרש, ומ"ש כן תעשה לכל קרשי המשכן, כי גם בקרשי המקצועות היו הידות האלה קבועות בצד אחד בעובי הקרש ובצד אחד ברחבו, וממ"ש לכל קרשי המשכן, י"ל שגם בקרשים שאצל העמודים היו ידות שבהם חבר הקרשים אל העמודים שאצלם :

(רמזי המשכן)

בזכר על סוד האגוז שי"ל ד' קליפות והקליפה הדקה הסובבת את הפרי עצמה הוא נגד קליפת נוגה שהוא שייך בצד אחד אל הטוב, ועליו רוח סערה, וענן גדול, ואש מתלקחת, שהם נגד עור ובשר ועצמות, וע"כ היו למעלה יריעות תכלת וארגמן, כי יש ד' מיני גידים ויש להם ד' מראות, והוא נגד הנוגה בעולם הגדול שנטה אל הקדושה, ולכן היו יריעותיו עשר שהן כל דבר שבקדושה, ולא היה מלביש את המשכן רק עד הרגלים, כי המשכן הגדול הוא בסוד מט"ט ששם הוא חלון הנעל שהוא שכל שהוא בעולם העשיה, ויריעות עזים ועורות אילים ועורות תחשים נגד ג' לבושים האחרים, נגד ג' קליפות האגוז הקשים ומרים, עור ובשר ועצמות, לכן היו י"א יריעות עזים שהוא מצד הרע כנודע מי"א סממני הקטורת וי"א ארורים, והם היו מכסים גם לצדי המשכן ולאחורי המשכן למטה שהיה מחצי היריעה העודפת וכמ"ש חז"ל שלמד דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה ר"ל לכן חס על יריעות תכלת שלא ירדו למטה כי רגליה יורדות מות ולא חס על העזים, ועליהם מלמעלה היו עורות אילים שהם קשים נגד העצמות, ועורות תחשים הוא נגד העור שהופשט מן הנחש וילבש את האדם ונקרא משכא דחויא, ובאשר העור נחלק

(כג) ושני קרשים תעשה למקצעת, אחד למקצוע צפונית מערבית ואחד למערבית דרומית ושני קרשים אלו לא נראה מהם בתוך המשכן רק חצי אמה מכ"א להשלים רחבו לעשר, והאמה יד"א באה כנגד אמת עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהיה המקצוע מבחוץ שוה, רש"י .

(כד) ויהיו תואמים מלמטה, שיהיו לצדי הידות הבולטים שוים זל"ז כמדת האדן כדי שלא יפרידו האדנים ביניהם וכמו שהתבאר בפסוק י"ז, ולשון תואמים נופל על שני ילדים בבטן אחת, וכן שני אדנים לקרש אחד יהיו תואמים ושוים במלאכתם, ויחדו יהיו תמים על ראשו של קרש אל הטבעת האחת, כל קרש היה חרוץ למעלה בראשו בשני צדיו כדי שיכנס בטבעת ומכניסו בטבעת האחד

יִהְיוּ׃ כה וְהָיוּ֙ שְׁמֹנָ֣ה קְרָשִׁ֔ים וְאַדְנֵיהֶ֣ם כֶּ֔סֶף שִׁשָּׁ֥ה עָשָׂ֖ר אֲדָנִ֑ים שְׁנֵ֣י אֲדָנִ֗ים תַּ֚חַת הַקֶּ֣רֶשׁ הָֽאֶחָ֔ד וּשְׁנֵ֣י אֲדָנִ֔ים תַּ֖חַת הַקֶּ֥רֶשׁ הָאֶחָֽד׃ כו וְעָשִׂ֥יתָ בְרִיחִ֖ם עֲצֵ֣י שִׁטִּ֑ים חֲמִשָּׁ֕ה לְקַרְשֵׁ֥י צֶֽלַע־הַמִּשְׁכָּ֖ן הָאֶחָֽד׃ כז וַחֲמִשָּׁ֣ה בְרִיחִ֔ם לְקַרְשֵׁ֥י צֶֽלַע־הַמִּשְׁכָּ֖ן הַשֵּׁנִ֑ית וַחֲמִשָּׁ֣ה בְרִיחִ֗ם לְקַרְשֵׁי֙ צֶ֣לַע הַמִּשְׁכָּ֔ן לַיַּרְכָתַ֖יִם יָֽמָּה׃ כח וְהַבְּרִ֥יחַ הַתִּיכֹ֖ן בְּת֣וֹךְ
הקרשים

רש"י

(כה) והיו שמונה קרשים. הן האמורות למעלה תעשה ששה קרשים ושני קרשים תעשה למקצעות נמצאו שמונה קרשים בסדר מערבי. כך שנויה במשנה מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן. היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ל ועושה לו שתי ידות כמין שני חווקין. (ולי נראה שהגרסא כמין שני חווקין) כמין שני שליבות סולם המובדלות זו מזו ומשופות להכנס בחלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמוד הסולם והוא לשון משולבות שעשויות כמין שליבה ומכניס לתוך שני אדנים שנאמר שני אדנים שני אדנים וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותנן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדין זה מזה שנאמר ויהיו תואמים מלמטה וגו', כך היא המשנה והפי' שלה הלפתי למעלה בסדר המקראות: (כו) בריחם. כתרגומו עברין ובלעז אשפרי"ש (קווערריגעל): חמשה לקרשי צלע המשכן. אלו ה' ג' הן אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל זה נכנס בטבעת מצד זה וזה נכנס בטבעת מצד זה עד שמגיעין זה לזה נמצא שהעליון והתחתון שנים שהן ארבע אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו שנאמר והבריח התיכון וגו' מבריח מן הקצה אל הקצה שהעליונים והתחתונים היו להן טבעות בקרשים להכנס לתוכן שתי טבעות לכל קרש מובלעים בתוך עשר אמות של גובה הקרש חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן התחתונה ולמטה וכל חלק הוא רביע אורך הקרש ושני חלקים בין טבעת לטבעת מ כדי שיהיו כל הטבעות מכוונות זו כנגד זו אבל לבריח התיכון אין טבעות אלא הקרשים נקובין בעוביים והוא נכנס בהם דרך הנקבים שהם מכוונין זה מול זה וזהו שנאמר בתוך הקרשים. הבריחים העליונים והתחתונים שבצפון ושבדרום אורך כל אחד ט"ו אמה והתיכון ארכו שלשים אמה וזהו מן הקצה אל הקצה מן המזרח ועד המערב וה' בריחים שבמערב אורך העליונים והתחתונים ו' אמות והתיכון ארכו י"ב כנגד רוחב ח'

שפתי חכמים

לעצמו. ור"ל כמו שכל הקרשים היו חרוצים למעלה ברחבן שני חריצים מפני הטבעות כן יהיה לשניהם לקרש שבסוף לצד צפון והקרש המערבי הדבוק לו וכן לשני המקצועות שהם מקצוע צפונית מערבית ומקצוע דרומית מערבית וכזה יהיו כל הקרשים קורים זה בזה: ל פירוש חורץ את הקרש מלמטה באופן זה שמניח רביע הקרש מכאן ורביע הקרש מכאן והחריץ היה כדי חצי הקרש באמצע דאל"כ לא ישאר כלום מכל רוחב הקרש ומאי ועשה לו שתי ידות כמין ב' חווקים דקאמר, רא"ם: מ והא דנקט החילוק הזה שבו היו משולשים ולא החילוק שמראש הקרש עד הבריח כמבריח ראשון עד השני לו ומבריח השני עד הג' כמשולשי עד סוף הקרש שיהיה נחלק לד' חלקים, הוא מפני שהשני לצדדיו של בריח העליון שלצד אחד הוא מראש הקרש עד הבריח הראשון ולצד השני מבריח הוא עד בריח התיכון הם ד' חלקים שוים מב' צדדיו והחלקים ההם נקראים של בריח העליון וכן הבריח התיכון מב' צדדיו עד בריח התחתון והעליון הם שוים ונקראים שלו וכן השני לצדדיו של בריח התחתון מבריח התיכון ומבריח התחתון עד סוף הקרש הם שוים ונקראים שלו ולכן

התורה והמצוה

אתם נמצא שהיא לקרש שבגלדו כן פרש"י, ובברייתא דמל"כמ היה חורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותנו בתוך טבעת של זהב כדי שלא יהיו נפרדים זה מזה שנאמר ויחדו יהיו תמים על ראשו שאין ת"ל אל הטבעת האחת ומה"ל אל הטבעת האחת מקום שנותנים את הבריח, ועפ"ז פי' הרמב"ן שמ"ש אל הטבעת האחת קאי על טבעות הבריחים שיוכל למטה שיגיע החריץ עד הטבעת הקבועה

רמזי המשכן

נחלק לשניים קלף ודוכסוסטוס בסוד מילה ופריעה, נרמז זה ג"כ בשני מיני העורות שבכסו מלמעלה, [אולם בגוף המשכן שהיו שם הקרשים בשם היו נגד לבוש העצמות ועליהם צפוי הזהב כנגד הבשר, לא היו שם שני מכסאות העורות רק מכסה יריעות תכלת נגד גידים ומכסה עזים נגד עור], ועשר יריעות היו נחלקים לחמש
המש

לעזקתא חדא כן יהי לתרויהון לתרין זוין יהון: כח ויהון תמניא דפין וסמכיהון דכסף שתא עשר סמכין תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד: כו ותעבד עברי דאעי שטין חמשא לדפי סטר משכנא חד: כז וחמשא עברין לדפי סטר משכנא תנינא וחמשא עברין לדפי סטר משכנא לסופיהון מערבא: כח ועברא מציעאה בגו דפיא מעבר מן סיפי לסיפי:

ית

התורה והמצוה

הקטועה בקרש להכנס בו הבריח העליון, וזה כוונת הכתוב באמרו אל הטבעת האחת, ולא הזכיר במה יתחברו אם בטבעות אם בהשוקים עכ"ד, והוא דוחק גדול, למה הזכיר שמק ההרין שלא זכר כן בשום מקום, ולא הזכיר במה יתחברו, ועוד שמבואר בברייתא דמדות שטבעות של הבריח היו רחוקים משפת הקרש רביע אמה, וא"כ לא היה הרוך במקום הטבעת כי היה חורץ בקצה הקרש, ולדעתי בברייתא דמל"הם מפרש כפשוטו, שמ"ש יהיו תמים אל הטבעת כוון אל הטבעת שמחבר שני הקרשים הסמוכים אל"ז, רק שק"ל למה אמר אל הטבעת האחת, דפשיטא שטבעת אחת תחבר שני קרשים, ופי' שאם לא יאמר האחת רק אל הטבעת משמע שר"ל הטבעת הידועה שהכניסו בה את הבריח העליון שהיו שתי טבעות בכל קרש ונטעה שהיו הטבעות האלה בשפת הקרש, ושמשו שני דברים להעביר בו את הבריח וגם לשומו בחרין שחבר את שני הקרשים, לכן אמר אל הטבעת האחת להוציא טבעת הבריח שהיו שתי טבעות בכל קרש, כי טבעת זו שבא לחבר שני הקרשים היו רק אחת בקרש, באמת יש פלוגתא בזה, שבברייתא דמל"הם משמע שטבעת הבריחים היה אחת בכל קרש באמצעו של קרש, ובברייתא דמדות אומר שהיו שתי טבעות בכל קרש, וי"ל שברייתא דכאן אזלא למ"ד שהיו שתי טבעות בכל קרש ואמצעם טבעת הבריח ממ"ש האחת, ומה שמבואר שגם מה שחבר את הקרשים להבריח היה במקום שנתן בם את הבריח למעלה, מדהוצרך לומר שלא יתחבר ע"י טבעת של הבריח מבואר שהיו באותו מקום שבם נותנים את הבריח, ושם היה בקרש שתי טבעות באותו גובה לערך הבריח, ועשה עוד טבעת אחת שמכניסו בהריצים שחרץ בצדי הקרשים על כל עבים אצבע וחבר שני הקרשים וכפרש"י ז"ל כן יהיה לשניהם. ר"ל שלכל שני קרשים שעומדים זה אצל זה היה צריך שיהיו תואמים מלמטה ולא יפריד האדן ביניהם, או שפ"י שלא יהיה שווי בין האדנים יצא אחד לחוץ ואחד לפנים, ושיהיו תמים אל ראשו ע"י טבעת המחברם, וכן יהיה לשני המקצועות בין שיהיו תואמים למטה, בין שיתחברו קרש המקצוע אל קרש שאצלו ע"י טבעת שנותן בהצפוני בחרין שבעביו ובהמערבי בחרין שברחבו, והרמב"ן כתב שפשט הכתוב מדבר רק מקרשי המקצועות לבדם, וז"א שא"כ היל"ל כן יהיה לשני קרשי המקצועות, ולמה כפל לשניהם לשני קרשי, וע"כ שמוסב על כל הקרשים שהענין מדבר בכולם:

רמזי המשכן

חמש, שכן עשר ספירות שבקדושה נחלקים לחמשה פרצופים, וכל ספירה כלולה מעשר נגד זה היו מאה לולאות, וכל פרצוף בפ"ע ג"כ כלול מעשר נגדו היו חמשים קרסי זהב, ויריעות עזים שכלול בהם גם רע היו נחשת מסטרא דנחש כנודע:

אמנם המשכן עצמו רצה לצייר קומת האדם מצד גופו, שעיקר בנין גופו הוא כ"ב צלעות שהם י"א צלעות מצד זה וי"א צלעות מצד זה, לכן היה במשכן בצד דרום וכן בצפון עשרים קרש, ואצלם העמוד שבמזרח וקרש המקצוע שאמה ממנו היה שייך לצד צפון, הם כ"ב, ונחלקו לי"א ע"י שבריח העליון והתחתון נחלק לשנים וכל בריח חבר י"א צלעות, והבריח התיכון חבר את כולם כחוט השדרה המחבר את כל הצלעות ועומד בתוכם, והבריח העליון והתחתון היה כנגד חוליות השדרה שי"א האלו חוליות מקשרים י"א עצמות מצד זה וי"א מקשרים מצד זה, וכל זה נכון יותר למ"ש במד' שה"ש שהבריחים עברו וחברו גם את העמוד שבמזרח ואת קרש שבמקצוע, ובאשר המשכן נעשה לחבר בו כל כלל ישראל להחשב כגוף אחד היה צריך לצייר מ' שני בני אדם, שהם יתחברו שנים להיות כאיש אחד, וע"כ צייר זה במה שהיו עשרים קרשים מצד צפון וכן מצד דרום שכל צד עם העמוד וקרש המקצוע ובריחיו נצטייר כגוף שלם, בכ"ב צלעותיו והשדרה והחוט המחברם, הא' עומד בדרום והא' בצפון, להמשיל יששכר וזבולון מתחברים להיות מקדש אחד,

זה

(כו-כח) ועשית בריחם חמשה, פרש"י אלו המפה שלמה כן אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל, ועז"א מבריח מן הקצה אל הקצה, וכ"ה בברייתא דמל"הם ודמדות, ועוד היה הבדל שהחיצונים היו להם טבעות ליכנס בהוכם והאמצעי נכנס בתוך הקרשים, וז"ש והבריח התיכון וכו' ר"ל שהיה משונה בשני דברים: א] שהיו בתוך הקרשים, ב] שמבריח מן הקצה אל הקצה, ולדעת

הַקְּרָשִׁים מַבְרִחַ מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃ כט וְאֶת־הַקְּרָשִׁים תְּצַפֶּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתֵיהֶם תַּעֲשֶׂה זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם וְצִפִּיתָ אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃ ל וַהֲקֵמֹתָ אֶת־הַמִּשְׁכָּן כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הָרְאֵיתָ בָּהָר׃ ס חמישי לא וְעָשִׂיתָ פָרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב

יעשה

בעל הטורים

בפ"ע מן הקצה: (ל) הראית ב' במסורה. הכא ואידך אתה הראית לדעת פי' בהר הראית לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד שהראהו שמי שמים על ההר והראהו שהוא לבדו מושל בעליונים ובתחתונים:

רש"י

ה' קרשים כך היא מפורשת במלאכת המשכן (שבת נח): (כט) בתים לבריחם. הטבעות שתעשה בהן יהיו בתים להכניס בהן הבריחים: וצפית את הבריחם זהב. לא שיהיה הזהב מדובק על הבריחים שאין עליהם שום צפוי אלא בקרש היה קבוע כמין ב' פיפיות של זהב כמין ב' סדקי קנה חלול וקובען אצל הטבעות לכאן ולכאן נ ארכן ממלא את רחב הקרש מן הטבעת לכאן וממנה לכאן והבריח נכנס לתוכו וממנו לטבעת ומן הטבעת לפה השני נמצאו הבריחים מצופים זהב כשהן תחובין בקרשים והבריחים הללו מבחוץ היו בולטות הטבעות והפיפיות לא היו נראות בתוך המשכן אלא כל הכותל חלק מבפנים: (ל) והקמת את המשכן. לאחר שיגמור ס הקימהו: הראית בהר. קודם לכן ע שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו: (לא) פרכת. לשון מחיצה הוא ובל' חכמים פרגוד דבר המבדיל בין המלך ובין העם: תכלת וארגמן. כל מין ומין היה כפול בכל חוט והוא ו' חוטין: מעשה חשב. כבר פרשתי שזו היא אריגה של שתי קירות והציורין שמשני עבריה אינן דומין זה לזה: כרבים. ציורין של בריות יעשה בה. ד' עמודים תקועים בתוך ד' אדנים והאונקליות קבועין בהן עקומין למעלה להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכת כרוך בה והאונקליות הן הווין שהרי כמין ווין הן עשוים והפרכת ארכה י' אמות לרחבו של משכן ורחבה י' אמות כגבהן של קרשים פ פרוסה בשלישית של משכן שיהא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ כ' אמה נמצא בית קדש הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתתה את הפרכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן ורוחב החוברת כ' אמה וכשפרשם על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן והחוברת השני'

כסתה

שפתי חכמים

לכן אלא אותן לג' חלקים ולא לד'. הרא"ם: נ פירוש השדקי קנים לא היו מכניס הטבעות אלא מגיעין מטבעת לטבעת הלכך לכל קרש צריך שני חצאי קנים דלכל קרש היה באמצעו טבעת אחת: ס פירוש צווי למשה שיקימהו הוא בעצמו. (נח"י) בספרי. ה"פ אחר שתגמר כל מלאכת המשכן וכל כליו אז תקימו בפעם אחת ולא שתקימהו לפרקים כל אחד כשיהיה נגמר אלא דוקא כולו כאחד: ע פירוש קודם הקמתו שאע"פ שעכשיו עדיין לא הראה לו והיה ראוי לומר כמשפטו אשר תראה בהר בלשון עתיד מכל מקום הכתוב מדבר בלשון עבר מפני שבעת הקמתו כבר הראה לו בהר: פ הרא"ם. ולא ידעתי למה יהיה ארכה לרחבו ורחבה לגבהו ולא בהיפך שיהיה רחבה לרחבו וארכה לארכו ועוד מאחר שהיא מרובעת איך יפול בה אורך ורוחב כו'. (נח"י) ול"נ ליישב דהצורות שהיו בפרוכת היה אדם לרוחב המשכן ולשון הצורות הוא קורא אורך:

דמלת

התורה והמצוה

הרמב"ם היו חמשה בריחים זה תחת זה מבריחים דרך טבעות מקצה לקצה, חוץ מהבריח התיכון, ונ"ל לדידיה שמ"ש והבריח התיכון פי' למה נקרא תיכון הלא גם בחמשה זה אחד תיכון, אמר שנקרא תיכון מפני שהיה תוך הקרשים, ומ"ש מבריח מן הקצה ר"ל כפי דברי חז"ל שהיה מבריח מכל השלשה צדדים וכמ"ש גם בתרגום יונתן, ובכ"ז משמעות הלשון כדברי רש"י וחז"ל, וכ"ה בזהר בלק בריח התיכון מאינון חמשה הוי תרין מכאן ותרין מכאן וחד באמצעותא, שמ"ש תרין מכאן היינו שני חצאי בריחים, שהתורה קראם בשם שני בריחים,

ומבריחים

רמזי המשכן

זה עוסק בתורה בימין וזה משפיע לו שפע ימים ועושר בצפון כמ"ש בפסוק הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד, או כמו ישראל ושבט לוי שמתחברים ג"כ על אופן זה, אולם ירך של הגוף נצטייר בהקרשים שנגד מערב שנקרא ירך, ובירך נמצא ד' עצמות אחד בירך ושלשה בקטלית משני צדדים כמ"ש בפ"ק דאהלות, לכן היו שמונה קרשים, והיה צריך לצייר ירך אחד לגוף שבדרום וירך לגוף שבצפון וע"ז לירכתי המשכן בירכתים בלשון רבים, כי מצייר

שנים

אונקלוס

כט יָת דַפַּיָא תַחֲפֵי דַהֲבָא וְיָת עִזְקָתְהוֹן תַּעֲבֵד דַהֲבָא אַתְרָא לְעַבְרַיָא וְתַחֲפֵי יָת עַבְרַיָא דַהֲבָא: ל וּתְקִים יָת מַשְׁכְּנָא כְּהִלְכְתֵהּ דִּי אִתְחֲזֵיתָא בְּטוּרָא: לא וְתַעֲבֵד פָּרֻכְתָּא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אֳמָן יַעֲבֵד יתה

התורה והמצוה

והבריתות הנ"ל מבואר שהיו שתי הבריחים כ"ח ט"ו אמות והבריח התיכון שלשים אמה ומשמע שלא עבר בצפון ובדרום את המקצועות, ובמדי שה"ש אמר שהבריח התיכון היה ל"ב אמה מבואר שס"ל שעבר גם את העמודים ואת קרשי המקצועות, וזה נראה יותר שעי"ז נתחברו כותל הצפוני והדרומי עם המערבי גם ע"י הבריחים, רק שיפלא איך עבר בריח הצפוני והדרומי את תוך הקרשים של המקצועות הלא פגע בה את בריח המערבי שהוא עבר בודאי את כל השמונה קרשים, אם לא שנאמר שמקום בריח התיכון של המערבי היה למעלה או למטה ממקום בריח התיכון של הצפוני והדרומי:

(כט) ואת הקרשים, ר"ל שיהיו מצופים מכל צד ועז"א בברייתא דמלה"מ מקום עביין של קרשים מצופה, ר"ל אף דשם אינו נראה לעין, ואת טבעותיהם לפי ברייתא דמל"כמ היה טבעת לכל קרש באמצע הקרש למעלה וכן למטה שעברו בו הבריחים, ולברייתא דמדות היו שתי טבעות למעלה ושתים למטה נתונים לרחבו של קרש חצי הלק מכאן וחלק באמצע נמצא בין טבעת לטבעת מדה שוה, ר"ל חצי אמה בין טבעת לטבעת, וזה תליא במ"ש בפרשת אחרי (סי' כ"ג) שם הרבים הבא על שני עצמים או שני נושאים יש פלוגתא דתנאי אם מפרשים אחד על כ"א או שנים על כ"א, ופה שאמר טבעותיהם בתים לבריחים, תלוי בפלוגתא זו אם שתי טבעות לכ"א או טבעת א', ועוד י"ל שכולם ס"ל שהם הרבים הבא על שנים מפרשין שנים לכ"א וכמ"ד ולבני אהרן תעשה כתנת שתי כתנות לכל אחד רק מקום דבעשיה כתיב ואת טבעותם עשה זהב בלשון יחיד, ומר מדייק הכתוב בצווי טבעותיהם שתי טבעות ומר מדייק הכתוב בעשיה טבעותם, וכבר בארתי בפסוק כ"ד שגם ברייתא דמלה"מ אזדא גם כמ"ד שתי טבעות לכ"א, ובברייתא דמ"ה ויצף את הבריחים זהב כיצד היה עושה מביא שתי שפופרות של זהב ארכה של כל אחת אמה ומחצה ונתנה בחללו של קרש מקום שעוברים שם את הבריחים, וזה מיירי בבריח התיכון, וכן מבואר בברייתא דמדות (רמז תכ"ג), ושם (רמז ת"כ) שכן היה גם בשאר בריחים כמ"ש רש"י, ואמר בברייתא דמלה"מ בתים לבריחים מקום שהבריח נכנס, נראה שדקדקו ממה שלא אמר ואת הקרשים ואת הבריחים תצפה זהב, וע"כ פי' שלא צפה הבריחים עצמם רק ואת טבעותיהם תצפה זהב, וכן תצפה זהב בתים לבריחים, ר"ל סביב המקום שהבריחים נכנסים ועל ידי כן וצפית את הבריחים זהב כשתכניסם בתוך בתיהם יהיו מצופים זהב:

(לא) ועשית פרוכת. לבן מתולה וכלבון הכמים כנגד

רמזי המשכן

שנים בכפל לכן היו שם שמונה קרשים, כי קרשים שבמקצועות שייכים בצד אחד לצד מערב שמשלימים לעשר אמה רוחב המשכן וחשבו אותם לגוף שבדרום ולגוף שבצפון לז"א לירכתים ר"ל שירמזו על שנים כאלו היה גוף וירך לכל צד, ושני ריעים מתחברים בקדש, וכן י"ל שמטעם זה נתחלק מכסה המשכן לשנים ונתחברו בלולאות לצייר שני בני אדם המתחברים, וכ"א יש לו חמשים לולאות, נגד נפש רוח נשמה חיה יחידה שכ"א כולל יו"ד מדרגות דקדושה, ואחד עומד במזרח רחוק מן השכינה, ואחד במערב קרוב אל השכינה שבמערב, שאלו גם יריעות עזים הם חמש שהם מצד הקדושה כי קדוש הוא לאלהיו, ושניהם מתחברים בקרסים באהבה ובאחוה עוזרים זל"ז והיה המשכן אחד, והיו שם מאה אדנים לרמז למטה מה שרמזו המאה לולאות למעלה כנ"ל, או שרמז על מה שנמצא בכל צד מאה ואחד אברים כמ"ש בפ"א דאהלות, שהוא מאה אדנים למטה בצירוף הקדושה המיוחדת אותם, ומאה לולאות למעלה: וכן בעולם הגדול, כ"ב צלעות שהם כ"ב אותיות התורה שמהם נבנה העולם, ובירכתים הם ה' אותיות מנצפ"ך, שהיו חמש וחמש תימין ושמאל כנ"ל, והיו שמונה קרשים וב' עמודי המזרח הנותרים, שלא חשבנום בחשבון הנ"ל: וממה שידענו שהאדם נברא בצלם ויש דוגמתו ודמותו בעולם הגדול, דעת לנבון נקל לדרוש מן הנגלה אל הנעלם ולמצוא ציור המשכן בכל העולמות, וכמ"ש במד' ויקרא רבה וביום הקים את המשכן א"ר סימון מלמד שמשכן אחר הוקם עמו, ואמרו שבהמ"ק של מטה מכוון כנגד מקדש של מעלה, ואמרו פ"ק דתענית ומי איכא ירושלים למעלה, אין דכתיב (תהלים קכב) ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו, ועז"א והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראת בהר, והיה פרוכת לפני קה"ק נגד הפרגוד שיש בין עולם הכסא לעולם החיות כמ"ש (יחזקאל א) ודמות על ראשי החיות רקיע, ובאדם הוא הגומר שהוא הפרגוד שבין הראש והגוף, ובין ההר וההיכל היה מסך כנגד המסך שיש בין החיות להאופנים בעולם הגדול, והיו אדניהם נחושת שעז"א בהחיות שכף רגליהם נוצצים כעין נחשת קלל כמ"ש בפי' שם, ובאדם הוא טרפשא דכבדא וכמ"ש בכוזרי מאמר ד' (סי' כ"ה) וז"ל והקרום חולק בין עולם הטבע לעולם החיים כמו שהגומר חולק בין עולם החיים לעולם הדבור כאשר זכר אפלטון:

התכמה

יַעֲשֶׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים׃ לב וְנָתַתָּה אֹתָהּ עַל־אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים מְצֻפִּים זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב עַל־אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃ לג וְנָתַתָּה אֶת־הַפָּרֹכֶת תַּחַת הַקְּרָסִים וְהֵבֵאתָ שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ לד וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ לה וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ לַפָּרֹכֶת וְאֶת־הַמְּנֹרָה נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל־צֶלַע צָפוֹן׃

ועשית

רש"י

כשהם שלישי של משכן והמותר שלו לאחוריו לכסות את הקרשים: (לה) ושמת את השלחן. שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה. ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה. ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנורה משוך קמעא כלפי המזרח וכלם נתונים מן חצי המשכן ולפנים. כיצד אורך המשכן מן הפתח לפרכת עשרים אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכים מן הפתח לצד

לצד

התורה

כנגד, ומ"ש מעשה חושב המבאר [למעלה כ"ו ה'] ובילקוט פקודי (רמז תכ"ד) שהיה בו גם זהב והוא דעת ר' יוסי שס"ל שגם ביריעות היה חוט של זהב עסף בהם:

(לב) ונתתה אותה על ארבעה עמודי שטים, מש"ה שיתן אותם על אדני כסף, ואורך הארון ידענו שהיה ארכו אמה ורחבו ג' רביע אמה, ידענו שכן היה ארך ורוחב העמוד כדי שיתלה הפרוכת עליו בשוה ויגיע עד לארץ, ומ"ש וויהם זהב הם אונקליות קבועים בעמודים, ואמר בברייתא דמלה"מ שעשו ארבעה עוברין בראש הפרוכת [פי' לולאות] שעל ידם תלו אותם בווים, ומסתברא ששני עמודים עמדו אצל הקרשים בצפון ובדרום, ושנים האמצעים היו לא רחוקים מהם כדי שיהלך באמצע מקום להכניס בו הארון ואת בדיו, ולר' יוסי שהבאתי למעלה [כו ה] נתלה הפרוכת בצד מזרח העמודים, ולרבנן נתלה בצד מערב העמודים:

(לג) ונתתה את הפרכת תחת הקרסים. שהיה בסוף עשרים מן פתח המשכן, ופירש"י שנתן את הפרוכת ארכה [שהוא השתי] עשר אמות לרוחב המשכן ורחבה [שהוא הערב] עשר אמות כנגדן של קרשים, וי"ל שכן היו הכרובים עשוים באורך הפרוכת. והבאת, כמה בעשיה אמר בפ' פקודי (סימן מ') ששם העדות בארון ונתן עליו את הכפורת ואח"כ הביא את הארון אל המשכן וישם את פרוכת המסך, מפני שכן אמר לו בצווי (שם ג') ושמת שם את ארון העדות וסכות על הארון את הפרוכת, משמע שיתן העדות והכפורת טרם יכניסנו, ולפ"ז

צ"ל

והמצוה

רמזי חצר המשכן והמזבח

החכמה האלהית בחרה בצווי מעשה המשכן, לחבר צווי מעשה הדביר וההיכל וכליהם באופן שיהיו תואמים יחדו, שסדר תחלה את הכלים המקודשים שנמצא בשני הבתים, שהם הארון והשלחן והמנורה, ואח"כ סדר את המשכן שכולל ההיכל וקדש הקדשים ג"כ ביחד. ואח"ז צוה על עשית המחיצות שיבדילו בין כל אחד לאשר חוצה לו, שהוא הפרוכת המבדלת בין הקדש ובין קדש הקדשים, ומסך פתח המשכן המבדיל בין הקדש ובין החצר שלפניו, בזה יורה דעת כי שני בתים אלה מתאחדים במה שהם מיוחדים לקדושה עליונה מיוחדת. כי גם אל ההיכל היה אסור ליכנס אם לא לעבודה ולהשתחויה כמ"ש הרמב"ם (בפ"ג מה' ביאת המקדש), כן העולמות שהם מורים עליהם בעולם הגדול שהם עולם הכסא ועולם החיות, הם עולמות רוחניים מופלאים קדושים וטהורים ונצחיים, ולעומת זה גם החלקות שיתיחסו אליהם בעולם הקטן שהוא האדם, שהם המוח והלב, נעלים ג"כ שעוד נמצא בם רושמי האלהות והרוחניות אשר בה יצר את האדם בצלמו, כי פעולת ההשכלה שיפעל ע"י המוח היא, קרובה יותר אל האלהית כי בו צופה כרגע מסוף העולם ועד סופו ומשכיל בעליונים ובתחתונים ומשיג השגות מופשטות מחומר.

וכ"ש

יתה צורת כרובין: לב ותתן יתה על ארבעא עמודי שטין מחפן דהבא וויהון דהבא על ארבעא סמכין דכסף: לג ותתן ית פרכתא תחות פורפיא ותעל תמן מגו לפרכתא ית ארונא דסהדותא ותפרש פרכתא לכון בין קודשא ובין קדש קודשיא: לד ותתן ית כפרתא על ארונא דסהדותא בקדש קודשיא: לה ותשוי ית פתורא מברא לפרכתא וית מנרתא לקבל פתורא על סטרא דמשכנא

התורה

ר"ל שמה שהקדים ונתתה את הפרוכת בא לבאר מעשה הפרוכת וצרכו, ויפרש שמה שתחלה הפרוכת הוא לתכלית שתבדיל בין הקדש ובין קה"ק, ובמה יהיה שם קדש קדשים שזה יהיה ע"י שתתן שם את הכפורת ששם יועד לו לדבר עמו, לכן צריך פרוכת ופרגוד שיהיה מקום מיוחד לדברות:

(לה) ושמת את השלחן, יגיד שני דברים:

א) שיקדים שימת השלחן קודם לשימת המנורה וכמ"ש בפרשת פקודי בצואה [פסוק ד'] ובעשיה [פסוק כ"ב כ"ד] שהקדים את השלחן אל המנורה, עד טעם שהמנורה תהיה תימנה והשלחן על צלע צפון, כי צד צפון מתעורר תחלה כמ"ש (שה"ש ד) עורי צפון ובואי תימן, שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני, ולכן לא אמר בקיצור ושמת את השלחן וכו' על צלע צפון ואת המנורה וכו' על צלע תימנה, ואמרו ביומא (דף ל"ג ע"ב) שלחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה ומנורה בדרום משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה, וכ"ה בברייתא דמדות ודמלאכת המשכן, ושם אמר שמן השלחן והמנורה לפרוכת היה חמש אמות, עוד אמר שמן המנורה לשלחן היה חמש אמות [ר"ל עם המנורה והשלחן]. ואמר ביומא שם מזבח ממוצע ועומד באמצע ומשוך כלפי חוץ קמעא, ובירושלמי [פ"ו דשקלים] מזבח הזהב היה נתון בתוך הבית וחולק את הבית מתוכה ולפנים משוך קמעא כלפי צפון, וממשע שחולק על ש"ס שלנו בהרדי, שלהבבלי היה באמצע ההיכל ולהירושלמי היה משוך כלפי צפון, וכן לש"ס שלנו משוך קמעא ולהירושלמי נמשך שתי אמות וטפח, וי"ל דברייתא דירושלמי כר' יוסי ביומא (דף נ"ח ע"ב) דפתחא בצפון קאי, וכיון שדייק בצווי מזבח הזהב ונתתה אותו לפני הפרוכת אשר על ארון העדות לפני הכפורת אשר על העדות, צריך שיהיה מכוון נגד הארון שעמד באמצע, וצריך שלא יפסיק דבר בינו לפרוכת לכן עמד בין שלחן למנורה, וכן צריך שיתקרב נגד הפתח, שזה משמע מדיוק הכפל לפני הפרוכת וכו' לפני הכפורת וכו' לכן משך קמעא לצד צפון לקרבו נגד הפתח, וש"ס שלנו כרבנן ביומא שהיו שתי פרוכות אחת פרופה מן הצפון ואחת מן הדרום, ולא היה פתח מכוון, לכן אמר שעמד באמצע, אבל מ"ש בש"ס משוך קמעא הוא לאו דוקא, שכן בברייתא דמדות במזבח הזהב היה נתון בסוף עשר אמות חולק את הבית עשר אמות למזרח ועשר למערב המשה לצפון והמשה לדרום, ופי' עשר למערב עם המזבח, וכן

המצוה

רמזי המשכן

וכ"ש למ"ש שמרמז על השגת הנבואה ודוה"ק שמצד זה הוא קדש קדשים, וגם הפעולות הנומחות מן הלב אשר ממנו תוצאות חיים יוסקף בו ענין אלהי במה שבו פועל בבחירה ורצון חפשי מתעוררת אל הטוב ואל הרע, וביהם פלס ומאזני משפט להטות כף המאזנים לרצונו החפשי, וכ"ש למה שכתבתי שמשם שורש התבונה האנושית שעליו רמז בשבעת קני המנורה שגם זה ענין אלהי מלאכיי, ולכן צוה עליהם בצווי מיוחד כבית אחד וכליו, לא כן המחיצה השלישית שידבר עליה עתה שהוא חצר המשכן, שנגדו עולם האופנים והגלגלים בעולם הגדול, וכלי הנפש הטבעית בעולם הקטן, שהם הכבד והאצטומכא ובני מעים, העושים במלאכה ליזון ולהצמיח גוף האדם בכח הנפש הצומחת, הנם מוגבלים כפי חוקי הטבע שלא תוכל לעשות דבר בבחירה וברצון רק כעץ השדה שנפשו הצומחת היא כח טבעי לבד ולא ניכר בה כח רוחני כלל רק הטבע תעשה את מלאכתה בהכרח וכפי חוקי הטבע לבד, וכן הכוכבים והגלגלים בעולם הגדול ילכו וינועו כפי המערכת והטבע אשר נטע בהם יוצרם מבראשית חק נתן ולא יעבור, ע"כ יחד לחצר המשכן והמזבח הנמצא בו, שהוא מגביל נגד האצטומכא וכלי העיכול המיוחדים לנפש הצומחת, סדר מיוחד, כי שם מתחיל עולם ההויה וההפסד שמעכל ושורף ומכלה את כל, פושט צורה ולובש צורה, שכן תראה שבשתי מחיצות הראשונות לא בא בהם נחושת רק כסף וזהב [רק בירועות עזים שהיו גם קרסי נחשת כי הם מצד משכא דחויא וסטרא דנחש כמ"ש למעלה], ולא בא נחשת רק בעמודים שבמחיצה המבדלת בין ההיכל והחצר שהיו העמודים מצופים זהב ואדניהם נחשת, כי באשר שם הרקיע המבדיל ביניהם, ע"כ בצד אחד שייך לפנים ויש בו זהב, ובצד האחר שייך לחוץ ורגליו ואדניו שם יש אחיזה לנחשת, כמו שאמר בחיות שרגליהם ככף רגל עגל ונוצצים כעין נחשת קלל, שברגליהם פונים ומגיעים את האופנים ששם הוא הנחש כמו שכתבתי בפי' המרכבה. והנה גם פה צוה תחלה על הכלים ואח"כ על החצר, כמו שנהג במשכן כלים ואח"כ

לו וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ לז וְעָשִׂיתָ לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וְיָצַקְתָּ לָהֶם חֲמִשָּׁה אַדְנֵי נְחֹשֶׁת׃ ס ששי כז א וְעָשִׂיתָ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אֹרֶךְ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב רָבוּעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ׃ ב וְעָשִׂיתָ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ תִּהְיֶיןָ קַרְנֹתָיו וְצִפִּיתָ אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃ ג וְעָשִׂיתָ סִּירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ וְיָעָיו וּמִזְרְקֹתָיו וּמִזְלְגֹתָיו וּמַחְתֹּתָיו לְכָל־כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת׃ ד וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת וְעָשִׂיתָ עַל־הָרֶשֶׁת

ארבע

רש"י

לצד מערב עבר האחד: (לו) ועשית מסך. וילון הוא מסך כנגד הפתח כמו (איוב א) שכת בעדו ל' מגין: מעשה רקם. הצורות עשויות בו מעשה מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה: רקם. שם האומן ולא שם האומנות ותרגומו עובד צייר ולא עובד ציור. מדת המסך כמדת הפרוכת י' אמות על י' אמות: (א) ועשית את המזבח וגו'. ושלש אמות קומתו. (זבחים נט) דברים ככתבן דברי ר' יהודה. ר"י אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי צ רבוע מה להלן גבהו פי שנים כארכו אף כאן גבהו פי שנים כארכו ומה אני מקיים שלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה: (ב) ממנו תהיין קרנותיו. שלא יעשם לבדם ויחברם בו: וצפית אותו נחשת. לכפר על עזות מצח שנאמר (ישעיה מח) ומצחך נחושה: (ג) סירותיו. כמין יורות: לדשנו. להסיר דשנו לתוכם והוא שת"א למספי קטמיה לספות הדשן לתוכם כי יש מלות בל' עברית מלה אחת מתהפכת בפתרון לשמש בנין וסתירה כמו (תהלים פ) ותשרש שרשיה (איוב ה) אויל משריש. וחלופו (שם לא) ובכל תבואתי תשרש. וכמוהו (ישעיה יז) בסעיפיה פוריה וחלופו (שם י) מסעף פארה מפשח סעיפיה, וכמוהו (ירמיה נ) וזה האחרון עצמו שבר עצמותיו, וכמוהו (מ"א כא) ויסקלוהו באבנים וחלופו (ישעיה סב) סקלו מאבן הסירו אבניה וכן (שם ה) ויעזקהו ויסקלהו אף כאן לדשנו להסיר דשנו ובלעז אדישנדרי"ר (לו ענטאשען): ויעיו. כתרגומו מגרפות שנוטל בהם הדשן והן כמין כסוי הקדרה של מתכת דק ולו בית יד ובלעז ווידי"ל (שויפעל): ומזרקותיו. לקבל בהם דם הזבחים: ומזלגותיו. כמין אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ותוחבים בו ומהפכין בהן על גחלי המערכה שהיא ממהר שרפתן ובלעז קרוצי"ש (האקען) ובלשון חכמים צינוריות: ומחתותיו. בית קבול יש להם ליטול בהן גחלים מן המזבח לשאתם על מזבח הפנימי לקטרת ועל שם חתיית קרויים מחתות כמו (ישעיה ל) לחתות אש מיקוד ל' שאיבת אש ממקומה וכן (משלי ו) היחתה איש אש בחיקו: לכל כליו. כמו כל כליו: (ד) מכבר. לשון כברה שקורין קריבל"א (זיעב) כמין לבוש עשוי לו למזבח עשוי חורין חורין כמין רשת. ומקרא זה מסורס וכה פתרונו

שפתי חכמים

צ דאל"כ רבוע כאן ולהלן מופנה הוא לג"ש מכדי כתיב ה' אמות אורך וה' אמות רוחב רבוע ל"ל אלא שמע מינה לאפנויי ואידך נמי מופנה דכתיב אמה ארכה ואמה רחבה רבוע ל"ל אלא ש"מ לאפנויי וכיון שמופנה משני צדדין איכא למדרש ולסוגיא ממשמעות הקרא: ק כלומר שהכלים פלין

התורה והמצוה

אמר שם דחמש אמות מן השלחן למזבח [פי' עם מדת השלחן והמזבח], וכן הוא בברייתא דמלא"מ, והוסיף שמן מזבח הזהב עד קרנים שבמזרח עשר אמות, ושהיה חולק את הבית לפני הלקים, לפ"ז היה רחוק מן השלחן שתי אמות וטפח, וכן בבית שלמה שהיה עשרה שלחנות ועמדו בשתי שורות מזרח ומערב

רמזי המשכן

ואח"כ משכן, ולא זכר בין כלי החצר את הכיור ולא בין כלי ההיכל את מזבח הזהב מטעם שיתבאר אח"ז, ולא נשאר לזכר בחצר רק מן המזבח, ואחר שמחילה זאת שהוא החצר כנגד החלוקה שיש באדם מן טרפש הכבד ולמטה שם

דְמַשְׁכְּנָא דָרוֹמָא וּפָתוּרָא תִּתֵּן עַל סְטַר צִפּוּנָא : לו וְתַעְבֵּד פְּרָסָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר : לז וְתַעְבֵּד לִפְרָסָא חַמְשָׁא עַמּוּדֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא וְתַתִּיךְ לְהוֹן חַמְשָׁא סַמְכִין דִּנְחָשָׁא : א וְתַעְבֵּד יָת מַדְבְּחָא דְאָעֵי שִׁטִּין חֲמֵשׁ אַמִּין אָרְכָּא וַחֲמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיָא מְרַבַּע יְהֵי מַדְבְּחָא וּתְלָת אַמִּין רוּמֵהּ : ב וְתַעְבֵּד קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵהּ מִנֵּהּ תְּהֶוְיָן קַרְנוֹהִי וְתַחְפֵּי יָתֵהּ נְחָשָׁא : ג וְתַעְבֵּד פְּסַכְתְּרָוָתֵהּ לְמִסְפֵּי קִטְמֵהּ וּמַגְרוֹפְיָתֵהּ וּמִזְרְקָתֵהּ וְצִנּוֹרְיָתֵהּ וּמַחְתְּיָתֵהּ לְכָל מָנוֹהִי תַּעְבֵּד נְחָשָׁא : ד וְתַעְבֵּד לֵהּ סְרָדָא עוֹבַד מְצָדְתָּא דִנְחָשָׁא וְתַעְבֵּד עַל מְצָדְתָּא אַרְבַּע עִזְקָן

דנחשא

התורה והמצוה

והמערב רחוקים מן הפרוכת חמש אמות והארון של תשע שתי אמות סך הכל י"ז אמות, וכשתוציא מדת המזבח ה' טפחים ישאר שתי אמות וטפח, וז"ש בברייתא דמלה"מ [פ"ד] כשם שהיו מונחים באהל מועד כך היו מונחים בבית עולמים :

(ט) **ועשית מסך**, וילון כנגד הפתח, שפרוכת הוא כבגד המיסך לפני חדרי מלך להבדיל בינו לבין העם ונופל על קה"ק ששם הכבוד, ומסך פילון סכך נופל על כל וילון המכסה את הפתח, ומדת המסך כמדת הפרוכת עשר על עשר :

(לז) **ועשית למסך חמשה עמודי שטים**, עובי כל עמוד אמה על אמה כמ"ש בילקוט (רמז תכ"ב) שאם העמודים היו עומדים במקצוע בשוה להקרשים, כמו שמבואר מדברי התוס' בזבחים (דף ס') שלא היו נופפים לפתח א"ע שהיה פרוץ במלואו, ומקום הווים תלוי בפלוגתא ר' יוסי ורבנן שהבאתי למעלה (פסוק ז') שלרבנן היו הווים בפנים לצד המערב והמסך היה מבפנים, ולר"י שסובר שארך המשכן ל"א אמה היו הווים קבועים מבחוץ והפרוכת תלוי בתוך האמה של עובי העמודים נחשב אל המשכן, ולמ"ד שהיו הווים בפנים, צ"ל שהווין של עמודי המקצוע היו קבועים בזוית העמוד הפונה לצד חלל שבין העמודים, כי בצד מערב היו דבוקים אל הקרשים וא"א לקבוע שם ווין, ובל"ז צ"ל שהיו המסך בזוית העמוד, אחר שלא היה רחבו רק עשר בצמצום, ואם היה רוחב החלל שבין עמוד לעמוד שוה היו רחוקים זה מזה אמה ושלש רבעים ולא היה אפשר להכנים לשם את הארון ובדיו, וכפ"ז נראה שלא היו שוים רק חלל אחד היה רחב יותר :

רמזי המשכן

שהם כלי הנפש הצומחת כנ"ל, בהכרח היה המזבח נגד האצטומכא וכלים העוזרים לה במלאכת העיכול, שהם יתיכו ויעכלו את הבא בתוכם וישיבוהו לאפר ע"י החום והאש הטמון באצטומכא שהוא אש מן השמים הנמצא שם לשרוף ולהתיך את כל ולהשיב כל חלקיו אל יסודם ושרשם, ודוגמת זה היה שם אש מן השמים במזבח לעכל את כל הנקרב עליו מבע"ח, וכן מצומח במנחות ונסכים, ומדומם במלח, ולעומתו דשן ואפר, והיה מזבח נחשת מלופה על עץ נבוב לוחות וממולא עפר, העץ של לוחות מורה על כח הצומח שהוא מיוחד לנפש הזנה, והנחשת מורה על חלק הנחש אשר עפר לחמו אשר הושת איבה בינו ובין האשה שהוא הגוף והחומר והוא ישופנו עקב כי תמיד ומתיך לחותיו ומחריבו עד ישוב לעפר, והיו בו ארבע קרנות לרמז על

ארבעה

כז (א) **ושלש אמות קומתו**, לר' יוסי דהלכתא כוותיה היה גבהו עשר אמות ומ"ש שלש אמות קומתו, היינו משפה סובב ולמעלה, כמ"ש בברייתא דמלה"מ ובזבחים (דף נט ע"ב), ואם נאמר שגם במזבח של משה היה סובב, כר' יוסי בר' יהודה (שם דף סב) דכרכב זה הסובב, פי' שמה שצריך שיהיה חמש אמות רחבו היינו בשלש אמות קומתו, כי למטה מג' אמות נתארך אמה מכל צד שהיה שם הסובב כמו במזבח של מקדש, ולרבי שם שכרכב זה הכיור ר"ל ששלש אמות מעכב ולא יותר, כמש"ש דמדת רחבו וארכו וקומתו אין מעכב ובלבד שלא יפחתו ממזבח שעשה משה, וזה נכון למה שגלה מפירש"י שם שמ"ש רב יוסף אמה ופי' אביי מקום מערכה קאמר היינו שיהא אמה דבין הקרנות ומקום הילוך ממעטים בו אמתים לכל צד פש ליה אמה על אמה, א"כ מעכב תמיד שיהא חמש אמות ארכו ורחבו וג' אמות קומתו, אבל למ"ש הרמב"ם (פ"ב מה' בהב"ח הי"ז) והוא שלא יפחות אמה על אמה בגובה ג' אמות כשעור מקום המערכה של מזבח מדבר, א"כ גם מדת ארכו ורחבו די באמה על אמה, רק שבאמת אא"פ לדברי הרמב"ם כפשוטו שא"כ היכן יעמיד הקרנות שהם מעכבים, וע"כ צריך לדחוק בלשונו שיהא אמה על אמה חוץ משתי אמות סביב מקום הקרנות והלוך רגלי הכהנים. כפירש"י :

(ד) **ועשית לו מכבר**, פי' מכבר נחשת מעשה רשת, מלשון כברה, כמו (עמוס ט) כאשר ינוע בכברה, כמין לבוש עשוי למזבח מעשה רשת, לפי הסדר היה ראוי שיכתב זה קודם, שזה שייך לגוף המזבח וראוי שיקדים עשייתו, ומה"כ יאמר ועשית סירותיו כמו בשלחן שאמר ועשית קערותיו

וכפותיו

אַרְבַּע טַבְּעֹת נְחֹשֶׁת עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו: ה וְנָתַתָּה אֹתָהּ תַּחַת כַּרְכֹּב הַמִּזְבֵּחַ מִלְּמָטָּה וְהָיְתָה הָרֶשֶׁת עַד חֲצִי הַמִּזְבֵּחַ: ו וְעָשִׂיתָ בַדִּים לַמִּזְבֵּחַ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת: ז וְהוּבָא אֶת־בַּדָּיו בַּטַּבָּעֹת וְהָיוּ

הבדים

שפתי חכמים

שלכן תעשה נחשת לא הדברים שהם לכלים כי אין שם אותם ולשון יתירה הוא לתיקון הלשון: ר כדי להקריב עליו

רש"י

שהרשת ועשית לו מכבר נחשת מעשה רשת: (ה) כרכב המזבח. סובב. כל דבר המקיף סביב בעגול קרוי כרכב כמו ששנינו בהכל שוחטין אלו הן גולמי כלי עץ כל שעתיד לשוף ולכרכב והוא כמו שעושין הרצין עגולין בקרשי דפני התיבות וספסלי העץ אף למזבח עשה חריץ סביבו והיה רחבו אמה בדפנו לנוי והוא לסוף שלש (כ"א שם) אמות של גבהו כדברי האומר גבהו פי שנים כרחבו הא מה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפה סובב ולמעלה אבל סובב להלוך הכהנים לא היה למזבח הנחשת אלא ראשו לפנים מקרנותיו וכן שנינו בזבחים איזהו כרכוב בין קרן לקרן והיה רוחב אמה ולפנים מכן אמה של הלוך רגלי הכהנים שתי אמות הללו קרויים כרכב ודקדקו שם והכתיב תחת כרכב המזבח מלמטה למדנו שהכרכוב בדפנו הוא ולגוף המכבר העמיד. ומתרץ המתרץ תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא ישתרבבו, זה שבדופן לנוי היה ומתחתיו הלבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח נמצא שהמכבר רחב אמה והוא היה סימן לחצי גבהו להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים וכנגדו עשוי למזבח בית עולמים דוגמתו חוט הסקרא באמצעו וכבש שהיו עולין בו אע"פ שלא פירשו בענין זה כבר שמענו בפ' מזבח אדמה תעשה לי ולא תעלה במעלות לא תעשה לו מעלות בכבש שלו אלא כבש חלק למדנו שהיה לו כבש, כך שנינו במכילתא. ומזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה ר במקום חנייתן והכבש היה בדרום המזבח מובדל מן המזבח מלא חוט השערה ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום כדברי האומר עשר אמות קומתו. ולדברי האומר דברים ככתבן ג' אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא י' אמות, כך מצאתי במשנת מ"ט מדות, וזה שהיה מובדל מן המזבח מלא חוט במסכת זבחים למדוהו מן המקרא: (ז) בטבעות. בארבע טבעות שנעשו למכבר: (ח) נבוב לחת. כתרגומו חליל לוחין לוחות עצי שטים מכל צד והחלל באמצע

ולא

התורה והמצוה

דכפוהיו לבסוף וכן במטרה, מזה מבואר שהמכבר לא היה מגוף המזבח, רק עשוי בפ"ע והלבישו בו את המזבח, שכן דייק רש"י לגוף עשוי למזבח, ועי"כ לא עשו כן במזבח בית עולמים רק היה שם חוט של סקרא באמצע המזבח להבדיל בין דמים העליונים לתחתונים, והטעם נ"ל שהיה כדי שיושמו בו הטבעות, שאחר שהיה הצווי שיהיה רבוע ושיהיה סביב, לא היה אפשר לקבוע בו טבעות וכמו שאמר בזבחים (דף ס"ב ע"ב) שני כבשים קטנים יוצאים מן הכבש שבהן פונים ליסוד ולסובב ומובדלים מן המזבח כמלא נימא משום שנאמר סביב ור' אבהו אמר רבוע עיין רש"י שם, ועי"כ נוח שהטבעות יהיו קבועים ברשת שהלבישו את המזבח, וכיון שהרשת היה כלי בפ"ע הגם שהלבישו את המזבח באמצעו עד שנשא פ"נ ולא נפל מתחתיו בכ"ז קורא אני במזבח רבוע וסביב, אחר שהרשת לא היה מחובר בו. [וי"ל דלזה היה תחת כרכוב המזבח שהכרכוב היה בולט בגלים ופרחים ובליטה זו נסמך על הרשת שתחתיו ולא נפל המזבח בשעת משא מן הרשת שלא היה מחובר בו], וי"ל שמטעם זה היה נ"ל ככברה נקובה שלא יהיה נראה שהוא מגוף המזבח, כי המזבח נראה

פתגם

רמזי המשכן

ארבעה כחות הראשיות הפועלים במלאכה שהוא המושך והמחזיק והמעכל והדוחה, והיה חמש אמות ארכו שהם חמשה כלים האומנים במלאכה שהם המסס ובית הכוסות, והקיבה, והמעים שהם מחולקים לשני חלוקות כנודע וחמש אמות רחבו, כי אחר שנעשה בישול הראשון בהקיבה ישולח המיץ הנברר ממנו אל חמש תעלות. א] שע"י כח הדוחה ישלחנו אל מעי הראשון [הנקרא דודאנום], ב] ששם מתערב עם עוד מין אחר שתעורב בו גם ליחות המרה ועם מיץ [כילוס] ונסנן במסננת דרך עור המעי ויתקבץ לתוך כלי חלב [הנקרא וואסא לאקאטע], ג] משם ישולח אל חדר מיוחד שהוא בגב ואחור הגוף [הנקרא בשם ציסטערנא], ד] משם ישולח אל תוך גיד [הנקרא וויגא סויבקלוויא שהוא תחת הצואר], ה] שם יתערב עם הדם ויורד עם הדם דרך גיד אחד אל חלל הלב. ושלש אמות קומתו כי הדם הגלול יזוכך בהכבד והוא מזון לנפש הצומחת, והגלול שבו יעלה אל הלב ויזוכך שנית והוא מזון לנפש

החיונים

נְחָשָׁא עַל אַרְבַּע סִטְרוֹהִי: ה וְתִתֵּן יָתַהּ תְּחוֹת סוֹבְבֵי מַדְבְּחָא מִלְּרַע וּתְהֵי מְצָדְתָא עַד פַּלְגוּת מַדְבְּחָא: ו וְתַעְבֵּד אֲרִיחַיָּא לְמַדְבְּחָא אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן נְחָשָׁא: ז וְיָעֵל יַת אֲרִיחוֹהִי בְּעִזְקָתָא וִיהוֹן אֲרִיחַיָּא עַל תְּרֵין סִטְרֵי

מדבחא

התורה

שהיא נקבי הכברה, וכ"ז היה צריך במדבר שהיו בו מסעות לפרק אותו ולא בבית עולמים, וכמ"ש בפ' שהמכבר הזה היה יוצא ובולט מן המזבח שאם יפול מעל המזבח גחלת וכדומה נפל על המכבר והחזירו אל המזבח, ולפ"ז י"ל דבבית עולמים לא היה צריך לזה כי היה שם הסובב שהיה רחב מן רחב המזבח אמה סביב וכל הנופל מן המזבח נפל על הסובב, וזה לרבי שס"ל כרכב זה הכיור ולא היה סובב במזבח שבמשכן [עיין לקמן פסוק ה'], ובמזבח המכבר ביחזקאל [סי' מג] אמר וגבולה אל שפתה זרת האחד שלפי פירושי שם היה זה במקום המכבר באמצע המזבח והיה רחב זרת שהוא חצי אמה, הנה ששם חשיב סובב עיי"ש:

(ה) ונתתה אותה תחת כרכב המזבח, פירש"י כל דבר המקיף בעיגול קרוי כרכב כמו ששנינו כל שמעיד לסוף לכרכב היינו שעושים חריצין עגולים בקרשי דפני התיבות, אף במזבח עושה חריץ סביבו והיה רחב אמה בדפנו לנוי והוא בסוף שש אמות של גבהו [וסובב להילוך הכהנים לא היה למזבח הנחושת] ומתחתיו הלבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח שלא שהמכבר רחב אמה וכו', ובזבחים שם איזה כרכב, רבי אומר זה כיור, ר' יוסי בר"י אומר זה סובב, ומבואר שרש"י תפס כרבי [כמו שפי' שם כיור היינו ציורים של פרחים וציצים וקלעים], שמ"מ עשה חריץ היינו ציורים, והטעם כי רנב"י שאמר שם הרי כאן חד לנוי וחד לכהנים סבר כרבי שהכרכב היה לנוי, ואני תמה על הרמב"ם שכתב ארבע קרנות של מזבח ויסודו וריבוע מעכבין, דמשמע ותו לא, והלא לרבי כיור מעכב ולריב"י סובב מעכב כמ"ש בגמרא, וכן יקשה לרבי שכיור מעכב שלא מצאנו בבית עולמים שהיו שם ציורים דוגמת הכרכב, ואיתא בברייתא דמדות, המזבח ה' על ה' וכבש כולו כנגדו בדרום ומשוך כל"ב אמות, ולמ"ד ג' אמות קומתו, עשר אמות היה הכבש שלו, מ"ש כשלשים אמות הוא כדי שיהיה המזבח לא רחוק מן הפתח, כי ר' יוסי דאמר עשר אמות קומתו לשטתו דס"ל בזבחים (דף נ"ח) דכוליה מזבח בצפון קאי, אמנם אם היה הכבש ל"ב אמות כמו במקדש היה המזבח רחוק מן הפתח וזה לא יתכן כמ"ש התוס' בזבחים (דף ס"ג) לכן אמר שהיה רק כשלשים אמה, ועיי"ש עוד בתד"ה הון, ור' יהודה דס"ל דהליו בצפון וחציו בדרום לשטתו שהיה רק ג' אמות וכ"ש ס"ל כן לרהב"י שס"ל בספרא (פ"ז מ"ה) (וביומא ל"ז ובזבחים נ"ט) דכוליה מזבח בדרום קאי, ומזה ק"ל עמ"ש הכ"מ [פ"ב מה' עבודת יוה"כ] שדעת הרמב"ם כרהב"י דכוליה מזבח בדרום קאי, דהא מדבריו (פ"ב מה' בבה"ב ה"ז) מבואר שס"ל שמזבח של משה היה רק

המש

והמצוה

רמזי המשכן

החיצונית, והזך והרותחי שבו יעלה אל המוח והוא מזון לנפש המשכלת, וצוה לעשות סירותיו לדשנו ויעיו ומתתותיו שהם נגד חלקי המעים הנקרא קילון והכרכשתא העשוים להוציא האפר לחוץ והטחול והכליות העשוים לנקות פסולת הדם והמים הרעים אשר בדם, ומזרקותיו הם הכבד שבו מתקבץ הדם והוא מלא דם כמזרקים לפני המזבח. וסך הגידים והעורקים שבכבד מספרם שבעים, ועז"א מזרק אחד כסף שבעים שקל, ובתקוני זהר (תיקון כ"א) שהם לקבל שבעים ממונים, והכבד זורק הדם אל גיד א' [הנקרא ווינא קאבא] וזה הגיד מתחלק לשני חלקים אחד עולה למעלה לזון אברים העליונים וא' יורד למטה לזון האברים התחתונים, וכן היה במזבח דמים הנתנים למעלה ודמים הנתנים למטה, וצוה לעשות לו מכבר מעשה רשת שכן הבני מעים מחוברים אל עור אחד אשר בו שומן רב הנקרא כנתא כמעשה רשת והוא ג"כ עוזר למלאכת הסינון וההפרדה, וצוה לדבק בו ארבע טבעות נחשת שהם הארבע מרות שבאים מד' יסודות שנשואים על שני בדים כי כל אחד יש בו שתי איכיות כנודע: ואחר שהתבאר ענין מזבח הנחשת וכלי בטן העושה במלאכה, נבאר ענין החצר שהוא כדמיון הגוף המקיף וסוכך על אבריו הפנימים, וכבר הודעתיך מקצת אברי הגוף המתיחסים אל המשכן ואבריו, ונוכל להשלים על ידם גם ענין החצר, אבל מבלי יארך הענין ראיתי כי נוכל לצייר כלל המשכן והחצר שיגביל אל כלל גוף האדם ורמ"ח אבריו ושס"ה גידיו בדרך קצרה. הנה כבר בארתי בספר שירי הנפש [בפסוק הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה] שגוף האדם שהוא מטת שלמה יש ששים גבורים שהם מסבבים את הנפש ושומרים אותה להסגר בתוכו, שהם רמ"ח אברים שנחלקים לששים ששים סביב, כי שני פעמים ששים הם אברים חיצונים לגמרי כמו שחושב במשנה ט' פ"א דאהלות שלשים בפסת הרגל מכאן ומכאן ושלשים בפסת היד מכאן ומכאן, וששים אברים הם פנימים יותר ובכל זה הם חיצונים בערך שאחריהם והם עשרה בקורסל שנים בשוק חמשה בארכובה אחד בירך שלשה בקטלית שנים בקנה שנים במרפק אחד בזרוע ארבע בכתף ס"ה שלשים מכאן וכן בצד השני ס"ה ששים, וששים ושמונה אברים הם עקר בנין הגוף והם כ"ב צלעות (משני הצדדים) י"ח חוליות השדרה תשע

בראש

הבדים על־שתי צלעת המזבח בשאת אתו: ח נבוב לחת תעשה אתו כאשר הראה אתך בהר כן יעשו: ס
שביעי ט ועשית את חצר המשכן לפאת נגב־תימנה קלעים לחצר שש משזר מאה באמה ארך לפאה האחת: י ועמדיו עשרים ואדניהם עשרים נחשת ווי העמדים וחשקיהם כסף: יא וכן לפאת צפון בארך קלעים מאה ארך ועמדו° עשרים ואדניהם עשרים נחשת ווי העמדים וחשקיהם כסף: יב ורחב החצר לפאת־ים קלעים חמשים אמה עמדיהם עשרה

°ועמדיו קרי

ואדניהם

בעל הטורים

(ח) נב"ב לוחות תעשה אותו. נבוב עולה שנים כנגד שנים אמות ימלאן לכוסף על המזבח :

שפתי חכמים

עליו קרנות : ש כלומר עם רוחב העמוד דהיינו אמה וא"ת כיון שלא היה כי אם ה' אמות בין עמוד לעמוד והעמודים לא היו כ"א כ' לא יהיו אלא נ"ה אמות. וי"ל דהכי פירושו שהכ' עמודים של צד דרום התחילו במקצוע מזרחית דרומית וכלו לסוף נ"ה אמות. ולסוף מאה אמות במקצוע דרומית מערבית התחילו העשרה עמודים של צד מערב וכלו לסוף מ"ה אמות ולסוף נ' אמות במקצוע מערבית צפונית התחילו הכ' של צפון וכלו לסוף נ"ה אמות, ולסוף מאה במקצוע צפונית מזרחית התחילו הג' עמודים של כתף האחד מהשער וכלו לסוף י' אמה ולסוף ט"ו אמה העמיד עמוד של השער וכלו הד' עמודים של השער בסוף ל' אמות. ולסוף ל"ה אמה התחילו הג' עמודים של כתף השנית וכלו לסוף מ"ה אמה. ולסוף נ' היה העמוד של מקצוע מזרחית דרומית (רא"ם) וכן מפרש רש"י בהדיא בסמוך ודוק היטב : ת לא של הקלעים דא"כ הוי ליה למימר ועמודיהם לשון רבים אע"כ הכנוי של עמודיו שב אל החצר והדניהם שהוא לשון רבים שב אל העמודים הסמוכים לו : א ר"ל לקח עץ אחד ועשה אותו

רש"י

ולא יהא כלו עץ אחד שיהא עביו ה' אמות על ה' אמות כמין סדן: (ט) קלעים. עשויין כמין קלעי ספינה נקבים נקבים מעשה קליעה ולא מעשה אורג ותרגומו סרדין כתרגום של מכבר המתורגם סרדא לפי שהן מנוקבין ככברה : לפאה האחת. כל הרוח קרוי פאה : (י) ועמדיו עשרים. חמש אמות בין עמוד ש לעמוד : ואדניהם. של ת העמודים נחשת האדנים יושבים על הארץ והעמודים תקועים לתוכן היה עושה כמין א קונדס שקורין פלא"ש ארך ו' טפחים ורחבו ג' וטבעת נחשת קבוע ט באמצעו וכורך שפת הקלע סביביו במיתרים כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקליות שבעמוד העשוי כמין וי"ו ראשו זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד כאותן שעושין להציב דלתות שקורין גונז"ש ורחב הקלע תלוי מלמטה והיא קומת מחיצת החצר : ווי העמדים. הם האונקליות : וחשקיהם. מוקפות היו העמודים בחוטי כסף סביב ואיני יודע אם על פני כולן אם בראשם ואם באמצעם אך יודע אני שחשוק ל' חגורה שכך מצינו בפלגש בגבעה (שופטים יט) ועמו צמד חמורים חבושים תרגומו חשוקים

התורה והמצוה

הגם בהלכו ולהכו וא"כ היה לו עפר בגבהו מזה הלוי בזה כמבואר בגמ', וא"כ איך עמד מזבח של משה עם הכבש בחצר המשכן :

(ח) נבוב לוחות, עמ"ש בפרשת יתרו בפסוק מזבח אדמה תעשה לי :

(ט) קלעים לחצר, פירש"י שהיו נקובים, ולהרד"ק [שורש קלע] נקראו כן מפני שנעשו מעשה זפות כמו מקלעת פקעים :

רמזי המשכן

ברא"ש שמונה בזוהר שזה במפתח הלב וכו' בנקביו, ומסתברא שאברי המשכן וחלקיו ירמזו על ששים ושמונה העקרים, וחלקי החצר ואבריו שהם אחריו במדרגה ירמזו אל האברים שאינם עקרים כ"כ, נגד ששים ושמונה אברים העקרים היו במשכן מ"ח קרשים, ושני קרשי מקצוע דרומית מערבית צפונית מערבית שכ"א חשב לשנים

ועמדיו

ס

מדבחא במטל יתה: ח חליל לוחי תעביד יתה כמא די אחזי יתך בטורא כן יעבדון: ט ותעביד ית דרת משכנא לרוח עבר דרומא סרדין לדרתא דבוץ שזיר מאה באמין ארכא לרוחא חד: י ועמודוהי עשרין וסמכיהון עשרין נחשא ווי עמודיא וכבושיהון כסף: יא וכן לרוח צפונא בארכא סרדין מאה ארכא ועמודוהי עשרין וסמכיהון עשרין נחשא ווי עמודיא וכבושיהון דכסף: יב ופותיא דדרתא לרוח מערבא סרדין חמשין אמין עמודיהון עשרא וסמכיהון
עשרא

התורה

(י) ועמודיו עשרים, בברייתא דמ"ט [פ"ה] הקלע יוצא מן העמוד שתי אמות ומחצה מצד זה ושתי אמות ומחצה מצד זה וכן לעמוד השני. הא למדת שבין עמוד לעמוד חמש אמות, ונתקשו המפ' כולם הא בין עשרים עמודי החצר לא יש רק י"ט חללים וחסר חמש אמות, ויותר יקשה זה בעמודי הרוחב, ונדחקו בזה מאד, ויאמרו מקצת מבארים שבקרני הזויות לא היו שם עמודים כלל כי אם משני מקצעי דרומית מזרחית היה האחד נמשך אל הדרום שתי אמות ומחצה מזה ושתי אמות ומחצה מזה, וזה דבר רחוק שהאהל יהיה פתוח בזויותיו בלא עמודים ועל מה יסמכו הקלעים שלא יפרדו זה מזה בזויות החצר, ועקר העמודים צריך בהזויות כנודע, וע"כ שעקר כמ"ש מברי"א דהחשבון חמש אמות הוא חוץ מן העמוד, והנה אמ"ש שהיו עמודים דקים היינו בשה י"ל דאף שהיו העמודים אמה על אמה לא היו מרובעים לגמרי ולא עגולים רק היו בעלי ששה עשר צלעות בקירוב, שצלע הבולט לחוץ אל סביבה מחזיק טפח ומחצה, ועשרים פעמים טפח ומחצה של העמודים משלים החמש אמות, ומ"ש שהיה חמש אמות מכל צד לא אמרו רק במסך שבאורך שהוא הנגב, אבל במסך שבצד מערב שם בו פחות מחמש אמות בין עמוד לעמוד בענין שכשיתחלק לי"ט חללים עם הבולט מן העמודים יהיה חמשים אמה, שעקר היה שיהיה רוחב המסך חמשים בין עמודי הרוחב, וכן בעמודי המזרח שהיה שלשה מכל צד היה כ"א חמש אמות עם עובי העמודים כמו שפירש"י, ודברי הברייתא לא נאמרו רק על עמודי הסלך והמסך שביניהם, ווי העמודים, הם האונקלאות שעשויים כעין וא"ו זקוף למעלה שתולים בהם הקלעים ע"י שכורכם במיתרים אל קונדסים שארכן וא"ו ספחים ורחבן שלשה וטבעת נחשת קבועה בו באמצע שתולה אותו על האונקלין שבעמוד, כ"ה בברייתא דמלאכת המשכן הביאו רש"י, והווין היו מכסף והעמודים היו ראשיהם מצופים בכסף וגם מחושקים כסף, והיינו שהיו מוקפים בחוטי כסף סביב ובצווי לא נזכר רק שעמודי החצר מחושקים כסף, אבל במעשה אמר [לקמן ל"ח י"ז] ווי העמודים וחשוקיהם כסף וצפוי ראשיהם כסף והם מחושקים כסף כל עמודי החצר, לבד התפלא שבני מסך פתח האהל אמר בצווי (כ"ו ל"ז) וצפית אותם זהב ווויהם זהב, ובמעשה (לקמן ל"ו ל"ח

סמך

והמצוה

רמזי המשכן

כי שייך לצד מערב ולצד שאצלו (כנ"ל למעלה) הם נ' קרשים, ותשעה עמודים (ארבעה שתחת הפרוכת וחמשה שתחת המסך), ותשעה בריחים שכל צד מוברח מקצה לקצה משלשה בריחים, הם ששים ושמונה אברים העקרים, ובחצר היו ששים עמודים סביב נגד ששים האברים הבלתי עקרים כ"כ, ונגד ששים פרקי הידים וששים פרקי הרגלים שהם אברים קטנים ובלתי עקרים היו חמשים קרסי זהב ביריעות התחתונות, וששים ותשעה ווי העמודים שהיו ג"כ מזהב שנמצאו בעמודי החצר והמשכן, וה' אחד משלים האחד החסר הרי יש רמ"ח אברים, [וקרסי נחשת לא באו בחשבון כי הם מצד הנחש כנ"ל], וכנגד השס"ה גידים שנמצאו ביניהם גידים קשים וגדולים וגידים קטנים, היו במשכן ובחצר קכ"ד אדנים, ושני פעמים מאה לולאות בשני מיני היריעות, הרי שכ"ד, וה' אחד משלים החשבון של אחד החסר לרמ"ח וא' החסר לשס"ה, והקלעים הסובבים את החצר היו פ"ר אמה שעם האחד הכולל אותם בגי' אפר להורות כי האדם עפר ואפר, ובעולם הגדול שולט סנדלפון על עולם העשיה, שמספרו פ"ר נגד פ"ר דינים של אותיות מנצפ"ך השולטים בו, ונקרא של היער [כמ"ש האר"י ז"ל על אז ירננו כל עצי יער] כי עולם זה הוא נגד נפש הנאחזת ועצי יער, ובעולם היצירה שולט מט"ט שמספרו רי"ו כמנין אריה שלכן נחקק על קיר ההיכל אריות סביב בבנין יחזקאל, וזה נרמז בקרשי המשכן, שהיה לכל קרש ארבע טבעות, שעולה למ"ח קרשים קצ"ב וכל שני קרשים היו תאומות אשה אל אחותה הרי כ"ד חבורים ס"ה רי"ו, ועז"א במד' שהוקם עם המשכן משכן של מט"ט וכנגדו בעולם הכסא שהוא נגד קה"ק שם ע"ב שעולה ג"כ עם ג' אותיות של כל שם למספר רי"ו, וכשהיו ישראל זכאים היה האש של מעלה רובץ כארי. ור"ל שבא מעולם היצירה מט"ט, וכשלא היו זכאים היה רובץ ככלב, ר"ל שבא מלמטה מעולם העשיה ששם שולט שם ב"ן גי' כלב שהוא כלב דקדושה, והכלבים אומרים בשירתם בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושנו כי הם מעולם העשיה, ובזה העולם שולט

בקיום

וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה׃ יג וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ יד וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה קְלָעִים לַכָּתֵף עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה קְלָעִים עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טז וּלְשַׁעַר הֶחָצֵר מָסָךְ ׀ עֶשְׂרִים אַמָּה תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם עַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה׃ מפטיר יז כָּל־עַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף וָוֵיהֶם כָּסֶף וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת׃ יח אֹרֶךְ הֶחָצֵר מֵאָה בָאַמָּה וְרֹחַב ׀ חֲמִשִּׁים בַּחֲמִשִּׁים וְקֹמָה

חמש

בעל הטורים

(יח) אורך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים, פי' כחלק אחד מהחמשים שנזכר כבית כדפירשתי לעיל:

רש"י

חשוקים: (יג) לפאת קדמה מזרחה. פני המזרח קרוי קדם ל' פנים אחור ל' אחורים לפיכך המזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור כד"א (דברים יא) הים האחרון ימא מערבא: חמשים אמה. אותן נ' אמה לא היו סתומים כולם בקלעים לפי ששם הפתח אלא ט"ו אמה קלעים לכתף הפתח מכאן וכן לכתף השנית נשאר רחב הלל הפתח בינתים כ' אמה וזהו שנאמר ולשער החצר מסך עשרים אמה וילון למסך כנגד הפתח כ' אמה ארך כרחב הפתח: (יד) עמודיהם שלשה. חמש אמות בין עמוד לעמוד בין עמוד שבראש הדרום העומד במקצוע דרומית מזרחית עד עמוד שהוא מן הג' שבמזרח ה' אמות וממנו לשני חמש אמות ומן השני לשלישי חמש אמות וכן לכתף השנית והארבעה עמודים למסך הרי עשרה עמודים למזרח כנגד י' למערב: (יז) כל עמודי החצר סביב וגו'. לפי שלא פירש ווין וחשוקים ואדני נחשת אלא לצפון ולדרום אבל למזרח ולמערב לא נאמר ווין וחשוקים ואדני נחשת לכך בא ולמד כאן: (יח) ארך החצר. הצפון והדרום שמן המזרח למערב מאה באמה: ורחב חמשים בחמשים. חצר שבמזרח היתה מרובעת חמשים על ב חמשים שהמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר העמיד מזרח פתחו בשפת החמשים החיצונים של אורך החצר נמצא כלו בחמשים הפנימיים וכלה ארכו לסוף ל' נמצאו כ' אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים ג שבמערב ליריעות של אחורי המשכן ורוחב המשכן עשר אמות באמצע רוחב החצר נמצאו לו עשרים אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעת המשכן וכן למערב וחמשים על חמשים

חצר

שפתי חכמים

אתא כמין קונדיסין וארכו ו' טפחים: ב דק"ל דמשמע שלא היה ארכו אלא חמשים מדכתיב ורוחב חמשים בחמשים ומתרץ אותו חלק חצר שהיה במזרח ולפני הפתח היתה מרובעת חמשים על חמשים: ג וא"ת והא המשכן היה תוכו שלו ל' אמות באורך וי' אמות ברוחב וגם הקרשים היה עבין אמה וא"כ לא יהיה אלא י"ט אמות ריוח לאחוריו וגם חצר המשכן לא יהיה כ' אלא מ"ט תם מן הצדדין לצפון ולדרום לא יהיה כ"א י"ט אמות וי"ל דגם העמודים של חצר המשכן היה עבין אמה כמו עבין של קרשים והקלעים לא היו תלויין לפנים מן העמודים

התורה והמצוה

חצר ואת עמודיו המסך ואת וויהם וצפה ראשיהם וחשוקיהם זהב משמע שלא צפה רק ראשיהם, ובזהר פקודי ואת האלף וגו' עשה ווין כמין וי"ו הוי רישיהון חפא בדהבא, אינון דכסף ורישיהון חפא בדהבא, וכ"ז צריך ישוב:

(יד) וחמש עשרה אמה, שלשה העמודים התחילו רחוק ה' אמות מעמוד שבמקצוע, והיו בינהם שלשה חללים כ"א ה' אמה עם העמוד, וכמו

שפרש"י

רמזי המשכן /

החיים והמות, החיים בא מאליהו נביא בין שנמצא בעולם העשיה ונכרת עמו ברית החיים והשלום, וכשאליהו בא לעיר כלבים שוחקים, והמות בא מלך הרע שנזכר בזה העולם, שאז תסתלק הקדושה וכלבים בוכים, כי אז שולטים כלבים רעים עזי נפש לא ידעו שבעה מלך הסטרא אחרא, ומה שלא הזכיר בין כלי המשכן את

מזבח

עַשְׂרָא : יג וּפוּתְיָא דְּדָרְתָּא לְרוּחַ קִדּוּמָא מַדִּינְחָא חַמְשִׁין אַמִּין : יד וַחֲמֵשׁ עַשְׂרֵי אַמִּין סְרָדִין לְעִבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא : טו וּלְעִבְרָא תִּנְיָנָא חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי סְרָדִין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא : טז וְלִתְרַע דָּרְתָּא פְּרָסָא עַשְׂרִין אַמִּין תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר עַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא : יז כָּל עַמּוּדֵי דָרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר מְכַבְּשִׁין כְּסַף וָוֵיהוֹן כְּסַף וְסַמְכֵיהוֹן נְחָשָׁא : יח אֻרְכָּא דְדָרְתָּא מְאָה בְּאַמִּין וּפוּתְיָא חַמְשִׁין בְּחַמְשִׁין וְרוּמָא

חמש

התורה

שפרש"י וכו"ל (פסוק י') :

(טו) ולשער החצר מסך, בברייתא דמ"ש אבל אין אתה יודע כמה מן הקלעים לפתחו של חצר כשהוא אומר את קלעי החצר ואת מסך שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח מה בין משכן למזבח י' אמות אף מן הקלעים לפתחו של חצר י' אמות, ר"ל שמסך החצר וארבעה עמודיו עמדו רחוק מן החצר י' אמות [והיה זה שיכנסו להחצר באוסן עשר אמות כי צורך להגביה המסך בכל פעם שיכנס אי אפשר לשום שיהיה נגלל בתמידות א"א שא"כ יראו בהון כהן ועבודה בידו] ולמד זה ממ"ש אשר על המשכן שהם דברים מיותרים, ומפרש קלעי החצר אשר על המשכן ואת מסך שער החצר אשר על המזבח, שהקלעים היו רחוקים חמשים אמה מן המשכן, והמסך היה רחוק המשיה אמה מן המזבח שעמד רחוק מן המשכן עשר אמות, ואתיא כברייתא כר' יהודה שהקלעים ומסך הפתח לא היו גבוהים רק חמש אמות, אבל לר' יוסי שהוא ס"ל שגובה המזבח י' אמות וגובה הקלעים חמש עשרה אמה ושל מסך הפתח עשרים אמה כמו שנאמר [בפסוק יח], לדידיה פי' בזבחים (דף נ"ט) אשר על המשכן ועל המזבח מה משכן י' אמות אף מזבח י' אמות, הוא מפרש שהמסך ועמודי הפתח עמדו בשוה עם קלעי המזבח, וממ"ש אשר על המשכן ועל המזבח שפי' שהקלעים היו גבוהים ט"ו אמה לכסות את המשכן, שמ"ש [בפסוק י"ח] וקומה חמש אמות היינו אחר י' אמה שהיה גבהן כמדת המשכן והמזבח שהיה גבהן עשר היו הקלעים למעלה מהן חמש אמות שעז"א על ועל, ומזה מוכח שגם המזבח י' אמות, שאל"כ למה אמר על המזבח, הלא הם עלו למעלה מן המזבח כ"ש מן המשכן שהיה רק שלש אמות, ולר' יוסי לשיטתו שהיה המזבח י' אמות היה המסך בשוה עם הקלעים, כי הוגלל תמיד ד' אמות למעלה שיהא מוכן לכניסה ויציאה ואין חשש שההולך מרחוק יראה כהן ועבודה בידו [כמו שהשיב לו ר' יהודה שם] כי הכהן עמד בגובה י' אמות, אבל לר' יהודה שהכהן עמד בגובה ג' אמות לא היה אפשר לגלול את המסך שאז יראו כהן ועבודה בידו, לכן לדידיה היה המסך רחוק מצד המזרח והעם נכנסו מן הצד :

(יח) ורחב חמשים בחמשים, פי' בעירובין (דף כ"ג ע"ב) העמד משכן על שפת חמשים כדי שיהא כ' אמה לפניו וכ' אמה לכל רוח, והראב"ע שאל ע"ז שהם פי' שלפני המשכן היה חמשים על חמשים, ורוחב החמשים על החמשים, ואינה שאלה כי פירושו שבחמשים אמה הראשונים יהיה רוחב החצר חמשים, כי אחר חמשים הראשונים יתחיל המשכן וימעט את רוחב החצר עשר אמה ולא יהיה לו עוד רוחב חמשים, ומזה ידענו שהמשכן התחיל בקצה החמשים השניים, ועיין ברש"י שאח"כ יצא החצר סביב המשכן עשרים אמה בצד צפון ודרום ומערב, ופי' מן חלל המשכן, כי עובי הקרשים נחשבו אל עשרים אמה של חצר, וכן פירש רש"י בעירובין שם שעובי הקרשים מיעט אמה מכל צד, וכן מבואר בברייתא דמדות ודמ"ש, ולשון רש"י פה שכתב בין הקלעים ליריעות אינו מדוקדק. וקומה חמש אמות גובה מחיצות החצר והוא רוחב הקלעים [רש"י] והוא לר' יהודה, ולר' יוסי פי' קומתם מעל גובה המשכן והמזבח, והיה גובה הקלעים ט"ו אמה, ובפרשת ויקהל אמר ומסך שער החצר וכו' וקומה ברוחב חמש אמות לעומת קלעי החצר, ושם מדבר מן מסך השער ומודיע לר' יוסי שמסך השער היה גבהו עשרים אמה, ופי' שקומה של המסך היה חמש אמות גבוה יותר מן קלעי החצר שהיה גבהן ט"ו אמה, ופי' לעומת בשם שריבתו לעומת קלעי החצר שבלדו היה קומתו יותר מהם חמש אמה, ולר' יהודה פירושו כקומתו שגם

והמצוה

רמזי המשכן

מזבח הקטרת, ובין כלי החצר את הכיור וכתבם לבסוף אחר צווי החינוך בסוף פ' תצוה ובראש פ' תשא. כי כלים האלה לא היה כלי כנגדה באדם ובעולם, כי בחלק החזה לא נמצא רק הלב והריאה שנגדם היה השלחן והמנורה, ובחלק הבטן לא נמצאו רק כלי העיכול שנרמזו כולם במזבח העולה לא כלי הטהרה והרחיצה שנרמזו בכיור, ושני כלים האלה באו לציין הענין שנעשה ע"י קדושת ישראל ועבודתם שמעלים ריח ניחוח וקטורת סמים לעולמות העליונים, ומורידים משם השפע והברכה והקדושה ממקור מים חיים לעולמות התחתונים כמו שיתבאר שם במקומו לכן אין להם ענין פה, רק אחר שגמר כל הענינים ובא על דבר החינוך והתחלת העבודה שאז יוכנו כלים האלה, אשר מלאכי אלהים הקדושה והברכה עולים ויורדים בם, ואי"ה במקומם יתבאר זה בפרטות :

קומת

חָמֵשׁ אַמּוֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת׃ יט לְכֹל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן בְּכֹל עֲבֹדָתוֹ וְכָל־יְתֵדֹתָיו וְכָל־יִתְדֹת הֶחָצֵר נְחֹשֶׁת׃ ס ס ס

נ"ו. יעי"ו סימן . סל"ו סימן . ומספילין וה' נתן חכמה לשלמה במלכים א' סימן ס' :

כ וְאַתָּה תְּצַוֶּה ׀ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃ כא בְּאֹהֶל מוֹעֵד מִחוּץ לַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס כח א וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹ־לִי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אהרן

בעל הטורים

(כ) ואתה תצוה לא הזכיר משה בזה הסדר משא"כ בכל החומש שמשעה שנולד משה אין סדר שלא הוזכר בו חוץ ממשנה תורה שהטעם משום שאמר מחני נא מספרך אשר כתבת וקללת חכם אפי' על תנאי באה ונתקיים בזה . וכתב אותם במנורה וכן בתמיד לו את בני ישראל לפי שהניסם נוהגים בכל יום ויש בהם הסרון הים לפיכך צריך זרוז לכן אמר בהם לשון צוואה . תצוה בגי' כזית זה רמז להדלקה שנר לנשים חובה בשבת . ויקחו אליך אבל אני איני צריך לאורה : כתית רמז הי"ו ה"כ שנים יהא נוהג הדלקת המנורה : להעלות חסר וי"ו נומר שוי"ו נרות מכבים אותם אבל נר מערבי דולק לעולם : למאור לכפלות בגי' חצי לוג שמן לנר : נר תמיד בגימ' בשבת : (א) הקרב ד'. הקרב אליך . ואת אורת המנחה, הקרב אותה אל הכהן וגם את אחיך וגו' הקרב הקרב את מטה לוי . הקרב אליך והא"כ המנחה שאינו ראוי לכהונה עד שיתחנך בבגדים ורמז לו שיקריב אליו בני לוי דכתיב נתונים נתונים המה לי : ואתה הקרב אליך את הכהן אהרן ג"פ בפסוק רמז לג' כהנים שיצאו והם אהרן אלעזר ואיתמר . וג"פ לכהנו לי כפרשה כנגד נים ראבון ונים שני

רש"י

הצר לפניו (עירובין כג) : וקומה חמש אמות . גובה מחיצות החצר והוא רוחב הקלעים : ואדניהם נחשת . להביא אדני המסך שלא תאמר לא נאמרו אדני נחשת אלא לעמודי הקלעים אבל אדני המסך של מין אחר כך נראה בעיני שלכך חזר ושנאן : (יט) לכל כלי המשכן . שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו כגון ד מקבות לתקוע יתדות ועמודים : יתדות . כמין ה עגלי נחשת עשויין ליריעות האהל ולקלעי החצר קשורים במיתרים סביב סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורין ותלויין וכובדן מכביד בשולי היריעות שלא ינועו ברוח, ואומר אני ששמן מוכיח עליהם שהם תקועים בארץ לכך נקראו יתדות ומקרא זה מסייעו (ישעיה לג) אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח : (כ) ואתה תצוה . זך . בלי שמרים א כמו ששנינו במנחות (דף פו) ב מגרגרו בראש הזית וכו' : כתית . הזיתים היה כותש במכתשת ואינו סוחן בריחים כדי שלא יהא בו ג שמרים ואחר שהוציא טפה ד ראשונה מכניסן לריחים וטוחן . והשמן השני פסול למנורה וכשר ה למנחות שנאמר כתית למאור ולא כתית למנחות : להעלות נר תמיד . מדליק

שפתי חכמים

שהעמודים אלא תנויין לחוץ מן העמודים ולכן נקט רש"י שהמסכן על הקלעים ולא על העמודים : ד כמין פטיש : ח כמין בריחים :

א פי' שאל תחשוב באיך מלינו שמן שאין בו שמרים דהא תנן בפרק המפקיד ר"ש אומר אף המוכר שמן מחזק כל ימות השנה מקבל עליו לוג ומחצה שמרים למאה ש"מ שאין שמן בלא שמרים ומפרש כמו ששנינו וכו' : ב פי' לוקט אותן זיתים הגדלים בראש הזית נרגר אחד מכאן ונרגר אחד מכאן לפי שאותן זיתים מבושלים היטב ואין בהם שמרים : ג דכשטוחן בריחים יש בו שמרים אע"פ שמגרגרו כו' : ד דאי מוליא משם יותר יהא בו שמרים ולכך שמן השני פסול משום שיש בו שמרים : ה ואע"פ דגבי מנחות נמי כתיב כתית וניחא דוקא כתית . י"ל דה"כ למאור דבכא ל"ל אע"כ למאור דבכא למעט בא כתית למאור ולא כתית למנחות אלא אפי' שמן שני כשר למנחות וה"ה א"כ כתית במנחות ל"ל . וי"ל דאי לא כ' כתית במנחות ה"א למנחות דוקא שמן שני כשר ולא שמן ראשון מש"כ כ'

חֲמֵשׁ אַמִּין דְּבוּץ שְׁזִיר וְסַמְכֵיהוֹן נְחָשָׁא׃ יט לְכֹל מָאנֵי מַשְׁכְּנָא בְּכֹל פָּלְחָנֵהּ וְכָל סִכּוֹהִי וְכָל סִכֵּי דְּדַרְתָּא נְחָשָׁא׃ ס ס ס

כ וְאַתְּ תְּפַקֵּד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ מְשַׁח זֵיתָא דַּכְיָא כְּתִישָׁא לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בּוֹצִינָא תְּדִירָא׃ כא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא מִבָּרָא לְפָרֻכְתָּא דְּעַל סַהֲדוּתָא יְסַדַּר יָתֵהּ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ קְיָם עָלַם לְדָרֵיהוֹן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ א וְאַתְּ קָרֵב לְוָתָךְ יָת אַהֲרֹן אָחוּךְ וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּהּ מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

רש"י

פליק עד ו שתהא שלהבת עולה מאליה (שבת כא): תמיד. כל לילה ולילה קרוי ז תמיד כמו שאתה אומר (במדבר כח) עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום. וכן במנחת חביתין נאמר (ויקרא ו) תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב. אבל תמיד האמור בלחם ח הפנים משבת לשבת הוא: (כא) מערב עד בקר. תן לה מדתה שתהא ט דולקת מערב עד בקר. ושיערו חכמים חצי לוג ללילי טבת הארוכין וכן לכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום: (א) ואתה הקרב אליך. לאחר שתגמור מלאכת י המשכן:

שפתי חכמים

כ' כתית במנחות כדי להכשיר אף שמן ראשון למנחות. וא"ת למאור נ"ל דהאי ידענא דהא דכתיב כתית במנחות אף כתית במשמע דאי דוקא הוה כתית למנחות ולא שמן שני א"כ ליפתוק מכתית דמנחות ונילף משמן דמאור כתית אין שני לא. וי"ל דאיכא למיפרך מה לשמן המאור כיון דלהאיר אנו צריכין מש"ה כתית דוקא מפני שהוא נמשך אחר הפתילה אבל למנחות שני דוקא משום שיש בו יותר מחיקום מש"ה כתיב כתית גבי מנחות להכשיר אף כתית ושוב איצטריך למאור ללמד דכתית דמנחות לאו דוקא הוא וכא דנקט רש"י כתית למאור ולא כתית למנחות פירוש אין צריך כתית למנחות אלא אף מתון כשר וק"ל: ו דק"ל הי"ל לכתוב להדליק וכתב להעלות שלא יניחנה וילך כשהדליקה כל עוד שאין שלהבת עולה: ז כלומר אע"פ שאינו דולק ביום אלא בלילה עד היום מ"מ קרוי תמיד כמו שאתה מוצא בשאר דברים שאינם תמיד בכל זמן ואעפ"כ קרויין תמיד כמו שמביא רש"י וכן במנחת חביתים שהרי מחציתה בבקר ומחציתה בערב ואפ"ה אומרים בו תמיד כיון שהוא כן לעולם ודו"ק: ח כלומר דלחם הפנים אין להביא ראיה שנאמר תמיד כ"ש שהוא לעולם אע"פ שיש בו הפסק שכשהראשון נסתלק והשני מעריכין על השלחן לפי שהיה תמיד ממש שהיה מונח משבת לשבת ואף כשהיו מסירין אותו ומשימין אחר תחתיו לא היה שם הפסקה אלא אלו מושכין ואלו מניחין שאחר טפח של זה לתוך טפח של זה: ט דק"ל דבפסוק משמע דשיעור מערכה הוא מערב עד בוקר דכל הלילה יערוך אותה במערכה א"כ מהי דולק לכ"פ תן לה כמדתה שתהא דולקת וכו' והוי כאלו אמר יערוך אותו אהרן ובניו בערך שיהא דולק מערב עד בקר לא שיעריכנו מערב עד בקר ואע"פ שאין שיעור אלא לפי הפתילות שאם היו עבות לא יספיק חצי' לוג י"ל לפי שהיה נבות בית קבול לפתילות ואי אפשר שיהיו עבי הפתילות אלא לפי שיעור הזה. רא"ם: י כלומר לא מעכשיו שהרי הקרבהם

התורה והמצוה

פתח מסך שער החצר היה רק הגם אמות כמדת יתר קלעי החצר. ועיין עירובין (דף ב' ע"ב) זבחים (דף ס'):

פרשת תצוה

(כ) **ואתה** תצוה. פ' זאת הוכפלה בפרשת אמור (סי' כ"ד) ויש בין הפרשיות כמה שנויים, וחז"ל בספרא למדו שפה מדבר על כלל נרות המנורה ושם מדבר מן נר מערבי, ושם פרשת הדברים בפרטות קצתו מפה ומצאה מרגוע, ולא נשאר לנו רק לדעת למה הפסיק בצווי זה בין מעשה המשכן וכליו ובין מעשה בגדי כהונה, כאלו הוא הקדמה למלאכת הבגדים וקודמות אליהם, וכן הוא האמת, שלפי מה שנבאר בעקר צווי לבישת הבגדים המקודשים ירמוז אל טהרת המדות והדעת שהם בגדי הנפש, צריך לצרף אליה את השמן הקדוש, כמ"ש (קהלת ט' ח') בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר, פר"ל שבגדי הנפש שהם מדותיה ותכונותיה יהיו לבנים מכל חלאה וטנפה, ושמן אל יחסר מעל ראשו, וזה כמ"ש המליץ הבדרשי (פרק ט"ו) התורה והאדם חבורם הוא נר אלהים נהרן, התורה היא להב מתפרד מסביב היושבי בשמים, והאדם בשני חלקיו אטוקה שואבם אורו, גוו פתילה נכלת, נשמתו שמן זית זך, בהסכמתם והגמדם יתמלא הבית כולו אורה וכו'. ואמנם לא כל אדם זוכה להשמן הזך המוכן להדליק בו אור האלהי להאיר אור במקדשו, כי בהיות השמן עכור ומלא שמרים, ר"ל שנשמתו לא טוהרה ולא הוכנה אל אור התורה וזיו השכינה, או בהיות הפתילה מן הפתילות שאין מדליקין בהם, ר"ל שגופו אינו מוכן אל הטהרה וקבלת התורה, אז ידעך נרו באישון חשך, לכן הנפש המוכנת לקבל התורה והתכונה היא המביאה אל מקדשה שמן זית זך, כי ה' יאיר נרו על ראשה כמ"ש כי אתה תאיר נרי וכמש"פ שם, ובאשר ניור המקדש היה כאלו שם התאחדו כל ישראל כאיש אחד כמ"ש ברמזי המשכן, וכל עניני המקדש ועבודתו היה להשכין שם אור ה' ושכינת זהרו, צוה אל הגוף הכללי שהם בני ישראל שיביאו אל מקדשו שמן זית זך, שהוא יתאר נשמתם וקדושתם שיהיה נוכן למאור, ואז באמצעם

אַהֲרֹן׃ ב וְעָשִׂיתָ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃ ג וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל־כָּל־חַכְמֵי־לֵב אֲשֶׁר מִלֵּאתִיו רוּחַ חָכְמָה וְעָשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי אַהֲרֹן לְקַדְּשׁוֹ לְכַהֲנוֹ־לִי׃ ד וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט וְעָשׂוּ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לְכַהֲנוֹ־לִי׃ ה וְהֵם יִקְחוּ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן וְאֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ פ ו וְעָשׂוּ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן תּוֹלַעַת

שני

בעל הטורים

ולעתיד: (ג) חכמי לב אשר בגימטריא יראת מי שמצא יראת השם והיינו שנאמר ראשית חכמה יראת ה': ואלה הבגדים ולא הזכיר מכנסים שלא היו לכבוד ולתפארת. ולא הזכיר ציץ לפי שלא היה מין בגד: (ו) ושש משזר בגימטריא שלשים ושנים חוטים כנגד הפרשה המתחלת בבי"ת ומסיימת בלמ"ד: אל שני ג'. הכא ואידך לך לאות אשר יבא אל שני בניך חפני ופנחס ואל שני כהנים וגו' ויתן אל שני נעריו בנעמן. בני עלי היו מבזין הכהונה שנאמר בה אל שני לכך נענשו ונהרגו אבל נעמן היה מכבדה שבקש אדמה לעשות מזבח ונתקרב תחת כנפי השכינה ומבני בניו למדו תורה ברבים:

רש"י

(ג) לקדשו לכהנו לי. לקדשו להכניסו ב בכהונה ע"י הבגדים שיהא כהן לי ולשון כהונה שירות הוא שרוטדיא"ה בלע"ז ([illegible]): (ד) חשן. תכשיט כנגד הלב: ואפוד. לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פי' תבניתו. ולבי אומר לי שהוא חגור לו מאחוריו רחבו כרוחב גב איש כמין סינר שקורין פורציינ"ט (שירץ) שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים. כך מעשהו ל מלמטה שנאמר (ש"ב ו) ודוד חגור אפוד בד למדנו שהאפוד ם חגורה היא. וא"א לומר שאין בו אלא החגורה לבדה שהרי נאמר (ויקרא ח) ב ויתן עליו את האפוד ואח"כ ויחגור אותו בחשב האפוד ותרגם אונקלוס בהמיין אפודא למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכשיט לבדו וא"א לומר שעל שם שתי הכתפות שבו הוא קרוי אפוד שהרי נאמר שתי כתפות האפוד למדנו שהאפוד שם לבד והכתפות שם לבד והחשב שם לבד לכך אני אומר שעל שם הסינר של מטה קרוי אפוד ע"ש ס שאופדו ומקשטו בו כמו שנאמר (שם) ויאפד לו בו והחשב הוא החגור שלמעלה הימנו והכתפות קבועות בו. ועוד אומר לי לבי שיש ראיה שהוא מין לבוש שתרגם יונתן ודוד חגור אפוד בד כרדוט דבוץ. ותרגם כמו כן מעילים ע כרדוטין במעשה תמר אחות אבשלום (ש"ב יג) כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים: ומעיל. הוא כמין פ חלוק וכן הכתונת אלא שהכתונת סמוך לבשרו ומעיל קרוי חלוק העליון: תשבץ. עשויין משבצות לנוי והמשבצות הם כמין גומות העשויות בתכשיטי זהב למושב קביעת אבנים טובות ומרגליות כמו שנאמר באבני האפוד מוסבות משבצות זהב ובלע"ז קורין אותו קשטונ"ש (קאזטען): מצנפת. כמין כיפת צ כובע שקורין קופ"א שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן ק כובעין (עיין יומא כה): ואבנט. היא חגורה על הכתונת והאפוד חגורה על המעיל כמו שמצינו בסדר לבישתן ויתן עליו את הכתנת ויחגור אותו באבנט וילבש אותו את המעיל ויתן עליו את האפוד: בגדי קדש. מתרומה המקודשת לשמי ר יעשו

אותם

שפתי חכמים

שקרבתם לא היתה רק ע"י הבגדים והמשכן כדכתיב ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך וגו'. רא"ם: כ ולכהנו אינו ר"ל שיעשנו כהן רק להכניסו בכהונה ע"י לבישת הבגדים וכדי להדביקו עם מלת לי הוסיף שיהא כהן לי וכדי לפרש ג"כ מלת לקדשו לומר שפירוש לקדשו הוא לכהנו כאלו אמר ואיך יקדשנו כשיכניסנו לכהונה וכו' מש"ה לא פירש זה לעיל גבי לכהנו לי: ל ר"ל נגד רגליו ולא נגד הראש ומה שפי' רחבו כרוחב גב איש לאו דוקא דהא לקמן פי' שהיה ג"כ מעט מכאן ומכאן: מ ר"ל מלבוש: נ ר"ל על המעיל: ס ר"ל לכאן ודעת רש"י דכל אפוד לשון קישוט וכל חשב שכתוב בבגדי כהונה פי' חגור הוא: ע ומעילים בודאי לבוש הוא א"כ אף אפוד לבוש הוא: פ רש"י נקט מלת מעיל שבפ' ומפרש הכ: צ דעת רש"י בזה שלא תפרש מצנפת מה שקורין בל"א הויבן שהוא שוכב על הראש שלנו אין לו כיפה אלא מצנפת דקרא כעין כובע שהוא קשה ויש בחללו כיפה: ק פי' שהמגבעות של כהנים הדיוטות גם כן מצנפת הם כדאיתא בפרק הממונה נטל מצנפת של אחד מהן הרי שהמצנפת קורין להם מגבעות גבי כהנים הדיוטים וכאן מצנפת במקום מגבעות ומאחר שהמגבעות מתרגמינן כובעים למדנו שמצנפת כמין כובעים הן ופעם נקראת מצנפת ע"ש שלופף ראשו כצניף ופעם מגבעות ע"ש שמכסה ראשו ככובע. רא"ם: ר דק"ל דבגדי

קדש

יִשְׂרָאֵל לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן: ב וְתַעְבֵּד לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אָחוּךְ לִיקָר וּלְתֻשְׁבְּחָא: ג וְאַתְּ תְּמַלֵּל עִם כָּל חַכִּימֵי לִבָּא דְּאַשְׁלֵמִית עִמְּהוֹן רוּחַ חָכְמְתָא וְיַעְבְּדוּן יָת לְבוּשֵׁי אַהֲרֹן לְקַדָּשׁוּתֵיהּ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי: ד וְאִלֵּין לְבוּשַׁיָּא דְּיַעְבְּדוּן חוּשְׁנָא וְאֵפוֹדָא וּמְעִילָא וְכִתּוּנָא מְרַמְּצָא מִצְנֶפְתָּא וְהֶמְיָנָא וְיַעְבְּדוּן לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אָחוּךְ וְלִבְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי: ה וְאִנּוּן יִסְּבוּן יָת דַּהֲבָא וְיָת תִּכְלָא וְיָת אַרְגְּוָנָא וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת בּוּצָא: ו וְיַעְבְּדוּן יָת אֵפוֹדָא דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא צְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אֻמָּן:

תרתין

רש"י

אותם: (ה) והם יקחו. אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן ש המתנדבים את הזהב ואת התכלת לעשות מהן את הבגדים: (ו) ועשו את האפד. אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים ויטעה הקורא בצירופן לכך אני כותב מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ הקורא בו ואחר כך אפרש על סדר המקראות. האפוד עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגר אותו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כמדת רחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו ולא במחט אלא מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור ת והכתפות מחוברות בחשב אחת לימין ואחת לשמאל מזוקפת זו מזו שיעור הבדלת כתפים מאחורי הכהן לפני קצות רחבו של סינר וכשזוקפן עומדות לו על שני כתפיו והן כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שיעור לזקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועות בהם אחת על כתף ימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהם לפני ת כתפיו ושתי עבותות הזהב תחובות בשתי טבעות שבחשן בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל שני ראשי השרשרות תקועים במשבצות לימין וכן שני ראשי א השרשרות השמאלית תקועין במשבצות שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשני קצות החשן בתחתיתו וכנגדם שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשב וטבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבים זה על ב זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעות האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ונבדל.

שפתי חכמים

קדש משמע דמשמע עבייהו כן קדש והא לא הוו קדש אלא לאחר לבישתן שהרי לשם אהרן ובניו נעשו ומתרץ מהרו"ם וכו': ש פי' כנוי והם לא יחזור על אהרן ובניו הכתובים לו אלא על חכמי לב האמור למעלה ומפני שמלת יקחו במורה על קנין אינו נופל על האומנים כי הם אינם עושים אלא מלאכתן הוצרך לפרש שהלקיחה הוא לשון קבלה שיקבלו מהם לעשות הבגדים ומפני שאין מקבל בלתי נותן הנותן לו הוסיף מן המתנדבים את הזהב וכו': ת פי' המשבצות היו נתונות בכתפות במקום שהיו קבועות אבני השהם: א פי' כן השרשרות הזהב וכשתוחבן בטבעות נמצא שיש לכל אחד שני ראשין והוא כפול במשבצות האפוד פי' במשבצות שבכתפות לפי שכל שמחובר לאפוד קרוי אפוד והכתפות גם הם מחוברין לחשב האפוד: ב פי' הטבעות שבכתפות היו נגד תוך הטבעות

התורה והמצוה

בזה שהוא הוריד את התורה ואור אלהים לארץ יעלה את המנורה שהיא כלל נשמת ישראל **להעלות נר תמיד**, ופירש שאור הזה בא מן התורה הגנוזה בארון הברית שמשם יערוך את הנרות לפני ה' תמיד, ונר מערבי המיוחס להשכינה אשר במערב ממנה היה מתחיל ומסיים כ"ז שהכ"ג שהוא היה לזה שליח כלל האומה היה צדיק והיו בגדיו לבנים ושמן על ראשו לא חסר, וע"כ הקדים את השמן אל הבגדים:

כח (א) **ואתה הקרב אליך**, באשר רצה ה' לבחור באיש אחד אשר יהיה אמצעי בין ה' ובין ישראל, להיות מבני היכלו פנימה ושליח העם כולו בעבודת ה' וההוראה, ומצא את אהרן מוכן מצד סגולת נפשו להמעלה הגדולה הזאת הוא וזרעו אחריו, כי כל הנפשות לו הנה ובידו פלס ומאזני משקל לדעת שכן כל נפש ומעלתה, ומעתה יהיה הכהן האמצעי בין ה' ובין עמו בהעלאת העבודה וריח ניחוח העולה מעובדם ה' מלמטה למעלה כמו שמשה היה אמצעי להוריד את התורה מלמעלה למטה, ובזה יקרב אל משה ויעמוד עמו בשוה, לכן אמר ואתה הקרב אליך **את אהרן אחיך ואת בניו** ע"י שתעשה אותם להיות כהנים לי שמז"א לכהם [והוא פעל יוצא], ולבל יחשב כי בני אהרן הם במדרגה שוה עם אהרן, לכן אמר **אהרן** ר"ל אהרן הוא העקר **ונדב ואביהוא אלעזר ואיתמר** תקרב מצד שהם **בני אהרן** לא מצד עצמם:

(ב) **ועשית בגדי קדש**, הנה הבגדים שצוה לעשות היה כפי הגלוי בגדים חיצונים, שיספר עניניהם איך יעשו אותם האומנים במלאכה, אבל באמת היו מורים על בגדים פנימים שיעשו כהני ה' להלביש בם את נפשותיהם בדעות ובמדות ובהכונות טובות שהם מלבושי הנפש, ומלבושים אלה לא יעשו האומנים, צוה ה' אל משה שהוא יעשה בגדי קדש אלה, היינו ללמדם תקון נפשותיהם ומדותיהם באופן שילבישו הוד והדר את נפשם הפנימית, ופי' **ועשית בגדי קדש לכבוד**, כי התבאר אצלנו בכ"מ שנפש האדם נקראת

שני ושש משזר מעשה חשב: ז שתי כתפת חברת יהיה לו אל שני קצותיו וחבר: ח וחשב אפדתו אשר עליו כמעשהו ממנו יהיה זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר: ט ולקחת את שתי אבני שהם ופתחת עליהם שמות בני ישראל: י ששה משמתם על האבן האחת ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדתם

בעל הטורים

(ז) שתי אבני שהם כנגד ב' לוחות שהם כמולאי״ם שיו מ"ש בגימטריא הלוחות: שהם נתמותם על ר"ה שמע שאמרו שמע ישראל וגו': שמותם ב' במסורה. דין ואידך ואלה שמותם במרגלים מלמד שהיו המרגלים כלם כשרים ומבני גדולים

שפתי חכמים

ו' שנאמר בכתוב היו נגד פניו ואח"כ מרכבן פי' מחברן בפתיל תכלת כדי שלא יפול כו' ונגדל: ג תקן בזה שלא נאמר כתולדותם מי שנעמיד תולדות תחלה או כמספרם כל תולדות שבמקרא לכן פי' כסדר שנולדו והוא פי' כתולדותם

רש"י

ונגדל הולך וחוזר: זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר. חמשת מינים הללו שזורין בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסים דקין וקוצצין פתילים מהם ושוזרין אותן חוט של זהב עם ששה חוטין של תכלת וחוט של זהב עם ששה חוטין של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטן כפול ששה וחוט של זהב עם כל אחד ואחד ואח"כ שוזר את כולם כאחד נמצא חוטן כפול כ"ח. וכן מפורש במס' יומא ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות את פתילי הזהב בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו'. למדנו בחוט של זהב שזור עם כל מין ומין: מעשה חשב. כבר פרשתי שהוא אריגת שתי קירות שאין אורג שני עבריה דומות זו לזו: (ז) שתי כתפות וגו'. הסינר מלמטה וחשב האפוד היא החגורה ולמודה לו מלמעלה דוגמת סינר הנשים ומגבו של כהן היו מחוברות בחשב שתי חתיכות כמין שתי רצועות רחבות אחת כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתפותיו עד שנקפלות לפניו כנגד החזה ועל ידי חבורן לטבעות החשן נתלין מלפניו כנגד לבו מאין נופלות כמו שמפורש בענין והיו זקופות והולכות כנגד כתפיו ושתי אבני שהם קבועות בהן אחת בכל אחת: אל שני קצותיו. אל רחבו של אפוד שלא היה רחבו אלא כנגד גבו של כהן ונמשך עד כנגד האצילים שקורין קודי"ש בלע"ז שנאמר (יחזקאל מד) לא יחגרו ביזע אין חוגרין במקום זיעה לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם אלא כנגד אציליהם: וחבר. האפוד עם אותן שתי כתפות יחבר אותם בנקב למטה בחשב ולא יארגם עמו אלא אורגם לבד ואח"כ מחברם: (ח) וחשב אפדתו. והחגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנו לכהן ומקשטו: אשר עליו. למעלה בשפת הסינר היא החגורה: כמעשהו. כאריגת הסינר מעשה חושב ומחמשת מינין כך אריגת החשב מעשה חושב ומחמשת מינים: ממנו יהיה. עמו יהיה ארוג ולא יארגנו לבד ויחברנו: (י) כתולדתם. כסדר שנולדו ג ראובן שמעון לוי ויהודה דן ונפתלי על האחת. ועל השנית גד אשר יששכר זבולן יוסף ובנימין מלא שבן הוא כתוב במקום תולדתו

התורה והמצוה

שם כתוב בכתבי הקדש [כמ"ש למען יזמרך כבוד וכדומה] תעשה בגדי קדש שבם ילבש הכבוד שהיא הנפש, וכבר בארתי בפי' ישעיה (סימן ה') שיש הבדל בין כבוד ובין תפארת, שיכובד האדם גם במעלה טבעית אבל לא יתפאר רק במעלה בחירית, ומצד הכוחות שיש לנפש בטבעה מצד מקור מחצבתה נקראת כבוד, ומצד האור וההדר שתזכה ע"י עבודתה וקדושתה נקראת תפארת, ושתי מדרגות אלה ילבשו בבגדי קדש שיעשה להם משה, ר"ל שילמדם ויסייע אותם בזכותו להתלבש בלבושי יקר והדר ובזה יעשה בגדי קדש לנפש הנקראת כבוד ולנפש הנקראת תפארת:

(ג-ד) ואתה תדבר. אולם הבגדים החיצונים, שהם ירמזו על בגדים הפנימים וזה שעשה על ידי אומנים הבקיאים במלאכה, אולם גם האומנים אלה צריך שיהיו חכמי לב, שכבר בארתי בפירוש ספר משלי בכ"מ כי חכם לב הוא מדרגה גדולה מאד, כי החכם הוא המתנהג ע"פ חוקי החכמה ובכ"ז יש לו עדיין מלחמה פנימית עם היצר, אבל החכם לב הוא שהחכמה שבה להיות קנין בנפשו וממלאה את כל חדרי לבו כל הון יקר ונעים, ועז"א אשר מלאתיו רוח חכמה הוא פירוש לחכמי לב, מפרש מי שרוח החכמה

ז תרתין כתפין מלפפן יהון לה על תרין סטרוהי ויתלפף: ח והמין תקונה די עלוהי כעובדוהי מנה יהי דהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: ט ותסב ית תרתין אבני בורלא ותגלוף עליהן שמהת בני ישראל: י שתא משמהתהון על אבנא חדא וית שמהת שתא דאשתארו על אבנא תניתא כתולדתהון

התורה והמצוה

והמה ממלאים את כל לבו [שלאהיו נוסב על הלב], ולא נמצא בלבו מקום ריק להאוה ולגאל ולמחשבות שמתנגדות אל החכמה, והחכמי לב אלה יעשו את בגדי אהרן לקדשו כי הם יבינו על מה ירמזו הבגדים האלה וישימו בכונה שתחול עליהם הקדושה המיוחסת אליהם, ותחלה אמר ועשו את בגדי אהרן שהם הקודמים בעשיה, ואח״ז מוסיף ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו, שמן כלים אלה המחשבים יש בהם הארבעה האמורים שראוים גם לכהן הדיוט ומכחו של אהרן יהיו גם לבניו:

(ה) והם יקחו את הזהב, ר״ל לא אתה, כי מה שאמרתי לך ועשית בגדי קדש, לא כוונתי על בגדים החיצונים הנעשים מזהב ותכלת, רק הם שעושים בגדים החיצונים יקחו את הזהב, וגם כוון כפי הדין שצריך שהנודבים ימסרום לגזבר כי אין לעשותם מנדבת יחיד:

(ו) ועשו את האפוד, האפוד הוא מלבוש שהוא כעין סינר של נשים רוכבות סוסים רחבו כרוחב גבו של אדם מכתף לכתף, וארכו מכנגד אצילי ידים מאחוריו עד הרגלים, והחשב שהוא כעין חגור אריג על פני רחבו, ושתי ידות יוצאים ממנו לכאן ולכאן להגור בו ונקרא חשב האפד, וגם בעשיתו: א) שיהיה אורג מד׳ מינים כאחד חוטן כפול ששה הרי כ״ד חוטין, והוא של זהב שזור עם כל מין ומין, הרי חוטן בשל כ״ח, ופי׳ בעשיה [לקמן לט] וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות בתוך התכלת וכו׳, ב) שיהיה מעשה חושב והתבאר פירושו למעלה (כ״ו א׳):

(ז) שתי כתפות ג) שיהפוך עליו שתי כתפות, והם לדעת רש״י והרמב״ם שתי רצועות אחת לימין ואחת לשמאל, והם עולות מאחורי הכהן על שתי כתפיו ונקפלות לפניו למטה מכתפיו לתלות בהם אבני השהם, ולא באר שיהיו הרצועות ממין האפוד כמו שבאר בחשב האפוד, ומשמע שיכול לעשותה מכל מה שירצה כמו שא״צ לארגנו עם האפוד, וכ״נ מדברי הרמב״ם, ומ״ש רש״י (בפסוק ו׳) שהיה ממין האפוד לא ידע מאין לקח זה, ולדעת הרמב״ם האפוד עשוי כמו חצי מלבוש ממתניו של אדם ולמטה ומכסהו בין מלפניו בין מלאחריו והכתפות מכסות כל גבו ממתניו ולמעלה, וטעמו שאם לא חברו הכתפות יחד אלא באלו שתי רצועות פשוטות על כתפיו ומתחברות לשרשות החשן מלפניו א״כ כשהכהן עוסק בעבודה וכופף את עצמו למטה יהיו הכתפות נופלות ומתפרדות, ולדעתי במ״ש שהאפוד היה מכסהו מכל הצדדים נכונים דברי רש״י שא״כ מכסה את כל המעיל, ומבואר שהמעיל נוסף על כל הבגדים ונראה מלמעלה כמו שית׳ (בפסוק לא) ממה שבא במעיל לשון עמיה, והרד״ק במכלול הביא כבר אביו משם הפוד ויטע אהלי אפדנו (דניאל יא) דהיינו המחנה הסובבת אחוריו, אמנם במ״ש שהכתפות מכסות כל גבו מאחוריו וסמוך לצואר הם הרצועות העולות על הכתף ויורדות מלפניו, דבריו נראים בטעמם, ונראה שתחלה היו הנוקים לבתי התיכות, כ״א רחבו כחצי גב האדם עד חוט השדרה, ולמעלה אצל הצואר נתקצר להיות רצועה כמדת הכתף ולכן נקראו בתי כתפות, והיה בם שני חבורים: א) מה שתחבר שתי הכתפים באמצע נגד גופם גבו זה לזה לעשותם אחד, ב) מה שתפרם אל חשב האפוד, וע״ז כפל שתי כתפות חוברות וחבר להורות על שני החבורים שנעשה בהם:

(ח) וחשב אפדתו, פרש״י החגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנו, וכן ת״א והמין תקוניה, ר״ל שעל ידו נמצא מאופד באפוד שלא יפול מעליו, ולכן אמר (לו ה׳) ויחגור אותו בחשב האפד ויאפד לו בו, ומזה מבואר שלא כהרד״ק בשרש אפד שנקרא אפד ע״ש שחוגר, שא״כ מ״ש ויחגר ויאפד הוא כפל לשון, וי״ל שקראו חשב על שעשוי ג״כ מעשה אורג וחושב, והיה צריך אומנות יתירה לארגו יחד עם האפוד: במעשהו, הנה בו שני דברים, שיהיה במעשהו כמו שמפרש זהב תכלת וכו׳, ולא הזכיר מעשה חושב, כי זה נודע משם חשב כנ״ל, ושיהיה ממנו לא מחובר ע״י תפירה כמו הכתפות:

(י) כתולדותם, כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי יהודה דן נפתלי על האחת, ועל השנית גד אשר יששכר זבולן יוסף בנימין מלא, שכן הוא כתוב במקום תולדתו, כ״ה אותיות בכל אחת ואחת, רש״י. ודברי התוס׳ שאינו כמוס דעה לא בבבלי (סוטה דף ל״ו) ולא בירושלמי שם, ונראה דשם אומר בברייתא, בניה כתולדותם ולא כתבונה כתולדותם שמפני שיהודה מוקדם, והמשים אותיות היו כ״ה על אבן זה וכ״ה על אבן זה, ורש״י תפס שגם כתבונה היה כתולדותם שכן פשטות הכתוב שמ״ש כתולדותם מוסב על שניהם, כי אין הבדל בין סדר הברייתא לפרש״י, רק שלרש״י ראובן קדים ויהודה אחר לוי כתולדותם, ולברייתא הקדימו את יהודה מפני חשיבותו, וכיון שלבאר התנאים לכולם יהודה מאוחר, ולא הבו להקדימו, תפס בזה ביהודה אחר לוי שיהיה כתולדותם גם באבן התבונה, ולהרמב״ם שיטה אחרת בזה, וכבר האריכו בזה בס׳ גט פשוט ובשו״ת כנ״י ולב״ע להאריך בזה:

מעשה

כְּתוֹלְדֹתָם׃ יא מַעֲשֵׂה חָרַשׁ אֶבֶן פִּתּוּחֵי חֹתָם תְּפַתַּח
אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֻסַבֹּת
מִשְׁבְּצוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ יב וְשַׂמְתָּ אֶת־שְׁתֵּי
הָאֲבָנִים עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁתֵּי כְתֵפָיו
לְזִכָּרֹן׃ ס שני יג וְעָשִׂיתָ מִשְׁבְּצֹת זָהָב׃ יד וּשְׁתֵּי שַׁרְשְׁרֹת
זָהָב טָהוֹר מִגְבָּלֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם מַעֲשֵׂה עֲבֹת וְנָתַתָּה
אֶת־שַׁרְשְׁרֹת הָעֲבֹתֹת עַל־הַמִּשְׁבְּצֹת׃ ס טו וְעָשִׂיתָ חֹשֶׁן
מִשְׁפָּט מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד תַּעֲשֶׂנּוּ זָהָב תְּכֵלֶת
וארגמן

בעל הטורים

פ"ט כסא: (טו) חשן משפט שמכפר על עוות משפט ומה משפט ביום אף שלשה אורים ביום: וד' טורים כנגד ד' דגלים וד' אמהות. בכל אבן היה בה ו' אותיות כי שמות שלשה האבות ושבטי ישורון מצטרף עם כל אחד ואחד עד שיהיו ו' אותיות כמו ראובן ואי' דאברהם. שמעון ב'. לוי רה"ם. יהודה י' דיצחק. יששכר צ'. זבולון ח'. דן ק' יעקב תיעקב. נפתלי ב'. גד בשטי. אשר י' ש"ו. יוסף ר"ן. ובנימין לא היה צריך לצרף כי היה בו ו' אותיות: יהפה בגימטריא בנימין בן יעקב שיהפה היה לבנימין: אורים ותומים בגי' אור ישראל. חשן המשפט בגי' דמכפר על הרהור

שפתי חכמים

כתולדותם כסולדו: ד פי' בזה שחרש הוא סמוך לאבן פירושו אומן של אבן ואמר של אבנים במקום של אבן לאורות שמלת אבן הוא שם המין לא של אבן אחת כי האומן לא נקרא אומן בעבור אבן אחת: ה ופי' כגלף כהקוקה. ופי' עזקא טבעת והודיעו בזה שפירושו פתוחי הטבעות שבהם נעשו החותמות שהחקיקה אינה אלא על הטבעת ולא על החותם, והוסיף כ"ף הדמיון שלא תאמר שהפתוח על האבנים פתוחי טבעות החותם ואין הדבר כן אלא הדמיון הוא כתב מפורש היכר האותיות כמו האותיות החתומות בטבעת הם ניכר ומפורש כן האותיות החרותות על שתי האבנים בשמות בני ישראל יהיה ניכר ומפורש: ו פי' שתפתח האבנים עם השמות שהרי אין האבנים הקוקין על השמות: ז פי' כאלו אמר מוסבות המשבצות לא שהאבנים מסבות המשבצות: ח לא שיהא הכהן נושא כדי שיזכור את השם תמיד כי פתוחי השמות הם הנה שיהיו זכרים ולא שיהיה השם זכור. (נח"י) והא דלא פי' כן על אבני זכרון לבני ישראל משום דהתם י"ל דזכרון קאי אאבני אבל הכא כתיב שמותם לפני ה' וגו' לזכרון משמע שפיר שיהא הקב"ה וכו': ט והוא שיהיו השרשרות תחובות בהן אבל לא פי' שיהיו ראשי השרשרות תחובות במשבצות שעל שתי כתפות האפוד מלמעלה ותחתונה התחובות על טבעות החשן מלמטה כדי שלא יזח החשן מן האפוד כו' רא"ם: י למלאות מים: כ פי' שקין שקושרין בחבל קטן:
פי'

רש"י

תולדתו כ"ה אותיות בכל אחת ואחת: (יא) מעשה חרש אבן. מעשה אומן של אבנים. חרש זה דבוק הוא לתיבה שלאחריו ולפיכך הוא נקוד פת"ח בסופו. וכן (ישעיה מד) חרש עצים נטה קו חרש של עצים. וכן (שם יב) חרש ברזל מעצד כל אלה דבוקים ופתוחים: פתוחי חותם. כתרגומו. כתב מפרש ה כגלף דעזקא חרוצות האותיות בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם להתום אגרות כתב ניכר ומפורש: על שמות. כמו ו בשמות: מסבת משבצות. מוקפות האבנים במשבצות זהב ז שעשה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן ומשקעה במשבצות נמצאת המשבצת סובבת את האבן סביב ומחבר המשבצות בכתפות האפוד: (יב) לזכרון. שיהא רואה הקב"ה השבטים כתובים לפניו ח ויזכור צדקתם: (יג) ועשית משבצת. מיעוט משבצות שתים ולא פירש לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן ט ובפרשת החשן גומר לך פירושן: (יד) שרשרת זהב. שלשלאות: מגבלת. לסוף גבול החשן תעשה אותם: מעשה עבת. מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכפלים כאותן שעושין לבורות י אלא כאותן שעושין כ לעדשקאות שקורין אינשינסייר"ש (בילה כב): ונתתה את שרשרת. של עבותות העשויות מעשה עבות על המשבצות הללו ולא זה הוא מקום צוואת עשייתן של שרשרות ולא צוואת קביעותן ואין תעשה האמור כאן לשון צווי ואין ונתתה האמור כאן לשון צווי אלא לשון עתיד כי בפרשת החשן חוזר ומצוהו על עשייתן ועל קביעותן ולא נכתב כאן אלא להודיע מקצת צורך המשבצות שצוה לעשות עם האפוד וכתב לך זאת לומר לך המשבצות הללו יזקקו לך להתעשה שרשרות מגבלות על החשן תתנם על המשבצות הללו: (טו) חשן

כְּתוֹלְדָתְהוֹן: יא עוֹבַד אֻמָּן אֶבֶן טָבָא כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלֹף דְּעִזְקָן תִּגְלוֹף יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן דִּדְהַב תַּעְבֵּד יָתְהוֹן: יב וּתְשַׁוֵּי יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל כַּתְפֵּי אֵפוֹדָא אַבְנֵי דָכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת שְׁמָהָתְהוֹן קֳדָם יְיָ עַל תַּרְתֵּין כִּתְפּוֹהִי לְדָכְרָנָא: יג וְתַעְבֵּד מְרַמְּצָן דִּדְהָב: יד וְתַרְתֵּין תִּכִּין דְּהַב דְּכֵי מְתַחְמָן תַּעְבֵּד יָתְהוֹן עוֹבַד גְּדִילוּ וְתִתֵּן יָת תִּכַּיָּא גְדִילָתָא עַל מְרַמְּצָתָא: טו וְתַעְבֵּד חֹשֶׁן דִּינָא עוֹבַד אֻמָּן כְּעוֹבַד אֵפוֹדָא תַּעְבְּדִנֵּהּ

דהבא

רש"י

משפט. שמכפר על קלקול הדין. ד"א משפט שמברר דבריו והבטחתו ל' אמת דריבנמ"ם בלע"ז (אוזפירברען) שהמשפט משמש ג' לשונות דברי טענות בעלי הדין וגמר הדין ועונש הדין אם עונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון וזה משמש ל' בירור ם דברים

שמפרש

שפתי חכמים

ל פי' כל דבר שהיה מסופק בידו אם לעשות אם לא הולך אצל חושן המשפט והו היו כל האותיות מאל"ף בי"ת והיו האותיות בולטין ונעשו תיבה והאותו תיבה היה נכתב אם לעשותם אם לאו: ם ר"ל משפט משמש ג' דברים ואחד מן הלשונות גמר דין ומשפט דכתיב גבי חשן המשפט גמר דין

דסיני

התורה והמצוה

(יא) מעשה חרש אבן, מעשה אומן של אבנים, פתוחי חותם הרוצה האותיות בהוכם כמו שחורלים חותמי טבעות, רש"י, וי"ל שענ"א תפתח על שמות וכי"ל תפתח את שמות, כי ר"ל שלא יהיה כתב בולט שיפתח סביב השמות, רק יפתח את מקום השמות כתב שוקע, באופן שיהיה הפתוח על השמות לא סביבם:

(יב) ושמת את שתי האבנים, ר"ל השימה מה שישימו אותם האומנים על כתפות האפוד שזה בא מצד ישראל, בזה יהיה אבני זכרון לבני ישראל, ר"ל שזה יורה על אחדות ישראל, שהגם שהם חלוקים לכמה שבטים ויש שבטים הפונים לימין שהם נמעלה יותר ויש הפונים לשמאל, בכ"ז הם מתאחדים על כתפות אפוד אחד המחברם, ובמה שישא אהרן את שמותם זה יהיה לפני ה' לזכרון, להזכיר למעלה שמות השבטים שכולם מתאחדים ליחד ה' ביחוד שלם, וה' אחד מצד אחד וישראל גוי אחד בארץ, זה אבני זכרון לבני ישראל, וה' שמו אחד שהוא היחוד שבין ה' ובין ישראל עמו שזה על ידי שמו כמ"ש ומה תעשה לשמך הגדול המתוסף בשמנו כמ"ש חז"ל, זה יתעורר ע"י נשיאת אהרן את שמותם לפני ה' להראות ששמותם מתוסף עם שמו של הקב"ה:

(יג-יד) ועשית משבצות זהב, פרש"י שלא פירש עתה רק מקצת צרכן ובפרשת החשן גומר פרטן, ושתי שרשרות הם אותם שיזכיר בפסוק כ"ב, ודעת הרמב"ם שהיה ארבע שרשרות שתים דפה ושתים שבראש החשן הנזכר בפסוק כ"ב, אבל באמר בעשיה לא מכרו שרשרות דפה מבואר כדעת רש"י שלא היה רק שתי שרשרות והמזכרים פה הם עצמם הנזכרים לקמן שהיו בצד אחד בטבעות שבחשן ובצד השני בכתפות האפוד דבוקים ע"י המשבצות כמו שיתבאר (בפסוק כ"ב), ופה ר"ל שתעשה המשבצות כדי שינתן עליהם השרשרות שית' לקמן (בפסוק כ"ב):

(טו) ועשית חשן משפט, פרש"י שמברר דבריו והבטחתו אמת, המשפט הוא הבירור בין שני צדדי הספק, שני אנשים נגשים לריב, והמשפט מברר מי הצודק כמו שמבואר אצל הבדל לשונות

רמזי בגדי הקדש

כבר אמרנו שכמו שילבש הגוף החיצוני שהוא לבוש אל הנפש מלבושיו החיצונים, כן תתלבש הנפש הפנימית את מלבושיה הפנימים ותתעטף בהם, וכמו שנקראו הלבושים החיצונים בשם מד, שעשוים למדת האדם, כן מלבושי הנפש נקראים בשם מדות, שמדות האדם ותכונותיו ילבישו את הנפש ועל ידם יתראה כחותיה ועלילותיה, וכאשר נוה על מלבושי הכהנים החיצונים היה עקר הכונה להורותם דעת איך ילבישו את נפשם טוב המדות והתכונות לטהרה ולקדשה, ואחז"ל (זבחים דף פ"ח, ערכין דף ד' ט"ז) כתונת מכפרת על ש"ד, מכנסים מכפרים על ג"ע, מצנפת מכפרת על גסי הרוח, אבנט מכפר על הרהור הלב, חשן מכפר על הדינים, אפוד מכפר על ע"ז, מעיל מכפר על לה"ר, ציץ מכפר על עזי פנים, והאורם כראה אור בהיר על מלבושי הנפש כסדר לבישתן: הנה המלבושים הראשונים שבם תתכסה הנפש מצד שהיא נפש הבהמית, הם כח התאוני וכח הכעסני, ואלו המכנסים להזכירו להלביש לבנים לעצור כח התאוני לכסות בשר ערוה, והכתונת שהוא ג"כ מלבוש תחתון יזכיר לעצור בעד כח הכעסני שממנו בא ש"ד, ורמז לזה מ"ש ויטבלו את הכתנת בדם, שטבלו אז כתנתם הפנימי בדם הכעס והנקמה מכח הכעסני שגבר בם, וידוע שציורי הנפש רובם נוטה לרע, והם טבועים בעומק הנפש, ועת יעלו אל הלב יחשוב מחשבות לרע שעו"ז

שתרה

ריב

וארגמן ותולעת שני ושש משזר תעשה אתו: טז רבוע יהיה כפול זרת ארכו וזרת רחבו: יז ומלאת בו מלאת אבן ארבעה טורים אבן טור אדם פטדה וברקת הטור האחד: יח והטור השני נפך ספיר ויהלם: יט והטור השלישי לשם שבו ואחלמה: כ והטור הרביעי תרשיש ושהם וישפה משבצים זהב יהיו במלואתם: כא והאבנים תהיין על שמת בני ישראל שתים עשרה על שמתם פתוחי חותם איש על שמו תהיין לשני עשר שבט: כב ועשית על החשן שרשת גבלת מעשה עבת זהב

טהור

שפתי חכמים

דהיינו לשון חיבור דברים: נ ר"ל כסדר שילדו האמהות כלומר מי שהתחילה תחלה בלידה ולא נשגיח על הסדר שנולדו השבטים שהוא ראובן שמעון לוי יהודה כסדר תולדותם האמור בהן ויהיה לפי זה יששכר וזבולון קודמים לדן ולנפתלי ויבא שגם דן יהיה כתוב על האבן ששמו לשם כמו דכתיב בספר יהושע ויקראו ללשם דן כשם דן אביהן. רא"ם שהאריך ואני קצרתי: ם שלא תאמר שלא לעשותן אלא על האבן אבל לא לעשותן במקום אחר ולתקן בו כמו שמפרש רש"י בסמוך: ע וה"פ מעשה שלשלות להיות לו לשרשרות: אלא

רש"י

שמפרש ומברר דבריו: כמעשה אפד. מעשה חושב ומחמשת מינין: (טז) זרת ארכו וזרת רחבו. כפול ומוטל לו לפניו כנגד לבו שנאמר והיו על לב אהרן תלוי בכתפות האפוד הבאות מאחוריו על כתפיו ונקפלות ויורדות לפניו מעט והחשן תלוי בהן בשרשרות וטבעות כמו שמפורש בענין: (יז) ומלאת בו. על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן קורא אותן בלשון מלואים: (כ) משבצים זהב. יהיו הטורים במלואותם מוקפים משבצות זהב בעומק שיעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון במלואותם השיעור מלוי עביין של אבנים יהיה עומק המשבצות לא פחות ולא יותר: (כא) איש על שמו. כסדר תולדותם סדר האבנים נ. אודם לראובן. פטדה לשמעון. וכן כלם: (כב) על החשן. בשביל החשן לקבעם בטבעותיו ס כמו שמפורש למטה בענין: שרשת. לשון שרשי אילן המאחיזין להילן להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו מאחיזין להחשן שבהם יהיה תלוי באפוד והן שתי שרשרות האמורות למעלה בענין המשבצות. ואף שרשרות שבר מנחם בן סרוק לשון שרשות ואמר שהרי"ש יתירה כמו מ"ם שבשלשום ומ"ם שבריקם ואיני רואה את דבריו אלא שרשרת בלשון עברית כשלשלת ע בלשון משנה: גבלת. הוא מגבלות האמור למעלה שתתקעם בטבעות שיהיו בגבול החשן שכל גבול לשון קצה שקורין בלע"ז (זויס): מעשה עבות. מעשה קליעה:

על

התורה

ריב, דין, משפט, ולפני האורים יצאו בני לדדי הספק, כמו האלך למלחמה אם אחדל, והם מבררים מי הצודק, ועז"א ושאל לו במשפט האורים, ועיין ברמזי הבגדים מ"ש בזה, כמעשה אפד, מעשה חושב ומחמשת המינים:

(טז) רבוע יהיה כפול ר"ל שיהיה רבוע אחר שנכפל, וקודם שנכפל היה ארכו אמה ואחר הכפל זרת ארכו, ולבל נטעה שהיה זרת ארכו קודם שנכפל, אמר בעשיה (ל"ט ט'), כפול זרת ארכו וגו' כפול:

(יז) ומלאת בו מלואת אבן, על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להם קורא

אותם

והמצוה

רמזי בגדי הקדש

שמירה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך, שהם ציורי המחשבות העולים מעומק הנפש אל הלב, וע"ז רמז באבנט שחגר כנגד הלב להשקיע ציורים הרעים בעומק תהום הנפש, וע"כ היה ארכו ל"ב אמה כמנין לב, והיה מעשה רוקם שמורה על הציורים שנעשו בו, ועז"א שאבנט מכפר על הרהור הלב, ואמרו הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם, ואחר שיטהר נפשו מן הקנאה המעוררת כח הכעסני, והתאוה של כח התאוני, צריך גם להשפיל מדת הגאוה שהוא שורש לבקשת

הכבוד

דהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר תעבד יתה: טז מרבע יהי עיף זרתא ארכה וזרתא פותיה: יז ותשלם בה אשלמות אבנא ארבעא סדרין אבן טבא סדרא קדמאה סמקן ירקן וברקן סדרא חד: יח וסדרא תנינא אזמרגדין ושבזיז וסבהלום: יט וסדרא תליתאה קנכירי טרקיא ועין עגלא: כ וסדרא רביעאה כרום ימא ובורלא ופנטרי מרמצן דדהב יהון באשלמותהון: כא ואבניא יהוין על שמהת בני ישראל תרתי עסרי על שמהתהון כתב מפרש כגלוף דעזקא גבר על שמה תהוין לתרין עסר שבטין: כב ותעבד על חושנא תכין,

התורה

אותם בלשון מלואים, והרמב"ן פירש שרוצה כתב שהאבנים לא היו מוקפות בבתים של זהב הקבועים משבצות, כי המשבצות הם כמזלג שלש השנים שאוחזו את האבן והאבן נראה מכל צד ודייק לה מן ש"א מרמזן, ופי' מלאת אבן שיהיו אבנים שלמות שנבראו כך ולא נחצבו מסלע גדול וכמ"ש בסוטה (דף מ"ח) אבנים הללו אין כותבים עליהם באיזמל דכתיב במלואותם וכבר האריכו המפרשים בזה, טור אודם פטדה וברקת לדעת רש"י למעלה היה הסדר כסדר שנולדו, ובא יששכר וזבולן אחר אשר ונפתלי, ולדעת הרמב"ם היה הסדר ראובן שמעון לוי ויהודה יששכר זבולן דן ונפתלי גד ואשר יוסף בנימין, ונראה שבתרגום יונתן סדרם כסדרו של רש"י ובתרגום ירושלמי סדרם כסדרו של הרמב"ם, וכן סדרם רבינו בחיי, ולסדר זה היה לשם אבנו של דן, ולא לסדרו של רש"י, ולפ"ז סותר א"ע למ"ש (תוספות י"מ כ"ט) שהיה שם דן על לשם:

(כ) והאבנים תהיין, באר שהיה בהאבנים שלמה שני ענינים: א) מצד איכותם, וסגולתם היה לכל אבן סגולה מתיחסת לשבט מיוחד, כמו שבאר ר' בחיי שסגולת כל אבן היה מיוחד לשבט מיוחד, וז"א שהאבנים תהיין מצד סגולתם מתיחסת על שמות בני ישראל, ב) מצד מספרם שהיו שתים עשרה כמספר שמות השבטים, וזאת שנית מצד מה שפתחו עליהם פתוחי חותם, היה כ"א מיוחד לשבט מיוחד, שעז"א פתוחי חותם איש על שמו, ומצד המספר היה לשני עשר שבט, וכתב רבינו בחיי שאבנים אלה הם השורש לכל האבנים הטובות הנמצאות בעולם שכולם הם ענפים מהם, כמו שאבני בני ישראל הם השורש לכל בני עולם:

(כב) תעשית על החשן, ר"ל בעבור החשן לחברו עם האפוד תעשה שרשות הם עצמם השרשות שהזכיר (בפסוק י"ד) כנ"ל שם, גבלות הוא מגבלות האמור למעלה, ובפירושו נראה עקר כפי' הרמב"ם שהיו השרשרות ברחביהם שהם מגבילים אותם כשיתחבם במשבצות שבאפוד, בל יזוזו משם, ושכן כולל כל האורך ומלכד דבר בתוכו בל יצא משם וכמ"ש הרמב"ן, ונקראו כן משבצות האבנים שמלכדים האבנים שהם קבועים בהם אף לפרש"י שהאבן ממלא את הגומא, ומשבצות האפוד היו טבעות זהב מעוקמות באופן שמכניסים להוכם

כפטורי

והמצוה

רמזי בגדי הקדש

הכבוד, ע"ז בא המצנפת לכסות ראשו תפס אימת השכינה שלמעלה מראשו, כמ"ש כסי ראשך כי היכי דתהוי עלך אימתא דמרך, שאם יחשוב שה' וכל קדושיו עמו למעלה מראשו ילבש ענוה ויהיה כעפר ואפר נגד כבוד המלך, וע"ז היה המגבעת ט"ז אמה, שהמרכבה שלמעלה מראשו הם ד' חיות בעלות ד' פנים שהם ט"ז, ומצנפת של כה"ג ארוך יותר, כי לפי גדולתו צריך להכנע יותר בהכירו יותר גדולת בוראו ושפלות עצמו, וז"ש שמצנפת מכפרת על גסי הרוח, ומלבושים האלה שוים בכה"ג ובכ"ה, כי הם מלבושי הנפש הבהמית שכל בני אדם שוים בהם, אולם הכהן הגדול מאחיו היו לו עוד ארבעה מלבושים להלביש את נפש הדברית והמשכלת, שהראשון הוא שישמור את דבורו ומוצא שפתיו כל ידבר רק בתורה ויראת ה' ומצותיו, ולא ירבה בשיחה בטלה וכ"ש לה"ר ורכילות וכדומה, וע"ז לבש את המעיל שהיה מלבוש עליון מיוחד לנכבדים כמו שהדבור מיוחד לכבוד הנפש המעולה מנפש הבהמה וצוה שיהיה שפה לפיו סביב לא יקרע, שלא יקרע את פיו לדבר דברי חול, כי ה' הקיף על הדבור שני חומות ושפה סביב לפיו כמ"ש חז"ל, וכ"ש שלא ידבר לה"ר רק ונשמע קולו בבואו אל הקדש, שאז ידבר בתורה ובמצות ה' ויקשקש כפעמון, וע"כ באו הפעמונים בתוך הרמונים, שהרמון יש לו תרי"ג גרעינים, ומצייר התרי"ג מצות כמ"ש בס' שירי הנפש שכ"מ שבא שם רמונים בשיר המקודש מורה על התרי"ג, שהקול ראוי שיתצא רק בבואו אל הקדש ורק בתוך הרמונים, בתורת ה' ומצותיו, ועז"א שהמעיל מכפר על לה"ר, ועל המעיל לבש את האפוד ואת החשן, שהאפוד היה מלבוש מיוחד לע"ז כנודע, וכנגדם היה מלבוש מיוחד לעובדי ה' אחד, שבו היו נכרים המיוחדים לעבודה, ולציין איך עובדי ה' מיחדים את שמו ביחוד השלם היו שמות ב"י כתובים על אבני האפוד, כ"ה על אבן זה וכ"ה על אבן השני, שמזכיר כ"ה אותיות של שמע וכ"ה אותיות של בשכמל"ו, כמ"ש חז"ל שיעקב בקש לגלות קץ הימין ונסתלקה הימנו שכינה אמר שמא יש בלבכם

מחלוקת

טָהוֹר׃ כג וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעוֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ כד וְנָתַתָּה אֶת־שְׁתֵּי עֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת אֶל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ כה וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת תִּתֵּן עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצוֹת וְנָתַתָּה עַל־כִּתְפוֹת הָאֵפֹד אֶל־מוּל פָּנָיו׃ כו וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְשַׂמְתָּ אֹתָם עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפוֹד בָּיְתָה׃ כז וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּה אֹתָם עַל־שְׁתֵּי כִתְפוֹת הָאֵפוֹד מִלְּמַטָּה מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב

האפוד

שפתי חכמים

פ אלא ודאי פי' לצורך החשן ואף כו': צ פי' בפרשת עשיית החשן שם לא נזכרו העבותות: ק לאפוקי שלא יהיה כלפי המעיל: ר ר"ל לחשב שבאפוד: ש פי' הכתפות היו מחוברים

על

רש"י

(כג) על החשן. לצורך החושן כדי לקבעם בו. ולא יתכן לומר שתהא תחלת עשייתן עליו שאם כן מה הוא שחוזר ואומר ונתת את שתי הטבעות והלא כבר נתונים בו היה לו לכתוב בתחלת המקרא ועשית על קצות החשן פ שתי טבעות זהב ואף בשרשרות צריך אתה לפתור כן: על שני קצות החשן. לשתי פאות שכנגד הצואר לימין ולשמאל הבאים מול כתפות האפוד: (כד) ונתתה את שתי עבותות הזהב. הן הן שרשרות גבלות הכתובות למעלה ולא פירש מקום קבוען בחשן עכשיו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעות ותדע לך שהן הן השרשרות שהרי בפרשת אלה פקודי צ לא הוכפלו: (כה) ואת שתי קצות. של שתי עבותות ב' ראשיהם של כל אחת ואחת: תתן על שתי המשבצות. הן הן הכתובות למעלה בין פרשת החשן ופרשת האפוד ולא פירש את צרכן ואת מקומן עכשיו מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעות החשן לימין ולשמאל אצל הצואר שני ראשי שרשרות הימנית תוקע במשבצות של ימין וכן בשל שמאל שני ראשי שרשרות השמאלית: ונתתה. המשבצות על כתפות האפוד האחת בזו ואחת בזו נמצאו כתפות האפוד מחזיקין את החשן שלא יפול וכן הוא תלוי ועדיין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כרסו ואינה דבוקה לו יפה לכך הולך עוד ב' טבעות לתחתיתו כמו שמפרש והולך: אל מול פניו. ק של אפוד שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל אלא בעבר העליון שכלפי החוץ והוא קרוי מול פניו של אפוד כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים: (כו) על שני קצות החשן. הן שתי פאותיו התחתונות לימין ולשמאל: על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה. הרי לך שני סימנין האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד שהרי סמוך לצואר הוא והאפוד נתון על מתניו ועוד נתן סימן שלא יקבעם בעבר החושן שכלפי החוץ אלא בעבר שכלפי פנים שנאמר ביתה ואותו העבר הוא לצד האפוד שחשב האפוד חוגרו לכהן ונכפל הסינר לפני הכהן על מתניו וקצת כרסו מכאן ומכאן עד כנגד קצות החשן קצותיו שוכבין עליו: (כז) על שתי כתפות האפוד מלמטה. שהמשבצות נתונות בראשי כתפות האפוד העליונים הבאים על כתפיו כנגד גרונו ונקפלות ויורדות לפניו והטבעות צוה ליתן בראשן השני שהוא מחובר ר לאפוד והוא שנאמר לעמת מחברתו סמוך למקום חבורן באפוד למעלה מן החגורה מעט שמחברם לעמת ש החגורה ואלו נתונים מעט בגובה זקיפת הכתפות הוא שנאמר ממעל לחשב האפוד והן כנגד סוף החשן ונותן פתיל תכלת באותן הטבעות ובטבעות החשן ורוכסן בתוכו פתיל לימין ולשמאל. שלא יהא תחתית החשן הולך לפנים וחוזר לאחור ונוקש על כרסו ונמצא מיושב על המעיל יפה: ממול פניו. בעבר החיצון:

וירכסו

התורה והמצוה

כחורי השרשרות לא יוכלו לצאת משם ולהחזיק את הטבעת בתוכם, שעז"א ונתתה את שרשרות העבותות על המשבצות, ולא הזכיר פה שיעשו משבצות, שכבר הזכיר זה (בפסוק י"ג) לכן בעשיה שלא הזכיר

המשבצות

תכין מתחמן עובד גדילו דהב דכי : כג ותעבד על חושנא תרתין עזקן דדהב ותתן ית תרתין עזקתא על תרין סטרי חושנא : כד ותתן ית תרתין גדילן דדהב על תרתין עזקתא לסטרי חושנא : כה וית תרתין גדילן דעל תרתין סטרוהי תתן על תרתין מרמצתא ותתן על כתפי אפודא לקבל אפוהי : כו ותעבד תרתין עזקן דדהב ותשוי יתהון על תרין סטרי חושנא על ספתה די לעברא דאפודא מלגיו : כז ותעבד תרתין עזקן דדהב ותתן יתהון על תרתין כתפי אפודא מלרע מלקבל אפוהי

התורה

המשבצות למעלה, אמר ויעשו שני משבצות זהב ושני טבעות זהב :

(כג) ועשית על החשן, בשביל החשן כדי לתת הטבעות על החשן ולהכינם גם את העבותות, ב' ראשיהם של כל אחת מהעבותות יכנים במשבצות, ויהיו שני ראשי שרשות הימנית תקועים במשבצן של ימין, וכן בשל שמאל יתן שני ראשי שרשות השמאלית ואח"כ ידביק המשבצות אל כתפות האפוד ועל ידי כבלות שהם הכפתורים שבראשי העבותות הם משלבים בל יצאו מן המשבצות, ומ"ש אל מול פניו פי' שיתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי חוץ לא אל עבר שאחר נראה שזה אינו קרוי פנים :

(כו) ועשית, מפני שעל ידי הטבעות והשרשות שלמעלה מחובר החשן אל האפוד מלמעלה שלא יפול ועדיין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ומקשקשת על כרסו ואינה דבוקה בו יפה, צוה לעשות עוד שתי טבעות על שני קצות החשן שהם שני פאותיו התחתונות לימין ולשמאל, על שפתו אשר אל עבר האפד ביתה, הרי לך שני סימנים, האחד שיונחו בשני קצוות של תחתיתו שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד שהרי האפוד על מתניו, ועוד נתן סימן שיונחו בעבר החשן שכלפי פנים שנאמר ביתה כן פרש"י, ומבואר מזה שהיה משונה מקום נתינת טבעות העליונות ממקום נתינת הטבעות התחתונות של החשן. שהטבעות העליונות היו על החשן נגד חוץ, כמ"ש (בפסוק כ"ג) ונתת את שתי הטבעות על שני קצות החשן, וטבעות התחתונות היו נתונות נגד שכלפי פנים. ונראה הטעם כי בכפלי החשן נתן את האורים ואת התומים שיתבאר (בפסוק ל'), ואח"כ בודאי היה מקופל באופן ששני קצות הכפל הפתוחים יהיה נגד מעלה, שאם יהיו למטה או אל אחד מהצדדים יפלו מתוכו האורים והתומים הנתונים בין הכפלים, וע"כ ששני הכפלים הפתוחים היו כלפי מעלה, ובזה הלא יפול צד העליון הנכפל ויפתח נגד מטה, וע"כ היו הטבעות העליונות נגד מעלה, ותחובר אל משבצות האפוד מפני הצדדים סגרו את כפל החשן שלא יפתח והאו"ת היו שמורים בתוכו, אח"כ למטה שאם היה מקום הכפל הסתום נתנו הטבעות נגד מטה שבזה נתחבר יותר אל האפוד מלמטה ע"י פתיל התכלת :

(כז) ועשית. עוד יעשה שתי טבעות ויתנם על שתי כתפות למטה נגד שהוא מחובר לחשב האפוד. שעז"א לעומת מחברתו ולא על מקום החבור עצמו רק ממעל לחשב האפוד והטבעות יהיו ממול פניו לא נגד שלפנים (כנ"ל בפסוק כ"ו) :

והמצוה

רמזי בגדי הקדש

מחלוקת אמרו שמע ישראל וכו' כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד, פתח הזקן ואמר בשכמל"ו, ששמע הוא יחוד ה' מצד עצמו שאין עוד מלבדו, ובשכמל"ו הוא יחוד ה' המתפשט בכל העולמות עד שהוא מלך על כולם, שיחוד זה לא נעשה בעה"ז, וע"ז תקנו לאמרו בחשאי, רק לעתיד והיה ה' למלך על כל הארץ שאז יהיה ה' אחד ושמו אחד, שמע הוא ה' אחד, והם ששה משמותם הכתובים באבן א', ובשכמל"ו הוא שמו אחד והם כ"ה אותיות השניים, והם אבני זכרון לבני ישראל שהם התחילו ביחוד הזה בימי יעקב, ונשא אהרן את שמותם ליחד את ה' תמיד ע"י עבודתו בקדש, וע"כ אמרו שהאפוד מכפר על ע"ז, והנה אמר אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד, ואחר שיחדו שני יחודים הנז' היה צריך ליחד היחוד השלישי של אחדות ישראל, וכמו שפרשתי עמ"ש ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד שאהרן היה עסקו ליחד אגודת ישראל, ואמר ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו ששם עלו שבטים שבטי יה וכו' שהוא יחוד ה' אחד ושמו אחד, כי שמה ישבו כסאות למשפט שהוא יחוד ישראל, שנעשה ע"י שנמצא ביניהם משפט להסיר כל ריב וכל נגע המפריד אגודתם, וע"ז היה מורה חשן המשפט שנשא אהרן על לבו, כי הכ"ג היה השופט הראשי, וראש הסנהדרין, ואהרן היה עסקו אוהב שלום ורודף שלום שזה נעשה ע"י משפט כמ"ש אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם, והיה לו לב להבין לשמוע משפט ונשא את משפט בנ"י על לבו, וכבר כתב בת"י שע"י התומים ידע לכוין אמתת המשפט ברוה"ק. לכן נחרתו על החשן שמות ב"י להורות על אחדותם ע"י אהרן. ונכתב עמהם ג"כ שמות האבות ושבטי ישורון שהיה ע"ב תבות כנגד הסנהדרין שהיו שבעים ומשה ע"ג וה' בקרב אלהים ישפוט. והיו ששה אותיות בכל אבן כי צרפו שמות האבות

ומלות

וירכסו

הָאֵפוֹד׃ כח וְיִרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָו אֶל־טַבְּעֹת הָאֵפוֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיוֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפוֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד׃ כט וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל־לִבּוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לְזִכָּרֹן לִפְנֵי־יְהוָה תָּמִיד׃ ל וְנָתַתָּ אֶל־חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים וְהָיוּ עַל־לֵב אַהֲרֹן בְּבֹאוֹ לִפְנֵי יְהוָה וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־מִשְׁפַּט בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־לִבּוֹ לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד׃ ס שלישי לא וְעָשִׂיתָ אֶת־מְעִיל הָאֵפוֹד כְּלִיל תְּכֵלֶת׃ לב וְהָיָה פִי־רֹאשׁוֹ בְּתוֹכוֹ שָׂפָה יִהְיֶה לְפִיו סָבִיב מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּפִי תַחְרָא יִהְיֶה־לּוֹ לֹא יִקָּרֵעַ׃ לג וְעָשִׂיתָ עַל־שׁוּלָיו רִמֹּנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי עַל־שׁוּלָיו סָבִיב וּפַעֲמֹנֵי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב׃ לד פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן

°מטבעתיו קרי

פעמן

בעל הטורים

הלב: (ל) את האורים ואת התומים בגימטריא זה בן שבטים ואבות. אפוד בגי' מלך שהוא מלובש כמלך: שבא לפניו שהמעיל מכפר על לשה"ר באם חטא כלשה"ר יעשה שפה לפי שימנע מלשה"ר ויעשה תבונה ויתכפר לו: (לג) ועשית על שולי המעיל רמוני תכלת ופעמוני זהב בתוכם וסו"פ כנגד ע"ב מראות נגעים שהמעיל מכפר על לשה"ר ונגעים באין בעון לשה"ר: פעמון זהב ורמון פעמון זהב ורמון בגימטריא שמה שבטים ובנים:

שפתי חכמים

על החשב ברוחב הטבעות נתונים למעלה מכן בסוף החשב ונמצא שהיה סוף החשן מגיע לתחלת החשב משום שנאמר ממעל לחשב האפוד: ת דהל"כ היה קשה הרי מעיל ואפוד כל אחד מלבוש בפ"ע הוא ומאי זה דכתיב מעיל האפוד דמשמע שהוא מלבוש אחד: א ר"ל אע"פ שפשוטו של קרא משמע שהוא טעם אלעיל מ"מ מדלא כתיב שלא יקרע אלא לא יקרע משמע שלאו בפ"ע הוא דכל הני שמביא רש"י ראיה מהם

רש"י

(כח) וירכסו. לשון חבור וכן (תהלים לא) מרכסי איש חבורי הבלי רשעים וכן (ישעיה מ) והרכסים לבקעה הרים הסמוכים זה לזה שאי אפשר לירד ביניהם אלא בקושי גדול שמתוך סמיכתן סגיא זקופה ועמוקה יהיו לבקעת מישור ונוחה לילך: להיות על חשב האפוד. להיות החשן דבוק אל חשב האפוד: ולא יזח. לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט: (ל) את האורים ואת התמים. הוא כתב שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו (יומא עג) ובמקדש שני היה החשן שא"א לכהן גדול להיות מחוסר בגדים אבל אותו השם לא היה בתוכו ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנא' (במדבר כז) ושאל לו במשפט האורים: את משפט בני ישראל. דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו אם לעשות דבר אם לא לעשות. ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדין נקרא משפט ע"ש סליחת המשפט: (לא) את מעיל האפוד. שהאפוד נתון עליו ת לחגורה: כליל תכלת. כולו תכלת שאין מין אחר מעורב בו: (לב) והיה פי ראשו. פי המעיל בגבהו הוא פתיחת בית הצואר: בתוכו. כתרגומו כפול לגויה כפול לתוכו להיות לו לשפה כפילתו והיה מעשה אורג ולא במחט: כפי תחרא. למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול: לא יקרע. כדי שלא יקרע והקורעו א עובר בלאו שזה ממנין לאוין שבתורה וכן לא יזח החשן וכן לא יסורו ממנו האמור בבדי הארון: (לג) רמני. עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשויים כביצת תרנגולת: ופעמני זהב. זגין עם ענבלין שבתוכם: בתוכם סביב. ביניהם סביב בין שני רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל: (לד) פעמן זהב ורמון וגו'. פעמון זהב

ורמון

אפוֹהִי לְקֳבֵל בֵּית לוֹפֵי מֵעִלָּוֵי לְהֶמְיַן אֵפוֹדָא: כח וְיֵחֲדוּן יָת חוּשְׁנָא מֵעִזְקָתֵהּ לְעִזְקָתָא דְּאֵפוֹדָא בְּחוּטָא דִתְכֶלְתָּא לְמֶהֱוֵי עַל הֶמְיַן אֵפוֹדָא וְלָא יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא מֵעִלָּוֵי אֵפוֹדָא: כט וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת שְׁמָהָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן דִּינָא עַל לִבֵּהּ בְּמֵעֲלֵהּ לְקוּדְשָׁא לְדוּכְרָנָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא: ל וְתִתֵּן בְּחֹשֶׁן דִּינָא יָת אוּרַיָּא וְיָת תֻּמַּיָּא וִיהוֹן עַל לִבָּא דְאַהֲרֹן בְּמֵעֲלֵהּ קֳדָם יְיָ וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת דִּינָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל לִבֵּהּ קֳדָם יְיָ תְּדִירָא: לא וְתַעְבֵּד יָת מְעִילָא דְאֵפוֹדָא גְּמִיר תִּכְלָא: לב וִיהֵי פוּם רֵישֵׁהּ כָּפִיל לְגַוֵּהּ תּוֹרָא יְהֵא מַקַּף לְפוּמֵהּ סְחוֹר סְחוֹר עוֹבַד מָחֵי כְּפוּם שִׁרְיָן יְהֵי לֵהּ לָא יִתְבְּזַע: לג וְתַעְבֵּד עַל שִׁפּוּלוֹהִי רִמּוֹנֵי תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עַל שִׁפּוּלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְזַגִּין דִּדְהַבָא בֵּינֵיהוֹן סְחוֹר סְחוֹר: לד זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא

זגא

התורה

(כח) וירכסו, וכזה יהכר בפתיל תכלת טבעות החשן וטבעות האפוד, והחשן מונח על חשב האפוד ועי"כ לא יזח החשן מעל האפוד לשום צד:

(ל) ונתת וגו' את האורים, פרש"י כתב שם המפורש שהיה נותן בתוך כפלי החשן שע"י מאיר דבריו ומתמם את דבריו, ולכן הזכירם בה"א הידיעה שהיו ידועים למשה ע"פ הדבור ולא הזכיר שיעשו אורים ותומים כי לא היה מעשה אומנים רק סוד מסור למשה מפי הגבורה והוא כתבן בקדושה והיה מעשה שמים, ופי' הרמב"ן שבשמות האורים כוון הכהן שיאירו האותיות בהחשן אל עיני הכהן. ועדיין לא ידע לצרפן וכוון בשמות התומים שיבא בלבו ברוה"ק אופן לצרפם, הא תלוי ג"כ בלב הכהן ומחשבתו לכוין ברוה"ק ועז"ש ונשא על לבו, ועי' בתיב"ע עוד דברים בזו:

(לא) ועשית את מעיל האפוד, פרש"י שהאפוד נתון עליו לחגורה, אבל לפי דברי הרמב"ם והרמב"ן שהמעיל לא היה נחלק, רק נחלק לשני כנפים מסוף הגרון עד למטה ואינו מחובר אלא כנגד כל הגרון לבד, וכן משמע ממה שבא תמיד אצל מעיל לשון עשיה, והוא עושה מעיל על שמתעטף בו, [ועיין ש"ב י"ג י"ח ומ"ש בפירושי שם], ואומר ויחזק בכנף מעילו מבואר שהיו לו כנפים מבואר שהאפוד הוא לבוש בו מאחוריו והמעיל מכסה מלפניו ומשלים את האפוד, וע"ז נקרא מעיל האפוד, כליל תכלת, שלא יהא מין אחר מעורב בו, והוטין כפולים ששה עשר כמ"ש ביומא (דף ע"א):

(לב) והיה פי ראשו בתוכו, פי ראשו שהוא בית הצואר יהיה באמצעותו למעלה, וכן בתיב"ע ויהא פום רישיה במצעא, שלא יהיה פתיחת בית הצואר מן הצד, ומ"ש שפה יהיה לפיו שפה אריג סביב, ולרש"י מ"ש פי ראשו בתוכו היינו כפול לגויה כתרגומו, ומפרש שפה יהיה כפי תחרא כשריון שפיהם כפול, ולהרמב"ם י"ם כשריון שאין לו בית יד רק מכסה את הגוף לבד, לא יקרע כדי שלא יקרע והקורעו עובר בלאו שנאמר שלא יקרע (יומא עב א'):

(לג) רמוני, בזכחים (דף פ"ח) כמין רמונים שלא פתחו פיהם, ושן מג' מינים וכל מין כפול ששה כדכתיב (לקמן ל"ט כ"ד) משזר, ונמצא שהיה שזור מכ"ד חוטין, בתוכם, ביניהם, פעמון בין שני רמונים, כ"כ כולם, והרמב"ן דעתו שהיה הפעמון תוך הרמון, וקצת משמע כן מתה שבעשיה (לקמן כ"ד) בכל ויתנו את הפעמונים בתוך הרמונים על שולי המעיל סביב בתוך הרמונים, שמדייק שמר שהיו נתונים

והמצוה

רמזי בגדי הקדש

ואלות שבטי ישורון להשלים ששה אותיות בכל אבן כמ"ש ה"ר בחיי באורך שמכל שבט נבחרו ששה אנשים אל הזקנים כמ"ש על וישארו שני אנשים במחנה, נגד שש מאות לכסא שכם שש מלות שנלטוו בענין המשפט, והיה צריך לחבר החשן אל האפוד שיתחבר יחוד ישראל גוי אחד בארץ אל יחוד ה' אחד ושמו אחד, ולא יזח החשן מעל האפוד, להיות הכור מבנים ספרים, ועז"א שהחשן מכפר על הדינים, ובכונת הכהן המשים קרוב לאלהיו ומלכד מה שמאיר לעצמו ע"י המלכפת שהשכינה למעלה מראשו להסיר גסות הרוח שזה ילבש גם כהן הדיוט, צריך לצייר לו ששכינת ה' נגד פניו כמ"ש שויתי ה' לנגדי תמיד, כי כפי קרבתו אל האלהים יהיה קרבת ה' אליו, ומציור הזה יכנס בלבו הבושה שיבוש ויכלם מפני המלך הגדול העומד עליו ורואה במעשיו ויירא אף מלהרהר הרהור של דופי כי זה עזות גדול לפני המלך הגדול הצופה נסתריו כמ"ש הרמ"א בתחלת הש"ע, וכמ"ש חז"ל בעבור תהיה יראתו על פניכם זו הבושה, לכן לבש על מצחו את הציץ שעליו שם ה' כתוב, שישוה ה' לנגדו תמיד ולא ישא פניו למרות פיו, והיה אל מול פני המצנפת כי שניהם מורים ענין אחד שכינת ה' על ראשו ונגד פניו, ועז"א שהציץ מכפר על עזות פנים, ובזה לבש הוד והדר בנפשו כמ"ש כהניך ילבשו צדק וקדש הוא ובגדיו ובגדי בניו אתו:

פעמן

פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב׃ לה וְהָיָה עַל־אַהֲרֹן לְשָׁרֵת וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי יְהוָה וּבְצֵאתוֹ וְלֹא יָמוּת׃ ס לו וְעָשִׂיתָ צִּיץ זָהָב טָהוֹר וּפִתַּחְתָּ עָלָיו פִּתּוּחֵי חֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ לז וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל־פְּתִיל תְּכֵלֶת וְהָיָה עַל־הַמִּצְנָפֶת אֶל־מוּל פְּנֵי־הַמִּצְנֶפֶת יִהְיֶה׃ לח וְהָיָה עַל־מֵצַח אַהֲרֹן וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־עֲוֺן הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־מַתְּנֹת קָדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל־מִצְחוֹ תָּמִיד לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃ לט וְשִׁבַּצְתָּ הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ וְעָשִׂיתָ מִצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃

בעל הטורים

(לה) ונשמע ג' במסורה. דין ואידך כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. ונשמע פתגם המלך. והיינו דאמרינן במגילה אמר רבא פרסום מגילה והיא מקרא מגלה עדיף מקרא מגלה ועבודה מקרא מגלה עדיף והיינו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע דהיינו ת"ת ועבודה דכתיב בה ונשמע קולו ונשמע פתגם המלך והיינו קריאת מגילה וסמיך כי רבה היא אלמא דעדיף טפי וגם רבה קאמר לה: ובצאתו ב' במסורה. דין ואידך והיו את המלך בבואו ובצאתו גבי יואש כדי שהיו שומרין אותו שלא יהרגוהו וזהו ובצאתו ולא ימות: (לח) מצח ב' במסורה. דין ואידך ישראל קשי עורף חזקי מצח שבגדי כהונה מכפרים על קשיות ערפם ותוקף מצח

שפתי חכמים

אתה שומע הן הוא: ב הודיענו בזה שאין המכוון פה על אלילות המיתה רק על היותה מתחייבת מן הלאו ושלא ימות דקרא אכולהו בגדי כהונה קאי ולא אמעיל שהמעיל דסמיך ליה לחודיה קאי ומחוסר אחד מן הבגדים הללו דקאמר בשביל כל הבגדים הנזכרים לעיל הוא דקאמר וכו' ובפרק ב' דזבחים דף י"ז מפיק להו מקרא דוהיתה להם כהונה לחקת עולם בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם והוי להו כזרים דאמר מר זר ששימש במיתה. עיין עוד בהרא"ם: ג כיון שתוחבין הפתילות דרך הנקב היה כ"א כפול ומשלשה היה ששה והפתיל האמצעי היה באמצע הציץ ותוחב אחד ממנו היה מלמעלה מבחוץ וא' מבפנים כנגדו וזהו שאמר כאן על פתיל תכלת ובמקום אחר אמר ויתנו עליו פתיל תכלת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל דאי לא היה פתיל אמצעי היה נשמט

רש"י

ורמון הללו: (לה) ולא ימות. מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו לו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו ב חייב מיתה בידי שמים: (לו) ציץ. (סוכה ה) כמין טס של זהב היה רוחב ב' אצבעות מקיף על המצח מאוזן לאוזן: (לז) על פתיל תכלת. ובמקום אחר הוא אומר (שמות לט) ויתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן והיה על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן. ובשחיטת קדשים (זבחים יט) שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפלין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה להכנס בה כל הראש עד המצח והציץ מלמטה והפתילים היו בנקבים ותלויין בו בשני ראשים ובאמצעו שהם בג' ג מקומות הללו פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן ונמצאו בין אורך הציץ ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד ופתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים והולך על פני רוחב הראש מלמעלה נמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת. והיה נותן הציץ על ראשו כמין כובע על המצנפת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו ונתקיימו כל המקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על מצנפת מלמעלה: (לח) ונשא אהרן. לשון סליחה ואע"פ כן אינו זז ממשמעו אהרן נושא את המשא של עון נמצא מסולק העון מן הקדשים: את עון הקדשים. לרצות על הדם ועל החלב שקרבו בטומאה כמו ששנינו (מנחות כה) אי זה עון הוא נושא אם עון פגול הרי כבר נאמר לא ירצה ואם עון נותר הרי נאמר לא יחשב ואין לומר שיכפר על עון הכהן שהקריב טמא שהרי עון הקדשים נאמר ולא עון המקריבים הא אינו מרצה אלא להכשיר הקרבן: והיה על מצחו תמיד. אי אפשר לומר שיהא על מצחו תמיד שהרי אינו עליו אלא בשעת העבודה אלא תמיד לרצות להם אפי' אינו על מצחו שלא היה כה"ג עובד באותה שעה ולדברי האומר עודהו על מצחו מכפר ומרצה ואם לאו אינו מרצה נדרש על מצחו תמיד מלמד שממשמש בו בשעה שהוא עליו שלא יסיח דעתו ממנו: (לט) ושבצת. עשה אותם משבצות משבצות וכולם

זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא עַל שִׁפּוּלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר : לה וִיהֵי עַל אַהֲרֹן לְשַׁמָּשָׁא וְיִשְׁתְּמַע קָלֵהּ בְּמֵעָלֵהּ לְקוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וּבְמִפְּקֵהּ וְלָא יְמוּת : לו וְתַעְבֵּד צִיצָא דִּדְהַב דְּכֵי וְתִגְלוֹף עֲלוֹהִי כְּתַב מְפָרַשׁ קֹדֶשׁ לַייָ : לז וּתְשַׁוִּי יָתֵהּ עַל חוּטָא דִתְכֶלְתָּא וִיהֵי עַל מִצְנֶפְתָּא לָקֳבֵל אַפֵּי מִצְנֶפְתָּא יְהֵי : לח וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי דְאַהֲרֹן וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יַת עֲוָיַת קוּדְשַׁיָּא דִי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל מַתְּנַת קוּדְשֵׁיהוֹן וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי תְּדִירָא לְרַעֲוָא לְהוֹן קֳדָם יְיָ : לט וְתַרְמֵּץ כִּתּוּנָא בוּצָא

ותעבד

התורה והמצוה

תמה, ולפ"ז נ"ל שהרמונים היו חלולים כמו שפרש"י לפי שמתו והיו ל"ו פעמונים בשולי כל כנף ס"ה ע"ב:

(לה) ונשמע קולו, כנוטל רשות ליכנס וכדי שיתרחק כל אדם משם [רשב"ם ורמב"ן]:

(לו) ועשית ציץ, טס של זהב רחב ב' אצבעות ומקיף על המצח מאזן לאזן [רש"י] והתוספות (סוכה ד' ה' יומא דף כ"ה) ובכ"מ בשם ריב"א דקורא לשל כה"ג מצנפת ולשל הדיוט מגבעת שלא היו שיים משום דהציץ היה נתון במקום התפלין והתפלין עליו היו דוחים את המצנפת, אולם התוס' כתבו בסוכה שם שי"ל שהציץ נתון על המצח ואעפ"כ היה המצנפת של כ"ג קצר משל הדיוט משום דפתילי הציץ ורצועות התפלין היו דוחין את המצנפת מאחורי ערפו, וכן בתוספות ערכין [דף ג' ע"ב ד"ה ציץ] כתבו שהציץ היה נתון על המצח. פתוחי חתם והאותיות בולטים בפניו כילד חופר את האותיות מאחריו והוא מודבק על

הפשוט עד שבולט, ועיין ברמב"ד שמכה בדכום:

(לז) ושמת אותו על פתיל תכלת, לרש"י היו שלשה פתילים, ועל פתיל האמצעי אומר והיה על המצנפת, ופתיל התחתון היה תחת המצנפת ונתקיים פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה, וכ"כ הרמב"ד (פ"ט מה' כה"מ), והרמב"ן אמר שהיה רק חוט אחד וקשור על המצנפת ומקום הציץ במצח עיי"ש באורך, וכ"ד הרמב"ם. וכבר כתבתי שדעת התוס' שמצנפת של כ"ג קצר משום דפתילי הציץ ורצועות תפלין דוחים אותו, וזה כדעת רש"י והרמב"ד, והפתיל האחרון היה דוחה המצנפת, והריב"א צ"ע יסבור כהרמב"ם והרמב"ן, ולזה ס"ל שהיה הציץ במקום תפלין ודוחה את המצנפת, אולם רש"י פי' מצנפת כמין כפת כובע שהרי במק"א קורא אותם מגבעות ס"ל שמצנפת ומגבעת היו דומים, והרמב"ן חולק עליו בזה ס"ל להפך שהמצנפת היה ארוך יותר מן המגבעת, ובתיב"ע כתב ותשוי יתיה על שזיר חוטא דתכלתא ויהיה על מצנפתא מעלוי תפלת רישא כל קבל אפא מצנפתא יהי, ודבריו סותרים למ"ש בש"ס דשערו היה נראה בין ציץ למצנפת, ומוכרח שכוונתו על הפתילים שעליהם אמר ויהיה על מצנפתא ונשפה ממנו היו רצועות התפלין, ומזה מבואר כשטת הרמב"ם, דלרש"י ורמב"ד היו שני פתילים תחת המצנפת, ובחולין (דף קל"ח) עמ"ש דשיעור ראשית הגז כדי לעשות בגד, מקשה ואימא כפה של צמר דתניא כפה של צמר היה נתון בראש כ"ג ועליה ציץ נתון לקיים מ"ש ושמת אותו על פתיל תכלת, ופרש"י כפה כובע קטן, וקשה הא הוי יתור בגדים דבמקום בגדים הוי יתור בגדים אפילו בפחות מג' על ג', ואת"ל שהיה דבוק להציץ מאזן לאזן מצד העורף הא פסקינן שגלגל קטן שחשוב הוא יתור אפילו שלא במקום בגדים, וא"ל שהיתה מחוברת אל הציץ והיתה עמו כלי אחד, א"כ יקשה עלינו סוגיא דשבת (דף ס"ג ע"ב) שמקשה ואין אריג הוא, והלא היה ארוג ע"י הכיפה, וע"כ כשטת רש"י והרמב"ד שהיו ששה פתילים ארוגים וזה כפה, כמו שנראה מלשון רש"י כאן שכתב בלשונו על חוטי הציץ ונמצא עשוי כמין כובע, וכן משמע מדברי הרי"ף [פ' במה אשה] על לא תצא אשה בכפה של צמר עיי"ש, אבל לדעת הרמב"ם והרמב"ן א"א לפרש כן, ונראה שלכן לא הביא הרמב"ם הא דכפה של צמר היתה מונחת בראש כ"ג שתמה עליו הכ"מ, כי ס"ל דאדחיא מהלכה ע"פ הסוגיא דשבת שמקשה ואין אריג הוא, ואכ"מ להאריך יותר:

(לח) ונשא אהרן את עון הקדשים, פי' חז"ל במנחות (דף כה) שמרצה על הדם והחלב שקרבו בטומאה, וכבר הבאתי הכרח דרשה זו ע"פ כללי הלשון (ויקרא סי' לב) שזה מוכח ממ"ש לרצון להם פי"ש. ושם (סי' הנזכר) דרשו חז"ל בספרא כל הפסוק דפה עיי"ש, והיה על מצחו תמיד לרצון א"א שיהיה תמיד על מצחו, ופליגי בזה ביומא (דף ז' ע"ב) שר' יהודה ס"ל שבשעה שאינו על מצחו אינו מרצה ומפרש שיהא על מצחו תמיד שלא יסיח רגע דעתו ממנו וישים על לבו שהוא על מצחו ויחשוב בקדושת השם הכתוב עליו, ור"ש ס"ל דאף שאינו ע"מ מרצה, נראה דק"ל למה אמר שני פעמים והיה על מצח אהרן והיה על מצחו, ומפ' שעור הכתוב והיה על מצח אהרן ובזה ונשא אהרן את עון הקדשים תמיד, ומ"ש אשר יקדישו הוא תנאי מה שיקדישו בני ישראל והיה על מצחו, שאם בעת שהקדישו היה אז על מצחו [אף שאינו על מצחו עתה] ישא עון הקדשים תמיד, אף שעתה אינו על מצחו, ובא לאפוקי שסבר הציץ כמש"ש דלא אינו רלוי ע"ג:

(לט) ושבצת, עשה אותה באריגתה משבצות וכולם של שש:

לבני

רֹקֵם׃ מ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֻתֳּנֹת וְעָשִׂיתָ לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃ מא וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְכִהֲנוּ־לִי׃ מב וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי־בָד לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה מִמָּתְנַיִם וְעַד־יְרֵכַיִם יִהְיוּ׃ מג וְהָיוּ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בָּנָיו בְּבֹאָם ׀ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא־יִשְׂאוּ עָוֺן וָמֵתוּ חֻקַּת עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃ ס רביעי כט א וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי לְקַח פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר וְאֵילִם שְׁנַיִם תְּמִימִם׃ ב וְלֶחֶם מַצּוֹת וְחַלֹּת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן סֹלֶת חִטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ג וְנָתַתָּ אוֹתָם עַל־סַל אֶחָד וְהִקְרַבְתָּ

אתם

בעל הטורים

כל ישראל: (מג) ערוה ב' במסורה. דין ואידך ולא תקרבו לגלות ערוה רמז שבגדי כהונה מכפרין על העריות. ממתנים ועד ירכים יהיו וסמיך ליה והיו על אהרן לומר לך שמכנסים קודמים לכל: (א) וזה הדבר אשר תעשה להם כלומר קרבם בדבור שתאמר להם אשרי תבחר ותקרב: לקח ב' במסורה. דין ואידך לקח בגדו כי ערב זר בשביל שאהרן עשה העגל אמר הקב"ה להסיר מעליו בגדים כטאים לפי שבגדי ע"א מטמאין וזהו שאמר לקח בגדו פירוש מעליו כי ערב זר:

רש"י

וכולם משבצות של זהב: (מ) ולבני אהרן תעשה כתנת. ד' בגדים הללו ולא יותר ד כתנת ואבנט ומגבעת היא מצנפת ומכנסים הכתובים למטה בפרשה: (מא) והלבשת אתם את אהרן. אותם האמורין ה באהרן חשן ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ מצנפת ואבנט וציץ ומכנסים הכתובים ו למטה בכולם: ואת בניו אתו. אותם ז הכתובים בהם: ומשחת אותם. את אהרן ואת בניו ח בשמן המשחה: ומלאת את ידם. כל מלוי ידים לשון חנוך כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה ובלשון לעז כשממנין אדם על פקידת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גוואנ"ט (הנדשוה) ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותו מסירת ווישטי"ר ט והוא מלוי ידים: (מב) ועשה להם. לאהרן ולבניו: מכנסי בד. הרי ח' בגדים לכהן גדול וארבעה לכהן הדיוט: (מג) והיו על אהרן. כל הבגדים האלה על אהרן הראויין לו: ועל בניו. האמורים בהם: בבאם אל אהל מועד. להיכל וכן י למשכן: ומתו. הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים כ במיתה: חקת עולם לו.

כל

שפתי חכמים

שהם בלין לגמרי: ד כלומר שאין פירושו שתעשה לאלו לבנו ואבנט מצנפת ומכנסים ולא לאהרן שהרי גם לאהרן עשה כאלו אלא ה"ק מכל אותן ח' בגדים של אהרן תעשה ד': ה לא הכתונת ומצנפת ואבנט הכתובים בלבד לבדם: ו ר"ל מכנסים קאי אכ"ג ואהדיוטות: ז שהם הכתונת והמגבעת ואבנט עם המכנסים כאמור למטה: ח לאפוקי דלא קאי אבגדים כמו אותם דלעיל מיניה דקאי אבגדים ואמר בשמן המשחה ולא בשמן זית או כזולתו שכן כתיב בפרשה באחריה ולקחת את הבגדים ולקחת את שמן המשחה וגו': ט פי' שימלא ידם בבית יד לסימן שיש לו כח חזקה בדבר שיממנו עליו כי כל מה שתופס בידו הוא בהחזקתו והתפיסה במילוי יד יותר שחזק מאלו תפסו בקלא ידו ולכך כנה המחזיק בדבר בחזקה מלוי יד: י פי' כשיכנס במקדש קאי אהל מועד אהיכל ואע"פ שאהל מועד מורה על המשכן לגבי היכל יצא מק"ו דמשכן והיה ראוי לומר למשכן וכן להיכל. (נ"א) ולא נהירא דבהדיא אמרי' בשבועות ד' פ"ז אלו נאמר משכן ולא נאמר מקדש הייתי אומר וכו' ואלו נאמר מקדש ולא נאמר משכן הייתי אומר וכו' ומשמע דלא שהיכל נלמד לא בק"ו ולא במה מציעה ל"נ שהרב למד זה מהא דאמרינן בת"כ (פ' שמיני) גבי יין ושכר באהל מועד אין לי אלא אהל מועד מנין לרבות שילה ובית עולמים ת"ל חוקת עולם ע"כ. ולזה נתכוון הרב במ"ש בכוון בפסוק חקת עולם: כ ומשום דמקרא דהא ימשם לא נמדע רק בשבעה בגדים דלעיל מיניה אבל לא על המכנסים ובציץ

ותעבד מצנפתא דבוצא והמינא תעבד עובד ציר: מ ולבני אהרן תעבד כתונין ותעבד להון המינין וכובעין תעבד להון ליקר ולתשבחן: מא ותלביש יתהון ית אהרן אחוך וית בנוהי עמה ותרבי יתהון ותקרב ית קורבנהון ותקדש יתהון וישמשון קדמי: מב ועבד להון מכנסין דבוץ לכסאה בשר עריתא מחרצין ועד ירכן יהון: מג ויהון על אהרן ועל בנוהי במעלהון למשכן זמנא או במקרבהון למדבחא לשמשא בקודשא ולא יקבלון חובא וימותון קים עלם לה ולבנוהי בתרוהי: א ודין פתגמא די תעבד להון לקדשא יתהון לשמשא קדמי סב תור חד בר תורי ודכרין תרין שלמין: ב ולחם פטיר וגריצן פטירין דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח סלתא דחטין תעבד יתהון: ג ותתן יתהון על

סלא

רש"י

כל מקום שנאמר חקת עולם הוא גזירה מיד ולדורות לעכב בו: (א) לקח. כמו קח ושתי גזרות הן אחת של קיחה ואחת של לקיחה ולהן פתרון אחד: פר אחד. לכפר על מעשה העגל ם שהוא פר: (ב) ולחם מצות וחלת מצת ורקיקי מצות. הרי אלו ג' מינין רבוכה וחלות ורקיקין לחם מצות היא הקרויה למטה בענין חלת נ לחם שמן על שם שנותן שמן ברבוכה כנגד החלות והרקיקין. וכל המינין באים עשר עשר ס חלות (מנחות עו): בלולת בשמן. כשהן קמח יוצק בהן ע שמן ובוללן (שם עה): משוחים בשמן. אחר אפייתן מושחן כמין כ"ף יונית שהיא עשויה כנו"ן שלנו (שם): (ג) והקרבת אתם. אל חצר המשכן

ביום

שפתי חכמים

שכהונים אהרין אך קשה למה לא כתב שני בגדים אלו ג"כ למעלה ולכלול אותם עם שאר בגדי כהונה כדי דקרא דולא ימות יהיה קאי אכולה ולשתוק מקרא ולא ישאו עון ומתו. ונראה י"ל שלא תאמר דוקא אם יש לו כל השמונה בגדים ועבד העבודה ולא לבש כל הח' בגדים חייב אבל אם לא היה לו כל הח' בגדים כגון שנאבדו או נטמאו ה"א דיכול לעבוד עבודה בבגדים הטהורים שיש לו כדי שלא לבטל הקרבן מפני שמחוסר בגדים לכן כתב ומתו יתירא ללמוד שאם עבד עבודה במחוסר בגדים חייב מיתה: ל פי' ב' שרשים א' של קיחה ואחת של לקיחה: מ דק"ל למה לקח פר ולא מין אחר דפר כמו עגל היכא דלא כתיב גביה בן שנה והא דאין קטיגור נעשה סניגור הרא"ם תירץ דוקא בעבודת פנים ולא בעבודת חוץ ולקמן בפרשת נו הפרשנו עוד אי"ה: נ רצונו בזה להוכיח שלחם מצות הוא רבוכה מפני שלחם כולל כל המינים מ"ה פי' דלחם דהכא רבוכה והוכחתו מקרא דזה קרבן אהרן ובניו ביום המשח וגו' וכי מה למדנו לבניו מיום המשח אותו אלא מקיש חינוכו של הדיוט לדורות לקרבן של כה"ג שהוא תביתין מה קרבן דההיא הכהן שהוא מקריב בכל יום הוא רבוכה כדכתיב מרבכת תביאנה אף יום חינוך של בניו כהנים הדיוטים רבוכה והרבוכה היא חלה הלוטה ברותחין כל צרכה בעודה בצק ואח"כ נאפית בתנור ואח"כ מטגנה במחבת והחלה והרקיק נאפים בתנור לבד והחלה בלולה בשמן בעודה סולת והרקיק משוח בשמן אחר אפייתו כמין כ' יונית ושאר השמן נאכל לכהנים וי"א מובחן והזר ומובחן עד שיכלה כל השמן שבלוג. רא"ם: ס דגמיר מלחמי תודה מה להלן עשר אף כאן עשר ולחמי תודה בהדיא כתיב עשר דכתיב ביה והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה ואמרינן בז' מנחות דף ע"ז יאמר כאן תרומה ונאמר להם בתרומת מעשר תרומה מה להלן אחד מעשרה אף כאן אחד מעשרה:

כני"ס

התורה והמצוה

(מ) ולבני אהרן, יעשה ד' בגדים כתונת ואבנט ומגבעת הוא מצנפת וכבר בארתי בזה למעלה, ומכנסים כתובים למטה וכולם של בוץ לבד מאבנט של כ"ג שאחר ימות השנה ושל כהן הדיוט שהיה רקום כנזכר, כן פסקינן להלכה. ועיין במ"ל (פ"ח מה' כה"מ ה"ו):

(מא) והלבשת, לכ"א את הראוי לו, ומשחת עיין מ"ש התו"כ צו (סימן ק ע"ב). **ומלאת את ידם** הוא החינוך עיין ברמב"ן שהאריך בזה:

(מג) ולא ישאו עון ומתו, לרש"י קאי על כל הבגדים, והרמב"ן השיג עליו שלא דבר רק מן המכנסים, שהם באו בפרטות, ולא הוזכרו בסדר לבישת הבגדים כי זה מובן שלא ילכו בגלוי ערוה, ושאר בגדים למדו חז"ל שאם אין בגדיהם עליהם אין כהונתן עליהם והו"ל זרים, וכ"כ התוס' זבחים (דף י"ז ע"ב) סנהדרין (דף פ"ד ע"ב) בשם הר"י מאורליינש, ומה שהזכיר מיתה במעיל הוא באור למצות הפעמונים בישמע קולו בבואו נכנס ברשות שהנכנס לחצר המלך הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית עיי"ש, בארך:

כט (א) וזה הדבר, כ"ז יעשה בעת יקים המשכן, ובא כל ענין זה כפול בעת העשיה (בפרשת צו), וגם דרשו חז"ל פ' א בספרא מכלתא דמלואים, שע"פ דרשותיהם יתיישבו כל השנויים הבאים בין הפרשיות, וגם הבאתי הכל על מכונו, דרשתו מגם כי אין לכפול הדברים רק אליין לעיין שם. פסוק א-ג התבאר שם (סימן קטו):

ורחצת

אתם בסל ואת־הפר ואת שני האילם: ד ואת־אהרן ואת־בניו תקריב אל־פתח אהל מועד ורחצת אתם במים: ה ולקחת את־הבגדים והלבשת את־אהרן את־הכתנת ואת מעיל האפד ואת־האפד ואת־החשן ואפדת לו בחשב האפד: ו ושמת המצנפת על־ראשו ונתת את־נזר הקדש על־המצנפת: ז ולקחת את־שמן המשחה ויצקת על־ראשו ומשחת אתו: ח ואת־בניו תקריב והלבשתם כתנת: ט וחגרת אתם אבנט אהרן ובניו וחבשת להם מגבעת והיתה להם כהנה לחקת עולם ומלאת יד־אהרן ויד־בניו: י והקרבת את־הפר לפני אהל מועד וסמך אהרן ובניו את־ידיהם על־ראש הפר: יא ושחטת את־הפר לפני יהוה פתח אהל מועד: יב ולקחת מדם הפר ונתתה על־קרנת המזבח באצבעך ואת־כל־הדם תשפך אל־יסוד המזבח: יג ולקחת את־כל־החלב המכסה את־הקרב ואת היתרת על־הכבד ואת שתי הכלית ואת־החלב אשר עליהן והקטרת המזבחה: יד ואת־בשר הפר ואת־ערו ואת־פרשו תשרף באש מחוץ למחנה חטאת הוא: טו ואת־האיל האחד תקח וסמכו אהרן ובניו את־ידיהם על־ראש האיל: טז ושחטת את־האיל ולקחת את־דמו וזרקת

על

בעל הטורים

(ח) והלבשתם ב' במסורה. הכא ואידך והלבשתם את אלעזר. היינו מ"ד כהן גדול בן כהן גדול טעון משיחה וזהו והלבשתם את אלעזר שהתמנה להיות כהן גדול צריך משיחה כשם שוהלבשתם כהונת כיון במשיחה שאז נמשחו כך והלבשתם את אלעזר במשיחה: (יד) תשרף באש ג'. הכא ואידך ואת מרכבותיהן תשרף באש ביהושע ואת שעיר החטאת תשרף באש גבי נדקים בזכות הקרבנות עמד ליהושע לנצח הגוים הכל כשבטלו הקרבנות כשצרו על ירושלים נהרגה השעיר וזהו ואת

שפתי חכמים

ע ר"ל למה משנה הקרא ולא כתב בלולות או משוחים כולן: פ ולא אל המזבח כי אינם קרבים לגבוה אלא אחד מכל מין ומין כדכתיב למטה בענין ומה שהוסיף לומר ביום הקמתו פי' בעת הקמתו ולא קודם והקמת המשכן לא היה רק בר"ח ניסן כי כל שבעת ימי המלואים היה בונה וסותר בכל יום: צ ולא קידוש ידים ורגלים מדכתיב בניו בפ"ת

בניים

רש"י

ביום פ הקמתו: (ד) ורחצת. זו טבילת כל צ הגוף: (ה) ואפדת. קשט ותקן החגורה והאפוד סביבותיו: נזר הקדש. זה הציץ: על המצנפת. כמו שפירשתי למעלה ע"י הפתיל האמצעי ושני פתילין שבראשו הקשורין שלפתן מאחורי העורף הוא נותנו על המצנפת

כמין

סלא חד ותקרב יתהון בסלא וית תורא וית תרין דכרין: ד וית אהרן וית בנוהי תקרב לתרע משכן זמנא ותסחי יתהון במיא: ה ותסב ית לבושיא ותלבש ית אהרן ית כתונא וית מעיל אפודא וית אפודא וית חושנא ותתקן לה בהמין אפודא: ו ותשוי מצנפתא על רישה ותתן ית כלילא דקודשא על מצנפתא: ז ותסב ית משחא דרבותא ותריק על רישה ותרבי יתה: ח וית בנוהי תקרב ותלבשנון כתונין: ט ותזרז יתהון המינין אהרן ובנוהי ותתקן להון כובעין ותהי להון כהנתא לקים עלם ותקרב קרבנא דאהרן וקרבנא דבנוהי: י ותקרב ית תורא לקדם משכן זמנא ויסמוך אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש תורא: יא ותכוס ית תורא קדם יי לתרע משכן זמנא: יב ותסב מדמא דתורא ותתן על קרנת מדבחא באצבעך וית כל דמא תישוד ליסודא דמדבחא: יג ותסב ית כל תרבא דחפי ית גווא וית חצרא די על כבדא וית תרתין כלין וית תרבא די עליהן ותסיק למדבחא: יד וית בסרא דתורא וית משכה וית אוכלה תוקיד בנורא מברא למשריתא חטאתא הוא: טו וית דכרא חד תסב ויסמכון אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש דכרא: טז ותכוס ית דכרא

ותסב

רש"י

כמין כופא: (ז) ומשחת אותו. (ת"כ) אף משיחה זו כמין כ"י נותן ק שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברן באצבעו: (ט) והיתה להם. מלוי ידים זה לכהונת ר עולם: ומלאת. ע"י הדברים ש האלה: יד אהרן ויד בניו. במלוי ת ופקודת הכהונה: (יא) פתח אהל מועד. בחצר המשכן שלפני א הפתח: (יב) על קרנת. (זבחים נג) למעלה בקרנות ב ממש: ואת כל הדם. שירי ג הדם: אל יסוד המזבח. (ס"א דמדות) כמין בליטת בית קבול עשוי לו סביב סביב לאחר שעלה אמה מן הארץ: (יג) החלב המכסה את הקרב. הוא הקרום שעל הכרס שקורין טיל"א: ואת היתרת. הוא טרפש"א דכבדא שקורין איבר"ש (כאספרפליים): על הכבד. אף מן הכבד ד נוטל עמה (ת"כ): (יד) תשרף באש. לא מצינו ה חטאת חיצונה נשרפת אלא זו: (טז) וזרקת. (זבחים נג) בכלי ו אוחז במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שיראה לכאן ולכאן ואין קרבן טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד אבל שאר זבחים ז אין טעונין קרן ולא אצבע אלא מתן דמם מחצי המזבח ולמטה ואינו עולה בכבש אלא עומד בארץ וזורק: סביב. כך מפורש בשחיטת קדשים שאין סביב אלא ב' מתנות שהן ארבע הנתת בקרן זוית זו והנתת בקרן שכנגדה באלכסון וכל

מתנה

שפתי חכמים

הכי"ת דמשמע כמים הידועים במקום אחר דהיינו מי מקוה שהם מ' סאה ש"מ דטבילת כל גופו הוא: ק ר"ל טיפת שמן: ר ואע"פ שדרשו אותו רז"ל בזבחים י"ז ובסנהדרין דף פ"ג אלבישת הבגדים ודרשו והיתה להם לבישת הבגדים כלומר לכהונת עולם שבזמן שהבגדים עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם והוי להו זרים. י"ל שרש"י ז"ל הוכרח כיון שמן המקרא דלעיל והיו על אהרן ועל בניו וגו' למדנו שהמחוסר א' מן הבגדים הכתובים לעיל הייב מיתה הוכרח מפני זה לפרש המקרא הזה כפי פשוטו ולא כפי מדרשו שלא יהא נראה כנכתב פעמים: ש ע"י הדברים האלה הכתובים אחריו והקרבת ושחטת וכו' לא שמלוי ידיהם לחוד והכתובים האלה אחריו לחוד: ת מפני שכל מלוי ידים הוא חינוך הודיענו על איזה דבר הוא החינוך הזה: א כדמפרש בפרשת צו פי' ולא בפתח אוהל מועד ממש דהא שהיעת חטאת בצפונה של מזבח היא, אלא כנגד הפתח קאמר: ב פי' ולא שיעמוד למטה ויזרוק בכותל המזבח מתוך הסיקרא ולמטה כנגד הקרן כמו שעושה בקרבן עולה ושאר כל הזבחים: ג שהרי נותן דם ג"כ על הקרנות ואיך אמר ואת כל הדם תשפוך אלא כאלו אמר ואת כל הדם הנשאר: ד כדכתיב לקמן בפרשת שמיני היותרת מן הכבד ש"מ שיטול מעט מן הכבד על היותרת ועל הוא במקום עם: ה ואע"פ שיש היצונה אחרת הנשרפת חוץ מזו שהוא עגל החטאת שבפרשת צו י"ל דה"פ אלא זו כלומר של מלואים דעגל דהתם ג"כ של מלואים הוא שבו היתה תחלת חינוכו בכהונה גדולה וזו דהכא לאו דוקא הוא כלומר א וכיוצא בזו: ו לא אינו אלא באצבע ת"ל וזרקת הא כיצד אוחז במזרק וכו': ז כלומר וגם זהו לא

התורה והמצוה

(ד) ורחצת אותם במים שם (סימן קס"ט): (ה) את הכתנת, ודלג את האבנט רק אמר אח"כ וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו, עמש"פ (סימן קע"ב): ואת האפד ואת החשן, עמש"פ (סימן קע"א):
(ז) ולקחת את שמן המשחה, ופה מבמע שהמשכן נמשח קודם לאהרן, עמש"פ (סימן קעד):
(יט) והגרת אותם אבנט, עמש"פ (סימן קע"ב), ויתר הדברים עיי"ש מן (סימן קפ"ו עד סימן קפ"ח):

על

עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יז וְאֶת־הָאַיִל תְּנַתֵּחַ לִנְתָחָיו וְרָחַצְתָּ קִרְבּוֹ וּכְרָעָיו וְנָתַתָּ עַל־נְתָחָיו וְעַל־רֹאשׁוֹ׃ יח וְהִקְטַרְתָּ אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא לַיהוָה רֵיחַ נִיחוֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה הוּא׃ חמישי יט וְלָקַחְתָּ אֵת הָאַיִל הַשֵּׁנִי וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ כ וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאַיִל וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן אַהֲרֹן וְעַל־תְּנוּךְ אֹזֶן בָּנָיו הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וְזָרַקְתָּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ כא וְלָקַחְתָּ מִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וּמִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְהִזֵּיתָ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וְקָדַשׁ הוּא וּבְגָדָיו וּבָנָיו וּבִגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ׃ כב וְלָקַחְתָּ מִן־הָאַיִל הַחֵלֶב וְהָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב ׀ הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֵת ׀ שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין כִּי אֵיל מִלֻּאִים הוּא׃ כג וְכִכַּר לֶחֶם אַחַת וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת וְרָקִיק אֶחָד מִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה׃ כד וְשַׂמְתָּ הַכֹּל עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ כה וְלָקַחְתָּ אֹתָם מִיָּדָם וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה לְרֵיחַ נִיחוֹחַ לִפְנֵי יְהוָה אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה׃ כו וְלָקַחְתָּ אֶת־הֶחָזֶה מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וְהֵנַפְתָּ אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה

בעל הטורים

כעיר הזאת תשרף באש: (כא) ובגדיו ד' דין והידך ובגדיו קרועים. ובגדיו לא יפרום. ובגדיו לא תשרפנה. לע"פ שאכל הייב בקריעה דכתיב ובגדיו קרועים שהתאבל על הריגת שאול כ"ג לא יקרע דכתיב ובגדיו לא יפרום וקדש הוא ובגדיו

רש"י

מתנה נראית בשני צדי הקרן אילך ואילך נמצא הדם נתון בד' רוחות סביב: (יז) על נתחיו. עם נתחיו ח מוסף על שאר הנתחים: (יח) ריח ניחוח. נחת רוח ט לפני שאמרתי ונעשה רצוני: אשה, לשון אש

שפתי חכמים

ח לא מוסף על הנתחים דהא הקרב והכרעים ג"כ מכלל נתחיו הם ומאמר עם נתחיו מורה שהקרב והכרעים אינן בכלל נתחים לכן כ' על שאר נתחים, וה"ל מנ"ל לרש"י דעל עם דלמא על כמשמעו די"ל מדכתיב על נתחיו ועל ראשו וקשה ממ"נ דאם הוא על נתחים אין הוא על ראשו ואם הוא על ראשו אין הוא על הנתחים לכן פי' עם וק"ל: ט לא שבריה יתן לו מנוחה שהרי כתיב אם ארעב לא אומר לך ט': (דכ"ט) דק"ל ובלא אין לך ריח רע מזה שמורפים כבשר כעלמום נכ"ש נקם

ותסב ית דמיה ותזרוק על מדבחא סחור סחור: יז וית דכרא תפלג לאברוהי ותחליל גויה וכרעוהי ותתן על אברוהי ועל רישיה: יח ותסיק ית כל דכרא למדבחא עלתא הוא קדם יי לאתקבלא ברעוא קרבנא קדם יי הוא: יט ותסב ית דכרא תנינא ויסמוך אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש דכרא: כ ותכוס ית דכרא ותסב מדמיה ותתן על רום אודנא דאהרן ועל רום אודנא דבנוהי דימינא ועל אליון ידיהון דימינא ועל אליון רגליהון דימינא ותזרוק ית דמא על מדבחא סחור סחור: כא ותסב מן דמא די על מדבחא וממשחא דרבותא ותדי על אהרן ועל לבושוהי ועל בנוהי ועל לבושי בנוהי עמה ויתקדש הוא ולבושוהי ובנוהי ולבושי בנוהי עמה: כב ותסב מן דכרא תרבא ואליתא וית תרבא דחפי ית גווא וית חצר כבדא וית תרתין כלין וית תרבא די עליהן וית שוקא דימינא ארי דכר קרבנא הוא: כג ופתא דלחם חדא וגרצתא דלחם משח חדא ואספוג חד מסלא דפטיריא די קדם יי: כד ותשוי כלא על ידי דאהרן ועל ידי דבנוהי ותרים יתהון ארמותא קדם יי: כה ותסב יתהון מידיהון ותסיק למדבחא על עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי קרבנא הוא קדם יי: כו ותסב ית חדיא מדכר קרבניא די לאהרן ותרים יתה ארמותא קדם יי ויהי לך לחלק:

ותקדש

רש"י

אש והיא הקטרת איברים שעל האש: (כ) תנוך. (ת"כ פרשת צו) הוא הסחוס גדר האמצעי שבתוך האוזן בקורין פנכו"ס: בהן ידם. אגודל ובפ' ב האמצעי: (כב) החלב. זה חלב הדקים או ל הקיבה (חולין מט): והאליה. מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא (ג ט) שנא' לעומת העצה יסירנה מקום שהכליות יועצות, ובאמורי בקר לא נאמר אליה שאין אליה קריבה אלא בכבש וכבשה ואיל אבל שור ועז אין טעונים אליה: ואת שוק הימין. לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם מ האמורים אלא זו בלבד: כי איל מלאים הוא. שלמים לשון שלמות שהושלם בכל נ מגיד הכתוב שהמלואים שלמים שמשימים שלום למזבח ולעובד העבודה ולבעלים (ס"א בעם עם המזבח והעובד והבעלים) לכך אני מצריכו החזה להיות לו לעובד העבודה למנה וזהו משה ששימש במלואים והשאר אכלו אהרן ובניו שהם בעלים כמפורש בענין: (כג) וככר לחם. מן החלות: וחלת לחם שמן. ממין ס הרבוכה (ת"כ): ורקיק. (מנחות עח) מן הרקיקין אחד מעשר שבכל מין ומין. ולא מצינו תרומת לחם הבא עם זבח נקטרת אלא זו בלבד שתרומת לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהנים עם החזה ושוק ומזה לא היה למשה למנה אלא חזה בלבד: (כד) על כפי אהרן וגו' והנפת. שניהם עסוקין ע בתנופה הבעלים והכהן הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף ובזה היו אהרן ובניו בעלים ומשה כהן: תנופה. (מנחות סב) מוליך פ ומביא למי שארבע רוחות העולם שלו והנופה מעכבת ומבטלת פורעניות ורוחות רעות, הרומה מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו ומעכבת טללים רעים: (כה) על העלה. על האיל הראשון צ שהעלית עולה: לריח ניחוח. לנחת רוח למי שאמר ונעשה רצונו: אשה. לאש נתן: לה'. לשמו של מקום:

בעסה

שפתי חכמים

לאש נתן וכו': י אשה הוא תואר השם של העולה ונקראת כן מפני שכל איברי העולה נתנו לאש: כ דומיא דתנוך שהוא האמצעי באוזן: ל פלוגתא דר"ע ור"י חד אומר חלב הדקים וחד אומר חלב הקיבה: מ וכן לא מצינו תרומת לחם הבא עם שלמים נקטרת כזו שהרי שם נתנים לכהנים אלא הוראת שעה היתה: נ פי' שהמלואים האמור כאן הוא במקום שלמים האמור בת"א ונקרא מלואים מפני שכל מלא שלם וכ"ה קריאת שם שלמים כי שלמים הוא ל' שלימות שמושלם בכל והא דשינה הקרא וקראן בשם מלואים ולא בשם שלמים מגיד שהמלואים שלמים כלומר שהם ממולאים בכל שמשימים שלום וכו': ס מדכתיב וחלת לחם שמן שהוא מורה על רבוי שמן שנותן בתוכה דהיינו רבוכה משום שנותן שמן ברבוכה כנגד החלות והרקיקים: ע מדכתיב ושמת הכל על כפי אהרן וגו' והנפת ואם שם על כפי אהרן איך היה משה מניף דכתיב והנפת אע"כ שניהם היו מניפים: פ דל' תנופה מל' הנפה. ומעלה ומוריד דכתיב ואשר הורם והרמה היא למעלה ואין עליה בלא הורדה: צ כלומר

דהקטורת

התורה והמצוה

(כ) על תנוך אזן אהרן, עמש"ש (סימן קפ"ה):

(כה) ולקחת מן הדם, עמש"ש (וסימן קפ"ב):

כא"ל

יהוה והיה לך למנה: כז וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה אשר הונף ואשר הורם מאיל המלאים מאשר לאהרן ומאשר לבניו: כח והיה לאהרן ולבניו לחק־עולם מאת בני ישראל כי תרומה הוא ותרומה יהיה מאת בני־ישראל מזבחי שלמיהם תרומתם ליהוה: כט ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו למשחה בהם ולמלא־בם את־ידם: ל שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו אשר יבא אל־אהל מועד לשרת בקדש: לא ואת איל המלאים תקח ובשלת את־בשרו במקם קדש: לב ואכל אהרן ובניו את־בשר האיל ואת־הלחם אשר בסל פתח אהל מועד: לג ואכלו אתם אשר כפר בהם למלא את־ידם לקדש אתם וזר לא־יאכל כי־קדש הם: לד ואם־יותר מבשר המלאים ומן־הלחם עד־הבקר ושרפת את־

הנותר

בעל הטורים

אע"כ ובגדיו לא הכרפנה בלא נשרפו בגדי כהונה כשנשרפו נדב ואביהוא כמ"ד שנשרפו גופן ובגדיהם קיימין: (כט) ובגדי ב' במסורה דין ואידך ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה, בשביל אהרן זכו בניו לכל הכבוד הזה במשמרו לסוף

רש"י

תנופה. לשון הולכה והובאה וינטיל"ר בלעז (בוויגען): (כז) וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה וגו'. קדשם לדורות להיות נוהגת תרומתם ק והנפתם בחזה ושוק של שלמים אבל לא להקטרה אלא והיה לאהרן ולבניו לאכול: הורם. לשון מעלה ומוריד: (כח) לחק עולם מאת בני ישראל. שהשלמים לבעלים ואת החזה ואת השוק יתנו לכהן: כי תרומה הוא. החזה ושוק הזה: (כט) לבניו אחריו. למי שבא ר בגדולה אחריו: למשחה. להתגדל בהם שיש ש משיחה שהיא לשון שררה כמו (במדבר יח) לך נתתים למשחה. (תהלים קה) אל תגעו במשיחי: ולמלא בם את ידם. על ידי הבגדים הוא ת מתלבש בכהונה גדולה: (ל) שבעת ימים. א רצופין: ילבשם הכהן. אשר יקום מבניו ב תחתיו לכהונה גדולה כשימנוהו להיות כהן גדול: אשר יבא אל אהל מועד. (יומא עג) אותו כהן המוכן להכנס לפני ולפנים ביום ג הכפורים וזהו כהן גדול שאין עבודת יום הכפורים כשרה אלא בו: תחתיו מבניו. מלמד שאם יש לו לכהן גדול בן ממלא את ד מקומו ימנוהו כהן גדול תחתיו (ת"כ):

הכהן

שפתי חכמים

דהקנוזרא אמורי שלמים יהיה אחר הקרבת העולה ואלא תפרש על העולה שיהיו אמורי שלמים והשוק והחזה על העולה ויקטירם יחד: ק לא שיקדש החזה והשוק עצמם באמורים כאן באלו ככל הונפו והורמו והוקטרו השוק והחזה ניתן למשה למנה ואין להם קדושה אחרת אע"כ לדורות קאמר. ופי' להיות נוהגת בה התנופה והרמה בחזה ושוק של שלמים אבל לא להקטרה כלומר אבל לא שתקדש לדורות אף להקטרה אלא והיה לאהרן וכו': ר כלומר להיות במקומו כה"ג דהא כהן הדיוט אסור ללבוש שמונה בגדים המיוחדים לכ"ג: ש דאין שייך לשון משיחה עם הבגדים: ת שכן כתיב וחבשת להם מגבעות והיתה להם כהונת עולם כא אם אין בגדיהם עליהם הוו זרים: א דאל"כ מאי שבעת ימים דהא בכל עבודה צריך ללובשן ולהפשיטן אה"כ אע"כ על ז' ימי המלואים קאי והם היו רצופים: ב הודיענו בזה שתחתיו מבניו הפוך ורא"ה להיות מבניו תחתיו ויהיה פי' הכהן מבניו אשר יקום תחתיו לכהונה גדולה: ג (וה"י) יומא ע"ג וע"כ צריך לפרש כן דאין לפרש על המשכן לכל אהל מועד שבתורה דהא כל הכהנים ראוים לבא אל המשכן וא"כ מה סימן נותן הפסוק אותו כהן הראוי לבא אל אהל מועד אלא דמיירי בלפני ולפנים. והרא"ם לא ידע הסוגיא בת"כ: ד מדכתיב בפרשת אחרי מות ואשר ימלא את ידו

כלומר

כז ותקדש ית חדיא דארמותא וית שוקא דאפרשותא די אתרם ודי אתפרש מדכר קרבניא מדי לאהרן ומדי לבנוהי: כח ויהי לאהרן ולבנוהי לקים עלם מן בני ישראל ארי אפרשותא הוא ואפרשותא יהי מן בני ישראל מנכסת קודשיהון אפרשותהון קדם יי: כט ולבושי קודשא די לאהרן יהון לבנוהי בתרוהי לרבאה בהון ולקרבא בהון ית קרבנהון: ל שבעת יומין ילבשנון כהנא תחותוהי מבנוהי די יעול למשכן זמנא לשמשא בקודשא: לא וית דכר קרבניא תסב ותבשל ית בסרה באתר קדיש: לב וייכול אהרן ובנוהי ית בסר דכרא וית לחמא די בסלא בתרע משכן זמנא: לג וייכלון יתהון די יתכפר בהון לקרבא ית קרבנהון לקדשא יתהון וחלוני לא ייכול ארי קודשא אנון: לד ואם ישתאר מבסר קרבניא ומן לחמא עד צפרא ותוקיד ית דאשתאר בנורא לא יתאכל

רש"י

הכהן תחתיו מבניו. מכאן ראיה כל לשון כהן פועל עובד ה ממש לפיכך ניגון חביר נמשך לפניו: (לא) במקום קדש. בחצר ו אהל מועד שהשלמים הללו ז קדשי קדשים היו: (לב) פתח אהל מועד. כל ח החצר קרוי כן: (לג) ואכלו אתם. אהרן ובניו לפי שהם בעליהם: אשר כפר בהם. להם כל זרות ט ותיעוב: למלא את ידם. באיל י ולחם הללו: לקדש אתם. שעל ידי כ המלואים הללו נתמלאו ידיהם ונתקדשו לכהונה: כי קדש הם. קדשי קדשים, ומכאן למדנו אזהרה לזר האוכל ל ק"ק שנתן המקרא טעם

שפתי חכמים

כלומר דמשמע הכא ממלא מקום אבותיו: ה דא"כ מלת הכהן דבק לתחתיו מבניו דאי דבק למלת ילבשם כלומר ילבשם הכהן א"כ יתאר מלת תחתיו בלי טעם כלומר בלא פירוש ענין מה אע"כ הכהן ותחתיו דבוקים זה לזה וא"כ מוכח שמלת כהן פועל עובד ממש דאי מלת כהן כמו כהן מדין כהן און וכמו ובני דוד כהנים היו שפירושו לשון שררה וגדולה אין נמשך אחריו מלת תחתיו כי אין דרך הלשון לומר השלך תחתיו או שר תחתיו כי זה אינו במלכות אלא כמלך אשר ישב תחתיו או ימלוך תחתיו ויהיה א"כ מקרא חסר וקצר אבל אם פי' של כהן עובד ממש ועניינו כמו המשרת והוא המשמש א"ש דמלת הכהן דבק עם מלת תחתיו, וזה שפירש"י ולפיכך ניגון חביר נמשך לפניו כלומר למטה למלת תחתיו וגם למלת ילבשם כי התביר אינו דבק לדרגא. ועיין בקה"ת: ו כדכתיב בפ' צו במקום קדוש בחצר אהל מועד: ז דאל"כ למה הזר לא יאכל והא קדשים קלים דהיינו שלמים נאכלין לכל אדם: ח לא פתח אהל ממש דא"כ הוי מקום שאר קדשי קדשים הנאכלים בחצר אהל מועד: ט כלומר על ידי איל המלואים הזה והלחם הזה כפר לאהרן ובניו ר"ל זרות והיטב אשר עשו דאל"כ אשר כופרו בהם מבעי"ל: י לא על ידי אכילתם כהמון רק בעשיית האיל והלחם בתמשים לא יתקנו בכהונה: כ פירוש ויהיה חסר וא"ו ממלא לקדש אותם ובזולת זה יורה שמלוי ידם יקדשם לכהונה ואין הענין כן רק הויית השלמים כן כהה למלוי ידם לעבודה ולקדשם לכהונה: ל פי' מכל מין ומין של קדשי קדשים לא מקדשי קדשים

התורה והמצוה

(כז-כח) האיל המלואים אשר לאהרן. ר"ל שהיה ראוי שיקחם אהרן רק שמשה היה אז כ"ג במקום אהרן ונפל חלקו של אהרן, אבל במ"ש וקדשת את חזה התנופה שיוקדש להיות לעולם מתנות הכהנים, שזה זכו הבאים אחריהם מאהרן ומבניו, שזוכים נבחר לבניהם אחריהם, לכן אמר מאשר לאהרן ומאשר לבניו, ומ"ש אשר הונף ואשר הורם מוסב על שתיהם ומלמד בכל מי שמענין תנופה כענין הרמה כמו שלמד בספרא צו (סימן קמ"ה) ומ"ש חזה התנופה ואת שוק התרומה השבאר היטב צו (סימן קל"ו) ועיי"ש (סימן קמ"ה), דרש על כפל הלשון כי תרומה הוא ותרומה יהיו:

(כט-ל) ובגדי הקדש, ר"ל וכן לבישת הבגדים יזכו הדורות הבאים מזכות אהרן שנמשח ונתרבה בבגדים ורש"י פי' למשחה מענין גדולה, והרמב"ן כתב שפירושו מענין משיחה שיקבל המשיחה וילבש הבגדים למילוי ידים להינוך, וכן דרש חז"ל ביומא (דף ה'), ומפרש שבעת ימים ילבשם הכהן, שהכ"ג צריך ריבוי בגדים ואיתקש משיחה לריבוי, ובמ"ש שבעת ימים ילבשם וכו' יש שני זיוים בלשון והדרש לפני דהפוך כמ"ש בהתו"ה צו (סימן ל') עיי"ש:

(לא) ובשלת, ובפ' צו אמר בשלו הבשר, ונתבאר שם (סימן ק"נ):

(לג) ואכלו אתם, הוא ניותר הבשר אמר ואכל אהרן ובניו, ופי' חז"ל שבא לומר הכתוב שהם יאכלו אותם אהרן ובניו הנ"ל מפני שע"י האכילה יכופרו, כי הם הבעלים והכהנים, וע"י אכילתם שבהם הכהנים יכופרו מצד שהם בעלים, ועל מה כפרו למלא את ידם שע"י האכילה כופר להם כל זמן והיטב כפרש"י, ומלמד זה האכילה מ"ע כמו שלמדו בפסחים (דף נ"ט) ובכ"מ, שכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים והובא ברמב"ם (במ' פ"כ) למ"ע [והרמב"ן אין חולק עליו רק בהבא ההינוך דהא לא חלק מ"ע זו] ההבוע

הַנּוֹתָר בָּאֵשׁ לֹא יֵאָכֵל כִּי־קֹדֶשׁ הוּא׃ לה וְעָשִׂיתָ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו כָּכָה כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִי אֹתָכָה שִׁבְעַת יָמִים תְּמַלֵּא יָדָם׃ לו וּפַר חַטָּאת תַּעֲשֶׂה לַיּוֹם עַל־הַכִּפֻּרִים וְחִטֵּאתָ עַל־הַמִּזְבֵּחַ בְּכַפֶּרְךָ עָלָיו וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃ לז שִׁבְעַת יָמִים תְּכַפֵּר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ׃ ס ששי

לח וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנַיִם לַיּוֹם תָּמִיד׃ לט אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ מ וְעִשָּׂרֹן סֹלֶת בָּלוּל בְּשֶׁמֶן כָּתִית רֶבַע הַהִין וְנֵסֶךְ רְבִיעִת הַהִין יָיִן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד׃ מא וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכָּהּ תַּעֲשֶׂה־לָּהּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה

בעל הטורים

כבשים: (לח) על המזבח כבשים בני, ס"ת אמי: שנה שנים ר"ת וס"ת השמש שהיו שוחטין אותו נגד השמש: כתיב הכא שנים ליום תמיד ובפינחס הוסיף לומר שנים ליום עולה תמיד קרי ביה ליום עולה פי' כנגד שהיום עולה דהיינו כנגד השמש. שנים ליום תמיד ר"ת עולה תש"ל דמנין תש"ל תמידין היו קרבים לשס"ה ימים: (לט) את הכבש האחד ובפינחס כתיב אחד הכא כתיב האחד בעולה י"ח רמז לי"ח ברכות שבתפלה שתקנו כנגד תמידים והתם כתיב אחד דמנין אה"ד הוו כבשים עסוקים בתמיד לפעמים כדאיתא במסכת יומא. את הכבש האחד תעשה בבוקר תעשה אותיות תשעה בתשעה כהנים עסוקים בתמיד של שחר. ואת השני בערב תוסיף עליהם שנים שבידם שני גזרי עצים וכתיב כאן תעשה לשון יחיד ובפינחס כתיב תעשו לשון רבים לומר שיחיד יכול למסור תמידין משלו לצבור. כבשים הכבש הכבש לכבש לכבש כרי שבה אין שוחטין משבה טלאים המבוקרים בלשכת הטלאים וכנגדם ו"פ עולה בפ' עקידה. הכא כתיב עשרון ובפינחס כתיב עשירית רמז לת"י שנים שעמד בית ראשון, והכא כתיב בלול והתם כתיב בלולה ה' יתירה רמז לה' מיני מנחות

רש"י

טעם לדבר משום דקדש הם: (לה) ועשית לאהרן ולבניו ככה. שנה הכתוב וכפל מ לעכב שאם חסר דבר אחד מכל האמור בענין לא נתמלאו ידיהם להיות כהנים ועבודתם פסולה: אתכה. כמו אותך: שבעת ימים תמלא וגו'. בענין הזה נ ובקרבנות הללו בכל יום: (לו) על הכפרים. בשביל הכפורים לכפר על המזבח מכל זרות ואיסור, ולפי שנאמר שבעת ימים תמלא ידם אין לי אלא דבר הבא בשבילם כגון האילים והלחם אבל הבא בשביל המזבח כגון פר שהוא לחטוי המזבח לא שמענו לכך הוצרך ס מקרא זה, ומדרש ת"כ אומר כפרת המזבח ע שמא התנדב איש דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח: וחטאת. ותזכי לשון מתנת דמים הנתונים באצבע קרוי חטוי: ומשחת אתו. בשמן המשחה וכל המשיחות פ כמין כ"ף יונית: (לז) והיה המזבח קדש. ומה היא קדושתו כל הנוגע במזבח יקדש אפי' קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד, מתוך שנאמר כל הנוגע וגו' יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי כגון דבר שלא היה פסולו בקדש כגון הרובע והנרבע ומוקצה ונעבד צ והטרפה וכיוצא בהן ת"ל וזה אשר תעשה מה עולה ראויה אף כל ראויה שנראה לו כבר ונפסל משבא לעזרה כגון

שפתי חכמים

בקדשים הללו בלבד, כיון שנתן המקרא טעם לאזהרת זר לא יאכל: מ פי' דאי מהתם ה"א למצוה הוא, קמ"ל אבל אם לא עשה כל האמור אין נפסלין מן הכהונה ואין עבודתם פסולה לכך שינה לעכב: נ כלומר שלא נחשוב שדי בפעולה אחת ונחלק אותו לז' חלקים ובכל יום מהז' ימים חלק א' מהפעולות הנאמר להם לקדש אותם אלא שבכל יום ויום מהז' ימים נעשו כל הפעולות וכל הקרבנות האמורות בענין: ס דאל"כ למה לי קרא דופר החטאת תעשה ליום הרי כבר כתיב ז' ימים תמלא את ידם ומלוי ידם הוא פר החטאת עם שני אילים: ע כלומר לא כפרתו מכל זרות ואיסור כדפירש גבי כפרת אהרן ובניו שאין שייכים כאן: פ פי' נוטריקון כ"ף יונית והוא כצורת נ' בלנו: צ שכל אלו נפסלים קודם

יִתְאֲכֵל אֲרֵי קוּדְשָׁא הוּא: לה וְתַעְבֵּד לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי כְּדֵין כְּכֹל דִּי פַקֵּדִית יָתָךְ שִׁבְעַת יוֹמִין תְּקָרֵב קֻרְבָּנְהוֹן: לו וְתוֹרָא דְחַטָּאתָא תַּעְבֵּד לְיוֹמָא עַל כִּפּוּרַיָּא וּתְדַכֵּי עַל מַדְבְּחָא בְּכַפָּרוּתָךְ עֲלוֹהִי וּתְרַבֵּי יָתֵהּ לְקַדָּשׁוּתֵהּ: לז שִׁבְעַת יוֹמִין תְּכַפֵּר עַל מַדְבְּחָא וּתְקַדֵּשׁ יָתֵהּ וִיהֵי מַדְבְּחָא קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא כָּל דְּיִקְרַב בְּמַדְבְּחָא יִתְקַדַּשׁ: לח וְדֵין דִּי תַעְבֵּד עַל מַדְבְּחָא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא תְּרֵין לְיוֹמָא תְּדִירָא: לט יָת אִמְּרָא חַד תַּעְבֵּד בְּצַפְרָא וְיָת אִמְּרָא תִנְיָנָא תַּעְבֵּד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא: מ וְעֶסְרוֹנָא סֻלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח כְּתִישָׁא רַבְעוּת הִינָא וְנִסְכָּא רַבְעוּת הִינָא חַמְרָא לְאִמְּרָא חָד: מא וְיָת אִמְּרָא תִנְיָנָא תַּעְבֵּד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא כְּמִנְחַת צַפְרָא

וכנסכה

רש"י

הלן והיוצא והטמא ושנטמא במחשבת חוץ לזמנו וחוץ למקומו ק וכיוצא בהן (זבחים כז): (מ) ועשרן סלת. עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה: בשמן כתית. לא לחובה נאמר כתית אלא להכשיר לפי שנאמר כתית למאור ומשמע למאור ולא למנחות יכול לפסלו למנחות ת"ל כאן כתית ולא נאמר כתית למאור אלא למעט מנחות שאין צריך כתית שאף הטחון בריחים כשר בהן (מנחות פו): רבע ההין. שלשה לוגין: ונסך. ש לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה שני ספלים של כסף היו בראש המזבח ומנוקבים כמין שני חוטמין דקים נותן היין לתוכו והוא מקלח ויוצא דרך החוטם ונופל על גג המזבח ומשם יורד ת לשיתין במזבח בית עולמים ובמזבח הנחשת יורד מן המזבח לארץ: (מא) לריח ניחח. על המנחה א נאמר שמנחת נסכים כולה כליל וסדר הקרבתה, האיברים בתחלה ואח"כ המנחה שנאמר (ויקרא כג) עולה ומנחה:

תמיד

שפתי חכמים

קודם שהכניסו לעזרה והם אינן ראוין: ק שכל אלו לאחר שהכניסו לעזרה נפסלו. ופי' הלן שלן הדם ולא זרק ביום שנשחט הבהמה או לן הבשר והאימורים. והיוצא שיצא הדם או הבשר או אימורים של עולה והטמא ושנטמא חוץ לקלעים ושנשחט חוץ לזמנו שחשב בשעת שחיטה להקטיר אימוריו או איבריו או לאכול הבשר ביום האיסור, וחוץ למקומו שחשב בשחיטה לאכול בשר קדשים חוץ למקומו דהיינו חוץ לקלעים או חוץ לחומה: ר כמו שמפורש בפרשת פינחס ועשירית האיפה סולת למנחה שהאיפה שלשה סאין והסאה ו' קבין והקב ד' לוגין והלוג ו' ביצים נמצא האיפה תל"ב ביצים ועשיריתו מ"ג ביצים וחומש ביצה: ש פירוש אגנות כמו בספל אדירים וגו': ת פי' נקבים ביסוד מזבח כמו כי השתות יהרסון: א כלומר ולא תפרש שמנחתה היא כשאר מנחות שאינן כולן כליל ויהיה פי' של לריח ניחוח

התורה

התורה והמצוה

מהשמטתו של הרמב"ם בסוף הספר], חד לא יאכל כי קדש הם הוא קדשי קדשים, ומכאן אזהרה לזר האוכל ק"ק [רמ"י]. וכמ"ש במכות (דף י"ח) וגם בזה תימה על החינוך שהשמיט מצוה זאת:

(לד) לא יאכל כי קדש הוא, עמ"ש ע (סי' ע"ו):

(לו-לז) ופר חטאת, היה הציווי לעשות פר חטאת הנזכר בכל יום מימי המלואים, וככר באר"ש ע (סימן קפ"ה) שמן פר החטאת נתן שם מתנות והם ד' מתנות על ד' קרנות, וחטוי, שהוא לדעת הספרא מ"ש ויחטא את המזבח שהיא זריקה מיוחדת על גופו של מזבח, שלמד ממה שנאמר לו כאן וחטאת את המזבח בכפרך עליו, ויציקה על היסוד ויקדשהו לכפר, שמתן סביב ויציקת היסוד קורא בשם כפרה, והחטוי בגוף המזבח קורא בשם חיטוי, ועז"א וחטאת את המזבח בכפרך שבעת הכפרה תעשה גם החיטוי בכל ז' ימים, ואמר עוד שבעת ימים תכפר על הכפרה שהוא מתן סביב ויציקה על היסוד, ובספרא ע (סי' ק"פ) פי' שהכפרה על המזבח היה אם הביא איש נדבתו שלא ברצון עי"ש. כל הנגע במזבח יקדש, מלמד שהפסולים אם עלו לא ירדו, ודבר זה התבאר היטב ע (סי' ב' ג') באורך, וה"ה בכלים דכתיב בהו לקמן כל הנגע בהם יקדש מקדשים את הראוי להם, ושם באורתי הכרח הדרוש הזה לסוגיא מדעת הראב"ד, עי"ש:

(לח) וזה אשר תעשה על המזבח, פ' זו הוכפלה בפרשת פינחס, ופה מדבר מעת החינוך שאין מחנכין מזבח הדם אלא בתמיד של שחר, והתחילו תיכף בהקרבת התמידין, ועז"א בפ' פינחס עולת תמיד העשויה בהר סיני, כי אז התחילו בעולה זו לחנוכה:

(לט-מא) את הכבש האחד, אמרו במנחות (דף נ') לא הקריבו כבש בבקר לא יקריבו בין הערבים בד"א שלא נתחנך המזבח אבל נתחנך המזבח יקריבו בין הערבים, וזה מבואר בספרי פינחס (פי' קמ"ג) שזה נלמד ממ"ש שנית ואת הכבש השני תעשה בין הערבים, ולפ"ד הכל נלמד מכאן שתחלה אמר שגלוי אם את הכבש האחד תעשה בבקר אז תעשה השני בין הערבים, כי פה מדבר בעת החינוך, שבזה אם לא הקדים לחנך את המזבח בתמיד השחר אין להקריב בין הערבים, ואח"כ אמר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכה תעשה לה עולת תמיד לדורותיכם, ר"ל לעולת תמיד של דורות תעשה

תמיד

לַיהוָה׃ מב עֹלַת תָּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר אֵלֶיךָ שָׁם׃ מג וְנֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בִּכְבֹדִי׃ מד וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אֲקַדֵּשׁ לְכַהֵן לִי׃ מה וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים׃ מו וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשָׁכְנִי בְתוֹכָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ פ שביעי ל א וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ מִקְטַר קְטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ ב אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ יִהְיֶה וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ קַרְנֹתָיו׃ ג וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו

ועשית

רש"י

(מב) תמיד. מיום אל יום לא יפסיק יום בינתיים: אשר אועד לכם. כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו ב לבא. ויש מרבותינו למדים מכאן שמעל מזבח הנחשת היה הקב"ה מדבר עם משה משהוקם המשכן. וי"א מעל הכפרת כמו שנאמר (שמות כה) ודברתי אתך מעל הכפורת, ואשר אועד לכם האמור כאן אינו אמור על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא: (מג) ונועדתי שמה. אתועד עמם בדבור כמלך הקובע מקום ג מועד לדבר עם עבדיו שם: ונקדש. המשכן בכבודי ד שתשרה שכינתי בו. ומ"א אל תקרי בכבודי אלא במכובדי במכובדים שלי כאן רמז לו מיתת בני אהרן ביום הקמתו וזהו שאמר משה (ויקרא י) הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר ונקדש בכבודי: (מו) לשכני בתוכם. על מנת לשכון אני בתוכם: (א) מקטר קטרת. להעלות עליו ה קטור עשן סמים: (ג) את גגו. זה היה לו גג אבל מזבח העולה לא היה לו גג אלא ממלאים

אותו

שפתי חכמים

תמורה של עלייתו כולו לגבוה שהוא שב על כבשי העולה ולא על המנחה: ב לא שאועד לך שמה ענין לתוך ולדבר אליך נ"ל ענין לתוך ולפיכך השמיט רש"י מלת שמה מן הפסוק כדי שיהיה די במלת שם שבסוף הפסוק: ג הוצרך לפרש הדבור משום שלא פירש בקרא במה יתועד לכ"ש כדבור, ותו קשה לרש"י ולמה לא כתיב ודברתי ומתרץ כמלך הקובע וכו' שפירושו מפני שמנהג המלך לקבוע מקום לדבור אמר ונועדתי במקום ודברתי: ד כלומר ע"י השראת שכינתו יהא מקודש המשכן, ופי' אפי' לדברי האומר שאשר אועד לכם שמה הוא מקום מיוחד במקדש שהוא מזבח הנחשת מ"מ כולם מודים שמלת ונקדש שב אל כל אהל מועד כלומר שתשרה שכינתי בו: ה מדלא נקוד בי"ת של מזבח בפת"ח כמו מזבח העולה, דהכרח הוא שמזבח אינו דבוק למקטר קטורת ואין לו דביקות אלא בתוספת להעלות כאלו אמר מזבח כדי להעלות עליו מקטר קטורת שפירושו קטורת של

עשן

התורה והמצוה

תמיד כבש של בין הערבים אף שלא הקריבו בבקר כיון שכבר נתחנך המזבח, וע"כ אמר בנסכה תעשה לה בלשון נקבה והיל"ל כנסכו על הכבש שהוא זכר כמ"ש בפרשת פינחס, ללמד שמוסב על שם עולת תמיד באחד למטה, כנסכה של העולה תעשה לה להעולה, ומפרש לעולת תמיד שהיא לדורותיכם, ועי' בהמ"א מנחות שם מביא מס' פינחס, וזה נלמד בכתוב מכאן:

(מב) אשר אועד, באר הסוגיות שישיגו ע"י עבודתם בקדש. א) שעי"ז יושפע שפע האלוקה שיתמיד ביניהם, שעז"א אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם, שמשם ידבר עם משה מבין שני הכרובים מה שיצוה אותו אל בנ"י, כי כל הדברות היו בשבילם, שלכן אמר אשר אועד לכם היינו בשבילכם:

(מג) ונועדתי, ב) מה שיגלה כבוד ה' אל העדה כמ"ש זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' (שמיני ט"ו), וכתוב בסוף מעשה הקרבנות וירא כבוד ה' אל כל העם, ושיעור הכתוב ונועדתי

שמה

וּבְנִסְכַּהּ תַּעְבֵּד לַהּ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: סב עֲלָתָא תְדִירָא לְדָרֵיכוֹן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם יְיָ דַּאֲזַמֵּן מֵימְרִי לְכוֹן תַּמָּן לְמַלָּלָא עִמָּךְ תַּמָּן: סג וַאֲזַמֵּן מֵימְרִי תַמָּן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתְקַדַּשׁ בִּיקָרִי: סד וַאֲקַדֵּשׁ יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת מַדְבְּחָא וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי אֲקַדֵּשׁ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי: סה וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ: סו וְיִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן דִּי אַפֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתִּי בֵּינֵיהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן: א וְתַעְבֵּד מַדְבְּחָא לְאַקְטָרָא עֲלוֹהִי קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּעְבֵּד יָתֵהּ: ב אַמְּתָא אֻרְכֵּהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע יְהֵי וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵהּ מִנֵּהּ קַרְנוֹהִי: ג וְתַחְפֵּי יָתֵהּ דְּהַב דְּכֵי יָת אִגָּרֵהּ וְיָת כָּתְלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְיָת קַרְנוֹהִי וְתַעְבֵּד לֵיהּ דֵּיר

דדהב

ושמה לב"י בכבודי ונקדש בכבודי, שע"י הגלות כבוד ה' נקדש המקדש לעיניהם, וחז"ל אמרו שאז גלה לו ענין נדב ואביהוא שאמר בקרובי אקדש, שבעת הגלות הכבוד וירד האש היה ענין נדב ואביהוא:

(מד) וקדשתי, ענין (ג) שע"י העבודות יוקדש האהל וכליו שהוא מקום העבודה והכהן ובניו המזומנים לכהן בכהונת הקדש, ר"ל שיתקדש מקום העבודה והעובדים:

(מה) ושכנתי, ענין ד) שע"ז התפשט שכינת השכינה בתוך העם כולו עד שיהיה להם לאלהים בשיתגלה שכינתו בימיהם:

(מו) וידעו, ועי"כ ישיגו בידיעה ברורה שהוא אלהיהם שהוליא אותם מאמ"צ על תכלית שישכון בתוכם ושיהיו מרכבה לשכינת עוזו, וע"י ידיעה והבנה זו יהיה ה' אלהיהם ויתחזק הקשר והדבוק בינו ובין ישראל עם קרובו:

ל (ב) אמה ארכו, באמת בה המדה שוחים כמ"ש בעירובין (דף ד') ובמנחות (דף צ"ז), וס"ה שק היו אמתים קומתו, וזה מבואר ממ"ש ר' יוסי בזבחים (דף נ"ט ע"ב) שהיה גבהו פי שנים כארכו, והגובה היה עם הקרנות כמו במזבח הנחושת:

(ג) את גגו, כי לא היה כמו מזבח העולה בלא היה לו גג, וזר זהב סימן לכתר כהונה (רש"י):

צלעותיו

רמזי מזבח הקטורת והכיור

כבר באררנו ברמזי המשכן שמה שלא הזכיר בין כלי ההיכל את מזבח הקטורת ובין כלי החצר את הכיור, והניח מלהזכירם עד סוף כל הענינים, שהוא מפני ששני כלים האלה לא היו כלים כנגדם באדם ובעולם, כי בחלק החזה לא נמצא רק הלב והריאה שנגדם היה בהיכל השולחן והמנורה לא יותר, ומזבח הקטורת אין כלי מקביל לו, שלכן אינו מעכב, והלכה דמזבח שנעקר מקטירין קטורת במקומו, [רמב"ם ה' תו"מ פ"ג] משא"כ במזבח העולה שאפי' פגם פוסל בו, וכן יתר הכלים המקודשים, וכן בחלק הבטן לא נמצא כלי מתיחס עם הכיור, וע"כ גם הוא אינו מעכב בדיעבד שאם קדש מאחד מכלי השרת כשר [רמב"ם פ"ה מ"ה ביאת המקדש ה' י'] ושני כלים האלה באו לציין הענין שנעשה בבית הנבחר ע"י קדושת ישראל ועבודתם, שזה אין לו מקום רק אחר שנגמר המשכן וכל כליו והוכנו הכהנים בבגדי הקדש וחנכו את המשכן בעבודה, לכן באו לבסוף, ומזבח הקטורת מציין את הריח והרוחניות שעולה מלמטה למעלה וקושר כל העולמות ע"י מעשה העבודה, שכמו שע"י האכילה תשכן הנשמה הרוחניית בגויה, והדם המזוקק שעולה מן הכבד אל הלב יעשה שם משכן לנפש החיונית והריח והרוחני שעולה מן הלב למעלה ע"י פעולת הלב והריאה לטהר את הרוח ולהעלותו אל המוח יעשה שם מכון לנפש המשכלת, ועל ידה ישכנו שמה המדרגות העליונות שנקראו בשם חיה ויחידה, כן בעלות עשן הקרבנות ממזבח העולה יפרד ממנו הרוחניות העולה היא למעלה ותשכון בהיכל הקדש, וע"י עבודת הלב וטהרתו יוקטר שם קטורת סמים מור ולבונה שהם החלקים המריחים המתפרדים מן הלומה המיוחס ללבונה, ר"ל הרוחניות מנפש הלוממת והחלקים המריחים מן הדם שהוא בנפש החיונית שזה נקרא מור שהוא דם המריח מחיה שבהודו דהיינו הרוחניות של נפש החיונית, כמ"ש (שה"ש ד) אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה [וכמו שבארתי בפי' שירי הנפש שכ"מ שנזכר מור ולבונה בשיר המקודש מרמז על זה] והיא עולה משם אל קדשי קדשים להיות מעון לכסא אלהים ושכינת עוזו כאשר יעלה הרוחניות מן הלב אל המוח להשכין שם הנשמה האלהית, לכן עמד מזבח הקטורת בין השולחן והמנורה לצד מזרח, להיות קרוב בצד אחד אל מזבח העולה להפריד את הריח והרוחניות מעשן ענן הקרבנות, ובצד אחד עמד לפני ה' מכוון נגד ארון הברית להעלות ענן הקטורת לפני ה' למעלה בין כנפי הכרובים ששם האלהות המתיחס לנפשות הנקראות בשם חיה ויחידה, וע"כ מזבח זה היה אמתים קומתו, כי ממטו ולמעלה לא יש רק שתי קומות

שהם

וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ ד וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה־לּוֹ ׀ מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו תַּעֲשֶׂה עַל־שְׁנֵי צִדָּיו וְהָיָה לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֵמָּה׃ ה וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ ו וְנָתַתָּה אֹתוֹ לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת לִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה׃ ז וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה׃ מפטיר ח וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ט לֹא־תַעֲלוּ עָלָיו קְטֹרֶת זָרָה וְעֹלָה וּמִנְחָה וְנֶסֶךְ לֹא

תסכו

בעל הטורים

בבדים לשאת על כתפם שיש לה ה' שמות: (ד) בהמה ג' במסורה. הכא ואידך אשר נתן ה' חכמה ותבונה בהמה. כי בהמה שמן חלקו. זהו שכהונה והחכמה תלוי בעליה. חכמה ותבונה בהמה כי בהמה שמן חלקו. ועוד בהמה עגלות ומרוממות דכתיב לשאת אותו בהמה:

רש"י

הללו אדמה בכל חנייתם: זר זהב. סי' הוא לכתר כהונה: (ד) צלעתיו. כאן הוא ו לשון זויות כתרגומו לפי שנאמר על שני צדיו ז על שתי זויותיו שבשני צדיו: והיה. מעשה הטבעות ח האלה: לבתים לבדים. לכל בית תהיה ט הטבעת לבד: (ו) לפני הפרכת. שמא תאמר משוך מכנגד הארון לצפון או לדרום. י ת"ל לפני הכפרת מכוון כנגד הארון מבחוץ: (ז) בהיטיבו. לשון נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר ובקר: הנרת. לוצי"ש בלעז (להמפגן) וכן כל נרות האמורות במנורה חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה: (ח) ובהעלת. כשידליקם להעלות להבתן: יקטירנה. בכל יום כ פרס מקטיר שחרית ופרס מקטיר בין הערבים: (ט) לא תעלו עליו. על מזבח ל זה: קטרת זרה. מ שום קטורת של נדבה כולן זרות לו חוץ מזו: ועלה ומנחה. ולא עולה ומנחה מ עולה של בהמה ועוף. ומנחה היא של

לחם

שפתי חכמים

כמו בתים: ו פי' ובכל מקום מורה פאה וצד: ז פירש מכלל דצלעותיו לאו צדיו הוא ולכן הוציאו כאן ממשמעותו והוסיף עוד אלא שתי זויותיו שבשני צדיו כלומר אל תחשוב שעל שני צדיו תוספת באור לצלעותיו כאלו אמר על שתי צלעותיו דהיינו על שני צדיו ואגב פירש ג"כ שעל במקום בי"ת מפני שהזויות בצדיו לא על צדיו: ח פי' אלא והיה שב אל המעשה כחסר מן המקרא דאל"כ והיו מבע"ל: ט לא שהטבעות יהיו בתים ובדים רק הטבעת בעבור שתהיה בית לבד: י פי' הא דחזר וכתב לפני הכפורת אחר לפני הפרוכת הוא כדי שלא תאמר שהמזבח אע"פ שהוא לפני הפרוכת לא היה באמצע ממש אלא היה נוטה לצד כותל דרומי או כותל צפוני שהרי הפרוכת היה בכל רוחב המשכן מ"ה חזר וכתב לפני הכפורת וגו': כ כלומר חצי מנה בבוקר וחצי מנה בין הערבים דהיינו בכל יום מנה שלם: ל כלומר אבל על המזבח הנחשת אתה מקריב: מ ר"ל

שמלם

התורה והמצוה

(ד) צלעותיו כאן הוא לשון זויות כתרגומו, לפי שנאמר על שני צדיו על שתי זויותיו שבשני צדיו (רש"י). ר"ל שהיו לו ד' טבעות, שנים מצד זה בשתי זויותיו ושנים מצד זה בשתי זויותיו, וכן פי' הרי"ם הלוי בספר מעשה חושב תמה ע"ז דהא במנחות (דף נ"ח ע"ב) א"ר יהודה תרי גברא באמתא ופלגא לא מסתגי וכ"ש שא"א שילכו יחדו באמה אחת, ולק"מ דז"ל הגמרא שם ומנ"ל דבדיו לפוסיה דלרכן הוו יתבי

דלמא

דְּהַב סְחוֹר סְחוֹר: ד וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב תַּעְבֵּד לֵהּ מִלְּרַע לְדֵירֵהּ עַל תַּרְתֵּין זָוְיָתֵהּ תַּעְבֵּד עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי וִיהֵי לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָתֵהּ בְּהוֹן: ה וְתַעְבֵּד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן דַּהֲבָא: ו וְתִתֵּן יָתֵהּ קֳדָם פָּרֻכְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְּסַהֲדוּתָא לְקֳדָם כַּפֻּרְתָּא דִּי עַל סַהֲדוּתָא דִּי אֱזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן: ז וְיַקְטַר עֲלוֹהִי אַהֲרֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין בִּצְפַר בִּצְפַר בְּאַתְקָנוּתֵהּ יָת בּוֹצִינַיָּא יַקְטְרִינַהּ: ח וּבְאַדְלָקוּת אַהֲרֹן יָת בּוֹצִינַיָּא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא יַקְטְרִינַהּ קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא תְּדִירָא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן: ט לָא תַסְּקוּן עֲלוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמִין נוּכְרָאִין וַעֲלָתָא
ומנחתא

התורה

דלמא לאכרע דארון הוו יתבי, א"ר יהודה תרי נברי בצמצא ופלגא לא מסתני להו, ומנלן דלארבעה הוו דרי להו דכתיב ונסעו הקהתים תרי נושאי המקדש נמי תרי. ודברי הגמרא פלאים: א) איך בואל מנלן דבארבעה הוי דרי להו, הא א"א שישאו אותו שני אנשים אחד מצד זה ואחד מצד זה שבהכרח ישאו אותו אחד אחד על שתי כתפיו מכל צד ורוחב האדם בין כתפיו אינו אמה ומחצה, ויפלו הבדים מעל כתפיו, וע"כ שבים נשאוהו מכל צד, ועוד איך מוכיח ממ"ש ונסעו הקהתים נושאי המקדש שנושאי המקדש נמי תרי, הלא לשון רבים נושאי קאי על ונסעו שאם הפעל בל"ד בהכרח בא השם בל"ר, ועוד איך אומר תרי גברא באמתא ופלגא לא מסתני, הא בין הבדים לא הלכו כל הנושאים, שאם נשאוהו על כתפותיהם, היו הנושאים הראשונים חוץ מן הבדים, ואם נשאוהו על ידיהם, היו הנושאים האחרונים חוץ מן הבדים ובין הבדים לא הלך רק אחד מכל צד, ונראה שמזה הוכחה לפ"ש הרמב"ם (פ"ב מה' כה"מ הי"ג) כשנושאים את הארון על הכתף נושאים פניהם כנגד פנים ואחוריהם לחוץ ופניהם לפנים, ולפ"ז כשנשאוהו על כתפותיהם היו פניהם בין הבדים פנים כנגד פנים ותרי גברא באמתא ופלגא לא מסתני, ומקשה מנלן דבארבעה הוי דרי להו, ר"ל מנלן זה שהיו צריכים לילך פנים כנגד פנים ואחוריהם לחוץ עד שנשאו אותו בארבעה ר"ל באופן שיהיו ארבעה בין הבדים, הלא י"ל שנשאו אותו כדרכן כולם פניהם לחוץ ולא היו בין הבדים רק שנים, ומוכח זה ממ"ש ונסעו הקהתים נושאי המקדש, למה קורא אותם בשם נושאי המקדש; ולא אמר נושאי הארון, וע"כ ללמד שישאו אותו בקדושה שלא יפנו אחוריהם אליו רק יהיו אחוריהם לחוץ, ומזה מוכח עד תרי, ר"ל שהיו ארבעה בין הבדים, אבל במזבח שנשאוהו כדרכן היה רק אחד בין הבדים, ולעובי האדם די באמה אחת:

והמצוה

רמזי המזבח הקטרת והכיור

שהם הלב והמוח, לא כמזבח העולה שתמגיע ולמעלה ג' קומות הכבד והלב והמוח שלכן שלש אמות קומתו, והקטרת היה נקטר בעת הדלקת והטבת הנרות, כי כאשר אין לזה כלי מיוחד רק הפעולה שנעשה ע"י כנפי הריאה כל כנפי רוח ורוחניות שמתיחס להדלקת הנרות כנ"ל, וכאשר סגולת הקטרת לעצור המגפה, הסמיך לו ענין השקלים שבאו ג"כ לעצור המגפה כמו שית', ואח"ז צוה על הכיור שהוא המרמז על הורדת שפע הקדושה והטהרה והברכה ממקור מים חיים מלמעלה למטה שאח"כ על ידי עלית קיטור הקטרת בסוד מים טקבין מלמטה למעלה יזלו מים מדליו מציגורות העליונות מלמעלה למטה מהים שעשה שלמה שעמד על י"ב בקר, והוא הים העליון שאליו ילכו כל הנחלים, שתחתיו שנים עשר מחנות קדושים שלשה לכל רוח כנודע, ונגדו יצק אלישע ע"י אליהו ג' פעמים ארבעה כדים מים ונתמלאה התעלה, וכן קטין עשה י"ב דדים לכיור שירחצו י"ב כהנים, נגד שנים עשר מלאכים המושכים מי השפע מן הים העליון, ועקרם הם ארבעה, שלשה לכל רוח, וע"כ מצות התורה שירחצו ממנו ארבעה כהנים בבת אחת, וכל זה לא התחיל עד אחר החינוך וכאו מפורשים בסוף המעשים בחכמה ובדעת:

(ו) ונתתה אותו, מקום מזבח הזהב בארתי בפרשת תרומה (כ"ו ל"ה) באורך, עיי"ש:

(ז) והקטיר, מדבר בעת החינוך, שהלכה היא שיחנך מזבח הזהב בקטרת של בין הערבים בעת הדלקת הנרות, ואמר (לקמן מ' כד-כז) וישם את המנורה ויעל הנרות וישם את מזבח הזהב ויקטר עליו קטרת, שהמשכן הוקם ביום, ובין הערבים חנכו את המנורה בנרות ואת המזבח בקטרת כמ"ש במנחות (דף נ), וכן אמר פה והקטיר עליו אהרן קטרת סמים, ר"ל בין הערבים יחנכנו בקטרת, כי משה עמד במקום אהרן וע"ז בא אתנחתא, ומאז בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות יקטירנה וזה יהיה קטרת תמיד:

(ט) לא תעלו עליו קטרת זרה, היינו קטרת נדבה, וממ"ש לא תעלו בל"ר היינו אף נצור לא יקריב מדה כמ"ש במנחות שם, ונסך, להזהיר אף על הנסכים, וג"ע שמוני המצות לא חשבו לאו זה בס"פ פטר שבלאו שני לאוין לא שעלו ולא הסכו:

תְּסִכוּ עָלָיו׃ י וְכִפֶּר אַהֲרֹן עַל־קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם חַטַּאת הַכִּפֻּרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יְכַפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה׃ פ פ פ

ק"א מיכאל סימן. ומפטירין אתה בן אדם ביחזקאל סימן מ"ג:

יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יב כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם׃ יג זֶה ׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל

תרומה

בעל הטורים

(יב) **כי תשא** סמך קרנותיו לכי תשא רמז למה שאמור המה קרנן של ישראל כי תשא. סמך יוה"כ לכופר נפשו לומר שביוה"כ צריך ליתן כופר נפשו כי אז כל העם נמנין ועוברין לפניו ולכן נהגו לפסוק לדקה ביוה"כ. תשא את ראש בני ר"ת עולה כמנין תר"ג שכך היו האלפים ת"ר אלף וג' אלפים וכן בני ישראל עולה תר"ג: ונתנו. אם תקראנו למפרע יהיה ג"כ ונתנו לומר לך כל מה שאדם נותן לצדקה יחזור אליו ולא יחסר לו בשביל זה כלום. ב"פ פקודי וב"פ מחצית השקל בפרשה וג"פ כופר נפשו וג"פ לכפר וג"פ בני ישראל לכפר על ג' דברים על המלחמה רעב ודבר וכן אמר גד החוזה לדוד כשמנה את ישראל שלש אני נוטל עליך: זה יתנו כל העובר כל כגו' זה היה כמין מטבע של אש: זה יתנו כמנין זה ט' י"ב שבטים יתנו דאיכא למ"ד שבט לוי לא נתנו: עשרים בגימטריא [illegible]

שפתי חכמים

שמלת לא דכתיב כריתות דקרא קאי נמי אטומאה כאלו נאמר אלא עולה ומנחה: נ פירוש כשידע הכהן שהוא טמא ונכנס למקדש בשוגג כסבור שהוא נכנס לבית של חולין ולא של מקדש או שאכל קדשים וכסבור שהוא אוכל בשר חולין או שהוא שוגג בטומאה ויודע שזה בית המקדש ובשר קדשים על זה היה מכפר פר ושעיר של יוה"כ: ס דאל"כ מה ענין זה לכאן: **א מלשון** לא שייך שום שאת ולא ל' הרמה מלשון ישא פרעה את ראשך ומפני שלפה הקב"ה שעתיד לגזור גזרה עליהם במדבר בזה יתמו כתב כאן שאו את ראש וגו' אבל בלוים שלא נגזרה הגזרה עליהם כתב בהן לשון פקוד: ב דעת רש"י שלא תפרש לאחר שקבלת סכום מנינם ונתנו איש כופר וגו' דא"כ כשתרצה לידע מנינם אז יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה חצאי שקלים ותדע מנינם אבל לא תמנה אותם לגלגלותם, והא דנקט רש"י לשון שלילה אל תמנם לגלגלותם ולא נקט לשון חיוב ולומר כשתחפוץ וכו' יתנו כ"א מחצית השקל ותמנה השקלים ותדע מנינם כמו שנאמר בקרא לומר לא שהוא מצוה למנותם במחצית השקלים כדי שיעשו האדנים אלא התכוונו שלא ישלוט בהם עין הרע וה"ה על ידי דבר אחר חוץ מחצאי שקלים היה יכול למנותם אלא שעל ידי חצאי שקלים יעשו מהם האדנים ואגב אורחא פרחי. רא"ם: ג שמנה אותם בלא חצאי שקלים ותשב שהיו של עבודת אהל מועד לעשות מהם אדנים והיתה הגזרה לפי שעה ולא לדורות לקנות מהם קרבנות ותשב ג"כ בפירוש ולא יהיה בהם נגף הוא נגף הבא לעולם ועל דרך ולדקה תציל ממות, וא"ת כשפקד דוד את העם והלא שליש ביד יואב ושליש ביד אבישי בן צרויה ושליש ביד אתי הגתי למה לא היה בהם נגף ושמא י"ל שמה שהמנין שולט בו עין הרע היינו דוקא במונה כל ישראל וכו'. רא"ם: ד מדכתיב זה משמע שהראה לו על דבר: ה דק"ל דמחצית השקל בשקל הקדש במאי דיינינן הא השקל עם השקל שלם וא"כ ה"ל לכתוב שקל ותו עג"ם במשקל ר"ל בשקל הקדש וכו': ו כלומר נגזר בפרשת

רש"י

להם: (י) **וכפר אהרן**. מתן דמים: **אחת בשנה**. ביום הכפורים הוא שנאמר באחרי מות (ויקרא טז) ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכפר עליו: **חטאת הכפורים**. הם פר ושעיר של יום הכפורים המכפרים על טומאת מקדש נ וקדשיו: **קדש קדשים**. המזבח מקודש לדברים הללו ס בלבד ולא לעבודה אחרת: (יב) **כי תשא**. לשון קבלה א כתרגומו כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגלת ב אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה את השקלים ותדע מנינם: **ולא יהיה בהם נגף**. שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שמצינו ג בימי דוד: (יג) **זה יתנו**. (מ"ר) הראה לו כמין מטבע של ד אש ומשקלה מחצית השקל ואומר לו כזה יתנו: **העובר על הפקודים**. דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה וכן (ויקרא כז) כל אשר יעבור תחת השבט, וכן (ירמיה לג) תעבורנה הצאן על ידי מונה: **מחצית השקל בשקל הקדש**. במשקל השקל שקבעתי לך לשקול בו ה שקלי הקדש כגון שקלים האמורין בפרשת ערכין ושדה אחוזה: **עשרים גרה השקל**. עכשיו פירש לך כמה ו הוא: **גרה**. לשון

מעה

בפרשת

ומנחתא ונסכא לא תנסכון עלוהי: י ויכפר אהרן על קרנוהי חדא בשתא מדמא חטאת כפוריא חדא בשתא יכפר עלוהי לדריכון קדש קודשין הוא קדם יי: פפפ

יא ומליל יי עם משה למימר: יב ארי תקביל ית חשבן בני ישראל למנינהון ויתנון גבר פרקן נפשיה קדם יי כד תמני יתהון ולא יהי בהון מותא כד תמני יתהון: יג דין יתנון כל דעבר על מניניא פלגות סלעא בסלעי קודשא עשרין

רש"י

מעה וכן (שמואל א' ב') יבא להשתחוות לו ז לאגורת כסף וככר לחם: עשרים גרה השקל. השקל השלם ח ד' זוזים והוא מתחלתו סתם מעות אלא בהן והוסיפו

שפתי חכמים

בפרשת משפטים כתיב נמי שקל ולא פירש לנו השקל כמה הוא ועכשיו פירש לך כמה הוא: ז שהוא נמי לשון מעה. ח דק"ל דבתחלה כתיב מחצית השקל ואח"כ כתיב עשרים גרה

התורה והמצוה

(י) וכפר אחת בשנה, ביוה"כ, מדם חטאת הכפורים דמו של פר ושעיר, ומה שכפל אחת בשנה יכפר, באהרתי בפי' הספרא (אחרי כי' פד), וע"ד הדרוש ר"ל שאהרן היה השורש והמקור לכלל הכהונה עד סוף כל הדורות, כי כל זרע אהרן זכו בכהונה בזכותו, ומעשה הכ"ג ביוה"כ נקרא ע"ש אהרן כמ"ש בזאת יבא אהרן אל הקדש וכן התמיד, כי כל הכהנים הגדולים אחריו יכנסו מכחו ומזכותו, ע"ז פי' מ"ש וכפר אהרן על קרנותיו, ר"ל שכל כהן המכפר נקרא ע"ש אהרן, ופי' הטעם כי מדם חטאת הכפורים אחת בשנה יכפר עליו לדורותיכם, שכפרת אהרן ימשך לדורות עולמים, יען כי קדש קדשים הוא, ר"ל שאהרן הוא ק"ק כמ"ש (דה"א כג) ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים, וע"כ הוא המסבב הכפרה לדורות על ידי העבודה שעבד בהיכל ביוהכ"פ הראשון, שזה נשאר להיות נצחי ומשפיע את הכפרות שיהיו לדורות:

פרשת כי תשא

(יב) כי תשא, רש"י ז"ל פי' כשתרצה לדעת סכום מנינם כמה הם אל תמנם לגלגלות אלא יתנו כאחד מחצית השקל ותדע מנינם ולא יהיה בהם נגף שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שהיה בימי דוד, ולפ"ז דעתו שלא נמנו אז ע"י גלגלות רק ע"י שקלים, והיה מצוה לדורות שלא ימנו רק ע"י שקלים, שכן עמ"ש בפרשת במדבר לגלגלותם פרש"י ע"י שקלים, והשקלים היה תחבולה להסיר הנגף, והרא"ם הרבה להשיב עליו, דהא אמר כל העובר על הפקודים שזה הלשון על המנין לגלגלת כמו (ויקרא כז) כל אשר יעבור תחת השבט, (ירמיה לג) עוד תעבורנה הצאן ע"י מונה, ובמנין של במדבר סיני וערבות מואב פירש שהיה המנין לגלגלותם, ועוד כמה קושיות, ודעתו שבמדבר סיני וערבות מואב שהיה המנין ע"פ צווי ה' לא נתנו שקלים אף שמנו לגלגלות כי שומר מצוה לא ידע דבר רע, ובמנין זה לא נצטוה משה רק שנתן לו ה' רשות, כי משה רצה למנותם מעצמו באשר היו מוכרים לכנס לארץ ולהלחם באויביהם ורצה לדעת מפקד אנשי המלחמה בשהיה שר צבא ישראל, וא"ל ה' שיתנו שקלים להסיר הנגף, והיה זה עצה כדי שימצא לו כסף שלא הספיקו כסף נדבה כי היו צריכים להכסף לאדניהם, עיי"ש באורך. ומבלי אאריך להשיב על דבריו אומר, שלדעתי גם מנין שבמדבר ובערבות מואב הגם שהיה לגלגלות נתנו גם שקלים, וכן היה במנין הזה שנמנו לגלגלות ונתנו שקלים להסיר הנגף, ובאור הענין לפי דעתי שאז שהיה שולט בהם הנגף ממעשה העגל ומשה היה חושק למנותם לדעת כמה נפלו מהם והתירא שהמנין יזיק להנגף, והיה בדעתו למנותם ע"י בזק כמו שעשה שאול שמנאם בבזק ובטלאים כדי שלא ימנם לגלגלות, א"ל ה' כי תשא את ראש בני ישראל המנה לגלגלות דוקא, לא ע"י בזק ולא ע"י מנין שקלים רק הם עצמם כמ"ש כל העבר על הפקדים, רק שיתנו השקלים להיות כופר נפש ועי"כ לא יהיה בהם נגף ע"י הפקידה, וגם הבטיחו שאע"פ גם הנגף שהוא עדיין בהם מן חטא העגל יפסק מעתה, שעז"א ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם שע"י הפקידה לגלגלות יוסר הנגף כי השקלים הם כופר נפש, וכדרך הרפואות הבאים מאת ה' שהם הפך הטבע כמו שרפא מי מרה בעץ מר, ונשיכת השרפים בנחש הנחשת, וכמ"ש במדרש בו"ד מכה באיזמל ומרפא ברטיה אבל הקב"ה במה שהוא מכה בה מרפא, [ומה שאמר בלבון כי השא מורה על הרשות אם פרנה ישא (כמ"ש בהתוה"מ ויקרא סי' י"ב שמלת כי מורה על הרשות) ולא אמר בלשון צווי כי זה נאמר קודם חטא העגל, והיה רק הודעה על העתיד באם יצטרך לכך אם יחטאו] וכן המנין בערבות מואב שהיה אחרי המגפה צוה ה' למנותם לגלגלות ומסתמא נתנו שקלים כמו שנצטוה משה ע"ז כאן שהוא לדורות, והיה המנין רפואה אל הנגף. ואמנם מ"ש שיתנו מחצית השקל דוקא והעשיר לא ירבה והדל לא ימעיט יש בו כונה אחרת, כי כבר באהרתי בפי' שמואל ב' (סי' כ"א) שמה שהמנין מזיק אל הנגף

תרומה ליהוה: יד כל העבר על־הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה יתן תרומת יהוה: טו העשיר לא־ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את־תרומת יהוה לכפר על־נפשתיכם: טז ולקחת את־כסף הכפרים מאת בני ישראל ונתת אתו על־עבדת אהל מועד והיה לבני ישראל לזכרון לפני יהוה לכפר על־נפשתיכם: פ יז וידבר יהוה אל־משה לאמר: יח ועשית כיור נחשת וכנו נחשת לרחצה ונתת אתו בין־אהל מועד

בעל הטורים

פניו כולם בוין כוס: שקל בגימטריא זהו שבא לכפר על הנפש: (יד) בן עשרים שנה ר"ת במן שבא לסכריע שקלים של במן: שנה ומעלה בגימט' לעובדים: עשרים שנה ומעלה ר"ת עשו ואתן אדם תחתיך: (טו) הכפורים ב' במסורה. דין ואידך מדם חטאת הכפורים אחת בשנה יכפר וגם זה רמז לפסוק צדקה ביוה"כ: והיה לבני ישראל לזכרון מלא וי"ו על שתי כתפיו לזכרן חסר וי"ו של' כיון לזכרון אלא בעודם על כתפיו אבל כ"ז שהיו קיימין ועומדין לא היו לזכרון: (יח) ועשית כיור סמך כיור לפרשת שקלים לומר שהכנסיות נעצרים בשני פוסקי צדקה ואינן נותנין: נרחצה ד' במסורה.

שפתי חכמים

ג' דס השקל דמשמע שקל שלם יתנו ומתרץ השלם עשרים גרה והם יתנו חציו שהוא עשרה גרה: ט הוצרך להוסיף זה משום דלא תקשה דקרא קאמר שהשקל עשרים גרה והיה ראוי להיות כ"ד שהרי השקל השלם ד' זוזים והזוז שש מעה וע"פ והוסיפו עליהן וכו': י מדכתיב מבן עשרים שנה ה"ל כל העובר על הפקודים אלא למדך כאן וכו' כלומר להכי נקט לשון פקודים להודיע שאין פחות מבן כ' יוצא לצבא דמצינו לשון פקודים גבי חיל כדכתיב ויקצוף משה על פקודי החיל וכתיב ויפקוד שאול את העם ופי' של קרא ה"ק הוא כי תשא את ראש בני ישראל לצאת בצבא המלחמה יהיו מבני כ' שנה ומעלה, וא"ת ל"ל להורות שאין נמנה וכו' הא כבר הודיענו זה בספר במדבר דכתיב מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא וי"ל דה"א דוקא במלחמת חובה הקפיד הקרא אבל לא במלחמת הרשות לכן כפל הענין שאף במלחמת הרשות אינו יוצא כ"א מבן כ' שנה ומעלה: כ ולא לכפר על העונות כשאר כפרות דמה ענין כפרה אצל המנין: ל פי' אע"פ שמצות כי תשא היא כללית לכל זמן ולא אחר שימנה עתה מ"מ ונתת אותו על עבודת אהל מועד שהם אדני המשכן מורה שבאותו פרשה שימנה קודם הקמה

רש"י

והוסיפו עליו ט שתות והעלוהו לשש מעה כסף ומחצית השקל הזה שאמרתי לך יתנו תרומה לה': (יד) מבן עשרים שנה ומעלה. למדך כאן שאין פחות מבן עשרים יוצא י לצבא ונמנה בכלל אנשים: (טו) לכפר על נפשתיכם. שלא כ תנגפו על ידי מנין. ד"א לכפר על נפשותיכם לפי שרמז להם כאן ג' תרומות שנכתב כאן תרומת ה' ג"פ אחת תרומת אדנים שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן ונתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנאמר (שמות לח) וכסף פקודי העדה מאת ככר ומהם נעשו האדנים שנאמר ויהי מאת ככר הכסף וגו', והשנית אף היא ע"י מנין שמנאן משהוקם המשכן הוא המנין האמור בתחלת חומש הפקודים (במדבר א) באחד לחדש השני בשנה השנית ונתנו כל אחד מחצית השקל והן לקנות מהן קרבנות צבור של כל שנה ושנה והושוו בהם עניים ועשירים ועל אותה תרומה נאמר לכפר על נפשותיכם שהקרבנות לכפרה הם באים, והשלישית היא תרומת המשכן כמו שנאמר (שמות לה) כל מרים תרומת כסף ונחשת ולא היתה יד כלם שוה בה אלא איש איש מה שנדבו לבו: (טז) ונתת אתו על עבדת אהל מועד. למדת שנצטוו למנותם בתחלת ל נדבת המשכן אחר מעשה העגל מפני שנכנס בהם מגפה כמ"ש (שמות לב) ויגוף ה' את העם. משל לצאן החביבה על בעליה שנפל בה דבר ומשפסק אמר לו לרועה בבקשה ממך מנה את צאני ודע כמה נותרו בהם להודיע שהיה חביבה עליו. וא"א לומר שהמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים שהרי נאמר שם (במדבר א) באחד לחדש השני והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון שנאמר (שמות מ) ביום החדש הראשון באחד לחדש הקים וגו' ומהמנין הזה נעשו האדנים משקלים שלו שנאמר (שמות לח) ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגו'. הא למדת שפעמים היו אחת בתחלת נדבתן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ואחת בשנה שניה באייר משהוקם המשכן. וא"ת וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוים ו' מאות אלף וג' אלפים וה' מאות וג' שהרי בכסף פקודי העדה נאמר כן ובחומש הפקודים אף שם נאמר כן (במדבר א) ויהיו כל הפקודים

עסרין מעין סלעא פלגות סלעא אפרשותא קדם יי: יד כל דעבר על מנינייא מבר עסרין שנין ולעלא יתן אפרשותא קדם יי: טו דעתיר לא יסגי ודמסכן לא יזער מפלגות סלעא למתן ית אפרשותא קדם יי לכפרא על נפשתיכון: טז ותסב ית כסף כפוריא מן בני ישראל ותתן יתיה על פלחן משכן זמנא ויהי לבני ישראל לדכרנא קדם יי לכפרא על נפשתיכון: יז ומליל יי עם משה למימר: יח ותעבד כיורא דנחשא ובסיסיה נחשא לקדוש ותתן יתיה בין משכן זמנא ובין
מדבחא

רש"י

הפקודים שם מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והלא בשתי שנים היו וא"א שלא היו בשעת מנין הראשון בני י"ט שנה שלא נמנו ובשניה נעשו בני כ'. תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים לפי שליציאת מצרים מונין מניסן כמו ששנינו במסכת ר"ה השנה ובנה המשכן בראשונה והוקם בשניה שנתחדשה שנה באחד בניסן אבל שנות האנשים מניין למנין שנות עולם המתחילין מ מתשרי נמצאו שני המניינים בשנה אחת המנין הראשון היה בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה המקום לישראל לסלוח להם ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר: על עבדת אהל מועד. הן האדנים שנעשו בו: (יח) כיור. כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים: וכנו. כתרגומו בסיסיה מושב מתוקן לכיור: לרחצה. מושב על ב הכיור: ובין המזבח. מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח משכן אהל מועד והיה הכיור משוך קמעא ועומד כנגד האויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל בינתים מפני שנאמר (לקמן מ) ואת מזבח העולה שם פתח משכן אהל מועד כלומר מזבח לפני אהל מועד ואין כיור
לפני

שפתי חכמים

הקמת המשכן: ם ואין יכולים לבוא לכלל שנה אלא עד ר"ה וגם אותן שנולדו קודם ר"ה כשבא ר"ה באין לכלל שנה: ב דק"ל היאך יכולין לרחוץ מן הכן. ל"פ מושב על הכיור:
כלומר

התורה והמצוה

הנגף יש בו ג' טעמים: א) מצד עה"כ כמש"ש טעמו, ב) מצד שאין הברכה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין, והשיספור אותם תסולק הברכה, וגם זה באורתי שם היטב בטעמו, ולשני טעמים האלה היה מועיל השקל נפש להסיר הרע הנגלה בסבת הנגף, ועוד כתבתי שם טעם, ג) כי כל עוד שהעם מתאחדים והם כלם כאיש אחד זכות הרבים גדול מאד, אבל כשמונים אותם שאז מפרידים כל איש בפ"ע ויחושבו מעשיהם ואז ישלט בהם נגף, ולתקן זה צוה שכל אחד יתן מחצית השקל, שזה מורה על אגודתם שכל יחיד הוא רק מחצית ולא דבר שלם וצריך שיצטרף אחר עמו עד יעשה כדבר שלם, למשל העשיר והעני, העשיר מוסיף להשפיע צדקה אל העני, זה נותן וזה מקבל, ובזה יתקיימו שניהם ויהיו כאיש אחד, וכלשון זה כל אחד הוא רק מחצית השקל ואינו איש שלם, וזה מורה על חבור הכלל והצטרפם, באופן שלא יתפרדו ע"י המנין רק יתאחדו: אמנם מצוה זו נשארה קבועה לדורות שמצוה על כ"א ליתן חצי שקל בכל שנה, כמ"ש (נחמיה י' לג לד) והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל בשנה לעבודת בית אלהינו, כי אז נשתנה המטבע ושלישית השקל היה כמחצית השקל הקודש כמ"ש בפירוש שם, ובדה"ב (כ"ד ו') מדוע לא דרשת על הלוים להביא וגו' את משאת משה עבד ה' והקהל לישראל לאהל העדות, ועז"א ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל הוא מצוה תמידית לדורות שיקח בכל שנה מידם כסף הכפורים שהם תמורת השקלים, ונתת אותו על עבודת אהל מועד, ר"ל לקנות מהם כל הדברים המובאים ברמב"ם (פ"ד מה' שקלים) השייכים לעבודת אהל מועד, [וע"כ לא אמר למלאכת אהל מועד כי מדבר גם בעתיד שכבר היתה המלאכה עשויה ולא היו צריכים רק לצרכי העבודה] והיה לבני ישראל לזכרון ר"ל שיהיה לזכרון תמיד בכל הדורות, אמנם בשנה השנית באחד לחדש השני, שכבר עבר זמן תרומת שקלים ולא הפרישו עדיין, וגם שאז רצה להפריש מהם את הלוים, ורצה ה' להראות שנסתלק מהם הנגף, כי נתרבה מנינם מאד על המנין הראשון שהיו ששים רבוא ואלף ושבע מאות וע"ה עם הלוים, ובמנין זה היו ששים רבוא וג' אלפים וה' מאות והמשים חוץ מהלוים, צוה למנותם שנית לגלגלות ובשקלים, והיו השקלים לתרומה חדשה, ולא הצריך להזכיר זה כי כבר ידעו ממצוה זו, שהיא מצוה לדורות, וע"כ נקראו השקלים בשם משאת משה כנ"ל, כי נתחייבו לזה ממצות משה ומספרו אותם, אבל שאול שלא מנה כלל את העם רק הבאים למלחמה, ולא היה צריך לא לסלק הנגף ולא להפריש שקלים שכבר הפרישו בשנה ההיא, מנאם בבזק ובטלאים, ודוד שמנה את כולם לגלגולת ולא הפרישו שקלים היה לו חטא בזה וכמ"ש חז"ל, ובזה נתישבו כל השאלות שיש בזה:

(יח) כיור, כמין דוד ולה דדין המריקים מים, וביומא (דף כט) שהיו לה שני דדין, וכנו, מושב לתקן הכיור, שאם ישב על הארץ לא יוכלו לקדש מן הדד שבתחתיתו, ואופן צורת הכן עיין זבחים (דף
כ"ב

מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם׃ יט וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם׃ כ בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָה׃ כא וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם׃ פ כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כג וְאַתָּה קַח־לְךָ בְּשָׂמִים רֹאשׁ מָר־דְּרוֹר חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְקִנְּמָן־בֶּשֶׂם מַחֲצִיתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם וּקְנֵה־בֹשֶׂם חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם׃ כד וְקִדָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ וְשֶׁמֶן זַיִת הִין׃

ועשית

רש"י

לבין אהל מועד הא כיצד משוך קמעא כלפי הדרום כך שנויה בזבחים: (יט) את ידיהם ואת רגליהם. בבת אחת היה מקדש ידיו ט ורגליו, וכך שנינו בזבחים כיצד קדוש ידים ורגלים מניח ידו הימנית ע"ג רגלו הימנית וידו השמאלית ע"ג רגלו השמאלית ומקדש: (כ) בבאם אל אהל מועד. (ת"כ פ' שמיני זבחים יט) להקטיר שחרית ובין הערבים ע קטרת או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי ע"ז: ולא ימותו. הא אם לא ירחצו ימותו שבתורה נאמרו פ כללות ומכלל לאו אתה שומע הן: אל המזבח. החיצון צ שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בחצר: (כא) ולא ימותו. לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רחוץ ידים ורגלים שהמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל: (כג) בשמים ראש. חשובים: וקנמן בשם. לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח טוב וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמן בשם מן הטוב: מחציתו חמשים ומאתים. מחצית הבאתו תהא חמשים ק ומאתים נמצא כלו חמש מאות כמו שעור מר דרור א"כ למה נאמר בו חצאין גזרת הכתוב היא להביאו לחצאין להרבות בו ב' הכרעות שאין שוקלין עין ר בעין וכך שנויה בכריתות (דף ה): וקנה בשם. קנה של בשם לפי שיש קנה שאינו של בשם ש הוצרך לומר בשם: חמשים ומאתים. סך ת משקל כולו: (כד) וקדה. שם שורש עשב בלשון חכמים קציעה: הין. י"ב לוגין ונחלקו בו חכמי ישראל ר"מ אומר בו שלקו את

העקרין

שפתי חכמים

ט כלומר בשעה שמקדשים ידיהם צריכים לקדש גם רגליהם עמהם פי' דאת בא לרבות ואת רגליהם כאלו אמר את ידיהם יהיו רגליהם ואת רגליהם יהיו ידיהם דהיינו שניהם בבת אחת: ע (נח"י) דס"ל נמי דלא מיחייב אביאה ריקנית וכן איתא בזבחים י"ט דלעבודה קאי על בבואם אל אהל מועד: פ נראה דרש"י רוצה לתרץ למה לא נאמר ואם לא ירחצו ימותו דזה זירוז יותר ממה שנאמר ולא ימותו ועז"ש הא אם לא וכו' שבתורה נאמרה כללות וכו'. והרא"ם פי' לפי שמנהג הכתוב להזכיר העונש שמתחייב לא הבלתי מתחייב לכן אמר שבתורה נאמרו כללים ומכלל לאו אתה שומע הן וכו' וק"ל, והרי הוא כאלו אמר אם לא ירחצו ימותו והפשר שבכלל דבריהם דבריו: צ דק"ל הא פשיטא דמדאסר ליכנס אל אהל מועד בלא רחיצה היאך יכול ליכנס למזבח. ל"פ החיצון: ק לא מחצית שעורו דא"כ ה"ל למכתב חמש מאות ומדאיצטריך שתי הבאות ש"מ דאית בה הכרעה, אבל אין לפרש דכתיב מחציתו שב אל מר דרור ופי' וקנמן מחציתו של מר דרור שהוא ר"ן דא"כ לכתוב וקנמן בשם חמשים ומאתים מחציתו ל"ל אע"כ הוי מחציתו אקנמן קאי: ר פי' שאין יכול לשקול שוה בשוה בלא הכרע: ש אלא עץ בעור: ת שלא בהכרע ומחציתו של קנה בשם הוא חמשים ומאתים

התורה והמצוה

כ"ב (מו"ס ק"ו) ב' פירושים, ובמכילתא שעשה שלמה הים גובה הכן הזה אמה כמ"ש בפי' מלכים, לרחצה, מוסב על הכיור לא גם על הכן שא"כ למה כפל לרחצה ב"פ, ואמר כיור וכנו לרחצה לרחוץ ויוסב על שניהם, כן איתא בספרא (ויקרא סי' קי"ט) ומובא בזבחים (דף כ"ב), ובין המזבח, מזבח העולה והיה הכיור משוך קמעא ועומד כנגד האויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק ביניהם כמ"ש בזבחים (דף כ"ב) (כ"ט), ועי' מ"ש בפי' הספרא (ויקרא סי' י"ד), ונתת שמה מים, שיתן שם מים בכל יום כי מי כיור נפסלים בלינה כמ"ש בזבחים (דף כ"ה):

ורחצו

מדבחא ותתן תמן מיא: יט ויקדשון אהרן ובנוהי מנה ית ידיהון וית רגליהון: כ במיעלהון למשכן זמנא יקדשון מיא ולא ימותון או במקרבהון למדבחא לשמשא לאסקא קרבנא קדם יי: כא ויקדשון ידיהון ורגליהון ולא ימותון ותהי להון קים עלם לה ולבנוהי לדריהון: כב ומליל יי עם משה למימר: כג ואת סב לך בוסמין רישא מירא דכיא מתקל חמש מאה וקנמן בשם פלגותיה מתקל מאתן וחמשין וקנה בוסמא מתקל מאתן וחמשין: כד וקציעתא מתקל חמש מאה בסלעי

התורה והמצוה

(יט) ורחצו, למדו מזה זבחים (דף י״ט) שצריך שטור לרחוץ ד׳ כהנים [ובארתי בפי׳ הספרא (ויקרא סי׳ ר״ן) מדלא כתיב ורחץ משמע שיוכלו לרחוץ כאחד הכהן ושני בניו ופינחס עמהם, כי ע״ה מתו תכף, כ״ס גירסת הרמב״ם בפי״ה מה׳ בהמ״ק הי״ג], וזה לדעת ר״י ור״ש בזבחים (דף ק״א ע״ב) דפינחס נתכהן תיכף, אבל כיון דמאמר זה אמרו ר׳ יוסי בר׳ חנינא, ור׳ חנינא אביו ס״ל בזבחים שלא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי א״ל שר׳ יוסי חולק עם אביו, ומוכרח כגירסא דידן שלמד מן הכתוב בפ׳ פקודי (מ׳ ל״א) ורחצו ממנו משה והכהן ובניו, את ידיהם ואת רגליהם, מניח ידו הימנית על רגלו הימנית כמ׳ זבחים (דף י״ט ע״ב), ופרש״י דבעינן ידיו ורגליו כאחד כדכתיב קרא, וסו״ת שער אפרים (סי׳ מ״ה) מקשה בזה ממ״ש במגילה (דף כ׳) אימא כרדים בי״ד מוקפים בי״ד וכמ״ו כדכתיב להיות עושים את יום י״ד ואת יום ט״ו, ומשני אי הוה כתיב יום י״ד וט״ו כדקאמרת השתא דכתיב את יום ואת יום אתי את ופסיק, וגם הכא כתיב ואת רגליהם. ולק״מ שכבר בארתי (אחרי סי׳ י״ז) באורך שכ״מ שלא כפל את היחוס מורה שהוא טפל לחברו, ועז״א אם היתה שיום י״ד עקר לא לכתוב ואת יום ונדע שהוא טפל ליום י״ד שבו קורים הכל, אבל פה אם יכתוב ורגליהם נאמר שרחיצת רגלים הוא טפל, וז״א שהוא עקר ומעכב:

(כ) בבואם אל אהל מועד, להקטיר קטרת או להזות מדם פר כהן משיח ושעירי עכו״ם, רמ״י, וכ״כ התוס׳ בפרק הקומץ שאינו חייב בלא עבודה, ומפי׳ הר״ש בכלים משמע שיש מחלוקת בזה:

(כא) ורחצו, חזר שנית ללמד שאף אם רחץ בכלי שרת אחר יוצא, שמ״ש תחלה ורחצו שבנו ממעט כלי חול, כ״ה בזבחים (דף כ״ב), ולא ימותו, אמר שנית לחייב מיתה גם על המזבח:

(כג) בשמים ראש, בשמים מובחרים, **מר דרור**, לדעת הרמב״ם הוא מוס״ק דם החיה בהיס שבהודו, והראב״ד השיגו דאיך יתכן שיקטיר דם טמאה, וכתב הכ״מ שנשתנה לעפר, ועיין בא״ח (סי׳ כ״ג) ובמג״א שם ובשו״ת טב״י מהד״ת (סי׳ ב׳), ודעת הראב״ד והרמב״ן שהוא מין עשב או עץ פרח, ודרור היינו נקי מפסולת, וקנמן בשם, לדעת הרמב״ן הוא אבן מבושם הבא מעיר מיק״א ותקרא (קאמעל הייא) על שהוא שם מרעה לגמלים, וכמ״ש במדרש קנמון היה גדל בא״י והיה מרעה לגמלים, ונראה שהשבולת של התבן הזה הוא נקרא שבולת נרד, כי יש לו ריח אחר, וכשאמר קנמון שהם כולל כל התבן, וכשאמר קנמון ושבולת נרד נקרא התבן בשם קנמון ושבולת שעליו בשם שבולת נרד, ועיין (בפסוק לד), ולהשמן לקח הקש עם השבולת לכן אמר קנמון בשם היינו כל המבושם שבו, **מחציתו**, פי׳ חז״ל (כריתות ה׳) שיקח המם מאות ויחלקם לשני משקלים [כדי שיהיה להם שתי הכרעות] שכל משקל הוא המשים ומאתים, ובירושלמי (פ״ו דשקלים ופ״ח דסוטה) פי׳ שלא לקח רק המשים ומאתים, ולפ״ז פירוש מחציתו מחצית של מר דרור, ודעת מנית המעמים מורה כדברי הירושלמי, אולם כבר בארתי בתוה״מ (נו סי׳ ל״ח) שיש הבדל בין מחצית ובין חצי, במחצית מציין רק אם הונחו ע״י בני אדם עתה לשני חלקים, ואם כדברי הירושלמי הי״ל חציו, וגם שבלל מ״ש מחציתו הוא למותר, וקנה בשם, פי׳ הרמב״ן שהוא קלופה שבסימני הקטרת, חמשים ומאתים סך משקל כולו:

(כד) וקדה כתרגומו קציעתא, והוא קציעה שבסימני הקטרת: ושמן זית הין, בירושלמי (פ״ו דשקלים ופ״ח דסוטה) שמן י״ב לוג, שבו היה שולק את העקרים דברי ר״מ, ר׳ יהודה אומר שולקן היה במים ושקן שמן ע״ג וכיון שקלט את הריח היה מעבירו, מבואר שנתן שמן בעוד שהעקרים במים, וכן כתב רש״י כאן וקפתו לשמן מעל העקרים, וכן פי׳ הרמב״ן שאין הסריה שיהיו במים לבדם רק נתנו הבשמים כתושים בכלי מלא מים והניחו עליהם שמן זית ונתנו ע״ג אש נחה ויבשלו עד יבושת המים וקלטו השמן מעליו, והרמב״ם (פ״א מה׳ כה״מ) כתב שוחק כ״א לבדו ומערב הכל ושרה אותן במים זכים עד שילא כל כחן במים, ונתן על המים שמן זית הין ובשל הכל על קלם עד שאבדו המים ונשאר השמן, מבואר שס״ל שבעת שנתן השמן על המים שקלטו הריח לא היו שם הבשמים, מדלא כתב שאחר כך קפת השמן מעל הבשמים, וזה תמוה שהלא שם ר׳ יהודה בר׳ אלעאי אומר שמן המשחה כמה נסים נעשו בו וכו׳ עאכ״ו שאור בולע והעצים בולעים, וזה מובא בספרא צו, ושם בבלי הוריות (יא) וכריתות (ה) שמן המשחה שעשה משה משלקין העקרים ד״ל יהודה, א״ל ר׳ יוסי והלא לסוך העקרים אינו כספק כיצד הוא עושה הביאו העקרים ושלקום במים והציף עליהם שמן המשחה וקלט את הריח וקפתו, א״ל ר׳ יהודה והלא

כה וְעָשִׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ רֹקַח מִרְקַחַת מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה׃ כו וּמָשַׁחְתָּ בוֹ אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת אֲרוֹן הָעֵדֻת׃ כז וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ כח וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ כט וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְהָיוּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ ל וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּמְשָׁח וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם לְכַהֵן לִי׃ לא וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם׃ לב עַל־בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ וּבְמַתְכֻּנְתּוֹ לֹא תַעֲשׂוּ כָּמֹהוּ קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם׃ לג אִישׁ אֲשֶׁר יִרְקַח כָּמֹהוּ וַאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל־זָר וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס לד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף ׀ וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד

בבד

בעל הטורים

על כיור שאינו מחזיק כדי שירחצו ממנו ד' כהנים כאחד אינו כיור: (לב) קודש הוא קודש יהיה לכם בגימטריא למלכות בית דוד: (לד) קח לך סמים ס"ה הכה חמרא וריחני פקחין: זכה ג' במסורה. ולבונה זכה ונתת על המערכת לבונה

רש"י

העקרין אמר לו רבי יהודה והלא לסוך את העקרין אינו א מספיק אלא שרוחצן ב במים שלא יבלעו את השמן ואחר כך הציף עליהם השמן עד שקלט הריח וקפחו ג לשמן מעל העקרין: (כה) רקח מרקחת. רקח שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא ד למעלה והרי הוא כמו רקח. ה רגע ואינו כמו (ישעיה נא) רוגע הים וכמו (שם מב) רוקע הארץ שהטעם למטה וכל דבר המעורב בחבירו עד שזה קופה ו מזה או ריח או טעם קרוי מרקחת: רקח מרקחת. רקח העשוי ע"י אומנות ותערובות: מעשה רקח. שם האומן בדבר: (כו) ומשחת בו. כל המשיחות כמין ז כ"ף יונית חוץ משל מלכים שהן כמין נזר: (כט) וקדשת אתם. משיחה זו ח מקדשתם להיות קדש קדשים ומה היא קדושתם כל הנוגע וגו' כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש קדושת הגוף להפסל ביוצא ולינה ובטבול יום ואינו נפדה לצאת לחולין אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשן ושנויה היא שלמה אלא מזבח מתוך שנאמר (שמות כט) כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי ת"ל כבשים מה כבשים ראוים אף כל ראוי. כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי לפי שאין נוכל משיחתן אלא לגדולה כי כן יסד המלך שזה הנוך גדולתן ואחר משיחות כגון רקיקין משוחין (עמוס ו) והאפיות שמנים ימשחו לשון הרמית שהן כלשון עברית: (לא) לדרתיכם. (הוריות יא) מכאן למדו רבותינו לומר שכולו קיים לעתיד לבא: זה. בגימטריא ט הריכל לוגין היו: (לב) לא ייסך. בשני יודי"ן לשון לא יפעל כמו (דברים ו) למען ייטב לך: על בשר אדם לא ייסך. מן השמן הזה עצמו: ובמתכנתו לא תעשו כמהו. (כריתות ה) בסכום סממניו לא תעשו אחר כמוהו במשקל סממני

כלא

שפתי חכמים

ומאתים כמו קנמן בשם דה"ל לכתוב קנמן בשם וקנה בשם מאתים ומאתים ר"ן וסתמא משמע מאתיתו דקנמן אקנמן גופי' קאי וכולו פ"ק ומאתים דקנה אקנמן דלעיל מניה קאי כאלו אמר וקנה בשם מאתיתו של קנמן שכולו אינו אלא ר"ן: א פי' אינו די: ב לשון שריה: ג כלומר שהכו וקנחו השמן מעל העיקרין: ד כלומר בראש התיבה: ה רגע בסגול תחת הרי"ש ואינו כמו רוגע הים שהוא לשון פועל: ו כלומר זה נוטל מזה: ז פי' כ"ף יונית שהוא כמו נו"ן שלנו: ח ופי' תמשחם ובזה מתקדשים לא שימשחם וגם יקדשם שהקדוש אינו דבר בפני עצמו וכא דלא פי' זה לעיל גבי כל המשיחות וכו' עי' במ"י: ט וא"ת למה מהפך רש"י הפסוק וי"ל שבהיפרש הוא ארכותינו שפירשו שכולו קיים לע"ל ומהתמא

הם

בסלעי קודשא ומשח זיתא מלא הינא : כה ותעבד יתה משח רבות קודשא בסם מבסם עובד בוסמנו משח רבות קודשא יהי : כו ותרבי בה ית משכן זמנא וית ארונא דסהדותא : כז וית פתורא וית כל מנוהי וית מנרתא וית מנהא וית מדבחא דקטרת בוסמיא : כח וית מדבחא דעלתא וית כל מנוהי וית כיורא וית בסיסה : כט ותקדש יתהון ויהון קדש קודשיא כל דיקרב בהון יתקדש : ל וית אהרן וית בנוהי תרבי ותקדש יתהון לשמשא קדמי : לא ועם בני ישראל תמלל למימר משח רבות קודשא יהי דין קדמי לדריכון : לב על בסרא דאנשא לא יתנסך ובדמותיה לא תעבדון כותיה קודשא הוא קודשא יהי לכון : לג גבר די יבסם דכותיה ודי יתן מנה על חלוני וישתיצי מעמיה : לד ואמר יי למשה סב לך בוסמין נטופא וטופרא וחלבנתא בוסמין ולבונתא דכיתא

מתקל

רש"י

כללו לפי מדת הין י שמן אבל אם פיחת או רבה סממנין לפי מדת הין שמן מועט, ואף העשוי במתכונתו של זה אין הסך ממנו חייב אלא הרוקחו : ובמתכנתו. לשון חשבון כמו (שמות ה) מתכנת הלבנים וכן במתכונתה של קטורת : (לג) ואשר יתן ממנו. מאותו ב של משה : על זר. שאינו צורך ל כהונה ומלכות : (לד) נטף. הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף

מעצי

שפתי חכמים

הם דורשים מדכתיב זה לי לדורותיכם ולא כתיב כזה משמע הגוף של שמן יהיה לי לדורותיכם אבל אין זה ראיה ודרשה גמורה דאם צריך לדרשה זו לומר דתריסר לוגי הוי. א"נ איסכא דראיה היא לרבותינו כלומר לדורותיכם יהיה קיים כמנין זה דהיינו י"ב לוגין וק"ל : י פי' שאלו לא כתב אלא ובמתכנתו ה"א כיון שהם כו במדת הכום סממניו אע"פ שפיחת או ריבה סממניו לפי מדת הין שמן יהא חייב לכך חזר וכתב לא תעשו כמוהו כלומר שאם פיחת או רבה אינו חייב : כ והוא הנזכר לעיל על בשר אדם לא ייסך אלא שחזר וכתב לחייב עליו כרת וכאלו כתב ואשר ייסך על אדם זכרת מפמיו אבל הנעשה במתכונתו לא מצינו שהזהיר עליו הכתוב שלא ייסך על בשר אדם ואין עונשין אלא מזהירין : ל פי'

כהונה

התורה והמצוה

במה נסים נעשו בו וכו', וגראה שס"ל להרמב"ם שג' מחלוקת בדבר, ר"מ דירושלמי ס"ל שמלקין העקרים בשמן בלא מים, ור' יהודה ס"ל שמלקן במים והשמן למעלה, ומ"ש בבבלי לר' יהודה מפלקין העקרים, היינו במים והשמן ע"ג, ור' יוסי ס"ל שגם בזה יבלעו העקרים אחר שיתבשלו המים, ולכן ס"ל שאחר שקלטו המים את הריח העביר את העקרים ואח"כ נתן השמן על המים, ופסק הלכה כר' יוסי נגד ר' יהודה :

(כה) רוקח מרקחת מעשה רוקח, רוקח הוא שם דבר, ובקטרת אמר רוקח מעשה רוקח, כי הקטרת לא נתבשלו רק מה ששחקם וערבם יחד זה הוא הרקוח שלהם, שע"ז א' מעשה רוקח, אמנם בשמן היה הון מרקיחה שמהקן וערבם שעליו אמר מעשה רוקח כמו בקטרת עוד רקיחה אחרת ע"י הבשול שהיא הרקיחה העקרית שאסיף מרקחת, ופירוש יהיה מעשה רוקח, ר"ל מעשה האומן הבקי במלאכה זו :

(כט) כל הנגע בהם, היינו הבא בתוכם, כמ"ש בפי' התוס"מ (נו סי' ל"ח וסי' ב') והיינו שכל הכלי שרת מתכנס לתוכו קדוש בקדושת הגוף להפסל ביוצא וכו' כמ"ש רש"י :

(לא) לדרותיכם, כולו קיים לעתיד לבא, זה בגימטריא י"ב לוגין (רש"י), שהיה לו"ל משחת קדש זה יהיה לי לדורותיכם דהייט שיתקיים לדורות, רק שמודיע שהי"ב לוגין לא יחסרו לעולם ומספר י"ב כמנין זה יהיה קיים לדורות :

(לב) על בשר אדם לא ייסך, לדעת הרמב"ם דוקא בסך כזית כמו אשר יתן דסיפיה לר' יהודה כריתות (דף ו' ע"ב), והראב"ד חולק עליו עיי"ש, ושם תגא קמיה דר"א כל שישנו בסך ישנו בבל ייסך וכל שאינו בסך אינו בבל ייסך, ר"ל דממ"ש ייסך ביו"ד שהוא כמו יסך ופרשו יסך ויהיה סוך עם יסך ענין אחד, והסר הפועל, שלא יסך א"ע, וממ"ש ביו"ד מלא משמע שהוא כמו יוסך, מסורס סוך מבנין שלא מכר שם פועלו ובא היו"ד תחת הוא"ו, ולמדנו ב' כמשמעות שלא יוסך ע"י אחרים, ולא יסוך א"ע, וכל שאינו בסך אינו בבל ייסך : ובמתכנתו, לשון חשבון, לא יעשה במשקל שממנים הללו למדת הין, אבל אם פיחת או ריבה שממנים אינו חייב, וכפל לא תעשו כמוהו להוציא אם עשה אליו אף במשקל הזה שבקטורת חייב, דשם לא כתיב כמוהו, וכאן פטור דכתיב כמוהו :

(לג) ואשר יתן ממנו מאותו של משה, לא כראב"ע שמפ' שיתן מן השמן שיעשה, שמשמע שמלת ממנו חוזר על של משה כמו מלת כמוהו, ועוד שממ"ש על זר שמשמע מלך וכ"ג שאינו זר אלו מעיקרא שמ"ש בכריתות שם, אינו שייך בשל משה שממנו מושחין מלכים וכהנים, ודייק אשר יתן ממנו על זר רק זר אבל לא מלך וכ"ג, אבל בסיכה אמר כתם על בשר אדם לא ייסך שכ"ג שסך על בני מעיו חייב :

(לד) קח לך סמים, חז"ל קבלו שהם י"א כתנים, והם : צרי, צפורן, הלבנה, לבונה, מור, קציעה,

שבולת

בְּבַד יִהְיֶה׃ לה וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ׃ לו וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם׃ לז וְהַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּמַתְכֻּנְתָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לְךָ לַיהוָה׃ לח אִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כָמוֹהָ לְהָרִיחַ בָּהּ וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס

וידבר

בעל הטורים

זכה ותפלתי זכה. זש"ה הכון תפלתי קטורת לפניך שהתפלה דומה לקטורת כשם שזה זכה כך התפלה צריכה שתהא זכה: (לה) רוקח ב' מלאים. מעשה רוקח. זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח. וזהו שדרשו רבותינו שהיו מרננים אחר הקטורת לומר כה מהו נדב ואביהוא נה מהו עדת קרח שנאמר מות גבי רוקח דהיינו קטורת וא"ל משה ראו שאין הקטורת ממית אלא אדרבה מחיה שנאמר ויתן את הקטורת ויכפר על העם דכתיב טהור קדש אלא החטא ממית: (לו) והקטורת אשר תעשה י"א תיבות בפסוק זה כנגד י"א סמים שבקטורת:

שפתי חכמים

כהונה גדולה ואפילו כהן הדיוט זר ואפילו כ"ג ומלך שגם הם עלמם אחרי שמבחתן לכהונה ולמלכות נקראו זרים: מ דאל"כ לכתוב הלבנה ברחש או בסוף ולא בתוכם: נ (ג"א) כדי שיראה הש"י שגם הפושעים הוזרים בהשובה וירחם עלינו: ס וא"ת מנ"ל לרבות כאלו דלמא לא מרבה אלא שנים כמו סמים הראשון דאינו מרבה אלא תרי, וי"ל דהוכחת רש"י מדלא כתיב סמים סמים גבי הדדי בתחלה או בסוף ולמה כתיב כאן אלא לרבות עוד כמו אלו: ע דק"ל דלשון ועשית אינו נופל על מלות טהור קודש מפני שהטהרה והקדושה הן העדר שלא יתחמשו בהן בטומאה ולא יתחמשו בה בחול ועז"ש ממלח יהיה וטהור וקודש יהיה כלומר ממלח ע"י עשייה וטהור וקדש יהיה מאליו: פ כלומר לא שצריך שיהיה ממנה לפני העדות למשמרת אלא להקטיר וגו': צ כאלו אמר ולמה נקרא אהל מועד לפי שכל מקום וכ"ז שאני קובע לך לדבר עמך אינו אלא שמה: ק כלומר לא לי כמשמעו דכתיב אם ארעב לא אומר לך. (ג"א) דאל"כ הא כבר כתיב קדש קדשים תהיה לכם: ר לדברי הג"א ה"ה

נזכר

רש"י

נוטף הקטף קרוי כטף ובלעז גומ"א (גוממיא) והצרי קורין לו טריאק"ה (טהעריאק): ושחלת. בורית בהשם חלק ומאהיר כצפורן ובלשון המשנה קרוי צפורן וזהו שתרגם אונקלוס וטופרא: וחלבנה. בשם שריחו רע וקורין לו גלבנ"א (גאלבאן) ומנאה הכתוב בין סממני הקטורת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף מ עמנו באגודת תעניותינו ותפלותינו את פושעי ישראל נ שיהיו נמנין עמנו: סמים. אחרים: ולבנה זכה. (כריתות ו) מכאן למדו רבותינו י"א סממנין נאמרו לו למשה בסיני מעוט סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה ג' הרי ס'. סמים לרבות עוד כמו ס אלו הרי עשר ולבונה הרי י"א ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה מור וקציעה שבלת נרד וכרכם הרי ה' שהשבלת ונרד אחד שהנרד דומה לשבלת הקשט והקלופה והקנמון הרי י"א. בורית כרשינה אינו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה: בד בבד יהיה. אלו האמורים כאן יהיו שוין משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה וכן שאינו הצרי והצפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה. ונמון בד נראה בעיני שהוא לשון יחיד אחד באחד יהיה זה כמו זה: (לה) ממלח. כתרגומו מעורב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה, ואומר אני שדומה לו (יונה א) ויראו המלחים (יחזקאל כז) מלחיך וחובליך על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף ביצים טרופות לערבן עם המים וכל דבר שהאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בכוש: ממלח טהור קדש. ממולח ע יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה: (לו) ונתתה ממנה וגו'. היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח פ הפנימי שהוא באהל מועד: אשר אועד לך שמה. כל מועדי דבור שאקבע צ לך אני קובעם לאותו מקום: (לז) במתכנתה. במנין סממניה. קדש תהיה לך לה'. שלא ק תעשנה אלא ר לשמי: (לח) להריח בה. אבל עושה אתה במתכנתה משלך

כדי

התורה והמצוה

שבולת נרד, כרכום, קשט, קלופה, קנמון, והכתוב לא הזכיר רק ארבעה ראשונים, צרי שהוא נטף, צפורן שהוא שחלת והלבנה ולבונה, ולמדו המאמר בדרך דרש סמים הם שנים, ונטף ושחלת וחלבנה הכי

תמשה

מתקל במתקל יהא: לה ותעבד יתה קטרת בוסמין בסם עובד בוסמנו מערב דכי קודשא: לו ותשחוק מנה ותדיק ותתן מנה קדם סהדותא במשכן זמנא די אזמן מימרי לך תמן קדש קודשין תהי לכון: לז וקטרת בוסמין די תעבד בדמותה לא תעבדון לכון קודשא תהי לך קדם יי: לח גבר דיעבד דכותה לארחא

התורה והמצוה

חמשה, סמים בתרא מרבה עוד חמשה ולבונה הוא י"א, וכבר למנא קבלתם כתוב ומבואר בתורת הכתב, שכבר כתבנו (בפסוק כג כד) שהבשמים שחשב בשמן המשחה הם עצמם באים גם בקטרת, והם מר דרור הוא מור, וקנמן בשם הוא תבן מבושם, וכולל הקנה שנקרא קנמון בקטרת, ולחם השבולת שנקרא בקטרת שבולת נרד [ובשמן בא הקנה עם השבולת המבושם יותר ביחד ונכלל בשם קנמן בשם, ובקטרת אין משקלם שוה שהקנמון משקלו תשעה והשבולת משקלו ששה עשר ולכן נחלק לשני סמים], וקנה בושם הוא קלופה, וקדה שיא קציעה כנ"ל, הרי חמש סממנים, ועז"א קח לך סמים, ר"ל סמים שהזכרתי למעלה בשמן המשחה, שהם חמשה סמים, וארבעה שחשב בקטורת, הרי תשע, ועוד סמים שכתב סמים הם שנים הרי י"א סמני הקטרת מפורשים, והכתוב הזכיר בפירוש אצל הקטרת ארבעה הראשונים הכתובים בברייתא שמשקל כל אחד שבעים מנה, והאחרים משקלם מעט, ורמז המשה מהם במלת סמים הראשון, ר"ל סמים האזכר למעלה ושנים במלת סמים האחרון, והרמב"ם העיד (בפ"א מה' כה"מ ה"ג) שהסמים הנזכר בשמן המשחה הם מיני הבשמים שנותנים אותם הרופאים בגדי שהוא הנטף, ולפ"ז י"ל שאמר סמים נטף ר"ל סמים האמור בשמן המשחה שהם הנתגים לפסם את הנטף והם סמים של נטף. ולפ"ז י"ל שגם מ"ש והלבנה סמים, שסמים האחרונים שהם כרכום וקושט נתנים להעביר ריח הלבנה, איך שיהיה דברי הקבלה מיוסדים בתורת הכתב:

בד בבד יהיה, פרש"י שיהיה משקלם שוה כל אחד שבעים מנה, ובד בבד ר"ל אחד באחד יהיה זה כמות זה, והשאלה שבגמרא כריתות (דף ה') בעי ר"פ מאביי אם בהכרע שוקל או עין בעין שוקל, א"ל רחמנא אמר בד בבד ואת אמרת בהכרע שוקל, ומסיק רב יהודה שבהכרע שוקל מדמייתי קנמון בשם ר"ן ור"ן, וע"כ כדי שיהיו שני הכרעות, ומ"ש בד בבד פירש רבינא שלא ימיח משקל במשקל וישקול, וא"כ למ"ש רש"י בעצמו (בפסוק כ"ג) שהיו הצאין להרבות בו ב' הכרעות הי"ל לפרש בד בבד שישקול כ"א לבד ולא ימיח משקל במשקל וישקול, והרמב"ם לא הביאו לא שיהיו שני הכרעות ולא שלא יניח משקל במשקל וישקול, ונראה שהרמב"ם לשטתו שכתב (בפ"ג מהלכות מעשר) דסעמא דמעשר שני אין שוקלין כנגדו דינרי זהב הוא שמא יכוין ממנו משקלות, הרי דבלא"ה אין איסור, וס"ל שרבינא שאמר שלא יניח משקל במשקל וישקול ס"ל כרב (שבת דף כב) דאין מדליקין מנר לנר, אבל לדידן דקיי"ל כשמואל אין איסור לשקול משקל במשקל, [ועי' בלח"מ פ"ד מה' חנוכה הט"ו] וא"כ צל"פ בד בבד כאביי שישקול עין בעין ולא כרב יהודה שצריך הכרעה, דרב יהודה תלמידא דרב הוה וס"ל כרב, ולדידן דקיי"ל כשמואל פי' בד בבד עין בעין ומה ששקל להצאין אינו משום הכרע רק גזרת הכתוב, אולם לרש"י שפירש למעלה שצריך הכרע, וא"א לפרש בפי' בד בבד לא כאביי ולא כרב יהודה, פי' כמו שפירש המפרש שמורה על שווי המשקלות, וזה כמ"ש מתקל במתקל יהא, ר"ל שיהיו המשקלות דומות:

(לה) **רקח מעשה רוקח**. כבר בארתי (בפסוק כ"ה) ברוקח האמור כאן הוא מה ששחק אותם היטב כמו שעשו הרוקחים, והרמב"ם כתב גבי שמן המשחה (פ"א ה"ב) שוחק כ"א לבדו ומערב הכל, וכתב הכ"מ שלמדו מקטרת דכתיב ממולח ותרגומו מערב, רק צריך טעם למה שוחק ואח"כ מערב והלא בקרא כתיב ממולח והדר ושחקת, ולמ"ש במ"ש קטרת רוקח ידעינן השחיקה שזה הוא הרקוח ואח"כ ממולח שהוא העירוב, ומ"ש ושחקת, בא לבאר איכות השחיקה שהוא הרקוח שיהיה הדק, והגלאה יותר מ"ש הכ"מ בסוף דבריו שהרמב"ם מפרש בד בבד שישחוק כ"א לבדו, וכן פי' מהרי"א, וכתב הטעם כי יש סמים שנשחקים בקל ויש בקשה לשחקם, לכן צריך לשחוק כ"א בפ"ע. **ממלח**, נראה שמורה על העירוב באופן שכ"א ישנה את חברו ויתן בו ריח חדש, כמו המלח שנכנס ומפסס את הנמלח ומשנה את טעמו, ומזה (ישעיה נא) השמים כעשן נמלחו, שהוא מענין שנוי וכליה:

(לז-לח) **במתכנתה** במנין סממניה, וחייב אף שעשה הני או שלים דכאן לא כתיב כמוה, ואמר לא תעשו לכם וממעט העושה למסרה לצבור, ובמ"ש להריח בה ממעט אם עשאה להתלמד, וכן אמרו בכריתות (דף ה' ע"א) גבי שמן המשחה דיליף מקטרת, ועי' בתוס' מיר (דף נ"ז ד"ה וכן) שמדו ע"ז דהא אין ראוי לצבור רק שמן המשחה שעשה משה, ונראה שהרמב"ם תקן זה, שגבי קטרת כתב (פ"ב הלכה י') או למסרה לצבור, וגבי שמן כתב (פ"א ה"ד) או לתנו לאחרים פטור כי אינו ראוי לצבור:

ראה

לא א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה: ג וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה וּבִתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל־מְלָאכָה: ד לַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת: ה וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלָאכָה: ו וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי אִתּוֹ אֵת אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן וּבְלֵב כָּל־חֲכַם־לֵב נָתַתִּי חָכְמָה וְעָשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ: ז אֵת ׀ אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הָאָרֹן לָעֵדֻת וְאֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עָלָיו וְאֵת כָּל־כְּלֵי הָאֹהֶל: ח וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת: ט וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיּוֹר וְאֶת־כַּנּוֹ: י וְאֵת בִּגְדֵי הַשְּׂרָד וְאֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן: יא וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים לַקֹּדֶשׁ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִךָ יַעֲשׂוּ: פ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר

בעל הטורים

(ד) לחשב מחשבת חסר וי"ו שבששת ימים יש לחשוב ולעשות ולא בשביעי:

רש"י

כדי לחכירה לצבור: (ב) קראתי בשם. לעשות ש מלאכתי את בצלאל: (ג) בחכמה. מה שאדם שומע דברים מאחרים ולמד: ובתבונה. מבין דבר מלבו מתוך דברים שלמד: ובדעת. רוח הקדש: (ד) לחשב מחשבת. אריגת מעשה חשב: (ה) ובחרשת. לשון אומנות כמו (ישעיה מ) חרש חכם, ואונקלוס פירש ושנה בפירושן שאומן אבנים קרוי אומן וחרש עץ קרוי נגר: למלאת. להושיבה במשבצת שלה במלואה לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועביה: (ו) ובלב כל חכם לב וגו'. ועוד שאר חכמי לב שבכם וכל אשר נתתי בו חכמה ת ועשו את כל אשר צויתך: (ז) ואת הארן לעדת. לצורך לוחות העדות: (ח) הטהרה. על שם א זהב טהור (מנחות כח): (י) ואת בגדי השרד. אומר אני לפי פשוטו של מקרא שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר לפי שנאמר ב אצלם ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן אלא אלו בגדי השרד הם בגדי התכלת והארגמן ותולעת שני האמורים בפ' מסעות (במדבר ד) ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליהם בגד תולעת שני ונראין דברי שנאמר (שמות לט) ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ולא הוזכר שש עמהם ואם בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש: בגדי השרד. י"מ לשון עבודה ושירות כתרגומו לבושי שמושא ואין ש
דמיין

שפתי חכמים

הם שלא פירש"י כן על לי דכתיב גבי שמן המשחה: ש דק"ל דה"ל קראתי לבצלאל ומפרש שה"ס קראתי בשם לעשות מלאכתי לפי קראתי את בצלאל: ת שלא תאמר שכולם יהיו עם בצלאל בעזרם דא"כ למה פי' את אהליאב יותר משאר חכמי לב לכן פי' לומר שאהליאב יעזור את בצלאל בכל מלאכה שהוא עוסק בעצמו אבל שאר חכמי לב יהיו עושין מכל המלאכה אשר יפנו להם בצלאל ואהליאב, ושיעור הכתוב כן הוא ראה קראתי בשם בצלאל וגו' וגם נתתי אתו את אהליאב וכו' ועוד כל שאר חכמי לב הנמצאים ביניהם עם כל אותן שנתתי חכמה בלבם ועשו את כל אשר צויתיך: א דק"ל דמשמע דאשר הכלים לא היו טהורים ל"פ שר"ל מזוקק לא טהור מטומאה, רא"ם: ב כלומר סא מיד אח"כ כתיבי בגדי הקדש

לארחא בה וישתצי מעמה: א ומליל יי עם משה למימר: ב חזי דרביתי בשום בצלאל בר אורי בר חור לשבטא דיהודה: ג ואשלמית עמה רוח מן קדם יי בחכמתא ובסוכלתנו ובמדע ובכל עבידא: ד לאלפא אומנון למעבד בדהבא ובכספא ובנחשא: ה ובאומנות אבן טבא לאשלמא ובנגרות אעא למעבד בכל עבידא: ו ואנא הא יהבית עמה ית אהליאב בר אחיסמך לשבטא דדן ובלבא כל חכימי לבא יהבית חכמתא ויעבדון ית כל די פקדתך: ז ית משכן זמנא וית ארונא לסהדותא וית כפרתא די עלוהי וית כל מני משכנא: ח וית פתורא וית מנוהי וית מנרתא דכיתא וית כל מנהא וית מדבחא דקטרת בוסמיא: ט וית מדבחא דעלתא וית כל מנוהי וית כיורא וית בסיסה: י וית לבושי שמושא וית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא: יא וית משחא דרבותא וית קטרת בוסמיא לקודשא ככל די פקדתך יעבדון: יב ואמר

ח

ג נ"א רוח נבואת

רש"י

דמיון במקרא ואני אומר שהוא לשון ארמי כתרגום של קלעים ותרגום ג של מכבר שהיו ארוגים במעשה עשויים נקבים נקבים לנידי"ן בלעז (שליגווערק): (יא) ואת קטרת הסמים לקדש. לצורך הקטרת ד ההיכל

שפתי חכמים

ג שמתורגם סרדין פי' שהיו וכו' א"כ שרד נמי פי' כן: ד (ג"א) וכלת"ד הוא קדש ש"מ שאלו אחרים כן: במקום בעבור. ולא פירש דמלת לקדש קאי ג"כ על שמן המשחה כמשמעות המקרא משום דע"י השמן נעשה קדש וכו"ע

התורה והמצוה

(ב) ראה קראתי בשם. ששמו בצלאל מיתן לו על שם שאמר לו משה בצל אל הייתי וידעת כמ"ש חז"ל, ר"ל שהעולם כולו הוא צל האלהות ודמות הכמתו, וכמ"ש בפי' בראשית שצלם אלהים היינו צל האלהים, כי הצל הוא אבי הציורים, והעולם הגדול וכנגדו האדם שהוא העולם הקטן הוא צל האלהות וצלמו והמשכן שבו הצטיירו כל העולמות וכן כל ענייני האדם היה ג"כ צל האלהות, וכל זאת השיג בצלאל, ועז"ש יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ, וע"כ נקרא בשם בצלאל, שבשם זה קרא לו ה', כי הוא היה מוכן לשכלל בנין הקדוש הזה וכמ"ש על יצפון לישרים תושיה (משלי ב), שה' הכין מראשית הישרים שיעמדו בדור ודור שיהיו מוכנים לענינים גדולים שיעשו בדור ימיהם:

(ג) ואמלא אותו רוח אלהים, רוח נבואה ורוח הקודש, כמו שת"א ואשלמית עמיה רוח נבואה מן קדם ה', כי לבנין המשכן מלבד שהיה צריך לדעת כל מיני המלאכות היה צריך לכוין את הסוד הנסתר והנעלם בבנין הזה, שהוא השגת כלל העולמות וקשורם עם רוח אלהים חיים המחיה אותם ושוכן בם, ועז"ש הלבים אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת שהם שלש מדרגות העליונות שבהם נברא העולם, כמ"ש (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ וכו' ואמר (שם כד) בחכמה יבנה בית וכו' וכמ"ש בפירוש משלי עניינים אלו באורך, וזה לענין שישיג את המשכן הגדול וכל צפונותיו, ובכל מלאכה הוא מלאכת אומנות שיעשה המשכן בפועל:

(ד-ה) לחשב, נגד מ"ש בחכמה ובתבונה ובדעת מפרש לחשב מחשבות, ר"ל שעי"כ יחשוב ויכין את הסודות והצפונות שבבנין הגדול, לכוין נגדם את הבנין הקטן, ונגד מ"ש ובכל מלאכה מפרש לעשות בזהב, ר"ל שיעשה מלאכה בכל מיני החומריים שכ"א מלאכתו מסוגה, וגם לעשות בכל מלאכה שבכל חומר יש כמה מיני אומניות חלוקות, והוא יעשה בכל מיני החומריים כל מיני מלאכות:

(ו-יא) ואני הנה נתתי אתו, שלפעמים תחול השפע האלהית על איש אחד להאציל או להשרות רוח נבואה עליו לבדו, ולפעמים תתרבה השפע כ"כ עד שיהיה הוא הצינור להשפיע שפע גם לזולתו, כמ"ש (ע"א ג) ויוסף ה' להראה בשלה כי נגלה ה' אל שמואל בשלו, ויאמר שהשפיע עליו שפע החכמה מדליה מי מלא עד שיעבור ממנו אל אהליאב המוכן לזה ביותר, ואח"כ יפוץ המעין ויתרבו פלגיו עד שיעבור לרבים, כי בלב כל חכם לב נתתי חכמה, ועשו את כל אשר צויתיך, ושיים ככל אשר צויתיך יעשו, והם שני דברים: א) שיעשו את המלאכה. ב) שלא ישנו שום דבר שעז"א ככל אשר צויתיך יעשו, וגם שיכוונו אל הכונה הצפונה מסודות המלאכה ותבלומותיה שעז"א כבל אשר צויתיך יעשו. ומ"ש ואת בגדי השרד פי' שמפרש שהם הבגדים שנעשו לכסות בהם כלי המשכן בעת המסעות שהם נעשו ממה שנשאר מהנדבה כמ"ש (ל"ו ז') והותר, ושריד הוא הנשאר בכ"מ:

ואתה

לֵאמֹֽר׃ יג וְאַתָּ֞ה דַּבֵּ֨ר אֶל־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ לֵאמֹ֔ר אַ֥ךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַ֖י תִּשְׁמֹ֑רוּ כִּי֩ א֨וֹת הִ֜וא בֵּינִ֤י וּבֵֽינֵיכֶם֙ לְדֹרֹ֣תֵיכֶ֔ם לָדַ֕עַת כִּ֛י אֲנִ֥י יְהֹוָ֖ה מְקַדִּשְׁכֶֽם׃ יד וּשְׁמַרְתֶּם֙ אֶת־הַשַּׁבָּ֔ת כִּ֛י קֹ֥דֶשׁ הִ֖וא לָכֶ֑ם מְחַֽלְלֶ֨יהָ֙ מ֣וֹת יוּמָ֔ת כִּ֗י כָּל־הָעֹשֶׂ֥ה בָהּ֙ מְלָאכָ֔ה וְנִכְרְתָ֛ה הַנֶּ֥פֶשׁ הַהִ֖וא מִקֶּ֥רֶב עַמֶּֽיהָ׃

ששת

בעל הטורים

(יג) אך את שבתותי תשמרו. אך מיעוט למעט פקוח נפש וקרבנות צבור ועד דרשה אפילו בשבת שכל אלו דוחין שבת. סמך פ' שבת למלאכת המשכן דילפינן מלאכת שבת ממלאכת המשכן: (יד) את השבת ד', ג' בהאי ענינא ואחד בעזרא לחלל את השבת. והיינו כדאיתא בפ"ק דסנהדרין דהוי ראוי שתנתן תורה ע"י עזרא אלא שקדמו משה דילפינן את השבת דכתיב הכא: את השבת לעשות ר"ת אהל דילפינן מלאכת שבת מאהל מועד: בני ישראל הוא סיה ר"ת ביאה שניתנו של ת"ח מע"ש לע"ש. אות היא לעולם כי ר"ת אהלך וידעת כי שלום אהלך דרשינן מניה שדלקת נר בליל שבת. וביום השביעי שבת וינפש ס"ת שתים שהיה נשמות יש לאדם בשבת ועי"כ פ"א דוינפש כפולה משום ב' נפשות וינפש בגימטריא אלו שבגיהנם שאף אור של גיהנם שובת בשבת. השביעי שבת וינפש בגימטריא דכיון שהוא שבת אבדה נפש. שבת וינפש ויתן אל משה מלמד שנתנה תורה בשבת. וינפש וי נפש וסמיך ליה פרשת העגל שנתחייבו מיתה

שפתי חכמים

וה"ל לקדש בפת"ח תחת הקו"ף ומלת לקודש משמע שכבר הוא קודש: ה דק"ל היאך באה פרשה זו לכאן: ו וא"ת לעיל ממעט זה מדסמיך פרשה זו לכאן וי"ל דלעיל לא הוי ממעט אלא לצבור כמו הבאת הנדבה שהיתה בצבור אבל יחיד ה"א שמותר לעשות מלאכה למשכן לכן צריך למכתב אך: ז מדכתיב דבתריה בידי שמים א"כ יומת הוא בידי אדם ואין מיתה בידי אדם אלא בעדים והתראה. (ועיין בנה"י

טעם

רש"י

ההיכל שהוא קדש: (יג) ואתה דבר אל בני ישראל. ואתה אע"פ שהפקדתיך לצוותם על מלאכת ה המשכן אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה: אך את שבתתי תשמרו. אע"פ שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה, כל אכין ורקין מעוטין למעט ו שבת ממלאכת המשכן: כי אות הוא ביני וביניכם. אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה: לדעת. האומות בה כי אני ה' מקדשכם: (יד) מות יומת. אם יש ז עדים והתראה: ונכרתה. בלא התראה:

מחלליה

מכלתא כי תשא פרשה א

א (יג) ויאמר ה' אל משה [א](לאמר ואתה דבר) לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח: **ב** אך את שבתותי תשמרו למה נאמר, לפי שהוא אומר לא תעשה כל מלאכה אין לי אלא דברים שהם משום מלאכה, משום שבות מנין, תלמוד לומר את שבתותי להביא דברים שהן משום שבות: **ג** כבר היו רבי ישמעאל ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא מהלכין בדרך ולוי הסדר ורבי ישמעאל בנו של רבי אלעזר בן עזריה מהלכין

אחריהם

הגהות הגר"א (א) לא ע"י תורגמן לא ע"י מלאך כו':

התורה והמצוה

א (יג) ואתה דבר אל בני ישראל, כבר באַרתי באה"ש (כלל ר"ס) שכ"מ שבא מלת הגוף נוסף על סימן הגוף הכלול בפעל בא בדיוק למעט זולתו, ע"כ אמרו שמלת ואתה מדייק שלא ידבר ע"י שליח, כי אחר שכבר אמר להם מצות שבת בעשרת הדברות יחשוב שדי אם יודיעם עתה ע"י אחרן ע"ש כמ"ש בעירובין (דף כד ע"ב) כיצד סדר משנה וכו':

ב אך את שבתותי תשמרו, מ"ש שבתותי בלשון רבים מלאו סמך על השבותים, ועז"א תשמרו שבא על הסייגים והמשמרת והוא רק אסמכתא כמ"ש בפ' בא (סי' ס' וסי' ס"א) ובפ' משפטים (סי' ר"כ).

ג אך את שבתותי, ריה"ג למד ממלת אך שפקוח נפש דוחה את השבת, והוא ע"פ הכלל המבואר אצלי בהבדל בין מלת רק ובין מלת אך. שמלת רק ממעט במשפט הקודם ומלת אך ממעט במשפט הזה עצמו, ר"ל אך את שבתותי תשמרו לא כולם, ר"ל שבתותי הרבים, ואם יקרה פקוח נפש ותשמור שבת זה מחללו בעבורו לא תשמור שבתותי הכוללים כי ימות ולא ישמור עוד את השבתות, והוא קרוב למ"ש חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, רק שריה"ג הוא המדייק שמיד מלת אך לעשותו מעוט במשפט הזה עצמו, שהוא מ"ש אך חלק ריה"ג קאמר לה, ורש"י ז"ל פירש שבא ללמד שמלאכת המשכן לא ידחה שבת

והס"ג

יְיָ לְמשֶׁה לְמֵימַר: יג וְאַתְּ מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּרַם יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּי לִי תִּטְּרוּן אֲרֵי אָת הִיא בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן לְמִדַּע אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן: יד וְתִטְּרוּן יָת שַׁבְּתָא אֲרֵי קוּדְשָׁא הִיא לְכוֹן מְחַלְּלָנַהּ אִתְקְטָלָא יתקטל

מכלתא כי תשא פרשה א

אחריהם תשאלה שאלה זו בפניהם מנין לפקוח נפש שדוחה את השבת, נענה רבי ישמעאל ואמר אם במחתרת ימצא הגנב (שמות כב) [והרי דברים ק"ו] ומה זה הוא ספק שבא לגנוב ספק שבא [ג]להרוג ((והרי דברים קל וחומר) ומה) שפיכות דמים שמטמא את הארץ ומסלקת את השכינה הרי היא [ג](דוחה (שבת) [נפש]) קל וחומר לפקוח נפש שדוחה את השבת, נענה רבי אלעזר בן עזריה ואמר מה מילה שאינה אלא אחד מאבריו של אדם דוחה שבת קל וחומר לשאר כל גופו [ד](אמרו לו ממקום שבאת מה להלן בודאי אף כאן בודאי) רבי עקיבא אומר אם דוחה [ה](רציחה) את העבודה שהיא דוחה שבת קל וחומר לפקוח נפש שדוחה שבת, רבי יוסי הגלילי אומר [ד](כשם שהוא אומר אך) את שבתותי תשמרו [ו]אך חלק יש שבתות שאתה דוחה ויש שבתות שאתה שובת, רבי שמעון בן מנסיא אומר הרי הוא אומר ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם לכם שבת מסורה ואי אתם מסורין לשבת, רבי נתן אומר ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם חלל שבת אחת כדי שתשמור שבתות הרבה: **ד** כי אות היא [ז]ביני וביניכם ולא ביני ובין אומות עו"א: לדורותיכם, שינהוג הדבר לדורות: לדעת כי אני ה' מקדשכם למה נאמר, לפי שהוא אומר ושמרו בני ישראל את השבת שומע אני אפילו חרש שוטה וקטן, תלמוד לומר לדעת כי אני ה' לא אמרתי אלא במי שיש לו דעת: כי אני ה' מקדשכם לעולם הבא כגון קדושת שבת בעולם הזה. נמצינו למדין שהוא מעין קדושת העולם הבא וכן הוא אומר מזמור שיר ליום השבת לעולם שכלו שבת:

(יד) **ה** ושמרתם את השבת זה הוא שהיה ר' שמעון בן מנסיא אומר לכם שבת מסורה ואי אתם מסורים לשבת: כי קדש

הגהות הגר"א (ב) להרוג ושפ"ד כו': (ג) ניתן לחצילו בנפשו: (ד) מיותר: (ה) פקוח נפש (כמדומה שכן הגיה): (ו) יכול לכל ת"ל אך כו': (ז) כאן צ"ל מה לפלוני חנותו כו' עד מחלליה דלהלן:

התורה והמצוה

והשיג עליו הרמב"ן שמלת אך ממעט במשפט הזה עצמו ובא למעט בשמירת השבת לא לרבות, ושמחתי כי מצאתי עזר לי בכלל הזה מאחד קדוש, והרי"א השיג עליו סוללה ואמר שע"פ הפשט מלת אך מוציא במשפט הקודם, וכבר הראיתי באה"ש (כלל תקל"א) איך חז"ל שמרו כלל זה במקומות הרבה, וזהו ההבדל בין מלת רק ובין מלת אך, ודרשי חז"ל הם הפשט הבנוי על מכוני הלשון, וכבר רמז משום זה לענין פקוח נפש במכילתא בא (סי' ס"א), וכל מאמר זה מובא ביומא (דף פו):

ד כי אות הוא ביני וביניכם וכו', בשבת (דף י ע"ב) לדעת כי אני ה' מקדשכם אמר הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש לתנה לישראל לך והודיעם, ר"ל כי תענוגי העוה"ב א"א שישיג האדם בחייו, כי בעוד הנפש קשורה בחומר א"א שתצייר לעצמה תענוג הנפש הבלתי נקשר בחומר, וע"כ סתרים בתורה יעודי עוה"ב כי הוא נמנע ההשגה בחיי הגוף, אולם שבת הוא אחד מששים בעוה"ב, לכן נתן להם מצות שבת שמן עונג שבת ישיגו טעם מעניני עוה"ב, וז"ש מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה שהוא שכר עוה"ב שנקרא שבת הגדול ויום שכולו שבת שהיא מתנה טובה והיא בבית גנזיו שא"א שיכניס אותו האדם בחייו, ואני מבקש לתנו לישראל שהם יירשו השבת הגנוז הזה לעוה"ב, ואני רוצה להודיעם מעט ממנו בעוה"ז, שזה ע"י מצות שבת שע"י נרגיש תענוגי העוה"ב, וז"ש לדעת כי אני ה' מקדשכם מה שיקדש אתכם בעוה"ב להיות מן הקדושים האלהיים העומדים לפניו תדעו ותשיגו בעוה"ז ע"י מצות שבת, ומזה ממעט חש"ו ממ"ש לדעת והם אין בהם דעה, ואמר ביני ובין בני ישראל ולא עובדי אלילים שאין להם חלק בשבת הגדול, ואמר שינהג הדבר לדורות, כי ישראל מוכנים להיות להם חלק ליום שכולו שבת ומנוחה בכל דור ודור, ועל זה אמר את שבתותי תשמרו בלשון רבים, שמרמז גם על השבת הנצחי:

ה (יד) ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם, ממ"ש מלת לכם דייק ר"ש בן מנסיא שפקוח נפש דוחה שבת, ר"ל שהשבת ניתן לצרככם לא שתמותו עליו כנ"ל (סי' ג), ומפרש מ"ש כי קדש הוא שכ"מ שאמר שיתקדשו במצותיו, היינו שיתגברו ויתעלו על טבע הבשר והיצר, כמו והתקדשתם והייתם קדושים שנאמר באיסורי מאכלות ובעריות, שהיצר מחמדתן והוא מתקדש בפרישות להתגבר על טבעו וזה ענין

טו שֵׁ֣שֶׁת יָמִים֮ יֵעָשֶׂ֣ה מְלָאכָה֒ וּבַיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֗י שַׁבַּ֧ת שַׁבָּת֛וֹן קֹ֖דֶשׁ לַיהוָ֑ה כָּל־הָעֹשֶׂ֧ה מְלָאכָ֛ה בְּי֥וֹם הַשַּׁבָּ֖ת מ֥וֹת יוּמָֽת׃ טז וְשָׁמְר֥וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל אֶת־הַשַּׁבָּ֑ת לַעֲשׂ֧וֹת אֶת־הַשַּׁבָּ֛ת לְדֹרֹתָ֖ם בְּרִ֥ית עוֹלָֽם׃ יז בֵּינִ֗י וּבֵין֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל א֥וֹת הִ֖וא לְעֹלָ֑ם כִּי־שֵׁ֣שֶׁת יָמִ֗ים עָשָׂ֤ה יְהוָה֙ אֶת־הַשָּׁמַ֣יִם וְאֶת

רש"י

מחלליה. הנוהג בה חול בקדושתה: (טו) שבת שבתון. מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי: (שבת שבתון. לכך כפלו הכתוב לומר שאסור בכל מלאכה אפילו אוכל נפש וכן יוה"כ שנאמר בו (ויקרא כג) שבת שבתון הוא לכם אסור בכל מלאכה אבל יום טוב לא נאמר בו כ"א ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון (שם לט) אסורים בכל מלאכת עבודה ומותרים במלאכת אוכל נפש: קדש לה'. שמירת קדושתה לשמי

שפתי חכמים

שם לשם במיתה בידי אדם כתיב מות יומת): ח כלומר מנוחה.

מכלתא כי תשא פרשה א

קדש היא לכם מגיד שהשבת מוספת קדושה על ישראל [ה](כה לפלוני חנותו נעולה שהוא משמר את השבת מה לפלוני בטל ממלאכתו שהוא משמר את השבת [ולא עוד אלא כל מי שמשמר את השבת] מעיד למי שאמר והיה העולם שברא את עולמו בששה ימים ונח ביום השביעי וכן הוא אומר ואתם עדי נאם ה' ואני אל (ישעיה מג)): ן מחלליה מות יומת למה נאמר, לפי שהוא אומר כל העושה מלאכה ביום השבת עונש שמענו אזהרה לא שמענו, ת"ל ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה, אין לי אלא עונש ואזהרה על מלאכת היום עונש ואזהרה על מלאכת הלילה מנין, תלמוד לומר מחלליה מות יומת עונש שמענו אזהרה לא שמענו תלמוד לומר ויום השביעי שבת לה' אלהיך שאין תלמוד לומר שבת ומה תלמוד לומר שבת אלא להביא את הלילה בכלל אזהרה דברי רבי (יוסי) [אחא] ברבי יאשיה, ר' יהודה בן בתירה אומר הרי הגוים שהקיפו את ארץ ישראל ותללו ישראל את השבת שלא יהו ישראל אומרין הואיל וחללנו מקצתה נחלל את כלה תלמוד לומר מחלליה מות יומת אפילו כהרף עין [ז](מחלליה מות יומת): כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא [ט](עד שיעשה מלאכה גמורה הרי שכתב אות אחת שחרית ואות אחת בין הערבים או שארג חוט אחד בשחרית וחוט אחד בין הערבים שומע אני יהא חייב, תלמוד לומר ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם מחלליה מות יומת כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה

הגהות הגר"א (ה) המוסגר שייך לעיל כמש"ל אות ז': (ט) ולא בו ובחברו והרי שחל יוהכ"פ להיות בע"ש ועשה מלאכה בה"ש שומע אני יהא חייב ה"ל כי כל העושה בה מלאכה כו' ולא בו ובחברו . . ונכרתה כו':

התורה והמצוה

ענין הקדושה, לא כן מצות עונג השבת ומנוחה ממלאכה שהוא דבר שהגוף חפץ ואין מתגבר על טבע גופו לעשות כנגד טבעו והפוך הוא שטבע גופו חפץ במנוחה ועונג, וא"כ קדושה זו אינה באה מאליו רק מצד השבת שהשבת בעצמה יש בה קדושה וע"י שהוא שומר את השבת שבזה מעיד על חדוש העולם ושבת ביום השביעי, וביום זה קדוש לאלהיו שבו מתנהג בדרך השגחיי נסיי למעלה מן הטבע מזה נמשך קדושה על ישראל שיתעלו מן הטבע ויתקדשו בקדושתו, וז"ש שהשבת מוסיף קדושה על ישראל וכו', ועז"א כי קודש הוא, הקדושה תלויה בשבת והיא מתפשטת לכם מקדושת שבת:

ן מחלליה מות יומת, ואמר שנים כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת בא אחד עונש על חלול היום ואחד על חלול הלילה, שלכן אמר לשון נקבה שמוסב על שם שבת [שכולל גם הלילה שאז שבתה מלאכת הימים] לא על שם יום שהוא לשון זכר, ועוד יש שני כתובים להזהרה בפרשת יתרו ובפרשה אמור ובא אחד על יום ואחד על לילה, ומ"ש בפרשת ויקהל כל העושה בו מלאכה יומת בא לדרוש בו ולא בו ובחברו כמ"ש במכילתא שם, וריב"ב דריש מ"ש מחלליה שכ"מ שבא אות הכפל בתשלומו מדרים כמו שדרשו תמיד מה דכתיב לא יחלל ולא כתיב לא יחל, ודרש שאף שכבר חלל אותו יום לצורך לא יחללנו שלא לצורך, וגם י"ל שדייק מ"ש מחלליה בלשון נקבה ולא אמר מחללו בלשון זכר, מפני שהייתי מפרשו על היום והייתי אומר שרק לזה שהוא מחולל ועומד כמו שלמדין לענין טומאה שאם נטמא אינו חייב על הטומאה

יִתְקְטֵל אֲרֵי כָּל דְּיַעְבֵּד בַּהּ עֲבִידְתָּא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּהּ: טו שִׁתָּא יוֹמִין יִתְעֲבֵד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבַּת שַׁבְּתָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיַעְבֵּד עֲבִידְתָּא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: טז וְיִטְּרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת שַׁבְּתָא לְמֶעְבַּד יָת שַׁבְּתָא לְדָרֵיהוֹן קְיָם עָלָם: יז בֵּין מֵימְרִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָת הִיא לְעָלָם
ארי

מכלתא כי תשא פרשה א

ונכרתה הנפש ההיא עד שיעשה מלאכה גמורה): ז ונכרתה הנפש ההיא מעמיה לכה נאמר, לפי שהוא אומר מחלליה מות יומת אין לי אלא המזיד בהתראת עדים, המזיד בינו לבין עצמו מנין, תלמוד לומר ונכרתה להביא המזיד בינו לבין עצמו: ונכרתה אין הכרתה אלא הפסקה: הנפש ההיא מזידה (דברי רבי עקיבא): מקרב עמה ועמה בשלום:

(טו) ח ששת ימים יעשה מלאכה וכתוב אחד אומר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך (שמות כ) כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים שנאמר תעשה מלאכה וכן הוא אומר ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכרמיכם (ישעיה סא) וכשאין עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן שנאמר ועשית כל מלאכתך ולא עוד אלא ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך (דברים כח): ט (ויום) [וביום] השביעי שבת (לה' אלהיך) [שבתון קדש לה'] למה נאמר, לפי שהוא אומר אלה מועדי ה' מקראי קדש (ויקרא כא) יכול כשם שקדושת מועדות מסורה לבית דין כך תהא קדושת שבת מסורת לבית דין, ת"ל ויום השביעי שבת שבתון קדש לה' לשם שבת מסורה ואינה מסורה לב"ד וכן הוא אומר ושמרתם את השבת:

(טז) י ושמרו בני ישראל את השבת זה הוא שהיה רבי נתן אומר חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, רבי אליעזר אומר [לעשות את השבת וגו'] דבר שהברית כרותה לו ואי זו זו מילה, רבי אלעזר בן פרטא אומר כל המשמר את השבת כאלו עשה השבת שנאמר לעשות את השבת, רבי אומר כל המשמר שבת אחת כתקנה מעלה עליו הכתוב כאלו שומר שבתות מיום שברא הקב"ה את עולמו עד שיחיו המתים שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם:

(יז) יא [ביני ובין בני ישראל] ולא ביני ובין אומות ע"א: אות היא לעולם
מגיד

הגהת הגר"א (י) וגו':

התורה והמצוה

שומאה שהוא מחולל ועומד, לכן אמר מחלליה שקאי על השבת, וקדושת השבת בכללו אינו מקבל חלול, ולא שייך לומר בו שהוא מחולל, וע"כ אף שחלל אותו יום האסור לעשות מלאכה אחרת:

ז **ונכרתה**. מדבר אם עשה במזיד ושלא בהתראה, ומ"ש אין הכרתה אלא הפסקה כבר נשנה בפרשת כא (סי' כז וסי' ע) והתבאר בפרשת לו (סי' קלב):

ח (טו) **ששת ימים יעשה מלאכה**, משמע שהמלאכה יעשה ע"י אחרים, ובפ' יתרו כתוב ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, כאן מדבר בזמן שישראל רוצים ומלאכתם נעשית ע"י אחרים כמ"ש (ישעיה סא) ועמדו זרים ורעו צאנכם, ושם מדבר בזמן שאין רוצים וצריכים לעבוד בעצמם כל עבודה בשדה ובכ"ז לא הותר להם לחלל שבת אף בעת העוני והדחק, וכאן מדבר בעת שאחרים עושים מלאכתם כמ"ש בברכות (דף לה ע"ב) כתיב ואספת דגנך וכתיב ועמדו זרים ורעו צאנכם כאן בעושים רצונו של מקום וכו', ולא ביום השביעי שבת שבתון קדש לה' שהתקדש בו בקדושה יתרה יתר מימות החול:

ט **וביום השביעי שבת שבתון קדש לה'**, פי' שקדושת השבת חלה ע"י ה' ואינה תלויה בקדוש ב"ד, וזה פי' מ"ש ויום השביעי שבת לה' אלהיך, רק שמשם יוכל לומר שדומה עם מ"ש חג המצות לה' לפ"ש שצריך קדוש ב"ד, ור"ל שאחר שנתקדש הוא לה', לכן אמר שהוא קדש לה', ר"ל ע"י ה' לא ע"י ב"ד, וזה ג"כ מ"ש ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם, ר"ל שהוא מקודש מעצמו:

י (טז) **ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת**, דרש שישמרו את השבת באופן שעי"ז יעשו שבת בעתיד, לא שידחה שבת פקוח נפש ועי"כ לא יעשה השבת בעתיד כנ"ל (סי' ג) וביומא (דף פה), ור"א מפרש לעשות ברית עולם שיעשה בו המילה שהוא ברית עולם, שבעשית המילה לא נקרא מחלל שבת, כי נכרת בהמילה ברית על השראת השכינה בישראל שהשבת מורה עליו, ור"א בן פרטא דרש שהשומר שבת הוא עושה את השבת, ר"ל ממשיך ההנהגה הנסית שהשבת מורה עליו שאז בטל הנהגת הטבע והנהיג ההנהגה השגחיית כמש"פ בפ' ויכולו, והנהגה זו נקראת שבת, שבו משבית מלאכת הטבע וחוקיו, ורבי מפרש ג"כ כן ומוסיף שעז"א לדורותם שע"י שומר שבת אחד ממשיכים הנהגה ההשגחיית ועושים את השבת שמליין הנהגת ההשגחה עד סוף כל הדורות:

יא (יז) **ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם**. הבטיח להם שהאות הזה ישאר לעולם, וישראל ישמרו
גבש

וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ׃ ס שני יח וַיִּתֵּן אֶל־מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת

לחת

בעל הטורים

תאבדו נפשם: (יח) ככלתו כתיב חסר מה כלה מקושטת בכ"ד קשוטים המנויין בישעיה אף ת"ח צריך להיות מקושט בכ"ד ספרים. ויתן אל משה בגימטריא זה התלמוד: שני לוחות כנגד שמים וארץ חתן וכלה ב' תורות ושני עולמות: לוחת

רש"י

לשמי ובמלוסי: (יז) וינפש. כתרגומו ונח וכל לשון נופש הוא לשון נפש שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה ומי שכתוב בו (ישעיה מ) לא ייעף ולא ייגע וכל פעלו ט במאמר הכתיב מנוחה י לעצמו לשבר כ האוזן מה שהיא יכולה לשמוע: (יח) ויתן אל משה וגו'. אין מוקדם ומאוחר בתורה מעשה העגל קודם לצווי מלאכת המשכן ל ימים רבים היה שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וביום הכפורים נתרצה הקב"ה לישראל ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד בניסן (נ"ע מובא דילמא הכל כסדר וצווי הקב"ה למשה היה בארבעים ימים הראשונים טרם עשותם העגל וקודם רדתו מההר עשו העגל ומשה לא הגיד לישראל צווי המשכן עד למחרת יום הכפורים שהיו ישראל מרוצים להקב"ה. וכן הוא בהדיא בזוהר ויקהל אשר על כן בצווי הקב"ה כתיב מאת כל איש דהיינו גם ערב רב כמו שדרשו רבותינו ז"ל איש איש מלמד כו'. ומשה בצווי אמר לישראל קחו מאתכם דייקא ולא מערב רב לפי שהם גרמו בנזקין וק"ל): ככלתו. ככלתו כתיב חסר שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן שלא היה יכול ללמוד מ כולה בזמן מועט כזה. דבר אחר מה כלה מתקשטת בכ"ד קשוטין הן האמורים בספר ישעיה אף ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים: לדבר אתו. החקים נ והמשפטים שבואלה המשפטים: לדבר אתו. מלמד שהיה משה שומע מפי הגבורה וחוזרין ס ושונין

אם

שפתי חכמים

מנוחה חשובה: ט לשון קושיא הוא ר"ל הקב"ה שכתוב בו לא ייעף וכו': י ר"ל הוא אומר לכתוב מנוחה על עצמו: כ מסקנא דתירוצא הוא: ל דאל"כ איך ידע משה אם נתרצה הקב"ה לישראל על מעשה המשכן עד שצוה להם משה על נדבת המשכן שמא לא נתרצה הקב"ה רק על נתינת הלוחות לישראל שנאמר לו בפירוש פסל לך שני לוחות אבנים וגו' והוכרח לזה מפני קיום הדת שא"א לדחותן מן הדת מאחר שכבר נתגיירו וקבלו עליהם עול תורה ומצות ואע"פ שחזרו לסורן הראשון הרי הן כישראל שמומר הוא כישראל לכל דבריו וכל שכן ישראל שכבר חזרו בתשובה כדכתיב ויתנצלו את עדים וגו' שהוא מן הדין ליתן להם את הלוחות אבל לעשות גם המשכן לשכון בתוכו שהוא חבה יתירה שמא לא נתרצה לזה אלא ודאי וכו': מ לכך מסרה לו ככלה כלומר שהיא קנויה לו: נ דק"ל דליכא למימר מדבר צווי של משכן דהא מעשה העגל קודם לכן היה כדפירש"י לעיל ל"פ כשכלה לדבר אתו החקים והמשפטים שבואלה המשפטים וכתב הרא"ם ולכן זאת הפרשה דבקה בס"פ משפטים דכתיב ביה ויבא משה בתוך הענן ויהי משה בהר ארבעים יום וגו' ודלא כרבי ישמעאל דאמר ואלה המשפטים ו' מוסיף על הראשונים וכו' ופירושו כמו שהדברות נאמרו בקולות וברקים במעמד כל ישראל אף משפטים כן. עכ"ל: ס מדכתיב לדבר אתו ולא כתיב לדבר אליו

מכלתא כי תשא פרשה א

מגיד שאין שבת בטלה מישראל, וכן אתה מוצא שבכל דבר שנתנו ישראל נפשם עליו כגון שבת ומילה ותלמוד תורה וטבילה הרי אלו נתקיימו בידם ואין ניטלין וכל דבר שלא נתנו ישראל נפשם עליו כגון בהמ"ק ושמטים ויובלות והדיינין לא נתקיימו בידם: יב שבת וינפש וממה שבת מן העבודה או מן הדין ת"ל יא(וינפש) מגיד שאין הדין בטל מלפניו לעולם וכן הוא אומר צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך (תהלים פט) ואומר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וגו' (דברים לב):

הגהות הגר"א (יא) כי ששת ימים עשה ה' וגו' וביום השביעי וגו':

התורה והמצוה

נפשם עליה ועי"כ יתקיים אות זה בידם לעולם, וגם הבטיח שעובדי אלילים לא יקבלו יום זה לשביתה, וישבתו ביום אחר, כמ"ש בתפלת שבת ולא נתתו ה' אלהינו לגויי הארצות:

יב וביום השביעי שבת וינפש, כבר כתבתי בפ' משפטים (סי' רי"ט) עמ"ש וינפש בן אמתך והגר שפעל נפש בא על שמשיב נפשו מיגיעה גדולה ועיפות שנפשו בו התעטף ועיפה, כמו (במדבר כא) ותקצר נפש העם בדרך, ובנוהו מעט קשוב נפשו אליו, והומר וינפש ר"ל ששב נפשו אליו, ואמר ה' יגייע במלאכה בששה בששת ימי המעשה. שבו גלגל וחקק חוקי הטבע שהם חוקים קבועים מוכרחים והטבע

הינם

אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת וְנָח : יח וִיהַב לְמשֶׁה כַּד שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא עִמֵּהּ בְּטוּרָא דְסִינַי תְּרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא לוּחֵי אַבְנָא כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא

התורה והמצוה

לא פועלת לפי הרצון המשפטי ולפי חוקי השכר והעונש, שזה נקרא חוקי המשפט והצדק, רק לפי חוקי הטבע והמערכה שבלתי מבחין בין צדיק לרשע, זה מציין אצל השי"ת בשם יגיעה, כי הנהגה זו היא נגד טבע האלהות, שדרכו לפעול כפי מעשיהם בחירים רצוניים לפי חוקי המשפט והצדק והגמול והעונש, וחוקי הטבע הם נגד דרכו ונחשב לו ליגיעה, ובשבת שבת מהעסק הזה, וכנגד מה שבשבת גמר המלאכה אמר וינח ביום השביעי, וכנגד מה שגם בשבת לא נח לגמרי, כי ביום זה התחיל לפעול הנהגה שניה המוטרת כפי ההשגחה והנס והדין והמשפט והגמול והעונש, וכמ"ש במדרש כי בו שבת מכל מלאכתו מלאכת עולמו שבת אבל לא שבת ממלאכת הצדיקים והרשעים, ר"ל ממלאכת הדין והמשפט והגמול והעונש כנגד זה אמר וינפש, היינו שנח מהיגיעה הגדולה ושב אל נפשו ורצונו ובכ"ז לא נח לגמרי, וכמו שלמד שם ממ"ש וינפש בן אמתך והגר גר תושב הרי הוא בשבת כישראל ביו"ט, שממ"ש וינפש מבואר שאינו נח לגמרי רק עוסק עדיין במלאכה קלה שמותר ביו"ט, וז"ש במכילתא ממ"ש וינפש מבואר שעדיין עושה מלאכה קלה שהוא הטבע כנפשו ורצונו, כי לא שבת רק מן העבודה לא מן הדין, ר"ל שלא שבת ממלאכת הנס וההשגחה שזה הולך לפי חוקי הדין והמשפט והעונש והשכר:

(יח) **ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו**, זה היה בסוף הארבעים יום, וחז"ל אמרו שמתחלה היה לומד ושוכח עד שלבסוף הארבעים יום ניתן לו התורה במתנה, עוד אמרו עמ"ש ככלותו לדבר אתו שמתחלה היה הקב"ה המדבר ולבסוף א"ל השם בוא ונאמר אני ואתה, פי' כי ישיבתו בהר מ"ם יום היה להסיר מעליו את הגשמיות והבלת החומר עד שיהיה מלאכי כשכל הנפרד מהחומר שלזה היה צריך מ"ם יום כשעור יצירת הולד, וקודם שנשלמו המ"ם יום שעדיין לא הפשיט את החומר מעליו והיתה השגתו הדרגיית כשכל הנקשר בחומר לא היה השכל בלא שכחה ככותב על הנייר שימחק ברבות הימים, עד סוף הארבעים יום בשר פקן הגשם מעליו והשיג כשכל מלאכיי בהשגה פתאומית מאז היה לומד ולא שוכח, וז"ש לו השם בא ונאמר אני ואתה כי שכל מלאכי מופשט מהחומר א"צ לשמיעה וללמוד כי ישיג הכל מעצמו כמ"ש עושי דברו מסדר לשמוע בקול דברו כי ישיגו הכל מעצמם, וזה היה ענין שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, כי היו מוכנים להשיג הכל מעצמם ולהיות כמלאכי עליון, וה' אמר מי גלה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשים בו כמ"ש וה"ל בשבת, וע"כ א"ל בוא ונאמר אני ואתה כי תשיג הכל טרם שאומר לך, כאלו שניהם אומרים בפעם אחד. והנה שכל האדם הוא קשור בחומר על לוחות המוח שהם שני לוחות, כי המוח מחולק לשני חלקים כמ"ש (בס' הרומה) וכאשר הוא לוחות בו"ד ישיגו בהדרגה. וע"י מושגים מושפטים מעניים חומריים בזה ענין הדבור שידבר האדם והי', אולם אחר שנעשה משה שכל מופשט מהחומר שלכן לחם לא אכל פי' לחם אבירים לחם הרוחניי שמה"ש נזונים ממנו, נחקק לו הדבור על לוחות אבנים שהרות בם לא ימחה לנצח, ונקראו לוחות העדות כי הקים עדות ביעקב שהתורה לא תשתנה לעולם כדבר הנחקק על האבנים שקיים לנצח, כמ"ש (איוב יט) מי יתן אפו ויכתבון מלי וכו' בעט ברזל וכו' בצור יחצבון, והכתיבה עליהם לא היה ככתיבת בני אדם שהיא הדרגיית רק כתובים באצבע אלהים שנחצב הכל בפעם אחת, ואמר אח"ז לוחות כתובים משני עבריהם, ופי' חז"ל שהיו האותיות מפולשות מעבר לעבר ומ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים, ובכ"ז מזה ומזה הם כתובים, ר"ל שבצד השני לא היו האותיות הפוכות רק ישרות בענין שנקראו ביושר מכל צד שזה דרך נס ופלא, ומפרש שבין הלוחות ובין המכתב מעשה אלהים המה, והענין שבכר באו חז"ל שכל דבור מעש"ד נחקק באש על האויר עד שהיו העם רואים את הקולות, ופירושו שרואים את הנשמע, שהקול היוצא מפי המדבר חורת תמיד אותיות באויר בדרך מהלכו, רק שא"א לראות את האויר, שאז בהפך ה' נתעצם האויר מטבעו להתגשם, ונהפך ה' נתעצם ושב להיות דבר ממש, ונדקק חומרו ונתעבה כ"כ עד שנתקשה כאבן, ונעשה מן האויר לוחות אבנים כעין אבני ספיר כי האויר הוא ספירי, והאותיות שנגשמו בו בעת הדבור באש שהיו כאותיות את הרואים דרך מעשה האבן שנתגלם מן האויר ואנבלו מצד אל צד. והנה גם הטבע תעשה זאת ברבות הימים שהאויר יתגלם ויצוב להיות מים, והמים יתגלמו להיות עפר, והעפר יתקשה כאבן וצור החלמיש, רק מה שהטבע תעשה בכמה מאות שנים עשה הנס ברגע, שכל דבור שיצא בלהבות אש הקפא את האויר שסביבותיו והיה כאבן, והנס הוא תמיד הפך הטבע, שדרך טבע האש להפשיט את האויר ולהרחיבו, ואז הנסיי נמלס אותו והקפיאו, והיה גם זה מורכב מטבע ונס, שטבעי כי הטבע תעשהו ברבות עתים, ונסיי כי נעשה בלא זמן, ולכן אחז"ל שהלוחות והכתב והמכתב נבראו בע"ש בין השמשות, שבשעת ימי המעשה נוסדה הטבע, ובשבת הוחל הענין הנסיי כמ"ש בפירוש בראשית, ובין השמשות הוא האמצעי שבין הנס והטבע, וע"ז אמר והלוחות מעשה אלהים המה שנעשה מן האויר האבנים, והמכתב מכתב אלהים שנעשה מן הקול והדבור מכתב, ואחר שיצא המכתב בלהבות אש נמצא חרות מעבר לעבר ע"י האותיות על הלוחות:

לֻחֹת אֶבֶן כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים׃ לב א וַיַּרְא הָעָם כִּי־בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן־הָהָר וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם ׀ עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃ ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַהֲרֹן פָּרְקוּ נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלָי׃

ויתפרקו

בעל הטורים

פ"ה שינוים בלחי. לחת בלא ו' כ"ס כס"א שנלקחו מכסא הכבוד: (א) כי בשש משה חסר וי"ו לומר שבאו שש שעות: בושש ב' במסורת. דין ואידך מדוע בשש רכבו לבא גם התם מת אף שבא היו סבורים שמת כמו שדרז"ל שהראה להם דמות מטתו ברקיע: כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו בגי' שהראה להם השטן

שפתי חכמים

אליו אלא מלמד שהיה וכו': ע כאלו לא היו רק אחד: פ כלומר בשש נוטריקון באו שש: צ דק"ל מדכתיב תחלה אשר ילכו לפנינו הול"ל אח"כ זה משה האיש אשר הלך ר"ל זה משה האיש שהלך בתחלה לפנינו ועכשיו מת לכך עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו ולמה כתיב אשר העלנו ומפרש דהאמת כן פירושו אשר העלנו אינו כמשמעו מארץ מצרים אלא

רש"י

את ההלכה שניהם יחד: לחת. לחת כתיב ע שהיו שתיהן שוות: (א) כי בשש משה. כתרגומו לשון איחור וכן (שופטים ה) בשש רכבו (שם ג) ויחילו עד בוש כי כשעלה משה להר אמר להם לסוף ארבעים יום אני בא בתוך ו' שעות כסבורים הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא והוא אמר להם שלמים מ' יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו שהרי בז' בסיון עלה נמצא יום מ' בי"ז בתמוז בי"ו בא השטן ועירבב את העולם והראה דמות חשך ואפלה וערבוביא לומר ודאי מת משה לכך בא ערבוביא לעולם אמר להם מת משה שכבר באו פ שש שעות ולא בא וכו' כדאיתא בשבת (דף פט) וא"א לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות בין לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנאמר וישכימו ממחרת ויעלו עולות: אשר ילכו לפנינו. אלהות הרבה אוו להם: כי זה משה האיש. כמין דמות משה הראה להם השטן שנושאים אותו באויר רקיע השמים: אשר העלנו מארץ מצרים. והיה מורה לנו צ דרך אשר נעלה בה עתה צריכין אנו לאלהות אשר ילכו לפנינו: (ב) באזני נשיכם. אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים בתכשיטיהן שמא יתעכב

הדבר

התורה והמצוה

(א) **וירא העם כי בושש משה**, כבר האריכו בזה חכמי קדם למצוא למוד זכות על ישראל אשר יאו למצוא בקמיהם, ואשר גם בעינינו יפלא איך אחר שראו בעיניהם את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה לעיניהם, ואחרי שמעו קול אלהים חיים מדבר מתוך האש לא תעשה לך פסל וכל תמונה, השחיתו מעלליהם וישתחוו לתבנית שור אוכל עשב, ויאמר הכוזרי כי באשר כל העו"ג בעת ההיא היו עובדים צורות, וגם ישראל בצאתם ממצרים הלך ה' לפניהם בעמוד אש וענן והיו משתחוים נכחו לאלהים, וכאשר עלה משה להר הבטיחם להביא לוחות האבנים ולעשות ארון הברית שמה ישכון ה' שכינתו בתוכם והם יקבילו נגדו לאלהים בעבודתם לאלהים, וכאשר בושש משה לבא ולא לקח עמו צדה וחשבו כי איננו, התקבצו ההמון מהם לבקש צורה מוחשת יכונו נגדה לאלהים כמו שאנו עושים גם היום בשמים ובכל דבר שאנו יודעים שתנועתו בהפך האלהים מבלי טבע או רצון אדם, כמו שאנו אומרים שה' שוכן שמים והשמים מכון כסאו, ובכ"ז לא שכחו אל מוציאם ממצרים והיה רק מרי בקצת מצותיו וכו', וכ"כ הראב"ע שמ"ש קום עשה לנו אלהים הוא כבוד חונה בצורת גויה כמו ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל, וחז"ל במדרש הנעלם אמרו שראו את המרכבה ושמטו פני שור מהשמאל ועשו צורתו, וכונתם כי השכל הגלוי בפירוש מעשה המרכבה שיחזקאל ראה במרכבה הראשונה צורת שור מהשמאל, ובמרכבה השניה ראה תמורתו צורת כרוב, ובארתי שם כי יחזקאל ראה את החיות נושאי המרכבה שלפעמים ילכו ברגליהם, ופעמים יעופו בכנפיהם, והיינו שבעת ינהגו את האופנים בחק המערכת ע"פ הסדר הטבעי זה יקרא הליכה, ואז יקראו בשם חיות, כמו שהחיה אין לה בחירה במעשיה, רק הנועתה הוא לפי הטבע המוטבע בה, כן הנהגת הטבע היא מוכרחת לפי חקות שמים בלא בחירה וחפשיות, אבל בעת ינהיגו את האופנים למעלה מן הטבע לפי ההשגחה והנס ולפי השכר והעונש, אז ישתוממו למעלה וירומו האופנים מעם

הא

בְּאֶצְבְּעָא דַיְיָ: א וַחֲזָא עַמָּא אֲרֵי אוֹחַר מֹשֶׁה לְמֵחַת מִן טוּרָא וְאִתְכְּנֵישׁ עַמָּא עַל אַהֲרֹן וַאֲמָרוּ לֵיהּ קוּם עֲבֵד לָנָא דַחֲלָן דִּיהָכוּן קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא מָה הֲוָה לֵיהּ: ב וַאֲמַר לְהוֹן אַהֲרֹן פְּרִיקוּ

קדשי

התורה והמצוה

וזה נקרא עפיפה, ולא יראו ידי אדם תחת כנפיהם כי אז יפעלו ברצון ובחירה, כאדם שמעשיו בחיריים לפי השכל, ולא יקראו בשם כרובים, שהכרוב יש לו פני אדם, ור"ל כנפים לעוף למעלה ולהתרומם מעל האדן, ושם באר שבעת יעופו החיות בכנפיהם שהוא בעת ינהגו לפי הנס והשגחה למעלה מן הטבע, ישבתו הפעם מן העולם שלמעלה מהם שהוא עולם הכסא, ואז כנפיהם ישרות לקבל השפע דרך הרקיע שעל ראשי החיות מן עולם הכסא, שראהו יחזקאל כמראה אבן ספיר דמות כסא, וכבר באר בפרשת משפטים, שהיה הבדל בהשגה [בעת עלו הזקנים להר עם משה] בין הזקנים ובין יתר אצילי בני ישראל, שהזקנים **ראו את אלהי ישראל**, היינו שהשיגו את ההנהגה שמנהיג מלך שהוא אלהי ישראל, שמנהיג בדרך השגחה ונסיית, והנהגה זו נמשכת מעולם הכסא, לפי המעשה והגמול והעונש, שלכן ראו תחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, נמצא ראו את המרכבה כמו שהיא מושפעת מעולם הכסא כמו שראה ישעיה שרפים עומדים ממעל לו, אבל יתר אצילי בני ישראל לא הגיעו להשגה זאת רק **ראו את האלהים** דהיינו שהשיגו אותו כפי שהוא מנהיג ההנהגה הכללית שאז נקרא אלהים סתם, לפ"ז אהרן והזקנים ראו החיות בצורת כרובים, שצורה זו יש לה בעת העפיפה שהיא ההנהגה הנסיית, ותחת פני שור ראו פני כרוב, אבל אצילי בני ישראל שלמטה מהם במדרגה ראו פני שור מהשמאל, וכבר ידעו ממשה שיביא להם צורת מן המרכבה שעליו ישכון כבוד ה', רק היה עתיד להביא צורת הכרובים שתחת כנפיהם שכן ה' בקדש הקדשים, וה' הזהיר לא תעשון אתי אלהי כסף שנפרש במכלתא שהוא אזהרה שלא יעשו הכרובים מכסף רק מזהב, וזה כבר הודיע משה לישראל וידעו שיביא צורה מזהב שעליו ישכון כבוד ה', והזקנים לפי השגתם הבינו שאמת שיהיו צורת כרובים, שזה מורה על ההנהגה שינהיג מלך שהוא אלהי ישראל בדרך הנסים והפלאות, וההמונים שראו המרכבה בשפל המדרגה שנראית בצורת חיות ראו פני שור מהשמאל, ואם היה עושה להם צורת כרובים סוככים בכנפיהם על ארון הברית לא היה חטא בזה רק מה שיקדימו העשיה קודם שיביא לוחות הברית שעליהם יסוככו כנפי הכרובים, וההמונים שעשו תחת זה צורת שור שזה ענין ההנהגה בעת ינהגו לפי המערכת ככל הגוים, והיה זה חטא לפי האמת, אבל יש בו למוד זכות לפי שעתם והשגתם המשובשת, ובזה נבא אל הבאור, שהכתוב יציע ענין המעשה באופן שיקל החטא ולא יפליא אותנו כל כך על עם ה', א) הסבה היה כי **בושש משה לרדת מן ההר**, והוא נפרד מאתם על מנת לשוב וכבר עברו מ"ם יום ולא לקח עמו לחם ומים, וחשבו שא"א שיתקיים בלי מזון מ"ם יום, שהגוף יצטרך מזון להשלים הניתך, וע"כ הגם שהאמינו במשה שאמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם, בכ"ז חשבו שסר נפש משה נפרדת מהחומר ונעשה בגופו כמו בגוף חנוך ואליהו, שנאמר ביסוד האש והתפרדו חלקיו, והוא נתעלה להיות מלאך ושכל מופשט מהחומר עד שלא יראו אותו עוד בעין בשר, והם צריכים מנהיג שיראוהו, וכמו שהיה עד הנה שהגם שמשה היה איש האלהים, שפנימותו היה אלהות וה' שכן בו, והיה מופשט מגופו, בכ"ז הראה אליהם בצורת נפש אלהית הונה בגויה ובאופן זה הוציאם ממצרים, וצריכים עתה מנהיג מוחש שיעמוד במקומו שיראוהו בעיניהם וימלא עמהם בין עדתם במחנה, ב) **ויקהל העם על אהרן**, שבכ"ז לא יצא הדבר מחכמי העדה ואציליה רק מן העם ההמונים שעז"א ויקהל, שמבואר אצלנו שיש הבדל בין קהל ובין עדה ובין מקהיל ובין מיעד, שעדה נקראו בעת שזקניהם בראשיהם, וקהל ומקהיל הוא בעת רגשת ההמון, שהם נקהלים לא מתועדים, ועז"א **העם** ר"ל מה שראו ונראה בעיניהם בשיטת משה וכן הקהלה על אהרן יצא מן העם ההמונים, וחז"ל אמרו שהיה עקרו מן הערב רב כמו שיתבאר (בפרשה ז'), ובאשר רצו מנהיג שילך לפניהם, ובתחלה בעת המסע הלך לפניהם ה' בעמוד אש וענן והיה הכבוד מוחש ע"י האש והענן, ועתה שעמדו במק"א היה הענן והאש בראש ההר וחשבו שלא ישיגם עוד בעת המסע, ורצו מנהיג אחר, רצו לעשות בדרך החכמה כענין צלמים שבו ישכון ה', וידוע שענני הכבוד היו בזכות אהרן, לפ"ז הכבוד שהתלבש בצורה מוחשת היה בכחו של אהרן, לכן מקהלו לתכלית זה על אהרן. **ויאמרו קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו**, באמרו בפירוש שאינם רוצים אלהים לעבדו, שע"ז לא היה להם לומר כי זה משה האיש וכו', רק רוצים מנהיג שינהיגם כמו שמשה היה מנהיג אותם וה' ישכין שכינתו ואלהותו עליו כמו ששכן על משה בעודו מלובש בגויה, ובארו טעמם **כי זה משה האיש**, ר"ל הגם שברור בעיניהם שמשה הרוחני והאלהי עדיין חי וימלא אתם כפי שהבטיחם שישוב אליהם, אבל משה האיש, ר"ל משה הגשמיי, ר"ל גופו שהיה האלהות מלובש בו, שזה **העלנו מארץ מצרים** שאז היה מלובש בגויה ודבר אתם פנים אל פנים לפניהם והנהיגם **לא ידענו מה היה לו**, כי א"א שהלך האישיות והחמריית שלו יתקיים זמן רב כזה בלא מזון והם צריכים מנהיג מלובש בגויה:
(ג) **ויאמר אליהם אהרן**, ובאשר ידע אהרן כי משה ישוב אליהם בגוף ונפש, ולזה שימשך הדבר עד

שבסוף

ג וַיִּתְפָּרְקוּ֙ כָּל־הָעָ֔ם אֶת־נִזְמֵ֥י הַזָּהָ֖ב אֲשֶׁ֣ר בְּאָזְנֵיהֶ֑ם וַיָּבִ֖יאוּ אֶֽל־אַהֲרֹֽן׃ ד וַיִּקַּ֣ח מִיָּדָ֗ם וַיָּ֤צַר אֹתוֹ֙ בַּחֶ֔רֶט וַֽיַּעֲשֵׂ֖הוּ עֵ֣גֶל מַסֵּכָ֑ה וַיֹּ֣אמְר֔וּ אֵ֤לֶּה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ יִשְׂרָאֵ֔ל אֲשֶׁ֥ר הֶעֱל֖וּךָ מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ ה וַיַּ֣רְא אַהֲרֹ֔ן וַיִּ֥בֶן מִזְבֵּ֖חַ לְפָנָ֑יו וַיִּקְרָ֤א אַהֲרֹן֙ וַיֹּאמַ֔ר חַ֥ג לַיהוָ֖ה מָחָֽר׃ ו וַיַּשְׁכִּ֙ימוּ֙ מִֽמָּחֳרָ֔ת וַיַּעֲל֣וּ עֹלֹ֔ת וַיַּגִּ֖שׁוּ שְׁלָמִ֑ים וַיֵּ֤שֶׁב הָעָם֙ לֶאֱכֹ֣ל וְשָׁת֔וֹ וַיָּקֻ֖מוּ לְצַחֵֽק׃ פ ז וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֑ה לֶךְ־רֵ֕ד כִּ֚י שִׁחֵ֣ת עַמְּךָ֔

אשר

בעל הטורים

מפתו של משה רבינו: (ד) אלה אלהיך שאוו לאלהות הרבה: (ה) מזבח לפניו בגימטריא זהו חור דדרשינן נחשב לפניו: ויעלו עולות. בגימטריא בכורות שהבכורות העלו עולות לפניו:

רש"י

הדבר ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן: פרקו. לשון צווי מגזרת פרק ליחיד כמו ברכו מגזרת ברך: (ג) ויתפרקו. לשון פריקת משא כשנטלום מאזניהם נמצאו הם ק מפורקים מנזמיהם דישקרקי"ר בלעז (ענטלאסטעט): את נזמי. כמו מנזמי כמו (שמות ט) כצאתי את העיר מן העיר: (ד) ויצר אתו בחרט. יש לתרגמו בשני פנים. האחד ויצר לשון קשירה בחרט לשון סודר כמו (ישעיה ג) והמטפחות והחריטים (מלכים ב ה) ויצר ככרים כסף בשני חריטים. והב' ויצר לשון צורה. בחרט כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורטין בו צורות בזהב כעט סופר החורט אותיות בלוחות ופנקסין כמו (ישעיה ח) וכתוב עליו בחרט אנוש וזהו שת"א וצר יתיה בזיפא לשון זיוף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות שקורין בלעז ניי"ל (גראבשטיכעל) ומזייפין על ידו חותמות: עגל מסכה. כיון שהשליכו לאור בכור באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים. ויש אומרים מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי ר בנין שנתמעך בו במצרים והיה בידו שם וטס שכתב בו משה עלה שור עלה שור להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הכור ש ויצא העגל (סנהדרין קא): מסכה. לשון מתכת. ד"א קכ"ה קנטרין זהב היה בו בגימטריא של מסכה: אלה אלהיך. ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם ת שעשאוהו ואחר כך הטעו את ישראל אחריו: (ה) וירא אהרן. שהיה בו רוח חיים שנאמר (תהלים קו) בתבנית שור אוכל א עשב וראה שהצליח מעשה ב שטן ולא היה לו פה לדחותם לגמרי: ויבן מזבח. לדחותם: ויאמר חג לה' מחר. ולא היום שמא יבא משה קודם שיעבדוהו זהו פשוטו. ומדרשו בויקרא רבה דברים הרבה ראה אהרן ראה חור בן אחותו שהיה מוכיחם ג והרגוהו וזהו ויבן (לשון בינה) מזבח לפניו ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולא בהם, ועוד ראה ואמר אם הם בונים את המזבח זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצאת מלאכתן עשויה בבת אחת מתוך שאני בונה אותו ומתעצל במלאכתי בין כך ובין כך משה בא: חג לה'. בלבו היה לשמים בטוח היה שיבא משה ויעבדו את המקום: (ו) וישכימו. השטן זרזם כדי שיחטאו: לצחק. יש במשמע הזה גלוי עריות כמו שנאמר (בראשית לט) לצחק בי ושפיכות דמים כמו שנאמר (שמואל ב ב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו אף כאן נהרג חור: (ז) וידבר. לשון ד קושי הוא כמו (בראשית מב) וידבר אתם קשות: לך רד. (ברכות לב)

שפתי חכמים

אלא היה מורה לנו דרך: ק ולכך פירש"י אח"כ את נזמי מנזמי שהתי"ו מתפעלת אבל אם היה כתיב ויפרקו אז לא צריך לפרש את נזמי מנזמי. ועוד מצאתי שהיה נזם קטן באזנם ובו היו תלוים תכשיטיהם: ר פי' כשהיו ישראל במצרים והיו בונים את פיתום ואת רעמסס וכשלא היו עושין שעור עבודתן מה שאמרו להם באו המצרים ונטלו הילדים ונתנום בחומה של בנין והניחו אבנים סביבותיהן ועליהן כדי שיבא השעור של עבודה מלא ואמר משה רבינו ע"ה לפני הקב"ה רבש"ע למה יענשו הקטנים במיתה זו וא"ל הקב"ה אין סופן של ילדים אלו לצדקים שילכו לתרבות רעה כשיגדלו מוטב שימותו זכאים והלך משה והוציא אחד מתוך שורת הבנין שנמעך בו ונקרא מיכה: ש הואיל והיה כתוב עליו עלה שור לכך עלה העגל שהוא שור: ת וזהו מה שנאמר אלה אלהיך ישראל אשר העלוך וגו' ר"ל ערב רב אמרו כן לישראל: א על העגל קאי: ב השטן ערבב את העולם בשעה שהיה והצליח במעשיו שגמר מה שהיה בלבו: ג פירוש חור הוכיחן על מעשה העגל והרגוהו וירא אהרן מלהוכיחן שמא יהרגוהו וא"ת והא לעיל פירש"י ויבן מזבח לדחותם ופי' אח"כ זהו פשוטו, וכו' ואם כן המדרש והפשוטי חדא הוא. וי"ל דק"ל למה בנה אהרן מזבח חדש והא היה שם מזבח בנוי כדכתיב לעיל פ' משפטים ועז"ש לדחותם זהו פשוטו והמדרש דורש על מה דקשה לו למה בנה אהרן ולא אחר: ד אבל וידבר ה' אל משה לאמר אינו לשון קושי הואיל וכתיב אחריו לאמר וידבר הוא הכלל ולאמר הוא הפרט אבל כאן אין כתיב לאמר

קדשי דדהבא די באודני נשיכון בניכון ובנתיכון ואיתיו לותי: ג ואתפריקו כל עמא ית קדשי דדהבא די באודניהון ואיתיו לות אהרן: ד ונסיב מידיהון וצר יתיה בזיפא ועבדיה עגל מתכא ואמרו אלין דחלתך ישראל די אסקוך מארעא דמצרים: ה וחזא אהרן ובנא מדבחא קדמוהי וקרא אהרן ואמר חגא קדם יי מחר: ו ואקדימו ביומא דבתרוהי ואסיקו עלון וקריבו נכסין ואסחר עמא למיכל ולמשתי וקמו לחיכא: ז ומליל יי עם משה איזל חות ארי חביל

עמך

התורה והמצוה

שבתוך כך יבא משה, אמר אליהם שאל כלמם זה צריך דוקא זהב ודוקא נזמי האזן שהביאים עליהם, שע"י שיתנו האהבה והיקר בעיניהם תחול עליו ענין הכוחני, וחשב שע"י שהנשים ובניהם לא יתרצו לתת נזמי אזניהם ימשך הדבר ויתבטל עד יבא משה, וגם רמז להם דברי מוסר באשר שמעו בסיני שלא יהיה להם פסל וכל תמונה, וקבלו עליהם דברי ה' וזה עדי אזניהם, כמ"ש (משלי כה) נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על אזן שומעת, ועתה הנם שהם רוצים לפרק תכשיט אזניהם ולחלל ברית ה' עדיין נשיהם ובניהם נזמיהם באזניהם, ולא הסירו את עדים מהר חורב, וצריך שהם ג"כ יסכימו ע"ז, ובאמת לא רצו הנשים לסור מעל ה' ולהסיר תכשיט אזניהם רק,

(ג) **ויתפרקו נזמי הזהב אשר באזניהם**, ובנמשל שהסירו ג"כ עדי אזניהם מ"ש נעשה ונשמע:

(ד) **ויקח מידם ויצר אותו בחרט**, אחר שראה שמהרו להביא לקח מידם כדי שיעכב המעשה בכל מה שיוכל, וכבר בארנו באה"ש (כלל סז) שהשמיט הפועל בין ע"מ שנעשה בעצמו בין ע"מ שנעשה בפקידתו, כמו לא תעשה לך פסל שאין הבדל בין אם עושה בעצמו או עושה ע"י אומן, וכן מ"ש ויעשהו עגל אין פי' שעשה בידו רק שנעשה בסבתו כמ"ש על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן, ומבואר בדחז"ל כי ערב רב שעלו עמם היו חרטומים ומכשפים והם עשו את העגל, ונראה שהחרט הוא מענין חרטום, וכבר בארתי מ"ש (ישעיה ח') וכתוב עליו בחרט אנוש שיים בכתב חרטום, שהיו כותבים על ידי צורים ותמונות של חיות ועופות והילוכות, ומלת ויצר הוא מענין צורה ומלא אותו פי' אות שלו [כמש"פ מ"ש וה' אתי כגבור עריץ (ירמיה כ') ה' אות שלי] ור"ל שאהרן מסר להחרטומים שהיו שם שיודעים לצייר צורות מורים על ענינים סימנים שיציירו האות והסימן שרצה לצייר, ואהרן רצה לצייר צורת כרוב, שהיא הצורה שראה במרכבה ושיכון במשכן על ארון העדות, ונסה לצייר אות וסימן שהיה בידו בעת המחזה על ידי הרב, והחרטומים שהם חרטומי מצרים עשו אותו עגל מסכה, וציירו צורת שור כפי שחזו אצילי בני ישראל בעת השגת המרכבה, וכמ"ש במדרש שגנבו דמות שור מהמרכבה, **ויאמרו** והחרטומים עם הערב רב אמרו אל ישראל **אלה אלהיך ישראל**, ר"ל בצורה זאת שוכן אלהי ישראל, אשר העלוך, ובכ"ז לא אמרו שהעגל הוא האלוה רק שהוא הצלם והדמות שהאלהות שוכן בו, כמו ששכן אח"כ בין הכרובים, ויתכן ג"כ שהחרטום הוא כוון בעצם לצורת שור שהיו עובדים במצרים, אבל לישראל אמרו, שאל מוציאם ממצרים שוכן בצורה זאת והוא ינהיג אותם תחת משה בכבוד שוכן בגויה:

(ה) **וירא אהרן**, כשראה שנעשה המפעל על ידו בקש לתקן זאת ובנה מזבח לה', **ויקרא ויכריז** שהחג יהיה מחר לא היום, ולא לע"ז רק לה', ובזה רצה לתקן שלא יתחפו ש"ש וד"א רק חג לה'. וגם לדחותו ליום המחרת שידע שמהר ירד משה מן ההר:

(ו) **וישכימו**, אבל הם השכימו ממחרת לפני רדת משה **ויעלו עולות וע"כ** ויקומו לצחק, **כפי מנהג** המצריים בעבודת השור שהיו עושים לצחוק ומחולות:

(ז) **וידבר ה'**, ואח"כ אמר ויאמר ה' אל משה, כי ענין משה עם ישראל יושקף בב' בחינות, בצד אחד יושקף שעקר שליחות משה וכל האותות אשר עשה ה' עמו ומדרגת נבואתו הכל היה לצורך ישראל להוציא שלמותם, ולפ"ז אחר שלא הושג התכלית אשר בעבורו ניתן לו הגדולה הזאת מצריך הוא לרדת מגדולתו, וכמ"ש חז"ל לך רד כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל וכו', ובהשקף זה היה הדבור בלשון שהוא דבור קשה למשה, שעז"א וידבר ה' אל משה לך רד מגדולתך, [כי על ירידתו מן ההר די בלשון לך לבד כמ"ש (שמות י"ט י') לך אל העם, או בלשון רד לבד כמו שם (פסוק כ"א) רד העד בעם, ומ"ש (פסוק כ"ד) לך רד, שמשה לא רצה לרדת והוכפל הדבור בלשון כפול], אבל בצד אחר יושקף שאחר שכבר זכה משה למעלות אלה וגם מצא חן בעיני ה' וזכות גדול, אין ראוי להורידו אחר שלא פשע בדבר, וזה כמ"ש ישעיה (מט) ואני אמרתי לריק יגעתי אכן משפטי את ה' וכו', עיי"ש בפירושי, ובצד זה באה אליו אמירה שניה שהודיעו שהוא יגדל במעלתו ועוד יתעלה שעז"א (בפרשה ט') ויאמר ה' אמירה רכה, ופה אמר לך רד, אחר **כי שחת עמך אשר העלית ממצרים**, ולא הושג התכלית שבעבורה היה כל ניסי יציאת מצרים וכל הגדולות והנוראות, ואמר שחת עמך, ולא מצאנו בשום מקום שקרא את ישראל בשם עם משה רק במעשה העגל, מזה מבואר כחז"ל שעקר החוטאים במעשה העגל היו הע"ר והם לא נקראו

אשר העלית מארץ מצרים: ח סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים: ט ויאמר יהוה אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא: י ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול: יא ויחל משה את פני יהוה אלהיו ויאמר למה יהוה יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה: יב למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך: יג זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אלהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר

אמרתי

בעל הטורים

(י) הניחה ב' במסורה. הניחה לי הניחה אותי והמיתני את העמודים גבי שמשון לומר לך שהרג בהם במותו יותר ממה שהמית בחייו וזהו הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם שכלם המית בהם וכל הריבה: ואכלם ב' במסורה. דין ואידך ואכלם ומהלם זהו שדרשו שאין פורענות באין שאין בה פרעון ממעשה העגל: ואעשה אותך מלא וי"ו שיצאו ממך ו' מאות אלף: (יא) ויחל ד' במסורה. הכא ואידך ויחל יהואחז ויחל חזקיהו וגו' ויחל איש האלהים בענין ירבעם סימן כדאיתא בברכות סוף פרק ד' כמה ישהה בין תפלה לתפלה כדי שתתחולל דעתו עליו ונפרש לו מויחל ומפרשינן בירושלמי שהוא ד' אמות כנגד ד"ס ויחל: (יג) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך כאן הקדים אבות לעבדיך ובס' עקב זכור לעבדיך לאברהם וגו' הקדים עבדיך לאבות לומר כי הם עבדיו מתחלה ועד סוף, כיוצא בו דוד עבדי ועבדי דוד:

רש"י

רד מגדולתך לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם באותה שעה נהדה משה מפי ב"ד של מעלה: שחת עמך. שחת העם לא נאמר אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו: (ט) קשה ערף. מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם וממאנים לשמוע: (י) הניחה לי. עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם והוא אומר הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם לא יכלם (שמ"ר): (יא) למה ה' וגו'. כלום מתקנא אלא ה חכם בחכם גבור בגבור: (יב) והנחם. התעשת מחשבה אחרת ו להטיב להם: על הרעה. אשר חשבת להם: (יג) זכר לאברהם. (ש"ר) אם עברו על עשרת הדברות אברהם אביהם נתנסה בעשר נסיונות

שפתי חכמים

לאמר אחריו וכתיב וידבר ולא כתיב ויאמר ש"מ לשון קשי הוא. רא"ם: ה דק"ל וכי לא היה לו להקב"ה לקצוף עליהם על שעשו את העגל אלא הכי אמר משה להקב"ה כלום מתקנא כו'. אבל בפ' יתרו גבי אנכי ה' אלהיך פירש"י אלהיך ל' יחיד לתת פתחון פה למשה וכו' וזהו שאמר למה יחרה אפך בעמך לא להם צוית אלא לי לבד. זה וזה יכשר: ו פי' שהפעל לעשות שהשעה ממחשבה רעה למחשבה טובה דכל לשון

התורה והמצוה

פס' כ', וה' לא הסכים שילכו עם ישראל ממצרים רק משה לקחם בחשבו לקרבם אל הקדושה, ועז"א אשר העלית מארץ מצרים, ואמר שחת בבנין פיעל שהם השחיתו את ישראל, והם השחיתו כל הענין של יציאת מצרים שהוא להיותם עם ה' לא עובדי האלילים:

עמך די אפקתא מארעא דמצרים: ח סטו בפריע מן אורחא די פקדתנון עבדו להון עגל מתכא וסגידו לה ודבחו לה ואמרו אלין דחלתך ישראל די אסקוך מארעא דמצרים: ט ואמר יי למשה גלי קדמי עמא הדין והא עמא קשי קדל הוא: י וכען הנח בעותך מן קדמי ויתקף רוגזי בהון ואשיצנון ואעבד יתך לעם סגי: יא וצלי משה קדם יי אלהה ואמר למא יי יתקף רוגזך בעמך די אפקתא מארעא דמצרים בחיל רב ובידא תקיפא: יב למא ייכרון מצראי למימר בבישתא אפקינון לקטלא יתהון ביני טוריא ולשיציותהון מעל אפי ארעא תוב מתקוף רוגזך ואתיב מן בישתא דמלילתא למעבד לעמך: יג אדכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך די קימתא להון במימרך ומלילתא עמהון אסגי ית בניכון ככוכבי שמיא וכל ארעא הדא די אמרית אתן לבניכון ויחסנון

התורה והמצוה

(ח) סרו, ואם היו עומדים עכ"פ בצדקתם ימים מספר ונכשלו אחר זה היה מועיל להם זכות הקודם, והיה למוד זכות עליהם שהרבות הימים שהיו אל מושיעם, אבל הם סרו מהר, כמ"ש (תהלים קו) מהרו שכחו מעשיו, ובאר שלא תאמר שעברו על דבר קטן, שעמך שהוא הע"ר עשו להם היינו לישראל עגל מסכה, והע"ר ומקצת ההמון השתחוו לו, וחטאו במחשבה, עשו עגל, ובפועל וישתחוו לו, ובדבור ויאמרו אלה אלהיך, והגם שהחטא יצא מן הע"ר, אחר שישראל לא מיחו בידם הקולר תלוי בצואר כולם:

(ט) ויאמר ה', עתה בא לו המידה אחרת דהיא בהשקף על זכות מצד עצמו, ואמר ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא, וזה כולל: א) שא"א שאמחם ואחר העסוק עוד עמהם להחזירם בתשובה ושיהיו גוי לפני, כי הוא עם קשה ערף בלתי נכנעים ולא אפשר לתקנם, זאת שנית, שמצד זה בעצמו אין עליך לחוס במה שלא נהגו אותם על דרך ה', כי אתה עשית כל אשר ביכלתך וא"א לקפח שכרך, כי החסרון הוא מצדם לא מצדך, ולכן,

(י) ועתה הניחה לי, הגם שאני ארך אפים לרשעים שמא יחזרו בתשובה, אין תקוה לזה כי הם עם קשה ערף ולא ייטיבו מעשיהם, ולכן המחה לי שלא תתפלל בעדם, ועתה יחר אפי ולא אהיה ארך אפים, אבל בל תאמר לריק יגעתי, כי אעשה אותך לגוי גדול ושכרך לא יקופח:

(יא) ויחל משה, אחר שראה שתפלתו תוכל להועיל, שלכן אמר הניחה לי, וראה שהוא יש לו זכות לכל ה' שנז"א ה' אלהיו, שמורה שהוא מאוהבי ה' שיחד שכינתו עליו, לכן חלה פני ה' להשיב חמתו מהשחית, וכלל אלי שכל מקום שכתוב אל כני ה' היינו להשיב חמה. ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך, ר"ל אחר שאמרת שהם עמך, שעמי שהם הע"ר שחתו, לא עמך ה' שהם ישראל, א"כ למה יחרה אפך בעמך שהם ישראל שהם מוסתים ומוטעים, ואם על שתקו ולא מיחו, הלא אשר הוצאת ממצרים שהם מקום עבודת אלילים והוצאתם בכח גדול כי גם הם היו שם עע"ז, ואיך תבקש מהם שביומים מועטים יתהפכו מקצה אל הקצה עד שעוד יקנאו ויהרגו אחרים העובדים כפי מנהג מצרים. והנה מה שהוצאת אותם ממצרים בכח גדול וביד חזקה שהם רוב הנסים והאותות והמופתים ושדוד הטבע שעשית בזה היה לשתי תכליות: א) לגדל ישראל שיהיו לך לעם, ב) לפרסם שמך בין האומות כמ"ש למען שיתי אותותי אלה בקרבו, ולמען תספר באזני בנך, וידעתם כי אני ה', וכל העושה הכנות גדולות ורבות כאלה א"א שיבטלם על נקלה ודבר קטן, ועתה, א) למה יחרה אפך בעמך, ותבטל מה שהוצאת אותם ממצרים, ב) שהתכלית השני להגדיל שמך בין העמים, הלא עתה לא לבד שלא יושג התכלית הזה רק יהיה בהפוך חלול השם, כי,

(יב) למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם, שסבר בארצו שהמצריים היו מאמינים שיש פועל טוב ופועל רע, וחשבו שאל מוציאם ממצרים הוא הפועל רע ומוציאם לרעתם כמ"ש ראו כי רעה נגד פניכם, ושהוא ברעתו הכה ג"כ את המצרים מצד שפועל רע, רק כ"ז שראוהו שהציל את ישראל ומוליכם ברחמים, ראו כי אל אחד עושה שלום ובורא רע, ועתה יאמרו ברעה הוציאם, ומה שלא הרגם במצרים, מפני שרצה להרוג אותם בהרים שלא ימצאו אף מקום קבורות כמ"ש המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר, ולכלותם מעל פני האדמה, כי בישוב אי אפשר שלא ישאר מהם פליטה, וא"כ כל מה שפעלת היה לבלי תכלית, וע"כ נגד מ"ש למה ה' יחרה אפך בעמך אמר שוב מחרון אפך, ונגד מ"ש למה יאמרו ברעה הוציאם אמר והנחם על הרעה לעמך:

(יג) זכר, וכל מ"ש ואעשה אותך לגוי גדול השיב הלא יצויר הגם כי יתקיים, וכמ"ש במדרש אם כסא של ג' רגלים אינו יכול לעמוד איך יעמוד כסא של רגל אחד, הלא הם יש להם זכות ג' אבות שהיו עבדיך, וגם בלעדי ההכרח להקים את השבועה אשר נשבעת להם, אם הבאת את השבועה לבנים השתלשלים

אָמַרְתִּי אֶתֵּן לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ לְעֹלָם׃ יד וַיִּנָּחֶם יְהוָה עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ׃ פ טו וַיִּפֶן וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיָדוֹ לֻחֹת כְּתֻבִים מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶם מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתֻבִים׃ טז וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל־הַלֻּחֹת׃ יז וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת־קוֹל הָעָם °בְּרֵעֹה וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה קוֹל מִלְחָמָה בַּמַּחֲנֶה׃ יח וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה קוֹל עַנּוֹת אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ יט וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיַּרְא אֶת־הָעֵגֶל וּמְחֹלֹת וַיִּחַר־אַף מֹשֶׁה וַיַּשְׁלֵךְ °מִיָּדָו אֶת־הַלֻּחֹת וַיְשַׁבֵּר אֹתָם תַּחַת הָהָר׃ כ וַיִּקַּח אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ וַיִּטְחַן עַד אֲשֶׁר־דָּק וַיִּזֶר עַל־פְּנֵי הַמַּיִם וַיַּשְׁקְ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

°ברעו קרי °מידיו קרי

בעל הטורים

(יז) ברעה כתיב בה"א בשביל ה' דברים שעשו. אכלו ובזו ויקומו לצחק. וישתחוו. ויזבחו. ומחולות: (יח) קול ענות. לגבי בני שנהרג חור ועבדו ע"ז. ענות ב'. קול ענות. יום ענות אדם נפשו שזה העון לא נתכפר להם: (יט) וישלך מידו. חסר יו"ד שכפרו בי' הדברות י"פ שכל בתורה וי"פ תועבת ה' במשלי:

שפתי חכמים

לשון נקוש ל' מתשכם אחרת הוא: ז דאל"כ מאי זכור לאברהם אם היה הוא צדיק הרי קבל שכר וטוב אינו מחוייב בעבורו לבניו כלום: ח דאל"כ למה הזכיר שלשתן באברהם הוי. רא"ם: א"נ דק"ל למה כתיב זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם איפכא הל"ל זכור אשר נשבעת לעבדיך לאברהם וכו' דהא הזכירה אשבועה קאי. ועוד שבועה גבי אברהם הוא דכתיב שנאמר בי נשבעתי וגו'. נ"פ זכור לאברהם עשר נסיונות וכו' ולא קאי הזכירה על השבועה אלא על צדקת אברהם וכו' ומו קשה ליה א"כ מאי זכירה שייך לגבי יצחק ויעקב נ"פ אם לשריפה וכו'. ואין להקשות למה פירש גבי אברהם עשר נסיונות דלמא שריפה לחוד. יש לומר דכי מינייהו מספקא כיון דתרווייהו איתנהו גבי אברהם: ט יש מקשי' מאי ק"ו הוא זה והא משה נ"כ יש לו זכות אבות דהא הוא מבני בניהם כדפירש"י בפ' שלח ואעשה אותך לגוי גדול ולא כתיב ואעשה את זרעך וגו' שאתה מזרעם ומתפללים אלו לא חטאו בעגל היו נכנסין לארץ כמו שהבטיח הקב"ה את אברהם לזרעך אתן את הארץ ועכשיו שיכלם ש"מ א"כ דהחטא גרם שלא תתקיים הבטחת אברהם וא"כ במה יודע אפוא שתתקיים הבטחת משה שיהיו בניו לגוי גדול אולי יחטאו בניו ולא התקיים. נ"כ ההבטחה וא"ת שזכות משה תתקיים על כל פנים אף אם יחטאו בניו א"כ ק"ו הוא הרי זכות של ג' אבות לא הועיל זכותם להגין בשביל החטא ולהביאם לארץ ק"ו זכותי לבד: י פי' כגון שטר נקרא בוכן וכן כל הכיבות ומעשה נסים היה פי'

שהכתב

רש"י

נסיונות ועדיין לא ז קבל שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר: לאברהם ליצחק ולישראל. (ש"ר) אם לשריפה הם זכור ח לאברהם שמסר עצמו לישרף עליך באור כשדים. אם להריגה זכור ליצחק שפשט צוארו לעקידה. אם לגלות זכור ליעקב שגלה לחרן. ואם אין נצולין בזכותן מה אתה אומר לי ואעשה אותך לגוי גדול. ואם כסא של ג' רגלים אינו עומד לפניך בשעת כעסך ק"ו לכסא ט של רגל אחד (ברכות לב): אשר נשבעת להם בך. לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה לא בשמים ולא בארץ לא בהרים ולא בגבעות אלא בך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם שנאמר (בראשית כב טז) בי נשבעתי נאם ה'. וליצחק נאמר (שם כו ג) והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך. וליעקב נאמר (שם לה יא) אני אל שדי פרה ורבה נשבע לו באל שדי: (טו) משני עבריהם. היו האותיות נקראות י ומעשה נסים היה (שבת קד): (טז) מעשה אלהים המה. כמשמעו הוא בכבודו עשאן. ד"א כאדם האומר לחברו כל עסקיו של פלוני במלאכה פלונית כך כל שעשועיו של הקב"ה בתורה. חרות. לשון חרת וחרט אחד הוא שניהם לשון חקיקה, אנטלי"ר בלעז (איינשניידען): (יז) ברעה. בהריעו שהיו מריעים ושמחים וצוחקים: (יח) אין קול ענות

גבורה

דיחסנון לעלם: יד ותב יי מן בישתא די מליל למעבד לעמה: טו ואתפני ונחת משה מן טורא ותרין לוחי סהדותא בידה לוחי כתיבין מתרין עבריהון מכא ומכא אנון כתיבין: טז ולוחיא עובדא דיי אנון וכתבא כתבא דיי הוא מפרש על לוחיא: יז ושמע יהושע ית קל עמא כד מיבבין ואמר למשה קל קרבא במשריתא: יח ואמר לא קל גברין דנצחין בקרבא ואף לא קל חלשין דמתברין קל דמחיכין אנא שמע: יט והוה כד קריב למשריתא וחזא ית עגלא וחנגין ותקיף רוגזא דמשה ורמא מידוהי ית לוחיא ותבר יתהון בשפולי טורא: כ ונסיב ית עגלא די עבדו ואוקד בנורא ושף עד דהוה דקיק ודרא על אפי מיא ואשקי ית בני

רש"י

גבורה. אין קול הזה נראה קול עניית גבורים שצועקים נצחון ולא קול חלשים שצועקים ווי או ניסה: קול ענות. קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומען כשנאמרין לו: (יט) וישלך מידו וגו'. (שבת פז) אמר מה פסח שהוא אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו התורה כולה כאן וכל ישראל מומרים ואתננה להם: תחת ההר. כ לרגלי ההר: ויזר. לשון נפוץ וכן (איוב יח) יזורה על נוהו גפרית וכן (משלי א) כי חנם מזורה הרשת שזורין בה דגן וקטניות: וישק את בני ישראל. (יומא סו) נתכוין

שפתי חכמים

שהכתב היה חקוק משני עבריהם וא"כ מ"ם וסמ"ך שם היו נמי חקוקים סביב והחיקף שבאמצע לא היה כשום צד מחובר ולא נפלו. ובכ"ר מפורש כמו שהכתב נקרא בעבר זה כך היה נקרא בעבר שני וזה היה מעשה נסים: ב דק"ל דתחת ההר משמע שהיה תוך והלא בהר לכן פי' לרגלי ההר: ל וטעם שבדק אותם כסוטות הוא כי הזונה אחר עכו"ם הוא כאשה המזנה תחת בעלה כמו שאמרו במדרש והביאו רש"י בשיר השירים בפסוק שני שדיך מ"ש כדק אותם כסוטות וק"ל: ם כלומר שמיתתן בסייף ולא בסקילה כיחיד שמוכך שמיתתו

לבדקם כסוטות ל שלש מיתות נדונו שם אם יש עדים והתראה בסייף כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן ם מרובים עדים בלא התראה במגפה שנאמר ויגוף ה' את העם לא עדים ולא התראה בהדרוקן שבדקום המים

התורה והמצוה

כהוספים, צריך אתה לזכרה להאבות שלא חטאו, [זכר נקשר תמיד עם את וזכר שאחריו למ"ד הוא אם עכר לו איזה דבר זכות או טובה, שזכירת האבות עצמם היה נ"ל זכור את אברהם] ובפרט שהשבועה היה בך בשמך הגדול, ותדבר אליהם בעת השבועה ג' דברים: א) ארבה את זרעכם ככוכבי השמים שהם קיימים באיש, ג) לתת להם את הארץ ולא לפי שעה, רק ונחלו לעולם, ואם תכלה עתה השבועה לג' אבות איך תקיים הבטחה לי אים אחד :

(יד) וינחם ה', שלא יעשה כליה הכף, ובאר שלא נחם רק על הרעה שדבר לעשות לעמו, אבל עם משה שהם הע"ר נגפו במגפה, וגם אמר שרק על הרעה שדבר לעשות לעמו נחם אבל על הטובה שדבר לעשות למשה לא נחם, כמ"ש חז"ל ברכות (דף ז') כל מדה טובה שיצאה מפי הקב"ה אפילו על תנאי אינו חוזר בו ממשה וכו' :

(טו) ויפן וירד, שתכף שפנה ירד בנס כמ"ש התוס"מ (ויקרא סימן א'), שלכן כתיב ויפן וירד של"ל ויפן משה וירד, ושני לוחות העדות בידו, שכ"ז שלא קרב אל מקום העגל היה עדיין כרפות משה ונתקיימו בכחו, לוחות כתובים השבאר למעלה (כ"א י"ח) :

(יז) וישמע, י"ל שמשה הגיד ליהושע מ"ש לו ה', וכאשר שמע קול תרועה שבמחנה שזה מורה לפעמים על מלחמה, אמר קול מלחמה במחנה, וזה סימן שיש מקנאים על מעשה העגל עד שעומדים מלחמה בין שני הכתות :

(יח) ויאמר משה, אם היה הקול קול מלחמה היה צריך להשמע שני מיני קולות קול של המנצחים שמשמיעים קול גבורה ותרועת נצחון, וקול של המנוצחים שמשמיעים קול שבר ויללה שהוא ענות חלושה, ואין אחד משני אלה רק קול ענות וצעקה :

(יט) ויהי, הנה עד עתה לא שבר את הלוחות כי חשב שזה עשו בעבור שבושש לרדת ורצו מנהיג במקומו, וכשיראו שבא מן ההר יחדלו ממעשיהם ויעשו תשובה, אבל כשראה שהגם שקרב אל המחנה וראו שבא משה, ובכ"ז היה עדיין העגל והם שמחו עליו במחולות, מזה ראה שבדעתם למרוד בה' ובמשה עבדו ולא עשו שיהיה צלמם ומנהיג רק לע"ז, אז ויחר אף משה וישלך מידיו את הלוחות, וחז"ל אמרו שפרחו האותיות בעת שקרב אל העגל, וע"כ נעשו כבדים והוצרך להחזיק אותם בשתי ידיו כי הלך מהם הנשמה הנושאת אותם, וע"כ שברם אחר שהלכה הקדושה מהם :

(כ) ויקח, העסק הראשון שעסק היה לבטל הע"ז, שבזה שלא עמדו נגדו נגלה שרוב ישראל לא היה דעתם

יִשְׂרָאֵל׃ כא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן מֶה־עָשָׂה לְךָ הָעָם
הַזֶּה כִּי־הֵבֵאתָ עָלָיו חֲטָאָה גְדֹלָה׃ כב וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אַל־
יִחַר אַף אֲדֹנִי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־הָעָם כִּי בְרָע הוּא׃
כג וַיֹּאמְרוּ לִי עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀
מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה
הָיָה לוֹ׃ כד וָאֹמַר לָהֶם לְמִי זָהָב הִתְפָּרָקוּ וַיִּתְּנוּ־לִי
וָאַשְׁלִכֵהוּ בָאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה׃ כה וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־
הָעָם כִּי פָרֻעַ הוּא כִּי־פְרָעֹה אַהֲרֹן לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם׃
כו וַיַּעֲמֹד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי לַיהוָה אֵלָי
וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל־בְּנֵי לֵוִי׃ כז וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימוּ אִישׁ־חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ עִבְרוּ וָשׁוּבוּ
מִשַּׁעַר לָשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה וְהִרְגוּ אִישׁ־אֶת־אָחִיו וְאִישׁ אֶת־
רֵעֵהוּ

בעל הטורים

(כב) כי ברע. אותיות ערב שערב רב גרמו להם לפשוע: (כה) פרוע ב׳. כי פרוע הוא וראשו יהיה פרוע גבי מצורע מצא אף

רש"י

המים וצבו בטניהם: (כא) מה עשה לך העם. כמה יסורים סבלת שיסרוך נ עד שלא תביא עליהם חטא זה: (כב) כי ברע הוא. בדרך רע הם הולכין תמיד ס ובנסיונות לפני המקום: (כד) ואמר להם. דבר אחד למי זהב ע לבד והם מהרו והתפרקו ויתנו לי: ואשליכהו באש. ולא ידעתי פ שיצא העגל הזה ויצא: (כה) פרע. מגולה נתגלה שמצו וקלונו כמו (במדבר ה) ופרע את ראש האשה: לשמצה בקמיהם. להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם: (כו) מי לה׳ אלי. יבא צ אלי: כל בני לוי. (יומא סו) מכאן שכל השבט כשר: (כז) כה אמר וגו׳, והיכן אמר (שמות כב) זבח לאלהים יחרם כך שנויה במכילתא

שפתי חכמים

שמיתתו בסקילה: נ כלומר כמה יסורין עשו לך שהוכרחת לעשות להם עגל בתמיה ולרבותא אמר שהרי אפי׳ יסורין בעלמא לא עשו לך: ס דק"ל למה לא כתיב כי רע הוא אם הדבר שב לישראל ל"ה ברע קאי על הדרך הרע ומש"ה הולך להוסיף ולומר הם הולכים כי בדרך נופל לשון הליכה ואמר תמיד מפני שבזולת זה היה משמע שאמר בעבור הדרך הזה שכוונתם בו לרעה וזה א"א שאם היה יודע משה זה היה לו לגדור גדר מתחלה קדם שיעשו הרע לפיכך הולך להוסיף מלת תמיד כלומר כל מעשיהם תמיד ברע: ע דאל"כ כל התאוה הוא שלו ומפרש דאהרן לא אמר התפרקו אלא אמר למי זהב בלבד והם מהרו והתפרקו: פ פי׳ ויצא העגל הזה מבלתי שיצור אותו בחרט דאל"כ מאי ויצא העגל הזה מאחר שהשליך אותו באש והתיך אותו בחרט שהרי בו צורת העגל בהכרח הוא שיצא העגל הזה אבל ממה שהעיד עליו הכתוב שאמר אהרן פרקו נזמי וגו׳ נשיכם וגו׳ וכתיב ויצר אותו בחרט וגו׳ וא"כ איך אמר אהרן ואומר להם דבר אחד וכו׳ וגם מ"ש ואשליכהו באש וגו׳ דמשמע שמעצמו יצא בא הוא לקח את הזהב וצר אותו בחרט ויעשהו עגל מסכה. נראה שמפני יראתו של משה הוציא שקר מפיו עכ"ל הרא"ם. אך קשה איך הוציא אהרן קדוש ה׳ דבר שקר מפיו ועיין (בנת"י): צ פי׳ מי שהוא לה׳ שירא ממנו יבא אלי ויספר מלת יבא דאל"כ משמע מי שהוא לה׳ וירא ממנו

התורה והמצוה

דעתם מזה, ולכן יאמרו שיש בו אלהות ההזירו לארבעה יסודותיו הפשוטים, א) שרף אותו באש, וכבר בארו חכמי לב שנמצא בכימיה אופן להפך הזהב שיהיה דק כעפר ע"י מלח סרטר"י עם גפרית, הי׳ ביימל"ו. ויטחן עד אשר דק, להשיבו ליסוד העפר, כי מכסין בעפרות זהב שדומו כעפר, ויזר על ידי הרוח, על פני המים, הרי לא עבר רוח מים, וישק את בני ישראל לבדקן כסוטות כי ע"ז משלג׳ נגעים

בני ישראל: כא ואמר משה לאהרן מה עבד לך עמא הדין ארי איתיתא עלוהי חובא רבא: כב ואמר אהרן לא יתקף רוגזא דרבוני את ידעת ית עמא ארי בביש הוא: כג ואמרו לי עביד לנא דחלן די יהכון קדמנא ארי דין משה גברא די אסקנא מארעא דמצרים לא ידענא מה הוה ליה: כד ואמרית להון למן דהבא אתפרקו ויהבו לי ורמיתיה בנורא ונפק עגלא הדין: כה וחזא משה ית עמא ארי בטיל הוא ארי בטילנון אהרן לאסבותהון שום ביש בדריהון: כו וקם משה בתרע משריתא ואמר מן דחליא דיי ייתון לותי ואתכנשו לותיה כל בני לוי: כז ואמר להון כדנן אמר יי אלהא דישראל שוו גבר חרביה על ירכיה עברו ותובו מתרע לתרע במשריתא וקטולו גבר ית אחוהי וגבר ית חבריה ואנש ית
קריבה

התורה והמצוה

לזונה, שישראל דומים כאשת איש, שהם מאורסים לה' והעבודה לאל אחר דומה כאשה מזנה תחת בעלה, ולכן אלה שלא היו בם עדים והתראה נבדקו בעפר העגל, ואלה שהיו עליהם עדים לא נבדקו כפי הדין שאם יש עד אחד שזנתה אינה שותה:

(כא) **מה עשה לך**, פי' המספרת איזה אונס עשו לך שהוכרחת לעשות להם את העגל, וזה א"ל אחר שראה שלא עמדו נגדו כששרף את העגל עז"א לו למה לא מחית בם גם אתה, שהגם שלא היה מחוייב למסור א"ע למיתה, כי הוא עשהו להאחרים, וביפרט שאז לא נלוו עדיין על ק"ה, בכ"ז **הבאת עליו חטאה-גדולה** והחטאת את הרבים, ומה אנסך לזה למה לא מחית בם:

(כב) **ויאמר אהרן**, אהרן באהבתו את ישראל רצה ללמד זכות על בני ישראל ולקחת האשמה ע"ע שהוא אשם בדבר הזה, ואין עליהם פשע מאחר שראו שגדול העם וקדוש ה' עשה זאת חשבו שהוא מותר, ואמר: א) שכונת העם לא היה לע"ז רק שרצו לעשות צלמים שיהיה להם מנהיג במקום משה, ואמר **הלא ידעת את העם** ההמונים **כי ברע הוא** ר"ל שמעמדם רע, כי הם במדבר ציה, חסרים כל, וכל בטחונם היה על משה, שמלא כל מחסורם ועתה שחשבו שמשה מת בהר,

(כג) **אמרו לי עשה לנו אלהים** לא לעבודה רק שילכו לפנינו במקום משה שלא ידעו מה היה לו, הרי לא רצו לשם אלהות, רק כמו שמשה היה רק מנהיג ואמצעי בין ה' ובינם:

(כד) **ואומר**, ואחר שהקטין גוף המעשה שלא היה לשם ע"ז, אמר שהוא סבב כל הדבר, כי הוא אמר להם למי זהב והם נתנו לו, ואשליכהו באש לא עשיתי בו שום מלאכת אומן רק השלכתיו באש, וע"י השטן נעשה בו דבר חוץ לטבע שיצא העגל הזה מעצמו, וע"כ בנקל טעו בו שיש בו ממש, אחר שהיה המעשה על ידי שאני השלכתיו באש, ואחר בראו שהוא ענין אלהי שיצא מעצמו מן האש מבלי אומנות כלל. מזה תראה שאהרן לא רצה להצדיק את עצמו, שהחרטומים הם עשו העגל שאז תגדל אשמת ישראל איך טעו בו אחר שראו שנעשה על ידי חרטומים וכשוף, וקבל ע"ע שהוא השליך באש ומ"כ טעו בו כי סמכו על אהרן שהוא נביא וקדוש ה':

(כה) **וירא משה**, אמנם משה ידע האמת שלא ע"י אהרן נעשה רק **כי פרוע העם**, שהם פרועים מעצמם והם עשו את העגל לא אהרן, ומה שאהרן אמר **כי פרעה אהרן** שהוא ההסיא אותם, זה הוא **לשמצה בקמיהם** מפני יראה שיהיה לשמצה ולחרפה בין קמיהם שיחרפו אותם ששמעו להע"ל והחרטומים, וע"כ להסיר מהם שמצה וחרפה אמר שהוא פרע אותם וכן אינם אשמים בדבר כי הכהן המשיא הטא לאשמת העם והוא לבדו החייב בדבר לא הם, או יבואר **שמץ** מענין מעוט כמו שמץ מנהו (איוב ד') ר"ל להקטין החטא בקמיהם:

(כו) **ויעמד**, וע"כ עמד להעניש את עובדי העגל, **ועמד בשער המחנה** היינו במקום ישיבת סנהדרין, שהשער מציין תמיד ישיבת השופטים שהיה דרכם לשבת בשער כנודע, ועת עלה משה אל ההר אמר אל הזקנים שבו לנו בזה, שיהיו קבועים לשפוט עד ישוב אליהם, וישבו בשער המחנה, וכן היו שערים ובתי דינים לכל שבט, שעז"א עברו ושובו משער לשער, ועמד משה בשער ששם ישבו קבוץ ע' זקנים **ויאמר מי לה' אלי**, לתת כח להשופטים להעניש את החוטאים:

(כז) **כה אמר ה'** מגד שהוא **אלהי ישראל**, שמגד זה אין ראוי לשתף עמו דבר אחר כי השגחתו מיוחדת עליהם ואין עמו אל נכר, ועי"כ זובח לאלהים יחרם, ואז לא נאמרו עדיין העונשים שאל פ"ז סוקלים והיה דינם כב"כ שמיתתו בסייף, ולכן אמר **עברו ושובו משער לשער**, שבכל שער ישבו ב"ד של אותו השבט וכ"א דן את בני שבטו, וגוה שהלוים יהיו השוטרים להקים פסק הב"ד, **והרגו איש את אחיו** שיתחייב מיתה בב"ד ע"י עדים והתראה, והגיד להם שבני המשפחה מחוייבים לעשות נקם במשפחתם, כי הם הנוגעים שהלה כמ"ש ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו, והם ערבים איש בעד אחיו,

ואף

רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־קְרֹבוֹ׃ כח וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־לֵוִי כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּפֹּל מִן־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ׃ כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מִלְאוּ יֶדְכֶם הַיּוֹם לַיהוָה כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ וּבְאָחִיו וְלָתֵת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה׃ ל וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל־יְהוָה אוּלַי אֲכַפְּרָה בְּעַד חַטַּאתְכֶם׃ לא וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב׃ לב וְעַתָּה אִם־תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם־אַיִן מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ׃ לג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מִי אֲשֶׁר חָטָא־לִי אֶמְחֶנּוּ מִסִּפְרִי׃ לד וְעַתָּה לֵךְ ׀ נְחֵה אֶת־הָעָם אֶל אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ הִנֵּה מַלְאָכִי יֵלֵךְ לְפָנֶיךָ

וביום

בעל הטורים

מכ"ש מטמאה: (ל) אכפרה ב' במסורה. דין ואידך אכפרה פניו במנחה וזהו שאמרו לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה. אכפרה בעד חטאתכם להתפלל עליכם מתי אכפרה פניו במנחה: (לד) הנה מלאכי ילך לפניך. מלאכי עולה בגי' מאה ואחד. ילך עולה כמנין הלכה רמז למה שאמר אינו דומה מי ששונה פרקו ק' פעמים לשונה פרקו ק"א שעי"כ ילך ההלכה לפניו. גם הנים עולה כמנין הלכה. גם יבקשו מנביקות פיהו עולה מאה ואחד. הנה מלאכי אותיות מיכאל בזה מלאכי המיוחד לי:

שפתי חכמים

ממש הוא קרוב אלי מאי ויאספו אליו כל בני לוי: ק דק"ל כיון שכל שבט לוי היה כשר למה אמר שיהרגו איש את אחיו ומתרץ אחיו מאמו שאינו לוי אלא ישראל: ר פירוש מתחלה היו הבכורים כהנים למקום וכשחטאו בעגל והקריבו קרבן לעכו"ם הרגו אותם ואתם תהיו תחתם כהנים למקום ואמר התחנכו כי מלוי יד מורה על החינוך כשנכנס לדבר להיות מוחזק מאותו יום והלאה כדפירש"י לעיל בפ' תרומה: ש ואע"פ שלא הוזכר בהריגה רק אחיו וקרובו ורעהו מישראל אמר כמו לרבותא שאפי' אם היה בנו היה הורגו לקדושת השם: ת פי' דרש"י הכל כל בעד שבמקרא פירושו נגד וכאן אין נופל לי נגד: א דק"ל למה אמר משה אלהי זהב ולא אמר אלהי סתם אלא כך היה כוונתו אתה הוא שגרמת להם: ב ואף שלא נתנה התורה כבר כתב משה מבראשית עד מ"ת כדפרישית. א"נ התורה העתידה להכתב מידו: ג פי' אע"פ שכל לי ולך ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים כל' עלי עליך עליו עליהם כמו שמבואר בפ' מי מרה על פסוק כאשר דבר לי הכא פרושו אליך ממש משום דלא משמע שדבר לאדם אחר על משה וכן לדבר לו דגבי אדוניהו

רש"י

במכילתא: אחיו. מן אמו והוא ישראל: (כט) מלאו ידכם. אתם ההורגים אותם בדבר זה תתחנכו ר להיות כהנים למקום (זבחים קטו): כי איש. מכם ימלא ידו ש בבנו ובאחיו: (ל) אכפרה בעד חטאתכם. אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד ת חטאתכם להבדיל ביניכם ובין החטא: (לא) אלהי זהב. (ברכות לב יומא פו) אתה הוא שגרמת להם א שהשפעת להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטאו. משל למלך שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית זונות מה יעשה הבן שלא יחטא: (לב) ועתה אם תשא חטאתם. הרי טוב איני אומר לך מחני. ואם אין מחני וזה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך. (ברכות לב) מכל התורה ב כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדאי לבקש עליהם רחמים: (לד) אל אשר דברתי לך. יש כאן לך אצל דבור במקום ג אליך וכן (מלכים א ב) לדבר לו על אדוניהו: הנה מלאכי.

ולא

התורה והמצוה

ואף בעד רעהו שאינו אחיו כיון שהוא רעהו וידידו, ואף בעד קרובו שא"ל ריעות והתחברות עמו חייב להרגו מצד שהוא קרובו שמצד זה הוא ערב בעדו ביותר:

(כט) מלאו ידכם, הודיע להם שעי"כ ימלאו ידם להתחנך להיות תחת הבכורות שהם לא נתאספו אל משה וידע שידעו מלהיות מעבדי ה', כי כל איש מהם יתחנך לעבודת ה' ע"י בנו ואחיו, ועי"כ

לתת

קריבה: כח ועבדו בני לוי כפתגמא דמשה ונפל מן עמא ביומא ההוא כתלתא אלפין גברא: כט ואמר משה קריבו ידכון קרבנא יומא דין קדם יי ארי גבר בבריה ובאחוהי ולאיתאה עליכון יומא דין ברכן: ל והוה ביומא דבתרוהי ואמר משה לעמא אתון חבתון חובא רבא וכען אסק קדם יי מאים אכפר על חוביכון: לא ותב משה לקדם יי ואמר בבעו חב עמא הדין חובא רבא ועבדו להון דחלן דדהב: לב וכען אם שבקת לחוביהון ואם לא מחני כען מספרך די כתבתא: לג ואמר יי למשה מן די חב קדמי אמחיניה מספרי: לד וכען איזיל דבר ית עמא לאתר די מלילית לך הא מלאכי יהך קדמך וביום אסערותי ואסער עליהון חוביהון

התורה והמצוה

לתת עליכם ברכה כמ"ש (דברים לג) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וכו' ברך ה' חילו :

(ל) **ויהי ממחרת**, משה חשב תחלה שע"י שנענשו החוטאים ע"י השקאת המים וע"י הב"ד ישראל ם להם, והמאין שיגיעהו הדבור שנכלא להם, וכראותו נממחרת כי אין דבר ה' אתו, אמר אל העם **אתם חטאתם חטאה גדולה** שגמס שלא מחיתם ורבים הסכימו בלב, נתחייבתם כלכם, וכמ"ש חז"ל בסנהדרין (דף סג) דכיון דפלחי ישראל לעגל גלי דעתייהו דניחא להו בע"ז, **ועתה אעלה אל ה'** להתפלל **אולי אכפרה**, והנה ר"י ור"ש פליגי בתו"כ (פרשת אחרי סימן כז) וביומא (דף מ) במ"ש לכפר עליו, שלר"י אין כפרה אלא בדמים, ולר"ש פירוש שיכפר על ידי וידוי דברים, ולמד מכאן שכתוב אולי אכפרה והוא כפרת דברים [כן גרים בספר יראים מצוה שס"ג] ולדידיה אמר משה שיעלה להתודות בעד הכלל, וע"כ הוצרך לומר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה שזה גדר הוידוי שהמודה יורה כי חטאו גדול מנשוא ושיתחרט עליו ועושה תשובה, וע"כ תשא חטאתם עתה, כי התודו והודו ושבו אליך, ואם אין מחני מספרך, כי אם אין תשובה מועלת א"א שיתקיימו העם ואם דין אתה מבקש אין עולם, וכ"ז לר"ש, ולר"י שס"ל שאם כפרה הוא בדמים, ובפרט שפה אומר הכפרה בעד חטאתכם [ולא מצאנו לשון כפרה נקשר עם החטא רק יאמר לכפר עליו מחטאתו או עליו על חטאתו, וגם לא ידבק לשון בעד כפי הכלל המבואר בהתו"כ ויקרא סימן ל"ג], ע"כ לדידיה פירושו כאן כפרה בדמים, שמשה רצה למסור א"ע למיתה כדי שמיתתו תהיה כפרה על כל ישראל, וזה קרא **אעלה אל ה'**, ר"ל שאעלה אל צרור החיים להסתלק מן העוה"ז [כי בחיים א"א לי לעלות אחר שאמר לך רד ואין לי רשות לעלות] **אולי אכפרה** אני אהיה כפרה וכופר **בעד חטאתכם**, וע"כ אמר אל ה' **אנא חטא העם הזה חטאה גדולה**, ר"ל אין לי פה להמליץ בעדם כי החטא גדול מנשוא, וע"כ **בין אם תשא חטאתם ובין אם אין מחני נא**, ר"ל שאתה מלך יכול להיות שתשא חטאתם, אבל אנכי קצתי בחיי ואבקש שתמחה שמי מספר חיים כי טוב מותי מחיי, ובזה מסר א"ע למיתה, וגם כי באמר סבת החטא היה מה שבושש משה ולא מנהיג אחר במקומו, וע"כ הגם שעתה כאשר בא משה מתחרטים, עדיין אין תשובתם שלמה, כי אם יסתלק משה מאתם הלא ישובו אל כסלם ואל העגל ע"כ בקש שימחה מספר חיים ואם גם אז יעמדו בצדקתם תהיה תשובתם שלמה ומיתת משה תהיה כפרה על כלל ישראל :

(לג) **ויאמר ה' מי אשר חטא**, ר"ל אני איני מקבל כופר נפש תחת נפש וצדיק תחת רשע, רק **מי שחטא אותו אמחה מספרי**, ולפ"ז יהויב שהערב רב שהם היו החוטאים בעצם ימחו כולם וימותו במגפה, אולם ישראל שהם לא היו העושים רק מה שלא מחו בהחוטאים, ואותם לא אוכל למחות מספרי, מפני הטענות שטען משה בפעם הראשון שצריך לקיים השבועה להאבות ולהשמר שלא יתחלל השם למה יאמרו מצרים, על כן,

(לד) **ועתה**, שאיני יכול להעניש כי צריך אני להביאם אל הארץ, **לך נחה את העם אל אשר דברתי לך** [וכלל הוא בכל דבור שאחריו למ"ד היינו בשבילו] ר"ל הם אין ראוים ליכנס לארץ, וע"כ רציתי לעשות אותך לגוי גדול ושאתה תבא אל הארץ ודברתי בשבילך, ר"ל שבניך ירשו שמה, ועתה נחה אותם במקומך, כאלו אין נכנסים הם רק בזכותך ומשלך יירשו את הארץ, **והנה מלאכי ילך לפניך** לא לפניהם, כי הם חייבים כליה רק שאני מחשב שאתה ובניך נכנסים ויורשים ומלאכי ילך לפניך לקיים מה שדברתי לך, **וביום פקדי ופקדתי**, שהגם שלא אוכל להענישם עתה אעניש אותם בכל עת שאפקוד עליהם, ולהרי"א רמז בזה שכן פקד עליהם חטא העגל בעת פקד חטא המרגלים שאז נגזר עליהם למות במדבר, ולדחז"ל אין לך פקידה שאין בה מעון העגל, ובדרך הדרוש יש טעם נכון בזה, כי מה שהניח ה' שיבא מעשה העגל לידי גמר, ולא הודיע למשה תיכף שירד מן ההר וישבית מעשיהם, ומה שהצליח מעשה שטן שיצא העגל הזה מעצמו מן האש, הוא מפני שבעת שהקדימו נעשה לנשמע פסק יצר הרע מלבם, ולא היה להם אפשרות לחטא כי נעשו כמה"ש שאין להם יצר הרע ונעשו חירות ממה"מ וכמ"ש חז"ל, וזה נגד הכוונה בבריאתם

וּבְיוֹם פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי עֲלֵהֶם חַטָּאתָם׃ לה וַיִּגֹּף יְהֹוָה אֶת־הָעָם עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן׃ ס

לג א וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה אַתָּה וְהָעָם אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה׃ ב וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ וְגֵרַשְׁתִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ ג אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אַתָּה פֶּן־אֲכֶלְךָ בַּדָּרֶךְ׃ ד וַיִּשְׁמַע הָעָם אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה וַיִּתְאַבָּלוּ וְלֹא־שָׁתוּ אִישׁ עֶדְיוֹ עָלָיו׃ ה וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אַתֶּם עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף רֶגַע אֶחָד אֶעֱלֶה בְקִרְבְּךָ וְכִלִּיתִיךָ וְעַתָּה הוֹרֵד עֶדְיְךָ מֵעָלֶיךָ וְאֵדְעָה מָה

אעשה

בעל הטורים

(א) העלית ג'. דין ואידך ושמעו מצרים כי העלית בכחך. העלית מן שאול נפשי. מלמד שהקב"ה שעבוד גלות עד ניבנש: וזהו העלית מארץ מצרים העלית מן שאול נפשי: (ד) עדיו ג' במסורה. דין ואידך ואבי עדיו לגאון שמהו. כמהג וכן עדיו לבלות. כלומר שנהגו בלבוש עדים כמו שדרשו רז"ל בשביל רוב זהב וכסף שנתת להם עשו עגל זהב ע"כ לא שתו איש עדיו ונעשמה שהיה שלא היה להם פתחון פה כמו מש וכן שכולם עדיו כל הוא: (ה) הורד ג'. הורד עדיך.

שפתי חכמים

לדוגמא פירושו נמי אליו ממש אבל אין פירושו עליו: ד דק"ל הא הקב"ה רוצה לייסרן ומה זה שאמר הנה מלאכי ילך לפניך הא זה טובה להם לכ"ע ולא אני. ר"ל דזה רעה היה דמתחלה היתה השכינה עמהם עמהם: ה שקשה אלעיל שאמר לך עלה מזה וכו' ולא על דסמיך ליה וגרשתי את הכנעני וגו' אל ארץ זבת חלב וגו': ו שטעם הוא אלעיל שאמר הנה מלאכי ילך לפניך ולמה כי לא אעלה וגו' ולא שבא אל הסמוך לו על לך עלה מזה: ז והא דכתיב ילך ה' בקרבנו כי עם קשה עורף הוא דמשמע דאדרבה משום שהוא קשה עורף ראוי שילך השם ביניהם והוא סותר מה שנאמר כאן ככר

היקן

רש"י

ולא ד אני: וביום פקדי וגו'. עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל: (לה) ויגף ה' את העם. מיתה בידי שמים לעדים בלא התראה: (א) לך עלה מזה. א"י גבוה מכל הארצות לכך נאמר עלה. ד"א כלפי שאמר לו בשעת הכעס לך רד א"ל בשעת רצון לך עלה: אתה והעם. כאן לא אמר ועמך: (ב) וגרשתי את הכנעני וגו'. ששה אומות הן והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש. אני ה אומר לך להעלותם: כי לא אעלה בקרבך. לכך אני אומר לך ו ושלחתי לפניך מלאך: כי עם קשה ערף אתה. וכשאשכינתי בקרבכם ואתם ממרים ז בי מרבה אני עליכם זעם: אכלך. לשון כליון: (ד) הדבר הרע. שאין השכינה שורה ומהלכת עמם: איש עדיו. (פבת פת) כתרים שניתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע: (ה) רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. אם

אעלה

התורה והמצוה

בבריאת האדם, שהאדם נברא שיהיה לו יצר הרע המסית אותו לחטא, והוא ילחם המלחמה וע"י יקבל שכר גדול מאד, לא כן אם אין לו יצה"ר ובחירה והוא כמלאך לא יקבל עוד שכר כי שבתה המלחמה, ולא זאת הכונה בבריאת האדם; וזה הענין עצמו היה בחטא אדם הראשון שהיה ג"כ מן הראוי לפי הכונה בבריאתו שיהיה לו יצר הרע לא שיהיה מלאך, ואדם קודם החטא היה מלאך לא אדם, וע"כ לא השבית ה' מעשה זאת, שעל ידי העגל הזה יצר הרע ללבם, ומעתה יש להם בחירה ושכר על מעשיהם, וזה הירך ואמשלא על

מעשה

חוביהון: לה ומחא יי ית עמא על די אשתעבדו לעגלא די עבד אהרן: א ומליל יי עם משה איזיל סק מכא את ועמא דאסקתא מארעא דמצרים לארעא די קימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לבנך אתננה: ב ואשלח קדמך מלאכא ואתרך ית כנענאי אמוראי וחתאי ופרזאי חואי ויבוסאי: ג לארעא עבדא חלב ודבש ארי לא אסלק שכנתי מבינך ארי עם קשי קדל את דילמא אשיצנך בארחא: ד ושמע עמא ית פתגמא בישא הדין ואתאבלו ולא שויו גבר תקון זיניה עלוהי: ה ואמר יי למשה אימר לבני ישראל אתון עם קשי קדל שעה חדא אסלק שכנתי מבינך ואשיצנך וכען אעדי תקון זינך מנך וגלי קדמי מה אעבד לך

התורה והמצוה

מעשה העגל שלא להענישם, אבל האמתלא זאת לא תועיל רק אם ינצחו המלחמה ולא ישמעו לעצת היצה"ר בעתיד, שאז היה מעשה העגל לזכות להם לזכותם בעתיד על ידי שיעמדו בקשרי מלחמת היצר וינצחהו, אבל אם בעתיד ישמעו לעצת היצר הרע וינצחהו אותו, א"כ אין להם אמתלא וזכות במה שעשו את העגל שיוחזר להם היצר הרע ומלחמתו, אחר שלא נצחו אותו, וע"כ ביום פקדי על חטאים האחרים שינצחהו במלחמת היצר ויפתו לחטוא ופקדתי עליהם חטאתם שאז יתחייבו על חטא העגל, ולא ינקו א"ע שעי"כ חזר היצר הרע שינצחו אותו ויהיה להם לצדקה, אחר שלא עמדו במלחמה נגדו:

(לה) ויגוף, אמנם הע"ר שהם עשו את העגל נגפו במגפה, ופי' חז"ל שהם אלה שלא היו שם עדים והתראה, כי מן בני ישראל שעבדו היו עדים אלה שלא עבדו, אבל הע"ר שכולם עבדו לא היו עדים כי הם בכללם היו העושים, וע"כ הע"ר כולם נגפו במגפה כי להם לא נשבע ה' להביאם לארץ ומשה לא התפלל עליהם כנ"ל (פסוק י"א), ובאר שלא אהרן עשה רק הם עשו, כי אהרן היה אנוס כנ"ל:

לג (א) **וידבר ה'**, הנה בארבעים יום שהיה בהר צוהו על מעשה המשכן, כמו שהסכימו רוב המדרשים והמפרשים שצווי מלאכת המשכן היה בארבעים יום הראשונים, וכשירד משה מן ההר היה מוכן לעשות את המשכן כ"ז שלא הגיעהו צווי אחר, והודיע לו ה' כי עתה אחר חטא העגל לא יתעכב בכאן לעשות את המשכן כי לא ישרה עוד שכינתו בתוכם מעתה, לכן אמר לו ה' שיעלה מזה תכף ולא יעשה עוד את המשכן, כי אין לוחות ואין ארון ואין שכינה, לכן יעלה תכף מזה, כי אינם ראוים להיות עוד במקום אשר שרתה שם שכינה, וגם העליה לכבוש את הארץ לא תהיה בזכותם רק בזכותך, ועז"א **אתה והעם**, ובשביל שבועת האבות שעז"א **אל הארץ אשר נשבעתי**:

(ב) **ושלחתי**, אמנם שכינתי לא תעלה בקרבם, רק אשלח לפניך מלאך, וכבר בארנו בפרשת משפטים שיש הבדל בין מלאך זה ובין המלאך שא"ל בפרשת משפטים, שהראשון היה מלאך שאדוניו אתו, וה' הולך עמהם עם מלאכיו שעז"א, שם **כי שמי בקרבו**, לא כן מלאך זה הוא מלאך שאין אדוניו אתו, ואמר לו שבכ"ז לא תחוש שלא יספיק לכבוש את הארץ, **כי וגרשתי את הכנעני**, וכן בל תחוש שעי"כ יהיה גרעון בטוב הארץ, עז"א,

(ג) **אל ארץ זבת חלב ודבש**, שבכ"ז תתן הארץ פריה למעלה מן הטבע באמצעות המלאך, שיש כח בידו לסדר את המערכה, ובאר שהטעם מה שישלח מלאך שאין אדוניו אתו וחוזר בו ממה שאמר תחלה שיתעכבו שם עד אחר מלאכת המשכן, כי א"צ עוד למשכן ולמלאך שמי בקרבו כי לא תשרה שכינה ביניהם, ועז"א **כי לא אעלה בקרבך**, כי אם יהיה מלאך שאדוניו אתו וישרה שכינתו ביניהם לא ישא עון כמ"ש למעלה כי לא ישא לפשעכם, כי זה כמורד בפני המלך שאין לו תקנה, ואחר שאתה עם קשה ערף ועלול לחטא, הוא לטובתכם שלא אלך עמכם, **פן אכלך בדרך** ולא אוכל לקיים שבועתי לאבות:

(ד) **וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו**, כבר באר הכוזרי כי ישראל היו מצפים ומשתוקקים להשראת השכינה, וכשעלה משה להר והבטיחם שיביא להם לוחות הברית שביניהם ישכון ה' על כפי הכרובים ויהיה להם דבר גשמי יקבילו נגדו תפלתם לה', עמדו מצפים ע"ז כל המ"ם יום ולא הסירו מעליהם עדי עדיים שלבשו בעת בעמדי על הר סיני, וכאשר שלמו המ"ם יום וחשבו שמשה לא ישוב אליהם, שעו לעשות צורה מורגשת שלפי סברתם ישכון ה' שם כמו על כפי הכרובים, ועדיין היו מלובשים עדיים לכבוד ה' שחשבו שישכון ביניהם בכבוד תוכה בגוים, וכאשר נודע להם כי על ידי העגל אבדו כל תקותם, הסירו עדיים שהיו מלובשים בו בצפיתם לאלהים, אמנם רק **דגם** ההמונים הסירו עדיים לא **בני ישראל** שהם החשובים והגדולים שביניהם כי הם לא חטאו כלל בעגל ועשו משפט בעובדיו, והם זכו לגאולה בעלותם בהר עם משה, וחשבו שהגם שקצף ה' על כלל העם ויסיר שכינתו מהם, בכ"ז לא יסיר אותו מהשרידים ויחידי סגולה, שגם בעת שהיו כל העולם עע"ז לא סרה שכינת ה' מיחידים שהיו עובדי ה':

(ה) **ויאמר ה' אל משה אמור אל בני ישראל** שהם זקני העדה והמעולים שבהם, אמור להם שגם

אתם

אֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃ ו וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֶדְיָם מֵהַר חוֹרֵב׃
ז וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת־הָאֹהֶל וְנָטָה־לוֹ ׀ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הַרְחֵק
מִן־הַמַּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל־מְבַקֵּשׁ יְהוָֹה
יֵצֵא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ ח וְהָיָה כְּצֵאת
מֹשֶׁה אֶל־הָאֹהֶל יָקוּמוּ כָּל־הָעָם וְנִצְּבוּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ
וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה עַד־בֹּאוֹ הָאֹהֱלָה׃ ט וְהָיָה כְּבֹא מֹשֶׁה
הָאֹהֱלָה יֵרֵד עַמּוּד הֶעָנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֹהֶל וְדִבֶּר עִם־
מֹשֶׁה׃ י וְרָאָה כָל־הָעָם אֶת־עַמּוּד הֶעָנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל
וקם

בעל הטורים

כאף עמים הורד אלהים. הורד אותם אל המים בגדעון. על שאמר לי הורד עדיך היה משה ירא מפני האף והחמה דכתיב באף עמים הורד וכמו דהכא היה ע"ג התם נמי הורד אותם אל המים להפריד עובדי ע"ז שכל הכורע על ברכיו לשתות סימן שעבד ע"ז והליגם לבדם: (ז) והיה כל מבקש ה' יצא מכאן שצריך אדם לגלות כדי שילמוד תורה:

שפתי חכמים

תיקן רש"י ז"ל ואמר כי מלת כי במקום אם ופי' אם עם קשה עורף הוא וימרה בך וכו' אתה תסלח לעוננו וגו'. הרא"ם: ח כלומר זה אעשה לכם מיד כלומר לא שמלת ועתה מתחייב ממה שקדם כמו ועתה הנה אשתך קח ולך ועתה שני בניך וגו' כי א"א לפרש כן כי המאמר הקודם הוא לטובתם שאולה המלאך ואינו הולך הוא בעצמו ופסוק ועתה הורד עדיך הוא לפורענות. וא"ת הא לעיל כתיב שהם עצמן הורידו עדים מעליהם דכתיב ולא שתו איש עדיו עליו ר"ל דלעיל לא הורידו אלא לפי שעה כדרך האבלים אבל הקב"ה אמר להם שיורידו לעולם: ט לא שע"י הורדת עדים ידע מה לעשות להם כמובן מן הכתוב כי אין הורדת העדי סבה שידע מה לעשות להם: י לא שהסירו עדים בעוד שהיו בהר חורב שהרי לא הסירו עדיהם אלא אחר מעשה העגל ויחסר הי"ן והלא כתיב שמהר חורב. (קנ"מ) וא"ת הא כבר כתיב ולא שתו איש עדיו עליו וא"כ למה הוצרך הקב"ה לצוות ועתה הורד וכו'. (בהיי) כי מעצמם נמנעו ולא שתו כל עדים עליהם אלא קצת ושנלטוו מפי השי"ת הלקו כל עדים לגמרי והשליטוהו מהם, ופ"ש עוד תירוצים אחרים: כ פי' ישראל מנודים לרב שהוא הקב"ה גם מנודים להתלמיד כלומר לי שאני תלמיד של הקב"ה: ל והטעם כדי שיהיו רשאין כל מבקשי ה' לבוא אל האהל ביום השבת כמו ביריחו בימי יהושע: מ מריבוי דכל מרבה ליה: נ דק"ל למה כתיב כצאת משה אל האהל הל"ל כשנכנס משה אל האהל ומפרש דכצאת קאי איציאה שיצא מן מחנה ישראל ולא קאי אאהלו של משה: ס כלומר שהוא ל' הווה: ע הדלי"ת בדגש ונחילק תחת המ"ס ואינו קרויה מדבר בשו"א תחת המ"ס משום דמדבר בשו"א משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט אבל מדבר בחיר"ק פתרונו הקול מדבר בינו וכו':
נא

רש"י

אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שעור זעמי שנאמר (ישעיה כו) חבי כמעט רגע עד יעבר זעם ואכלה אתכם לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך: ועתה. פורענות צ תלקו ח מיד שתורידו עדיכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך. בפקידת שאר העון אני יודע ט מה שבלבי לעשות לך: (ו) את עדים מהר חורב. את העדי שהיה י בידם מהר חורב: (ז) ומשה. מאותו עון והלאה: יקח את האהל. לשון הווה הוא לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה אמר מנודה כ לרב מנודה לתלמיד: הרחק. אלפים ל אמה כענין שנאמר (יהושע ג) אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה: וקרא לו. והיה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי תורה: כל מבקש ה'. מכאן למבקש פני זקן כמקבל פני השכינה: יצא אל אהל מועד. כמו יוצא. ד"א והיה כל מבקש ה' אפילו מ מלאכי השרת כשהיו שואלים מקום שכינה חבריהם אומרים להם הרי הוא באהלו של משה: (ח) והיה. לשון הווה: כצאת משה. מן המחנה ללכת אל נ האהל: יקומו כל העם. עומדים מפניו ואין יושבין עד שנתכסה מהם: והביטו אחרי משה. לשבח אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו: (ט) ודבר עם משה. כמו מדבר עם ס משה. תרגומו ומתמלל עם משה שהוא כבוד שכינה כמו (במדבר ז) וישמע את הקול ע מִדַּבֵּר אליו ואינו קורא מְדַבֵּר אליו כשהוא קורא מְדַבֵּר פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו וההדיוט שומע מאליו וכשהוא קורא מְדַבֵּר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט:
ובשתתו

לך: ו ואעדיאו בני ישראל ית תקון זיניהון מטורא דחורב: ז ומשה נסיב ית משכנא ופרסיה ליה מברא למשריתא ארחיק מן משריתא וקרי ליה משכן בית אולפנא ויהי כל דתבע אולפן מן קדם יי נפק למשכן בית אולפנא די מברא למשריתא: ח והוה כד נפק משה למשכנא קימין כל עמא ומתעתדין גבר בתרע משכניה ומסתכלין אחורי משה עד דעליל למשכנא: ט והוה כד עליל משה למשכנא נחית עמודא דעננא וקאים בתרע משכנא ומתמליל עם משה: י וחזן כל עמא ית עמודא דעננא קאים בתרע משכנא וקימין כל עמא וסגדין גבר
בתרע

התורה והמצוה

אתם עם קשה ערף, גם אתם לא טובים מיתר העם, כי היה לכם לתוכיח ולמסור נפשכם על זה, וא"כ **אם רגע אחד אעלה בקרבך** אף להשרות שכינתי על יחידי סגולה **אכלה אותך** כי השא של יחידי סגולה גדול יותר לפי מעלתם, וגם שר"ל אחר שהכלל הם עם קשה עורף א"א להיות שכינתי על יחידים כי לא תוכל לבא כלל בקרב העם שהם אכלה החוטאים, **ועתה הורד עדיך מעליך** גם אתם, ואל תקוו שישכון ה' על היחידים שהם בני ישראל, ועליכם לנהוג אבלות כיתר העם **ואדעה מה אעשה לך**, שבשלא תהיה ביניכם יתלך אפי למועד שמור כמ"ש וביום פקדי:

(ו) **ויתנצלו**, ואז גם **בני ישראל התנצלו את עדים** שהיו לבושים בו מעת עמדם **בהר חורב**. אולם מה היה העדי הזה נחלקו בו המפרשים. לדעת הכוזרי הנ"ל הוא כפשוטו כנ"ל, וי"מ שהיו לבושים תפלין כי כבר נאמר להם פ' קדש והיה כי יביאך שנאמר שם חיוב מצות תפלין, וזה תלוי בפלוגתת ר"י ור"ל בבכורות (דף ד') אם נהג בכורות וספר המור במדבר וכמ"ש בפרשת בא (סימן קטו), ור' חננאל פי' שהם הבגדים שחקק עליהם דם הברית, ודעת הז"ל שהיה ענין רוחני, שנפשם לבשה עדי עדיים ואור אלהי בעמדם על הר סיני, והארה זו סרה מאתם, כענין (ש"א טז) ורוח ה' סרה מעם שאול, שאז דבקה בנפשם רוח שהוריו כמ"ש בפירושי שם עיי"ש, וכבר באר הארי"ז ז"ל הטעם שאמרו הנביאים לאלישע הידעת כי היום ה' לוקח את אדוניך מעל ראשך ויאמר גם אני ידעתי (מ"ב ב'), כי כמו שבהאסף רוח החיים מן הגויה ירגישו תחלה האברים הרחוקים מן הלב, והאברים הקרובים אל הלב עוד כחם נחם ולא ירגישו עד הרגע האחרונה, כן בהאסף אור האלהי מן הגויה הישראלית ירגישו הסמוכים שהם במדרגת האברים הרחוקים מן הלב תחלה, והאצילים והנביאים ירגישו באחרונה, וע"כ בעת שאמר ה' למשה כי לא אעלה בקרבך שמאז נסתלקה שכינה מן העם, הרגישו העם שהם הסמון האברים הרחוקים מן הלב תחלה, **ובני** ישראל הגדולים לא הרגישו עדיין הסתלקות האור והאלהות מנפשם ולכן התנצלו עדים באחרונה:

(ז) **ומשה**, אחר שראה משה שה' סלק שכינתו מקרב העם אף להראוים לנבואה כמו אהרן ובניו והזקנים, ידע שגם עליו לא תשרה שכינה כ"ז שיהיה בקרב המחנה, וכמ"ש חז"ל שכ"ז שהיו ישראל זועפים ממעשה העגל לא שרתה שכינה על משה, על כן **לקח את האהל**, שמשם היה יושב לשפוט את העם וללמד להם חוקי ה' [שהיה לו לזה אהל מיוחד נפרד מאהלו שמשם ישבו ב"כ], **ונטה לו מחוץ למחנה**, כדי שיהיה **הרחק מן המחנה**, כי המחנה והמקום הקרוב אליה לא יבא ה' שמה, **וקרא לו אהל מועד** שהוא יהיה מיועד לשכינת ה', שעד עתה לא נקרא בשם זה כי היה ה' בקרב כל המחנה וכל המחנה היה מיועד לשכינת ה' כמ"ש בכל המקום אשר אזכיר את שמי וכו', ועתה רק שם נתיעד ה' אליו, **והיה כל מבקש ה'** להשיג דבור ה' ורצון מאתו **יצא אל אהל מועד**, כי בקרב המחנה לא היה נמצא השראת ה':

(ח) **והיה**, יספר כי העם בהשתוקקם אל נועם ה' ולהיות להם איזה דבר קדוש שיקבילו נגדו עבודתם לה' [אשר מתוך תשוקה זו באו למעשה העגל כי חשבו שצריך להם אמצעי בין ה' וביניהם] היה להם משה לקדוש ה' מכובד, כי הוא הקדוש והקרוב לאלהים, עד **שבצאתו אל האהל** התעוררו כל העם **ונצבו פתח אהליהם**, כדי שעל ידו יחול עליהם רוח קדושה ויסרה כדרך מי שעומד לפני הנביא ואיש הרוח שיחול עליו רוח קדשו, וגם בעברו מפניהם לא שבו לאהלם רק **הביטו אחרי משה עד בואו**, כענין מ"ש הא דמהדרנא מחבראי דחזיתא לר"מ מאחוריו, וגם לשון הבטה מציין תמיד העיון בדבר, שעיינו והשכילו בדרכי משה ובמדותיו ללמוד להיות כמוהו, וכמ"ש חז"ל שהיו אומרים אשרי יולדתו וכו':

(ט-י) **והיה כבא**. בעת שבא האהלה שאז נתכסה מאתם, היה מבוא ה' שעמוד הענן שבו השכינה לא נכנס לתוך האהל רק **עמד פתח האהל**, וע"כ היה להם ענין אלהי שיקבילו נגדו תפלתם והשתחויה לאלהים, **שהשתחוו איש פתח אהלו** והיה להם זה תחת מה שקוו שיהיה להם דבר שיכוונו נגדו לה':

ידבר

וְקָם כָּל־הָעָם וְהִשְׁתַּחֲווּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ׃ יא וְדִבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פָּנִים אֶל־פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל־הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל׃ פ שלישי יב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה רְאֵה אַתָּה אֹמֵר אֵלַי הַעַל אֶת־הָעָם הַזֶּה וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתַּנִי אֵת אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי וְאַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם וְגַם־

מצאת

בעל הטורים

(יא) ידבר איש אל רעהו. בגימטריא פשוט מסביר לו פנים:

רש"י

(י) והשתחוו. פ לשכינה: (יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. ומתמלל עם משה: ושב אל המחנה. לאחר שדבר צ עמו היה שב משה אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד והדבר ק הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן ולא יותר שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות (תענית כח) ובי"ח שרף את העגל ודן את החוטאים ובי"ט ר עלה שנאמר (שמות לב) ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו' ועשה שם ארבעים יום ובקש רחמים שנאמר (דברים ט) ואתנפל לפני ה' וגו' ובר"ח אלול נאמר לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות האחרונות ועשה שם מ' יום שנאמר בהם (שם י) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו' מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס בי' בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו למשה סלחתי כדברך ומסר לו לוחות אחרונות וירד והתחיל לצוותו על מלאכת המשכן ועשאוהו עד אחד בניסן ומשהוקם לא נדבר עמו עוד אלא מאהל מועד: ושב אל המחנה. תרגומו ותב למשריתא לפי שהוא לשון הווה וכן כל הענין. וראה כל העם וחזן. ונצבו וקיימין. והביטו ומסתכלין. והשתחוו וסגדין. ומדרשו ודבר ה' אל משה שישוב אל המחנה א"ל אני בכעס ואתה בכעס א"כ מי יקרבם: (יב) ראה אתה אומר אלי. ראה תן עיניך ולבך על דבריך אתה אומר אלי וגו' ואתה לא הודעתני וגו' ואשר אמרת לי (שמות כג) הנה אנכי שולח מלאך ש אין זו הודעה שאין אני חפץ בה: ואתה אמרת ידעתיך בשם. הכרתיך מכל בני אדם בשם חשיבות ת שהרי אמרת לי (שמות יט) הנה

אנכי

שפתי חכמים

פ לא לפתח אהלו של משה כמובן מאיש פתח אהלו שפירושו לפתח אהלו רק בעבור שעמוד ענן שם אמר איש פתח אהלו: צ דאל"כ למה היה שב אל המחנה אחר שדבר הקב"ה עמו פנים אל פנים והלא במקום שדבר השם עמו שם היתה דירתו דכתיב ומשה יקח את האהל וגו': ק ר"ל מסדר הלמוד מפני שקודם יוה"כ לא היה פנאי ללמוד ולא ללמד מפני טרדות העגל ושהתפלל עליהם וקבלת לוחות אחרונות אבל לקיחת האהל היה תיכף אחר מעשה העגל: ר וא"ת והלא בפ' יתרו ובפ' עקב כתב שעלה בי"ח בתמוז. וי"ל משום דבשלהי מס' תענית תירץ אביי על קושיא שהקשה שם תמוז דהאי שתא מלויי מלייה, ורש"י ז"ל כשרוצה לפרש החשבון של מ' יום עם לילות לפי מנהג החדשים אחד מלא ואחד חסר שתמוז לעולם חסר אומר בי"ח וכשרוצה לפרש החשבון לפי מה שאמרו תמוז דהאי שתא מלויי מלייה אומר בי"ט. הרא"ם (נח"י) ול"נ דבין תמוז לתמוז נתחלף לו דהא אביי אמר על אותו תמוז של שלוח מרגלים וזהו בשנה שניה ואלו תמוז של העגל הוא בשנה ראשונה ע"ש, א"נ (נ"ל שהוא ט"ס אך נראה) שבעליה היתה בי"ח אבל חשבון של מ' יום לא היה כ"א בי"ט כי יום י"ח לא היה לילו עמו: ש כתב הרא"ם לפי דעתי שבוש נפל בספרים וה"ל לכתוב ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי וכו' כי מאמר הנה אנכי שולח וגו' קודם מעשה העגל נאמר ואע"פ שפירש"י שם כאן נתבשר שעתידין ישראל לחטוא ושכינה אומרת כי לא אעלה בקרבך וכו' מ"מ מאמר ושלחתי לפניך מלאך שהוא אחר מעשה העגל הוא העיקר. (נח"י) ונ"ל שצ"ל הנה מלאכי ילך לפניך שהוא מוקדם לפסוק ושלחתי לפניך וגם שזה הפסוק קרוב יותר לומר שטעות נפל בספרים ונתחלף בין הנה מלאכי ילך ובין הנה אנכי שולח וכו': ת דק"ל דמשמע מן הקרא דידיעת השם למשה לבד הוא בפרטות אבל שאר בני אדם אין ידיעת השם והשגחתו בפרטות אלא בכללות וחלילה זה כי השגחת השם בפרטות על כל ברואיו מקרני ראמים עד ביצי כנים

נ"ס

התורה והמצוה

(יא) ודבר ה', כבר באמרנו כי משה היה מוכן בטבע לנבואה בכל הנביאים, רק שבדרך זה היתה נבואתו באספקלריא המאירה שהיא נבואת פנים אל פנים בלא מסך בינותם, וזה לא היה לו רק בעת שהיו ישראל במעלתם, ועתה בחטא העגל שירדו ישראל ממעלתם היה ראוי שגם נבואת משה תהיה באספקלריא שאינה מאירה ושלא ידבר עמו פנים אל פנים, רק ע"י שישראל כולם שוקקים אל ה' והא

[illegible]

בתרע משכנה: יא ומתמלל יי עם משה ממלל עם ממלל כמא דממלל גבר עם חבריה ותב למשריתא ומשומשנה יהושע בר נון עולימא לא עדי מגו משכנא: יב ואמר משה קדם יי חזי דאת אמר לי אסיק ית עמא הדין ואת לא הודעתני ית די תשלח עמי ואת אמרת רביתך בשום ואף אשכחתא רחמין קדמי:

וכען

התורה והמצוה

משה בין בצאתו אל האהל בין בהשתחויה נגד העם זה נחשב להם לזכות, וזה היה טענה על מעשה העגל כמ"ש הכותרי כנ"ל, וע"כ לא נפל משה ממדרגתו בנבואה, א) שה' **דבר עמו פנים אל פנים** בלא אספקלריא ומסך, ב) שהיה הדבור **כאשר ידבר איש אל רעהו** שהיה עומד על רגליו ולא נתבטלו חושיו כמנהג יתר הנביאים, רק תכף אחר הדבור **שב אל המחנה** להתעסק בעניני העם, מה שאין הנביאים אחרי הנבואה הם מתעלפים וסר כחם מלעסוק במדיניות, אבל משרתו יהושע בן נון לא הגיע למדרגה זאת, רק **לא יכול למוש מתוך האהל**, שאף שלא הגיעתהו הנבואה בעצם, בכ"ז נפלה עליו חרדה מפחד ה' כענין (דניאל י) וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם, כן נפלה עליו חרדה בעת שחלה הנבואה על משה עד שלא יכול למוש מתוך האהל ולא יכול לשוב אל המחנה כי נתבטלו כחות גופו ולא יכול לזוז ממקומו:

(יב) **ויאמר משה**, הנה התבאר אצלי שנבואת מרע"ה התעלה מנבואת כל הנביאים כי נבואתו היתה באספקלריא המאירה, דהיינו שדבר עמו הא"ס פנים אל פנים שלא באמצעות מלאך כמ"ש ודבר ה' אל משה פנים אל פנים, משא"כ יתר נביאים שקבלו נבואתם באמצעות מלאך ונבאו באספקלריא שאינה מאירה. וכבר בארתי במראה הסנה שגם משה בתחלת נבואתו נבא באספקלריא שאינה מאירה ובאה לו הנבואה באמצעות מלאך כמ"ש וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה, וגם בארתי שמשה היה מוכן בטבע לנבואה מלידה ומבטן ומהריון, ונבואה זו שהיה מוכן לה בטבע היתה באספקלריא שאינה מאירה ובמדרגה זו נתראה לו במראה הסנה וכמ"ש חז"ל שנגלה אליו בקולו של אביו וא"ל אנכי אלהי אביך, שהוא טבע הנבואה שירש מאבותיו, ואח"כ מצא חן בעיני ה' והעלה אותו למדרגה נעלה מטבעו לנבאות באספקלריא המאירה שהוא שיקבל הנבואה מהא"ס בעצמו שלא ע"י אמצעי, שעז"א וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה', וכמ"ש בריש פרשת וארא בארוכות. עוד התבאר אצלי כי מדרגה זו שינבא באספקלריא המאירה שהוא ענין נסיי ולמעלה מן הטבע לא זכה לזה רק על ידי ישראל, ורק בעת שהיו ישראל במעלת השלמות, ועז"א שכל זמן שהיו ישראל נזופים ממעשה העגל לא שרתה שכינה על משה, ר"ל שבעת ההיא לא דבר עמו באספקלריא המאירה ובדבור פנים אל פנים, וכן מבואר פה בענין, שלא דבר ה' עם משה פנים אל פנים רק בעת שיצא אל האהל שהיה חוץ מן המחנה לא בעת שהיה נמצא במחנה, כי באשר ירדו ישראל ממעלתם ירד גם משה ממעלתו בעת שהיה בתוכם, ולא שרתה עליו שכינה באופן נעלה נסיי ופלאיי כמו מקודם, עד שיצא חוץ למחנה האהלה, וחז"ל אמרו בספרי כל הנביאים נתנבאו בכה מוסיף עליהם משה שנתנבא בזה הדבר, שהיתה שכינה מדברת מתוך גרונו של משה, ויקשה ע"ז שמצאנו גם במשה שנתנבא בכה, כה אמר ה' בני בכורי ישראל, כה אמר ה' עברו ושובו משער לשער במחנה, רק שזה היה בתחלת נבואתו טרם העלהו למדרגה שידבר עמו פנים אל פנים, וכן אחר חטא העגל בעודו במחנה שהיתה נבואתו במדרגה נמוכה, ונתנבא בכה, שהנבואה באספקלריא הבלתי מאירה היה לו בטבע בלתי תלויה בזכות ושלמות ישראל, לא כן נבואת זה הדבר ורואים פא"פ שינבא בלי אמצעי שהיה תלוי בזכות ישראל ובמעלתם. עפ"ז נבא אל הבאור, כאשר שמע משה שא"ל ה' לך עלה מזה אל הארץ שא"ל שלא ישכנו במקום הזה לעשות את המשכן כי לא ישרה שכינתו ביניהם, וא"ל ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני, שהכנסה אל הארץ יהיה ע"י מלאך כי לא ישכון ה' בקרבם, הנה הסתפק עתה איך תהיה נבואתו מעתה אם תהיה נבואתו באספקלריא המאירה פא"פ שלא באמצעות מלאך, או שגם נבואתו תהיה באמצעות מלאך ובאספקלריא שאינה מאירה, וז"ש **ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה** ושלא לעשות משכן כי לא תשכון בתוכם רק שתעלה אותם באמצעות מלאך, **ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי**, שלא הודעת את מי תשלח עמי לצרכי לנבואתי, אם גם נבואתי תהיה ע"י מלאך ובאספקלריא שאינה מאירה כיתר הנביאים, או לא, כי לא אמרת רק ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני, ולא בארת שהמלאך ילך גם עמי לצרכי בעניני הנבואה שתהיה נבואתי באמצעותו, **ואתה אמרת ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני**, ר"ל שאמרת שיש לי שתי מדרגות בעניני הנבואה: א) הנבואה שאני מוכן לה בטבע מתולדה שזה מאין שידע אותו בשם מעת לדתו, כמ"ש ממעי אמי הזכיר שמי (ישעיה מט) שפי' על הנבואה שהוא לו בטבע מעת שנקרא בשם, וכן במ"ש לירמיה (א) בטרם אצרך בבטן ידעתיך, שהוא על הנבואה שהוא לו מתולדה כמ"ש בפירוש בשני המקומות האלה, ב) הנבואה באספקלריא המאירה שאינה נמצאת בטבע רק בהשגחי אותה מצד מציאת חן וחנינה, כי השגה זו היא למעלה מטבע האדם ואינה תלויה במעשים ובפעולות כי הוא ענין נסיי ופלאיי שלא זכה לזה שום נביא ואתה רק מצאת

שכנה

מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי׃ יג וְעַתָּה אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
הוֹדִעֵנִי נָא אֶת־דְּרָכֶךָ וְאֵדָעֲךָ לְמַעַן אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ
וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה׃ יד וַיֹּאמַר פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי לָךְ׃
טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם־אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים אַל־תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה׃
טז וּבַמֶּה ׀ יִוָּדַע אֵפוֹא כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעַמֶּךָ
הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלֵינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ מִכָּל־הָעָם אֲשֶׁר
עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ פ רביעי יז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה גַּם
אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה כִּי־מָצָאתָ חֵן
בְּעֵינַי וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם׃ יח וַיֹּאמַר הַרְאֵנִי נָא אֶת־כְּבֹדֶךָ׃
יט וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי בְשֵׁם
יְהוָה לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת־אֲשֶׁר
אֲרַחֵם

בעל הטורים

(יט) ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך. בגימטריא שהקב"ה נתעטף כשליח צבור:

שפתי חכמים

ל"פ כשם אבות השיבות וכו': א דק"ל דבפסוק משמע שהיה ספק למשה אם אמר הקב"ה שמצא חן בעיניו והא אמר משה מתחלה להקב"ה איך שאמר אליו מצאת חן בעיני. לכ"פ אם אמת הוא שמצאתי חן דלמא מה שאמרת מצאת חן בעיני מצחק היית בי כדרך בני אדם: ב דאם לא כן מה ענין זאת הבקשה כאן: ג פי' והוא דבק עם הודיעני נא את דרכך כלומר הודיעני מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך או אדע מציאת חן שמצאתי בעיניך מה היא: ד כלומר למען אכיר ואדע התועלת של מציאת החן מה היא ובזה אדע מדת תגמולך למציאת החן שמצאתי בעיניך: ה פי' כמו שאני מבקש שתודיעני מה שכר אתה נותן לי במציאת החן אשר מצאתי בעיניך כך אני מבקש ג"כ שתודיעני מה שכר תתן לי בהנהגת העם הזה אשר אני מנהיג אותם דאל"כ מה ענין זה לכאן וכו'. הרא"ם: ו הע"ג שכבר נתרצה הקב"ה לו באמרו פני ילכו מ"מ רצה להודיע לו חבתן של ישראל בהליכתו עמהם ואמר שאם א"ו לא היה מתרצה ללכת עמהם לא היו עולים משם עד שימותו שם ובניהם וכל אשר להם: ז דעת רש"י שבקשת ונפלינו וגו' אינה מענין הבקשה הראשונה שהוא מידיעת השכר מציאת החן ושכר הנהגת העם כי זאת הבקשה היא שלא ישרה שכינתו בעכו"ם אלא בישראל: ח דאל"כ אין ענין לבקשה זאת כאן: ט (רא"ם) מכל זה משמע

רש"י

אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם: (יג) ועתה. אם אמת שמצאתי חן א בעיניך הודיעני נא את דרכך מה שכר אתה נותן ב למוצאי חן בעיניך: ואדעך למען אמצא חן בעיניך. ואדע בז' מדת תגמולך מה היא מציאת חן ג שמצאתי בעיניך. ופתרון למען אמצא חן למען אכיר ד כמה שכר מציאת החן: וראה כי עמך הגוי הזה. שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזוב ראה כי עמך הם מקדם ואם בהם תמאס איני סומך על היוצאים מחלצי שיתקיימו ואת תשלום השכר שלי בעם הזה ה תודיעני. ורבותינו דרשוהו במסכת ברכות (דף ז) ואני ליישב המקראות על אופניהם ועל סדרם באתי: (יד) ויאמר פני ילכו. כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו (שמואל ב יז) ופניך הולכים בקרב: (טו) ויאמר אליו. בזו אני חפץ ו כי ע"י מלאך אל תעלנו מזה: (טז) ובמה יודע אפוא. אפוא יודע מציאות החן הלא בלכתך עמנו. ועוד ד"א אני שואל ממך ז שלא תשרה שכינתך עוד על אומות העולם ע"א: ונפלינו אני ועמך. ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם כמו (שמות ט) והפלה ה' בין מקנה ישראל וגו': (יז) גם את הדבר הזה. שלא תשרה שכינתי עוד על עו"א אעשה ואין דבריו של בלעם ע"י שריית שכינה אלא נופל וגלוי עינים כגון (איוב ד) ואלי דבר יגונב שומעין ע"י שליח: (יח) ויאמר הראני נא וגו'. ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים ח והוסיף לשאול להראותו מראית כבודו: (יט) ויאמר אני אעביר וגו'. הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל ט הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה אני אעביר
כל

יג וּכְעַן אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ הוֹדַעְנִי כְעַן יָת אוֹרַח טוּבָךְ וְאִדַּע רַחֲמָךְ בְּדִיל דְּאַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָמָךְ וּגְלֵי קֳדָמָךְ אֲרֵי עַמָּךְ עַמָּא הָדֵין: יד וַאֲמַר שְׁכִנְתִּי תְּהַךְ וְאָנִיחַ לָךְ: טו וַאֲמַר קֳדָמוֹהִי אִם לֵית שְׁכִנְתָּךְ מְהַלְּכָא בֵּינָנָא לָא תַסְּקִנָּנָא מִכָּא: טז וּבְמָה יִתְיְדַע הָכָא אֲרֵי אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ אֲנָא וְעַמָּךְ הֲלָא בִּמְהָךְ שְׁכִנְתָּךְ עִמָּנָא וְיִתְעַבְדָן לָנָא פְּרִישָׁן לִי וּלְעַמָּךְ מְשַׁנֵּי מִכָּל עַמָּא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא: יז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַף יָת פִּתְגָמָא הָדֵין דִּי מַלֶּלְתָּא אַעְבֵּד אֲרֵי אַשְׁכַּחְתָּא רַחֲמִין קֳדָמַי וְרַבִּיתָךְ בְּשׁוּם: יח וַאֲמַר אַחְזֵינִי כְעַן יָת יְקָרָךְ: יט וַאֲמַר אֲנָא אַעְבַּר כָּל טוּבִי עַל אַפָּךְ וְאֶקְרֵי בִשְׁמָא דַּיְיָ קֳדָמָךְ וְאֵחוֹן לְמָן דְּאֵחוֹן וַאֲרַחֵם עַל

מן

התורה והמצוה

שמלא חן והכינה לזה, ומליאת חן הוא דבר הבלתי מתמיד ויוכל עתה להשתנות אחר שאין לי על זה עזר מזכות ישראל וממעלתם:

(יג) **ועתה**, לכן אבקש שתעשה לי דבר שעי"כ יהיה מליאת חן הזה מתמיד ולא יפסק והוא **הודיעני נא את דרכך ואדעך**, שתלמדני דרכי ההנהגה שלך ומדותיך למען אלך בדרכך והנהגתך, וכן תעזור **לי שאדעך** לידע האמתיות בעניני האלהות, בענין שאשיג כל הכמת האלהות וסודות חכמתו והנהגתו ואלהותו השגחתו וטובו ויכלתו, ועי"ז **אמצא חן בעיניך** לעתיד, שע"י שלמות המדע וההנהגה יתמיד מליאת החן שתהא נבואתי נבואת פה אל פה, ולא תאמר שתשא ישראל מעכב שא"א שתגלה לי דרכך בסודי בתוך עם חוטא עמו"ז, עז"א **וראה כי עמך הגוי הזה**, הלא ממה שהם מתשוקקים אל השראת השכינה, ועומדים איש פתח אהלו בצאת משה אל האהל ומשתחוים נגד עמוד הענן, שכ"ז מאשר חפצים שיהיה ה' בקרבם ושיהיה להם דבר קדוש יכוונו נכחו לאלהים בעבודתם, מבואר שלא עשו את העגל ע"י מרי רק ע"י טעות וכנזכר למעלה, ואין ראוי שאבד ממדרגה בגלל חטאתם:

(יד) **ויאמר פני ילכו**, השיב לו ה' שבמה שנוגע לענין נבואתו לא תהיה נבואתו גם עתה על ידי מלאך ואמצעי רק נבואת פה אל פה, והלות רוח ה' על הנביא נקרא בשם מנוחה ונחה, כמו נחה רוח אליהו על אלישע (מ"ב ב'), ומנוחה לא מצאתי (ירמיה מה), ויהי כנוח עליהם הרוח (במדבר יא) ועז"א **פני ילכו והנחתי לך** ר"ל לענין שאנים לך היינו שתנח עליך רוח הנבואה שאניההו עליך, לענין זה פני ילכו בעצמי שלא על ידי מלאך ואמצעי, כי המלאך לא ילך רק לענין ירושת הארץ בלבד:

(טו) **ויאמר אליו**, עפ"ז אמר משה שאם **אין פניך הולכים** עם כלל העם גם לענין ירושת הארץ והנהגת העם **אל תעלנו מזה**, כי הגם שאנכי מצאתי חן בעיניך בענין הנבואה, אני רוצה שגם העם ימצא חן בעיניך שתנהיג אותם בעצמך בלי אמצעי:

(טז) **ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך**, שנדע שמציאת חן כולל גם העם, לא יודע רק **בלכתך עמנו**, שעי"ז נפלינו מכל העמים שכל העמים מתנהגים ע"י שריה ומלאכים, ואנו מופלאים בזה שאין אנו תחת שום שר ומלאך, רק כי חלק ה' עמו ומתנהגים מהשגחתו לבדו, אבל אם גם עמנו ילך מלאך ושר הלא נדמה ככל העמים, ולמה העלנו לארץ ישראל שהיא ארץ המיוחדת להשגחת ה' לבדו ואינה נתונה תחת ממשלת אחד משרי מעלה אשר חלק ה' אותם לכל העמים אשר על פני האדמה:

(יז) **ויאמר ה' אל משה גם את הדבר הזה וגו' אעשה**, אז הבטיחו שבעתיד יעשה גם את זאת שתהיה שכינה מהלכת עמהם, ולא אעשה זאת בעבור העם רק בעבורך **כי מצאת חן בעיני**, ואני רוצה **שאדעך בשם**, ר"ל להעלותך בהשגה מדרגה אחר מדרגה שע"י מציאת חן תשיג יותר באלהות עד שתהיה כאיש אלהים ועלמתך שתקבל בך ידיעת ה', ועי"כ תוסיף תמיד למצוא חן וכן תלך מחיל אל חיל, ומובן שבזה הבטיח לו לגלות לו ידיעת דרכו וידיעת עניני האלהות שפי"ז ידעהו בשם ויוסיף למצוא חן וחסד:

(יח) **ויאמר הראני נא את כבודך**, אז בקש שאלה הדפה, שיראהו את כבודו, וכבר כתב הרמב"ם שכבוד ה' נו ג' שתופים, שלפעמים יבא על האור הנברא, ולפעמים יבא על התהלה והשבח שמהללים את ה', ולפעמים יבא על ידיעת עצמותו, והנה הענין שבקש משה לראות, ע"כ הוא שבקש להשיג את עצמותו וכ"כ הרמב"ם, ויקשה מאד שאיך לא ידע מזה שעצמות האלהות הוא דבר נמנע ההשגה, ואני אומר שכבוד ה' יש לו עוד הוראה אחרת, שכל הבריאה כולה אשר עשה מראש ועד סוף היא כבוד ה' כמ"ש (ישעיה מג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, שכל העולמות הנאצלו והנבראו שנוצרו ושנעשו הם כבוד ה' והם המעידים על מציאותו וחכמתו ויכלתו וטובו וגם עצמותו נכלל בזה לפעמים, ומשה רבינו עליו השלום בקש להשיג מכבוד ה' כל מה שאפשר בכחו להשיג:

(יט) **ויאמר**, הנה השיב לו ע"ז שלש אמירות, כמ"ש ג' פעמים ויאמר, הודיעו שיש בזה שלשה שערים, שער האחד בדברים שהם אפשרי ההשגה, השער השני בדבר שהוא נמנע ההשגה, השער השלישי

אֲרַחֵם׃ כ וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת־פָּנָי כִּי לֹא־יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי וְנִצַּבְתָּ עַל־הַצּוּר׃ כב וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשַׂכֹּתִי כַפִּי עָלֶיךָ עַד־עָבְרִי׃ כג וַהֲסִרֹתִי אֶת־כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ׃ פ לד חמישי א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים

אשר

רש"י

כל מדת טובי לפניך על הצור ואתה נתון במערה. וקראתי בשם ה' לפניך ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות (ר"ה יז) וכסדר שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י"ג מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כן וע"י שיזכירו לפני רחום וחנון יהיו נענין כי רחמי י לא כלים: וחנתי את אשר אחן. אותן פעמים שארצה כ לחון: ורחמתי. עת שאחפוץ לרחם. עד כאן לא הבטיחו אלא עתים אענה ועתים לא אענה אבל בשעת מעשה א"ל הנה אנכי כורת ברית הבטיחו שאין חוזרות ריקם (ר"ה שם): (כ) ויאמר לא תוכל וגו'. אף כשאעביר כל טובי על פניך איני נותן לך רשות לראות את פני: (כא) הנה מקום אתי. בהר אשר אני מדבר עמך תמיד ל יש מקום מוכן לי לצרכך שאטמינך שם שלא תזוק ומשם תראה מה שתראה זהו פשוטו. ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר ואומר המקום אתי ואינו אומר אני במקום שהקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו: (כב) בעבר כבודי. כשאעבור מ לפניך: בנקרת הצור. כמו (במדבר טז) העיני האנשים ההם תנקר (משלי ל) יקרוה עורבי נחל (ישעיה לז) אני קרתי ושתיתי מים גזרה אחת להם: נקרת הצור. נ כריית הצור: ושכתי כפי. (ת"כ פרשת ויקרא) מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל, ותרגומו ואגין במימרי ס כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסוכך עליו בכף ע ממש: (כג) והסרתי את כפי. ואעדי ית דברת יקרי פ כשתסתלק הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן: וראית את אחרי. הראהו קשר של תפילין: (א) פסל לך. הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו ואמר לו צ הפסולת יהיה שלך

משם

שפתי חכמים

תבינו שבלאו בקשתו היה צריך להראותו וללמדו סדר התפלה שאני אעביר כל טובי וכו' ואינה תשובה לבקשתו שהוא ראיית הכבוד לזה אמר שבלא"ה היה צריך ללמדו סדר התפלה מפני שנראה מדברי משה שאם תמה כו' א"נ מפני שאמר זכור לאברהם וגו' לכן צריך אני ללמדך סדר תפלה לכל שואל שבו תקובל שאלתו ומאותו הסדר תוכל נמי להשיג בקשת ראיית הכבוד במה שאראה אותך והוא ראיית אחוריים את קשר של תפילין ולא ראיית פנים כי לא יראני האדם וחי: י פי' מאח"כ זכות אבות יש לחוש שמא תכלה: כ לא כמו שמובן מן הכתוב שאחון לאותו שאחון וארחם לאותו שארחם כי אותו שחנני השם אינו צריך עוד חינון ואותו שמרחם עליו אין צריך רחמים רק עתים אענה ועתים לא אענה וכו': ל הודיע לנו שהמקרא קצר והיה ראוי לכתוב בהר ומפני שהחסרון ראוי שיהיה בכח המאמר אשר בהר אמר אשר אני מדבר עמך תמיד כלומר ומכתמת המקום ההוא בהר מכוון שאם הדבור תמיד ולפי שמלת אתי מורה עמי לא בהר אמר יש מקום מוכן לצרכך שהוא בכח מלת אתי: מ ומלת כבודי מורה על עצמו והראיה של זה שהרי אחרי זה כתיב עד עברי במקום עד עבור כבודי: נ פי' חקיקת הצור מל' כי יכרה: ס זה התרגום של ושכותי כפי: ע אלא במאמרו יכול להגין עליו: פ זה תרגומו של והסירותי את כפי ורש"י מפרש ליה כשתסתלק כו'

התורה והמצוה

במה שהוא בצד אחד נמנע ההשגה ובצד שני אפשרי ההשגה, תחלה הודיעהו הצד שהוא אפשרי, ההשגה, היינו שישיג כל הנבראים וצורתם והשתלשלותם וקשורם עם בוראם בכל פרטיהם שכ"ז אפשרי ההשגה, וע"ז הבטיח לו שבזה ימלא שאלתו, ועז"א אני אעביר כל טובי על פניך ר"ל כל הבריאה, שכל המציאות המציא ע"י מדת טובו, שתכלית כל הבריאה היה כדי שיגלה מדת טובו ושימלאו נבראים שייטיב עמהם, שע"ז נאמר בכל מעשה בראשית וירא אלהים כי טוב, אני אעביר על פניך כל המציאות וכל הבריאה שבראתי ע"י מדת טובי, והיא עצמה הוא כל טובי המתגלה ע"י הבריאה, ויותר מזה שאגלה לך ספרי השמות שבהם תלויים חיות העולמות, שכל העולמות נבראו בשמותיו של השי"ת והם חמה להם ומחייהם ומקיימים את כולם ומשפיעים בם שפע וברכה, ועז"א וקראתי בשם ה' לפניך, ובזה הבטיחו שיודיעהו שמותיו ופעולתם וי"ג מדותיו שכ"ז ממדת טובו, וחנתי את אשר אחן, ור"ל ובעת ההיא יהיה עת רצון שאוכל לחון את כל אשר אוכל לחון ורחמתי את כל אשר אוכל לרחם, ר"ל שבקריאת השמות וי"ג מדות

יפעלו

קו דארחתם: כ ואמר לא תיכול למחזי ית אפי שכנתי ארי לא יחזינני אנשא ויתקים: כא ואמר יי הא אתר מתקן קדמי ותתעתד על טנרא: כב ויהי במעבר יקרי ואשוינך במערת טנרא ואגין במימרי עלך עד דאעבר: כג ואעדי ית דברת יקרי ותחזי ית דבתרי ודקדמי לא יתחזון: א ואמר יי למשה פסל לך תרין לוחי אבניא כקדמאי ואכתוב על לוחיא ית פתגמיא די הוו על לוחיא קדמאי

התורה והמצוה

יפתחו שערי החכמה והרחמים בתכלית הטובה והרצון, וימלאו את כל המציאות חן וחסד ורחמים :

(כ) ויאמר, עתה הודיעו השער שהוא נמנע ההשגה שהיא ידיעת מהות ועצמות הא"ס יתברך שזה נקרא פניו שהוא עצמותו, עז"א לא תוכל לראות את פני שעצמותי הוא נמנע ההשגה, כי לא יראני האדם ולא יראני כל חי, וכמ"ש בספרא ויקרא (פרשה א') שאפילו חיות הקדש הנושאות את המרכבה אין משיגים את הכבוד :

(כא) ויאמר ה', עתה הודיעו השער שהוא מצד אחד נמנע ההשגה ומצד השני אפשרי ההשגה שהוא להשיג איך יצא המציאות שהוא בעל תכלית מאת הא"ס שהוא בלתי בעל תכלית, ואיך יצא הרבוי מן האחדות, ואיך נתהוה המקום המכיל בתוכו כל העולמות ממי שנעלה מהמקום ומהזמן ומהגבול וכל שייכים, שבעיון הזה קבלו חכמי הרשים סוד הצמצום, וכתב בע"ח בתחלתו, תחלת הכל היה מציאת אור פשוט ונקרא אור א"ס ולא היה שום חלל ושום אויר פנוי, וכשעלה ברצונו להאציל ולברוא וכו' צמצם א"ע באמצע האור שלו בנקודת המרכז ונעשה חלל עגול שהוא המקום לכל העולמות אשר עשה, ופי' שלהוציא את העולמות שהם בעלי גבול ותכלית ומתקוממים במקום מאת הבלתי בע"ת והא"ס מוכרח שעשה א"ע כדרך מוגבל ושער את כל העולמות שיהיו בעלי גבול ושיתקוממו במקום, כי בהיותו בלתי בע"ת ומגלה בכחו כל האפשריות עד בלי תכלית ימצא בו ג"כ האפשריות להמציא עולמות שהם בעלי גבול ותכלית, ולהמציא מציאות זה עזב דרכו הבלתי בע"ת שזה ימלין שצמצם א"ע וסלק אורו ממקום זה היינו שסלק את אורו הבלתי בע"ת ונעשה חלל ומקום שיתקוממו שם ברואים בעלי גבול שצריכים מקום המגביל אותם, ובכ"ז גם צמצום זה נמצא בכחו הבלתי בע"ת שעז"א הנה מקום אתי, שכפי מה שהוא א"ס ובלתי בע"ת בהכרח נמצא בכחו גם אפשריות הצמצום, ומקום הזה היה המרכז שבו יעמדו כל היצור, ועז"א ונצבת על הצור שבהתגלות הצמצום הזה והחלל הפנוי נמדד ונגבל בתוכו כל היצור שרצה לבראות, וכבר כתב במו"נ ח"א שם צור מורה על כלל המציאות שיצר שעל ידי זה נקרא צור עולמים, ר"ל שבהשגה זו תשיג להשיג כל היצור שנעשה במקום הזה :

(כב) והיה, עתה הודיעו כי בנוחו להשיג ענין זה איך יצא היצור והמציאות מן הא"ס אל המציאות וההויה. הנה צד אחד שנקרא פני שהוא מהות הא"ס בעצמו הוא נמנע ההשגה, והצד שנקרא אחורי שהיא הבריאה כולה שנעשה בפקודתו זה דבר שיוכל להשיג, אמנם המעבר שעברה הבריאה מן הא"ס והבלתי בע"ת אל הגבול והסוף, שעז"א והיה בעבור כבודי ר"ל אם תרצה לעיין ולהשיג איך עבר הכבוד [שהיא הבריאה שבקש עליה הראני נא את כבודך] מן הבלתי תכלית אל הבריאה שהיא בע"ת, שבזה שעיין בענין הצמצום, איך צמצם א"ע ונעשה חלל פנוי ומקום שבו יעמדו כל העולמות וחלל זה קורא פה נקרת הצור, כי נקר הוא חלל עגול שנעשה באיזה דבר שעז"א (במדבר טז) העיני האנשים ההם תנקר כי העין שוכב בחלל עגול סביב ואמר לבא בנקרות הצורים (ישעיה ב) שהוא החלל העגול שנעשה בצורים וסלעים כמ"ש בפי' שם, ופ"ש זה קרא חלל זה שבו עומד כל היצור נקרת הצור, שצור הוא היצור כמ"ש הרמב"ם, באר לו שלהשיג את הצמצום הזה ונקרת הצור, הנה מצד שרשו שבא מן הא"ס הוא נמנע ההשגה כי הא"ס הוא נמנע ההשגה, ומצדו השני אחר שנעשו בו כל היצור הוא אפשרי ההשגה שכבר הבטיחו שישיג את כל טובו, אבל המעבר עצמו איך עבר מן הא"ס אל הסוף, ומן הבב"ת אל הצמצום וענין הצמצום ונקרת הצור עצמו שהוא החלל והמקום שנעשה לכל המציאות טרם שנתהוה המציאות, המעבר עצמו והנקר שהוא החלל והצמצום איך היה ענינו זה יכוסה בענן והעלם, שגם דבר זה הוא קשה ההשגה ומכוסה בענן וערפל, שעז"א ושכותי כפי עליך עד עברי, שענין ההעברה איך עברתי מן הא"ס אל עולמות בעלי גבול אסוכך עליך את כפי שהוא הענן המכסה ומעלים את הדבר, ובאר שבין נקרת הצור שהוא חלל הצמצום שאמר עליו ושמתיך בנקרת הצור ובין ענין העברה בעצמה עד עברי מקצה הא"ס אל קצה הבריאה שנעשה בנקרת הצור זה סכותי בענן לך ולא תוכל להשיגו עד עברי לגמרי שבאתי לקצה השני שהוא העולמות שנוצרו שאז עברתי את הקצה השני, אז,

(כג) והסירותי את כפי, אסיר את הענן והערפל מעליך, שכל מה שנעשה מאז והלאה תראה באור בהיר, ובזה וראית את אחורי תשיג כל המציאות וכל העולמות שנוצרו ממני במקום הצמצום, אבל פני ועצמותי ואיך היה לפני ההעברה וההשתלשלות הזה, לא יראו כי זה נמנע ההשגה :

לד (א) פסל לך, הלוחות הראשונים היו מעשה ידי יוצר, ואחז"ל שאלמלא נשתברו היו למדין ולא שכחין

אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ׃ ב וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר אֶל־הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם עַל־רֹאשׁ הָהָר׃ ג וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אַל־יֵרָא בְּכָל־הָהָר גַּם־הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל־יִרְעוּ אֶל־מוּל הָהָר הַהוּא׃ ד וַיִּפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל־הַר סִינַי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים׃ ה וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה׃ ו וַיַּעֲבֹר יְהוָה ׀ עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא יְהוָה ׀ יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ ז נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֺן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד ׀ עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־

ס״נ׳ רבתי

בני

בעל הטורים

(ג) וגם איש ב׳. דין ואידך וגם איש היה מתנבא. לומר אפילו אם יהיה נביא לא יסמוך על נבואתו לעבור על הדת:

רש״י

משם נתעשר משה הרבה: פסל לך. אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות. משל למלך שהלך למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחות מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע עמד שושבינה וקרע כתובתה אמר אם יאמר המלך להרגה אומר לו עדיין אינה אשתך בדק המלך ומצא שלא היה הקלקול אלא מן השפחות נתרצה לה אמר לו שושבינה כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה אמר לו המלך אתה קרעת אותה אתה קנה לה נייר אחר ואני אכתוב לה בכתב ידי. כן המלך זה הקב״ה השפחות אלו ערב רב והשושבין זה משה ארוסתו של הקב״ה אלו ישראל לכך נאמר פסל לך: (ב) נכון. צ מזומן: (ג) ואיש לא יעלה עמך. הראשונות על ידי שהיו ק בתשואות וקולות וקהלות שלטה בהן עין רעה אין לך יפה מן הצניעות: (ה) ויקרא בשם ה׳. מתרגמינן וקרא בשמא ר דה׳: (ו) ה׳ ה׳. (ר״ה יז) מדת רחמים היא אחת קודם ש שיחטא ואחת לאחר שיחטא וישוב: אל. אף זו מדת ת רחמים וכן הוא אומר (תהלים כב) אלי אלי למה עזבתני ואין לומר למדת הדין למה עזבתני כך מצאתי במכילתא: ארך אפים. א (סנהדרין קיא) מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה: ורב חסד. לצריכים חסד שאין ב להם זכיות כל כך (ר״ה יז): ואמת. לשלם שכר טוב לעושי רצונו: (ז) נצר חסד. שהאדם עושה ג לפניו: לאלפים. לשני אלפים דורות: עון. אלו הזדונות. פשעים. אלו המרדים שאדם עושה להכעיס: ונקה לא ינקה. לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט. ורז״ל דרשו מנקה הוא לשבים ד ולא ינקה לשאינן שבים (יומא פו):

פקד

שפתי חכמים

מ׳: צ כמו שלא תמות לאין נכון לו לא מכוון כמו הנה אתה נכון הדבר: ק לשון הרמת קול: ר דמוכח מן התרגום שהיה משה הקורא שאלו הי׳ השם הקורא היה מתורגם וקרא בשם ה׳ שפירושו ויקרא ה׳ בשם. רא״ם: ש כלומר אע״פ שגלוי לפניו שעתיד הוא שיחטא אפ״ה מרחם עליו מאחר שלא חטא עדיין: ת אבל אינו רחמים פשוטים כמו מדת השם בן ד׳ כי מדות הרחמים מדרגות רבות הם: א אע״פ שמדה שניה של ה׳ ה׳ מרחם עליהם אחר שיחטא וישוב היינו כשעושה תשובה מיד שמרחם עליהם ומותר להם אבל מדה זו מאריך להם ומצפה שמא יעשו תשובה: ב כלומר מדכתיב ורב חסד משמע שאע״פ שחטא ואין זכיותיו יכולין להגן עליו לפי שהם מועטות הוא מטה כלפי חסד ומרחם עליו. ומדה הראשונה של ה׳ ה׳ שעדיין לא חטא רק שגלוי לפניו שיחטא. הרא״ם: ג לא החסד שיש להקב״ה לעשות עמו כי נוצר לא יפול רק על שעשוי כבר: ד ואע״פ

שהמדה

התורה והמצוה

שכחין שהרמז שרמזו הלוחות על מכתב אלהים החרות על לוח לבם ועל כלי המחשבה והעיון היה חרות בענין אלהי כי הם נעשו כמלאכי מרום, והאותיות נגלו על החומריות ולוחות הלב היו לוחות אבן אשר כתבם נמחה וכמ״ש לעתיד לבא נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה (ירמיה לא), ע״כ גם האבן שעליו

נכתבו

קדמאי די תברתא: ב והוי זמין לצפרא ותסק בצפרא לטורא דסיני ותתעתד קדמי תמן על ריש טורא: ג ואנש לא יסק עמך ואף אנש לא יתחזי בכל טורא אף ענא ותורי לא ירעון לקבל טורא ההוא: ד ופסל תרין לוחי אבניא כקדמאי ואקדים משה בצפרא וסליק לטורא דסיני כמא דפקיד יי יתה ונסב בידה תרין לוחי אבניא: ה ואתגלי יי בעננא ואתעתד עמה תמן וקרא בשמא דיי: ו ואעבר יי שכנתה על אפוהי וקרא יי יי אלהא רחמנא וחננא מרחיק רגז ומסגי למעבד טבון וקשוט: ז נטר טיבו לאלפי דרין שבק לעוין ולמרוד ולחובין סלח לדתיבין לאוריתה ולדלא תיבין לא מזכי מסער חובי אבהן על בנין ועל
בני

התורה והמצוה

אמנם הדברות היו מעשה אלהים, אולם אחר חטא העגל שבו לענין החומריי והיו גם הלוחות מעשה ידי בו"ד לבד המכתב היה אלהי, ובכ"ז נוה שמשה יפסלם באשר הוא איש האלהים, וע"כ אמר פסל לך משלך ולא משל צבור כמ"ש ביומא (דף ג) שבזה יזמינם אל הקדושה ובגוף הקדושה לכ"ע הזמנה שלשה היא, ואמר אשר שברת שאחר שאתה שברת אותם אתה מחויב להעמיד אחרים תחתיהם כמ"ש במדרש במשל השושבין שקרע את הכתובה:

(ב) והיה נכון לבקר, לא כמו בפעם הראשון שהתחלה בנה מזבח והעביר את דם הברית כי עתה א"צ לזה שברית הראשון לא נבטל:

(ג) ואיש לא יעלה עמך, לא כפעם הראשון שעלו זקני ישראל ואח"כ נשאר שם יהושע ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה, שעז"א ואיש אל ירא וחז"ל אמרו בהראשונות שהיו באתגליא נכנס בו עין הרע והשני היה באתכסיא:

(ה) וירד ה' בענן, הנה ה' אמר לו ושמתיך בנקרת הצור ושכותי כפי עליך עד עברי, שבאר באה"פ שנקרת הצור הוא חלל הצמצום שהוא המערה שעמד בה משה, שהיה משל אל נקרת הצור שהוא המקום שנתהוה ע"י הצמצום, וא"ל ה' שיסוכך עליו בכפו שהוא הענן שיכסה עליו ויעלים ממנו ענין ההעברה איך היתה ההעברה מן הא"ס אל העולמות שהם בעלי תכלית במקום נקרת הצור, וכן עשה שירד ה' בענן והענן התיצב עמו שם בנקרת הצור שהוא המערה שעמד בה משה שם עמד הענן ונתכסה בענן, וידוע שהא"ס לא נרמז בשום שם אפילו בקוצו של יו"ד, ועד שהתחיל בהוית העולמות לא קרא בשם כי כל השמות והכנויים הם אחר הצמצום ואחר ההעברה שעבר כבודו אל אצילות העולמות, ולכן אחר ההעברה שעבר מן הא"ס אל האצילות והגבול והמדה התחיל בקריאת השמות, וז"ש ויקרא בשם ה' שהפסק הנקוד על מלת בשם מעיד שפירושו שה' קרא בשם, כי רצה לסדר לפניו השמות שבהם נתהוו העולמות, כמו שהבטיח לו וקראתי בשם ה' לפניך שיגלה לו סוד שמותיו שהם קיום העולמות:

(ו) ויעבר, עתה מפרש דבריו מ"ש וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם, שסכך אותו בענן שזה היה בעת ההעברה מן הא"ס אל הוית העולם דרך הצמצום ונקרת הצור, זה היה עד שעבר ה' על פניו במעבר שיש בין הא"ס והבלתי גבול אל הבע"ת וגבול, שבזה סכך עליו עננו כמ"ש ושכותי כפי עליך עד עברי, וי"ש שעל פניו ר"ל פני ה' שהוא המדרגה שנקרא פניו שהוא המהות שאמר עליו לא תוכל לראות את פני, ועבר מן פניו אל אחוריו שהוא הבריאה שנשתלשלה מאתו שאמר ע"ז וראית את אחורי, מעבר הזה השיג דרך הענן והערפל שסכך עליו בל יביט אל האלהים, ויקרא ה' זה מפרש מ"ש ויקרא בשם ה', שאחרי ההעברה שהתחיל גלוי העולמות התחילו להתגלות שמותיו של הקב"ה, וקרא לפניו השמות שהם הויות וקיום של העולמות כמ"ש וקראתי בשם ה' לפניך. והנה העולמות שנתהוו במקום הצמצום הם ד' עולמות אבי"ע, ונגד עולם האצילות בא שם הוי"ה הראשון, והוי"ה השני הוא נגד עולם הבריאה [וחז"ל אמרו אני ה' קודם שיחטא ואני ה' לאחר שיחטא, כי השם השני שפועל בעולם הכסא מקבל בעלי תשובה כמ"ש גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, כי התשובה באה מן הבינה כמ"ש (ישעיה ו') ולבבו יבין ושב, ואמא מקננת בכורסיא, והשם הראשון שהוא בעולם האצילות הוא קודם שיחטא כי שם תקון ספירת חכמה שהיא אינה מקבלת תשובה, כמ"ש במדרש ששאלו להכמה נפש החוטאת מה תקנתה אמרה נפש החוטאת היא תמות כי שם הוא מה"ד, ועז"א שעלה במחשבה לברוא במה"ד כי חכמה שהיא היא מחשבה מלגו, ועל מיתת ר"ע אמר שתוק כך עלה במחשבה לפני], ושם אל שהוא בעולם היצירה שהמלאכים נלוה אל השם שם אל כנודע. ומן רחום וחנון מתחיל הנהגת עולם העשיה לא בעולמות שלמעלה שלא ינדק שם רחמים ותחינה ושכך חסים, ובעולם העשיה יש מדת רחום ומדת חנון, הרחמים הוא מצד דלאות ההיים שמעורר רחמים, והחנינה הוא מצד מציאת חן כמ"ש (תהלים קב) אתה תקום תרחם ציון [מצד דלאותם ושפלותם בעת שיהיה קושי השעבוד] כי עת לחננה [מצד החנינה אף בלא קושי השעבוד], הרחמים שייך על הגוף והחנינה על הנפש
כמ"ש

בְּנֵי בָנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים׃ ח וַיְמַהֵר מֹשֶׁה וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃ ט וַיֹּאמֶר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יֵלֶךְ־נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא וְסָלַחְתָּ לַעֲוֺנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ׃ ששי י וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל־עַמְּךָ אֶעֱשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר לֹא־נִבְרְאוּ בְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַגּוֹיִם וְרָאָה כָל־הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה כִּי־נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ׃ יא שְׁמָר־לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת־הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ יב הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא עָלֶיהָ פֶּן־יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבֶּךָ׃ יג כִּי אֶת־מִזְבְּחֹתָם תִּתֹּצוּן וְאֶת־מַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּן וְאֶת־אֲשֵׁרָיו תִּכְרֹתוּן׃

כי

רש"י

פקד עון אבות על בנים. כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם שכבר פירש במקרא אחר לשונאי: ועל רבעים. דור רביעי. נמצאת מדה טובה מרובה על מדת פורענות אחת לחמש ה מאות שבמדה טובה הוא אומר נוצר חסד לאלפים: (ח) וימהר משה. כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד וישתחו: (ט) ילך נא ה' בקרבנו. כמו שהבטחתנו מאחר שמחלת עון ואם עם קשה עורף הוא ויאמרו בך ואמרת על זאת פן אכלך בדרך אתה תסלח לעוננו וגו' יש ו כי במקום אם: ונחלתנו. ותתננו לך לנחלה (ס"א שתתן לנו) נחלה מיוחדת זו היא בקשת ונפלינו ז אני ועמך שלא תשרה שכינתך על האומות עו"א: (י) כרת ברית. ח על זאת: אעשה נפלאות. לשון ונפלינו שתהיו מובדלים בזו מכל האומות עו"א שלא תשרה שכינתי עליהם: (יא) את האמרי וגו'. ו' אומות יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם: (יג) אשריו. (ע"ז מד) הוא אילן שעובדים אותו:

קגא

שפתי חכמים

שהמדה שנית ממדות ה' ה' יש לה מדה א שהיא מרחמת לשבים. י"ל דהמדה הזאת מוותרת לו את העון ומנקה אותו כאלו לא עשה אבל אינו עושה לו שום טובה משא"כ במדה השנית שמוחל לו וגם עושה לו טובה וזהו ההפרש שבין פשוטו למדרשו שמפשוטו משמע שאינו מוותר העון לגמרי אלא ליפרע מעט מעט ומדרשו הוא שמוותר העון לגמרי. רא"ם: ה פי' דור אחד במדת פורעניות הוא ה' מאות במדה טובה נמצא הד' דורות שבמדת פורעניות הם ב' אלפים במדה טובה: ו דק"ל אדרבה בשביל שהם עם קשה עורף לא היה לו לילך עמהם כמ"ש לעיל אתם עם קשה עורף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. ומפרש דהאי כי כמו אם: ז (ס"א) שתתן לנו נחלה מיוחדת פי' שתהא השראת שכינתך בנו בלבד ולא בשאר אומות עו"א ולפי שכבר השיב לו ה' על זה אמר זו היא בקשת ונפלינו וכו' כלומר שהזכיר הם מה שבקש כבראשונה: ח פי' על בקשת ונפלינו והוא הכתוב אחריו

התורה והמצוה

כמ"ש על כן לא ירחמנו עושהו ויוצרו לא יחוננו (ישעיה כ"ד) כמש"פ בפירושי שם, ארך אפים במדת הדין נותן להרשעים אינו מעניש תכף רק מאריך אף, שמא יחזור בתשובה, והוא פחות מן הסליחה, כמש"ש בפסוק (משלי יט) שכל אדם האריך אפו ותפארתו עבור על פשע, עיי"ש:

ורב חסד ואמת, אמת הוא לקיים הבטחה או לעשות כפי הדין והמשפט, והחסד לא ישקיף על זכות או הבטחה וגם לא ישקיף על מציאת חן ורחמים רק יעשה מתוך חסדו כמו בריאת העולמות שהיה מצד החסד כמ"ש (תהלים פט) כי אמרתי עולם חסד יבנה, נוצר חסד לאלפים היא מדה אחרת שנוצר חסדי אבות לבניהם שבזה לא שייך חנינה ורחמים כי הם עדיין בעולם רק מצד מדת חסדו, ויש שנוצר חסד לאלף דור ויש לאלפים כמ"ש חז"ל כאן מאהבה כאן מיראה, נושא עון ופשע וחטאה א מדה אחרת על סליחת

עון

בני בנין מרדין על דר תליתאי ועל דר רביעאי: ח ואוחי משה וכרע על ארעא וסגיד: ט ואמר אם כען אשכחית רחמין קדמך יי תהך כען שכינתא דיי בינגא ארי עם קשי קדל הוא ותשבוק לחובנא ולחטאנא ותחסננא: י ואמר הא אנא גזר קים קדם כל עמך אעבד פרישן די לא אתבריאו בכל ארעא ובכל עממיא ויחזי כל עמא די את ביניהון ית עובדא דיי ארי דחיל הוא די אנא עבד עמך: יא טר לך ית די אנא מפקדך יומא דין הא אנא מתרך מן קדמך ית אמוראי וכנענאי וחתאי ופרזאי וחואי ויבוסאי: יב אסתמר לך דילמא תגזר קים ליתב ארעא די את עלל עלה דילמא יהי לתקלא בינך: יג ארי ית

אגורידהון

התורה והמצוה

עון, ויש בזה ג' ענינים, שהעון הוא מה שמטה מדרך השכל ע"י מינות וכפירה, והפשע הוא מרד במרד, והחטאה הוא מדרך התאוה, וכ"א היא מדה מיוחדת כמ"ש בכ"מ. ונקה לא ינקה, פי' חז"ל מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינם שבים, וכבר בארתי בהתו"ה (שמיני סי' לה) שהמקור הבא לפני פעל הבא בשלילה מורה שהיה ראוי להיות ולא היה, כמו (ויקרא יט) והפדה לא נפדתה, (ישעיה ל) בכה לא תבכה, ור"ל מה שראוי שינקה לשבים לא ינקה כי להבלתי שוים בתשובה אינו מנקה, פוקד עון אבות, היא מדה אחרת שפמ"ש בפי' מלכים שבני זרע המלכים שחטאו לא נענשו אבל אם ג' דורות חטאו נענשו, וחז"ל פי' שמה שפוקד עון אבות הוא בשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם, ר"ל עון אבות שהוא קיים על בנים ועל בני בנים שאם חטאו ג' דורות הוא פוקד על שלשים ועל רבעים, ושלשים הם עצמם בני בנים, ע"כ בעשרת הדברות ובפרשת שלח אמר פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים, כי שם בא על הכונה שפוקד עד ד' דורות עם התוספת, ועמ"ש בזה בפרשת יתרו:

(ח-ט) **וימהר משה**, אחר שא"ל ה' וקראתי בשם ה' לפניך וחנותי את אשר אחון שא"ל שבעת שיקרא לפניו שם ה' ומדות הרחמים תהיה עת רצון כמ"ש לכן כשקרא לפניו בשם ה' מהר וישתחו, ובקש **ילך נא ה' בקרבנו**, שהגם שא"ל את הדבר הזה אשר דברת אעשה לא הבטיחו שיעשה תיכף וגם שאז לא בקש רק שפניו ילכו שהוא ההשגחה הפרטיית ועתה בקש שילך שם אדני שמורה על מדת מלכותו שהוא שכינת עוזו ושיוה לעשות המשכן שישכון בתוכם שע"ז לא הבטיחו עדיין, ע"כ הזכיר פה שם אדני שני פעמים שהוא השער לה' כנודע והוא השוכן בין כנפי הכרובים, ואמר הטעם **כי עם קשה ערף הוא** ר"ל אחר שהזכרת מדותיך שאתה נשא עון ופשע, אם תלך בקרבנו תוכל להתנהג במדות אלה **כי עם קשה ערף הוא וסלחת לעוננו** כי זה מדבק, לא כמו שאמרת רגע אחד אעלה בקרבך ואכליתך שזה אינו ממדבק, והרלב"ג כ' בשם אביו שאמר אחר שהם עם קשה ערף ואין ממירים אותך ותמיד מסתפקים, לעומת זה דרך אנשים כאלה שאחר שחוזרים להאמין מחזיק האמונה אצלם ולא יסורו ממנה בשום אופן, כי גם בזה יהיו קשי ערף למסור א"ע על קדוש השם בעבור האמונה כמ"ש במדרש כי עם קשה ערף או יהודי או צלוב, וא"כ אחר **שתסלח לעוננו ולחטאתנו** אז **ונחלתנו** נהיה נחלתך עולמית ולא יעזבו אמונתם בשום אופן:

(י) **ויאמר הנה אנכי כורת ברית**, כרת עמו ברית על שתהיה שכינתו בקרבם כמו שבקש, והבטיח מלבד ג' דברים: א) **נגד כל עמך אעשה נפלאות** שלא ינהג עמהם בנסים נסתרים כמו שהיה בזמן אם היה הולך מלאך רק שיהיו הנפלאות גלויים נגד כל עמך, ב) שיהיו נפלאות **אשר לא נבראו** כמותם, כמו עמידת שמש ליהושע ושאר הנפלאות שנהג עמהם כל הזמן ההוא, ג) **בכל הארץ ובכל הגוים**, שיהיו נפלאות מפורסמים בכל הארץ כמו עמידת שמש ליהושע, וכבר בארתי בפי' יהושע (סימן י) שבכח כריתת ברית הלז אמר יהושע שמש בגבעון דום, ד) הבטחה למשה **שכל העם שאתה בקרבו** יראו איך יקרן אור פניו ויראו מגשת אליו, וז"ש **מעשה ה' כי נורא הוא אשר אני עושה עמך**:

(יא-יב) **שמר**, ובאשר דרך כורתי ברית לעשות התחייבות משני הצדדים, השב משה שבעבור זה יבקש מהם עבודות חדשות, אמר כי איני מבקש מכם חדשות רק **שתשמור לך** היינו להנאתך ולטובתך, **את אשר אנכי מצוך היום**, והסתכלה תמצא שכל הדברים הנאמרים פה כבר נאמרו בפ' משפטים, כלומר איני מבקש חדשות וגדולות, ובכ"ז התזכרן פה לצורך. **הנני גורש מפניך**, כי בפ' משפטים הזהיר פן תכרות להם ולאלהיהם ברית היינו שלא יכרתו עמהם ברית בעוד שיחזיקו בע"ז שאתה כורת בריתו גם לאלהיהם, אבל אם יקבלו עליהם שלא לעע"ז לא הזהיר, ופה הזהיר סתם שלא יכרתו עמהם ברית כמבואר ברמב"ם (ה' מלכים) שנצטוו שלא להחיות ז' אומות הכנענים כלום עד שיקבלו עליהם מס ועבדות ושלא לעע"ז, ובכל אופן אסור להם לכרות עמהם ברית שע"ז התלוננו ישראל על הנשיאים שכרתו ברית עם הגבעונים, וזה אמר פה שהזהיר סתם על כריתת ברית אף שלא יעבדו ע"ז, **פן יהיה למוקש בקרבך** כי אם תכרות להם ברית יתגברו עליך ברבות הימים ואף שקבלו שלא לעע"ז ישובו אל סורם כמו שיפרש:

(יג) **כי את מזבחותם**, זה כבר הזהיר בפ' משפטים, ופה הוסיף **את אשריו תכרתון** שלא תכתב שם

וכוא

יד כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר כִּי יְהוָה קַנָּא שְׁמוֹ אֵל קַנָּא הוּא: טו פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזָנוּ ׀ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ: טז וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ בְנֹתָיו אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת־בָּנֶיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן: יז אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה־לָּךְ: יח אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם: יט כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לִי וְכָל־מִקְנְךָ תִּזָּכָר פֶּטֶר שׁוֹר וָשֶׂה: כ וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ כֹּל בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם: כא שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת

ר' רבתי — בחריש

בעל הטורים

(טו) פן תכרות ברית. ליושב הארץ. ליושב מלא וייו דששה גוים המוזכר עליהם שגרגשי עמד ופנה: (טז) והזנו את בניך אחרי אלהיהן וסמיך אלהי מסכה רמז שעשו כמין זכרות מצלמת לעכו"ם וגם עשו כמין זכרות לצלמי עכו"ם כדכתיב ותזני בם: סמיך את חג המצות לאלהי מסכה לומר שעכו"ם אסורה בהנאה כחמץ בפסח: (כ) ולא יראו פני ריקם וסמיך ליה ששת ימים לומר דאין נדרים ונדבות קרבים ביו"ט: חמץ דם זבחי בגי' מאלו שוים:

רש"י

(יד) קנא שמו. מקנא להפרע ואינו מוותר וזהו כל לשון קנאה אוחז בנצחונו ופורע מעוזביו: ואכלת מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה ט עליך כמודה בעבודתו שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך (ב"מ ה): (יח) חדש האביב. חדש הביכור שהתבואה מתבכרת באבים: (יט) כל פטר רחם לי. באדם: וכל מקנך תזכר וגו'. וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה י אשר יפטור זכר את רחמה: פטר. לשון פתיחה וכן (משלי יז) פוטר מים ראשית מדון. תי"ו של תזכר לשון נקבה הוא מוסב על היולדת: (כ) ופטר חמור. ולא שאר כ בהמה טמאה: תפדה בשה. נותן שה לכהן והוא חולין ביד ל כהן ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים: וערפתו. עורפו בקופיץ הוא הפסיד ממון כהן לפיכך יפסד ממונו: כל בכור בניך תפדה. חמשה סלעים פדיונו קצוב שנאמר (במדבר יח) ופדויו מבן חדש תפדה: ולא יראו פני ריקם. לפי פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו הוא ואינו מוסב על הבכור שאין במצות בכור ראיית פנים אלא אזהרה אחרת היא וכשתעלו לרגל לראות לא יראו פני ריקם מצוה עליכם להביא עולת ראיית פנים. ולפי מדרש ברייתא מקרא יתר הוא ומופנה לגזרה שוה ללמד על הענקתו של עבד עברי שהוא חמשה סלעים מכל מין ומין מ כפדיון בכור במסכת קדושין (דף יז): (כא) בחריש ובקציר תשבת. למה נזכר חריש וקציר יש מרבותינו אומרים על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי נ שביעית ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש (ר"ה ט) וכך משמעו ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות ועבודת ו' הימים שהתרתי לך יש שנה שהחריש והקציר אסור ואין צריך לומר חריש וקציר

שפתי חכמים

אחריו נגד כל עמך אעשה נפלאות שהוא פי' ונפלינו: ט ר"ל שהוא טעם אלעיל כלומר שמא תעלה על דעתך לומר שאין האיסור והאזהרה אלא בעבודה שלהן בלבד כיון שהזהרתיך אם תזנה אותם וכו' אבל שתכרות להם ברית כדי שתהיה אוכל מזבחן יחד עמהם בחבורה אחת כסבור אתה שאין בכך כלום אל תעלה על דעתך בזה כי אני מעלה עליך וכו': י חסר מלת אשר מן תזכר וכו' וי"ת מפטר ונוסף בי"ת על פטר מפני שתזכר שב על המקנה שהיא היולדת לא על הפטר ופירושו וכל מקנך אשר יפטור זכר את רחמה: כ ונס"פ לא מפרש רש"י הטעם: ל מ"מ א"כ כשאר פסולי המוקדשים שנפדו שהם ותמורתן אסורים בגיזה ועבודה כיון שנכנסו במקומן: מ דכתיב הכא ריקם ובפרשת ראה כתיב ריקם גבי הענקה מה פדיון בכור חמש סלעים אף הענקה חמש סלעים ומדכתיב ריקם דהענקה ברישא דקרא דהו"ל למכתב בסיפא שדי ריקם איקב ריקם אגורן שיהא מכל מין ומין חמש סלעים: נ במסכת ר"ה פירש"י שלא יחרוש שדה

אגוריהון תתרעון וית קמתהון תתברון וית אשריהון תקצצון: יד ארי לא תסגוד לטעות עממיא ארי יי קנא שמה אל קנא הוא: טו דילמא תגזר קים ליתב ארעא ויטעון בתר טעותהון וידבחון לטעותהון ויקרון לך ותיכול מדבחיהון: טז ותסב מבנתהון לבנך ויטעין בנתהון בתר טעותהון ויטעין ית בנך בתר טעותהון: יז דחלן דמתכא לא תעבד לך: יח ית חגא דפטיריא תטר שבעא יומין תיכול פטירא כמא די פקדתך לזמן ירחא דאביבא ארי בירחא דאביבא נפקתא ממצרים: יט כל פתח ולדא דילי הוא וכל בעירך דכרין תקדש בכור תור ואמר: כ ובוכרא דחמרא תפרוק באמרא ואם לא תפרוק ותנקפה כל בוכרא דבנך תפרוק ולא יתחזון קדמי ריקנין: כא שתא יומין

רש"י

וקציר של מוצאי שביעית שהרי כבר נאמר (ויקרא כה) שדך לא תזרע וגו'. וי"א שאינו מדבר אלא בשבת וחריש וקציר שהוזכר בו לומר לך מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה ודוחה את

שפתי חכמים

שהם לכן ושדה אילן חרישה שיועיל לשביעית וקציר של שביעית תבואה שהביאה שליש בשביעית אתה נוהג בה מנהג שביעית בשמינית דאי אשבת קאי הא שאר מלאכות נמי אסורים: ם פי' מה חריש אין לך של מצוה אפי' לתרוצ נצורך

התורה והמצוה

וזה שאמרו בע"ז (דף נג) א"ר אמר רב ישראל שזקף לבנה להשתחוות לה ובא עכו"ם והשתחוה לה אסרה דא"כ ואשריהם תשרפון באש והלא ארץ ישראל ירושה להם מאבותיהם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו, אלא מדפלחי ישראל לעגל גלי אדעתייהו דניחא להו בע"ז וכי אתו עכו"ם שליחותא דידהו קא עבדי, לכן בצווי שבפרשת משפטים שהיה קודם מעשה העגל לא הוצרכו לבער האשרות, דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, ובצווי זאת שהיה אחר מעשה העגל נאסרו האשרות לכן הוסיף שרפת האשרות:

(יד) **כי**, ר"ל הגם שאתה **לא תשתחוה לאל אחר** באשר ידעת **כי ה' קנא שמו**, בכ"ז אני מזהירך:

(טו) **פן תכרות ברית ליושב הארץ** אף שיקבלו שלא לעע"ז, שאז **וזנו אחרי אלהיהם** אחר שלא יהיו כשופים תחתיך, והראה שלא ימשך בשפל זנות לע"ז רק בישראל, אבל בעכו"ם לא נמצא רק במקום הזה, כי הם אינם מקושרים עם ה' כאשה לבעלה שיפול עליהם שם זנות, ומזה מבואר שפה מדבר אחר שיתגיירו ובעת יזבחו לאלהיהן יקרא לך ואכלת מזבחו כדרך כורת ברית, ועי"כ,

(טז) **ולקחת מבנותיו לבניך**, כי הכתוב שההיא מוטל על האב וימחה בידה שלא תעבוד ע"ז, **וזנו בנותיו והזנו את בניך**:

(יז) **אלהי מסכה**, לא תאמר באשר בבהמ"ק יהיה כרוך ממך תעשה לך צורת כרובים שבמקדש להשתחוות נכחו לה', עז"א שלא תעשה כן רק תלך ג' פעמים בשנה אל בהמ"ק לראות פני ה', ועז"א (פסחים קח) כל המבזה את המועדות כאלו עושה מסכה כי זה נגרר מזה:

(יח) **את חג המצות**, חזר זה שנית כי בעת נצטוו בפ' משפטים היה הירות משעבוד גליות, ועתה יש אפשרות שיגלו מארצם בל יאמרו שאז אין עליהם חיוב מצה שהוא זכר ליציאת מצרים אחר שהם משועבדים שנית, אמר שבכ"ז היא מצוה קיימת לעולם, כי יציאת מצרים לא תבטל ואם יגלו מארצם ישובו לגאול, כי יציאת מצרים היה ההתחלה אל כל הגאולות, וע"כ יזכירו יציאת מצרים לימות המשיח כמ"ש במק"א:

(יט-כ) **כל פטר רחם**, הוסיף זה פה והפסיק מענין הרגלים, כי זה שייך ליציאת מצרים כמו שאכל מצה תמיד כן תקדיש הבכורות, וגם שאחר שע"י חטא העגל היה עתיד ליטול העבודה מבכורות בל תאמר שא"צ, אמר שבכ"ז כל פטר רחם לי, וכן פטרי חמורים, וסיים ולא יראו פני ריקם שבעת בואם יביאו עמם הבכורות להקריבם:

(כא) **ששת ימים תעבד**, בפרשת משפטים אמר ששת ימים תעשה מעשיך, כי אז היו עתידים להיות בני חורין, ויהיה כמו לעתיד לבא (ישעיה סא) ועמדו זרים וכו' ובני נכר אכריכם, ושם עבודה הוא בשדה שעובד אדמתו, ואז לא יצוייר זה, ועתה אחר מעשה העגל שתצטרך לעבוד את האדמה בעצמך, בל תאמר שהואג לך חרישה וקצירה, פן האדמה תשאר שממה, ובפרט שכבר תשבות מעבודת הארץ בשמטה שהוא תמורת השבת כמ"ש הגו"ה (בהר), בכ"ז בחריש ובקציר תשבות, ופי' הרע"ם שמפני שהזהירם על אלהי מסכה שהם הפלמסאות שהיו עושים להמשיך שפע הכוכבים, שחשבו שאם יעשו צורה ידועה בשעה ידועה עם צלמת הכוכב ימשיכו עליהם שפע מהכוכב ההוא, שחשבו שעי"כ ישיגו צרכי גופותם וקנייניהם, הזכיר להם מצות שבהם ימשכו להם ההצלחות האלה, בפסח יבורך האביב, וע"י הבכורות יבורכו המקנה, וע"י השבת יבורך מעשם

בֶּחָרִ֥ישׁ וּבַקָּצִ֖יר תִּשְׁבֹּֽת׃ כב וְחַ֤ג שָׁבֻעֹת֙ תַּעֲשֶׂ֣ה לְךָ֔ בִּכּוּרֵ֖י קְצִ֣יר חִטִּ֑ים וְחַג֙ הָֽאָסִ֔יף תְּקוּפַ֖ת הַשָּׁנָֽה׃ כג שָׁלֹ֥שׁ פְּעָמִ֖ים בַּשָּׁנָ֑ה יֵֽרָאֶה֙ כָּל־זְכ֣וּרְךָ֔ אֶת־פְּנֵ֛י הָֽאָדֹ֥ן ׀ יְהוָ֖ה אֱלֹהֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ כד כִּֽי־אוֹרִ֤ישׁ גּוֹיִם֙ מִפָּנֶ֔יךָ וְהִרְחַבְתִּ֖י אֶת־גְּבֻלֶ֑ךָ וְלֹא־יַחְמֹ֥ד אִישׁ֙ אֶת־אַרְצְךָ֔ בַּעֲלֹֽתְךָ֗ לֵרָאוֹת֙ אֶת־פְּנֵי֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ שָׁלֹ֥שׁ פְּעָמִ֖ים בַּשָּׁנָֽה׃ כה לֹֽא־תִשְׁחַ֥ט עַל־חָמֵ֖ץ דַּם־זִבְחִ֑י וְלֹא־יָלִ֣ין לַבֹּ֔קֶר זֶ֖בַח חַ֥ג הַפָּֽסַח׃ כו רֵאשִׁ֗ית בִּכּוּרֵי֙ אַדְמָ֣תְךָ֔ תָּבִ֕יא בֵּ֖ית יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ לֹֽא־תְבַשֵּׁ֥ל גְּדִ֖י בַּחֲלֵ֥ב אִמּֽוֹ׃ פ שביעי כז וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה כְּתָב־לְךָ֖ אֶת־הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֑לֶּה כִּ֞י עַל־פִּ֣י ׀ הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֗לֶּה

כרתי

בעל הטורים

(כז) כי על פי הדברים האלה וסמיך ויהי שם עם ה' ארבעים יום לומר שבבבל דברים שבע"פ נהם שם מ' יום: כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית אלו דברים שבע"פ ע"כ נקבלה וכתוב יותר דברי אמת ס"ת בריה וסמיך ליה דברי הכמים: פי הדברים

שפתי חכמים

לגורך מומר ושתי הלחם אני אוסרו לך בשבת אף קציר שאני אוסר לך דוקא של רשות יצא של מצוה שאפי' מלאו קצור מצוה לקצור ויש לך ללמד מכאן שהוא דוחה שבת: ע פירוש לא שהוא זמן בכורי קציר חטים מפני שמתחילין להקריב מנחה מן החטים החדשים: פ לא הזכרים שלך שהרי אף זכרים הקטנים אינם שלך פירוש אינם ברשותך כ"ש הגדולים שחייבים במצות רק פירושו הזכרים הנמצאים בך כלומר בעמך: צ דאל"כ מאי כי אוריש וגו' מאי נתינת טעם יש מ: ק שהמקרא מסורס וקצר וכאלו כתיב לא תשחט את זבחי ולא תזרוק דמו על החמץ כלומר שעדיין חמץ קיים ולא עליו ממש: ר אם לאחד מהלו יש לו חמץ בביתו סוכר בלאו אבל לא פירש מי הוא העובר השוחט או הזורק או שניהם כאחד: ש פי' מועלת לשון מעילה הוא כלומר אין לינה פוסל בראש המזבח כלומר אם עלו אבריו בראש המזבח קודם עלות השחר אע"פ שלא נקרבו אינם נפסלים: ת כלומר לא מיפסל בלינה אלא עד שילין בעמוד השחר אבל אם לן כל הלילה וקודם שעלה עמוד השחר הקטיר אין זה לינה (אבל אם לא הקטירן הוי לינה לענין שאם ירדו לאחר ע"ה לא יעלו עי' זבחים דף פ"ו): א דהא הפסח אינו נקרב אלא אמוריו: ב כלומר שלא יקריב אחר עמוד השחר מדכתיב זבח ולא כתיב חג הפסח אלא לרבות כל הזבחים שנפסלין בלינה: ג אינו רוצה לומר מאדמתך מפיק ליה דהא בפרשת כי תבא מפיק מג"ש דארצך ארצך אלא ר"ל דהא דכתיב הכא אדמתך לאו למימרא דמכל הפירות שבארצך מחויב להביא בכורים אלא דוקא מז' המינים כלבד כדילפינן מג"ש דארץ ארץ: ד דק"ל דבז' המינים הכתיב נמי דבש ודבש אינו פרי ובבכורים כתיב פרי אדמתך משמע דוקא פרי ומתרץ הוא דבש תמרים ותמרים נמי פרי: ה פי' לא בחלב אמו דוקא אלא ה"ה

כתוב

רש"י

את השבת: (כב) בכורי קציר חטים. שאתה מביא בו שתי הלחם ע מן החטים (ר"ה כא): בכורי. שהיא מנחה ראשונה הבאה מן החדש של חטים למקדש כי מנחת העומר הבא בפסח מן השעורים היא: וחג האסיף. בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית. אסיפה צ לשון הכנסה לבית כמו (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך: תקופת השנה. שהוא בחזרת השנה בתחלת השנה הבאה: תקופת. לשון מסיבה והקפה: (כג) כל זכורך. כל הזכרים פ שבך הרבה מצות בתורה נאמרו ונכפלו ויש מהם שלש פעמים וארבע לחייב ולענוש על מנין לאוין שבהם ועל מנין עשה שבהם: (כד) אוריש. כתרגומו אתריך וכן (דברים ב) החל רש וכן (במדבר לב) ויורש את האמורי לשון גרושין: והרחבתי את גבולך. ואתה רחוק מבית הבחירה ואיך יכול לראות לפני תמיד לכך אני קובע לך צ שלש רגלים הללו: (כה) לא תשחט וגו'. לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים ק אזהרה לשוחט או לזורק או לאחד ר מבני חבורה (פסחים סג): ולא ילין. כתרגומו אין לינה מועלת ש בראש המזבח ואין לינה אלא ת בעמוד השחר: זבח חג הפסח. אמוריו א ומכאן אתה למד לכל ב הקטר חלבים ואברים: (כו) ראשית בכורי אדמתך. משבעת המינין האמורים ג בשבח ארצך (דברים ח) ארץ חטה ושעורה וגפן וגו' ודבש הוא דבש ד תמרים: לא תבשל גדי. אזהרה לבשר וחלב ה ושלשה פעמים כתוב בתורה אחד לאכילה

וכתב

יומין תיכול פטירא כמא דפקדתך לזמן ירחא דאביבא ... (preceding) יומין תִּפְלַח וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ בִּזְרוֹעָא וּבַחֲצָדָא תְּנוּחַ: כב וְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא תַּעְבֵּד לָךְ בִּכּוּרֵי חֲצַד חִטִּין וְחַגָּא דִכְנָשָׁא בְּמִפְּקָא דְשַׁתָּא: כג תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתַּחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל: כד אֲרֵי אֲתָרֵיךְ עַמְמִין מִן קֳדָמָךְ וְאַפְתֵּי יָת תְּחוּמָךְ וְלָא יַחְמֵד אֱנָשׁ יָת אַרְעָךְ בְּמִסְּקָךְ לְאִתַּחֲזָאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא: כה לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן לְצַפְרָא בַּר מִמַּדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא דְפִסְחָא: כו רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב: כז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּתַב לָךְ יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין אֲרֵי עַל מֵימַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין גְּזָרִית עִמָּךְ קְיָם

ועם

רש"י

ואחד לבהמה ואחד לאיסור בישול (חולין קטו): גדי. כל ולד רך במשמע ואף עגל וכבש ממה שהוצרך לפרש בכמה מקומות ז גדי עזים למדת שגדי סתם כל יונקים במשמע: בחלב אמו. פרט לעוף שאין לו חלב שאין איסורו מן התורה אלא מדברי סופרים: (כז) את הדברים האלה. ולא אתה רשאי לכתוב

שפתי חכמים

בחלב עצמו וזה דנקט בחלב אמו לאפוקי עוף שאין לאמו חלב כמו שפירש"י: ו וזה דמצריך גבי בשר בחלב ג' פסוקים לאכילה והנאה יותר מכל איסורים שבתורה שבכולן כתיב נמי ל' אכילה וכולל בהן אכילה וגם הנאה. וי"ל דגבי בשר בחלב חייב על האכילה אף שאינו נהנה באכילתן כגון שהגיף גרונו באכילה לכך לא כתב בו נמי ל' אכילה שיכלול גם ההנאה משא"כ בשאר אכילת איסורים: ז דאי לא כתי' מפורש אלא במקום אחד גדי עזים הייתי אומר שבכאן נמי דוקא גדי עזים דנלמוד סתום מן המפורש אבל בכמה מקומות כתיב גדי עזים למדנו דוקא היכא דגלי גלי משום דג' פסוקים הבאים כאחד לכ"ע אין מלמדין והיכא דלא גלי כמו

התורה והמצוה

מששת ימים, וע"י חג הקציר והאסיף יתברכו הקציר והנאסף, וכתב הרי"א שתחלה הזכיר פסח שהוא זכר ליציאת מצרים ועשו הבכורות שהוא ג"כ זכר לזה, וגם שבת מורה זה כמ"ש בדברות האחרונות כי עבד היית בארץ מצרים, ואחריו חג הקציר והאסיף שהוא ברכת הארץ שבאו לשם, ובג' אלה החיוב לעלות ולראות, ולכן לא הזכיר ר"ה ויוה"כ, ועז"א,

(כג) שלש פעמים בשנה, כי עע"ז היו מתראים לפני אליליהם בכל יום בבתי במותיהם שהיו בכל עיר ובכל שכונה, ואתה רק ג"פ, ורק כל זכורך, ובאר למה ג' פעמים, שבפסח אתה מתראה לפני האדון, כי עבד היית ויפדך ואתה עבדו, ובשבועות לפני ה' שאז קבלת התורה וידעת שהוא נורא כל ופחדו כל נמצא, ובסוכות מפני אלהי ישראל, כי בסוכות הושבתי את בני ישראל שהם ענני הכבוד, שזה מורה שהוא אלהי ישראל וה' הולך לפניהם בעמוד ענן:

(כד) כי אוריש. באר סגולת המצוה הזאת, כי לפי הטבע ראוי שתמיד יגורו אתכם מלחמות: א) כי אוריש גוים מפניך ויתחלו הכנענים תמיד להתגבר עליכם, ב) והרחבתי את גבולך שיהיה ארץ טובה ורחבה ורבים יכספו אותה, וע"י עלותך לראות ג"פ בשנה לא יחמוד איש את ארצך, כי זה סגולה לזה, והגם הוא הפך הטבע, שלפי הטבע ראוי בשעת שכל הזכרים ילכו מביתם יקומו השכנים לרשת ארצך באין איש יעמוד נגדם, אבל דרך ההשגחיי והפלאיי הוא בהפך:

(כה) לא, עתה מזהיר ג' אזהרות בג' חגים האלה: א) על פסח שדרך עעו"ז לערב בקרבניהם חמץ כמ"ש במו"נ מספרי הצאבא וכמ"ש (עמוס ד) וקטר מחמץ תודה, נגד זה לא תשחט על חמץ דם זבחי שלא ישחט הפסח בעוד החמץ קיים, ועוד היה מנהג עעו"ז שילין הזבח עד בקר, כמ"ש (שם) והביאו לבקר זבחיכם וכמ"ש בירושלמי דע"ז, ונגד זה שלא ילין לבקר זבח חג הפסח:

(כו) ראשית, על חג השבועות שמביאים בו בכורים ועע"ז היו מביאים בכורי אדמתם לע"ז נגד זה תביא בית ה' אלהיך, ועל חג הסוכות שאז נגמרו הגדיים והטלאים כמ"ש בפ"ק דר"ה, והיה מנהג עעו"ז לאכול ולבשל אז בב"ח, בהאמינם שעי"כ יצלחו המקנה ותהיה בו ברכה, נגד זה לא תבשל גדי בחלב אמו:

(כז) ויאמר ה' אל משה כתב לך, נגד שיכתוב הדברים האלה בספר מיוחד, שע"פ דברים האלה כרת ברית שילך עמהם, וכבר באורתי בספר יהושע שספר זה קרא בשם ספר הישר, שע"ז אמר שמש בגבעון דום הלא כתובה על ספר הישר, והוא מ"ש בספר זה נגד כל עמך אעשה נפלאות, ואמר אנכי כורת ברית, וכבר כתבתי שאם לא נשתברו הלוחות היה הקב"ה כותב להם כל התורה כמ"ש ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי, וע"י החטא היו הלוחות השניות מעשה ידי משה רק הכתב היה מכתב אלהים, והתורה נכתבה ע"י משה, ולכן אמר כתב לך:

ויהי

כָּרַתִּי אִתְּךָ בְּרִית וְאֶת־יִשְׂרָאֵל׃ כח וַיְהִי־שָׁם עִם־יְהוָה אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַל וּמַיִם לֹא שָׁתָה וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֵת דִּבְרֵי הַבְּרִית עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים׃ כט וַיְהִי בְּרֶדֶת מֹשֶׁה מֵהַר סִינַי וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיַד־מֹשֶׁה בְּרִדְתּוֹ מִן־הָהָר וּמֹשֶׁה לֹא־יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ׃ ל וַיַּרְא אַהֲרֹן וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו׃ לא וַיִּקְרָא אֲלֵהֶם מֹשֶׁה וַיָּשֻׁבוּ אֵלָיו אַהֲרֹן וְכָל־הַנְּשִׂאִים בָּעֵדָה וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם׃ לב וְאַחֲרֵי־כֵן נִגְּשׁוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְצַוֵּם אֵת כָּל־אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אִתּוֹ בְּהַר סִינָי׃ מפטיר לג וַיְכַל מֹשֶׁה מִדַּבֵּר אִתָּם וַיִּתֵּן עַל־פָּנָיו מַסְוֶה׃ לד וּבְבֹא מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לְדַבֵּר אִתּוֹ יָסִיר אֶת־הַמַּסְוֶה עַד־צֵאתוֹ וְיָצָא וְדִבֶּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר יְצֻוֶּה׃ לה וְרָאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־פְּנֵי מֹשֶׁה כִּי קָרַן עוֹר פְּנֵי

משה

בעל הטורים

כאלה כרתי אתך ברית ס"ת בגי' התלמוד: (כט) כי קרן עור פניו וזכה לקירון פניו מזכותי כפי עליך. וי"א מכתיבת הלוחות זכה לקירון. וקרנים מידו לו ושם חביון עוזו ר"ת מלוח:

רש"י

לכתוב תורה ח שבעל פה: (כט) ויהי ברדת משה. כשהביא לוחות אחרונות ט ביום הכפורים: כי קרן. לשון קרנים שהאור מבהיק ובולט כמין קרן ומהיכן זכה משה לקרני ההוד י רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקב"ה ידו על פניו שנאמר (שמות לג) ושכותי כפי: (ל) ויראו מגשת אליו. בא וראה כמה גדול כחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומר (שמות כד) ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל ולא יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתיעים ומזדעזעים: (לא) הנשאים בעדה. כמו נשיאי העדה: וידבר משה אלהם. שליחותו של מקום ולשון הווה הוא כ בכל הענין הזה: (לב) ואחרי כן נגשו. אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ההלכה לישראל. תנו רבנן כיצד סדר המשנה משה היה לומד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנה להם משה פרקם נסתלקו הם ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן נכנסו זקנים שנה להם משה פרקם נסתלקו זקנים ישבו לצדדין נכנסו כל העם שנה להם משה פרקן נמצא ביד כל העם אחד ביד הזקנים שנים ביד בני אהרן שלשה ביד אהרן ארבעה וכו' כדאיתא (בעירובין נד): (לג) ויתן על פניו מסוה. תרגומו בית אפי לשון ארמי הוא בגמ' (כתובות סב) סוי לבא ועוד בכתובות אוס קא מסוה לאפה לשון שבעל היה מסתכל בה אף כאן מסוה בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים ולכבוד קרני ההוד שלא

שפתי חכמים

כמו שכה דכתיב בהם כל יונקים כמשמע: ח דאל"כ מיעוט הוא: ט אע"פ שגם כשהביא לוחות ראשונות בי"ז בתמוז כתיב נמי וירד משה מן ההר ושני לוחות העדות בידו כמש"כ כאן מ"מ כל הספורים הבאים אחר מקרא זה לא היו רק בלוחות אחרונות: י כלומר שבלוחות אחרונות זכה לקרני הוד יותר מבלוחות הראשונות: כ פי' מכיון שאין כאן דבור מיוחד כלל ע"כ לומר שהדבור הזה אינו אלא מה שנדבר עמו בהר סיני שהוא שליחותו של מקום לישראל שילמד להם כל התורה כולה ואח"כ צ"ל שלשון הוה הוא כל הענין שהיה משה קורא להם בכל יום ומלמד אותם התורה והמצות לנשיאים ואח"כ לכל ישראל כמו שמפרש והולך וזה היה אף לאחר שהוקם המשכן:

יזונו

וְעִם יִשְׂרָאֵל: כח וַהֲוָה תַמָן קֳדָם יְיָ אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן לַחְמָא לָא אֲכַל וּמַיָא לָא שְׁתִי וּכְתַב עַל לוּחַיָא יָת פִּתְגָמֵי קְיָמָא עַשְׂרָא פִתְגָמִין: כט וַהֲוָה כַּד נְחַת מֹשֶׁה מִטּוּרָא דְסִינַי וּתְרֵין לוּחֵי דְסַהֲדוּתָא בִּידָא דְמֹשֶׁה בְּמֶחְתֵיהּ מִן טוּרָא וּמֹשֶׁה לָא יְדַע אֲרֵי סְגִי זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי בְּמַלָּלוּתֵיהּ עִמֵּיהּ: ל וַחֲזָא אַהֲרֹן וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מֹשֶׁה וְהָא סְגִי זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי וּדְחִילוּ מִלְּאִתְקָרָבָא לְוָתֵיהּ: לא וּקְרָא לְהוֹן מֹשֶׁה וְתָבוּ לְוָתֵיהּ אַהֲרֹן וְכָל רַבְרְבַיָא בִּכְנִשְׁתָּא וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִמְּהוֹן: לב וּבָתַר כֵּן אִתְקְרִיבוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּפַקֵּדִנּוּן יָת כָּל דִּי מַלֵּיל יְיָ עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינָי: לג וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה מִלְּמַלָּלָא עִמְּהוֹן וִיהַב עַל אַפּוֹהִי בֵּית אַפֵּי: לד וְכַד עָלֵיל מֹשֶׁה לִקְדָם יְיָ לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ אַעְדֵּי יָת בֵּית אַפּוֹהִי עַד מִפְּקֵהּ וְנָפֵק וּמְמַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דִּי מִתְפַּקַּד: לה וַחֲזַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת אַפֵּי מֹשֶׁה

ארי

רש"י

יום הכל מהם היה נותן המסוה כנגדן ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל ובשעה שהמקום מדבר עמו עד צאתו ובצאתו יצא בלא מסוה: (לד) ודבר אל בני ישראל. ורואו קרני ההוד בפניו. וכשהוא מסתלק

מהם

התורה והמצוה

(כח) **ויהי**, זה היה מ' יום השלישים כי בארבעים יום האמצעיים לא היתה סליחה גמורה , ואז הוסיף עוד הפעם מ' יום כיצירת הולד ונזדכך גם חומרו ופניו עד שזכה לקרני ההוד, ומ"ש **לחם לא אכל** היה מזון מן האור העליון , כמו שהנפש נבדלה ונזונה בגויה מתקיימת ע"י מאכל הגשמי , כן עתה בהעלות הגוף מן החומריות אל הרוחניות שעז"א **ויהי שם עם ה'**, שהגוף עלה במעלה הכולם ונתעלה להיות מעולם העליון שעז"א (תהלים קמח) הודו על ארץ ושמים, נזון הגוף ממזון הנפש, ובמדרש ש"ר (פ' מח) מנין היה משה אוכל מזיו השכינה שנא' (נחמיה ט) ואתה מחיה את כלם, ד"א מן התורה שנאמר (יחזקאל ג) את אשר תמצא אכול ותהי בפי כדבש למתוק, ד"א מלחמה של תורה לכו לחמו בלחמי , שזיו השכינה ואורה הנעלם יתלבש בתורה ותעלומותיה וזה אכל יחזקאל שנגלו לו תעלומות חכמה , ומן הנעלם תתלבש התורה בלבוש גשמי לפי המקבלים שהם בני אדם ותהיה לחם הנפש המתלבשת בתורה, ומכ"ז מזון משה עד שנעשה האור להיות מזון לגוף משה , ורק **לחם לא אכל** , ומ"ש **ויכתב** היינו ה' כתב כמ"ש וכתבתי על הלוחות , ובפרשת עקב ויכתב על הלוחות , ובלוחות הראשונות היו כתובים משני עבריהם שנכתבו כל דקדוקי התורה הנגלה והנסתר , ופה היו רק עשרת הדברים , שמ"ש ואכתוב על הלוחות את הדברים אשר היו היינו מצד אחד היו עשרת הדברים כמו בראשונות , אבל מצד השני שהיו כל המצות לא נכתב , כי משה היה השליח לכתיבת התורה :

(כט) **ויהי ברדת**, שעור הכתוב ויהי ברדת משה מהר סיני וירא אהרן , ומ"ש ושני לוחות הוא מאמר מוסגר, ונתן טעם מדוע לא ידע משה כי קרן עור פניו, מפני ששני לוחות העדות היו ביד משה וחשב שהאור הנוצץ ומזהיר הוא מן הלוחות, ולא ידע שהוא מן פניו , ויש דעה לחז"ל שקבל קרני הוד מן הלוחות, וע"כ כל עוד שהיו בידו חשב שהאור הוא אור הלוחות, ואחר ג"כ שהקירון כבר היה בדברו אתו , שמזיו השכינה ואורה נגלה להאיר פניו , כמ"ש (תהלים ד) נסה עלינו אור פניך ה', רק שגם אז לא הרגיש כי האור הזה היה לפני אור ה' כאור הנר לפני אור החמה , ובזה קיים לו מ"ש וראה כל העם אשר אתה בקרבו [שכוון על דור המדבר] את מעשה ה' כי נורא הוא אשר אני עושה עמך דוקא [כי ע"כ יראו מגשת אליו, כי אור זה היה מטיל אימה ופחד על לובשי חומר , כאשר יפחדו הנביאים בעת הנבואה בראותם המלאך המגלה אותם, כמו שהיה בדניאל, עד שהוצרך המלאך לחזקו לבל יירא, וכן לא יכלו לגשת אליו עד שקראם], והוצרך זה עתה ולא קודם, שאז היתה כל התורה כתובה מן השי"ת בעצמו, לא כן עתה שנכתבה ע"י משה , הופיע עליו אור יתר גדול ונתעלה כמ"ש עד שגם המלאכים נתיראו ממנו כמ"ש במדרש על מלכי צבאות ידודון ידודון, וגם שזה היה אות ומופת לבני ישראל שתורתו תורת אלהים , שלא תשונה התורה כל עוד שלא יעמוד איש כמוהו ויופיע באור אלהי וקרני הוד , עד יראו כל בשר כי אלהים שוכן עליו, חוץ ממה שכבר שמעו בסיני מפי ה' שמנה אותו לשליח לתת להם תורה כמ"ש במקומו:

(לב) **ויצום** על מלאכת המשכן כמו שיבא אח"ז :

(לה) ויתן על פניו מסוה , פי' הרי"א כדי שלא ישמש באותו הזהר בדבר חולין והיה דעתו שאחר שפ' משה זהר פניו כעליונים צריך הוא לעשות כמעשיהם שכל פעולותיהם לקבל השפע מלמעלה ולהשפיע למטה, וכן השתמש בזהר ההוא בעת בא לפני ה' לדבר אתו ולקבל השפע , ותכף יצא ודבר אל בני ישראל והשפיע למטה באותו זהר אבל בעת עסקו בדברי חול שם על פניו מסוה , וספר ג"כ שלא היה

כ"כ

מֹשֶׁה וְהֵשִׁיב מֹשֶׁה אֶת־הַמַּסְוֶה עַל־פָּנָיו עַד־בֹּאוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ׃ פפפ

קל"ט . הגגאל סימן . ומפטירין ויהי ימים רבים במלכים א' סימן י"ח :

לה א וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָם׃ ב שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן לַיהוָה כָּל־

העשה

בעל הטורים

(א) ויקהל כתיב לעיל כי קרן עור פניו סמך לו פ' שבת לומר שאותו דומה קירון פנים של שבת לאחר ימים ואמר ויקהל לפי שבא לומר פ' שבת רמז בשבתות וימים טובים נקהלים לשמוע הדרשה : אלה הדברים . דרש מכאן ל"ט מלאכות לשבת כמנין אלה והדברים משמע שנים וה' דהדברים לרבות אחד הרי ל"ט ואפי' דבכמה מקומות כתיב אלה הדברים ולא דרשינן ליה שאני הכא דכתיב במלאכת המשכן זה הדבר ושני הכא לכתוב אלה הדברים לדרשה : לעשת אותיות ל' תשע והבר ו"ו לומר ל"ט מלאכות נעשה אותם בו' ימים ולא בשבת וכן אשר ברא אלהים לעשות הכתוב בויכולו שמנה עשיות בריאות ומלאכות והויות והוצאות והבדלות כולם ל"ט לומר ל"ט מלאכות הן חוץ מתולדות וכן תמלא מויקהל עד לא תבערו וגו' ביום השבת ל"ט תיבות חוץ ממלת השבת : הזכיר לא תבערו לפי שצריך הבערה אף למלאכת המשכן לבשל סממנים ולצבוע ולצרף כסף ונחשת וזהב : (ב) שבת בגי' ארבעים חסר אחת :

רש"י

מהם : (לה) והשיב משה את המסוה על פניו עד באו לדבר אתו . וכשבא לדבר אתו נוטלו מעל פניו :

(א) ויקהל משה . למחרת יוה"כ א כשירד מן ההר והוא ל' הפעיל שאינו אוסף אנשים בידים ב אלא הן נאספים ע"פ דבורו ותרגומו ג ואכניש : (ב) ששת ימים . הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן ד לומר שאינו דוחה

שפתי חכמים

א דלעיל כתיב בדרת משה מהר וגו' ואז היה ביוה"כ וזה קאי עליו דבא אחריו מיד כתיב ויקהל משה ש"מ שהיה למחרת יוה"כ . רא"ם . ועוד י"ל כיון דעיקר ההקהל היה בשביל נדבת מלאכת המשכן ושתבא נדבת זהב למשכן לכפר על זהב העגל א"כ מסתמא היה זה מיד בדתו מן ההר כדי שיהא להם כפרה מיד על מעשה העגל שיסור חרון אף מישראל וע"ל פ' כי תשא על פסוק זימן אל משה . וא"ת והא לא הוי לו פנאי למשה להקהילם ולצוות על נדבת מלאכת המשכן דבמחרת יוה"כ היה יושב ודן את העם כל היום כולו כמ"ש בפ' יתרו ויהי ממחרת וישב משה לשפוט וגו' ושם פירש"י ממחרת יו"כ ומוכיח שם שכן הוא . וי"ל שרש"י בעצמו מתרץ שם דמה שכתוב מן הבקר עד הערב לומדו כל דיין שדן דין אמת לאמתו וכו' : ב הוכחת רש"י הוא מדנקוד ביו"ד בפת"ח ולא בחיר"ק מורה שהוא ל' הפעיל כמו ויסע משה את ישראל וכמו אשר המה מלינים שהוא ג"כ ל' הפעיל : ג כתב הרא"ם לא הבינותי כוונת הרב בזה מה היא . (נח"י) ול"נ שכתב כן לפי שראה הרב שני גרסאות בתרגום לפיכך הביא שהגירסא הישרה היא ואכניש ולא וכנש וכ"ה בפרשת קרח ויקהל עליהם קרח שתרגום שלו ואכניש אבל בפרשת חקת בפסוק ויקהלו אל פני הסלע ת"א ויונתן וכנשו : ד דק"ל ל"ל להזהירם עוד על שבת הא כבר הזהירם אלא לומר וכו' וא"ת דלמא אדרבא לכך הוכפלה לומר אע"פ שכתיב לא תעשו כל מלאכה מ"מ מלאכת המשכן דוחה שבת . וי"ל כיון דכתיב בתחלה פרשת שבת ואח"כ פרשת מלאכת המשכן ודאי אותו שכתוב בתחלה הוא עיקר והשני נדחה מפניו ותדע לך שכן הוא דאל"כ קשה למה הפך משרע"ה הענין דבפ' תשא בדבור הקב"ה למשה היתה אזהרת שבת לאחר מלאכת המשכן ולהכי כתב שם אך את שבתותי וגו' ופירש"י כל אכין ורקין מיעוטין הן למעוטי שבת ממלאכת המשכן א"כ קשה למה לא אמר משה לישראל הענין כמו שאמר לו הקב"ה אלא מטעם הכי הקדים כדי להודיע שאין מלאכת

המשכן

התורה והמצוה

כיתר נביאים שאחר החזון לא יכלו לדבר אל העם כי נבדלו חושיהם עד שישוב כחם אליהם , כי הוא יצא ודבר תיכף , גם ספר שלא תאמר שמפני קרני ההוד נשתנו פניו עד שלא היה ניכר , כי הוא זה משה האיש כי ראו בני ישראל את פני משה , ושמה שקרן היה עור פני משה הוא ולא אחר , וע"כ כפל שם משה ג"פ :

אלה

אר סני זיו יקרא דאפי משה ואתיב משה ית בית אפי על אפוהי עד דעליל למללא עמה : ם ם ם

א ואכניש משה ית כל כנשתא דבני ישראל ואמר להון אלין פתגמיא די פקיד יי למעבד יתהון : ב שתא יומין תתעבד עבדתא וביומא שביעאה יהי

מכלתא ויקהל פרשה א

א (א) ויקהל משה וגו' למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר ועשו לי מקדש (שמות כה) שומע אני בין בחול בין בשבת ומה אני מקיים מחלליה בשאר כל מלאכות חוץ ממלאכת המשכן, [או אינו אף במלאכת המשכן] ומה אני מקיים ועשו לי מקדש בשאר כל הימים חוץ מן השבת, או אף בשבת והדין נותן ומה עבודה שאינה באה אלא מכח המכשירין הרי היא דוחה שבת מכשירי עבודה שאין באה אלא מכחן אינו דין שידחו את השבת כגון שנטל קרנו של מזבח או שנפגמה הסכין שומע אני יתקנם בשבת תלמוד לומר ויקהל משה וגו' בחול ולא בשבת: ויאמר אליהם **ב** אלה הדברים וגו' רבי אומר להביא שלשים ותשע מלאכות שאמר להם משה על פה: (ב) ששת ימים תעשה מלאכה וכתוב אחד אומר ששת ימים תעבוד בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים וכשאינן עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן: וביום השביעי שלא יהו ישראל אומרים הואיל ומותרים בעשית מלאכה בבית המקדש נהיה מותרין בגבולין ת"ל וביום השביעי, **ג** יהיה לכם קדש ולמקום חול וכל העושה בו מלאכה יומת [א]ולא בו ובחברו והרי שחל יום הכפורים להיות ערב שבת ועשה מלאכה בין השמשות שומע אני יהא חייב תלמוד

הגהות הגר"א (א) מיותר כאן ושייך לעיל פ' תשא כמש"ש באות ט':

התורה והמצוה

א (א) **אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות**, יפלא מאד איך אמר שצוה ה' לעשות הלא הצווי דפה שהוא שלא לעשות מלאכה בשבת ואינה לעשות רק שלא לעשות, ופי' חז"ל שמ"ש ששת ימים תעשה מלאכה הוא צווי על מלאכת המשכן שיעשה בששת ימי החול, והוא הצווי לעשות, ואמר שהגם שנצטוו לעשות מלאכת המשכן כל ימות החול בכ"ז יום השביעי קדש ואסור לעשות בו אף מלאכת המשכן שמן הסברא היינו אומרים כמו שעבודה דוחה שבת כן מלאכת המשכן וכליו שהם מכשירי העבודה אם א"א לעשותם בחול, כגון שנטלה קרנו של מזבח או נפגמה סכין של שחיטה בשבת מותר לתקנם, קמ"ל שאף מלאכה שצוה ה' לעשות בששת הימים לא תעשה בשבת:

ב **אלה הדברים**, כבר פירשתי שר"ל אלה הדברים שצוה ה' לעשות במשכן בששת הימים לא תעשם בשבת שהם קרוים מלאכה והעושה אותם בשבת יומת, מבואר שכל הדברים שנעשו במשכן בששת הימים קרוים מלאכה וחייב עליהם בשבת, וממ"ש אלה הדברים שכבר באתי (ויקרא סי' ג') שדברים מורה על הדבור הארוך בע"פ מבואר שאז דבר באורך ומסר להם בע"פ פרטי המלאכות שהיו במשכן ושהם אסורים בשבת שהם ל"ט מלאכות, כי גדר שם מלאכה הוא העסק שעוסק בדבר שיש בו אומנות, ושמשנה איזה חומר מן הדברים שבעולם לעשות בו איזה חידוש ותקון, לאפוקי מעשה הדיוט ופעולה שאין משנה בו דבר, כמו שאיבת משאות כבדות בביתו או תקיעת שופר ורדיית הפת וכדומה, והוצאה אינה מלאכה באמת רק התורה יחדתו וקראתו בשם מלאכה, כמ"ש איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש, שכיון שלא הוציאו נדבות מבתיהם כי מלאכות אחרות עסקו בם עד שנגמר המשכן, ומבואר בירמיה ובנחמיה איסור הוצאה, אבל יתר המלאכות שהיו במשכן הם מלאכות גמורות והם אבות לכל מיני מלאכות שבעולם שכולם הם תולדות מסתעפות מהם, ובמשכן באר שהיו חושבי מחשבות ועושי מלאכת מחשבת, וע"כ גם במלאכת שבת רק מלאכת מחשבת אסרה תורה, ויש הבדל בין מלאכה סתם ובין מלאכת עבודה כמ"ש בהתו"כ (אמור סימן קפז ובכ"מ) וז"ש רבי להביא ל"ט מלאכות ומובא בשבת (דף ע'), ומ"ש ששת ימים תעשה מלאכה וכתוב א"א ששת ימים תעבוד התבאר בפרשת תשא (סימן לא):

ג (ג) **יהיה לכם קדש**, במועדים אמר תמיד מקרא קדש יהיה לכם ובשבת אמר תמיד קדש הוא לה', כי מועדים תלוים בקדוש ב"ד ושבת מקודש בעצמו, לבד שני פעמים אמר אצל שבת קדש הוא לכם, פרשת תשא (סימן לא) ונדרש שם במכלתא למעט ס"נ, ופה שאמר שנית יהיה לכם קדש דרשו חז"ל שמלמד שגם אם אינו קדש לה' רק חול כי עושים בו מלאכה לצורך העבודה שדוחה שבת, בכ"ז יהיה קדש לכם, ולא תחשבו שכבר הוא מחולל ועומד כמו שאמר דוגמא בפרשת תשא על מחלליה מות יומת:

כל

הָעֹשֶׂה בוֹ מְלָאכָה יוּמָת׃ ג לֹא־תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת׃ פ ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר׃ ה קְחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה לַיהוָה כֹּל נְדִיב לִבּוֹ יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃ ו וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ ז וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים

בעל הטורים

(ג) לא תבערו אש. אמר הקב"ה אור שלי פי' של גיהנם שובת בשבילכם גם אור שלכם יהא שובת: השבת ויאמר ר"ת וס"ת הורה שעיקר התורה בשבת כשאדם פנוי מעסקיו: (ה) יביאה את תרומת ה' הי"ל לומר יביא אלא בשביל שמדבר בנדבת המשכן שמתנדבים הכשיטי זהב וכסף כלי הנשים אמר יביאה פי' שלא יביא משל הכשיטי אשה אלא מדעתה: גם יביאה בגימטריא לב טוב וטוב:

שפתי חכמים

המשכן דוחה את השבת: ה דק"ל הא הבערה בכלל מלאכה היא: ו פי' שאינה אב מלאכה להתחייב עליה כרת וסקילה אלא לאו בעלמא הוא: ז דס"ל שאם עשה ל"ט מלאכות בהעלם אחד שאינו חייב אלא חטאת אחת לכך יצאת לחלק: ח דמקרא משמע זה הדבר צוה לכל ישראל לאמר לאחרים ל"פ לי צוה שאומר לכם בקהל לאפוקי שאר אמירות לא היו בקהל: ט דק"ל למה

רש"י

דוחה את השבת: (ג) לא תבערו אש. (סנהדרין לה. יבמות ו) יש מרבותינו אומרים הבערה ה ללאו יצאת ו וי"א לחלק ז יצאת: (ד) זה הדבר אשר צוה ה'. לי ח לאמר לכם: (ה) נדיב לבו. ע"ש שלבו נדבו קרוי ט נדיב לב כבר פירשתי נדבת המשכן ומלאכתו

מכלתא ויקהל פרשה א

תלמוד לומר כל ד העושה בו מלאכה יומת ולא בו ובחברו): ה (ג) לא תבערו אש וגו' [למה נאמר] לפי שהוא אומר בחריש ובקציר תשבות (שמות לד) שבות מחריש בשעת הקציר ב(שבות מערב שביעית לשביעית. אין לי אלא) שהוא שובת מערב שביעית לשביעית יכול כן ישבות מערב שבת (לערב שבת) [לשבת] ועוד קל וחומר ומה שביעית שאין חייבין עליה לא כרת ולא מיתת בית דין הרי הוא שובת מערב שביעית לשביעית שבת שחייב עליו כרת ומיתת בית דין הוא שישבות מערב שבת לשבת (או) [ולא] יהיה רשאי להדליק לו נר או להטמין לו את החמין או לעשות לו מדורה ת"ל לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת ביום השבת אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר מערב שבת לשבת: ו דבר אחר לא תבערו אש

הגהות הגר"א (ג) מיותר:

התורה והמצוה

ד כל העושה בו, כבר בארתי בפרשת תשא שעונש מיתה חכר גבי שבת ג"פ, ודרים במכלתא שם [אחד] על מלאכת היום [ואחד] על מלאכת הלילה, והשלישי שנזכר פה דרים שבא ללמד רק העושה כל המלאכה בו אבל אם מקצת המלאכה נעשה בחברו שהוא יוה"כ פטור:

ה (ג) לא תבערו אש וגו' ביום השבת, מבואר שאין הבערה אסורה אלא ביום השבת לא סמוך להשבת של שבת, ובשביעית דכתיב בחריש ובקציר תשבות ופי' ר"ה (דף ט) שבא לאסור תוס' שביעית, והוא עפמ"ש בפרשת בהר שבאה השמיטה להשלים שביתת הארץ שאינה שובתת בשבתות ומוליאה פירותיה טה שמשבות את השבת בפניה, וז"ש ויום השביעי תשבות וא"ת הלא הארץ היתה שובתת, ע"ז אמר בחריש ובקציר תשבות, והוא נסתר לנקבה שהארץ תשבות את השבת ע"י מניעת חריש וקציר, ולמדו לתוספת שביעית שלא יחרוש הגם שיועיל אל הקציר, כמ"ש בר"ה (דף ט'), וה"א שה"ה שבשבת לא ידליק נר בע"ש כי ידלק בשבת, לכן אמר שהאזהרה לא תבערו אש הוא רק ביום השבת לא קודם:

ו בבכל מושבותיכם, בא להוציא בהמ"ק שמותר להבעיר המערכה בשבת, ומובא בשבת (דף כ') דמ"ש אש תמיד תוקד י"ל תמיד אף בטומאה ולא נדע שבת, וממ"ש מושבותיכם בכטי למד בר"ל בכל מושבותיכם אף במושב הבתי דינים, שכתוב בפ' רוצחים והיו אלה לכם לחקת משפט בכל מושבותיכם, ללמד

יהי לכון קודשא שבא שבתא קדם יי כל דיעבד בה עבדתא יתקטל: ג לא תבערון אשתא בכל מותבניכון ביומא דשבתא: ד ואמר משה לכל כנשתא דבני ישראל למימר דין פתגמא די פקד יי למימר: ה סבו מנכון אפרשותא קדם יי כל דיתרעי לבה ייתי ית אפרשותא קדם יי דהבא וכספא ונחשא: ו ותכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ ומעזי: ז ומשכי דדכרי מסמקי ומשכי דססגונא

מכלתא ויקהל פרשה א

אש בכל מושבותיכם [למה נאמר] לפי שנאמר **אש** תמיד וגו' (ויקרא ו) שומע אני בין בחול בין בשבת ומה אני מקיים מחלליה מות יומת בשאר כל מלאכות חוץ מן המערכה [או אינו אלא אף המערכה] ומה אני מקיים לא תכבה כל הימים חוץ מן שבת ת"ל לא תבערו אש בכל מושבותיכ' [בכל מושבותיכ'] אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר בבהמ"ק, אמר אחד מתלמידי רבי ישמעאל הרי הוא אומר לא תבערו למה נאמר לפי שהוא אומר וכי יהיה באיש חטא וגו' (דברים כא) שומע אני בין בחול בין בשבת ומה אני מקיים מחלליה מות יומת בשאר (כל המיתות) [המלאכות] חוץ ממיתת בית דין או אינו אפילו במיתת בית דין ומה אני מקיים ג(ותלית אותו על עץ) בשאר כל הימים חוץ מן השבת דת"ל לא תבערו אש ה(וגו') שרפה בכלל היתה ויצאת ללמד מה שרפה שהיא אחת ממיתות בית דין אינה דוחה את השבת אף כל שאר מיתות בית דין לא ידחו את השבת: **ז** רבי (יונתן) [נתן] אומר **לא תבערו אש** למה נאמר לפי שנאמר ויקהל משה שומע אני לא יהא חייב עד שיעבור על שלשים ותשע אבות מלאכות תלמוד לומר בחריש ובקציר, עד שיעבור על שתים, ואם לאו אינו חייב, ת"ל לא תבערו הבערה היתה בכלל ויצאת ללמד אלא מה הבערה מיוחדת שהיא אחת משלשים ותשע אבות מלאכות חייב עליה אף כל שאר שלשים ותשע אבות מלאכות חייב עליה בפני עצמה: **ח** רבי (נתן) [יונתן] אומר לא תבערו אש למה נאמר לפי שהוא אומר ו(ויקהל משה) שומע אני יהא רשאי להדליק ב(לו) את הנר ב(ולהטמין לו את החמין) לעשות ב(לו) מדורה ת"ל לא תבערו אש ביום השבת ביום השבת אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר ביום טוב:

הגהות הגר"א (ג) והוטת: (ד) או אינו אלא אפילו בשבת ת"ל כו': (ה) ז'בכל מושבותיכם ולהלן הוא והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם מה מושבות האמור להלן בב"ד אף מושבות האמור כאן בב"ד. שרפה כו': (ו) מועדי ה' וגו' (נמחק תיבה א' בכ"י) כל מלאכת עבודה וגו' שומע אני לא יהא כו':

חסלת מכילתא לאלהא שמיא תושבחתא

ואית בה מסכתות תשע ואלין אינון סימניהון ואמר פרעה למשה ונטל עמלק בירחא למדן כספא בשבתא. ואית בה פרשות שמונים ושתים למטע"ב מ"ט פס"ם קצ"ח*:

*כא"ב של אלכ"ס הוא אנרכס בר דוד מוק.

התורה והמצוה

ללמד שאין שרפת בת כהן דוחה שבת. ומובא ביבמות (דף ו' ע"ב) וסנהדרין (דף לה ע"ב) ועיין בפרשת משפטים (סימן נט):

ז לא תבערו אש, הבערה היתה בין ל"ט מלאכות המשכן ולמה הוציא אזהרה זו ביחוד, משיב ר' יונתן שבא ללמד על הכלל כלו שחייב על כל מלאכה בפ"ע, שאף שיוכל ללמד מ"ם בחריש ובקציר תשבות, והוא ס"ל כר' ישמעאל בכ"ה (דף ס') שבא על שבת בלאוים, נאמר שצריך שיעבור על שתים, ומובא בשבת (דף ע'):

ח ר' נתן אומר, הרמב"ן הביא מכלתא זו ונרסתו היא ר' נתן אומר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת למה נאמר, לפי שהוא אומר ויקהל משה שומע אני יהא רשאי להדליק לו את הנר להטמין לו את החמין ולעשות מדורה בשבת ת"ל לא תבערו אש בכ"מ ביום השבת, ופי' שבא הכתוב לאסור בשבת הבערה לצורך אוכל נפש שביו"ט הותר או"נ וס"א שה"ה בשבת, לכן אמר לא תבערו, שרוב תשמישי האש הוא לצורך הגוף האדם, דאף שכבר כתוב את אשר תאפו אפו ונדע לאסור אפיה ובשול נאמר שיתר הכיביס שהם הנאת הגוף כגון הדלקת הנר ומדורה להתחמם מותר משום עונג שבת, לכן למד שאסור הבערה ביום השבת ר"ל לאפוקי יו"ט שבו הותר כל זה:

(ה) קחו מאתכם, חזר להם מ"ם לו הרים תרומה ויקחו לי בהמה וכו' עד ועשו לי מקדש, ואבל יבואו

הַתְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים׃ ח וְשֶׁמֶן לַמָּאוֹר וּבְשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ ט וְאַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן׃ י וְכָל־חֲכַם־לֵב בָּכֶם יָבֹאוּ וְיַעֲשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ יא אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶת־אָהֳלוֹ וְאֶת־מִכְסֵהוּ אֶת־קְרָסָיו וְאֶת־קְרָשָׁיו אֶת־°בְּרִחָו אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנָיו׃ יב אֶת־הָאָרֹן וְאֶת־בַּדָּיו אֶת־הַכַּפֹּרֶת וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃ יג אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃ יד וְאֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃ טו וְאֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לְפֶתַח הַמִּשְׁכָּן׃ טז אֵת ׀ מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ יז אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֵת מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃ יח אֶת־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־יִתְדֹת הֶחָצֵר וְאֶת־מֵיתְרֵיהֶם׃ יט אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ כ וַיֵּצְאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה׃ שני כא וַיָּבֹאוּ כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־נְשָׂאוֹ לִבּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ אֹתוֹ הֵבִיאוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לִמְלֶאכֶת אֹהֶל

מועד

°בריחו קרי

שפתי חכמים

למה כתיב דוקא נדיב לבו ומתרץ ע"ש שלבו מדבו: י דק"ל כיון שכתיב את המשכן למה ליה למיכתב אח"כ את אהלו ואת מכסהו הא הכל בכלל משכן: כ מפני שמצינו ביריעות העזים שנקראים אהל שנאמר ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן: ל כי כן כתיב ועשית מכסה לאהל ערות אילים מאדמים ועורות תחשים. מ דק"ל דפרוכת משמע וילון שהוא תלוי כנגד הפתח ומסך משמע שהוא סכך פרוס על הגג ל"ש דמסך פירש מחיצה, הענין זה צריך לפרש כ"פ בפרשה זו כי מסך פעמים נאמר על הסכך ופעמים נאמר על המחיצה כמו שכת בעדו הנני שך את דרכך: נ דק"ל וכא כל אחד יכולה לאפות לחם

רש"י

ומלאכתו במקום נוטהם: (יא) את המשכן. יריעות התחתונות י הנראות בתוכו קרויים משכן: את אהלו. הוא אהל יריעות עזים כ העשוי לגג: ואת מכסהו. מכסה עורות אילים ל והתחשים: (יב) ואת פרכת המסך. פרוכת המחיצה. כל דבר המגין מ בין למעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך. וכן (איוב א) שכת בעדו. (הושע ב) הנני שך את דרכך: (יג) לחם הפנים. כבר פירשתי על שם שהיו לו פנים נ לכאן ולכאן שהיה עשוי כמין תיבה פרוצה: (יד) ואת כליה. מלקחים ומחתות: נרותיה. לוציי"ש בלעז בזיכים שהשמן והפתילות נתונין בהן: ואת שמן המאור. אף הוא צריך חכמי לב שהוא משונה מאלף שמנים כמו שמפורש במנחות מגלגלת

בראש

דְסַמְנָא וְאָעֵי שִׁטִּין: ח וּמִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא וּבוּסְמַיָּא לִמְשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: ט וְאַבְנֵי בוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא: י וְכָל חַכִּימֵי לִבָּא בְּכוֹן יֵיתוֹן וְיַעְבְּדוּן יָת כָּל דִּי פַקֵּיד יְיָ: יא יָת מַשְׁכְּנָא יָת פְּרָסֵהּ וְיָת חוּפָאֵהּ יָת פּוּרְפוֹהִי וְיָת דַּפּוֹהִי יָת עַבְרוֹהִי יָת עַמּוּדוֹהִי וְיָת סַמְכוֹהִי: יב יָת אֲרוֹנָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי יָת כַּפֻּרְתָּא וְיָת פָּרֻכְתָּא דִפְרָסָא: יג יָת פָּתוֹרָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת לְחֵם אַפַּיָּא: יד וְיָת מְנָרְתָּא דְאַנְהוֹרֵי וְיָת מָנָהָא וְיָת בּוֹצִינָהָא וְיָת מִשְׁחָא דְאַנְהָרוּתָא: טו וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיָת פְּרָסָא דְתַרְעָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא: טז יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִילֵהּ יָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי יָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵהּ: יז יָת סְרָדֵי דַרְתָּא יָת עַמּוּדוֹהִי וְיָת סַמְכָהָא וְיָת פְּרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא: יח יָת סִכֵּי מַשְׁכְּנָא וְיָת סִכֵּי דַרְתָּא וְיָת אֲטוּנֵיהוֹן: יט יָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא: כ וּנְפַקוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן קֳדָם מֹשֶׁה: כא וַאֲתוֹ כָּל גְּבַר דְּאִתְרְעֵי לִבֵּהּ וְכֹל דִּי אַשְׁלֵמַת רוּחֵהּ יָתֵהּ אַיְתִיאוּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לַעֲבִידַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכָל פָּלְחָנֵהּ וְלִלְבוּשֵׁי

רש"י

בראש הזית והוא כתית וזך: (טו) מסך הפתח. וילון שלפני המזרח שלא היו שם קרשים ולא יריעות: (יח) את עמדיו ואת אדניה. הרי חצר קרוי כאן ל' זכר ול' נקבה וכן דברים הרבה: ואת מסך שער החצר. וילון פרוש לצד המזרח עשרים אמה באמצעות של רוחב החצר שהיה חמשים רחב ושלשים מימינו לצד צפון ט"ו אמה וכן לדרום שנאמר (שמות כז) וחמש עשרה אמה קלעים לכתף: (יח) יתדת. לתקוע ולקשור בהם סופי היריעות בארץ שלא ינועו ברוח: מיתריהם. חבלים לקשור: (יט) בגדי השרד לכסות הארון

התורה והמצוה

יביאה את תרומת ה' הכינוי עם הפעל כמו ותראהו את הילד, מפני ששם א"ל ג' תרומות, ופה קבר, ולכן כפל יביאה היינו את התרומה, ופי' את תרומת ה', שזה דומה כאמר ג' פעמים תרומה. ובזהר מפרש שתחלה אמר שפה ויקחו לי תרומה שכולל אף הערב רב ואחר חטא העגל אמר קחו מאתכם:

(י) וכל חכם לב בכם, הוא מ"ש לו ה' בפרשת תשא (ל"א ו') ובלב כל חכם לב נתתי חכמה ועשו את כל אשר צויתך, ולא פרט עדיין את שם בצלאל, כי האומנים לא היו הגבאים לקבל הנדבות מיד ישראל, שמ"ש קחו מאתכם היה שיבחרו ממונים לקבל הנדבות, וכן עשו, ואל הגבאים ומשה בראשם הביאו הנדבות וכשהגיע רובם אז יחד שם האומנים ובצלאל בראשם ומסר להם הנדבות כמ"ש (ל"ו ג') ויקחו מלפני משה את כל התרומה, וכמ"ש (כח ה) והם יקחו את הזהב, ר"ל שיקחוהו מיד משה והגבאים:

(יא-יט) את המשכן, הם יריעות התחתונות, ואהלו הם יריעות עזים, ומכסהו הוא מכסה העורות, ובזה חזר מ"ש לו (ל"א ז' י"א) רק שם חשבם בקיצור ומשה האריך יותר בפרטיהם, והוצרך לפרט כל המלאכות שידעו כי המלאכה רבה וצריך נדבה גדולה:

(כא) ויבאו כל איש אשר נשאו לבו, יש הבדל בין נדיב לב ובין נדיב רוח, שהתבאר אצלי בספר משלי, שהרוח פנימי יותר מן הלב, שהלב הוא הכלי החיצוני והרוח הוא הפנימי, כמ"ש בפירוש תהלות (נא) על לב טהור ברא לי, ועל זבחי אלהים רוח נשברה, הרוח הוא מעלה ציורים מעומק הנפש ומגלה אותם על פני הלב, והלב הוא הכח המושל והבחירה, ויש שרוחו רוח נדיבה, היינו שהוא מלא מציורים טובים לנדיבות שיצייר ברוחו טוב מדה הזאת והפכה, ובכ"ז הלב שהוא כח המושל שבו אינו בוחר להתנדב מאהבת הממון והבצע, ויש שרוחו אינו נדיב לצייר בטוב מדת הנדיבות ובכ"ז יש לו לב נדיב ואוהב לפזר ולתת כי הממון אינו חשוב בעיניו, ולכן אמר פה שבאו כל איש אשר נשאו לבו, שכח המושל והבחירה שלו התנדב ברצון טוב, וכל אשר נדבה רוחו מאשר צייר ברוחו תועלת הנדבה הזאת וגודל ענינה: ובדרך הדרוש הנה עקר תרומת ה' אשר חלה עליו הקדושה היה נדבת הלב ותשוקת הרוח להתנדב, זה היה עקר הנדבה, כמ"ש מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי, שעקר התרומה היא נדבת הלב, והנה היה בין בני ישראל עניים שלא היה בידם כל מאומה להתנדב, אבל התנדבו ברוחם, היינו שהשבו

מוֹעֵד וּלְכָל־עֲבֹדָתוֹ וּלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃ כב וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים
עַל־הַנָּשִׁים כֹּל ׀ נְדִיב לֵב הֵבִיאוּ חָח וָנֶזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז
כָּל־כְּלִי זָהָב וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב לַיהוָה׃
כג וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־נִמְצָא אִתּוֹ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים
הֵבִיאוּ׃ כד כָּל־מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת הֵבִיאוּ אֵת
תְּרוּמַת יְהוָה וְכֹל אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל־
מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ׃ כה וְכָל־אִשָּׁה חַכְמַת־לֵב
בְּיָדֶיהָ טָווּ וַיָּבִיאוּ מַטְוֶה אֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן אֶת־
תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ כו וְכָל־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא
לִבָּן אֹתָנָה בְּחָכְמָה טָווּ אֶת־הָעִזִּים׃ כז וְהַנְּשִׂאִם הֵבִיאוּ
אֵת אַבְנֵי הַשֹּׁהַם וְאֵת אַבְנֵי הַמִּלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן׃
כח וְאֶת־הַבֹּשֶׂם וְאֶת־הַשֶּׁמֶן לְמָאוֹר וּלְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה

ולקטרת

בעל הטורים

(כב) ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו בגי' אז איש ואשה באים יחד: (כה) וכל אשה ג' במסורה. הכא ואידך וכל אשה יודעת איש. וכל אשה יודעת משכב זכר הרוגו. התם מלוה להרוג לנשים אבל כאן שהיו חכמות החיון והיינו שנאמר החכמה תחיה בעליה: (כו) וכל הנשים ג' במסורה. הכא ואידך וכל הנשים יתנו יקר וכל הנשים העומדות בענין ירמיהו שאמר להם לפרוש מעכו"ם. אלו הנשים שנתעסקו במלאכת המשכן יתנו יקר אבל אותם האחרות שהיו מקטרים למלכת השמים גרמו שגלו והיו למשל ולשנינה: אותנה. ב' הכא ואידך ולאבד הפיונות אותנה ביחזקאל בענין הרועים שרועים הצאן במרמס רגליהם אלו גרמו לשכינה שירדה ושכנה בישראל אבל אותן הרועים הרעים שמטמאין ישראל גורמים לשכינה שמסתלקת מישראל: (כז) והנשאם. ב' הכא חסר ויפצ פנחס והנשיאים מלא אלו שנתעצלו בנדבת המשכן לכך חסר אבל אותם שנזדרזו להפליג בין השבטים ובני ראובן וגד לכך הוא מלא דמלא. והנשאם הביאו תרגום ירושלמי

רש"י

הארון והשלחן והמנורה והמזבחות בשעת סילוק מסעות: (כב) על הנשים. עם הנשים ס וסמוכין עליהם (מה שהתרגום הניח על כפשוטו משום דלא מתרגם ויבאו האנשים ואנשי גבריא כמו שמתרגם לעיל תמיד רק מתרגם ומייתן. ור"ל שהביאו חח ונזם בעודן על הנשים כמ"ש רש"י על טוו את העזים): חח. הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע ע והוא הצמיד: וכומז. כלי זהב הוא נתון כנגד אותו מקום לאשה, ורבותינו פירשו פ שם כומז כאן מקום זמה: (כג) וכל איש אשר נמצא אתו. תכלת או ארגמן או תולעת שני או עורות אילים או תחשים צ כולם הביאו: (כו) טוו את העזים. (שבת צט) היא היתה אומנות יתירה שמעל גבי העזים טווין אותן:

והנשאם

שפתי חכמים

לאם ועו"ם כאשר פירשתי וכו' ולכך צריך הכל לב: ס (נח"י) דק"ל דאין מקבלין נדבה מן הנשים אלא דבר מועט לפיכך אמר שבאו האנשים עם הנשים: ע דמתרגם על חח שירין וכן על אצעדה שבפ' מדין מתרגם נמי שירין ועל צמידין מתרגם נמי שירין ופירושן של הג' פסוקות שהוא תכשיט של זרוע: פ דק"ל על פירושו דמשמע שכומז הוא שם הנעלם לדבר ערוה והלא לשוננו נקרא לשון הקודש לפי שאין בו מלה המורה על הערוה לכך מביא ורבותינו וכו': צ יש מקשים למה מדלג רש"י שש ועזים, ונ"ל לייחב דיש עוד להקשות על דברי רש"י שפירש דקרא או או קאמר ולא צרך דהיכי סלקא דעתך לומר דוקא מי שיש לו כל הדברים יביא ומי שאין לו כל הדברים לא יביא ומה יעשה העני שאין לו אלא מין אחד והקרא קאמר מכל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי אע"כ נ"ל משום שמצינו כי שלשה מינים הללו דהיינו תכלת וארגמן ותולעת שני שלשתם אלו הם שמיד בכל מלאכת המשכן ובבגדי כ"ג וכן עורות אילים מאדמים ועורות תחשים משניהם יחדיו עשו מכסה לאהל. כמו שפירש"י בפרשת תרומה משום הכי סד"א דכל מי שיש לו כל הדברים אלו דוקא יביא ומי שאין לו אלא מין אחד

גג

וללבושי קודשא: כב ומיתן גבריא על נשיא כל דאתרעי לבה איתיאו שירין ושבבין ועזקן ומחוך כל מאן דדהב וכל גבר די ארים ארמות דהבא קדם יי: כג וכל גבר דאשתכח עמה תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ ומעזי ומשכי דדכרי מסמקי ומשכי ססגונא איתיאו: כד כל דארים ארמות כסף ונחש איתיאו ית אפרשותא קדם יי וכל די אשתכח עמה אעי שטין לכל עבידת פלחנא איתיאו: כה וכל אתתא חכימת לבא בידהא מעזלא ומיתן כד עזיל ית תכלא וית ארגונא ית צבע זהורי וית בוצא: כו וכל נשיא דאתרעי לבהן עמהן בחכמא עזלן ית מעזיא: כז ורברביא איתיאו ית אבני בורלא וית אבני אשלמותא לשקעא באפודא ובחושנא: כח וית בוסמא וית משחא לאנהרותא

רש"י

(כז) והנשאם הביאו. א"ר נתן מה ראו נשיאים להתנדב בחנוכת המזבח בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו

שפתי חכמים

לא יביא כיון דכשתן צריכין למלאכה שאין עושין שום דבר שום כלא זה אבל שם מציע בבגדי כהנים הדיוטים שעשו משם

התורה והמצוה

שחשבו ברוחם שאם היה להם עושר גדול היו מתנדבים כל המשכן וכל כליו והיו עושים הכל משלהם, וה' שיודע מחשבת לבם קבל המחשבה זאת כאלו התנדבו בפועל, והיה להם יתרון מן המתנדבים שלא נחשב להם רק מה שהתנדבו בפועל, אבל לאלה חשב ה' כאלו הביאו מנדבתם את כל המשכן ואת כל כליו, וז"ש **ויבואו כל איש אשר נשאו לבו**, ר"ל שכל איש מהמתנדבים לא נתנו רק מה שנשאו לבו, כסף או זהב או נחשת, אבל **וכל אשר נדבה רוחו**, מי שלא הביאו בפועל רק שרוחו לבד נדבה, שחשב בלבו שרוצה לבנות כל המשכן משלו לכשתגיע ידו, **אותו** ר"ל נדיבת רוח הזה **הביאו את תרומת ה' למלאכת אהל מועד ולכל עבודתו ולבגדי הקדש**, שנחשב להם כאלו הביאו כל האהל וכל כליו וכל בגדי הקדש: ויונתן תרגם וכל אשר נדבה רוחו דאשלימית רוחיה בנבואתא, ופירשתי בדרושי אגרות השלום כי באשר ענין המשכן היה שקבץ כללות ישראל אשר יתאחדו בעבודתם בבית הזה ויהיה לקומה שלמה אשר הוכנה להיות מרכבה לשכינה, אבל מי שהכין את לבו והתטהר והתקדש עד שחלה עליו רוח נבואה היה הוא בעצמו משכן לשכינה ולא הוצרך אל המשכן כי הוא נעשה משכן לשכינת עוזו, ולבו נעשה מזבח להקריב עליו דמו ונפשו עולה וכליל במסירת נפש לה', ובגדיו וכנפי מעילו וטוטפותיו נעשו כבגדי כהונה שבם ישרת לפני ה' אלהיו, א"כ הוא התנדב הכל המשכן וכל כליו ובגדי הקדש, וכמ"ש שהיה משה מתמה על מלאכת המשכן מי יוכל לעשותו וא"ל ה' אפי' אחד מכם יכול לעשותו, ר"ל מי שיתקדש עד שהוא עצמו יהיה משכן לשכינת ה', ועל רוח נדיבה שסמכני פרש"י זה רוח הקדש, וז"ש וכל אשר נדבה רוחו דאשלימית רוחיה בנבואתא, הוא עצמו היה המשכן, ואותו ר"ל נדיבת הרוח שלו ורוה"ק שחל עליו הביאו את תרומת ה' למלאכת אהל מועד שהוא יסוד ובנין מקדש אל ומעון לשכינת עוזו:

(כב) **ויבואו האנשים**, עתה יספר איך התנדבו בשמחה ובכל לב, הנה במעשה העגל שבקש אהרן שיביאו נזמי הזהב אשר באזני נשיהם, לא רצו הנשים לתת את תכשיטיהן, שהם יקרות בעיניהם מכל, ועתה רצו הנשים תחלה לתת את כל תכשיטיהן, והאנשים באו אחריהן כי אין לקחת נדבה מן הנשים בלא רצון בעליהם. ומחשב שהביאו בנדבת לב, שהביאו כל התכשיטין שלהם, וחוץ ממה שנתנו נשיהם את כל התכשיטין נתן כל אחד את הזהב הנמצא בידו, שעז"א וכל איש אשר הניף תנופת זהב:

(כג) **וכל איש**, מי שנמצא אתו תכלת וארגמן שכבר נטוה הביאו אותו, ואמר אשר **נמצא** אתו כי זה לא היה מצוי ביד כולם:

(כד) **כל מרים**, כסף ונחשת היה להם להוצאה כי מהם נעשו שקלים שהיו מטבעות ויוצאים בהוצאה ולא יכלו לתתם כולם רק הרימו מהם תרומה, וז"ש כל מרים תרומת כסף, ועצי שטים נתנו כל מי שנמצא אתו מה שראוי למלאכת העבודה ולא היה איש שיעכב אותו בידו אשר ימכר בכסף:

(כה) **וכל אשה**, וחוץ מה שהתנדבו האנשים תכלת וארגמן טווים ושזורים התכונו הנשים שחכמתם בפלך לטוות כל מיני מטוה וטוו אותם בידיהם, גם נשים עשירות אשר להם משרתות לטויה טוו בידיהם לזכות במצוה ויביאו מטוה:

(כו) **וכל הנשים אשר נשא**, ר"ל שהיה בהן חכמה יתירה טוו מן העזים, שזה מלאכה גדולה וצריך חכמה יתירה כמ"ש חז"ל:

(כז) **והנשאם**, עד שלא נשאר להנשיאים מה להתנדב רק אבני השוהם והמלואים כמו שפרש"י:

כל

ולקטרת הסמים: כט כל־איש ואשה אשר נדב לבם
אתם להביא לכל־המלאכה אשר צוה יהוה לעשות
ביד־משה הביאו בני־ישראל נדבה ליהוה: פ שלישי
(שני כשהן מחוברין) ל ויאמר משה אל־בני ישראל ראו קרא
יהוה בשם בצלאל בן־אורי בן־חור למטה יהודה:
לא וימלא אתו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת
ובכל־מלאכה: לב ולחשב מחשבת לעשת בזהב ובכסף
ובנחשת: לג ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ
לעשות בכל־מלאכת מחשבת: לד ולהורת נתן בלבו
הוא ואהליאב בן־אחיסמך למטה־דן: לה מלא אתם
חכמת־לב לעשות כל־מלאכת חרש ׀ וחשב ורקם
בתכלת ובארגמן בתולעת השני ובשש וארג עשי כל־
מלאכה וחשבי מחשבת: לו א ועשה בצלאל ואהליאב
וכל ׀ איש חכם־לב אשר נתן יהוה חכמה ותבונה
בהמה לדעת לעשת את־כל־מלאכת עבדת הקדש
לכל אשר־צוה יהוה: ב ויקרא משה אל־בצלאל ואל־
אהליאב ואל כל־איש חכם־לב אשר נתן יהוה חכמה
בלבו כל אשר נשאו לבו לקרבה אל־המלאכה לעשת
אתה: ג ויקחו מלפני משה את כל־התרומה אשר
הביאו בני ישראל למלאכת עבדת הקדש לעשת אתה
והם

בעל הטורים

ונשא לנשיאו מל׳ מעלה הנשיאים: (ל) ראו קרא ה׳ שאין מעמידין פרנס על הצבור אלא מדעתן: ולהורת ב׳ הכא ואידך ולהורות את בני ישראל שהיה בצלאל יודע להורות לבני ישראל בכל מיני חכמה:

שפתי חכמים

מהם לבד וכן אותן ד׳ בגדי כ״ג שהיה עובד כהן בעבודת פנים ביוה״כ וכן בשאר עבודות וכן בגולה של עזים לא פי׳ שאין מהן שום דבר רק יריעות עזים הפשיטא הוא דביאו לבד ומשום הכי לא נקט רש״י שם ועזים כיון דמלתא דפשיטא הוא שהביאו לבדם ועוד דכתיב וכל הנשים אשר נשא לבם וגו׳ טוו את העזים דמשמע בקרא את העזים לבד הביאו ומדסמיך בכל הענין שם אלא עזים ללמד בא להקישו

רש״י

התנדבו בתחלה אלא כך אמרו נשיאים יתנדבו צבור מה שמתנדבין ומה שמחסרין אנו משלימין אותו. כיון שהשלימו צבור את הכל שנאמר (שמות לו) והמלאכה היתה דים אמרו נשיאים מה עלינו לעשות הביאו את אבני השהם וגו׳ לכך התנדבו בחנוכת המזבח תחלה ולפי שנתעצלו מתחלה נחסרה אות משמם והנשאם כתיב

לאנהרותא ולמשחא דרבותא ולקטרת בוסמיא: כט כל גבר ואתתא דאתרעי לבהון עמהון לאיתאה לכל עבידתא די פקיד יי למעבד בידא דמשה איתיאו בני ישראל נדבתא קדם יי: ל ואמר משה לבני ישראל חזו דרבי יי בשום בצלאל בר אורי בר חור לשבטא דיהודה: לא ואשלים עמה רוח נבואה מן קדם יי בחכמתא בסוכלתנו ובמדע ובכל עבידא: לב ולאלפא אומנון למעבד בדהבא ובכספא ובנחשא: לג ובאומנות אבן טבא לאשלמא ובנגרות אעא למעבד בכל עבידת אומנון: לד ולאלפא יהב בלבה הוא ואהליאב בר אחיסמך לשבטא דדן: לה אשלים עמהון חכימות לבא למעבד כל עבידת נגר ואמן וצייר בתכלתא ובארגונא בצבע זהורי ובבוצא ומחי עבדי כל עבידא ומלפי אומנון: א ועבד בצלאל ואהליאב וכל גבר חכים לבא דיהב יי חכמתא וסוכלתנותא בהון למדע למעבד ית כל עבידת פלחן קודשא לכל די פקיד יי: ב וקרא משה לבצלאל ולאהליאב ולכל גבר חכים לבא דיהב יי חכמתא בלבה כל דאתרעי לבה למקרב לעבידתא למעבד יתה: ג ונסיבו מן קדם משה ית כל אפרשותא די איתיאו בני ישראל לעבידת פלחן קודשא למעבד יתה ואנון מיתן לה

כנ"א יתהון

עוד

רש"י

כתיב: (ל) חור. בנה של מרים ק.סה: (לד) ואהליאב. משבט דן מן הירודין שבשבטים מבני השפחות והשוהו המקום לבצלאל למלאכת המשכן והוא מגדולי

שפתי חכמים

להקישו לעוים שלבדו בא מש"ה לא צריך לפרש דשם ועוים לבדו בא: ק דק"ל למה לא יחסו אלא עד חור או לא ה"ל למימר אלא בצלאל בן אורי למעט יחוסו. ומפרש חור

התורה והמצוה

(כט) **כל איש ואשה**, ר"ל כל נדבות אלה לא היו עקרים אצל ה' כי כל לבבות דורש ה' ואם נמצא בין ישראל איש או אשה שלא התנדבו כלום, כי העניים לא נמצא בידם מאומה רק שנדב לבם אותם, לבם לבד ומחשבתם נדב, שחשבו בלבם להביא אם יהיה לאל ידם, וחשבו שאם יהיה לאל ידם יביאו ממונם את המשכן כולו וכל כליו, וז"ש שחשבו בנדבת לבם להביא **לכל המלאכה אשר צוה ה' לעשות ביד משה**, היינו שיבנו כל המשכן, את האיש והאשה הזה **הביאו בני ישראל נדבה לה'**, האיש הזה והאשה הזאת היו עקר הנדבה שנתקבלה אצל ה', כאלו ישראל מביאים אותה אליו באשר זכו שימצא ביניהם ישרים וצדיקים כאלה:

(ל) **ראו קרא ה' בשם בצלאל**, אחר שהביאו הנדבות הודיע להם כי ה' הכין את העושים במלאכה ובצלאל יהיה ראש להם כי אותו מלא ה' חכמה ברוח הקודש, והודיע להם הדברים שדבר אליו ה' בפרשת תשא (ל"א ב' ו')

(לד) **ולהורות**, הוסיף להודיע שמלבד שהשפיע הכמה על בצלאל לצרך עצמו נתן בלבו להורות לאחרים וללמדם אומניות:

(לה) **חרש וחושב**, **חרש** שייך באומנות מחכיות עץ ואבן, שמשנה החומריים שעוסק בהם לפי צורך המלאכה, **וחושב** שייך באומנות האריגה והתפירה במחט שאינו משנה דבר רק מסדר ומוליך צורות, וגזה יש שני מינים, רוקם הוא מעשה מחט, ואורג, ובכ"ז יש שני ענינים עשיית המלאכה שצריך הרגל ואומן ידים, שעז"א **עושי כל מלאכה**, והמצאת הדמות בענין המלאכה שעז"א **חושבי מחשבות**:

לו (א) **ועשה**, אמר כי הון ממה שיעשה בצלאל ואהליאב, עוד יחול עליהם רוח הקדש לכוין סוד המלאכה וסודותיה וכל הנרמז בה, שעז"א **לדעת לעשות**, ושיעשו כפי שצוה ה' שכולל, את העשיה לפ"ש, את כוונת הסודות ותעלומות המלאכה:

(ב) **ויקרא משה**, הנה במצרים לא למדו אומניות כאלה כי היו עוסקים בחומר ובלבנים, רק ה' השפיע עליהם הכמה לזה באמצעות בצלאל, אבל מאין ידע כל איש שהוא יהיה מוכן לזה, ושנתן ה' חכמה בלבו למלאכות אלה, אמר שזה הרגיש **כל אשר נשאו לבו לקרבה**, שאם הרגיש בלבו תשוקה אל המלאכה והרגיש שיוכל לקרב אל המלאכה זה היה הסימן שנתן ה' הכמה בלבו לזה, ובא לפני משה:

(ג) **ויקחו**, כמ"ש למעלה שישראל הביאו נדבתם אל הנשיאים ומשה בראשם, ואז מסר להם משה את התרומה.

והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר: ד ויבאו כל
החכמים העשים את כל־מלאכת הקדש איש־איש
ממלאכתו אשר־המה עשים: ה ויאמרו אל־משה
לאמר מרבים העם להביא מדי העבדה למלאכה
אשר־צוה יהוה לעשת אתה: ו ויצו משה ויעבירו קול
במחנה לאמר איש ואשה אל־יעשו־עוד מלאכה
לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא: ז והמלאכה
היתה דים לכל־המלאכה לעשות אתה והותר: ס רביעי
ח ויעשו כל־חכם־לב בעשי המלאכה את־המשכן עשר
יריעת שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני כרבים
מעשה חשב עשה אתם: ט ארך היריעה האחת
שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה היריעה
האחת מדה אחת לכל־היריעת: י ויחבר את־חמש
היריעת אחת אל־אחת וחמש יריעת חבר אחת אל־
אחת: יא ויעש ללאת תכלת על שפת היריעה האחת
מקצה במחברת כן עשה בשפת היריעה הקיצונה
במחברת השנית: יב חמשים ללאת עשה ביריעה
האחת וחמשים ללאת עשה בקצה היריעה אשר
במחברת השנית מקבילת הללאת אחת אל־אחת:
יג ויעש חמשים קרסי זהב ויחבר את־היריעת אחת
אל־אחת בקרסים ויהי המשכן אחד: פ יד ויעש יריעת
עזים לאהל על־המשכן עשתי־עשרה יריעת עשה

אתם

בעל הטורים

(ו) ויצו משה ויעבירו קול במחנה בשבת ניתנה תורה א"כ יו"כ של אותה שנה היה יום ג' וביום ד' אמר לעשות מלאכת
המשכן והם הביאו לו בבקר בבקר והיינו יום ה' ויום ו' ובשבת ויצו משה ויעבירו קול במחנה: אל יעשו עוד מלאכה
לתרומת הקדש. ר"ת בגי' אל יוציאו וזהו אל יוציאו משא מרשות היחיד לרה"ר: ויכלא. ב' במסורה הכא ואידך ויכלא הגשם
זהו שדרשו שהיו יורדים להם אבנים טובות ומרגליות עם המן והביאום לנדבת המשכן ויכלא הגשם פי' הענים שמביאים הגשם
נכלאו מלהביא האבנים הטובות אז כלו העם מלהביא: (ז) והמלאכה ג'. והמלאכה היתה דים. והמלאכה לא ליום ולא לשנים
בעזרא. והמלאכה היתה גדולה בד"ה בענין בנין בית המקדש שהמלאכה היתה גדולה לא ליום ולא לשנים הטעיב היתה דים
ונשתלמה ברכה במעשה ידיהם: דים ג'. היתה דים. הלא יגנבו דים. אם גנבים באו לך השחיתו דים במפלת עשו"ם.
עכו"ם אמר כמה יגנו ואני הבאתים אצל ביעקב והמלאכה היתה דים: והותר ג'. הכא ואידך כי כה אמר ה' אכול
והותר

עוד נדבתא בצפר בצפר: ד ואתו כל חכימיא דעבדין ית כל עבידת קודשא גבר גבר מעבדתיה דאנון עבדין: ה ואמרו למשה למימר מסגן עמא לאיתאה מסת פלחנא לעבדתא דפקיד יי למעבד יתה: ו ופקיד משה ואעברו כרוזא במשריתא למימר גבר ואתתא לא יעבדון עוד עבדתא לאפרשות קודשא ופסק עמא מלאיתאה: ז ועבדתא הות מסת לכל עבדתא למעבד יתה ויתרת: ח ועבדו כל חכימי לבא בעבדי עבדתא ית משכנא עשר יריען דבוץ שזיר ותכלא וארגונא וצבע זהורי צורת כרובין עובד אמן עבד יתהון: ט ארכא דיריעתא חדא עסרין ותמניא אמין ופותיא ארבע אמין דיריעתא חדא משחתא חדא לכל יריעתא: י ולפף ית חמש יריען חדא עם חדא וחמש יריען לפף חדא עם חדא: יא ועבד ענובין דתכלא על ספתא דיריעתא חדא מסטרא בית לופי כן עבד בספתא דיריעתא בסטרא בית לופי תניתא: יב חמשין ענובין עבד ביריעתא חדא וחמשין ענובין עבד בסטרא דיריעתא דבית לופי תניתא מכונן ענוביא חדא לקבל חדא: יג ועבד חמשין פורפין דדהב ולפף ית יריעתא חדא עם חדא בפורפיא והוה משכנא חד: יד ועבד יריען דמעזי לפרסא על משכנא חד עסר

יריען

בעל הטורים

והותר מלמד שהתרומה נגנזה בית ה' אכול ושבע והותר בד"ה. שבזכות התורה והמ"ק בא שובע לעולם דכתיב למן היום אשר יוסד היכל ה' וגו' עד מן היום הזה אברך: (ח) בעושי ג' ביו"ד ככה ואידך אל תקנא בעושי עולה. שני בעושי רע, וכמו שקנא בעושי כל חכם לב:

רש"י

מגדולי החכמים לקיים מה שנאמר (איוב לד) ולא נכר שוע לפני דל: (ה) מדי העבודה. יותר מכדי צורך העבודה: (ו) ויכלא. ל' מניעה: (ז) והמלאכה היתה דים לכל המלאכה. ומלאכת ההבאה היתה די של עושי המשכן לכל המלאכה של משכן לעשות אותה ולהותר: והותר. כמו (שמות ח) והכבד את

שפתי חכמים

פר בגם של מרים היה שהיתה נביאה לכך זכה לזה: ר פירוש של מ"ם זו ל' יותר כמו ויאהב יעקב את רחל מלאה והוסיף מלת צורך כי הם לא הביאו רק צרכי העבודה לא העבודה עצמה: ש כלומר תיבת המלאכה קאי אהבאת הנדבה ותיבות לכל המלאכה קאי אמלאכת המשכן מפני שאין טעם לומר המלאכה היתה מספקת לכל המלאכה שא"א מעין אחד גם כינוי דים שב על עושי המלאכה ג דק"ל

התורה והמצוה

א התרומה שהתנדבו ביום הראשון, ובכ"ז ישראל התנדבו עוד נדבות חדשות בכל יום והביאו אל משה:

(ה) מרבים העם להביא, ר"ל שאין מלאכה זו דומה ליתר מלאכות שאם העם מרבים בנדבות יגדילו את המלאכה ביתר שאת, כי היא מלאכה משוערת מאת ה' שצריך שלא להוסיף ושלא לגרוע וכמו שפוסל בה הגרעון כן פוסל בה התוספת, למשל עוה במנורה ככר זהב יעשה אותה, ואם יעשה משני ככרים היא פסולה, וז"ש מרבים להביא מידי העבודה למלאכה מגד מה שצוה ה' לעשות אותה, והריבוי פוסל בה:

(ו) איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה, מלשון זה מבואר שלא מנע מהם רק עשיית מלאכה לא הבאת הנדבה, כי הבאת נדבה לא פסקה גם אחר שהיה המשכן והמקדש עשוי היו מתנדבים תמיד לאוצר בית ה', והיו לוקחים ממנו כלי שרת וכל הצורך כמדע, ולמה ימנעם מלהביא נדבות, רק מנעם שלא יעשו מלאכה, למשל שרבים היו עושים טבעות ווים לעמודים מממונם והתנדבו אותם וכן מוו תכלת וארגמן שזה לא יצטרך עוד, אבל כסף וזהב לא מנעם מלהביא גם עתה להיות לאוצר ה', רק שע"י שהודיע שאין צריך עוד כי הנדבה מספקת ע"כ ויכלא העם מהביא, נמנעו מלהביא אף כסף וזהב ודברים שלא נעשו במלאכה, כיון שראו שהנדבה מספקת לעשיית המשכן וכליו, א"צ להם עוד:

(ז) והמלאכה, ובכ"ז היה המלאכה דים, ודרך המכין חומריים למלאכה שיכין יותר מהצריך, כדי שיהיה ממין הזה להקן את אשר יצטרך תיקון בעתיד, אמר שהמלאכה היתה דים בין לעשות המלאכה ובין להותיר מה שדרך האומנים להותיר:

אֹתָם׃ טו אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְאַרְבַּע
אַמּוֹת רֹחַב הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה
יְרִיעֹת׃ טז וַיְחַבֵּר אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ
הַיְרִיעֹת לְבָד׃ יז וַיַּעַשׂ לֻלָאֹת חֲמִשִּׁים עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה
הַקִּיצֹנָה בַּמַּחְבָּרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה עַל־שְׂפַת
הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ יח וַיַּעַשׂ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים
לְחַבֵּר אֶת־הָאֹהֶל לִהְיֹת אֶחָד׃ יט וַיַּעַשׂ מִכְסֶה לָאֹהֶל
עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ ס
חמישי כ וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים׃
כא עֶשֶׂר אַמֹּת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב
הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ כב שְׁתֵּי יָדֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת
אַחַת אֶל־אֶחָת כֵּן עָשָׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃ כג וַיַּעַשׂ
אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קְרָשִׁים לִפְאַת נֶגֶב
תֵּימָנָה׃ כד וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף עָשָׂה תַּחַת עֶשְׂרִים
הַקְּרָשִׁים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו
וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃ כה וּלְצֶלַע
הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עָשָׂה עֶשְׂרִים קְרָשִׁים׃
כו וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ
הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ כז וּלְיַרְכְּתֵי
הַמִּשְׁכָּן יָמָּה עָשָׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃ כח וּשְׁנֵי קְרָשִׁים
עָשָׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם׃ כט וְהָיוּ תוֹאֲמִם
מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים אֶל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת
כֵּן עָשָׂה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת׃ ל וְהָיוּ שְׁמֹנָה
קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים
שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ לא וַיַּעַשׂ בְּרִיחֵי עֲצֵי
שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָת׃ לב וַחֲמִשָּׁה

בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ לג וַיַּעַשׂ אֶת־הַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן לִבְרֹחַ בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃ לד וְאֶת־הַקְּרָשִׁים צִפָּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתָם עָשָׂה זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם וַיְצַף אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃ לה וַיַּעַשׂ אֶת־הַפָּרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב עָשָׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים׃ לו וַיַּעַשׂ לָהּ אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וַיְצַפֵּם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וַיִּצֹק לָהֶם אַרְבָּעָה אַדְנֵי־

כסף

אונקלוס

יריען עבד יתהון: טו ארכא דיריעתא חדא תלתין באמין וארבע אמין פותיא דיריעתא חדא משחתא חדא לחד עשר יריען: טז ולפף ית חמש יריען לחוד וית שית יריען לחוד: יז ועבד ענובין חמשין על ספתא דיריעתא בסטרא בית לופי וחמשין ענובין עבד על ספתא דיריעתא דבית לופי תניתא: יח ועבד פורפין דנחשא חמשין ללפפא ית פרסא למהוי חד: יט ועבד חופאה לפרסא משכי דדכרי מסמקי וחופאה דמשכי דססגונא מלעלא: כ ועבד ית דפיא למשכנא דאעי שטין קימין: כא עשר אמין ארכא דדפא ואמתא ופלגות אמתא פותיא דדפא חד: כב תרין צירין לדפא חד משלבין חדא לקבל חדא כן עבד לכל דפי משכנא: כג ועבד ית דפיא למשכנא עסרין דפין לרוח עבר דרומא: כד וארבעין סמכין דכסף עבד תחות עסרין דפין תרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי ותרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי: כה ולסטר משכנא תניתא לרוח צפונא עבד עסרין דפין: כו וארבעין סמכיהון דכסף תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד: כז ולסיפי משכנא מערבא עבד שתא דפין: כח ותרין דפין עבד לזוית משכנא בסופיהון: כט והון מכונין מלרע וכחדא הון מכונין ברישיהון לעזקתא חדא כן עבד לתרויהון לתרין זוין: ל והוו תמניא דפין וסמכיהון דכסף שתא עשר סמכין תרין סמכין תרין סמכין תחות דפא חד: לא ועבד עברי דאעי שטין חמשא לדפי סטר משכנא חד: לב וחמשא עברין לדפי סטר משכנא תניתא וחמשא עברין לדפי משכנא לסופיהון מערבא: לג ועבד ית עברא מציעאה לאעברא בגו דפיא מן סיפי לסיפי: לד וית דפיא חפא דהבא וית עזקתהון עבד דדהבא אתרא לעבריא וחפא ית עבריא דהבא: לה ועבד ית פרכתא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אמן עבד יתה צורת כרובין: לו ועבד לה ארבעא עמודי שטין וחפנון דהבא וויהון דדהבא ואתיך להון

ארבעא

כָּסֶף׃ לז וַיַּעַשׂ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ לח וְאֶת־עַמּוּדָיו
חֲמִשָּׁה וְאֶת־וָוֵיהֶם וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם זָהָב
וְאַדְנֵיהֶם חֲמִשָּׁה נְחֹשֶׁת׃ פ לז א וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת־
הָאָרֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ
וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ ב וַיְצַפֵּהוּ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ
וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ ג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב
עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי
טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃ ד וַיַּעַשׂ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף
אֹתָם זָהָב׃ ה וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן
לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן׃ ו וַיַּעַשׂ כַּפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם
וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ ז וַיַּעַשׂ שְׁנֵי כְרֻבִים
זָהָב מִקְשָׁה עָשָׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ ח כְּרוּב
אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת
עָשָׂה אֶת־הַכְּרֻבִים מִשְּׁנֵי קְצוֹוֹתָו°׃ ט וַיִּהְיוּ הַכְּרֻבִים
פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת
וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת הָיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ פ
י וַיַּעַשׂ אֶת־הַשֻּׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה
רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ יא וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וַיַּעַשׂ
לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ יב וַיַּעַשׂ לוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב וַיַּעַשׂ
זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ יג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב
וַיִּתֵּן אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע
רַגְלָיו׃ יד לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת הָיוּ הַטַּבָּעֹת בָּתִּים לַבַּדִּים
לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ טו וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים
וַיְצַף אֹתָם זָהָב לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ טז וַיַּעַשׂ אֶת־
הַכֵּלִים ׀ אֲשֶׁר עַל־הַשֻּׁלְחָן אֶת־קְעָרֹתָיו וְאֶת־כַּפֹּתָיו וְאֵת

°קצותיו קרי

מְנַקִּיֹּתָיו וְאֶת־הַקְּשָׂוֹת אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר׃ פ
ששי (שלישי כשהן מחוברין) יז וַיַּעַשׂ אֶת־הַמְּנֹרָה זָהָב טָהוֹר
מִקְשָׁה עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ
וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה הָיוּ׃ יח וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ
שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה

מצדה

אונקלוס

ארבעא סמכין דכסף׃ לז ועבד פרסא לתרע משכנא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד ציר׃ לח וית עמודוהי חמשא וית ויהון וחפא רישיהון וכבושיהון דהבא וסמכיהון חמשא דנחשא׃ א ועבד בצלאל ית ארונא דאעי שטין תרתין אמין ופלגא ארכיה ואמתא ופלגא פותיה ואמתא ופלגא רומיה׃ ב וחפהי דהב דכי מגו ומברא ועבד ליה זיר דדהב סחור סחור׃ ג ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב על ארבע זויתיה ותרתין עזקן על סטריה חד ותרתין עזקן על סטריה תנינא׃ ד ועבד אריחי דאעי שטין וחפא יתהון דהבא׃ ה ואעל ית אריחיא בעזקתא על סטרי דארונא למטל ית ארונא׃ ו ועבד כפרתא דהב דכי תרתין אמין ופלגא ארכה ואמתא ופלגא פותיה׃ ז ועבד תרין כרובין דדהב נגיד עבד יתהון מתרין סטרי כפרתא׃ ח כרובא חד מסטרא מכא וכרובא חד מסטרא מכא מן כפרתא עבד ית כרוביא מתרין סטרוהי׃ ט והוו כרוביא פריסן גדפיהון לעלא מטלין בגדפיהון על כפרתא ואפיהון חד לקבל חד לקבל כפרתא הוו אפי כרוביא׃ י ועבד ית פתורא דאעי שטין תרתין אמין ארכיה ואמתא פותיה ואמתא ופלגא רומיה׃ יא וחפא יתיה דהב דכי ועבד ליה זיר דדהב סחור סחור׃ יב ועבד ליה גדנפא רומיה פושכא סחור סחור ועבד זיר דדהב לגדנפיה סחור סחור׃ יג ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב ויהב ית עזקתא על ארבע זויתא די לארבע רגלוהי׃ יד לקבל גדנפא הוו עזקתא אתרא לאריחיא למטל ית פתורא׃ טו ועבד ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון דהבא למטל ית פתורא׃ טז ועבד ית מניא די על פתורא ית מגיסוהי וית בזיכוהי וית מכילתיה וית קשותא די יתנסך בהון דהב דכי׃ יז ועבד ית מנרתא דהב דכי נגיד עבד ית מנרתא שידה וקנה כלידהא חזורהא ושושנהא מנה הוו׃ יח ושתא קנין

נפקין

בעל הטורים

(א) ויעש בצלאל את הארון. בכלם לא הזכיר בצלאל אלא על הארון לומר שהיה בצלאל יודע סוד הארון והמרכבה שהארון כסא

רש"י

את לבו. (מ"ב ג) והבוה את מוזהב׃ (א) ויעש בצלאל. לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים.

שפתי חכמים

ת דק"ל דהוהר משמע ל' ציווי להוהר וזה אינו דהא ליתא מעם להוהר לכך מפרש ונהוהר וכן עניינו נמי פיסק שנתפרשה

מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ יח שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד
כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בְּקָנֶה אֶחָד
כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃
כ וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃
כא וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי
הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת
הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִמֶּנָּה׃ כב כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה הָיוּ
כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃ כג וַיַּעַשׂ אֶת־נֵרֹתֶיהָ
שִׁבְעָה וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ כד כִּכָּר זָהָב
טָהוֹר עָשָׂה אֹתָהּ וְאֵת כָּל־כֵּלֶיהָ׃ פ כה וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח
הַקְּטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ
וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו׃ כו וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב
טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו וַיַּעַשׂ לוֹ
זֵר זָהָב סָבִיב׃ כז וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב עָשָׂה־לוֹ ׀ מִתַּחַת
לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו עַל שְׁנֵי צִדָּיו לְבָתִּים לְבַדִּים
לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם׃ כח וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים
וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃ כט וַיַּעַשׂ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה קֹדֶשׁ
וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים טָהוֹר מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ׃ ס שביעי (רביעי
כשהן מחוברין) לח א וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה עֲצֵי שִׁטִּים
חָמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ־אַמּוֹת רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְשָׁלֹשׁ
אַמּוֹת קֹמָתוֹ׃ ב וַיַּעַשׂ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ
הָיוּ קַרְנֹתָיו וַיְצַף אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃ ג וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־כְּלֵי
הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת אֶת־
הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַמַּחְתֹּת כָּל־כֵּלָיו עָשָׂה נְחֹשֶׁת׃ ד וַיַּעַשׂ
לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת תַּחַת כַּרְכֻּבּוֹ
מִלְּמַטָּה עַד־חֶצְיוֹ׃ ה וַיִּצֹק אַרְבַּע טַבָּעֹת בְּאַרְבַּע

הַקְּצָוֹת לְמִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים לַבַּדִּים׃ ו וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם נְחֹשֶׁת׃ ז וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם נְבוּב לֻחֹת עָשָׂה אֹתוֹ׃ ס ח וַיַּעַשׂ אֵת הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת

ואת

אונקלוס

נפקין מסטרהא תלתא קני מנרתא מסטרה חד ותלתא קני מנרתא מסטרה תניינא: יט תלתא כלידין מצירין בקניא חד חזור ושושן ותלתא כלידין מצירין בקניא חד חזור ושושן כן לשתא קנין דנפקין מן מנרתא: כ ובמנרתא ארבעא כלידין מצירין חזורהא ושושנהא: כא וחזור תחות תרין קנין מנה וחזור תחות תרין קנין מנה וחזור תחות תרין קנין מנה לשתא קנין דנפקין מנה: כב חזוריהון וקניהון מנה הוו כלה נגידא חדא דהב דכי: כג ועבד ית בוצינהא שבעא וצביתהא ומחתיתהא דהב דכי: כד ככרא דהב דכי עבד יתה וית כל מנהא: כה ועבד ית מדבחא דקטרת בוסמיא דאעי שטין אמתא ארכה ואמתא פותיה מרבע ותרתין אמין רומה מנה הוו קרנוהי: כו וחפא יתה דהב דכי ית אגרה וית כתלוהי סחור סחור וית קרנוהי ועבד לה דיר דדהב סחור סחור: כז ותרתין עזקן דדהב עבד לה מלרע לדיריה על תרתין זויתה על תרין סטרוהי לאתרא לאריחיא למטל יתה בהון: כח ועבד ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון דהבא: כט ועבד ית משחא דרבותא קודשא וית קטרת בוסמיא דכי עובד בוסמנו: א ועבד ית מדבחא דעלתא דאעי שטין חמש אמין ארכה וחמש אמין פותיה מרבע ותלתא אמין רומה: ב ועבד קרנוהי על ארבע זויתה מנה הוו קרנוהי וחפא יתה נחשא: ג ועבד ית כל מני מדבחא ית פסכתרותא וית מגרופיתא וית מזרקתא ית צנוריתא וית מחתיתא כל מנוהי עבד נחשא: ד ועבד למדבחא סרדא עובד מצדתא דנחשא תחות סובביה מלרע עד פלגיה: ה ואתיך ארבע עזקתא בארבע זויתא לסרדא דנחשא אתרא לאריחיא: ו ועבד ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון נחשא: ז ואעיל ית אריחיא בעזקתא על סטרי מדבחא למטל יתה בהון חליל לוחין עבד יתה: ח ועבד ית כיורא נחשא וית

בסיסה

רש"י

חכמים א נקראת על שמו: (ז) נבוב לחת. נבוב הוא החלל וכן (ירמיה נב) ועביו ארבע אצבעות נבוב: נבוב לחת. הלוחות של עצי שטים לכל רוח והחלל

שפתי חכמים

שנתחברין למ"ד כמו והכבד ולהכבד, והכות ולהכות: א כלומר בכל הענין כתוב ויעש ולא כתיב בצלאל כמו גבי ארון לפי שאין בהן קדושה כל כך כמו הארון לא רצה בצלאל להטריח א"ע כל כך בעשייתן אלא אהליאב ושאר תלמידים שהיה לו והוא מראה להם והם עושין אבל בארון שהיה בו קדושה גדולה משום הכי בצלאל עצמו היה מטריח בו ונתן נפשו על המלאכה יותר מש': ות"ם

וְאֵת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ס ט וַיַּעַשׂ אֶת־הֶחָצֵר לִפְאַת ׀ נֶגֶב תֵּימָנָה קַלְעֵי הֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָּאַמָּה׃ י עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יא וְלִפְאַת צָפוֹן מֵאָה בָאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יב וְלִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים בָּאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כָּסֶף׃ יג וְלִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ יד קְלָעִים חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה אַמָּה אֶל־הַכָּתֵף עַמּוּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית מִזֶּה וּמִזֶּה לְשַׁעַר הֶחָצֵר קְלָעִים חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טז כָּל־קַלְעֵי הֶחָצֵר סָבִיב שֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ יז וְהָאֲדָנִים לָעַמֻּדִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם כָּסֶף וְהֵם מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף כֹּל עַמֻּדֵי הֶחָצֵר׃ מפטיר יח וּמָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר מַעֲשֵׂה רֹקֵם תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר וְעֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְקוֹמָה בְרֹחַב חָמֵשׁ אַמּוֹת לְעֻמַּת קַלְעֵי הֶחָצֵר׃ יט וְעַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה נְחֹשֶׁת וָוֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ כ וְכָל־הַיְתֵדֹת לַמִּשְׁכָּן וְלֶחָצֵר סָבִיב נְחֹשֶׁת׃ ס ס ס

קכ"ב . כמלה סימן . והפטירין ויעש חירום במלכים א' סימן ז':

בעל הטורים

ואת כנו נחשת: (ח) במראות . ב' במסורה במראות הצובאות ויאמר אלהים לישראל במראות במראות אלהים דיחזקאל , שאלו הנשים כרו מראות שעולם ונתנו מראותיהן לנדבת המשכן ונחה עליהם רוח אלהים: הצובאות . ב' במראות הצ..ות אשר ישכבון את הנשים הצובאות גבי בני עלי כמו הכא ישכבון נשים הצובאות גם בכאן ע"י מראות היו מוכיח הנשים כדאיתא במדרש היו מתקבצות במראות ומגדלות לבעליהן ומזקין להם:

בסיסה נחשא . במחזין נשיא דאתין לצלאה בתרע משכן זמנא : ט ועבד ית דרתא לרוח עבר דרומא סרדי דדרתא דבוץ שזיר מאה באמין : י עמודיהון עסרין וסמכיהון עסרין דנחשא ווי עמודיא וכבושיהון דכסף : יא ולרוח צפונא מאה אמין עמודיהון עסרין וסמכיהון עסרין נחשא ווי עמודיא וכבושיהון דכסף : יב ולרוח מערבא סרדין חמשין אמין עמודיהון עסרא וסמכיהון עסרא ווי עמודיא וכבושיהון דכסף : יג ולרוח קדומא מדינחא חמשין אמין : יד סרדין חמש עסרי אמין לעברא עמודיהון תלתא וסמכיהון תלתא : טו ולעברא תנינא מכא ומכא לתרע דרתא סרדין חמש עסרי אמין עמודיהון תלתא וסמכיהון תלתא : טז כל סרדי דרתא סחור סחור דבוץ שזיר : יז וסמכיא לעמודיא נחשא ווי עמודיא וכבושיהון דכסף וחפוי רישיהון דכסף ואנון מכבשין כסף כל עמודי דרתא : יח ופרסא דתרע דרתא עובד צייר תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר ועסרין אמין ארכא ורומא בפותיא חמש אמין לקבל סרדי דרתא : יט ועמודיהון ארבעא וסמכיהון ארבעא נחשא וויהון דכסף וחפוי רישיהון וכבושיהון דכסף : כ וכל סכיא למשכנא ולדרתא סחור סחור דנחשא : ססס

רש"י

והחלל באמצע : (ח) במראת הצבאת. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן והיה מואס משה בהן מפני שעשויים ליצר ב הרע א"ל הקב"ה קבל כי אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהם העמידו הנשים צבאות רבות ג במצרים כשהיו בעליהם יגעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו ד בדברים לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאות לבעליהן לידי תאוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדות שם שנאמר (שיר השירים ח) תחת התפוח עוררתיך וזהו שנאמר במראות הצובאות ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות ממים שבתוכו למי שקנא לה בעלה ה ונסתרה. ותדע לך שהן המראות ממש שהרי נאמר ונחשת התנופה שבעים ככר וגו' ויעש בה וגו' וכיור וכנו לא הוזכרו שם למדת שלא היה נחשת של כיור מנחשת התנופה. כך דרש רבי תנחומא. וכן תרגם אונקלוס במחזית נשיא ו והוא תרגום של מראות מירוא"ש בלעז (שפיגעל). וכן מצינו בישעיה (ישעיה ג) והגליונים מתרגמינן ומחזיא : אשר צבאו. להביא ז נדבתן : (יח) לעמת קלעי החצר. כמדת קלעי ח החצר : ... תחלת פרשה ויקהל

שפתי חכמים

ב וא"ת והא כמה שהוא דפוס של בית הרחם שאת מאוס ביותר ולמה לא היה משה מואס בו . וי"ל דגבי כומז שהביאו גם הם ונשים וטבעת בהדי כומז ואחר כך התיכן ביחד באש והיה הכומז בטל ביניהם אבל הכא לא הביאו שום נחושת יותר אלא מראות הצובאות והיו יכולין לראות שם במראיהן לכך לא היה רוצה לקבלן . ועי"ל דכומז היה כדי לבטל יצר הרע כלומר כדי למנוע שלא יוכל לבא לידי זמה אבל ע"י המראות באים לידי זמה מש"ה היה מואס בהן א"ל הקב"ה קבל ר"ל תקבלם : ג כלומר הצובאות ל' צבאות וכן משמע הפסוק באותן מראות אשר צבאו מהן צבאות רבות : ד פיתוי דברים דתרגום כי יפתה ארי ישדל : ה כלומר מי שמקנא לאשתו בודקה באותן מים המאררים כדכתיב בפ' נשא : ו כלומר אונקלוס תרגם נמי שמראות הן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות וכן תרגם על הגליונים מחזיתא והגליונים בודאי הם מראות שמתקשטות בהם הנשים : ז כלומר צבאו לשון צבא שמתקבלין יחד ולמה נקבצו יחד ומפרש שנקבצו להביא נדבתן אל פתח אהל מועד : ח דלא שייך למכתב לעומת אלא מה שהוא כנגד והקלעים לא היו כנגדם אלא בצדדים . ל"ס כמדת כלומר שיהא כמדתו :

כא אֵ֣לֶּה פְקוּדֵ֤י הַמִּשְׁכָּן֙ מִשְׁכַּ֣ן הָֽעֵדֻ֔ת אֲשֶׁ֥ר פֻּקַּ֖ד עַל־פִּ֣י מֹשֶׁ֑ה עֲבֹדַת֙ הַלְוִיִּ֔ם בְּיַד֙ אִֽיתָמָ֔ר בֶּֽן־אַהֲרֹ֖ן הַכֹּהֵֽן׃ כב וּבְצַלְאֵ֛ל בֶּן־אוּרִ֥י בֶן־ח֖וּר לְמַטֵּ֣ה יְהוּדָ֑ה עָשָׂ֕ה אֵ֛ת כָּל־אֲשֶׁר־צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ כג וְאִתּ֗וֹ אָֽהֳלִיאָ֛ב בֶּן־אֲחִיסָמָ֖ךְ לְמַטֵּה־דָ֑ן חָרָ֣שׁ וְחֹשֵׁ֔ב וְרֹקֵ֗ם בַּתְּכֵלֶת֙ וּבָ֣אַרְגָּמָ֔ן וּבְתוֹלַ֥עַת הַשָּׁנִ֖י וּבַשֵּֽׁשׁ׃ ס כד כָּל־הַזָּהָ֗ב הֶֽעָשׂוּי֙ לַמְּלָאכָ֔ה בְּכֹ֖ל מְלֶ֣אכֶת הַקֹּ֑דֶשׁ וַיְהִ֣י ׀ זְהַ֣ב הַתְּנוּפָ֗ה תֵּ֤שַׁע וְעֶשְׂרִים֙ כִּכָּ֔ר וּשְׁבַ֨ע מֵא֧וֹת וּשְׁלֹשִׁ֛ים שֶׁ֖קֶל בְּשֶׁ֥קֶל הַקֹּֽדֶשׁ׃ כה וְכֶ֛סֶף פְּקוּדֵ֥י הָעֵדָ֖ה מְאַ֣ת כִּכָּ֑ר וְאֶ֨לֶף וּשְׁבַ֜ע מֵא֗וֹת וַחֲמִשָּׁ֛ה וְשִׁבְעִ֖ים שֶׁ֥קֶל בְּשֶׁ֥קֶל הַקֹּֽדֶשׁ

בעל הטורים

(כא) אלה פקודי מלא וי"ו שפקד לכל ו' מאות אלף שלא יתודעו שלקח מן הכסף. המשכן משכן ב"פ בגי' ב"פ עונות ישראל וזהו שאמרו אנשי כנה"ג חבול חבלנו סך בנים כמנין משכן היה עדות שבינה בורא בישראל בנים ראשון עמד ת"י שנה כמנין משכן: (כב) ובצלאל בן אורי בן חור ג"פ בתורה נהייתם כנגד ג' מעלות שהיו בו חכמה ותבונה ודעת: (כג) ואתו אהליאב פי' אלו השנים היו עדים למשה בשקלים כל המשכן שקבל: (כד) כל הזהב, ס' מיני זהב. את וגוס ועגעת וכומז כל כלי זהב. כנגד השמוי לבס ס' ענוץ. פנך. מגל. ענוי. למן. פנודס

שפתי חכמים

א דק"ל הוה ליה למימר ואלה הוא"ו מוסיף על הראשונים ומתרץ דלא שייך לומר דקאי דוקא אכלי המשכן דהמיך ליה ופקשה לך למה מנה מנין המשקלות כמה היה לכך כתב אלה בלא וא"ו המוסיף לומר דקאי נמי על משקלי נדבת המשכן כמה משקלות היו ולאו דוקא על כלי המשכן: ב וא"ת הא לא מיותר לדרשה אלא הי' משכן וחד איצטריך לגופיה, וי"ל מדשני הקרא בלשונו וכתב המשכן משכן ולא כתיב פרוייהו ה"א או בלא ה"א ודאי הה"א קאי על המשכן המיוחד דהיינו בית עולמים שהוא בית המק' א"כ קשה למה מכנה אותו הכתוב בל' משכן אלא רמז וכו': ג אבל הא דנתן להם הלוחות אינו עדות דיש לומר דנתן להם שלא לדחותן בידים כיון שנתגיירו וקבלו עליהם עול תורה ומצות ואע"פ שחטאו הוו להו כישראל שהמיר דלא פקע מניה שם ישראל כדכתיב חטא ישראל וגו' אע"פ שחטא ישראל הוא. הרא"ם. ול"נ כיון שמי שחטא בעדים ובהתראה ככר נהרגו ע"י בני לוי. בעדים ולא בהתראה מתו במגפה. בלא עדים ובלא התראה בדק אותם כסוטות א"כ הנשארים לא חטאו: ד דק"ל דפשוטו של קרא משמע דעבודת הלוים הוא פקודי המשכן כלומר מנין כלי המשכן נכ"פ

רש"י

(כא) אלה פקודי. בפ' זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן א לכסף ולזהב ולנחשת ונמנו כל כליו לכל עבודתו: המשכן משכן. שתי פעמים רמז למקדש שנתמשכן בשני ב חורבנין על עונותיהן של ישראל: משכן העדת. עדות ג לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה העגל שהרי השרה שכינתו ביניהם: עבדת הלוים. פקודי המשכן וכליו היא עבודה המסורה ללוים במדבר לשאת ולהוריד ד ולהקים איש איש למשאו המופקד עליו כמו שמפורש בפ' נשא: ביד איתמר. הוא היה פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבודה שעליו: (כב) ובצלאל בן אורי וגו' עשה את כל אשר צוה ה' את משה. אשר צוה אותו משה אין כתיב כאן אלא כל אשר צוה ה' את משה אפי' דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני, כי משה צוה לבצלאל לעשות תחלה כלים ואחר כך משכן (לא לכנין נווי להתנדב קאמר דהא אדרבה נהיפך צוה הקב"ה בפרשת תרומה מתחלה הכלים שלהן מערכ יריעות ואח"כ ציווי הקרשים, וציווי משה רביע ע"ס ריש ויקהל התחלה המשכן והחלו ואח"כ הכלים הא מיירי לענין ציווי לפועל איך יעשו כסדר. ושאלה בפ' כי תשא ראה קראתי בשם בצלאל וגו' הוזכר מתחלה את אוהל מועד ואח"כ הכלים אבל לענין להתנדב להכין מה שיהיו צריכין מה לי מה שמתנדב תחלה, ועיין בתוספות פרק הרואה (ברכות נה) וא"ת מגלן שתרע"ה צוה לבצלאל הפך העניין. וי"ל דכתיב בפרשת ויקהל ויקרא משה אל בצלאל ואל אהליאב וגו' וקא' מה שדיבר עמהם והאי קרא מדכתיב כל אשר צוה ה' את משה הזיק דהיה מצוה נבב

כא אִלֵּין מִנְיָנֵי מַשְׁכְּנָא מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא דִּי אִתְמְנִי עַל מֵימְרָא דְמשֶׁה פָּלְחַן לֵיוָאֵי בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא: כב וּבְצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה עֲבַד יַת כָּל דִּי פַקִּיד יְיָ יַת משֶׁה: כג וְעִמֵּהּ אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן נַגַּר וְאֻמָּן וְצַיָּר בְּתִכְלָא וּבְאַרְגְּוָנָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא: כד כָּל דַּהֲבָא דְּאִתְעֲבֵד לַעֲבִידָא בְּכֹל עֲבִידַת קוּדְשָׁא וַהֲוָה דְּהַב אֲרָמוּתָא עַסְרִין וּתְשַׁע כַּכְּרִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא: כה וּכְסַף מִנְיָנֵי כְנִשְׁתָּא מְאָה כַכְּרִין וְאֶלֶף וּשְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וחמשא

רש"י

לגם כספק. ודוק היטב). אמר לו בצלאל מנהג עולם לעשות תחלה בית ואח"כ משים כלים בתוכו, אמר לו כך שמעתי מפי הקב"ה א"ל משה בצל אל היית כי בודאי כך צוה לי הקב"ה וכן עשה המשכן תחלה ואח"כ עשה כלים: (כד) ככר. ששים מנה ומנה של קדש כפול היה ה הרי הככר ק"כ מנה והמנה כ"ה סלעים הרי ככר של קדש ג' אלפים שקלים לפיכך מנה בפרוטרוט כל ו השקלים שפחותין במנינם

שפתי חכמים

נ"פ לשאת ולהוריד: ה דק"ל דאי לא כפול היה אלא לא היו כ"א ששים מנה ומנה כ"ה סלעים שהם נ' שקלים או יעלו החשבון לגלגלת לר"א ככר וי"א מנה דהא ש' אלף ואלף ושבעה מאות ושבעים והמשה שקלים שלמים הן וט"ו מאות שקלים עולין לככר כי עשרה מנה הם ר"נ שקלים ולפי החשבון זה ששים מנה ט"ו מאות שקלים נמצא מאת הככר הם ק"נ אלף שקלים נמצא לפי החשבון זה יהיה ר"א ככר וי"א מנה. ומתרץ דמנה של קודש כפול היה וא"כ ג' אלפים שקלים עולין לככר ונמצא מאת ככר הם ש' אלף שקלים וק"ל: ו פירוש אם המנה של הקדש כפול הכי שפיר דמנה בפרוטרוט אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקלים יתירים שלא הגיעו לככר אבל אם אמרת דלאו כפול היה כיון שט"ו מאות שקלים עולין לככר למה מנה אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שלא הגיעו לככר היה לו לחשוב שש מאות

התורה והמצוה

(כא) **אלה** פקודי המשכן, כבר בארתי (פ"ב כד) שיש הבדל בין מספר ובין מפקד, שהמספר הוא המספר הפרטי והמפקד הוא סכום הכולל, והנה בעת מסר את הנדבות אל יד עושי המלאכה בודאי ספרו את הפרטים, למשל לאומן פלוני ניתן כך וכך זהב כך וכך תכלת וכדומה, וכ"א רשם לו את הכלים אשר עשה ממנו, וכ"ז נעשה בהשגחת בצלאל ואהליאב שהיו משגיחים עליהם, ועתה צוה משה שיעשו מן המספרים הפרטים סכום הכולל, שזה קורא פקודי המשכן, והפירוש הוא כמ"ש מהרי"א, שמודיע: א) מי הוא הממונה לעשות המנין. אמר **אשר פקד ע"פ משה**, שהגם שכתוב ולא יחשבו את האנשים העושים במלאכה, בא ע"ז צווי ממשה לעשות המנין, ב) מי שעסק בחשבון זה, אמר **עבודת הלוים ביד איתמר**, שזכה לזה אם איתמר שהוא היה ממונה אח"כ על הלוים נושאי המשכן ויחד לכ"א את משמרת משאם, והוא היה בקי בחשבון ולכן שהוא עם הלוים שתחתיו יחשבו החשבונות אלה ולהם נמסרה העבודה הזאת: (כב כג) **ובצלאל**, ג) ממי קבלו את החשבון, אמר שקבלוהו מן בצלאל ואהליאב שהם היו ממונים על עושי המלאכה ובידם נמצא החשבון הפרטי מכל איש ואיש מעושי המלאכה, ומסרו החשבונות אלה לאיתמר, ועשו מהם סכום כולל שנקרא פקודי המשכן, וקראו פה בשם **משכן העדות** שגם המשכן היה מעיד שהכל נעשה באמונה ממה שהשרה בו שכינה שזה לא יצוייר אם היה במלאכתם איזה עון וגניבה:

(כד) **כל הזהב**, הנה בודאי התנדבו זהב יותר מן הצורך כמ"ש והותר, שבודאי נותר והובא לאוצר ההקדש ת"י הממונה על אוצר ההקדש שהיה ג"כ איתמר שהוא היה עתיד להיות סגן הכהן, כי הגם שהכריזו שלא יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש, כבר בארתי שזה לא היה רק שלא יעשו מלאכה והיו מוזהרים שלא לרקעות פחי הזהב ולקצץ פתילים שזה עשו הנודבים, אבל לא שלא יביאו זהב שגם בהיות המקדש על מכונו היו מתנדבים תמיד לאוצר ההקדש, רק שהנדבות אלה שלא עשו מהם מלאכה לא נכנסו בחשבון של עתה, שלא חשבו רק כל הזהב העשוי למלאכה שזה היה כ"ט ככר וז' מאות ול', אבל יתר הזהב שנמסר באוצר ההקדש לא נחשב עתה כי היו מתמידים עוד להוסיף עליו ע"י נדבות המידיים:

(כה) **ובכסף**, וכן מן הכסף שהתנדבו כמ"ש וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף לא נכנס בחשבון הזה ונשאר באוצר ההקדש, כי האדנים והווין נעשו מכסף השקלים שנתנו כופר נפשם, שעלו לסך הזה, כי מנה של קדש כפול היה כמ"ש בבכורות (דף ד') וכמו שפרש"י, והיה מספר בני ישראל שש מאות אלף וג' אלפים וה' מאות והמשים. והנה במנין הזה נבוכו המפרשים שמנין זה היה בשנה ראשונה אחר יוה"כ שנדבו למשכן והלא בשנה שניה באייר כשהוקם המשכן נמנו שנית והיו ג"כ במספר הזה, ואיך אפשר שבשניהם היו ישראל שוים במנין אחד, ורש"י ז"ל השיב ע"ז בפרשת תשא (ל' ט"ז) שלמנין שנות האנשים נחשב השנה מתשרי, שהוא מנין שנות עולם, והיה להם שני המנינים בשנה אחת, לכך שהיה שנה שנים

הַקֹּדֶשׁ׃ כו בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
לְכֹל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה
לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת
וַחֲמִשִּׁים׃ כז וַיְהִי מְאַת כִּכַּר הַכֶּסֶף לָצֶקֶת אֵת אַדְנֵי
הַקֹּדֶשׁ וְאֵת אַדְנֵי הַפָּרֹכֶת מְאַת אֲדָנִים לִמְאַת הַכִּכָּר
כִּכָּר לָאָדֶן׃ כח וְאֶת־הָאֶלֶף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת וַחֲמִשָּׁה
וְשִׁבְעִים עָשָׂה וָוִים לָעַמּוּדִים וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשַּׁק
אֹתָם׃ כט וּנְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה שִׁבְעִים כִּכָּר וְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע
מֵאוֹת שָׁקֶל׃ ל וַיַּעַשׂ בָּהּ אֶת־אַדְנֵי פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
וְאֵת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ וְאֵת
כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ לא וְאֶת־אַדְנֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאֶת־אַדְנֵי
שַׁעַר הֶחָצֵר וְאֵת כָּל־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־יִתְדֹת
הֶחָצֵר סָבִיב׃ לט א וּמִן־הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
הַשָּׁנִי עָשׂוּ בִגְדֵי־שְׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וַיַּעֲשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי
הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ שני
חמישי (כשהן מחוברין) ב וַיַּעַשׂ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ ג וַיְרַקְּעוּ אֶת־פַּחֵי הַזָּהָב
וְקִצֵּץ פְּתִילִם לַעֲשׂוֹת בְּתוֹךְ הַתְּכֵלֶת וּבְתוֹךְ הָאַרְגָּמָן
וּבְתוֹךְ תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבְתוֹךְ הַשֵּׁשׁ מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב׃

כתפת

בעל הטורים

קדש: (כו) בקע ב' במסורה. בקע לגלגלת. בקע משקלו ברמז לה שעתידין נמי לשקול בקע לגלגלת. מאת אדנים כנגד מיוסדים על אדני פז וכנגדם תקנו מאה ברכות בכל יום: (ג) וקצץ ג'. וקצץ פתילים. וקצץ חנית וחד קצץ עבות רשעים:

רש"י

במנינם מג' אלפים שאין מגיעין לככר: (כו) בקע. הוא שם משקל של ז מחצית השקל: לשש מאות אלף וגו'. כך היו ישראל וכך עלה מניינם אחר שהוקם ח המשכן בספר במדבר ואף עתה בנדבת המשכן כך היו, ומנין האדני השקלים של שש מאות אלף עולה מאה ככר כל אחד של שלשת אלפים שקלים כיצד שש מאות אלף חצאין הרי הן שלש מאות אלף שלמים הרי מאה ככר והג' אלפים וה' מאות והחמשים חצאים

שפתי חכמים

מאות, ככרים. וככר אחד ושבע מאות וחמשה ושבעים שקלים שלא הגיעו לככר אלא ש"מ דכפול היה המנה וזה ג"כ ראיה שמנה של קדש כפול ונמצא שככר נמי כפול: ז דקשה לרש"י דכל בקע שבמקרא הוא ל' ביקוע וכאן אין שייך לשון ביקוע: ח דק"ל דע"כ היו יותר דהא בחומש הפקודים כשמנה ישראל היו ת"ר אלף וג' אלפים ות"ק וחמשים לבד מן הלוים שלא התפקדו בתוך בני ישראל וכאן בנדבות המשכן שנתנו ישראל והלוים א"כ היה יותר ועכ"פ כך היו ישראל כי בקע לגלגלת לא נתנו אלא ישראל שטעו בעגל והוצרכו

וחמשא סלעין בסלעי קודשא: כו תקלא לגלגלתא פלגות סלעא בסלעי קודשא לכל דעבר על מניניא מבר עסרין שנין ולעלא לשית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין: כז והוה מאה ככרין דכסף לאתכא ית סמכי קודשא וית סמכי דפרכתא מאה סמכין למאה ככרין ככרא לסמכא: כח וית אלפא ושבע מאה ושבעין וחמשא עבד ווין לעמודיא וחפא רישיהון וכבש יתהון: כט ונחשא דארמותא שבעין ככרין ותרין אלפין וארבע מאה סלעין: ל ועבד בה ית סמכי תרע משכן זמנא וית מדבחא דנחשא וית סרדא דנחשא די לה וית כל מני מדבחא: לא וית סמכי דדרתא סחור סחור וית סמכי תרע דרתא וית כל סכי משכנא וית כל סכי דרתא סחור סחור: א ומן תכלא וארגונא וצבע זהורי עבדו לבושי שמושא לשמשא בקודשא ועבדו ית לבושי קודשא די לאהרן כמא די פקיד יי ית משה: ב ועבד ית אפודא דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: ג ורדידו ית טסי דדהבא וקציצו חוטין למעבד בגו תכלא ובגו ארגונא ובגו צבע זהורי ובגו בוצא עובד אמן:

כתפן

רש"י

תרומה עולה אלף ושבע מאות וחמשה וע' שקלים: (כז) לצקת. כתרגומו לאתכא: את אדני הקדש. של קרשי המשכן שהם מ"ח קרשים ולהן צ"ו אדנים ואדני פרכת ארבעה הרי מאה וכל שאר האדנים נחשת כתיב בהם: (כח) וצפה ראשיהם. של עמודים ט מהן שבכותל כתיב וצפה ראשיהם וחשוקיהם כסף: (א) ומן התכלת וגו'. שש לא נאמר כאן, ומכאן אני אומר שאין בגדי שרד הללו בגדי כהונה שבבגדי כהונה היה שש אלא הם בגדים שמכסים בהם כלי הקדש בשעת סלוק מסעות שלא היה בהם שש: (ג) וירקעו. כמו (תהלים קלו) לרוקע הארץ כתרגומו ורדידו טסין היו מרדדין מן הזהב אטנדר"א בלעז (איזדעהגען) פחין דקות. כאן הוא מלמדך היאך היו טווין את הזהב עם החוטין מרדדין פחין דקין וקוצצין מהן פתילים לאורך הפח לעשות אותן פתילים מעורבים עם כל מין ומין בהן והאפוד כנאמר בשן זהב תוס אחד של זהב עם ו' חוטין של תכלת וכן עם כל מין ומין שכל המינין חוטן כפול ששה והזהב

תוס

שפתי חכמים

והוצרכו ליתן סדבה לצורך המשכן לכפר על מעשה העגל אבל הלוים אשר לא טעו לא היו צריכין ליתן וכענין זה פירש גם הרא"ם: ט דק"ל דפשוטו של קרא משמע דקאי על הווין

שארין

התורה והמצוה

שיה למנין יציאת מצרים שהוא מניסן, אבל עדיין יפלא שהלא במנין הראשון נמנגם הלוים שעדיין לא נצטוה שלא יפקוד את מטה לוי, ובמנין השני הוציא את הלוים, ואיך היה במנין השני מספר ישראל לבד שוה אל במנין הראשון שהיה עם הלוים, וכבר כתבתי בפרשת תשא שהיה זה אחד מנסי ה', אבל ליתב על פי פשוטו מלאה שגם במנין הראשון לא מנה משה את הלוים, ונתכוין לזה מדעתו, לא מצינא למ"ד בזבחים (דף קטו ע"ב) וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו זה פרישת נדב ואביהוא שס"ל שנדב ואביהוא נעשו כהנים בסיני, והבכורים נדחו מאז, א"כ כבר היה שבט לוי מוכן להיות לגיון של מלך מסיני, ולא נמנו גם במנין הראשון, אלא אף לר' יהושע בן קרחה שאמר שם זו פרישת בכורות וכסתם משנה דזבחים שעד שלא הוקם המשכן היתה העבודה בבכורות, נראה שזה לא היה רק עד מעשה העגל אבל אחר מעשה העגל נדחו הבכורים ונבחרו הלוים, כמ"ש בחגיגה (דף ו') לר"ע שאמר שהקריבו עולת תמיד מסיני ואילך, מה אני מקיים (עמוס ה) הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית ישראל שבטו של לוי שלא עבדו ע"ז הם הקריבו אותה, וזה אף למ"ד שגם הכהנים הנגשים הוא פרישת בכורות, והיו הבכורות כשרים עד מעשה העגל, ומאז נפסלו הבכורות ונבחרו הלוים כמו שפרש"י עמ"ש מלאו ידכם היום לה' שאז נתחנכו הלוים לעבודה, וזה ע"כ למ"ד שעד שיתה העבודה בבכורות, והיה א"כ גם המנין הראשון חוץ מהלוים והיה רק החידוש שלא מת איש מהם במשך הזה, כמו שהבטיח להם שלא יהיה בהם נגף בפקוד אותם כמ"ש בפ' תשא:

(כט) ונחשת התנופה, לא חשב את הכיור כי נעשה מנחושת אהל ממראות הצובאות ולא נכנס בחשבון זה:

לט (א) ויעשו את בגדי הקדש הוא כלל שאחריו פרט מפרש ויעשו את האפוד וגו':

ויתכל

ד כְּתֵפֹ֥ת עָֽשׂוּ־ל֖וֹ חֹֽבְרֹ֑ת עַל־שְׁנֵ֥י קְצוֹוֹתָ֖ו° חֻבָּֽר׃ ה וְחֵ֨שֶׁב
אֲפֻדָּת֜וֹ אֲשֶׁ֣ר עָלָ֗יו מִמֶּ֣נּוּ הוּא֙ כְּמַעֲשֵׂ֔הוּ זָהָ֕ב תְּכֵ֥לֶת
וְאַרְגָּמָ֖ן וְתוֹלַ֣עַת שָׁנִ֑י וְשֵׁ֖שׁ מָשְׁזָ֑ר כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־
מֹשֶֽׁה׃ ס ו וַֽיַּעֲשׂוּ֙ אֶת־אַבְנֵ֣י הַשֹּׁ֔הַם מֻסַבֹּ֖ת מִשְׁבְּצֹ֣ת
זָהָ֑ב מְפֻתָּחֹת֙ פִּתּוּחֵ֣י חוֹתָ֔ם עַל־שְׁמ֖וֹת בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃
ז וַיָּ֣שֶׂם אֹתָ֗ם עַ֚ל כִּתְפֹ֣ת הָֽאֵפֹ֔ד אַבְנֵ֥י זִכָּר֖וֹן לִבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל
כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ פ ח וַיַּ֧עַשׂ אֶת־הַחֹ֛שֶׁן
מַעֲשֵׂ֥ה חֹשֵׁ֖ב כְּמַעֲשֵׂ֣ה אֵפֹ֑ד זָהָ֗ב תְּכֵ֧לֶת וְאַרְגָּמָ֛ן וְתוֹלַ֥עַת
שָׁנִ֖י וְשֵׁ֥שׁ מָשְׁזָֽר׃ ט רָב֧וּעַ הָיָ֛ה כָּפ֖וּל עָשׂ֣וּ אֶת־הַחֹ֑שֶׁן
זֶ֧רֶת אָרְכּ֛וֹ וְזֶ֥רֶת רָחְבּ֖וֹ כָּפֽוּל׃ י וַיְמַלְאוּ־ב֔וֹ אַ֖רְבָּעָה
ט֣וּרֵי אָ֑בֶן ט֗וּר אֹ֤דֶם פִּטְדָה֙ וּבָרֶ֔קֶת הַטּ֖וּר הָאֶחָֽד׃
יא וְהַטּ֖וּר הַשֵּׁנִ֑י נֹ֥פֶךְ סַפִּ֖יר וְיָהֲלֹֽם׃ יב וְהַטּ֖וּר הַשְּׁלִישִׁ֑י
לֶ֥שֶׁם שְׁב֖וֹ וְאַחְלָֽמָה׃ יג וְהַטּוּר֙ הָֽרְבִיעִ֔י תַּרְשִׁ֥ישׁ שֹׁ֖הַם
וְיָשְׁפֵ֑ה מֽוּסַבֹּ֛ת מִשְׁבְּצ֥וֹת זָהָ֖ב בְּמִלֻּאֹתָֽם׃ יד וְ֠הָאֲבָנִים
עַל־שְׁמֹ֨ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֥ל הֵ֛נָּה שְׁתֵּ֥ים עֶשְׂרֵ֖ה עַל־שְׁמֹתָ֑ם
פִּתּוּחֵ֤י חֹתָם֙ אִ֣ישׁ עַל־שְׁמ֔וֹ לִשְׁנֵ֥ים עָשָׂ֖ר שָֽׁבֶט׃ טו וַיַּעֲשׂ֧וּ
עַל־הַחֹ֛שֶׁן שַׁרְשְׁרֹ֥ת גַּבְלֻ֖ת מַעֲשֵׂ֣ה עֲבֹ֑ת זָהָ֖ב טָהֽוֹר׃
טז וַֽיַּעֲשׂ֗וּ שְׁתֵּי֙ מִשְׁבְּצֹ֣ת זָהָ֔ב וּשְׁתֵּ֖י טַבְּעֹ֣ת זָהָ֑ב וַֽיִּתְּנ֗וּ
אֶת־שְׁתֵּי֙ הַטַּבָּעֹ֔ת עַל־שְׁנֵ֖י קְצ֥וֹת הַחֹֽשֶׁן׃ יז וַֽיִּתְּנ֗וּ שְׁתֵּי֙
הָעֲבֹתֹ֣ת הַזָּהָ֔ב עַל־שְׁתֵּ֖י הַטַּבָּעֹ֑ת עַל־קְצ֖וֹת הַחֹֽשֶׁן׃
יח וְאֵ֨ת שְׁתֵּ֤י קְצוֹת֙ שְׁתֵּ֣י הָעֲבֹתֹ֔ת נָתְנ֖וּ עַל־שְׁתֵּ֣י
הַֽמִּשְׁבְּצֹ֑ת וַֽיִּתְּנֻ֛ם עַל־כִּתְפֹ֥ת הָאֵפֹ֖ד אֶל־מ֥וּל פָּנָֽיו׃
יט וַֽיַּעֲשׂ֗וּ שְׁתֵּי֙ טַבְּעֹ֣ת זָהָ֔ב וַיָּשִׂ֕ימוּ עַל־שְׁנֵ֖י קְצ֣וֹת הַחֹ֑שֶׁן
עַל־שְׂפָת֕וֹ אֲשֶׁ֛ר אֶל־עֵ֥בֶר הָאֵפֹ֖ד בָּֽיְתָה׃ כ וַֽיַּעֲשׂוּ֮ שְׁתֵּ֣י
טַבְּעֹ֣ת זָהָב֒ וַֽיִּתְּנֻ֡ם עַל־שְׁתֵּי֩ כִתְפֹ֨ת הָאֵפֹ֤ד מִלְּמַ֙טָּה֙
מִמּ֣וּל פָּנָ֔יו לְעֻמַּ֖ת מַחְבַּרְתּ֑וֹ מִמַּ֕עַל לְחֵ֖שֶׁב הָאֵפֹֽד׃

°קְצוֹתָיו קְרִי

וירכסו

כא וַיִּרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָיו אֶל־טַבְּעֹת הָאֵפֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפֹד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: פ שלישי (ששי כשהן מחוברין) כב וַיַּעַשׂ אֶת־מְעִיל הָאֵפֹד מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּלִיל תְּכֵלֶת: כג וּפִי־הַמְּעִיל בְּתוֹכוֹ כְּפִי תַחְרָא שָׂפָה לְפִיו סָבִיב לֹא יִקָּרֵעַ: כד וַיַּעֲשׂוּ עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל רִמּוֹנֵי תְּכֵלֶת

וארגמן

אונקלוס

ד כתפין עבדו לה מלפפן על תרין סטרוהי מלפף: ה והמין תקוניה די עלוהי מניה הוא כעובדיה דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר כמא די פקיד יי ית משה: ו ועבדו ית אבני בורלא משקען מרמצן דדהב גליפן כתב מפרש על שמהת בני ישראל: ז ושוי יתהון על כתפי אפודא אבני דוכרנא לבני ישראל כמא די פקיד יי ית משה: ח ועבד ית חושנא עובד אומן כעובד אפודא דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: ט מרבע הוה עיף עבדו ית חושנא זרתא ארכיה וזרתא פתיה עיף: י ואשלימו ביה ארבעא סדרי אבן טבא סדרא קדמאה סמקן ירקן וברקן סדרא חד: יא וסדרא תנינא אזמרגדין שבזיז וסבהלום: יב וסדרא תליתאה קנכירי טרקיא ועין עגלא: יג וסדרא רביעאה כרום ימא ובורלא ופנתירי משקען מרמצן דדהב באשלמותהון: יד ואבניא על שמהת בני ישראל אנין תרתי עסרי על שמהתהון כתב מפרש כגלוף דעזקא גבר על שמיה לתרין עסר שבטין: טו ועבדו על חושנא תכין מתחמן עובד גדילו דדהב דכי: טז ועבדו תרתין מרמצן דדהב ותרתין עזקן דדהב ויהבו ית תרתין עזקתא על תרין סטרי חושנא: יז ויהבו תרתין גדילן דדהב על תרתין עזקתא על סטרי חושנא: יח וית תרתין גדילן דעל תרין סטרוהי יהבו על תרתין מרמצתא ויהבנון על כתפי אפודא לקבל אפוהי: יט ועבדו תרתין עזקן דדהב ושויאו על תרין סטרי חושנא על ספתיה די לעברא דאפודא מלגיו: כ ועבדו תרתין עזקן דדהב ויהבנון על תרתין כתפי אפודא מלרע מלקבל אפוהי לקבל בית לופי מעלוי להמין אפודא: כא ואחדו ית חושנא מעזקתיה לעזקתא דאפודא בחוטא דתכלתא למהוי על המין אפודא ולא יתפרק חושנא מעלוי אפודא כמא די פקיד יי ית משה: כב ועבד ית מעילא דאפודא עובד מחי גמיר תכלא: כג ופומיה דמעילא כפיל לגויה כפום שרין תורא ספף לפומיה סחור סחור לא יתבזע: כד ועבדו על שפולי מעילא רמוני תכלא

בעל הטורים

שבוכה כמבכן סו מתגברים על כעו"ח ומקללין הכהותיהם: (י) אודם וגו' ג' במסורה. כי דלגוד ואידן כעזן סן מסורתן אודם וגו' מלמד שנזדמנו להם אבני אפוד מג"ע:

וארגמן ותולעת שני משזר: כה ויעשו פעמני זהב
טהור ויתנו את־הפעמנים בתוך הרמנים על־שולי
המעיל סביב בתוך הרמנים: כו פעמן ורמן פעמן
ורמן על־שולי המעיל סביב לשרת כאשר צוה יהוה
את־משה: ס כז ויעשו את־הכתנת שש מעשה ארג
לאהרן ולבניו: כח ואת המצנפת שש ואת־פארי
המגבעת שש ואת־מכנסי הבד שש משזר: כט ואת־
האבנט שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני מעשה
רקם כאשר צוה יהוה את־משה: ס ל ויעשו את־ציץ
נזר־הקדש זהב טהור ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם
קדש ליהוה: לא ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על־
המצנפת מלמעלה כאשר צוה יהוה את־משה: ס
לב ותכל כל־עבדת משכן אהל מועד ויעשו בני ישראל
ככל אשר צוה יהוה את־משה כן עשו: פ רביעי
לג ויביאו את־המשכן אל־משה את־האהל ואת־כל־
כליו קרסיו קרשיו °בריחו ועמדיו ואדניו: לד ואת־מכסה
עורת האילם המאדמים ואת־מכסה ערת התחשים
ואת פרכת המסך: לה את־ארון העדת ואת־בדיו ואת
הכפרת: לו את־השלחן את־כל־כליו ואת לחם הפנים:
לז את־המנרה הטהרה את־נרתיה נרת המערכה ואת־
כל

°בריחיו קרי

בעל הטורים

(ל) את ציץ. כל כך הבין נדבות בכיה לבלוית כתיב כלו: (לב) ותכל כל עבודת משכן. בגי' מעשיו: והמעשה כהכלו נגמר. ותכל כל לומר כי עתה כלה מלאכת כל הפעלים:

שפתי חכמים

צריך לפרש דאפילו ולמה צריכין לצוי והוא הווין היו מגן כסף וכסף שלא מכן לנותר שמכסף מעשה שלשוי וגם הווין והחשוקים ולא הווין לבד דאייתי שהרי אין כסף אחר מלבד כסף פקודי העדה רק מאת הככר שנעשו מהם האדנים והאלף ושבע מאות וגו' שלא הגיעו לכלל ככר: י הוכרח לפירוש זה כדי שלא נטעה לומר כי פארי מל' מסעף פארה במערצה (ישעיה י) ל"ש בזה ספארת המגבעות ופארי שם רבים

רש"י

הוא ז' עם כל אחד וא': (כח) ואת פארי המגבעת. ספארת י המגבעות המפוארות: (לא) להם על המצנפת מלמעלה. וע"י הפתילים היה מעמיד על המצנפת כמין כתר וא"א לומר הציץ על המצנפת שהרי בשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין והציץ היה נתון על כחלת

תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי שְׁזִיר: כה וַעֲבַדוּ זַגִּין דִּדְהַב דְּכֵי וִיהַבוּ יָת זַגַּיָא בְּגוֹ רִמּוֹנַיָא עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר בְּגוֹ רִמּוֹנַיָא: כו זַגָּא וְרִמּוֹנָא זַגָּא וְרִמּוֹנָא עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר לְשַׁמָּשָׁא כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: כז וַעֲבַדוּ יָת כִּתּוּנִין דְּבוּצָא עוֹבַד מָחֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי: כח וְיָת מִצְנֶפְתָּא דְבוּצָא וְיָת שְׁבַח כּוֹבָעַיָא דְבוּצָא וְיָת מִכְנְסֵי בוּצָא דְבוּץ שְׁזִיר: כט וְיָת הֶמְיָנָא דְבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עוֹבַד צַיָּר כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: ל וַעֲבַדוּ יָת צִיצָא כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא דִּדְהַב דְּכֵי וּכְתַבוּ עֲלוֹהִי כִּגְלוּף דְּעִזְקָא כְּתָב מְפָרַשׁ קֹדֶשׁ לַייָ: לא וִיהַבוּ עֲלוֹהִי חוּטָא דִתְכֶלְתָּא לְמִתַּן עַל מִצְנֶפְתָּא מִלְּעֵלָּא כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: לב וּשְׁלִימַת כָּל עֲבִידַת מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ: לג וְאַיְתִיאוּ יָת מַשְׁכְּנָא לְוָת מֹשֶׁה יָת פְּרָסָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי פּוּרְפוֹהִי דַּפּוֹהִי עַבְרוֹהִי וְעַמּוּדוֹהִי וְסַמְכוֹהִי: לד וְיָת חוֹפָאָה דְּמַשְׁכֵי דִדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וְיָת חוֹפָאָה דְּמַשְׁכֵי סַסְגּוֹנָא וְיָת פָּרֻכְתָּא דִפְרָסָא: לה יָת אֲרוֹנָא דְסָהֲדוּתָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כַּפֻּרְתָּא: לו יָת פָּתוֹרָא יָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת לְחֵם אַפַּיָא: לז יָת מְנַרְתָּא דָכִיתָא יָת בּוֹצִינַהָא בּוֹצִינֵי סִדְרָא

וית

רש"י

שלא הרי המצנפת למעלה והציץ למטה ומהו על המצנפת מלמעלה. ועוד הקשיתי בה כאן הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ובענין הצוואה הוא אומר (שמות כח) ושמת אותו על פתיל תכלת, ואומר אני פתיל תכלת אלו חוטין הן לקשרו בהן במצנפת לפי שהציץ אינו אלא מאוזן לאוזן ובמה יקשרנו במצחו והיו קבועין בו בשני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהוא בראשו ושני חוטין היו בכל נקב ונקב אחד ממעל ואחד מתחת לנגד מלאו וכן באמצעו שכך הוא נוח לקשור ואין דרך קשירה בפחות משני חוטין לכך נאמר על פתיל תכלת ועליו פתיל תכלת וקושר ראשיהם השנים כולם יחד מאחוריו אצל ערפו ומוציאו על המצנפת. ואל תתמה שלא אמר פתילי תכלת האהל ומרובין הן שהרי מצינו בחשן ואפוד וירכסו את החשן וגו' וע"כ פחות משנים לא היו שהרי בשתי קצות החשן היו ב' טבעות ובב' כתפות האפוד היו ב' טבעות האפוד לכנגדן ולפי דרך קשירה ד' חוטין היו ומ"מ פחות משנים א"א: (לב) ויעשו בני ישראל. את המלאכה ככל אשר צוה ה' וגו': (לג) ויביאו את המשכן וגו'. שלא היו יכולין ל להקימו ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הקב"ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמר משה לפני הקב"ה איך אפשר הקמתו ע"י אדם א"ל עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וזהו שנאמר הוקם המשכן הוקם מאליו, (מדרש ר"ת):

ויברך

שפתי חכמים

רבים מן הלל שפירשו אחרים ואמר מפוארים אלא לא היו המגבעות ההם אחרים לא היו להם אחרים ולא היה אומר פארי המגבעות. רא"ם: כ הוסיף מלת המלאכה דהא כבר כתיב ותכל כל עבודת משכן א"כ בודאי כבר עשו את המלאכה אם כן מאי ויעשו וגו' לכ"פ המלאכה ככל וגו' כלומר לא שינו המלאכה אלא עשו ככל אשר צוה ה' את משה: ל דהא"כ לא היה להם להביא אחרים אחרים כי דרך האומנים שמקימים את הבית ואח"כ מראין את הבנין ועז"ש מפני שלא היו יכולין להקימו. ותו ק"ל והא בשעת המסעות בכל מסע ומסע היו מקימים אותו א"כ ה"ל ג"כ יכולין להקימו. ועז"ש ולפי וכו' והוקם ע"י משה בפעם ראשונה מאליו ומן היום ההוא והלאה נזקף מאליו ע"י המקימין אותו בכל מסע. (נח"י) כאן משמע דגם משה הקים ע"פ הנס אבל בשבת דף צ"ב ובבכורות מ"ד ונדרים ל"ח משמע דמשה היה גבוה י' אמות לכך היה לו כח להקימו

התורה והמצוה

(לב) ותכל כל עבודת, כל מה שעשו האומנים נקרא מלאכה, אולם המעשה בעצמה שקיימו בה כל ישראל מצות ה' היתה עבודה לה', וזה נתייחס אל העם כולו שעשו עבודה זו של נדבת המשכן והפסק בו לשם ה' ובכוונה הראויה וזה קורא עבודת משכן וזה מיחס לכלל ישראל, ועז"א ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה שקיימו מצות ה' כראוי בכל פרטיו:

(לג) ויביאו את המשכן, הם יריעות תכלת וארגמן, את האהל הם יריעות עזים ואמר אח"כ ואת מכסה עורות:

ככל

כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃ לח וְאֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֵת
שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֵת מָסַךְ פֶּתַח
הָאֹהֶל׃ לט אֵת ׀ מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת
אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃
מ אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדֶיהָ וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֶת־הַמָּסָךְ
לְשַׁעַר הֶחָצֵר אֶת־מֵיתָרָיו וִיתֵדֹתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי עֲבֹדַת
הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל מוֹעֵד׃ מא אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת
בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו
לְכַהֵן׃ מב כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הָעֲבֹדָה׃ מג וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־
הַמְּלָאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה כֵּן עָשׂוּ
וַיְבָרֶךְ אֹתָם מֹשֶׁה׃ פ חמישי (שביעי כשהן מחוברין) מ א וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד
לַחֹדֶשׁ תָּקִים אֶת־מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד׃ ג וְשַׂמְתָּ שָׁם אֵת
אֲרוֹן הָעֵדוּת וְסַכֹּתָ עַל־הָאָרֹן אֶת־הַפָּרֹכֶת׃ ד וְהֵבֵאתָ
אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְעָרַכְתָּ אֶת־עֶרְכּוֹ וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמְּנֹרָה
וְהַעֲלֵיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ׃ ה וְנָתַתָּה אֶת־מִזְבַּח הַזָּהָב לִקְטֹרֶת
לִפְנֵי אֲרוֹן הָעֵדֻת וְשַׂמְתָּ אֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃
ו וְנָתַתָּה אֵת מִזְבַּח הָעֹלָה לִפְנֵי פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל־
מוֹעֵד׃ ז וְנָתַתָּ אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ
וְנָתַתָּ שָׁם מָיִם׃ ח וְשַׂמְתָּ אֶת־הֶחָצֵר סָבִיב וְנָתַתָּ אֶת־
מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃ ט וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמָשַׁחְתָּ
אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־
כֵּלָיו וְהָיָה קֹדֶשׁ׃ י וּמָשַׁחְתָּ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־
כֵּלָיו וְקִדַּשְׁתָּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׃
יא וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ׃

יב וְהִקְרַבְתָּ֤ אֶֽת־אַהֲרֹן֙ וְאֶת־בָּנָ֔יו אֶל־פֶּ֖תַח אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד

ורחצת

אונקלוס

וְיָת כָּל מָנַהָא וְיָת מִשְׁחָא דְאַנְהָרוּתָא: לח וְיָת מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא וְיָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת קְטֹרֶת בּוּסְמַיָא וְיָת פְּרָסָא דִתְרַע מַשְׁכְּנָא: לט יָת מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא וְיָת סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִילֵהּ יָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי יָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵהּ: מ יָת סְרָדֵי דְדַרְתָּא יָת עַמּוּדָהָא וְיָת סַמְכָהָא וְיָת פְּרָסָא לִתְרַע דַּרְתָּא יָת אַטוּנוֹהִי וְסִכַּהָא וְיָת כָּל מָנֵי פָלְחַן מַשְׁכְּנָא לְמַשְׁכַּן זִמְנָא: מא יָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא: מב כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת כָּל פָּלְחָנָא: מג וַחֲזָא מֹשֶׁה יָת כָּל עֲבִידְתָּא וְהָא עֲבַדוּ יָתַהּ כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ כֵּן עֲבַדוּ וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן מֹשֶׁה: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב בְּיוֹמָא דְיַרְחָא קַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא תְּקִים יָת מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא: ג וּתְשַׁוֵּי תַמָּן יָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וְתַטֵּל עַל אֲרוֹנָא יָת פָּרֻכְתָּא: ד וְתָעֵיל יָת פָּתוֹרָא וּתְסַדַּר יָת סִדְרֵהּ וְתָעֵיל יָת מְנָרְתָא וְתַדְלֵיק יָת בּוֹצִינָהָא: ה וְתִתֵּן יָת מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא לִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָא לֳקֳדָם אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וּתְשַׁוֵּי יָת פְּרָסָא דְתַרְעָא לְמַשְׁכְּנָא: ו וְתִתֵּן יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא לֳקֳדָם תְּרַע מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא: ז וְתִתֵּן יָת כִּיּוֹרָא בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּן תַּמָּן מַיָא: ח וּתְשַׁוֵּי יָת דַּרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר וְתִתֵּן יָת פְּרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא: ט וְתִסַּב יָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וּתְרַבֵּי יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל דִּי בֵהּ וּתְקַדֵּשׁ יָתֵהּ וְיָת כָּל מָנוֹהִי וִיהֵי קוּדְשָׁא: י וּתְרַבֵּי יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וּתְקַדֵּשׁ יָת מַדְבְּחָא וִיהֵי מַדְבְּחָא קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין: יא וּתְרַבֵּי יָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵהּ וּתְקַדֵּשׁ יָתֵהּ: יב וּתְקָרֵיב יָת

אהרן

בעל הטורים

(מ) עמודיה ד׳ במסורה. את עמודיה. אנכי תכנתי עמודיה. חצבה עמודיה. ועמודיה יתפלצון. עמודיה כנגד כו׳

רש״י

(מג) ויברך אותם משה. א״ל יה״ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם (תהלים צ) ויהי נועם ה׳ אלהינו עלינו וגו׳ והוא א׳ מי״א מזמורים שבתפלה למשה: (ג) וסכת על הארן. ל׳ הגנה שהרי מחיצה היתה: (ד) וערכת את ערכו. שתי מערכות של לחם הפנים

שפתי חכמים

לסיומו: מ דק״ל מאי ברכה ברך אותם לכ״פ ברכה ויהי נועם שהיא ברכה שאמר משה על השלמת בנין הבית וק״ל: נ (נגלי) נראה

התורה והמצוה

(מב-מג) ככל אשר צוה, הוא כמ״ש בפסוק ל״ב, שיפרש״ל בכללה עשו בזה עבודת ה׳ בקיום מצותיו ועז״א ככל אשר צוה ה׳ את משה כן עשו בני ישראל את כל העבודה, והאומנים הם עשו את המלאכה, וזה ראה משה כי הוא הנראה לעינים וראה שעשו כאשר צוה ה׳, ויברך אותם שתשרה שכינה במעשה ידיהם:

מ (ב) באחד לחדש הראשון תקים, כבר פי׳ חז״ל שז׳ ימי המלואים התחילו בכ״ג באדר ובכל יום העמידו ופרקו ובשמיני העמידו ולא פרקו וכמ״ש בפרשת שמיני, ומ״ש תקים היינו שלא פירקו:

(ג) ושמת, מפני שבעשיה היה סדר אחר, סדר זה הסדר שישמור בהקמה:

ורחצ

וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם: יג וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֵת בִּגְדֵי
הַקֹּדֶשׁ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְכִהֵן לִי: יד וְאֶת־בָּנָיו
תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם כֻּתֳּנֹת: טו וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם כַּאֲשֶׁר
מָשַׁחְתָּ אֶת־אֲבִיהֶם וְכִהֲנוּ לִי וְהָיְתָה לִהְיֹת לָהֶם מָשְׁחָתָם
לִכְהֻנַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם: טז וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה: ס ששי יז וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן
בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הוּקַם הַמִּשְׁכָּן: יח וַיָּקֶם
מֹשֶׁה אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּתֵּן אֶת־אֲדָנָיו וַיָּשֶׂם אֶת־קְרָשָׁיו
וַיִּתֵּן אֶת־בְּרִיחָיו וַיָּקֶם אֶת־עַמּוּדָיו: יט וַיִּפְרֹשׂ אֶת־
הָאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן וַיָּשֶׂם אֶת־מִכְסֵה הָאֹהֶל עָלָיו
מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס כ וַיִּקַּח וַיִּתֵּן
אֶת־הָעֵדֻת אֶל־הָאָרֹן וַיָּשֶׂם אֶת־הַבַּדִּים עַל־הָאָרֹן וַיִּתֵּן
אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה: כא וַיָּבֵא אֶת־הָאָרֹן אֶל־
הַמִּשְׁכָּן וַיָּשֶׂם אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וַיָּסֶךְ עַל אֲרוֹן הָעֵדוּת
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס כב וַיִּתֵּן אֶת־הַשֻּׁלְחָן
בְּאֹהֶל מוֹעֵד עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן צָפֹנָה מִחוּץ לַפָּרֹכֶת:
כג וַיַּעֲרֹךְ עָלָיו עֵרֶךְ לֶחֶם לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה: ס כד וַיָּשֶׂם אֶת־הַמְּנֹרָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד נֹכַח
הַשֻּׁלְחָן עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן נֶגְבָּה: כה וַיַּעַל הַנֵּרֹת לִפְנֵי
יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס כו וַיָּשֶׂם אֶת־מִזְבַּח
הַזָּהָב בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת: כז וַיַּקְטֵר עָלָיו קְטֹרֶת

סמים

בעל הטורים

פקודי שלא שבזכותם העולם עומד: (טו) משחתם ב׳. דין ואידך כי משחתם בהם מום בם פי׳ בזמן שהם תמימים הם להם משחתם לכהונת עולם אבל כשיהיה בם מום לא לרצון יהיו: (יז) הוקם ג׳. הוקם המשכן. הוקם על נאם דוד. הוקם את דברי יהונדב בן רכב. בזכות שהקים דוד המקדש כדכתיב ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וגו׳ הוקם על נאם יהונדב בן רכב שהקימו דברי אביהם זכו למה שנאמר לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים: (יח) ויקם משה את המשכן משכן לא נאמר אלא המשכן לרבות משכן של מעלה דאיתא בפסיקתא שלא הקים למלאכים של מעלה שהקים משכן למטה: (כא) ויסך ד׳. דין ואידך ויסך אלוה בעדו. ויסך כדלתים. ויחתן ויסך גבי דוד. בזכות ויסך כדלתים שכל זמן שהיה ארון לא נכנס למקדש עד שויחתן ויסך זכה לויסך על ארון ויסך אלוה בעדו:

אהרן וית בנוהי לתרע משכן זמנא ותסחי יתהון במיא: יג ותלבש ית
אהרן ית לבושי קודשא ותרבי יתה ותקדש יתה וישמש קדמי: יד וית
בנוהי תקרב ותלבש יתהון כתונין: טו ותרבי יתהון כמא די רביתא ית
אבוהון וישמשון קדמי ותהי למהוי להון רבותהון לכהנות עלם לדריהון:
טז ועבד משה ככל די פקיד יי יתה כן עבד: יז והוה בירחא קדמאה
בשתא תניתא בחד לירחא אתקם משכנא: יח ואקים משה ית משכנא
ויהב ית סמכוהי ושוי ית דפוהי ויהב ית עברוהי ואקים ית עמודוהי:
יט ופרס ית פרסא על משכנא ושוי ית חופאה דפרסא עלוהי מלעלא
כמא די פקיד יי ית משה: כ ונסיב ויהב ית סהדותא לארונא ושוי ית
אריחיא על ארונא ויהב ית כפרתא על ארונא מלעלא: כא ואעל ית
ארונא למשכנא ושוי ית פרכתא דפרסא ואטל על ארונא דסהדותא
כמא די פקיד יי ית משה: כב ויהב ית פתורא במשכן זמנא על שדא°
דמשכנא צפונא מברא לפרכתא: כג וסדר עלוהי סדור דלחם קדם יי
כמא די פקיד יי ית משה: כד ושוי ית מנרתא במשכן זמנא לקבל
פתורא על שדא דמשכנא דרומא: כה ואדלק בוציניא קדם יי כמא די
פקיד יי ית משה: כו ושוי ית מדבחא דדהבא במשכן זמנא קדם
פרכתא: כז ואקטר עלוהי קטרת בוסמין כמא די פקיד יי ית משה:

°נ"א צדא אבל בערוך כמו הגי' שדא

ושוי

רש"י

שפים: (יט) ויפרש את האהל. הן יריעות העזים: ירך. כתרגומו לצד כירך הזה שהוא בצדו של אדם:
(כ) את העדות. הלוחות: (כב) על ירך המשכן (כז) ויקטר עליו קטרת. שחרית וערבים כמו שנא'
צפנה. (יומא נג) בחצי הצפוני של רוחב הבית: (שמות ל) בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות וגו':

ויעל

התורה והמצוה

(יז) ויהי, הוקם המשכן הוא מבנין שלא נזכר שם פועלו, שאינו מציין פעולת פועל, כי אינו מציין ההקמה שזה נעשה ע"י פעולת פועל, רק מציין שנשאר בעמידתו ולא פרקו, וזה נעשה מעצמו, וזה שרמזו חז"ל במ"ש הוקם מאליו, הנס שנראה בזה ג"כ שהיה הקמתו ע"י סיוע ה':

(יח) ויקם את המשכן, כולל המשכן עם יריעות התחתונות, ומפרש שלזה היה צריך להקדים נתינת האדנים וכו', ומבואר אצלנו שלשון שימה מורה על הסדר והערך לכן אמר וישם את קרשיו, וזה כמ"ש חז"ל שהיו רושמין על קרשי המשכן לידע איזה בן זוגו:

(יט) ויפרוש את האהל הם יריעות עזים, ומכסה האהל הם עורות אילים ותחשים, ומפני שה' אמר לו בקצור וסמך שמשה יבין זאת כמ"ש והקמות את המשכן כמשפטו אמר הכולל בזה, לכן סיים כאשר צוה ה' את משה:

(כ) ויקח, בפרשת תרומה (כ"ו ל"ג) אמר ונתתה את הפרוכת תחת הקרסים והבאת וגו' את ארון העדות ונתת את הכפרת וגו' בקדש הקדשים, ופה אמר שנתן הכפורת מבחוץ ואח"כ הביאהו אל המשכן ואח"כ שם הפרוכת, שכן למד ממ"ש למעלה (פסוק ג'), וי"ל שהסדר שבפרשת תרומה נהג בשבעת ימי המלואים והסדר שבכאן נהג בשמיני לכן סיים שעשה כאשר צוה ה' את משה:

(כג) ויערך. יום שמיני למלואים היה ביום ראשון ואיך ערך את הלחם, וי"ל שכבר ערך הלחם בשבת שלפניו, אז ביום ראשון של ימי המלואים שהי' משמש ממ"ש (ל"ט ל"ו) שהביאו לחם הפנים, והדין הוא שאם סדר הלחם לאחר השבת יניחנו לשבת הבאה (מנחות ק') ואף שפרק המשכן לא נפסל הלחם כמ"ש (דף נה) שבמסודר על השלחן כ"ע לא פליגי דאין נפסל במסעות, ועיין זבחים (דף ס) תוד"ה אע"פ ודף קי ד"ה אימה, ועל היום זה אמר כאשר צוה ה' את משה שכן אמר לו והבאת את השלחן וערכת את ערכו:

(כה) ויעל הנרות, בעת העלאת הנרות כבר נתחנך אהרן לכהונה ובכ"ז העלה משה כמ"ש לו ה' והעלית את נרותיה, לכן אמר כאשר צוה ה' את משה, וכמ"ש רש"י שעבודת היום עשה משה:

(כז) ויקטר עליו, מבואר שמשה הקטיר, וכבר באר בספרא שמיני (סימן כב) שמשה נכנס אז עם אהרן

ללמדו

סמים כאשר צוה יהוה את־משה: ס שביעי כח וישם את־מסך הפתח למשכן: כט ואת מזבח העלה שם פתח משכן אהל־מועד ויעל עליו את־העלה ואת־המנחה כאשר צוה יהוה את־משה: ס ל וישם את־הכיר בין־אהל מועד ובין המזבח ויתן שמה מים לרחצה: לא ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו את־ידיהם ואת־רגליהם: לב בבאם אל־אהל מועד ובקרבתם אל־המזבח ירחצו כאשר צוה יהוה את־משה: ס לג ויקם את־החצר סביב למשכן ולמזבח ויתן את־מסך שער החצר ויכל משה את־המלאכה: פ מפטיר לד ויכס הענן את־אהל מועד וכבוד יהוה מלא את־המשכן: לה ולא־יכל משה לבוא אל־אהל מועד כי־שכן עליו הענן

וכבוד

בעל הטורים

(לג) ולמזבח ב' במסורה. למשכן ולמזבח, בין האולם ולמזבח. רמז למ"ד שמשם מזבח האמצעי היה הכיור בא למשה פ' למשכן ולמזבח שהשכינה שורה על המזבח וכן כתיב בין האולם ולמזבח וגו' ויאמרו חוסה ה' על עמך משם היו עומדים ומתפללים. כאשר צוה ה' את משה כתיב על כל דבר ודבר כנגד מה שאמר משה מחני נא מספרך לזכירו. וזה י"ח פעמים כאשר צוה ה' את משה וכל אשר צוה ה' את משה וכנגדם תקנו י"ח ברכות ואחד כאשר צוה ה' כן עשו ותקנו כנגדו ברכת המינים. ויש בהם קי"ג תיבות וכן בסופי הברכות כמו ברוך אתה ה' מגן אברהם ברוך אתה ה' מחיה המתים ובהם קי"ג תיבות וקי"ג פעמים לב בתורה שצריכין כוונת הלב:

שפתי חכמים

נראה דהאי לרש"י לפי שבת"כ ר"פ שמיני אמרו שהם א"ל ויהי נועם וכו' וכ"ה בילקוט: ס הא דכתיב הכא ויקטר עליו קטרת קאי על משה שהקטיר בז' ימי המלואים קודם שנמשח אהרן ואף ביום שמיני למלואים שהתחיל אהרן להקטיר היה משה מקטיר חוץ מאותן שנצטוו לאהרן גם ביום ואהרן ובניו הקריבו קרבנות שנצטוו לבו ביום: ע לאפוקי עולת אהרן ועולת העם שביום השמיני הקריב אהרן ולא משה כמו שמפורש בפ' שמיני: פ אע"פ שהרבה מנחות הן מ"מ מדכתיב ואת המנחה בה"א הידיעה נדבר במנחה של תמיד שאם היה מנחה בפ"ע הי"ל להזכירה בפ"ע כיון שאינה טפלה לשום קרבן

(כט) ויעל עליו וגו'. אף ביום שמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה ס והקריב קרבנות צבור חוץ מאותן שנצטוה אהרן בו ביום שנאמר (ויקרא ט) קרב אל המזבח וגו': את העלה. ע עולת התמיד: ואת המנחה. מנחת נסכים של פ תמיד כמו שנאמר (שמות כט) ועשרון סלת בלול בשמן וגו': (לא) ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו. יום שמיני למלואים השוו כולם לכהונה ותרגומו ומקדשין מניה בו ביום קדש משה עמהם: (לב) ובקרבתם. כמו ובקרבם כשיקרבו: (לה) ולא יכל משה לבוא אל אהל מועד. (ת"כ פ' ויקרא) וכתוב א' אומר (במדבר ז) ובבא משה אל אהל מועד בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם כי שכן עליו הענן אמור מעתה כל זמן שהיה עליו שם לא

היה

התורה והמצוה

נלמדו על מעשה הקטרה, כדי להגן המזבח כמש"ש, ומבואר במאן שעקר המקטיר היה משה ועו"ש כאשר צוה ה' את משה:

ויעל

כח וְשַׁוִּי יָת פְּרָסָא דְתַרְעָא לְמַשְׁכְּנָא : כט וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא שַׁוִּי בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאַסֵּק עֲלוֹהִי יָת עֲלָתָא וְיָת מִנְחָתָא כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה : ל וְשַׁוִּי יָת כִּיוֹרָא בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וִיהַב תַּמָּן מַיָּא לְקִדּוּשׁ : לא וִיקַדְּשׁוּן מִנֵּהּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן וְיָת רַגְלֵיהוֹן : לב בְּמֵעֲלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּבְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא מְקַדְּשִׁין כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה : לג וַאֲקֵים יָת דַּרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא וּלְמַדְבְּחָא וִיהַב יָת פְּרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה יָת עֲבִידְתָּא : לד וַחֲפָא עֲנָנָא יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיקָרָא דַייָ אִתְמְלִי יָת מַשְׁכְּנָא : לה וְלָא יְכֵיל מֹשֶׁה לְמֵיעַל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אֲרֵי שְׁרָא עֲלוֹהִי עֲנָנָא וִיקָרָא דַייָ אִתְמְלִי יָת מַשְׁכְּנָא :

ובאסתלקות

התורה והמצוה

(כט) **ויעל עליו**, עדיין לא הקים קלעי החצר ואיך העלה העולה, רק שאין מחנכין מזבח חדש אלא בתמיד של שחר וזה היה אחר זמן התמיד והיה לו עדיין דין במה, ולא נתחנך המזבח עד למחר בשחרית, לכן הקריב קודם הקמת הקלעים, ר"ל שרחצו תחלה מקיתון של כלי שרת, וכמ"ש במלואים שרחצו במים בבקר :

(ל) **ורחצו ממנו**, שהגם שכבר קדשו ידיהם תחלה כמ"ש וירחץ אותם במים לאלו המים, וי"ל שרחיצה הראשונה היתה בכלי חול שעדיין לא נתקדשו כלי שרת, או שהיה על פי הדבור שלכן אמר **כאשר צוה ה' את משה** :

(לג) **ויכל משה את המלאכה**, מבאר שעקר כלוי המלאכה היתה ההקמה האחרונה שבאחר ולא הפרק, כי עקר המלאכה מה שהעמיד האהל והוכן לעבודה, וזה עשה משה שהקימו בעצמו באופן שנגמר המלאכה מיוחס לו לבדו :

(לד) **ויכס הענן**, בברייתא די"ג מדות כתוב אחד אומר ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד וכתוב א"א ובבא משה אל אהל מועד, בא הכתוב הג' והכריע כי שכן עליו הענן, אמור מעתה כ"ז שהיה עליו הענן לא היה יכול לבא, נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו, והנה הא"ל שנסתלק הענן דהא כתיב כי ענן ה' על המשכן יומם ואמר כ"פ בהעלותך וביום הקים את המשכן כסה הענן וכו' כן יהיה תמיד הענן יכסנו, מבואר שלא נסתלק הענן עד שהוצרכו לנסוע, רק שביום השמיני היה כבוד ה' שהוא האש הנבראה ממלא את המשכן מבפנים והענן יכסה עליו מבחוץ, שזה סימן להגלות השכינה, שלפעמים היה הכבוד מכוסה בענן ולפעמים היה מגולה כמ"ש בסוף פ' משפטים וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן [ר"ל שהענן כסה את הכבוד] ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר, ר"ל שאז נתגלה הכבוד מתוך הענן, שהאש אוכלת הוא כבוד נברא שנקרא כבוד ה', וענן וערפל סביביו, ולפעמים הוא מכוסה ואז היה יכול משה לבוא, וכשנתגלה לא יכול לבוא מעצמו, וע"כ כתיב ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן, ומפרש טעם הקריאה כי מראה כבוד ה' כאש אוכלת, ר"ל שנתגלה הכבוד ולא יכול לבוא מעצמו, וכן פה נתגלה הכבוד, ולכן לא יכול ליכנס, ומ"ש נסתלק הענן, לאו דוקא כי הענן היה תמיד על המשכן רק שלא היה ענן כזה שהכבוד מלובש בו, כי הכבוד נסתלק מן המשכן אל תחת כנפי הכרובים ואז היה יכול לבוא, וז"ש שלא יכול לבוא מפני ששכן עליו הענן וכבוד ה' מלא, ר"ל שהיה ענן שמלביש את הכבוד ותוך ענן כזה לא יכול לבוא, וכן במלכים (א' ח') ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה' שם היה ענן המלביש את הכבוד, ועמש"ש ששם היה מובדל מכאן שהענן והכבוד שניהם היו בפנים וכאן היה הענן מבחוץ עיי"ש טעמו, וכשנסתלק הענן החופף את הכבוד היה נכנס אף שהענן עצמו בלא הכבוד היה תמיד והכבוד הזה שנראה בשמיני למלואים הוא עצמו מ"ש וירא אליכם כבוד ה', וירא כבוד ה' אל כל העם, והוא עצמו הכבוד הנראה בעת המרגלים ובמחלוקת קרח ששם כתיב והנה כסהו הענן וירא כבוד ה', שזה היה רק בעת התגלות שכינה, אבל הענן לבדו היה תמיד על המשכן, ויש דעות מתי דבר עמו הפרשיות מן ויקרא עד סוף פרשת המלואים, שי"א שדבר עמו בתחלת ימי המלואים והקריאה רק הזמנה, וי"א שדבר עמו כל פרשיות אלה בשמיני למלואים והיה הקריאה לבוא אל הענן, עיין ברמב"ן. ועיין מה שכתבתי בריש פרשת ויקרא:

נשלם ספר שמות

וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־הַמִּשְׁכָּן׃ לו וּבְהֵעָלוֹת הֶעָנָן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹל מַסְעֵיהֶם׃ לז וְאִם־לֹא יֵעָלֶה הֶעָנָן וְלֹא יִסְעוּ עַד־יוֹם הֵעָלֹתוֹ׃ לח כִּי עֲנַן יְהוָה עַל־הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ לְעֵינֵי כָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מַסְעֵיהֶם׃ חזק

נ"ב . אנ"א סימן . ומפסיקין ותשלם כל המלאכה במלכים א' סימן ז':

סכום פסוקי דספר ואלה שמות אלף ומאתים ותשעה אר"ט סימן . וחציו אלהים לא תקלל . ופרשיותיו י"א אי זה בית אשר תבנו לי סימן . וסדריו כ"ט ולילה ללילה יחוה דעת סימן . ופסקותיו י"ד . ופרקיו מ' תורת אלהיו בלבו סימן . מנין הפתוחות תשע וששים . והסתומות חמש ותשעים . הכל מאה ותשעים וארבע פרשיות . ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך סימן :

אונקלוס

לו וּבְאִסְתַּלָּקוּת עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹל מַטְלָנֵיהוֹן׃ לז וְאִם לָא יִסְתַּלַּק עֲנָנָא וְלָא נָטְלִין עַד יוֹמָא דְּאִסְתַּלָּקוּתֵהּ׃ לח אֲרֵי עֲנָנָא יְקָרָא דַייָ עַל מַשְׁכְּנָא בִּימָמָא וְחֵיזוּ אֶשָּׁתָא הֲוֵי בְּלֵילְיָא בֵּהּ לְעֵינֵי כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַטְלָנֵיהוֹן׃ חזק

רש"י

היה יכול לבוא נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו: (לח) לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם. בכל מסע שהיו נוסעים היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם מקום חנייתן אף הוא נקרא מסע. וכן (בראשית יג) וילך למסעיו. וכן (במדבר לג) אלה מסעי. לפי שממקום החנייה חזרו ונסעו לכך נקראו כולן מסעות:

שפתי חכמים

קרבן אע"כ מיירי במנחת התמיד שהיה בכלל עולת התמיד דכתיב את הכבש האחד תעשה בבקר וגו' ועשירית האיפה סלת למנחה וכו': צ דק"ל הא כשנסעו ישראל לא חנה הענן על המשכן אלא כשחנה הענן חנו שם בני ישראל ובקרא משמע בכל מסעיהם אף כשנסעו חנה הענן ומתרץ מקום חנייתן וכו' והכי קאמר כלומר בכל חנייתם ולא במסעיהם ממש שאז לא היה הענן על המשכן:

נשלם ספר שמות

מכלתא פרשת שמות

ומשה היה רועה וכו'. וירא אליו מלאך ה' וכו'. רשב"י אומר מפני מה נגלה הקב"ה משמי מרום והיה מדבר עם משה מתוך הסנה. אלא מה הסנה קשה מכל האילנות שבעולם. שכל צפור שנכנסת בתוכה אינה יוצאת מתוכה בשלום עד שמתחתכת איברים איברים כך היה שיעבודן של ישראל במצרים קשה מכל שעבוד שבעולם. ומעולם לא יצא ממצרים לא עבד ולא שפחה אלא הגר בלבד שנאמר ויצו עליו פרעה וכו'. ומנין שהיה שעבודן של ישראל במצרים קשה מכל שעבוד שבעולם. שנאמר ויאמר ה' ראה ראיתי (ב"פ) את עני וגו'. ומה ת"ל ראה ראיתי שני פעמים מאחר שהיו משקיעין את בניהם במים היו חודין וכובשין אותן בבנין. משלו משל למה"ד לאחר שנטל את המקל והכה בו שני בני אדם ונמצאו שניהם מקבלים את הפציעה מתחת יד המקל, כך היה שעבוד של ישראל במצרים קשה מכל שעבוד שבעולם, וגלוי וידוע לפני המקום לכך נאמר כי ידעתי את מכאוביו, ר"א אומר מפני מה נגלה הקב"ה משמי מרום והיה מדבר עמו מהסנה, אלא מה הסנה הזה שפל מכל אילנות שבעולם כך ירדו ישראל למדרגה התחתונה והקב"ה ירד עמהם וגאלם, שנאמר וארד להצילו מיד מצרים. ר' יהושע אומר מפני מה וכו', והלא כשירדו ישראל למצרים שכינה ירדה עמהם. שנאמר אנכי ארד עמך וגו', כשיצאו נגלה שכינה עמהם. שנאמר ובמדבר אשר ראית. ר' חייא ור' יהודה אומרים בוא וראה רחמיו של מי שאמר והיה העולם. עם שכ"ז שב"א נתונים בצער צרה כביכול לפניו, שנאמר בכל צרתם לו צר, אין לי אלא צרת צבור צרת יחיד מנין ת"ל יקראני וגו' עמו אנכי בצרה. וכה"א כי הנוגע בכם וגו' בבבת עינו. ר' יהודה אומר אין ת"ל ו' אלא יו"ד מלמד שכל מי שמזיק לישראל כאילו מזיק לפני מי שאמר והיה העולם וכ"ז שישראל שרויים ברוחה כביכול שרוי ברוחה עמהם ובשמחה, וכה"א ולראות בטובת בחיריך וגו', ריה"ג אומר מפני מה וכו' שהוא טהור שאין שושן אותו ע"א. ר' אליעזר בן ערך אומר מפני מה וכו' והלא היה לך מארזי לבנון ומראשי ההרים ומראשי הגבעות אלא השפיל הקב"ה את שכינתו ועשה את שכינתו כדרך ארץ שלא יהיו אומרים מפני שהוא אלוה ובעל עולמו עשה דבריו שלא כדין. לפיכך ביקש הקב"ה את משה ששת ימים ובשביעי אמר לו שלח נא ביד תשלח שנאמר ויאמר משה וגו'. כי לא איש וגו' משלו משל למה"ד למלך שהיו לו עבד והיה אוהבו אהבה גמורה וביקש המלך לעשותו אפוטרופוס שלו (להיות מפרנס בני פלטין של מלך) מה עשה אותו המלך תפס את העבד בידו והכניסו לבית גנזיו והראהו כלי כסף וכלי זהב אבנים טובות ומרגליות וכל מה שיש לו בבית גנזיו, ואח"כ הוציאו והראהו גנות ופרדסים וקרפיפות וכל מה שיש לו בשדות. לאח"כ כבש העבד את ידו ואמר איני יכול להעשות אפוטרופוס (להיות מפרנס בני פלטין של מלך) א"ל המלך הואיל ולא היית יכול להעשות אפוטרופוס למה הטרחתני כל הטורח הזה וכעס עליו המלך וגזר עליו שלא יכנס לפלטין שלו. כך כבש הקב"ה למשה ששה ימים ובשביעי אמר לו שלח נא וגו'. נשבע לו הקב"ה שלא יכנוס לא"י שנאמר לכן לא תביאו וגו', השיב הקב"ה ואמר למשה אתה אומר לי שלח נא חייך יהושע גדולי ידך ורבוייך הוא מכנים את ישראל לארץ אבל אין אתה נכנס עמהם. שנאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען וגו'. ואמר לפני הקב"ה רבש"ע אהה אמרת לי רד למצרים והוצא את בני ישראל ממצרים בודאי אני שליח ובידו שליח ושליחותינו יפה באדם אחד בפעם (*) והלא אין שליחות זאת יפה אלא בשני ב"א שנאמר טובים השנים מן האחד. ואומר עפ"י שנים עדים. השיב הקב"ה ואמר למה יודע אני על מי אהה עומד ומבקש רחמים הלא על אהרן אחיך אתה עומד ומבקש רחמים שהלך אתה והוא בשליחות זה. כבר שרתה עליו רוח הקודש והוא יושב ומשמרך בדרך של מצרים וכיון שרואה אותך הוא שמח שנאמר והנה הוא יוצא לקראתך וגו', השיב הקב"ה לאמר למה כשנגליתי עליך מתוך הסנה הסתרת פניך ממני שנאמר ויסתר משה פניו וגו', ועכשיו אימתי יהיה לך פתחון פה לדבר בפני כעבד בו"ד שהוא מדבר לפני קונו משה דברן מדבר (*) וכי אין לי שרפים גדודים אופנים ומלאכים גלגלי מרכבה שאשלחם למצרים ואוצ"א את בני ישראל ממצרים בודאי אתה הוא ראוי לשטיפה מיד אבל מה אעשה לך ובעל עולם אני ובעל הרחמים:

*הלשון צריך תיקון

פרשת וארא

וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה'. ר' ישמעאל אומר א"ל הקב"ה למשה אני הוא שאמרתי והיה העולם, שנאמר אל אלהים ה' דבר וגו', ואומר מציון מכלל יופי. אני הוא שאמרתי לאברהם בין הבתרים ידוע תדע, ועכשיו הרי שבועה

מבוהלת

מכלתא פרשת וארא

מבוהלת לפני להוציא בני ישראל ממצרים ואני מבקש להוציאם ואתה אומר שלח נא וגו׳, ר׳ יהושע אומר וידבר אלהים וגו׳, א״ל משה נאמן אני לשלם שכר. יצחק בן אברהם שיצא ממנו רביעית דם ע״ג המזבח ואמרתי לו (*) ועכשיו הרי השבועה מבוהלת לפני שלא כדרך הארץ, להוציא את בני ישראל ממצרים ואתה אומר לי שלח נא. רשב״י אומר וידבר וגו׳, א״ל הקב״ה למשה אני הוא שאמרתי ליעקב והיה זרעך וגו׳, ועכשיו הרי השבועה וכו׳, ואני מבקש להוציאם ואתה אומר שלח נא, ר׳ יהודה אומר וידבר, אמר הקב״ה למשה אני אלוה דיין רחמן מלא רחמים בני שרויין בצער ואני אומר להוציאן ואתה אומר שלח נא, ר׳ נחמיה אומר וידבר וגו׳, אמר הקב״ה למשה גלוי וידוע לפני צער שעמי סובלין במצרים שנאמר וירא אלהים וגו׳ ואני שרוי ברוחה (תיקון סופרים) ואני מבקש להוציאן ואתה אומר שלח נא. ר׳ יוסי הגלילי אומר וידבר וגו׳, אמר הקב״ה למשה ראוים היו ישראל כליה במצרים עד שנגמר האחרון שבהם את פסחו שנאמר ואומר אליהם איש שקוצי עיניו וגו׳ והם לא עשו כן אלא וימרו בי בני ישראל שנאמר ואעש למען שמי. ר׳ יהושע ב״ק אומר וידבר אלהים וגו׳, אמר הקב״ה למשה לא היו ראוי להם לישראל במדבר אלא רעב וצמא ערום ועריה, ונאמן אני לשלם שכרו של אברהם הצדיק מה שעמד ועשה למלאכי השרת שנאמר והוא עומד עליהם, ר׳ טרפון אומר וידבר אלהים למשה וגו׳, א״ל הקב״ה למשה ראויין היו ישראל להנתן ביד עמון ומואב ועמלק אלא בשבועה שנשבעתי שלא ימסרו בידם שנאמר כי יד על כס יה. ר״ע אומר אמר הקב״ה למשה בשבועה בגזירה באמירה נשבעתי שלא תבנם לא״י, אר״ע וכל כעס הזה למה בשביל שאמר ומאז באתי אל פרעה וגו׳, אר״א המודעי חלילה לאותו הצדיק שיאמר בלשון הזה אלא כך אמר לפניו רבון העולמים לא מי שגואל הוא מציל (הוא רבון העולמים) יודע אני שאתה עתיד להוציא את בניך ממצרים שמא ע״י אחר אתה עתיד להוציאם אני לא זכותי שיצאו על ידי, השיב לו הקב״ה ואמר למשה משה אתה זכית ועל ידך אני מוציאם תדע לך שכך שמתוך תשובה שא״ל אתה למד שנאמר ויאמר ה׳ אל משה עתה תראה וגו׳. וחכ״א מבית עמרם אביך עמדה לך שעמד ועשה דבר גדול בישראל והסכימה דעתו לדעת המקום אמרו מה אנו מעילים נושאים נשים ומולידים בנים ומייגעין עצמינו מאחר שמשקעין בנינו במים הזורק וכובשין אותן בבנין. עמד ועשה דבר גדול בישראל מה עשה גירש את אשתו בתוך שלשה חדשים שהיא היתה מעוברת והלכה לה לבית אביה ועמדו כל ישראל וגרשו את נשותיהם ואחר שלשה חדשים זרק לה את קדושיה לקיים מה שנאמר וילך איש מבית לוי וגו׳, והיו מצרים משחקים לפניה כחתנים וכלות לקיים מה שנאמר אם הבנים שמחה הללויה. והיו מצרים מונין לה שתלד לשלשה חדשים וילדה לה (*) ומה צ״ל נטל עמרם לא נטל אלא להודיע לכל באי עולם זכותו של עמרם הצדיק:

השיב משה ואמר לפני הקב״ה רבון כל העולמים אתה אמרת לי רד למצרים והוצא את בני ישראל ממצרים מתירא אני מבנ״א שברחתי מהם. א״ל אל תירא מהם שכולם מתו וגו׳, השיב הקב״ה ואמר למשה ב״א ששלת פרעה לתפסך מי עשאם אלמים וחרשים וסומים לא אני, שנאמר ויאמר ה׳ אל משה מי שם פה השיב משה ואמר לפני הקב״ה אתה אומר לי לך הוצא ששים רבוא בני אדם מתחת סבלות מצרים ומתחת שעבודן של מצרים. אילו על מאה בני אדם או על מאתים אתה אומר לי הדבר אין קשה לי מאוד אילו תתרתי בהם שנה ושתים לפני הדבר כבר היה הדבר עשוי אלא מאחר ששעבדו בהם ר״י שנים עכשיו ואמר לי פרעה: (ע״כ מצאתי בכ״י מר׳ אברהם הלחמי)

*הסר

כמנהג האשכנזים בישעיה סימן כז

הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה׃ הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו הֹרָג׃ בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים׃ לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֹן־יַעֲקֹב וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ בְּשׂוּמוֹ ׀ כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא־יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים׃ כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶיהָ׃ בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַחְבֹּט יְהוָה מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר עַד־נַחַל מִצְרָיִם וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלִָם׃ הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכֹּרֵי אֶפְרַיִם וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא־שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן׃ הִנֵּה חָזָק וְאַמִּץ לַאדֹנָי כְּזֶרֶם בָּרָד שַׂעַר קָטֶב כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים שֹׁטְפִים הִנִּיחַ לָאָרֶץ בְּיָד׃ בְּרַגְלַיִם תֵּרָמַסְנָה עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם׃ וְהָיְתָה צִיצַת נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים כְּבִכּוּרָהּ בְּטֶרֶם קַיִץ אֲשֶׁר יִרְאֶה הָרֹאֶה אוֹתָהּ בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה׃ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה לִשְׁאָר עַמּוֹ׃ וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שָׁעְרָה׃ וְגַם־אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ בַשֵּׁכָר נִבְלְעוּ מִן־הַיַּיִן תָּעוּ מִן־הַשֵּׁכָר שָׁגוּ בָּרֹאֶה פָּקוּ פְּלִילִיָּה׃ כִּי כָּל־שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם׃ אֶת־מִי יוֹרֶה דֵעָה וְאֶת־מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם׃ כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם׃ כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה׃ אֲשֶׁר ׀ אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ לֶעָיֵף וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ׃ וְהָיָה לָהֶם דְּבַר־יְהוָה צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם לְמַעַן יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ אָחוֹר וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת־אַבְרָהָם לֹא־עַתָּה יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ׃ כִּי בִרְאֹתוֹ יְלָדָיו מַעֲשֵׂה יָדַי בְּקִרְבּוֹ יַקְדִּישׁוּ שְׁמִי וְהִקְדִּישׁוּ אֶת־קְדוֹשׁ יַעֲקֹב וְאֶת־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ׃

הפטרת שמות כמנהג הספרדים בירמיה סימן א

דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ בֶּן־חִלְקִיָּהוּ מִן־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן׃ אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה בִּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמָלְכוֹ׃ וַיְהִי בִּימֵי יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־תֹּם עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְצִדְקִיָּהוּ בֶן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־גְּלוֹת יְרוּשָׁלַםִ בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בְּטֶרֶם אֶצָּוּרְךָ אצרך קרי בַבֶּטֶן יְדַעְתִּיךָ וּבְטֶרֶם תֵּצֵא מֵרֶחֶם הִקְדַּשְׁתִּיךָ נָבִיא לַגּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃ וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה לֹא־יָדַעְתִּי דַּבֵּר כִּי־נַעַר אָנֹכִי׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תֹּאמַר נַעַר אָנֹכִי כִּי עַל־כָּל־אֲשֶׁר אֶשְׁלָחֲךָ תֵּלֵךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוְּךָ תְּדַבֵּר׃ אַל־תִּירָא מִפְּנֵיהֶם כִּי־אִתְּךָ אֲנִי לְהַצִּלֶךָ נְאֻם־יְהוָה׃

וישלח יהוה את ידו ויגע על פי ויאמר יהוה אלי הנה נתתי דברי בפיך: ראה
הפקדתיך היום הזה על הגוים ועל הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס
לבנות ולנטוע: ויהי דבר יהוה אלי לאמר מה אתה ראה ירמיהו ואמר מקל
שקד אני ראה: ויאמר יהוה אלי היטבת לראות כי שקד אני על דברי לעשתו:
ויהי דבר יהוה אלי שנית לאמר מה אתה ראה ואמר סיר נפוח אני ראה ופניו
מפני צפונה: ויאמר יהוה אלי מצפון תפתח הרעה על כל ישבי הארץ: כי
הנני קרא לכל משפחות ממלכות צפונה נאם יהוה ובאו ונתנו איש כסאו פתח
שערי ירושלם ועל כל חומתיה סביב ועל כל ערי יהודה: ודברתי משפטי אותם
על כל רעתם אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים וישתחוו למעשי ידיהם: ואתה
תאזר מתניך וקמת ודברת אליהם את כל אשר אנכי אצוך אל תחת מפניהם
פן אחתך לפניהם: ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחמות
נחשת על כל הארץ למלכי יהודה לשריה לכהניה ולעם הארץ: ונלחמו אליך ולא
יוכלו לך כי אתך אני נאם יהוה להצילך: ויהי דבר יהוה אלי לאמר: הלך
וקראת באזני ירושלם לאמר כה אמר יהוה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת
כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה: קדש ישראל ליהוה ראשית
תבואתה כל אכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם יהוה:

הפטרת וארא

ביחזקאל סימן כ"ח

כה אמר אדני יהוה בקבצי את בית ישראל מן העמים אשר נפצו בם
ונקדשתי בם לעיני הגוים וישבו על אדמתם אשר נתתי לעבדי ליעקב:
וישבו עליה לבטח ובנו בתים ונטעו כרמים וישבו לבטח בעשותי שפטים
בכל השאטים אתם מסביבותם וידעו כי אני יהוה אלהיהם: בשנה העשרית
בעשרי בשנים עשר לחדש היה דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם שים פניך על
פרעה מלך מצרים והנבא עליו ועל מצרים כלה: דבר ואמרת כה אמר אדני
יהוה הנני עליך פרעה מלך מצרים התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו אשר
אמר לי יארי ואני עשיתני: ונתתי חחיים חחים קרי בלחייך והדבקתי דגת יאריך
בקשקשתיך והעליתיך מתוך יאריך ואת כל דגת יאריך בקשקשתיך תדבק:
ונטשתיך המדברה אותך ואת כל דגת יאריך על פני השדה תפול לא תאסף
ולא תקבץ לחית הארץ ולעוף השמים נתתיך לאכלה: וידעו כל ישבי מצרים
כי אני יהוה יען היותם משענת קנה לבית ישראל: בתפשם בך בכפך בכף ק׳
תרוץ ובקעת להם כל כתף ובהשענם עליך תשבר והעמדת להם כל מתנים:
לכן כה אמר אדני יהוה הנני מביא עליך חרב והכרתי ממך אדם ובהמה:
והיתה ארץ מצרים לשממה וחרבה וידעו כי אני יהוה יען אמר יאר לי ואני
עשיתי: לכן הנני אליך ואל יאריך ונתתי את ארץ מצרים לחרבות חרב שממה
ממגדל סונה ועד גבול כוש: לא תעבר בה רגל אדם ורגל בהמה לא תעבר

בה ולא תשב ארבעים שנה׃ ונתתי את־ארץ מצרים שממה בתוך ארצות
נשמות ועריה בתוך ערים מחרבות תהיין שממה ארבעים שנה והפצתי את־
מצרים בגוים וזריתים בארצות׃ כי כה אמר אדני יהוה מקץ ארבעים שנה
אקבץ את־מצרים מן־העמים אשר־נפצו שמה׃ ושבתי את־שבות מצרים
והשבתי אתם ארץ פתרוס על־ארץ מכורתם והיו שם ממלכה שפלה׃ מן־
הממלכות תהיה שפלה ולא־תתנשא עוד על־הגוים והמעטתים לבלתי רדות
בגוים׃ ולא יהיה־עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון בפנותם אחריהם וידעו
כי אני אדני יהוה׃ ויהי בעשרים ושבע שנה בראשון באחד לחדש היה דבר־
יהוה אלי לאמר׃ בן־אדם נבוכדראצר מלך־בבל העביד את־חילו עבדה גדלה
אל־צר כל־ראש מקרח וכל־כתף מרוטה ושכר לא־היה לו ולחילו מצר על־העבדה
אשר־עבד עליה׃ לכן כה אמר אדני יהוה הנני נתן לנבוכדראצר מלך־בבל את־
ארץ מצרים ונשא המנה ושלל שללה ובזז בזה והיתה שכר לחילו׃ פעלתו אשר־
עבד בה נתתי לו את־ארץ מצרים אשר עשו לי נאם אדני יהוה׃ ביום ההוא אצמיח
קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון־פה בתוכם וידעו כי־אני יהוה׃

הפטרת בא

בירמיה סימן מ״ו

הדבר אשר דבר יהוה אל־ירמיהו הנביא לבוא נבוכדראצר מלך בבל
להכות את־ארץ מצרים׃ הגידו במצרים והשמיעו במגדול והשמיעו
בנף ובתחפנחס אמרו התיצב והכן לך כי־אכלה חרב סביביך׃ מדוע נסחף
אביריך לא עמד כי יהוה הדפו׃ הרבה כושל גם־נפל איש אל־רעהו ויאמרו
קומה ונשבה אל־עמנו ואל־ארץ מולדתנו מפני חרב היונה׃ קראו שם פרעה
מלך־מצרים שאון העביר המועד׃ חי־אני נאם־המלך יהוה צבאות שמו כי כתבור
בהרים וככרמל בים יבוא׃ כלי גולה עשי לך יושבת בת־מצרים כי־נף לשמה
תהיה ונצתה מאין יושב׃ עגלה יפה־פיה מצרים קרץ מצפון בא בא׃ גם־שכריה
בקרבה כעגלי מרבק כי־גם־המה הפנו נסו יחדיו לא עמדו כי יום אידם בא עליהם
עת פקדתם׃ קולה כנחש ילך כי־בחיל ילכו ובקרדמות באו לה כחטבי עצים׃
כרתו יערה נאם־יהוה כי לא יחקר כי רבו מארבה ואין להם מספר׃ הבישה
בת־מצרים נתנה ביד עם־צפון׃ אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני פוקד
אל־אמון מנא ועל־פרעה ועל־מצרים ועל־אלהיה ועל־מלכיה ועל־פרעה ועל
הבטחים בו׃ ונתתים ביד מבקשי נפשם וביד נבוכדראצר מלך־בבל וביד
עבדיו ואחרי־כן תשכן כימי־קדם נאם־יהוה׃ ואתה אל־תירא עבדי יעקב ואל־
תחת ישראל כי הנני מושעך מרחוק ואת־זרעך מארץ שבים ושב יעקוב מלא ו
ושקט ושאנן ואין מחריד׃ אתה אל־תירא עבדי יעקב נאם־יהוה כי אתך אני
כי אעשה כלה בכל־הגוים אשר הדחתיך שמה ואתך לא־אעשה כלה ויסרתיך
למשפט ונקה לא אנקך׃

בשופטים סימן ד׳

ודבורה אשה נביאה אשת לפידות היא שפטה את־ישראל בעת ההיא׃ והיא
יושבת תחת־תמר דבורה בין הרמה ובין בית־אל בהר אפרים ויעלו
אליה בני ישראל למשפט׃ ותשלח ותקרא לברק בן־אבינעם מקדש נפתלי
ותאמר אליו הלא־צוה יהוה אלהי־ישראל לך ומשכת בהר תבור ולקחת עמך
עשרת אלפים איש מבני נפתלי ומבני זבלון׃ ומשכתי אליך אל־נחל קישון
את־סיסרא שר־צבא יבין ואת־רכבו ואת־המונו ונתתיהו בידך׃ ויאמר אליה
ברק אם־תלכי עמי והלכתי ואם־לא תלכי עמי לא אלך׃ ותאמר הלך אלך עמך
אפס כי לא תהיה תפארתך על־הדרך אשר־אתה הולך כי ביד־אשה ימכר יהוה
את־סיסרא ותקם דבורה ותלך עם־ברק קדשה׃ ויזעק ברק את־זבולן ואת־נפתלי
קדשה ויעל ברגליו עשרת אלפי איש ותעל עמו דבורה׃ וחבר הקיני נפרד מקין
מבני חבב חתן משה ויט אהלו עד־אלון בצענים° בצעננים ק׳ אשר את־קדש׃
ויגדו לסיסרא כי עלה ברק בן־אבינעם הר־תבור׃ ויזעק סיסרא את־כל־רכבו
תשע מאות רכב ברזל ואת־כל־העם אשר אתו מחרשת הגוים אל־נחל קישון׃
ותאמר דבורה אל־ברק קום כי זה היום אשר נתן יהוה את־סיסרא בידך הלא
יהוה יצא לפניך וירד ברק מהר תבור ועשרת אלפים איש אחריו׃ ויהם יהוה
את־סיסרא ואת־כל־הרכב ואת־כל־המחנה לפי־חרב לפני ברק וירד סיסרא מעל
המרכבה וינס ברגליו׃ וברק רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה עד חרשת הגוים
ויפל כל־מחנה סיסרא לפי־חרב לא נשאר עד־אחד׃ וסיסרא נס ברגליו אל־אהל
יעל אשת חבר הקיני כי שלום בין יבין מלך־חצור ובין בית חבר הקיני׃ ותצא
יעל לקראת סיסרא ותאמר אליו סורה אדני סורה אלי אל־תירא ויסר אליה
האהלה ותכסהו בשמיכה׃ ויאמר אליה השקיני־נא מעט־מים כי צמאתי ותפתח
את־נאוד החלב ותשקהו ותכסהו׃ ויאמר אליה עמד פתח האהל והיה אם־איש
יבוא ושאלך ואמר היש־פה איש ואמרת אין׃ ותקח יעל אשת־חבר את־יתד
האהל ותשם את־המקבת בידה ותבוא אליו בלאט ותתקע את־היתד ברקתו
ותצנח בארץ והוא־נרדם ויעף וימת׃ והנה ברק רדף את־סיסרא ותצא יעל
לקראתו ותאמר לו לך ואראך את־האיש אשר־אתה מבקש ויבא אליה והנה
סיסרא נפל מת והיתד ברקתו׃ ויכנע אלהים ביום ההוא את יבין מלך־כנען
לפני בני ישראל׃ ותלך יד בני־ישראל הלוך וקשה על יבין מלך־כנען עד אשר
הכריתו את יבין מלך־כנען׃ ותשר דבורה וברק בן־אבינעם ביום ההוא לאמר׃
בפרע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו יהוה׃ שמעו מלכים האזינו רזנים
אנכי ליהוה אנכי אשירה אזמר ליהוה אלהי ישראל׃ יהוה בצאתך משעיר
בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם־שמים נטפו גם־עבים נטפו מים׃ הרים נזלו
מפני יהוה זה סיני מפני יהוה אלהי ישראל׃ בימי שמגר בן־ענת בימי יעל חדלו
ארחות והלכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות׃ חדלו פרזון בישראל חדלו עד
שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל׃ יבחר אלהים חדשים אז לחם שערים מגן

°חסר א׳

אם

אִם־יֵרָאֶה וָרֹמַח בְּאַרְבָּעִים אֶלֶף בְּיִשְׂרָאֵל׃ לִבִּי לְחוֹקְקֵי יִשְׂרָאֵל הַמִּתְנַדְּבִים בָּעָם
בָּרְכוּ יְהוָה׃ רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת צְחֹרוֹת יֹשְׁבֵי עַל־מִדִּין וְהֹלְכֵי עַל־דֶּרֶךְ שִׂיחוּ׃ מִקּוֹל
מְחַצְצִים בֵּין מַשְׁאַבִּים שָׁם יְתַנּוּ צִדְקוֹת יְהוָה צִדְקֹת פִּרְזוֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל אָז יָרְדוּ
לַשְּׁעָרִים עַם־יְהוָה׃ עוּרִי עוּרִי דְּבוֹרָה עוּרִי עוּרִי דַּבְּרִי־שִׁיר קוּם בָּרָק וּשֲׁבֵה שֶׁבְיְךָ
בֶּן־אֲבִינֹעַם׃ אָז יְרַד שָׂרִיד לְאַדִּירִים עָם יְהוָה יְרַד־לִי בַּגִּבּוֹרִים׃ מִנִּי אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם
בַּעֲמָלֵק אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ מִנִּי מָכִיר יָרְדוּ מְחֹקְקִים וּמִזְּבוּלֻן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט
סֹפֵר׃ וְשָׂרַי בְּיִשָּׂשכָר עִם־דְּבֹרָה וְיִשָּׂשכָר כֵּן בָּרָק בָּעֵמֶק שֻׁלַּח בְּרַגְלָיו בִּפְלַגּוֹת
רְאוּבֵן גְּדֹלִים חִקְקֵי־לֵב׃ לָמָּה יָשַׁבְתָּ בֵּין הַמִּשְׁפְּתַיִם לִשְׁמֹעַ שְׁרִקוֹת עֲדָרִים לִפְלַגּוֹת
רְאוּבֵן גְּדוֹלִים חִקְרֵי־לֵב׃ גִּלְעָד בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן שָׁכֵן וְדָן לָמָּה יָגוּר אֳנִיּוֹת אָשֵׁר יָשַׁב
לְחוֹף יַמִּים וְעַל מִפְרָצָיו יִשְׁכּוֹן׃ זְבֻלוּן עַם חֵרֵף נַפְשׁוֹ לָמוּת וְנַפְתָּלִי עַל מְרוֹמֵי
שָׂדֶה׃ בָּאוּ מְלָכִים נִלְחָמוּ אָז נִלְחֲמוּ מַלְכֵי כְנַעַן בְּתַעְנַךְ עַל־מֵי מְגִדּוֹ בֶּצַע כֶּסֶף
לֹא לָקָחוּ׃ מִן־שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא׃ נַחַל קִישׁוֹן
גְּרָפָם נַחַל קְדוּמִים נַחַל קִישׁוֹן תִּדְרְכִי נַפְשִׁי עֹז׃ אָז הָלְמוּ עִקְּבֵי־סוּס מִדַּהֲרוֹת
דַּהֲרוֹת אַבִּירָיו׃ אוֹרוּ מֵרוֹז אָמַר מַלְאַךְ יְהוָה אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא־בָאוּ לְעֶזְרַת
יְהוָה לְעֶזְרַת יְהוָה בַּגִּבּוֹרִים׃ תְּבֹרַךְ מִנָּשִׁים יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי מִנָּשִׁים בָּאֹהֶל
תְּבֹרָךְ׃ מַיִם שָׁאַל חָלָב נָתָנָה בְּסֵפֶל אַדִּירִים הִקְרִיבָה חֶמְאָה׃ יָדָהּ לַיָּתֵד תִּשְׁלַחְנָה
וִימִינָהּ לְהַלְמוּת עֲמֵלִים וְהָלְמָה סִיסְרָא מָחֲקָה רֹאשׁוֹ וּמָחֲצָה וְחָלְפָה רַקָּתוֹ׃ בֵּין
רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפַל שָׁכָב בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפָל בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפַל שָׁדוּד׃ בְּעַד
הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא בְּעַד הָאֶשְׁנָב מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא מַדּוּעַ
אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו׃ חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ תַּעֲנֶינָּה אַף־הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ לָהּ׃ הֲלֹא
יִמְצְאוּ יְחַלְּקוּ שָׁלָל רַחַם רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ גֶּבֶר שְׁלַל צְבָעִים לְסִיסְרָא שְׁלַל צְבָעִים
רִקְמָה צֶבַע רִקְמָתַיִם לְצַוְּארֵי שָׁלָל׃ כֵּן יֹאבְדוּ כָל־אוֹיְבֶיךָ יְהוָה וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת
הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה׃

הפטרת יתרו

בישעיה סימן ו

בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ וָאֶרְאֶה אֶת־אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא וְשׁוּלָיו
מְלֵאִים אֶת־הַהֵיכָל׃ שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם
לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם ׀ יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף׃ וְקָרָא זֶה אֶל־
זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת
הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן׃ וָאֹמַר אוֹי־לִי כִי־נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ טְמֵא־
שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יוֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת רָאוּ
עֵינָי׃ וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקַחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ׃
וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֹנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר׃ וָאֶשְׁמַע
אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי׃ וַיֹּאמֶר לֵךְ
וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ׃ הַשְׁמֵן לֵב־

הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין
וָשָׁב וְרָפָא לוֹ׃ וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב
וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה׃ וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה
בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂרִיָּה וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת
מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ׃ כאן מסיימין הספרדים

וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־
רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַםִ לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ׃ וַיֻּגַּד
לְבֵית דָּוִד לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי
רוּחַ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז אַתָּה וּשְׁאָר יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־
קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃ וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט
אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בָּחֳרִי־אַף רְצִין
וַאֲרָם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ יַעַן כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה אֶפְרַיִם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר׃
נַעֲלֶה בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה וְנַבְקִעֶנָּה אֵלֵינוּ וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֵת בֶּן־טָבְאַל׃ כִּי־
יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ בֵּן נִתַּן־לָנוּ וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר
אֲבִי־עַד שַׂר־שָׁלוֹם׃ לְםַרְבֵּה למרבה קרי הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־
מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם קִנְאַת יְהוָה
צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃

הפטרת משפטים

ירמיה סימן לד

הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה אַחֲרֵי כְּרֹת הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בְּרִית אֶת־
כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַםִ לִקְרֹא לָהֶם דְּרוֹר׃ לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ
אֶת־שִׁפְחָתוֹ הָעִבְרִי וְהָעִבְרִיָּה חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם בִּיהוּדִי אָחִיהוּ אִישׁ׃
וַיִּשְׁמְעוּ כָל־הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בָּאוּ בַבְּרִית לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־
שִׁפְחָתוֹ חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם עוֹד וַיִּשְׁמְעוּ וַיְשַׁלֵּחוּ׃ וַיָּשׁוּבוּ אַחֲרֵי־כֵן וַיָּשִׁבוּ
אֶת־הָעֲבָדִים וְאֶת־הַשְּׁפָחוֹת אֲשֶׁר שִׁלְּחוּ חָפְשִׁים וַיִּכְבִּישׁוּם ויכבשום קרי לַעֲבָדִים
וְלִשְׁפָחוֹת׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי כָּרַתִּי בְרִית אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצִאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית
עֲבָדִים לֵאמֹר׃ מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים תְּשַׁלְּחוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו הָעִבְרִי אֲשֶׁר־יִמָּכֵר לְךָ
וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וְשִׁלַּחְתּוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת־
אָזְנָם׃ וַתָּשֻׁבוּ אַתֶּם הַיּוֹם וַתַּעֲשׂוּ אֶת־הַיָּשָׁר בְּעֵינַי לִקְרֹא דְרוֹר אִישׁ לְרֵעֵהוּ
וַתִּכְרְתוּ בְרִית לְפָנַי בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו׃ וַתָּשֻׁבוּ וַתְּחַלְּלוּ אֶת־שְׁמִי וַתָּשִׁבוּ
אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ אֲשֶׁר־שִׁלַּחְתֶּם חָפְשִׁים לְנַפְשָׁם וַתִּכְבְּשׁוּ אֹתָם
לִהְיוֹת לָכֶם לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אַתֶּם לֹא־שְׁמַעְתֶּם אֵלַי לִקְרֹא
דְרוֹר אִישׁ לְאָחִיו וְאִישׁ לְרֵעֵהוּ הִנְנִי קֹרֵא לָכֶם דְּרוֹר נְאֻם־יְהוָה אֶל־הַחֶרֶב אֶל־
הדבר

הַפְטָרַת מִשְׁפָּטִים

הַדֶּבֶר וְאֶל־הָרָעָב וְנָתַתִּי אֶתְכֶם לְזַוְעָה לזועה קרי לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ׃ וְנָתַתִּי
אֶת־הָאֲנָשִׁים הָעֹבְרִים אֶת־בְּרִתִי אֲשֶׁר לֹא־הֵקִימוּ אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרְתוּ
לְפָנָי הָעֵגֶל אֲשֶׁר כָּרְתוּ לִשְׁנַיִם וַיַּעַבְרוּ בֵּין בְּתָרָיו׃ שָׂרֵי יְהוּדָה וְשָׂרֵי יְרוּשָׁלִַם
הַסָּרִסִים וְהַכֹּהֲנִים וְכֹל עַם הָאָרֶץ הָעֹבְרִים בֵּין בִּתְרֵי הָעֵגֶל׃ וְנָתַתִּי אוֹתָם בְּיַד
אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהָיְתָה נִבְלָתָם לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ׃
וְאֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־שָׂרָיו אֶתֵּן בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד
חֵיל מֶלֶךְ בָּבֶל הָעֹלִים מֵעֲלֵיכֶם׃ הִנְנִי מְצַוֶּה נְאֻם־יְהוָה וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הָעִיר הַזֹּאת
וְנִלְחֲמוּ עָלֶיהָ וּלְכָדוּהָ וּשְׂרָפֻהָ בָאֵשׁ וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן שְׁמָמָה מֵאֵין יֹשֵׁב׃
כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא־שָׂמְתִּי׃ גַּם־זֶרַע
יַעֲקוֹב וְדָוִד עַבְדִּי אֶמְאַס מִקַּחַת מִזַּרְעוֹ מֹשְׁלִים אֶל־זֶרַע אַבְרָהָם יִשְׂחָק וְיַעֲקֹב כִּי־
מלא ויו — אָשׁוּב אשיב קרי אֶת־שְׁבוּתָם וְרִחַמְתִּים׃

ויהוה נתן חכמה לשלמה כאשר דבר־לו ויהי שלם בין חירם ובין שלמה ויכרתו ברית שניהם׃ ויעל המלך שלמה מס מכל־ישראל ויהי המס שלשים אלף איש׃ וישלחם לבנונה עשרת אלפים בחדש חליפות חדש יהיו בלבנון שנים חדשים בביתו ואדנירם על־המס׃ ויהי לשלמה שבעים אלף נשא סבל ושמנים אלף חצב בהר׃ לבד משרי הנצבים לשלמה אשר על־המלאכה שלשת אלפים ושלש מאות הרדים בעם העשים במלאכה׃ ויצו המלך ויסעו אבנים גדלות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית׃ ויפסלו בני שלמה ובני חירום והגבלים ויכינו העצים והאבנים לבנות הבית׃ ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני־ישראל מארץ־מצרים בשנה הרביעית בחדש זו הוא החדש השני למלך שלמה על־ישראל ויבן הבית ליהוה׃ והבית אשר בנה המלך שלמה ליהוה ששים־אמה ארכו ועשרים רחבו ושלשים אמה קומתו׃ והאולם על־פני היכל הבית עשרים אמה ארכו על־פני רחב הבית עשר באמה רחבו על־פני הבית׃ ויעש לבית חלוני שקפים אטמים׃ ויבן על־קיר הבית יציע יצוע כ׳ סביב את־קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב׃ היציע היצוע כ׳ התחתנה חמש באמה רחבה והתיכנה שש באמה רחבה והשלישית שבע באמה רחבה כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה לבלתי אחז בקירות הבית׃ והבית בהבנתו אבן־שלמה מסע נבנה ומקבות והגרזן כל־כלי ברזל לא־נשמע בבית בהבנתו׃ פתח הצלע התיכנה אל־כתף הבית הימנית ובלולים יעלו על־התיכנה ומן־התיכנה אל־השלשים׃ ויבן את־הבית ויכלהו ויספן את־הבית גבים ושדרת בארזים׃ ויבן את־היציע היצוע כ׳ על־כל־הבית חמש אמות קומתו ויאחז את־הבית בעצי ארזים׃ ויהי דבר־יהוה אל־שלמה לאמר׃ הבית הזה אשר־אתה בנה אם־תלך בחקתי ואת־משפטי תעשה ושמרת את־כל־מצותי ללכת בהם והקמתי את־דברי אתך אשר דברתי אל־דוד אביך׃ ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזב את־עמי ישראל׃

הפטרת תצוה ביחזקאל סימן מ״ג

אתה בן־אדם הגד את־בית־ישראל את־הבית ויכלמו מעונותיהם ומדדו את־תכנית׃ ואם־נכלמו מכל אשר־עשו צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכל־צורתיו צורתו כ׳ ואת כל־חקתיו וכל־צורתיו צורתו כ׳ וכל־תורתיו תורתו כ׳ הודע אותם וכתב לעיניהם וישמרו את־כל־צורתו ואת־כל־חקתיו ועשו אותם׃ זאת תורת הבית על־ראש ההר כל־גבלו סביב׀ סביב קדש קדשים הנה־זאת תורת הבית׃ ואלה מדות המזבח באמות אמה אמה וטפח וחיק האמה ואמה־רחב וגבולה אל־שפתה סביב זרת האחד וזה גב המזבח׃ ומחיק הארץ עד־העזרה התחתונה שתים אמות ורחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד־העזרה הגדולה ארבע אמות ורחב האמה׃ וההראל ארבע אמות ומהאריאל ומהאראיל כ׳ ולמעלה הקרנות ארבע׃ והאריאל והאראיל כ׳ שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו׃ והעזרה ארבע עשרה ארך בארבע עשרה רחב אל ארבעת

רבעיה

רבעיה והגבול סביב אותה חצי האמה והחיק־לה אמה סביב ומעלתהו פנות קדים: ויאמר אלי בן־אדם כה אמר אדני יהוה אלה חקות המזבח ביום העשותו להעלות עליו עולה ולזרק עליו דם: ונתתה אל־הכהנים הלוים אשר הם מזרע צדוק הקרבים אלי נאם אדני יהוה לשרתני פר בן־בקר לחטאת: ולקחת מדמו ונתתה על־ארבע קרנתיו ואל־ארבע פנות העזרה ואל־הגבול סביב וחטאת אותו וכפרתהו: ולקחת את הפר החטאת ושרפו במפקד הבית מחוץ למקדש: וביום השני תקריב שעיר־עזים תמים לחטאת וחטאו את־המזבח כאשר חטאו בפר: בכלותך מחטא תקריב פר בן־בקר תמים ואיל מן־הצאן תמים: והקרבתם לפני יהוה והשליכו הכהנים עליהם מלח והעלו אותם עלה ליהוה: שבעת ימים תעשה שעיר־חטאת ליום ופר בן־בקר ואיל מן־הצאן תמימים יעשו: שבעת ימים יכפרו וכפרו כ׳ את־המזבח וטהרו אתו ומלאו ידיו ידו כ׳: ויכלו את־הימים והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על־המזבח את־עולותיכם ואת־שלמיכם ורצאתי אתכם נאם אדני יהוה:

הפטרת כי תשא כמנהג האשכנזים במלכים א סימן יח

ויהי ימים רבים ודבר־יהוה היה אל־אליהו בשנה השלישית לאמר לך הראה אל־אחאב ואתנה מטר על־פני האדמה: וילך אליהו להראות אל־אחאב והרעב חזק בשמרון: ויקרא אחאב אל־עבדיהו אשר על־הבית ועבדיהו היה ירא את־יהוה מאד: ויהי בהכרית איזבל את נביאי יהוה ויקח עבדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה וכלכלם לחם ומים: ויאמר אחאב אל־עבדיהו לך בארץ אל־כל־מעיני המים ואל כל־הנחלים אולי | נמצא חציר ונחיה סוס ופרד ולוא נכרית מהבהמה: ויחלקו להם את־הארץ לעבר־בה אחאב הלך בדרך אחד לבדו ועבדיהו הלך בדרך־אחד לבדו: ויהי עבדיהו בדרך והנה אליהו לקראתו ויכרהו ויפל על־פניו ויאמר האתה זה אדני אליהו: ויאמר לו אני לך אמר לאדניך הנה אליהו: ויאמר מה חטאתי כי־אתה נתן את־עבדך ביד אחאב להמיתני: חי | יהוה אלהיך אם־יש־גוי וממלכה אשר לא־שלח אדני שם לבקשך ואמרו אין והשביע את־הממלכה ואת־הגוי כי לא ימצאכה: ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו: והיה אני | אלך מאתך ורוח יהוה ישאך על אשר לא־אדע ובאתי להגיד לאחאב ולא ימצאך והרגני ועבדך ירא את־יהוה מנערי: הלא־הגד לאדני את אשר־עשיתי בהרג איזבל את נביאי יהוה ואחבא מנביאי יהוה מאה איש חמשים חמשים איש במערה ואכלכלם לחם ומים: ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו והרגני: ויאמר אליהו חי יהוה צבאות אשר עמדתי לפניו כי היום אראה אליו: וילך עבדיהו לקראת אחאב ויגד־לו וילך אחאב לקראת אליהו: ויהי כראות אחאב את־אליהו ויאמר אחאב אליו האתה זה עכר ישראל: ויאמר לא עכרתי את־ישראל כי אם־אתה

ובית אביך בעזבכם את מצות יהוה ותלך אחרי הבעלים: ועתה שלח קבץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל ואת נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונביאי האשרה ארבע מאות אכלי שלחן איזבל:

כאן מתחילין הספרדים

וישלח אחאב בכל בני ישראל ויקבץ את הנביאים אל הר הכרמל: ויגש אליהו אל כל העם ויאמר עד מתי אתם פסחים על שתי הסעפים אם יהוה האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו ולא ענו העם אתו דבר: ויאמר אליהו אל העם אני נותרתי נביא ליהוה לבדי ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש: ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד וינתחהו וישימו על העצים ואש לא ישימו ואני אעשה את הפר האחד ונתתי על העצים ואש לא אשים: וקראתם בשם אלהיכם ואני אקרא בשם יהוה והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים ויען כל העם ויאמרו טוב הדבר: ויאמר אליהו לנביאי הבעל בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשנה כי אתם הרבים וקראו בשם אלהיכם ואש לא תשימו: ויקחו את הפר אשר נתן להם ויעשו ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואין קול ואין ענה ויפסחו על המזבח אשר עשה: ויהי בצהרים ויהתל בהם אליהו ויאמר קראו בקול גדול כי אלהים הוא כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ: ויקראו בקול גדול ויתגדדו כמשפטם בחרבות וברמחים עד שפך דם עליהם: ויהי כעבר הצהרים ויתנבאו עד לעלות המנחה ואין קול ואין ענה ואין קשב: ויאמר אליהו לכל העם גשו אלי ויגשו כל העם אליו וירפא את מזבח יהוה ההרוס: ויקח אליהו שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר יהוה אליו לאמר ישראל יהיה שמך: ויבנה את האבנים מזבח בשם יהוה ויעש תעלה כבית סאתים זרע סביב למזבח: ויערך את העצים וינתח את הפר וישם על העצים: ויאמר מלאו ארבעה כדים מים ויצקו על העלה ועל העצים ויאמר שנו וישנו ויאמר שלשו וישלשו: וילכו המים סביב למזבח וגם את התעלה מלא מים: ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר יהוה אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדברך (ובדבריך כתיב) עשיתי את כל הדברים האלה: ענני יהוה ענני וידעו העם הזה כי אתה יהוה האלהים ואתה הסבת את לבם אחרנית: ותפל אש יהוה ותאכל את העלה ואת העצים ואת האבנים ואת העפר ואת המים אשר בתעלה לחכה: וירא כל העם ויפלו על פניהם ויאמרו יהוה הוא האלהים יהוה הוא האלהים:

הפטרת ויקהל כמנהג האשכנזים במלכים א סימן ז

וזה הפטרת פקודי כפי מנהג הספרדים והאיטליאני

ויעש חירום את הכירות ואת היעים ואת המזרקות ויכל חירם לעשות את כל המלאכה אשר עשה למלך שלמה בית יהוה: עמדים שנים וגלת הכתרת אשר על ראש העמודים שתים והשבכות שתים לכסות את שתי גלות הכתרת אשר על ראש העמודים: ואת הרמנים ארבע מאות לשתי השבכות שני טורים רמנים לשבכה האחת לכסות את שתי גלות הכתרת אשר על פני העמודים: ואת המכנות עשר ואת הכירת עשרה על המכנות: ואת הים האחד ואת הבקר שנים עשר תחת הים: ואת הסירות ואת היעים ואת המזרקות ואת כל הכלים

הפטרת ויקהל

הָאֵלֶּה האהל כתיב אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהֹוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט: בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן: וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת: וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהֹוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב: וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקָחַיִם זָהָב: וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב:

הפטרת פקודי כמנהג האשכנזים במלכים א סימן ז עד בהוציאו אותם מארץ מצרים:

וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהֹוָה וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי ׀ דָּוִד אָבִיו אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית יְהֹוָה: אָז יַקְהֵל שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלָיִם לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהֹוָה מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן:

ביום שני של סוכות מתחילין כאן:

וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיֶרַח הָאֵתָנִים בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי: וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָרוֹן: וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהֹוָה וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל וַיַּעֲלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם: וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הַנּוֹעָדִים עָלָיו אִתּוֹ לִפְנֵי הָאָרוֹן מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ וְלֹא יִמָּנוּ מֵרֹב: וַיָּבִאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהֹוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֶל־דְּבִיר הַבַּיִת אֶל־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אֶל־תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים: כִּי הַכְּרוּבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם אֶל־מְקוֹם הָאָרוֹן וַיָּסֹכּוּ הַכְּרֻבִים עַל־הָאָרוֹן וְעַל־בַּדָּיו מִלְמָעְלָה: וַיַּאֲרִכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן־הַקֹּדֶשׁ עַל־פְּנֵי הַדְּבִיר וְלֹא יֵרָאוּ הַחוּצָה וַיִּהְיוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה: אֵין בָּאָרוֹן רַק שְׁנֵי לֻחוֹת הָאֲבָנִים אֲשֶׁר הִנִּחַ שָׁם מֹשֶׁה בְּחֹרֵב אֲשֶׁר כָּרַת יְהֹוָה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן־הַקֹּדֶשׁ וְהֶעָנָן מָלֵא אֶת־בֵּית יְהֹוָה: וְלֹא־יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמֹד לְשָׁרֵת מִפְּנֵי הֶעָנָן כִּי־מָלֵא כְבוֹד־יְהֹוָה אֶת־בֵּית יְהֹוָה: אָז אָמַר שְׁלֹמֹה יְהֹוָה אָמַר לִשְׁכֹּן בָּעֲרָפֶל: בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֻל לָךְ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים: וַיַּסֵּב הַמֶּלֶךְ אֶת־פָּנָיו וַיְבָרֶךְ אֵת כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וְכָל־קְהַל יִשְׂרָאֵל עֹמֵד: וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּפִיו אֵת דָּוִד אָבִי וּבְיָדוֹ מִלֵּא לֵאמֹר: מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לֹא־בָחַרְתִּי בְעִיר מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לִבְנוֹת בַּיִת לִהְיוֹת שְׁמִי שָׁם וָאֶבְחַר בְּדָוִד לִהְיוֹת עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל: וַיְהִי עִם־לְבַב דָּוִד אָבִי לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־דָּוִד אָבִי יַעַן אֲשֶׁר הָיָה עִם־לְבָבְךָ לִבְנוֹת בַּיִת לִשְׁמִי הֱטִיבֹתָ כִּי הָיָה עִם־לְבָבֶךָ: רַק אַתָּה לֹא תִבְנֶה הַבָּיִת כִּי אִם־בִּנְךָ הַיֹּצֵא מֵחֲלָצֶיךָ הוּא־יִבְנֶה הַבַּיִת לִשְׁמִי: וַיָּקֶם יְהֹוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֵּר וָאָקֻם תַּחַת דָּוִד אָבִי וָאֵשֵׁב ׀ עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהֹוָה וָאֶבְנֶה הַבַּיִת לְשֵׁם יְהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: וָאָשִׂם שָׁם מָקוֹם לָאָרוֹן אֲשֶׁר־שָׁם בְּרִית יְהֹוָה אֲשֶׁר כָּרַת עִם־אֲבֹתֵינוּ בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

סדר הקריאה לראש חדש

לראש חדש קורין ארבעה גברי בפרשת פנחס מן את קרבני לחמי לאשי עד יעשה ונסכו, ואם חל ר"ח חדש בשבת מוציאין ב' ספרים באחד קורין ז' גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא, ובספר שני קורין בפרשת פנחס וביום השבת ובראשי חדשיכם עד יעשה ונסכו:

הפטרת ערב ראש חדש שחל בשבת בשמואל א' סימן כ'

בשבת וערב ראש חדש מפטירין של מחר חדש. ונדחה הפטרה זו מפני פ' שקלים ופ' החדש:

ויאמר־לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך: ושלשת תרד מאד ובאת אל־המקום אשר־נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל: ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח־לי למטרה: והנה אשלח את־הנער לך מצא את־החצים אם־אמר אמר לנער הנה החצים ׀ ממך והנה קחנו ׀ ובאה כי־שלום לך ואין דבר חי־יהוה: ואם־כה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יהוה: והדבר אשר דברנו אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד־עולם: ויסתר דוד בשדה ויהי החדש וישב המלך אל על הלחם לאכול: וישב המלך על־מושבו כפעם ׀ בפעם אל־מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד: ולא־דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי־לא טהור: ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל־יהונתן בנו מדוע לא־בא בן־ישי גם־תמול גם־היום אל־הלחם: ויען יהונתן את־שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד־בית לחם: ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה־לי אחי ועתה אם־מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את־אחי על־כן לא־בא אל־שלחן המלך: ויחר־אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן־נעות המרדות הלוא ידעתי כי־בחר אתה לבן־ישי לבשתך ולבשת ערות אמך: כי כל־הימים אשר בן־ישי חי על־האדמה לא תכון אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אתו אלי כי בן־מות הוא: ויען יהונתן את־שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה: ויטל שאול את־החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי־כלה היא מעם אביו להמית את־דוד: ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי־אף ולא־אכל ביום־החדש השני לחם כי נעצב אל־דוד כי הכלמו אביו: ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו: ויאמר לנערו רץ מצא נא את־החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא־ירה החצי להעברו: ויבא הנער עד־מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החצי ממך והלאה: ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל־תעמד וילקט נער יהונתן את־החצים החצי כתיב ויבא אל־אדניו: והנער לא־ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את־הדבר: ויתן יהונתן את־כליו אל־הנער אשר־לו ויאמר לו לך הביא העיר: הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו ׀ איש את־רעהו ויבכו איש את־רעהו עד־דוד הגדיל: ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה ׀ ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד־עולם:

מנהג ספרדים אם חל ר"ח ביום ש"ק וביום א' להוסיף פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש:

שבת ור"ח חודש מפטירין השמים כסאי. ונדחת הפטרה זו מפני הפטרת שבת חנוכה ופרשת שקלים ופרשת החדש גם מפני הפטרת שמעו דפרשת מסעי. אבל בפרשת ראה ור"ח חדש מפטירין השמים כסאי ואח"ז מפטירין בפרשת כי תצא רני עקרה בצרוף עניה סערה:

במדבר כח ט וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה: ס ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליהוה פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם: ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד: ועשרן עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליהוה: ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה: ושעיר עזים אחד לחטאת ליהוה על עלת התמיד יעשה ונסכו:

הפטרה לשבת וראש חודש (ישעיה סימן סו)

כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי: ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם יהוה ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי: שוחט השור מכה איש זובח השה ערף כלב מעלה מנחה דם חזיר מזכיר לבנה מברך און גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה: גם אני אבחר בתעלליהם ומגורתם אביא להם יען קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו ויעשו הרע בעיני ובאשר לא חפצתי בחרו: שמעו דבר יהוה החרדים אל דברו אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם למען שמי יכבד יהוה ונראה בשמחתכם והם יבשו: קול שאון מעיר קול מהיכל קול יהוה משלם גמול לאיביו: בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר: מי שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה: האני אשביר ולא אוליד יאמר יהוה אם אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך: שמחו את ירושלם וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה: למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה: כי כה אמר יהוה הנני נטה אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם על צד תנשאו ועל ברכים תשעשעו: כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו: וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה ונודעה יד יהוה את עבדיו וזעם את איביו: כי הנה יהוה באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי אש: כי באש יהוה נשפט ובחרבו את כל בשר ורבו חללי יהוה: המתקדשים והמטהרים אל הגנות אחר אחת אחד כתיב בתוך אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו נאם יהוה: ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה לקבץ את כל הגוים והלשנות ובאו וראו את כבודי: ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תובל ויון האיים הרחקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי והגידו את כבודי בגוים: והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליהוה בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר יהוה כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית יהוה: וגם מהם אקח לכהנים ללוים אמר יהוה: כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם יהוה כן יעמד זרעכם ושמכם: והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר: והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחות לפני אמר ה':

שבת שלפני ראש חדש אדר שלפני פורים מוציאין שני ספרים בראשון קורין ז׳ גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא. ובספר שני קורא המפטיר כי תשא מתחלת הפרשה עד לכפר על נפשותיכם ומפטירין הפטרת שקלים. ואם חל ר״ח בשבת מוציאין שלשה ספרים בראשון קורין ששה גברי בפרשת השבוע ולא יאמר קדיש ובספר שני קורא השביעי וביום השבת עד ונסכו וקדיש לעילא ובספר שלישי קורא המפטיר פרשת שקלים ומפטירין הפטרה ׃

הפטרה לפרשת שקלים במלכים ב סימן יא

הספרדים מתחילין כאן וַיִּכְרֹ֨ת יְהוֹיָדָ֜ע אֶֽת־הַבְּרִ֗ית בֵּ֤ין יְהוָה֙ וּבֵ֤ין הַמֶּ֙לֶךְ֙ וּבֵ֣ין הָעָ֔ם לִהְי֥וֹת לְעָ֖ם לַֽיהוָ֑ה וּבֵ֥ין הַמֶּ֖לֶךְ וּבֵ֥ין הָעָֽם׃ וַיָּבֹ֣אוּ כָל־עַם֩ הָאָ֨רֶץ בֵּית־הַבַּ֜עַל וַֽיִּתְּצֻ֗הוּ אֶת־מִזְבְּחֹתָיו֙ מזבחתו כתיב וְאֶת־צְלָמָיו֙ שִׁבְּר֣וּ הֵיטֵ֔ב וְאֵ֗ת מַתָּן֙ כֹּהֵ֣ן הַבַּ֔עַל הָרְג֖וּ לִפְנֵ֣י הַֽמִּזְבְּח֑וֹת וַיָּ֧שֶׂם הַכֹּהֵ֛ן פְּקֻדֹּ֖ת עַל־בֵּ֥ית יְהוָֽה׃ וַיִּקַּ֣ח אֶת־שָׂרֵ֣י הַ֠מֵּאוֹת וְאֶת־הַכָּרִ֨י וְאֶת־הָרָצִ֜ים וְאֵ֣ת ׀ כָּל־עַ֣ם הָאָ֗רֶץ וַיֹּרִ֤ידוּ אֶת־הַמֶּ֙לֶךְ֙ מִבֵּ֣ית יְהוָ֔ה וַיָּב֛וֹאוּ דֶּֽרֶךְ־שַׁ֥עַר הָרָצִ֖ים בֵּ֣ית הַמֶּ֑לֶךְ וַיֵּ֖שֶׁב עַל־כִּסֵּ֥א הַמְּלָכִֽים׃ וַיִּשְׂמַ֥ח כָּל־עַם־הָאָ֖רֶץ וְהָעִ֣יר שָׁקָ֑טָה וְאֶת־עֲתַלְיָ֛הוּ הֵמִ֥יתוּ בַחֶ֖רֶב בֵּ֥ית הַמֶּֽלֶךְ מלך כתיב ׃

כאן מתחילין האשכנזים בֶּן־שֶׁ֥בַע שָׁנִ֖ים יְהוֹאָ֥שׁ בְּמָלְכֽוֹ׃ בִּשְׁנַת־שֶׁ֣בַע לְיֵה֗וּא מָלַ֤ךְ יְהוֹאָשׁ֙ וְאַרְבָּעִ֣ים שָׁנָ֔ה מָלַ֖ךְ בִּירוּשָׁלִָ֑ם וְשֵׁ֣ם אִמּ֔וֹ צִבְיָ֖ה מִבְּאֵ֥ר שָֽׁבַע׃ וַיַּ֨עַשׂ יְהוֹאָ֥שׁ הַיָּשָׁ֛ר בְּעֵינֵ֥י יְהוָ֖ה כָּל־יָמָ֑יו אֲשֶׁ֣ר הוֹרָ֔הוּ יְהוֹיָדָ֖ע הַכֹּהֵֽן׃ רַ֥ק הַבָּמ֖וֹת לֹא־סָ֑רוּ ע֥וֹד הָעָ֛ם מְזַבְּחִ֥ים וּֽמְקַטְּרִ֖ים בַּבָּמֽוֹת׃ וַיֹּ֨אמֶר יְהוֹאָ֜שׁ אֶל־הַכֹּהֲנִ֗ים כֹּל֩ כֶּ֨סֶף הַקֳּדָשִׁ֜ים אֲשֶׁר־יוּבָ֤א בֵית־יְהוָה֙ כֶּ֣סֶף עוֹבֵ֔ר אִ֕ישׁ כֶּ֥סֶף נַפְשׁ֖וֹת עֶרְכּ֑וֹ כָּל־כֶּ֗סֶף אֲשֶׁ֤ר יַעֲלֶה֙ עַ֣ל לֶב־אִ֔ישׁ לְהָבִ֖יא בֵּ֥ית יְהוָֽה׃ יִקְח֤וּ לָהֶם֙ הַכֹּ֣הֲנִ֔ים אִ֖ישׁ מֵאֵ֣ת מַכָּר֑וֹ וְהֵ֗ם יְחַזְּקוּ֙ אֶת־בֶּ֣דֶק הַבַּ֔יִת לְכֹ֛ל אֲשֶׁר־יִמָּצֵ֥א שָׁ֖ם בָּֽדֶק׃ וַיְהִ֗י בִּשְׁנַ֨ת עֶשְׂרִ֧ים וְשָׁלֹ֛שׁ שָׁנָ֖ה לַמֶּ֣לֶךְ יְהוֹאָ֑שׁ לֹֽא־חִזְּק֥וּ הַכֹּהֲנִ֖ים אֶת־בֶּ֥דֶק הַבָּֽיִת׃ וַיִּקְרָא֩ הַמֶּ֨לֶךְ יְהוֹאָ֜שׁ לִיהוֹיָדָ֣ע הַכֹּהֵ֗ן וְלַכֹּֽהֲנִים֙ וַיֹּ֣אמֶר אֲלֵהֶ֔ם מַדּ֛וּעַ אֵינְכֶ֥ם מְחַזְּקִ֖ים אֶת־בֶּ֣דֶק הַבָּ֑יִת וְעַתָּ֗ה אַל־תִּקְחוּ־כֶ֙סֶף֙ מֵאֵ֣ת מַכָּרֵיכֶ֔ם כִּֽי־לְבֶ֥דֶק הַבַּ֖יִת תִּתְּנֻֽהוּ׃ וַיֵּאֹ֖תוּ הַכֹּהֲנִ֑ים לְבִלְתִּ֤י קְחַת־כֶּ֙סֶף֙ מֵאֵ֣ת הָעָ֔ם וּלְבִלְתִּ֥י חַזֵּ֖ק אֶת־בֶּ֥דֶק הַבָּֽיִת׃ וַיִּקַּ֞ח יְהוֹיָדָ֤ע הַכֹּהֵן֙ אֲר֣וֹן אֶחָ֔ד וַיִּקֹּ֥ב חֹ֖ר בְּדַלְתּ֑וֹ וַיִּתֵּ֣ן אֹת֡וֹ אֵ֣צֶל הַ֠מִּזְבֵּחַ מִיָּמִ֞ין בימין כתיב בְּבוֹא־אִ֣ישׁ בֵּ֣ית יְהוָ֗ה וְנָֽתְנוּ־שָׁ֤מָּה הַכֹּהֲנִים֙ שֹׁמְרֵ֣י הַסַּ֔ף אֶֽת־כָּל־הַכֶּ֖סֶף הַמּוּבָ֥א בֵית־יְהוָֽה׃ וַיְהִי֙ כִּרְאוֹתָ֔ם כִּי־רַ֥ב הַכֶּ֖סֶף בָּאָר֑וֹן וַיַּ֨עַל סֹפֵ֤ר הַמֶּ֙לֶךְ֙ וְהַכֹּהֵ֣ן הַגָּד֔וֹל וַיָּצֻ֙רוּ֙ וַיִּמְנ֔וּ אֶת־הַכֶּ֖סֶף הַנִּמְצָ֥א בֵית־יְהוָֽה׃ וְנָֽתְנוּ֙ אֶת־הַכֶּ֣סֶף הַֽמְתֻכָּ֔ן עַל־יְדֵי֙ יד כתיב עֹשֵׂ֣י הַמְּלָאכָ֔ה הַמֻּפְקָדִ֖ים הפקדים כתיב בֵּ֣ית יְהוָ֑ה וַיּוֹצִיאֻ֜הוּ לְחָרָשֵׁ֣י הָעֵ֗ץ וְלַבֹּנִ֔ים הָעֹשִׂ֖ים בֵּ֥ית יְהוָֽה׃ וְלַגֹּֽדְרִים֙ וּלְחֹצְבֵ֣י הָאֶ֔בֶן וְלִקְנ֤וֹת עֵצִים֙ וְאַבְנֵ֣י מַחְצֵ֔ב לְחַזֵּ֖ק אֶת־בֶּ֣דֶק בֵּית־יְהוָ֑ה וּלְכֹ֛ל אֲשֶׁר־יֵצֵ֥א עַל־הַבַּ֖יִת לְחָזְקָֽה׃ אַךְ֩ לֹ֨א יֵעָשֶׂ֜ה בֵּ֣ית יְהוָ֗ה סִפּ֥וֹת כֶּ֙סֶף֙ מְזַמְּר֣וֹת מִזְרָק֣וֹת חֲצֹֽצְר֔וֹת כָּל־כְּלִ֥י זָהָ֖ב וּכְלִי־כָ֑סֶף מִן־הַכֶּ֖סֶף הַמּוּבָ֥א בֵית־יְהוָֽה׃ כִּֽי־לְעֹשֵׂ֥י הַמְּלָאכָ֖ה יִתְּנֻ֑הוּ וְחִזְּקוּ־ב֖וֹ אֶת־בֵּ֥ית יְהוָֽה׃ וְלֹ֧א יְחַשְּׁב֣וּ אֶת־הָאֲנָשִׁ֗ים אֲשֶׁ֨ר יִתְּנ֤וּ אֶת־הַכֶּ֙סֶף֙ עַל־יָדָ֔ם לָתֵ֖ת לְעֹשֵׂ֣י הַמְּלָאכָ֑ה כִּ֥י בֶאֱמֻנָ֖ה הֵ֥ם עֹשִֽׂים׃ כֶּ֤סֶף אָשָׁם֙ וְכֶ֣סֶף חַטָּא֔וֹת לֹ֥א יוּבָ֖א בֵּ֣ית יְהוָ֑ה לַכֹּהֲנִ֖ים יִהְיֽוּ׃

מנהג הספרדים אם חל ר״ח אדר ביום א׳ לומר אחר הפטרת שקלים פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש. ואם חל ר״ח אדר בשבת אומרים אחר הפטרת שקלים פסוק ראשון ואחרון של הפטרת שבת ור״ח ׃

סימן להפסקת הארבע פרשיות

אם חל ר״ח אדר בשנים הפשוטות או ואדר במעוברות ביום שבת הוא זטו. אם חל ביום ב׳ הוא בו. ואם חל ביום ד׳ הוא דה. ואם חל ביום ו׳ הוא ובין כלומר שתי הפסקות ׃

יכור

בשבת שלפני פורים מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורא המפטיר פרשה זו :

זכור את אשר־עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: אשר קרך בדרך ויזנב בך כל־הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים: והיה בהניח יהוה אלהיך | לך מכל־איביך מסביב בארץ אשר יהוה־אלהיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את־זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח:

הפטרת פרשת זכור

כאן מתחילים הספרדים (בשמואל א׳ סימן ט״ו)

ויאמר שמואל אל־שאול אתי שלח יהוה למשחך למלך על־עמו על־ישראל ועתה שמע לקול דברי יהוה:

כאן מתחילים האשכנזים כה אמר יהוה צבאות פקדתי את אשר־עשה עמלק לישראל אשר־שם לו בדרך בעלתו ממצרים: עתה לך והכיתה את־עמלק והחרמתם את־כל־אשר־לו ולא תחמל עליו והמתה מאיש עד־אשה מעלל ועד־יונק משור ועד־שה מגמל ועד־חמור: וישמע שאול את־העם ויפקדם בטלאים מאתים אלף רגלי ועשרת אלפים את־איש יהודה: ויבא שאול עד־עיר עמלק וירב בנחל: ויאמר שאול אל־הקיני לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן־אספך עמו ואתה עשיתה חסד עם־כל־בני ישראל בעלותם ממצרים ויסר קיני מתוך עמלק: ויך שאול את־עמלק מחוילה בואך שור אשר על־פני מצרים: ויתפש את־אגג מלך־עמלק חי ואת־כל־העם החרים לפי־חרב: ויחמל שאול והעם על־אגג ועל־מיטב הצאן והבקר והמשנים ועל־הכרים ועל־כל־הטוב ולא אבו החרימם וכל־המלאכה נמבזה ונמס אתה החרימו: ויהי דבר יהוה אל־שמואל לאמר: נחמתי כי־המלכתי את־שאול למלך כי־שב מאחרי ואת־דברי לא הקים ויחר לשמואל ויזעק אל־יהוה כל־הלילה: וישכם שמואל לקראת שאול בבקר ויגד לשמואל לאמר בא־שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ויסב ויעבר וירד הגלגל: ויבא שמואל אל־שאול ויאמר לו שאול ברוך אתה ליהוה הקימתי את־דבר יהוה: ויאמר שמואל ומה קול־הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע: ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם על־מיטב הצאן והבקר למען זבח ליהוה אלהיך ואת־היותר החרמנו: ויאמר שמואל אל־שאול הרף ואגידה לך את אשר דבר יהוה אלי הלילה ויאמר ויאמרו כתיב לו דבר: ויאמר שמואל הלוא אם־קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וימשחך יהוה למלך על־ישראל: וישלחך יהוה בדרך ויאמר לך והחרמתה את־החטאים את־עמלק ונלחמת בו עד־כלותם אתם: ולמה לא־שמעת בקול יהוה ותעט אל־השלל ותעש הרע בעיני יהוה: ויאמר שאול אל־שמואל אשר שמעתי בקול יהוה ואלך בדרך אשר־שלחני יהוה ואביא את־אגג מלך עמלק ואת־עמלק החרמתי: ויקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם לזבח ליהוה אלהיך בגלגל: ויאמר שמואל החפץ ליהוה בעלות וזבחים כשמע בקול יהוה הנה שמע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים: כי חטאת־קסם מרי ואון ותרפים הפצר יען מאסת את־דבר יהוה וימאסך ממלך: ויאמר שאול אל־שמואל חטאתי כי־עברתי את־פי־יהוה ואת־דבריך כי יראתי את־העם ואשמע בקולם: ועתה שא נא את־חטאתי

ושוב עמי ואשתחוה ליהוה: ויאמר שמואל אל־שאול לא אשוב עמך כי מאסתה את־דבר יהוה וימאסך יהוה מהיות מלך על־ישראל: ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף־מעילו ויקרע: ויאמר אליו שמואל קרע יהוה את־ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך: וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא להנחם: ויאמר חטאתי עתה כבדני נא נגד זקני עמי ונגד ישראל ושוב עמי והשתחויתי ליהוה אלהיך: וישב שמואל אחרי שאול וישתחו שאול ליהוה: ויאמר שמואל הגישו אלי את־אגג מלך עמלק וילך אליו אגג מעדנת ויאמר אגג אכן סר מר־המות: ויאמר שמואל כאשר שכלה נשים חרבך כן־תשכל מנשים אמך וישסף שמואל את־אגג לפני יהוה בגלגל: וילך שמואל הרמתה ושאול עלה אל־ביתו גבעת שאול:

קריאה לפרשת פרה

בשבת שקודם שבת האחרונה מחדש אדר (ואם חל ראש חדש ניסן בשבת אז בשבת האחרונה של אדר) מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורא המפטיר פרשה זו:

וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר: זאת חקת התורה אשר־צוה יהוה לאמר דבר ׀ אל־בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין־בה מום אשר לא־עלה עליה על: ונתתם אתה אל־אלעזר הכהן והוציא אתה אל־מחוץ למחנה ושחט אתה לפניו: ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו והזה אל־נכח פני אהל־מועד מדמה שבע פעמים: ושרף את־הפרה לעיניו את־ערה ואת־בשרה ואת־דמה על־פרשה ישרף: ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת והשליך אל־תוך שרפת הפרה: וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו במים ואחר יבא אל־המחנה וטמא הכהן עד־הערב: והשרף אתה יכבס בגדיו במים ורחץ בשרו במים וטמא עד־הערב: ואסף ׀ איש טהור את אפר הפרה והניח מחוץ למחנה במקום טהור והיתה לעדת בני־ישראל למשמרת למי נדה חטאת הוא: וכבס האסף את־אפר הפרה את־בגדיו וטמא עד־הערב והיתה לבני ישראל ולגר הגר בתוכם לחקת עולם: הנגע במת לכל־נפש אדם וטמא שבעת ימים: הוא יתחטא־בו ביום השלישי וביום השביעי יטהר ואם־לא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי לא יטהר: כל־הנגע במת בנפש האדם אשר־ימות ולא יתחטא את־משכן יהוה טמא ונכרתה הנפש ההוא מישראל כי מי נדה לא־זרק עליו טמא יהיה עוד טמאתו בו: זאת התורה אדם כי־ימות באהל כל־הבא אל־האהל וכל־אשר באהל יטמא שבעת ימים: וכל כלי פתוח אשר אין־צמיד פתיל עליו טמא הוא: וכל אשר־יגע על־פני השדה בחלל־חרב או במת או־בעצם אדם או בקבר יטמא שבעת ימים: ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת ונתן עליו מים חיים אל־כלי: ולקח אזוב וטבל במים איש טהור והזה על־האהל ועל־כל־הכלים ועל־הנפשות אשר היו־שם ועל־הנגע בעצם או בחלל או במת או בקבר: והזה הטהר על־הטמא ביום השלישי וביום השביעי וחטאו ביום השביעי וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב: ואיש אשר־יטמא ולא יתחטא ונכרתה הנפש ההוא מתוך הקהל כי את־מקדש יהוה טמא מי נדה לא־זרק עליו טמא הוא: והיתה להם לחקת עולם ומזה מי־

הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָֽרֶב׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָֽרֶב׃

ומפטירין הפטרה זו ביחזקאל סימן ל״ו :

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹֽר׃ בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָֽי׃ וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאֽוּהָ׃ וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּֽים׃ וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָֽאוּ׃ וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָֽׁמָּה׃ לָכֵן אֱמֹר לְבֵֽית־יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָֽׁם׃ וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל הַֽמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּֽי־אֲנִי יְהוָה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיהֶֽם׃ וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶֽם׃ וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶֽם׃ וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָֽׂר׃ וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶֽם׃ וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִֽים׃ וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָֽב׃ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־פְּרִי הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִֽם׃ וּזְכַרְתֶּם אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־טוֹבִים וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם עַל עֲוֺנֹתֵיכֶם וְעַל תּוֹעֲבֽוֹתֵיכֶֽם׃ לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִֽי־עֹשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה יִוָּדַע לָכֶם בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵֽל׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם מִכֹּל עֲוֺנֽוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־הֶעָרִים וְנִבְנוּ הֶחֳרָבֽוֹת׃ וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד תַּחַת אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי כָּל־עוֹבֵֽר׃ וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלֵּזוּ הַנְּשַׁמָּה הָיְתָה כְּגַן־עֵדֶן וְהֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת וְהַנְשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת יָשָֽׁבוּ׃ וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבֽוֹתֵיכֶם כִּי ׀ אֲנִי יְהוָה בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִֽׂיתִי׃ כאן מסיימין הספרדים כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם כַּצֹּאן אָדָֽם׃ כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלַ͏ִם בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּֽי־אֲנִי יְהוָֽה׃

מלפני המ״ש לעיניהם

לפרשת החדש

שבת שלפני ר״ח ניסן מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורא המפטיר בפרשת בא אל פרעה מתחלת החדש הזה לכם עד בכל מושבותיכם תאכלו מצות . ואם חל ר״ח ניסן בשבת מוציאין ג׳ ספרים בראשון קורין ששה גברי בפרשת השבוע ולא יאמר קדיש ובספר שני קורא המשלים וביום השבת עד ונסכו וקדיש לעילא ובספר שלישי קורא המפטיר פרשת החודש ומפטירין הפטרת פרשת החדש :

כאן מתחילין האשכנזים

הפטרת פרשת החדש (ביחזקאל סימן מה)

כָּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל־הַתְּרוּמָה הַזֹּאת לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵֽל׃ וְעַל־הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה וְהַנֵּסֶךְ בַּחַגִּים וּבֶחֳדָשִׁים וּבַשַּׁבָּתוֹת בְּכָל־מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הֽוּא־יַעֲשֶׂה אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הָעוֹלָה וְאֶת־הַשְּׁלָמִים לְכַפֵּר בְּעַד בֵּית־יִשְׂרָאֵֽל׃

כאן מתחילים הספרדים

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תִּקַּח פַּר־בֶּן־בָּקָר תָּמִים וְחִטֵּאתָ אֶת־הַמִּקְדָּשׁ׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת וְנָתַן אֶל־מְזוּזַת הַבַּיִת וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה לַמִּזְבֵּחַ וְעַל־מְזוּזַת שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה בַחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שֹׁגֶה וּמִפֶּתִי וְכִפַּרְתֶּם אֶת־הַבָּיִת׃ בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם הַפָּסַח חָג שְׁבֻעוֹת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל׃ וְעָשָׂה הַנָּשִׂיא בַּיּוֹם הַהוּא בַּעֲדוֹ וּבְעַד כָּל־עַם הָאָרֶץ פַּר חַטָּאת׃ וְשִׁבְעַת יְמֵי־הֶחָג יַעֲשֶׂה עוֹלָה לַיהֹוָה שִׁבְעַת פָּרִים וְשִׁבְעַת אֵילִים תְּמִימִם לַיּוֹם שִׁבְעַת הַיָּמִים וְחַטָּאת שְׂעִיר עִזִּים לַיּוֹם׃ וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ בַּשְּׁבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֶּחָג יַעֲשֶׂה כָאֵלֶּה שִׁבְעַת הַיָּמִים כַּחַטָּאת כָּעֹלָה וְכַמִּנְחָה וְכַשָּׁמֶן׃ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפֹּנֶה קָדִים יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ׃ וּבָא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר מִחוּץ וְעָמַד עַל־מְזוּזַת הַשַּׁעַר וְעָשׂוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־עוֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל־מִפְתַּן הַשַּׁעַר וְיָצָא וְהַשַּׁעַר לֹא־יִסָּגֵר עַד־הָעָרֶב׃ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַם־הָאָרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר הַהוּא בַּשַּׁבָּתוֹת וּבֶחֳדָשִׁים לִפְנֵי יְהֹוָה׃ וְהָעֹלָה אֲשֶׁר־יַקְרִב הַנָּשִׂיא לַיהֹוָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים תְּמִימִם וְאַיִל תָּמִים׃ וּמִנְחָה אֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מִנְחָה מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן־בָּקָר תְּמִימִם וְשֵׁשֶׁת כְּבָשִׂים וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ׃ וְאֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה מִנְחָה וְלַכְּבָשִׂים כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּבְדַרְכּוֹ יֵצֵא׃ וּבְבוֹא עַם־הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהֹוָה בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב וְהַבָּא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר־בָּא בוֹ כִּי נִכְחוֹ יֵצֵא יצאו כתיב׃ וְהַנָּשִׂיא בְּתוֹכָם בְּבוֹאָם יָבוֹא וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ׃ וּבַחַגִּים וּבַמּוֹעֲדִים תִּהְיֶה הַמִּנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ וְכִי־יַעֲשֶׂה הַנָּשִׂיא נְדָבָה עוֹלָה אוֹ־שְׁלָמִים נְדָבָה לַיהֹוָה וּפָתַח לוֹ אֶת־הַשַּׁעַר הַפֹּנֶה קָדִים וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְיָצָא וְסָגַר אֶת־הַשַּׁעַר אַחֲרֵי צֵאתוֹ׃ וְכֶבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ תָּמִים תַּעֲשֶׂה עוֹלָה לַיּוֹם לַיהֹוָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ וּמִנְחָה תַעֲשֶׂה עָלָיו בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר שִׁשִּׁית הָאֵיפָה וְשֶׁמֶן שְׁלִישִׁית הַהִין לָרֹס אֶת־הַסֹּלֶת מִנְחָה לַיהֹוָה חֻקּוֹת עוֹלָם תָּמִיד׃ יַעֲשׂוּ ועשו כ׳ אֶת־הַכֶּבֶשׂ וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הַשֶּׁמֶן בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר עוֹלַת תָּמִיד׃ כאן מסיימין הספרדים

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה כִּי־יִתֵּן הַנָּשִׂיא מַתָּנָה לְאִישׁ מִבָּנָיו נַחֲלָתוֹ הִיא לְבָנָיו תִּהְיֶה אֲחֻזָּתָם הִיא בְּנַחֲלָה׃ וְכִי־יִתֵּן מַתָּנָה מִנַּחֲלָתוֹ לְאַחַד מֵעֲבָדָיו וְהָיְתָה לּוֹ עַד־שְׁנַת הַדְּרוֹר וְשָׁבַת לַנָּשִׂיא אַךְ נַחֲלָתוֹ בָּנָיו לָהֶם תִּהְיֶה׃ וְלֹא־יִקַּח הַנָּשִׂיא מִנַּחֲלַת הָעָם לְהוֹנֹתָם מֵאֲחֻזָּתָם מֵאֲחֻזָּתוֹ יַנְחִל אֶת־בָּנָיו לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יָפֻצוּ עַמִּי אִישׁ מֵאֲחֻזָּתוֹ׃

מנהג הספרדים אם חל ר"ח ניסן ביום א' לומר אחר הפטרת פרשת החודש פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש. ואם חל ר"ח בשבת אומרים פסוק ראשון ואחרון של הפטרת שבת ור"ח :

אלה הטעמים לקורא בצבור והוא העליון

אָנֹכִי יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנַי לֹא תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל ׀ וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם ׀ מִתַּחַת לָאָרֶץ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי׃ ס לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהֹוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ פ זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָל־מְלַאכְתֶּךָ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת ׀ לַיהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהֹוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהֹוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס לֹא תִרְצָח׃ ס לֹא תִנְאָף׃ ס לֹא תִגְנֹב׃ ס לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר׃ ס לֹא תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ ס לֹא־תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃

ברכות שאומרים קודם ההפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק׃

וכשמסיים ההפטרה יאמר זה׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק׃ נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן (וְרַחֲמָן) אָתָּה׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו׃

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ׃

שַׂמְּחֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן דָּוִד׃

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃

עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת׃

מגלת אסתר

עם

פירוש רש"י ז"ל, ושפתי חכמים

ונוסף עוד הפירוש הנפלא

מכבוד נזר ראשנו הרב הגאון האמיתי כליל החכמה והמדעים כקש"ת מו"ה
הרב ר' **מאיר ליבוש מלבי"ם** זצללה"ה:

שחבר פירוש היקר **התורה והמצוה** על ספר תורת כהנים, פירוש על **תורה נביאים וכתובים**, **ארצות החיים**, על שו"ע או"ח, **ארצות השלום**, **שירי הנפש** פירוש על שיר השירים, ועוד כמה ספרים.

ווילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראם

תרע"א.

МЕГИЛАТЪ ЭСѲИРЬ.

Соч. Мальбима.

1911.

ВИЛЬНА. Тип. „Вдова и бр. Роммъ“.
Уголъ Духовскаго и Глухого пер. соб. дом. № 1-2.

א א וַיְהִי בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַמֹּלֵךְ מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה׃

בימים

רש"י

(א) ויהי בימי אחשורוש. מלך פרס היה שמלך תחת א כורש לסוף שבעים שנה של גלות בבל: הוא אחשורוש. הוא ב ברשעו מתחלתו ועד סופו: המלך. שמלך ג מעצמו ולא היה מזרע המלוכה: מהדו ועד כוש וגו'. המולך על מאה ועשרים ושבע מדינות כמו שמלך מהדו ועד כוש ד שעומדים זה אצל זה וכן (מ"א ה) כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה שהיה רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה

שפתי חכמים

א דק"ל איזה אחשורוש הוא אם אביו של דריוש הראשון זה לא היה מלך ואם בנו של דריוש א"כ מאי היה מלכותו הלא אחר דריוש מלך כורש ונמשך מלכותו עד סוף ע' שנה שעלה מבבל ומרדכי היה מעולי גולה ובזמן המלך הזה עדיין היה מרדכי בגולה לכ"פ מלך פרס וכו'. א"נ דק"ל למ"ל לכל הסימנים הנ"ל ויהי בימי המלך אחשורוש כשבת המלך וכו' לכ"פ מלך פרס היה ומלך תחת כורש ע"כ היה צריך להבדילו מאחשורוש אחר שהיה במלכי פרס הקודמים ואמר שזה המלך האחרון מלך מהודו ועד כוש נוסף על פרס ומדי וכ"ה דעת הראב"ע ז"ל: ב דק"ל אם כוונתו רק להבדילו הנ"ל רק ויהי בימי אחשורוש המלך מהודו ועד כוש הוא ל"ל לכ"פ הוא כו': ג דק"ל הנ"ל המלך בשבת. לכ"פ המולך מעצמו כו' וה"ה ברכות המלך ומדיין לא מלך ובחורו מעבר עד עכשיו לא ירש מלכותו: ד דק"ל בדי אמר שבע ועשרים ומאה מדינה למה פי' מהודו ועד כוש לכ"פ המולך על מאה וכו' ורש"י נמשך אחר הרבה דלא מצאה במגילה איכא פלוגתא בדבר. ואחד אמר כי רחוקים היו ואחד דסמוכות הסכים כמ"ד קרובים היו כפשט רש"י

השאלות

א כ"מ שאמר ויהי בימי בא לספר ענין .זולתי בלתי נודע שהיה בימי איש הנודע ומפורסם, כמו ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב וכדומה זלא שיספר פה שקרה לאותו האיש בעצמו, ואיך אמר פה בימי אחשורוש. היה הוא אחשורוש: מ"ש הוא אחשורוש מיותר כי לא נודע את מי רוצה לשלול: גם בכל המגלה קרא בתואר המלך אחשורוש זולת פה לבד קרא אחשורוש סתם שמבואר שמדבר מעת שלא מלך עדיין: מ"ש המולך משמע שמדבר על הגדת ממשלתו והיל"ל אשר מלך:

פירוש

א (א) לבאר הפרשה הזאת צריך אני להקדים הקדמה אחת, הנה המלכים המלך בימים הקדמונים בממשלות המצריים הכשדיים והפרסיים והמדיים היתה על אחת משתי דרכים: א) המולך ע"י בחירת העם שהסכימו על איש אחד להמליכו עליהם: ב) המולך ביד חזקה שכבש מדינות ומלך עליהם בעל כרחם כמ"ש על נמרוד, ומזה עמדו אז שני מיני ממלכות: א) ממלכה מוגבלת, והוא שממשלת המלך על העם היתה לה גבול ידוע, וזה היה לרוב במלך שנתמנה ע"י בחירת העם, שאז שמו בהילכם תנאי שמו חוק ומשפט המלך אשר מלך עליהם עד כמה תתפשט כחו וממשלתו, וע"פ הרוב מלך כזה נשבע בעת מלכותו לשמור הנמוסים והדתות אשר במדינה: ב) ממלכה בלתי מוגבלת, והוא שהמלך היה לו רשות לעשות כחפצו ואף לפעמים שלא בעצת שרי העצה, וגם היה יכול לשנות דתות וחקי המדינה ולחקק חקים אחרים תחתיהם, באופן שהוא היה המלך והמחוקק בעצמו. והנה בין שני מיני הממלכות האלה, תמצא הבדלים: א) המולך ממלכה מוגבלת, המלך היה שומר המדינה, והיה לאב המדינה לשמרה מאפסיהם ולנהל מלחמתם וכל עניניהם, והם משועבדים לו לדברים הצריכים לצורך הכלל כמו מסים וכדומה, אבל המולך ממלכה בלתי מוגבלת בחזקה כמו סנחריב ונבוכדנצר, המדינה היתה משועבדת אליו, וכולם היו נחשבים עבדיו והיה לו רשות לעשות בהם כחפצו כאשר יעשה האדון בעבדו מקנת כספו: ב) המלך ממלכה מוגבלת, האוצרות וגנזי המלכות היו שייכים אל המדינה, ומי שמלך ממלכה בלתי מוגבלת, האוצרות היו שייכים לו לבדו, כמו פרעה ונבוכדנצר: ג) המולך ממלכה מוגבלת לא היה אפשר לו לעשות דבר כללי אם לא בהסכמת שרי העצה, ובממלכה בלתי מוגבלת היה יכול לתקן ולהרוס הכל לבדו בלי נטילת עצה ורשות כלל: ד) שהראשון היה נתון תחת דתי המדינה ולא היה אפשר לו לעבור על חקים הקבועים, והשני הוא היה המחוקק והיה יכול לתקן חוקים אחרים כנ"ל: ה) המולך ממלכה מוגבלת לא היה אפשר לו לשנות עיר המלוכה לקבוע המלכות במקום אחר, רק היה צריך לישב על כסא מלכות המלכים אשר לפניו בעיר אשר זכתה בה מקדם, אבל המולך בלי הגבלה היה יכול לשנות כחפצו: ע"פ הקדמה הזאת נבא אל הבאור, הנה אחשורוש כפי קבלת חכמינו היה תחלה הדיוט, ואח"כ ע"י עשרו מלך על מדי ופרס ונתחזק במלכותו, עד שכבש כל המדינות קכ"ז במספר ביד חזקה. והנה כל המלכיות האלה היו שייכים תחלה למלכות בבל, ועד עתה עמד כסא המלוכה בבבל, כמו שנאמר בדניאל, בהיכל מלכותא די בבבל, אבל בשושן לא היה כסא המלוכה, כמש"ש הייתי בשושן הבירה אשר בעילם

המדינה

ב בַּיָּמִים הָהֵם כְּשֶׁבֶת ׀ הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַל כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ אֲשֶׁר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃ ג בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמָלְכוֹ עָשָׂה מִשְׁתֶּה לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו חֵיל ׀ פָּרַס וּמָדַי הַפַּרְתְּמִים

שפתי חכמים

הפ"י רק חד מ"ד והפס לשון סרכות: ה דק"ל וכי דוקא בשכתו על כסא עסה. ועוד מנ"ת אם ישב או עמד. לכ"פ כשנתקיים וכו'. א"נ דק"ל כשבת המלך משמע כתהלת מלכותו

רש"י

לרדה מתחלה עד עתה: (ב) כשבת המלך אחשורוש וגו'. כשנתקיים המלכות בידו. ורבותינו פרשוהו בענין אחר במס' מגילה: (ג) הפרתמים. שלטונים בל' פרס.

פירוש

המדינה, ולא הזכיר שהיתה עיר מלוכה, ובעת שכבש כל הממלכות האלה, למען התקיים המלכות בידו, לקח את ושתי שהיתה מזרע נבוכדנצר לו לאשה, והיא היתה יורשת העצר, ומצדה היה המלכות מגיע לו גם בירושה, עפ"ז היה המלכות נכון בידו, או מצד הכבוש שכבשם ביד חזקה ומצד זה היה יכול למלוך עליהם ממלכה בלתי מוגבלת או מצד הנחלה ע"י ושתי אבל מצד זה היתה מלכותו מוגבלת, ויען שבתחלת מלכותו נכנעו המדינות לקבל עול מלכותו ולהכנס תחתיו בהסכם שהמלכות מגיע לו בירושה ע"י ושתי, ומצד זה היה ראשית ממלכתו מלכות מוגבלת, והוא רצה להתגבר עליהם בחזקה בממלכה בלתי מוגבלת, היה זה עקר ההתבולה במה שהושיב הכסא בשושן, וכמה שעשה המשתה הגדול הזה, וכמה שטה להביא את ושתי לפניו, כל אלה היו סבות עמוקות להוציא מגמתו אל הפועל להתגבר עליהם גם השתרר, וכמו שיתבאר, ולכן הקדים ויהי בימי אחשורוש הוא אחשורוש המולך וכו', מספר כי אחשורוש לא היה מזרע המלוכה, וגם לא עלה על מלכותו בהדרגה עד שתחלה יהיה מלך על מדינה אחת עד שיסכה שהיה הדיוט תחלה ואח"כ התגבר לאט לאט, רק ויהי בימי אחשורוש, בימים ההם עצמו היה אחשורוש והדיוט, בימים ההם בעצמם הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש, באופן שלא זכה שמלך במדינה פלונית מלך מהודו ועד כוש, ורק זכרו שאחשורוש הדיוט מולך מהודו ועד כוש, וגם בימים ההם מלך על שבע ועשרים ומאה מדינה, ולא היה בין הדיוטתו למלכותו העטם משך זמן, רק בימי הדיוטתו פתאום נהפך מלך עצום ומושל עמים רבים:

(ב) בימים, פה מספר איך תיכף בראשית מלכותו התחזק כ"כ עד שערב לבו לשום כסא המלוכה שהיה עד עתה בבבל, והושיבו בשושן, ושם את שושן לבירה ועיר מלוכה, וכזה הראה: א) את תקפו שחשב תיכף למלוך ממלכה בלתי מוגבלת עד שלא פחד מבני מלכותו שימרדו עליו במה ששנה כסא המלכות, ב) את גדלו וגאותו, כי הנה הדיוט שעלה למלוכה, הלא זה כבודו לישב על כסא מלכים הקדומים, לא שישב על כסא שיעשה לעצמו כי בזה יגרע כבודו, אבל הוא הגאה כ"כ, עד שיסד לעצמו כסא מלכות מחדש, ושנה גם כן את עיר המלכה שהיה בשושן, כאלו לא בהסכמתם ורצונם נעתקה אל בבל וכל המלכות, רק בחרבו ובקשתו ירשם, ובזה כולם נכנעים ויורדים תחת שושן אשר בפרס מלכותו, ומוסף שהתוקף הזה לא הראה אחר שהחזיק במלכות ימים רבים, רק תיכף בימים ההם, כאשר היה דומה כשבת המלך אחשורוש, כאלו הוא מלך מתולדתו ויושב על כסא מלכותו המיוחס לו, מבלי שצריך אל כבוד כסא המלכים שקדמוהו:

(ג) בשנת, למען הוציא תקפו זה מכח אל הפועל להיות מלכותו בלתי מוגבלת, התחכם בשנת שלוש למלכו, זה המלכות אשר חשב למלוך ביד חזקה לבד"א למלכו, עשה משתה למען שבמשתה אולת יקים מזמות לבבו, והנה בסדר הקרואים הראה את תכלית כונתו, שהקדים תחלה שריו ועבדיו וחיל צבא פרס ומדי ואחריהם הושיב את הפרתמים ושרי המדינות אשר היו שם שרים לפניו, ר"ל לפני כבשו הממלכות האלה, ובזה הראה שאינו חושב כי ברצונם ובהסכמתם נעשה שאז הלא שרי המדינות הגדולות קודמים לשרי המדינה הקטנה שמלך בהתחלה וכ"ש לעבדיו וחיל הצבא, אבל הראה כי בחרבו ובקשתו כבשם, ובזה שריו ואף חיל הצבא שהם היו הכובשים קודמים במעלה והשיבות אף לשרי

השאלות

ב בימים ההם מיותר שהלא כבר אמר ויהי בימי. גם המלך אחשורוש מיותר שכבר נזכר בפסוק הקודם והול"ל והיה כשבתו. גם גוף הספור שישב על כסא מלכותו ושהיה בשושן לאין צורך:

ג לא נודע טעם נכון לאיזה צורך עשה המשתה הזה. וביחוד למה האריכו בו כותבי המגלה בכל פרטיו. גם סדר הקרואים פלא שהזכיר תחלת השרים והעבדים וחיל הצבא, ושוב חוזר אל הפרתמים ושרי המדינות, והם ודאי קודמים להעבדים ובכלל שרים יחשבו גם הם. גם מלת לפניו מיותר. גם מ"ש פה למלכו וגבי לקיחת אסתר אמר למלכותו:

שרי

הַפַּרְתְּמִים וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת לְפָנָיו׃ ד בְּהַרְאֹתוֹ אֶת־עֹשֶׁר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ וְאֶת־יְקָר תִּפְאֶרֶת גְּדוּלָּתוֹ יָמִים רַבִּים שְׁמוֹנִים וּמְאַת יוֹם׃ ה וּבִמְלוֹאת ׀ הַיָּמִים הָאֵלֶּה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ לְכָל־הָעָם הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן מִשְׁתֶּה שִׁבְעַת יָמִים בַּחֲצַר גִּנַּת בִּיתַן הַמֶּלֶךְ׃ ו חוּר ׀ כַּרְפַּס וּתְכֵלֶת אָחוּז בְּחַבְלֵי־בוּץ וְאַרְגָּמָן עַל־גְּלִילֵי כֶסֶף וְעַמּוּדֵי שֵׁשׁ מִטּוֹת ׀ זָהָב וָכֶסֶף עַל רִצְפַת בַּהַט־וָשֵׁשׁ וְדַר וְסֹחָרֶת׃ ז וְהַשְׁקוֹת בִּכְלֵי זָהָב וְכֵלִים

°נח עם הדגש °ובמלואת קרי °ח' רבתי

מכלים

רש"י

פרס: (ד) ימים רבים. כשה להם ו משתה: (ה) גנת. מקום זרעוני ירקות: ביתן. כמוש פילטש: (ו) חור כרפס ותכלת. מיני בגדים צבועים פרס להם למצעות: לאחז בחבלי בוץ וארגמן. מרוקמים בפתילי בוץ וארגמן אותן פרס להם על גלילי כסף ועל עמודי שש: מטות זהב וכסף. ערך ז ליסב עליהם לסעודה: על רצפת. קרקעות של בהט ושש וגו' מיני אבנים טובות עירבו רצותיו. ולפי המשמעות המקרא כך שמם: (ז) והשקות בכלי זהב

שפתי חכמים

מלכותו והדר כתיב בשנת שלוש למלכו. לכ"פ כשהקים המלכות בידו דכייט בשנת שלוש למלכו: ו פי' אבל אינו דבוק למה דסמך לו דסיתך כראה להם יקר תפארת גדולתו ימים רבים: ז דק"ל מטות לסעודה לאו מבני' לכ"פ ערך ליסב

השאלות

ד לאיזה צורך הראה את עשרו לפני רבים עמים, ולמה כפל ואת יקר תפארת גדולתו. גם ימים רבים מיותר:

ה מה היה כונתו במשתה השני שעשה • ומלת הנמצאים מיותר. ולמה בב"מ אמר מקטן עד גדול שבא להשוות הקטן אל הגדול, ופה אמר מגדול ועד קטן שבא להשוות הגדול אל הקטן. ולאיזה ענין מספר שהיה בחצר גנת הביתן. גם כל מה שהאריך בפסוק ו' ז' ח' לא נודע ענינו:

פירוש

שרי המדינות, שלא היו מחשבים לשרים רק לפניו, לפני כבשו אותם, אבל עתה נתונים ונתורים תחת תהתיו לעבדים ירודים השלים:

(ד) בהראותו, כבר הקדמנו כי המלך ממלכה מוגבלת, כל האוצר והאוסן הנמצא בבתי המלכות לא לו היה, אך שייכים להמדינה והממלכה, ולא לו להתפאר בהו, ולכן ברצותו להסדר בממלכה בלתי מוגבלת התכל להחזיק באוצר המלוכה להחזיקו כשלו, והראהו לפני רבים עמים להתפאר בהו כאיש המתפאר בקנין כספו, וז"ש בהראותו את עושר כבוד מלכותו, כאלו העשר הזה לא של המדינה הוא רק עומד לכבוד לו שע"י הגלית למלוכה, ויען שלכל מלך צריך שיהיה לו עשר, אבל למלך עצום כמותו ממשל רב בהכרח שיהיו אוצרותיו לפי גדולתו, לזה הראה ביחוד יקר תפארת גדולתו, וזה לא עשה יום אחד ולא יומים רק ימים רבים, עד שעלו לק"פ יום, שבזה גלה דעתו שמחזיק באוצר המלוכה ורוצה לפרוץ בו פרץ כברכותו וקנינו:

(ה) ובמלואת, עד שתחכם כי באחרית ימי המשתה שעשה אל השרים עשה משתה כללית לכל עם שושן, להורות כי קטן וגדול שוים אצלו כי כולם עבדיו ואין לאחד התנשאות על חבירו, וז"ש מגדול ועד קטן להשוות הגדול אל הקטן, ואמר לכל העם הנמצאים, כי אחר שהוא בא מחוץ לשושן והושיב כסאו בשושן קרא לבני שושן הנמצאים, ועשה משתה זה בחצר המלך, מקום אשר לפי נמוסי פרס לא יבואו שמה רק השרים והפרתמים, והוא הראה כי העם וההמון לא נופלים אצלו מן השרים, אחר שכולם עבדיו, ואדרבה בני שושן שעם כסא המלכות להם יאות כבוד ותפארת ככל השרים:

(ו) חור, עשה מסב בעשר ויקר אשר נראה לו במשתה הזה, שיען היה בחצר הפתוח בלי תקרה וגדל סביב, עשה שמה אהלים פרושים סביב מחור כרפס ותכלת, וגם האהלים שקשר האהלים בהם היו של בוץ וארגמן, והעמודים שאליהם נקשרו חבלי היריעות היו של שיש ועמדו ושענו על גלילי כסף, ב) המטות שישבו עליהם המסובים היו של זהב וכסף, ג) גם הרצפה היתה של בהט ושש ואבנים יקרות: (ז) והשקות, הכלים ששתו בהן היו של זהב, ולא זאת אלא וכלים אבלים שונים, פי' מהרא"ח שבכל

מִכֵּלִים שׁוֹנִים וְיֵין מַלְכוּת רָב כְּיַד הַמֶּלֶךְ: ח וְהַשְּׁתִיָּה כַדָּת אֵין אֹנֵס כִּי־כֵן ׀ יִסַּד הַמֶּלֶךְ עַל כָּל־רַב בֵּיתוֹ לַעֲשׂוֹת כִּרְצוֹן אִישׁ־וָאִישׁ: ס ט גַּם וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה עָשְׂתָה מִשְׁתֵּה נָשִׁים בֵּית הַמַּלְכוּת אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ

אחשורוש

שפתי חכמים

לשכב עליהם: ח מוסיף למ"ד במלת והשקות כדי שיהיה מקור כי במלת זה הוא לווי וידוע הוא שמשמש המקור לעולם שיבא עליו אחד מאותיות בכל"ם וכן מוסיף למ"ד בפ' ויקהל לעשות מעשה ואומר כתב רש"י ולהותר כוונתו ג"כ שלא יהא צווי והביא שם לראיה כמו והכבד שפירושו ולהכבד והכות את מואב ולהכות. ובפ' וארא הביאם שהם מקרי בלמ"ד לפי שכן הוא משמש המקור הנזכר: ט פי' מלת רב הוא שם כמו הרבה כמו רב לכם בני לוי שפירש"י הרבה

אבל

רש"י

זהב. ח כמו ולהשקות: שונים. משונים זה מזה וכן ודתיהם שונות. ורבותינו דרשו מה שדרשו: ויין מלכות רב. ט הרבה. ורבותינו אמרו שהשקה אותם כל אחד ואחד יין שהוא זקן ממנו: (ח) כדת. לפי שיש סעודות שכופין את המסובין לשתות כלי גדול ויש שאינו יכול לשתותו כי אם בקושי אבל כאן אין אונס: יסד. ל' יסוד כלומר כן תקן וצוה:

על

פירוש

כלי היו קבועים כלים שונים כמו קנקן זהב שבו היין והגביעים לשתות בהם וכדומה באופן שלפני כל אחד היו כל כלי השתיה וכולם של זהב, עד שלא הוצרך אחד ליקח כלי מחברו, וזה מורה על רוב הכלים, ולא שאמר שהיו הכלים מספיקים בעבור שלא היה יין הרבה, לז"א ויין מלכות רב, היין היה רב בכמות כיד המלך, וגם טוב באיכות, שעז"א יין מלכות עד שרצו השותים בעבור טובו ומתקו:

השאלות

ט למה עשתה ושתי משתה ביחוד, וקראה בשם משתה נשים. ולאיזה צורך מספר זאת ומודיע המקום שהיה בבית המלכות. וגם אשר למלך אחשורוש מיותר. גם צריך להבין השנוים, למה פה ובפסוק י"א ט"ז י"ז קראה ושתי המלכה, שמורה שמלכותה לא היה מצד עצמה, ובפסוק י"ב וט"ו קראה המלכה ושתי:

(ח) והשתיה, ובכל זאת היתה השתיה בלי אונס, כי בסעודה שאין הכלים מספיקים אונסים את המסובים למהר לשתות חלקו, כדי שיקחו את כוסו למזוג להאחרים אבל פה היה לכ"א כלי שתיה בפ"ע ולא אנסוהו אל השתי כי לא הוצרך אחד מהם לכלי חברו, וזה מורה על רוב כלי זהב שהיו שם, ואף שכבר היה מנהג בני פרס לכבד הגדול בשתיה [כמ"ש בברכות הני פרסאי בסדר הסבה בקימי ספי מיק] אבל פה לא אנסו לזה רק כ"א שתה בפני עצמו כפי רצונו, ולבל יהיה זה לבוז אל הגדולים והעדר כבוד, יסד כן המלך על כל רב וגדולי ביתו, שהם מחוייבים לעשות כן, ובאופן שהם עצמם מחלו על כבודם, כדי לעשות כרצון איש ואיש:

(ט) גם, כבר באַרנו בפסוק א' שאחשורוש בעת שתפס כל המלכות שהיתה תחלה תחת שבט בבל ופקודם כשדים, לקח את ושתי לו לאשה, ועי"כ הודו כולם במלכותם, יען שהמלוכה מגיע לו בנחלה ע"י ושתי שהיא יורשת עגר, ועתה שחשב מחשבות למלוך ממלכה בלתי מוגבלת, שע"ז תרד כל ההדרים שהם בשומו את כסאו לשושן ובעשיית המשתה כנ"ל, ברצה להחזיק את עצמו כאלו כבש הממלכות האלה בחרבו וביד חזקה ימלוך עליהם, ורצה ששרי המדינות יסכימו עמו בזה שינהיג המלוכה בלי הגבלה רק ימשול כרצונו, הנה עתה היו נשואי ושתי כשילון ממהיר בעיניו כי ע"י נשואי ושתי נחשב כאלו מעצמם קבלוהו למלך ע"י ילושת ושתי, וממילא דינו כמלך הנעשה בבחירת העם, שמלכותו מוגבלת ע"פ דתות ונמוסי העמים. לכן חשב מחשבות והתחכם להראות כי לא לקח את ושתי מצד יחוסה ולא על ידה הגיע למלוכה, כי בעת כבש המלכות מיד בבל נפסקה מלכות בבל וושתי באתה לידו כשבוית חרב ולא ע"י יחוסה לקחה רק על ידי יפיה, ולא על ידה בא למלוכה, כי בהפוך הוא שהיא מלכה על ידו, באופן שלא יצדק לקראה בשם המלכה ושתי, רק ושתי המלכה, כי אין מלכותה מצד עצמה רק ע"י אחשורוש, ושמה קדם למלכותה, והאות הראשון לזה היה במשתה אשר עשה, שאם היתה יורשת עגר והוא מלך על ידה, הלא היה ראוי שתעשה גם היא משתה אל השרים, אחר שהיא העיקר במלוכה, וגם שיהיה המשתה בבית מלכותה המיוחד לה מצד עצמה שהיא המולכת מצד עצמה, אבל לא היה כן, רק גם ושתי המלכה מצד שהחליט בעיקר ענינה הוא ושתי המלכה ששמה קודם למלכותה ואין מלכותה רק על ידו, לזה לא עשתה רק משתה נשים לא אל השרים והעמים, וזאת שנית שהמשתה היה רק בבית המלכות אשר למלך אחשורוש, באופן שמורה שהיא אין לה בית מלכות בפ"ע, רק לו לבדו יאתה המלוכה:

ביום

אחשורוש: י ביום השביעי כטוב לב־המלך ביין אמר למהומן בזתא חרבונא בגתא ואבגתא זתר וכרכס שבעת הסריסים המשרתים את־פני המלך אחשורוש: יא להביא את־ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות להראות העמים והשרים את־יפיה כי־טובת מראה היא: יב ותמאן המלכה ושתי לבוא בדבר המלך אשר

•[illegible] קרי

ביד

רש"י

על כל רב ביתו. על כל שרי הסעודה שר האופים ושר הטבחים ושר המשקים: לעשות כרצון איש ואיש. •לכל אחד ואחד רצונו: (י) ביום השביעי. רבותינו אמרו שבת היה: (יב) ותמאן המלכה ושתי. רבותינו אמרו לפי שפרחה בה צרעת ל כדי שתמאן ותהרג לפי שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת נגזר עליה שתפשט ערומה

שפתי חכמים

אבל רבותינו דרשו רב רב בשנים: י דק"ל דכי יעשה כרצון איש זה לא יוכל לעשות כרצון איש אחר כי אין רצון כולם שוים. לכ"פ לכל אחד רצונו לא שיעשה רצון כולם בעת אחד וכנושא אחד: כ בפ"ק דמגילה ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אטו עד יום השביעי לא טב ליביה ביין אמר רב יום השביעי שבת היה כו' נמצא שעיקר כוונת הכתוב להורות שכאשר טב ליביה ביין בשבת אירע מעשה דושתי כדי לגלות לה מדה כנגד מדה כמו שמפרש והזיל ודיוקא דרב הכי הוא אטו עד יום השביעי לא טב ליביה ביין אלא פב"ל דפיתח דקרא כאשר טב ליביה ביין ביום השביעי לא שיום השביעי הוא הגורם לטב ליביה כי כל יום טב ליביה רק זה אירע כאשר טב ליביה ביום השביעי א"כ קשה מה בא הכתוב להשמיענו מנ"מ אי ביום השביעי הוה או ביום הראשון אע"כ כאי יום השביעי שבת היה וקרא אגב אשמעינן שבמדה שאדם מודד מודדים לו: ל דיוקא דרבותינו מכדי פרוש

השאלות

•איה סכלות גדול מזה, שמושל אדיר כזה יצוה להביא אשת חיקו, להראותה לפני המון גוים והמון לאומים כי יפת מראה היא. וכשגם לקבלת חז"ל שצוה להביאה ערומה. וביותר יפלא איכות הבאתה אשר נראה שצוה תיכף להביאה בע"כ ביד הסריסים, כמביאים אחת הנבלות, עד שנבחר לה מות מחיי הבוז והקלון. גם למה האריך בספור זה בשמות הסריסים, ובאר המשרתים את פני המלך, מה צורך לנו בהודעה זאת:

יא לפני המלך מיותר. ולמה לא אמר להביא את ושתי בכתר מלכות לפני המלך, שהלא הכתר תלבש קודם שתבא לפני המלך:

יב מ"ש לבא בדבר המלך אשר ביד הסריסים משמע שהוא נתינת טעם שמצד זה לא רצתה לבא. גם להבין הכפל ויקצוף וחמתו בערה בו:

פירוש

(י) ביום השביעי, ולמען ימח זאת ליסוד מוסד ואבן הראשה שושתי אין לה חלק במלכות, ומלכותו היא מצד הכבוש לבד שעי"ז ישיג מגמתו להיות מולך ממלכה בלתי מוגבלת, התחכם במה שצוה להביא ושתי לפניו, להראות שלא מצד יחוסה לקחה, רק מצד שיפת מראה היא, לא זולת זה, כי יחוס מלכותה נפסק בעת הכבוש והשרים להוציא זה לאור במחשב עינים: א) שצוה למהומן וכו' שבעת הסריסים שאם היתה נחשבת כמולכת בפני עצמה, איך יובילוה ע"י הסריסים הלא ראוי שילכו לקראתה כל שרי המלוכה: ב) גם לא בחר שתבא ע"י הסריסים המשרתים אותה, רק ע"י הסריסים המשרתים את פני המלך אחשורוש, שזה שפלות גדול לפניה שמחשיבה אותה מפילגשיו, אשר סריסיו יביאוה לפניו:

(יא) להביא, ג) שצוה להם להביא שהל' מורה שיביאוה בעל כרחה כאחת שפחותיו, ד) שצוה שיביאוה באופן שידעו הכל כי מביאים את ושתי המלכה לא המלכה ושתי, שמן בואה לפני המלך ידעו כל העמים שאין מלכותה עצמי לה, והוא ע"י שיביאוה לפני המלך בכתר מלכות, ר"ל שלא תלבש הכתר עד אשר תבוא לפני המלך, ור"ל לפני המלך עת שתהיה לפניו אז תהיה בכתר מלכות לא קודם לכן, ובזה יכירו הכל שאין ראוי לה ללבוש הכתר בהיותה לבדה כי הדיוטית היא, ה) תכלית מטרת מעשה להראות העמים והשרים שלא לקחה בעבור יחוסה רק בעבור יפיה כי טובת מראה היא שאם היה לוקחה בעבור יחוסה ובעבור שע"י זכה למלכות לא יתכן שיראה את יפיה, כי הלא בין יפה בין כעורה היה לוקחה אחר שעמה לקח הכל המלוכה, והלא זה בזיון אל המדינות אם מראה יפיה, כאלו היופי הטוב יותר מן המלכות שהשיג על ידה, אבל בזה גלה כי אין מחשיב אותה למלכה מצד עצמה, וחכם בהמלכות מצד עצמו בכחו וגבורתו, ובזה רצה להגיע להפנו למלוך מלוכה בלתי מוגבלת:

(יב) ותמאן, מבאר כי מה [illegible] על כי סכנה כונתו ברוצו להורידה ממעלתה שתהיה

בְּיַד הַסָּרִיסִים וַיִּקְצֹף הַמֶּלֶךְ מְאֹד וַחֲמָתוֹ בָּעֲרָה בוֹ: ס
יג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לַחֲכָמִים יֹדְעֵי הָעִתִּים כִּי־כֵן דְּבַר הַמֶּלֶךְ
לפני

שפתי חכמים

פרושה שהם מדכתיב עשתה משתה בית המלכות בית הנשים מבעי"ל. אלא גם היא לדבר עבירה נתכוונה כדי להסתכל ביופיה א"כ למה לא באת אלא לפי שפרחה כו' והא דאמרו פרחה לרעה ולא ע"א בירושלמי מפיק לה בג"ש כתיב הכא אשר נגזר עליה וכתיב גבי עוזיה כשנתנגע נגזר מבית ה' מה להלן לרעה אף כאן לרעה: ס דיוקו מדאמר להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות ולא אמר בלבוש מלכות וכתר מלכות על ראשה מלמד שכן היה אומר הביאה את ושתי המלכה ולא יהיה עליה כלום אלא כתר מלכות וכ"ה בהדיא בילקוט: ב דק"ל מאי טעמי מאי דוקא היה מתחיל לכ"ש שלחה לו כו': ס דק"ל וכי דבר המלך תמיד לפני כל יודעי דת וכולה זה לא היה מדבר לג"ש כי ק

רש"י

ס ערומה בשבת: ויקצף. ששלחה לו דברי נאצה: (יג) כי כן דבר המלך. כי כן מנהג ס המלך בכל משפט

פירוש

עד שהם שיש לה חלק בהמלכות מצד נחלת אבותיה, ח"ש והמלך יען שהיה לפי דעתה המלכה ושתי שמלכותה מצד עצמה, ע"כ לא רצתה לבא מפני הטעמים: א) בדבר המלך יען שפקד עליה שתבא באופן שיתראה שאין לה חלק במלוכה ולא תלבש ככתר מלכות רק באה לפניו, ב) אשר ביד הסריסים אשר צוה להביא ע"י הסריסים שהוא בזיון וקלון. וגם בזה הפרה כל עצתו שרצה להחזיק במלכות מצד עצמו והיא עמדה נגדו לאמר שמלכותו לא נמשך רק על ידה, ומ"ש ויקצוף המלך מאד, ר"ל כי הבדל יש בין קצף ובין חמה, שהקצף הוא בגלוי והחמה מורה על שמירת הקנאה בלבו בלי יגלה מן השפה ולחוץ, ופה היו שני ענינים: א) הקצף הגלוי, על שסרבה לעשות מאמר שזה היה בפרהסיא, ב) החמה הפנימיית אשר בערה בלבו על שעל ידה נתבטלו כל מחשבותיו וכל מה שערך עד עתה בהסעודה למען ימלוך ממלכה בלתי מוגבלת היה עתה לאפס, ויען שזה לא יכול להגיד,
כי עצות האלה היו נפונים בלבו, לא הראה הקצף הזה, רק חמתו בערה בו:

(יג) ויאמר המלך, מתוך דברי המלך ומהתשובה ממוכן נראה בעליל, שהמלך עם כל חמתו עליה רצה לזכותה ובעל כל פשעים תכסה אהבה. והנה יש הבדל בין משפט אשר ישפטו בין המלך ובין אחד מעבדיו, למשפט אשר ישפטו בין כל האדם בין איש לרעהו, כי אל משפטי המלך היו קבועים שופטים מיוחדים הנקראים יודעי העתים, שהשופטים האלה מלבד שהיו צריכים לדעת הדתות וחוקי המשפט, היו צריכים לדעת את העתים, לדון לפי השעה והזמן, שאם חטא מי נגד המלך בעת שישב על כסא מלכותו עונו יותר גדול מאם חטא נגדו בעת שעובר ממקום למקום, וכ"ש אם חטא נגדו בעת כזאת שכל גדולי המדינה היו לפניו שעונו גדול וכבד יותר, אבל משפטים שבין איש לרעהו ידונו לפני כל יודעי דת ודין לא לפי חוקת המשפט והמלך רצה שאם יצוה לדון משפט זה במשפט יודעי העתים, שבזה מחשיב כאלו היתה חטאה נגד המלך ידיעה משפט מות, ע"כ אמר המלך אל החכמים יודעי העתים שמשפט זה אין עניינו לפניהם רק יכול לשפוט לפני כל יודעי דת ודין, כי אין זה משפט של הדיוט שחטא נגד המלך כי היא מלכה כמוהו, ואין לו יתרון עליה, ואחר שהוא מלך והיא מלכה מצד תולדתה, הוא רק משפט שבין איש לאשתו, כי שניהם שוים במעלה, וכל יודעי דת ודין יכולים לשפוט דבר זה כשאר משפט שבין איש לאשתו, ח"ש ליודעי העתים שדבר המלך הלז יכול להשפט לפני כל יודעי דת ודין דעלמא, ואמנם במה שכפל דת ודין בזה רצה לזכותה לגמרי, כי עם שדת יבא גם על משפט הנימוסי אשר בדברים שבין איש לרעהו, ר"ל שאהר שבא נרדף עם דין שכולל דברי ריבות שבין איש לחבירו, יהיה דת שם נבדל על נמוס המוסרי, כי דת יבא גרוב על הדתות האלהיים או המוסריים. והנה במשפט הלזה שצוה להביא את ושתי לפניו להראות את יפיה לפני רבים עמים, מצד הדין יש לחייבה כי גם אם ידונו אותם כאיש ואשתו בלי השקף על המלוכה, היה הדין אז כמו שהוא עד היום בארצות המזרח שהאשה משועבדת תחת בעלה וצריכה להכנע לעשות רצונו ואם עבור עונש תענש, אבל מצד הדת המוסרי תזכה בדינה, כי הדת המוסרי היה שהפרסיות והמדיות היו נשים סגורות בהיכליהם, לא יתראו לפני האנשים, כמ"ש במשנה (שבת פ"ו מ"ו) הערביות יוצאות רעולות והמדיות פרופות, והוא שיה לה לבא להראות את יפיה לפני המונים שזה נגד הדת המוסרי, ובזה אם ידונו זה המשפט כמשפט שבין איש לאשתו אין האשה חייבה לעבור על הדת המוסרי, ועז"א לפני כל יודעי דת ודין, שצריכים במשפט זה לדעת גם הדת, ואמר אח"כ כדת מה לעשות שיסתכלו במשפט על הדת המוסרי:

והקרוב

לִפְנֵי כָּל־יֹדְעֵי דָּת וָדִין: יד וְהַקָּרֹב אֵלָיו כַּרְשְׁנָא שֵׁתָר אַדְמָתָא תַרְשִׁישׁ מֶרֶס מַרְסְנָא מְמוּכָן שִׁבְעַת שָׂרֵי ׀ פָּרַס וּמָדַי רֹאֵי פְּנֵי הַמֶּלֶךְ הַיֹּשְׁבִים רִאשֹׁנָה בַּמַּלְכוּת: טו כְּדָת מַה־לַּעֲשׂוֹת בַּמַּלְכָּה וַשְׁתִּי עַל ׀ אֲשֶׁר לֹא־עָשְׂתָה אֶת־מַאֲמַר הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בְּיַד הַסָּרִיסִים: ס טז וַיֹּאמֶר מוֹמְכָן° לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים לֹא עַל־הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ עָוְתָה וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה כִּי עַל־כָּל־הַשָּׂרִים וְעַל־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ: יז כִּי־

°ממוכן קרי

יצא

רש״י

משפטו לשום את הדבר לפני כל יודעי דת ודין: (יד) והקרב אליו. לערוך ע דבריו לפניהם אלו הם כרשנא שתר וגו׳: (טו) כדת מה לעשות. מוסב על ויאמר המלך לחכמים: (טז) עותה. ל׳ עון: (יח) כי יצא דבר המלכה על כל הנשים. זה שבזתה את המלך על כל פ הנשים להבזות אף הן את בעליהן

שפתי חכמים

ק מנהג המלך כו׳: ע דק״ל מה ענין זה לכאן לכ״פ לערוך דבריו כו׳: פ דק״ל דהלא לא עשתה שום דבר רק שמאנה לבא לא שאותה שיעשו הנשים דבר. לכ״פ זה שבזתה

השאלות

יד מ״ש ותקרוב אליו, ולמה כפל תארם בשלשה ענינים:

טו למה אמר ביד הסריסים:

טז מה רצה ממוכן בכפלו על כל השרים ועל כל העמים, שאם החטא הוא רק מה שהנשים יבזו בעליהן, מה חבדל אם נשי השרים או העמים יבזו בעליהן:

יח איך יתכן שעל חטא זה שהנשים יבזו בעליהן תומת המלכה, הלא יכול לתת דת מעתה להיות כל איש שורר בביתו, ומהו כי יצא דבר המלכה:

פירוש

(יד) והקרוב, אחר שהקדים שמשפט זה אינו משפט מלך, רק משפט שבין איש לאשתו בחר להציע המשפט הלז לפני שבעת השרים האלה מצד ד׳ טעמים: א) והקרוב אליו שהם יושבים קרובים אליו ולא רצה שיתפרסם המשפט הזה רק אחר שהם בל״ז כבר שמעו את כל הדבר רצה שהם ישפטו בדבר ויאמר סוד ביניהם, ב) בחר בהם מצד שהם שבעת שרי פרס ומדי ולא רצה שישפטו משפט זה מפני מעלתם, ג) שהם רואי פני המלך תמיד ומכירים קריצותיו ורמיזותיו וידעו מה בלבו שרוצה לזכותה, ד) היושבים ראשונה במלכות שיושבים במלכים מזמן רב, וכבר נהגו האלות הימים ומבחן הזמנים כדרך השופטים הישישים הבקיאים ומומחים בדבר:

(טו) כדת, כבר כתבנו שהיה מגמתו שישפטו ע״פ הדת המוכרי שע״פ הלא זכאי בדינה, ולמען לא ידונו אותה כהדיוט המורד במלך שבזה אין מועיל טענה זאת, אמר: א) במלכה ושתי, שהיא מלכה מצד עצמה ויחוסה ואין משפטה עם המלך רק כמשפט אשה נגד בעלה, ב) אשר לא עשתה את מאמר המלך אחשורוש, יש לה תירוץ יען שהיה ביד הסריסים וכדי בזיון וקצף שמלכה מגדלתה יביאוה הסריסים:

(טז) ויאמר ממוכן, כאשר ראה ממוכן שהמלך רצה לזכותה לאמר שאינו משפט הנוגע למלך שהוא משפט כללי, כי כבוד המלך הוא כבוד כל המדינה, ורק משפט פרטי בין איש לאשתו, וגם רצה להסתיר הדבר בת״ם והקרוב אליו, השיב לפני המלך והשרים בפרהסיא, לאמר לא על המלך לבדו שאיש משפט פרטי רק משפט כללי הנוגע לכל המדינה, וגם לאמת שהמלך רצה לזכותה בת״ם שהיא המלכה ושתי שמלכותה מצד עצמה, השיב שהיא ושתי המלכה שמלכותה אינה עצמי לה, רק על ידי המלך היא מלכה. ובזה הוא משפט שבין הדיוט למלך, וגם אינו משפט הנוגע למלך לבדו. רק הנוגע, א) לכל השרים, שהוא מה שבזה רצתה להשפיל כל כבוד מלכות אחשורוש ושמן הדין ראוי שמלכותו תהיה מלכות בלתי נגבלת אחר שזכה בהמלכות ע״י כבוש, והיא רצתה להגביל מלכותו לאמר שהגיע למלכות על ידה, וזה דבר הנוגע לכלל המלוכה, וזאת שנית הטאה על כל העמים במה שהיהם יבזו בעליהן, ולא בחלק אחד ממלכותך רק אשר בכל מדינות המלך, שהדבר כולל בין כלל המלוכה בין כלל המדינות:

(יח) כי יצא, עתה באר דבריו ומפרש תחלה איך הוא נוגע לכלל העמים, כי באמת אגל ושתי לא היו רק שרים

יֵצֵ֤א דְבַר־הַמַּלְכָּה֙ עַל־כָּל־הַנָּשִׁ֔ים לְהַבְז֥וֹת בַּעְלֵיהֶ֖ן בְּעֵינֵיהֶ֑ן בְּאָמְרָ֗ם הַמֶּ֨לֶךְ אֲחַשְׁוֵר֜וֹשׁ אָמַ֞ר לְהָבִ֨יא אֶת־וַשְׁתִּ֧י הַמַּלְכָּ֛ה לְפָנָ֖יו וְלֹא־בָֽאָה׃ יח וְֽהַיּ֨וֹם הַזֶּ֜ה תֹּאמַ֣רְנָה ׀ שָׂר֣וֹת פָּֽרַס־וּמָדַ֗י אֲשֶׁ֤ר שָֽׁמְעוּ֙ אֶת־דְּבַ֣ר הַמַּלְכָּ֔ה לְכֹ֖ל שָׂרֵ֣י הַמֶּ֑לֶךְ וּכְדַ֖י בִּזָּי֥וֹן וָקָֽצֶף׃ יט אִם־עַל־הַמֶּ֣לֶךְ ט֗וֹב יֵצֵ֤א דְבַר־מַלְכוּת֙ מִלְּפָנָ֔יו וְיִכָּתֵ֛ב בְּדָתֵ֥י פָֽרַס־וּמָדַ֖י וְלֹ֣א יַעֲב֑וֹר אֲשֶׁ֨ר לֹא־תָב֜וֹא וַשְׁתִּ֗י לִפְנֵי֙ הַמֶּ֣לֶךְ אֲחַשְׁוֵר֔וֹשׁ וּמַלְכוּתָהּ֙

יתן

שפתי חכמים

בעיניהם כו' כלומר מתוך מעשיה תלמדנה הנשים לעשות גם המה: צ דק"ל דבר המלך מבע"ל לכ"פ גזרת מלכות כו': ק דק"ל שלא היה לא דבר גופני הוא שנו יכתוב והל"ל ויבא

רש"י

בעליהן: (יח) תאמרנה שרות פרס ומדי. לכל שרי המלך את הדבר הזה והרי זה מקרא קצר: וכדי בזיון. ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף: (יט) דבר מלכות. גזרת צ מלכות של נקמה שלוה להרגה: ויכתב בדתי פרס ומדי. בספרי ק חוק ומנהג המלכות: ולא יעבור. חוק זה מביניהם שיהא זה חוק

השאלות

יח מלות והיום הזה אין להן הבנה. וגם לא נזכר מה שיאמרו שרות פרס ומדי. ומהו הכפל של בזיון וקצף:

יט מ"ש יצא דבר מלכות מלפניו אין לו מובן מהו הדבר מלכות. וביחוד מ"ש ויכתב בדתי פרס ומדי, שהלא בדתות העמים לא יכתב רק דת הקיים לעולם שע"פ יפסקו הדין להבא. אבל הריגת ושתי אינו דת קיים רק משפט לפי שעה, ומהו ולא יעבור:

פירוש

שרות פרס ומדי, והם שמעו וידעו גוף הענין והויכוח שהיה ביניהם והם ידעו שמה שלא רצתה לבא היה מצד שרצה להורידה ממעלתה להכחיש מלכותה והם לא יבזו בעליהן, כי לפי דעת ושתי, דבר גדול בקש ממנה, רק הם יספרו גוף הענין להשרים שמזה יהולל כבוד המלך לאמר שמלכותו מוגבלת, אבל נשי העמים שהם לא היו שם, ולא ידעו גוף הענין, לא ישמעו רק פשטות הספור שאחשורוש קרא לושתי ולא רצתה לבא, ובזה ילמדו ק"ו להבזות בעליהן, וז"ש כי יצא דבר המלכה על כל הנשים, בזה שיתפשט דבר המלכה בפי המספרים אשר ישמעו הדבר אחר ימים אחדים איש מפי איש ולא ידעו גוף המעשה, ישאל זה לרוע שיבזו בעליהן בעיניהן, שאם יצוה הבעל לאשתו לעשות לו עבודה, תעיז פניה והשיב לו: א) הלא המלך אחשורוש שהוא מלך. ב) שאמר להביא את ושתי המלכה שהיא היתה מלכה מצד עצמה רק מצדו, ג) שאמר רק להביא לפניו שהוא דבר קטן ומ"מ ולא באה, וכ"ש אתה שהדיוט מלך ואני אינני מלכה על ידך רק דומה לך במעלה ואתה מבקש ממני לא לבא לפניך, רק שאעבוד עבודה קשה, כ"ש שאיני צריך לשמוע לך. ובזה יחדלו הנשים משמוע לבעליהן, והמעשה הלזו תהיה למשל ולשנינה בפי כולם, וזה הוא הנוגע לכל העמים:

(יח) והיום הזה, עתה באר מה שנוגע להשרים, כי שרות פרס ומדי שכן היו במשתה הלז וכן שמעו את דבר המלכה וכל הויכוח שהיה ביניהם בפרטות, והם עוד היום הזה תאמרנה כל דבר המלכה לכל שרי המלך, באופן שהיום הזה אשר הגבלת לקיים בו מגמתך שיסכימו השרים עמך שתמלוך ממלכה בלתי מוגבלת, ותוסר עלתך במה שנשי השרים יספרו לבעליהן, כי ושתי מחזקת שיש לה חלק במלכותך, והמלוכה לך ירושה על ידה, ואם לא תהרגנה הרי תסכים למה, ויוצבת כל עלתך. וממילא וכדי בזיון בין העמים שהנשים יבזו בעליהן, וקצף בין השרים שיקיפו את מלכותך שתאמר ממלכה מוגבלת:

(יט) אם על המלך טוב, אחר שהגיע כל מה שעותה ושתי וההפסד שנמשך על ידה, וגלה דעת המלך כל מה שהיה עם לבבו במשתה הזאת וכי ושתי הפרה עצתו, בא כיועץ הכם והודיעו איך יתוקנו שני הקלקולים האלה ע"י מיתת ושתי, וראשון יעצו איך יחזיק במעוזו שמעתה תהיה מלכותו מלכות בלתי מוגבלת, ועז"א יצא דבר מלכות מלפניו, יעצו שמעתה יעמיד חק חדש אשר כל דבר מלכות לא יצאו עוד מן השרים המחוקקים כמו שהיה עד הנה שלא היה רשות להמלך לשפוט או לתקן דבר בעצמו אם לא ע"פ השרים ויועצי המדינה מעתה לא יהיה כן רק כל דבר מלכות אשר יצא, מלפניו לבדו יצא,

וגם

יִתֵּן הַמֶּלֶךְ לִרְעוּתָהּ הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה׃ כ וְנִשְׁמַע פִּתְגָם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְּכָל־מַלְכוּתוֹ כִּי רַבָּה הִיא וְכָל־הַנָּשִׁים יִתְּנוּ יְקָר לְבַעְלֵיהֶן לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן׃ כא וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כִּדְבַר מְמוּכָן׃ כב וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֶל־מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְאֶל־עַם וָעָם כִּלְשׁוֹנוֹ לִהְיוֹת כָּל־אִישׁ שֹׂרֵר בְּבֵיתוֹ וּמְדַבֵּר כִּלְשׁוֹן עַמּוֹ׃ ס

אחר

רש״י

חוק ודת לכל שבוזה את בעלה: אשר לא תבוא ושתי. ולכך ר נראנה: (כב) **ומדבר כלשון עמו.** **כופה** את אשתו ללמוד את לשונו אם היא בת לשון אחר

שפתי חכמים

ויכא בדתי פרס ומדי. נכ״פ בספרי חוק כו׳: **ר יק״ל** מה יתקנו בזה שיכתב אשר לא תבא ושתי שלא גרועי גרעי בממנה שלמדנה הנשים לעשות גם הנה כן. נכ״פ ולכן נכרנה

השאלות

כ הלא יפלא מ״ש ונשמע פתגם וכו׳ כי רבה היא, מה הוא הדבר הגדול הזה שהרג אשת חיקו, ומי יעצור בעדו. וביחוד מ״ש וכל הנשים יתנו יקר שמורה שלכן יהרגה כדי שישמע בכל המלכות וילמדו הנשים לתת יקר לבעליהן, וזה עצה סכלה ומגונה מאד שהמלך יהרוג אשת חיקו בשביל דבר כזה. גם מ״ש מגדול ועד קטן ולא אמר מקטן ועד גדול, ועיין למעלה (פסוק ה׳):

כב למה מספר ששלח לכל מדינה ומדינה ככתבה. גוף הספרים הם דברי סכלות שיהיה כל איש שורר בביתו. גם מה שפקד שידבר כלשון עמו לא מצאו כל אנשי חיל ידיהם, מה רצה בפקודתו זאת:

פירוש

ולא זאת אלא **ויכתב בדתי פרס ומדי**, שכל פסק שילא מן המלך יכתב בדתי פרס ומדי להשאר דת קבוע שע״פ יפסקו כל דין כיולא בו, ולא יעבור רק ישאר דת קבוע לנלח, כמו שהוא גם היום אצל המלכים שפסקיהם ישארו דת קיים במדינה (גאבינעטס ארדערע) והדבר מלכות הראשון יהי אשר לא תבא ושתי לפני המלך, [ויכתב בדתי פרס ומדי הוא מאמר מוסגר ומוסב על כל הפסקים שילאו מן המלך להבא], וגם בזה יען נכונה כי אם ימית את ושתי עדיין יאמרו הלא מ״מ לא באתה לפני המלך, והמלך לא יכול להכריחה שתבא לפניו, לכן יתן שהמלך יתן דת שלא תבא ושתי לפניו, שעי״ז יאמרו שלא היא היתה המעכבת, רק שאח״כ היה ברלונה לתקן עותתה ולבא ולא יכלה לבא לפניו מפני דת המלך שלא תבא. ונוסף לזה ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה. כלל בזה שתי כונות, אחת כמ״ש המפרש שלא יבינו עוד על יחוס אבותיה, רק שתהיה טובה ממנה בעלמה לא מלד אבותיה, וזאת שנית, אמר אליו כל הירא פן גם השרית תמרוד כך, כי השנית תלמוד מוסר מן ושתי והתירא לעשות כמוה פן כמקרה ושתי גם היא יקרנה, וז״ש הטובה ממנה, המ״ס הוא מ׳ הסבה שעל ידה מוסר ותהיה טובה:

(כ) **ונשמע**, עתה באר איך עי״ז ירויח לתקן כל מה שנעוות עתה, כי על ידי שישים חוק שמעתה ילא דבר מלכות מלפניו בלי עלת הסגנים, עי״ז מעתה ונשמע פתגם המלך אשר יעשה, מה שיעשה המלך בעלמו גם בלי עלת השרים ישמע בכל מלכותו ואין מי שימרה את פיו יען כי רבה היא, כי פתגם המלך היא עלמו יהיה דת קבוע ולא יעבור, ובזה הרויח למשול ממלכה הבלתי מוגבלת. ב) וע״י שישים משפט בושתי ידויח שכל הנשים יתנו יקר לבעליהן, הגם שהאחד גדול והאחד קטן, ר״ל שגם כשהיא גדולה ממנו ביחוס תתן לו יקר:

(כא) **וייטב**, אחר שלדבר כזה שימלוך ממלכה בלתי מוגבלת היה לריך הסכמת השרים, אמר שהשרים הסכימו עם המלך בזה, ומעתה נסתלק כח השרים, ונשאר הנהגת הדת להמלך לבדו, ויעש המלך כדבר ממוכן בלי לורך אל הסכמת השרים:

(כב) ע״פ זה נתן הדת הראשון שכל איש ידבר כלשון עמו, וזה עשה בחכמה ודעת, כי עד עתה היה בחוקי פרס שכל העמים הנכנעים תחתם כשהיו כותבים אל המלך וכן המכתבים שהגיעו מן המלך אליהם היה לריך להיות בלשון פרס שהוא שפת האומה המולך, ומלד זה היו כולם לריכים ללמוד לשון פרס, ואחר שאחשורוש החזיק עתה, שלא המדינה היא המולכת רק הוא עלמו הוא המולך על כולם

מסילה

ב א אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כְּשֹׁךְ חֲמַת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ זָכַר אֶת־וַשְׁתִּי וְאֵת אֲשֶׁר־עָשָׂתָה וְאֵת אֲשֶׁר־נִגְזַר עָלֶיהָ: ב וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי־הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתָיו יְבַקְשׁוּ לַמֶּלֶךְ נְעָרוֹת בְּתוּלוֹת טוֹבוֹת מַרְאֶה: ג וְיַפְקֵד הַמֶּלֶךְ פְּקִידִים

רש"י

אחר: (א) זכר את ושתי. את יפיה ונענש: (ג) ויפקד המלך פקידים. לפי שכל פקיד ופקיד ידועות

השאלות

א מה רצה במה ששלש פה, את ושתי, את אשר עשתה, ואת אשר נגזר עליה:

ב עצת הנערים נבערה, שאל מלך כמוהו יבקשו אשה מן הרחובות וקיקלון על כבודו. תחלה אמר יבקשו שמורה הבאות בטוב לבן, ושוב אומר ויפקד ויקבצו שמורת בעל כרחן:

ג ולמה הגבילו שינתנו ליד הגא. ולמה הזכיר שנתנו תמרוקיהן שזה אינו מענין העצה:

פירוש

שמילא אין הבדל בין מדינת פרס ליתר מקומות ממשלתו, שכולם נכנעים תחתיו ועבדים לו כאלה, ממילא אין לכתב ולשון פרס יתרון על יתר לשונות הגוים, כי אין המלכות נקראת מעתה על שם פרס רק ע"ש אחשורוש, וע"ז כתב אל כל עם ועם כלשונו, ונתן הדת שכ"א ידבר כלשון עמו, והדת השני נתן שכל איש יהיה שורר בביתו, כי עד עתה היה בחוקי פרס שהאשה תכנע אל האיש לכבודו לבד, והוא נתן הדת שישתרר עליה וימשול בה כאדון בשפחתו, ויכול לעשות בה דין ומשפט כעם קנין כספו, וכמו שהוא עוד היום בחלק ממדינות אפריקא. ושני דתות החדשים האלה היו מגבילים לעומת שני הדברים שהזכיר ממוכן, שלעומת ימלוך לבדו בבלי הגבלה, נתן הדת שכל הלשונות יהיו שוים, ולעומת שכל הנשים יתנו יקר לבעליהן נתן הדת להיות כל איש שורר בביתו:

אולם מה שהקדים הפרשה הזאת לספור המגלה, ונתחייבנו לקראה בפורים כאילו גם היא שייכה אל ספור הנס, אמנם בו שני טעמים, א) והוא הטעם העקרי אצלי, כי כלל הספור הזה הוא יסוד מיסד לספורים הבאים אחריו, כי לולא התאמץ המלך למלוך מלכות בלתי מוגבלת, לא היה באפשרי להיות לו לקיחת אסתר, כי לא היו שרי העצה מסכימים שיקבצו למלך נערות בתולות לבחור מהם אשה, ואף כי לקחת אשה אשר לא ידע עמה ומולדתה, ולא הגדלת המן שלא היה יכול לעשות זה בלי רשות השרים, וכ"ש הגזרה הכוללת להשמיד אומה שלמה, ועז"א אלמלא אגרות הראשונות לא נתקיימו אגרות האחרונות, ר"ל אלמלא לא יצא הדת הראשון שהמלך שליט על הדתות והנמוסים לבדו ואין זולתו, לא היה באפשר שיצאו האגרות האחרונות, אחר שהיה צריך נטילת רשות משרי העצה. זאת שנית, אחר שהנס הזה לא היה בו דבר היוצא מהיקש הטבעי, כי שהאשה היפה בנשים תפנה רצון המלך בעלה יקרה על הרוב, ולא יהיה זה נס ופלא, רק אם נשקיף היטב על המלך אשר בו היה המאורע, כי אם יקרה זה לרוב במלכים הקטנים, לא יהיה זה בקל אצל מלך המרה למלכי ארץ. ומצד זה הקדים להודיע. א) גודל מלכות המלך על קכ"ז מדינות, ב) גבורתו שכבשם כולם בזמן קצר, ג) עשרו הנראה מהמשתה הגדול, ד) חכמתו איך התנהג בתחבולות להסיר לב רהטי עם הארץ למלוך עליהם בלי הגבלה, ה) טבעו ותכונתו שהנם שאהב את ושתי עד מות, מ"מ מפני אהבת הטוב כל יבזו נשי המדינה בעליהן בעיניהן, או אהבת המועיל שיסתדר במלכות בלתי מוגבלת, ביטל אהבת הערב שאהב את ושתי, ובכל זה גלוי לכל רואה שמה שאסתר פנתה לבבו להשיב את הספרים מהשבת המן, לא אהבת הערב הטתו, רק מאת ה' היתה זאת:

ב (א) זכר את ושתי, מספר באחר שכך חמת המלך ועלה בדעתו לקחת אשה אחרת למלכה, פחד בלבבו מפני שלשה דברים, א) שזכר את ושתי, את יפיה ויחוסה ומעלותיה וחשב כי קשה שימצא אשה כמוה, ב) זכר את אשר עשתה, וירא לקחת אשה פן גם ימצא מיוחסת ויפ"ת שתעשה גם היא כמעשה ושתי, ולא יכון במשפט כאשר שיהרוג גם זאת שיאמרו שהוא הורג את נשיו, ג) זכר את אשר נגזר עליה, וירא שגם תמצא אשה ראויה אליו לא תרצה להנשא לו כי תירא שלא יהרוג גם אותה.

(ב) ויאמרו וכאשר הודיע פחדו למשרתיו, יעצוהו עצה נכונה להסיר שלשה חששות אלה; שלעומת מה שזכר את ושתי ואת יפיה, אמרו יבקשו לאדני המלך שיבקשו אשה הראויה למלך. גם אל יביטו על היחוס רק שיהיו נערות טובות מראה, כי מלך גדול כזה למה ישגיח על היחוס:

(ג) ונגד מה שזכר את אשר נגזר עליה ופחד לבבו שלא תרצה האשה להנשא לו, אמרו באופן שבקשו מאלם את הבאים ברצונם ולא ימצאו אשה מוכשה אליו, אז יפקיד פקידים ויקבצו את כל נערה נגד

שזקה

פְּקִידִים֮ בְּכָל־מְדִינ֣וֹת מַלְכוּתוֹ֒ וְיִקְבְּצ֣וּ אֶת־כָּל־נַעֲרָֽה־בְתוּלָ֠ה טוֹבַ֨ת מַרְאֶ֜ה אֶל־שׁוּשַׁ֤ן הַבִּירָה֙ אֶל־בֵּ֣ית הַנָּשִׁ֔ים אֶל־יַ֥ד הֵגֶ֛א סְרִ֥יס הַמֶּ֖לֶךְ שֹׁמֵ֣ר הַנָּשִׁ֑ים וְנָת֖וֹן תַּמְרֻקֵיהֶֽן׃ ד וְהַֽנַּעֲרָ֗ה אֲשֶׁ֤ר תִּיטַב֙ בְּעֵינֵ֣י הַמֶּ֔לֶךְ תִּמְלֹ֖ךְ תַּ֣חַת וַשְׁתִּ֑י וַיִּיטַ֧ב הַדָּבָ֛ר בְּעֵינֵ֥י הַמֶּ֖לֶךְ וַיַּ֥עַשׂ כֵּֽן׃ ס ה אִ֣ישׁ יְהוּדִ֔י הָיָ֖ה בְּשׁוּשַׁ֣ן הַבִּירָ֑ה וּשְׁמ֣וֹ מָרְדֳּכַ֗י בֶּ֣ן יָאִ֧יר בֶּן־שִׁמְעִ֛י בֶּן־קִ֖ישׁ אִ֥ישׁ יְמִינִֽי׃ ו אֲשֶׁ֤ר הָגְלָה֙ מִיר֣וּשָׁלַ֔יִם עִם־הַגֹּלָה֙ אֲשֶׁ֣ר הָגְלְתָ֔ה עִ֖ם יְכָנְיָ֣ה מֶֽלֶךְ־יְהוּדָ֑ה אֲשֶׁ֣ר הֶגְלָ֔ה נְבוּכַדְנֶאצַּ֖ר מֶ֥לֶךְ

°סגו"ל בלא מקף

רש"י

היפות לו כל היפות שבמדינותו : תמרוקיהן . הן דברים המחליקין, כמו (ויקרא ו') ומורק ושוטף . שמן ערב סמנים ובשמים המטהרין ומעדנין את הבשר : (ה) איש יהודי. על שגלה עם גלות יהודה, כל מי שגלה עם מלכי יהודה היו קרויים יהודים בין הגוים ואפי' משבט אחר הם : איש ימיני , מבנימין

שפתי חכמים

נהרגה פי' שהיו כותבים שלך נהרגה : ש דק"ל קרי איש יהודי

השאלוה

ה איש יהודי , יל"ד שהי"ל ויהי איש יהודי בשושן, ולמה מספר יחוסו :

ו לטה האריך הספור שהגלה מירושלים :

פירוש

הזקה, (וגם התחכמו שיפקיד ע"ז פקידים חדשים, שהפקיד הקדם לא יערבו לבם לתת לו שוחד להסתיר ולהעלים עין מבנות העשירים), ונגד העצה הנ"ל מה שזכר את אשר עשתה ויצא פן תעשה כמעשה ושתי, יעצוהו שיקבצו הנערות אל יד הגא, ושלא יביאו התמרוקים מביתם רק ונתון תמרוקיהן, ע"י הסריסים. ועל זה יכנעו תמיד אל הסריסים ולא תגבהנה בלבבן כושתי שהיה לה לחרפה מה ששלח לה המלך ביד הסריסים :

(ד) והנערה גם אם אינה מיוחסת רק אם תיטב בעיני המלך:

וייטב הדבר בעיני המלך, פה לא הוצרך לעצת השרים כמו למעלה, כי כבר נתן בידו הכח לעשות הכל לבדו כנ"ל:

(ה) איש יהודי הכתוב בא לספר צדקת מרדכי ואסתר, איך בשלשה זמנים היתה אסתר גמורה ונלקחה בעל כרחה, א) בזמן הראשון שנלקחה מביתה, ב) בזמן השני במשך י"ב חדש שישבה תחת יד הגי, ג) זמן השלישי בעת נלקחה אל היכל המלך. עתה החל לספר מתחלת לקיחתה מביתה, שמרדכי הסתירה משך זמן רב, הגם שהיה לו סכנה בדבר כי פקודת המלך בודאי היתה שכל מי שי"ל בת יפה יביאנה, וכשעובר על פקודת המלך אחת דתו להמית ובכל זאת לא מסרה ברצונו, ותושב בזה שמונה ענינים, א) איש יהודי היה בשושן הבירה, שאם היה מרדכי דר במדינה אחרת לא היתה הסכנה גדולה כ"כ, כי היה יכול לומר שלא שמע מפקודת המלך, אבל הוא היה בשושן ושם היה מקום הקיבוץ ונודע לכל בני העיר, וגם אם היה דר בשושן זה מקרוב היה לו תירוץ שעדן לא שמע, עז"א איש יהודי היה מכבר בשושן שדר שמה מימי קדם, ובזה מתחייב להביא למלך, ב) ושמו מרדכי כי אם היה איש שפל ונבזה היה לו אמתלא שאלם למסור בתו למלך בידעו פחיתות מדרגתו, לכן אמר שהיה איש הנודע בשמו ויחוסו ושם שבטו לכבוד ולתפארת, ובפרט שהיה מזרע המלוכה מבני שאול :

(ו) אשר הגלה, ג) שאלו היה יותר גדול מצד שהיה מן הגולים, כי ידוע שאם איש גר אשר יסתופף בצל המלך מצד החסד יעבור ואשם נגד דת המלך, יענש יותר מאם יחטא אחד מאזרחי הארץ, וגם לא יכול לשום אמתלא שמצד זה בעצמו שהוא מן הגולים לא ערב לבו לתת בתו למלך, כי הגולים נבזים ע"פ הרוב, לז"א שהיתה מן הגולה שהגלתה עם יכניה, שאז גלו שרי יהודה ותפארת ציון, ואלה היו הטובים המיד :

ויהי

מֶלֶךְ בָּבֶל׃ ז וַיְהִי אֹמֵן אֶת־הֲדַסָּה הִיא אֶסְתֵּר בַּת־דֹּדוֹ כִּי אֵין לָהּ אָב וָאֵם וְהַנַּעֲרָה יְפַת־תֹּאַר וְטוֹבַת מַרְאֶה וּבְמוֹת אָבִיהָ וְאִמָּהּ לְקָחָהּ מָרְדֳּכַי לוֹ לְבַת׃ ח וַיְהִי בְּהִשָּׁמַע דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ וּבְהִקָּבֵץ נְעָרוֹת רַבּוֹת אֶל־שׁוּשַׁן הַבִּירָה אֶל־יַד הֵגָי וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל־בֵּית הַמֶּלֶךְ אֶל־יַד הֵגַי שֹׁמֵר הַנָּשִׁים׃ ט וַתִּיטַב הַנַּעֲרָה בְעֵינָיו וַתִּשָּׂא חֶסֶד לְפָנָיו וַיְבַהֵל אֶת־תַּמְרוּקֶיהָ וְאֶת־מָנוֹתֶהָ לָתֵת לָהּ וְאֵת שֶׁבַע הַנְּעָרוֹת הָרְאֻיוֹת לָתֶת־לָהּ מִבֵּית הַמֶּלֶךְ

רש"י

מגדלין היה כך פשוטו. ורבותינו דרשו מה שדרשו: (ז) לו לבת. רבותינו פירשו לו לבית לאשה: (ט) ויבהל את תמרוקיה. זריז וממהר בשלה משל כולן: הראויות לתת לה. לפרסה וכן עושין לכולן ורבותינו

שפתי חכמים

יהודי וקרי ליה ימיני. לכ"פ על שגלה כו': ת דק"ל כי איך תוכל להיות לו לבת מאחר שאינה מזרעו וכל"ל לקחה מרדכי והיתה לו כבת כמו ותהי לו כבת גבי בת שבע (שמואל ב' י"ב). לכ"פ אל תקרי לבת אלא לבית, כ"ה בפ"ק דמגילה

השאלות

ז כפל הלשון. וגם אינו מסודר במה שהפסיק באמצע במ"ש והנערה יפ"ת:

ח מ"ש ויהי בהשמע ובהקבץ הכל דברי מותר, הלא עיקר בא להודיע שנלקחה אסתר. ומה נ"מ אם נלקחו נערות רבות קודם או לא:

ט ותיטב ותשא חסד הוא כפל ענין. מה ענין ויבהל מה הבהלה הזאת. למה נזכרו פה מנות. ולא נזכר שנתנו מנות לנערות אחרות. גם לא נזכר שנתנו להאחרות ז' נערות. ומלת הראויות מיותר שראוים לה לבדה:

פירוש

(ז) ויהי אומן, ד) שהיה נודע לכל שהוא האומן אותה, וגם אסתר היתה נודעת בשם עד שנקראת הדסה ע"י מדותיה הטובים, וגם היתה בת דודו וממילא הוא פקיד עליה והיא תחת רשותו, ומכל אלה הצדדים היה בסכנה גדולה אם יודע שמהביאה מפני המלך. ה) כי אין לה אב ואם, וממילא רק ממנו יבקשו דין וחשבון לא מזולתו, ו) והנערה יפת תאר, ולא יהיה לו שום כפרה אם ימלאו שהחביא נערה יפה כזאת, ולא היה יכול לאמר שהנערה גדולה היא וחשב שמעצמה תלך אל בית המלך, כי במות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת וא"א שתלך בלעדי רשותו:

(ח) ויהי, (ח) נוסף על כל אלה כבר היה שנשמע דבר המלך ודתו, כי שתי פקודות יצאו מן המלך, תחלה יצאה הפקודה שיבקשו למלך נערות ממי שימסרם ברצון, וזה קרא דבר המלך, ואחר כך יצאה הפקודה השנית, שיקבצו נערות בע"כ [ככ"ל פסוק ב' וג'] וזה קרא דתו, כי עם הפקודה השנית ודאי הייבו להעובר ומסתיר את בתו משפט מות, מבואר שלא חשש תחלה אל התועלת עם יצא דבר המלך שהנערה שתמצא חן תלקח לאשה, ואף לא אח"כ אל הסכנה בצאת הדת שיקחו בע"כ, וזאת שנית ובהקבץ נערות רבות שכבר נקבצו נערות רבות מחוץ לשושן אל שושן, ואז ודאי גדול עונש איש בושן הרואה כל זאת ומעליה בת יפת תואר אשר אצלו, ומ"מ מכל זה לא נפעלו הצדיקים האלה, רק ותלקח אסתר בחזקה ולא נתנה מרדכי מדעתו:

(ט) ותיטב, והנה אחר כל ההצעה הזאת, שראו בעליל שאסתר נלקחה ביד חזקה, הלא היה ראוי שידוש אותה ואת אומנה משפט מות, כי עברו מצות המלך, מ"מ ע"י כי ותיטב הנערה בעיניו וראה שהיא הגונה למלוכה, ע"ז ותשא חסד לפניו, והוא שעשה אתה חסד למחול על עונה ושלא להעניש, ויבהל עשה מספר איך תיכף כשראה אותה הבין שהיא תהיה המולכת, ומגד זה שינה בה באלבעה דברים, א) כי כל בתולה אשר נקבצה לידו לא התחיל תיכף לתת תמרוקיה רק המתין עד תחלת התקופה כמו שיתבאר (בפסוק י"ב), אבל באסתר בהל ומהר לתת תמרוקיה למען ישלמו הי"ב חדש תיכף, ותבא קודם אל המלך, ב) ואת מנותיה שנתן לה מנות ביחוד מה שלא נתן לשום נערה כי ידע שהיא תמלוך, ג) ואת שבע הנערות, כי המלכה היו לה שבע נערות לשמשה, וזו אף שלא מלכה עדיין נתן לה שבע הנערות הראויות לתת אח"כ בעת שתמלוך, כי לא נסתפק כלל במלכותה, ד) וישנה ששנה לה לגד טובה

המלך וישנה ואת נערותיה לטוב בית הנשים: י לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד: יא ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר ומה יעשה בה: יב ובהגיע תר נערה ונערה לבוא אל המלך אחשורוש מקץ היות לה כדת הנשים שנים עשר חדש כי כן ימלאו ימי מרוקיהן ששה חדשים בשמן המר וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים: יג ובזה הנערה באה אל המלך את כל אשר תאמר ינתן לה לבוא עמה מבית הנשים עד בית המלך:

בערב

רש"י

ודטפים דלתו א מה שדלתו: וישנה. שינה אותה: (י) אשר לא תגיד. כדי שיאמרו שהיא ממשפחה בזויה וישלחוה שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקים בה: (יא) ומה יעשה בה. זה אחד משני צדיקים שניתן להם רמז ישועה דוד ומרדכי דוד שנאמר (שמואל א יז לו) גם את הארי גם הדוב הכה עבדך אמר לא בא לידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה, וכן מרדכי אמר לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב ערל אלא שעתידה לקום להושיע לישראל לפיכך היה מחזר לדעת מה יהא בסופה: (יב) תר. זמן: (יג) כל אשר תאמר

שפתי חכמים

דמגילה ומפרש מה שנים פי' לאשה: א דיוקו מדכתיב להיות לתת לה משמע שהיו נותנים לכל אחת כראויות לה דאל"כ כל"ל ואת שבע הנערות מבית המלך. וכן איתא במדרש היה מוסר לכל אחת שבע נערות אם היתה שהורס אומרת

השאלות

י למה לא הגידה את מולדתה:

יא למה התהלך מרדכי כל יום ויום לדעת את שלום אסתר, הלא ידע שלא תכנס לבית המלך עד מלאת יב"ח:

יב למה היו ימי המירוק י"ב חדש:

יג ובזה הנערה לא נודע אם היא השלמת הפסוק הקודם שחסר ממנו נשוא המאמר. ולמה נתנו לה את כל אשר תאמר:

פירוש

אותה אלא גם את נערותיה שינה לטוב בית הנשים, וזה כולל שני דברים, א) שנתן להם החדרים היותר טובים ומרווחים, ב) שנתן להם מזון המאכלים וכדומה:

(י) לא הגידה, עתה באר הזמן השני שהראית אסתר שהיא לקוחה שלא ברצונה, שאחר שהקדים איך הנהגה כבוד בכל הזמן הזה כבוטחים שהיא תמלוך, בכל זאת לא נפתה לבה ע"ז ולא רצתה להגיד עמה ומולדתה, וזה היה בעצת מרדכי, כי חשב שעי"כ ימאסנה המלך מביתו כי לא יקח אסופי מן השוק לו לאשה:

(יא) ובכל יום, וגם בזה היתה בסכנה גדולה כי היתה רחוקה לעונש במה שהראתה שהיא אנוסה עד שבעבור זה היה מרדכי מבקר בכל יום לדעת את שלומה ומה יעשה בה, ר"ל אם יענישוה או יגרשוה, כי הגליע בודאי שלא תספר בלי עונש על מרדה במלך ומ"מ שמה לפיה מחסום ולא הגידה:

(יב) ובהגיע, עתה מספר זמן השלישי שהראית שהיא אנוסה, שגם ביאתה לבית המלך היה באונס גלוי לכל, וע"ז מקדים לספר כי כל נערה אחר שמלאו ימי מרוקיהן שהיו יב"ח [וזה היה לבחון את בריאת גופה, כי הגם שהיא יפת תואר יוכל להיות שיש בה חולי פנימית, ולכן בחנו אותה בארבע תקופות השנה כי יש חולאים שלא יחולו רק באחת מן התקופות ואחר יסורו, ואלה נקראים ימי המירוק והבחינה, ובששה חדשי החורף היו מושחות בשמן המור המחמם האיברים, ובימי הקיץ מרגילות בבשמים מריחים המסירים העפושים המצוים בעתים הללו]:

(יג) ובזה, אמר הנה כל ההתקשרות אשר בין המלך והנערה, היה שמגד הנערה לא בקש המלך רק

כאשי

יד בָּעֶרֶב ׀ הִיא בָאָה וּבַבֹּקֶר הִיא שָׁבָה אֶל־בֵּית הַנָּשִׁים שֵׁנִי אֶל־יַד שַׁעַשְׁגַז סְרִיס הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַפִּילַגְשִׁים לֹא־תָבוֹא עוֹד אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי אִם־חָפֵץ בָּהּ הַמֶּלֶךְ וְנִקְרְאָה בְשֵׁם׃ טו וּבְהַגִּיעַ תֹּר־אֶסְתֵּר בַּת־אֲבִיחַיִל ׀ דֹּד מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר לָקַח־לוֹ לְבַת לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ לֹא בִקְשָׁה דָּבָר כִּי אִם אֶת־אֲשֶׁר יֹאמַר הֵגַי סְרִיס־הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַנָּשִׁים וַתְּהִי אֶסְתֵּר נֹשֵׂאת חֵן בְּעֵינֵי כָּל־רֹאֶיהָ׃ טז וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶל־בֵּית מַלְכוּתוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הוּא־חֹדֶשׁ טֵבֵת בִּשְׁנַת־שֶׁבַע לְמַלְכוּתוֹ׃ יז וַיֶּאֱהַב הַמֶּלֶךְ אֶת־אֶסְתֵּר מִכָּל־הַנָּשִׁים וַתִּשָּׂא־חֵן וָחֶסֶד לְפָנָיו מִכָּל־הַבְּתוּלוֹת וַיָּשֶׂם כֶּתֶר־מַלְכוּת בְּרֹאשָׁהּ

וימליכה

רש"י

שאמר. כל שחוק ומיני זמר: (יד) אל בית הנשים שני. השני: (טז) בחדש העשירי. עת צנה שהגוף נהנה מן הגוף זימן הקב"ה אותו עת צינה כדי להחבבה עליו: (יז) מכל הנשים. הבעולות שאף נשים

פירוש

יופי ובריאות הגוף, ועת שלמו ימי מרוקיה שנודע שהיא מוכנה ללכת בזה הנערה באה אל המלך, כי לא בקשה ממנה מעלה אחרת, ומצד המלך היה מה שכל אשר תאמר בלכתה מבית הנשים עד בית המלך ינתן לה לבא עמה, שהיה לה רשות לבקש בכל הדרך מחמת וכדומה והיו נותנים לה כל משאלות לבבה, ובזה הראתה שהיא מתרצית ללכת ברצונה ואינה אנוסה, כי בעד המתנות מסרה עצמה למשכב, שעז"א ובזה הנערה באה ברצונה:

(יד) בערב הנה שבערב היא באה ובבוקר היא שבה להיות נגורה בבית הפילגשים ולא תבא עוד אל המלך, מ"מ התרצו והלכו ברצון טוב בחפץ לבבם:

(טו) ובהגיע, אומר כאן כי באסתר היה הפך מכל הנשים, הנה מה שנתנה היא אל המלך מצדה, לא היה היופי והבריאות לבד רק היה בידה הוסן ויקר מה שהיתה בת אביחיל, שהיו תכונותיה ומדותיה טובות ושלמה שלם מצד תולדותיה מאביה הצדיק, והוא היה דוד מרדכי שגדלה והוציא כחותיה אלה הטובים אל פועל השלימות, זאת הביאה היא אל המלך, אבל מה שלקחה מן המלך מצדו, שמצד זה תבא ברצונה בלי אונס לא בקשה דבר, כי הראית בפועל שהיא אנוסה ואינה מתרצית אליו, וע"כ אמר ובהגיע תור אסתר לבא, שרק התור הגיע ואנסה לזה, ולא לבה הסכים לבא, ולכן לא רצתה מאומה רק מה שנתן לה הגי בעצמו, שזה הכריחה לקחת, ואף שעתה חייבה ראתה למלך זה הפעם השלישית, מ"מ ותהי אסתר נושאת חן וזה כסה על כל פשעיה:

(טז) ותלקח, עתה סיים שגם סוף בואה להדר המלך היה באונס, שעז"א ותלקח בעל כרחה, וספר שהיא לא נלקחה אל בית המלך הכולל רק אל בית מלכותו החדר המיוחד למלך:

(יז) ויאהב, באין ספק היו לאחשורוש נשים ופילגשים גם מכבר, ואצלם שייך אהבה, ואצל הבתולות שבאו להמליך אחת מהם שייך נשיאת חן כדי להמליכה, ובשניהם אסתר עלתה על כולנה עד שגם בעצמו הכתר על ראשה כמו אהבתו אותה וימליכה תיכף:

השאלות

טו למה הזכיר פה שנית יחוס אסתר, ושאביחיל היה דוד מרדכי. למה לא בקשה דבר ואם היה במקרה למה מספר זאת כותב הספר. לאיזה צורך אומר פה ביחוד שנשאה חן וכבר אמר זה למעלה:

יז מי הן הנשים ומי הן הבתולות. ושינוי הלשון אהבה וחן וחסד:

וַיַּמְלִיכֶהָ תַּחַת וַשְׁתִּי׃ יח וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ מִשְׁתֶּה גָדוֹל לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו אֵת מִשְׁתֵּה אֶסְתֵּר וַהֲנָחָה לַמְּדִינוֹת עָשָׂה וַיִּתֵּן מַשְׂאֵת כְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ יט וּבְהִקָּבֵץ בְּתוּלוֹת שֵׁנִית וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ׃ כ אֵין אֶסְתֵּר מַגֶּדֶת מוֹלַדְתָּהּ וְאֶת־עַמָּהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה עָלֶיהָ מָרְדֳּכָי וְאֶת־מַאֲמַר מָרְדֳּכַי אֶסְתֵּר עֹשָׂה כַּאֲשֶׁר הָיְתָה בְאָמְנָה אִתּוֹ׃ ס כא בַּיָּמִים הָהֵם וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ קָצַף בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי־סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף

ויבקשו

רש"י

היה בשעת קבוץ : (יח) והנחה למדינות עשה. לכבודה הניח להם מן המס שעליהם : ויתן משאת. שלח דורונות להם והכל כדי לפתותה ב אולי תגיד מולדתה. ואעפ"כ , (כ) אין אסתר מגדת מולדתה. לפי שמרדכי יושב בשער המלך המוזהר והמרמז

שפתי חכמים

אומרת שהורה אלא עמה אם היתה קורה אומרת קורה אלא עמה : ב כן דרשו בפ"ק דמגילה ודייקי מדסמיך ליה להאי קרא ובהקבץ בתולות שנית אין אסתר מגדת כו', וא"ת היאך אתה יכול לומר שלא היה יודע אחשורוש מאיזו עם היתה ושלא כמה דלעוזרין היו בישראל שהיו אומרים שהיא ישראלית אלא

השאלות

יח למה קראו משתה אסתר, הלא ידוע שהיה בשביל לקיחת אסתר. ולמה נתן הנחה ומשאת :

יט מה היה הקבוץ הזה שנית אחר שכבר המליך את אסתר. ומה ענין פה מה שמרדכי יושב בשער המלך :

כ ולמה חזר שאסתר אין מגדת עמה ומולדתה וכבר אמר זה, ושמחות הלשון מורה שתלוי בפסוק הקודם ולא נודע יתוסם זה אל זה, ולמה בפסוק י"ד אמר עמה ומולדתה ופה אמר מולדתה ואת עמה :

כא למה הזכיר פה שנית שמרדכי יושב בשער המלך וכבר הזכירו למעלה :

פירוש

(יח) ויעש עתה משתה שנית אחר שכבר המליכה המלך והיא לא הגידה עדיין עמה ומולדתה, עשה המלך תחבולות רבות כדי שתגיד מאיזה עם היא, ונתן אותה בג' דברים, א) מצד הכבוד **שעשה משתה גדול לכל שריו ועבדיו**, וקרא למשתה זאת בשם **משתה אסתר** שהיא היא העושה משתה זאת, וחשב אולי בזה יתעורר בה אהבת הכבוד, שתבוש לפני השרים שהיא אסופי ואין יודעים מולדתה ותגיד, ב) מצד הטוב לעמה, **שהנחה למדינות עשה**, מספק שמא היא מדינה שאסתר נולדה שם, ובזה תתעורר להגיד מדינתה בידעה כי אז ייטיב ביתר שאת לבני מדינתה ועמה, ג) **ויתן משאת** יקרות כיד המלך, ובזה תתעורר להעשיר בני מולדתה ותגיד מולדתה כדי שגם הם יקבלו משאת :

(יט) **ובהקבץ**, גם אם היתה יראה להגיד מולדתה, כי אולי היא מעם שפל ובזה ויגרע אותה המלך, הנה כבר קבץ את הבתולות האחרות שעדיין לא נבעלו ושלחם לביתן, באופן שהיה לבה בטוח שלא יבחר עוד המלך באחרת, ועוד זאת כי מרדכי נתעלה להיות יושב בשער המלך על כסאות למשפט כאחד השרים, שזה עשו לו בעבור שמצאו אותה בביתו, ובזה הלא בטחה שכ"ש שיעשו לו גדולה וכבוד אם ידעו כי היא בת דודו :

(כ) **אין**, וכ"ז לא הועיל רק **אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה**, והנה שאלה הקדים עמה למולדתה, כי שם היה המבוקש לדעת מי היא, ודרך לשאול תחלה על עמה ואח"כ על מולדתה. ופה היה המבוקש כדי להטיב עם בני עמה, ובזה שאלו תחלה על מולדתה שהם קודמים לקבל הטוב שהיא ואח"כ על עמה שגם עמהם ייטיבו בעבורה, וספר צדקתה שאף שעלתה לגדולה שמעה לדברי מרדכי כבעת שהיתה תחת רשותו בעת האומן :

(כא) **בימים ההם**, פה יבא אל ספור הצרה אשר היה לישראל, הקדים רפואה למכה, להורות כי המכה אינו למען הכות רק למען ירפא, כמו שמקיז דם שמכין תחלה הדברים הצריכים להשקיט מרוצת הדם ולעצרו ולהשיב נפשו אחר ההקזה, ועז"א כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך, ר"ל שלא אשים ענין המחלה ע"ד ששמתיה במצרים שהיה עיקר הכונה למען הכות בנגע, רק אשים המחלה מצד שאני ה' רופאך, ועל זה יקדים הרפואה למכה. כי זאת עיקר הכונה,

וַיְבַקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ׃ כב וַיִּוָּדַע הַדָּבָר לְמָרְדֳּכַי וַיַּגֵּד לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ בְּשֵׁם מָרְדֳּכָי׃ כג וַיְבֻקַּשׁ הַדָּבָר וַיִּמָּצֵא וַיִּתָּלוּ שְׁנֵיהֶם עַל־עֵץ וַיִּכָּתֵב בְּסֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ ס

ג א אַחַר ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה גִּדַּל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֶת־הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי וַיְנַשְּׂאֵהוּ וַיָּשֶׂם אֶת־

כסאו

שפתי חכמים

אלא בשביל שנושאת חן בעיני כל רואיה והיו האומות מתגרים ואומרות זו ממשפחתי וזאת אומרת כמו כן לפיכך לא היה לו לעמוד על הבירור, כך כתוב ברש"י בספר עין יעקב: ג דק"ל מה העיד לנו הכתוב שלא גדלו עד שבא המעשה הזאת

רש"י

והמרמזה על כך: (כא) לשלח יד. להשקותו סם המות: (כב) ויודע הדבר למרדכי. שהיו מספרים דבריהם לפניו בלשון טורסי ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר בשבעים לשונות שהיה מיושבי לשכת הגזית: (כג) ויכתב בספר דברי הימים. הטובה שעשה מרדכי למלך: (א) אחר הדברים האלה. שנבראת ג רפואה זו להיות לתשועה לישראל: גדל המלך

פירוש

ע"כ אחר שהקדים הסכנה הראשונה שזמן ה' לרפאות שבר עמו במה שהזמין להם אחוה בבית המלך ויקח את אסתר לשבת כתר מלכות, ספר הסכנה השנית מה שהזמין למרדכי זכות וחסד בבית המלך שהציל נפשו ממות, והקדים לספור זה מה שמרדכי יושב בשער המלך לשתי כונות, אחת שזה עורר הקנאה משומרי הסף שחרה אפם על שמרדכי יושב בגדולה וכבוד והם עומדים על רגליהם לשמור הסף כדרך השומרים, ב) שמטעם זה בעצמו סבב ה' שישב מרדכי בשער המלך כדי שיודע לו קצף הסריסים, ובאופן שישיבת מרדכי שם היתה סבה לצרת ישראל שעי"ז נתגרה בו המן, והיא עצמה היתה סבה לגאולתן, וזה גם האחד שעשה ה' שמרדכי ימצא שם והיה סבה לרפואת המכה שעתידה. (הנס הב') שקצף בגתן ותרש שהיו שומרי הסף, ולמשמרת זה בוחרים אנשים נבחנים לאוהבי המלך, וה' סבב שיקצפו על לא דבר, כי אחר שהיו סריסים מה להם לקנאות בגדולת מרדכי. ג) גוף המעשה מה שבקשו לשלוח יד במלך גדול כזה, כי אם יקרה שהרים ימיזו למרוד במלכם הוא כהוסכם להמליך איש מביניהם, ולא שיעשו זאת שני סריסים אשר יודעים כי בנפשם הוא:

(כב) נס הב' שנודע הדבר למרדכי, ע"י השגחת ה' המפעלת נעלמים. הד' שהגם שמרדכי לא אמר לאסתר שתגיד זאת בשמו, והיא שמעה לקולו בכל דבר כמו שהקדים ואת מאמר מרדכי אסתר עושה, ופה שנתה דבריו ותאמר למלך בשם מרדכי:

(כג) ה) ויבקש הדבר וימצא, ר"ל וימצא הדבר, שמצאו גוף הסם שרצו להמיתו, שזה דבר רחוק המציאות כי ודאי הסתירו אותו הסם במטמונים: ו) ויכתב, היה בהשגחת ה' שלא שלם לו המלך שכרו תיכף רק כתבו בספר לזכרון כדי שיעמוד זאת למרדכי לישועה ליום פקודה, והיה בזה השגחה פרטית שלא נכתב בספר ד"ה הכולל, שהוא נמצא תמיד ביד השונה, שאז ודאי היה המן מוחקו משם, רק נכתב בספר דברי הימים המיוחד למלך, שלא השיג אותו המן, וגם שנכתב לפני המלך היינו בפניו שאל"כ היה נקל שהסופר יזייף ויגרע בו דבר:

ג (א) אחר הדברים האלה. בארו המפרשים כי אחר שנשכח מהאשורוש שאסתר הגידה זאת בשם מרדכי, וזה המלך היה חפץ מאד ביחוד לשלם גמול למטיביו, ולא מצא דבר במה שישלם לאסתר עבור שהצילה נפשו ממות, חשב כי אך בזאת יהוא לה במה שייטיב להשרים אשר יעצוהו לקחת את אסתר, שהראשון משריסיו היה ממוכן, והוא יעצהו לבקש לו נערות בתולות ועי"ז נשא את אסתר, ולכן העלהו על במתי עב, וגם כי אחר שנשכח ממנו מי היה המגלה מדבר בגתן ותרש, היה נקל להמן אשר שעשו הגליהם לו לפתות לב המלך שהוא היה המגיד דבר, ולכן העלהו לגדולה, ובאופן שהמן התלבש בטלית שאינו שלו, והכבוד הלז היה באמת מגיע למרדכי אך מאת ה' היתה הסבה שיפול על ראש הרשע לפי שעה עד בא שעת להחזיר העטרה לבעליה: גדל וינשאהו מנשיאי המלכים שלא לגדל איש הדיוט ששאוס משפל המדרגה

השאלות

כג לפני המלך מיותר:
א למה גדל את המן כ"ב. ולמה דוקא אחר הדברים האלה. ומהו הכפל גדל וינשאהו:

עד

כִסְאוֹ מֵעַל כָּל־הַשָּׂרִים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ ב וְכָל־עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ כֹּרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים לְהָמָן כִּי־כֵן צִוָּה־לוֹ הַמֶּלֶךְ וּמָרְדֳּכַי לֹא יִכְרַע וְלֹא יִשְׁתַּחֲוֶה׃ ג וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ לְמָרְדֳּכָי מַדּוּעַ אַתָּה עוֹבֵר אֵת מִצְוַת הַמֶּלֶךְ׃ ד וַיְהִי °בְּאָמְרָם אֵלָיו יוֹם וָיוֹם וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם וַיַּגִּידוּ לְהָמָן לִרְאוֹת הֲיַעַמְדוּ דִּבְרֵי

°כאמרם קרי

מרדכי

רש"י

המלך וגו' את המן. שהקב"ה בורא רפואה למכתן של ישראל קודם שיביא המכה עליהם: (ב) כורעים ומשתחוים. שעשה עצמו אלוה לפיכך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה: (ד) היעמדו דברי מרדכי. האומר

השאלות

ב. מה רצה למעט במ"ש אשר בשער המלך הי"ל וכל עבדי המלך כורעים. מדוע אמר כי כן צוה לו, הלא להם צוה לא לו. מדוע לא השתחוה מרדכי: ד מ"ש היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי, אין לו מובן, הלא בזה לא היו מסופקים שהוא יהודי. והיה צ"ל היעמדו דברי מרדכי שהגיד להם שלא ישתחוה:

פירוש

עד ראש המעלות, רק יעלוהו מדרגה אחר מדרגה, כמו שבארתי זאת ביותר בפ' מקץ אצל הגדלת יוסף ע"י פרעה, וכן ספר יוסף לאחיו (בראשית מה) וישימני לאב לפרעה, ואח"כ ולאדון לכל ביתו ואח"כ ומושל בכל ארץ מצרים, וכן עשה אחשורוש תחלה גדלו שהעלהו להיות שר ואחר כך וינשאהו מדרגה אחר מדרגה עד שהעלהו **ששם את כסאו למעלה מכל השרים שהיו אתו** במדרגה העליונה, שמהו לראש כלם:

(ג) **וכל**, אח"כ נתן לו כבוד יתירה **שכל עבדי המלך** אף **שיושבים בשער המלך יכרעו וישתחוו לו**, כי מנמוסי המלכים אשר במקום אשר המלך שם לא ינהגו כבוד לשום אדם, כי בזה מיקל כבוד המלך אם יכבד אחד מעבדיו לפניו [וכמ"ש שאוריה החתי מרד במלכות בית דוד מפני שקרא ליואב בפני דוד אדוני] ואחשורוש מחל על כבודו וצוה שגם בשער המלך יכרעו להמן, יען **כי כן צוה לו המלך** ומחל על כבודו, וגם שלא היה זה רק לכבוד המן שבזה היה בידו למחול רק היה מצות המלך, וגם לא להמן צוה זאת שיפקיד ע"ז ויעניש את העובר מצד עברו מצות המלך. ומ"מ מרדכי לא יכרע גמר בלבו שלא לכרוע בשום אופן, והטעם שנמנע מרדכי מכרוע לו, באו המפרשים מפני שהיתה השתחויה הזאת כענין קבלת אלהות, שכן היה דרך העמים הקדמונים מאמיני ההזיות ליחס אל כל איש שמצאו בו מעלה יתירה בחכמה או גבורה ועושר לאמר שהוא מבני אלים ושכוכב או כח עליון שופע עליו כמ"ש בנבוכדנצר (דניאל ב) ולדניאל סגיד ומנחה וניחוחין אמר לנסכה ליה, ולכן נמנע מרדכי מזה באשר הוא יהודי. זאת שנית, שגזרת המלך לא היה רק על מי שיש בו ב' תנאים, עבד המלך, ויושב בשער המלך, ומרדכי הגם שנמצא בו תנאי אחד שיושב בשער המלך לא היה מעבדי המלך, באשר הוא יהודי, והיהודי אינו נעשה עבד בנמוסי פרס, ושני הטעמים נכללים במ"ש כי הגיד להם אשר הוא יהודי:

(ד) **ויהי**, העבדים לא משנאה הלשינוהו להמן, רק מאשר הטיל עליהם לשמור מצות המלך ולמחות בעוברי רצונו, וע"כ לא הלשינוהו עד שהתרו בו תחלה, שעז"א **ויהי כאמרם אליו**. זאת שנית שהתמידו בהתראה **יום יום** ולא שמע אליהם, אז הגידו להמן, **לראות היעמדו**, ר"ל שמרדכי הגיד להם שלכן אינו משתחוה להמן בעבור שהוא יהודי ואינו יכול להשתחוות לו מצד דתו. אולם תרוצו זה נבדק שלא ישתחוה לו בעת שהמן הולך מרחוק ואינו רואה, שאז אינו משתחוה רק מצד שעשה עצמו אלוה, אבל אם משתחוה לו בעת שהמן רואה אותו, שאז אין זה לשם אלהות רק מצד שררותו, כי לכל שר וגדול הדרך להשתחוות בפניו, ואם גם בעת שהמן יראה לא ישתחוה לו יודע כי לא מחמת אמונתו ודתו עושה זאת, רק מצד שמורד במלכות, וז"ש **שהגידו להמן לראות** היינו שהמן יראה על מרדכי, ובזה ידעו **אם יעמדו דברי מרדכי** ותרוצו **אשר הגיד להם** שלכן אינו משתחוה בעבור **שהוא יהודי**, שאם בעת יראה המן וילך בקרוב אליו, ישתחוה לו, אז יעמדו דבריו על כור המבחן, וידעו כי מחמת דתו נמנע להשתחוות שלא בפניו, ואין עליו עון אשר חטא, אבל אם גם בעת יראה המן לא ישתחוה, שאז דבריו ותרוצו מה שהוא יהודי לא ישמע כי הגם שהוא יהודי לא תמנעהו דתו מהשתחוות לשר וגדול בפניו, אז ידעו כי מורד במלכות הוא:

וירא

מָרְדֳּכַי כִּי־הִגִּיד לָהֶם אֲשֶׁר־הוּא יְהוּדִי׃ ה וַיַּרְא הָמָן כִּי־אֵין מָרְדֳּכַי כֹּרֵעַ וּמִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ וַיִּמָּלֵא הָמָן חֵמָה׃ ו וַיִּבֶז בְּעֵינָיו לִשְׁלֹחַ יָד בְּמָרְדֳּכַי לְבַדּוֹ כִּי־הִגִּידוּ לוֹ אֶת־עַם מָרְדֳּכָי וַיְבַקֵּשׁ הָמָן לְהַשְׁמִיד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַם מָרְדֳּכָי׃ ז בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא־חֹדֶשׁ נִיסָן בִּשְׁנַת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הִפִּיל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לִפְנֵי הָמָן מִיּוֹם ׀ לְיוֹם וּמֵחֹדֶשׁ

לחדש

רש"י

כלומר שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי והוזהר על עבודת אלילים: (ז) הפיל פור. הפיל מי שהפיל ולא פירש מי ומקרא קצר הוא: הוא הגורל. ככתוב מפרש ומהו הפור הוא גורל הפיל הגורל באיזה

חדש

פירוש

(ה) וירא המן, עתה שראה המן, ובכל זאת אין מרדכי כרע ומשתחוה לו, בזה ראה והבחין כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו מצד עצמו שיש לו שנאה עליו, ועינו צרה בכבודו, כי עתה שהמן רואה אותו לא מיוחס ההשתחויה להסר או הכוכב השופט עליו כמו אם משתחוה אליו בהיותו ברחוק מקום, רק לו בעצמו מצד שהוא שר וגדול, עז"א ומשתחוה לו דוקא, ולזה נתמלא המן חמה:

(ו) ויבז, מספר רשעות המן וגאותו, שהגם שעיקר הקצף היה על מרדכי, אחר שנראה בעיניו שלא מצד דתו נמנע להשתחות לו רק משנאתו אותו, מ"מ אחר שעבדי המלך הגידו לו את עם מרדכי. שהם ספרו שמניעת ההשתחויה הוא כולל את עם מרדכי מצד דתם הישראלית ומצד זה היה לו שנאה על כלל ישראל ודתם, ויבקש להשמיד את כל היהודים מצד שהם עם. מרדכי ומחזיקים בדתו, ורצה להכחיד כלל הדת ההיא באבדן השומרים אותו:

(ז) בחדש, הוא הגורל לפני המן. הגורל הזה היה מין ממיני הגורלות שנקרא שמו פור, והגורל הזה היה רגיל לפני המן להגריל בו בכל עת, וע"י הגורל הזה הגריל מיום ליום, הנה הגורל היה בשלשה עשר בניסן (כמ"ש בפסוק י"ב) ובודאי מחשבת המן היה לנקום בעם ה' תיכף והתחיל בגורלו מן הרבעה עשר בניסן שהוא יום המחרת ולא עלה בידו ושוב הגריל על ט"ו ט"ז ניסן תמיד דחהו הגורל עד סוף ימי החדש, וכיון שהגיע לחדש הבא השתיל מיום א' של אייר ודחהו הגורל מיום ליום עד יום האחרון שהוא י"ג אייר, כי הגורל מוכרח ליפול על יום אחד מימים הנגרלים, והיה בהשגחת ה' שיפול על יום המאוחר, כדי שירויחו ישראל זמן, ואח"כ חשב המן בלבו אולי החודש אינו מצליח והתחיל להגריל על החדשים והתחיל מניסן שעומד בו ולא עלה הגורל, וכן דחהו הגורל מחדש לחדש עד החדש האחרון שהוא אדר, ושוב לא הגריל על ימי החדש כי כבר בגורל הראשון יצא יום י"ג, ובא גורלו על י"ג אדר, ואם היה מגריל על החדשים תחלה, וממילא היה נופל ג"כ על אדר שהוא חדש המאוחר ואח"כ היה מגריל על הימים היה בא הגורל על יום האחרון של חדש אדר. אבל יען הגריל על הימים תחלה, ולא היה במחשבתו להגריל על החדשים נפל על היום האחרון מיום י"ד שהתחיל בו שהוא יום י"ג הבא, וזש"א מיום ליום ומחדש לחדש. תחלה דחהו הגורל מיום אל יום ואח"כ מחדש אל חדש, עכ"פ מן הגורל הזה כבר היה לו לראות שעצת ה' הופיע בגורל הזה להרויח זמן להושעת ישראל, וזש"א הוא הגורל לפני המן, שהגורל הזה היה מוכן לפני המן למפלתו:

השאלות

ה למה לא חרה אף המן עד שראה בעיניו הלא האמין להם:

ו מה חטאו עם מרדכי. האיש אחד יחטא וכל העדה ישמיד:

ז מלות לפני המן מיותר, וגם מ"ש מיום ליום ומחדש לחדש אין לו באור, גם הלא בדבר כזה התשגחיי בהכרח ימצא טעם, למה נפל דוקא הגורל על י"ג אדר:

ויאמר

לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר׃ ס ח וַיֹּאמֶר הָמָן לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ יֶשְׁנוֹ עַם־אֶחָד מְפֻזָּר וּמְפֹרָד בֵּין הָעַמִּים בְּכֹל מְדִינוֹת מַלְכוּתֶךָ וְדָתֵיהֶם שֹׁנוֹת מִכָּל־עָם וְאֶת־דָּתֵי הַמֶּלֶךְ אֵינָם עֹשִׂים וְלַמֶּלֶךְ אֵין־שֹׁוֶה לְהַנִּיחָם׃ ט אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יִכָּתֵב לְאַבְּדָם וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כִּכַּר־כֶּסֶף אֶשְׁקוֹל עַל־יְדֵי עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה לְהָבִיא אֶל־

גנזי

רש"י

מיום ליום. באיזה יום בחדש שיפול: (ח) ואת דתי המלך. לתת מס לעבודת המלך: אין שוה. אין הנאה כלומר אין נחת: (ט) יכתב לאבדם. יכתב ספרים לשלוח לשרי המדינות לאבדם:

ויכר

השאלות

ח הלא יפלא איך יסכים מושל עמים להשמיד אומה שלמה על לא חמס בכפם, וביותר יפלא אם באמת ברשעתו הסכים על זאת, איך תמה אח"כ לאמר מי הוא זה אחר אשר מלאו לבו לעשות כן, כי דבר גדול כזה לא שוה בעיניו אף לזכור את אשר פעל ועשה, וגם אם הרשיע לעשות זאת מדוע שפך חמתו על המן, ומדוע הניחו לכתוב כלל המגלה בימים ההם, שבה נזכר המלך לדראון עולם, גם במלשינות המן לא נזכרו היהודים בשמם רק ישנו עם אחד, ולא נזכר ההשמדה רק לאבדם, ומהו הכפל מפוזר ומפורד, ולמה אמר ודתיהם לשון רבים. ומדוע לא אמר שונות מכל דת עם כי הדת ישונה מדת אחר לא מעם אחר:

ט יפלא מאד וכי עושי המלאכה הם הממונים על אוצרות המלך וגנזיו, הלא ליד הסוכנים ראוי שישקלם, גם היתכן שימכור המלך עם ונפשות אישיו במחיר, לא נשמע כזאת בכל דברי הימים הקודמים, ואם נתחייבו להשמידם למה יקח כסף מחירם:

פירוש

(ח) ויאמר המן, המצותר שהמן נגע אל לב אחשורוש בשני דברים, אחד שלא הודיע לו מי הוא העם הזה שמלשין עליהם, שאם היה אחשורוש יודע שהם היהודים שהיו מפורסמים לעם חכם ונבון לא היה שומע לעצתו, וכן אף על עם אחר היותר שפל ונבזה אם היה אומר לו שכוונתו להשמידם, ג"כ לא היה שומע לו, אבל המן בערמתו אמר ישנו עם אחד, עם בלתי מפורסם, עד שאינו יכול לכנותו בשם, ויען שרצה להלשינם שמזיקים לכלל העמים, אם באמונתם ואם בהנהגה המדינית, וידוע שאם עם לבדד ישכון במדינה מיוחדת אף שיהיו היותר גרועים לא יזיקו לעמים אחרים השוכנים במדינות אחרות, וכן אם אף ישכנו בין עמים אחרים במדינותיהם, אם עכ"פ בכל מדינה שסוכנים בה יש להם ערים גדולים, ג"כ אין שכונתם מזיק ולא יקפיד המלך לאבדם, ע"כ הקדים שהוא עם מפוזר להורות שאין להם מדינה מיוחדת, וגם מפורד להורות שגם במדינות שסוכנים שם לא ישכנו בערים פרטים רק מפורדים ונפזרים בכל שכונה ושכונה, ולא בקצת מדינות רק בכל העמים אשר בכל מדינות מלכותך ובאופן שהזיק הנמשך מהם כולל כל העמים, ועתה התחיל לספר שני ההיזקות הכלליות הנמשכות מהם: א) באמונות, כי דתיהם שונות מכל עם, וכלל בזה שלשה דברים, א) שנוי הדת הישראלי מיתר הדתות, ב) שהנה בכל דת ודת בסברת יהיה משונה מדת זולתו, מ"מ לא ישתנה רק בעקריו ושרשיו, אבל בפרטיהם יתחברו ויתאחדו, אבל בדת הישראלי נמצאו בו דתות שונות ומצות רבות חלוקות עד שנחשב להרבה דתות וכל הדתות האלה הנבדלות משונות מכל דתי העמים, ולא יתדמו אליהם בשום דבר. ג) שלא לבד שדת הישראלי משונה מדתות העמים, אבל הם משונים גם מכל העמים בעצמם, כי הדת תבדיל אותם מן העמים במאכליהם ומלבושיהם והנהגתם, עד שע"י הדת משונים גם בחיי האנשים מכל עם, ונגד הקבוץ המדיני אמר ואת דתי המלך אינם עושים, שגם בדבר שאינו נגד דתם רק בעניני ממון אינם שומעים דת המלך, ומהם לומדים כל העמים למרוד במלך ופקודיו, ואחר שחשב ההפסד הגדול המגיע על ידם, אומר כל התשובה שיש לך מהם איזו תועלת שבעבורו תניחם, אמר בכלל ולמלך אין שוה להניחם, שאין לך שום תועלת שישוה נגד ההיזק שתמלא בהנחתם:

(ט) אם, זאת הדבר השני שגנב לבו שלא אמר לו שרוצה להשמידם רק לאבדם, שפשטות באורו הוא לאבד עדת האומה שהיא דתם לבטל דתם ולהכריחם לשמור דתות של יתר העמים, הן יוכר עניים בכלל שיעשו התבועה שישבת ענין כשם הכוא ותוקיהם ונמוסיהם, ולא כוון אחשורוש כלל אל הריגתם

ושבת

גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ׃ י וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתְּנָהּ לְהָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי צֹרֵר הַיְּהוּדִים׃ יא וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן הַכֶּסֶף נָתוּן לָךְ וְהָעָם לַעֲשׂוֹת בּוֹ כַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ׃ יב וַיִּקָּרְאוּ סֹפְרֵי הַמֶּלֶךְ בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר יוֹם בּוֹ וַיִּכָּתֵב כְּכָל־אֲשֶׁר־צִוָּה הָמָן אֶל אֲחַשְׁדַּרְפְּנֵי־הַמֶּלֶךְ וְאֶל־הַפַּחוֹת אֲשֶׁר ׀ עַל־מְדִינָה וּמְדִינָה וְאֶל־שָׂרֵי עַם וָעָם מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְעַם וָעָם כִּלְשׁוֹנוֹ בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ נִכְתָּב וְנֶחְתָּם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ׃ יג וְנִשְׁלוֹחַ סְפָרִים בְּיַד הָרָצִים אֶל־כָּל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ

להשמיד

שפתי חכמים

הואיל לא"ם אחר שנבראת רשואה כו': ד ר"ל הוא בקש לאבד את היהודים והמלך נתן לו הטבעת מה שלא שאל ולא בקש

רש"י

(י) ויסר המלך את טבעתו. הוא מתן כל דבר גדול שישאלו מאת המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך: (יג) ונשלוח ספרים. ויהו נשלחים

פירוש

לאבד נפשות, ועשרת אלפים אמר כל תשוב כי שהמלך להוציא ע"ז הוצאה רבה ולהחזיק פקידים הממונים על כך, וגבוי לב אשר יחרצו במלאכה הזאת להעבירם מדתם, כי עושי המלאכה הזאת שהם המדיחים אותם יעשוהו כ"כ בשמחה עד שהם עד ישקלו כסף עבור זה שעבור יכתוב על ידי עושי המלאכה הזאת (אהיה אנכי ביכולת) לשקול עשרת אלפים ככר כסף אל גנזי המלך, כי הם ישקלו כסף כדי שיעשו מלאכה זאת, שיחשב בעיניהם לשכר ולאוצר, ובזה רמה את המלך שכל העמים ישמחו בזה להסית הגוים אל דרך:

השאלות

י למה מספר שנתן הטבעת ביד המן, ולמה קראו פה ביחוד בשם יחוסו ובכנוי צורר היהודים:

יא מ"ש הכסף נתון לך הל"ל יהיה לך כי לא נתן לו רק מחל לו:

יב אחר שהעת לקיים דבר־הדת להרוג היהודים היה בי"ג אדר הבא, מדוע זה מהר לקרא תיכף לסופרי המלך בו ביום, והלא עוד חזון למועד:

(י) ויסר, עתה מספר כי המלך לא אשם בדבר זה מאומה, כי אחר שגנב לבו ולא הגיד לו מי העם, ולא ידעו להשמידם, אם היה המלך עצמו אותם האגרות היה רואה כי מרמה בדבר ולא היה מסכים עמו, אבל המלך מבטחונו בו מסר הטבעת לידו לחתום בשמו, והוא שנה וכתב להרג וכריתות, וע"כ אמר שלא המלך היה החייב בדבר רק שהמן היה הצורר היהודים, והוא כתב הכל מדעתו, ע"פ משטמת אבותיו השמורה אתו עד נלאה יען שהוא אגגי:

(יא) ויאמר, מבאר שנית תומת המלך כי יחשוב אדם שעשה זה בעבור הכסף, כי אדרבה לפי מחשבתו שרוצה ליטב העם ולאבד רוע דתם ומדותיהם אמר לו שהוא יתן לו הכסף שצריך להוצאה על זה פלאגרוסיו, ויתן בידו הכסף עם העם לעשות בו הטוב בעיניו כפי שימצא דרך איך להסיר המכשלה הזאת מרוע דתם והנהגתם לטוב להם:

(יב) ויקראו, עתה מספר ערמת המן, איך חשב מחשבות להוציא רשעו אל הפועל. שאחר ברמה את המלך והשיג הטבעת, ירא פן אחר ימים יודע למלך מי הם העם, ומה הוא רוצה לעשות בהם ויפר עצתו, ע"כ מהר לכתוב הספרים בו ביום, ומספר כי סופרי המלך כתבו ככל אשר צוה המן לא כאשר צוה המלך, כי המלך לא ידע מזאת כלל. והנה בכל מדינה נמצאו כמה עמים, ולכן כתב לכל מדינה שתי אגרות, א) לאחשדרפנים, ב) להפחות, ולכל עם אשר במדינה כתב לשר אשר הוא לראש אל העם, ומן הרגיל שכל מדינה יש לה כתב מיוחד ולכל עם ועם יש להם לשון מיוחד, אבל לרוב כל בני המדינה מתיחדים בכתבם, לכן אמר שכתב לכל מדינה ככתבה ולכל עם כלשונו:

(יג) ונשלוח, זאת שנית שלא השפרים היקף ביום ההוא ביד הרצים, כדי שלא יודע המלך להחזיר הכתב

לו

לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז: יד פַּתְשֶׁגֶן הַכְּתָב לְהִנָּתֵן דָּת בְּכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה גָּלוּי לְכָל־הָעַמִּים לִהְיוֹת עֲתִדִים לַיּוֹם הַזֶּה: טו הָרָצִים יָצְאוּ דְחוּפִים בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ וְהַדָּת נִתְּנָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה וְהַמֶּלֶךְ וְהָמָן יָשְׁבוּ לִשְׁתּוֹת וְהָעִיר שׁוּשָׁן נָבוֹכָה: ס

ומרדכי

רש"י

[...]לחים ה ספרים איפטר"א פרמי"ש בלעז והוא מגזרת (שופטים יא כה) אם נלחום נלחם (שמואל א ב טו) הנגלה נגליתי (הושע י כז) נדמה נדמיתי: בשלשה עשר לחדש שנים עשר. ביום י"ג לאותו חדש שהוא י"ב לחדשי השנה: (יד) פתשגן. לשון ארמי פירוש הכתב דריטמאמנ"ש בלעז: להנתן דת. אותו הכתב שהיה אומר להנתן חוק גזרת המלך: גלוי לכל העמים. דבר זה: (טו) והדת נתנה בשושן. מקום שהיה המלך שם ניתן ו החוק בו ביום להיות עתידים ליום י"ג לחדש אדר לכך: והעיר שושן נבוכה

שפתי חכמים

רק ממנו. לכ"פ הוא מתן כו': ה לאפוקי שאינו ע"ן הקיצן ומביא ראיה מגזרת אם נלחום כו': ו דק"ל הרי בכל מדינה ניתן הדת ולמה אמר בשושן לכ"פ מקום שהמלך כו': דק"ל

השאלות

(יד) מה היה הפתשגן הכתב, ומי הכתב הראשון לא נודע באורו רק ע"י השני, והלא הפתשגן היה סתום ומם"ש גלוי לכל העמים משמע שהראשון היה חתום וסתום ומדוע היה זה, ומה היה הכונה שיהיו עתידים, ולא אמר למה ועל מה:

(טו) למה לא נתנה הדת בשושן עד שיצאו הרצים והלא שושן קודם לכ"מ, איך ישב המלך לשתות אחר שמכר עם גדול להשמיד ולאבד, אין זה כי אם לב אכזר, ומה זה מ"ש והעיר שושן נבוכה שלא נודע באורו:

פירוש

לא יוכל להשיב את הספרים כי כתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב, וגם בחר שהשמד הכללי יהיה בכל המדינות ביום אחד כדי שלא יהיה להם שארית ופלטה, וגם לא בחר בכתבו שהגזרה כוללת כל המדינות, כמו שבחר מרדכי בכתביו, כדי שכל שר ופחה יחשוב שרק במדינתו נגזר זאת, ויירא יותר לשנות דבר [ועיין לקמן ח' בארתי יתר השנוים שבין מכתבי המן למכתבי מרדכי]:

(יד) פתשגן, לדעתי עשה בזה ערמה כפולה, כי הספרים שלח לשרי המדינות היו חתומים בחותם המלך, וכתוב עליהם מלמעלה שלא יפתחו רק עד שיבא יום י"ג אדר, כמו שהמנהג עוד היום אצל המלכיות, ועז"א ונחתום בטבעת המלך שהיו חתומים למעלה באופן שלא ידע איש מה היה כתוב בהם, רק עם הספרים האלה החתומים שלח עוד אגרות פתוחות פתשגן הכתבים החתומים, וזה היה גלוי לכל העמים, שיהיו עתידים ליום י"ג אדר למלחמה, שבאותו יום יפתחו האגרות החתומות וידעו על מי ומי ילחמו, ובזה התכל עלה עמוקה, א) כי רצה שעד אותו זמן לא תודע הגזרה הזאת לשום אדם כי האגרות יהיו חתומים, ועי"כ לא יוכלו היהודים לבקש עזר והצלה, ולא להעמיד מליצים בבית המלך, וגם המלך לא ידע הדבר עד אחר מעשה, ב) שע"י עלה זו היה בטוח שלא יברחו היהודים למדינות אחרות ולא יסתירו את עצמם כי אחר שלא יודע עד אותו זמן [מה יהיו עתידים, ממילא גם היהודים יהיו עתידים ליום ההוא בכל עיר ועיר עם יתר העמים, ובפתוח האגרת ויודע כי עליהם נגזר השמד יקומו עליהם ויהרגום:

(טו) הרצים, גם העריס למהר על הרצים שילכו תיכף כדי שלא יוכל המלך לחזור, ולא עוד אלא שהדת לא נתנה בשושן עד לכת הרצים כדי שלא יודע להמלך תחלה, כי חשש פן ישלח המלך אחר כתב הדת וירצה להחזירו, וספר עוד נראה, שהמלך לא ידע מכל זאת מאומה כי ישב עם המן לשתות, ואם היה זה בידיעתו ליתן דת לאבד אומה שלמה ואיך ישב אז לשתות הלא גם בין הדיוט דיני משפט הנמוס שלא לשתות יין ביום שנגזרו על איש עונש מיתה אף כי בעת נמכרה אומה שלמה להשמיד, וספר שהעיר שושן היו נבוכים בדבר כי לא ידע שום איש מה נכתב בהספרים החתומים, והפתשגן אין מבואר על מה יהיו עתידים

ד א וּמָרְדֳּכַי יָדַע אֶת־כָּל־אֲשֶׁר נַעֲשָׂה וַיִּקְרַע מָרְדֳּכַי אֶת־בְּגָדָיו וַיִּלְבַּשׁ שַׂק וָאֵפֶר וַיֵּצֵא בְּתוֹךְ הָעִיר וַיִּזְעַק זְעָקָה גְדֹלָה וּמָרָה׃ ב וַיָּבוֹא עַד לִפְנֵי שַׁעַר־הַמֶּלֶךְ כִּי אֵין לָבוֹא אֶל־שַׁעַר הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ שָׂק׃ ג וּבְכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה מְקוֹם אֲשֶׁר דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מַגִּיעַ אֵבֶל גָּדוֹל לַיְּהוּדִים וְצוֹם וּבְכִי וּמִסְפֵּד שַׂק וָאֵפֶר יֻצַּע לָרַבִּים׃ ד וַתָּבוֹאינָה נַעֲרוֹת אֶסְתֵּר וְסָרִיסֶיהָ וַיַּגִּידוּ לָהּ וַתִּתְחַלְחַל הַמַּלְכָּה מְאֹד וַתִּשְׁלַח בְּגָדִים לְהַלְבִּישׁ

את

°יתיר יוד

רש"י

נבוכה. ז היהודים שבה: (א) ומרדכי ידע. בעל החלום אמר לו שהסכימו העליונים לכך לפי שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר ושנהנו ח מסעודת אחשורוש: (ב) כי אין לבוא. אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך בלבוש שק: (ג) דבר המלך ודתו. כשהשלוחים עמהם הספרים עוברים שם נשמע הדת בעיר:

שפתי חכמים

ז דק"ל היאך העיר שהיא עכו"ם ואנשים נבוכה. לכ"פ היהודים שבה: ח אע"ג דהרי דעות ניהנו בפ"ק דמגילה ובמדרש ילקוט. כתב רש"י שניהם יחד דס"ל דהא והא גרם כי אלו חטא הצלם לא נגזרה עליהם כליה כ"כ וזולת חטא הסעודה היה עדיין הש"י מאריך אפו ובזה נחתם גזר דינם נמצא אופן הגזרה היה בעבור הצלם והחתימת הגז"ד היה בעבור הסעודה וכן הוכיח מהר"ר שלמה אלקבץ בהקדמת ספרו

השאלות

א מהו הרבותא שמרדכי ידע, הלא היתה הדת גלוי לכל העמים, ואם שידע מן פרשת הכסף זה אין נ"מ לגוף הענין אחר שראה שנתרצה הגזרה, למה יצא לצעוק ברחובות קריה, וזה מדרך הסכלים הלא היה לו לבקש עצות בחכמה, לא להרעיש עיר ומלואה:

ב למה בא עד שער המלך:

ג פסוק זה הלא מקומו למעלה אחר הרצים יצאו דחופים, כי ע"י הרצים נודע לכל, למה לא אמר פה ובכל עיר ועיר כמ"ש להלן (ח' י"ז) ולמה כפל דבר המלך ודתו:

ד אחר ששלחה שילבש בגדים פשיטא שיסיר שקו:

פירוש

מתידים, באופן שעלתה עצתו, אם במה שנעלם דבר מן המלך, אם במה שנסתר דבר הסתר בכל עיר, רק ה' הפיל עצתו ע"י מרדכי כמו שיבואר:

ד (א) ומרדכי, יושב בשמים ישחק, ועם כל המחשבות שחשב שיסתר הדבר בסוד, נודע הדבר למרדכי ע"י השגחת ה' וידע כל הדברים שעברו בינו ובין המלך, וכן איך רמה את המלך וכל עלילותיו ומחבולותיו, ובזה הכין א"ע לשני דברים, א) שקרע את בגדיו וילבש שק ואפר לתשובה ותפלה, להפיק רצון מאשר בידו לב מלכים, ואח"כ לאמצעיים טבעיים, והיתה עצתו הראשונה שלא יהיה הדבר בסוד, רק שיודע בין לגויי הארצות ובין למלך, כי עי"כ יעמדו מליצים להפך הדבר ולכן יצא ברחובות קריה וזעק לאסוף אליו אנשים שיתפרסם הדבר:

(ב) ויבא, אח"כ בא לפני שער המלך כדי שיודע הדבר בחצר המלך אם לאחשורוש אם להמלך עצמו, כי אין לבא, יש בזה ב' כוונות, א) שמצד זה לא נכנס פנימה, ב) שמצד זה היה דבר מחודש שעמד בשק לפני השער שאין רגילים ללכת בשק גם באותו המקום ויתפרסם בחצר המלך:

(ג) ובכל, הנה קודם שפרסם מרדכי הדבר לא ידע מזה איש, אבל אחר שהרעיש מרדכי עיר ומלואה, נתפשט הדבר איש מפי איש למקומות פרטים בכל מדינה, כי לא נודע הדבר לשום אדם זולת ע"י זעקת מרדכי (כי האגרות הנשלחים היו חתומים) ועז"א דבר המלך ודתו מגיע, ר"ל במקום אשר שדע גם הדת שהוא מה שהיה כתוב באגרות החתומים. וע"כ לא נאמר פה בכל עיר ועיר כי לא הגיע הדבר לכל המקומות רק לעיר אחת במדינה אבל גדול ליהודים תשובה ותפלה ואבלות:

(ד) ותבואנה, ע"י שבא מרדכי בשער המלך, ותשלח רצתה לשמוע הדבר מפי מרדכי מה זאת והשלחת בגדים שילבש על השק באופן שיסיר שקו מעליו שלא יהיה על בגדיו רק תחת בגדיו ויוכל לכנס בשער המלך, ולא קבל כי לא רצה להפסיק רגע מתחנונים, שזה כעוזב בטחונו מה' ובוטח על עזרת בשר:

ותקרא

את־מרדכי ולהסיר שקו מעליו ולא קבל׃ ה ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך אשר העמיד לפניה ותצוהו על־מרדכי לדעת מה־זה ועל־מה־זה׃ ו ויצא התך אל־מרדכי אל־רחוב העיר אשר לפני שער־המלך׃ ז ויגד־לו מרדכי את כל־אשר קרהו ואת ׀ פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על־גנזי המלך ביהודיים לאבדם׃ ח ואת־פתשגן כתב־הדת אשר־נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את־אסתר ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל־המלך להתחנן־לו ולבקש מלפניו על־עמה׃ ט ויבוא התך ויגד לאסתר את דברי מרדכי׃ י ותאמר אסתר להתך ותצוהו אל־

י"תיר יו"ד

מרדכי

רש"י

(ז) פרשת הכסף. פרוש הכסף׃

השאלות

ה למה בחרה בהתך. ואשר העמיד לפניה מיותר לשון ותצוהו על מרדכי אינו מדוקדק, כי צווי תקשר עם על מורה שאיש אחד ישגיח או יהיה ממונה על דבר אחר והיל"ל ותשלחהו אל מרדכי. ומהו הכפל מה זה ועל מה זה׃

ז מהו את כל אשר קרהו, הלא הוא מקרה הכלל כולו. ומה ענין פרשת הכסף היל"ל הכסף׃

ח אם היה זה פתשגן הכתב שהיה גלוי לכל העמים, הלא שם לא נזכר להשמידם, ואם היה מן הספרים שהגיעו ליד שרי המדינות איך הגיע כתב זה למרדכי. אחר שאומר להראות את אסתר למה אומר להגיד הלא אחר שתראה אין צריך להגיד עוד׃

י ותאמר ותצוהו, כפל ללא צורך׃

פירוש

(ה) ותקרא, אחר שהבינה שיש בזה סוד כמוס, שלחה להתך שהיה אצלה נאמן רוח מכסה דבר, כי הוא מסריסי המלך אשר העמיד לפניה ביחוד ואיש סודה, ויען שלא ידעה אם יאמין גם מרדכי לחשוף מסתוריו לפניו, לכן ותצוהו על מרדכי, היינו שיחקור מן הגלד סבת הדבר, וטעם ג"כ שיחקור מה זה ועל מה זה, כדרך הרופא הנאמן הבא לרפאות החולי שחוקר מהות החולי, וגם הסבה שבעבורה בא החולי, ר"ל הרעה בעצמה וגם סבתה, כי א"א להסיר המסובב אם לא בהסתלק הסבה תחלה. וכ"פ מהר"א אשכנזי׃

(ו) רחוב העיר, לחקור הדבר׃

(ז) את כל אשר קרהו, תחלה הגיד גם הסבה, שהוא היה המסבב לזה ע"י שלא השתחוה להמן, וגם הגיד פרשת הכסף, ר"ל שהכסף הזה שאמר לשקול, היו בו שני פרושים, כי לפני אחשורוש אמר שעושי המלאכה יתנו עשרת אלפים ככר כסף, והיה אחשורוש מדמה שהוא בעבור השמחה שיהיה להם בדבר הזה יתנדבו כסף לאוצר המלך. והמן כוון באמת שמן השלל והמלקוח שמגיע ממנו מכס למלך, יהיה עשרת אלפים כך המכס, באופן שרמה את אחשורוש׃

(ח) ואת פתשגן, הדת היא הספרים החתומים שבם היה כתוב להשמידם, וספרי הדת האלה לא היו ביד מרדכי כי היו מונחים חתומים תחת יד פחת שושן, רק הפתשגן היה בידו שניתן בגלוי לכל העמים, ומלת להשמידם מוסב אל הדת, ר"ל מן הדת אשר נתן בשושן להשמידם, שהוא הספרים החתומים, נתן גם פתשגן הכתב להראות את אסתר שכבר נעשה בהכרח איזה דבר אחר שכתוב בפתשגן שיהיו עתידים למלחמה ליום נכון, ולהגיד לה ר"ל ע"פ הסימן הזה יוכל להגיד לה בעל פה, כי כוונת הפתשגן הוא שיהיו עתידים להשמיד את היהודים, ועי"כ לצוות עליה לבא אל המלך להציל פליטת ישראל׃

(י) ותאמר, לפחד יראה לשלוח התך שנית אל מרדכי פן יכירו גם אנשי המן שהולך ושב בשליחות מן

מרדכי

מָרְדֳּכָי׃ יא כָּל־עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ וְעַם מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ יֹדְעִים אֲשֶׁר כָּל־אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר־יָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית אֲשֶׁר לֹא־יִקָּרֵא אַחַת דָּתוֹ לְהָמִית לְבַד מֵאֲשֶׁר יוֹשִׁיט־לוֹ הַמֶּלֶךְ אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב וְחָיָה וַאֲנִי לֹא נִקְרֵאתִי לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ זֶה שְׁלוֹשִׁים יוֹם׃ יב וַיַּגִּידוּ לְמָרְדֳּכָי אֵת דִּבְרֵי אֶסְתֵּר׃ יג וַיֹּאמֶר מָרְדֳּכַי לְהָשִׁיב אֶל־אֶסְתֵּר אַל־תְּדַמִּי בְנַפְשֵׁךְ לְהִמָּלֵט בֵּית־הַמֶּלֶךְ מִכָּל־

היהודים

רש״י

(יג) אל תדמי בנפשך. אל תחשבי כמו (במדבר לג נו) והיה כאשר דמיתי. אל תדמי בנפשך אל תהי סבורה להמלט ביום ההרגה בבית המלך שאין את רוצה לסכן עצמך עכשיו על הספק לבא אל המלך שלא ברשות:

ומי

פירוש

מרדכי לאסתר, וע״כ אמרה להתך ותצוהו שיראה להגיע הדברים אל מרדכי ע״י שליח אחר:

(יא) כל עבדי, השיבה לו שתי טענות, טענה האחת כי אם תכנס עתה תהיה בספק סכנה, וגם לא תגיע למחוז חפצה לבקש בעד עמה, א) כי כל עבדי המלך יודעים, ולא יהיה תירוץ שלא ידעה דת המלך שהנכנס שלא ברשות חייב מיתה, ב) כי כל עם מדינות המלך יודעים, ובזה אף שירצה למחול על חטאה לא יוכל, אחר שהוא חטא פרהסיא כמו שהיה בושתי, ולא תאמר שהגזרה אינה סוללת את כל הנכנסים לז״א אשר כל איש ואשה מבלי הבדל יהיה מה שיהיה, וכן בל האמר שהגזרה אינה רק על הנכנס שלא לצורך, אבל הנכנס לצורך דבר גדול כדבר הזה להציל עם לקוחים למות, לא יומת: לז״א אשר יבא אל המלך רק לא יקרא כל שלא יקרא אין הבדל בדינו, רק אחת דתו להמית, ר״ל בין שיהיה הנכנס ראוי לנשיאת פנים או לא, ובין שיהיה עסקו נחוץ או לא, אין הבדל בדתם וכולם חייבים מיתה, ממילא הנכנס שלא ברשות הנהו בן מות תיכף, לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב מכפר עונו וחיה, ובכל זאת הלא כבר נתחייב מיתה רק המלך עשה עמו חסד, ומעתה אם אכנס שלא ברשות אף שימחול לי המלך, די שאציל את נפשי ולא אוכל לבקש עוד בעד אחרים, זאת הטענה האחת. טענה הב׳, כי להציל לקוחים למות צריך לנסות כל האמצעים אף היותר רחוקים אולי ישלח ה׳ ע״י עזרו מקדש, אבל כל זה אם אין דרך היותר קרוב להצלה, אבל כשיש דרך שיותר בטוח שלא צריך לתפוש הדרך היותר נכון, ועז״א אמר שאני לא נקראתי לבא אל המלך זה שלשים יום, ובלא ודאי בימים האלה יקרא אותי, ואז יהיה יותר בקל לבקש בעד העם, וטוב יותר להמתין עד שאקרא:

(יב) ויגידו, השלוחים שלא התך:

(יג) אל תדמי, הודיע לה בשליחות הזה כמה פנות יקרות: א) כל שאנו רואים דבר היוצא מן הרגילות והטבע צריכים אנו לשית על לב כי ה׳ עשהו להיות זה אמצעי אלו להיזה תכלית השגחיי, וסבה להיזה מסובב, ועפ״ז אמר שהעלאת אסתר שהעלה משפל מצבה אל בית המלכות הוא רחוק מן הענין הרגיל, בהכרח היה בדבר ה׳ לאיזו תכלית, ואחר שראינו שאז קרה לישראל הצרה הכוללת, מבואר כי הזמינה ה׳ לרפאות על ידה שבר עמו, ב) לכל צרה הבאה על ישראל יש עת מוגבל וזמן ויום הכסה מוכן לתשועה ע״י הסבות והסבות שהכין לישועה, ואם לא יושעו ע״י סבה אחת בהכרח יעמיד להם ה׳ סבה אחרת להצלתם כי לא יטוש ה׳ את עמו, ג) כל דבר שאין מציאותו בעבור עצמו רק בעבור דבר אחר, מציאותו וקיומו תלוי בדבר ההוא אשר בעבורו הוא נמצא, כמשל הבונה גנת החורף לגדל נטעים ולמחים שיתנו פרים בחורף כבקיץ, הנה לא יהיה מציאת הבנין ההוא רק בעבור הגידול של החורף, ואם יספים בדעתו שיהיה לגדל צמחים האלה בקיץ, אז ממילא יהרוס את הבנין, כי בקיץ יש סבות אחרות המועילות אל הגידול ע״י חום

בשמש

השאלות

יא למה פרטה ביחוד עבדי המלך ועם המלך מהו אחת דתו, היל״ל יומת, השאלה היותר נפלאה איך לא חרפה נפשה למות בשמעה אבדת כלל ישראל, מ״ש ואני לא נקראתי הוא תפל מבלי מלח ודברי מותר:

יב ויגידו מי הם המגידים, ודברי חז״ל ידועים:

יג בנפשך מיותר:

הַיְּהוּדִים: יד כִּי אִם־הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישִׁי בָּעֵת הַזֹּאת רֶוַח וְהַצָּלָה יַעֲמוֹד לַיְּהוּדִים מִמָּקוֹם אַחֵר וְאַתְּ וּבֵית־אָבִיךְ תֹּאבֵדוּ וּמִי יוֹדֵעַ אִם־לְעֵת כָּזֹאת הִגַּעַתְּ לַמַּלְכוּת: טו וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לְהָשִׁיב אֶל־מָרְדֳּכָי: טז לֵךְ כְּנוֹס אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשָׁן וְצוּמוּ עָלַי וְאַל־תֹּאכְלוּ וְאַל־תִּשְׁתּוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לַיְלָה וָיוֹם גַּם־אֲנִי וְנַעֲרֹתַי אָצוּם כֵּן וּבְכֵן אָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא־כַדָּת וְכַאֲשֶׁר

אבדתי

רש"י

(יד) ומי יודע אם לעת כזאת הגעת. ומי יודע אם יחפוץ בך המלך לשנה הבאה שהוא זמן הכריעה: לעת כזאת. שהוא היה עומד בניסן וזמן הכריעה באדר לשנה הבאה: הגעת למלכות. אם פניעי לגדולה שאת בה עכשיו: (טז) אשר לא כדת. שאין דת ליכנס אשר לא יקרא. ומדרש אגדה אשר לא כדת שעד עתה באונס ועכשיו ברצון: וכאשר אבדתי אבדתי. וכאשר הלכתי אלך לאבוד אלך ולמות. ומ"א כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך שמעכשיו שאני ברצון נבעלת אני אסורה לך:

שפתי חכמים

שהרי פסח תלוי שכן דעת רש"י בפ"ק דמגילה: ט פי' עד

ויעבר

השאלות

יד מהו בעת הזאת וביחוד מה מהר עליה הלא עוד חזון למועד ובתוך כך תקרא אל המלך, ומ"ש אם לעת כזאת אין לו באור:

טז מהו וצומו עלי וכי עליה יצומו, ומה זה כאשר אבדתי אבדתי, איך נאבדה עד הנה:

פירוש

השמש והאויר וא"צ לתנור וחמום אש, ע"פ זאת הוה לאסתר דעת, כי אחר שכל מציאותה במעלה הזו להיות בבית מלכות, אינה בעבור עצמה רק בעבור הצלת היהודים, ובע"כ הזמין ה' גם סבות אחרות רחוקות שבאם תפשע אסתר ותהפוך מלהציל עם ה' ינצלו ע"י הסבות האחרות, ממילא צריך לה לחשוב כי מציאותה בגדולה וכבוד הוא רק בעבור שיהיה על ידה ההצלה בעת ההיא המוגבל שהיא עתה, ואם תעבור העת ההיא ולא תתאזר חיל להציל בין כך יגיעו הסבות האחרות, כי לא יעזוב ה' נחלתו ביד אחת שי"ל בחירה לטוב ורע, ובהכרח יש עוד סבות ואז לא יצטרך לך אחר שכבר הגיעה הישועה ממקום אחר, וז"ש אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך, ור"ל אל תחשבי כי מה שאת בית המלך הוא דבר התלוי בנפשך ושמציאות גדולתך היא בשביל עצמך, לא בשביל היהודים והצלתם, עד שתחשבי שאת היא העקר והצלת היהודים יסתבב ממך במקרה, כי נהפך הוא, שעיקר היא הצלת היהודים ומן הצלתם נמשך גדולתך כמ"ש בהקדמה א', ועז"א בנפשך:

(יד) כי אם, ומזה המשך אחר שמציאותה בבית המלך הוא רק שתהיה סבה לתשועת ישראל, ובהכרח לא עליה לבד תמך כל הצלתם, רק אם תתרשל בהכרח יקומו ויגיעו הסבות האחרות להשועה, ועז"א **כי אם החרש תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר**, כמ"ש בהקדמה ב', וממילא **את ובית אביך תאבדו**, אחר שמציאותך במעלה הזאת יהיה אז לבטלה כמ"ש בהקדמה ג', ואחר הדבר **ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות**, ר"ל בל תחשבי כי תהיי להם עזר לתשועתם אחר ימים אחדים, שתהיי קרובה מן המלך, כי יוכל להיות שאותך לא הזמין ה' רק לעת הזאת שעל ידך תהיה תשועתם היום, ואם תמתיני עד למחר עבר זמנך, כי על מחר הזמין ה' סבות אחרות, כמשל של בית החורף שאינו צריך בזמן הקיץ, שכבר הוכנו סבות אחרות לגידול הצמחים, ותאבדי אחר שסיבת מציאותך בגדולה לבטלה:

(טז) **לך כנוס**, אחר שהבטיחה מרדכי שבין כך יצא ישראל יושע בה', ולא ירויחו ממנה רק שעל ידיה תוקדם התשועה, נתרצית ללכת אחר שבטחה לבה שגם אם תהרג לא תאבד תקוה ויושעו ע"י סבות אחרות, ע"ז בקשה שעכ"פ יצומו עליה ויבקשו עליה רחמים, **ובזה תבא אל המלך גם נגד דת המלך**, **וכאשר אבדתי** ויהרגני המלך ע"י שאעבור מצותיו, הלא לא יהיה נזק כולל רק אבדתי אני לבדי ורוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר:

ויעבר

אָבַדְתִּי׃ יז וַיַּעֲבֹר מָרְדֳּכָי וַיַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוְּתָה עָלָיו אֶסְתֵּר׃

ה א וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר מַלְכוּת וַתַּעֲמֹד בַּחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַפְּנִימִית נֹכַח בֵּית הַמֶּלֶךְ וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ בְּבֵית הַמַּלְכוּת נֹכַח פֶּתַח הַבָּיִת׃ ב וַיְהִי כִרְאוֹת הַמֶּלֶךְ אֶת־אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עֹמֶדֶת בֶּחָצֵר נָשְׂאָה חֵן בְּעֵינָיו וַיּוֹשֶׁט הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַתִּקְרַב אֶסְתֵּר וַתִּגַּע בְּרֹאשׁ הַשַּׁרְבִיט׃ ג וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת

וינתן

רש"י

(יז) ויעבר מרדכי. על דת להתענות ביום טוב ראשון של פסח שהתענה י"ד בניסן וט"ו וט"ז שהרי ביום י"ג נכתבו הספרים: (א) מלכות. בגדי מלכות, ורבותינו אמרו שלבשתה רוח הקדש כמה דאת אמר (דברי הימים א יב יח) ורוח לבשה את עמשי: (ג) עד חצי המלכות. דבר שהוא באמצע ובחצי המלכות הוא בית המקדש שהתחילו לבנותו בימי כורש וחזר בו וצוה לבטל המלאכה ואחשורוש שעמד אחריו גם הוא ביטל המלאכה, ופשוטו של מקרא אף אם תשאלי ממני חצי המלכות אתן לך:

יבוא

שפתי חכמים

פי' עכשיו נבעלתי באונס ועכשיו אלך מדעתי: י דק"ל צ"ל ויעש מרדכי כל אשר צותה מהו ויעבור לכ"פ שעבר על דת כו': כ דאל"כ בגדי מלכות מבע"ל. פ"ק דמגילה:

דק"ל

פירוש

(יז) ויעבור בכל רחובות היהודים וגזר תענית כציווי אסתר:

(א) ותלבש אסתר מלכות, המלכות לבשתה והיה כמדה, עד שכל רואיה הכירו כי לה יאות המלוכה פ"ד (איוב כט) צדק לבשתי וילבשני: ותעמוד והמלך יושב, בית המלכות היה קרוב אל החצר ששם ישב על כסאו לשפוט את העם ולפנים ממנו היה בית המלך, ששם החדרים המזומנים לצרכו לשבת שם, ושם היה יושב תמיד בעת שלא היה עוסק בצרכי הנהגת העם, ולכן עמדה אסתר נוכח בית המלך המיוחד לו. אבל בהשגחת ה' הזדמן שהמלך ישב עתה בבית המלכות שהוא קרוב אל החצר, וגם הזדמן שהעמיד את הכסא נכח פתח הבית, באופן שראה אותה תיכף ומיד:

(ב) ויהי מספר כי באהבת המלך את אסתר לא עלה בלבו מעולם שהגזירה הזאת שלא יכנס איש לחצר המלך הפנימית בלא רשות יכלול גם את אסתר, כי ביאתה אליו אף לבית מלכותו היה חביב ויקר לו ולא חשב עליה כלל שתצטרך לעמוד בחצר ולהמתין עד שיושיט לה השרביט, וע"כ כראות המלך את אסתר, הנה שהיא אסתר המלכה ולא עליה תחול הגזירה זאת, מ"מ בעמדה עומדת בחצר ואינה נכנסת לפנים, מזה נשאה חן בעיניו, כי ראה שזה אך מענות צדק אשר בלבה, עשה רצונה ויושט לה את שרביט הזהב, ומספר כי הזדמן שהשרביט היה בידו בעת ההיא שזה ג"כ דבר שאין רגיל, ובהשגחת האל המשגיח:

(ג) מה לך, אמר שהבין כי ודאי איזה דבר גדול הניעה לבא אל המלך ובהחלט שדבר קשה, הוא, או להסיר ממנו איזה היזק, או בעבור שתשיג איזה תועלת. ולכן אמר מה לך אסתר המלכה, היינו מה הגיע לך מן ההיזק שבעבורו באת, או מה בקשתך להשיג איזה ריוח ותועלת. והנה תחלה לא אמר ויעש, כי לא רצה לתת לה רק אם תבקש דבר לצרכה, לז"א וינתן לך, לא אם תבקש שיעשה דבר לצורך אחרים בעניני המלוכה, שזה נכלל בלשון ויעש:

השאלות

א הלא"ל בגדי מלכות. מהו ההבדל בין בית המלך ובית המלכות:

ג הכפל מה לך ומה בקשתך, מה אמר וינתן לך. ובכ"מ אמר אצל הבקשה ותעש:

וְיִנָּתֶן לָךְ׃ ד וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יָבוֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן הַיּוֹם אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי לוֹ׃ ה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַהֲרוּ אֶת־הָמָן לַעֲשׂוֹת אֶת־דְּבַר אֶסְתֵּר וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה אֶסְתֵּר׃ ו וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן מַה־שְּׁאֵלָתֵךְ וְיִנָּתֵן לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ׃ ז וַתַּעַן אֶסְתֵּר וַתֹּאמַר שְׁאֵלָתִי וּבַקָּשָׁתִי׃

אם

רש"י

(ד) יבוא המלך והמן. רבותינו אמרו טעמים הרבה בדבר מה ראתה אסתר שזימנה את המן כדי לקנאו במלך ובשרים שהמלך יחשוב שהוא חשק אליה ויהרגנו, ועוד טעמים רבים: אל המשתה, אל סעודה

השאלות

ד מה אמרה אם על המלך טוב ולקמן (פסוק ח' וסי' ז' ג') אם מצאתי חן · מה היה כונתה שזמנה את המן לבית המשתה:

ה מהו לעשות את דבר אסתר:

ו מה רצה בכפל שאלתך ובקשתך ואצל שאלתך אמר וינתן לך ואצל בקשתך אמר ותעש, וכן דייק (בפסוק ח') לתת את שאלתי ולעשות את בקשתי וכן בסימן ז' (פסוק ב'):

פירוש

(ד) יבא המלך. הטעמים שזמנה את המן רבים במספר, והיותר קרובים אלי, הם שלשה, א) בלי ספק הבינה כי מהנהגה עצמיות שיש לה עליו מבקשת את נפשו, לכן הראית כי היא אין לה עליו שום משטמה רק הצלת נפשה ועמה מבקשת, ב) כדי שתעמיד טענותיה נגדו פתאום בלא יהיה לו פנאי לסדר טענותיו, ולעת מצוא שתוכל להטעות בקל חמת המלך על משתה היין, בעת ההיא יהיה המלך בטבעו נוח לכעוס ולעשות משפט חרוץ, ג) כי הצלחת המזל כשעולה עד הגיע נקודת הרום, סוב מתחיל לירד כידוע, ואחר שראתה מזל הרשע עולה עד, קצה המעלה ולא חסר לו רק המלוכה העלתה אותו גם בזה שיהיה בעיניו הכנית האלהית כמו שיתבאר בפסוק י"ב, שמעתה תתחיל המסבה להתהפך בהכרח להורידו אל עמקי בור. והנה פה לא אמרה אם מצאתי חן, כי לדבר כזה שיבא אליה לשתות א"צ למציאת חן, רק אם על המלך טוב לשתות ולאכול, ואמרה אשר עשיתי, לאמר שהכל נכון באופן שימהר ביאתו ולא ידחנו ליום מחר:

(ה) לעשות את דבר אסתר, ר"ל בל יחשוב כי אסתר תתכבד בביאת המן, רק המן יבא מצד צווי המלך ופקודתו, כעבד המחוייב לעשות רצון אדוניו:

(ו) מה שאלתך, המפרשים הבדילו בין שאלה ובקשה, כי בכל מבוקש מה שישאל נקרא שאלה, והתכלית הנרצה אל השואל נקרא בקשה, כמשל המבקש אלף זהובים כדי לקנות בעדם נחלה שדה וכרם, יהיה האלף זהובים השאלה, והשדה והכרם הבקשה. ועז"ז השיבה כי שאלתה ובקשתה אינם שני דברים רק דבר אחד, שיבא המלך והמן אל המשתה, כי זה השאל וזה תכלית המבוקש שלה. ולדעתי, שאלה הקטנה אשר ישיגה השואל בקל נקרא שאלה, והדבר הגדול שצריך לבקשו ע"י תחנונים נקרא בקשה, וכבר בארתי זה במק"א. ועפ"ז כל מה ששאל המלכה לצרכה נקרא שאלה, כי ע"ז אינה צריכה לחנן ולבקש כי ודאי לא ישיב את פניה, ואשר תבקש לצורך אחרים נקרא בקשה, כי ע"ז צריכה לבקש ולחנן. ואחר שתחלה אמר ומה בקשתך עד חצי המלכות וינתן לך, שקרא גם הדבר שתבקש לצרכה, שיתן לה בשם בקשה יען שיהיה דבר גדול הנוגע עד חצי המלכות, אבל עתה אחר שעל מה שתבקש לצרכה כבר הובטחה מן המלך וע"ז אין צריכה לחנן, קרא כל מה שתבקש לצרכה בשם שאלה ואשר תבקש לצורך אחרים כמ"ש ותעש קרא בשם בקשה, כי ע"ז לא הובטחה עדיין וצריכה לחנן:

(ז) שאלתי ובקשתי. אסתר השיבה לו בהשכל ודעת, שאלה אמרה כי אין לה לשאול מן המלך שום דבר רק שתמצא חן בעיניו לעשות שאלתה, כי מציאת חן ונדיבת רוחו למלאות שאלתה זאת תיקר בעיניה מן השאלה עצמה אשר תשאל, וזה שאמרה שאלתי ובקשתי העקרים היא אם מצאתי חן בעיני המלך לתת את שאלתי:

אם

ח אם־מצאתי חן בעיני המלך ואם־על־המלך טוב לתת את־שאלתי ולעשות את־בקשתי יבוא המלך והמן אל־המשתה אשר אעשה להם ומחר אעשה כדבר המלך: ט ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב וכראות המן את־מרדכי בשער המלך ולא־קם ולא־זע ממנו וימלא המן על־מרדכי חמה: י ויתאפק המן ויבוא אל־ביתו וישלח ויבא את־אהביו ואת־זרש אשתו: יא ויספר להם המן את־כבוד עשרו ורב בניו ואת כל־אשר גדלו המלך ואת אשר נשאו על־השרים

ועבדי

רש"י

סעודה נקראה על שם היין שהוא עיקר: (ח) ומחר אעשה כדבר המלך. מה שבקשת ממני כל הימים לגלות לך את עמי ואת מולדתי: (י) ויתאפק. נתחזק לעמוד על כעסו כי היה ירא להנקם בלא רשות

פירוש

(ח) אם מצאתי חן, ר"ל התמיהה בזה שני תנאים, א] שתהיה היא רצוי אליו לתת שאלתה מצד מן השואל, ב] שיהיה המבוקש עצמו דבר שטוב לפני המלך ואינו נגד רצונו, כי מה שנגד רצונו אינה מבקשת שיתן לה, כי מבטלת רצונה מפני רצונו, ואז יבא המלך והמן אל המשתה שאעשה למחר, ומחר אעשה כדבר המלך לאמר את הבקשה שאני מבקשת, וגם בזאת הטילה לאמר, כי היא אינה כדאי לבקש דבר מן המלך, אבל אחר שהמלך פקד עליה שתבקש ממנו דבר, הנה תבקש בקשתה כדי לקיים דבר המלך ופקודתו שרוצה בזה שתבקש:

(ט) ויצא המן, מספר גנות הרשע הזה ורוע תכונתו, שעד עתה בכל המעלות אשר עלה לא שמח מימיו, כי כל מעלה שהשיג היה מבקש מה שאחריה, והיתה המעלה הקודמת קטנה בעיניו, רק היום ההוא שהגיע לקצה הגדולה והכבוד להיות שוה עם המלך אז היה היום הראשון שיצא שמח וטוב לב, אולם גם זאת לא נמשך הרבה, כי אך כאשר ראה מרדכי שהתהפכו מחשבותיו ליגון ואנחה, ולא זע, ראה שהגן שם שלא קם מלפניו, אין לו שום יראה ופחד במה שיודע כי בנפשו הוא, שאם נמנע להשתחוות לו מצד דתו, עכ"פ ראוי שיפחד ביודעו כי עמו יעגם ולכן עתה התמלא על מרדכי עצמו חמה, (כי בראשונה היה החמה כוללת כל עם מרדכי ודתם, וע"ז למעלה כתב סתם וימלא המן חמה:

(י) ויתאפק, מבואר שעלה על לבו לשוב אל המלך ולהלשין את מרדכי להמיתו, אבל שוב התאפק ולא שב אל המלך, רק ויבא אל ביתו וישלח אחר אהביו להתיעץ על הדבר:

(יא) ויספר, הנה מה שנמנע המן עד הנה לשלוח יד במרדכי לבדו, היה מפני שחשב לו להעדר כבוד שיהיה לו ריב ומשפט עד איש יהודי השפל בעיניו על שבלתי משתחוה לו, שלפי גדולת המן ראוי שלא ישקיף כלל על כבוד איש כמוהו או בזיונו, לפ"ז גדולת המן היה סבה לגידול השנאה. מרדכי שנ שמקל בכבודו, והוא עצמו היה סבה שלא יכול לשלוח בו יד כי בזה יופחת כבודו, ולכן הקדים לספר גדולתו הרב כי הוא היסוד שבעבורו מוכרח להתיעץ. ויען שהצלחת הזמן יהיה בשלשה ענינים, ריבוי הקנינים והבנים והשררה, לכן השתבח בשלשת אלה כי בכולן הצליח, וע"ז כבוד עשרו ורוב בניו ואשר גדלו המלך:

השאלות

ח מהו הכפל מצאתי חן ואם על המלך טוב, ולמה התחיל שנית שאלתי ובקשתי, מה תעשה כדבר המלך שהמפרשים מחולקים בבאורו:

ט ביום ההוא מיותר, ולא קם ולא זע כפל ענין, פה אמר על מרדכי חמה ולמעלה (ג' ה') וימלא המן חמה:

י מ"ש ויתאפק ויבא אל ביתו, המשמעות שהיה בדעתו ללכת אל מקום אחר:

יא למה ספר עתה כבוד עשרו:

ויאמר

וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ יב וַיֹּאמֶר הָמָן אַף לֹא־הֵבִיאָה אֶסְתֵּר
הַמַּלְכָּה עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשָׂתָה כִּי אִם־
אוֹתִי וְגַם־לְמָחָר אֲנִי קָרוּא־לָהּ עִם־הַמֶּלֶךְ׃ יג וְכָל־זֶה
אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה לִי בְּכָל־עֵת אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה אֶת־מָרְדֳּכַי
הַיְּהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ׃ יד וַתֹּאמֶר לוֹ זֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ
וְכָל־אֹהֲבָיו יַעֲשׂוּ־עֵץ גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה וּבַבֹּקֶר ׀ אֱמֹר
לַמֶּלֶךְ וְיִתְלוּ אֶת־מָרְדֳּכַי עָלָיו וּבֹא־עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־
הַמִּשְׁתֶּה שָׂמֵחַ וַיִּיטַב הַדָּבָר לִפְנֵי הָמָן וַיַּעַשׂ הָעֵץ׃ ס
ו א בַּלַּיְלָה הַהוּא נָדְדָה שְׁנַת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לְהָבִיא
אֶת־סֵפֶר הַזִּכְרֹנוֹת דִּבְרֵי הַיָּמִים וַיִּהְיוּ

נקראים

רש"י

לטוס. ויתאפק איטפני"ל בלעז: (יג) איננו שוה לי. איני חש לכל הכבוד אשר לי: בכל עת וגו'. אמרו רבותינו שהיה מראה לו שטר שמכר עצמו לעבד על חוסר מזונות כשנתמנו ראשי גייסות מרדכי והמן במלחמה אחת: (א) נדדה שנת המלך. ל נס היה

שפתי חכמים

ל דק"ל למה זה נדדה שנת המלך בלילה הזאת ולא היה יכול לישן בהיותו שמח וטוב לב ששתה במשתה אסתר וכדרך הטבע

השאלה

יב מ"ש לא הביאה כי אם אותי, וכי היה מן ההכרח שתביאה עוד אחרים והלא עקר הרבותא כהביאה אותו, והיל"ל ואף הביאה אסתר אותי אל המשתה בחיוב ולא בשלילה:

יד מה חכמתם בעצה זאת שיעשה העץ, ולמה יהיה גבוה חמשים אמה. ולמה יבא בבוקר דוקא:

א מה היא סבת נדידת השינה. מדוע כפל ספר הזכרונות דברי הימים:

פירדש

(יג) ויאמר הוסיף לאמר כי הגיע לקצה האחרון מן המעלה, כי המשתה שעשתה המלכה ראוי שתקרא אליה כל שרי המלך, שלא נשמע מעולם לעשות משתה לאיש אחד או שנים, כמו שנאמר ויעש המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו, אבל אני גדול כ"כ בעיני המלכה עד שאני שקול בעיניה ככל שרי המלך בכלל, ובמה שזמנה אותי נחשב כאלו היתה משתה כוללת לכל שרי המלך, ועז"א לא קראה כי אם אותי, והוסיף עוד וגם למחר אני קרוא לה, ר"ל ראו גדולתי, המלכה יש לה לבקש דבר מן המלך, ויראה שלא ימלא בקשתה וקראה אותי ג"כ שאני אבקש בעדה למלאות שאלתה, שזה מבואר שאני גדול יותר מן המלכה והיא צריכה אלי:

(יג) וכל זה איננו שוה לי, ר"ל שלא יוכל להשוות הגדולה הזאת נגד הכוח שמגיע מן מרדכי, כי בעבור גדולתו זאת חשב מרדכי גדול מאד, ונגד זה בעבור זאת בעצמו אינו יכול להתגבות לשלוח בו יד, ועי"ז שאל עצה איך יהרוג את מרדכי ולא יחשב לו לבוז וקלון:

(יד) יעשו עץ. הנה יעצוהו בחכמה, שיוכל לנקום במרדכי ובכ"ז לא יוחשב לו להעדר כבוד, כי אם יתלה את מרדכי רק מצד השאו בעצמו שלא השתחוה לו, הוא לו פחיתות כבוד שהיה לו ריב עם איש יהודי בעבור שהקל בכבודו, אבל לפעמים יצוה המלך לתלות איש אחד מן המורדים בו להפיל מורא על העם, לאמר כל מי שיעשה כזה כן יהיה משפטו להתלות, ובזה נוהרים תמיד היותר שפל מן העם, ותולים אותו על עץ גבוה שיראוהו כל העם למען יראו וייראו. ואם יתלה מרדכי על אופן הזה לא יהיה זה לו להעדר כבוד, כמה שתלה איש שפל ונבזה, כי לא בעבור הכאו נגד המן שלא השתחוה לו נתלה רק להיות לנס עמים, ובזה יעצוהו בערמה, שיעשה העץ גבוה חמשים אמה, שזה הסימן שנתלה למען יהיה לאות ומופת אשר הנשארים ישמעו ויראו, ב] שיתלה בבקר השכם כי כן היה הדרך לתלות הנתלים על הכוונה הזאת, כדי שתמיד בלכת העם מביתם יראו ולא יזידון עוד, לא כן הנתלה עבור הטאו שהיה נתלה אחר עבור עת המשפט בנמשך עד הצהרים, ותלה על עץ נמוך, ובזה תבא אל המשתה שמח:

(א) בלילה, אין ספק כי המלך בראותו את כל החרדה שהרדה אסתר לבא אליו, ידע כי בקשה גדולה

נִקְרָאִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: ב וַיִּמָּצֵא כָתוּב אֲשֶׁר הִגִּיד מָרְדֳּכַי עַל־בִּגְתָנָא וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף אֲשֶׁר בִּקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ: ג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־נַּעֲשָׂה יְקָר וּגְדוּלָּה לְמָרְדֳּכַי עַל־זֶה וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתָיו לֹא־נַעֲשָׂה עִמּוֹ דָּבָר: ד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מִי בֶחָצֵר וְהָמָן בָּא לַחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַחִיצוֹנָה לֵאמֹר לַמֶּלֶךְ לִתְלוֹת אֶת־מָרְדֳּכַי עַל־הָעֵץ אֲשֶׁר־הֵכִין לוֹ: ה וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵלָיו הִנֵּה הָמָן עֹמֵד בֶּחָצֵר

°פתח באתנח °דגש אחר מלאפ"ם

ויאמר

רש"י

היה. ויש אומרים שם את לבו על שזמנה אסתר את המן שמא מתנה עיניה בו ויהרגהו: להביא את ספר הזכרונות. דרך המלכים כששינתן נודדת אומרים לפניהם משלים ושיחות עד ששינתם חוזרת עליהם. ורבותינו אמרו מתוך שנתן לבו על המן ואסתר אמר אפשר שלא ידע אדם שהוא אוהבי עלתה ויגלה לי וחזר ואמר שמא עשה לי אדם טובה ולא גמלתיו ואין אוהבין עוד לי לפיכך ויאמר להביא את ספר הזכרונות

השאלות

ב מלשון וימצא כתוב משמע שהיה חידוש שנמצא כתוב ולא נמחק:

ג מהו הכפל יקר וגדולה, ולהמן לא אמר רק אשר המלך חפץ ביקרו, מלות על זה מיותר:

פירוש

יש לו לבקש, כי בעבור זה אמר עד חצי המלכות, ויען שכפלה בדברים אם מצאתי חן, ואם על המלך טוב, הבין שהשאלה שתבקש הוא דבר הטוב לפני המלך בעצמו, והראוי אליו מצד ישרו באשר הוא פועל טובים והוכן בחסד כסאו, ובזה עלה בלבו כי אין ספק נתחייב לשלם איזה גמול למטיב עמו, ולא שלם פעלו, וע"כ צוה להביא ספר הזכרונות. והנה המפרשים כתבו כי דברי הימים היה סה"ד הגדול שבו כתוב הכל בארוך, והיה עוד זה המפתחות שהיה כתוב בו ראשי דברים וע"י היו מחפשים בד"ה הגדול. ולי נראה כי היו שני דברי הימים, א) דברי הימים שנכתב לזכרון לדור אחרון קורות המלך ומעשיו ועלילותיו הן טוב והן רע, וד"ה הזה לא היה ביד המלך רק ביד המשנה, ב) דברי הימים שנכתב לפני המלך שיהיה לזכרון אל המלך עצמו, וזה נקרא ספר הזכרונות דברי הימים שהיה תכליתו למזכרת דברים, וכבר כתבתי כי מן המלך נסתר מי היה המגיד על בגתנא ותרש, וע"כ גדל את המן, כי לא ידע למי ישלם גמול בעד הטובה הגדולה הזאת, אם לא למי שסבב שיתפש את האסהר שעל ידה ניצל ממות, וגם שאח"כ השתדל המן שידמה להמלך שהוא היה המגיד, וע"כ גדלו ורוממו, ובודאי מספר דברי הימים שהיה ביד המן נמחק שם מרדכי ונכתב שם המן במקומו שהמן היה המגיד, אבל בספר הזכרונות שהוא מדברי הימים אשר היה תחת יד המלך שם היה כתוב האמת, שמרדכי היה המגיד, ועז"א,

(ב) וימצא כתוב, כי משם לא נמחק שם מרדכי רק נמצא כתוב כי לא המן היה המגיד רק אשר הגיד מרדכי, ומזה נודע למלך כי כל מה שגדל את המן בחשבו שהוא היה סבה להצלתו היה בטעות, ועקר הגדולה הזאת מגיע למרדכי. ובזה ספר השגחת ה', איך באותו הרגע שחשב המן לבקש נפש הצדיק להרגו, נהפך הדבר כי נתודע למלך שגדולת המן מגיע למרדכי:

(ג) מה נעשה יקר וגדולה, המלך שאל שלא מגיע לו ע"ז שני דברים, א) יקר בשעתו להודיע אשר פעל ועשה שהציל את המלך ממות, ב) גדולה לעתיד לגדלו על כל השרים, והגם שידע שמעשה גדולה למרדכי שיושב בשער המלך, שאל מה נעשה לו גדולה על זה, כי מה שיושב בשער המלך היה בעבור שהיה אומן את אסתר לא בעבור זה:

(ד) מי בחצר, מודיע תוקף הנס שלא היה טבעי רק השגחיי, כי באותו הרגע בא המן לתלות את מרדכי ומשגב הכבוד כבר הכין לו כלי מות:

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ יָבוֹא׃ ו וַיָּבוֹא הָמָן וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ מַה־לַּעֲשׂוֹת בָּאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ וַיֹּאמֶר הָמָן בְּלִבּוֹ לְמִי יַחְפֹּץ הַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת יְקָר יוֹתֵר מִמֶּנִּי׃ ז וַיֹּאמֶר הָמָן אֶל־הַמֶּלֶךְ אִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ ח יָבִיאוּ לְבוּשׁ מַלְכוּת אֲשֶׁר לָבַשׁ־בּוֹ הַמֶּלֶךְ וְסוּס אֲשֶׁר רָכַב עָלָיו הַמֶּלֶךְ וַאֲשֶׁר נִתַּן כֶּתֶר מַלְכוּת בְּרֹאשׁוֹ׃ ט וְנָתוֹן הַלְּבוּשׁ וְהַסּוּס עַל־יַד־אִישׁ מִשָּׂרֵי הַמֶּלֶךְ הַפַּרְתְּמִים וְהִלְבִּישׁוּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ וְהִרְכִּיבֻהוּ עַל־הַסּוּס בִּרְחוֹב הָעִיר וְקָרְאוּ לְפָנָיו כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ י וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן מַהֵר קַח אֶת־הַלְּבוּשׁ וְאֶת־הַסּוּס כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וַעֲשֵׂה־כֵן לְמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי הַיּוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ אַל־

תפל

רש"י

הזכרונות: (ט) ונתון הלבוש והסוס על יד איש. זאת סכתר לא הזכיר שראה עינו של מלך רעה של

השאלות

ו מדוע מהר לשלם למרדכי תיכף בבקר השכם:
ז מדוע חזר המן איש אשר המלך חפץ ביקרו:
י המן אמר והלבישו והרכיבהו, והמלך צוה שיעשה הכל בעצמו:

פירוש

(ו) מה לעשות, אחשורוש ידע שהמן יחשוב שאליו הדברים נוגעים, ורצה בזה כדי שהיקר שיבקש המן לעצמו יעשה למרדכי אחר שבאמת אין היקר מגיע להמן רק למרדכי, ומטעם זה לא שאל לו מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו וגדולתו, כי אז יבין המן שלא עליו הושב המלך, כי הוא כבר הגיע לתכלית הגדולה שהגדילו מכל השרים, ולכן לא אמר רק ביקרו שבזה יטעה המן שאליו רוצה לעשות יקר ויפריז על המדה, ויעשה כן למרדכי, ובל"ז על הגדולה לא הוצרך לשאול, כי כבר השב לתת גדולת המן למרדכי אחר שאליו מגיע עיקר הגדולה:

(ז) איש, השיב לו במועצות ודעת, לאמר איך יהכן לשאול מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו, הלא זה עצמו מה שהמלך חפץ ביקרו, זה הוא הכבוד והיקר היותר גדול, עד שאין יקר יותר ממנו, וז"ש על מה שאתה שואל מה לעשות, הני משיב לך זאת עצמו יעשה לו שיודיעו שהוא איש אשר המלך חפץ ביקרו, כי הוא היקר היותר גדול, רק יביאו לבוש מלכות לפרסם הדבר:

(ח) ואשר נתן, י"מ שהיו נותנים כתר מלכות בראש הסוס, וי"מ אשר רכב עליו המלך בעת שניתן כתר מלכות בראשו, היינו ביום שנכתר למלוכה:

(ט) והלבישו והרכיבהו, המן רצה להרבות כבודו ע"י שרים רבים ומכריזים כבירים כדי שיתפרסם הדבר, ע"כ אמר בלשון רבים שיעשה הדבר ע"י רבים ונכבדים:

(י) מהר קח, המלך שראה שגדולת המן הוא שלא במשפט, ובאמת למרדכי יאות הכבוד הזה, ורצה עד היכן הגיע גאותו עד שרוצה להשתמש בשרביטו של מלך, ועוד לו אך המלוכה, כמו שאמר שלמה בדבר אדוניהו ששאל שרביטו של מלך שדע כמורד במלך, לכן אמר בחמתו שימהר לעשות כן למרדכי, כי אליו מגיע הכבוד הזה, וגם מגיע לו שיעשה לו זאת ע"י המן עצמו אחר שהוא לקח גדולתו בערמה ראוי שיכוף גאותו כעבד, ואל תפל דבר, כי הכל ביושר ובצדק, וע"כ גם שהוא עצמו יעשה הכל בלי עזר להלבשה והרכבה משרים אחרים, ועז"א מכל אשר דברת, שגם ההלבשה תעשה בעצמך:

תַּפֵּל דָּבָר מִכֹּל אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ יא וַיִּקַּח הָמָן אֶת־הַלְּבוּשׁ וְאֶת־הַסּוּס וַיַּלְבֵּשׁ אֶת־מָרְדֳּכָי וַיַּרְכִּיבֵהוּ בִּרְחוֹב הָעִיר וַיִּקְרָא לְפָנָיו כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ יב וַיָּשָׁב מָרְדֳּכַי אֶל־שַׁעַר הַמֶּלֶךְ וְהָמָן נִדְחַף אֶל־בֵּיתוֹ אָבֵל וַחֲפוּי רֹאשׁ׃ יג וַיְסַפֵּר הָמָן לְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ וּלְכָל־אֹהֲבָיו אֵת כָּל־אֲשֶׁר קָרָהוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ חֲכָמָיו וְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ אִם מִזֶּרַע הַיְּהוּדִים מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר הַחִלּוֹתָ לִנְפֹּל לְפָנָיו לֹא־תוּכַל לוֹ כִּי־נָפוֹל תִּפּוֹל לְפָנָיו׃ יד עוֹדָם מְדַבְּרִים עִמּוֹ וְסָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ הִגִּיעוּ וַיַּבְהִלוּ לְהָבִיא אֶת־הָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה אֶסְתֵּר׃

°הל' רגושה

ריבא

רש"י

על שאמר שיהא הכתר בראש אדם: (יב) וישב מרדכי. לשקו ם ולתעניתו: אבל וחפוי ראש. רבותינו ג פירשו הדבר במסכת מגילה: (יג) אשר החלות לנפול וגו'. אמרה אומה זו נמשלו לכוכבים ם ולעפר כשהם יורדים עד לעפר וכשהם עולים

שפתי חכמים

כשבא הכמתים במשתה ביום שהם יבנים היינו שקומה בלילה במשכת אחר המשתה. לכ"ש גם היה: ם דק"ל נל"ל דבב מרדכי הלא כל ענינו של הכתוב אינו אלא לספר במפלתו של המן. לכ"ש לשקו ולהצניעו ויום ג' לתעניתו היה שהתחיל להתענות ביום י"ד בניסן ומה שקרא המקרא ליום אחמול שלישי ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות יום שלישי לשילוח הרצים היה: ב דק"ל מה אבילות שייך בזה. יעוי' אמר ר"ש וכו' דדרשו בפ"ק דמגילה פ"ג: ם בגמרא בפ"ק דמגילה דייק מסיפיה דקרא כי נפול תפול לפניו מהי נפילות

פירוש

(יב) וישב, מספר איך מרדכי שב לגדולתו, והמן נרדף לבאר שחת, כאומר ראו מעשה ה' כי נורא הוא, משפיל אדם רגל, ועצת מסבב הסבות לעולם תעמוד:

(יג) ויספר, פי' מהרא"ל שהמן הגיד שבני ביתו בשמעם את הנעשה, יחרדו ויפחדו כן בקש המן מן המלך לתלות את מרדכי, וע"י הויכוח והבירור נודע למלך כי שקר דבר עליו, ומתוך כך יצא הפסק הזה, ובזה אין תרופה למכתו, וע"ז בא לבשרם בשורה טובה, כי זה היה רק מקרה בעלמא ועדן לא נקט מפלתו ועוד יש תקוה שאח"כ יבקש לתלותו וימלא המלך בקשתו אחר שכבר קבל מרדכי את שכרו, אמנם חכמיו ויועציו יעצוהו לטובו בל יתגרה עוד עם מרדכי ואל יבקש את נפשו כי לא יצליח עכ"ד. וגם ספר כי על דברת המן שחשב זאת למקרה בעלמא, הודיעוהו היועצים החכמים האלה, שאם מרדכי הוא מזרע היהודים, שהם העם שעליהם תחופף השגחת ה' הפרטיית, אז ידע כי לא היה הדבר במקרה רק בהשגחת אלהי קדושים, ואחר אשר החלות לנפול לפניו, שמורה כי ה' רגם גם ושם פיו עליהם לטובה לא תוכל לו עוד, ולראיה אמרו אשר החלות לנפול לפניו, כונו בזה שני ענינים, א] שאתה החלות לנפול שאתה היית המתחיל בנפילה הזאת מבלי שעשה שום אדם איזה השתדלות בזה רק אתה בעצמך היית המתחיל והגורם ע"י שהסכמת לשער המלך ויעצת זאת העצה, ב] שהחלות לנפול לפניו, שהוא לא נפל עדיין רק אתה נפלת קודם לו, וזה מורה מלת לפניו, ר"ל לפני נפילתו, וזה סימן שהיה בהשגחה ע"י תפלתו ותעניתו שמתעסק בו עתה, וא"כ לא תוכל לו רק אם נפל תפול לפניו, ר"ל רק באופן הזה תוכל בו אם תפול ותכניע עצמך לפניו, עד שתתגלגל דעתו ויפסיק מתפלתו ותשובתו אז תגבר ידך לעשות חיל, אבל כל עוד שתלהם בו כן ירים ידו בתפלה, והיה כאשר ירים מרדכי ידו וגבר ישראל:

(יד) עודם, גם זה היה בהשגחה שהסריסים באו באמצע הויכוח ושמעו את הנדבר בינהם שהמן אמר ברוגז

השאלות

יב צ"ל למה ספר זאת לאנשי ביתו והלא בשורת רעה כזאת טוב להעלימה לא לפרסמה, ולשון אשר קרהו כאילו מקרה היה אינו מובן, ויפלא מה זאת הנאמר במ"ש כי נפל תפול וקראם חכמיו, ואת כסילות להפיל מורך ופחד בלבבו:

יד למה מספר כי סריסי המלך הגיעו בעודם מדברים:

ז א וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן לִשְׁתּוֹת עִם־אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה׃ ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר גַּם בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן מַה־שְּׁאֵלָתֵךְ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְתִנָּתֵן לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ׃ ג וַתַּעַן אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַתֹּאמַר אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הַמֶּלֶךְ וְאִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב תִּנָּתֶן לִי נַפְשִׁי בִּשְׁאֵלָתִי וְעַמִּי בְּבַקָּשָׁתִי׃ ד כִּי נִמְכַּרְנוּ אֲנִי וְעַמִּי לְהַשְׁמִיד לַהֲרוֹג וּלְאַבֵּד וְאִלּוּ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת נִמְכַּרְנוּ הֶחֱרַשְׁתִּי כִּי

אין

רש"י

עולים עד לרקיע ועד הכוכבים: (ג) תנתן לי נפשי. שלא אהרג בשלשה עשר באדר שנגזרה גזרת הריגה על עמי ומולדתי: ועמי. ינתן לי בבקשתי שלא יהרגנו, וא"ת מה איכפת לך כי איככה אוכל וראיתי וגו': (ד) כי אין הצר שוה בנזק המלך, אינו חושש בנזק המלך שאילו רדף אחר הנאסף היה

השאלות

ב מדוע קראה פה אסתר המלכה:
ג למה יחכה השאלה אל נפשה והבקשה על עמה:
ד מדוע היתה מחרשת אם לעבדים היו נמכרים, ומהו כי אין הצר שוה, שנדחקו המפ' בבאורו:

פירוש

עוד להשתדל אצל המלך לתלותו, והם יעצוהו כל יאחם עמו, ומזה ידע חרבונה שהיה אחד מן הסריסים האלה שעשה המן את העץ, (מהרא"ש):

(ב) מה שאלתך אסתר המלכה, עתה הוסיף לה באהבתו שגם אם תשאל בשאלה דבר גדול הראוי לה מצד שהיא מלכה יתן לה, וע"ז הוסיף אסתר המלכה:

(ג) נפשי, למה שאמרתי למעלה כי השאלה היא מה שמבקש לצורך עצמה, והבקשה היא מה שמבקש לצורך אחרים, אמרה אבל אבקש לצורך עצמי אינו דבר זולתי, רק את נפשי, וכן הבקשה לצרך עמי אינו דבר זולתם מהעושר והכבוד רק הצלת נפשם ממות, ולדעת המפרשים שאמרתי למעלה, שהשאלה היא גוף השאלה והבקשה היא התכלית הנרצה אצלו מן השאלה, והנה המבקש להציל נפש חבירו ממות, השאלה יהיה הצלת נפש חבירו אבל התכלית הנרצה אצלו הוא מפני שאינו יכול לראות ברעת חבירו, הנה נפשו לראות באבדן רעהו, וא"כ הבקשה היא, הוא בעבור עצמו, וזה יכול להמורה לטעות כי אסתר בבקשה על עמה ואמרה כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי, שמילא עקר הבקשה היא בעבור עצמה שאינה יכולה לראות אבדן עמה ומולדתה, לז"א כי לא כן הוא רק ר"ל יקר בעיניה הצלת עמה עד שהיתה מסכמת שתאבד היא בלבד שעמה ינצלו, באופן שהשאלה אל המלך היה בעבור עצמה כמ"ש כי איככה אוכל וראיתי, אבל עקר הבקשה ותכליתה הוא עמה:

(ד) כי נמכרנו סעגה שני טעמים, א) שעקר המכירה היתה בעבורה שעיקר מחשבת המן היה לאבד אותה וע"י תלה עלילה על עמה כדי שאח"כ יוכל להתגולל עליה לאמר שהיא מבני אמותה ויהרוג גם אותה, ח"ש כי נמכרנו אני ועמי, ר"ל אני היא העקרית והסבה אל המכירה ועל ידי נמכרו גם עמי, ב) גוף המכירה שלא נמכרו לעבדות רק להשמיד ולאבד [ולכן כפלה תמיד בדבריה אם מצאתי חן ואם על המלך טוב, כי המציאות חן מגביל נגד השאלה שהשאלה בעבור עצמה וצריכה מציאות חן שתנצל, ואם על המלך טוב מגביל נגד הבקשה עבור עמה, כי למלאות הבקשה הזאת אין צריך למציאות חן רק הדבר טוב מצד עצמו כי לא לתפארת יהיה אל המלך לאבד הגוי כולו בלי פשע], וגם בררה בדבריה איך המן רמה את המלך בשני דברים, א) במה שאמר אליו ישנו עם אחד, שהם עם בלתי מפורסם, והלא זה אני ועמי, זה שבה אשר אנכי בקרבו, והיה צריך להודיע זאת להמלך, ב) במ"ש יכתב לאבדם שהיה כוונת המלך לאבד ערת האומה ודתה לא להשמידם כנ"ל, והוא מכרם להשמיד להרוג ולאבד, ועז"א ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו וכו', ר"ל אם עכ"פ לא היה מרמה את המלך רק בדבר אחד במה שלא גלה את אזנו מי הוא העם, אזי החרשתי, ולא הייתי מגלה המרמה והמאנה אחר שבכל יצא הדבר בשוגג מאת המלך, לא גם עשה שהדבר כולו מוטעה וכדי בזיון וקצף להמלך, שהראוי שהשאגה ומרמה אותו יקבל את ענשו,

וגם

אֵין הַצָּר שֹׁוֶה בְּנֵזֶק הַמֶּלֶךְ׃ ס ה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וַיֹּאמֶר לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה מִי הוּא זֶה וְאֵי־זֶה הוּא אֲשֶׁר־מְלָאוֹ לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן׃ ו וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִישׁ צַר וְאוֹיֵב הָמָן הָרָע הַזֶּה וְהָמָן נִבְעַת מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַמַּלְכָּה׃ ז וְהַמֶּלֶךְ קָם בַּחֲמָתוֹ מִמִּשְׁתֵּה הַיַּיִן אֶל־גִּנַּת הַבִּיתָן וְהָמָן עָמַד לְבַקֵּשׁ עַל־נַפְשׁוֹ מֵאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה כִּי רָאָה כִּי־כָלְתָה אֵלָיו הָרָעָה מֵאֵת הַמֶּלֶךְ׃ ח וְהַמֶּלֶךְ שָׁב מִגִּנַּת הַבִּיתָן אֶל־בֵּית ׀ מִשְׁתֵּה הַיַּיִן וְהָמָן נֹפֵל עַל־הַמִּטָּה

שפתי חכמים

נפילות אלו לכה מלמד שאמרה לו אומה זו נמשלת לעפר ולכוכבים וכו׳, גם רש״י עיקר דיוקו מסיפיה דקרא לכן כתב וגו׳ להורות שדיוקו ממה שכתב אח״כ: ע פירוש של כלתה נגמרה ואח״כ ק״ל מה רעה עשו לו שאומר כלתה הרעה ועוד במה ידע שנגמרה הרעה דלמא ירע לו עוד כאשר הירע באמת לכ״פ השנאה והנקמה כלומר נגמר השנאה שיבנאהו ונעשה בו נקמה: פ והמן נופל נפל מבע״ל לכ״פ המלאך דוחפו. והכי איתא בפ״ק דמגילה ופירש״י נופל משמע לשון עושה והולך נופל תמיד רוצה לזקוף ומלאך מפילו: דקשה

רש״י

היה לו לומר מכור אותם לעבדים ולשפחות וקבל הממון או שהיה אותם להיות לך לעבדים הם וזרעם: (ה) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה. כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר שני פעמים אינו אלא למדרש, ומדרשו של זה בתחלה היה מדבר עמה ע״י שליח עכשיו שידע שממשפחת מלכים היא דבר עמה הוא בעצמו: (ז) כי כלתה. נגמרה הרעה ע והשנאה והנקמה: (ח) והמן נפל. פ המלאך דחפו: על המטה

פירוש

וגם נגד מ״ש המן במלביניו ולמלך אין שוה להניחם, שהעם הזה מזיקים את המלך, השיבה אדרבה אין הצר שוה בנזק המלך, המן אינו שוה שיניח המלך אותו בחיים מפני ההיזק שהמלך מוצא ממנו שמהרס את מלכותו:

השאלות

ה בהו ויאמר ויאמר. כפל מי הוא זה ואי זה הוא, כבר העירותי הלא אחשורוש עצמו הסבים ע״ז ומה שאל עתה:

ו כפל צר ואויב:

ז מדוע לא בקש מאת המלך והמלכה ביחד:

(ה) **ויאמר**, תחלה שאל המלך לכל אנשי הביה והמן בכללם כמתמיה מי הוא זה, ואחר שאין משיבו שאל לאסתר המלכה, **מי הוא זה**, שאל שני דברים, א) מי הוא האיש הזה שעשה נבלה כזאת, ב) **ואי זה הוא**, הסבה אשר **שרלתו** לזה, ועז״א **אשר מלאו** מוסב על הסבה אם היא הסבה אשר מלאה את לב האיש, הבוא לעשות כן:

(ו) **איש צר**, נגד מה שאל מה היא הסבה שמלאה לב האיש אל הנבלה הזאת, אמרה הסבה היא יען שהוא **איש צר ואויב**, וכפלה צר ואויב, כי צר הוא המציר להברו בפועל ואויב המבקש רעת חבירו זמ״מ אינו מציר לו בפועל. והנה מי שאינו אכזרי כ״כ לא יהיה אויב רק כרם היותו צר, אבל אחר שיהיה צר לא יהיה אויב, רצוני, שאחר שיצר לחבירו וינקום ממנו תסתלק האיבה, אבל המן באכזריותו, הנה שהציר והרע עדיין הוא אויב, והסבה זאת, הניעה לנו להצר לישראל באיבתו, ונגד השאלה מי הוא זה השיבה המן הרע הזה. **והמן נבעת**, פי׳ מהרח״ה כי אל המלך עצמו היה יכול להתגל להחזיק דבריו, כי מה שהלשין על עם היהודים כולו אמת ולא מאיבה עשה זאת, אבל הלא אז תגדל יותר חמת אסתר, ולפני אסתר בפני עצמה היה יכול להתחנן, שעשה זאת טרם שידע שהיהודים עמה ומולדתה, ועתה מבטיחה שיוסיף לדבר טוב על היהודים להשיב את הספרים, אבל אז תגדל חמת המלך, כי יאמר הלא בזה נגלה כי לא מאהבת האמת רצית להשמידם, כי אם אמת כדבריך שהם ראוים להשמידם, איך תחפה עליהם עתה מיראת המלכה, וע״כ נבעת מלפני המלך והמלכה בהיותם ביחד:

(ז) וע״כ בעת צאת המלך אל גנת הביתן מצא עת רצון לבקש על נפשו מאסתר בפ״ע:

(ח) **הגם**, אחר שכבר היה בדעתו כי המן חשב להרוג את אסתר עם אבדן כללות היהודים, ועתה גם עתה נדמה לו ג״כ שרצה להרגה, אמר **ובי גם תכבוש את המלכה**, הכ את עמה מכרת להרוג, הגם

הַמִּטָּה אֲשֶׁר אֶסְתֵּר עָלֶיהָ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הֲגַם לִכְבּוֹשׁ אֶת־הַמַּלְכָּה עִמִּי בַּבָּיִת הַדָּבָר יָצָא מִפִּי הַמֶּלֶךְ וּפְנֵי הָמָן חָפוּ׃ ט וַיֹּאמֶר חַרְבוֹנָה אֶחָד מִן־הַסָּרִיסִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ גַּם הִנֵּה־הָעֵץ אֲשֶׁר־עָשָׂה הָמָן לְמָרְדֳּכַי אֲשֶׁר דִּבֶּר־טוֹב עַל־הַמֶּלֶךְ עֹמֵד בְּבֵית הָמָן גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ תְּלֻהוּ עָלָיו׃ י וַיִּתְלוּ אֶת־הָמָן עַל־הָעֵץ אֲשֶׁר־הֵכִין לְמָרְדֳּכָי וַחֲמַת הַמֶּלֶךְ שָׁכָכָה׃ ס

ח א בַּיּוֹם הַהוּא נָתַן הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה אֶת־בֵּית הָמָן צֹרֵר הַיְּהוּדִיים וּמָרְדֳּכַי בָּא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי־הִגִּידָה אֶסְתֵּר מַה הוּא־לָהּ׃ ב וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ אֶת־טַבַּעְתּוֹ אֲשֶׁר הֶעֱבִיר מֵהָמָן וַיִּתְּנָהּ לְמָרְדֳּכָי וַתָּשֶׂם

רש״י

המטה אשר אסתר עליה. דרך היה לישב בסעודה על לזן על גבי המטות כמו שנאמר ברלא הספר מטות זהב וכסף לבני המשתה: הגם לכבוש. לשון תימה הוא, לכבוש להאנס בחזקה כמו (במדבר לב כב) ונכבשה הארץ: (ט) גם הנה העץ. גם רעה אחרת עשה שהכין העץ לתלות אוהבו של מלך שהציל את המלך ממות: (א) מה הוא לה. איך הוא קרוב לה: להעביר

השאלות

ט מאין ידע חסרים מענין העץ, מדוע הזכיר אשר דבר טוב על המלך, ומה נ״מ אם עומד בבית המן או אינו עומד עתה, ואם גבות חמשים אמה או לא:
א למה נתן בית המן לאסתר, ומהו הרבותא שמרדכי בא לפני המלך שאין בזה גדולה כ״כ כי כל אדם היה יכול לבא בעת הצורך ולמה קראו להמן פה צורר היהודים:
ב אשר העביר מהמן מיותר, ולמה מספר מה ששמה אסתר את מרדכי על בית המן:

פירוש

הגם המלכה בכלל, זאת שנית הכי **גם עמי בבית**, והלא גם החייב מיתה וברח לבית המלך לא יהרגנ, ואף כי להרוג המלכה בבית. **ופני המן חפו**, היה דרך הפרסיים לחפות פני מי שהמלך כועס עליו, למען ישוכך קצף המלך (רא״ב״ע): (ט) **אחד מן הסריסים**, שהלכו לקרוא את המן אל המשתה ועי״כ ידעו מן העץ כנ״ל. **גם הנה העץ** ר״ל הנה יש עוד ראיות ברורות, שזה האיש המן אך רעת המלך הוא מבקש, כי הלא עשה עץ לתלות את מרדכי, ולא מצא בו שום עון רק **אשר דבר טוב על המלך**, שבעבור שמרדכי הציל את המלך ממות, זאת הרה להמן ורצה לתלותו, כי גם המן היה בקושרים על המלך, זאת שנית **עומד בבית המן גבוה וכו׳**, הלא העץ עומד עדיין וגבוה חמשים אמה, למען יתראה לעיני הכל, וזה חרפה גדולה להמלך, שבעת שלבש מרדכי לבוש מלכות וקראו לפניו שהמלך חפץ ביקרו, בכל זאת העץ המוכן לו לתלותו עליו עומד בגלוי לעיני כל, לאמר שהאיש אשר המלך חפץ ביקרו מזומן להתלות, ואין לך מרד גדול מזה, ועפ״ז כדין פסק המלך והכן משפטו לתלותו. כן יאבדו כל אויבי ה׳:
(א) **ביום ההוא**, כבר היה החק מימי קדם, כי הרוגי מלך נכסיהם למלך, ואם היה המן נהרג בשביל שמרד במלך היה ביתו ונכסיו מגיעים אל המלך, אבל המלך רצה להראות שלא עבור מרדו במלך נתלה רק עבור מה שמרד בהמלכה ובעמה היהודים, לכן נתן בית המן לאסתר, כי אחר שנהרג בשביל' נכסיו מגיעים אל המלכה, ולכן קראו פה צורר היהודים לאות המעט שלכן נתן בית המן לאסתר יען שסבתו היה על שהיה צורר היהודים, ומרדכי נראה שהיכף גדלו המלך ונתן לו רשות לבא לפני המלך כל עת שירצה ובל יצטרך להמתין עד שיקראו לו ויושיבו לו הסריסים:
(ב) **ויסר**, המשנה היה נוסח כיצת המלך מעת שנתן המלך הטבעת להמן, ומספר כי תיכף נתן הטבעת למרדכי

אֶסְתֵּר אֶת־מָרְדֳּכַי עַל־בֵּית הָמָן׃ ס ג וַתּוֹסֶף אֶסְתֵּר וַתְּדַבֵּר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתִּפֹּל לִפְנֵי רַגְלָיו וַתֵּבְךְּ וַתִּתְחַנֶּן לוֹ לְהַעֲבִיר אֶת־רָעַת הָמָן הָאֲגָגִי וְאֵת מַחֲשַׁבְתּוֹ אֲשֶׁר חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים׃ ד וַיּוֹשֶׁט הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר אֵת שַׁרְבִט הַזָּהָב וַתָּקָם אֶסְתֵּר וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ ה וַתֹּאמֶר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב וְאִם־מָצָאתִי חֵן לְפָנָיו וְכָשֵׁר הַדָּבָר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ

רש"י

(ג) להעביר את רעת המן. שלא תתקיים עצתו הרעה:

כנס

פירוש

למרדכי מבלי הפסק, ולא נתנה על ידו, רק מיד המן ליד מרדכי, ותשם אומר הנה שני דברים שבהם ההלל שהוא רשע כבוד עשרו ואת אשר גדלו המלך, פתה כרגע הסבו למרדכי הצדיק יכין רשע וצדיק ילבש, נגד גדולתו ויסר את טבעתו אשר העביר מהמן, ונגד עשרו ותשם את מרדכי על בית המן:

השאלות

ג למה הוסיפה עתה לחנן יותר מאשר חננה קודם, ומה הכפל שכפל במלות שונות, ומה הכפל רעת המן ומחשבתו:

ה הכפל בדברי אסתר מבואר, מלות מחשבות הכן מיותר:

(ג) ותוסף אסתר, פי' המפרשים כי אסתר אחרי ראותה שנתן לה המלך ענינים אחרים ועל גוף הבקשה לא ענה לה מאומה, אז עלה מורא על ראשה, כי כבר הראה המלך מתת לה שאלתה זאת, וע"כ רוצה להוסיף במתנות אחרות, כדרך מי שאינו רוצה לשאלות שאלת הושבו שמבטיח לו ענינים אחרים, כי אם היה רוצה למלאות שאלתה הלא היה צריך להבטיח לה תחלה על גוף בקשתה שזאת העיקר אולה אחר כך יתן לה דברים אחרים, ולכן עתה דוקא פחד ורחב לבבה להפציר בתחנונים, והנה לא הניחה מלעשות כל הפעולות אשר יסבבו שימלא המבקש את בקשתו, כי לפעמים ימלא את בקשתו ע"י שירבה דברים ומליצות להראות כי המבוקש ראוי להעשות מצד היושר והצדק, וע"ז ותדבר לפני המלך בדברי טעם ודעת, ולפעמים ימלא שאלת השואל מצד שיעורר בכי ותחנונים וירחמו על השואל, וע"ז ותפול לפני רגליו ותבך ותתחנן לו להעביר את רעת המן. הנה אסתר בקשה שהמלך ישלח רצים לקחת את הספרים בחזרה ולבטל את הגזרה, כי אם ימתין עד זמן המוגבל, והמלך ירצה לשלוח ספרים אחרים חתומים שיונתו ג"כ עד זמן המוגבל, שיהיה כתוב בהם הפך הספרים הראשונים, כמו שעשה המלך אח"כ באמת, ירצה מצד שני דברים, א) כי עד בוא הזמן המוגבל שיפתחו הספרים ויראו שבטל את הגזרה, בתוך כך יעברו על היהודים צרות רבות, וכל אותו הזמן יתעוללו בשו מוניהם באשר כבר נתפרסם כי נמכרו להשמיד. ועז"א להעביר את רעת המן, הוא הרע שהוא בהווה עתה. ב) כי גם בבוא הזמן הלא בספרים שלח המן הרבה להכניס דית היהודים וגם בבוא ספרים אחרים, לא יאמינו לקול האות האחרון רק לקול האות הראשון, ועז"א ואת מחשבתו אשר חשב, גם כללה בדבריה שני טענות לעומת שידעה כי חק מלכי פרס שכתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב, עז"א היה פתחה בחכמה, שאין להמלך לשים לבו על זאת, אם מצד המלך, אם מצד השרים, אם שהמלך בעצמו אין לו להוש שעובר על דת המלוכה להשיב פקודתו, אחר שבאמת לא מאתו יצאו הדברים האלה, והמלך יודע האמת כי לא חשב כזאת על עם ה', רק זאת היתה מחשבת המן לא מחשבת המלך, ואם מצד השרים שאין להמלך להסירה שימרדו בו בני מלכותו אם יראה שמשנה דת המדינה להשיב את פקודת המלך, ע"ז טענה הלא הספרים עדיין חתומים ולא נפתחו, כמו שבארתי למעלה שהיו ספרים חתומים שלא נפתחו, ובהם היה כתוב מחשבת המן בפרטות להשמיד את כל היהודים, אבל בפתשגן שהיה גלוי לכל העמים לא נכתב תוכן מחשבתו רק שיהיו עתידים ולא נתבאר על מה ולמה, ולכן יצוה שישיב רק הספרים שבהם כתוב מחשבת המן שהם הספרים החתומים, שמצד הספרים האלה אין לו לסתירה אחר שהם רק מחשבת המן, שנשארו במחשבה ולא נתפרסמו עדיין לשום אדם, ואם ישיבם וישלח אחרים תמורתם לא יודע לאיש כי השיב פקודתו:

(ד) ויושט, הוא רשות בקום ולדבר דבריה בפרטות:

(ה) אם על המלך טוב, ר"ל כי הממלא בקשת חבירו, יהיה או מפני המבקש או מפני המבוקש, וכל אחד יהיה בב' פנים, אם מפני שהמבקש מצא חן בעיניו, או מפני שמקום להשיב

המלך וטובה אני בעיניו יכתב להשיב את־הספרים מחשבת המן בן־המדתא האגגי אשר כתב לאבד את־היהודים אשר בכל־מדינות המלך: ו כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר־ימצא את־עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי: ס ז ויאמר המלך אחשורש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי הנה בית־המן נתתי לאסתר ואתו תלו על־העץ על אשר־שלח ידו ביהודיים: ח ואתם כתבו על־היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך וחתמו בטבעת המלך כי־כתב אשר־נכתב בשם־המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב:

°יתיר יוד

ויקראו

רש"י

(ז) הנה בית המן וגו'. ומעתה הכל רואים שאני חפץ בכם וכל מה שתכתבו יאמינו שכל שמאתי הוא לפיכך אין צריכין אתם להשיבם אלא כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם: (ח) אין להשיב. אין נאה להשיבו ולעשות כתב

שפתי חכמים

צ דקשה ליה היא בקשה להשיב מחשבות המן והוא השיב הנה

השאלות

ו הכפל מבואר:

ז תשובת המלך הנה בית המן וכו' אין לו טעם ולא בזה ינית לבה הדואג מאבדן עמה:

ח בעצה הזאת נבוכו כל המפרשים ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם, אחר שכתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב, איך אמר כתבו כטוב בעיניכם, איך ישיבו את הספרים הראשונים הלא אין להשיב ואם לא ישיבו הלא כפשע בינם ובין המות:

פירוש

להשיג איזה תועלת או הנאה מן המבקש בשאלת שאלתו, או מן המבוקש עצמו בשיפעהו, ותחלה אמרה אם רצה למלאות שאלתה מצד שהיא המבוקש עצמו מצאו חן בעיניו. וז"ש אם על המלך טוב הוא שהמבוקש טוב ויפה בעיניו, ואם מצאתי חן לפניו הוא שהמבקש נושא חן, והוסיפה אופן השני אם רוצה למלאות שאלתה מצד שישיג הנאה ותועלת מן המבקש או המבוקש, ועז"א וכשר הדבר לפני המלך היינו שישיג תועלת מן הדבר בעצמו כי היושב על כסא שמים ימצא תועלת בשישפט צדק ויושר, וטובה אני בעיניו הוא שמצא תועלת ממנו, ובזה ימלא שאלתי מצדי לבל אמות ברואותי צרת עמי, וכוונה בזה שצריך הוא למלאות שאלתה מצד ארבעת אופנים האלה יחד שכולם כאן נמצאו וכאן היו, יכתב להשיב, פה פרטה עצתה הנ"ל בפרטות שישלח המלך רצים לקחת את הספרים החתומים שבהם כתוב מחשבת המן בחזרה, כי השרים אין יודעים עדיין מה שכתוב בהן, ולא יהיה בזה בזיון אל המלך:

(ו) כי איככה, נתנה טעם על מה א"א לכתוב ספרים אחרים התומים שיונחו ג"כ ביד השרים עד בוא מועד, ויהיו כתוב בהן הפך הראשונים, כי בזה יש שני ריעותות: א) כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי תיכף עד שיגיע הזמן המוגבל, כי בתוך הזמן הזה יהיו נכונים למשסה ולשפוט, ב) מקל הדבר כי בהגיע הזמן לא ישמעו לקול הספרים האחרונים, ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי, הם ממש הדברים שדברה בפסוק ג':

(ז-ח) הנה בית המן, ואתם כתבו. הנה המלך לא הסכים לעצתה להשיב את הספרים החתומים בחזרה, כי כתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב, אולם יען להם עצה נכונה בהשכל ודעת, שיאשרו הספרים הראשונים ביד השרים, ובכל זאת יבטיח לבם מכל אך. והנה היה בענין זה שני ענינים: א) כי בספרים הראשונים היה כתוב להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, ובזה יש לבאר מלת היהודים לנושא המאמר להשמיד להרוג ולאבד את כל, ומי יהיה המשמיד, היהודים, הם יהיו המשמידים, וישב הסבר הפעול. כי לא פורש באגרת הראשונים את מי ישמידו, ואם יבטלו האגרות החתומים,

בהושיע

ט וַיִּקָּרְאוּ סֹפְרֵי־הַמֶּלֶךְ בָּעֵת־הַהִיא בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי
הוּא־חֹדֶשׁ סִיוָן בִּשְׁלוֹשָׁה וְעֶשְׂרִים בּוֹ וַיִּכָּתֵב כְּכָל־אֲשֶׁר־
צִוָּה מָרְדֳּכַי אֶל־הַיְּהוּדִים וְאֶל הָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים וְהַפַּחוֹת
וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת אֲשֶׁר ׀ מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים
וּמֵאָה מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְעַם וָעָם כִּלְשֹׁנוֹ
ואל

רש"י

כתב המלך בזיוף: (ט) ככתבה. באותיות שלה:

כלשון

פירוש

שהוסיף בהם מלת עם ומדינה הצרים אותם
להשמיד להרוג את כל חיל עם ומדינה הצרים, ומי ישמיד, היהודים ישמידו את כל חיל עם ומדינה, ומעתה האגרות האחרונות לא ישיבו ויבטלו את הראשונות רק יבארו אותם, וכל שהכתב השני איש מגרע מן הראשון רק מוסיף בו דברים לבארו אין זה נקרא משיב דברי המלך, וזאת כוונה אסתר בעצת המלך, ועז"א ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם, ר"ל על שם היהודים תוכלו לכתוב הבאור כטוב בעיניכם, לבארו שהיהודים יהיו המשמידים לא הנשמדים:

השאלות

ט למה המתין עד כ"ג סיון:

ואת שנית כי הגם שזה רק באור רחוק, ובפרט אחר שהאגרות הראשונות נכתבו בכתב לשונית הלא ימלא הדבר לשומע פלא יסבלו הבאור הזה, ומ"מ השיב עלאו להסיר כל הספקות, כי זאת מבואר שאם יאמר האומר ראובן יתן מעות לשמעון, ראובן לא יתן מעות לשמעון, ראובן יכה את שמעון, ראובן לא יכה את שמעון, הם משפטים סותרים אחד את חבירו, אבל אם יאמר ראובן יתן מעות לשמעון ושמעון יתן מעות לראובן, ראובן יכה את שמעון ושמעון יכה את ראובן, אין זה בגדר הסתירה, כי שניהם יוכלו להתקיים, וכן אם היה האגרות הזאל וכתב שהעמים לא ישמידו את היהודים היו האגרות האחרונים סותרים את הראשונות, אבל אחר שכתב שגם שהיהודים ישמידו את הצרים אותם, אין זה סתירה כי שניהם יוכלו להתקיים, שנתן לשתי הכתות רשות להלחם זה בזה, אולם הלא בזה עדיין היהודים בסכנה, דאחר שיש גם לצורריהם רשות להרוג בם, ומי יודע מי מהם תגבר ידו, ע"ז הקדים לאמר הנה בית המן נתתי לאסתר וכו', ר"ל הנה באלה האגרות האחרונות יש שני השנות: א) מן העמים שקבלו כתב הפתשגן הגלוי להיות עתידים ליום הזה, ושמעו קול השמועה בעל פה, כי הגזרה היא על היהודים, ואף שיגיעו אגרות להפך הלא ילחמו עם היהודים וירעו להם, אך זה תקן בקל דאחר שהפתשגן הגלוי לכל העמים לא נכתב בו רק להיות עתידים ליום הזה ולא נכתב לא מי יהיה עתיד, ולא על מה יהיו עתידים, ועתה בפתשגן השני נכתב בבאור, (א) מי יהיו עתידים, להיות היהודים עתידים, ב) על מה יהיו עתידים, להנקם מאויביהם, ממילא הפתשגן השני הוא רק באור להראשון, ואין להם להריש ידם ורגלם לעשות רע ליהודים, כי גם הפקודה הראשונה מפורשת ע"י השניה, שאדרבה היהודים ינקמו מאויביהם, ובזה תקן השנות אסתר שירלאה שעד שיגיע יום המוגבל ישבו רע עם יהודים, כמ"ש איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימלא את עמי, והחשש השני שיש להם לירוא מן הסכנה שיעבור עליהם בהגיע היום המוגבל שאז יפתחו האגרות הראשונות והאחרונות החתומים, ויראו מבואר בהאגרות הראשונות שיתן דת לאבד היהודים, ואף שבהאחרונות נכתב שרשות גם ליהודים להנקם מאויביהם, הלא יש חשש, אם מצד הצוררים, שיגבר ידם על היהודים, אם מצד השרים פן יעזרו להצוררים, אחר שרשות בידם לעשות כאחד משתי האגרות, ע"ז הקדים לאמר, הנה כה שבית המן נתתי לאסתר ומה שתלו אותו על העץ היה מפני ששלח ידו ביהודים, וזה דבר ידוע ומפורסם, כי מטעם זה נהתי ביתו לאסתר על שמרד במה שרלה לאבד עמה ומולדתה, וממילא כבר ידעו השרים כי האגרות הראשונות נכתבו נגד רצון המלך, ובודאי בבוא יום המוגבל ויפתחו שני האגרות יסתירו את האגרות הראשונות מפני האחרונות, כי יראו לנפשם בל יגיע להם כמו שהגיע להמן, ובודאי יעזרו אל היהודים, והעמים לא ידעו כלל מה היה כתוב באגרות הראשונות, כי השרים יסתירו אותם, ובזה אין שום חשש וסכנה:

(ט) ויקראו, פי' שהרה"ח שהמתין עד כ"ג סיון מפני שרלה שהרלים בעצמם שהובילו אגרות המן יובילו גם אגרות האלה ובזה יאמינו את דבריהם, והם לא שבו עד כ"ג סיון, ומעם הכן הוא. והנה מרדכי הוסיף לכתוב גם אל היהודים, ובזה מגן תוקף אל האגרות האחרונות כי השרים אשר הגיש אליהם שני הספרים, ממילא נתן להם רשות לקבוע כמו שירצו, כי שני הפקודות כאחרו בתקפם, הגל אחר שהגיש

כשברים

ואל־היהודים ככתבם וכלשונם: י ויכתב בשם המלך אחשורש ויחתם בטבעת המלך וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רכבי הרכש האחשתרנים בני הרמכים: יא אשר נתן המלך ליהודים ׀ אשר בכל־עיר־ועיר להקהל ולעמד על־נפשם להשמיד להרג ולאבד את־כל־חיל עם ומדינה הצרים אתם טף ונשים ושללם לבוז: יב ביום אחד בכל־מדינות המלך אחשורוש בשלושה עשר לחדש שנים־עשר הוא־חדש אדר: יג פתשגן הכתב להנתן דת בכל־מדינה ומדינה גלוי לכל־העמים ולהיות היהודיים עתידים ליום הזה להנקם מאיביהם: יד הרצים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה

°בסים כ׳ ולהרג בו״ו: °יתיר י׳ד °עתודים כתיב

רש״י

כלשונו. הוא הדגל: (י) ביד הרצים. רוכבי סוסים מלוה להם לרוץ: האחשתרנים. מין גמלים הממהרים לרוץ: (יא) ושללם לבוז. כאשר נכתב ברשעתו, והם בבזה לא שלחו את ידם שהראו לכל שלא נעשה לשם ממון: (יג) פתשגן. אגרת מפורש: (יד) מבהלים. ממהרים אותם לעשות מהרה לפי שלא

השאלות

י למה שלח רצים בסוסים, והמן שלח רגלים:
יא המן אמר להשמיד ביום אחד ושללם לבוז, משמע הבזה תהיה אח״כ, ומרדכי אמר ושללם לבוז ביום אחד שגם הבזה תהיה בו ביום:
יב מרדכי אמר בכל מדינות, והמן לא הזכיר זה:
יד למה הוסיף פה מבוהלים:

פירוש

הספרים האחרונים אל אנשים אשר לא הגיעו אליהם הספרים הראשונים, גלה דעתו שלא נתן ברירה לעשות כמו שירצו, כי האנשים שלא השיגו הספרים הראשונים אין בידם רק הפקודה השנית ובזה מתילא הפקודה השנית קיימת ומבטלת הראשונה: (י) והנה שלחם בסוסים, או מפני שהיו פיסים מן המלך, או מפני כי בתוך כך היו היהודים בצרה גדולה ומהר לעלתם מצר ומציר:
(יא) והנה מה שהמן אמר בפקודתו להשמיד להרוג ביום אחד ושללם לבוז, ומרדכי אמר ושללם לבוז ביום אחד, כי בהמת מרדכי רצה שהיהודים לא יקחו מן השלל, כי לא לתפארת יהיו להם שיתראה כאלו עקר מגמתם היה לשלול שלל ולבוז בו, אבל אחר שהאגרות האחרונות נכתבו באופן שיהיו בתור והוספה אל מה שנאמר בראשונות, בהכרח לא יכלו לגרוע דבר ממה שכתוב בראשונות רק להוסיף עליהם, כי כתב המלך אין להשיב, וע״כ הוכרח לכתוב באגרותיו ושללם לבוז בל יתן מגרעת בפקודת המלך, והתחכם בזה שפנה לכתוב שההשמדה והבזה תהיה ביום אחד, וזאת ידע שאחר שלא נתן להם רשות לשלל רק ביום אחד יום י״ג שהוא יום המיוחד אל הנקמה באויביהם, בודאי לא יעזבו ישראל את העקר לעשות נקמה באויבי ה׳ בשביל השלל, ובזה יבינו שהזהרו מקחת מן השלל מאומה, אבל המן אם היה פוקד שהשלל יהיה רק ביום אחד ידע שיעטו כולם אל השלל ולא ישמידו, ולכן טה שביום י״ג לא יבוזו רק יהרגו והשלל יהיה אח״כ:
(יב) וגם מרדכי, הודיע שההשמדה והבזה תהיה בכללות מדינות המלך, והמן העלים זה, כי הגם שן בהודע להשרים שהיא גזרה כוללת תהום עינם ויאבד אומה שלימה, ולכן רצה שכל״א יסבור שרק במדינתו היה הגזרה. ומרדכי רצה בהפך שידעו כי נהפך הפור ליהודים לששון ושמחה בכל המדינות:
(יג) פתשגן כבר מבואר למעלה:
(יד) הרצים רוכבי הרכש האחשתרנים יצאו מבוהלים, כי לא ידעו מדוע נבהלים פעם שנית, וגם מרדכי

הַבִּירָה׃ ס טו וּמָרְדֳּכַי יָצָא ׀ מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ מַלְכוּת תְּכֵלֶת וָחוּר וַעֲטֶרֶת זָהָב גְּדוֹלָה וְתַכְרִיךְ בּוּץ וְאַרְגָּמָן וְהָעִיר שׁוּשָׁן צָהֲלָה וְשָׂמֵחָה׃ טז לַיְּהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה וְשִׂמְחָה וְשָׂשֹׂן וִיקָר׃ יז וּבְכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה וּבְכָל־עִיר וָעִיר מְקוֹם אֲשֶׁר דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מַגִּיעַ שִׂמְחָה וְשָׂשׂוֹן לַיְּהוּדִים מִשְׁתֶּה וְיוֹם טוֹב וְרַבִּים מֵעַמֵּי הָאָרֶץ מִתְיַהֲדִים כִּי־נָפַל פַּחַד־הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם׃

ט א וּבִשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר יוֹם בּוֹ אֲשֶׁר הִגִּיעַ דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ לְהֵעָשׂוֹת בַּיּוֹם אֲשֶׁר שִׂבְּרוּ אֹיְבֵי הַיְּהוּדִים לִשְׁלוֹט בָּהֶם וְנַהֲפוֹךְ הוּא אֲשֶׁר יִשְׁלְטוּ הַיְּהוּדִים הֵמָּה בְּשֹׂנְאֵיהֶם׃

נקהלו

רש"י

שלא היה להם פנאי שהיה להם להקדים רצים כראשונים להעבירם: (טו) ותכריך בוץ. מעטפת בוץ פליה העשוי להתעטף: (יז) מתיהדים. מתגיירים: ועמי

פירוש

מרדכי התחכם שלא לתת הדת בשושן עד צאת הרצים, שאותו הכעס שהכעס גם המן פן בהודע זאת לאויבי היהודים יעמידו מליצים אל המלך לשנות את הדת: (טו) וספר שמרדכי יצא להודיע לדקת מרדכי שלא קבל על עצמו שום גדולה עד שנכון לבו בטוח שהיתה אורה ותשועה לאחיו האומללים שאז יצא בלבוש מלכות לא קודם, וספר שהעיר שושן שמחה, לקיים דברי החכם (משלי כט) ברבות צדיקים ישמח העם, שגם העמים כולם שמחו ברבות מרדכי הצדיק:

(טז) וביחוד ליהודים היתה שמחה כפולה וששון בגלוי וכבוד גדול:

(יז) ואמר פה ובכל עיר ועיר, כי פתשגן הכתב היו מבוארים על מה יהיו עתידים, משא"כ אצל המן לא נודע מהו, רק מפי השמועה ולא נודע בערים הפרטיים כנ"ל:

ט (א) ובשנים, עד עתה ספר איך ניצולו ישראל מן הרעה עד בוא זמן המוגבל שבאגרות הראשונות היו נתונים למשסה וע"י האגרות האחרונות נפל פחדם על כל העמים, כי עד בוא יום המוגבל לא היה שום פקודה מתנגדת אליהם, כי פתשגן הגלוי שנכתב על ידי המן לא נזכר בו שום דבר, ופתשגן הגלוי של מרדכי נכתב באחור שיד היהודים רמה, ועתה מספר איך היו הענינים בעת הגיע תור המוגבל שאז נפתחו שני ספרים החתומים, ועז"א אשר הגיע דבר המלך ודתו להעשות, שאז נגלה גם הדת שהוא הכתוב בספרים החתומים, וזאת שנית שהיה הזמן להעשות, שלא היה אפשר להיות באותו היום בשב ואל תעשה, שיתפשרו שני הצדדים ולא יהרגו לא זה בזה ולא זה בזה, כי דבר המלך היה מוכרח להעשות ללחום ולהלחם. אבל כבר נמח אל אותו חס לתשועת ישראל ונראה בו ההשגחה הנפלאת הדבקה בעם קדושו, כי ע"פ המזל היה כוכב ישראל אז בתכלית השפלות, ונגד זה כוכב עמלק בתכלית המעלה, ולכן בחר המן באותו יום, ועז"א ביום אשר שברו אויבי היהודים לשלוט בהם שהיום היה גורם אשר שבר לתפוש ממשלה על ישראל ועתה הראה ה' מה יד ההשגחה עשה, כי לא לבד שלא התגברו הצוררים עליהם, נהפך הדבר מהפך אל הפך שירדו הצוררים מתכלית גדולתם אל עמקי בור, וישראל עלו משאול תחתית אל רום המעלה, וזה נס האחד הכולל שעז"א ונהפוך הוא שנתהפך הדבר מהפך אל הפך, והנס השני, שלא היה הדבר בדרך הטבע, כאשר יקרה במי שמשלו בסבלים

כבלים

השאלות

טו והעיר שושן משמע חוץ היהודים:

יז אצל המן לא כתיב בכל עיר ועיר ופה הוסיף בכל עיר ועיר:

א מלת המה מיותר:

ב נקהלו היהודים בעריהם בכל־מדינות המלך אחשורוש לשלח יד במבקשי רעתם ואיש לא־עמד בפניהם כי־נפל פחדם על־כל־העמים: ג וכל־שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות ועשי המלאכה אשר למלך מנשאים את־היהודים כי־נפל פחד־מרדכי עליהם: ד כי־גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל־המדינות כי־האיש מרדכי הולך וגדול: ה ויכו היהודים בכל־איביהם מכת־חרב והרג ואבדן ויעשו בשנאיהם כרצונם: ו ובשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות °איש: ז ואת ׀ פרשנדתא ואת ׀

°איש בראש כדף ועשרה בסופה וצריך לכותבם כעין שירת האזינו ובדף אחד לבדו. °תי׳ זעירא

דלפון

רש״י

(ג) ועושי המלאכה. אותם שהיו ממונים ק לעשות צרכי

שפתי חכמים

כנה בית המן ואין זה תשובה לשאלתה. לכך פירש ומפתם הכל רואים וכו׳: ק דק״ל וכי עושי מלאכה לבד הם למלך הכתב ועושי המלאכה אשר למלך והלא כל העמים כולם הם למלך. לכ״פ אותם שהם ממונים לעשות צרכי המלך כלומר אשר

השאלות

ב אשר יל״ד בפסוקים אלה תמצא בפסוק ט״ז, מדוע אצל העמים אומר שנפל פחד היהודים עליהם ואצל השרים אומר שנפל פחד מרדכי עליהם:

ד מהו כי האיש מרדכי הולך וגדול:

ה מה ההבדל בין אויביהם לשונאיהם, ועיין לקמן פט״ז:

פירוש

המפלות יתגבר אם יעזרהו ויתחזק עמו איש שמזלו מעליה והצלחת שותפו מכריע רוע מזלו לטוב על ידי שהוא מתותף עמו, אבל פה לא היה זה רק אשר ישלטו היהודים המה בעצמם בלי שום עזר וסיוע:

(ב) נקהלו, פה דבר איך היו עומדים בהערים הגדולים הבצורות שהם נמצאו השרים והסגנים וחיל צבא המלך והם היו למגן בעדם ועוזרים בפועל באופן שצורריהם שתילאו מקרוב אליהם או לעמוד כנגדם, כי נעזרו משרי המלך וחיל הצבא, ח״ש שנקהלו בעריהם שהם הערים הגדולות אשר במדינות המלך אבל איש לא עמד בפניהם, והנה היה הבדל בין העמים ובין השרים, כי העמים שלא ידעו מן הספרים החתומים לא נודע להם כלל אם יש רשות מן המלך לנהוג ביהודים ולהרגם ג״כ ושגם האגרות הראשונות לא נבטלו, והם פחדו מן היהודים בעצמם אחר שידם רמה מצד פקודת המלך, אבל,

(ג) וכל שרי המדינות, שהם ידעו מן הספרים החתומים, והם לא פחדו מן היהודים כלל כי ידעו שגם הם נתונים ליהרג ויכולים לשלוח יד בם מצד הפקודה הראשונה, היו יכולים לעמוד לעזרת צוררי היהודים ולאחוז הספרים הראשונים, או עכ״פ לעמוד מנגד ולא לעזור לשום אחד מן הכתות, אבל הם לא כן עשו רק היו מנשאים את היהודים לעזרם נגד צורריהם והעלימו האגרות הראשונות, וזה לא היה מפחד היהודים, רק כי נפל פחד מרדכי עליהם, ויראו שמרדכי ינקום בם:

(ד) כי גדול, יש שרים המיוחדים להנהגת בית המלך, ויש המיוחדים להנהגת המדינה, ויש המיוחדים ללחום עם אויבי המלך מבחוץ ולכבוש מדינות, והשרים האלה הם מגליהם הם הולכים וגדולים תמיד כל עוד שירבו לכבוש מדינות ולעשות חיל, אומר כי מרדכי היה כולל שלשה המשרות האלה. א) כי היה גדול בבית המלך עצמו ורב ביתו, ב) ושמעו הולך בכל המדינות. כי היה משנה למלך להנהיג המדינות, ג) כי האיש מרדכי הולך וגדול, ע״י שהכניע מדינות רבות תחת מלכות אחשורוש כמ״ש (בסימן י׳ פסוק א׳):

(ה) ויכו, הנה ודאי לא היה הרשות נתונה ליהודים להרוג את כל מי שירצו, כי לא היה כתוב בהספרים רק לנקום מצורריהם, ולזה אמר כי עתה איש לא עמד בפניהם בהכרכים הגדולים, לא היו הורגים רק

החייבים

דַּלְפוֹן וְאֵת ׀ אַסְפָּתָא׃ ח וְאֵת ׀ פּוֹרָתָא וְאֵת ׀ אֲדַלְיָא
וְאֵת ׀ אֲרִידָתָא׃ ט וְאֵת ׀ פַּרְמַשְׁתָּא וְאֵת ׀ אֲרִיסַי וְאֵת ׀
אֲרִדַי וְאֵת ׀ וַיְזָתָא׃ י עֲשֶׂרֶת בְּנֵי הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא
צֹרֵר הַיְּהוּדִים הָרָגוּ וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ יא בַּיּוֹם
הַהוּא בָּא מִסְפַּר הַהֲרוּגִים בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃
יב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה הָרְגוּ
הַיְּהוּדִים וְאַבֵּד חֲמֵשׁ מֵאוֹת אִישׁ וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן
בִּשְׁאָר מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ מֶה עָשׂוּ וּמַה־שְּׁאֵלָתֵךְ וְיִנָּתֵן לָךְ
וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עוֹד וְתֵעָשׂ׃ יג וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִם־עַל־
הַמֶּלֶךְ טוֹב יִנָּתֵן גַּם־מָחָר לַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּשׁוּשָׁן לַעֲשׂוֹת
כְּדָת הַיּוֹם וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן יִתְלוּ עַל־הָעֵץ׃

°ש״ת זעירא °ו׳ רבתי °ז׳ זעירא

ויאמר

רש"י

ברכי המלך: (י) עשרת בני המן. ראיתי בסדר עולם אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלים כמש"כ בספר עזרא (עזרא ד) ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים ומה היא השטנה לבטל העולים מן הגולה בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והשיאו עליהם השונאים והבטילום וכשמת כורש ומלך אחשורוש והתשא המן דלה: שלא יעסקו אותן שבירושלים בבנין ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הנהר לבטלן: ובבזה לא שלחו את ידם. שלא יתן המלך עין צרה בממון: (יג) והא

כשרים

פירוש

שהאויבים שאיבתם אל היהודים היה מפורסם שהיו מגזימים להרע להם, אבל לא את השונאים (כי ההבדל בין אויב ושונא שהאויב איבתו גלויה, והשונא אין שנאתו גלויה) רק יועצו בשנאתם כרעונם, שהיו יכולים לגנות אותם ולהשפילם:

(יא) ביום ההוא, אחר שלא היה להם רשות להרוג רק את אויביהם אשר היה איבתם גלוי להרע עמהם, כנ"ל, ממילא לפי רוב ההרוגים שהרגו נודע כי רבו צורריהם הקמים עליהם, וע"כ הביאו תיכף מספר ההרוגים לפני המלך, להראות איך רבו הצוררים הקמים נגדם עד שגם אחר פקודת המלך מ"מ נמצא עדיין חמש מאות איש שהרימו ראש נגד ישראל ונהרגו:

(יב) ויאמר המלך, מזה ראה אחשורוש איך רבו צוררי היהודים ואיך צריך הוא להרבות המעלות להצילם, וז"ש אל אסתר אם בשושן הבירה שהיא עיר המלוכה ואימת המלכות עליהם מ"מ רבו צוררי היהודים כ"כ עד שהרגו ת"ק איש, מי יודע בשאר מדינות המלך מה עשו, ואם גם שם הגיעו עד הצוררים הרבים האלה, כי שם בודאי קמו עליהם ביתר שאת אחר שאין פחד המלך עליהם, ומה שאלתך לעשות עוד להצלת היהודים להצילם מן הסכנה המרחפת על ראשם וינתן לך:

(יג) ותאמר אסתר, עפ"ז מצאה אסתר מקום לבקש מהמלך, ושיתנו עתה להרוג בשושן גם מחר, כי בזה תפול אימה ופחד על צוררי היהודים, אם יראו שעדיין יד המלך נטויה עליהם. אמנם לפי דעתי היה בקשתה על שושן העיר לא שושן הבירה, כי שושן נחלקת לשני חלקים, מקום הבירה ששם ישב המלך ושריו, והיא היתה נקראת שושן הבירה, והעיר בפ"ע היתה נקראת שושן סתם, וביום י"ג הרגו בשושן

הבירה

השאלות

יב אם המלך התרעם על שהרבו מספר ההרוגים, מדוע אמר לאסתר שתבקש עוד, הלנצח תאכל חרב, וגם גזרתו זאת ליתן רשות ליהודים להרוג באנשי מדינתו סכלות מבוארת ולא נשמע כזאת:

יג ואיך מלאה אסתר את לבבה אחרי הרגישה תלונת המלך לבקש לעשות גם יום מחר יום הרג רב. מדוע בכל המגלה קרא שושן הבירה ופה בספור מה שהרגו ביום ט"ו קרא שושן סתם:

יד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהֵעָשׂוֹת כֵּן וַתִּנָּתֵן דָּת בְּשׁוּשָׁן וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן תָּלוּ: טו וַיִּקָּהֲלוּ הַיְּהוּדִיים אֲשֶׁר־בְּשׁוּשָׁן גַּם בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וַיַּהַרְגוּ בְשׁוּשָׁן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אִישׁ וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם: טז וּשְׁאָר הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בִּמְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ נִקְהֲלוּ וְעָמֹד עַל־נַפְשָׁם וְנוֹחַ מֵאֹיְבֵיהֶם וְהָרוֹג בְּשֹׂנְאֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים אָלֶף וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם: יז בְּיוֹם־שְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וְנוֹחַ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר בּוֹ וְעָשֹׂה אֹתוֹ יוֹם מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה: יח וְהַיְּהוּדִיים אֲשֶׁר־בְּשׁוּשָׁן נִקְהֲלוּ בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר בּוֹ וּבְאַרְבָּעָה עָשָׂר בּוֹ וְנוֹחַ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ וְעָשֹׂה אֹתוֹ יוֹם מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה: יט עַל־כֵּן הַיְּהוּדִים הַפְּרָזִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת עֹשִׂים אֵת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר שִׂמְחָה וּמִשְׁתֶּה וְיוֹם טוֹב וּמִשְׁלוֹחַ מָנוֹת

°יתיר יו״ד °הפרוזים כתיב

רש"י

עשרת בני המן יתלו על העץ. אותן שנהרגו: (יד) ותנתן דת. נגזר חוק מאת המלך: (יט) הפרזים. שאינם יושבים בערי חומה כאחשורוש ומוקפין חומה בע"נ כשושן והיקף ר זה לכך פירש

שפתי חכמים

אבל למלך שב על המלאכה לא על עושי המלאכה: ר פי׳ מדקאמר פרזים בי"ד ש"מ מוקפין אינם בי"ד ומדלא רמז לך הכתוב אימת הוא ואשכחן שושן דעשו בט"ו מסתבר׳ שאותו היום שייך למוקפים וזהו שאמר כשושן, וכדי שלא תבין שמה שכתוב כשושן

השאלה

(טז) פסוק זה כולו מיותר אחר שכבר הזכיר בפסוק ב׳ ג׳ ה׳ איך הרגו היהודים ואבדו צורריהם, גם סותר לפסוק ב׳ ששם אמר כי איש לא עמד בפניהם, ופה אמר שנקהלו ועמוד על נפשם משמע שלחמו. מדוע פה אמר ונוח מאויביהם והרוג בשונאיהם, ולמעלה ס". אמר שהכו באויביהם ועשו בשונאיהם כרצונם: (יט) בפסוק הזה נראה שרק הפרזים קבלו עליהם לעשות משתה ושמחה ולא המוקפים ולמה. ולמה תחלה לא קבלו עליהם רק יום י"ד ומרדכי שלח שיעשו י"ד וט"ו. הם קבלו עליהם יו"ט ומרדכי לא גזר שיעשו יו"ט:

פירוש

הבירה, ובקשה אסתר שיתן רשות להרוג ביום י"ד האויבים שנשארו בשושן העיר, גם לתלות עשרת בני המן להפיל אימה ופחד, כדי שלא יוסיפו להזיד על ישראל:

(טז) והנה בפסוק ג׳ דבר מן הערים המוקפים חומה, ששם היה מושב השרים ושם עמדו חיל המלך והיו למגן בעד היהודים, ובכ אים לא עמד בפניהם, ולא הצטרכו לעמוד על נפשם ולהלחם, אבל פה מספר איך היו ענינם בפרזים, כי הערים הפרזות הקטנים והכפרים ששם לא היו השרים אשר נשאו את היהודים ולא חיל המלך, ושם בא הרימו האויבים יד להלחם בם, ולכן ספר כי שאר היהודים אשר במדינות המלך, שהם אותם שאינם יושבים בערים המוקפים נקהלו ועמוד על נפשם ולחמו בחרבם וכלי מלחמה עד שנחו מאויביהם, והגבר ידם עליהם, וע"כ ספר כי הם הרגו בשונאיהם כי הם כללו ההריגה לכל זרע עמלק אחר שנגמר המלחמה, משא"כ בהמוקפים ספר שעשו בשונאיהם כרצונם ולא הרגום, אחר שלא היה מלחמה ביניהם:

(יט) על כן היהודים הפרזים, מבואר כי בשנה הראשונה לא קבלו עליהם לעשות משתה ושמחה רק הפרזים, לא המוקפים, והטעם בזה כי הכפרים הפתוחים שנצלו מאת המנן להשמיד את היהודים לא

מָנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ׃ כ וַיִּכְתֹּב מָרְדֳּכַי אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַקְּרוֹבִים וְהָרְחוֹקִים׃ כא לְקַיֵּם עֲלֵיהֶם לִהְיוֹת עֹשִׂים אֵת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וְאֵת

יום

רש"י

שהיה מימות יהושע בן נון כך דרשו ולמדו רבותינו: ומנות. שם דבר כמו מִשְׁמָר מִשְׁמָע לפיכך השי"ן נקודה רפי: (כ) ויכתב מרדכי. היא המגילה הזאת כמות

פירוש

לא נתפרסמו כי השרים העלימו אותם כנ"ל, ולא נודע להם כלל כי היה רשות גם לאויבי היהודים להרוג ביהודים, וחשבו היהודים אחת משתי אלה, או שהקול הראשון שנשמע שנתן דת להשמיד היהודים היה שקר לגמרי, ולא יצא כלל מן המלך רק מהמן, או שהיה אמת רק שהמלך השיב את הדת הראשון ובטלו לגמרי ונתן דת אחר, עכ"פ לא היה נס מיוחד ביום י"ד אצל, אחר שמצד פקודת המלך ישלטו המה בשונאיהם, וגם לא היו בסכנה מצד שבעמים בעצמם יפרצו בם פרץ, אחר שבערים המוקפים עמדו חיל המלך לעזרתם וע"כ לא עשו אותם לימי משתה, רק היהודים הפרזים שהם היו בסכנה מצד שפרצו אויביהם להלחם בם וחיל המלך לא היה שם והיו בסכנה, ע"כ רק הפרזים קבלו אותם לימי משתה ושמחה, וע"כ קבלו עליהם לעשותם גם יו"ט, כי באמת כלל ישראל אסור להם לקבל עליהם ימים טובים חדשים ולאסרם בעשיית מלאכה שעוברים על בל תוסיף, אבל אחר שרק הפרזים קבלוהו נדונים כיחידים, שיכולים לקבל יו"ט על עצמם:

(כ) ויכתוב, אחר שראה מרדכי שהמוקפים לא קבלו עליהם ימי הפורים יען בלא ידעו תקפו של הנס, שגם הם היו באמת באותו היום בסכנה, כי פקודת המן עדיין לא נתבטלה והיתה עדיין בתקפה רק שהיה הנס שנפל פחד מרדכי על השרים והעלימו את האגרות הראשונות, לכן הוכרח לכתוב אליהם כל הדברים באורכה, והם הדברים שיבוארו בפסוק כ"ד כ"ה, וספר להם שהאגרות הראשונות לא נתבטלו, וגם הם היו בסכנה, והודיע הדברים האלה אל כל היהודים:

(כא) לקים, וע"פ המבואר למעלה ראה מרדכי לחלק בין הפרזים למוקפים, שהפרזים יעשו בי"ד והמוקפים בט"ו, ויש בזה טעם נכון, כי גזרה של המן שהיה להשמיד ולאבד את כל היהודים ביום אחד, בודאי לא היתה מוגבלת לאמר שאין להם רשות להרוג רק ביום י"ג ואם יותרו יהודים אשר לא יהרגו ביום י"ג יהיו לפלטה, כי מחשבת המן היה להכחידם מגוי עד שלא יזכר שם ישראל עוד, ובודאי היה הכונה שביום י"ג יתחילו להשמידם בכל מדינות המלך, וכ"ש אם יראה אח"כ יהודי אשר יסתר ביום י"ג יהרגוהו גם אח"כ, וכן אם עיר אחת ישגבו בה היהודים ביום י"ג ולא יוכלו להאבידם בו ביום שהיתה הפקודה שיהרגום אח"כ. עפ"ז אחר שבאו האגרות האחרונות אשר כתוב בם שיש רשות לישראל להרוג את צורריהם ביום י"ג, והרשות הזה היה נגבל רק על יום י"ג, כי לא היתה הפקודה שיעמידו את נפשם, והראה שהלא אסתר ברעתה שהיהודים אשר בשושן יהרגו גם ביום י"ד, הוצרך המלך ליתן ע"ז דת חדש כמ"ש ותנתן דת בשושן, כי הדת הראשון לא היה רק על יום אחד, וממילא כשהגיע יום י"ד היו היהודים בסכנה גדולה, כי אחר שהפקודה הראשונה של המן לא נבטלה, ובה ניתן הרשות להרוג את היהודים גם אחר יום י"ג, ואם היו האויבים קמים עליהם להרגם, לא היו השרים יכולים להצילם וליתן להם תוקף לנקום באויביהם כי התוקף שלהם נשלם ביום י"ד ושמעתה פקודת המלך מצוה רק שאויבי היהודים ישלטו בם, לא המה בשונאיהם. ורק אחר שעבר יום י"ד וראו כי השרים העלימו הפקידה הראשונה לגמרי, ואויביהם לא הרימו יד אז נודע עיקר הנס, מעתה אחר שעשו הפורים ביום שנחו מאויביהם הנה כל המוקפים לא נחו עד יום ט"ו, ולכן נוס שיעשו פורים ביום ט"ו, אבל הפרזים ששם לא היו השרים ולא נמצא כלל, והם בעצמם נגברה ידם על שונאיהם היה מודע להם שעבר הסכנה מאתם תיכף ביום י"ד, כי אחר שהתגברו בי"ג לא היו מפחדים עוד, ולכן תקן להם הפורים ביום י"ד:

השאלות

כ מהו ויכתוב את הדברים, מה היו הדברים:

כא ולמה צוה לעשות יום י"ד וט"ו, וביחוד זה נפלא מאד, וכי מפני שבשושן לא נחו עד יום ט"ו, צוה שבכל הערים המוקפות חומה יעשה פורים בט"ו, ומה טעם יש בזה מה להן ולשושן, ואם עשה זה לכבוד עיר המלוכה היה לו לתקן שיהיה פורים בט"ו. וגם לא נודע מה כבוד יהיה בזה לשושן:

ביומים

יוֹם־חֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה׃ כב כַּיָּמִים אֲשֶׁר־נָחוּ בָהֶם הַיְּהוּדִים מֵאֹיְבֵיהֶם וְהַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר נֶהְפַּךְ לָהֶם מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה וּמֵאֵבֶל לְיוֹם טוֹב לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יְמֵי מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה וּמִשְׁלֹחַ מָנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּמַתָּנוֹת לָאֶבְיֹנִים׃ כג וְקִבֵּל הַיְּהוּדִים אֵת אֲשֶׁר־הֵחֵלּוּ לַעֲשׂוֹת וְאֵת אֲשֶׁר־כָּתַב מָרְדֳּכַי אֲלֵיהֶם׃ כד כִּי הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי צֹרֵר כָּל־הַיְּהוּדִים חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים לְאַבְּדָם וְהִפִּל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לְהֻמָּם וּלְאַבְּדָם׃ כה וּבְבֹאָהּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אָמַר עִם־הַסֵּפֶר יָשׁוּב מַחֲשַׁבְתּוֹ הָרָעָה אֲשֶׁר־חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים עַל־רֹאשׁוֹ וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־

הָעֵץ

רש"י

כאשר שהיא: (כד) כי המן בן המדתא. חשב להומם ולאבדם: (כה) ובבאה. אסתר אל המלך להתחנן לו: אמר עם הספר. אמר המלך בפיו וצוה לכתוב ספרים שתשוב מחשבתו הרעה בראשו:

על

השאלות

כב משמע שקבלו שני דברים מה שהחלו לעשות ומה שכתב מרדכי והלא שניהם היו דבר אחד שיעשו ימי משתה ושמחה:

כד מדוע ספר פה כי המן בן המדתא כו' וזה כבר נודע וידוע, ולמה אמר חשב לאבדם. והפיל פור להומם ולאבדם מוסיף להומם, ולמה הזכיר הפור:

כה המפ' נדחקו על מלת ובבאה שחסר מי הבא ומהו עם הספר שאין לו ביאור:

ביאור

(כב) כימים אשר נחו, ר"ל כ"א יעשה הפורים ביום שנה מאויביו, הפרזים בי"ד והמוקפים בט"ו, כנ"ל. ועתה מבאר למה צוה לעשות משתה ומשלוח מנות, אומר והחדש אשר נהפך להם, כי שני דברים נהפך להם בחדש הזה, א' מיגון לשמחה, וב' מאבל ליום טוב, ונגד השמחה יעשו ימי משתה ושמחה, ונגד היו"ט, שעתה לא יכול מרדכי לתקן שיעשו יו"ט, כי אסור לגזור על כלל ישראל יו"ט חדש, תקן מתנות לאביונים, שזאת לא קבלו הפרזים מעצמם, כי תכלית היו"ט היה לפרוש בו מהבלי העולם לעבודת ה' ותורתו, וצוה נגד זה שיתנו צדקה שהוא ג"כ מצוה:

(כג) וקבל, עפ"ז מספר כל ישראל קבלו בין מה שהחלו לעשות, דהיינו הפרזים קבלו עליהם יום י"ד שהחלו לעשות בעצמם. ובין מה שכתב מרדכי אליהם שהמוקפים יעשו בט"ו שהם לא עשו בעצמם:

(כד) כי המן, עתה ספר מה שכתב מרדכי ומוסב עמ"ש בפסוק כ' ויכתוב מרדכי, הודיע להם תוקף הנס וענינו, א) כל ידעו שהיה השנאה רק עבור שמרדכי לא השתחוה להמן ולא היתה מגעת לכלל האומה, לז"א כי המן מצד שהוא אגגי מזרע עמלק נטר איבה הטבעי, ומצד זה היה צורר כל היהודים, ורצה להכריתם בכלל, ב) כי גם המערכה היתה אז מתנגדת אל היהודים ועוזרת לרעתם, כי הוא לא חשב תחלה רק לאבדם שהוא לאבד צורת האומה ודתה כנ"ל, אבל בעת שהפיל פור יצא הגורל מצד המזל והמערכה של אותו החדש והיום להומם ג"כ ולהכחידם בהרג ואבדן:

(כה) ובבאה, עתה ספר איך מלבד שהכבר היה הנס גדול מצד עצמו שהיה נגד המערכה והמזל, היה גדול גם ביום ההוא, כי בבואה מוסב על המחשבה שהזכיר בפסוק הקודם עת באה מחשבת המן לפני המלך, היינו עת שנודע להמלך מחשבתו כי יעץ רעה, ולא השיב את הספרים הראשונים, רק אמר עם הספר שעם הספר בעצמו ישוב מחשבתו על ראשו, שע"י שהמלך לא יכול להשיב הספר הקודם, רק שהשיר הספרים הראשונים וכתב ספרים אחרים, ועי"כ היה מוכרח לתלות את המן למען ידעו השרים פן יעשו גם המה, ולא יחושו להספרים הראשונים רק להאחרונים, ועפ"ז נודע להם כי הספרים הראשונים לא נבטלו, וממילא היה הנס בתקפו גם ביום י"ג אדר, כנ"ל:

על

הָעֵץ׃ כו עַל־כֵּן קָרְאוּ לַיָּמִים הָאֵלֶּה פוּרִים עַל־שֵׁם הַפּוּר עַל־כֵּן עַל־כָּל־דִּבְרֵי הָאִגֶּרֶת הַזֹּאת וּמָה־רָאוּ עַל־כָּכָה וּמָה הִגִּיעַ אֲלֵיהֶם׃ כז קִיְּמוּ וְקִבְּלֻ° הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם וְעַל־זַרְעָם וְעַל כָּל־הַנִּלְוִים עֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲבוֹר לִהְיוֹת עֹשִׂים אֵת־שְׁנֵי הַיָּמִים הָאֵלֶּה כִּכְתָבָם וְכִזְמַנָּם בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה׃ כח וְהַיָּמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר מִשְׁפָּחָה וּמִשְׁפָּחָה מְדִינָה וּמְדִינָה וְעִיר וָעִיר וִימֵי הַפּוּרִים הָאֵלֶּה לֹא יַעַבְרוּ מִתּוֹךְ הַיְּהוּדִים וְזִכְרָם לֹא־יָסוּף מִזַּרְעָם׃ ס כט וַ°תִּכְתֹּב אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בַת־אֲבִיחַיִל וּמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי אֶת־כָּל־תֹּקֶף לְקַיֵּם אֵת־אִגֶּרֶת

°וקבל כתיב °ת׳ רבתי

הפרים

רש"י

(כו) על כן על כל דברי האגרת הזאת . נקבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות הבאים : ומה ראו . עושי המעשים האלה שעשאום : ומה הגיע אליהם . מה ראה אחשורוש שנשתמש בכלי הקודש ומה הגיע אליהם שבא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי . מה ראה המן שנתקנא במרדכי ומה הגיע אליו שתלו אותו ואת בניו . מה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחוה ומה ראתה אסתר שזימנה להמן : (כז) הנלוים עליהם . גרים העתידים שהתגייר : ככתבם . שתהא המגילה כתובה כתב אשורית : (כח) נזכרים . בקריאת מגילה : ונעשים . משתה ושמחה ויום טוב לשלוח מנות ומתנות : משפחה ומשפחה . מתאספין יחד ואוכלים ושותין יחד וכן קבלו עליהם שימי הפורים לא יעברו : וזכרם . קריאת מגילה : לא יסוף . תרגום שלא יתום למתרגם עד סוף עד דסף , וא"א לומר להיות מגזרת (בראשית יט) פן תספה ומגזרת (ש"א כז) עתה אספה יום אחד שא"כ הי"ל לכתוב לא יִסָּפֶה מזרעם : (כט) את כל תקף . תקפו של נס של אחשורוש ושל

שפתי חכמים

כ דהוה קאי ג"כ אמוקפין חומה דהיינו שיהיו מוקפין חומה מימות אחשורוש כשושן לכ"פ וכיוצא זה לריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך דרשו ולמדו רז"ל בג"ש בפ"ק דמגילה ע"ש : ש וקשה הרי תרגומו לא ישתיצי וטעות הוא ברש"י , וס"ג לא יסוף תרגום עד סוף עד דסף ודברי רש"י הוא שמפרש לא יסוף לא יתום וכ"ה בספרים מדוייקים , ויותר נראה לגרוס לא יסוף לא יתום למתרגם עד סוף עד דסף : ת דק"ל את תוקף מבע"ל מאי כל תוקף תקפו של כולם :

חסלת מגלת אסתר

פירוש

(כו) על כן באר שבעבור שקראו לימים האלה פורים, היה על שם הפור להיות לזכר לתקפו של נס שבשם פורים מורה עליו שפור המן נהפך לפורענו כי המזל היה אז נגד ישראל ונהפך בהשגחת ה' למשדד המערכות : על כן מוסב לנושא וכו"ל ועל כל דברי האגרת הזאת שהודיע להם הכל בפרטות איך היה הנס בתקפו גם כאותו יום כי ע"י האגרת נודע להם מה ראו על ככה וכל הענין בפרטות :

(כז) קימו , לכן קימו וקבלו , א) שיהיה קבלת הפורים כולל גם לדורות הבאים אחריהם , ומז"א עליהם ועל זרעם , ב) ולא יעבור שלא ידמה לשאר גזרות שגזרו חכמים שב"ד אחר הגדול בחכמה ובמנין יכול לבטל דברי ב"ד חברו , אבל בזה התנו שלא יעבור ויתבטל בשום אופן , ג) להיות עושין שני הימים פרזים בי"ד ומוקפים בט"ו , ד) וככתבם בקריאת המגילה :

(כח) והימים נזכרים ע"י קריאת המגילה , ונעשים ע"י משתה ושמחה ומשלוח מנות בכל דור ודור :

(כט) והכתוב , המבואר מזה כי אסתר כתבה במגלה הזאת תאגר בין הכתובים ועמדה ע"ז מחלוקת

השאלות

כו ומה הכונה בקריאת השם , ובפל ע"כ על כל דברי האגרת וכו' שאין לו באור :

כז מהו ולא יעבור , ומהו ככתבם וכזמנם :

כט למה כתבה אסתר שנית , ומהו כל תוקף , ומה היה האגרת השנית מה הוסיף בשנית על הראשונה ?

בין

הפרים הזאת השנית: ל וישלח ספרים אל־כל־היהודים אל־שבע ועשרים ומאה מדינה מלכות אחשורוש דברי שלום ואמת: לא לקים את־ימי הפרים האלה בזמניהם כאשר קים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכאשר קימו על־נפשם ועל־זרעם דברי הצומות וזעקתם: לב ומאמר אסתר קים דברי הפרים האלה ונכתב בספר: ס

י א וישם המלך אחשורש מס על־הארץ ואיי הים: ב וכל־מעשה תקפו וגבורתו ופרשת גדלת מרדכי

אחשרש כתיב

רש"י

של המן ושל מרדכי ושל אסתר: השנית. לשנה השנית הנז' ושלחו ספרים שיעשו פורים: (לב) ומאמר אסתר קים וגו'. אסתר בקשה מאת חכמי הדור לקבעה ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים. וזהו ונכתב

השאלות

ל מהו דברי שלום ואמת:
לא מהו דברי הצומות וזעקתם לא נודע מה הם הצומות האלה, וביחוד הלא כבר נזכר שקיימו וקבלו ומה היה צריך עוד בזירוז הזה:
לב מהו ומאמר אסתר קיים שאין לו באור:
א למה שם מס, ולמה מספרו פה:
ב מה ענין להמגלה תקפו וגבורתו של אחשורוש:

פירוש

בין החכמים כי הסור להוסיף על כתבי הקודש. וכמ"ש חז"ל במגלה ששלחה אסתר לחכמים קבעוני לדורות וחכמים לא רצו בתחלה, וכן נפל תלונה על קבלת הימים האלה לחק קבוע, שעוברים על בל תוסיף, ומצד זה הוצרכה אסתר להשתתף עם מרדכי וכתבה בתוקף המלכות אשר בידה לקיים את אגרת הפורים הזאת השנית, הוא קיום האגרת בעצמו, כי אז שלחה את המגלה כמו שהיא עתה בידינו, מן ויהי בימי אחשורוש עד סופו, וכתבה אל החכמים שיקיימו את אגרת הזאת להיות דינו ככתבי הקדש:

(ל) וישלח ספרים דברי שלום ואמת, בלשומה שעמדה ע"ז מחלוקת כתבה דברים לעשות שלום בין החכמים ולבקש את האמת לפי ההלכה שדבריה נכונים:

(לא) לקיים, ונגד מה שהתלונו על ימי הפורים שא"א להוסיף מועד מדעתו ולקבעו לחק עולם על ישראל, השיבה שאינו עובר על בל תוסיף רק אם מקבלו מצד דין תורה ורוצה להשוותם בכל ענייו כדין תורה, לא אם מקבלו מצד הנדר וכדומה (כמ"ש הרמב"ם (הלכות ממרים), ולכן אמרה שלא יקבלום מצד דין תורה רק כאשר קים עליהם מרדכי ואסתר מצד הנדר לא זולת. והביאו ראיה לזה ממה שקיבו וקבלו תחלה הארבעה צומות, שהם מדברי קבלה, כמ"ש צום הרביעי וצום החמישי וצום העשירי (זכריה ח') והלא גם זה היה הוספה על דברי תורה, וקבלום עליהם כל ישראל, מבואר שיש רשות להוסיף גזרות כאלה מצד נדר לבד:

(לב) ומאמר ע"פ מאמרי אסתר אלה וטענותיה שכתבה אל חכמי הדור ההוא, נתקיים דברי הפורים האלה, הסכימו אליה להחזיק בהפורים ולעשותו חק עולם, וזאת שנית ונכתב בספר. שהסכימו שיכתב בספר ותהיה המגלה הזאת בכלל כתבי הקדש, שע"ז היה מחלוקת תחלה בין החכמים ועתה נתקיים והסכימו לדברי אסתר:

י (א) וישם, מספר איך הגליח מרדכי בהנהגתו בעניני המלוכה שכבש מדינות רבות בחיל המלך עד ששם המלך מס על כל הארצות הסמוכים אל מלכותו, וגם על איי הים הרחוקים. וייחסו להמלך מצד כבודו כי באמת היה מרדכי העושה זאת:

(ב) וכל מעשה תקפו, שעשה ע"י הנהגת מרדכי ואיך ע"כ גדלו המלך מבואר בספר דברי הימים:

מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי מָדַי וּפָרָס׃ ג כִּי ׀ מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וְגָדוֹל לַיְּהוּדִים וְרָצוּי לְרֹב אֶחָיו דֹּרֵשׁ טוֹב לְעַמּוֹ וְדֹבֵר שָׁלוֹם לְכָל־זַרְעוֹ׃

סכום פסוקי מגלת אסתר מאה וששים ושבעה. וסימן על כן קראו לימים האלה פורים. וסדריו עשרה. והסימן בא גד. וחציו ותען אסתר ותאמר:

רש"י

ונכתב בספר: (ג) לרב אחיו. ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין לפי שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו: לכל זרעו. עוכב כל עמו לכל זרע עמו:

חסלת מגלת אסתר

פירוש

(ג) עד שמרדכי השאר בתקפו ולא השבתה הצלחתו, לדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה (תהלים לז), והנה היה משנה על כל המדינה וממונה על היהודים בפרטות, מ"מ היה רצוי לרוב אחיו, כי היה בכל עניניו דורש רק טוב לעמו. ולא התנהג עמם בתוקף וחזקה רק בפיוס ובדיבור:

סדר פרשיות ויקהל ופקודי חבוריהן והפרדתן

אחר ידיעת סימן השנה, נרשמו בו ג"כ סימני הפסקת ארבע פרשיות:

שנים פשוטות						שנים מעוברות					
בחג	מחוברות	(בו)	השא	נפרדות	(זטו)	בחה	נפרדות	(דד)	השג	נפרדות	(בו)
בשה	מחוברות	(דד)	זחא	מחוברות	(זטו)	בשז	נפרדות	(וביו)	זחג	נפרדות	(בו)
גכה	מחוברות	(דד)				גכז	נפרדות	(וביו)			
הכז	מחוברות	(וביו)	זשג	מחוברות	(בו)	החא	נפרדות	(זטו)	זשה	נפרדות	(דד)

אלו הן הפרשיות שנוהגים להתחבר בחלק זה, ושאר פרשיות שנוהגות להתחבר כל אחד על מקומו יבא בעה"ש:

קיצר תקון ספרים על מגלת אסתר מספר שערי אפרים

אחשורוש כלם מלאים בשני ווי"ן רק תרבנה חסרים וא"ו בתרא ואחד חסר שני ווי"ן בכתיבה וסימנם שלא יד בזמן אחשורוש סימן ב' פסוק כ"א · בבא המלך אחשורוש סימן ג' פסוק י"ב · ויאמר המלך אחשורוש לאסתר המלכה ולמרדכי סימן ה' פ' ז' · ויכתוב בשם המלך אחשורוש ויחתם סימן ח' פסוק י' · וישם המלך אחשרש כתיב אחשורוש קרי סי' יו"ד פסוק א' : אמן את הדסה סי' ב' פסוק ז' אמן חסר וא"ו : אותי וגם למחר סימן ה' פסוק י"ב אותי מלא בוא"ו : אידי · חסר יו"ד אחר הרי"ש : ביהודיים סי' ח' פסוק ז' ביהודיים בשני יודי"ן : גנזי המשים · סי' ה' פסוק י"ד גבה חסר וא"ו : הגלה · אשר הגלתה סי' ב' פסוק ו' הגלה חסר וא"ו : היושב בשער המלך סי' ו' פסוק י' היושב מלא ו' : הזכרנות דברי הימים סי' וא"ו פסוק א' הזכרנות חסר ו' אחר הרי"ש ומלא ו' אחר הנו"ן : היהודים · סי' ו' פסוק ד' ומלא יו"ד ומלא וא"ו : השלום · סימן, וא"ו פסוק י"ג מלא וא"ו : היהודיים ומרדכי באה סי' ה' פסוק א' היהודיים בשני יודי"ן וכן להיות היהודיים עתודים סי' ה' פסוק י"ג בשני יודי"ן ושאר תיבות היהודים שבמגילה נכתבים ביו"ד אחד לבד : הולך וגדול סי' ה' פסוק ד' הולך מלא בוא"ו : הגורל להמם ולאבדם סימן ט' פסוק כ"ד הגורל מלא בוא"ו : הפרים האלה ונכתב סי' ט' פסוק ל"ב הפרים חסר ו' : ויבנה סימן ב' פסוק ט' ויבנה באל"ף אחר הנו"ן : ותבואינה סימן ד' פסוק ד' מלא ו' וי"ד : ויבוא אל ביתו סי' ה' פסוק יו"ד ויבוא מלא בוא"ו : ושבן ויקר סי' ח' פסוק ט"ז ושבן חסר וא"ו : ושבון ליהודים סי' ח' פסוק י"ז ושבון מלא בוא"ו : ונהפוך הוא סימן ט' פסוק א' ונהפוך מלא בוא"ו : ומשלח מנות איש לרעהו סי' ט' פסוק י"ט ומשלח חסר ו' : ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים סי' ט' פסוק כ"ב ומשלוח מלא וא"ו : ומתנות לאביונים שם ומתנות מלא וא"ו : ונכתה סימן ט' פסוק כ"ה ונכתה חסר ו' : ודבר שלום סימן י' פסוק ג' ודבר חסר ו' · חרבונה · בגתא סי' א' פסוק י' באל"ף לבסוף : חרבונה · אחד מן הסריסים סימן ז' פסוק ט' בה"א לבסוף : יושב בשער המלך קרא סי' ב' פ' כ"א יושב מלא בוא"ו : יושב בשער המלך והאמר כו' סי' ה' פסוק י"ג יושב מלא : כלבושו סימן א' פסוק כ"ב וסימן ג' פסוק י"ג כלבושו מלא ו' : כלבשו סי' ח' פסוק ט' כלבשו חסר ו' : לבוא בדבר המלך סי' א' פסוק י"ב לבוא מלא ו' : לנפל לפניו סימן ו' פסוק י"ג לנפל חסר ו' : לבוא אליו סימן י' פסוק ג' לבוא מלא ו' : מגוסה סימן ב' פסוק ט' מלא ו' וחסר יו"ד אחר הפ"א : מבהלים ודחופים סי' ח' פ' יו"ד מבהלים חסר ו' : מנות לרעהו סימן ט' פסוק י"ט ופסוק כ"ב מנות מלא ו' : מהדו ועד כוש סימן א' וסימן ח' פסוק ט' מהדו חסר ו' אחר הה"א : נערותיה לטוב סי' ב' פסוק ט' נערותיה מלא בוא"ו : ספרי המלך סי' ח' פסוק ט' ספרי חסר וא"ו : עתודים ליום הזה סימן ח' פסוק י"ג עתודים בוא"ו אחר הפ"ו כתיב ועתידים ביו"ד קרי · וקדמה סימן ג' פסוק י"ד עתדים : פרשנדתא ת' קטנה · פרמשתא ש' קטנה · ויזתא וא"ו גדולה וזיי"ן קטנה : כל היהודים בכל המגילה כתוב חסר וא"ו : רחוב סימן ד' פסוק וא"ו רחוב מלא בוא"ו : שנות מכל עם סימן ג' פסוק ח' שבת חסר וא"ו אחר השי"ן : שבה ושתי סימן א' פסוק י"ט שבה חסר וא"ו : תר נערה סי' ב' פסוק י"ב ופסוק ט"ו תר חסר וא"ו : תלהו סי' ז' פסוק ט' תלהו חסר וא"ו אחר הלמ"ד :

והוה ביומי אחשורוש הוא אחשורוש הד מן עשר מלכין די מלכו ועתידין בעלמא ואלין אינון עשר מלכין : מלכותא קדמיתא דמלך מלכיא יי צבאות דבעגלא תתגדל מלכותיה עלן · תניינא דנמרוד · תליתאה דפרעה מלכא דמצרים · רביעאה דישראל · חמישתא דנבוכדנצר מלכא דבבל · שתיתאה דאחשורוש · שביעאה דיון · תמינאה דרומי · תשיעאה דבן דוד משיחא · עשירתא דמלך מלכיא יי צבאות דבעגלא תתגלי מלכותיה עלן ועל כל דיירי ארעא · כד כמפת מלכות בבל למובדא מן ארעא ושולטניה יעדי מניה לא הוו ידעין אנשי מדינתא מן ישוון עליהון למלכא וכד מית נבוכדנצר מלכא דבבל קם אויל מרודך בריה בתריה ולא הוו צבין אנשי מדינתיה למוקמיה עליהון ברם מתיבין ואמרין ליה נבוכדנצר אבוך לא הוה מרוריה עם אנשא ואיך מוקמין אנחנא יתך מלכא עלנן כבר מתפני אבוך נבוכדנצר ואתי עלנא וקטל יתן · וכד שמע אויל מרודך ית פתגמי הדין דאנשי מדינתיה אמרין ליה · מתיב ואמר להון נבוכדנצר אבא מית וטריד מן עלמא ועד כען לית אתון מהמנין · מתיבין ואמרין ליה נבוכדנצר אבוך ארגיז ית ארעא כלה וית מלכיא כולהון דעלוי מפרש כתבא הזה האיש מרגיז הארץ מרעיש ממלכות · מה עבד אויל מרודך בההיא שעתא על לבי גנזי מלכא ואפיק מתמן שלשון דפרזל ותי נחש ורמא בעקבוי דנבוכדנצר אבוי ונגד ואפיק יתיה מקבריה דהכדין מפרש עלוהי כתבא

פתשגן הכתב

(א) ויהי בימי אחשורוש · הוא אחשורוש אחד מעשרה המלכים אשר מלכו ואשר הם עתידים בעולם · ואלה הם העשרה מלכים · המלכות הראשונה למלך מלכי המלכים ה' נבאות שבמהרה תתגדל מלכותו עלינו · המלכות השנית לנמרוד · השלישית לפרעה מלך מצרים · הרביעית לישראל · החמישית לנבוכדנצר מלך בבל · הששית לאחשורוש · השביעית ליון · השמינית לרומי · התשיעית למשיח בן דוד · העשירית למלך מלכי המלכים ה' נבאות שבמהרה תגלה מלכותו עלינו ועל כל יושבי הארץ · כאשר הגיע מלכות בבל להאבד מן העולם וממשלתו לסור ממנו לא היו יודעים אנשי מדינתו מי ישימו עליהם למלך וכמות נבוכדנצר מלך בבל קם אויל מרודך בנו תחתיו ולא היו חפצים אנשי מדינתו להקימו עליהם למלך ענו ואמרו לו הלא נבוכדנצר אביך לא היה גר עם אנשים ואיככה מקימים אנחנו אותך מלך עלינו · כבר פנה נבוכדנצר אביך ויבוא עלינו ויהרוג אותנו · כשמוע אויל מרודך את הדברים האלה אשר אנשי מדינתו דוברים אליו ענה ויאמר אליהם נבוכדנצר אבי מת ועבר מן העולם ועד עתה אינכם מאמינים · ענו ואמרו לו נבוכדנצר אביך הרגיז את כל הארץ ואת כל הממלכות אשר עליו הכתוב מפרש האיש הזה מרגיז הארץ מרעיש ממלכות מה עשה אויל מרודך בעת ההיא בא אל גנזי המלך ויוציא משם כבלי ברזל ונחשת וישלך אותם בעקבות נבוכדנצר אביו וימשכהו ויעלהו מקברו כאשר מפרש הכתוב עליו ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב. וכראות אנשי המדינה

ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב. וכד חזו אנשי מדינתא דעבד אויל מרודך רעות אבוי דבשמיא קמו כולהון בחדוא רבא ואלבישו ית אויל מרודך ארגונא טבא דמלכותא ויהבו ליה יקר סגיא ורבו יתירא. מתיב דניאל גברא דהתחמדתא ואמר ליה לאויל מרודך הא כל יומי דנבוכדנצר אבוך לא נפק אסירא מן ביתיה לעלם דהוכדין כתבא מפרש עליה אסיריו לא פתח ביתה. וכד אתחייבו סנאיהון דיהודאי אתגבר וסליק עליהון נבוכדנצר אבוך ואחריב ית ארעא דישראל ובזז ית קרתא ירושלם ואוקיד ית בית מקדשא בנורא ואגלי ית עמא דישראל ואיתי יתהון לבבל ואגלי עמהון ית יהויכין מלכא דבית יהודה ואסר יתיה בבית אסירי תלתין ושבע שנין מן קדם דלא שם עלוי רעות צבוי דבשמיא ואף נבוכדנצר אתגבר בלבביה ואמר לית מלך ושליט אלא אנא דהכי מפרש כתבא עלוהי אעלה על במתי עב אדמה לעליון. ביה שעתא עבד אויל מרודך רעות אבוי דבשמיא ועל לבית אסירי ואפיק מתמן ית יהויכין בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה ונפקו עמיה כל אסיריא מה עבד אויל מרודך בההיא שעתא על לבי גנזי מלכא ואפיק מתמן כל משחנין טבון וכל מיני בוסמין ואסחי יתיה ומשח יתיה ואלביש יתיה לבושא דמלכותא ואכל לחם תדירא קדמוהי כל יומי חיוהי ודריוש מדאה קבל מלכותא. הוא אחשורוש מלכא פרסאה בר דריוש מלכא מדאה הוא אחשורוש דאמר למיתי חמרא מן מאה ועסרין ושבע מדינן למאה ועסרין ושבע מלכין דגנין קדמוהי דישתי כל גבר וגבר מן חמר מדינתיה דלא יתנזק. הוא אחשורוש מלכא מעוותא הוא אחשורוש מלכא טפשא דאמר תבטל מלכותי ולא תבטל גזרתי. הוא אחשורוש דמתקלקלן עצתיה ולא תקנן גזרתיה. הוא אחשורוש דאמר לאעלא ית ושתי מלכתא ערטילתא קדמוהי ולא עלת. הוא אחשורוש דביומוהי איזדבנו דבית ישראל מגן בלא כסף כדכתיב חנם נמכרתם. הוא אחשורוש דאשתחרו ביומוהי אפוהי דבית ישראל כשולי קדרה. הוא אחשורוש דאמר למיתי ארזי מן לבנון ודהב מאופיר ולא מיתי. הוא אחשורוש דביומוי אתקים על בית ישראל מה דכתיב בספר אוריתא דמשה בבקר תאמר מי יתן ערב. הוא אחשורוש. חמשא כתיב בהון הוא ואתקרין רשיען. וחמשא כתיב בהון הוא ואתקרין צדיקיא. אברם הוא אברהם. הוא אהרן ומשה. הוא משה ואהרן. הוא חזקיה. הוא עזרא אלין חמשא צדיקין. וחמשא רשיען קדמאה נמרוד דכתיב ביה הוא היה גבור ציד. הוא עשו אבי אדום. הוא דתן ואבירם. הוא המלך אחז. הוא אחשורוש. ועל דאמר ולא עבד אתקצרו יומוי ברם מלך מהודו דמערבא ועד כוש דמדינחא על מאה ועסרין ושבע מדינן

פתשגן הכתב

כמדינה בעשה אויל מרודך רצון אביו שבשמים קמו כולם בשמחה רבה וילבישו את אויל מרודך לבוש מלכות תכלת וארגמן ויתנו לו יקר וגדולה וכבוד במאד מאד. עמד דניאל איש החמודות ויאמר אל אויל מרודך הנה כל ימי נבוכדנצר אביך לא הוציא אסירים ביתה כאשר מפרש עליו בכתוב אסיריו לא פתח ביתה. וכאשר נתחייבו ישראל התגבר ויעל עליהם נבוכדנצר אביך והחריב את ארץ ישראל. ויבזוז את ירושלים עיר הקודש. וישרוף את בית המקדש באש. ויגל את בני ישראל מארצם. ויביא אותם לבבל. ויגל עמהם את יהויכין מלך יהודה ויאסור אותו בבית האסורים שבע ושלשים שנה על אשר לא שם אל לבו לעשות רצון אביו שבשמים. וגם נ"כ התגאה בלבבו לאמר אין מלך ושליט כי אם אני. כאשר מפרש עליו בכתוב אעלה על במתי עב אדמה לעליון. בעת ההיא עשה אויל מרודך רצון אביו שבשמים ויבוא אל בית האסורים ויוציא משם את יהויכין מלך יהודה וילכו עמו כל האסורים כולם. מה עשה אויל מרודך בעת ההיא בא עוד אל גנזי המלך ויוציא משם כל מיני במין המשחם הטובים וכל מיני בשמים וירחץ אותו וימשח אותו וילבש אותו בגדי מלכות ואכל להם תמיד לפניו כל ימי חייו ודריוש המדי ישב על כסא מלכותו. הוא אחשורוש המלך הפרסי בן דריוש מלך מדי. הוא אחשורוש אשר צוה להביא יין משבע ועשרים ומאה מדינה. להשקות את שבע ועשרים ומאה מלכים היושבים לפניו ולמען ישתה כל אחד ואחד מיין מדינתו ולא יוזק. הוא אחשורוש מלך מעוות הוא אחשורוש מלך טפש אשר אמר תבטל מלכותי ולא תבטל גזרתי. הוא אחשורוש שהופרו עצותיו ולא קמו גזרותיו. הוא אחשורוש אשר אמר להביא את ושתי המלכה ערומה לפניו ולא באה. הוא אחשורוש שבימיו נמכרו בית ישראל חנם בלא כסף ככתוב חנם נמכרתם. הוא אחשורוש שבימיו התקדרו פניהם של ישראל כשולי קדרה. הוא אחשורוש אשר צוה להביא ארזים מן לבנון וזהב מאופיר ולא הובאו. הוא אחשורוש שבימיו נתקיים בבית ישראל מה שכתוב בספר תורת משה בבקר תאמר מי יתן ערב. הוא אחשורוש. המשה נאמר בהם הוא. ונקראו רשעים. והמשה נאמר בהם הוא. ונקראו צדיקים. אברם הוא אברהם. הוא אהרן ומשה. הוא משה ואהרן. הוא חזקיהו. הוא עזרא. אלה הם החמשה צדיקים. והחמשה הרשעים. הראשון נמרוד שכתוב בו הוא היה גבור ציד. הוא עשו אבי אדום. הוא דתן ואבירם. הוא המלך אחז. הוא אחשורוש. ועל אשר אמר ולא עשה קצרו ימיו רק מלך מהודו ועד כוש. מהודו אשר במערב ועד כוש אשר במזרח על שבע ועשרים ומאה מדינה. הוא אחשורוש אשר המית את אשתו בעבור אוהבו. הוא אחשורוש אשר הרג אוהבו הת

בעבור

תרגום שני

הא אחשורוש דקטל אתתיה מטול רחמוי · הוא אחשורוש דקטל רחמוי המן מטול אתתיה · הוא אחשורוש המלך מהודו ועד כוש והלא הודו וכוש קריבין הויאן חדא לחדא אלא היך דהות שליט בהודו וכוש דהוון קריבין ליה הכי הוה שליט על מאה ועשרין ושבע מדינן ואפרכיא די להון · דכותיה את משפט דשלמה מלכא שליט בכולי עבר נהרא מתפסח ועד עזה והלא תפסח ועזה קריבין הווין חדא לחדא אלא היך דהוה שליט על תפסח ועזה די הוין קריבין הכי הוה שליט על כולי עבר נהרא עלמא · ארבע הנון דשליטו מסוף עלמא ועד סופיה תרין מן אומי עלמא יתרין מן ישראל · שלמה ואחאב מן ישראל · בשלמה כתיב כדאמרית · באחאב כתיב אם יש גוי וממלכה · ונבוכדנצר ואחשורוש · אלא אחשורוש אתקצרת מלכותיה ולא הוה שליט אלא על מאה ועשרין ושבע מדינן ולמה זכה די שליט על מאה ועשרין ושבע מדינן אלא אמר קודשא בריך הוא עתיד הוא למסבה לאסתר דהיא מן בנת בנתא דשרה דחיית מאה ועשרין ושבע שנין תיעול בת בנתא דשרה דחיית מאה ועשרין ושבע שנין ותמלוך על מאה ועשרין ושבע מדינן : (ב) בימים ביומיא האנון כד הוה יתיב מלכא אחשורוש על כורסיה דהוה מזומן ליה בשושן בירנתא הא כורסיה לא דידיה ולא דאבהתוי אלא כורסיה דמלכא שלמה דאתקין יתיה חירם בר אתתא ארמלתא דצור בחכמה רבא · הוא שלמה מלכא רבא דאמלך יתיה קודשא בריך הוא מסוף עלמא ועד סופיה בחר יי ביה עד דלא אתיליד ממעי אמיה רחם יתיה גלא ליה רזין טמירין ואתני ליה כתרין עמיקין דעתא וחוכמתא יהב ליה ובינות לבא מן בראשית · הא הוה מסתכל בבעלי דינא כד הוו אתין למידן קדמוי ועד אנון לא יכילין למללא קדמוי מלי דשקרא מן קדם דהוה ידע בין זכאה ובין חיבא · זיוא והדרא אשתפיך עלוהי וכתרא דמלכותא אתיהיב ברישיה תנא והסדא אלביש יתיה כמא דאלביש לדוד אבוי · כל יומין עבר כבר תלת עסרי שנין ביומא קדמאה דקביל ית מלכותיה ידידיה הוו קרו ליה מטול דהוה רחים למלך עלמא יי צבאות דהיכדין כתבא מפרש וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה · שלמה הוו קרון ליה מטול שלמא דהוה ביומוי דהכן כתבא מפרש ואמר וישב יהודה וישראל לבטח · בן הוו קרן ליה משום דהוה בני ית מקדשא דיי צבאות דהיכדין כתיב בנה בניתי בית זבול לך · איתיאל הוו קרן ליה משום דמימר אלהא הוה בסעדיה דכן כתיב ויחכם מכל האדם · יקה הוו קרון ליה דהוה רב ושליט על כל מלכי ארעא מדינחא ומערבא דכן כתיב ושלמה ישב על כסא דוד אביו · כל מלכיא דחילו כניה כחדא אומיא ולישניא ליה ישתמעון · כמן הוו

פתשגן הכתב

בעבור אשתו · הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש · והלא הודו וכוש קרובים היו זה לזה · אלא כאשר היה מושל על הודו וכוש הקרובים לו כן היה מושל על שבע ועשרים ומאה מדינה והייכם · וכמה אתה מוצא כתיב בשלמה המלך אשר היה רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה והלא תפסח ועזה קרובים היו זה לזה · אלא כאשר היה רודה על תפסח ועזה אשר היו קרובים כן היה רודה על כל עבר נהר העולם · ארבעה הם אשר מלכו מקצה העולם ועד קצהו שנים מן האומות ושנים מישראל · שלמה ואחאב מישראל בשלמה כתיב כאשר אמרנו · באחאב כתיב אם יש גוי וממלכה · ונבוכדנצר ואחשורוש · אבל אחשורוש קצר מלכותו ולא היה מושל כי אם על שבע ועשרים ומאה מדינה · ומדוע זכה למשול על שבע ועשרים ומאה מדינה · כי כן אמר הקב"ה עתיד הוא לקחת את אסתר לאשה אשר היא מזרע של שרה ואשר היו ימי חייה שבע ועשרים ומאה שנה תבא בת בתה של שרה אשר חיתה מאה ועשרים ושבע שנים ותמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה : (ב) בימים ההם · כשבת המלך אחשורוש על כסא המזומן לו בשושן הבירה זה הכסא לא היה לו ולא לאבותיו כי אם כסא אשר למלך שלמה אשר הכינו חירם בן אשה אלמנה מצור בחכמה רבה הוא שלמה המלך הגדול אשר המליך אותו הקב"ה מקצה העולם ועד קצהו · בחר ה' בו טרם עלה ממעי אמו אהב אותו · גלה לו צפוני סודות · ויגד לו סתרים עמוקים · חכמה ודעת נתן לו · ובינת לב מימי בראשית · הוא היה מסתכל בבעלי הדין כאשר היו באים לדון לפניו · ואף גם הם לא היו יכולים לדבר לפניו דברי כזב · כי הוא היה יודע להבחין בין זכאי ובין חייב · הוד והדר נשפך עליו · וכתר מלכות נתן בראשו · חן וחסד הלביש אותו כאשר הלביש את דוד אביו · והימים אשר עבר טרם ימלוך בן שתים עשרה שנה · ביום הראשון בשבת על כסא מלכותו היו קוראים לו ידידיה · על אשר היה אוהב אותו מלך העולם ה' צבאות שמו · כאשר שכתוב מפרש וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה · שלמה היו קוראים לו על אודות השלום אשר היה בימיו שכן כתוב וישב יהודה וישראל לבטח · בן היו קוראים לו יען אשר בנה את מקדש ה' צבאות שכן כתוב בנה בניתי בית זבול לך · איתיאל היו קוראים לו בעבור אשר מאת אלהים בו שכן כתוב ויחכם מכל האדם · יקה היו קוראים לו על כי היה רב ושליט על כל מלכי ארץ מזרח ומערב שכן כתוב ושלמה ישב על כסא דוד אביו · כל המלכים היו יראים ממנו · יחד האומות והלשונות היו שומעים לו · מסים היו משנים לו
רק

מסקין ליה נוני ימא ועופי שמיא כחדא בעירא וחיות ברא סלקין ואתי לבי טבחא למתנכסא בגהון לשירות שלמה · עתיר ותקיף וקנא נכסין כספא ודהבא סגין לחדא · פשר מתלין וכתבי טמירין ומהודע רזין דלית להון סוף · סנאוי ובעלי דבבוי הוין רחמוי וכל מלכותא ישתמען ליה · קמו כולהון למחמי אפוהי ומתחמדין למשמע מלל דעתיה · רמא ומנטלא רומם יתיה בדיל עבדיה דוד אבוי · שמיה מהלך בגו מלכותא וגבורתיה בגו חכימין תמים וקשוט · קמי מן ביש ידע ברזי שמיא ורבים · אלהא אתקף מלכותיה מן כל מלכותא וסוכלתנותיה מכל בני מהול · שמעו שמעיה וממלל דעתיה כחדא כולהון אתו למשאל בשלמיה ורחימותיה כל מלכיא אתרעדן מניה כל שלטוניא קריבו ליה בניהון ובנתיהון למהוי עבדין ואמהן רהטין קדמוי צבין למתב קדמוי ומתחמדין למשמע מלי פומיה וחוכמתיה · כד פתח פומיה למללא כרעין וסגדין קדמוי כל דעתידין אינון די עלון (ס"א די צלון) קדמוי ופקדן יבסרון כל פרכיהון וסנאין אינון אתריהון ומדינתיהון ואתין למשמע מלי חוכמתא ונעימת פומיה איך מאתא דיהיב (ס"א מודה ויהיב) תושבחתא למרי מלכין מפתח פומיה בחצוצרתא מרומם ומשבח למלכא רמא : ליה אתיהיב מפתחא רבא דפתחין ביה כל תרעי חוכמתא ובינת לבא ידע ושמע מלי עופא כחדא בעירא וחיות ברא טבין ואילין רהטין קדמוי אריון ונמרין אחידי זינא · חכים בלישניה מן כל אומיא כחדא סבר כל מתיבתא זעין מניה כל מלכיא וכל מלכותא רהיתא אחידו כל שלטוניא · ליה אתיהיב כליל ריש דנצחין ורמא שעבוד על כל אנשא הוא הוה ריש כל מלכיא · ומלכותא לקביל חברתה לא נשא זינא כל מלכיא אתרעדו מניה וכל מדינן גלא ליה רזין וידע כל רזי בני אנשא בגין דעבד ויהב צדקתא ועבד גמילות חסדא מן בראשית הוא זכה בעלמא הדין למהוי מלכא ואף הוא זכי לעלמא דאתי · הוא שלמה מלכא עבד כורסיה רבא דמלכותא חפי יתיה דהבא טבא דאופיר מקיבע באבנא בורלא ומשקע באבני ציצא ושישא ומקובעין ביה זמרגדין וכדכודנין ובולין ומרגלין וכל מינן טבין לכל מלך לא אתעביד כותיה וכל מלכותא לא יכלין למתקנא כורסיא דדמי ליה · ודין הוא עובדא דכורסיא קימין עלוי תרין עסר אריון דדהבא ולקבליהון תרין עסר נשריא דדהבא אריא לקביל נשרא ונשרא לקביל אריא מכוונין אלין לקביל אלין ידא דאריא דדהבא דימינא לקביל גפי נשרא דדהבא דשמאליה וגפי נשרא די דהבא דשמאליה לקביל ידא דאריא די דהבא דימינא וסכום אריון שבעין ותרין ונשרא שבעין ותרין וריש סגלגל הוה לכורסיא מלעיל אתר בית מותביה דמלכא וליה שיתא דרגין

פתשגן הכתב

כל דגי הים ועוף השמים הבהמות וחיות השדה עולות ובאות יחד לבית המטבחים להיות נשחטות לסעודת שלמה העשיר והאדיר · קונה כסף וזהב ונכסים לרוב מאוד · פותר משלים · מגיד מסתרים · ונגלה חידות עד אין קץ · אויביו ומשנאיו היו אוהבים אותו · כל המלכים שומעים אליו ועומדים כולם לראות פניו ותאבים לשמוע רוח שפתיו · רם ונשא הרים אותו · בעבור דוד אביו עבדו · שמו הולך בין המלכים ותקפו בין החכמים · תם וישר היה וסר מרע יודע רזי שמים והכם · אלהי מרום הגדיל מלכותו מכל המלכים ושכלו מכל בני מהול · כשמוע העמים שמעו ואמרי פיו היו מתקבצים ובאים יחד לשאול לו לשלום ואוהבים אותו · כל המלכים רעדים מאימתו · כל השרים והמושלים היו מקריבים לו בניהם ובנותיהם להיותם לעבדים ולשפחות · רצים היו לפניו וחפצים לעמוד לפניו ומתאוים לשמוע דבר שפתיו וחכמתו · כאשר היה פותח פיו לדבר היו כורעים ומשתחוים לפניו כל העתידים לראות פניו · כל שרי המדינות ופקידיהם היו מבזים עריהם ומקומותם · ומשנאים [illegible] · ובאים לשמוע דברי חכמתו ונועם אמרותיו · וכאשר היה נותן שבח והודאה למלך מלכי המלכים היה פותח פיו בשמחה ובחצוצרות ומרומם ומשבח למלך הכבוד · בידו נמסר המפתח הגדול אשר בו פותחים כל שערי חכמה ובינת לב · ידע השגת לשון העופות · יחד בהמות וחיות הארץ [illegible] ואילות השדה רצים לפניו אריות ונמרים אוחזים [illegible] · חכם היה בלשון מכל העמים · יחד מבין כל התשובות · המלכים והממלכות כולם רגזו ממנו · חיל אחז לכל שרי הארץ · לו לבדו ניתן עטרת הנצחים · וישם מס על כל האנשים · הוא היה ראש לכל המלכים · ולא הרים מלך לקראת אחיו את כלי מלחמתו · כל המלכים והמדינות פחדו ממנו מגלה עמוקות גלה לו רזים · והיה יודע מצפוני בני אדם עקב אשר עשה משפט וצדקה חסד ו[illegible] עם האנשים · מששת ימי בראשית זכה להיות מלך בעולם הזה ובעולם הבא · הוא המלך שלמה אשר עשה כסא גדול למלכותו · לפה אותו זהב מופז **במלא** באבני שוהם **ומשבץ** באבני נפך וישפה ומלא אותו מלואת אבני נפך וספיר ופטדה וכל מיני מרגליות טובות כאלו [illegible] לא היה ולא [illegible] נעשה לכל מלך ואין כל הממלכות יכולים להכין ולעשות כסא כדומה לו וזה מעשה הכסא · עומדים עליו י"ב אריות זהב · ולעומתם שנים עשר נשרי זהב · אריה לעומת נשר ונשר לעומת אריה מקבילים איש אל אחיו · יד אריה זהב הימינו לעומת כנף נשר זהב בשמאלו וכנף נשר זהב בשמאלו לעומת יד אריה זהב הימינו · ומספר האריות שבעים ושנים והנשרים שבעים ושנים · וראש עגול לכסא ממעל למקום מושב המלך · ולו שש מעלות

דהכין דכתיב ויעש המלך כסא שן ושש מעלות לכסא ומן על דרגא קדמיתא רביע תורא די דהבא ולקבליה רביע אריא די דהבא ועל דרגא תנינא רביע דיבא די דהבא · ולקבליה רביע אימרא די דהבא · ועל דרגא תליתאי רביע נמרא די דהבא · ולקבליה אינקא די דהבא · ועל דרגא רביעאה רביע נשרא די דהבא ולקבליה רביע טוסא די דהבא · ועל דרגא חמישתא רביע שונרא די דהבא ולקבליה רביע תרנגולא די דהבא · ועל דרגא שתיתאה רביע בר נצא די דהבא ולקבליה יונה די דהבא ועל ריש כורסיא קימא יונה די דהבא אחידא בר נצא בידיה · ועל מריש כורסיא קימא מנרתא די דהבא מתקנא בתקונהא ובבוצינהא ובחזורהא ובצביתהא ובמחתיתהא וכלידהא ובשושנהא וקימין לקביל סטרא דמנרתא שבעא קנין דמנרתא די דהבא דציירין עלה שבעת אבהת עלמא אלין שמהתהון אדם קדמאה ונח ושם רבא ואברהם יצחק ויעקב · ואיוב ביניהם · ולקביל סטרא תנינא דמנרתא קימין קנין אוחרנין דציירין עליהון שבעא חסידי עלמא ואלין שמהתהון לוי קהת עמרם משה ואהרן ואלדד ומידד וחור (ס״א ותגי נביא) ביניהון ועל ריש מנרתא קביע כדנא דדהבא דמליא משחא דזיתא דכיא דמנה מדלקא דלקא לבית מקדשא ותחות מנה קביעא אגנתא רבתא די דהבא דמליא משחא דזיתא דכיא דמקריבין מניה משחא לבוצינא דמנרתא וצייר עלה עלי כהנא רבא ותרתין שבלין דדהבא נפקין מן אגנתא רבתא דציירין עלוי תרין בנוי דעלי חפני ופינחס ובגו שבלין די דהבא נפקין תרין צנתרין דדהבא דציירין עליהון תרין בנוי דאהרן נדב ואביהוא ותרין מותבנין דדהבא חד לכהנא רבא וחד לסגן כהניא ועיל מן ריש כורסיה קביעין שבעין כורסון די דהבא די עליהון יתבין שבעין סנהדרין דינין דינא קדם מלכא שלמה ותרתין בנת יונא יתבין מן תרתין אודנוי דמלכא שלמה דלא יזדעזע · ועל מרישי כורסיא קביעין ביה עסרין וארבעא גפנין די דהבא דעבדין טללא למלכא שלמה · וכדבעי מלכא שלמה למיזל לכל אתר די הוא צבי כורסיא במוכנוי אזיל תחותוי ומשים ית רגליה על דרגא קדמיתא תורא די דהבא פשיט יתיה על דרגא תנינא ומן תנינא לתליתאה ומתליתיתא לרביעתא ומרביעתא לחמישתא ומחמישתא לשתיתיתא ומשתיתיתא עד דנחתין נשרין ותמפין ית מלכא שלמה מסקין ומותבין יתיה על ריש כורסיא ותנינא דכספא חד במוכנוי וכד שמעו מלכיא ית שמעיה דכורסא דמלכותא שלמה מתכנשין כולהון ואתון כחדא ואשתחוו קדמוי ואמרין לכל מלכיא לא אתעבד היך כורסא הדא וכל אומא ואומא לא יכלא למתקנא כוותיה וכד חזו מלכיא שבחיה דכורסיא נחתו ושבחו למן די ברא עלמא כוליה · וכד הוה סליק

פתשגן הכתב

זהו דכתיב ויעש המלך כסא שן ושש מעלות לכסא · וכן על המעלה הראשונה רובץ שור זהב ולעומתו אריה זהב · על המעלה השנית רובץ זאב זהב ולעומתו כבש זהב · על המעלה השלישית רובץ נמר זהב ולעומתו גמל זהב · על המעלה הרביעית רובץ נשר זהב ולעומתו טווס זהב · על המעלה החמישית רובץ חתול זהב ולעומתו תרנגול זהב · ועל המעלה הששית רובץ נץ זהב ולעומתו יונה זהב ועל ראש הכסא נתון יונה זהב ובידה אוחזת נץ זהב · וממעל לראש הכסא עומדת מנורת זהב ערוכה בכל תקוניה · בנרותיה · בכפתוריה · בגביעיה · במחתותיה · בפרחיה · ובשושניה · ויוצאים מצדה כאחד שבעה קני מנורה זהב המצויירים עליהם שבעת אבות העולם ואלה שמותם · אדם · נח · שם · אברהם · יצחק · יעקב · ואיוב ביניהם · ומצדה השני יוצאים שבעה קנים אחרים המצויירים עליהם שבעה חסידי העולם ואלה שמותם · לוי · קהת · עמרם · משה · ואהרן · אלדד ומידד · וחור (נ״א וחגי הנביא) ביניהם · ועל ראש המנורה קבוע כד זהב ומלא שמן זית זך אשר ממנו מעלים נרות בית המקדש · ותחתיו קבוע אגן זהב גדול מלא שמן זית זך אשר ממנו מקריבים שמן לנרות המנורה · והיה מצויר עליו עלי הכהן הגדול · ושתי שבלי זהב יוצאות מן האגן הגדול המצויירות עליו שם בני עלי חפני ופינחס · ומבין שתי שבלי הזהב יוצאים שתי צנתרות זהב המצויירות עליהן שני בני אהרן נדב ואביהוא ושני מושבי זהב אחד לכהן גדול ואחד לסגן הכהנים וממעל לראש הכסא היו קבועים שבעים כסאות זהב אשר בם יושבים שבעים סנהדרין שופטי משפט לפני המלך שלמה ושני דגי היונים מצד אזני המלך שלמה למען לא יזוע ממקום השבת וממעל לראש הכסא קבועים כ״ד ארבעה ועשרים גפני זהב כעושים צל למלך שלמה · וכשבקש המלך שלמה ללכת לכל מקום אשר הוא חפץ · הכסא הולך תחתיו במכונה הידועה לו · וכאשר ישים רגלו על המעלה הראשונה שור הזהב היה מגביה אותו על המעלה השנית · ומן השנית לשלישית · ומן השלישית לרביעית · ומן הרביעית לחמישית · ומן החמישית לששית · ומן הששית עד אשר ירדו הנשרים ולוקחים את המלך שלמה ומעלים ומושיבים אותו על ראש הכסא · ותנין זהב אחד היה מתוקן בכסא כדמות גלגל המתגלגל: וכאשר היו שומעים המלכים כולם את שמע כסא המלך שלמה מתקבצים ובאים יחד ומשתחוים לפניו ואומרים גבי הממלכות לא נעשה ככסא הזה · ואין כל אומה ולשון יכולה להכין כמוהו

וכאשר

מלכא שלמה ויתיב על כורסיא דמלכותא הוה חזר נשרא רבא ונסיב כתרא דמלכותא ויתיהיב ית כתרא ברישיה · ומן בתר כן הוה תנינא רבא מפקע במנגנון והון אריון ונשרין סלקין במנגנון ומטלין על רישי מלכא שלמה ויונה די דהבא הוה נחתא מן עמודא ופתחת ארונא ונסבא ספרא דאוריתא ויהבא ליה בידוי דמלכא שלמה למוקמא מה דאמר משה והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו ותהי עמיה ויהי קרי ביה כל יומי חיוהי בדיל דיסגון יומוי על מלכותיה הוא ובנוי בגו ישראל · וכד אתא כהנא רבא למשאל בשלמא דמלכא שלמה וכל סביא הוו יתבין מן ימינא דכורסיה ומן שמאליה ודינין דינא דעמא וכד הוו עלין סהדיא די סהדין שקרא קדם מלכא שלמה הוו מנגנון פקעין גלגליא חזרין תורין געין אריותא נהמין דובין חטפין אמרין פעין נמרין בעין אנקין בכין שונרין טיסין טוסין מיללין תרנגולין מקרקרין בני נצן מתחטפין צפורין מיללין למתטוף לבהון דסהדיא דלא יסהדון סהדותא דשקרא והוו סהדיא אמרין בלבהון נסהיד סהדותא דקושטא ואילא (ואי לא כצ"ל שתי תיבות) בגינן עלמא מתעקר הון אריותא והלין בוסמנין במסקיה דמלכא שלמה למיתב על כורסיא דמלכותא והיך כורסיא דמלכא שלמה לא הוה לכל מלכיא · וכד אתחיבו סנאיהון דישראל אתגבר וסליק עליהון נבוכדנצר רשיעא מלכא דבבל אחריב ית ארעא דישראל בז יהיב ית קרתא דירושלם וקלי ית בית מקדשא בנורא ואגלי ית בית ישראל ואיתי יתהון לרבלה די בארעא חמת ואגלי עמהון ית כורסיא דמלכא שלמה וכד בעי מלכא נבוכדנצר רשיעא דיסק ויתיב עלוי לא הוה ידע די במנגנון הוו סלקין ליה אפרים ית רגליה על דרגא קדמאה ואריא דדהבא פשיט ית איטמיה דימינא ומחא יתיה על איטמיה דשמאליה והוה מהגיר מניה עד יום מותיה ומבתר נבוכדנצר מלכא דבבל אתא אלכסנדרוס מוקדון ושבא ית כורסיא דשלמה מלכא ואוביל יתיה למצרים וכד חזא יתיה שישק מלכא דמצרים ית שבחיה דכורסיה דהוה משבח מן כל כורסי דמלכיא הוה מתחמיד דיסק ויתיב עלוהי ולא הוה ידע די במנגנין סלקין ליה אפרים ית רגליה על דרגא קדמאה ואריא די דהבא פשט איטמיה דימינא ומחא יתיה על איטמיה דשמאלא והוה מתקרי פרעה חגירא עד יום מותיה · וכד אתא אניפונים בר אנטיוכוס מלכא וסליק על ארעא דמצרים ואחריב יתה ושבא ית כורסא דמלכא שלמה ואיתי יתיה בספינן ואתמטת פרעיה דכורסיה בשושילתא די דהבא ואיתי כל אומני דעלמא וכל קיניא למתקנא ית פרעיה דכורסיא ולא יכילו למיתקנא יתיה עד יומא הדין · וכד בטילת מלכותיה וקם כורש פרסאה בהרוהי ובזכות די איתעסק בבית מקדשא זכה

פתשגן הכתב

כאשר המלכים היו רואים את הכסא ותכונתו היו משבחים ומהללים למי שברא העולם כולו · וכשהיה עולה המלך שלמה ויושב על כסא מלכותו · היה הנשר הגדול ולוקח כתר מלכות ונותנו בראשו · ואחרי כן התנין הגדול היה מתגלגל בגלגלים שנעשו בחכמה · ואז האריות והנשרים מתגלגלים בחכמה ועולים להיות צל על ראש המלך שלמה · ויונה הזהב יורדת מן העמוד ופותחת הארון ולוקחת ספר תורה ונותנת ביד המלך שלמה לקיים מה שאמר משה בתורתו והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל · ובבא הכהן הגדול לשאול לשלום המלך שלמה וכל הזקנים יושבים מימין הכסא ומשמאלו ודנים את העם · וכשהיו עדי שקר באים לפני המלך שלמה · היו הגלגלים המעשים בחכמה מתגלגלים וסובבים · אז השוורים גועים · האריות שואגים · הזאבים טורפים · הכבשים פועים · הנמרים נוהקים · הגמלים בוכים · החתולים מיללים · הטווסים מיבבים · התרנגולים קוראים · הנצים מצפצפים · והצפרים כלם נוהים ורואים לחטוף לב העדים למען לא יעידו עדות שקר · והיו העדים אומרים בלבבם נעיד עדות אמת ואם אין יעקר העולם בשבילנו · ובעלות המלך שלמה לשבת על כסא מלכותו אשר כמוהו לא היה ולא נעשה לכל הממלכות היו האריות זורקים ומפזרים כל מיני בשמים בעליתו : ובאשר נתחייבו ישראל · התגבר ועלה עליהם נבוכדנצר מלך בבל והחריב את ארץ ישראל · נתן את עיר ירושלים לבז · שרף את בית המקדש באש · הגלה את בית ישראל · הביא אותם לרבלתה אשר בארץ חמת והגלה עמהם את כסא המלך שלמה · וכשבקש נבוכדנצר המלך לעלות ולשבת עליו · לא היה יודע כי בחכמת הגלגלים המתגלגלים היו עולים בו · הכה רגלו על המעלה הראשונה והאריה הזהב נשא יד ימינית והכהו על ירכו השמאלית · והוא צולע על ירכו עד יום מותו · ואחר נבוכדנצר מלך בבל בא אלכסנדרוס מוקדון וישבה את כסא המלך שלמה ויביאהו מצרים וכראות שישק מלך מצרים את שבח הכסא ותכונתו אשר היה משובח מכל כסאות המלכים התאוה לעלות ולשבת עליו ולא היה יודע ג"כ כי בחכמת הגלגלים שמתגלגלים היו עולים בו והכה רגלו על המעלה הראשונה והאריה הזהב נשא ידו הימנית והכהו על ירכו השמאלית והוא צולע על ירכו ויקרא שמו פרעה נכה עד יום מותו · וכשבא אניפוגוס בן אנטיוכוס המלך ויעל על ארץ מצרים ויחרב אותה · וישבה את כסא המלך שלמה ויביאם באניות ונשברה רגל הכסא בשלשלת הזהב וגו' להביא כל חרשי העולם העושים במלאכת הכסף והזהב למען יתקנו את רגל הכסא השבורה ולא יכלו לתקנה עד היום הזה · ואחר בהתבטל ממלכתו ויקם כורש הפרסי ומלך תחתיו ·

חסין ויתיב על ההוא כורסיא דמלכא שלמה דכוותיה לא הוות לכולהון מלכיא : (ג) בשנת בשנת תלת למלכותיה דנבוכדנצר הוו בית ישראל בכן מתאנחין ומתמהין ואמרין וי לן אתגבר עלן שנאה בזית ארעא אחריב ית מדינתהן בגלותא אגלי יתן ודלא כשר עבד בן סבינא בשושילתא אסר ורברבינן בגלותא אגלי עולמהן בחרבא קטיל וטפלינן אוביל בשביא כליל דתושבחן אתנסיב מנן וכד קמו מלכיא דבית דוד דאינון מלכו על עלמא כוליה ומן בתר דוד קם שלמה בריה ואמליך יתיה קודשא בריך הוא על חיות ברא ועל עופי שמיא ועל ריחשא דארעא והוה ידע ממלל כולהון ואינון ידעין במממלליה דהיכדין כתיב וידבר על העצים וכד שפר לביה דמלכא שלמה בחמרא שדר וזמן לכל מלכיא מדינחא ומערבא דהוו סמיכין ליה לארעא דישראל ואגני יתהון בגו טרכונא בבית מלכותיה ותוב כד שפר לביה דמלכא שלמה בחמריה אמר למעלה נבלין וצלצלין ותופין וכנרין דהוה מזמר בהון דוד אבוי ותוב כד שפר לביה דמלכא שלמה בחמריה אמר לאיתאה חיות ברא ועוף שמיא וריחשא דארעא למרקדא קדמוי לאתחזי רבותיה לכל מלכיא דנינן קדמוי וספרין דמלכא קרין יתהן בשמהתהון וכולהון מתכנשין ואתין לותיה בדלא אסירין ובדלא זקיקין ובדלא אנש דדבר יתהון · בה שעתא אתבעי תרנגולא ברא ביני עופיא ולא אשתכח ופקיד עלוי מלכא דאיתי יתיה ברוגזא ובעא למחבלא יתיה מתיב תרנגול ברא קדמוי דמלכא שלמה ואמר ליה שמע מרי מלכא דארעא אצית באודנך ושמע פתגמי הלא תלת ירחין די הבית עיטא בלבי ומלכין קשיטין עם מילתי מזוני לא אכלית ומוי לא שתיתי ומן קדם דחזית וטיסית בעלמא כוליה ואמרית אידא היא מדינתא או שליטתא דלא משתמע ליה למרי מלכא אסתכלית אנא וחזאית מדינתא חדא כרכא דקיטור שמהא בארעא מדינחא עפרה יקיר מן דהבא וכספא כזביל בשוקין ואילנין מן בראשית תמן נציבין ומבינתא דעדן אנון שתין מיא אית תמן אוכלוסין סגיאין כלילן ברישיהון מן תמן נציבין מן גינתא דעדן למיקום בקרבא לית הינון ידעין לממחי בקושטא לא יכלין ברם בקושטא חמיתי איתתא חדא שליטא בכולהון ושמה מלכת שבא כען אין שפר עלך מרי מלכא איסר תרצי היך גברא ואיקום ואיזל לכרכא דקיטור למדינת שבא מלכיהון בשושילתא איסר ושולטניהון בכבלין דפרזל ואיתי יתהן לות מרי מלכא ושפר פתגמא קדם מלכא ואתקרין ספרוי דמלכא וכתבו אגרתא וקטרו ית אגרתא בגפי דתרנגול ברא וקם וסליק לשמי מרומא וצניף צניפא והוה נצח ופרח ביני עופיא ופרחו בתריה ואזלו לכרכא דקיטור למדינת שבא והוה לעדן צפרא נפקת

פתשגן הכתב

ומכוח אשר אמר לבנות את בית ה' · זכה למלוך ולשבת על כסא המלך שלמה · אשר כמוהו לא נעשה לכל הממלכות : (ג) בשנת שלש למלכות נבוכדנצר היו בית ישראל בוכים ומתאנחים · ומשתוממים ואומרים אוי נא לנו כי גברה עלינו יד האויב החריב את ארצנו ואת ערינו · הגלה אותנו בגולה · ומעבדים אשר לא יעשו עשה בנו · זקנינו בכבלי ברזל אסר · נערינו בגולה הגלה · בחורינו ובתולותינו בחרב הרג · וטפנו הוליך בשבי · עטרת תפארתנו לקחה ממנו : ויהי כאשר החלו בית דוד למלוך על כל העולם כולו · ויקם שלמה בנו וימלך אותו הקב"ה על חית הארץ ועל עוף השמים · ועל הרמש הרומש על הארץ · והוא היה יודע שפת כולם · והם יודעים שפתו · וכן כתוב וידבר על העצים · וכטוב לב המלך ביין שלח ויקרא את כל מלכי מזרח ומערב הקרובים לו לארץ ישראל · והושיבם בבית היכל המלך · ועוד כטוב לב המלך שלמה ביין צוה לקחת נבלים צלצלים תפים וכנורות · אשר בהם היה מנגן דוד אביו · ועוד כטוב לב המלך שלמה ביין אמר להביא עוף השמים · חית הארץ ורמש האדמה · ויהיו מרקדים מפזזים ומכרכרים לפניו · להראות המלכים היושבים לפניו את יקר תפארת גדולתו · וסופרי המלך היו קוראים אותם בשמותם · וכולם מתקבצים ובאים אליו לא אסורים ולא בכבלי ברזל · ולא נכון אדם בגולתו · כשם שהיה בקש ונדרש זיז שדי (הוא התרנגול הבר) בין העופות ולא נמצא · ויצו עליו המלך בחמתו להביאו ליסרו · ויען זיז שדי לפני המלך ויאמר לו · הסכת ושמע אדוני מלך כל הארץ ויבואו דברי באזניך · הלא שלשה חדשים אשר נתתי עצה בלבי ועצות יעצתי נתיעצתי · להם לא אכלתי ומים לא שתיתי כי אמרתי אעופה ואראה בעולם כולו היש מלכות או ממשלה אשר לא ישמע לאדוני המלך · הסתכלתי וראיתי מדינה אחת אשר שם עירה קיטור בארץ מזרח אדמתה זהב יקרה · והכסף נחשב בחוצות כזבל · ועצי השדה שתולים שם מששת ימי בראשית · והמים מים מגן עדן · חיל גדול וצבא רב בתוכה · ועטרה זהב בראשם · אין בידם לערוך מלחמה ואין ביכלתם להכות ולירות בקשת · והמושל עליהם אשה · אך [illegible] אשה אשר היא מושלת ושולטת עליהם · ושמה מלכת שבא · ועתה אם מצאתי חן בעיניך וכשר הדבר לפני אדוני המלך · אאזור כגבור מתני והלך ואלך לעיר קיטור למדינת שבא · אאסור מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל ואביאם אל אדוני המלך · וייטב הדבר למלך ויקראו סופרי המלך ויכתבו מכתב · ויענדו ויקשרו אותו בכנף זיז שדי ויקם ויעל לשמי מרומים · ויעף [illegible] בין העופות · ובכוחו [illegible] [illegible] כל העופות אחריו וילכו לעיר קיטור למדינת שבא · והי לבוקר [illegible]

מַלְכַּת שְׁבָא לְמִסְגַּד לְיוֹמָא וְאַחְשִׁיכוּ עוֹפַיָּא יַת שִׁמְשָׁא וּרְמַת יְדָהּ עַל לְבוּשָׁהּ וּבְזַעַת יַתְהוֹן וַהֲוָת
תְּמִיהָא וּמִתְמְהָא (וְכַד תְּמָהַת) נְחַת לְוָתַהּ תַּרְנְגוֹל בָּרָא וַחֲזַת וְהָא אִגַּרְתָּא קְטִירַת בְּגַפֵּיהּ׳ שְׁרַת
וּקְרַת יָתֵיהּ וּמָה הֲוָה כְּתִיב בְּגַוַּהּ כְּנֵי מַלְכָּא שְׁלֹמֹה שְׁלָם לִיכִי שְׁלָם לְרַבְּנֵיכִי דִּי אַתְּ יַדְעַתְּ דְּאַמְלִיךְ
יָתִי קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא עַל חֵיוַת בָּרָא וְעַל עוֹף שְׁמַיָּא וְכָל מַלְכַיָּא דְּמַדִינְחָא וּמַעַרְבָא דָּרוֹמָא וְצִפּוּנָא
אָתַיִן וְשָׁאֲלִין בִּשְׁלוֹמִי · כְּעַן אִין תִּצְבִּין וְתֵיתִין וְתִשְׁאֲלִין בִּשְׁלָמִי יְקַר סַגְיָא אֲנָא עָבֵיד לִךְ מִן כָּל
מַלְכַיָּא דְּגַנְיָן קֳדָמַי וְאִם לָא תִּצְבִּין וְלָא תֵיתִין וְלָא תִשְׁאֲלִין בִּשְׁלוֹמִי אֲשַׁדַּר עֲלַיְכִי מַלְכִין וְלִגְיוֹנִין
וּפָרָשִׁין וְאִין תֵּמְרִין מַה מַלְכִין וְלִגְיוֹנִין וּפָרָשִׁין אִית לֵיהּ לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה חֵיוַת בָּרָא אִינוּן מַלְכִין וְלִגְיוֹנִין
וּפָרָשִׁין וְאִין תֵּמְרִין מַה פָּרָשִׁין עוֹפֵי שְׁמַיָּא אִנּוּן פָּרָשִׁין חֵילַי אִנּוּן לִגְיוֹנִין דְּהַנְקִין יָתְכוֹן עַל
עַרְסָתֵיכוֹן בְּגוֹ בָּתֵּיכוֹן וְחֵיוַת בָּרָא קַטְלִין יָתְכוֹן בְּחַקְלָא עוֹפֵי שְׁמַיָּא אָכְלִין יַת בִּסְרְכוֹן מִנְּכוֹן וְכַד
שְׁמַעַת מַלְכַּת שְׁבָא יַת פִּתְגָּמֵי אִגַּרְתָּא תּוּב תִּנְיָנוּת רְמַת יְדָהּ עַל לְבוּשָׁהּ וּבְזַעַת יַתְהוֹן שַׁלְחַת וּקְרַת
לְסָבַיָּא וּלְרַבְרְבָנַיָּא וַאֲמַרַת לוֹן לָא יְדַעְתּוּן מַה שְׁלַח לִי מַלְכָּא שְׁלֹמֹה מְתִיבִין וְאָמְרִין לֵית אֲנַחְנָא
יָדְעִין לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְלָא חָשְׁבִין יַת מַלְכוּתֵיהּ וְהִיא לָא אִתְרְחִיצַת וְלָא שְׁמָעַת מִלֵּיהוֹן וּשְׁלַחַת
וּקְרַת לְכָל סַפְנֵי יַמָּא וְאַטְעִינַת יָתְהוֹן אֶשְׁכָּרִין וּמַרְגְּלָיָן וְאַבְנֵי טָבָן וְשַׁדְּרַת לֵיהּ שִׁתָּא אַלְפֵי טַלְיָן
וְטַלְיָתָא וְכֻלְּהוֹן בְּנֵי שַׁתָּא חֲדָא וְכֻלְּהוֹן בְּנֵי יַרְחָא חַד וְכֻלְּהוֹן בְּנֵי יוֹמָא חַד וְכֻלְּהוֹן בְּנֵי שַׁעְתָּא חַד
וְכוּלְּהוֹן בְּנֵי קוֹמָא חַד וְכוּלְּהוֹן בְּנֵי קְצִיצָא חֲדָא וְכוּלְּהוֹן לְבוּשִׁין לְבוּשָׁא אַרְגְּוָנָא וּכְתַבַת אִגַּרְתָּא
וְשַׁדְּרַת לֵיהּ לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה בִּידֵיהוֹן מִן כְּרַכָּא דְּקִיטוֹר לְאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל מַהֲלַךְ שְׁבַע שְׁנִין כְּעַן
בִּצְלוֹתָךְ בְּבָעוּתָךְ דְּאַבְעֵי מִן קֳדָמָךְ אֵיתֵי לְוָתָךְ לְסוֹף תְּלַת שְׁנִין וַהֲוָה לְסוֹף תְּלַת שְׁנִין אֲתַת
מַלְכַּת שְׁבָא לְוָת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְכַד שְׁמַע מַלְכָּא שְׁלֹמֹה דַּאֲתַת מַלְכַּת שְׁבָא אַפֵּיק לְוָתַהּ יַת בְּנָיָהוּ
בַּר יְהוֹיָדָע דְּדָמֵי לְשַׁפְרַפְרָא דְּנָפֵיק בְּעִדָּן צַפְרָא וְדָמֵי לְכוֹכַב נוֹגְהָא דְּמַנְהִיר וְקָאִים בֵּינֵי כוֹכְבַיָּא
וְדָמֵי לְשׁוֹשַׁנָּה דְּקָאִים עַל פַּרְצִידֵי דְמַיָּא וְכַד חֲזַת מַלְכַּת שְׁבָא יַת בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע אִתְרְכִינַת מִן
רְכוּבְתָּא · מְתִיב בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וַאֲמַר לְמָא אִתְרְכִינַת מִן רְכוּבְתִּיךְ · מְתִיבָא וַאֲמְרָה לֵיהּ לֵית
אַתְּ מַלְכָּא שְׁלֹמֹה · מְתִיב וַאֲמַר לַהּ לֵית אֲנָא מַלְכָּא שְׁלֹמֹה אֶלָּא חַד מִן מְשַׁמְּשַׁיָּא דְּקָיְמִין
קֳדָמוֹהִי · וּמִיַּד אַהְדְּרָא אַפָּהָא לַאֲחוֹרָהּ וּמַתְלַת מַתְלָא לְרַבְרְבָנַיָּא אִין לָא חֲזֵי לְכוֹן אַרְיָא אַתּוּן
חָזוֹן מַרְבְּעוּתֵיהּ וְאִין לָא חֲזֵיתוּן מַלְכָּא שְׁלֹמֹה אַתּוּן חָזוֹן שְׁפַר דִּגְבַר דְּקָאִים קֳדָמוֹי וְאַיְתֵי יָתָהּ
בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע לָקֳדָם מַלְכָּא וְכַד שְׁמַע מַלְכָּא דַּאֲתַת לְוָתֵיהּ קָם וַאֲזַל וִיתֵיב בְּבֵית זוּגִיתָא וְכַד
חֲזַת מַלְכַּת שְׁבָא דְּמַלְכָּא בְּבֵית זוּגִיתָא יָתֵיב מַחְשְׁבָה בְּלִבָּהּ וַאֲמְרָה דְּמַלְכָּא בְּמַיָּא יָתֵיב וְחַלִּיוּת

פתשגן הכתב

ותלך מלכת שבא להשתחוות לשמש כמשפטה · וכסה חשך השמש מפני העופות · ותשלח ידה בבגדים והקרעם · ותהי כמשתוממת · ובהיותה משתוממת ירד אליה זיז שדי והנה וכנה אגרת קשורה בכנפו · כהחה כאגרת ותקראה · וזאת היה ענינה · מלת המלך שלמה שלום לך ושלום לשריך · הלא ידעת אם לא שמעת · כי המליך אותי הקב"ה על חית הארץ · ועל עוף השמים · וכל מלכי מזרח ומערב צפון ודרום · באים ושואלים לשלומי · עתה אם יש נפשכם לבא אלי ולשאול בשלומי כבוד גדול אתן לכם מכל המלכים היושבים לפני · ואם תמאנו ומריתם ולא תשאלו לשלומי · אשלח עליכם מלכים · חיילים · פרשים · ואם תאמרו מי הם המלכים חיילים והפרשים אשר למלך שלמה · חיות השדה המה המלכים · עוף ה. מי הם הפרשים · חיות השדה יהרגנו אתכם בשדה · ועוף השמים יאכלו את בשרכם מעליכם · וכשמוע מלכת שבא את דברי האגרת הזאת · שבה ותשלח ידה שנית בבגדיה ותקרעם ותלך לקרוא לזקנים ולשרים ותאמר אליהם · הלא ידעתם אם לא שמעתם מה שלח אלי המלך שלמה · ויענו יחדו ויאמרו אליה אין אנו יודעים את המלך שלמה · ובמלכותו אין אנו חפצים · והיא לא שמה לבה גם לדבריהם ולא שמעתם · אך שלחה ותקרא אל כל תופשי משוט ותובלי הים אשר לה · ותצו לעמוס ולטעון האניות בעלי ברושים ובכל מיני מרגליות טובות ותשלח למלך שלמה ששת אלפים נערים ונערות · כלם בני שנה אחת · כלם בני חדש אחד · כלם בני יום אחד · כלם בני רגע אחד · כלם בני קומה אחת · כלם בני קצב אחת · וכלם לבושים לבוש ארגמן · ותכתוב אגרת · ותשלח בידיהם למלך שלמה · מעיר קיטור עד ארץ ישראל מהלך שבע שנים · עתה אבקש ממך ואדרש פניך · ואבא אל לפניך מקץ שלש שנים · ויהי מקץ שלשת השנים · ותבא מלכת שבא אל המלך שלמה ירושלימה · וכשמוע המלך שלמה כי באה אליו מלכת שבא הוציא לקראתה את בניהו בן יהוידע הדומה לאשמורה היוצאת לעת בוקר · ולאילת השחר העומדת והמבהקת בין הכוכבים · והדומה לשושנה היושבת על פלגי מים · ויהי כראותו המלכת שבא · ירדה מעל המרכבה · ויען בניהו בן יהוידע ויאמר לה למה ירדת מעל מרכבתך · ותען המלכה ותאמר לו · האתה הוא המלך שלמה · ויען בניהו בן יהוידע ויאמר אליה · אין אני המלך שלמה כי אם אחד מעבדיו היושבים לפניו ותסב פניה אחורנית · ותשא משלה לשריה ותאמר · אם לא ראיתם את האריה אתם ראיתם את רבצו · ואם לא ראיתם המלך שלמה אתם ראיתם את מראה האיש היפה העומד לפניו · ויבא אותה בניהו בן יהוידע אל המלך שלמה · ויאמר אמנם עוד כי באה אליו המלכה שבא ותגיע אל בית מלכותו · קם המלך מכסאו וילך וישב בבית זכוכית אשר ע ·

ותחשוב

חילוזה דתעבר ותוא לה סקרא ברגלה · מתיב מלכא ואמר לה שופריך שופרא דנשי וסעריך
סער דגברא וסער לגברא שפר ולאתתא גנאי מתיבא מלכת שבא ואמרת ליה מרי מלכא
אמתיל לך תלתא מתלין דאין תפשר יתהון לי ידעית אנא דגבר חכים את · ואי לא את כשאר
בני אנשא מתיבא ואמרת ליה מהו ערגרן דעא ודלין דפרזל דדלא אבניא ומשקי מיא מתיב
ואמר לה גובתא דכוחלא · מתיבא ואמרת ליה מהו עפר מן האדמה יצא ומאכלו עפר מן הארץ
נשפך כמים ומביט לבית · מתיב ואמר לה נפטא · מתיבא ואמרת ליה מהו ארקלין אזיל בריש
כלהון וצוחת צווחא רבא ומרירא וכגיד רישיה כאגמון שבח לחורין גנאי למסכנן שבח למתים גנאי
לחיין חדוי לציפורין נסיס לנונין · מתיב ואמר לה כתנא · מתיבא ואמרת ליה לא האמנתי
לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הוגד לי החצי הוספת חכמה וטוב על השמועה
אשר שמעתי אשריך ואשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה ואעיל יתה בגו טרכונא בבית מלכותא
וכד חזת מלכת שבא רבותיה ויקריה (דמלכא שלמה) יהבת שבחא למאן די ברא יתיה ואמרת
יהי יי אלהך בריך דאתרעי בך למתב יתך על כורסיה דמלכותא למעבד צדקתא ודינא ויהבת
מלכא דהבא וכספא טבא (סגי להדא) ויהב לה מלכא כל מה דצבת · ומלכי מערבא ומדינחא
צפונא ודרומא כד שמעו שמעיה כלהון כחדא מזדעזעין ואתון מן אתריהון ביקר רב וברבו רבא
ובדהב ובכסף ובאבניא טבין ומרגלין · וכד אתחייבו סנאיהון דישראל הוה ירמיה נביא מתנבא
נבואן סגיאין עליהון ולא מקבלין מניה אלהין שבישת יתיה רוחא דקודשא ואובילת יתיה לארעא
שבט בנימין דהכין כתיב ויצא ירמיה מירושלים ללכת ארץ בנימין ואיך דהוה ירמיה נביא בגו
ירושלם הוה בעי רחמי מן קדם אבוי דבשמיא ולא אתמסירת קרתא ירושלם בידיהון דכשדאי
ולא אחריבון יתה אלא איך ירמיה הוה בארע שבט בנימין אתגבר וסליק עליהון נבוכדנצר
מלכא דבבל ואחריב ית ארעא דישראל בז ית קרתא דירושלם וקלי ית בית מקדשא בנורא ועד
נבוכדנצר רשיעא יתיב באנטוכיא רבלתה שלח על ירושלם ביד נבוזראדן רב קטוליא ותרעי ית
שורי דקרתא ירושלם וכד אתא ירמיה נביא וחזא ית קרתא ירושלם דאתחרב וחילותא
דכשדאי מקפין לה הוה ירמיה נביא צווח בקלא רמא ובכי בכיא רבא ומרירא מתיב וכן אמר
פתיתני יי ואפת וגו' שבשתני יי ואשתבשית תקיפתא יתי ויכילתא וכד שמע נבוכדנצר רשיעא
מלכא דבבל דאתכבישת קרתא ירושלם כניש כל חילותא דכשדאי ואתא וקם על בית מקדשא
ומניד ברישיה ומוביל ומייתי בידיה מן קדם די הוה ידע מה דהוה בסוף משריתיה דסנחריב כד

פתשגן הכתב

ותבוא המלכה אצלה כאשר באתה · ותאמר · המלך בראה במים הוא יושב אז הגביהה שולי בגדיה לעבור ונראו לה שערות
ברגליה · ענה המלך בראותו ויאמר לה יפיך הוא יופי הנשים ושערך הם שערות האנשים והשער יפה לאנשים וגנאי לנשים ·
וענן המלכה ותאמר לו אדוני המלך אחודה לך שלש חידות · אם תפתור אותן לי אדע כי איש חכם אתה · ואם לא
יתר כאנשים אתה לי · ותשא משלה ותאמר באר עץ ודלי ברזל השואב אבנים ומקוה מים · מה הוא · ענה המלך ויאמר
לה · זאת היא שפופרת הקנה אשר נותנים בה הכחול · ענתה המלכה ותאמר · עפר מן האדמה יצא ומאכלו עפר מן הארץ
נשפך כמים ומביט לבית · מה הוא · ענה המלך ויאמר לה · זה הוא הנפט · ועתה המלכה ותאמר · רוח סערה הולך בראש
כלם וזועק צעקה גדולה ומרה · כופף ראשו כאגמון · שבח לעשירים · ודופי לאביונים · פאר למתים · ויגון לחיים · שמחה
לעופות · ואבל לדגים · מה הוא · ויען המלך ויאמר זאת היא הפשתה · והדבר אליו המלכה כדברים האלה · לא האמנתי
לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הוגד לי החצי הוספת חכמה וטוב אל השמועה אשר שמעתי · אשרי אנשיך ואשרי
עבדיך אלה ויבא אותה המלך אל תוך היכל מלכותו · וכראות מלכת שבא את יקר תפארת גדולתו נתנה שבח והודאה למי שברא
אותו · ותאמר יהי ה' אלהיך ברוך אשר חפץ בך לתתך על כסא המלכות לעשות צדקה ומשפט ותתן למלך זהב וכסף הרבה מאד ·
ויתן לה המלך את כל חפצה · ומלכי ימה וקדמה וצפונה ונגבה כאשר שמעו את שמעו קמו וזעו כולם יחד · ובאו ממקומותיהם
בכבוד גדול ובעושר רב בזהב ובכסף ובאבנים טובות ומרגליות : ובאשר נתחייבו ישראל היה ירמיה הנביא מתנבא
נבואות רבות עליהם ואין שומעים אותו · אבל כתה אותו רוח אלהים והוליכו אל ארץ בנימין שכן כתוב ויצא ירמיהו ללכת
ארץ בנימין · ובהיות ירמיה הנביא בירושלים היה מתפלל ומתחנן לפני אביו שבשמים שלא תמסר עיר ירושלים ביד הכשדים
ולא יחריבו אותה · אך בהיות ירמיה הנביא בארץ בנימין גבר ועלה עליהם נבוכדנצר מלך בבל · ויחרב את ארץ ישראל בז
את ירושלים עיר הקדש וישרוף את מקדשו באש ובשבת נבוכדנצר באנטוכיא רבלתה שלח את נבוזראדן רב הטבחים על ירושלים
ויפרוץ את חומותיה · ובבא ירמיה ירושלים וירא והנה נחרבה העיר וגדודי כשדים סובבים אותה נשא ירמיהו הנביא את
קולו בבכי תמרורים ויזעק זעקה גדולה ומרה ויאמר פתיתני ה' ואת הזקתני ותוכל · וכשמוע נבוכדנצר מלך בבל · כי נכבשה
עיר הקדש קבץ את כל חיל כשדיו ויבא ויעמוד על בית האלהים וינע ראשו ויך ידו כי היה יודע כל הפעולות אשר קרו

ככ

אשתלה עליהון מלאכיא מן מרומא וקטל בהון תמני עשר רבוא וחמשא אלפין פרשין ולא אשתייר במשריתיה דסנחריב אלא הוא בלחודוי · ונפקת תוב בת קלא ואמרת ליה נבוכדנצר מלכא דבבל קום איזיל ותוב לרבלה בארע חמת קלקל בחצים שאל בתרפים · ושדא גירא למערבא והדר ונפל לגו ירושלם שדא גירא למדינחא והדר ונפל לגו ירושלם שדא גירא לקרתא היבתא והדר ונפל לגו ירושלם וקם ושדר רברבנוי על ירושלם ומה שמהתהון נרגל שראצר סמגר נבו שרסכים רב סרים רב מג · וקם ואזל בתר רברבנוי ועל לבית מקדשא · מתיב וכן אמר אנת הוא אלהא רבא דארגישתין ואיהיתין על קרתך ועל היכלך וכד הוא פתחא דבית מקדשא דעמא מסאבא קימין לקבליה סתם נפשיה ולא צבא למפתחא ואתון כל חילוותא דכשדאי ואייתיך עמהון תלת מאה ושתין גמלין טעינין נרגין די פרזל ובלעת אינון פגרתא (כת"ק פרותא) בריאתא דבית מקדשא ועד כען לא יהבין נפשתהון לאתפתחא עד דאתא פרנימוס ונכס חזירא וזרק מן דמיה על בית מקדשא וסאיב יתיה מן בתר דאסתאיב פתח נפשיה ועל נבוכדנצר רשיעא לבית מקדשא ואזל ויתיב על עזרתא דזכריה בר יהוידע כהנא רבא והמא נבוכדנצר לדמיה דמירתע בארעא ושאל לסביא דישראל ואמר להון הדין דמן גברא הוא מתיבין ואמרין ליה נביא חד הוה בינגא והוה מוכח לן ולא קבילנא מניה וקימנא וקטלנא יתיה בבית מקדשא · וכד שמע נבוכדנצר רשיעא ית פתגמא הדין אמר כען זילו איתו לי ארבעת אלפי כהני בחירי ונכס יתהון עלוי דההוא דמא עד כען לא אתבלט בארעא עד דנזיף ביה נבוכדנצר ואמר ליה כולא אמתך תתרוב עלך ובתר כן אתבלע · וכד חזא כהנא רבא ית כהניא דאתקטילו לבש ית מעיליה ואתקין באפודיה ונסב ית מפתחי מקדשא בידיה וסליק וקם על איגרא דהיכלא עני וכן אמר יהיב ביהא ומשלם למרוי ונטריא לא הוינא ביה · ורמא נפשיה לגו נורא ויקד וכד חזו שאר כהניא כהנא רבא דליק בנורא אף אינון נסיבו ית נבליהון וית כנוריהון וכל מאני זמריהון ונפלו לגו נורא ויקידו · וכד בעא נבוכדנצר למיעל לבית קודש קודשיא אסתתימו תרעי היכלא ולא פתחין נפשיהון עד נפקת בת קלא משמי מרומא ואמרת ליה פתח לבנון דלתיך ובתר כן פתח נפשיה ועל נבוכדנצר רשיעא מסאבא לבית קודש קודשיא (והזא) שבחי דמלך כל עלמיא יי צבאות · וחזא ית מאני קדישיא (דאשתמשו בהון כהניא ומלכיא דבית דוד) דאתבלעו מן קדמוי רגז רוגזא רבא ונפק מן תמן כד מבהל וקטל קטלא רבא ושבא שביא רבא ואפיק ית עמא ישראל כד אסירין בשילשלן דפרזלא ואוביל יתהון ערטילאין

פתשגן הכתב

את מחנה סנחריב · כאשר שלח עליהם הקב"ה את מלאכי מרום · ויהרגו בהם הרג רב שמונה עשרה רבוא וחמשת אלפים פרשים · ולא נשאר במחנה סנחריב כי אם הוא לבדו · ותצא בת קול ותאמר לנבוכדנצר מלך בבל · קום לך ושוב לרבלתה אשר בארץ חמת · קלקל בחצים שאל בתרפים · ירה חץ למערב ונפל בירושלים · ירה חץ למזרח ונפל בירושלים · ירה חץ לעיר ונפל בירושלים · קם ושלח את שרי צבאותיו לירושלים ואלה שמותם · נרגל · שראצר · סמגר נבו · שרסכים · רב סריס · רב מג · ויקם וילך אחריהם ויבא אל בית המקדש · ויען נבוכדנצר ויאמר · אתה הוא האל הגדול אשר הרגזתני והבאתני על עירך ועל היכלך · וכאשר ראו שערי בית מקדשנו כי עובד כוכבים טמא נגש לפניהם · נסגרו הדלתות מאליהן ולא אבו להפתח ויבואו כל גדודי כשדים ויביאו עמהם שלש מאות וששים גמלים טעונים קרדומי ברזל ומקבות · והבלע אותם שער החיצון אשר לבית אלהינו · ובכל זאת לא אבו עצמם להפתח · עד אשר בא פרניטוס ושחט את החזיר ויזרוק מדמו על בית המקדש ויטמאהו · ואחר שנטמא נפתח הדלת · ויבא נבוכדנצר אל בית אלהינו · וילך וישב על עזרת זכריה בן יהוידע הכהן הגדול · וירא והנה דמו רותח ומתנועע בארץ · שאל אל זקני ישראל ויאמר אליהם למי הדם הזה · ויענו ויאמרו אליו נביא אחד היה בינינו · ובהוכיחו אותנו יום יום ולא שמענו אליו וקמנו עליו והרגנוהו בבית אלהינו · וכשמוע נבוכדנצר את הדברים האלה אמר אליהם לכו והביאו אלי ארבעת אלפים כהני כהונה וישחט אותם על הדם הזה · ועודנו לא נבלע בארץ · עד אשר גער בו נבוכדנצר ויאמר אליו · עליך ההרג כל עמך · ואחר הבלע · ויהי כראות הכהן הגדול את הכהנים הנהרגים והנשחטים · לבש את מעילו · ויאפוד בו את האפוד · ויקח את מפתחות המקדש בידו · ויקם ויעל על גג ההיכל · ויצא [illegible] קולו ויאמר נמסר הבית ושלם לבעליו והשומרים לא יכין בו · ונפל לתוך האש ונשרף · וכאשר ראו יתר הכהנים את הכהן הגדול נשרף באש · לקחו גם הם כנורותיהם ונבליהם וכל כלי זמירותיהם ונפלו לתוך האש ונשרפו · וכשבקש נבוכדנצר ליכנס אל בית קדש הקדשים · שערי ההיכל ננעלו ולא נפתחו אותם · עד אשר יצאה בת קול משמי מרומים ויאמר אליהם · פתח לבנון דלתיך ואחרי כן נפתחו מאליהם · ויבא נבוכדנצר אל בית קדשי הקדשים · וירא את שבח המלך ה' צבאות את עולמים ואת הדרו · וירא את כלי הקדש אשר יברכו בהם בקדש הכהנים ומלכי בית דוד כי נבלעו מפניו · וקצף קצף גדול ויצא מהם כמבוהל ויהרוג הרג רב וישבה שבי גדול ויוציא את בית ישראל האסירים בכושרות ובכבלי ברזל ויולך אותם ערומים ו[illegible] על [illegible] · ו[illegible] כשבא הלך עמהם עד שהגיע אל קברי האבות ויצעק בבכי ובקול גדול ויאמר

עד מטינן על צואריהון חלא · וירמיה נביא אזל עמהון · עד דמטא לקברי אבהתא תוה ובכא
ועני וכן אמר אבהתא מרחמני אברהם יצחק ויעקב קומו מגו קבריכון וחזו ית בניכון עמא דבית
ישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא · מתיבא רוח קדישא ואמרת ליה כבר אמרית לך ירמיה
נביא כי אספתי את שלומי · קם מקברי אבהתא ואזל ונפל על קברי אמהתא · עני וכן אמר
אמהתא מהימניא (ובת"י מרחמניא) שרה ורבקה רחל ולאה קומו מגו קבריכון וחזון ית בניכון
ובנתיכון עמא דישראל דרביתון יתהון בקושטא דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא דלא מסאנא ·
מתיבא רוח דקודשא וכן אמרת קול ברמה נשמע · קם מקברי אמהתא ואזל ונפל על קברי נביא
עני וכן אמר נביא נביא מרחמוני משה ושמואל קומו מקבריכון וחזון ית עמא בני ישראל
דרביתון יתהון בקושטא דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא דלא מסאנא · מתיבא רוחא דקודשא
וכן אמרת כבר אמרית לך ירמיה נביא אם יעמוד משה ושמואל לפני · קם מקברי נביא (ואזל)
ונפל על קברי (מרחתיא) עני וכן אמר אוכלין יתי לחים אבלין ואשקיאן יתי כסא דתנחומין די
אנא מתאבל על עמא דישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא · מתיבא רוחא דקודשא
ואמרת אל תבא בית מרזח · והוה ירמיה ספיד ובכי ומילל על בית ישראל דאזלין בשביא
ומהלכין בגלותא ערטילאין וטעינין חלא על צואריהון אינון ומלכיהון ורברבניהון ושלטוניהון
עד דמטון לאתרא דשמיה בית כורו ואפיקו לבושין ואלבישו יתהון · עני ירמיה נביא ואמר
לנבוכדנצר רשיעא ולכל חילותהון דכשדאי דאתון עסיה דלמא תיזלון לבתר טעותכון ותשבחון
יתהון בקושטא תדעון עמא קטילא קטילתון ועמא שביא שביתון · והוו מדברין ואזלין עד די מטו
להתוא מדינתא והוה ירמיה נביא בכי ומתנה ונתרו מן עינוי תרתין דמען והוו תמן תרין מבועין
דמיא עד יומא הדין וכד אתון ומטון לנהרותא דבבל עני מלכא נבוכדנצר רשיעא ואמר לון לבית
ישראל אינון זמריא אלין דהויתון זמרין קדם מריכון רבא די בירושלם ייתון ויזמרון קדמי ·
וכד שמעו ליואי נטלו ית כנוריהון בערבתא דקימין על נהרואתא דבבל דהכין כתיב על
נהרות בבל וגו' על ערבים בתוכה וגו' ועניאון ליואי ואמרין ליה לנבוכדנצר רשיעא אין אנן
עבדינן רעות אבונא די בשמיא והוינן משבחין קדם אבונן דבשמיא בירושלם בידא דידך
לא איתמסרינן · השתא איך נשבח קדמך שבחא די מרנן · דהיכדין כתבא מפרש ואמר
איך נשיר את שיר יי' כד שמע נבוכדנצר רשיעא ית פתגמא הדין עני וכן אמר קטלו יתהון
על דעברו על גזרת מלכא · עני פלטיה בר יהוידע חד מן ישראל ואמר אנא די מסרה מרא
ביד רעיא ואתא דיבא ונסב מן ענא מן מאן מתבעיא עני ואמר ליה מן רעיא הוא מתבעיא

פתשגן הכתב

ויאמר אבותינו האבי עליון אברהם יצחק ויעקב קומו מקבריכם וראו את בניכם בית ישראל ההולכים בגולה וההולכים
בבכי · ענתה רוה"ק ואמרה לו · הלא אמרתי לך ירמיה הנביא כי אספתי את שלומי · קם מקברי האבות וילך ויפול על קברי
האמהות וישא את קולו בבכי ויאמר · אמהות הנאמנות והאמונות שרה רבקה רחל ולאה · קומנה מקבריכן וראינה את בניכן
ואת בנותיכן בית ישראל אשר טפחתן ורביתן באמונה איכה הולכים בגולה ומתהלכים בבכי עיפים ויחפים · השיבה רוח הקודש
ותאמר לו · קול ברמה נשמע · קם מקברי האמהות וילך ויפול על קברי הנביאים · וכן אמר נביאים נביאים ידידים · משה
ושמואל קומו מקבריכם וראו את עם בני ישראל אשר גדלתם באמונה ההולכים יחפים בגולה · ומתהלכים בבכי · השיבה רוח הקודש
ותאמר · הלא אמרתי לך ירמיה הנביא אם יעמוד משה ושמואל לפני · קם מקברי הנביאים וילך ויפול על קברי הכהנים האומללים
ויען ויאמר האכילוני לחם אבלים והשקוני כוס תנחומים · כי אני מתאבל על עם בני ישראל ההולכים בגולה והמתהלכים בבכי ·
השיבה עוד רוח הקודש ותאמר אל תבוא בית מרזח · ויהי ירמיהו סופד ובוכה ומיבב בקול מר על בני ישראל · ההולכים בגולה
והמתהלכים בבכי · ערומים ויחפים וטעונים חול על צוארם · המה מלכיהם שריהם וכהניהם · עד אשר הגיעו למקום הנקרא
בית כורו ויוציאו בגדים וילבישו אותם · פתח ירמיה הנביא את פיהו ויאמר לנבוכדנצר ולכל גדודי כשדים הבאים עמו · אולי
הלכו אל בית אליליכם והללתם אותם באמרם ידכם עשתה זאת · תדעו נאמנה כי עם הרוג הרגתם · וגוי שבוי שביתם · ויהיו
הולכים ובאים עד הגיעו למדינה הזאת · אשר בהיותו ירמיה בוכה ונאנח נזלו מעיניו שתי דמעות ויהיו שם שני מבועי מים
עד היום הזה · וכבואו ויגיעו אל נהרות בבל ענה המלך נבוכדנצר ויאמר אל בית ישראל · אלה הזמירות אשר אתם זמרתם
לפני אלהיכם בירושלים בואו וזמרו לפני · וכשמוע הלוים אחזו תלו כנורותיהם בערבים אשר בנהרות בבל שכן כתוב על נהרות
בבל וגו' על ערבים בתוכה וגו' ועני הלוים ואמרו לנבוכדנצר המלך · לולי היינו עושין רצון אבינו שבשמים ומהללים את שמו
בירושלים לא היינו נתונים ומסורים בידך · ועתה איך נהלל לפניך את תהלות אלהינו · שכן כתיב איך נשיר את שיר ה' · כשמוע
נבוכדנצר את הדברים האלה ענה ואמר להרגם כולם על אשר עברו על מאמר המלך · ויען אחד מהיהודים ששמו פלטיה

בן

עני ואמר ליה ישמעון אודנך מה דאמר פומך ופקיד מלכא ואיתי לצדקיה מלכא ואעבירו מניה ית שלשלן דפרזל ונחש ושני ית לבושי יסוריה : (ג) בשנת בשתא תליתא למלכותיה עבד משתיא לכל רברבנוי ועבדוי אוכלוסי פרס ומדי אסטרטיגין ורבנין די ממנן על מלכיא אטיפן באצטלין דמילת לבישין ארגונין אכלין ושתן וחדין קדמוי : (ד) בהראותו לא כתיב די אחוי ית עותריה אלא כתיב בהראותו את עשר כבוד מלכותו והדא עותריה די אתי דבית מקדשא הוה ולבשרא ודמא לית עותרא כליה עותרא דקודשא בריך הוא דהכדין כתיב דידי כספא ודידי דהבא אמר יי צבאות שתא בי גנזי הוה מחוי להון בכל יומא מאה ותמנין יומין דכתיב עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדלתו הא שתא וכד חמון בני ישראל מאני דבית מקדשא לא הוו צבין למגני קדמוי ואמרו ליה למלכא לא צבין יהודאין למגני מטול דחזין מאני דבית מקדשא ואמר מלכא עיבידו להון סמכא תורנא לגרמיהון : (ה) ובמלאת ובמשלם יומיא האלין אמר מלכא השתא אעביד משקיא לבני אתרוי (לכל עמא דאשתכחון בשושן למזעירא ועד רבא משקיא שבעא יומיא) ואעלינון לדרת גנתא דציבא אילני דפירי ודבוסמני מה עבד כף אילנא לאילנא ועבד כיפין ותבר אילני דבוסמני ואותיבינון ואשרו קדמיהון אבנין טבתא ומרגליתא ואילני מטללין : (כאן חסר פסוק ו) : (ז) והשקות ושתיאן במאני דדהבא ובכסי דדהבא ודהוי שתי בכסא לא הוה תני ושתי ביה תוב אלא מעלין ליה לההוא כסא ומפקין חורנא (הדתא) והוו תמן קומקומי וכסי לא הוו דמין להדדי מטול כן כתיב ומאני מן מאני משנין אלא כד הון מפקין למאני דבית מקדשא ומיניה בהון הינון אומי עלמא הוה משתני זיויהון ומטול כן כתיב וכלים מכלים שונים וחמרא דמלכא רב (הוה) מן מאן דשתוי ומטול כן דהוה שתוהי הוה משאיל ליה לגברא בר כמה שנין אנת והוא אמר ליה בר ארבעין שנין והוה משקי ליה חמרא בר ארבעין וחד שנין ודכותיה לכל גברא וגברא ומטול כן כתיב ויין מלכות רב כיד המלך : (ח) והשתיה ושתיאן כנימוסא ולית דמתנזיק ולמא לא הוו מתנזיקין מן מטול כסא דאנשי פרסאה כד הוו איתו לון כסא רבא דהוה למוד ארבעא חמשא המינון והוה מתקרי שמיה פתקא והון משקין ביה לכל גברא חד ולא הוו שבקין ליה עד דשתיאו ביה חד ומוזגא דהוה מזיג לון לפרסאי עותרא רבא הוה עתיר איך הוה עתיר הוה מזיג ליה לגברא ועד דלא הוה משכה גברא

פתשגן הכתב

בן יהוידע ויאמר. אמן שאמר בנליו ביד סרוצה ובא הוזלג ונרדף מן כאמן מיד מי ידרש כלאן. ויען המלך ויאמר מן הרוצח ידרש. אמר פלטיה. ישמעו אזניך הדברים אשר יצאו מפיך. ויצו המלך ויביאו את צדקיהו המלך ויעבירו ממנו את כבלי הברזל והנחשת. ושנה את בגדי כלאו: (ג) בשנת שלש למלכו עשה משתה לכל שריו ועבדיו חיל פרס ומדי הפרתמים והשרים המפקדים על המדינות העטופים בכתונת הפסים. הלבושים ארגמן. האוכלים ושותים ושמחים לפניו : (ד) בהראותו אין כתיב בהראות את עשרו. אך בהראותו את עושר כבוד מלכותו והעושר ההוא אשר הראה הוא אשר בית אלהינו.

ואין עושר לבשר ודם כי כל העושר לה׳ צבאות שמו שכן כתוב לי הכסף ולי הזהב אמר ה׳ צבאות. ששה אוצרות וגנזי המלך היה מראה אותם בכל יום ויום שמונים ומאה יום. ככתוב עשר כבוד מלכותו יקר תפארת גדולתו. הלא הם ששה. כראותם שם בני ישראל את כלי בית ה׳ לא היה בהם חפץ לשבת לפניו. ויאמרו לו אל המלך אין חפץ ביהודים לשבת פה מפני אשר ראו את כלי בית ה׳ ויאמר המלך עשו להם מקום אחד מיוחד לסעוד בו : (ה) ובמלאת הימים האלה אמר המלך עתה אעשה משתה לבני מקומי לכל העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד קטן משתה שבעת ימים ויביאם אל גנת הביתן אשר בו נטועים כל עצי בשמים ופירות. מה עשה כפף עץ לעץ ויעש בהם כעין כילת חתנים ויכרות עצי בשמים ויושיבם עליהם. ויערוך לפניהם עורי אבנים טובות ומרגליות ועצי צללים : (ו) חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן על גלילי כסף ועמודי שש מטות זהב וכסף על רצפת בהט ושש ודר וסוחרת: (ז) והשקות והיו שותים בכלי זהב ובכוסות זהב. ואשר היה שותה בכוס אחד לא היה שונה ושותה בו עוד. אבל היו מוציאים אותו מלפניו ויוציאו אחר תחתיו והיו שם גביעים וכוסות שונים אכן הכתוב אומר וכלים מכלים שונים. וכאשר מוציאים את כלי בית המקדש ושותים בהם האומות כולהם. היו פניהם משתנים ולכן הכתוב אומר וכלים מכלים שונים. ויין מלכות היה רב מבשותה אותו. מפני שהיו שואלים לאיש השותה אותו כמה שני חייך. והוא אומר במספר שני חייו ארבעים שנה. והיו משקים אותו יין בן אחד וארבעים שנה. וכן יעשו לכל איש ואיש ולכן כתיב ויין מלכות רב כיד המלך: (ח) והשתיה והיו שותים כדת בלתי הנזקם. ולמה בלתי הנזקם כי אצל הפרסיים היה להם כוס אחד גדול יכיל ארבע או חמש מדות ידועות. ושמו פתקא והיו מביאים אותו אל המשתה והיו משקים בו לכל איש ואיש כוס אחד לאיש. ואין מסירין את הכוס מלפניו כאיש ההוא ישתהו כולו. והמשקים המשקה את הפרסים עשיר גדול היה. ואיככה היה עשיר. אשר היה משקה לאיש אחד הכוס כידוע ואל אשר לא נמצא איש אשר ישתהו. והיה אלה המוח

פורס

ושתי רמי ליה למזגא עבירוהי מנאי ולך זיפלן זוזין מטול דלא הוה משפח דשתי אלא
אמר אחשורוש לא יעלון הני כסי לשיתויי אלא איך דצבי כל גברא וגברא ישתי מטול כן
כתיב והשתיה כדת : (ט) גם ושתי ושתי מלכתא עבדת משקיא לנשיא והות מזגא להון
חמרא אוכמא ואותיבת יתהון בפלטין מטול דתחזי להון עותרא דמלכא והוין משאלן לה
היך דמיך מלכא והוה מתנא להון למא נשי בען דידען כל מידי והות אמרה להון מגניא
דמלכא לבא אכיל ולבא שתי ולבא דמיך מטול כן כתיב בית המלכות : (י) ביום ביומא שביעאה
כד שפר ליביה דמלכא בחמרא ולבהון דמאה ועסרין ושבע מלכין דהוו עמיה דהוו קטרין
כלילא דמלכותא הוה תגרא ומצו ביניהון בטעם תמריהון הוו מתעסקין בזנותא · מלכי
מערבא הוו אמרין נשי דילן שפירן (וכולן הוו אמרין דילן שפירין) ואוף מלכא אחשורוש
בטעם חמריה מתיב ואמר להון לית נשי בעלמא דשפירן אלא נשי בבליתא ואין לית אתון
מהימנין לי הא בבליתא חדא מתבת בגו טורכנא דמלכותא דילי אשלח ואקרי יתה לקדמי
ולקדמיכון ותחזון יתה דהיא שפירא מן כל נשיא (דילכון) בההיא שעתא שלח עלה מלכא
אחשורוש שבעה סריסיא (משמשיא דקדם מלכא) : (יא) להביא מתיב ואמר לון זילו ואמרו לה
לושתי מלכתא קומי מן כורסי מלכותיך ושלוחי ערטליא ורמי תגא ברישך וכסא די דהבא
ביד ימינך וכסא די דהבא ביד שמאליך ועולי לקדמי ולקדמי דמאה ועסרין ושבע מלכין
קטרי תגי דיחזון יתיך דאנת שפירא מכל נשיא : (יב) ותמאן מתיבא ושתי מלכתא ואמרת לון
לשבעה סריסיא גנאי זילו ואמרו ליה למריכון שטיא דאוף אתון שטיתון כותיה אנא היא
ושתי מלכתא בת מלכיא דמלכי בבל מן שריותא בלשצר אבא לקביל אלפא חמרא שתי
ולא אטעי יתיה חמרא למימר מלין דלא כשרין כוותך · בההיא שעתא אזלו ואמרו לית
למלכא פתגמא דושתי מלכתא וכד שמע מלכא ית פתגמיא האלין רגז רוגזא רבא ותנויה
דליק בלביה ותב שלח לה ביד שבעתי סריסיא דמלכותא דיתבין קדמי במלכותא זע
אזילו ואמרו לושתי מלכתא אין לא תשמעי מלי ולא תעלין לקדמי ולקדמי מלכיא האלין
קטילנא ומובדינא ית שופריך מניך · וכד אזלו רברבני דמלכא ואמרו לה ולא ספנת יתהון אלא
מתיבא ואמרת לון אזילו ואמרו למלכא טפשא דמקלקלין עצתיה ולא תקינן גזרתיה הלא אנא
היא ושתי מלכתא ברת אויל מרודך ברתיה דבריה דנבוכדנצר מלכא דבבל מן יומא דאתבריתי
עד כען לא חזא אנש גופי אלא אנת מלכא (בלחודך ואין) כען עילא אנא לקדמך ולקדמיהון

פתשגן הכתב

מרה באמכנותיו י"ל שהשקה לאמר שהבר הכוס הזה מלפני ואני אתן לך מעה אחת זהב · על כן כדבר הזה עשה גדול היה
והמלך אחשורוש אמר לא יביאו כוסות כאלה אל המשתה לשתות בם · רק כל איש ואיש ישתה כרצונו · ולכן כתיב והשתיה
כדת : (ט) גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים והיא מזגה להן יין אדום והושיבתם בהיכל המלך להראותן את עושר המלך ·
והיינה שואלות איכה המלך שוכב והיא היתה מגדת להן כל מה שלבן חפץ · כי היו הנשים מבקשות לדעת כל ענינו ושגעוני
המלך והיא אומרת להן הנה המלך שוכב פה אוכל ופה שותה ולכן כתוב בית המלכות : (י) ביום השביעי כטוב לב המלך
ולב השבעה ועשרים ומאה מלכים אשר אתו ביין · ואשר כתר מלכות בראשם · היה מלה ומריבה ביניהם על אודות היין והיו
מדברים דברי זנות · מלכי מערב היו אומרים נשינו יפות מאד כן וכן כולם היו משבחים ומהללים נשיהם וגם המלך אחשורוש
בכוס היין אמר אין נשים יפות בעולם כנשי בבל · ואם אינכם מאמינים אותי · הנה בבלית אחת יש לי היושבת תוך היכל
מלכותי · אשלח ואקראה לפני ולפניכם · ותראו אותה כי היא יפה מכל הנשים אשר לכם · בשעה ההיא שלח אליה המלך אחשורוש
בשבעה הסריסים המשרתים את פני המלך : (יא) להביא ויען ויאמר אליהם לכו ואמרו לה אל ושתי המלכה · קומי מכסא
מלכותך ובגדי ערומים תפשיטי · ושימי כתר זהב בראשך · כוס זהב בידך הימנית וכוס זהב בידך השמאלית · ובואי לפני ולפני
השבעה ועשרים ומאה מלכים המוכתרים · למען יראו אותך כי יפה את מכל הנשים : (יב) ותמאן ותען המלכה ושתי אל שבעה
הסריסים ותדבר אליהם דופי · לכו ואמרו לאדוניכם משוגע אתה ואתם משוגעים כמוהו · אני היא ושתי המלכה ובת מלכים
ממלכי בבל אני · בלשצר אבי מבראשונה היה שותה יין כנגד אלפי איש · ולא הטעה אותו היין לאמר דברים אשר לא טובים
כמוך · בשעה ההיא הלכו ואמרו אל המלך כדברים האלה דברה ושתי המלכה · וכשמוע המלך את הדברים האלה קצף קצף גדול
וחמתו בערה בלבו · וישלח עוד אליה ביד שבעת סריסי המלך היושבים לפניו במלכות · לכו נא ואמרו לושתי המלכה · אם לא
תשמעי את דברי ולא תבואי לפני ולפני השבעה ועשרים ומאה מלכים האלה אהרוג אותך ואאבדהי את יופיך ממך · וכבואם סריסי
המלך לאמר אליה כדברים האלה · לא שתה לבה אליהם רק השיבה להם דבר ותאמר אליהם · לכו ואמרו למלך הטפש הזה אשר
עצתו נעכר וגזרתו לא תקום · הלא אני היא ושתי המלכה בת אויל מרודך בת בנו דנבוכדנצר מלך בבל · ומיום עד היום הזה
לא ראה איש את גויתי כי אם אתה המלך לבדך · ואם אבוא עתה לפניך ולפני השבעה ועשרים ומאה מלכים המוכתרים · גם
אנכי

דמאה ועסרין ושבע מלכין קטרי תגא קטלין יתך ונסבין יתי לאינתא · מתיבא רבתא דפרסיאתא
ואמרת ליה לושתי מלכתא אין קטיל יתיך מלכא ומוביד ית שופריך מניך לא תפרסמי ית שמא
דיליך וית שמא דאבהתיך ולא תחזין נופיך וגויתיך לכל בר נש אלא למלכא בלחודוהי · בההיא
שעתא כד אמרו רברבני למלכא דסריבת ושתי מלכתא למיעל היכמא די אמר מלכא די שלח
ביד סריסיא ורתח מלכא לחדא וחימתיה תקיפת עלוהי : (יג) ויאמר ואמר מלכא לחכימיא
ידעי זימנא ארום כן פתגמי דמלכא קדם כל ידעי גזרין ודינין : (יד) והקרוב ודקריבין ליה
בעיצתא דרחיקין ודקריבין כרשנא מן אפריקי · שתר מן הנדקי · ארמתא מן אדום · תרשיש
מן מצרים · מרס מרסנא מן מרס מארעא רחיקא · ממוכן מן ירושלם · שבעתי רברבניא
דפרסאי (ומדאי) דחזין אפוי דמלכא אינון דיתבין קדמאה במלכותא · פקדניה דמלכא אחשורוש
די שלח ביד סריסיא : (טו) ויאמר ואמר ממוכן הוא דניאל ולמא אתקרי שמיה ממוכן מטול
דכד גלון שבטא דבית יהודה לבבל גלון עמהון חנניה מישאל ועזריה והוה דניאל בגלותא
ואתעביד על ידוי נסין וגבורן והוב על ידי דדניאל אתגזר מן מרומא דתתקטיל ושתי מלכתא
בכן אתקרי שמיה ממוכן מתקנן ואמר ממוכן קדם מלכא ושלטוניא דהכין הוה גזרת מלכא
בזמנא דהוו יתבין עיצין עיטא הוו שליטין ועירין עיצין קדמוי ואין שפירת עיטתא עבדין
יתה · ואין לא שפירת עיטתא · די רברבין מנהון הוו עיצין וממוכן הוה זעירא דכלהון והוא
יהב עיטא קדמיא קדם מלכא והוה ממוכן שקיל אתתא פרסיאתא והות עתירא מניה ולא
הות צביה מתמליל עמיה אלא בלישנה ואמר ממוכן בגרמיה כד אשתכח עלעיתא לסכבש
על נשיא דאינהון סוקרין לגובריהון בכן אמר ממוכן קדם מלכא ושלטוניא לא על מלכא
בלחודוי אסטת ושתי מלכתא אלא על כל עממיא ושליטיא דאית בכל מדינתא דמלכא
אחשורוש : (יז) כי ארום יפוק פתגמי דמלכתא על כל נשיא כלהון למהוי שיטין בעליהון
בעיניהון ותהוי כל אתתא אמרה לבעלה דלמא את יקיר מן מלכא דאחשורוש די אמר דתיתי
ושתי מלכתא קדמוי ולא צבית למיתי : (יח) והיום ויומא הדין אמרין שלטונתא דפרס ומדי
דשמעין ית מליא דמלכתא לכל שלטוניא דמלכא במיסת די תהוי בסירא למרגז עלוהי :
(יט) אם ובזמן דגזר ממוכן גזרתא הדא דחיל מן נפשיה ואמר דלמא לא יעביד מלכא גזרתא
דא (וכד תיעול) ושתי ותשמע גזרתא די גזרית עלה ותידון יתי דינין בישין והקטול יתי אלא
אנא אהוי דמלכא אחשורוש לא תיעול ושתי קדמוי ואומי יתיה במומתא דפרסאי ומדאי
דהינון דהלין מנהון לבן אמר ממוכן אין על מלכא שפר יפוק דין פתגמא מן קדמוי ויכתוב

פתשגן הכתב

מוכן יהרגנו ואוסי יקחו להם לאשה · ותען הגדולה שבפרסיים ותאמר לו לושתי המלכה · אם יהרגך המלך ויאביד את יופיך ממך לא תספרי שמך ושם אבותיך בעולם · ובשרך ועצמך לא תראה לכל אדם כי אם למלך לבדו · בעת ההיא שנאמרו הסריסים אל המלך כי מאנה ושתי המלכה לבוא כדבר המלך אשר שלח ביד הסריסים ויקצוף המלך מאד וחמתו תקפה עליו : (יג) ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים כי כן דבר המלך לפני כל יודעי דת ודין : (יד) והקרוב והקרובים אליו לעצתו הקרובים והרחוקים · כרשנא מאפריקי · שתר מהודו · אדמתא מאדום · תרשיש ממצרים · מרס מרסנא ממרס ארץ רחוקה · ממוכן מירושלים · שבעת שרי פרס ומדי רואי פני המלך היושבים ראשונה במלכות · פקודת המלך אחשורוש אשר שלח ביד הסריסים : (טו) ויאמר ממוכן הוא דניאל · ולמה נקרא שמו ממוכן · כי כאשר גלו שבט יהודה לבבל גלו עמהם חנניה מישאל ועזריה · ודניאל היה בגולה ונעשו על ידיהם נסים ונפלאות · ועוד נגזר מן השמים כי ושתי המלכה תהרג ע"י דניאל · ע"כ נקרא שמו ממוכן מזומן · ויאמר ממוכן לפני המלך והשרים כי כן דבר המלך בעת שהיו יושבים בעצה · השרים הצעירים היו יועצים לפניו בתחלה ואם העצה טובה היא יעשו אותה · ואם לא טובה היא · הגדולים שבהם היו יועצים וממוכן היה הצעיר שבכולם והוא נתן העצה בתחלה לפני המלך ויהי לו לממוכן אשה פרסית אשר היתה עשירה ממנו · והמאן לדבר עמה כי אם בלשונה · ויאמר ממוכן בלבו כאשר ימצא עלילת דברים · להיות כל איש שורר על הנשים ואשר יתנו יקר לבעליהן ולכן אמר ממוכן לפני המלך והשרים לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה כי על כל השרים ועל כל העמים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש : (יז) כי יצא דבר המלכה על כל הנשים כלן להבזות בעליהן בעיניהן · ותהי האשה אומרת לבעלה · אולי גדול אתה מן המלך אחשורוש אשר אמר הבוא ושתי לפניו והמאן לבוא : (יח) והיום הזה תאמרנה שרות פרס ומדי אשר שמעו את דבר המלכה לכל שרי המלך וכדי אשר יהיה בזיון ולקצוף עליה : (יט) אם ובעת אשר גזר ממוכן הגזירה הזאת · חרד על נפשו לאמר · אולי לא יעשה המלך כדבר הזה · ותבוא ושתי ותשמע הגזירה הזאת אשר גזרתי עליה ותשפוט אותי משפטים רעים והמית ותהרוג אותי · אמנם אני אראה עצה בלבי למען לא יביא המלך אחשורוש את ושתי המלכה לפניו · ותשביע אותו בשבועת פרס ומדי אשר הם יראים ממנה · ולכן אמר ממוכן אם על המלך טוב יצא הדבר הזה מלפניו ויכתב בשבועה בדתי פרס ומדי ולא יעבור אשר לא תבוא

ושתי

תרגום שני

שמי בגזרתיה דמדאי ופרסאי ולא יתבטל דלא תיעול ושתי קדמי דמלכא אחשורוש
ומלכותה יתן מלכא לרעותה דטבת מנה : (כ) ונשמע וישתמע פתגמא דמלכא די יעבד
בכל מלכותיה ארום סגיאה היא וכל נשיא יתנון יקרא לבעליהון למן רברבניא ועד זעיריא :
(כא) וייטב ושפר פתגמא בעיני מלכא ושלטוניא ועבד כפתגמי (מלוי) ממוכן : (כב) וישלח
ושדר מלכא אגראתא על כלהון מדינתא דמלכא על מדינתא ומדינתא היך כתבה ועל
עמא ועמא היך לישניה למהוי כל גברא מתיקר בביתיה ומתמלל היך לישן עמיה : ב (א) אחר
בתר פתגמיא האלין כד נח רוגזא דמלכא אחשורוש שדר וקרא לכל רברבנוהי ואמר לון לא
על ושתי אנא רגיז אלא עליכון אנא רגיז ומטול דאין אנא אמרית מילתא בחמרא אתון למא
(רגזיתון) עלי למקטול ית ושתי מלכתא ואעביר שמה מן מלכותא אוף לכון אנא קטיל
מעבר שמכון מן מלכותא ובתר דאתקטלו רברבנוהי דמלכא אדכרת ושתי וית מה דאתגזרת
עלה דלא הות שויא לגזרתא דדינא דקטלא אלא מן מחסא הוה דיסוף זרעיה דנבוכדנצר
מלכא דבבל : (ב) ויאמרו ואמרין עולימי דמלכא שלטנוי ומשמשנוי יבעון למלכא עולימן
בתולתא יאין שפירן בחיזוא : (ג) ויפקד וימני מלכא שליטין ומהימנין על כל מדינת מלכותיה
ויכנשון ית כלהון עולימן בתולתן דשפירן בחיזוא לשושן בירנתא לבית נשיא על ידוי הגא
סריסיה דמלכא נטיר נשיא ויתיהבו תקוניהון : (ד) והנערה ועולמתא דתשפר (באנפוי) דמלכא
תמליך חלפוי ושתי ושפר פתגמא באנפוי דמלכא ועבד כן : (ה) איש גברא יהודיא הוה
בשושן בירנתא ושמיה מרדכי ולמא אתקרי שמיה דגברא יהודאה אלא דהוה דחיל מן
חטאה דעלוהי איתנבי דוד ואמר יומא הדין ימות גברא מישראל ומן ההוא גברא דין הוא
גברא מרדכי בר יאיר בר שמעי בר שמידע בר בענה בר אילה בר מיכה בר מפיבשת בר
יהונתן בר שאול בר קיש בר אביאל בר צרור בר בכורת בר אפיח בר שחרים בר עוזיה בר
ששק בר מיכאל בר אליאל בר עמיהוד בר שפטיה בר פתואל בר פיתון בר מליך בר
ירבעל בר ירוחם בר חנניה בר זבדי בר אלפעל בר שמרי בר זכריה בר מרימות בר חשים
בר שחורה (בר גזא) בר עזה בר גרא בר בלע בר בנימין בר בריה דיעקב בוכרא די אתקרי
שמיה ישראל ומה חמא מרדכי די אתקרי בר שמעי אלא אקיל שמעי לדוד מלכא דישראל
אמר שמעי לדוד פוק לך גברא רשיעא וגברא דחיב קטלא עני אבישי בר צרויה ואמר לדוד
אזיל אסב רישיה דשמעי מניה · אסתכל דוד מלכא בנביאותיה וחמא דמרדכי קאים מניה
וכד חמא דוד מלכא פקיד לשלמה בריה ואמר ליה בשעתא דיפסוק שמעי מלמולד בר קטול

פתשגן הכתב

ושתי לפני המלך אחשורוש ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה : (כ) ונשמע פתגם המלך אשר יעשה בכל מלכותו כי
רבה היא וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן למגדול ועד קטן : (כא) וייטב הדבר בעיני המלך והשרים ויעש המלך כדבר ממוכן :
(כב) וישלח ספרים אל כל מדינות המלך אל מדינה ומדינה ככתבה ואל עם ועם כלשונו להיות כל איש שורר בביתו ומדבר
כלשון עמו : ב (א) אחר הדברים האלה כשוך חמת המלך אחשורוש · שלח ויקרא לכל שריו ועבדיו ויאמר אליהם · לא על
ושתי חרה אפי כי אם עליכם על אשר דברתי דברי בעבור יין · ואתם הקלתם אותי להמית את ושתי המלכה ולהעביר את
שמה מן המלכות · גם אני אהרוג אתכם ולהעביר את שמכם מן המלכות · ואחר שנהרגו שרי המלך זכר את ושתי ואת אשר
נגזר עליה · כי לא היתה ראויה להגזר עליה משפט מות · רק מן השמים היה הדבר לכלות את זרע נבוכדנצר מלך בבל :
(ב) ויאמרו נערי המלך שריו ומשרתיו יבקשו למלך נערות בתולות יפות ומזוכות זרתם : (ג) ויפקד המלך פקידים בכל
מדינות מלכותו ויקבצו את כל נערה בתולה טובה מראה אל שושן הבירה אל בית הנשים אל יד הגא סריס המלך שומר הנשים ונתון
תמרוקיהן : (ד) והנערה אשר תיטב בעיני המלך תמלוך תחת ושתי וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן : (ה) איש יהודי
היה בשושן הבירה ושמו מרדכי · ולמה נקרא שמו איש יהודי · עקב אשר היה ירא חטא · ועליו נבא דוד המלך ויאמר היום
ימות איש מישראל · ומי הוא האיש הזה · זהו האיש מרדכי בן יאיר · בן שמעי · בן שמידע · בן בענה · בן אילה · בן מיכה
בן מפיבשת · בן יהונתן · בן שאול · בן קיש · בן אביאל · בן צרור · בן בכורת · בן אפיח · בן שחרים · בן עוזיה · בן ששק ·
בן מיכאל · בן אליאל · בן עמיהוד · בן שפטיה · בן פתואל · בן פיתון · בן מליך · בן ירובעל · בן ירוחם · בן חנניה · בן
זבדי · בן אלפעל · בן שמרי · בן זכריה · בן מרימות · בן חושים · בן שחורה · (בן גזא) · בן עזה · בן גרא · בן בלע · בן
בנימין · בן בנו של יעקב הבכור שנקרא שמו ישראל · ומה ראה מרדכי אשר נקרא בן שמעי על כי שמעי קלל את דוד מלך
ישראל · ויאמר לו צא צא איש הדמים ואיש הבליעל · ויען אבישי בן צרויה ויאמר לדוד אעברה נא ואסירה את ראשו · ויש
אבל המלך בנבואתו כי מרדכי יצא ממנו ובראות דוד המלך בן זקנו לשלמה בנו ויאמר לו · כאשר יפסוק שמעי מלהוליד תהרגהו
ממנו

יתיה די יזכי לעלמא דאתי ומטול דקאים מניה ברא צדיקא וי״ על ידוי אתעבידו נסין ותמהין
לישראל בארבע גלוותהון והוא מרדכי מירא דביא בר יאיר בר שמעי בר קיש מן שבטא
דבנימין ושמעי הוה חייב דיתקטיל בדינא כמא דכתיב באוריתא דמשה דינא דקושטא לא
תצער ורבא בעמך לא תלוט והוא אקיל לדוד מלכא דישראל וחס עלוהי דוד דלא לקטל
יתיה דחמא דקימין מניה הני תרי צדיקיא ומתפרקן על ידיהון בית ישראל: (ו) אשר מרדכי
ואסתר הוין מירושלם בגלותהא דגלת עם יכניה מלכא שבטא דבית יהודה תזור וסליק מרדכי
עם עמא דיתנדבון ויסקון ויבנון לבית מקדשא תניינות ותוב אגלי יתיה נבוכדנצר מלכא
דבבל זמנין תרתין ותוב בארע בני גלותא לא נחת נפשיה מן נסן וגבורן: (ז) ויהי והוה
(מרדכי) מרבי ית הדסה היא אסתר והדסה הוה שמה כמא דאסא היך מטול דבסים ריחיה
דהדס בגו עלמא אף היא אסתר כדין הות עבדא עובדין טבין בגו עלמא היא אסתר דהיך
שמה כדין הוין עובדהא ואתקרי שמה הדסה בלישנא עבראה ולמא אתקרי שמה הדסה מטול
דצדיקיא מתילין כהדסה די עלה אתנבי ישעיה נביא (ואמר) תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת
הסרפד יעלה הדס מהו נעצוץ הינתא היא חילוף הינתא יסק ברותא וחלוף מרדכי צדיקא
יסק המן רשיעא לזקיפא וסרפד היא אורבינא וחלוף אורבינא יסק אסא וחלוף ושתי המלוך
אסתר ובנין אסתר גלה מרדכי דאמר סוטב דאזיל בגלותא ואירבי לאסתר דמן דאתי בארעא
דישראל · איתקרי שמה אסתר בשם כוכב נוגהא (יוונית אסתירא) והדסה אתקרית בשם
צדיקיא וכן אתאמר על חנניה מישאל ועזריה והוא קאים בין הדסיא די בגלותא · ומצולה היא
בבל דכן כתיב האומר לצולה חרבי ואסתר אתקרי שמה הדסה בשם אסא היך דלא יבש אסא
קיטא וסיתוא אוף צדיקיא אית להון חולקא בעלמא הדין ולעלמא דאתי והיא אסתר הות
בת אחוי דאבוי דמרדכי · היא אסתר בטליותה והיא בסיבותה ולא פסקת מן עובדין טבין
ולא הוה לה אבא ואמא וטלותא הות יאיא בריוא ושפירא וחסידא בחיזוא וכד מית אבוהא
ואמה נסבה מרדכי ליה לברתא: (ח) ויהי והוה כד אשתמעו פתגמי דמלכא וגזרתיה וכד
אתכנשו עולמתא סגיאתא לשושן בירנתא על ידוי דהגי סריסיה דמלכא נטיר נשיא וכד שמע
מרדכי דבתולתא מתבעין שקל וכנשא לאסתר מן רברבנוהי (שלוחיא) דמלכא אחשורוש
דנפקי למבעי בתולתא דלא ייתון וידברונה וטמרה בגו קיטון דלא יחמון יתה שלוחיא דמלכא
יכנת עמיא כד הוון שלוחיא עברין (תמן) הון מרקדין ומחוין שופריהון מן כותיא וגפי

פתשגן הכתב

למען הגות נפשו . ויזכה לעולם הבא . ועל אשר יצא ממנו בן צדיק אשר על ידיו נעשו נסים ונפלאות לישראל בארבע
גליות והוא מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש משבט בנימין ושמעי היה בן מות ככתוב בתורת משה . אלהים
לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור והוא קלל את דוד מלך ישראל וחס עליו דוד ולא המיתו . כי ראה כי יצאו ממנו שני צדיקים
ויושעו בני ישראל על ידיהם : (ו) אשר מרדכי ואסתר מירושלים היו עם הגולה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה . וישב
ויעל מרדכי עם העם אשר התנדבו לעלות ולבנות את בית המקדש שני . ועוד הגלה אותו נבוכדנאצר מלך בבל פעמים שנים .
ועוד בהיותו בארץ הגולה לא מנעו ממנו נסים ונפלאות : ויהי מרדכי אומן את הדסה היא אסתר והדסה היתה שמה .
כהדס הזה שנודף ריחו בעולם ככה היתה אסתר עושה מעשים טובים בעולם . היא אסתר כשמה כן מעשיה . ונקראת שמה
הדסה בלשון עברית . ולמה נקראת שמה הדסה . על כי הצדקים נמשלים להדס . אשר עליה נבא ישעיה הנביא ויאמר . תחת
הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס . מה הוא נעצוץ מיני קוצים . תחת הנעצוץ יעלה ברוש תחת מרדכי הצדיק יעלה
המן הרשע על העץ . וסרפד הוא מין ערבה . ותחת הסרפד יעלה הדס תחת ושתי תמלוך אסתר . ועל הודות אסתר הגלה
מרדכי . כי אמר טוב לי ללכת בגולה ואגדל את אסתר מהיותה בארץ ישראל . ונקראת שמה אסתר על שם הכוכב הנקרא
בלשון מקרא אילת השחר . ובלשון חכמים נגה . ובלשון יונית אסתירא ונקראת שמה הדסה בשם הצדיקים וכן נאמר על חנניה
מישאל ועזריה והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה . ומצולה היא בבל . שכן כתיב האומר לצולה חרבי ואסתר נקראה שמה
הדסה בשם הדס . וכאשר ההדס אינו יבש לא בקיץ ולא בחורף . כן לצדיקים יש להם חלק בעוה״ז ובעוה״ב ואסתר היתה בת
אחי אבי מרדכי היא אסתר בילדותה והיא אסתר בזקנותה . ולא נמנעה ממעשים טובים . ואין לה אב ואם והנערה יפת תואר
וטובת מראה ונושאת חן . ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת : (ח) ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ובהקבץ נערות רבות
אל שושן הבירה אל יד הגי סריס המלך שומר הנשים . ובשמוע מרדכי שהבתולות נתבקשו לקח ויאסוף את אסתר ביתה מפני
השרים פקידי המלך אחשורוש השולחים לבקש הבתולות אשר לא יבאו ולקח אותה ויחביאה תוך החדר פן יראו אותה פקידי
המלך . ובנות העמים בראותן הפקידים עוברים שם היו מרקדות ומראות יפין מן החלונות ויצאו פקידי המלך ויביאו בהוצאת

דעות

שלוחיא דמלכא ואיתיאו בתולתן מניאן מן מדינתא ושלוחיא דמלכא הוו ידעין לה לאסתר
וכד חמו דלית לאסתר עם הנן בתולתא אמרין חד לחד מנן לעינן במדינתא אית הכא לנא
במדינתא טלותא חדא יאיא ברויא ושפירא בחיזוא וחסודא יתיר מן כלהון בתולתא דאיתינן
וכד אתבעית אסתר ולא אשכחת אודיעו למלכא וכד שמע מלכא כתב בדיטגסים דכל
בתולתא דתתטשי מן קדם שלוחי מלכא חדא היא גזירתא דתתקטיל וכד שמע מרדכי פוקדנא
דמלכא דחיל ואפקה ואיתה לאסתר בת אחוי דאבוי לשוקא ואדברת אסתר לבית מלכא
על ידוהי דהגי נטיר נשיא : (ט) ותיטב ושפירת טלותא בעינוי ואתגמלת חסדא קדמוי ואוחי
ית צביאתהא וית מנותהא למתן לה וית שבעתי עולמתהא די חזין למתן לה מן ביתיה
דמלכא ומנותה דהוו יהבין לאסתר הות יהבא להון לכום עולמתא עממיתא מטול דלא
הות טעמא אסתר מיין ביתיה דמלכא ושני יתה וית עולמתהא לטב כפל נשיא : (י) לא לא
חויאת אסתר ית עמהא וית תלדותהא ארום מרדכי פקיד עלהא די לא תחוי : (יא) ובכל ובכל
יומא ויומא מרדכי מהלך קדם דרתא דבית נשיא למידע ית שלמא דאסתר ומא נסין אתעבדון
על ידהא : (יב) ובהגיע וכד מטא זימנא דרביתא ורביתא למיעול לות מלכא אחשורוש מטול
דהות לה כגזרת נשיא תרי עסר ירחין ארום כדין ישלמין יומהא דציבתהון מטול דאיבסמת
שתא ירחין במשחא דמירא ושתא ירחין בבוסמניא ובתקוני נשיא : (יג) ובזה ובהדנא
רביתא עלת קדם מלכא ית כל מא דהות אמרה הוה מתיהיב לה למיעל עמה מבית נשיא
עד בית מלכא : (יד) בערב ברמשא הות עילא ובצפרא הות תיבא לבית נשיא תנינות על
ידוהי דשעשגז סריסיה דמלכא נטר נשיא ושמה מתכתב ולא הות עלת תוב לותיה דמלכא
אלא אין אתרעי בה מלכא ומתקריא בשמה : (טו) ובהגיע וכד מטא זמנא דאסתר בת אביחיל
אחוי דאבוי דמרדכי די דבר יתה ליה והוה מרבי לה מן קושטא היך ברתיה למיעל לות
מלכא ולא בעית כל מדעם אלא מידוי דהגי בעי סריסי דמלכא נטיר נשיא והות אסתר
גמילת חנא וחסדא קדם כל חזיאה : (טז) ותלקח ואדברת אסתר לות מלכא אחשורוש לבית
מלכותיה לפלטין בירהא עשיראה דהוא ירח טבת בשתא שבע למלכותיה : (יז) ויאהב ורחים
מלכא ית אסתר מכלהון נשיא ואתגמלת חנא וחסדא קדמוי מכלהון בתולתן ויהב תגא
דמלכותא ברישה ואמליך יתה חלף ושתי : (יח) ויעש ועבד מלכא שירותא רבתא לכל שלטנוי
ועבדוי ית משתיתא דאסתר (ומתנן למדינתא יהב) ואמר לה חוי לי הידין עמיך והידין
תולדתיך ואמרת לית אנא הכימא לא עמי ולא תולדותי דמטול דכד אנא טליתא מית אבא

פתשגן הכתב

רבות מן המדינות · ופקידי המלך היו יודעים את אסתר · וכראותם כי אין אסתר בין הבתולות · אמרו איש אל אחיו להיות
ינפשו במדינות האלו · יש כה במדינתנו בתולה אחת יפת תואר וטובת מראה ונבחרת מן מכל הבתולות אשר הבאנו · וכאשר
נתבקשה אסתר ולא נמצאה · הודיעו למלך · והמלך כשמעו כתב פתגם אשר כל בתולה ונערה אשר תסתר מפני פקידי המלך
אחת דתה להמית · וכשמוע מרדכי פתגם המלך ודתו זחל ויירא ויוציא את אסתר בת אחי אביו ויביאה חוצה · ותלקח אסתר
אל בית המלך אל יד הגי שומר הנשים : (ט) ותיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו ויבהל את התמרוקים ואת מנותיה גם
לה ואת שבע הנערות הראויות לתת לה מבית המלך · ומנותיה אשר היו נותנים לאסתר היא נותנת אותן לנערות העמים ·
כי אין אסתר טועמת מיין בית המלך וישנה ואת נערותיה לטוב בית הנשים : (י) לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה כי
מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד : (יא) ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר ומה נסים
ונפלאות יעשו על ידה : (יב) ובהגיע תור נערה ונערה לבא אל המלך אחשורוש מקץ היות לה כדת הנשים שנים עשר חדש
כי כן ימלאו ימי מרוקיהן · יען אשר היו מתקשטות ששה חדשים בשמן המור וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים :
(יג) ובזה הנערה באה אל המלך את כל אשר תאמר ינתן לה לבוא עמה מבית הנשים עד בית המלך : (יד) בערב היא באה
ובבקר היא שבה אל בית הנשים שני אל יד שעשגז סריס המלך שומר הפילגשים ושמה היה נכתב ולא תבוא עוד אל המלך כי
אם חפץ בה המלך ונקראה בשם : (טו) ובהגיע תור אסתר בת אביחיל דוד מרדכי אשר לקח אותה לו לבת היה הומן אותה
לאחשורוש לבוא אל המלך · לא בקשה דבר כי אם מיד הגי המבקש סריס המלך שומר הנשים · ותהי אסתר נושאת חן וחסד
בעיני כל רואיה : (טז) ותלקח אסתר אל המלך אחשורוש אל היכל בית מלכותו בחדש העשירי הוא חדש טבת בשנת שבע
למלכותו : (יז) ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות וישם כתר מלכות בראשה וימליכה
תחת ושתי : (יח) ויעש המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו את משתה אסתר והנחה למדינות עשה · ויאמר לה הגידי נא לי
אי זה עם את ואיזו היא ארץ מולדתך · ותאמר אין אני יודעת את עמי ואת מולדתי · כי בקטנותי נערה אני אבי ואמי ...

ותבואיש

ואמא ושבקין יתה וכד שמע מלכא אחשורוש מלהא חזר ושבק שביקין לכולי עלמא ומתנן
למדינתא יהב מטול דחשיב מלכא בלביה ואמר בגרמיה הא אנא מטיב לכלהון אומיא
ומלכותא מטול די עמא דאסתר ביניהון איתיו: (יט) ובהקבץ וכד אתכנשון בתולן תניינות ולא
אתכנשון בתולן תניינות אלא מטול אסתר דיתבא בפלטין דמלכא ומלכא רחים יתה מכל נשיא
ושוי תגא דמלכותא בר"שה ובתולתן האלין למא אתכנשו תניינות מטול דאמרו שליטין למלכא
דאין בעית דתיגליא לך אסתר עמהא ותולדותה קנאתא בנשי אוחרניתא והיא גליא לך
עמהא ותולדתה מטול הכין כתיב ובהתכנשות בתולן תניינות ומרדכי יתיב בתרע מלכא:
(כ) אין ולית אסתר מחויא ית עמה ותולדותה היך מה דפקד עלה מרדכי ואוף כד אתכנש
בתולתא לא גלית אלא היך דפקדה מרדכי וית מימריה דמרדכי אסתר עבדת היא אסתר
בטליותא מביכתא וכד עלת למלכות במביכותא עלת מטול הכין אמר כתבא וית מימריה
דמרדכי אסתר עבדת היך כמא דהות מתרביא עמיה: (כא) בימים ביומיא האינון ומרדכי יתיב
בתרע בית מלכא תמן בגתנא ותרש תרין סריסי דמלכא מנטרי מניא ובעו לאושטא ידיהון
דיקטלון למלכא אחשורוש ויהבון עיטא ביניהון דשויו הויא חורמנא בכוזא די דהבא דהוה
שתי בה אחשורוש די ברבעי מלכא משתי ביה יתנון ליה ומחיה הויא ויקטליה: (כב) ויודע
בכן אתחוי פתגמא ברוח קודשא למרדכי ואזל מרדכי ותני לאסתר מלכתא ואמרת אסתר
למלכא בשמיה דמרדכי: (כג) ויבקש ואתבעי פתגמא ואשתכח מהימן ואתלון תרויהון על קיסא
ואתכתיב בספר דכרן יומתא קדם מלכא: ג (א) אחר בתר פתגמיא האלין רבי מלכא אחשורוש
ית המן בר המדתא אגגיא בר סרח בר בוזה בר אפלוטס בר דיוסף בר דיוסים בר פרוס בר
מעדי בר בלעקן בר אנתימרוס בר הרידוס בר שגר בר נגר בר פרמשתא בר ויזתא (בר אגג
בר סומקי) בר עמלק בר לחינתיה דאליפז בוכריה דעשו ורבי יתיה ונטל יתיה ושוי ית כורסיה
לעיל מן כל רברבנוי ועבדוי: (ב) וכל עבדי וכל עבדוי דמלכא די (יתבין) בתרע בית מלכא
כרעין וסגדין להמן מטול דהכין פקד עלוי מלכא ומרדכי לא הוה כרע קדמוי ולא הות
שאיל בשלמיה: (ג) ויאמרו ואמרו עבדוי דמלכא די בתרע בית מלכא למרדכי מה רבותא
אית לך יתיר עלנא דאנן כרעין וסגדין קדם המן ואת לא כרעת קדמוי · מטול מה את מעבר
על פוקדנא דמלכא · ענו מרדכי ואמר להון טפשיא חסירי לבא שמעון מני מלהא הדא ואמרו
לי מאן פחימא איתוי לבר נשא די הוא מתגאה ומתרברב הוא יליד מן אתתא וזמן ועירין
ובתולדותיה בכיא ואליא וריבותיה עקתא ואינתתא וכל יומי מלי חיכתא וסופיה הדר לעפרא

פתשגן הכתב

והכמוס המלך אחשורוש הדברים האלה · שם ויתן מתנות לכל העמים ולכל המדינות · כי חשב המלך בלבו הנני משיב את כל
העמים והממלכות על כי עם אסתר יושב בקרבם : (יט) ובהקבץ בתולות שנית ולא נקבצו הבתולות שנית כי אם בעבור
אסתר היושבת בהיכל המלך · והמלך אהבה מכל הנשים · וישם כתר מלכות בראשה · והבתולות האלו למה נקבצו שנית · כי
אמרו השרים למלך אם חפץ אתה שתגלה לך אסתר את עמה ואת מולדתה תקנא אותה בנשים נכריות והיא תגיד לך עמה ומולדתה.
ולכן כתוב ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי יושב בשער המלך : (כ) אין אסתר מגדת עמה ומולדתה כאשר צוה עליה מרדכי ·
ובהקבץ הבתולות לא הגידה · רק כאשר צוה עליה מרדכי ואת מאמר מרדכי אסתר עושה היא אסתר בילדותה ענוה היתה
ובעלותה למלכות בענוה עלתה · ולכן הכתוב אומר ואת מאמר מרדכי אסתר עושה כאשר היתה באמנה אתו : (כא) בימים ההם
ומרדכי יושב בשער המלך קצף בגתן ותרש שני סריסי המלך משומרי הסף ויבקשו לשלוח יד במלך אחשורוש ולהמיתו ויסדו סוד
ביניהם לשום סם המות בכוס הזהב אשר ישתה בו אחשורוש והיה כאשר יחפוץ המלך לשתות בו יתנוהו לו וישתה ממנו
וימיתהו : (כב) ויודע הדבר ברוח הקודש למרדכי ויגד מרדכי ויגד לאסתר המלכה · ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי :
(כג) ויבקש הדבר וימצא נאמן ויתלו שניהם על העץ ויכתב בספר ד"ה לפני המלך : ג (א) אחר הדברים האלה גדל המלך
אחשורוש את המן בן המדתא האגגי · בן סרח · בן בוזה · בן אפלוטס · בן יוסף · בן דיוסיס · בן פרוס · בן מעדי · בן בלעקן ·
בן אנתימרוס · בן הרידוס · בן שגר · בן נגר · בן פרמשתא · בן ויזתא · בן אגג · בן סומקי · בן עמלק · בן פילגש אליפז
בכור עשו · ויגדל אותו וינשאהו וישם את כסאו מעל כל שריו ועבדיו : (ב) וכל עבדי המלך היושבים בשער בית המלך
כורעים ומשתחוים להמן כי כן צוה לו המלך ומרדכי לא היה כורע לפניו ולא היה שואל בשלומו : (ג) ויאמרו עבדי המלך
אשר בשער בית המלך למרדכי · מה היא הגדולה אשר לך עלינו · כי אנחנו כורעים ומשתחוים לפני המן ואתה לא הכרעת לפניו · מדוע
אתה עובר את מצות המלך · ויען מרדכי ויאמר אליהם הכסילים וחסרי לב שמעוני דבר אחד ואמרו לי · מי פתאי אשר בבני
האדם אשר הוא מתגאה ומתגדל והוא ילוד אשה וימיו מעטים · כשנולד בכיה וילל · ובגידולו צרה ואנחה · כל ימיו מלאת חמה
ובסוף ישוב לעפר · ואני לא אשתחוה לפניו · אלא · לאלהי חי וקים · הוא בורא ומשתחוה לאל הגדול חי וקים · אשר הוא יחיד ומיוחד
בשמים

ואסגוד אנא קדמוי לא · אלא סגיד אנא לאלהא רבא חיא וקימא די הוא חד בשמיא די הוא
אשא אכלא אשא מלאכוי נורא תלא ארעא באדרעיה ומתח רקיעא בגבורתיה · בצביוניה
מחשיך שמשא ברעותיה מנהיר חשוכא ובחכמתיה עבד ימא וסגיתיה בחלא · במותבתיה שוי
מעים טוי במלחא ורוחא לגלוי · בחומרא אסר יתיה (היך זיקין סכריה) פתוריה באוצרי
תהומא בגין דלא יסק לארעא (יתיה) רעיש ולא עבר תחומיה · במימריה ברא רקיעא ובתת
יתיה איך ענגא באוירא פריש איך ערפילא על עלמא מגין היך משכנא על אפי ארעא מעין
בחיליה דלעיל ודלרע · דהמין קדמוי שמשא וסיהרא וכימה וכוכביא ומזליא לא בטילין שעא
הדא לא ניהין אלא (כלהון) דהמין קדמוי כאוגדין אזלין לימינא ולשמאלא למעבד רעותיה ·
למן די ברא יתהון ליה יאי לשבחא ולמסגד קדמוי · ענן ואמרין ליה למרדכי והא אשכחינן
דאבהתך סגדו קדם אבהתי דהמן ענו מרדכי ואמר להון מן איתוי דסגיד קדם אבהתיה דהמן
אמרין ליה לא כרע אבוך יעקב קדם עשו אחוי די הוא אבוי דהמן · אמר לון אנא מזרעית
דבנימין וכד סגיד יעקב קדם עשו בנימין לא ילוד הוה ולא סגיד קדם אנש מן יומוי מטול
כדין נטר יתיה קים עלמא במעי אמיה עד עידן דיסקון לארעא דישראל ויתבני בית מקדשא
בארעיה ויתשרי שכינתיה בתחומיה וכל בית ישראל יחדון תמן ועממין כרעין וסגדין בארעיה
ואנא לית אנא כרע וסגיד קדם המן רשיעא בעיל דבבא הדין : (ד) ויהי והוה כד הוון אמרין
ליה יומא ויומא ולא שמע לון ותניאו להמן דיחזון אין קימין מלוי דמרדכי מטול דאמר לון
דהוא יהודאי : (ה) וירא וחזא המן ארי לא צבי מרדכי למכרע ולמסגד קדמוי ואתמלי המן
על מרדכי חמתא : (ו) ויבז והוה קליל בעינוי למושטא ידא במרדכי בלחודוהי מטול דחויאו
ליה ית עמא דמרדכי ובעא המן לשיצאה ית כל יהודאי די בכל מלכות דאחשורוש עמיה
דמרדכי : (ז) בחדש בירחא קדמאה הוא ירחא דניסן בשתא תריסר למלכות אחשורוש צבע
פיסא לשיצאה עמא קדישא נפלת ברת קלא מן שמיא וכן אמרת לא תדחלון כנשתא דישראל
דאין תהדרין בתיובתא איהו יהא עדב חולקך בכן שרי שמשי ספרא לצבעא פיסא דעדבין
קדם המן מן יומא ליומא · שרי מן חד בשבא ולא אסתייע מן בגלל די ביה אתבריאו שמיא
וארעא · בתרין בשבא לא על מן בגלל די ביה אתברי רקיעא · בתלת בשבא לא על מן בגלל
די ביה אתברי גנתא דעדן · בארבע בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו שמשא
וסיהרא ושבעא כוכביא ותריסר מזליא · בחמשא בשבא לא על מן בגלל די ביה אתבריאו לויתן
ותרנגול ברא דאתעתדו לכנשתא דישראל לסעודת יומא רבא · בשתא בשבא לא על מן בגלל

פתשגן הכתב

בשמים · ובאש אש אוכלה אש · משרתיו אש לוהט · תולה הארץ בזרועו · ונמתח הרקיע בגבורתו · כחפצו מחשיך השמש · ומאיר
החשך ברצונו · בחכמתו עשה הים ויגבלהו בחול · בגערתו נתן טעם מלח למימיו · ולרוח ברוח לגליו · בתקפו אסר הרוח
[illegible]קים בכברו באוצרות תהום לבלתי עלות על הארץ · ברגיזו ולא עבר גבולו · במאמרו ברא שחקים · וימתחם כעננים
על פני רקיע השמים · ויפרשם כערפל על העולם · ומגינים כאהל על פני הארץ · נתן לנהותיו ממעל ומתחת לרקיע · השמש
וירח · כימה · כוכבים ומזלות · רצים לפניו ואינם בוטלים ונחים רגע אחד · אמנם כלם רצים ובאים כבזק ימין ושמאל לעשות
רצונו · לפני שברא אלה נאה לשבח ולהשתחוות לפניו · ויענו ויאמרו אל מרדכי והנה מצאנו כי אבותיך השתחוו לפני אביו של
המן · ויען מרדכי ויאמר אליהם מי הוא זה אשר השתחוה לפני אביו של המן · אמרו לו והלא אביך יעקב השתחוה ויכרע
לפני עשו אחיו אשר הוא אבי המן · אמר להם מזרע בנימין אני · ובהשתחוות יעקב לפני עשו · בנימין לא היה נולד ·
ומימיו לא השתחוה לפני איש · על זאת נוצר עולמים שמר אותו במעי אמו · עד אשר יעלו בניו לארץ ישראל ויבנה בית המקדש
בחלקו וישכין שכינתו בגבולו · וכל בית ישראל ישמחו שם · וכל גויי הארץ כורעים ומשתחוים בארצו · ואני איני כורע
ומשתחוה לפני המן הרשע הצורר והאויב הזה : (ד) ויהי כאמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם ויגידו להמן לראות היעמדו
דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי : (ה) וירא המן כי אין מרדכי חפץ לכרוע ולהשתחוות לפניו וימלא המן על
מרדכי חמה : (ו) ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו כי הגידו לו את עם מרדכי ויבקש המן להשמיד את כל היהודים אשר
בכל מלכות אחשורוש עם מרדכי : (ז) בחדש הראשון הוא חדש ניסן בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש הפיל פור להשמיד
עם קדוש · ויצאה בת קול מן השמים וכן אמרה · אל תיראי כנסת ישראל · אם אתם שבים בתשובה הוא יפול בגורל תחתיכם ·
אז החל שמשי הסופר להפיל גורלות לפני המן מיום ליום · החל מיום הראשון · ולא עלה על ידו · כי בו נבראו שמים וארץ ·
ביום השני לא · כי בו נברא הרקיע · ביום השלישי לא · כי בו נברא גן עדן · ביום הרביעי לא · כי בו נבראו השמש
וירח · שבעת הכוכבים · ושנים עשר המזלות · ביום החמישי לא · כי בו נבראו לויתן וזיז שדי המעותדים והמוכנים לכנסת
ישראל לסעודת יום הגדול · ביום הששי לא · כי בו נבראו אדם וחוה · בשבת לא · כי היא אות בין ה' ובין בני ישראל ·

תרגום שני

די ביה אתבריאו אדם וחוה · בשבא לא אל מן בגלל דאיהו קים בין מימרא דיי ובין עמא דישראל · פסק מן יומיא שרי בירחיא · בניסן לא על מן בגלל זכותא דפסחא · באייר לא על מן בגלל די ביה נחת מנא · בסיון לא על מן בגלל די ביה אתיהבת אוריתא בסיני · בתמוז לא על מן בגלל די ביה אתפקע שור ירושלם ולא חזי למיקם עקתא תרין זמנין · באב לא על מן בגלל די ביה פסקו מתי מדברא וביה הדרת שכינת מרי עלמא ומלילת עם משה · באלול לא על מן בגלל די ביה סליק משה בטורא דסיני למיסב תרין לוחין אוהרנותא · בתשרי לא על מן בגלל די ביה משתבקין חוביהון דישראל · במרחשון לא על מן בגלל די ביה נחת מבולא ואשתזיב נח ובנוי וכל דהוו עמיה · בכסלו לא על מן בגלל די ביה אתיסד בית מקדשא · בטבת לא על מן בגלל די ביה סליק נבוכדנצר רשיעא על ירושלם ומיסת הוו לעקתא ההיא · בשבט לא על מן בגלל די ביה הוא ריש (ירחא) שתא לאילניא די מנהון מקרבין בכוריא · כד מטא לסוף תריסר ירחי שתא דאיהו ירחא דאדר חדי ואמר בליען אינון בידי היך נוני ימא ולא הוה ידע דבנוי דיוסף מתילין לנוני ימא · דהיכדין כתיב וכנוני ימא יסגון בגו בני אנשא על ארעא :

(ה) ויאמר ואמר המן למלכא אחשורוש אית עמא חד יהודאי מבדר ומטלטל ביני עממיא בכל מדינן מלכותא גיותנין ורוחין רמא מלקטין פישרי דטבת ויתיבין בקצבי תמוז ועובדיהון שנין מכל עם ונימוסיהון מכל מדינן ובנימוסנא לא מהלכין ובעובדנא לא צביא נפשיהון · ועבידתיה דמלכא לית אינון עבדין וכד חזין לנא רקיקין בארעא וחשבן לנא כמדעם מסאבא וכד אנחנא נפקין למימר למשמר בעובדתיה דמלכא מנהון סלקין בשורין ופרצין גדרין (וסלקין) ועלין בתדרין ונפקין בפריצין וכד אנחנא רחמין מתפום יתון · מהדרין וקימין מבריקין עיניהון ותרקין בשניהון ומבטשן ברגליהון ומבהלין יתנא ולית אנחנא יכלין למתפס יתון · מן בנתיהון לית אנחנא נסבין ומן בנתנא לא נסבין להון ומן דהדבר מנהון למעבד עבידתיה דמלכא מפיק ליומא ההוא בשהי פהי · ויומא דאינון צבין למיבן מננא אמרין לנא יומא שריא הוא ויומא די אנחנא צבין למיבן מנהון אמרין עלן שוקין · ואמרין מן יומא אסירא הוא (ס"א אמרין יומא אסירא הוא עלן ואמרין שוקין) · בשעתא קדמיתא אמרין שמע קרינן · בתנינתא אמרין צלויי מצלינן · בתליתיתא אמרין לחמא אכלינן · ברביעתא אמרין לאלהא די בשמיא מברכינן דיהב לנא לחמא ומיא · בחמישיתא נפקין · ובשתיתא תיבין · ובשביעתא נפקין לאפיהון נשיהון ואמרין איתא גרוסיא דעקת לכון בעובדתא דמלכא רשיעא · חד לשבעא יומין עבדין שבא עלין לבית כנשתהון קרין בספריהון מתרגמין בנביאיהון ולייטין למלכנא ותברין לשולטננא ואמרין הדין

פתשגן הכתב

שבט פיוטים ויתר במעשים · מחדש ניסן לא עלה בידו · על הודות זכות הפסח · באייר לא · כי בו ירד המן · בסיון לא · כי בו ניתנה התורה על הר סיני · בתמוז לא · כי בו נבקעו חומות ירושלים ולא היה ראוי לקום פעמים צרה · באב לא · כי בו מתו פגרי מדבר ובו שב וירד כבוד ה' ודבר עם משה · באלול לא · כי בו עלה משה על הר סיני לקחת את שני לוחות האחרונות · בתשרי לא · כי בו יסלחו עונות בית ישראל · במרחשון לא · כי בו ירד המבול וישאר אך נח ובניו וכל אשר אתו בתיבה · בכסליו לא · כי בו נוסד המקדש · בטבת לא · כי בו עלה נבוכדנצר על ירושלים ודי להם בצרה ההיא · בשבט לא · כי בו ראש השנה לאילנות ומהם מקריבים הבכורים · וכהגיע לקץ השנה לחדש י"ב הוא חדש אדר שמח ואמר נבלעים הם בידי כדגי הים · ולא ידע כי בניהם של יוסף נמשלים לדגי הים · שכן כתיב וידגו לרוב בקרב הארץ : ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד יהודים מפוזר ומפורד בין העמים בכל מדינות המלך · והם גאים וגבוהי לב מתענגים בפושרים בימי טבת · ויושבים במקרות בימי תמוז · ונימוסיהם משונים מכל עם ודתיהם מכל המדינות · ובדתינו אינם הולכים ובמעשינו נפשם לא חפצה · ומלאכת המלך אינם עושים · וכשרואים אותנו הם רוקקים בארץ וחושבים אותנו כדבר טמא · וכאשר יוצאים אנחנו לאמר להם לעבוד עבודת המלך · הם עולים בחומות ופורצים גדרות · והם באים בחדרים ויוצאים בפרצות · וכאשר אנחנו רואים אותם מתהדרים ועומדים ובוצצים עיניהם · וחורקים בשיניהם ובועטים ברגליהם ומבהלים אותנו · ואין אנחנו יכולים לתפוש אותם · מבנותיהם אין אנו לוקחים · ומבנותינו אינם לוקחים · ואיש הנלקח מהם לעבוד עבודת המלך מבטל מאמרו · שבת היום · פסח היום · והיום אשר הם רוצים בו לקנות ממנו אומרים היום הזה מותר לנו ובהיותנו הצריכים לקנות מהם אומרים עלינו השוקים ואומרים היום הזה אסור הוא לנו · בשעה הראשונה אומרים שמע אנו קוראים · בשעה שנייה אומרים תפלה אנו מתפללים · בשלישית אומרים להם אנו אוכלים · ברביעית אומרים לאלהים שבשמים אנו מברכים שנתן לנו לחם ומים · בחמישית יוצאים · בששית שבים · ובשביעית נשיהם יוצאות לקראתם ואומרות אכלו כגריסין כי צר הם עבודת המלך הרע הזה · יום אחד לשבעת ימים עושים שבת באים לבה"כ קוראים בספריהם מתרגמים בנביאיהם ומקללים מלכנו ושרינו

תרגום שני

(הוא יומא שביעאה) דנח ביה אלהא רבא · ונדתהון לשבעא יומין נפקין בפלגות ליליא נשיהון
ומסאבן ית מיא · ולתמניא יומין גזרין ערלת בניהון ולא חיסין עליהון ואמרין דנהוי שנין מבני
עממיא · ולתלתין יומין קרין ירחא ואמרין חד חסר וחד מלא · בירח ניסן תמניא יומין טבין
עבדין ביה ועבדין הדליקה ומרכותא · ונרפין חמירא מן קדם פטירא ואמרין דין הוא יומא
דאתפריקו ביה אבהתנא מן מצרים וקרין יתיה יומא דפסחא ועלין לבית כנשתא קרין בספריהון
ומתרגמין בנביאיהון וליטין למלכנא ותברין לשולטננא ואמרין כהיכדין דמתגרף חמירא מן
קדם פטירא היכדין תתגרף מלכותא דרשיעיא מן בינגא וכן יתעבד לנא פורקנא מן מלכא טפשא
הדין · בירח סיון תרי יומין טבין עבדין ביה ועלין לבי כנשתהון קרין שמע ומצלין וקרין
באוריתיהון ומתרגמין בנביאיהון ליטין למלכנא ותברין לשולטננא וקרין יומא דעצרתא וסלקין
לאגר בית אלההון ושדין חוזרי תפוחים ומלקטין יתהון ואמרין היך מה דמלקטין חוזרי היכדין
יתלקטו בניהון מן בננא ואמרין דין הוא יומא דאתיהיבת אוריתא לאבהתנא על טורא דסיני ·
לזיתן בעידן ריש שתא קרין בחד בתשרי עלין לבית כנשתהון קרין בספריהון ומתרגמין
בנביאיהון וליטין למלכנא ותברין לשולטננא ותוקעין בחצוצרן ואמרין יומא הדין על דכרן
אבהתנא קדם אבונא די בשמיא די לנא לטב יעול ודבעלי דבבנא לביש יעולי וכד מטא
בתשעה ביה נכסין היוין ואוזין ואכלין ושתין ומתפנקין אינון נשיהון ובניהון ובנתיהון · בעשרא
ביה קרין יתיה צומא רבא וצימין אינון נשיהון ובניהון ובנתיהון ומעיקין אוף טפליהון ויניקיא
ולא חיסין עליהון ואמרין יומא הדין מתכפרין חובנא ותבי די לנא מתכנשין ומתוספין על חובי
בעלי דבבנא ועלין לבי כנשתהון וקרין בספריהון ומתרגמין בנביאיהון וליטין למלכנא ותברין
לשולטננא ואמרין כדין תתכפר מלכותא הדין טפשיא מעלמא ובעין רחמין ומתחננין דימות
מלכא ויתבר שלטוניה · בחמשא עשר ביה מטללין מטלתא מאינר ביתיהון ונפקין לבוסתננא
ושמטין לולבננא וקטפין אתרוגננא ומפשחין הלפוננא וחרבין בוסתננא · ועקרין סיניהון ולא
חיסין ועבדין הושענא · ואמרין כמדעם דעבד מלכא בגו סדרי אנחנא עבדין · ועלין לבי
כנשתהון וקרין בספריהון ומצלין והדין והדרין בהושענא ושורין ומרקדין היך גדיין ולא ידעינן
אם מילט ליטין לנא ואם מברכא מברכין לנא וקרין יתיה חגא דמטללתא ולא עבדין עבידתא
דמלכא אמרין לן יומא אסירא הוא ומפקין לשתא בשיהי פיהי ולא יעבדון בה עבידתא דמלכא ·
לחמשין שנין קרין יובלא · לשבעא שנין קרין שבועא · לתרי עשר ירחין קרין שתא · להלהית

פתשגן הכתב

הבימו ואומרים זה הוא היום השביעי אשר בו שבת האל הגדול · ובחצות לילה נדות שלהם יוצאות לטבילה היפים למקוה ומטמאות
את המים ובשמונת הימים כורתים ערלת בניהם ואין מרחמים עליהם ואומרים נהיה שונים מבני העמים · לשלשים יום
קוראים חודש ואומרים אחד חסר ואחד מלא · בחדש ניסן עושין בו שמונת ימים טובים ועושים הגעלה לכל כליהם מבערים
את החמץ מפני המצה ואומרים זה הוא היום שנגאלו אבותינו ממצרים וקוראים אותו חג הפסח ובאים לבתי כנסיות שלהם קוראים
בספריהם ומתרגמים בנביאיהם ומקללים למלך ולשרים ואומרים כשם שאנו מבערים החמץ מפני המצה כן ה' אלהינו תבער את
המלכות מקרבנו והושיענו מיד המלך הטפש הזה · בחדש סיון עושים שני ימים טובים ובאים לבהכ"נ שלהם וקוראים שמע
ומתפללים וקוראים בספרי תורותיהם ומתרגמים בנביאיהם ומקללים למלך ולשרים וקוראים אותו עצרת או חג שבועות ועולים
אל גג בית הכנסת שלהם ומפזרים שושנים ותפוחים ומלקטים אותן ואומרים כשם שאנו מלקטים השושנים והתפוחים כן
יתלקטו בניהם מבינינו ואומרים זה הוא היום שניתנה התורה לאבותינו בהר סיני · ובעת לעת קוראים ר"ה · באחד בתשרי
באים לבתי כנסיות שלהם וקוראים בספריהם ומתרגמים בנביאיהם ומקללים למלך ולשרים שלנו ותוקעים בחצוצרות ואומרים היום
הזה עלה זכרון אבותינו לפני אבינו שבשמים וזכרונו יעלה לטובה וזכרון שונאינו לרעה · ובהגיע לט' בו שוחטים בהמות
חיה ועופות ואוכלים ושותים ומתענגים הם נשיהם ובניהם ובנותיהם · בעשרה בו קוראים אותו יום הצום הגדול וצמים הם
נשיהם ובניהם ובנותיהם וגם נוגשים את טפיהם ואת יונקיהם ואין חסים עליהם ואומרים ביום הזה עונותינו מכופרים ושמה
מתקבלים ונוספים על עונות שונאינו ובאים לבתי כנסיות וקוראים בספריהם ומתרגמים בנביאיהם ומקללים למלך ולשרים ואומרים
כן יכופר המלך הטפש הזה מן העולם · מבקשים רחמים ומתחננים שימות המלך ויקרע ממשלתו · בחמשה עשר בו עושים סכות על
גגי בתיהם ויוצאים לגנות ולפרדסים וכורתים לולבים וקוטפים אתרוגים ומבקעים ערבות ומחריבים הגנות והפרדסים ועוקרים
סעיפים ואין גם חסים ועושים הושענא ואומרים כאשר המלך עושה במלחמה כבה אנחנו עושים ובאים לבתי כנסיות שלהם וקוראים
בספריהם ומתרגמים בנביאיהם ומקללים למלך ולשרים ומתפללים ושמחים ומקיפים בהושענא ומרקדים כגדיים · ואנחנו לא נדע
אם מקללים אותנו ואם מברכים אותנו וקוראים אותו חג הסוכות · ואינם עושים עבודת המלך ואומרים לנו יום איסור מלאכה
הוא · ומוציאים השנה בהבל היום הזה כולו ועבודת המלך אינם עושים · לנ' שנה קוראים יובל · לשבעה שנים קוראים

יומין קרין ירחא · ועבדין יומא טבא · לשבעא יומין קרין שבתא ועבדין ליה יומא טבא דניתא
מרי מלכא בתהי כד הוה מלכותהון קימא עליהון קם מנהון מלכא חד דוד הוה שמיה חשב
עלינן מחשבין בישין ובעא לשציא יתנא ולאובדנא מן עלמא קטל יתנא תרתין פטימן ותד
שבק ודי שבק לעבדין יתהון שבק דהיכדין כתיב וימדדם בחבל השכב אותם ארצה · ובתרוהי
קם מלכא חד מן מלכיא די הוו קדמך נבוכדנצר הוה שמיה סליק עליהון ואחריב ית מקדשהון
ובז ית קרתהון ואיתי יתהון בגלותא ועדין רוחיהון רמה ועד כען לא שבקן נכותיהון ואמרין
בני אבהתנא אנחנא דמן עלמא למלכא לית אנחנא פלחין וסגדין · לשולטניא לית אנחנא
משתמעין ולכל אתר ואתר אגרתהון אזלין וממין למבעי רחמין קדם אלהא דימות מלכא ויתברי
שולטננא · ולית אנחנא ידעין כד נחיתו אבהתהון למצרים לא נחיתו תמן אלא בשבעין נפשן
וכד סליקו מתמן סליקו בשתין רבבן והשתא דאיתנו בגלותא לית להון מדעם ואמרין בני
חסיתן ושבין אנחנא דמן עלמא ולית מסכינין ותסורין בעלמא כותהון ועמא הדין מבדר בתי
קריתא מנהון מזבני קירא ומנהון הלין בוצין ומנהון רברבין כל דמזבנין כזבנין בעושקא ולא
זבנין בשויאו ובניכום מלכא לא מהלכין וית גזרתיה דמלכא לית הינון עבדין ולמלכא לא שוה
למקימא ולמשבק יתהון בחיי : (ט) אם אם קדם מלכא ישפר יתכתיב להובדיהון ועל כל חד
וחד מנהון אנא יהיב לך מאה זוזי דסכום אבהתהון כד נפקו ממצרים הוו שית מאה אלפי
גברי וסכום שית מאה אלפי זוזי הוין עשרת אלפין ככרין דכסף והשתא אין צבי מלכא איתינון
מבית גנזי דילי לבית גנזי דילך לחוד קולמוסא יתיהיב לי וכספא (אתקול) יהי מתיהיב על ידוי
דעבדי מטבעא לאעלא לבי גנזי דמלכא עני מרי עלמא וכן אמר הא כבר יהבו סלעא לגלגלתא
כד נפקו ישראל ממצרים דסכום סלעא הוו מאה ככרין ואלף ושבע מאה ושבעין ושבע סלעין
ולית לך רשו למזבנהום ולית רשו לאחשורוש לזבונהון : (י) ויסר ואעבר מלכא ית עזקתיה
מעילוי ידיה ויהב יתה להמן בר המדתא אגגיא מעיקהון דיהודאי : (יא) ויאמר ואמר מלכא להמן
כספך יהיב לך ועמא למעבד ביה מה דשפיר בעינך ואת מלכא אחשורוש לא היך זבונא ולא
היך כזבננא עבדתא · זבונא יהיב דהבונא ומזבננא שקיל דהבונא את לא זבונא ולא מזבננא
ויהבת עזקתך להמן ואמרת ליה כספך יהיב לך ועמא למעבד ביה כמה דשפיר בעינך עלך
אתקיים כתבא דכתיב קדשא דדהבא בנהיריה דחזירתא כמה דלא שפירא קדשיא לחזירא כדין
לא יאיא לך מלכותא ואת דמי לאתתא דשפירא וסרי טעמא : (יב) ויקראו ואתקריאו ספרוי

פתשגן הכתב

שמחם · לשנים עשר חדש קורין שנה · לשלשים יום קורין חדש ועושים אותו יו"ט · לשבעת ימים קורין שבת ועושים
בו יו"ט שאבה כו אדון העולם · וכשהיתה מלכותם קיימת עליהם קם מלך אחד ודוד שמו חשב עלינו מחשבות רעות וביקש לכלותנו
ולאבד אותנו מן העולם · ושני חלקים הרג כנו והאחד החיה ואשר החיה לעבדים ולשפחות החיה שכן כתוב וימדדם בחבל
השכב אותם ארצה · ואחריו קם מלך אחד מן המלכים אשר היו לפניך נבוכדנצר שמו עלה עליהם והרב את מקדשם ויבז את
עריהם · ויביא אותם בגולה ועוד ידם נטויה · ועד הנה לא עזבו גאותם וזדון לבם ואומרים בני אבותינו אנחנו אשר
מעולם אין אנו עובדים ומשתחוים למלכים · ולשלטונים אין אנחנו שומעים ולכל מקום ומקום הולכים מכתביהם ומגיעים אל רוממות
לבקש רחמים לפני האל למען ימות המלך ויעבירו השלטונים מן הארץ · והלא יודעים אנחנו כשירדו אבותם מצרימה לא ירדו
רק כי אם בשבעים נפש · וכשעלו משם עלו בששים רבוא · ועתה שהם בגולה אין להם מאומה · ואומרים בני חורים
וטובים אנחנו מעולם · ואין עניים ומדולדלים כמוהם בעולם · והעם הזה מפוזר ומפורד בין העמים · מהם מוכרים דונג ומהם
תולים נרות · ומהם גדולים ושרים כל מה שמוכרים מוכרים בעושק ואינם קונים בערך שוה · ובחקי המלך אינם הולכים
ואת דתי המלך אינם עושים ולמלך אין שוה להניח אותם ולהמציאם בחיים : (ט) אם על המלך טוב יכתב לאבדם ועל כל
אחד ואחד מהם אני אתן לך מאה רבע שקל כסף ומספר אבותם כשיצאו ממצרים שש מאות אלף הגברים ומספר שש מאות אלפי
רבע שקל כסף הם עשרת אלפים ככרי כסף ועתה אם חפץ המלך אביאם מבית גנזי לבית גנזי המלך אך יתן עט סופר והכסף
המשקל ויתקן על ידי עושי המלאכה להביא אל גנזי המלך · אמר לו הקב"ה הנה כבר נתנו בקע לגלגלת כאשר יצאו בני
ישראל ממצרים ומשקל הכסף הבוא מאה ככר ואלף ושבע מאות ושבעה ושבעים שקל ואין לך רשות לקנותם ואין רשות לאחשורוש
למכרם : (י) ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן בן המדתא האגגי צורר היהודים : (יא) ויאמר המלך להמן הכסף
נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך · ואתה המלך אחשורוש לא כקונה ולא כמוכר עשית הקונה נותן הזהב והמוכר לוקחו ·
אתה לא קנית ולא מכרת · ונתת טבעתך להמן ואמרת לו הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך עליך נתקיים הכתוב
נזם זהב באף חזיר · וכשם שאינו יפה נזם זהב באף חזיר ככה לא נאה לך המלוכה ואתה דומה לאשה יפה וסרת טעם :
(יב) ויקראו סופרי המלך בחדש הראשון הוא חדש ניסן בי"ג יום בו ויכתב ככל אשר צוה המן על היהודים אל אח[illegible]
[illegible]

דמלכא בירחא קדמאה בתלת עשר יומין ביה דהוא ירח ניסן ואתכתיב כל מה די פקיד המן על יהודאי ועל יקרוי דמלכא ועל רברבנוהי דאית בכל מדינתא ומדינתא ועל כל שלטוני עמא ועמא מדינתא ומדינתא היך כתבה ועמא ועמא היך לישניה בשום דמלכא אחשורוש אתכתיב ואתחתים בעזקתיה דמלכא: (יג) ונשלוח ואשתדרין אגרתא בידוי רהטיא לכלהון מדינאתא דמלכא למשציא למקטל ולאובדא ית כל יהודאי מן טלאי ועד סבי טפליא ונשיא ביומא חד בתלת עשר יומין לירחא דהוי עסר דהוא ירח אדר ואוף בתיהון לביזו: (יד) פתשגן ואתפרש כתבא ואתפרסמת מילתא לכל מדינתא ומדינתא אתגלי לכל עממיא די הוון איטומת עבידין ליומא הדין · על כל דין למדעא יהך דמדה במדה לא בטיל · אתון חזון אחוי דיוסף על דזבנוהי לארעא עבריתא בני בניהון אזדבנין לארעא נוכריתא · ובנימין לא אשתותף עם אחוי · מטול כן נפק מן בני בנוי פריקן לישראל הוא מרדכי ואסתר: (טו) הרצים רהטיא ופקו טרידין ודחיפין במלתיה דמלכא ודיטגמא אתפרסמת בשושן בירנתא ומלכא והמן יתיבו למיכל ולמשתי וקרתא דשושן הות בכיא: (א) ומרדכי ומרדכי צדיקא הוא ברוח קודשא ית כל מה דאתעביד דשדר מלכא להיכליה ביד עבדוהי צדיקיא לות חגי זכריה ומלאכי דיתבון בלשכת הגזית ומתנבאין המן על שורא רבא דירושלם ומן בתר דאתבניאו ביה שבעין ותרין מגדלין · שדר אחשורוש רשיעא ואיתי מאה ועשרין ושבעא סופרין מן מאה ועשרין ושבעא מדינן גבר גבר מגילתיה ופינקסיה בידיה ויתיבו בתרעי שושן וכתבו ושלחו גזרתא קשיתא על יהודאי ועל נימוסיהון ואגרתא קדמאה כתבו ליה בשמיה דמלכא ותתמו לה בעזקתיה דמלכא ושדרין יתה ביד רהטיא והיכדין הוה כתיב באגרתא ובפוגני ניגמי (נעימי בתיק) אינון דמני מלכא אחשורוש לכל עממיא ואומיא ולישניא די דיירין בכל ארעא שלמכון יסגי מהודעינא לכון דגברא חד אתא לותנא לא מן אתרנא ולא מן מדינתנא הוא ואתא לאתוספא עלנא ולאתגברא על בעלי דבבנא ברקנא ביה והמן שמיה בר אגג מלכא בר עמלק רבא (בר רעואל) בר אליפז בוכרא דעשו בר שליטין ומרי נכסין ועתירי ארעאן · ושאל מני שאלתא זעירא וקלילא והוי לי על יהודאי ועל מליהון ועל נימוסיהון ועל דלא כשרין ואמר לי כד נפקו ממצרים שתין רבבן גבריהון ואנא אתן לך שתין רבבן מני דכספא מנה ומנה לכל גבר וגבר ועמא הדין זבינית ליה לקטול כען אנא מלכא אחשורוש מני חדיתי ודעתי שפרית עלי וכספא נסיבית מניה ועמא זבינית ליה לקטלא כען אכולו ושתי וחדו כמה דאנא אכיל ושתי וחדי דאחיד בקשתא ליהוד בקשתא דאחיד בסיפא ליהוד בסיפא ופוקו ושלוטו בהון (לארבעת עשר ולחמש עשר) לירח אדר דלישננא ולא תתוסון

פתשגן הכתב

המלך ואל הפחות אשר בכל מדינה ומדינה ואל שרי עם ועם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו בשם המלך אחשורוש נכתב ונחתם בטבעת המלך: (יג) ונשליח ספרים ביד הרצים אל כל מדינות המלך להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד בשלשה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר · וגם בתיהם לבוז: (יד) פתשגן ויגלה הכתב ויודע הדבר אל כל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים להיות מוכנים ועתידים ליום הזה · על כל זאת נודיע הוסף כי מדה כנגד מדה לא בטל · אתם ראיתם אחי יוסף על אשר מכרו אותו לארץ עבריה בני בניהם נמכרו בארץ נכריה ובנימין לא השתתף עם אחיו על כן יצאו מזרעו מושיעים לישראל והם מרדכי ואסתר: (טו) הרצים יצאו מבוהלים ודחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה והמלך והמן ישבו לאכול ולשתות והעיר שושן היתה בוכיה: ד (א) ומרדכי הצדיק ראה ברוח הקודש את כל אשר נעשה אשר שלח המלך אל היכל בית אלהינו · ביד עבדיו הצדיקים אל חגי זכריה ומלאכי היושבים בלשכת הגזית ומתנבאים שם על חומה הגדולה אשר בירושלים ואחרי שבנו בו שנים ושבעים מגדלות ואת אשר שלח אחשורוש ויביאו שבע ועשרים ומאה סופרים משבעה ועשרים ומאה מדינות איש איש ומגלתו וספרו בידו וישבו בשערי שושן ויכתבו אגרות וישלחו גזירות קשות על היהודים ועל דתיהם · והאגרת הראשונה כתבוה בשם המלך ויחתמוה בטבעת המלך וישלחו אותה ביד הרצים וכן כתוב באגרת הזאת ובדברים קשים ומרים כאלה: ממני המלך אחשורוש לכל העמים הגוים והלשונות היושבים בכל ארצנו שלומכם ירבה · יוודע לכם כי בא אלינו איש אחד לא ממקומנו ולא מארצנו הוא ויבוא להתאסף בנו ולהתגבר על שונאינו · וקראנו אותו והמן שמו · בן אגג המלך בן עמלק הגדול · (בן רעואל) · בן אליפז בכור עשו בן אלופים בעלי נכסים ועשירי הארצות · וישאל ממני שאלה קטנה ובזויה · ויגד לי על היהודים על עניניהם · ועל דתיהם · ועליהם שאינם טובים · ויאמר לי כשהם ממצרים היו ששים רבוא גבורים ואני אתן לך גם מאות אלף שקל כסף · שקל לאיש אחד · ואמכור את העם הזה לו לשחוט ועתה אני המלך אחשורוש מאוד שמחתי וייטב לבי עלי · הכסף לקחתי ממנו והעם מכרתי לו להרוג ולשחוט · אכלו גם ושתו ושמחו · כאשר אני אוכל ושותה ושמח · האוחז בקשת יאחזנו בקשת · ותופש בחרב יחלצם · ולא נדו בכם בשנים

תחר

לָא עַל מַלְכֵיהוֹן וְלָא עַל שַׁלִּיטֵיהוֹן וְלָא עַל רַבְרְבָנֵיהוֹן וְלָא עַל דַּרְדְּקֵיהוֹן אֱלָהֵן יְהֶהוֹן קְטוֹל וּמִמָּנֵיהוֹן בִּזּוּ גְּבַר גְּבַר לְנַפְשֵׁיהּ דְּמַנֵּי מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְכָל עַמְמַיָּא וְאוּמַיָּא וְלִישָּׁנַיָּא וּלְכָל אֲתַר וַאֲתַר וּלְכָל מְדִינָה וּמְדִינָה וּלְכָל שִׁבְטָא וְשִׁבְטָא וּלְכָל זַרְעֵי וּלְכָל קִרְיָא וְקִרְיָא דִּי מִשְׁתַּכְּחָא תַּמָּן עָבְדָא יְהוּדָאֵי אוֹ אַמְּתָא יְהוּדָאִיתָא יִתְכַּנְּשׁוּן רַבְרְבָנֵיהוֹן עַל תַּרְעֵי דְּהַהוּא קִרְיָא מִטּוּל דְּלָא קַבִּילוּ גְּזֵרְתָא דְּמַלְכָּא דִּי אֲנָא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ צָבֵי דְּלָא יִשְׁתְּכַח יְהוּדָאֵי עַל אַפֵּי מַלְכוּתִי · וְכַד חֲזָא מָרְדְּכַי צַדִּיקָא יַת גְּזֵרְתָא דִּי אִתְגַּזְרַת וְיַת אִגַּרְתָּא דְּאִתְחַתִּימַת צְרָא לְבוּשׁוֹי מִן קֳדָמוֹי וּמִן אֲחוֹרוֹי וְאִתְכַּסֵּי שַׂקָּא וְאִתְפַּלְפַּל בְּקִטְמָא וַאֲרִים בְּקָלֵיהּ וַאֲמַר · וַי מָה רַבָּא הִיא גְּזֵרְתָא הָדָא דְּאִתְגְּזַר עֲלָנָא דִּי גְּזַר מַלְכָּא וְהָמָן לָא עַל פַּלְגָא גְּזַר וּפַלְגָא שְׁבַק · וְלָא עַל תִּלְתָּא וְלָא עַל רִבְעָא אֱלָהֵן עַל כָּל גּוּפָנָא כּוּלָּא גְּזַר עֲלָנָא מַלְכָּא וְהָמָן לְמֶעְקַר וּלְשֵׁיצָאָה יָתָנָא מִן שָׁרְשׁוֹי · וְכַד חֲזוֹ עַמָּא דְּבֵית יִשְׂרָאֵל יַת מָרְדְּכַי צַדִּיקָא דְּרַב וְחָשִׁיב עֲלֵיהוֹן · כּוּלְּהוֹן אִתְכַּנְּשׁוּ וַאֲתוֹן לְוָתֵיהּ עַד דַּהֲוָה קְהָל רַב וְעַם סַגִּיא לַחֲדָא דְּלֵית לְהוֹן מִנְיָן קָם מָרְדְּכַי עַל תְּלָיֵהּ בְּגוֹ קְהָלָא עָנֵי וְכֵן אֲמַר לוֹן עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲבִיבָא וְיַקִּירָא קֳדָם אֲבוּי דִּי בִּשְׁמַיָּא לָא יְדַעְתּוּן מָה דַּהֲוָה וְלָא שְׁמַעְתּוּן מָה דִּגְזַר עֲלָנָא מַלְכָּא וְהָמָן לְאוֹבָדָא יָתָנָא מֵעִילַוֵי אַפֵּי אַרְעָא וּלְשֵׁיצָאָה יָתָנָא מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לֵית לָן מַלְכָּא דְּנִסְתְּמִיךְ עֲלוֹי · אוּף לָא נְבִיָּא דְּיִבְעֵי רַחֲמִין עֲלָנָא · אֲתַר לֵית לָנָא לְמֶעֱרוֹק · אוּף לָא מְדִינְתָּא דְּנִשְׁתְּזִיב תַּמָּן בְּכָל אֲתַר וַאֲתַר אִתְכְּתִיב עֲלָנָא וּבְכָל מְדִינָה וּמְדִינָה אִשְׁתְּדַר עֲלָנָא · הֲוֵינָא כְּעָנָא דְּלֵית לַהּ רָעֵי · וְכִסְפִינְתָּא בְּיַמָּא דְּלֵית לַהּ מְדַבְּרָנָא · וַהֲוֵינָא כְּיַתְמִין דְּלֵית לְהוֹן אַבָּא וְכַד אִינוּן יָנְקִין מִיתַת אִמְּהוֹן · בַּהּ שַׁעְתָּא אַפִּיקוּ יַת אֲרוֹנָא לְתַרְעֵי שׁוּשַׁן · וְאַפִּיקוּ עֲלוֹי סִפְרָא דְּאוֹרַיְתָא כַּד מְכָרַךְ בְּסַקָּא וּמְפַלְפַּל בְּקִטְמָא וַהֲווֹ קָרָן בֵּיהּ בַּצַּר לְךָ וּמְצָאוּךָ וגו' כִּי אֵל רַחוּם יְיָ אֱלֹהֶיךָ · קָם מָרְדְּכַי עַל רַגְלֵיהּ בְּגוֹ קְהָלָא עָנֵי וְכֵן אֲמַר עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמָּא חֲבִיבָא וְיַקִּירָא דְּחָשִׁיב וְיַקִּיר קֳדָם אֱלָהֵיהּ נֵיקוּם וְנֶחֱזֵי מִן אַנְשֵׁי נִינְוֵה כַּד אִשְׁתַּלַּח עֲלֵיהוֹן יוֹנָה בַּר אֲמִתַּי נְבִיָּא לְמֶהְפַּךְ יַת קַרְתָּא דְּנִינְוֵה וּמְטָא פִּתְגָמָא לְוַת מַלְכָּא דְּנִינְוֵה · וְקָם מִכּוּרְסֵי יְקָרֵיהּ וְאַעְדֵּי תָּגָא דְּמַלְכוּתָא מִנֵּיהּ · וְאִתְכַּסֵּי שַׂקָּא וְאִתְפַּלְפַּל בְּקִטְמָא וְאַכְרִיז בְּנִינְוֵה וַאֲמַר מִן גְּזֵרְתֵיהּ דְּמַלְכָּא וְרַבְרְבָנוֹי לְמֵימַר אֱנָשָׁא וּבְעִירָא תּוֹרֵי וְעָנָא לָא תִּפְקוּן לְמִרְעֵי וּמַיָּא לָא יִשְׁתּוּן · וְתָבוּ מִן אוֹרְחָתְהוֹן בִּישָׁתָא וּמִן חֲטוּפָא דִּי בִידֵיהוֹן וְתָב יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ מִן בִּישְׁתָא דְּחָשִׁיב לְמֶעְבַּד לְהוֹן וְלָא עֲבַד · וְאוּף אֲנַחְנָא נַעְבֵּיד כְּוָתְהוֹן וְנִגְזַר צוֹמִין וְנִקְרָא תַּעֲנִיתָא דְּגָלִינָן מִירוּשְׁלֵם וְכַד אִתְחַיַּיב שְׂנָאֵיהוֹן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל אֲתָא בְּרַת קָלָא וּקְרַת לֵיהּ לִנְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וַאֲמַרַת לֵיהּ מַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר

פתשגן הכתב

עבד ולהנעם עבד לחדש סנקרא בלשונם אדר · ולא החושו לא על מלכיהם · ולא על שריהם · לא על גדוליהם ולא על קטניהם · אך תהרגו אותם ורכושם איש איש לנפשו תבוזו · כי ממני המלך אחשורוש אל כל העמים · האומות · והלשונות · אל כל מקום ומקום אל כל מדינה ומדינה אל כל שבט ושבט · אל כל משפחה ומשפחה ואל כל עיר ועיר אשר ימצא שם עבד יהודי או אמה יהודית יאספו שריהם על שערי העיר ההיא יען אשר לא קבלו גזירת המלך · ואני אחשורוש חפץ בלא ימצא יהודי על פני ארץ מלכותי : וכאשר ראה מרדכי הצדיק הגזירה שנגזרה ואת האגרת שנחתמה · קרע בגדיו מלפניו ומאחריו וילבש שק ויתפלש באפר וירם קולו ויאמר · אוי כמה גדולה גזירה זו שנגזרה עלינו שגזרו המלך והמן · לא על חציינו גזרו והניחו חציינו לא על שלישיתנו ולא על רביעיתנו כי אם על כולנו גזר המלך והמן לעקור ולהכרית אותנו מן השורש · וכאשר ראו בית ישראל את מרדכי הצדיק הגדול והחשוב עליהם · כולם התקבצו ויבואו אליו עד שהיה קהל רב ועם עצום מאד אשר אין להם מספר · עמד מרדכי על רגליו בתוך הקהל · ויען ויאמר אליהם בית ישראל עם אהוב ויקר לפני אביו שבשמים הלא ידעתם מה שהיה · הם לא שמעתם מה שגזרו עלינו המלך והמן להשמיד אותנו מעל פני הארץ · ולהכחיד אותנו מתחת השמים · אין לנו מלך שנסמוך עליו · גם לא נביא שיבקש רחמים עלינו · ואין לנו מקום לנוס · גם לא מדינה אשר נמלט שמה · בכל מקום ומקום נכתב עלינו · ובכל מדינה ומדינה נשלח עלינו היינו כצאן אשר אין להם רועה · וכאניה בלב ים אשר אין לה חובל · וכיתומים שאין להם אב · וכיונקים אשר מתה אמם · בעת ההיא הוציאו הארון אל שערי שושן והוציאו עליו ספר תורה מעוטף בשק ומגולל באפר · ויקראו בו בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו כי אל רחום ה' אלהיך וגו' · קם מרדכי על רגליו בתוך הקהל ויען ויאמר · בית ישראל עם אהוב ויקר לפני אלהיו קומו ונראה מאנשי נינוה כאשר שלח עליהם יונה בן אמיתי הנביא להפוך את עיר נינוה · ובהגיע הדבר אל המלך קם מעל כסאו ויסר כתר מלכות מעליו ויתכסה בשק ויתפלש באפר ויקרא בנינוה ויאמר מטעם המלך וגדוליו לאמר האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה אל ירעו ומים אל ישתו ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלהים בחזקה וישובו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם · וינחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה · וגם אנחנו נעשה כהם ונגזור צום ונקרא תענית אשר גלינו מירושלים · וכשנתחייבו שונאיהם של ישראל יצאה בת קול והקראה לנבוכדנצר מלך בבל ותאמר לו נבוכדנצר מלך

תרגום שני

נשדאה קום וסק על ירושלם ואחריב יתה וקלי ית ביה מקדשא בנורא· בהא שעתא מניד נבוכדנצר ברישיה ושביל ומיתי בידיה מן קדם דהוה ידע מה דהוה בסוף משריתיה דסנחריב· כד אשתלה עליהון מלאכא משמי מרומא וקטל מנהון תמנת עשר רבבן וחמשא אלפין ולא אשתאיר במשריתיה דסנחריב אלא הוא בלחודוי בכן (כד אידכר) בזע מרדכי ית לבושוי ולבש שקא ויתיב בעפרא ואתפלפל בקטמא ושרי למהוא דמעין וכן אמר בריש בכיתא חבל עליכון בית ישראל מן גזר דינא הדין די נפק עליכון· ונפק בגו קרתא וצוח צווחא רבתא ומרירא עד לחדא: (ב) ויבא ואתא לקדם תרע פלטרין דמלכא מטול גזרתא דאתגזרת דלא ייתי אנש לתרעא בית מלכא בלבושא דסקא· הוה גברא מדבית ישראל אזיל לגבר עממיא ואמר ליה בעי אנא מנך נהוי אנא ובנוי ואנתתי לך לעבדין ובלחוד נשתזיב מן הדין קטלא· אמר ליה גברא עממיא לבר ישראל לא חזית מה כתיב בדיטגמא דפרס מלכא אחשורוש דכל גברא עממיא דמשתכח גבוי גברא יהודאי יתקטיל כותיה· בכן הוה גברא ישראל אזיל ליה לביתיה בעקתא רבא· ביה שעתא אתקים על דבית ישראל מה דכתיב בספרא דמשה ותזדבנון תמן לבעלי דבביכון לעבדין ולאמהן ולית דקני ובכל יומא ויומא הוה כל גברא וגברא אזיל וקרי בדיטגמא דפרס מלכא אחשורוש ומנה הוו ידעין כמה אית להון ניחא בגו עלמא בכן אתקים על בית ישראל מה דכתיב באוריתא דמשה ויהון חייכון תלאין לך מלקבלא והזדעזעון יממא ולליא ולא תהימנון בחייכון· בצפרא תימר איסת יהוי רמשא וברמשא תימר אימת יהוי צפרא מן זיעתא דלבכון די תזועון ומחיזו עיניכון די תחזון: (ג) ובכל ובכל מדינתא ומדינתא ובכל אתר ואתר די פתגמא דמלכא וגזרתיה כטי אבלא תקיף ליהודאי וצומא ובכיא ואליא וספדא וסקיא וקטמא משכבא לסגיאין: (ד) ותבואנה ואתין עולמתהא דאסתר וסריסהא וחויאו לה ואתזעת מלכתא לחדא ושדרת לבושין למלבשא ית מרדכי ולמעבר סקיא מניה ולא קבל: (ה) ותקרא וקרת אסתר להתך חד מסריסי מלכא די הוה קאים קדמאה ופקידית יתיה על מרדכי למדע מה דין ועל מה דין: (ו) ויצא ונפק התך לות מרדכי לאשקקי (לפותיא) דקרתא די אית קדם תרע בית מלכא: (ז) ויגד וחוי ליה מרדכי ית כל דערע יתיה וית פירוש כספא די אמר המן למתקול לבית גנזי דמלכא מטול יהודאי להובדא יתהון: (ח) ואת וית פירוש כתבא ודיטגמא דפרים בשושן למשציא יתהון יהב ליה למחזיא (לאסתר) ולמתניא לה ולמפקד עלה למיעל לות מלכא ולכתחננא מניה ולמבעי מן קדמוי מטול עמה: (ט) ויבא ואתא התך ותני לאסתר ית מלוי דמרדכי: (י) ותאמר ואמרת אסתר להתך ופקדתיה מטול מרדכי: (יא) כל כל עבדוי דמלכא ועמא די במדינת·

פתשגן הכתב

מלך כשדים קם ועלה על ירושלים · והחריב אותה · ושרף את בית המקדש באש · בעת ההיא נבוכדנצר הניע ראשו · ויש ידו · על כי היה יודע כל מה שקרה אל מחנה סנחריב · כאשר נפלה עליהם מלאכים משמי מרומים ויהרגו מהם י"ח רבבות וה' אלפים ולא נשאר במחנה סנחריב כי אם הוא לבדו ובזכרו אז מרדכי את הדבר הזה קרע את בגדיו וילבש שק וישב בעפר ויתפלש באפר · ויחל להוריד דמעות וכן אמר בהחלת בכייתו אוי עליכם בית ישראל מגזר דין הזה אשר יצא עליכם · ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה עד מאד: (ב) ויבא לפני שער היכל המלך על הגזירה הנגזרה כי אין לבוא אל שער בית המלך בלבוש שק · והיה איש ישראל הולך לעובד כוכבים ואומר לו · מבקש אני ממך להיותנו אני ובני ואשתי לך לעבדים רק נגול מן המות הזאת · והיה אומר לו העובד כוכבים לאיש ישראל לא ראית מה שכתב המלך אחשורוש בדתו במדינה כי כל איש עובד כוכבים אשר ימצא אצלו איש יהודי יהרג כמוהו · אז היה הולך איש ישראל לביתו בצרה גדולה · בעת ההיא נתקיים על בית ישראל מה שכתוב בספר תורת משה והתמכרתם שם לאויביכם לעבדים ולשפחות ואין קונה · ובכל יום ויום היה כל איש ואיש הולך וקורא הדת אשר נתן המלך אחשורוש וממנה היו יודעים כמה ימי שני חייהם בעה"ז אז נתקיים על בית ישראל מה שכתוב בתורת משה והיו חייך תלואים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך · בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה: (ג) ובכל מדינה ומדינה ובכל מקום ומקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ויללה מספד שק ואפר יוצע לרבים: (ד) ותבואנה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד ותשלח בגדים להלביש את מרדכי ולהסיר שקו מעליו ולא קבל: (ה) ותקרא אסתר להתך אחד מסריסי המלך העומד לפניה · ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה: (ו) ויצא התך אל מרדכי אל רחוב העיר אשר לפני שער המלך: (ז) ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך ביהודים לאבדם: (ח) ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה: (ט) ויבא התך ויגד לאסתר את דברי מרדכי: (י) ותאמר אסתר להתך ותצוהו אל מרדכי: (יא) כל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים אשר כל איש ואשה אשר יבא אל המלך אל החצ·

דמלכא ידעין די כל גבר ואתתא די יעול לות מלכא לפלטירין גויתא בדלא כתקרי הדא היא גזרתיה למקטל אלהין אושיט ליה מלכא ית שרביטא דדהבא ויחי ואנא הא תלתין יומין מצליא די לא ובעי יתי מלכא ויהטי יתי דכד הוית מתרביא לותך הויתא אמר לי דכל איתתא מן בנת ישראל דתיזול ותשכבי עם עממיא מן צבת נפשה לית לה חולק ואחסנתא ביני שבטיא דישראל · ועל דהוה התך שליחא בין אסתר למרדכי תקיף רוגזיה דהמן (עלוי) וקטל יתיה : (יב) ויגידו והניאו למרדכי בכתבין ית פתגמי אסתר : (יג) ויאמר ואמר מרדכי לאתבא טעמא לאסתר דלמא תדמין בנפשך ותימרין די אנא אזדמנית למלכות למהוי מלכתא ודלמא תחשבין בלבך ותימרין לית אנא צריכא למבעי רחמין על בית ישראל · דאין רגליה חדא מן יהודאי מתנקפא לא תחשבין בנפשיך דאנת משתזבא מן כל יהודאי מחמת שאול אבוי דאבוך דגרם להון לישראל ית בישתא הדא דאם קיים מדעם דאמר ליה שמואל נביא לא נפיק עלנא המן רשיעא מזרעיה דבית עמלק ואם קטל יתיה שאול לאגג מלכא לא נפיק עלנא בר המדתא הדין ולא זבין יתנא בעשרא אלפין ככרי כספא מן ידוי דמלכא אחשורוש ולא מסר קודשא בריך הוא ית ישראל בידא דתרין רשיעין · דמן שירויא לא אתא עליהון דבית ישראל אלא עמלק אבוי דאבוי דהמן רשיעא ואגח קרבא עם יהושע בר נון ברפידים ובצלותא דצלי משה רבינו אתמחי דכרנא דעמלק מן עלמא · ברם קומי ובעי רחמין מן קדם אבוך די בשמיא על עמא דבית ישראל · דמאן דעביד דינא בקדמאי הוא יעביד דינא בבתראי מן מאן הוא תקיף המן רשיעא או מן מאן יתקים גזרתיה · מן עמלק אבוי דאבוי דאתא עליהון על דבית ישראל וטרד יתיה קודשא בריך הוא מן עלמא · מן מאן הוא תקיף מן תלתין וחד מלכיא הוא תקיף דאתין עליהון על דבית ישראל ונפק עליהון יהושע בר נון בכלתא דשמיא וקטל יתהון · מן מאן הוא תקיף מן סיסרא הוא תקיף דאתא עליהון על דבית ישראל בתשע מאה ארתיכין דפרזלא ואחד עליהון גובין דמיא במדעם דלא יטבלון ולא יזלון נשיא לבעליהון ולא יפשון ולא יסגון בעלמא · ומסר יתיה קודשא בריך הוא ביד אתתא וקטלת יתיה · מן מאן הוא תקיף המן רשיעא מן גלית דאתא וחסיד ית סדרי קרביא דישראל ואתמסר ביד דוד וקטל יתיה · מן מאן הוא תקיף מן בנהא דערפה הוא תקיף דאתו ואגחו קרבא עם דבית ישראל ואתמסרו ביד דוד וביד עבדוי וקטלו יתהון · ברם לא תתמנעין פומיך מן צלו ושפותיך מן למבעי רחמין מן בריך · ומלצלי דבזכות אבהתנא אשתזבו ישראל מן קטלא · ומאן דעבד לישראל נסין בכל עדן ועדן הוא ימסור ית בעלי דבבנא בידנא ונעביד בהון כרעות נפשנא ברם לא תדמין בנפשיך אסתר דאנת משתזבא בבית

פתשגן הכתב

בפנימית אשר לא יקרא את דתו להמית לבד מ"ש יושיט לו המלך את שרביט הזהב וחיה · ואני כבר שלשים יום שהמלך לשון לא יבקשני המלך ויהטיל אותי · כי כאשר הייתי בהמנה אתך היית אומר לי כל אשה מבנות ישראל הכשרות והוכנת עם גוים שוכבים מרלון נפשה · אין לה חלק ונחלה בתוך שבטי ישראל · ויען אשר היה התך שליח בין אסתר ובין מרדכי המית המן נענש כן ויהרגהו : (יב) ויגידו למרדכי נכתב את דברי אסתר : (יג) ויאמר מרדכי להשיב דבר אל אסתר · אולי תדמי ובלבך ותאמרי · אני מוכנת למלכות להיות מלכה · ואולי תחשבי בלבך ותאמר אין אני צריכה לבקש רחמים על בני ישראל · אם תמוס רגל אחת מבני ישראל אל תדמי בנפשך להמלט מכל היהודים על דבר שאול אבי אביך אשר התגולל עליהם ועל ישראל את הרעה הזאת · שאם היה מקיים את הדבר אשר נוהו שמואל הנביא · לא היה יוצא עלינו המן הרשע מזרע עמלק · ואם היה שאול הורג את אגג המלך לא היה בא עלינו בן המדתא הזה ולא היה קונה אותנו בעשרת אלפים ככרי כסף מיד המלך אחשורוש · ולא היה מוסר הקב"ה את ישראל ביד שני הרשעים האלה · ובתחלה לא בא אויב על ישראל כי אם עמלק אבי המן הרשע ואותם עם יהושע בן נון ברפידים · ובתפלה אשר התפלל משה רבינו נמחה זכר עמלק מן העולם · אמנם קומי ובקשי רחמים מלפני אביך שבשמים על עמך בית ישראל · והבוטח אשר עשה משפט בראשונים הוא יעשה משפט באחרונים · ממי הוא חזק המן הרשע · אם ממי יקום גזרתו · מעמלק אבי אביו אשר בא על בית ישראל · ויגרש אותו הקב"ה מן העולם · ממי הוא חזק משלשים ואחד המלכים אשר באו על בית ישראל · ויצא עליהם יהושע בדבר ה' ויהרגם · ממי הוא חזק מסיסרא אשר עלה על בני ישראל בתשע מאות רכב ברזל · ויסגור עליהם בהרות מים למען לא יטבלו ולא ילכו נשיהם אל בעליהם ולא יפרו וירבו על הארץ וימסור אותו הקב"ה ביד אשה והרגתו · ממי הוא חזק המן הרשע · מגלית אשר בא ויחרף מערכות אלהים וימסר ביד דוד ויהרגהו · ממי הוא חזק · מבני ערפה הוא חזק אשר באו ויערכו מלחמה עם ישראל וימסרו ביד דוד וביד עבדיו ויהרגום · ולכן לא תמנע פיך מלהתפלל ושפתיך מלבקש רחמים ותחנונים מבוראך · כי בזכות אבותינו נושעו בני ישראל מצרה · ומי שעשה נסים לישראל בכל עת ועת · הוא ימסור את אויבינו בידינו ונעשה בהם כרצוננו ואל

תדמי

מלכא מן כל יהודאי: (יד) כי אלא אם משלא תשלין בעידנא הדא · קדישיהון ופורקניהון
דיהודאי (דבכל שעתא) מצמח להון פורקנא מאתר אוחרן ואת ובית אבוך תיבדון ומן ידע
דלבא דתשבין תובי בית אבוך קריבת למלכותא: (טו) ותאמר ואמרת אסתר בכתבא לאתבא
פתגמא למרדכי: (טז) לך איזיל כנוש ית יהודאי דאשתכחו בשושן וצומו עלי ולא תיכלון ולא
תשתון תלתא יומין ותלתא ליליא ואוף אנא ועולמתי אצום כותהון ובכן איעול לות מלכא
בלא פוקדנא ואין איבדא מן עלמא הדין בגללכון אית לי חולקא לעלמא דאתי · דעד השתא
אזלית לות מלכא בלא רעותי השתא ברעותי · ובת ישראל דאניסא מן בר עממין שריא לבעלה ·
ויפוק חתנא מבית משכביה בדסקא אסיר וכלתא מבית גנונה כד רישה מפלפל בקיטמא ·
ואנשי ובעירי ותורי ועאנא לא יטעמון מדעם · ואפרישו ינקין מן חדי אמהתהון · בהשעתא
ברירו ביה בקהלא ואשכחו ביה תרין עשר אלפי כהנא בחירי ואנקיטו יתהון שיפורי בימיניהון
ואוריתא בשמאליהון · בכין ועניין וכן אמרין כלפי לעילא · אלהא דישראל הא אוריתא די
יהיבת לנא הא עמא רחימא בטיל מן עלמא מאן קאים וקרי ביה ומדכר על שמך · שמשא
וסיהרא יחשוך נהוריהון ולא ינהור דהא לא אתבריאו אלא בדיל עמך ישראל ונפלו על אפיהון
ואמרין עננו אבינו עננו · עננו מלכנו עננו · ושיפורי תקעין עמהון ועמא ענאין בתריהון עד די
בכין חילי שמיא ונדו אבהתנא מן קבריהון: (יז) ויעבר ועבר מרדכי ועבד כל מה דפקדת עלוי
אסתר: ה (א) ויהי והוה ביומא תליתאה כד צבית אסתר תלתא יומין צומא בתר צומא קמת
מן עפרא ומן קיטמא כד כפיפה קומתה ולא פשיטא · ואתקנת בתיקונהא כמדעם דמתקנן
מלכאתא לבשה לבושי דמלכותא כמטקס בדהבא טבא דאופיר היא שיראה פרגנן טבא דמטקס
באבנין טבין ומרגלין די איתין יתיה ממדינת אפריקי ואחתת ברישה כלילא טבא דדהבא
ושמת ברגלה כסאנא דאובריזין ובתר כן אסתר בצלותא מצליא וכן אמרת אנת הוא אלהא
רבא דאברהם יצחק ויעקב ואלהיה דבנימין אבא לא מן דשפירא אנא קדמך אנא עלית קדם
מלכא טפשא הדין · אלהין על עמך בית ישראל דלא ייבדון מן עלמא דמטול ישראל בראת ית
עלמא כליה דאין ישראל ייבדון מן עלמא מאן יימר קדמך קדוש קדוש קדוש בכל יומא ויומא
תלת זמנין · כמדעם דשזבתא חנניה מישאל ועזריה מן אתון נורא יקדתא וית דניאל מן גובא
דאריוותא כן את שזיב יתי מן ידי דמלכא טפשא הדין וגמול עמי חנא וחסדא בעינוי · בדמעין
אמרה אסתר מלהא ובתחנונין סדרת צלותא בבעו מנך שמע צלין שמע צלותי בעידנא הדין ·
גלינן וטרדינן מן ארענא · ובדיל חובנא מסרתא יתנא די יתקים בנא פתגמא דכתיב ותזדבנון

פתשגן הכתב

תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים: (יד) כי אם החרש תחרישי בעת הזאת קדושם ומושיעם של ישראל יעמיד להם ישועה ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו · ומי יודע כי על אשר נפקדו עונות בית אביך הגעת למלכות: (טו) ותאמר אסתר בכתב להשיב דבר אל מרדכי: (טז) לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשה ימים ושלשה לילות · וגם אני ונערותי אצום כמוהם ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת ואם אובד בגללכם מן העוה"ז יש לי חלק לעוה"ב כי עד עתה באתי אל המלך שלא ברצוני ועתה אבוא ברצוני ובת ישראל האנוסה מעובד כוכבים מותרת לבעלה · ויצא החתן מחדרו חגור שק והכלה מחופתה וראשה מעולפת באפר · ואדם ובהמה שור וצאן · אל יטעמו מאומה · ויפרדו יונקים משדי אמם · בעת ההיא בחרו מתוך הקהל ומצאו בו י"ב אלף כהנים בחירי ה' ויצו אותם לקחת שופרות בימינם · וס"ת בשמאלם · ויענו בקול בוכים ויאמרו נכח פני ה' אתה אלהי ישראל זאת היא התורה אשר נתת לנו · הנה העם האהוב יכלה מן העולם מי יקום ויקרא בה ויזכור שמך · השמש והירח יחשכו אורם ולא יגלו כאשר כמה לא נבראו כי אם בגלל עמך ישראל · ויפלו על פניהם ויאמרו עננו אבינו עננו מלכנו עננו · והשופרות תוקעים עמהם והעם עונים אחריהם עד אשר בכו צבאות השמים · ויניעו אבותינו מקברם: (יז) ויעבור מרדכי ויעש ככל אשר צוה עליו אסתר: (א) ויהי ביום השלישי כלות אסתר שלשה צומות צום אחר צום · קמה מן העפר ומן האפר בכפיפת קומה ולא בפשיטות ותקנה בתיקון מלכות ותלבש לבוש מלכות מרוקם בזהב מופז · וכתונת משי טובה ממולאת באבנים טובות ומרגליות אשר הביאו אותה מארץ אפריקי · והשים כתר זהב טוב בראשה ותשם נעלי זהב אופיר ברגליה ואחר כן ברינה קולה בתפלה ותאמר: אתה הוא האל הגדול אלהי אברהם יצחק ויעקב ואלהי בנימין אבי לא מפני שטובה אני לפניך באה אני לפני המלך הטפש הזה · כי אם על עמך בית ישראל שלא יאבדו מן העולם כי בעבור ישראל בראת את העולם כולו · ואם ישראל יאבדו מן העולם מי יאמר לפניך קדוש קדוש קדוש בכל יום ויום ג' פעמים · כאשר הצלת חנניה מישאל ועזריה מתוך כבשן האש ואת דניאל מבור האריות כן תצילני מיד המלך הטפש הזה וגמול לי חן וחסד בעיניו · בדמעות אמרה אסתר הדבר ובתחנונים סדרה תפלתה · בבקשה ממך שומע תפלות שמע תפלתי בעת הזאת · גלינו ונתרחקנו מארצנו ובעונותינו מכרתנו למען יתקיים בנו מקרא שכתוב והתמכרתם שם לאויביך לעבדים

המן לבעלי דבביכון לעבדין ולאמהן ולית דקני · והדתא נפקא לקטלא וכלנא מהמסרין לחרבא
לקטולא ולשציא גמירא כחדא · זרעיה דאברהם לבושין סקין וקיטמא רמי להון על רישיהון ·
אין חטו אבהתנא מה חטו בניא · אם נשתיצי · מן מודי קדמך · טפליא אם חטו וארגיזו מה
עבדו ינקי תדיא (מה חטו קדמך) · יהבי ירושלם געי מן קבריהון דמסרת בניהון למתנכסא ·
כענני שמיא את מעבר יתנא כמא קלילין אינון יומא הדוהן להמן רשיעא · מסרתא יתנא לבעלי
דבבנא לאתנכסא · מדכרא אנא קדמך עובדי רחימך · מן אברהם אישרי למימר נסיתא יתיה
בכל נסיונין בדקתא יתיה ואשתכח מהימן סעיד וסמיך לבני רחימוי דתעיל יתהון בחותם קימא
עלבנא תבע מן המן ופורענותא מן בר המדתא פרע מניה על ידא דעמך ישראל די בעא
לשיצי יתנא כחדא איתר צר ומשניק לעמך הוה לעקא להון לכל אתריהון קים עלמא קימתא
עמנא עקדת יצחק תזקוף יתנא רמא המן כספא למלכא למזבן יתנא בעשר אלפין ככרין דכסף
שמע בקלנא ועני יתנא ואפיק יתנא מן עקא לרווחא תבר תקיפין תבר ית המן ולא תהוי תקומה
למפלתיה ואורימת אסתר קלא וצווחת צווחא רבא ויללת יללא מרירא בבכיא ובדמעין אמרת
מלתא ובהתגונין סדרת צלותה גרונה אתחר מן קדם צווחת פומא ועינהא אסתמין מן דמעתהא
דמית אסתר בלבה ואמרת דלמא איעול קדם מלכא ולא יקבל מני הא אנא עלת קדם מלכא
למבעי רחמין על אחסנתי ומלאך דרחמין יקדים יתי וייעול עמי חנא וחסדא זכותא דאברהם
תיעול קדמי עקידת יצחק תזקוף יתי · וחסדא דיעקב תתיהב בפומי ותניה דיוסף על לישני ·
טוביה לאנש דמתרחץ עלוי ולא בהית כל דרחיץ ביה ימיניה ושמאליה תפשוט לי דבהון ברא
עלמא כליה כל ישראל בעיו עלי רחמין (דעל טובתכון אנא קא סכינא) עליכון אנא בעיא
רחמין דמדעם דמתתנן אנש קדם קודשא בריך הוא משתמע צלותיה בעידן עקתיה · נהוי
תעביד כעובדי אבהתנא ונעביד כותהון והוא יעביד לנא ית בעותנא שמאליה דאברהם אחידא
בצואריה דיצחק וימיניה על סכינא עבד ברעוא רעותא מימרך ולא עכיב מן שליחותך ברתת
רקיעא בוין בוין למתן אתר למלאכי מרומא צווחין במרר וכן אמרין חבל לעלמא אם כן יעביד
אנא קריא קדמך עני יתי דאת עני לכל מאן דדחיק ליה ולכל מאן דעיקין ליה · ואת הוי לעקת
דנפש רחמנא וחננא אתקריתא מרחיק רגז ומסגי למעבד טיבו ושוט שביק לעוין ולתובין נטר
קימא וחסדא לרחמוי ולנטרי פקודי אוריתא לאלפי דרין ואף לאבהתנא די לנא רחום אתקריתא
הדין הוא קימא דקימתא עמהון · שמע בקל יונה · דהיא בכיא ויתיבת כאתתא על מתברא ·
שמע בקלנא ועני יתנא ואפק יתנא מן צרה לרוחה · תלתא צומין צמית קדמך כמאן ואילך

פתשגן הכתב

לעבדים ולשפחות ואין קונה · והדת ניתנה להרגם וכלנו נמסרנו לחרב וכרת ואבדן ולכליה גמורה כאחד · זרע של אברהם לובשים שקים
ואפר נתון על ראשיהם · אם חטאו האבות מה חטאו הבנים · אם נאבד מי יהיה מודה לפניך · ספק אם חטאו וכעיסו מה חטאו
יונקי שדים · יושבי ירושלים יצאו מקברם על כי מסרת בניהם לטבח · כענני שמים אתה מעביר אותנו · כמה מעטים הם ימי שמחתו
של המן הרשע · נתת אותנו ביד אויבינו להרגנו · מזכרת אני לפניך מעשה אהוביך · מאברהם התחיל לאמר · נסית אותו בכל הנסיונות
ובחנת אותו ומצאת לבבו נאמן לפניך סועד וסומך היה לבני אהוביך, והבאת אותם בברית · ריבה ריבנו את המן ונקום נקמתנו
מבן המדתא ע"י עמך ישראל · שצר ומציק לעמך בקש לכלותנו כאחד · ויהי לאויב להם בכל מקומותיהם · שבועת ברית עולם
שנשבעת עמנו · עקידת יצחק תרים אותנו · זרק המן את הכסף לפני המלך לקנות אותנו בעשרת אלפים ככרי כסף · שמע קולנו ועננו
והוציאנו מצרה לרוחה · שובר אויבים שבור את המן ולא תהיה תקומה למפלתו · והרימה אסתר את קולה ותצעק צעקה גדולה ותילל יללה
מרה בבכי ובדמעות אמרה דבריה ובתחנונים סדרה תפלתה · גרונה ניחר מצעקת פיה · ועיניה כלו מדמעותיה · חשבה אסתר בלבה
ותאמר אולי אבוא לפני המלך ולא יקבלני · והנני הנני באה לפני המלך לבקש רחמים על נחלתו · ומלאך רחמים יקדימני ויבוא עמי
חן וחסד · זכות אברהם תבוא לפני · עקידת יצחק תרוממני · וחסד יעקב תתן בפי · וחן יוסף על לשוני · אשרי הגבר אשר יבטח
בה' ולא יבוש כל הבוטח בה' ימינו ושמאלו יסמוך עלי אשר בהם ברא עולם כולו · כל ישראל מבקשים עלי רחמים · ובטובתם אנכי
מוסרת מבקשת אני רחמים עליהם כאיש המתחנן לפני אלהיו ושאלתו נשמעת בעת צרתו · נעשה מעשה אבותינו ונעשה כהם וה' יעשה
לנו את בקשתנו · שמאלו של אברהם אחוז בצואר של יצחק וימינו במאכלת · עשה ברצון טוב רצונך ולא הרהר ממצות אלהיו ·
שמעת ברקיע הגוונות הלונות לתת מקום למלאכי מרום בצועקים במר וכן אומרים אוי לו לעולם אם ככה יעשה · קורא אני לפניך
ענני כי אתה עונה לכל אשר לו צר ודוחק · ואתה רואה צרת נפשו רחום וחנון נקראת ארך אפים ומרבה להיטיב · עובר על פשע
ושבע · שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור וגם לאבותינו · רחום נקראת · זאת היא השבועה אשר נשבעת להם
כי · כאשר שמעת בקול יונה כמו כדגה כן השמע לקול ישראל המשולים ליונה · בוכים ויושבים כאשה על המשבר · שמע קולנו

ועננו

מה אביל למעבד · רבון כל עלמא משכחת הויתי צום ארבעא וחמשא אלא צמית תלתא יומין לקביל תלתא יומין דאזל אברהם למעקד בריה על גב מדבחא קדמך וקימתא ליה קיימא ואמרת ליה די בכל אימת דנעלין בנך לאננקי אידכר להון עקידתיה דיצחק אבוהון ותפרוק יתהון ותוב צמית תלתא יומין לקביל תלתא אומין דקמו כהניא לואי וישראל בשפולי (דטורא) סיני ואמרו כל די מליל יי נעביד ונקביל ופרוק יתהון מן עקא הדין · וענת אסתר ואמרת אלהא מרי חילתא בדיק לבבין וכלין אדכר בשעתא הדא זכותיה דאברהם דיצחק ודיעקב ומן שאלתי לא אתהדר ומן בעותי לא אתעכב: ותלבש ולבשת אסתר לבושא דמלכותא וקמת בתרע בית מלכא דרא גייתא לקביל בית מלכא ומלכא הוה יתיב על כורסיה דמלכותא בבית מלכותא לקביל תרע בית מלכא: (ב) ויהי והוה כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קימא בדרתא ואתגמלת חנא וחסדא קדמוי וקמו אספקלטורי דמלכא למיתי למקטול ית אסתר ואושיט מלכא לאסתר ית שרביטא דדהבא די בידיה וקריבת אסתר ומטת בריש דשרביטא: (ג) ויאמר ואמר לה מלכא מה ליך אסתר מלכתא ומה בעותיך דמן לפלגא דמלכותא ואתן לך: (ד) ותאמר וכד שמעת אסתר מליא האלין אתרטטא ואמרת אסתר לית אנא בעיא מנך מדעם אלהין אין על מלכא ישפר ייעול מלכא והמן יומא דין למשתיא דעבדית ליה: (ה) ויאמר ואמר מלכא קרון ית המן (וסרהיבו) יתיה למעבד ית פתגמא דאסתר ואתא מלכא והמן לשירותא די עבדת אסתר: (ו) ויאמר ואמר מלכא לאסתר במשקיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ואתן לך ומה בעותיך דמן לפלגא דמלכותא ואעביד: (ז) ותען וענת אסתר ואמרת שאלתי ובעותי: (ח) אם מצאתי ענת מלכתא ואמרת אנת מלכא אין קדמך מלכא טב ואין אשכחית חנא וחסדא ורחימין קדמך ואין על מלכא שפיר למתן ית שאלתי ולמעבד ית בעותי ייתי מלכא והמן לשירותא די אעביד לכון · ולמחר אעביד איך מלוי דמלכא · ומטול תלתא פתגמין זמינת אסתר ית המן לשירותא · פתגמא קדמאה דידעת אסתר וחמת היך קטל המן ית התך דהוה הליך בשליחותא בין אסתר למרדכי ואמרת אזמין ית המן לשירותא · פתגמא תנינא מטול דאעקור סינאתא מלביה ותוב אירמי טנאנא בין אחשורוש להמן דיימר מלכא מה היא הדא מלתא דמכלהון שלטוניא דידי לא קרית אסתר לשירותא אלא המן · פתגמא תליתאה אמרת אסתר כלהון דבית ישראל עיניהון עלי תלין דאיבעי מן מלכא אחשורוש למקטליה להמן אלא אזמין יתיה לשירותא מטול דנתהפיך לבהון דבית ישראל ונתפנין לות אבוהון די בשמיא ניבעון רחמין מקדמוי: (ט) ויצא ונפק המן ביומא ההוא חדי ושפיר לבא וכד חמא המן ית

פתשגן הכתב

שבנו והוציאנו מצרה לרוחה · שלשה צומות צמתי לפניך · ומן היום הזה והלאה מה תוכל לעשות · רבון העולמים יכולה הייתי לצום ד' או ה' ימים · אבל צמתי ג' ימים כנגד ג' ימים אשר הלך אברהם לעקוד את בנו על גבי המזבח לפניך ונשבעת לו בשבועה ואמרת לו כי בכל עת אשר יבואו בניך בצרה הזכור עקידת יצחק אביהם ותושיע אותם · וגם צמתי ג' ימים כנגד כהנים לוים וישראלים אשר עמדו לפניך בתחתית הר סיני ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · והצילם מן הצרה הזאת · ותען אסתר ותאמר אלהי הנפלאות בוחן לבות וכליות זכור נא בעת הזאת זכות אברהם יצחק ויעקב ואל תשיבני ריקם משאלתי · ומבקשתי אל תעזבני · ותלבש אסתר לבוש מלכות ותעמוד פתח בית המלך בחצר הפנימית נכח בית המלך והמלך יושב על כסא מלכותו בבית המלכות נכח פתח בית המלך : (ב) ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עומדת בחצר ותשא חן וחסד לפניו · ויקומו שרי הטבחים אשר למלך לבא ולהרוג את אסתר ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט : (ג) ויאמר לה המלך מה לך אסתר המלכה ומה בקשתך עד חצי המלכות וינתן לך : (ד) ותאמר וכשמוע אסתר הדברים האלה חרדה אסתר ותאמר אינני מבקשת ממך מאומה רק אם על המלך טוב יבא המלך והמן אל המשתה אשר עשיתי לו : (ה) ויאמר המלך קראו את המן ומהרו אותו לעשות את דבר אסתר · ויבא המלך והמן אל המשתה אשר עשתה אסתר : (ו) ויאמר המלך לאסתר במשתה היין מה שאלתך אסתר המלכה וינתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש : (ז) ותען אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי : (ח) אם מצאתי ענתה המלכה ותאמר · אתה המלך אם לפניך המלך טוב · ואם מצאתי חן וחסד ורחמים לפניך · ואם על המלך טוב לתת את שאלתי · ולעשות בקשתי · יבא המלך והמן אל המשתה אשר אעשה להם ומחר אעשה כדבר המלך · ועל ג' דברים הזמינה אסתר את המן אל המשתה · האחד כי ידעה אסתר וראתה איכה הרג המן את התך על כי היה הולך בשליחות בינה ובין מרדכי · ותאמר אזמין את המן אל המשתה · השני למען אעקור השנאה מלבו · ועוד אטילה קנאה בין אחשורוש ובין המן ולמען יאמר המלך מה זאת כדבר הזה אשר מכל השרים אשר לי לא קראה אסתר אל המשתה כי אם המן · השלישי אמרה אסתר כל בית ישראל עיניהם תלוים עלי · כי אבקש מאת המלך אחשורוש להרוג את המן אך אזמין אותו אל המשתה למען יתהפך לבב כל ישראל · ויפנו אל אביהם שבשמים ויבקשו רחמים מלפניו : (ט) ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב וכראות המן את מרדכי יושב בשער בית המלך ולא קם ולא

מרדכי יתיב בתרע בית מלכא ולא קם ולא זע מניה ואתמלי המן על מרדכי חמתא: (י) ויתאפק ואתחסם המן ועל לגו ביתיה ושדר וקרא לרחימוי ולזרש אנתתיה: (יא) ויספר ותני להון המן ית יקריה דעותריה ורבותא דבנוי וית כל מה דרומם יתיה מלכא וית כל מה דנטיל יתיה לעיל מן כל רברבניא ועבדוי דמלכא: (יב) ויאמר המן ואמר המן אוף לא זמינית אסתר מלכתא עם מלכא לשירותא די עבידת אלא יתי ואוף למחר אנא אזדמנית לה עם מלכא: (יג) וכל כדין לא כליק חדותא (קדמי) ולא שפר עלי בכל זמן די אנא חמי ית מרדכי יהודאי דיתיב בתרע מלכא: (יד) ותאמר ואמרת ליה זרש אנתתיה וכל רחימוי בנורא לא תיכול למרמיה דאשתזיב מניה אברהם אבוי · בסיפא לא תיכול למקטליה דאשתזיב מניה יצחק אבוי · במיא לא תיכול לשניקיה דאשתזיבו מנהון משה ובני ישראל · בגוב אריוותא לא תיכול למרמי יתיה דאשתזיב מניה דניאל נביא · ברם עביד זקיף חמשין אמין ובצפרא אמר למלכא ויצלבון ית מרדכי עלוהי דעד כדין לא אתנסי חד מנהון בצליבת קיסא ואשתזיב · מן בתר כן עול עם מלכא לבית משתיא בחדווא ושפר פתגמא קדם המן ועבד קיסא לגרמיה:

ו (א) בלילה בליליא ההוא סליקת קבילת ריביא דבית ישראל לרקיעא ואשתמעת מקדם מרי עלמא היך קל גדין ועזין עד דאתנדדו כל אנגלי מרומא וקמו מתבהלין ואמרין אלין לאלין דלמא אתא זמנא למהוי עלם חרוב הא בכן אתכנשו ואזלו קדם מרי עלמא עני רבון עלמא ואמר להון מה דין קל גדין די אנא שמע ענת מרת רחמין וכן אמרת לא קל גדין אנת שמע אלהן קל ריביא דבית ישראל דאזדמנו למהוי קטילין על גזרת המן רשיעא מן יד אתמלי מרי עלמא רחמין וטיבו על עמיה ואמר לבזע ית סיטומתא דאתחתמא לביש על בית ישראל ופקד למלאכא די ממנא על שינושתא ונחת ושגיש ית אחשורוש ונדד ית שינתיה דמלכא דאחשורוש ואקדים בצפרא נסים אפין ואמר לשמשי ספרא לאיתאה ספרא דכרניא פתגמי יומיא מה דארע לכל מלכיא די לפרס ומדי ומן יומות עלם וכד חזא שמשי ספרא ית מה דחוי מרדכי על בגתן ותרש הוה מהפך ית פציטי ספרא ולא הוה צבי למקרי והוה רעוא מן קדם מרי עלמא ואתגוללו פציטיא מאליהון והוו כתקרן מליא מן גו פציטיא קדם מלכא: (ב) וימצא והוי מסתכל וחזי מה דכתיב בספר דכרניא דחוי מרדכי על בגתנא ותרש תרין שלטוני דמלכא נטרי רישיה דמלכא דבעון לאושטא ידיהון למקטל למלכא אחשורוש: (ג) ויאמר ואמר מלכא מה אתעביד יקרא ורבותא למרדכי מטול הדין מילתא ואמרו עולימוי דמלכא משומשנוי לא אתעביד עמיה מדעם: (ד) ויאמר ואמר מלכא מן בדרתא והמן על לדרת בית מלכא בריתא

פתשגן הכתב

זה ממנו ויתמלא המן על מרדכי חמה: (י) ויתאפק המן ויבא אל ביתו וישלח ויקרא אל אוהביו ואל זרש אשתו: (יא) ויספר להם המן את כבוד עשרו ורוב בניו ואת כל אשר גדלו המלך ואת כל אשר נשאו מעל כל השרים ועבדי המלך: (יב) ויאמר המן אף לא הזמינה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי וגם למחר אני קרוא לה עם המלך: (יג) וכל זה איננו עולה שמחה לפני · ואיננו טוב בעיני בכל עת אשר אני רואה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך: (יד) ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו · באש לא תוכל להפילו כי הוצל ממנו אברהם אביו · בחרב לא תוכל להרגו · כי נמלט ממנו יצחק אביו · במים לא תוכל לטבעו · כי ניצלו ממנו משה ובני ישראל · בבור אריות לא תוכל להשליכו · כי נושע ממנו דניאל · אך יעשו עץ גבוה חמשים אמה ובבוקר אמור למלך ויתלו את מרדכי עליו · כי עד הנה לא נסה אחד מהם בתליית עץ ונמלט · ואח"כ בא עם המלך אל המשתה שמח וייטב הדבר לפני המן ויעש לו העץ: ו (א) בלילה ההוא עלתה צעקת נערי בני ישראל לרקיע · ונשמעה לפני אדון העולמים כקול גדיים ועזים · עד שהתנודדו כל מלאכי מרום ויקומו מבוהלים · ויאמרו זה לזה אולי בא הקץ להיות העולם חרב · אז התקבצו וילכו לפני אדון העולמים · ויען אדון עולמים ויאמר אליהם · ומה קול הגדיים הזה אשר אני שומע · ענתה מדת הרחמים וכן אמרה · לא קול גדיים אתה שומע · כי רק את קול נערי בני ישראל שהוכנים נהרגים על דבר המן הרשע · מיד נתמלא אדון העולמים רחמים וטוב על עמו · ויאמר לקרוע החותם אשר נחתם לרעה על בית ישראל וילכו רק המלאכים הממונים על התנומה ואל הבהלה · וירדו ויבהילו את אחשורוש וישכם בבקר ופניו זועפים · ויאמר לשמשי הסופר להביא את ספר הזכרונות דברי הימים ולדעת מה שקרה למלכי מדי ופרס מימי קדם · וכראות שמשי הסופר את אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש היה מהפך דלתות הספר ולא היה חפץ לקראן · וברצון אדוני האדונים התגוללו הדלתות מאליהן ונקראו הדברים אשר תוך הדלתות לפני המלך: (ב) וימצא והיה מתבונן ורואה מה שכתוב בספר הזכרונות · אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש שני סריסי המלך משומרי ראש המלך · אשר בקשו לשלוח יד להרוג את המלך אחשורוש: (ג) ויאמר המלך מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה ויאמרו נערי המלך משרתיו לא נעשה עמו דבר: (ד) ויאמר המלך

לסימר למלכא למצלב ית מרדכי על זקיפא דאתקין ליה : (ה) ויאמרו ואמרו עולימי מלכא לותיה הא המן קאים בדרא ואמר מלכא ייעול : (ו) ויבא ועל המן ואמר ליה מלכא מה ליעבד לגברא די מלכא צבי ביקריה וחשיב המן בלביה מאן בכל עבדוי דמלכא יקיר כותי ומאן יתרעי מלכא למעבד יקרא יתיר מני : (ז) ויאמר ענה המן ואמר למלכא גברא די מלכא צבי ביקריה : (ח) יביאו ייתון לבושא דמלכותא די הוה לביש ביה מלכא וסוסיא די הוה רכיב עלוי מלכא ואתיהב כתרא דמלכותא ברישיה : (ט) ונתון ויתנון לבושא וסוסא על ידוי דגברא פרתונאי מן שליטי דמלכא וילבשון ית גברא די מלכא צבי ביקריה וארכבינון יתיה על סוסיא באישקק דקרתא ויהון מכרזין קדמוי ויימרון כדין יתעביד לגברא די מלכא צבי ביקריה בכן אסתכל מלכא וחזא ית המן וחשיב בלביה ואמר המן למקטלי בעי ונמליך תלוסי בעי כמה די חזית בחזוא : (י) ויאמר ואמר מלכא להמן סרהיב ועול לבית גנזי דמלכא וסב מתמן חד מן כסויא דארגונא טבין וסב מתמן (לבושא) שיראה טבא פרגינן דמטכס באבנין טבין ומרגלין ותלין בארבע קרנתיה דידיה זוגא דדהבא ורמונא לכל רותא ורותא · וסב מתמן כלילא רבא דדהבא מוקדוניא דאייתיאו יתיה לי מן קרין מדינתא ביומא קדמאה דקמית במלכותא וסב מתמן ספסירא ושריאנא דילי דאתין לי יתיה מן כוש מדינתא ותרין רדינין די לבושיהון לבושא דמלכותא דברגליהא דאייתיון יתון לי ממדינת אפריקא ופוק לאוריא דמלכא ודבר מתמן סוסיא דמלכא דקאים ברישיה דאוריתא די שמיה שיפרגז די עלוי רכיבית ביומא קדמאה דקמית במלכותא · ואלין מאני יקרא ורבותא דאמרית לך איזיל ותעביד למרדכי · ענה המן ואמר למלכא אית יהודאין סגיאין בשושן בירנתא ושומהון מרדכי להידין מנהון איזיל אמר ליה (מלכא) למרדכי יהודאי די אמר טבתא על מלכא דיתיב על תרעא דילי · וכד שמע המן ית פתגמא הדין סגיא באיש עלוי וזיויה אשתני ועינוי אתחשכא ופומא אסתליף ורעיונוי אשתגישו וקטרי חרציה משתרין וארכובתיה דא לדא נקשן · ענה המן ואמר למלכא מרי מלכא נפישין אינון מרדכי דאית בעלמא ולית אנא ידע על הידין מרדכי את אמר לי · ענה מלכא ואמר להמן הלא אמרית על מרדכי דיתיב בתרע דילי · ענה המן ואמר למלכא מרי מלכא נפישין אינון תרעי דמלכא ולית אנא ידע על הידין תרעא את אמר לי · ענה מלכא ואמר להמן הלא אמרית לך על תרעא דעלין מבית נשיא ועד בית מלכא · ענה המן ואמר למלכא גברא ההוא סנאה דילי וסנאה דאבהתי עסרא אלפין ככרין כספא יתיהיבון ליה והדין יקרא לא יתעביד ליה · ענה מלכא ואמר להמן עסרא אלפין ככרי כספא זיל הב ליה ועל כל ביתיך אנא משליט

פתשגן הכתב

מי בחצר והמן בא לחצר בית המלך החיצונה לאמר למלך לתלות את מרדכי על העץ אשר הכין לו : (ה) ויאמרו נערי המלך אליו הנה המן עומד בחצר ויאמר המלך יבוא : (ו) ויבוא המן ויאמר לו המלך מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו ויחשוב המן בלבו מי בכל עבדי המלך יקר כמוני ובמי יחפוץ המלך לעשות יקר יותר ממני : (ז) ויאמר ויען ויאמר המן למלך איש אשר המלך חפץ ביקרו : (ח) יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך וסוס אשר רכב עליו המלך ואשר נתן כתר מלכות בראשו : (ט) ונתון הלבוש והסוס על יד איש משרי המלך הפרתמים והלבישו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו והרכיבוהו על הסוס ברחוב העיר וקראו לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו · אז התבונן המלך וירא את המן ויחשוב בלבו ויאמר הנה המן חפץ להרגני ולמלוך תחתי כאשר ראיתי בחלומי : (י) ויאמר המלך להמן מהר ובוא אל גנזי המלך וקח משם כסות ארגמן טוב ולבוש פסים טוב מרוקם מתוקן אבנים טובות ומרגליות והלווים בארבע קרנותיו פעמון זהב ורמון אצל פעם ופעם · וקח משם כתר זהב גדול אשר הביאו אותו לי מעיר מדינת מקדוניא ביום הראשון למלכותי · וקח שם חרבי ושריוני אשר הביאו אותם לי ממדינת כוש ושני רדידי מרגליות אשר לבושיהם לבוש מלכות אשר הביאו לי אותם ממדינת תרשיש · וצא לארוות סוסי המלך וקח סוס המלך המוצב בראש הארוות ששמו שיפרגז אשר רכבתי עליו ביום הראשון בשבתי על כסא מלכותי ואלה כלי יקר וגדולה אשר אמרתי לך לך ועשה למרדכי · ויען המן ויאמר למלך הרבה יהודים יש בשושן הבירה ושמם מרדכי לאיזה מהם אלך · אמר לו המלך למרדכי היהודי אשר דבר טוב על המלך היושב בשער ביתי · וכשמוע המן את הדברים האלה רע בעיניו מאד · ופניו נשתנו · ועיניו כהו · ושפתיו נלבטו · ומחשבותיו נבהלו · וקשרי חלציו הותרו · וברכיו נוקשות זו לזו · ויען המן ויאמר למלך · אדוני המלך הרבה מרדכי יש בעולם ואיני יודע על איזה מרדכי אתה אומר לי · ויען המלך ויאמר להמן הלא אמרתי לך על מרדכי היושב בשער המלך · ויען המן ויאמר למלך אדוני המלך שערים רבים יש בבית המלך ואיני יודע על איזה שער אתה אומר לי ויען המלך ויאמר להמן הלא אמרתי לך על השער הבא מבית הנשים עד בית המלך ויען המן ויאמר למלך האיש ההוא אויבי ואויב אבותי י' אלפים ככרי כסף יתנו לו ואל יעשה לו הכבוד הזה · ויען המלך ויאמר להמן לך ותן לו בעשרת אלפים ככרי כסף ואני הפקידהו על ביתך · והכבוד הזה אל ימנע ממנו · ויען המן

ויאמר

ליה · והדין יקרא לא יתמנע מניה · עני המן ואמר למלכא עשרא בנין דאית לי יהון קדם סוסיא (בתי"ק כורסיא) דידך והדין יקרא לא יתעביד ליה · עני מלכא ואמר להמן את ובנך ואתתך עבדין יהון למרדכי והדין יקרא לא יתמנע מניה · עני המן ואמר למלכא גבר הדין הוא מני יתיה על מדינתא חדא או על ריסתקא חדא והדין יקרא לא יתעביד ליה · עני מלכא ואמר להמן על מדינן ומחוזין אנא משליט יתיה וכל מלכותי ימא ויבשתא ישתמעון ליה והדין יקרא לא יתמנע מניה · עני המן ואמר למלכא טבעי וטבעך אזיל בכל מדינתא טבעך וטבעיה ייזיל (בכל מדינתיה) בכל עלמא והדין יקרא לא יתעביד ליה · עני מלכא ואמר להמן גברא די אמר טבתא על מלכא ושזיב רישיה דמלכא מן קטלא טבעי וטבעיה ייזיל (בכל עלמא) בכל מדינתא והדין יקרא לא יתמנע מניה · עני המן ואמר למלכא פרודתקינן ואגרתא אשתדרא לכל מדינת מלכא לאובדא ית עמיה דמרדכי (יתבטלון) והדין יקרא היך יתעביד ליה · עני מלכא ואמר להמן איגרן ופרודתקינן די שדרית אנא מבטל יתון וכל הדין יקרא לא יתמנע מניה תניינות נזף ביה מלכא ואמר ליה (המן) המן בעגלא בעגלא לא תבטל פתגמא מן כל מה דאמרית : (יא) ויקח וכד חזא המן רשיעא דפתגמוי לא מתקבלין קדם מלכא וכל מלוי לא משתמעין על לבי גנזי דמלכא כד כפיפא קומתיה ולא פשיטא כד אביל וחפי רישיה כד אודנוי מרטשן וכד עינוי מחשכן וכד פומיה מסתליף וכד לביה מטמטם וכד מעוהי מבזעין וכד קטרי חרציה משתרין וארכבתיה דא לדא נקשן · ונסיב מתמן לבושא דמלכא דאיתיאו יתיה ביומא קדמאה די קם במלכותא ונסיב מתמן כל מאני מלכותא כמדעם דאתפקד · ונפק מתמן כד מבהל ועל לאוריא דמלכא ונסיב מתמן סוסיא דקאי בריש אוריא דמתלין ביה מהטפין דדהבא ואחד ברסניה דסוסיא וכל מאני מלכותא טען על כתפוי ומתקטרין קטרוי ומהלזון הילזוי ואזל וקם על מרדכי צדיקא עני ואמר ליה קום לך מרדכי צדיקא בר אברהם יצחק ויעקב קדים לך סקך וקטמך לעסרא אלפי ככרי כספא די אמרית לאעלא מבית גנזי דמלכא ולא אתקבלון מן קדם דאיתיכון רחימין מן קדם אבוכון דבשמיא די בכל עדן דאתון מצלין קדמוי הוא מקבל צלותכון ופריק יתכון מיד בעלי דבביכון והשתא קום לך מרדכי צדיקא מן סקך ומן קטמך ולבש לבושא דמלכותא · ורכיב על סוסיא דמלכותא · עני מרדכי צדיקא ואמר ליה להמן רשיעא בר זרעא דבית עמלק אוריך שעה חדא ואיכול להמא דגידין ואשתי מיא דמרירן · ובתר כן אפיק יתי וצלוב יתי על צליבא · עני המן ואמר למרדכי קום לך מרדכי צדיקא בר זרעא טבא מן יחסיכון נסין רברבין מתעבדין לכון צליבא דאתקינית לבישתי אתקינית יתיה · השתא סום לך

פתשגן הכתב

ויאמר למלך י' בנים יש לי ירוצו לפני סוסיך והכבוד הזה לא יעשה לו · ויען המלך ויאמר להמן אתה ובניך ואשתך יהיו עבדים למרדכי והכבוד הזה אל ימנע ממנו · ויען המן ויאמר למלך איש מדלת הארץ הוא הפקידהו ע' מדינה אחת או על מחוז אחד ואל יעשה לו הכבוד הזה · ויען המלך ויאמר להמן על המדינות ועל המחוזות אמשילהו וכל מלכות הים והיבשה ישמעו לו והכבוד הזה אל ימנע ממנו · ויען המן ויאמר למלך חתמי וחתמך הלך בכל המדינות חתמך וחתמו ילך בכל המדינות ובכל העולם והכבוד הזה לא יעשה לו · ויען המלך ויאמר להמן איש אשר דבר טוב על המלך ויצלם ראש המלך מחרב רצח חתמי וחתמו ילך בכל המדינות ובכל העולם · והכבוד הזה אל ימנע ממנו · ויען המן ויאמר למלך ספרים ואגרות שולחו בכל מדינות המלך לאבד את עם מרדכי · ישובו הספרים והאגרות האלה ואת הכבוד הזה לא יעשה לו · ויען המלך ויאמר להמן הספרים והאגרות אשר שלחתי אני מבטל אותם · וכל הכבוד הזה אל ימנע ממנו · ויגער בו המלך שנית ויאמר לו · המן המן מהר ומהר אל תפיל דבר מכל אשר דברת : (יא) ויקח וכראות המן הרשע כי דבריו אינם נשמעים לפני המלך בא אל גנזי המלך בכפיפת קומה ולא בזקיפה כאבל ותפוי ראש · באזניו נקשות בעיניו כהות בשפתיו נלבטות · בלבו אטום · במעיו מבוקעים · בקשרי חלציו מותרים · וברכיו דופקות זו לזו · ויקח משם לבוש מלכות אשר הביאו אותו ביום הראשון אשר קם למלכותו · ויקח משם כל כלי מלכות כאשר צוה · ויצא משם במבוהל וילך אל ארוות סוסי המלך · ויקח משם הסוס אשר היה בראש הארוות ואשר היו תלוי בו רביד הזהב · ויאחז ברסנו ויטען שכמו לסבול כל כלי המלכות ויאסר קשריו וירכס שולי בגדיו · וילך ויעמוד לפני מרדכי הצדיק ויען ויאמר לו קום לך מרדכי הצדיק בן אברהם יצחק ויעקב · שקך ואפרך הקדימו לעשרת אלפים ככרי כסף אשר אמרתי להביא מבית גנזי המלך ולא קבלו · מפני שאתם אהובים מלפני אביכם שבשמים · ובכל עת אשר אתם מתפללים אליו הוא מקבל תפלתכם ומושיע אתכם מאויביכם · ועתה קום לך מרדכי הצדיק משקך ומאפרך ולבש לבוש מלכות ורכב על סוס המלך · ויען מרדכי הצדיק ויאמר להמן · המן הרשע ממשפחת עמלק המתן לי זעיר ואוכל לחם לענה ואשתה מי ראש ואח"כ תוציאני ותתלה אותי על העץ · ויען המן ויאמר למרדכי קום לך מרדכי הצדיק בן זרע טוב · למיוחסי אבותיכם נעשו לכם אותות ומופתים גדולים ועצומים · העץ אשר הכינותי לבשתי הכינותיו

תרגום שני

(מרדכי) לבש לבושא דמלכותא ורכיב על סוסיא דמלכותא ופתגמי דמלכא לא תבטל • ענה
מרדכי ואמר להמן מאן דאיתא תלתא יומין ותלתא לילון בצומא היכדין רכיב על סוסיא דמלכא
כד שמע המן ית פתגמא הדין על לבי גנזי דמלכא ואפיק מתמן כל מיני בוסמין ומשחין טבין
ומשח יתיה ואסחי יתיה ואלביש יתיה לבושא דמלכותא ותקין יתיה שפיר בכל תקוני מלכותא
ואוכיל יתיה מן סעודתא דשדרת ליה אסתר מלכתא ומן קדם דרכיב על סוסיא דמלכותא
אשתדרא ליה מן בית מלכא עסרין ושבעא אלפין עולימי בחירי וכסין דדהבא בימיניהון וכוזא
דדהבא בשמאליהון (דמכרזין) ומשבחין ואזלין קדם מרדכי צדיקא ואמרין כדין יתעביד לגברא
דמלכא צבי ביקריה • וכד חזון בית ישראל אזלו מן ימיניה ומן שמאליה ועניין ואמרין היכדין
יתעביד לגברא דמלכא די ברא שמיא וארעא צבי ביקריה • ואדיקת אסתר וחזת ית מרדכי בר
אחוי דאבוהא דלביש לבושא דמלכותא וכתרא דמלכותא יהיב ברישיה ורכיב על סוסיא
דמלכותא אודיאת ושבחית לאלהא דשמיא על פורקנא הדין • כד יהיב מרדכי סקא על גושמא
וקטמא יהיב על רישיה לעני מעיקין ובהא שעתא דהויתיה למרדכי בר אחוי דאבוהא ענתה
ואמרת ליה עלך אתקים כתבא דכתיב בכתיבי קדישי מקים מעפרא מסכינא ומן קלקלתא למסכיני
הדא למותבא יתון עם שליטינין וכורסא יקרא מחסין יתון ואוף מרדכי שבח ואמר הפכתא
ספדא דידי לחדותא עברת סקא מני ואלבישת יתי לבושא דמלכותא • אשבח יתך יי על פרוקי
ולא חדית ית (לבהון) בעלי דבבי : (יב) וישב ובכן הדר מרדכי לתרע בית מלכא ביקר ובתנו
בניאה • והמן אתהסף ואזל לביתיה אביל ורישיה מכסי ובההיא שעתא הוה בידוי דהמן ארבע
אומנן ספרא דספריה למרדכי ובאגיא דאסחי יתיה • גוליר דהוה נגיד לסוסיא • כרוזא דהוה
סבריז קדמוי ואמר כדין יתעביד לגברא דמלכא צבי ביקריה: (יג) ויספר ותני המן לזרש אנתתיה
ולכל רחימוי ית כל מה די ערע יתיה ואמרין ליה חכימוי וזרש אנתתיה לא שמיע לך מן
קדמיתא דהוון תלתא גוברין יהודאין במדינת בבל חנניה מישאל ועזריה ועל דלא שמעו למלוי
(מלכא) דנבוכדנצר שדא יתון לאתונא דנורא ונפקו מן שלהוביתא דנורא ומומא לא הוה
בהון אלא נפק לישנא דנורא מגו אתונא ועוקד למן דאכלו קורציהון וארתון חנניה מישאל
ועזריה פלטון מן אתון נורא יקידתא • והשתא אין איתוי מרדכי מן בניהון דגובריא האינון
עובדוי דמיין לחד מנהון היך דאת שרית למיפל קדמוי לא תיכול ליה ארי מיפל תיפל ולא
תקום : (יד) עודם עוד הינון ממללין עמיה ושלטוני דמלכא קריבו ומרהיבו למתיא ית המן

פתשגן הכתב

בלבושיו • פתח קודם מרדכי הצדיק והלביש אותך לבוש מלכות ורכב על סוס המלך ודבר המלך לא יופר • ויען מרדכי ויאמר
להמן • מי שהיה בתענית שלשה ימים וג' לילות איככה ירכב על סוס המלך • וכשמוע המן את הדברים האלה בא אל גנזי המלך
ויוציא משם כל מיני בשמים ושמן המשחה • וימשח אותו וירחץ אותו וילבש אותו לבוש מלכות ויעדה אותו היטב בעדי מלכים
ויאכיל אותו מן המשתה אשר שלחה לו אסתר המלכה • ובטרם ירכב על סוס המלך שולח לו מבית המלך כ"ז אלף נערים
בחורים • וכוס זהב בימינם וגביע זהב בשמאלם • והיו קוראים ומהללים והולכים לפני מרדכי הצדיק ואומרים ככה יעשה לאיש
אשר המלך חפץ ביקרו • וכראותם ב"י את מרדכי הלכו בימינו ובשמאלו ויענו ויאמרו ככה יעשה לאיש אשר המלך הבורא שמים
וארץ חפץ ביקרו • והבט אסתר וראה את מרדכי בן אחי אביה לבוש בלבוש מלכות וכתר מלכות בראשו ורוכב על סוס מלכות •
ותשבח ותהלל את אלהי השמים על הישועה הזאת • ואשר עשה אותו בעת צרתו אחרי אשר ראתה אותו לבוש שק על בשרו ואפר על
ראשו • ובעת הזאת אשר ראתה אסתר את מרדכי בן אחי אביה ענתה ותאמר לו • עליך נתקיים מה שכתוב בכתבי הקדש •
מקים מעפר דל מאשפות ירים אביון להושיבי עם נדיבים וכסא כבוד ינחילם • וגם מרדכי נתן שבח והודאה ויאמר הפכת
מספדי למחול לי וגו' ותלבישני לבוש מלכות • אודך ה' על ישועתי ולא שמחת את לב אויבי עלי : (יב) וישב מרדכי אל
שער המלך ביקר וגדולה רבה והמן נחפז וכלם וילך אל ביתו אבל וחפוי ראש • ובעת ההיא היה בידי המן ארבע כלי
האומנות • התער אשר גלח בו את מרדכי • האגן אשר רחץ אותו בו • הסבל אשר בו היה מוכן את הסוס • וכלי ההוללות אשר
בם היה קורא לפניו ואומר ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו : (יג) ויספר המן לזרש אשתו ולכל אוהביו את כל אשר
קרהו ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו הלא ידעת אם לא שמעת מימי קדם שהיו במדינת בבל ג' אנשים יהודים והם חנניה מישאל
ועזריה • כי על אשר לא שמעו את דבר המלך נבוכדנאצר בענין עבודת גלולים השליך אותם אל תוך כבשן האש ויצאו מלהבת אש
ומום לא היה בם אך יצאה לשון אש מתוך הכבשן ותצרוף את האנשים אשר הלשינו אותם • וחנניה מישאל ועזריה באו פליטים
מתוך כבשן האש הבוער • ועתה אם יש מרדכי אחד מבני האנשים האלה מעשיו דומים לאחד מהם • כאשר החלות לנפול לפניו
לא תוכל לו כי נפול תפול ולא תקום : (יד) עודם מדברים עמו וסרי המלך הגיעו ויבהילו להביא את המן אל המשתה

אשר

תרגום שני

למשקיא די עבדת אסתר ׃ ז א) ויבא ועל מלכא והמן למשתי עם אסתר מלכתא ׃ (ב) ויאמר
ואמר מלכא לאסתר אוף ביומא תנינא במשקי דחמרא מה שאלתך אסתר מלכתא ויתיהיב לך
ומה בעותיך דמן פלגות דמלכותא ויתעביד ׃ (ג) ותען וענת אסתר מלכתא ואמרת אין אשכחית
חסדא ורחמין קדמך מלכא ואין על מלכא שפר תתיהב לי נפשי בשאלתי ועמי בבעותי׃ (ד) כי
ארום אזדבנית אנא ועמי למישיציא ולמתקטלא ולמובדא ואלו לעבדין ולאמהן אזדבננא
שתקא הוינא ארום לית בעיל דבביה דמלכא שוי בטננא דמלכא ׃ (ה) ויאמר ואמר מלכא
אחשורוש לתורגמניה ואמר תורגמניה לאסתר מלכתא מה יודן וגבר מן יודן גברא דחשיב לביה
למעבד כדין׃ (ו) ותאמר ואמרת אסתר גברא בישא ובעיל דבבא המן בישא הדין ולמה אתקרי
שמיה המן הא מן בעא למפשט ידיה באומתהון דיהודאי דאתקרון בנוי דמרי כולא והוא בעי
למקטל יתון והמן אתזיע מן קדם מלכא ומלכתא ׃ (ז) והמלך ומלכא קם בחימתיה מן משקיא
דחמרא ועל לגנת ביתן והוו מקצצין קדמוי אילנין טבין דהנוה המתיה מניה ולא נחת והמן
קם למבעי על נפשיה מן אסתר מלכתא מטול דחזא ארום שלימת עלוי בישתא כן קדם מלכא ׃
(ח) והמלך ומלכא תב מגנת ביתנא לבית משקיא דחמרא מסתכל וחמי ית המן רמי על ערסא
דהוות אסתר יתיבא עלה ואמר ליה מלכא אוף למכבש ית מלכתא עמי בטרקלינא את בעי׃
פתגמא נפק מן פומא דמלכא ואפוי דהמן הוין חפין ׃ (ט) ויאמר ואמר חרבונה חד מן סריסיא
קדם מלכא והא חרבונה דכיר לבישתא אלא על הדא דכיר לטב מטול דעם המן הוה
בעיטתיה די נסיב (עיטא) למעבד צליבא למרדכי וכד חמא דשלימת בישתא על המן ועל
ביתיה אזל אוף הוא לגרמיה ואמר ליה למלכא אוף לך מלכא בעי המן נקטול ונסב ית מלכותא
מנך ואם לא מהימנת לי שדר וחזי ית צליבא דעבד המן למרדכי דמליל טבתא על מלכא׳ והא
קאים בביתיה רומיה חמשין אמין ׳ ענא מלכא ואמר למרדכי צלוב יתיה עלוי ׳ ועל מרדכי
אתקיים מה דכתיב בכתבי קודשי ׳ כד רעי מן קדם יי ארחתיה דגברא ׳ אף בעלי דבבוי
תמכון עמיה ׳ ענא מלכא ואמר למרדכי יהודאי די שיזב למלכא מקטול קום אזיל וסב ית
המן בעיל דבבא בישא מעיקניהון דיהודאי וצלוב יתיה על צלובא דאתקין לנפשיה ודון יתיה
דינין בישין ועביד ביה היך דשפיר באפיך ׳ בהא שעתא נפק מרדכי מן מלכא ונסב ית המן
מן תרע בית מלכא׳ ענא מרדכי ואמר להמן איתא לך עמי המן סנאה ובעיל דבבא בישא (דידי)
ומעיקניהון דיהודאי ונצלוב יתך על צליבא די אתקינתא לגרמך ׃ (י) ויתלו ענא המן רשיעא
ואמר למרדכי צדיקא קדם עד לא יסקון יתי על צליבא ׳ בבעו מנך מרדכי צדיקא לא

פתשגן הכתב

אשר עשתה אסתר׃ ז (א) ויבוא המלך והמן לשתות עם אסתר המלכה ׃ (ב) ויאמר המלך לאסתר גם ביום השני במשתה
היין מה שאלתך אסתר המלכה ותנתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש ׃ (ג) ותען אסתר המלכה ותאמר אם מצאתי
חסד ורחמים לפניך המלך ואם על המלך טוב תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי ׃ (ד) כי נמכרנו אני ועמי להשמיד
להרוג ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה בנזק המלך ׃ (ה) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר
ויאמר המליץ לאסתר המלכה מי הוא זה וכן מי הוא זה [illegible] אשר מלאו לבו לעשות כן ׃ (ו) ותאמר אסתר איש צר ואויב
המן הרע הזה ׳ ולמה נקרא המן כמו המן (הא מן) הנה הוא מי בקש לשלוח ידו בעם היהודים אשר נקראו בני אל חי והוא בקש
להרוג אותם ׳ והמן נבעת מלפני המלך והמלכה ׃ (ז) והמלך קם בחמתו ממשתה היין ויבוא אל גינת הביתן והיו כורתים
לפניו עצי פירות טובות אשר נהנה בתוך חמתו ממנו ולא שככה והמן עמד לבקש על נפשו מאסתר המלכה כי ראה כי כלתה אליו
הרעה מאת המלך ׃ (ח) והמלך שב מגינת הביתן אל בית משתה היין ׳ ראה והסתכל את המן נופל על המטה אשר אסתר
יושבת עליה ׳ ויאמר לו המלך הגם לכבוש את המלכה עמי בבית אתה מבקש ׳ הדבר יצא מפי המלך ופני המן חפו ׃
(ט) ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים לפני המלך ׳ והנה חרבונה זכור לרע אך על זאת זכור לטוב ׳ כי הוא עם המן היה
בעצתו אשר לקח לעשות העץ למרדכי וכראותו כי כלתה הרעה על המן ועל ביתו הלך גם הוא בעצמו ויאמר למלך גם לך המלך
בקש המן להרוג ולקחת מלכותך ממך ואם אין אתה מאמין לי שלח וראה את העץ אשר עשה המן למרדכי ׳ על אשר דבר טוב
על המלך והנה הוא עומד בביתו גבוה חמשים אמה ׳ ויען המלך ויאמר למרדכי תלוהו עליו ׳ ועל מרדכי נתקיים מה שכתוב
בכתבי הקדש ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ׳ ויען המלך ויאמר למרדכי היהודי אשר הציל את המלך ממות ׳
קום לך וקח את המן האויב הרע צורר היהודים ותלהו ושפטהו במשפטים רעים ועשה בו כטוב בעיניך ׳ בעת ההיא יצא מרדכי מאת
המלך ויקח את המן משער בית המלך ויען מרדכי ויאמר להמן בוא אתי המן השונא האויב הרע צורר אשר לי וצורר היהודים
ונתלה אותך על העץ אשר הכינות בגללך ׳ ויען המן הרשע ויאמר למרדכי הצדיק טרם יעלו אותי על העץ אבקש ממך מרדכי
[illegible]

תצליבני כהדין דצליבין לגברין הדיוטין · גברי עלמא לא ספניזו יתון ורברבנן מדינתא אשתעבידו קדמי ארגישת מלכין במימר פומי ובמלל ספותי אבהילית מדינן · ואנא המן פתשגר דמלכא הוה שמי והויתי מתקרי אבא למלכא · זיע אנא מנך דלא תעביד לי היך מה דחשיבת למעבד לך · חוס על יקרי ולא תקטלני ותחבלני כאגג אבא סב · את מרדכי עביד היך טיבותך בקטול נפש לא תקטלני כמא דלית בכון קטולי נפש · לא תדכר לך סנאתא דאגג וקנאתא דעמלק ולא תקני בבעיל דבבוי בלבך ולא תנטר לי כמא דנטר ונקם עשו אבא · נסין רברבין אתעבידו לך כמא דאתעבידו לאבהתך כד עברו בימא · עיני כהתן למחמי אפך (ופומי לית) אנא יכיל למפתח מן קדמך · על די נסיבית עלך עיטא מן רחימי ומן זרש אתתי · בבעו מנך חוס על נפשי מרי מרדכי צדיקא לא תמחי שמי בפריע בעמלק אבא וסיבותי על צליבא לא תצלוב והיך די את בעי קטול יתי · רישי תעדי בסיפיה דמלכא די ביה מתקטלין כל רברבני דמדינתא · שרי המן צוח ובכי ולא ארכין מרדכי אודניה ליה וכד חזא המן דלא משתמעין מלוי נטל אליא ובכיתא על נפשיה במציעות גנת ביתנא מתיב וכן אמר אציתו לי אילניא וכל שתיליא די שתילית מן יומי בראשית דבר המדתא בעי מסוק לאכסנדריא דבר פנדירא אתכנשו כולהון ועטו עיטא מן דרומיה חמשין אמין יצטליב המן על רישיה · גופנא אמר קוצרא אנא ולית אנא יכלא דיצטליב ברישי מחמת דמני נסבין חמר דנסוכין · אידרא אמר יצטליב ברישי לא יכילנא דיצטליב ברישי דמני נסבין לבכוריא ומני לבש אדם וחוה · זיתא אמר יצטליב ברישי לא יכילנא דיצטליב ברישי דמני נסבין משחא למנרתא · הפים רחיא ברא יתי למפרע שטרא דעובדיה נביא · סב חריתא דיצטליב ברישיה · אמר דיקלא קדם גנוריה ידעין כל בני אנשא דהוא המן רשיעא בר בריה דאגג בר בריה דעמלק כל מלכיא יודון קדמך דאת הוא אלהא ולית בר מנך ולך יאה למפרק בניא כמא דפריקתא ית אבהתא · מתיב קודשא בריך הוא ישר חילך כל מה דאמרת נסיב יתך בעצה דלא יצטליב ברישך דאת זונא לכנשתא דציין סבירא · אמרה אתרונא דיצטליב ברישי (לא יכילנא) די עלי אתו כל עמיא טולהון למסב מן אבי לשבחא קדמך · פתח אסא פומיה ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא · די עלי אמרין ששון ושמחה ועוד די אנא שותף עם אתרוגא · צוח בלוטא ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא דדבורה מניקתא דרבקה קבורה תחותי · קרא בוטמא ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא דאבשלום בריה דדוד אצטליב ברישי · רומנא אמר די יצטליב ברישי לא יכילנא דצדיקיא מתילין לקבלי · שמשא

פתשגן הכתב

הצדיק שלא תתלה אותי כאשר יתלו הלגנבים הסוחרים · אנכי כשם אשר משלם היו כאין עדו · והאפס ואפו נתבטו לי · שרי המדינות כשהעבדו לאבי · הרגזתי ממלכות בשבט פי · וברות שפתי הבלתי מדינות · אני המן משנה למלך היה שמי · ואב למלך נקראתי · ירא אני ממך שלא תעשה לי כאשר זממתי לעשות לך · חוסה נא על כבודי ולא תהרגני ותשחיתני כאגג אבי הזקן · אתה מרדכי עשה כטובך ולא תהרוג נפשי כאשר אין בכם הורגי נפש · אל תזכור לי שנאת אגג וקנאת עמלק ולא תקנא לי בלבך כחויב · ולא תטור אותי כאשר נקם ונטר עשו אבי · נסים גדולים נעשו לך כאשר נעשו לאבותיך בעברם בים סוף · פיני כבו מלהות פניך ואין לי פ"פ לפניך · אחרי אשר לקחתי עליך עצה מאוהבי ומזרש אשתי · בבקשה ממך חוסה נא על נפשי אדוני מרדכי הצדיק ולא תמחה את שמי נמהרה כעמלק אבי ושיבתי לא התלה על העץ · והרגני כאשר אתה חפץ · כרות ראשי בחרב המלכות אשר בה נהרגים כל גדולי המדינות · ויואל המן לצעוק ולבכות ולא הטה מרדכי את אזנו אליו · וכראות המן כי אין דבריו נשמעים נשא קולו ביללה ובכיה אל תוך גינת הביתן · וכן אמר האזינו לי עצי הגן והנטועים אשר נוטעו ימי בראשית · בן המדתא מבקש לעלות להאלכסנדריא של בן פנדירא הקבצו כולם לעצה ויאמרו מי סבות גבוה חמשים אמה יתלה המן עליו · הגפן אמרה קצרה אני ואין בי יכולת לתלותו עלי וממני לוקחים היין לנסכים · התאנה אמרה אין אני יכולה לתלותו עלי כי ממני לוקחים הפירות לבכורים וממני לבשו אדם וחוה · הזית אמר עלי לא יוכל להתלות כי ממני לוקחים השמן למאור · והמגלה סודות גרא אותי לבלם כביי עובדיה הנביא · ויוקח נא עץ אחר ויתלה עליו · אמר התמר לפני שוריו · כל האנשים יודעים כי זה הוא המן הרשע בן בנו של אגג ומזרע עמלק כל המלכים מודים לפניך כי אתה הוא האלהים ואין שר מלבדך ולך נאה להציל הבנים כאשר הצלת האבות · השיב הקב"ה ייבר כחך על מה שאמרת לקחת אותך בעצה בלתי התלות עליך כי את רשיב יבת ציון סרבוים · האתרוג אמר לא יוכל להתלות עלי כי באו כל העמים לי לקחת מפריי יהלל ולבנה לפניך · פתח ההדס את פיהו ואמר איננו יכול להתלות עלי כי עלי אומרים ששון ושמחה · עוד שאני חבר עם האתרוג · נענה האלון ויאמר איננו יכול להתלות עלי כי תחתי נקברה דבורה מינקת רבקה · הארז אמר כאלה ואמרה לא יוכל להתלות עלי כי באבשלום בן דוד נתלה עלי · הרמון אומר איננו יכול להתלות עלי כי הצדיקים מבולים בי · השמשוני אמר כשל"נ

אני

בני אמר ארזא זקיפו יתיה להמן רשיעא ולעסרא בנוי עלי על זקיפא די אתקין לנפשיה: (י) ויתלו וזקיפו ית המן על קיסא דאתקין למרדכי וחמתיה דמלכא דשרי במרומא נחת ועל מרדכי אתקיים מה דכתיב בכתבי קדישין · צדיקא מן עקתא אשתזיב ועל רשיעא חלפוי:

ח (א) ביום ביומא ההוא יהיב מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ית ביתיה דהמן בעיל דבבי דיהודאי ומרדכי על קדם מלכא מטול דחויאת אסתר מה הוא לה: (ב) ויסר ואעביר מלכא ית עזקתיה די אעביר מהמן ויהבה למרדכי ושויאת אסתר ית מרדכי על ביתיה דהמן: (ג) ותוסף ואוסיפת אסתר ומלילת קדם מלכא ונפלת קדם רגלוי ובכת ואתחננת ליה למעברא ית בישא דהמן בר המדתא אגגיא וית מחשבתיה די חשב על יהודאי: (ד) ויושט ואושיט מלכא לאסתר ית שרביטא דדהבא וקמת אסתר ועלת קדם מלכא: (ה) ותאמר ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר ואין אשכחית חסדא ורחמין קדמוי וכשר פתגמא קדם מלכא ותקנא אנא בעינוי יתכתיב כתבא למבטל ית אגרתא מחשבתיה דהמן בר המדתא אגגיא דכתב להובדא ית יהודאי דאיתנון בכל מדינתי דמלכא: (ו) כי מטול דהיך אנא יכילא למחמי בבישתא די תערע ית עמי והיך אוכל למחזי באבדנא דתולדתי: (ז) ויאמר ואמר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ולמרדכי יהודאי הא אנת סרחת מן שירויא דשאלתיך ואמרת ליך מן הידי אומא איתיך אעביד מניך מלכין ושליטין ומן הידי זרעיתא אעביד מנהון הגמונים ופולימרכין ואמרת לי לית הכימא אנא דידעה אבא ואמא מיתן וטליתא ועירתא שבקין יתי · והשתא הא ביתיה דהמן יהבית לאסתר ויתיה צליבו על צליבא על דפשט ידיה ביהודאי: (ח) ואתם ואתון כתבון על יהודאי כד שפיר בעיניכון בשמיה דמלכא וחותימו בעזקתיה דמלכא מטול דכתבא דאתכתבא בשמיה דמלכא ומתחתים בעזקתיה דמלכא לא בטיל: (ט) ויקראו ואתקריאו ספרוי דמלכא בזמנא ההיא בירחא תליתאה די הוא ירח סיון בעסרין ותלתא יומין ביה ואתכתיב בכל מה די פקיד מרדכי על יהודאי ועל יקירוי דמלכא ועל רברבנוי ועל שלטוני דמדינתא דאית מהנדקי ועד כוש למאה ועסרין ושבע מדינן מדינא ומדינא היך כתבא ועמא ועמא היך לישנה ועל יהודאי היך כתביהון והיך לישנהון: (י) ויכתוב וכתב בשמיה דמלכא אחשורוש וחתים בעזקתיה דמלכא ואשתדרין איגראתא ביד רהטיא בסוסותא רוכבי רכשא ערטולי בני רמכיא: (יא) אשר די יהב מלכא ליהודאי דאית בכל קריתא וקריתא למתכנשא ולמיקם על נפשיהון לשיציא ולמקטל ולמובדא ית כל חילוותא עמא ומדינתא די מעיקין יתהון טפליא ונשיא ואף בתיהון ועבדיהון ניבוזון: (יב) ביום ביומא חדא בכל מדינתא דמלכא אחשורוש בתלתא עסר

פתשגן הכתב

תלו עלי את המן הרשע ואת עשרת בניו תלו על העץ אשר הכין לו: (י) ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי וחמת המלך שוכך בשמים שככה · ועל מרדכי נתקיים מה שכתוב בכתבי הקודש צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו: ח (א) ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן צורר היהודים ומרדכי בא לפני המלך כי הגידה אסתר מה הוא לה: (ב) ויסר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי ותשם אסתר את מרדכי על בית המן: (ג) ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפול לפני רגליו ותבך ותתחנן לו להעביר את רעת המן האגגי ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים: (ד) ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב ותקם אסתר ותעמוד לפני המלך: (ה) ותאמר אסתר אם על המלך טוב ואם מצאתי חן לפניו וכשר הדבר לפני המלך וטובה אני בעיניו יכתב להשיב את הספרים מחשבת המן בן המדתא האגגי אשר כתב לאבד את היהודים אשר בכל מדינות המלך: (ו) כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי: (ז) ויאמר המלך אחשורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי · הנה את האמת מתחלה אשר שאלתיך אשר אמרתי לך מאיזה עם את · והיה עושה מכם מלכים ושרים ומאיזה משפחה את והיה עושה מכם הגמונים והממונים · ואת אמרת לי אין אני יודעת כי במות אבי ואמי עזבו אותי ילדה וקטנה · ועתה הנה בית המן נתתי לאסתר ואותו תלו על העץ אשר שלח ידו ביהודים: (ח) ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך וחתמו בטבעת המלך כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב: (ט) ויקראו סופרי המלך בעת ההיא בחדש השלישי הוא חדש סיון בשלשה ועשרים בו ויכתב ככל אשר צוה מרדכי אל היהודים ואל האחשדרפנים והפחות ושרי המדינות אשר מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו ואל היהודים ככתבם וכלשונם: (י) ויכתוב בשם המלך אחשורוש ויחתום בטבעת המלך וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רוכבי הרכש האחשתרנים בני הרמכים: (יא) אשר נתן המלך ליהודים אשר בכל עיר ועיר להקהל ולעמוד על נפשם להשמיד להרוג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הצרים אותם טף ונשים וגם בתיהם ושללם לבוז: (יב) ביום אחד בכל מדינות המלך אחשורוש בשלשה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר:

פתשגן

ליַרחא תרי עסר דהוא ירחא דאדר : (יג) פתשגן פירוש כתבא ודיטגמא אתפרסמת מלכא אחשורוש שדר אגרתא על יתבי ימא ויבשתא · ועל ארכוני מחוזי ועל רברבנוי ועל חילותא די דיירין בכל ארעא שלמכון יסגא · כתבא כתבית למהויא לכון רמז מטול די בעממין סגיאן שליטית ועל יתבי ימא ויבשתא אמליכית וביה במלכותא לא נתרברב אלא ברוחא נייחא ובמכיכותא נהלך כל יומין ובשלמא סגיאה למשויא יתכון שלמא סני · וכל דדיירין תחות מלכותי וכל דצבי למתגרא בימא וביבשתא למתהפכא בין עמא לעמא ובין לישנא ללישנא חד אנא מן סופא דארעא ועד סופא · כדין כתבית למהויא לכון על תמימותן וקשיטותן דהינון יהיבין לכל עממיא ומוקרין לכל מלכיא ועבדין טב עם כל שליטני ארעא · ואית טברין דמקרבין למלכותא ומלכותא אתמסרת בידיהון · ובנכליהון ובשקרותיהון אטעין ית מלכותא וכתבו ית אגרתא דלא תקנין קדם שמיא ואוף בבני אנשא בישין · ועל מלכותא הינון קשין והוא שאלתא דשאילו מן מלכא נקטלון גוברין צדיקין ודמא זכיא סגיאה נשפכון כד בישתא לא עבדו ודינא דקטלא לא הוו חייבין ואתהון הינון גוברין צדיקין : אסתר די משבחא בכל הדרא ומרדכי דחכים בכל חוכמתא ומומא לא אשתכחית בהון ולא באומתהון ואנא חשיבית בגרמי דאומתא אחריתא שאיל מני ואנא לא הויתי ידע דיהודאי שאיל מני דמקרין בנין למרי כולא די הוא ברא שמיא וארעא ובמלכין רברבין ותקיפין מני דבר יתון וית אבהתהון · מטול אוף דהמן בר המדתא מהנדיא הוה ומן זרעיה דבית עמלק הוה ואתא לותן וחזא מינן טבתא רבתא ושבחא סגיאה ורבותא ורבינן יתיה (ויקרינון יתיה) וקרינן יתיה אבא דמלכא ומן ימיניה דמלכא הוא יתיב והוא לא ידע למסוברא ית יקריה אוף למקבלא מלכותא אלא הוה מהדר בלביה למקטל ית מלכא ולמיסב כניה ית מלכותא מטול דהמן בר המדתא צליבינן יתיה וכל דהוה שוי אסקינן ברישיה · ומאן די ברא שמיא וארעא אסיק מחשבתיה ברישיה : (יד) הרצים רהטיא רוכבי רכשא ושליטוני נפקו טרידין ודחיפין בגזרתיה דמלכא ודיטגמא אתפרסמת בשושן בירנתא : (טו) ומרדכי ומרדכי נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא תכלא ותורי והמניכא די דהבא רבתא וגלימא דבוץ וארגון טב וקרתא דשושן בדחא וחדיא : (טז) ליהודים ליהודאי הות נהורא וחדותא ודיצא ויקרא : (יז) ובכל ובכל מדינתא ומדינתא ובכל קריתא וקריתא אתר די פתגמוי דמלכא וגזרתיה מטין חדותא ודיצא ליהודאי ומשתיא ויומא טבתא וסגיאין מן עממי דארעא מתגיירין מטול דנפל דחלתא דיהודאי עליהון : ט (א) ובשנים ובתרי עסר ירחא הוא ירח אדר בתלת עסר יומין ביה דמטין פתגמוי דמלכא וגזרתיה למתעבדא ביומא

פתשגן הכתב

(יג) **פתשגן** הכתב להנתן דת מאת המלך אחשורוש אשר שלחתי ספרים על יושבי הים והיבשה · ועל שלטוני המדינות והשרים ועל החילים היושבים בכל ארצי שלומכם ירבה · כתבתי כתבי להודיע לכם גדולתי אשר מלכתי בגוים רבים · ואשר מלכתי על יושבי הים והיבשה ובמלכותי לא גאיתי והתגדלתי אך בענוה ובנחת ובענוה התהלכתי כל ימי ובשלום רב למען תת שלום רב בכם · וכל היושבים תחת ממשלתי · והחפצים לסחור בין הים ובין היבשה · ולהתהפך בין עם לעם ובין לשון ללשון · אחד אני מקצה הארץ ועד קצהו · לכן כתבתי להגיד לכם על תמימותם ועל נאמנותם אשר הם האוהבים את כל העמים ומוקירים כבוד לכל המלכים ועושים טוב עם כל שרי הארץ · ויש אנשים קרובים למלכות · והמלכות נמסר בידם ובנכליהם ובשקריהם הטעו את המלכות ויכתבו את הספרים אשר לא טובים לפני האלהים וגם הם רעים לפני האנשים · והם קשים במלכות · וזאת היא השאלה אשר שאלו מאת המלך להרוג אנשים צדיקים ודם נקי רב לשפוך · כי לא חטאו בנפש ואינם בני מות · ואלה הם האנשים הצדיקים אשר אתם · אסתר המשובחת בכל יופי ומרדכי המחוכם בכל החכמות · ומום לא נמצא בם ולא בעמם ואני חשבתי בעצמי כי שאל ממני עם אחר ולא הייתי יודע כי היהודים המה אשר שאל ממני · הנקראים בנים לאדון הכל אשר ברא שמים וארץ · ויגדל אותם ואת אבותם במלכים גדולים ועצומים ממנו · ואף גם כי המן בן המדתא היה מהודו ומזרע עמלק ויבא אלינו ויקבל ממנו טובה הרבה ויקר וגדולה במאד מאד וגדלנו אותו וקראנו אותו אב למלכות ולימין המלך היה יושב · והוא לא ידע להתנהג בגדולתו ויקרו · גם לא לקבל המלכות · אמנם חשב בלבו להרוג את המלך ולקחת המלכות ממנו על כן תלינו אותו על העץ והשיבונו גמולו בראשו · ומי אשר ברא את השמים ואת הארץ השיב מחשבתו בראשו : (יד) **הרצים** רוכבי הרכש והאחשתרנים יצאו מבוהלים ודחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה : (טו) **ומרדכי** יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן והעיר שושן צהלה ושמחה : (טז) **ליהודים** היתה אורה ושמחה וששון ויקר : (יז) **ובכל** מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד היהודים עליהם : ט (א) **ובשנים** עשר חדש הוא חדש אדר בשלשה עשר יום בו אשר הגיע דבר המלך ודתו לעשות ביום אשר סברו אויבי היהודים לשלוט בהם ביום ההוא ונהפכו היהודים ושלטו בשונאיהם

תרגום שני

די סברו בעלי דבביהון (דיהודאי) למשלט בהון ביה ביומא אתהפיכו יהודאי ושליטו בסנאיהון:
(ב) נקהלו ואתכנשו יהודאין בקרויהון בכל מדינתי דמלכא אחשורוש למפשוט ידיהון ולמקטל
לאנשי דבעו בישתהון וגבר לא קם מן קדמיהון מטול די נפלת אימתהון על כל עממיא: (ג) וכל
וכל שליטוני מדינתא וסגנטרני ורברבניא ועבדי עבידתא די למלכא משבחין ית יהודאי
מטול דנפלת אימתיה דמרדכי עליהון: (ד) כי גדול מטול דתקיף מרדכי בביתיה דמלכא
ושמעיה אזלין בכולהון מדינתא מטול דגברא מרדכי אזיל ותקיף: (ה) ויכו וקטילו יהודאין בכל
בעלי דבביהון מחתא דחרבא דקטלא ודשיציא ועבדו אוף בסנאיהון היך צביני נפשיהון
וכרעותיהון: (ו) ובשושן ובשושן בירנתא קטילו יהודאין וגמרו חמש מאה גוברין: (ז) ואת וית
עשרתי בנוי דהמן בר המדתא דהוה מעיק ליהודאין קטלו ובבזתא לא אושיטו ית ידיהון:
(יא) ביום ביומא ההוא על מניניא דקטיליא בשושן בירנתא קדם מלכא: חסרים כאן שני פסוקים
מלאתים בתרגום ישן על קלף ואין בהם שנוי מתרגום ראשון ואין תועלת ועיין שם: (יד) ויאמר ואמר מלכא למתעבדא
יקרין ודימסנא אתפרשת בשושן · המן איצטליב על תלת אמין · פרשנדתא רחיק מניה אמתא
חדא · פרשנדתא איצטליב על תלת אמין · דלפון רחיק מניה אמתא חדא · דלפון איצטליב
על תלת אמין · אספתא רחיק מניה אמתא חדא · אספתא איצטליב על תלת אמין · פורתא
רחיק מניה אמתא חדא · פורתא איצטליב על תלת אמין · אדליא רחיק מניה אמתא חדא ·
אדליא איצטליב על תלת אמין · ארידתא רחיק מניה אמתא חדא · ארידתא איצטליב על תלת
אמין · פרמשתא רחיק מניה אמתא חדא · פרמשתא איצטליב על תלת אמין · אריסי רחיק
מניה אמתא חדא · אריסי איצטליב על תלת אמין · ארידי רחיק מניה אמתא חדא · ארידי
איצטליב על תלת אמין · ויזתא רחיק מניה אמתא חדא · ויזתא איצטליב על תלת אמין די הוא
עשיראה (וית) עשרתי בנוי דהמן איצטליבו על צליבא · והות צליבא משקעא בארעא תלת
אמין · ובריה הוה רחיק מן ארעא תלת אמין · והוה אורכיה די צליבא ארבעין וארבע אמין ·
והינון צליבין ברישיה · הרי סכום דכולהון חמשין אמין · ואתא מרדכי וחזא להמן ולבנוי
דצליבין על צליבא עני מרדכי ואמר להמן את חשבת למעבד בישתא (לעמא בית ישראל)
וידע סתיראתא וגליאתא אתיב מחשבתך ברישך · את בעית למקטל יתן ולשיציא יתן מן תחות
גדפי דאבונן די בשמיא והשתא עבדינן עמך ולבנך טבתא וצליבנן יתך ובנך תחות כנפך:
(טו) ויקהלו ואתכנשו יהודאי די הוו בשושן (בירנתא) תוב ביומא ארבעת עסר לירחא דאדר ·

פתשגן הכתב

בשונאיהם: (ב) נקהלו היהודים בעריהם בכל מדינות המלך אחשורוש לשלוח יד במבקשי רעתם ואיש לא עמד בפניהם כי נפל פחדם על כל העמים: (ג) וכל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות ועושי המלאכה אשר למלך מנשאים את היהודים כי נפל פחד מרדכי עליהם: (ד) כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות כי האיש מרדכי הולך וגדול: (ה) ויכו היהודים בכל אויביהם מכת חרב והרג ואבדן ויעשו בשונאיהם כרצונם: (ו) ובשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש: (ז) ואת פרשנדתא · ואת דלפון · ואת אספתא · ואת פורתא · ואת אדליא · ואת ארידתא · ואת פרמשתא · ואת אריסי · ואת ארידי · ואת ויזתא: (י) עשרת בני המן בן המדתא צורר היהודים הרגו ובבזה לא שלחו את ידם: (יא) ביום ההוא בא מספר ההרוגים בשושן הבירה לפני המלך: (יב) ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש ואת עשרת בני המן בשאר מדינות המלך מה עשו ומה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עוד ותעש: (יג) ותאמר אסתר אם על המלך טוב ינתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום ואת עשרת בני המן יתלו על העץ: (יד) ויאמר המלך להעשות כן ותנתן דת בשושן הבירה · המן נתלה על שלש אמות · פרשנדתא רחוק ממנו אמה אחת · פרשנדתא נתלה על שלש אמות · דלפון רחוק ממנו אמה אחת · דלפון נתלה על שלש אמות · אספתא רחוק ממנו אמה אחת · אספתא נתלה על שלש אמות · פורתא רחוק ממנו אמה אחת · פורתא נתלה על שלש אמות · אדליא רחוק ממנו אמה אחת · אדליא נתלה על שלש אמות · ארידתא רחוק ממנו אמה אחת · ארידתא נתלה על שלש אמות · פרמשתא רחוק ממנו אמה אחת · פרמשתא נתלה על שלש אמות · אריסי רחוק ממנו אמה אחת · אריסי נתלה על שלש אמות · ארידי רחוק ממנו אמה אחת · ארידי נתלה על שלש אמות · ויזתא רחוק ממנו אמה אחת · ויזתא והוא העשירי נתלה על שלש אמות ואת עשרת בני המן תלו על העץ · והיה העץ תקוע בארץ שלש אמות · וגבהו היה רחוק מן הארץ שלש אמות · ואורך עץ התלויים מ"ד אמה · והם תלוים עליו · הנה מספר כולם חמשים אמה · ויבא מרדכי וירא את המן ואת בניו תלוים עליו · ויען ויאמר להמן אתה חשבת לעשות הרע עם בני ישראל · ויודע הנסתרות והנגלות השיב מחשבתך בראשך · אתה בקשת להרוג אותנו ולהשמידנו מתחת כנפי אבינו שבשמים · ועתה עשינו עמך ועם בניך טוב ותלינו אותך ואת בניך תחת כנפך: (טו) ויקהלו היהודים אשר בשושן גם ביום י"ד לחודש אדר ויהרגו בשושן שלש מאות איש ובבזה לא שלחו את ידם ·

וקטלו בשושן תלת מאה גוברין ובביזתא לא אושיטו ית ידיהון : (טז) ושאר ושארא יהודאי די
במדינתא דמלכא אתכנשו וקמו והוו סארי בנפשיהון ואתנחו מן בעלי דבביהון וקטלו בסנאיהון
שבעין וחמשא אלפין ובביזתא לא אושיטו ית ידיהון ואלו הינון גוברין דקטלו יהודאי בשושן
הינון סנאיהון דישראל די הוו אמרין לדבית ישראל מבא ועד דקליל יומין (כדין) קטילנן
לכון ומרפינון בניכון לארעא : (יז) ביום ביום תלת עסר יומין לירחא דאדר ואתנחו בארבע
עסר ביה ועבדו יתיה יומא חדותא ומשקיא : (יח) והיהודים ויהודאי די הוו בשושן אתכנשו
בתלת עסר ביה ובארבע עסר ביה ואתנחו בחמשא עסר ביה ועבדו יתיה יומא דחדותא
ומשקיא : (יט) על כן מטול הדין יהודאי די הוו בכפרוניא די יתבין בקרוי דקיקתא עבדו ית
יומא דארבע עסר לירחא דאדר חדותא ומשקיא ויומא טבא ומשדרינן מנן גבר לחבריה :
(כ) ויכתוב וכתב מרדכי ית פתגמיא האלין ושדר אגראתא על כולהון יהודאי דאית בכולהון
מדינתא דמלכא אחשורוש דקריביא ורחיקיא : (כא) לקים למקימא גזרתא עליהון למהוי עבדין
ית יומא דארבע עסר לירחא דאדר וית יומא דחמש עסר ביה בכל שתא ושתא : (כב) כימים
כיומיא היך די אתנחו בהון יהודאי מן בעלי דבביהון וביריתא די אתהפיך להון מן עקתא
לחדותא ומן אבלא ליומא טבא למהוי עבדין יתהון יומתא דמשקיא וחדותא ומשדרין מנן (ודורן)
גבר לחבריה ויהבין מתנאתא למסכניא : (כג) וקבל וקבילו יהודאי עליהון ית כל מה דשריא
למעבד וית מה דכתב מרדכי בגיניהון : (כד) כי מטול דהמן בר המדתא (דמזרעא) אגג
מעיקנהון דכל יהודאי חשיב על יהודאי למגמרא יתהון (צבע פיסא רמא מלתא הוא עדבא
לשגשיהון) ולמשיציא יתהון וכד חזו (לבלריא דמלכא) דהמן ובנוי צליבין על צליבא יומין סגיאין
אמרין למא אסתר עברה על מה דכתיב באוריתא לא תבית נבלתיה על צליבא ענת אסתר
אמרת לון על דקטל שאול מלכא לגיורי גבעונאי הון בנוי צליבין על צליבא מן שירוי חצדא
דסערין עד יומא דנחת מטרא עליהון הון שתא ירחי וכד הון דבית ישראל סלקין נתחוון בבי
מקדשא הון אמרין לון עממיא למא אלין צליבין עני בית ישראל ואמרין לון על דפשט אבוהון
ידיה בגיורי גבעונאי וקטל יתהון המן רשיעא די בעא למשיציא לכל בית ישראל על חד כמה
וכמה יהוי הוא ובנוי צליבין על צליבא כל יומי עלמא : (כה) ובבואה ובמיעלה אסתר קדם מלכא
אמרת מה דכתיב בספרא משיציא תשיצון ית דכרניא דעמלק מתחות שמיא וקם המן מזרעיתיה
דבית עמלק וחשב מחשבתא בישא על דבית ישראל ומחשבתיה בישיה סלקת וצליבו יתיה
זיה ובנוי על צליבא : (כו) על כן מטול דקרו להון כדין קרו ליומתא האלין פוריא על שום פיסא

פתשגן הכתב

(טז) ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו ועמוד על נפשם ונוח מאויביהם והרוג בשונאיהם חמשה ושבעים אלף ובבזה לא שלחו את ידם והאנשים האלה אשר הרגו בשושן הם שונאיהם של ישראל ואשר היו אומרים לבני ישראל מעוט הוא ועד ימים אחדים נהרוג אתכם ואת בניכם נלכם ונשליכם על הארץ : (יז) ביום שלשה עשר לחדש אדר ונוח בארבעה עשר בו ועשה אותו יום משתה ושמחה : (יח) והיהודים אשר בשושן נקהלו בשלשה עשר בו ובארבעה עשר בו ונוח בחמשה עשר בו ועשה אותו יום משתה ושמחה : (יט) על כן היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות עושים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו : (כ) ויכתב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש הקרובים והרחוקים : (כא) לקים עליהם להיות עושים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל שנה ושנה : (כב) כימים אשר נחו בהם היהודים מאויביהם והחודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים : (כג) וקבל היהודים את אשר החלו לעשות ואת אשר כתב מרדכי אליהם : (כד) כי המן בן המדתא האגגי צורר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם והפיל פור הוא הגורל להומם ולאבדם וכראות סופרי המלך כי המן ובניו תלויים על העץ ימים רבים · אמרו מדוע עברה אסתר על מה שכתוב בתורה לא תלין נבלתו על העץ · והשיב אסתר ואמר אליהם על אשר הרג שאול המלך את גרי הגבעונים היו בני בניו תלוים על העץ מתחלת קציר שעורים עד ימי הגשמים ששה חדשים ובעלות ישראל לראות את פני האדון ה' ירושלים היו אומרים להם העמים על מה האנשים האלה תלוים והיו בני ישראל עונים ואומרים אליהם על אשר שלח אביהם את ידו בגרי הגבעונים והרגם · המן הרשע אשר בקש להשמיד את כל בני ישראל על אחת כמה וכמה שיהיו הוא ובניו תלוים על העץ כל ימי העולם : (כה) ובבואה אסתר לפני המלך אמרה מה שכתוב בספר תורת משה מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים · ויקם המן מזרע עמלק ויחשב מחשבות רעות על בני ישראל · וישב מחשבתו הרעה בראשו ויתלו אותו ואת בניו על העץ : (כו) על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור וכאשר אשר מלאו להם ככתוב ומצוים בשמרת כזמנם · וזה מה שראו אבותינו לקבוע ימים

ותקפתא דערע יתהון כדין כתיב ומפרש באגראתא הדא (מה דחזו אבהתנא למקבע יומיא על ניסיא דעבד להון מריה דשמיא ומטול הכין עברו דידעון בניהון) על כדין מה דערע יתהון : (כז) קימו קימו (עילאי מה) דקבילו יהודאי עליהון ועל בניהון ועל כל (גיוריא) די מתוספין עליהון דלא יפסקון למהוי עבדין ית תרין יומיא דאלין היך כתביהון והיך זמניהון בכל שתא ושתא : (כח) והימים ויומיא האלין נדכרין ונתעבדין בכל דרא ודרא זרעיתא זרעיתא מדינתא ומדינתא קריתא וקריתא ויומי פוריא האלין לא יעברון מן יהודאין ודכרניהון לא (יספון ולא) יפסקון מן בניהון : (כט) ותכתוב וכתבת אסתר מלכתא ברתיה דאביחיל ומרדכי יהודאי ית כל תוקפא לסקימא ית איגרתא דפוריא הדין תנינות מטול דאין הוי שתא עבורא לא יקרון מגלתא באדר קדמיא אלא באדר בתראה יקרון יתה : (ל) וישלח ושדר אגראתא על כלהון יהודאי על מאה ועסרין ושבע מדינן מלכותא דאחשורוש מלי דשלמא ודקושטא : (לא) לקים לסקימא ית יומיא דפוריא האלין בזמניהון היך מה דקימו עליהון מרדכי יהודאי ואסתר מלכתא היך מה דקימו על נפשיהון ועל בניהון מלי דצומתא וצלותיהון : (לב) ומאמר ומימרא דאסתר אתקים מלי דיומיא האלין ואתכתב בספרא דמגלתא : י (א) וישם ושוי מלכא אחשורוש מסא על (דיירי) ארעא וכד ידע אחשורוש עמא דאסתר ותולדתה שוי יתהון בני חורין בגו עלמא ושעבד יתהון כלהון אומתא וכלהון מלכותא ושוי מסא על ארעא ועל תגארי ימא : (ב) וכל וכל עובדי תוקפיה וגבורתיה ופירוש רבותיה דמרדכי די רבי יתיה מלכא הלא אינון כתיבין על ספרא מלי דיומיא למלכי מדי ופרסאי : (ג) כי מטול מרדכי יהודאה פתשגר דמלכא אחשורוש גזברא וסבא דיהודאי רב על כל עממיא מסוף עלמא ועד סופיה אשתמע שומעיה וכל מלכיא דהילו מקמיה וכד המון ליה מזדעזעין מניה הוא מרדכי (דאמתיל למירא דכיא) ודמי לכוכב נגהא דמזהר (וזיותן) ביני כוכביא ודמי לשפרפרא די נפיק בעדן צפרא והוא רבהון דיהודאי ורעי בסניאותהון דאחוי ותבע טבתא לעמיה וממלל שלמא לכל זרעיתיה :

פתשגן הכתב

אל הנסים שעשה להם אדון שמים · ועל כן מה שיהיו בניהם יודעים על ככה · ומה הגיע אליהם : (כז) קימו העליונים מה שקבלו היהודים עליהם ועל בניהם ועל כל הגרים הנוספים עליהם · שלא יעברו להיות עושים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה : (כח) והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם : (כט) ותכתוב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תוקף לקיים את אגרת הפורים הזאת השנית · ואם תהיה השנה מעוברת לא יקראו המגילה באדר ראשון כי אם באדר שני יקראו אותה : (ל) וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע ועשרים ומאה מדינה מלכות אחשורוש דברי שלום ואמת : (לא) לקים את ימי הפורים האלה בזמניהם כאשר קיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות וזעקתם : (לב) ומאמר אסתר קים דברי הפורים האלה ונכתב בספר המגילה : י (א) וישם המלך אחשורוש מס על יושבי הארץ · וכאשר ידע אחשורוש עם אסתר ומולדתה שם אותם חפשים בעולם · והעביד לפס כל העמים של הממלכות וישם מס על הארץ ואיי הים : (ב) וכל מעשה תקפו וגבורתו ופרשת גדולת מרדכי אשר גדלו המלך הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס : (ג) כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש פקיד וזקן ליהודים · גדול על כל העמים מקצה העולם ועד קצהו · וכשמוע המלכים את שמעו יראו ממנו וכולהו חרדו מפניו · הוא מרדכי הנמשל למר דרור · ונמשל לנוגה המאירה והמבהקת בין הכוכבים · ולאשמורת הבוקר היוצאת בעת שחר והוא גדול שביהודים · ונחפץ בגחלתם כל אחיו דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו :

מיד שיתעורר משנתו כדי שלא יחזור ויישן ירגיל ע"ע להסתכל לפני מי הוא עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. כמ"ש מלא כל הארץ כבודו וכו' ואילו היה עומד לפני מלך ב"ו היה מתבייש מאוד ומכ"ש וכו' ויזכו להרגיל עצמו לומר מיד כשיתעורר משנתו מודה וכו' וכ"ז יאמר אף קודם נטילה לפי שאין בו השם: ויקום בזריזות. ויאמר זה קודם נטילה לפי שאין בו השם:

מודה אני לפניך מלך חי וקים שהחזרת בי נשמתי בחמלה. רבה אמונתך:

קודם לבישת טלית קטן יאמר זה:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות ציצית:

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתהא חשובה מצות ציצית לפניך כאלו קיימתיה בכל פרטיה ודקדוקיה וכונותיה ותרי"ג מצות התלוים בה אמן סלה:

כשיבדוק הציצית מטלית גדול יאמר ברכי

ברכי נפשי את יי יי אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת: עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה:

קודם עטיפת הטלית גדול יאמר זה:

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחד שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל. הריני מתעטף גופי בציצית כן תתעטף נשמתי ורמ"ח איברי ושס"ה גידי באור הציצית העולה תרי"ג. וכשם שאני מתכסה בטלית בעולם הזה כך אזכה לחלוקא דרבנן ולטלית נאה לעולם הבא בגן עדן. ועל ידי מצות ציצית תנצל נפשי רוחי ונשמתי ותפלתי מן החיצונים והטלית יפרוש כנפיו עליהם ויצילם כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף. ותהא חשובה מצות ציצית לפני הקדוש ברוך הוא כאלו קיימתיה בכל פרטיה ודקדוקיה וכונותיה ותרי"ג מצות התלוים בה. אמן סלה:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית:

ויכסה ראשו בטלית ויאמר מה יקר

מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון: ירוין מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם: כי עמך מקור חיים באורך נראה אור: משוך חסדך לידעיך וצדקתך לישרי לב:

קודם הנחת תפילין יאמר זה:

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחד שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל. הנני מכוין בהנחת תפילין לקיים מצות בוראי שצונו להניח תפילין ככתוב בתורתו וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך והם ארבע פרשיות אלו. שמע. והיה אם שמוע. קדש. והיה כי יביאך שיש בהם יחודו ואחדותו יתברך שמו בעולם ושנזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו בהוציאנו ממצרים ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו וצונו להניח על היד לזכרון זרוע הנטויה ושהיא נגד הלב לשעבד בזה תאוות ומחשבות לבנו לעבודתו יתברך שמו ועל הראש נגד המוח שהנשמה שבמוחי עם שאר חושי וכחותי כלם יהיו משועבדים לעבודתו יתברך שמו. ומשפע מצות תפילין יתמשך עלי להיות לי חיים ארוכים ושפע קודש ומחשבות קדושות בלי הרהור חטא ועון כלל ושלא יפתנו ולא יתגרה בנו יצר הרע ויניחנו לעבוד את יי כאשר עם לבבנו: ויהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתהא חשובה מצות הנחת תפילין לפני הקדוש ברוך הוא כאלו קיימתיה בכל פרטיה ודקדוקיה וכונותיה ותרי"ג מצות התלוים בה אמן סלה:

יניח של יד תחלה וקודם הקשירה יברך:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפלין:

יניח תפילה של ראש ויברך:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפלין:

ותיכף יאמר זה:

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

ומחכמתך אל עליון תאציל עלי ומבינתך תבינני. ובחסדך תגדיל עלי ובגבורתך תצמית אויבי וקמי. ושמן הטוב תריק על שבעה קני המנורה להשפיע טובך לבריותיך. פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון:

אח"כ כורך שלש כריכות על האצבע האמצעית ואומר:

וארשתיך לי לעולם. וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים. וארשתיך לי באמונה וידעת את יי:

ויאמר פרשה זו:

וידבר יי אל משה לאמר: קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא: ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא יי אתכם מזה ולא יאכל חמץ: היום אתם יצאים בחדש האביב: והיה כי יביאך יי אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבתיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה: שבעת ימים תאכל מצת וביום השביעי חג ליי: מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים: והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יי בפיך כי ביד חזקה הוצאך יי ממצרים: ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה: והיה כי יבאך יי אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבתיך ונתנה לך: והעברת כל פטר רחם ליי וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליי: וכל פטר חמר תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו וכל בכור אדם בבניך תפדה: והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יי ממצרים מבית עבדים: ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג יי כל בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד בכור בהמה על כן אני זבח ליי כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה: והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו יי ממצרים:

כשנכנס לבית הכנסת יאמר זה:

ואני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך: בבית אלהים נהלך ברגש:

תפלה קודם התפלה

תפלה זו נמצאת בכתב יד הרה"ק מו"ה אלימלך זצ"ל:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שומע קול פגיעת עתירות ומאזין לקול תפלת עמו ישראל ברחמים שתכין לבנו ותכונן מחשבותינו ותשגר תפלתנו בפינו ותקשיב אזנך לשמוע בקול תפלת עבדיך המתחננים אליך בקול שועה ורוח נשברה. ואתה אל רחום ברחמיך הרבים ובחסדיך הגדולים תמחול ותסלח ותכפר לנו ולכל עמך בית ישראל את כל מה שחטאנו והעוינו והרשענו ופשענו לפניך. כי גלוי וידוע לפניך כי לא במרד ובמעל חלילה וחלילה מרינו את פיך ודברי תורתך ומצותיך כי אם מרוב היצר הבוער בקרבנו תמיד לא ינוח ולא ישקוט עד אשר מביאנו אל תאות העולם השפל הזה ואל הבליו ומבלבל את מחשבותינו תמיד. אפילו בשעה שאנחנו עומדים להתפלל לפניך ולבקש על נפשנו הוא מבלבל את מחשבותינו תמיד בתחבולותיו וכו'

כוון לומר זה קודם התפלה מתקוני זוהר:

פתח אליהו ואמר רבון עלמין דאנת הוא חד ולא בחושבן. אנת הוא עלאה על כל עלאין סתימא על כל סתימין. לית מחשבה תפיסא בך כלל. אנת הוא דאפיקת עשר תקונין וקרינן להון עשר ספירן לאנהגא בהון עלמין סתימין דלא אתגליין. ועלמין דאתגליין. ובהון אתכסיאת מבני נשא ואנת

הוא דקשיר לון. ומיחד לון. ובגין דאנת מלגאו כל מאן דאפריש חד מחבריה מאלין עשר ספירן אתחשיב ליה כאילו אפריש בך. ואלין עשר ספירן. אינון אזלין כסדרן. חד אריך וחד קציר וחד בינוני. ואנת הוא דאנהיג לון ולית מאן דאנהיג לך לא לעילא ולא לתתא ולא מכל סטרא. לבושין תקינת לון דמנייהו פרחין נשמתין לבני נשא. וכמה גופין תקינת לון דאתקריאו גופין לגבי לבושין דמכסין עליהון. ואתקריאו בתקונא דא. חסד דרועא ימינא. גבורה דרועא שמאלא. תפארת גופא. נצח והוד תרין שוקין. ויסוד סיומא דגופא אות ברית קודש. מלכות פה תורה שבעל פה קרינן לה. חכמה מוחא איהי מחשבה מלגאו. בינה לבא ובה הלב מבין. ועל אלין תרין כתיב הנסתרות ליי אלהינו. כתר עליון איהו כתר מלכות. ועליה אתמר מגיד מראשית אחרית ואיהו קרקפתא דתפלין מלגו איהו שם [מ"ה כזה יו"ד ה"א וא"ו ה"א] דאיהו אורח אצילות. ואיהו שקיו דאילנא בדרועוי וענפוי כמיא דמשקי לאילנא ואתרבי בההוא שקיו. רבון עלמין אנת הוא עלת העלות וסבת הסבות דאשקי לאילנא בההוא נביעו. וההוא נביעו איהו כנשמתא לגופא דאיהו חיים לגופא. ובך לית דמיון ודיוקנא מכל מה דלגאו ולבר. ובראת שמיא וארעא ואפיקת מנהון שמשא וסיהרא וכוכביא ומזליא. ובארעא אילנין ודשאין וגנתא דעדן ועשבין וחיון ובעירין ועופין ונונין ובני נשא לאשתמודעא בהון עלמין ואיך יתנהגון בהון עילאין ותתאין ואיך אשתמודען עילאי מתתאי ולית דידע בך כלל. ובר מינך לית יחידא בעילאי ותתאי. ואנת אשתמודע עלת על כולא ואדון על כולא. וכל ספירא אית לה שם ידיעא ובהון אתקריאו מלאכיא. ואנת לית לך שם ידיעא דאנת הוא ממלא כל שמהן ואנת הוא שלימו דכלהו וכד אנת תסתלק מניהו אשתארו כלהון שמהן כגופא בלא נשמתא. אנת הוא חכים ולא בחכמה ידיעא. אנת הוא מבין ולא בבינה ידיעא. לית לך אתר ידיעא אלא לאשתמודעא תוקפך וחילך לבני נשא ולאחזאה לון איך מתנהג עלמא בדינא וברחמי דאינון צדק ומשפט כפום עובדיהון דבני נשא. דין איהו גבורה משפט עמודא דאמצעיתא צדק מלכותא קדישא מאזני צדק תרין סמכי קשוט הין צדק אות ברית קודש. כולא לאחזאה איך מתנהג עלמא אבל לאו דאית לך צדק ידיעא דאיהו דין ולא משפט ידיעא דאיהו רחמי ולא מכל אלין מדות כלל: ברוך יי לעולם אמן ואמן:

אנו יכולים לעמוד נגדו כי נחלש שכלנו ופוחנו עד מאד וכשל כח הסבל מרוב הצרות והתלאות וטרדת הזמן לכן אתה אל רחום וחנון עשה עמנו כמו שהבטחתנו על ידי נאמן ביתך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם ואמרו חז"ל אף על פי שאינו הגון ואינו כדאי כי כן דרכך להטיב לרעים ולטובים כי גלוי וידוע לפניך אנקתנו וצערנו ושיחנו על אשר אין אנו יכולים לקרב עצמנו לעבודתך ולדבק לבנו בך באמת ובתמים אוי לנו על נפשנו אוי לנו מאד אבינו שבשמים. ואתה תעורר נא רחמיך וחסדיך הגדולים והמרובים עלינו לגרש ולבער את יצרנו הרע מקרבנו ותגער בו שיסור וילך מאתנו ואל יסית אותנו להדיחנו מעבודתך חלילה ואל יעלה בלבנו שום מחשבה רעה חו בהקיץ וגם בחלום חלילה בפרט בעת שאנחנו עומדים בתפלה לפניך או בשעה שאנחנו לומדים תורתך ובשעה שאנחנו עוסקים במצותיך תהא מחשבתנו זכה צלולה וברורה וחזקה באמת ובלבב שלם כרצונך הטוב עמנו. ותעורר לבבנו ולבב כל ישראל עמך ליחדך באמת ובאהבה לעבדך עבודה הישרה המקובלת לפני כסא כבודך ותקבע אמונתך בלבנו תמיד בלי הפסק. ותהא אמונתך קשורה בלבנו כיתד שלא תמוט. והעביר מעלינו כל המסכים המבדילים בינינו לבינך אבינו שבשמים. ותצילנו מכל המכשולות וטעיות אל תעזבנו ואל תטשנו ואל תכלימנו ותהא עם פינו בעת הטיפנו ועם ידינו בעת מעבדנו ועם לבנו בעת מחשבותינו ותזכנו אבינו שבשמים אל מלא רחמים שנייחד את לבבנו ומחשבותינו ודבורנו ומעשינו וכל תנועותינו והרגשותינו הידועות לנו ושאינן ידועות לנו הנגלות והנסתרות שיהא הכל מיוחד אליך באמת ובתמים בלי שום מחשבת פסול חלילה וטהר לבנו וקדשנו וזרוק עלינו מים טהורים וטהרנו באהבתך ובחמלתך ותטע אהבתך ויראתך בלבנו תמיד בלי הפסק בכל עת ובכל זמן ובכל מקום בלכתנו ובשכבנו ובקומנו תבער תמיד רוח קדשך בקרבנו ונשען תמיד בך ובגדולתך ובאהבתך וביראתך ובתורתך שבכתב ושבעל פה הנגלה והנסתר ובמצותיך ליחד שמך הגבור והנורא ותשמרנו מן הפניות והגאות ומן הכעס והקפדנות והעצבות והרכילות ושאר מדות רעות ומכל דבר המפסיד עבודתך הקדושה והטהורה החביבה עלינו ותשפיע רוח קדשך עלינו שנהיה דבקים בך ושנשתוקק תמיד אליך יותר ויותר. וממדרגה למדרגה תעלנו שנזכה לבא למעלת אבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב וזכותם יעמוד לנו שתשמע בקול תפלתנו שנהיה תמיד נענים בעת שנתפלל אליך עלינו או על שום אחד מעמך ישראל על יחיד או על רבים ותשמח ותתפאר בנו ונעשה פרי למעלה ושורש למטה ואל תזכור לנו חטאתינו ובפרט חטאת נעורינו כמאמר דוד המלך ע"ה חטאות נעורי ופשעי אל תזכור. ותהפוך עונותינו ופשעינו לזכות ותשפיע עלינו מעולם התשובה תמיד הרהור לשוב אליך בלב שלם ולתקן את אשר פגמנו בשמותיך הקדושים והטהורים ותצילנו מקנאת איש מרעהו ולא תעלה קנאת אדם על לבנו ולא קנאתנו על אחרים: אדרבה תן בלבנו שנראה כל אחד מעלת חברינו ולא חסרונם ושנדבר כל אחד את חברו בדרך הישר והרצוי לפניך ואל תעלה שום שנאה מאחד על חבירו חלילה ותחזק התקשרותנו באהבה אליך כאשר גלוי וידוע לפניך שיהא הכל נחת רוח אליך זה עיקר כונתינו ואם אין לנו שכל לכוין את לבבנו אליך אתה תלמדנו אשר נדע באמת כונת רצונך הטוב ועל כל זאת מתחננים אנחנו לפניך אל מלא רחמים שתקבל את תפלתנו ברחמים וברצון אמן כן יהי רצון:

יְדִיד נֶפֶשׁ אָב הָרַחֲמָן. מְשׁוֹךְ עַבְדְּךָ אֶל רְצוֹנָךְ. יָרוּץ עַבְדְּךָ כְּמוֹ אַיָּל. יִשְׁתַּחֲוֶה אֶל מוּל הֲדָרָךְ. יֶעֱרַב לוֹ יְדִידוּתָךְ מִנֹּפֶת צוּף וְכָל טָעַם:

הָדוּר נָאֶה זִיו הָעוֹלָם. נַפְשִׁי חוֹלַת אַהֲבָתָךְ. אָנָּא אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ. בְּהַרְאוֹת לָהּ נֹעַם זִיוָךְ. אָז תִּתְחַזֵּק וְתִתְרַפֵּא. וְהָיְתָה לָּהּ שִׂמְחַת עוֹלָם:

וָתִיק יֶהֱמוּ רַחֲמֶיךָ. וְחוּסָה נָא עַל בֵּן אוֹהֲבָךְ. כִּי זֶה כַּמָּה נִכְסוֹף נִכְסַפְתִּי. לִרְאוֹת בְּתִפְאֶרֶת עֻזָּךְ. אֵלֶּה חָמְדָה לִבִּי. וְחוּסָה נָא וְאַל תִּתְעַלָּם:

הִגָּלֶה נָא וּפְרוֹס חֲבִיבִי עָלַי. אֶת סֻכַּת שְׁלוֹמָךְ. תָּאִיר אֶרֶץ מִכְּבוֹדָךְ. נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָךְ. מַהֵר אָהוּב כִּי בָא מוֹעֵד. וְחָנֵּנוּ כִּימֵי עוֹלָם:

כשנכנס לבית הכנסת יאמר זה

מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה אֶבְרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשִׂי: וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ. בְּטֶרֶם כָּל יְצִיר נִבְרָא: לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל. אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל. לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה. וְהוּא הֹוֶה. וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי. לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית. וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי. וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי. מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי. בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה: וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי. יְיָ לִי וְלֹא אִירָא:

יגדל אלהים חי וישתבח . נמצא ואין עת אל מציאותו : אחד ואין יחיד כיחודו . נעלם וגם אין סוף לאחדותו : אין לו דמות הגוף ואינו גוף . לא נערוך אליו קדשתו : קדמון לכל דבר אשר נברא . ראשון ואין ראשית לראשיתו : הנו אדון עולם לכל נוצר יורה גדלתו ומלכותו : שפע נבואתו נתנו אל אנשי סגלתו ותפארתו : לא קם בישראל כמשה עוד . נביא ומביט את תמונתו : תורת אמת נתן לעמו אל . על יד נביאו נאמן ביתו : לא יחליף האל ולא ימיר דתו . לעולמים לזולתו : צופה ויודע סתרינו . מביט לסוף דבר בקדמתו : גומל לאיש חסד כמפעלו . נותן לרשע רע כרשעתו : ישלח לקץ הימין משיחנו . לפדות מחכי קץ ישועתו : מתים יחיה אל ברוב חסדו ברוך עדי עד שם תהלתו :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם אי אפשר להתקים ולעמוד לפניך (אפילו שעה אחת) : ברוך אתה יי רופא כל בשר ומפליא לעשות :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה :

והערב נא יי אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו (וצאצאי צאצאינו) וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ולומדי תורתך (לשמה) : ברוך אתה יי המלמד תורה לעמו ישראל :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו : ברוך אתה יי נותן התורה :

וידבר יי אל משה לאמר : דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל אמור להם :

יברכך יהוה וישמרך : יאר יהוה פניו אליך ויחנך : ישא יהוה פניו אליך וישם לך שלום :

ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם :

אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והבכורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה . אלו דברים שאדם אוכל פרותיהם בעולם הזה והקרן קימת לעולם הבא : ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים והשכמת בית המדרש שחרית וערבית והכנסת אורחים ובקור חולים והכנסת כלה ולוית המת ועיון תפלה והבאת שלום בין אדם לחברו ותלמוד תורה כנגד כלם :

אלהי נשמה שנתת בי טהורה היא אתה בראתה אתה יצרתה אתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי . ואתה עתיד לטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא : כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך יי אלהי ואלהי אבותי רבון כל המעשים אדון כל הנשמות : ברוך אתה יי המחזיר נשמות לפגרים מתים :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה :

בא"י אלהינו מלך העולם שלא עשני גוי :

בא"י אלהינו מלך העולם שלא עשני עבד :

בא"י אלהינו מלך העולם שלא עשני אשה :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם פוקח עורים :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם מלביש ערמים :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם מתיר אסורים :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם זוקף כפופים :

בא"י אלהינו מלך העולם רוקע הארץ על המים :

בא"י אלהינו מלך העולם שעשה לי כל צרכי :

בא"י אלהינו מלך העולם אשר הכין מצעדי גבר :

בא"י אלהינו מלך העולם אוזר ישראל בגבורה :

בא"י אלהינו מלך העולם עוטר ישראל בתפארה :

בא"י אלהינו מלך העולם הנותן ליעף כח :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המעביר שנה מעיני ותנומה מעפעפי :

ויהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתרגילנו בתורתך ודבקנו במצותיך ואל תביאנו לא לידי חטא ולא לידי עברה ועון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון ואל תשלט בנו יצר הרע והרחיקנו מאדם רע ומחבר רע ודבקנו ביצר הטוב ובמעשים טובים וכוף את יצרנו להשתעבד לך ותננו היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו ותגמלנו חסדים טובים : ברוך אתה יי הגומל חסדים טובים לעמו ישראל :

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתצילני היום ובכל יום מעזי פנים ומעזות פנים . מאדם רע . ומחבר רע . ומשכן רע . ומפגע רע . ומשטן המשחית מדין קשה ומבעל דין קשה . בין שהוא בן ברית ובין שאינו בן ברית :

אלהינו ואלהי אבותינו זכרנו בזכרון טוב לפניך ופקדנו בפקדת ישועה ורחמים משמי שמי קדם וזכר לנו אהבת הקדמונים אברהם יצחק וישראל עבדיך את הברית ואת החסד ואת השבועה שנשבעת לאברהם אבינו בהר המוריה ואת העקידה שעקד את יצחק בנו על גבי המזבח ככתוב בתורתך :

ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני : ויאמר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ולך לך אל ארץ המריה והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך : וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמרו ויקח את שני נעריו אתו ואת יצחק בנו ויבקע עצי עלה ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים : ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק : ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה

ונשתחוה

והשתחוה ונשובה אליכם: ויקח אברהם את עצי העלה וישם על יצחק בנו ויקח בידו את האש ואת המאכלת וילכו שניהם יחדו: ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעלה: ויאמר אברהם אלהים יראה לו השה לעלה בני וילכו שניהם יחדו: ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים ויבן שם אברהם את המזבח ויערך את העצים ויעקד את יצחק בנו וישם אותו על המזבח ממעל לעצים: וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו: ויקרא אליו מלאך יי מן השמים ויאמר אברהם אברהם ויאמר הנני: ויאמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני: וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו וילך אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו: ויקרא אברהם שם המקום ההוא יי יראה אשר יאמר היום בהר יי יראה: ויקרא מלאך יי אל אברהם שנית מן השמים: ויאמר בי נשבעתי נאם יי כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך: כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים וירש זרעך את שער איביו: והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמעת בקולי: וישב אברהם אל נעריו ויקמו וילכו יחדו אל באר שבע: וישב אברהם בבאר שבע:

רבונו של עולם כמו שכבש אברהם אבינו את רחמיו מבן יחידו ורצה לשחוט אותו כדי לעשות רצונך בלבב שלם כן יכבשו רחמיך את כעסך מעלינו ויגולו רחמיך על מדותיך ותכנס אתנו לפנים משורת דינך ותתנהג עמנו יהוה אלהינו במדת החסד ובמדת הרחמים ובטובך הגדול ישוב חרון אפך מעמך מעירך מארצך ומנחלתך. וקיים לנו יי אלהינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך על ידי משה עבדך כאמור וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור:

לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו וישכם ויאמר:

רבון כל העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך. כי על רחמיך הרבים. מה אנחנו מה חיינו מה חסדנו מה צדקותינו מה ישועתנו מה כחנו מה גבורתנו: מה נאמר לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו הלא כל הגבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי רוב מעשיהם תהו וימי חייהם הבל לפניך ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל:

אבל אנחנו עמך בני בריתך בני אברהם אהבך שנשבעת לו בהר המוריה. זרע יצחק יחידו שנעקד על גבי המזבח עדת יעקב בנך בכורך שמאהבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו. קראת את שמו ישראל וישרון:

לפיכך אנחנו חייבים להודות לך ולשבחך ולפארך ולברך ולקדש ולתת שבח והודיה לשמך. אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה ירשתנו: אשרינו שאנחנו משכימים ומעריבים ערב ובקר ואומרים פעמים בכל יום:

שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:
ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

וקורין פרשה ראשונה של שמע

אתה הוא עד שלא נברא העולם אתה הוא משנברא העולם אתה הוא בעולם הזה ואתה הוא לעולם הבא קדש את שמך על מקדישי שמך וקדש את שמך בעולמך ובישועתך תרים ותגביה קרננו ברוך אתה יי המקדש שמו ברבים:

אתה הוא יי אלהינו בשמים ובארץ ובשמי השמים העליונים אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין אלהים: קבץ קויך מארבע כנפות הארץ: יכירו וידעו כל באי עולם כי אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ. אתה עשית את השמים ואת הארץ. את הים ואת כל אשר בם. ומי בכל מעשה ידיך בעליונים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה אבינו שבשמים עשה עמנו חסד בעבור שמך הגדול שנקרא עלינו וקיים לנו יי אלהינו מה שכתוב בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר יי:

וידבר יי אל משה לאמר: ועשית כיור נחשת וכנו נחשת לרחצה ונתת אתו בין אהל מועד ובין המזבח ונתת שמה מים: ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם: בבאם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימותו או בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אשה ליי: ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימותו והיתה להם חק עולם לו ולזרעו לדורותם:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתרחם עלינו ותמחול לנו על כל חטאתינו ותכפר לנו על כל עונותינו ותסלח לנו על כל פשעינו ושיבנה בית המקדש במהרה בימינו. ונקריב לפניך קרבן התמיד שיכפר בעדנו כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור:

וידבר יי אל משה לאמר: צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו: ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו ליי כבשים בני שנה תמימם שנים ליום עלה תמיד: את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן כתית רביעית ההין: עלת תמיד העשיה בהר סיני לריח ניחח אשה ליי: ונסכו רביעית ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר ליי: ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחח ליי:

ושחט אתו על ירך המזבח צפנה לפני יי וזרקו בני אהרן הכהנים את דמו על המזבח סביב:

אתה הוא יי אלהינו שהקטירו אבותינו לפניך את קטרת הסמים בזמן שבית המקדש היה קים. כאשר צוית אותם על יד משה נביאך ככתוב בתורתך:

ויאמר יי אל משה קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבנה זכה בד בבד יהיה: ועשית אתה קטרת רקח מעשה רוקח ממלח טהור קדש: ושחקת ממנה הדק ונתתה ממנה לפני העדת באהל מועד אשר אועד לך שמה קדש קדשים תהיה לכם: ונאמר והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את הנרת יקטירנה: ובהעלת אהרן את הנרת בין הערבים יקטירנה קטרת תמיד לפני יי לדרתיכם:

תנו רבנן פטום הקטורת כיצד. שלש מאות וששים ושמונה מנים היו בה. שלש מאות וששים וחמשה כמנין ימות החמה. מנה לכל יום פרס בשחרית ופרס בין הערבים. ושלשה מנים יתרים שמהם מכניס כהן גדול מלא חפניו ביום הכפורים. ומחזירן למכתשת בערב יום הכפורים. ושוחקן יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה. ואחד עשר סמנים היו בה. ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה. מור וקציעה שבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה. הקושט שנים עשר וקלופה שלשה וקנמון תשעה. בורית כרשינה תשעה קבין. יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא ואם לא מצא יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק. מלח סדומית רובע הקב מעלה עשן כל שהוא. רבי נתן הבבלי אומר אף כפת הירדן כל שהוא ואם נתן בה דבש פסלה ואם חסר אחת מכל סמניה חיב מיתה:

רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף בורית כרשינה למה היא באה כדי לשפות בה את הצפורן כדי שתהא נאה. יין קפריסין למה הוא בא כדי לשרות בו את הצפורן כדי שתהא עזה והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים במקדש מפני הכבוד:

תניא רבי נתן אומר כשהוא שוחק אומר הדק היטב היטב הדק מפני שהקול יפה לבשמים פטמה לחצאין כשרה לשליש ולרביע לא שמענו: אמר רבי יהודה זה הכלל אם כמדתה כשרה לחצאין ואם חסר אחת מכל סמניה חיב מיתה:

תניא בר קפרא אומר אחת לששים או לשבעים שנה היתה באה של שירים לחצאין: ועוד תני בר קפרא אלו היה נותן בה קורטוב של דבש. אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה: ולמה אין מערבין בה דבש. מפני שהתורה אמרה כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה ליי:

נ״פ יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: ג״פ יי צבאות אשרי אדם בוטח בך: ג״פ יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

אביי הוה מסדר סדר המערכה משמא דגמרא ואליבא דאבא שאול. מערכה גדולה קודמת למערכה שניה של קטורת. ומערכה שניה של קטורת קודמת לסדור שני גזרי עצים וסדור שני גזרי עצים קודם לדשון מזבח הפנימי ודשון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות והטבת חמש נרות קודמת לדם התמיד ודם התמיד קודם להטבת שתי נרות והטבת שתי נרות קודמת לקטורת וקטורת קודמת לאברים ואברים למנחה ומנחה לחבתין וחבתין לנסכין ונסכין למוספין ומוספין לבזיכין ובזיכין קודמין לתמיד של בין הערבים שנאמר וערך עליה העלה והקטיר עליה חלבי השלמים עליה השלם כל הקרבנות כלם:

אנא בכח גדלת ימינך תתיר צרורה: אב״ג ית״ץ
קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא: קר״ע שט״ן
נא גבור דורשי יחודך כבבת שמרם: נג״ד יכ״ש
ברכם טהרם רחמם צדקתך תמיד גמלם: בט״ר צת״ג
חסין קדוש ברוב טובך נהל עדתך: חק״ב טנ״ע
יחיד גאה לעמך פנה זוכרי קדושתך: יג״ל פז״ק
שועתנו קבל ושמע צעקתנו יודע תעלומות: שק״ו צי״ת
ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

בשבת וביו״ט אין אומרים זה:

רבון העולמים אתה צויתנו להקריב קרבן התמיד במועדו ולהיות כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם ועתה בעונותינו חרב בית המקדש ובטל התמיד ואין לנו לא כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו ולא ישראל במעמדו ואתה אמרת ונשלמה פרים שפתינו. לכן יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיהא שיח שפתותינו חשוב ומקובל ומרוצה לפניך כאלו הקרבנו קרבן התמיד במועדו ועמדנו על מעמדו:

לשבת וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה:

לר״ח ובראשי חדשיכם תקריבו עולה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים: ושלשה עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד: ועשרון עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליי: ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה: ושעיר עזים אחד לחטאת ליי על עולת התמיד יעשה ונסכו:

איזהו מקומן של זבחים. קדשי קדשים שחיטתן בצפון פר ושעיר של יום הכפורים שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון הזיה על בין הבדים ועל הפרכת ועל מזבח הזהב מתנה אחת מהן מעכבת. שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אם לא נתן לא עכב: פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון הזיה על הפרכת ועל מזבח הזהב מתנה אחת מהן מעכבת. שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אם לא נתן לא עכב. אלו ואלו נשרפין בבית הדשן: חטאת הצבור והיחיד אלו הן חטאת הצבור שעירי ראשי חדשים ושל מועדות שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון ארבע מתנות על ארבע קרנות. כיצד עלה בכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית. מזרחית צפונית. צפונית מערבית. מערבית דרומית. שירי הדם היה שופך על יסוד דרומי. ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהנה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות:

העולה קדש קדשים שחיטתה בצפון וקבול דמה בכלי שרת בצפון ודמה טעון שתי מתנות שהן ארבע וטעונה הפשט ונתוח וכליל לאשים:

זבחי שלמי צבור ואשמות אלו הן אשמות. אשם גזלות. אשם מעילות. אשם שפחה חרופה. אשם נזיר. אשם מצורע. אשם תלוי. שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע. ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהנה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות:

התודה ואיל נזיר קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע. ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל ליום ולילה עד חצות: המורם מהם כיוצא בהם אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם:

שלמים קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה. ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל לשני ימים ולילה אחד: המורם מהם כיוצא בהם אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם:

הבכור והמעשר והפסח קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון מתנה אחת. ובלבד שיתן כנגד היסוד: שנה באכילתן הבכור נאכל לכהנים והמעשר לכל אדם. ונאכלין בכל העיר בכל מאכל לשני ימים ולילה אחד: הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד חצות ואינו נאכל אלא למנויו ואינו נאכל אלא צלי:

רבי ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת בהן. מקל וחומר. ומגזרה שוה. מבנין אב מכתוב אחד. ומבנין אב משני כתובים. מכלל ופרט. ומפרט וכלל. כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט: מכלל שהוא צריך לפרט. ומפרט שהוא צריך לכלל: כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא: כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טוען אחד שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר: כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טוען אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר: כל דבר שהיה בכלל ויצא לדון בדבר החדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפרוש: דבר הלמד מענינו. ודבר הלמד מסופו: וכן שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך:

קדיש דרבנן

מזמור שיר חנכת הבית לדוד: ארוממך יי כי דליתני ולא שמחת איבי לי: יי אלהי שועתי אליך ותרפאני: יי העלית מן שאול נפשי חייתני מירדי בור: זמרו ליי חסידיו והודו לזכר קדשו: כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה: ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם: יי ברצונך העמדתה להררי עז הסתרת פניך הייתי נבהל: אליך יי אקרא ואל אדני אתחנן: מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך: שמע יי וחנני יי היה עזר לי: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה: למען יזמרך כבוד ולא ידם יי אלהי לעולם אודך:

הריני מזמן את פי להודות ולהלל ולשבח את בוראי לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל:

ברוך שאמר והיה העולם. ברוך הוא. ברוך עשה בראשית. ברוך אומר ועושה. ברוך גוזר ומקים. ברוך מרחם על הארץ. ברוך מרחם על הבריות. ברוך משלם שכר טוב ליראיו. ברוך חי לעד וקים לנצח. ברוך פודה ומציל. ברוך שמו. ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם האל האב הרחמן המהלל בפי עמו משבח ומפאר בלשון חסידיו ועבדיו. ובשירי דוד עבדך נהללך יי אלהינו בשבחות ובזמרות נגדלך ונשבחך ונפארך ונזכיר שמך ונמליכך מלכנו אלהינו. יחיד חי העולמים. מלך משבח ומפאר עדי עד שמו הגדול: ברוך אתה יי מלך מהלל בתשבחות:

הודו ליי קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו: שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאותיו: התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי יי: דרשו יי ועזו בקשו פניו תמיד: זכרו נפלאותיו אשר עשה מפתיו ומשפטי פיהו: זרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו: הוא יי אלהינו בכל הארץ משפטיו: זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור: אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק: ויעמידה ליעקב לחוק לישראל ברית עולם: לאמר לך אתן ארץ כנען חבל נחלתכם: בהיותכם מתי מספר כמעט וגרים בה: ויתהלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר: לא הניח לאיש לעשקם ויוכח עליהם מלכים: אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו: שירו ליי כל הארץ בשרו מיום אל יום ישועתו: ספרו בגוים את כבודו בכל העמים נפלאותיו: כי גדול יי ומהלל מאד ונורא הוא על כל אלהים: כי כל אלהי העמים אלילים. (כאן צריך להפסיק) ויי שמים עשה: הוד והדר לפניו עז וחדוה במקומו: הבו ליי משפחות עמים הבו ליי כבוד ועז: הבו ליי כבוד שמו שאו מנחה ובאו לפניו השתחוו ליי בהדרת קודש: חילו מלפניו כל הארץ אף תכון תבל בל תמוט: ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי מלך: ירעם הים ומלואו יעלוץ השדה וכל אשר בו: אז ירננו עצי היער מלפני יי כי בא לשפוט את הארץ: הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו: ואמרו הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך: ברוך יי אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ויאמרו כל העם אמן והלל ליי: רוממו יי אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא: רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: אתה יי לא תכלא רחמיך ממני חסדך ואמתך תמיד יצרוני: זכור רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה: תנו עז לאלהים על ישראל גאותו ועזו בשחקים: נורא אלהים ממקדשיך אל ישראל הוא נתן עז ותעצמות לעם ברוך אלהים: אל נקמות יי אל נקמות הופיע: הנשא שופט הארץ השב גמול על גאים: ליי הישועה על עמך ברכתך סלה: יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יי צבאות אשרי אדם בוטח בך: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם: נפשנו חכתה ליי עזרנו ומגננו הוא: כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו: יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך: הראנו יי חסדך וישעך תתן לנו: קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך: אנכי יי אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו: אשרי העם שככה לו אשרי העם שיי אלהיו: ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה ליי כי גמל עלי:

א"א מזמור לתודה לא בשבת וי"ט ולא בפ"ס ולא בחוה"מ פ"ס ולא בעי"כ לפי שאין תודה באה בימים אלו:

מזמור לתודה הריעו ליי כל הארץ: עבדו את יי בשמחה באו לפניו ברננה: דעו כי יי הוא אלהים הוא עשנו ולו אנחנו עמו וצאן מרעיתו: באו שעריו בתודה חצרותיו בתהלה הודו לו ברכו שמו: כי טוב יי לעולם חסדו ועד דור ודור אמונתו:

בחול מתחילין כאן יהי כבוד:

מזמורים אלו אומרים בשבת וביו"ט ובהושענא רבה:

למנצח מזמור לדוד: השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע: יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת: אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם: בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם לשמש שם אהל בהם: והוא כחתן יוצא מחפתו ישיש כגבור לרוץ ארח: מקצה השמים

מוצאו ותקופתו על קצותם ואין נסתר מחמתו: תורת יי תמימה משיבת נפש עדות יי נאמנה מחכימת פתי: פקודי יי ישרים משמחי לב מצות יי ברה מאירת עינים: יראת יי טהורה עומדת לעד משפטי יי אמת צדקו יחדו: הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים: גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב: שגיאות מי יבין מנסתרות נקני: גם מזדים חשך עבדך אל ימשלו בי אז איתם ונקיתי מפשע רב: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי:

לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך ויגרשהו וילך: אברכה את יי בכל עת תמיד תהלתו בפי: ביי תתהלל נפשי ישמעו ענוים וישמחו: גדלו ליי אתי ונרוממה שמו יחדו: דרשתי את יי וענני ומכל מגורותי הצילני: הביטו אליו ונהרו ופניהם אל יחפרו: זה עני קרא ויי שמע ומכל צרותיו הושיעו: חונה מלאך יי סביב ליראיו ויחלצם: טעמו וראו כי טוב יי אשרי הגבר יחסה בו: יראו את יי קדשיו כי אין מחסור ליראיו: כפירים רשו ורעבו ודרשי יי לא יחסרו כל טוב: לכו בנים שמעו לי יראת יי אלמדכם: מי האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טוב: נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה: סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו: עיני יי אל צדיקים ואזניו אל שועתם: פני יי בעשי רע להכרית מארץ זכרם: צעקו ויי שמע ומכל צרותם הצילם: קרוב יי לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע: רבות רעות צדיק ומכלם יצילנו יי: שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה: תמותת רשע רעה ושנאי צדיק יאשמו: פודה יי נפש עבדיו ולא יאשמו כל החוסים בו:

תפלה למשה איש האלהים אדני מעון אתה היית לנו בדור ודור: בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם עד עולם אתה אל: תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם: כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור ואשמורה בלילה: זרמתם שנה יהיו בבקר כחציר יחלף: בבקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש: כי כלינו באפך ובחמתך נבהלנו: שתה עונתינו לנגדך עלמנו למאור פניך: כי כל ימינו פנו בעברתך כלינו שנינו כמו הגה: ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה ורהבם עמל ואון כי גז חיש ונעפה: מי יודע עז אפך וכיראתך עברתך: למנות ימינו כן הודע ונבא לבב חכמה: שובה יי עד מתי והנחם על עבדיך: שבענו בבקר חסדך ונרננה ונשמחה בכל ימינו: שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה: יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם: ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו:

ישב בסתר עליון בצל שדי יתלונן: אמר ליי מחסי ומצודתי אלהי אבטח בו: כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות: באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה צנה וסחרה אמתו: לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם: מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים: יפל מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש: רק בעיניך תביט ושלמת רשעים תראה: כי אתה יי מחסי עליון שמת מעונך: לא תאנה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך: כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך: על כפים ישאונך פן תגף באבן רגלך: על שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין: כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי: יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו: ארך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי: אורך

הללויה הללו את שם יי הללו עבדי יי: שעומדים בבית יי בחצרות בית אלהינו: הללויה כי טוב יי זמרו לשמו כי נעים: כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו: כי אני ידעתי כי גדול יי ואדנינו מכל אלהים: כל אשר חפץ יי עשה בשמים ובארץ בימים וכל תהומות: מעלה נשאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה מוצא רוח מאוצרותיו: שהכה בכורי מצרים מאדם עד בהמה: שלח אותות ומופתים בתוככי מצרים בפרעה ובכל עבדיו: שהכה גוים רבים והרג מלכים עצומים: לסיחון מלך האמרי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען: ונתן ארצם נחלה נחלה לישראל עמו: יי שמך לעולם יי זכרך לדור ודור: כי ידין יי עמו ועל עבדיו יתנחם: עצבי הגוים כסף וזהב מעשה ידי אדם: פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו: אזנים להם ולא יאזינו אף אין יש רוח בפיהם: כמוהם יהיו עשיהם כל אשר בטח בהם: בית ישראל ברכו את יי בית אהרן ברכו את יי: בית הלוי ברכו את יי יראי יי ברכו את יי: ברוך יי מציון שוכן ירושלים הללויה:

הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו: הודו לאלהי האלהים כי לעולם חסדו: הודו לאדני האדנים כי לעולם חסדו: לעשה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו: לעשה השמים בתבונה כי לעולם חסדו: לרקע הארץ על המים כי לעולם חסדו: לעשה אורים גדולים כי לעולם חסדו: את השמש לממשלת ביום כי לעולם חסדו: את הירח וכוכבים לממשלות בלילה כי לעולם חסדו: למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו: ויוצא ישראל מתוכם כי לעולם חסדו: ביד חזקה ובזרוע נטויה כי לעולם חסדו: לגזר ים סוף לגזרים כי לעולם חסדו: והעביר ישראל בתוכו כי לעולם חסדו: ונער פרעה וחילו בים סוף כי לעולם חסדו: למוליך עמו במדבר כי לעולם חסדו: למכה מלכים גדולים כי לעולם חסדו: ויהרג מלכים אדירים כי לעולם חסדו: לסיחון מלך האמרי כי לעולם חסדו: ולעוג מלך הבשן כי לעולם חסדו: ונתן ארצם לנחלה כי לעולם חסדו: נחלה לישראל עבדו כי לעולם חסדו: שבשפלנו זכר לנו כי לעולם חסדו: ויפרקנו מצרינו כי לעולם חסדו: נתן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו: הודו לאל השמים כי לעולם חסדו:

רננו צדיקים ביי לישרים נאוה תהלה: הודו ליי בכנור בנבל עשור זמרו לו: שירו לו שיר חדש היטיבו נגן בתרועה: כי ישר דבר יי וכל מעשהו באמונה: אהב צדקה ומשפט חסד יי מלאה הארץ: בדבר יי שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם: כנס כנד מי הים נתן באוצרות תהומות: ייראו מיי כל הארץ ממנו יגורו כל יושבי תבל: כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד: יי הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים: עצת יי לעולם תעמד מחשבות לבו לדור ודור: אשרי הגוי אשר יי אלהיו העם בחר לנחלה לו: משמים הביט יי ראה את כל בני האדם: ממכון שבתו השגיח אל כל יושבי הארץ: היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם: אין המלך נושע ברב חיל גבור לא ינצל ברב כח: שקר הסוס לתשועה וברב חילו לא ימלט: הנה עין יי אל יראיו למיחלים לחסדו: להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב: נפשנו חכתה ליי עזרנו ומגננו הוא: כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו: יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך:

מזמור שיר ליום השבת: טוב להודות ליי ולזמר לשמך עליון: להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות: עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור: כי שמחתני יי בפעלך במעשי ידיך ארנן: מה גדלו מעשיך יי מאד עמקו מחשבותיך: איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת: בפרח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד: ואתה מרום לעולם יי: כי הנה איביך יי כי הנה איביך יאבדו יתפרדו כל פועלי און: ותרם כראים קרני בלתי בשמן רענן: ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני: צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה: שתולים בבית יי בחצרות אלהינו יפריחו: עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו: להגיד כי ישר יי צורי ולא עולתה בו:

יי מלך גאות לבש לבש יי עוז התאזר אף תכון תבל בל תמוט: נכון כסאך מאז מעולם אתה: נשאו נהרות יי נשאו נהרות קולם ישאו נהרות דכים: מקלות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום יי: עדתיך נאמנו מאד לביתך נאוה קדש יי לארך ימים:

יהי כבוד יי לעולם ישמח יי במעשיו: יהי שם יי מברך מעתה ועד עולם: ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם יי: רם על כל גוים יי על השמים כבודו: יי שמך לעולם יי זכרך לדור ודור: יי בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה: ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי מלך: יי מלך יי מלך יי ימלך לעולם ועד: יי מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו: יי הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים: רבות מחשבות בלב איש ועצת יי היא תקום: עצת יי לעולם תעמד מחשבות לבו לדר ודר: כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד: כי בחר יי בציון אוה למושב לו: כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו: כי לא יטש יי עמו ונחלתו לא יעזב: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו:

אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה: אשרי העם שככה לו אשרי העם שיי אלהיו: תהלה לדוד ארוממך אלוהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד: בכל יום אברכך ואהללה שמך לעולם ועד: גדול יי ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר: דור לדור ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו: הדר כבוד הודך ודברי נפלאותיך אשיחה: ועזוז נוראותיך יאמרו וגדולתך אספרנה: זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו: חנון ורחום יי ארך אפים וגדל חסד: טוב יי לכל ורחמיו על כל מעשיו: יודוך יי כל מעשיך וחסידיך יברכוכה: כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו: להודיע לבני האדם גבורתיו וכבוד הדר מלכותו: מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור: סומך יי לכל הנפלים וזוקף לכל הכפופים: עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו: פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון: צדיק יי בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו: קרוב יי לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת: רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם: שומר יי את כל אהביו ואת כל הרשעים ישמיד: תהלת יי ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד: ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה:

הללויה הללי נפשי את יי: אהללה יי בחיי אזמרה לאלהי בעודי: אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה: תצא רוחו ישב לאדמתו ביום ההוא אבדו עשתנתיו: אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על יי אלהיו: עשה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם השמר אמת לעולם: עשה משפט לעשוקים נתן לחם לרעבים יי מתיר אסורים: יי פקח עורים יי זקף כפופים יי אהב צדיקים: יי שמר את גרים יתום ואלמנה יעודד ודרך רשעים יעות: ימלך יי לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:

הללויה כי טוב זמרה אלהינו כי נעים נאוה תהלה: בונה ירושלים יי נדחי ישראל יכנס: הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם: מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא: גדול אדונינו ורב כח לתבונתו אין מספר: מעודד ענוים יי משפיל רשעים עדי ארץ: ענו ליי בתודה זמרו לאלהינו בכנור: המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר המצמיח הרים חציר: נותן לבהמה לחמה לבני ערב אשר יקראו: לא בגבורת הסוס יחפץ לא בשוקי האיש ירצה: רוצה יי את יראיו את המיחלים לחסדו: שבחי ירושלים את יי הללי אלהיך ציון: כי חזק בריחי שעריך ברך בניך בקרבך: השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך: השלח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו: הנתן שלג כצמר כפור כאפר יפזר: משליך קרחו כפתים לפני קרתו מי יעמד: ישלח דברו וימסם ישב רוחו יזלו מים: מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל: לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה:

הללויה הללו את יי מן השמים הללוהו במרומים: הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צבאיו: הללוהו שמש וירח הללוהו כל כוכבי אור: הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים: יהללו את שם יי כי הוא צוה ונבראו: ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור: הללו את יי מן הארץ תנינים וכל תהומות: אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עושה דברו: ההרים וכל גבעות עץ פרי וכל ארזים: החיה וכל בהמה רמש וצפור כנף: מלכי ארץ וכל לאמים שרים וכל שפטי ארץ: בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים: יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים: וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה:

הללויה שירו ליי שיר חדש תהלתו בקהל חסידים: ישמח ישראל בעשיו בני ציון יגילו במלכם: יהללו שמו במחול בתף וכנור יזמרו לו: כי רוצה יי בעמו יפאר ענוים בישועה: יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם: רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם: לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים: לאסר מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל: לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו הללויה:

הללויה הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו: הללוהו בגבורתיו הללוהו כרב גדלו: הללוהו בתקע שופר הללוהו בנבל וכנור: הללוהו בתף ומחול הללוהו במנים ועגב: הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי תרועה: כל הנשמה תהלל יה הללויה: כל הנשמה תהלל יה הללויה:

ברוך יי לעולם אמן ואמן: ברוך יי מציון שוכן ירושלים הללויה: ברוך יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן:

ויברך דויד את יי לעיני כל הקהל ויאמר דויד ברוך אתה יי אלהי ישראל אבינו מעולם ועד עולם: לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: והעשר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל: ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך: אתה הוא יי לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחוים: אתה הוא יי האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם: ומצאת את לבבו נאמן לפניך:

וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי לתת לזרעו ותקם את דבריך כי צדיק אתה: ותרא את עני אבתינו במצרים ואת זעקתם שמעת על ים סוף: ותתן אתת ומפתים בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו כי ידעת כי הזידו עליהם ותעש לך שם כהיום הזה: והים בקעת לפניהם ויעברו בתוך הים ביבשה ואת רדפיהם השלכת במצולת כמו אבן במים עזים:

ויושע יי ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים: וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה יי במצרים וייראו העם את יי ויאמינו ביי ובמשה עבדו:

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליי ויאמרו לאמר אשירה ליי כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה: זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו: יי איש מלחמה יי שמו: מרכבות פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלשיו טבעו בים סוף: תהומות יכסימו ירדו במצולות כמו אבן: ימינך יי נאדרי בכח ימינך יי תרעץ אויב: וברב גאונך תהרס קמיך תשלח חרונך יאכלמו כקש: וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נוזלים קפאו תהומות בלב ים: אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי: נשפת ברוחך כסמו ים צללו כעופרת במים אדירים: מי כמוכה באלים יי מי כמוכה נאדר בקדש נורא תהלות עשה פלא: נטית ימינך תבלעמו ארץ: נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך אל נוה קדשך: שמעו עמים ירגזון חיל אחז ישבי פלשת: אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמגו כל ישבי כנען: תפל עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך ידמו כאבן: עד יעבר עמך יי עד יעבר עם זו קנית: תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת יי מקדש אדני כוננו ידיך: יי ימלוך לעלם ועד: יי ימלוך לעולם ועד: יי מלכותה קאם לעלם ולעלמי עלמיא: כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב יי עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים: כי ליי המלוכה ומושל בגוים: ועלו מושיעים בהר ציון לשפט את הר עשו והיתה ליי המלוכה: והיה יי למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד:

ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ. כי לך נאה יי אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה הלל וזמרה עוז וממשלה נצח גדלה וגבורה תהלה ותפארת קדשה ומלכות. ברכות והודאות מעתה ועד עולם: ברוך אתה יי אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות אדון הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים: ח"ק

בעשי"ת אומרים שיר המעלות ממעמקים

חזן ברכו את יי המבורך:

ק"ה ברוך יי המבורך לעולם ועד:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא את הכל:

המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים. ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. מה רבו מעשיך יי כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינך: המלך המרומם לבדו מאז. המשבח והמפואר והמתנשא מימות עולם: אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו. אדון עזנו צור משגבנו. מגן ישענו משגב בעדנו: אל ברוך גדול דעה. הכין ופעל זהרי חמה. טוב יצר כבוד לשמו. מאורות נתן סביבות עזו. פנות צבאיו קדושים רוממי שדי תמיד מספרים כבוד אל וקדושתו. תתברך יי אלהינו על שבח מעשה ידיך ועל מאורי אור שעשית יפארוך סלה:

תתברך צורנו מלכנו וגאלנו בורא קדושים ישתבח שמך לעד מלכנו יוצר משרתים ואשר משרתיו כלם עומדים ברום עולם ומשמיעים ביראה יחד בקול דברי אלהים חיים ומלך עולם: כלם אהובים כלם ברורים כלם גבורים וכלם עושים באימה וביראה רצון קונם. וכלם פותחים את פיהם בקדשה ובטהרה בשירה ובזמרה ומברכים ומשבחים ומפארים ומעריצים ומקדישים וממליכים:

את שם האל המלך הגדול הגבור והנורא קדוש הוא. וכלם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה. ונותנים רשות זה לזה. להקדיש ליוצרם בנחת רוח בשפה ברורה ובנעימה קדשה כלם כאחד עונים ואומרים ביראה:

קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו:

והאופנים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים לעמת שרפים. לעמתם משבחים ואומרים:

ברוך כבוד יי ממקומו:

לאל ברוך נעימות יתנו למלך אל חי וקים זמירות יאמרו ותשבחות ישמיעו. כי הוא לבדו פועל גבורות עושה חדשות בעל מלחמות זורע צדקות מצמיח ישועות בורא רפואות נורא תהלות אדון הנפלאות המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. כאמור לעשה אורים גדולים כי לעולם חסדו: אור חדש על ציון תאיר ונזכה כלנו מהרה לאורו: ברוך אתה יי יוצר המאורות:

אהבה רבה אהבתנו יי אלהינו. חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו. אבינו מלכנו בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חקי חיים כן תחננו ותלמדנו: אבינו האב הרחמן המרחם רחם עלינו ותן בלבנו להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה. והאר עינינו בתורתך ודבק לבנו במצותיך ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך ולא נבוש לעולם ועד: כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו נגילה ונשמחה בישועתך: והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ. ותוליכנו קוממיות לארצנו כי אל פועל ישועות אתה. ובנו בחרת מכל עם ולשון וקרבתנו לשמך הגדול סלה באמת. להודות לך וליחדך באהבה: ברוך אתה יי הבוחר בעמו ישראל באהבה:

יחיד אומר אל מלך נאמן:

שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

ואהבת את יי אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך: ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך: וכתבתם על מזזות ביתך ובשעריך:

והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את יי אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם: ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת: השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם: וחרה אף יי בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר יי נתן לכם: ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם: ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:

למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יי לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ:

ויאמר יי אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת.

והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות יי ועשיתם אתם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם: למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלהיכם: אני יי אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יי אלהיכם:

אמת ויציב ונכון וקים וישר ונאמן ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא ואדיר ומתקן ומקבל וטוב ויפה הדבר הזה עלינו לעולם ועד: אמת אלהי עולם מלכנו צור יעקב מגן ישענו לדור ודור הוא קים ושמו קים וכסאו נכון ומלכותו ואמונתו לעד קימת: ודבריו חיים וקימים נאמנים ונחמדים לעד ולעולמי עולמים. על אבותינו ועלינו על בנינו ועל דורותינו ועל כל דורות זרע ישראל עבדיך:

על הראשונים ועל האחרונים דבר טוב וקים לעולם ועד אמת ואמונה חוק ולא יעבור. אמת שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו. מלכנו מלך אבותינו. גואלנו גואל אבותינו. יוצרנו צור ישועתנו. פודנו ומצילנו מעולם שמך. אין אלהים זולתך:

עזרת אבותינו אתה הוא מעולם מגן ומושיע לבניהם אחריהם בכל דור ודור: ברום עולם מושבך ומשפטיך וצדקתך עד אפסי ארץ: אשרי איש שישמע למצותיך ותורתך ודברך ישים על לבו: אמת אתה הוא אדון לעמך ומלך גבור לריב ריבם: אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע: ממצרים גאלתנו יי אלהינו ומבית עבדים פדיתנו: כל בכוריהם הרגת ובכורך גאלת וים סוף בקעת וזדים טבעת וידידים העברת ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר: על זאת שבחו אהובים ורוממו אל. ונתנו ידידים זמירות שירות ותשבחות ברכות והודאות למלך אל חי וקים: רם ונשא גדול ונורא משפיל גאים ומגביה שפלים מוציא אסירים ופודה ענוים ועוזר דלים ועונה לעמו בעת שועם אליו: תהלות לאל עליון ברוך הוא ומבורך. משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כלם:

מי כמוכה באלים יי מי כמוכה נאדר בקודש נורא תהלות עשה פלא:

שירה חדשה שבחו גאולים לשמך על שפת הים יחד כלם הודו והמליכו ואמרו. יי ימלוך לעולם ועד:

צור ישראל קומה בעזרת ישראל ופדה כנאמך יהודה וישראל: גאלנו יי צבאות שמו קדוש ישראל: ברוך אתה יי גאל ישראל:

(במוסף ולמנחה) כי שם יי אקרא הבו גדל לאלהינו:

אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך:

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה:

(בעשי"ת) זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים:

מלך עוזר ומושיע ומגן: ברוך אתה יי מגן אברהם: אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה רב להושיע:

(בחורף) משיב הרוח ומוריד הגשם:

מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ומקים אמונתו לישני עפר. מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך: מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה:

(בעשי"ת) מי כמוך אב הרחמים זוכר יצוריו לחיים ברחמים:

ונאמן אתה להחיות מתים: ברוך אתה יי מחיה המתים:

כשהש"ץ חוזר התפלה אומרים זה

נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום: ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר: קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: לעמתם ברוך יאמרו: ברוך כבוד יי ממקומו: ובדברי קדשך כתוב לאמר: ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה:

(ש"ץ) לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדשתך נקדיש ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד. כי אל מלך גדול וקדוש אתה: ברוך אתה יי האל (בעשי"ת המלך) הקדוש:

אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה: ברוך אתה יי האל הקדוש: (בעשי"ת המלך הקדוש):

אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה.

במוצאי שבת ובמוצאי יום טוב אומרים זה:

אתה חוננתנו למדע תורתך. ותלמדנו לעשות חקי רצונך. ותבדל יי אלהינו בין קודש לחול. בין אור לחושך. בין ישראל לעמים. בין יום השביעי לששת ימי המעשה: אבינו מלכנו החל עלינו הימים הבאים לקראתנו לשלום חשוכים מכל חטא ומנוקים מכל עון. ומדבקים ביראתך:

(ו) חננו מאתך דעה בינה והשכל. ברוך אתה יי חונן הדעת:

השיבנו אבינו לתורתך. וקרבנו מלכנו לעבודתך. והחזירנו בתשובה שלמה לפניך: ברוך אתה יי הרוצה בתשובה:

סלח לנו אבינו כי חטאנו מחל לנו מלכנו כי פשענו. כי מוחל וסולח אתה: ברוך אתה יי חנון המרבה לסלוח:

ראה נא בענינו וריבה ריבנו וגאלנו מהרה למען שמך כי גואל חזק אתה. ברוך אתה יי גואל ישראל:

בתענית צבור אומר הש"ץ כאן עננו

רפאנו יי ונרפא הושיענו ונושעה כי תהלתנו אתה והעלה רפואה שלמה לכל מכותינו: כי אל מלך רופא נאמן ורחמן אתה: ברוך אתה יי רופא חולי עמו ישראל:

ברך עלינו יי אלהינו את השנה הזאת ואת כל מיני תבואתה לטובה ותן (בחורף טל ומטר ל) ברכה על פני האדמה. ושבענו מטובה. וברך שנתנו כשנים הטובות: ברוך אתה יי מברך השנים:

תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גליותינו וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ: ברוך אתה יי מקבץ נדחי עמו ישראל:

השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחלה והסר ממנו יגון ואנחה ומלוך עלינו אתה יי לבדך בחסד וברחמים וצדקנו במשפט: ברוך אתה יי מלך אוהב צדקה ומשפט:

(בעשי"ת המלך המשפט)

ולמלשינים אל תהי תקוה. וכל הרשעה כרגע תאבד. וכל אויביך מהרה יכרתו. והזדים מהרה תעקר ותשבר ותמגר ותכניע במהרה בימינו: ברוך אתה יי שובר אויבים ומכניע זדים:

על הצדיקים ועל החסידים ועל זקני עמך בית ישראל ועל פליטת סופריהם ועל גרי הצדק ועלינו יהמו נא רחמיך יי אלהינו ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת ושים חלקנו עמהם לעולם ולא נבוש כי בך בטחנו: ברוך אתה יי משען ומבטח לצדיקים:

ולירושלים עירך ברחמים תשוב ותשכון בתוכה כאשר דברת ובנה אותה בקרוב בימינו בנין עולם וכסא דוד עבדך מהרה לתוכה תכין:
לת"ב במנחה נחם ברוך אתה יי בונה ירושלים:

נחם יי אלהינו את אבלי ציון ואת אבלי ירושלים. ואת העיר האבלה והחרבה והבזויה והשוממה. האבלה מבלי בניה והחרבה ממעונותיה. והבזויה מכבודה. והשוממה מאין יושב. והיא יושבת וראשה חפוי כאשה עקרה שלא ילדה. ויבלעוה לגיונות ויירשוה עובדי כוכבים. ויטילו את עמך ישראל לחרב ויהרגו בזדון חסידי עליון. על כן ציון במר תבכה וירושלים תתן קולה. לבי לבי על חלליהם. מעי מעי על חלליהם. כי אתה יי באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה. כאמור ואני אהיה לה נאם יי חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה: ברוך אתה יי מנחם ציון ובונה ירושלים:

את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח. וקרנו תרום בישועתך כי לישועתך קוינו כל היום: ברוך אתה יי מצמיח קרן ישועה:

שמע קולנו יי אלהינו חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו. כי אל שומע תפלות ותחנונים אתה. ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו:

בת"צ אומרים זה

עננו יי עננו ביום צום תעניתנו כי בצרה גדולה אנחנו. אל תפן אל רשענו ואל תסתר פניך ממנו ואל תתעלם מתחנתנו היה נא קרוב לשועתנו יהי נא חסדך לנחמנו טרם נקרא אליך עננו. כדבר שנאמר והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע: כי אתה יי העונה בעת צרה. פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה:

ליחיד כי אתה וכו': וש"ץ מסיים כאן גואל לרופא
ברוך אתה יי העונה בעת צרה:

קודם כי אתה שומע יאמר בהכנעה ובכוון לב ויאמר:
אנא יי חטאתי עויתי ופשעתי לפניך והרע בעיניך עשיתי: רבונו של עולם עשה למען שמך הגדול ותכפר לי על כל עונותי וחטאי ופשעי שחטאתי ושעויתי ושפשעתי לפניך מנעורי ועד היום הזה ותמלא כל השמות שפגמתי בשמך הגדול:

תפלה על פרנסה:
אתה הוא יי האלהים הזן ומפרנס ומכלכל מקרני ראמים עד ביצי כנים הטריפני לחם חוקי והמציא לי ולכל בני ביתי מזונותי קודם שאצטרך להם בנחת ולא בצער בהתר ולא באסור לחיים ולשלום משפע ברכה והצלחה. ומשפע בריכה עליונה כדי שאוכל לעשות רצונך ולעסוק בתורתך ולקיים מצותיך ואל תצריכני לידי מתנת בשר ודם ויקוים בי מקרא שכתוב פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון:

כי אתה שומע תפלת עמך ישראל ברחמים: ברוך אתה יי שומע תפלה:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל ותפלתם באהבה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך:

בר"ח ובחוה"מ אומרים זה:

אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו ופקדוננו וזכרון אבותינו וזכרון משיח בן דוד עבדך וזכרון ירושלים עיר קדשך וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך. לפליטה לטובה. לחן ולחסד ולרחמים. לחיים ולשלום ביום

לר"ח תאמר	לפסח	לסוכות
ראש החודש הזה:	חג המצות הזה:	חג הסכות הזה:

זכרנו יי אלהינו בו לטובה ופקדנו בו לברכה. והושיענו בו לחיים. ובדבר ישועה ורחמים חוס וחננו ורחם עלינו. והושיענו כי אליך עינינו כי אל מלך חנון ורחום אתה:

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים: ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון:

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך ועל נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת. ערב ובוקר וצהרים. הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך מעולם קוינו לך:

מודים דרבנן
מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותקיימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו מודים לך ברוך אל ההודאות:

בחנוכה ובפורים אומרים זה

על הנסים ועל הפרקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל הנפלאות שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:

לחנוכה בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו כשעמדה מלכות יון על עמך ישראל להשכיחם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך. ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם. רבת את ריבם. דנת את דינם. נקמת את נקמתם. מסרת גבורים ביד חלשים. ורבים ביד מעטים. וטמאים ביד טהורים. ורשעים ביד צדיקים. וזדים ביד עוסקי תורתך ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה ואחר כן באו בניך לדביר ביתך ופנו את היכלך וטהרו את מקדשך והדליקו נרות בחצרות קדשך וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול:

לפורים בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה כשעמד עליהם המן הרשע בקש להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד בשלשה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ושללם לבוז: ואתה ברחמיך הרבים הפרת את עצתו וקלקלת את מחשבתו והשבות לו גמולו בראשו ותלו אותו ואת בניו על העץ:

ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד לעולם ועד:
בעשי"ת וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך:

וכל החיים יודוך סלה ויהללו את שמך באמת האל ישועתנו ועזרתנו סלה: ברוך אתה יי הטוב שמך ולך נאה להודות:

לש"ץ או"א ברכנו בברכה המשולשת בתורה הכתובה על ידי משה עבדך האמורה מפי אהרן ובניו כהנים עם קדושך כאמור: יברכך יי וישמרך: יאר יי פניו אליך ויחנך: ישא יי פניו אליך וישם לך שלום:

שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך. ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך. כי באור

פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: כספר בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בעשי"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

למנחה ולמעריב שָׁלוֹם רָב עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל הַשָּׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: כספר בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אלהי. נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי וכל החושבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבתם. עשה למען שמך. עשה למען ימינך. עשה למען קדשתך. עשה למען תורתך. למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי: עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

לתענית צבור ולעשרת ימי תשובה

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בָּרֵךְ (בעשי"ת חַדֵּשׁ) עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מֵעָלֵינוּ כָּל גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מַחְשְׁבוֹת שׂוֹנְאֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָפֵר עֲצַת אוֹיְבֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כַּלֵּה כָּל צַר וּמַשְׂטִין מֵעָלֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ סְתוֹם פִּיּוֹת מַשְׂטִינֵנוּ וּמְקַטְרִיגֵינוּ:
א"מ כַּלֵּה דֶבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וּשְׁבִי וּמַשְׁחִית וְעָוֹן מִבְּנֵי בְרִיתֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְנַע מַגֵּפָה מִנַּחֲלָתֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ סְלַח וּמְחַל לְכָל עֲוֹנוֹתֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחוֹק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים כָּל שִׁטְרֵי חוֹבוֹתֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁלַח רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְחוֹלֵי עַמֶּךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קְרַע רוֹעַ גְּזַר דִּינֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ בְּזִכָּרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ:

לתענית צבור	לעשי"ת כתבנו לנעילה חתמנו:
א"מ זָכְרֵנוּ לְחַיִּים טוֹבִים:	א"מ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים טוֹבִים:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִגְאוּלָה וִישׁוּעָה:	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר גְּאוּלָה וִישׁוּעָה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לְפַרְנָסָה וְכַלְכָּלָה:	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר פַּרְנָסָה וְכַלְכָּלָה:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתתן לי ולבני ביתי ולכל הסמוכים על שולחני היום ובכל יום ויום מזונותי בכבוד מכות שמך הגדול (דיקרנוסא) הממונה על הפרנסה:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִזְכֻיּוֹת:	א"מ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר זְכֻיּוֹת:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִסְלִיחָה וּמְחִילָה:	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר סְלִיחָה וּמְחִילָה:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַצְמַח לָנוּ יְשׁוּעָה בְּקָרוֹב:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָרֵם קֶרֶן יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מַלֵּא יָדֵינוּ מִבִּרְכוֹתֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מַלֵּא אֲסָמֵינוּ שָׂבָע:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁמַע קוֹלֵנוּ חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ פְּתַח שַׁעֲרֵי שָׁמַיִם לִתְפִלָּתֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זְכוֹר כִּי עָפָר אֲנָחְנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ נָא אַל תְּשִׁיבֵנוּ רֵיקָם מִלְּפָנֶיךָ:
א"מ תְּהֵא הַשָּׁעָה הַזֹּאת שְׁעַת רַחֲמִים וְעֵת רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חֲמוֹל עָלֵינוּ וְעַל עוֹלָלֵינוּ וְטַפֵּנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן הֲרוּגִים עַל שֵׁם קָדְשֶׁךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן טְבוּחִים עַל יִחוּדֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן בָּאֵי בָאֵשׁ וּבַמַּיִם עַל קִדּוּשׁ שְׁמֶךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ נְקוֹם נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ אִם לֹא לְמַעֲנֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים:
א"מ עֲשֵׂה לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וָחֶסֶד וְהוֹשִׁיעֵנוּ:

לשני וחמישי

וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנּוּ חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנוּ: הוֹשִׁיעֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמוֹד: כִּי עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא: לֹא כַחֲטָאֵינוּ תַּעֲשֶׂה לָנוּ וְלֹא כַעֲוֹנוֹתֵינוּ תִּגְמוֹל עָלֵינוּ: אִם עֲוֹנֵינוּ עָנוּ בָנוּ יְיָ עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ: זְכוֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: יַעַנְנוּ יְיָ בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגְּבֵנוּ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים צְדָקָה עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: אֲדוֹנֵנוּ אֱלֹהֵינוּ שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנֵינוּ וּזְכָר לָנוּ אֶת בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: וְעַתָּה אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ אֶת עַמְּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה חָטָאנוּ רָשָׁעְנוּ: אֲדֹנָי כְּכָל צִדְקוֹתֶיךָ יָשָׁב נָא אַפְּךָ וַחֲמָתְךָ מֵעִירְךָ יְרוּשָׁלַיִם הַר קָדְשֶׁךָ: כִּי בַחֲטָאֵינוּ וּבַעֲוֹנוֹת אֲבוֹתֵינוּ יְרוּשָׁלַיִם וְעַמְּךָ לְחֶרְפָּה לְכָל סְבִיבוֹתֵינוּ: וְעַתָּה שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ אֶל תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל תַּחֲנוּנָיו וְהָאֵר פָּנֶיךָ עַל מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמֵם לְמַעַן אֲדֹנָי:

הַטֵּה אֱלֹהַי אָזְנְךָ וּשְׁמָע פְּקַח עֵינֶיךָ וּרְאֵה שֹׁמְמוֹתֵינוּ וְהָעִיר אֲשֶׁר נִקְרָא שִׁמְךָ עָלֶיהָ כִּי לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים: אֲדֹנָי שְׁמָעָה אֲדֹנָי סְלָחָה אֲדֹנָי הַקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה אַל תְּאַחַר לְמַעַנְךָ אֱלֹהַי כִּי שִׁמְךָ נִקְרָא עַל עִירְךָ וְעַל עַמֶּךָ: אָבִינוּ הָאָב הָרַחֲמָן הַרְאֵנוּ אוֹת לְטוֹבָה וְקַבֵּץ נְפוּצוֹתֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל הַגּוֹיִם כִּי אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְעַתָּה יְיָ אָבִינוּ אָתָּה אֲנַחְנוּ הַחוֹמֶר וְאַתָּה יוֹצְרֵנוּ וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ כֻּלָּנוּ: הוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ: חוּסָה יְיָ עַל עַמֶּךָ וְאַל תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה לִמְשָׁל בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם: יָדַעְנוּ כִּי חָטָאנוּ וְאֵין מִי יַעֲמוֹד בַּעֲדֵנוּ. שִׁמְךָ הַגָּדוֹל יַעֲמָד לָנוּ בְּעֵת צָרָה: יָדַעְנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים צְדָקָה עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: כְּרַחֵם אָב עַל בָּנִים כֵּן תְּרַחֵם יְיָ עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: חֲמוֹל עַל עַמֶּךָ רַחֵם עַל נַחֲלָתֶךָ חוּסָה נָּא כְּרוֹב רַחֲמֶיךָ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי לְךָ יְיָ הַצְּדָקָה עוֹשֵׂה נִפְלָאוֹת בְּכָל עֵת:

הַבֶּט נָא רַחֶם נָא עַל עַמְּךָ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. יְיָ אֱלֹהֵינוּ חוּס וְרַחֵם וְהוֹשִׁיעָה

צאן מרעיתך ואל ימשל בנו קצף כי לך עינינו תלויות הושיענו למען שמך: רחם עלינו למען בריתך. הביטה ועננו בעת צרה כי לך יי הישועה. בך תוחלתנו אלוה סליחות אנא סלח נא אל טוב וסלח כי אל מלך חנון ורחום אתה:

אנא מלך חנון ורחום זכור והבט לברית בין הבתרים ותראה לפניך עקדת יחיד למען ישראל: אבינו מלכנו חננו ועננו כי שמך הגדול נקרא עלינו עשה נפלאות בכל עת: עשה עמנו כחסדך חנון ורחום הביטה ועננו בעת צרה כי לך יי הישועה: אבינו מלכנו מחסנו אל תעש עמנו כרוע מעללינו. זכור רחמיך יי וחסדיך וכרוב טובך הושיענו וחמל נא עלינו כי אין לנו אלוה אחר מבלעדיך צורנו. אל תעזבנו יי אלהינו אל תרחק ממנו. כי נפשנו קצרה מחרב ומשבי ומדבר וממגפה ומכל צרה ויגון הצילנו כי לך קוינו ואל תכלימנו יי אלהינו והאר פניך בנו. וזכר לנו את ברית אבותינו והושיענו למען שמך: ראה בצרותינו ושמע קול תפלתנו כי אתה שומע תפלת כל פה:

אל רחום וחנון רחם עלינו ועל כל מעשיך כי אין כמוך יי אלהינו אנא שא נא פשעינו: אבינו מלכנו צורנו וגואלנו אל חי וקים החסין בכח חסיד וטוב על כל מעשיך כי אתה הוא יי אלהינו אל ארך אפים ומלא רחמים עשה עמנו כרוב רחמיך והושיענו למען שמך: שמע מלכנו תפלתנו ומיד אויבינו הצילנו. שמע מלכנו תפלתנו ומכל צרה ויגון הצילנו: אבינו מלכנו אתה ושמך עלינו נקרא. אל תניחנו: אל תעזבנו אבינו ואל תטשנו בוראנו ואל תשכחנו יוצרנו כי אל מלך חנון ורחום אתה:

אין כמוך חנון ורחום יי אלהינו אין כמוך אל ארך אפים ורב חסד ואמת הושיענו ברחמיך הרבים מרעש ומרוגז הצילנו. זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשינו ואל רשענו ואל חטאתנו: שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך: והסר ממנו מכת המות כי רחום אתה כי כן דרכך עושה חסד חנם בכל דור ודור: חוסה יי על עמך והצילנו מזעמך. והסר ממנו מכת המגפה וגזרה קשה כי אתה שומר ישראל: לך אדני הצדקה ולנו בשת הפנים מה נתאונן מה נאמר מה נדבר ומה נצטדק נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה אליך כי ימינך פשוטה לקבל שבים: אנא יי הושיעה נא. אנא יי הצליחה נא: אנא יי עננו ביום קראנו: לך יי חכינו לך יי קוינו לך יי ניחל אל תחשה ותעננו כי נאמו גוים אבדה תקותם כל ברך וכל קומה לך לבד תשתחוה:

הפותח יד בתשובה לקבל פושעים וחטאים נבהלה נפשנו מרוב עצבוננו אל תשכחנו נצח. קומה והושיענו כי חסינו בך: אבינו מלכנו אם אין בנו צדקה ומעשים טובים זכר לנו את ברית אבותינו ועדותנו בכל יום יי אחד: הביטה בענינו כי רבו מכאובינו וצרות לבבנו: חוסה יי עלינו בארץ שבינו. ואל תשפוך חרונך עלינו כי אנחנו עמך בני בריתך: אל הביטה דל כבודנו בגוים ושקצונו כטומאת הנדה. עד מתי עזך בשבי ותפארתך ביד צר. עוררה גבורתך וקנאתך על אויביך הם יבשו ויחתו מגבורתם. ואל ימעטו לפניך תלאותינו: מהר יקדמונו רחמיך ביום צרתינו ואם לא למעננו למענך פעל ואל תשחית זכר שאריתנו. וחון אום המיחדים שמך פעמים בכל יום תמיד באהבה. ואומרים שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

ויאמר דוד אל גד צר לי מאוד נפלה נא ביד יי כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה:

רחום וחנון חטאתי לפניך יי מלא רחמים רחם עלי וקבל תחנוני: יי אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרני: חנני יי כי אמלל אני רפאני יי כי נבהלו עצמי: ונפשי נבהלה מאד ואתה יי עד מתי: שובה יי חלצה נפשי הושיעני למען חסדך: כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך: יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מטתי בדמעתי ערשי אמסה: עששה מכעס עיני עתקה בכל צוררי: סורו ממני כל פועלי און כי שמע יי קול בכיי: שמע יי תחנתי יי תפלתי יקח: יבשו ויבהלו מאד כל איבי ישבו יבשו רגע:

כשאומרים והוא רחום אומרים זה.

יי אלהי ישראל שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך:

הבט משמים וראה. כי היינו לעג וקלס בגוים. נחשבנו כצאן לטבח יובל. להרוג ולאבד ולמכה ולחרפה:

ובכל זאת שמך לא שכחנו נא אל תשכחנו: יי

זרים אומרים אין תוחלת ותקוה. חון אום לשמך מקוה: טהור ישועתנו קרבה: יגענו ולא הונח לנו. רחמיך יכבשו את כעסך מעלינו:

אנא שוב מחרונך ורחם סגלה אשר בחרת: יי

חוסה יי עלינו ברחמיך. ואל תתננו בידי אכזרים. למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם. למענך עשה עמנו חסד ואל תאחר:

אנא שוב מחרונך ורחם סגלה אשר בחרת: יי

קולנו תשמע ותחון. ואל תטשנו ביד אויבינו למחות את שמנו. זכור אשר נשבעת לאבותינו. ככוכבי השמים ארבה את זרעכם. ועתה נשארנו מעט מהרבה:

ובכל זאת שמך לא שכחנו נא אל תשכחנו: יי

עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך:

יי אלהי ישראל שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך

בימים שאין אומרים והוא רחום מתחילין שומר ישראל:

שומר ישראל. שמור שארית ישראל. ואל יאבד ישראל האומרים שמע ישראל:

שומר גוי אחד. שמור שארית עם אחד. ואל יאבד גוי אחד: המיחדים שמך יי אלהינו יי אחד:

שומר גוי קדוש. שמור שארית עם קדוש. ואל יאבד גוי קדוש. המשלשים בשלש קדשות לקדוש:

מתרצה ברחמים ומתפיס בתחנונים התרצה והתפיס לדור עני כי אין עוזר:

אבינו מלכנו חננו ועננו כי אין בנו מעשים עשה עמנו צדקה וחסד והושיענו:

ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו: זכור רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה: יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך: אל תזכר לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד: חננו יי חננו כי רב שבענו בוז: ברוגז רחם תזכור: כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו: עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך: ח"ק

בשני ובחמישי אומרים זה וצריך לומר בעמידה:

ס"א אל ארך אפים ורב חסד ואמת אל באפך תוכיחנו. חוסה יי על עמך והושיענו מכל רע חטאנו לך אדון סלח נא כרוב רחמיך אל:

ס"ס אל ארך אפים ומלא רחמים אל תסתר פניך ממנו חוסה יי על שארית ישראל עמך והצילנו מכל רע חטאנו לך אדון סלח נא כרוב רחמיך אל:

כשמוציאין הארון נוהגין לפתוח

כשה הולכים ספר תורה לומרים זה :

ויהי בנסע הארן ויאמר משה קומה יי ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך : כי מציון תצא תורה ודבר יי מירושלים : ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדושתו :

בריך שמיה דמרא עלמא . בריך כתרך ואתרך יהא רעותך עם עמך ישראל לעלם ופורקן ימינך אחזי לעמך בבית מקדשך. ולאמטויי לנא מטוב נהורך ולקבל צלותנא ברחמין . יהא רעוא קדמך דתוריך לן חיין בטיבותא ולהוי אנא פקידא בגו צדיקיא למרחם עלי ולמנטר יתי וית כל די לי ודי לעמך ישראל . אנת הוא זן לכולא ומפרנס לכולא : אנת הוא שליט על כולא . אנת הוא דשליט על מלכיא ומלכותא דילך היא . אנא עבדא דקודשא בריך הוא דסגידנא קמיה ומקמיה דיקר אורייתיה בכל עידן ועידן . לא על אנש רחיצנא ולא על בר אלהין סמיכנא . אלא באלהא דשמיא . דהוא אלהא קשוט ואורייתיה קשוט . ונביאוהי קשוט ומסגי למעבד טבון וקשוט . ביה אנא רחיץ . ולשמיה קדישא יקירא אנא אימר תשבחן . יהא רעוא קדמך דתפתח לבאי באורייתא ותשלים משאלין דלבאי . ולבא דכל עמך ישראל . לטב ולחיין ולשלם :

כשנותנין הס"ת ביד הש"ץ כהן :

שמע ישראל יי אלהינו יי אחד :

אחד אלהינו גדול אדונינו קדוש שמו :

בחול גדלו ליי אתי ונרוממה שמו יחדו :

קהל לך יי הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש : רוממו יי אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא : רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו :

כשנושאים הס"ת אומרים זה :

על הכל יתגדל ויתקדש וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא : בעולמות שברא העולם הזה והעולם הבא : כרצונו וכרצון יראיו וכרצון כל בית ישראל : צור העולמים אדון כל הבריות אלוה כל הנפשות : היושב במרחבי מרום השוכן בשמי שמי קדם : קדושתו על החיות וקדושתו על כסא הכבוד : ובכן יתקדש שמך בנו יי אלהינו לעיני כל חי : ונאמר לפניו שיר חדש ככתוב : שירו לאלהים זמרו שמו סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו : ונראהו עין בעין בשובו אל נוהו ככתוב : כי עין בעין יראו בשוב יי ציון : ונאמר ונגלה כבוד יי וראו כל בשר יחדו כי פי יי דבר :

אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים ויזכור ברית איתנים ויציל נפשותינו מן השעות הרעות ויגער ביצר הרע מן הנשואים ויחון אותנו לפליטת עולמים . וימלא משאלותינו במדה טובה ישועה ורחמים :

כשמגביהין הספר תורה אומרים זה :

וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל על פי יי ביד משה :

יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו :

קהל הודו על ארץ ושמים : וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה :

ואומרים כאן מזמור לדוד , וגדול וכו' ור"ח ויו"ט ושבת כשמחזירין לארון מזמור . כשמכניסין הס"ת להיכל אומרים זה :

ובנחה יאמר שובה יי רבבות אלפי ישראל : קומה יי למנוחתך אתה וארון עזך : כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו : בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך : כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו : עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאשר : דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום : השיבנו יי אליך ונשובה חדש ימינו כקדם : אשרי וכו'

למנצח מזמור לדוד : יענך יי ביום צרה ישגבך שם

אלהי יעקב : ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך : יזכור כל מנחתיך ועולתך ידשנה סלה : יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא : נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול ימלא יי כל משאלותיך : עתה ידעתי כי הושיע יי משיחו יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו : אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם יי אלהינו נזכיר : המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד : יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו :

ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם יי : ואני זאת בריתי אותם אמר יי רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר יי מעתה ועד עולם :

ואתה קדוש יושב תהלות ישראל : וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו : ומקבלין דין מן דין ואמרין קדיש בשמי מרומא עילאה בית שכינתיה קדיש על ארעא עובד גבורתיה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא : יי צבאות מליא כל ארעא זיו יקריה : ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד יי ממקומו : ונטלתני רוחא ושמעת בתרי קל זיע סגיא דמשבחין ואמרין בריך יקרא דיי מאתר בית שכינתיה : יי ימלוך לעולם ועד : יי מלכותיה קאם לעלם ולעלמי עלמיא : יי אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך : והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו : כי אתה אדני טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך : צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת : תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם : ברוך אדני יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה : יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה : יי צבאות אשרי אדם בוטח בך : יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו : ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו הוא יפתח לבנו בתורתו וישם בלבנו אהבתו ויראתו ולעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה : יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שנשמור חקיך בעולם הזה ונזכה ונחיה ונראה ונירש טובה וברכה לשני ימות המשיח ולחיי העולם הבא : למען יזמרך כבוד ולא ידום יי אלהי לעולם אודך : ברוך הגבר אשר יבטח ביי והיה יי מבטחו : בטחו ביי עדי עד כי ביה יי צור עולמים : ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך יי : יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר :

יתגדל ויתקדש שמיה רבא . בעלמא די ברא כרעותיה וימליך מלכותיה . בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן : יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא : יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמיה דקודשא בריך הוא . לעילא (בעשי"ת לעילא לעילא מכל) מן כל ברכתא ושירתא תשבחתא ונחמתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן :

קהל קבל ברחמים וברצון את תפלתנו :

תתקבל צלותהון ובעותהון דכל בית ישראל קדם אבוהון די בשמיא ואמרו אמן: קהל יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם:

חזן יהא שלמא רבא מן שמיא וחיים עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן: קהל עזרי מעם יי עשה שמים וארץ:

עשה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן:

עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדלה ליוצר בראשית שלא עשנו כגויי הארצות ולא שמנו כמשפחות האדמה שלא שם חלקנו כהם וגורלנו ככל המונם: ואנחנו כורעים ומשתחוים ומודים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ. ומושב יקרו בשמים ממעל. ושכינת עזו בגבהי מרומים. הוא אלהינו אין עוד. אמת מלכנו אפס זולתו. ככתוב בתורתו. וידעת היום והשבות אל לבבך כי יי הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד:

על כן נקוה לך יי אלהינו לראות מהרה בתפארת עזך להעביר גלולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון. לתקן עולם במלכות שדי וכל בני בשר יקראו בשמך. להפנות אליך כל רשעי ארץ. יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון: לפניך יי אלהינו יכרעו ויפולו. ולכבוד שמך יקר יתנו. ויקבלו כלם את עול מלכותך. ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד: כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד: ככתוב בתורתך יי ימלוך לעולם ועד: ונאמר והיה יי למלך על כל הארץ. ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד: ק"י

אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבוא. עצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל. ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט:

שיר של יום

ליום ראשון

היום יום ראשון בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

לדוד מזמור ליי הארץ ומלואה תבל וישבי בה: כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה: מי יעלה בהר יי ומי יקום במקום קדשו: נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה: ישא ברכה מאת יי וצדקה מאלהי ישעו: זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד: מי זה מלך הכבוד יי עזוז וגבור יי גבור מלחמה: שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד: מי הוא זה מלך הכבוד יי צבאות הוא מלך הכבוד סלה:

ליום שני

היום יום שני בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

שיר מזמור לבני קרח: גדול יי ומהולל מאד בעיר אלהינו הר קדשו: יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב: אלהים בארמנותיה נודע למשגב: כי הנה המלכים נועדו עברו יחדו: המה ראו כן תמהו נבהלו נחפזו: רעדה אחזתם שם חיל כיולדה: ברוח קדים תשבר אניות תרשיש: כאשר שמענו כן ראינו בעיר יי צבאות בעיר אלהינו אלהים יכוננה עד עולם סלה: דמינו אלהים חסדך בקרב היכלך: כשמך אלהים כן תהלתך על קצוי ארץ צדק מלאה ימינך: ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה למען משפטיך: סובו ציון והקיפוה ספרו מגדליה: שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה למען תספרו לדור אחרון: כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות:

ליום שלישי

היום יום שלישי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

מזמור לאסף אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט: עד מתי תשפטו עול ופני רשעים תשאו סלה: שפטו דל ויתום עני ורש הצדיקו: פלטו דל ואביון מיד רשעים הצילו: לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו ימוטו כל מוסדי ארץ: אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם: אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפולו: קומה אלהים שפטה הארץ כי אתה תנחל בכל הגוים:

ליום רביעי

היום יום רביעי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

אל נקמות יי אל נקמות הופיע: הנשא שופט הארץ השב גמול על גאים: עד מתי רשעים יי עד מתי רשעים יעלזו: יביעו ידברו עתק יתאמרו כל פועלי און: עמך יי ידכאו ונחלתך יענו: אלמנה וגר יהרוגו ויתומים ירצחו: ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב: בינו בוערים בעם וכסילים מתי תשכילו: הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט: היוסר גוים הלא יוכיח המלמד אדם דעת: יי יודע מחשבות אדם כי המה הבל: אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו: להשקיט לו מימי רע עד יכרה לרשע שחת: כי לא יטוש יי עמו ונחלתו לא יעזוב: כי עד צדק ישוב משפט ואחריו כל ישרי לב: מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און: לולי יי עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי: אם אמרתי מטה רגלי חסדך יי יסעדני: ברוב שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי: היתחברך כסא הוות יוצר עמל עלי חוק: יגודו על נפש צדיק ודם נקי ירשיעו: ויהי יי לי למשגב ואלהי לצור מחסי: וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם יצמיתם יי אלהינו:

לכו נרננה ליי נריעה לצור ישענו: נקדמה פניו בתודה בזמירות נריע לו: כי אל גדול יי ומלך גדול על כל אלהים:

ליום חמישי

היום יום חמישי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

למנצח על הגתית לאסף: הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב: שאו זמרה ותנו תוף כנור נעים עם נבל: תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו: כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב: עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע: הסירותי מסבל שכמו כפיו מדוד תעבורנה: בצרה קראת ואחלצך אענך בסתר רעם אבחנך על מי מריבה סלה: שמע עמי ואעידה בך ישראל אם תשמע לי: לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר: אנכי יי אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו: ולא שמע עמי לקולי וישראל לא אבה לי: ואשלחהו בשרירות לבם ילכו במועצותיהם: לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו: כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי: משנאי יי יכחשו לו ויהי עתם לעולם: ויאכילהו מחלב חטה ומצור דבש אשביעך:

ליום ששי

היום יום ששי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

יי מלך גאות וכו' תמצא לעיל

ליום השבת

היום יום שבת קודש שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

מזמור שיר ליום השבת תמצא לעיל

מן ר"ח אלול עד אחר שמיני עצרת בבקר ובערב אומרים זה המזמור:

לדוד יי אורי וישעי ממי אירא יי מעוז חיי ממי אפחד: בקרוב עלי מרעים לאכול את בשרי צרי ואויבי לי המה כשלו ונפלו: אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח: אחת שאלתי מאת יי אותה אבקש שבתי בבית יי כל ימי חיי לחזות בנועם יי ולבקר בהיכלו: כי יצפנני בסכו ביום רעה יסתירני בסתר אהלו בצור ירוממני: ועתה ירום ראשי על אויבי סביבותי ואזבחה באהלו זבחי תרועה אשירה ואזמרה ליי: שמע יי קולי אקרא וחנני ועננו: לך אמר לבי בקשו פני את פניך יי אבקש: אל תסתר פניך ממני אל תט באף עבדך עזרתי היית אל תטשני ואל תעזבני אלהי ישעי: כי אבי ואמי עזבוני ויי יאספני: הורני יי דרכך ונחני בארח מישור למען שוררי: אל תתנני בנפש צרי כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס: לולא האמנתי לראות בטוב יי בארץ חיים: קוה אל יי חזק ויאמץ לבך וקוה אל יי:

שש זכירות

זכירת יציאת מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך:

זכירת מעמד הר סיני רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך: יום אשר עמדת לפני יי אלהיך בחרב:

זכירת מחיית עמלק זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: אשר קרך בדרך

בנגב בך כי תחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים: והיה בהניח יי אלהיך לך מכל איביך מסביב בארץ אשר יי אלהיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח: ימח שמו וזכרו
ונמח זכורו מלהזכירו:

זכירת מעשה העגל זכור אל תשכח את אשר הקצפת את יי אלהיך במדבר:

זכירת מרים זכור את אשר עשה יי אלהיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים:

זכירת יום השבת זכור את יום השבת לקדשו:

שלשה עשר עקרים

[א] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים:

[ב] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא יחיד ואין יחידות כמוהו בשום פנים והוא לבדו אלהינו היה הוה ויהיה:

[ג] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף ואין לו שום דמיון כלל:

[ד] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא ראשון והוא אחרון:

[ה] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו לו לבדו ראוי להתפלל ואין לזולתו ראוי להתפלל:

[ו] אני מאמין באמונה שלמה שכל דברי נביאים אמת:

[ז] אני מאמין באמונה שלמה שנבואת משה רבינו עליו השלום היתה אמתית ושהוא היה אב לנביאים לקודמים לפניו ולבאים אחריו:

[ח] אני מאמין באמונה שלמה שכל התורה המצויה עתה בידינו היא הנתונה למשה רבנו עליו השלום:

[ט] אני מאמין באמונה שלמה שזאת התורה לא תהא מחלפת ולא תהא תורה אחרת מאת הבורא יתברך שמו:

[י] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו יודע כל מעשי בני אדם וכל מחשבותם שנאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם:

[יא] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו גומל טוב לשומרי מצותיו ומעניש לעוברי מצותיו:

[יב] אני מאמין באמונה שלמה בביאת המשיח ואף על פי שיתמהמה עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבא:

[יג] אני מאמין באמונה שלמה שתהיה תחית המתים בעת שתעלה רצון מאת הבורא יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד ולנצח נצחים:

לישועתך קויתי יי. קויתי יי לישועתך. יי לישועתך קויתי:
לפורקנך סברית יי. סברית יי לפורקנך. יי לפורקנך סברית:

סדר קבלת שבת

לכו נרננה ליי נריעה לצור ישענו: נקדמה פניו בתודה בזמרות נריע לו: כי אל גדול יי ומלך גדול על כל אלהים: אשר בידו מחקרי ארץ ותועפות הרים לו: אשר לו הים והוא עשהו ויבשת ידיו יצרו: בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני יי עשנו: כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו היום אם בקולו תשמעו: אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר: אשר נסוני אבותיכם בחנוני גם ראו פעלי: ארבעים שנה אקוט בדור ואומר עם תועי לבב הם והם לא ידעו דרכי: אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי:

שירו ליי שיר חדש שירו ליי כל הארץ: שירו ליי ברכו שמו בשרו מיום ליום ישועתו: ספרו בגוים כבודו בכל העמים נפלאותיו: כי גדול יי ומהלל מאד נורא הוא על כל אלהים: כי כל אלהי העמים אלילים ויי שמים עשה: הוד והדר לפניו עוז ותפארת במקדשו: הבו ליי משפחות עמים הבו ליי כבוד ועוז: הבו ליי כבוד שמו שאו מנחה ובאו לחצרותיו: השתחוו ליי בהדרת קדש חילו מפניו כל הארץ: אמרו בגוים יי מלך אף תכון תבל בל תמוט ידין עמים במישרים: ישמחו השמים ותגל הארץ ירעם הים ומלואו: יעלז שדי וכל אשר בו אז ירננו כל עצי יער: לפני יי כי בא כי בא לשפוט הארץ ישפוט תבל בצדק ועמים באמונתו:

יי מלך תגל הארץ ישמחו איים רבים: ענן וערפל סביביו צדק ומשפט מכון כסאו: אש לפניו תלך ותלהט סביב צריו: האירו ברקיו תבל ראתה ותחל הארץ: הרים כדונג נמסו מלפני יי מלפני אדון כל הארץ: הגידו השמים צדקו וראו כל העמים כבודו: יבשו כל עובדי פסל המתהללים באלילים השתחוו לו כל אלהים: שמעה ותשמח ציון ותגלנה בנות יהודה למען משפטיך יי: כי אתה יי עליון על כל הארץ מאד נעלית על כל אלהים: אהבי יי שנאו רע שומר נפשות חסידיו מיד רשעים יצילם: אור זרע לצדיק ולישרי לב שמחה: שמחו צדיקים ביי והודו לזכר קדשו:

מזמור שירו ליי שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו: הודיע יי ישועתו לעיני הגוים גלה צדקתו: זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו: הריעו ליי כל הארץ פצחו ורננו וזמרו: זמרו ליי בכנור בכנור וקול זמרה: בחצצרות וקול שופר הריעו לפני המלך יי: ירעם הים ומלואו תבל וישבי בה: נהרות ימחאו כף יחד הרים ירננו: לפני יי כי בא לשפוט הארץ ישפוט תבל בצדק ועמים במישרים:

יי מלך ירגזו עמים יושב כרובים תנוט הארץ: יי בציון גדול ורם הוא על כל העמים: יודו שמך גדול ונורא קדוש הוא: ועוז מלך משפט אהב אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית: רוממו יי אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא: משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו קוראים אל יי והוא יענם: בעמוד ענן ידבר אליהם שמרו עדותיו וחוק נתן למו: יי אלהינו אתה עניתם אל

נֹשֵׂא הָיִיתָ לָהֶם וְנֹקֵם עַל עֲלִילוֹתָם: רוֹמְמוּ יי אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יי אֱלֹהֵינוּ:

מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיי בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיי כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַיי כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיי בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: קוֹל יי עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יי עַל מַיִם רַבִּים: קוֹל יי בַּכֹּחַ קוֹל יי בֶּהָדָר: קוֹל יי שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יי אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן: וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים: קוֹל יי חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ: קוֹל יי יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יי מִדְבַּר קָדֵשׁ: קוֹל יי יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד: יי לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יי מֶלֶךְ לְעוֹלָם: יי עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יי יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם: ואומרים אנא בכח

לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה. פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה:

שָׁמוֹר וְזָכוֹר בְּדִבּוּר אֶחָד. הִשְׁמִיעָנוּ אֵל הַמְיֻחָד. יי אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד. לְשֵׁם וּלְתִפְאֶרֶת וְלִתְהִלָּה: לכה

לִקְרַאת שַׁבָּת לְכוּ וְנֵלְכָה. כִּי הִיא מְקוֹר הַבְּרָכָה. מֵרֹאשׁ מִקֶּדֶם נְסוּכָה. סוֹף מַעֲשֶׂה בְּמַחֲשָׁבָה תְּחִלָּה: לכה

מִקְדַּשׁ מֶלֶךְ עִיר מְלוּכָה. קוּמִי צְאִי מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה. רַב לָךְ שֶׁבֶת בְּעֵמֶק הַבָּכָא. וְהוּא יַחֲמוֹל עָלַיִךְ חֶמְלָה: לכה

הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר קוּמִי. לִבְשִׁי בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ עַמִּי. עַל יַד בֶּן יִשַׁי בֵּית הַלַּחְמִי. קָרְבָה אֶל נַפְשִׁי גְאָלָהּ: לכה

הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי. כִּי בָא אוֹרֵךְ קוּמִי אוֹרִי. עוּרִי עוּרִי שִׁיר דַּבֵּרִי. כְּבוֹד יי עָלַיִךְ נִגְלָה: לכה

לֹא תֵבוֹשִׁי וְלֹא תִכָּלְמִי. מַה תִּשְׁתּוֹחֲחִי וּמַה תֶּהֱמִי. בָּךְ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמִּי. וְנִבְנְתָה עִיר עַל תִּלָּהּ: לכה

וְהָיוּ לִמְשִׁסָּה שֹׁאסָיִךְ. וְרָחֲקוּ כָּל מְבַלְּעָיִךְ. יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ. כִּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל כַּלָּה: לכה

יָמִין וּשְׂמֹאל תִּפְרוֹצִי. וְאֶת יי תַּעֲרִיצִי. עַל יַד אִישׁ בֶּן פַּרְצִי. וְנִשְׂמְחָה וְנָגִילָה: לכה

בּוֹאִי בְשָׁלוֹם עֲטֶרֶת בַּעְלָהּ. גַּם בְּשִׂמְחָה וּבְצָהֳלָה. תּוֹךְ אֱמוּנֵי עַם סְגֻלָּה. בּוֹאִי כַלָּה בּוֹאִי כַלָּה: לכה

מזמור שיר ליום השבת וכו׳ . קיי ג

תפלת ערבית

קדיש שלם ערבית יתגדל וכו׳

לשם יחוד קוב"ה וכו׳ הריני בא להתפלל תפלת ערבית שתיקן יעקב אבינו עליו השלום לתקן שרשה במקור עליון ויהי נועם וכו׳: ח"ק

כתוב וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: יי הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

כנס חז"ס מתחילין כאן

חזן בָּרְכוּ אֶת יי הַמְבֹרָךְ:

ק"ה בָּרוּךְ יי הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בִּדְבָרוֹ מַעֲרִיב עֲרָבִים בְּחָכְמָה פּוֹתֵחַ שְׁעָרִים וּבִתְבוּנָה מְשַׁנֶּה עִתִּים וּמַחֲלִיף אֶת הַזְּמַנִּים וּמְסַדֵּר אֶת הַכּוֹכָבִים בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם בָּרָקִיעַ כִּרְצוֹנוֹ. בּוֹרֵא יוֹם וָלָיְלָה גּוֹלֵל אוֹר מִפְּנֵי חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ מִפְּנֵי אוֹר. וּמַעֲבִיר יוֹם וּמֵבִיא לָיְלָה וּמַבְדִּיל בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה יי צְבָאוֹת שְׁמוֹ: אֵל חַי וְקַיָּם תָּמִיד יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יי הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים:

אַהֲבַת עוֹלָם בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ אָהָבְתָּ. תּוֹרָה וּמִצְוֹת חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים אוֹתָנוּ לִמַּדְתָּ. עַל כֵּן יי אֱלֹהֵינוּ בְּשָׁכְבֵנוּ וּבְקוּמֵנוּ נָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ וְנִשְׂמַח בְּדִבְרֵי תוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הֵם חַיֵּינוּ וְאֹרֶךְ יָמֵינוּ. וּבָהֶם נֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה: וְאַהֲבָתְךָ אַל תָּסִיר מִמֶּנּוּ לְעוֹלָמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יי אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

קריאת שמע עיין לעיל כסדר שחרית דף כ׳

אֱמֶת וֶאֱמוּנָה כָּל זֹאת וְקַיָּם עָלֵינוּ כִּי הוּא יי אֱלֹהֵינוּ וְאֵין זוּלָתוֹ וַאֲנַחְנוּ יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ הַפּוֹדֵנוּ מִיַּד מְלָכִים מַלְכֵּנוּ הַגּוֹאֲלֵנוּ מִכַּף כָּל הֶעָרִיצִים הָאֵל הַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל אֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ. הָעֹשֶׂה גְדוֹלוֹת עַד אֵין חֵקֶר וְנִפְלָאוֹת עַד אֵין מִסְפָּר. הַשָּׂם נַפְשֵׁנוּ בַּחַיִּים וְלֹא נָתַן לַמּוֹט רַגְלֵנוּ. הַמַּדְרִיכֵנוּ עַל בָּמוֹת אוֹיְבֵינוּ וַיָּרֶם קַרְנֵנוּ עַל כָּל שׂוֹנְאֵינוּ. הָעֹשֶׂה לָּנוּ נִסִּים וּנְקָמָה בְּפַרְעֹה אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּאַדְמַת בְּנֵי חָם. הַמַּכֶּה בְעֶבְרָתוֹ כָּל בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם וַיּוֹצֵא אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם לְחֵרוּת עוֹלָם. הַמַּעֲבִיר בָּנָיו בֵּין גִּזְרֵי יַם סוּף אֶת רוֹדְפֵיהֶם וְאֶת שׂוֹנְאֵיהֶם בִּתְהוֹמוֹת טִבַּע וְרָאוּ בָנָיו גְּבוּרָתוֹ שִׁבְּחוּ וְהוֹדוּ לִשְׁמוֹ: וּמַלְכוּתוֹ בְּרָצוֹן קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם

מִי כָמֹכָה בָּאֵלִים יי מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא: מַלְכוּתְךָ רָאוּ בָנֶיךָ בּוֹקֵעַ יָם לִפְנֵי מֹשֶׁה זֶה אֵלִי עָנוּ וְאָמְרוּ: יי יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר כִּי פָדָה יי אֶת יַעֲקֹב וּגְאָלוֹ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יי גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

הַשְׁכִּיבֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם וְהַעֲמִידֵנוּ מַלְכֵּנוּ לְחַיִּים. וּפְרוֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ וְתַקְּנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ. וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ. וְהָגֵן בַּעֲדֵנוּ. וְהָסֵר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב

ויגון

ותן והסר שטן מלפנינו ומאחרינו . ובצל כנפיך תסתירנו . כי אל שומרנו ומצילנו אתה. כי אל מלך חנון ורחום אתה . ושמור צאתנו ובואנו לחיים ולשלום מעתה ועד עולם : ופרוש ברוך אתה יי שומר עמו ישראל לעד :

לשו"ט ופרוש עלינו סכת שלומך: ברוך אתה יי הפורש סכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלים :

לשבת ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם : ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש : ח"ק

לחול ברוך יי לעולם אמן ואמן : ברוך יי מציון שכן ירושלים הללויה : ברוך יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן: יהי כבוד יי לעולם ישמח יי במעשיו : יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם : כי לא יטש יי את עמו בעבור שמו הגדול כי הואיל יי לעשות אתכם לו לעם: וירא כל העם ויפלו על פניהם ויאמרו יי הוא האלהים יי הוא האלהים : והיה יי למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד : יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך : הושיענו יי אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך : כל גוים אשר עשית יבאו וישתחוו לפניך אדני ויכבדו לשמך : כי גדול אתה ועשה נפלאות אתה אלהים לבדך : ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך : ברוך יי ביום . ברוך יי בלילה . ברוך יי בשכבנו . ברוך יי בקומנו . כי בידך נפשות החיים והמתים . אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש : בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי יי אל אמת : אלהינו שבשמים יחד שמך וקים מלכותך תמיד ומלוך עלינו לעולם ועד :

יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו בישועתך באמת באמור לציון מלך אלהיך : יי מלך יי מלך יי ימלוך לעולם ועד : כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד כי אין לנו מלך אלא אתה : ברוך אתה יי המלך בכבודו תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד ועל כל מעשיו : ח"ק ש"ע של חול מפלה לעיל

תפלת ערבית לשבת

כמפללין שמו"ע עד האל הקדוש מפלה בדף ואו

אתה קדשת את יום השביעי לשמך . תכלית מעשה שמים וארץ . וברכתו מכל הימים . וקדשתו מכל הזמנים . וכן כתוב בתורתך :

ויכלו השמים והארץ וכל צבאם : ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה : ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך . וטהר לבנו לעבדך באמת . והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך .

וינוחו בה ישראל מקדשי שמך : ברוך אתה יי מקדש השבת :

רצה ומודים וכו' מפלה בספלם שחרים כתוב

כש"ץ והקהל אומרים הללו :

לש"ץ ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה שמים וארץ :

יחיד מתחיל מגן אבות בדברו מחיה מתים במאמרו האל (בש"ת המלך) הקדוש שאין כמוהו המניח לעמו ביום שבת קדשו כי בם רצה להניח להם לפניו נעבוד ביראה ופחד ונודה לשמו בכל יום תמיד מעין הברכות . אל ההודאות אדון השלום מקדש השבת ומברך שביעי ומניח בקדושה לעם מדושני עונג זכר למעשה בראשית : אלהינו וכו' . ק"ש

ח"ח במה מדליקין ביו"ט שחל בערב שבת . ובשבת חוה"מ . ובי"ט רו"ש שחל בשבת ח"ח :

במה מדליקין ובמה אין מדליקין . אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן ולא בכלך . ולא בפתילת האידן . ולא בפתילת המדבר . ולא בירוקה שעל פני המים : לא בזפת. ולא בשעוה. ולא בשמן קיק. ולא בשמן שרפה. ולא באליה . ולא בחלב : נחום המדי אומר מדליקין בחלב מבשל. וחכמים אומרים אחד מבשל ואחד שאינו מבשל אין מדליקין בו : (ב) אין מדליקין בשמן שרפה ביום טוב . רבי ישמעאל אומר אין מדליקין בעטרן מפני כבוד השבת . וחכמים מתירין בכל השמנים בשמן שומשמין בשמן אגוזים בשמן צנונות בשמן דגים בשמן פקעות בעטרן ובנפט . רבי טרפון אומר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד : (ג) כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן . וכל היוצא מן העץ אינו מטמא טומאת אהלים אלא פשתן : פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה . רבי אליעזר אומר טמאה היא ואין מדליקין בה. רבי עקיבא אומר טהורה היא ומדליקין בה : (ד) לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר . בשביל שתהא מנטפת . ואפילו היא של חרס . ורבי יהודה מתיר . אבל אם חברה היוצר מתחלה מותר מפני שהוא כלי אחד : לא ימלא אדם קערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה בשביל שתהא שואבת . ורבי יהודה מתיר : (ה) המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני גוים מפני לסטים מפני רוח רעה או בשביל החולה שיישן פטור . כחס על הנר כחס על השמן כחס על הפתילה חייב . רבי יוסי פוטר בכלן חוץ מן הפתילה מפני שהוא עושה פחם : (ו) על שלש עברות נשים מתות בשעת לדתן . על שאינן זהירות בנדה בחלה ובהדלקת הנר : (ז) שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה . עשרתם ערבתם הדליקו את הנר . ספק חשכה ספק אינה חשכה אין מעשרין את הודאי ואין מטבילין את הכלים . ואין מדליקין את הנרות . אבל מעשרין את הדמאי . ומערבין . וטומנין את החמין :

תניא אמר רבי חנינא חייב אדם למשמש בגדיו בערב שבת עם חשכה שמא ישכח ויצא : אמר רב יוסף הלכתא רבתא לשבתא :

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי יי ורב שלום בניך. אל תקרי בניך אלא בוניך : שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול : יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך : למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך : למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך : יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום :

קדיש דרבנן . ב"ך קדוש. עלינו . קדיש . ואחר כך

בכלל ערבית בכנסת לביתו יאמר זה

שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון
ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: ג"פ

בואכם לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון
ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: ג"פ

ברכוני לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון
ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: ג"פ

צאתכם לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון
ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: ג"פ

כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך:
יי ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם:

רבון כל העולמים אדון כל הנשמות אדון השלום מלך אביר מלך ברוך מלך גדול מלך דובר שלום מלך הדור מלך ותיק מלך זך מלך חי העולמים מלך טוב ומטיב מלך יחיד ומיוחד מלך כביר מלך לובש רחמים מלך מלכי המלכים מלך נשגב מלך סומך נופלים מלך עושה מעשה בראשית מלך פודה ומציל מלך צח ואדום מלך קדוש מלך רם ונשא מלך שומע תפלה מלך תמים דרכו: מודה אני לפניך יי אלהי ואלהי אבותי על כל החסד אשר עשית עמדי ואשר אתה עתיד לעשות עמי ועם כל בני ביתי ועם כל בריותיך בני בריתי. וברוכים הם מלאכיך הקדושים והטהורים שעושים רצונך: אדון השלום מלך שהשלום שלו ברכני בשלום ותפקד אותי ואת כל בני ביתי וכל עמך בית ישראל לחיים טובים ולשלום: מלך עליון על כל צבא מרום יוצרנו יוצר (כל מעשה) בראשית אחלה פניך המאירים שתזכה אותי ואת כל בני ביתי למצא חן ושכל טוב בעיניך ובעיני כל בני אדם וחוה ובעיני כל רואינו לעבודתך. (וסלח ומחל לנו ולזרענו על כל פשעינו וחטאתינו ועונותינו) וזכנו לקבל שבתות מתוך רוב שמחה מתוך עושר וכבוד ומתוך מיעוט עונות והסר ממני ומכל בני ביתי ומכל עמך בית ישראל כל מיני חולי וכל מיני מדוה וכל מיני דלות ועניות ואביונות ותן בנו יצר טוב לעבדך באמת וביראה ובאהבה ונהיה מכבדים בעיניך ובעיני כל רואינו כי אתה הוא מלך הכבוד כי לך נאה כי לך יאה: אנא מלך מלכי המלכים צוה למלאכיך מלאכי השרת משרתי עליון שיפקדוני ברחמים ויברכוני בבואם לביתי ביום קדשנו כי הדלקתי נרותי והצעתי מטתי והחלפתי שמלותי לכבוד יום השבת ובאתי לביתך להפיל תחנתי לפניך שתעביר אנחתי ואעיד אשר בראת בששה ימים כל היצור ואשנה ואשלש עוד להעיד על כוסי בתוך שמחתי כאשר צויתני לזכרו ולהתענג ביתר נשמתי אשר נתת בי: בו אשבות כאשר צויתני לשרתך וכן אגיד גדלתך ברנה. ושויתי יי לקראתי שתרחמני עוד בגלותי לגאלני לעורר לבי לאהבתך. ואז אשמור פקודיך וחקיך בלי עצב ואתפלל כדת כראוי וכנכון: מלאכי השלום בואכם לשלום ברכוני לשלום ואמרו ברוך לשלחני הערוך. וצאתכם לשלום מעתה ועד עולם אמן סלה:

אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה: בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר: גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה: דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה: היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה: ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערתיה: זממה שדה ותקחהו מפרי כפיה נטעה כרם: חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרועותיה: טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה: ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך: כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון: לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבש שנים: מרבדים עשתה לה שש וארגמן לבושה: נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ: סדין עשתה ותמכור וחגור נתנה לכנעני: עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון: פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה: צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל: קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה: רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה: שקר החן והבל היופי אשה יראת יי היא תתהלל: תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה:

תקוני שבת

זכור את יום השבת לקדשו. ר' יצחק פתח ואמר כתיב ויברך אלהים את יום השביעי. וכתיב במן ששת ימים תלקטהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו. וכיון דלא משתכחי ביה מזונא מה ברכתא אשתכח ביה אלא הכי תני כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא שביעאה תליין ותנא אמאי לא אשתכח מנא ביומא שביעאה משום דהאי יומא מתברכין מניה כל שיתא יומין עילאין וכל חד וחד יהיב מזונא לתתא כל חד ביומוי מההיא ברכה דמתברכין ביומא שביעאה בגין כך מאן דאיהו בדרגא דמהימנותא בעי לסדרא פתורא בליליא דשבתא בגין דיתברך פתוריה כל אינון שתא יומין דהא בההוא זמנא אזדמן ברכאן לאתברכא כל שתא יומין דשבתא וברכתא לא אשתכח בפתורא רקניא ועל דא בעי לסדרא פתוריה בלילי דשבתא בנהמא ומזונא. רבי יצחק אמר אפילו ביומא דשבתא נמי. רבי יהודה אמר בעי לאתענגא בהאי יומא ולמיכל תלת סעודתי בשבתא בגין דישתכח שבעא ועונגא בהאי יומא בעלמא. רבי אבא אמר לאזדמנא ברכתא באינון יומין דלעילא דמתברכאן מהאי יומא. והאי יומא מליא רישיה דזעיר אנפין מטלא דנחית מעתיקא קדישא סתימאדכולא ואטיל לחקלא דתפוחין קדישין תלת זמנין מכד עייל שבתא בגין דיתברכון כלהו כחדא וע"ד בעי בר נש לאתענגא תלת זמנין אלין דהא בהא תליא מהימנותא דלעילא בעתיקא קדישא ובז"א ובחקלא דתפוחין ובעי בר נש לאתענגא בהו ולמחדי בהו ומאן דגרע סעודתא מנייהו אחזי פגימותא לעילא ועונשיה דההוא ב"נ סגי בגיני כך בעי לסדרא פתוריה תלת זמני מכד עייל שבתא ולא ישתכח פתוריה ריקניא ותשרי ברכתא עליה כל שאר יומין דשבתא ובהאי מלתא אחזי ותלי מהימנותא לעילא: ר' שמעון אמר האי מאן דאשלים תלת סעודתי בשבתא קלא נפיק ומכריז עליה אז תתענג על ה' דא היא סעודתא חדא לקבל עתיקא קדישא דכל קדישין והרכבתיך על במתי ארץ דא היא סעודתא תניינא לקבל חקלא דתפוחין קדישין והאכלתיך נחלת יעקב אביך דא היא שלימו דאשתלים בזעיר אנפין ולקבלייהו בעי לאשלמא סעודתי ובעי לאתענגא בכולהו סעודתי ולמחדי בכל חד וחד מנייהו משום דאיהו מהימנותא שלימתא ובגין כך שבתא אתיקר מכל שאר זמנין ותגין משום דכלא ביה אשתכח ולא אשתכח הכי בכלהו זמני וחגי. א"ר חייא בגין כך משום דאשתכח כלא ביה אידכר תלת זמנין דכתיב ויכל אלהים ביום השביעי וישבות ביום השביעי ויברך אלהים את יום השביעי. ר' אבא כד הוה יתיב בסעודתא דשבתא חוי חדי בכל חד וחד והוה אמר דא איהי סעודתא קדישא דעתיקא קדישא סתימא דכלהו. בסעודתא אחרא הוה אמר דא היא סעודתא דקב"ה וכן בכלהו סעודתי (והוי חדי בכל חד וחד) כד הוה אשלים סעודתיה אמר אשלימו סעודתי דמהימנותא. ר"ש הוה אמר הכי אתקינו סעודתא דמהימנותא אתקינו סעודתיה דמלכא. וכד הוה יתיב הוה מכריז עליה אז תתענג על ה' והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך. א"ר אלעזר לאבוי אלין סעודתי היך מתתקנן אמר ליה ליליא דשבתא כתיב והרכבתיך על במתי ארץ. ביה בליליא מתברכא מטרוניתא וכלהו חקל תפוחין ומתברכא פתוריה דב"נ ונשמתא אתוספת והויא ליליא חדוה דמטרוניתא חדי ובעי בר נש למחדי בחדוותא ולמיכל סעודתא דמטרוניתא:

אתקינו סעודתא דמהימנותא שלימתא חדותא דמלכא קדישא. אתקינו סעודתא דמלכא דא היא סעודתא דחקל תפוחין קדישין וזעיר אנפין ועתיקא קדישא אתיין לסעדא בהדה:

חבו פסיד [illegible] ר' יצחק לריא [illegible]:

א זמר בשבחין. למיעל גו פתחין. דבחקל תפוחין. דאינון קדישין:

ב נזמן לה השתא. [illegible] חדתא. [illegible] [illegible] [illegible]:

ימינא ושמאלא וביניהו כלה . בקשוטין אזלא . ומנין ולבושין :
יחבק לה בעלה . וביסודא דילה . דעביד נייחא לה . יהא כתיש כתישין :
צוחין אף עקתין . בטילין ושביתין . ברם אנפין חדתין . ורוחין עם נפשין :
חדו סגי ייתי . ועל חדא תרתי . נהורא לה ימטי . וברכאן דנפישין :
קריבו שושבינין . עבידו תקונין . לאפשא זינין . ונונין עם רחשין :
למעבד נשמתין . ורוחין חדתין . בתרתין ובתלתין . ובתלתא שבשין :
ועטורין שבעין לה . ומלכא דלעילא . דיתעטר כולא . בקדיש קדישין :
רשימין וסתימין . בגו כל עלמין . ברם עתיק יומין . הלא בטיש בטישין :
יהא רעוא קמיה . דישרי על עמיה . דיתענג לשמיה . במתיקין ודובשין :
אסדר לדרומא . מנרתא דסתימא . ושלחן עם נהמא . בצפונא ארשין :
בחמרא גו כסא . ומדאני אסא . לארוס וארוסה . להתקפא חלשין :
נעטר לון עטרין . במלין יקירין . בשבעין עטורין . דעל גבי חמשין :
שכינתא תתעטר . בשית נהמי לסטר . בווין תתקטר . וזינין דכנישין :
שביתין ושביקין . מסאבין דרחיקין . חבילין דמעיקין . וכל זיני חרשין :

יהא רעוא מן קדם עתיקא קדישא דכל קדישין טמירא דכל טמירין סתימא דכלא דיתמשך טלא עילאה מניה למליא רישיה דזעיר אנפין ולהטיל לחקל תפוחין קדישין בנהירו דאנפין ברעוא וחדותא דכלא ויתמשך מן קדם עתיקא קדישא דכל קדישין טמירא דכל טמירין סתימא דכלא רעותא ורחמי חנא וחסדא בנהירו עילאה ברעותא וחדוה עלי ועל כל בני ביתי ועל כל הנלוים עלי ועל כל בני ישראל עמיה ויפרקיננא מכל עקתין בישין דייתון לעלמא דזמין ויתיהב לנא מזונא ופרנסתא טבתא בלי צרה ועקתא מסולא דכל מזוני ביה תליא ושיזבינן מעינא בישא ומחרבא דמלאך המות ומדינה של גיהנם ויתי לנא ולכל נפשתנא חנא וחסדא וחיי אריכי ומזוני רויחי ורחמי מן קדמיה אמן . כן יהי רצון . אמן ואמן :

קידוש ליל שבת

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה לקדש על היין כדכתיב זכור ושמור וכרהו על היין :

בלחש וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר :

יוֹם הַשִּׁשִּׁי וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם : וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה : וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת :

על היין סַבְרִי מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְרָצָה בָנוּ וְשַׁבַּת קָדְשׁוֹ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הִנְחִילָנוּ זִכָּרוֹן לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית . כִּי הוּא יוֹם תְּחִלָּה לְמִקְרָאֵי קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם . כִּי בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים . וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הִנְחַלְתָּנוּ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת :

זמירות ליל שבת

כָּל מְקַדֵּשׁ שְׁבִיעִי כָּרָאוּי לוֹ . כָּל שׁוֹמֵר שַׁבָּת כַּדָּת מֵחַלְּלוֹ . שְׂכָרוֹ הַרְבֵּה מְאֹד עַל פִּי פָעֳלוֹ . אִישׁ עַל מַחֲנֵהוּ וְאִישׁ עַל דִּגְלוֹ : אוֹהֲבֵי יְיָ הַמְחַכִּים בְּבִנְיַן אֲרִיאֵל . בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׂישׂוּ וְשִׂמְחוּ כִּמְקַבְּלֵי מַתַּן נַחֲלִיאֵל . גַּם שְׂאוּ יְדֵיכֶם קֹדֶשׁ וְאִמְרוּ לָאֵל . בָּרוּךְ יְיָ אֲשֶׁר נָתַן מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל : דּוֹרְשֵׁי יְיָ זֶרַע אַבְרָהָם אוֹהֲבוֹ . הַמְאַחֲרִים לָצֵאת מִן הַשַּׁבָּת וּמְמַהֲרִים לָבֹא . שְׂמֵחִים לְשָׁמְרוֹ וּלְעָרֵב עֵרוּבוֹ . זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ : זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה בְּמִצְוַת שַׁבָּת גְּרוּסָה . חֲרוּתָה לַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כְּכַלָּה בֵּין רֵעוֹתֶיהָ מְשֻׁבָּצָה . טְהוֹרִים יִירָשׁוּהָ וִיקַדְּשׁוּהָ בְּמַאֲמַר כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה . וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה : יוֹם קָדוֹשׁ הוּא מִבֹּאוֹ וְעַד צֵאתוֹ . כָּל זֶרַע יַעֲקֹב יְכַבְּדוּהוּ כִּדְבַר הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ . לָנוּחַ בּוֹ וְלִשְׂמוֹחַ בְּתַעֲנוּג אָכוֹל וְשָׁתוֹ . כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ : מְשֹׁךְ חַסְדְּךָ לְיוֹדְעֶיךָ אֵל קַנּוֹא וְנוֹקֵם . נוֹטְרֵי לַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי זָכוֹר וְשָׁמוֹר לְהָקֵם . שַׂמְּחֵם בְּבִנְיַן שָׁלֵם בְּאוֹר פָּנֶיךָ תַּבְהִיקֵם . יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ וְנַחַל עֲדָנֶיךָ תַשְׁקֵם : עֲזוֹר לַשּׁוֹבְתִים בַּשְּׁבִיעִי בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר עוֹלָמִים . פּוֹסְעִים בּוֹ פְּסִיעָה קְטַנָּה סוֹעֲדִים בּוֹ לְבָרֵךְ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים . צִדְקָתָם תַּצְהִיר כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים . יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָבָה תָמִים . יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים :

מְנוּחָה וְשִׂמְחָה אוֹר לַיְּהוּדִים . יוֹם שַׁבָּתוֹן יוֹם מַחֲמַדִּים . שׁוֹמְרָיו וְזוֹכְרָיו הֵמָּה מְעִידִים . כִּי לְשִׁשָּׁה כֹּל בְּרוּאִים וְעוֹמְדִים : שְׁמֵי שָׁמַיִם אֶרֶץ וְיַמִּים . כָּל צְבָא מָרוֹם גְּבוֹהִים וְרָמִים . תַּנִּין וְאָדָם וְחַיַּת רְאֵמִים . כִּי בְּיָהּ יְיָ צוּר עוֹלָמִים : הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר לְעַם סְגֻלָּתוֹ . שָׁמוֹר לְקַדְּשׁוֹ מִבֹּאוֹ וְעַד צֵאתוֹ . שַׁבַּת קֹדֶשׁ יוֹם חֶמְדָּתוֹ . כִּי בוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ : בְּמִצְוַת שַׁבָּת אֵל יַחֲלִיצָךְ . קוּם קְרָא אֵלָיו יָחִישׁ לְאַמְּצָךְ . נִשְׁמַת כָּל חַי וְגַם נַעֲרִיצָךְ . אֱכוֹל בְּשִׂמְחָה כִּי כְבָר רָצָךְ : בְּמִשְׁנֶה לֶחֶם וְקִדּוּשׁ רַבָּה . בְּרוֹב מַטְעַמִּים וְרוּחַ נְדִיבָה . יִזְכּוּ לְרַב טוּב הַמִּתְעַנְּגִים בָּהּ . בְּבִיאַת גּוֹאֵל לְחַיֵּי עוֹלָם הַבָּא :

יָהּ רִבּוֹן עָלַם וְעָלְמַיָּא . אַנְתְּ הוּא מַלְכָּא מֶלֶךְ מַלְכַיָּא . עוֹבַד גְּבוּרְתֵּךְ וְתִמְהַיָּא . שְׁפַר קָדָמָךְ לְהַחֲוָיָא : יה רבון

שְׁבָחִין אֲסַדֵּר צַפְרָא וְרַמְשָׁא . לָךְ אֱלָהָא קַדִּישָׁא דִּי בְרָא כָּל נַפְשָׁא . עִירִין קַדִּישִׁין וּבְנֵי אֱנָשָׁא . חֵיוַת בָּרָא וְעוֹפֵי שְׁמַיָּא : יה רבון

רַבְרְבִין עוֹבְדָךְ וְתַקִּיפִין . מָכִיךְ רָמַיָּא וְזָקִיף כְּפִיפִין . לוּ יִחְיֶה גְבַר שְׁנִין אַלְפִין . לָא יֵעוֹל גְּבוּרְתֵּךְ בְּחֻשְׁבְּנַיָּא : יה רבון

אֱלָהָא דִּי לֵיהּ יְקַר וּרְבוּתָא . פְּרוֹק יַת עָנָךְ מִפֻּם אַרְיָוָתָא . וְאַפֵּיק יַת עַמָּךְ מִגּוֹ גָלוּתָא . עַמָּךְ דִּי בְחַרְתְּ מִכָּל אֻמַּיָּא : יה רבון

לְמִקְדְּשָׁךְ תּוּב וּלְקֹדֶשׁ קֻדְשִׁין . אֲתַר דִּי בֵיהּ יֶחֱדוּן רוּחִין וְנַפְשִׁין . וִיזַמְּרוּן לָךְ שִׁירִין וְרַחֲשִׁין . בִּירוּשְׁלֵם קַרְתָּא דְשׁוּפְרַיָּא : יה רבון

צוּר מִשֶּׁלּוֹ אָכַלְנוּ . בָּרְכוּ אֱמוּנַי . שָׂבַעְנוּ וְהוֹתַרְנוּ כִּדְבַר יְיָ : הַזָּן אֶת עוֹלָמוֹ . רוֹעֵנוּ אָבִינוּ . אָכַלְנוּ אֶת לַחְמוֹ וְיֵינוֹ שָׁתִינוּ . עַל כֵּן נוֹדֶה לִשְׁמוֹ וּנְהַלְּלוֹ בְּפִינוּ . אָמַרְנוּ וְעָנִינוּ . אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ : צור : בְּשִׁיר וְקוֹל תּוֹדָה . נְבָרֵךְ לֵאלֹהֵינוּ . עַל אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה . שֶׁהִנְחִיל לַאֲבוֹתֵינוּ . מָזוֹן וְצֵידָה . הִשְׂבִּיעַ לְנַפְשֵׁנוּ . חַסְדּוֹ גָּבַר עָלֵינוּ וֶאֱמֶת יְיָ : צור : רַחֵם בְּחַסְדֶּךָ . עַל עַמְּךָ צוּרֵנוּ . עַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ . זְבוּל בֵּית תִּפְאַרְתֵּנוּ . בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ . יָבֹא וְיִגְאָלֵנוּ . רוּחַ אַפֵּינוּ . מְשִׁיחַ יְיָ : צור : יִבָּנֶה הַמִּקְדָּשׁ . עִיר צִיּוֹן תְּמַלֵּא . וְשָׁם נָשִׁיר שִׁיר חָדָשׁ . וּבִרְנָנָה נַעֲלֶה . הָרַחֲמָן הַנִּקְדָּשׁ . יִתְבָּרַךְ וְיִתְעַלֶּה . עַל כּוֹס יַיִן מָלֵא . כְּבִרְכַּת יְיָ : צור :

נשמת

נשמת כל חי תברך את שמך יי אלהינו ורוח כל בשר תפאר ותרומם זכרך מלכנו תמיד . מן העולם ועד העולם אתה אל . ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע . פודה ומציל ומפרנס ומרחם בכל עת צרה וצוקה . אין לנו מלך אלא אתה . אלהי הראשונים והאחרונים . אלוה כל בריות . אדון כל תולדות . המהלל ברוב התשבחות . המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים : ויי לא ינום ולא יישן . המעורר ישנים והמקיץ נרדמים . והמשיח אלמים . והמתיר אסורים והסומך נופלים והזוקף כפופים . לך לבדך אנחנו מודים . אלו פינו מלא שירה כים . ולשוננו רנה כהמון גליו . ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע . ועינינו מאירות כשמש וכירח . וידינו פרושות כנשרי שמים . ורגלינו קלות כאילות . אין אנחנו מספיקים להודות לך יי אלהינו ואלהי אבותינו ולברך את שמך על אחת מאלף אלף אלפי אלפים ורבי רבבות פעמים הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו . ממצרים גאלתנו יי אלהינו . ומבית עבדים פדיתנו . ברעב זנתנו . ובשבע כלכלתנו . מחרב הצלתנו . ומדבר מלטתנו . ומחלים רעים ונאמנים דליתנו . עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך ואל תטשנו יי אלהינו לנצח . על כן אברים שפלגת בנו . ורוח ונשמה שנפחת באפינו . ולשון אשר שמת בפינו . הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו . כי כל פה לך יודה . וכל לשון לך תשבע . וכל ברך לך תכרע . וכל קומה לפניך תשתחוה . וכל לבבות ייראוך . וכל קרב וכליות יזמרו לשמך . כדבר שכתוב כל עצמותי תאמרנה יי מי כמוך . מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגוזלו . מי ידמה לך ומי ישוה לך ומי יערך לך . האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה שמים וארץ : נהללך ונשבחך ונפארך ונברך את שם קדשך . כאמור . לדוד ברכי נפשי את יי וכל קרבי את שם קדשו :

האל בתעצומות עזך . הגדול בכבוד שמך . הגבור לנצח והנורא בנוראותיך : המלך היושב על כסא רם ונשא :

שוכן עד מרום וקדוש שמו . וכתוב רננו צדיקים ביי לישרים נאוה תהלה : בפי ישרים תתהלל ובדברי צדיקים תתברך . ובלשון חסידים תתרומם . ובקרב קדושים תתקדש :

ובמקהלות רבבות עמך בית ישראל ברנה יתפאר שמך מלכנו בכל דור ודור שכן חובת כל היצורים . לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי עבדך משיחך :

ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ . כי לך נאה יי אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה הלל וזמרה עוז וממשלה נצח גדלה וגבורה תהלה ותפארת קדשה ומלכות . ברכות והודאות מעתה ועד עולם : ברוך אתה יי אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות . אדון הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים : ח״ש

חזן ברכו את יי המבורך :

ק״ה ברוך יי המבורך לעולם ועד :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא את הכל :

הכל יודוך והכל ישבחוך . והכל יאמרו אין קדוש כיי : הכל ירוממוך סלה יוצר הכל . האל הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח . ובוקע חלוני רקיע . מוציא חמה ממקומה ולבנה ממכון שבתה . ומאיר לעולם כלו ולישביו . שברא במדת רחמים : המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים . ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית : המלך המרומם לבדו מאז . המשבח והמפאר והמתנשא מימות עולם : אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו . אדון עזנו צור משגבנו מגן ישענו משגב בעדנו : אין כערכך ואין זולתך אפס בלתך ומי דומה לך : אין כערכך יי אלהינו בעולם הזה . ואין זולתך מלכנו לחיי העולם הבא . אפס בלתך גואלנו לימות המשיח . ואין דומה לך מושיענו לתחית המתים :

אל אדון על כל המעשים . ברוך ומבורך בפי כל נשמה . גדלו וטובו מלא עולם . דעת ותבונה סובבים אותו : המתגאה על חיות הקודש . ונהדר בכבוד על המרכבה . זכות ומישור לפני כסאו . חסד ורחמים לפני כבודו : טובים מאורות שברא אלהינו . יצרם בדעת בבינה ובהשכל . כח וגבורה נתן בהם . להיות מושלים בקרב תבל : מלאים זיו ומפיקים נוגה . נאה זיום בכל העולם . שמחים בצאתם וששים בבואם . עושים באימה רצון קונם : פאר וכבוד נותנים לשמו . צהלה ורנה לזכר מלכותו . קרא לשמש ויזרח אור . ראה והתקין צורת הלבנה : שבח נותנים לו כל צבא מרום : תפארת וגדלה . שרפים ואופנים וחיות הקודש :

לאל אשר שבת מכל המעשים . ביום השביעי התעלה וישב על כסא כבודו . תפארת עטה ליום המנוחה עונג קרא ליום השבת . זה שבח של יום השביעי שבו שבת אל מכל מלאכתו ויום השביעי משבח ואומר מזמור שיר ליום השבת טוב להודות ליי . לפיכך יפארו ויברכו לאל כל יצוריו : שבח יקר וגדלה יתנו לאל מלך יוצר כל . המנחיל מנוחה לעמו ישראל בקדשתו ביום שבת קודש : שמך יי אלהינו יתקדש וזכרך מלכנו יתפאר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת : תתברך מושיענו על שבח מעשה ידיך ועל מאורי אור שעשית יפארוך סלה :

תתברך וכו׳ שמ״ע מבוא בסולם על תא :

אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך :

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה :

בעשי"ת זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים:

מלך עוזר ומושיע ומגן: ברוך אתה יי מגן אברהם:

אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה. רב להושיע:

בחורף משיב הרוח ומוריד הגשם:

מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים. סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים. ומקים אמונתו לישני עפר. מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה:

בעשי"ת מי כמוך אב הרחמים. זוכר יצוריו לחיים ברחמים:

ונאמן אתה להחיות מתים: ברוך אתה יי מחיה המתים:

בחזרת הש"ץ אומרים זה הקדושה:

נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום: ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר: ש"ת קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: חזן אז בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים קול מתנשאים לעמת שרפים לעמתם ברוך יאמרו: ק"ה ברוך כבוד יי ממקומו: חזן ממקומך מלכנו תופיע ותמלוך עלינו כי מחכים אנחנו לך מתי תמלוך בציון בקרוב בימינו לעולם ועד תשכון: תתגדל ותתקדש בתוך ירושלים עירך לדור ודור ולנצח נצחים: ועינינו תראינה מלכותך כדבר האמור בשירי עזך על ידי דוד משיח צדקך: ש"ת ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה:

ש"ץ לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדשתך נקדיש ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד. כי אל מלך גדול וקדוש אתה: ברוך אתה יי האל (בעשי"ת המלך) הקדוש:

אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה: ברוך אתה יי האל הקדוש: (בעשי"ת המלך הקדוש):

ישמח משה במתנת חלקו. כי עבד נאמן קראת לו. כליל תפארת בראשו נתת (לו). בעמדו לפניך על הר סיני. ושני לחות אבנים הוריד בידו. וכתוב בהם שמירת שבת. וכן כתוב בתורתך:

ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם: ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש:

ולא נתתו יי אלהינו לגויי הארצות ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים כי לישראל עמך נתתו באהבה לזרע יעקב אשר בם בחרת עם מקדשי שביעי. כלם ישבעו ויתענגו מטובך ובשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית:

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך. וינוחו בו ישראל מקדשי שמך: ברוך אתה יי מקדש השבת:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל ותפלתם באהבה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך:

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים: ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון:

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך ועל נסיך שבכל יום

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקימתנו כן תחיינו ותקימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו מודים לך ברוך אל ההודאות:

עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת. ערב ובוקר וצהרים. הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך מעולם קוינו לך:

בחנוכה אומרים כאן על הנסים:

ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד לעולם ועד:

בעשי"ת וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך:

וכל החיים יודוך סלה ויהללו את שמך באמת. האל ישועתנו ועזרתנו סלה: ברוך אתה יי הטוב שמך ולך נאה להודות:

שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך כי באור פניך נתת לנו יי אלהינו תורת חיים ואהבת חסד וצדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום. וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל בכל עת ובכל שעה בשלומך: ברוך אתה יי המברך את עמו ישראל בשלום:

בעשי"ת בספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה נזכר ונכתב לפניך אנחנו וכל עמך בית ישראל לחיים טובים ולשלום: ברוך אתה יי עושה השלום: אלהי נצור ק"ש

אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך: מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור: יי מלך יי מלך יי ימלוך לעולם ועד: יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום: אב הרחמים היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים: כי בך לבד בטחנו מלך אל רם ונשא אדון עולמים:

מוציאין ס"ת ואומרים ויהי בנסוע. בריך שמיה. על הכל. מפטיר וכו'

מי שברך לעולה לתורה

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את (פב"פ) בעבור שעלה לתורה לכבוד המקום ולכבוד השבת ובשכר זה הקב"ה ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה. וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו עם כל ישראל אחיו ונאמר אמן:

מי שברך ליולדת

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את האשה היולדת (פב"פ) ואת בנה הנולד (ואת הילדה הנולדה) לה במזל טוב (ויקרא שמה בישראל פב"פ) בעבור שבעלה נדר לצדקה בשכר זה יגדלו (יגדלה) (לזכר להורה ו) לחופה ולמעשים טובים ונאמר אמן:

מי שברך לחולה

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא ירפא את החולה (החולנית) (פב"פ) בעבור (פב"פ) נדר מתנה בעבורו (בעבורה) בשכר זה הקב"ה ימלא רחמים עליו (עליה) להחלימו (להחלימה) ולרפאותו (ולרפאותה) ולהחזיקו (ולהחזיקה) ולהחיותו (ולהחיותה) וישלח לו (לה) מהרה רפואה שלמה מן השמים לרמ"ח איבריו ושס"ה גידיו (לכל איבריה ושס"ה גידיה) בתוך שאר חולי ישראל. רפואת הנפש ורפואת הגוף. שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא השתא בעגלא ובזמן קריב ונאמר אמן:

יקום פורקן מן שמיא חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי וסיעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא. זרעא חיא וקימא זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אורייתא: למרנן ורבנן חבורתא קדישתא. די בארעא דישראל ודי

בבבל

דבבל. לרישי כלי ולרישי גלותא ולרישי מתיבתא ולדיני דבבא. לכל תלמידיהון ולכל תלמידי תלמידיהון ולכל מאן דעסקין באורייתא. מלכא דעלמא יברך יתהון: יפיש חייהון ויסגא יומיהון ויתן ארכה לשניהון. ויתפרקון וישתזבון מן כל עקא ומן כל מרעין בישין. מרן די בשמיא יהא בסעדהון כל זמן ועדן. ונאמר אמן:

כשמתפללין ביחיד אין אומרים יקום פורקן זה ולא מי שברך:

יקום פורקן מן שמיא חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי וסייעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא. זרעא חיא וקימא. זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אורייתא: לכל קהלא קדישא הדין רברביא עם זעריא טפלא ונשיא. מלכא דעלמא יברך יתכון יפיש חייכון ויסגא יומיכון ויתן ארכה לשניכון. ותתפרקון ותשתזבון מן כל עקא ומן כל מרעין בישין. מרן די בשמיא יהא בסעדכון כל זמן ועדן ונאמר אמן:

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב. הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה עם כל קהלות הקדש. הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם. ומי שמיחדים בתי כנסיות לתפלה. ומי שבאים בתוכם להתפלל. ומי שנותנים נר למאור ויין לקדוש ולהבדלה ופת לאורחים וצדקה לעניים. וכל מי שעוסקים בצרכי צבור באמונה. הקדוש ברוך הוא ישלם שכרם ויסיר מהם כל מחלה וירפא לכל גופם ויסלח לכל עונם. וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן:

תפלה בעד שלום הקיסר יר״ה

הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה. הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה. הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו הקיסר ניקאלוי אלעקסאנדראוויטש עם אמו הקסרית מאריא פעאדארוונא עם רעיתו הגבירה הקסרית אלעקסאנדרא פעאדאראוונא ואת יורש העצר אלעקסיי ניקאלאיעוויטש ואת כל בית מלכנו הרם ירום הודם. מלך מלכי המלכים ברחמיו יחיהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו. וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח. מלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובות עמנו ועם כל ישראל. בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן:

כשמברכין החדש אומרים זה:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתחדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה. ותתן לנו חיים ארוכים. חיים של שלום. חיים של טובה. חיים של ברכה. חיים של פרנסה. חיים של חלוץ עצמות. חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא. חיים שאין בהם בושה וכלימה. חיים של עושר וכבוד. חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים. חיים שימלאו כל משאלות לבנו לטובה אמן סלה:

מי שעשה נסים לאבותינו. וגאל אותם מעבדות לחרות. הוא יגאל אותנו בקרוב. ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ. חברים כל ישראל ונאמר אמן:

ראש חדש (פלוני) ביום (פלוני) הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה

יחדשהו הקדוש ברוך הוא עלינו ועל כל עמו בית ישראל לחיים ולשלום. לששון ולשמחה. לישועה ולנחמה. ונאמר אמן:

אל מלא רחמים שוכן במרומים המצא מנוחה נכונה בצל כנפי השכינה ובמעלות קדושים וטהורים כזוהר הרקיע מזהירים את נשמת (פב״פ) שהלך לעולמו (נקבה שהלכה לעולמה) בעבור שנדבו צדקה בעד הזכרת נשמתו (נשמתה) לכן בעל הרחמים יסתירהו (יסתירה) בסתר כנפיו לעולמים. ויצרור בצרור החיים את נשמתו (נשמתה) ה׳ הוא נחלתו (נחלתה) וינוח (ותנוח) בשלום על משכבו (משכבה) ונאמר אמן:

בשבת שמברכין החודש ור״ח ויום טוב וחנוכה ופורים וכו׳ ... וכן אין אומרים אב הרחמים. ונוהגין במדינות אלו שאין אומרים אב הרחמים ... ביום שמברכין החודש. וכן אומרים בכל פעם:

אב הרחמים שוכן מרומים ברחמיו העצומים. הוא יפקוד ברחמים החסידים והישרים והתמימים. קהלות הקדש שמסרו נפשם על קדושת השם. הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. מנשרים קלו ומאריות גברו. לעשות רצון קונם וחפץ צורם: יזכרם אלהינו לטובה עם שאר צדיקי עולם. וינקום (לעינינו) נקמת דם עבדיו השפוך: ככתוב בתורת משה איש האלהים הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום. ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו: ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר ונקיתי דמם לא נקיתי ויי שוכן בציון: ובכתבי הקדש נאמר למה יאמרו הגוים איה אלהיהם יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך: ואומר כי דורש דמים אותם זכר לא שכח צעקת ענוים: ואומר ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה: מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש: אשרי וכו׳

כשמבדלין בה״כ יאמר הש״ץ זה:

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה אהרן דוד ושלמה הוא יברך את כל מי שיקבל עליו להתענות תענית שני וחמישי ושני בשכר זה הקב״ה ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויקבל תפלותיהם ויאזין שועותיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן:

הש״ץ יאמר יהללו ומכניסין הספר תורה (כנ״ל ובנוסח יהלל ושר׳) . ח״ש.

תפלת מוסף לשבת

כשמתפללין בצבור כל האל הקדוש מבואר לעיל. והש״צ מתחילין כאן:

תכנת שבת רצית קרבנותיה צוית פרושיה עם סדורי נסכיה. מענגיה לעולם כבוד ינחלו. טועמיה חיים זכו. וגם האוהבים דבריה גדלה בחרו. אז מסיני נצטוו עליה. ותצונו יי אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי: יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו: ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם. ואת מוסף יום השבת הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור:

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עולת שבת בשבתו על עולת התמיד ונסכה:

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג. עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך. ובשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים אותו קראת. זכר למעשה בראשית:

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך. וינוחו בו ישראל מקדשי שמך: ברוך אתה יי מקדש השבת: רצה ומודים וכו׳

כשחוזר הש״ץ אומרים זה

נעריצך ונקדישך כסוד שיח שרפי קודש המקדישים

שמך נקדש. ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר: קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו: כבודו מלא עולם. משרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו לעמתם ברוך יאמרו: ברוך כבוד ה' ממקומו: ממקומו הוא יפן ברחמים ויחון עם המיחדים שמו ערב ובקר בכל יום תמיד פעמים באהבה שמע אומרים: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד: הוא אלהינו הוא אבינו הוא מלכנו הוא מושיענו והוא ישמיענו ברחמיו שנית לעיני כל חי להיות לכם לאלהים: אני ה' אלהיכם: ובדברי קדשך כתוב לאמר: ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה:

חש"ץ גומר התפלה עד המברך את עמו ישראל בשלום. ק"ש

קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה': אין קדוש כה' כי אין בלתך ואין צור כאלהינו: כי מי אלוה מבלעדי ה' ומי צור זולתי אלהינו:

אין כאלהינו. אין כאדונינו. אין כמלכנו. אין כמושיענו: מי כאלהינו. מי כאדונינו. מי כמלכנו. מי כמושיענו: נודה לאלהינו. נודה לאדונינו. נודה למלכנו. נודה למושיענו: ברוך אלהינו. ברוך אדונינו. ברוך מלכנו. ברוך מושיענו: אתה הוא אלהינו. אתה הוא אדונינו. אתה הוא מלכנו. אתה הוא מושיענו: אתה הוא שהקטירו אבותינו לפניך את קטורת הסמים:

פטום הקטורת הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה. מור וקציעה שבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה. הקשט שנים עשר וקלופה שלשה וקנמון תשעה. בורית כרשינה תשעה קבין. יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא ואם לא מצא יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק. מלח סדומית רובע הקב מעלה עשן כל שהוא. רבי נתן הבבלי אומר אף כפת הירדן כל שהוא ואם נתן בה דבש פסלה ואם חסר אחת מכל סממניה חייב מיתה:

רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף בורית כרשינה למה היא באה כדי לשפות בה את הצפורן כדי שתהא נאה. יין קפריסין למה הוא בא כדי לשרות בו את הצפורן כדי שתהא עזה והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים במקדש מפני הכבוד:

השיר שהלוים היו אומרים בבית המקדש: ביום הראשון היו אומרים לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה: בשני היו אומרים גדול ה' ומהלל מאד בעיר אלהינו הר קדשו: בשלישי היו אומרים אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט: ברביעי היו אומרים אל נקמות ה' אל נקמות הופיע: בחמישי היו אומרים הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב: בששי היו אומרים ה' מלך גאות לבש לבש ה' עז התאזר אף תכון תבל בל תמוט: בשבת היו אומרים מזמור שיר ליום השבת: מזמור שיר לעתיד לבא ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים:

תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות:

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך: אל תקרי בניך אלא בוניך: שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול: יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך: למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך: למען בית ה' אלהינו אבקשה טוב לך: ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום:

יתגדל ויתקדש עד דאמירן בעלמא ואמרו אמן:

על ישראל ועל רבנן ועל תלמידיהון ועל כל תלמידי תלמידיהון ועל כל מאן דעסקין באוריתא די באתרא הדין ודי בכל אתר ואתר יהא להון ולכון שלמא רבא חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי ופורקנא מן קדם אבוהון די בשמיא וארעא ואמרו אמן: יהא שלמא רבא וכו'

ואומרים עלינו. קדיש יתום. שיר של יום:

שיר הכבוד

פותחין הארון

ח' אנעים זמירות ושירים אארוג. כי אליך נפשי תערוג:
ק' נפשי חמדה בצל ידך. לדעת כל רז סודך:
ח' מדי דברי בכבודך. הומה לבי אל דודיך:
ק' על כן אדבר בך נכבדות. ושמך אכבד בשירי ידידות:
ח' אספרה כבודך ולא ראיתיך. אדמך אכנך ולא ידעתיך:
ק' ביד נביאיך בסוד עבדיך. דמית הדר כבוד הודך:
ח' גדולתך וגבורתך. כנו לתקף פעולתך:
ק' דמו אותך ולא כפי ישך. וישווך לפי מעשיך:
ח' המשילוך ברוב חזיונות. הנך אחד בכל דמיונות:
ק' ויחזו בך זקנה ובחרות. ושער ראשך בשיבה ושחרות:
ח' זקנה ביום דין ובחרות ביום קרב. כאיש מלחמות ידיו לו רב:
ק' חבש כובע ישועה בראשו. הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו:
ח' טללי אורות ראשו נמלא. קוצותיו רסיסי לילה:
ק' יתפאר בי כי חפץ בי. והוא יהיה לי לעטרת צבי:
ח' כתם טהור פז דמות ראשו. וחק על מצח כבוד שם קדשו:
ק' לחן ולכבוד צבי תפארה. אמתו לו עטרה עטרה:
ח' מחלפות ראשו כבימי בחורות. קוצותיו תלתלים שחורות:
ק' נוה הצדק צבי תפארתו. יעלה נא על ראש שמחתו:
ח' סגלתו תהי בידו עטרת. וצניף מלוכה צבי תפארת:
ק' עמוסים נשאם עטרת ענדם. מאשר יקרו בעיניו כבדם:
ח' פארו עלי ופארי עליו. וקרוב אלי בקראי אליו:
ק' צח ואדום ללבושו אדום. פורה בדרכו בבואו מאדום:
ח' קשר תפלין הראה לענו. תמונת ה' לנגד עיניו:
ק' רוצה בעמו ענוים יפאר. יושב תהלות בם להתפאר:
ח' ראש דברך אמת קורא מראש. דור ודור עם דורשך דרוש:
ק' שית המון שירי נא עליך. ורנתי תקרב אליך:
ח' תהלתי תהי לראשך עטרת. ותפלתי תכון קטרת:
ק' תיקר שירת רש בעיניך. כשיר יושר על קרבניך:
ח' ברכתי תעלה לראש משביר. מחולל ומוליד צדיק כביר:
ק' ובברכתי תנענע לי ראש. ואותה קח לך כבשמים ראש:
ח' יערב נא שיחי עליך. כי נפשי תערוג אליך:

לך ה' הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש: מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו:

סדר תקוני שבת

כשהולכים לסעודה יאמר זה המאמר מהזוהר הקדוש בעצמו. ממדבר מכתב סעודה א:

ביומא דשבתא בסעודתא תנינא כתיב אז תתענג על ה'. על ה' ודאי דההיא שעתא אתגליא עתיקא קדישא וכלהו עלמין בחדותא ושלימו וחדוותא דעתיקא עבדינן סעודתא דיליה היא ודאי. בסעודתא תליתאה דשבתא כתיב והאכלתיך נחלת יעקב אביך דא היא סעודתא דזעיר אנפין דהוי בשלימותא וכולהו שיתא יומין מההוא שלימו מתברכין ובעי בר נש למחדי בסעודתיה ולאשלמא אלין סעודתא דאינון סעודתא מהימנותא שלימתא דזרעא קדישא דישראל די מהימנותא דא דלהון ולא דעמין עע"ג ובגין כך אמר ביני ובין בני ישראל. תא חזי בסעודתי אלין אשתמודעין ישראל דאינון בני מלכא דאינון מהיכלא דמלכא. דאינון בני מהימנותא (עלאין). ומאן דפגם חד סעודתא מניהו אחזי פגימותא לעילא ואחזי גרמי' דלאו מבני מלכא עלאה הוא. דלאו מבני היכלא דמלכא הוא. דלאו מזרעא קדישא דישראל הוא. ויהבין עליה חומרא דתלת מילין דינא דגיהנם וכו'. ותא חזי בכולהו שאר זמנין וחגין בעי בר נש למחדי ולמחדי למסכני ואי הוא חדי בלחודוי ולא יהיב למסכני עונשיה סגי דהוא בלחודוי חדי ולא יהיב חדו לאחרא עליה כתיב וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם ואי איהו בשבתא חדי אף על גב דלא יהיב לאחרא לא יהבין עליה עונשא

כשאר זמנין והכין דכתיב פרש חגיכם פרש חגיכם קאמר ולא פרש שבתכם וכתיב חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי ואלו שבת לא קאמר. ובגין כך כתיב ביני ובין בני ישראל ומשום דכל מהימנותא אשתכח בשבתא יהבין ליה לבר נש נשמתא אחרא נשמתא עילאה נשמתא דכל שלימו בה כדוגמא דעלמא דאתי. ובג"כ אקרי שבת מהו שבת שמא דקודשא בריך הוא שמא דאיהו שלים מכל סטרוי: אמר רבי יוסי ודאי כך הוא ווי ליה לבר נש דלא אשלים חדוותא דמלכא קדישא ומאן חדוותא דיליה אילין תלת סעודתי מהימנותא. סעודתא דאברהם יצחק ויעקב כלילן בהו. וכלהו חדו על חדו מהימנותא שלימותא מכל סטרוי. תאנא בהדין יומא מתעטרין אבהן וכל בנין ינקין מה דלא הוה כן בכל שאר חגין וזמנין. בהדין יומא חייביא דגיהנם נייחין בהדין יומא כל דינין אתכפיין ולא מתערין בעלמא בהדין יומא אורייתא מתעטרא בעטרין שלימין בהדין יומא חדוותא ותפנוקא אשתמע במאתן וחמשין עלמין, בילא"ו:

ואח"כ יאמר זה:

אתקינו סעודתא דמהימנותא: שלימתא חדותא דמלכא קדישא: אתקינו סעודתא דמלכא. דא היא סעודתא דעתיקא קדישא ותקל תפוחין קדישין. וזעיר אנפין אתין לסעדא בהדיה:

פיוט לאר"י ז"ל:

אסדר לסעודתא. בצפרא דשבתא. ואזמין בה השתא. עתיקא קדישא:

נהוריה ישרי בה. בקידושא רבא. ובחמרא טבא. דביה תחדי נפשא:

ישדר לן שופריה. ונחזי ביקריה. ויחזי לן סתריה. דאתאמר בלחישא:

יגלה לן טעמי. דבתריסר נהמי. דאינון את בשמיה. כפילא וקלישא:

צרורא דלעילא. דביה חיי כלא. יתרבי חילא. ותסק עד רישא:

חדו חצדי חקלא. בדבור ובקלא. ומללו מלה. מתיקא כדובשא:

קדם רבון עלמין. במלין סתימין. תגלין פתגמין. ותימרון חידושא:

לעטר פתורא. ברזא יקירא. עמיקא וטמירא. ולאו מלתא אושא:

ואלין מליא. יהון לרקיעיא. ותמן מאן שריא. הלא הוא שמשא:

רבו יתיר יסגי. לעלא מן דרגיה. ויסב בת זוגיה. דהות פרישא:

זה פזמון מורנו חיים יצחק

ה' יי ברוך צורי. ביי תתהלל נפשי. כי יי יאיר נרי. בהלו נרו עלי ראשי:

יי רועי לא אחסר. על מי מנוחות ינהלני. נותן לחם לכל בשר. לחם חקי הטריפני:

יהי רצון מלפניך. אתה אלהי קדושי. תערוך לפני שלחנך. תדשן בשמן ראשי:

מי יתן מנוחתי. לפני ארון השלום. והיתה שלמה מטתי. החיים והשלום:

ישלח מלאכו לפני. ללוותי לויה. בכוס ישועות אשא פני. מנת כוסי רויה:

צמאה נפשי אל יי. ימלא שובע אסמי. אל ההרים אשא עיני. כהלל ולא כשמאי:

חדת ימים ושנות עולמים עורה כבודי עורה. ועל ראשי יהיו תמים. נר מצוה ואור תורה:

קומה יי למנוחתי. אתה וארון עזך. קח נא אל את ברכתי. והחזק מגן חתנך:

מזמור לדוד יי רועי לא אחסר: בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני: נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו: גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמני: תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה: אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית יי לארך ימים:

אם תשיב משבת רגליך עשות חפציך ביום קדשי וקראת לשבת עונג לקדוש יי מכבד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר: אז תתענג על יי והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי יי דבר:

ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורתם ברית עולם: ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש:

זכור את יום השבת לקדשו: ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך: ויום השביעי שבת ליי אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך: כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי:

על כן ברך יי את יום השבת ויקדשהו:

על היין סברי מרנן ורבנן ורבותי:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:

זמירות ליום השבת

ברוך אדני יום יום. יעמס לנו ישע ופדיום. ובשמו נגיל כל היום. ובישועתו נרים ראש עליון. כי הוא מעוז לדל ומחסה לאביון: שבטי יה לישראל עדות. בצרתם לו צר בסבלות ובעבדות. בלבנת הספיר הראם עוז ידידות. ונגלה להעלותם מעומק בור ודות. כי עם יי החסד והרבה עמו פדות: מה יקר חסדו בצלו לגוננו. בגלות בבלה שלח למענינו. להוריד בריחים נמנה בינינו. ויתנם לרחמים לפני שובינו. כי לא יטוש יי את עמו. בעבור הגדול שמו: עילם שת כסאו להציל ידידיו. להעביד משם מעוזי מורדיו. מעבור בשלח פדה את עבדיו. קרן לעמו ירים תהלה לכל חסידיו. כי אם הוגה ורחם כרחמיו וכרוב חסדיו: וצפיר העזים הגדיל עצומיו. וגם חזות ארבע עלו למרומיו. ובלבם דמו להשחית את רחומיו. על ידי כהניו מגר מתקוממיו. חסדי יי כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו: נסגרתי לאדום ביד רעי מדני. שבכל יום ויום ממלאים כרסם מעדני. עזרתו עמי לסמוך את אדני. ולא נטשתני כל ימי עדני. כי לא יזנח לעולם אדני: בבואו מאדום חמוץ בגדים. זבח לו בבצרה וטבח לו בבוגדים. ויז נצחם מלבושיו להאדים. בכחו הגדול יבצור רוח נגידים. הגה ברוחו הקשה ביום קדים: ראותו כי כן אדומי העוצר. יחשוב לו בבצרה תקלוט כבצר. ומלאך כאדם בתוכה ינצר. ומזיד כשוגג במקלט יעצר. אהבו את יי כל חסידיו אמונים נוצר: יצוה צור חסדו קהלותיו לקבץ. מארבע רוחות עדיו להקבץ. ובהר מרום הרים אותנו להרבץ. ואתנו ישוב נדחים קובץ. ישיב לא נאמר כי אם ושב וקבץ: ברוך הוא אלהינו אשר טוב גמלנו. כרחמיו וכרוב חסדיו הגדיל לנו. אלה וכאלה יוסף עמנו. להגדיל שמו הגדול הגבור והנורא שנקרא עלינו: ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו. להללו ולשבחו ולספר הודו. מכל אום גבר עלינו חסדו. לכן בכל לב ובכל נפש ובכל מאודו. נמליכו ונייחדו: שהשלום שלו ישים עלינו ברכה ושלום. משמאל ומימין על ישראל שלום. הרחמן הוא יברך את עמו בשלום. ויזכו לראות בנים ובני בנים עוסקים

בתורה ובמצות על ישראל שלום . יתן אל גבור אבי עד שר שלום :

ברוך אל עליון . אשר נתן מנוחה . לנפשנו פדיום משאת ואנחה . והוא ידרוש לציון עיר הנדחה . עד אנה תוגיון נפש נאנחה : השומר שבת הבן עם הבת . לאל ירצו כמנחה על מחבת : רוכב בערבות מלך עולמים . את עמו לשבות אזן בנעימים . במאכלי ערבות במיני מטעמים . במלבושי כבוד זבח משפחה : השומר ואשרי כל חוכה לתשלומי כפל . מאת כל סוכה שוכן בערפל . נחלה לו יזכה בהר ובשפל . נחלה ומנוחה כשמש לו זרחה : השומר כל שומר שבת כדת מחללו הן הכשר חבת קודש גורלו . ואם יצא חובת היום אשרי לו . אל אל אדון מחוללו . מנחה היא שלוחה : השומר חמדת הימים קראו אלי צור . ואשרי לתמימים אם יהיה נצור . כתר הלומים על ראשם יצור . צור העולמים רוחו בם נחה : השומר זכור את יום השבת לקדשו . קרנו כי גבהה נזר על ראשו . על כן יתן האדם לנפשו . עונג וגם שמחה . בהם למשחה : השומר קודש היא לכם שבת המלכה . אל תוך בתיכם להניח ברכה . בכל מושבותיכם לא תעשו מלאכה . בניכם ובנותיכם עבד וגם שפחה : השומר

יום זה מכבד מכל ימים . כי בו שבת צור עולמים . ששת ימים תעשה מלאכתך . ויום השביעי לאלהיך . שבת לא תעשה בו מלאכה . כי כל עשה ששת ימים : יום זה ראשון הוא למקראי קודש . יום שבתון יום שבת קודש . על כן כל איש ביינו יקדש . על שתי לחם יבצעו תמימים : יום זה אכול משמנים שתה ממתקים . כי אל יתן לכל בו דבקים . בגד ללבוש לחם חקים . בשר ודגים וכל מטעמים : יום זה לא תחסר כל בו ואכלת ושבעת . וברכת את יי אלהיך אשר אהבת . כי ברכך מכל העמים : יום זה השמים מספרים כבודו . וגם הארץ מלאה חסדו . ראו כי כל אלה עשתה ידו . כי הוא הצור פעלו תמים : יום זה

יום שבתון אין לשכוח זכרו כריח הניחח : יונה מצאה בו מנוח . ושם ינוחו יגיעי כח : היום נכבד לבני אמונים . זהירים לשמרו אבות ובנים . חקוק בשני לוחות אבנים . מרוב אונים ואמיץ כח : יונה ובאו כלם בברית יחד . נעשה ונשמע אמרו כאחד . ופתחו וענו יי אחד . ברוך הנותן ליעף כח : יונה דבר בקדשו בהר המור . יום השביעי זכור ושמור . וכל פקודיו יחד לגמור . חזק מתנים ואמץ כח : יונה העם אשר נע כצאן תעה . יזכור לפקדו ברית ושבועה . לבל יעבר בם מקרה רעה . כאשר נשבעת על מי נח : יונה

כי אשמרה שבת אל ישמרני . אות היא לעולמי עד בינו וביני : אסור מצוא חפץ עשות דרכים . גם מלדבר בו דברי צרכים . דברי סחורה אף דברי מלכים . אהגה בתורת אל ותחכמני : אות היא בו אמצא תמיד נופש לנפשי . הנה לדור ראשון נתן קדושי . מופת בתת לחם משנה בששי . ככה בכל ששי יכפיל מזוני : אות היא רשם בדת האל חוק אל סגניו . בו לערוך לחם פנים לפניו . על כן להתענות בו על פי נבוניו אסור . לבד מיום כפור עוני : אות היא הוא יום מכבד הוא יום תענוגים . לחם ויין טוב בשר ודגים . המתאבלים בו אחור נסוגים . כי יום שמחות הוא ותשמחני : אות היא מחל מלאכה בו סופו להכרית . על כן אכבס בו לבי כבורית . ואתפללה אל אל ערבית ושחרית . מוסף וגם מנחה הוא יענני : אות היא

שמרו שבתותי למען תינקו ושבעתם : מזיו ברכותי אל המנוחת כי באתם : ולוו עלי בני . ועדנו מעדני שבת היום ליי :

למעל קראו דרור ונתתי את ברכתי . אשה אל אחותה לצרור לגלות על יום שמחתי . בגדי שש עם שני . והתבוננו מזקני . שבת היום ליי : ולוו מהרו את המנה לעשות את דבר אסתר . וחשבו עם תקונה לשלם אכול ותותר . בטחו בי אמוני . ושתו יין משמני . שבת היום ליי : ולוו הנה יום גאולה יום שבת אם תשמורו . והייתם לי סגולה לינו ואחר תעבורו . ואז תחיו לפני . ותמלאו צפוני . שבת היום ליי : ולוו חזק קריתי אל אלהים עליון . והשב את נותי בשמחה ובהגיון . ישוררו שם רנני . לויי וכהני . אז תתענג על יי . שבת היום ליי : ולוו

דרור יקרא לבן עם בת . וינצרכם כמו בבת . נעים שמכם ולא ישבת . שבו ונוחו ביום שבת : דרוש נוי ואולמי . ואות ישע עשה עמי . נטע שורק בתוך כרמי . שעה שועת בני עמי : דרוך פורה בתוך בצרה . וגם בבל אשר גברה . נתוץ צרי באף ועברה . שמע קולי ביום אקרא : אלהים תן במדבר הר . הדס שטה ברוש תדהר . ולמזהיר ולנזהר . שלומים תן כמי נהר : הדוך קמי אל קנא . במוג לבב ובמגנה . ונרחיב פה ונמלאנה . לשוננו לך רנה : דעה חכמה לנפשך . והיא כתר לראשך . נצור מצות קדושך . שמור שבת קדשך :

שבת היום ליי . מאד צהלו ברנני . וגם הרבו מעדני . אותו לשמור כמצות יי . שבת היום ליי : מעבור דרך וגבולים . מעשות היום פעלים . לאכול ולשתות בהלולים . זה היום עשה יי . שבת היום ליי : ואם תשמרנו יה ינצרך כבבת . אתה ובנך וגם הבת . וקראת עונג לשבת . אז תתענג על יי . שבת היום ליי : אכול משמנים ומעדנים . ומטעמים הרבה מינים . אגוזי פרך ורמונים . ואכלת ושבעת וברכת את יי . שבת היום ליי : לערוך בשולחן לחם חמודות . לעשות היום שלש סעודות . וברכת את השם הנכבד לברך ולהודות . שקדו ושמרו ועשו בני . שבת היום ליי

יה רבון . צור משלו . פטנח מזירות גל צבם :

קודם כבפ"ז של כל ספתוס שבת יאול ידיו כנים אחרונים ויאמר :

ידי אסחי אנא . לגבי חד מנא . לסטרא חורינא דלית בה ממשא : אזמן בתלתא . בכסא דברכתא . לעלת עלתא . עתיקא קדישא :

מנחה לשבת

אומרים אשרי ובא לציון . ח"ק . וחח"ל אומרים זה :

ואני תפלתי לך יי עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך :

ומוציאין ס"ת וקורין ג' גברי ומכניסין ספר"ת עד האל הקדוש :

אתה אחד ושמך אחד . ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ . תפארת גדלה . ועטרת ישועה יום מנוחה וקדשה לעמך נתת : אברהם יגל . יצחק ירנן . יעקב ובניו ינוחו בו . מנוחת אהבה ונדבה . מנוחת אמת ואמונה . מנוחת שלום ושלוה והשקט ובטח . מנוחה שלמה שאתה רוצה בה : יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם . ועל מנוחתם יקדישו את שמך :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך . וינוחו בם ישראל מקדשי שמך : ברוך אתה יי מקדש השבת : רצה ומודים וכו'

אומרים צ"צ בשבת במנחה ואם חל ביום שאילו ס"ס חול לא סין אומרים סאכן ה"ח צ"צ אבל בכים כאכל סוך סבנם אומרים לך שה"ח סמנון כתול .

צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת :

וצדקתך

וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדולות אלהים מי כמוך: צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע יי: פ"א. עלינו. ק"י.

ובשבת מתחלים עד שבת הגדול אומרים ברכי נפשי ובקיץ פרקי אבות:

תקוני שבת לסעודה שלישית

מסדר שולחנו מבעוד יום מלבוש סעודה זו:

תא חזי בכל שתא יומי דשבתא כד מטא שעתא דצלותא דמנחה דינא תקיפא שלטא וכל דינין מתערין אבל ביומא דשבתא כד מטא עידן דצלותא דמנחה רעוא דרעוין אשתכח דעתיקא קדישא גליא רצון דיליה וכל דינין מתכפיין ומשתכח רעותא וחדו בכלא ובהאי רצון אסתלק משה נביאה מהימנא קדישא מעלמא בגין למנדע דלא בדינא אסתלק והוא שעתא ברצון דעתיקא קדישא נפיק נשמתיה ואתטמר ביה בג"כ ולא ידע איש את קבורתו כתיב. מה עתיקא קדישא טמיר מכל טמירין ולא ידעין עלאין ותתאין אוף הכי האי נשמתא דאטמר בהאי רצון דאתגליא בשעתא דצלותא דמנחה דשבתא כתיב ולא ידע איש קבורתו והוא טמיר מכל טמירין דעלמא ודינא לא שלטא ביה זכאה חולקיה דמשה. תאנא בהאי יומא דאורייתא מתעטרא ביה מתעטרא בכלא בכל אינון פקודין בכל אינון גזרין ועונשין בשבעין ענפין דנהורא דזהרין מכל סטרא וסטרא. מאן חמי ענפין דנפקין מכל ענפא וענפא חמשא קיימין בגו אילנא. כלהו ענפין בהו אחידן. מאן חמי אינון תרעין דמתפתחין בכל סטרא וסטרא. כלהון מזדהרין ונהרין בההוא נהורא דנפיק ולא פסק קל כרוזא נפיק אתערו קדישי עליונין אתערו עמא קדישא דאתבחר לעילא ותתא אתערו חדוותא לקדמות מאריכון אתערו בחדוותא שלימתא אזדמנו בתלת חדוון דתלת אבהן אזדמנו לקדמות מהימנותא חדוה דכל חדוותא. זכאה חולקיכון ישראל קדישין בעלמא דין ובעלמא דאתי דא היא דרוחים להון מכל עמין עע"ג ועל דא כתיב ביני ובין בני ישראל. אמר רבי יהודה ודאי כתיב זכור את יום השבת לקדשו. וכתיב קדושים תהיו כי קדוש אני יי. וכתיב וקראת לשבת ענג לקדוש יי מכבד. תאנא בהאי יומא כל נשמתהון דצדיקיא מתעדני בתפנוקי עתיקא קדישא סתימא דכל סתימין ורוחא דא מענוגא דההוא עתיקא מתפשטין בכלהו עלמין וסלקא ונחתא ומתפשטא לכלהו בני קדישין לכלהו נטורי דאורייתא ונייחין בנייחא שלים ומתנשי מכולהו כל רוגזין כל דינין וכל פולחנין קשין. תה"ד ביום הניח יי לך מעצבך ומרגזך ומן העבודה הקשה, ובגין כן שקולה שבתא לקבל אורייתא וכל דנטיר שבתא כאלו נטיר אורייתא כולא. וכתיב אשרי אנוש יעשה זאת וגו'. אשתמע דמאן דנטיר שבתא כמאן דנטיר אורייתא כולא. ברוך יי לעולם אמן ואמן: ואח"כ יאמר זה

אתקינו סעודתא דמהימנותא. שלימתא חדותא דמלכא קדישא: אתקינו סעודתא דמלכא. דא היא סעודתא דזעיר אנפין. ועתיקא קדישא וחקל תפוחין קדישין אתין לסעדא בהדיה:

בני היכלא דכסיפין. למחזי זיו דזעיר אנפין:
יהון הכא. בהאי תכא. דביה מלכא בגלופין:
צבו לחדא. בהאי ועדא. בגו עירין וכל גדפין:
חדו השתא. בהאי שעתא. דביה רעוא ולית זעפין:
קריבו לי. חזו חילי. דלית דינין דתקיפין:
לבר נטלין. ולא עאלין. הני כלבין דחציפין:
ואנא אזמין. עתיק יומין. למנחה עדי יהון חלפין:
רעו דיליה. דגלי ליה. לבטלא בכל קליפין:
ישוי לון. בנוקביהון. ויטמרון בגו כפין:
ארי השתא. במנחתא. בחדותא דזעיר אנפין:

מזמור לדוד ה' רועי וכו' (בתהלים כג)

ויאמר משה אכלהו היום כי שבת היום ליי היום לא תמצאהו בשדה: ראו כי יי נתן לכם השבת על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי: וישבתו העם ביום השביעי: על כן ברך יי את יום השבת ויקדשהו:

וקודם התפלה יאמר זה:

הנה אנכי בא לקיים מצות סעודה שלישית של שבת נגד יעקב אב של תמון שבעים נפש בזכותו נגצל מכלחמות גוג ומגוג דקיים בנו מקרא שכתוב והאכלתיך נחלת יעקב אביך. נחלה בלי מצרים. ובכן בכח סגלת שלש סעודות אלו יתקן פגמינו בסעודות הרשות ומאכלות אסורות: ויהי נועם וכו'

ויגמור סעודתו ואח"כ יאמר זמירות. וכאן הדפסנו פה זמר יקר מספר שערי ציון וזהו:

אל מסתתר בשפריר חביון. השכל הנעלם מכל רעיון. עלת העלות מכתר בכתר עליון. כתר יתנו לך יי:

בראשית תורתך הקדומה. רשומה חכמתך הסתומה. מאין תמצא והיא נעלמה. ראשית חכמה יראת יי:

רחובות הנהר נחלי אמונה. מים עמוקים ידלם איש תבונה. תוצאתיה חמשים שערי בינה. אמונים נוצר יי:

האל הגדול עיני כל נגדך. רב חסד גדול על השמים חסדך. אלהי אברהם זכור לעבדך. חסדי יי אזכיר תהלות יי:

מרום נאדר בכח וגבורה. מוציא אורה מאין תמורה. פחד יצחק משפטינו האירה. אתה גבור לעולם יי:

מי אל כמוך עושה גדולות. אביר יעקב נורא תהלות. תפארת ישראל שומע תפלות. כי שומע אל אביונים יי:

יה זכות אבות יגן עלינו. נצח ישראל מצרותינו גאלנו. ומבור גלות דלנו והעלנו. לנצח על מלאכת בית יי:

מימין ומשמאל יניקת הנביאים. נצח והוד מהם נמצאים. יכין ובועז בשם נקראים. וכל בניך למודי יי:

יסוד צדיק בשבעה נעלם. אות ברית הוא לעולם. מעין הברכה צדיק יסוד עולם. צדיק אתה יי:

נא הקם מלכות דוד ושלמה. בעטרה שעטרה לו אמו. כנסת ישראל כלה קרואה בנעימה. עטרת תפארת ביד יי:

חזק מיחד כאחד עשר ספירות. ומפריד אלוף לא יראה מאורות. ספיר גזרתם יחד מאירות. תקרב רנתי לפניך יי:

למוצאי שבת

ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירוש: יעבדוך עמים וישתחוו לך לאמים הוה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמך אורריך ארור ומברכיך ברוך: ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים: ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגריך אשר נתן אלהים לאברהם: מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך ברכת שמים מעל ברכת תהום רובצת

תחת ברכת שדים ורחם: ברכת אביך גברו על ברכת הורי עד תאות גבעת עולם תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו: ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירשך ויצהרך שגר אלפיך ועשתרות צאנך על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך: ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך: והסיר יי ממך כל חלי וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך:

המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק וידגו לרב בקרב הארץ: יי אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב: יי אלהי אבותיכם יסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם:

ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה: ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך: ברוך טנאך ומשארתך: ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפיך ועשתרות צאנך: יצו יי אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידיך וברכך בארץ אשר יי אלהיך נותן לך: יפתח יי לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה: כי יי אלהיך ברכך כאשר דבר לך והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבט ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשלו: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויכחשו איביך לך ואתה על במותימו תדרוך:

מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך: רנו שמים כי עשה יי הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה יער וכל עץ בו כי גאל יי יעקב ובישראל יתפאר: גאלנו יי צבאות שמו קדוש ישראל:

ישראל נושע ביי תשועת עולמים לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד: ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם יי אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבשו עמי לעולם: וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני יי אלהיכם ואין עוד ולא יבשו עמי לעולם: כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף: הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה יי ויהי לי לישועה: ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה: ואמרתם ביום ההוא הודו ליי קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו הזכירו כי נשגב שמו: זמרו יי כי גאות עשה מודעת זאת בכל הארץ: צהלי ורני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל: ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה יי קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו:

בית יעקב לכו ונלכה באור יי: והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת יראת יי היא אוצרו: ויהי דוד לכל דרכיו משכיל ויי עמו: פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי: ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל חלילה חי יי אם יפול משערת ראשו ארצה כי עם אלהים עשה היום הזה ויפדו העם את יונתן ולא מת: ופדויי יי ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה: ולא אבה יי אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפך יי אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך יי אלהיך: אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם:

בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יי ורפאתיו: ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים לך דויד ועמך בן ישי שלום שלום לך ושלום לעזרך כי עזרך אלהיך ויקבלם דויד ויתנם בראשי הגדוד: ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

אמר רבי יוחנן בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענותנותו. דבר זה כתוב בתורה. ושנוי בנביאים ומשלש בכתובים:

כתוב בתורה כי יי אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד: וכתיב בתריה עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה: שנוי בנביאים דכתיב כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים: משלש בכתובים דכתיב שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו: וכתיב בתריה אבי יתומים ודין אלמנות אלהים במעון קדשו: יהי יי אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו: ואתם הדבקים ביי אלהיכם חיים כלכם היום: כי נחם יי ציון נחם כל חרבתיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יי ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה: יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

שיר המעלות אשרי כל ירא יי ההולך בדרכיו: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך: אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתלי זיתים סביב לשלחנך: הנה כי כן יבורך גבר ירא יי: יברכך יי מציון וראה בטוב ירושלם כל ימי חייך: וראה בנים לבניך שלום על ישראל:

עלינו. קדיש יתום:

סדר הבדלה

הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד. כי עזי וזמרת יה יי

ויהי

ויהי לי לישועה: ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה: ליי הישועה על עמך ברכתך סלה: יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יי צבאות אשרי אדם בוטח בך: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר. כן תהיה לנו. כוס ישועות אשא ובשם יי אקרא: סברי מרנן

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא מיני בשמים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא מאורי האש:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה. ברוך אתה יי המבדיל בין קודש לחול:

המבדיל בין קודש לחול. חטאתינו הוא ימחול זרענו וכספנו ירבה כחול. וככוכבים בלילה: יום פנה כצל תומר. אקרא לאל עלי גומר. אמר שומר אתא בוקר וגם לילה: צדקתך כהר תבור. על חטאי עבור תעבור. כיום אתמול כי יעבור. ואשמורה בלילה: חלפה עונת מנחתי. מי יתן מנוחתי. יגעתי באנחתי. אשחה בכל לילה: קולי בל יונטל. פתח לי שער המנוטל. שראשי נמלא טל. קווצותי רסיסי לילה: העתר נורא ואיום. אשוע תנה פדיום. בנשף בערב יום. באישון לילה: קראתיך יה הושיעני. אורח חיים תודיעני. מדלות תבצעני. מיום ועד לילה: טהר טנוף מעשי. פן יאמרו מכעיסי. איה נא אלוה עושי. הנותן זמירות בלילה: נחנו בידך כחומר. סלח נא על קל וחומר. יום ליום יביע אומר. ולילה ללילה. המבדיל:

זמירות למוצאי שבת

במוצאי יום מנוחה. המצא לעמך רוחה. שלח תשבי לנאנחה. ונס יגון ואנחה: יאתה לך כדרי. לקבץ עם מפוזרי. מיד גוי אכזרי. אשר כרה לי שוחה: עת דודים תעורר אל. למלט עם אשר שואל. ראות טובך בבא גאל. לשה פזורה נדחה: קרא ישע לעם נדבה. אל דגול מרבבה. יהי השבוע הבא. לישועה ולרוחה: בת ציון השכולה. אשר היא היום געולה. מהרה תהיה בעולה. כאם הבנים שמחה: מעינות אני יזובון. ופדויי יי עוד ישובון. ומי ישע ישאבון. והצרה נשכחה: נחה עמך כאב רחמן. יצפצפו עם לא אלמן. דבר יי אשר נאמן. בהקימך הבטחה: וידידים פליטי הרן. נגינתם יפצחו במרץ. בלי צווחה ובלי פרץ. אין יוצאת ואין צווחה: יהי החודש הזה. כנבואת אבי חוזה. וישמע בבית זה. קול ששון וקול שמחה: חזק ימלא משאלותינו. אמיץ יעשה בקשתנו. והוא ישלח במעשה ידינו. ברכה והצלחה: במוצאי יום גילה. שמך נורא עלילה. שלח תשבי לעם סגלה. רוח ששון והנחה: קול צהלה ורנה. שפתינו אז תרננה. אנא יי הושיעה נא. אנא יי הצליחה נא:

חד״ש ששוני אל נא והביא. את אליהו הנביא. אמץ וחזק רפיון ידי. ברך מלאכתי וכל מעבדי. גואלי זכור עניי ומרודי. דרכה הטוב תקם לעודדי. הכן וישלח וצמח לבבי. את אליהו הנביא: ושר והכן די ספוקי. זמן מזוני ולחם חקי. חלב חיל גוים חיש להניקי. טובך תשבע עוללי ויונקי. יבא משיחי לעיר מושבי. את אליהו הנביא: כונן לעם זו צרי צור להבוש. לחם לאכול ובגד ללבוש. משנאי יחזה יבא ויבוש. נוה הר שעיר בקרוב תכבוש. ששוני יגדל בראות סביבי. את אליהו הנביא: עמון ומואב מהרה תכלה. פדותך לעבדך בקרוב תגלה. ציון תמלא מעם אלה. קרית מלך רב אז געלה. שכן תשכן בתוך עם צבי. את אליהו הנביא:

אלי חיש גואלי. עבדך ישכילי. מבשר טוב אלי. את אליהו הנביא: נאוו על ההרים. שלוחי יוצר הרים. ותלי המבשרים. באמור שובי שובי. אלי: חבי כמעט רגע. כל מחלה וכל נגע. איבך אפגע. יום נקם בלבי. אלי: מלכך יבא לך. יפה את כלך. ורעתי למולך. גלעדי התשבי. אלי: נופת תטופנה. שפתי בני יונה. כי בא עת לחננה. ציון נחלת צבי אלי:

איש חסיד היה. בלי מזון ומחיה: בביתו עוסק מלבוש ואין בגד ללבוש. נתן בחשובה אשה. וגם בבנים חמשה: דברה לו האשה. יותר אין להתיאשה: המבלי לחם לאכול. בערום ובחוסר כל: ותורה מצאת כי יגעת. מה נאכל מעתה: והיר כבר נשוק. הלא תצא לשוק: חנון ורחום במרומיו. אולי יגמלנו ברחמיו: טוב לקוייו מחסה. רצון יראיו יעשה: יעצת בדעת ובחכמה. עצתך בלי להסכימה: כצאתי לבשת ולכלמה. מבלי כסות ושלמה: לאין בידי לפורטה. אפילו שוה פרוטה: מהרה ושאלה משכנים. מלבושים נאים מתוקנים: נלבש והשליך יהבו. על יי אשר אהבו: סחו ילדיו בפלולם. אל ישוב רק נכלם: עבר בשוק בסברתו. והנה אליהו הנביא לקראתו: פין לו המבשר. באמת היום תתעשר: צוני בכל כבודך. כי הנני עבדך: קרא למי ברעהו. קנות עבד אין כמותו: רחש איך ישנה דינו. עבד למכור את אדונו: שת לו חכמתו בקרבו. והחזיק בו כמו רבו: תגר קנאו באהבים. בשמונה מאות אלף זהובים: תבעו מה מלאכתך. אם בבנין חכמתך: הבלית טרקלין ופלטרין. הרי אתה בן חורין: יום ראשון בספעלים. קעל עם פועלים: שוע בחצי הלילה. ענני נורא עלילה: ינמתי ונמכרתי למעבידי. לכבודך ולא לכבודי: בורא עולם בגנן. השלם זה הבנין: רחמיך יכמרו בחנינתי. כי לטובה כונתי: מלאכי רחמים כמעונתו. אז החלו לבנותו: רבו בני המלוכה. ותשלם כל המלאכה: דץ הסוחר בראותו. כי נגמרה מלאכתו: כלולת מגדלים נאים. לפי ענין הבנאים: יזכר לך עתה. אתמול אשר דברת: חפשני בנדאי ובברור. כנסת לענין שתרור: זה קימו באמת. ופרח לו איש האמת:

אמר יי ליעקב . אתע"י : לא הביט און ביעקב . אתע"י :
בחר יי ביעקב . אתע"י : מי מנה עפר יעקב . אתע"י :
גאל יי את יעקב . אתע"י : נשבע יי ליעקב . אתע"י :
דרך כוכב מיעקב . אתע"י : סלח נא לעון יעקב . אתע"י :
הבאים ישרש יעקב . אתע"י : עתה השב שבות יעקב . אתע"י :
וירד מיעקב . אתע"י : פדה יי את יעקב . אתע"י :
זכר זאת ליעקב . אתע"י : צוה ישועות יעקב . אתע"י :
חדות ישועות יעקב . אתע"י : קול קול יעקב . אתע"י :
טובו אהליך יעקב . אתע"י : רני ושמחי ליעקב . אתע"י :
יורו משפטיך ליעקב . אתע"י : שב יי את שבות יעקב . אתע"י :
כי לא נחש ביעקב . אתע"י : תתן אמת ליעקב . אתע"י :

אליהו הנביא אליהו התשבי אליהו הגלעדי במהרה יבוא אלינו עם משיח בן דוד : איש אשר קנא לשם האל . איש בשר שלום על יד יקותיאל . איש גש ניכפר על בני ישראל . אליהו : איש דורות שנים עשר ראו עיניו . איש הנקרא בעל שער בסמניו . איש ואזור עור אזור במתניו . אליהו : איש זעף על עובדי חמנים . איש חש ונשבע מהיות גשמי מעונים . איש טל ומטר עצר שלש שנים . אליהו : איש יצא למצוא לנפשו נחת . איש כלכלוהו העורבים ולא מת לשחת . איש למענו נתברכו כד וצפחת . אליהו : איש מוסריו הקשיבו כמהים . איש נענה באש משמי גבוהים . איש סחו אחריו יי הוא האלהים . אליהו : איש עתיד להשתלח משמי ערבות . איש פקיד על כל בשורות טובות . איש ציר נאמן להשיב לב בנים על אבות . אליהו : איש קרא קנא קנאתי ליי בתפארה . איש רכב על סוסי אש בסערה . איש שלא טעם טעם מיתה וקבורה . אליהו : איש תשבי תצילנו מפי אריות . תבשרנו בשורות טובות . תשמחנו בנים על אבות . במוצאי שבתות . אליהו : איש תשבי על שמו נקרא . תצליחנו על ידו בתורה . תשמיענו מפיו בשורה טובה במהרה . תוציאנו מאפלה לאורה . אליהו : אשרי מי שראה פניו בחלום . אשרי מי שנתן לו שלום והחזיר לו שלום . יי יברך את עמו בשלום : אליהו

ככתוב הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יי הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם :

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ :
יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה :

רבון כל העולמים אב הרחמים והסליחות בסמן טוב ובמזל טוב החל עלינו את ששת ימי המעשה הבאים לקראתנו לשלום חשוכים מכל חטא ופשע ומנוקים מכל עון ואשמה ורשע ומדובקים בתלמוד תורה ובמעשים טובים וחננו דעה בינה והשכל מאתך ותשמיענו בהם ששון ושמחה ולא תעלה קנאתנו על לב אדם ולא קנאת אדם תעלה על לבנו . מלכנו אלהינו האב הרחמן שים ברכה ורוחה והצלחה בכל מעשה ידינו וכל היועץ על עמך בית ישראל עצה טובה ומחשבה טובה אמצו ברכו גדלו וקימו קים עצתו כדבר שנאמר יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא : ונאמר ותגזר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור : וכל היועץ עלינו ועל כל עמך בית ישראל עצה שאינה טובה ומחשבה שאינה טובה תופר עצתו כדבר שנאמר יי הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים . ונאמר עצו עצה ותפר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל : ופתח לנו יי אלהינו אב הרחמים אדון הסליחות בזה השבוע ובכל שבוע שערי אורה שערי ארך ימים ושנים שערי אריכת אפים שערי ברכה שערי בינה שערי גילה שערי גדולה שערי גאולה שערי גבורה שערי דיצה שערי דעה שערי הוד שערי הדר שערי הצלחה שערי הרוחה שערי ועד טוב שערי זריזות שערי זמרה שערי זכיות שערי זיו שערי זהר תורה שערי זהר חכמה שערי זהר בינה שערי זהר דעת שערי חדוה שערי חמלה שערי חן וחסד שערי חיים טובים שערי חכמה שערי טובה שערי טוהר שערי ישועה שערי יושר שערי כפרה שערי כלכלה שערי כבוד שערי למוד שערי מזון שערי מנוחה שערי מחילות שערי מדע שערי נחמה שערי נקיות שערי סליחה שערי סיעתא דשמיא שערי עזרה שערי פדות שערי פרנסה טובה שערי צדקה שערי צהלה שערי קדושה שערי קוממיות שערי רחמים שערי רצון שערי רפואה שלמה שערי שלום שערי שמחה שערי שמועות טובות שערי שלוה שערי תורה שערי תפלה שערי תשובה שערי תשועה כדכתיב ותשועת צדיקים מיי מעוזם בעת צרה : ויעזרם יי ויפלטם יפלטם מרשעים ויושיעם כי חסו בו : ונאמר חשף יי את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו ונאמר קול צופיך נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב יי ציון : וקים לנו יי אלהינו מקרא שכתוב מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך : ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אתן . אמן סלה :

סדר הלל

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לקרוא את ההלל :

הללויה הללו עבדי יי הללו את שם יי : יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם : ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם יי : רם על כל גוים יי על השמים כבודו : מי כיי אלהינו המגביהי לשבת : המשפילי לראות בשמים ובארץ : מקימי מעפר דל מאשפות ירים אביון : להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו : מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה הללויה :

בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לעז : היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו : הים ראה וינס הירדן יסוב לאחור : ההרים רקדו כאילים גבעות כבני צאן : מה לך הים כי תנוס הירדן תסוב לאחור : ההרים תרקדו כאילים גבעות כבני צאן : מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב : ההופכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים :

בר"ח ובחוה"מ פסח דולג :

לא לנו יי לא לנו כי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך : למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם : ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה : עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם : פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו : אזנים להם ולא ישמעו אף להם ולא יריחון : ידיהם ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו לא יהגו בגרונם : כמוהם יהיו עשיהם כל אשר בוטח בהם : ישראל בטח ביי עזרם ומגנם הוא : בית אהרן בטחו ביי עזרם ומגנם הוא : יראי יי בטחו ביי עזרם ומגנם הוא : ע"כ

יי זכרנו יברך יברך את בית ישראל יברך את בית אהרן : יברך יראי יי הקטנים עם הגדולים : יוסף יי עליכם ועל בניכם : ברוכים אתם ליי עשה שמים וארץ : השמים שמים ליי והארץ נתן לבני אדם : לא המתים יהללו יה ולא כל ירדי דומה : ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה :

בר"ח ובחוה"מ פסח דולג :

אהבתי כי ישמע יי את קולי תחנוני : כי הטה אזנו לי ובימי אקרא : אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני צרה ויגון אמצא : ובשם יי אקרא אנה יי מלטה נפשי : חנון יי וצדיק ואלהינו מרחם : שומר פתאים יי דלותי ולי יהושיע : שובי נפשי למנוחיכי כי יי גמל עליכי : כי חלצת נפשי ממות את עיני מן דמעה את רגלי מדחי : אתהלך לפני יי בארצות החיים : האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד : אני אמרתי בחפזי כל האדם כזב : ע"כ

מה אשיב ליי כל תגמולוהי עלי : כוס ישועות אשא ובשם יי אקרא : נדרי ליי אשלם נגדה נא לכל עמו : יקר בעיני יי המותה לחסידיו : אנה יי כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי : לך אזבח זבח תודה ובשם יי אקרא : נדרי ליי אשלם נגדה נא לכל עמו : בחצרות בית יי בתוככי ירושלים הללויה :

הללו את יי כל גוים שבחוהו כל האמים : כי גבר עלינו חסדו ואמת יי לעולם הללויה :

הודו ליי כי טוב . כי לעולם חסדו :
יאמר נא ישראל . כי לעולם חסדו :
יאמרו נא בית אהרן . כי לעולם חסדו :

אמרו נא יראי יי כי לעולם חסדו:

מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה: יי לי לא אירא מה יעשה לי אדם: יי לי בעזרי ואני אראה בשנאי: טוב לחסות ביי מבטח באדם: טוב לחסות ביי מבטח בנדיבים: כל גוים סבבוני בשם יי כי אמילם: סבוני גם סבבוני בשם יי כי אמילם: סבוני כדבורים דעכו כאש קוצים בשם יי כי אמילם: דחה דחיתני לנפול ויי עזרני: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה: קול רנה וישועה באהלי צדיקים ימין יי עשה חיל: ימין יי רוממה ימין יי עשה חיל: לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה: יסור יסרני יה ולמות לא נתנני: פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה: זה השער ליי צדיקים יבאו בו: אודך כי עניתני ותהי לי לישועה: אודך. אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה: אבן מאת יי היתה זאת היא נפלאת בעינינו: מאת. זה היום עשה יי נגילה ונשמחה בו: זה

אנא יי הושיעה נא: אנא יי הושיעה נא:
אנא יי הצליחה נא: אנא יי הצליחה נא:

ברוך הבא בשם יי ברכנוכם מבית יי: ברוך אל יי ויאר לנו אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח: אל אלי אתה ואודך אלהי ארוממך: אלי הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו: הודו

יהללוך יי אלהינו על מעשיך וחסידיך צדיקים עושי רצונך וכל עמך בית ישראל ברנה יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו. כי לך טוב להודות ולשמך נאה לזמר כי מעולם ועד עולם אתה אל: ברוך אתה יי מלך מהלל בתשבחות:

מוסף לראש חודש

מתפללין שמו"ע עד האל הקדוש מפנה בדף ואו

ראשי חדשים לעמך נתת. זמן כפרה לכל תולדותם. בהיותם מקריבים לפניך זבחי רצון ושעירי חטאת לכפר בעדם. זכרון לכלם יהיו. ותשועת נפשם מיד שונא. מזבח חדש בציון תכין. ועולת ראש חדש נעלה עליו. ושעירי עזים נעשה ברצון. ובעבודת בית המקדש נשמח כלנו. ובשירי דוד עבדך הנשמעים בעירך האמורים לפני מזבחך אהבת עולם תביא להם וברית אבות לבנים תזכור: והביאנו לציון עירך ברנה ולירושלים בית מקדשך בשמחת עולם: ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם. ואת מוסף יום ראש החדש הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור:

ובראשי חדשיכם תקריבו עולה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים:

ומנחתם ונסכיהם כמדבר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידים כהלכתם:

אלהינו ואלהי אבותינו חדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה. לששון ולשמחה. לישועה ולנחמה. לפרנסה ולכלכלה. לחיים ולשלום.

לםחילת חטא ולסליחת עון. (בשנת העבור ולכפרת פשע). כי בעמך ישראל בחרת מכל האמות וחקי ראשי חדשים להם קבעת: ברוך אתה יי מקדש ישראל וראשי חדשים:

רצה ומודים וכו'. עלינו ק"י שיר של יום.

מוסף לשבת ראש חודש

מתפללין שמו"ע עד האל הקדוש מפנה [illegible]

אתה יצרת עולמך מקדם כלית מלאכתך ביום השביעי אהבת אותנו ורצית בנו. ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכנו לעבודתך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת: ותתן לנו יי אלהינו באהבה שבתות למנוחה וראשי חדשים לכפרה. ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו חרבה עירנו ושמם בית מקדשנו וגלה יקרנו ונטל כבוד מבית חיינו ואין אנחנו יכולים לעשות חובותינו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד שנשתלחה במקדשך: יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם: ואת מוספי יום השבת הזה ויום ראש החדש הזה. נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור:

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים ושני עשרונים סולת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עולת שבת בשבתו על עולת התמיד ונסכה: זה קרבן שבת וקרבן היום כאמור

ובראשי חדשיכם תקריבו עולה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים:

ומנחתם ונסכיהם כמדבר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידים כהלכתם:

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג. עם מקדשי שביעי. כלם ישבעו ויתענגו מטובך. ובשביעי רצית בו וקדשתו. חמדת ימים אותו קראת. זכר למעשה בראשית:

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו וחדש עלינו ביום השבת הזה את החדש הזה. לטובה ולברכה. לששון ולשמחה. לישועה ולנחמה. לפרנסה ולכלכלה. לחיים ולשלום. למחילת חטא ולסליחת עון. (בשנת העבור ולכפרת פשע). כי בעמך ישראל בחרת מכל האמות. ושבת קדשך להם הודעת. וחקי ראשי חדשים להם קבעת: ברוך אתה יי מקדש השבת וישראל וראשי חדשים:

רצה ומודים וכו'. אין כאלהינו. עלינו ק"י. מפנה [illegible] שיר של יום. ארון שלם:

לוח המולדות

עם הקביעות וראשי הדשים משנת תרס"ח עד שנת תרע"ט :

הלוח הזה יחשב על שעות הוויינער, ולא על שעות המעל"ע. ולמשל אם נכתב ן' בבוקר 18. 17. 7. הפירוש הוא כך. שהמולד יהיה ביום ן' בבוקר 18 מינוט עם 17 חלקים על זייגער 7. היינו קודם חצות. וכן אם נכתב בלילה ג"כ הפירוש על שעות הזייגער מהלילה. וכן כולם :

תרס"ח (בח"ה)

תרס"ח (בח"ה)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל מוצש"ק	9	5	9	ב
חשון ב' בבוקר	53	6	9	ג ד
כסליו אור ליום ד'	37	7	10	ה
טבת ה' בבוקר	21	8	11	ו
שבט ליל ש"ק	5	9	12	ז
אדר יום א' קודם חצות	49	10	12	אב
ואדר ליל ג'	33	11	1	ג ד
ניסן ד' אח"צ	17	12	2	ה
אייר ו' בשחר	1	13	3	ו ז
סיון ש"ק אח"צ	45	14	3	א
תמוז ב' בשחר	29	15	4	ב ג
אב ג' לעת ערב	13	16	5	ד
אלול ה' בבוקר	57	17	5	ה ו

תרס"ט (זש"ג)

תרס"ט (זש"ג)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ו' לעת ערב	42	—	6	ז
חשון א' בבוקר	26	1	7	אב
כסליו תחלת ליל ג'	10	2	8	ג ד
טבת ד' בבוקר	54	3	8	ה ו
שבט אור ליום ו'	28	4	9	ז
אדר ש"ק בבוקר	22	5	10	אב
ניסן אור ליום ב'	6	6	11	ג
אייר ג' קודם חצות	50	7	11	דה
סיון אור ליום ה'	34	8	12	ו
תמוז ו' אחר חצות	18	9	1	ז א
אב ליל מוצש"ק	2	10	2	ב
אלול ב' אח"צ	46	11	2	ג ד

תר"ע (הח"א)

תר"ע (הח"א)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל ד'	30	12	3	ה
חשון יום ה'	14	13	4	ו ז
כסליו ליל ז'	58	14	4	א
טבת יום א' בערב	42	15	5	ב
שבט תחלת יום ג'	26	16	6	ג
אדר ליל ה' בערב	10	17	7	ד ה
ואדר יום ו' בבוקר	55	—	7	ו ז
ניסן תחלת ליל א'	39	1	8	א
אייר יום ב' בבוקר	23	2	9	ב ג
סיון תחלת ליל ד'	7	3	10	ד
תמוז יום ה' בבוקר	51	4	10	ה ו
אב ליל ז'	31	5	11	ז
אלול יום א'	19	6	12	אב

תרע"א (גכ"ה)

תרע"א (גכ"ה)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל ג'	3	7	1	ג
חשון יום ד'	47	8	1	דה
כסליו ליל ו'	31	9	2	ו
טבת יום ש"ק	15	10	3	ז א
שבט ליל ב'	59	11	3	ב
אדר יום ג' בערב	43	12	4	ג ד
ניסן ליל ה' בבוקר	27	13	5	ה
אייר יום ו' בערב	11	14	6	ו ז
סיון ליל א' בבוקר	55	15	6	א
תמוז ליל ג' בערב	39	16	7	ב ג
אב יום ד' בבוקר	23	17	8	ד
אלול תחלת ליל ו'	7	—	9	ה ו

תרע"ב (זש"ג)

תרע"ב (זש"ג)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ש"ק	52	1	9	ז
חשון ליל ב'	36	2	10	אב
כסליו יום ג'	20	3	11	ג ד
טבת ליל ה'	4	4	12	ה ו
שבט יום ו'	48	5	12	ז
אדר ליל א'	32	6	1	אב
ניסן יום ב'	16	7	2	ג
אייר ליל ד'	—	8	3	דה
סיון יום ה'	44	9	3	ו
תמוז ליל ש"ק	28	10	4	ז א
אב יום א'	12	11	5	ב
אלול ליל ג'	56	12	5	ג ד

תרע"ג (הש"ג)

תרע"ג (הש"ג)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ד'	40	13	6	ה
חשון יום ו' בבוקר	24	14	7	ו ז
כסליו ליל א' מוצש"ק	8	15	8	אב
טבת יום ב'	52	16	8	ג ד
שבט ליל ד'	36	17	9	ה
אדר יום ה'	21	—	10	ו ז
ואדר ליל ש"ק	5	1	11	אב
ניסן יום א'	49	2	11	ג
אייר ליל ג'	33	3	12	דה
סיון יום ד'	17	4	1	ו
תמוז ליל ו'	1	5	2	ז א
אב יום ש"ק	45	6	2	ב
אלול ליל ב'	29	7	3	ג ד

תרע"ד (הכ"ז)

תרע"ד (הכ"ז)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ג'	13	8	4	ה
חשון יום ה' בבוקר	57	9	4	ו ז
כסליו יום ו' בערב	41	10	5	א
טבת יום א' בבוקר	25	11	6	בג
שבט ליל ג' בערב	9	12	7	ד
אדר יום ד' בוקר	53	13	7	ה ו
ניסן ליל ו'	37	14	8	ז
אייר יום ש"ק	21	15	9	אב
סיון ליל ב'	5	16	10	ג
תמוז יום ג'	49	17	10	דה
אב ליל ה'	34	—	11	ו
אלול יום ו'	18	1	12	ז א

תרע"ה (בח"ג)

תרע"ה (בח"ג)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל א'	2	2	1	ב
חשון יום ב'	46	3	1	ג ד
כסליו ליל ד'	30	4	2	ה
טבת יום ה'	14	5	3	ו
שבט ליל ז'	58	6	3	ז
אדר יום א'	42	7	4	אב
ניסן ליל ג'	37	8	5	ג
אייר יום ד'	21	9	6	דה
סיון ליל ו'	5	10	6	ו
תמוז ליל א'	49	11	7	ז א
אב יום ב'	34	12	8	ב
אלול ליל ד'	18	13	9	ג

תרע"ו (הש"ג)

תרע"ו (הש"ג)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ה'	50	14	9	ה
חשון ליל ש"ק	34	15	10	ו ז
כסליו יום א'	18	16	11	אב
טבת ליל ג'	2	17	12	ג ד
שבט יום ד'	47	—	12	ה
אדר ליל ה'	31	1	1	ו ז
ואדר יום ש"ק	15	2	2	אב
ניסן ליל ב'	59	3	2	ג
אייר יום ג'	43	4	3	דה
סיון ליל ה'	27	5	4	ו
תמוז יום ו'	11	6	5	ז א
אב ליל א'	55	7	5	ב
אלול יום ב'	39	8	6	ג ד

תרע"ז (הכ"ז)

תרע"ז (הכ"ז)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ד'	23	9	7	ה
חשון ליל ו' בערב	7	10	8	ו ז
כסליו יום ש"ק	51	11	8	א
טבת ליל ב'	35	12	9	ב ג
שבט יום ג'	19	13	10	ד
אדר ליל ה'	3	14	11	ה ו
ניסן יום ו'	47	15	11	ז
אייר ליל א'	31	16	12	אב
סיון יום ב'	15	17	1	ג
תמוז ליל ד'	—	—	1	דה
אב יום ה'	44	1	2	ו
אלול ליל ש"ק	28	2	3	ז א

תרע"ח (בש"ה)

תרע"ח (בש"ה)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום א'	12	3	4	ב
חשון ליל ג' בוקר	56	4	4	ג ד
כסליו יום ד' בערב	40	5	5	ה ו
טבת ליל ו' בבוקר	24	6	6	ז א
שבט ליל א' בערב	8	7	7	ב
אדר יום ב' בבוקר	52	8	7	ג ד
ניסן ליל ד'	36	9	8	ה
אייר יום ה'	20	10	9	ו ז
סיון ליל ש"ק	4	11	10	א
תמוז יום א'	48	12	10	ב ג
אב ליל ג'	32	13	11	ד
אלול יום ד'	16	14	12	ה ו

תרע"ט (זח"ג)

תרע"ט (זח"ג)	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל ו'	—	15		ז
חשון יום ש"ק	44	16	1	אב
כסליו ליל ב'	28	17	2	ג
טבת יום ג'	12	—	3	ד
שבט ליל ה'	57	1	3	ה
אדר יום ו' ערב	41	2	4	ו ז
ואדר ליל א' בוקר	25	3	5	אב
ניסן יום ב' בערב	9	4	6	ג
אייר ליל ד' בוקר	53	5	6	דה
סיון ליל ו' בערב	37	6	7	ו
תמוז יום ש"ק בוקר	21	7	8	ז א
אב ליל ב' בערב	5	8	9	ב
אלול יום ג' בוקר	49	9	9	ג ד

יוצר לארבע פרשיות

מפלגין כו ובורא את הכל ואח״כ ממשיכין כאן :

אור עולם באוצר חיים. אורות מאופל אמר ויהי :

יע״ז

אל מתנשא לכל לראש. בחר באום דלת ראש. כבכורה בתאנה בראש. ביטה אל ואותה דרוש. מכל אום אותה לפרוש. לנשאה על כל ראש. נועלה תשית למנוד ראש. והיא תרים ראש. בכסא כבוד מראש: כבודי ומרים ראשי. עתה יעבור בראשי. וידרשי ויבקשי. קדוש :

דבר בזה ספר. וקים באמרי שפר. למשולי עפר ואפר. היותם נותנים כפר. בלי דופי והפר. בעד עונם לכפר. וצדקתם תכתוב בספר. בזכרון הספר. למנותם עם נם אנכי עפר ואפר: זה אלי נם לאבי חוזה. והראהו כמין מטבע אש במחזה. ונם הכל יתנו כזה. הסדם יושת בזה. ואחד מהם אל יתבזה. וצורם ירזה. טובות יוטבו על זה. ושכינה יזכו לחזה. ועמים רבים יזה: יחיד שוכן רומה. התנה בתורה תמימה. ליונה שהיא תמה. כל העובר בימה. ישקלו שקל בלי מהומה. מחצית השקל תרומה. לטובתם בלי לעלמה. ותהיה לה כחומה. תולה ארץ על בלימה: מבן עשרים שנה. יתנדבו בחנינה. פני שוכן מעונה. נשיאים ודכים במשענה. כלם ישוו בנתינה. בלי עוד להתמתנה. סלה יסכית תחנה. בכל עת ובכל עונה. ויתקימו ברננה: על נפשותיהם יכפרו. וחטאתם יופרו. ובחלק טוב יספרו. פארם הכל יספרו. ושבח יתנו ויזמורו. והודיה לצור ישוררו. וצורריהם ימעטו ויחסרו. על צוארם יגברו. וכשובע שמחות יחברו: קהלם להתחזק בתעודה. בלי יעוד למעדה. בהקריבם זה לעבודה. רם עמם העדה. באהבה ובחמדה. בישיבה ובעמידה. שמר כחיים התמידה. בכל כלול חסידה. לזר בלי לעבדה: חזן תמיד תהיה לזכרון. לחבצלת השרון. בכפור ניחיון. לפני מרום וקדוש : הכל יודוך

אופן כבודו יתרומם ויתנשא. בנוי אשר לפניו מתמידים והואלהם מחסה. ועל פשעיהם אהבה מכסה. והכל ירוממוהו כסובבים כסא : והחיות

יע״ז א״ב

אלה אתה אהבת עמך. בעבורם כרת בריתך. נזרת להם ישך. דבקתם באהב לשמך. הם נחלתך ועמך. ומיחדים לרוממך. זכור ברית נאמך. חמול וקרב יהם יוסף: טוב נתת לאחיותים. ישקלו כסף כפורים. כפר עון מכפרים. לעד יהיו משמרים. מנין מעות עשרים. נתתה עניים ועשירים. סמיכת כל הנספרים. עולצים בכל עברים: פקדיהם ושמותם. צבאם ורבבותם. קומם במחנותם. רם השוכן אתם. שבטי שאריתם. תהא תקוה לאחריתם. תפן לברכתם. כקריעת ים סוף ובמכת בכורים שונאיהם להכותם : עזרת ושמונה עשרה וכו׳

חש״ץ תוזר כמסלה עד ומושיע ומגן ואח״כ ממשיכין כאן :

מסוד חכמים ונבונים. ומלמד דעת מבינים. אפתחה פי בשיר ורננים. להודות ולהלל פני שוכן מעונים :

יע״ז א״ב

אז מאז זמות בכל פועל. במספר במשקל כל לך להעל. גדת בכן למשוי ממי שעל. דעת מפקד יופי פעמי נעל. העל המירו כבוד כתע בבעל. וזה ללא זה כפצחו כמעל. זנחו כחרון אף נגף ונעל. חל בעדם חבר והצרי תעל : טוחה משאם הגד לו שאת. ישרם להליץ תלוי ראש לשאת: חזן כפרם כן תת לאמים משאת. לנטלם לנשאם כבי תשא את :

ראשי על כל ראש נשאת. גזי על מרוסי קרת התנשאת: חזן אהבה על כל פשע כסית. בגין צל ימינך לגונני התנשאת: ברוך אתה יי מגן אברהם : אתה גבור עד להחיות מתים

מעתיק פלוסים צר ובורא רוח. ממדד ומשקל גזל עם רוח. גוף לבל יזיק לנדכאי רוח. נובבתם תת פדיון לכל רוח: שרית זד שעיר טרם עמד. סקרת כי למונקש ולצנין יעמד. עצת זה לזה שמע כמעמד. עתוד שקלים מראש חדש ללמד: פרשה זאת להגות בקץ זה. פלסיה להקדים לפלס צר ובוזה: חזן צורת מטבע כחז אבי חוזה. צוה צור לציר כן תת מתן זה :

שמו משתף בעם לו עמותים. ועליו כל היום הם מומתים: חזן יעיר ויחשוף זרוע נגד ממתים. בזיל נטפי לקש להחיות מתים: ברוך אתה יי מחיה המתים :

קצובה היא זאת לשועים וקלים. קצינים ורשים יחד בה שקולים. קצין לבל יעוז מול מקהלים. קרא לומר הוני כדאני מעקולים : רוב עם אשר לא יספר. רב עם צעיר מעשרים להספר. ראוים לעונש נהר כסדר להכפר. רשע וכל פשע לכפר ולהפר: שעורים בזה שעור בפקד להגבר. שתיקמו לנשיאת ראש אותם לחבר: חזן שקלי כסף כפורים בגרם להדבר. שמורים לזכרון תת לכל העובר :

תמהו מאז כל עדת קדושים. תרום בשלשה פרקים תרומת קדשים: חזן תכונה לבדק הבית וכל אשים. תת ביד הכהנים כסף הקדשים:

תפן באון כיד טיט רפשנו. תביט בדכינו ועוד בל תכבישנו: חזן תקרא דרור כמאז בו להחפישנו. תת המון עריצים תחת נפשנו:

תזכור להעלות נשואי רחם מדכים. תמוכים נזורים בהוד טוב עדים: חזן תקף עוז אדרוך על ים. תזכור לעם מספרם כחול הים:

ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה: ואתה קדוש יושב תהלות ישראל אל נא:

מי יוכל לשער כל הפקודים. אשר בהבל ובחלש לא נפקדים. ברית כרותה למו מאז בפקודים. לבל יחסר המזג מהומש פקודים: אם כתורן וכנס ישרדו מפקדים. לא ימעטו מששים רבוא מנקדים. ואם לנגף ואנף באף מפקדים. כסף תת כופר הם מפקדים. ובכל ערב נשמתם בידך מפקידים. ובכל רגעי בקר נבחנים ונפקדים. ולי מה יקרו עלי הפקודים. אלה הפקודים והמתפקדים. שמור פקודים ונפקדים ושוקדים. להיות משקדים ולך קודים:

חי וקים נורא ומרום וקדוש:

חתום פס כמחבר אלעזר בירבי קליר

אמן בשמעו כי תשא את ראש. חל ויחת איך אותם דרוש: לעם אשר לא ימד ולא יספר. איככה אספרם ולא נתנו להספר: עקרם כנאמר לו הבט וספור. שב וישב אם תוכל לספור: זרעם כחול ימים וכוכבים ספורים. ואני איך אספרם ולעד פרים: רם תוה לו אות מספרם. איך למנותם ולעמוד על ספרם: בקור ראשי שמותם להשבון תעלה. ומדת מנינם בידך אז תעלה: יקר שלישי בתוכם לא התפקד. כי לגיון מלך לבדו נפקד: רשום מקטן להפקד במשמרת הקדש. וצבאו ופקודיו נמנים מבן חדש: בשמעו אמר ונתנו איש כפר. פן במה יתרצה אשכול הכפר: יציר מה יתן פדיון נפשו. וימצא חנינה פני שם נפשו: קדוש כחפץ להצדיק עם זה. כמין מטבע אש הראהו במחזה: למדו זה יתנו ולא יתמהמהו. ולכל יתנו את אשר נתנו: יה לא מצאנוך שגיא כח. כאשר נקית חטא גבורי כח: חזן רחום כרחמת נשואיך בכסף כפורים. כן שעה שפתינו בשלום פרים:

אל נא לעולם תערץ. ולעולם תקדש. ולעולמי עולמים תמלוך ותתנשא. האל מלך נורא מרום וקדוש. כי אתה הוא מלך מלכי המלכים. מלכותו נצח. נוראותיו שיחו. ספרו עזו. פארוהו צבאיו. קדשוהו רוממוהו. רון שיר ושבח תוקף תהלות תפארתו:

חו"ק עד אשא ראש. כמו מראש. להקדיש לקדוש:

חו"ק עד במאזני צדק. יכריעני לצדק. נורא וקדוש:

ק"ס א"ב

אלה אזכרה את אשר נעשה. בהיותי בטח ושקט בנכון ונשא. גועלתי כעבר ושקלי איך אשא: די שקלי עד לא שקלתי. הנם למס עובד היום שקלתי. ובחטא עוול שקל לרשע נשקלתי. זוזי ללא תתי לשכני בגילה. חכתי לתשלום דרכמון לעולי גולה. טבעו גם הם והוערמתי מגלה. יושר שלש קפות משלשות מאים. כנוסות למקח שי מריאים ושיים. לקחו ואין עוד בצעי נושאים: מדת שופרות תקלין הדתין ועתיקין. נדבות אשר בם היו מעתיקין. סרו כמה מני והדברים עתיקין: עוצם המון חונג שוטף כנהר. פזר ונותרתי כתורן בראש ההר. צדק מלוני שוערר כתל הר: קן צפור קרא למרום הרים. ראש נשואיך כמאז בו להרים. שבעה ושמונה עליהם לראש תרים: חזן עד אשא ראש. כמו מראש. להקדיש לקדוש:

ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע:

אז ראית וספרת. והכנת וחקרת ומדדת וכלת. ושקלת ואמדת וצברת. ופקדת וחשבת וסכמת. ומנית וספרת. וקצבת וחרצת וגזרת. וטפחת ושערת והבטת. והבנת והשכלת ושרת וסקרת. וכתבת וחרטת וחקקת וצינת ותרת. ולמדת והודעת. וחוית והורית וגזרת. וצוית וקראת ועניית. ודברת ואמרת. כל מנין ומפקד וחשבון ומספריו. כל משקל ופלס וכיס וגזוריו. כל כיל לח ויבש ומשוריו. כל קו וקצב מדד ושעוריו: היאך לדקדק חשבון לכל דבר. לבל יגלם חשבון וישטף ויעבר. מתחיל במדידה מחמש מאות שנה. עד שהוא מכלה באצבע הקטנה. דרך יום הוא בעשר פרסה. וארבעת מיל היא כל פרסה: ומדת המיל שבעה ומחצה ריס. ובשלשים קנים הוא קצב הריס: ושעור הקנה שש אמות וזרת. וכל אמה מודדת שליש בזרת: והזרת מותחת עד שנים בפיט. וארבע אצבעות הוא הטפח והפיט: וכמו נתנה מדה למדידת הארץ. כן נתן כיל לתולדות הארץ. מתחיל ממאה וששים ושש שנה. עד שהוא מכלה בשתות אצבע קטנה: זה הים הגדול בשליש יושב. במאה וששים ושש ועוד מתחשב. ועמקו בעשרים וארבעה למתח סוף. וסוף

פשבעים ושנים לעוגל ניחן . וניחן מכפיל ששים כמדת כרת . והפרת תקפו כנגד שני האגרות . ושני הנהרות מעדיפים כארך הירדן . והירדן מרחיב חמשה כים הזבול . וים הזבול מאה וחמשים מקואות . ומדת המקוה כשני תמרים כיבש . ושעור כל תומר כשני לתכים . וכל לתך יכיל חמשת איפות . וכל איפה עושה עשרת עמרים . וכל עומר שבעה רבע וכלה . והכלה אחד מסאה ועוד בסאה . וסאת יבש חסרה שליש בלח . וסאת הלח אחד משלשה בבת . וכל בת מחזקת ששה בהין . וההין כלו שנים עשר לוג . ועוד הלוג מתחלק לארבעת רבעים . ורבע מוכן לרבוע כוס ישועות . והכוס סובב אצבעים על אצבעים . ועל גובה חסר שתות מאצבעים . וכמו נתן כיל לתולדות הארץ . כן נתן קץ לימי הארץ . מתחיל למנות מששת אלפי ערץ . עד שהוא מכלה ברגעי ארץ . כי כל העולם כלו ששת אלפים . עושים חמשה ושתי ידים מחזורות . ומנין המחזור בעשרים ושנים יובלות . ושנת היובל שבע שבתות השנים . ושבתות השנים בעשרים ושמונה תקופות . וימות התקופה תשעים ואחד יום ושליש . ועונות היום חמש מאות ושבעים ושש . ורגעי העונה מעונות כל היום . והמדקדק מחלק הרגע לכמה רגעים : וכמו נתן חשבון על כל . כן נתן משקל ופלס לכל . מתחיל מככר עד פרוטה הקטנה . ככר הגדול כנגד שני מנה (נוסח הגר״א ככר הגדול כנגד ששים מנה והמנה מתחשב בעשרים וחמש סלע והסלע וכו׳ כי בקש ושקל הכל אחד) והמנה עולה עד ששים שקל . והשקל מתחשב בעשרים וחמש סלע . והסלע חציו בקע ורביע זוז . והזוז מתחלק לפלג . וחומשו מעה . נמצא הזוז חמש מעות כסף . והמעה שני פנדיונות . כאסר דת . והאסר עולה עד שמונה פרוטות . נמצא הבקע כארבע מאות פרוטות . והם בכתב חרוטות . ובפה מפורטות : ועד מקום שאנוש יכול למנות . נמסר לו למדוד וגם למנות : לפי כחו ולפי מעוט חילו . הקצב לו מעוט הון שקלו . ולפי שכלו כן יהא הלולו . גדול אדונינו ורב כח חילו . לכן על כן אוחיל לו . כי מדתו ושקלו לפי גדלו . כל אוצרות רוח כלם בשקלו . וימי בראשית מדד מלא שעלו . ושמי רום תכן זרתו מלא . וכל הררי קדם באצבעו שקלו . וגבעות עולם תמך בהוד אגדלו . גיא

וכל עפרה בצררה הכילו . לחולל תבין מכונת הכין לו : נמצאת כל מדת יצירת עולמו . כמלא כפת יד היא רשומו . וכקמיע ביד גבור בזרוע חותמו . ואין לקצוב רוב מחקרי תעצומו . אשר מדד וקצב ושער במרומו . על כל מדת כסאו והדומו : מדת בת מלך בכל סעלה . באורך ברוחב בעומק בגובה נתעלה . יש קץ לכל תכלה . ואמרה רחבה לעד לא כלה . מדת עולם כמלא כפת יד . ומדתה נתונה בימין וזרוע יד : מדת עולם כמזרת ועד אגדל . ומדתה בקו אשר מאד גדל : מדת עולם נמדדת בשליש אמה . ומדתה עולה ונוסבת כאלפים אמה : כמראה המדת אשר ציר ראה . מגלה עשרים על עשר אמה . עפה ארבעים על עשרים ושמונה מאות אמה . (נ״א עפה ארבעים על עשרים אמה ארבעים ועשרים ושמונה מאות אמה) וכל העולם כלו בשליש אמה : נמצאת דת במדותיה רחבה וארכה . אלפים וארבע מאות בעולם מאריכה . והיא נתנה לעולם מרפא וארוכה . ובימינה קוצבת כל ימי ארכה . ובשמאלה שוקלת עושר וכבוד וברכה : והיא הודיעה את כל חביון סתורות . והיא קצבה כל מדות ספורות . והיא פתחה את כל סגורות . והיא שקלה ואצרה את כל אוצרות . והיא חקרה המון מפקד תחתונים . והיא נתנה מספר גדודי עליונים . והיא שערה קומת אלפי שנאנים . אשר זה מזה בקומתם משנים . יש כמדת הים הגדול קומתם . ויש כחללו של עולם הקמתם . יש כמלא כל העולם תקומתם : יש לשתי טיסות טסים עולם . ויש לטיסה אחת עפים עולם . וכל אחד ואחד במחנהו נעלם . ובמחיצתו צג וחש ודומם ונאלם . עד יתן רשות מלך העולם . וחשים עד ימליכוהו עם עולם . ואז יפצחו לפאר אלהי עולם . ומשהם מפארים עוד לא שונים . כי בנהר דינור שוחים ונתנים . ועוד מנו נהצבים ומתחדשים כראשונים . שבח והלל ורון לאל משננים : וכפי קשת עם כנף רננים . זמר ושיר נעוז והמן מרננים . ושרפים המעלים על כל שנאנים . שש שש כנפים כנגים חתונים . ממעל ליושב ערבות לכם נתונים . ליושב על כסא בחילה מננים . מצוא חן כנגונם הם מתחננים . וקודם לכל צבא מעל עוגים . ושלוש קדשה לרם ונשא נותנים . כורעים ומשתחוים המונים המונים . לנערץ בסוד אלפי רבבות עליונים . ונקדש באלפי רבבות תחתונים :

יתפלל מכאן תחל התפלה עד מלך עוזר ומושיע ומגן:

אֶשְׁכּוֹל. אִוּוּי תַּאֲוַת כָּל נֶפֶשׁ. בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי שֶׁבֶת מְצֹא נוֹפֶשׁ. בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו וּפִצַּתִּי בְּחֵפֶשׂ. חָמַק עָבַר מִלְּהַדְרִיר לִי חוֹפֶשׁ. גָּזַלְתִּי שִׁקְלֵי מַתַּת כּוֹפֶר נֶפֶשׁ. וְטָבַעְתִּי בְּמֵי צוּל טִיט רֶפֶשׁ: חוֹן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נִשָּׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְכְּךָ כִּי תִשָּׂא. גּוֹנְנֵנוּ בְּמָגֵן אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אתה גבור עד להחיות מתים:

הַכּוֹפֶר. דְּעוּ דִּרְשׁוּ מֵעַל סֵפֶר. כְּמוֹ הוּא חָרוּת בְּאִמְרֵי שֶׁפֶר. הַתְשִׁירוּ בוֹ פְּנֵי נִדְמָה לָעוֹפֶר. וְיִזְכּוֹר לָכֶם זְכוּת גַּם אָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר. וְלֹא יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף וְהֵפֶר. בְּתִתְּכֶם מַתָּן זֶה לְשֵׁם כּוֹפֶר: חוֹן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נִשָּׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְכְּךָ כִּי תִשָּׂא. הַחֲיֵינוּ בְּגֶשֶׁם אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

נעריצך. לדור ודור עד וקדוש אתה:

הוֹדִי. זְכוֹר לִי שִׁקְלֵי עֶפְרוֹן. אֲשֶׁר שָׁקַל אָב בְּמַכְפֵּל חֶבְרוֹן. חֵקֶר שִׁקְלֵי יְבוּסִי מַשְׁבִּיתֵי חָרוֹן. זָכְרָה לִי עַד לְדוֹר אַחֲרוֹן. מֵעֵם חִין אֲשֶׁר אֶקְרָא בְגָרוֹן. שְׁעֵה מֶנִּי אֵל שׁוּבִי לְבִצָּרוֹן: חוֹן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נִשָּׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְכְּךָ כִּי תִשָּׂא. וְנַקְדִּישְׁךָ קָדוֹשׁ אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

תכנת שבת עד מקדשי שמך ובשר״ח אתה יצרת עד קבעת:

לִי. יִשָּׂא עַל אֶבְרַת נֶשֶׁר. כִּי יַגִּיד מֵלִיץ עֲלֵי שִׂיחַ יוֹשֶׁר. כּוֹפֶר מִשֶּׁלּוֹ אֶתֵּן לוֹ תְשֶׁר. כִּי מִלְּפָנָיו הוֹן וְכָבוֹד מְעוֹשֶׁר. לְהַצְדִּיק אֱנוֹשׁ לְהַמְצִיא לוֹ כוֹשֶׁר. שַׁת לוֹ פִּדְיוֹן לִמְצֹא אוֹשֶׁר. חוֹן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נִשָּׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְכְּךָ כִּי תִשָּׂא. עַנְּנֵנוּ בְּנוֹפֶשׁ אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

(לר״ח וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים:)

רצה עד לציון ברחמים:

בְּכַרְמִי. מָלוֹן בֵּין שְׁנֵי שָׁדַי. אַרְבַּע מֵאוֹת וְעֶשֶׂר הֱלִינוֹתִי שָׁדַי. נָח בְּשָׁכְנָם וְגַם יֵשׁ דַּי. וּבְכֵם וַהֲדוֹם לֹא נָם שַׁדַּי. סָע וְעָף בְּבֶצַע שִׁקְלֵי חֲשָׁדַי. וְנָשְׂאוּ אֶת יְדִידֵי מֵעֲלֵי שׁוֹדְדַי: חוֹן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נִשָּׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְכְּךָ כִּי תִשָּׂא: רְצֵנוּ כְּשַׁי אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מודים עד ותודתו סלה:

עֵין. עוֹצֶם הֲמוֹן מִסְפַּר שְׁנֵי עֲפָרִים: מִי מָנָה וּפָקַד בְּחֶלֶשׁ וּפוּרִים. פָּקְדָם פּוֹקֵד בְּחֻמַּשׁ סְפָרִים. וְגַם עוֹד חָמֵשׁ בְּכָל הַסְּפָרִים. צַחוֹת נִיב שְׂפָתֵינוּ יְשַׁלֵּם פָּרִים. כִּי אֶפֶס כֶּסֶף שִׁקְלֵי כִּפּוּרִים: חוֹן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נִשָּׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְכְּךָ כִּי תִשָּׂא. וְתֵטִיב לָנוּ בְּטוּבְךָ אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

אלהינו וכו׳. שים שלום עד בכל עת ובכל שעה בשלומך:

גְּדִי. קָשׁוּר יָדַיִם בְּרָכוֹת לְשָׂא. בְּאָהֳבוֹ עוֹר גְּדָיָו שְׁכִינָה נִתְעַלְּסָה. רָעָה גְדִיּוֹתָיו עַל אֶבֶן מַעֲמָסָה. צֹאנוֹ עַל שְׁכֶם וְחוֹצֶן נֶעֱמָסָה. שְׁחוֹחַ בְּנֵי מְעַנֶּיהָ בְּאַף מַעֲשָׂה. תִּלְבּוֹשֶׁת הוֹד עֲדִי עֲדָיִים מְבוּסָה: חוֹן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נִשָּׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְכְּךָ כִּי תִשָּׂא. בָּרְכֵנוּ בַּשָּׁלוֹם אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

קדיש שלם. אין כאלהינו. עלינו. קדי׳.

[illegible] עד ובורא את הכל והא-ל פותחין כאן :

אור עולם באוצר חיים. אורות מאפל אמר ויהי :

מיוסד ע״ס א״ב [illegible] סימן זכור

זכור את אשר עשה. ויהי לבז ולמשסה. וניעו יעקב בכעיסה. ביטה אל וחטאו אל תשא. כי קהלך עסה. בכל צרה ודריסה. גם בך לא חסה. ובעזות הדליל עמוסה. בתוך אבן מעמסה : אתה זוכר נשכחים. זכור אום לך משבחים. וקדשה לך מפציחים. קדוש :

זכור דבר עתק בכל ארך. על חטוקי יחד. לדורי מפרך. הקדים ניצא בפרך. לנגב כל ברך. לדוש בגאות ולהדרך. ובכודך צץ מהרך. בכל רחב וארך. ועמך בטובך להאכך : זכור ומורה שהשליך למעלה. ואהוביך אין להללה. עשותם כמעי מפלה. חוק לשיתם כלה. אותם להפילה. בהכנעה ובהשפלה. טוב שומע תפלה. הפלתו בבהלה. ואחריתו לקלקלה : זכור יהיר רשע. כי למאד פשע. והציק בן משעשע. כבד חטא ורשע. ואזניו הכבד ועיניו השע. וליראתך לא שע. למענך צדיק ונושע. חיש לנושעים ישע. עובר על פשע : זכור טלולו למולך. ומאס בפעלך. לבהורי קהלך. נא זכור יום זבולך. וישלם לו כשלך. גמול רע מסילך. סערהו בשצף אלך. וכל פה יהללך. על פלא מפעלך : זכור עמך ונחלתך. אשר הם באהבתך. ומקוים לישועתך. פנה בתהלתך. ורחם על עדתך. הוגי בשעשוע דתך. צהלם ביראתך. ותטעם בקריתך. ושם תצמצם שכינתך : זכור קרית חנה. ועדת מי מנה. המפזרת בכל פנה. רוממה בחנינה. כי געה עונה. ועת לחננה. שכח שם עדינה. מכל צד ומכל פנה. והמלכות לבעליה השב נא : תפקוד עתה ברחמים. ותופיע מרומים. להושיע מעוטי עמים. קדוש : הכל יודוך

[illegible] כבודו יתרומם בפי כל הנשמה. וישמיע למקדישיו המקדישים שמו בנעימה. ויתפאר להתרוממה. במעלה ובמטה שוכן רומה : תתהלל

ע״ס א״ב

זולת אתה מלא רחמים. ברחמיך שפת ענומים. נטלם כי הם יתומים. דתך בהגיון טואמים. הם מבדלים משפים. ואותך בהתמד מרוממים. זכור שלשת קדומים. התוף בבנוי כמו רמים : טוב זכור ידידיך. יחד שמחם ברוב חסדיך. כי הם עבדיך. למודים לעבדך. מהרה קומם [illegible]. נהלם בחוזק ידך. סובבם בשם ידידך.

עגדם במאדך : פדות תפדה מודיעך. צועקים בכל לב לשחרך. קים עלימו דברך. רבצם בבית בחירך. שובבם לחדריך. שכנם בעירך. תשתבח בהדרך. תפדם כבקריעת גלי עדריך :

[illegible] שמונה עשרה [illegible]

[illegible] עד וכרשיע ומגן והא-ל פותחין כאן :

מסוד חכמים ונבונים. ומלמד דעת מבינים. אפתחה פי בשיר ורננים. להודות ולהלל פני שוכן מעונים :

ע״ס א״ב

אזכיר סלה זכרון מעשים. בימים האלה נזכרים ונעשים. נתון נח מבין עכסים. הראוהו להזכיר לרקב כעסים : התוח הגץ מגלגל ודרדר. ומדור לדור גלגל ודרדר. זכר עון אבותיו הקדר. חטאת אמו בלי להעדר : טרף אף וישתת רחם. יחומתו מקלוט בהריון יחם. בהופקד לשליש חטא נוחם. לבט להלחם בלוחמי לחם : מהלך ארבע מאות פרסה. נע ונד מכמורת לפרסה. סע משעיר והכמין פרוסה. עף ויגע מבושו לסרסה. פועל שטימת בכורה לעפור. צמיתות צאן קדשים למכור : קלונו התחרט בעט לזכור. ראשית גוים לגלע בזכור : שדי זכר לילה חולק. שרש וענף בחלקלק להחלק : חז תמור כי חשליך הסלק. תבע להזכר מעש עמלק :

לאחרונה יסעו שבם שלט. כי הענן מסם פלט : חזן לעת יפתה לא ימלט. יתונן עם נתן ומפלט : ברוך אתה יי מגן אברהם :

אתה גבור עד להחיות מתים

מיוסד ע״ס תשר״ק

תמימים בעודם בסין רתודים. שבוץ עדי עדיים אפודים. רצו שלול מתן לפידים. קפצו ידים רפות ברפידים : צורר אסף כל אספסוף. פושע סביבות מחנם אסוף. עלות פעמים ממצולות סוף. סבר לקטלם כקנה וכוף. נגד ויעף שלש פעמים : מחזר בניני חמשה עממים. לץ הפה ופתי העמים. כלל להתיחס נדיבי עמים : יחד לץ והעמיד מסלה. טפוס בודוי בזמה סלה. חמוקי ירכי גם לפסלה. זרע להרביץ ולהתעיב סגלה. וישטום שטימת ישישו המחבא. החל לבוא מראש במחבא. דגר שנית בהדוג להזכה. גש בשלישי בעליל בתוכה : בהשל ששכי באום מושלים. כפרק עמד מסור נשולים : חזן אמרו לכו ונכחיד גבשלים. אז סאו וזנו כל הנהשלים :

שונאיך הם ילבשו בשת. כמו בצלעי שמח בבשת : חזן בעטותה עשרת עדיי תלבשת.

[illegible]

להנשים תהי לצולשת מתבוששת : ברוך אתה יי מחיה המתים :

פיוט ג"ס א"ת ב"ש וחתום שמו יהודה

אצילי סרעי נגד שעיר . תולדות אלה בני שעיר . בקשם אצי אשי להבעיר . שאונם פרשו כשדה עיר : גוי גדול שלא הזכרת . רשיונותיו למה אז זכרת . דגלים בלא הון מכרת . קדושים בזונה ובין המכרת : הזכר לאדומים עדה נארו . צרים אשר חומות ערערו . ועד היסוד ערו ערו . כימו דברו בגאות ופערו : זה אין לפניך שכחה . עברתם שמרה נצח מלשכחה . חרף לא ידעו עשות נכוחה . ספרם חרום ליום תוכחה : טעם חוק כדת מוכח . ננכר כי לא תשכח : חזן יום בא עמם להתוכח . מכאן צוית לעמך לא תשכח :

יקש לין לחרף צבאות . החתומי ברית בצבא נאות . והופקד סדה במדה לתוצאות : חזן דעת כי לעת המציאות . הוא יפקד כשם יי צבאות : ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה : ואתה קדוש יושב תהלות ישראל אל נא :

אל נא בלשון אשר הזכרת לזוכריך זכור . כי בלשון הזכירוך נא אתה זכור . ואם המה כאדם עברו ברית מלזכור . ואתה אל ולא איש למה לא תזכור . בזאת ידעתי כי יש לך לזכור . אבל תשוח נפשי עד זכור תזכור . ומה כחי כי איחל לקץ זכור . ומה קצי כי אאריך נפשי עד שתזכור . אם לא למעני תזכור . למענך ולמען ירושלים זכור . חוק כי לא תשכח עדות זכור . ואומר אם אשכחך עתה לה זכור . ותפקוד ותזכור . באב צר לעכור . כיהו לסכור . לנוע כשכור . עוד בל תסכור . נקובי בן בכור : חזן נכורי אלהיך זכור . ופארך אזכור . ונארצך לנכור . בפרשת זכור :

חי וקים נורא ומרום וקדוש :

פיוט נגלהי מחוזה אלעזר בירבי קליר

אין קוצץ . בן קוצץ . קצוצי לקצץ . בדבור מפוצץ . רצוצי לרצץ . לץ בבא ללוצץ . פלץ נתלוצץ . כעץ מחצצים לחצץ . כנץ על צבור לנצץ : עב בקע מראש . יחידים כמו נרוש . הל' וילך נפרוש . וישב על גבי חרוש . זמן והונקב לראש . ראשית גוים לרע לדרוש . היות לכל בוגדים ראש . וצפע תלות במכחר ברוש : דין ויקרה בדרך . צפי מרדות דרך . זנב לא ש הדרך . תעו במדבר בישימון דרך . כנחש עלי דרך . שלח יד בחמוקי ירך . ועל כל ראש דרך . זנב כל עוברי דרך : יעף ויגע וחש . ומהור פתן רחש . ונודע כי הוחש . משורש נחש : רגש ולחש . ועת לדתו נחש . ובכשפיו הוכחש . וכחלש נחלש ולא חש : בכשפיו הללו . ובקסמיו חללו . יום העמיד וזללו . שמש הקדים חללו . ינע ולא הוגה לו . ולחרפות נחלו . עד בא השמש הוחילו . להמתות הוא וכל חילו : קם ושן הרק . ונאצות שרק . ומורה באפו הרק . וחרבו הברק . למילה פרק . וכלפי מעלה זרק . ולשם שמן תורק . בעזות ירוק ירק : יה אשכול הכופר . צו אל משול עופר . זכרון משלי אפר . כתוב זאת זכרון בספר . רשם בזה ספר . בתורת ובנביאים ובכתובים להחפר . להמחות מספר . ולא יכתב עם כל הכתוב לחיים בספר :

אל נא לעולם תערץ . ולעולם תקדש . ולעולמי עולמים תמלוך ותתנשא . האל מלך נורא מרום וקדוש . כי אתה הוא מלך מלכי המלכים . מלכותו נצח . נוראותיו שיחו . ספרו עזו . פארוהו צבאיו . קדשוהו רוממוהו . רון שיר ושבח תוקף תהלות תפארתו :

ובכן זכור את אשר עשה לך עמלק :

חזן ויקהל ומח שמו וזכרו . ונמח זכורו מלהזכירו . בזכרון קדוש :

חזן יען אשר לא זכר . ונחשב כנכר . מלהזכר . בזכרון קדוש :

פיוט ג"ס אב"ג בג"ד נר"ח וזן ספוד

זכור איש אשר הגיע אב ללא עתו . בגרגרן וגנוב ונאוף בעתו . גרע חמש שנים ממחיתו : זכור בוזה על גמילות חסד . גועל אח עש ליקט חסד . דומה למס מרעהו חסד : זכור גלה ערות מצוצאת שדה . דם שפך בבואו מן השדה . הפך לב אב שה בשדה : זכור דחוי באזן הערלה . הבוזה בכורה בכום התרעלה . ופרק ממנו עול ומשך לו ערלה : זכור הכפכף דרך איש זר . והכהה מאור אב בעשן עבודת זר . וגם בלב היות לאח לאכזר : זכור ונתעולל לרבע כאשת . זדון לבו השיאו באשה . חתי נכוריו היות כלב אשה . זכור זרע מרעים נתעב ונאלח . חלק להשתות ולומר האח . טמנו נאים פח לתכל את : זכור חנט ממנו עמלקי . טס כילק לאבד חלקי . ירוע כבירים לעין כל ללוקקי : זכור טפש מהערימה . יבד ובנת עמי עד חרמה . כמו כן חיב להחרימה : זכור יושב נגב גלי עול כערד . כסות ולשון שנה היות מלך ערד . לשבות שבי מרד וחרד : זכור כסיל שונה באולתו . לתערובת מדין בעלותו . סהר ירקשת ונלה נבלותו : זכור לקעקע בצתו משורש . מלעזוב לו ענף וגם

שורש. נאנש קשי כי השאיר לו שורש: זכור מעשה אגג מעדנות. נשים כשכלה תרבו לענות. סורס שארו לשסוף יענות: זכור גיד לחמלת הסכים. סר ממלוכה מבין נסיכים. עולל הנותר עמד לשכים: זכור סבב צקלג ונגב. עמלק יושב בארץ הנגב. פגרו טוב רואי מנשף בענב: זכור עריץ בעמונים נחבא. פרץ כרמי עין גדי כהובא. צורבו איש באחיו בחרב להובה: זכור פליטים אשר באף הסעיר. צבאי בלכתם אל הר שעיר. קנא לנקום עירות שעיר: זכור צג בפרק להסגיר שרידי. קם בראש דרכים לסעוד את רודי. רדף ומסר בידם פרודי רפודי: זכור קפץ לשער השמים. רעש ושאג מי לי בשמים. שלט ויגדל עד לשמים: זכור רד אל חנף להחניף ממלכת. שמשי אשר שמשו מאמשת והולכת. תמה הלשין לרפותה ממלאכת: זכור שקל אלפים עשרה. שתילים מאה התניט לסברה. שער מהם עשרה לשררה: זכור תבע להפר חמשים. תמימה קצב לכלות חמשים. תכלית שבעים נתלה על חמשים:

ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע:

אלהים אל דמי לך. כקול מים רבים נשמע קולך. משמיע ומצוה לעמך בקנין פעלך: זכור את אשר עשה לך. אשר קרך ויחשילך. והיה בהניח יי אלהיך לך. תמחה זכרו מכל גבולך. והם ישיבו ויאמרו לך. ומשלך עוד יתנו לך. אנא הקם את דבר מלולך. עד שאתה מצונו הזכר לך. אתה זכור את אשר עשו לך. זכור יי את יום זבולך. המתנאים ונאמים פה מה לך. השולחים זמורות באף לחללך. זכור כסא כבוד גדלך. אשר מגרו ונאצו למולך. ושלחו באש היכלך. וישימו כל גבולך: ושדדו ונתקו יריעות אהלך. אשר צוית לא יבאו בקהל לך. אמרו לכו ונכחידם מגוי בגללך. ולא יזכר שם הלולך. עליך יצזוב סילך. יותר מאשר עשו לנו עשו לך. אותנו במדבר נלחמו. ואותך בישוב נתלחמו. אותנו חוץ למחנה המו. ואותך בקרב המחנה נהמו. אותנו פליטי ענן זממו. ואותך בפורת ענן נממו. אותנו לחשולי עב דמו. ואותך עלות על במתי עב דממו. אותנו חוץ למחיצה קמו. ואותך לפני ולפנים קדמו. אותנו ברחוק מקום אשמו. ואותך בקרב מקומך שממו. אותנו חוץ מישיבתנו רמו. ואותך במכון שבתך כמו. אותנו אות ברית משאר הרימו. ואותך עטרת אביר ברית הקדימו. אותנו בהנחת ידי עניו הרימו. ואותך תלות יד למולך הרימו. אותנו נתיעצו וסוד הערימו. ואותך ברובי סודך לחרפות הגרימו: ואתה יי לעולם תשב. והוא נגדך במטה יושב. תפרש מדבר וכל הישוב. אני ואפסי עוד בלב מתחשב. אם לא עתה תקום ותקשיב. בשלש עשרת קימות נקמות לחשב. בפחד ופחת ופח לפקוד על היושב. ואם אין כפר תחשב. וכל המונה וסופר ותושב. קץ הפלאות להבין ולחשב. נשתה גבורתו ממחשב. ולא ימצא מענה להשב. ויחשה דומיה מהקשב. ובאמונה כסליו יישב. וזאת על לבו ישב. ויאמר עד ישקיף וירא ויקשב: ונחשבתי כעד זומם. כל היום מדמם. ונפשי נבהלה מאד ומשתומם. ואתה יי עד מתי רואה ודומם. זכור בית מקדשך השמם. כל עובר עליו משתומם. מתי תתנשא ותתרומם. ווזר אמר כיד קומם. בשלש עתות עמלק להמם. בשלש מיתות זכרם להדמם. בשלשת ימי אפלה נגהם להעמם. בשבעה ימי עברה להרשימם. בעשרה מיני שמד להאשימם: וכמו מעשרה דברים עבבו עם מענות. ומשבע מצות המישנות. כן בעשר ושבע ישכרו לענות. ובת קול תצא ממעונות. ותפוצץ בכל המחנות. זכרון דברים להגיד ולענות. אל תזכרו ראשונות. בינו נא ישועות אחרונות. והזכירו זכר רננות. עמלק אשר בא ועות מתנות. והקר אתכם כפני בנות. ויצא לו שם בכל המדינות. ראו עתה לתנות. איך נמחה בחתף בכל פנות. וצבא המרום אשר במעונות. אשר הוסמך עליהם במשענות. יפקד עליהם את העונות. לרוב ימים להמנות. לחשוב עליהם חשבונות. להפילם לתופת דראונות: והמון לאמים וכל הלשונות. על עוזר ועזור ישאו קינות. וכשל עוזר ונפל עזור מקוננות: נודע כל פעול כי לא שכחת. ויבין כל יציר כי שמם שכחת. ושעיר ושריו אז וכחת. ועמלק וטפסריו הוכחת. ואתם במשפט נתוכחת. ויזכרו עם אשר זכרת. כי לטובת אותם זכרת. ובזכרון טוב אתם נזכרת: חי והמזכירים את יי. יאמרו תמיד יגדל יי. ויאמרו גאולי יי. כן יאבדו כל איביך יי. והעומדים בבית יי. והבוטחים ביי. והשתולים בבית יי. יחזו בנעם יי. ויגידו כי אין קדוש כיי. כי אל דעות יי. אשרי כל ירא יי. טוב

להודות

להודות ליי. טוב לחסות ביי. רננו צדיקים ביי. קול אומרים הודו את יי. כי הם זרע ברך יי. זה היום עשה יי. כי אל גדול יי. ברוך הבא בשם יי. שוש אשיש ביי: וי״ו ואם כל המועדים יהיו בטלים. ימי הפורים לא נבטלים. וזכרם לא יסוף מנטלים. ויזכרו לעד נאולים. לששון ולשמחת גילים. מפעלות אלהים מגלים. ועזוז נוראותיו מגדילים. ושרים מתוללים. בעשרת מיני עשור מסלסלים. בכנורות ובנבלים. בעשרת מיני הלל מהללים. בעשרת מיני שמחה צוהלים. ושרפי הקדש המעלים. כהכביד לרב יהיו למו שואלים. מה פעל אל אלים. כי אלה יהיו מכפנים. ואלה מלפניהם מפנים. ואלה תוצה למו פונים. ואלה לפני ולפנים. בצל שדי מתלוננים. ובחמשה קולות הצפונים. קול רנה וישועה מצפינים. באהלי צדיקים צפונים. הדונים ביקרת מפנינים. וקדמו שרים אחר נוננים. לדעת איך הם מנגנים. בנאות אפיקי מגנים. בצלם היות נגונים. ובאברתם מתגוננים. ועל חומותם מתמנים. לשוערים ולשומרים ממנים. כל היום וכל הלילה מזמנים. להזכיר קדשת נוצר אמונים. להעריץ זכירת גוי שומר אמונים. ובשם ישראל מתכנים. ובשלוש קדשה לקדוש מתכונים. שתים בראש בנים משכינים. ואחת בראש מלכם מתקינים. ובשלשתם הם נכונים. כסא שלם ושם שלם מכינים. ובשלוש קדשה ענות כאז מבינים. קרוא זה אל זה מכוננים. ובבנוי שם קדוש קוראים ומכננים: ככתוב וכו׳

ושולחין כ׳ ס״ת בא׳ קורין בסדר היום ובב׳ זכור בסוף כי תצא. ומפטירין בשמואל ע״ו כה אמר ה׳ צבאות:

יוצר לפרשת פרה

מפסקין כל ובורא את הכל ואומ״ע מתחילין כאן:

אור עולם באוצר חיים. אורות מאפל אמר ויהי:

ים א״ב
אום אשר בך דבוקה. חפצת ורצית לצדקה. להנחילה מדבש מתוקה. באור ארכה ועמוקה. בהם באהב לחשקה. כרביד לצואר לחבקה. גם היא במאד מחזקה. בתוקף ובתנאי נחקקה. מעמו בלי לסלקה: אשרי מי זאת. בהתחזקם בתורה זאת. במפתחי מזוזות. קדוש: דרש בעד נוטרה. וגם להביא פרה. בעדם עבור לכפרה. הלא בחטאו בבן פרה. חרת עליהם גזרה. והנם באמירה סורבה. וזה המקבל עתירה. חשך מהם עברה. וכל צוקה וצרה:

זכרון פרה אדמה. בפי יונה תמה. לעד בלי לעלמה. חסד דת תמימה. יעמו בה להתרוממה. לפני יוצר נשמה. טועמיה כטוב נעימה. בלי היות לשמה. בהושיבך הארץ הנשמה:

זאת חקת התורה. ערוכה בכל ושמורה. בה להקדיש לנורא. קדוש:

יקרה והרבה תמימה. מכל מום שלמה. ובנקיות ובטהרה מסימה. כתב חקוק רשומה. לשמח נפש עגומה. למעלה לזקוף ולרוממה. לטהר טמא ואשמה. ולמחול עון וזימה. עוד בלי להאשימה. מטהרת גוי אחד. לרצות שם המיוחד: אשר בכל פה מתיחד. נכשם תוחשך מפחד. והגיונם כל יתכחד. בהתפללם בלב אחד. שונאיהם יודשו כאחד. בפחת ופחת ופחד. בעבדם לצור שכם אחד: על יד כהן נתינתה. לכבודו מתנתה. דקדק בכל פנתה. פעלתה והקרבתה. הוא יקריב אותה. והוא יוציא אותה. צופים הכל בטובתה. ומתנים את ברכתה. כל קהל רעיתה: קדושה ולא פסולה. בלא מום ועולה. כקרבן כליל ועולה. רם אותה עלה. כחפץ ולא כנעילה. קהלו בה להועילה. שומריה ינצרו מחלחלה. מכל נגע ומחלה. בשוררם שיר ותהלה: תפן בכלם ברורים. אשר שמך מזכירים. וזרוק עלימו מים טהורים. קדוש: הכל יודוך וכו׳

אופן כבודו יתרומם ויתהדר. והוא בערבות דר. עטוי הוד והדר. והכל יגדלוהו בתמיד ובתדר: והחיות וכו׳

זולת
מוסף לס א״ב
אשרי כל חוסי בך. באהב יאהבך. גוי אשר אהבך. דבקתם בך. הלא אתה תריב ריבך. ותיסד את נוך. זכור בנך ואהובך. חתומי על לבך: טהרם מכל טמאותם. יה כפר נא אשמתם. כושר תהא אחריתם. לעד יתקים שמותם. מהר עתה תשועתם. נאור כי אתה תקותם. שמחם בשובע שמחתם. עזך תפאר אותם: פנה אותם לצדקם. צמחי צמח לחבקם. קדוש מכל עון נקם. רם בטוב חזקם. שמרם ובצלך דבקם. שכנם וכאור תדביקם. תאמר בדתך להמתיקם. כקריעת ים סוף ובמכת בכורים שונאיך להדביקם:

עזרת. שמונה עשרה וכו׳

כאן מפסיק ברוך אתה על והשיא וכאן ולמ״ע מתחילין כאן:

מסוד חכמים ונבונים. ומלמד דעת מבינים. אפתחה פי בשיר ורננים. להודות ולהלל פני שוכן מעונים:

חיים ע"פ א"ב

אצולת אמן בצרוף וזקוקה. בנבכיה זאת בקט פקוקה. גלומה צלומה ונקוקה. דבורה על אופן חקוקה. המסקלה והמעזקה. ושונה השון למשמר חקה. זר שבעתים מזקקה. חוק טהור מטמא מחזקה. טבועה בלא רחוקה. והיא רחוקה. יחוסה אשורה ודחוקה: חזן כתמת חסוקה בה מתוקה. לטהרת חשוקה. גחקקה זאת חקה.

מקומה יגלה. מעמקיה ידלה: חזן לעת יגלה. גנוניו יעלה: ברוך אתה יי מגן אברהם:

אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים

מפרה חקה נזר. מכבנן אמרה נגזר. נאמן לאזנה נתאזר. נצח עדי כן בגזרה נזר. סלול צפוניה חלץ אזר. סקר באביה ונחשב למו זר. ערך בה חוק לעם מפזר. עבור מלפתל עקש כמין וזר. פאר בקוריה באגד משזר. פעלתה בכהן בעדי משזר: חזן צפונה לטהרת עם אל עזר. צוה צור לציר צור צרורה לאלעזר:

עולם ומלאו שלך. חפצת להצדיק קהלך: חזן על כן אוחיל לך. להגשים תחי אטומי פעלך: ברוך אתה יי מחיה המתים:

קפאון חוק אלפת היקר. לוטה באור יקר. השוף לעם מיקר. לעמוד על עקר: רעבים לפענח דתיה. כענח מדותיה. צמאים גמות הידותיה. גלה להם עדותיה: שמן דגלים טהר. כצרף ומטהר. הרב לכבסם תטהר. מעווים אותם לטהר: תקרא כהן. בהטאך באזוב מתכהן: חזן טהורים זרוק במכהן. תמור כם מכהן אלעזר הכהן:

ימלך יי לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה: ואתה קדוש יושב תהלות ישראל אל נא:

אמרתי אחכמה והיא רחוקה. שח איתיאל עדי זאת חקה. בלא נפלאת היא ולא רחוקה. זאת פליאה היא ומרחקה. מלפניה משפט וחקה. ומאחריה תורה וחקה. בהרות חקוקה. ובלוח לב מחקה. מדוק תלולה ומשאול עמוקה. סדרי ארקא. סקלתה חמוקה: בכן אין לעמוד בסודה. ואין להגיע יסודה. ואין לחקור חקה. ואין להחליש הלכה. ואין לידע ערכה. ואין להבין דרכה. אלהים הבין דרכה:

חי וקים נורא ומרום וקדוש ·

חמש גבורות הכהנים אלעזר בירבי קליר

אצורה ומפורשה צצורה ולא מפורשה. זאת חקת הפרשה. בכל שנה מתפרשה: לבעלי אסופות. חידותיה חשופות. וכל צרורות כסופות. דקדוקיה ספות: ערוכה ושמורה. קצובה ונגמרה. דרושה ואמורה. בקלה וחמורה זנה לעניו. בפניני מעוניו. והגיה עיניו. בפוץ מעיניו: רעד כהסכית טעם תחלת משנתה. פרה בת שתים עגלה בת שנתה: בצר ציר תחן בקשב שמועתה. נא מני יפרת מורה הלכה לשעתה. ידעו בה הליכות ושטן הלכות. אלה הנערכות. ואלה המתהלכות. ראיתה איך לחזות. דמה איך להזות. באורה מלהבזות. לחזות למי זאת: בדבור אמור אל הכהנים שנה עוז פניו. שב ויערוך זאת לפניו והאיר עיניו. יען כנאמר לו ולקחו לטמא. פלצות בעתתו ושח מי יתן טהור מטמא: קושט אמרי פרה. כל טהור כטמאה. ואיך היא תעביר רוח הטמאה: לו הגיד אל חקה חקתי. ומה תגע לידע. עמוקה משאול מה תדע: יבא אפר פרה. להלבין טנוף בן פרה. היות כפרה. לסוררה כפרה: חזן רמז בניקיה אליך פרה. היות פרתו מתעמדת. שכל הפרות כלות. ושלך לעד עומדת: אל נא לעולם תוערץ וכו׳ לטהר טמאים. לטמא טהורים. באומר קדוש:

סידור ע"פ א"ב

אמרה סנונה וצרופה. בדולה בדתה מצרופה: גדלה כרצנן לתרופה: דרושה בזקוק שבעה משבעה. הזיות טבילות וכבוסים שבעה. ופרות וכהנים טהורים וטמאים שבעה: זקני גזית תמימים ממום. חבואיה יבקרו לבל היות בה מום. טהורה תהיה לאדמות כממום. יעשה מהון כהן כבש פרה. כפה מול אטם בהוד תפארה. להוציא בה תמימה הטא תפית מפירה: מסעדיו אתו יצאו להר המשחה. נדן טבול שנית עבור כורה שוחה. סדר מערכת ולא שחה: עמד מקדם ופניו למערב. פרה שחט ודם לא ערב. צת בה חריות ומוקדה הרב: קם מול שער איתון ודם שבע יזה. רענן ארז ואזוב ושני יחזה. שמע לכל עץ ארז זה ואזוב זה: תרגלה וחלקה לשלשה חלקים. כל משמרות מנה מחלקים. תכונה למשמרת עד נקוקים יקים: לסדר וכו׳

ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע:

אין לשוחח עוצם נפלאתיך. אין להגיד חקר דתותיך. אין להבין תוקף מפעלותיך. אין לפענח עוסק פלאותיך. אין לעמוד על סכן מדותיך. אין לחקור סוד הדותיך. ואין להשמיע כל תהלותיך אין לגלות סוד עדותיך:

המפורשות סתומות . הגלויות עלומות . המבוארות חתומות . המשוננות עצומות . החקוקות רשומות : החסרות מיתרות . האסורות בתרות . השחורות צחורות . החשופות אטורות . הפרוצות אצורות . הגלולות עצורות . הקלות חמורות . מוציא מזלות יקרות . מתיר מאסורות מתרות . נותן מטמאות טהורות : מן החלב שומן חלב . מן הדם טחול וכבד הדם . ומכשר בחלב כחל החלב . מכלאי בגדים תכלת בסדין . מאשת אח יבום האח . מאשת איש יפת תואר לאיש . מטמאת נדה . טהרת בתולי אשה : מהתר אסור . ומאסור התר . מטמא טהור . ומטהור טמא . בהרת ממועט תטמא . פרחה בכלו עוד כל תטמא . המת בבית אינו טמא . יצא ממנו אותו מטמא . שעיר יום כפור מכפר על כל טמא . וכל מעסיקיו בגדים מטמא : פרה אדמה עושיה מטמאה . והיא עשויה לטהר כל טמאה . הפרה נעשה אב הטמאה . והיא מטהרת אבי אבות הטמאה : כבן אין להבין סוד תורתך . ולא זקוק אמרתך . ולא צרוף גזרותיך : כבן אין להמיר . ולא להתמיר . אין להרהר . ולא להרהר . אין לידע . ולא לידע . עמוקה משאול מה תדע . נעו מעגלותיה לא תדע : זו באמירה . וזו בגזרה . זו באסיפה . וזו בחסיפה . זו בנשיקה . וזו בתשוקה . זו בכבישה . וזו בהפרשה . זו בדרישה . וזו בחרישה . וכל אמרה החקוק בה חקה . אין להרהר ולומר על מה נתחקקה . שכך נתנה בנשיקה . וכלם נכוחים למבין . וכל המשכיל יבין . חוץ מטעמי פרה שאין להבין . וכל חכם לב יהל מבין . חפציה אין להבין : ובשמות תעודה היא נקובה . לכל קרבן שי לא שוה . שהם זכרים והיא נקבה . לטהר שמצת עגל תועבה . הם המירו כבוד כבן פרה . וסררו בו כפרה . תבא אמו אשר היא פרה . ותהיה לעם כפרה : הם האדימו בו פנים . ואדמו עצם מפנינים . תבא אמו אשר היא אדמת פנים . ובה צח ואדום ישא פנים : הם חרטומו היות צג בתמים . ובה היבו מהיות תמימים . תבא אמו תמימת תמימים . ובה יטהר תמה הצור תמים : הם שחתו לפסל כל מום . ונענשו בו היות בעלי מום . תבא אמו אשר אין בה מום . להדיח דמי יפה ואין בה מום : הם זממו בעגל למעול . ניזבחו לו נפרקו על . תבא אמו אשר לא עלה עליה על . ותנתן על שכמם כעול : הם נקהלו עבורו אל כהן . ואנף בהשמיד איש מכהן . תבא אמו ותנתן לכהן . ויכפר בה עון כהן : וכמו באש נשרף . כן באש תשרף . וכמו טוחן והודק עד עפר . כן תודק ותעשה עפר : וכמו הושלך עפרו אל המים . כן תושלך אפרה אל המים : וכמו נפלו בו שלשת אלפי יושר כן יפלו בה שלשת מיני כושר : וכמו טנף עם טהור . כן תטמא במגע כל טהור : וכמו טהר עם בו נטמא . כן תטהר איש אשר נטמא : וכמו פזר פשעו לכל דור שמור להטאת . כן תהא למשמרת למי חטאת : להדיח דמים . לכבס כתמים . לנקות טנופים . להרחיץ צואים . להלבין חטאים . לטהר טמאים . לקדש קדושים . להצדיק עמוקים . בעץ ארז לענפים כארז . באזוב לנדכאים כאזוב . בשני לשפתותיה כשני . בתולעת לאל תיראי תולעת . לבל יתגאה מתגאה כארז . שאם לא ימך כאזוב ויחשב כתולעת . לא יטהר באזוב ובשני תולעת . ואם לא ישפוך לב כמים . לא יטהר בזריקת מים . ומה יתגאה חציר יבש . נוכח אש אוכלה אש : ומה יעוז ציץ נאה . נוכח אל נאה גאה : והוא רוכב שחקים בגאוה . גאה על גאים . מתנשא על נשאים . ומתגאה כארז על מתגאים . ועניו כאזוב על נדכאים . וצר בעולמו חמשה מיני גאים . שור בבהמה . אריה בחיה . נשר במעופפים . ארז בעצים . ואדם בכלם . ומלך מתגאה על כלם . לבש גאות מכלם : חקקם בכס שביבי אש . ארבעה בכס מעלה . ואחד בכס מטה . כי כס מעלה מכון כנגד כס מטה . וכל אשר יש במעלה יש במטה . כסא מול כסא . היכל מול היכל . מקדש מול מקדש . זבול מול זבול . מזבח מול מזבח . בנים מול בנים . עבדים מול עבדים . מלאכים מול מלאכים . משרתים מול משרתים . צבאות מול צבאות . כרובים מול כרובים . אלפים מול אלפים . רבבות מול רבבות . קדושים מול קדושים . מחנות מול מחנות . מעריצים מול מעריצים . מקדישים מול מקדישים . וקדשה לקדוש משלשים : כבתוב וכו'

ובשאין ב' ס"ת בלחם קורין בסדר כזה ובב' קורין למפטיר בס' וזאת עד הטמא עד הערב ומפטירין ביחזקאל ל"ו

מפסיקין פה ובורא את הכל ואח״כ מתחילין כאן:

אור עולם באוצר חיים. אורות מאופל אמר ויהי:

מיוסד ע״ס א״ב

אות זה החדש. אצת מכל לקדש. וכו ישע לחדש. בוחריך תובעים אותך לקדש. ואתה אותם מקדש. אל נערץ בקדש. גאלתם עתה תחדש. וצורריהם פתאם להדש. וכל פה ירוממ ויקדש: החדש הזה לכם. בכל מושבותיכם. נחלה בכל קהלכם. קדוש: דרשתו מכל חדשים. והנחלתו לקדושים. היות בו מקדשים: הזמנתו לשלישים. לאפרתים מוגלשים. למנות בו עד שלשים. וכו תפיל קדשים. ותחמול על צאן קדשים. בבית קדש הקדשים: זכרון שבועת ברוכים. הנחלת למבורכים. להושיעם כיד מפריכים. חונן דלים ודכים. חמלת על נמוכים. אשר אחריך משוכים. טוב טעם מאריכים. ולפניך לב שופכים. בראש ירח ממליכים. יקבצו עתה מקהלים. ביופי תאר מכלולים. ושם תשמע פלולים. כבוד שמך מעלים. בשיר ובתחן מתפללים. בחשבון ראש רגלים. לפניך יהו מסגלים. כל גזעי דגלים. משוררים ומהללים. מה גדלו מעשים. לעשה נפלאות ונסים. לבנים אהובים ועמוסים. נצלו מיד פתרוסים. אשר אותם מעשים. והועמתו היות ששים. שונאיהם בים דורסים. ובנת ראשימו רופסים. כי כנוחם היו חוסים: עולצי בשמחות. ישישו ברוב הצלחות. ויתמלטו מכל אנחות. פודה אלהי הרוחות. המעלה בכל שבחות. יטה אזן לשיחות. צורריהם תפיל בשוחות. ונפשותם תהיינה שחות. בכל רע מוכחות: קדוש יקבץ עדרים. ויזכור ברית אבירים. אשר לפניו היו ברורים. רצה בבנים מובחרים. מכל צד ועברים. לפניו היות משמרים. שקד עליהם בליל שמורים. וקטל למענם בכורים. והוציאם בפדות מוזהרים: חזן תפן באני ישנה. ותצילנה מעדינה. בראשון לחדשי השנה. קדוש: הכל יודוך

אופן כבודו משבחים בכל העולם. והוא מעין כל גואלם. ובאו בפתחי אולם. והכל ירוממוהו באופנים לעולם: והחיות

מיוסד ע״ס א״ב

זולת אל עשה נפלאות. בעבורם עשית נוראות. גלית ברבבי צבאות. דגלימו להוציא מתלאות. הם כנשרים נשואות. ומשארותם נושאות. זבד טוב מלאות. חסד בעיניהם רואות: טוב בנים כללם. יודע פרי מעללם. כל הדרך נהלם. לפני כל התהילם. מלא כל משאלם.

נואמי רעתם הפילם. שבע מן האכילם. על כל אום עלם: פצו פה בשירה. צדקו לאיום ונורא. קול תודה וזמרה. רננו לשוכרה. שם הנכבד והנורא. שבחו להעיד במורא. תקפו כלם להתאזרה. תגות בקריעת ים סוף ובכסבת בכורים להגבירה: מגת, שמחה לשירה וכו׳

סש״ן הכל כמפלה עד הבורשיע וכסן ואח״כ מתחילין כאן:

מסוד חכמים ונבונים. ומלמד דעת מבינים. אפתחה פי בשיר ורננים. להודות ולהלל פני שוכן מעונים:

מיוסד ע״ס א״ב

אתית עת דודים כנעה. באחת תעשר פוגה נגעה. גישת צקון מכפל כפגעה. דלג בפעם וזאת רגעה: השגיה עופר מחרך ארבות. וחתל ארך בתכם תערובות. זמן קפץ עשות רבות. חדשים וגם ישנים להרבות: טס ויבא ועדן שנה. יקץ כישן ועור כמשנה: חזן כסף ודפק בפתחי ישנה. לחפשה בראשון לחדשי השנה:

לי עוד תגנון. בפסוח וגנון: חזן בגוננך לכנון. במגנת ינון: ברוך אתה יי מגן אברהם:

אתה גבור עד להחיות מתים

מרימי עול עגלה להלאות. מפאב הנה להראות אות. נאקה החישה קץ הפלאות. נחצו למאתים ועשר ארבע מאות. שה המסכך לעקד צור. סים זכרו בפקד נצור. עמוסים כאתיו לעת בצור. עדימו לשי יהא עצור: פלא עשות נגד אבות. פץ מבעשור לאסח בעבות: חזן צליחת ירדן בו להתוות. צפית שה לבית אבות:

לך עוד נקשיבה. ממעיני הישועה נשאבה: חזן ששון ישעך לנו השיבה. ובתחית גשם נחשבה: ברוך אתה יי מחיה המתים:

קיתת צלית עקד. היא נצבה בפקד. תריבת בתרי שקד. רשפי לוד ליקד: רחש ישנים בערב. דם תבוסה כערב. קץ חש וקרב. לעורר בתנין קרב. שמע מכסת פסחים. אשר כסו פסוחים. היא צמתה כסלוחים. להציתם כקוצים כסוחים: תרפים כדי למעם. מנויי מתי מעט: חזן תוקף הדרת מלך מלהמעט. הורשם להפגות בנאם ימעט:

החדש הזה לכם לשמור. בסכם אסופי חמור. ואתם אל תמור. שלשת אותות כי לשמור: דורש זה תי״ש בחדשו. לאות ולמופת קדשו: חזן ידידי עם קדושו. הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו:

הדום מגר נזור עדש. כהיום הזה יחדש כנודש: חזן ונוביל שי בקדש. בראשון באחד לחדש:
ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה:
ואתה קדוש יושב תהלות ישראל אל נא:

רבות עשית וחשבת וספרת. מפעלותיך פעל בסהר ספרת. לאותות ולמועדים חבלו שפרת. לתקופות ומחזורות קצו צפרת. לאלפים וארבע מאות וארבעים ושמונה זמנו כארת. ובתשע מאות עבורים עדיו עברת. והיום הורית לעם אשר בחרת. לכן על כל חדש חדשו הנכרת. ספרו בקרת. קצבו חקרת. גזלו הקרת. בלאו סקרת. מועדו יקרת. ובו יקרת ונתיקרת:

חי נקום נורא ומרום וקדוש.

סטוס כנלפני מהחרש אלעזר בירבי קליר

אבי כל חוזה. חל בו במחזה. כנאמר לו חזה. תבנית החדש הזה: להבין קצב מולדתו. מתחלתו וארך מלאתו עד תכליתו: עמתו להראהו. ולא הכיר מראהו. עד באצבע הראהו. אז בן וראהו: וזהר לשעות שש. תארו להתאשש. פחות משש. כל עין יעשש: רואיו לבקר. עדיו לחקר. מאמיריו ליקר. ממיריו לעקר: במדד לו שער. עביו איך לשער. עד שטיפת שער. יקבלו יושבי שער: ידעו תבונה. לחוות לאום נכונה. להורות ליודעי בינה. ערך לבנה: רגלים לישב. זמנים לחשב. בעבור איך לישב. וסוד מה להקשב: בפניו צנו אלי קדש. להעיד עדות חדש. ואל נתעטף בקדש. כמקדישי חדש: יה בדקם לעינו. נעדותם דקדק במחנו. והכל צוחו במעונו. מקדש החדש בזמנו: קץ מולדתו חל להקצות. ביום רביעי כחצות. ועד שלשים מרוצות. לא נגר בחוצות: לאה ציר ופחד. ויתר מעת לעת ספור אחד. וצור פץ לו ביחד. מערב ועד ערב מנות אחד: ילדות חדש וסתר בו ביום השבון מצו. ובתחלת בריתם בחלון אחד נמצאו: חזן רעים כנתן למו מסורת אמצו. לחשב לעבר ולקדש ספורות כמצאו: אל נא לעולם תעריץ וכו׳

חזן וקהל ראשון הוא לכם. לפסוח עליכם. להתקדש בתוככם. קדוש:

חזן וקהל לכם הוא ראשון. נצורי כאישון. להעריץ לאל אחרון וראשון. קדוש:

סימני לס ארב

ארון מקדם תכנו ראש. בינו לא גל בספר תולדות ראש. גלה תהלה לכם לדרוש: דורש לחשות בו גיות ואישון. הופלא מכל עם ולשון

ולא הומסר לאדם הראשון: זמן עדנה בו בשרת. סגוס לקצו עקוד למוסרה. טפיח כבן בו בשרת בשורה: ירח אשר לא פענה לראשונים. כמוס לצפון חדשים וגם ישנים. לראש הושם לארבעת ראשי שנים: מועדים מזמן לנתגלים. נועדים בו עינימו צירי רוגלים. ספר הוא למלכים ולרגלים: עבור מעברים לשמרו במועדו. פרח ואביב תקופה בם לועדו. ציון שלשתם יצרפו לסעדו: קדש בראשו ושלישו חציו ורבו לשמור. לקדש לקחת לחג לקצור ולגמור. רשם בכל דור. שמור הוא לרוכב על חמור: שמירת שלישו בירדן עמדה. שלהבת חציו שאון פול השמידה. תשועת קציר ימיני העמידה: לכם וכו׳

ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע:

הוא נקרא ראש וראשון. ונואמו נקרא ראש וראשון. ומועדו נקרא ראש וראשון. ואווי נקרא ראש וראשון. ונוחליו נקראו ראש וראשון. ואויבם נקרא ראש וראשון. ואהבם נקרא ראש וראשון. ונאלם נקרא ראש וראשון. הנה העת יבא בראש וראשון. כקץ אשר הוא ראש וראשון. לעבור בראש וראשון. לכונן נכון בראש וראשון. ואתו נוצר ברוח ראש וראשון. לקעקע שרידי עמלק ראש וראשון. לעורר צירים החצובים בראש וראשון. לפעול חדשות בראש וראשון. לרצות חדוש תשורת ראש וראשון. להוביל בו שי לראש וראשון: ועוד בל יזכרו ראשונים. כי יחדשו חדשים וגם ישנים. פלאים מפלאים משנים. ויקיצו כל ישנים. מהללים ומשוררים שירים משירים משננים: ולא יאמרו עוד אשר העלה בנביא. כי אם חי יי אשר העלה ואשר הביא. ואז אל ישאג כלביא. לערוך קרבי חדשות להביא. ביד איש נביא. משבט לוי. להשיב לבבי. לחדש קרבי: ויצמיח צמח נקוב שבעה. ואתו יהיו רועים שבעה. ויחדשו לאום דברים שבעה. ויתכסה מהם שבעים שבעה: וישוב ויגלה לעם קדושים. אשר עמו יהיו מקדשים. ולא לעדרי צאן קדשים. עד קץ ששה חדשים. עד בא ראשון לראשי חדשים. ואז יראה לעדת קדושים. הנשארים מעול קדשים. ויראה למו אותות חדשים. לחדש שמים החדשים. למשוח קדש קדשים. לפתוח דלת לקדושים. בשבתות ובחדשים: ואז יצוה חדוש עבודת חדש. מה להעלות בראש כל חדש. ועבודת ראשון [illegible] תהא תקדים תהלה לכל חדש.

כי כמו היה ראש לכל חדש. כן יהיה ראש לכל חדש: ותעשה בו חדשה. לבראת ארץ חדשה. להנתן דעה חדשה. לכרות ברית חדשה. להבראות בריה חדשה. להתחדש רוח חדשה. להוביל בו שי מנחה חדשה: וחמה ולבנה תתחדש. ואורם שבעתים יחדש. שתים בשנה יתחדש. ויצמצם שכינתו בתוך שער החדש. ויקרא לו שם חדש. כשם העיר מיום המקדש. ויתן לעם לב חדש. לשורר בפיהם שיר חדש. שיר מפואר ומחדש. על כל שיר מהלל ומקדש: כי שירי אראלים. אשר שיר ותשבחות מהללים. לפני שיר זה לא חלים: ונצוח אלים. אשר קול המולה צוהלים. לפני שיר זה לא ממללים: ורנן גלגלים. אשר אם הורשו כל נוללים. לפני שיר זה לא כוללים: ואימת כרובים. אשר הם צנים כמו רובים. לפני שיר זה לא מרבים: והדרת אופנים. אשר הם מרבעי פנים. לפני שיר זה לא סופנים: והמון גדודים. אשר הם הוד אל כנידים. לפני שיר זה לא נאנדים: וסוד עירין. אשר כעין קלל בוערים. לפני שיר זה לא מפארים: ותש קדישין. אשר לבקרים מתחדשים. לפני שיר זה לא מקדישים: ונהם שנאנים, אשר טעמם לא משנים. לפני שיר זה לא משננים: ופחד שרפים. אשר ברגע כל שורפים. לפני שיר זה לא רופפים: כי כל מחנות משרתים קדושים. משרתיו יהו מקדישים: וגם המון צבא מלאכים. מנעימים יהו ממליכים: ומרוצות חיל זקים. כחם יהו מהזקים: וזיו משלחת ברקים. פניהם יהו מבריקים: ותוצה למו הוים. מתעצמים באהבים. ועד מחיצתם לא באים: כאשם נלהבים. ובנהלתם נכוים. ובפארם הם נאלמים: ועת כי יתחילו יקישו. ועת כי יתכילו יחילו. ועת כי ינמורו יעריצו. ועת כי יחישו יקדישו. ועת כי ישתוקו ישלשו. קדשה משלשת: ככתוב וכו׳

ומוציאין ב׳ ס״ת בא׳ קורין בסדר היום ובב׳ קורין למפטיר בפ׳ בא החדש הזה לכם עד תאכלו מצות ומפטירין ביחזקאל מ״ה:

מוסף לפרשת החודש

סגן מגדל ברוך אתה עד ומושיע ומגן:

ר״ס א״צ כשל ונחלם כל פסקא תיבה מפסוק ראשון לציון (ישעיה מ״א):

ראשון. אמצת לפרח שושנים. אמוץ לעורר מרדם ישנים. בזכרך ברית ראשונים. בצפון חדשים וגם ישנים. גלותו בדת שנונים. גזר ראש לארבעה ראשי שנים: חזן ארבעה ראשי שנים במחזה. בארת זה מזה לתוזה. כאשר שמענו כן עוד נחזה. לגוננו כמגן בחדש הזה: ברוך אתה יי מגן אברהם:

אתה גבור עד לתחיית מתים

לציון. דרור תשית בו קפות. דבר אור יקרות לקפות. החדש אשר ישועות בו מקיפות. החוסים בו מתקיפות. וממנו מתחילות ותוקפות. ועד ראש לארבע תקופות: חזן ארבע תקופות בשנה. תחדש אורם כבראשונה. כאשר שמענו כן עוד חיש נא. החינו בגשם בראשון לחדשי השנה: ברוך אתה יי מחיה המתים: קדושה. לדור ודור עד וקדוש אתה:

הנה. זה בא לפרקים. זמן לגאול רצוצים מארקים. החדש אשר רביבים בו מריקים. חשכת מים למלאת רקים. טיעת לרוות וירקים. טלאים בו להקים. בארבעה פרקים. חזן ארבעה פרקים כבמחזה. בארת זה מזה להוזה. כאשר שמענו כן עוד נחזה. ונעריצך קדוש בחדש הזה: ברוך אתה יי האל הקדוש: תכנת שבת וכו׳ עד מקדשי שמך:

(ובמר״ח אתה יצרת עד קבעת):

הנם. ימים המבורכים. יורה ומלקוש באבם פורכים. כח תת באביבים רכים. כרמל להקליא אביב פרוכים. לשנן מפעלות מציץ מחרכים. לפניו קוראים ענין ארבעה ערכים: חזן ארבעה ערכים אשננה. ספור מסות פרחי שושנה. כאשר שמענו כן עוד חיש נא. ענגנו בנפש בראשון לחדשי השנה: ברוך אתה יי מקדש השבת (לר״ח וישראל וראשי חדשים): רצה עד לציון ברחמים:

ולירושלים. מופת החק בו כסות. מעין כל חי להתכסות. נקמות אשר בלב מכסות. נתכנו במועד זה היות מכוסות. שה לבית אבות מנות במכסות. סבות עליו עסים ארבע כוסות:
חזן ארבע כוסות כבמחזה. בארת זה מזה לחוזה. כאשר שמענו כן עוד נחזה. רצנו כשי בחדש הזה: ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון: מודים עד תודתו סלה:

מבשר. עם זכיות. עצורים להעלות מצול דכיות. פדוים תוה במשכיות. פצוח שירים תמור בכיות. צבאות כל חמדת שכיות. צאנן יציע לרושש שונאיך: חזן שונאיך נדוש נא. במדותיך פעלתם כבראשונה. כאשר שמענו כן עוד חיש נא. ותיטיב לנו בטובך בראשון לחדשי השנה: ברוך אתה יי הטוב שמך ולך נאה להודות:
אלהינו וכו'. שים שלום עד בכל עת ובכל שעה בשלומך

אתן. קול כשוררו ראשים. קרא בגרון בניא החרשים. ראשי תנינים אשר על גבי חורשים. ראותם בזה חדש מגורשים. שיר חדש והגה מדרשים. תרננה שפתי בשורי ארבעה חדשים:
חזן ארבעה חדשים כבמחזה. בארת זה מזה לחוזה. כאשר שמענו כן עוד נחזה. ברכנו בשלום בחדש הזה: ברוך אתה יי המברך את עמו ישראל בשלום: [illegible]

[illegible]

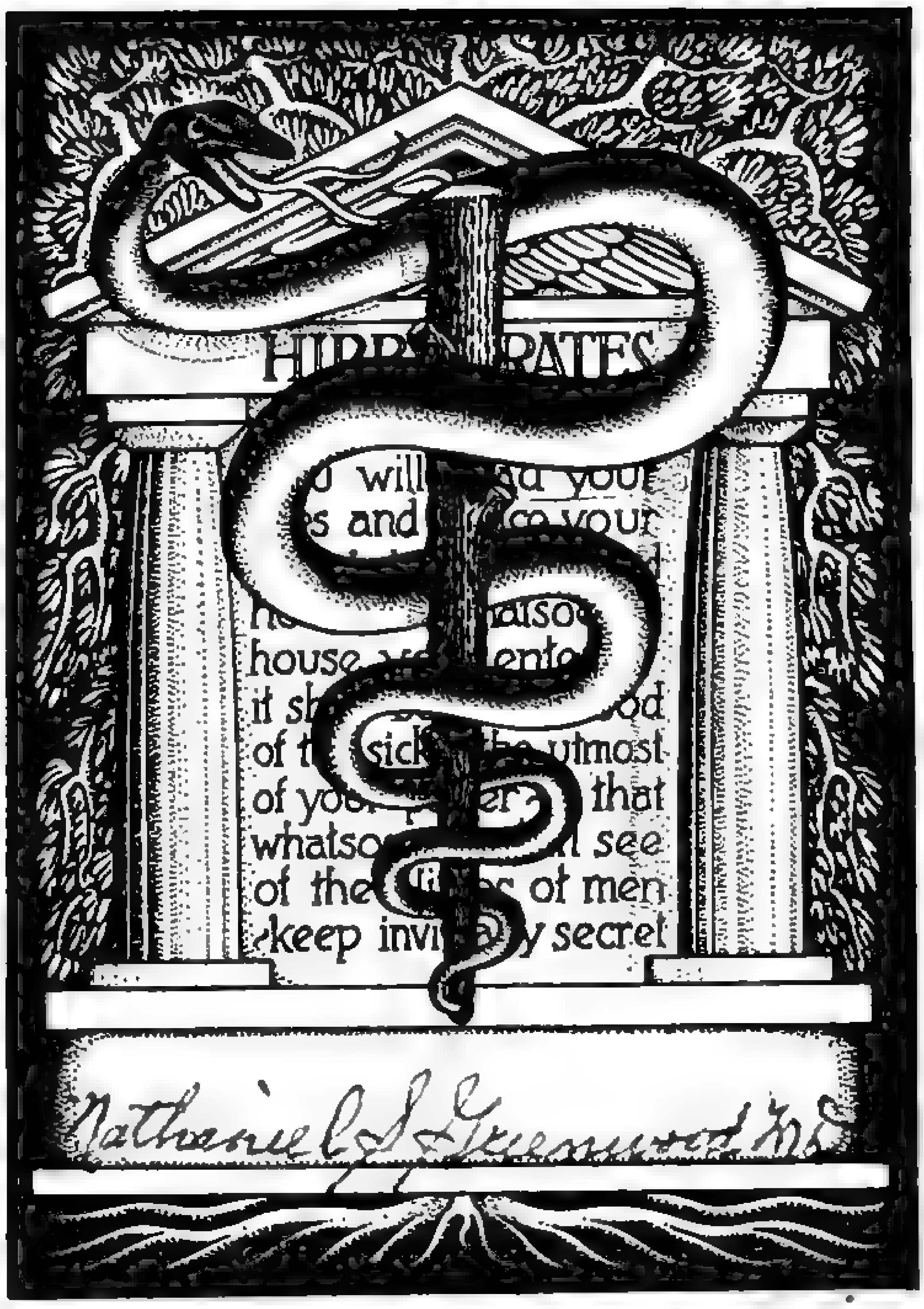

1973

מקראות גדולות

חמשה חומשי תורה

עם

פירושים והוספות רבת

כמבואר בשער השני

ווילנא

בדפוס ותוצאות

האלמנה והאחים ראם

ספר

ויקרא

מן

חמשה חומשי תורה

עם

תרגום אונקלוס, ופירש"י ז"ל, ושפתי חכמים, ובעל הטורים

עם ספרא דבי רב

הוא ספר

תורת כהנים

עם פירוש

התורה והמצוה

הפירוש הזה יחוה צפונות ויגלה פליאות ויפתור חידות, ויברר כי כל דברי תורה שבע"פ הלא הם כתובים באצבע אלהים בתורת הכתב, וכל דברי חז"ל מיברחים ומוטבעים בעומק הלשון עפ"י חקים וכללים מיוחדים שהי' לחז"ל בשפת לשון הקדש, ובכתב יושר דברי אמת יגיד את הרשום בכתב אמת, ויתן אות ומופת על אמתת תורה שבע"פ, ועל גודל חכמתה וקדושתה. ואת דברי הספרא ואת חידתו פותר ומפרש בדרך חדש לא שערו המפרשים ולא דרכו בו, יפלס נתיב ושביל מיוחד וישם ארץ ציה למוצאי מים.

מאת

הרב הגאון האמתי המפורסם בכל קצוי ארץ, כליל החכמה והמדעים, כקש"ת

מוהר"ר **מאיר ליבוש מלבי"ם** זצללה"ה:

בעל המחבר פירוש מקראי קדש על נביאים וכתובים, ופירוש התורה והמצוה על תורת כהנים, וספר ארצות החיים על ש"ע או"ח, וספר ארצות השלום, ועוד כמה ספרים יקרים:

ווילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראם

תרע"ג.

ХУМЕШЪ. Пятикнижіе Томъ III. Ч. II.

Соч. Мальбима.

1912.

ВИЛЬНА. Типографія «Вдова и бр. Роммъ».
Уголъ Духовскаго и Глухого пер. собств. домъ № 1-2.

ספרא

דבי רב

הוא ספר

תורת כהנים

עם פירוש

התורה והמצוה

בפי' הזה סללתי דרך חדש, נאדר בקודש, לבאר דברי חכמים וחדתם, דברי רבותינו בקבלתם, עפ"י יסודי הלשון ועפ"י חוקי המליצה וההגיון, בדרכים חדשים מופלאים ומסולאים. כו הראיתי וברורתי כי היה ביד חז"ל אוצרות והוסן ישועות מלאים חכמה ודעת, היה בידם כללים גדולים ויסודות קבועים בדרכי הדקדוק ויסודי הלשון וההגיון אשר רובם נעלמו ונסתרו מעין כל חכמי לבב הבאים אחריהם, וע"כ נעלמו דרכיהם ונתיבותיה' לא נודעו. הראיתי וברורתי במופתי' נאמנים כי הדרוש הוא הפשט הפשוט המוכרח המוטבע בעומק הלשון וביסודי השפה העבריה. וכל התורה המסורה בע"פ הלא כתובה על ספר תורת אלקים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא את כל דברי הקבלה שנמסרה בסיני עפ"י כללי הלשון ודרכיו וגדריו עפ"י חוקים קבועים וברורים ואמתיים. בו בניתי מגדל עז לשם ה'. בו ירוץ צדיק ונשגב, שם יתיצבו שרי החילים לערך מלחמה נגד הקראים והמכחישים את קבלת הז"ל, שם ידברו את אויבי הקבלה בשער, יתועדו ויתראו פנים אל פנים, יקריבו ריבם יגישו עצומותיהם, יתוכחו ויבחנו וישמעו ויאמרו אמת, משה אמת ותורתו אמת וקבלתו אמת כולם נתנו מרועה אחד: את הכללי' והיסודות הרימותי תרומה וסדרתים בהקדמה הנקראת בשם **אילת השחר** ועלו בידי למספר תרי"ג כללים. בכל כלל אספתי את כל המקומות שהשתמשו חכמים בכלל ההוא, ובא האות והמופת כי שמרו את היסודות האלה בכ"מ ועליהם בנו חומה בצורה והם יהיו תרי"ג מפתחות בם יפתח כל דורש וכל מבקש שערי דרשות התלמוד והמדרשים ויבואו בחדרים ושערים לא יסגרו. חברתיו בשקידה רבה וביגיע כפים, בעזר העזר רוכב שמים:

הקדמה

המחברת הלז. ספר התורה והמצוה אשר נתתי לפניכם היום, משכילי עם! הוא פרי שקידה רבה ותנובת עבודה גדולה עבדתי בשדה התלמודים ובכרם העיון ימים רבים. בעמל נפש פתחתי את החלקה הזאת, ואת האדמה שדדתי ביגיע כפים. זרעתי על תלמיה זרע אמת. ונטעי נעמנים בין שורותיה נטעתי. והנה גפן יפי והיא כפורחת. וידי גביעים ואשכלי ענבים מלאים ברכת ה' ומריקים חכמה ודעת. לשמח מרי נפש ולהשיב תועי רוח; וכפי בשורה. „עדי חורב יחודשו שוממות דור ודור. לדרך ה' יסולל ונתיבות ישובבו לשבת". בשובב ורוח כהה הריתי את הילד המשכיל הזה בבטן הרעיון מספר חדשיו מלאו. בדאגה ובתקוה התכתיו בסתר המחשבה. ובקרב העשתונות ולב עמוק הקפאתיו גם חוללתיו. שמה מניתי עורקיו גידיו וקנותיו, שם ספרתי כל עצמותיו, השכתי מלאכת תופיו וכפתוריו בו ביום הבראו כוננו. כאישון בת עין לילה ויום נצרתיו. וכל רגשות נפשי עליו התמלאו, עד הערה עליו רוח ממרום. רוח אלקים ודעת קדושים. ויאצל עליו רוח חן ושכל טוב נשמת חיים וחסד. ויהי, ויעורר, ויקץ ויתעורר, ויסר את המעטפה ואת ערפל חתולתו פשט. וירד על האבנים ויעבר את המעברות, ויולד ויקם, וילבש נוגה ויעט תהלה. ויעטף אור ויהל כאילת השחר. וארא אותו כי טוב הוא. ואחמול עליו ואומר מילדי העברים זה, יליד האור ובן השכל הנהו, על כן המו מעי לו יחד נכמרו נחומי. מה ברי ומה בר נדרי, איך אחנך הבן יקיר להתהלך בארץ. ילד שעשועים אנה פניך מועדות. שם תפגע חבל נביאים חכמי לב וגבורי כח עושי מלאכה בעומק ים התלמוד ובמצולות הפלפול נפלאות. יאמרו לך: מי אתה דמם בוהה והדבק בקשקשותיך ומלח בנהרותיך. המוצא אלמוגים על שפת הים, ופנינים וכל אבן יקרה על פני המים? או ימלאך ליא לשון ובמגל שפתים, השוקל בפלס מלות ופעלים ומאמרי המליצה במאזנים:

יאמר לך: הלא תבוש עוכר שריקות ואורג חורי שש לפעלך ידים. המעז יצא מתק הלשון, ומגוית הארי תרדה דבש ומספרא דבי רב לוף אמרי נועם? או איש מאמין בקבלת חכמים יפגעך ורוחו נכון ולבבו שלם: יאמר לך: למגדל משגב הקבלה למה תעשה מעלי גומא מסעדים, ולמגדל עז תורת שפה הבנוי לתלפיות למה תחצב לו עמודים ומכונות. ואך בלב המאמין האמונה תתכונן, ביראת ה' לקבלה מבטח עז, ובלב תמים ורוח נכון בנתה ביתה שם חצבה עמודיה. או פן ישזפוך עיני עורים אשר אך מאופל ומחשך תראינה. או עיני העטלף עיני נפל אשת לפני שמש תכהנה, מורדי אור אלה יאמרו לך: חוזה ברח לך אל מקומך ושם תנבא, כי לא ימוש עמוד הענן יומם ועמוד עלטה לילה לפני העם, או ימלאוך בעלי חצים ואנשי קשת חציהם שנונים וכל קשתותם דרוכות. שיניהם חנית וחצים ושפתותיהם ערוכות. ריב להם עם האמונה ועם הקבלה מלחמה, התחשב באיתן קשתך וזרועי ידיך יפוזו. התבא עליהם בילקוט הרועים ובחלקי הנחל? יאמרו לך: רבה נבאך ונלאה: או פן יפגעך נופל וגלוי עינים. חוקר ואיש הבינים, ובידו רצפה לקח מעל דמיונו במלקחים. יאמר לך: למה השפת פיח הכבשן מלא חפנים. למה סכת ים המדעים בדלתים. למה זרעת כרמך כלאים, התורה והקבלה יחדיו וקראת שם המקום מחנים. הלא בלתי פריה חמור המורותים: או יחקר עליך מקנא מבקר ומסגאה בולס שקמים, וירם תולעים ויחפש מומים, וימצא בך גבן או דק תבלול אשר בעינו. גרב או ילפת, אשר על ראשו מעולפת. ושם לך עלילות דברים כאשר תעשינה הזבובים והדבורים: העוקצים בארסיהם דבש אבר מצו, ויביאו ויביעו מקום אשר נגו: או פן תמלאך אולת וסביבה המונים. והיא מושלת על אשר אחריה זונים. ואתה לא מהמונם ולא מהמיהם. כגר בארץ, נכרי נחשבת בעיניהם: לכן לך בוא בחדרך חבי כמעט רגע וסגר דלתך בעדך, הנני יוצא לפניך. אני אעביר את כל טובי על פניך. וקראתי בשם לפניך ושמתיך בנקרת הצור ושכותי כפי עליך עד עברי:

תוכן המחברת

החבור הזה היוצא אליכם היום, יגיד לכם תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה: **בצד אחד יצא** לבאר ולפרש את דברי הספרא. הוא הארמון החבור הקדמון ישבו בו האומים לפנים. בו יסדו הבונים האלהים הראשונים מוסדות תורה שבע"פ ועמודי הקבלה במשניות ובריית‍ות ערוכים בסדר התורה ושמורים על הכתובים. ונסמכים עליהם כהררים התלוים בשערה. ונדרשים בי"ג מדות שהתורה נדרשת. כולם אנשי חיל עורכי מלחמה שערה, והוא מקור נפתח למים אדירים. משלח מעינים בנחלים יהלכון בין הרים. וימלאו את ים התלמוד ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו. וכל משברי פלפוליהם לגוריהם וגליהם עליו עברו: **בצד השני** בא לבאר את הכתובים כפי עומק הפשט וכפי יסודי הלשון, ובידו חבל מדה ובידו אנך ומאזני משקל. שוקל כל מלה וכל מעגלי המליצה מפלס, ואזן וחקר תקן ובקר כל דבור וכל מאמר על פי מדות הדקדוק ועל פי כללי המליצה וההגיון. ויתך בכור הבחינה ויזקק במצרף העיון כל אות וכל מלה. ויצר חוקים ומכונות בדרכי הלשון, ויברא כללים רבים אשר לא נבראו בכל חכמי הדקדוק ובכל דורשי שפה והגיון. ויבן מגדל עוז ויכונן טירת כסף. ויפתח את השערים ויבוא אל החדרים ויגלה את הסתרים. ויתקע יתד במקום נאמן, עשה אילת השחר וחדרי תימן. ויגלה שם את המפתחות שלש עשר ושש מאות. ויתן שם את הגלוי ואת העדות את המופת ואת האות, על כל הרשום בכתב אמת, כי משה אמת ותורתו אמת, מישר כל לוז ומשוה כל עקוב. אין זר ואין מקשה אין חשך ואין אופל. כי סר הענן והערפל. וזרח נחשך אילת השחר. וישם חשך לאור ואפלה לצהרים. **בצד השלישי** הוא הבריח התיכון המבריח מן הקצה אל הקצה. ומחבר את הכתב והקבלה בלולאות ושיה המשכן אחד, הוא מבאר דברי חכמים וחדותם דברי רבותינו בקבלתם עפ"י יסודי הלשון וע"פ חוקי המליצה וההגיון בדרכים חדשים מופלאים ומפולאים. יראו הרואים וישכילו התועים כי הי' ביד חז"ל אוצרות אדירות וצנורות. כללים גדולים ביסודי הלשון ודרכי הדקדוק וההגיון חוקים קבועים כמסמרות נטועים. ובידם אנך ואבן הבונים לעשות כונים למלאכת השמים. לפלס במאזנים כל דבור וכל מלה. ולדרוש במופלא כל הדרשות מסיני מורשות, וכל דברי הקבלה ותורת השם בכתב מבוארות ובעומק הפשט והמליצה שמורות, בו ילמדו רוגנים לקח כסילים תבונה לצים אמונה לדעת כי הדרוש הוא הפשט הפשוט. וכל דברי חז"ל מוכרחים ומוטבעים בעומק הלשון וביסודי השפה העבריה, יראו העבריים כי יש פנינים עטרת מונים. ויראו העורים כי יש נשק וכלי קרב נגד זאבי ערב וערב רב, נגד כל כופר ופוקר כל מכחיש ומבקר, נגד כל מברש ועוקל הכופר בעיקר או מסתפק וחוקר. יסכר פי דוברי שקר: נפתחו השערים ויראו הבוערים כי יש חכמה והיא נעלמה מעין כל מדקדק חוקר ובודק. ולא הגיעו כל חכמי הלשון לקרסולי דור ראשון. ואם הלכו האחרונים תשכים הראשונים כמלאכים. הם היו שרי קדש, הם נשאו ברות הקדש. להם לבדם נתנה הכמה ולא עבר זר בתוכם:

כי אמנם כבר נבוכו הלבבות והמעיינים השתאו. על זאת נשמו אחרונים וקדמונים התפלאו, לאמר זאת התורה אשר לנו הנקראת בשם תורה שבע"פ מה יסודה ואיה משכן כבודה. מי שם ממדיה, מי ירה אבן פנתה ועל מה אדני' הטבעו. כי כל מעיין בודק ושופט במשרים, יראה שהיא נסמכת תמיד על משענת הכתובים ונדרשת מן

המקראות כמו שיראה כל העובר על הפקודים בספר מכלתא ספרא וספרי בכל דרשותיהם, וכל הש"ס בשני התלמודים הבבלי והירושלמי בכל חלקיהם. אולם כאשר נבקר את הכתובים עצמם ונשית לב למסלה דרך הלכו בהוצאת ההלכות מן הכתוב, מעגלותיה נעו ועקבותיה לא נודעו. כי ברוב דבריהם נראה שלא לבד שאין פשט המקרא מכריח את הדרוש ההוא שהוציאו ממנו, כי גם לפעמים היה בהפך שעומק הפשט סותר את הדרוש ומתנגד אליו, וברוב פעמים תלו כל שלטי הגבורים על קורי עכביש ובנו הלכות גדולות וקבועות על מלה או אות אחת אשר בכל אשר יעמל האדם לדעת לא יוכל למצוא באיזה אופן הכריחו דבר מן המלה או האות ההוא אשר בא כמשפטו וכהלכתו, וגם אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצוא מה שייכות יש להאות הנדרש אל הדרוש הנדרש ממנו. וגם לו היה הדבר כן הלא יפלא מדוע לא דרשו כמהו בכל מקום שבא האות והמופת הזה במקרא. וימצא לפעמים שדרשו מלה אחת וגם לפעמים העמיסו עליה דרושים רבים שונים משא לעיפה במקום אחד מיוחד, ובא כדבור הזה וכמתכונתו במקומות רבות למאות והונח על מכונו בשלום, לא נגעו בו ולא הכלימוהו ולא דרשו בו דבר. **ולפעמים** דרשו דרוש א' במקום אחד ובמקומות אחרות דרשו מלה הזאת עצמה בהפך כאילו דרשו ככל העולה על רוחם, דברים התלוים על בלימה. וכאשר שאלנו לדור ראשון ומזקנים נתבונן מה ענו על זאת, ראינו כי מלבם יוציאו מלים שהכתובים המובאים לראי' אל ההלכות הם רק ציונים והסמכתות. אשר הציבו להם ציונים לעורר הזכרון. ועקרי ההלכות היו מקובלות בידם בעל פה. וזה רחוק מאד, כי ראינו שהם שואלים תמיד מנא לך ומשיבים מקרא פלוני, ומקשים והא האי קרא מבעי"ל לכדתניא, ומתרצים ומקשים ומפלפלים, שלא יצויר שיקשו כן על דבר שהוא רק רמז וסימן לבד. וכשיש מחלוקת כ"א מביא ראי' לדעתו מן המקרא, ודוחה ראייתו של חברו, והגמ' מפלפל תמיד ביניהם בענין המקרא ומדקדק עד כחוט השערה, וסותר ובונה ומכריע ביניהם מן המקרא. עד שמבואר שעיקר ראייתם הוא מן הכתוב, שמשם נטעו ההלכות גם שורשו, ולא באו כשורש מארץ ציה. וכבר חלק הרמב"ם בהקדמת המשנה בין הדברים שאין להם שורש במקרא שנקראים בשם הלמ"מ ובין דברים שמוצאם מן הכתוב, והם נבדלים זה מזה בכמה דברים, שאין דנים ק"ו מהלכה וכדומה, והרמב"ם מנה וספר את הדברים שהם הלמ"מ והם מתי מספר, וכל המון ההלכות זולתם אשר רבו כמו רבו הם נלמדים מן הכתוב ובתורת הכתב יסודם. אבל מי כהחכם ומי יודע פשר דבר לחבר רחוקים בזרוע. וכל מעיין יודע כי הפשט והדרוש איש אל עבר פניו ילכון יפרדו ולא יתלכדו — **הדבר** הזה מלבד אשר הפליא את העם הזה הפלא ופלא, ובני פריצי עמנו התנשאו להעמיד חזון ונכשלו, ויצאו מהם הקראים והמכחישים אשר שברו עול נתקו מוסרות וישתיהו צמאים ועם קדושים, הנה גם מן המשכילים יכשלו לצרף ולברר וללבן, ויפסחו על שתי הסעיפים, לפעמים יטה לבבם אל חכמת הלשון ואל פשוטי המקראות והי' הדרוש בעיניהם לזרה ויקראו שמו מרה, ולפעמים ימשכו אחרי הדרוש והקבלה וינאצו כל יודע הגיון וכל משים שכל להבין במקרא, ויגלו שני האחים הפשט והדרוש יחדיו וירגנו באהליהם ואין מושיע. וכאשר הייתי בימי חרפי בראותי אני את החזון ואבקשה בינה נהייתי ונחליתי ימים ואקום ואעשה את מלאכת המלך ואשתומם על המראה ואין מבין:

ויהי בשנת התר"ד ליצירה. קול כחולה שמענו צרה כמבכירה. קול תורת ה' תתיפח תפרש כפיה, ודמעתה על לחיה כי בגדו בה רעיה, כי נבערו קצת רעי אשכנז ואת ה' נאצו. ויתאספו להפר דת וחוקים ועל צפוניו התיעצו. ויעלו רועים רבים הרועים והאוכלים את צאן מרעיתם, יכנו א"ע רבנים ודרשנים גם חזים וזובחי עדתם, כל אלה חוברו אל עיר בראונשווייג אל עמק השדים, ויתפוצצו הכדי' הריקים ויתראו הלפידים, ויתלקטו שועלים קטנים ובזנבותיהם אודים, ותצא אש ותאכל שמיר ושית, ותבער מגדיש ועד קמה ועד כרם זית, ותבער בהיכל ה' ותבער בין הבדים ותלהט את ארון הברית, ותאמר להשחית את לוחות האבנים, ותאמר לשרוף כל מועדי אל בארץ: בימים ההם ובעת ההיא ראיתי ונחון על לבי כי עת לעשות לה', עת לעשות לתורה שבכתב ושבע"פ חומה בצורה סביב דלתים ובריח בל יעלו בה פריצים ויחללוה, אם לתורה שבכתב אשר דמוה העדה הרעה הזאת כאחד מספורי העמים הקדמונים, ואת שיריה ומליצותיה ערכו עם שירי האמיר והיונים: אם לתורה שבע"פ אשר היתה בפיהם למשל ולשנינה, כחשו בה ויאמרו לא היא. את החכמים בזו ויאמרו כי לא ידעו פשטות הכתובים ואת דקדוק הלשון לא הכירו וכי הלכו בדרך עקש ופתלתל, ויהיו ביניהם ללעג ולשחוק כל היום: מאז אזרתי כגבר חלצי והחילותי לחבר חבורי על התנ"ך, אשר כבר הודעתי דרכיו ושביליו בהקדמתי לפי' ישעי' ובהמבשר אשר הוצאתי לאור בשנת התר"ח: ואל תורה שבע"פ הכינותי הסכך ובניתי לה מגדל עוז ומבצר משגב, היא חבורי הנוכחי, אליו כגבור משכיל לא ישוב ריקם, הוא ילחם את אויבי הקבלה בשער. אשפתו מלאה טענות וראיות נכוחות ובא בו האות והמופת כי תורת הפה היא התורה שניתנה מן השמים, וכי כל דברי תורה שבע"פ מוכרחים ומוטבעים בפשט הכתוב ובעומק הלשון. וכי הדרוש הוא לבדו הוא הפשט הפשוט המיוסד כפי חוקי הלשון האמיתיים והברורים. וכל מקום אשר דרשו חז"ל איזה דרוש יש שם איזה זר היוצא מכללי הלשון, ועפ"י הדרוש ישוב הכתוב לאיתנו כמשפט הלשון וחוקותיו. וכל דרש אשר דרשו אינו בודד במקום ההוא לבדו רק כן דרשו וכן פירשו בכ"מ אשר בא הזרות הזה כדמותו וכצלמו, וכ"מ שתמצא דרושים רבים מקובצים במקום אחד

כל אחד כי באו הזרים והכפולים במספר הדרושים או שהפסוק הזה שנה בתורה למספר הדרושים שבם ;
והנה פרטי הדרכים והנתיבות אשר דרכתי בכלל החיבור הלא הם כתובים וערוכים בהקדמה השניה קראתי
בשם **אילת השחר** . בה אספתי את הכללים והחוקים והיסודות אשר הי' לחכמינו ז"ל אשר באו בס' הספרא
ואשר הם יסודי הקבלה ותורה שבע"פ שהשתמשו בו חז"ל בס' הזה : ועלו למספר תרי"ג כללים . והמה
תרי"ג אורות מאירות ומבריקות ומתנוצצות ככוכבי אור על פני רקיע השמים , ויאירו כל מחשך ויגיהו כל
אופל באורות החיים . רמ"ח כללים הוסדו בשימוש הלשון , ושס"ה כללים בבאור הפעלים והשמות הנרדפים
אשר באו בס' ויקרא לבדו . בכל כלל ציינתי כל המקומות שהשתמשו בו חז"ל בגוף הספר והדורש אחריהם
ימצא אות ומופת כי שמרו את הכללים האלה בכ"מ והם שרשי הקבלה ויסודותיה בכלליה ופרטיה :

והנה בארתי את דברי הספרא לסימנים כפי תוכן הדרושים היוצאים מפתכת הכתוב. כל מאמר הבנוי על
כלל מיוחד ויש לו שורש מיוחד בכתוב, נטעתיו שורש בסימן בפ"ע לשאת ענף ולעשות פרי . וכנגדו
ערכתי פי' התורה והמצוה במקריו ובסימניו את זה לעומת זה מחזה מול מחזה. בפי' הזה יצאתי כחוקר בעיונו וכובש
את העולה במצודת שכלו , ועל הקורא לחבר את התורה והמצוה בקרסים, יחבר פי' **התורה** (זו מקרא)
והמצוה (זו משנת הספרא) זה מול זה, איש באחיהו ידובקו יתלכדו ולא יתפרדו והיה המשכן אחד :

והנה בתחלה התאותי לסדר הדברים בארוכה, ובכל כלל אשר הנחתי הבאתי בארך כל המקומות שהשתמשו
חז"ל בכלל הזה במדרשיהם או בשני התלמודים, ובהאריך הענין הגהתי הדברים לבדנה, בהערות קראתים
בשם תורה אור , וכן נהגתי עד פסוק ג', ואז ראיתי כי הדברים ארוכים וכמות החיבור יגדל מאד ויכבד
למעמסה , והפסקתי דרך קצרה , ונמרתי בדעתי לסדר הכללים בפ"ע באילת השחר ושם אציין על כל המקומות
שהובא הכלל הזה בספר הספרא , והמעיין על כל המקומות המצוינים כבר ימצא המבוקש לדעת שהכלל הזה
אינו בודד במקום אחד רק שמור וערוך בפי חכמים בכל מקום . אולם הקורא אשר לא נסה בדקדוק ובהגיון
לא יתחיל לקרות בהקדמת אילת השחר ששם באו הכללים בדרך קצרה מאד , רק יקרא תחלה גוף הספר
ששם בא כל דבר בארך ובראיות , ואבטח כי גוף הספר ידמה לכל איש אשר עינים לו כמתהלך בגן חמד
ואורה מור עם בשם שושנים עם פרחים גם יאכל פרי מגדיו , גם לא בניתי דיק ומצור על המפרשים אשר
קדמוני להקשות על דבריהם ולסתור דעתם, כי באשר נטיתי מכל דברי המפ' מפני סבה כללית שכפי דרכם באו
דרושי החכמים במקרה ולפי דרכי באו בכוונה ועפ"י יסודות מוסדות, ועל כן רחק דרכי מדרך כל מי שקדמוני
בכלל ובפרט, לכן כבוד הראשונים גדול ונעלה מאד כפי דרכיהם , ומקום הניחו לי מן השמים וזה חלקי .
מראש הספר עד סדר צו הגהתי הערות לפני כל מאמר, להראות הדרך לפני הקורא מדוע הלכתי בדרך
מיוחד נבדל לבדנה: ברוב דברי הספר ערכתי פירושי על המקרא. למען הראות כי את אשר דקדקתי בכתוב
ואשר הי' לפלא בעיני עפ"י השכל והעיון, זה עצמו דקדקו חכמי הספרא וזה הכריחם לדרוש את אשר דרשו.

לדעתי נסדר הספרא ע"י ר' חייא הגדול בעל הברייתות, כי מצאתי במקומות רבות
במדרש ובירושלמי שהובאו ברייתות בשם תני ר' חייא ומקורם מן הספרא,
ומה שנקרא בשם ספרא דבי רב כבר פרש"י חולין [דף ס"ו ע"א] שקראו כן לפי שהוא שגור
בבית מדרשו בפי כולם , וכבר העירותי במקומות הרבה בגוף החיבור איך בא תמיד
הברייתא בלשון שהי' רב שונה אותו כעדות הגמ' . וראיתי בספר שם הגדולים כתב נגד
האומרים שר' יהודה היה מחבר הספרא שראה בס' מצרף לחכמה להר"ב יש"ר מקנדיא
שהראה להר' קרבן אהרן כשהי' בווינציא מ"ש בת"כ [פ' מצורע פ"ב סוף פ' ע"פ וישב מחוץ
לאהלו] א"ר חייא השבתי לפני רבי. ונשקו על ראשו דמשם ראיה שלא חברו ר"ע או ר'
יהודה. עוד כתב שם ע"ם שי"א שר"ש חבר הספרי שראה בספרי סוף פ' שלח שמזכיר
ר' אומר זו קדושת ציצית , ובסוף הפרשה מעשה באשה שבאת למדרשו של ר' חייא ,
וא"כ ישתקע הדבר דספרא חיברו ר' יהודה וספרי חברו ר' שמעון , שהרי בספרי עשה
זכר לרבי ור' חייא. ואתפלא על הגדולים האלה ששמחו על המציאה ההוא אשר היתה
יחידה בעיניהם . כי הנה ר' חייא נזכר בספרא עוד בארבעה מקומות . והם, ויקרא דבורא
דנדבה פרק ה' מ"ח , פרק ואו מ"ג , פרשה ה' מ"ז , צו פרק יד מ"ח — ואת שמו של
רבינו הקדוש הזכיר בספרא ויקרא דבורא דנדבה פרק ח מ"ב. פי"ב מ"ב: דבורא דחובה פי"ב
מי"א ושם מי"ב. פכ"א מ"א. צו פ"ט מ"ד, פי"ד מ"ד, שמיני פרשה א מ"ד , פ"ב מי"א ,
פרשה ד' מ"ו . פרשה ואו מ"ג. פ' נגעים פ"ט מ"ב, פי"א מ"ו , פט"ז מ"ב . מצורע פ"א מ"א
פר' ד' מ"נ פר' ה מי"ג. זבים פ"א מ"ד, אחרי פ"ו מ"ד. פרשה ט' מ"ד פרק יוד מ"ז, אמור פרשת
ד' מ"ט פ"ז מ"ו פי"ג מ"ט פי"ז מי"ג , בהר פ"ו מ"ח , בחוקותי פרשה ב' מ"ג פי"ג מ"ג ושם
מ"ז , וכן מזכירו בספרי פעמים לא תקר , נשא פסקא א' ופ"ח ושם , ופמ"ב ופמ"ה , בהעלותך
פסקא סה פנ פה צו , שלח פסקא קח קיא קיד קטז קיח קכה ועוד במקומות רבים :
מכל זה מבואר שנסדר הספרא אחר ר' יהודה בר אלעי , ומ"ש סתם ספרא רבי יהודה

היינו שנסדר אליבא דר' יהודה, כמו מ"ש סתם מתניתין ר"מ היינו שרבי סדרו כך, וכן צ"ל מ"ש רש"י בגיטין דף סז שר"ע חברו, שמביא בשם אדר"נ שר"ע עשה כל התורה מטבעות מטבעות סדר מדרש ספרי וספרא לבדם ושנאם לעצמם לתלמידיו היינו הוא התחיל לסדר דרושי תורה שבע"פ כסדר הכתובים, ור' חייא בדור אחרון של התנאים כמו שסדר הברייתות בפ"ע עפ"י סדר המשנה כן סדר דברי תורה שבע"פ כפי שרשם ומקורם מהכתובים בדרך שהתחיל בו ר"ע והוסיף עליהם בה' שנשנה אחרי ר"ע וכל סתם הוא אליבא דר"ע. כמ"ש בסנהדרין פ' הנחנקין ואחר שכלל ביד בעלי התלמוד דכל ברייתא דלא מתני בי ר' חייא ור' אושיעא לא מותבינן מינה, וראינו שהתלמוד מקשה ומפלפל תמיד מן דברי הספרא יש לנו לומר שר' חייא סדר הספר הזה במלאתו:

הנה עברתי תהו יליל ישימון ומדבר נורא, ערבה ושוחה ארץ מאפליה, עברתי הרים וגבעות עמקים ובקעות, הרי שלג וצורי היעלים מעונות אריות והררי נמרים, יון מצולה וצמאי מים, עבים ונשאים וכפים, מאורות צפעונים ומחילת עטלפים, עברתי את הים הגדול קרעתיו לגזרים, הלכתי בכלי גומא במים אדירים, בין שטף שבולת ורעש משברים, בין נבכי תהומות וגלים מתגלגלים, תהום אל תהום קורא וגל אל גל, ביום סופה וסער ביום ענן וערפל, ואין קלעים למסך ואין נס ותורן, ואין אבן השואבת ואין חובל לאניה, דרכתי בים מרכבותי חומר מים רבים. אודך ה' כי הביאותני עד הלום, אודך כי נכנסתי אל החוף אל עיר מושב. פה ראיתי עולם חדש. פה בראת לי שמים חדשים וארץ חדשה, הנה ארץ החוילה אשר שם הזהב, הבדולח בה ופטדת כוש, ספיר אבניה ומשך חכמה מפנינים, אודה שמך ה' כי טוב, כי טוב חסדך מחיים — הכינו לכם צידה כל תופשי משוט, קומו עבורו, כל מלחים חובלי הים קומו עבורו. את הערב נתתי לאגם מים ולמעון למבועי מים, בים נתתי דרך ובמים עזה נתיבה, אל תפחדו ואל תיראו קומו עבורו. הארץ טובה מאד מאד ואתם מחשים, אל תעצלו ללכת לבא לרשת את הארץ קומו עבורו. והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה כל גבול תלמוד הבבלי וכל כתף תלמוד ירושלים עם כל גופת המדרשים למחלקותיהם, קומו ורשו כי זאת המנוחה, כבואכם תבואו אל עם שקט ובוטח, אל המון שליו בה, והארץ הנה רחבת ידים לפניכם, כבשוה סחרוה והאחזו בה, קצרו תבואותיה ושאו אלומותיה, מלאו הגרנות והשיקו היקבים, הנה פתחתי השערים תליתי המפתחות פתחתי אוצרות חשך ומטמוני מסתרים, פזמו שברו כי לא יסגרו שערים, שברו בר ותנו באמתחותיכם, שברו ואכולו גם שברכני נפשכם, כי ארץ זבת חלב ודבש לא ארץ הנגב נתתיכם, ונתתי לכם גולות מים ונתתי לכם את גולות עיליות ואת גולות תחתיות:

מרגב אדמה בבור תחתיות, לך שוכן מרום! השתחוה תולעת, „בהתעטף עלי רוחי וגוייתי „התהתל, כסיתני משי עלפתני שני, ותתן בפי מסוה לכסות בו את ארון קדשך — בהתעטף עלי רוחי וגוייתי „התגולל, ואתגלם ואתעלם ואתעלף ואתמולל, גוחי מבטן אתה עשית לי כנפים, לעוף אליך להנשא אל „רום שמים, להודיע ולהביע ולחוה דעת כי לבן רשף הפכתני תולעת. ואעלה אל צמרת הארז ואעוף בין „בכאים, ואתן בפי שיר תהלה ואתן קול מבין עפאים, ואוליד ואפרה ותחדש פני אדמה, ואל בטן אמי „אשוב ערום שמה, ואודיע ואביע ואחוה דעת, כי מבן רשף הוצאת תולעת":

ואליך ישברון כל שוכני קבר, כי אחרי בלותם עוד יעלו אבר. וכל עבר ים החיים באניה, ידע כי משמי קדשך נפחת בו רוח חיים בגויה. ותלמד דעה לבן אדם תולעה, וישא כנפים כמלאכי שמים, ועל נמלה נולעת חכמתך שופעת, כי למלאך אל הפכת תולעת, מה תמריצך תולעה מבור תחתיות, יושב מרום! עליה עיניך צופיות? מה תמריצך מעולפת מסוה, מה תמריצך כי תארוג משוה, לכסות הארון ועל בדיו, התלבישהו מדיו?, ותתן עליו את הנזר, השאמר שויתי עזר? מה ימריצך רמה מתגולל, שבלול מתמולל, ימאס כמו מים, ותעש לו כנפים? עני ונכה רוח, היכתב על לוח, ועל ספר יחוס התורה והמצוה, וכאחד הגבאות יגלם פלאות, הבן רשף מעשה תולעת, הלתולעת שלמד דעת?

רם על רמים גבוה גבוה, מרום כשמק לפניך שפל, אור כחשך לפני אורך אפל. ראש ככבים לא רמו ועמקי שאול לא עמקו, שמים כארץ מכבודך רחקו, וארץ כשמים לפניך עומדת, וגויה כפרעש כאש פלדה, כזוחל סגור בגרגר חול. וגולם חומר, עולל בארץ שאול, מפיו יסדת עוז בו הפליאת, כי עליו כתבו אצבעותיך ספר הבריאה, „ים הבקע, אור החשך, לוה יליד חומר, שמש וירח דומו, הוא נזר אומר, „חיו עלמות יבשות, היי אדם, תולעת," יד" הוא "יד" אמר ושמי והטבע שומעת, ותפתח לו אזנים, „למו גלית סודך, פה ולשון חיך ושפתים יספרו כבוד הודך, ולראות עוזך וכבודך בראת לו עינים, ועפעפים למו יסגרו עת יפתחו השמים, וישא לבבו ויחזה וירא מראות אלהים, וישא נפשו וידלג וילין בשמך יי אלהים, ותאמר אליו עלה אלי ההרה והיה שם, הנה רכב אש וסוסי אש אתו ועלה ולא יעצרוך הגשם, ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם, להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם. ותלמד דעה לבן אדם תולעה, וישא כנפים כמלאכי שמים, והסיר את המסוה ויארג משוה, ויכס את הארון ואת בדיו וילבישהו מדיו, ויתן עליו את הנזר ותאמר שויתי עזר, ועני

וכה רוח יכתב על לוח, ועל ספר יתוה התורה והמצוה, ויתן מופת ואות ויתוה פלאות, ועל נמלה שולחת חכמתך שופעת: ולבן רשף תעשה תולעת ולתולעת תלמד דעת:

ומרגב אדמה מבור תחתיות, מירכתי אדמה באמת הגאות, לך שוכן מרום אשתחוה תולעת, ונפשי תשתוחח וברכי לך כורעת, כי גלית לי סודך למדתני דעת, ואשא לבבי אל כפים, ואבוא בעדי עדים, ואשא כנפים אליך השמים, שם עשית מקוה מים, גל נעול בין התומתים, שם רכב אלקים רבותים, שוררים כמחולת המחנים, שם חשמל ונוגה שם קרנים, שם זוהר וברק ונגוהם מלאות עינים, שם הערפל שם הזהרים, שם כסית אור על כפים, שם פחדתי פחד ואפול על אפים, ומן השפלה בין שפתים, ומן העמק בירכתים לפניך אשתחוה אכרע ברכים. אורך ימים תן לי אשאל חיים, והגד לי תעלומות חכמה הלא לתושיה כפלים, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, הרהב לי ואבין דרך מצותיך, הורני ה' דרך חוקיך ותורתך חנני:

נשלם בחדש האביב הוא חדש ניסן בשנים עשר בו. בשנת בת"ר פה באקארעשט:

מאיר ליבוש מלבים

אילת השחר

אלה הם ההלכות והכללים, המידות והיסודות, החוקים והמכונות, אשר קבלו חכמי המשנה והמסורת בתהלוכות לשון הקדש, ובאמרי אל אל בני ישראל, אמרות ה' אמרות טהורות, שמורות וספורות, כסף צרוף מזוקק שבעתים. בו שקלו בפלס הרים ונבעותבמאזנים, ויבנו חומה בצורה לתורה סביב חומה בריח ודלתים. מגדל עוז שם ה'. בית מקדש מלך. בו תשכן כבודה בת מלך פנימה תורת ה' תמימה. הקבלה ותורה שבע"פ אשר נחלנו מסיני. תורת הפה על תורת הכתב מכוננת. על מים רבים היא שתולה על כללי ההגיון והמליצה היא שוכנת. הגלוי והנסתר, המבואר והנגלה, התורה והמצוה, הכתב והקבלה, המקרא והמסורת, האמירות והדברות, תורה הכתובה ותורה המסורה. כל אלה חוברו יחדו, ויחדו יהיו תמים. הפשט והדרוש יתלכדו ולא יתפרדו, אשה רעותה לא פקדו. ועל לוחות הברית הכתובים באצבע אלקים חיים עליהם ועליהם כל הדברים אשר דבר ה' ביד משה מזה ומזה הם כתובים, ויקראו בספר תורת אלקים מפרש ושום שכל ויבינו במקרא כל ההלכות והדינים הכללות והפרטות אשר קבל משה מסיני וימסרום דור דור לזקנים ונביאים ושרי קדש, ועפ"י הדברים האלה כרת ה' ברית עם ישראל, כולם נתנו מרועה אחד, אל אחד נתנם, פרנס אחד אמרם, מפי אדון כל המעשים, ברוך הוא ומבורך. אף אתה עשה אזניך כאפרכסת וקנה לך לב מבין ועינים לראות ואזנים לשמוע, וראה בעיניך ובאזניך תשמע ולבבך ישכיל לדעת ולהבין, הפוך בה והפוך בה דכולה בה וסיב ובלה בה ומינה לא תזוע:

פרקא א דעת חז"ל מסכמת עם דעת חכמי הלשון שאין שורש בלה"ק יותר משלש אותיות, ועל שמרובעים אמרו שהם מורכבים משתי תיבות או ג' ושמקצתם נבנו מלשונות אחרות. (ויקרא ס' קנב):

ב ועל דרכיהם נגה אור כדעת גדולי הלשון שיש פעלים שנים שאין בשרשם רק שתי אותיות. ואמרו שהשרשים שיש בהם אחת מאותיות אה"וי ובכלל בעלי עלומי העין והנחים והחסרים והכפולים כולם אין בשרשם רק שתי אותיות, ומשתתפים בענינם ומשתלשים בתולדותיהם (ויקרא סי' ד וס' שב קנב קדושים ס' עב):

ג ותורת צדיקים כאור נוגה הולך ואור בין חוקרי הלשון הקדמונים, עד נכון היום, כמפורש ומבואר בפי הרש"פ וכל דורשי הלשון שכלל הלשון נבנה משרשים של שתי אותיות, וגם מן אות אחד, ואותיות האמנ"תיו הנמצאים בין אותיות השורש מלפניו או מלאחריו או באמצע הם נוספות, ורובם מורכבים משתי תיבות, (ויקרא ס' קנב קדושים ס' מ וס' נד):

ד ויש הלכה שרשים שבראשם מ"ם ועיקר שרשם בלעדה, כמו מדנים, מן דין. ממזר, מן זר. ממארת, שרשו ארר. וכן מזוח אפך. מן רוח. מאן מן אין. מורך מן רכך וכדומה (תזריע ס' קסו. אמור סי' נג וס' נו בחקותי ס' מג) וכן בשמות שהתיו שורש היא נוספת לרוב, כמו תהום, מן המה, תכן, מן כן, וכדומה (מצורע ס' קוף) וכהלכה שרשים המ"ם שבסופו נוסף. צלמון. חרום. וכדומה. (אמור ס' מח). וכהלכה שרשים

זמ"ן שנאלמ נוספת. אים אנוש . בת בנת, וכדומה (מצורע ס' נון) . ומצאנו שמות מרובעים שהאות האחרון נוספת, כמו גבעול , מן גבע , גזזך , מן גנז . ודומיהם . בפרט הרים מצאנוהו נוסף גם ברא"ש ובאמצע המרובעים . רמשש . ברכים . שרעיף . שקערורות, (מצורע ס' פט) :

ה שתי"ו הנוסף ברא"ש האות לסימן השם יורה לרוב על רוב הכמות או האיכות . והשם שיש בו סימן השם ונוסף עליו נון האמנתי"ו , כמו תופיני , יבא לפעמים להקטין הענין . והז"ל השקיפו במלת תופיני על שתי ההוראות . (צו ס' מח) ומצאנו נו"ן האמנתיו שנוסף על השם להגדיל הענין , שבתון , עצבון . לדעת חז"ל . (אחרי ס' עג וס' עח . אמור ס' קסא) וכפל עי"ן ולמ"ד הפעל מורה על חוזק הדבר . ירקרק אדמדם . (תזריע ס' קסא) :

ו המ"ם הנוסף ברא"ש השמות כמו משכן . מושב . מקדש . מרכב . משכב . מקום . יציינו המקום המיוחד אל איזה דבר , וע"כ דרשו מ"ש הון למחנה מושבו שמושבו ממא . מדלא אמר שבתו (תזריע ס' קנח) . ומ"ש לכל מראה עיני הכהן (ולא אמר לכל ראות) למדו שאין רואים אחד הרואה רק אחד עלם הנראה . (שם ס' פג) , וכן תציין המ"ם את הכלי שבו יעשו איזה פעולה . כמו משקל . מקטר. מבטח. מגלר . ר"ל דבר העשוי לשקול בו ולהקטיר . וזה המבדיל בינם לבין השמות שקל. קדש. קיטר. בטחון. גלרון. שמציינים הדבר עצמו. וזה ההבדל בין מכר ובין ממכר . שגם ממכר כולל גם מתנה . (בהר ס' מב) . וכן בין מקנה ובין קנין . שגם מקנה מציין הפעולה, וגם קנין הוא שם המופשט בל הקנין בלא השקף על הפעולה (אמור ס' פז) :

ז ומשקלי השמות משונים עד לאין קץ . ויש להשקיף עליהם , כי יש הבדל בין המשקלים בכמה פנים (אמור ס' נג) ומצד זה התפקו בשם שבועים , שיתכן שהוא שם המספר מן שבע ופי' שבעה כפלים כמו ארבעתים על הד ארבע . וגם דהא שבוע בא ברבים שבועות כוי"ו תי"ו נקבה והיל"ל שבועות (תזריע ס' ים) :

פרק ב ח יש פעלים רבים שמשמשים לפעמים על התחלת הפעולה ולפעמים על המשכתה , כמו קם , עמד , שכב , חיה , היה , עד שפעמים נסתפק בפי' . וע"כ כפל ילבש על בשרו יהיו על בשרו , שממה שיהיו מורה על ההמשכה ידעינן שילבש בא על התחלה הלבישה , (צו סימן י') . וכפל כל מום לא יהיה בו על התהוות המום בהתחלתו (אמור ס' קיא) . וכדומה :

ט הפעלים שפעולתם מתמדת והולכות לא יתכן בם הציווי עם מלת יהי' כמו יצמח , יגדל , יפרה , אין לומר יהיה צֹמֵחַ יהיה גָּדֵל רק יהיה גָדוֹל שמציין שכבר הוא גדול בתכלי', ומזה למדו שמ"ש ראשו יהיה פרוע , אין פי' גידול

השער, רק בא על גילוי הפרע והשער. (תזריע ס' קנג):

י יש פעלים שמורים על שהפועל מוכן לעשות או להעשות , והקטיר שיהיה ראוי להקטרה (ויקרא ס' פא). והשורף, המוכן לשרוף (אחרי ס' סח). יאכלנה, ראוי לאכילה (צו ס' לז). כהן המקריב , המוכן לזה (שם ס' לב) . וקצרתם , כשתרצו לקצור (אמור ס' קנג) . ונמכר , כשעומד למכור (בהר ס' לה) . והעמידו שיוכל לעמוד (בחקותי סימן סב) :

יא או יתפיס הפעל להורות על השיעור . כמ"ש האוכל נבלתה כשיעור אכילה (שמיני ס' קס) . האוכל בבית והשוכב, על השיעור (מצורע ס' קיא) . אשר יזה מדמה שיהיה ראוי להזי' , (צו ס' סא) . וכן לענין לימוד אחר , כמ"ש בכל קדש לא תגע אזהרה לאוכל ותפס נגיעה לומר נגיעה כאכילה (תזריע ס' טז) . וכן לתנופה לכפר , מעלה עליו כאילו לא כפר . (מצורע ס' סו) :

יב יש פעל עובר ופעל ממשיך , ובהרבה פעלים יש להסתפק אם הוא עובר או ממשיך , ובמצות רבות גלתה התורה שהוא פעל ממשיך ע"י שכפל המקור עם הפעל , עזב תעזב , הקם הקים. שלח תשלח , שפי' שיהי' פעל ממשיך אפי' כמה פעמים (וכמו שית' לקמן סימן לח) . ובהרבה מצות ידעינן מן הסברה שהוא פעל ממשיך , כמו אם כסף תלוה, וכתבתם על מזוזות , ובמ"ש וכסהו בעפר שפי' שיהא פעל עובר , ודי בכסה פעם א' , וזה ממ"ש וכסהו ולא אמר ויכסהו (ע"פ הכלל שית' לקמן ס' מב) וממ"ש וכסהו בכינוי ע"פ הכלל שית' לקמן ס' קנא (אחרי ס' קיח) :

יג יש פעלים רבים שמיוחדים לאבר מיוחד או לשם מיוחד ובפעלים האלה אין צורך להזכיר את האבר או הדבר שבו יעשה הפעל , אם לא לאיזה דיוק , כמו וילך ברגליו. וישמע באזניו, וירא בעיניו , שהשם מיותר . ור"ל שהלך ברגליו לא על סוס , ושמע וראה בעצמו לא ע"י אחרים וכדומה (ויקרא ס' קמד) . ואמר לבטא בשפתים , להוציא כשבע בלבו (שם ס' שיא) . לא תגיע ידו , יד עצמו . (שם ס' שכו בהר ס' לח) . וסמך ידו , לא על ידי שליח (ויקרא ס' כז). במלח תמלח שלא ימלח במי מלח (שם ס' קמד) :

יד ויש הבדל בין כשאומר ראה בעיניו שבא לדייק שראה בעיני עצמו כנ"ל ובין כשאמר בעיניו בלא פעל ראה, כמו חכם בעיניו , שפי' שנדמה לו שהוא כן ואינו כן (תזריע ס' קלו):

טו והפעלים המיוחדים לאבר מיוחד , כמו ולקח ונתן אל היד . דרך רמס הלך , אל הרגל , פנה אל הפנים , בכל אלה צריך שיעשה באבר ההוא , וזה מבואר בפעלים מיוחדים , כמו חפן קמץ כרע , שהפעל נגזר משם האבר שבו יפעול , אבל בפעלים שמורים על העשות איזה דבר , כמו זרק שפך הלך כסה , אין הכרע במה יעשה הפעול ונלמד תמיד מן הענין והפעל הסמוך לו (אחרי ס' קסז) :

טז יש פעלים שיתיחסו אל האדם המצוה לעשותם אף שאינו עושה בעצמו, וזה בכל המלאכות שדרך לעשותם ע"י פועלים, כמו בנין הבתים, ומלאכת השדות והפירות הבכורים ודומיהם, וכשהזכיר פעלים אלה בעסק כללי כמו נטיעה כללית (לאפוקי נטע עץ אחד וכדומה) יהיה גם על הנעשה ע"י אחרים (קדושים ס' נח), וכן פעל עשה יפול בין ע"מ שעושה בעצמו בין על הנעשה בפקודתו. ויש הבדל בזה בין כשאמר בלשון יחיד לא תעשה לך, ובין כשאמר בל"ר לא תעשו לכם, שהרבוי' המשתתפים במעשה לא יהיה רק ע"י אחרים (קדושים ס' עח):

יז הפעלים שנאמרו בציוי המצות בלשון רבים נשקף בהם לפי הענין, אם דרך שיעשה להכלל נפרש שמוסב על הכלל כמו ועשו לי מקדש, והבאתם את עומר, ואלה שדרך לעשות ע"י כל יחיד בפ"ע נפרש שר"ל כא"א, כמו וכי תזבחו זבח שלמים, ועשו להם ציצית, ומזה עמד פלוגתא בין ר' יהודה ורבנן בפעל ונטעתם שגבי ערלה. (קדושים ס' סג):

יח ומצות שהזהיר את הכלל ואת היחידים הקפיד שישגיחו הכלל ובתי דינים על היחידים (ויקרא ס' כו אחרי ס' קכה). ומצות שנאמרו אל הכלל בלשון יחיד נאמרו אל הב"ד כמו וספרת לך (בהר ס' יג אמור ס' קסג וס' קלד) וכן יבא כן בדבר הכולל כללות העם דהיינו הצבור יחד (ויקרא ס' קנד) ועי' עוד מזה לקמן (פרק יח):

פרק ג יט יש הבדלים בין הקל והנפעל. שבהקל מביטים על הפועל, ובהנפעל יביט על מעשה הפעולה, לא על הפועל, ואף שלא כיון הפועל בפעולתו רק שנעשית מאליה. כמו ימצה, היא בכוונה. **ימצה**, מעצמו (ויקרא ס' שלה). כנגע ראיתי, הוא בכוונה. כנגע נראה לי, הוא מעצמו במקרה (מצורע ס' סא):

כ ומזה יעמדו כמה הבדלים לפי תכונת הפעל והוראתו. ישרוף בקל, אף כשעוסק בשריפה, ישרף בנפעל, דוקא כשנשרף הדבר (ויקרא ס' רלט). אכל בקל דוקא בכזית כי פחות מזה לא נקרא אכילה לגבי הפועל רק טעימה. יאכל בנפעל אף כל שהוא, כי נקרא אכילה לגבי הדבר. (צו ס' לא). וראהו הכהן, מקפיד על הרואה וצריך שיראה כאחת. וביום הראות, מקפיד שיהיה הנגע נראה, ואף שהרואה אינו רואהו כאחת (תזריע ס' פו):

כא וגם יבדלו במה שזה מתכונת הפועל וזה מתכונת מקבל פעולה. יאכל, בנפעל, לחייב המאכיל לאחרים (שמיני ס' פז וס' קסב) וכן בא לאסור בהנאה, ור"ל אף שיאכל על ידו (שמיני ס' פה). יעשה מלאכה בהם, ולא העושה מלאכה באחרים (שמיני ס' קכא):

כב וגם שהציווי בתכונת הנפעל מורה שלא יפטר ממנה בשום אופן, כי כשמצוה אל הפועל יפטר לפעמים אם י"ל איזה אונס או ענין הפוטר אותו, לא כן כשמצוה שיעשה הדבר לא יביט על הפועל

ועניניו כמ"ש שיעשה „אף בשבת ובטומאה" ישלם מדעתו, ישולם בעל כרחו. וכדומה (ויקרא ס' קלט):

כג וכל הפעלים שא"א להם בלא פועל הלשון אחד בפועל ובנפעל, **מלוה לוה**, **מכה מוכה**, **רוצח נרצח**, ואם הלשון משונה ביניהם יצויר אחד בלא חברו, כמו **נותן לוקח**, יצויר לוקח בלא נותן, וכן יצויר קונה בלא מוכר. וזה ההבדל בין פעל **כרה** ובין פעל **קנה**, הכורה הוא רק מן המוכר במחיר, והקונה יהיה ע"י כל אופן שנעשה שלו, קונה שמים וארץ, אשת המת קניתי (אמור ס' סז):

כד ויש הבדל בין **הנפעל** ובין **הבינוני פעול**, כי הנפעל מציין שחלה הפעולה בזמן מוגבל, אבל הבינוני פעול שייך עם השמות לא עם הפעלים. (כמו שכן דעת הקדמונים שהכניסו את המקור והבינוני פועל ובינוני פעול בשער השמות), ואינו מציין רק שהפעול' נמצאת בעצם הפעול לא שחל בזמן מוגבל, ולכן הוכיח רבא במ"ש ונעלם ממנו ולא אמר והיא עלומה ממנו, שצריך שהיה לו ידיעה בתחלה שבזה חלה ההעלמה בזמן מוגבל, והגם שאביי דחה דבריו ממ"ש ונעלמה מעיני כל חי, יש הבדל בזה בין הנפעל שקבל הפעולה מזולתו שאז חלה הפעולה בעת הקיבול, ובין הנפעל מעצמו שאין לו פועל שאז בהכרח חל בו ההשתנות בעצמו, שידע ונעלם ממנו (ויקרא ס' שפ):

כה בנין הכבד יורה לפעמים הפך הפעל כמו ודשנו את המזבח. וגם יש לו הוראה על התמדת הפעולה, **שׁוֹבֵר מְשַׁבֵּר, מוֹלִיד מְיַלֵּד** כדעת רש"י (קדושי' ס' עב) וע"ע בזה (קדושי' ס' עג אמור ס' ריא):

כו וקדמוני הלשון קראו לבנין **פֻּעַל וְהָפְעַל** בשמות שלא כן' שם פועלם מפני שבבנינים אלה לא יציינו לעולם פעולת פועל רק הפעולה לבדה מבלי השקף על הפועל, וכ"ד חז"ל. (ויקרא ס' רסג):

כז ומלת או **הוֹדַע** אליו חטאתו, מורכב מג' בנינים, כי חולם **הה"א** מורה שהוא מן ההפעיל, כמו **הוֹרִיד הוֹשִׁיב**, ופתח הד' מורה שהוא מן **הָהָפְעַל** כמו **הוּרַד הוּשַׁב**. ומה שבא אחריו שימוש מלת **אל** שלא בא רק בהתפעל כמו בהתודע יוסף אל אחיו (אבל אחר פעל ידע בהפעיל והפעל בא תמיד שימוש הלמ"ד) מורה שיש בה הוראת התפעל שהיא המורכב מן הפעיל **והָפְעַל**. וחז"ל דרשו במלה זו הזרה כל ההוראות שיש בו, פעולת פועל מצוין של הפעיל, ופועל בלתי מצוין של **הָפְעַל**, והפעולה בעצמו של התפעל (ויקרא ס' רסג):

כח וכן בנין התפעל מורה על ג' דברים (א) שיעשה הפעולה בעצמו (ב) על פעולה מתדמה (ג) על התמדת הפעולה. וחז"ל דרשו שלשון על גלח והתגלח (אתת וגלחו) (תזריע ס' קלא). וכ"ז כפי הכלל שיש לקמן (ס' ריג):

כט בנין הָפְעַל יבוא על שני תמונות לפעמים בקמץ (הָפְקַד) ולפעמים בשורק (הֻמְלַחַת) ויש הבדל ביניהם, שהפעל בשורק מורה על פעולת פועל. והפעל בקמץ מורה שנעשה מעצמו. או מציין פעל ממשיך, שמצד המשכת הפעולה לא ישקיף עוד על הפועל, (ויקרא ס' שפא אחרי ס' כה):

ל להרד"ק, הפעלים המרובעים בונן קומם שובב אשר הם מנחי העין הם בציר"י ואשר הם מפעלי הכפל הם בפתח, וכ"ד הבחור. ודעת הראב"ע שבין בכפולים בין בנחי העין, הפתח והצירי מבדילי' בין פִּיעֵל ובין פּוּעַל שבבנין פִּיעֵל שניהם בצירי, ובבנין פּוּעַל שניהם בפתח. וכמחלוקת ראשונים כן מחלוקת קדמונים חכמי התלמוד בפעל תעוננו אם שרשו ענן או עונן (קדושים ס' עב):

לא לדעת הרד"ק ימצא בכל שרשי פ"א יו"ד חסרים נחים, וחשב שורש יקף מחסירי פ"י, והבחור חולק עליו, וכתב ששרשו נקף ושלא נמצא חסירי פ"י רק אם עי"ן הפעל צד"י, וכן חלקו בזה רבא ורב אשי במכות דף כף בלאו דלא תקיפו. רבא סובר כשטת הרד"ק ורב אשי סובר כשטת הבחור (קדושים ס' עג):

פרק ד לב המקור מנפעל לא יתקשר עם מלת את, ומ"ש ביום המשח אותו יש בו דרוש (צו ס' כא), וכן במלת את שבא אחר בנין התפעל נבוכו חכמי הלשון וחז"ל דרשוהו (בהר ס' פח):

לג אחר הפעלים היוצאים יבא מלת את לא מ"ש השימוש, ומ"ש החתים בשרו מזובו יש בו דרוש (מצורע ס' קכב):

לד ויש הבדל בפעלי הכפל בין אם בא בתשלומו ובין אם נבלע עי"ן הפעל בדגש, כמו: יחל יחלל. יסב יסובב. למת למיתות. כרת כריתות. וכדומה, שכפל האות מורה על יתרון הפעולה או השנותה (אמור ס' סה בהר ס' נט):

לה ויש הבדל בין הפעל כֵּהָה הנגע, ובין השם כֵּהֶה שהשם מורה שהוכהה בהחלט והפעל מורה שמתנענע אל הפעולה ור"ל שהוכהה קצת: (תזריע ס' קעג). וכן במ"ש זאת תורת היולדת שהוא בינוני פועל, משמע שעדיין פוסקת בלידה, שזה ההבדל בין הפועל ובין השם תואר יולדה שמורה על שנמצא בה תואר זה מכבר, ולמדו מזה שילדה ולדות הרבה (תזריע ס' לא); וכן יש הבדל בין רבוע, שהוא שם התואר, ומציין הקנין הנמצא שהוא רבוע. ובין מרובע, שמורה על והפעולה שנעשה בו פעולת הרבעה, וזה כוונת חז"ל מי כתיב מרובע רבוע כתיב (ויקרא ס' סה):

לו וכל הפעלים העוברים או העתידים עם הפעל בכהם, וכשמזכיר הפעולה א"צ להזכיר השם, וכ"ש שבא שם הפעל נוסף על הפעל כמו יקריב קרבן. ידור נדר. וכדומה, דרשוהו חז"ל. וסיים כי מושג השם סותר אל מושג הפעל, כי השם מציין דבר שכבר הוא במציאות וכבר נקרא בשם, והפעל מורה שהוא יוצא עתה אל המציאות, וע"כ פירשו כמה פעמים שהשם הנוסף מורה שכבר היה להדבר מציאות לפני הפעולה. יומת המת מעיקרא, יקריב קרבן שיקדים הקדשו להקרבתו. ודומיהם רבים, (תורה אור ויקרא ס' יג באורך. ועוד שם ס' לד קכד שעז. אחרי ס' קיא קנא. אמור ס' פב פז) ולפעמים דרשו שבא להגביל כמות הפעל (ויקרא תורה אור ס' יג. ופ' צו ס' קמט. מצורע ס' מה. קדושים ס' עה. אמור ס' יא יב). או איכות הפעל (ת"א שם, קדושים ס' יד. בחקותי ס' סא) או שבא השם לרבות איזה דבר (ויקרא ת"א שם וס' כ שמו. ופ' צו ס' קו. מצורע ס' קכב קפד קלז) או שבא לתת איזה גדר (ויקרא שם וס' עו. שמיני ס' לג. אחרי ס' לא. קדושים ס' סא וס' סד. אמור ס' קפא. בהר ס' ל. בחקותי ס' סה):

לז וכן כשמוסיף הפעל על השם נתנו בו טעמים, כמ"ש על מה שכפל הטאתו אשר חטא (ויקרא ס' רז) ושם (ס' שמז) יש ע"ז פ' דרושים על פ' יתורים. וכן במ"ש טומאתו (טומאת עצמו) אשר יטמא (שקבל הטומאה ממק"א) (ויקרא ס' שה). וכן על שגגתו. מביא על השגגה. אשר שגג. מביא על הפועל (שם ס' שסה) וכן את הגזלה משמע אף שגזל אביו. ואשר גזל משמע שגזל בעצמו (שם ס' שפא), בכל אלה מרבה שתיהם. וכן עוד (מצורע ס' קע), ויש הבדל בין השם. המשכב. ובין הפעל, אשר ישכב. (מצורע ס' קכח קלא קפב):

לח וכן כשכפל המקור על הפעל בא להורות שתעשה הפעולה בכל אופן ושיעשה אפי' כמה פעמים, כמו שדרשו עמ"ש אשם אשם, כל מיני אשמות (ויקרא ס' שסט), האכל יאכל כמה אכילות (צו ס' קך), דרש דרש כמה דרשות (שמיני נב), פשה תפשה (תזריע ס' סו), פרוח תפרח (שם ס' עח), בוא יבוא (מצורע ס' קה), שכב ישכב (שם ס' קעז), הוכח תוכיח (קדושים ס' מג), העלם יעלימו (שם ס' נד), ואם המר ימר (בחקותי ס' עב), ואם גאל יגאלנה (שם ס' סג), ואם גאל יגאל (שם ס' קיג):

לט ולפעמים בא המקור לפני הפעל להראות החיוב במאמר שיש לטעות שהוא רשות, כמו בציווי הכגבל נגד אזהרה, (כמו שי"ת לקמן ס' רכח שמיני ס' נז):

מ והמקור הקודם לפני הפעל הבא בשלילה, מורה לפעמים שהפעל היה ראוי להיות ולא היה. בוש לא יבושו, בכה לא תבכה, (שמיני ס' נה קדושים ס' נב), ולפעמים יורה שהפעל בא בדוקא. ואכול לא תאכלוהו אבל הנאה מותרת (צו ס' קלט):

פרק ה מא הוי"ו הבא בראש העבר, פעמים היא מחברת ופעמים היא מהפכת

העבר לעתיד, ובעלי הלשון נתנו ס' שאם בא אחרי פעל עתיד היא וי"ו מהפכת. ואם בא אחר פעל עבר היא מחברת (אחרי ס' לה). ויש מקומות שאם השקיף על עיקר המאמר מדבר בעתיד ואם נשקיף אל הפעל פרטי שבא לפניו במאמר בא לפניו פעל עבר וכיון שהוא לשון מסופק פי' חז"ל בזה תמיד גם הכוונה השניה שאינה וי"ו מהפכת רק מחברת, כמו השעיר אשר עלה עליו הגורל לה' ועשהו חטאת, דרשו כינוי עשהו על הגורל שהגורל עשהו חטאת, והוא לפ"ז פעל עבר כמו פעל עלה שלפניו. (אחרי ס' כה). וכן מ"ש ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר והזה אותו, פי' פעל והזה פעל עבר כמו פעל עשה שלפניו (שם ס' מא). וכן פי' מ"ש בנגעי בתים ובא הכהן וראה והנה פשה שהוא וי"ו החיבור, וזה מהכרח הכתובים שם (מצורע ס' קה). וכן על והעלה הכהן את העולה (מצורע ס' סב):

מב העתיד יבא על שני פנים אם יש מקום לוי"ו, (א) העבר הנהפך לעתיד, ע"י הוי"ו מצרפתו כמו וסמך ושחט. (ב) העתיד הגמור עם וי"ו החיבור, כמו ואעשך לגוי גדול ואברכך. ויש הבדל ביניהם. שהעתיד עם וי"ו המהפכת הוא העבר הנמצא בזמן עתיד, ר"ל שמדבר על שיהיה הדבר נגמר ונשלם בעתיד. אבל העתיד עם וי"ו החיבור יכוין לומר שיפעול בעתיד לא על שיהי' הדבר נגמר ונשלם. וע"כ בא עתיד זה לרוב בגלות רצון ובקשה ומורה התחלת הפעולה והמשכתה, והעתיד עם וי"ו ההיפך מציין התשלום והגמר, וזה היה יסוד ביד חז"ל לכמה דרושים גדולים (תזריע ס' וא"ו באורך וס' קיח. עוד אמור ס' פ' וס' קלג וס' ריש. בחקותי ס' עיין) וע"כ במ"ש וטמא עד הערב וטהר יש סתירה בלשון ודרשו שטהר הוא טהור מאיזה דבר (שמיני ס' קכג. תזריע ס' סה באורך. מצורע ס' קנב):

מג ולפעמים יהיה העבר עבר שכבר נשלם קודם לכן. ונמצא דמו מכבר קודם שיקטיר (ויקרא ס' פב). ויתן אל החשן את האורים מכבר (צו ס' קמא). וירד מעשות וכבר ירד (שמיני ס' סז). והעלה כבר (מצורע ס' סב). וכן ס"ל לר"א שמ"ש בריש פ' אחרי ויאמר ה' אל משה פי' וכבר אמר קודם לכן (אחרי ס' ס). וכן פי' עוד (מצורע ס' קה). ועיין עוד בזה (ויקרא ס' נא, נב, אחרי ס' לה):

מד יש עבר הבא במקום עתיד המורכב. ומולדתך אשר הולדת אחריהם (תזריע ס' ז"ן) וכן ואל פתח א"מ לא הביאו, הוא עתיד ולא יכול לומר יביאו שהי' משמע לאחר שחיטה (אחרי ס' נב):

מה ויבוא עתיד במקום עבר להורות על ההוה או התמידות. אשר ישכב עליו הזב ר"ל בקביעות (מצורע ס' קכח קלד ואמור ס' קג), או להורות שעוד הדבר קיים שלכן אמר אשר יהיה בעורו שאת שעדיין השאת קיים קצת (תזריע ס' נו וס' קיב), או בא להורות על מחשבת הפועל, אם האכל יאכל שמחשב לאכל (צו ס' קיח):

מו ובמאמר התנאי דרך הלשון שהפעל הראשון הסמוך למלת כי יבא בלשון עתיד, והפעלים הבאים אחריו, בין הבאים לפרש את הפעל בין המגבילים לו בחלוקה יבואו בלשון עבר או הוה לפי כוונת המדבר. וכ"מ שיצא מן החוק הזה דרשוהו חז"ל. כמו מ"ש אם הכהן המשיח יחטא אשר נשיא יחטא ודרשו שאינו מביא על הקודמות (ויקרא ס' רג וס' רכט) ומ"ש ואם כשב יביא, וכן מ"ש בפ' צו אם על תודה יקריבנו, דרשו לענין שאם הפריש קרבן ואבד ונמצא ועומד להקריב שתה (ויקרא ס' רפט צו ס' נט). ומ"ש אשר יזה מדמה פי' שזורקה אם לא הזה עדיין (צו ס' סד). ואם האכל יאכל על המחשבה (שם ס' קיח):

פרק ו מז כ"מ שתפס שם היחיד, נפש או איש ממעט צבור. (צו ס' קלב באורך ועוד ויקרא ס' נג אמור ס' קס); ושם נפש כולל גם עכו"ם ואשה (אחרי ס' קכב וס' קו), וכן גם הבהמה בכלל נפש (אמור ס' לא), ועי' עוד לקמן ס' רכט:

מח במקום שבא שם יחיד זכר צריך ריבוי על אשה כמו במ"ש הגר צריך לרבות אשה (אחרי ס' עה ובכ"מ), וכן בשם כהן אין כהנת בכלל לדעת הספרא (צו ס' נב), וכן במקום שכתוב לשון זכר כמו שדייק ר"י דאין נקבות בסירוס ממ"ש משחתם בהם בלשון זכר (אמור ס' פג) אולם בשם המין גם נשים בכלל (אחרי ס' ע"ד באורך):

מט וכשיבא כל המין בלשון יחיד, מנהג הלשון להוסיף בו ה"א המורה על כלל המין, ואם יבוא על שם עצם פרטי אז הה"א הוא ה"א הידיעה, ומזה הוציאו חז"ל ששם האזרח הוא שם המין בכ"מ לבד האזרח שבני סוכה יש בו הלמ"ד שהוא שם כדמות פעל, (אחרי ס' עד):

נ ואם יבא שם המין בלא ה"א יורה על אישים רבים מן המין לא על המין כולו (ויקרא ס' יז, צו ס' יז יש עיי"ש, בחקותי ס' עג):

נא ויש הבדל בין כשידבר על שם המין (דהיינו כולי אישי המין) בלא ה"א (בקר וצאן תקריבו) ובין כשידבר בה"א עם מלת מן. מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן, שאז בא תמיד למעט. כי המ"ם מורה הקצתיות (ויקרא ס' יז יח עא עה קנז שכג שמיני ס' קנה):

נב בשם הסמוך לא ידבר על הרבים בלשון יחיד רק יאמר זבחי תודה זבחי שלמים. ולכן אמר על זבח התודה הוסיף הסמיכות זבח לבל נטעה בתודה שהיא שם המין (צו ס' קא):

נג ויש הבדל בין שמות המינים ובין שמות הקיבוץ, שאם המין בא על הרבים ועל היחיד אבל שם

הקיבוץ לא יבא על היחיד כלל כמו חטה שעורה פשתה ענב וכן שם שֵׂעָר היא קיבוץ שערות ובשמיכות שער ראשו אבל שַׂעֲרָה שערה היא שם היחיד. (ושם שֵׂעָר בפתח בא על שער הבלתי רגיל). ומזה למדו חז"ל שאין שֵׂעָר פחות משתי שערות (תזריע ס' מה) :

נד בשם המין יבוא הפעל לרוב בלשון יחיד (אמור ס' ל') ומצאנוהו גם בלשון רבים בפרש במקום שיש לטעות שהוא שם היחיד (בחקתי ס' ע"ג ושם פליגי בזה ר"ש ורבנן) :

נה וכן בשם הקיבוץ עדה מחנה וכדומה יבוא הפעל שאחריו בלשון יחיד ולפעמי' בל"ר. ותשא כל העדה ויבואו כל העדה. ויש הבדל, כשידבר על כללותם יבוא הפעל בלשון יחיד, וכשידבר על כל פרט יבוא בל"ר, (ויקרא ס' רמב) :

נו ושמות המתכיות לא יתרבו כגון כסף נחושת ברזל, ועז"א מה כלים שנים אף כסף שנים (ויקרא ס' שנא) ודרך הלשון לומר חלב השלמים בלשון יחיד. וכשאומר חלבי השלמים כיון על חלבים שונים של כל מיני הקרבנות, ותפס שלמים מפני שנתפרשו אצל שלמים (צו ס' יק) :

נז ושם קשקשת לדעת הת"ק הוא שם היחיד כמו צנצנת, ולדעת ר"י הוא שם הקיבוץ, ושם היחיד קשקש, דאם היה שם היחיד הי"ל ברבים קשקשות לא קשקשים (שמיני ס' עח). ויש שמות שיבואו לעולם בלשון רבים ערבי נחל (אמור ס' קנט) וע"ע לקמן פרק ל"ג בשמות נאן כבשים עזים וכדומה כללים רבים השייכים לכאן :

ח ובכל זה במה שבא אצל מנורה שם הקיבוץ נר בלשון יחיד ותפס הפעל ביחיד יערך אותו, פי' חז"ל שמ"ש זה שנית בפ' אמור בא לדרשה, ופי' נר אחד המערבי, (אמור ס' ריב). ומ"ש בפ' תצוה נר בלשון יחיד יש דרוש על שלא אמר נרות (שם ס' רטו) וידו שגבי סמיכה פי' ידיו, ובא בלשון יחיד לסורות על הכח, ולמדו זה ממה שכתב פעם ידו ידיו, קרי וכתיב, (אחרי ס' נב) :

פרק ז נט לפעמים יקדים התואר אל המתואר, שני תולעת תולעת שני, עמים רבים רבים עמים, וכן שופר תרועה, אחד קדוש, משנה כסף. ע"כ כשיבואו שני שמות ותואר ביניהם לא נוכל להכריע אם התואר שייך אל השם הראשון או השני, כמו אביב קלוי גרש י"ל שר"ל אביב קלוי וי"ל שר"ל גרש קלוי. אולם כלל בלשון שהתואר צריך שיהיה סמוך אל המתואר והמלות שבאים לבאר את התואר יבואו לבסוף, וכשאומר קלוי באש אא"ל שהוא תואר אל גרש, שא"כ הי"ל גרש קלוי באש. (ויקרא ס' קנא). וכן במ"ש על חלת לחם חמץ, תא"ל לחם חלה, אחר שלחם נסמך אל חמץ הי"ל לחם חלה חמץ (צו ס' קה) :

ס ובכ"ז השיבו חז"ל על פי הדרוש את המלה אל סדרה שיקדים התואר כדינו, כמו במש"כ את בשר ערלתו (שראוי את ערלת בשרו) דרשו על הבשר שעל הערלה שאע"פ שיש בהרת יקוץ (תזריע ס' יב) :

סא ושני שמות הסמוכים השם הראשון עיקר, נתקי ראש, שם נתקים עיקר, ושם ראש נזכר שם נתקים שיהיו בשערים, ושהאש תהי' בשלה ע"ג הנתקים (אחרי ס' לב). ויש הבדל בין שני תולעת ובין תולעת שני, כשאומר תולעת שני שם שני מבאר שם תולעת לאפוקי תולעת הצובע שחור, וכשאומר שני תולעת שם תולעת מתאר שם שני ומוציא שני הנעש' מדבר אחר. ויש הבדל ביניה' תולעת שני שם תולעת עיקר ויכול לצבוע בכל דם התולע, ושני תולעת שם שני עיקר ואין יכול לצבוע רק עם השני שבתולע לא עם דם שחור שבו (מצורע ס' יג) :

סב הסמיכות לא תהיה רק אל השם לא אל המלה והפעל, לבד מלת אשר יוצא מן הכלל וחז"ל עשו בו אסמכתא במ"ש כל ימי אשר הנגע בו (תזריע ס' קנו) :

סג התוארים שהם קנין האדם יבואו בלא מלת איש כמו צדיק חכם חסיד עור פסח וכדומה, וכשהוסיף איש צדיק איש עור בא לכוונה מיוחדת דרושיי׳ תמיד, ורוצה לדייק שהוא איש מצוין ומיוחד לכך או שהדבר תלוי בהאיש וכדומה. ותמצא זה (אחרי ס' נו אמור ס' מז כב מו לב לג בחוקותי ס' לח) :

פרק ח סד כל מקום שבא שם היחיד א"צ לו מספר אחד, וכ"מ שבא מספר אחד על שם היחיד. כמו, איל אחד, כבש אחד, לוג אחד, וכדומה, יש בו דרוש, והראו חז"ל שהיה שם מקום טעות ע"י איזה לימוד או סברה שיהיה יותר מאחד, או שבא למעט החצי. או שבא ללמד שיהיה אחד מיוחד ונבחר במינו. או ללמד שיהי' כ"א מיוחד ונבדל מחבירו, או פירשו שהשם הוא שם המין. כמו, עד אחד. ששם עד הוא שם המין (כל זה נתבאר באורך. בתורה אור. מצורע ס' יז. ועוד ויקרא ס' רעח, מצורע ס' מ"ס מב סה סז. אחרי ס' יח כג אמור ס' רכג) :

סה וכן כשאמר אחת מכל. כמו ועשה אחת מכל מצות ה' מלת אחת מיותר. שהכרח רצוף החלוקה במ"ש של מכל. כמו אשר יעשה מכל התועבות ונדרש תמיד לחייב על כל אחת ואחת (ויקרא ס' קלז. ושם ס' רס ג' דרושים. וכן ג' דרושים בס' שמז. ועוד שם ס' שס. וצו ס' קי) :

סו וכשם רבים אין פחות משנים. ולכן בכ"מ שאומר שם הרבים בציוי א"צ לו מספר שנים, כי משמעה נאמר שהם שנים. ולכן כ"מ שאומר שתי כבשים. שתי תורים שתי שעירים, וכדומה, הראו חז"ל שהיה שם מקום טעות ע"י איזה לימוד או סברה שיהי' יותר משנים (ויקרא ס' שכח באורך). או שבא מספר שני להורות שיהיו שוים (אחרי ס' יז באורך. ועוד ויקרא ס' קסט. תזריע ס' לד.

מצורע

מצורע סי' יו"ד ש"ס שם קנד. אחרי סי' נב. אמור ס' קע רכא):

סז וחז"ל היה להם כלל בלשון שיש הבדל בין מספר **שנים**, **שתים** בצורת הנפרד, ובין **שני**, **שתי**. בצורת הסמיכות. כשאמר שני כבשים, שני שעירים, יקפיד על שווי הנמנים והתדמותם זל"ז. וכשאמר שנים כבשים לא יקפיד על השווי. (התבאר באורך אחרי ס' יז):

סח וגם המספר יבוא בשני צורות. בצורת הנפרד. שנים שלשה ארבעה. ובצורת הסמיכות. שני שלשת ארבעת. והמדקדקים קראו לראשון בשם מספר המחובר אל המתואר ולשני קראו בשם מספר המופשט מן המתואר, ויחפשו למצוא ההבדל שבין שני הצורות האלה ולא מצאו. ואנכי דקדקתי כי לרוב יבא המספר בצורת הסמיכות אם הוא מספר נודע בין שנודע מעצמו, בין עפ"י יתר דרכי ההודעה, כגון שכבר נזכר אם במקומו אם במקום אחר או שי"ל יחוס וערך אל מספר אחר שעל ידו יודע. בכל אלה בא המספר בצורת הסמיכות. וזה היה ג"כ דעת חז"ל (ונתבאר באורך תזריע ס' יד ועוד אמר ס' קעא רה):

סט וגם שם המספר: **אחד** יבוא בסמוך ובנפרד **אחד**. **אחד**. וכשבא בסמיכות יבוא אחריו לפעמי' מ"ם השימוש: כנפש **אחד** מהם. ולפעמים יבוא אחריו ה"א הידיעה. **אחד** ההרים: והמדקדקים כתבו כי **אחד ואחד** הם שני משקלי' כי **אחד** הוא ממשקל הכבדים כמו סֵבֶל שֵׁבֶת נַחַל פֶּחָם: **ושם אַחַד** הוא ממשקלי' הקלים כמו נַחַשׁ שַׁחַת ואמנם לפעמים שם **אַחַד** אינו משקל בפ"ע רק הוא שם הבא בסמיכו' משם **אֶחָד**. וזה כשבא אחריו ה"א הידיעה כמו **אַחַד** העם אחד ההרים. רק אם בא אחריו שימוש המ"ם אז אינו סמוך ואז הוא בודאי משקל בפ"ע ממשקל הקל ובזה נעמוד על ההבדל שיש הבדל בין **אֶחָד** ממשקל הכבד ובין **אַחַד** ממשקל הקל, במה שבשם **אֶחָד** יכוון להוציא השניות. ור"ל אחד ולא שנים. ובשם **אַחַד** לא יכוון להוציא השניות רק הוא שם הכללות, ר"ל כל אחד שיהי'. ושם **אַחַד** שאחריו ה"א הידיע' שהוא נגזר ממשקל הכבד ובא בצורת הסמיכות. דינו כשם שלשת ארבעת שהזכרתי בסימן הקודם שבא לציין מספר ידוע. וכן כשאומר **אַחַד** ההרים ר"ל הר ידוע והוא הר המורי' אחד העם הוא המלך, וכדומה (תזריע ס' מג):

ע ושם המספר **אַחַת** בלשון נקבה שלא נמצא בו משקל **אֶחָת**, יש בו הבדל אחר בין כשבא אחריו שימוש המ"ם ובין כשבא אחריו ה"א הידיע'. שאם כוונת המדבר על הכללות ור"ל כל אחת שיהי' יסמך מלת אחת אל ה"א הידיע' או בא בסמיכות. הנה הוא נחבא באחת הפחתים, יתנו לי מקום באחת ערי הממלכה. ואם יכוון על האחדות להוציא הריבוי בא אחריו שימוש המ"ם ואנקמה נקם אחת משתי עיני. (ויקרא ס' קלא וס' שמז):

עא ואם הזכיר מספר שנים או שלשה ואח"כ פרט הפרטים של הכולל ע"י מלת **אחד אחד**, אז יבואו שני המספרים בשוה, או בה"א הידיעה **האחד האחד**. או בלא ה"א **אחד אחד**. וכן כל המספרי' הסדורים יבואו בשוה. ראשון שני שלישי, או הראשון השני השלישי, ואם בא א' בה"א וא' בלא ה"א הוא זרות ויש בו דרוש (ויקרא ס' שכט):

עב ויש בזה כלל, אם הזכיר **אחד אחד** בבחינת שהיה זוג א' וידועים ע"י מספר הכולל שנים. יאמר שניהם בה"א הידיעה, כמו ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד ואני אעשה את הפר האחד. ואם לא ידבר בבחינה זו יאמר אחד אחד בלא ה"א (ויקרא שם מצורע ס' פז וס' ע):

עג ואין דרך הלשון לומר מלת אחת בלא המתואר. כי תמיד יאמר. **פעם אחת**, (אם לא במקום שהמתואר נודע ע"י השם או הפעל שבא עמו), ובמ"ש וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה הוא זרות. ודרשו שמלת אחת נסמך על פעל וכפר ור"ל וכפר אחת. (אחרי ס' פד):

עד אולם אם נזכר השם המתואר בהכלל א"צ להזכירו שנית בפרטים, כמו. במסילות אשר אחת עולה בית אל ואחת נגבעה. ולא אמר מסילה אחת. ומ"ש ונתן גורלות גורל אחד וגורל אחד. שהזכיר המתואר שנית יש בו דרוש, (אחרי ס' כג):

פרק ט

עה כל שלא בא מספר סדורי רק מספר פשוט אין הכרח שיהיה רצוף. למשל כשאמר בניתי את הבית עשר שנים אין הכרח שהיו רצופים ובמקום שמקפיד על הרצופות יבא ע"ז לימוד מיוחד (תזריע סי' זיין. מצורע ס' קי קנג):

עו המדקדקים כתבו כי במספר פחות מעשרה יבוא שם הנמנה בלשון רבים, ובמספר יותר מעשרה יבוא שם הנמנה בלשון יחיד. ואחרי העיון ראיתי שהגם שבמספר למטה מעשרה דבריהם נכונים. הנה במספר למעלה מעשרה אין הכלל נאמן. ומצאנו, שנה שנים. איש אנשים. אמה אמות. ולחז"ל היה להם כלל בזה. שבכ"מ שבא שם הנמנה (במספר למעלה מעשרה) בלשון יחיד מורה על שווי הנמנים והתדמותם זה לזה (תזריע ס' יד):

עז במספרים שנמצא בהם מאות ועשירות ויחידות. לפעמים שם הנמנה כפול עם כל או"א. מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. ולפעמים לא. וחז"ל דרשו שבמקום שכפול שם הנמנה בא להשוות הנמנים באיזה דבר. כפי הכלל שית' לקמן (ס' קמד) בשם הנכפל. אמנם בשם **מאת** בצורת הסמיכות שנמצא עמו מספרים ובא שם **מאת** קודם המספרים האחרים. מוכרח לכפול את הנמנה, כי בשם

הסמוך

הסמוך מוכרח שהשם הסמוך יבוא סמוך לו בלא הפסק. (תזריע שם):

עח ויש הבדל בין אם בא המספר בתחלת המאמר ובין אם בא בסופו. שאם בא המספר אחר הפעל יהיה לפעמים עד ולא עד בכלל. אבל אם יקדים את המספר. כמו שבעת ימים מצות תאכלו. שבעת ימים תהיה בנדתה צריך שבעה ימים שלמים ולא אמרינן מקצת היום ככולו (מצורע ס' קעב):

עט המספר הסדורי. ראשון שני שלישי, לא יצדק רק בדברים שא' קודם לחברו בזמן או במקום לא בדברים שהם נפרדים לגמרי. וע"כ במ"ש כאשר שרף את הפר הראשון, דרש שהוא ראשון להקרבה (ויקרא ס' רנה):

פ ומצאנו כמה פעמים המספר הסדורי בלא המתואר. בפרט במקום שהמתואר כבר נאמר תחלה. כמו ויחטאהו כראשון. ומ"ש כאשר שרף את הפר הראשון. בא לדרוש (ויקרא שם):

פא המספר הסדורי ראשון שני שלישי יבוא תמיד אחר המתואר, ומ"ש פר שני בן בקר הוא זר שהי"ל פר בן בקר שני. ודרשוהו שיהיה בן שתי שנים כי עפ"י הדקדוק ראוי לומר **שניי** כמו שלישי רביעי, וסמכו שיוצא מן שם שנה ע"מ **כלי חצי** (ויקרא רח), ובכ"ז דרך שיבוא המספר היכף אחר המתואר כמו ועשרון אחד סולת, ומ"ש בפ' מצורע ועשרון סולת אחד יש בו דרוש (מצורע ס' סז):

פב כ"מ שהזכיר מספר קצוב ואח"כ מספר הסדורי בימים. הוא תמיד למנין לא לחדש. שבעת ימים יהי' עם אמו ביום השמיני תתנו לי, וכשמכוין על החדש יאמר תמיד בא' לחדש בשני לחדש (שמיני ס"א):

פג ומסגולת הלשון כשמזכיר המנין לחדש. אם הוא מספר עד עשר לא יזכיר מלת יום, רק יאמר באחד לחדש בחמשה לחדש. ומן עשרה ולמעלה יבא מלת יום, בארבעה עשר יום, בחמשה עשר יום, וחז"ל נתנו טעם לזה (אמור ס' קמז):

פד ויש הבדל בין כשאומר בשנה השביעית שבת שבתון, ובין כשאומר ובשביעית יצא לחפשי, בלא מלת שנה. שכ"מ שהוסיף המתואר שנה, חשבינן לשנות עולם שהיא מר"ה. (קדושים ס' כה ובהר ס' ואו וס' לח):

פה יש הבדל בין המספר הסדורי, שלישי רביעי חמישי, ובין המספר החלקי, שלישית, רביעית, חמישית, שבמספר הסדורי יהי' הכמנה חוץ לכמני הקודם לו, ובמספר החלקי הוא תמיד מלגאו. אמנם זה דוקא כשזוכר את המספר השלם. אבל אם אומר ויסף חמישיתו עליו, אז החלק החמישי הוא תוספת חוץ מהשלם והוא מלבר (ויקרא ס' שנד):

פו מ"ש וחמישיתיו. הוא מורכב מיחיד ורבים. וכמוהו עלתך זנותיכם תהלתיך וכדומה. כי הכונה בם המופשט הוא לשון יחיד מצד עצמו רק מתרבה מצד האדם שמהלל ומיעץ פעם אחר פעם. וכן כיון שאינו מוסיף רק חומש א' מצד זה בא סימן היחיד. ומצד שמוסיף חומש על חומש אם כפר את החומש, מצד זה בא סימן הרבים. וזה כדעת חז"ל שמוסיף חומש על חומש לא כהראב"ע שישלם ב' חומשין (ויקרא ס' שפז):

פז יש הבדל בין שם מחצית ובין שם חצי. מחצית היא דבר הנחלה בידי אדם בצמצום לשני חלקים שוים, אבל חצי נחלה מאליו, או שהיא מדה ידועה עד שא"צ לחלות עתה, או שלא חלה בצמצום. (צו ס' מד):

פח יש הבדל בין ארבעים יכנו ובין שלש פעמים תכה את ארם. שארבעים יכנו הוא בפעם א' ושלש פעמים הוא בפעמים מחולקים. (ויקרא ס' רכא).

פרק י

פט רוב השמות והפעלים י"ל מובן מדויק מוגדר אם נקחהו שבא בדיוק גמור. ובכ"ז פעמים יבאו על צד ההרחבה. וע"כ נסתפק ברובם אם באו בדיוק או בהרחבה. ולפעמים באר התורה ע"י איזה יתור וכדומה. וכמה פעמים כפל השם ללמד. כמו שכפל שם זכר למעט אנדרוגינוס, כי בהרחבה הוא בכלל זכר (ויקרא ס' כב), וכפל בבקר בבקר על בוקר המדויק (צו ס' עז), וזה תלוי לפי רוב שמושי השם ההוא, שבשם זכר ובוקר הייתי אומר מסברא שבא במובנו הרחב כי כן יבוא לרוב. ויש פעלים שרוב תשמישם בדרך הדיוק, וע"י שכפל השם או הפעל נדע שבא בהרחבה, כמ"ש במה שכפל שם קציר ושם שדה (קדושים ס' יב וס' יג) וכן בשמות בני ישראל (ויקרא ס' ח), אדם (שם ס' יוד), אבר א"מ (צו ס' עז), ימים ונחלים (שמיני ס' עז), בהמה (שם ס' קוף), באו בדיוק וצריך ריבוי שבאו בהרחבה. ובשמות, מזבח (ויקרא ס' קמב), לידה (תזריע ס' ב), קרבן (אחרי ס' נג), הייתי מפרש בדרך ההרחבה שכן רוב תשמישם בתנ"ך, וצריך לימוד שבאו בדרך הדיוק, עיי"ש בכל המקומות שציינתי:

צ ומצאנו כמה פעמים שתפסה התורה דבר אחד לדוגמא. כמו תנור וכירים יותץ (שמיני ס' קמ), וכן בעניני נגעים כ"מ שתפס שם בהרת שאת וכדומה היא לדוגמא (תזריע ס' נו ס' קא קמו), וכן שם בכר ה' (שם ס' כט), שער שחור (שם ס' קכו) וכן חלבי השלמים (צו ס' יט), וכן במ"ש בפ' שמיני תחלה מאמר פוסק סתם אשר יבוא עליו מים יטמא, ואח"כ התנה תנאים אשר ישתה בכל כלי, ידעינן שמ"ש אשר ישתה הוא לדוגמא (שמיני ס' קלו). וכן באזהרות מצאנו שתפס דוגמא, לא תקלל חרש וה"ה לכל אדם (קדושים ס' לד), ולפעמים באר שבא דרך דוגמא כמו במ"ש בהמתך לא תרביע כלאים הוסיף את חוקותי תשמרו ללמד שלא דוקא בהמה ולא דוקא בהמה שלו (קדושים ס' מז), ועמ"ש עוד (אמור ס' קכט בהר ס' ג), ומצאנו שתפסה התורה אזהרה לדוגמא ללמד כי' האזהרה שבא כתב בנוק"א, כמו מה שתפס בס' קדושים אזהרת תנץ לזמנו ה"ה חוץ למקומו, ובא לדוגמא

לדוגמא לבאר מ"ש (כפ' נו) לא יחשב שהם דהיינו מחשבה הדומה לחוץ לזמנו שהיא מחשבת המקום, כמ"ש באורך ובדברי דעת (צו ס' קכב):

צא ומצאנו פעמים רבות שתפשה התורה השם שבו יעשה הפעל, ואינו דוקא רק לדוגמא. כמו והכה את רעהו באבן או באגרוף. כי יכה את עין עבדו בשבט. לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן. וכדומה. ופעמים בא השם בדוקא. כמו. והרים בקומצו. והזה באצבעו. ולכן אמר ר' ישמעאל בג' מקומות הלכה עוקבת מקרא. וכסהו בעפר. בתער. במרצע. ספר. ר"ל שא"א להכריע מן הכתוב רק מן ההלכה. ומביאים בענינים אלה על ענין הכתוב. (ויקרא ס' רלח). ויש בזה הבדל בין אם מקדים את השם אל הפעל אז בא בדוקא. כמו אם היה אומר. בעפר יכסהו. בתער יגלח. במרצע ירצע. ספר יכתב. אז הי' דוקא. וכשהקדים את הפעל אין להכריע אם בא השם בדוקא ויוכל לפרש שבא לדוגמא (אחרי ס' קד):

צב וזה דוקא במקום שי"ל שהשם שבו יעשה הפעל בא לדוגמא. אבל במקום שהשם רצוף במושג הפעל, כמו ושרף באש. ולא ידעינן אם שם באש בא במובן המדויק ודוקא אש. או אם בא במובן הרחב וכולל אף שריפה של אבר וכדומה מתולדות האש. יהיה בהפך, כשאמר ושרף באש שבא שם באש לבאר פעל ושרף (כי שם השני מבאר תמיד את הראשון) באש דוקא. (כי כלל אצלינו שהשם הבא לבאר את הפעל בא בדיוק תמיד), אבל כשאמר באש תשרף. שבא הפעל תשרף לבאר את השם באש, אז בא לכלול כל מיני שריפות שבא ע"י האש. כן אומר בפסחים דף עה (ויקרא ס' רלח):

צג ובכל מקום שדבר הכתוב דרך חלוקה, כמו השם שבא אחר מלת **אם** שמורה החלוקה, לא בא השם בדוקא. כמ"ש אם עולה לרבות תמורה (ויקרא ס' כא). אם כבש לרבות פלח (שם ס' קעט). וכן אם נדר או נדבה (צו ס' קמו). אם בהרת (תזריע ס' נו). וכן שם איש שבא אחר מלת אם שבא לתנאי הוא שם הכללות (מצורע ס' קמה בחקותי ס' קיג). וכן השם שבא אחר מלת **או** שמורה החלוקה, הוא ג"כ שלא בדיוק, וכולל כל הנכנס בגדר החלוקה כמו שית' לקמן (ס' ריד):

צד ולפעמים יתפוש שם אחד לרבותא. כמ"ש וכל חטאת אשר יובא מדמה. שפי' אף חטאת, וכ"ש שאר קדשים (צו ס' עב). וכן מ"ש עור העולה (שם ס' סח). וכן במ"ש את כספך לא תתן בנשך ובמרבית לא תתן אכלך תפש שניהם לרבותא (בהר ס' עד). וכן במ"ש נדבה תעשה אותו ולנדר לא ירצה, שפי' נדבה וכ"ש נדר, ולנדר וכ"ש לנדבה (אמור ס' קיח):

צה וכ"מ שסמך שם הסוג אל שם האישי, כמו זבח שלמים. זבח תודה. קרבן מנחה. וכדומה יש בו דרוש תמיד. ועפ"י רוב בא לרבות גם זבח אחר הדומה לשלמים וקרבן הדומה למנחה. כי יכוין לומר שאינו יחידי, שלמים מצד אישם שהם שלמים, רק מצד סוגם הכולל שהם זבח וקרבן, וגם זבח וקרבן אחר יש בו דין הזה. וגם דרשוהו לדרושים אחרים (ויקרא סי' נ"ד קס"ו קמ"ג קנ"ו קס"ה רל"א. צו ס' ק"א ק"ז ק"ח קי"ב קי"ג קע"ו קכ"א קכ"ג ק"ל קמ"ו קנ"ב. אחרי ס' נ"ח. אמור סי' ק"י קכ"ז קע"ב):

צו ויש שמות רבים אשר בהתחברם יולד מהם מושג אמצעי, כמו מהומת מות. מגרי שאול. חרדת אלקים. וכן שם קול, אם יתחבר אל שם אחר. קול פחדים. קול מלחמה. שפי' קול הדומה למלחמה. וכן ושמעה קול אלה מרבה אף שבועה שאין בה אלה (ויקרא ס' רנג) וגם על יסוד זה נבנו הרבה דרושים מהשמות המורכבים שציינתי בסימן הקודם:

פרק יא צז העברי יציין את המאמר התנאי בא' מחמשה פנים. (א) במלת **כי**, כי תקנה עבד עברי. (ב) במלת **אם**. אם תקריב מנחת בכורים. (ג) במלת **אשר**. אשר נשיא יחטא. (ד) הפעל הבינוני עם ה"א הידיעה שטעמו כטעם אשר. **המקריב** את זבח שלמיו לה'. (ה) המקור עם שימוש ב' או כ'. בבואכם אל הארץ. ויש גדרים והבדלים בין כל שימוש בלשון. (ויקרא ס' יב):

צח יש הבדל בין מלת כי ובין מלת אם. שמלת **כי** יבוא בתחלת המאמר התנאיי, ומלת **אם** יבוא בפרטי החלוקות. למשל אדם **כי** יקריב קרבן. אם עולה קרבנו, ואם מן הצאן ואם מן העוף, עד שמזה נדע קישור הפרשה, שכ"מ שמתחיל במלת כי הוא ענין חדש, וכל הנאמר אחריו במלת אם הם פרטי הפרשה ולמדי' זה מזה:

צט ובמ"ש בפ' אשם תלוי ואם נפש כי תחטא הוא זרות בלשון. שמלבד שלא ידקדק שם מלת אם, כי הוא ענין בפ"ע לא חלוקה מהקודם, זר מאוד מלת כי הבא אחריו. ומזה למד ר"ע לחייב על ספק מעילות אשם תלוי, שנזה בא מלת אם להראות שהוא חלוקה מן המאמר הקודם שדיבר במעילות, ואחר שבאמת הוא מאמר בפ"ע, בא גם מלת כי. ונתבאר (ויקרא סימן שכט):

ק והטעם לזה, כי מלת אם הוא מלת החלוקה, משא"כ מלת **כי** דומה עם מלת כאשר ומציין הודאי, וע"כ בא בראש המאמר והפרשה, ומלת אם בא בפרטי החלוקות. וכ"מ שבא מלת **אם** יש שם חלוקה וספק ואפשריות (ועיין בהר ס' לז). ומש"כ ואם תקריב מנחת בכורים הוא זאת שהיל"ל וכי תקריב. כי גם אין לומר כדעת הראב"ע שהוא חלוקה מהקודם. כי יש כלל שאחר מלת אם יסמוך לו תמיד המלה שהיא יסוד החלוקה בין אם הוא שם או פעל או מלה והיל"ל ואם מנחת בכורים תקריב. ופי' חז"ל שיסול

מלה

מלת אם על דבר שיש בו אפשריות מצד הזמן. כי מנחת העומר עתיד לפסוק ולחזור. וכן אם יהיה היובל. (ויקרא ס' קמח באורך):

קא ולא יבוא מלת אם אם כטעם בין בין. ומ"ש אם זכר אם נקבה יש בו דרוש(ויקרא ס' קט):

קב ובמאמר תנאי שיש בגזרה הראשונה (שהוא התנאי) כמה תנאים. לא יבוא מלת אם בא' מן התנאים קודם שנז' תולדות התנאי, ומ"ש אם לא יגיד יצא מן הכלל ויש בו **דרוש**. (ויקרא ס' רנד):

קג ויש הבדל בין מלת **כי** שבראש המאמר התנאי ובין מלת **אשר**. שמלת כי הוא מלת התנאי ומלת אשר היא מלת הצירוף. וכ"מ שהתולדה של התנאי הוא פעולה חוץ מהנושא בא מלת **כי**, וכ"מ שהתולדה חוזרת לגוף הנושא עצמו בא מלת **אשר**. כמו אשר יאכל כל דם ונכרת. (תזריע ס' ביח), וכ"מ שנלוז מן החק הזה ובא מלת אשר תחת כי השיבוהו חז"ל אל מכונו. כמ"ש אשר יצוד ציד חי' ושפך את דמו וכסהו בעפר. השוחט יכסה. ובזה התולדה חוזרת לגוף הנושא (אחרי ס' קיז):

קד וגם יש הבדל שמלת אשר מציין קנין הנמצא בנושא. ומלת כי מציין הפעולה העתידה. ולכן בכ"מ שירצה לבאר שהדבר אינו נוהג רק מכאן והילך, כמו בצרעת ובזיבה, שצרעת וזיבה שלפני הדיבור אינו מטמא, תפס מלת כי תחת מלת אשר בכ"מ. ובמקום שירצה לומר שאף אם היה בו דבר זה מכבר נוהג הדין, כמו במ"ש אשר יהיה בו מום תפס מלת אשר. (תזריע ס' ב' באורך, ועוד שם ס' ל"ו קמ"ב. מצורע קכ"א, אמור ס' מ"ב):

קה ובמ"ש אשר כ"א יחטא בא מלת אשר תחת מלת אם. ויש הבדל ביניהם שמלת אשר הבא כטעם אם מציין שרוצה שיהיה הדבר כן. כמ"ש זאת הברכה אשר תשמעו והקללה אם לא תשמעו. (ויקרא ס' רנז):

קו והפעל הבינוני עם ה"א הידיעה הבא בראש המאמר התנאיי טעמו כטעם אשר. רק שזה מציין גם ההודעה, שהגם שהיא ה"א התנאי היא ג"כ ה"א הידיע', אבל מלת אשר מציין הסתם (צו ס' ג):

קז וכל ארבעה שמושים אלה מורים על הרבות לא על המוגה. לבד השימוש החמישי שהוא הה"א הנלוה על המקור יבא בא' מג' פנים, (א) לפעמים מציין העמדת הזמן, כמו בבואם אל אוהל מועד. (ב) להורות על ההכיפה, בבואכם אל הארץ. (ג) אם פעולת התנאי הכרחי בין מצד עצמו בדרך העולם בין מצד חיוב התורה (ויקרא ס' יג, וס' קמח):

קח ובכל ספר ויקרא וספר במדבר שמדבר במצות שבין האדם לאלקיו יקדים תמיד את השם למלת כי (התנאיי) הבא אחריו. אדם כי יקריב קרבן. לא כן בס' משפטים ובס' דברים שמדבר ממשפטים שבין אדם לחבירו, יאמר תמיד, כי יכה איש וכי יגאל איש והטעם לזה עי' (ויקרא ס' יב):

קט וכלל בלשון שמלת אשר (הנקרא בכינוי המצרף) צריך שיכתב תמיד סמוך אל השם שהוא מצורף עמו בלא הפסק. והאבן הזאת אשר שמתי מצבה, יהיה בית אלקים. ובכ"מ שיוצא מן הכלל היא מלת הטעם לא הצירוף. או שחז"ל דרשוהו והשיבוהו עפ"י הדרוש אל מכונו. כמו המזבח סביב אשר פתח א"מ. דרשו שמלת סביב תואר למזבח (ויקרא ס' מג, וכן שם ס' רכד וס' שד"ס, וצו ס' נ, אמור ס' סד):

קי ואין דרך לכפול מלת אשר רק אם מלת אשר השני מבדיל את הראשון ובא בלא וי"ו, כמו אשר יגור בתוכם אשר יעלה עולה או זבח. וזולת זה לא יבא מלת אשר רק על הראשון. כמו אשר היא מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת. ומזה מוכרח שמ"ש הכהן אשר ימשח אותו ואשר ימלא את ידו הוא וי"ו החילוק, ופי' **או אשר**, שבזה יבוא מלת אשר כפול. כמו אשר ישחט במחנה. או אשר ישחט' חוץ למחנה. (אחרי סימן עט):

פרק יב קיא דרך הלשון שבמאמר המסודר יקדים את הפעל אל השם תמיד. וידבר ה'. וילך אברהם. וכדומה. וכ"מ שהקדים את השם אל הפעל יכוין לבאר איזה גדר בהשם. הכהן ימלק. בעצמו של כהן. (ויקרא ס' ע"ח וס' שנב), או יכוין איזה סתירה והפוך בין שם זה להשם שלפניו. כמו במ"ש ואת אשמו יביא יכוין איזה הפוך בין דין האשם לדין החומש. (ויקרא ס' שפו. וכן עוד שם ס' רלג. וצו ס' קיא. שמיני ס' נב וס' קכס. מצורע ס' כא). או יכוין איזה מיעוט ודיוק, ואל בני ישראל תאמר למעט עכו"ם. (קדושים ס' פח):

קיב וכן במשפט הנאמר דרך הפוך וסתירה אל המשפט שלפניו, אם יסוד הסתירה של החיוב והשלילה הוא בין השמות יקדים את השם, לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך. וכן ממה שהקדים את השם קרבן ראשית תקריבו ולא אמר והקרבתם קרבן ראשית מבואר שאינו ציוי בפ"ע רק שלילה של המשפט הקודם (ויקרא ס' קלח):

קיג וכן במאמר הבא דרך חלוקה ויסוד החלוקה היא בין השמות יקדים תמיד את השם שהוא יסוד החלוקה, ומזה הוכיחו ממ"ש וכ"ח אשר תבושל בו ישבר, שהקדים השם כלי חרש, מבואר שסוף חלוקה של הקודם. הבגד יכובס וכל"ח ישבר (צו ס' סו):

קיד ולא יכנסו מאמרים בגדר החלוקה רק אם הם שוים בדבר אחד, בהשם או בהפעל, ומחולקים בדבר אחד. לא משפטים המחולקים לגמרי בין בשם בין בפעל. ומזה הוכיחו שמ"ש וכ"ח אשר תבושל בו פי' אשר תבלע בו. שלפ"ז דומים הבגד והכלי חרש בהפעל, והחלוקה היא רק בין השמות שאשר יבלע בבגד יכובס ובכל"ח תשבר. משא"כ אם פי' בישול ממש הם משונים גם בהפעל ואינם בגדר החלוקה כלל, והי' ראוי להקדים הפעל ככל מאמר השמד בפ"ע (צו ס' בח):

קטו וכן יקדים השם להורות קישור פנימי בין שני משפטים. וזה במקום שהשם אשר הוא נושא במשפ' השני הוא גוף הפעול במשפט הא' הקודם לו. כמו ויתכור את בכורתו ליעקב ויעקב נתן לעשו. בכל אשר עבדתי את אביכן ואביכן התל בי (ויקרא ס' שנו):

קטז ולפעמים יקדים את השם ללמד שהפעל לא בא בדוקא ושעיקר הוא השם לבד. שדך לא תזרע. שיקר האזהרה על השדה לא על הזריעה כי גם הבלתי זורע רק מקיים אסור (קדושים ס' מח בהר ס' ג) ואם מקדים הפעל לפעמים השם לאו חקא (אחרי ס' קך) וכן יקדים את השם בתשובת השואל, מן הבהמה תקריבו, מלחם אביה תאכל (אמור ס' לז):

קיז וכל זה במאמרים שהם מסודרים ורצופים א' אחר חברו בזמן, אבל כשבא לדבר מענין שכבר עבר קודם לזמן ההוא יקדים תמיד את השם אל הפעל. כמו שפרש"י על והאדם ידע. ועל וה' פקד את שרה. ועל ואל משה אמר. וכ"כ בתשב"ץ ח"ב ס' רכ"ב. וכן פי' את חקותי תשמרו חוקים דמעיקרא (קדושים ס' מז, וכן עוד ויקרא ס' נא שמיני ס' יד):

קיח ושני פעלים הבאים על פועל אחד דרך הלשון שיבוא שם הפועל בין שני הפועלים. ויגדל הילד ויגמל. ובמקום שבא השם אחר שני הפעלים הוא זרות בלשון ודרשוהו חז"ל תמיד בסמך שני הפעלים להשוותם זל"ז באיזה דבר, או שהיו תכופים ברגע א', (ויקרא ס' אלף, צו ס' קעט):

פרק יג קיט במאמר שנז' שם הפועל ושם הפעל בפי', לא יבוא שם הפעול לפני שם הפועל, ויש בו דרוש תמיד כמו שדרשו חז"ל מ"ש כאכל קש לשון אש, אבנים שחקו מים. וכן מ"ש ויקרא אל משה ה' (ויקרא ס' ז):

קך שני פעלים הבאים על פעול אחד, אם שני הפעלים רצופים יבוא הפעול אחר שני הפעלים ואם לאו יבוא באמצע, (ויקרא ס' מ"ה וס' ש"פ):

קכא שני שמות הבאים זא"ז, בין אם הם פועלים או פעולים מסתמא הסדר דוקא והקודם נחברו קודם במעשה או במעלה, (ויקרא ס' קיב וס' רפח. תזריע ס' כה וס' קפא קדושי' ס' ד' אחרי ס' מב וסי' סג):

קכב ושני שמות שבאו במקום א' בסדר אחד ובמקום אחר הקדים את האחרון להראשון בא להורות ששניהם שוים. ובכ"ז יש טעם לכל סדר (ויקרא ס' רפח. קדושים ס' ד):

קכג בכ"מ שבאו שני פעלים ואחריהם פעל נשוא מסתמא, מוסב על הפעל האחרון (ויקרא ס' רמה וסי' שטו. צו סימן ה'):

קכד וכל מלות היחוס הבאים בבחינת תואר הפעל אחר גוף הפעול להגביל את המקום לא יגבילו את שנושא רק את הנשוא. ושחט לפני ה' ואין השוחט לפני ה'. וזרקו על המזבח ואין הזורק על המזבח (ויקרא ס' לו וס' מב):

קכה ויש הבדל בין אם הפעלים סמוכים זל"ז בדרך הפעל, כמו כי יחטא ועשה, ובין כשבא הפעל השני בדרך המקור מקושר להראשון ע"י שימוש בכלם, כמו תחטא בעשותה, שאז יש קישור להפעלים זל"ז והפעל הראשון נתלה בפעל המקורי כמסובב מהסבה, או נתלה ממנו בזמן. כמו וקדשת את המזבח בכפרך. בבואם אל א"מ ירחצו מים (ויקרא ס' רעח):

קכו ופעל הנקשר אל פעל ע"י שימוש הב' המשמש עם המקור, אז הפעל שבא בדרך המקור קודם לרוב בזמן אל הפעל הנקשר עמו. במשוך היובל המה יעלו בהר. פי' אחר משיכת היובל. (צו ס' פז) או יורה היום אם בעת יהי' זה (שם. ושמיני ס' קפז):

קכז הלמ"ד המשמש עם המקור מורה עפ"י הרוב על ההכנה אל הדבר. ויצאו ללכת ארצה כנען. כי על הכלי שבו יעשה הדבר ראוי שימוש הב', ומ"ש לבטא בשפתים היה ראוי בביטוי שפתים, ונדרש (צו סימן שיח):

קכח המקור עם הלמ"ד יורה לפעמים על המחשבה לבד, ולפעמים יורה על שמחשבה והמעשה כמו להרגו בערמה והרגו. לשכב את בת יעקב ושכב. ומזה נמשה הפלוגתא שבין ר"א ור"ש במ"ש לכפר בקדש אם פירושו שכפר ממש, או פי' שרצה לכפר (צו ס' עה). ובמ"ש לא תקרבו לגלות ערוה יש פלוגתא אם גם קריבה אסור או כר' פדת שפי' לגלות ומגלה (אחרי ס' קמו):

קכט ולפעמים יבוא המקור בלא כינוי, לבלתי עשות מחוקות התועבות, נהפך את הערים. ולכן כשבא בכינוי. בעשותה אחת, בשבתך בביתך. נדרש (ויקרא ס' רעח):

קל והמקור בלמ"ד שנקשר אל פעל מורה מיעוט וגדר, לא תלמד לעשות אבל תלמד להורות. (אחרי ס' קכה), וכן בא להגביל הפעל הראשון. כי תחל לזנות, בל נפרש כי תחל בעניני הול זולת זנות (אמור ס' קף):

פרק יד קלא הכתוב לא יוסיף תואר על שם העצם רק לצורך וכל תואר שהמתואר ניכר בלעדו הוא מיותר ויש בו דרוש. (שמיני ס' מא בחורך ועוד שם ס' כ"ד כ"ז נ"ג מצורע ס' מג אחרי ס' ה"א):

קלב וכן כ"מ שבאו שני תוארים על דבר א', בהכרח שתואר א' אינו מספיק. כמו, עבד עברי. מזבח הזהב, עגל מסכה. ובמקום שא' מספיק השני למותר. וע"כ במ"ש ולקח הכהן המשיח מדם הפר פי' מביא מענין גדולה, דאם כפשוטו הי' די בשם משיח לבד: משא"כ במ"ש אם הכהן המשיח יחטא אין די בשם משיח דיל"ש שהוא המלך. (ויקרא

ס' ל"א רי"ג צו ס' ג) . וכן בכ"מ שבא הגלר מיותר יש בו דרוש (ויקרא ס' רכ"ה וס' ר"ל שמיני ס' כב תזריע ס' מג ובכ"מ ועיין עוד ויקרא ס' מד וס' רנב מצורע ס' נא בהר ס' נג) :

קלג וכן אם בא סימן המספר א"צ סימן אחד ואם בא סימן אחר א"צ סימן המספר , ואם באו שניהם יש בו דרוש . כמו במ"ש ויקרב את האיל השני איל המלואים (צו ס' קפג) :

קלד וכן אם הוסיף כינוי המיחד אשר ע"כ יוסיף הודעה חדשה על הנז' אחלה , ואם לאו הוא מיותר ומכלל שמלת אשר היא מלת הטעם . וה"ה בכל אלה מיוחדת , כמו בכ"מ שאמר מבשר הזבח , שמלת בשר מיותר (צו ס' קיב קי"ז שמיני ס' עד ועיין עוד מצורע ס' קלה) :

קלה וכ"מ שמפרש הטעם בסוף המאמר כמו , עולה היא, מנחה היא, חטאת היא. ק"ק היא , צרעת היא , מספחת היא , נבלה היא, יוהכ"פ היא , וכדומה , יש בו תמיד שני דרושים . (א) על היחוד כי בכל אלה המקומות מבואר בגוף הענין שמדבר מדיני עולה או מנחה או צרעת וכדומה ולמה הוסיף הודעה שנית , (ב) מלת היא ג"כ מיותר שבהרבה מקומות שמוש מלת היא , כמו קדש קדשים מאישי ה'. אשה לה'. שבת שבתון מקרא קדש , והדרושים שדרשו חז"ל בזה נחלקים לפנים רבים . לפעמים ידרוש . ברי' עולה היא . אף שחסר איזה דבר מ"מ היא עולה , ומלת הוא יורה בהפך דוקא אם הוא כהוייתו. והרי יש ריבוי ומיעוט ומרבה דבר וממעט דבר . ולפעמים ידרשו שבא לומר שדין האמור שם אינו דין מיוחד בזה המקום לבד , רק הוא דין כולל מצד שהוא עולה ומנחה בכלל , וה"ה שנוהג בכל עולה ובכל מנחה . ומלת הוא מורה ההפך רק הוא לא עולמה והרי יש ריבוי ומיעוט . ולפעמים דרשו שכפל הטעם לעכב או לחלק הענינים ועוד יש בזה כמה דרכים והמצאם אם תבקר בספר (ויקרא סימן ס"ם כ"א קכ"ו קנ"ה רכ"ו רע"ה של"ז שמ"א שמ"ב שס"ח . צו סימן ל"ד ל"ז ע"א ע"ו ע"ם פ"ב פ"ג פ"ד קכ"ג קכ"ז. שמיני סימן מ"ה נ"ד ע"א ע"ה נ"ד ק"א קמ"ם קנ"ג. תזריע סימן נ"ב נ"ו כ"ד ס"א ע"ו ע"ז פ"ח נ"ב ק"א ק"ז (ג' דרושים) קכ"ד קמ"א קמ"ז קנ"א קנ"ז . מצורע סימן מ"א ס"ד קכ"ג קכ"ד ק"ל . אחרי סימן ז"ד פ"ח . אמור סימן פ"ה רל"ב רל"ג . בהר סימן קי) :

פרק טו קלו מתפארת הלשון שלא יחזיר את השם בכל פעם , רק אחר שנז' בפעם הראשון , אם הוא שם הנושא יסמוך כל הפעלים עליו , ואם הוא שם הפעול ירמזהו ע"י כינוי . כמו ושחט אותו , והזה עליו , ושרפו , וזה כלל בכל הלשונות . ועל כן בכ"מ שכפל השם בין שם הנושא בין שם הפעול שלא לצורך יש בו דרוש תמיד . והדרושים האלה יהיו בכמה דרכים :

קלז פעמים דרשו שכפל השם לדייק כדבר . דוקא אותו השם לא דבר אחר שהיה עולה על הדעת לטעות בו . כמ"ש מסולת המנחה לא מנחה אחרת שנתערבה עמה , (ויקרא ס' קו) , את השער לא חלופי' (שם ס' רי) על ראש השער למעט שעירי עכו"ם (ס' רנא) , מדמה ולא מתרומתה (צו ס' כא) וכיוצא בו (שם ס' ק וס' קיז תזריע ס' סח וס' עד בחקותי ס' עא) , וכן דרש ד' דרשות על ד' פעמים שמיותר שם הזב למעט ד' דברים (מצורע ס' קל) :

קלח ופעמים רבים דרשו שהשם השנוי אינו השם הראשון ממש . כמ"ש והקריבו את הדם וזרקו את הדם אף שנשפך מן הכלי ע"ג הרצפה יכול אפי' נשפך מצואר בהמה ע"ג הרצפה ת"ל הדם . ר"ל שממה שלא אמר וזרקוהו בכינוי משמע שהוא דם אחר אף שאינו הדם הנז' שהוא הדם שבכלי . אולם דקדק לאבן שגם הדם שלא מ' יבוא בלא ה"א הידיעה , וכמו שבארתי זה (צו ס' קנח) . כי הה"א מציין השם שנזכר נז' ונודע . ולכן מוכיח שבלא א' הוא הדם הנז' שנתקבל בכלי , ומצד אחר הוא דם אחר כיון שנשפך מן הכלי , (ויקרא ס' מא) וכן דריש בכזה מ"ש ראש העולה (שם ס' ל) והפשיט את העולה (ס' מו) , ואש המזבח מזבח אחר (צו ס' ו) , עור העולה אף שלא עולת איש (שם ס' עז) ובגדי' את הנותר כל נותר (שם ס' קנז) והיה במקו' הבהרת שאין אחר (תזריע ס' לז לח) , והנה אין בבהרת בהרת אחר (שם ס' קיד) נרפא הנתק נתק אחר (שם ס' קלם) כי שבה הנגע נגע אחר (שם ס' קכ"ה) , וכן עוד מצורע ס' פ"ג קה קנז אמור ס' קפא רז בחקותי ס' פד נב):

קלט וכענין זה דרשו ג"כ שהשם השנוי בא לרבות דבר אחר הדומה לזה . כמ"ש על והבאת את המנחה לרבות כל המנחות (ויקרא קכח) , וסמך על ראש השער לרבות פר יוהכ"פ (שם ס' ריא) . וכן על דם השער (ס' רנז) , על חלב פר החטאת (ס' רל) , ועל ועשה לפר (ס' רנג) , ועל ראש השעיר (ס' רסח) . ושחט את החטאת לרבות כל חטאת (ס' ער) על ראש החטאת (ס' רפד וס' רנ) , פר חטאת (אחרי ס' סז) , וגם דרושים האלה נבנו על יסוד הקודם שהשם הנכפל אינו השם הראשון ממש שא"כ לא הי' לו לכופלו בהגם והיה מציינו ע"י הכינוי , וכן במ"ש וינא הכהן ובאה הכהן , דרש כהן אחר (מצורע ס' ו) . ויצק על כף הכהן , כף כהן אחר (שם ס' נג) , וכיוצא בו על ובא איש כהן (אמור ס' כה) , וכן במקום שמתחיל ענין אחר ישנה השם שניה , שמזה מוכיח שמ"ש ושור או שה או"ב , מדבר בחולין , (אמור ס' קכח) :

קמ ולפעמים החזיר את השם שנית לחלק המאמר ולעשות משפט אחר . והוא אם הזכיר האלה איזה תנאי' ורצה ללמד שבדיעבד אין התנאי' מעכב כפל השם למען יקרא הפעל עם השם שאחריו כשאמר בפ"ע בלא נהגה תהקודם . כמו אביב קלוי באש גרש כרמל . תקריב את מנחת בכוריך הוסיף השם מנחת , בכוריך למען נקרא פ"ע תקריב את מנחת

בכוריך

בכוריך. כמאמר מחולק בפ"ע. לאמר שקריב מ"מ אף שאין בו התנאים. אביב גרש (ויקרא ס' קנג), וכן במ"ש את אזכרתה (שם ס' קח). וכן שיוצא בו (מצורע ס' סב וס' נא, אמור ס' קנז, בחקותי ס' טו):

קמא ולפעמים הוכרח להחזיר את השם. מפני שבאו בו שני שמות ואם ידבר בכינוי לא ידע על איזה שם מוסב הכינוי כמ"ש ומראה הנגע, שאם יאמר ומראהו בכינוי נטעה לפרש שמוסב על השער לבן. (תזריע ס' נא). ואמר והנה הנגע עמד בעיניו. בל נפרש על הבהרת (שם ס' סא), וכן אמר פרוח תפרח הצרעת וכסתה הצרעת. בל תפרש על השאת, (שם ס' עט וס' פד וס' קעג ועוד ויקרא ס' קג):

קמב ולפעמים החזיר את השם להוראות אחרות. כמו שבהסגרים בכל הסגר ראשון אמר והסגיר את הנגע מפני שיאמר נגע בכל אופן כי ימסך הסגר שני (תזריע ס' נט), ומ"ב אשר יגע במשכבו נדרש (מצורע ס' קלג), וכי ירוק בטהור (שם ס' קלו):

קמג ולפעמים בא שנית כדי לדייק את השם. ואת החלב אשר עליהן ולא השבר (ויקרא ס' קע), וראה את הנגע שיהן עינו בנגע עצמו (תזריע ס' נד). על המטהר מן הצרעת ולא המטהר מטומאת מת (מצורע ס' כז) ולקח למטהר לכל מטהר (שם ס' ם), עצים על האש ולא אש ע"ג עצים (ויקרא ס' נ), וכן השם שנשנה כמה פעמים או במקום אחד בא בדוקא, כמו שדרש מ"ש נ"פ והנותרת מן המנחה (ויקרא ס' קיא), ונ"פ לפני א"מ (שם ס' קסד), ונ"פ מנחה חדשה (שם ס' קלז), וכן עוד (אחרי ס' קכו):

קמד או שנכפל כדי להקים שני השמות זנ"ז. ונמלה על קיר המזבח להקים מזבח שנגבי הקטרה ומילוי שמניהם למעלה (ויקרא ס' סג) (ויתבאר לקמן ס' קנט וס' קס):

קמה ולפעמים נכפל להורות שאינו כפי הוראתו הפשוטה. כי אם שימוש השם ההוא לרוב בדרך ההרחבה נכפל להורות שבא בדרך הדיוק, ואם רוב שמושיו בדיוק, נכפל להורות שבא בדרך ההרחבה, (ויקרא ס' רלד תזריע ס' סח וס' קמג. וכמ"ש בפרשות למעלה פרק י'):

קמו ותראה בסדר הזריע יהדו חז"ל פרק שלם לדרוש את השמות המיותרים ומכופלים בפרשת נגעי בגדים, שפה בא שם בגד כפול שמונה פעמים ושם עור ושם שתי וערב כפולים ומיותרים שבע שבע פעמים. ושם פשתים וצמר כפולים שלש פעמים. ודרשום חז"ל עפ"י הדרכים הנז' ובאו הדרושים מסונים כמספר היתורים בחכמה ורוח ה' ותורת ה' תמימה משיבת נפש:

קמז והשם שבא שני פעמים וצריך לבוא בסמיכות יבוא בפעם הראשון בסמיכות ובפעם השני יבא בה"א הידיעה. כי בשאלה יבאר מבוקשו ע"י סמיכות ואח"כ כבר נודע ובא בידיעה ולא נהפך ועל כן מ"ש ועלהם יבמתו אל הזקנים וקראו לו זקני עירו הוא שלא כמשפט הלשון. ומזה הכריחו חז"ל שמ"ש זקני עירו יכוין על זקנים אחרים שבעיר (ויקרא ס' רמט). וה"ה כשבא פעם הראשון בה"א ופעם השני בלא ה"א הוא שם אחר. ומ"ש והבשר כל טהור יאכל בשר הוא זרות בלשון ונדרש (צו ס' קכח) וכן הוכיחו שמ"ש והנותר בשמן איננו ה"א הידיעה כי בודאי נוסר. רק הוא ה"א התנאי אם נותר. דבא ההלוג אמר ומיתר השמן בלא ה"א הרי אין תנאי וידוע שיותר וכ"ש שלא ידקך ידיעה על הנותרת (מצורע ס' נו):

קמח וגם במקום שצריך להזכיר את השם שנית מסעמים הנאמרים לא יחזיר רק שם האיש לא שם הסוג הדבק עמו, ואם נשנו שניהם יש בזה דרוש מיוחד בפ"ע, כמו במ"ש את מנחת בכוריך (ויקרא ס' קיד), על זבח התודה (צו ס' ק), זבח תודת שלמיו (שם ס' קח):

קמט ולפעמים יכפול השם לקריאה. אברהם אברהם משה משה (ויקרא ס' ד) או להורות על הכללות. איש איש (קדושים ס' נא מצורע ס' קך אמור ס' קד) וכ"מ שנז' תחלה הפעל בשמו ואח"כ נז' עם השם הי' תחלה נושא כתמי (צו ס' קמה ויקרא ס' לה ק' ק"ג):

פרק טז קן ובכל המקומות שירמוז את גוף הפעול ע"י כינוי יהי' בשני דרכים. לפעמים ירמזהו ע"י כינוי לבד. והקריבו ושחטו והקטירו והקטירם **והביאה**, ולפעמים ירמזהו ע"י כינוי הדבק אל מלת **את**. ושחט אותו, והקריב אותם, והקטיר אותם. וכל מאמין בקדושת תורתנו ובסדר לשון הקודש יבין זאת בס"א שיהי' דבר זה נתון למקרה כפי שעלה על רצון הכותב, ואחר בסי' יפלא לציין הכינוי ע"י הוין לבד למה הוסיף מלת את. וחז"ל אזנו וחקרו ותקנו בכ"מ שבא הכינוי דביקה אל מלה את ודרשוהו. וקוטב הדרוש סובב בכ"מ על כלל א' בכ"מ שירמוז גוף הפעול סתם ירמזהו ע"י כינוי לבד, וכ"מ שרוצה לדייק שמכוין על גוף הפעול בדוקא אז ירמזהו ע"י כינוי הדבוק אל מלת את. וזה בשתי פנים. (א) אם ירצה לומר שהפעל מתפרש על כל גוף עצמותו של הפעול בכולו לא בחלק ממנו. (ב) אם יכוין למעט שאין הפעל מתפרש על עצם אחר רק על גוף הפעול לבד. ותמצא שני האופנים האלה על מה שכפל ונתת אותה לנתחי' ונתח אותו לנתחיו בשלש. לאן ובקר. שדרשו שא' מורה אותה לנתחי' ולא נתחים לנתחים. והב' מורה אותו כברה ולא פסולה (ויקרא ס' מז). ותמצא לדרשים האלה (ויקרא סימן ס"ד ס"ח פ"ה פ"ח צ' קכ"ה קמ"א קמ"צ קע"ד רס"ו רל"ו רס"פ ש"ל שפ"ה, צו סימן כ"ה מ"א נ"א כ"ס ע"א קמ"ס קג"ז. שמיני סימן כ"ה מ"ה נ"א. תזריע סימן נ"ד ק"ז קל"ד. אחרי ס' נ"ז ס' ק"ג. קדושים ס' ל"ב. אמור סימן ק"ט ל"ב רס"ז רל"ו

ר"ש . בחקותי סימן ס"ד עיי"ן :

קנא שני פעלים הבאים זה אח"ז באופן שהפעל השני משלים וגומר פעולת הפעל הראשון . אם נז' גוף הפעול אחר הפעל הראשון יבוא הפעל השני סתם בלא כינוי ובלא מלת את . ולקח הכהן מדם החטאת ונתן . והסיר את מוראתו והקטיר . ולכן בכ"מ שנלוז מן הכלל הזה ובא אחריו הכינוי או מלת אותו דרשוהו חז"ל להיות מיעוט . ואם בא מלת אותו דרשו ממנו לרוב שני מעוטים. (א) מן הכינוי היתירה .(ב) ממה שבאה הכינוי דבוקה אל מלת את שתופסת גוף הפעול (כנז' בסימן הקודם) והראיה דרשים כאלה על והשליך אותה (ויקרא ס' פה) והקטיר אותו (שם ס' נ) ועל והביאה (שם ס' קא) ועוד (שם ס' קח קע"ד ר"י רס"ו רי"ז שכ"ה. צו סימן יב .מצרע סימן מ"ם נ"ה אחרי ס' נ"ת אמור סימן ק"א. ר"ד . רכ"ג) וכן בב' פעלים הבאים זה אח"ז שהשנים האחרונים משלימים פעולת הראשון ראוי שהשנים האחרונים יבואו בלא כינוי . כמו ויעש גדי עזים ויוצא אליו ויגש . ומ"ש והקריבה אל הכהן והגישה בכינוי נדרש (ויקרא ס' קלא) :

קנב וכן בכ"מ שבא הכינוי מיותר בא לדרשה (תזריע ס' ק"ד צו ס' כ"ה קדושים ס' י) . וכן מצורע ק"א קלג (ויש הבדל בין לנחמים למשפחות ובין כשאמר בכינוי לנחמיו למשפחותיו שר"ל כל הנחמי' והמשפחות שי"ל) . (ויקרא ס' מז) :

קנג כינוי הנסתר יבוא לפעמי' עם הנון הדגושה . יפקדנו יפקדנה . ולפעמים יבוא בלא נון רק הכינוי לבד . יפקדו יפקדה . או בא עם הה"א יפקדהו ויש כלל בזה שבכ"מ שבא העתיד המוחלט בא הכינוי עם הנון ובמקום שלא בא עתיד מוחלט רק ניתוי רצון ובקשה . וכן עתיד הבא בוי"ו ההיפוך . וכן במקום שלא יכוין לדייק כינוי הפעול יבוא בה"א או בוי"ו לבד (ויקרא ס' רפט אחרי ס' קיד אמור ס' רל) :

פרק יז

קנד המדקדקים כתבו שלפעמים יכפול הפעל ליפות המליצה . ואין כן דעת חז"ל כי כל כפל אף במאמרים המליציים יש להם תמיד פשט ודרוש . וכ"ש בדיני ההלכות שלא יתכן שום כפל ויתור (אחרי ס' לז באורך) והפעל הכפול נתנו בו תמיד טעם ויש בו דרוש .והדרושים יתחלקו ג"כ לכמה פנים . כמו שבארנו (בפרק טו) בשם הנכפל :

קנה לפעמים נשנה הפעל ללמדנו שבא באופן מדויק ולא בשלוח . כמו שכפל פעל יזה להורות דוקא בראוי להזי' וכדומה (צו ס' סד . קדושים ס' יא וסי' כב. אמור ס' יח וסי' עז) :

קנו ולפעמים נשנה הפעל בטעם ללמד שיעשה הציוי בכל אופן . וזה אם בפעל הראשון נזכרו איזה תנאים ובא הפעל שנית מלמד שאף שאין שם תנאים הנז' בכל זאת יעשה את הפעל בדיעבד . כמ"ש ושרף אותו על עצים באש . על שפך הדשן ישרף . אעפ"י שאין דשן (ויקרא ס' רלט) , וטמאה שבעת ימים וכו' תטמא, אף בלילות, (תזריע ס' ח) וכן על כל שערו יגלח (מצורע ס' לח) , או שאם הייתי דן איזה תנאי מן הסברה נכפל הפעל לומר שיעשה בכל אופן , כמ"ש שנכפל וזרקו אצל בן לקן . אעפ"י שאין בשר (ויקרא ס' מג) , וכן בכ"מ שאמר פעל בתנאי ואח"כ נז' שנית בלא תנאי אין התנאי מעכב בדיעבד (ויקרא ס' קמז) , וכן תמצא עוד (שמיני ס' עט אחרי ס' פו וסי' סד בהר ס' נח בחקותי ס' סג) :

קנז ולפעמים נכפל הפעל מפני שהוראת הפעל השני משונה מן הראשון . כמו במ"ש כל האוכל יטמא וכל משקה יטמא שכ"א טומאתו משונה (שמיני ס' קלח) . וכפל פעל ונעלם על העלם קדש והעלם מקדש (ויקרא ס' כג) וכפל וצוה הכהן ללמד שציוי השניה יהי' לכהן דוקא (מצורע טו) :

קנח ולפעמים כפל את הפעל לחלק המאמר לשני משפטים . כמו במ"ש על הכליות יסירנה , הוסיף פעל יסירנה לבל נמשיך את המאמר אל פעל והקטיר . רק נחלק אותו לשנים (ויקרא ס' קעג) , וכפל פעל ילבש על בשרו לחלק המאמר (צו ס' ה) , והוסיף או מכל אשר ישבע לחלק בין קרן וחומש ואשם (ויקרא ס' שפד) , וכן עוד (אחרי ס' עט וסי' פב) , וכן כדי שנקרא אותו לענין בפ"ע (אחרי ס' נ' אמור ס' קפא) , וה"ה משפט הבא כפול בא בדוקא (שמיני ס' נז),וכן אזהרה שנכפלה או נשתלשה כ"א מורה ענין מיוחד (שם קס"א קס"ב קס"ד) :

קנט ולפעמים כפל הפעל שני פעמים בשני משפטים והיה די בפעל א' כדי להקים שני המשפטים זל"ז , כמ"ש אשר ישכב עליו הזב יטמא ואשר ישב עליו יטמא להקים שכיבה וישיבה (מצורע ס' קכט) , וכבר ההבאר שכן בא השם כפול לצורך היקש (למעלה ס' קמד) , וכן בא המאמר כפול כדי להקיש . כמ"ש ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים מקיש בגדים שפושט לבגדים שלובש (צו ס' יד) , וחלצו אבנים והביאו אבנים אחרות (מצורע ס' נט) , וכן ושלשים יום ושלשת ימים , מאת שנה ועשרים שנה , כפל שם השמנה להקיש (תזריע ס' יד) , גורל אחד וגורל אחד (אחרי ס' כג) , וכן שם התנופה הבא כפול ולקח הכהן ונתן הכהן . מה נתינה בגופו וכו' (מצורע ס' מט) , גם נכתב פעל מיוחד בכלל כדי להקיש עמו פעל אחר הנכתב שם , שסמיכה מיוחד בבן בקר להקיש סמיכה לשחיטה (ויקרא ס' לד) , ונכתב מלת תמים בכל הקרבנות להקיש אליו מה תמים מעכב אף יתר הדברים שנכתבו בענין הקרבנות מעכבים (ויקרא ס' כג), וכן כיוצא בזה :

קס וזה אחד מיסודות ההיקש . שמשני דברים שחבר הכתוב באזהרה א' יש להם דימוי זל"ז .והבלתי דומים לא יחבר הכתוב כאחד . כמ"ש . כל חלב וכל דם לא תאכלו . מקיש דם לחלב (ויקרא ס' ק"ג) . כסף או כלים מה כלים שוים (שם ס' שמא) . וקרעו

ופרשו (שם ס' רלג). והלב נבלה וחלב טריפה (צו ס' קלח). זאת התורה לעולה ולמנחה (שם ס' קסא). או בגד או עור או שק הוקשו לשק (שמיני ס' קפז). בשר לבן ומחיה (תזריע ס' עג). ציד חיה או עוף (אחרי ס' קיב). באזרח ובגר (שם ס' קכב). והפדה או חופשה (קדושים ס' נג). והיה הוא ותמורתו (בחקותי ס' עה). כל שאור וכל דבש מקום שאור ודבש (ויקרא ס' קלה). ושם הבאתי עוד רבות כאלה, ועיין עוד (צו ס' מד אחרי ס' סב וסי' פס) :

פרק יח קכא הכתוב ידבר לפעמים אל הרבים ולפעמים אל היחיד. וגם בענין אחד יערב לפעמים לשון רבים בלשון יחיד. ודברים כאלה לא נפלו במקרה וחז"ל דרשו ובנוהו הדברים והעמידו תמיד הלשון על מכונו. וכל המצות והאזהרות שבאו בלשון רבים דקדקו שבא האזהרה אל הרבים. ומצות שבאו לרבים בנוכח פרשו לרוב על הציבור. כמו לא תעלו עליו קטורת זרה (ויקרא ס' לד), במנחה אשר תקריבו (שם ס' קלג). קרבן ראשית תקריבו (שם ס' קמ). זבחי שלמיכם (צו ס' קמו), כל אלה פרשו על הציבור מפני שתפס לשון רבים. ומ"ש יהי' לכם לעושה בשגגה לשון יחיד ורבים, פי' שכולל יחיד וציבור (ויקרא ס' רפג), וכן מ"ש אבן שלמה יהיה לכם ובמק"א אומר אבן שלמה יהיה לך (קדושים ס' פז), וכן הוא במצות שדיבר אל היחידי' וכתב אל הכלל היה האזהרה לב"ד (אמור ס' כב) :

קכב בכל עבודות הקרבנות כתוב לשון רבים והקריבו וזרקו. כי היו הכהנים רבים. אבל במה בשגגה ואמר בפ' ויקרא וערכו עליה, ובפ' צו וערך הכהן. דייקו שבעולה בין הערבים (שבא מדבר בויקרא) צריך שני גזירי עצים בב' כהנים. ובעולת השחר שבא מדבר בפ' צו. די בכהן א' (ויקרא ס' נה), וכן במ"ש בעולת בקר וערכו הנתחים ובעולת הצאן וערך. דרשו וערכו שנים וכו' (שם ס' נב), וכן במ"ש בשלמי בקר וצאן והקטירו ובשלמי עז והקטירם. דרשו והקטירו כ"א בפ"ע. והקטירם כאחד. (שם ס' קעד) וכן בפרשת נגעי בתים כל הפעלים שבאו בלשון יחיד מוטל על הבעה"ב לבדו ושבאו בל"ר מוטל גם על הכהנים (מצורע ס' נג וס' קך). ותמיד כתיב ושחט, ובפ' צו אמר ישחטו את האשם, מכאן שנים שוחטים (צו ס' פ). ושם. ישחטו את העולה מכאן לעולת ציבור שתהיה שחיטתה בצפון (שם ס' פב). וכן דרשו מ"ש שנים כאן ושנים נאמנים (קדושים ס' נב). וע"ע (שם ס' קג אמור ס' קמ וסי' קלב) :

קכג וכן בכל מקום שבא לשון יחיד על רבים או לשון רבים על יחיד דייקו בו ודרשוהו. כמ"ש אמ"ש אל בני אהרן וקמץ (ויקרא ס' קכ). על הכליות יסירנה (שם ס' קסג). ועל זה לכם הטמא (שמיני ס' קא). ועיין בזה באורך (ויקרא ס' רן. שמיני ס' קטו. אחרי ס' יז. וס' נו). וכן מה שדייקו פי' על שם הרבים (שמיני ס' עט. וס' קא. תזריע ס' למ"ד וס' סא. מצורע ס' מה ק"מ קמ"ז אחרי ס' י"ד קדושים ס' כג, ס"א ס"ד פ"ג. אמור ס' כח רל"ב) וכן לשון רבים על יחיד בעדי גלעד (קדושים קיב) בקירות הבית בא' הקירות (מצורע ס' פח) :

קכד ולפעמי' יכתב פעל מיוחד לגלות שהשם שנאמר בתחלה בל"ר אינו דוקא. כמ"ש והקריבו מיונ' לגלות שדי בפרידה אחת (ויקרא ס' פז. תזריע ס' כז) וכן כתוב שרץ טמא מיוחד ללמד שעליו מוסב פעל ונעלם שהוא לשון זכר (ויקרא ס' שג) :

קכה ודרך הלשון. בשם הכללות יבוא השם המורה על הכללות והשם הסמוך לו בלשון יחיד. והפעל בא בל"ר. כי מכרו מצרים איש שדהו. לקטו ממנו איש לפי אכלו. וכדומה. וזה אות שהוא שם הכללות. וכשהשם הכללות הוא שם איש אינו ממעט אשה (ויקרא ס' יט. שמיני ס' כד. אחרי סי' קלו קדושים סי' ג) ובכ"ז בכ"מ שהשם הכתוב לשון זה ע"כ שיפול הדבר על הרבים ביחד וגם על כל א' בפ"ע (ויקרא ס' יט באורך) :

פרק יט קכו פעל הבא על שני נושאים יבוא לפעמי' בלשון יחיד ולפעמים בלשון רבים. ויבא נח ובניו ואשתו. ויבוא משה ואהרן. ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו. ויקחו שמעון ולוי איש חרבו. ויש בזה כלל בכ"מ ששני הנושאים שוים במעלה ובהפעולה בא הפעל בלשון רבים. וכ"מ שהא' עיקר במעלה או שהוא המתחיל או העיקר בפעולה יבוא הפעל בלשון יחיד (ויקרא ס' רן באורך צו ס' לט קעה קפד) :

קכז ודעת רבנן שמטעם זה יבוא לפעמים מלת או לחלק הנושאים. אף שבא הפעל בלשון יחיד. כמו ונפל שמה שור או חמור. כי יצוד ציד חיה או עוף ושפך את דמו. כי אף שבא פעל ונפל וכינוי דמו בלשון יחיד יכל לטעות שמוסב על שני הנושאים יחד וצריך שיפול שור וחמור כאחד ויצוד ציד חי' ועוף. באשר כבר נמצא פעל יחיד על רבים, ור' יהודה חולק בזה וס"ל שבזה א"צ מלת או לחלק, כי ע"י מה שהפעל בלשון יחיד נדע שהם מחולקים, ומלת או באה לדרשה (אחרי ס' קיד) :

קכח ושם הרבים הבא על שני עצמים או שני נושאים יתפרש לפעמים אחד אחד עכ"א ולפעמים יתפרש שני' עכ"א. כמו ולבני אהרן תעשה כתנות יש לפרש לכ"א תעשה שני כתנות, ויל"פ לכול' תעשה כתנות דהיינו כתונת א' לכ"א, ופליגי בזה ר' יוסי ורבנן בירושלמי ור' יהוד' ור"ש בגמר' בכ"מ (אחרי ס' כג) :

קכט והמזכיר דין א' על כמה דברים יבוא הפעל בלשון רבים, ואם בא בלשון יחיד מורה שהם מצטרפין זב"ז. כמ"ש על אך מעין ובור יהיה טהור (שמיני ס' קמה). יהיה בעור בשרו לנגע מלמד

בכולם מצטרפין (תזריע ס' לט):

קע וכל האיסורין שנאמרו בלאוין בפ"ע אין מצטרפין כמו חלב ודם נותר ופיגול. אבל אם חשב כמה איסורים וחזר וכלל כולם באזהרה א' מצטרפין. כמו שחזר וכלל מינים הטמאים עמ"ש טמאים הם לכם ללמד שמצטרפין (שמיני ס' פה וס' קא):

קעא ולפעמים חלק הכתוב דברים השוים בדיניהם שהי' יכול לכוללם במאמר אחד לשני פרשיות ללמד שכ"א ענין בפ"ע ואין מצטרפין כמו שחלק שחין ומכוה מטעם זה (תזריע ס' קיא):

קעב וכן חלק הכתוב ופרט וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת וכו' והאריך בכל פרט ולא אמר בקוצר דרך כלל, וכל המנחות לכל בני אהרן יהיו. כדי ללמד שאין חולקין מנחה כנגד מנחה. וע"י יתור הדברים וכפלם למדין בדרכי התלמוד שאין חולקים שום זבח ממין אחד נגד מין אחר (צו ס' עג):

קעג ואין דרך הכתוב לעזוב את הציור שדיבר בו עד הנה ולתפוש ציור אחר, ומה שבזה עזב משפט הדבר בו והפס מושב יש בו דרוש (מצורע ס' קלה):

פרק כ קעד חז"ל דייקו תמיד ההבדל שבין לשון זכר לנקבה. שממ"ש פתחת היא בלשון נקבה הכריע שאינו מוסב על הנגע (תזריע ס' קעב קעג). ושינה לאמר ולא ישאו עליו חטא והוצ"ל עליה (שמוסב על שם תמורת) כל נטעה שמוסב על נבלה וטרפה הקודם לו, וגם בא לשון נקבה לצורך דרוש (אמור ס' רכב רלג בהר ס' הא). ועיין עוד (ויקרא ס' קכט בחקותי ס' סז וס' קוף):

קעה מקום שהתחיל בשם נפש יבוא הפעל או שני פעלים (הבאים רצופים אחריו) בלשון נקבה, והפעלים הבאים אח"כ דרך מכובר או תולדות התנאי יבואו בלשון זכר. אם לא בפעל שרגיל לדבר עליהם בשם נפש כגון פעל אכילה. חטא. טומאה. כרת. שיבואו גם אח"כ בלשון נקבה (צו ס' קלא):

קעו וכשפעל א' מסובב משני פועלים או פעולים זכר ונקבה, כשהא' עיקר יבוא במין ומספר השם שהוא עיקר אף שהוא נקבה. כמו. ותכתב אסתר המלכה ומרדכי. ותשר דבורה וברק. ולרוב בא בלשון זכר. על שהזכרים הם העיקר לרוב (אחרי ס' קיד אמור ס' קעד):

קעז ויש בזה הבדל בין דבר התלוי במעשים ובפעולות שאז בא לרוב בלשון יחיד זכר, כי הזכר עיקר בפעולה עפ"י הרוב, ובין קנין הנמצא בגופא שבזה הזכר והנקבה שוים ויתפוס הפעל בלשון רבים. כמו ואיש או אשה כי יהי' בעור בשר' בהרות. (תזריע ס' קיח):

קעח וכשיזכיר שם פר פרה. עגל עגלה. וכדומה. שסימן המין מחובר בו א"צ לבאר שיהי' זכר או נקבה (רק אם מזכיר שם בקר, צאן, שאין בו סימן המין), ואם באר שיהי' זכר או נקבה יש בו דרוש, (ויקרא ס' כ"ב ע"א קנ"ט הפ"ז הס"ז שכ"ג):

קעט בתארים שהנאים לא תבוא ה"א הידיעה כי העצם שיסופר עליו התנאי אפשרי במלת כי, וכמו כי יקריב נפש. אשר נשיא יחטא. (אם לא כשבא על העצם מלת הצירוף. (אשר). האיש אשר יעשה בזדון) והטעם לזה כי גם אם הנושא הוא שם ידוע, בכ"ז אחר שידובר עליו בדרך אפשריות בזמן אפשרי לא יתכן ליחד אותו. למשל הגם שהנשיא הוא שם ידוע לא יתכן לומר אם הנשיא יחטא. כי בזמנים העתידים יהיו נשיאים רבים ולא נוכל ליחד מי החוטא. ומ"ש אם הכהן המשיח יחטא יש בו דרוש. אולם כל מה שיספר אח"כ על הנושא בדרך החלטה יבוא בה"א הידיעה כדינו (ויקרא ס' ר"ב תזריע ס' קנ"ט):

קפ ויש הבדל בין תואר משיח ובין תואר נשיא. שתואר נשיא. הוא שם מצטרף ולא יקרא בו באשר עבר משיאותו, שמש"כ בתואר משיח יקרא אף אחר שעבר (ויקרא ס' ר"ו):

פרק כא קפא מכללי המליצה שלא ימצא עוות וסירוס בלשון. כי גם בלשון המשנה קפדינן שלא יהי' הלשון מסורס כמ"ש בסוכה (דף יד) מעלהו ומקטירו בכ"ב. בכ"מ נוקטיר להו. אימא מעלהו בכלי שרת להקטירו. וכן בכ"מ. וע"כ בכ"מ שפי' המפ' שהכתוב מסורס שפי' חז"ל באופן שיהיו הדברים מסודרי'. וזה אם שפי' בדרך הפשט כפי הסדר הכתוב. כמו במ"ש אשר צוה לתת להם ביום משחו, שלהרמב"ן הכתוב מסורס ולפי' חז"ל היה הציווי שלא יתן להם עד יום המשיחה, (צו ס' קס"ב. וכן עוד אחרי ס' ע"ז. אמור ס' ס"ד), או שבארו בדרך הדרוש כוונה שניה שלפיה הכתוב מסודר. כמו במלה שבאה שלא במקומה יבארו הדבר כמו שכתוב בלא סירוס. כגון במלה השייכה אל נושא המאמר והראוי' לבוא סמוכה לו ונעתקה ונכתבה אחר הנשוא, יבארוה כאילו היא מן נשוא המאמר. כמ"ש (ויקרא ס' ב'), וכן במ"ש אדם כי יקריב מכם. שראוי אדם מכם כי יקריב. פי' אדם המקריב יהי' מכם לא מומר. (ויקרא ס' י"א) ושם בתורה אור הבאתי כאלה רבות. וכן במ"ש וזבחו זבחי שלמים לה' אותם. שחשבו הרד"ק במכלול עם המסורסים, דרשוהו חז"ל (אחרי ס' ל"ח). או שיחלקו המאמר לשנים. כמו במ"ש אל פתח אהל מועד יקריב אותו לרצנו לפני ה' (ויקרא ס' כ"ז וכן שם ס' ק"ז) וגם בדרכים אחרים חקרו ודרשו והשיבו הכתוב כמשפטו (ויקרא ס' פ"א ר"ח ס"ך. וצו פ' ע"ז. מצורע ס' כ וכ"מ):

קפב וכן בשינוי הסדר כשבא פסוק שלא במקומו הראוי השיבוהו ע"י דרושיהם אל סדרו ומכונו. (צו סימן ע"א ק"ל. שמיני כ' י"ד אמור ס' ע"ג בהר ס' ק"ג) וכן במ"ש ורחץ את בשרו שבא שלא במקומו מפני שמוסב לפניו ולאחריו (אחרי סי' סמך) וכן סדר הכתוב ענינו המהופך (צו ס' קנא ויקרא ס' ב"ז) וכן בפסוק ובא אהרן אל א"מ הוכיחו שלא בא על הסדר ויש טעם לזה (אחרי ס' סמך):

קפג וכן אם השב כמה דברים ולא השבם לפי הסדר והקדימה, כמו מ"ש זאת התורה לעולה ולמנחה וכו' (צו ס' קפא). ושינוי סדר לבישת בגדים (שם סי' קפו), וכן תמצא עוד (שמיני ס' קעא תזריע ס' קפ מצורע ס' קפז) וכן מה שחשב פ"א שני תולעת והזוב, ופ"א אזוב ושני תולעת (מצורע ס' כא), וכן כל כיוצא בזה:

פרק כב קפד וכל המלות הנמצאים במשפט ים להם סדר, ויש בזה כללים וחוקים איזה תקדים להברחה. למשל מתי יקדים השם אל הפעל ומתי יקדים הפעל אל השם שבארנו כלליהם בפרק י"ב. ומתי יקדים שם הנלוי ומתי בהפך. וכן כל מלה ומלה שבאה במשפט. ואחר הדיוק הכל מיוסד על חק אחד, שדרך בעל הלשון להקדים את המלה שהוא עיקר בכוונתו ולאחר את הטפל אליו. בין שיהי' שם או פעל או מלה. בין שהוא נושא או נשוא או מלת היחס וכדומה. ומה שכתבנו עד הנה בזה כמו בקדימת התואר והמתואר (ס' נט וסימן סמך), בשמות הסמוכים (סימן סא), בקדימת המספר (סימן עח), וכן (ס' נ"ב ק"ט קי"ס ק"ך קכ"א), הכל מיוסד על כלל הזה. ועוד בו פרטים רבים. כמו שנבאר. וכן בפרשיות ראוי להקדים הקודם במעלה ובלימוד. והפרשה שפרשיות שאחריו נלמדים ממנה לה משפט הקדימה, ומה שהקדי' פר משיח לפר העדה יש בו דרוש (ויקרא ס' רמ):

קפה כשיזכיר שני שמות או ענינים יקדים את השם שהוא עיקר בכוונת מאמרו, שלכן אמר בקרבן עולה ויורד אחד לחטאת ואחד לעולה ובקרבן יולדת הקדים עולה להטאת, (ויקרא ס' שכט תזריע ס' לה) וכן בפק"א אמר בהקריבם אש זרה לפני ה' גבפק"ח אמר בהקריבם לפני ה' אש זרה, (אחרי ס' ב) (ועמ"ש בהר ס' עד):

קפו שם העצם יקדים תמיד לשם התואר והמצטרף עמו. שרי אשת אברם. לוט בן אחיו. ולא יקדים שם התואר לשם העצם רק בא' מג' פנים, (א) אם בא השם בדרך נשוא המאמר. ושם אשת אברם שרי, (ב) במקום שהתואר אינו אמיתי. כה אמר אחיך ישראל. אחיך בן הדד. ר"ל דומה כאחיו. (ג) במקום שרוצה לדייק את התואר ביחוד. ועיני אחי בנימין. ר"ל הוא אחי האמתי (שמיני ס' כ"ד):

קפז במקום שנז' הפעל ושם הפועל ומלה הרומזת על גוף הפעל, כמו אותי. עליו. לא. אליו. וכדומה. לפעמים יקדים שם הפועל ולפעמים יקדים את המלה, והקטיר אותו הכהן והקטיר הכהן אותו. וכפר עליו הכהן וכפר הכהן עליו. וכ"ז אינו ע"ד המקרה. רק בכל מקום שמקדים את המלה רוצה לדייק את המלה לאיזה דיוק. כמו עליו ולא על חברו וכדומה, (ויקרא ס' רע"ו. מצורע ס' קל"א) וכן במ"ש אשר יפול מהם אל תוכו. והזה עליו מן הדם. שהקדים את המלה אל השם יש בו דיוק (שמיני סימן קכ"ו. אחרי סימן מ"ח):

קפח התנאי או התואר הנמצא בעצם הנושא יקדים ליתר חלקי המאמר. והאיש אשר הוא טהור וחדל לעשות הפסח. האיש אשר יטמא ולא יתחטא. ומ"ש ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד. יוצא מן הכלל שהיל"ל והוא עד ושמע קול אלה, ויש בו דרוש. (ויקרא ס' רל"ז):

קפט ולפעמים יקדים שם הנושא שאליו ושבשבילו יעשו את הפעל לפני שם הפעל ולפעמים יבוא אחריו. ותלד ליעקב בן. ותלד בן ליעקב. וגם זה תלוי לפי כוונת המדבר מה שהוא עיקר הידוש אלו יקדים. (ויקרא ס' י"ד אמור ס' קב):

קצ ובמקום ששם הפעל נודע מן הפעל ולא בא רק לבאר את הפעל יבוא מאוחר תמיד כיון שאין בו חידוש. וינגע ה' את פרעה נגעים. לא ספיך לאחיך נשך. לבד במקום שמיחס הפעולה אל ה' יקדים תמיד שם הפעל לפני שם ה'. והטעם לזה בארו חז"ל שלא להזכיר ש"ש לבטלה (ויקרא שם):

קצא אחר מלת אם הבא על החלוקה יסמוך תמיד את המלה שהיא יסוד החלוקה. בין אם הוא שם או פעל או מלה. למשל בחמשת מיני החטאת הקדים את השם. אם הכהן המשיח יחטא. אם כל עדת ישראל ישגו. אשר נשיא יחטא. ואם נפש אחת תחטא. כי עיקר החלוקה הוא בין החוטאים, ובמ"ש ואם תחתיה תעמוד הבהרת. אם לא תגיע ידו די השיב. הקדים המלה. שבה תלוי החלוקה. ואם שרוח תפרח הצרעת. ואם העלם יעלימו ע"ה. הקדים הפעל (ויקרא ס' קמח):

קצב ואם יש חלוקה סוגיית ותחתיה חלוקה מיניית. אז בחלוקת הסוג יקדים הסוג אל המין. אם עולה קרבנו מן הבקר. ואם זבח שלמים קרבנו אם מן הבקר. ובחלוקת המינים יקדים המין. ואם מן הצאן קרבנו לעולה (ויקרא ס' כ"א):

קצג ובזה דרך הלשון שאם הסוג יבוא באחרונה. והפעל. או השם שבא במקום הפעל, יקדים. קרבני לעולה. קרבנו לזבח שלמים. ומ"ש ואם מן העוף עולה יצא מן הכלל ויש בו דרוש (ויקרא סימן ע'):

קצד וכן הפעל שכבר נז' במאמר ונשנה שנית בא באחרונה, ואם הקדימו יש בו דרוש. כמו במ"ש זכר תמים יקריבנו אל פתח א"מ יקריב אותו לרצונו לפני ה', היל"ל לרצונו לפני ה' יקריב אתו, מזה הוציאו שיש חידוש בפעל יקריב, ר"ל בעל כרחו (ויקרא ס' כו):

קצה וכן במאמרים התנאים, בתולדות התנאי יקדים את המלה שהיא עיקר. וע"כ אם הפעל כבא בתולדה בא כבר בהתנאי, יבוא מאוחר. אדם כי יקריב קרבן, מן הבהמה תקריבו. אם עלה קרבנו. זכר תמים יקריבנו. ומ"ש ואם מן העוף קרבנו, והקריב מן התורים. הוא נגד חוקי הלשון שהיל"ל מן התורים יקריב. ויש בו דרוש (ויקרא ס' עג):

קצז ומדרך הלשון שהפועל יקדים אל יתר חלקי המאמר. ומ"ש ואם האכל יאכל המקריב אותו, יפיל"ל ואם המקריב אותו יאכל. ויש בו דרוש. (צו ס' קיח), וכן במ"ש וכלי חרש אשר יפול מהם אל תוכו כל אשר בתוכו יטמא ואותו תשברו, ה"ה ראוי בהפך אותו תשברו וכל אשר בתוכו יטמא. שתחילה יקדים דין הכלי עצמו ואח"כ דין אשר בתוכו. ומזה הוכיחו באותו תשברו רשות, והקדים כל אשר בתוכו שהוא חיוב אל השבירה שהוא רשות (שמיני ס' קלב):

קצח וכן ראוי שיציין המקום ואח"כ תנאי המקום או ההוראה באיזה צד מן המקום. לכן במ"ש מחוץ לפרוכת העדות בא"מ אינו כראוי, והיל"ל כמ"ש בפ' תצוה באהל מועד מחוץ לפרוכת. ודרשו שמ"ש בא"מ נמשך על העדות, ור"ל שמעיד בא"מ. (אמור ס' ריד). וכן במ"ש אל מקום טהור אל שפך הדשן, בא שלא כסדרו והיה ראוי בהפך, ונדרש (ויקרא סימן רלה):

פרק כב קצט דרך הכתוב לדבר תמיד בדרך לא זו אף זו, דהיינו שהדבר שיש בו חידוש על חברו יאמר לבסוף, בענין שיוסיף במאוחר על הקודם ולא בהפך. ובזה פלא ומאוזי משפט לחז"ל לדרושים גדולים. (ויקרא ס' שיב באורך, ועוד שם ס' שו עד שדמ שטג. צו סימן נד קנו. תזריע ס' פז כה קיג. מצורע ס' קיא. אחרי סימן זיין (עיין ס' כא) שם קכש, אמור ס' לד שם, בחקותי ס' כד):

ר אולם אם נמצאו בכתוב שני דברים שהא' מיותר כי נשמע מכלל חברו בק"ו. רק שבא ללמד פי' של חברו. אז יבוא השם המלמד באחרונה הגם שהראשון יש בו חידוש יותר. ואז ידבר בדרך זו ואצ"ל זו. כמו, תושב ושכיר, שבא שכיר ללמד על תושב. וכן אל הקדש פנימה. אל הקדש מבית לפרוכת. (שמיני ס' נו. אחרי כ' ז'. אמור ס' פט):

רא ולפעמים הפך הסדר לפי הסבות ומסובביהם. כמו לא תגנבו שעי"כ לא תכחשו ועי"כ לא תשקרו (קדושים ס' ח' כו. בחקותים' יח):

רב דרך הכתוב להזכיר תחלה את הדין ואח"כ את הטעם. כמו שבכל דיני קדשים יאמר תמיד את הטעם לבסוף, עולה היא, מנחה היא. חטאת היא. ק"ק היא. וכן בדיני הנגעים יזכיר תמיד את הדין תחלה ואח"כ את הטעם. וטהרו הכהן מספחת היא. וטמאו הכהן נגע צרעת היא. ובמקום שיצא מן הכלל והקדים את הטעם אל הדין דרשוהו חז"ל. ול"ו פי' שאינו טעם רק תנאי. כמו שתראה דרושים על שנוים כאלה (צו ס' עט. תזריע ס' נג קמ קמז קסב. אחרי ס' יג. אמור ס' נה):

רג וכל מקום שידבר על האומות דרך כלל ופרט. יבואו האומות המפורטים בסוף המאמר. כי אם לפני ה' אלקיך תאכלנו במקום אשר יבחר ה' אתה ובנך וכו'. אתם נצבים היום כולכם וכו' ראשיכם שבטיכם וכו'. ועפ"ז מבואר שמ"ש יין ושכר אל תשת אתה ובניך אתך בבואכם אל א"מ, הוא שלא כחק הלשון, שהפרטים אתה ובניך אתך, ראוי שיבואו בסוף המאמר. ומזה למדו חז"ל לחלק המאמר לשנים שמ"ש אתה ובניך אתך הוא מאמר פוסק, ומ"ש בבואם אל א"מ הוא מאמר מיוחד. (שמיני סימן לז):

רד ומסגולת הלשון שכ"מ שיזכיר טוב ורע ויכוין על פי' התנאי יקדים את הטוב אל הרע, וממ"ש להרע או להיטיב למדו שמדבר מעו"ל יחוסי (ויקרא ס' שיב). ומנהג הלשון בהזכירו שני תנאים להקדים הן ללאו. ולהקדים התנאי הנרצה בעיניו שיהיה כן. (בחקותי ס' אלף):

רה השמות המורים על הזמן יבואו תמיד בסוף המאמר. לשרה לפני הארון שמיד. לא ידון רוחי באדם לעולם. ומ"ש אש תמיד תוקד. ראוי שיבוא מלת תמיד מאוחר. ויש בו דרוש, (צו ס' ויו):

פרק כד רו שם הנסמך לסומכים רבים. לפעמים יבוא השם עם כל סומך. בפרי בטנך ובפרי אדמתך. בכור שור בכור כשב בכור עז. ולפעמים לא יבוא בכל פעם כמו. מעשר דגנך תירושך ויצהרך. והיה לחז"ל כלל בזה שכ"מ שהענינים מחולקים יבוא שם הסומך בכל פעם (ויקרא ס' קטו. וצו ס' קנח. בחקותי ס'):

רז וכן מלת כל יבוא לפעמים כפול עם כל שם ולפעמים לא. ותלוי ג"כ בכלל הנ"ל שכ"מ שהשמות מחולקים זה מזה יכפול מלת כל עם כל או"א, ואם הם שוים זל"ז יבוא מלת כל רק על הראשון, (ויקרא סימן קלה):

רח וכן מדרך הלשון שאות היחוס הבא על השמות הבאים ביחוס אחד יבוא כפול עם כל שם ושם. וישע ה' אל הבל ואל מנחתו. את שם ואת חם ואת יפת. בבקר ובצאן וביין ובשכר. ובכ"ז מצאנו פעמים רבות שנשמט אות היחוס בא' מן השמות. ויעשו ב"י ככל אשר צוה ה' את משה ואהרן. בפר בן בקר לחטאת ואיל אחד לעולה. וחז"ל שיה להם כלל. שכ"מ שכפל אות היחוס מורה שכ"א ענין בפ"ע, ובכ"מ שלא נמצא אות היחוס על אחד מהם מורה שהוא טפל (אחרי ס' יא בארך), או הוכיחו מזה שלא באו השמות ביחוס אחד (שמיני ס' עח). או הוכיחו שאינו אות היחוס רק י"ל הוראה אחרת. (שמיני ס' קס"ז קל"ד. בחקותי ס' מ"פ ק"ס):

רט כ"מ שבא מלת הגוף נוסף על סימן הגוף הנכלל בפעל יש בו דרוש ודיוק. כמו. הוא מקריב. הם מקריבים. והוא לא ידע. בכל אלה משמע זולתו. (ויקרא ס' קי"ח ק"פ שס"ו. וצו סימן נ'. אמור סימן י"ג כ"ד ל"ב פ"ח נ"ס). וכן במ"ש. ושמרתם אתם. אתה תירשו. בא לדייק מלת אתם. (אחרי סימן קמ"ש קדושים ס' קכו). וכן מ"ש יין ושכר אל תשת אתה ובניך. מלת אתה מיותר ונדרש:

רי וכן בכ"מ שכפל הכינוי עם גוף הפעול. ולפעמים

לה יעמא. ובאחרים לא הרדה בו. באשר תשרפנו את אשר בו הנגע. יש בו דרוש תמיד. והמלאה בספר הזה (ויקרא ס' רנ"ב רפ"ג. וגו סימן פש. שמיני סימן ס"פ ע"פ. תזריע סימן פ"ח ל"ז קי"ח קע"ד. אמור סימן פ'. בהר ס' ל"ב. בחקותי סימן ק"ז). וכן בפעל היחוס. **ממנו מן**. כמו והרים ממנו מכל קרבן. ומאחרים מהש תקנו (גו סימן כ"ז קש בהר סימן פ"ז). וכן בכ"מ שבא מלת **והוא** מורה השוך ושתירה. (ויקרא ס' רל"ח ב"ג ש"ש תזריע ס' פ"ב). ואם אין היחוס הכפול דומה, כמו ושחט אותה לחטאת. אין הלמ"ד כינוי הפעול רק פי' לשם חטאת. (ויקרא ס' ר"ל). ובמקום שנז' שם הפעול לפני הפעל, לרוב לא יחזיר את היחוס אחר הפעל, וכשיחזיר יש בו דיוק. העיר אשר בהרת בה. וכ"ש אשר יגע בו הזב (מצורע ס' קמד):

ריא ושני שמות הבאים ביחוס שממנו זה אל"ז, לפעמים שניהם נמשכים על הפעל כמו. שודד שבית שבות. וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ. ועל כן גם במקום שא' נמשך על חברו כמו. ועשה מאחת מהנה. פי' הז"ל כוונה שני' דרושית. ועשה מאחת ועשה מהנה. (ויקרא ס' קל"ח שמ"ג):

ריב וכן בכ"מ שמשמעות הלשון סובל שני פירושים יפרשו גם כוונה השני'. (בהר ס' מ"ו). כי לא לחנם כתבה תורה לשון כזה וע"כ שנבין אותו בכל ענין שנוכל להבין ממנו. למשל הנה יש הבדל בין ערך היתרון שבא במם. אחיו הקטן יגדל ממנו. ובין ערך ההפלגה שבא בה' היפה בנשים (אם לא כשבא מם על מלת כל גבוה מכל העם) וע"כ במ"ש הגדול מאחיו, היל"ל הגדול באחיו. פי' גם כוונה שני' גדלוהו משל אחיו. (אמור ס' כ"ה), וכבר תראה דרושים רבים נכונים על המשפט הזה (עי' למעלה ס' מ"א סמ"ך ע"ב נ"ה ק"ט), וכ"ש במקום שנמצא איזה שירוש ועוות או כפי' מתוקי הלשון יפרשו בו גם כוונה שניה דרושית כפי משמעות הכתוב. כמ"ש למעלה כ"פ. ותמצא כזה (צו ס' י"ג כ"א ע"ז קפ"ז. שמיני ס' מ"ב ס"ז קל"ה קנ"ג קנ"ד. מצורע סימן ס"ב קכ"ד קל"ו. אחרי ס' כ"ו פ"ג. אמור ס' נ"ד קכ"ב. בהר ס' ל"ג). ועי' עוד מצורע ס' קנ"ב:

פרק כה ריג מתנאי החלוקה שתהיה שלימה ושתהיה מקפת על כל הגדדים. למשל אם נרצה לחלק מין האדם לפי גבע עורו. נאמר מין האדם לפי גבעו. יש לבנים ביותר, לבנים אדמדמים. אדום בוהק. שחורים כגחל. שקערורים אדמדמים שקערורים ירקרוקים. וכדומה. אמנם יש ביד המחלק לתפוס רק המינים היותר נבדלים לבד. למשל. יש אנשים שחורים ואנשים לבנים. ויתר המינים יכנסו תחת שני המינים הראשיים האלה. וכן נהגה התורה בחלוקותיה. למשל בפ' צו מחלק (לענין בלוע מהטאת) בין כלי חרס וכלי נחושת. ויתר הכלים נכנסים תחת שני אלה. ובחילוק שמחלק בין קדשים הנאכלים ליום אחד ובין הנאכלים לשני ימים חטאת תודה ושלמים - ויתר המינים נכנסים תחתם. וכן תמיד. והמשכיל שכיל שכוונת התורה לעשות חלוקה כוללת כל המינים. הוא מה שתפש שם הסוג גם שם המין. כלי חרס, כלי נחשת, כלי עץ, זבח תודה, זבח שלמים. (צו ס' ס"ז וס' קי"ב):

ריד וכן מלת או מציין החלוקה המינית. וכשאמר או בגד או עור. וכן או עור או שק וכדומה. בא לעשות חלוקה כוללת. וכל הדומה לבגד ועור והולא נכלל בשם **בגד** ועור (שמיני ס' קי"ז קי"ח קכ"ד קכ"ד. מצורע ס' קמ"ג. אמור ס' י"ז י"ח מ"ש ע"ג נ"א ע"ד ע"ה):

רטו והכתוב לא ידבר במאמרים תנאים מחולקים רק במקום שכל חלוקה שוללת את חברתה, אבל במקום שיכיר שיעשו כולם כא' והכתוב רוצה להודיע דין כל א' וא', לא ימשך דרך חלוקה ע"י מלת אם, רק יודיע דיניהם בצורת מאמר החלטי, לא דרך תנאי. למשל מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה ומן הבהמה אשר לא טהורה וכו' (צו ס' ס"פ):

רטז ודאוי שהחלוקות יהיו זו כנגד זו, לא שיחשוב דברים שאינם יסוד בחלוקה ולא תנאים בה. וע"כ במ"ש ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת אינו מדויק, אחר שגם זה פר החטאת. ויש בו דרוש. (ויקרא ס' רנ"ג) וכן במ"ש ואם נפש אחת תחטא (ויקרא ס' רע"ה), וכן במ"ש וזה לכם הטמא בשרץ השורץ על הארץ מכלל שיש שרץ המים. (שמיני ס' ק"ט):

ריז ולפעמים יתפוס חלוקה בעלת שתי הברים. ר"ל שבכל חלוקה תפש שני דברים. ואז גם החלוקה שנמצא בה רק שם אחד ע"כ נכלל בשם הזה שני דברים. (צו ס' נ'):

ריח אם הזכיר שם הסוג ואח"כ הנבדלים שבין מיניו. יוכל לדייק שביאר הדברים שלא נז' בכתוב הם שוים. (צו ס' נ"ז):

ריט ומאמר שבאו בו כמה מינים. ובכל מין יש פרטים מובדלים ופרטים מתדמים. ונמצא פרט א' מפורש במין א' וסתום ביתר המינים ולא בתר הפוכו. למדין שכמו שמתדמה במין המפורש כן ה"ס שמתדמה במין הבלתי מפורש (צו ס' ק"ג):

רכ בכ"מ שאין החלוקה תלויה בפעולות האדם רק בדבר שבמציאות. יתפוס. דבור המציאות. **הוא**. אם בן הוא ואם בת היא. ומ"ש ואם נקבה תלד, בא ללמד שא"צ שידע מהות הדבר בעיבור ואפי' סו"ת (תזריע ס' יח):

רכא וציון מלת החלוקה. היא מלת **אם**. אבל במ"ש נגע צרעת כי תהיה באדם, ולא אמר. **ואם שאת**. מבואר שאינו חלוקה מן הקודם רק מאמר בפ"ע (תזריע ס' ס"ם):

רכב וכל חלוקה שהחילוק מיוסד בין הגופים

הפעלים

הפועלים או הפעולים. לא בין הפעולות עצמם. ידבר בדרך הפעל לא בדרך השם. כמו ואם מפדה אחוזתו יקדיש. ואם בית אשה נדרה. וע"כ במ"ש ואם מן הצאן קרבנו. ואם זבח שלמים קרבנו. ראוי לומר ואם מן הצאן מקריב. וזה הבורש במלת קרבנו נדרש תמיד כמו שכתבתי כל הדרושים האלה (ויקרא ס' ס"א):

פרק כו רכג במקום שנז' בני שמות, ולכל שם יש ציוי ופעל מיוחד. מצאנו לפעמים

שנותנים של זה בזה ושל זה בזה. כמו לא תעבד בבכור שורך ולא תגוז בכור צאנך. שה"ה שאסור הבכור בגיזה והצאן בעבודה ותפש הרגיל שעובדים בבור וגוזזים הצאן. וכן במ"ש לגר אשר בשעריך תתנה או מכור לנכרי. ס"ל לר"מ שתפש דרך הרגיל. לתת לגר ולמכור לנכרי. וה"ה בהפך. וכן בכ"מ. (ויקרא ס' קי"ז קדושים ס' כ"א). וכן אם תפש בכל א' רבותא כמו בנבך ומלבית (בהר ס' ע"ד) המנס במקום שאין לומר שתפס דבר הרגיל כמו במ"ש בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבוא אמריך שבמקדש מותר נגיעה. שאל"כ הל"ל בכל קדש ובמקדש לא תגע (תזריע ס' פ"ו). וכן מצאנוהו בלשון זה פעמים רבות שבא בזוקא (ויקרא ס' קי"ז) ור' יהודה נתן כלל בזה, שכ"מ שחזר תנאי א' בשני המשפטים, מבואר שהתנאים שנשנו בכ"א בפ"ע הם בדוקא ואין נוהגים של זה בזה (ויקרא ס' קי"ט):

רכד אם מזהיר על שני דברים שהא' נשמע בק"ו מהשני. ע"כ שמזהיר עליו באזהרה

חמורה יותר. כמו יין ושכר אל תשת, אל נקדש שית לפרוכת. וכדומה. (שמיני ס' ל"ה. אחרי ס' זיין קכ"ט):

רכה בכל פרשת נגעים כשבאו שני תנאים בא א' לסימני וה' לרבותא (תזריע סימן ס"ד ס"ו ע"ג קכ"א. ועי' מצורע קכ"ז):

רכו שני משפטים המקושרים ביחוס הסבה והמסובב ע"י מלת כי, שמשפט הא' הוא טעם לחברו,

בהכרח הם שוים ואין מחבר במשפט המסובב רק במה שמזהיר במשפט הסבה, אם לא שיש גילוי דעת בדבר (ויקרא ס' קל"ס צו ס' קמ"א):

רכז מלת לא מתפרש פעמים שלילה ופעמים אזהרה. והיינו במקום שהיה עולה על הדעת שהוא מצוה,

יתפרש שהוא שלילה. כמו לא יבדיל פי' א"צ להבדיל, יבדיל דה"א שמצו' להבדיל בהכשר' העוף. וכמ"ש הרמב"ם בשרשיו למנין המצות. (ויקרא ס' ל' וס' של"ג). וכן הציווי היה לפעמים רשות, ופליגי בזה ר"י ור"ע בסוטה דף ג' כפ"ש. לא יטמא. לעולם בהם תעבודו. וקנא את אשתו. ולכן שני מאמרים שבאים זה"ז שהאחד אזהרה והשני ציוי השוהר אל האזהרה אינו מצוה רק רשות. כמו שלש שנים יהיה לכם ערלים ובשנה החמישית תאכלו את פריו (ויקרא ס' קל"א):

רכח וכן בכ"מ שהיה עולה על הדעת שאסור לעשות המעשה הזאת ובא הציוי י"ל שבוא

רשות. ולכן בה"ג במקום שהוא ללמד שהו' מצוה יכפול הציוי (צו ס' למד וס' ל"ו) או יכפול המקור לפני הפעל ללמד שהוא חיוב, כמו אכול תאכלו אותה בקודש (שמיני ס' נז):

רכט וכ"מ שבא להטיל תנאי בשלילה הקודמת, יציין התנאי במלת כי אם (לא אשלחך כי אם ברכתני), ובזה אין דרך להזכיר את הפעל שנית. וכשהזכיר את הפעל בא ללמד כל נפשה שהוא רשות (הספק האזהרה שקדמה לה) רק שהוא חובה. (אמור ס' א' וס' ל"ו) או נכפל לציוי מיוחד (אחרי ס' יו"ד):

רל ויש הבדל בין מלת כי (כשמשמש בלשון אלא) למלת כי אם. שבכ"מ שבא להטיל תנאי בשלילה

הקודמ' שלא יהיה הדבר בשו' אופן רק באופן זה בא מלו' כי אם. שמלת אם משמש על התנאי. ולרוב יפורש לא יהיה הדבר רק אם יהיה בו תנאי זה. כמו לא יאכל מן הקדשי' כי אם רחץ בשרו במים (יאכל). וגם במקום שלא נז' בדיבור הוא בכח המאמר. לא ירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך. ר"ל לא יגויר ירושה באופן אחר. אבל מלת כי, אינו מקושר עם הקודם (אחרי ס' ל"ה):

רלא כ"מ שמדמה דבר לדבר בהכרח אין הדין מפורש במקומו, וכשהדין מפורש במקומו הוא מותר.

ויש בו דרוש תפיד (צו ס' פ"ה). ואין מדרך הכתוב להקים את הקודם אל המאוחר רק את המאוחר אל הקודם (צו ס' ל"ה):

פרק כז רלב והדרכים שעל פיהם למדו הכתוב בנקוש ונלמד דבר מחברו הם רבים,

ורובם ע"י יתור לשון או שינוי לשון ודומיהם. ויתלה רובם בכללים שכתבנו. (ועי' תזריע סימן ס"ו). גם ילמדו ע"י י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן. וענין הגז"ש והבנין אב אין מבריחים כ"כ כמו הכללים הנז' כאן שהם מיוסדים בלשון הכתוב עצמו. ולכן קראם הרמב"ם דברי סופרים. ובכל זה יגעתו תמיד לקרב גם הגז"ש והבנין אב אל הכלל כפי היכולת. וכן ענין כלל ופרט אינו רחוק מן הפשט ועי' בזה (וי' ,רח תמ"ב פ"ח סי"ג. שמיני ע"ז נ"ג. מצורע ל"ה ל"ו ק"ז ק"ט. אחרי ק"ד קמ"ה) ובכלל המוסף על הפרט (שמיני ס' קי"ס). ושני כללות הסמוכים זל"ז (שם ס' ע"ח). ואם הפרטים נודעים מן הכלל לבדו הוא מותר לדרשה. כמו מ"ש מן הצאן מן הכשבים ומן העזים (ויקרא ס' ס"ב שכ"ד). וכן אחר שזכר הפרטים הכלל מיותר ונדרש (ויקרא ס' שכ"ג). ופרט שאחר הכלל אין דרכו לבוא בויו החיבור (מצורע ס' ק"ס ק"ב). וכן דבר הלמד מעניני הוא מיוסד בכלל שנלמד הפתוח מן המסורש בסמוך לו. כמו שלמדו שלא תגנובו שבעשרת הדברות מדבר בגונב נפשות כמו לא תרצח ובפ' קדושים מדבר בגונב ממון וכדומה (קדושים ס' כ"ב כ"פ ויקרא ס' ש"ח):

רלג וכן שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבא פסוק מכריע הזולן בתרי' (ויקרא ס' ה"א וס' פס"ע) ואם לא יבימו חז"ל פשר דבר בענין שמיכם

יתגנו יחדיו (ויקרא סימן ס"ו. וגו סימן קכ"ב. אמור ס' קכ"א קס"ד. וכן עוד מצורע פ"ח אמור קכ"ד) ולפעמים פליגי איזהו עיקר (ויקרא ס' קכ"ב. צו קפ"ב. אחרי ב', קדושים י"ם, אמור קע"ג):

רלד ויש בדרכי המדות כללים רבים ועצומים ואין מקומם פה, כי כאן לא באתי רק לבאר הכללים המיוסדים בדרכי תהלוכות הלשון וההגיון, שהדברים שהוציאו חז"ל עפ"י הכללים האלה דומים כדברים הכתבים בפירוש והם דברי תורה ממש כי הם מוכרחים בפשט הכתוב וגם במקום שהוציאו חז"ל דברים שלא נזכרו בכתוב כלל, כמו השלשה הסברים של בית המטבע וכל הלכותיהם שהם מדרכי הקבלה הראיע ח"ל יסודותם בלשון הכתוב עצמו (מצורע ס' ק"ה וע"ע תזריע ס' קע"ה):

רלה וגם בכל מקום שידומה בנטו מן הפשט ואמרו דבריהם בדרך אסמכתא בררנו כי לא נטו ימין ושמאל מן הפשט הפשוט, כמו במה שלמדו שאין אונאה לקרקעות בכ' הרמב"ן שהוא נגד הכתוב (בהר ס' ל) וכן באיסור מלאכה בחה"מ (אמור ס') וכדומה:

רלו אמנם מ"מ כמה פעמים מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, הוא בדרוש הבלתי מוכרח מצד הלשון והכללי', וחכמים סמכו עליו דבריהם בדרך רחוק, וההבאר אגליט שהיה זה בעבור שאין כח לחז"ל לגזור ולתקן דבר נגד מה שבא בתורה בפירוש, וכמ"ש גם הפוסקים, וע"כ כשרצו לגזור גזרתם, הוכרחו להראות שאין מפורש בתורה נגד גזרתם, ושהכתובים סובלים פי' אחר שיסכים עם גזרתם, ותמצא הדברים מבוארי' בחיבור (שמיני ס' קמ"ג קמ"ד, תזריע ס' קכ"ו (עי' מצורע קמ"ב) אמור ס' קע"ז ר"ל, בהר ס' ג' וס' ח', בחקותי ס' קי"ב):

רלז ומ"ש שריבוי אחר ריבוי בא למעט ומיעוט אחר מיעוט בא לרבות הוא מיוסד בחכמת ההגיון, ויש בזה כמה כללים, אולם כל המקומות שמצאתי כלל זה בספרא בנוים על יסוד א', והוא הנודע בהגיון ששני שמות הבאים זה אח"ז השם השני מגביל את הראשון, ואם היקף שם השני כולל יותר מן הראשון בא לרבות ובהפך בא למעט (כמ"ש ויקרא ס' לא להבדל בין בני אהרן הכהנים ובין הכהנים ב"א), ואם בא אחריו שם שלישי בא להגביל שם השני, ואם השני ממעט בא להגבילו שלא ימעט כל דבר, ואם בא לרבות בא השלישי להגבילו שלא ירבה כל דבר, ותמצא זה בספר (ויקרא ס' כ"ב נ"א קפ"ז קי"ח, צו ס' ק"ב, שמיני ס' פ"ה קס"ד, מצורע ס' מ"ג, אחרי ס' נ"ג, קדושים ס' י"ב י"ג ס"ג):

פרק כח רלח תורת ה' תמימה, כשם שאין בה חסרון כך לא יתכן שיהיה בה יתרה, וכ"מ שנראה שהלשון ארוך ויש בו דברי מותר שקנוהו חז"ל בהכתם ובארו להיזה צורך שאריך, והוא או ללמד שהדין נוהג גם ביתר מקומות, או להסמך המשפט, או לסורות איזה כונה שבי', או להמשיך המאמר ולפרשו כפי דעת הקבלה. ויש בזה דרכים רבים שונים. וכבר בארנו בזה למעלה כמה כללים ביתורים מוגבלים. כמו בשם הפעל הנוסף על הפעל. והמקור הנוסף (למעל' פרק ד'). שם המספר המיותר. (פרק ח') (ועוד פרק ט' ס' ע"ז וס' פ'). ושם הסוג הנוסף (ס' נ"ה). ושם תואר הנוסף (פרק י"ד). והשם הכפול (פרק ט"ו). והפעל הנשנה (פרק י"ז). וזולת אלה כ"מ שיש יתור לשון יש בו דרוש. והם יסודות הקבלה ואדניה. ותמצא דרושים כאלה (ויקרא סימן ס"ג ס"ז ע' קע"ט רס"ו רל"א שמ"ז ש"ן בנ"ב שנ"א שפ"ו שפ"ב שפ"ד. צו סימן ב' י"א ע"ו כ"א כ"ה כ"ט ל"ה ל"ט נו"ן נ"א סצ"ך ע"ו פ"ח נ"ח ק"ל קמ"ט קנ"ב. שמיני סימן י"ג מ"ח ס"ז ע"ג פ"ד נ"ג נ"ה נ"ה ק"ב ק"ג ק"ס קמ"ב קמ"ז. תזריע סימן ג' י"ב י"ז כ"ז מ"ד נ"ז ס"ו ס"ז ע"ז פ"ב פ"ז נ"א נ"ב נ"ה ק"ל קל"ב קל"ה ק"מ קנ"ב קנ"ז קס"ה. מצורע סימן ד' כ"ה כ"ד ל"ז מ"ג מ"ז מ"ח נ"ם ע"ב ע"ד ע"ז פ"ה נ"ז קנ"ה קכ"ז קמ"א קמ"ה קמ"ז קמ"ח קנ"ה קנ"ז קנ"ג קע"ד ק"פ קפ"א ק"ן קל"א, אחרים ס' כ"ו ל"ם פ"ז נ"ו נ"ם ק"ג קנ"ה. קדושים ל"ג נ"ב נ"ו נ"ז פ"א נ"ב נ"ה ק"ז קי"ד. אמור נ"ה נ"ח פ"ד פ"ם נ"ם ק"ג ק"ה ק"ז קס"ז קל"א קל"ז קמ"ד קס"ז קע"ח קפ"ג ר"ב ר"ח רכ"ד רמ"ח רנ"א. בהר סימן ג' ד' ס' י"ז כ"ג כ"ו כ"ח ל"ד מ"ז מ"ח נ"א נ"ו ס"ג ס"ז פ"ג ס"ז פ"ם נ' נ"ג קו"ף. בחקותי סי' נ"ט). וכ"ם אם מוסיף דברי' שסותרים אל הלשון כמו במ"ש מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש והם לא הכלו כלל. (שמיני ס' נ"ד וכדומה לזה שם ס' נ"ם מצורע קו"ף). וכן כל כפל לשון כמו ישוב ונהפך (תזריע ל"ד). וכדומה:

רלט וכמה פעמים הוסיף מאמר מיוחד ללמד שהוא ענין כולל בכ"מ. כמו מה שהוסיף כל חלב לה' (ויקרא ס' קפ"ח). והקריב את אשר לחטאת ראשונה (שם ס' של"א). וכן בפ' נגעים האריך והוסיף מאמרים שלמים מיותרים ללמד שהדין נוהג בכל מיני צבעים והסגרים (תזריע ס' ס"ו נ"א נ"ס קנ"א קנ"ה):

רמ וכ"מ שאמר יכבס בגדיו והוסיף וטמא עד הערב יש בו דרוש. כמו שדרש בפ' שמיני ד' דרושים על ד' פעמים (שם ס' נ"ם). ובפ' מצורע ששה דרושים על ששה פעמים (ס' קל"ג). וכן כשאמר וטמא עד הערב ומסר מלת ושהר מיותר לדרשה (אחרי ס' קס"ד). ובכ"מ אמר ימול סתם ובפ' תזריע אמר ימול בשר ערלתו לדרשה (תזריע ס' י"ג). ובכ"מ אמר ורחץ במים. ובמ' מקומות אמר ורחץ במים את בשרו וכלהו לדרשה (מצורע ס' קנ"א) ולא א' בשום מקום שאח"כ יבוא אל המחנה רק במשלח לעזאזל ובפרה ובפרים הנשרפי', ויש בו טעם (אחרי ס' ס"ו):

רמא וכמה מצות פרשה התורה שנוהגים בגר ובמצות רבות לא באר זה. ויש בזה כלל. (ויקרא ס' קנ"א באורך). וכן במצות רבות כתוב לדורותיכם

שימוש לדורות ובמצות רבות שהם ולא באר. והארכתי בזה (אמור ס' ק"ז):

פרק כט רמב פרשיות כפולות דרשו חז"ל כל המלות שבפ' השניה כאילו הם כפולו' בפרשה הראשונה. כמו פרשת עולת הצאן שהי' יכול לכללה בפרשת עולת בקר דרשו כל מ"ש בעולת הצאן בפ' הראשונה. ר"ל כאילו כתוב בכפל זכר זכר. תמים תמים וכו'. וכן כל השנוים שבין פרשת עולת בקר לפרשת עולת הצאן נדרשים. (ויקרא ס' כ"ב כ"ג נ"ד מ"ב מ"ג נ"ה וע"ש ס' נ"ט). וזה שורש גדול להורה שבע"פ ועצה עמוקה. שעי"ז כלל הלכות רבות אין מסורות למו בתורת הכתוב. וכן בחטאת מיני הפסח, דרש מש"ש ד' פעמים מכל מצות ה' אשר לא תעשינה לד' דרשות (ויקרא ס' קל"ה). ומ"ש בחטאת הפנימית ב"פ קרנות (שם ס' רכ"ד). ומ"ש בחטאת החיצונים ג"פ יסוד מזבח העולה (שם ס' רכ"ט) ומ"ש בפר כ"ג ופר העדה ובפ' צו ג"פ מחוץ למחנה דרש לג' מחנות (שם ס' רל"ד). ומ"ש בג' חטאת חלוני' ובאשם מצורע ד' פעמים שישחט במקום העולה למד ד' דברים (שם ס' ע"ר). ומ"ש ג"פ וכפר עליו הכהן וג"פ וכפר ונסלח ג' דרשות [שם ס' רע"ו רנ"ב] וכן לשון שנז' בענין א' בתורה כמה פעמים. כמו ד' פעמים על העלים אשר על האש ד' דרשות (שם ס' כ"ד). ג"פ ירחץ במים (שם ס' נ"ו). ג"פ מסלתה ומשמנה (שם ס' ק"ו). ה"פ אזכרתה בהורה (ס' ק"ח ק"ט). ג"פ והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו (ס' ק"י קי"א קי"ב קי"ג) ג"פ שכפלה התורה בשמן בשמן (ס' קי"ח). ה"פ מיותר את כל החלב (ס' קס"ו). ג"פ מיותר שתי הכליות (ס' קס"ז). מ"ש בעולה ויורד ג"פ לאחת מאלה ותשע פעמים מיותר חטאתו אשר חטא. ז' דרושים וט' דרושים (ס' שע"ז). מה שנמנה אצל בגדי כהונה ז' פעמים שש בד (צו ס' ה'). ג"פ בכתוב כל זכר בכהנים יאכל (שם ס' ל"ו). ומה שכפל הזכרת מינים טמאים בפ' שמיני ובפ' ראה (שמיני ס' ס"ז ס"ט ע'), ומ"ש שם ששה פעמים טמא הוא. ששה דרושים (שם ס' ע"ה). ומ"ש ג"פ הנוגע בנבלתה (שם ס' נ"ו). וד"פ יכבס בגדיו (ס' נ"ט). י"א פעמים כתוב בנבלתה. י"א דרושים (ס' קנ"ט). ג"פ אל מים חיים (מצורע ס' י"ט). ג"פ בבית גבי ראי' (שם ס' ס"ב). וד"פ בבית גבי פדיון (ס' ל"ב). ד"פ מיותר שם הזב (ס' ק"ל). ג"פ את פר החטאת אשר לו (אחרי ס' י"ט). ג"פ המדברה (שם ס' כ"ט). שש ענוים ביוהכ"פ (שם ס' ע"ב). ה"פ איסור מלאכה ביוהכ"פ (שם ס' ע"ג). ג' כריתות בדם וה' לאוין (שם ס' ק"ז). ה"פ אשר בו מום (אמור ס' מ"ו). ג"פ בסוכות תשבו (שם ס' ר"ג). וכבר הזכרתי עוד הרבה כאלה בסוף הכללים הנז' בפרקים הקודמים, ובפרט מה שבפ' נגעי בגדים כתוב שמונה פעמים בגד, וז"פ עור, וח"פ שתי וערב. ובכל אלה שחשבתי נמצא דרושי הספרא מכוונים תמיד כמספר הכפולים.

בלא מוסף ומגרעת. ודרך הספרא לדרוש תמיד כל הדרושים על המלה הראשונה אשר פגע בה בתחלה. למשל בפעם הראשון שכתוב על העלים אשר על האש דרש ד' דרשות. ובפעם הראשון שכתוב ירחץ במים דרש ג' דרשות. ומפרשי הספרא חשבו שדרש כל הדרושים מאותו המלה. למשל ממ"ש על העלים אשר על האש דרש ד' דרושים. ונדחקו מאד להוציא הדרושים ולא יכלו. ושגו רוב הדרושי' על ה' ועל וא"ו וכדומה, עד שידמה כי יסודי הקבלה בנוים על קורי עכבים, והאמת שהספרא לא דרש בשום מקום רק דרוש א', וכשיש הרבה דרושים על מלה אחת ידענו בטח שהמלה הזאת נכפלה בענין או בספר או בתורה כ"כ פעמים כמספר הדרושים הנמצאים. והספרא קבצם וסדרם תמיד בפעם הראשון להיות לאחדים בידו:

רמג וכן ידרשו חז"ל השנוים הנמצאים בענין ויסדרו ג"כ מספר הדרושים כמספר השנוים. למשל הנה בפ' עולה ושלמים, בא תשעה פעמים לשון הקרבה תחת הבאה. והם ששה פעמים בכינוי ושלשה פעמים בלא כינוי. ודרשו לתשעה מיני תערובות בששה אין קרבים וג' קרבים (ויקרא ס' כה). וכן בא שם ג"פ מלת הדם וג"פ מלת דמו בכינוי, ודרש שג' מיני תערובות קרבים וג' אינם קרבים (שם ס' ל"ט). כי הכינוי שמעט התערובות כמ"ש (ס' רפ"ט וצו ס' כ"ט). ובכל הסמיכות שבתורה כתוב וסמך את ידו. לבד ג"פ כתוב וסמך ידו לג' דרשות (ויקרא ס' כ"ח). וג"פ כתוב על ראש. בשפחה באלת על, לג' דרשות (ס' כט). וכן ששה מקומות שחשב חטאת ועולת העוף ויש שנוים בכהו"א לששה דרשות (שם ס' שכ"ט). וכיוצא בו עוד בגוף הספר (ויקרא ס' קנ"ז. רפ"ו. תזריע ס' קפ"א. מצורע ס' כ"ב ע. אמור ס' מ"ג ע"ח). וגם בזה נהגו כן שדרשו כל הדרשות בפעם א' במלה הראשונה שפגעו ובאו הדרשות מכוני' וספורים כמספר השנוים בכוון:

רמד והנה בסנהדרין (דף ג'). גבי מה שלמד דבעינן ג' ממה דכתיב ג' פעמים אלהים דברי ר' יאשי' ור' יונתן אומר ראשון תחלה נאמר ואין דורשין תחלות, ואומר נימא בדורשין תחלות קמפלגי, לא דכ"ע אין דורשין תחלות, אמר לך ר' יאשי'. א"כ נימא ונקרב בעה"ב אל השופט. מאי אל האלהים. ש"מ למניא. וכאשר דקדקנו בכל דרושי הספרא הנזכרים. ראינו באלו בזה בגמ' שבכ"מ שהראשון צריך לגופי' אינו דורש תחלו' רק את הבאים אחריו. וכ"מ שיש איזה שינוי גם בראשון, למשל שכתוב הקרבה תחת הבאה וכדומה. דרש גם את הראשון. וכשתעיין על פירושנו בכל המקומות הנז' בשני סימני' הקודמים תמצא כי כן הוא:

רמה וידוע דסתמא דספרא הוא ר' יהודה. והוא לא דרש סמוכים בכל התורה רק היכא דמוכח או מופנה. כמ"ש בברכות דף כ"א וביבמות דף ד'. וכן לא תמצא דרושים כאלה בספרא. רק על פי

שהפסיק בשבת בין המועדות (אמור ס' קמ"ד). ועל שהפסיק בפלה שלא בענין (שם ס' קע"ה) ועל פרשת שפחה חרופה שבאה שלא במקומה (קדושים ס' נ"ו) והדרוש הנשען על סמוכים בקדושים (ס' מ"ח) הוא דברי ר' נחמי'. וענין מקרא נדרש לפניו ולאחריו עיי' בהר ס' ק"ב. וענין גורעים ומוסיפים ודורשים (ויקרא ס' רי"ד רמ"ד של"ד) והוא כפי דרכי הדקדוק והלשון:

פרק ל רמו חז"ל שמרו והשתמשו בכל הדרכים שהשתמשו בהם חכמי הלשון והמליצה,

כמו מאמר מוסגר (ויקרא ס' רל"ג), ומלות מקבילות (לו ס' ב' שמיני ס' קע"א נ"ח). מוסף עצמו ואחר פעמו (לו ס' ק"ב קפ"ז שמיני ס' ל"ב תזריע ס' י"ד). ולפעמים ישנה הדקדוק בעבור זווג המלות כמ"ש הראב"ע (לו ס' קל"א). וכדומה:

רמז וכן נכונו דבריהם תמיד עם בעל הטעמים (לו ס' קפ"ז אחרי ס' ז' י"ב ע"ש תזריע ע"ב קמ"ס מצורע סי' ס"ז ק"ג) ובמקום שבא קמץ שלא בהפ"ק יש בו קצת הפסק לפי פירושיהם (ויקרא ס' שפ"א אחרי ס' נ'). והראה עומק חכמתם בזה במה שדרשו על ורחץ במים (שנבי בעלי קרי) במי מקוה, ולא דרשו כן על עשרה פעמים שכתוב ורחץ במים קודם לו, משום דבכולהו (לבד מבעל קרי) יש טעם מפסיק במלת במים (מצורע ס' קס"א). וכ"מ ש"ש קרי וכתיב דרשו שניהם. כמו שדרשו אשר לו תומה לא בא (בהר נ"ח). ונסכה ונסכו (אמור קנ"ט). ידו ידיו (אחרי ס' כ"ב). ותמיד הקרי הוא כפי הפשט והכתיב עולה כפי הדרוש. (אחרי ש"מ). ועל שערה דרש ר"ש הכתיב וחכמים הקרי (תזריע ס' נ"ו). וכן דרשו מלא וחסר לות יגיד (ויקרא רל"ה ועי' קדושים ס' יוד):

רמח וכל שמות המושאלות השתדלו חז"ל להשיבם אל הוראתם העצמי, כמו **עלפי. על דבר.** פירשו מענין דבור. והקמות את המשכן כמשפטו מענין משפט ודין וכדומה (אחרי ס' פ"ח קדושים ס' פ"ד). וכן בשמות המשותפים הראו חבורם. כמו שם פרד בעבור שנפרד. וכן ערב על עירוב האורות וכדומה (ויקרא ס' רכ"ז). והשמות הנרדפים יש לכל א' גדר מיוחד. אשר על גדרים אלה נבנו המון דרושים אין מספרות למו. וכן הלשונות השוות. יש בהם הבדל אחרי העיון מתי ישמש בלשון זה ומתי בלשון אחר. וככר החילונו וגלינו בזה נעלמות רבות בפירוש תנ"ך. ובהקדמות ספר יסעי' אשר יצא לאור. העמדנו מגדול עוז בו ירוץ צדיק ונשגב במליצות הכתובים. לראות שכל מלה ומלה יש לה גדר מיוחד. ולהשכיל ברות ה' מליצות החוזים על שרשם ומקורם. והנה חקרתי ודרשתי וספרתי את הכללי' הנמצאים בספרא על זאת. ומצאתים שש"ס כללים רחבי ידים. (חוץ מהכללים אשר אני אשר הוצאתי' מדברי חז"ל שאין ענינם בחיבור הנוכחי. כי פה לא אדבר רק מן הכללים הנצרכים להבנת דברי הספרא, ואשר מדברי חז"ל בספרא הוצאתים). והנני לצרף לך הכללים האלה המבארים גדרי הלשונות השוות והבדליה'. והבדלי השמות והפעלים והמלות הנרדפי'. ועם הרמ"ח כללים אשר באו עד הנה בשמוש הלשון, יעלו לתרי"ג כללים. והם תרי"ג אורות בהירות מזהירות ומבריקות ומתגוללות על אופק הלשון. להסיר כל מחשך. ולפקח עינים. אשר לא תמלא דבר קטן ודבר גדול מכל המון הדרושים המבוארים בספרא אשר לא נבנה על הכללים האלה, ועל הכמת הלשון ויסודותיה:

פרק לא רמט (אדם איש) כפי מה שכתבו המדקדקים דשם העצם לא נגזר לשון נקבה מלשון זכר, ועפ"ז נכיר בשמות בע"ח איזהו שם העצם ואיזהו שם התואר (כמו שית' בכלל רע"ו), א"כ שם אדם שלא נמצא ממנו שם אדמה הוא שם העצם, ושם איש שנגזר ממנו שם אשה הוא שם התואר. ועפ"ז יעמדו כמה הבדלים בין שני השמות האלה (ויקרא ס' י'):

רנ שם אדם כולל זכר ונקבה, ושם איש ממעט אשה אם לא בשים איזה ריבוי (שם וכ"מ):

רנא שם אדם נקרא בו תכף בהולדו, ושם איש ממעט קטן. (שם קדושים ב' ק"ס ובכל הפרשה שם אמור ס' מ"א וס' קוף וכ"מ):

רנב שם אדם מיוחד אל האדם לבדו ושם איש כולל במובנו הרחב גם יתר נמצאים בע"ח ומלאכים וכדומה (ויקרא שם):

רנג שם איש בא לתאר התואר אל המתואר. איש צדיק א"ש תם. ואיתם הקיני אל הקונה. עבד איש. עולת איש. לא כן שם אדם. ובמקום שאומר אדם בליעל יש בו גדר מיוחד (ויקרא שם):

רנד שם איש בא לציין נושא סתמי, ויאמרו איש לרעהו. שפי' אחד לרעהו, וכן בא על הכללות, איש מבית ישראל. לא כן שם אדם. ומ"ש אדם מכם יש בו דרוש (ויקרא שם):

רנה שם אדם בא לפעמים על שם מין האדם כולו. וחז"ל דרשוהו על אה"ע (שם):

רנו שם אדם במובנו המדויק בא רק על ישראל שומרי התורה ומצות (שם) וכן מורה על מעלתו מצד בואו אדם בבחירה ובשכל (ויקרא ס' ש"ד):

רנז ולכן במקום שבא שם איש לתאר התואר אל המתואר אינו ממעט אשה (מצורע ס' מ"ג). וכן במקום שבא על יחוס הקנין (לו ס' פ"ז). וכן במקום שמציין נושא סתמי (לו ס' נ"ג קדושים ס' כ"ה וס' נ"א. בהר ס' לב לא). וכן במקום שבא לציין הכללות אינו ממעט אשה. וזה ניכר ע"י הענין, כמו איש מכם. או ע"י שבא הפעל אחריו בלשון רבים (תזריע ס' קנ. אחרי ס' קנ"ו. קדושים ס' ג'. בהר ס' כ"א כ"ב). או ע"י שבא בכפל איש איש (מצורע ס' ק"ך וס' קנ"ח קדושים ס' נ"ח אמור ס' רמ"ב). ובזה מרבה גם קטן. והטעם לזה כי

וכ"מ שכתוב שם איש י"ל מסתפקא שבא במובנו המדויק סימן הפי ן. איש ולא אשה. (בפרט במקום שיש רמז' ממה שלא בא שם אדם) אבל בכל אלה הנז' לא יכול לכתב שם אדם (כנז' בס' רכ"ג רכ"ד) ובזה י"ל שלא בא השם לסימן המין רק לציין הדבור המוסר להתמוסר או לציין הכללות וכדומה וע"כ לא ממעטינן אשה. אולם על קטן משמע שגם בשם שבא על יתום הקטין ממעטין אותו (צו ס' נ"ד):

רנח במקום שבא שם אדם מגביל נגד שם בהמה בא במובנו הרחב וגם עכו"ם בכלל (ויקרא ס' ד' בחקותי ס' ק"ע). וכן במקום שבא על כלל המין, כגון אם כתוב האדם שהה"א מורה על סימן המין (אחרי ס' קמ"ו):

רנט שם נפש כולל גדולים וקטנים זכרים ונקבות (כ"ה בכל מקום) ובא שם נפש מגביל נגד הגוף (בחקותי ס' כ"ה) ובא על המת והיינו על האדם (אמור ס') אבל לא יבוא שם נפשות בלשון רבים על המתים (בחקתי ס' כ"ה):

רס כ"מ שכתוב דבר אל בני ישראל בא למעט עכו"ם אם לא שיש איזה רבוי לרבותם (ויקרא ס' זיין וס' ק"א. צו ס' קל"ה קמ"ד. תזריע ס' אלף וס' מס. מצורע ס' ק"ה אחרי ס' פ"ו. קדושים ס' פ"א אמור ס' קע"ו בחקותי ס' כ"ה):

רסא וכשבא על צד הדיוק בני דוקא ולא בנות (ויקרא ס' ה'), ולא גרים, וכ"מ שכתוב ב"י צריך ריבוי על נשים וגרים. או שהתורה בארה בם בפי' שהדין נוהג גם בגר (ויקרא ס' קל"ה בהוכך ועוד צו ס' כ"ה קמ"ד. שמיני ס' מ"ז כ"ו. תזריע ס' אלף. מצורע וס' י"ט קפ"ג. אחרי ס' פ"ו אמור ס' אלף קע"ו):

רסב וכן בכ"מ שבא בם בן ובנים דייקו תמיד שבא על הקטן אם לא במקום שהסברה מתנגד שבא על צד ההרחבה (אמור סימן ב'), ושם בן ובת בבואם סמוך אל שם אחר יורו לפעמי' הורא' אחרת כמו בן חיל בת חיל בת בליעל. וע"כ הוצרך לכתוב בת איש כהן. כי אם יכתוב בת כהן יוכל לפשות שהיא עצמה י"ל חלק בכהונה לבועלה אם נתחללה (אמור ס' כ"ב):

רסג ויש הבדל בין שם בן ושם זרע. שם זרע כולל גם בני הבנים. ושם בן בדיוק הוא רק בנים לבד. ושם זרע כשבא בדיוק הוא רק זרע המספר (קדשים ס' נ"ב אמר נ"ו) ובבע"ח לא יחס שם בן רק אל האם (שם ס' קל"א):

פרק לב רסד כ"מ שאומר אהרן ובניו והיא מצוה נוהגת לדורות ר"ל הכ"ג העומד במקום אהרן והכ"ה העומדים במקום בניו. (צו ס' נ"ט ויקרא ס' ק"ב תזריע ס' מ"ג). אם לא במצוה שהיתה רק במדבר ונאמרה אהרן לבד (ויקרא שם):

רסה וכ"מ שאומר אהרן הכהן והיא מצוה נוהגת לדורו' יכוין על הכהן היום כי תואר הכהן מיוסד. ובא לומר כנוהג באהרן מצד שהוא כהן לא מצד שהוא אהרן דהיינו מעלתו ביחוד (תזריע ס' מ"ג) אבל כשאמר בני אהרן הכהן יכוין על מעלת כהונתו הגדולה (ויקרא סימן מ"ס):

רסו והנה יתפוס לפעמים שם בני אהרן. ולפעמים שם כהנים. ולפעמים בני אהרן הכהנים. ולפעמים הכהנים בני אהרן. ובארנו בכ"מ שאומר בני אהרן הכהנים בא למעט בע"מ. כי בכלל בני אהרן הם חללי' ובע"מ, ובשם הכהנים בדרך הדיוק אין בע"מ בכלל ובהרחבה גם בע"מ בכלל. וכשבא לבאר שם בני אהרן בא בדיוק, אבל כשאמר הכהנים ב"א, בא שם בני אהרן לבאר ששם כהנים בא בהרחבה וגם בע"מ בכלל (ויקרא ס' ל"ח אמור ס' ב'):

רסז יש הבדל בין שם קהל ושם עדה. כמו שיש הבדל בין מקהיל ובין מיעד. המקהיל אוסף אנשים ע"י קול והכרזות (וזה ההבדל בינו לבין אסף קבץ שכולל גם האוסף דברים שאין בם דעת), אבל המיעד הוא בהזמנה לזמן ובסדר מיוחד. וכן הקהל היא אסיפת ההמון, והעדה הם אסיפת העם כשזקניהם בראשיהם. וכן יבוא שם עדה מעט זה על הסנהדרין לבד. ובפרט כשנרדפו יחד שאז יפורש תמיד שם עדה על הסנהדרין (ויקרא ס' רמ"א רמ"ג. צו ס' קס"ו. אחרי ס' פ"ז. קדושים ס' א' וס' נ"א) וגם הסנהדרין הם מכלל הקהל כשאין מורים בעת ההוא (ויקרא ס' רמג):

רסח ויש הבדל בין שם עדה ובין שם עדת ישראל שנופל רק על הסנהדרי גדולה, ושם עדה סתם כולל גם סנהדרי קטנה. (ויקרא סימן רמ"א וס' רמ"ה):

רסט ויש פלוגתא בשם קהל אם נקרא בו גם שבט א' או דוקא רוב ישראל (ויקרא סימן רמ"ח):

רע שם עם כשבא בהרחבה כולל כל אישי האומה וכשבא בדיוק אין כהנים ולוים בכלל. כגון כשאומר עם הקהל שבא שם עם לתאר שם קהל שכולל הכל בזה בא בדיוק ומוציא כהנים ולוים. (אחרי ס' סג). אבל כשבא בסתם יבא לפעמים בהרחבה וכולם בכלל (ויקרא ס' רפ שמיני ס' ח'). וכשרוצה לחלק בין הנכבדים ובין ההמון יקרא את ההמון בשם עם הארץ (ויקרא ס' רפ):

רעא וכל זה כשבא שם עם סתם שאז בא גם על קיבוץ פרטי, אבל כשאמר עם ה', וכן עמך בכינוי אל ה' כולל העם כולו עם כהניהם. וכן שם ישראל מובדל לפעמים נגד שם בני אהרן, אבל כשאמר עמך בית ישראל גם הכהנים בכלל (אחרי ס' נד). וכינוי עמיו בלשון רבים בא לכבוד כינוי הדוגיו. והריבוי שם בעממיך בכפל המ"ם (אמור ס' ד):

רעב ושם מחנה הונח בעצם על העם החונים בשדה, ובא על ישראל כל עוד שהיו במדבר. ויש מחנה כוללת ומחנה חלקיים, שכל שבט קרוי מחנה. ואחר שהוקם המשכן היו ג' מחנות. כהונה לויה ישראלית. ובכ"מ שאמר מחוץ למחנה נפרש לפי ענין הכתוב (ויקרא ס' רלד אחרי ס' סח וס' סט):

ויש הבדל בין מחוץ לעיר ובין מחוץ למחנה. שחוץ למחנה היא דוקא במקום שי"ל דין מחנה כגון בירושלים או בעיירי חומה (מצורע סימן לה):

רעג שם גר עיקר הנחתו אשר שגר בארץ לא לו אם מרחוק אם מקרוב, והכנענים שקבלו ז' מצות היו גר תושב, והבא מרחוק ונתגייר הוא גר צדק. ושניהם נקראים בשם גר סתם. ונלמד תמיד מענינו, או ע"י שכפל שם גר ב"פ א' לג"צ וא' לגר תושב, או ע"י היקש וכדומה. (אחרי ס' עה קכב. קדושים כא וע"ע אמור פו, בהר יד עב לג):

רעד ויש הבדל בין הגר בתוככם ובין הגר אתכם. שלשון הגר אתכם בא על פי שנתגייר מקרוב, ולשון הגר בתוככם מורה שנתגייר זה ימים רבים, וכן לשון גר בישראל מורה שגר מכבר. (אחרי סימן עה קדושים סימן פא פג):

רעה שם זקן יבוא לפעמים על מלא ימים ולפעמים יבוא על נשיאי העם וחכמיהם. ויש בזה כלל, שכ"מ שבא שם זקן בלא סמיכות ובלא כינוי ובלא ה"א הידיעה מובנו לרוב זקן בימים (אם לא במקום שיש הוכחה שבא על החכמה, כמו בשבשל את הלשון מפני שיבה תקום והדרת פני זקן כמ"ש קדושים סימן ס'). אבל בכ"מ שבא בכינוי או בסמיכות או בה' הידיעה יכוין על זקן נשוא פנים מופלג בחכמה, חוץ כשמדבר מזקני עכו"ם ורשעי ישראל שאז יהיו הזקנים לפי הענין (ויקרא סי' רמע):

פרק לג רעו בשמות בע"ח נוכל להבדיל בין השם שנקרא בו מיום הולדו שלא נגזר ממנו לשון נקבה מלשון זכר, כמו גמל שפן חזיר שור ושה וכן ארנבת יונה חסידה שיאמר לזכר ולנקבה, ובין שם התואר שנקרא בו ע"ש שניו וגדולו שנמצא ממנו לשון נקבה. כמו פר פרה כשב כשבה לביא לביאה. (ויקרא ס' י' אמור ס' קלא) כי שם כבש הוא בן שנה ואחר שנתו נקרא בשם איל (ויקרא סי' לס"ג) ומ"ש חז"ל דגם בן יומו קרוי איל היינו בלשון בני אדם, אבל בלשון התורה הוא שם התואר על השנה והגידול (שם ס' שין). וכן שם שעיר. אבל עז הוא שם המין ולכן הוסיף ואם מן הצאן כשבה או שעירה ללמד שגם חרשת וגסה כשרים (שם סי' שכ"ג ושכ"ד וע"ע שם ס' קנ"ח):

רעז וכן השמות עגל פר נקראו ע"ש גדולם, תחלה הוא עגל ואח"כ נכנס לכלל פר. והוא בשנה שני' לר"מ ובשנה ג' לחכמים (ויקרא ס' ר"ח):

רעח יש פלוגתא בעגל בן בקר וכן בפר בן בקר שי"א שפי' עגל בן בקר מלת בן כמו בן חיל. עגל שהוא בקר. דהיינו גדול בשנה ב' לחכמים. ופר בן בקר מלת בן מציין הצעירות כמו בני יונה בני נשר והוא בשנה ג'. וי"א בן בקר עגל ממין הבקר כי מצא עגל במינים אחרים כמו שהוא בשם גדי עיר כסיר שעיר. ובתורה לא נמצא אצל קרבנות פר סתם רק פר בן בקר. (ויקרא ס' ר"ח בתוך):

רעט וכל אורייתא כבש כבשים. בר מן אדרכסר בלישנא דקדש שי"ן לבי"ת. ובאמרי הכתב וכשבים נוטה יותר ע"ש המין ותמיד בא מין אחר סמוך לו. כמו בבקר בכשבים ובעזים. ובמקום שלא בא על כוונה זו בא כן מצד חוזק גופו ואלייתו ובא לרבות את האליה (ויקרא ס' קע"א וס' רלא):

רפ וכבשים ועזים וכן תורים ובני יונה לא בא שם המין בלשון יחיד מפני שהוא שם התואר כנ"ל. משא"כ בשם העצם, כאמר ויהי לי שור וחמור צאן (שם ס' ע"ז):

רפא תורים ובני יונה. הם שני משפחות נפרדות ממין הזה. היונה נוחה להכנע לא כן התור. התור הוא מעופות הנוסעים ולא היונה. ובני יונה הם הצעירים מן המין. כמו בן לאמים בני צאן בני נשר. וממ"ש תמיד תורים ובני יונה ולא בהפך מבואר שתורים גדולים ובני יונה קטנים (שם סימן ע"ד):

רפב לדעת חכמי הגמרא יש הבדל בין עוף ובין צפור. שעוף הוא שם הסוג וכולל טהורים וטמאים וצפור מיוחד רק לטהורים (אם לא כשאמר צפור שמים או צפור כנף). ויש בזה פלוגתא בספרי ובירושלמי. ודעת הספרא שגם צפור הוא שם הסוג (מצורע ס' י"א):

רפג שם חיה ושם בהמה ישמשו לפעמים לשם הסוג ולפעמים לשם המין. דהיינו שם חיה תכלול לפעמים כל בע"ח אשר בארץ אף העוף. ולפעמים תכלול חיה ובהמה לבד. ולפעמים הוא שם מיוחד על חית המדבר. וכן שם בהמה בהבנה הסוגיית תכלול גם החיה. ולפעמים הוא שם מיוחד לבהמת הישוב לבד. וכ"מ שיגביל שם בהמה נגד שם אדם הוא שם הסוג. והכל לפי ענין הכתוב שמן הענין נבין אם הוא שם הסוג או שם המין (שמיני ס' ס"ו ועיי"ש ס' נ"ה ואמור ס' קכ"ט):

רפד האדם אף שנאמר בו נפש חיה לא נקרא בשם חיה (ולא כפי שנראה מספקות דברי הרמב"ם בה' מאכלות אסורות) (שמיני ס' ע"ב). וחיות הים נקראים בשם חיה אשר במים. ובלשון נפש חיה אשר במים נכלל גם חיית הים שי"ל צורת אדם (שם סימן פ') וגם בלשון בהמה נכלל גם ברואי הים עד שהוצרך לומר מכל הבהמה אשר על הארץ (שם סי' ס"ה):

רפה בשם בהמה וכן בשם חיה נכלל גם הכלאים (כו ס' קל"ו שמיני ס' ס"ד) ואם באו בהבנה הסוגיית נכלל גם כלאים מחיה ובהמה יחד (שמיני שם):

רפו שם בהמה בהבנה המדויקת הוא אחר שיצא לאויר העולם ובהבנה המורחבת כולל גם העובר במעי אמו. כגון כשאמר כל הבהמה מרבה גם העובר (שמיני ס' קוף ועיין עוד בזה בחקותי סימן ע"ד):

פרק לד רפז שם אהל מועד בא לפעמים בדוקא על

לא א"מ שבמדבר. ולפעמים בא לדוגמא וה"ה המקדש שנקרא אה"כ. והכלל בזה שבמקום שבא רק לציין המקום בא לדוגמא. אבל אם בא משום קדושת המקום יש לפעמים ש"מ דוקא שקדושתו משונה מקדושת המקדש ואז צריך ריבוי לרבות המקדש (לו סימן ע"ד):

רפח חצר אהל מועד במובנו המדויק אינו כולל הלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקדש (לו סימן ל"ב):

רפט יש הבדל בין שם משכן ובין שם אהל מועד. ששם משכן הונח מצד צורתו שעשוי להשתמש ולשכן בעת החניה. ושם אהל מועד הונח מצד תכליתו שייעד שכינתו שמה. ולכן בכ"מ שדבר מצד צורתו או מן המסעות קראו בשם משכן. ובכ"מ שדבר מן העבודות והקדושה קראו בשם אהל מועד (אח"י ס' נ"ד):

רצ שם מזבח כולל גוף המזבח וגגו וקירותיו ויסודו. וגם הכבש בכלל מזבח בדרך הרחבה. אבל כשפורש את חלקיו כמו קיר המזבח וכדומה אין הכבש בכלל מזבח (ויקרא ס' כ"ג וס' קמ"ב) אולם כשאמר אל המזבח (ולא על המזבח) גם הכבש בכלל וכן מורה אף שקרב אליו ואינו על גביו (שם ס' קמ"ב וס' רע"ד):

רצא (ירך המזבח) השמות פנים אחור כתף שכם צד ירך הושאלו מן גוף האדם אל עצמיים בלתי בעלי איברים. ובבית יש הבדל בין בית שארכו יתר על רחבו ולפניו חצר, שאז נקרא החצר בשם פנים, ושני צדדיו הם כתפי הבית, וחלקי הבית הקרובים למערב הם ירכתי הבית וצד מערב נקרא אחור. ובבנין מרובע נקרא צד מערב בשם ירך, והמזבח שהכבש שלו הי' בדרום, צד דרום הי' פני המזבח וצד צפון הוא הירך (ויקרא סימן כ"ה):

רצב יש הבדל בין שם קדם ושם מזרח. ששם מזרח מציין זריחת השמש ושם קדם מציין הצד הקודם במעלה או במקום. ויען שהשמש יוקדם לזרוח במזרח נקרא צד מזרח קדם. וכן צד המזרחי של הבתים והערים נקרא בשם קדם, כי בימי קדם היו שפניהם למזרח ולכן במקום שצריך לבאר שצד מזרח יוקדם יאמר קדמה מזרחה. וכן בבית שאין פתחו במזרח לא ידבר על מזרח שם קדם (ויקרא סימן ס"ז):

רצג יש הבדל בין השמות. עבר. צד. צלע. קצה. סוף. פאה. שפה. שם צלע הונח על גשם שי"ל אורך ורוחב וגובה. ועיקר שם צלע על צלעות הצדדים. שם קצה בא על דבר שמתחיל, ובמרובע יהיו הקצוות בארבע הזויות. שם פאה בא לציין הרוח של איזה דבר. שם צד בא על דבר שהוא נגד דבר אחר. ושם עבר בא על דבר המשך באורך ושוכבים אותו מקצה לקצה. ושם סוף מגביל ראשים והונח לשני צדדי האורך. ושם שפה על ראש

שמקיף הדבר סביב סביב (קדושים ס' פ"ו וס' פ"ד).

רצד יש הבדל בין פתח ובין דלת. שהחלל שבו נכנסים נקרא פתח. והסותם והנועל את החלל נקרא דלת. ואם יריעה פרושה שם יאמר מסך פתח המשכן. ולכן במ"ש ופתחו פתח א"מ פירשו שצריך שיהיה הפתח פתוח. דאין לפרש נגד הפתח דהא כתיב ג"כ לפני א"מ (ויקרא ס' קס"ד):

רצה יש הבדל בין חצרים ובין ערי הפרזי. החצרים הם הכפרים שעל פני השדה שישבו בהם עובדי האדמה, וערי הפרזי הם ערים שאין להם חומה. ולכל הפחות צריך שיהיו בעיר ג' חצרות של ב' ב' בתים. (בהר ס' ס"א וס' ס"ב). ולשון עיר חומה לא נמצא בשום מקום בתנ"ך. רק עיר מוקף חומה. וע"כ במ"ש בית מושב עיר חומה פי' שנתקדשה בקדושת ערי חומה (שם סי' כ"ג):

פרק לה רצו דרך הלשון לציין קישור הזמן ע"י ב' הנלוה אל המקור. כבואם אל א"מ או בגשתם. ולפעמים יציינהו ע"י מלת בעת. אולם אם יציינהו ע"י מלת ביום. יהיה בא' משני פנים. או שר"ל שהוא דוקא ביום ההוא לא ביום אחר. או שבא במובנו המדויק יום דיקא ובא למעט את הלילה (ע' ש מש במארך. ועוד ויקרא ס' שפ"ע. ולו ס' קי"ד קס"ז קנ"ט קס"ב. תזריע ס' ח' וסימן פ' י"א סמ"ך פ"ז קכ"ט. מצורע סימן ג' וס' ה' ל"ח נ' קי"ז קנ"ג) וכן במקום שנז' מלת יום עם המספר. יום הראשון. יום השביעי. ממעט לילה. (עי' אמור ס' קנ"ה):

רצז ויש הבדל בין עת ובין יום. שמלת עת נאמר על כל חלק מחלקי הזמן בין על עתי השנה בין על הזמן הכולל. ומלת יום מציין היום לבד (אחרי סימן ול"ו ועי' אמור ס' קס"ו):

רצח ויש הבדל בין מלת עת ובין מלת כל ימי כל הימים. כשרוצה לציין המשך הזמני של איזה דבר יציינו במלת כל ימי, כל הימים. וכשירצה לציין מתי חל איזה דבר בנקודה מיוחדת מן הזמן יציינו במלת עת. (מצורע ס' קס"ז):

רצט ויש הבדל בין עת ובין מועד. מלת עת מציין נקודה הזמנית המחויבת לאיזה דבר מצד הסדר הטבעי. ומלת מועד מציין נקודה זמנית נגבלת ע"י הדת או ההסכמה (אחרי סימן כ"ז):

ש ויש הבדל בין יום ובין בקר. ששם יום נאמר על היום כולו, ושם בקר על ההשכמה (לו סימן פ"ס תזריע ס' יו"ד) ובין הערבים היא לפעמים משש שעות ולמעלה. ופעמים סמוך לערב. ויש הבדל בין ערב ובין בין הערבים בשימוש הלשון. כי שם ערב כשמגביל אל בוקר יחלק היום לשני חלקים, אבל שם ערב המגביל אל שם יום הוא לילה ממש. ובזה ר"ל בין הערבים שמציין אחר חצות יום. אבל כשבא שם בין הערבים מגביל אל בוקר הוא סמוך לחשכה. כי על אחר חצות הי' לו לציין במלת ערב

(אמור סימן קמ"ט):

שא וכ"מ שבא שם הזמן כפול להוראת הכללות יבוא בלא אות היחוס או יבא אות היחוס על שם הראשון לבד לא על השני. ולכן כמ"ש בבקר בבקר. יום ביום. חדש בחדש. שנה בשנה. לא פירשוהו חז"ל על הוראות הכללות. ויש בזה כללים (עו ס' פ"ז):

שב כשאמר **יום ביום** פי' לפי ענין היום היינו תפגינא דיומא והוא קרוב עם דבר יום ביומו. רק כשאמר ביומו פי' דוקא באותו יום ולא ידחה ליום אחר. וכן שבת בשבתו (עו שם):

שג וכשאמר **שנה בשנה** פי' שיכול לבנס מבנה להברתה. וזה מבדיל בינו ובין **שנה שנה** בלא אות היחוס שבא להוראת הכללות ופי' בכל שנה (שם):

שד וכשאמר **בבקר בבקר** פי' חז"ל שזה בוקר השני מבאר את הראשון. כי שם בוקר בהרחבה יהי' עד חצות שמשם ואילך מתחיל הערב ובין הערבי'. ובדיוק הוא בהשכמה ממש. ומפרש שבקר זה הוא בבוקר פי' בהשכמה (שם):

שה וכן כשאמר **ביום ביום** פי' ביום זה יהי' ביום לא בבקר, כי שם יום בהרחבה כולל כל היום, ובדיוק הוא מגביל אל בוקר ומתחיל אחר חצות. ח"ש ביום ביום ר"ל שיהי' ביום לא בבקר (שם) ומ"ש ביום השבת ביום השבת יערכנו, פי' שמ"ש ביום השבת יערכנו הוא מאמר פוסק בפ"ע (אמור סימן רכ"ט):

שו ויש הבדל בין **ביום אחד** ובין **ביום ההוא**. ביום ההוא היינו היום עם הלילה שאחריו. וביום אחד הוא דוקא יום ולילה שלפניו כמו במעשה בראשית (אמור סימן קלד). וכ"מ שאמר **ממחרת** הוא דוקא היום שלאחריו ואין הלילה בכלל (עו סימן קמז):

שז וכשאמר **כל הלילה** לפעמים יפורש כל הלילה ממש ולפעמים פי' מקצת הלילה עד שלכן הוצרך בכ"מ להוסיף כל הלילה עד הבוקר. והכלל בזה, שאם סוגת המאמר וחזותו על קצהו הראשון, או על שלא הפסיק בינתים, יתכן שיפורש על קצהו הראשון והוצרך לבאר עד הבקר (עו ס' ה'):

שח וכן פעל **לין** יפורש לפעמים על מקצת הלילה והוצרך להוסיף עד הבקר. ובמקום שאין למצוא הוסיף עד הבקר שלא נפרש על לינות הרבה, כי פעולתו פעל לון על ההמנהה לילות הרבה (קדושים סימן לא):

שט מלת **תמיד** מציין שיהי' הדבר בלא הפסק. ויש תמידות ההלכתי שאינו נפסק רגע. ויש תמידות סדורי שחל בכל פעם בנקודה מיוחדת מן הזמן ולא תשגה, כמו בכל בקר או בכל שבת. וזה ההבדל בין **תמיד** ובין **כל הימים**. שכל הימים מציין שלא יופסק הדבר באיזה זמן ואינו מציין התמידות לא ההחלטי ולא הסדורי. ותמיד מציין התמידות ואינו מציין שלא יופסק התמידות באיזה זמן

(עו סימן כף):

שי יש הבדל בין שנה שנה שמשבינן תמיד לשנות עולם ובין כשאמר בו שנתו שמשבינן לשנה שלו מיום אל יום (תזריע סימן כד):

שיא **מלאת הימים** מורה שהזמן המוגבל לאיזה דבר נשלם עד קיצו (תזריע ס' כח). וכ"מ שבא שם ימים על השנה יכוין על שנת התחבר מיום ליום (בהר ס' כד):

פרק לו

שיב יש הבדל בפעל **טמא** בין כשבא על טומאת הגוף שאז לא בא שום שימוש אחריו. ובין כשבא על טומאת הנפש שאז בא אחריו שימוש הב'. והוא טומאה שהיא הפך הקדושה. כמו שבא בעריות ובמעשים מגועלים. כמו ויטמאו במעשיהם. או מענין שיקוץ וגיעול כמו באיסורי מאכלות בפ' שמיני. וכ"מ שבא שימוש הב' על טומאת הגוף' יש בו דרוש (ויקרא סימן כ"ז שמיני ס' ק"ו וס' קס"ו. מצורע ס' ק"ז. אחרי ס' מ"ב וס' קל"ה וס' קנ"ח). ולפעמים בא שימוש הלמ"ד על טומאת הגוף', ואז ר"ל שיטמא לצורך אותו דבר. כמו לאביו ולאמו וכו' יטמא (שמיני סימן נ'):

שיג בלשון טומאה ובקן הנאמר במינים הטמאים נכלל לאסור גם ניבן ולועבן היוצא מהם (שמיני סימן ע"ה וס' פ"א וס' פ"ן):

שיד ולא נמצא שייחס אל כלל הכנסי' טומאת הגוף'. רק טומאה שהיא הפך הקדושה. או טומאת הקדש עצמו, ר"ל שיטמאו את הקדש והמקדש. וכשנבקר הענינים בתנ"ך שבצבורה ייחס טומאה להכלל הם רק עכו"ם וג"ע וש"ד (אחרי ס' כב). ולשון זנות שבא על הכנסי' הוא עבודת כו"ם (שם ס' קו"ף קדושים ס' לז):

שטו השמות הבאים ביחוס. כמו קדש חול טמא טהור וכדומה. יש בהם כמה מדרגות. למשל קה"ק הם קדש נגד קדשים קלים. וקדשים קלים קדש נגד תרומה, ותרומה נגד מעשר, וסמ"רגם הגמוכה היא חול בערך שלפניה. וכן בטומאה החמורה נגד הקלה, והקלה טהור בערכה, וצריך להפקיד תמיד על ענין הכתוב מאיזה מדרגה הוא מדבר (תזריע סימן פ"ו). וכן גם זה שם מצטרף ונזמר ביחוס (אמור סימן פ"ה וס' נ"ב):

שטז ויש בזה איזה גדרים גם בלשון עצמו. בטומאה היוצאת מגופו ידבר על האדם הטמא בדרך השם לא בדרך הפעל. כמ"ש בזב ובזבה. טמא היא. טמאה היא. וכן במצורע (במקום שלא ייחס לפעולת הכהן בבנין הכבד ופמאו הכהן) אמר טמא הוא. רק אם מדבר מדברים הנגעים בזב ובזבה. או מדין שיטמאו טמאים אחרי' בעליהם ידבר בדרך הפעל. (תזריע סימן ס"ג וסימן נא וע' ויקרא ס' פ"ה):

שיז פעם הטומאה שאינו מקבל טהרה יזכיר תמיד בשמו ולא יסמיך לו הואר או שם טומאה.

כמו

טמא מי נדה. שכבת זרע. והשי מדחה עליו. כי יצא באדם. וכשנסמך לו שם טומאה. כמו, בטומאת אדם. הוא הטמא ממש. או יש בו איזה מיעוט (ויקרא סימן ס"ד ונו ס' קל"ג):

שיח כ"מ שבא פעל טמא בלשון ציווי עתיד בפעל. כמו, יטמא. או וטמא עד הערב. הוא מטמא לזולתו. אבל כשבא בדרך השם טמא הוא, יבוא לפעמים על המטמא לזולתו ולפעמים יבא על הפסול שאינו מטמא, ועל טומאה שההלכה מענין שיקוץ וגיעול או הפך הקדושה (ככ"ל ס' טי"ב) וכלל זה אדם ר' עקיבא (שמיני ס' קלא וס' קלח):

שיט ובכ"ז כשאומר יטמא בפעל הוא לרוב לאשון לטומאה לא אב הטומאה אם לא כשנאמר טומאתן בפי'. כמו, יכבס בגדיו. יטמא שבעת ימים. או הודעה אחרת. (מצורע ס' קס):

שכ וכן לענין הטהרה. יש טהור לחולין ויש לתרומה ויש טהור לקדש (כמו שלמד אמור ס' פה) ויש טהור מלטמא משכב ומושב ומטמא בגדים (מצורע סימן למד) ויש טהור מלטמא כ"א או כדומה (שמיני סימן קכ"ג. תזריע סימן ס"ה מצורע ס' קנ"ב) ונלמד תמיד מן הכתובים ומדרכי הלשון:

שכא וכן שם קדש הוא שם הדרגיי כנ"ל. ונלמד מענינו. וכמו שלמדו שמ"ש ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים מדבר במעשר. ומ"ש ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים מדבר בתרומה. (אמור סימן ע"א ע"ב). ומ"ש וכל זר לא יאכל קדש היינו קדשי הגבול (שם ס' פה). כשאמר אל הקדש מבית לפרוכת הוא ההיכל. וכשאמר את הקדש את א"מ הוא לפני ולפנים (אחרי סימן נון) ובשם קדש לבד פליגי ר"י ורבנן אם כל ההיכל כולו אקרי קדש (שמיני סי' נו) וכן מ"ש ואכלתם אותם במקום קדוש מפרש אצל המזבח (שם סימן מ"ו) ואמר וחטאה בשגגה מקדשי ה' קדשים המיוחדים לה' (ויקרא ס' שמט) ובמ"ש במקום קדוש במקום טהור פליגי אביי ורבא (עי' נו סימן ל"ב ושמיני סימן מ"ט) וה"ה כל כיוצא בזה:

שכב ומצאנו קדש קדשים שפי' קדש מכל הקדשים וכולל קדשים קלים (נו ס' ע"א) והלשון שמיד קדשי ה'. ומ"ש קדשי בני ישראל בא למעט עכו"ם (אמור ס' ס"ג):

שכג ומצאנו טהרה על הפסק הלכלוך (מצורע סימן קמ"ו):

שכד וכן לפני ה' האמור בכ"מ אין מקומו שוה. לפעמים יורה על קה"ק ולפעמים על ההיכל. והוא לפעמים על כלל ההיכל. ולפעמים על צד מזרח המזבח. ולפעמים על צד צפונו. ולפעמים על צד מערבו. ולפעמים על שער מזרחי של עזרה. ולפעמים על כלל ירושלים. ובארתי כי בקדושה מדרגות מדרגות יש. וכ"פ נקרא לפני ה' בערך המדרגה שאחריו. ומפרשים בכ"מ לפי ענינו ומבואר בתורה אור (נו ס' כ"ז) באורך. וכ"מ שאומר לפני ה' ממעט במה (נו סימן כ"ג וסימן כ"ה מצורע ס' א' וס' ד'):

שכה ויש הבדל בין לשון טמא ובין לשון וטומאתו עליו. שלשון טומאתו עליו לא ידבק אל טומאת בשר שאין לו תקנה בטבילה (נו ס' קל"א) ולשון טמא נפש וטומאת נפש עיקרו אל המת (אמור ס' ג'):

שכו נגיעה בגבי טומאה יתפרש תמיד שנגע הטהור בטמא, כי על הטהור מוטל החיוב להתרחק מן הטמא לא בהפך. ובמה ששינה ואמר וכל אשר יגע בו הזב פי' חז"ל דהיינו היסט שמצאנו שעל נגע על העתקת הדבר ממקומו, וכן גבי קודש ראוי לתפוס שנגע הקדש בחול כי הקדש הוא הצריך להזהר מן החול ובמה ששינה ואמר וכל אשר יגע בבשרה הוכרחו לפרש שהוא כניסה אל תוכו שמצאנו נגיעה על דיבוק דבר בדבר (נו ס' ל"ח. מצורע ס' קמ"א):

פרק לז

שכז יש כמה הבדלים בין **דבור ואמירה**. האמירה אינה מבלי סמיכה אל אחר. ר"ל בכ"מ שבא פעל אמר פי' תמיד מה שאמר ולמי אמר' והדבור יש' גם מבלי סמיכה אל אחר (ויקרא ס' ג') ולכן פי' חז"ל מלת לאמר לאמר לזולתו (שם ס' וא"ו) ועוד כמה דרכים על מלת לאמור (שם ומצורע סימן ע"ס):

שכח הדיבור הוא כמו סוג וכולל כל הדיבור. ותחתיו כמה מינים אמירה, עניה, שאלה, ציווי, הגדה, (ויקרא ס' ג'):

שכט ולכן כשאמר **דבר ואמרת** יציין במלת דבר שעסק עמו בעסק הדיבור סתם, ובמלת ואמרת מציין מה שיאמר לו בפרטות ר"ל כזה וכזה תאמר. (ויקרא סימן ג' וסימן ס' אחרי סימן ב' וס' ד' וס' ס' וס' קל"ה) ומטעם זה ס"ל לר"י דכ"מ שאמר דבר לאמר לאו הבא מכלל עשה עשה (אמור סימן קי"ט):

של אבל כשאומר **אמור ואמרת** הוא כפל לשון ויש בו דרוש (ויקרא סימן ג') ולחז"ל יציין הלמ"ד שאין לו יסוד בהכתוב (אמור סימן ג'):

שלא והדיבור יבא גם על מלה אחת יחידית, אבל אמירה הוא רק על מאמר שיש בו הבנה (ויקרא סימן ג):

שלב במלת **דבר** מציין הרחבת הדברים כדרך הדורש ומאריך ומרחיב דבריו, וע"כ יציין בזה מה שדבר השם עם משה פא"פ ולמדו תורה שבע"פ ופרטי ההלכות באורך. ובאמירה מציין תורה הכתב כפי הלשון שנאמר לו. (ויקרא סימן ג' וס' ד' וסימן ס' אמור סימן ר"ח ובכ"מ). ועפ"ז ריבה גרים מן ואמרת אליהם עפ"י מה שבארתי באחד (מצורע ס' קי"ט):

שלג ועפ"כ לא נמצא וידבר ה' לאמר רק אצל משה שהיה נביא תורה לא בשאר נביאים (ויקרא סימן ד' וס' ומו). וכ"מ שאמר וידבר לאמר הוא מצוה לדורות (אמור סימן רמא):

שלד במקום שבא דיבור ואמירה שלא אל הזולת היא האמירה בלב ולא כן בדיבור, רק במפרש ודברתי אני עם לבי (ויקרא ס' ג'):

שלה וכל הפעלים הבאים על הדיבור ישאלו גם על הלב (ויקרא ס' ט"א). ונמצא דבור ואמירה ע"י אמצעי (ויקרא ס' ד'):

שלו מלת **דבר** יורה לפעמים כמלת ענין או עסק מה. כמו על דבר שרי. וחז"ל שיביאו תמיד אל עיקר הוראתו מענין דיבור מבטאי שמשם הושאל (אחרי ס' פ"ח באורך). כמו שכן דרכם בכל המלות המושאלים (כנ"ל ס' רמ"ס):

שלז מלת **דבר** יורה לפעמים על דבר שלם ולפעמים על דבר חלקיי. ויש בזה הבדל בין אם בא במשפט מחייב ובין אם בא במשפט שולל. המבאר באורך (ויקרא סימן רמ"ד). ומצד זה מלת דבר דינו כריבוי (שם ס' ש"א):

שלח לשון **זה הדבר** לא בא בשום מקום על מצוה נוהגת לדורות. ומה שבא כן בשחוטי חוץ ובראשי המטות בא לג"ש (אחרי סימן פ"ח):

שלט הדיבור כשיסמך אל הזולת יתקשר עם מלת. **עם**. **את**. **אל**. ועם למ"ד השימוש. אבל האמירה לא תתקשר רק עם מלת **אל** ועם למ"ד השימוש. והטעם בזה כי הדיבור שיתקשר עם מלת **עם** או **את** הוא הדיבור המשותף ששני המדברים מחליפים הדיבור זה עם זה. וזה לא יצדק באמירה עפ"י מה שנת' בס' שכ"ז:

שמ ויש הבדל בין דיבר **אתו** ובין דיבר **עמו**. שדיבר אתו א' מתחיל והוא העיקר. ודיבר עמו המדובר משיב ומגלה. כמ"ש במ"ד על בדברי עמך (ויקרא סימן ג'). ועפ"י ההבדל בין אתו ובין עמו (לקמן סימן תקע"ט):

שמא דיבור שאחריו ב'. הוא דיבור של תלונה ושלא לכבוד (שמיני ס' כ"ח). ומזה אמרו שדיבור קשה (ויקרא ס' ד'):

שמב כל לי ולו הסמוכים אצל דיבור פי' בשבילו כדעת רש"י (ויקרא סימן ד'):

שמג יש הבדל בפעל אמר בין אם בא אחריו מלת אל או למ"ד השימוש. וכדעת הרש"ש (שמיני ס' כ"ח וס' למ"ד):

שמד יש הבדל בין **מגיד** ובין **אומר** **ומספר**. שמגיד מודיע דבר שלא ידע השומע. שרוצה לדעתו כי הדבר נוגע אליו. משא"כ האומר יהיה גם בדבר בלתי חדש. והמספר יהיה גם בדבר שאין תועלת להשומע בידיעתם (ויקרא סימן ס"ן. מצורע סימן ע"ט):

שמה פעל **בטה** בא על הדיבור הקשה שמדבר [illegible] בעת השבועה להרע או להטיב בנדר או בשבועה (ויקרא ס' ט"ן):

שמו פעל **פלא** מורה על דיבור מפורש בענין שצריך תפיסת הרעיון והמחשבה (אמור סימן ק"י):

שמז יש הבדל בין **הציווי** ובין **הדיבור והאמירה**. שהציווי הוא רק על דבר שלמן ושהמצווה י"ל איזה הכרח לעשות הציווי (צו סימן א'). עד שלא יצדק ציווי על דבר שיעשה מעצמו מפני תועלתו (אחרי סימן פה):

שמח בכ"ז מצאנו על הציווים גם לשון **דיבור** ואמירה. ולכן בכ"מ שהשתמש בלשון צווי יהי' בא' משלשה פנים. או שצריך הזריזות. או התכיפות. או המצוה לדורות. אבל הפרשיות שבתורה שמתחילים בלשון צו את בני ישראל צריך שימצאו ג' התנאים האלה ביחד (צו סימן א'):

שמט יש הבדל בין צוה שאחריו מלת את ובין צוה שאחריו למ"ד שזה מורה שיעשה בשבילו (ויקרא סימן ד'). ולא יצדק ציוי אל עצמו רק לאחרים (תזריע סימן קסח מצורע סימן א', ס"ו, פ"ג, נ"ג):

פרק לח שנ שם **כפרה** הוא בדם האדם. ובכ"מ שהמכפר אינו דם כתב בו לכפר על נפשותיכם (ויקרא סימן לב מצורע ס' סו). ומצאנו ג"כ כפרת דברים שהוא הוידוי (אחרי סימן קף וס' כז וס' כט):

שנא פעל **כפר** לרא"בע גזירתו משם כופר המורה פדיון ולחז"ל הוא מענין נקיות (ויקרא סימן לב):

שנב הכפרה בעד אחרים כתוב אחריו שימוש מלת עליו. והכפרה בעד עצמו כתוב אחריו שימוש מלת **בעד**. וכפר בעדו. (ויקרא סימן ל"ג):

שנג לא נמצא כפרה אצל עולה. רק אצל חטאת ואשם (מצורע ס' נח וס' סב) ומ"ש בעולה לכפר עליו יש בו דרוש (ויקרא ס' לג):

שנד יש הבדל לפי הפשט בין וכפר עליו על חטאתו. ובין וכפר עליו מחטאתו. כשאומר על חטאתו מציין שמסלק החטא עצמו. וכשאומר וכפר מחטאתו מציין שמסלק רושם החטא מן החוטא. ולכן במקום שבא הכפרה שלא על חטא ראוי לבוא בשימוש המ"ם (ויקרא סימן שכ"ה):

שנה בכ"ז דרשו חז"ל תמיד כשאומר מחטאתו מזונו. שהמ"ם מורה הקצתים כפי נדרו תמיד כמ"ש (בכ' תר"ז). ור"ל שיכפר רק על מקצת הענין (אחרי סימן מ"ב):

שנו מחילת העון יזוכר בלשונות הרבה. ויש הבדל בין לשון **סליחה** ליתר הלשונות. שלשון סליחה מורה שמעביר החטא כאילו לא היה במציאות כלל. משא"כ בלשונות מעביר עון עדיין

ישם במק"א. וכן נושא עון ה' נושאו. שם מונח ש' לו מציאות בזמן עבר. אבל העון הנסלח דומה כאילו לא היה לו מציאות כלל. ולכן לא נמצא לשון סליחה מאדם לאדם. כי אין האדם יכול ע"ז לעשות דבר שהיה כאילו לא היה (ויקרא סימן רעז):

שנז הכפרה נקשרת עם הכופר שנותנים. אבל הסליחה נקשרת עם הבולא עצמו. ובכ"ז במקום שבא סליחה בנפעל ואחריו מלת לו לכם. ונסלח לו. הוא שמיד ע"י כפרה ומחיל קודם לו (ויקרא שם):

שנח כ"מ שאומר וכפר ונסלח (ונזכר מתן דם בפרשה עד שא"צ לומר וכפר על זריקת הדם) אז פעל וכפר מיותר, כי כפרה בכלל סליחה, ובא תמיד לדרשה, ודרשוהו שמלמד שמתכפר אף שחסר איזה פרט מן הזריקה (ויקרא ס' רכד וס' רנב). משא"כ במקום שלא פורש מתן דם צריך לגופיה שיכפר בדם (שם סימן שנח):

שנט אין דרך הכתוב להזכיר אצל כפרה שם הקרבן שבו מתכפר. ומ"ש וכפר באיל האשם נדרש (ויקרא ס' שנז וס' שנח):

שס הרצון יבוא על שני כוונות. (א) מענין פיוס. כמו כי נרצה עונה. (ב) מענין חפץ. ויש הבדל בין **חפץ** ובין **רצון**. החפץ הוא ע"י נטיה נפשיית. משא"כ הרצון הוא מבחירת השכל ונקי מכל נטיה נפשיית. ויצויר שירצה אדם דבר מה ולא יחפץ בו וכן בהפך (ויקרא ס' ט):

שסא ועל כן נוכל לצוות על הרצון ולא על החפץ. ולא נמצא ציוי או בקשה מן פעל חפץ בשום מקום. רק מפעל רצה. ובכ"ז א"א לצוות את האדם רק על רצונו לא על רצון אחרים (ויקרא שם) ולא נמצא נרצה בנפעל (על הוראת החפץ) על הרוצה, רק על הדבר הרצוי. (שם סימן לא):

שסב ויש הבדל בין אם בא שם רצון או פעל רצה סתם, ובין אם בא אחריו מלת לו לכם, שכ"מ שיאמר לא ירצה סתם הקרבן פסול לגמרי. וכ"מ שאומר לא ירצה לכם, ונרצה לו. מדבר שירצה הקרבן לעלות לבעלים לשם חובה, שיש זבחים הרצוים וכשרים ואין עולים לבעלים לשם חובה. (שם ס' לא וס' לב). ולשון לא ירצה אין נופל רק בקדשי מזבח לא בקדשי בד"ה (אמור סימן קיח):

פרק לט שסג [**חטא עון פשע**] פעל חטא נאמר על הנטיה מדרך הרצוי וכולל בין השוגג בין המזיד כל שלא היה בסבת כפירה ומינות, וע"כ הוצרך לומר כי תחטא בשגגה. (ויקרא סימן קלב וס' שמה). אבל אם בלא השמות בדיוק, וכ"מ שנרדפים יחד, יציין בשם חטא את השוגג, ובשם עון את המעוה מצד השכל שהוא המזיד. ובשם פשע יציין את המורד בשלש נפש (ויקרא ס' קלב. אחרי סימן כא וסימן כה). ולפ"ז המעוה הוא הפך השוגג. והפשע הוא הפך השוגג. והחוטא הוא הפך הספק (אחרי סימן נה):

שסד פעל חטא יבוא אחריו שימוש הלמ"ד ושימוש הב' ושימוש המ"ס. הטא שאחריו למ"ד מורה העצם שאליו חטא. ושאחריו ב' יורה העצם שבו חטא (ויקרא סימן קלד וסימן רמז וסימן רסד) ושאחריו מ"ס מורה שחטא במקצת הדבר (שם סימן שמט וסימן שנג) וחטא שאחריו מלת על מציין הסבה שבסבתה חטא (שם סי' רמז וסימן שך):

שסה פעל אשם מציין העונש שמגיע על החטא. ויבא לפעמים על העונש עצמו. ולפעמים יבוא על החטא בבחינה שהוא מכיר שמחויב עונש (ויקרא סימן שסש. ועוד שם סימן רמז וסימן שסש וסימן שלב) ויש הבדל בין הפעל ובין השם אשם. שהשם לא בא רק על העונש לבד. וע"כ לא בא רק על חמשה דברים גזלות. מעילות. שפחה חרופה. נזיר. מצורע. כמו שבאר הרמב"ן ז"ל טעמם בזה (שם שסט). ומה שקרא לחטאת עולה ויורד שני פעמים בשם אשם בא לדרוש שדינו כאשם (שם סימן שכא):

שסו יש הבדל בין **שגה** מנהי ל"ה ובין **שגג** מן הכפולים. שגה היא טעות עיוני שטעה ע"י העיון או החושים וכדומה. ושגג הוא שגגה מעשיית, וזה יהיה אם ע"י טעות עיוני קודם לו, כמו אכל חלב שנדמה לו שמותר לאכלו, או בלא עיון כגון שנתחלף לו חלב בשומן (ויקרא ס' רמ"ב וס' קל"ב): השגיאה מיוחסת לסנהדרין והשגגה אל ההמון (שם):

שסז פעל **שגה** מנל"ה בא אחריו שימוש הב' או שימוש המ"ס. והוא שאם יציין הפעול שעשו אותו ע"י שגיאה בא שימוש הב'. כמו למה תשגה בני בזרה. ואם יציין הפעול שלא עשו אותו ע"י שגיאה בא שימוש המ"ס כמו סלית כל שוגים מחקיך (ויקרא ס' רמ"ד):

שסח יש הבדל בין לשון **בשגגה** או **בבלי דעת**. ובין לשון **ולא ידע**. שהשוגג בעת מעשהו יצוין במלת בשגגה או בבלי דעת. אבל במלות ולא ידע מציין שלא ידע מעשם שעשה ולמאי אי מעשה שעשה כבר או מציין שא"י איך יפעול (ויקרא סימן שס"א):

שסט יש הבדל בין לשון **שגיאה** (מנל"ה) ובין לשון **הפלאה** ובין לשון **העלמה**. שבעת ידרוש ויחקור לדעת את הדבר ואינו יכול לדעתו ישמש בלשון הפלאה. ובעת שעיין בדבר ועלה בעיונו משפט כוזב הפך האמת ישמש בלשון שגיאה:

שגיאה. ועל ההעלמה בכלל ישמש בלשון העלמה שההעלמה כוללת כל שאי איזה דבר יהיה מאיזה סבה שיהיה (ויקרא סימן רמ"ג):

שע ובכ"מ שסמך ההעלמה אל העינים. כמו ונעלם מעיני אישה. ירמוז שהיה לו עינים לראות את הדבר. וכשיאמר על הכלל ונעלם מעיני הקהל. ירמוז על הסנהדרין שהם עיני הכלל (ויקרא סימן רמ"ג קדושים ס' נ"ד):

פרק מ שעא לשון **הקרבה** יבוא על ההולכה, כמו והקריב הכהן את הכל והוא מענין קרב הנרדף עם נגש. ובא גם על הזריקה. וחז"ל יפרשו אותו גם על ההקדש מענין קרבן. (ויקרא סימן ל"ז ופי' מצורע סימן מ"ה נ"א קי"ח קי"ט. אמור סימן ק"ח קט"ז) ובמ"ש והקריבו הכהנים פירשו על הקבלה מענין קרב ותוך (ויקרא סימן ל"ז):

שעב לא מצאנו לשון הקרבה על דבר שאינו קרב בפ"ע ולא בא רק לתקן הקרבן. ומ"ש תקריב מלח בא ללמד שדינו כקרבן לדחות שבת וטומאה (ויקרא ס' קמ"ז). ותפס וזאת תורת זבח השלמים אשר יקריב הגם שלא דיבר מדיני הקרבה כלל ללמד שדין הלחם כדין הקרבן (נו סימן ל"ח):

שעג על מביאי הקרבן ישמש בלשון **הקרבה** או **לקיחה** או **הבאה** על שמקדישים ולוקחים ומביאים, ועל המקריבים כשצריך שיעשה הקרבן בידו ישמש בלשון **עשיה** (נו סימן ל"ט), וכן כשידבר על כל פרטי עשיותיו יפול לשון עשיה. (ויקרא ס' כ"ה וס' רמ"ח ועיין אמור ס' קע"ב) וע"מ שהפס בעומר לשון הבאה ובכבש שעמו לשון עשיה יש דרוש (אמור סימן קס"א):

שעד ויש הבדל בין כשבא לשון עשיה על הבע"ח שאז פירושו שיקדישהו או יקחהו בשם. ובין כשבא לשון עשיה על הקרבן כמו ועשה את המנחה שפירושו שיעשה כל מעשיו ופרטיו לשם חטאת (מצורע סימן כ"ז):

שעה כ"מ שידבר על הבאת הקרבן מביתו ישמש בלשון **הבאה**, ולא ישמש בלשון הקרבה רק כשידבר על הגשת הקרבן שהוא בעזרה אל המזבח או על העלאת דמו ואבריו, וכ"מ שבא לשון הקרבה על הבאת הקרבן יש בו דרוש (ויקרא סימן כ"ה וס' ר"ה):

שעו ולא מצאנו בספר התורה שישמש על הקרבת עולה בפעל **העלאה** רק במעלה בבמה או על מזבח חדש. אבל במזבח שבמקדש ישמש בלשון עשיה או הקרבה או הקטרה. ומ"ש במצורע והעלה את העולה יש בו דרוש. (מצורע סימן ס"א. אחרי סימן ק"ד). ויש הבדל בין נדר ובין נדבה. שנדר הוא הרי עלי ונדבה הרי זו. וגם נדבה פורש קרבן הבא ע"י נדבת הלב (אמור ס' ק"ס), ושניהם נופלים בין על קרבנות מזבח בין על הקדש בדה"ב (שם ס' קי"ח):

שעז יש הבדל בין **שחט טבח זבח**. שחט וזבח יציינו מעמד הבע"ח אחר השחיטה. רק זבח מציין לצורך מיוחד כגון לצורך שמחה וקרואים או קרבן, וטבח לא יציין רק שהוכן לאכילה. ונבדל מיתר שמות המורים על המתת החי במה שטבח הוא לצורך כללי, אבל זבח הוא לצורך פרטי. ושחט מציין איכות השחיטה באופן ידוע מן הנולל וכדומה מה' שחיטה. (נו סימן פ"א ועיין שמיני סימן י"ג):

שעח יש הבדל בין זריקה **שפיכה נתינה הזיה** (הנז' במתן דם הקרבנות). הזריקה והשפיכה הם מתוך הכלי הרבה בפעם א', השפיכה הוא מלמעלה למטה במקומו, והזריקה היא אל הצד או מלמטה למעלה. וההזיה והנתינה הם ביד ומעט. רק הזיה הוא מרחוק שמזה טיפים בידו או ע"י אגודת אזוב, והנתינה היא באצבע בנחת (ויקרא ס' מ"ס וסימן מ"ב וסימן ר"ך וסימן רע"ד):

שעט **יציקה** נרדף עם **שפיכה**, רק שמורה שיוצק בשפוע על מרכז מיוחד (ויקרא סימן רכ"ח):

שפ ויש **הזיה** גם מגוף העוף. ויש הבדל בינו ובין **מצה**. שהמזה אוחז בגוף העוף ומעלה ומוריד והדם ניתז מעצמו והמוצה סוחט בין אצבעותיו (ויקרא סימן של"ד):

שפא אחר פעל **הזה** בא תמיד שימוש המ"ם. והזה מן. לבד בפ' אחרי כתוב והזה אותו על הכפורת. שמציין בזה שלא יזה למעלה רק הזיה אחת, כי ההזיה החלקיית טיפי' טיפי' מציין במ"ם, והזיה יחידית מצוין במלת את. (אחרי ס' מ"א) ועיין דקדוק פעל יזה (נו ס' ס"א):

שפב ויש הבדל בין **מצץ מצה מיץ**. מצץ מוצץ בפיו דבר שיש בו לחלוחית. מיץ סוחט המשקה הבלוע באיזה דבר. ומצה מורה על המצית המשקה שבשולי הכלי (ויקרא סימן פ"ב):

שפג פעל **חטא** בכבד מורה שמסיר החטא והחסרון ובא על זריקת הדם וכן בא על הזיית אפר פרה על שמסיר החסרון הטומאה (נו ס' כ"ח). וכ"מ שנמצא פעל חטא בכינוי שב הכינוי אל דבר המקבל ההזיה והטהרה. וכן בא על המתפעל בבנין התפעל. ובג' מקומות בא הכינוי על החטאת עצמו, ופירושו שעשה בהדם כמשפט חטאת (שם ס' כ"ע שמיני סימן ס'). ומצאנו שחז"ל פי' מ"ש וכל חטאת אשר יובא מדמה, וכן מ"ש מדם חטאת הכפורים, שהוא שם נגזר מפעל חטא בכבד ופי' דם הזיה. (נו סימן ע"ב אחרי סימן נו"ן):

פרק מא שפד **המשליך** הוא מרחוק, (ומקושר בפעל זה גם מובן

היאוש

המקום והעזיבה), שהוא מניח בנחת על הארץ יאמר מניח או משים או נותן. ומ"ש התוס' דבשם הלכה שהרים הכא הוא שיעור במורא גבד (ויקרא כ' פ"ג):

שפה פעל **יצק** על מורק שיוצק על טוב אבל פעל **נתן** **על** יהיה לפעמים על מקומו (ויקרא ס' נ"ח):

שפו יש הבדל בין **ונתן** ובין **ושם**. שנתינה צריכה שיעור. (ויקרא סימן נ"ט) עוד יש הבדל ביניהם, שבפעל נתינה ישקיף על ההנחה עצמה והוא אל מן לשון נתינה המגביל נגד לשון לקיחה אל כל דבר הניתן באיזה מקום שיונח שם. אבל בפעל שימה ישקיף על איכות השימה אם היה איזה סדר וערך. או יחוס אל המקום או בדבר המושם עצמו שיזהר בשימתו (צו סימן י"ב. אמור סימן רכ"ג):

שפז על שיתן מכשול לפני חברו **שלא** בידיעתו יאמר בפעל **שימה**. ועל שיתן מכשול לפני ע"י עצה רעה בידיעתו יאמר בפעל **נתינה**. (קדושים סימן ל"ה):

שפח כל מתנות כהונה שבמקדש מיחס נתינתם לה' או לכהן ומתנות שבגבולים מיחס אל הבעלים (צו ס' קנ"ב):

שפט ויש הבדל בין **חלקם** ובין **נתתי אם**. החלק נקרא כל שי"ל בו חלק אף שלא הגיע לידו, ובמ"ש נתתי מורה שהגיע לו הזוכה (צו סימן י"ד):

שצ על הדברים היוצאים מאת ה' לא יזכיר לשון נתינה רק אם הם לטוב או לתכלית טוב. והם ייחס לשון נתינה [illegible] בדברים הרעים יכוון על הוראת הקיום. וייחס[illegible]יכה אל ה' בדברים המסודרים מסדר הטבע הר[illegible]. (מצורע סימן ע"ה):

שצא ויש הב[illegible] בין לשון **נתינה** שבא אחריו למד[illegible] ובין שמורה שמוסר או נותן דבר להגרו להיות[illegible]לו או ברשותו ובין כשאין אחריו למ"ד וכ"ש [illegible] במשפט שולל שאז הוא מענין שביקה (קדושים ס' נ' וס' קי"ד):

שצב [illegible] **לקיחה** יהיה בכ"מ לפי ענינו שלרוב היה בכלי אמצעי, ובדברים הנקחים ביד יש [illegible] אם לקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה (ויקרא [illegible] רי"ב), ולקיחה הנאמר אצל בני אדם הוא [illegible] לבו ע"י דברים טובים (צו סימן קס"ה):

שצג לקיחה שאחריו מ"ם מציין המקום שלוקח ממנו. או החלק מן הכל. ואם לוקח כל הדבר יבוא אחריו מלת את. (ויקרא סימן רי"ד):

שצד לקיחה מחברו יבוא בשני פנים. על לקיחה בחזקה, ועל לקיחה מהנותן ברצון. ובשניהם יש הבדל בין אם **בא** אחריו מ"ם ממנו **ובין** אם **בא** אחריו מלת **מאתו**. שבלשון לקיחה בחזקה יציין במלת מאתו שלוקח דבר שהוא ברשות חברו, ובלשון לקיחה מן הנותן ברצון יציין במלת מאתו שנותן לו ברצון טוב. ולא יבוא מלת מאתו אם לוקח ונצלתי בעל רצון.

(צו סימן קנ"ז אמור סימן רל"א). ולשון הנחה יאמר לפעמים על עזיבה מוחלטת ולפעמים על עזיבה בלתי מוחלטת (אחרי סימן ס"א):

שצה פעל **נתח** יבוא על החלוקה הנעשה בבע"ח על איזה סדר מיוחד, אם חלוקה לאבריו הגדולים כמו שעשו הטבחים. או חלוקת האיברים הגדולים לקטנים כמו שעשו המבשלות (ויקרא ס' מ"ו):

שצו פעל **ערך** הוא הסדור הנעשה באיזה דבר בהשקפה מיוחדת לאיזה תכלית פרטי, כמו עריכת מלחמה, ערך השלחן. (ויקרא סימן נ"א וס' מ"ב). ובזה משתתף עם ההוראה השנית שי[ש] לפעל זה על הערך והשיווי (שם):

שצז במנחות של סולת ובמנחת חוטא וסוטה אמר **וקמץ**, כי הי' קומץ מלוא היד, וכתוב שם מלוא קומצו. אבל במנחה מרחשת ומן בפ' ו כתוב **והרים** בקומצו, כי במנחות האפויות לא הי' קומץ רק מרים בג' אצבעותיו. (ויקרא סימן ק"ה ועיי"ש סימן קל"ב):

שצח יש הבדל בין שם זכר, ובין שם אזכרתה וזכרון, שבא על כל דבר שימני טוב או רע. ואזכרתה שגבי מנחה כולל גם הלבונה וכלל המנחה (ויקרא סימן ק"ס):

שצט יש הבדל בין **נוצה כנף אבר**. הנוצה כולל הנוצות שעל כל הגוף, וכנף ואבר נוסף על האבר המעופף. הפרק העליון שבו מחוברים הנוצות נקרא אבר, והנוצות המחוברות בו שבם יעוף נקרא כנף (ויקרא סימן פ"ט):

ת יש הבדל בין **היקף** ובין **סביב**. שפעל היקף נופל ביחוד על הסבוב השלם אבל פעל סבוב יבוא גם על הסבוב הבלתי שלם. עד שאם רוצה לציין שיהיה ההיקף שלם יכפול במלת סביב סביב או ישמש בשני הפעלים. כמו ונבותם את העיר הקף. ויולדך מלת סביב אם יהיה מוקף בד' קרנות, או שתי מתנות שהן ארבע. (ויקרא ס' מט):

פרק מב תא הפעלים **דלק בער יצת** מציינים איכות הדלקה וההבערה משיאחוז האור ומדליקו או מאחז האור בעצים ומבעירם, ובאו ע"י כמה לשונות. אבל פעל **שרף** מציין שריפת הדבר עצמו, ובא גם על דברים שאין האור נאחז בהם עצמם רק נשרפים ע"י עצים ודומיהם. ויש הבדל פרטי בין **שרף** ובין **אכל**. שפעל אכל מציין פעולת האש עצמו שאוכל ומכלה את הגשם, ופעל שרף מציין פעולת האדם המסבב שריפת הפני' (אחרי סימן פי"ן):

תב ופעל **שרף** כולל כל המתיך את הדבר וממיקו. כמו משרפות מים משרפות סיד. וכן שריפת גוף המת ע"י בשמים. וע"כ אמר ישרף באש (ויקרא סימן רל"ח):

תג פעל **יקד** מציין המדורה הגדולה. ומ"ש מוקד לא הכבה. מלות לא הכבה מיותר כי זה

נודע

ודע שפעל תוקד. ובא לנ"ח. (נו סימן ס"ו). ויש הבדל בין פעל דלק ובין פעל העלה, שפעל העלה מציין עליית השלהבת למעלה, ודלק מציין התחלת הדלקה (אמור סימן רי"א):

תד פעל **אפה** ושם **מאפה** כולל כל מיני אפיה אף הנאפה במחבת ובמרחשת אם לא בשהוסיף אבל אפיה בתנור (ויקרא סימן קפ"ז):

תה שם **תנור** במובנו המדויק הוא על כלי חרס העשוי בצורה ידוע שהאור מסיקו ואופין בו את הפת. ובמובן הרחב כולל גם הכופה וכל העשוי כדוגמתו להחזיק האור בתוכו (שם):

תו יש הבדל בין **תנור** ו**כירים**. שהכירה אין אופין בה רק מניחים בה את האש והקדרה שופתה עליה לבשל. ונקרא כיר מלשון אש, ושם האוגיי כירים, על שיש בה מקום שפיתת שתי קדרות. ובשם כירים לא יקרא קודם שיסק, אבל בשם תנור יקרא גם קודם היסק. וכן שם **כלי חרש** לא יקרא עד יוסק באור ע"י היוצר ולכן נקרא ג"כ **כלי יוצר**, וקודם לכן נקרא חומר או טיט (שמיני סימן ק"מ):

תז יש הבדל בין שם **לחם** ושם **חלה**. שם לחם כולל כל דבר שהוא מזון לאדם. ושם חלה מתאר צורת הלחם ותמונתו העגולה, שהורה אל מורה על הסבוב. ובכ"מ דכתיב חלת לחם פי' לחם חלה (נו ס' ק"ה). ויש עוד הבדל. ששם חלה יפול עליו גם קודם שנאפה אחר שנעשה בו צורתו העגולית (ויקרא סימן קל"ב). ובמ"ש על חלת לחם חמץ שמאל"פ לחם חלה כי שם חלה נסמך על חמץ (וכנ"ל סימן נט), בזה בהכרח ששם לחם מתאר שם חלה. ור"ל שצריך שהחלה תהיה לחם, דהיינו אפויה בתנור (נו שם):

תח שם לחם שבא על הקרבן בדיוק בא על קרבן קבוע כמו שבא על סעודה קבועה, ובהרחבה בא גם על סעודה וקרבן שהוא לפרקים (אמור סימן מ"ג):

תט שהם לחם בדיוק הוא של חטים. וקלוי הוא גם משעורים. וכשאמר לחם וקלוי, נדע שגם שם לחם בא בהרחבה וכולל אף של שעורים (אמור סימן סמך):

תי שם לחם לא יתרבה (נו סימן ק"א). אבל תואריו באו בלשון רבים (אחרי סימן י"ז). ושם לחם בא לפעמים בלשון זכר ולפעמים בלשון נקבה. ובמ"ש והיתה ללחם לאזכרה ואכלוהו. כיצד והיתה מוסב על המנחה. כי שם לחם בא שם בלשון זכר. (אמור סימן ל"ב ועיי"ש ס' ל"ג):

תיא יש הבדל בין **פת** ובין **לחם**. לחם הוא הכלל ונקרא בכמה שמות לווי לפי צורתו. **כבר לחם. חלה. רקיק. מצה.** אבל **פת** הוא הבלתי שלם (ויקרא סימן קכ"ד):

תיב ויש הבדל בין **פתת** ובין **פרס**. שפרס הוא השבר מן הלחם ובלתי מחובר בו. והפתות הוא כשעינה צורתו ע"י שקבלו לשנים אף שהחלקים מחוברים (שם):

תיג ויש הבדל בין **פתת** ו**פרס** ובין **פרר**. שפרר הוא המפורר לחתיכות קטנות פחותים מזיתים (שם):

תיד יש הבדל בין **חמץ** ובין **שאור**, שהשאור מחמיצים בו את העיסה והעיסה הנחמצת ממנו נקרא חמץ. ויש הבדל בין חמץ ובין חומץ. החומץ כולל כמו חומץ יין ושכר. אבל שם חמץ ומחמצת היא רק העיסה שנתחמצה (ויקרא ס' קל"ה):

תטו **קליות נקודים** לדעת ר"מ שניהם באש. רק הקליות שנצלו מעט והנקודים במוקד גדול. ולדעת חכמים הקליות הוחרכו בכלי שנקרא קלל ונקרא קליות ע"ש הכלי. (כמו ברבורים הבוסיר. עוללי פסוחים). ומ"ש קלוי באש מפני שהיה הכלי מנוקב (ויקרא ס' ק"ן). ופי' שם כרמל (ויקרא ס' קנ"ב). ושם שלמים אם נגזר מן שלם או **שלום** (שם ס' קנ"ו). ופי' שם כסלים (שם ס' קע"א). ופי' שם זבח (שם ס' קל"ה):

פרק מג **תטז** יש הבדל בין פעל **קרא** שאחריו למ"ד השימוש שאז הקרוא רחוק מן הקורא. ובין פעל קרא שאחריו מלת אל שהקרוא לפני הקורא ושמזמינו אל הדיבור, (ויקרא סימן א' שמיני סימן ב'). קריאה שאחריו מלת את מורה שהזמינו לדבר [illegible]ול מיוחד (ויקרא שם):

תיז **קריאה** עיקר ענינו על הקירוב, ובמקום שבא על הריחוק הוא קריאת השם. כמו שוכו שמה קראו למו. מענין הכרוז, (תזריע סימן ק[illegible]):

תיח ויש הבדל בקריאת [illegible]. שקרא הבא על קריאת השם שאחריו [illegible] את מציין קריאת השם העקרי, וכשאחריו למ"ד ה[illegible] מציין קריאת שם טפל נוסף על העיקר (אמו[illegible] קמ"א):

תיט גדר **ההודאה** הוא הפך [illegible]ה, והוא שמפרסם בפיו דבר שמטבע[illegible] אדם להעלימהו. וזה או שמודה שבא חברו, שמודה תהלת ה', (כי דרך ב"א לתלות הכל [illegible]) או שיודה נגד עצמו, ומזה המין הוידוי [illegible] (ויקרא סימן ש"ם):

תכ יש הבדל בין **מכחיש** ובין **מכחד**. המ[illegible] מעלים הדבר מחברו, והוא לרוב בעו[illegible] ונקשר עם הדבר עצמו, ונמצא על דברים נעלמים בכלל. אבל המכחש יאמר הדבר הפך האמת (ויקרא סימן שע"א):

תכא ויש הבדל בין **כחש** שבא אחריו שימוש הב', ובין אם בא אחריו שימוש הלמ"ד. המכחש בחברו מגיד לחברו בפניו דבר שחברו יודע נגדו והאומר בשקר, והמכחש לחברו אומר דבר שקר

שקר שאין חברו מכחישו. וע"כ הכחשה נגד ה' כשבא אצל ישראל בא אחריו שימוש הב', כי אותותיו ונפלאותיו ידעו כחש בפניהם, ואצל עכו"ם בא אחריו שימוש הלמ"ד. וכחש וכזב שאין שום שימוש אחריהם מובדלים במה שהמכזב הוא בדבר שאין ידוע והמכחש הוא בדבר ידוע (שם):

תכב ויש הבדל בין **כחש** ובין **שקר**. שהשקר יגיד גם בדבר שא"א לדעתו כלל (שם סימן שע"ה. קדושים סימן כ"ד):

תכג ויש הבדל בין **נשבע לשקר** ובין **נשבע על שקר**. שעם שבועת שקר בא תמיד שימוש הלמ"ד. ולא בא אחריו מלת על רק כשעם שבור, לציין הדבר שבעבורו נשבע (ויקרא סימן שע"ה וסימן שס"ג):

תכד יש הבדל בין **עד** ובין **עונה**. עונה יקרא מגיד ההגדה בב"ד ויבוא עמו שימוש הב'. ושם עד נקרא מגיד שהוא מיועד וכשר לעדות מגיד שהוא המתרה בו, ורק הכשר לעדות ואף שלא יגיד לפני הב"ד (ויקרא סימן רנ"ז):

תכה יש הבדל בין **מעל** ובין **בגד**. הבגידה היא אשר ישקר בחברו בנסתר, והמעילה הוא השיקור והשינוי המפורסמת, וקרוב עם שם מעיל ובגד שהבגד מתכסה בו מלמטה והמעיל עוטף בו מלמעלה (ויקרא סימן שמ"ו):

תכו יש הבדל בין **לא תשיג** ובין **לא תגיע ידו**. כי יש הבדל בין השגה להגעה. ההשגה היא פעולה נעשית בעצם הפעול ונקשר עם מלת **את** שמשיג את הדבר. וההגעה היא בעצם הפועל ונקשר עם מלת **אל** שמגיע אל הדבר. ולכן יזכיר העדר המציאה תמיד בלשון השגה. וכשמזכיר בלשון הגעה מדבר שהשיג את הדבר וכ"ז אין ידו מגעת מצד עצמו כי הוא עני וצריך למכרו. וביולדת שם לא תמצא ידה, כי בעלה מביא עבורה, והיא אינה לא משגת ולא מגעת רק מוצאת דרך מציאה ע"י בעלה (ויקרא ס' שכ"ה):

תכז שם **מד** נבדל מן **בגד שמלה**. במה שמורה על הבגד המכוון למדת הלובש. (צו סימן ז"ן). ושם **בגד** בא תמיד בלשון זכר. ומ"ש על הבגד אשר יזה עליה, בא ללמד שלא בא פה הבגד המדויקת רק על המורחבת שכולל כל בגדים אף שאינם למר ופשתים:

תכח יש הבדל בין **דשן** ובין **אפר**. שם דשן לא בא בתנ"ך רק על דברים שמנים הטרפי' שהאש מסיר את הדשן והשומן. (ויש הבדל בין **דשן ושמן**. דשן מורה על הלחות השבעי הטרפי בחי, ודשן המזבח הם החלקים שהוסר מהם הלחלוחית הזה ע"י האש). אבל שם אפר כולל כל הנשרף. וכשבא על דבר דשן שנשרף יקרא בשם דשן סיכף כשאש בו האש, אבל בשם אפר לא יקרא עד שנעשה כאבק (צו סימן י"א):

פרק מד

תכט **היציאה** היא שמיד יחתן למחיצה, או עכ"פ מחיצה הגיונית. (אחרי סימן מ"ה שמיני סימן כ"ה). או היוצא מן הגוף לחוץ (מצורע סימן קנ"ט). וכשיאמר ויצא אל פתח הבית נפרש תחת המשקוף. אבל כשאמר ויצא מן הבית פי' שיצא לגמרי (מצורע סימן נ"ו):

תל ביאה במקום לאו שמי' ביאה (מצורע סימן ק"ס). וכן מ"ש במים יובא למדו שפי' בשעה א' לא חלק אחר חלק (שמיני סימן קכ"ג):

תלא **יציאה וביאה. וכן הוצאה והובאה.** יהיה בבחינת כוונת המדבר, כשמשקיף על התוצאה ממה שממנו ישמש בלשון יציאה, וכשמשקיף אל מה שאליו ישמש בלשון ביאה. עד שלכן ישמש בדבור א' לפעמים יציאה ולפעמים ביאה (צו סימן ע"ג):

תלב לשון **שיבה** מורה שסבב אל המקום או אל הענין שהיה בו תחלה, ויש בזה בחינת בלשון ובכוונת המדבר. (מצורע סימן ק"ג אמור סימן נ"ח):

תלג פעל **ישב** הועתק מענין הישיבה אל כל דבר המתעכב והנחו על ענין אחד (תזריע סימן ס"ז וסימן כ"ף. אמור סימן כ"ד וסימן כ"ה):

תלד יש הבדל בין **קרב** ובין **נגש**. שהקריבה היא בשנים שוים, וההגשה היא בקטן לפני גדול ובכ"מ שיש בו טורח או מורא. (שמיני סימן כ' וסימן ח'). **ומקריב מגיש** שגבי קרבן מובדלי' במה שמקריב מורה על קרבן קבוע ומגיש מורה על קרבן בלתי קבוע (אמור סימן מ"ג):

תלה יש הבדל בין **עמד** ובין **ניצב**. העמידה היא רק הפך הישיבה, וההתיצבות מורה שמתחזק לעמוד במקום ההוא (שמיני סימן הא):

תלו יש הליכה פעליית והליכה מעבריית או הגיונית. ובעל הלשון ישמש לרוב על הליכה הגיונית מעבריית מליציית בבנין הכבד. **אהלך**. ואם בא בבנין הקל על הליכת הנפש ירצה שילך בדרך זה בקביעות. ולשון **מתהלך** בהתפעל מורה הליכה הנה והנה כדי לטייל או להתהלך לפני או אצל נושא אחר. (אחרי סימן קמ"ח):

תלז **פנה** הוא ששם פניו לאיזה דבר. ויהיה לפעמים לעשות בו מעשה ולפעמים רק להסתכל בלבד. (קדושים סימן ו"ו). ואצל ה' בפניה לטובה בא שימוש מלת **אל**. ופניתי אליכם. ולרעה בא שימוש **הב'**. ונתתי פני בכם (אחרי סימן ק"ח):

תלח פעל **פנה** מהכבד מורה שמסיר דבר שמזיק אל המקום אשר הוא שם. ויש הבדל בין **פנה** ובין **מבער**. המפנה מסלק לצד אחר והמבער מבער מן העולם (מצורע סימן ס"ד):

תלט יש הבדל בין שלח בקל ובין **שלח**

בכבד. שכל שליחות שתכליתו החזרה יבוא בקל. וכל שאינו לחזרה יבוא בכבד, ומהם לוים ומהם גירושין. וכל שליחות בכבד שלא נז' המקום שאליו שלח יהיה תוקף כהוצאת הדבר מרשותו (אחרי סימן ס"ה):

תמ יש הבדל בין **פרש ידיו** ובין **נשא כפיו**. פרישת כפים לתפלה, ונשיאת ידים היא לדוכן. (שמיני סימן מ"ו):

תמא יש הבדל בין **נזר** ובין **נסג**. שהנזר פורש מן הדבר מפני פרישות וקדושה אם באמת אם לפי דמיונו (אמור ס' כ"ב):

תמב פעל **דמם** נבדל מן מחריש שותק שמורה שהפסיק מן הדיבור שהיה מדבר (שמיני סימן י"ז):

פרק מה

תמג יש שני מיני כיבוס. (א) להסיר הכתם וזה ע"י שפשוף היטב במקום הכתם. (ב) במקום שאין שם כתם דהיינו טבילה לטהרה. (תזריע סימן קל"ד וסימן קע"ט). והנה פעל **כבס** וכן פעל **רחץ** בא בתנ"ך תמיד על הדבר שמסירין ממנו הכתם לא על הכתם המוסר. (צו סימן ס"ג). אמנם בפרשת נגעים פעם מיחס הכיבוס אל הנגע ופעם אל הבגד. והוא שבמקום שלא סר הנגע ע"י **הכיבוס** ייחס הכיבוס אל הנגע, כי לא יוכל ליחסו אל הבגד כיון שהבגד לא נתכבס לא מצד ההוראה על הסרת הכת' דהא לא סר הנגע ולא **מצד** ההוראה שבא במים דהא אינו מכבס כל הבגד. ובזה **בא** תמיד פעל **הכבס** מורכב מן הפעל והתפעל כי לא נתכבס באמת. אבל במקום שסר הנגע ייחס הכיבוס אל הבגד כדינו. (תזריע סימן קס"ט קע"ט ועיין מצורע סימן קס"ג):

תמד כ"מ שאומר רחץ במים הוא מי מקוה. וכשאמר ירחצו מים (בלא ב') הוא מי כיור (צו ס' קס"ט). לבד מ"ש בפ' אחרי ורחץ במים מרמז על מי כיור מטעם שהתבאר שם (אחרי סימן סמ"ד):

תמה פעל **מרק** ישמש על הלחלוח והליטוש. ונבדל מן **מרט**. המורט לוטש מגוף הברזל, והמורק הוא להעביר החלודה שעל **פניו** ודי במים צוננים. ונבדל מן **שוטף** שהשטיפה היא העברת המים מבחוץ ומריקה בפנים. ולפעמי' מריקה בחמים. (צו סימן ע"ו):

תמו יש הבדל בין **קריעה לפרימה**. שקריעה כולל בכ"מ ובכל אופן שיקרע והפרימה היא הקריעה במקום השפה שקורע את האימרא. (שמיני סימן מ"ד). ובכ"ז במקום שנז' שם הפעול או מלת **אותו** כמו ויקרע את בגדיו, וקרע אותו, הוא קריעה גמורה. (תזריע סימן קע"ד אמר ס' כ"ז). ויש הבדל בשמות הבאים על הקריעה והכריתה בין אם באו סתם שאז יכוין על קריעת וכריתת העצם. ובין אם בא אחריו שימוש המ"ם. וקרע מן. שפי' שיקרענו ויחתכנו מדבר שהוא מחובר בו (שם):

תמז וכן יש הבדל בפעל **סר** הבא סתם שיורה לפעמים שסר מצד זה לצד זה, ובין כשאומר. וסר מן, שר"ל שסר לגמרי. (תזריע סימן קע"ח). ופעל הסיר לא ידבר רק בשני דברים נצמדים שאין דבוקים רק דיבוק שכני, לא אם מחלק עצם א' לשנים שע"ז ישמש בפעל כרת חותך ודומי' (ויקרא סימן קפ"ג):

תמח יש הבדל בין לשונות **שבירה נפוץ נתץ הרס** וכדומה. פעל שבר ידבר רק בדבר שלם שמשברו לשנים, או כלי שנשברה עד שלא תצלח עוד למלאכתה, וכן על **דבר** שמחובר מחומר א'. ואם משבר הכלי לחלקים דקים ישמש בלשונות נפוץ הדק כתית. אבל נתץ והרס הם רק בדבר מחובר ע"י בנין. ההורס מקלקל צורת הבנין לבד, והנותץ משחית גם חמרו. ויורה נותץ גם אם החלקים הניתצים נשארים מונחים במקומם אבל ההורס מסיע החלקים ממקומם. (שמיני סימן קל"ט וסימן קמ"ח):

תמט יש הבדל בפעל **כלה** בין אם נקשר אל השם ובין אם נקשר אל הפעל. כשנקשר עם השם מורה שנגמר כולו, וכשנקשר עם הפעל מורה שנגמר מלפעול הגם שהדבר לא נגמר. כמו כאשר כלו להרוג, אינו מציין שכלו העם הנהרגים רק שכלה פעולת ההריגה. (קדושים סימן פ"ו). וכשנקשר עם הפעל נקשר לרוב עם למ"ד ופעמים נקשר עם מ"ם. ויש הבדל ביניהם, כשנקשר עם למ"ד מציין תיכף בכלות הפועל, (או בנגמר הפעולה כשבא אחריו מלת את), וכשנקשר עם מ"ם אינו מציין תיכף בגמר, רק בעת שיכלה הפועל ויגמר בדעתו לשבות מן העסק הזה. (אחרי סימן מ"ט):

תנ בכ"מ בא פעל כלה על כלל המעשה. ומ"ש לא תכלה פאת שדך בא ללמד על חלק מן החלק, שדי בהניח פאה כל שהוא. (קדושים שם):

פרק מו

תנא יש הבדל בין **חלב** ובין **שומן**. שהחלב מובדל מן הבשר בין בטבעו בין בעינו ולא יתערב עמו כי הוא חותב קרום ונקלף. והבשר יתקבץ גם בדפנות, והתורה מיעטה אותו בפי' מהקרבה ומאכילה (ויקרא סימן קס"ח) ובהשאלה יקרא גם שומן שאליה בשם חלב מענין מיטב, וכ"מ שבא שם חלב מענין מיטב בא בכינוי או בסמיכות, ונקרא האליה בשם חלב לצורך דרוש. (שם סימן קס"ב). ולכן במיני החטאת כתוב כחלב זבח השלמים. (ויקרא סימן ר"ל ועיין צו סימן קמ"ז וסימן ק"ן):

תנב ובכל דבר החלב כבשר, כמו בשלמים מצטרף על הבשר וכלול בשמו. לבד

בפסוקים שחלקם הכתוב (שמיני סימן ע"ה) . ויש פלוגתא אם חלב בכלל נבלה (צו סימן ק"מ) :

תנג יש הבדל בשם **דם** בין אם בא בסמיכות או בכינוי אל החי, כמו דם האדם, דם נקי, דמך על ראשך, שאז יכוין על הדם שהנפש תלויה בו. אבל כשאומר דם סתם יכוין על כל דם שיהיה ואפי' דם התמצית ודם העור והבשר (ויקרא ס' רי"ד):

תנד שם **שרץ** בא על המטעה ויקראו בשם זה הבע"ח הפחותים שאין מובדלים מן האדמה רק בתנועתם. אולם הפעל **שורץ** בא על ההולדה היתירה. (שמיני סימן פ' וסימן קס"ה). ולכן הוסיף השרץ השורץ על הארץ ר"ל הפרה ורבה שם (שם ס' ק"ס). משא"כ במ"ש השרץ הרומש על הארץ היינו אעפ"י שאינו פרה ורבה (שם ס' קסט) :

תנה שם **נבלה** הוא מצד הניבול והמיאוס, ולא יפול על העצמות והחלקים הקשים בלתי נמאסים. (שמיני סימן קל"ח. אחרי סימן קכ"ג) (ועיין שמיני סימן פ"ג איך יצדק שם נבלה בתולעים). ויפול גם על אבר אחד הנופל מן החי (שמיני ס' נ"ז וס' קל"ח) ודוקא אם דומה כמיתת החי, כגון אבר שאין עושה חליפים או בשר גידין ועצמות (שם ס' נ"ז). וכן יצדק מיתה על אבר א' (שם ס' קע"ו) :

תנו יש הבדל בין **הבהמה הנאכלת**, ובין **הבהמה אשר היא לאכלה**. שלשון הבהמה הנאכלת היא הגדר בין המותר והאסור, ולשון אשר היא לאכלה מובן על המוכן לאכל לא על המותר לבד (שמיני סימן קל"ז). ויש הבדל בין **עוף טהור** ובין **עוף אשר יאכל** שבזה מוסי' שלא יהיה טרפה וכדומה. (אחרי סימן קפ"ו) :

תנז יש הבדל בין **אכילה** ובין **טעימה**. שאכילה אינה בפחות מכזית, (צו סימן ל"א וסימן קכ"ד. אחרי סימן קכ"ג. אמור ס' פ"ה וס' ק') :

תנח ויש פלוגתא אם הנאה בכלל אכילה (צו סימן ק"מ שמיני סימן פ"ה) . וכשכתוב יֵאָכֵל בנפעל משמע איסור הנאה לכ"ע (שם) :

תנט על היתר הנאה יתפוס לשון לכם או הכינוי קצירכם וכדומה. (שמיני סימן פ"ב פ"ה קל"ט קדושים סימן ס"ד). ולשון יעשה למלאכה אינו כולל היתר הנאה (שמיני סימן קל"ם) :

תם שם **כף** שבא סתם היא כף היד שבא סתם תמיד. (לבד מג' מקומות). אבל כף הרגל בא תמיד בסמיכות. וע"כ פי' חז"ל מ"ש כל הולך על כפיו זה הקוף. (שמיני סימן ק"ג). ויש הבדל בין רגל ובין כף רגל. כף רגל מציין תחתית הרגל ורגל מציין את כולו. (תזריע סימן פ"א) :

פרק מז

תסא יש הבדל בין פעל **שבת** ובין הפעלים חשך מנע חדל הנרדפי' אתו. שפעל שבת מורה תמיד שמפסיק מן דבר שעסק בו עד עתה, או שיתבטל עסק שהתמיד עד עתה במציאות. משא"כ פעלים האחרים יורו שמונע או חדל בעתיד. (ויקרא ס' קמ"ה בחקותי ס' ח') :

תסב יש הבדל בין **בו** ובין **בתוכו**. כשאומר שיש דבר בדבר אין הכרח שיהיה להכלי תוך, אבל כשאומר שיושם בתוך דבר אם בא על הכלי הוא מוקף מג' רוחות, ואם בא על עצמים מקובצים יחד יכוין במלת תוך על נקודה האמצעיית (שמיני סימן קכ"ז ועיין תזריע סימן עג וסימן קכ"ז). וזה המבדיל בין **תוך** ובין **קרב**, שבמלת קרב אינו מקפיד שיהיה ממולא או מוקף סביב (שם). ובא מלת קרב על המעים מצד שיושם קרב הבטן, או מצד שהמזון בחללם. ולא יצדק עליהם תוך כי אין זה לא מחילה ולא נקודה אמצעיית. (ויקרא סי' קס"ח) :

תסג פעל **כסה** כשבא בדיוק הוא משתתף עם שמות בגד שלמה וכדומה, ובשלוח יכלול כל דבר העוטף על דבר אחר (ויקרא שם). ויש הבדל בין ויכס שק, ובין מתכסים בשקים. שכסה שאחריו ב' מורה שמתכסה סביב סביב (אחרי ס' ק"ך):

תסד יש הבדל בין **ראשון** ובין **קדמון**. שהקדמון הוא בערך המתאחר אף שאינו ראשון, ומצד זה הוא לפעמים בלתי החלטי. (שמיני סי' כ"ג) :

תסה יש הבדל בין **פה** ובין **שפה**. שהשפה היא חצונית נגד הפה. ומציין במלת פה דברי חכמה, ובשפה מציין דברי דעת. (שמיני סי' כ"ז) :

תסו יש הבדל בין **נשאר** ובין **נותר**. נשאר מציין שנשאר בכוונה, נותר מציין שנותר מעצמו שלא בכוונה. ומזה יעמוד עוד הבדל שהנשאר לא היה משותף עם הכלל, והנותר היה משותפים הכלל (שמיני ס' מ"ח):

תסז שם **מים** כולל כל מימות שבעולם אף שבכלים. אם לא כשבא שם מים מגביל נגד ארץ שאז מדבר רק ממים שבקרקע. **וימים ונחלים** הם שמות פרטיים, ובמובנם המדויק הימים הם החללים הגדולים שברא ה' ביום השלישי. ולדעת ר' יהודה הוא רק הים הגדול. ונחלים הם גם מקומות העמוקים שמושכים ונובעים, ובמקום הרחב כולל בשם נחלים גם המושכים ואינם נובעים, ובשם ימים גם הנובעים ואינם מושכים.(שמיני ס' ע"ז):

תסח יש הבדל בין **עין** ובין **מעין**. העין הוא הנמצא בעמק קודם שיתפשטו המים חוצה, והמעין מציין נביעת המים לחוץ. ויש הבדל בין **מעין** ובין **באר**. שהבאר בעומק ולא המעין. ויש הבדל בין **באר** ובין **בור**. הבור מים מכונסים, והבאר מימיו נובעים. ובעל הלשון ישמש על הבור בלשון חציבה על שיחצבוהו בסלע או בקרקע קשה, ועל הבאר בלשון חפירה וכריה (שמיני סי' קמ"ד) :

תסט ויש הבדל בין **מקור** ובין **מבוע** המקור הוא המקו' שמשם יתחיל נביעת המים המתפשטי' בעומק האדמ' והמבוע מציין זרימת המקור לחוץ (תזריע סי' כ"ט) :

תע לשון **הבדלה** נופל בעצם על דברים שהיו נבדלים בהבדל דק, ולא יפול על **דברים** נפרדים בהחלט (שמיני סימן קע"ג). ויש הבדל בין

להבדיל

להבדיל ובין להורות שההבדלה היא מצד העצמי, וההוראה היא עיונית (שם סי' קע"ב):

תעא ויש הבדל בין **הוראה** ובין **לימוד**. המלמד מרגיל את תלמידיו אם בהנהגה או באיזה חכמה, שאינה מראה לו הדבר פעם א'. הלימוד יהי' לפעמי' בדברים היוצאים מתכונת לב המלמד ודעתו, והמורה הוא רק בדבר נמצא במציאות, או במה שקבל מרבותיו או מספרים. (מצורע סי' קי"ז):

תעב **לידה** במובן הרחב כולל אף יוצא דופן. אבל כשאמר תזריע וילדה מציין שיצא הולד כדרכו (תזריע סימן ג):

תעג העברי יציין החלוקה שבין הזכר והנקבה (כל עוד שידבר בבחינת מולידיהם) בשם **בן ובת**. ובשם **זכר ונקבה** לא מציין רק את שמדבר מהאנשים גדולים, או שלא בבחינת אבות המולידים, או ביתר בע"ח (תזריע סימן ד):

תעד ושם **בן** מציין הילד החי שכלו לו חדשיו, אבל שם **זכר** כולל אף הנפל (שם):

פרק מח תעה בפ' נגעים השם לפעמים בעור בשרו ולפעמים בעור סתם:

והיינו שעור בשרו כולל מקום בלתי ראוי לשער. ובכ"מ שידבר משער לבן תפס בעור בשרו ללמד שאף במקום שאין מגדל שער סמא (תזריע ס' לז):

תעו **בהרת** הוא המראה המבהיק, וכולל כל הגוונים, ולכן מפרש בהרת לבנה. **והשאת** נגוה כי אינו מבהיק. **והספחת** טפלה (ס' ל"ח וס' נ"ב וס' נ"ו):

תעז השמות **שאת ובהרת** מציינים שינוי המראה ושם **נגע** מציין המכאוב (סימן מ"ס). השמות שאת ובהרת אין מציינים עדיין את הטומאה רק כשיאמר שם נגע או צרעת. (ס' ס"ד וס' קמ"ט):

תעח לפעמים מזכיר שם **נגע**. ופעמים שם **צרעת**. ופעמים **נגע צרעת**. ויש כלל בזה שבשם נגע מציין החולי המוליד שער לבן ולכן נזכר שם זה בפ' שער לבן. ושם צרעת מציין החולי המוליד מחיה ונז' בפ' מחיה. (תזריע סימן מ"ב וסימן נ"ג וסימן ע"ג וסימן ע"ו וסימן קמ"ז. מצורע סימן זיין) ולכן נופל שם נגע על הבהרת שדרכו להוליד שער לבן ושם צרעת על השאת שדרכו להוליד מחיה. (תזריע סימן ס"ס). וכ"מ שינה והזכיר שם צרעת תחת שם נגע בא ללמד שדינו כמחיה שהיא כשיעור גרים. (שם סימן מב ע"ה קי"ז קמ"ס קס"ג):

תעט מ"ש מספחת היא פי' כמו ספחת. ודלא כמפ' (שם סימן ס"ד וסימן ס"ח). ופי' בשר חי (בסימן נ'). פי' נרבת (סימן ק"ס). פי' נתק (סימן קכב) פי' דק (סימן קכ"ג):

תפ יש הבדל בין **עין** המורה על הגבע ובין **מראה**. עין מציין רק הגבע לבד, ומראה מציין כל פרטים הנראים בו. (שם סימן ס"א וסימן קמ"ס). **מראה** הנגע אינו אמיתת הדבר כמו שהוא, רק שכן נראה לעין (שם סימן נון):

תפא פעל **הפך** לא בא רק על השינוי. שינוי מקום ומצב. תכונה ואיכות. ומצאנוהו עומד ויוצא. וכשהוא עומד נפרשהו יוצא בגוף הפועל שהפך א"ע ולא בא רק בבעל בחירה (סי' מ"ז):

תפב וכשבא פעל הפך על שינוי איכות בא אחריו שימוש הלמ"ד. נהפך ללבן. וכשבא בלא שימוש הלמ"ד. נהפך לבן. מורה שלא נהפך כולו רק מקצתו (שם סי' מ"ח):

תפג מלת **כהה** בא על דבר שנחלש כחו. ובנגעים בא על כהיות המראה. ויצויר שנחלש המראה לגמרי או שנחלש קצת ממראה עזה לכהה. (סי' ס"ד). ובמ"ש והנה **כֵּהָה** הנגע בפעל לא בשם **כֵּהָה** מורה שנחלש קצת (סי' קע"ג):

תפד ויש הבדל בין הפך הנגע את עינו ובין כהה הנגע. כי כהה נחלש ממראה חזק לחלש, והפך עינו הוא למראה אחרת כמו מאדמדם לירקרק (שם סי' קע"א וסי' קע"ג):

תפה (**עמוק שפל פחתת**) העמוק הוא מכל הצדדים. ושפל את מצד אחד (סי' ק"ב) ופחתת היינו שהנגע שוקע בעומק הבגד (ס' קע"ג). וכן מ"ש בנגעי בית **שקערורית**, היא מענין שקיעה בעומק האבנים. (מצורע סי' פ"ס וס' ק"ד):

תפו [**תחת מטה**]. תחת, הוא שם מצטרף נגד העליון אשר עליו. אבל מטה, יאמר בבחינת עצמו. וכשבא שם תחת על המקום יציין המקום המונח תחת המתקוממס. (תזריע סי' ק"ח):

תפז ויש הבדל בין **תחתיו** ובין **במקומו**. שהמקום כולל גבול גדול המיוחד לאיזה דבר, אבל תחתיו הוא רק המקום שתחת גופו (שם). ומלת תחתיו יבוא על דבר שהוא נגד דבר בהיותו נמוך ממנו. (מצורע סי' קי"ז):

תפח ויש הבדל בין על דם האשם, ובין על מקום דם האשם. שעל מקום היינו מקום שהיה בו תחלה אף שאיננו עתה (מצורע סי' כ"ד) ויקרא על מקום עד שלא היה שם רק שמוכן להיות שם (שם ותזריע ס' ק'):

תפט שם ופעל **פרח**. הונח בעצם על הפרח הזרעיי. ומובדל מן **ציץ** שמציין נמחש הבד נופח הפרי והתגלותיו שהוא לפעמים לפני הפרח ופעמים אחריו. (תזריע סי' ע"ח). והושאל משם אל כל דבר הצומח לאט לאט. וז"ש ואם פרוח תפרח הצרעת ובסתה ר"ל שתפרח לאט לאט (שם):

תצ ומצאנוהו נרדף עם **התעופפות**. וההבדל ביניהם שפעל עוף בא על כל מיני התעופפות. ופעל פרח בא רק על הפריחה מלמטה למעלה (שם):

תצא ולכן לא ידקדק פעל פרח על הולדות נגף העצם רק על הפרותו ופשיונו. ולכן במקום שבא פעל פרח על הולדת הנגע פירשוהו חז"ל על הפשיון. (תזריע סי' ק"צ קמ"א קמ"ז). ובמקום שלא יכלו לפרש כן פירשוהו על הוראתו ההבהליי.

השמאלית מענין ניצים פרחים וגוונים . (שם סי' קע"ז מצורע סי' ק"ד) . ונמצא לשון **פשה** על נגע החוזר ויש בו דרוש (מצורע סי' ק"ס) :

תצב יש הבדל בין **ראש** ובין **קדקוד** . שם קדקד בא על צד העליון של הראש שנוטה . והשפעל ממנו . ויקדו , שהוא כפיפת הקדקד למטה , כמו שבא כריעה על כפיפת הכרעים . אבל שם ראש כולל כל הראש (תזריע סי' פ"א) . ונמצא שחפש כי ימרט ראשו על אחורי ראשו בלבד , ויש בו דרוש (שם ס' קמ"ב) :

תצג ונתק וקרחת מובדלים . הנתק הוא רק במקצת הראש , והקרחת יצויר גם בכל הראש (ס' קמ"ב) . הנתק הוא רק בידי שמים והקרחת יהיה בין בידי שמים בין בידי אדם . וכשהקרחת בידי שמים ובמקצת הראש מובדל הוא מן הנתק במה שהנתק י"ל רפואה וקרחת בידי שמים אין לו רפואה (שם סי' קמ"ג) :

פרק מט **תצד** שם **שפתים** בא תמיד בריבוי הזוגיי . ושם **שפם** בא על עת שבולם שפתיו מלדבר כגון בעת האבל (תזריע ס' קנ"ד) :

תצה (בדד ,למוד) היושב גלמוד הוא מרוחק מכל אדם , לא כן היושב בדד שיצויר גם עם לבדד ישכן (שם סי' קנ"ז) :

תצו יש הבדל בין ארז ברוש , ארזים ברושים , ובין עץ ארז עצי ארזים עצי ברושים . שכ"מ שיאמר עץ ארז ועצי ברושים יכוין על העצים הנקצצים , אבל שם ארז ארזים יבוא בין על הקצוץ בין על המחובר , וכשבא על הקצוץ יכוין על ארזים שלמים כמו שהם במחובר . (מצורע סי' י"ב) :

תצז שם **דל** מורה על המעטה איזה דבר ממה שהיה , בגוף או בממון או בכבוד וכדומה . דיצויר שיהיה דל בערך מה שהיה עשיר גדול מקודם . הגם שאינו דל באמת . וכשהוסיף ואין ידו משגת הוא לגמרי . ויצויר שאין ידו משגת מסבה אחרת לכן אמר דל ואין ידו משגת (מצורע סי' ס"ג) :

תצח (רר , רק , זב , נטף , נזל) . שם רר ושם רק . הונחו על הרוק הנוטף מן הפה . ורק נקרא בעת שמריקו ומשליכו בכח . והריר נוטף מאליו . ורר מובדל מן זב . שרר מיוחד אל הנוטף מן הגוף לבד . וזב כולל כל דבר לא הזב וניגר . וזב נבדל מן הנוזל וניגר שהזב היא טיפים טיפים . והנוזל והניגר הוא בשפע . בכ"ז טיפי הזב והרר סמוכים זל"ז והנוטף הוא טיפים מופסקים זה מזה (מצורע סימן קכ"ו) :

תצט ויש הבדל בין **ירק** מנחי פ"י ובין **רקק** מן הכפולים . שירק מיוחד לרוק היוצא מן הפה : ורקק כולל גם הרירים וכיחו וניעו (שם סי' קל"ו) . והפעלים המיוחדים על הזריקה וההשלכה ופעל רק מכללם יבוא אחריהם מלת עליו . ובימוס הכ' לא ירקק בם רק בצירוף אל היד (שם סי' קל"ו) :

תק (מחתה מקטרת) . במחתה היה חותה האש , ובמקטרת היה מקטיר על הגחלים שנתן שם מן המחתה . ולפעמים הקטיר על המחתה (אחרי ס' ל"א) :

תקא (עשן ענן) . העשן והקיטור בא מגשם הנשרף , והענן שם מיוחד לאד העולה מקובץ כאחד . (שהמפוזר יקרא בשם ערפל) . והושאל על ענין הקטורת שיש בו עשב מעלה עשן , ועל הענן הנברא בשעתו בעת התגלה שכינת הכבוד . (אחרי ס' ל"ה) :

תקב העינוי יבוא על כל דבר של צער שירגיש בו הכנעת כחות נפשו . ובכ"מ שמיחס העינוי אל הנפש היא תמיד מאכילה ושתיה . והעינוי יהיה לפי מזג האדם , יש מתענה מדבר קל ויש לא . והעינוי שישוו בם כל בני אדם היא דוקא מאכילה ושתיה (אחרי סי' ע"ב) :

תקג פעל ושם **ציד** , בדיוק בא רק על הניצה ע"י מצודה ובהרחבה כולל על הכנת המזון והצרכים בכלל (אחרי סימן ק"א) :

תקד יש הבדל בין **עפר** ובין **אדמה** כשבא על החלוק , יאמר שם אדמה על רגבים מדובקים שלמים , ושם עפר על הפרור והשחוק . ובדיוק הוא רק עפר אדמה ובהרחבה כולל גם כתיתת אבנים ולבנים וחרסית . (אחרי ס' ק"ד ועיין מצורע ס' ל"א וס' ק"א) :

תקה **קציר** , בדיוק הוא רק במגל , ועל התולש יאמר . **משרש** , **עוקר** , ועל הכורת השבלים יאמר . מולל קטף וכדומה . ובהרחבה יקרא הכל בשם קציר . (קדושים סימן י"ב י"ד . י"ז) שחם קציר הוא התבואה אבל גם הקטניות נקראו בשם לויי . קציר הארץ קציר שדה . (שם ס' י"ג) :

תקו שם **שדה** , בדיוק הוא רק שדה זרע ובהרחבה כולל גם מקום אילנות . (קדושים סימן י"ג) . השדה היא האמצעי בין העיר והמדבר . (מצורע סימן כ"ט) . וע"כ ימליץ על כל דבר אמצעי . כמו הבמה . על לימוד המשנה . על נערה המאורסה (אחרי סימן נ"ו) . שנערה המאורסה נקראת בשם שדה נגד מה שימליצו לקרא את האשה בשם אהל ובשם בית , שלכן הוציאו חז"ל מ"ש וישב מחוץ לאהלו על היתר תשמיש (מצורע סי' ל"ד) :

תקז יש הבדל בין **לקט** בקל ובין **ליקט** בכבד . שהנלקט בקיבוץ ע"י שהוא מפוזר בא בבנין הכבד . וגם פירשוהו חז"ל על המלקט לאחרים כדין בנין היוצא (קדושים סימן י"ח) :

תקח שם **עוללות** , הושאל מן הקטנים באנשים אל האשכולות הקטנים בגפן . ושם **אשכולות** הושאל מן הגפן אל גדולי המעלה באנשים . על האשכולות ישמש בפעל בצר ועל העוללות בפעל עולל . ויש בו שני מושגים . מושג לקיחת העוללות , ומושג הדקדוק והאיתור כי העוללות נלקטות בסוף (קדושים סימן י"ט) :

תקט יש הבדל מה שביתר מתנות עניים תפס לשון **נתינה** . ובפאה תפס לשון **עזיבה** , משום שא"צ ליתן הפאה רק להניח לפניהם והם יבזבזו . וכן יש הבדל בין **עזיבה** **להוצאה** שהעוזב אינו מנקה מן הקש והמוץ (קדושים סי' כ"ב) :

תקי בנטיעת האילנות נמצא לשון **נטיעה זריעה שתילה**. ויש הבדל ביניהם. שפעל נטע הונח על שמיחת גרעיני הזרע בארץ, (אם לא בשמיחם הנטיעה אל העץ), ופעל זרע הונח בעצם על הברכת כלאים מן בשאיט מיט, ופעל שתל הונח על עץ שעוקרים אותו ממקומו ושותלים אותו במק"א. (קדושים סימן מ"ט וסי' נ"ט):

תקיא יש הבדל בין **עץ מאכל לעץ פרי**. שעץ מאכל היינו שיהיה מיוחד למאכל לא לסייג ולקורות. (קדושים סימן סמ"ך). ויש הבדל בין **פרי** ובין **תבואה**. שפרי כולל גם בעודו במעמד הגידול. אבל תבואה היא הנגמרת. (קדושים סי' ס"ם בהר סי' ה"א וסי' י"א):

פרק נ תקיב שם **הויה** נקרא כן מצד שמהוה את הכל. ושם **אלקים** נקרא כן מצד המהות שנגבל במדה ובגבול. וע"כ שם הויה רחמים ושם אלקים דין. ושם אלקים שבא בכינוי אל ישראל מורה ההשגחה הפרטיית ביחוד (אחרי ס' ק"ל וס' קנ"א). ולא נמצא שם אלקים בכינוי אל יחיד. רק אל נביא או מלך. (ויקרא ס' רנ"א אמור סי' ל"ב):

תקיג חוקים הם הנמוסים השכליים שאין להם טעם, וחוקי ה' כוללים לרוב מצות שבין אדם למקום, והמשפטים הם בין אדם לחברו וי"ל טעם. וגם בא שם חוקים על המדרשות, מצד שדרושי תורה שבע"פ בנוים על כללי הלשון וחוקיהם. (שמיני סימן מ"ס. אחרי סי' קל"ב קל"ג קל"ד קל"ט ק"מ קמ"ב. בהר סימן ל"ה. בחקתי סימן ב'). וכן בא שם חוקים על חוקי הטבע הכוללים שגבל ה' בעולמו. (קדושים סי' מ"ז):

תקיד יש הבדל בין **זכירה** ובין **פקידה**. שהפקידה היא ע"י בקרת המעשים. ובזה משתתף עם הוראות אחרות שיש לפעל זה, על החשבון ועל הפקדון ועל ההנחה במקום (אחרי סי' קמ"ח):

תקטו **הקדושה** תאמר. (א) על הפרישות מדברי חול. (ב) על ההתנשאות על דרכי הטבע והחומר (שמיני סימן קס"א) ויש בקדושה מדרגות רבות (קדושים סימן א' וסימן קו"ף):

תקטז יש הבדל בין **ירא** שאחריו מלת את ובין **ירא** שאחריו מ"ם. ירא את, מתירא מהעצם עצמו. ירא מן, מתירא מסבת העצם. (קדושים סימן ד'):

תקיז יש הבדל בין **משפט** ובין **צדק**. המשפט הוא כפי שורת הדין, והצדק יסקיף על הענין והנידון והנדונים וכפי צורך הזמן והמקום והיושר וכדומה. (קדושים ס' כ"ב) וכשבא שם צדק לתאר שם משפט יכוין שהמשפט לא יהיה נלוה מן הצדק והאמת (שם ס' ל"ט):

תקיח פעל **עשק**. לדעת חז"ל עקר הנחתו על התוספת והיתור. והונח על כובש שכר שכיר, מצד שיאמר להשכיר שהכסף שרוצה בשכרו הוא יותר מן המגיע לו, ומזה נטה אחלו אל כל מיני כובשי שכר שכיר (קדושים סימן כ"ט):

תקיט יש הבדל בין **שכר** ובין **פעולה**. שם פעולה יסקיף על פרטי המלאכות אשר פעל ועשה, ושם שכר יסקיף על היותו לבד, או כגון ששכרו לזמן ויסקיף לפי מה שהתנה עמו. האומן יקבל בעד הפעולה והשכיר לפי שכר הקצוב. ויש עוד הבדל שהשכר מיוחס רק אל מי ששכרוהו לא אל מה שפעל ע"י אמצעי. והפעולה תתיחס גם במה שפעל ע"י אמצעי. (קדושים סימן למ"ד):

תקכ שם **חרש** מובנו התומי על הבלתי שומע ועל המחרים. (קדושים סימן ל"ד). וכן שם **עור** מובנו התומי על סתום העין ועל עור הלב, ונגד עור הלב בא פעול פקח, ולכן יפרש כמה פעמים לומר עור עיניו להוציא עורון הלב. (שם סימן ל"ה). ושם עור כולל גם מעין אחת, וכן שם **פסח** גם על רגל אחד אם לא בשמפרש. את עיני נקיהו עור. והוא פסח על שתי רגליו. והצולע נשמטה ירכו והולך על צלע אחד, והפסח דולג, ושניהם יהיה גם מתולדה, אבל **נכה רגלים** דוקא ע"י הכאה. (אמור סימן מ"ז):

תקכא (**הוד והדר**). ההדר הוא היופי החיצוני המיוחד לכל דבר שבו נהדר דמיונו, וההוד הוא הענין הפנימי הצורי המיפה את הדבר מצד צורתו. (קדושים סימן ל"א וסימן פ' ועיין אמור סימן קנ"ו). וגדר נשיאת פנים הוא שמיתר איזה פשע ורוע ענין שיש בו ומעביר עליו (קדושים סי' ל"ז):

תקכב יש הבדל בפעל **יכח** בין אם בא אחריו שימוש **הלמ"ד** או מלת **עם** או מלת **את**. יכח לפלוני או יכח עם פלוני היא וכוח על פי דרכי השכל. ויכח עם פלוני, שניהם מתוכחים יחד ומחליפים דבריהם זה עם זה. אבל יכח את, הוא קרוב לענין מוסר, שמוכיחו על חטא פרטי שעשה. (קדושים ס' מ"ג):

תקכג ויש הבדל בין **מוסר** ל**הוכחה**. המיסר כופה להמיוסר אם בפוסים או בדברים. ובא מן הגדול אל הקטן ונקשר לרוב עם העתיד והמוכיח הוא לרוב בראיות, ובא לרוב על העבר (שם):

תקכד (**נקם נטר**). הנקמה היא בפועל והנטירה היא בלב. ויש הבדל בין נוטר לשומר ונוצר. שהשומר הוא רק בדברים הגיונים. (שם סי' מד):

תקכה (**שונא אויב צר**). השנאה נעלמת. האויב איבתו גלוי' ואינו מציר בפועל. והצר מציר בפועל. (קדושים ס' מ"ב וס' מ"ד. בחקותי ס' כ"ד):

תקכו פעל **אהב** נקשר תמיד עם את. ומ"ש ואהבת לרעך היינו שיאהב להגיע להבירו מה שרוצה להגיע לעצמו. שזה ההבדל בין מלת **את** שמורה על עצם הפעול, ובין **הלמ"ד** שמורה ההגעה אל הדבר. (קדושים סימן מ"ה):

תקכז פעל **בקר** בא על המעיין על הדבר לדעת טבעו ותכונתו. ויש ביקור הגיוני שהיו מבקרים את הנלקה בב"ד ומודיעים חטאו ע"י קריאה. (קדושים ס' נ"ד). ולא יצדק ביקור על

שהיפה והחיפוש אם נמצא הדבר רק על הענין בדבר הנמצא (תזריע סימן קל"ה) :

פרק נא תקכח פעל **נאף** רק באשת איש . (מלשון אף כי קנאה חמת גבר) . ועל האשה בא פעל נאף ופעל זנה . **נאף** אצל בעילה , **זנה** אצל שמזמנת עצמה לפסול לה או להפקר. (ועיין קדושים ס' ע"ז אמור ס' י"ד). וע"כ אצל הזכר לא בא פעל זנה בשום מקום, רק אם מקושר עמו עבודת כו"מ. ויש הבדל בין נאף בקל ובין מנאף בכבד שפי' שגורם ניאוף לזולתו. (קדושים סימן ק"ה):

תקכט יש הבדל בין **שכב אותה** ובין **שכב עמה** . שכב עמה כולל אף שכיבה שלא כדרכה . ושכב אותה מציין דוקא שכיבה כדרכה . וכ"מ בדיני דרך נגיעות השם לשון שכב עמו . (מצורע סימן ק"ה וקס"ד) . ועל שכיבת זכר לא ידבק לשון שכב את . ומזה הוציאו חז"ל שמ"ש את זכר לא השכב הוא אזהרה לנשכב (קדושים ס' ק"ה) :

תקל יש הבדל בין **הערה** ובין **גילה**. שהערא היא הדיבוק באותו מקום . לכן בנדה לא אמר לשון גילה רק לשון הערה אחר שהיא מותרת לו , וגם באחות אב אמר הערה ללמד שבין שניהם שחייב על הערא כגמר ביאה (שם ס' קי"ז) . ובכ"מ בא לשון ביאה או קריבה אל אשה בשימוש מלת אל , ומ"ש יבמה יבוא עלי' מורה בעל כרחה . (שם ס' קכ"ב). ופעל **רבע** לא מצאנוהו רק על זווג מין בשא"מ, וחז"ל פי' על זווג הבהמות בכלל (קדושים ס' פ"ו). ובאמור שם שכבת זרע עיין מצורע (ס' ק"ם קס"ד). ושם נדה דוה זבה (שם ס' ק"ע וקנ"ז) :

תקלא מן פעל **זמם** שמורה על המחשבה בעצה עמוקה להרע או להטיב , נגזר שם **זימה** על עומק עיון והתגברות מחשבה . פעמים טוב ופעמים לרע . ושם זמה הונח ביחוד על השתקעות המחשבה בחטא ובזנות . ובתורה לא מצא שם זה רק במחלל את בתו להזנותה ובערות אשה ובתה (קדושים סימן קי"א) : והכתוב דבר בעריות בלשונות מיוחדות . תועבה . זימה . חסד וכדומה . וכ"א נצרך לדרוש מיוחד . ובכל העריות השם לשון שכיבה. ובאחותו ואשת אחיו השם לקיחה. ויש בזה טעם ע"פ הפשט . ובערות אשה ואמה השם ג"כ לקיחה ויש בזה לימוד (שם סימן ק"י) :

תקלב לשון לקיחה באשה נופל בין על האירוסין בין על הנשואין . אבל כשיאמר לקח לאשה בשימות הלמ"ד שיא רק על האירוסין שהיא תחלת הלקיחה , לא על הכניסה לחופה אחר האירוסין. וכן ידבק לשון זה על היבום שהיא ג"כ תחלת הקיחה . (אמור סימן נ"ח) . וכן ישמש על נשיאת אשה בלשון קנה וקנין , שפעל קנה מציין כל שנעשה שלו בכל אופן שיהיה . אחר ההבדל בין פעל **קנה** ופעל **כרה** . שפעל כרה הונח רק על הנקנה ע"י מכירה ופעל קנה כולל כל מיני קנין שיהיה הדבר שלו (שם סימן פ"ז) :

תקלג ויש הבדל בין קנין או מקנה הכתוב שהם ובין מקנת כסף או קנין כסף . שקנין כולל כל דבר שהוא ברשותו אף לזמן . אבל קנין כסף מציין מה שהוא שלו בהחלט (שם) :

תקלד יש הבדל בין שם **כלה** ובין שם **אשת הבן**. שלא נקראת בשם אשת הבן רק בחיי הבן , ובשם כלה נקראת גם אחר מותו . ושם כלה ידבק גם על כלתו שפחה ונכרית, לא כן שם אשת הבן לא יפול רק על אשה שי"ל בה קדושין. (קדושים סימן ק"ח):

תקלה ויש הבדל בין שם **דוד** ובין שם **אחי האב** . שלשם דוד לא בא רק על אחי אביו מאב . ושם אחי האב כולל בין מן האב בין מן האם (קדושים סימן קי"ם בהר סימן נ"ו) :

תקלו ושם **שאר** נרדף עם **בשר** . ועקרו על דבר הדומה וניתך לבשר האדם , שמזה בא על הבשר המוכן למאכל אדם ועל הכח (?) עצמו . גם נרדף עמו על מושג הקורבה . ויש הבדל בין שארו סתם ובין שאר בשרו . שאמר סתם לא בא רק על הקרוב בלא אמצעי והם אשתו ושאר קרובים המפורשים גבי טומאת כהנים , אבל שאר בשרו כולל גם הקרוב ע"י אמצעי (אמור סי' ה') :

תקלז ויש הבדל בין **קרוב לו** ובין **קרוב אליו**. שהעומד בקורבה נוכחיית יאמר קרוב אליו . ומי שאינו בקורבה נוכחיית יאמר קרוב לו . ולכן בא לשון קרוב לו על עצמיים הגיונים , וכן בא על שארו שנתרחק (שם) :

תקלח כל מיתות ב"ד מפורשים . ומיתת סייף להרמב"ם הלמ"מ וי"ל רמז בכתוב . וכ"מ שכתוב מות יומת סתם הוא חנק . ויש הבדל בין מיתה לשאר עבורות כמו הכאה הריגה ודומיהם שאין בו רושם . (קדושים סימן ק"ו) . וכ"מ שכתוב דמיהם בם היא מיתת סקילה , וזה מלשון רביס דמיהם , ומלשון בו , ובארתיו (שם סימן ק"ג) :

תקלט ויש הבדל בין **רגם אותו** ובין **רגם בו**. שרגם בו מורה דלך נקמה ומשממה , ולא נמצא לשון זה רק במגדף (אמור סימן רמ"ד) :

תקמ ודרך הכתוב לומר מות יומת קודם שמפרש באיזה מיתה , כמו מות יומת עם הארץ ירגמוהו . ובבת כהן שזנתה אמר סתם באש תשרף . כי אין צ"ל שחייבת מיתה שגם בת ישראל חייבת מיתה , רק לבאר באיזה אופן הומת (אמור ס' כ"א) :

תקמא המעוברת לא תקרא בשם נערה (אמור סי' נ"ז). ואם בוגרות ומוכת עץ נקראת בשם בתולה יש פלוגתא (שם סימן ז"ין וסימן ל"ג):

פרק נב תקמב (**מלאכה עבודה**) . כל עסק שיתעסק אדם לפעול איזה דבר לצורך תכלית מיוחד נקרא מלאכה. וכשיש בה טרחא יתירה ועמל נקרא עבודה. והוא לרוב בעבודת האדמה או הדומה לה בעמל , או מלאכה שדרך לעשותה ע"י

עבדים. ובשבת ויוהכ"פ אסר מלאכה, וביו"ט שמותר מלאכת אוכל נפש לא אסר רק מלאכת עבודה. ויש מלאכה סתם ומלאכת מחשבת. (אחרי סימן ע"ג):

תקמג והנה בכ"מ אמר ביו"ט כל מלאכת עבודה לא תעשו. ובפ' בא שאמר כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. ורק בפ' ראה אמר גבי יו"ט לא תעשה מלאכה. אולם שם דייק ולא אמר לא תעשה כל מלאכה, כמ"ש תמיד גבי שבת, רק מלאכה, ר"ל יש מלאכות אסורות כגון אותם שאינם לצורך אוכל נפש. ויש טעם למה שינה שם ואמר מלאכה, והוא להאת הבדל בין יו"ט לחש"פ, שביום השביעי עצרת לא תעשה מלאכה ר"ל אף מלאכה קלה אם אינה לצורך או"נ, ובחש"מ מותר מלאכה קלה לגמרי, וגם מלאכת עבודה לא נאסרה כולם רק מקצתם (אמור סימן קפ"ז):

תקמד וזה הטעם שהשביעי של פסח ושמיני של חג נקראו בשם עצרת ולא יו"ט הראשון של פסח וסוכות ויו"ט של שבועות. כי ימי חג האחרונים נקראו עצרת בערך ימי חש"מ שלפניהם שנאסרו ג"כ בקצת מלאכות, וביו"ט צריך להעצר מכל מלאכה. (שם):

תקמה ושם **חג** הונח על חגיגה שהיו מקריבים בימי מועד ר"ל שלמי שמחה, וע"כ ר"ה ויוה"כ לא נקראו בשם חג בשום מקום (אמור סימן קנ"ח):

תקמו ושם **שבת**, בא על ההפסק ממלאכה ונופל גם על יו"ט. ובעל הלשון סדרנו ליחד שמות לכל דבר. יציין המועדים בשם חג או מועד, או בשמם הפרטי. פסח שבועות סוכות. ומחרת יום ראשון של פסח לא יכול לציינו בשם מחרת החג או המועד שבשם זה נופל על כל שבעת ימי החג, ולא בשם מחרת הפסח שבשם זה פירושו תמיד מחרת שחיטת הפסח שהוא יום ט"ו. לכן הוכרח לציינו בשם מחרת השבת. אמור (סימן קס"ד). ועלאנו ג"כ שבת על השבוע (שם):

תקמז יש הבדל בין **כרת** ובין **אבדון**. שהאובד מתבקש ונמצא והוא רק שינוי מקומים לא כן הנכרת. (אמור סימן קס"ד):

תקמח (נותק כורת). הכריתה היא גם כשכורת מקצת והנתיקה היא לגמרי (אמור סי' קכ"א):

תקמט סתם **שמן** הוא שמן זית. ומ"ש במנורה שמן זית בא לדרוש. (אמור סימן ר"י). וסתם שמן האמור במנחות הוא לוג. (צו סי' ק"ב):

תקנ מ"ש מכה נפש בהמה ישלמנה הוא זרות בלשון, שלא מצאנו פעל שלם בכינוי על הדבר שגורם התשלומין, ומז"ל דרשוהו (אמור סימן רמ"ז):

תקנא פעל **גלח** בדיוק הוא בשער. ובהרחבה כולל כל מיני **גלות** אף במספרים, בלבד שיהיה כעין תער, שאם משייר עקרי השערות ישול ע"ז לשון גזז. ובלשון השחתת השער כולל גם עיקרי השער ולא בלשון גלוח. (קדושים סי' פ"ד):

תקנב (שרט גדד). השריטה היא תרין קל בבשרו, ומעשהו ביד. והגדידה הוא חריץ עמוק עד הגידין ויעשהו בכלי. (קדושים סימן ע"ד. אמור ס' י"ב). וכתובת קעקע לרש"י הכתיבה בדיו והקעקוע במחט. ולרמב"ם הכתיבה היא השריטה. וקעקוע היא מילוי הדיו. (קדושים סימן פ"ו):

תקנג עקר שם **מדה** הונח על מדידת כמות כל גשם. ועל מדת הכלי בא בשאלם מן מדידת הארך ורוחב וגובה שלפיהן ישערו כמה יחזיק הכלי בתוכו. ועקר הסעל המיוחד למדידת הכלי. **כול**. וכל בשלים עפר הארץ. **ומדה**, עקרו על מדידת הקרקע. **ומשקל**, הוא ע"י קנה או מאזנים ואבני משקל. ועל שם **משורה** יש כמה דעות (קדושים סימן ס"ה). **איפה**, היא מדת היבש. **והין**, מדת הלח. ויש הבדל בין אבן שלמה ובין אבן צדק, שהצדק הוא לפנים משורת הדין (שם סימן ס"ו):

תקנד יש הבדל בין **גאל ופדה**. שעם מושג הגאולה נקשר מושג הקורבה. (בהר סימן מ"ג בחוקותי סימן ק"ה). ושם **אחוזה**. לא נמצא רק על קרקעות (בהר סימן פ"ח):

תקנה יש הבדל בין **חזק** בכבד ובין **מחזיק** בהפעיל. חזק בכבד מציין שמחזיק כח האחר, ובהפעיל מורה שתופש בחברו בכח. ואם אחריו ב' מורה שתופש בלא הכאה. (בהר סי' ע"א):

תקנו יש הבדל בין **גשם** ובין **מטר**. הגשם הוא הטבעי הבא בסבת האדים העולים מן הארץ. והמטר הוא ההשגחיי הבא מן השמים, (בחקותי ס' ג):

תקנז ויש הבדל בין **חלופין ותמורה**. המחליף הוא בבחינת הדבר שדבר זה חולף ודבר אחר בא במקומו, והתמורה היא בבחינת האדם. ובא גם על עצמיים הגיונים. כבודם בקלון אמיר. עד שמשמע שחליפיה הם או מקדש לחול או בבחינת הרשות במחליף בשל חברו (בחקתי סימן ס"ט):

תקנח ויש הבדל בין **כוס** ובין **חלק**. בכוס הוא המנה המוכן מכבר, ומזה בא שם **מכבת** על המינוי (בחקתי ס' ק"ב). ולשון נפילה בחרב. יבוא בב' השימוש. ומ"ש ונפלו לחרב פי' בהרג עצמם (שם ס' ס'). ופעל **לא שמע** שאחריו מלת **אל**. מורה שאינו מאמין ומקבל דבריו, **ולא שמע לו**, מורה שמאמין לו ובכ"ז מסרב לשמוע (שם ס' י"ח):

תקנט **מחשבה** בנפעל מורה מחשבות זרות ובלתי רגילות. ומ"ש המקריב אותו לא יחשב. כי אמל"ם לא יחשב לו לזכות שבזה דרך להסמיך הענין. כמו ויחשבה לו לצדקה (צו ס' קי"ח):

תקס אין דרך ליחס הרפואה אל המכה רק אל האדם, וכשמיחס אל המכה יכוין שהאדם לא נרפא עדיין רק המכה נסתלקה. ומ"ש נרפא נגע הצרעת מן הצרוע לא נמצא דוגמא לזה

סמ"ך, ויש בו דרוש (מצורע סי' ז"ן):

תקמא ואין מדרך הלשון לומר שהאדם הוא תחת המכסה. רק יאמר שהמכסה הוא על האדם. כי דרך לומר שהטפל הוא על העקר לא שהעקר הוא תחת הטפל. ומזה הוכיחו שמ"ש בנוגע בכל אשר יהיה תחתיו לא על המרכב (מצורע ס' קי"ט). וכן מ"ש נגע נראה כי תהיה באדם הי' ראוי לומר אדם כי יהיה בו נגע נראה ויש בו דרוש (תזריע ס' ע'). ורגילות הלשון לומר יצא לחפשי, או להפשי ישלחנו, ולשון חופשה לא ניתן לה קאי על שפח' שחרור (קדושים ס' כ"ג):

פרק נג) תקמב מלת שם מציין רק המקום או הכלי בבחינת שהוא מקום לאשר בתוכו (ויקרא ס' ק"ד):

תקמג מלת **אצל** מורה תמיד על הסמיכות (ויקרא ס' פ"ו שמיני ס' מ"ד):

תקמד מלת **לעומת** נבדל מיתר מלות הנרדפים עמו במה שמציין נקודה אחת המגבלת ביותר נגד נקודה אחרת שכנגדה. משא"כ לשון **נגד** אינו מציין הגבלה כנגד נקודה מצומצמת רק נגד כוונת ההוא בכלל. (ויקרא ס' קפ"ג), ומלת **מול** מציין השטח הסמוך לאיזה דבר באורך בענין שקרוב אליו ודובק אותו, (שם וס' של"ג):

תקמה מלת **והנה** מורה תמיד דבר חדש (תזריע סימן ס"א וס' ע"א):

תקמו מלת **עוד** משמע שהדבר היה כן בראשונה כדוגמתו. (תזריע ס' קע"ו אחרי ס' נ"ח בחקותי ס' נ"ט). ויש הבדל בין **עוד** ובין **שנית**. שבמקום שאינו מקפיד על המספר ועל שיוי הזמנים יתפוס מלת עוד, אבל במקום שיקפיד ע"ז יתפוס מלת שנית. (תזריע סימן ס"ב):

תקמז מלת **עד** יהיה לפעמים עד ועד בכלל ולפעמים לא עד בכלל. אבל במקום שמציין שני הגבולים. **מן עד**. יהיו שני הגבולים בכלל. יש בזה פלוגתא בגמרא. (תזריע ס' פ"א בהר ס' כ"ד בחקתי ס' סמ"ך וס' נ"א):

תקמח יש הבדל בין כינוי הרומז. **הזה**, ובין כינוי. **ההוא**. שכינוי ההוא מציין נרמז רחוק שאינו לפנינו. וכינוי הזה מציין נרמז קרוב שהוא לפנינו. וכ"מ שבא כינוי. הזה. על נרמז בלתי קרוב דרשוהו חז"ל שהיה נרמז קרוב. או דרשוהו למיעוט. וכן עשו בכינויים. **זאת**. **אלה**. ויש בזה דרכים רבים. (תורה אור לו ס' כ"ג באורך ועוד שם סי' ב' מ"ש נ"ה. ולו סימן קנ"ת. שמיני סי' ס"ב ע"ב ק"ו קי"א קע"א. תזריע סימן ל"ב ק"ס. מצורע סימן א' ע"ג קכ"ד קנ"ז. אחרי סימן יו"ד. אמור סימן ל"ה קמ"ו קמ"ב ק"ן קס"ג. בהר סימן כ"ז):

תקמט וכ"מ שאמר **זאת תורת**. מכניס דברים רבים תחת תורה כללית וחק כללי. ור"ל שהוא לימוד כללי לא פרטי. והיינו שכולל דינים והלכות רבות בתוכו, או שדין זה שוה בדברים רבים. או יורה על שני אלה שהוא כללי מצד כמותו ומצד הקיפו. וחז"ל באורו ופירשוהו שמיר בדרך זה (עו ס' ג' וס' ד' וס' כ"ד כ"ה ע"ח פ"ה נ"ס קס"א. שמיני ס' קע"ה. תזריע סי' ל"א ק"ס. מצורע סימן ב' וס' ג' וס' ד' ע"ג קנ"ז):

תקנ כ"מ שבא ציוי המתחלת במלת **זה**, ראוי שיבוא פעל הציוי בלא מלת **אשר**, כמו זה תאכלו וזה לא תאכלו. ואם בא בו מלת אשר. כמו זאת החיה אשר תאכלו, מורה שהדבר קדמה הצווי דרך כלל. ובא לבאר הציוי. (שמיני סי' ס"ג באורך ולו סי' ב'):

תקנא יש הבדל בין **אחר** ובין **אחרי**. שמלת אחר מור' שמיל' הדבר אחר דבר קודם לו. ומלת אחרי מורה שקדם לו דברים שונים וזמנים רבים. ויש הבדל בין **אחר כן** ובין **אחרי כן** שמלת אחר היא אחר דבר א'. ומלת אחר כן היא אחר דברים רבים שהם בענין ומוכרחים אל הדבר. ומלת אחרי כן מורה אחר דברי' רבי' שלא מן' בענין ואין מוכרחי' אל הדבר ההוא. (מצורע סי' ל"ג וסי' סמ"ך וסי' פ"ו וסי' קנ"ג):

תקנב מלת **אחר ואחרים**, יציינו תמיד שאין לו יחוס עם הקודם והוא נבדל ממנו, כמו אלקי' אחרים. איש אחר. (לו סי' י"ד בחקותי סי' נ"ח):

תקנג מלת **על** תשמש כמלת עם. (קדושים סי' פ'). כמלת אל (שם). כענין סבה (שם ולו סימן נ"ס). כמלת אחר או מלבד (שם). ותשמש כטעם אל (קדושים שם). ויש בו דרוש תמיד (אחרי סי' ק"א):

תקנד ויש פלוגתא אם בענין על בסמוך או לא. (ויקרא סי' ס"ז אמור סי' רכ"ח). ולפעמים באר שהוא עליו ממש ע"י שכפל מלת עליו, (סימן שמ"א) או ע"י שבא מלה זו במעט. כי ברוב נסמך במקף. (ויקרא סי' כ"ס מצורע סי' כ"ו). ולפעמים מלת עליו מיותר ובא לדייק שיכוין לו. (ויקרא סי' שפ"ג). או למעט זולתו (שם סי' שפ"ו ואחרי סי' כ"ח):

תקנה ויש הבדל בין מלת **על** (שטעמו כטע' מלבד) ובין מלת **בלבד**. שהשם הנרמז במלת על הוא לרוב עיקר בכונ' המאמר. שמלת על מציין שהראשון הוא הקודם או העיקר ועליו יסמך השני. (ויקרא סי' קע"ב קע"ג לו סי' ק"ד מצורע סי' ע"א אמור סי' קפ"ז):

תקנו ויש הבדל במלת **מלבד**. שאם יש טפל בדבר הטפל הנרמז ע"י מלת מלבד או אם הוא טפל מצד נעשה הדבר הטפל קודם הדבר העיקר שבא במאמר. ואם הוא טפל עתיד יעש' אחריו. ואם בא הטפל בדבר שעקרי יתחסך הדבר (ויקרא סי' שנ"ז):

תקנז ויש הבדל בין לשון **מלבד הרעב הראשון** ובין לשון **לבד מערי הפרזי**. שכ"מ שיש מקום לטעות להכניס דבר בכלל החשבון ורוצה לאמר שאינו בכלל החשבון יאמר, לבד מן. אבל במקום שא"א לטעות להכניס הדבר בחשבון. ויכוין רק להודיע שמלבד הנאמר היה עוד דבר פלוני, יאמר מלת מלבד (אמור ס' ק"ז):

תקעח יש הבדל בין והלאה ובין ומעלה. כשאומר ומעלה אין היום ההוא בכלל וכשאומר והלאה גם היום ההוא בכלל. (אמור סי' קכ"ו בחקותי סי' סמ"ד):

תקעט מלת **אתו עמו** משותפי' במה שמורי' המלא דבר אחד' אל הדבר השני. (שמיני סי' ל"ו קדושי' סי' ל"ב). ויש הבדל דק ביניה', שמלת עמו מורה השיווי והצירוף. אבל מלת אתו משתתף גם עם מלת את שמורה על הפעול, ומורה שהא' פועל על האחר והשני נפעל ממנו ונספל אליו (קדושים שם בארך). (ועיין למעלה סי' ש"מ ובהר סי' ע"ה וסי' פ"א):

תקפ מלת **כל** כשבא במשפט מחייב הוא מחייב כללי, ובמשפט שולל הוא שולל כללי. והכללות שהיה בב' פנים. אם הוא שם הסוג והמין יחייב או ישלול אל כל המין, ואם הוא שם אישי יחייב או ישלול כל חלקי האיש (ויקרא סי' נ"ט וסי' קל"ה. נו סי' קלז). וכבר שמרו לדרוש מלת כל תמיד לריבוי (ויקרא סי' קל"ג ש"א. נו סי' ל"ו ק"י קכ"ו קכ"ח. שמיני סי' פ"ט ק"ג ק"ו קי"ב קכ"א קכ"ד קל"ג. תזריע סי' פ"ה מצורע קס"א ובכ"מ):

תקפא וכשאמר **כל אלה** יש הבדל, שאם מלת אלה נוסף אל הקצה מלת כל מרבה כולו, וכשמלת אלה מורה על כולו כל מרבה מקצתו. (אחרי סי' קמ"ז). וכן במלת כל שבא עם השם. אם משמעות השם על כולו מלת כל שבא אלו מרבה מקצתו ואם משמעות השם על מקצתו מלת כל מרבה כולו (בהר סי' רמ"ז):

תקפב ויש בזה חקירה אם רוצו ככולו, (ויקרא סי' רמ"ב וס' רמ"ג):

תקפג מלת **כל** לא בא על מספר פחות משלש' (ויקר' סי' קל"ו שמיני סי' ח' מצורע סי' קס"ח אחרי סימן פ"ז):

תקפד וכן מלת **רבים** לא בא על פחות משלשה. ותמיד ישוער הריבוי לפי ערך הדבר שידובר בו (מצורע סימן):

פרק נד

תקפה כל דברו' ופרשיות המחוברות בוי"ו החיבור יש להם איזה יחוס זל"ז, אף פרשה המתחלה במלת כי, וכ"ש הנאי החלוקות המצוינות במלת אם. (כמ"ש למעלה פרק י"א), ובזה אמרו וי"ו מוסיף על ענין ראשון, (ויקרא סי' כ"ט וסי' ר"מ וסי' ב"ט), ולפעמים יחבר ע"י הוי"ו הנושאים שבראשי הפרשיות להשוותם זל"ז. (ויקרא סי' נ"ב מצורע סי' קכ"א קדושים סימן כ"א):

תקפו וכן כ"מ שכתוב וי"ו באמצע הפרשה יש להעניים איזה קישור ושייכות זל"ז, וחז"ל דקדקו בזה דברים רמים ונשגבים. (תזריע סימן ס' מצורע סימן קכ"ד אמור סימן כ"א וסימן קכ"א וסימן קפ"ט וסימן רי"ט):

תקפז והנה מלת **או** מורה על החלוקה. ומלת **יחדו** מיוחד אל החיבור. והוי"ו בא פעמים לחבר ופעמים לחלק. ופליגי ר' יאשיה ור' יונתן במכה אביו ואמו. ובארתי הדבר בארך בגליוי שפוסה כ"ע לא פליגי שהוי"ו בא לחבר. ובאזהרה שפוסה כ"ע מודים שהוי"ו בא לחלק. ולא פליגי אלא במאמר תנאיי כמו מכה אביו ואמו. (קדושים סימן ק"א):

תקפח וכ"מ שידע מן הענין שהוי"ו בא לחלק ראוי לכתב בוי"ו וכשכתוב מלת או הוא מיותר ובא לדרשה תמיד. (קדושים שם ויקרא סימן רל"ט שי"ב שמיני סימן קי"ז תזריע סימן כ"ג ל"ג קי"ט קך קמ"ה קפ"א. אחרי סימן ק"ב קצ אמור סימן קכ"ה קל"ל):

תקפט המדקדקים כתבו שיש **או** שטעמו כטעם אם. וזה לא יכון לדעת חז"ל שיש לכל מלה גדר מיוחד בפ"ע. ודרשוהו שטעמו כטעם **או אם** (ויקרא סימן רכ"ב וסימן שס"ב). וכן במ"ש או כי ישוב הבשר החי, שנדחקו בו הראב"ע והמפ', פי' חז"ל שבא להורות שאינו תנאי מוחלט רק אפשרי. ור"ל בכל עת שישוב. שזה גדר מלת **או** שבא להוראת החלוקה או האפשריות (תזריע סי' נ"ג):

תקצ גדר מלת **גם** לתוספת בכ"מ, וע"כ אמרו שנמין רבויים (ויקרא סימן ק"ס). ומלת **אף** מורה תמיד על דבר שהוא חידוש על הקודם. (בחקותי סימן י"ס וסימן מ"ס):

תקצא מלת **אך** מורה מיעוט במשפט השני. ר"ל במשפט שבא בו מלת אך. ובזה מובדל מן מלת **רק** שמוציא דבר מן משפט הקודם. (שמיני סימן ס"ח קמ"ד. אמור סימן נ"ס קפ"ס קנ"א. בחקותי סימן ק"ס וסימן ק"י):

תקצב האזהרה התולדים יציין לפעמים במלת **פן**. ולא תגעו בו פן תמותון. ולפעמים במלת **לא**. ושמרתם וכו' ולא יהיה קצף. ואחרי העיון מלת פן תלדק לרוב באזהרה שוללת ומלת לא יבא באזהרה מחייבת. ואם התולדה מחויבת מצד עצמה ישמש במלת לא, ואם אינה מחויבת מעצמה ישמש במלת פן. (שמיני סימן ל"א אמור סי' למ"דג:

תקצג מלת **לכם** מורה על ההנאה. (כנ"ל סימן הנ"ס). ועל הצורך בדבר, או בא למעט אחרים. (שמיני סימן ע"ה פ"ב ק"א קי"ב קמ"ב קנ"ג מצורע סימן קפ"ט אחרי סימן פ"ס ק"ס קדושים סימן ס"צ ק"ס בהר סימן י"א):

תקצד בפעלים החוזרים שליין אותם במלת **לו, לך, לכם, להם**. מורה שתהיה הפעולה לעצמו ולא לזולת. (מצורע סימן קמ"ס קנ"ג):

תקצה בכינוי הרבים יאמר בם או **בהם**, ומלת בהם פורש יותר ממלת בם, כי מורה שיתפשט בכולו (אחרי סימן קמ"א) ובדקדוק כינוי **אתהן אתהם** עיין קדושים (סימן קי"ב):

תקצו מלת **והיה** הבא במאמר תנאיי עתידי יקשר לרוב את המאמר המאוחר אל המאמר הקודם אליו ביחוס הסבה והמסובב. ובמקום שלא בא על דרך זה פירשוהו חז"ל שמורה על התכיפו' שיעש' מיד. (ויקרא סימן סי"ח וס' שע"ס):

תקצז שימוש הלמ"ד שאחר מלת והיה במקום שלא יורה ההפכות דבר לדבר יורה שהוקבע לדבר כך וכך (תזריע סימן מ"א):

תקצח מלת ויהי מורה בנעשה איזה פעל רשום (שמיני סימן פ"ו):

תקצט כינוי ההוא בא תמיד לדיוק. ונדרש שלא יהיה השם שוגג ומוסיף או ממעט (נו סימן קל"ב. אחרי סימן נ"ה):

תר מלת יהיה. תהיה. מורה על שהדבר מוכרח להעשות ועל הקיום (ויקרא סימן נ"ו סימן קכ"ג נו סימן קכ"ג. שמיני סימן ס"ב. מצורע סימן אלף ק"ע קע"א קפ"ט קדושים סימן ס"ב. אמור סימן י"ג י"ח קע"ד רכ"ח):

תרא יש הבדל בין **ושלח אל** השדה ובין **ושלח על פני** השדה. שעל פני מציין היותו בגבול הדבר ואינו מציין שישאר שם. (מצורע סימן ק"ס). מלת **על פני** הוא לפעמים על גב הדבר ממש, ולפעמים נגד גב הדבר (אחרי סימן ל"ז):

תרב ויש הבדל בין **הפקיד בידו** ובין **הפקיד אתו**. שהפקיד אתו מורה שהיא עדיין ברשותו. (ויקרא סימן שפ"א):

תרג וי"ו **נוספת**. דעת הראב"ע והרד"ק שהיא כמ' רפה בלשון ישמעאל. ודעת אבינו של רד"ק בספר הגלוי שרומז על מלה חסרה. ויש בזה פלוגתא דתנאי על ולקח באצבעו ונתן, שאמר במקרא נדרש לפניו ולאחריו קמפלגי. (ויקרא סי' רע"ב). ודעת חז"ל שוי"ו כזה נדרש תמיד לפי הדרוש (נו סי' קט"ז):

תרד ויש וי"ו הביאור (שמיני סימן ל"ה. אחרי סימן מ"ו). ויש וי"ו ההשואה. ומחית בשר חי (תזריע סימן). ויש וי"ו חסרה (נו סי' מ"ב):

תרה יש הבדל בין שימוש **הלמ"ד** ובין שימוש מלת **על**. הלמ"ד מורה החלוקה ומלת על מורה הצירוף. עולה על שני הנשיאים ושור לאחד (ויקרא סי' שנ"א. תזריע סי' כ"ב. מצורע סי' מ"ה):

תרו יש הבדל בין **את** ובין **מ"ם** השימוש, שהמ"ם מורה הקצת. (כנ"ל סי' שכ"ה שס"ד שנ"ג) (נו סי' ע"ג שמיני סי' נ"ו נ"ז קמ"ו קמ"ז קל"ד אמור סי' ע"א נ"ח קסז בחקותי סי' קי"ב קי"ג):

תרז לדעת המדקדקים נמצא שימוש הב' תחת המ"ם וחז"ל לא כן דעתם, וכמ"ש ושרף את הבגד בנגע, פי' שהוא ב' התוך (תזריע סימן קס"ז), וכמ"ש וזה לכם הטמא בשרץ, שראוי לומר מהשרץ, פי' שהוא ב' התוך על דם הנמצא בשרץ (שמיני סימן ק"ז) כי לא יתחלף שימוש אות באות לדעתם:

תרח וכן נמצא מלת **את** תחת **עם**, ואם הנתק לא יגלה, ולדעת חז"ל יש בו גם שרשם מלת את (תזריע סימן קל"ג):

תרט יש הבדל בין **לא** ובין **אין**, שמלת לא שולל את הפעולה, ומלת אינו שולל התואר מן המתואר (שמיני סי' ל"א). וע"כ יש הבדל בין ושערה לא הפך לבן ובין ושער לבן אין בו. שאין בו שולל שלא נמצא כלל, ולא הפך שולל הפעולה לבד, יש שער רק לא הפך לבן (תזריע סי' נ"א וסי' ק"ה):

תרי כבר כתב הרד"ק שמלת לא נופל על אדם מיוחד ומלת אין נופל על הכלל. אולם מצאנו מלת אין גם על אדם מיוחד. אין יוסף בבור. אין האיש בביתו. ובאמת שמלת אין י"ל שני גזרות. א' מגזרת הכפולים וא' מנחי העין. וכ"מ שבא מלת אין על שלילת דבר מיוחד הוא מגזרת הכפולים, וכן בכינוי היחיד **אינני איננו** ולכן הנו"ן דגושה בו תמיד. אבל בכינוי הרבים אין שם דגש כי הוא מנחי העין ושולל את הכלל. (וההבדל בין מלת אין מן הכפולים ובין מלת לא, הוא כמ"ש בס' הקודם, שמלת אין שוללת את נושא המאמר ותבא סמוך אל הנושא והיא ההפך של יש, ומלת לא שולל את הנשוא). בכ"ז מלת אין שבא סתם היא לרוב מנחי העי"ן ושולל את הכלל (אמור סי' נ"ו):

תריא ומן מלת אין נגזר פעל **מאן** לדעת חז"ל, כמו שמן **הן** נגזר **ותהינו** לעלות ההרה. (כנ"ל סי' ד'). ויש הבדל בין **מאן** ובין **לא אבה**. שהממאן הוא בפה שאומר אין, והבלתי אובה הוא בלב. (שם):

תריב מלת **את** המורה על הפעול יחסר לרוב, וחז"ל דרשו כמה פעמים מלת את הכתוב, ואחרי העיון בכ"מ שהפעול נודע ע"י אחד מאופני הידיעה, כגון בה' הידיעה או ע"י כינוי, וכן במקום שהפעול הוא שם העצם, יבוא מלת את לרוב. ובמקום שאין הפעול נודע בא ברוב בלא מלת את, וכשבא מלת את נדרש. וכן במקום שהפעול נודע וחסר מלת את נדרש. ותמיד אמר יכבס בגדיו, אבל בבית המנוגע אמר יכבס את בגדיו, היינו מפני שכיבוס בגדים שבכ"מ אינו דוקא כלים שלובש רק כל כלים שנוגע בהם והכינוי בגדיו אינו בדוקא לכן חסר מלת את, אבל בבית המנוגע אינו מטמא רק בגדים שלובש והכינוי בא בדוקא לכן כתוב מלת את (מצורע סי' קי"ב):

תריג ובמקום שראוי שיבוא מלת את או כל מלות היחוס, והוא חסר, יש לפרש כמו שנגלה, וע"כ במ"ש ג' פעמים וסמך ידו בלא מלת את, דרשו ג' דרושים כאילו כתוב וסמך **בידו**, וה"ה כל כיוצא בזה (ויקרא סי' כ"ח):

א א וַיִּקְרָ֖א אֶל־מֹשֶׁ֑ה וַיְדַבֵּ֤ר יְהוָה֙ אֵלָ֔יו מֵאֹ֥הֶל מוֹעֵ֖ד לֵאמֹֽר

א' זעירא

בעל הטורים

(א) **ויקרא** אל משה כתיב לעיל ולא תהיה בו וסמיך ליה ויקרא אל משה לומר מתוך שקרא לו ודבר עמו היו פניו מפרחים כלהם: בכל מסעיהם ויקרא אל משה לאמר שבכל מסעותם קרא למשה לאחר שיסעו כדכתיב על פי ה' יסעו. אל"ף דויקרא זעירא שמשה לא רצה לכתוב אלא ויקר כדרך שנאמר בבלעם כאלו לא נראה לו השם אלא במקרה וא"ל הקב"ה לכתוב גם האל"ף וכתבה קטנה. ויקרא אל משה ר"ת אמ"ו בעטרה שעטרה לו אמו (ועפמ"ש דתענית). הקדים משה לשם כביכול כאחד שמדבר עם חבירו ומקדימו דרך מוסר. חמשה אלפי"ן בפסוק כנגד ה' חומשי תורה ותשעה תיבות יש בו וכן יש ט' תיבות בפ' אנכי ה' אלהיך לומר שכל הלומד תורה כאלו הקריב כל הקרבנות וכן ט' תיבות בפסוק זאת התורה לעולה:

רש"י

(א) **ויקרא** אל משה. לכל דברות ולכל אמירות ולכל א צוויים קדמה קריאה ב ל' חבה (יומא ד' ויקרא רבה) לשון שמלאכי השרת משתמשין בו שנאמר (ישעיה ו') וקרא זה אל זה אבל לנביאי אוה"ע נגלה עליהם בלשון עראי ג וטומאה שנאמר (במדב' כ"ג) ויקר אלהים אל בלעם: ויקרא אל משה. (יומא ד' ת"כ) הקול הולך ומגיע לאזניו ד וכל ישראל לא שומעין. יכול אף להפסקות ה היתה קריאה ת"ל וידבר ו לדבור היתה קריאה ולא להפסקות ומה היו הפסקות משמשות ז ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין ק"ו להדיוט הלומד ח מן ההדיוט: אליו. למעט את אהרן ט רבי יהודה אומר י"ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן י וכנגדן נאמרו י"ג מעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן י"ג מעוטין לדבר אתו מדבר אליו וידבר אליו ונועדתי לך כולן בתורת כהנים. יכול שמעו את קול הקריאה ת"ל קול לו קול אליו כ משה שמע וכל ישראל לא שמעו (ת"כ בשם הר"ן שדיוקו דרש"י ממה שהתיבה המיוחדת הדבור מורגשת במבטא יותר מאלו היה כתוב לו שגם כן תורה על יחוד הדבור אבל אינו מורגש וכתב אליו שגם כן היא תיבה המיוחדת הדבור ואמנם מורגשת במבטא להורות יחוד יותר והוא שמשה שמע וכל ישראל לא שמעו ודו"ק מגלחי): מאהל מועד. (ת"כ) מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאוהל ל יכול מפני שהקול נמוך תלמוד לומר (במדבר ז')

שפתי חכמים

א **דקשה** לרש"י ל"ל למכתב ויקרא וידבר שהוא כפל לשון ומפ' וכו' פי' שלא היה מדבר עמו פתאום אלא קראו תחלה משה משה ואמר הנני ואחר כך היה מדבר עמו: ב שבאהל מועד קדמה קריאה כלומר מכאן בנין אב דבכל מקום שנאמר וידבר ויאמר קודם לכן היה קריאה. דבור לא האמרן. אמירה דכתיב בפרשה שמות ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר. ציווי דכתיב בפרשה וישמע יתרו ויקרא ה' למשה אל ראש ההר וגו' ויאמר וגו' רד העד בעם וגו' והוא לשון ציווי שלא יהרסו אל ה' לראות אבל קשה למה לא פירש רש"י זה הפירוש לעיל בפרשה ואלה שמות או בפרשה וישמע יתרו ולמה הניח עד כאן. ע"ש (במ"י ובגח"י): ג פירוש מפנין קרי כמו מקרה לילה ואע"פ שאלם ויקר טעלם על הקב"ה כביכול נדמה להקב"ה לדברו עם בלעם כאלו קיבל טומאה ופומאה על ידו כמי שמקבל טומאה על ידי הקרי: ד ר"ל הקול של משה משה כפי מה שהוא עם חוזק תוקפיה. ובעלו צריכין ולאיזה מקלסהן שנכתב לבדו הוא שקפינן ליה לישראל לבדו ואם נכתב ויקרא אל משה וידבר אליו לבד פ"א על הכרזה היו שומעים אהרן וכל ישראל ואם נכתב ויקרא אל משה וישמע את הקול לבד ה"א אהרן היה שומע אפילו הדבור עצמו ואם נכתב וידבר ה' אליו וגם וישמע את הקול יסד ס"א שאהרן שמע אפילו הדבור עצמו וכן ישראל שמעו קריאה משה משה. ע"כ פנוף דבריו של הרא"ם: ה כלומר נמקום שיש הפסקות פרשה ואין בהם לא דבור ולא אמירה ולא ציווי כמו הפסקות ואם אדם כי יקריב מכם קרבן וגו' ואם מן העוף עולה קרבנו וגו' ונפש כי תקריב וגו' ודוגמא בזה. וא"ת למה לא אמר יכול זה לעיל אחר פסוק ויקר אלהים לבלעם. וי"ל בשלמא לעיל ה"א שבכל היו שומעין הקול אפילו ישראל ואם כן לא היה למשה גדולה יותר מישראל אבל גם הם היו שומעין כמו משה ושפיר אף להפסקות היתה קריאה כי זה היתה גדולה אל משה יותר משל ישראל שאף להפסקות היתה קריאה אבל מכיון שפירשתי שמשה לבדו היה שומע קול הקריאה מעתה יש להסתפק אם גדולה זו עדי היתה למשה שאף להפסקות היתה קריאה או לא כיון דבלאו הכי היתה לו גדולה יותר מישראל שלא שמעו ישראל אפילו קול הקריאה ת"ל וכו'. ו וא"ת והא בכל התורה כולה כתיב וידבר ה' אל משה ולמה לא הקשה רש"י זה לעיל. וי"ל דהכא הקריאה היתה משה משה אם כן למה כתיב אל אלא הקול וכו'. והרא"ם פי' דק"ל למה כתיב אל משה הל"ל למשה ומתרץ הקול הולך וכו' והרב כאן יותר מבואר אל בהמורה לפי שבת"כ דרשו וידבר אליו למעט את אהרן מן הדבור מ"ל דנמא לא בא רק למעט ישראל אבל אהרן שנתוועד בדבור שמע. אלא ע"כ צ"ל דאיכא מיעוט קודם לו שהוא מלת אל משה כמשמע שלא שמעו ישראל ואשיט קריאה משה לא שמעו דהא קאי על ויקרא ה"ש דבור של אלוה ובאתר מיעוט דאליו למעט את אהרן מן הדבור עצמו ומיעוט דקול לו למעט את כלם אף מקול הדבור: ז בשלמא אי היה שם קריאה ובזאת אשמר פ"ש הפסוק אבל אי לא היה שם קריאה הפסקה זו ל"ל ומשני כדי ליתן ריוח וכו': ח העיקר הוא כדי ללמוד אותנו שאנו לומדים מפני הדיוטים שצריכין אנו בהכרח ליתן ריוח בין ענין לענין כדי להתבונן בהם וק"ל: ט פירוש הדבור המיוחד למשה לבדו ר"ל לישראל אין צריך מיעוט שהרי כתיב אל משה שבא למעט את ישראל אלא אליו בא למעט את אהרן: י (נח"י) ר"ל דלא פליגי אלא רבי יהודה מפרש דברי התניא שלא תפרש אליו למעט את אהרן מהדבור דהכא את עולה קרבנו דלזה לא אילטריך דהא לא הוזכר כאן אהרן שיצטרך מיעוט למעט אותו אלא הכי עניין לבינה דהוזכר אהרן דהיינו בי"ג מקומות וכן הגירסא בת"כ אמר רבי יהודה ומה שהאריך הרא"ם בכאן נראה שהוא ללא צורך: כ כלומר היה לו לכתוב קול לו ולמה כתיב קול אליו אלא משה שמע וכל ישראל לא שומעין כלומר ישראל פשיטא לא שומעין שהרי אפילו קריאה לא שומעין כאשר ממעטים מאל משה וכ"ש שלא שמעו הדבור אלא לימד על אהרן וקאי על דברי רבי יהודה דסמוך לו שמיעט מאליו את אהרן אפילו במקום דכתיב אל משה ואל אהרן ומקשה יכול ישמע את קול הדבור בלא תיבות אותיות וממעט מאליו אפילו אהרן. כך פירש הרא"ם: ל מדלא כתיב ויקרא אל משה מאהל מועד וידבר אליו אלא ודאי לכך כתיב אליו מאהל מועד כלומר אליו למשה נשמע הקול לפי שהיה בתוך אהל מועד ואינו נשמע חוץ לאהל מועד (נח"י). י"ג כלל אלא דייק דהס"ד דקאי על מה שממנו יוצא הקול מלבד כל"ל מבין שני הכרובים כדמסיק בת"כ ומדכתב מאהל מועד:

א א וּקְרָא לְמשֶׁה וּמַלִּיל יְיָ עִמֵּהּ מִמַּשְׁכַּן זִמְנָא לְמֵימַר:

ספרא פרשתא א

א (א) ויקרא וידבר הקדים קריאה לדבור. הלא דין הוא נאמר כאן דבור ונאמר בסנה דבור מה דבור האמור בסנה הקדים קריאה לדבור אף דבור האמור כאן הקדים קריאה לדבור. (ב) לא אם אמרת בדבור הסנה שהוא תחלה לדברות תאמר בדבור אהל מועד שאינו תחלה לדברות. דבור הר סיני יוכיח שאינו תחלה לדברות והקדים בו קריאה לדבור. (ג) לא אם אמרת בדבור הר סיני שהוא לכל ישראל תאמר בדבור א"מ שאינו לכל ישראל. הרי אתה דן מבנין אב לא הרי דבור הסנה שהוא תחלה לדברות כהרי דבור הר סיני שאינו תחלה לדברות. ולא הרי דבור הר סיני שהוא לכל ישראל כהרי דבור

התורה והמצוה

א ויקרא אל משה וידבר ה'. מחקי מליצת לשון הקדש כשיבואו שני פעלים על פועל אחד יבוא תמיד שם הפועל בין שני הפעלים, וירא ה' אל אברם ויאמר (בראשית יב). ויגש אברהם ויאמר (שם יח). ויגדל הילד ויגמל (שם כא). ותהר לאה ותלד בן (שם כט). וכן תמיד. (והמבארים לא השכילו כלל זה). ובמקומות שבא שם הפועל אחר הפעל השני, הוא זרות ושינוי בלשון, כמו פה שצריך לסרס הכתוב ולפרש שהשם שכתוב אחר וידבר מוסב על ויקרא. ויקרא ה'. וכל מי שיש לו לב לדעת ורוח להשכיל יבין וידע שאין מלך החכמה לשנות הכתוב ולסרס הלשון, אם לא לכוונה מיוחדת, ודרוש כמוס בשינוי הזה, ורבותינו ז"ל למדונו, שבכ"מ שבא שינוי כזה בא להשוות שני הפעלים זה לזה, ללמד שהיו דומים באיזה דבר, ולזה הם תכופים זה לזה ורוח לא יבוא ביניהם. כן אומר בב"ר (פ' נג) ותהר ותלד שרה לאברהם (בראשית כא) מלמד שלא גנבה אותו זרע ממקום אחר, ר"ל לכן סמך פעל ההריון אל פעל הלידה וכתב שם שרה לבסוף, להשוות ההריון אל הלידה כמו שהלידה היא מיוחסת לאברהם כן התיחס ההריון אליו ולא ממקום אחר. שם (פ' ע"ד) וילך וישב לבן למקומו, שנעשה שב לסורו. פי' כי מה שסמך שני הפעלים וילך וישב, וכתב שם לבן בסוף, מורה שהיתה ההליכה והשיבה סמוכים ותכופים זל"ז, וזה לא יצויר בהליכה פשוטה, שבהכרח הולך תחלה ואח"כ שב למקומו, ולא יצויר רק בהליכה הרוחנית, ומקומו היינו מדרגתו, ששם מקום בא על המעלה והערך כמ"ש המורה (מאמר א' פ"ח). שתכף בהפנותו מעם יעקב שב למדרגתו ברשע וזדון: במכלתא (פ' בא) וילכו ויעשו בני ישראל (שמות יב) ליתן שכר להליכה ושכר לעשיה, נסמכו שני הפעלים להשוותם שההליכה היה שכרה גדול כמו העשיה, וההליכה כבר נחשבה חלק מהמעשה וקבלו עליה שכר. ובזה נבין מדעתנו בכל כיוצא בו, כמו ויפן וירד משה מן ההר (שמות לב) מורה תכיפות שני הפעלים זל"ז. ועיין מ"ש בפ' צו (ס' קע"ם) על וישחט ויקח משה מדמו. וז"ש בספרא (משנה א') ויקרא וידבר הקדים קריאה לדבור. ר"ל שלכן לא אמר ויקרא ה', שהקריאה היתה תכופה אל הדבור וחלק ממנו ומוכרחת אליו כי לא יתכן דבור בלא קריאה: **ודע** כי פעל קרא ישמש בג' לשונות במלת **אל**, או במלת **את**, או בלמ"ד **השימוש**, ר"ל שלפעמים יאמר קרא אל פלוני, ולפעמים יאמר קרא את פלוני, ולפעמים יאמר קרא לפלוני, וחוקרי הלשון נפלו איש לדרכו לתת הבדלים ביניהם, והיטב דברו בזה האחרונים שקריאה לפלוני מורה שהיה הקרוא רחוק ממנו ושולח אחריו שיבא אליו, וכן כשאומר קרא את פלוני, (מלבד מה שמצאתי הבדל דק בין קרא לפלוני ובין קרא את, שקריאה שאחריו את מורה שהזמינו לענין גדול מיוחד, ובארתי זאת במק"א), אבל בכ"מ שאומר קרא אל פלוני, מורה שהקרוא עומד לפני הקורא או קרוב אליו והקריאה הוא דרך כבוד וחבה שמזמינהו אל הדבור, וכלל זה בדוק בכל מקום, ומצאתיו מבואר בב"ר (פ' נז) ויקרא יעקב אל בניו. ר' פנחס אומר, זמנם לבניו, ואשר עוררו עליו הנוקפים ממ"ש ויקרא פרעה אל משה ולאהרן (שמות ח' כא), השיב להם כי משה היה נמצא אז אצל פרעה ולא אהרן. כמו שבמכת חשך אומר (שם יוד כד) ויקרא פרעה אל משה, מפני שהיה לפניו, וביתר המכות (שם ח ד, ט כז, יוד טז, יב לא) כתיב ויקרא למשה ולאהרן, מפני שקראם מביתם. ובמכלתא (בא דף יב ב) ויקרא פרעה למשה ולאהרן מגיד שהיה פרעה מחזר ושואל בכל ארץ מצרים היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי, ודייק זה ממה שלא אמר ויקרא אל, מורה שקראם מביתם. וכן במד' שו"ט (ס' קיג) עמד לו פרעה והלך אצל משה ואהרן בלילה שנאמר ויקרא פרעה למשה ולאהרן לילה והיה דופק על פתחם. וכן ממ"ש (ש"א ג ח) ויבן עלי כי ה' קורא לנער. אין סתירה. כי הגם שקריאת ה' שם היה דרך חבה וכתיב ויקרא ה' אל שמואל, מ"מ בערך עלי שחשב שמואל בא אליו וחשב שהוא קריאה לבא ידע שקרא לנער, ועוללתי ובדקתי אחר כלל הזה ומצאתיו נאמן בכל תנ"ך, לבד שתי מקומות היוצאים מן הכלל. והם. קרא אל השונמית הלז ויקראה ותבוא אליו (מ"ב ד' לו), ויקרא אל אבישלום ויבא אל המלך (ש"ב יד לג), וכבר כתב החכם הראב"ע בספר מאזנים (דף מד ב') כי לא נעזב דעת הלשון בעבור איזה מלות זרות שימצאו בו, וזה מקרה כל חכמה אם נמצא אחד מאלף שיצא מכלל החכמה אין משגיחין בו. ועל יסוד זה בנו הבונים טירת כסף באמרם ויקרא וידבר הקדים קריאה לדבור, שלדעת הספרא (לקמן פרק ב' משנה יוד) שהיה קול הקריאה

דבור הסנה שאינו לכל ישראל. (ד) הצד השוה שבהן שהן דבור מפי קדש למשה, והקדים קריאה לדבור. אף כל מה שהוא דבור מפי קדש למשה הקדים קריאה לדבור: (ה) אי מה להצד השוה שבהן, שהן דבור באש מפי קדש למשה והקדים בהן קר את לדבור אף כל שהוא דבור באש מפי קדש למשה הקדים קריאה לדבור יצא דבור אהל מועד שאינו באש, ת"ל ויקרא וידבר הקדים קריאה לדבור:

יכול

נפסק לא היה קריאה זו בעוד שהיה משה בחוץ רק בעת שהיה באהל [א] והיה הזמנה דרך חבה לבד. וזה כפי הכלל הנ"ל שקריאה שאחריו אל, מורה הזמנה לבד. והנה הקריאה עם שמוש מלת אל שמורה הזמנה יצויר בדבר ה' בשלשה פנים, א] שהידבר הנגדל אליו בפעם הראשון פרם יגלה אליו דבר ה', שבזה מכינהו למען ישית לב כי ה' קורא אליו, כמו שהיה בשמואל שקרא אליו שלשה פעמים ולא ידע מי הוא הקורא. ב] אם עומד בין יתר העם וקורא אליו בשמו ליחד הדבור אליו לבדו מכל העומדים שם. ג] בעת שתהיה נבואתו באספקלריא בלתי מאירה, שאז יראה מחזות ודמיונות וכל איבריו מזדעזעים וכח הגוף כשל ועשתונתיו מתמרפות, כמ"ש הרמב"ם (פ"ז מה' יסודי התורה ה"ב). שאז קורא אליו לחזקו ולאמצו, ומזה היו רוב הקריאות שבאו אל הנביאים שכולם חוץ ממשה ע"ה ראו באספקלריא בלתי מאירה, ומצאנו קריאה אל משה בג' זמנים. א] במראה הסנה, ויקרא אליו אלקים מתוך הסנה (שמות ג'), ובו י"ל שהיה הקריאה על אופן הראשון אחר שהיא היתה הקריאה הראשונה, וז"ש בספרא הלא דין הוא וכו' ונאמר בסנה דבור וכו' (משנה ב') לא א"א בדבור הסנה שהיא תחלה לדברות. ב] במעמד הר סיני, ויקרא אליו ה' מן ההר, שג"כ לא היה קריאה לבא דכתיב אליו, וגם שכבר היה בהר, [ב] ובו י"ל מפני שהיה במעמד כל ישראל היתה הקריאה ליחד הדבור אליו לבדו, וז"ש בספרא דבור הר סיני יוכיח וכו' (משנה ג') לא אם אמרת בדבור הר סיני שהוא לכל ישראל. וכן אין ללמוד מדבור סנה והר סיני ביחד מבנין אב משני כתובים (שמשתמא היו כל הקריאות בדרך אחד) כי י"ל שהיתה הקריאה על האופן הג', כי נבואת סנה והר סיני נבדלו מן הנבואות שנבא משה בא"מ כי נבואת א"מ היתה שלמה באספקלריא המאירה ולא כן נבואת סנה שראה בה מחזה ודמיון, מלאך ואש בוער מתוך הסנה (כמ"ש בפירושי שמה), וכן ההכנה לנבואת הר סיני כתוב בה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם, והיתה נבואה נמוכה ובעב הענן כפי כח העם, וזה נודע ממה שנבואת סנה והר סיני נאמרו בכה, כה אמר ה' בני בכורי ישראל (שמות ד כב). כה תאמר אל בני ישראל (שם ג' י"ד) וכן כולם, וכן בסיני כה תאמר אל בית יעקב. ומבואר אצלי במק"א שזה היה בעת שלא היתה נבואתו שלימה, כמ"ש (ספרי מטות ס' קנג) כל הנביאים נתנבאו בכה מוסף עליהם משה שנתנבא בזה הדבר. וז"ש בספרא

הרי

נר מצוה

[א] דעת הרמב"ן והרשב"ם שמ"ש ויקרא אל משה מוסב עמ"ש בס' פקודי ולא יכול משה לבא אל א"מ וקראו שיכנס, וכ"מ במדרש תנחומא ורבה כאן וכן במד' רבה (בא פי"ט ונשא פמ"ו) ובת' יב"ע שמשה למד ק"ו מדבור הר סיני שלא דבר עמו עד שקראו וכו', וכ"ד התד"א הובא בילקוט, ולא כן שטת הספרא, שלדעתו בין קריאה דסיני בין קריאה דפה היה רק הזמנה, כי לא יצא הקול חוץ לא"מ וכבר היה א' בפנים, וכן אומר בברייתא די"ג מדות שבעת בא משה לא"מ כבר נסתלק הענן והיה בא מאליו, ובזה תבין מ"ש ביומא (דף ד') אר"א ויקרא אל משה, משה וכל ישראל שומעים ולא בא הכתוב אלא לחלק כבוד למשה, מיתבי' קול לו קול אליו, משה שמע וכל ישראל לא שמעו, ל"ק הא בסיני הא בא"מ, ואיבע"א ל"ק הא בקריאה הא בדבור, מבואר שדעת איבע"א כדעת המד' שהקריאה שמעו ישראל גם בא"מ כי יצא הקול חוץ לא"מ, ודעת הת"י הוא כדעת הספרא שגם קול הקריאה לא שמעו כי לא יצא הקול חוץ לאהל, ומ"ש שכל ישראל שמעו היה בסיני:

[ב] מפני שבדבור הר סיני נז' קריאה שלשה פעמים. (יתרו יט ג', שם כ, סוף משפטים). לכן נבוכו המפרשים, הראב"ד בחר לו מ"ש בסוף משפטים ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר. אולם מבואר שזה היה קריאה והרשאה לבא אל הענן כמ"ש ויבא משה בתוך הענן, ולכן לא נז' שם דבור כלל, ומ"ש אל משה, הוא מפני שהיה קרוב אל המקום, ועוד יש ע"ז דרוש ברבה תבא (פר' ז'). וזה תלוי בפלוגתא שביומא (דף ד'), דלריה"ג ויכסהו הענן למשה (והיה מעשה זו אחר עשרת הדברות) ממילא מ"ש ויקרא אל משה מתוך הענן היה קריאת חבה והזמנה, ומ"ש ויבא בתוך הענן פי' שבא כבר לפני ששת הימים. ולר"ע שמפרש ויכסהו הענן להר (והיה קודם עשרת הדברות) היה קריאה לבא, (וז"ש ביומא שם ר"ע אומר וכו' משה וכל ישראל עומדים ולא בא הכתוב אלא לחלק כבוד למשה, ר"ע בא לתרץ לשטתו שהיה קריאה לבא הלא היה ל"ל ויקרא למשה בלמ"ד, לא אל משה, ומשיב שהיה לחלק כבוד שקריאה של כבוד בא במלת אל). והק"א בחר לו הכתוב ביתרו כ"ף ואינו נכון כי שם כתוב ויקרא למשה בלמ"ד, שהיא קריאה לבא, כמ"ש ויעל משה, והנכון מ"ש שהיא כפי' ר' הלל. וכ"ה במכלתא (יתרו פ' לב) ויקרא אליו ה' מלמד שהקריאה קדמה לדבור:

מפרשי

ב (ו) יכול לא היתה קריאה אלא לדבור זה ומנין לכל הדברות שבתורה, ת"ל מאהל מועד, כל שהוא מאהל מועד הקדים קריאה לדבור:

ג (ז) יכול לא היתה קריאה אלא לדברות בלבד מנין אף לאמירות ולצווין, אמר ר' שמעון ת"ל דבור וידבר אף לאמירות ולצווין. (ח) יכול אף להפסקות, ת"ל וידבר לדבור היתה קריאה לא להפסקות (ט) ומה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין, והלא הדברים

הרי אתה דן מבנין אב וכו', (משנה ה') אי מה להלן הסנה שבכן שכן דבור בא מפי קדש למשה, ר"ל שהיה הדבור בא שראה מחזה ודמיון, שזה מורה שהיתה נבואתו באספקלריא בלתי מאירה, ולכן בא הקריאה לחזקו ולאמצו, ולא נלמד רק על דבור כמותו שהיה כאז ר"ל נבואה בלתי שלמה, לא על דבור א"מ שלא היה כאז כי לא ראה אז שום מחזה ודמיון, לכן אמר גם בא"מ ויקרא וידבר להקדים קריאה לדבור: [ג]

ב ויקרא, וידבר, מאהל מועד מלילא לשון הקודם מליין תמיד מקום הדבור בב' השימוש לא במ"ס, כמו, במקום אשר דבר אתו (בראשית לה), ה' אלקינו דבר אלינו בחורב (דברים א), (אם לא כשהיה המדבר ברשות אחר, כמו מן השמים דברתי עמכם (שמות כ יט). ולפי זה היה ראוי לאמר וידבר באהל מועד. ומוכרח שהלשון מסורס, ומ"ש מאהל מועד מוסב על פעל ויקרא, כי מקום הקריאה יצוין תמיד במ"ם, ויקרא מלאך ה' מן השמים (בראשית כב), ויקרא אליו אלקים מתוך הסנה (שמות ג), וכן פי' הרשב"ם. וראיתי כי דרך רבותינו, בסירוס כזה שנעתקה מלה אחת (הבאה לפרש פעל אחד שבמאמר ומקומה באמצע המאמר) אל סוף המאמר, ידרשוהו כאילו הוא נשוא המאמר בכללו, כמו שדרשו (בספרא מצורע זבין פרשה א' משנה ח' ובנדה דף נ"ה) זובו טמא למד על הזוב שהוא טמא, שאחר שראוי לכתוב כי יהיה זב זובו מבשרו, וכתיב כי יהיה זב מבשרו זובו, פירשו מלת זובו שהוא נשוא אל כל המאמר אם זב מבשרו, אז זובו טמא, ר"ל הזיבה טמא, וכמוהו תראה הבאתי דרושים רבים כאלה (בסימן יא) על אדם כי יקריב מכם, ועוד במקומות הרבה. וכן דרשו פה, שמ"ש מאהל מועד הוא נשוא המאמר בכלל, ר"ל מה שקרא וידבר, היינו מה שהקדים קריאה לדבור היה תמיד מאהל מועד, בכל עת דבר עמו מאהל מועד, וז"ש בספרא (משנה ו') ומנין לכל הדברות שבתורה ת"ל מאהל מועד (ר"ל שנכתב מסורס שלא במקומו להורות) כל שהוא מאהל מועד הקדים קריאה לדבור, וממילא נדע כי היתה קריאה קודמת לכל דברות בתורה כי מיום שהוקם המשכן לא נדבר עמו רק באהל מועד כמ"ש הרמב"ן (ר"ש פ' במדבר):

ג וידבר ה' לאמר. יען דברי הספרא משנה ז' ומשנה ח' נוסדים ומכוננים על הכלל שהיה לחכמינו האמתים

נר מצוה

[ג] מפרשי הספרא הרבו להקשות על מאמר זה ולפלפל עפ"י דרכם. והוא (א) יכתב באהל מועד לבד ונילף איך מיניה, (והק"א השיב שאז היינו מפרשים שהוא קריאה לבא, ולא הועיל, שא"כ גם עתה שכתוב סנה והר סיני נפרש כן, כי משנה והר סיני א"א ללמד שהיה בא, והרא"ם השיב שא"א ללמוד מא"מ כי שכן עליו הענן, ועפ"ז יקשה לכתוב א"מ וחד מא ק) : (ב) מ"ש יכול לא היה קריאה אלא לדבור זה, למה נאמר כן, הלא ההוה רצה ללמוד משנה או מסיני לבד ולא אמר שהיה רק לדבור זה: (ג) איך רצה לילף מסנה וסיני שהיה רק אמירה לא דבור. אולם הלמודים האלה מיוסדים על יסודו של ר"א בנו של ריה"ג בל"ב מדות דאגדה (מדה ה'), מבנין אב כיצד, זה יסוד מלמד ע"מ שבא לאחריו, מאימתי נקרא יסוד משיהיה הוא נאמר תחלה, א"ר חייא על כל דבור הי' הקב"ה קורא ומשה משיב הנני, בנין אב כולה ויקרא אליו אלקים וכו' לפי שהוא בתחלה, לפ"ז הלימוד של בנין אב באגדה הוא רק מהדבר שנאמר בתחלה, לא מהדבר שנאמר אחריו, ושפיר התחיל ללמוד מסנה שהיה התחלה לדברות שאחריו, ודחה שסנה הקריאה בסנה היה מפני שנדבר עמו בפעם הראשון, והשיב דבור הר סיני יוכיח. לפ"ז לא ק' לכתוב באהל מועד לבד, שאז לא ילמד ממנו דבר כיון שאינו הנאמר תחלה, וגם ל"ק שיכתב א"מ וסנה שאז לא יוכל ללמוד סיני שהיה קודם א"מ אחר שעיקר הלמוד מא"מ שנאמר אח"כ, וכן שפיר אמר יכול לא היה קריאה אלא לדבור זה, כי מא"מ א"א לילף בנין אב כיון שאינו התחלה וצריך קרא. וכן יכול להיות באמת מה לסנה וסיני שהיו אמירות, רק באז הי' קשה עמ"ש אח"כ יכול לא הי' קריאה אלא לדברות מנין אף לאמירות, שע"ז א"צ קרא שנלמד מסנה וסיני, לכן דחה שגם אמירות א"א ללמוד מסנה וסיני שהי' בהם. ומ"ש מנין לכל הדברות שבתורה בנוי עמ"ש (לקמן פ"ב מ"ד) בשלשה מקומות נאמר דבור למשה, בארץ מצרים, בסיני, באהל מועד, לפ"ז אחר שלמד שבכל דברות א"מ קדמה קריאה, כן יליף לקריאה שנאמר בסנה במצרים, וקריאה דסיני, והוא להורות על כל דברות דארץ מצרים וסיני, שלא הי' רק לדבור הפרטי בלבד:

הדברים ק"ו, מה מי שהוא שומע מפי הקב"ה ומדבר ברוה"ק צריך להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין על אחת כו"כ הדיוט הלומד מן ההדיוט. (י) ומנין שכל הקריאות היו משה משה, ת"ל ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה שאין ת"ל ויאמר. ומה ת"ל ויאמ' מלמד שכל הקריאו' היו משה משה. (יא) ומנין שעל כל קריאה היה אומר הנני, ת"ל ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני שאין ת"ל ויאמר (הנני) ומה ת"ל ויאמר הנני מלמד שעל כל קריאה וקריאה היה אומר הנני (יב) משה משה אברהם אברהם יעקב יעקב שמואל שמואל לשון חבה לשון זרוז. ד"א הוא משה עד שלא נדבר עמו הוא משה משנדבר עמו:

האמרים בין לשון דבור ובין לשון אמירה, ודבר זה יסוד מוסד להבין על ידו מאמרים רבים מפוזרים בדבריהם הנה והנה, וגם משניות רבות השנויים בספר הזה, אבאר לך הכללים בכל פרטיהם, והיה לך אור ועינים. הרד"ק בשורש דבר כתב וז"ל, אלא שיש הפרש ביניהם (ר"ל בין דבור ואמירה) בשימוש הלשון, כי האמירה אינה מבלי סמיכה אל אחר, והדבור הוא מבלי סמיכה אל אחר, כי הוא מורה על עקר הדבור שהוא באדם. כמו שתאמר אדם זה מדבר, ולא תאמר אדם זה אומר, אלא אם הסמכו פלוני אומר לפלוני, ואעפ"י שאין הסמיכה כתובה לפעמים הענין מובן כי המאמר עם הסמיכה, כמו אמרי נא אחותי את, כי בודאי ירצה לומר אמרי לשואלים אותך, וכן הדומים לו ע"ז הדרך, ולא יאמר לשון דבור על שאינו מדבר אפילו דרך משל, כמו שיאמר לשון ספור והגדה, כמו ויאמרו לך הגנו (איוב לח), ועוף השמים ויגד לך ויספרו לך דגי הים (שם י"ב) עכ"ל, מבואר כי הדבור מציין המבטא לבד, בין שיהיה מדבר אל עצמו בין שידבר אל חברו בכל אופני הדבור, ובזה הוא כמו סוג שתחתיו כמה מינים, כי הדבור המבטאי הזה שיגיע אל חבירו, יהיה לפעמים אמירה ופעמים הגדה או צווי או עניה או שאלה וכדומה, לפעמים יהיה הדבור מאחד לחברו ולפעמים יהיה דבור משותף שידברו בני אנשים יחד זה עם זה, לפעמים יהיה דבור ארוך כדרך הדורש ברבים ומאריך פה ולשון, ולפעמים יהיה מלה אחת יחידית, על כולם ידלק פעל ושם דבר. ובזה יכון מ"ש (בזהר פ' לך דף פו:) וידבר דרגא לבר וכו', ואע"ג דדבור תתאה היא, לא תימא דלאו עילאה היא, אלא ודאי דבור מליא היא מכולא, ודרגא עילאה היא. ר"ל כי בעצם היא הסוג שאמירה והגדה נכנס תחתיו, לא כן אמירה היא מיוחדת רק על מאמר שיש בו כונה שיגיד להבירו. לפ"ז כ"מ שהשתמש בפעל אמר צריך שיהיה מאמר מובן, ולכן יפרש תמיד מה היתה האמירה, משא"כ בפעל דבור שיציין רק שדבר דברים ואינו מציין לפעמים מה היה הדבור. וישב אליהם וידבר אליהם (בראשית מב), וידברו אליו פתח הבית, וידבר על לב הנערה, ודבר הוא לך אל העם, וישמע את הקול מדבר אליו, בכל אלה לא פורש מה היה הדבור, ואם היה אומר ויאמרו אליו פתח הבית היה צריך לפרש מה אמרו, ומטעם זה יבא פעל דבר אחר גמר האמירה. ויאמר ה' אלקי אדוני אברהם וכו' ויהי הוא טרם כלה לדבר (בראשית כד), כה דבר אלי האיש (שם). ועל בקשת הרשות לדבר, לא אוכל עד אם דברתי דברי ויאמר דבר (שם), ובכ"ז לא יפול לשון אמירה. והראב"ע בפי' תהלות (מזמור י"ט) כתב אין אומר ואין דברים, אומר הם הדבורים שיש להם טעם שלם כמאמר ראובן חי, וזה לא יהיה רק מחבור דברים, והדבור הוא כאינן, והקול ישמיע אות ריש וכו'. ולכן בא פעל אמר אחר פעל דבר, ויוסף עוד לדבר אליו ויאמר (בראשית י"ח), וידבר אל אחיו ויאמר (שם י"ט), במלת וידבר ר"ל שנתעסק עמו בעסק הדבור, ובמלת ויאמר מציין מה שאמר, ובאופן זה יאמר תמיד וידבר לאמר, במלת וידבר מציין שהתעסק במבטא והדבור, ובמלת לאמר מציין מה שאמר לו, וכ"כ בידיעות שלמה (ה"ב סימן א'). נמשך מזה, כי במלת וידבר עדיין אינו מתחיל הענין כלל, רק יודיע שדבר דברים, וע"י מלת לאמר מתחיל הענין, ור"ל וזאת וזאת אמר, וע"כ כ"מ שאומר וידבר לאמר, אין בו זרות וכפל, כי מלת לאמר מפרש מהות הדבור, וכן דרכו לבא אחר צווי והגדה ועניה ושאלה, ויצו לאמר (בראשית כ'), ויוגד לאמר (שם כ"ב), ויענו לאמר (שם כ"ג), וידבר אתם לאמר (שם), ושאל אותה ואומר (שם כ"ד), אבל במקום שיאמר, ויאמר לאמר, יש בו זרות וכפל, ואמר במדרש רבה (פ' אמור ס' כ"ו) כ"מ שהוא אומר ויאמר ויאמר צריך להדרש, והושב שם כמה דברים. (והרמב"ן (ריש אמור) נדחק שלפעמים יבוא אמירה תחת דבור וכן להפך, אבל הז"ל דקדקו בזה ודרשוהו תמיד והשיבו כל לשון על מכונו. ועי' מ"ש (סימן ו'). אולם הגם שבכ"מ שבא בלשון וידבר ויאמר או וידבר לאמר, האמירה הוא פי' של הדבור, ופי' שדבר דבור מבטאי וזאת אשר אמר, בכ"ז במה שאמר תמיד וידבר ה' אל משה לאמר לא יספיק זה. ולמה כפל דבריו, היל"ל ויאמר ה' אל משה ומזה נדע שדבר דברים, וע"כ כי הדבור הזה ענין מעולה יותר, שכבר אמרנו כי הדבור יכלול ג"כ הדבור הארוך כדרך הדורש ומטעים דבריו בהוכחות וראיות ופירושים, שזה לא יצוין באמירה שהוא המאמר הפשוט, ופי' וידבר ה' אל משה, שהאריך לדבר עמו ענינים רבים, היינו שהודיעו כל פרטי ההלכות והדינים והדרשות והמדות שבהם ישאבו מים מבארות עמוקים וכל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש, ובמלת לאמר מציין הלבון הפרטי שבו נאמרה הפרשה בפרטים. ובזה תשכיל כי לבון זה לא

באמר רק בנבואת משה שהיה נביא תורה ומסר לו אמירות בכתב ודברים בע"פ לא בנבואת יתר נביאים, כמו שמבאר זה א"כ (בסימן שאח"ז) [ובירושלמי פ"ד דסנהדרין ה"ב אלו ניתנה התורה חתוכה לא היתה לרגל עמידה מ"ם וידבר ה' אל משה, ר"ל שהדבור מורה על הפי' והביאור כי לא ניתנה חתוכה ומבוארת. וכן בירושלמי (פ"ק דמכות ה"ו) כ"מ שנאמר דבור הוא מקרא שם עיי"ש], ואם לבך חשית לדעתי, הט אזניך ושמע דברי חכמים, איך דבריהם בנוים לתלפיות על פי הדברים האלה: בספרי (פ' בהעלותך פסקא נ"ט) דבר אל אהרן, לפי שכל מעשה הפרשה באהרן הביא את אהרן לכלל דבור, ואמרת אליו, הרי אזהרה לאהרן. באורו כי כמ"ש דבר אל אהרן שמציין רק עסק הדבור לבד לא מהות הנאמר, הוא לפי שמעשה הפרשה ממצות הנרות שייך אליו לכן זכה אל הדבור הזה, וכמ"ש ואמרת אליו מציין פרט האמירה מה שיזהיר אותו: במדרש רבה (ריש פ' במדבר) וידבר ה' אל משה במדבר סיני וכו', כשבא לגדל את ישראל מפרסם איזה יום איזה חדש איזה מקום איזה שנה איזה אופטיה: לגאתם מארץ מצרים לאמר, מה אמר להם שאו את ראש כל עדת ב"י. כונתם שמ"ש וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד בא' לחדש, בא להודיע כי ה' דבר עמו דברים ביום פלוני בחדש פלוני בשנה פלונית במקום פלוני. וזה מגיד חשיבות ישראל וגדולתם מפרסם הזמן והמקום שבו דבר המלך הכבוד, וזה ענין בפ"ע: עתה אומר, לאמר שאו את ראש, ר"ל והאמירה הפרטית היה שאו את ראש, וז"ש מה אמר להם וכו': בברכות (דף י"ד ב') אמר רב שמואל בר יצחק אמר רב דבר אל בני ישראל לא הוה התחלה. והדברים מותאמים עם אשר כתבתי כי באמרו דבר אל בני ישראל כוונתו התעסק עמם בדבור לדבר עמם איזה ענין, ולכן בזה לא התחיל הדבור כלל, רק במ"ש ואמרת אליהם שפי' וזאת תאמר דהיינו פ' ציצית בזה מתחיל הענין: בספרי שלח (הובא בילקוט נשא דף רע"ב גבי פ' נזיר) דבר אל ב"י ריבה התולש והמורט, ואמרת אליהם ריבה המשפשף באדמה שיורש מצות עשה החופף באדמה והגוזן סמנים. וזה מובן ע"פ מ"ש בסוטה (טז) אר"י בג' מקומות הלכה עוקבת מקרא וכו' התורה אמרה בתער והלכה בכל דבר. ובנזיר (דף לט) תער א"ל אלא תער שלא שפשף מנין ת"ל קדוש יהי' גדל פרע שער ראשו דברי ר' יאשיה. וכבר באררנו כי מ"ש דבר אל ב"י כיון על תורה שבע"פ ואמרת הוא תורה שבכתב, וא"כ במ"ש דבר אל ב"י הוא ההלכה למ"מ שמוזהר על כל דבר, וז"ש ריבה התולש והמורט, וא"כ מ"ש ואמרת שהוא הכתוב בכתב קדוש יהיה גדל פרע קאי על שפשף באדמה, שע"ז קאי בעשה של קדוש יהיה כי על תולש ומורט יש הלמ"מ שהוא בל"ת, וז"ש שיורש פ"ע החופף באדמה. שע"כ המ"ע של קדוש יהיה מצויר ללימוד זה כי על תולש ומורט יש הלמ"מ. ובזה תבין מ"ש בספרי זוטא פ' שלח (הובא בילקוט רמז תשמ"ה) דבר אל ב"י (דגבי נסכים) שיהיו שוקלים לעולות גוים ותושבים ולעולת הגמלאות ולמי שהנית עולתו וברח, וגם דבר אל ב"י שיהיו לוקחים מלח שיהיו הכהנים מולחים בו חטאתיהם ומנחותיהם והעורות, וגם דבר אל ב"י שיהיו לוקחים פרת חטאת ושעיר המשתלח וכו', ר"ל שכל זה דבר בהלכה למשה מסיני בע"פ, וכ"ז נכלל בכלל דבר אל ב"י שמורה שהדבור בע"פ מדברו דינים אלה, כמו ששנוי במסכת דשקלים (פרק ז), וכן בספרי זוטא פ' נשא (הובא בילקוט רמז הרנ"ז והרנ"ח) דבר אל ב"י לרבות הטמאים במגע ולא במשא, וגם דבר אל ב"י לרבות בתי ערי חומה, ר"ל שכל דינים אלה דבר עמו בתורה שבע"פ שנכלל במ"ש דבר אל ב"י, שצוה שימסור הלכות אליהם. בספרי (נשא פסקא ב) איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למה נאמר פרשה זאת, לפי שאומר נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכו' אבל בגזל הגר לא שמענו וכו'. זו מדה בתורה כל פרשה שנאמרה במקום אחד וחסר בה דבר אחד ונשנה במקום אחר לא שנאה אלא על שחסר בה דבר אחד, ר"ע אומר כ"מ שנאמר בה לאמר צריך לידרש, מבואר שבעל המאמר הם הגיח שפ' זו לא נאמרה לגופיה רק נשנית בשביל גזל הגר שחסר בפ' ויקרא גבי כופר בפקדון, ור"ע השיב שזה היה נכון אם לא היה כתוב וידבר ה' אל משה לאמר, שזה הלשון מורה שהיה בזו הפרשה דברים בע"פ והם מלובשים באמירות הכתב באופן שכל תיבה ניתנה להדרש, ונראה דת"ק הם (שהוא ר' שמעון סתמא דספרי) הולך לשטתו, באומר במכלתא (בשלח פ"א) רשב"י אומר כ"מ שהוא אומר לאמר ואמרת אליהם (פי' דבר אל ב"י לאמר) ה"ז לדורות. וכ"מ שאינו אומר לאמר ואמרת אליהם ה"ז לשעה. ורבי אומר אפי' בכ"מ שאינו אומר לאמר ואמרת אליהם ה"ז לדורות חוץ מג' מקומות, (עיין מ"ש אמור ס' רל"ח). והנה לדעת ר"ש בכל מצוה שהיא לדורות היה צ"ל דבר אל ב"י לאמר או ואמרת אליהם, שהאמירה הוא האזהרה של פרטי המצוה לדורות, וקשה ליה שבפ' גזל הגר אומר דבר אל ב"י לבד, והשיב שזה מפני שפרשה זו כבר נאמרה ולא באה פה אלא בשביל דבר אחד שנתחדש ולכן לא נשנה להדרש, ור"ע יסבור כרבי דגם כשאינו אומר דבר לאמר הוא לדורות. במד' רבה (תשא ס' פ"ס) כשנתן הקב"ה עשר תורה לישראל אמרה תחלה ד"פ ביני ובין עצמו שנא' אז ראה ויספרה וגו' ואח"כ הוא אומר וידבר אלקים את כל הדברים האלה ואח"כ לאמר לישראל. גם דרוש זה סובב על הציר הנזכר, כי כלו פה צרות בלשון, באמרו שמלת לאמר מגיע לציין מה היה הדבור, ופי' וזאת אמר, וזה לא יתכן פה באמר וידבר את הדברים האלה שכבר ציין הדבור בכינוי הרומז האלה, ואיך יציינו שנית במלת לאמר, ע"כ דרשו וידבר אלקים שדבר בינו ובין עצמו, ולאמר מציין מה שאמרה לאחרים (כמו שהזכרנו שנתוסף

כרד"ק שהדבור הוא מגלה שמיכה אל אחר והאמירה לא תהיה בלא שמיכה וא"כ הדבור היה אל עצמו לא כן האמירה שהוא תמיד אל הזולת, מן המקור הזה התפלגו נחלים רבים לבאר דברי חז"ל כאשר הראה אם תבקר אחר כל המקומות שמובאים באילת השחר פרק ל"ז — : ועתה דעה לנכון נקל לעמוד על פי' המשנה שלפנינו, יכול לא היתה קריאה אלא לדברות בלבד ומנין אף לאמירות ולצווין הר"ש ת"ל וידבר, (והראב"ד גרס ת"ל וידבר לאמר), ר"ל אחר שמבואר שהדבור הוא סוג גבוה אל כל מיני הדבור בכלל, ממילא כשאמר ויקרא וידבר, פי' שלכל מיני הדבור קדמה קריאה, כי פה מפרש שדבור זה היה אמירה כמ"ש וידבר לאמר, וה"ה לכל מיני הדבור בין אם היה אמירה או ציוי (כמו בפ' ראשי המסות שמתחלת בציוי) קדמה קריאה, שאם היה אומר ויקרא ויאמר לא הייתי לומד קדימת הקריאה רק לפני אמירות, וכן אם היה אומר ויקרא וידבר בלא לאמר, הייתי אומר רק לדברות, אבל אחרי שדבור זה היה פרטיו אמירות והוא דבור כללי, ידעינן כי לכל דבור שכללי (מכל מין שהיה תחתיו) קדמה קריאה. ובזה תבין גם מ"ש (במשנה ה') יכול אף להפסקות ת"ל וידבר וכו', שכבר אמרנו כי מ"ש וידבר מוסב על הדבור הכולל, והוא על כל המשך הדבור שדבר כמו בעת ההיא שלמדו אז כל הלכות קרבנות נדבה, ותלה לאמר מציין פרטי האמירות, שהם פ' עולת בקר, עולת צאן, עולת העוף, מנחה וכו', כי במאמרו הפסיק בין כל אחד בפרשה פתוחה או סתומה לתת ריוח בין מאמר ומאמר, אולם הקריאה היה לפני הדבור הכולל לא לפני אמירות הפרטיים, דהא אמר ויקרא וידבר:

ואשיב ידי כבושר על שלשלות להודיעך יתר ההבדלים שבין דבור ואמירה למען יהיו דברי חז"ל לאחדים בידך. הדבור כשיסמך אל הזולת יתקשר עם מלה **עם**, **את**, **אל**, ועם למ"ד השימוש. ר"ל שיאמר וידבר עם פלוני או את פלוני או אל פלוני או לפלוני. אבל האמירה לא תתקשר רק עם מלה אל ולמ"ד השמוש, לא עם מלת עם או את, והטעם מובן בגדר שגדרתי בין דבור ואמירה. כי בכ"מ שאומר וידבר אתו או עמו ירמוז אל מין דבור שבני מדברים מחליפים הדבור זה לזה אחד שואל ואחד משיב, וכמ"ש ברבה תשא (פרשה מ"א) ארשב"ל מהו ככלותו **לדבר אתו**, משל לתלמיד שלמדו רבו תורה עד שלא למדו היה הרב אומר והוא עונה אחריו, משלמדו, א"ל רבו בוא ונאמר אני ואתה, כך כשעלה משה למרום התחיל לומר התורה אחר בורא, כשלמדה א"ל בוא ונאמרה אני ואתה הוי **לדבר אתו** עכ"ל. ובמכלתא (יתרו ס"ב) בעבור ישמע העם בדברי עמך ר' יהודה א' מנין אתה אומר שאמר הקב"ה למשה רבינו אומר לך דבר ואתה מחזירני ואני מודה לך שיהיו ישראל אומרים גדול משה שהודה לו המקום, (ועי' אילת השחר כלל ש"מ), וזה מציין במלת אתו עמו, שמורה ששניהם שוים בדבור רק שמיחס הדבור אל המתחיל בו, ולא יצויר זה בפעל אמר, שאם יאמר ויאמר אתו שפי' ששניהם אמרו אל"ז היה צריך להזכיר שני האמירות בבת אחת, כי באמירה מוכרח לכתוב תכף מה שאמר כנ"ל וזה אי אפשר (ויש הבדל אלגי בין דבור אל ובין דבור בלמ"ד ובין דבר בו, וכן בין אמר אל, ואמר בלמ"ד ואין פה מקומו): **עוד** תדע שבמקום שבאו דבור ואמירה שלא אל הזולת רק דבור האדם אל עצמו, אז תורה האמירה על מחשבת הלב, והדבור יורה שדבר בינו לבין עצמו בפיו. ושאול אמר אל תהי ידי בו (ש"א י"ח), כי אמר מקרה הוא בלתי טהור (שם כף), כי אמר איוב אולי חטאו בני (איוב א'), כולם הם במחשבת הלב, ואם היה מתהמם בפעל דבר היה מורה שדבר בפיו, אם לא שיפרש ודברתי אני בלבי (קהלת א' ושם ב'). וכ"כ במכילתא דרשב"י (פ' שמות דף יז) **ארשב"ל** לפיכך כתיב ויאמר אל עמו אכנים בלבהון מלה דא, כמד"א כי ה' אמר לו קלל את דוד מחשבת הלב בלבד. ושם (פ' בשלח דף כ"ה) כי אמר אלקים ולא כתיב כי דבר דא רעותא דלבא בחשאי. ומגיד זה כתב שם (יתרו דף ס"ב) וידבר אלקים בנין לאכרזא מלין, וכ"כ עוד (בפ' אמור ובפ' נשא) דאמור בלחישא, ודבור בהכרזה, והטעם מובן במ"ש, דאחר שתנאי האמירה שתסמך אל הזולת, אם הפי' שאמר בפיו צריך להסמיכה למי אמרה, וע"כ היא אמירת הלב, המצוה ברות המושל אשר לו אל שכניו כאות הגוף אשר סחת משמרו, לא כן הדבור מציין שדבר בפיו: — **עתה** נשוב אל באור הספרא (**באור משנה ט**). אחר בגמ"ש וידבר ה' אל משה כיון על הדבור הכללי, שהם פ' עולה ומנחה ושלמים שנאמרו לו בדבור אחד, למה חלקם לאמירות ופרשיות רבות פתוחות וסתומות? משיב שזה היה ליתן ריוח למשה שיתבונן בין פרשה ובין ענין שע"ז מורה הפתוחות והסתומות, כי אף שדבר ה' מצד המשפיע אין לו גבול וראוי בו חכמה בלי תכלית, בכ"ז נמלא דבריו כפי כח המקבל שבכלו אנושי ובעל תכלית, וכ"ש הדיוט הלמד מן ההדיוט, שניהם המשפיע והמקבל שכלם שפל ומורד מאד, ועיין עוד לקמן (פרשה ה' במשנה א') הוכפל ד"ז ושם פרשתיו: (**באור משנה י"ד וי"א**). באחרו איכות הקריאה שקראו תמיד בשמו שני פעמים משה משה והוא השיב תמיד הנני. ולמדו זה ממ"ש במראה הסנה ויקרא אליו אלקים וכו' ויאמר משה משה ויאמר הנני. ר"ל כי זה מבואר שלא תהיה הורה שלמה שלנו כשיחה בטלה, לספר דברים אין תועלת בהו, ואם קריאה צ ותשובתו הנני היה רק במראה זאת למה יספר זאת, ומה יסכון עלינו משכיל אם אמר משה משה אם לא, או אם אמר הנני, ואם להודיע שמשה השיב הנני בענוה (כפי דברי רש"י ויקרא כ"ב א'), ויסב ל"ז י"ג), ידענו זה כי משה ענו מאד מכל האדם? וע"כ שבא ללמד שבכל עת שקראו קראו כן משה משה, והוא השיב תמיד הנני, וז"ש (במשנה יד) ומש"ל ויאמר (ר"ל למה ספר ויאמר משה משה, ובמשנה י"א ושם

פרק ב

ד (א) אליו למעט את אהרן, אמר ר' יהודה בן בתירה י"ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן, וכנגדן נאמרו בתורה י"ג מעוטים ללמדך שלא לאהרן נאמר אלא למשה שיאמר לאהרן. (ב) (ג) ואלו הן, (א) ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו, (ב) וישמע את הקול מדבר אליו, (ג) וידבר אליו, (ד) ונועדתי לך ודברתי אתך, (ה) אשר אועד לך, (ו) אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם, (ז) כאשר צוה ה' אל משה, ביום

ת"ל ויאמר שני ר"ל למה שינה זה: [א] (באור משנה י"ב), עתה באו ליתן טעמים. א] על הכפלת השם בד' אלה אברהם יעקב משה שמואל, ב] על השינוי שנמצא בין שם משה לשמות שלשה אלה, שבשלשה אלה יש פסיק בין שם הראשון להשני ולא כן במשה ששם הראשון בא בטפחא. משיב על הכפלת השם שהוא לשון חבה לשון זירוז, ר"ל קריאת השם הוא לשון חבה, שזה דרך חבה לקרוא בשמו, וכפל הקריאה מורה על הזירוז, שדרך הלשון להכפיל הקריאה לציין הזירוז כנודע. [ב] ועל מה שבא שם משה בלא פסוק טעמא, שזה יוצא מגדר הלשון, שכבר כתב הקדמון ר' אהרן בן אשר במסורותיו בבאור הפסוק: וז"ל הפסק יהיה להמשה דברים, כאשר תקנו החוזים וכו', שניה שתי תיבות זו לעומת זו כתובות, כגון ה' ! ה'. אל ! אלקים ה' (יהושע כ"ב כ"ב), יום ! יום. האח. האח. סביב ! סביב. אמן ! אמן. הבגד ! בוגד. ע"כ. משיב ד"א משה משה (ר"ל מה שאין בו פסיק), הוא משה עד שלא נדבר עמו וכו', והוא כמ"ש במד"ר (שמות פ"ב) אתה מוצא באברהם אברהם יש בו הפסק וכן יעקב יעקב שמואל שמואל, אבל משה משה אין בו הפסק וכו', וי"א שם כל הנביאים הפסיק מלדבר עמהם אבל ממשה לא הפסיק כל ימיו. ויותר מפורש תרגום במכלתא דרשב"י (סוף וירא), ויקרא מלאך ה' וגו' פסיק טעמא בגוייהו, דלאו אברהם בתרא כקדמאה, בתראה שלים קדמאה לא שלים וכו', אבל משה משה לא פסיק בגין דמיומא דאתיליד לא אעדי מיניה שכינתא. וכן אומר עוד (באדרא דנשא דף קל"ח ובפ' בלק דף קפ"ו) רטעם שכל הנביאים היו צריכים להפשיט חומרם בעת הדבור, והיה הקריאה הראשונה אל החומר, להפשיט המסך המבדיל. ואז חזר וקרא אל בתי הנפש והלחשים. לא כן במשה שהיה מוכן לנבואה בכל עת ולא היה מסך מבדיל בין שני חלקיו והיה מוכן קודם הדבור כמו אחריו: [ג]

ד ויקרא אל משה וידבר ה' אליו. הלכה פסוקה בדיני המליצה, כי בכל מאמר שנז' בו שם הפועל ושם הפעול בפירוש, לא יבא לעולם שם הפעול לפני שם הפועל, דרוצי שלא יכתב וידבר אל משה ה', או ויאמר אל יוסף יעקב, רק הסדר וידבר ה' אל משה, ויאמר יעקב אל יוסף. ועתה יפלא מאד במאמר הלז שבא שם הפועל, ה', מאוחר מטעם הדרוש שנתבאר (בס' א) הי' ראוי שגם שם הפעול, אל משה, יבא מאוחר, ובזה היה הלשון מסודר ויקרא וידבר ה' אל משה, ולא היה צריך ג"כ כפל מלת אליו, ואיך נתהפך הסדר שהקדים, אל משה, לפני שם ה' הדובר, ששיערו ויקרא אל משה ה', וזה זר ומוזר מאד, ואמרו כי הקדים שם הפעול, וכפלו שנית ע"י כינוי אליו, לדייק רק אל משה קרא ורק אליו דבר ולמעט את אהרן, שכבר יתבאר בספר זה במקומות לא חקר כי קדימת שם א' לפני מקומו, וכן כפל השם עם הכינוי בא למעוט ולדיוק: ואמרו ספרים, כי י"ג דברות נאמרו בתורה למשה ואהרן וכנגדן נאמרו י"ג מעוטין. והתלה נבאר הי"ג דברות האלה איה מקום כבודם: במסירה (ריש חוקת) וידבר ה' אל משה ואל אהרן י"א דסמיכי, וסי' ויצום אל ב"י (שמות ז"ין) דברו את כל דשרצים (ויקרא י"א א') אדם כי יהיה בעור (ויקרא י"ג א') כי תבואו אל ארץ (ויקרא י"ד ל"ג) איש איש כי יהיה זב (ויקרא טו א') איש על דגלו באותות (במדבר ב' א') נשא את ראש דקהת (במדבר ד' א') אל תכריתו את (שם ד' יז) עד מתי לעדה הרעה (שם יד כו) הבדלו מתוך העדה (שם טז כ) זאת חקת התורה (שם יט א). עוד בבכורה (בסדר וארא) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן וא"ו דסמיכי, וסימניהון, מופת (שמות ז ח) חפניכם (שם ט ח) החדש (שם יב א) וזאת חקת הפסח (שם יב מג) יען לא האמנתם (במדבר כ יב) בהר ההר

נר מצוה

[א] הרא"ש והק"א ויתר מפ' נלאו בזה והאריכו ללא צורך, וכן תראה מבואר בל"ב מדות דר"א בן ריה"ג מדה ח' כמ"ש, וראיתי במד' (סוף נשא) ששם הועתק כל פרשה הזאת מספרא, גרים, שאין ת"ל ויאמר אלא ויען הגני, ובהגהות הראב"ד הגי' כן בהגהו"כ, ואין זה נכון, שלא מצאנו ויען הגני בכל התנ"ך, והוא זר למבין גדר המענה וחקיה. ואיזה תלמיד הגיה כן במד', להקן הבנת הספרא ללא הועיל. ושוב ראיתי בשו"ת הרדב"ז ח' ג' ס' תתס"ו נשאל על זה ופי' כמ"ש:

[ב] במ"ש סרה קושי' הרא"ש והמפ' על רש"י שפי' קריאה לשון חבה. והלא לפי הספרא רק הכפל מורה חבה, ולמ"ש הקריאה מורה חבה והכפל מורה זירוז:

[ג] והנה שבתוספתא (סוף פ"א דברכות) אומר כן על אברהם אברהם ואיך, הן קודם שדבר עמהם וכו', שם לא נחית על ההבדל ביניהם מלד הפסיק, ויסכור כתי' הא' במד' שמות (פ"ב) שנתן טעם אחר על שבמשה אין בו פסיק טעמא:

(ח) ביום צותו , (ט) את אשר צוה ה' את משה . (י) כאשר דבר ה' ביד משה לו (את כל אשר אצוה אותך אל ב"י) (יא) ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים (יב) ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' את משה בהר סיני, (יג) ויקרא אל משה וידבר אליו , מיעט את אהרן מכולם, (ד) ר"י הגלילי אומר בג' מקומות נאמרה תורה למשה , בארץ מצרים , בהר סיני , באה"מ כל התורה כולה, בארץ מצרים מהו אומר ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים מיעט את אהרן

מדברות

ההר (שם כ כג) : עוד במסורה, וידבר ה' אל אהרן ג' דסמיכי , וסימנך , יין ושכר אל תשת (ויקרא יד ח) אני הנה נתתי לך (במדבר יח ח).והלאה ויאמר ה' אל אהרן, וסימנהון , לך לקראת משה (שמות ד כז) אתה ובניך ובית אביך (במדבר יח א) בארצם לא תנחל (שם יח כ) עכ"ל המסורה. לפ"ז חשבון הי"ג דברות שנאמרו למשה ולאהרן נפלא מאד, דאם נחשב רק וידבר ה' אל משה ואהרן אינם רק י"א, ואם נחשב גם ויאמר ה', הם י"ג, (ועוד נמצא ויאמר ה' פתאום אל משה ואל אהרן דפ' בהעלותך, ולא מנהו המסורה משום תיבת פתאום המפסיק, ועי"ז כיון מ"ש ברבה במדבר (פרשה ב) בי"ח מקומות שתה מילא משה ואהרן שוים וכו'), ואם נחשב גם ויאמר וידבר ה' אל אהרן הם כ"ג ועם ויאמר ה' פתאום הם כ"ג , ואחי המבוכה רבה בעדת המפ', גם שגו במנין , פקו פליליה, [א] לכן אמרתי שמעה לי אחוה דעי אף אני , לך עבור בספרי נביאים וכתובים מקלה לקלה , ולא תמצא שיאמר וידבר ה' אל נביא פלוני לאמר , כמו שלשון זה רגיל בספר התורה בדבר ה' אל נאמן ביתו , (כי מה שנמצא וידבר ה' אל גד (דה"א כא) פי' שהגיע דבר ה' אליו ע"י מלאך , כי זה שלמו נז' (ש"ב כד) ושם כתוב ודבר ה' הי' אל גד, בזה מדרגה קטנה ונמצא אף בבעלי רוה"ק, כמו ויהי דבר ה' אל שלמה (מ"א יז יא) ונמצא ויהי דבר ה' אל יהוא (שם טז), דבר ה' היה אל בעשא (שם שם), ר"ל ע"י שליח. וכן מ"ש וידבר ה' אל גד הוא דומר עם מ"ש וידבר ה' אל מנשה ואל עמו (דה"ב לג), שפי' ע"י שליח, וזולת זה לא נמצא בנביאים רק וידבר מלאך ה' אל אליהו (מ"ב טו) וכן (דניאל ט, זכרי' ואו , יחז' סי' מ"ם וס' מא) כולם מבוארים שהיה ע"י מלאך) : ובמסורה מערביים אות א', וידבר ה', ד' בנביאים , וסימניהון וידבר ה' אל יהושע , ביד עבדיו הנביאים, וידבר ה' אל גד, וידבר ה' אל מנשה , וכל אורייתא דכוותי' . והטעם מבואר במה שבארתי (בס' הקודש) בהבדל שבין דבור ואמירה ושמ"ש וידבר ה' אל משה לאמר פי' שמסר לו דברים והלכות בע"פ ושבכלם כמשכלת אמירת הכתב , וזה לא היה רק במשה שהיה נביא תורה לא ביתר נביאים , רק פעם אחד נמצא בפ' רוצחים (יהושע סימן כף) וידבר ה' אל יהושע לאמר , שזה מפני שהחזיר שם פרשה הכתובה בתורה, ואמרו חז"ל (מכות דף יא) א"ר חמא בר' חנינא , מ"מ נאמרה פרשת רוצחים בלשון עזה דכתיב וידבר ה' אל יהושע לאמר וכו' מפני שהם של תורה , למימרא דכל דבור לשון קשה , הן, כדכתיב דבר האיש אדוני

האהרן

נר מצוה

[א] הק"א פסקא כ' ת"ל לא הולכך לבאר הי"ג פעמים שנאמרו בתורה הדברות למשה ולאהרן כי מבוארים שם ונתנו בהם סימן , טופס, חפניכם , החדש , וילוס, החיה, ארץ אחוזתכם , זב , איש על דגלו , שאו את ראש בני קהת , אל תכריתו , עד מתי , הבדלו , פרה , עכ"ד , והנה ג' מהם שהם טופס , חפניכם, החדש , כתוב ויאמר אל משה ואהרן. ולו שם בשלשה ועד השלשה לא בא כי שמה המה . ועפרה דכתיב וידבר , הם באמת עשתי עשר . עוד כתב שם אח"כ ואם יקשה עליך שהרי מצאנו דבור מיוחד לאהרן (בפ' קרח) וכן אמירה אחת לאהרן (שם) וכו' . ושכח כי הם שתי דברות ושלש אמירות כמ"ש מנמוקי בעלי המסורה , והראב"ד (כפי שהביא הק"א משנה ד' בשמו) דסבר שהם ס"ז דברות ואמירות, וריב"ב לא חשיב ג' דברות ואמירות שקודם החדש הזה לכם נשארו י"ג , וריה"ג חשיב גם הג' דקודם החודש עי"ש . וגם זה אינו כפתור ופרח, כי בארנו שהם י"ז או י"ח , ועוד שגם ריב"ב מונה בין המעטים מיעוט של ויהי ביום דבר ה' אל משה בא"מ. ורפיתי להאכם רוו"ה במודע לבינה אחרי שהשיג על הק"א אחר להמציא חלוקים שונים למלוא המנין . וחלק בין פרשה לפרשה בדוחקים עצומים לבלי הועיל. וכן מה שכתב בעל ק"א על דברי הראב"ד שלא מנה רק המלות מלבד שסותר דברי עצמו שלא חשב שתלה רק י"ג דברות ואמירות , סותר האמת , כי הדבור, עד מתי (במדבר י"ד כ"ז) הבדלו (שם ט"ז כ') זכן ההאמירה יען לא האמנתם (שם כ' י"ב) בהר ההר (שם כ' כ"ג) אין בו מצוה . סוף דבר , הוחלתי כי לא ידברו העתיקה מהם מלין לכן חלקי אמרה נפשי, והמעיין יבחר. אולם מ"ש במכלתא ריש בא ע"ל ויאמר ה' אל משה ואל אהרן למשה הי' הדבור ולא לאהרן וכו' ומפני מה לא הי' מדבר עמו מפני כבודו של משה וכו' נמצא ממעט אהרן מכל הדברות חוץ מג' מקומות מפני שאפשר , היא דעת אחרת . שגם בכ"מ שנאמר ויאמר ה' אל משה אל אהרן אל משה לבד דבר וזה ממעט . מפני כבודו של משה . פי' שהגם שהאמירה יגיד באהרן , לא יגיד שיהיה עם משה באמירה מצותפת , וס"ל שגם לשון אמירה בבא אל משה היתה מעולה מאמירה אל ידיעים אחרים ולא נשתתף עמו אחר חוץ מג' מקומות וסם תלתא ויאמר ה' אל אהרן לבד , מפני שאפשר אחר שאהרן היה נביא אפשר שהגא אליו אמירה , וכמ"ש בפרושי :

מדברות ארץ מצרים, בהר סיני מהו אומר אלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' אל משה בהר סיני מיעט את אהרן מדברות הר סיני, בא"מ מהו אומר ויקרא אל משה מיעט את אהרן מדברות א"מ, אל משה דבר ולא לאהרן. (ה) ר' אלעזר אומר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי עתיד אני להיות ועד להם ולהתקדש בהם, אימתי היה זה, יום ח' למלואים, שנאמר וירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם, או אינו אלא ליתן להם יעידה לדברות, ת"ל ונועדתי לך, לך היתה יעידה

הארץ אתנו קשות, (והקושי כזה כולל בין הקשה מצד עומק הדברים ומושגם כמו ענינים עמוקים שצריכים באור ופירוש, בין הקשה מצד ענינו, כמו דברים הרעים והכוחה וטענות שזה נכנס בגדר הדבור, והביא ממין אחד דבר האיש אתנו קשות ראיה למין הב', שפרשת ערי המקלט קשה מצד עומק מושגה יען שהיא של תורה): ובמד' רבה (חקת פ' מ"ב וס' ס"ח ובתנחומא פ' נו וספרי פ' בהעלותך) ובכ"מ אמרו דבור קשה ואמירה רכה, עפ"י הדברים והאמת האלה, נראה כי לא הוציא ריב"ב את אהרן רק מן הדבור לא מן האמירה (שכן דייק י"ג דברות, והרי במשנה הבדיל בין דבור ובין אמירה ובוודאי לשונו דוקא), כי אחר שאהרן היה נביא בהכרח באה אליו אמירה מאת ה' כמו אל יתר נביאים, רק הדבור לא יצויר עמו שזה מיוחד רק למשה לבד, (שעמ"ש וידבר אלקים אל נח שאל זאת במד' (ויקרא פ"א) ועם נח לא דבר וכו', ובאברהם כתיב וידבר אתו), והם י"ג דברות (שהם י"א שכתוב וידבר אל משה ואהרן, ושנים וידבר ה' אל אהרן). ורצה לאמיתת פי' זה שעמ"ש (שמות וא"ו י"ג) וידבר אל משה ואל אהרן ויצום, סיים (שם) ויהי ביום דבר ה' אל משה, (וזה א' מן המעוטים), וכן עמ"ש על וידבר וכו' איש על דגלו (במדבר ב) סיים (שם) ויעשו ב"י כאשר צוה ה' את משה (וגם זה מן המעוטים), מבואר שעקר הצווי היה למשה, לא כן במ"ש ויאמר ה' וכו' החדש (שמות יב) סיים (שם) ויעשו ב"י כאשר צוה ה' את משה ואת אהרן, וכן על ויאמר זאת חוקת הפסח (שמות יב מג) סיים כן, מבואר דגבי ויאמר היה הצווי לשניהם. [וממה שסיים בדבור קחו לכם מלא חפניכם ולא שמע אליהם כאשר דבר ה' אל משה, אין ראי' שזאת שלא ישמע אליהם לא נאמר שם בדבור זה רק בדבור אחר שדבר אל משה לבדו] (באור משנה ב' ומשנה ג'): עתה נבאר הי"ג מעוטים:

ר"י ב"ב בקש התבונות רבים י"ג מעוטים נגד י"ג דברות, להראות שמ"ש וידבר ה' אל אהרן פי' ע"י שליח [כמו וידבר ה' אל גד וידבר ה' אל מנשה כמ"ש למעלה, ובב"ר (פ' כף) ותקרא שם ה' הדובר אליה ע"י מלאך. ויאמר ה' לה ע"י מלאך. וי"א ע"י שם בן נח, וכן (שם פמ"ה). וברבה (יתרו פ' כ"ז) ויאמר אל משה אני חותנך יתרו, וי"א ע"י שליח כא"א אגרת שלח לו, וכן וידבר אל אהרן, ע"י משה]: (מיעוט א' ב' ג') מ"ש בסוף נשא, ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו וכו' וידבר אליו: א] מ"ש ובבא משה אל א"מ לדבר אתו מלת לדבר אתו מיותר שכבר אמר (שמות לד לד) ובבא משה לפני ה' לדבר אתו, ותמצא מבואר בכל הספר הזה, כי כל מאמר הכפול בתורה האחד בא לגופי' והשני לדרוש, אמר שנית לדבר אתו למעט זולתו שהוא אהרן. ב] מדבר אליו, שלדעת רש"י הוא מן ההתפעל כמו מתדבר, וא"כ מלת אליו זרה, שהוראת ההתפעל הוא במתדבר אל עצמו, וע"כ רצה הראב"ע לפרשו שם הפועל והדגש מקום מן, וזה דוחק, ופי' הכתים שמלת אליו הזרה פה בא למעט זולתו, שהקול לא הגיע לאזני זולתו שהוא אהרן. ג] מ"ש וידבר אליו, מיותר בהחלט דהא מתחיל בפרשה אחריו, וידבר ה' אל משה דבר אל אהרן, והרי כפול וידבר אליו וידבר ה' אל משה, ופי' שבא למעט רק אליו דבר שהוא ידבר לאהרן ולא דבר עם אהרן עצמו. (מעוט ד' ה') מצאנו יעידה עם מלת לך ג"פ, ונועדתי לך שם ודברתי אתך (שמות יח כב), לפני הכפורת אשר על העדות אשר אועד לך שמה (שם למ"ד), לפני העדות באהל מועד אשר אועד לך שמה (שם שם לו), וכפי הכללים שהיו לחז"ל בזה (שיתבארו בכל הספר) כל דבר הכפול ומשולש בתורה צריך אחד לגופי' והיתרים באו לדרשה, ונשארו שנים למעט שהיעידה תהיה לך לא לזולתך שהוא אהרן. (מיעוט ו') (שמות כט מב) עולת תמיד וכו' פתח א"מ לפני ה' אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם ונועדתי שמה לב"י פי' הראב"ע ויפה אמר אשר אועד לכם למשה ולאהרן ורמז לדבר אליך למשה תמיד, ועדותו ונועדתי שמה לב"י. כוונתו שא"א לפרש אועד לכם לישראל דא"כ למה יאמר שנית ונועדתי לב"י, וע"כ לכם למשה ולאהרן. ובאר שבכ"ז אל אהרן לא ידבר, רק לדבר אליך למשה תמיד. וזה דעת רבותינו: (משנה ג) (מעוט זיין): כאשר צוה ה' אל משה. זה נמצא רק פעם אחת בתורה (בשלח יז לד) ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת ותן שמה וכו' כאשר צוה ה' אל משה, (כי תמיד כתוב את משה ונמסר במסורה לית ושארא את), ויש בזה ב' זריות, א] שהיל"ל כאשר צוה ה' אותי או אלי, אחר שמשה דבר זאת, והגם שמצאנו פעמים שבא השם תחת הכינוי, כמו ואל משה אמר עלה אל ה', כמ"ש הרד"ק (במכלול דף כ"ם ב'), יש בו דרוש, כמ"ש (ברכות דף ה') למען ה' למענך מבע"ל למען אברהם שקראך אדון. זאת שנית מ"ש צוה אל משה, ויש הבדל בין צוה את ובין צוה בלמ"ד. שצוה בלמ"ד מורה שצוה בשבילו, כמו שפרש"י (במדבר ל"ב כ"ח) ויצו להם משה את אלעזר הכהן, כמו עליהם ועל תנאם, כמו ה' ילחם לכם, עמדו ואשמעה מה יצוה ה'

ובם

יעידה ולא הית' יעידה לכלל ישראל,(ו)אוציא את ישראל שלא כשרו לעלות בהר ולא אוציא את הזקנים שכשרו לעלות בהר. אוציא את הזקנים שלא נראו בדבור עם משה ולא אוציא את בני אהרן שנראו בדבור עם משה אוציא את בני אהרן שלא נתועדו עם משה בדבור ולא אוציא את אהרן עצמו שנתועד עם משה בדבור ת"ל אשר איעד לך. לך היתה יעידה ולא היתה יעידה לכולם.(ז) או אוציאם מן היעידה ולא אוציאם מן הדברות , ת"ל ודברתי אתך , אוציא את ישראל ולא אוציא את הזקנים אוציא את הזקנים ולא אוציא את בני אהרן אוציא את בני אהרן ולא אוציא את אהרן עצמו ת"ל לדבר אליך שם, עמך היה הדבור ולא היה הדבור עם כולם , (ח) יכול לא היו שומעים את הדבור אבל היו שומעים את הקול, ת"ל (וישמע את הקול מדבר אליו קול לו קול אליו (נ' במד') אוציא את ישראל ולא אוציא את הזקנים אוציא את הזקנים ולא אוציא את בני אהרן אוציא את בני אהרן ולא אוציא את אהרן עצמו ת"ל קול לו. (ט) אוציא את כולם ולא אוציא את מה"ש שאין משה יכול לכנס לרשותם עד שיקרא , ת"ל קול אליו משה היה שומע את הקול ואין כל אלו שומעים

לכם (שם פ' ח') ת"א על דלכון . צוה ה' ליעקב (איכה א') פרש"י אל יעקב . ובסוטה (דף יב) ויצו פרעה לכל עמו אף על עמו גזר . תורה צוה לנו משה ,לנו בעבורנו (ספרי סי' שמ"ה) , ולכן דרשוהו יש פה שלפי שמשה פקד לאהרן לגנוז צנצנת המן באמר כי צווים כאלה צוה אל ובשביל משה , לא בשביל אהרן הגם שאהרן עשה המעשה , הציווי בא אל משה שיאמר לאהרן : (מיעוט ח') בפ' צו (ז' ל"ו ל"ח) אשר צוה ה' לתת להם וכו' אשר צוה ה' את משה בהר סיני ביום צותו , ויש פה ג"כ ב' זריות , א] כפל אשר צוה אשר צוה , ב] שהל"ל בשניהם כאשר . ובמסורה נמסר על שניהם חמשה סבירין כאשר וקרינן אשר , ודלשו שבא ללמד , אשר צוה ה' ר"ל כל מה שצוה ה', אשר צוה אל משה , השני מבאר את הראשון שהיו הצווים מיוחדים למשה לא לאהר עמו : (מיעוט ט') אשר צוה ה' את משה , הוא מיעוט שבא בדיבור עצמו , שעל וידבר ה' אל משה ואל אהרן דקאי שהיה בסוף הענין (ל"ב מ"ם) ופקודיו אשר צוה ה' את משה , מבואר שלמשה בא הציווי : (מיעוט יוד) [גי' הספרי את אשר יצוה , וכן גי' התו"כ וכן מה שגרסי את כל אשר אצוך אל ב"י , לא אוכל לפרשה כפי דרכי בספר הזה ונראה לגרוס במקומם] , כאשר דבר ה' ביד משה לו (פ' קרח י"ז ה') , שכן אומר בספרי(קרח פסקא קי"ז)וידבר ה' אל אהרן ואני הנה נתתי , שומע אני שהיה הדבור לאהרן ת"ל זכרון לבני ישראל וכ' כאשר דבר ה' ביד משה לו , הא למדת שהדבור למשה שיאמר לאהרן , ופרש"י ביד משה לו כמו עליו , על אהרן דבר וכו' , שהוא פרשת ואני הנה נתתי . לפ"ז גם זה מיעוט שבא בדבור עצמו ביחוד , [(כי מן מיעוט ס"ת עד מיעוט י"ג , הם מעוטים שבאו בהדברות עצמם)]: (מיעוט י"א) גם הוא נזכר בדבור עצמו , שעל דבור ויצום (שמות י"ג) שהיה ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים , ביאר שלמשה בא הדבור הזה : (מיעוט י"ב) גם הוא נז' בדבור עצמו , שעל דבור איש על דגלו (במדבר ב' א') שהיה ככל אשר צוה ה' את משה וכו' ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' את משה בהר סיני . וגם זה בודד שתמיד כתוב דבר אל משה , ורק פה כתוב את : (מיעוט הי"ג) ויקרא אל משה וידבר אליו , כבר באהרתי יסודו למעלה : (באור משנה ד') , ריה"ג חולק על ריב"ב , וסובר דאין צריך י"ג מיעוטין , והולך לשטתו שבשלשים ושתים מדות של ר"א בנו מנה (מדה א') מבנין אב כיצד זה יסוד מלמד על מה שהוא לאחריו , מאימתי נקרא יסוד משיהיה הוא נאמר תחלה . א"ר חייא על כל דבור היה הקב"ה קורא ומשה משיב הנני בנין אב לכולם ויקרא אליו אלקים וכו' , לפי שהיה תחלה . וכ"ה בזה אחר שבתחלת דברות ארץ מצרים ובתחלת דברות הר סיני ובתחלת דברות אהל מועד מיעט את אהרן מן הדבור , הוא יסוד מלמד על מה שהוא לאחריו , דהיינו כל דברות א"מ והר סיני וא"מ . אולם למה באו הי"ג מעוטים , יפרש ר' אלעזר במשנה שאח"ז : (באור משנה ה') רבי אלעזר ס"ל כשטת ריה"ג , ומפרש טעם הי"ג מעוטים בדרך אחר , והוא כי יש ארבעה נושאים שצריך למעטם , א] ישראל שלא נשתתפו בדבור עם משה , ב] הזקנים שהיו יותר קרובים אל האור מישראל , כי הכשרו לעלות עם משה בהר , כמ"ש עלה אל ה' אתה ואהרן נו"א ושבעים מזקני ישראל וכו' והעם לא יעלו עמו (שמות כ"ד), ג] בני אהרן שהיו קרובים אל האור יותר שנראו בדבור עם משה פי' שדבר ה' עמהם . [כמ"ש בפ' זאת החיה , לאמר אליהם לבני אהרן, כמו שפירש שם , ובפ' פנחס ויאמר ה' אל משה ואל אלעזר , ובפ' מטות ויאמר אלעזר הכהן זאת חוקת התורה] : ד] אהרן עצמו שהיה גדול יותר מכולם שנתועד עם משה בדבור , שכמה דברות שהיו ע"י יעידה וכתיב וידבר ה' אל משה ואהרן . וכל אחד מד' כתות האלה צריך למעטם מג' ענינים , א] מן היעידה , ב] מן הדבור , ג] מן הקול , פי' שמבואר אצלינו בגדר פעל יעד , שהוא שמזמין את חבירו ומגביל לו זמן ומקום שם יתועדו יחדיו , וזה מורה על קביעות הדבור וגודל ענינו , וצריך למעט ששום א' מאלו לא נתיעד עם משה . למטה ממנו הדבור המקרי בלא יעידה , וצריך למעט שגם בזה לא נשתתף אחר עמו . למטה ממנו שגם לא שמעו קול המדבר . ג

הקול ה (י) מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל מועד, יכול מפני שהוא נמוך ת"ל וישמע את הקול, שאין ת"ל הקול, ומה ת"ל הקול, הקול המתפרש בכתובים, ומהו המתפרש בכתובים קול ה' שובר ארזים וכו', א"כ למה נאמר מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל, (יא) כיוצא בדבר אתה אומר וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החצונה, יכול מפני שהיה הקול נמוך ת"ל בקול שדי בדברו בסיני, וא"כ למה נאמר עד החצר החצונה, אלא כיון שהיה מגיע אל

הקול הגיע רק לאזני משה לבד. נמצא הם שלשה פעמים ארבעה שהם י"ב מעוטים, והמיעוט הי"ג בא למעט מלאכי השרת. וז"ש (במשנה ח') כ"א אמר ונועדתי שמה וכו', ר"ל שהיה מקום לפרש ממ"ש ונועדתי שמה לב"י, שר"ל שייעד ויזמין אותם אל הדבור, ולכן אמר ונועדתי לך, ויש הבדל בין בניהם, הראשון בא חסר והשני דגבי משה בא מלא וא"ו, כמו שנמסר במסורה שם, ומיסודי הקריאה שבפעלים שהוא"ו בא בהם תמורת פ"א הפעל כנון בנפעל והפעיל **נודע נודעת הודיע מודיע** כולם כתובים מלאים כמ"ש במסורת המסורת (סוף דבור השלישי) והחסרים באו לאיזה כוונה, ולכן ונעדתי שמה לב"י הסר וה"ו, כי כבר בארתי במק"א, כי חז"ל דעתם מסכמת אל דעת קדמוני הכמי הלשון אשר הניחו שיש פעלים שניים, שאין בשרשם רק שתי אותיות, ואמרו שהשרשים שיש בהם אחת מאותיות אהו"י, ובכלל בעלי עלומי העין והנחים והחסרים והכפולים כולם אין בשרשם רק שתי אותיות, ומשתתפים בענינם רק מתחלפים אצל הרכבותיהם, והענין ארוך בררתיו ופרשתיו בשלמה במקום אחר מיוחד אליו, (ועיין איילת השחר כלל ב' נ' ד'), וכן שורש יעד, עקר שרשו **עד**, ונלגוליו **יָעַד וָעַד עוד עֵדָה עוֹדֵד** יש להם שיתוף במובן מה, (ועיין ביריעות שלמה ח"א דף מ"ב איך גם הוא חברם לפי שטתו), ולכן ונעדתי חסר יצוחו להשריםו עם **וָעַד** שמורה על הקיבוץ **ועם עוד ועודד** במורה על היתרון והרוממות, וז"ש עתיד אני לסות ועד להם ולהתקדש להם שנא' וירא כל העם וירונו וכו' או אינו וכו' ת"ל ונועדתי לך, שהיעידה מענין יעוד והזמנה רק למשה היתה למנה, עתה באמרו (משנה ו') איך נריך ד' מעוטים לד' כתות על היעידה, וכן באמרו (משנה ז') שצריך ד' מעוטים למעטם מן הדבור, וכן באמרו (משנה ח') שצריך ד' מעוטין למעטם מן הקול. ואמרו (משנה ט') שמעוט הי"ג צריך למעט מלאכי השרת, שהגם שמחילתם לפנים ממחילת משה (ולא היה יכול לכנס לראותם עד **שיקרא**) בכל זה לא שמעו את הקול, רק משה לבדו: [ב] ומ"ש וישמע את הקול מדבר אליו, ופרש"י (יומא ד') מדבר **לו** היה יכול לאמר, ואמר מדבר **אליו**, אל מחשב כי נבנה על קו תהו, וכי סותר את הכלל שכלל רש"י ז"ל (בפירושו פ' חיי שרה כ"ד ז' ובפ' וילא כ"ח ט"ו ובכ"מ) שכל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור פי' בשבילו, כי הדברים מוסדים עמ"ש למעלה כי **מִדַּבֵּר** הוא מן ההתפעל בגדרו הוא הפועל והמתפעל בעצמו ולא יתקשר עם מלת אליו שמורה הולאת הפעל לזולתו, והגם שכבר אמרנו כי הוא א' מן הי"ג מעוטין ובא למעט את אהרן, בכל זה היה ראוי לכתב **מִדַּבֵּר לו** והיה פירושו שהקול היה מתדבר (אל עצמו) בשבילו (בשביל משה לא בשביל אהרן) כנגדר מלת לו הסמוך אצל דבור, ואמר אליו, להורות שהקול נמשך אליו באזנו, משה שמע וכל ישראל לא שמעו:

ה וידבר ה' אליו מאהל מועד. כתב הראב"ע בפ' תרומה עמ"ש (שם) ונועדתי ודברתי אתך מעל הכפורת, וז"ל לא אבין איך יכחיש זה הפסוק פסוק וידבר ה' אליו מאהל מועד, כי אהל מועד שם כולל את המשכן ואת כל אשר בו ואין צריך למכריע. ר"ל שלא יוכל להבין זה בלא כתוב אחר מכריע. אולם חכמי האמת (בספרי סוף נשא) אמרו, ונבא משה אל אהל מועד למה נאמר, לפי שהוא אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד שומע אני מאה"מ ממש, ת"ל ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת, אא"ל מאהל מועד שכבר נאמר מעל הכפרת, ואא"ל מעל הכפורת שכבר נאמר מאהל מועד, כיצד יתקיימו שני כתובים הללו א מדה בתורה שני כתובים זה כנגד זה, והרי סותרים א"ז, יתקיימו במקומם עד שיבא כתוב אחר

גר מצוה

ויכריע

[ב] ודבר שמתים אך למתכור, להעתיר דברים כמו שהעתירו הרא"ם ובעל ק"א ומפרשי רש"י שלפולים שונים עפרת מונים, אשר כפי דרך פירושם כולם נכונים, אולם בדרך המלך אשר אלך, הסירותי העקוב, והמפלפל יפלפל אל נרור נקוב, כי תפשתי פי' הספרא גליתי מסתוריו, ויהדם כאשר נעוריו. גם בדבר הי"ג מעוטים קיימתי גרסת התו"כ כפי שהיתה, אשר הלטו בה המפרשים נבוכים, רק מעוט, את כל אשר אצוה אותך, מחקתי, כי נכלל במ"ש למעלה ונועדתי לך ודברתי אתך, בסופו, את כל אשר אצוה אותך, ואינו מיעוט כפול, והגהתי המורכנו כאשר דבר ביד משה לו עפ"י הספרי (פ' קרח), וכל מאמר זה מובא במד' נשא וספרי שם בנסחאות שונות עיי"ש. ועל סדר המעוטים אל תתפלא, כי אחרי הביא פסוק ובבא משה, שבו שיים קול לו קול אליו, הביא מעטי היעידה סמוכים זל"ז, ואח"כ מעטי הציווי, ומן מעוט ס' והלאה כסדר המעוטים שנזכרו בדבורים עצמם, כמ"ש בפרושי:

אל החצר החצונה היה נפסק . (יב) מאהל מועד יכול מכל הבית , ת"ל מעל הכפורת , אי מעל הכפורת יכול מעל הכפורת כולה , ת"ל מבין שני הכרובים , דברי ר"ע , א"ר שמעון בן עזאי אין אני כמשיב על דברי רבי אלא כמוסיף על דבריו , הכבוד שנאמר בו את השמים ואת הארץ אני מלא , ראה חבת' של ישראל להיכן גרמא לכבוד הזה כביכול , דחק להיות מדבר מעל הכפורת מבין שני הכרובים , ר' דוסא אומר הרי הוא אומר כי לא יראני האד' וחי בחייהם אינם רואים אבל רואי' הם במיתתם , וכן הוא אומר לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חיה , רע"א אף היות הקדש

דכתיב ביניהם , ת"ל ובבא משה אל א"מ מגיד הכתוב שהיה משה נכנס ועומד בא"מ וקול יורד משמי שמים לבין שני הכרובים , והוא שומע את הקול מדבר אליו מפנים. ע"כ . פירוש שאם היה פשט הכתוב כפי' הראב"ע ורמב"ן שמשה עמד בחוץ והקול קרא אליו מאהל מועד לכנס בפנים , ופי' מאהל מציין המקום שמשם קראו ודבר עמו , היה סתירה , כי כלא מקום שמשם יצא הקריאה והדבור היה מעל הכפורת לבד , לא מכלל האהל , וכמ"ש (במשנה י"ב) מאהל יכול מכל הבית ת"ל מעל הכפורת , אבל כבר אמר ובבא משה אל א"מ וישמע את הקול , מבואר שלא שמע הקול בחוץ רק בבואו , ולכן אמר מאהל מועד היינו שמשם התפשט קול הקריאה והדבור ולא יצא חוץ לאהל. והנה הספרא למד , מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל , שהם שני דברים א] שלא נשמע בחוץ , ב] שהיה בו מעשה נסים שמצד הטבע היה צריך שישמע חוצה כי היה קול גדול רק שהיה נפסק ממהלכתו בדרך נס , ושואל מנ"ל שהיה נפסק שהנס שמוכח שלא יצא חוץ לא"מ , י"ל מפני שהיה קול דממה דקה , וז"ש יכול מפני שהוא נמוך . משיב שהלא כתיב וישמע את הקול בה"א הידיעה , שהוא קול המפורסם בגבורה של מעלה שעליו אמר המשורר קול ה' בכח וכו' , וא"כ (אם לא היה נפסק ע"פ נס) **למה נאמר מאהל מועד**, (הלא בהכרח נשמע חוץ לאהל , וא"מ לא היה לא המקום שמשם יצא הדבור , ולא מקום שמשם נתפשט והיה גבולו , ע"כ) : **מלמד שהיה הקול נפסק** . עתה מביא (במשנה י"א) דוגמא לזה ממ"ש (יחזקאל יו"ד ה) שקול כנפי הכרובים ג"כ נפסקו בגם בהגיעם לחצר החצונה , הגם שהיה קול גדול **בקול שדי בדברו** בסיני כי בפעם ההוא יצאה נשמתם מן הקול כמ"ש את הדברים דבר ה' וכו' קול גדול ולא יסף . ועתה פי' דבריו (במשנה י"ב) מי הכריחו לדרוש זה ומדוע לא נאמר כפשוטו שיצא הדבור מאהל מועד , שזה מפני שכתוב אחר מכחישו , שכתוב ודברתי אתך מעל הכפורת , וכיון אל ההכרעה הנאמרת בספרי כנ"ל : ור"ש בן עזאי ור' דוסא באו לתת טעמים אגדיים למה נצטמצם הדבור בין בדי הארון , דעת ר"ש בן עזאי שהוא מפני חבתם של ישראל , וזה כמ"ש בסנהדרין (ז') ההוא דהוה קאמר ואזל כד רחימתין עזיזא וכו' , אר"ה קראי כתיבי , מעיקרא ודברתי אתך מעל הכפורת ולבסוף הבית אשר בנה שלמה וכו' וכתיב איזה בית אשר תבנו לי . כי התפשטות הכבוד על כלל הנמצאים מורה השגחתו הכללית על המציאות כולו להנהיגם כפי סדור הטבעי , אולם צמצום השכינה על נקודה אחת מורה ההשגחה האישיית , כמי שרוצה לצין למטרה שסוגר עינו אחת למען יפלו נגוזי הראות על הנקודה הרצוי' , כדרך שהמשילו דומה דודי לצבי מה צבי עינו אחת פתוחה . ומבואר הבאן דחק לצמצם כבוד השגחתו על נקודה אחת , (אולם במ"ש איני כמשיב על דברי רבי אלא כמוסיף , בא לחזק דברי ר"ע לשטתו , כי בספרי שהבאנו למעלה אמר שהקול יורד משמי שמים לבין שני הכרובים , וזה שלא כדברי ר"ש בן עזאי שהכבוד נצטמצם למטה בין הכרובים לא שבא לשם משמי מרומים , ויש בזה פלוגתא , כי בילקוט (סוף נשא) בשם ספרי זוטא , ר' אלעזר בנו של ריה"ג אומר , שמענו כאילו לא ירדה שכינה לארץ מעולם , מן השמים השמיעך את קולו , מן השמים דברתי עמכם , ומה אני מקיים ובבא משה , אלא כמין סילון של אש היה יורד מן השמים לבין שני הכרובים ומדבר עמו . ובברייתא די"ג מדות , שני כתובים המכחישים זא"ז כיצד , כתוב אחד אומר וירד ה' אל הר סיני , וכתוב אחד אומר מן השמים דברתי עמכם , השלישי הכריע מן השמים השמיעך את קולו , (ר"ל שהקול ירד כמין סילון מן השמים לארץ ושם דבר) , ר' עקיבא אומר מלמד שהרכין הקב"ה שמי השמים העליונים על הר סיני ודבר עמהם וכן דוד א' ויט שמים וירד , וכ"ה במכלתא יתרו דף ס"ז. מבואר דר"ע חולק שלא ירד כמין סילון מלמעלה רק נצמצם הכבוד עצמו למטה , וזה שאמר איני כמשיב אלא כמוסיף , כי בזה החזיק דעת ר"ע ושטתו בזה). ור' דוסא נתן טעם , שלא היה אפשר שיתפשט הכבוד בכל הבית משום לא יראני האדם וחי , שאז היה מן הנמנע שיכנס משה באהל מועד . ואגב שמזכיר פסוק זה פירש אותו , דממ"ש לא יראני וחי , משמע שהראיה עצמה היא אפשרית רק שבלתי אפשר שהרואה יחי' , ודייק שבעת המיתה יראם את הכבוד , כי אז תשוב הנפש אל מקורה שהוא אלקי הרוחות . ור' עקיבא פי' שמלת וחי אינו פעל רק שם , שפ"א שיראהו האדם ושיראהו החי , ומפרש חי , הם חיות הנושאות הכסא שנקראות בשם חיות במעשה מרכבה של יחזקאל. ור"ש הסכים ג"כ לפי' של ר' עקיבא ועז"א איני כמשיב על דברי רבי , רק שהוסיף שגם חי כולל גם המלאכים בכל כתותיהם , כי גדר האדם בפי המחקרים הראשונים חי מדבר מת . חי הוא שם הסוג , מדבר הוא שם ההבדל מן יתר הבע"ח הבלתי מדברים , ומת הוא שם ההבדל מן מה"ש , שהם חיים חי-

הקדש הנושאות את כסא הכבוד אינן רואות את הכבוד, א"ר שמעון איני כמשיב על דברי רבי אלא כמוסיף על דבריו כי לא יראני האדם וחי, אף מלאכים שחיים חיי עולם אינם רואים את הכבוד: ן (יג) לאמר, אמור להם דברי כבושין בשבילכם מדבר עמי, שכן מצאנו שכל ל"ח שנה שהיו ישראל כמנודין לא היה מדבר עם משה, שנאמר ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר ה' אלי. ד"א לאמר, צא ואמור להם והשיבני. ומנין שהיה משה יוצא ומדבר עמהם שנאמר ודבר אל ב"י את כל אשר יצוה, ומנין שהיה משה משיב הדברים לפני הגבורה ת"ל וישב משה את דברי העם אל ה', אלעזר בן אחוי אומר יכול היה מדבר עמו לצורך עצמו, ת"ל לאמר לישראל, בשביל ישראל היה מדבר עמו לא בשביל עצמו:

דבר

עולם ומדברים. והוא יגויר בו פיעס. וא"כ ינדק שם חי בעלם על המלאכים [ועי' בספרי בהעלותך סי' קג ושם ני' אחרת]:

ן וידבר לאמר כבר באו"נו (למעלה ס' ג) ההבדלים שבין דבור ואמירה שהדבור מורה על הדבו' המבטאיי לבד ולא יסמך אל הזולת, והאמירה תהיה אל אחר, ומתוך כך רגיל בדברי חז"ל ומפרשי המקרא, לפרש מלת לאמר שיאמר לזולה, כמ"ש ביומא (דף ד') וברכה ואתחנן (פ"ב) ואתחנן לאמר, לדורות וכו', ואת העם נו לאמר. לבניהם.(רבה דברים פ"א). זאת הארץ אשר נשבעתי לאמר, להאבות (ברכות דף י"ח ורבה משעי פ' כ"ג) ויאמרו לאמר, נהיה אומרים לבנינו ובנינו לבניהם (רבה בשלח פכ"ד) וזהר (שם דף כ"ד), אשר גויתיך לאמר. להזהיר הבהמה החי' והעוף (ב"ר פ"כ) וכן במקומות רבים. ובסימן הנ"ל באו"תי כי במקום שאומר וידבר ה' אל משה לאמר, פירושו שדבר עמו תורה שבע"פ, ובמלת לאמר מציין תורה שכתב איך יאמרם לישראל בלשונו, אולם זה לא יתכן במקום שכתוב לאחריו דבר אל ב"י, וכן במקום שאומר ויאמר לאמר, ולמדוני בספרא פה שיש עוד כמה כונות על מלה זו, ויתפרש כ"א כפי ענינו, שלפעמים פירושו שיאמר להם דברי כבושין, כמו שתמצא ברבה (כתא פי"ב) ויאמר לאמר. לא ואמור להם דברי כבושים, וכ"ה במד' שה"ש (פ' יפה את רעיתי) ושם פה דוגמא, שכן מוכרח לפרש מ"ש (דברים ב') ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר ה' אלי לאמר אתה עובר היום את גבול מואב, שאא"ל"פ דבר לאמר על תורת הפה והכתב, כי היה דבור פרטי למשה לא מצוה לדורות. ופירשוהו שצוה לו שזאת עלמו יאמר כי דבר ה' עמו לפי שכל ל"ח שנה שהיו ישראל כמנודין לא דבר עמו. (והנה המפ' נבוכו בזה הלא דבר עמו פעמים רביר, ורש"י פי' שלא דבר עמו בלשון דבור רק בלשון אמירה. ומפרשיו נבוכו מה בין דבור ואמירה, ועוד שמצאנו גם פרשיות רבות שמדברו אחר שלוח מרגלים בלשון דבור. אבל כוא הדבר אשר דברתי והוכחתי (בס"ד) שלשון וידבר ה' אל משה היה ענין מיוחד למשה לבדו, ולא נמצא לשון זה אצל שום נביא, ובכ"מ שאמר וידבר ה' אל אהרן פי' שדבר אל משה שיאמר לאהרן, אבל לשון אמירה בו דבר עם כל הנביאים, ובו דבר עם משה גם בעת שהיו ישראל כמנודין. אולם הלא ברנו (שם ובסימן ג) כי הדברות שבאו לצורך התורה והמצוה בהכרח באו בלשון דבור וגם באותם השנים לא חדל מלהגיד תורה ליעקב ומשפטיו לישראל, ובהם דבר עמו בלשון דבור גם אז, רק לא היה מדבר עם משה דבור לצרכו בלשון דבור בעת ההוא, כי קודם מרגלים מצאנו דברות רבות מיוחדות למשה לבדו שלא כתוב בהם דבר אל ב"י, ובאו בלשון דבור, כמו וידבר אלקים אל משה וכו' וארא (שמות ו) ופרשיות רבות, אבל משלוח מרגלים והלאה עד שמתו דור המדבר לא תמצא זאת, שבכ"מ שכתוב וידבר ה' אל משה כתוב דבר אל ב"י, (ויסבור שמחלוקתו של קרח היה קודם מרגלים, כמ"ש רש"י ריש דברים) ובזה תבין לשון הגמרא בב"ב (דף קכא) ותענית (דף ל') שמשם הובאה ברייתא זו, וסיים וידבר ה' אלי. אלי היה הדבור. כי דבור זה היה מיוחד אל משה לבדו, ולא כתוב אל ב"י, שזה הוא שנתפייס עם ישראל וסר הזעף מעל ברועה). ולפעמים יתפרש מלת לאמר שיאמר השליחות וישיב תשובה לשולחיו, כמ"ש ויקרא אליו אלקים מן ההר לאמר כה תאמר אל בית יעקב (שמות י"ט) וכמו שכתוב במכלתא שאומר שם וישב משה את דברי העם אל ה', ובודאי נאמר על כך להשיב דבר, ועד"ז פי' במקומות רבים, כמ"ש בספרי (ואתחנן פסקא כ"ו) בעת ההוא לאמר, זה א' מן הדברים שאמר משה לפני ה' הודיעני אם אתה עושה לי, וחשב ארבעה מקומות, וכ"ה בפ' בהעלותך (פסקא ק"ה) ובפ' פנחס (פסקא קל"ח) ובשמות רבה (בשלח פכ"ו), וז"ש בספרא ד"א לאמר אמר להם והשיבני. וברוב המקומות פי' לאמר לישראל, והגם שכתוב דבר אל ב"י בא"ר שיכף שכל עקר הדבור היה בשביל שיאמר לישראל, ועל כונה זו באה מלת לאמר פה וז"ש אלעזר בן אחוי אומר וכו'. ודברי הספרא אלה באו בשינוי נוסח במכלתא (ריש בא) ופירושו ג"כ שמלת לאמר יתפרש לפעמים כך ופעמים כך כ"מ כפי ענינו, לא כמו שחשבו המפ' כי סגל כל הכוונות ביחד שזה נגד טבע המליצה והלשון:

לֵאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אָדָם כִּי־יַקְרִיב מִכֶּם קָרְבָּן לַיהוָה מִן־הַבְּהֵמָה מִן־הַבָּקָר וּמִן־הַצֹּאן תַּקְרִיבוּ

רש"י

את הקול מהו הקול הוא הקול המפורש בתהלים קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארזים (כ"ט) א"כ למה נאמר מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק. כיוצא בו וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצו' (יחזקאל י) יכול שהקול נמוך ת"ל כקול אל שדי בדברו א"כ למה נאמר עד החצר החיצונה שכיון שמגיע שם הי' נפסק (ת"כ): מאהל מועד לאמר. יכול מכל הבית ת"ל (במדבר ז') מעל הכפורת יכול מעל הכפורת כולה ת"ל (שם) מבין שני הכרובים: לאמר. צא ואמור להם דברי כבושין בשבילכם הוא נדבר עמי שכן מצינו שכל ל"ח שנה שהיו ישראל במדבר ם כמנודי' מן המרגלי' ואילך לא נתייחד הדבור עם משה שנ' (דברי' ב') ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמ' למו' (וגו') וידבר ה' אלי לאמר. אלי היה הדבור. ד"א צא ואמור להן דברי והשיבני אם יקבלו' ב כמו שנ' (שמות י"ט) וישב משה את דברי העם וגו': (ב) אדם כי יקריב מכם. כשיקריב. (ת"כ) בקרבנו' נדב' ם דבר הענין: אדם. למה נאמר ע מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל שלו אף אתם לא תקריבו פ מן הגזל: הבהמה. יכול אף חי' צ בכלל ת"ל ק בקר וצאן: מן הבהמ'. ולא כול' להוציא את הרובע ר ואת הנרבע: מן הבקר. להוציא את ש הנעבד: מן הצאן. להוציא את ת המוקצ': ומן הצאן. להוציא את הנוגח שהמית א כשהוא אומר למטה מן הענין מן הבקר שאין ת"ל להוציא את ב הטרפה: תקריבו. מלמד ששנים מתנדבים ג

שפתי חכמים

פ"מ דקאי נמי עד היכן מגיע הקול. אבל קשה א"כ נ"ל מיעוט דאלין שמשה שמע וכל ישראל לא שמעו והא פשיטא שלא שמעו שהרי ישראל חוץ לאהל היו ותירץ הרא"ד שהוצרך המיעוט קודם שהקים המשכן. רא"ם: ם האי שכן מצינו לאו דוקא הוא דהא שילוח המרגלים לא היה אלא לאחר ל"ח שנה והקמת המשכן היה בא' בניסן בשנה השניה ליציאת מצרים אלא ע"כ צ"ל דהאי שכן מצינו דקאמר אינו אלא לפרש דברי כבושים מה הן. רא"ם. (נח"י) ואני אומר דה"פ הש"י נוה למשה לומר להם בשבילכם הוא נדבר עמי והלא כן הדבדי כבושים ולא יוסר שבמדרש מביאים ראיות שאין הקב"ה מדבר עם הנביאים אלא בשביל ישראל שכן מצינו וכו' וכמו שהאריך בזה במכילתא: ב וא"ת איך יתכן לומר שלא ידע הקב"ה אם יקבלו אם לאו וי"ל דלכך מביא רש"י ראיה כ"מ וכו' והם פירש"י שד"א לדבר כן שלא בא הכתוב אלא ללמדך דרך ארץ וק"ל: ם וא"ת דלמא בעולת חובה מיירי ורא"ם תי' ע"כ האי כי פי' אם הוא ולא אשר והאלו אמר מפני שיקריב קרבן לה' פי' מפני שהוזכרתי אהבה להקריב קרבן לה' אני אומר מן הבקר וגו' יקריבנו דאין שייך לומר כן אם לא שהוזכרו קודם זה בשו' מקום אבל הקרבנו' לא הוזכרו בשום מקום קודם לכן מיה א"א לפרש אלא כלשון אם וכו' ע"ש כי האריך וי"ל מדכתיב תקריבו קרבנכם לשון רבים תלמד ששנים מקריבים עולה בשותפות וזה על כרחך מיירי בק"בן נדבה דאי בקרבן חובה איך שנים יקריבו בשותפות קרבן חובה שכל א' מהם חייב קרבן אלא ע"כ בקרבן נדבה וכו': ע דהכ"ל איש ולעיל לא היה קשה מידי דהייתי אומר אדם אחד למעט ע"א כאשר דרשינן אתם קרויים אדם ולא ע"א אבל עת' שפי' אדם כי יקריב בקרבן נדבה דבר הענין ונדבה כשירה אפי' מן ע"א כאשר מרבינן מאיש איש כי יקריב לרבות עובדי אלילי' ונודרים נדבה קשה אדם ל"ל. (ד"ד) אבל אינו אמת דא"כ בפ' זורע דכתיב אדם כי יהיה בעור בשרו מאי קאמרת בי' למה לא נא' איש וכי נעיין במה שמפרש רש"י אדם כי יקריב מכם והוא ללא צורך אלא התלה היה לפרשים אדם ולפרשו ואחר כך כי יקריב מכם ולפרשו אלא כוונת רש"י להרץ כפל לשון אדם מכם אבי' הגי לומר אדם כי יקריב לחוד או כי יקריב מכם לחוד וזה שאמר רש"י אדם למה נא' פי' לכתוב לגמרי ולא יאמר אלא יקריב מכם וכיון שרש"י רוצה לתרץ קושי' בסוף התחלה וסוף דסיינו כפל מיחא ליה לפרש תחלה כי יקריב המוקדם דמיירי בנדבה קודם שיפרש המאוחר תיבת מכם כשול עם אדם דהד תנייהו הוא מיותר וע"כ פירש תחלה כי יקריב שהוא מוקדם ואח"כ אדם שהקשה מכח מכם שהוא מאוחר והרוצה לתלות קושיות אדם לתיבת כי יקריב הוא לפלפול בעלמא ואין בו צורך: פ משום דכתיב שונא גזל בעולה: צ משום דחיה בכלל בהמה דכתיב זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה. (נח"י) בפ"כ שנאמר זאת הבהמה אשר תאכלו שור ושה וגו' איל וצבי וגו' והוא בפרשת ראה וזאת הגירסא הובאה ג"כ בזבחים דף ל"ד: ק כלומר ל"ל דכתיב מן הבקר ומן הצאן דשא שהם בהמה היא בקר וצאן אלא למעוטי אפי דוקא בקר וצאן ולא חיה: ר כגון ע"פ עד א' או שהודה בבעל מעלמא שאינו נסקל לכך איצטריך למעט וכן הנעבד או שור שהמית אדם צריך להרץ כן: ש דגבי רובע כתיב בשמה דכתיב ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה וגו' ובנעבד כתיב ויעידו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב. ובנעבד שיש בו רוח חיים מיירי דמותר להדיוט ולית ביה משום נעבד לע"א ולא משום מוקצה לע"א כדאיתא בתמורה: ת פי' מוקצה ונבדל לע"א לא יקריבנו ומיירי כבהאליגוסו כרשיני ע"א אבל באמיר' לבד' לא כדאי' בפ' כל האסורי':א פי' שהמי' אדם דוקא ולא כבהמי' בהמ': ב כשהיה' כשרה בשעת הקדש ואח"כ נטרפ' וקד"א שמותר להקריב על המזבח כואיל והיה' כשיר' בשע' שהקדישי' להכי צריך כאן למעט: ג דאל"כ יקריב קרבם

התורה והמצוה

ז דבר אל בני ישראל יש פרשיות רבו' שלא כתוב בהן רק וידבר ה' אל משה, ולא כתוב דבר אל ב"י. כמו פרשת זאת חקת הפסח (שמות י"ב מ"ג), קדש (שם י"ג), כי תשא, כיור, שמן המשחה (שם ל"א), מעילה, שבועת הפקדון (ויקרא ה'). נגעי אדם (שם י"ג). תורת המצורע, נגעי בתים (שם י"ד). שור או כשב (שם כ"ב). אך בעשור (שם כ"ג) וכדומ', לפ"ז יפלא מדוע בשני פרשיות רבות שהאריך בהן דבר אל ב"י. וכבר אמר בספרא (קדושים פרשה יו"ד משנה ס) והלא כבר ישראל הדבר. אמור אל ב"י, דבר אל ב"י, צו את ב"י, ואתה תצוה את ב"י, ר' יוסי אומר דברה תורה כלשון בני אדם בלשונות הרבה וכולם צריכים להדרש, ולפעמים ידרשם למעט גרים ונשים, אבל יבואר (בסימן שאח"ז) שזה אינה דרשה מכרחת תמיד, אולם זה מוחלט שהעובדי כוכבים מוצאים מכלל ב"י וימעטם תמיד כל היכא דכתיב בני ישראל, ואחר שהעובד כוכבים יכול להביא קרבנות נדבה, כמו שלמד בספרא (אמור פרשה ז' משנה א'), בהכרח יורה המיעוט דפה שאין לעולתו דין עולת ישראל להטעינה סמיכה שהוא מ"ע של בעל הקרבן, וז"ש ואין עו"כ סומכים, ופ"ז סמך ג"כ מ"ש בחולין (דף ה') מכם בכם חלקתי ולא בעובד כוכבים. והנה גם גבי תנופה

בּ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֱנַשׁ אֲרֵי יְקָרֵב מִנְּכוֹן קָרְבָּנָא קֳדָם יְיָ מִן בְּעִירָא

ספרא

פרשתא ב ז (א) דבר אל בני ישראל וסמכו, ב"י סומכים ואין עובדי ככבים סומכי'. וכי איזה מדה מרובה, מדת תנופה מרובה או מדת סמיכה, מרובה מדת תנופה ממדת סמיכה, שהתנופה נוהגת בדבר שיש בו רוח חיים ובדבר שאין בו רוח חיים, והסמיכה אינה אלא בדבר שיש בו רוח חיים, אם מעטתים מתנופה מרובה לא אמעטם מסמיכה מועטת, אתה אומר בצד זה נתרבה תנופה ונתמעטה סמיכה, או בצד זה יתרבה סמיכה ונתמעטה תנופה שהסמיכה נוהגת בכל ההוברים ואין התנופה נוהגת בכל החוברים, אם מעטתים מתנופה מעוטה אמעטם מסמיכה מרובה. הא לפי שיש בתנופה שאין בסמיכה, ובסמיכה מה שאין בתנופה, ת"ל דבר אל ב"י בני ישראל סומכים ואין עובדי ככבים סומכים:

ח (ב) בני ישראל סומכים ואין בנות ישראל סומכות, ר' יוסי ור"ש א' נשים סומכות רשות. א"ר יוסי א"ל אבא אלעזר, היה לנו

התורה והמצוה מן

דרש כזאת בספרא (בו פרשה י"א ומנחות מ"א), לכן באר שא"א ללמוד אחד מחברו. כי הנה שבצד א' מדת תנופה מרובה שנוהג בדבר שיש בו רוח חיים כגון כבשי עצרת וחזה ושוק של שלמים, ובדבר שאין בו ר"ח כגון שתי הלחם ומנחות (ובמנחות (סד: חשיב עוד דברים שנתרבה תנופה שנוהג בקרבנות צבור ובשתופים ופה תפס א' מהן), בצד אחד מדת סמיכה מרובה מתנופה שכל החברים סומכים על הקרבן ואין כולם מניפין כמ"ש במנחות צ"ד, ולכן א"א ללמוד חד מחברי', ובכיוצא בזה דרשו בכ"מ דכתיב בני ישראל, כמו גבי חטאת (בספרא דבורא דחובה פרשה א'), גבי הלב (ספרא צו פרשה יו"ד משנה א'), גבי זיבה (ספרא זבין פרשה א' ונדה ל"ד), גבי שחוטי חוץ (ס' אחרי פרשה א' משנה א' וזבחים קט"ז), גבי מועדים (ס' אמור פרשתא י"א מ"א), גבי ערכין (ס' בחקותי פרשה ג' מ"א ערכין ה') וגבי גזל הגר ילקוט נשא דף ר"ד ע"ב בשם ספרי זוטא אך עו"כ מתודים, וגבי סוטה (שם דף ר"ה ע"ד בשם ספרי זוטא), וגבי נזיר (נזיר דף ס"א), וגבי חלה (בספרי זוטא מובא בילקוט דף רכ"ו ע"ג) וכן גבי ציצית [שם ובמנחות דף מ"ב :] ובזבחים (דף מ"ה) תמורה (דף ג') בתרומה כ' ולא יחללו את קדשי ב"י ולא עכו"ם ובטומאה וינזרו מקדשי ב"י ולא עכו"ם, ובמקומות שלא נמצא הדרוש הזה מובן מעצמו כי אינו תנא כרוכלא לחשב וליזול. ובמקום שא"צ לדרוש הזה באמרו בדרך אחר כמו בפ' יולדת (פ' תזריע פרק א' כמ"ש שם), וכן גבי עריות שמרבה (בספרא ובסנהדרין דף נ"ו) עובד ככבים מאיש איש, וכן אמור (פרשתא פ' מ"ה) ב"י מועדי ה' עי"ש, ועיין באילת השחר (כלל ר"ס):

ח בני ישראל, שם בני ישראל בא לפעמים על צד ההרחבה ולפעמים על צד הדיוק, רצוני שלפעמים יכלול כל מי שהוא משותף בעדת ישראל בין הנשים והעבדים, ולפעמים אין הנשים בכלל, וכן לא גרים ועבדים, כי שם בן הוא שם זכר ומנגדו לו שם בת. כמ"ש תמיד בנים ובנות בניו ובנותיו, וכאמר, ויבואו בני ישראל לשבור בתוך הבאים (בראשי' מב), וישאו בני ישראל את יעקב אביהם (שם מו) פירושו בניו הזכרים, והינו כולל לא בנותיו, ולא הגרים הנלוים אליו ועבדיו, רק אחר שהתעלמו והיו נעשים והועתק שם זה על העם כלו, יאמר לפעמים בהרחבה על כל הנלוה אל עדתם, כמו בני עמון בני עם ודומיהם, כי גם שם בן הגם שעקרו מורה על בנו הזכר לפעמים יבא בהשאלה ובהרחבה, כמו אותו ואת בנו לא תשחטו (ויקרא כב כח). לא תקח האם על הבנים (דברים כב ו). שאינו מורה על המין, כי בב"עח לא יקפיד על המין, כמו בני יונה בני נכר כמ"ש במקומו. וכן גם בבני אדם, הגם שדייקו חז"ל תמיד שם בן על הזכר, כמ"ש בני אהרן ולא בנות אהרן (ספרא צו פרשה ב' משנה ד', אמור פרשה א' משנה א, קדושין לו) וילדו לו בנים הבנים בתורה הזאת ולא הבנות. (ספרי תצא פ' רמו) כי יהי' לאיש בן בכור ולא בת (ספרי בם פ' רי"ח סנהדרין דף סד), וכל בכור בניך תפדה ולא בנותיך (קדושין כט), ולמדתם את בניכם ולא בנותיכם (שם ע"ב ודף למ"ד וב"ר פ"י דפירושין) הקך והק בניך אין הק לבנית (ספרא שמיני פרק א משנה יוד). בכל זה במקום שהסברא נותנת בבה על צד ההרחבה יוכל גם הבנות, כמ"ש בב"ב (דף קי) והתנהלתם אותם לבניכם ולא לבנותיכם, אלא מעתה למען ירבו ימיכם וימי בניכם, ברכה שאני. וגבי יבום בן אין לו אף בבת בכלל. וביבמות (דף עח) בנים אשר יולדו ולא בנות דברי ר"ש ר"י אומר אשר יולדו הכתוב תלאן בלידה. ולכן יוסיף הכתוב לפעמים שם זכר אל שם ב"י. כל זכר בבני אהרן יאכלנה (ויקרא י"ב). פקד כל בכור זכר בבני ישראל (במדבר ג מ"ס) ובב"ב (דף קמ"ג ב) ההוא דאמר נכסי לבניי הוה ליה ברא וברתא, מי קרי' אינשי לברא בניי, או דלמא לא קרי אינשי לברא בניי ולמופכה לברתא במתנה קאתי, מבואר שעל צד ההרחבה בלא בדיוק יקרא לפעמים לברתא בני, וע"ן הבעי' לי' אם קורא נ"כ על צד ההרחבה לבנו יחידו בלשון רבים, ואז יוהר י"ל ש. כינוי בניי בא בלא בדיוק והשם עצמו בא בדיוק, או אם זה אין מנוי כלל שיקרא ליחיד בלשון רבים, וההכרח השם בא על צד ההרחבה וכולל הבת, כי אם גם זה לא ימצא שיקרא לבת בן, עדיין מדוע יאמר שכיון על הבת, ועת. בכל מקום שבא

עגל זבחי שלמים והוצאנוהו לעזרת נשים וסמכו עליו הנשים, לא מפני שהסמיכה בנשים אלא מפני נחת רוח של נשים: ט יכול לא יסמכו על העולות שאין העולו' טעונים תנופה אבל יסמכו על השלמים שהרי השלמים

בתורה דבר אל בני ישראל, יש להסתפק אם בא על צד שהרגילה וגם נשים וגרים בכלל, או בא על צד הדיוק ורק אל הבנים הזהיר ולא אל הבנות. אולם מבואר לכל משכיל, כי לא תחמה התורה דבריה, בפרט בדברה על הדינים והחלוקות בודאי לא כתבה לשון בלתי מדויק שנוכל להפך אותו אל כמה צדדים, ומסתמא אמרינן שהלשון בא בדוקא ורק לבני ישראל הזהיר לא אל הבנות. ולכן אומר בספרא (משנה ב') הובאה בכ"מ בש"ס בני ישראל סומכות ולא בנות ישראל, כי א"ל שלא יביאו קרבן עולה כלל, שזה ידעינן שבעניני הקרבנות דינם שוה לאנשים כמו שלמד (בספרא אמור פרשה ד' משנה א'). וכן אמר גבי תנופה (ספרא צו פרשה א' מ"ג). וצריך איזה גילוי דעת שע"י נבין שבא הלשון בהרחבה, וזה או ע"י יתור בהכתוב. כמו שלמד גבי העלאה בחוץ (ספרא אחרי פרק יו"ד משנה א'). גבי דם (שם פרשה ח מ"א). גבי כיסוי (שם פרק יא מ"א). גבי מולך (קדושים פרשה יוד מ"א). גבי בעלי מומין (אמור פרשה א'). ובכ"מ בספרי וש"ס, או במקום שידעינן שאין הבדל בין נשים לאנשים, כמו בהספחת וחלב וזאת החי' לא מיעט נשים מבני ישראל, כי השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשים שבתורה, כמ"ש במכלתא משפטים (פרשה וא"ו) וספרי נשא (פסקא ב') ובפסחים (דף מג) ובכ"מ בש"ס. ומה שצריך ריבוי גבי העלאת חוץ ודם ובעלי מומין ית' במק"א. וכן במקום שהפרשה מדברת בנשים כמו פרשת יולדת וזיבה וערכין א"צ ריבוי, וכללים האלו יתבארו עד א"ל לקמן (ס' קל"א) בענין גרים שממועטים ג"כ תמיד מבני ישראל אם לא במקום שיש ריבוי כמ"ש פה במשנה ג' אדם לרבות הגרים. ושמור דברים אלה לבך נצטרך להכפיל אותם בכל פעם: (א)

(הערה) באיזה אופן שכילו מן ואמרת אליהם שלא יסמכו נשים על השלמים:

ט **ואמרת אליהם**, כבר הרחבנו הדבור (בס' ג) ובררנו הגדרים וההבדלים שבין לשון דבור ובין לשון אמירה, שהדבור מורה על הדבור הכולל המשפטיי. והאמירה מבארת תמיד הענין הנאמר, ובמ"ש דבר אל בני ישראל מציין שידבר עמם איזה דבור ואינו מציין עדיין מה ידבר, ובמ"ש ואמרת אליהם, פי' זאת וזאת תאמר. כי הדבור הארוך הזה בו הודיעו כל הלכות קרבנות נדבה, ותחתיו אמירות רבות פרטות שהם פרשת עולה פרשת מנחה פ' שלמים, וכל א' מחולק עוד לאמירות פרטות, פרשת עולת בקר פ' עולת צאן עולת העוף וכן כולם. שכל אלה הם אמירות נכנסות תחת הדבור הארוך הכללי, כמ"ש (פרשה א מ"ב ופרשה ה מ"א) ומה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה. ואם היה אומר רק דבר אל ב"י לבד, הייתי יכול לאמור שתנאי ב"י שממעט נשים (כנ"ל בס' הקודם) אינו רק בעולה לא בשלמים שטעונים תנופה ותמורים יותר, אבל אחר שאמר ואמרת אליהם, שפירושו גם פרטי האמירות שהם הפרשיות הפרטיות תאמר **אלהם**, ר"ל לבני ישראל לבד לא לבנות ישראל, ממילא גם פרשת שלמים שהיתה אחת מהאמירות הפרטיות שבדבור הכולל הזה (כמו שית' (בס' י"ב) המוסף לזה שפרשה זו נמשכת עד דיני החטאת).

אין

נר מצוה

(א) **במ"ש ואין הנשים סומכות**, הקשו התוס' חגיגה (ט"ז. ד"ה דבר) מדוע לא ממעט משחיטה, והרואה מנומס כמו שהעיר בפ"א שם וכתב שהוא מאיזה תלמיד טועה. וגוף הקושיא מסולקת במ"ש בספרא (פרק ה' משנה ד') מ"מ אני מביאה להפשט ונתוח, שכשרים בכל אדם ומוציא אני הסמיכה שאין הסמיכה אלא בבעלים, וה"ה ממעט זה אינו מוציא מן השחיטה שכשרה בכל אדם ואינה מצוה מיוחדת של הבעלים עד שימעטם, וחוץ מזה יש ריבוי בספרא (צו פרשה ד' מ"ג) לרבות נשים וגרים ועבדים לשחיטה עיי"ש. ובטעם שלת"ק אין הנשים סומכות פרש"י (עירובין צו ר"ה ל"ג) משום בל תוסיף, ותוס' פי' משום דמחזי כעביד עבודה בקדשים, ובחדושי דברתי בזה ואכ"מ, ובמ"ש היה לנו עגל וכו' וסמכו עליו, אוסל בחגיגה (שם) דאמר להו אקפי ידייכו, א"ה לא מפני שהסמיכה בנשים ת"ל דאינה סמיכה כלל, א"ר אמי חדא ועוד קאמר, חדא דליתא לסמיכה כלל, ועוד כדי לעשות נחת רוח לנשים. והכי פי' הספרא לר' אמי, **לא** (עשו זה) **מפני שהסמיכה בנשים**, (שאז היו סומכים בכל כחם כדין), **אלא מפני נחת רוח של נשים** (וממילא אמרינן להו אקפי ידייכו). וכ"פ התוס' חולין (דף פ"ה ד"ה נשים) סומכות באקפויי ידייהו. ולא כדמשמע מרש"י שם. ומה שהק' התוס' קדושין (דף ל"ו) ל"ל קרא למעט נשים מסמיכה הא מ"ע שהז"ג הוא, כבר ישבתי בחבורי ארצות החיים (סימן י"ג) ע"ד הפלפול עי"ש. ועפ"י דרכי בחבור הנוכחי לק"מ, שאם ב"י לא בא מיותר פה לנשים, כי צריך למעט עכו"ם, רק שע"י שהוא מ"ע שהז"ג אנו שוללים ואומרים שבני ישראל דוקא, וא"כ הייתי מרבה אותם מן ואמרת אליהם, אחר שמרבה פה גרים עפ"י הכללים שיתבאר בס' זבין (מצורע סי' קי"ס) וכמ"ש בספרי (שלח פ' קטו) הכל חייבים בציצית גרים נשים (ר"ל שהגם דכתיב בני ישראל מרבינן אותם מן ואמרת אליהם), ר"ם פוטר הנשים מן הציצית מפני שהוא מ"ע שהז"ג, ולכן מפרשינן בני ישראל דוקא, והבן כי קצרתי:

השלמים טעונים תנופה, ת"ל ואמרת אליהם לרבות כל האמור בענין, כשם שאין סומכים על העולות כך לא יסמכו על השלמים:

י (ג) אדם לרבות את הגרים:

מכם

אין דין סמיכה שלא נוהג רק בבני ישראל. (ובמסורה פה נמסר דבר אל ב"י ואמרת אליהם י"ג בתורה. ובפ' מצורע (ס' קיט) הראיתי רובי הדרושים על ואמרת אליהם. ושם תמצא ישוב מדוע לא אמר פה כמו בכ"מ ואמרת אליהם לרבות הגרים). וז"ש בספרא פה יכול לא יסמכו על העולות וכו' ת"ל ואמרת אליהם לרבות כל האמור בענין:

י אדם כי יקריב מכם, שיעור הכתוב אדם מכם כי יקריב, ושם אדם ישמש פה כשם איש שבא לפעמים להוראת הכללות, כמו איש איש מבית ישראל אשר יאכל כל דם (לקמן יז יוד), איש מזרעך (לק' כא יז), שפי' כל איש ואיש, או כל אחד מזרעך. ובא לפעמים בלא מלת מכם או מ"ם שממנו, ויובן בכח המאמר, כמו איש אמו ואביו תיראו, לקטו ממנו איש לפי אכלו, איש לאשר באהלו תקחו, שפי' כל איש ואיש. וכן תשמש מלת נפש על כוונה זאת, כל נפש מכם לא תאכל דם (לקמן יז ב). אולם אחרי חקרנו ודרשנו על גדר שם אדם והבדלו מן איש, הנה גדרו האמתי שבא תמיד לציין את מין האדם בפרטות, וכ"מ שיאמר אדם יכוין להודיע כי מן בן אדם מדבר לא מן בעל חי או נמצא זולתו, ובכ"מ שאין זה כוונת האומר והינו מקפיד להודיע זאת יתפוס שם איש, שהוא כולל כל יש ונמצא, ועפ"ז לא ימצא בשום מקום בתנ"ך שם אדם להוראת הכללות. (א) למשל איש ממנו את קברו לא יכלה, איש איש ממלאכתו, שפירושו כל אחד ממלאכתו, לא ילדק בו שם אדם, שאינו מציין הכללות רק מציין בן אדם לא מה שאינו אדם. כמו אדם כי יהיה בעור בשרו שאת, בא על צד ההודעה שמן האדם מדבר רק האדם מטמא בנגעים לא מה שאינו אדם, וכן אדם כי ימות באהל. ולרבותינו ממעט עובד מזלות שהוא בגדר איש לא בגדר אדם, וכמ"ש ביבמות (דף סא) ובהוי"ע (ריש פי"ב דנגעים), לא כן כשאומר אדם מכם, שבמלת מכם כבר הודיע שמדבר מן מין האדם, וא"א להעתיק (איין מענש פאן איך) רק מי מכם או כל אחד מכם (איינער פאן איך). ובזה לא ילדק שם אדם, ולא נמצא דוגמא לזה בכל התנ"ך. וליישב הזרות הזה דרשו חז"ל בספרא אדם לרבות הגרים. כי הגר מצד שנכנס בדתם הוא איש מן הקיבוץ שלהם ואחד מהם, אבל מצד שרשו אינו כאחד מהם ולא ילדק עליו איש מכם כי אינו לגמרי מהם, וע"ז רמז בתיבת אדם שהוא (כפי חוקי הלשון) נפרד ממלת מכם. וכאלו אמר אדם, שהוא עתה איש מכם. כי מתחלתו היה אדם בפ"ע ועתה אחר גירותו הוא מכם. ובמד' רבה הביאו רש"י ז"ל דרש מה אדם לא הקריב מן הגזל שהכל שלו אף אתם לא תקריבו מן הגזל, כוונו ג"כ ליישב הזרות הזה. ור"ל כי האדם מצד היותו איש מכם וחלק מן הקבוץ ר"ל מצד היותו מדיני עוסק במקנה וקנין יעויר בו גזל ועושק, אבל מצד היותו אדם מתבודד לא מכם מן הקבוץ כמו הראשון אדם לא יעויר בו גזל ועשק. ולכן אמר אדם מכם, שמורה הגם שהוא מכם מן הקבוץ יהיה אדם מתבודד לא עושק מזולתו, שע"ז מורה שם אדם הבלתי מתחבר בלשון עם מלת מכם. ונראה שגם חכמי התלמוד סמכו על דרוש זה, כמ"ש בסוכה (דף ל) בשלמא לפני יאוש אדם כי יקריב מכם א"ר והא לאו דידי', וזה רחוק שידרשו מלת מכם ממונכם, שזה נגד מליצת הלשון, אך למדוהו מזרות הלשון שנסמך מלת מכם אל שם אדם והוא לא יתחבר רק אל שם איש, (ובזה מיושבים כל קושיות התוס' (שם ד"ה כי) ובחולין (דף ה' ד"ה מכם), ומ"ש לרבות הגרים, פי' שקרבנם טעון סמיכה, ושדינם כדין ישראל לענין שהמומר אין מקבלים ממנו קרבן, כי ממומר עכו"ם מקבלים כמ"ש בחולין (דף ה') בכם חלקתי ולא בעובד ככבים, וכ"ה בירושלמי דשקלים (פרק א' הלכה ח') א"ר אחא מתניתין בנכרים אבל בכותים לא, ותני כן אדם לרבות את הגרים מכם להוציא את המומרים ע"כ, וכוונתו שא"כ ממ"נ אין דין כותי כנכרי, דאם כשרים הם הגר מקבלים ממנו הכל, ואם מומרים הם מוסר ישראל אין מקבלים הימנו גם נדרים ונדבות:

תורה אור

(א) כבר עמלו חכמי הלשון לתת גדרים והבדלים בין שם אדם ובין שם איש, אבל לא העמיקו בענין זה עד תכונתו. ואודיעך פה ראשי הדברים מאשר חזיתי בזה, ופרטי הענינים תמצא נפוץ על פני הספר במקומות רבים, כבר כללו המדקדקי' כי כשם עצם (דהיינו השם שנקרא בו תיכף בעת הויתו בין שם כללי בין פרטי) לא נגזר בו לשון נקבה מלשון זכר וכן להפך, כמו בית שדה גפן תאנה וכדומה, אבל בשם התואר נאמר חכם חכמה כסיל כסילה ודומיהם, ובזה נכיר בשמות בעלי חיים איזהו שם העצם ואיזהו שם התואר, למשל גמל שמן חיר יאמר לנקבה כמו לזכר, ארנבת יונה חסידה לזכר כמו לנקבה, כמו שכ' ר' יונה המדקדק הביאו הרד"ק, מפני שהם שמות עצמיים, אבל פר, כבש, לביא, הם שמות תאריים. כי נמצא פרה כשבה לביאה, וכמ"ש חז"ל פר בן ג' שנים, ושמו העצמי שור כמ"ש שור בן יומו קרוי שור, ולא נמצא ממנו שם הנקבה שורה כי הוא שם עצם, והמבאר באילת השחר פרק ל"ג. ועפ"ז נכיר בקל בין שני השמות האלה אדם איש, איזהו שם העצם ואיזה הוא שם התואר, שאחר ששם אדם לא נגזר ממנו שם אדמה, ידעינן שהוא שם העצם, ושם איש שנגזר ממנו שם אשה מובן שהוא שם התואר, מורה על שנין שלא נקרא איש עד בואו בשנים ידועים להיות איש באנשים, וע"כ נגזר ממנו שם אשה כמו מן פר פרה, ועפ"י הנחה זאת יעמדו כמה גדרים והבדלים בין שם אדם ושם איש, אשר בנו חכמי האמת עליהם מגדלים גבוהים, (הבלתי פורחים באויר כאשר חשבו נמהרי לב) רק מיוסדים על סגולת הלשון ומכונתיו: (א) שם אדם אינו מציין המין וכולל זכר ונקבה, כמ"ש זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם (בראשית ה').ונפש אדם מן הנשים (מדבר ל"א), וזמ"ש במד' רבה (בראשית פרק כ"א) על שדה איש עצל עברתי זה אה"ר ועל כרם אדם זו חוה שנאמר כתפארת אדם, וכת"י שם כתושבחת' אתתא

אבל

אבל שם איש אינו מציין רק הזכר, וכ"מ שבא שם איש מעטו את הנשים אם לא שבא ריבוי להרבות גם אשה, כמו שדברנו ע"ז בפרטות בכ"מ: (ב) שם אדם אינו מציין הגדלות, כמ"ש ויקרא שמם אדם ביום הבראם, כי הוא שם העצם. וכמ"ש (נדה דף מ"ד) אדם בן יומו מטמא בנגעים דכתיב אדם כי יהיה בעור בשרו אדם כ"ש, ואמרו בסנהדרין (דף נז) ב"נ חייב על העוברים שנאמר שופך דם האדם באדם. לא כן שם איש מציין הגדלות וממעט קטן אם לא שבא ריבוי לרבותו, כמו שבארנו בכל הספר: (ג) שם איש שרשו יש, מורה שהוא יש ונמצא, וכולל במובנו הרחב כל יש ונמצא ולכן בא בשאלה, על המלאכים, והאיש גבריאל (דניאל ט), על הכרובים ופניהם איש אל אחיו, על בעלי חיים, שבעה שבעה איש ואשתו (בראשית ז), ויאבק איש עמו מלאך היה (חולין דף צ"א ע"ב, ב"ר פ' ע"ז זהר בא דף מ' ע"ב), וימצאהו איש זה גבריאל (ב"ר פפ"ד ובפר"א ובזהר וישב ובזהר שמות דף יא ודף י"ט עיי"ש), ובפ' משפטים (דף נ"ד:) אית איש דאתמר בי' ה' איש מלחמה ואית איש והאיש לבוש הבדים. אבל שם אדם מיוחד אל האדם לבדו, ובא מגביל נגד שם בהמה, מאדם עד בהמה (בראשית ו' ז' כ"ג, במד' ג' י"ג ובכ"מ), הסך משמן המשחה ע"ג בהמה פטור שנאמר על בשר אדם לא ייסך (כריתות ו:), וכן בא מגביל נגד מלאכי השרת, והאיש משה ענו מאד מכל האדם ולא ממה"ש (אבות דר"נ פ"ט), ובירושלמי דיומא (פ"א) כמעשה דשמעון הצדיק שהיה א' נכנס ויוצא עמו. מק' והא כתיב וכל אדם לא יהיה באהל מועד אפי' מה"ש שם מרבה ממלת כל מה"ש, [אבל שם אדם הוא שם העצם אל האדם לבדו, וכמ"ש לקמן סי' כ"ב, שהגם ששם זכר אינו כולל אנדרוגינוס מרבה אותו ממלת כל זכר, וכן מרבה שליל מן כל בהמה, שמלת כל מרבה אף מקצת אדם שהם מה"ש שכתיב בהן דמות פניהם פני אדם], ובב"ר (פ' כ"ז) כי יש אדם שעמלו בחכמה וכו' א"ר גדול כחן של נביאים שמדמין צורה ליוצרה וכ' ואשמע קול אדם. דמות כמראה אדם, ויש בזה כונה נכבדת אין פה מקומו. (ד) שם איש בא לתאר התואר אל המתואר, איש צדיק, איש תם, איש יודע ציד, איש מצרי, איש עברי, איש שעיר, איש חלק, וכדומה. וכן בא לחבר הקנין אל הקונה. עבד איש, עולת איש, אשת איש, לא כן שם אדם לא נמצא רק אדם רשע (משלי יא ז, איוב כ' כ"ט. כ"ז י"ג), אדם חנף (שם ל"ד), אדם בליעל (משלי ו' י"ב), אדם ערום (שם י"ב כ"ג), מאדם רע (תהלות ק"מ ב'), ובא על הכוונה, שהתעלם בו התואר בחלק האנושי שבו. כי יש רשע בצד החלק הבהמי שבו, בתאוה וכעס וכדומה, ויש רשע בחלק האנושי, כדבור ובמחשבת מינות ורשעה. ובמד' משלי, אדם בליעל זה המדבר לשון הרע. וכן לא בא על סמיכות הקנין רק על התכונות ומדו' האד', גאות אדם (משלי כ"ט כ"ג). בינת אדם (שם ל' ב'). וכדומה: (ה) שם איש בא לציין נושא סתמי. וישאלו איש לרעהו, ויאמרו איש אל אחיו, ולא יצדק אדם לרעהו. אבל שם אדם אינו מציין נושא סתמי, רק שם העצם. אם לא כשבא מגביל נגד מה שאינו אדם. כמו ויוכח לגבר עם אלוה ובן אדם לרעהו (איוב י"ו): (ו) ששם איש בא על הכללות: איש מכם, איש מזרעך, או בא בכפל איש איש מבני ישראל, איש איש מזרע אהרן, לא כן שם אדם לא נמצא על הכללות, רק פה שבא לדרוש כמ"ש בפנים. ומן הכללים האלה יפוצו נחלים רבים, כמו שכתבתי (מצורע ס' מ"ג) שבמקום שבא לחבר התואר אל המתואר אינו ממעט אשה. וכן בארתי בפ' נח (ס' ס"ז) שבמקום שבא לחבר הקנין אל הקונה אינו ממעט אשה. וכן בארתי (נח ס' נ"ג קדושים ס' כה נא בהר ס' ל"ב נ"ח) שבמקום שבא לציין נושא סתמי אינו ממעט אשה. וכן בארתי (קדושים ס' ג') ובכ"מ שבמקום שבא שם איש על הכללות אינו ממעט אשה, ויש בכל אחד גבולים ידועים יתבאר כ"א במקומו, הארתי תוכו וגליתי טעמו, לכו לחמו בלחמו ושתו יינו ומימו: (ז) מן הגדר הזה הוציאו חז"ל לפעמי' לדרוש שם אדם על אדם הראשון: כמ"ש במד' כבארתיו בפנים אדם כי יקריב מה אה"ר וכו'. ותרשי' הנה מאדם מאדם הראשון (ב"ר פכ"ד): בנגעי בני אדם בנוי דאדם קדמאה (שם), אשר בנו בני אדם, בנוי דאדם קדמאה (ב"ר פל"ח ובזהר נח דף ס': ודף ע"ה). ולא ישב אדם שם זה אה"ר (ברכות לא). ולא בינת אדם לי זה אה"ר (סנהדרין ע' רבה במדבר פ"י): והמה כאדם עברו ברית כאה"ר (סנהדרין ל"ח ב' ב"ר פי"ט מד' איכה א'). הכן כאדם תמותון כאה"ר (שמות רבה פל"ב במדבר רבה פט"ז): גאות אדם תשפילנו זה אה"ר פסיקתא פ' זיין במד' רבה פי"ג): ויחכם מכל האדם זה אה"ר (במד' רבה פי"ט פסקתא פי"ד ומד' קהלת): לא אביע אדם עוד זה אה"ר (במד' רבה פ' ו זהר נח דף ס"ז). וכשתעיין תראה כי רוב אלה הדרשות ציינו שם אדם שהוא שם המין כולו ר"ל מין האדם. ויתכוונו אל צור מחצבתם שהוא אה"ר שכלל בעצמו המין כולו, כמו שמצינו זאת במאמרם אה"ר מסוף העולם עד סופו היה, ר"ל שהיה כולל שלמיות ותכונות המין כולו, וע"ז פי' בנגעי בני אדם ר"ל נגעים הדבוקים במין האדם, ותרשיה המה מאדם שהאומניות שחול בטבע השכל המעשי, הכן כאדם תמותון שהמיתה ערוכה בטבע האדם, ולא ישב אדם שם שאין המקום ראוי לישוב מצד טבע האדם הכולל כמו ארץ ציה וצלמות אויר ארסי ומעופש, ומזה תדמה על השאר. או שפי' לפעמים דרך דרוש שהוא שם העצם, כמו גאות אדם שהיל"ל גאות איש, כי סמיכת הקנין יתוכר תמיד בשם איש (ככ"ל ד') ודרשוהו על אדם הראשון שנשפל ע"י גאותו, ומזה תקיש על השאר: (ח) עוד כללו רבותינו דקברי עובדי מזלות וככבים אין מטמאין באהל (לדעת ר"ש) דכתיב אדם אתם אתם קרואים אדם וכו', (יבמות ס"א ב"מ קיד ב' כריתות דף ו:), ושם דהסך משמן המשחה ע"ג כותי עובד מזלות פטור מה"ט, דכתיב על בשר אדם לא יסך, וכ"ה רבה במדבר (פ' יוד) ודברים רבה (פ"א) ב"ר (פ' ל"ד) זהר בראשית (דף כ), ובהקדמת הזהר (דף ז) נגד בני אדם צדיקיא, ובפסיקתא הובא בילקוט תשא ויסך אדם אלו ישראל: וכלל הזה הי' אבן מעמסה אל הנושאים אותו. שהלא אומר אמחה את האדם מאדם עד בהמה (בראשית ו) ותהי הכנים באדם ובבהמה (שמות ח) שחין וכ' באדם ובבהמה (שם ט), בהפרידו בני אדם (דברי' לב), יצא אדם לפעלו (תהלות קד), בקום עלינו אדם (שם קכד), ומצרים אדם ולא אל (ישעיה לא), ואתן אדם תחתיך (שם מג) ודומיהם רבים. וכבר התפלאו בזה בתוס' (יבמות סא עכו"ם ב' ב"ק ל"ח. ב"ב נ"ח. סנהדרין נ"ט). עיין שם: ועתה אחוך שמע לי, כבר אמרנו כי שם אדם נבדל מן שם איש, במה שמורה על גדרו המיוחד מצד שהוא אדם לא מצד שהוא יש ונמצא כיתר בע"ח שע"ז מורה שם איש, והנה המציאות הזה שבעבורו יקרא בשם אדם יהיה לפעמים מצד גופו, כמו שיבדלו המינים שור או כשב או עז איל וצבי ויחמור מצד בנין גופם שלפיהו כ"א בשם מיוחד יקרא, כן יקרא אדם מצד גופו שהוא בעל שתי ידים נצב הקומה וכדומה שבזה יבדל בזה מיתר הבע"ח: ולפעמים יקבוהו בשם אדם מצד עצמות צורתו ונפשו השכלי' שבו ישכיל ויבחר לעשות טוב וצדק שמצד זה יקרא אדם באמת, כי מצד גופו הוא בהמה בתואר האדם, כמ"ש התורה כי חומר האדם הקרוב הוא חומר בע"ח הקרוב. ועתה בכל הציווים שבתור' שפרטה שם אדם כמו גבי צרעת וטומאת מת וסיכת שמן המשחה וכדומה, יפול הספק אם בא שם אדם בכוונתו המדויקת וכיון רק על מי שהוא אדם באמת כפי תנאי האדם שומר תורה ומצות ה', או בא בכוונה מורחבת כל שאינו בהמה שיקרא ג"כ בשם אדם בשלוח, אולם בזה כבר שמנו חק ולא יעבור כי התורה לא תתמה דבריה ומסתם נאמר שדברה בדיוק (כמ"ש באילת השחר כלל פ"ט עיי"ש), ור"ל אדם באמת, ולכן גדרו אתם קרואים אדם ואין וכו', שמי שאין לו דת אלקי ויתעב לעבוד גלולים ותמונים אינו רק בהמה בצורת אדם. אולם כל זה במקום שהכל להסתפק שבא שם אדם בדוקא, אבל במקום שאנו רואים שדבר בדרך שלוח ושלא בדוקא, כמו במקום שבא שם אדם מגביל נגד שם בהמה, מבואר שאינו מדבר רק הגבלת המין, ומציין בשם אדם הפך הבהמה, וכל מי

יא מכם להוציא את המומרים, ומה ראית לומר כן, אמור אדם לרבות את המומרים מכם להוציא את הגרים. אחר שריבה הכתוב מיעט ת"ל ב"י מה ב"י מקבלי ברית אף הגרים מקבלי ברית יצאו מומרים שאין מקבלי ברית

[הערה] מדוע מרבה מן מלת אדם גרים ולא רינס כן יותר מקומות דכתיב אדם בהרס. ומדוע מיעט מן מלת מכם מומרים. ומה ז"ש ת"ל מכם ועכשיו כי אל תאמר וכו' הלא עדיין יקשה דלמא אדם מרבה מומרים ומכם ממעט גרים, וכל הדרשות אלה הם תמוהות]:

יא אדם כי יקריב מכם. כבר בארתי כי שיעור הכתוב אדם מכם כי יקריב, ומלת מכם בא לבאר שם אדם לא לבאר פעל יקריב, וכ"כ הראב"ע מכם מאוחר וכ"ה אדם מכם כי יקריב. ויפלא מאד על שבא הלשון מסורס, וזה כלל בכל הלשונות שלא להפך הלשון וסדרו שלא לצורך ואף כי לספר דברי אלקים חיים. ולכן דרשוהו חז"ל בספרא (הובא בערובין דף סט. חולין ה') בדרך הדרוש, פר"ל אדם כי יקריב יהיה מכם ר"ל מאמין בדת ישראל לא כופר, ובגלל זה בא מלת מכם כדינו כי הוא נשוא המאמר שנו [א] ומקומו בסוף המאמר, כי בארנו תמיד שהדרוש ישמר את הפשט הפשוט, רק:ני שיפרש המאמר,

תורה אור

שאינו הולך על ארבע יכלול בשם אדם. כי הלא תראה שבכל אלה המקומות תומר תמיד אדם ובהמה ולא יאמר איש ובהמה, כי שם איש אינו מבדיל נגד שם בהמה רק שם אדם (כנ"ל ב'). רק שני מקומות יצאו מן הכלל, לא יחרץ כלב לשונו למאיש ועד בהמה (שמות י"א ז'), אם בהמה אם איש לא יחי' (שם י"ט ג'), ושם אמרו חז"ל שמלאכי השרת נמנאו עמהם ביציאתם ממצרים, ועם ה' במתן תורה, ושם איש כולל גם המלאכים כנ"ל, ולכן בכ"מ שאומר אדם מבדיל נגד בהמה, יכלול כל מי שאינו בהמה ולא ידבר מצד עצמות האדם רק בבחינת גופו, וכלל זה באוהו רבותינו עצמם, שביבמות (סא) ובכריתות (שם) מקשה על הכלל דאין כותיים עובדי כוכבים בכלל שם אדם. והכתיב ונפש אדם ששה עשר אלף. משום בהמה. והכתיב אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבוא אדם, משום בהמה. ר"ל דכיון דכתיב אדם ובהמה רבה. בא אדם רק מבדיל נגד בהמה, ובזה תבין מ"ש בספרא (פ' ערכין איכא בגיטין ל"ח ב') כל חרם אשר יחרם מאדם ובהמה. מאדם אלו עבדו ושפחתו הכנענים. שכיון דכתיב אדם ובהמה, בא אדם על כל מי שאינו בהמה וגם העבד הכנעני בכלל, ועי' בתוס' (נדה דף מ סד"ה ונכה), וכן בכ"מ שבא שם אדם בהגבלה. כמו ואתם אדם ולא אל. ומצרים אדם ולא אל. לולא ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם, הוא רק מבדיל אדם שאינו אל רק יצור אדמה. ובמה' (ב"ר פל"ג) פי' עיר קטנה וכו' ומצא בה איש מסכן וחכם וכו' על דור המבול ונח. ואדם לא זכר את המסכן. אמר הקב"ה לית אתון מדכרין לי' אנא מדכר לי'. שנא' ויזכר אלקים את נח, מיישב שקרא בני דור ההוא בשם אדם בהגבלה נגד אלקי' שלא זכרו. וכן במקום שבא על שם המין כולו כמו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. דרש בספרא (אחרי פרק יג משנה ב') ובסנהדרין (דף נ"ט) אפי' כותי ועוסק בתורה הרי הוא ככ"ג. כי הענין מוכח שבא על המין כולו, וכן ואתן אדם תחתך מבואר מן הענין שבא בהרחבה, אבל בכ"מ שאין הוכחה שבא בדרך השלות אמרינן שבא בדוקא. ולכן אמר בזהר נשא דדחיל חטאין נקרא אדם, ובפ' יתרו מי שהוא בעל מלות נקרא אדם, ושם (דף קנג) ובמדבר (דף ר"מ) ודברים (עמוד כל"ז) מ"ת נקראו אדם, וכ"ז שבא סתם אמרינן שבא בגדרו האמיתי אם הוא אדם כפי עצמותו האמיתי. ודברי חכמים כדרבנות, כל יקר בם לפנות. אמרו בחולין (דף ה') מן הבהמה להביא בני אדם שדומים לבהמה מכאן אמרו מקבלים קרבנות מפושעי ישראל וכו', ושם (ע"ב) וכל היכא דכתיב בהמה גריעותא היא והכתיב אדם ובהמה תושיע ה' ואמר ר"י א' רב אלו ב"א שהם ערומים בדעת כאדם ומשימים עצמן כבהמה, התם כתיב אדם ובהמה הכא בהמה להודא כתיב. וכל היכא דכתיב אדם ובהמה מעליותא היא והא כתיב וזרעתי את בית ישראל זרע אדם וזרע בהמה (ופרש"י ואמר עליו בסיפה (דף כ"ב) אפילו לא קרא ולא שנה עליו הכתוב אומר וזרעתי זרע אדם וזרע בהמה), התם חלקי' קרא זרע אדם לחוד וזרע בהמה לחוד. ומי לא יתפלא על מאמר הזה בדומה כי פי' מ"ש מן הבהמה תקריבו הוא שהבהמה מביאים

קרבן והוא פושעי ישראל. וזה מביא לידי לעג. שהכתוב אומר מן הבהמה מן הבקר תקריבו שהיא תוקרב והובא. והיך יאמרו כדבר מה אשר אין לו שחר. וביותר נפלא הפלפול ע"ז וכל היכא דכתיב בהמה גריעותא היא. והלא ק' פעמים ימצא בהמה בכתוב שהוא גריעותא על בהמות שדה וחיתו יער. והקושי' השני' וכל היכא וכו' מעליותא היא והכתיב וכו' וכי לא מצאו כתובים הרבה שכתוב אדם ובהמה ביחד והוא גריעותא רק זה לבדו. אולם כל דבריהם כגחלי אש. שאחר שכתוב פה אדם כי יקריב יש לנו לאמר שכיון על שם אדם בהבנתו המדויקת רק אדם משכיל ושומר מצוה לא פושעי ישראל. וכמו שממעט תומר הי"ל למעט פושעי ישראל מן שם אדם, אך אחר ששם אדם בא פה מבדיל אל שם בהמה, אדם כי יקריב מן הבהמה. שהאדם יתכפר ע"י קרבן בהמה, ממילא י"ל שגם הפושעי ישראל נכלל בשם אדם, כי נקרא אדם כל שאינו בהמה כנ"ל, וז"ש מן הבהמה מכאן שמקבלים קרבנות מפושעי ישראל. ר"ל ע"י שכתיב מן הבהמה שם אדם מוגבל נגד שם בהמה ואין ראי' למעט מן שם אדם פושעי ישראל. וכן מ"ש וזרעתי את בית ישראל זרע אדם וזרע בהמה מ"ש זרע אדם כולל כל שהוא אדם אף בלתי משכיל כל שאינו בהמה אחר שבא מבדיל נגד שם בהמה. וע"ז הקשה וכל היכא דכתיב בהמה גריעותא ר"ל שע"י דכתיב בהמה בא שם אדם לגריעותא שדי כל שאינו בהמה. והכתיב אדם ובהמה תושיע ה' שג"כ שם אדם מבדיל נגד שם בהמה ובכ"ז פי' רב יהודה א"ר ששם אדם זה בא למעלה שהם ערומים בדעת כאדם. ר"ל שהוא אדם באמת כפי צורתו. והשיב שרב יהודה לא מן שם אדם דריש זאת רק שהוא פי' מ"ש אדם ובהמה הוא שם מורכב. ר"ל אדם שהוא אדם ובהמה, פי' שהוא אדם אמתי מצד צורתו ומשים עצמו לענין צרכיו החומריים כבהמה שאינם מבקשת מותרות ודברים הרבה. אדם כזה תושיע ה'. ולפ"ז מ"ש אדם ובהמה פי' אדם שהוא בהמה. והוי"ו שוא וי"ו הבאור. (כמו יין ושכר שפי' חז"ל יין בדרך שכרותו יין והוא שכר. נבלה וטרפה נבלה שיש במינה טרפה. ובב"ק (ד':) וכי תימא פרוטי קמפרש מאי מבעה הבער). ומקשה שא"כ גם במ"ש וזרעתי את ב"י זרע אדם וזרע בהמה. הי"ל לפרש כן. שהוא שם מורכב זרע אדם שהוא בהמה. ומשיב שא"כ לא היה לו לכפול מלת זרע רק לכתוב זרע אדם ובהמה. וה"ש זרע חלקי' קרא: הנה הקימותי לך שמנה נסיכי בני אדם. וזאת תורת האדם. מלבד מה שבארתי פסי"ז בדרך הפשט בפי' ישעי' (ב ט יא. לא ח. מד יג) ובפי' נביאים וכתובים אשר לא' יצאו האדם והמה בכתובי', ואם נתן לך ה' לב לדעת ולראו' עינים. תראה כי דברי חז"ל שקולי' בפלס ומאזנים. ואל תחצוב בורו' נשברי' לגמוי מי המרים אשר לא יכילו המים. כי הם המלא מקור מים חיים:

(א) כבר העירותי למעלה. כי מיסוד חכמינו ז"ל. שכל מקום שמלה אחת (השייכה לבאר שם או פעל אחד) נהפכה ממקומה הראוי והועתקה אל סוף המאמר. ידרשוה תמיד כאלו היא נשוא המאמר בכלל פי"ש: והנה ארתך פה איך שמרו הכלל הזה והדרוש הם תמיד במקום שנעתקה ממקומה

מלה

כפי שהוא כתוב בסדרו לא כפי שהוא מסורס, והלא כתוב מלא מכם במקום נשוא המאמר אדם המקריב יהיה מכם. (וכמו שבארתי באילת השחר כי כן ידרשו ויפרשו זכות כזה תמיד) . ושאלו על שני הדרושים מה שדרש אדם לרבות גרים שהוא קלא מכם וקלא נפרד מהם, כי אינו מהם מצד לידתו והוא מהם מצד עתה, ומן מכם ממעט מומר שהוא אינו מהם מצד עתה, הלא יש לומר ג"כ בהפך אדם ירבה מומר שה"א קלא מהם מצד לידתו ונפרד מהם מצד עתה ומכם מוציא גר שאינו לגמרי מהם מצד לידתו , ת"ש ומה ראית וכו' , ומשיב אחר שריבה הכתוב מיעט , ר"ל הלא א"צ ריבוי רק אם יש שם איזה מיעוט , כי מה שצריך ריבוי על גרים הוא מפני כי ת"ל בני ישראל שע"י שכתוב ב"י , שי"ל דוקא תבניהם ולא גר (כצ"ל) לכן צריך ריבוי ללמד שפי' מה ישראל מקבלי ברית , ולא בא מלת בני בדוקא , ומרבה גרים מן אדם , וא"כ מכם ממעט מומרים שאין מקבלי ברית . וז"ש אי מה ישראל בני מקבלי ברית וכו' ת"ל מכם , ר"ל ואם תאמר שבני ישראל דוקא לא גרים א"כ ל"ל מכם למעטם הלא בלא המיעוט נמעט גרים מב"י , כל שאין ריבוי לרבותם , וע"כ שממעט מומרים שהם אינם ממועטים מב"י . והבן :

ברית, אי מה ישראל בני מקבלי ברית אף מומרים בני מקבלי ברית יצאו גרים שאינם בני מקבלי ברית, ת"ל מכם ועכשיו הא אל תאמר אלא מה ישראל מקבלי ברית אף הגרים מקבלי ברית יצאו מומרים שאינם מקבלי ברית: **יב** אדם כי יקריב יכול גזירה, ת"ל

[הערה] המ' נבוכו מס ק"ל ואיך יוכיח שהוא רשות כמו שהביא הק"א שהם פרושים שונים ודסם דבריהם, והוא לומר שמלות כי יקריב מיותר] :

יב כי יקריב , העברי יציין המאמר התנאי בא' מחמשה דרכים . [א] במלת **כי** , כמו כי תקנה עבד עברי , כי ימכר איש את בתו , [ב] במלת **אם** , אם תקריב מנחת בכורים , אם במחתרת ימצא הגנב , [ג] במלת **אשר** , אשר נשיא יחטא (לקמן) , אשר יצוד ציד חיה (לקמן יז) , [ד] הפעל הבינוני עם ה' הידיעה שטעמו כטעם אשר , המקריב את זבח שלמיו לה' (לקמן ז' כט) , כל הנוגע במת בנפש (במד' יט) , [ה] המקור עם שימוש ב' או כ' , בבואכם אל הארץ , והיה באכלכם מלחם הארץ (במד' טו) , בהרימכם את חלבו (שם יח) . ומבואר אצלינו כי כל שימוש מיוחד בלשון לא יתערב עם זולתו ויש הבדלים דקים ביניהם , כמו שבארנו כ"א במקומו , והמדקדקים אמרו לחלק בין שימוש מלת **כי** ובין **אם** , שמלת **אם** יבא לרוב בדבר אשר הוא ציוי או אזהרה או דבר הרשות ולא ידבק רק בשם ומלת **כי** תמיד רשות . והייתי רגיל לפרש עפ"י דבריהם מ"ש בספרא פה , וכן הוכפל (לקמן פרשה ח' משנה ג') על ונפש כי תקריב קרבן מנחה יכול גזרה ת"ל כי יקריב אינו אלא רשות , וכן בפרשה יוד משנה א' , שר"ל שאם היה כתוב אם יקריב הייתי אומר שהוא גזרה שזה גדר מלת אם , אבל כשכתוב כי יקריב הוא רשות , אבל אחרי הדרישה ראיתי כי מלבד שא"א לפרש דברי הספרא עפ"ז , כי גם על פסוק אם הכהן המשיח יחטא אמר כן בספרא (דבורא דחובה פרשה ב' משנה ז') יכול גזרה ת"ל אם יחטא , וכן אמר (שם פרשה ה' משנה ג') על אשר נשיא יחטא , מבואר שגם מלת **אם** ומלת **אשר** מציינים את הרשות , וזה אמת שכל ארבעה האופנים שיבא בם צורת המשפט התנאי , שהם כי , **אם** , **אשר** , **וה'** הידיעה עם הפעל הבינוני , כולם מציינים הרשות . ויש הבדלים אחרים ביניהם , והוא שכל ציוי תנאיית כשירצה לאמר אם יהיה כך עשה כך , או אם תעשה כך עשה כך , תתחיל תמיד במלת כי , ואם יהיה המאמר ציוי תנאית מוחלקת מכמה חלוקות , אז התנאי הראשון שבו התחלת המאמר יבא תמיד במלת כי , ותנאי החלוקות יתחילו במלת אם . כי תקנה עבד עברי , אם בגפו יבא , אם אדוניו יתן לו אשה , ואם אמר יאמר

תורה אור

מלה הבאה לבאר השם שהוא נושא המאמר . הנה סדר הלשון . כי במשפט מסודר שיבא הנושא לפני הנשוא . כן כל מלות היחוס או פוארי הנושא יבואו תיכף אחר הנושא לפני הנשוא . כמו איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב (לקמן יז ג') , איש מזרעך לדורותם אשר יהיה בו מום (כא יז) , איש איש מבית ישראל (שם ח י"ד יג : ועוד כב יח) , איש איש מזרע אהרן , כל זכר בכהנים . שבכל אלה אם תועתק המלה ממקומה ישתנה המכוון . למשל אם יכתוב כל זכר יאכל אותה בכהנים ידמה שר"ל שהאכילה תהיה בכהנים . וכן ידרשוהו באמת בכ"מ שנסתרס ממקומו : כמו שדרשו פה . אדם כי יקריב (יהיה) מכם . ולא מהליף דתו . וכן במ"ש (ד כז) ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ . שהסדר הראוי ואם נפש אחת מעם הארץ תחטא . דרשו (בספרא דבורא דחובה פרשה ז' מ"ז ובחולין ס' הוריות ב' י"א שבת ס"ט :) מעם הארץ פרט למומר . ושפי' נפש כי תחטא (תהיה) מעם הארץ . ובמ"ש (צו ו' ט"ו) הכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אותה . שהסדר הראוי והכהן מבניו המשיח תחתיו , דרש בספרא (צו פרק ה מג מנחות נ"א :) מנין לכ"ג שמת ולא מינו אחר תחתיו שתהי' מנחתו קרבה משל יורשים ת"ל מבניו יעשה אותה . ומלת מבניו שייך אל נשוא המאמר וכיוצ"ש . ובמ"ש (תצוה כ"ט) שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו . שראוי לאמר הכהן מבניו . דרש בספרא (צו שם משנה ב') מלמד שבנו קודם לכהונה , ודרש הכהן תחתיו יהיה מבניו . ובמ"ש המקריב את דם השלמים ואת החלב מבני אהרן . דרש (בספרא צו פט"ז מ"ע חולין קל"ג) כל מי שאינו מודה בעבודה אין לו חלק בכהונה , ר"ל המקריב וכו' (יהיה) מבני אהרן מודה בעבודה כמוהם . ובמ"ש וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה באזרח ובגר . שראוי לאמר וכל נפש באזרח ובגר אשר תאכל . דרש בספרא (אחרי פרק י"ב מי"א) את שאסורו בוא באזרח ובגר יצא מליקה . שפי' באזרח ובגר אוסר לנבלה וטרפה הסמוך לו : וכן במ"ש כל איש אשר בו מום מזרע אהרן . דרש בבכורות (דף מ"ג) מום השוה בזרעו של אהרן . ור"ל מום שהוא בזרע אהרן . ועיין באילת השחר פרק כ"א כלל

יאמר העבד (שמות כא) . וכי ימכור איש את בתו , אם רעה בעיני אדוניה , ואם לבנו ייעדנה , ואם שלש אלה לא יעשה לה . וכן נמצא בכ"מ , וזה יהיה לך למופת לדעת ע"י חבור הענין בכללו . למשל פה שהתנאי הכולל לכל הפרשיות הוא אדם כי יקריב שכולל עולה ושלמים, ואח"כ מבאר פרטי החלוקות , אם עולה קרבנו , ואם מן הצאן , ואם מן העוף , ואם זבח שלמים קרבנו , ואם מן הצאן , ואם עז קרבנו . (ופרשת מנחה שמתחלת במלת כי , הוא מאמר מופסק בפ"ע מוסגר באמצע . כי במ"ש כי יקריב קרבן מן הבהמה . אינו כולל מנחה) , וכן בדיני החטאת (פרשה ד') התחיל התנאי הכולל נפש כי תחטא בשגגה , ואחריו חלוקות פרטיות מצוינים במלת אם , אם הכהן המשיח יחטא , ואם כל עדת ישראל ישגו , (אשר נשיא יחטא מלת אשר בא לדרוש כמש"ש) , ואם נפש אחת תחטא , ואם כשב יביא קרבנו , וכן תמצא בכ"מ. שמלת כי בא תמיד בתחלת המאמר ומלת אם בפרטי החלוקות , והטעם לזה , כי יש הבדל בין מלת כי ובין מלת אם , כשמשמשים בלשון אי , שמלת אם מורה תמיד הספק והחלוקה , ובא לפעמים עם שני החלוקות , אם תטיב ואם לא תטיב , אם השמאל ואם הימין , אם ישכם עושים חסד ואמת ואם לא . ולפעמים מזכר רק חלוקה אחת והשני מובן מעצמו . אם יש את נפשכם לקבור את מתי , אם ישך גם מצליח דרכי , דבר בלשון ספק . באשר היה במחשבתו ספק בדבר , אבל מלת כי ישתתף עם מלת כאשר , שמדבר בדרך ודאי כאשר יהיה זה יהיה זה , ובב"ר (פרשה ע') אם יהיה אלקים עמדי ר' אבוה ור"י , ח"א מסורסת היא הפרשה , וח"א על הסדר נאמרה , מאן דא' מסורסת היא , שכבר הבטיחו הקב"ה והוא אומר אם יהיה אלקים עמדי , אתמהא , מ"ד על הסדר נאמרה מה מקיים אם יהיה אלקים עמדי , אלא כך אמר יעקב אם יתקיימו לי התנאים שא"ל להיות עמי ולשמרני אני אקיים את נדרי , מבואר שק"ל איך אמר מלת אם שמורה ספק והקב"ה הבטיחו , לכן ח"א שהפרשה מסורסת ואמר זה קודם ההבטחה , ומ"ד על הסדר נאמרה ס"ל שהוא מלת החלוקה ומכלל הן אתה שומע לאו . שלא יחול עליו חיוב הנדר רק אחרי יקיים ההבטחה , ומגד זה לודק מלת אם שמגביל לנדרי החלוקה . (וכפי הנראה זה תלוי בפלוגתא דר"מ ור' חנינא ב"ג בקדושין (דף ע"ב) אי בעינן תנאי כפול , דלמ"ד לא בעינן תנאי כפול במ"ש אם יהיה אלקים עמדי רצוף התנאי שכנגדו ואם לא לא יקיים הנדר ואין פה מקומו להאריך בזה) , ולכן בתחלת המאמר התנאי יתחיל תמיד במלת כי , אחר שענינו כאשר תעשה כך , ולא כספק , כי מדבר על הגד שיהיה הדבר , ופי' אדם כי יקריב כאשר יקריב , כי תקנה עבד עברי כאשר תקנה . אבל החלוקות שבאמצע המאמר בא בהם מלת אם שמורה החלוקה והספק , (ועיין לקמן (ס' שנפ) על ואם נפש כי תחטא דבר נפלא מחכמת רבותינו בזה) , וכן גם במאמר פרטי יש חילוק זה , כמ"ש בר"ה ואר"א (פרשה פ') כי ידבר אליכם פרעה , אם ידבר אליכם פרעה אין כתיב כאן אלא כי ידבר , עתיד הוא לומר לכם כן , ר' יב"ש אומר כהוגן הוא מדבר , ר"ל שממלת כי מבואר שדבר בדרך החלטה , כאשר ידבר , מגד שידע שידבר כן , או מגד שהסברה נותנת שידבר כן לרב"ש , וזה שאמר כהוגן הוא מדבר , ולכן לא תפס לשון אם שהוא לשון ספק . ובמכלתא (פרשה בא) והיה כי יאמרו אליכם בניכם בשורה רעה נתבשרו שעתידה תורה להשתכח , שמלת כי מורה שעתידים לומר כן , ובספרא (בהר פרק ד' משנה ה') וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית עתידים אתם לומר , וכן במ"ש והיה כי יביאך כי תבואו אל הארץ , כולם מלשון כאשר , ולא יכול לאמר . **אם** , שאינו ספק רק ודאי שיבואו , (ומ"ש בספרא וספרי עשה מצוה זו שבשבילה תכנס לארץ , מוסד על הבדל אחר בין כי ובין כאשר באמרנוהו במקום אחר והארכנו בדברי רש"י ותום' ר"ה ע"ב' גיטין ל' ואין כ"מ) , ומה שמצאנו מלת אם במקום כאשר , אם יהיה היובל , אם תקריב מנחת בכורים , אם כסף תלוה . כמ"ש רש"י ותום' בתקומות הנ"ל , יש בו גדר אחר יתבאר לקמן , ובכלל זה בין מלת כי בין מלת אם שניהם יורו על הרשות לא החובה , ובמכלתא (סוף יתרו) רי"א כל אם שבתורה רשות חוץ משלשה , ויתבאר לקמן (ס' קמח) . ובספרי (תצא) כי תצא למלחמה במלחמת הרשות הכתוב מדבר , ובשבועות (דף מט ב') א"ר אמי כל שבועה שהדיינים משביעים אותו אין בו משום שבועת בטוי שנא' נפש כי תשבע מעצמו , כדר"ל דא' ר"ל כי משמש בארבע לשונות וכו' . וברכה (לו פ"מ) כל המצות כתוב בהן כי תראה כי תפגע כי יקרא , אם באת מצוה לידך אתה זקוק לעשותה ואם לאו אי אתה זקוק לעשותה וכו' , וכן הכלל שנתנו המדקדקים להלק בין **כי** ובין **אם** שמלת אם לא ידבק רק אל השם , אינו נכון כי ידבק גם אל הפעל , ואם יראנה הכהן , ואם פשה תפשה , ואם שכב ישכב איש אותה , וכדומה , ויש לי בזה יסודות נאמנים מתי ידבק אל השם או אל הפעל יתבאר לקמן . וכן מלת אשר הבא במשפט התנאי וכן הביטוי עם ה' הידיעה בלשון היא ג"כ רשות , ואיש אשר יטמא ולא יתחטא, גאיש אשר יגע במשכבו , הנוגע בנבלה לכל נפש אדם . ובמכות (דף ח') אמר רבא ואשר יבא את רעהו ביער מה יער דאיבעי עייל ואי בעי לא עייל אף כל מצוה מי סגיא דלא עייל , א"ל רב אדא ב"א וכל היכא דכתיב אשר דאי בעי הוא אלא מעתה ואיש אשר יטמא וכו' את מצוה דלא סגי דלא מטמא וכו' , שאני התם וכו' , והגדר שבין שימוש מלת אשר למלת **אם** וכי , בארתי לקמן (ועי' באילת השחר פרק יא שן כל' לו עד כלל קמ) . לא נשאר לנו דבר שילין תחיוב במשפט התנאי רק המקור עם ב' או כף בראשו , שהוא

ת"ל כי יקריב אינו אלא רשות: **יג קרבן לה'** שיקדים הקדשו להקרבתו דברי ר' יהודה אמר

גדל מיתר רעיו שאם בא על תנאי עתידי יהיה באחד מג' פנים, [א] לפעמים מורה על התמדת הזמן שמלבד זה ישתתף עם ההוה, בבואם אל אהל מועד ירחצו מים (שמות כ"ח), ר"ל בכל עת בואם,

[ב] להורות על התכיפה, וכמ"ש בספרי (פ' שלח) בבואכם אל הארץ א"ר ישמעאל משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה שבכולהו כתב כי תבואו וכאן כתב בבואכם ללמד שנתחייבו בחלה מיד ובארתי זאת במק"ם,

[ג] בא כן אם פעולת התנאי הכרחי, בין מצד עצמו, כמו בקצרכם את קציר ארצכם, בין מצד חיוב התורה, בהקריבכם מנחה חדשה, בהרימכם את חלבו, וזה כוונת הספרא בארבע מקומות הנז' למעלה, שאם היה צווי מחויבת להקריב. עולה או מנחה הי"ל אדם מכם בהקריבו קרבן, ונפש בהקריבה קרבן מנחה, וכן אם היה חטאת המשיח והנשיא דבר שמחויב בטבע הי"ל הכהן המשיח בחטאו, הנשיא בחטאו, בדרך המקור, אבל אחר שהשתמש במלת **כי** ובמלה **אם אשר**. מורה שהתנאי אינו מחויב לא מצד צווי ה' ולא מצד טבע הענין, ובתנחומא (פ' ראה) כי יכרית זש"ה קוה אל ה' וכו'. מהו כי יכרית (ר"ל הלא הי"ל בהכרית עם ב' ומקור) על תנאי הוא שאם ישמרו התורה, ובכ"מ שאתה מוצא כי על תנאי הוא, כי יקרא קן צפור, כי תצא, עכ"ל. וראה דבר פלא שבכל ספר ויקרא וגם ספר במדבר שמדבר במצות שבין אדם לאלקיו יקדים תמיד השם למלת כי (שמשמעו אשר) הבא אחריו, לא כן בפ' משפטים ובספר דברים שמדבר ממשפטים שבין איש לרעהו יאמר כי יכה איש כי יגח שור כי ימצא איש וכדומה. וזה רצוף בטבע הלשון שהמשפט המוטל על האדם מצד אלקיו יספרנו בדרך חיוב, ר"ל שאיש שירצה לקיים מצוה פלונית או שעבר עבירה פלונית כך וכך דינו, וע"כ יקדים את הנושא אל המשפט ממנו, כי ידבר מדברים המוטלים עליו מצד מצות אלקיו, ולא כן במשפטים בין אדם לאדם, יקדים הפעל, כי יקרה לאיש כך וכך אז משפטו כך וכך, כי אינו דבר רצוי או מחויב אל האיש, רק הדבר תלוי מצד מקרה הפעולה ועסקי בני האדם. ויען שיש לטעות שבכל אלה שהקדים את הנושא אל מלת כי שהוא גזרה וחיוב גמור, ביאר בספרא שבכ"ז הוא רשות, שאם היה חוב גמור לא ידקדק מלת כי, רק הקדים הנושא מצד שהוא מצוה שבין אדם למקום.

ופי' אדם שרוצה לקיים מצוה זו להקריב קרבן כך וכך דינו:

[הערה] [אם פורש דבר נמצא לדרוש הזה]

יג יקריב קרבן. מבואר אצלינו כי בכ"מ שבא שם הפעל מוסף אל הפעל בא לדרוש. ובארנו דרכי חז"ל בתורה אור. ואחד מיסודותיהם כי השם מורה שהדבר כבר ישנו במציאות ולכן בשם יקרא, וזה הפך הפעל שהדבר מתנועע לצאת אל המציאות ולהתפעל, וע"כ מורה שכבר קדם לו מציאות קודם הפעולה. שכבר הוא קרבן לפני ההקרבה. וז"ש שיקדים הקדשו להקרבתו. ומ"ש בנדרים (דף ט') שהלל היה מביא כבשתו כשהוא חולין לעזרה ומקדישה, פי' הר"ן שם שהיה מקדישה בפתח העזרה (א):

תורה אור

(א) כתב הראב"ע (פרשת שמות) וז"ל דע כי כל הפעלים עוברים או עתידים שם הפעל בכתם, פי' שם נגזר מן הפעל שהוא תמיד הוא נשמע מכח הפעלים. כמו והנה ברכה ברך, וברך ולא אשיבנה. והטעם, וברך ברכה, והכה והרוב יועלים תקום, והשלם תקום עלם. וכ"כ הרד"ק במכלול (ד"ס דף מ"ד) וז"ל ואחר אשר נגזר הפעל מן השם כשיאמר הפעולה א"צ להזכיר השם, כי הפעולה הוא השם, כמו שתאמר, שמר אמר, אבל השמירה והמאמר, אלא שלפעמים בא כן והוא תוספת באור, או בא כן לחזק הפעולה, כמו קצף ה' על אבותיכם קצף, ר"ל קצף גדול. וכן עבות שבת. ומעלה מעל. יאסף נאסף. בלוע בלע. מהמטר עליו מטר. בוגדי בגד. עשקו עשק. גזלו גזל. שערו שער. יבושו בושת. וינוס דוד נוס. ומשול משל. מזריע זרע. והדומים להם. עכ"ד:

אבל חז"ל על דרכיהם נגה אור ולא נמשש כעור באפלה. ויש שם גדרים מיוחדים מיוסדים על יסודי המליצה: (א) הנה יש הבדל בין השם ובין הפעל. כי הפעל מורה שהפועל עוסק להוציא הדבר אל המציאות. והשם מורה שהדבר כבר נמצא במציאות ונקרא בשם. ולפ"ז בעת הפעולה א"א שיקרא בשם. וכשימצא השם עם הפעולה מורה שכבר היה לו מציאות קודם הפעולה. כמ"ש בברכות (דף י"ח) יומת המת. חי הוא, אלא כמה שעיקרא. ובירושלמי (פרק היה קורא) כי לא אתחשן במות שמה וכי שעה מת, אלא אלו הרשעים שקרוים מתים, כי בעת פעולת המיתה לא ידקדק לקראו כבר בשם מת. ובשבת (דף ל"ב) כי יפול הנופל ראוי זה ליפול מששת ימי בראשית שעדיין לא נפל וקראו נופל. ומהר"ש אלקוואלצי בספר

ערוגות הבושם (פרק כ"ד) כתב. ופעמים יתן שם ותואר מה לנושא ע"ש סופו. עפ"י שני עדים יומת המת. ובגדי ערומים תפשיט. ותקח הבלק ותלש. קחי ריחים וטחני קמח. אבל הז"ל תפסו את הפשט בכ"מ, כמבואר אצלינו שיסודי הדרוש נשענים על פשטות הפשט. ואמר במד' איכה (פ' ממרום שלח אש) קחי ריחים וטחני קמח כל עמא טחנין חטין ואת טחני קמח וכו', אלא קמחא טחינא טחינת קרתא דירושלם אתקיפתא וכו', והובא בסנהדרין דף צ"ו ובברכות (דף נ"ה) הראי אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה שנא' יהב חכמתא לחכימין, וכן במד' קהלת (פ' כל הנחלים) לא הוה צריך קרא למימר אלא יהב חכמתא ללא חכימין וכו', ועיין נכנה גם הדרוש בספרא פה. אחר שאמר יקריב קרבן מורה שכבר הוא קרבן ר"ל הקדש קודם הקרבתו. ובחולין (דף כ"ח) וטבוח טבח פרע להם בית השחיטה. פירשו טבוח שבית ופרע את הטבח ר"ל בית השחיטה הטבוח. ובנדרים (דף י"ג) כי ידור נדר עד שידור בדבר הנדור. ושם (דף ג') נזיר להזיר שהנזירות חל על נזירות. ושם (דף ל"ט) אם בריאה יברא ה' אם בריאה מוטב ואם לאו יברא ה'. ובספרא אמור (פ"ד מ"ד) ויבמות (דף כ"א) ושמרו את משמרתי עשו משמרת למשמרתי. וישב ממנו שבי (במדבר כ"א) פרש"י עפ"י המד' אינה אלא שפחה אחת, ר"ל שבו מה שהי' שבי כבר. ובב"ר (פ' ס"א) ולבני הפלגשים נתן אברהם מתנות שם טומאה מסר להם. ר"ל נתן דבר שעומד לתתו ובלא לעכבם אצלו. ושם (פס"ג) ויזד יעקב נזיד תבשיל של עדשים לנחם אבל. ר"ל העומד לנזיד ומיוחד לכך. כל אלה הדרשות מיוסדות על כלל הזה, שהשם

יד אמר ר' שמעון מנין שלא יאמר אדם לה' עולה, לה' מנחה, לה' שלמים, ת"ל קרבן לה'. הלא דברים ק"ו ומה מי שהוא עתיד להתקדש אמרה תורה לא יזכיר שם שמים לבטלה על הקרבן, על אחת כמה וכמה

יד קרבן לה'. מצאנו פעמים הרבה שיקדים שם הנושא שאליו ושבשבילו יעשו את הפעל, לפני שם הפעל. כמו ויעש ה' לאדם ולאשתו כתנות עור, וישע ה' לקין אות, וישקול אברהם לעפרן את הכסף. וזה תלוי כפי מחשבת המדבר, שדרך המליצה להקדים את המלה שהיא עקר בכוונת המדבר אלא אם המלה שהיא עקר כ"כ, כמו שבארנו זאת במקומות רבות (וכמ"ש באילת השחר פרק כ"ב). למשל ותהר בלהה ותלד ליעקב בן (בראשית למ"ד ד'). ותהר עוד ותלד בלהה בן שני ליעקב (שם ז'). בפעם הא' עקר החידוש שילדה ליעקב, ובפעם הב' עקר החידוש שילדה בן שני. וכן (שם יו"ד) ותלד זלפה ליעקב בן. ושם (י"ב) ותלד זלפה בן שני ליעקב. וכן שם (י"ז י"ט). הקדים מה שהוא רבותא יותר, אך (שם י"ח יו"ד) והנה בן לשרה אשתך, ושם (י"ד) ולשרה בן. שנגד מה שצחקה האף אמנם אלד השיב כי לשרה יהיה הבן, ומלת לשרה הוא החידוש. יתויב מזה כי במקום ששם הפעל נודע מן הפעל ולא בא רק לבאר את הפעל ראוי שיבא מאוחר. כמו וינגע ה' את פרעה נגעים. לא תשיך לאחיך נשך כסף. כי תשה ברעך משאת מאומה. ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית. כי בכל אלה שם הפעל מבואר בהפעל עצמו ואין בו חידוש להקדימו, ולפ"ז היה ראוי גם פה שיאמר כי יקריב לה' קרבן, כי שם קרבן אין בו חידוש ונודע בפעל יקריב, **אולם** אחרי העיון ראיתי כי בכ"מ שתיוחס הפעולה אל ה' ובעבורו יקדים תמיד שם הפעל לפני שם ה'. כמו להניף תנופה לה', להקטיר אשה לה', כי ידור נדר לה', ויבן נח מזבח לה', וכן תמיד, לבד בשתים שלש מקומות שיצאו מן הכלל לצורך, כמו לכל נדריהם ולכל נדבותם אשר יקריבו לה' לעולה (ויקרא כ"ב ב'), ושם מלת לעולה הוא נשוא המאמר כמבואר בספרא (אמור פרשה ז' מ"א) ומנחות (ע"ג) כמו שיבואר שם, וכן מראשית עריסותיכם תתנו לה' תרומה (במדבר ט"ו כ"א), דרים בספרי (שלח פסקא ק"י) שיהיה בה כדי מתנה לכהן, ומלת לה' הוא קוטב המאמר שיהי' ראוי לה' והוא א' מכ"ד לבעה"ב וא' ממ"ח לנחתום. וכמ"ש (במדבר י"ח כ"ד) כי את כל מעשר ב"י אשר ירימו לה' תרומה, דרים ביבמות (דף פ"ו) שמעשר דינו כתרומה דאסור לזרים לר"מ או דטובל לרבנן. אבל במאמר הפשוט בא מלת לה' מאוחר כמ"ש (י"ט) תרימו תרומה לה'. וכן אמר תמיד, מנחה לה', שלמים לה', ובארו חז"ל הטעם משום דאין ראוי להזכיר השם על דבר ריקן, ולכן מקדים הדבר המקודש שעליו יחול שם ה' (ומזה הוכחה למזכירים השם לבטלה). ומה שכתוב בספרא ומה מי שהוא עתיד להתקדש

תורה אור

מורה על דבר שעומד במליאות טרם העשות הפעל לא על הדבר שמתהוה בעת עסק הפעולה שזה עומד בין המליאות והעדר וכמו פלאי עדיין על גמר הפעולה :

דרך ב לפעמים יפרשו שבא השם להגביל את הפעל ולתת בו גבול וגדר, וזה בכמה אופנים. (א) לפעמים בא להגביל כמות הפעל, וזה בפעלים שבלתי מוגבלים בכמות ויוכל יעשו פעם אחר פעם, ובא השם לבאר שיעשו רק פעם אחד. כמ"ש בספרא (צו פרק ט"ז מ"ב) להניף תנופה, אחת ולא שתים. כי פעל הניף אינו גודר כמה פעמים יניף, והשם היחיד גודר שיהיה רק תנופה אחת. וכן אמרו בספרא (אמור פ"א מ"א) ובמכו' (ד"כ) לא יקרחו קרחה לחייב על כל קרחה וקרחה', ובספר' (שם) לא ישרטו שרטת נחייב ע"כ שריטה ושריטה. ולפעמים בא השם להגביל איכות הפעל, שלפעמים מוצג הפעל רחב וכולל יותר מן השם, כמ"ש בספרא (אמור פרשה יו"ד משנה ד') וקצרתם את קצירה ולא סקעניות ולא השחת, שפעל קוצר כולל כל העוסק בו פעולת הקצירה אבל בשם קציר לא נקראת רק התבואה לבד. ובגמ' (סוטה כ"ג ב"ק לח: הוריות יו"ד) א"ר אין הקב"ה מקפח שכר ברי' וכו' דאלו בכירה וכו' אמר הקב"ה אל תתגר בם מלחמה מלחמה הוא דלא הא אנגריי' עביד בהו. צעירה וכו' אמר אל תתגר בם כלל אפי' אנגריא לא, ובמכילת' (דף י"ט) וחגותם אותו חג לה' ממעט לב"ש עולת ראיה', שפעל וחגותם כולל, ושם חג פורט רק החגיגה :

ובמקום שהשם והפעל שוים בגדרם פי' תמיד שהשם בא להוסיף ולרבות איזה דבר, כמ"ש בספרא (בהר פ"ג מ"א) וכי תמכרו אין לי אלא קרקעות מנין לרבות כל דבר ת"ל ממכר. ושם (ויקרא דבורא דחובה פרשה י"א משנה ה' ו' ז') כי תמעול מעל ריבה, ושם (פכ"ב משנה ס') תשלומי כפל וכ' מנין ת"ל ומעלה מעל ריבה. ובספרי זוטא הובא בילקוט נשא ומעלה מעל דגזל הגר לרבות הנשבע בשם לשקר והמקלל.

ובנדרים (דף ג) נזיר להזיר לעשות כנויי נזירות כנזירות וידות נזירות כנזירות, וכן לקמן סי' כף, ובכ"מ :

וכ"ש במקום שבא איזה גדר בהשם שאז מדרך הלשון שיבא השם עם הפעל לבארו, וינגע ה' את פרעה נגעים גדולי'. וירח את ריח בגדיו. ויחרד יצחק חרדה גדולה. ויצעק צעקה גדולה. ואראה את המראה הגדול הזה. וכדומה. ואמרו חז"ל (ספרי פ' תצא ובכ"מ דף קט"ו) כי תשה אין לי אלא מלוה מנין לרבות שכר שכיר והקפת חנות, ת"ל משאת מאומה. וכן כשבא השם בכינוי כמ"ש ביומא (דף פ"א) א"ל (שמוסיפים מחול אל הקדש) אלא יוהכ"פ שבתות וי"ט מנין, ת"ל תשבתו שבתכם הא למדת כ"מ שנאמר שבת מוסיפים מחול על הקדש. ואמר בספרי (תצא פ' ש"ב) אין לי אלא מעשר שני שבו דבר הכתוב שאר מעשרות מנין ת"ל את כל מעשר תבואתך ריבה. ולפעמים קבלו בו איזה היקש, כמ"ש (בספרי תצא ס' רס"ד ור"ה דף ה') כי תדור נדר נדבה מנין נאמר כאן נדר ונאמר להלן נדר וכו'. ובספרא פ' ערכין (פרשה ג' משנה ג') עיי"ש :

ולפעמים ידרשו בו דרושים אגדיים, וישמתו לשם שמות מענין שתיהם (יומא דף ע"ס). וידר יעקב נדר לאמר, לאמר לדורות שיהיו נודרים בעת צרה (ב"ר פ' ע'), פי' לאמר נדר, לאמר שינדרו, (ועיין באילת השחר ס' ל"ז ל"ח עיינתי דרושי הספרא בזה) ושאת לכך בכללים שבארתי בענין קדימת המקור אל הפעל, שהגם שהוא דרך הלשון בכ"ז דרשו כפי משמעותו, וזה תלוי בפלוגתא אי דברה תורה כלשון בני אדם כמ"ש שם בשבועות וכן כהן. כמ"ש בנדרים (דף ג') מ"ש גבי נזירות דכתיב נזיר להזיר גבי נדרים נמי הא כתיב לנדור נדר אי כתב נדר לנדור כמו דכתיב נזיר להזיר כדקאמרת. השתא דכתיב לנדור נדר ד"ת כלשון ב"א. סניתא למ"ד ד"ת כלשון ב"א אלא למ"ד לא ד"ת כלשון ב"א וכו' דריש לה לעשות ידות נדרים כנדרים. ונזי' להזיר דרש שכנויים חל על נזירות :

להתקדש. כ"ה בב"ר (פ"א). ובנדרים (דף י') גרים. ומה זה שלא נתכוין אלא להזכיר ש"ש על הקרבן. אך כפי גירסת התוספות שם. ולימא קרבן לה', דלמא אמר לה' ולא אמר קרבן. אבל בגירסא ישנה כתוב. דלמא אמר לה' קרבן. וא"כ אף שאומר לה' קרבן ומקדים בשמה מ"מ אינו נכון דאין להזכיר את השם על דבר ריקן. וכ"מ בדברי המאירי בחדושיו לנדרים. וכן אמר בחולין (דף נא). דישראל אין מזכירין את השם רק אחר ב' תיבות. וכן מבואר בספרי (האזינו פסקא שו) כי שם ה' אקרא מניין למדין שלא הזכיר משה שמו של מקום אלא לאחר כ"א תיבות וכו' רשב"י אומר מנין שלא יאמר אדם לה' עולה וכו' ומה אלו שהם מקודשים לשמים אמר המקום לא יחול שמי עליהם עד שיוקדשו וכו', ובמ"ס יומא (דף לט) שהי' הכ"ג אומר לה' חטאת כבר העירו בחו"י שם:

וכמה שאן מזכירים ש"ש לבטלה. **טו** (ה) ר' יוסי אומר כ"מ שנאמר קרבן אמור ביו"ד ה"א שלא ליתן פ"פ למאינים לרדות: **טז** (ו) קרבן לה' בהמה, יכול אף חיה שהיא קרויה בהמה שנאמר זאת הבהמה אשר תאכלו שור ושה וכו' איל וצבי ויחמור, ת"ל בקר וצאן, יכול לא יביא ואם הביא כשר, למה"ד למי שא"ל רבו לך והבא לי חטים והלך והביא לו חטים ושעורים הרי זה מוסיף על דבריו, ת"ל בקר וצאן תקריבו אין לך בבהמה אלא בקר וצאן בלבד, הא למה זה דומה למי שא"ל רבו אל תביא לי אלא חטים הא אם הוסיף זה על החטים ה"ה עובר על דבריו: **יז** (ז) מן הבהמה להוציא את הרובע ואת הנרבע. והלא דין הוא מה בע"ם שלא נעבדה

טו קרבן לה', בכ"מ שנז' שם קרבן נז' שם ה' (מלבד ויקרא כ"ג י"ד) לא שם אלקים, כי כת מגלי שר"י היו מאמינים כי נמצאו שני התחלות, התחלה אחת שהוא שורש אל הטוב ומאתו שלא טוב וחסד הוי' ומציאות, והתחלה אחרת שהוא שורש אל הרע, ומאתה שלא העדר ומות רע והפסד. ורוב קרבנותיהם שהיו מקריבים היה על הכוונה לתת אל כח המעדיר והרע חלקו ע"י שמחת הח' והשחתתו ולכפר כעסו בזה, והתורה האלקית שבאה לבער הדעות הזרות מאתנו הזהירה זובח לאלהים יחרם, כי הקרבן לא בא לפייס מדת הדין רק אל בעל הרחמים המרחם על מעשי ידיו ובלתי חפץ בהשחתתם, והענין כי מצד הדין לא היה ראוי שיתכפר החוטא בקרבן רק נפש החוטאת היא תמות, רק מחסד ה' יקבל גוף הבהמה מחיר גוף האדם, וזה הענין הראה בעקדת יצחק, שצוה לשחטו כי כן מהדין ואח"כ קבל את האיל תחתיו מצד הרחמים, וע"כ בכל פרשת העקד' נז' שם אלקים ומן מעשה האיל עד סוף הפרשה כתיב שם הוי', וזה שאמר ר' יוסי שלא ליתן פ"פ למאינים היינו לכת מגלי שר"י:

[הערה]. איך דרש מן בקר וצאן ב' דרשות (א) שלא יביא (ב) שאם הביא פסול. ואם דריש בקר וצאן הנאמר אח"כ שלא צריכי לגופי'. והק"א לא מצא מענה לזה. ומה זה שאמר במשל שהביא חטים ושעורים ה"ז מוסיף והא שם מביא מין אחר ואיצו מביא בהמה רק חי']:

טז מן הבהמה וכו'. אחר שלא נמצא מין בהמה טהורה רק בקר וצאן, כי זולתם מהבהמות הביתיות (כמו הסוס והפרד הגמל והחמור שקרוים בהמות כמ"ש (מ"א י"ח ה') ונחיה סוס ופרד ולא נכרית מן בהמה ובנחמי' (ב' י"ב) את הבהמה אשר אני רוכב) הם טמאים וא"צ להשמיענו שלא יקרבו למזבח, א"כ מה שפרט מן הבקר ומן הצאן מיותר לכאורה. אמנם באמת בארנו (בפ' שמיני ס' ס"ו) כי שם בהמה בהנחתה המורחבת תכלול גם החיה, כמ"ש זאת הבהמה אשר תאכלו ומפרש חיות איל וצבי ויחמור, ואם יכתב מן הבהמה לבד נטעה שגם חיה בכלל, וכן ה"י מן בעירא דכיא, מן תורי ומן ענא ולא מן חיתא. אולם אחר שחשב מינים הנקרבים בעולה ושלמים, כמ"ש אם עולה קרבנו מן הבקר ואם מן הצאן, וכן בשלמים אם מן הבקר הוא מקריב אם כבש ואם עז, הלא נדע שלא נצטוה להקריב מינים זולתם, אך שם מדבר מן החיוב החיובי ולא נדע מזה רק שאין חיוב להקריב חיה ולא שיש איסור להקריב, כי בכל הקרבנות יאמר דרך החלטי מה יביא, כמ"ש והביא פר בן בקר, והביא את אשמו איל תמים, לא כן בעולה ושלמים שאמר דרך תנאי, ידוע שהשמדים התנאים לא יבללו מה שלא נז' בתוך התנאי, ולכן אמר בספרא (פרשה ו' מ"א) ואם מן העוף עולה ולא העוף זבחי שלמים, הרי דאע"ג דבשלמים כתיב אם מן הבקר ואם מן הצאן נוכל לטעות שבכ"ז יש בידו להקריב עוף, וז"ש בספרא ת"ל בקר וצאן (כיון על אם מן הבקר ואם מן הצאן), יכול לא יביא ואם הביא כשר וכו' ת"ל בקר וצאן תקריבו, שהוא פרט אחרי הכלל רק בקר וצאן אבל זולתם אסור להקריב, ומ"ש הרי זה מוסיף על דבריו פי' דה"א שמ"ש מן הבהמה תקריבו היינו שלא הטריח עליהם להביא קרבן מחי' כמ"ש במד' ומי לא הטרחתי עליהם להביא קרבן מחי' אלא מבהמה שברשותך, ומ"מ אם רוצה לטרוח ולהביא חי' שיש בה טרחה יותר הוא מוסיף על דבריו, וגם למ"ד (כתובות דף נ"ח ומעילה דף כ"ף). דבאמר לשלותו זיל זבין לי לתכא וזבין לי' כורא מעביר הוא, בכ"ז בכה"ג מוסיף הוא, כמש"ש הכא במ"ע, דלאיי לי' שם שם בשלם' (כמ"ש מיושב ק' התוס' זבחים דף ל"ד ד"ה שאינו אלא עיי"ש):

יז מן הבהמה מן הבקר. דע כי שם עלם כללי. כשבא בה"א (ואינו ה"א הידיעה על איש מהמין

נעבדה בו עבירה פסול מע"ג המזבח. הרובע והנרבע שנעבדה בהן עבירה אינו דין שיפסלו מע"ג המזבח. הרי שור שחרש עם החמור יוכיח שנעבדה בו עבירה וכשר ע"ג המזבח. (ח) לא א"א בשחרש שור עם החמור שאינם חייבים מיתה תאמר ברובע ונרבע שבן ח"מ. טול לך מה שהבאתה. א"ל אלא כשנעבדה בו עבירה ע"פ ב' עדים נעבדה בו עבירה ע"פ ע"א או ע"פ הבעלי' מנין, א"ר ישמעאל הריני דן ומה אם בע"מ שאין יעידת ב' עדים פוסלתו מן האכילה יעידת ע"א פוסלתו מן ההקרבה. רובע ונרבע שיעידת ב' עדים פוסלתו מן האכילה אינו דין שתהא יעידת ע"א פוסלתו מן ההקרבה א"ל ר"ע לא א"א בבע"מ שמומו בגלוי תאמר ברובע ונרבע שאין מומו בגלוי לא יפסל מע"ג המזבח. ת"ל מן הבהמה להוציא הרובע ונרבע. (ט) מן הבקר להוציא את הנעבד. הלא דין הוא ומה אתנן ומחיר שציפויהן מותרים אסורים מעל גבי המזבח. נעבד שציפויו אסור אינו דין שיפסל ע"ג המזבח. או חילוף ומה אתנן ומחיר שהן אסורים צפויהם מותרים

שכבר נודע באחד מאופני השואלה) אז הוא מורה על כלל המין. וירא ה' כי רבה רעת האדם, ור"ל כלל מין האדם. ומותר האדם מן הבהמה אין, ר"ל מין האדם על מין הבהמה. אבל כשבא בלא ה' מורה על איש או אישים רבים מן המין אבל לא על המין כלו. כמו ויהי לי שור וחמור. כה תאמרון לאיש יבש גלעד. ואיש ישראל נגש. ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו. מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף. סוחר לחן עובר יש מלאוך. כי נשמדה מבנימין אשה. כל אנש אינש שם המין כדעת הרד"ק במכלול (ד"ש דף ח'), דשא בא בסמיכות אל השרש. סוחר לדון. איש ישראל. יליד ביתו. וא"כ אינו מציין המין רק כמות רב מכללות המין: אנשי יבש גלעד. סוחרי לדון וכדומה. וכן מ"ש ויהי לי שור וחמור לא הי' בידו המין כלו רק שורים וחמורים הרבה. כי ציון כלל המין צ"ל בה"א אחר שהמינים נודעים ומפורסמים. זולת מ"ש תוצא הארץ עץ פרי שהוא שם המין. כי אז נברא המין ולא נודע עדיין. אבל בכ"מ שבא בה' אינו בא על כמות רב סתמי רק על המין כולו, אם לא בשהכמות ידוע כמו כי אם הסוס אסור (מ"ב ז') שהם הסוסים של מחנה ארם שנודע שם. ובמקום שבא כמות סתמי בה' דרשוהו חז"ל. ותעל הצפרדע צפרדע אחת היתה (סנהדרין דף ס"ז), הרי לא רצו לפרשו על כמות סתמי מדכתיב בה"א שמורה המין כולו, ועל כן פי' שהוא שם היחיד הנודע ע"י הפלא שנעשה בו ששרצה כל ארץ מצרים. וכן וירכיבם על החמור, דרשו שהוא שם הפרט החמור הידוע שרכב עליו אברהם. (ורש"י בפי' פי' שירון הצפרדעים קורא בלשון יחידות כמו ותהי הכינם כרחישה. הוא לדעתו שם המקרה המשמש על שונות הדבר וכ"ז שלא כהרד"ק הנ"ל) ולכן במ"ש כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריבו ממנה קרבן (צו ואו) יכוין על כלל המין לא על בהמה פרטית הנקרבת. אבל כשאומר ואם כל בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן (בחקתי כב) יכוין על בהמה פרטית שמוכנת לקרבן, לפ"ז כשרוצה לדבר בשם זה על איש או אישים רבים מכללות המין. ידבר או שיזכיר שם הכללי בה"א כראשו ויוסיף בו מלת מן. כמו וכי ימות מן הבהמה (לקמן י"א ל"ט) מן האדם ומן הבהמה (מדבר ל"א י"ז). מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן (כאן). או יזכיר שם הכללי בלא ה"א ויהי לו צאן ובקר (ראשי' י"ב ט"ז). הצאן ובקר ישחט להם (במד' י"א כ"ב) וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר (דברים ט"ז ב'). ויזבח בלק בקר וצאן (במדב' כ"ב). ויש הבדל ביניהם, כי כשידבר בלא ה"א יכוין על פרט או פרטים מכלל המין יהיה מי שיהיה. כמו הביאה לי ציד, ויהי לי שור וחמור. וכדומה. אבל כשידבר בה"א עם מ.ת מן. יכוין פרק פרטי או פרטים מיוחדים מכלל המין לא כלו. וזה או שיכוין על חלק שגבל. כמו מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה ומן הבהמה וכו' שנים שנים, אחד נפש מחמש מאות מן האדם מן הבקר וכו', שרוצה לומר מספר נגבל, או שיכוין שלא יוכל לקחת כל המין וכל אישיו רק אישים מיוחדים. למשל אם אומר וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר ר"ל כל צאן ובקר שיזדמן. :כשאומר מן הבהמה מן הבקר ר"ל שלא כל המין וכל אישיו תקח. כי יש אישים פרטים בלתי נרצים לקרבן לכן דרשו חז"ל למעט נרבע ונעבד ומוקצה וטריפה. וכן דרשו מן הצאן מן הכבשים ומן העזים למעט חולה וזקן ומזוהם. וכן דרשו ואם מן העוף מן התורים מן בני היונה. מן הבקר דגבי שלמים. וכן תמיד. ובמ"ש תבין מ"ש בזבחים (דף ט') וממאי דבמותר פסח כתיב (ר"ל מה"ש ואם הצאן לזבח שלמים דבר הבא מן הצאן יהיה שלמים) דלמא במותר אשם כתיב, א' רבא א"ק ואם מן הצאן דבר השוה בכל הצאן מתקיף לה ר' אבין בכל אתר את אמרת מן להוציא והכא מן לרבות. א"ר מני ה"נ מן להוציא דלא אתי בן שתי שנים ולא אתי בנקבה. (וכ"ה בירושלמי פ"ה דפסחים ה"ב ופ"ב דשקלים ה"ה). ור"ל אחר שמן הצאן הוא שם המין א"א לפרש על אשם דאינו בא רק מן האילים שהוא מין נמוך מצאן. והל"ל ואם מן האילים. וע"כ בא על פסח שבא מכבשים ועזים ששניהם תחת סוג צאן, וא"א לחשוב לשון אחר. ואמר מלת מן משום דאינו בא מכל אישי המין רק זכרים ובני שנה. (באור משנה ז') והנה מ"ש מן הבהמה להוציא את הרובע והנרבע מן הבקר להוציא את הנעבד. מפרש בגמ' משום דגבי בהמה כתיב

מותרים. נעבד שהוא מותר אינו דין שיהי' צפויו מותר. א"כ נטלת לא תחמוד כסף וזהב עליהם. אני אקימנו. לא תחמוד כסף וזהב בדבר שאין בו רוח חיים. אבל דבר שיש בו רוח חיים הואיל והוא מותר יהי' צפויו מותר. ת"ל מן הבקר להוציא את הנעבד: (י) כשהוא אומר מן הבקר למטה שאין ת"ל אלא להוציא את הטרפה. והלא דין הוא. ומה אם בע"מ שהוא מותר בחולין פסול מע"ג המזבח. טריפה שאסורה בחולין אינו דין שתפסל מע"ג המזבח. חלב ודם יוכיחו שאסורים בחולין וכשרים ע"ג המזבח. מה לחלב ודם שהם מדבר מותר תאמר בטרפה שכלה אסור. מליקת העוף תוכיח שכלה אסורה וכשר ע"ג המזבח. לא א"א במליקת העוף שקדושתה אסרתה תאמר בטרפה שאין קדושתה אוסרתה. הואיל ואין קדושתה אוסרתה לא תפסל ע"ג המזבח. הא אם השבת כשהוא אומר למטה מן הבקר שאין

ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה. וגבי בקר כתיב וימירו את כבודם בתבנית שור. ר"ל שעבודת מצרים היה לעגל שור שהיו עובדים למין הבקר ועז"א מן הבקר ולא כל הבקר. והכריעה לא היה מצד שהוא בקר רק מצד בהמותו שהיו משקעים מעשיהם להתדמות אל הבהמות. ועז"א מן הבהמה להוציא את הרובע, ולזה אמר ר"ש (במשנה י"א) אם נאמר רובע וכו' מבואר שכ"א מיוחד ללמודו. ומקשה שהלא נוכל ללמדו בק"ו מבע"מ שקל שלא נעבדה בו עבירה ופסול כ"ש רובע ונרבע. ומשיב ששור שחרש עם החמור יוכיח שמזה מבואר שמצד שנעבדה בו עבירה אין מוכרח שיפסל. (באור משנה ח') ומשיב פי' שלכן שור שחרש עם החמור אין פסול אף שנעבד בו עבירה מפני שאין חייבים מיתה תאמר ברובע ונרבע שחייבים מיתה, פי' והק"ו הוא כך מה בע"מ שלא נעבדה בו עבירה שחייבים מיתה פסול רובע ונרבע שנעבדה בהן עבירה שחייבים מיתה א"ד שיפסול. ומשיב הוא לך פה שהבאת. ר"ל שמזה לא תוכל לדון רק בשנעבדה בו עבירה בשני עדים. והנה שבזה בר קפרא הוא כמ"ש בבכורות (דף מ"א) וגם שנדע זאת ממשקה ישראל, אלמליך לכילא דשחטו קודם שנגמר דינו. (כ"כ התו' בתמורה דף כח ד"ה סול) (וצ"ע להראב"ד (פ"ד מה' אסורי מזבח ה"ג) שבהמה הרובעת תנוקת פחות מבת ג' שנים אף שאין אסורה באכילה אסורה לגבוה הול"ל דמיירי בה"ג דא"א למילף לה מבע"מ). ומ"ש אמר ר' ישמעאל. בתמורה שם גרים אמר ר' שמעון. וקצת נראה כגי' זו דהא בגמ' שם אמר דדבי ר' ישמעאל למדו רובע ומוקצה מן משחתם בהם מום בם. אך בעכו"ם (דף כ"ג) אמר שגם ר' שמעון יליף מן משחתם בהם. וצ"ל כמ"ש התוס' בתמורה (שם ע"ב ד"ה והא) דמ"ש ר"ש אם נאמר נוגה לדברי ת"ק קאמר. וכן פה לדברי ת"ק קאמר וליה לא ס"ל (ועיין תוס' חולין דף כ"ג ד"ה כי) ומ"ש אמר ליה ר"ע. גרסא זו לא היתה לפני בעלי הש"ס (תמורה שם) ורב ספי אמרה משמיה דנפשיה כמ"ש התוס' שם. ומ"ש לא א"א בבע"מ שמומו בגלוי הקשו התוס' דנימא אתנן ומחיר יוכיחו. ותי' הק"א שפי' מ"ש שכן מומו בגלוי היינו שלכן מועיל ע"א לפסול. וא"כ באמת באתנן ומחיר אין מועיל ע"א לפסלו עיי"ש באורך. וכן תי' בס' ל"ק. ואינו נכון. שע"ז שיועיל ע"א לא בא הלימוד כלל. כי זה תלוי באם יש איסור בדבר ממילא מועיל ע"א אם אין הבע"ד מכחישו ואם מכחישו אינו נאמן. וכמ"ש בקדושין (דף ס"ה) אמר אביי א"ל ע"א שורך נרבע והוא שותק נאמן. וכמ"ש הרמב"ם (פ"ד מה' אסורי מזבח ה"ב) וא"כ מה שע"א נאמן אינו מפני גילוי מומו רק מפני שע"א נאמן באיסורים. וה"ה שנאמן באתנן ומחיר. ומ"ש מפני שמומו בגלוי פי' שלכן אסור לא שלכך נאמן ע"א. אך יש ליישב קושי' התוס' דאם נלמד ע"י יוכיח של אתנן ומחיר לא נדע רק ברובע ונרבע קודם הקדשן שאתנן ומחיר אין חל במוקדשין כמ"ש בתמורה, ולא נדע שאסורים לאחר הקדשן: (פי' משנה ט'). ומ"ש הלא דין הוא. ר"ל אתנן ומחיר אסורים קל שאינו תופס לאסור מה שעליהם דכתיב גם שניהם ולא צפויהם, בכ"ז אסור לגבוה. נעבד שאסורו חמור עד שתופס לאסור הציפוי שעליו מכ"ש שהוא אסור למזבח. ומשיב דאדרבה נדון בחילוף דאחר שנעבד עצמו מותר כ"ש שהציפוי שעליו מותר. דהא ראינו שהציפוי קל מן הדבר עצמו שהרי באתנן ומחיר הגם שהם אסורים צפויהם מותרים. (וק"ו זה נוסה יותר כי איסור הציפוי נגרר מאיסור של גוף הדבר. ומיושב קו' התוס' בתמורה כח ד"ה או). וא"ת הנה כתוב לא תחמוד כסף וזהב. השיב שזה רק בדבר שאין בו רוח חיים. והנה היה עוד מקום לדחות הק"ו הא', שאם נדון ק"ו נאסר גם להדיוט דהא הציפוי אסורה להדיוט, לכך צריך מן הבקר שעי"ז ידעינן שמותר להדיוט דאם אסור להדיוט ל"ל קרא לאסור לגבוה הא כתיב ממשקה ישראל כמ"ש בגמ' (שם דף כח) עיין בתוס' (שם דף כט) ד"ה ופה עוד דרכים שי"ל בזה והדא מתרתי נקיט. (פי' משנה י') ומ"ש שהם מדבר מותר, פי' שכל שאר הבהמה מותרת להדיוט. ומ"ש שקדושתה אסורתה, פי' שקדושתה גורמת שתהי' חלוקה מחולין ולא תותר רק במליקה, ומ"ש ואם השבת, כוונתו על התשובה שהשיב ר"ע למעלה מה לבע"מ שכן מומו בגלוי, וכן השיב כאן שלכן בע"מ אסור מפני שמומו בגלוי. כן פי' במנחות (דף ו'). ומ"ש להוציא את הטריפה. מפרש בגמ' (שם) ובתמורה ד' ח' (שיש ג' קראי בטריפה. ממשקה ישראל על היכא שלא היה לו שעת הכושר מעולם. וכל אשר יעבור תחת השבט לנטרפה ואח"כ הוקדשה. ומן הבקר להקדישה ואח"כ נטרפה):

שאין ת"ל אלא להוציא את הטרפה: **יח** מן הצאן להוציא את המוקצה. ומן הצאן להוציא את הנוגח, א"ר שמעון אם נאמר רובע למה נאמר נוגח ואם נאמר נוגח למה נאמר רובע. לפי שיש ברובע מה שאין בנוגח. ובנוגח מה שאין ברובע. רובע עשה בו אונס כרצון נוגח לא עשה בו אונס כרצון, נוגח משלם את הכופר לאחר מיתה רובע אינו משלם את הכופר לאחר מיתה. יש ברובע מה שאין בנעבד ויש בנעבד מה שאין ברובע. רובע בין שלו בין של אחרים אסור נעבד שלו אסור של אחרים מותר, נעבד צפויו אסורים רובע צפויו מותרים, לפיכך צריך הכתוב לומר את כולם:

פרק

[הערה] אי' דרים ומן הצאן לשני דרשות, ואין ימעט מן הוין, ובכלל צריך לשום לב על סמן הדרשים האלה שיחד לכל אחד מקום בפ"ע, מי הגיד לנו שמן הצאן מוציא מוקצה מן הבקר למעט טריפה וכיוצא]:

יח ומן הצאן. בספרא ובש"ס (ב"ק מ"ם תמורה כ"ח בכורות מ"א נדה מ"א). דרשו ומן הצאן למוקצה ונוגח, ורחוק לפי שרשי הלשון שידרשו משום כפול ע"י הוי"ו, ולדעתי חכמינו ז"ל קבלו הדרשות על שמות המין שבאו אצל קרבנות בה' עם מלת מן שבא למעט כנ"ל בסימן הקודם. ונמצא ד' פעמים מן הבקר, ושמונה פעמים מן הצאן, ונמצא עוד ב' פעמים מן הכבשים ומן העזים. ופעם א' מן הבהמה. כמו שיתבאר והנה מן הכבשים, ומן העזים דגבי פסח מצרים לא דרשי כי היה לשעתו. ועל המותר היה להם דרשות מקובלות ושדרום אח"כ על הפסוקים. ודרשו מן הבהמה מן הבקר ומן הבקר דפה על רובע ונעבד וטריפה. ומן הצאן מן הכבשים או מן העזים שבעולת הצאן דרשו על חולה זקן ומזוהם וכמ"ש בספרא ובגמ' בכורות (דף מ"א) תמורה (דף כח), ומן הבקר דגבי שלמים דרים למעוטי הסיעי שבמעשר כמ"ש בספרא (פט"ז מ"ד). ומן הצאן דגבי שלמים דרים בזבחים (דף ט') על מותר הפסח. וד' פעמים מן הצאן דכתיבי גבי עולה ויורד ואשם מעילות ואשם תלוי ואשם גזילות (פרשה ה) דרים בספרא (שם) כמו שנאמר שם במקומו. נשאר עוד ומן הצאן דפה וגם מן הצאן שכתוב בפ' אלה שאין בו דרוש. ודרים מן הצאן דשם ומן הצאן דפה א' למוקצה וא' לנוגח. וז"ש מן הצאן ומן הצאן. ר"ל פעם א' כתוב מן בלא וי"ו ופעם א' כתיב ומן בויו. חד למוקצה וחד לנוגח. ודרוש של מן הבקר דפ' נסכים לא ידענו מה הוא. ובספרי זוטא (הובא בילקוט שלח) כתוב. מן הבקר פרט לכלאים בלד השני אתה אומר מן הבקר פרט לנוגח. מן הצאן פרט לרובע ונרבע ובלד השני אתה אומר מן הצאן פרט למוקצה ונעבד. מן העזים לחלוק את הגנוב והגזל והטעיר שנתן ריח והחולה. מן העזים לרבות שאר כל הפסולים. ובודאי פי' ממה שכתוב כמה פעמים מן הבקר מן הצאן מן העזים אני מוציא כל הפסולים שחשב רק שם לא נחית לסדרם היטב בפרטיהם. ובירושלמי (פרק מי שהיה טמא ה"ה). תניא מן הצאן להוציא את החלקים שבהם להוציא מה שחלקם לך תורה רובע ונרבע ומוקצה ונעבד עכ"ל. ובודאי לא כיון שכולם אתמעטו מן מן הצאן. רק שממה שכתוב כמה פעמים מן הצאן למדנו המעוטים. ובריי׳תא זו לא נחית לסדר כל מעוט במקום המיוחד לו. כ"נ לדעתי. ולא יהיה זה מוזר בעיניך אחרי העבור הספר הזה לפי פירושי תמצא כמוהו רבות. ואם לא תרצה לעזוב דרך הרגיל שהדרוש הוא מן הוי"ו לבדו. אוכל לומר דתנא זה יסבור כר' יונתן דאמר במנחות (דף נ"א) שמ"ש בפ' נסכים, וכי תעשה בן בקר עולה או זבח וכו' מן הבקר או מן הצאן. צריך לכל נשעה שמ"ש פה מן הבקר ומן הצאן תקריבו היינו שניהם יחדיו, ופי' רש"י מדלא כתיב מן הצאן בלא וי"ו נשמע שהוא ויו החיבור. ודבריו וכן מה שפירשו התוס' שדרש מדלא כתב והצאן לא ישב בעיני הדקדוק, (כמ"ש בפ' אחרי בפ' ואיל לעולה) והעיקר כמו שפרשתי בפ' קדושים (ס' קא) שדרש כן מדלא כתיב או מן הצאן. והשתא קשה באמת למה כתב ומן בוי"ו עד שיצטרך פסוק מיוחד ללמד שיביא כ"א לבדו היה לו לכתוב פה או מן הצאן לכל נשעה. מזה הוכיחו שהוי"ו בא למיעוט בפ"ע ר"ל ע"י הוי"ו נמשך מלת מן הראשון שנית. שגם אם יכתב מן הבקר והצאן יהיה נכחו כאלו כתוב מן הבקר ומן הצאן. כמו מאת שרי האלפים והמאות שדיש כאלו כתוב ומאת שרי המאות. והרי כאלו כתוב ב"פ מן, מלא מן הנמש' בכח הוי"ו ומלא ומן הכתוב בפאור. ומכ"מ הוא דוחק ופי' הראשון טוב בעיני, ומה שלא"ק לכתב מן הצאן ולא יצטרך לימוד יש ליישב ואין להאריך. ומ"ש ר"ש אם נאמר רובע וכו' בא לתרץ למה לא למד חד מחבריה. כי יש חומרא ברובע לגבי נוגח שעשה בו את האונס כרצון, דנרבע אנוס הוא אבל שור הנסקלין שהוא שור שמלמדין אותו לנגוח אינו חייב מיתה דכתיב כי יגח ולא שיגיחוהו אחרים. ויש חומרא בנוגח לגבי רובע שהרובע אינו משלם את הכופר הגם שהוא גרם לה לסקל ע"י שקפץ עליה לרבעה (ועיין בתוס' ב"ק שם ד"ה וכמאן. ורבא פי' שם בפשט אחרת עיי"ש) ויש חומרא ברובע לגבי נעבד דרובע אסור גם בשל אחרים אף להדיוט ונעבד מותר בשל אחרים (וגם למ"ד דבעשה בה מעשה אסרה הוא רק לגבוה כמ"ש התוס' (חולין דף מ"א ד"ה ה"ש ובעכו"ם דף כ"ד ד"ה היתה) ועיין ברמב"ם (פ"ד מה' אסורי מזבח) ויש חומרא בנעבד לגבי רובע דצפוי' אסור, וה"ה שיש חומרא זו בנעבד לגבי נוגח. ומ"ש התוס' בב"ק (שם ד"ה למה) הא דלא קאמר נעבד וכו' נ"ב שלא זכרו דברי הספרא שאומר באמת יש בנעבד וכו':

תַּקְרִיבוּ אֶת־קָרְבַּנְכֶם׃ ג אִם־עֹלָה קָרְבָּנוֹ מִן־הַבָּקָר זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד יַקְרִיב אֹתוֹ לִרְצֹנוֹ

רש"י

עולה בשותפות: קרבנכם. מלמד שהיא באה נדבת צבור היא עולת קיץ המזבח ד הבאה מן המותרות: (ג) זכר. ולא נקבה כשהוא אומר זכר למטה ה שאין ת"ל זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס: תמים. ו בלא מום: אל

שפתי חכמים

תבעי ליה. פירוש לאו דוקא שנים אלא ה"ה עשרה או מאה או אלף כל זמן שלא נשתתפו בו כל ישראל: ד פירוש מאכל המזבח שבא מן המותרות פירוש שנותרו מן האלף שקלים משנה שעברה מאותן מותרות האלף שקלים היו קונין כבשים לעולות והקריבו אותן על המזבח בשעה שלא היו קרבנות יחידים להקריב וכדי שלא יהא המזבח פנוי בלא הקרבת קרבנות: ה הא דפריך רש"י ככא מיעוט דזכרים לאפוקי טומטום ואנדרוגינוס. ולא שאר המיעוטין דלקמן משום שבא לפרש בתר הכי תמים בלא מוקדמא תקשי לי' מנ"ל דתמים בלא מום דלמא תמים פי' שיהא תמים באיכותו דהיינו שלא יהא טומטום ואנדרוגינוס להכי הביא רש"י זכר דלמטה שממעט מזכר דלמטה טומטום ואנדרוגינוס תחילה פי' של תמים בלא מום: ו כתב הרא"ם ואע"ג דכתיב

במקום

התורה והמצוה

יט תקריבו. הכתוב פתח בלשון יחיד נסתר: אדם כי יקריב. וסיים בנוכח לרבים. וזה מסגולת הלשון במקום שידבר על הכללות ע"י שם איש. כמו ויחלמו חלום שניהם איש חלומו (בראשית מם). ויורידו איש אמתחתו (שם מד). ויפתחו איש אמתחתו (שם). כי מכרו מצרים איש שדהו (שם מז), לקטו ממנו איש לפי אכלו (שמות טז). איש לאשר באהלו תקחו (שם). שהשם הנסמך אל שם איש בא ביחיד והפעל עצמו יבא בל"ר. וחז"ל שדרשו ממלת תקריבו שבאה בשותפות לא הוציאו זאת מזרות הלשון רק מצד אחר, כי המה ראו וישכילו שלא ידבר הכתוב בדרך זה, רק במקום שיפול הדבר על הרבים בכלל ועל כל א' בפ"ע.

למשל שימו איש חרבו על ירכו והרגו איש את אחיו. הי' הציווי לכולם בכלל שישימו ושיהרגו ולכל אחד בפ"ע שיקח חרבו ביחוד ויהרג את אחיו. וכן ושבתם איש לירושתו. דבר אל הכלל בבחינת הטיבה שהיא משותפת לכולם ולכל פרט בפ"ע בבחינת שישוב לירושתו. אבל במקום שלא יתחבר דבור הכלל והפרט יחד. אז ידבר או בלשון רבים לבד כשהציווי כללית ככל הצווים שנאמרו בל"ר. ועשו להם ציצית. ויעשו את הפסח וכדומה. או ידבר בלשון יחיד אם הציווי היא פרטית. איש איש כי תשטה אשתו. איש כי יפליא לנדר נדר. ואם גאל יגאל איש ממעשרו. איש לפי פקודיו יותן נחלתו ודומיהם. וכן הכללות שבא עם מלת איש במשפט שולל בא תמיד בלשון יחיד. איש ממנו את קברו לא יכלה ממך. איש אל יותר ממנו עד בקר. כי בשלילה ידבר שאף איש אחד לא יעשה כן. ולכן במקומות שהורכבו מרבים ויחיד למדו שהדבור מוסב אל הכלל ואל הפרט. ואמר במדרש הובא ברש"י בראשית (מ"ט כ"ח) איש אשר כברכתו ברך אותו היל"ל, מה ת"ל ברך אותם. לפי שנתן ליהודה גבורת ארי' ולבנימין חטיפתו של זאב וכו' יכול לא כללן כולם בכל הברכות ת"ל ברך אותם. מבואר שבמ"ש אשר כברכתו יכוין על ברכה המיוחדת לכ"א, ובמ"ש ברך אותם כיון על שכלל כולם בכלל. וכן בפסקתא (פ' זיין) ויברך אותם א"ר אלעזר עשה אותם יונקים זה מזה. ובזה תראה מה שדרש בספרא שמיני (פ"א משנה לב) ואחרי (פ"א מ"א) ויקחו נדב ואביהוא איש מחתתו שלא נטלו עצה זה מזה. וכן דרש במד' וישלח על ויקחו שמעון ולוי איש חרבו. וזה דרים משם היחיד שמתתו חרבו, שהיה כ"א מיוחד במעשהו וכן אמר בשבת (דף נ"ו ב') איש איש ממלאכתו אשר המה עושים. ממלאכתו הוא עושה ואינו עושה ממלאכת חבירו, ובפסחים (דף סא) יליף מאיש לפי אכלו דשוחטים את הפסח על היחיד. שכ"ז נשמע משם היחיד מלאכתו, אכלו. ולעומת זה אומר בדבה (שלח פי"ז) ותחגרו איש את כלי מלחמתו נעשיתם כולכם אחת. שזה דרש מן הפעל שבא בלשון רבים שמורה על ההשתתפות בכוונת המעשה. ובב"ר (פ' נ"ב) ויעמוס איש על חמורו חד מנהון הוה נסיב טעונא בחדא ידיה ויהיב ליה על חמריה. ר"ל מדלא כתיב ויעמסו, כמו שתמיד בא הפעל בלשון רבים, מבואר שלא עזרו זל"ז בהעמסה. ואל תשיב הא כתיב (יהושע ד) הרימו לכם איש אבן אחד על שכמו, ואמרו בסוטה (דף ל"ג) ובירושלמי (שם) ובמד' במדבר רבה (פ' ס"ז) שלא עזרו זל"ז. דשם היו כולם משתתפים בציווי. וע"כ בא הפעל בל"ר וא"א לכתב לשון יחיד. ובא הרבים על השתתפות הציווי, ושם היחיד. על שכמו. שכ"א יריס בפ"ע והבן. וכן דייקו הז"ל בכ"מ, כמ"ש ביומא (דף נ"ח) הניח מזרק בתוך מזרק וקבל את הדם מהו, דרך ברות בכך וכו', ת"ש דתנא דבי ר"י את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש שני כלים ושירות אחת. ר"ל שאם היה כתוב ישרתו בו, היה מורה בכל אחד בפ"ע. לא כן בשכתוב בם מורה שיכול לשרת בהם כאחת. וכן גם פה שבא הכללות בלשון יחיד ורבים כאחד, מבואר שגם היחיד גם השותפים יכולים להביא עולה, ובספרא לקמן (פרק ח' מ"ב) ובמנחות (דף ק"ד) רבי אומר ה"ה אומר אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם אשר יקריבו לה' לעולה כל הקדשים באים בשותפות לא סלק הכתוב אלא מנחה. ומבואר כי רבי ס"ל כריה"ג במנחות (דף ע"ג) ובספרא (אמור פ"ז מ"ג) שיליף מזה לכל הקרבנות ולכן אמר לא סלא

מִן תּוֹרֵי וּמִן עָנָא תְּקָרְבוּן יָת קוּרְבַּנְכוֹן: ג אִם עֲלָתָא קוּרְבָּנֵיהּ מִן תּוֹרֵי דְּכַר שְׁלִים

ספרא

פרק י״ט תקריבו מלמד שהיא באה נדבת שנים, והלא דין הוא עולת העוף באה בנדר ונדבה ועולת בהמה באה בנדר ונדבה מה עולת העוף באה נדבת שנים אף עולת בהמה באה נדבת שנים. (ב) או נלך לדרך זה, מנחה באה בנו״נ ועולת בהמה באה בנו״נ, מה מנחה שהיא באה בנו״נ אינה באה נדבת שנים אף עולת בהמה שהיא באה בנו״נ לא תבא נדבת שנים. (ג) נראה למי דומה. דנין דבר שכלו עולה לאשים מדבר שכלו עולה לאשים ואל הוכיח מנחה שאין כלה לאשים. או כלך לדרך זה. דנים דבר שהוא באה חובת צבור מדבר שהיא באה חובת צבור ואל תוכיח עולת העוף שאינה באה חובת צבור, ת״ל תקריבו מלמד שהיא באה בנדר ונדבה נדבת שנים:

כף (ד) קרבנכם. מלמד שהיא באה נדבת צבור. הלא דין הוא מנחה באה בנדר ונדבה ועולת בהמה באה בנו״נ מה מנחה שהיא באה בנו״נ אינה באה נדבת צבור אף עולת בהמה שהיא באה בנו״נ לא תבא נדבת צבור: (ה) לא אם אמרת במנחה שאינה באה נדבת שנים תאמר בעולת בהמה שהיא באה נדבת שנים, עולת העוף תוכיח שהיא באה נדבת שנים ואינה באה נדבת צבור. (ו) לא א״א בעולת העוף שאינה באה חובת צבור תאמר בעולת בהמה שהיא באה חובת צבור, שלמים יוכיחו שהן באים חובת צבור ואינם באים נדבת צבור. (ז) אף אתה אל תתמה על עולת בהמה שאע״פ שהיא באה חובת צבור לא תבא נדבת צבור. ת״ל קרבנכם מלמד שהיא באה נדבת צבור: (ח) דין אחר ומה אם היחיד שאינו מביא עולת חובה בכל יום מביא עולת בהמה נדבה, צבור שמביא עולת חובה בכל יום אינו דין שיביא עולת בהמה נדבה. לא א״א ביחיד שהוא מביא מנחה נדבה תאמר בצבור שאינו מביא מנחה נדבה. שותפין יוכיחו שאין מביאין מנחה נדבה ומביאין עולת בהמה נדבה (ט) מה לשותפין שהן מביאין עולת בהמה נדבה שכן מביאין עולת העוף נדבה. תאמר שיביא הצבור עולת בהמה נדבה שכן אינו מביא עולת העוף נדבה. מה לצבור שאינו מביא עולת העוף נדבה שכן אינו מביאה חובה תאמר שלא יביא הצבור עולת בהמה נדבה כן הוא מביאה חובה והואיל והוא מביאה חובת

התורה והמצוה

סלק הכתוב אלא מנחה. ולמוד זה בנוי ג״כ על יסוד הזה. אחר שאמר איש איש מבית ישראל אשר יקריב וכו׳ אשר יקריבו. בא לשון יחיד ולשון רבים ביחד כמו פה. ודרושי הספרא הם כר״ע (שם) שאומר שם אין לי אלא עולה. לכן צריך פסוקים ודרושים על עולה ועולת עוף ומנחה שבאים בשותפות. וחוץ מזה בארתי באילת השחר (פרק ב׳) שחז״ל דייקו תמיד כ״מ שכתוב ל״ר הוא נוהג ברבים בין בשמות בין בפעלים עי״ש, ומ״ש והלא דין הוא. ר״ל שמדקדק המדות ה״א ללמוד שיבואו נדבת שנים, כי מצד א׳ דומה לעולת העוף שביניהם כליל לאישי׳ והיא באה נדבת שנים. ומצד אחר דומה למנחה שבאים חובת ציבור. והיא אינה באה נדבת שנים. ואחר שאין ללמדו מן הדין אם לא יכתב תקריבו נסמך על פשט הכתוב שבא בלשון יחיד. וכן בעולת העוף צריך ריבוי לשותפים (פרק ח׳ מ״א) משום דנאמר בלשון יחיד. ובמנחה הגם דנאמר בלשון יחיד צריך מיעוט קרבנו למעט שותפים (פרק ג׳ מ״ג), ביאר שם משום דיש מה הצד לרבות שותפים אף דכתיב בלשון יחיד לכן צריך מיעוט פרטי:

כף **את קרבנכם**. כבר בארתי (למעלה סימן י״ג), נערך, שבכ״מ שבא שם הפעל נוסף על הפעל בא לדרוש, ובארנו שם דרכי חז״ל בזה בפרטיהם. וכן דרשו פה שמש הפעל את קרבנכם מרבה נדבת צבור. ועוד בארנו (לקמן ס׳ למד) שמחוקי הלשון שלא להכפיל את השם שכבר נז׳ במאמר רק יבא תחתיו הכינוי, ובכ״מ שכפל את השם יש בו דרוש. וא׳ מדרכי דרושיו, שהשם השני הבא שנית אינו שם הראשון. (כמו שדרשו (צו פרשה א׳ מו סז) ואש המזבח תוקד בו על מזבח הפנימי. דהול״ל ואשו בכינוי. ולכן פירשו שכיון על מזבח אחר). וכן גם פה הגם שתאמר שהי׳ צריך לכתב שם הפעל, בכ״ז אחר שכבר כתבו בתחלה כי יקריב קרבן הי׳ די לרמזו בכינוי, תקריבוהו, ולכן פי׳ שכיון על קרבן אחר. שתחלה דבר מנדבת היחיד, ופה דבר מנדבת הצבור, שעז״א קרבנכם, ר״ל קרבן הכלל, והוא עולת קיץ המזבח הבא מן המותרות לדעת רש״י, או עולה שהתנדבו רוב צבור לדעת רמב״ן בסי׳. והנה בכתוב זה יש חיוב ושלילה, כי במ״ש מן הבקר ומן הצאן תקריבו הוא משפט מחייב שיוכל להקריב אם ירצה. ובמה שר״ל רק מן הבקר והצאן תקריבו לא חיה כמ״ש בספרא (פ׳ ב׳ מ״ו) ככ״ל ס׳ ס״ה, הוא שלילה. וידוע בהגיון כי מאמרים כאלה יחלקו לשני משפטים. וכן אמר בספרא. ד״א ממקום שהיחיד מביא משם הצבור מביאין. ר״ל וכן במשפט השולל שנמצא פה רק בקר וצאן יביא לעולה ולא חי׳ ומינים זולתם הוא נוהג גם בצבור שלא יביא

רק ממין שהיחיד מביא. ומ״ש והלא דין הוא. באר שבזולת הריבוי הייתי דן מן הסברה שלא תביא נדבת צבור. כי יתר קרבנות נדבה שהם עולת העוף ומנחה ושלמים אין באים נדבת צבור. והגם שהייתי יכול לדחות שאינו דומה למנחה שאינה באה אף נדבת שניס. ולא לעולת העוף שאינה באה חובת צבור. עדיין הוא דומה לשלמים מכל צד ונלמדה משלמים. לכן צריך הריבוי. **עוד** אומר (**במשנה ח׳**) שיש דין אחר ללמוד שיביאו הצבור עולת בהמה נדבה דהא אצרכי בעולה יותר מהיחיד שצריכים להביא עולת חובה בכל יום (ר״ל עולת התמיד), ומשיב דהא אתמעטו בנדב׳ מהיחיד שאין הצבו׳ מביאים מנחה נדבה. ומשיב שמזה אין ראיה שהלא גם השותפים אין מביאים מנחת נדבה ובכ״ז מביאים עולת בהמה נדבה. ומשיב (**במשנה ט׳**) דשותפי׳ שאני דעדיף כוחם בנדבה לגבי עולת העוף. אבל הצבור גרוע כחם שאין מביאים עולת העוף. ומשיב שי״ל מה שאין מביאים עולת העוף נדבה הוא מפני שאין מבי׳ים אותה חובה, אבל עולה בהמה שהציבור מביאין חובה יביאו גם נדבה. ומשיב שי״ל מנחה תוכיח. שמזה נראה שאף שמביאין חובה אין הכרח שיביאו נדבה. ולכן צריך קרא:

יביאנה נדבה (י) מנחה תוכיח שהצבור מביא׳ חובה ואינו מביאה נדבה אף אתה אל תתמה על עולת בהמה שאעפ״י שהצבור מביאה חובה לא יביאנה נדבה. ת״ל קרבנכ׳ מלמד שהיא באה נדבת צבור. (יא) ד״א קרבנכם ממקום שהיחיד מביא משם הצבור מביאין:

פרשתא ג׳ בא (א) עולה מה ת״ל. שיבול לא יהיו כל הפסולים אלו נוהגים אלא בעולת נדבה עולת חובה מנין ודין

[**הערה**] מה זה ששאל עולה מה ת״ל והלא צריך לכתב מלת עולה שהוא התנאי בדבורו. וכן הלא מוכרח לכתב מלת אם שהוא מלת החלוקה, וכי כן ידרוש וישאל כ״מ. למשל אם זבח שלמים קרבנו. שלמים מה ת״ל. אם מה פ״ל. והאם בדברי סמפ׳ כי לא מצאו מענה. והיך דריש מן מלת אם תמורה. ומן מלת קרבנו שלמים, היאכל תפל מבלי מלח):

בא אם עולה קרבנו דרושי הספרא בנוים על שלשה יסודות. [א] כל שם הבא סתם הוא כולל כל מה שיקרא בשם ההוא. שאף שהתחיל אדם כי יקריב שמדבר מקרבן נדבה, אחר שאמר סתם אם עולה. ולא באר אם עולת נדבה קרבנו. כלל כל מין עולה. נדבה וחובה. (כמו שלמד פרק ד׳ **משנה ג׳ ו׳** לענין סמיכה. ופרק ה׳ משנה ב׳ ד׳ לענין הפשט ונתוח. ממ״ש את העולה שכל מין עולה בכלל. וכן במקומות לא הקר). וז״ש עולת חובה (ר״ל כגון **עולות יולדת** ומצורע). מנין שכל הפסולים נוהגים בה (שלא יביא מן החיה וה״ה רובע ונרבע וכל הני שלמד למעלה). ת״ל אם עולה שכולל גם חובה. (ובארו שה״א ללמדה במה מצינו מנדבה די״ל אחר שעולת יולדת ומצורע י״ל **הליפין**, שבדלות מביא עוף, ה״ה דיהיו הפסולים כשרים). [ב]. מבואר אצלינו. שיש הבדל בין השם הבא במאמר פשוט, שאז בא בדוקא. ובין השם הבא במאמר תנאי שיש בו שני חלוקים שאז לא בא השם בדוקא רק בדרך דוגמא. למשל אומר במכלתא (פ׳ יתרו) על אם בהמה אם איש לא יחיה. חיה מנין ת״ל אם בהמה. אשה מנין ת״ל אם איש. (ובב״ק דף נ״ד ע״ב היה בכלל בהמה אם בהמה לרבות עופות). ור״ל שאם היה כתוב בהמה ואיש לא יחיה. הייתי אומר שבאו השמות בדוקא ואין חיה בכלל. (לדעת המכלתא. או אין עופות בכלל לסברת הגמ׳ דחיה בכלל שם בהמה). וכן אין אשה בכלל איש. דכ״מ שכתוב איש מוציא אשה. אבל שכתוב בצורת המאמר התנאי עם מלת אם. אם בהמה אם איש. באו השמות בדרך דוגמא. ר״ל בין הנכלל בכלל מין בהמה בין הנכלל בכלל מין אדם לא יחיה. וזה כאלו אמר מאיש עד בהמה לא יחיה. ובהכרח המינים האמצעים שבין בהמה ואיש נכלל בכללם. וחיה ועופות בכלל בהמה. ואשה בכלל איש. כי שם בהמה ואיש באו לדוגמא לא בדיוק. (וכמ״ש באילת השחר כלל נ״ג) וכיון שפה בא מאמר תנאי המצוין במלת אם. אם עולה. שמנגיד נגד ואם שלמים קרבנו. שמחלק בין עולה ובין שלמים. מבואר ששם עולה הוא שם הדוגמא וכולל גם מה שדומה אליו שהוא תמורת עולה שקריבה עולה שגם בה נוהג כל הפסולים האלו. וז״ש במ׳ ג״ד. ומנין שינהגו בתמורה וכו׳ ת״ל אם עולה לרבות את התמורה, (פי׳ במרבה תמורה שאין הפסולים קרבים אע״ג שקדושה חלה עליה׳ כמ״ש הרמב״ם פ״א מה׳ תמורה הלכה י״ח). ואמר שה״א ללמוד במ״מ מעולה. די״ל **דתמור׳** קל מעולה שקדושה חלה עליה בבע״מ קבוע כמ״ש בפ׳ בחקותי פרק ט׳ מש״ו). (**יסוד ג׳**), הנה כבר באתנו (בס׳ י״ב) שהמאמר הזה הוא מאמר תנאי מחולק. ר״ל ש פסוק הקודם אדם כי יקריב קרבן הוא התנאי הכללי וכולל עולה ושלמים. ואח״כ מפרש החלוקות הפרטים. אם עולה קרבנו. ואם זבח שלמים קרבנו. שאני הפרטיות שהם פ׳ עולה ופ׳ שלמים הם החלוקות הפרטים של התנאי הכללי אדם כי יקריב. (וכ״כ הרשב״ם אם עולה שהתנדב עולה ולקמן מפרש ואם זבח שלמים. וכ״כ הרהב״ע את קרבנכם כלל אם עולה פרט). ולפ״ז מבואר שמ״ש שלא יקריב רק מן הבקר ומן הצאן ולא חיה ורובע ונעבד וכו׳ הפסולים כולל שלמים ג״כ. **ובירור** דבר זה תראה מסדר מלות החלוקה. כי נודע בחכמת ההגיון שכל חלוקה סוגיית שתחת כל סוג נמצא חלוקה מינייה יקדים בכל מאמר את המלה שהוא יסוד החלוקה ועיקרה

שתחלב

ודין הוא נאמר הבא עולת נדבה ונאמר הבא עולת חובה מה עולת נדבה כל הפסולים אלו נוהגים בה אף עולת חובה כל הפסולים האלו נוהגים בה. (ב) לא א"א בעולת נדבה שא"ל חליפין, תאמר בעולת חובה שי"ל חליפין, הואיל ויש לה חליפין לא יהיו כל הפסולים האלו נוהגים בה, ת"ל עולה, אחד עולת נדבה ואחד עולת חובה כל הפסולים האלו נוהגים בהן. (ג) ומנין שינהגו בתמורה, ודין היא נאמר הבא עולה ונאמר הבא תמורה, מה עולה כל הפסולים האלו נוהגים בה אף תמורה כל הפסולים האלו נוהגים בה. (ד) לא א"א בעולה שאין קדושה חלה עליה בבע"מ קבוע, תאמר בתמורה שקדושה חלה עליה בבע"מ קבוע, הואיל וקדושה חלה עליה בבע"מ קבוע לא יהיו כל הפסולים האלו נוהגים בה, ת"ל אם עולה לרבות את התמורה. (ה) ומנין שינהגו בשלמים, ודין הוא נאמר הבא עולה ונאמר הבא שלמים מה עולה כל הפסולים אלו נוהגים בה אף שלמים כל הפסולים האלו נוהגים בהם. (ו) ק"ו ומה אם עולה שכשרה לבא מן העוף כל הפסולים האלו נוהגים בה, שלמים שלא כשרו לבא מן העוף אינו דין שיהיו כל הפסולים האלו נוהגים בהם, לא א"א בעולה שלא כשרה לבא נקבות כזכרים, תאמר בשלמים שכשרה לבא נקבות כזכרים, הואיל וכשרו לבא נקבות כזכרים לא יהיו כל הפסולים נוהגים בהם. ת"ל קרבנו לרבות שלמים (ז) מן הבקר ז"ש להוציא את הטריפה. **כב** זכר ולא נקבה, כשהוא אומר למטה זכר שאין ת"ל אלא להוציא טומטום ואנדרוגינוס. (ח) והלא דין הוא

שתחלה יקדים את הסוג אל המין אחר שהוא העיקר במאמר. ובחלוקה המיניית שתחתיו יקדים את המין אל הסוג כי בו המין הוא העיקר. למשל פה החלוקה הסוגיית היא, אם עולה קרבנו ואם זבח שלמים קרבנו. שמחלק בין עול' ובין שלמים. ותחת כל סוג יש חלוקה מיניית. תחת סוג עולה יחלק. אם מן הבקר אם מן הצאן. וכן תחת סוג שלמים מחלק. אם מן הבקר אם מן הצאן. ותחת חלוקה המיניית בשלמים יש עוד חלוקה אישיית. שתחת חלוקת אם מן הצאן. מחלק. אם כשב אם עז. **ראה** איך דקדק שבחלוקה הסוגיית הקדים את הסוג אל המין ואמר. אם עולה קרבנו מן הבקר. הקדים תנאי אם עולה לתנאי אם מן הבקר. כי פה עולה היא יסוד החלוקה. שעקר החלוקה היא בין עולה ושלמי'. וכן אמר ואם זבח שלמי' קרבנו אם מן הבקר. ובשניה' הפסיק במלת קרבנו בין חלוקת הסוג להמין. להורות שמלת עולה וזבח שלמים הם העקר בחלוקה זו. אבל בחלוקה המיניית הקדים את המין אל הסוג. ואם מן הצאן קרבנו לעולה. ואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים. כי פה עקר החלוקה בין צאן ובקר. ומלת הצאן היא יסוד החלוקה. לפ"ז מלת קרבנו שמפסיק בין אם עולה ובין מן הבקר מבואר שמ"ש אם עולה הוא חלוקה בפ"ע מנגלת עד מ"ש ואם זבח שלמים קרבנו. שמ"ש אדם כי יקריב קרבן מן הבקר ומן הצאן תקריבו, כולל גם שלמים. וז"ש בספרא (משנה ה' ו') ומנין שינהגו בשלמים וכו' ת"ל קרבנו לרבות שלמים. (ואמר שם דנלמדה במ"מ מעולה וגם בק"ו דהא עולה קילא משלמים שכשרה לבא מן העוף. ומשיב דמצאנו קולא בשלמים שמביא נקבה):

והנה עדיין יקשה למה לי מלת קרבנו (בשגם למה שיבואר לקמן (ס' סא) דכ"מ שכתוב קרבנו בא לדרשא) הלא אם יכתוב רק אם עולה מן הבקר ג"כ נדע שהכתוב הקודם כולל עולה ושלמים דאם נאמר שמ"ש אדם כי יקריב פי' כי יקריב עולה, לא יצדק לאמר אם עולה דהא מעולה הוא מדבר עד הנה. ע"ז הקדים בספרא (משנה א') עולה מה ת"ל שיכול וכו'. ר"ל דאז נאמר שהכתוב אדם כי יקריב מדבר בעולה לבד, ואם שיקשה לפ"ז שמ"ש אם עולה מיותר אחר שעד עתה מדבר בעולה לבד, ע"ז השיב שלכן הוסיף מלת אם עולה לרבות עולת חובה ותמורה (כמ"ש במשנה א' ד') וכמו שבארתי ביסוד הא' והב', ועדיין לא נדע שהכתוב הקודם כולל גם שלמים, לכן הוסיף מלת קרבנו שזה מורה שמ"ש אם עולה הוא חלוקה בפ"ע עד חלוקת ואם שלמים קרבנו, (שגם פה מלת קרבנו מיותר ואין בו דרוש כמו שית' שם), להורות ששני פרשיות אלה הם פרטי חלוקות של הכתוב הכללי. אדם כי יקריב. ובכ"ז מבואר שמ"ש אם עולה מרבה עולת חובה ותמורה. שאל"כ לא היה צריך להוסיף מלת קרבנו כנ"ל. בינה זאת. **ומ"ש** במשנה זיין מן הבקר ז"ש להוציא את הטריפה כבר התבאר למעלה (סימן י"ז י"ח):

(הערה) מה ראה פה לדרוש שנכפל בבקר וצאן. ובמה שהצריך שני פעמים זכר למעט טו"א יש קושיות רבות מנקשים שונים שמטעם מפעם א' שכתוב זכר כמ"ש בפנים:

כב זכר, דע שדיני עולה הוכפלו בבן בקר ובן צאן. ואין הבדל בין עולת בקר ובין עולת צאן בשום דבר. והיה יכול לכתב אם עולה קרבנו מן הבקר או מן הצאן זכר תמים יקריבנו לא לשנות כל הפרשה של עולת הצאן בחנם. **ובשנדמה** שני הפרשיות נמצא כמה דברים מדיני עולה שכתובים בשניהם בשוה. כמו זכר תמים יקריבנו. על המזבח סביב. ונתח אותו לנתחיו. על העצים אשר על האש אשר על המזבח. ומצאנו דברים שנכתבו בבן בקר ולא בבן צאן. והם סמיכה וקבלת הדם

והפשט

הוא. מה אם שלמי' שכשרו לבא נקבות כזכרים לא כשרו לבא טו"א, עולה שלא כשרה לבא נקבות כזכרים אינו דין שלא תכשר לבא טו"א. לא א"א בשלמים שלא כשרו לבא מן העוף תאמר בעולה שכשרה לבא מן העוף. חטאת תוכיח שכשרה לבא מן העוף ולא כשרה לבא טו"א. (ט) לא א"א בחטאת שלא כשרה לבא כל מין זכרים תאמר בעולה שכשרה לבא כל מין זכרים, הבכור יוכיח שכשר לבא כל מין זכרים ולא כשר לבא טו"א. (יוד) לא א"א בבכור שקדושתו מרחם תאמר בעולה שאין קדושתה מרחם, המעשר יוכיח שאין קדושתו מרחם ולא כשר לבא טו"א: (יא) לא א"א במעשר שהוא אחד מעשרה תאמר בעולה שהוא אחד מאחד. הואיל שהוא אחד מאחד תכשר לבא טו"א, ת"ל זכר ולא נקבה וכשהוא

[illegible] ושימת אש על המזבח. ומצאנו דברים בצאן ולא בבקר כמו שחיטה בצפון. ומצאנו דברים שנכתבו בשניהם אבל בשינוי. אם בשינוי לשון. בעולת בקר כתוב וזרקו את הדם. ובעולת צאן כתוב וזרקו בני אהרן הכהנים את דמו. בעולת בקר כתיב וקרבו וכרעיו ובעולת צאן כתיב והקרב והכרעים. אם בשינוי סדר. בעולת בקר כתוב וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הפדר. ובעולת צאן כתוב. ונתח אותו לנתחיו ואת ראשו ואת פדרו וערך הכהן אותם. וכל זה לא נפל במקרה. ומבואר אצלינו תמיד כי רבותינו קבלו שפרשיות כפולות כאלה משנו כאלו כתובים ביחד. למשל אנו מפרשים אלו פרשת עולה צאן מעורבת עם פרשת עולת בקר. (שמד"ש ויו מוסיף על ענין ראשון, כמו שית' בכ"מ) אנו למדין כאלו כתוב ביחד. זכר זכר. תמים תמים. יקריבנו יקריבנו. וכן כולם. וזה עצה עמוקה מחכמה העליונה לכלול כל תורה שבע"פ בדברים מועטים. כי כל דיני עולה הרבים מאד נלמדים משנוים ומכפולים אלה. עד שכפי שמסר לאדון הנביאים פי' הכתובים בקבלה תמצא כל ההלכות הרבות קבועים בתורה שבכתב כמסמרות נטועים (וכמ"ש באילת השחר פרק כ"ח באורך) ולכן דריש בספרא ממ"ש שני פעמים זכר שאחד צריך לגופיה זכר ולא נקבה, ומה שכפל עוד זכר בעולת הצאן בא למעט טו"א. (מבואר שדעת הספרא דמאחד זכר א"א למעט טו"א כי בלא ההרחבה יכלול שם זכר גם טו"א כי הוא ממוצע בין הזכר והנקבה ויש בו גם מעניני הזכר, ויכול לאמר שהוא בכלל זכר אחר שאינו נקבה, לכן כשכפל שם זכר בא לדייק שיהיה זכר בכל פרטיו, (שמבואר אצלינו בכ"מ ששם או פעל הנכפל בא להורות שיהיה בדוקא) וכן אמר בבכורות (דף מא ב') על ברייתא זאת. אי רבנן בתרתי מחד קראי נפקא, דהא בבכור חד זכר כתיב וממעטו כולהו מני'. ומשני לעולם רבנן בתרתי. וגבי בכור תרתי קראי כתיבי הזכר והזכרים. וכן מ"ש בספרא (פ' ערכין פרשה ג' מ"ט) הזכר ולא טו"א יכול יהי' בערך אשה ת"ל ואם נקבה. מפרש בנדה (ד' כ"ח ב') דטעמא דכתיב הזכר ואם נקבה אבל מזכר ונקבה לא ממעט לי'. ר"ל כי שם זכר יכלול בהרחבה גם אנדרוגינס, ואין להקשות ממ"ש בספרא (לקמן פרק י"ח מ"ב) על מ"ש בשלמי צאן, זכר או נקבה ולא טו"א, וכן אמר לקמן (דבורא דחובה פרשה י' מ"ה) עמ"ש בקרבן עולה ויורד נקבה מן הצאן כשבה או שעירת עזים, נקבה ולא טו"א, הרי דגם מאחד זכר או נקבה ממעט טו"א, כי שם, זכר או נקבה מיותר. כי בכל מקום שסימן המין מתואר בו כמו פר פרה כבש כשבה שעיר שעירה א"צ לפרש שיהי' זכר או נקבה, כמו איל תמים (ויקרא ה'), כבש בן שנתו לעולה (שם י"ב ו'. כ"ג י"ב), כשבה בת שנתה (שם י"ד י', במדבר ו' י"ד) עז בת שנתה (שם ט"ו כ"ז), ולכן אם פירש בו שיהי' זכר או נקבה ע"כ בא לדרוש, כמו שדרש בספרא (דבורא דחובה פרשה ו' מ"ו) מ"ש בחטאת נשיא שעיר עזים זכר, (וכן במ"ש בחטאת יחיד (ויקרא ד' כ"ח) שעירת עזים תמימה נקבה יש בו דרוש (כמ"ש לקמן סימן רס"ז) וכמ"ש באילת השחר (סי' ק"ע), אבל פה שבא שם הסוג בקר וצאן ששוה לזכר ולנקבה צריך לפרש שיהי' זכר ולא נקבה, כי בלא"ה כולל זכר ונקבה (שלכן דריש בספרא פ' פ"ז משנה א' ופי"ח מ"ב) (מ"ש בשלמי בקר וצאן זכר ונקבה), וכיון שצריך שם זכר לגופי' א"א למעט אנדרוגינוס:

והנה המכלתא חולקת עם הספרא בפרט זה, שכן במכלתא (בא פרשה ד') על שה תמים זכר, אמר זכר להוציא טו"א והקדש, הרי ס"ל דמאחד זכר ממעט טו"א, שגם דשם צריך זכר לגופי' כי שם שה כולל זכר ונקבה, ועוד שם (משפטים פרשה ב') וילדה לו בנים או בנות טו"א מנין ת"ל האשה וילדיה, ושם (פרשה י"א) או בן יגח או בת יגח א"ל אלא בן גמור ובת גמורה טו"א מנין ת"ל או בן יגח או בת יגח, וכן משמע דעת הספרי שאמר (נשא פסקא ב') איש או אשה (גזל הגר) טו"א מנין ת"ל ואשמה הנפש ההיא. ועוד שם (פנחס פסקא קל"ב) איש לפי פקודיו יצאו נשים וטו"א. עוד שם (תצא פסקא רס"ו) והיה הבן הבכור לשניאה ולא טו"א, (אם לא נדחק לחלק בין שם זכר לשם בן או איש) הרי ס"ל דמאחד קרא ממעט אנדרוגינס, וגם י"ל דר' יהודה דסתמא דספרא דס' ערכין כוותי' כמ"ש בשבת (דף קל"ז), וה"ה סתמא דשם, הולך לשטתו דס"ל (בספרא תזריע פ"א מ"ה ובמשנה שבת קל"ד ב') דמילת אנדרוגינוס דוחה את השבת. ומפרש בשבת (דף קל"ז) שלמד זה ממ"ש המול לכם כל זכר, דס"ל שבגם שאנדרוגינוס אינו זכר בכל פרטיו הוא זכר במקצת שלכן הוא בכלל כל זכר, שמלת כל מרבה כל הנכנס בגדר השם אף בדרך ההרחבה, (כמו שראינו שאף שבם בהמה בהנחתה המדויקת

אין עובר בכלל כמ"ש בספרא (פ' ערכין פ"ט מ"ח ובתמורה דף י"ז) בהמה בבהמה ולא בהמה בעוברין אלא עוברין בבהמה, וכמו שפלפלו בזה בחולין (דף ס"ט), מכ"ש מרבה בספרא (שמיני פ"ו מ"א) לכל הבהמה להביא את השליל, כי בהבנה המורחבת גם עובר בכלל בהמה וכשאומר כל הבהמה כולל כל הנכנס בגדר השם, וכן הוא בכ"מ), וא"כ ס"ל לר' יהודה שגם זכר בהבנתו המורחבת כולל גם אנדרוגינוס, ולכן ס"ל דמה"ב זכר א"א למעט אנדרוגינוס שי"ל שבא במובנו הרחב כל שהוא זכר, עד שיכפל את השם או יכתבנו בדרך הדעה כגון בה' הידיעה או בכינוי שר"ל הזכר הידוע לכל. שאז ידעינן שבא השם בדוקא, והמכלתא והספרי כחכמים דלא מרבי מילת אנדרוגינוס מן כל זכר דס"ל שהאנדרוגינוס אינו נכנס כלל בגדר שם זכר, ולכן ס"ל דכ"מ שכתוב שם זכר ואיש וכן אף פעם אחד תמעט אנדרוגינוס: **והנה** התוס' (שבת דף קלו. ד"ה דתניא, בכורות ד' מב ד"ה אלא, נדה ד' כח ד"ה הא) הקשו ע"ז (א) דהא ביבמות (דף ע"ב ב') אמר ר"י דאנדרוגינוס פסול מלקדש מפני שהוא ספק אשה, הרי ס"ל דספיקא הוא, וקשה וכי אצטריך קרא למעוטי ספיקא, ועוד דהא ביומא (דף מ"ג) ממעט דאשה ואנדרוגינוס פסול מלקדש דכתיב ונתן ולא ונתנה, הרי מיעט אנדרוגינוס בלא מיעוט, וכן בשבת (שם) מק' ומ"ש מילה, הרי רוצה לומר דמחד זכר נמעט אנדרוגינוס. **ומתוך** זה נדחקו דסתמא דספרא פה דלא כר' יהודה ועוד כמה דוחקים עיי"ש. ונראה דלדעת ר' יהודה יש באנדרוגינוס ספק שתלה בו הטבע, שאחר שיש בו קצת ענינים של זכר וקצת של נקבה נטע בו הטבע ספק זה אשר נשאר בו באמת, ואינו ר"ל שהוא ספק איש ספק אשה אצלינו, רק שהספק הזה נטוע ביצירתו וגם הטבע לא הכריעה בו כי דומה לשניהם. ומצד ספיקו זה הטבעי כשכתוב זכר בדרך ההרחבה גם אנדרוגינוס בכלל אחר שיש בו גם מענין הזכר, ולכן ס"ל לר' יהודה כשכתוב שם זכר בלא יתור לא יכול למעט אנדרוגינוס, כי לא ידענו אם דברה התורה בדרך הדיוק או בדרך הגלות, ובכ"ז הגם שאם לא כתוב יתור לא נמעט אנדרוגינוס, הנה לא נרבהו ג"כ שנאמר שאנדרוגינוס ודאי בכלל זכר, כי אז נסתפק בהסך שאפשר שדברה בדרך הדיוק שיהיה זכר גמור, רק שלא נמעטהו ואם יקדיש אנדרוגינוס לעולה יהי' ספק הקדש. ולכן כפלה התורה שם זכר להורות זכר דוקא ולמעט אנדרוגינוס ואם יקדיש אנדרוגינוס לעולה לא חל עליו הקדש כלל כמקדיש נקבה לעולה. והנה גבי קידוש שממעט ר"י שאשה פסולה מלקדש מדכתיב ונתן ולא ונתנה, באמת לא נוכל למעט אנדרוגינוס אחר שאין שם יתור, וי"ל שדברה תורה בדרך הגלות שאנדרוגינוס בכלל זכר ג"כ, ובכ"ז לא נוכל לרבות את האנדרוגינוס ג"כ שיהי' בכלל ונתן, די"ל בהפך שהתורה דברה בדרך הדיוק, ולכן אמר ר"י דאנדרוגינוס פסול מלקדש מפני שהוא ספק איש ספק אשה, ר"ל מפני ספק הסגנוני השתול בו לא ידענו אם הוא בכלל ונתן אם לא, כי לא ידענו אם דבר הכתוב בגלות או בדיוק. ולכן לא אמר ר"י שאנדרוגינוס פסול מלקדש דממעט מן ונתן, דבאמת לא נוכל למעטו אחר שאין שם יתור, רק שלא נוכל גם לרבותו וקידושיו ספק פסול. ובשבת (שם) עמ"ש ר' יהודה דאנדרוגינוס מחללין על מילתו את השבת, שמזה מבואר שמשוי לי' לענין מילה כודאי זכר כי על ספק אין מחללים שבת, פ"ז אמר ר"ח שם, לא לכל אמר ר"י אנדרוגינוס זכר שאם אתה אומר כן בערכין יערך. ר"ל בל תדמה שאמר זה מצד שמחשב אותו כזכר גמור לכל דבר דא"כ איך ימעט בערכין ממה דכתיב הזכר בה' הידיעה והלא גם אנדרוגינוס הוא זכר גמור. ותנב"י הביא ממה דאמר ר"י שפסול מלקדש הרי שהושבו לספק זכר, ועז"א ומ"ש גבי מילה, (ר"ל דאף שבמילה אין שום יתור בכ"ז איך מלין אותו בשבת שעכ"פ אין בו ריבוי ג"כ והוא ספק עכ"פ אם בא הכתוב בדיוק או בגלות) והשיב ששם יש ריבוי המול לך כל זכר. ולפ"ז גם מ"ש בספרא קדושים (פרק י' מ"ח הובא בסנהדרין דף ס"ו ודף פה ב') איש איש כי יקלל את אביו לרבות בת וטו"א לא יפלוג על ר"י. כי אם יכתב רק איש נסתפק עכ"פ בטו"א ולא יהי' חייב סקילה וצריך ריבוי, וכן מ"ש בחגיגה (דף ד') זכור להוציא את הנשים זכורך להוציא טו"א, אתיא כר"י דזכר לבד אינו ממעט טו"א. וכן מ"ש בספרא (נגעים פרשתא ב' פ"א) איש או אשה כי יהי' בו נגע מנין לרבות טו"א ת"ל או, אתיא גם כר' יהודה, דלולא הריבוי הגם שלא נמעט טו"א אחר שאין שם יתור לא נרבנו ויהיה ספק, וצריך הריבוי שיהיה ודאי. ובירושלמי (פ"ק דשבת ה"ג, ובפ"א דחגיגה ה"א ופרק הערל ה"א) תמן תנינן הכל חייבים בראיה חוץ מחש"ו וטו"א, מה אמר בה ר' יהודה, נשמעינה מן הדא ר"י בן דהבאי אומר משום ר' יהודה אף הסומא, ליה בר נש אמר אף אלא דהוא מודה על קדמייתא. מחלפא שמתי' דר"י תמן אמר פרט והכא אמר לרבות, ר"י ורבנן מקרא א' דורשין ר"י דריש זכר מה"ל ערל אפי' מקצתו ערל, גרס הכא כל זכורך פרט לאנדרוגינוס. נראה שבירושלמי גריס כמו שנמצא במכלתא (פ' משפטים) זכורך להוציא הנשים כל זכורך להוציא טו"א, הרי ממעט טו"א מן את כל, ומקשה הלא גבי מילה מרבה טו"א מן את כל, ומשני דגבי מילה מרבה מן ערל, לא מן את כל דס"ל שתיבת כל פי' שיהי' כולו זכר לא טו"א שמקצתו אינו זכר. אבל גמרא שלנו שגריס זכורך למעט טו"א כל זכורך לרבות הקטנים ס"ל דמן הכינוי ממעט טו"א שהכינוי דינו כה' הידיעה, כנודע שהוא אחד מאופני ההודעה, וס"ל דכל דגבי מילה מרבה מקצת זכר, וכבר דברנו בסברה זו אם כל פי' כלו או מקצתו במקומו, **ואמר** שלכאורה אפשר ללמוד במה

מליו. [א] משלמים [ב] מחטאת [ג] מבכור [ד] ממעשר (והחיה כר"ש (בכורות דף כ"ז) דפ"וה אין מפסעדין) ומשיב שבכולהו יש פרכה, דשלמים פסולים מן העוף. והחטאת אין כשר לבא כל מין זכרים, ר"ל שאין חטאת בא זכר ממין הכבשים. ובכור קדושתו מרחם. ומעשר א' מעשר. וה' יכול להק' דליתו כולהו במה הצד, וע"כ אית לי' איזה פרכה, דעל מה הצד פרכינן כל דהו. וי"ל כמ"ש בז"ר דמה לכולהו שיש בהן שני אכילות, אכילת אדם ואכילת מזבח משא"כ בעולה דכול' כליל:

וכשהוא אומר למטה זכר שאין ת"ל אלא להוציא טו"א. **כג** (יב) תמים, כשם שאם אינו תמים אינו לרצון כך אם אינו כענין זה אינו לרצון: תמים יקריבנו. תמים יקדישנו, ר' יוסי אומר תמים יקריבנו יבקרנו ויקריבנו, א"ר יוסי שמעתי בשוחט תמיד בשבת שאינו מבוקר שהוא חייב חטאת ויביא תמיד אחר. **כד** (יג) אל פתח אהל מועד מטפל בו ומביאו אל פתח אהל מועד. **כה** מהו אומר יקריב יקריב מנין אתה אומר

[הערה] [א] אם ראה לומר אם כשם שאם אינו תמים וכלא בכל קרבן כתוב תמים. [ב] אחר שדרים כשם שאם אינו תמים וכו' אין שב לדרוש שנית תמים יקדישנו. [ג] הלא כבר מבואר בפ' אמור שאסור להקדיש בע"מ. [ד] נראה חולק ר' יוסי, ואיך ידרוש יקריב יבקר להפך הסיבה ללא צרך, ועוד כמה ק' מבוארי' בפנים:

כג תמים. הנה האזהרה שלא יקריב בע"מ מבואר (בפ' אמור כב), אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם זכר תמים וכו' כל אשר בו מום לא תקריבו. ויפלא לפ"ז מדוע הזכיר ביחוד ברוב הקרבנות שיהיו תמימים. ויאמרו רבותינו שזה בא ללמדנו על יתר הדברים שמפורשים בכל קרבן שהם לעכב. כמו שתמים מעכב ואם אינו תמים אינו לרצון כמ"ש כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם. וז"ש בספרא כשם שאם אינו תמים אינו לרצון כך אם אינו כענין זה (ר"ל ככל הפרטים הכתובים פה) אינו לרצון, (ודרוש זה בנוי על היסוד שבארנו באילת השחר כלל קנס). **אולם** הנה פה כתוב שני פעמי' תמים בעולת בקר ובעולת צאן. וכבר בארנו בסימן הקודם שאם כתוב שני פעמים תמים יקריבנו. ולמה כפל דבריו. אמר בספרא שהשני בא להורות שתמים יקדישנו, שמ"ש בעולת צאן תמים יקריבנו פי' יקדישנו, (כמו שנבאר (בסימן לז), שהקרבה תפול או על הסקדש, או על ההולכה או ההעלאה למזבח), והנה שגם זה ידענו מפ' אמור שאסור להקדיש בע"מ. כמ"ש (בספרא אמור פרשה ז' מ"ד ובתמורה דף ו"א) שעז"א שם כל אשר בו מום לא תקריבו, וכמ"ש הרמב"ם (ה' איסורי מזבח פ"א ה"א), יש הבדל בין השלילה ובין החיוב. כי כשאומר כל אשר בו מום לא תקריבו בשלילה הוא רק בודאי מום והספק מותר, אבל כשאומר תמים יקריבנו בחיוב צריך שידע בודאי שהוא תמים והספק אסור, וצריך לבדוק אחר מומין קודם הסקדש. **ודעת** ר' יוסי שמ"ש תמים יקריבנו הוא ההקרבה למזבח, וקמ"ל שצריך שידע בשעת הקרבה שהוא תמים, ואם לא ידע בודאי ע"י בקור אף שנמצא אח"כ שהיה הקרבן תמים בכ"ז הוא פסול. **ומ"ש** דלר' יוסי פסול אף שנמצא תמים כן פי' התוס' (בסוכה דף מ"ב), דבנמצא בע"מ פשיטא כמ"ש במשנה דפסחים (דף עא), והרמב"ם אע"ג שהביא (בפ"א מה' תו"מ) דתמיד טעון בקור ד' ימים, בכ"ז לא הביא (בפ"ב מה' שגגות) דהשוחט תמיד שאינו מבוקר אף שנמצא תמים יהיה חייב חטאת. וכבר תמה בזה בכסף המרים שם. ונראה שדעתו דת"ק שדרים תמים יקדישנו חולק על ר' יוסי. והנה שבתוספתא (פ"ה דפסחים) איתא א"ר יוסי שמעתי שהשוחט תמיד שאינו מבוקר חייב שנאמר תמימים יהיו לכם, כשהם מבוקרים תמידין. כשאינם מבוקרים אינם תמידין ע"כ לדידי' צריך הרי קראי חד למצוה וחד לעכב. ולא ס"ל כהן בג בג דיליף דתמיד טעון בקור מפסח מגריס כמ"ש במכלתא (פ' בא) ובפסחים (דף נו) וא"כ לדידן לא ס"ל כר' יוסי:

כד אל פתח אהל מועד יקריב. הפתח הוא מקום כניסה ויציאה שהוא מקום הפתוח, והיה בנגד מזרח ההיכל. שכן בספרא (מצורע פרשה ג' מ"ו. אחרי פרק ב' מ"א) עמ"ש (בקרבנות מצורע ובשני השעירים) והעמיד אותם פתח אהל מועד מפרש שהעמידן בשער נקנור (ולא כמ"ש המבארים שנקרא פתח מצד שפתוח למעלה, שמלבד שהוא נגד קבלת חז"ל כנ"ל וכמ"ש (בעירובין ב' יומא סב. זבחים נה). עמ"ש בשלמים פתח א"מ דאם שחטן קודם פתיחת דלתות ההיכל פסולות. וכן בנזיר (דף מה) עמ"ש ונלח הנזיר פתח א"מ בזמן שפתוח. הוא ג"כ נגד הלשון דאיך יפרשו פתח הבית פתח השער וכדומה) ומה שהוצרך לומר אל פתח א"מ יקריב פי' שמחויב לטפל בהבאתם עד הפתח. כמו שכן אמר ג"כ בספרא (תזריע פרק ג' מ"ד) ובספרי נשא (פסקא כח) עמ"ש ביולדת ובנזיר שמה שיביא אל פתח א"מ שמחויב לטפל בהבאתה עד הפתח. ואין זה ענין למ"ש בספרי (ראה פסקא עז ובתמורה דף כ"א) על פסוק רק קדשיך אשר יהיו לך ונדריך תשא ובאת עד המקום שיביאם עד העזרה. שהם מדבר שיביאם מח"ל לא"י כמ"ש הרמב"ם (פי"ח מה' מעה"ק ה"א) מפי השמועה למדו שאינו מדבר אלא בקדשי ח"ל וכו':

[הערה] הקו' מהו אומר יקריב יקריב אין לה פשר, ואיך דרים פה פעם דרשם ג' רמים והם מעוטים ואין מבין והשוב התפלה כי נמצא כמה פעמים יקריבנו בעולת צאן ובג' מיני השלמים ולא נמצא עליהם שום דרש, ועוד הלא כבר דרים פה מ"ש יקריבנו ומ"ש יקריב אותו לדרשות אחרות).

כה יקריב אותו. דע שבכ"מ שידבר על הבאת הקרבן מביתו ישמש תמיד בפעל הבאה. (כמ"ש ויקרא

נתערבה עולה בעולה עולה בתמורה עולה בחולין יקרבו ת"ל יקריב יקריב. יכול אפי' נתערבה בפסולים ת"ל יקריבנו. אוציא את שנתערבה בפסולים שאינם כשרים ליקרב: (יד) ומנין אפי' נתערבה בחטאות החצונות. אוציא את שנתערבה בחטאות החצונות שאלו למעלה ואלו למטן. ומנין אפי' נתערבו בחטאות הפנימיות. אוציא את שנתערבו בחטאות הפנימיו' שאלו מבפנים ואלו מבחוץ. ומנין אפי' נתערב בבכור ומעשר ופסח. אוציא את שנתערב בבכור ומעשר ופסח שאלו מתן ארבע ואלו מתנה אחת. ומנין אפי' נתערב בשלמים ובתודה. אוציא את שנתערב בשלמים ובתודה שאלו קדשי קדשים ואלו קדשים קלים. מנין אפי' נתערב באשם. ת"ל יקריבנו הוא לבדו קרב ולא שנתערב באחרים. (טו) מה ראית לומר עולה בעולה שהוא שם אחד. עולה בתמורה מפני שהתמורה קרבה עולה, עולה בחולין שיכול להקדיש החולין ולעשותה עולה. **בן** יקריב אותו מלמד שכופין אותו יכול על כרחו ת"ל לרצונו כיצד

ד ד') והביא את הפר, וכן (שם פסוק יד וכ"ג וכ"ח, ופרשה ה' ו' פ' ו'. וכן י"ח כ"ה) [ולא ישמש בלשון הקרבה רק כשמדבר על הגשת הקרבן (שהוא בעזרה) אל המזבח. או על הולכת דמו ואיבריו. שפעל קרב הוא שמקרב דבר אל דבר. שכן בפרשת המלואים (שמות כ"ח. ויקרא ח') השתמש בפעל קרב כי מחנה לוי' היתה אצל העזרה ולא הי' צריך הבאה רק הקרבה, (וחז"ל הוציאו פעל קרב גם על ההקדש כמו שנבאר טעמו לקמן ס' לז) אבל על הבאה מביתו לא ילדק לשון הקרבה רק לשון הבאה. ויצא לפ"ז שבדיני עולה ושלמים כתבה התורה לשון הקרבה תחת לשון כבאה. ומלאנו שינוי זה אחר הדיוק בתשעה מקומות. והם ששה מקומות שבא פעל קרב בכינוי. והם, א] אל פתח א"מ יקריב אותו. ב] בעולת צאן תמים יקריבנו. ג] בשלמי בקר. תמים יקריבנו. [ד ה]. בשלמי כבש. תמים יקריבנו. והקריב אותו. ו] בשלמי עז. והקריבו לפני ה'. ועוד ג' פעמים שבא פעל קרב תחת הבאה בלא כינוי. והם א] תקריבו את קרבנכם. ב] בשלמי בקר אם מן הבקר הוא מקריב. ג] בשלמי צאן אם כשב הוא מקריב. שבכל אלה אינו מדבר לא מן ההקרבה אל המזבח ולא מן ההקדש. רק מן ההבאה. שהוא בין ההקדש ובין השחיטה. (ומאח"כ במ"ש אדם כי יקריב שפי' שיקריב למזבח. דסא דרשו בספרא (פרשה ב' פ"ה) שיקדיש הקדשו להקרבתו. וכן מ"ש בעולת בקר תמים יקריבנו דרש תמים יקדישנו). ואח"כ בתשעה מקומות אלה הי' לו לאמר יביא או יביאנו. וקושיא זאת היה קשה לרבותינו ז"ל ואמרו **מהו אומר יקריב יקריב**. ר"ל למה תפס לשון יקריב שהלא הי' ראוי לאמר יביא והביא. והשיבו ששינה לכתוב לשון הקרבה למען נלמד מזה על דיני התערובות אם נתערבו עולה ושלמים בזולתם. ששלשה תערובות קרבים. והם עולה בעולה עולה בתמורה ועולה בחולין (כמו שמפרש במשנה ט'. מפני שעולה בעולה הוא שם א' ותמורה קרבה עולה וכן החולין יכול להקדישם לעולה) ועליהם אמר ג' פעמים יקריב בלא כינוי שמורה שיקריב בכל אופן אף שנתערב. (ופירושו לפי הדרוש יקריב על המזבח). וששה מיני תערובות אינם קרבים. והם א] בפסולים. ב] בחטאות החצוניות. ג] בחטאות הפנימיות. ד] בבכור ומעשר ופסח. ה] בשלמים ותודה. ו] באשם. ועליהם אמר ששה פעמים יקריבנו או והקריבו. והקריב אותו. בכינוי. שמורה רק אותו לבדו לא אם נתערב באחרים. והגם שידמה לך שהספרא סדר הלמודים בעולה. כשתראה ברמב"ם (פ"ו מה' מע"הק) תראה שעולה ושלמים דין אחד להם אם נתערבו עם זולתם. וכיוצא בזה דרש בספרא (פרשה ד' מ"ו) על דם דמו עי"ש, וכמו שבארתי זה בארך באילת השחר (כלל רמ"ב רמ"ג) ע"ש, [ועי' בפי' גו ס' ע"פ טעם דרוש הזה ושרשו. ונראה שצריך להגיה במשנה י"ד מנין אפי' נתערבה בחטאות הפנימות הוציא את שנתערבה בחטאות הפנימות שאלו מבפנים ואלו מבחוץ מנין אפי' נתערבה בחטאות החצונות הוציא את שנתערבה בחטאות החצונות שאלו למעלה ואלו למטה מנין אפי' נתערבה בבכור וכו'. וכ"ה לקמן ס' נ"ט]:

הערה איך למד מן יקריב אותו שיכופו ע"י כפיה, אדרבה מלא לרצונו מעיד שיהיה ברצון ילמוד לא פי' כדעת הת"ק לרצון לו:

בן יקריב אותו לרצונו. מ"ש לרצונו פי' שיהי' לרצונו של המקריב ודעתו לא כמוכרח על הדבר שזה השך הרצון. ואמר (ויקרא כב יט) לרצונכם תמים זכר, כי המביא שלא ברצון יביא פחות שבעדרו כמ"ש וארור נכל ויש בעדרו זכר ונודר וזובח משחת לה' (מלאכי א' י"ד), לא כן ברצון יביא המובחר. וכן אמר בשלמים (לקמן יט) ובתודה (לקמן כב) לרצונכם תזבחו והוא הנעם למ"ש שם ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי שלא יחשב לאכלו חוץ לזמנו, שהוא אזהרה אל הרצון שלא ימעול מעל לזבוח בלא רצון הלב עד שלכן יחשב מחשבת פגול. וכן פי' הראב"ע והרמב"ם שלרצונו של המקריב. ואני מתפלא מי הכריח לאונקלוס (ורש"י הגם שפה פי' כדעת חז"ל בכ"ז לקמן (יט ה וכב יט) פי' שם"א) לפרש בכ"מ שכתוב לרצונו לרצונכם כאלו כתוב לרצון לו לרצון לכם. שהוא א] נגד חוקי הלשון כי אותיות הכנוים המחוברים בשם יורו תמיד על גוף הקונה לא על גוף הפעול. ב] הוא נגד פי'

לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ ד וְסָמַ֣ךְ יָד֔וֹ עַ֖ל רֹ֣אשׁ הָעֹלָ֑ה וְנִרְצָ֥ה ל֖וֹ לְכַפֵּ֥ר

רש"י

פתח אהל מועד . משפל בהבאתו עד העזרה [ז] מהו אומר יקריב יקריב [ח] אפי' נתערבה עולת ראובן בעולת שמעון יקריב כל אחד לשם מי שהוא וכן עולה בחולין ימכרו החולין לצרכי עולות והרי הן שלו עולות ותקרב כל אחד לשם מי שהוא יכול אפילו נתערבה בפסולין [ט] או בשאינו מינו [י] ת"ל יקריבנו : יקריב אותו . מלמד שכופין אותו [כ] יכול בעל כרחו [ל] ת"ל לרצונו הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני : לפני ה' וסמך . אין סמיכה [מ] בבמה : (ד) על ראש העלה . להביא עולת חובה לסמיכה [נ] ולהביא עולת הצאן : העלה . פרט לעולת העוף : ונרצה לו . על מה הוא מרצה לו א"ת על כריתות ומיתות ב"ד או מיתה בידי שמים או מלקות

שפתי חכמים

במקום אחר כל אשר בו מום לא יקרב וא"כ תמים ל"ל כבר תירצו בה"כ ואמרו דהאי תמים דהכא לבקיאה הוא דאתא כלומר כשם שאם אינו תמים אלא בעל מום אינו לרצון כדכתיב כל אשר בו מום וגו' כך אם אינו זכר אלא נקבה או טומטום ואנדרוגינוס אינו לרצון : ז ופי' יקריבנו מענין קורבה שפי' יגישנו ויוליכהו אל פתח אהל מועד. ל"ל לכתוב זכר תמים יקריב אותו לרצונו לפני ה' ותו לא : ח פירוש הוה לו לכתוב יקריבנו אל פתח אוהל מועד לרצונו לפני ה' בשלמא בלא פי' דמשפל עד העזרה ה"א יקריב יתירא בא ללמד שמחויב לטפל בה עד לפנים מן העזרה אבל מאחר שפי' דאינו מחויב לטפל בה אלא עד פתח העזרה יקריב ל"ל : ט פי' כגון רובע ונרבע וכיוצא בהם : י עם חטאת ואשם ובכור ומעשר ופסח ושלמים : כ ולא מיקריב מפיק דהיא לרבויי דאם נתערבו עולה בעולה אף עולה בחולין הוא דאתא אלא מיתורא דאותו מפיק ליה : ל כלומר יכול אם כופהו שיקנה זבח להקריב והוא צועק תמיד איני רוצה לעשות אפ"ה עושה בע"כ ת"ל לרצונו כופין אותו עד שיאמר רוצה אני ואז הוא מקריב : מ דמקרא נדרש לפניו ולאחריו לפני ה' דהיינו באהל מועד ששם הארון והשכינה שרויה בו : נ דק"ל העולה ל"ל דהא ברישא דקרא כתיב עולה ועליו קאי אלא לרבות ובמיכ"ל שקרא עולה לסמיכה אפי' עולת חובה ומדכתיב העולה בה"א

התורה והמצוה

פי' חז"ל שפירשוהו על המקריב כמ"ש בספרא פה . וכן בפ' אמור (פרשה ז' מ"ב ופרשה יוד מ"ה) על לרצונכם תמים זכר. ועל והניף את העומר לרצונכם. אמור מכאן שאין כופין את הצבור. ומן לרצונכם תזבחו הוציאו (זבחים מז מנחות קי חולין יג) דמתעסק בשחיטת קדשים פסול . ובמנחות (שם) לא לרצונו אתם זובחים אלא לרצונכם . ועל יסוד זה אמר פה והובא במשנה ערכין כ"א ובכ"מ בש"ס יכול על כרחו ת"ל לרצונו. שההכרח הוא פעולה בלא רצון , כמ"ש והשתי' כדת אין אונס וכו' לעשות כרצון איש ואיש : **והנה** הרצון יבוא בעברי על שני כונות (א) על הפיוס שיתרצה ויתפייס על החטא , כמו כי נרצה עונה. אז תרצה הארץ את שבתותיה, (ב) על החפץ בדבר מה , ובזה הוא נרדף עם חפץ . ובכ"ז יש הבדל בין רצון ובין חפץ . כי הרצון היא תכונה מחשביית והחפץ היא תכונה נפשיית, גדר הרצון הוא שמחשבתו מסכים אל הדבר ונוטה בו . וגדר החפץ שיש לו אל הדבר נטיה נפשיית ע"י שמתאוה או שחושק בו או ע"י נטי' אחרת נפשיית . משא"כ הרצון נקי מכל נטיה נפשיית , כי הוא מפעולת השכל והבחירה . ויצייר שירצה האדם בדבר ולא יחפץ בו וכן בהפך . למשל כי חפץ בבת יעקב (ראשי' לד) י"ל שהיה חפץ בלא רצון , כי האדם כשימלך עם מחשבתו לא ירצה בדבר רע , ולכן לא תמצא בשום מקום בתנ"ך פעל רצה לדבר רע רק פעל חפץ, כמו בשקוציהם נפשם חפצה (ישעי' ס"ו) כי רק חפץ התאוה תגבר אז על הרצון וכן אמר ואם לא יחפץ האיש לקחת את יבמתו (דברים כה) ואם לא יחפץ לגאלך (רות ג) שבאמת רצון האדם ומחשבתו ירצה לעשות מצות ה' רק שחפץ נפשו ימנעהו כי לא מצאה חן בעיניו וגבר החפץ על הרצון , ולפעמים יתאמץ האדם ויגביר רצונו על חפצו : ולפ"ז נוכל לצוות על הרצון ולא על החפץ , רצוני שא"א לצוות לאדם שיחפץ בדבר פלוני , כי החפץ היא תכונה נפשיית שאין אדם יכול עליה , אבל נוכל לצוות לו שירצה בדבר פלוני , והוא שיצייר בלבו טיב הדבר ותועלתו שאז תמשך מחשבתו אחריו , כי פעולת המחשבה היא בבחירת האדם . (וע"כ לא תמצא בתנ"ך לשון ציוי או בקשה מן פעל חפץ כמו שנמצא מן פעל רצה רצה ה' להצילני . ולקחת מנחתי מידי ותרצני) . אבל בכ"ז א"א לצוות את האדם רק על רצונו לא על רצון אחרים . ר"ל שא"א לצוותו שיכריח רצון אחרים על הפעולה כי ההכרח הוא נגד הרצון כנ"ל . ובזה תבין מ"ש בספרא יקריב מלמד שכופין אותו . לרצונו עד שיאמר רוצה אני . הא כיצד . הנה הוציאו ממ"ש יקריב אותו שכופין אותו . וזה נוסד על יסוד חזק . שדרך הלשון להקדים את המלה שהיא עקר במאמר , ולפ"ז כל פעל שכבר נזכר במאמר ההוא ושנה אגב גררא יבוא תמיד מאוחר (כמו שבארנו באילת השחר פרק כב ועי"ש כלל קנד) וא"כ הי"ל לרצונו יקריב אותו , שעקר החידוש הוא שיהיה לרצונו . כי זה שיקריב אינו חידוש שכבר אמר זכר תמים יקריבנו . וא"כ ממ"ש יקריב אותו לרצונו מבואר שיש חידוש בפעל יקריב , שפי' יקריב מ"מ אף באונס . (וכבר בארתי במק"א שכ"מ שדבר אל הכלל ובאו צויים אל היחיד בלשון נסתר ר"ל שהצבור או הב"ד ישגיחו על היחיד שיעשו כמצוה) . וע"כ שינה ואמר יקריב אותו ולא אמר בנוכחי יקריבנו , להורות הבדל בין מ"ש יקריבנו שמדבר אל היחיד ובין מ"ש יקריב אותו שמדבר אל הב"ד שיכופו את היחיד. ואחר שפי' יקריב אותו שכופין אותו איך אמר לרצונו הלא בארנו שא"א להכריח על הרצון . מ"ש הא כיצד . והשיבו כופין אותו עד שיאמר רוצה אני . והוא עפ"י ההבדל שכתבתי בין

יְקָרְבִינֵיהּ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא יְקָרֵיב יָתֵיהּ לְרַעֲוָא לֵיהּ קֳדָם יְיָ׃ וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל

ספרא

ביצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני:

פרק ד

כז (א) לפני ה' וסמך אין סמיכה בבמה, צפונה לפני ה' ואין צפון בבמה, וכי איזה מדה מרובה מדת צפון או מדת סמיכה, מרובה מדת צפון ממדת סמיכה, שהצפון נוהג בקרבנות יחיד ובקרבנות צבור והסמיכה אין נוהגת אלא בקרבנות יחיד, אם מעטתים מצפון מרובה לא אמעטם מסמיכה מועטת. אתה אומר בצד זה נתרבה צפון ונתמעטה סמיכה, או בצד הזה נתרבה סמיכה ונתמעט צפון שהסמיכה נוהגת בק"ק ובקדשים קלים והצפון אינו נוהג אלא בק"ק. אם מעטתים מצפון מעוטה לא אמעטם מסמיכה מרובה, הא לפי שיש בצפון מה שאין בסמיכה, ובסמיכה מה שאין בצפון, צ"ל לפני ה' וסמך ואין סמיכה בבמה, צפונה לפני ה' ואין צפונה בבמה. לפני ה' וסמך, אעפ"י שסמך מבחוץ יחזור ויסמוך מבפנים:

כח (ב) וסמך ידו, לא יד בנו לא יד עבדו

התורה והמצוה

רצון ובין חפץ. שהרצון הוא מחשבי' מצד טיב הדבר בעצמותו. אולם לפעמים החפץ יעכב את הרצון שלא יצא לפועל. וזה בדבר שעשייתו טוב מצד עצמו שאז בודאי האדם רוצה בו רק שהחפץ מונעו. למשל האדם רוצה שיתכפר ושיעשה טוב וצדקה. רק שהחפץ מונעו, כי הסגולה ובקשת המנוחה וכדומה יעצרו בעדו. ואם היה יכול להשיג את התכלית בלעדי האמצעיים ובלא טורח ועמל בודאי היה רוצה בו, כי הטוב נרצה אצל כל בעל שכל, רק הרע המדומה אצלו באמצעיים המובילים אל הפעולה והם הטורח ופיזור הממון ימנעהו מעשותו, אבל אחר שאנו כופין אותו להקריב ובבר הביא הקרבן אז ידענו בטח שרצונו מסכים אל הדבר ברצונו הטוב מצד עצמו.

וקרוב לזה באר הרמב"ם ז"ל בה' גירושין:

הערה איך העתיקו מלות לפני ה' ממקומם אל הפסוק הבני עד בעל הטעמים ועד הפסק, ואם כן יעשה עמודי הלשון ירופפו:

כז לפני ה', ז"ל הראב"ע לפני ה' דבוק בטעם עם פתח א"מ. ולפ"ז הכתוב מסורס שהי"ל לומר אל פתח א"מ לפני ה' לרצונו יקריב אותו. ותורת ה' תמימה אין בה עוות וסרוס (כמו שבארנו בא"ש האחר פרק כה). ופי' חז"ל שלכן העתיק מלות לפני ה' ממקומם. להורות שלפני ה' יסמך ולא בבמה. ואחר שראינו שבכ"מ שכתב סמיכה כתוב לפניו לפני ה'. כמו בשלמים יקריבנו לפני ה' וסמך וכן בכ"מ. ע"כ בא להורות שהסמיכה מוכרחת להיות לפני ה' בפנים ולא בחוץ. שהכלל (באה"ט בס' נו (ס' טו) שתואר לפני ה' יש בו מדרגות רבות ואם כתוב תחלה אל פתח א"מ ממילא מ"ש אחריו לפני ה' היינו בפנים ממש עיי"ש באורך), וז"ש לפני ה' וסמך ולא בבמה לפני ה' וסמך אעפ"י שסמך מבחוץ וכו', **ובאר** בספרא שצריך לימוד גבי סמיכה וגבי צפון. כי בצד א' סמיכה משפה מצפון. שאין סמיכה נוהג בצבור דגמירי רק שתי סמיכות בצבור (כמ"ש במנחות דף לב. ובצד אחד צפון משפה מסמיכה שאין נוהג בקדשים קלים). ושיעור הכתוב אל פתח אהל מועד יקריב. ואח"כ יקריב לפני ה' וסמך. כי לפני הסמיכה אסור לזר לכנס בעזרה (כמ"ש במשנה פ"א דכלים ופי' במ"ל סוף ה' ביאת המקדש) ומקריבו אל פתח א"מ שהוא שער נקנור ואח"כ בשעת הסמיכה מקריבו לתוך העזרה שמותר לכנס שם לצורך הסמיכה. ומטעם זה בפר העלם דבר (ויקרא ד) אמר והביאו אותו לפני א"מ וסמכו זקני העדה וכו' לפני ה'. ולא אמר והביאו לפני א"מ לפני ה'. כי שם נבדל מכל הקרבנות שמביאי הקרבן אין סומכין עליו בעצמם, דקיי"ל (רמב"ם פ"ב מה' שגגות) בכ"י שהשבטים מביאים הפרים והסנהדרים סומכים. וא"כ מביאי הקרבן מביאים רק אל פתח א"מ והזקנים סומכים לפני ה'. אבל בפר כהן משיח אמר והביא את הפר אל פתח א"מ לפני ה'. כי הכהן המשיח מותר לו לכנס תיכף לעזרת כהנים:

הערה איך דריש ג' דרשות מן וסמך ידו. ואם דריש ג"פ וסמך ידו, יקשה שלא נמצא בתורה עשר פעמים וסמך ידו, ידרוש כולם: וסק"א הגיה וגרים אשתו ובנו. ולדעתו דריש ד' פעמים וסמך ידו דכתיב בעולה ושלמים. וזה רחוק לשני' כאן ולקמן ס' ית ובגמ' מנחות (דף צג) [ובירושלמי פ"ב דקדושין] ובתו"כ ניסן (דף כח ב' ד"ה והא) שבא שני' דפס. (רק שבגמ' גרים אשתו תחת בנו ועביד לריכותא דאשתו כגופו שזה לא שייך בבנו כמ"ש בבכורות (דף ל"ד). וכל"ז לא הועיל כי שלא בתורה נמצא עשרה פעמים וסמך ידו ידרוש כולם. וגם מה שמכריח לדרושים האלה:

כח וסמך ידו. בכל הסמיכות שבו' בתורה כתוב וסמך את ידו. לבד שלשה פעמים כתוב וסמך ידו בלא מלת את, והם א] בעולה ב] בשלמי בקר ג] בחטאת נשיא, והשינוי הזה לא נפל במקרה ודרשוהו חז"ל, לגמע יד בנו יד עבדו יד שלוחו, ומבואר כי מג"פ ידו דריש לה, שכן במנחות (דף צג) סומך על בריאתה זו ועריכי וכו', ובאמת כשתמנה תמצא וסמך את ידו עשרה פעמים בתורה, רק שדרשו זאת מג"פ דכתיב וסמך ידו בלא מלת את. כי בכ"מ דכתיב וסמך את ידו ידו הוא כפשוט וא"א למעט שלוחו הדומה כמותו בכל התורה, אבל כשאומר וסמך ידו בלא מלת את יכול לפרש כאלו כתוב וסמך בידו. (כי יסוד מוסד אצל המדקדקים דכ"מ שחסר אות השימוש רשות בידינו לפרש כרצונינו, וגם של"ש שידו הוא כמו שכתב סומך, ידו יסמוך. כי מצאנו יד בלשון זכר. והנה יד שלוחה אלי ובו מגלת ספר יחז' ב ט). וכן זה

יכתוב ידו לס' לפי' בן מלך) וזה כאומר וסמך בידו בעצמו ולא ע"י שליח, (שכן כ"מ דכתיב בידו בידה ממש שליח. כמ"ש בב"מ דף יו"ד ע"ב) שצריך ריבוי לגבי גט וגניבה על תגרו שהוא משום שליחות משום דכתיב בידו אם המצא תמצא בידו הגניבה, ונתן בידה. ואמר בספרי (תצא פיסקא רסט הובא בב"מ ד' שם גיטין ד' ע) ת"ל אלא ידה מנין לרבות גגה חצרה וקרפיפה וכו'. ובב"מ (ד' ט) וכל היכא דכתיב מידו לאו ידו ממש הוא וכו'. אלא כל ידו ידו ממש הוא וכו'. ובספרי (שלח פסקא י"ז) ולקח הכהן מיד האשה ולא מיד שלוחה, ופ' תצא (פסקא רסז) וקטפת מלילות בידך שלא שהיה קוצר במגל רק בידך, וכן בב"מ) ולכן דריש מג"ש וסמך ידו למעט שלוחו עבדו ובנו, (ועי' באילת השחר כלל רמג):

ולא יד שלוחו. **כט** ידו על ראש ולא על גב, ידו על ראש ולא על הצואר, על ראש ולא על הגביים, אוציא את כולם ולא אוציא את החזה, ודין הוא, ומה אם הראש שאינו טעון תנופה טעון סמיכה החזה שטעונה תנופה אינו דין שתטעון סמיכה, ת"ל על ראש ולא על החזה. **ל** (ג) יכול אין טעון סמיכה אלא עולת נדבה עולת חובה מנין. ודין הוא. נאמר הבא עולת נדבה ונאמר הבא עולת חובה מה עולת נדבה טעונה סמיכה אף עולת חובה טעונה סמיכה: (ד) לא א"א בעולת נדבה שאין לה חליפין עוף לפטרה מן הסמיכה תאמר בעולת חובה

שי"ל

הערה] גם זה יפלא שדרים ג' דרשות כמ"ש בגמ', ומדוע לא דריש עשר דרשות כמספר עשרה פעמים שנמצאו וסמך על ראשו בתורה:

כט ידו על ראש, במנחות (דף נג ע"ב) גרים ידו על ראש ולא על צואר. ידו על ראש ולא על הגביים. ידו על ראש ולא על החזה וצריכי וכו'. ולפ"ז מ"ש בספרא ידו על ראש ולא על גב [שפי' על השדרה כנגד החלל כמ"ש הראב"ד] אינו בכלל המעוטים, כי אף שנאמר שמלת על הוא לאו דוקא וגם בסמוך מקרי על ראשו [כמו שבארנו באילת השחר (ס' תקע"ד) דיש על דפי' בסמוך] בכ"ז ידעינן דלא על גב. שהוא רחוק מן הראש. רק על הצואר ועל הגביים (שהוא בצדדי הראש) יכול לטעות שהוא על וסמוך לראשו, וכן על החזה יכול לטעות שכשר לסמיכה מכח הק"ו, וצריך ג' מעוטים וכבר כתבנו (בסימן הקודם) שנמצא (בסמיכות של חובה) עשרה פעמים וסמך את ידו בתורה, ויפלא מאד איזה מהם דריש פה. אולם ראה והנה בכל הסמיכות כתיב מלת **על** במקף, (שכן דרך מלה זו לבא במקף לרוב), לבד שלשה פעמים כתוב **על ראש**, בנפרד על מלת **על**, והם א] בעולה ב] בחטאת שעירה ג] בחטאת כשבה, ושלשה אלה הם הנדרשים, שהפעם הבא במלת על, מציין שהוא דוקא על ממש לא בסמוך, וממעט צואר גביים וחזה. [שוב מצאתי בתו"י יומא דף לו עמ"ש כיצד סומך וכו' ובלבד שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הזבח. בתו"כ מפיק ליה מקרא וסמך ידו על ראשו, ולא ידו על גב ידו — וצ"ל שגם זה ידעינן מסברא שלא יהי' חציצה עמ"ש בפ' נו' ס"ס קמה]:

הערה] מ"ש עולת חובה מנין שע"כ הוא עולת מצורע והיכי ידעינן ממילא עולה לאו דעולת מצורע כתב, ואו"ש עולת הגר מנין. ועוד הלא עולת הגר למד ממילא כמ"ש בס' כב וא"צ רבוי':

ל על ראש העולה יסוד גדול בדרכי הלשון שאין להחזיר את השם בכל פעם רק יזכירהו על ידי כינוי (למשל ותהר האשה ותלד בן ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו וכו', לא היה מהספרות הלשון לאמר ותרא את הבן כי טוב הבן ותצפון את הבן, ולכן המציא בעל הלשון כינוים ומלות תחת השם, בהם ירמוז את השם ולא יצטרך לכפלו בכל פעם) וכ"מ שכפל את השם דרשוהו חז"ל תמיד. וכמ"ש באילת השחר (פרק טו) באורך. ואחד מדרכי דרושיהם בזה שבא להורות שהשם הנשנה אינו דוקא השם הראשון. כמו פה אם היה אומר על ראשו היה מוסב על שם עולה שנז' כבר שמדבר מעולת נדבה ועולת בקר, לכן אמר על ראש העולה לכלול כל עולה אף עולת חובה ועולת הגר, ובכ"ז מ"ש העולה בה"א הידיעה, ירמוז שהיא ממין העולה הידוע שמדבר בה שהיא עולת בהמה לא עולת העוף, וז"ש בספרא עולת חובה מנין וכו' עולת הגר מנין ת"ל עולה. (ר"ל לכן כפל את השם שנית), יכול אף עולת העוף ת"ל העולה, וכיוצא בזה תמצא במקומות רבות בספר זה כמ"ש באילת השחר שם:

והנה קיי"ל דכל קרבנות היחיד טעונים סמיכה חוץ מבכור ומעשר ופסח (שמעט אותם בספרא ס' יז) ובבכור לא נמצא רק שתי סמיכות כמ"ש במנחות (דף נב), וכל זה נלמד מן השנוים שנמצאו בסמיכה. שבשלמי עז לא הכיתי וסמך ידו על ראשו, ובשלמי בקר וכבש הזכיר על ראש קרבנו, ובסמיכת פר כהן משיח והעלם דבר וחטאת נשיא ושעיר המשתלח הזכיר מין הנקרב, על ראש הפר, על ראש השעיר, ובעולה וכן בחטאת יחיד הזכיר מין הקרבן, ראש העולה ראש החטאת ושנוים והבדלים אלה לא באו במקרה רק דבריהם כאש וכפטיש יפוצץ סלע, שממ"ש כה על ראש העולה למדין שהסמיכה מחויבת מצד שהיא עולה וכל מין עולה טעונה סמיכה. ושכל מין חטאת טעונה סמיכה למדו ממה שבחטאת כשבה ושעירה של יחיד כתוב על ראש החטאת ולא כתוב על ראשו, שמחטאת שעירה למד בספרא (דבורא דחובה פרק י"ד מ"ג) לרבות חטאת עכו"ם לסמיכה, ומחטאת כשבה למד שם (פרק יח מ"ג) לרבות חטאת נזיר וחטאת מצורע וחטאת טמאת מקדש לסמיכה, ר"ל כי ממה שכתב בחטאת שעירה על ראש

החטאת

שי"ל חליפין עוף לפטרה מן הסמיכה, הואיל ויש לה חליפין עוף לפטרה מן הסמיכה לא תטען סמיכה, ת"ל עולה א' עולת חובה וא' עולת נדבה זו וזו טעונה סמיכה: (ה) אין לי אלא עולת בקר עולת הצאן מנין. ודין הוא. נאמר הבא עולה מן הבקר ונאמר הבא עולה מן הצאן, מה עולה מן הבקר טעונה סמיכה אף עולת הצאן טעונה סמיכה: (ו) לא א"א בבן הבקר שנתרבה בנסכים תאמר בבן הצאן שנתמעט בנסכים הואיל שנתמעט בנסכים לא יטעון סמיכה, ת"ל עולה, א' עולת הבקר וא' עולת הצאן זו וזו טעונה סמיכה. (ז) יכול אף עולת העוף תטעון סמיכה ת"ל העולה פרט לעולת העוף. **לא** (ח) ונרצה לו מלמד שהמקום מרצה לו, ועל מה המקום רוצה לו, אם תאמר דברים שחייבים עליהם מיתה ביד ב"ד. מיתה בידי שמים. כרת בידי שמים. מלקות ארבעים. חטאות ואשמות. הרי עונשן אמור. ועל מה המקום רוצה לו על מ"ע ועל מצות ל"ת שיש בה קום

החטאת למד שגם חטאת עכו"ם שהיא שעירה כמוה טעונה סמיכה. וממה שכתוב בחטאת כשבה על ראש החטאת למד שגם חטאת נזיר טהור ומצורע שהיא כשבה וכן חטאת טמאה מקדש שהוא עול' ויורד טעונים סמיכה. ושעיר יוהכ"פ טעון סמיכה למד שם (פרשה ג פ"ד) ממ"ש בפר כהן משיח על ראש הפר. (ומ"ש בפר העדה על ראש הפר, ובחטאת נשיא על ראש השעיר דרשו בספרא שם פ"ז מ"ג ופרשה ו' מ"ח ובזבחים מח. מנחות נה: לב). וזאת שכל מיני שלמים טעונים סמיכה כתוב בשלמים בפי', (ומ"ש שם על ראש קרבנו דרשו למעט בכור ומעשר ופסח). והתודה צריך סמיכה למד בספרא (צו פרשה ה' מ"ד), והאשם טעון סמיכה למד בספרא (שם פרק ט מ"א) ממ"ש כחטאת כאשם תורה אחת להם, ויתבאר כל אחד במקומו בישע האל:

ומ"ש בספרא עולת חובה מנין עולת הצאן מנין. הא עולת הצאן ידעינן מן ואם מן הצאן שוי"ו מוסיף על ענין ראשון. וכמ"ש בזבחים (דף מו). ועקר הלימוד על עולת חובה שהיא עולת מצורע שי"ל חליפין עוף בדלות (כי עולת יולדת א"צ סמיכה). רק אחר שידעינן עולת מצורע ידעינן עולת הצאן ממילא, כי עולת מצורע היא כבש (דא"ל על עולת ראיה דהא אין לה חליפין. ועוד שיליף לה בבילה (דף כ"ף) מן ויקרב את העולה ויעשה כמשפט) ולכן אמר עולת הצאן מנין ר"ל שאגב אורחא ידעינן גם עולת הצאן וא"צ לוא"ו מוסיף, (וכ"ש שאינו דבר הנלמד בהיקש רק כתוב בפי'), ובזה ניחא מה שילה"ק שהי"ל לסדר תחלה עולת הצאן מנין ואח"כ עולת חובה מנין ולשמ"ש נכון כי עקר הלימוד בא על עולת חובה:

[הערה] מדוע לא נאמר שמרצה על חייבי מיתות ומלקות שוגגין שאין להם עונש כמו שהק' הרמב"ן והתוס', ואין שוגים ר"ש העפיי שלא סמך מרצה, כלא י"ל בהפך וסמך ואז ונרצה לו לזכותו ואם לא סמך אין מרצה:

לא ונרצה לו, כבר בארנו (בס' כו) כי פעל רצה יבוא על שני פנים, א] מענין רצוי ופיוס כמו כי נרצה עונה, והוא הפך האף והקצף, כמו כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך, כי רגע באפו חיים ברצונו, ב] מה שנרדף עם חפץ, שרוצה ובוחר באיזה דבר הנאות אליו. ודעת הת"ק שפעל ונרצה מוסב על ה' שנז' בכתוב הקודם, וז"ש מלמד שהמקום מרצה לו. ולפ"ז א"א לפרשו מענין חפץ. כי לא מצאנו פעל רצה שמורה על החפץ בבנין נפעל על הרוצה, רק על דבר הרצוי, כי הנפעל מורה שיפוי וקבלת פעולה והרצון הוא דבר בחיריי (כנ"ל בס' הנז') ולא ישתנה מצד הרוצה רק מצד הרצוי, רצוני שהדבר הטוב הוא נרצה בהכרח לכל בעל רצון בחיריי אשר לא ימצא בו סבה לאנס את רצונו, והרשע אשר לא ירצה בדבר הטוב אין זה מצד רצונו רק מצד שאין לו רצון, מצד שהתאוה גוברת על רצונו. לפ"ז הרצון ובלתי הרצון תלוי בהדבר הרצוי לא בהאיש הרוצה, (מה שיהיה ההפך בחפץ שהוא תלוי בתכונת נפש החופץ לא בהדבר עצמו, כי היא תכונה נפשיית בלבד ויש דבר שהאחד חפץ בו ולא האחר לפי שינוי תכונת נפשותיהם, ומטעם זה לא נמצא פעל חפץ באחד מן הבנינים הנפעלים), ולפ"ז אחר שפה כתיב ונרצה בנפעל, ע"כ הוא מענין ריצוי ופיוס, שהשם יתפייס מקצפו על החוטא, וז"ש מלמד שהמקום מרצה לו, ר"ל שמרצה חטאיו, וע"ז שואל ועל מה המקום רוצה לו, ר"ל שא"א לומר שמתפייס על מה שחטא בשוגג בעבירות שאין חייבין עליהם חטאת כגון חייבי מיתות ומלקיות, (כמו שהק' המפ' פה ודחקו), שעל זה א"צ פיוס אחר שהיה שוגג ולא קצף ה' עליו, והקרבן לא בא לסלק קצף ה' רק לטהר את החוטא מן הכתם והרושם שפעל החטא בו, ובהכרח שהפיוס והריצוי הזה הוא על מזיד. ושואל איזה מזיד, א"ת דברים שחייבים עליהם מיתת ב"ד וכו' עונשן אמור, ולא יתרצה בקרבן. ומשיב שמרצה על מ"ע ומל"ת שיש בה קום עשה: **ודעת ר' שמעון** שפעל ונרצה פה מוסב על הזבח. והגם שפסוק זה מדבר על העולה בלשון נקבה והיל"ע ונרצת, ס"ל שמוסב על הזבח שנז' בכתוב הקודם בלשון זכר, (יקריבנו, יקריב אותו), וא"ש ונרצה לו לזבחו, (כ"ה בילקוט ויותר נכון לגרסה, ונרצה לו זבחו), ר"ל נפעל נרצה מוסב על הזבח שהוא לשון זכר, שהזבח יתקבל ברצון, כמו שכן רגיל לומר אצל קרבנות תמים יהיה לרצון (ויקרא כב). לא ירצו לכם (שם) ויש הבדל בין אם בא שם או פעל הרצון סתם, ובין אם בא אחריו מלת לו לכם, כי שיתקבל הקרבן ברצון יש בו שני ענינים, (א) שיתקבל הקרבן עצמו ובלא"ה הרצון הוא פסול מלהקריב ואז נאמר

עָלָיו: ה וְשָׁחַט אֶת־בֶּן הַבָּקָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיבוּ בְּנֵי

בעל הטורים

(ה) בן בקר. עולה שנ"ד. שצריך להיות בן שנה [ושהם שנה שנ"ד ימים]: וזרקו את הדם. בבן הבקר כתיב את הדם ובצאן כתיב את דמו לפי שדמו של צאן דומה לדם האדם לכך כתיב דמו שמעלה עליו כאלו הקריב דמו:

רש"י

הרי ענשן אמור שא"ע מרצה אלא על עשה ועל לאו ם שנתק לעשה: (ה) ושחט והקריבו הכהנים. מקבלה ואילך מצות כהונה למד על השחיטה ע שכשרה בזר: לפני ה'. פ בעזרה: והקריבו. זו קבלה שהיא הראשונה

שפתי חכמים

בב"א כדיוטב ר"ל העולה הנזכרת מן הבקר ומן הצאן למעט עולת עוף מסמיכה. ולהביא עולת צאן פירוש ג"כ לסמיכה: ם כגון לא תקח האם על הבנים וכתיב שלח תשלח את האם וכן לא תותירו ממנו עד בוקר והנותר ממנו עד בוקר באש תשרופו. וכן לא תגזול וכתיב והשיב את הגזילה שלא נכתב בהם שום עונש אבל אלו הנזכרי' עונשם אמור כגון על מזיד שהוא מיתת ב"ד או מלקות כגון על שוגג שהוא כרת: ע מדכתיב ושחט סתם ואחריו כתיב והקריבו בני אהרן משמע דשחיטה כשרה בזר: פ אבל לא

התורה והמצוה

סתם. ביום השלישי לא ירצה (ויקרא ז יח). פגול הוא לא ירצה (שם יט ז'). (ג) שיהיה לרצון אל כשתבת, כי מצאנו הרבה פעמים שהקרבן כשר והוא לרצון ומ"מ לא עלה לבעלים לשם חובה כמו שחשב בריש זבחים, ואז אינו לרצון להם אל הבעלים רק שהוא לרצון מצד עצמו. ואז נקשר עם מלת לכם. וכמו שנבאר עוד בס' שאח"ז. ולפ"ז ממ"ש ונרצה לו, מבואר שמדבר בבחינת המקריב לא בבחינת הזבח עצמו, שע"י הסמיכה יהי' הקרבן מרוצה לצורך המקריב, משא"כ בבחינת הזבח לא יגרע כחו אם לא סמכו עליו. ואמ"ש אעפ"י שלא סמך הזבח מרצה, כי אם היה הסמיכה תנאי אל שירצה הזבח עצמו לא יצדק מלת לו, (ובזה נוכל לקיים גם כפי גי' הספרא שבידינו ונרצה לו ולא לזבחו אעפ"י שלא סמך הזבח מרצה, ר"ל מלת לו מורה שמדבר מן המקריב, לא לזבחו, שהזבח א"צ אל הסמיכה. ולגי' שתקנתי עפ"י הילקוט דריש תחלה מלת ונרצה שפי' זבחו, ואח"כ פי' מלת לו שמורה שאעפ"י שלא סמך הזבח מרצה), ולמאי שלמד בספרא (לקמן פרק פ"ז ז') שאף שלא סמך כשר מעולה היא, היא כדעת הת"ק, וכן רב אשי בזבחים (דף ז) ורבה ורב חסדא פסחים (דף סב) שלמדו ממלת לו שינוי בעלים אתיא כת"ק:

הערה המאמר כלו מוקשה למה הביא פה הדרוש א"ל אלא דם שטעון וכו' שאין מקומו פה. ומדוע דחה שלא דבר על נותר ופיגול דכתיב לא ירצה והלא גם טומאה בכרת, ועוד כמה ק' יוכלו מן הבאור:

לב ונרצה לו לכפר. הכפרה הוא רק בדם הנזרק, כמ"ש ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשותיכם כי הדם הוא בנפש יכפר (ויקרא יז). ולהב"ע הוא מענין כפר ופדיון. וצריך שיהי' ממין המתחייב נפש תחת נפש. ולדעת חז"ל הוא מענין נקיות. כמ"ש בירושלמי (פ"א דשבת) זריזות מביאה לידי נקיות וכלה וכפר. וכ"ה בזבחים הגוה (דף קפה ע"ב, ועי' רש"י וישלח על אכפרה פניו במנחה), וצריך שינקה עון הנפש בנפש, ולכן הרבה שבכ"מ שהמכפר אינו דם כתב בו לכפר על נפשותיכם (שמות למד. במדבר ל"א נון), ולא הוצרך לפרש זאת בכפרת דם. וז"ש בספרא ונרצה לו לכפר במכפר וכו', ר"ל שהסמיכה מרצה לו לכפר אח"כ ע"י זריקת הדם שהוא עיקר הכפרה. וע"כ אמר לכפר בלמ"ד השימוש שמורה הנגלל אליו. וע"ז הקשה בסוף דבריו (מובא ביומא דף ה' זבחים דף ו' מנחות נג) הואיל ומצאנו שאין כפרה אלא בדם מה"ל וסמך ונרצה. ומשיב שאם עשאה לסמיכ' שירי מצוה מעלה עליו הכתוב כאלו לא כפר וכפר, ר"ל שכפר על מ"ע ולא כפר על עשה דסמיכה עצמו. ולמ"ד דמכפר גם על עשה דאחר שחיטה מפ' שלא כפר קמי שמיא (כ"ה בזבחים שם). ומ"ש בכפר' אין לי אלא דם הפסול, הנה אורחא בא לפרושי דגם דם הטמא מכפר, [והובא כאן מפני שיש לו שייכות להבדל שהקנתי בפעל רצה הנקשר עם מלת לו שמורה שירצ' לצורך המקריב כמ"ש בסי' הקודם וכמו שנבאר] וזה פי' הברייתא, שהם השכילו במ"ש ונשא אהרן את עון הקדשים אשר יקדישו וכו' לרצון להם לפני ה' משמע שנשיאת הציץ יועיל לרצון אל המקריב לא לרצון אל הקרבן עצמו ר"ל שירצה על קרבן פסול כמו פיגול ונותר, דהא אמר לרצון להם, מבואר שמדבר מקרבן שאין בו רצון אל המקריב כי אם היה מדבר מקרבן שאין בו רצון כלל היה נ"ל לרצון סתם בלא מלת להם (וכמו שבררנו זה בסי' הקודם שכן דייק במ"ש ונרצה לו), ועז"א אם עון פיגול כבר נאמר לא יחשב (שאין רצוי כלל). ואם עון נותר כבר נאמר לא ירצה שאינו מרצה כלל והקרבן עצמו פסול דהא לא כתב לא ירצה לו, וע"כ מדבר בעון טומאה שהקרבן בפ"ע כשר והציץ בא להועיל שיהי' לרצון אל המקריב. [וברייתא זאת מובא' זבחים כ"ג מנחות כ"ו ובכ"מ ורש"י ותוס' נחלקו בגירסתה ועי' בק"א ועי' מ"ש בפ' נו ופה לענינינו אין נ"מ בזה לכן קצרתי מזה]. והנה במנחות (דף כה) הקשה על ברייתא זאת, אימא עון דבע"מ דהותר מכללו בעופות, ומשני עליך אמר קרא כי לא לרצון יהיה לכם, נראה פירושו, כי אצל בע"מ אמר, כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם (ויקרא כב כ), כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם (שם שם כה), ואם סותר הכלל אשר הנהגו שפעל רצה שאחריו מלת לכם פי' שירצה לצורך המקריב, שלפ"ז מ"ש בבע"מ כי לא לרצון יהיה לכם פי' שלא ירצו לצורך המקריב. והא בבע"מ גם הקרבן מצד עצמו פסול. וע"ז משני בגמ' עליך אמר קרא כי לא לרצון יהיה לכם.

דִישׁ עֲלָתָא וְיִתְרְעֵי לֵיהּ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי: ה וְיִכּוֹס יָת בַּר תּוֹרֵי קֳדָם יְיָ וִיקָרְבוּן בְּנֵי

ספרא

קום עשה, ר"ש אומר ונרצה לו לזבחו אעפ"י שלא סמך הזבח מרצה. **לב** (ט) ונרצה לו לכפר, במכפר, איזהו מכפר זה הדם שנאמר כי הדם הוא בנפש יכפר. אין לי אלא דם הטהו' דם הטמ' מנין, כשהוא אומר ונשא אהרן את עון הקדשי', איז' עון הוא נושא אם עון פיגול כבר נאמר פיגול הוא לא יחשב, אם עון נותר כבר נאמר לא ירצה, ואיזה עון הוא נושא עון טומאה שהותר מכללה בצבור: (יוד) אין לי אלא עונות דם. מנין הקומץ והלבונה והקטורת ומנחת כהנים ומנחת כהן משוח ומנחת נסכים, ת"ל לכל מתנת קדשיהם. אין לי אלא של אנשים של נשים מנין. אין לי אלא של ישראל של גרים ושל עבדים מנין. ת"ל עון הקדשים ריבה. הואיל ומצינו שאין כפרה אלא בדם מה ת"ל וסמך ונרצה. אלא ללמד שאם עשאה לסמיכה שירי מצוה כאלו לא כפר וכפר. **לג** ר"ש אומר לכפר עליו. את שהוא עליו חייב באחריותו ואת שאינו עליו אינו חייב באחריותו:

פרשתא ד **לד** (א) וסמך ושחט במקום שסומכין שוחטין ותיכף לסמיכה שחיטה, מה סמיכה בטהורים אף שחיטה

התורה והמצוה

ר"ל שמזה הטעם בעצמו אמר לרצון לכם, שבא ללמדנו בל נטעה שהגין מרצה על בע"מ יען שהאסר מכללו בעופות, לכן אמר כי לא לרצון יהיה לכם, שגם הציץ המרצה לכם לצרכיכם לא ירצה על בע"מ. ובזה תבין מ"ש בספרא (אמור פר' ו' מ"ה) כי לא לרצון יהיה לכם מלמד שאין מרצים. וכן (שם פ"ז מי"ג) לא ירצו לכם מלמד שאין מרצים. ר"ל שמלמדנו שאין הציץ מרצה על בע"מ. אע"ג שהותר מכללו: **ובמשנה** מ' בא לבאר יתר הכתוב, שמ"ש לכל מתנת קדשיהם כולל שהציץ מרצה גם על יתר מתנות כגון הקומץ והלבונה וכו', ומ"ש עון הקדשים אשר יקדישו, ולא אמר בקיצור עון קדשי ב"י, משום דכ"מ שאומר ב"י טכל להוציא נשים וגרים ועבדים משוחררים (כמ"ש בסימן א' ובס' קנא באורך) לכן הוסיף שם. הקדשים, לכלול כולם ולהורות ששם ב"י בא על צד ההרחבה כמ"ש כלל זה במקומו:

הערה מדוע דריש פה מלת עליו. והלא כן יאמר תמיד וכפר עליו הכהן ולא דריש מידי:

לג לכפר עליו. יש הבדל בלשון כפרה, שאם הכהן מכפר בעד אחרים כתוב אחריו מלת על. וכפר עליו הכהן. ואם מכפר בעד עצמו כתוב אחריו תמיד מלת בעד. וכפר בעדו ובעד ביתו. וכפר בעדך ובעד העם. (כי מ"ש (שמות ל"ד. במדבר לא) לכפר על נפשותינו. שם מצייר את הנפש כעצם מופשט אלא כמכפר). ולפ"ז אחר שפה הבעלים מכפרים ע"ע ע"י הסמיכה והוידוי הי"ל לכפר בעדו: ור"ש מישב זה בגמ' (הובא פסחים דף סא מגילה דף ח' זבחים דף ד' ב) את שהוא עליו חייב באחריותו וכו'. שפירש מלת עליו הוא טעם הכפרה. כי אחר שהעולה אינה מכפרת רק על עשה לא ידק בה כפרה. כמ"ש רבא בזבחים (דף ז) אטו עולה דורון היא. אי לא עשה תשובה זבח רשעים תועבה, ואי עשה תשובה התנן עבר על עשה ושב לא זז משם עד שמוחלים לו, רק שידק כפרה על עשה של העולה עצמה דהא נדר להביא עולה ומוטל עליו בעשה לקיים נדרו. וסובר ר"ש דבעת שסומך על הקרבן ומוסר אותו להשחט יצא ידי נדרו וכפר העשה שמוטל עליו מהבאת העולה. ור"ש הולך לשטתו שס"ל במעילה (דף יח) כיון שהביאו לעזרה מעל. ופרש"י דס"ל כר"ש דמאן דמחייב קרבן חייב באחריותו עד שיביאנו לעזרה ואז נפטר מאחריותו. ואלא כר' יהודה שסובר עד שיזרק הדם. ובודאי אין פי' שתיכף בביאתו לעזרה נפטר מן האחריות, דהא פה אמר את שעליו חייב באחריותו, רק פי' עד שסמך ומסרו לשחיטה שאז הוא ברשות הכהן ונפטר מן האחריות. כי בעת שבא לעזרה או סומך, דהא אין ישראל נכנסים לעזרה אלא בשעת צרכיהם לסמיכה ולשחיטה כמ"ש בפ"א דכלים. וז"ש את שעליו חייב באחריותו, שאם אמר הרי עלי שאז מוטל עליו, לא מתכפר מעשה זאת עד הסמיכה שאז מוסרו לכהן:

לד ושחט. כבר באֵרנו (בסימן כב) שכל הנכתב בבן בקר שייך גם בבן צאן וכל הנכתב בבן צאן שייך בבן בקר. וכל דבר הנכפל בשניהם יש בו דרוש. ולפ"ז יקשה למה כתב פה ושחט לפני ה'. שכבר כתב בבן צאן שיהיה לפונה ובל"ז נצרך ללמדו משם לענין שחיטה בצפון, ואחד מדרכי ההיקש אשר קבלו חז"ל שלפעמים יכתב הכתוב פעל אחד שלא לצורך למען נקיש עמו פעל אחר הנכתב שם. (כמ"ש באילת השחר כלל קכט). ואמרו שלכן כתב פה שחיטה שלא לצורך להקיש סמיכה ושחיטה להתכיף הסמיכה אל השחיטה. ומזה ידעינן ג"כ שבמקום שסומכין שוחטין כמו שמפ' במנחות (דף צ"ג) שתיכף לסמיכה שחיטה וכן שמה סמיכה בטהורים אף שחיטה דאף להרמב"ם שפסק (פ"ג מה' ביאת המקדש הי"ח) דביאה במקצת לאו שמיה ביאה מ"מ אסו"ל להכניס ידיו ולסמוך דכל הסומך צריך סמיכה בכל כחו בעינן (כמ"ש בפ"ג מה' מעה"ק ה"א הי"ג), וה"ה דשחיטה בטהורים שלא ישחוט ע"י סכין ארוכה (וזה מדרבנן כמ"ש בזבחים לב). ובזה יש ליישב קו' הכ"י מאורלייניש שם ואין להאריך:

וכחס

שחיטה בטהורים. **לה** (ב) **ושחט** שחיטה כשרה בזרים בנשים ובעבדים ובטמאים ואפי' בקדשי קדשים ובלבד שלא יהיו טמאים נוגעים בבשר, או אינו אלא בכהן וכי מאין באת, מכלל שנאמר ואתה ובניך אתך תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח. יכול אף לשחיטה. כשהוא אומר והקריבו בני אהרן הכהנים את הדם וזרקו. מכאן ואילך מצות כהונה, אבל שחיטה כשרה בכל אדם. **לו** (ג) **בן הבקר לפני ה'** ואין השוחט לפני ה', שמעון התימני אומר מנין שתהיה ידו של שוחט לפנים מן הנשחט ת"ל ושחט את בן הבקר לפני ה'. **לז** (ד) **והקריבו** זו קבלת הדם, יכול זריקה, כשהוא אומר וזרקו הרי זריקה אמורה, הא אינו אומר כאן והקריבו

לה ושחט. הוא פעל סתמי שישחוט מי שירצה, דא"ל שסמך על מ"ש ואתה ובניך אתך תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח, שכולל שכל דבר הצריך למזבח יהיה ע"י כהן, דא"כ למה בא אח"כ והקריבו הכהנים שמבואר שרק מן ההקרבה ואילך מצות כהונה. וזה כוונת הספרא (מובא בזבחים דף לב). ובאמת לימוד זה מדויק גם משלמים (ויקרא ג') ושחטו וכו' וזרקו בני אהרן. ובחטאת נשיא ויחיד (שם ד') ושחט וכו' ולקח הכהן. רק פה מפורש יותר, שתחלה אמר וסמך ושחט בלשון יחיד, ואח"כ אמר והקריבו בני אהרן וזרקו בלשון רבים, ובהפסק ובחילוף חזר ללשון יחיד, ללמד שא"צ בני אהרן. ומלבד זה הדבר מפורש בקבלה. כמ"ש כי אם הלוים אשר רחקו מעלי וכו' המה ישחטו את העולה ואת הזבח לעם (יחזקאל מד. י' יא), כי הטהרו הכהנים והלוים וישחטו הפסח לכל בני הגולה (עזרא וא"ו כ'), והלוים על שחיטת הפסחים לכל לא טהור (דה"ב למ"ד י"ז). ויאמר ללוים וכו' ושחטו הפסח (שם לה ו'). והלוים על מחלקותם וישחטו הפסח (שם שם יא). מבואר שהלוים היו השוחטים יען שהם היו אומנים ומומחים. ומזה זכר את"ם התוס' בקדושין (דף עב) דאע"ג דעבדים שוחטים. לכתחלה לא עבדי כ"א מיוחסים. וכן א"ל שפעל ושחט מוסב על וסמך ר"ל שהבעלים ישחטו. דהא במלואים אהרן ובניו היו הסומכים ומשה שחט. וז"ש שהשחיטה כשרה בזרים בנשים. ומ"ש ובטמאים עי' תוס' זבחים שם ובחולין דף ג ע"ב: ובמנחות (דף יט:) מקשה לר"ש דס"ל וא"ו מוסיף על ענין ראשון ויליף שחיטה בזרים מהקישא דסמיכה, אי מה סמיכה בבעלים אף שחיטה בבעלים. ומשני גלי רחמנא בפרו של כ"ג ביוהכ"פ ושחט את פר החטאת אשר לו מכלל דבעלמא לא בעי בעלים. ואי' זה לא יספיק למאן דאמר ביומא (דף מ"ב) שחיטת פרו בזר כשרה. ונראה דשם רצה ללמוד ק"ו מזריקה שכשר שלא בבעלים ומה דאין דנין אפשר משאי אפשר, וזה רק לשטת ר"ש, שכן הקשה אליבי' ג"כ בהוריות (דף ה"ו ע"ב) ובתמורה (דף ס"ז ע"ב) וכי דנים אפשר משאי אפשר. אבל אחר שהרמב"ם (פס"ז מה' מעה"ק הס"ו) פסק כר' אליעזר דס"ל במנחות (דף פ"ב ע"ב) וביבמות (דף מו) שדנים אפשר משאי אפשר וכן ס"ל לב"ה ביבמות (דף סא) ידעינן זאת מק"ו מזריקה:

הערה הק"א פי' שבן הבקר מיותר אבל כבר דרשוהו בגמ' למלת' אחריתי שצריך שישחט לשום בן בקר. עוד אומר דמלת את דריש אבל הספרא לא דריש מלת את בשום מקום כל שאין בו זרות. ומ"ע של ר"ש התימני:

לו ושחט את בן הבקר לפני ה'. כ"מ שיספר המקום שבו תעשה הפעולה יציין מקום הפעולה לבד לא מקום הפועל. למשל ונתנו בני אהרן אש ע' המזבח וערכו עצים על האש. לא יכוין שהפועל והם בני אהרן יהיו על המזבח או על האש בעת נתינתם, רק שהפעול' והוא העריכה תהיה על המזבח והנתינה תהיה על האש, לא העורך והנותן, ומבואר שמ"ש ושחט לפני ה' מ"ש לפני ה' הייט שהפעולה והוא השחיטה תהיה לפני ה' לא הפועל והשוחט. ואמר בספרא (לקמן משנה יב) וזרקו את הדם על המזבח ואין הזורק על המזבח. וכן במכלתא דחובה (פ"ב מי"א וביומא נח) ונתן מן הדם על קרנות מזבח קטורת הסמים לפני ה', מזבח קטורת הסמים לפני ה' ואין הנותן לפני ה'. וזה פשוט. עד שיתפלא מאד מ"ש ר"ש התימני בספרא (הובא זבחים דף לב ע"ב) שצריך שיהיה ידו של שוחט לפנים מן הנשחט. ולדעתי גם ר"ש התימני לא יכחיש היסוד הנז' שכתבתי שהוא מיוסד בטבע הלשון שלפני ה' אינו מגביל רק הפעולה, שפעולת השחיטה לבד תהיה לפני ה', אך שר"ש סובר שפעולת השחיטה אינו חתיכת הסימנים לבד, רק כח האדם. ועקר פעולת השחיטה הוא כח האדם המניע. וכח הזה צריך שיהיה לפני ה'. והכרת תהיה יד השוחט לפנים מן הנשחט:

לז והקריבו בני אהרן הכהנים את הדם. כבר באַרתי למעלה (ס' כה) כי פעל קרב ישמש שני ענינים. או שמקרב דבר אל דבר ובזה נרדף עם פעל נגש. או על הקרבת הקרבן במזבח ובזה משתתף עם שם קרבן. וחז"ל יפרשוהו לפעמים על ההקדש. (כמו שדרים בספרא (למעלה פרשה ג' סי"ב) תמים יקריבנו יקדישנו. כל אשר בו מום לא תקריבו (פי' בספרא אמור פרשה זיין מ"ד) לא תקדישו. והוא לפ"ז פעל נגזר משם קרבן. כמו מקדיש מן קדש. (ועי' באילת השחר כלל שעה):

והנה בין השחיטה והזריקה היו שני מעשים. א] הקבלה בכלי. שמבואר שלא היה מקבל בידיו (כמו שאמר רב יהודה בזבחים (דף כה) ממ"ש בחטאת מיני החטאת ולא כל דם הפר ישפוך אל יסוד המזבח שיקבל כל הדם. וידוע שהיה למזבח כלים לקבלת הדם נקראו מזרקות. ככ"מ ומלאו כמזרק (זכריה

והקריבו זו קבלת הדם שלא תהיה אלא בכהן כשר ובכלי שרת, אמר ר"ע מנין לקבלת הדם שלא תהיה אלא בכהן כשר ובכלי שרת. נאמר כאן כיהון ונאמר להלן כיהון, מה כיהון האמור להלן בכהן כשר ובכלי שרת אף כיהון האמור כאן בכהן כשר ובכלי שרת. (ה) א"ל ר' טרפון, עקיבא עד מתי אתה מגבב עלינו את הכתובים, אקפח את בני אם לא שמעתי שיש הפרש בין קבלה לזריקה ואין לי לפרש. א"ל תרשיני לומר לפניך מה שלמדתני. א"ל אמור. א"ל קבלה לא עשה בה את המחשבה כמעשה זריקה עשה בה את המחשבה כמעשה. המקבל בחוץ פטור הזורק בחוץ חייב. קבלוהו טמאים אין חייבים עליו. זרקוהו טמאים חייבים עליו. א"ל ר"ט אקפח את בני שלא הטית ימין ושמאל, אני הוא ששמעתי ולא היה לי לפרש, ואתה דורש

פ'), כמזרקים לפני המזבח (שם יד) וכן בפסח מצרים ולקחתם מן הדם אשר בסף פי' ר"ע במכלתא (פ' בא) אין סף אלא כלי. ובסוף משפטים ויקח משה חצי הדם וישם באגנות. וכן ת"י ויזרקון ית דמא במזרקיא). ב] ההולכה למזבח. כמ"ש וימציאו בני אהרן את הדם אליו (צו ט'): ומצאנו בשני אלה שהיו ע"י כהנים. קבלת הדם מבואר בכתובים (דה"ב כ"ט כ"ג) ויקבלו הכהנים את הדם ויזרקו המזבחה. וגם בתורה. ולקח הכהן המשיח מדם הפר, שהוא הקבלה (כמ"ש בספרא מכלתא דחובה פ"ג מ"ה). וכן ההולכה, אמר (שם. ובפר העלם דבר) והביא הכהן המשיח מדם הפר אל א"מ. ועתה יש לחקור מ"ש פה והקריבו הכהנים את הדם על איזה מן העבודות כיון. והנה פשוט לשון הקריב מורה ההולכ' וההגשה למזבח (כמו והקריב הכהן את הכל שהוא הולכת איברים (כמ"ש זבחים ד' ד' י"ד. כ"ד. מנחות ד' י'). הקרב אותה לפני ה' (צו ו' ז') היא הגשה דמנחה), כי על הקבלה לא יצדק לשון הקרבה. רק לשון שימה, כמו וישם באגנות. והמרק שם בפרור (שופטים ו'). או נתינה. ונתת שמה מים (שמות ל'). או קבלה ויקבלו הכהנים את הדם (דה"ב כ"ט). אולם ע"ז יקשה (א) דהולכה אפשר לבטלה (לדעת התוס' יומא ד' כ"ז) וזבחים (ד' י"ג) שחולקים על הרמב"ם (פ"א מה' פה"מ הכ"ג), וכמו שהק' התוס' יומא (שם) וחגיגה (דף י"א). (ב) מדוע החריש מדין הקבלה שקודמת להולכה, שבשלמא בכל הקרבנות שלא הזכיר אלא זריקה, לא רצה להזכיר רק עקרי העבודות, לא הולכה וקבלה שאינם עבודה תמה (כמ"ש ביומא ד' כ"ד) והם בכלל זריקה שהוא מן הכלי (כמו שנבאר בס' מ"ס) [שלכן אמר בדה"ב (למ"ד פ"ז. ושם ל"ה י"א) הכהנים זורקים הדם מיד הלוים. שמזה הוכיח רב הסדא (זבחים ד' י"ד) דהולכה כשרה בזר. ואין ראיה שההולכה והקבלה נכללו בכלל הזריקה. ופי' ויזרקו מידם שקבלו והוליכו וזרקו]. לא כן פה שהזכיר חלקי העבודות שקודם הזריקה מדוע החריש מן הקבלה. ואם מ"ש בספרא או אינו אלא זריקה, ר"ל שאם לא היה כתוב וזרקו הייתי מפרש והקריבו על הזריקה מענין קרבן, כדכתיב לכהן המקריב אותה (ויקרא ז') שפי' הזורק. ויהיה כמו בשאר מקומות שלא הזכיר רק הזריקה כנ"ל (ומיושב ק' התוס' על רש"י זבחים י"ג יומא כ"ז. חגיגה י"א). ומפני הכלחים אלה פי' שמ"ש והקריבו היינו הקבלה. ולדעתי יפרשו שפעל והקריבו נגזר מן שם קרב שנרדף עם תוך. שישימו את הדם בקרב כלי ותוכו. וכן יל"פ בפעל אדירים הקריבה חמאה (שופטים ה') וכן והקרבת אותם בסל. שישימם תוך הסל. והולכה לא הוצרך להודיע די"ל כמ"ש הרמב"ן שידענו מכ"ש מהולכת איברים לכבש. וכמ"ש בזבחים (ד' י"ד) לר"ש. או כפרש"י שהוא בכלל קבלה וכמ"ש בגמ' זבחים (דף ד') וחגיגה (ד' י"ד) שלכן השתמש על הקבלה בפעל הקריב שיהיה גם הולכה בכלל:

והנה אמר שלמד שהקבלה תהיה בכהן כשר ובכלי שרת. דהיינו שלא יהיה בעל מום ושיהיה לבוש בגדי כהונה. מ"ש שיהיה כהן כשר יתבאר בסימן הסמוך שלמדו ממ"ש בני אהרן הכהנים, ור"ע למדו בגז"ש, דנאמר בני אהרן הכהנים, ונאמר (במדבר ג' ג') אלה שמות ב"א הכהנים המשוחים אשר מלא ידם לכהן. ושם היו כהנים כשרים אלעזר ואיתמר, ולבושים בג"כ דאשר מלא את ידם הוא ריבוי בגדים, כמ"ש ומלא את ידו ללבוש את הבגדים (ויקרא כ"א), ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו למשחה בהם ולמלא בהם את ידם (שמות כ"ט), וה"ה פה מדבר בכהן כשר וכלי שרת. ור"ט א"ל (במשנה ה') ששמע הפרש בין קבלה לזריקה וחשב שההפרש הוא שהקבלה א"צ כהן כשר וכ"ש. (כמו שמצאנו שאין בע"מ חייב מלקות על הקבלה. כמ"ש בספרא אמור פרשה ג' מ"ד) [ותראה שהוכוח של ר"ע ור"ט נשנה גם בספרי (בהעלותך פסקא ע"ה). ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות. הכהנים בין תמימים בין בע"מ ד"ר טרפון. דע"א תמימים ולא בע"מ נאמר כאן כהנים ונאמר להלן כהנים מה כהנים האמור להלן תמימים ולא בע"מ אף כהנים האמור כאן תמימים ולא בע"מ, א"ל ר"ט עד מתי אתה מגבב ומביא עלינו וכו' עד כל הפורש ממך כפורש מחיי', ושני המאמרים האלה בדבור אחד נאמרו, שר' טרפון חשב (עפ"י טעה בשני המקומות) שבני אהרן הכהנים כולל גם בע"מ ור"ע העמידו על האמת], וא"ל ר"ע שההפרש ששמע בין קבלה לזריקה הוא בג' דברים: (א) שהקבלה לא עשה בה את המחשבה כמעשה. ופי' בזבחים (דף י"ג) שאם חשב בשעת שחיטה ע"מ לזרוק דם למחר פיגל. שזריקה היא אכילת מזבח דאהרבי מן האכל יאכל ביום השלישי שני אכילות אכילת אדם ואכילת מזבח (ספרא צו פרשה ח' משנה ד'), אבל אם שחט ע"מ לקבל

אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ

רש"י

ומשמעה לשון הולכה צ למדנו שתיהן (ס"א ששתיהן) בבני אהרן. בני אהרן יכול חללים ק ת"ל הכהנים: את הדם וזרקו את הדם. מה ת"ל דם דם ב' פעמים להביא את שנתערב במינו ר יכול אף בפסולים או בחטאות ש הפנימיות או בחטאות החיצונות ת שהן למעלה א והיא למטה ת"ל במקום אחר ב דמו: וזרקו. עומד למטה ג וזורק מן הכלי לכותל המזבח למטה מחוט הסיקרא כנגד הזויות לכך נאמר סביב שיהא הדם ניתן בד' רוחות המזבח או יכול יקיפנו כחוט ת"ל וזרקו ואי אפשר להקיף בזריקה אי וזרקו יכול בזריקה אחת

שפתי חכמים

לא באהל מועד דא"כ ה"ל למיכתב לפני ה' את פני הכפורת או לפני ה' פתח אהל מועד: צ כלומר אע"פ שמשמעותם לשון הולכה למזבח מ"מ כיון שקבלת הדם היא ראשונה שאחר השחיטה וקודם להולכה ע"כ צריכין אנו לפרש על הקבלה ולמדנו גם ההולכה במכ"ש: ק וא"ת לשתוק מבני אהרן כבר מיעטו בגמ' אוציא חללים ולא אוציא בעלי מומין ת"ל בני אהרן מה אהרן כבר בלא מום אף בניו כשרים ואע"פ שבפ' אמור מרבים מהכהנים בעלי מומים. עיין בתירוץ במ"ו: ר פירוש במינו דם עולה דראובן בדם עולה דשמעון. שאינו מינו דם עולה בדם תמורה או בדם אשם או בדם כל הקרבנות שדמם נזרק למטה מחוט הסיקרא כמו דם עולה אין בכך כלום כיון שנזרקים כולם למטה מחוט הסיקרא אע"פ שדם העולה צריך שתי מתנות שהן ארבע ויש מבאר דמים שאין בהם אלא מתנה אחת אין בכך כלום ויתן בכל מתנה אחת אבל לא בהיפוך מפני שיש בהן דם שאין טעונה אלא מתנה אחת ויעבור על בל תוסיף: ש שדמו נזרק על הפרוכת הפנימי ועל מזבח הפנימי: ת שדמו נזרק במזבח החיצון: א פירוש למעלה מחוט הסיקרא: ב פי' למעט שנתערב דמו בדם חטאת הפנימי אי החיצון וכיצד יעשה אם נתערבו ישפכו אל האמה וכן אם נתערב דם הנזרק למעלה מחוט הסיקרא בדם הנזרק למטה ישפכו ג"כ אל האמה: ג פירוש על הארץ ולא על הכבש

התורה והמצוה

לקבל דם למחר לא נפסל הזבח, דקבלה לאו אכילה היא. ב] שהמקבל בחוץ פטור. כי בקרא (דפ' אחרי) לא כתיב רק אשר ישחט חוץ למחנה. וזריקה אחרי (בספרא שם פרק יו"ד משנה ג') לר"ע מלו זבח, אבל על קבלה פטור. ג] שאם קבלוהו פסולים אין חייבים מיתה דאינה עבודה תמה כמ"ש ביומא (דף כד) וכדתנן סוף זבחים (דף קיב ע"ב) המקבל דמים בחוץ פטור וא"ח עליו לא משום טומאה ולא משום זרות ולא משום מחוסרי בגדים. ונקט טמאים וה"ה יתר הפסולים. והראב"ד גרים פסולים, ור"ם הודה לר"ע שכיון עפ"י דרכותיו אל השמועה. וברייתא זו מובאת בתוספתא דזבחים פ"א. ובגמ' (דף יג):

הערה בספרא ס' אמור אמר בהסך דבני אהרן מרבה בע"מ. ולא מצאו בו כל אנכי חיל ידיהם:

לה בני אהרן הכהנים. הכתובים יכנו אותם פעמים בשם בני אהרן. ופעמים בשם כהנים. ופעמי' בשני השמות, ולא יכתב תמיד בני אהרן הכהנים, לבד בפ' אמור כתוב אמור אל הכהנים בני אהרן, ואמר שם בספרא. בני אהרן יכול חללים ת"ל הכהנים יצאו חללים. ומנין לרבות בעלי מומין ת"ל בני אהרן: הרי שם מרבה בע"מ מן בני אהרן, וזה הפך ממ"ש כאן דממעט אותם מן שם בני אהרן. **אולם** דבריהם נאמנו מאד. עפ"י הכלל המבואר בהגיון (בשני שמות המגבילים זא"ז), אם היקף מושג שם המגביל רחב יותר מהיקף מושג השם הנגבל בא לרבות איזה דבר בשם הנגבל. ואם היקף השם המגביל קצר מהיקף השם המוגבל בא למעט איזה דבר בשם הנגבל). פי' בשני שמות שאחד מפרש את חברו אם השם שמפרש את חברו כולל יותר מחברו בא לרבות. ובהפך בא למעט. וידוע בשני שמות הבאים על דבר אחד השם השני מפרש תמיד את השם הראשון ומגביל אותו. והנה שם בני אהרן הוא כולל יותר ורחב יותר מן שם הכהנים. כי שם בני אהרן כולל אף החללים והבע"מ שכולם בניו המה, אבל שם הכהנים אינו כולל את החללים שדינם כזרים לכל דבר (כמ"ש הרמב"ם בה' תרומות), והבע"מ לפעמים הם בכלל כהנים כמו לענין אכילת תרומה וקדשים, ולפעמים אינם בכלל כהנים כמו לענין עבודת המזבח. ולפ"ז יש הבדל שבפ' אמור שכתוב הכהנים בני אהרן. ששם בני אהרן המפרש ומגביל כולל יותר משם כהנים, בא לרבות איזה דבר. שאחר שהוכרח לכתב הכהנים למעט חללים (כמש"ש בני אהרן יכול חללים ת"ל הכהנים) חשש בל נטעה למעט גם בע"מ שהרבה פעמים אינם בכלל כהנים, לכן הוסיף שם בני אהרן, שכל בני אהרן כשרים אף בע"מ, (וזש"ש ומנין לרבות בע"מ ת"ל ב"א). **אבל** פה שכתוב בני אהרן הכהנים. ששם כהנים המפרש ומגביל קצר משם בני אהרן, ר"ל שאינו כולל בתוכו כל הנכלל בשם בני אהרן, א"כ בא למעט איזה דבר, לאמר לא כל בני אהרן רק הכהנים, ממילא אוציא מתוכם חללים ובע"מ, כי להוציא חללים לבד די בשם הכהנים לבד שחללים אינם בכלל כהנים בשום מקום. (וז"ש יכול חללים ת"ל הכהנים). ואחר שכתב שם כהנים אחר שם בני אהרן להורות שבא להגביל ולמעט בא על צד הדיוק רק הכהנים הכשרים לכל דבר לא בע"מ. (וז"ש אוציא חללים ולא אוציא בע"מ ת"ל בני אהרן). פי' לכן הקדים שם בני אהרן להורות ששם כהנים בא על צד הדיוק והמעוט:

הערה רש"י ז"ל פי' דתרי דם יתירין דכלי"ל והקריבו וזרקו ולא יכתב את הדם את הדם. וזה דוחק מאוד כי לא צריך לכתב את הדם שהוא גוף הפעול. ועוד דמ"ש וזרקו את הדם דריש במ"א לדרשה אחריתא. ועוד צריך איך דריש ג' דרשות לרבות וג' למעט. ומדוע בנתערבו מיים דריש באופן אחר ועוד כמה קו' שירא' המעיין בעינו:

אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא יָת דְּמָא וְיִזְרְקוּן יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר דִּי בִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃

ספרא

חדש ומסכים לשמועה, הא כל המפורש ממך כמפורש מחיים. **לח** (ו) בני אהרן יכול חללים ת"ל הכהנים יצאו חללים, אוציא חללים ולא אוציא את בעלי מומין ת"ל בני אהרן מה אהרן כשר אף בניו כשרים, יצאו חללים ובע"מ. **לט** (ז) והקריבו בני אהרן את הדם וזרקו את הדם, מה ת"ל דם דם, מנין אתה אומר נתערב דם עולה בדם עולה דם עולה בדם תמורה, דם עולה בדם חולין יקרבו, ת"ל דם דם. יכול נתערבו אלו באלו יקרבו שכן אפי' נתערבו חיים יקרבו, ומנין אפי' נתערב באשם. אביא את שנתערב באשם שאלו ואלו ק"ק, ומנין אפי' נתערב בשלמים ובתודה. אביא את שנתערב בשלמים ובתודה שאלו ואלו מתן ארבע, ומנין אפי' נתערב בבכור ובמעשר ובפסח ת"ל דם דם: (ח) יכול אפי' נתערב בפסולים ת"ל דמו. אוציא את שנתערב בפסולים שאינם כשרים לקרב ומנין אפי' נתערב בחטאות הפנימיות, אוציא את שנתערב בחטאות הפנימיות שאלו מבפנים ואלו מבחוץ, ומנין אפי' נתערב בחטאות החצונות, ת"ל דם דם: **מ** (ט) וזרקו יכול זריקה אחת ת"ל סביב. אי סביב יכול יקיפנו כחוט ת"ל וזרקו. הא כיצד שתי מתנות

התורה והמצוה

לט והקריבו את הדם. ראיתי שנוי בשני הפרשיות הללו של עולה ושלמים. ששלש פעמים תפס לשון הדם. והם והקריבו את הדם וזרקו את הדם. ובשלמי בקר וזרקו את הדם. ושלש פעמים תפס לשון דמו. א] בעולה הצאן. ב] בשלמי כבש. ג] בשלמי עז. אמר וזרקו את דמו. ורבותינו בספרא עמדו על שנוי הזה ושאלו מה ת"ל דם דם. ר"ל למה ג"פ תפס לשון הדם, וג"פ לשון דמו. והשיבו בחכמת אלקים אשר בלבם. שבא ללמד הלכה בדמי הזבחים שנתערבו מין באינו מינו. שבשלשה תערובות קרבים. והם, א] נתערבה עולה באשם, ב] עולה בשלמים ותודה, ג] בבכור ומעשר ופסח. וזה נלמד משלשה פעמים שתפס לשון הדם שמורה כל דם שיהיה אף שנתערב. (ועל נתערבה עולה בעולה ובתמורה ובחולין א"צ קרא דנלמדו ממש שריבה למעלה (פרשה ג' משנה יד) דאפי' נתערבו מחיים קרבים. וה"ה יכול נתערבו באלו יקרבו שכן אפי' נתערבו חיים יקרבו, ר"ל וא"צ קרא). ושלשה תערובות באינו מינו אינם קרבים, והם א] נתערב בפסולים ב] בחטאות החיצוניות ג] בחטאות הפנימיות. וזה נלמד מג"פ דמו בכינוי שמשמע דמו המיוחד ועומד לבדו לא התערובות שאינו דמו ביחוד כי יש בו גם דם אחר. והגם שנדמה שדרש בעולה. המעיין יראה שעולה ושלמים דיניהם שוים בזה. וכן דרש למעלה שם השינוים שבשני הפרשיות לענין תערובות כמו שפרשנו בס' כ"ה. ורש"י בזבחים (דף פב) ששם הובאה ברייתא זו לא פי' כן ומתוך כך נגבב בק"א המון קושיות, והמעיין יבחר. **והראב"ד** גורס ת"ל דם דמו. וזה נכון:

הערה איך יובנה זה לפי עומק הלשון עיי' שני מכתבים שבן ד' :

מ וזרקו את הדם על המזבח סביב. דע שיש הבדל בין זריקה ובין שפיכה ונתינה והזיה, הזריקה הוא מרחוק. וזרוק על העיר (יחז' יוד). או מלמטה למעלה. וזרקו משה השמימה (שמות ט'). והשפיכה היא מלמעלה למטה במקומו. ולקחת ממימי היאור ושפכת היבשה (שם ד'). הזריקה היא הרבה בפ"א, וההזיה היא טיפין טיפין בידו או ע"י אגודת אזוב, והנתינה הוא בנחת, (ועי' באה"ש כלל שע"ח), וכבר רמזתי למעלה (ס' לז) שלשון זריקה מורה שהיה מתוך המזרק [כמ"ש הרמב"ם פ"ה מה' מעה"ק ס"ח] כי א"א לזרוק הרבה בפעם א' רק מן הכלי. **והנה** מלשון סביב היה נראה שצריך להקיף את המזבח בדם. כמו שפה יהיה לפיו סביב, שהיא בכל הקפו. אבל זה לא יצויר ע"י זריקה. וז"ש בספרא יכול זריקה אחת ת"ל סביב. יכול יקיפנו כחוט ת"ל וזרקו. אולם מבואר לדורשי הלשון שיש הבדל בין פעל היקף ובין פעל סבב. שפעל היקף הונח ביחוד על ההיקף השלם, אבל פעל סבב יבוא לפעמים גם על ההיקף הבלתי שלם. כמו ויחפרו סביבות היאור (שמות ז') שלא חפרו בהיקף סביב. וכן וסביבות בית האלקים ילינו כי עליהם משמרת (דה"א ט' כז). והלוים לא שמרו רק על פנות הר הבית והעזרה ושעריהם (כמ"ש בפ"ק דתמיד). עד שאם בא לציין ההיקף השלם יכפול המלה. והעבירני עליהם סביב סביב (יחז' לז). או ישמש בשני הפעלים. וסבותם את העיר הקף (יהושע ו'), והקפתם על המלך סביב (מ"ב יא). ובא פעל היקף אחר סבב, כמו סבו ציון והקפוה, שר"ל בהיקף שלם. **ואחרי** הדיוק תדע מלת סביב אם הקו המסבב נוגע בראש כל קרן מן הארבע רוחות. כמו ויקם את החצר סביב למשכן ולמזבח. והחצר לא היה מקיף את המשכן. וכן ויעמדו איש תחתיו סביבות המחנה (שופטים ז'), וכן במלואים (שמות כט) ובפר ובשעיר של יוה"כ (ויקרא טז) ונתן על קרנות המזבח סביב. ולא היה רק בד' קרנות. לכן פי' שיתן שתי מתנות שהן ארבע. ר"ל שנותן בקרן מזרחית צפונית ובקרן מערבית דרומית שהנגדה באלכסון והדם נמשך לשתי רוחות של הקרן. נמצא יש דם בכל הד' רוחות. ונעשה

ר"ל שיפסיק המתנות. שנותן בב' קרנות מתנות נפסקות ברוח זה וברוח שבצידו. ולמד לה מגז"ש ממה שאמר בפר ושעיר של יוה"כ ונתן על קרנות המזבח סביב, שמלת סביב מיותר, (שבכלל החטאת אומר שם ונתן על קרנות המזבח), ובא לגז"ש שגם סביב דעולה ושלמים בעי בהפסק. (כן אמר בספרא אחרי (פ"ד מ"י) שר' ישמעאל למד משם ולא כפרש"י זבחים (דף נג) שיליף ממנוסים) (ועל ד' קרנות ש"א דעולה שעונה יסוד וקרן מזרחית דרומית לא היה לו יסוד), ונראה דר' ישמעאל לשיטתו דס"ל בנדה (דף כב ע"ב) דגז"ש מופנה מצד א' למדין ואין משיבין, וחכמים לשיטתייהו דס"ל שם דלמדין ומשיבין וא"א ללמוד עולה מחטאת הפנימית שדמה נכנס לפנים:

הערה אין הוציאו דרש. שם לפי חוקי הלשון:

מתנות שהן ארבע: (יוד) ר' ישמעאל אומר נאמר כאן סביב ונאמר להלן סביב, מה סביב האמור להלן הפסק ארבע מתנות. אף סביב האמור כאן הפסק ארבע מתנות׳

מא (יא) והקריבו בני אהרן את הדם וזרק

מה ת"ל שוב את הדם מנין אתה אומר נשפך מן הכלי על הרצפה ואספו כשר, ת"ל שוב את הדם. יכול אפי' נשפך מצואר בהמה על הרצפה יחזור ויאספנו ויהי' כשר, ת"ל הדם, הדם שנתקבל בכלי

מב (יב) הדם על המזבח ואין הזורק על המזבח. ד"א הדם על גבי המזבח אעפ"י שאין בשר. הא מה אני מקיים ועשית עולותיך הבשר והדם. הקיש הבשר לדם. מה הדם בזריקה אף הבשר בזריקה. יכול יהי' זורק, ורובג ת"ל וערך הכהן אותם.

מא וזרקו את הדם, כבר כתבנו למעלה (ס' למ"ד) כי מיסודי הלשון שלא להחזיר את השם שכתוב כבר רק יזכירוהו ע"י כינוי. וכ"מ שכפל את השם דרשוהו חז"ל, וכן פה היל"ל והקריבו את הדם וזרקוהו בכינוי, ושם כתבנו שאחד מדרכי דרושיהם בזה דהשם הכפול אינו דוקא השם הראשון, כי אם יאמר וזרקוהו בכינוי יהי' מוסב על הדם שהזכיר תחלה שהוא הדם שנתקבל בכלי, כמ"ש (בס' לג) שפי' והקריבו את הדם היינו שישימוהו תוך כלי, ולא בנשפך מן הכלי על הרצפה שיצא מן קרב הכלי, לכן אמר וזרקו את הדם, אף שנשתנה ענינו שיצא מן הכלי על הרצפה ואספו כשר, ובכ"ז הלא זה יסוד קבוע שלא תבוא ה' הידיעה רק על דבר שנודע ונזכר במאמר ההוא, וא"כ ממ"ש הדם בה' הידיעה באורו הדם הנודע שכבר היה תוך כלי לא אם נשפך מצואר בהמה על הרצפה, (ואף שכתבנו (ס' לט) שצריך מלת הדם ללמוד לדיני התערובות, שם למדין מן שינוי הלשון דם דמו, אבל לא בעבור זה יכתב מלה שלמה שלא לצורך). ונראה שדרכו חז"ל דרך דרוש הזה במקומות לא חקר כמ"ש באילת השחר כלל ק"א באורך עיי"ש:

הערה (א) אין דרש פה שני דרשות מחולפות. [ב] מה ק"ל בפסוק הזה, ומ"ש הק"א דק"ל שיכתב על המזבח את הדם או שיכתב סביב על המזבח וכיוצא, הכל הבל, כי כן מחוקי הלשון שיכתב תחלה גוף הפעול ואח"כ מקומו, ואם היה כתוב סביב על המזבח היה פי' מסובב, כמו סביב על הכותרת. ומדוע לא דרש כן בעולת הצאן ובכ"מ דכתי' וזרקו כמו בשלמים ובאשם:

מב וזרקו את הדם על המזבח, כבר בארתי (למעלה ס' ל"ו) שכ"מ שיספר המקום שבו מעשי הפעולה, לא יציין מקום הפועל רק מקום הפעולה, שעז"א שם ושחט את בן הבקר לפני ה' ואין השוחט לפני ה', וה"ה פה כשאמר וזרקו את הדם על המזבח, היינו שהזריקה תהי' על המזבח לא הזורק, וכבר בארנו (בס' מ"ה) שגדר הזריקה והבדלו מן שפיכה ונתינה, שהזריקה הוא מרחוק או מלמטה למעלה, וא"כ אין הזורק על המזבח, שאז נותן או שופך לא זורק. [ומזה הוציאו חז"ל שדם עולה למטה מחוט הסקרא כמ"ש (בקינים פ"א מ"א), ובמס' שם למד זה משום דכתיב בה יסוד ואין זה מכריח (עי' זבחי' דף נג ובתוס' שם ד"ה לא ע"ב). והק"א (דבורא דחובה פי"ח מ"ח) למד לה משום דכתיב בחטאת בהמה המחטאת אותה דמה למעלה ולא אחרים והמעיין בזבחים (דף יוד ע"ב) יראה שכבר ידע אביי דדם עולה למעלה פלס שחדש הק"א דרשא רק למד לה ממשמעות מלת וזרקו שכשעומד בארץ וזורק כגם שיזרוק מלמטה למעלה, הנה קומת איש עם הפשטת ידיו למעלה הוא ד' אמות כמ"ש התוס' בב"ב (דף קוף) וא"א לזרוק נוזלים מן הכלי למעלה יותר מאמה], ולפ"ז מ"ש ואין הזורק על המזבח מפשט הכתוב הוציאו לא מאיזה יתור כפי שנבוכו המפ' בזה, והנה פסוק זה כפול בעולת בקר ובעולת הצאן, וכבר בארנו למעלה (ס' כ"ג) שכל הכפולים שנכפלו בבן צאן הא למותר, וחז"ל דורשים אותם כאלו כתובים ביחד שני פעמים, כאלו כתוב וזרקו את הדם וזרקו את הדם הא' צריך לגופי' והשני לדרשה, ועז"א ד"א הדם על המזבח אעפ"י שאין בשר, זה הוציא ממה שנכפל וזרקו בעולת צאן, כי מבואר אצלינו תמיד שהפעל הנשנה שלא לצורך מורה שתעשה הפעולה בכל אופן ובלי שום תנאי (כמו שבארנו זאת באילת השחר כלל קנו). ולכן אמר שנית וזרקו את הדם אעפ"י שאין בשר (שנטמא או נאבד), אבל נשנה ממ"ש (דברים יב) ועשית עולתך הבשר והדם דצריך שניהם, כי זה בא להקיש הבשר לדם שיזרקנו על המזבח דרך זריקה כי היה אויר מפסיק בין הכבש למזבח (כמ"ש בזבחים דף סב), [ואתיא כברייתא זו כר' אליעזר דאמר בספרי (ראה פסקא ע"ח) ובתוספתא דזבחים (פ"ד) הובא בפסחים

הא כיצד זורק ועורך. מג (יג) המזבח סביב בזמן שהוא סביב, ולא בזמן שנטלה קרנו של מזבח, הא אם נטלה קרנו של מזבח ועבד עליו עבודתו פסולה. מד (יד) אשר פתח א"מ ולא בזמן פרוקו ולא בזמן שנגללה הרוח את היריעה. ר' יוסי הגלילי אומר מה ת"ל אשר פתח א"מ, לפי שנאמר ונתת את הכיור בין א"מ ובין המזבח. יכול בין א"מ ובין המזבח יהי' הכיור נתון. ת"ל המזבח סביב אשר פתח א"מ, המזבח פתח א"מ ואין הכיור פתח א"מ והיכן היה הכיור נתון בין האולם ולמזבח משוך כלפי דרום:

פרק

(דף ע"ז) ובזבחים (דף קד) דדם אעפ"י שאין בשר. וכמ"ש במנחות (דף יח) ובתוספתא דזבחים (פ"ב) מפני שר' יהודה בנו של ר' אלעי ור' אלעי תלמידו של ר' אליעזר לפיכך שנה לך משום ר"א] . ואע"ג דר"א יליף לה מדם זבחך ישפך. הד בעולה וחד בשלמים. ועי' בתוס' פסחים (שם ד"ה דם). ואמר יכול יהי' זורק ורובץ. ר"ל שיזרק מרחוק כמו גל של אבנים, לשון מרבץ של אבנים (ובתוספתא כתב ודוכק בד'), ת"ל וערך הכהן ויסדר (כס' נה) שגדר פעל ערך הוא על הסדר והערך הראוי וזה ע"י שיסדרם היטב. ולשון הספרי שם יכול יהי' עומד מרחוק וזורק ת"ל וערך הכהן עומד בקרוב ומסדרו ע"ג המערכה:

הערה למה סוליא קרא מפשטי' וסלא תחלה פי' (מגנס ט) סביב כפשטו שיזרוק סביב, והק"א אמר דקי"ל שיאמר סביב כמזבח ולא הרגים שיש הבדל במלת סביב כשבא לפני השם אז המקיף חוץ לדבר הניקף. כמו בניך כשתילי זתים סביב לשלחנך. דילכו המים סביב למזבח. ויחפרו מלכים סביבות היאור. ואם יאמר סביב על המזבח יהי' פי' כמו ושני טורים סביב על השבכה (מ"א ז' יח) והרמונים מאתים טורים סביב על הכותרת (שם שם כף) והיה סביב עצמו, לא סביב הכותרת רק על הכותרת:

מג המזבח סביב אשר פתח א"מ כפי חוקי הלשון היה צריך לכתב המזבח אשר פתח א"מ סביב. כי כלל בלשון שמלת אשר (הנקרא כינוי המצרף) צריך שיכתב תמיד סמוך אל השם שהוא מצורף עמו בלי הפסק. כמו ותרא שרה את בן הגר המצרית—אשר ילדה לאברהם—מצחק (בראשי' כא). והאבן הזאת—אשר שמתי מצבה—יהי' בית אלקים (שם כח). והבאת את המנחה—אשר יעשה מאלה—לה' (ויקרא ב'). למען תאריך ימים על האדמה—אשר ה' אלקיך נותן לך—כל הימים (דברים ד'). הקים את האבנים—אשר אנכי מצוך היום—בהר עיבל (שם). ועבדת שם אלהים אחרים—אשר לא ידעת אתה ואבותיך—עץ ואבן (שם כח). ובמקום שיוצא מן הכלל הזה, אז מלת אשר הוא מלת הטעם (כמו ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות (שמות ד) פי' כדי שתעשה האותות, והנה רבקה יוצאת אשר יולדה לבתואל. פי' יען יולדה לבתואל הזדמנה בהשגחה לצאת (כן פי' במד' שם) וכדומה) או במקום שטעם אשר מוסב על כלל המאמר, לו שיש מקום לטעות, ובארנו זאת במק"א, וזולת זה דרשוהו חז"ל תמיד, (כמו שחשבנו באילת השחר כלל קט) וכן ממ"ש פה המזבח סביב אשר, דרשו. שמלת סביב הוא תואר אל המזבח, ר"ל המזבח אשר הוא סביב. שלא נטלה קרנו (ר"ל הקרן באמצעיתו כי הקרן שלמעלה למד בזבחים (דף ס"ב) ממ"ש קרנות המזבח עי"ש). וכבר בארנו (בס' כב ובס' הקודם) כי הדברים המכופלים בעולה בקר ולאן צריך א' לגופי' והשני לדרוש, וא"כ מ"ש בעולת צאן. המזבח סביב. צריך לגופי' ובעולת בקר שבא בו זרות מחוקי הלשון בא לדרוש. בזמן שהוא סביב:

מד אשר פתח א"מ, פי' הראב"ע והרשב"ם שבא לאפוקי מזבח הקטורת. ואין זה מספיק. כי המזבח החצון נקרא בכ"מ בשם מזבח סתם. והפנימי נקרא בשם לווי מזבח הקטורת או מזבח הזהב, או מזבח אשר לפני ה'. ורק בעת שיזכיר שני המזבחות יכנה גם החיצון בשם לווי. ואם קרא את הפנימי בשם מזבח הזהב יקרא את החצון בשם מזבח הנחושת (שמות לט פסוק לח לט) וביתר מקומות ילייגאו נגדו בשם מזבח העולה (שמות למד כח. לא ם. לה פז.), וכן בפ' החטאת קוראהו בשם מזבח העולה מטעם שית' שם, ונקרא מזבח העולה מפני שאין מתכלין מזבח חדש אלא בעולת תמיד של שחר. וא"כ יפלא פה שמדבר מעולת תמיד למה הוצרך לתת בו סימן אשר פתח א"מ. והז"ל בספרא השיבו שבא ללמד שלא יזרוק דם העולה רק בזמן שנמצא פתח א"מ, ולא בזמן שפרקו הלוים את המשכן שאין כאן א"מ (אעפ"י שקלעי החצר והמזבח במקומם) ולא בזמן שנגללה היריעה:

והנה דעת רש"י ז"ל בזבחים (דף סא) שמ"ש באיזה מקומן (דף נה) דשלמים שנשחטן קודם שיפתחו דלתות ההיכל ובמשכן קודם שיעמידו הלוים את המשכן פסולים, דוקא בשלמים דכתיב בהו פתח א"מ, ולא ילפינן שאר קרבנות מנייהו, וכ"כ בנזיר (דף מה ד"ה א"ר). ודעת התוס' ביומא (דף כט) ובפ' התכלת (דף מט) דה"ה לכל הקרבנות, (ועי' בתוס' יומא (דף סג ד"ה שלמים) ומנחות (דף לה ד"ה ומר) שהסכימו לדעת רש"י) וכפי הנראה מפה היא פלוגתא דתנאי בספרא, דמאן דדורש אשר פתח א"מ ולא בזמן פרוקו וכו' ס"ל דה"ה לכל הקרבנות דפה מדבר מעולה, וריה"ג חולק וס"ל שדוקא בשלמים פסולה וכשבאו יעמדו במקומות שמהם הכריח רש"י שהוא רק בשלמים (ואין פה המקום להאריך יותר): וס"ל לריה"ג דמ"ש אשר פתח א"מ בא להורות שרק המזבח הוא כנגד הפתח ולא דבר אחר עמו. כי בפ' פקודי כתוב מזבח העולה שם פתח משכן א"מ וכו'. וישם את הכיור בין א"מ ובין המזבח. וס"ל

לריה"ג

סָבִיב אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ו וְהִפְשִׁיט אֶת־הָעֹלָה וְנִתַּח אֹתָהּ לִנְתָחֶיהָ׃ ז וְנָתְנוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ

רש"י

ה"ל סביב הא כיצד נותן שתי מתנות ד שהן ד': אשר פתח אהל מועד. ולא בזמן שהוא ה מפורק: (ו) והפשיט את העולה. מה ת"ל העולה לרבות ו את כל העולות להפשט ונתוח: אותה לנתחיה. ולא נתחיה ז לנתחים: (ז) ונתנו אש. אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה ח להביא מן ההדיוט: בני אהרן הכהן.

שפתי חכמים

ההנה: ד פירש שזריקה היא מן הכלי שבו קיבל הדם וזורק בכותל המזבח כנגד חודו של מזבח בזויות מזרחית צפונית והדם מתפשט לשתי רוחות בזוית והוי כמין ג"ם יוונית והיא כמו פשוטה שלנו הפוכה ואח"כ בא לקרן מערבית דרומית שכנגדה באלכסון וזורק מן הכלי לחודו של זוית כמין ג"ם ונמצא שבשתי מתנות הללו שבקרן מזרחית צפונית ומערבית דרומית הדם הנזרק נראה לארבע רוחות המזבח וזהו שנאמר סביב: ה דאם לא כן פתח אהל מועד למה לי והא לעיל מיניה גם כן כתיב פתח אהל מועד: ו פירוש דהא בעולה קאי וה"ל למימר והפשיטה אלא וכו' לא שנא עולה נשים וגרים ועבדים וה"א העולה ממעט אם נשחטה חוץ לזמנה או חוץ למקומה או שאר פסולים או עלתה על המזבח גלתי הפשטה שלא פרד שמקטירה עם עורה ואין צריך הפשטה: ז והנתחים מפורשים כיצד יהיו בס' ג' דיומא: ח לאו למימרא שבכל יום יורד אש אלא האש שירד בימי משה לא נסתלק מן המזבח עד שבאו לבית עולמים ואז ירד אש מן השמים בבנין שלמה ולא נסתלק עד שנסתלק בימי מנשה וכדתניא בשלהי פ"ק דיומא:

התורה והמצוה

לריה"ג דכוליה מזבח בצפון קאי, ובצד צפון אי אפשר להעמיד את הכיור דכתיב לפונה שיהיה צפון פנוי. כמ"ש בזבחים (דף נט). ואחר שכתוב וישם את הכיור בין א"מ ובין המזבח הייתי פוטה שעם לאחור כנגד הפתח בצד הדרומי. ויהיה גם הכיור וגם המזבח פתח א"מ, לכן אמר פה שלק המזבח לבדו היה נגד הפתח לא דבר זולתו ולפ"ז היה הכיור משוך כלפי הדרום שלא כנגד הפתח. (וכן גי' משוך קמעה ניחא ר"ל מעט שלא יהיה נגד הפתח. ומ"ש בין א"מ ובין המזבח מפני שסמוך לאויר שבין פתח א"מ ובין המזבח. ולכן משכו רק קמעה ולא ירחיקו מן המזבח לדרום הרבה. (במה שכרשתי יסולקו כמה ק' המפ'. ומ"ש בגמ' זבחים שם. מתוך שנאמר ונתת את הכיור וכו' ואת מזבח העולה וכו', שב קלר בדברי הברייתא שסיים יכול בין א"מ ובין המזבח יהיה הכיור נתון ת"ל המזבח סביב אשר פתח א"מ וכו'. וכמו שרגיל בגמ' שהביאו רק תחלת הברייתא כי היתה שגורה בפיהם. ולא כמ"ש המפר' שהגמ' למדו מפ' פקודי כי הברייתא הזאת היא עצמה הברייתא דפה):

הערה במס' פי' שהעולה מיותר. וי"א שכבר דריש שם העולה בס' באה"ז. ומ"ש שיכתב והפשיט אותה זה א"א דהכרח לכתב הכינוי או שם הפעול:

מה **והפשיט את העולה**. דע שכלל בלשון שבני פעלים הבאים על פעול אחד. אם שני הפעלים רצופים כאחד יבואו זה אח"ז וגוף הפעול או הכינוי שתחתיו יכתב אחר שני הפעלים. כמו לושי ועשי עוגות. וירצו ויקחו איש מפהו. ומחלה וחלפה רקהו. משכו וקחו לכם צאן. אבל אם שני הפעלים אינם רצופים רק מחולקים בזמן או בתנאיהם יבוא הפעול אחר הפעל הראשון, והפעל השני יבוא בכינוי. כמו ויחנו על גבעון וילחמו עליה וכדומה. כמו שהראה עוד לקמן (ס' פ"פ). והנה אם היה ההפשטה והנתוח נעשים כאחד שיפשיט אבר אבר וינתח היה אומר והפשיט ונתח את העולה. וז"ש והפשיט ונתח (ר"ל אם היו כתובים רצופים) יכול יהיה מפשיט אבר אבר ומנתח. אבל כשכתוב והפשיט את העולה ונתח, ידעינן שהם פעלים מחולקים שמפשיט כולה ואח"כ מנתחה:

הערה מי הגיד לו לרבות כל אלה. נאמר שאינו מרבה רק עולת חובה ועולת הצאן כמו גבי סמיכה:

מו **והפשיט את העולה**. כבר באררנו (בס' ל' ובס' מא) שמחוקי הלשון שלא להחזיר את השם בכל פעם רק יזכירנו ע"י כינוי. ובכ"מ שמונה את השם שנית דרשוהו חז"ל. וכן פה הי"ל והפשיט אותה. (וכן ישאלו השיגויים שבאו בפרשה זאת, שהגה אמר יקריבנו יקריב אותו. שחוזר לבן הבקר. וחזר אל העולה, וסמך ידו על ראש העולה. ושוב חפש ושחט את בן הבקר. ובהפשט חזר אל העולה, ובנתיחה הפשט וקרבו שחוזר אל בן הבקר). ובארו חז"ל שמלמדנו שצורך ההפשט הוא מפני שהוא עולה, עד שכולל שכל שהיא עולה טעונה הפשט. וככר באררנו שא' מדרכי חז"ל בדרוש הזה. שהשם הנשנה אינו דוקא השם הראשון (כמו שנת' בתחלת השחר כלל קנח). ואחר שהעולה הנז' למעלה וסמך ידו על ראש העולה, כולל עולת חובה ועולת הצאן, כמו שדרש (בפרק ד' מ"ג, ד' ה' ז'), מוסיף פה דאף עולת נשים ועבדים טעונים הפשט הגם שאין טעונים סמיכה. (ומ"ש של גרים צריך למחוק) וכן עולה שלא לשמה שלא עלתה לבעלים לשם חובה. (ולפי דעתי יש חסרון בספר וצ"ל במשנה ג' בסופו, מה לעולת נדבה שא"ל חליפין תאמר בעולת חובה שי"ל חליפין, (כמ"ש פרשה ג' מ"ב. ופרשה ד' מ"ו), ובסוף משנה ד' צ"ל, מה לעולת בקר שנתרבה בנסכים תאמר בעולת צאן שנתמעט מנסכים, (כמ"ש בפרשה ד' מ"ד), שאל"כ לא מובן מ"ש הין הוא ולא משיב דבר). ובאר במשנה ד' בטעם שראוי למעט עכו"ם ונשים מסמיכה (כמו שממעט הואם

ו וְיַשְׁלַח יָת עֲלָתָא וִיפַלֵּיג יָתַהּ לְאֵיבָרָהָא: ז וְיִתְּנוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא אֶשָּׁתָא עַל

ספרא

(פרק ה) **מה** (א) והפשיט ונתח, יכול יהיה מפשיט אבר אבר ומנתח ת״ל העול׳, מפשיט כולה ואח״כ מנתחה. **מו** (ב) יכול אין טעון הפשט אלא עולת נדבה עולת חובה מנין, ודין הוא נא׳ הבא עולת נדבה ונא׳ הבא עולת חובה מה עולת נדבה טעונה הפשט אף עולת חובה תטען הפשט: (ג) אין לי אלא עולת בקר עולת הצאן מנין. ודין הוא נאמר הבא עולה מן הבקר ונאמר הבא עולה מן הצאן מה עולת בקר טעונה הפשט אף עולת הצאן תטען הפשט: (ד) אין לי אלא של אנשים של נשים מנין. אין לי אלא של ישראל (של גרים) ושל עבדים מנין, עד שאתה מרבה להביא את של ע״א מנין, ת״ל העולה כל שהיא עולה טעונה הפשטה. מה ראית להביאן להפשט ונתוח ולהוציאם מן הסמיכה. אחר שרבה הכתוב מיעט. מ״מ אני מביאם להפשט ונתוח שהפשט ונתוח כשרים בכל אדם, ומוציא אני הסמיכה שאין הסמיכה אלא בבעלים: (ה) ר׳ חייא אומר צא וראה את מה מיעט הכתוב למעלה. את הקריבים או את המקריבים, הוי אומר המקריבים. אף אני אמעטם מן הסמיכה מפני שאני ממעט את המקריבים, ולא אמעט׳ מהפשט ונתוח מפני שאני ממעט את מעשה עולה בעצמה. (ו) אין לי אלא שנשחטה לשמה שלא לשמה מנין ת״ל העולה, כל שהיא עולה טעונה הפשטה. **מז** (ז) ונתח יכול ינתח נתחיה לנתחים, ת״ל אותה, אותה לנתחיה ולא נתחיה לנתחים, יכול אף הפסולה תהיה טעונה הפשט ונתוח ת״ל אותו כשרה ולא פסולה, ופסולה שעלתה ע״ג המזבח קרבה כמות שהיא:

מח (ח) ונתנו בני אהרן הכהן אש על

התורה והמצוה

פרשה ב משנה א׳ ב׳ מבני ישראל) ולרבות אותם להפשט ונתוח, מפני שמבני ישראל מוציא הבעלים מהחיוב המוטל עליהם שהיא הסמיכה, לא ההפשט ונתוח שאינו חיוב על הבעלים רק בכל אדם. ור׳ חייא באר הטעם מפני שמבני ישראל מיעט את המקריב לא את הקרבן דהא לא כתיב עולת בני ישראל:

הערה א] איך דריש מן אותם שני דרשות מסותרות. ב] מדוע לא דריש ונתח אותו שבעולה כאן. ג] מדוע נכנס דרוש זה בספרא גבי עולת הצאן שאין שם מקומו לפי׳ הפס׳:

מז ונתח אותה לנתחיה. למ״ד לנתחיה היא למ״ד החלוקה. כמו למשפחותיהם. לגבולותיה. למינהו. לבנותיה. למחלקותיה. ויש הבדל בין אם בא השם בכינוי שאז מורה על כלל החלקים הנמצאים בו. ובין אם בא בלא כינוי. כמו ויקרב את ביתו לגברים (יהושע ז). ואעמיד את העם למשפחות (נחמיה ד). ר״ל משפחה אחר משפחה. אבל כשאומר למשפחותיו ר״ל כל המשפחות הנמצאות, וכן כשאומר לנתחים היינו לכל הנתחים הנמצאים בבן הבקר. ובכל זה עדן לא נדע איך וכמה ינתח. כי פעל נתח מלאכתו על גוף האיסה לנתחים גדולים. כמו וינתחה לעצמיה לשנים עשר נתחים (שופטים יט). ועל נתחים קטנים הנעשים לקדרה. אסוף נתחיה אליה (יחז׳ כד). ונגדר פעל נתח והבדלו מריעיו, על החלוקה הנעשית על איזה סדר מיוחד. אם הלוקח בע״ח לאיבריו כמו שיעשו הטבחים והרופאים. אם חלוקת הנתחים הגדולים לקטנים כמו שיעשו המבשלות. והכל נכנס בכלל לנתחיה. וז״ש בספרא יכול ינתח נתחיה לנתחים. ת״ל אותה. ובאורו. כי בעל הלשון יציין גוף הפעול, לפעמים ע״י כינוי. כמו והקריבו הכהן אל המזבח (ויקרא א טו). ושחטו פתח א״מ (שם ג׳ ב׳). ולפעמים יציינו ע״י כינוי הדבק אל מלת את. כמו והקריבו אותו (שם ג יז). ושחט אותו (שם ח). וחלילה לחשוב שתהיה לשון תורתנו כעיר פרוצה אין חומה, שידבר פעם כך ופעם כך כפי השלוח. והיה לחכמינו הנאמנים בזה יסוד חזק שעליו בנו דרושים רבים מאוד. שכ״מ שירמוז גוף הפעול שמה ירמזהו ע״י כינוי. והקטירו ושחטו והביאה וכדומה. אבל במקום שרוצה לדייק שמכוין על גוף הפעול בדוקא אז יציינהו על ידי הכינוי הדבק אל מלת את. וזה יהיה בשני פנים, א] אם שירצה לאמר שהפעל יתפרש על כל עצמותו של גוף הפעול בכולו ועי״ז נבנה הדרוש הראשון. שממ״ש ונתח אותה. פי׳ את הבהמה בעצמה לא נתחיה (שמלת את תופס גוף הפעול. אותה בעצמה). ועז״א (בספרא מובא בחולין דף יא) ולא נתחיה לנתחים. ב] או שיכוין למעט שאין הפעל מתפרש על עצם אחר רק על הפעול לבדו. אותה ולא זולתה. ועי״ז נבנה הדרוש השני אותה כשרה ולא פסולה. (וצ״ל אותו). וזה האופן ממ״ש שנית בעולת הצאן ונתח אותו לנתחיו. (וכמו שספרתי כל הדרושים הנמצאים בספרא על מלת אתו. באילת השחר כלל קן). וכבר באררנו (למעלה ס׳ כב) שכל הדברים שנכפלו בבן צאן הם למותר וחז״ל דרשום כאלו כתובים ב״פ בעולת בקר. ודרש ממ״ש בעולת צאן ונתח אותו, רק אותו שהיא הכשר שממנו מדבר, אבל זולתו שהיא הפסולה שנשחטה במחשבת פיגול וכדומה א״צ הפשט ונתוח, אף שדינם שכל הפסולים אם עלו לא ירדו בכ״ז תקרב כמות שהיא כמ״ש בזבחים (דף פה):

הערה כמה פליגי ר״י ור״ש. ועוד כמה קושי׳ שהעירו המפ׳ בסוגיא דגמ׳ יומא דף מ״ט:

מח ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח. הנה ישאל מאד איך יצויר שיצוה לתת אש לתוך

המזבח, א"ר יהודה מנין להצתת האליתא שלא תהיה אלא בכהן כשר ובכלי שרת, ת"ל ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח. א"ר שמעון וכי עלה על לב שהזר קרב לגבי מזבח, א"כ מה ת"ל ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח, למד על הצתת אליתא שלא תהיה אלא בראשו של מזבח. **מט** (ט) ונתנו בני אהרן הכהן מה ת"ל הכהן, ממשמע שנאמר אהרן איני יודע שהוא כהן, א"כ למה נאמר הכהן, בכהונו. למד על כ"ג שעבד בבגדי כ"ה שעבודתו פסולה. ומנין לכ"ה שעבד בבגדי כ"ג שעבודתו פסולה ת"ל הכהנים בכהונם. הא כ"ג שעבד בבגדי כ"ה, וכ"ה שעבד בבגדי כ"ג עבודתן פסולה. (יוד) ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח אעפ"י שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא אש מן ההדיוט. אש שירדה בימי משה לא נסתלקה ממזבח הנחושת עד שבאו לבית העולמים. אש שירדה בימי שלמה לא

עולה נדבה (שממנה דבר פה), א] הלא מוזהרים שלא לכבות את המערכה, ב] הלא כבר ערכו המערכה לצורך תמיד של שחר שאין לך דבר קודם לתמיד של שחר. ולפי הפשט מבואר שדבור זה היה לו ערך במסעות, שאז כבו את האש בהכרח. ואם קרה שחנו אחר חצות היום שכבר עבר זמן התמיד ובא ליזו עולת נדבה היה צריך להבעיר את המערכה בשבילם ומזה דבר פה. ומן המערכה התמידית בכל בקר דבר בפ' צו שאמר ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר, (ועי' מ"ש לקמן סי' נא). והנה בספרא (צו פרק ב משנה יוד) אמר, בשעת מסעו' מה היו עושין לה (לאש המערכה), ר' יהודה אומר כופין עליה פסכתר, ר"ש אומר מדשנין אותה שנאמר ודשנו את המזבח. ומפרש בירושלמי (פ"ד דיומא ה"ו) שלר"י הי' ודשנו שיתנו עליה דברים שלא תכבה האש:

עפ"ז תראה שר"י ור"ש בספרא פה הולכים לשטתם. כי ביומא (דף מה) מפרש שר"י מסיק לר"ש שאמר וכי ס"ד שזר קרב ע"ג המזבח. דאפשר דקאי אארעא ועביד במשוחה. ור"ש אמר דלאו אורח ארעא למעבד הכי. וכל אחד צודק לשטתו. שלר' יהודה שלא כבה האש בעת המסע ומ"ש ונתנו בני אהרן אש הוא רק להבעיר המערכה וזה יכול לעשות בקל ע"י מפוח. ולכן לדידיה בא הכתוב להשמיענו שיהיה ע"י כהן. ור"ש לשטתו שכבה את המערכה בעת המסעות. ופי' ונתנו אש שיביאו אש מן ההדיוט. לדידי' לאו אורח ארעא למעבד זאת ע"י מפוח כי צריך לערוך הקסמים על ראש המזבח ולהבעירם. ולדידי' א"צ ללמד שיהיה בכהן וכי ס"ד שזר קרב לגבי מזבח. ועקר הלימוד שהנתינה תהיה על המזבח. ומבואר בספרא (צו פר' ב' מ"ז) שר' יהודה דריש שתהיה הצתת האליתא בראש המזבח מן והאש על המזבח תוקד בו ור"ש ס"ל כר' יוסי שם:

הערה אין מפרש אהרן הכהן על הכ"ג שלובש שמונה בגדים והא מ"ש ונתנו ב"א הכהן הם כהנים הדיוטים. ומ"ש ומנין לכ"ה וכו' מאיזה פסוק מוכיח זה. ומה רצה במ"ש אש שירדה בימי משה וכו' מה ענינו לפה:

מט בני אהרן הכהן. פה לבד מצאנו שיזכיר אל בניו תואר בני אהרן הכהן. ויש הבדל בין כ"מ שאומר בני אהרן סתם. ובין פה שאמר הכהן. כי כל זרע אהרן זכו בכהונתם מצד שהם בני אהרן. אבל הכהנים המשוחים תחתיו מבניו לכהונה גדולה הם זכו בכהונה גדולה לא מצד שהם בני אהרן לבד רק מצד שהם בני אהרן הכהן. כי זכו בכהונה גדולה שהיא כהונתו של אהרן. ומבואר שדבר פה על הכהנים הגדולים מבניו אשר בזכותם עמדה אש השמים ונתחברה באש של הדיוט. שאף שנתינת האש א"צ כ"ג מ"מ היה שעמדתו בכח של הכהן המשיח ובזכותו. כי האש העליון אשר הוא המשפיע ומתיחס ביותר אל הרוחניות לדקותו ורוחניותו עד שמצד זה ימליצו בו את התורות הנשגבים האלהיים מצד שני איכותיו שהם ההארה והשריפה שבו. כמ"ש וה' אור ישראל לאש. הי' במקדש על המזבח והמנור'. והי' מתגלה' במזבח בכח השרפה ובמנור' בכח ההארה שבו ושניה' בזכות הכ"ג. כמ"ש על נר מערבי שממנה שמעון הצדיק מצאוהו שכבה ועי"כ אמרו (במשנה י' וביומא דף יג ודף כא) שאעפ"י שאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט דהא אמר ונתנו בני אהרן הכהן אש. ואבל שאמר שזה היה מפני שיהיה עת שיסתלק אש העליון ע"ז הביא שהאש לא נסתלקה עד שסלקה מנשה ובימי שלמה נסתלקה ממזבח הנחושת אל מזבח אבנים, (כמ"ש בסדר עולם (פט"ו) ובזבחים (דף סא ב) ויש שם שני תרוצים עיי"ש) ולתיה שתמה כר' יהוד' (בספרא צו פרק ב משנה י) דפסכתר היו כופין עליו וכנ"ל סימן הקודש. וגם לר"ש אף שנסתלקה בעת המסעות ירדה בכל עת בעת החניה. ובכ"ז היו צריכים להביא אש מן ההדיוט, כי האש הרוחני לא חלה רק בזכות הכ"ג ובכח אש ההדיוט והתלהבתו לעבודת ה'. כמ"ש במד' שה"ש שמכוני בארשות בשני אשות באש שלמעלה ובאש של מטה. ולכן הזכיר פה בנתינת אש בני אהרן הכהן שהוא הכהן הגדול, אולם מה שלמדו בזה לדינא. אמרו חז"ל שבא ללמד דאף בעבודה דלא מעכבא כפרה (כן פי' בזבחים דף יח) צריך שיהיה בכהונו ר"ל בבגדי כהונה, שבלמדם לא נקרא אהרן הכהן. וכמ"ש בזבחים (דף יח ב) ובסנהדרין (דף פ"ג ב) דכתיב וחגרת אותם אבנט וכו' והיתה להם כהונה בזמן שבגדיהם עליהם וכו'. ומ"ש ומנין לכ"ה וכו' ת"ל הכהנים בכהונם. היה נראה כפי השערתי שילף לה מן ותקעו בני אהרן הכהנים דכתיב גבן נאן. כי ראינו שכתבה התורה בעבודה דאשונה של עולה ...

שנחם

לא נסתלקה ממזבח העולה עד שנסתלקה בימי מנשה. נ (יא) וערכו עצים על האש. עצים ע"ג האש ולא האש על גבי עצי'. נא א"ר שמעון מנין לרבות שני גזירי עצים למערכת על תמיד של בין הערבים, ת"ל וערכו עצים על האש:

פרק

מנחה ושל שלמים. בני אהרן הכהנים. ללמד של כל עבודות העולה והמנחה והשלמים דצריך כהן כשר ולא בע"מ כמ"ש (בס' לח). ועוד כתוב וערכו בני אהרן הכהנים. שהוא מיותר ונדרש (בפרק ו' מ"א), ונאמר וזרקו בני אהרן הכהנים שבכן כאן שמיותר להורות דרוש דפה הכהנים בכהונם. אמנם בגמ' זבחים (דף יח) גרים וערכו ב"א הכהנים בכהונם וכ' ואתיא כר' ישמעאל לקמן (שם) דלדידי' וערכו ב"א מיותר אבל לר' יהודה (סתמא דספרא) שדריש שם הכהנים לרבות הקרחנים, נראה שדריש מן וזרקו ב"א שבעולה כאן (עיין זבחים (דף כה ע"ב) ואלא כהן נ"ל וצ"ע):

נ וערכו עצים על האש. כבר בארנו (בס' למ"ד) שאין מדרך הלשון להחזיר את השם בכל פעם רק ירמזו ע"י כינוי והיל"ל וערכו עצים עליו ובכ"מ שנשנה השם שנית דרשוהו חז"ל, ואחד מדרכי דרושיהם בזה שדרך לשנות השם להורות שבא בדוקא (וכמ"ש באילת השחר כלל קמג) שאם יאמר וערכו עצים עליו אמר שיערך כפי המורגל שמשימין עצים ומבעיר בהם אש לכן באר שיהיו דוקא העצים על האש. וז"ש (בספרא והובא בירושלמי רפ"ב דיומא) עצים ע"ג האש ולא האש ע"ג עצים:

הערה (א) בא פה דבר שעולת נדבה ואיך למדו ממנו לתמיד של בין הערבים, (ב) ומדוע לא פי' על תמיד של שחר כפי' המפ', (ג) ומ"ש ביומא דף כו דנימא קרא ובער ובערו אין לו פי' הלא תחלה יערכו העצים ואח"כ יבערו האש כמנהג):

נא וערכו עצים על האש כבר בארנו (בס' מח) שפשטות הכתוב מדבר בעת הנסיעה והתניה אם קרה שחנו אחר חצות היום שעבר זמן התמיד ובא לידו עולת נדבה שיערוך מערכה בשבילה. ובזה תבין מה שלמד בספרא (הובא ביומא דף כו ב) לרבות שני גזירי עצים לתמיד של בין הערבים, וזה מפני שא"א לומר שבא הכתוב רק לצורך עולת נדבה, דהא זה לא הוצרך לדורות שאחד מעשרה נסים היה שלא כבה אש המערכה, וע"כ שעקר בא ללמד שיעשה כן לצורך התמיד (שמקריב אחר עולת נדבה כי אין דבר מאוחר מתמיד של בין הערבים). וגירסת הגמ' מנין לתמיד של בין הערבים שטעון שני גזירי עצים בשני כהנים וכן צ"ל בספרא פה. ופי' כי בכל עבודת הקרבנות שתפס לשון רבים והקריבו וזרקו פי' המפ' מפני שהיו העולות רבים היו הכהנים מרובים. אבל מה שתפס כאן לשון רבים ובפ' ו במערכה של תמיד השחר כתוב ובער עליה הכהן עצים בלשון יחיד מן השינוי מבואר שהלשון דוקא (וכמ"ש באה"ש כלל קסב) ולמדו שלתמיד של שחר יספי' בכהן א' ולבין הערבים יהי' בשני כהנים. (כמו שכן מה ששינה ואמר בעולת בקר וערכו ובעולת צאן וערך הוציא שיהי' לכתחלה בכמה כהנים כמו שית' בס' שא"ז)—והנה המפ' פי' שמ"ש ונתנו בני אהרן אש מדבר בעולת תמיד של שחר ופי' וכבר נתנו האש לצורך מערכת התמיד. אמנם הגם שמצאנו לפעמים שיפורש על פעל עבר (כמ"ש באילת השחר ס' מ"ג) בכ"ז אין לנו לדחוק ע"ז שלא לצורך, כי הפעלי' המסודרי' זא"ז נאמרו לרוב על הסדר, ובמקום שירצה לציין שעבר הנשוא בזמן קודם דרכו להקדים השם אל הפעל (כמ"ש באילת השחר כלל קי"ז):

וחז"ל ביומא שם עמדו ע"ז. וז"ל ואימא אידי ואידי בתמיד של שחר ואמר רחמנא עביד והדר עביד. א"כ נימא קרא ובער ובער. אי כתב ובער ה"א חד אין תרי לא קמ"ל דנעביד חד ונעביד תרי. א"כ נימא קרא ובער ובערו. אי נמי וערך וערכו. מאי ובער וערכו ש"מ כדקא אמרינן—ופי' שהמקשה הקשה אימא אידי ואידי בתמיד של שחר (ר"ל ופי' ונתנו שכבר נתנו לצורך מערכת התמיד כפי' המפ'), ומה שכתוב שני פעמים כאן ובפ' ו, בא להורות שיתן שני פעמים. ומשיב נימא קרא ובער ובער. והמקשה לא הבין כוונתו וחשב שהתשובה הוא שיכתבו בשניהם בלשון יחיד. והקשה דלמא לכך כתב לשון רבים ולשון יחיד ללמד שפעם א' יעשה ע"י שני כהנים ופעם א' ע"י כהן אחד. ובאר לו שמ"ש נימא קרא ובער ובער כוונתו שיכתב בשניהם לשון אחד ובערו ובער. או וערכו וערך. ר"ל דכיון שפסוק וערכו נאמר קודם לפסוק ובער, א"א לאמר ששניהם בשחרית ותחלה וערכו ואחר כך ובער, שזה א"א דהא קי"ל דעצים ע"ג האש ולא אש על העצים ואיך יערוך העצים תחלה ואח"כ השני יבער שהוא שלא כמצוה. וא"כ מש"ש תחלה וערך ואח"כ ובער מבואר שחד בתמיד של בין הערבים וחד בשחר. והבן:

ודע שגדר פעל ערך הוא הסדור הנעשה באיזה דבר בהשקפה מיוחדת לאיזה תכלית פרטי כמו עריכת מלחמה שיסדר אנשי החיל בערך מסודר לפי התכלית הנרצה במלחמה. ערך השולחן. סדור הדברים המושמים על השולחן לפי צורך הקרואים או לפי הנאה והיופי. וכן כולם. ובזה משתתף עם ההוראה השנית שיש לפעל זה על השומא והשווי שמעריך שווי דבר זה נגד דבר אחר. והנה העצים הנתנים להדליק אינם מעורכים ומסודרים רק אח"כ נותנים עליהם עץ אחד מצד זה ועץ אחד מצד זה לרוחב המערכה שלא יתפרדו בעת הלהב וזה נקרא עריכת העצים. וסתם עצים אין פחות משנים וכמ"ש רש"י ז"ל (ריש פ"ב

וְעָרְכוּ עֵצִים עַל־הָאֵשׁ׃ ח וְעָרְכוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֵת הַנְּתָחִים אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַפָּדֶר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־

רש"י

כשהוא בכיהונו ט הא אם עבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסולה: (ח) בני אהרן הכהנים. כשהם בכיהונם הא כהן הדיוט שעבד בשמונה בגדים עבודתו פסולה: את הנתחים את הראש. (ת"כ) לפי שאין הראש בכלל הפשט שכבר הותז בשחיטה י לפיכך הוצרך למנותו לעצמו: ואת הפדר. (שם חולין כז) למה נאמר כ ללמדך שמעלהו עם הראש ומכסה בו את בית השחיטה וזהו דרך כבוד של מעלה׃ אשר על המזבח. שלא

שפתי חכמים

ט דאל"כ כהן ל"ל וקן בני אהרן הכהנים ל"ל אי למעוטי חללים השתא מעיקרו מקבלת דמים דהיא ראשונה לזריקת הדם שאר עבודות שלאחריה לא כ"ש אלא לומר לך שיהא כל עבודת כ"ג כדרך כ"ג וכהן הדיוט כדרך כהן הדיוט כהן גדול בשמונה בגדים וכהן הדיוט בארבעה בגדים: י דכיון שנחתכו הסימנים קרי ליה הותז מפני שכל חיותו תלוי בהן וכמונח בדיקולא דמיא ובכלל הפשט אינו אלא קרב כמות שהוא עם העור: כ דבשלמא ראש איצטריך לרבויי משום שכבר הותז ואינו בכלל הפשט אלא הפדר ל"ל:

פירוש

התורה והמצוה

דיומא) ובכסף משנה (פ"ד מה' תו"מ) בשם הריטב"א וז"ש בספרא (למעלה פרשה ד' משנה י"ב) יכול יהי' זורק ורובע ת"ל וערך הכהן:

הערה שלא כל ספרשה נאמרה בל' רבים ומה ק"ל על וערכו, ואיך דריש ר"ע וערכו שנים הלא פשל שלא על שם הרבים מוכרח לבא בל"ר, ואיך דורש ב"א שנים שבשעת שנים וכי נדרוש כן בכ"מ, ואיך דורש ר"י לרבות קרחנים:

נב וערכו בני אהרן הכהנים, כבר כתבנו (בס' הקודש) שמה שתפס בקרבנות ל' רבים והקריבו יזרקו, מפני שהיו הקרבנות והמתעסקים רבים, אמנם פה שתפס בעולת בקר וערכו בלשון רבים ובעולת צאן כתב וערך הכהן בלשון יחיד הרי דייק בדבריו, ובהכרח יתקיימו שניהם, וזה ע"י שכל כהן יעריך שני איברים ויתקיים וערך הכהן אותם, ויש בעולה עשרה איברים ואחד בקרבים כמ"ש ביומא (דף כה) נמצא צריך ששה כהנים ומקוים וערכו הכהנים, ור"ע דייק זה מן הכתוב כי בעת שנאמרה פ' זו במדבר היו הכהנים חמשה (ארבעה בני אהרן ופנחס, וס"ל כר"י ור"ש בזבחים (דף קא) דפנחס נתכהן תכף) ואם היה אומר וערכו את הנתחים נאמר שצריך שנים דשתים רבים שנים, (וז"ש וערכו שנים), ואם היה כתוב וערכו בני אהרן נאמר דצריך ארבעה כי בני אהרן היו ארבעה, (וז"ש ב"א שנים) אבל כשכתוב ב"א הכהנים, הרי כלל כל הכהנים ואף פנחס עמהם, נמצא צריך להנתחים חמשה כהנים, ואח"כ אמר והקרב והכרעים ירחץ והקטיר, הרי צריך עוד כהן הרי ששה כהנים (וז"ש הכהנים שנים) ומכאן לעולה שמשון ששה:

וביומא (דף כז) אומר ע"ז קשיא לי לר' אלעזר האי בבן בקר כתיב ובן בקר כ"ד בעי, וניחא לי' על העצים אשר על האש אשר על המזבח איזה דבר שנאמר בו עצים ואש ומזבח הוי אומר זה עולה.

מלאה פי' עפ"מ שהכרחנו בס' הקודש שמ"ש ונתנו בני אהרן הכהן אש מדבר לדורות בעורך המערכה לצורך תמיד של בין הערבים, שהוא צריך שני גזירי עצים בשני כהנים, ובמ"ש וערכו את הנתחים על העצים אשר על האש, שר"ל על האש שערכו מקודם, מדבר לדורות בתמיד של בין הערבים ולענין זה ירמוז שצריך ששה כהנים: [א] ור' יהודה ס"ל כר' ישמעאל וס"ל דצריך הכהנים לרבות את הקרחנים (כ"ג בירושלמי ס'

נר מצוה

[א] רש"י ז"ל פי' שם הוי אומר זה עולה תמיד של שחר. ובאמת כדבריו איתא בירושלמי (סוף פ"ב דיומא) ת"ל (אחר שהביא ברייתא דשם) והלא בבן בקר הכתוב מדבר, מה ת"ל בתמיד (של שחר) הכתוב מדבר, שמעון בר בא ר' יוחנן בשם ר' ינאי נאמר כאן עריכה ונאמר להלן וערך (הכהן אותם) מה עריכה האמור להלן בתמיד (של שחר) הכתוב מדבר אף עריכה האמור כאן בתמיד (של שחר) הכתוב מדבר. אולם לדעתי א"א לאמר כן כלל, דהא מבואר שמרבה מפה שני גזירין לתמיד של בין הערבים ולא יפלוג הירו' ע"ז. ורציתי להגיה בתמיד הכתוב מדבר. וכן אח"כ יש לגרוס נאמר כאן עריכה ונאמר להלן עריכה מה עריכה האמור כאן בתמיד הכתוב מדבר. והכי פי' שע"מ שמק' והלא בבן בקר הכתוב מדבר. משיב מה ת"ל בתמיד הכתוב מדבר, ר"ל אח"ל דקאי רק על עולת בקר נדבה דא"כ מה ת"ל ומה נ"מ לדורות, הלא לדורות היה תמיד את המערכה בתמידות, וע"כ שמדבר בתמיד (ר"ל של בין הערבים), וכוון כמ"ש בגמ' איזה דבר דצריך אש ועצים וכו', ור' ינאי אמר נאמר כאן עריכה ר"ל וערכו את הנתחים ונאמר להלן עריכה ר"ל וערכו עצים על האש, כמו וערכו עצים מדבר בתמיד של בין הערבים. כן וערכו את הנתחים עקרו נאמר בשביל התמיד: **אבל** עוד אומר שם עולה ור' ישמעאל בשם ר' אלעזר א"נ ממשמע שנאמר וערכו (אין) אנו יודעים שהם שנים ואת דרים וערכו שנים בני אהרן שנים הכהנים שנים. ותני כן אין לך דבר בקודש לתמיד של שחר אלא קטורת בלבד. יכולים הם ג' להעלותו, ולמה היה קרב בי"א אלא כדי לעשות פומבי, רבנן דקסרין אמרו מ"מ של קרב בכ"ד כדי לעשות פומבי לדבר ע"מ בבית אלקים נהלך ברגש ואת

דרים

מַדְבְּחָא וִיסַדְּרוּן אָעַיָא עַל אֶשָּׁתָא: ח וִיסַדְּרוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָא יָת אֵיבְרַיָא יָת רֵישָׁא

ספרא

(פרק ואו) נב (א) וערכו בני אהרן יכול אפי' מאה, ת"ל וערך הכהן איתם. יכול יהי' כהן אחד עורך את כל האיברים ת"ל וערכו, הא כיצד, אחד עורך שני איברים. וכמה הן איברים עשרה ואחד בקרביים נמצא טלה עולה בששה דברי ר' ישמעאל. ר"ע אומר וערכו שנים, בני אהרן שנים, הכהנים שנים, מלמד שטלה עולה בששה, הכהנים לרבות את הקרחנים דברי ר' יהודה. נג (ב) וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים, מה ת"ל את הראש ואת הפדר, מלמד שאין הראש והפדר מהנתחים, ד"א שיהי' פורש את הפדר על בית השחיטה שהוא דרך כבוד של מעלה. ומנין שהראש והפדר קודמין לכל האיברים ת"ל את ראשו ואת פדרו וערך הכהן אותם מלמד שהראש והפדר קודמים לכל האיברים. (ג) ר' חייא אומר מנין לשחיטה שהיא מן הצואר ת"ל וערכו בני אהרן את הנתחים שאין ת"ל את הראש ואת הפדר והלא הראש והפדר בכלל האיברים היו, וא"כ למה נאמר את הראש ואת הפדר. אלא לפי שנאמר והפשיט את העולה ונתח אותה לנתחיה וערכו ב"א הכהנים את הנתחים, נתחים שהיו בכלל ההפשט, ומנין להראש שכבר הותז בשחיטה ת"ל

התורה והמצוה

ס' פ"ב דיומא) ובבכורות (דף מג ע"ב) והוא כל שאין לו שפה של שער מקפת מאזן לאזן, ולחכמים פסול לעבודה מפני שאינו שוה בזרעו של אהרן, ור' יהודה מרבי ליה ממה שאמר שנית הכהנים, וזה עפ"י הכלל דאין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות שהוא מיוסד בחכמת הדבר וההגיון (וכמ"ש באילת השחר כלל ר"ז) שכל שני שמות הבאים זה אח"ז שם השני מגביל את השם הראשון, ואם בא אחריו שם שלישי, השם השלישי מגביל את השני, ואם השם השני בא למעט, בא השם השלישי להגביל את המיעוט שלא ימעט כל דבר וממילא בא לרבות, כי כבר כתבנו (סימן לח) ששני שמות בני אהרן הכהנים (שבאו גבי קבלה) בא שם כהנים להגביל ולמעט שם בני אהרן שלא כל בני אהרן כשרים רק הכהנים לבד, ובא למעט בעלי מומים, הגם שהם ב"א פסולים כי אינם כהנים. ובמה שכפל עוד שם בני אהרן הכהנים בפסוק זה בא שם כהנים להגביל את שם כהנים הראשון הממעט ומגביל, בל תאמר שנאמר בלמעט וממעט כל מין בעל מומין אף הקרחים, הוסיף שנית הכהנים (שדינו כאלו כתוב ב"פ הכהנים ביחד) ובא לרבות כל שהם כהנים כשר באמת מה"ת אף שיש בו מום למראית עין:

נג וערכו ב"א את הנתחים את הראש ואת הפדר. הנה בת"כ והפשיט את העולה ונתח אותה לנתחיה לזה ג' דברים, (א) שיפשיט העור, (ב) שלא יתחיל לנתח שום אבר עד כלות ההפשטה כמ"ש והפשיט את העולה ונתח כנ"ל פ' מ"ט, (ג) שלא ינתח הנתחים לנתחים (כנ"ל ס' מ"ז), ומן הלבון הזה הייתי אומרים שגם הראש בכלל כל אלה, כמו ואותו בפלגשי ואנתחיה לשנים עשר נתחים (שופטים יט) שהי' החלוקה בין הגוף השלם עם ראשו, אבל ההלכה מלמדנו שהראש נבדל מן הגוף בשני דברים (א) שא"צ הפשטה (ב) שיסיר אותו קודם ההפשט, ודומה לו בדבר אחד שאסור לנתח אותו, כמ"ש בחולין (דף יח) אתיא מרישא של עולה, וכי תימא דליף לה ובדיק לה והכתיב אותה לנתחיה ולא נתחיה לנתחיה. וזה למדנו ממ"ש בעולת בקר וערכו את הנתחים את הראש ואת הפדר שמבואר שכמ"ש והפשיט ונתח לא נכלל הראש שאל"כ הלא הוא
בכלל

נר מצוה

דרים וערכו שנים בני אהרן שנים הכהנים שנים מכאן לסדרו של יחיד שיהיה קרב בשבת: — **עפ"ז** נראה שמ"ש בירושלמי תלה שבתמיד של שחר הכתוב מדבר. דס"ל כפי' המפ' שפי' ונתנו ב"א אש, וכבר נתנו לצורך תמיד השחר, וכס"ד של הגמ' ביומא שהבאתי (בס' כח). אמנם עולא השיב באמת שכל דרוש זה הוא אסמכתא ואין לו יסוד בהכתוב, והכריח זה מכמה ראיות, (א) שגוף הדרוש וערכו שנים (כפי פשוטו שממה שבא הפעל בל"ר מורה שנים, ושם בני אהרן בל"ר מורה ג"כ שנים) הוא דרך אסמכתא, שא"א לספור העשה והגשה שכ"א מורה שני', וא"כ כן י"ל וערכו מורה כהני' רבי' וז"ש ממשמע שנא' וערכו אני יודעים (כנ"ל) שהן שנים ואת דרוש וערכו שנים ב"א שנים, ור"ל וזה אין מוכרח, כי לא מוכח רק שנים לא יותר, (ב) הק' והלא ותני אין לך דבר קודם לתמיד של שחר ר"ל וא"כ פסוק זה שמדבר מעולת נדבה א"א שידבר קודם הקרבת התמיד רק אחריו והיך מפרש וערכו על נתחי התמיד. (ג) הק' (שא"ת זה מן הסברא שמעון שזה) יכולים הם ג' להעלותו. (ד) ולמה איל קרב בי"א שזה א"ל סמך מן הכתוב אלא כדי לעשות פומבי, וכן מ"מ פר קרב בכ"ד, הרי שהכל רמז ואסמכתא לבד. וז"ש הלא רבנן דקסרין אמרו שפר קרב בכ"ד כדי לעשות פומבי ואת דרים וערכו שנים ב"א שנים, ולפי דבריך הלא כתוב זה מדבר בעולת בקר נדבה א"כ נאמר שסדרו של יחיד קרב בשבת ואיך אמרו שפר קרב בכ"ד וע"כ הוא רק אסמכתא. ועי' במ"ל ספ"ו מה' מעה"ק הי"ם שהוציא מן הירו' הלז שסדרו של יחיד קרב בשבת, ולמ"ש אמר זה דרך קיום ודחוי:

הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ ט וְקִרְבּוֹ וּכְרָעָיו יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחוֹחַ לַיהוָה׃ ס י וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ מִן־הַכְּשָׂבִים אוֹ מִן־הָעִזִּים

בעל הטורים

(ט) בבן בקר כתיב וקרבו וכרעיו ובצאן כתיב והקרב והכרעים ואיתא במנא דבי אליהו (עי' ברבה פ"פ) לפי שבהמה הלכת בהמה דקה מגבהת כרעיה כמו שתי וערב אבל בהמה גסה מגבהת כרעיה לצדדים ולכך בהמה דקה משתנה מאכלה בבטנה. וע"כ עושים ג"כ משונה מבהמה גסה. בבן בקר לא כתיב אלא והקטיר ובצאן כתיב והקריב והקטיר לפי שצאן יאא מועט ומקריב ומקטיר הכל בפעם אחת. בבן בקר לא כתיב הוא ובצאן ובעוף כתיב עולה הוא לפי שעולת העוף בא תחת הכבש בדלות יכול אם

רש"י

יהיו הנזרין ל יוצאין חוץ למערכה: (ט) עלה. (זבחים פ"ד) לשם עולה מ יקטירנו: אשה. כשישחטנו יהא שוחטו לשם האש ב וכל אשה לשון אש פוייר בלעז: ניחח. נחת רוח מ לפני שאמרתי ונעשה רצוני: (י) ואם מן הצאן. (ת"כ זבחים פרק ה') וי"ו מוסיף על ענין ראשון. (וילמוד תחתון מעליון לסמיכה והפשט ונתוח ואם כן ה"ל כחדא פרשה א"כ ק' למה הפסיק. מזרחי) ע ולמה הפסיק פ ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה: מן הצאן מן הכשבים או מן העזים. (ת"כ בכורות מ"א) הרי אלו ג' מעוטין פרט

שפתי חכמים

ל פירוש גזרים חתיכת עצים נשים שלא יצא חוץ למערכה מקום שמקטירים האברים של הקרבנות ושיא אמה על אמה ושיו בגזרי עצים גם כן ארכן אמה כדי שלא יצאו חוץ למערכה כדי שלא ימנעו רגלי הכהנים בהלוכם סביב המערכה: מ פי' לאפוקי לשם שלמים: ב פי' לשרפו באש לגמרי ולא לצלות שם בלבד כמו התתיכות הצלוים בגחלים ואח"כ יעלם משם בעת דישון המזבח. הרמב"ן ז"ל: מ פי' ולא שיקבל מנוחה מריח הקרבן דהא כתיב אם ארעב לא אומר לך וגו': ע וילמד עליון מתחתון ותחתון מעליון שכן צאן צריך סמיכה הפשט וניתוח וכל הדברים המפורשים לעיל: פ וא"ת והא פירש"י לעיל יכול אף להפסקות שיהא קריאה וכו' אלמא אפי' בלא וי"ו מוסיף לענין ראשון. וי"ל דלרבותא בעלמא הוא דקאמר כלומר כיון דכתיב ואם מוסיף על ענין ראשון והוא כחדא פרשה אם כן כ"ש למה הפסיק הענין ופירש כדי וכו'. רא"ם:

התורה והמצוה

בכלל הנתחים. וז"ש בספרא מלמד שאין הראש והפדר מהנתחים, ולכן אין שייך בו הפשט, וכן מתיז אותו תחלה, שבני התנאים שלמדנו מפסוק והפשיט את העולה ונתח אותה לנתחיה לא שייך בו, ור' חייא (במשנ' ג') בהר הטעם שזה מפני שהראש הותז בשחיטה ואינו בכלל הנתחים שמנתח אחר השחיטה, ומזה הוציא ששחיטה מן הצואר. (ומה שאומר בדברי ר' חייא ת"ל את ראשו ואת פדרו. פי' בגמ' חולין (דף כז) דה"ק מנין לרבות את הראש שכבר הותז ת"ל את הראש ואת הפדר, וראשו ופדרו מבע"ל לכדתניא ומנין לראש ופדר שקודמים לכל האיברים ת"ל את ראשו ואת פדרו), פירשו את הברייתא בדברי ר' חייא דאי צריכים לדרוש הראשון ואחר דברי ר' חייא נ"ל ומנין שהראש והפדר קודמין וכ' עד סוף משנה ב' (שיש קיצור לשון והבן). ומ"ש בעולת הבקר ואת הפדר, מפני שצריך לפרש הפדר על בית השחיטה והוא נפל אל הראש. ובעולת צאן שם לא נזכר הפשט רק נתוח אמר ונתח אותו לנתחיו, שכולל הכל עם הראש שנתח כבר שהוא בכלל הנתחים לענין זה שלא ינתח נתחיו לנתחים. ומ"ש ואת ראשו ואת פדרו וערך הכהן אותם בא ללמד שהראש והפדר שעליו קודם לכל הנתחים, וז"ש ומנין שהראש והפדר קודמים וכ'. (שאע"פ אשה ואת ראשו שיתה הראש, רק שאת ראשו מוסב על וערך, ואחר שמזכירו בפרט ידענו שהוא הקודם כמו לכו ראו את הארץ ואת יריחו ושלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה, וכדומה):

הערה (א) אחר שכל הדרושים הנז' פה קיימים להלכה איך נדרשו כולם מפסוק אחד. (ב) מדוע דרש פסוק זה שבעולת בקר והלא זה כפול ארבעה פעמים, ומה ידרוש בכפולים:

נד על העצים אשר על האש אשר על המזבח, מ"ש אשר על האש וכן מ"ש אשר על המזבח מיותר, דהלא כבר אמר וערכו עצים על האש, וכן אמר ונתנו אש על המזבח, וידעינן שהעצים על האש, ושהאש על המזבח. וזה כפול ד' פעמים, שבעולת בקר וכן בעולת צאן כתוב אשר על האש אשר על המזבח ובעולת העוף וכן בשלמי בקר כתוב על העצים אשר על האש. וארבעה כפולים אלה דורש פה לארבעה דרשות. שמ"ש בעולת העוף על העצים אשר על האש, נדרש במשנה ד' ובתמיד (דף כט) עצים הנתונים (וי"ג הנתוכים) להיות אש, היינו עצים בחורים שנוחים לשרוף ואין מעלים עשן, (ואומר דכל העצים (פי' רזבן) כשרים, חוץ משל זית וגפן שי"ל קשרים שנוסף משם לחות, ולר"א אף של חרוב ודקל פסולים, ועי' תמיד שם משלשל בזה, עי' במ"ל פ"ז מה' אסורי מזבח ה"ג). ומה שאומר בשלמי בקר על העצים אשר על האש דריש (סוף משנה ה הובא בזבחים דף סב ע"ב) שיהיו העצים על האש ולא יצאו הגזרין חוץ ממקום המערכה, שלכן היו ארכם אמה כמדת המערכה. ומה שאומר פה אשר על האש אשר על המזבח דריש (במשנה ה' ובמנחות דף כב) מה מזבח משל צבור אף עצים ואש משל צבור. ומה שאומר בעולת הצאן על האש אשר על המזבח דריש (שם ובמנחות שם ובזבחים

יָת תַּרְבָּא עַל אָעַיָּא דִּי עַל אֶשָּׁתָא דִּי עַל מַדְבְּחָא׃ ט וְגַוֵּיהּ וּכְרָעוֹהִי יְחַלֵּיל בְּמַיָּא וְיַסֵּיק כַּהֲנָא יָת כּוֹלָּא לְמַדְבְּחָה עֲלָתָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ י וְאִם מִן

ספרא

ת"ל את ראשו ואת פדרו. נד (ד) על העצים אשר על האש עצים הנתונים להיות אש, וכי כל העצים כשרים למערכה, הן כל העצים כשרים למערכה חוץ משל זית ושל גפן, אבל באלו רגילין, במורביות של תאנה ושל אגוז ושל עץ שמן ר' אליעזר מוסיף אף של חרוב ושל דקל ושל שקמה ושל מייש ושל אלון: (ה) יכול המתנדב עולה יהיה מביא עציה ואשה עמה. ת"ל על העצים אשר על האש אשר על המזבח. מה מזבח משל צבור אף אש ועצים משל צבור דברי ר' אלעזר בר"ש ר' אליעזר אומר מה מזבח שלא נשתמש בו הדיוט אף עצים ואש שלא נשתמש בהן הדיוט, ד"א על העצים אשר על האש (אשר על המזבח) שלא יהיו הגזרין יוצאים חוץ למערכה:

נה (ו) והקרב ירחץ והכרעים ירחץ אפי' נתערבו קרבי עולה בקרבי עולה קרבי עולה בקרבי תמורה, יכול אפי' נתערבו בפסולים ת"ל וקרבו, אוציא את שנתערבו בפסולים ולא אוציא את שנתערבו בק"ק ובקדשים קלים, ת"ל וקרבו וכרעיו: נו (ז) ירחץ. יכול מה רחיצ' אמור להלן בארבעי' סאה אף כאן בארבעים סאה, ת"ל במים מים כל שהן. במים ולא ביין, ולא במזוג, במים

התורה והמצוה

ובזבחים קס"ז ע"ב) מה מזבח שלא נשתמש בו הדיוט אף עצים ואש שלא נשתמש בהן הדיוט. ומבואר בזבחים (שם) דאף דבמת יחיד הדין כן: ובמ"ש תבין מה שהרמב"ם (פ"ה מה' איסורי מזבח ה"ג. ושם פ"ו ה"ב) פסק לשתי ההלכות. והלח"מ תמה עליו הלא רא"ב"ש שאמר שיהיו משל צבור ור"א שאמר שלא נשתמש בהן הדיוט פליגי. ולפ"ש כל אחד דורש פסוק אחד מן הכפולים. ומ"ש בגמ' מנחות (שם) מאי בינייהו איכא בינייהו חדתי ועתיקי, לא משום דפליגי, רק שואל מה הוסיף ר"א בדרוש השני, והאומר שמוסיף חדתי. ובזה ניחא מה שילה"ק הלא ת"ב אם צריך להיות משל צבור ולמ"ש ניחא כי מר אמר חדא ומר אמר חדא ול"פ, (ועי' בתחלת הספר כלל רפב):

הערה איך דרש פה שני רבוים ושני מעוטים מפסוק אחד. ומה ההבדל בין הדרש פה ובין הדרש לעיל ס' כט וס' נט:

נה וקרבו וכרעיו ירחץ, ובכן לא אמר שנית והקרב והכרעים ירחץ. ומלבד מה שבארנו (בס' כ"ב) שכל הכפולים בעולת הצאן באו למותר ולדרוש, יפלא השינוי שפה אמר וקרבו וכרעיו בכינוי ובכן לא אמר בלא כינוי, ולמדו רבותינו שבא ללמדנו בדיני התערובות אם נתערבו קרבי עולה בזולתה, ששני מיני תערובות קרבים, והם א] עולה בעולה, ב] עולה בתמורה, ועז"א והקרב שהם אף שנתערב. ושני מיני תערובות אינם קרבים, והם א] בפסולים, ב] באינו מינו, ועליהם אמר שני מעוטים וקרבו בכינוי וכרעיו בכינוי, רק ש"ו, לא אם נתערבו, ואף שבספרא (פרשה ג' משנה י"ד ס"ו ופרשה ד' משנה ז' ח') לענין נתערבו מחיים או נתערבו הדמים מצריך שלשה רבוים ושלשה מעוטים, כמ"ש (בס' כה ובס' לט), שם יש הבדל ביניהם בענין זריקת דמם, אבל לענין האיברים אין ביניהם רק שני הבדלים, פסולים, ואינו מינו, (ונ"ע דלכאורה סתם ספרא זה ס"ל דלא כר' יהודה בזבחים דף עז ע"א):

הערה איך דרש כל אלה הדרשות מן מלת במים, ולמה כפל דרשות אלה בספרא ג"פ כמ"ש לפנים:

נו ירחץ במים, בכמה מקומות נז' רחיצה סתם, וגם אצל הקרב וכרעים במלואים (בפ' תצוה ובפ' שמיני) אמר וירחץ את הקרב, ובאמרו במים בא לבאר ולפרש ענין הרחיצה. ואחרי הדיוק נמצאו ג' רחיצות שהיו במקדש לנקיות ולא לטהרת טומאה. שנכתב בהם ירחץ במים, והם, כאן, ובעולת הצאן, ובפ' צו גבי כלים הבלועים מנותר כתוב ומורק ושוטף במים, ועל כולם בא דברי הספרא, כמו שהובא כאן פה, ונשנה בעולת הצאן (פ"ז משנה ד'), ומשולש על ומורק ושוטף במים (צו פרק ז' משנה ג'), ודרש מג' פעמים במים, א] שא"צ מ"ס סאה, בל נלמדהו מרחיצה טבילה, לכן אמר שדי במים כל שהם. כי רק אצל טבילה למד מ"ס סאה ממ"ש את כל בשרו מים שכל גופו עולה בהן, ב] במים דוקא לא יין ומזוג שאינו מים, ג] להכשיר כל מים אף מכונסין דלא בעינן מים חיים, וכ"ע מים הראוים למי כיור (אתיא כר' ישמעאל דאמר מי כיור מי מעין הם, ומי כיור עצמם פסולים מפני שי"ל שם לוי מים קדושים כ"פ בזבחים דף כב).

הערה איך דרש מן והקטיר אפשי"ש פסול וכו' כלא תמיד אמר לבון זה והקטיר הכהן ולא דרש מידי, ואיך דרש המזבחה כשהם בראש המזבח וכלא המיד פי' המזבחה שיעלה ויקטיר במזבח, וכן כלא לפ"ז ניחא שגם מה מערכה מן את הכל העצם והגידין וכו' הוא דוקא המזבחה כשהם במזבח ומ"ב ועש"ה עולהין הבשר והדר הוא כשהם למטה. והנה מזה כפי שהבינו הספ' מאמר זה אין טעם בריך אלמוס:

נז והקטיר הכהן את הכל המזבחה, זה נשנה בעולת הצאן, ושם כתיב והקריב הכהן את הכל והקטיר המזבחה. ומלבד מה שבארתי (בס' כב) שכל השנויה בעולת צאן הוא למותר ובא לדרשה, ישאלו השנוים, שפה כתיב והקטיר את הכל, ושם כתיב והקריב את הכל שהוא הולכת איברים לכבש דכתיב והקטיר סתם ולא כתיב והקריב והקטיר את הכל שישוב מלות את הכל גם על הקטרה. ופי' חז"ל בקבלתם שבא ללמדנו שלפעמים יקריב את הכל ולא יקטיר את הכל, ולפעמים יקטיר את הכל ולא יקריב את הכל, שפה אמר והקטיר את הכל המזבחה היינו כשהם כבר במזבח אז יקטיר את הכל אפי' הפסולים יוצא ופגול ונותר וטמא אם עלו לא ירדו ויקטירם, כמו שית' בפרשה צו (סימן ב'), אבל אם עדיין לא עלו לא יקריבם ויוליכם למזבח, ולכן לא אמר פה והקריב את הכל, וז"ש (במשנה ח') והקטיר אעפ"י שפסול וכו' יכול כשהם למטה ת"ל המזבחה וכו'. ולפעמים יקריב את הכל פי' שיוליכם למזבח ולא יקטיר את הכל, שעז"א והקריב את הכל והקטיר (לא את הכל), והם העצמות והגידין והקרנים והטלפים וכו' שצריך להוליכם ולהעלותם למזבח. (אבל שפה מ"ש ועשית עולותיך הבשר והדם (שמשמע ולא עצמות וגידין ואיך דאינם בכלל בשר) שצריך לתלשם ולהשליכן, קמ"ל שכ"ז שהם מחוברים הם טפלים אל הבשר וקרבים למזבח}, ועז"א והקריב את הכל, ובכ"ז לא יקטיר את הכל, והוא אם פירשו אף בראשו של מזבח צריך להורידן, שאז אינם טפלים אל הבשר וכתיב ועשית עולותיך הבשר והדם, לכן לא אמר והקטיר את הכל, וז"ש (במשנה ט') את הכל לרבות העצם וכו', ובזבחים (ד' פה ע"ב) ובחולין (דף נו) מוקי לה כרבי:

במים להכשיר את כל המים ק"ו למי כיור.

נז (ח) והקטיר אעפ"י שפסול אעפ"י שיוצא אעפ"י שפיגל אעפ"י שנותר אעפ"י שטמא, יכול כשהן למטה ת"ל המזבחה כשהן בראש המזבח אמרתי ולא כשהן למטה. (ט) את הכל לרבות העצמות והגידין והקרנים והטלפים והצמר שבראשי כבשים והשער שבזקן תישים, יכול אפי' פירשו ת"ל ועשית עולותיך הבשר והדם, יכול יתלשו הגידין והעצמות ויעלה הבשר ת"ל את הכל ריבה, הא כיצד בזמן שהם מחוברים יעלו פירשו אפי' בראשו של מזבח ירדו. **נח** עולה לשם עולה, אשה לשם אשים, ריח לשם ריח, נחוח לשם נחת רוח, לה' לשם מי שעשה את העולם:

פרשה ה' נט (א) ואם הרי זה מוסיף על ענין ראשון, ולמה הפסיק ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין, והרי דברים ק"ו ומה מי שהוא שומע מפי הקדש ומדבר ברוח הקדש צריך להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין, עאכ"ו הדיוט

נח עולה ריח, תפרש שצריך לכוין חמשה דברים. א] לשם הקרבן. שלא יתכוין לשם קרבן אחר. ב] לשם אשים, לאפוקי מכוין ע"מ לעשותו חתיכות צלויות בגחלים, שאשה, לשון אש. ג] לשם ריח לאפוקי אם צלאן תחלה חוץ למערכה דתו לא מסקי ריחא. ד] לשם הנחת רוח לה' שאמר ונעשה רצונו. ר"ל שידוע שאין שייך ריח למעלה רק שכן רצה ועושים רצונו ועי"ז בא השם ריח נחוח לה' שאינו מריח ח"ו רק שמקבל הנחות וזה מצויר במשל ריח הקרבן. ה] לה', שלא יכוין לשם אלקים כדרך עכו"ם שהיו מקריבים הקרבן לתת חלק לכח המעדיר והמפסיד רק לשם הוי' שעשה את העולם ומקיימו. וכמ"ש (בס' טו). וזה מובא במשנה דזבחים (פ"ד מ"ו) לשם ששה דברים הזבח נזבח, ולדעת הרמב"ם צריך לכוין בזה בשעת זביחה ולדעת התוס' כל ד' עבודות צריכים כוונה, וכן בשעת הקטרה, חוץ מכוונת הזובח (כמ"ש במשנה שם) דלא שייך בשעת הקטרה, ופה שאמר והקטיר וכו' עולה אשה שמדבר בהקטרה לא חשב רק חמשה דברים ולא חשב לשם זובח:

הערה מה דלא פה בהלאתו למה הפסיק, שכבר שאל זה למעלה (פ"א מ"ט). וכמו שהתקנו הרא"ש והק"א:

נט ואם מן הצאן, כלל בלשון שכל דברות המחוברים ע"י וי"ו החבור יש להם קישור זל"ז, לא לבד במשמע המאמר כי גם בראשי הפרשיות, הנה מלת כי שמציין תמיד ראש הענין כמ"ש (בס' יג) על הרוב בלא וי"ו כי הוא מורה ענין בפ"ע, ובבואו עם וי"ו מציין שיש איזה יחוס לענין זה עם ענין שלפניו, וכמ"ש בקדושין (דף יד) על וכי תשיג יד גר ותושב, ובב"מ (דף נה) על וכי ימכר איש, וי"ו מוסיף על ענין ראשון וילמד עליון מתחתון ובהפך. וכן מלת אם הגם שהוא מציין הפרטים החלקיים של התנאי הכולל (כמ"ש בסימן הנ"ל) ומורה על פרטיות של ענין אחד, בכ"ז זה דוקא כשבא בוי"ו שאז המאמרים מדובקים ולמדים זה מזה, כמ"ש בזבחים (דף מח) ובכריתות (דף כב) על ואם מן הצאן דפה ועל ואם נפש כי תחטא דפ' אשם תלוי, וכן ביבמות (דף ט') על ואם נפש אחת תחטא דפ' שלח, מה שיהי' בהפך אם לא בא בוי"ו יורה הפירוד בין הענינים הגם שבא מלת אם. וכבר מסרו בעלי המסורה דכל ספר בראשית ונזקין ר"פ **אם**, ובמקומות יו"ד **ואם**. וכל שאר אורייתא דכותיה ר"פ **ואם**, במקומות י"ח **אם**, וכ"ז לא נפל במקרה (ועיין בסילת השאר כלל תקפה), וכבר בארנו (למעלה ס' כב) בפרשת בן בקר ובן צאן הם כמעורבים, שסמיכה והפשט שנאמר בבקר ה"ה בעולת צאן. ולפון שנאמר בעולת צאן

הדיוט הלום מקהדיו'. ס(ב) מן הצאן מן הכשבי' ומן העזים הרי אלו מעוטים, פרט לחולה לזקן ולמזוהם. סא קרבנו להוציא את הגזל. סב כבשים ועזים להוציא את הכלאים. סג אתה אומר לכך נאמרו מעוטים הללו, או לא נאמרו אלא להוציא את שנעבדה בו עבירה, שחרש בשור וחמור והן מוקדשין וכלאים בכרם ושביעית ויו"ט ויוהכ"פ ושבת, ת"ל כבשים לעולה ועזים לעולה לרבות את כולם דברי ר' יהודה. (ג) ר' שמעון אומר מה ת"ל כבשים לעולה עזים לעולה לרבות תמורה, והלא דין הוא מה שלמים שלא כשרו לבא מן העוף כשרה תמורתן, עולה שכשרה לבא מן העוף אינו דין שתכשר לבא תמורתה, לא א"א בשלמים שכשרו לבא נקבות כזכרים תאמר בעולה שלא כשרה לבא נקבות כזכרים, הואיל ולא כשרה לבא נקבות כזכרים לא תכשר תמורתה ת"ל כבשים לעולה ועזים לעולה לרבות תמורה. (ד) ר"א אומר מה ת"ל כבשים לעולה ועזים לעולה לרבות מותרות שיכול אין לי שיקרב עולה

ה"ה בבן בקר, וכל הדברים השנים בעולת צאן דינם כאלו נאמרו שני פעמים ונדרשים, כמ"ש הדרשים האלה (בס' כב, כג, לד, מב, מג, מז, נח, נו, נז). וזה היה מחכמתו העליונה ית' שע"י שחלק תוכם לשני פרשיות נתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה, ר"ל לדעת השינוים שנמצא ביניהם והכפולים והיתורים שבהם לגוף כל הלכות תורה שבע"פ, ואם היה מסדר לו הכל בפרשה אחת לא היה הכלי יכול להכיל כל אלה. וז"ש והלא הדברים ק"ו וכו', וכמו שבארתי כבר למעלה (ס"ג) על מאמר זה שנכפל בספרא למעלה פרשה א' משנה ס' עיי"ש:

ס מן הצאן מן הכבשים ומן העזי'. כבר בארתי (למעלה ס' יז) שיש הבדל בין אם יזכיר שם הכלל בלא ה"א הידיעה שאז לא יקפיד על אישי המין יהיה מי שיהי', כמו וזבחת פסח לה' אלקיך צאן ובקר, כל שיהיה, ובין אם מזכיר את שם הכלל בה' הידיעה עם מלת מן, שאז יורה הקצת, שלא כל אישי המין כשרים, וימעט תמיד, ולמדו שלשה מעוטים שבפסוק זה ממעטים חולה וזקן ומזוהם, (ועיין בבכורות דף מא עביד צריכותא ביניהו. ר"ל דיכתב א' בפירוש ולא יצטרך ג' מעוטים):

הערה מה ק"ל במלת קרבנו, והלא מלת קרבנו כתוב בתורה פעמים לא מעט:

סא מן הצאן קרבנו, כפי משפטי הלשון היה ראוי לאמר ואם מן הצאן הוא מקריב, בפעל, (כי חק קבוע בדרכי הלשון שבכל חלוקה שהחילוק מיוסד בין הגופים הפועלים או הנפעלים לא בין הפעולות עצמן ידבר בדרך הפעל לא בדרך השם) כמו ואם משדה אחוזתו יקדיש (ויקרא כ"ז), ואם בית איש מדה (מדבר לסד), ואם בכלי ברזל הכהו (שם לה), שלא יתכן לומר ואם משדה אחוזתו הקדשו, ואם בית איש נדרה, ואם בכלי ברזל מכתו. וזה הכריח לרבותינו ז"ל לדרוש בספרא הובא בב"ק (ד' סו סז) שבא השם יתור קרבנו לדייק קרבן שלו לא גזול: ואחרי הדיוק מגלגע שבכ"מ דכתיב מלת קרבנו קרבנך קרבנכם יש בו דרוש, (כמו שדרים בספרא (פרשה ו' מ"ו) מן העוף עולה קרבנו, ושם (פרק ח מ"ג) על והקריב מן התורים את קרבנו, ושם (פ"י מ"ג) על סולת יהי' קרבנו, ושם (פי"ב מ"א ובמנחות דף עד) על קרבנך קרבנך שבמנחת מחבת ומרחשת. ושם (פי"ז משנה ג' ד' ה' ז') על ששה פעמים קרבנו דגבי שלמים, ובמכלתא דחובה (פרשה ו' מ"ב) על ג"פ קרבנו דגבי חטאת נשיא ויחיד, ושם (פי"ט מ"ד) על והביא את קרבנו עשירית האיפה, ובסדר צו (פרק יד מ"י) על והקריב קרבנו על זבח. ושם (פרק יב מ"א) על ביום קרבנו יאכל. ושם (מ"ח) על ואם נדר או נדבה זבח קרבנו. ושם (פרשה יא מ"ו) על יביא קרבנו דגבי תנופה. ולמעלה (פ"ג מ"ד) על תקריבו את קרבנכם, ושם (פרשה ב' מ"ו) על אם עולה קרבנו, ובארנו ביסוד הזה שבכל מקומות אלה יש בו דרוש, והוא או שכל המלה מיותרת ואז ידרוש לגוף כל המלה, או שבא השם תחת הפעל ואז ידרוש לגוף הכינוי בו. והאמרות ה' אמרות טהורות, אמירות וגזרות דברי אלקים חיים מזוקקים שבעתים:

סב מן הכבשים או מן העזים, אין תחת סוג צאן רק כבשים ועזים, ויפלא למה פרט פה את המינים לבדנה, ודרשו חז"ל שבא למעט את הכלאים הנולד מכבש ועז, לז"א מלת או, לחלק או כבשים או עזים לא תערובתם, (ומה שקשה ע"ז ממ"ש בספרא (אמור פרשה ח' מ"א) או כשב פרט לכלאים יתי' א"ה שם סימן קכה):

הערה אם בא לומר שלא נמעט מן הג' מעוטים חולה זקן ומזוהם רק נעבדה בו עבירה יקשה, (א) הא ע"ז די במיעוט א', ולמה צריך ג' מעוטים, (ב) מדוע משם הציור שעבר על ז' האסורים דוקא. (ג) מה ק"ל במ"ש כבשים לעולה עד שירבה ממנו ריבוים. (ד) במה פליגי ר"י ור"ש ור"א:

סג ומן העזים לעולה, מלת לעולה מיותר שכבר אמר אם עולה קרבנו מן הבקר, והיה די לאמר ואם מן הצאן קרבנו. ודרשוהו חז"ל בדרך סדרום, שבא לרמז שכל דבר המובא מן הכבשים והעזים כשר לעולה (וכמוהו דריש בזבחים (דף ח ע"ב) עמ"ש ואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים שמותר הפסח הבא מן הצאן קרב שלמים), ויש בזה פלוגתא מה מרבה בזה. דעת ר' יהודה שמרבה את שנעבדה בו עבירה. באר מקום הטעות שיש נמעטו שמי שנעבדה בה עבירה פסול לקרבן, כי הייתי אומר שהשבעה מעוטים שנז' בעולת בקר ובצאן והם

לְעֹלָה זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ׃ יא וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל

המזבח

בעל הטורים

שאין ככבש יותר כשר ת"ל הוא. בבן בקר כתיב לרצונו ולא בצאן ובעוף לפי שמרבה לבכות: (יא) צפנה. כדי להבין ממש שנאי מצפון תפתח הרעה. כתיב צפון בצאן כנגד יצחק שאפרו צפון. וכן בעזים כתיב צפון כנגד יעקב שנאמר בו ואת עורות גדיי העזים:

רש"י

לזקן ולחולה צ ולמזוהם: (יא) על ירך המזבח. על צד ק המזבח: צפנה לפני ה'. (זבחים ק"ס) ואין

שפתי חכמים

צ דאי למעט רובע ונרבע ושאר פסולים דמיעט לעיל גראה בפרשה כבר מיעטם הכתוב מקראי דלעיל ובא וי"ו דוהם מן הצאן ומוסיף על ענין ראשון וילמד תחתון מן העליון. ואין להקשות נ"ל ג' מיעוטים ניליף מחדא כבר תירצו בגמ' דאי ניליף מחולה כמה מצינו ה"א דוקא חולה פסול דלאו אורחיה אבל זקן דאורחי' לא לפסול קמ"ל ואי מזקן וחולה ה"א דוקא הני דכחישי אבל מזוהם לא קמ"ל ואי ממזוהם ה"א משום דמאיס אבל זקן וחולה לא להכי איצטריך ג' מיעוטין: ק ונקרא צד ירך מפני שהירך הוא בצד וכן לירכתי המשכן לירכתים ימה בצדם:

התורה והמצוה

(והם מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן ומן הבקר (האמור למעה) וכן מן הצאן מן הכבשים ומן העזים), שהם ז' פעמים מן, (כי הדרום ומן הצאן באחרי שלא נמצא בפרשה זו עי"ש בס' י"ח) ימעט ז' דברים, והם א] שחרש בשור וחמור, ב] שהם מוקדשים, ג] כלאים בכרם, ד] שביעי', ה] ויו"ט, ו] יוהכ"פ, ז] שבת. ר"ל מן מעוט א' הייתי ממעט דבר החמור, והוא אם עבד בו בשבת שחייב מיתת ב"ד, ומן מיעוט ב" הייתי מוסיף שגם אם עבד ביוהכ"פ שהוא כרת, ומן מיעוט ג' ימעט אף נעבדה עבירה של חייבי לאוין שקל מכרת אם נקבלו כל החמשה דברים שחשב, ומן מיעוט ד' ימעט אף שקל יותר שאין בו רק ד' דברים, עד שבמיעוט האחרון ממעט אף שאין בה רק אחת בכ"ז פסולה, (ואם נראה לחשוב גם מיעוט מן הצאן ומן הצאן שיש בפרשה שמונה מעוטים י"ל דבמיעוט השביעי ממעט אם אין בה רק אחת שיש בה בעצמה שתי לאוין, כמו מוקדשין שחייב עליו משום שתי לאוין או כלאים בכרם שחייב ג"כ שתים כמ"ש רש"י בפסחים (דף מ"ג) ובמכות (דף כא ע"ב), וז"ש בספרא אתה אומר לכך נאמרו מעוטים אלו או לא נאמרו אלא להוציא את שנעבדה בו עבירה שחרש בשור וחמור וכו', (ולא חשב כהן ונזיר אבית הטומאה שחושב במשנה דמכות שם, מפני שאינה עבירה בגוף הבהמה), לכך נאמרו כבשים ועזים לעולה, (וזה פי' משנה ב) ור' שמעון ס"ל שבא הכתוב לרבות תמורה, דה"א שאף שכתוב והיה הוא ותמורתו יהי' קדש בכ"ז אינה קרבה למזבח, (ואומר ע"ז שאין ללמוד זה מק"ו משלמים דחמירי מעולה שאין עוף בא שלמים ובכ"ז תמורתן קרבה (כמ"ש בספרא פס"ז מ"ט) וכ"ש עולה. די"ל בהפך דעולה חמירא דלא כשרה לבא נקבות כזכרים), ויסבור ר"ש (וכן ר"א במשנה ד') דילפינן מלמודים אחרים (המובאים בסוטה דף מו) לרבות קדשים שנעבדה בם עבירה. (וזה פי' משנה ג'):

ודעת ר' אלעזר בן שמוע, שבא לרבות מותרות, דס"א שרק מותר עולה קרב עולה לכן אמר שכל מותר הבא מן הכבשים ומן העזים הוא לעולה, ולמד למותר חטאת ואשמות ועשירית האיפה של חוטא ומותר קיני זבים וזבות ויולדות ומותר קרבנות נזיר ומצורע שקרבים עולות, וכן ה"ה בדין השנוי במשנה דשקלים (פ"ד מ"ח) המקדיש נכסיו והיו בהם דברים ראוים לגבי מזבח יינות שמנים ועופות שימכרו לצורך אותו המין ויביא בדמיהן עולות (להראב"ד בהשגות (פ"ה דערכין הי"ח) אתיא כר' יהושע, ולשטת הרמב"ם (שם) אתיא כר"א ג"כ, ולדעתי הרמב"ם גרס פה ובשקלים ר' אליעזר. וכדבריו משמע בירושלמי דשקלים. ובתוספתא שם פ"ב משמע כדעת הראב"ד. ואכ"מ להאריך), וחכמים ס"ל דיפלו לנדבה, ופי' שהגם שגם הנופל לנדבת צבור לקיץ המזבח מקריבין ממנו עולות, יש חילוק, דלר"א שהיא עולת יחיד טעונה סמיכה, ונסכים באים משל בעלים, ואם הוא כהן עובד בעצמו ונוטל העור (כמו שלמד בב"ק דף קט), ולחכמים שהיא עולת צבור א"צ סמיכה ונסכים באים משל צבור והעבודה והעור שייך לאנשי המשמר (כמ"ש בסוכה דף נו), ולפ"ז חכמים (שהם ר"י ור"ש) ס"ל דמותרות עולה יליף מן אשם אשם לה' כמ"ש בספרא (פרק כ"א משנה ז') וכמ"ש ר"ש לר' יהודה (בזבחים דף קב ובתמורה דף כ"ג) א"כ בטלת מדרש יהוידע הכהן עיי"ש, ודרשו כבשים לעולה כ"א לשמוי', ונ"ל ג"כ דר' יהודה ור"א למדו תמורה כמו שלמדה ר' ישמעאל בתמורה (דף י"ז). מן רק קדשיך אשר יהיו לך עי"ש (וזה פי' משנה ט):

סד ושחט אותו. כבר בארנו (באילת השחר כלל קן) כי בעל הלשון יציין גוף הפעול לפעמים ע"י כינוי ולפעמים ע"י כינוי הדבק אל מלת את, כמו ושחטו ושחט אותו. וחז"ל יסדו יסוד מוסד שכ"מ שיציין הפעול ע"י כינוי הדבוק למלת את בא לדייק שמכוין על גוף הפעול בדוקא ולרוב בא למעט

זולתו

עָנָא קֻרְבָּנֵיהּ מִן בְּנֵי אִמְּרַיָּא אוֹ מִן בְּנֵי עִזַּיָּא לַעֲלָתָא דְּכַר שְׁלִים יְקָרְבִינֵּיהּ: יא וְיִכּוֹס יָתֵיהּ עַל צִדָּא דְמַדְבְּחָא צִפּוּנָא קֳדָם יְיָ וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא יָת דְּמֵיהּ עַל מַדְבְּחָא

ספרא

עולה אלא מותר עולה בלבד, מנין לרבות מותר חטאת מותר אשמות מותר עשירית האיפה מותר קיני זבים וקיני זבות וקיני יולדות מותר קרבנות הנזיר והמצורע, המקדיש נכסיו והי' בהן דברים ראוין ע"ג המזבח יינות ושמנים ועופות מנין שימכרו לצרכי אותו המין ויביא בדמיהם עולות, ת"ל כבשים לעולה ועזים לעולה לרבות את כולן וחכ"א יפלו לנדבה, והלא אף הנדבה עולה היא מה בין דברי ר"א לדברי חכמים, אלא בזמן שהיא באה חובה הוא סומך עליה ומביא עליה נסכים משלו ואם היה כהן עבודתה ועורה שלו, אבל בזמן שהיא באה נדבה אינו סומך עליה ואינו מביא עליה נסכים ונסכיה משל צבור ואם הי' כהן עבודתה ועורה של אנשי המשמר:

סד (ה) ושחט אותו, אותו בצפון ואין העוף בצפון. והלא דין הוא, ומה אם בן הצאן שלא קבע לו כהן קבע לו צפון, עוף שקבע לו כהן אינו דין שיקבע לו צפון. ת"ל ושחט אותו, אותו בצפון ואין העוף בצפון. (ו) ר"א בן יעקב אומר אותו בצפון ואין הפסח בצפון, והלא דין הוא, ומה אם עולה שלא קבע לה זמן שחיטה קבע לה מקום שחיטה, הפסח שקבע לו זמן שחיט' אינו דין שיקבע לו מקום שחיטה, ת"ל ושחט אותו, אותו בצפון ואין הפסח בצפון: (ז) ר' חייא אומר אותו בצפון ואין השוחט צריך להיות עומד בצפון. לפי שמצינו שהמקבל צריך להיות עומד בצפון ומקבל בצפון ואם עמד בדרום וקבל בצפון פסול. יכול אף השוחט. ת"ל אותו. אותו בצפון ואין השוחט צריך להיות עומד בצפון:

סה (ח) על ירך המזבח צפונה, שהירך בצפון והיכן הם הפנים לדרום. הא למדנו שהכבש בדרום. ר' יהודה אומר ומעלותיהו פונות קדים שיהיה העולה לו פונה לימינו למזרח הא למדנו שהכבש בדרום.

התורה והמצוה

עולתו, (היינו עולה על הדעת). וכן פה שאומר ושחט אותו (שחט ושחטו) בא למעט. וה"ל את"ק שבא למעט עוף, (כמ"ש במשנה ה') אותו בצפון ואין העוף בצפון, (שהיה עולה על הדעת שאחר שקבע לו כהן למליקתו, מה שהחיה כשרה בזר, כ"ש שקבע לו צפון) **ודעת ר'** אליעזר בן יעקב (במשנה וא"ו) שבא למעט פסח (שהי' עולה על הדעת שאחר שקבע לו זמן לשחיטתו כ"ש שיקבע לו מקום). והנה ת"ק שהוא ר' יהודה שסתמא דספרא ס"ל כר' יוסי בר' יהודה (לקמן משנה ט) (בהגה לג' הק"א הם ר' יהודה) דמחצי המזבח לדרום פסול לשחיטה, ולהב"י י"ל דיסבור כר' יוסי שם דהלכתא כוותי', דכל המזבח כשר ודינו כצפון וא"כ הלא מליקת העוף שהיא בראש המזבח (כמ"ש בספרא פרשה ז מ"ד) הוא בצפון באמת דשם דינו כצפון, לכן אמר דבא למעט פסח. ור' יהודה (וכן ר' חייא) יסברו כפרכת הגמ' זבחים (דף עט ב) מנחות (דף נו) מה לעולה שכן כליל וא"כ מיעוט על פסח, ודעת ר' חייא (במשנה ז) שבא למעט שאין השוחט צריך להיות עומד בצפון, וכבר באמרו (למעלה ס' לו) דממשמעות הלשון ושחט לפני ה' אין הכרח שהשוחט עצמו יעמד לפני ה' רק שפעולת השחיטה תהי' לפני ה', רק ר' חייא אומר דהוה אמרינן כן ע"י מה מצינו מקבלה שדינו שגם המקבל יעמד לפני ה' [כמ"ש בזבחים דף מח] וה"ה בשחיטה, וזה שלא כדברי התוס' במנחות (דף ע ד"ה אלא) שיסברו בהכרח כתוס' זבחים (דף מח ד"ה אותו) דר' חייא יסבור כשמעון התימני, ולמ"ש אין זה מוכרח דר' חייא אומר שהיינו טועים ע"י מה מצינו מקבלה, רק כתוס' זבחים (שם ד"ה אלא), ופי' רק אותו, ר"ל הפעולה הנעשית בו יהי' בצפון לא הפועל. ובגמ' שם מבואר דיש עוד יתור ושחט אותו דגבי שעיר נשיא, ואחד מהני תנאי דריש הא' אותו. ואין להאריך:

הערה איך יוכיח שפניו בדרום, ובגמ' דזבחי' רמי גברא אאפי' וכ' והיא הדה סתומה. ודברי הק"א שפי' ירך שאדם העולה יהי' פונה לצפון וכל פי' בגמ' לא יועיל לאין, הדה היא ותהי' לאדם):

סה על ירך המזבח צפונה, הנה השמות **פנים, אחור, כתף, שכם, צד, ירך** וכדומה, הושאלו מן גוף האדם אל עצמים בלתי בעלי איברים. ויאמר כתף הבית. צדי המשכן. אחורי המשכן, ירך המשכן וכדומה. והנה בגוף האדם יכונה הגוף שבו מזה ומזה בשם ירך, וכן הושאל אל הבית והמשכן. ויאמר ירך המשכן תימנה, ירך המשכן צפונה, ירך המזבח. ויש בזה הבדל בין בית שארכו יתר על רחבו ויש לפניו חצר בו יכנסו אל הבית כמו שהי' במשכן, שאז יקרא החצר פני הבית כי מקום הפתח שבו נכנסין נקרא פנים, ושני צדדי החצר מפה ומפה לצפון ולדרום נקראו כתפי הבית, וחלקי הבית הקרובים למערב מצפון ומדרום יקראו ירכתי הבית שהם בדמיון ירכי האדם אם הוא שוכב על פניו. ועז"א ירך המשכן תימנה, ירך המשכן צפונה, וצד מערב יקרא בשם אחורי המשכן, ולא נקרא בשם ירך בלשון יחיד רק אמר לירכתים ימה, כי הוא מחבר שני הירכים של צפון ודרום שנמשכים מאמצע צפון ואמצע דרום מזה ומזה אל אמצע מערב. אבל בבנין מרובע שארכו כרחבו לא ידבר שם

הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יב וְנִתַּח אֹתוֹ לִנְתָחָיו וְאֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־פִּדְרוֹ וְעָרַךְ הַכֹּהֵן אֹתָם עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ יג וְהַקֶּרֶב וְהַכְּרָעַיִם יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְרִיב

התורה והמצוה

ירך רק על צד מערב שם הפתח במזרח, (או אל צד שכנגד הפתח). ולפ"ז כשאומר פה על ירך המזבח צפונה, אחר שהמזבח היה בנין מרובע וקורא צד צפון בשם ירך, מבואר שצד דרום היה הפנים שדרך שם היו נכנסים אל המזבח ועולים בכבש, [כמ"ש רש"י בזבחים (דף נג ע"א ד"ה שכ"מ) וז"ל ובכבש כתיב אל פני המזבח והוא הכבש שהיה פניו של המזבח שעולים לו דרך שם, כי היכי שכתיב צד מזרחית פני א"מ מחמת שהפתח שם וכ"כ בסוכה (דף מח) ד"ה שכל], וז"ש בספרא שהירך בצפון והיכן הם פונים לדרום הא למדנו שהכבש בדרום—ובזבחים (דף נג ע"ב) מקשה ע"ז אימא ירך בצפון ופניו בצפון, אמר רבא רמי גברא אאפי', א"ל אביי אדרבה פרין ואותיב גברא, א"ל רבוע כתיב, והא מבעי' ליה דמרבע רבוע, מי כתיב מרובע, ולטעמיך מי כתיב רבון, א"ל רבוע כתיב דמשמע הכי ומשמע הכי, עכ"ל. ר"ל כי מה שכתבנו שהושאל שם ירך אל הצד המגביל נגד צד הפנים כנגדו; זה דוקא אם נצייר הגוף מושכב, כמו שהוא הציור באדם השוכב על פניו שאז כשפניו לצד מזרח ירכו שוכב לצד מערב, אבל בגוף העומד זקוף ביושר, למשל עמוד העומד זקוף כיצב הקומה, אז צד מעלה נקרא פניו וצד מטה בכל הרוחות סביב נקרא ירכו, כמו שהוא באדם כשעומד זקוף שצד מתחתיתו נקרא ירך, כמו שאמר אל ירכתי בור, שהוא שולי הבור ותחתיתו, עפ"ז שואל בגמ', אימא ירך בצפון ופניו לצפון, והשיב רבא רמי גברא אאפי', ר"ל שמציירין בציור אדם מושכב, וא"ל אביי אדרבה פרין ויתיב גברא, ר"ל הלא טפי לצייר המזבח בציור אדם עומד שאז כל תחתיתו מסביב אף בצד שכנגד פניו נקרא ירך, והשיב לו דכתיב רבוע ולא כתיב מרובע. ופי' כי שם רבוע הוא שם התואר על שהי' מכוון ארכו כרחבו, כמ"ש ר' אבוה שם דמדכתיב רבוע סביב מורה שיהי' מרובע סביב ארכו כרחבו, ומזה מבואר שמציירים את המזבח כאדם שוכב, כי שם רבוע לא יצדק בו רק מצד ארכו ורחבו שהיו שוים רבוע סביב, אבל גבהו לא הי' שוה אל ארכו ורחבו, ואם נאמר שמציירין אותו כאדם עומד כיצב הקומה איך יקרא בשם רבוע על צד ארכו ורחבו, הלא עמוד העומד כיצב הגם שארכו ורחבו מרובעים בשוה לא יקרא בשם רבוע רק בשם ארוך או קצר, כי קומתו הוא העקר בו ולפיה בשם יקרא, ומדקראו בשם רבוע, ע"כ לא ישקיף על קומתו רק על ארכו ורחבו שמציירין אותו מושכב, וזה שהשיב רבוע כתיב, ואמנם אביי לא עלה על לבו דיוק שם רבוע שהוא שם התואר, והשיב הלא י"ל באמר עליו רבוע על שיעשה בו פעולת ההרבעה בארכו ורחבו לא מצד שהוא עקר שמו כפי ציור העמדתו, וז"ש והא מבע"ל דמרבע רבוע, וגלה לו רבא מי כתיב מרובע, שיש הבדל בין שם מרובע שהוא שם מורה על הפעולה, שנעשה בו פעולת ההרבעה, ובין שם רבוע שהוא שם מציין הקנין הנמצא בו, ר"ל שהוא שם התואר (בלתי מציין הפעולה רק הצורה המוחלטת בו מכבר), וכ"כ הראב"ע בספר צחות (דף כז ע"ב) רָבוּעַ יהי' המזבח. הטעם ארכו כמו רחבו, ואיננו כן לפ"ד מְרֻבָּעוֹת לא עגולות עכ"ל. ועיין בחילת   השחר ס' לה. והמק' לא הבין הדבר ושאל שנית   מי כתיב רבון, הלא יש לצייר גוף עומד, וגלה לו רבוע כתיב, ר"ל שהוא שם התואר, ממנו ידעינן שהוא מרובע, וממנו ידעינן ג"כ שהרבוע הוא שמו העצמי כפי ציורו כגוף מושכב לא כגוף עומד, שאם העצמי ינתן אליו מצד קומתו לא מצד פעולה שנעשית בארכו ורחבו, וז"ש דמשמע הכי ומשמע הכי. ור' יהודה למד לה ממ"ש ביחזקאל (ס' מג) על המזבח, ומעלותיהו פנות קדים, שפעל פנה מציין שתמיד שמסב פניו מצד שהי' בו אל צד אחר, וא"כ אא"ל שמעלות המזבח היו בצד מזרח שאז הי"ל ומעלותיהו עולה קדים, רק פי' שבעת שעולה יסוב משם פניו למזרח, וכבר למדנו ממ"ש בים שעשה שלמה שעומד על י"ב בקר שלשה פונים צפונה ושלשה פונים ימה ושלשה פונים נגבה ושלשה פונים מזרחה, וכפי דברינו שפנה היא על פנות הפנים לצד שרוצה ללכת, מתחיל ממזרח ופונה דרכו לצפון ומשם למערב ומשם לדרום ומשם למזרח שהוא הסבוב דרך ימין, ובמה שאמר פונים פונים בכפל משמיענו שצריך לפנות דרך ימין תמיד, וא"כ בהכרח הי' מעלות המזבח בדרום שמשם פונה דרך ימין למזרח. כ"ש בגמ' זבחים (שם):

כו על ירך המזבח צפונה. מפשטות הכתוב משמע שלא ישחוט רק על ירך המזבח לא על ראש המזבח. אמנם נמצא כתוב אחר (שמות כ' כא) מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו את עולתיך ואת שלמיך מבואר שיכול לשחוט בראש המזבח, ופלוגי תנאי בפירושו, דעת ר' יוסי שפי' וזבחת עליו

סְחוֹר סְחוֹר: יב וִיפַלֵּג יָתֵיהּ לְאֵיבָרוֹהִי וְיָת רֵישֵׁיהּ וְיָת תַּרְבֵּיהּ וִיסַדַּר כַּהֲנָא יָתְהוֹן עַל אָעַיָּא דִּי עַל אֶשָּׁתָא דִּי עַל מַדְבְּחָא: יג וְגַוָּא וּכְרָעַיָּא יְחַלֵּיל בְּמַיָּא וִיקָרֵיב כַּהֲנָא יָת

ספרא

סו (ט) המזבח צפונה, שהמזבח כולו ראוי להיות צפונה שאם שחט בראשו קדשי קדשים כשרים דברי ר' יוסי. ר' יוסי בר"י אומר מחצי המזבח ולצפון כצפון מחצי המזבח ולדרום כדרום:

פרק ז סז (א) צפונה לפני ה' שהצפון יהיה פנוי, דברי ראב"י, המזבח מכוון כנגד חצי פתחו של היכל כנגד אחד מן הדלתות משוך כלפי הדרום. ר' יהודה אומר המזבח ממוצע באמצע העזרה ל"ב אמה, ו"ד אמות כנגד פתחו של היכל, י"א אמה מן הדרום וי"א אמה מן הצפון. נמצא המזבח מכוון כנגד היכל וכותליו. (ב) איזהו צפון מקירו של מזבח הצפוני ועד כותל העזרה הצפוני וכנגד המזבח דברי ר' יוסי בר"י, ראב"ש מוסיף אף בין האולם ולמזבח, רבי מוסיף אף מקום דריסת רגלי הכהנים ואף מקום דריסת רגלי ישראל, אבל בית החליפות ולפנים הכל מודים שהוא פסול:

סח (ג) ונתח אותו כשר ולא הפסול, אותו לנתחיו ולא נתחיו לנתחים, ואת ראשו ואת פדרו מלמד שהראש והפדר קודמים לכל האיברים. וערך הכהן אותם כסדרן. על העצים אשר על האש אשר על המזבח שלא ישנה להם מקום המערכה: (ד) והקרב ירחץ

התורה והמצוה

שיש לזבוח עולה ושלמים על כולו, ודעת ר' יוסי בר"י שרק על חציו הצפוני יכול לזבוח, ודבריו בנוים על יסוד מוסד, שכלל גדול בלשון שהכתוב לא ידבר בדרך זו ואצ"ל זו, רק בדרך לא זו אף זו, כמו שיסדנו בפתיחתנו לפי' ישעי' ובמקומות רבים מספרנו זה. כמ"ש באילת השחר (כלל קלט) וא"כ יקשה איך אמר את עולתיך ואת שלמיך, הלא זביחת השלמים (שכשרים בכ"מ בעזרה) פשוט יותר מזביחת העולה, והול"ל בהפך את שלמיך ואת עולותיך, וע"כ שפי' שבצד אחד (שהוא חציו הצפוני) יזבח העולה ועל כולו יזבח השלמים, ודעת ר' יוסי שיש ראיה במה שאמר שלמיך דה"א דשלמים שאין המקום דחוק להם לא יזבחו על המזבח (כן פי' חז"ל בזבחים דף נח) וכפי ההשקפה ר' יוסי דסבר דכולו מזבח בצפון קאי (כמ"ש בזבחים שם ודף נג וסג). נטה לפרש פשט הכתוב דכולו כשר לעולה דמקיים בו צפונה. וזה שרמז בספרא פה שהמזבח כולו ראוי להיות צפונה, וריב"י ס"ל דכולה מזבח בדרום קאי כמ"ש בגמ' שם נטה לפרש שרק חציו שלצד צפון כשר שהוא צפונה למזבח. ומבואר בזבחים (שם) שעקר למודם מוסב על פסוק וזבחת עליו וכן פרשתי:

הערה מה שורש הדרוש הזה, במה מחולק ר"י עם ת"ק. ובמה פליגי תנאי במשנה ב':

סז על ירך המזבח צפונה לפני ה', הנה בפ' נו (ס' כו) באהרנו דכ"מ דכתיב לפני ה' מציין הקדושה ויש בו מדרגות לפי הענין, שלפעמים יכוין על קדש קדשים, ולפעמים על פתח ההיכל, והנה פה שכבר ציין המקום שיהי' על ירך המזבח צפונה, למה אמר לפני ה'. לזה סבירא ליה לראב"י שהמזבח כולו עומד בדרום. ואחר שפתחו של היכל מכוון באמצע העזרה (ויש בו שני פתחים כ"א חמש אמות) ממילא מתחיל המזבח כנגד חצי פתחו של היכל דהיינו כנגד אחד מן הדלתות ונמשך לצד דרום, וממילא צד הצפוני של המזבח הוא לפני ה', ר"ל שהוא פתח ההיכל הצפוני, וזה חידש במה שהוסיף לפני ה'. ור' יהודה חולק עליו וס"ל דהמזבח הי' ממוצע באמצע העזרה, עד שצד צפונו של המזבח נמשך ס"ז אמות מן צד צפונה של העזרה שעל האופן ס"ז אמות עמד חצי המזבח הצפוני. ונראה שר"י הולך לשטתו שלמד (במשנה א') שהכבש בדרום מן ומעלותיהו פונה קדים וא"כ אם איתא שצפון המזבח מתחיל במקום ששם מתחיל צפון העזרה הי"ל ושחט אותו צפונה על ירך המזבח, ויהי' פי' בלשון העזרה כנגד ירך המזבח, דהא א"ל צפונה לציין שהירך בצפון, וע"כ שצפון המזבח הוא לפנים מן צפון העזרה, ופי' על ירך המזבח צפונה בצפון המזבח לא בצפון העזרה. (ועיין בזבחים דף נס וביומא דף ל"ז):

ואמר במשנה ב [(הובא בזבחים (דף כף) ובתוספתא שם (פ"ו) וביומא (דף לה ב)] שדעת ר"י בר' יהודה שאין כשר לשחיטה רק כנגד המזבח מצפונו ולא מן המזבח והלאה לא לצד מזרח ולא לצד מערב. ונראה דאזיל בשטת אביו שס"ל (במנחות דף נ:) ששם היו נותנים שני בזיכי לבונה דכתיב ונתת על המערכת לבונה זכה ובעינן על ממש דלא כאבא שאול דס"ל שהוא כמו ועליו מטה מנשה דפי' אצלו, ולכן ס"ל גם כאן דבעינן על בסמוך ולא לצדי המזבח, ורבי ס"ל דגם מהלאה למזבח בין בצד מערב ובין בצד מזרח כשר (רק בבית החליפות שהי' בכותל האולם מאחריו חלונות שהכהנים מגניעין שם סכיניהם שזה פסול לכ"ע דלא מקרי מזבח כלל) ור' הולך לשטתו דס"ל בסוטה (דף לז). כמ"ש על הר גריזים ועל הר עיבל, ובמנחות (דף סב) כמ"ש על לחם הבכורים, ושם (דף לח) כמ"ש ונתת על המערכה לבונה, דלא בעינן על ממש, דפי' על בסמוך ולכן ס"ל דה"ה הצדדים הסמוכים לצפון המזבח כשרים. וראב"ש ס"ל ג"כ כשטת רבי ולכן מכשיר בין האולם ולמזבח בצד המערב, רק במקום דריסת רגלי הכהנים שהוא מצד מזרח המזבח פוסל

הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ שני פ יד וְאִם מִן־הָעוֹף עֹלָה קָרְבָּנוֹ לַיהוָה וְהִקְרִיב מִן־הַתֹּרִים אוֹ מִן־בְּנֵי הַיּוֹנָה אֶת־קָרְבָּנוֹ׃

רש"י

צפון בבמה: (יד) מן העוף. ולא כל העוף (קדושין כ"ד) ר לפי שנאמר תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות יכול אף מחוסר אבר ת"ל מן העוף: תרים. גדולים ש ולא קטנים: בני יונה. קטנים ולא גדולים (חולין כ"ב): מן התרים או מן בני היונה. פרט לתחלת הציהוב

שפתי חכמים

ר פי' אף על פי שעוף בעל מום כשר. מ"מ מחוסר אבר פסול אבל לא אמרי' ואם מן העוף וי"ו מוסיף ויהא פסול אפי' בעל מום ושיהא דוקא זכר אם כן תמים זכר שנאמר באן ל"ל ילמוד תחתון מעליון אלא למעוטי אתא: ש דהל"ל היה לו לכתוב בני תורים כמו שכתוב בני יונה שהוא דוקא קטנים אלא זכו' ולמדינן מבני יונה שאין לו אלא הכשר אחד דוקא קטנים שהרי כתיב בני אף תורים אין לו אלא הכשר אחד וקטנים א"א כדפרישית לעיל א"כ ודאי דוקא גדולים הוא: פי'

התורה והמצוה

דבעי לפונה לפני ה' והוא הסמוך להיכל, לא צד מזרח הרחוק ממנו:

הערה הדרשות שנו' בסימן זה כבר דרשם בפרשת בן בקר ולמה נכפלו שנית בבן צאן. ואם דורש גם הפסוקים שבבן צאן למה צריך זה אחר שכבר למדנו הכל בבן בקר, ולפני המפ' היה זה הגדול למישב:

סח ונתח אותו לנתחיו וכו' וקרבו וכרעיו וכו'. פסוקים האלה כפולים בבן בקר ובבן צאן. וכבר בארנו (בס' כב) שכל הכפולים בבן צאן הם למותר ונדרשים. וכבר נזכרו הדרושים כולם בבן בקר בפרשה איש על מקומו. ומקצת הדרושים הוכפלו פה ראשי פרקים מהם. שמ"ש ונתח אותו כשר ולא פסול אותו לנתחיו וכו' כבר נז' (פרק ה מ"ז) ומפורש (בס' מז) ומ"ש ואת ראשו וכו' מלמד שהראש קודם, נז' (פ' מ"ב) ומפורש (בס' נג) שנדרש מעולה צאן, ומ"ש וערך הכהן אותם כסדרן מבואר במ"ש (בס' מח) בגדר פעל ערך ונזכר בפרשה (פרשה ד משנה יב) והגם שעדיין אין מוכרע מזה שיערך הנתחים כסדרן כי כל שמסדר אותם על ערך מיוחד ילדק עליו פעל ערך, נראה שזה למד ממלת אותם שהיל"ל ויערכם, וכבר בארתי (ס' מז) שכ"מ שבא הכינוי דבוקה אל מלת את יציין גוף הפעול בפרטות, ופי' שיערוך אותם כפי שהם כסדרן, וביומא (דף כה ע"ב) יש בזה פלוגתא איך הי' הסדר, ור' יוסי ס"ל דרך הפשטו הי' קרב, ור"ע ס"ל דרך נתוחו, וריה"ג ס"ל דרך עלויו עיי"ש. ואחר דכולהו סתימתה אליבא דר"ע משמע דפה ר"ל כסדר הנתוח, ולכן אמר מלת אותם אצל בן צאן שלא נז' בו הפשט רק נתוח, ללמד שמלת אותם מציין כפי הסדר שנתח אותם. ומ"ש על העצים וכו' שלא ישנה וכו' נז' (בפרשה ד' סוף מ"ה) ומפורש אצלי (בס' נד). ויש בזה ד' דרושים ופה נשמטו יתר הדרושים. ומ"ש במשנה ד' והקרב ירחץ וכו' אפי' נתערבו וכו' נז' (בפרשה ד' משנה ו') ומפורש (בס' נה). ומ"ש ירחץ יכול מה רחוצה וכו' נז' שם (משנה ז) ומפורש (בס' נו). ומ"ש במשנה ה' והקריב הכהן את הכל לכבש, מובא בגמ' (חגיגה דף יא פסחים דף סה יומא כז זבחים דף ד יד כד נח). ומ"ש אעפ"י שפסול אעפ"י שיוצא מוזכר (בפרשה ד' משנה ח' ט') ומפורש (בס' נז). וחסר כאן חצי הדרוש השני שנדרש מפה:

הערה מה עלת הדרוש הזה ואיך דרים כזאת, מי הגיד לכם זאת כי עולה מרבה לא כשרים ונסה. והלא ממעט לא נשחט בצפון ואיך הוסיף שנית לרבות גם לא סמך.

סט עולה הוא. יפלא מאד מדוע בקצת הקרבנות הזכיר בסוף עולה היא חטאת היא. ובקצתם לא הזכיר. כמו בעולת בקר וצאן ועוף אמר עולה ובשלמים לא אמר שלמים הם. במנחת מחבת אמר מנחה היא וכן בחטאת הקהל אמר חטאת הקהל הוא. וכן באשם תלוי אמר אשם הוא, ולא אמר כן ביתר מנחות וחטאת ואשמות. וגוף הדבר מה שאמר עולה הוא מיותר דהא כבר אמר ואם מן הצאן קרבנו לעולה. וגם ראינו שבמקומות הרבה לא יכתב מלת הוא כמ"ש קדש קדשים מאשי ה'. אשה לה' שבת שבתון מקרא קדש ולא אמר קדש קדשים הוא. אשם הוא. וכן בפרשת בן הבקר אמר עולה אשה בלא מלת הוא. ובעולת צאן אמר עולה הוא. וחלילה לחשוב כי באו דברי ה' בלא כונה כפי הרצון המשולח, ולכן בכ"מ שבא מלת הוא נמצא בו דרוש לרבותינו ז"ל כמו שית' בכל הספר אי"ה (עי' בתחלת השער כלל קנ"ה שם ספרתי חמשים ושש דרושים כאלה הנמצאים בספר זה על זאת) והנה ממה שכפל פה עולה הוא מבואר שבא להודיע שאף באופן שיהי' עולה על הדעת שאינו עולה, בכ"ז הוא עולה, ר"ל אף שחסר בו פרט אחד ממצותו. ובמ"ש מלת הוא שמציין על הנז' תחלה, מבאר בהפך שרק הוא, הוא עולה, ר"ל כפי שנז' תחלה לא אם חסר דבר. ולפ"ז יש במלות אלה ריבה ומיעוט. זה שורש לכל הדרושים שיתבארו בספר זה על מלת הוא. והנה בעולת הצאן חידש שחיטה בצפון והשמיט סמיכה והפשט שלא נזכרו בו, ועז"א עולה הוא שגם אם לא נעשה כפי שהתבאר שנז' בפרשה שחסר בו סמיכה והפשט (וה"ה נתוח שדומה בדיניו להפשט) בכ"ז דינו

יַת פּוּלָא וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ יד וְאִם מִן עוֹפָא עֲלָתָא קֻרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ וִיקָרֵב מִן שַׁפְנִינַיָּא אוֹ מִן בְּנֵי יוֹנָה יַת קֻרְבָּנֵיהּ׃

ספרא

ירחץ והכרעים ירחץ . אפי׳ נתערבו קרבי עולה בקרבי עולת או בקרבי תמורה, יכול אפי׳ נתערבו בפסולים ת״ל וקרבו, אוציא את שנתערבו בפסולים ולא אוציא את שנתערבו בק״ק ובקדשי׳ קלים ת״ל וקרבו וכרעיו. ירחץ. יכול מה רחיצה האמורה להלן במ״ס סאה אף כאן במ״ם סאה, ת״ל במים, במים כל שהן. במים ולא ביין ולא במזוג . במים להכשיר את כל המימות ק״ו למי כיור : (ה) והקריב הכהן את הכל לכבש . והקטיר אעפ״י שפסול אעפ״י שיוצא אעפ״י שפינול אעפ״י שנותר אעפ״י שטמא, יכול כשהוא למטן ת״ל המזבח כשהן בראש המזבח אמרתי לא כשהן למטן. סט (ו) עולה אעפ״י שלא הפשיט אעפ״י שלא נתח, יכול אעפ״י שלא נשחט בצפון ת״ל הוא , מה ראית להכשיר בהפשט ונתוח ולפסול בצפון , אחר שרבה הכתוב מיעט . מפני מה אני מכשיר בהפשט ונתוח שהן לאחר הרציה ופוסל בצפון שהוא לפני הרציה . (ז) עולה אעפ״י שלא סמך . והלא סמיכה קודמת להרציה ואע״פ שלא סמך כשר . מה ראית להכשיר בסמיכה ולפסול בצפון . אחר שרבה הכתוב מיעט , מ״מ אני מכשיר בסמיכה שאין סמיכ׳ נוהגת בכל העולות ופוסל בצפון שהצפון נוהג בכל העולות. (ח) עולה לשם עולה . אשה לשם אישים , ריח לשם ריח . נחוח לשם נחת רוח , לה׳ לשם מי שעשה את העולם:

פרשה ואו ע (א) עוף עולה . ואין העוף זבחי שלמים , והלא דין הוא ומה עולה שלא כשרה לבא נקבות כזכרים כשרה לבא מן העוף . שלמים שכשרו לבא נקבות כזכרים אינו דין שיכשרו לבא מן העוף . ת״ל עוף עולה , ואין העוף זבחי שלמים . דברי ר׳ שמעון : (ב) אמר ר׳ יהודה ומה אם נקבות שבבהמות שלא כשרו לבא עולה כשרו לבא שלמים. נקבות שבעוף שכשרו לבא עולות אינו דין שיכשרו לבא שלמים. ת״ל העוף עולה ואין העוף שלמים:

עא (ג) מן העוף ולא כל העוף. לפי שנאמר תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים. תמות חכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעוף , יכול שיבש גפו ושנסמא עינו ושנקטעה רגלו. ת״ל מן העוף ולא כל העוף. (ד) אמר

התורה והמצוה

כעולה וכשר ובמלת הוא מציין , רק הוא . כפי התנא׳ שנ׳ בו . שהוא אם נשחט בצפון . (ובארו שהפשט שמלבד אם לא הפשיט ונתח מפני שהוא לאחר הרצי׳ וכבר בארו בספרא (למעלה פרשה ד׳ מ״ט) כר״א דיזרק הדם אף שאין כשר . ומה שכשר בלא סמך משום דיש עולת צבור שא״צ סמיכה ופסול בלא שחט בצפון משום שהוא לאחר הרצי׳) . וצ״ל דאתיא כר׳ אליעזר בזבחים (דף י׳ ע״ב) דלמד עכבא מן מלת הוא דכתיב אחר הקטרת אימורים . ובזבחים (דף מט) יש למודים אחרים על עכובא דשחיטת צפון :

ע ואם מן העוף עולה , מלבד מה שמלת עולה מיותר דכבר אמר בראש הענין אם עולה קרבנו : וכמו שבארנו למעלה (סימן סג) , בא ג״כ שלא במקומו . שכפי חוקי הלשון ראוי לאמר ואם מן העוף קרבנו לעולה, כמ״ש ואם מן הצאן קרבנו לעולה , ואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים , ואם כבש יביא קרבנו לחטאת , (ומבואר אצלינו באמרים התנאים יקדים תמיד את המלה שהוא יסוד החלוקה . ואם השם הוא יסוד החלוקה יקדים את השם ויסמיך אחריו תמיד את הפעל שהוא נשוא המאמ׳, כמו ואם תחתיה העמוד הבהרת , וכדומה ופה מלת קרבנו בא תחת הפעל וראוי להקדימו) . וחז״ל תקנו זאת מפני שאין העוף זבחי שלמים, ר״ל כי תנאי לעולה מגביל כנגד תנאי לזבח שלמים , שיען שמן הצאן מביא עולה ושלמים . אמר ואם מן הצאן קרבנו לעולה כנגד מה שיאמר ואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים , לא כן עוף שלא יובא שלמים לא יצדק לאמר ואם מן העוף קרבנו לעולה, ויען שעדן היינו למדין מדין ק״ו שיביא שלמים מן העוף , לכן אמר ואם מן העוף עולה, להורות שמן העוף לא יובא רק עולה . ור״ש למד הק״ו דה״א דשלמים שרבה בהבאתם שגם נקבה כשרה לשלמים כ״ש שהעוף כשר , ור״י לא הוטב בעיניו דרך הלימוד הזה כי יש להשיב דשלמים מיעט בהבאתם ג״כ שאין הצבור מביאים שלמים (כמ״ש בפרק סז משנה ה) . ולמד הק״ו נקבות דעוף מנקבות בהמה, שריבה הכתוב בהבאת של נקבות דעוף יותר מנקבות דבהמה, ואם נקבות דבהמה כשרים לשלמים כ״ש נקבות דעוף . והראב״ד פי׳ שר״י קאמר לי׳ לר״ש כפי הדין שאתה דן אינך יכול להכשיר לשלמים רק הזכרים ולא הנקבות דדיו לבא מן הדין להיות כנדון אבל אני יכול לדון להכשיר אף הנקבות :

עא מן העוף . כבר בארתי למעלה (סי׳ יז) שיש הבדל בין אם יזכיר שם המין בלא ה׳ הידיעה , ובין אם יזכירנו ע״י ה׳ הידיעה עם מלת מן. כשאומ׳ מן הבהמה מן הבקר, בא למעט תמיד שרק קנה מן המין כשר לא המין כולו . ונאמר בספרא (הובא בקדושין דף כד) שמן העוף ממעט מחוסר אבר, דאף שאין

ר"ש מה אם המוקדשין שהמום פוסל בהם אין אתנן ומחיר חל עליהם, העוף שאין המום פוסל בו אינו דין שלא יהיה אתנן ומחיר חל עליו, ת"ל לכל נדר להביא את העוף: (ה) ר' אליעזר אומר כ"מ שנאמר זכר ונקבה טו"א פוסלים בו העוף שלא נאמר בו זכר ונקבה אין טו"א פוסלים בו:

עב (ו) קרבנו היחיד מביא עוף ואין הצבור מביא עוף, הלא דין הוא, עולת בהמה באה בנדר ונדבה ועולת העוף באה בנו"נ, מה עולת בהמה שהיא באה בנו"נ הרי היא באה נדבת צבור אף עולת העוף שהיא באה בנו"נ תבוא נדבת צבור: (ז) מנחה תוכיח שהיא באה בנו"נ ואינה באה נדבת צבור, לא א"א במנחה שאינה באה נדבת שנים תאמר בעולת העוף שהיא באה נדבת שנים. שלמים יוכיחו שהן באים נדבת שנים ואינם באים נדבת צבור: (ח) מה לשלמים שאינם באים נדבת צבור שהרי נתמעטו בתמות ובזכרות. תאמר בעוף שהרי נתרבה בתמות ובזכרות, הואיל ונתרבה בתמות ובזכרות יבוא נדבת צבור. ת"ל קרבנו היחיד מביא עוף ואין הצבור מביאים עוף: (ט) דין אחר. מה אם עולת בהמה שמעטו הכתוב בהבאתה ואינה באה נקבות כזכרים ובעלי מומין כתמימים הרי היא באה נדבת צבור. עולת העוף שרבה הכתוב בהבאתה ובאה נקבות כזכרים ובע"מ כתמימים אינו דין שתבוא נדבת צבור. ת"ל קרבנו היחיד מביא עוף ואין הציבור מביאים עוף:

פרק ח **עג** (א) יכול כשם שאינה באה נדבת צבור כך לא תבוא נדבת שנים ת"ל והקריב מלמד שהיא באה נדבת שנים: (ב) ר' אומר הרי הוא אומר אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם אשר יקריבו לה' לעולה כל הקדשי' באים בשותפות

אלא

שהמום פוסל בעופות, (כמו שלמד כאן) ולקמן אמור (פ' ז' מ"ב) ממ"ש תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים ־שמעם עופות, דלא נאמר דנפריק להו ממה ־שכ' תמים בעולת בקר [illegible] דו"ז שוסיף על ענין אשון. (בזה מיושב ק' הרא"מ שפלפל בה בלח"מ פ"ב מה' אסורי מזבח ה"א) בכ"ז מתוסר אבר פוסל בהם. ור"ש אמר (במשנה ד') דוגמא לזה דכמו קן הייתי יכול לטעות דעופות שאין המום פוסל בהם אין אתנן ומחיר פוסל בהם, וצריך לרבוי' במ"ש לא תביא אתנן זונה וכו' לכל נדר שמרבה עופות, והובא בתמורה (פ"ו מ"ד), ובגמ' פסחים (דף ל):

בבר באו לעיל (סי' כב) דכ"מ שיזכיר שם המין כולל זכר ונקבה, ומה שבאר בשלמים שיהיה זכר או נקבה בא למעט טו"א כמ"ש בספרא (פי"ח מ"ב). וא"כ ממה שפה הזכיר שם המין סתם ולא הזכיר שיהיה זכר או נקבה הוציא ר' אליעזר (במשנה ג' הובא ביבמות דף פ"ג ובבכורות ד' מ"ב) שאין טומטום ואנדרוגינוס פוסלים בעוף. וחכמים פליגי עליו (שם ובזבחים דף פה). וסבירי להו דאם מלקה מטמא בגדים אבית הבליעה. כמו שפסק הרמב"ם (פ"ג מהלכות א"מ ה"ג). דס"ל דברי' בפ"ע הוא:

עב **קרבנו**. כבר באר לעיל (סי' סא) שכפי חוקי הלשון וכלליו ז"ל ואם מן העוף הוא מקריב (נפעל לא בשם). ושם הראינו שבכ"מ שבא זרות כיוצא בזה שבא שם קרבנו תחת הפעל דרשו חז"ל הכינוי. וכן דריש פה שבא למעט צבור שאין מביאין עוף. ובאר (במשנה ו' ז' ח') דצריך המיעוט משום שהייתי למדו במה מציעו מעולת בהמה שבא: בנו"נ וגם הצבור מתנדבים אותה וה"א דה"ה עוף. וכגם שמציע בהפך דמנחה ושלמים אינם באים נדבת צבור. ־ם לדחות דמנחה הלא גם השותפים א"מ אותה ולכן גם צבור א"מ מנחה, והשלמים נתמעטו בתמות ובזכרות (פי' שאנדרוגינוס פסול לשלמים דצריך זכר ־דאי או נקבה ודאי [כר"א במשנה ה'], ויותר נראה ־ש נעתיק מלת בזכרות), אבל עוף שהשותפים מביאין אותה (כמ"ש בפרק ח משנה א) ואין המום פוסל בו (כמ"ש במדבר ו' מ"ג) נאמר שהצבור מביאין עוף, לכן צריך קרבנו. ובמשנה ט' ביאר עוד שנוכל ללמוד זה מדין ק"ו, דאחר שריבה הכתוב בהבאת עולת העוף בל עולת בהמה שיכול להביא נקבה ובע"מ שאין באים מן הבהמה, כ"ש שתבא נדבת צבור שמביא מן הבהמה לזה צריך קרבנו למעט. ועי' שבועות (ד' יב ב') ברש"י ותוס':

הערה מה שלא מצאו כמלה והקריב, ויאמר הק"א שהיא יתירה, ויאמר בו"ר שהם והקריבו הכהן, וי"מ שמוי"ז יתירה. ראה אם דברי נכונים כפי חוקי הלשון:

עג **והקריב מן התורים**. יש פה זרות גלה. כי יסוד מוסד בדרכי הלשון שיקדים תמיד את המלה שהיא הנקר במאמר ויאחר את הטפל, (כמו שבארנו זאת באורך בחילת המחר פרק כב), (ועפ"י יסוד זה שמלא שבמאמרים התנאיים, יקדים תמיד בגזרה האחרונה שהיא תולדת התנאי את המלה שהיא עקר, ואז אם הטפל הנז' בגזרה האחרונה שהיא תולדת התנאי בא כבר בגזרה הראשונה שהיא התנאי אז בא הטפל מאוחר תמיד, ויקדים לו את השם או המלה שהיא עקר החידוש), ועפ"ז אמר אדם כי יקריב קרבן מן הבהמה תקריבו, ולא אמר והקרבתם מן הבהמה. וכן אמר אם עולה קרבנו זכר תמים יקריבנו. ואם מן הצאן קרבנו זכר תמים יקריבנו. ואם תקריב מנחת בכורים אביב קלוי באש גרש

כרמל

אלא שסלק הכתוב את המנח': עד (ג) יכול כל עוף כלו יהא כשר ת"ל והקריב מן התורים או מן בני היונה את קרבנו, אין לך בעוף אלא תורים ובני יונה. תורים גדולים ולא קטנים, שיכול הלא דין הוא, ומה אם בני יונה שלא כשרו לבא גדולים כשרו לבא קטנים, תורים שכשרו לבא גדולים אינו דין שיכשרו לבא קטנים. ת"ל תורים גדולים ולא קטנים: (ד) בני יונה קטנים ולא גדולים. הלא דין הוא, ומה אם התורים שלא כשרו לבא קטנים כשרו לבא גדולים בני יונה שכשרו לבא קטנים אינו דין שיכשרו לבא גדולים ת"ל בני יונה קטנים ולא גדולים: עה (ו) יכול כל התורים יהיו כשרים וכל בני היונה יהיו כשרים, ת"ל מן התורים לא

כרמל תקריב. בכל אלה בא שעל תקריב או יקריבנו לבסוף. ולא אמר והקריב זכר תמים, והקרבנו אביב, כי בשעל הקריב אין בו חידוש שכבר נזכר בהתנאי אדם כי יקריב, ועקר בא להודיע מה יקריב או איך יקריב. לא אם יוכל להקריב שכבר נודע ממ"ש אדם כי יקריב שיכול להקריב, רק אם השעל לא נזכר בהתנאי או יקדים את השעל, כמ"ש אם הכהן המשיח יחטא והקריב על חטאתו. ואם כל עדת ישראל ישגו והקריבו הקהל. וכן בכל דיני החטאת כי שם עקר החידו' שיקריב לא מה שיקריב. לפ"ז היל"ל פה מן התורים או מן בני היונה יקריב את קרבנו. כי גם פה כבר אמר ואם מן העוף קרבנו. ולא בא להודיע שיכול להקריב קרבן, רק להודיע מה ומאיזה מין יקריב, ועקר החידוש הוא שמן התורים יקריב, לא שיכול להקריב קרבן, משא"כ במה שסדר השעל והקריב תחלה, משמע שהיא עקר הרבותא שיכול להקריב קרבן? וליישב הזרות הזה אמרו רבותינו ז"ל שבא ללמד שהשותפין יכולים להקריב עוף. ופי' ואם עוף קרבנו והקריב. שיכול להקריב, אף באופן שהיה עולה על הדעת שלא יוכל להקריב, וזה בשותפין שהיה עולה על הדעת כמו שהצבור אין מביאין עולת עוף כן השותפין, לכן למדנו שיקריב, ולפ"ז לפי הדרוש עקר החידוש בשעל והקריב וגזה הקדים את השעל, ורבי (במשנה ב') הובא במנחות (דף קד ב') למד זה ממ"ש בפרשה אמור (כב יח) איש איש מבית ישראל וכו' אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם אשר יקריבו לה' לעולה, וכבר בארנו דרך הדרוש והלימוד הזה ויסודו בדרכי הלשון למעלה (סימן י"ט), שממה ששנה בשם הכללות בלשון יחיד ושייס בלשון רבים מבואר שבין היחיד ובין הרבים יכולים להביא כל הקרבנות, כמ"ש לכל נדריהם לכל נדבותם (זולת מנחה שסלק הכ' כמו שלמד בספרא (פ' י' מ"ג) ממ"ש קרבנו) ולפ"ז מה שדרש בספרא (פ"ג מ"א) גבי עולת בקר, ובפ' אמור (פרשה ז מ"ו) גבי שלמים לרבות שותפים אתיא כת"ק דרבי, ובכור בת"ק ורבי פליגי בפלוגתא ר"ע וריה"ג בספרא אמור (פרשה זיין מ"א) ובמנחות (דף עג) שת"ק ס"ל שהעכו"ם אין מביאין רק עולה דשם אין מדבר רק בעולה, ולכן הביא עכאו"א דרוש מיוחד, ורבי ס"ל דשם מרבה הכל, ולכן הוכיח הכל משם מפסוק אחד:

הערה על משנה אחת וגמ' בחולין שהרו המפ' קושיות רבות עלי' עליהם. ויובנו מתוך דברי:

עד מן התורים או מן בני היונה, הם שני משפחות נפרדות ממין הזה, כמ"ש בחולין (דף סב) חסיל פסול משום תורין וכשר משום בני יונה, דאליפי ותורין של רחבה וכו'. כי יש בין המינים כשבעים משפחות, היונה היא נוחה להכנע לא כן התור הוא חפשי, התור נוסע בחורף כמ"ש ותור וסוס ועגור שמרו את עת בואנה (ירמיה ח') וקול התור נשמע בארצנו (שה"ש ב' יב), לא כן היונה, (עמ"ש בפי' ישעי' לח יד). והנה מלת בני מציין הצעירים, בן בקר, בן אתונות, בן רחלים, בני צאן, בני נשר. ומדוע תפס אצל קרבנות תמיד בני יונה ותורים ולא תפס לפעמים בני תורים ויונה, מזה נלמד דבני יונה דוקא קטנים ותורים דוקא גדולים, ובאמת הדיוק מן לשון בני יונה מוכרח בלשון, אבל מן לשון תורים אינו מוכרח, כי שם תורים כולל גדולים וקטנים, כמו כבשים ועזים, ובחולין (דף כב ב) שאלו באמת, אימא בני יונה דכתיב בהו בני קטנים אין גדולים לא, תורים אי בעי גדולים לייתי אי בעי קטנים לייתי, ומשני דומיא דב"י, מה ב"י קטנים ולא גדולים אף תורים גדולים ולא קטנים. נראה דהגם שתורים כולל גם קטנים פה כיון על הגדולים בהכרח, כי המבואר אצלינו (לקמן סי' ט"ב) שיסוד מיסד בדרכי הלשון שידבר תמיד בדרך לא זו אף זו ולא בהפך, וממה שהקדים תמיד תורי' לבני יונה מבואר שתור גדולים, ויאמר שיביא תורים גדולים ואף בני יונה שהם קטנים ג"כ יכול להביא וממילא ראוי לומר שכמו שבשם ב"י כיון רק על קטנים, שבזה הוסיף רבותא על תורים, כן בשם תורים כיון רק על גדולים שבזה חדושו פחות מחידוש ב"י לכן כתוב תמיד קודם. ועמ"ש בפ' תזריע (ס' כה) על ובן יונה או תור לחטאת — והנה שמות אלה כפולים בתורה כ"פ, ותמיד דייק לכתב תורים ובני יונה (ומלבד גבי מצורע עני כפל שמות האלה שני פעמים בפרשה אחת), ומשיב בספרא שאוכלת לכתב זאת תמיד, כי הייתי למד מדרך הק"ו שיוכשרו תורים קטנים או שיוכשרו בני יונה גדולים, והייתי אומר שרק בעולת העוף ובמקום שגלתה התורה בפי' יש קפידא לא במקום שסתם הכתוב, לכן הוכרח לדייק ולבאר זאת בכל פעם, כ"נ ונוא הדרך הקצרה ליישב כל ק' התו' והמפ' והרא"ש והק"א שהאריכו בסוגיא זו דחולין:

טו וְהִקְרִיבוֹ הַכֹּהֵן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה

בעל הטורים

(בראשית כז): (טו) ומלק את ראשו מליקה מן הצואר לפי שהיונה כשהיא פורחת מחזרת הסימנין על גבי הצואר. ועולת העוף

רש"י

ת שבזה ובזה שהוא פסול שגדול הוא אצל בני יונה וקטן אצל תורים: (טו) והקריבו. (חולין ס"ה) אפי' פרידה אחת א יביא: הכהן ומלק. (שם) אין מליקה בכלי אלא בעצמו ב של כהן קוצץ בצפרנו ממול העורף

שפתי חכמים

ת פי' תחלת הנוצות להתאדם: א פי' דאל"כ היה לו לכתוב נמי והקריב הכהן ל"ל דכתיב והקריבו אלא ללמד בא שאם בא להביא פרדה אחת הרשות בידו והא דכתיב לעיל והקריב מן התורים וגו' דמשמע שנים. למצוה אבל לא לעיכובא. א"נ דמן התורים קאי אמין תורים אפילו אחת: ב דאל"כ הכהן ל"ל שיעשה דאין מליקה אלא בכהן דהא אין זר מקריב על גבי המזבח ואי לאו קרא ה"א דאין מליקה אלא בכהן מק"ו משחיטה שכשירה בזר וצריך סכין כ"ש מליקה שפסולה בזר אינו דין דצריך סכין. גמרא פ' קדשי קדשים

התורה והמצוה

עה מן התורים או מן בני היונה. כבר הזכרתי (למעלה ס' יז) שיש הבדל בין אם יזכיר שם המין בלא ה' הידיעה שיכוין על כלל המין יהי' מי שיהיה, ובין כשיזכיר בה' הידיעה עם מלת מן, שאז בא למעט תמיד שלא כל המין כשר, ופי' בספרא שבא למעט תחלת הציהוב שמתחילים כנפיהם להצהיב סביב צוארם, שאז יצאו מכלל קטנות ולכלל גדולים לא באו, ופסולים לתורים ובני יונה. והנה בגמ' חולין (דף כ"ב ב' וכ"ג) מסיק דתחלת הציהוב ספיקא הוה ול"ל קרא, ושהכתוב ממעט נרבע ונעבד, דיליף להו בבהמה לר' ישמעאל מן כי משחתם בהם מום בם וה"ה דבעוף שאין מום פוסל גם הני אין פוסלין. (וכ"כ הרמב"ם פי"ז מה' מעה"ק ה"ב). אמנם הספרא אזיל לטעמו שממעט נרבע ונעבד מן מן הבהמה מן הבקר, כמ"ש (פרשה ב' מ"ז ומ"ט), וזה דלא כר' ישמעאל כמ"ש בתמורה (דף כח), וזה שלא כדברי התו' (שם ד"ה כי משחתם) ואין להאריך יותר:

עו והקריב מן התורים את קרבנו. (כבר בארנו למעלה ס' יג) שכ"מ שבא שם הפעל נוסף על הפעל יש בו דרוש לחז"ל, ושם בתורה אור הארתי הדבר בכל פרטיו. וכן דרשו פה מה שהוסיף מלת את קרבנו, שבא לדייק שרק את קרבנו יביא תורים ובנ"י, אבל להכשר גופו לבוא אל המחנה אם נצטרע אין מועיל תורים ובנ"י רק צפרים, כמ"ש ולקח למטהר שתי צפרים, (ובאר דהוה מעיינין ממדת הק"ו, שכ"ש שיוכל להביא תורים ובנ"י שכחם גדול מצפרי' שכשרו לכפר בפנים). ואמר (במשנה ח') שלא תדון ק"ו שיועילו צפרים לכפר בפנים שהרי כחם גדול מתורים גבי הכשר מצורע, דהא אמר כלל ופרט. ואם מן העוף והקריב מן התורים, ואין בכלל אלא מה שבפרט, וכמ"ש (במשנה ג') יכול יהא העוף כולו כשר וכו' — ור' יהודה (במשנה ט) דקדק יותר ואמר שבמצורע עני בל"ז לא הייתי טועה שיועילו להכשרו תורים ובנ"י, כי הייתי יודע זה מצד אחר, שאחר שבמצורע עשיר הגם שהמכשיר שבפנים (שהוא אשמו שמכשירו לאכל בקדשים) שוה למכפר שבפנים (שהוא החטאת, שמטיהרו בהמות), ובכ"ז המכשיר שבחוץ חלק מהם (שאינו בהמה רק עוף, דהא צריך ושלח ע"פ השדה). כ"ש במצורע עני שגם בפנים אין המכשיר שוה למכפר (שהכשרו כבש, וכפרתו תור ובן יונה לחטאת), שלא ישוה המכשיר שבחוץ אל המכפר שבחוץ להיות תורים, וא"צ לכתוב קרבנו למעט. רק שבמצורע עשיר שם אין הק"ו הזה והייתי טועה שיהי' גם המכשיר תורים ובנ"י לזה צריך מלת קרבנו:

עז והקריבו הכהן אל המזבח, יפלא מאד לענין מה אמר זה, שבמנחה שצריכה הגשה אמר והגישה אל המזבח אבל בעולת העוף שאינה צריכה הגשה למה אמר שיקריב אותה אל המזבח מה שלא אמר כן בשום קרבן, ואמרו חז"ל בספרא (הובא בזבחים דף סה ובכריתות דף ט) לפי שהייתי יכול לטעות שצריך להביא שני פרדין, דתורים ובני יונה לשון רבים, לכן חזר פעל והקריבו בנית בכינוי היחיד, ללמד שדי בפרידה אחת, ולכן לא אמר ומלק הכהן על המזבח את ראשו רק חזר בנית פעל והקריבו. (ועיין באה"ש כלל קד). והנה בשם המין מצאנו שמות שידבר על הרבים בלשון יחיד, כמו ויהי לי שור וחמור צאן, ומצאנו שמות שלא יבואו בלשון יחיד לסימן המין, כמו מן הכבשים ומן העזים שקמו שלא יתכן לומר מן הכבש ומן העז, ויש בזה הבדל לדעתי בין מין הגבוה ובין מין הנמוך שנקרא ע"ש שניו, שרק מן הגבוה יבא בלשון יחיד, כי צאן הוא מין הגבוה, אבל כבשים ועזים שהם מין נמוך תחת סוג צאן, ונקרא בשם היחיד כבש ועז ורק כשהוא בן שנתו, יבואו ברבים, וכן תורים ובני יונה הם מין נמוך תחת מין הגבוה וקראו כן רק בימים ידועים (כנ"ל ס' עד), לכן באו בלשון רבים. ובזה לא יקשה למה לא אמר מן ו מן בן יונה, ולא יהיה מקום לטעות ולא יצטרך והקריבו, מפני שזה נגד טבע הלשון. ואחר לומר תורים ובני יונה בל"ר יש מקום לטעות שצריך שנים, בפרט שלא מצינו פרידה אחת בכל התורה כולה, כמ"ש בספרי (שלח פסקא קח) ובכריתות (שם) להביא פרידה אחת א"א שלא מצינו בכל התורה כולה, לכן אמר בנית פעל והקריבו:

ז וִיקָרְבִינֵיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא וְיִמְלוֹק יָת רֵישֵׁיהּ וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא וְיִתְמְצֵי דְמֵיהּ

ספרא

לא כל התורים, מן בני היונה לא כל בני היונה, פרט לתחלת הצ'יהוב שבזה ובזה, מאימתי תורים כשרים משיזהיבו, ומאימתי בני יונה פסולים משיצהיבו: **עז** (ז) קרבנו תורים ובני יונה ואין הכשרו תורים ובני יונה, הלא דין הוא, ומה אם הצפרים שלא כשרו לכפר בפנים כשרו לכפר בחוץ, תורים וב"י שכשרו לכפר בפנים אינו דין שיכשרו לכפר בחוץ, ת"ל קרבנו תורים וב"י ואין הכשרו תורים וב"י. (ח) ק"ו לצפרים שיכשרו לכפר בפנים, מה אם תורים וב"י שלא כשרו לכפר בחוץ כשרו לכפר בפנים, צפרים שכשרו לכפר בחוץ אינו דין שיכשרו לכפר בפנים. ת"ל והקריב מן התורים או מן בני היונה את קרבנו, אין לך בעוף אלא תורים וב"י. (ט) אמר ר' יהודה מה אם במקום ששוה המכשיר שבפנים למכפר שבפנים חלק המכשיר שבחוץ מהם, מקום שלא שוה המכשיר שבפנים למכפר שבפנים אינו דין שנחלק המכשיר שבחוץ מהם. הא דין לעני, לעשיר מנין. ת"ל קרבנו תורים וב"י אין הכשרו תורים וב"י:

פרשה זין **עז** (א) והקריבו מה ת"ל, לפי שנאמר והקריב מן התורים או מן בני היונה את קרבנו יכול אין פחות מב' פרדין ת"ל והקריבו. אפי' פרידה אחת: **עח** (ב) והקריבו אל המזבח, מה ת"ל הכהן מלמד שלא תהיה מליקה אלא בכהן, הלא דין הוא, מה בן צאן שקבע לו צפון לא קבע לו כהן, מליקה שלא קבע לה צפון אינו דין שלא יקבע לה כהן, ת"ל הכהן ומלק, מלמד שלא תהיה מליקה אלא בכהן: (ג) יכול ימלקנו בסכין, ודין הוא, ומה אם שחיטה שלא קבע לה כהן קבע לה כלי מליקה שקבע לה כהן אינו דין שיקבע לה כלי. ת"ל הכהן ומלק, א"ר עקיבא וכי עלה על לב שהזר קרב ע"ג המזבח. וא"כ למה נאמר הכהן ומלק. מלמד שלא תהיה מליקה אלא בעצמו של כהן: **עט** (ד) יכול ימלקנו בין למעלה בין למטן (ודין הוא בהמה שחטאתה למעלה עולתה למטה עוף שחטאתו למטה אינו דין שיהיה עולתו למטה) ת"ל ומלק את ראשו והקטיר המזבחה, המזבח אמור לענין הקטרה ולענין מליקה מה הקטרה למעלה אף מליקה למעלה:

התורה והמצוה

הערה איך דרש הס"ק מן הכהן ומלק ב' דרשים, וכמש"ש הולך ר"ע:

עח והקריבו אל המזבח ומלק, כבר באר (בכסי' הקודש) שפה א"א להקריבו ע"י כהן למזבח כי עולת העוף א"א הגשה כלל, ועקר כונת המאמר שימלקנו במזבח, (ומה שאמר והקריבו ולא אמר ומלק במזבח, מפני שרצה לחשוב כפל והקריבו בכינוי יחיד ללמד שא"א שתי פרידות), ומזה מבואר דהמליקה צריכה כהן, שאל"כ הול"ל והקריבו אל המזבח ומלק, למה אמר הכהן. (ובאר בספרא (הובא בזבחים דף סה) דהוה אמינא מדין ק"ו דא"א כהן, דהא עולה צאן שחמורה יותר שצריך צפון א"א כהן לשחיטתו, וכ"ש מליקה הקלה שא"צ צפון שא"צ כהן). ובמשנה ג' למד עוד ממ"ש הכהן ומלק, שהמליקה צריכה להיות בגופו של כהן, וזה בנוי על יסוד מוסד בטבע הלשון שיקדים תמיד את הפעל קודם לשם הנושא. וערך הכהן, וידבר ה', ויאמר אברהם, וכדומה, וכ"מ שהקדים את שם הנושא קודם אל הפעל, כיון איזה דיוק בהנושא, ואיזה גדר והבדל וכדומה (וכמ"ש באילת השחר פרק יב), והיה צ"ל פה ומלק הכהן את ראשו, ולמה הקדים שם הכהן קודם לפעל שלו, וע"כ בא לדייק שהכהן בעצמו ימלק לא ע"י כלי, כי מן הדין הייתי אומר שצריך כ"ש משחיטה שקבע לה כלי כמו שלמד בזבחים (דף לז ב), ור"ע אומר שא"צ לדיוק זה כי מ"ש הכהן מיותר לגמרי, דבל"ז נדע שהוא בכהן, אחר שהיא במזבח (כמ"ש בסימן שאח"ז) ואין זר קרב על המזבח, ולא בא רק לדבר זה שתהיה המליקה בעצמו של כהן:

הערה כמש' פי' משום דכתיב חד במזבחה על ומלק והקטיר וז"א במזבחה לא מוסב כלל על ומלק:

עט והקריבו הכהן אל המזבח ומלק, לא פירש באיזה מקום מן המזבח ימלוק, אם אצל המזבח או למעלה במקום שמקטיר, וז"ש בספרא (הובא בזבחים דף סה) יכול ימלקנו בין מלמעלה בין מלמטה. אמנם הסברא מחייבת שיהיה במקום ההקטרה, שאל"כ מ"ש והקריבו אל המזבח מיותר, דהא בחטאת העוף לא כז' זאת יען שנעשית למטה, ואם פה קפיד על מקום מיוחד נגד המזבח היה ראוי לבאר, כמ"ש אצל הגשה דמנחה (צו ו) הקרב אותה לפני ה' אל פני המזבח, וכדומה, ומדהכא כתה ידעינן שהוא עצמו מקום המזבח שהזכיר אח"כ לגבי הקטרה. ואמר בספרא [ובזבחים (שם) ובירושלמי ריש יומא] המזבח אמור לענין הקטרה ולענין מליקה מה הקטרה למעלה אף מליקה למעלה. וזה בנוי על שורש חזק שהיה לחז"ל בדרכי ההיקש, שבא לפעמים שם א' שעל כפול שלא לצורך במאמר אחד כדי להקישם זל"ז, (כמו שנתבאר באילת השחר כלל קמד קנח קס), וכן פה כפול שם המזבח שם פעמים להקישם זל"ז שמ"ש לענין מליקה והקריבו אל המזבח הוא עצמו במקום של המזבח שנז' לגבי

הקטרה

הקטרה שפי' למעלה. (לא כמו שפירשו המפ' שמלת המזבחה מוסב גם למעלה על מליקה, וז"א כי כלל בלשון שהשם הנגזר הבא במשפט שי"ל שני נשואים יתפרש לרוב על הנשוא הסמוך לו, שא"כ נפרש ג"כ וקמץ משם מלא קומצו והקטיר המזבחה, או ושסע אותו בכנפיו וכו' והקטיר המזבחה, שהקמיצה והשסוע יהיו בראש המזבח. והעקר כמו שפרשתי שמן והקטיר המזבחה ידעינן בהדיא שהיקש שגם והקריבו אל המזבח פירושו למעלה), ומ"ש ודין הוא, בגמ' לא גרס לה, ויש למחקה מן הספרים שזה לענין הזיה, ומקומו לקמן משנה ז' גבי מצוי:

פ ומלק את ראשו, כתב הרשב"ם מדכתיב ומלק את ראשו ולא כתיב ומלק אותו, כמו ושחט אותו, פי' דומה כי הוא ראיה לדברי רבותינו שאמרו עבודת המקדש כי הי' חותך בצפרנו שדרה ומפרקת מאחוריו עד שיגיע לסימנים. והנה בחטאת העוף נאמר הכתוב ומלק את ראשו ממול ערפו, וה"ה בעולה, וכן למד שם מפה לענין שהי' המליקה בעצמו של כאן, אבל במקום המליקה הי' הבדל ביניהם שזה למעלה וזה למטה, שזה למד בעולה בהיקש ודבר הלמד בהיקש אינו חוזר ומלמד בגז"ש. כ"כ התוס' בזבחים שם:

פ (ה) **ומלק, מליקה ממול העורף. יכול מכל מקום, הרי אני דן. נאמר כאן מליקה ונאמר להלן מליקה. מה מליקה האמורה להלן ממול העורף אף כאן ממול העורף: פא אי מה מליקה האמורה להלן מולק ואינו מבדיל אף כאן מולק ואינו מבדיל ת"ל ומלק את ראשו והקטיר המזבחה ונמצה דמו על קיר, וכי אפשר לומר כן, מאחר שהוא מקטיר הוא מוצה, אלא מלקו כדרך הקטרתו, מה מצינו בהקטרה הראש לעצמו והגוף לעצמו אף מליקה הראש לעצמו והגוף לעצמו: (ו) ומנין שהקטרת הראש לעצמו, כשהוא אומר והקטיר אותו הכהן המזבחה הרי הקטרת הגוף אמורה. הא אינו אומר את ראשו והקטיר אלא זו הקטרה לראש לעצמו, מ"מ בהקטרה הראש לעצמו והגוף לעצמו אף מליקה הראש לעצמו והגוף לעצמו: פב (ז) ונמצה דמו דם כולו, אוחז בראש ובגוף ומוצה משניהם:**

פא ומלק את ראשו והקטיר המזבחה. מבואר שמקטיר את הראש בפ"ע ואח"כ מקטיר את הגוף, דהא אח"כ אמר ושסע אותו בכנפיו והקטיר המזבחה, וכמ"ש בספרא מ"ו ומנין שהקטרת הראש לעצמו כשהוא אומר והקטיר וכו'. **והנה** בחטאת העוף אמר ומלק את ראשו ולא יבדיל, ואם נאמר דמליקת עולת העוף וחטאת העוף שוה, י"ל שגם בעולת העוף בעת שמולק אינו מבדיל הראש מן הגוף רק אחר גמר המליקה וההזיה אז מבדיל הראש ומקטירו בפ"ע, אך שא"כ היה צריך לכתוב ומלק את ראשו ומצה את דמו על קיר המזבח והקטיר המזבחה, דהא בודאי מיצה ומזה את הדם לפני ההקטרה, שלא מצאנו בקרבנות שיקטיר שום דבר לפני הזית הדם, ובאמת כתב רש"י ז"ל ופשוטו של מקרא מסורס הוא, ופי' וקודם הקטרה ונמצה דמו כבר, ואצלינו יסוד מוסד שלא נמצא סירוס ועוות בכתבי הקדש (וכמ"ש באילת השחר פרק כא), ולמה הפך הסדר, וע"כ בא להורות שתיכף אחר מליקתו צריך שיהי' ראוי להקטירו בפ"ע, ר"ל שיהי' נבדל מן הגוף, כי יש פעלים רבים שמורים על שהפעולה מוכנת להעשות לא על עשייתם, כמו כי משחתים אנחנו את המקום הזה (בראשית יט), ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף וכו' ויגשו וידברו אליו פתח הבית ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף (שם מג), שפי' של ויבא הראשון שהיה מוכן להביאם. וכן והביא את אשמו והביא אל הכהן (ויקרא ה' ז"ח) שוהביא הראשון פי' שהי' מוכן להביאה [וכן פי' בכ"מ בספר הזה כמ"ש באילת השחר ס' יו"ד] וכן פה פי' והקטיר המזבח שיהי' ראוי להקטרה, וז"ש בספרא (הובא בזבחים שם) אי מה מליקה וכו' אף כאן מולק ואינו מבדיל, ת"ל ומלק והקטיר ונמצה וכו' אלא מלקו כדרך הקטרתו:

פב ונמצה דמו, הוא נפעל עבר, ופירושו וכבר נמצה דמו קודם שהקטיר, כמו שפרש"י על וישמע יעקב (בראשית כח ז) שפי' וכבר שמע, וכנ"ל בסימן הקודם. והנה פעל זה מצאנוהו על שלשה שמושים, א] נחי ע"ו. מיץ חלב יוציא חמאה (משלי ל לג). ב] מן הכפולים. למען תמוצו והתענגתם (ישעיה סו). ג] מנחי ל"ה. כמו כאן שפרשו מצה כדברי הראב"ע והרד"ק. ורש"י ז"ל שפי' ונמצה לשון מיץ אפיס, כי אפס המץ, הולך לשטתו שדעתו כדעת קדמוני הלשון שבעלי עלומי העין והנחים והחסרים והכפולים כולם משורש אחד המה ועקר הוראתם אחד ויתחלפו מגזרי הוראתיהם. [וכמ"ש בפ' בראשית על הוא ישופך ראש, ובפ' לך על ואנכי הולך ערירי, וכן אנן אנה כמ"ש במדבר י"א א', וכן נסך סכך סכה כמ"ש שמות כה כט. וכן במקומות רבים, והארכתי בזה במק"א שכן דעת חז"ל ועיין אילת השחר כלל ב' ג"ד]. ובכ"ז יש הבדל ביניהם, שמצץ מן הכפולים מוצץ בפיו דבר שיש בו לחלוחית. מיץ מנע"ו סוחט משקה הנבלע באיזה דבר, ומצה מנל"ה מורה על תמצית המשקה באחרית הכלי, כמו השמרים שבשולי הכוס. ואמר תמיד, שתית מצית (ישעי' נא, יחזקאל כג לד), ואמר אך שמריה ימצו ישתו, בדרך המליצה שיהי' תמצית השמרים בשפע כ"כ עד שישתו אותם. וכן מ"ש פה ונמצה דמו, ובחטאת העוף והנשאר בדם ימצה, פי' שיסחוט עד אחריתו. ולפ"ז מ"ש בספרא ובזבחים (דף סה) תמצה דמו דם כולו, זה נודע מן פעל ונמצה, ומ"ש אוחז בראש ובגוף ומצה זה פי' על דמו (שהכוי אינו

פג על קיר המזבח. לא על קיר הכבש לא על קיר היסוד לא על קיר ההיכל. על קיר העליון, יכול על קיר התחתון. ודין הוא בהמה שחטאתה למעלן עולתה למטן, עוף שחטאתו למטן אינו דין שתהי' עולתה למעלן, ת"ל ומלק את ראשו והקטיר המזבחה ונמצה דמו על קיר המזבח, המזבח האמור לענין הקטרה אמור לענין מציה, מה הקטרה למעלן אף מציה למעלן: (ח) כיצד הוא עושה עלה לכבש ופנה לסובב בא לו לקרן דרומית מזרחית היה מולק את ראשה ממול ערפה ומבדיל ומוצה את דמה על קיר המזבח, ואם עשאה למטה מרגליו אפי' אמה אחת כשרה ר"ש וראב"י אומרים כל עצמה אינה נעשית אלא בראשו של מזבח:

פד (ט) והסיר את מוראתו בנוצתה זה הזפק, יכול יעקר בסכין ויטלנו, ת"ל בנוצתה

מוסב על ראשו, רק על העוף. שכן מ"ש אחריו והסיר את מוראתו הכינוי מוסב על העוף). ופי' דם העוף, שכולל הגוף והראש ובזה לא יקשה הא ר' יהודה סתמא דספרא סובר בספרא (אחרי פרק יא מ"ס) ובחולין (דף פח) דדמו אפי' מקצת דמו, כי שלימות של דם כולו, הוא מן פעל ונמצה, כ"נ:

פג על קיר המזבח, המזבח בכללו כולל גוף המזבח וגגו וקרנותיו ויסודו והכבש שעולים בו אליו שכולם חלקי המזבח, ובארנו (בס' קמב) שלפעמים בדרך ההרחבה גם הכבש בכלל מזבח, אמנם כשפורט את חלקיו, לאמר גג המזבח, קיר המזבח, יסוד המזבח, אז דבר על חלקיו בדוקא, וכשאומר קיר המזבח אין היסוד והכבש בכלל שאלו נקראו בשם אחר, יסוד המזבח, מעלות המזבח, וז"ש בספרא לא על קיר הכבש ולא על קיר היסוד, ר"ל שלכן אמר על קיר, ולא אמר על המזבח, שבזה ממעט הכבש והיסוד וכ"ה בספרא (מכלתא דחובה פרק יח מ"ח) עמ"ש בחטאת העוף והזה מדם החטאת על קיר המזבח (ושני הברייתות הובאו בזבחים (דף סד ע"ב ודף סה), ושם לא גרס ולא על קיר היסוד). ובמ"ש המזבח מבואר שלא על קיר האולם וההיכל (כ"ג בגמ'): ובארו חכמים שמ"ש על קיר המזבח היינו על קיר העליון למעלה מחוט הסקרא (הגם שמעמדת הק"ו י"ל שהוא למטה דהא חטאת העוף מזה דמה למטה מן החוט אף שדם חטאת בהמה למעלה וכ"ש עולת העוף שגם דם עולת בהמה למטה). ולמדו זה בדרכי ההיקש שכבר כתבנו (בס' ע"ט) שאחד מדרכי ההיקש הוא שיכפול הכתוב שם אחד שלא לצורך, כדי ללמוד שני השמות הבאים במאמר זה מזה. כמו שכפל שם המזבח גבי מליקה והקטרה להדמותם זל"ז כמ"ש שם. וה"ה מה שכפל שם המזבח גבי הקטרה וגבי מצוי, שהיה יכול לאמר והקטיר המזבחה ונמצה דמו על קירו, שמבואר שאין דרך לכפול השם ולשנותו במאמר אחד רק להזכירו על ידי כינוי, וכ"מ שכפל את השם בא לדרוש כמ"ש באילת השחר (פרק סו), ובא ללמד שהשם מזבח הנז' גבי הקטרה הוא עצמו השם הנז' גבי מיצוי, ומה הקטרה למעלה אף מצוי למעלה, (בזבחים דף סה גרס בברייתא זו וכי לאחר שהקטיר חוזר וממצה וכ"ג רש"י. אמנם בספרא גרים זה במשנה ה', וכ"כ בחולין דף כא ב' דכן גרס לה בספרא. וכ"כ בס' התורה. וגרסא זו עקרית) ואמר (במשנה ח) שהיה עולה בכבש ומשם פנה לסובב (שהיא כניסה שניה שבגובה המזבח). כדתנן ברפ"ג דמדות עלה אמה וכנס אמה זה יסוד, עלה ה' וכנס אמה זה הסובב. ושני כבשים קטנים יוצאים מן הכבש שבהם פונים ליסוד ולסובב כמ"ש בזבחים (דף סב ב), ומשם בא לו לקרן דרומית מזרחית שקרובה לבית הדשן להשליך שם מוראה ונוצה (כמ"ש בדף סד ע"ב), ושם מולק ומוצה. ודעת הת"ק דהזיה כשרה אפי' אמה אחת למטה מרגליו, ר"ל למטה מן הסובב שעליו עמד ברגליו, כי חוט הסקרא המבדיל בין דמים העליונים והתחתונים היה אמה למטה מן הסובב וכל שמוצה למעלה מן החוט אף שהיא למטה מן הסובב כשר, כי ס"ל דיכול לעשות מערכה ולהקטיר ע"ג הסובב וא"כ הוא מקום הקטרה. ור"ש וראב"י ס"ל שאין להקטיר על הסובב ולכן ס"ל דאין נעשית אלא בראשו של מזבח שרק שם הוא מקום ההקטרה, כ"ה בזבחים (דף סה):

פד והסיר את מוראתו. פרשו ראה ענין לכלוך וטנוף. וכן ושמתיך כרואי (נחום ג ו). והמ"ם כמ"ם מקדש משכן מחנה. שפי' מקום החניה, כן מוראתו מקום שבו הטינוף. כי בבהמה אמר והקרב ירחץ במים, ובעוף צוה להשליכו. וזה לכ"ע שגם המעים בכלל, שאל"כ הול"ל שירחצם במים כי בודאי לא יקריבם עם הטנופת, והכתוב לא הזכיר רק הזפק שלא נמצא דוגמתו בבהמה. אבל בקרקבן יש פלוגתא בספרא ובזבחים (דף סה). שלדעת אבא יוסי צריך להסיר גם אותו. ולדעת הת"ק א"צ להסירו כי הפרש שבו יוסר בקל שלא ע"י רחיצה ואינו בכלל מוראתו לדעת הת"ק. ונוצתה ר"ל עם הנוצה שכנגד מקום המוראה, (וכינוי הה"א על מוראתו שהוא לשון נקבה), כמו גדול הכנפים ורב נוצה (יחז' יז ז). אם אברה חסידה ונוצה (איוב לט יג). וכ"פ ראב"ע ורשב"ם ולא כרש"י. וע"ז לא חלק אבא יוסי כלל. כי מחלוקתו הוא רק אם הקרקבן בכלל מוראה. ולפ"ז מ"ש במשנה זבחים (דף סד ב) והסיר את המוראה ואת הנוצה ואת בני מעים היוצאים עמה הניח כת"ק, וכן פסק הרמב"ם (פ"ו מה' מעה"ק הל' כא). והרא"ש והק"א ויתר המפ' ראשונים ואחרונים נדחקו בזה ללא צורך:

הערה אין דרים כל אלה הדרושים ממלת אותם.

המזבחה ונמצה דמו על קיר המזבח: (טז) והסיר את־מראתו בנצתה והשליך אתה אצל המזבח קדמה אל־מקום הדשן: (יז) ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל והקטיר אתו הכהן המזבחה על־העצים אשר על־האש עלה הוא אשה ריח ניחח ליהוה: ס ב (א) ונפש כי־תקריב קרבן מנחה ליהוה סלת יהיה קרבנו ויצק עליה שמן ונתן עליה לבנה:

בעל הטורים

למעלה (נעשה למעלה מן הסיקרא) על שם יצחק שנקרא יונת אלם שעולה למעלה על המזבח: (א) ונפש כי תקריב קרבן מנחה. אמר נפש במנחה לפי שבנפש היא באה שמעני טורח בנפשו עד שהשיג להביאה. בעוף ובמנחה לא נאמר לפני ה' כמו בבן בקר לפי שעניים מביאים אותם ומתביישים להביא אותם לפני הכל לכך אמר במנחה לאהרן ולבניו שאינו בפרהסיא.

רש"י

ב והוא מפרקת עד שמגיע לסימנין וקוצץ (שם כ"א): ונמצה דמו. לשון מיץ אפים (משלי ל') כי אפס המץ (ישעיה ט"ז) כובש בית השחיטה על קיר המזבח והדם מתמצה ויורד (זבחים ס"ה): ומלק והקטיר ונמצה. אפשר לומר כן ד אחר שהוא מקטיר הוא מוצה אלא מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו וכו' אף מליקה כן ה ופשוטו של מקרא מסורס הוא ו ומלק והקטיר וקודם הקטרה ונמצה דמו כבר: (טז) מראתו. מקום הרעי ז וזה הזפק: בנצתה. (ת"כ) עם בני מעיה ונוצה ל' דבר המאוס כמו (איכה ד') כי נצו גם נעו וזהו שתרגם אונקלוס באוכליה וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקרקבן עמה. ורבותינו ז"ל אמרו קודר סביב הזפק בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה שעל העור. בעולת בהמה שאינה אוכלת אלא באבוס בעליה נאמר והקרב והכרעים ירחץ במים והקטיר בעוף שנזון מן הגזל נאמר והשליך את המעים שאכלו מן הגזל (וי"ר): אצל המזבח קדמה. (ת"כ) במזרחו ח של כבש: אל מקום הדשן. מקום שנותנין שם תרומת הדשן בכל בקר ודשן מזבח הפנימי והמנורה וכולם נבלעים ט שם במקומן (מעילה י"ב): (יז) ושסע. אין שסע אלא ביד וכן הוא אומר בשמשון (שופטים י"ד) וישסעהו כשסע הגדי: בכנפיו. (וי"מ) עם כנפיו אינו צריך למרוט כנפי נוצתו: בכנפיו. (שבת ק"ה) נוצה ממש והלא אין לך הדיוט שמריח ריח רע של כנפים נשרפים ואין נפשו קצה עליו ולמה אמר הכתוב יקריב כדי שיהא המזבח שבע ומהודר בקרבנו של עני: לא יבדיל. אינו מפרקו לגמרי לב' חתיכות אלא קורעו מגבו (מנחות ק"י) נאמר בעוף ריח ניחח ונאמר בבהמה ריח ניחח לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים: (א) ונפש כי תקריב. לא נאמר נפש בכל קרבנות נדבה אלא במנחה מי דרכו להתנדב מנחה עני. אמר הקב"ה מעלה אני עליו כאלו הקריב נפשו: סלת יהיה קרבנו. האומר הרי עלי מנחה י סתם מביא מנחת סלת (מנחות ק"ד) שהיא הראשונה שבמנחות כ ונקמצת כשהיא סלת כמו שמפורש בענין לפי שנאמרו כאן ה' מיני מנחות וכולן באות אפויות קודם קמיצה חוץ מזו לכך קרויה מנחת סלת: סלת. אין סלת אלא מן החטין (ת"כ) שנא' סלת חטים (שמות כ"ט) ואין מנחה פחותה מעשרון שנא' ועשרון סלת (אולי צ"ל וגו' ועי' במזרחי) למנחה עשרון לכל מנחה: ויצק עליה שמן. על כולה (ת"כ): ונתן עליה לבונה. על

שפתי חכמים

קדשים: ג ונלמד מתורים ובני יונה שאמורים בסוף הסד' והתם כתיב בהדיא ממול ערפו פי' מול הרואה את העורף לא עורף ממש שהוא מה שכנגד הפנים מאחריו כדכתיב כי פנו אלי עורף ולא פנים: ד פי' והלא מילה בראשונה שהרי אין איברי קרבן קרבים אלא לאחר הוצאת דמים והיה לו לומר ומלק ונמצה ואח"כ והקטיר אלא נכנסה הקטרה ביניהם להקיש לכם מליקה שבהקטרה גופה כתיב והקטיר אותו המזבחה הוא הגוף וכתיב את ראשו והקטיר אף מליקה הראש בעצמו והגוף בעצמו גמ' פ' קדשי קדשים: ה ולפ"ז שהוא מחובר בעור. הכללה חשיבה: ו כאילו כתיב ומלק את ראשו ונמצה דמו ואח"כ והקטיר: ז פי' רעי טינוף כמו ושמתיך כראי וכלשון חכמים רעי בעי"ן ואל"ף בעי"ן מתחלפים: ח דלא ה"ל לכתוב אלא והשליך אל מקום הדשן ומקום הדשן נתפרש בסד' צו שהוא אצל המזבח אלא אצל דכתיב הכא קאי על הכבש ואצל משמע שהכבש היה אצל המזבח. שהמזבח היה ל"ב אמה על ל"ב אמה והכבש נתון רחבו בדרומו של מזבח וגבהו י"ו אמה וארכו ל"ב ובשאר אמות הנשארות עד תשלום הרוח הדרומי של מזבח שהם מזרחו של כבש שם נתנו מוראות העוף ותרומת הדשן וכן שנינו בפ"ק דתמיד: ט דלא ה"ל אלא על הדשן אלא ודאי ללמוד בא שהיו נבלעים שם ולא היה שם אלא המקום: י דהל"ל ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה' אם סולת יהיה קרבנו ואחר כך כי תקריב קרבן מנחת מאפה תנור וגו' כמו גבי קרבן עולה אם עולה קרבנו וגו' ואח"כ ואם מן העוף וגו'. אלא ודאי לזה אמר בלשון פסק שמע האומר הרי עלי מנחה סתם מביא מנחת סולת: כ אינו ר"ל לפי שהיא הראשונה דא"כ המתנדב עולה יהיה חוקה בן בקר אלא ה"ק מביא מנחת סולת שהיא הראשונה במנחות לא מאחר הד' מנחות בגם הם מסולת ונותן טעם למה נקראת הראשונה מנחת סולת יותר מאחר מנחות ואמר מפני שהיא נקמצת כשהיא סולת וכל שאר הד' מנחות אינן נקמצות רק אחר אפייתן

על כותל מדבחא: טז ויעדי ית זפקיה באוכליה וירמי יתיה בסטר מדבחא קדומא באתר דמוקדין קיטמא: יז ויפריק יתיה בגדפוהי לא יפריש ויסיק יתיה כהנא למדבחא על אעיא די על אשתא עלתא הוא קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי: א ואנש ארי יקריב קרבן מנחתא קדם יי סולתא יהי קרבניה ויריק עלה

ספרא

בנוצתה יטלנו עם הנוצה. אבא יוסי בן חנן אומר נוטל את הקרקבן עמה:

(פרק ט) **פה** (א) והשליך אותה, כשרה ולא פסולה, אותה לא חטאת העוף. אותה בהשלכה ולא עולת בהמה בהשלכה: (ב) הלא דין הוא, מה במקום שהכשיר את העור פסל בית הראי, מקום שפסל את העור אינו דין שיפסל בית הראי, ת"ל אותה, אותה בהשלכה אין עולת בהמה בהשלכה:

פו (ג) אצל המזבח סמוך למזבח, קדמה למזרחו

התורה והמצוה

פה והשליך אותה. יסוד מוסד בטבע הלשון שהשני פעלים הבאים זה אח"ז והפעל השני משלים וגומר פעולת הפעל הראשון, אם נזכר גוף הפעול אחר הפעל הראשון אז יבא הפעל השני סתם בלא כינוי ובלא מלת את המורה על הפעול. כמו ולקח הכהן מדם החטאת ונתן על קרנות, (ויקרא ד כה ל לד). והרים את אזכרתה והקטיר (שם ב ט. ו ח). לא צריך לומר ונתן אותו. והקטיר אותו. או ונתנו והקטירו כי ההקטרה היא גמר פעולת ההרמה. והנתינה היא גמר הלקיחה. וכ"מ שנלוז מן החק הזה דרשוהו חז"ל, (וכמ"ש בתחלת השער כלל קנח). וכן כאן היה לו לומר והשליך אצל המזבח, כי ההשלכה היא גמר פעולת ההסרה. וכבר בארנו באה"ש כלל ק"ן שכ"מ שידבר ע"י כינוי הדבוק אל מלת את (תחת שיכול לדבר בכינוי לבד) יש בו משום ביחוד ודרשוהו חז"ל. ולפ"ז יש פה שני מעוטים, (א) הכינוי שמיותר אחר פעל והשליך, (ב) מה שנדבקה הכינוי אל מלת את שמורה ג"כ מעוט, ומזה הוציאו חז"ל למעט (א) שהפסולה אם עלתה ע"ג המזבח (שדינה שלא תרד) א"צ להשליך המוראה והנוצה לבית הדשן, (ב) רק אותה ישליך ר"ל עולת העוף, לא זולתה שהם חטאת העוף ועולת בהמה. ובפי' הגר"א עקר המעוט על עולת בהמה (דהוה שעינין מדין ק"ו (כמ"ש במשנה ב) דאחר שפסל בו את העור שקרב בעוף כ"ש שיפסל בית הראי שפסול בעוף, וה"א שמ"ש והקרב ירחץ היינו קרבים שאין בם ראי). אבל על חטאת העוף א"צ מעוט דהא אינו קרב רק נאכל לכהנים. ותפסי' הגר"א גרסא:

הערה למה לא פי' כפשוטו קדמה למזבח:

פו אצל המזבח קדמה, הנה מלת אצל מורה בכ"מ על הסמיכות. שכמ"ש ואכלוה מצות אצל המזבח אף שהיתה נאכלה בכל העזרה, מקשה באמת בזבחים (דף ס) וכי אצל המזבח אכלוה עיי"ש. ואמר בספרא (שמיני פרק א מ"ו) לפי שאמר אצל המזבח אין לי אלא סמוך למזבח וכו'. וכמ"ש לא תטע לך אשרה כל עץ אצל המזבח אף שאסורו נוהג בכל העזרה (רמב"ם פ"ו מה' עכו"ם ה"ט ופ"א מה' בהב"ח ה"ט), נ"ל שלפי שהנטיעה שהיה נוהג בין העכו"ם היה בסבת המזבח. ולכן אמר בספרא כאן, וכן בפ' נו (פרק ב מ"ד) על ושמו אצל המזבח. סמוך למזבח. וכן תרגם הירושלמי סמוך למדבחא: והנה כפי הפשט משמע שהיה צריך להשליכו למזרח המזבח. אולם חז"ל בקבלתם למדו שישליכהו למזרחו של כבש. שהוא בדרום המזבח, ויגעו כל הפותרים למצוא חדשה. אבל מי כמוהם מבין עומק הלשון ודרכיו. כי עם העיון השקפתי שיש הבדל בין **קדם** ובין **מזרח**. שאם מזרח מציין מזרח השמש, ושם קדם מציין הצד הקודם במקום או במעלה. ובשביל זה נקרא צד מזרח בשם קדם על שהשמש עולה משם והוא הקודם לביאת האור על האופק. ועפ"ז גם צד המזרחי של הבתים והערים נקראו בשם קדם כי בימים ההם היו פתחי הבתים ושערי העיר פתוחים למזרח עפ"י הרוב. וכמ"ש בתוספתא דמגלה (פ"ג) אין פותחין בתי כנסיות אלא למזרח שכן מצינו במשכן שנ' והחונים לפני המשכן קדמה מזרחה (ועי' תו' עירובין דף נה ע"ב ד"ה ולא). וע"כ במקום שצריך לבאר שצד מזרח יוקדם יאמר קדמה מזרחה. כמו בדגלים. והחונים קדמה מזרחה. ובגבולים משם עבר קדמה מזרחה (יהושע יט). ר"ל שצד מזרח הי' קודם בנסיעה או במקום. ולפ"ז בבית שאין פתחו במזרח לא ידק על מזרח שם קדם, וא"כ המזבח שהיה מעלותיו בדרום ששם היה הכבש (כנ"ל ס' סה) לא ידק על מזרח המזבח שם קדם, לכן פירשוהו שהיה במזרח הכבש, שמבואר אצלינו (לקמן ס' קמב) שאם יאמר שם מזבח בכלל, יכלול גם הכבש. והיה בדרום המזבח. ומצד זה היה במזרח ובצד קדם לכניסה. וידק שם קדם בטוב: **ומבואר** במס' תמיד (פ"א מ"ד) שהיה רחוק מן המזבח לצד דרומו עשרים אמה. וכתב המפרש (שם) והתוס' במעילה (דף יא ע"ב ד"ה דישון) משום דכתיב והשליך, ואין השלכה פחות מעשרים אמה. ודבריהם תמוהים. הלא כתיב והשלך את הילד תחת אחד השיחים (בראשית כא), השליכו אותו אל הבור (שם לז). ועוד מדוע לא הצריכו לפ"ז שהשלכת ארז ואזוב ושני תולעת אל תוך שריפת הפרה יהיה מרחק כ"ף אמה. ואם אמת שפעל שלך מורה

מרחוק, כי אם מניחו בידו על הארץ יאמר מניח או משים או שם, ומשליך הוא מרחוק, (ומבואר בפסוק זה גם מושג היאוש מן הדבר או העזיבה. כמו כי נשאתני ותשליכני. ומזה הצד אמר והשלך את הילד). ומבואר פה שישליך אל הצד (שאם די שיפילו מלמעלה למטה במקום שעומד שם היל"ל והסיר את מוראתו אל אצל המזבח, כמו להסיר מעל ראש אפרים על ראש מנשה, או ויניח אצל המזבח כמ"ש בתרומת הדשן, ושמו אצל המזבח). ושיערו כי המשליך אל הצד מגבה י' אמות דבר קל כמו המוראה והנוצה נופל מרחוק קף אמה. גם הסברא נותנת כך כי אחר שאורך המשכן היה רחבו מצפון לדרום חמשים אמה, ממילא לא מגיע לרחב"י שס"ל בספרא (פרק ז פ"א ובזבחים דף נט יומא דף לז) דכולי' מזבח בדרום קאי, ומזבח של משה הפס חמש אמות, לא נשאר עד כותל הדרומי רק עשרים אמה. ממילא עשה מקום הדשן בצד הכותל והיה רחוק עשרים אמה מן המזבח. ולרבי יהודה דאמר בזבחים (דף נח ע"ב) וביומא (דף מז) דהמזבח חציו בצפון וחציו בדרום, הא ס"ל בזבחים (דף נט ע"ב) דמזבח של משה מאמצעיתו היה מודד והיה ארכו ורחבו י' אמות וחציו מחזיק ה' אמות בדרום. ולר' יוסי דס"ל (שם דף נח) דכולי' מזבח בצפון קאי. הא ס"ל (שם דף נט ע"ב) דמזבח של משה היה גובהו עשר אמות, וכן ריה"ג (שם) ורבי אלעזר בזבחים (דף סג) שס"ל דכולי' מזבח בצפון ע"כ ס"ל כי גמיר גז"ש בגובהו הוא דגמיר, דהא ס"ל שהמזבח הי' רק חמש אמות כמו שמוכח בגמ' (שם) וביומא (ד' מז). ולדידהו יש עוד טעם אחר. דאחר שהיה גובה המזבח עשר אמות היה רוחב הכבש ל"ב אמות בהכרח. כמבואר מדברי התוס' זבחים (דף סג ד"ה כל), וא"כ בין במשכן בין בבית עולמים לא היו יכולים להשליך יותר מכ' אמה. שאחר שאנו מפרשים אצל המזבח קדמה למזרח הכבש מבואר שא"א להרחיק הכבש שיהיה קרוי מזבח רק עד עשרים אמה שעד שם היה גובה הכבש לכל הפחות ג' אמות שזה שיעור שקרוי מזבח, (דאף למ"ד שהיה גובהו עשר ס"ל דג' אמות היה מקום המערכה שעליו אמר שלש אמות קומתו, ושיעור זה נקרא מזבח) ואחר עשרים אמה נפחת גובה הכבש בשפועו מג' אמות, כמ"ש בזבחים (ד' סג) אמר רמי ב"ח כל כבשי כבשים וכו' חוץ מכבשו של מזבח שהי' שלש אמות ומחצה ואצבע ושליש אצבע, ולפי החשבון אחר כ"ח אמות נתמעט מג' אמות, ומקום הדשן היה מחזיק אמה, והיה מוכרח שיהיה בסוף אמה העשרים לא יותר. וכל שהי' יכול להרחיק ההשלכה מן המזבח הי' מרחיק. והבן:——ובמד' איכה (בפתיחה זכור את בוראך). ובמד' קהלת (על פסוק זה) א"ר חנינא המוראה דבר קל הוא והי' הכהן זורקו על הכבש שלשים ושתים אמה ול"ע:

הערה מאין לו שהיה שני בתי דשנים. ומנ"ל שגם דישון מזבח הפנימי והמנורה נתונים במזרחו של כבש:

למזרחו של כבש: **פז** אל מקום הדשן. ששם היו נותנים את הדשן. ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר שני בתי דשנים היו שם. אחד במזרחו של כבש ואחד במזרחו של מזבח. זה שבמזרחו של כבש שם היו נותנים מוראת העוף ודשון מזבח הפנימי והמנורה, וזה שבמזרחו של מזבח שם היו שורפים פסולי ק"ק ואימורי קדשים קלים:

פח (ד) ושסע אותו. כשר ולא הפסול. אותו, אותו בשסוע ולא עולת בהמה בשסוע. הלא דין הוא. מה עולת העוף שאינה טעונה נתוח טעונה שסוע עולת בהמה שטעונה נתוח אינו דין שתטעון שסוע. ת"ל

פז אל מקום הדשן. שהיה עוד מקום אחר במזרח המזבח ששם היו שורפים פסולי ק"ק ואימורי קדשים קלים ופרים ושעירים הנשרפין שאירע בהם פסול קודם זריקה, כמ"ש בזבחים (ד' קד ע"ב) וזה נקרא מקום השריפה לא מקום הדשן, (עי' תוס' יבמות דף ק' ד"ה והשירים). והנה כבר אנו יודעים מקומו ממ"ש אצל המזבח קדמה (כמ"ש בס' הקודש), אך הוסיף מקום הדשן ללמדנו ששם יהיה מיוחד גם לשאר דשנים. והנה דישון מזבח החיצון א"צ ללמוד מפה דהא אומר שם ושמו אצל המזבח, ומתאחד עם מ"ש כאן אצל המזבח קדמה, כמ"ש במעילה (דף יב) ובירושלמי דיומא (פ"ב ה"ב), אך בא ללמד שיתן שם דישון מזבח הפנימי והמנורה. כי ממ"ש הדשן בה"א הידיעה מורה שיהיה מיוחד לכל הפחות על ב' ענינים עד שיהיה מקום ידוע מיוחד לדשן, (וז"ש במעילה שם מורה מגלן דשן הדשן). ונראה שלכן אמר מקום הדשן משום דדישון מזבח הפנימי והמנורה היו נבלעים במקומם כמ"ש ביומא (ד' כא) לא כן דישון מזבח החיצון לא היה נבלע לדעת ר"א ביומא (שם) ובזבחים (דף סד ד"ה דישון) והתוס' בתמיד, ולכן אמר מקום הדשן אעפ"י שאין שם דשן כי נבלע ולא נשאר רק מקומו, כמ"ש בפסחים (דף ע"ה) על שפך הדשן אעפ"י שאין שם דשן:

הערה איך דרש שני דרושים ממלת אותו.

פח ושסע אותו. כבר בארנו (באילת השחר כלל קן) שכ"מ שבא מלת **אותו**, בא לדייק ולבאר רק אותו לא זולתו. ואמרו חז"ל שממעט את הפסולה, שאף שהדין הוא שהם עלו' לא ירד א"צ ששוע רק קרבנו שלמה כמו שהיא. והנה יש לטעות ע"י דין ק"ו שגם עולת בהמה טעונה שסוע, דהא חמורה מעוף שצריכה נתוח וכ"ש שתטעון שסוע כעוף, אמנם א"כ היה לו לומר ושסע **אותה** בכינוי נקבה ויסוב על שם עולה, להורות שצריך שסוע מדין עולה. ובשכתב **אותו** בכינוי הזכר שמוסב על העוף. מבואר רק עוף

ת"ל אותו. אותו בשסע ואין עולת בהמה בשסע: **פט** (ה) בכנפיו. להכשיר את העור, הלא דין הוא. מה אם במקום שהכשיר בית הראוי פסל את העור כאן שפסל בית הראוי אינו דין שיפסול את העור, ת"ל בכנפיו להכשיר את העור: **צ** (ו) לא יבדיל יכול הבדיל פסול, ת"ל והקטיר אי והקטיר יכול אעפ"י שמלקו בסכין, ת"ל אותו, מה ראית להכשיר בהבדלה ולפסול במליקה, אחר שריבה הכתוב מיעט, מ"מ אני מכשיר בהבדלה שהיא לאחר הרציה ופוסל במליקה שהיא לפני הרציה: **צא** (ז) עולה, אעפ"י שמצה דם הגוף ולא מצה דם הראש, או יכול אעפ"י שמצה

שען שסוע לא עולה בכלל שהיא כולל עולת בהמה. וז"ש אותו אותו בשסוע וכו':

הערה אם כפי' הרמב"ן שפי' בכנפיו במקום כנפיו מנ"ל להכשיר את העור, ואם כפרש"י בכנפיו שאין צריך למרוט הנוצות הל"ל להכשיר את הנוצות, ואם א"צ קרא לנוצות הו"ל ושסע אותו בעורו:

פט ושסע אותו בכנפיו. רש"י ז"ל פי' שא"צ למרוט כנפי נוצתו, והרמב"ן טען עליו שהנוצה לא נקרא כנף. ועוד שא"כ לא הזכיר באיזה מקום ישסעהו, אם מלפניו אם מגבו. וע"כ פי' ב' בכנפיו שהוא ב' המקום. ור"ל במקום כנפיו ישסעהו דהיינו מגבו, ודבריו נכונים. ומ"מ בהכרח ידעיק מזה ג"כ שא"צ למרוט נוצתו. כי יש הבדל בין שני השמות כנף ואבר. שהפרק העליון שבו מחוברים הנוצות נקרא אבר: והנוצות המחוברות בו שבם יעופף נקרא כנף. כמ"ש יפרוש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו (דברים לב), שצריך הנשר לפרוש הנוצות בהם יקח גוזליו ועל האבר ישאם. ואמר באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה (תהלים צא), שסך ומגין עם האבר, והחסי' ימצאו תחת צל הנוצות. וכן אמר אם אברה חסידה ונוצה (איוב לט). וא"כ אם היה צריך למרוט הנוצות איך אמר בכנפיו, הלא אז לא נשאר רק האבר, והי' לו ושסע אותו באברתו: והנה זה שלא יסיר הנוצות א"צ קרא דלא גרע מאמר שבראשי כבשים ושער שבזקן תיישים שהיה קרב, רק דהוה סבירין שצריך להפשיט העור (דהא בבהמה שהכשיר בו בית הראוי פסל את העור וכ"ש בעוף שפסל בו בית הראוי שהעור פסול) וממילא יוסר הנוצה בהכרח, וז"ש בספרא הובא בשבת (דף קח) בכנפיו להכשיר את העור, רצה לומר שאף שהפירוש כרמב"ן במקום כנפיו מדוע לא אמר ושסע אותו מגבו. וע"כ בא ללמד שישאר בו הנוצות כי א"צ להפשיט עורו:

הערה איך מוכח מן והקטיר דאם הבדיל כשר, ובמס' יאמרו דוי"ן קדרים. וזה דבר שאין לו שחר:

צ ולא יבדיל והקטיר אותו הכהן. כפי חוקי הלשון וגדריו, מלת אותו מיותר. שהל"ל והקטיר הכהן. כמ"ש בעולת הצאן והקריב את הכל והקטיר המזבחה. ובמנחת מרחשת והרים את אזכרתה והקטיר. כי כבר באדנו (כס' פה) שכ"מ שיבואו שני פעלים זה אח"ז באופן שהפעל השני משליט פעולת הפעל הא' ונז' גוף הפעול או הכינוי הבא תחת השם אחר הפעל הראשון יבוא הפעל השני סתם. כמו ויקח משה את הדם ויתן על קרנות המזבח (ויקרא ח'), ולא אמר ויתנהו או ויתן אותו. וכ"מ שבא הכינוי שנית דרשוהו חז"ל וכמ"ש באילת השחר (כלל פה). וגם כבר באדנו (באילת השחר בכלל ק"ן) שכ"מ שבא הכינוי דבוק אל מלת את בא למעט איזה דבר אחר זולתו. וא"כ במ"ש פה והקטיר אותו, יש שני יתורים, א] הכינוי. ב] מלת את שהכינוי דבק בו. ואמרו חז"ל בספרא שאחד בא לרבות אם לא הבדיל שכשר. ר"ל שמה שכתב והקטיר אותו ולא כתב והקטיר סתם. לפי שאם יכתב ושסע ולא יבדיל והקטיר, יהי' כולו מאמר אחד. והאמר שרק אם שסע ולא הבדיל אז יקטיר. אבל אם שסע והבדיל לא יקטיר. כי פעל והקטיר כשבא בלא כינוי אחריו הוא גמר פעולה הראשונה. אבל ע"י שכתוב והקטיר אותו, הוא מאמר בפ"ע בלתי נמשך על המאמר הראשון, שתחלה דבר משסוע בלא הבדלה ואח"כ והקטיר אותו מ"מ אף אם הבדיל. כי פה מדבר על העוף בכלל, לא על התנאי הנז' במשפט שלפניו. וז"ש בספרא יכול אם הבדיל פסול ת"ל והקטיר. ר"ל דהא אמר מאמר חדש והקטיר אותו מ"מ. אולם עדיין הי' די אם היה אומר והקטירו בכינוי, שבזה הי' ג"כ מאמר בפ"ע, ולמה אמר אותו שבא למעט ולא זולתו. אמרו שבא למעט מלקו בסכין, ר"ל רק אותו שהוא עולת העוף הנז' בפרשה, שנעשה כמצותו, לא אם לא נמלק כמצותו, כמו שפי' שיש לפסול במליקה מפני שהוא לפני הרציה. והנה הרמב"ם (פ"ו מה' מעה"ק הכ"ב) כתב ואינו צריך להבדיל ואם הבדיל כשר. וטעמו מבואר בשרשיו למנין המצות, שכתב כי מלת לא תתפרש אזהרה או שלילה, ורק מענין המאמר יודע לנו אם הוא אזהרה או שלילה, וע"כ לא יבדיל אשר בחטאת העוף ה"א אזהרה, כי השלילה תהי' למותר כי מאין נאמר שצריך להבדיל כי לא נוכל ללמדה מעולת העוף שמשונים בדיניהם. אבל ושסע אותו בכנפיו לא יבדיל אין ראוי למנותו מכלל הלאוין כי הוא שלילה ולדברי הכל אם הבדיל כשר, כי בעבור שאמר בעולת בהמה ונתח אותו לנתחיו היה עולה על הדעת שבעולת העוף ג"כ כן לכן אמר שא"צ להבדיל אבל אם הבדיל כשר עי"ש. אך מדברי הספרא לא משמע כדבריו, דהא אמר שכשר מפני שהוא לאחר הרציה, ומשמע שבכ"ז עבר בלאו. וכן בספר יראים כתב דאם הבדיל בשסע לוקה. ועי' באילת השחר כלל רכ"ז:

שמצה דם הראש ולא מצה דם הגוף. ת"ל הוא. עולה לשם עולה, אשה לשם אשים, ריח לשם ריח, נחוח לשם נחת רוח, לה' לשם מי שעשה את העולם, נאמר בעולת בהמה אשה ריח נחוח בעולת העוף אשה ריח נחוח במנחה אשה ריח נחוח. ללמדך שאחד מרבה ואחד ממעיט ובלבד שיכוין את דעתו לשמים:

(פרשה ח) **צב** (א) ונפש לרבות כהן משיח שיביא מנחת נדבה. הלא דין הוא, מה אם היחיד שאינו מביא מנחת חובה בכל יום מביא מנחת נדבה. משיח שהוא מביא מנחת חובה בכל יום אינו דין שיביא מנחת נדבה. לא א"א ביחיד שהוא מביא מנחה על טומאת מקדש וקדשיו תאמר במשיח שאינו מביא מנחה על טומאת מקדש וקדשיו הואיל ואינו מביא מנחה על טומאת מקדש וקדשיו לא יביא מנחת נדבה. ת"ל ונפש, לרבות כהן משיח שיביא מנחת נדבה: **צג** (ב) ה"ה לצבור, הלא דין הוא מה אם היחיד שאינו מביא מנחת חובה בכל

צא עולה היא. כבר בארתי (בסימן סה) שיסנה אחד (א) מדוע בקצת הקרבנות הזכיר בסוף עולה היא מנחה היא חטאת היא. ובקצתם לא הזכיר זאת. (ב) שמ"ש עולה הוא מיותר דהא פתח ואם מן העוף קרבנו לעולה, (ג) שראינו בהרבה מקומות יחסר מלת **הוא**, כמו בבן הבקר אמר עולה אשה, ולמה אמר פה עולה היא. ועפ"ז דרשו חז"ל תמיד בזה שבמ"ש עולה הוא בא לרבות שאף בענין שהיה עולה על הדעת שאינו עולה, שלא נעשה בכל פרטיו, בכ"ז הוא עולה. ובמה שהוסיף מלת **הוא**. שמרמז רק הוא, כנז' למעלה. בא גם למעט שבכ"ז צריך שלא ישנה את ענינו. וקבלו פה שהריבוי הוא אף שלא מצה דם הראש. דה"א שבזה פסול דהא אמר ונמצה דמו שהוא כל הדם ובעולת העוף חלק הראש מן הגוף וכ' בכ"א הקטרה לעצמו ה"א דה"ה אם לא מצה דם הראש פסול, ולכן אמר שבכ"ז הוא עולה כיתר עולות, שדי אם קבל וזרק והזה דם הגוף, ובכ"ז אמר רק **הוא**. אם נעשה כמצותו שמצה דם הגוף. ואמר ע"ז בזבחים (דף סו) מאי תלמודא אמר רבינא מסתברא דרוב דמים בגוף שכיח. **ובאר** עוד מ"ש עולה אשה בא להורות שיהי' לשם **עולה ואשים וריח**. וכמו שבארנו זה למעלה (ס' נח), והנה כפל זאת בעולת בקר וצאן ובעולת העוף וכן במנחה, הגם שאין זה מעכב בדיעבד וכמ"ש התוס' בריש זבחים, וגם דהא לאחר הקטרת אימורים, כתיב ואין ללמוד מזה עכובא, כמ"ש בזבחים (דף יו"ד), ובפרט שבמנחה של"כ, ואמרו חז"ל בספרא הובא בשבועות (דף טו) ומנחות (דף קי), שבא ללמד ששוה בעיני ה' מנחה נדבה של העני ועולת העוף עם עולת הבקר והצאן, כי אין הדבר תלוי בעצם הקרבן וכמותו רק בכוונה ובמחשבת הלב לשמה:

הערה איך יוכיח מן ויו של ונפש כהן משיח. ולמה דריש ויו זו יותר מכל ויו שבאו בכל פרשה:

צב ונפש. דרך הכתובים שבכל פרשיות בהם ענין אחד לא כפול שם הנושא, דהא לא אמר ונפש כי תביא עולת העוף, או ונפש כי תביא שלמים, וכדומה, כי סמך על הנושא שהזכיר בראש הענין אדם **כי יקריב**. רק בפרשה וענין חדש שהתחיל וידבר ה' אל משה לאמר, יזכיר את הנושא. **כנפש כי** תחטא. אדם כי יהי' בעור בשרו. וא"כ ממה שהתחיל פרשה נוכחה במלת ונפש מירה שהוא ענין חדש. כי הפרשה מדברת בקרבן בהמה, כמ"ש כי יקריב מן הבהמה, וכוללת עולה ושלמים, ופרשת מנחה היא כמאמר מוסגר, שלכן מתחלת במלת **כי** לא במלת **אם**, כמו שבארתי זה היטב (למעלה ס' יב). אך שלפ"ז היל"ל נפש בלא וי"ו. שכבר בארתי (בס' נט) שכ"מ שהפרשה מתחלת בוי"ו החיבור יש לה קישור לפרשה הקודמת לה, כמ"ש וי"ו מוסיף על ענין ראשון. ואמרו רבותינו שבא הוי"ו לחבר הנושאים של שני הפרשיות. אדם (כי יקריב) ונפש (כי תקריב). להורות שהנושא עצמו שמביא עולה הוא מביא ג"כ מנחה, ובא לרבות כהן משיח. (דאף שהמשיח יש לו מעלה לענין מנחה שמביא מנחת חביתין בכל יום, יש לו חסרון שאינו מביא מנחה על טומאת מקדש וקדשיו, וה"א שכן לא יביא גם מנחת נדבה ת"ל ונפש). ועיין בהילת הפחר כלל סקפ"ה—**והנה** בהוריות (דף ח' ודף ט) שלש מחלוקות בדבר, דלריה"ג נבור ונשיא ומשיח אין חייבים בקרבן עולה ויורד כלל, ולר"ע נשיא חייב בכולן חוץ משמיעת הקול, ומשיח וצבור פטורין מכולן מקרבן עולה ויורד. ולר"ש הנשיא והמשיח חייבים. רק המשיח אין חייב על טומאת מו"ק. ולכאורה ממ"ש פה שאינו חייב על טומאת מו"ק ולא אמר שפטור לגמרי מקרבן עולה ויורד, משמע דאתיא כר"ש. אך י"ל דהא במ"ש (במשנה ב') תאמר בצבור שאינו מביא על טומאת מו"ק הוא לאו דוקא רק ר"ל שאינם מביאים קרבן עולה ויורד כלל, ולפ"ז מוכרח דאתיא כר"ע, דאל"כ איך אומר משיח יוכיח שאינו מביא מנחה על טומאת מו"ק הלא י"ל מה לצבור שכן אינו מביא קרבן עולה ויורד כלל משא"כ משיח שמביא על שמיעת הקול וביטוי שפתים, וע"כ דאתיא כר"ע. וטעמי' דר"ע דכתיב זה קרבן אהרן ובניו, זה בא חובה לו ואין אחרת באה חובה לו:

צג ונפש כי תקריב. כבר בארנו (בס' הקודם) שפרשה זו מקושרת עם הפרשה שלפניה בע"ז סוד סימן הוי"ו שבא לחבר המאמרים בכ"מ. ולפ"ז לא היה לו להתחיל במלת **נפש** רק היל"ל **וכי הקריב**

בכל יום מביא מנחת נדבה צבור שהוא מביא מנחת חובה בכל יום אינו דין שיביא מנחת נדבה. לא א"א ביחיד שהוא מביא מנחה על טומאת מקדש וקדשיו, תאמר בצבור שאין מביא מנחה על טומאת מו"ק, משיח יוכיח שאין מביא מנחה על טומאת מו"ק ומביא מנחת נדבה אף אתה אל תתמה על הצבור שאעפ"י שאין מביא מנחה על טומאת מו"ק יביא מנחת נדבה, ת"ל נפש, היחיד מביא מנחת נדבה ואין הצבור מביא מנחת נדבה: (ג) נפש תקריב יכול גזרה, ת"ל כי תקריב אינה אלא רשות: **צד** קרבן מנחה, מלמד שהיחיד מתנדב לבונה, והלא דין הוא, נאמר הבא בהמה והבא מנחה חובה לה, הבא מנחה והבא לבונה חובה לה. מה מנחה שהיא באה חובה עם הבהמה באה נדבה בפ"ע אף לבונה שהיא באה חובה עם המנחה תבא נדבה בפ"ע: (ד) מה למנחת באה נדבה בפ"ע שכן היא באה חובה בפ"ע, תבא לבונה נדבה בפ"ע שכן אינה באה חובה בפ"ע, הואיל ואינה באה חובה בפ"ע לא תבא נדבה בפ"ע, ת"ל קרבן מלמד שהיחיד מתנדב לבונה, וכמה, לא יפחות מקומץ: (ה) ומנין שהיחיד מתנדב יין, נאמר הבא בהמה והבא מנחה חובה לה. הבא בהמה והבא יין חובה לה, מה מנחה שהיא באה חובה עם הבהמה באה נדבה בפ"ע אף יין שהוא בא חובה עם הבהמה יבא נדבה בפ"ע: (ו) מה למנחה באה נדבה בפ"ע שכן באה חובה בפ"ע יבא יין נדבה בפ"ע שכן אינו בא חובה בפ"ע הואיל ואינו בא חובה בפ"ע לא יבא נדבה בפ"ע ת"ל קרבן מלמד שהיחיד מתנדב יין, מכמה לא יפחות משלשת לוגין: (ז) ומנין שהיחיד מתנדב שמן. הוא הדין והיא התשובה. ת"ל קרבן דברי ר"ט, אמר ר' טרפון מה מצינו ביין שהוא בא חובה ובא נדבה אף השמן שהוא בא חובה יבא נדבה. א"ל ר' עקיבא לא א"א ביין שכן הוא קרב חובתו בפ"ע תאמר בשמן שאין קרב חובתו בפ"ע. ומנין שהיחיד מתנדב עצים ת"ל קרבן מלמד שהיחיד מתנדב עצים, וכמה, לא יפחות משני גזירין: (ח) ר' יוסי אומר קורא אני קרבן יכול יהיה היחיד מתנדב קטורת קורא אני עליו מוצא שפתיך תשמור ועשית, מה אני מקיים לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה. יתנדב ויביא על מזבח החצון ת"ל את שמן המשחה ואת קטורת הסמים לקדש הא אין (שמן המשחה) וקטורת סמים קרבים אלא בפנים

(שמלה וכי כבר יציין שהוא שגיא חדש כמ"ש (בס' יג). ואמרו חז"ל שבא למעט את הצבור. שכן בכ"מ שפרש שם האישי מדבר באישים מיוחדים לא בכלל האומה. כמ"ש איש נדחה לפ"ש ולא צבור (פסחים דף ס:). איש כל הישר בעיניו ולא צבור (זבחים דף קיז) וכל"מ. וכן אמר בספרא (בהשמטה מקומות לייכתים בפ' נו ס' קלב) ונכרתה הנפש. ונכרת האיש: ולא צבור. ובארו שצריך המיעוט הזה, כי בלא"ה הייתי אומר דהצבור מביאין מנחת נדבה דהא יפה כחם לענין מנחה שמביאים בכל יום מנחה נסכים עם התמיד. ואף שגרע כחם לענין שאין מביאין מנחה על טומאת מו"ק, (כי אין מביאין קרבן עולה ויורד כמ"ש בהוריות דף ח ע"ב), זה אין מגרע לענין מנחת נדבה, דהא גם המשיח אף שאין מביא מנחה על טומאת מו"ק (כנ"ל בס' הקודם) בכ"ז מביא מנחת נדבה וכ"ש צבור, לכן כתב נפש למעט) ומ"ש (במשנה ג') נפש תקריב יכול גזרה כבר בארנו למעלה (ס' יב):

צד קרבן **מנחה** לא מצאנו שיסמך שם קרבן אל שם אחד מן הקרבנות, שיאמר קרבן שלמים. קרבן עולה. וגם שם מנחה בא תמיד לבדו. ומדוע אמר פה קרבן מנחה, ובזה יש דרוש תמיד (כמ"ש באילת השחר כלל נה) וכבר בארתי (למעלה ס' יג) כי כ"מ שבא שם הפעולה נוסף על הפעל יש בו דרוש. כי השם מורה על דבר שנמצא במציאות וכבר שמו עליו, והפעל מורה על דבר המתהוה עתה ועדן לא יצא אל המציאות, ולפ"ז בעת הפעולה א"א שיקרא בשם. וכמ"ש בברכות (דף יח) יומת המת חי הוא, אלא המת מעיקרא. ולכן דריש בספרא מ"ש אדם כי יקריב קרבן שיקדיש הקדשו להקרבתו, שבהכרח שהי' קרבן קודם הפעל כמש"ש בארוך. וכן פה שאמר כי תקריב קרבן מנחה, בא להודיע הטעם שיכול להתנדב מנחה, יען שהיא קרבן במקום אחר, כי היא באה תמיד עם הבהמה לנסכים לעולה ולשלמים, ולכן קרבה גם בפ"ע. אמנם מה רצה להורות בזה, מפרש שבא ללמד שה"ה כל דבר הבא טפל אל המזבח יכול הוא להביאו נדבה בפ"ע. ונלמד מזה שה"ה לבונה ויין ועצים שבאים טפלים אל המזבח יכול להביא' נדבה ובאר (במשנה ד' ה' ו') שלולא הריבוי א"א ללמד מן הסברה במה מצינו ממנחה, שי"ל דשאני מנחה שכבר מצינו שבאה חובה בפ"ע כגון מנחת חוטא ומנחת קנאות ומנחת חביתין. ואמר דלבונה לא יפחות מקומץ כמ"ש בספרא (פרק יוד משנה ט) דשיעור לבונה שעם המנחה קומץ. ויין יהי' ג' לוגין כפחות שבנסכים. ומשניות אלה הובאו בש"ס מנחות (דף קד קו קז). ובשמן חולק ר"ט ור"ע שדעת ר"ט שהשמן מובא בנדבה כמו יין. ודעת ר"ע שהשמן אינו מובא מפני שבא בלול עם המנחה ולא בא בפ"ע, ופלוגתתן מוזכר בזבחים (דף צא) ומנחות (דף קד). ומה שהק' התוס' שם ל"ל מ"מ הלא

(פרק יד) **צה** (א) מנחה, ליתן את האמור כאן בכל המנחות ואת האמור בכל המנחות כאן: **צו** סולת, מה סולת האמורה להלן מן החטין אף כאן מן החטין. סלת קרבנו, סלת יהיה, שלא יתנדב ויביא אלא מן החטין, הלא דין הוא צבור מביא מנחה מן החטין חובה ויחיד מביא מנחה מן החטין נדבה, מה צבור שהוא מביא מנחה מן החטין חובה מביא מנחה מן השעורים חובה אף יחיד שהוא מביא מנחה מן החטין נדבה יביא מנחה מן השעורים. ת"ל סולת קרבנו, סולת יהיה, שלא יתנדב ויביא אלא מן החטין. (ב) הא אם אמר הרי עלי מנחה מן השעורים יביא מן החטין. קמח יביא סולת. בלא שמן ולבונה יביא עמה שמן ולבונה, חצי עשרון יביא עשרון שלם. עשרון ומחצה יביא שנים, ר' שמעון פוטר שלא התנדב כדרך המתנדבים:

קרבנו

נלמד מקרא דכתיב קרבן. לק"מ דנקרא אין מפורש רק שכל דבר הדומה למנחה שבא עם הזבח מובא גם בפ"ע, ובשמן לא ידענו אם דומה למנחה דהא בא מעורב, וס"ל לר"ש שיש לו דימוי ליין שלמד אותו ממנחה, ור"ע חולק שאין לו דימוי אליו. — ומ"ש ומין שהיחיד מתנדב עליה, הו' במנחות (דף כ ודף קז), ושם אמר דכן הוא אומר והעורלות הפלגו על קרבן העצים. ומ"ש דלא יפחות משני גזירין. מפני שכן מביאין למערכה של בין הערבים. וביאור' השקלים (פ"ו ה"ז) מפ' שדוקא אם אמר עצים אבל אם אמר עץ, מביא גזיר אחד. ומ"ש (במשנה ח') ר' יוסי אומר וכו', מובא במנחות (דף כ'), ושם גרים יכול יהי' יחיד מתנדב קטורת וקורא אני מוצא שפתיך תשמור ת"ל לא תעלו עליו קטורת זרה. יכול לא יהי' יחיד מביא שאין מביא חובתו כיוצא בו. אבל צבור יהי' מביא שמביא חובה כיוצא בה. ת"ל לא תעלו. יכול לא יעלו על מזבח הפנימי אבל יעלו על מזבח החיצון, ת"ל את שמן המשחה ואת קטרת הסמים לקדש ככל אשר צויתיך יעשו אין לך אלא מה שאמור בענין. ופי' שממ"ש לא תעלו בלשון רבים שכח שאף הצבור לא יעלו. ויש ליישב גם גירסא דפה שמשמ"ע אפי' יחיד על מזבח החיצון ועיין בתוס' שם ד"ה ת"ל ואין להאריך [ומ"ש אין שמן המשחה קרבין מחקו הראב"ד דאין הקרבה בשמן]:

צה קרבן מנחה סולת, מה שלא אמר קרבן מנחה סולת או אם סולת קרבנו כמ"ש בכל המנחות. מנחת מחבת, מנחת מרחשת. כתב רש"י ז"ל שבא לאמר שהנודר מנחה סתם יביא מנחת סולת. והא כר' יהודה במנחות (רפי"ג), אבל הרמב"ם (פי"ז מה' מעה"ק ה"ה) פסק כת"ק דהאומר הרי עלי מנחה יביא אחת מחמשת מיני מנחות שירצה. והנה מה שלא אמר אם סולת קרבנו י"ל דבא להשמיענו שלא תדמה ליתר מנחות שנאפות קודם יציקה ולא היתה עוד סולת רק פתיתין, אבל מנחה זו נקראת מנחת סולת שלא נאפית קודם, (לא מבעי' למה שמבואר מדברי הרמב"ם (פי"ג מה' מעה"ק הט"ו) שמנחת סולת היתה מתחלקת לכהנים קודם אפיה וכ"כ הסמ"ג (מ"ע ס' קפד) וכן מבואר מדברי הרמב"ם (שם פי"ג ה"י) שלא היתה נאפית עשרה חלות, ועי' במ"ל שם. וכ"כ מדברי רש"י בפסוק ד' כל המנחות האפויות לפני קמיצתן באות עשר חלות. שבא למעט מנחת הסולת כמ"ש הרא"ם. אלא אף לדעת הרא"ם והלח"מ שגם מנחת סולת היתה נאפת עשרה חלות עכ"פ היה זאת אחר הקמיצה). ועז"א סולת יהי' ר"ל שלא תאפה, וכעודה סולת ויצק עלי' שמן וכו' וקמץ. אמנם בכל זה היה לו לומר כי תקריב מנחת סולת סולת יהיה קרבנו. פירשו חז"ל בספרא. מנחה ליתן את האמור כאן בכל המנחות וכו', ר"ל מה שקראה בשם מנחה סתם, בא להורות שכל הדינים שנאמרו בה לא נאמרו בה מצד שהיא מנחת סולת רק מצד שהיא מנחה סתם. כי דינים אלה נוהגים בכל המנחות. והם דיני הקמיצה והלבונה. (כי היציקה והבלילה נלמד מן מחבת כמו שיבואר בס' קכו). וכן שמצד זה נוהג בה כל הנוהג בשאר מנחות בכללן, כי לכן נקראה בשם הכולל מנחה, לא בשם המיוחד מנחת סולת:

צו סלת יהיה קרבנו: הסולת היא של חטין. כמו שמפורש במלואים (שמות כט) סולת חטין תעשה אותם. וז"ש בספרא (פה ובפרשה יו"ד מ"ד, ומכלתא דחובה פי"ט מ"ה, וצו פרשה ג' מ"ה, ובספרי נשא) מה סולת האמורה להלן וכו'. והדבר מבואר בקבלה (מלכים ב ז א, מז יח) סאה סולת וסאתים שעורים. והנה היה לו לומר סולת יביא קרבנו כמ"ש בכ"מ ולמה הסב לשון יהיה שמורה על קיום הדבר, וכמ"ש תמיד דמלת יהי' מורה עכובא, (וכמ"ש באילת השחר כלל ת"ר), פי' חז"ל שבא ללמד שלא יתנדב ויביא אלא מן החטין, ובאר דיש מקום לטעות שכמו שהצבור שמביא מנחת חובה מן החטים שהיא מנחת תמיד בכל יום מביא גם מנחת חובה מן השעורים שהיא מנחת העומר, כן היחיד שמביא נדבה מן החטים יביא גם נדבה מן השעורים קמ"ל. ואמר (במשנה ב') שאם התנדב מנחה מן השעורים, (וה"ה ביתר דברים כגון שאמר הרי עלי מנחה מן הקמח. או שלא בשמן ולבונה או חצי עשרון), דעת הת"ק (שהוא ר' יהודה סתמא דספרא, ובתוספתא דמנחות פי"ב הייה בה בהדיא דברי ר' יהודה) שיביא מנחה כדינו, וכדמפרש לה במנחות (דף קג) באומר אלו הייתי יודע שאין נודרים מן השעורים הייתי נודר מן החטים וכיון דלמנחה מעליא מכוון מיד כשאמר הרי עלי מנחה אחייב לי' במנחה מן

החטין

צז (ג) קרבנו, היחיד מביא מנחה נדבה [ואין השותפים מביאין מנחה נדבה. הלא דין הוא, עולת בהמה באה בנדר ונדבה ומנחה באה בנו"נ, מה עולת בהמה שהיא באה בנו"נ הרי היא באה נדבת שנים אף מנחה שהיא באה בנו"נ תבא נדבת שנים: (ד) לא א"א בעולת בהמה שהיא באה נדבת צבור תאמר במנחה שאינה באה נדבת צבור, עולת העוף תוכיח שאין באה נדבת צבור ובאה נדבת שנים: (ה) אף אתה אל תתמה על המנחה שאעפ"י שאינה באה נדבת צבור תבא נדבת שנים, ת"ל קרבנו. היחיד מביא מנחה נדבה ואין השותפים מביאין מנחה נדבה: (ו) כשם שאין שנים מתנדבים מנחה נדבה, כך אין מביאין לא יין ולא לבונה ולא עצים, אבל מתנדבים עולה או שלמים ובעוף אפי' פרידה אחת:

צח (ז) ויצק עליה שמן על כולה, ונתן עליה לבונה על מקצתה, מה ראית לומר כן ויצק עליה שמן על כולה ונתן עליה לבונה על מקצתה. שאין ריבוי אחר ריבוי בתורה אלא למעט: (ח) ד"א ויצק עליה שמן על כולה מפני שהוא נבלל עמה ונקמץ עמה, ונתן עליה לבונה על מקצתה שאינה לא נבללת עמה ולא נקמצת עמה:

ויצק

האחין ומה שאמר מן השעורים הי' בטעות, וס"ל דתפוס לשון ראשון. (וכגון דאמר הרי עלי מנחה מן השעורים, לא באמר מנחת שעורים דאז לא חשש הנדר כלל. וכן במ"ש עשרון ומחצה מיירי דאמר הרי עלי מנחה חצי עשרון ועשרון, שכיון שאמר מנחה אחייב בעשרון כן פי' בגמ' שם (ועי' ברמב"ם פי"ז מה' מעה"ק ה"ט וברחב"ד שם). ובפרש דר' יהודה לשיטתו דס"ל בזבחים (דף למ"ד) דתפוס לשון ראשון) ור"ש דפוטר ס"ל כר' יוסי דאמר בתמורה (דף כה ע"ב) דאף בגמר דבריו אדם נתפס, ואח"כ לא התנדב כדרך המתנדבים דהא היה בשעורים ובקמח ובחצי עשרון. והנה לקמן (פרק י"ג מ"ט) למד ר' יהודה שיחיד לא יתנדב מנחה מן השעורים ממ"ש אשר יעשה מאלה. וצ"ל דצריך הכי קרא לשיטתו ללמד דאף אם התנדב שעורים יביא חטים. ור"ש לשיטתו דס"ל (שם מ"ו) דמ"ש אשר יעשה מאלה צריך לדרשה אחריתי עיי"ש:

צז סולת יהיה קרבנו, מלת קרבנו מיותר שהיל"ל סולת יהיה או סולת יקריב בסתם, וכבר בארנו פרש זה היטב (למעלה סי' סא) שכ"מ דכתיב קרבנו יש בו דרוש עיי"ש. ודרשו חז"ל שבא למעט שותפים, (ואף שבמנחות (דף קד ב') למד זאת מן נפש, העקר כמ"ש התוס' בזבחים (דף ה' ע"ב ד"ה נפש) שסמך על מלת קרבנו) ובארו שלולא המיעוט הייתי מדמהו לעולת בהמה שבאה נדבת שנים, וא"צ דשאני עולת בהמה שבאה גם נדבת צבור, דעולת העוף יוכיח שאף שאין באה נדבת צבור באה נדבת שנים. וי"ל דהוה מצי למימר שלמים יוכיחו, רק הדא מתרתי נקיט. ומ"ש כשם שאין מתנדבים יין וכו'. נראה שזה רק לספרא דגמר הכל ממנחה (כנ"ל פרשה ח משנה ג ח'), אבל להש"ס דגמר מאזרח כמ"ש בזבחים (דף ע"ב ודף קד) ולפ"ז יש ללמוד לבונה ועצים כמ"ש מן יין, י"ל דהשותפין מביאין כל הני, וכ"מ לדברי רבי שלמד (בספרא פרק ח' מ"ב ובמנחות דף קד) מן כל נדריה' וכל נדבותם אשר יקריבו הכל באי' בשותפות, ושם בספרא (אמור פרשה ז מ"ב) למד מזה יין ועצים ולבונה, וא"כ באים בשותפות. ובזה תבין מה שהרמב"ם לא הביא דבר זה בהלכותיו:

הערה: נאיתה אוסן יפרש מלת עליה הא' על כולה, ומלת עליה הב' על מקצתה. ומה הוא כדי"ם שאמר:

צח ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה. יש הבדל בין לשון יציקה ובין לשון נתינה כשבא אחריהם מלת על, שיציקה שאחריו על מורה שיוצק בשפע על דבר הניצק. כמו אשר יצק מים על ידי אליהו, כי אצק מים על צמא. ולכן אמרו (כריתות ה' הוריות יא) שמושחים את המלכים כמין נזר ואת הכ"ג כמין כ' יונית, שלשון יציקה מורה שיוצק סביב ראשו. לא כן לשון נתינה שיתפרש גם אם נותנו על חלק מן הדבר. כמו ונתת על המערכת לבונה זכה, ונתן אהרן על שני השעירים גורלות. לכן אמרו שיצק עליה שמן הוא על כולה, ונתן עליה לבונה על מקצתה, שגם אם נותן על מקצתה, יצדק לשון נתינה. אולם הלא יצדק לשון נתינה על גם אם נותנו על כולה, כמו ויתן את המצנפת על ראשו, ודומיהם רבים. רק שאם היה הכתוב מקפיד שיתן דוקא על כולה היה לו לכתוב ונתן לבונה, שבזה היה מלת עליה נמשך לשני הפעלים, כמו שהוא למרבה במליצת הכתובים, ובזה הי' הנתינה דוגמת היציקה על פני כולה. וע"י שכתב מלת עליה גבי נתינה בפ"ע מבואר שהוא נבדל מן עליה שגבי יציקה כי די אף על מקצתה. וז"ש שאין ריבוי אחר ריבוי בתורה אלא למעט, כי מבואר אצלנו בכלל הזה דאין ריבוי אחר ריבוי וכו', שהוא מיוסד בחכמת ההגיון שכל דבר השנה בא להגביל את השם או המלה הראשונה ולתת בה גדר מיוחד, וכמ"ש באילת השחר (כלל רלז), ופה שנה מלת עליה, ולא סמכו אל המלה שבמשפט הקודם. כי עליה שגבי יציקה הוא על כולה. ועליה שגבי נתינה די על מקצתה. ועוד באר (במשנה ח') שיש לזה טעם גם עפ"י הסברה, שיוצק שמן על כולה מפני שנבלל עמה ולכן צריך שיתערב בכולה, לא כן הלבונה שעומד בפ"ע די אם מניחה עליה מן הצד:

הערה: (א) נמס אין פסוק ויצק עליה שמן שאינו מדרש פה. (ב) מ"ש משנה קמייתא ומשנה לשים. וכוא אדרת פס' במנחות

ב וֶהֱבִיאָהּ אֶל־בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים וְקָמַץ מִשָּׁם מְלֹא קֻמְצוֹ מִסָּלְתָּהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל כָּל־לְבֹנָתָהּ וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־

אזכרתה

רש"י

מקלתה מניח קומץ לבונה עליה לצד אחד ומה ראית לומר כן שאין רבוי אחר רבוי בתורה אלא ל למעט. ד"א שמן על כולה מפני שהוא נבלל עמה ונקמץ עמה כמו שנאמר מסלתה ומשמנה ם ולבונה על מקצתה שאינה נבללת עמה ולא נקמצת עמה שנאמר על כל לבונתה שלאחר שקמץ מלקט את הלבונה כולה מעליה ומקטירה (סוטה י"ז): ויצק ונתן והביאה. מלמד שיציקה ובלילה ב כשרים בזר (ת"כ מנחות י"ח): (ב) הכהנים וקמץ. מקמילה ואילך מצות כהונה (מנחות פ' ת"כ): וקמץ משם. ממקום שרגלי הזר עומדות ללמדך שהקמילה כשרה בכל מקום בעזרה אף בי"א אמה של מקום דריסת רגלי ישראל (מדות ס'): מלא קמצו. יכול מבורץ מבלבן [הוא פי' של מבורץ] ם ויוצא לכל צד ת"ל במקום אחר והרים ממנו בקמצו (ויקרא ו) לא יהא כשר אלא מה שבתוך הקומץ אי בקמצו יכול חסר ת"ל מלא הא כיצד חופה ג' אצבעותיו על פס ידו (מנחות י"א) ע וזהו קומץ במשמע ל' העברית: על כל לבונתה. לבד כל הלבונה יהא הקומץ מלא: לבנתה והקטיר. אף הלבונה פ בהקטרה (ת"כ): מלא קמצו מסלתה ומשמנה. הא אם קמץ

שפתי חכמים

ואף דהלכתא כחכמים שאמרו מאיזה שירצה יקריב מפני שזה קרוב לשבועו ודרך הרב לפרש אף שכנגד ההלכה: ל פי' כי כל עליה שבמקרא רבוי הוא ולפיכך דרשו מרבוי עליה קמא שיתן השמן על הסולת כלה ויבללנה עמה ומרבוי דעליה בתר' דה"ל רבוי אחר רבוי ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט דרשו בו שמניח הלבונה על מקצתה ואינה טעונה על כלה שאין צריך לבללה אלא מניח על הסלת במקום אחד ובשעת הקטרת הקומץ מלקט הלבונה משם ומקטירה עמה: ם כלומר דכתיב וקמץ משם מלא קמצו מסלתה ומשמנה ש"מ שהוא נבלל עם הסלת לאפוקי גבי לבונה כתיב על כל לבונתה ש"מ שאינה נקמץ עמה שא"א לקמוץ את כל הלבונה אלא לאחר שקמץ וכו': ב ר"ל יציקה מוכח מדכתיב ויצק עליה שמן והביאה אל בני אהרן א"כ ש"מ קודם שהביאה לכהן מותר ליתן עליה שמן א"כ משמע אפילו זר: ובלילה מוכח מדכתיב מנחה בלולה בשמן וגו' והדר כתיב ויצקת עליה אם כן ש"מ שהיציקה אחר בלילה ויציקה כשרה בזר כדפי' וכל שכן בלילה שהיא קודם יציקה שהיא כשרה בזר: ם פירש מבלבן וכו' הוא פי' של מבורץ שרש"י מפרש מהו מבורץ: ע פי' ובשתי אצבעות הנשארות שהן האגודל והזרת היה משוה בהיה שוחק באצבע קטנה מלמטה והאגודל מלמעלה שלא יהא הקומץ מבורץ: פ דס"ד דהקטרה אינה אלא לקומץ בלבד

התורה והמצוה

במנחות דף קו. ממ"ש והרים מסולת המנחה ומשמנה ואת כל הלבונה. לא יצדק לר"י ור"ש שלמדו מפסוק זה דדי לבסוף בשני קרצין, וא"כ נסתר הוא שמדבר בנשאר קורץ אחד או שני קרצין. (ג) לקמן (פרשה ט מי"ב) למד ר"ש דלבונה קומץ ממלא אזכרתה. (ד) הפלוגתא של ר"מ ור"י ור"ש במנחות דף יא אם קומץ בסוף הם קורץ או שני קרצין, ממ"ש ואת כל הלבונה, צריך להבין במה פליגי, ואיך הכריח כל אחד את דעתו מהכתוב:

צט ונתן עליה לבונה. מלשון ונתן משמע דצריך שיעור, כמו שאמר במנחות (דף נט ע"ב) נתן משהו שמן פסול, מ"ט שימה כתיב ושימה כל דהו משמע, כזית לבונה פסול מ"ט לא יתן עליה לבונה. עד דאיכא כזית, ולפ"ז ממה שלא אמר וישם עליה לבונה משמע שיש בו שיעור. ואיני יודע כמה, ואמר בספרא הרי אני דן שטונה קמילה וכו'. ודבר זה מבואר יותר במנחות (דף ק"ו ע"ב), לבונה לא יפחות מקומץ, מנלן, דכתיב והרים ממנו בקומצו מסולת המנחה ואת כל הלבונה, מקיש לבונה להרמה דמנחה מה הרמה דמנחה קומץ אף לבונה נמי קומץ, אולם נראה שמטעם זה אתיא אליבא דר"מ דסתם משנה כוותי' דחסר לבונתה פסולה. (והוא בא לפרש המשנה), ולא לר"י ור"ש. דבמנחות (דף יא) אמר דר"מ סבר קומץ בתחלה וקומץ בסוף. ור' יהודה סבר קומץ בתחלה וב' קרצין בסוף. ור"ש סבר קומץ בתחלה וקורץ אחד בסוף. ושלשתם מקרא אחד דרשו. ואת כל הלבונה אשר על המנחה, ר"מ סבר עד דאיתא ללבונה דאקבעה בהדי מנחה מעיקרא. ור"י סבר כל ואפי' חד קורץ, את לרבות קורץ אחד, ור"ש את לא דריש. (פי' דמ"ש ואת כל הלבונה, ע"כ אינו מוסב אל פעל והרים, שירי' בקומצו את הלבונה, דהא הלבונה אינה נקמצת עם הקומץ, דאם עלה בידו קורט של לבונה פסול. רק מוסב אל פעל והקטיר. ופי' ואת הלבונה יקטיר. ויש יסוד מוסד במלת כל, שלפעמים הוא מחייב כללי ולפעמים הוא שולל כללי, והיינו שאם בא במשפט מחייב יחייב את הכל, ואם בא במשפט שולל הוא שולל את הכל. אמנם גם במשפט מחייב אם נלוה אליו איזה מיעוט אז גם מלת כל בא על החלקיות, ובזה פליגי ר"מ עם ר"י ור"ש. שלדעת ר"מ מ"ש אשר על המנחה לא בא למעט רק לרבות, שר"ל הלבונה כולה דאקבעה בהדי מנחה מעיקרא שהוא קומץ, ולכן לדידי' גם מלת כל הוא מחייב כללי, ופי' כל הלבונה שהיה על המנחה בלי חסרון. ור"י ור"ש סברי שמ"ש אשר על המנחה בא למעט, שדי בלבונה שנמצאת כעת על המנחה (דהל"כ הוא מיותר). ולפ"ז גם מלת כל בא על המועטה, שאף כל שהוא, כי כן דינו שבמשפט ממעט מורה הקלתים בכ"מ. לזה ס"ל שהגם שבשעת קמילה צריך שיהי' לבונה קומץ, בעת הקטרה יקטיר כל הלבונה הנמצאת על המנחה בעת ההוא אף כ"ש. רק ר' יהודה דייק עוד מ"ש ואת, שמלבד את מורה ג"כ שמוסב בגד אחד אל פעל

והרים

מִנְחָא וְיִתֵּן עֲלַהּ לְבֻנְתָּא: י וְיַיְתִנַּהּ לְוָת בְּנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא וְיִקְמוֹץ מִתַּמָּן מְלֵי קֻמְצֵהּ מִסֻּלְתַּהּ וּמִמִּשְׁחַהּ עַל כָּל לְבֻנְתַּהּ וְיַסֵּק כָּהֲנָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ לְמַדְבְּחָא

ספרא

צט (ט) ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה. ואיני יודע כמה, הרי אני דן, טעונה קמיצה וטעונה לבונה, מה קמיצה מלא הקומץ אף לבונה מלא הקומץ. ר' יהודה אומר אם מיעט לבונתה כשרה:

ק (יוד) ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה והביאה, מלמד שיציקה ובלולה כשרים בכל אדם:

(פרשה ט) קא (א) והביא והביאה שלא יביאנה חציה, הא אם אמר הרי עלי מנחה של שני עשרונים לא יביאנה

התורה והמצוה

והרים. שירים את הלבונה והקטיר. שאל"כ הי"ל וכל הלבונה והקטיר. וזה נכון עפמ"ש בספרא (סוף פרק יג) והרים יכול בכלי ת"ל נאמן בקומצו מה הרמה האמורה להלן בקומצו אף כאן בקומצו, ופרשתי שם. שר"ל שאף הלבונה ילקט ביד לא בכלי עי"ש, וכנגד זה אמר והרים בקומצו מסלת וכו' ואת הלבונה. שירים את הלבונה ביד לא בכלי. (ור"י סתמא דספרא לשטתו). ועוד מבואר שצריך שישאר שני קרטין. דעל קורט אחד לא שייך והרים שמשמע שילקט הלבונה הנמצאת מפוזרת על המנחה. וז"ש לר"י כל ואפי' קורט אחד, את לרבות עוד קורט. ר"ל שאם הי' אומר וכל הלבונה והקטיר שהיה מוסב רק על פעל והקטיר הי' משמע חד קורט כי מלת כל פה מורה הקצתיות כנ"ל, אבל במ"ש ואת כל הלבונה שמוסב גם אל פעל והרים שירים הלבונה בידו. מבואר שצריך עכ"פ שני קרטין שיהי' שייך בו הרמה ג"כ, (ור"ש לא דייק דיוק זה). והשתא לר"י ור"ש לא מוכח מפסוק זה ששיעור הלבונה קומץ, דהא לדידהו מדבר פה שלא נשאר בעת הקטרה רק קורט או שני קרטין, ולפ"ז מ"ש בספרא ומפורש במנחות (דף קו ע"ב) ללמוד דלבונה קומץ, ממ"ש והרים בקומצו וכו' ואת כל הלבונה מה קמיצה מלא הקומץ אף לבונה מלא הקומץ, אתיא לר' מאיר דלדידי' אף בשעת הקטרה צריך קומץ. ועז"א בספרא ר' יהודה אומר אם מיעט לבונתה כשרה, ר"ל וא"כ לא מוכח דרוש זה לשטתו, דהם מדבר בשעת הקטרה שכשר בשני קרטין. אמנם ר"י יסבור כר"ש שלמד דלבונה מלא הקומץ ממנחת חוטא כמ"ש בספרא (פרשה ס' מי"ב) וכמו שית' (בסימן קס)—ובזה תבין מה שציין הספרא ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה, שהוא דברי מותר שעקר דבריו רק על ונתן עליה לבונה, אבל כוונתו ליישב השינוי, שבמנחת סולת אמר ויצק שמן ונתן לבונה, ובמנחת בכורים אמר ונתת עליה שמן ושמת עליה לבונה. וזה נכון עפ"י דעת ר' יהודה, שהדין הוא לשטתו שאם חסר שמנה פסולה ואם חסר לבונתה כשרה, וכמו שפסק הרמב"ם (פי"א מה' פסולי המוקדשין הי"ח), וכבר כתבנו דנסינה צריכה שיעור ושימה היא בכל שהוא. ולכן במנחת סולת שמדבר בעת הקמיצה שאז גם הלבונה צריכה שיעור אמר ונתן עליה לבונה שתהי' הלבונה כשיעור. אבל במנחת בכורים שלא נזכרה קמיצה כלל רק ושמת עליה לבונ' והקטיר, שמדבר בעת ההקטרה, אמר ושמת עליה לבונה, כי אז א"צ שיעור ללבונה שדי בשני קרטין וקמ"ל שמכ"מ השמן צריך שיעור גם לבסוף, ועז"א ונתת עליה שמן:

(הערה שלא גם הגשה ותנופה שקודמים אל הקמיצה צריכים כהן):

ק והביאה אל בני אהרן וקמץ, מבואר שלצורך הקמיצה יביאוה אל הכהנים, והמעשים שנעשו תחלה כשרים בזר, וכן אמר בפסחים (דף לו ע"ב) ובמנחות (דף ס ודף יח ע"ב) מקמיצה ואילך מצות כהונה למד על יציקה ובלילה שכשרים בזר. והנה באמת גם הגשה ותנופה צריכים כהונה, וככר עמדו בזה התוס' מנחות (דף ס ד"ה מקמיצה) והרמב"ן בפי' התורה, (ומ"ש התוס' במגלה דף כף ע"ב ד"ה לקמיצה צ"ע), אמנם החכמה השכילה בדבריה ולא כתבה במנחה הראשונה לא מתן שמן ולא בלולה ולא הגשה, ולפי הסדר הלא ראוי שיסודרו הכף במנחה הראשונה, אולם לא כתבה רק יציקה וקמיצה דמעכבין אבל בלילה ומתן שמן דאינם מעכבין (כמבואר במנחות דף יח וברמב"ם פי"ג מה' מעה"ק הי"א) לא הזכיר פה. והנה מקמיצה ואילך מצות כהונה שמעכב בדיעבד אם עשאה זר פסולה. וקודם קמיצה יש הבדל. שיציקה ובלולה ופתיתה כשרות בזר לכתחלה כמ"ש בסוטה (דף יד ע"ב) וברמב"ם פי"ג מהל' מעה"ק הי"ב ובפי"א מהל' פסולי המוקדשין ה"ז, (ודברי הרמב"ם פ"ט מה' ביאת המקדש שכתב אבל היוצק והבולל וכו' אפשר שנפסלו לע"ג), אבל המגיש והמניף צריכים כהן ומכ"מ אם עשאם זר כשרות. ופה אין מדבר רק מדברים המעכבים בדיעבד שמקמיצה ואילך היינו הד' עבודות פסולות בזר בדיעבד. ומזה דהגשה צריכה כהן לא דבר פה. כי זה מבואר בכתוב והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח, וכמ' גו הקרב אותה בני אהרן לפני ה':

(הערה מה עוד מלא כינוי וביאה עד שהוציאה לדרשה):

קא והביאה, כבר בארנו (למעלה ס' פה) שדרך הלשון שאם יבואו שני פעלים זה אחר זה שהשני משלים ומגמר פעולת הראשון, יבוא הפעל השני בלא כינוי. כמו ולקח מלא המחתה גחלי אש והביא מבית לפרוכת (ויקרא טז יב). לצוד ציד להביא. ועשה לי מטעמים והביאה לי (בראשי' כז). ויצאו שם

יביאנה בשני כלים אלא בכלי אחד :

קב אל בני אהרן, אפי' הם רבואות, וכן הוא אומר ברב עם הדרת מלך :

קג הכהנים וקמץ, מלמד שהקמיצה מצות כהונה, הלא דין הוא, מה אם שחיטה שקבע לה צפון לא קבע לה כהן, קמיצה שלא קבע לה צפון אינו דין שלא יקבע לה כהן, מליקה תוכיח שלא קבע לה צפון וקבע לה כהן. לא א"א במליקה שקבע לה מזבח תאמר בקמיצה שלא קבע לה מזבח, הואיל ולא קבע לה מזבח לא יקבע לה כהן. תלמוד לומר הכהנים וקמץ מלמד שהקמיצה מצות כהונה, (ב) יכול מצוה שיקמצנה הכהן ואם קמצה זר תהיה כשרה, ת"ל שוב והרים הכהן קבעה. שאם קמצה זר תהיה פסולה : קד (ג) וקמץ, קומץ אחד לעשרון אחד קומץ אחד לששים עשרון. או וקמץ קומץ אחד לעשרון אחד ששים קומץ לששים עשרון, הרי אני דן. טעונה קמיצה וטעונה לבונה, מה לבונה קומץ אחד לעשרון אחד קומץ אחד לששים עשרון, אף קמיצה קומץ אחד לעשרון אחד קומץ אחד לששים עשרון. (ד) או כלך לדרך זה טעונה קמיצה וטעונה שמן מה שמן לוג אחד לעשרון אחד ששים לוג לששים עשרון אף קמיצה קומץ אחד לעשרון אחד ששים קומץ לששים עשרון. (ה) נראה למי דומה, דנין דבר שכולו עולה לאשים מדבר שכולו עולה לאשים ואל יוכיח השמן

כתונת פסים ויביאו אל אביהם (שם לז), וכ"מ שבא הכינוי או הפעול יש בו דרוש. וכמ"ש באילת השחר (כלל קנא), ולמה אמר פה והביאה בכינוי. אחז"ל שבא ללמד שלא יחלק מנחה של שני עשרונות בשני כלים ולז"א והביאה בכינוי-היחיד, שלא יהיו שנים רק אחת :

קב אל בני אהרן, הנה בעולת הבקר והצאן והשלמים. שפם לשון רבים וזרקו בני אהרן, שי בבן הבקר והצאן דרך שיתעסקו כהנים רבים בעבודתם, כמ"ש למעלה (ס' נא וס' נב) בשם המפ', ובעולת העוף וכן במנחה תפס עבודתה בלשון יחיד, והקריבו הכהן, והקטיר הכהן, והרים הכהן, כי דרך שיתעסק בזה כהן אחד. ולמה תפס פה בני אהרן בלשון רבים. אמרו שבא להורות שהדרת מלך שיתעסקו כהנים רבים בעבודתו אף במנחה הקטנה. בהגשה בקמיצה בלקוט לבונה במתן כלי במליחה בהולכה והקטרה משום חבובי מצוה, (ועיין באילת השחר כלל קסג) :

הערה למה נקטו פה דין וחשבון שהייתי טועה שקמיצה א"צ כהן שלא גם בלא מקום טעות מדוע נאמר דצריך כהן. ושלא בכל מקום שגלה קרא שצריך כהן. כמו והקריבו הכהנים. לא דרש בספרא מקום לטעות שא"צ כהן. ומה נשתנה כאן :

קג הכהנים וקמץ, הנה מה שהזכיר במנחת סולת ובמנחת מרחשת שתהי' הקמיצה ע"י כהן הוא לכאורה למותר, שהלא בחר זאת בפ' צו שם נאמרו דיני המנחות בכללם. וזאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן והרים ממנו וכו' ונדע שקמיצת המנחות כולנה צריכות כהן, ופי' חז"ל מפני שהיינו טועים ללמוד מדין ק"ו שהקמיצה א"צ כהן, (ועי"ז נדחק לפרש שמ"ש בפ' צו והרים ממנו אינו מוסב על הנושא שהזכיר מקודם הקרב אותה בני אהרן, רק נפרש והרים כל מי שירצה), לכן הוצרך לפרש ביחוד שהקמיצה צריכה כהן, וכן הוצרך לשנות זה שנית במנחה מרחשת להורות שהדבר מעכב גם בדיעבד. (ובאר שהיינו שוטין מדין ק"ו משחיטה שהגם שחמורה שטעונה צפון א"צ כהן, ושאין לדחות שמליקה תוכיח שג"כ צריכה כהן הגם שאין טעונה צפון, כי מליקה יש לה חומרא אחרת שטעונה מזבח(כמ"ש בספרא פרשה ח' מ"ד), לא כן קמיצה שא"צ צפון ולא מזבח (כמ"ש לקמן משנה ה') נטעה דא"צ כהן, ת"ל הכהנים וקמץ):

(**הערה** היך מוכח מן וקמץ דקומץ אחד לששים עשרון. ומ"ל דלבונה קומץ א' לששים עשרון. וכבר נתקשו בזה הרהב"ד והק"א ולא מצאו מענה :

קד אל בני אהרן הכהנים וקמץ. הנה בא השם בלשון רבים והפעל וקמץ בלשון יחיד (והוא זרות בלשון, כמו שחשבם הרד"ק במכלול דף ח') והיל"ל וקמצו, כמו וזרקו ודומיהם, ואמרו חז"ל מפני שהקמיצה אינה דומה ליתר עבודות שאפשר שיעשו ע"י שנים זורקים ומוליכים ומקטירים. אבל הקמיצה שצריכה להיות בימין הכהן ואין במנחה רק קומץ אחד א"א שיקמצו שני כהנים. ומזה מבואר דגם המנחה של ששים עשרון (דיוהר מזה א"א להביא בכלי א' כמ"ש רש"י במנחות יח ע"ב ולא כק"א שפי' עפ"י דברי רש"י במנחות דף קג ע"ב) אינו קומץ ממנה רק קומץ אחד, דאל"כ היה יכול לאמר וקמצו בלשון רבים שמפסחת שיקמצו כהנים רבי' ממנחה אחת שיש בו כמה עשרונות [ובאר (במשנה ג' ד' ה') שאם נרצה לדעת זאת מן הסברה יש פנים לכאן ולכאן, כי הלבונה שבאה עם המנחה די בקומץ אחד לששים עשרון, והשמן שבא עמה צריך לוג לכל עשרון, והקומץ דומה בצד א' ללבונה שכולו עולה לאישים (משא"כ השמן נאכל לכהנים), ובצד אחד דומה לשמן דשניהם מעוטו מעכב את רובו, (כדתנן במ.חות דף כז), משא"כ הלבונה אם חסרה אחר קמיצה כשרה לר' יהודה סתמא דספרא (ככ"ל פרק יוד מ"ח) ולכן צריך קרא] (והנה מ"ש דלבונה די בקומץ לששים עשרון נדחקו הרהב"ד והק"א מנלן זאת, ונראה שידענו זאת מלחם הפנים שלמד בספרא (אמור פי"ת מ"ו) ממ"ש אזכרה שהוא מלא הקומץ לכל סדר ושם צ' חלות שבזקם שני עשרונים ואם צריך קומץ לכל עשרון היה צריך י"ב קמצים לכל סדר. ות"ב דש ון צריך

שאין כולו עולה לאשים, או כלך לדרך הזה דנים דבר שמעוטו מעכב את רובו מדבר שמעוטו מעכב את רובו ואל תוכיח לבונה שאין מעוטה מעכב את רובה, ת"ל וקמץ קומץ אחד לעשרון אחד קומץ אחד לששים עשרון: **קד** וקמץ משם, ממקום שרגלי הזר עומדות. בן בתירה אומר מנין אם קמץ בשמאל יחזור ויקמוץ בימין ת"ל משם. ממקום שקמץ כבר:

קה (ו) מלא קומצו. יכול (מלא קומצו) מבורץ ת"ל בקומצו. אי בקומצו יכול יקמוץ בראשי אצבעותיו. תלמוד לומר מלא קומצו. הא כיצד חופה את פס

לוג לכל עשרון הוא כדברי חכמים בספרא מלורש (פרשה ד' מ"ה ובמנחות פ"ח) דפסק כן (הרמב"ם פי"ג מה' מעה"ק ה"ז):

קד וקמץ משם, מלת שם הונח על המקום, ויבא לרוב על המקום הכללי, ויעתק משם הסדרה, שם שם לו חק ומשפט, ולפעמים יבא גם על כלי שהוא מקום להחזיק איזה דבר, כמו ונתת שמה מים, שהיה יכול לאמר ונתת בתוכו, או ונתת בו מים, ותפס מלת שם בבחינת שיהי' הכיור מקום להמים שבתוכו, ולא יצדק זה רק על הכלי שהוא מקום לאיזה דבר. אבל פה שיכוין שיקמוץ מן המנחה לא יצדק מלת משם רק היה צ"ל וקמץ ממנה. ואמרו חז"ל בספרא (והובא במנחות דף וא"ו ע"ב ודף ח' ע"ב וזבחים דף סג) שרומז במלת משם על המקום הכללי. שהזר המביא המנחה אל בני אהרן (כמ"ש והביאה אל ב"א הכהנים) עומד שם ומשם יקמוץ הכהן וקמ"ל דאע"ג דהגשה שלפני הקמיצה הוא אל המזבח אין הקמיצה צריכה מזבח. ובן בתירא ס"ל דמלת משם מציין הכלי שהמנחה בה, ור"ל ממקום שקמץ כבר יוכל לקמוץ שנית, וזה אם קמץ תחלה בשמאל (וה"ה לשאר כל הפסולים שקמצו) אית לי' תקנתא בחזרה היינו שיחזיר הקומץ להכלי ויחזור ויקמוץ:

(**הערה** מ"ש חופה את פס ידו מצמצם כל היד וזה סותר למ"ש ביומא דרק חופה ג' אצבעותיו, וקפ"א כתב שמכאן יש סייעתא להרמב"ם שכתב שקומץ בכל היד. וא"כ יקשה על הגמ' מברייתא דפה. ומה זה שסיים במחבת ובמרחשת דוקא. ומ"ש מוחק בגודלו וזה ספק ממ"ש חופה פס ידו. ודברי הגמ' ביומא שסיים רב פפא מלא קומצו כדקמצי אינשי ספק רב וברייתא דשם תמוה:)

קה וקמץ מלא קומצו. הנה במנחת סולת וכן במנחת חוטא (ויקרא ה יב) אמר וקמץ מלא קמצו, ובתורת המנחה (בפ' נו) אמר והרים ממנו בקומצו. והנה רש"י כתב חופה שלשה אצבעותיו על פס ידו וקומץ, והרמב"ם (פי"ג מה' מע"הק הי"ג) כתב פושט אצבעותיו על פס ידו, וכפי המבואר מפשטות דברי הספרא שרק במחבת ובמרחשת חופה את פס ידו ומוחק בגודלו ובאצבעו, לא במנחת הסולת כי באמת הקמיצה הוא כדקמצי אינשי בכל פס ידו, רק שבמחבת ומרחשת שהם מנחות האפויות שקומץ אחר האפיה, הפתיתין יוצאים מן פס היד ובזה הקומץ פסול, בהם מוכרח להשוות ולמחוק בגודלו ובאצבעו, וז"ש במחבת ומרחשת מוחק בגודלו, דוקא במחבת ומרחשת לא במנחת סולת. וכ"כ הרע"ב (פ"א דמנחות מ"ב) שרק במנחות האפויות היה מוחק לא במנחת סולת, והרדב"ז בתשובה (ח"ב ס' תשי"ב) פי' כן גם לדעת הרמב"ם. ולכן במנחת סולת וכן במנחת חוטא כתב **מלא קומצו**, כי בהם הי' קומץ מלא היד, ובפ' נו שהם מדבר מכל המנחות שרובם אפויות אמר והרים **בקומצו**, כי במנחות האפויות לא יכול לקמוץ מלא הקומץ שאז יהי' מבורץ, וצריך למחוק בגודל ובאצבע והיה רק בקומצו. ובזה תבין דברי הגמ' במנחות (דף יא) א"ל אביי לרבא כיצד קומצין, א"ל כדקמצי אינשי, איתבי' זה זרת וזה קמיצה, אלא להשוות. היכי עביד, אמר רב חופה ג' אצבעותיו וקומץ, תנ"ה מלא קומצו יכול מבורץ ת"ל בקומצו, אי בקומצו יכול בראשי אצבעותיו ת"ל מלא קומצו, הא כיצד חופה ג' אצבעותיו על פס ידו וקומץ, במחבת ומרחשת מוחק בגודלו מלמעלה ובאצבעו קטנה למטה וזו היא עבודה קשה שבמקדש, א"ר פפא פשיטא לי מלא קומצו כדקמצי אינשי. וכבר תמה הכ"מ דהיך פליג רב פפא על רב ועל ברייתא, ולפי שכתבתי הנה הקומץ הוא באמת כדקמצי אינשי שהוא מלא היד, ובי' רבא שמ"ש זה זרת וזה קמיצה הוא להשוות, ר"ל במנחות האפויות שהפתיתין בולטין חוץ מהיד וצריך להשוות אז ימחוק בגודל ובקומץ. ועל זה פי' רב חופה ג' אצבעותיו וקומץ, ר"ל במקום שצריך להשוות, והביא הברייתא דספרא שבמחבת ומרחשת מוחק בגודלו ובאצבעו, ועתה בא רב פפא לבאר הדבר, שזה רק במחבת ומרחשת שלכן כתיב בהם והרים ממנו בקומצו, כי שם צריך להשוות וא"א לקמוץ מלא קומצו, אבל **מלא קומצו** כדקמצי אינשי, ר"ל מנחת סולת שכתוב וקמץ מלא קומצו, צריך לקמוץ מלא היד כדקמצי אינשי כי א"צ להשוות. (ויותר נראה שיש לגרוס בברייתא המובא בגמ' (מנחות דף יא יומא דף מז ע"ב) חופה אצבעותיו על פס ידו, כמו שהיא בספרא (ולמחוק מלא שלם), ופי' שבמנחת סולת חופה אצבעותיו על פס ידו, ובמחבת ובמרחשת בהם מוחק בגודלו, ובזה נבין השינוי שבמנחת סולת ובמנחת חוטא וכן במנחת סוטה (במדבר ה' כו) כתיב וקמץ ובמנחת מרחשת ובפ' נו כתיב והרים, כי מנחת סולת וחוטא וסוטה שהיה של קמח הי' קומץ מלא היד ויצדק וקמץ שהונח בעצם על שממלא ידו, לא כן במנחות האפויות מנ' בפ' נו וכן מנחת מרחשת לא יכול לכתב וקמץ כי הי' רק בג' אצבעותיו לכן כתוב והרים. בזה נבין מה שאמרים בספרא (הובא ביומא דף מז ומנחות דף יא ב') ממ"ש והרים ממנו בקומצו שלא

ידו במחבת ובמרחשת מוחק בגודלו ובאצבעו מלמעלה ומלמטה: קן (ז) מלא קומצו סולת, יכול מקום הקמיצה יהיה סולת והשאר יהיה קמח ת"ל מסולת. אי מסולת יכול מקום הקמיצה והצדדים יהיה סולת והשאר יהיה קמח ת"ל מסלתה שתהיה כולה סולת ומשמנה שתהי' כולה שמן: (ח) מסלתה ומשמנה, שתהיה הסולת בלולה בשמן. ד"א מסלתה שאם חסר סלתה כ"ש פסולת ומשמנה שאם חסר שמן כ"ש פסול: (ט) מסלתה לא מסולת חברתה ומשמנה לא משמן חברתה. מכאן אמרו שתי מנחות שלא נקמצו ונתערבו זו בזו אם יכול לקמוץ מזו בפ"ע ומזו בפ"ע כשרות ואם לאו פסולות: (יוד) מלא קומצו מסלתה ומשמנה שאם קמץ ועלה בידו צרור או גרגיר מלח או קורט של לבונה פסול: קן מסלתה ומשמנה על כל לבונתה שתהיה שם לבונה בשעת הקמיצה. על כל לבונתה והקטיר שילקט לבונה ויעלה לאישים: קח (יא) והקטיר הקומץ אעפ"י שאין שירים. נטמא הקומץ

או

יעשה כלי למדת קומצו, והלא זה צריך לדרשה שלא יהיה מצורץ, אך אחר שבתנחות האפויות אינו לוקח מלא קומצו משום דלא יהיה מבורץ ולכן מוחק באצבעו ולמה לא ימחוק בכלי או בידו האחרת, וע"כ שצריך לעשות הכל בקומצו בלי אמצעי, וכ"ש שלא יעשה כלי למדת קומצו, וא"ש התוס' שם דאלתי שמעית מינה:

הערה א] אין הוצאה ממלות אלה דרושים הרבים שתשב פה. והמפ' העלו פילא בקופא דמחטא. ב] למה דריש הדרוש שבמשנה ס' שניה בספרא ס' נו פ"ב מ"ה הלא כבר נלמד פה. ומדוע לא דריש שם יתר הדרושים. ולמה כפל הכתובים הלא כבר נלמד פה. וגם עוד בא במנחת בכורים מגרשה ומשמנה ומה ידרוש בו:

קי מלא קומצו מסלתה ומשמנה, זה כפול במנחת בכורים. והקטיר את אזכרתה מגרשה ומשמנה. ומשולש בפ' נו. והרים ממנו בקומצו מסולת המנחה ומשמנה. ונדרש פה לשלש דרשות. א] מ"ש במנחת סולת מסלתה ומשמנה בכינוי הס"א מוכרח בלשון, שאם יאמר וקמץ סולת ושמן נאמר שדי אם קומץ סולת הגם שהשאר קמח, וכן אם יאמר וקמץ מסולת ומשמן לא נדע עדיין שכל העשרון צריך להיות סולת, ולא יהיה משמע רק שמקום הקמיצה והצדדים יהיה סולת והשאר יכול להיות קמח, משא"כ כשאומר מסלתה ומשמנה מבואר שכל העשרון של המנחה צריך להיות סולת ושמן. וכן ממ"ש מסלתה ומשמנה בוי"ו החבור מבואר שיהי' הסולת והשמן בלולים זב"ז ויקמוץ משניהם. ב] אומר (במשנה ח') שמ"ש במנחת בכורים שנית מגרשה ומשמנה (מה שחשם מסלתה שגרת לישן הוא להורות שהדבר כפול כי פי' מגרשה הוא כמו מסלתה) בא להורות בכינוי הה"א שיהי' סולת המנחה והשמן שלמים שאם חסר כ"ש פסולים. (וזה מובא במנחות דף ט ודף כז, ושם אמר שממה שכפל הוי"ו ומשמנה במנחת סולת ובכורים, מורה שכובא לסולת ושמן דמעכבים זא"ז). ג] אמר (במשנה ט') שמה שחזר לכתב בפ' נו מסולת המנחה ומשמנה ולא אמר מסלתה, כפל שם מנחה מורה מסולת של אותו מנחה לא ממנחה אחרת, ומכאן אמרו שתי מנחות שלא נקמצו וכו', כמ"ש במנחות (פ"ג מ"ג), ותראה שדרשה זו הוכפלה בספרא (נו פרק ב' מ"ה), וזה לאות כי למד אותה מפסוק דהם, והוא עפ"י היסוד שהתבאר (ס' למד) שאין דרך להחזיר את השם בכל פעם רק יזכירהו ע"י כינוי, ואם חזר את השם מורה רק המנחה הזאת. ואמרו במשנה יוד שממ"ש מלא קומצו מסלתה מבואר מפשטת הלשון שצריך שיהי' קומצו מלא מן הסולת והשמן לא מדבר אחר. (ולפי הדקדוק הי' צ"ל וקמץ מלא קומצו, משם מסלתה, כי השמות הבאים ביחוס שממנו להורות המקום צריכים להיות סמוכים זל"ז, וע"כ בא לדרוש מלא קומצו מסלתה, עד שמלת משם מבאר פעל וקמץ, ומלת מסלתה מבאר מלא קומצו). ומזה הוציאו דאם קמץ ועלה בידו צרור וכו' פסול, כמ"ש במשנה מנחות (דף ו), ושם בגמ' (דף יא) מפרש על הני צ"ל, צריכא, דאי תנא צרור וכו':

הערה אין יוכיח שני דרשות מן על כל לבונתה, והלא זה נשנה במנחת בכורים ומשולש בפ' ט ומה ידרוש שם, ולמה הוכפל מאמר זה בפ' נו.

קן מסלתה ומשמנה על כל לבונתה, זה כפול במנחת בכורים מגרשה ומשמנה על כל לבונתה. ופי' במנחות (דף כ"ז) שהוא כפול ללמד שהקומץ והלבונה מעכבין זא"ז, (ועיי"ש בדף יט ובתוס'). ועוד הוא משולש בפ' נו והרים מסולת המנחה ומשמנה ואת כל הלבונה אשר על המנחה והקטיר. וגם בספרא (פרשה ב מ"ה) חזר שני הדרושים המוזכרים פה, ומבואר שדריש ממ"ש פה על כל לבונתה והקטיר, שילקט הלבונה ויעלה לאשים, וממ"ש בפ' נו ואת כל הלבונה אשר על המנחה, דריש שתהי' הלבונה בשעת קמיצה על המנחה:

הערה אין מוכיח מן והקטיר אף שאין שירים, ומ"ש בק"א מדלא כתוב והקטירה, הלא כן בלשון תמיד נאמר והקטיר בלא כינוי:

קח והקטיר הכהן את אזכרתה המזבחה. מ"ש את אזכרתה מיותר משני טעמים, א] שכבר שאין דרך הלשון להחזיר השם בכל פעם רק יסמנהו ע"י כינוי, והיה די לאמר והקטירו, או והקטירם, על הקומץ ולבונה שהזכיר כבר, ולמה כפל שם הפעול.

כבר

או אבד יכול יאכלו הכהנים בשירים. ודין הוא, ומה במקום שהורע כח המזבח בשתי הלחם ובלחם הפנים יפה כח הכהנים בהם. מקום שיפה כח המזבח בקומץ אינו דין שיפה כח הכהנים בשירים. מה אני מקיים והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו ק"ק מאשי ה' אין להם אלא לאחר מתנת האישים:

קמץ (יב) אזכרתה נזכרים בה, נזכרים בקומצה, נזכרים בלבונתה, ר' שמעון אומר נאמר כאן אזכרה ונאמר להלן אזכרה מה אזכרה האמורה להלן מלא קומץ אף אזכרה האמורה כאן מלא קומץ:

(ג) כבר בארנו (בס' פה) שדרך הלשון שכאשר יבואו שני פעלים על פעול אחד בלשון שהפעל השני משלים וגומר פעולת הפעל הראשון יזכיר את הפעל השני שמה בלא כינוי, כמו שאמר שמה והקטיר המזבחה בלא כינוי, וכ"מ שבא הכינוי יש בו דרוש, וכן פה שפעל והקטיר משלים את פעל וקמץ היה לו לאמר והקטיר המזבחה אף בלא כינוי, וכ"ש שאין ראוי שיכפל שם הפעול. ומבואר אצלינו שבכ"מ שבא השם שלא לצורך יש בו דרוש, ובארנו באילת השחר (כלל ק"מ) שאחד מדרכי הדרוש בזה. שבא לדייק עדי בגוף הפעול שמזכיר עתה. ר"ל שאם יכתב והקטיר המזבחה יהי' מוסב ע"מ שאמר שהלס וקמץ והקטיר, שמדבר שנוטל הקומץ ומקטיר שירים, ובא לדייק שבכל אופן יקטיר אזכרתה, אף שאין שירים רק האזכרה לבדה, כי במה שהזכיר שם הפעול הוא משפט בפ"ע בלתי תלוי בהקודם. שאמר דע שתמיד יקטיר אזכרתה לבדה מבלי יבים אם יש שירים או לא. ואתיא כר' אלעזר כמ"ש במנחות (דף כו), ואזיל הספרא לשטתו שכן גם לענין דם עפ"י שאין בשר שהם למעלה (פרשה ד' מי"ב) כר' אליעזר, דר' יהודה שאמר דספרא היא שונה תמיד משנתו כר' אליעזר כמ"ש במנחות (דף יח). ואמר שבהפך אם נטמא הקומץ השירים אסורים, שעז"א והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו מאישי ה' שאין להם היתר בשירים רק מאישי ה', ר"ל אם קרבה האזכרה על האישים, ובאל כי היה מקום לטעות עפ"י דין ק"ו משתי הלחם ולה"פ שאין בהם קומץ והכהנים אוכלים אעפ"י שלא הפרים מגופן לגבוה כלום, וכ"ש במנחה שהופרש חלק גבוה אע"ג שנטמא ולא קרב ה"א שיאכלו השירים, רק שאין הדין כן דאז לא נוכל לקיים מאישי ה':

הערה איך מוציא מן האזכרתה ג' דברים אלה. והק"א אמר שמ"ש מסלתה ומשמנה מיותר. וח"א שכבר מדרש (בס' קו) וע"ש ר"ש נאמר כאן אזכרה ונאמר להלן אזכרה. פי' הרהב"ד שהוא מ"ש בלחם הפנים אזכרה ואינו מספיק שהלא גם בס' אמור נשנית ברייתא זו. וכבר כתבתי כמה דיו לפרש מאמר זה והכל דחוק עי' ברמ"ס ובק"א.

קמץ את אזכרתה, כבר בארנו (בס' הקודם) ששם אזכרתה פה מיותר ודים לה שיקטיר האזכרה אף שאין שירים אמנם דבר זה נמצא עוד ארבעה פעמים בתורה, (חוץ מאזכרתה דגבי סוטה שהיא מזכרת עון), והוא א] במנחת מרחשת (פסוק ח) והרים הכהן את אזכרתה, ב] במנחת בכורים (פ' ט"ז) והקטיר הכהן את אזכרתה מגרשה ומשמנה על כל לבונתה, ג] במנחת חוטא (ויקרא ה' יב) וקמץ הכהן ממנה מלא קומצו את אזכרתה, ד] בפ' צו והרים ממנו בקומצו מסולת וכו' והקטיר המזבח ריח נחוח אזכרתה לה' והטהרת וכו'. ואמרו רבותינו שבא ללמד שכל אחד מחלקי המנחה עולה לזכרון לה'. כי תמצא עם העיון שיש הבדל בין שם זֵכֶר על משקל פֶּעֶל ובין שם אזכרה או זכרון. ששם זה יבוא על כל דבר שימני הבא לאות ולהזכיר דבר שירצו לזכרו תמיד אם טוב אם רע כמו אבני זכרון. ספר זכרון. וכן אזכרה שאצל מנחה פי' שיהי' לזכרון לה'. והנה במנחת מרחשת שאמר והרים את אזכרתה כולל גם הלבונה כי שם לא הזכיר הלבונה ביחוד. ובמנחת העומר מדבר מן הקומץ כמ"ש אזכרתה מגרשה ומשמנה דהא הזכיר הלבונה ביחוד. ועז"א נזכרים בקומצה, נזכרים בלבונתה. ובפ' צו והזכיר זה לנסיף אצל והטהרת. פי' ריח נחוח אזכרתה לה' שגוף המנחה בכללה בכל חלקיה היא אזכרה לטובה. ועז"א נזכרים בה. ועמ"ש במנחת חוטא וקמץ הכהן מלא קומצו את אזכרתה, דרש ר"ש שהשם אזכרתה שמיותר שם, בא לגז"ש שכמו שהאזכרה דשם הוא מלא קומצו כמ"ש מלא קומצו את אזכרתה כי במנחת חוטא לא הי' לבונה והי' הקומץ לבדו האזכרה כן האזכרה שנז' בדיני המנחה שכולל גם הלבונה כמ"ש במנחת מרחשת והרים את אזכרתה שכולל הלבונה ג"כ. הוא מלא הקומץ. ומאמר זה הוכפל בספרא פ' אמור (פי"ח מ"ו) עמ"ש והיו ללחם לאזכרה שלמד שם שאזכרה שגבי לה"פ הוא מלא הקומץ לכל סדר, ולמד לה ג"כ ממ"ש גבי מנחת חוטא מלא קומצו את אזכרתה, והמפ' הלכו נבוכים בפי' המאמר הזה ולא מצאו בו כל אנשי חיל ידיהם עיין בק"א, וראיתי בירושלמי סוף פ"ו דשקלים עמ"ש לבונה לא יפחות מקומץ מביא ברייתא זו ומק' אי מה אזכרה האמורה להלן שני קמצים אף כאן שני קמצים א"כ לא, כלום למדו לקומץ אלא מלה"פ מה להלן קומץ החסר פסול וכו' ומשמע שלמד מלה"פ, אך בירושלמי הנדפס בש"ס גרים כלום למדו לקומץ אלא ממנחת חוטא והוא כדברי, ומה שמק' שיהיו ב' קמצים ר"ל על המתנדב סתם נאמר שצריך ב' קמצים כמו בלה"פ, ומשיב שעקר הלימוד ממנחת חוטא ומשם למדין לחסר פסול דכתיב מלא קומצו ועי' בירושלמי פ"ח דשקלים סוף הלכה ה' וכבר בארנו (בס' גם

אַזְכָּרָתָהּ הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ ג וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃ ס ד וְכִי תַקְרִב קָרְבַּן מִנְחָה מַאֲפֵה תַנּוּר סֹלֶת חַלּוֹת מַצֹּת

רש"י

ועלה בידו גרגיר מלח או קורט לבונה צ פסולה (מנחות י"א): **אזכרתה.** הקומץ העולה לגבוה הוא זכרון המנחה שבו נזכר בעליה לטובה ולנחת רוח: (ג) **לאהרן ולבניו.** כהן גדול נוטל חלק בראש שלא במחלוקת ק וההדיוט במחלוקת (ת"כ): **קדש קדשים.** היא להם: **מאשי ה'.** אין להם חלק בה אלא לאחר מתנות האישים (יומא י"ד): (ד) **וכי תקריב וגו'.** שאמר הרי עלי מנחה מאפה תנור (מנחות מ"ו) ש ולימד הכתוב שיביא או חלות או רקיקין ת החלות בלולו' והרקיקין משוחין א ונחלקו רבותינו במשיחתן י"א מושחן וחוזר ומושחן עד שכלה כל השמן שבלוג שכל המנחות טעונות לוג שמן וי"א מושחן כמין כף יונית ושאר השמן נאכל בפני עצמו לכהנים מה ת"ל בשמן בשמן שני פעמים להכשיר שמן שני ושלישי היוצא מן הזיתים ב ואין צריך שמן ראשון אלא למנורה שנאמר בו (שמות כ"ז) זך (ת"כ). ושנינו במנחות (דף ס"ו) כל המנחות האפויות לפני קמיצתן ונקמצות ע"י פתיתה כולן באות עשר עשר חלות ג והאמור בה רקיקין באה עשר

שפתי חכמים

נלמד אבל לבונתה שאינה בכלל הקמיצה אינה בכלל הקטרה קמיצה: צ פירוש מכיון שהקומץ חסר פסול ה"מ שאם עלה בידו גרגיר מלח או קורט לבונה שאז הקומץ חסר משום הכי פסול וכא דמהפך רש"י דהי' לו לפרש מלח קמצו וכו' קודם לבונתה והקטיר וכו' משום דה"א דדוקא כלתה ושמנה בהקטרה שהיא בקמיצה אבל לבונתה שאינה בקמיצה אינה בהקטרה אבל עכשיו שפירש לבונתה שאינה בקמיצה אפ"ה בהקטרה א"כ הייתר מלח קמצו וגו' ללמד שאם עלה בידו גרגיר מלח או קורט וכו'. ואין להקשות מנ"ל לרש"י דלבונה בהקטרה. י"ל מדסמיך והקטיר ללבונה ש"מ דאף הלבונה בהקטרה: ק דאל"כ מאי לאהרן ולבניו וכי סוא גרוע מבניו אלא ודאי שנוטל חלק בראש בלא מחלוקת: ר פי' הנותר מן המנחה אין להם הלק לאהרן ולבניו באכילתה אלא לאחר שהקטירו הקומץ לה' וגביה אשה לה': ש שאם לא פירש אלא שאמר סתם הרי עלי מנחה מביא מנחת סולת כדלעיל: ת מדכתיב וכי תקריב קרבן משמע קרבן אחד וכא דכתיב חלות מצות ורקיקי מצות וי"ו ורקיקי כמו או: א פי' דוקא בלולות ודוקא משוחים ובזה אין לשאול מה בין הנו לאלו עד שנחלקו בהם חכמים אבל מאי דכתיב בקרא ח וא בלולת ורקיקים משוחים אין ראיה דה"א היינו בלולות היינו משוחים אלא דלגבי חלות שייך בלילה ולגבי רקיקים שייך משיח' ל"ש וכו' ומה בין בלילה למשיחה בבלילה בעודן סלת וכמשיחה אחר אפייתן: ב ואף על גב דלעיל בפרשת תצוה פירש"י כתית למאור אבל לא למנחות אפילו שמן שני כשר וא"כ נ"ל שמן שמן. וי"ל ה"א דבא דבא להכשיר שמן שני ס"ד למנחות נכשים אבל במנחות עצמן לבלול בשמן או למשוח בשמן פסול משום הכי צריך קרא דשמן שמן: ג מדכתיב בפרשת צו גבי לחמי תודה חלות ורקיקי מצות וכתיב בתריה והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה לה' וגמרינן תרומה תרומה כתי' הכא תרומ' וכתיב התם תרומת מעשר מה תרומת מעשר דכתיב התם אחד מעשר אף תרומה דהכא אחד מעשר שאם היו פחות מעשר או יותר מעשר אי אפשר שיהיה עשירית כל מין אלא פרוס ובכורים אמרה אחד מכל קרבן שיהא כחלה או כרקיק שלם ולא פרוס

התורה והמצוה

שגם ר' יהודה שסמא דספרא סובר בהכרח כר"ש בדרוש הזה והולכים לשטתם דא"א לילף דלבונה קומץ ממ"ש בפ' צו ואת הלבונה אשר על המנחה, דהם ס"ל במנחות (דף יא) דאם חסרה הלבונה בשעת הקטרה כשרה עי"ש. (ועי' באילת השחר כלל רמב):

הערה מן משנה א' עד משנה וא"ו. דרש על כל מלה ג' דרשות ואיך ידרשו דרשות האלה כולם מן מלה א'.

ועוד שבפסוק יוד אמר זה שנית ובפ' צו (ואו ט) אמר שלישית והנותרת וכו' ומה ידרוש שם. ואיך מוציא דרושים כאלה מן המלות עפ"י חוקי הלשון:

קי **והנותרת מן המנחה וכו'.** פסוק זה נמצא שלשה פעמים, א] במנחת סולת, ב] במנחת מרחשת (פסוק י), ג] בפ' צו (ו ט). הפסוק הראשון צריך לגופי', והשני והשלישי המיותרים באו לדרשה [וכמ"ש באילת השחר כלל רמב רמד] ודריש בספרא, שמ"ש במנחת מרחשת והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו, בא להורות אעפ"י שלא הומלחה ולא הוגש', ומה שאמר בפ' צו והנותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו בא להורות אעפ"י שלא הקטיר את כל לבונתה. ובאור הדבר, שמבואר אצלינו באילת השחר (כלל קנו). שכל דבר הבא כפול מורה שיעשה הדבר בכל אופן, והנה במנחת מרחשת הוסיף הגשה ומליחה, ובארתי (בס' קוף) שלכן לא נז' הגשה במנחת סולת שהיא ראשונה מפני שאינה מעכבת דאם לא הגיש כשרה, וכן לדעת הספרא אם לא מלח כשרה, (ולא כן פסק הרמב"ם פ"ה מה' א"מ הי"ב, ופי"א מה' פ"מ הט"ז), וה"א שהגם שהמנחה כשרה מ"מ לא יאכלו הכהנים השירים כיון שלא נעשה כמצותו, לכן אמר במרחשת שמ"מ הנותרת ממנה לאהרן ולבניו. ובפ' צו הוסיף ללמד שאעפ"י שלא הקטיר כל לבונתה כשרה. שעם אמר ואת כל הלבונה שלמד מזה ר' יהודה ור"ש שמלת כל משמע כל שהוא, וה"א במ"מ לא יאכלו בשיריים. לזה כתב שם עוד והנותרת יאכלו אהרן ובניו מ"מ, אף שלא נעשית כמצותו:

קיא **והנותרת מן המנחה.** כבר בארנו (ס' למ"ד ובאה"ש פס"ו) שאין דרך הלשון לחזור את השם בכל פעם רק יזכירהו תמיד ע"י כינוי, והיה לו לאמר והנותרת ממנה, כמ"ש בפ' צו, ולמה אמר במנחת סולת ובמנחת מרחשת והנותרת מן המנחה דרשו חז"ל שמ"ש במנחת סולת והנותרת מן המנחה

קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: ג וּדְאִשְׁתְּאַר מִן מִנְחָתָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין מִקֻּרְבָּנַיָּא דַּייָ: ד וַאֲרֵי תְקָרֵב קֻרְבַּן מִנְחָתָא מַאֲפֵה תַנּוּר סֻלְתָּא גְרִיצָן

ספרא

(פרק יא) קי (א) והנותרת אעפ"י שלא הומלחה אעפ"י שלא הונשה אעפ"י שלא הקטיר את כל לבונתה: קיא מן המנחה, פרט לשחסרה היא. פרט לשחסר קומצה ולא הקטיר מלבונתה כלום: קיב לאהרן ולבניו, לאהרן תחלה ואח"כ לבניו, לאהרן שלא במחלוקת ולבניו במחלוקת. מה אהרן כ"ג אוכל שלא במחלוקת אף בניו כ"ג אוכלים שלא במחלוקת: קיג (ב) לאהרן ולבניו קדש קדשים, להתיר מנחת ישראל, וכי מאין יצאו, מכלל שנאמר כל האזרח יעשה ככה את אלה להקריב אשה לה' שאם רצה להרבות לא ירבה, או אינו אומר אלא שיהיו מנחות ישראל נתונות ע"ג האשים. ומה אני מקיים והנותרת מן המנחה של גרים ושל נשים ושל עבדים. ת"ל לאהרן ולבניו

התורה והמצוה

בא ללמד שתהיה המנחה שלמה, שאם יאמר הנותרת ממנה יהיה משמע כל שנותר אף שחסרו שירים אחר קמיצה, לז"א שצריך שיהיה הנותרת מן המנחה עצמה ולא הנותר מן הנותר, וגם ה' הידיעה מורה שנותר מן המנחה כפי שהיתה בתחלה. (כן אומר במנחות (דף ט ע"ב) אמר זעירא הנותרת (פי' מן המנחה) ולא הנותרת מן הנותרת. ור' ינאי אמר מן המנחה שנחסר שהיתה כבר, ואע"ג שכבר דרש (פרשה ס' מ"ח) מכלה שאם חסר כלתה פסולה. שם דרש שחסר קודם קמיצה ופה דרש שחסר בין קמיצה להקטרה שלא יקטיר הקומץ ר"ל או לא יאכל השירים לר"י כ"פ במנחות שם), ומ"ש שנית במנחת מרחשת והנותרת מן המנחה בא לדייק שתהיה מן המנחה שנעשית כדינה, (כי מבואר אצלינו באילת השחר (כלל ק"ג) שהשם השנוי בא לדייק יותר. שתחלה אמר שתהיה המנחה שלמה בשעורה, ובשנית דייק יותר המנחה הנעשית כהלכתה) לאפוקי אם חסר קומצה ולא הקטיר מן הלבונה כלום:

קיב לאהרן ולבניו. א] הל"ל והנותרת מן המנחה לבני אהרן כמ"ש בכל מקום. ודרשו חז"ל שמ"ש במנחת סולת והנותרת לאהרן ולבניו, מורה שאהרן יקח את חלקו תחלה ואח"כ יקחו בניו את חלקם. שכלל בלשון שאם פרט שני שמות והיה יכול לכללם בדבור אחד מורה הסדר והקדימה. כמו שבארתי זה (בכמה מקומות שבבתים באילת השחר כלל קכח). וכן פה לאהרן תחלה ואח"כ לבניו. ב] מה שאמר שנית במנחת מרחשת והנותרת לאהרן ולבניו מוסיף להודיע שהגם שבניו נוטלים ע"י חלוקה שכל כהני בית אב חולקים בשוה כמ"ש בפ' ו, אהרן לוקח כל מה שירצה שלא במחלוקת. ג] מה שאמר שלישית בפ' ו והנותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו בא ללמד שדבר זה יהיה גם לדורות. כי מבואר אצלינו (ו ס' לט) שלרוב כשאומר אהרן ובניו יכוין על הכ"ג והכהנים הדיוטים שעומדים במקום אהרן ובניו כמו שהוא ברוב המצות שיזכיר בם שם אהרן, כי הלא אהרן לא יהיה לעולם, וע"כ יכוין על הכ"ג מבניו שהם במקומו. ובכ"ז בדבר שהוא לטעמו יכוין על אהרן לבדו כמו בדיני המלואים שכיון רק על אהרן. והנה גם פה יש לטעות בקדימה זו שיקח אהרן חלק בראש שלא ע"י חלוקה הוא לאהרן לבדו בעודו חי לא לכ"ג אחריו, כי הוא רק מעלה לאהרן שבניו זכו מכחו ומזכותו לא ליתר כ"ג. לכן שנה הדבר בפ' ו יאכלו אהרן ובניו ללמד שהוא מצוה לדורות. כי לא ישנה ולא יצוה על האכילה על דור ההוא לבדו. וידעינן שזה נוהג גם בכ"ג לדורות:

קיג לאהרן ולבניו קדש קדשים. הנה מ"ש קדש קדשים מיותר, שכבר אמר בפ' קרח (במדבר יח ט) זה יהיה לך מקדש הקדשים כל קרבנם לכל מנחתם וכו' קדש קדשים היא ופי' בספרי (פסקא קיח) לכל מנחתם זה מנחת חוטא ומנחת נדבה. הרי פירש ששירי מנחת חוטא ונדבה הם קדש קדשים. וזה נכפל שלש פעמים. א] במנחת סולת. ב] במנחת מרחשת. ג] בפ' ו חלקם נתתי אותה מאשי קדש קדשים היא. ופירשו חז"ל בספרא שמ"ש במנחת סולת ק"ק היא. בא לגופי' להתיר מנחת ישראל שיהיו הכהנים אוכלים את השירים. כי בפ' נסכים כתב כל האזרח יעשה ככה להקריב אשה, ופי' שהאזרח מוכרח לעשות ככה להביא מנחת נסכים שקרבה ע"ג האש, וקמ"ל שלא ירבה ולא ימעט משיעור המפורש שם בנסכים. כן דרש בספרי שם ר' יונתן אומר יעשה ככה שלא ירבה ולא ימעט (כ"ג בק"א אם רצה להרבות לא ירבה), ויש לטעות שהפי' הוא שכל האזרח יוכל לעשות ככה להביא מנחת נדבה שכולה יהיה כליל כמנחת נסכים שכולה כליל, שעז"א להקריב אשה, ר"ל שתהיה מנחת נדבה קריבה ג"כ ע"ג האשים, כי כן מורה יותר פשט הכתוב שמלמד שהאזרח יוכל לעשות ככה להקריב בנדבה, ונלמד משם דמנחה נדבה כולה כליל. וכאשר יקשה לנו דהלא פה אמר והנותרת מן המנחה יאכלו אהרן ובניו שמבואר ששיריה נאכלים. נאמר שפה מדבר במנחת נשים וגרים ועבדים שאינם בכלל אזרח (ועי' מ"ש בפ' אחרי ס' עד) ושירי מנחתם נאכלת, אבל האזרח שירי מנחתו נשרפת. לכן באר שהנותרת לאהרן ולבני

ולבניו קדש קדשים להתיר מנחת ישראל: (ג) אין לי אלא מנחותיהם, מליקותיהם מנין א"ר שמעון קורא אני נבלה וטריפה לא יאכל לטמאה בה, ת"ל לאהרן ולבניו ק"ק להתיר מליקות ישראל. (ד) אין לי אלא מליקות ישראל מליקות כהנים מנין, אר"ש ודין הוא מה במקום שהתיר סולת רשות אסר סולת מצוה מקום שאסר מליקות רשות א"ד שנאסר מליקת מצוה. מליקות ישראל יוכיחו שאסר בהן מליקות רשות והתיר בהן מליקת מצוה. (ה) מה התיר מליקות מצוה של ישראל שהרי התיר סולת מצוה שלהם נתיר מליקת מצוה של כהנים שהרי אסר סולת מצוה שלהם. הואיל ואסר סולת מצוה שלהן נאסר מליקת מצוה שלהן. ת"ל לאהרן ולבניו קדש קדשים מאישי ה' להתיר מליקת הכהנים. מאישי ה' אין להם אלא לאחר מתנת האישים:

(פרשה יוד) **קיד** (א) וכי תקריב כשתקריב, לעשות את הדבר רשות: **קטן** קרבן מנחה. א"ר יהודה מנין לאומרהרי עלי מנחת מאפה לא יביא מחצה

מגד שהוא קדש קדשים, שבזה מורה שמ"ש בפ' קרח וזה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש וכו' לכל מנחתם אין הבדל בין מנחת אזרח ובין מנחת גרים וגרים, שכולם נאכלים יען שהם קדש קדשים כמש"ש ק"ק היא. וזה פי' משנה ב'. ב] היה מקום לטעות שעכ"פ מליקת חטאת העוף איננה נאכלת דהא היא נבלה. (דאף שאמר בספרי פ' קרח לכל חטאתם זו חטאת יחיד וחטאת צבור וחטאת העוף וחטאת בהמה. זה אחר שידעינן מפה שנאכל), וא"כ הייתי אומר שבא רק על חטאת בהמה, (ועי' בזבחים (דף מד ע"ב) ומנחות (דף עג) ונע"ק), לכן אמר שנית במנחת מרחשת לאהרן ולבניו ק"ק, להורות שמגד שהוא קדש קדשים מגד זה שייך לאהרן ובניו, ובא לכלול שכל דבר שהוא ק"ק יאכלו אהרן ובניו. (וזה פי' משנה ג). ג] היה מקום לטעות שעכ"פ לא יאכלו מליקות של חטאת העוף שהביא הכהן, (ובאר מקום הטעות מפני שגם שירי מנחת כהן אסורה באכילה אף שסולת רשות מותר, כ"ש שירי מליקת כהן שמליקת רשות אסור. ואין לדחות שהרי מליקת מצוה מותר בחטאת ישראל אף שברשות אסורה, שי"ל שזה מפני שגם שירי מנחת ישראל נאכלים, אבל בכהן ששירי מנחת סולת של כהן אין נאכלים כ"ש שירי מליקת חטאת). לכן אמר פעם ב' חלקם נתתי אותה מאשי קדש קדשים הוא, לרבות שכל השירים הנותרים אחר מתנת האישים נאכלים כמו שירי מנחה, (וזה פי' משנה ד' ומ"ה), וביאר שרק מאישי ה' רק אחר מתנת האישים. ובספרא נר (פ"ג מ"ב) למד ממ"ש חלקם נתתי אותה מאישי ק"ק לרבות כל הקדשים שאינם רשאים ליטול אלא מותר האישים. והוא אחד עם דרשה דפה, דאחר שממ"ש ק"ק בא לרבות שיאכלו שירים אחרים עד שריבה שיאכלו אף מליקת חטאת העוף של כהן וכן גם תנאי מאישי מוכב לכל הקדשים שלא יזכו בו עד לאחר האישים:

הערה הלא כבר למד זאת (פרשה ח מ"ג) מן כי תקריב שבמנחת סולת ולמה צריך לימוד שנית, ומדוע שם תפס הלשון יכול נזיר ת"ל כי תקריב וכן הלשון בכ"מ ולמה שינה הלשון פה:

קיד וכי תקריב. כבר בארנו למעלה (ס' יב) שדרך העברי שבמאמר תנאי שיש בו כמה חלוקות א התנאי הראשון יתחיל במלת **כי** והחלוקות הפרטיות יתחילו במלת **אם**. שמלת אם מורה על החלוקה למשל איש כי יפליא נדר (היא התנאי הכולל), ואם נקבה היא. ואם מבן חדש, וכו' ואם בהמה. ואם גאל יגאלנה. וכן כל הפרשה תדבר במלת אם. ולפ"ז היל"ל פה ואם מנחה מאפה תנור תקריב. והספרא מתרץ זה וכי תקריב כשתקריב. ר"ל דסתמא דספרא ר"י היא דס"ל דהנודר מנחה סתם מביא מנחת סולת. לכן אמר מלת כי. ללמד שמנחת מאפה איננה נכללת בתנאי הראשון. בהם יאמר **ואם**, נפרש כחכמים שהנודר מנחה מביא אחת מחמשה מיני מנחות, ומדבר בחלקי התנאי הקודם שפתח וכי תקריב מנחה ומדבר בנודר מנחה סתם, שרשות בידו להביא מא' מה' מנחות, ואמר שאם מנחת מאפה תנור מביא דינו כך וכך. ולפ"ז מדבר שכבר נדר והוא חובה עליו. לכן אמר **וכי**, להורות שהוא מאמר חדש, ואינו מדבר מנדר הקודם רק כשתקריב עתה, לעשות הדבר רשות שמדבר בשלא נדר עדיין, (ומאמר כזה מובא כבר למעלה (פרשה ח' מ"ג) ושם כתיב יכול נזרה ויש לו פי' אחר כמ"ש (ס' יב) אבל פה אין לפרש כמו שם דא"כ למה כפל זאת למותר, וכן למה לא אמר כלשון שאמר שזה תמיד יכול נזרה ולכן פרשתי בדרך אחר):

הערה פה משמע שר' יהודה מוכיח מן מלת קרבן ובמנחות אמר שהוכחת ר"י ממה דכתיב ב"פ בשמן, וא"כ למה אמר ת"ל קרבן, ועל מה הוסד הוכחת ר"י מן קרבן או מן בשמן בשמן, והוכחת ר"ש ממה דכתיב קרבן פעם א' ולא ב"פ, ואיך ירו אבן פנת פלוגתתם על יסודי הלשון:

קטן קרבן מנחה מאפה תנור. הנה הו"ו יורה לפעמים על החבור. כמו על מצות ומרורים יאכלוהו. ולקחתם לכם כפות תמרים וערבי נחל. שפי' שניהם כאחד. ולפעמים יורה על החילוק כמלת או. כמו מכה אביו ואמו. לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב. שפי' או אמו. ולפ"ז מ"ש פה חלות מצות ורקיקי מצות יש להסתפק אם פי' שיביא שניהם. או פי' שיביא חלות או רקיקין. אמנם כבר הארכנו בפרש זה על פלוגתא ר' יאשיה ור' יונתן קדושים (ס' קא), ושם בררנו שבלאוי פשוטה ליכא פלוגתא כלל וכ"ע

מחצה חלות ומחצה רקיקין ת"ל קרבן, קרבן אחד הוא מביא ואינו מביא חלות ורקיקין. (ב) א"ר שמעון, וכי נאמר קרבן קרבן שני פעמים, הא לא נאמר אלא קרבן אחד ונאמר בו חלות ורקיקין, מעתה רצה להביא חלות יביא, ורקיקין יביא, מחצה חלות ומחצה רקיקין יביא, וכשהוא קומץ בולל וקומץ משתיהן. ואם קמץ ולא עלה בידו אלא אחד משתיהן דיו: קטז (ג) מאפה תנור ולא מאפה כופח לא מאפה רעפים ולא מאפה יורות הערבים, ר' יהודה אומר מה ת"ל תנור תנור שני פעמים להכשיר את הכופח, ר' שמעון אומר מה ת"ל תנור תנור שני פעמים שיהי' הקדשה בתנור ומעשיה בתנור. (ד) סולת מה סולת האמורה להלן מן החטין

מודים שהוי"ו בא לחבר בכ"מ [אם לא שיש איזה הכרח מן הלשון שהוי"ו בא לחלק. כמ"ש בב"ק (דף נג) לר"י לחלק מן ונפל נשקא. ובחולין (דף פז) לר"י לחלק מן דמו נשקא עיי"ש באורך]. וע"ז סמך ר"ש שפי' מ"ש כאן סלת מצות ורקיקי מצות שהוא וי"ו החבור, ויכול להביא משניהם חלות ורקיקין. אמנם ר' יהודה ס"ל שיש פה הוכחה שהוי"ו הוא ויו החילוק ממ"ש קרבן מנחה. שכבר כתבנו (בסי' נ"ד) שמה שקורא אותה פה בשם קרבן מנחה הוא למותר, שתמיד יאמר עולה שלמים מנחה סתם בלא מלת קרבן, ובזה יש דרוש תמיד כמ"ש באילת השחר (כלל נה), ופי' ר' יהודה שבא ללמד שאין במנחת מאפה רק קרבן אחד או חלות או רקיקין לא שני קרבנות חלות ורקיקין ולכן הוסיף שם היחיד קרבן מנחה. אולם ראיה צ איננה שלמה עדיין, כי גם אם נאמר כר"ש שמביא מחצה חלות ומחצה רקיקין הוא ג"כ רק קרבן א' ואינו מביא עמו רק לוג אחד שמן בהחלות והרקיקין הם מנחה אחת. רק בגמ' מנחות (דף סג ע"ב) באמרו דברי ר"י. ת"ל ור"י שפיר קאמר ר"ש. אמר לך כיון דכתיב בשמן בשמן כמאן דכתיב קרבן קרבן דמי. ור"ש. אי לא כתיב בשמן בשמן ה"א דוקא מחצה חלות ומחצה רקיקין אבל חלות לחודיא ורקיקין לחודיהו לא. קמ"ל. ר"ל פי' יהודה מכריח דבריו ממה דכתיב חלות בלולות בשמן ורקיקים משוחים בשמן, ושפה שמן הנאמר אצל מנחה הוא לוג, וא"כ אם נאמר כר"ש דהוי"ו מחברת ובהכרח מביא שני לוגין לוג לחלות ולוג לרקיקין דהא אמר על כל אחד בשמן שהוא לוג שמן, וא"כ הם שני מנחות אחר שטעונים שני לוגין, (ור"י הלא שפה בספרא למעלה (פרשה ט' מ"ד) שדי בלוג שמן למנחה של ששים עשרון) ולהוציא מזה אמר הכתוב קרבן מנחה, שהוא קרבן אחד, וע"כ שהוי"ו בא לחלק שיביא או חלות ולוג שמן או רקיקין ולוג שמן, (כמ"ש מיושב מה שק' שהספרא למד מן קרבן והגמ' מסיק שהלימוד ממ"ש ב"פ בשמן, ולפמ"ש שניהם לימוד אחד)—ור' שמעון השיב לו (במשנה ב') וכי נאמר קרבן קרבן שני פעמים, ודבריו מבוארים על יסוד מוסד. כי מצאנו לפעמים שאם הנסמך לסומכים רבים יבא עם כל סומך. כמו בפרי בטנך ופרי אדמתך. שרי אלפים ושרי מאות. ולפעמים לא יבא בכל פעם. מעשר דגנך תירושך ויצהרך. ונדר אלמנה וגרושה. ולחז"ל בזה יסוד מוסד (כמ"ש באילת השחר כלל ר"ו ר"ז ר"ח) שכ"מ שהענינים מחולקים יבא שם הסומך בכל פעם. כמ"ש בבכורות (דף ה ע"ב) אמר רב יהודה אף בכור שור בכור כשב ובכור עז שיהיה הוא שור ובכורו שור הוא כשב ובכורו כשב. ושם. וליה"ל לכתוב קרא אך בכור שור כשב ועז. בכור בכור ל"ל. וכן אמר שם (דף נג) אין תורמין ממין על שאינו מינו מנ"ל. דא"ק כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן תן חלב לזה וחלב לזה. ושם (דף נד) אלא מעתה גבי מעשר בהמה דלא כתוב וכל מעשר בקר ומעשר לאן יתעשרו מזה על זה. ובחולין (דף קלה) ורבנן ראשית הגז הפסיק הענין. ושם ור' אלעי איידי דהא קדושת דמים והא קדושת הגוף פסיק להו. וכן דריש זה (בדף קלו) לחלקו מתרומה, שאין ראשית הגז טובל עיי"ש. מבואר דכ"מ שירצה לרמז שהענינים מחולקים יחזור את השם פעם שנית. וזה שהשיב ר"ש שאם כדעת ר"י שהוי"ו בא לחלק היה ל"ל קרבן חלות מצות וקרבן רקיקי מצות, שע"י שיכפל שם קרבן נדע שהם מחולקים או זה או זה. וכבר באר במנחות שם שעל מה שהוכיח ר"י שהוי"ו הוא וי"ו החילוק ממה שכתוב שני פעמים בשמן השיב ר"ש דלכן כתוב ב"פ בשמן משום דים גזירה בידו להביא גם חלות לבד ורקיקין לבד אם ירצה ואז כ"א י"ל שמן ביחוד: ואמר שאם הביא משניהם בולל את הפתיתין בענין שיקמוץ משניהם, ואם קמץ מאחד דיו אחר שמביאם קרבן אחד, (ועיין עוד מזה בסי' נו ס' נ):

קטז מאפה תנור. פעל אפה ושם מאפה כולל כל מיני אפיה. דהא מ"ש בפ' נו לא תאפה חמץ. וביחזקאל (ס' מו) אשר יאפו את המנחה. כולל גם הנאפה במחבת ובמרחשת. לכן הוסיף שם תנור לדייק רק אם נדר מאפה תנור לא יחר מיני אפיות. והנה שם תנור במובנו המדויק הונח על כלי חרס העשוי בצורה ידוע שהאור מסיקו ואופין בו את הפת, (כמ"ש רש"י רפ"ב דב"ב ובשבת דף קטו. והרע"ב פ"ב לעדיות מ"ח ופ"ה דכלים מ"א). ובמובנו הרחב יכלול גם כל העשוי בדוגמתו להסיק בו את האור והוא הכופח. כמ"ש בשבת (דף לח ע"ב) דזוטר הבלי' מדתנור. ואמר בכלים (פ"ה מ"ב) דכופח העשוי לבישול שעורו כבירה העשוי לאפיה שעורו כתנור. וכשידבר בדרך השלום נכלל בשם תנור. אמנם מבואר אצליגו שהנם שלפעמים יבא השם בדרך השלות, בכל זה כשבא השם לגבר שם אחר ע"כ בא

בדוקא

בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן: ס ה וְאִם־מִנְחָה עַל־הַמַּחֲבַת קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן מַצָּה תִהְיֶה:

רש"י

רקיקין: (ה) ואם מנחה על המחבת. שאמר הרי עלי מנחת מחבת (מנחות ס"ג) וכלי הוא שהיה במקדש שאופין בו מנחה זו על האור בשמן והכלי אינו עמוק אלא צף ומעשה המנחה שבתוכו קשין שמתוך שהיא צפה ד האור שורף את השמן (שם ע"ד) וכולן טעונות ג' מתנות שמן יציקה ובלילה ה ומתן שמן ו בכלי

שפתי חכמים

מחס: ד פי' שאינה עמוקה אלא שוליה צפין אבל תוגניה ומתפזר השמן שהוגני הכלי ליפנא אחרינא אמלעיהן קקעיתה בסוף המקום שמניח זו את המנחה היה נקפל תלמוס למעלה ובולט כעין כלי זכוכית שלנו שהיה גבוה כעין תל באמצעיתו בשיין שמניח המנחה על אותו מקום היה נראה כאילו היא צפה כיון שהיה המקום גבוה: ה מדכתיב במנחת מחבת בלולות בשמן ויצקת עליה שמן: ו מדכתיב במנחת מרחשת סלת בשמן תעשה דהיינו נתן שמן והיינו קודם לעשייתן מדכתיב סלת בשמן ואחר כך כתיב תעשה וילפינן קרבנך האמור למעלה מקרבנך האמור למטה במנחת מרחשת ונותנין מה

התורה והמצוה

בדוקה. כמו פה שגם נאפה כולל הנאפה בתנור ובכופח, ואחר שבאר מאפה תנור לשלול יתר מיני אפיות כבר דבר בדרך הדיוק. ולכן אמר בספרא מאפה תנור, ולא מאפה כופח ולא מאפה רעפים וכו'. כי שולל הכל. אמנם ר' יהודה למד ממה שכשנה זה בא לו, וכל מנחה אשר תאפה בתנור. שגם שם שם תנור מיותר דכבר הודיע פה שהנאפה יהיה בתנור. ומזה הוציא דאין מעוט אחר מעוט אלא לרבות. והוא עפ"י המבואר אצלינו באילת השחר (כלל רלז) שכלל זה יש לו יסוד בחכמת ההגיון. שאם השנה לבאר שם אחר אז שם השני מגביל את השם הראשון. ואם בא אחריו שם שלישי אז השם השלישי מגביל את השני. ואם שם השני בא למעט בא השם השלישי להגביל את המעוט שלא ימעט כל דבר וממילא בא לרבות. וכן בהפך אם שם השני בא לרבות בא השם השלישי להגביל את הריבוי שלא ירבה כל דבר. ומטעם זה אמר ר"י (בספרא פ"ו מ"א) הכהנים לרבות את הקרחנים כמ"ש למעלה (סימן נב). וכן פה שם תנור בא לפרש שם מאפה, ובא למעט שלא כל מאפה כשר רק מאפה תנור לבד, וממילא שם השלישי שהוא שם תנור שבא בפ' צו בא להגביל שם תנור הראשון, בל תאמר שבא בדרך הדיוק הגמור ורק תנור ולא כופח, שלזה הוסיף שכל אשר תאפה בתנור, ור"ל כל שהוא תנור אף בדרך השלות, והוא הכופח שבהרחבה יקרא בשם תנור ג"כ כשר, (ורש"י שפי' במנחות דף סג אין ריבוי אחר ריבוי צ"ל אין מעוט אחר מעוט). ור"ש ס"ל שבא השם כפול להורות שצריך שתאפה בתנור ויקדשה על מנת שתאפה בתנור. כן פי' במנחות (דף סג):

קיז חלות מצות בלולות ורקיקי מצות משוחים. הנה בהאי גונא שנז' שני שמות ולכל שם לווי ופעל מיוחד, לפעמים הוא בדוקא ולפעמים הוא שלא בדוקא. כמו שדעת ר"מ בפסחים (דף כא ב) ובעכו"ם (דף כף) ובחולין (דף קיד) שמ"ש לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי אינו בדוקא, דה"ה לגר במכירה ולנכרי בנתינה. וגם ר' יהודה היה מודה לו אם הי' כתוב ומכור בויו. וכן אמר רבינא בב"מ (דף סא) שמה דכתיב את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך פי' דה"ה כסף במרבית ואוכל בנשך, וה"ה פי"ל גם פה שהגם שתפס חלות בלולות ורקיקים משוחים הוא לאו [illegible], שה"ה חלות משוחים ורקיקים בלולים כי תפס רק לדוגמא. והגם שב"רנו במק"א שאם הכריחו זאת ממה שהקדים במשפט השני את הפעל אל השם וכתב מכור לנכרי והיה צ"ל לנכרי תמכר כמ"ש במשפט הא' לגר תתננה, וכן הי"ל ואכלך במרבית כמו במשפט הא' כספך בנשך, כמו שבארתי זאת עפ"י חוקי ההגיון. בכ"ז מצאנו בבכורות (דף כה) ובחולין (דף קלז) לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז בכור צאנך אין לי אלא שור בעבודה וצאן בגיזה מנין ליתן את האמור של זה בזה ואת האמור של זה בזה ת"ל לא תעבוד ולא תגוז. הרי אף שגם יאמרו שני המשפטים בסדר אחד שבשניהם הקדים את הפעל למדין שתפס רק לדוגמא כי דרך לעבוד בשור ולגוז את הצאן וה"ה שאסור בהפך, דאל"כ הי' לו לדייק לכתב לא תגוז בלא וי"ו שנדע שהענינים מופרדים. ובתענית (דף טו) מלכים בקימה ושרים בהשתחוי' שנאמר מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו. מתקיף לה ר"נ אי הוה כתיב ושרים ישתחוו כדקאמרת. השתא דכתיב שרים וישתחוו הא הא עביד. הרי שוי"ו של וישתחוו מחבר הקודם, ור"ל שרים יקומו וישתחוו, וכן וי"ו ולא תגוז מחבר הענינים שניהם אסורים בגזה ועבודה [וכן בירושלמי פ"ד דע"ג סוף ה"ד ונתצתם את מזבחותם ושברתם את מצבותם זמנין ליתן את האמור לזה בזה, א"ר בון בר' חייא לגדין שתאמרת או שיבור או גדוע או נתיצה לכאו"א], וה"ה פי"ל פה שמ"ש חלות בלולות ורקיקין משוחים הוא לדוגמא וה"ה בהפך. כי יש לדון זאת ממדת הק"ו. שבכ"א יש לדון ק"ו כמו שבאר. ת"ל חלות בלולות. ובמנחות (דף ע"ה) אמר ע"ז. מאי שלמות תמר רבא לא להתמים ולכתב חלות משוחות ורקיקים בלולים. ר"ל הגם שאינו מוכרע ממקומו הוא מוכרע ממה שהביא שדבר זה נאמר במלואים ובפ' צו גבי תודה ובפ' נשא גבי נזיר, ובכולם תפס חלות בלולות

פַּטִירִין דְפִילָן בִּמְשַׁח וְאֶסְפּוֹגִין פַּטִירִין דִמְשִׁיחִין בִּמְשָׁח: ה וְאִם מִנְחֲתָא עַל מַסְרֵיתָא

ספרא

החטין אף כאן מן החטין: קיז חלות בלולות ואין הרקיקין בלולים, הלא דין הוא, מה אם החלות שאינם טעונים משיחה טעונות בלולה רקיקין שהן טעונים משיחה אינו דין שיטעונו בלולה. ת"ל חלות בלולות ואין רקיקין בלולים. (ה) רקיקין משוחים ואין חלות משוחו'. הלא דין הוא מה אם הרקיקים שאינם טעונים בלולה טעונים משיחה חלות שהם טעונות בלולה אינו דין שטעונה משיחה. ת"ל ורקיקין משוחים ואין חלות משוחות: קיח (ו) סולת חלות מצות בלולות בשמן ורקיקי מצות משוחים בשמן, מה ת"ל בשמן בשמן שני פעמים. להכשיר בשמן השני ולהכשיר בשמן השלישי, ראב"י אומר מושח את הרקיקים כמין כ"י, שאין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט: קיט ר' יהודה אומר מצות מצות למצות שוו לא שוו לבלולה ולמשיחה: (ז) וכיוצא בו אמר ר"י ועשית כיור נחושת וכנו נחושת לרחצה יכול כשם שמרחיצין מן הכיור מרחיצין מן הכן, ת"ל נחושת, לנחושת שוה לו לא שוה לו לרחיצה, כיוצא בו אר"י ועשית חושן משפט מעשה חושב כמעשה אפוד תעשנו יכול כשם שזה כפול זה כפול, ת"ל זהב, לזהב שוה לו, לא שוה לכפילות: (פרק יב) קכ (א) ואם מנחה על המחבת

התורה והמצוה

ורקיקים משוחים, ואם הי' רק לדוגמא הי' לו לחפום במק"א להפך כדי שנדע שהוא לאו דוקא, ומזה מבואר שהוא בדוקא. ועיין בא"לת השחר (כלל רכב):

הערה הנה במאמר זה תלו עליו כל פלפלי הגבורים. הלא מ"ש בשמן בשמן נדרש כבר (בס' קטו) לר"י כדאית לי' ולר"ש כדאית לי'. וכבר הביא בק"א מ"ש בו הרא"ש והג"א ודחה דבריהם. וגם מ"ש הוא בזה אין בו ממש כאשר יראה הרואה. ועוד הלא נמצא עוד בשמן כפול גבי תודה וגבי לחמי נזיר, ומדוע לא דריש שם מאומה ונכנו לי הדרשות על ב"פ בשמן דפה לבד:

קיח בלולות בשמן. משוחים בשמן. כבר בארנו (בס' קטו) למה כפל מלת בשמן, לר"י כדאית לי' ולר"ש כדאית לי'. אמנם זה נמצא עוד שני פעמים, א] בתודה (צו ז יב) חלות מצות בלולות בשמן ורקיקי מצות משוחים בשמן וסולת מורבכת חלות בלולות בשמן. ב] גבי נזיר (במדבר ו טו) סולת חלות בלולות בשמן ורקיקי מצות משוחים בשמן. וז"ש בספרא מה ת"ל בשמן בשמן שני פעמים. ר"ל שעוד יש שני פעמים בתורה שאומר בשמן בשמן כפול. (כי מ"ש פה בשמן בשמן כבר נדרש). והשיב שמ"ש בתודה בשמן בשמן בא להכשיר בשמן השני ולהכשיר בשמן השלישי. כי שם נכתב ג"פ בשמן. א' צריך לגופי', והשני בא להורות שגם השמן השני היוצא מבית הבד ע"י טעינה כשר. ושמן השלישי בא להורות שאף שמן השלישי היוצא מבית הבד ע"י טחינה וטעינה כשר למנחות, וכמ"ש במשנה דמנחות (דף פ"ו) שלשה זתים הם ובהן שלשה שמנים הראשון מגרגרו בראש הזית וכו' הראשון למנורה והשאר למנחות. וכמו דאיתא בספרא אמור (פרשה יג) וגם' שם (בס' ר"י). ומ"ש עוד גבי נזיר שני פעמים בשמן דריש ראב"י שבא ללמד דמושח את הרקיקים כמין כ"י. (ותמצא בספרא זוטא הובא בילקוט נשא שדרש זאת מן בשמן בשמן שגבי נזיר). וזה נבנה על השורש שאין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט. וכבר בארנו (באילת השחר כלל דלז) שהשורש זה מיוסד על הנודע בחכמת ההגיון שאם הבא לבאר שם או פעל, הוא מגביל את השם או הפעל, ואם בא אחריו שם שלישי אז אם השם המגביל בא לרבות בא השם השלישי להגביל ולמעט. כי אם יאמר בלולות נאמר שדי בבולל במעט שמן ולכן אמר בלולות בשמן, ששם שמן הנאמר במנחות הוא לוג ומרבה שצריך לוג. וכשהוסיף שנית בשמן גבי רקיקין בא למעט, שדי אם מושח במקצת מן השמן והשאר נאכל לכהנים. והנה למ"ד בברייתא דמנחות (דף עה) דמושחן וחוזר ומושחן עד שיכלה כל השמן שבלוג ופסק כן הרמב"ם (פי"ג מה' מעה"ק) ידרוש בשמן בשמן שגבי תודה כר"ע בספרא צו (פי"א מ"ד) ומנחות (דף פ"ט). ובשמן בשמן שגבי איל נזיר ידרוש לשמן השני והשלישי:

קיט חלות מצות ורקיקי מצות. כבר בארנו (סימן קיז) שאין הכרעה מן הכתוב אם דבר בדוקא שיהיו החלות בלולות והרקיקין משוחים, או תפס לדוגמא וה"ה שיכול למשוח החלות ולבלול הרקיקין, ויש ק"ו שיכול לעשות כן. ואמר ר"י שלכן הוכפל שם מצות אצל חלות ורקיקין ללמד שכל הנכתב שם הוא בדוקא, ואין ליתן את האמור של זה בזה ואת האמור של זה בזה שאז לא הי' צריך לכפול מצות אצל רקיקין. וזה היה לר"י כלל בלשון שכ"מ שחזר תנאי אחד בשני המשפטים מבואר שכל מה שכתוב בהם הוא דוקא ואין ליתן את האמור של זה בזה. שכן אמר גבי כיור שפעל לרחצה מוסב רק על הכיור שהוא העקר (מאמר) לא גם להכן. מדהוצרך לשנות בו שיהי' נחושת, (והובא ביבמות דף כב). וכן אמר שאף שכתוב ועשית חושן משפט כמעשה אפוד אינו דומה אליו בכל פרטיו שיהיה כפול כמוהו. דהא שירש ואמר זהב תכלת וארגמן, מבואר שרק לענין זה המפורש ידמה לו לא לד"א. והמעיין יראה שכ"א מן השלשה דוגמאות שהביא בנוי על שורש אחד שאם נכפל דבר א' בבאור לא נאמר ליתן האמור של זה בזה, ובכ"ז משתעף לשלשה בדים בפרטיהם. וממנו נקיש לכל מקום:

קכ ואם מנחה על המחבת. כיון דעשייתן בפנים ונתנה התורה שתעשה בכלי ודאי כ"ש נעיץ.

וּפָתוֹת אֹתָהּ פִּתִּים וְיָצַקְתָּ עָלֶיהָ שָׁמֶן מִנְחָה הִוא׃ ס

רש"י

קודם לעשייתן: סלת בלולה בשמן. מלמד שבוללן בעודן סלת (ת"כ): (ו) פתות אתה פתים. לרבות כל המנחות ז הנאפות קודס קמיצה לפתיתה (שם): ויצקת עליה שמן מנחה היא. לרבות כל המנחות ליציקה יכול אף מנחת מאפה תנור כן ח ת"ל עליה אוציא את החלות ולא אוציא את הרקיקין ת"ל היא (שם):

שפתי חכמים

מה שנאמר בזה לזה ומה שנאמר בזה לזה נמצא כולן צריכים בלילה ויציקה ומתן שמן קודם עשייתן. וקודם לעשייתן ה"פ קודם שנעשה בו כל העיקר דהא כתיב בלולות בשמן וגו' פתות אותה פתים ואחר כך ויצקת א"כ ש"מ דלאחר עשייתן יצוק עליה שמן אלא פירושו קודם להקרבתן: ז פי' לאו מפתות אותה פתים הוא דקא מרבה כל המנחות דהא הכא ליכא רבוי דלגופיה איצטריך אלא מסיפא דקרא דכתיב מנחה היא הוא דקא דייק דמנחה היא יתירה הוא לרבות כל המנחות לפתיתה והא דכתיב אותו ומשמע מיעוט. דרשינן אותו למעט שתי הלחם ולחם הפנים לפתיתה: ח ומה שמיעטו ביציקה מנחת מאפה תנור ובפתיתה שתי הלחם ולחם הפנים מפורש בפ' אלו מנחות משום דיציקה יש בה שני מיעוטים עליה והיא ממעט מנחת מאפה תנור שיש בה שני מיני חלות ורקיקים ופתיתה שאין בה אלא חדא מיעוט אותה ממעט שתי הלחם ולחם הפנים שאין צריכים אלא חדא מיעוטא:

התורה והמצוה

וכן דריש מ (פרק ד' מ"ח) על מחבת בשמן שגבי חביתי כ"ג שטעונה כלי. וה"ה במאפה תנור דכתיב תנור בעי כלי. וזה כר"י דס"ל במנחות (דף נה) דה"ה שתי לחם ול"הפ נעשים בפנים. ולר"ש דאמר דכשרות אבית פגי לא דייק זה. וילמד כלי גבי מנחות כמו שלמד רבי במנחות (דף נו). כן הי' נראה לכאורה. ובזה היו מיושבים המון הקו' שהעירו התוס' בעניני אלה במנחות (דף סג ד"ה וכשרות) ובכ"מ. לולא שהקדמונים לא כתבו כן, ויש להאריך בזה ואכ"מ:

קבא על המחבת קרבנך. כבר בארנו (למעלה ס' סא) שכפי חוקי הלשון הי' צ"ל ואם פי' מנחה על המחבת תקריב בפעל. לא קרבנך בשם, כמו שבארתי שם טעמו כפי משפטי המליצה. וכ"מ שבא השם תחת הפעל נדרש בכ"מ, וכן מ"ש אח"כ ואם מנחת מרחשת קרבנך הוא זר בלשון שראוי לכתב ואם מנחת מרחשת תקריב. ואמרו חז"ל בקבלתם, שקבלו בזה שבאו שני מלות אלה דרך זרות, למען נקים מנחת מרחשת ומחבת זל"ז. פי במנחת מחבת כתיב סולת בלולה בשמן. ויצקת עליה שמן. ובמנחת מרחשת כתיב סולת בשמן תעשה. שמ"ש סולת בשמן תעשה היא תחלת העשי' שיתן שמן בכלי תחלה ויתן עליה המנחה. ומ"ש סולת בלולה היא שאח"כ יבלול הסולת עם השמן. ומ"ש ויצקת עליה שמן היא שיוצק שמן לבסוף. וכמ"ש במשנה דמנחות (דף עד ע"ב) כל המנחות הנעשות בכלי טעונות ג' מתנות שמן. יציקה, ובלילה. ומתן שמן בכלי קודם לעשייתן. ולמדינן מסיוי שני מלות הזרות האלה. ליתן של האמור במחבת במרחשת ואת של האמור במרחשת במחבת. אמנם מדוע התחכמה התורה ללמד ההלכות האלה בדרך זה ולא בדרכים אחרים יותר מבוארים ית' לקמן ס' קכ"ו:

הערה עמ"ש חכמים דלחמי תודה א"א לבוללם כשהם חלות. מפרש בגמ' משום דרביעית שמן הוא האיך היא מתחלקת לכמה חלות. ופרש"י ותוס' משום דא"א לבלול הכל ברביעית שמן שהוא מעט. וע"ז קשה, א] מה שסק' בק"א צ"ל האי טעמא תיפוק לי' דלחמי תודס לא היו בהם פתיתה, ותרוצו דחוק. ועוד קשה הלא לראב"י במנחות (דף פח) מנחה של ששים עשרונים אין לה רק לוג שמן ובכ"ז נבללים. ועוד למה אמר איך היא מתחלקת ולא אמר איך יספיק לחמשה קבים:

קבב סולת בלולה בשמן. משמע שבוללה בעודה סולת. ובמנחת מאפה אמר חלות מצות בלולות, שמשמע שבוללן אחר היותן חלות. וס"ל לת"ק שעקר הוא מה שכתב פה סולת בלולה. ומ"ש במנחת מאפה חלות בלולות בשמן היינו חלות אשר כבר נבללו בעודן סולת. ורבי ס"ל דעקר הוא מ"ש חלות בלולות שבוללן בעת שהם חלות, ומ"ש סולת בלולה משום דס"ל שאחר שפותתן מחזירן לסלתן כמו שס"ל לתנא דבי ר"י בברכו' (דף לט ע"ב) ובמנחו' (דף עה ע"ב), ואז נקרא סולת כי חזר לסלתו ע"י שפותן אותה כקמח. אמנם חכמים השיבו לו מלחמי תודה ששם נאמר חלות בלולות וא"א לבוללן כשהם חלות. ובמנחות (דף עה ע"א) אומר ע"ז האי אי אפשר דקאמרי לי' רבנן לרבי מאי הוא. אמר ר"ש בר יצחק רביעית שמן היא האיך היא מתחלקת לכמה חלות. נראה פי' כי לדעת רבי מ"ש בלחמי תודה חלות בלולות א"א לפרש שבוללן אחר אפיה דהא לחמי תודה לא הי' פותתן וא"א לבלול לחמים שלמים שזה קרוי משיחה לא בלילה. וע"כ יפרש שיבלול בעודם עסה. פי גם קודם אפיה כל שנעשה בו הצורה העגוליית (שע"פ יקרא בשם חלה ע"ש החלוליית והעיגול) יקרא חלה, כמ"ש מראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה. (כי בלחמי תודה א"צ לקיים גם סולת בלולה להחזיר לסלתן), וע"ז השיבו שא"א לבלול כל חלה בפ"ע בשמן (אחר שנעשה בו הצורה העגוליית שאז תקרא חלה), אחר שהיו הארבעים חלות, ולא הי' שם רק רביעית שמן וא"א לחלקו אל ארבעים חלקים, וז"ש רביעית שמן היא האיך היא מתחלקת לכמה חלות, היינו שקשה לחלק רביעית לארבעים חלקים:

קבג מצה תהיה. מלת תהיה מיותר, שהיה לו לומר בלולה בשמן מצה, כמו שאמר במנחה מאפה מצות בלולות בשמן, או יאמר בלולה בשמן מצה תקריב. או מצה תביא, כמ"ש ביתר קר בנות. נכלל בלשון במלת יהיה מורה הקיום שלא ישונה בשום אופן. וכן פירשוהו בכ"מ כמ"ש באילת השחר

קָרְבָּנָךְ סֻולְתָּא דְפִילָא בִמְשַׁח פַּטִּיר תְּהֵי : י בְּצַע יָתַהּ בִּיצוּעִין וּתְרִיק עֲלַהּ מִשְׁחָא

ספרא

מלמד שהיא טעונה כלי :

קכא קרבנך קרבנך לגז"ש, מה קרבנך האמור כאן טעון יציקה ובלולה אף קרבנך האמור למטה טעון יציקה ובלולה, מה קרבנך האמור למטה טעונה מתן שמן בכלי קודם לעשייתה אף קרבנך האמור כאן טעונה מתן שמן בכלי קודם לעשייתה :

קכב (ב) סולת בלולה מלמד שהיא בלולה סולת, רבי אומר חלות בוללן שנאמר חלות בלולות, א"ל והלא לחמי תודה נאמר בהן חלות וא"א לבוללן כשהם חלות אלא סולת, כיצד עושה נותן מתן שמן בכלי קודם לעשייתן, ונותן שמן עליה ובוללה ולשה ואופה ופותתה ונותן עליה שמן וקומץ. רבי אומר הלות בוללן שנאמר חלות בלולות בשמן. כיצד עושה נותן שמן בכלי קודם לעשייתן ולשה ואופה ופותתה ונותן עליה שמן ובוללה וחוזר ונותן עליה שמן וקומץ :

קכג מצה יכול מצוה, ת"ל תהי' הכתוב קבעה חובה :

קכד (ג) פתות יכול שתים ת"ל פתים אי פתים יכול יעשנה כפרורים ת"ל אותה, אתה לפתים ואין פתיה לפתים. (ד) מכאן אמרו מנחת ישראל כופל אחד לשנים ושנים לארבעה ומבדיל, מנחת כהנים כופל אחד לשנים ושנים לארבעה ואינו מבדיל. מנחת כהן משיח לא היה מכפלה, ר"ש אומר מנחת כהנים ומנחת כהן משיח אין בהם פתיתה מפני שאין בהם קמיצה. וכל פתיתין בבזתים :

התורה והמצוה

(כלל ת"ר). ועז"א מפני שבכ"מ דכתיב במנחות מלאה י"ל שהוא מצוה. לכן אמר מלה הסי' לעיכוב. ובמנחות (דף נג) פלפלו בזה והביאו בריית' זאת, ועי' בתוס' שם, ואכ"מ להאריך :

הערה כלויה אופן הוליא מת"ש אוהב פתים שיהיו ארבעם דוקא. ולמה במנחת כהנים לא הי' מבדיל אם פי' פתום להבדיל, ואיך יתכן שמנחת כהן משיח לא היה מקבל הלא כתוב מנחת פתים. ומה טעמו של ר"ש הלא היא נגד הכתוב דכתיב בכולהו פתות פתים. ויתר הקושי' שהעירו בזה בק"א ובמס' אשר לפניו ובמ"ל פי"ג מה' מעה"ק. ומאין מוכח שבפתיתין כזתים :

קכד פתות אותה פתים. דע שיש הבדל בין פת ובין לחם. שהלחם הוא הכלל. ויקרא בכמה שמות של לוי לפי מעשהו ותוכנו ככר לחם. חלה. רקיק. מצה וכדומה. ופת הוא הלחם הבלתי שלם רק שנשבר או נתכפל עד שאיננו בצורתו השלמה. ויש הבדל בין פתת ובין פרס. כי פרס הוא הנשבר מן הלחם ונבדל ממנו כמו הלא פרוס לרעב לחמך (ישעי' נח), ומזה אמר ולא יפרסו על אבל (ירמי' טז) כי היה דרכם לחלק הלחם ולשברו לפני האבל בעת סעודת הבראה, (שעז"א הרפס ליון בידי' אין מנחם לה, ר"ל שע"י שלא היו לה מנחמים שישברו הלחם כמנהג הוצרכה לפרוש ולשבר הלחם בידי'), אבל הפתיתה ילדק גם אם הוא מחובר כמו עוגה או רקיק שנתכפלה אף שעדן החלקים מחוברים יקרא בשם פת אחר שאינו שלם. ויש הבדל בין פתת ובין פרר שבלשון התלמוד [שמקורו מן העברי פור התפוררה ארץ (ישעי' כד) אתה פוררת בעזך ים (תהלות עד)] שפרר היא המפורד לחתיכות קטנות מאד בלתי השוים אשר הם פחותים מכזית לרוב. ואמרו פרורין שאין בהם כזית. דרכו של תינוק לפרר. וכדומה. אבל הפתום יפול בעלם על החתיכה המיוחדת לאכילה שיש בה כזית לרוב. כי הפחותים מזית הם פרורי לחם לא פתיתי לחם. ולכן אמר בספרא ובמשנה מנחות (דף עה) פותתן כזתים. ר"ל שלא יהיו הפתיתין פחותים מזתים. שאז נקראים בשם פרורים לא בשם פתים— ובזה נטה לבאור הספרא. פתות יכול שנים ת"ל פתים, כי כבר באררנו (למעלה ס' יג) שכ"מ שבא שם הפעל נוסף על הפעל יש בו דרוש. ובארנו שם שמושג השם סותר אל מושג הפעל. כי גדר השם הוא שהדבר ישנו כבר במציאות ונקרא שמו עליו וגדר הפעל שהדבר יוצא עתה אל המציאות ועדן לא היה עד עתה. [ועפ"כ יפרשו לרוב את השם הנוסף אל הפעל שירמוז לדבר שכבר יצא אל המציאות. כמ"ש אדם כי יקריב קרבן שיקדיש הקדשו להקרבתו. ר"ל שיקריב מה שהוא קרבן מכבר. וישב ממנו שבי. שמנו שפחה אחת, שמנו דבר שכבר הי' שבי מקודם] וכן פה במ"ש פתות פתים היינו שיפתות הפתים שאם יאמר פתות בפעל לבד יהיה די שיפתות הלחם לשנים אבל במה שהוסיף השם פתים היינו שיפתות הפתים. וז"ש פתות יכול שנים ת"ל פתים. אולם לפ"ז הי' נ"ל פתות פתים בלא כינוי, שיגורם שיפתות הפתים. רק באז הייתי אומר שיעשה פתים כפי שירלה ואח"כ יפתח הפתים עד שיהיו כפרורים קטנים, כי שם פתים יכלול שנים וגם יותר משנים. לכן אמר פתות אותה. באופן שיובן ג"כ שיחלק המנחה עצמה לשני פתים ויפתת כל פת לשנים באופן שמחולק לארבעה פתים—וכבר אמרנו שמגדר פעל פתת אין הכרח שיהיו הפתיתין מובדלים כי בכלל פתות היא גם מלה המתכפלת לשנים או לארבעה הגם שאין הפתיתין מובדלים. שאם היה מקפיד שיהיו מובדלים היה לו לאמר פרוס אותה פרוסים, שזה הבדל בין פתת ופרס. רק שמ"מ במנחת ישראל שהיתה נקמצת היה מוכרח להבדיל. כי הקומץ מחזיק שתי זתים שאם יהיה הלחם מכופל בלא הבדלה יהיו ארבעה זתים דבוקים יחד ולא יוכל לקמוץ ולכן היה מוכרח להבדיל

קבה (ה) פתות אותה פתים מנחה, לרבות את כל מנחה לפתיתה, יכול אף שתי לחם ולה"פ ת"ל אותה, מה ראית לרבות כל המנחות ולהוציא שתי לחם ולחם הפנים, אחר שריבה הכתוב מיעט מה אלו מיוחדות שיש מהן לאשים אף כל שיש מהן לאשים יצאו מהם שתי לחם ולה"פ שאין מהם לאשים. קבו (ו) ויצקת עליה שמן מנחה, לרבות את כל המנחות ליציקה, יכול אף מנחת מאפה ת"ל עליה, אוציא את החלות ולא אוציא את הרקיקין ת"ל היא: ואם

שפתיחן זה מזה לצורך הקמיצה. אמנם במנחת כהנים שהיתה כליל ולא היתה נקמצת, ובכ"ז היתה נפתתת (כמו שלמד במשנה א' לרבות כל המנחות לפתיתה), בודאי היה די שיכפול לארבעה ולא יבדיל, כי ההבדלה אינה נצרכת מצד הפתיתה רק מצד הקמיצה. וז"ש מכאן אמרו מנחת ישראל כופל א' לשנים ושנים לארבעה ומבדיל. מנחת כהנים וכו' ואינו מבדיל.—וכל זה במנחות ישראל וכהנים דכתיב פתות פתים, שהשם עם הפעל מורה שיהי' כפול שני פעמים עד שיהיו ד' פתים, אבל במנחת כהן משיח שכתוב תופיני מנחת פתים, שבא השם לבד בלא הפעל, והשם פתים שנים, די בכיפול פעם אחד. וע"ש מנחת כהן משיח לא הי' מקפלה. ופי' בגמ' (דף ע"ה ע"ב) שלא הי' מקפל את הכפל רק די בפעם א'. שקפל א' לשנים. ולא שנים לארבעה. וכן לא הי' מבדיל אחר שאין בה קמיצה. אמנם ר"ש אזיל לטעמי' שדריש טעמי' דקרא בכ"מ. והיה מבין הטעם מדוע כתיב בכל המנחות פתות אותה פתים שיקפלה לארבעה ובמנחת כהן משיח כתיב מנחת פתים שא"צ קיפול, שזה מפני הקמיצה, כש"ל טעם הקיפול לארבעה מפני הקמיצה. ולכן במנחת כהן משיח שאין בה קמיצה א"צ קיפול, וממילא ה"ה מנחת כהן, ר"ל מנחת נדבה שלו (כי מנחת חוטא של כהן טעונה קמיצה לר"ש כמ"ש במנחות דף ע"ב), [ובפרט שמנחת נדבה היה קמח] דומה כמנחת חביתין שלא הי' מקפלה לארבעה רק לשנים. וזה שהשם אין בהם פתיתה, כי לר' שמעון בכל פתיתה היה מבדיל, כי היה הפתיתה לצורך הקמיצה ובמקום שלא היה בה קמיצה לא היה פתיתה כלל אף בלא הבדלה רק קיפול אחד לשנים ככהן משיח. ומ"ש ר"ש מנחת כהנים ומנחת כהן משיח הנה שבמנחת כהן משיח גם ת"ק מודה שלא היה מקפלה. (וכבר עמד בזה במ"ל (פי"ג מה' מעה"ק) והביא שכבר התעוררו בזה הראב"ד ור' ישעיה הראשון כי הכריחו מזה שר"ש חולק במנחת כהן משיח שלא הי' מקפל אף אחת לשנים והתפלאו הלא הכתוב אומר מנחת פתים) ולמ"ש עקר מה שחדש ר"ש הוא הטעם, שלכן אין פתיתה במנחת כהן משיח מפני שאין בה קמיצה, (שלדעת הת"ק אין הטעם משום קמיצה), ומזה הוציא שה"ה לענין מנחת כהנים שאין בה קמיצה דינה כמנחת כ"מ. ובמ"ש תמלא ידך גם ליתר הקושיות שהעיר במ"ל שם. והרמב"ם ז"ל יש לו שטת אחרת בכל זה עי"ש בחבורו ומ"ש בפי' המשנה ואכ"מ לפלפל בזה, ועיין מ"ש בס' ע:

הערה שלא כבר דרש מלת אותה בסימן הקודם משנה ג':

קבה פתות אותה פתים, כבר בארנו באילת השחר (כלל ק"נ) שבעל הלשון יציין גוף הפעול ע"י את הכינוי, כמו לעבדה ולשמרה, ולפעמים תדבק את הכינוי במלת את, כמו לעבד אותה ולשמר אותה, וכ"מ שבא הכינוי דבוקה במלת את, בא לדייק שמכוון על גוף הפעול בדוקא ולרוב בא לשלול זולתו, והנה פה הגם שצריך לבוא בכינוי שאם יאמר פתות בלא כינוי נאמר שיעשנה כפרורים כמו שהתבאר (בס' הקודם) בכ"ז היה די שיאמר פתותה פתים בכינוי, ולמה אמר פתות אותה בכינוי הדבק במלת את, אמרו חז"ל שבא למעט זולתה שהם שתי לחם ולה"פ, משום דכל המנחות אתרבי לפתיתה ממ"ש מנחה היא (ויתבאר דרוש זה בסימן שאח"ז), ובא להוציא שלה"פ ושתי לחם שאין מהם לאשים אין בהם פתיתה:

הערה בדרושים האלה יש קושיות הרבה ומבוכה גדולה. מקצתם נו' בשנים. וקושיות רבות ס' בדברי התוס' ומפרשי הש"ס והספרא. ובמ"ש בפנים יתבררו ויתלבנו הדברים בפרטיהם:

קבו ויצקת עליה שמן מנחה היא. כבר זכרנו (בס' שם) שיפלא מאד מדוע בקצת הקרבנות הזכיר בסוף עולה היא מנחה היא חטאת היא. ובקצתם לא הזכיר זאת, ושגוף הדבר מה שאמר מנחה היא הם דברי מותר שכבר הודיע שבמנחה מדבר, ובארנו שכ"מ שכתב כן דרשוהו חז"ל (וכמ"ש באילת השחר כלל קלה). והנה אחד מארבעות דרושיהם בזה היא שרצה הכתוב ללמד שהדינים המוזכרים אינם מיוחדים במנחה זו שהיא מנחת מחבת לבד. רק מצד שמנחה היא. כי זה דבר כולל בכל המנחות וזה מחויב בה מצד שהיא מנחה בכללה לא מצד שהיא מנחת מחבת בפרט. ולמדנו שהפתיתה ויציקה שמוזכרים פה הם נוהגים בכל המנחות. וז"ש במשנה הקודמת מנחה לרבות את כל המנחות לפתיתה. ואמר במשנה זו מנחה לרבות את כל המנחות ליציקה. (ועוד ית' מנ"ל לרבות גם פתיתה). והנה לפ"ז הי' ראוי שיכתב ויצקת שמן מנחה. אחר שר"ל שהיציקה נוהג בכלל מנחות וגם במחבת מצד שהיא ג"כ מנחה, ראוי יותר שיכתב ויצקת שמן בלא כנוי הדבוק אל מלת עליה שמרמז רק על מנחת מחבת. וגם כבר בארנו (בס' שם) שמצאנו לפעמים הרבה שיזכיר עולה אשה. קדש קדשים מאשי ה' בלא מלת הוא. וא"כ ראוי ליתן טעם למקומות שהוסיף מלת הוא. ובארו ז"ל שמלה זו באה תמיד לרמז רק הוא ולא זולתה וכן כ"י עליה מרמז רק

מנחה זו שמדבר בה לא זולתה . ואמרו שממעט חלות ורקיקין של מנחת מאפה שהזכיר בכתוב הקודם, ש"מ
כי' מחויב ליצוק שמן גם על מנחת מאפה תנור כי' הומר ויצקת שמן והי' מוסב גם על הכתוב הקודם,
לכן כאמר ויצקת עליה מנחה היא , (ובירושלמי (פרק ה' דסוטה ה"א ופרק א' דהוריות ה"ג ופרק ה'
דנזיר ה"א) , ר' אמי בשם ר' יוחנן נורעין לדרוש מתחלת הפרשה ועד סופה . ר' חנינא בשם
ר' ירמי' ואפי' באמצע התיבה ויצקת עליה שמן מנחה לרבות כל המנחות ליציקה עכ"ל . ר"ל
שבזה דרשינן ויצקת שמן מנחה בלא מלת עליה ונורעין המלה , שיצוק על כל מנחה . ואחר כך
דורשין שנית ויצקת רק עליה למעט מנחת מאפה כמ"ש) . וכבר העלה המ"ל (פרק י"ג מה' מעה"ק
ה"ה) בראיות ברורות שס"ה שא"צ מתן שמן בכלי במנחת מאפה תנור רק בלולה דכתיב בי' . וכבר הזכרנו
(בס' קכא) שכל המנחות היו צריכים ג' מתנות שמן. והוא מתן שמן בכלי קודם לעשייתו ובלולה ויציקה .
וגם מנחת סולת בעינא ג' מתנות כמ"ש הרמב"ם (פי"ב מה' מעה"ק ה"ה) והסמ"ג מ"ע (ס' קפ"ו) דלא
כרא"ס . והנה במנחת סולת א' יציקה . ובמנחת מאפה תנור נז' בלולה בשמן . ובמנחת מחבת נז' בלולה
בשמן ויציקה . ובמנחת מרחשת נז' נתינת השמן בכלי שעז"א סולת בשמן תעשה . ובמנחת בכורים נז' שוב
יציקה לבדה . וכבר התבאר (בס' קכא) שמגז"ש קרבנך קרבנך דכתיב במחבת ומרחשת למד מתן שמן בכלי
במחבת ויציקה ובלולה למרחשת . וכאן אמר שמן הרבוי מנחה מרבינן דכל המנחות טעונות יציקה
ופתיתה , ומפני מעוטים עליה והיא ממעטינן חלות ורקיקין של מאפה תנור . וכבר התבאר שממעטים
אותם בין מיציקה בין ממתן שמן בכלי . וכן מרבים כל המנחות גם למתן שמן בכלי . דאחר שע"י הגז"ש
דקרבנך ידעינן דמנחת מחבת צריכה גם מתן שמן בכלי ויציקה ובלולה כתיבי בי' מרבה דה"ה לכל
המנחות , (דאל"כ מנ"ל מתן שמן בכלי לכל המנחות , ועקר הגז"ש של קרבנך היא רק ללמד על מחבת
כי זה שמרחשת טעונה יציקה ובלולה ידעינן מן מנחה היא , וזה כתי' אמלאי של התוס' במנחות (דף
עד) שהתוס' לא רצו בו לפי שפתם שמאפה תנור לא אתמעט מן מתן שמן בכלי , וכבר באר המ"ל דלא
כוותיהו כנ"ל) . והנה צריך לשום לב להבין , א] למה בחרה תורה בסדר בלימוד הזה , ומדוע לא כתבה
כל הג' מתנות שמן במנחת סולת שהיא המנחה הראשונה ויכתב בה הריבוי מנחה היא ללמד על כולם שכן
בסדר הראוי . ב] למה כתבה התורה יציקה במנחת סולת ובמנחת בכורים הלא נלמדנה מן מנחה היא
הכתובה במנחת מחבת כמו שאנו למדין מתן שמן ובלולה משם . ג] למה לא כתבה גבי מחבת כל הג'
מתנות . ר"ל שיכתב גם בשמן תעשה גבי מחבת ולא יכתב גבי מרחשת כלל , ואז לא יצטרך הגז"ש דקרבנך
כי נלמד מרחשת וכל המנחות ממנחת מחבת לכל הג' מתנות ע"י בכתוב מנחה היא , ולמה זה נטר
פעולותיה באופן זה עד נצרך לגז"ש ולמודים שונים בחנם . ד] מנ"ל לרבות מן מנחה היא כל הכתוב
בענין שהם פתיתה ומתן שמן שלמדנו במחבת ע"י גז"ש דלמא אינו מרבה רק יציקה הסמוך לה . כמו
שמפני המעוטים עליה והיא אינם ממעטים חלות ורקיקים רק מיציקה ומתן שמן לא מפתיתה . על אלה
הדברים הלא יבהתמם כל משכיל . אמנם שא עיניך וראה איך הדברים מסודרים בסדר ההגיוני היותר נכון .
הנה לא היה יכול לכתב את כל דיני המנחה במנחה הראשונה שהיא מנחת סולת וללמוד ממנה לכל
המנחות ע"י שיסיים בה מנחה היא , כי דין מנחת סולת נשתנה מכל המנחות האפויות שהי' בולל ויוצק
השמן וקומץ בעודו סולת ובכולם הי' אופה את המנחה אחר שבלל בשמן ואחר האפיה פותת ויוצק
שמן וקומץ . ולכן אמר במנחת סולת סולת יהיה קרבנו ויצק עלי' שמן ר"ל שיצוק בעודו סולת . ובמנחת
מחבת שהיא הראשונה מן מנחות האפויות שצריכה ג' מתנות כתב סולת בלולה בשמן מצה תהי' פתות
ויצקת , ר"ל שאחר הבלולה מצה תהי' ותאפה ואז פתות ויצק שמן אחר האפיה . ואם הי' כתוב הכל
במנחת סולת והיו יתר המנחות למדין הימנה לא היינו יודעים שתהי' היציקה אחר האפיה . וכן לא
היינו יודעים הפתיתה בכל המנחות כי במנחת סולת לא הי' פתיתה . ולכן היה מוכרח לסדר הלמודים
במנחת מחבת שהיא הראשונה מן מנחות האפויות שצריכה ג' מתנות . וכפי זה מבואר שמנחת מאפה
אין הג' מתנות נוהגות בה . דאל"כ הי' ראוי לסדר כל הג' מתנות במנחות מאפה שהיא קודמת למחבת
ולכתב בה הריבוי של מנחה היא , שכן הסדר הראוי , וע"כ שאין נוהג בה רק בלולה דכתיב בה , וע"כ
דרש עליה והיא למעט מאפה תנור . אחר שכבר הסברא מחייבת שאין הדינים נוהגים בה . אמנם
עדיין היינו אומרים שמה שכתוב במנחת מחבת מנחה היא לרבות שאר מנחות אין מרבה רק יציקה ,
שכן כתוב ויצקת שמן מנחה היא , ומנ"ל שמרבה גם לפתיתה , (דהא תמיד לא מרבינן רק דבר אחד בכתב
בסוף) , ולכן התחכמה התורה וכתבה יציקה גבי מנחת סולת וגבי מנחת בכורים . והשתא אא"ל שעקר
הריבוי ליציקה דהא במיני מנחות הנז' בפרשה זו ידעינן יציקה בכל אחת , שבמנחת סולת ובכורים נז'
בפי' , ובמנחת מרחשת ידעינן יציקה בל"ז ע"י גז"ש דקרבנך , ומנחת מאפה א"צ יציקה . ובהכרח שמ"ש
מנחה היא לרבות קאי על כל הפסוק שנז' בו פתיתה ג"כ ומרבינן כולם לפתיתה וה"ה למתן שמן הנם
שלא נז' אחר שמרבינן לכל מילי . ומטעם זה התחכם ג"כ וכתב סולת בשמן תעשה אצל מרחשת ולא כתב
בכל אצל מחבת ולא יצטרך לגז"ש דקרבנך . דאז נאמר שאינו מרבה מן מנחה היא רק יציקה למנחת

שלישי ז וְאִם־מִנְחַת מַרְחֶשֶׁת קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה׃ ח וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מֵאֵלֶּה לַיהוָה וְהִקְרִיבָהּ

רש"י

(ז) מרחשת. כלי הוא שהיה במקדש עמוק ומתוך שהיא עמוקה שמנה צבור ואין האור שורפו לפיכך מעשה מנחה העשויין לתוכה רוחשין. כל דבר רך ע"י משקה נראה כרוחש ומנענע: (ח) אשר יעשה מאלה. מאחד מן המינים ☙ הללו (ת"כ): והקריבה. בעליה י אל הכהן: והגישה. הכהן: אל המזבח.

שפתי חכמים

☙ פי' שאין המנחה טעונה הגשה למזבח רק כשהוא אחד מהמינים הנזכרים שהם מנחת הסלת ומאפה תנור והמחבת והמרחשת וכו': י לא שהמקריב הוא המגיש כמובן דאם כן מאי והקריבה אל הכהן כהן בהקרבה מאי עבידתיה:
מדכתיב

התורה והמצוה

מרחשת ושאינו קאי אפתיתה שלפניו. וכן אם יכתב בקרא דמחבת ג' דברים באמור מתן שמן ופתיתה ויציקה. הגם שיהי' איזה גילוי דעת שמ"ש מנחה היא קאי גם אפתיתה לא נדע דקאי גם על מתן שמן בלפני פניו. לא כן עתה שלא נז' באמור הוא בכלל יציקה. בינה זאת כי מצות ה' ברה מאירת עינים, ועי' במנחות (דף עה) ובתוס' שם מה שפלפלו בזה ואכ"מ להאריך יותר:

קכז מנחת מרחשת. ההבדל בין מחבת ומרחשת תלוי בהכלים ובשינוי צורתם. כדעת ב"ה במנחות (דף סג) כלי היה במקדש ומרחשת שמה. ודעת ריה"ג שהבדלם מצד הכיסוי. ודעת רחב"ג שהבדלם מצד הכלי. שהמרחשת עמוק והמחבת צפה ומצד זה מעשי המרחשת רוחשין ומעשה המחבת צפים למעלה. וכדבריו מדויק הלשון וכל נעשה במרחשת ועל מחבת. שהב' הוא ב' התוך. ומלת על מורה למעלה. וכן אמר ואם מנחה על מחבת קרבנך. וביחז' (ד ג) ואתה קח לך מחבת ברזל ונתת אותה קיר ברזל בינך ובין העיר. מבואר שדומה לקיר (וכמ"ש הרד"ק שם) ולכן הנאפה בה קשה בהכרח שלא יספך. ותרגם מחבת מסריתא. ואמר (ש"ב יג) ותקח את הבצק ותלש ותקח את המשרת מבואר שהיו מעשיו קשים. ובאמת כן גם זה דרכו שהמחבת אין לה כיסוי והמרחשת שעמוקה י"ל כיסוי. רק פליגי מה העקר בקריאת השם, ול"מ אם המחבת י"ל כיסוי. או כשהמרחשת אין לה כיסוי. ומ"ש סולת בשמן תעשה מלמד שהיא טעונה מתן שמן קודם לבישתה. ר"ל שמ"ש בשמן הוא ב' התוך שיתן הסולת תוך השמן. כי אל"ם עם שמן דהול"ל בשמן תבלול או תצוק שמן:

הערה אין דרים מן את המנחה ג' דרשות. לרבות המנחה עצמה. ולרבות כל המנחות, ולרבות מנחת חוטא. וכק"א כתב דיליף דרוש הג' מן מלת את. ונעלב מה שמלת את באה כדרכו ולא מיותר. עדיין קשה איך דריש ג' דרשות, ובגמ' לא גרים מנין לרבות את כל המנחות רק מנחת חוטא מנין:

קכח והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה לה'. הנה מ"ש אשר יעשה מאלה צריך לדרוש שיתבאר (בס' קל). אבל למה אומר את המנחה, היה לו לומר והבאת את אשר יעשה מאלה. שכן דרך להשמים לרוב את השם המצורף אל מלת אשר. כמו והקריב את אשר לחטאת (תחת את העוף), לכל אשר יבטא האדם (תחת לכל דבר), ועיין באילת השחר (כלל קל"ט), ומשיב (במנחה א') שי"ל שצריך לכתב שם המנחה לכל נעשה שיגיש הקומץ לבד. שלשון אשר יעשה לה' מורה על הקומץ הנקטר לה'. אולם ע"ז א"ל קרא דהא כבר באר (בפ' צו) וזאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן שהוא ההגשה. ושם מבואר שיגיש את כל המנחה. וז"ש בספרא יכול אין טעון הגשה אלא הקומץ (ר"ל אם תאמר כן. אני אשיב לך) ת"ל מנחה. שכבר נאמר מנחה בפ' צו, ואין מקום לטעות. ובאר שלכן אמר פה והבאת את המנחה שהוא לרבות כל המנחות. כי בפ' צו לא דבר רק מחמשת מיני מנחות דהא אמר והרים ממנו בקומצו וכו' ואת כל הלבונה. ולא דבר ממנחת חוטא שאין בה לבונה. ופה מרבה אף מנחת חוטא. ומ"ש (במנחה ב') יכול אין טעון הגשה אלא מנחת נדבה מנחת חוטא מנין הוא פי' למ"ש מנין לרבות את כל המנחות דהיינו שבא לרבות מנחת חוטא. (כי מנחת כהן וכהן משיח הוא פלוגתא דר"י ור"ש ופה מדבר אליבא דכ"ע. ובגי' הגמ' השמיט באמת בבא זו דמנין לרבות כל המנחות שהוא כפול באמת. ובמ"ש במנחות (שם ע"ב) לרבות שאר מנחות מנחת עכו"ם מנחת נשים. תראה ברש"י דלא גרים לה ומפרש שאר מנחות מנחת חוטא וכמ"ש התוס' שם ע"א ד"ה מנחת חוטא וכן עיקר). ובאר בספרא (מנחה ג' ו) שאין ללמד מנחת חוטא במה מצינו ממנחת נדבה די"ל שאני מנחת נדבה דטעונה שמן ולבונה. ואין לעשות יוכיח ממנחת סוטה דנ"כ א"ל שמן ולבונה וטעונה הגשה. די"ל דשאני מנחת סוטה דטעונה תנופה. ואין ללמד במה הצד ממנחת נדבה ומנחת סוטה די"ל דשניהם שוו בעשיר כבעני לא כן מנחת חוטא שרק העני מביא אותה. לכן צריך ריבוי' דקרא:

הערה (א) איך מוכיח מנחת העומר מן והבאת ומנחת סוטה מן והקריבה וכי גז"ש הוא לקיים המלות. (ב) כלא כסוטה מבואר הגשה בגופה כמ"ש והקריב אותה אל המזבח:

קכט והבאת את המנחה והקריבה אל הכהן, מ"ש והבאת והקריבה אל הכהן מיותר לגמרי,

ושי

מִנְחָתָא הִיא׃ י וְאִם מִנְחָתָא דְרְדָתָא קֻרְבָּנָךְ סוּלְתָּא בִּמְשַׁח תִּתְעֲבֵד׃ ח וְתַיְתֵי יַת מִנְחָתָא דִּי יִתְעֲבֵד מֵאִלֵּין קֳדָם יְיָ וִיקָרְבִינַהּ לְוָת כַּהֲנָא וִיקָרְבִינַהּ לְוָת מַדְבְּחָא׃

ספרא

קכז ואם מנחת מרחשת קרבנך. מה בין מחבת למרחשת, אלא שהמרחשת יש לה כיסוי והמחבת אין לה כיסוי דברי ריה"ג, ר' חנניא בן גמליאל אומר מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשין, מחבת צפה ומעשיה קשים. סולת בשמן תעשה מלמד שהיא טעונה מתן שמן בכלי קודם לעשייתה:

(פרשתא יא) קכח (א) אלו אומר והבאת אשר יעשה מאלה לה' והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח, יכול אין טעון הגשה אלא הקומץ בלבד ומנין לרבות את המנחה ת"ל מנחה (מנין לרבות את כל המנחות ת"ל את המנחה). (ב) יכול אין לטעון הגשה אלא מנחת נדבה מנחת חוטא מנין, ודין הוא נאמר הבא מנחת נדבה והבא מנחת חוטא מה מנחת נדבה טעונה הגשה אף מנחת חוטא טעונה הגשה. (ג) לא א"א במנחת נדבה שהיא טעונה שמן ולבונה. מנחת סוטה תוכיח שאינה טעונה שמן ולבונה וטעונה הגשה. (ד) לא א"א במנחת סוטה שהיא טעונה תנופה תאמר במנחת חוטא שאינה טעונה תנופה. הרי אתה דן מבנין אב לא הרי מנחת נדבה שהיא טעונה שמן ולבונה כהרי מנחת סוטה שאינה טעונה שמן ולבונה ולא הרי מנחת סוטה שהיא טעונה תנופה כהרי מנחת נדבה שאינה טעונה תנופה. (ה) הצד השוה שבהן ששוו לקמיצה ושוו להגשה אף אני אביא מנחת חוטא ששותה להם לקמיצה שתשוה להם להגשה: (ו) אי מה להצד השוה שבהם ששוו לבא בעשיר כבעני וטעונות הגשה, ת"ל המנחה, אחד מנחת נדבה ואחד מנחת חוטא טעונות הגשה:

קכט ר' שמעון אומר והבאת לרבות מנחת העומר להגשה שנאמר והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן. והקריבה לרבות מנחת סוטה להגשה שנאמר והקריב אותה אל המזבח:

(פרק יג) (א) הלא דין הוא מה אם מנחת חוטא שאינה טעונה תנופה טעונה הגשה מנחת סוטה שהיא טעונה תנופה א"ד שתטעון הגשה. לא א"א במנחת חוטא שהיא מן החטין תאמר במנחת סוטה שאינה מן החטין, מנחת העומר תוכיח שאינה באה מן החטין וטעונה הגשה. (ב) לא א"א במנחת העומר שהיא טעונה שמן ולבונה תאמר

התורה והמצוה

ואין ראוי שימלא שפת יתר ותוכך לשון בדברי אלקים חיים, בפרט בדברי ההלכות שכל המלות ספורות ומציות, והיה ראוי לאמר והגיש הכהן את המנחה אשר יעשה מאלה לה' אל המזבח, ואמר ר' שמעון שמה שאומר והבאת בא לרבות מנחת עומר שנאמר בו הבאה. ומ"ש והקריבה בא לרבות מנחת סוטה שנאמר בו הקרבה כ"פ המפ'. ולפי זה יהיו דרשות אלה אסמכתות תלושות מאד ולא יעלו כפי הדרך אשר יסדנו שדברי רבותינו מוכרחים תמיד בפשט הכתוב וביסודי הלשון, בפרט הלא במנחת סוטה מבואר שצריכה הגשה כמ"ש והניף את המנחה לפני ה' והקריב אותה אל המזבח, ובספרי נשא (פסקא יז) והקריב אותה לפני ה' למד על מנחת סוטה שטעונה תנופה והגשה, ולמה יעזבו כתוב מפורש ויסמכו על משענת קנה רצוץ. ולדעתי נראה כי אחר שכתוב והבאת את המנח' אשר יעשה מאל' שבאר תנאי שרק המנחה הנעשית מאלה ר"ל מהמיני' שנז' פה רק היא טעונ' הגשה, מבואר שרק מנחה הבאה מן הסולת טעונה הגשה לא מנחה הבאה מן השעורים שאינה מאלה המינים שחשב פה וכמו שיבואר זה בס' באה"ז. וא"כ מנחת העומר ומנחת סוטה שניהם באים מן השעורים ראוי שלא יטענו הגשה, ואף שבמנחת סוטה מפורש בה הגשה הנה יהי' שני כתובים המכחישים זא"ז, דהא פה התנה שרק המנחה אשר יעשה מאלה ר"ל מסולת יגיש לא מנחה של שעורים. לכן באר הכתוב עצמו שהתנאי שהתנה שיעשה מאלה ולא מן השעורים אינו מוסב על מנחת העומר ומנחת סוטה. שלכן אמר והבאת שהוא כינוי היחיד, רק בהבאה שאתה לבדך מביא יש תנאי שיעשה מאלה לא בהבאה אחרת שהרבים מביאים כמ"ש והבאתם את עומר. וכן אמר והקריבה שהוא כינוי ליחיד נסתר. רק במנחה שיוכל הזכר להקריבה לא במנחת סוטה שרק האשה מקרבת אותה אל הכהן כמ"ש ולקח הכהן מיד האשה (ודריש בספרי ולא מיד שלוחה) שבאלה לא הטיל התנאי זה ואף שהם מן השעורים יש בהם הגשה כמו שמפורש הגשה בסוטה שנאמר והקריב אותה אל המזבח. וה"ה במנחת העומר. וכבר מצאנו דרושים כאלה רבים. שבא להטיל תנאי בתנאי הנמצא במאמר והוא מיוסד בלשון ובדרכיו. ור' יהודה ס"ל שמ"ש והבאת ר"ל אם אתה תביא לא אם תביא האשה, כמו בסוטה שנאמר והביא את קרבנה עלי' שמביא בשבילה לא בשביל עצמו, בזה לא הוטל התנאי של אשר יעשה מאלה. כי דעת ר' יהודה שמן הכתוב א"א לרבות הגשה כי הגש שבאר שתנאי הניתן פה לא ניתן רק במנחת יחיד

ובמנחת

אֶל־הַכֹּהֵן וְהִגִּישָׁהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ׃ ט וְהֵרִים הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ י וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי

יהוד

רש"י

מגישה לקרן דרומית מערבית ב של מזבח: (ט) את אזכרתה. הוא ל הקומץ: וכל.

שפתי חכמים

ב מדכתיב בפרשת צו הקרב אותה וגו' לפני ה' אל פני המזבח ודרשינן מדכתיב לפני משמע שצריכה הגשה במערבו של מזבח שהוא כלפי פתח ההיכל שהוא לפני ה' ומדכתיב אל פני המזבח משמע בדרומה של מזבח שהכבש בה כי מקום פתח הבית הוא פני הבית והא כיצד ע"כ שהוא מגישה לקרן מערבית דרומית של מזבח: ל מדכתיב לעיל מינים והרים הכהן מן המנחה וכתיב בתריה את אזכרתה

התורה והמצוה

ובמנחה המיוחדת להאיש לא להאשה לבדה, בכ"ז אין מבואר ההפך שיטענו מנחות העומר וסוטה הגשה, שהגם שא"א למעטם א"א לרבותם ע"י שגלה שהתנאי מאלה, לא הוטל רק ביחיד ובאיש. רק בסוטה מבואר בכתוב בפר' נשא שטעונה הגשה. ובאר פה שאין הכתובים מכחישים זא"ז. כי פה לא מדבר רק אם והבאת אתה האיש לא אם האשה מביאה. ומנחת העומר ס"ל לר' יהודה שלמדין מדין ק"ו. כמו שית'. אחר שמ"ש פה אשר יעשה מאלה. ולא מן השעורין לא נאמר במנחה של רבים שהכתוב דבר בלשון יחיד. ומ"ש והקריבה ס"ל לר"י לדרוש שית (כמ' קלה). (ובאר בספרא (פרק יג) שא"א ללמוד מנחת סוטה מן הדין. שאם ילמד מק"ו ממנחת חוטא) שא"צ תנופה וצריכה הגשה. נשיב דאתי מנחת סוטה שבא מן השעורים. ולא נוכל לעשות יוכיח ממנחת העומר. דאתי מנחת העומר שצריך שמן ולבונה. ולא נוכל ללמד במה הצד שביניהם, שביניהם צריכות סולת. ומנחת סוטה קמח. ולכן צריך קרא. ובמנחות (דף ס' ע"ב) דר"י ס"ל דמנחת עומר לא צריך קרא דהאיש בק"ו ממנחת חוטא. ואם תשיב דמנחת חוטא שאני דבאה מן החטין נאמר מנחת סוטה יוכיח. וא"ת שאני מנחת סוטה דמזכרת עון נלמד במה הצד שביניהם. ור"ש דחה זה דמה להצד השוה שבהן שהם מצוין ור"י ס"ל דמנחת עומר מצוי יותר ממנחת חוטא וסוטה כיון שקבוע בכל שנה:

הערה למ' שמן ובאת הייתי מרבה מנחת נדבה מן השעורים יקשה איך נרבה זה מן ובאת, ועוד אם מן ריבוי כמקרא למה אמר ודין הוא, ולמה לי ק"ו עם ריבוי:

קל והבאתה את המנחה אשר יעשה מאלה. מ"ש אשר יעשה מאלה פרש"י מאחד מן המינים הללו. אמנם יפלא לענין מה אמר זה. שאם ר"ל רק מאחד מחמשת מיני מנחות, הלא כבר רבה ממ"ש את המנחה שגם מנחת חוטא טעונה הגשה. ואם ר"ל רק הנעשית מסולת. וכמו שת"י ותהנעל ית מנחתא דאיתעביד מן סמידא ומשחא האלין. יפלא ג"כ הלא לא נמצא מנחה הבאה מן השעורים רק מנחת העומר ומנחת סוטה וכבר ריבה שניהם להגשה. ופי' ר' יהודה שר"ל שלא יביא מנחה רק מאלה סולת של חטים. דהוה טעינן מדין ק"ו דיוכל להביא מן השעורים נדבה. ומ"ש או א"א והבאת אלא שיהיה היחיד מתנדב פי' שמן הסברא הייתי אומר כן. וכמוהו רבות בספרא: ובאר עוד של השעה לפרש שמה שאמר אשר יעשה מאלה פי' באם נדר מנחה שהם מחויב להביא מנחה שיעשה מאלה חמשה מיני מנחות שחשב בפרשה, ושעז"א והבאת את המנחה, שמחויב להביא המנחה שנדר מאלה המינים כולם. שז"א שאם היה כונתו לזה היה צ"ל אשר יעשה באלה בב', לא מאלה במ"ם, שהמ"ם מורה הקצאות תמיד. וז"ש או אינו אומר אלה אלא האומר וכו' ת"ל מאלה. ובאר עוד שיש הבדל בין אם כתוב מאלה ובין אם פורש מאחת מאלה. שאם אומר מאחת מאלה הוא רק מין אחד, ואם כתוב מאלה לבד כולל בין אחת מהם בין כולם. א"ש יש מביא אחת מהן ויש מביא חמשתן דהיינו באמר הרי עלי מנחה שהם מביא א' מחמשה מנחות, ולר"י יביא מנחת סולת כמ"ש במנחות (דף קד ב). ודעת ר' שמעון שמ"ש אשר יעשה מאלה פי' מן המינים האלה שהם חמשת מנחות המוזכרים פה. ואחר שבמ"ש והבאת את המנחה מרבה גם מנחות שלא נזכרו פה [וכמ"ש במשנה א' דאתי לכ"ע ולא כתוס' מנחות (דף ס ע"ב ד"ה ר"ש) שלמד מן מלת את] הנה יש פה ריבוי ומיעוט. וממילא תפסינן הדרך הממוצע (כמו שהוא בכ"מ שיש ריבוי ומיעוט) שר"ל שיהיו דומה לחמשת מיני מנחות. דבמ"ש המנחה מרבה הדומה למנחות האלה דפה. ובמ"ש אשר יעשה מאלה ממעט שבלתי דומה לאלה. והוא שהדומה להם שיש מהם לאשים צריכה הגשה, ושתי הלחם ולה"פ שאין מגופם לאשים ממעט שא"צ הגשה. וז"ש משנה ואו:

הערה מה זרות מלת כ"א של והקריבה והגישה בדורש אותם:

קלא והקריבה אל הכהן והגישה. מבואר אצלינו כי בכ"מ שיבואו שני פעלים זה אחר זה על פעול אחד באופן שהפעל השני משלים וגומר את פעולת הפעל הראשון יבוא הפעל השני בלא כינוי.

כמו

ט וְיַפְרֵישׁ כַּהֲנָא מִן מִנְחָתָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: י וּדְיִשְׁתְּאַר מִן מִנְחָתָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין מִקֻּרְבָּנַיָּא דַּייָ: יא כָּל

ספרא

במנחת סוטה שאינה טעונה שמן ולבונה, הרי אני דן מבנין אב לא הרי מנחת חוטא שהיא מן החטין כהרי מנחת העומר שאינה מן החטין לא הרי מנחת העומר שהיא טעונה שמן ולבונה כהרי מנחת חוטא שאינה טעונה שמן ולבונה. (ג) הצד השוה שבהן ששוו לקמיצה ושוו להגשה אף אני אביא מנחת סוטה ששותה להן לקמיצה שתשוה להן להגשה. (ד) אי מה להצד השוה שבהן שלא כשרו לבא קמח אלא סולת וטעונות הגשה יצאת מנחת סוטה שכשרה לבא קמח שלא תטעון הגשה ת"ל והקריבה לרבות מנחת סוטה להגשה. (ה) ר' יהודה אומר והבאת לרבות מנחת סוטה להגשה שנאמר והביא את קרבנה עליה: קל או אינו אומר והבאת אלא שיהיה היחיד מתנדב מנחה אחרת חוץ מאלו שבענין. ודין הוא צבור מביא מנחה מן החטין חובה ויחיד מביא מנחה מן החטין נדבה, מה צבור שהוא מביא מנחה מן החטין חובה מביא מנחה מן השעורים חובה אף יחיד שהוא מביא מנחה מן החטין נדבה יביא מנחה מן השעורים נדבה. ת"ל אלה אין לך אלא אלה בלבד: או אינו אומר אלה, אלא האומר הרי עלי מנחה יביא חמשתן ת"ל מאלה. יש מביא אחת מהן ויש מביא המשתן. (ו) ר"ש אומר מנחה לרבות את כל המנחות להגשה יכול אף שתי לחם ולחם הפנים ת"ל מאלה, מה ראית לרבות את כל המנחות ולהוציא שתי לחם ולה"פ אחר שריבה הכתוב מיעט מה אלו מיוחדות שיש מהן לאשים יצאו שתי לחם ולה"פ שאין מהם לאשים:

קלא (ז) והלא מנחת נסכים כולה לאשים יכול תטעון הגשה, ת"ל והקריבה, מה ראית לרבות כל המנחות ולהוציא מנחת נסכים, אחר שריבה הכתוב מיעט, מה אלו מיוחדות שהן באות בגלל עצמן יצאה מנחת נסכים שאין באה בגלל עצמה. (ח) והלא מנחת כהנים ומנחת כהן משיח באות בגלל עצמן יכול יטענו הגשה ת"ל והגישה. מה ראית לרבות את כל המנחות ולהוציא מנחת כהנים ומנחת כהן משיח. אחר שריבה הכתוב מיעט. מה אלו מיוחדות שיש מהם לאשים ובאות בגלל עצמם ויש מהן לכהנים. יצאו שתי לחם ולה"פ שאין מהם לאשים, יצתה מנחת נסכים שאינה

התורה והמצוה

כמו קח לך עגל בן בקר וכו' והקרב לפני ה' (ויקרא י ב), ויקח יוסף את שניהם וכו' ויגש אליו (בראשי' מח), וכן בשלשה פעלים אלו שהשנים משלימים פעולת הראשון יבואו השנים האחרונים בלי כינוי. ויעש גדי עזים וכו' ויוצא אליו אל תחת האלה ויגש (שופטים ו' יט), ותקח את הלביבות וכו' ותבא אל אמנון ותגש אליו (ש"ב יג), וכן פה היה לו לומר והקריב והגיש בלא כינוי אחר שהשני פעלים אלה משלימים את פעל והבאת. ובכ"מ שבא כינוי בפעלים כאלה דרשו חז"ל תמיד (כמ"ש באילת השחר כלל קצא), וכן דריש ר"ש פה שבא למעט והקריבה ולא זולתה. והגישה ולא זולתה. ואחר שלדעת ר"ש מ"ש אשר יעשה מאלה בא למעט רק הדומה לאלה (מיני מנחות הנז' בפרשה), וכן במ"ש והקריבה ממעט רק הדומה למנחה זו, וכן במ"ש והגישה. הרי יש פה שלש מעוטים וממעט בהדרגה. שמן מעוט הא' לא הייתי ממעט רק שתי להם ולה"פ שאין מהם כלל לאשים ואינם דומים כלל למנחות שבפרש'. משא"כ מנחת נסכים שדומ' להן שכולה לאישים, לכן הוסיף מיעוט ב' למעט גם מנחת נסכים שאין דומה למנחות אלה במה שאינה באה בעבור עצמה. ועדיין לא הייתי ממעט מנחת כהנים ומנחת כהן משיח שבאים בגלל עצמם לכן הוסיף מיעוט שלישי והגישה למעט גם אלה שאין דומים למנחות שבפ' מלך, שאין מהם לכהנים שכולה כליל. כי ע"י ג' מעוטים אלה למד שצריך שתדמה למנחות שבפ' בג' תנאים הנמצאים במנחות שבפ', שיש מהם לאשים ובאות בגלל עצמם ויש מהם לכהנים. והנה הגם שכבר דריש ר"ש מ"ש והקריבה לרבות מנחת סוטה. שם דריש המלה ופה דריש הכינוי, וכמ"ש במנחות (דף ס ע"ב) והא אפיקתי' והקריב והקריבה. ובדף ס"א הא' מנע"ל לנופי' שטעונה הגשה? מן והגיש והגישה. אמנם לר"י שס"ל דמ"ש אשר יעשה מאלה בא ללמד שלא יתנדב מנחת שעורים כמ"ש במשנה ה'. לא יש רק שני מעוטים. והקריבה והגישה. (ולדידיה כל המלה של והקריבה מיותר לדרשא, והקריבה לא זולתה. כי הוא ס"ל דמנחת העומר למד בק"ו כנ"ל ס' קכט) ולא ממעט רק שתי לחם ולה"פ מן והקריבה. ומנחת נסכים מן והגישה. ולדידיה מנחת כהנים ומנחת כהן משיח צריכים הגשה וכמוהו סתם במשנה דמנחות (דף ס ודף סא) וכן הלכה כמ"ש הרמב"ם (פי"ג מה' מעה"ק ה"ו): והנה שני הפרקי' האלה שבסוף פרשתא יא ופרק יג מובאים ומועתקים בגמ' מנחות (דף ס ודף סא). ועפמ"ש תמצא ידך להשיב קושיית רבות אשר העירו המפ' בהלכה זו. ואנכי ברית שמתי לקצר:

הערה נ"ל הגז"ש הזה. שלא כבר למד לה בפ' צו ממ"ש והרים ממנו בקומצו שלא יעשה מדה לקומץ. והראב"ד פי' שקאי על והרים דפ' צו. ואין זה משמעות הלשון והענין א

והרים

יְהוָֽה׃ יא כָּל־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה לֹא תֵעָשֶׂה חָמֵץ כִּי כָל־שְׂאֹר וְכָל־דְּבַשׁ לֹא־תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה

בעל הטורים

אשר לאהרן לומר שכל הכהן הגדול לא יאכל מנחתו כליל : (יא) לא תעשה חמץ . לפי שיצר הרע חמץ לבאור ושאור שבעיסה זה גם

רש"י

(יא) וכל דבש. כל מתיקת (מדהזכיר להביא דבש מבכורים ש"מ) פרי מ קרוי דבש (שאין פירושו דבש דבורים דהא

שפתי חכמים

אזכרה והקטיר המזבחה וגו': ם ממה שאמר בסמוך בתבואות ביכורים מתמרים ותאנים ואנו קים כל דבש לא תקטירו פירש דבש דבורים מהו שאל' אח"כ קרבן ראשית תקריבו כלומר אפי' מן הדבש ובא ביכורים אין באים מדבש דבורים אלא ודאי כל

התורה והמצוה

קלב והרים הכהן מן המנחה את אזכרתה׃ כבר באררתי (בס' קה) מדוע שנה הכתוב לכתוב פה לשון והרים ולא כתב וקמץ. אולם חז"ל היה להם בזה טעם אחר. שאחר שאזכרתה פה כולל הקומץ והלבונה לא יכול לכתוב וקמץ כי לא קמץ רק הקומץ לא הלבונה. וטעם זה ילדק ג"כ מה שבמנחת סולת אמר וקמץ מפני ששם מדבר מן הקומץ לבד. וכן במנחת חוטא ובמנחת סוטה אמר וקמץ את אזכרתה כי שם לא היה לבונה רק הקומץ. הולכ לפ"ז יקשה מדוע בפ' צו אמר והרי' ממנו בקומצו, אחר ששם מדבר מן הקומץ לבד כמ"ש בקומצו, הול"ל וקמץ. וזה שקשה לספרא (המובא במנחות דף כח). והשיבו. יכול בכלי ת"ל והרים בקומצו וכו'. ואין פי' שירבה שלא יקח הקומץ בכלי שזה כבר דרשו בספרא (ע פרשה ב מ"ה מובא במנחות דף יט ויומא דף מז) ממ"ש והרים ממנו בקומצו שלא יעשה מדה לקומץ. שר"ל שלא יקמוץ בכלי. וס"ל גז"ש. רק פה למד ענין חדש שאחר שלקוט לבונה צריכה כהן צריך שילקט הלבונה ביד לא בכלי. וזה למד ממה ששם בפ' צו על הקמיצה לשון והרים ופה אמר והרים את אזכרתה שקאי גם על הלבונה ולמד שגם הלבונה ירים בקומצו:

הערה אין דיוק מן כל המנחה לרבות כל המנחות ולרבות מנחות שאין שיריהם נאכלים, ולמה צריך ריבוי לכ"ש ומנחת נסכים, וכבר הארכנו בתוס' בקושי' זו ועוד קושיות עיי"ש:

קלג כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ. במנחות (דף נ"ז) העתיקו ברייתא דפה בזה"ל. שאר מנחות מנין ת"ל המנחה. אשר תקריבו לה' כשרה ולא פסולה. מכאן אמרו כל המחמץ את הכשרה חייב ואת הפסולה פטור. ועי' זו עקרים. הנה מ"ש אשר תקריבו לה' אין לטעות בו שהפי' רק שהלק הקרב לגבוה אסור להחמיץ לא כלל המנחה. דהא אמר המנחה אשר תקריבו. הרי באר שכלל המנחה אסור להחמיץ. א"כ יכול אין לי בל"ח וכו' מנין לרבות את המנחה וכו'. ומ"ש אשר תקריבו לה' הוא שבאי שרק המנחה הראוי' להקריב שהיא הכשרה אסור להחמיצה לא המנחה הפסולה. ומ"ש כל המנחה. שמלת כל מורה על הכללות. בא לרבות כל המנחות. ואף שכבר ידעינן זה ממ"ש (בפ' צו) לא תאפה חמץ שכולל כל המנחות. מפרש מפני שיש לטעות שאין לי אלא מנחות ששיריהם נאכלים שבפ' צו מדבר מהם. כמ"ש והנותרת לאהרן ולבניו. ואמר לא תאפה חמץ חלקם שדרשו שאפי' חלקם לא תאפה חמץ (ועיין בתוס' מנחות שם ד"ה מנחה). לכן אמר פה כל המנחה לרבות גם מנחות שאין שיריהם נאכלים: עתה באר מ"ש לא תקריבו בלשון רבים והלא כל הפרשה מדברת בלשון יחיד. ומשיב שאם היה כתוב בלשון יחיד הייתי אומר רק מנחה של יחיד אסורה בחימוץ לא מנחה של רבים. והוא לר"פ לריה"ג שהוא של רבים. או מנחת נסכים לר"ע שהצבור מביאין אותה. לכן תפס לשון רבים להורות שגם הלה אסורים בחימוץ. (ועי' בתוס' שם ד"ה אשר וד"ה לרבות ואכ"מ להאריך):

קלד לא תעשה חמץ. עשיה כוללת כל המעשים שבה ואפיה בכלל. ובפ' צו אמר לא תאפה חמץ. והרי זה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד ע"ע יצא שחייב על האפיה בפ"ע. אלא ללמד על הכלל כולו יצא שכן חייב על כל מעשה בפ"ע. אם הסרו בו אל תעשינה חמץ ולש ועורך ואפה חייב על"א וא'. ומ"ש וכל מעשה ומעשה לאתויי קיטוף כ"פ במנחות (דף נז ע"ב). ועי' בתוס' (ד"ה הף). ועי' ברמב"ם (פי"ב מה' מעה"ק הט"ו) שמשמע שפי' שלא כתוס'. והכמ"ל:

הערה (א) למה דריש (ר"א דברייתא זו כוסי' כמ"ש בפסחים) כל שאור על הני שיאור וכל מהמלא דריש בפסחים על שיהוצו. (ב) איך מוכח עירובו מן מלת כי. (ג) וכן מ"ש עירוב' מנין ת"ל וכל דבש שפי' כמפ' דוא"ו של וכל מרבה עירובו. למה נדרש וי"ו הזה שבא כדרכו לדרוש זו ומחר. (ד) בת"כ דריש שהדבש יפה לכם מנין ת"ל וכל דבש פי' בק"א דהוי"ו דריש. והלא כבר דריש הוין לרבות עירובו. (ה) מ"ש מה ת"ל כל שאור ומה ת"ל כל דבש אין לו ביאור כלל. וגם הלא כבר דריש לא לסקים. וכל הדרושים כולם נבוכים על כנפי רוח כמוץ גנבתו סופה:

קלה כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו. מבואר אצלינו כי מלת כל כשבא במשפט מחייב הוא מחייב כללי, וכשבא במשפט שולל הוא שולל כללי: והנה החיוב או השלילה הכללית תהייה בב' פנים. שאם השם שבא בו מלת כל הוא שם הסוג או המין שכולל תחתיו אישים נבדלים. יחייב או ישלול

מִנְחֲתָא דִי תְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ לָא תִתְעֲבֵד חֲמִיעַ אֲרֵי כָּל חֲמִיר וְכָל דְבַשׁ לָא תַסְקוּן

ספרא

באה בגלל עצמה, יצאו מנחת כהנים ומנחת כהן משיח שאין מהם לכהנים:

קלב והרים יכול בכלי ת"ל להלן בקומצו מה הרמה אמורה להלן בקומצו אף כאן בקומצו:

(פרשה יב) קלג (א) אלו אומר אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ יכול אין לי בלא תעשה חמץ אלא הקומץ בלבד ומנין לרבות את המנחה ת"ל מנחה, ומנין לרבות את כל המנחות ת"ל כל המנחה: (ב) אין לי אלא מנחות ששיריהן נאכלים מנחות שאין שיריהם נאכלים מנין ת"ל כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ. ריה"ג אומר להביא את לחם הפנים ר"ע אומר להביא מנחת נסכים:

קלד (ג) לא תעשה חמץ יכול לאו אחד לכולם ת"ל לא תאפה חמץ אפיה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה לומר מה אפיה מיוחדת שהיא מעשה יחידי וחייבים עליה בפ"ע אף אני ארבה לישתה ועריכת' וכל מעשה ומעשה שיש בה להייב עליו בפ"ע: קלה (ד) שאור לא תקטירו, אין לי אלא המרובה המועט מנין ת"ל כל שאור, אין לי אלא הוא עצמו עירובו מנין ת"ל כי כל שאור. יכול מנחות שהן במצה תהיה יהי' בבל תקטירו מנחות שאינם במצה תהיה לא יהי' בבל תקטירו ת"ל כי כל שאור וכל דבש. דבש לא תקטירו אין לי אלא המרובה הממועט מנין ת"ל כל דבש, אין לי אלא הוא עצמו עירובו מנין ת"ל וכל דבש. אין לי אלא דברים שאין הדבש יפה להם דברים שהדבש יפה להם מנין שהפטמין אומרים יפה הדבש לקטורת מנין ת"ל וכל דבש לא תקטירו. (ה) מה ת"ל כל שאור ומה ת"ל וכל דבש לפי שיש בשאור מה שאין בדבש ובדבש מה שאין בשאור. שאור הותר מכללו למקדש דבש לא הותר מכללו למקדש. דבש הותר בשירי מנחות ושאור לא הותר בשירי מנחו'. הא לפי שיש בשאור מה שאין בדבש ובדבש מה שאין בשאור צ"ל כל שאור רצ"ל

התורה והמצוה

שמלת כל הם הנשוא אל כל האישים אשר במין ההוא, כמו כל שרץ העוף שקץ הוא. כל הולך על גחון וכו' לא תאכלום. ואם השם שם אישי ואינו מקיף על אישים נבדלים אז יחייב או ישלול כל חלקי האיש ההוא. כמו ורחץ את כל בשרו וכדומה. והנה מ"ש כי כל שאור ר"ל לפרש כל מין שאור, כי השאור אין בו מינים רבים רק מין אחד, ובהכרח פי' אפי' מקצת מכמותו ושעורו, (והוא הלי קומץ לרבא וחצי זית לאביי במנחות דף נח), וז"ש בספרא הממועט מנין ת"ל כל שאור. (בזה תבין מדוע דרש ר"א (בפסחים דף מ"ג) עירובו בלאו מן כל מחמצת לא תאכלו ולמה לא פי' שמלת כל חצי שיעור כמו פה, דהא שם אומר שברייתא דפה ר"א הוא, אך שם מחמצת שאני, שהוא שם הסוג וכולל תחתיו שני מינים חמץ בלתי מעורב ומעורב ובזה פרשין השלילה הכללית אל כל אישי המין משא"כ שאור אינו כולל המעורב). והנה יש הבדל בין שאור ובין חמץ, שהשאור בו מחמיצין את העסה, והעסה הנחמצת ממנו נקראת חמץ. ויש הבדל בין חמץ ובין חומץ, שהומץ כולל כל שמחמיץ טעמו *כמו חומץ יין ובוסר וכדומה, אבל שם חמץ ומחמצת הוא רק העסה שנחמצה. וז"ש *בספרא עירובו מנין ת"ל כי כל שאור, ר"ל שאחר שאמר לא תעשה חמץ כי כל שאור בל תקטירו, מבואר ע"י מלת כי שהוא מלת הטעם שמחבר שני המשפטים זל"ז בדרך סבה ומסובב שלכן לא תעשה חמץ מפני איסור הקרבת השאור. מבואר שאף שנתערב השאור עד שנקרא חמץ ג"כ אסור בהקרבה, דאל"כ איך יהי' הוא סבה לאסור עשייתה מחמץ: וכן נראה לפרש מ"ש בפסחים (ד' מג) ור"א אימא כל לרבות הנשים כי כל לרבות עירובו, וכי תימא כי כל ר"א לא דריש והתניא שאור לא תקטירו אין לי אלא כלו מקצתו מנין ת"ל כל, עירובו מנין ת"ל כי כל, מאן שמעית ליה דדריש כל ר"א (ר"ל שדרש כל מחמצת על עירובו בלאו) ודריש כי כל. נראה פי', שאחר דכתיב שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם כי כל אוכל מחמצת ונכרתה, מבואר ששני המשפטים מחוברים, שלכן לא ימצא שאור יען שחייב כרת בחמץ, מבואר שאף על עירוב השאור מחייב, כי נתבאר שמשפטים ע"י מלת כי אין הבדל בם בין המשפט הקודם והמתאחר כנודע, וא"כ נאמר דכי כל מרבה עירובו, ואמר וכי תימא כי כל ר"א לא דריש, ר"ל שאינו סובר הלימוד הזה מן חבור שני המשפטים של שאור ושל חמץ ע"י מלת כי רק ס"ל שגם חמץ הוא רק בלא תערובות והוא אחר שנהחמץ (לא מטעה שמערב בו השאור קודם שהוחמץ ממנו), ע"ז מביא הברייתא של שאור בל תקטירו שגם מפרש שהחמץ הוא המתערב. וז"ש ומאן שמעית ליה דדריש כל ר"א, ר"ל ר"א שדרש כל מחמצת לחמץ שנתערב הרי ס"ל שמלת חמץ כולל המעורב ג"כ ובהכרח שגם הלימוד שנמשך ממנו ע"י מלת כי הוא ג"כ לר"א שס"ל שהחמץ כולל המעורב ג"כ. (ובזה מיושב מה שהקשו התוס' שר"ע דרש ג"כ כל. יען מה שהקשו דהלא רבנן דרשו כל בעלמא ל"ק שלכן לא דרשו כל מחמצת דס"ל שמחמצת

לַיהוָה׃ יב קָרְבַּן רֵאשִׁית תַּקְרִיבוּ אֹתָם לַיהוָה וְאֶל־

רש"י

אין מביאין ממנו בכורים) : (יב) קרבן ראשית תקריבו אתם. מה יש לך להביא מן השאור ומן הדבש קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת הבאים מן השאור שנא' חמץ תאפינה (ויקרא כ"ג) ובכורים מן הדבש כמו בכורי תאנים

התורה והמצוה

אינו כולל המעורב וא"א לרבותו ע"י מלת כל כי אינו שם המין כנ"ל. וכן מש"ש אח"כ וזעירי אמר אף שאור בל תקטירו כמאן כר"א מובן בזה וכפי שטת התוס' שם ד"ה כמאן. ומש"ש ורבנן דלית להו עירוב כל לא דרשו אלא נשים מנ"ל, כל לא דרשו, כי כל דרשו, נראה פי' כל מחמצת לא דרשו לעירובו דס"ל דשם מחמצת אינו כולל המעורב. כי כל אוכל חמץ דרשו לרבות הנשים, כי שם אוכל חמץ הוא שם המין כולל זכרים ונקבות ולכן הוא מחייב כללי) :

והנה הדבש הנאמר פה הוא שם כל דבר מתוק ואינו פורש מין או מינים ידועים, כי מצאנוהו על דבש דבורים (שופטים יד). על דבש הקנים (ש"א יד). על דבש תמרים, ארץ זית שמן ודבש. וכן פרש"י פה כל מתיקות פרי קרוי דבש, וכמ"ש הרשב"ם ב"ב (דף עט) ותוס' במעילה (דף יב) שבועות (ד' יב) והביאם המ"ל (פ"ה מה' אסורי מזבח ה"א), וכן העלה באורך הרדב"ז בתשובה נדפסה בספר אגורה באהליך (ד' ז' ע"ג), וא"כ א"א לפרש כל דבש כל מיני דבש כי המתיקות הוא אחד אינו חלוק למין מין. ובהכרח פירושו ג"כ אף מקצת מן הדבש ר"ל אף חצי שיעור, כמו כל שאור כנ"ל. וז"ש בספרא דבש לא תקטירו אין לי אלא המרובה הממועט מנין ת"ל כל דבש. **ואחר** שאמר כל שאור וכל דבש, וכבר בארנו כי במ"ש כל שאור כולל גם התערובות ממילא גם מ"ש כל דבש כולל גם התערובות, (כי כלל בלשון שני שמות הבאים כאחד ואין שינוי ביחוסם ובמלות המחוברות עמהם אמרינן תמיד שבאו בענין אחד וזה אחד מיסודות ההיקש כמו שבארנו באילת השחר כלל נט וכלל ס'), וז"ש אין לי אלא עצמו עירובו מנין ת"ל וכל דבש, ר"ל והוא דומה עם כל שאור שכולל התערובת. **אמנם** הלא יש מקום לטעות אחר שתלה שני המאמרים זה בזה ביחוס הסבה והמסובב שלכן לא תעשה חמץ מפני שכל שאור לא תקטירו (כנ"ל) וא"כ י"ל שמנחה הנעשית חמץ כגון שתי הלחם יהיה מותר גם להקטירה, שאם יהיה אסור להקטירה חמץ איך מותר לעשותה חמץ. וז"ש יכול מנחות שהם במנה תהי' יהיו בבל תקטירו מנחות שאינם במנה תהי' לא יהיו בבל תקטירו. והתשובה לזה שהלא אמר כל שאור וכל דבש לא הקטירו ואיסור הקטרת דבש בלתי נתלה מהמשפט הקודם וכולל גם לשתי הלחם, וממילא ה"ה איסור הקטרת שאור הוא שלילה כללית, וז"ש ת"ל כי כל שאור וכל דבש. **וכן** יש מקום לטעות בהפך שטעם איסור הדבש מפני שפוגם את המתערב עמו. ולפ"ז נאמר שבקטורת שהדבש יפה לה מותר לתת דבש. וז"ש ת"ל אלא דברים שאין הדבש יפה להם וכו', והתשובה לזה אחר שבא באזהרה אחת עם שאור שאיסורו כללי גם בקטורת, כן גם הדבש. וז"ש ת"ל וכל דבש פי' שהלא מחובר עם שאור בוי"ו החבור, שזה מורה שבאו ביחוס אחד. **וכל** אלה הדרושים בנוים על יסוד ההיקש, שאחד מהסיבותיו שאם חבר הכתוב שני שמות לענין אחד לאזהרה או לצווי או דרך ספור בהכרח ששני השמות נאמרו בענין אחד שאל"כ לא היה מחבר את הבלתי דומים, כמ"ש על המשכן ועל המזבח מקים מזבח למשכן (שבת ד' לב). חגי ופנחס כהנים לה' מקים חגי ופנחס (שם ד' נה ע"ב). וברך את לחמך ואת מימיך מה לחם שניקח בכסף מעשר אף מים (עירובין ד' סה). וישלחו כל צרוע וכל זב בטמא שמתאי נפש משתלחין וכו' (פסחים ד' סז ב). וכמוהם למכביר. וכמ"ש באילת השחר (כלל קס). וכן פה אחר שכלל הכתוב אזהרת שאור ודבש בהכרח הם דומים בעניניהם. **והנה** ראינו שלפעמים יבוא מלת כל בכל שם ושם הנז' במאמר. כמו וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו (במדבר לא). ואת כל בהמתם ואת כל מקניהם ואת כל חילם בזזו (שם). ולפעמים לא יבא מלת כל רק בשם הראשון, כמו כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה (שמות ט). כל אלמנה ויתום לא תענון (שם כב). לשמור לעשות את כל חוקותיו ומצותיו (דברים ו'), והכלל בזה שאם השמות מחולקים זה מזה יבא מלת כל כפול עם כל תו"א, ואם השמות דומים וטפלים זל"ז לא יבא מלת כל רק עם הראשון. ולכן מפרש (ברכות דף סג) על כל ברכה ותהלה על כל ברכה תן לו תהלה ר"ל שממה שאינו אומר וכל תהלה מבואר שהיא טפלה לברכה [ובירושלמי פ"ו דנזיר התיבון חלב לא תאכלו ודם ל"ת וכתיב כל חלב וכל דם ל"ת, מעתה כיון שחזר וכלל לא יהא חייב אלא א' אמר לון אלו כתיב חלב ודם יאות, לית כתיב אלא כל חלב וכל דם לחייב ע"ז בפ"ע וע"ז בפ"ע] וזה ששאל במשנה ה' (הובא במנחות דף נח) מה ת"ל כל שאור ומה ת"ל וכל דבש, ר"ל שהיל"ל כל שאור ודבש או כל דבש ושאור, ואחר שחלקם ע"י כפילת מלת כל, ע"כ יש הבדל בין שניהם, (שאל"כ יכתב הדבר השוה לחברו בסוף ולא יכפל מלת כל, ויהיה מלת כל נמשך על שניהם ונדע ג"כ ששם השני אסור מקצתו ותערובתו). וע"ז השיב לפי שהם מחולקים באמת שיש בשאור מה שאין בדבש שהשאור הותר מכללו למקדש (בשתי הלחם, שמקריבים אימורי

הכבשים

מַנְיֵה קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: יב קֻרְבַּן קַדְמַי תְּקָרְבוּן יָתְהוֹן קֳדָם יְיָ וּלְמַדְבְּחָא לָא יִתַּסְקוּן

ספרא

אצ"ל וכל דבש. קלן (ו) ומנין המעלה מבשר חטאת ומבשר אשם ומבשר קדשי קדשים מבשר ק"ק ומותר העומר ושתי הלחם ולה"פ ושירי מנחות והקטירם מן השאור ומן הדבש עובר בל"ת. ת"ל כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה' הא כל שיש ממנו לאשים הרי הוא בבל תקטירו:

קלן (ז) קרבן ראשית שיהיה ראשית לכל המנחות, וכך הוא אומר והקרבתם מנחה חדשה לה' שתהיה חדשה לכל המנחות, אין לי אלא מנחת חטין למנחת שעורים

התורה והמצוה

הכבשים שבאים עמהם, לאשים. וכן הותר בלחמי תודה, משא"כ הדבש לא אסור מכללו, דאף שמביאין בכורים דבש אין מהם למזבח כלום). ויש בדבש מה שאין בשאור (שהדבש הותר בשירי מנחות לא השאור, כדכתיב לא תאפה חמץ חלקם כמ"ש במנחות דף נה) ולכן הבדילם ע"י מלת כל. ועי' באילת השחר (פרק כד):

הערה באיזה אופן דרים דרוש זה שאינו כמשמעות הכתוב. פה משמע שדוקא אם הקטירם משאור ודבש ובגמ' אמר דאפי' בלא שאור ודבש אסור. ולמה חלק הרמב"ם דאם הקטיר בשאור ודבש לוקה ואם הקטיר מותר האישים לבדם אינו לוקה. ועוד כמה קושיות שתמצא שמה':

קלן לא תקטירו ממנו אשה לה'. מלת ממנו בא פה דרך זרות, שמלבד שהוא מיותר שהיל"ל לא תקטירו אשה לה', הוא בלתי צודק, א] שראוי לדבר בלשון רבים, מהם, כמ"ש תקריבו אותם, שמוסב על השאור ודבש, ב] שראוי לאמר לא תקריבו אותם ביחוס הפעול, לא ביחוס שממנו כמ"ש תקריבו אותם, דהא אינו מקטיר מן השאור רק את השאור, ומוכרח שכינוי ממנו מוסב על קרבן ראשית שיזכיר אח"כ, ר"ל לא תקטירו ממנו מן הקרבן ראשית שאור ודבש על המזבח רק קרבן ראשית תקריבו אותם (את השאור ודבש תקריבו להיות קרבן ראשית שתי הלחם ובכורים) אבל לא תקטירו מן הקרבן ראשית אשה למזבח, ופי' זה מוכרח בעומק הלשון להסיר הזרות הנמצא במלת ממנו, וא"כ עקר האזהרה שלא יקריב שאור ודבש ותפס כינוי ממנו להזהיר שלא יקטירו שאור ודבש וגם מן הקרבן ראשית הגם שהוא מובא מן השאור והדבש, אמנם לענין מה אמר זה הלא הייס ואל המזבח לא יעלו, שמוסב על שתי הלחם והבכורים, ולמדו חז"ל שבא ללמד שכמו שאין להקטיר שאור ודבש משתי הלחם יען שכבר עלה מהם לאשים אימורי הכבשים, שעז"א שלא תקטירו ממנו אשה שיען שכבר עלה ממנו לאשים לא תקטירו ממנו מן השאור והדבש, וה"ה שכל דוגמתו שעלה ממנו לאשים מוזהר מלהקטיר שאור ודבש. וזה מבואר בתוספתא (פ"ג דמכות) וז"ל המעלה כזית משתי הלחם לעבודה או בחוץ הרי זה חייב שנאמר קרבן ראשית תקריבו. לכך המעלה מבשר החטאת מבשר אשם מבשר ק"ק מבשר ק"ק ממותר העומר משתי הלחם ומלה"פ ומשירי מנחות משאור ומדבש עובר בל"ת שנאמר כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו. מבואר ממ"ש לכך המעלה מבשר החטאת וכו', שעקר האזהרה בא על שתי הלחם, ומהם אנו למדין לכל הדומה להם שכבר עלה ממנו לאשים שלא יקטירום בשאור ודבש, ולפ"ז מ"ש בספרא מנין המעלה מבשר חטאת וכו' והקטירם מן השאור ומן הדבש עובר בל"ת הוא דוקא אם הקטירם מן השאור והדבש, ולא כמפרשים שרצו למחוק מלות אלו, שכן בירושלמי (פרק כלל גדול) הובא דברי הספרא האלה ככתבם וכלשונם, אמנם בתלמודא דידן מנחות (דף נז ע"ב) הביא ברייתא זו ולא הזכיר התנאי שיקטירם מן השאור ומן הדבש, וכן סתמא דגמ' בכ"מ (יבמות ד' קף יומא דף מ"ז ב סוכה ד' כג) שגם בלא שאור ודבש אסור להקטיר כל שממנו לאשים, אמנם מה יפו ומה נעמו דברי רבינו הגדול ז"ל שכתב (פ"ה מה' אסורי מזבח ה"ג) וז"ל, אפי' הקטיר דבר שאינו ראוי להקטרה בדבש או בשאור הואיל והוא מן הקרבן לוקה, (הלכה ד') כיצד המעלה מבשר חטאת ואשם או מבשר ק"ק וכו' המעלה כזית מאחת מכל אלו בחמץ או בדבש בין למזבח בין לכבש לוקה, שאפ"י שאין כל אלו ראוים להקטרה הואיל והן קרוים קרבן חייב עליהם שנאמר קרבן ראשית תקריבו אותם לה', (הלכה ה) וכן אסור להקטיר על המזבח דבר מכל דברים אלו שאין ראוים להקטרה כגון בשר חטאת ואשמות ושירי מנחות וכיוצא בהן. מפי השמועה למדו שכל דבר שמקצתו לאשים הרי שאריתו בבל תקטירו, מבואר כי מ"ש בהלכה ד' שאם מקטיר מהם עם השאור והדבש לוקה, זה הוא המיוסד בפשט הכתוב, כמו שדרשו הספרא · ומ"ש בהלכה ה' שאסור להקטיר דבר שממנו לאשים אף בלא שאור ודבש הוא דבר שלמדו מפי השמועה ואינו מיוסד בפשט הכתוב ולכן אינו לוקה עליו, וכ"כ הרדב"ז בלשונות הרמב"ם (ח"ב ס' פז) דמה דאמרינן כל שממנו לאשים הרי הוא בבל תקטירו לא הוה לאו מפורש אבל אסורו מן התורה ואינו לוקה עליו וע"ש שהאריך בדברי הרמב"ם אלה. ולמ"ש דברי הרמב"ם מיוסדים להלכות עפ"י דברי הספרא והתוספתא דמכות כמ"ש:

קלן קרבן ראשית תקריבו. מפ' שקרבן ראשית תוכל להביא מן השאור ומן הדבש והם שתי הלחם מן השאור ובכורים מן הדבש, והנה הבכורים נקראים ראשית כמ"ש ולקחת מראשית כל פרי האדמה

הַמִּזְבֵּחַ לֹא־יַעֲלוּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ׃ יג וְכָל־קָרְבַּן מִנְחָתְךָ בַּמֶּלַח תִּמְלָח וְלֹא תַשְׁבִּית מֶלַח בְּרִית אֱלֹהֶיךָ מֵעַל מִנְחָתֶךָ עַל

בעל הטורים

כן הזכיר על הדבש שילך הרע מתוק לאדם כדבש: (יג) וכל קרבן מנחתך במלח תמלח וכו'. ג' פעמים הזכיר מלח בפסוק שבוש דבגלשה מקומות המלח נתון בלשכת המלח. ועל הכבש. ועל המזבח: מקריב מלח. בגימטריא זה יביא מלח משל צבור:

רש"י

יתמרים: (יג) מלח ברית. שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית שהובטחו המים התחתונים להקרב במזבח במלח (שהוא תולדות המים) ב וניסוך המים בחג: על כל קרבנך. על עולת בהמה ועוף ואמורי

שפתי חכמים

כל מתיקות פירות קרוי דבש: ב פי' ע"י מלח שהים נקרבים במזבח כי המלח מתולדות המים:

התורה והמצוה

אבל למה קורא שתי הלחם בשם ראשית דהא אין מחויב להביא המבוכר ראשונה, וגם לא יקראו בשם ראשית על שהוא ראשית הקציר דהא כבר קדם לו קציר שעורים, והטעם שתהי' ראשונה לכל המנחות, ר"ל שלא יביא מנחה מן החדש קודם לשתי הלחם שנז"א והקרבתם מנחה חדשה לה'. ועדיין י"ל שיוכל להביא מן השעורים דהיינו מנחת קנאות קודם להם כמו שלעומר הביאו מנחת העומר קודם לשתי הלחם. לכן אמר שנית (במדבר כח) בהקריבכם מנחה חדשה (ומבואר אצלינו תמיד ששם הבא כפול בא בדיוק וכמ"ש בהא"ש כלל קמ"ג) שתהי' חדשה לכל המנחות אף למנחת שעורים, וכן דריש בספרא אמור (פי"ב מ"ט) ובספרי פנחס (פ' קמ"ח). והנה יש לשאול בכורים ושתי הלחם שעניהם נקראו בשם ראשית ובשם בכורים מי מהם קודם, ומשיב (במשנה ח') ממ"ש (בפ' משא לד כב) וחג שבועות תעשה לך בכורי קציר חטים הרי הקפיד שנקרא בשם בכור הקציר מה שלא הקפיד בבכורים שכל שבכרו קודם אף שקצר דבר קודם להם נקראים בכורי פירותיו, ועדיין לא נדע שלא יביא בכורי שעורים קודם לשתי הלחם, משיב דהא אמר (בפ' משפטים ס' כ"ג ס"ז) וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה, ופי' החג שבו תקצור בכורים כי קודם לו אין להביא בכורים. (ויותר נראה שגם מ"ש בכורי קציר חטים פי' כאלו אמר קציר בכורי חטים כמו רבים עמים משנה כסף וכדומה), עתה פי' מ"ש אשר תזרע בשדה, שהשם בשדה מיותר, ומבואר אצלינו שלפעמים יוסיף שם לבאר שהפעל לא בא בדוקא, שאם יאמר אשר תזרע יוכל לאמר שמקפיד על שזרע בעצמו לא אם עלה מאליו, וכשאמר אשר תזרע בשדה יכוין על שגמלה בשדהו ואף שעלה מאליו נקרא זורע בדרך ההרחבה על שרוצה בקיומו, כמ"ש בפ' קדושים ס' מ"ח שמזה למד בספרא שמ"ש שדך לא תזרע כלאים הוא אף המקיים כלאים בשדהו ע"ש. אמנם היה מקום לאמר שלכן תפס שם בשדה לאפוקי אם זרע בגג וחצר וחורבה, משיב דהא כתיב (בפ' קרח) בכורי כל אשר בארצם. ואומר דאין לומר שלכן אמר אשר תזרע בשדה להוציא פירות האילן והנסכים, דהא אמר בכורי מעשיך ואמר אצלו וחג האסיף באספך את מעשיך וכמו במ"ש באספך את מעשיך כולל כל מעשיו כן מ"ש בכורי מעשיך, וכל פסקא זו מובא במנחות (ד' פד ע"ב) ועיי"ש מה שפלפלו בזה:

הערה איך דרש זה מנולת תקריבו. והלא דריש כבר מלה זאת בס' קכס, ומ"ש סק"א מדלא כתב תקריבוס. אינו צדק. דהא אמר תקריבו אותם, ומלת אותם דרש אח"כ וא"א לומר תקריבום אותם:

קרבן ראשית תקריבו. יסוד מוסד שבי מאמרים הבאים זאח"ז, שהאחד אזהרה והאחד ציווי הסותר אל האזהרה, אז הציווי הזאת אינה מצוה רק רשות. כמו שלש שנים יהי' לכם ערלים לא יאכלו ובשנה החמשית תאכלו את פריו, שעל תאכלו אינו ציווי רק רשות שמותר לאכל, לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה, שעל ואכלה הוא רשות שמותר לאכל, לא יגוש את רעהו את הנכרי תגוש (דברים טו), לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל מצות (שם טז), רשות, אם לא במקום שנכפל הפעל שלא לצורך, והוא אם המשפט השני מצוין במלת כי אם, כמו שבארתי זה בפ' אמור (ס' ח וס' רז), ועי' אילת השחר (פכ"ז), והנה גם פה מאמר קרבן ראשית תקריבו הוא הסיפוק של האזהרה לא תקטירו ממנו אשה הקודם לו, או הספק של האזהרה ואל המזבח לא יעלו שאחריו, א"כ אינו מדבר בחיוב רק ברשות שר"ל שקרבן ראשית תוכלו להקריב מן השאור והדבש. ולפ"ז אין להוכיח מכתוב זה ציווי פרטית שיקריב רק קרבן ראשית ר"ל שלא יוקדם ד"א קודם לקרבן זה, כי אין בכתוב זה ציווי כלל רק שלילת האזהרה הקודמת. והבחינה על זה הוא מסדור המלות, שאם היה כוונתו על ציווי בפ"ע, היה לו לאמר והקרבתם קרבן ראשית לה' ואז היה מאמר בפ"ע בלתי נתלה במאמר הקודם. כי מבואר לחוקרי הלשון שהמשפט הנאמר רק בדרך הפוך וסתירה של משפט שלפניו אז שם יסוד הסתירה (של החיוב והשלילה) הוא בין השמות יקדים את השם אל הפעל כי השם עקר במאמר כמו לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך, ויתר כל מקנה מצרים וממקנה בני ישראל לא מת אחד, ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם אל יהרסו לעלות. וכדומה וכמ"ש באילת השחר (פרק יג). וכן משאר

לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא: יג וְכָל קֻרְבַּן מִנְחָתָךְ בְּמִלְחָא תִּמְלַח וְלָא תְּבַטֵּל מְלַח קְיָם

ספרא

שעורים מנין כשהוא אומר וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה לה' בשבועותיכם אם אינו ענין למנחת חטין תנהו ענין למנחת שעורים. (ח) ומנין שיקדמו לבכורים, ת"ל בכורי קציר חטים, אין לי אלא של חטין של שעורים מנין ת"ל (וחג הקציר בכורי מעשיך). אשר תזרע אין לי אלא שיזרע עלה מאליו מנין ת"ל אשר בשדה, אין לי אלא שבשדה שבגג ושבחצר ושבחורבה מנין ת"ל בכורי כל אשר בארצם. ומנין שיקדמו לנסכים ולפירות האילן ת"ל בכורי מעשיך ואומר באספך את מעשיך מן השדה:

קלח (ט) יכול אם קדמן דבר אחד לא יקרבו ת"ל תקריבו: קלט יכול אם לא קרבו בעצרת יקרבו לאחר עצרת ת"ל אותם: קמ יכול יביא היחיד כיוצא בהם נדבה ת"ל תקריבו: קמא יכול לא יביא היחיד כיוצא בהן נדבה שכן אינו מביא כיוצא בהן חובה. אבל יביא הצבור כיוצא בהן נדבה שכן הוא מביא כיוצא בהן חובה ת"ל אותם: קמב המזבח אין לי אלא

התורה והמצוה

שהקדים פה את השם אל הפעל. קרבן ראשית תקריבו, מבואר שלא בא בדרך ציווי בפ"ע רק בדרך סתירה ושלילה של המשפט הקודם, ור"ל קרבן ראשית תוכלו להקריב. וז"ש בספרא יכול אם קדמו ד"א לא יקרבו ת"ל תקריבו, ר"ל שלא אמר והקרבתם קרבן ראשית:

הערה אין מוכח ממלת אותם שלא יקרבו לאחר עצרת. ועוד שלא מלת אותם דרש (בס' קמ"א) לדרשה אחריתא:

קלט קרבן ראשית תקריבו, לפעמים ייחד הציווי או האזהרה אל האדם, ולפעמים ייחסם אל הדבר. וערלתם ערלתו, שלש שנים יהיו לכם ערלים לא יאכל. לא יאכל, לא יאכל וכדומה. וכל יודע סגולת הלשון ומעלותיו יודע שיש הבדל גדול בין אם ידבר בהכוונת הפעל או הנפעל, ועפ"ז דרך הלשון שכל מאמר ידבר בדרך אחד, ואחר שאמר ואל המזבח לא יעלו שהפנה האזהרה על הדבר כן היה לו לומר קרבן ראשית יוקרבו, שיהי' הציווי על הדבר, ובזה היה מרויח שלא יצטרך למלת אותם ולא לכינוי, וע"י שאמר תקריבו, שבא הציווי אל הפועל, נגרע הדרת הלשון, גם ניתן לה שפת יתר. והשיבו חז"ל שיש הבדל בין אם ידבר בהכוונת הנפעל קרבן ראשית יוקרבו, שאז מוכרת המעשה הפעולה בכל אופן, כמ"ש במנחות (דף מט). על מחבת בשמן תעשה הנה דבר"י אף בשבת אף בטומאה, שאם יאמר תעשה יפנה אל הפועל שפעולתו קשורה בזמן ובמקום ועת לכל חפץ, כי אין לעשות בשבת ובטומאה. לא כן כשאמר תעשה לא יפנה אל שום אנשי. ואמר אביי (בב"ק דף זיין) מי כתיב ישולם ישלם כתיב מדעתו משמע, שאם היה כתוב ישולם לא הי' תלוי בדעת הפועל ובתנאיו רק היה פי' שישולם בכל אופן. וכן אם היה אומר קרבן ראשית יוקרבו הי' פי' שיוקרבו בכל אופן שאם לא קרבו בזמנו יוקרבו אח"כ, וע"י שכתוב תקריבו אותם, היינו בזמן המיוחד אל הפועל להקריב שהוא בעצרת כמבואר בפ' אמור. (ותפס בספרא ת"ל אותם, כי רוב הדיוק ממה שע"י שתפס הציווי אל הפועל הוצרך להאריך בלשון ולכתב הכינוי אותם, מה שהי' מקצר אם היה אומר יוקרבו שלא הי' צריך מלת אותם):

קמ קרבן ראשית תקריבו, הכתוב ידבר לפעמים בלשון רבים ולפעמים בלשון יחיד, ודברי אלקים חיים אינם כפי ההזדמן, רק בכל מקום שידבר בלשון רבים בא הציווי אל הרבים, כמו שדרש (פרק ג מ"ה ומ"י) תקריבו את קרבנכם, (ופרק ו מ"א) וערכו בני אהרן, שקאי על הרבים, ובפ' (יב מ"א) מ"ש אשר תקריבו להביא לחה"פ שהיא מנחה של רבים, וכן במקומות לא יחקר, וכמ"ש באילת השחר (כלל קס"א), ואחר שאמר פה תקריבו בל"ר מבואר שאין היחיד יכול להקריב, (ובגי' הספרא כתוב ת"ל אותם וטעות ס"ס וצ"ל ת"ל תקריבו וכ"ה במנחות דף נח):

קמא תקריבו אותם לה'. כבר בארנו באילת השחר (כלל קז) שהעברי יציין גוף הפעול לפעמים ע"י כינוי. ולפעמים ע"י הכינוי הדבוק אל מלת את. ושכ"מ שיציינהו ע"י כינוי הדבוק אל מלת את יכוין לדקדק רק אותם ולמעט מה שאינו זולת הפעול ודרשוהו חז"ל תמיד. וכן פה הנה שצריך לבוא בכינוי היה די שיאמר תקריבום לה'. ולמה אמר תקריבו אותם. דרשו חז"ל שבא ללמד רק אותם ר"ל שאור ודבש הבא להיות קרבן ראשית יקריבו. לא זולתם וזה שאור ודבש שיתנדבו הצבור. שזה כבר לא יקרא בשם ראשית.. הוא לא יוקרב:

הערה למה בכאן מרבה הכבש ממ"ש לא המזבח ובכ"מ אמר שאין הכבש בכלל מזבח, ומ"ש הק"א שדרש ויו של ואל, אין טעם לו

קמב ואל המזבח לא יעלו לריח ניחוח. הנה בדרך ההרחבה גם הכבש בכלל מזבח. דעל מה שאמר בזבחים (ד' כו) נתנה ע"ג הכבש פסול אמר שמואל דבעלים נתכפרו דכתיב ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר כיון שהגיע דם למזבח נתכפרו בעלים. והגם שהתוס' (שם ד"ה אמר

המזבח ומנין לרבות את הכבש ת"ל ואל המזבח לא יעלו. יכול לעבודה ושלא לעבודה ת"ל לריח נחוח לא אמרתי אלא לעבודה:

(פרק י"ד) **קמג** (א) אלו אומר וכל קרבן וכו' תקריב מלח יכול אף על העצים אף על הדם ת"ל קרבן מנחתך מה קרבן מנחתך דבר שאחרים באים חובה לו יצאו העצים והדם שאין אחרים באים חובה להן. (ב) אי מה קרבן מנחתך דבר שהוא מתיר אף אני אביא את הדם שהוא מתיר ת"ל מעל מנחתך לא מעל דמך. אי מעל מנחתך יכול תהיה מנחה כולה טעונה מלח ת"ל קרבן הקומץ טעון מלח ואין מנחה כולה טעונה מלח. (ג) אין לי אלא הקומץ מנין לרבות את הלבונה ת"ל על כל קרבנך תקריב מלח, ארבה את הלבונה הבאה עם המנחה מנין לבונה הבאה בפ"ע ולבונה הבאה עם לה"פ (והקטורת) ואימורי חטאת ואימורי אשם ואימורי קדשי קדשים ואימורי ק"ק מנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים ואיברי עולה ועולת העוף מנין ת"ל על כל קרבנך. (ד) ר' ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקה אומר ומה קרבן מנחתך דבר שיש בו טומאה ועולה לאשים על מזבח החצון

ומנחות דף מ ב ד"ה אין) דהו שמואל לא קאי על אמה ע"ג הכבש, הנה הרמב"ם (פ"ב מה' בה"מ ה"ב) לא ס"ל כן. אמנם כדרך הדיוק כשידבר על מקום פרטי מן המזבח אין הכבש בכלל. כמו כשאומר על קיר המזבח דרש בספרא (למעלה פרשה ז' מ"ז, ובמכלתא דחובה פי"א מ"א, ובזבחים דף ס"ד ודף ס"ה). ולא על קיר הכבש. כי בשאין קיר המזבח מדבר בחלקיו ואין הכבש בכלל. משא"כ במ"ש על המזבח שכיון על כללות המזבח, כי הדם יהיה לפעמים למעלה כמו בחטאת ולפעמים למטה כמו בעולה ואשם ושלמים, וא"כ מדבר מכולו ואז גם הכבש בכלל, אולם שם הכריחו שכיון גם על הכבש ממ"ש אל המזבח שהיה לו לומר על המזבח, כמ"ש בכ"מ והקטירם על מזבח העולה. והקטיר עליה חלבי השלמים. לא כן מלת אל מורה הגבול שאליו עולים אל המזבח. כמו שאמר בהגשה והגישה אל המזבח שהוא אל הקרן למטה. וכן במ"ש בפ' אמור אלל בע"מ ואל המזבח לא יגש ס"ל להרמב"ם במנין המצות (לאוין ע"ח) ובחבורו (פ"ו מה' באהמ"ק ה"א) שהם נכנס מן המזבח ולפנים אעפ"י שלא עבד לוקה. וכן במ"ש בפ' קרח ואל המזבח לא יקרבו הוא לדעת הרמב"ם אפי' בלא עבודה (עי' בדבריו פ"א מה' ביאת מקדש הט"ו ובמ"ל שם פ"ט ה' ט"ו). וכן משמע ממ"ש בספרא (למעלה פ' ה' מ"ח וביומא דף כד ודף מה) לגבי הגשת אליתא ושם (פרשה ז מ"ג ובזבחים ד' סה) לגבי מליקה ובמנחות (ד' כף) גבי מליחה וכי עלתה על דעתך שהזר קרב לגבי מזבח, (ויש לנו דברים עם הרמב"ן החולק על הרמב"ם בזה והכ"מ) וכ"ז ממ"ש מלת אל. שמורה הקריבה אליו אף שאינו על גביו שעבד עבודה. וספרי הוכיח הספרא ממ"ש ואל המזבח לא יעלו שאף הכבש אסור, וכן הוכיח בספרא (פ' צו פרק א' מי"ח) שמ"ש כל הנוגע במזבח יקדש אף הנוגע בכבש דהא אמר פה אל המזבח לא יעלו הרי שמקטירים על הכבש (וגי' הגמ' בזבחים דף פו ה"ל את המזבח מסובבה כמש"ש במקומו, ובירושלמי פ"ז דשבת ה"ב כגי' הספרא). ומבואר שדברי בדרך ההרחבה וכולל אף הכבש ובזה מסולקים כל קושי' התו' במנחות (דף נז ע"ב ד"ה אין לי): ומ"ש יכול לעבודה ושלא לעבודה, מובא בזבחים דף ע"ז ובכ"מ בש"ס. ודייק ממ"ש לא יעלו לריח ניחוח אבל יכול להעלותם לשם עצים:

קמג וכל קרבן מנחתך במלח תמלח. הנה אחר שאמר על כל קרבנך תקריב מלח, שכולל כל הקרבנות, למה פרט ביחוד וכל קרבן מנחתך תמלח. ולמה כפל דבריו ולא תשבית מלח מעל מנחתך. והלא זה כולל בכל קרבן לא במנחה לבד. ולמה אמר וכל קרבן מנחתך שכבר בארנו (באילת השחר כלל נה) שאין דרך הלשון לאמר קרבן עולה קרבן שלמים שתמיד יאמר שלמים עולה מנחה, ולמה הוסיף שם הסוג קרבן, ומבואר אצלינו ששם הסוג הנוסף אל שם האישי עושה אותו שם מיני, ור"ל קרבן הדומה למנחה, ופירשו חז"ל במ"ש וכל קרבן מנחתך הוא שם הכלל, כל קרבן שהוא כמנחה, כי אם יאמר שם קרבן לבד שהוא שם הסוג נאמר שאף עצים ודם צריכים מלח דאקרי ג"כ קרבן, לכן אמר קרבן מנחתך, שהוא שם המין קרבן הדומה למנחה, ומרבה כל הדומה שאחרים באה חובה לו שצריכה עצים להקטרה, וממעט דם ועצים שאין צריך דבר אחר להכשרם. ואמר (במשנה ב') שמזה לבדו א"א עדיין לדרוש כי נאמר כל הדומה למנחה אף בזה הצד שהוא מתיר כמו הקומץ דמנחה, ונביא גם הדם שהוא מתיר, וע"ז מוסיף הפרט מעל מנחתך, שממעט גם דם, (ובגמ' מס' מדוע אמרינן למעט דם ולא למעט איברים שאין מתירים כמותו ע"ש). ואמר (במשנה ג') שהלא לפ"ז כשוי שידונו בכלל ופרט דאין בכלל אלא מה בפרט מנחה אין מידי אחרינא לא, ומנין לרבות לבונה וכל הני דחשיב. וע"ז בא הכלל השני על כל קרבנך שבזה דנין אותו בכלל ופרט וכלל, ומרבה הדומה להפרט בכל דבר. ובמנחות (ד' כף) מקשה שנאמר שרק הדומה לפרט בשני צדדים שאחרים באים חובה לה ומתרת ולא נרבה רק את הלבונה הבאה בבזיכין דבריא להם אבל מידי אחרינא לא. ומשיב מדאפקיה מעל מנחתך ולא שעל דעך מכלל דהכי קולא

החצון יצאו העצים שאין בהם טומאה יצא דם (ויין) שאינו עולה לאשים יצא הקטורת שאינו על מזבח החצון: **קמד** במלח יכול תבונהו ת"ל תמלח אי תמלח יכול במי מלח ת"ל במלח: **קמה** לא תשבית מלח, הבא מלח שאינה שובתת. ואיזו זו מלח סדומית. ומנין אם לא מצא סדומית יביא אסתרוקנית ת"ל

אתי בחד לד. פי' שאם אינו מרבה רק לבונה לבדה ה' די שיאמר קרבן מנחתך לבד. שבכ"מ שאנו מרבים משה הסוג הכלול אל שם האיבי אין אנו מרבים רק הדומה בכל לד כמו שמראה אם תעיין אחר הדרושים שליינתי באילת השחר (כלל נה נו) ולא נרבה רק לבונה, ולמה הוסיף הפרט מנחתך שעי"ז הוכרח להוסיף עוד כלל לדונו בכלל ופרט וכלל, וע"כ שמרבה הדומה לפרט בחד לד. (ושם מסיק דאפיק עצים ועייל נסכים כי לרבי שב"ל דעצים אקרי קרבן ה"ל ג"כ דעצים לריכים עלים), ור' ישמעאל בנו של ריב"ב ס"ל דלריך שיהיה מעין הפרט בג' דברים, א] דבר שמקבל טומאה יצאו עצים שאין מקבלים טומאה. (ע' במנחות (שם) ברש"י ותוס' ובתוס' פסחים יח ד"ה אלמא, חגיגה כג. ד"ה והא, זבחים לד ד"ה ואפי', חולין לה ד"ה אין, וברמב"ם פ"ו מה' אסורי מזבח ה"ח, ומ"ש הראב"ד פ"י מה' ע"א ה"ז והכ"מ שם זכפי"ח מה' שאה"ם הי"ב עיי"ש). ב] שיהיה עולה לאשים יצא דם, ושיהיה על מזבח החצון יצא קטורת ועי' בק"א ובגמ' שם והכמ"ל:

קמד **במלח תמלח**, בכ"מ שהשם שבו נעשה הפעל מובן מאליו אין דרך שיבא השם. כמו וידבר וירא וילך וירא. אל"ל וידבר בפיו. וירא בעיניו. וילך ברגליו. וירא בעיניו. אם לא לכוונה פרטית. וילך ברגליו. שלא רכב על הסוס. שמע באזניך וראה בעיניך. לא ע"י אחרים שומעים ורואים ומגידים. בוער באש. כי יוכל לבער ע"י דבר זולת האש גחלת וסיד רותח. (עי' אילת השחר כלל יג). ומכ"ש כשהפעל בנוי מן השם שלא יבוא השם עם הפעל. ויאהל עד סדום. לא ויאהל אהל. ואחר שאמר תמלח למה אמר במלח. ואם רצה להזכיר השם היל"ל במלח תקריב או תמים או יהיה. ואמרו חז"ל בספרא הובא במנחות (ד' כא) באם יאמר במלח יהיה או במלח תמים נבין ממנו שהקרבן יהיה מושם במלח ומוקף ממנו מכל לדדיו, (מ"ש יכול תבונהו פי' רבה בר עולא (שם) יכול יתבוננו כחבן ופיש (מלשון תבן שהתיו פרשית), א"ל אביי א"כ יתבוננו מבע"ל, (שלפ"ז לריך להוסיף אות אימ"ן המשמש על שפתיד על התי"ו שהוא פרשית), אלא אמר אביי יכול יעשנו כלבנין (ופרשו בנה מגל"ה), א"ל רבא א"כ יבננו מבע"ל (ר"ל תבננו או תבנה), הלא אמר רבא יכול תבוגהו יכול יתן בו טע' כבינה מנע"ו), לכן אמר תמלח. ואם יאמר הפעל תמלח לבד נאמר שדי במי מלח, כי פעל מלח ידבק כל שהנמלח יש בו טעם מלוח לכן אמר שלריך שימלחנו במלח עצמו לא במי מלח, ועיין בסמ"ג לאוין קלז:

הערה בין כרחם כזה וכרכו מן כפי' מלח שאינם שובתת נלהגו המפ':

קמה **לא תשבית מלח**. יש הבדל בין פעל שבת ובין יתר שלשונות חסך מנע חדל הנרדפים עמו. במה שפעל שבת מורה תמיד שמפסיק מן דבר שעסק בו עד עתה. או שיתבטל עסק שהתמיד עד עתה במליאות. כמו והשבתם אותם משבלותם. והשבתי ממלכת בית ישראל. משא"כ שעלים האחרים מורים שמונע או חדל בעתיד. שאם יאמר כי בו חשך מכל מלאכתו יפורש שלא פעל בעתיד. וכשאמר כי בו שבת מכל מלאכתו ר"ל שהפסיק העסק שעסק בו עד עתה בעבר. (ובזה תלוי הפלוגתא (בב"ר פכ"ה ובכ"מ) יום ולילה לא ישבותו רה"א מכאן שלא שבתו. ר"י אומר מכאן ששבתו. שר"א דייק הפעל שבת שמורה שעד עתה התמידו יום ולילה ושמשו מזלות. שאם לא שמשו בימי המבול לא ידבק פעל ישבותו והיל"ל לא יחדלו שפי' שיתחילו לשמש. ור"י דייק העתיד ישבותו. שפי' שאם יפסקו לעתיד אחר שיתחילו לשמש או ידבק פעל שבת, והמר שלא ישבותו בעתיד כי בימי המבול שבתו ולא שמשו מזלות). (ועיין מ"ש פ' בחוקותי ס' ח). ועפ"ז יפלא מ"ש פה ולא תשבית מלח שעל שלא ימנע מתת מלח לא ידבק פעל שבת. מזה השכילו חכמינו הנאמנים שדבר פה ע"ד שמליאות המלח מתמיד ומוכרח לצורך קיום כל נמצאי עולם השפל. כי חלקי מלח ממוזגים בכל דבר, גמצאים בצמחים ובגופות הבע"ח, כאשר בחנו ע"י מלאכת הכימיאה שכל גופי בע"ח מורכבים ממים מלח שמן ועפר. והמלח הזה הוא הכח המעמיד הגוף, מחזק האיברים ומחבר ומדבק החלקים, ולפיהו יתחזק כח הגוף או יתמעט. וכן יקיים ומחזיק הצומח וכל הגופים המורכבים. והוא עצמו המלח המעורב תוך מי הים שבעבורו הם מלוחים וזה מעמיד מי הים בל יסריחו. ולכן במקומות הקרובים יותר לקו המשוה יהיו שם המים מלוחים ביותר, והוא המלח סדומית הנפרד מן המים על ידי השמש. והמר שהגם שתשרף גוף הקרבן שזה מורה על הפסד הגוף והעדרו לא תשבית ממנו המלח המקיים את הגופים שמורה על הקיום וההויה, וזה ע"י שתוסיף בו מלחו חדש ממינו, ובזה לא תשבית מליאות המלח המקיים את הגופים מהפסדם. ונקרא מלח ברית אלקיך שהוא הברית שכרת ה' לקיום הנמצאים בל יופסדו עוד כל ימי הארץ. ולזה לריך מלח שאינה שובתת, ר"ל מלח הלקוח ממצע מי הים שאינה בטלה לעולם כי מוכרח לקיום הנמצאים, וידבק פעל לא תשבית, כי בזה מעביר דבר המתמיד בהויה. לא כן אם מביא מלח אסתרוקנית שהוא הנחצב מן ההרים ועומק הארץ בהוא אבן בפ"ע

כָּל־קָרְבָּנְךָ תַּקְרִיב מֶלַח׃ס יד וְאִם־תַּקְרִיב מִנְחַת בִּכּוּרִים לַיהוָה אָבִיב קָלוּי בָּאֵשׁ גֶּרֶשׂ כַּרְמֶל תַּקְרִיב אֵת מִנְחַת בִּכּוּרֶיךָ׃

רש"י

כל הקדשים כולן: (יד) ואם תקריב. הרי אם משמש בלשון כי ם שהרי אין זה רשות שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה וכן (במדבר ל"ו) ואם יהיה ע היובל וגו': מנחת בכורים. במנחת העומר הכתוב מדבר (ת"כ) פ שהיא באה אביב בשעת בשול התבואה ומן השעורים היא באה נאמר כאן אביב ונאמר להלן כי השעורה אביב (שמות ט'): קלוי באש. שמיבשין אותו על האור באבוב של קלאים (פירש"י במנחות שם הכלי של מוכרי קליות) שאלולי כן אינה נטחנת ברחיים לפי שהיא לחה: גרש כרמל. גרוסה בעודה לחה: גרש. לשון שבירה וטחינה גורסה ברחיים של גרוסות כמו ויגרס בחצץ (איכה ג') וכן גרסה נפשי (תהלים קי"ט): כרמל. בעוד הכר מלא צ שהתבואה לחה ומלאה בקשין שלה ועל כן נקראי'

שפתי חכמים

ם ואז אני יכול לפרשו חובה: ע וקא דלעיל כוף פרשת יתרו לא הביא ה"א כי ולא הביא זה. י"ל דלעיל פי' אליבא דרבי ישמעאל והכא פי' אליבא דרבי שמעון דפירש האי ואם יהיה היובל חובה: פ שנתן שני סימנים כאחד שבאה אביב שפירושו בשעת בישול התבואות דהיינו בתחלת ניסן והשני שהיא באה מן השעורים מגזרה שוה דאביב אביב: צ פי' שמלת כרמל מלה מורכבת כר מלא:

התורה והמצוה

בלתי ממוזג במלאכים לא יצדק בעל הבנית מלח כי אין מליחתו מוכרח. ואינו מלח ברית עולם. [וכגי' הספרא כ"ה במנחות דף כא וכ"ה בערוך ערך אסתרוקנית, ועי' ברש"י ביצה לט ובב"ב דף כ. והסתירה דשם מדברי רש"י ישב היטב רי"ב בס' הפלאה שבערכין שם עיי"ש] אמנם ממה שאמר א"כ על כל קרבנך תקריב מלח ולא תפס לשון השבתה. מבואר שבדיעבד יוכל להביא גם מלח אסתרוקנית כי נקרא בשם מלח ומקיים תקריב מלח:

קמו ולא תשבית מלח ברית אלהיך. לא נמצא ברית עם היחידים רק עם הרבים או עם יחידים שיצאו מהם רבים ועם מלכות ב"ד שהם עומדים כמו הכלל. וממה שאמר על המלח ברית אלקיך מבואר שבא משל צבור שעמהם נכרת הברית וכמו שאמר בלס"פ מלח בני ישראל ברית עולם. פה באר שהוא ברית אלקים ושם באר שהברית עם בני ישראל ושניהם אחד. כי לא יהיה הברית רק מאלקי עולם עם העולם. ר"ל עם המין כולו הקיים לעולם. ובספרא שם ברית עולם מי שהעולם שלו. (וכגי' הגמ' מנחות (ד' כא) ת"ל מלח ברית עולם וכן (זב' יט ע"ב) ור"ת מתקן בשני המקומות). (ובאר שבלא הלימוד יש להסתפק כי י"ל שדומה לעצים הבאים משל צבור (כמ"ש בספרא למעלה פרשה ד' מ"ה) שהוא קרב עם כל הזבחים כמוהו. וי"ל שדומה ללבונה שבא משל בעל המנחה כי הוא קרב עם המנחה יחד כמוהו. לכן צריך קרא):

הערה אין סוגיא מכאן ד' רבוים:

קמז תקריב מלח. כבר בארנו (בס' קמד) שממ"ש במלח תמלח ולא אמר תמלח לבד, למדו חז"ל שאין די שישים מלח כל שהוא רק צריך מליחה גמורה שלכן כפל הפעל עם השם. אבל אחר שפה אמר תקריב מלח שמשמעותו אף מלח כ"ש מבואר שדיעבד די בכל שהוא. וכן בארנו (בס' קמה) שממ"ש ולא תשבית מלח למדו חז"ל שצריך מלח שאינה שובתת כמו שבארתי שם. אבל ממ"ש שסיים פה תקריב מלח מבואר שיוכל ליתן בדיעבד כל מין מלח. וז"ש בספרא (הובא במנחות ד' כא) תקריב מלח כ"ש. תקריב מלח מ"מ. וכמ"ש בהילת השחר (כלל קנו). אמנם היה לו לאמר על כל קרבנך תשים מלח או תתן מלח. כי לא מצאנו לשון הקרבה על דבר שבא לתקן הקרבן. כמו ונתת שמן ושמת לבונה. שלא יצדק לומר והקרבת שמן כי אינו קרב בפ"ע. ואמרו חז"ל שתפס פעל תקריב להורות שדין המלח כדין הקרבן וממילא בק"ו שדוחה שבת וטומאה גם מליחתו דוחה שבת וטומאה. וז"ש (שם ושם) תקריב אף בשבת תקריב אף בטומאה:

הערה (א) מה ק"ל על מלת אם, שלא כן אמר ג"כ ואם כבש יביא קרבנו, אם זבח שלמים קרבנו. ודומיה. (ג) כמ"ש שמנחת בכורים ויזבל עתידים ליפסק ולחזור תיכון המש' שלא כל הקרבנות בטלו כהורבן המקדש וחזרו. ודרשו ר"ש צריכה פי'. וכן מה שסיים במשנה ד' וכס"א ולהם וקלי וכ' אין מבין כוונתו:

קמח ואם תקריב מנחת בכורים. דקדוק מלה זאת קשה מאד. כי כבר בארנו (בסימן יב) שמלת אם הוא מלת החלוקה או מלת האפשריות. רצוני שבמאמר שיש בו כמה חלוקות אז יציין תחלת המאמר במלת כי, והחלוקות הפרטיות יציין במלת אם. בין אם ידבר בחלוקות מדבר של רשות או של חובה. כי מצד שדבר בדרך החלוקה יצדק מלת אם אם כך ואם כך. כמו ואם כבש יביא קרבנו לחטאת. הגם שהחטאת חובה בכ"ז החלוקה אם כבש יביא הוא רשות והאפשריות כי יכול להביא שעירה. וכן יבוא מלת אם בכל דבר אפשרי, כמו והיה אם נשך הנחש את האיש, אם כנים אתם, ודומה. ולפ"ז אמר

אֱלָהָךְ מֵעַל מִנְחָתָךְ עַל כָּל קֻרְבָּנָךְ תְּקָרֵב מִלְחָא: יד וְאִם תְּקָרֵב מִנְחַת בִּכּוּרִין קֳדָם

ספרא

ת"ל תקריב מלח ריבה: קמו יכול המתנדב מנחה מביא עמה מלח כדרך שהוא מביא לבונה מתוך ביתו, ודין הוא נאמר הבא מנחה והבא לבונה הבא מנחה והבא מלח מה לבונה משל בעל המנחה אף מלח משל בעל המנחה. (ה) או כלך לדרך זו נאמר הבא מנחה והבא עצים הבא מנחה והבא מלח מה עצים משל צבור אף המלח משל צבור: (ו) נראה למי דומה דנין דבר שהוא קרב עם כל הזבחים מדבר שהוא קרב עם כל הזבחים ואל תוכיח לבונה שאינה קרבה עם כל הזבחים, או כלך לדרך זו דנים דבר שהוא קרב עם מנחה עצמה מדבר שהוא קרב עם מנחה עצמה ואל יוכיחו עצים שאינם קרבים עם מנחה עצמה. ת"ל ולא תשבית מלח ברית אלקיך מעל מנחתך ולהלן הוא אומר מאת בני ישראל ברית עולם מה ברית אמורה להלן משל צבור אף כאן משל צבור: קמז (ז) תקריב אף בשבת, תקריב אף בטומאה, תקריב מלח כל שהוא, תקריב מלח מ"מ:

(פרשה יג) קמח (א) ואם תקריב מנחת בכורים לה' ר' יהודה אומר עתידה מנחת בכורים לפסק ולחזור. וכן הוא אומר אם יהיה היובל לבני ישראל עתיד היובל לפסק ולחזור. (ב) ר"ש אומר ואם תקריב מנחת בכורים לה' זו מנחה באה חובה, יכול נדבה כשהוא אומר והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן למד שאינה באה אלא חובה: (ג) וא"כ למה נאמר ואם. לומר אם אתם מביאים אותה לרצון מעלה אני עליכם כאלו נדבה הבאתם אותה. ואם אין אתם מביאים אותה לרצון מעלה אני עליכם כאלו לא הבאתם אותה אלא לצורך עצמכם: (ד) וכן הוא אומר ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלקיכם:

ואם

התורה והמצוה

שזה מדבר במנחת העומר כקבלת חז"ל. והוא חובה והוא מאמר בפ"ע בלתי מחובר למאמרים שלפניו שמדבר ממנחת נדבה. היה לו לומר וכי תקריב מנחת בכורים. לא מלת אם שלא יצדק פה. לא מגיד שיהיה מלת החלוקה. כי מאמר זה אינו חלוקה מן המאמר שכולל הקודם. ולא מגיד האפשריות אחר שהבאת מנחת העומ' חובה. ומפני קושיא זו פי' הראב"ע שיכול להביא מנחת בכורי שלהו נדבה. ולפ"ד הוא חלוקה מהמאמר הקודם. אם מנחה על המחבת ואם מנחת מרחשת ואם מנחת בכורים, שכולם נדבה. אבל מלבד שהוא נגד הקבלה המוסדת בהכרחיים הכתובים (כמו שית' בס' קנד) הוא נגד דקדוק הלשון ודרכיו. כי יש לנו כלל גדול במלת אם המורה על החלוקה שתמיד יסמיך אליו את המלה שהיא יסוד החלוקה בין אם יהיה שם או פעל או מלה. למשל בחמשת מיני החטאת יסוד ועקר החלוקה הוא בין החוטאים. אם הכהן המשיח יחטא. ואם כל עדת ישראל ישגו. ואשר נשיא יחטא. ואם נפש אחת תחטא. הקדים תמיד את השם. ובמ"ש ואם תחתיה תעמוד הבהרת. ואם לא תמצא ידו די השיב לו. אם עוד רבות בשנים ואם מעט נשאר בשנים. בכל אלה המלה היא יסוד החלוקה. ובמ"ש ואם פשה תפשה המספחת, ואם פרוח תפרח הצרעת. ואם העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם. בכל אלה עקר החלוקה היא בין פעל ופעל. ולכן הקדים את הפעל. (ועי' איילת השחר פרק כב). ואם המלה שיכתב אחר מלת אם מלה שאינה עקר בחלוקה תבין שהיא מאמר מוסגר. כמו בפרשת נגעים. ואם יראנה הכהן והנה אין בה שער לבן מלת יראנה הכהן הוא מאמר מוסגר. והמופת לזה הוא כי בכ"מ שנסמך פעל עתיד אחר מלת ואם שבא על החלוקה כפל תמיד המקור עם הפעל. והיה לו לאמר אם ראה יראה, (ובארתי כלל זה במק"א). ולפ"ז לדברי הראב"ע שמלת אם שבכאן היא מלת החלוקה היה לו לומר ואם מנחת בכורים תקריב, כמו שאמר ואם מנחה על המחבת קרבנך. אחר שהשם מנחת בכורים הוא יסוד החלוקה, שמבדיל בין מנחת בכורים למנחות הקודמים לה. ואיך הקדים הפעל ואם תקריב, שמורה שהוא חלוקה בין פעל ופעל. ובזה מוכרח שהוא מאמר בפ"ע. ומ"ש ואם תקריב דינו כאומר וכי תקריב. אולם לפ"ז צריך להבין איך אמר מלת אם, הא מחויב להקריב והיל"ל וכי תקריב, או בהקריבך מנחת בכורים. כי כבר בארנו (בס' י"ב) שכשירצה לציין דבר שמחויב להעשות בין מצד המצוה בין מצד המציאות יציין אותו לרוב במקור עם ב'. כמו בקצרכם את קציר ארצכם. בהקריבכם מנחה חדשה. בבואכם אל הארץ. באכלכם מלחם הארץ. בהרימכם את חלבו. אולם לפעמים ישמש בזה במלת כי, כמו כי תבואו אל הארץ. ויש בזה הבדל בבחינת כוונת המדבר שאם ישקיף מצד שהדבר מחויב ידבר בדרך המקור. ואם ישקיף מצד שזמן מציאותו לא בא עדיין ידבר במלת כי. ועז"א ר"י בספרי שלח משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה בכולם כתב כי תבואו ובאלה כתיב בבואכם ללמד שנתחייבו בחלה מיד. אבל דבר שהוא אפשרי גם מצד עצמו ר"ל שהוא רשות, ידבר בו במלת אם. וכבר אמר במכלתא (יתרו פרשה יא משפטים פרשה יט) ר' ישמעאל אומר כל אם שבתורה רשות חוץ מג' אם מזבח

אבנים

קמץ ואם תקריב מנחת בכורים לה' זו מנחת העומר, מנין היא באה מן השעורים, או יכול מן החטין. א"ר אליעזר נאמר כאן אביב ונאמר אביב במצרים מה אביב אמור במצרים שעורים אף כאן שעורים. רע"א נאמר לצבור הבא בכורים בפסח והבא בכורים בעצרת, מצינו שממין שהיחיד מביא חובתו ממנו יהא הצבור מביא בכוריו בעצרת. אף ממין שהיחיד מביא חובתו ממנו יהא הצבור מביא בכוריו בפסח. מאיזה מין היחיד מביא חובתו מן השעורין אף צבור לא יביא אלא מן השעורין. אם תאמר מן החטין אין שתי הלחם בכורים: (ה) ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה אומר יכול תבוא מן הכוסמין ושבולת שועל ושיפון. ודין הוא מה אם החטין שכשרו לשאר כל המנחות לא כשרו למנחת העומר כוסמין ושבולת שועל ושיפון שלא כשרו לשאר כל המנחות אינו דין שלא יכשרו למנחת העומר. השעורין יוכיחו שלא כשרו לשאר כל המנחות וכשרו למנחת העומר. לא א"א בשעורין שמנחת סוטה באה מהן תאמר בכוסמין ושבולת שועל ושיפון שאין סוטה באה מהן, יצאו החטין מן הכתוב. וכוסמין ושבולת שועל ושיפון מק"ו:

אביב

אבנים תעשה אם כסף תלוה אם תקריב מנחת בכורים. ועמ"ש אם מזבח אבנים תעשה הוכיח במכילתא שם שאם רצה לעשות של אדמה עושה, ומצד זה יפול בו האפשריות כי רשות בידו לעשות אדמה או אבנים. וכן במ"ש אם כסף תלוה יש דרוש בפ' משפטים בארתי שם. אמנם במ"ש פה אם תקריב מנחת בכורים. חדש ר' יהודה בספרא חק חדש. שיפול אלא אם גם על דבר שהוא מחויב מצד עצמו והוא אפשרי מצד הזמן. והוא אם לא יוכל לעשותו בכל זמן. שעז"א ואם תקריב, כי מצות העומר אפשרי מצד שעתיד לפסוק ולחזור תמיד ובאר שמצא דוגמתו מ"ש ואם יהיה היובל לבני ישראל. שגם שם יקשה שצ"ל וכי יהיה היובל אחר שמצות היובל מוכרח. רק שאמר מלת אם מצד האפשריות הדבוק תמיד במצותו שגם אחר שיתחיל יפסוק ויחזור. (ורצתה התורה לרמז שהמקדש שבו תלוי הבאת העומר. וישיבת ישראל על אדמתן שבו תלוי מצות היובל. (כמ"ש בערכין דף לג). הוא דבר אפשרי שיוכל להתבטל בחטאם. ולק"מ מ"ש המפרשי' שצ"ל מלת ואם בכל הקרבנות שבאלו ג"כ בחורבן כי די בשרמז להם זה במק"א. במה שאמר מלת אם במקום כי וביתר מקומות שם מלת כי או ב' בכל"ס שזה עקר השימוש בלשון)—ור"ש בא ג"כ ליישב דקדוק מלה זאת, והקדים (במשנה ב') כל מצוה שהוא נדבה כפי' הראב"ע, דהא כתיב והבאתם את עומר מבואר שהוא חובה (וכמו שית' עוד בס' קנד), אך מ"ש מלת אם פי' (במשנה ג). כי יען שמשלמות המעשה הוא אם עושה אותה מצד הבחירה החפשית ובחפץ לב לא אם עושהו מצד ההכרח. ובמצות הבאת העומר נלוה עמו הכרח, שאסור לאכל חדש קודם הבאת העומר. ואם יביא העומר רק מצד הכרח זה כי אכף עליו פיהו לאכל מן החדש לא עשה המצוה לשם ה' רק לצורך עצמו. לכן למד אותנו במה שכתב מלת אם המורה על הנדבה התלוי לבחירתו. שצריך שיוחשב בעיניו כאלו אינו מוכרח על המצוה רק עושהו מרצון לב ונדבה. וז"ש אם אתם מביאים אותה לרצון וכו' כאלו נדבה הבאתם וכו'. וכן הוא אומר ולחם וכו' לא תאכלו וכו'. ר"ל ומצד זה יש הכרח, ולמדה תורה שלא יסתכל הכרח זה בכוונתו במצוה זו לפנות לבו לפני' זו רק יעשה מנחת המצוה בחפץ לבו:

קמץ מנחת בכורים אביב. מ"ש מנחת בכורים פי' חז"ל שהוא מנחת העומר שכתוב בו והבאתם את עומר ראשית קצירכם, (דא"ל שהם שתי הלחם דהא אמר שיקטיר הקומץ וזה א"א בשתי הלחם שהי' מחמץ), ויען שגם שם ולא פירש איך יביאוהו פירש כאן פרטי הלכותיו. ולכן אמר אביב שיביא השבלים שהם קרובים לבשולם. ואחר שהעומר מובא בניסן מבואר שהוא מן השעורים, שהם מתבשלות בחדש ניסן בא"י ובסביבותיה כי החטים אין מתבשלות עד סיון, כמ"ש וחג שבועות בכורי קציר חטים (שמות לד), וע"ש זה נקרא ניסן חדש האביב. וז"ש זו מנחת העומר מנין הוא בא מן השעורים. ורא"ה ממ"ש כי השעורה אביב (שמות ט) ונאמר והחטה והכוסמת לא נכו כי אפילות הנה ומצרים וא"י זמן קציר שבולותיהם שוות. וז"ש אר"א נאמר כאן אביב ונאמר אביב במצרים וכו' (והובא במנחות דף סח: ודף פד). ור"ע (שם ובספרא) הוסיף בטעם הדבר שכמו שהיחיד מביא חובתו מן השעורים ומן חטים כן ניתן להצבור מנחת שעורים בפסח ומנחת חטין בעצרת. גם אחר הכרח שהם משעורים לא מחטים, שאל"כ למה קרא שתי הלחם בשם בכורים והלא כבר הביא עומר מן החטים בפסח, וע"כ שהעומר משעורים בא, (ובגי' הגמ' דבר אחר אם א"א עומר מן החטין אין שתי הלחם בכורים). ובירושלמי פ"ב דסוטה ה"א מביא ברייתא זו כגי' דפה. ור' ישמעאל בנו של ריב"ב סובר דכוסמין ושבולת שועל ושיפון הם מין שעורים וא"כ עדיין י"ל שיוכל להביא מנחת העומר מהם. והשיב שזה נדע מק"ו מחטין שכשרו ליתר מנחות ולא כשרו למנחת העומר. וא"ל שעורים יוכיחו כי השעורים כשרו למנחת סוטה. ויצאו חטין מן הכתוב שכתוב אביב ומינים אלו

קנ (ו) אביב קלוי באש גרש כרמל מלמד שמהבהבין אותו באור כדי לקיים בו מצות קלוי דברי ר"מ. וחכ"א אין לשון קלוי אלא לשון אביב של קלאים היה שם ומנוקב כמין נפה כדי שיהיה האור שולט בכולו:

קנא (ז) אביב אלו נאמר אביב קלוי גרש הדבר שקול, אפשר יקלנו גרש. כשהוא אומר אביב קלוי באש גרש. באש הפסיק הענין:

קנב (ח) כרמל. רך מל וכן הוא אומר ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לחם שעורים וכרמל בצקלונו. כרמל רך מל. בצקלונו בא ויצק לנו ואכלנו ונאוה היה. (ט) וכן הוא אומר כנף רננים נעלסה נושא ועולה ומתחטא. וכן הוא אומר נתעלסה באהבים נישא וניתן ונעלה ונתחטא באהבים. וכן הוא אומר כי ירט הדרך לנגדי יראה ראתה נטתה: תקריב

זק"ו. ור' אליעזר ור"ע יסברו כסתם משנה דפ"א דכלאים שכוסמין ושיפון הם מין בפ"ע. ויצאו ג"כ מן הכתוב שכתוב כי השעורה אביב. כן למדתי מדברי הירושלמי פ"א דחלה שם הובאה ברייתא זאת:

קנ קלוי באש. מלמד על הקליות שני שמות נרדפים. א] קלוי. כמו וחמש סאין קלוי (ש"א כה). איפת הקליא הזה (שם יז), ב] נקודים (מ"א יד) ודעת ר"מ שהנקודים הם היבשים לגמרי ע"י מוקד גדול של אש, מלשון יקד יקוד כיקוד אש (ישעי' י"ו) שהוא המוקד הגדול. והקלוי הוא ההבהוב קצת עד שנשאר לח בפנימותו, ולא במוקד רק באור. וז"ש שמהבהבין אותו באור. וס"ל שאין לחרכם ע"י כלי דהא כתיב קלוי באש ואם נקלה בכלי אינו באש, כמ"ש (פסחים דף עו) צלי אש ולא צלי מחמת דבר אחר, ולדעתו הי' חורך השבלים עצמן. ודעת חכמים שההבדל שביניהם שהקלוי אינו מהובהב באש עצמו רק באמצעות הכלי, ומ"ש קלוי באש מפני ששם קלוי הונח בעצם על הכלי אלא על השעורים המהובהבים, שהכלי נקרא קלל, ועל שם זה אמר נחושת קלל, והמהובהב בו נקרא קלוי ע"ש הכלי. כמו ברבורים אבוסים (מ"א ה). על שעמדו על האבוס. עוללי טפוחים (איכה ב) שנמדדו בטפח. ושפיר יצדק קלוי באש אם הכלי הוא באש. ובזה הבין מ"ש בגמ' מנחות (דף ס') ואין אור לשון קלוי אלא דבר אחר. (ר"ל ע"י אמצעי). אין לשון קלוי אלא דבר קליל. (בזה מפ' שאמר קלוי באש מפני שהכלי שנקרא קלל הוא באש). ומה שהוצרך לומר באש הוא להורות שהכלי מנוקב עד שישלוט האש בכולו. וז"ש בספרא וגמ' שם ומנוקב וכו' כדי שיהי' האור שולט בכולו. ובמד' רות ויצבט לה קלי. קליל. בשתי אצבעותיו. מ"ש קלל הוא פי' קלוי וכחכמים. ומ"ש בשתי אצבעותיו פירשו שפעל ויצבט נגזר משם אצבע. ובכ"ז גם לחכמים הי' לח בפנימותו. ובתרומות (פ"ה) יאכלו נקודים או קליות, פי' אף קליות שאינו יבש לגמרי לא חיישינן שיוכשר לקבל טומאה עי' פי' ר"ש שם. ובסנהדרין (דף נג) אשר קלם מלך בבל באש אשר שרפם לא נאמר אלא קלם, א"ר מפני משום רשב"י שעשאם כקליות. ר"ל שלא נשרף גופם לאפר כי הוציאם בעת שהוציא את יהושע הכ"ג מן הכבשן כמ"ש:

קנא אביב קלוי באש גרש. ידוע שלפעמים יקדים המתואר אל התואר ולפעמים יקדים התואר אל המתואר. כמו שני תולעת תולעת שני. עמים רבים רבים עמים. וכן שופר תרועה. בכור שורו. אחד קדוש. אחד נפש. משנה כסף. ולפ"ז כשבאו שני שמות ותואר ביניהם לא נוכל להכריע אם התואר שייך אל השם הראשון או אל השני. כמו פה שי"ל אביב קלוי. וי"ל ג"כ קלוי גרש. שיקלנו אחר שנגרס ונעשו גריסין. וז"ש בספרא (הובא במנחות דף סז), הדבר שקול אפשר יקלנו גרש. אמנם זה כלל בלשון שצריך שיסמך התואר אל המתואר, והמלות שבאו לבאר את התואר יבואו לבסוף תמיד. כמו גדול האיש מאד. וכן יצדק לאמר רבים עמים מאד ולא רבים מאד עמים, ועי' עוד מזה לקמן נו (ס' ק"ה), ולפ"ז כשאומר קלוי באש א"א שהוא תואר אל גרש, שא"כ הי"ל גרש קלוי באש בסדרו. ומבואר שהוא תואר אל אביב. וז"ש ת"ל באש הפסיק הענין. והוא שיקלם את האביב ואח"כ טוחנין אותו ברחיים של גרוסות, (כי גרש טחון ושבור, כמו גרסה נפשי לתאבה) להוציא ממנו הסולת. כמו שבינו במנחות שם:

קנב כרמל. מוסכם מחכמי הלשון שאין שורש בלה"ק יותר מג' אותיות. ועל המרובעים והמחומשים יאמר הבחור (מאמר ד' בסופו) שהם מלשונות אחרות. ורבים יאמרו שהם מורכבים. וכמו שהביא הראב"ע (ס' צחות דף נא וס' מאזנים דף מב) דעת המפ' שמלת יכרסמנה מורכבת. ימלא כרסו ממנה. וכ"כ הרד"ק במכלול אות א' על אחשדרפנים שמורכב מן אחש דרי פנים. אחשתרנים. אחשי תרין. ובשרש בל, בליעל בל יעל. ובאות ז' בשם אביו על זרזיף. זרזיר. ובאות ע'. עבטיט עב טיט. ובאות פ' בשם התרגום. פרשדנה. פרש שדונה. ובאות רי"ש רטפש. רטוב פש. ועל רבים מהם כתב שהם מלשונות אחרות ארמי או פרסי או מצרי. וקצת משמע פנים מז"ל דרבנו מוצאם מלשונות אחרות כמ"ש בר"ה (דף כו) לא הוו ידעי מה מטאטא. א"ר כשהלכתי לכרכי הים היו קורין לנדה גלמודה. ובכל זה לא הסכימו שתהי' לשוננו מעורבת מלשונות

בכוריך: טו ונתת עליה שמן ושמת עליה לבנה מנחה הוא: טז והקטיר הכהן את־אזכרתה מגרשה ומשמנה

התורה והמצוה

הלועז, רק פירשוהו כפי הדרך שהם מלות מורכבות. כמ"ש (שם) מאי גלמודה גמולה דא. **אלגביש** על גב אש (ברכות נד). **אברך** אב רך (ב"ב ג' ב"ר פ' ל). **גיהנם** גיא הנם (עירובין יט). **דמשק**. דולה משקה (כמ"ש הרד"ק די משק) (יומא כח). **מחוספס** נמוח על פס יד (יומא עה). **הרצובות** חרד עגב (שבת לא). **חשמל** חש מל (חגיגה יג). **טפסר** טפש סר (ב"ר פ' ל). **כדכד** כדין וכדין (ב"ב דף עה). **כרפס** כרים של פסים (מגלה יב). **מכתם** מכתו תם (סוטה יוד). **מרהבה** מדוד הבה (שבת קג). **מלקש** מל קש (תענית ו). **מלתחה** דבר המלל ונמחה (גיטין נח). **פרבר** כלפי בר (זבחים דף נה. תמיד דף כז). **פרשז** פרש זיו (שבת פה). **פתיגיל** פתי גיל (שבת דף ס'). **צלמות** צל מות. **תלתלים** תילי תלים (עירובין כא). **תלפיות** תל שפיות פונים בו (ברכות לא). וזה הוא המוסכם מן המדקדקים האחרונים כמ"ש ביסוד הנקוד (שער הפעלים ס' פ"א ובשער השמות ס' נח) ובאיכר התיבה (שער השמות ס' מה). ועפ"ז אמר בספרא **כרמל** רך מל. ר"ל כר מל. והפך מלת כר כמו כבש כשב. וכמ"ש התוס' במנחות (דף סו). וכ"ה בירושלמי פ"א דשבת, וכן דרש וכרמל בצקלונו שם **צקלון** נחלק לשתים צק לנו. ומ"ש ואכלנו ונאוה הי' הוא לפאר מליצתו. וכל זה כפי דרך הכבושה לכל גדולי הלשון אשר ידענו:

אמנם להבין מ"ש (במשנה ס) וכן הוא אומר כנף רננים נעלסה. ולהבין גם מאמרים כמוהם הנמצאים בתלמוד ומדרשים אין ספורות למו אשר ישתוממו עליהם המעיינים. תדע כי אשר הסכימו האחרונים שאין שורש בלה"ק פחות מג' אותיות הוא דבר אשר נחלקו בו גדולי הלשון בימי קדם, ודעת גדוליהם שיש פעלים שניים. ובארתי במק"א שכן הי' גם דעת רבותינו ז"ל שהנחים והכפולים והחסרים כולם שורש אחד להם. ובזה יובנו מדרשים רבים שונים. וכן דעת רש"י ז"ל בפירושו במקומות הרבה עמ"ש למעלה (ס"ד וס' פב). אולם חוקרי הלשון מקרוב ובראשם בעל יריעות שלמה האריך להוכיח כי יסודי הלשון בכלל נבנה משתי אותיות, ואותיות האמנ"תיו הנמצאים בין ג' אותיות השורש מלפניו ומאחריו וגם באמצע הם נוספות, ויאמר בספרו (ח"א דף ב) כי שם **ראש. ירש. רשם. רשת.** מקורם **רש**. (ובדף ג) כי **חלה חלל מחול נחל חלא חיל הלד חלון הלילה**. מקורם **חל**, (ובדף ה) כי **סוף שפה סף ספה מספוא ספן אסף יסף סופה**. שרשם **סף**. וכן רבים, ויאמר ג"כ כי הפעלים השלישיים שלא נמצא בם אות האמנתיו הם מורכבים משתי תיבות. **זרק**. זר רק (דף פה), **גרש**. גר רש (דף ל). ויאמר עוד כי שרשים רבים מקורם רק אות אחד. כמש"ש (דף ע) שמן אות עיין נבנה שם עת ומלת עם, ושם עי יע ען ענה מעין ענן עון ענין מעי תעה. (ובדף עב) שמן הד' נבנה שם דד דוד אד אוד אודות מאד מד מדה תמיד יד הוד הודה דת דין דא דאה ע"ש, וכן כתב (בדף עו) ששורש נמג רק שנימ"ל לבד, וממנו יגון גיא גת, וכן שורש נמק הקוף לבד. וכמוהו רבים נשואים על פני ספרו. והנה לא לבד שלא התפלא על דברי הספרא אלה, במ"ש על נתעלסה ועל נעלסה. שדבריו מבוארים כי חקק על גזר מחשבת פעל עלס שלא נמצא רק ג"פ בתנ"ך (ואין דעת חז"ל כהאומרים שהסמך והצדי' מתחלפים כאשר מאן בזה הראב"ע וכפי שהעירותי ע"ז במק"א). ויאמרו שהוא מורכב מן עלה נשא, שכפי סברת בעלי השניים שורש עלה על, ושורש נשא הוא השין לבד, כי הע' מן עלה והנו"ן אלף מן נשא יפלו בנופלים. ועז"א נושא ועולה. וכן פעל ירט שלא נמצא לו חבר רק ועל ידי רשעים ירטני (איוב טז), ובכפולים ורטט החזיקה (ירמי' מט), יאמרו כי מורכב מן ירא נטה או ראה נטה. ששורש ירא הוא הרי"ש ושורש נטה הוא הט' כי הקצוות הם מן הנופלים, ותמשם על החרדה הגדולה הפתאומית שע"י יטה מדרכו וירתע לאחוריו. ויתר המלות שהוסיפו ניתן ונתחטא הוא לבאור הכוונה. וי"ל בשם צקלון שמורכב מג' תיבות צק לנו נאה. שורש יצק צק. ושורש לנו הוא הלמד. (שממנו נגזר לי לו להם למו). ושורש נאה הוא הנון. (וכגר' הספרא מובא במנחות (דף סו). ובספרי גי' אחרת כמ"ש התוס' שם, ועי' בבכורות דף כו ע"ב וברש"י ויל"פ עם דברינו). וא"כ נוכל לפרש דברי הספרא הזה גם אם לא נגע בגלגול החדש שגם אותיות האמנ"תיו הם נוספות על השרשים. אולם מדברי מאמרים ומדרשים אחרים התבאר לי כי כן הי' דעת חז"ל שכל שרשי לה"ק השתעפו מאות אחד או שני אותיות וכן הורכבו ונתרבו. והגם כי הדרכים שדרכו האחרונים רחוקים המה מן השכל והאמת בפרטיהם. כי מי יוכל לנבאות איך ובאיזה אופן הרכבו, ודומים בזה כחולמים ברות המדמה, בכל זה היסוד בכללו אמת שהם מורכבים, ואנחנו לא נדע איך, אבל חז"ל שהיו קרובים

יד אָבִיב קְלֵי בְּנוּר פֵּירוּכַן רַכִּיכָן תְּקָרֵב יָת מִנְחַת בִּכּוּרָךְ: טו וְתִתֵּן עֲלַהּ מִשְׁחָא וּתְשַׁוֵּי עֲלַהּ לְבוֹנְתָא מִנְחֲתָא הִיא: טז וְיַסֵּק כַּהֲנָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ מִפֵּירוּכַהּ וּמִמִּשְׁחַהּ

ספרא

(פרק טו) קנג (א) תקריב מנחת בכוריך מה ת"ל, לפי שנאמר כרמל מצוה להביא רך מל, מנין לא מצא רך מל יביא יבש, ת"ל תקריב את מנחת בכוריך. מצותו להביא מן הקציר לא מצא מן הקציר מנין אף מן העליה, ת"ל תקריב מנחת בכוריך מ"מ: קנד (ב) בכוריך, בכורי כל יחיד ויחיד, מלמד שאינה באה אלא משל צבור דברי ר"ע. ר"ש אומר נאמר כאן בכורים לה' ונאמר להלן בכורים לה' מה בכורים לה' אמורים להלן משל צבור אף בכורים אמורים כאן משל צבור. א"ת זו משל יחיד והלן משל צבור. אמרת לאו. אם זו בכורים לה' אין הלן

התורה והמצוה

אל המקור וידעו את הלשון ומבוא ידעו איך השתמשו והשתמשו בזה בהגדותיהם. למשל הנה מבלה להרס"ס בספרו (ח"א דף מא ע"ד) יאמר כי שם סלף מורכב מן של אף. וכן חלף. חרף. טרף. שלף. חנף מורכבים מן חל. אף. חר אף. טר אף. של אף. חן אף. ורש"י במד' במדב' (פ"ח) הדם הוא יחניף את הארץ, יתן אף על הארץ. ושם (פ"י) לא תחניפו, אל תתן אף. ידענו שהם ז"ל ידעו שהשורש של חנף הוא חן אף (ר"ל חנה אף), והשורש כפל נאף נתן אף, והגאון כותב לפעל נתן. ובב"ר (פ' נו) ויאנף. אף נרה. למדו שכפל פגר שרשו אף גר. (והלא אמר בי"ם (ח"ס ד' נא) ששורש פגע הם נע ושורש פגש פה גש. ולמה לא אמר אף גע. אף גש. שזה קרוב יותר).

ובמד' (שה"ש פ' כאהלי קדר) כל יגען יגא יגוע. צען שרשו יגא נע. שורש יגא הוא הגלד"י ושורש נע הוא הע', והנון נוספת. וכן בפרק פה קך (סוטה יא) תרגלון רגלים מדיינים. רק דין. (שורש דין הוא כד' כנ"ל). ושחט שח חט. וזבח זב חם (חולין כז). ודומיהם הרבה שהשכילו באור השורש ע"י שירדו אל המקור שממנו נובע. אבל רק המה ידעו מקור הלשון ושרשו. ולא לנו לעשות כן לעוף על כנפי רוח לבנות בזה בניינים על קורי עכבים. לבד זאת נדע, כי דברי חכמים אמת ועמהם מתה חכמה. ודי בהערה זו כי אין פה המקום להאריך יותר. ועיין אילת השחר (פרק אלף):

קנג תקריב את מנחת בכוריך. מ"ש שנית את מנחת בכוריך הוא למותר שהיל"ל תקריבנה. כמ"ש תמיד זכר שמים יקריבנו. וכבר באלנו שזה זרות גדול בלשון לחזור שם הפעול בכל פעם. ואחד מן הדרכים שידרשו חז"ל בזה שאם יאמר תקריבנה בכינוי יהי' מוסב על המשפט הקודם. ר"ל תקריב בתנאים הנז'. שהוא אביב, דהיינו מן התבואה החדשה. וכרמל, דהיינו רך מל. ולכן אמר תקריב את מנחת בכוריך שהוא משפט חדש בפ"ע, ר"ל שתקריב מ"מ אף אם אין בו התנאים הנז' שאינו אביב, וז"ש מנין אף מן העליה. ואינו כרמל. וז"ש מנין אם לא מצא רך מל וכו'. כי יתר התנאים שהם קלוי וגרש יוכל לעשות תמיד לקלותם ולגרסם בריחיים. (וברייתא זאת ס"ל שיכול להביא עומר מן הישן כמ"ש במנחות (ד' פ"ג). וברייתא המובאה (שם דף עב) יביא מן העומרים ס"ל כמתניתין שם דאין להביא מן הישן עי"ש). וכדרשות האלה תמצא בכ"מ כמו שחשבתים באילת השחר (כלל ק"מ):

הערה אין שכית מ"ש בכוריך בכורי כל יחיד שאינה באה אלא משל צבור. נהפך הוא. והראב"ד הגיה באמת יכול בכורי כל יחיד ויחיד ת"ל ראשית קצירכם. ואנחנו רוצים ליישב הגירסא הכתובה בספרים. ודברי ר"ש תמוהים ומופלאים כמו שיראה המעיין:

קנד תקריב את מנחת בכוריך. כבר הזכרנו (בס' קמח) שאין עזרא מבאר פרשה זו בקרבן יחיד, שיכול יחיד להתנדב מנחת עומר על בכורי שדהו. ומלבד שהגה בזה בדקדוק הלשון שא"כ היל"ל ואם מנחת בכורים תקריב כמש"ש באורך. הנה דעת חז"ל מוסדים במקומם. שאם ביחיד מדבר מדוע לא באר התורה הלכות עומר של צבור המוזכר בפ' אמור מה יעשה בו. אם יקריבוהו קלוי גרש כרמל. אם ירימו ממנו הקומץ והלבונה וכדומה. ועוד שא"כ מדוע העתיק פרשה זאת ממקומה. שהלא אחר מנחת מרחשת היל"ל ואם מנחת בכורים תקריב וכ' ואח"כ יאמר והבאת את המנחה וכו' והרים וכ' שזה כולל כל המנחות. וכבר העירו זאת המפ'. וע"כ בזה לא הסתפקו חז"ל שפרשה זאת מדברת בקרבן צבור. אבל יש בזה ספק אחר, כי י"ל אעפ"י שעקר הפרשה מדברת במנחת עומר של צבור י"ל שגם יחיד יוכל להתנדב כזאת על בכורי שדהו. ולכן סמך הלכותיה אל ה' מיני מנחות של יחיד. והשיב ר"ע שמ"ש מלת בכוריך שהוא מיותר. שהנה שמוכרח להחזיר שם הפעול מטעם הדרוש שנתבאר בס' הקודם, בכ"ז היל"ל תקריב את מנחתך. שכן בכ"מ שחוזר שם הקרבן לא חזר רק שם הסוג לא שם התאר. כמ"ש ואם מן העוף קרבנו והקריב מן התורים את קרבנו. ונפש כי תקריב קרבן מנחה סולת יהיה קרבנו. ולא אמר את קרבן עולתו. סולת יהיה קרבן מנחתו. (כמ"ש באילת השחר כלל קמח). ולמה אמר פה מנחת בכוריך. ולמד ר"ע שזה בא ללמד שאינו נוהג בשל יחיד. כי מה שנקראת בשם מנחת בכורים יל"פ מפני שהוא ראשית הקציר המתבכר ראשונה. ויל"ס מפני שהיא ראשונה לכל המנחות כמו

עַל־כָּל־לְבֹנָתָהּ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ פ רביעי ג א וְאִם־זֶבַח שְׁלָמִים קָרְבָּנוֹ אִם מִן־הַבָּקָר הוּא מַקְרִיב אִם־זָכָר אִם־נְקֵבָה

רש"י

שמלילות כרמל וכן וכרמל בצקלונו (מלכים ב' ד') : (א) שלמים . שמטילים שלום בעולם. ד"א שלמים.

התורה והמצוה

ששתי הלחם נקראת בכורים מטעם זה אף שאינם ראשית הקציר (כנ"ל ס' קל"ז) . אמנם אם יהיה טעם שם בכורים מפני הביכור הראשון לא יצדק על מנחה הצבור מנחת בכוריך בנוכח , כי לשון יחיד הנאמר על כלל העם הוא מפני שהדבר כולל כל כללות העם . וז"ש בכוריך בכורי כל יחיד ויחיד . ר"ל שאחר שאמר על הכלל בכוריך בהכרח כולל כולם . וזה ס"א שהעומר יהיה בכורי כל העם כי אין התבואה מתבכרת בזמן אחד לכולם , וא"כ אא"ל על הכלל שם בכוריך בנוכח רק מצד שהיא מנחה ראשונה לכל המנחות , שבזה הוא מנחת בכורים לכלל הכנסיה בכורה לכל מנחותיהם . ואחר שנקראת מצד זה מנחת בכורים א"א שיביאנה היחיד שאז לא נקראת מנחת בכורים שכבר קדמו על המזבח מנחת העומר של צבור ומנחות העומר שהביאו יחידים קודש לו . וז"ש מלמד שאינה באה אלא משל צבור . וא"כ לר"ע חזרה התורה שם בכוריך ללמד שהיא מובאת רק מצד שהיא בכורה למנחות ולא יצויר זה ביחיד :

ור"ש למד זה בדרך אחר . שנאמר בשתי הלחם בכורים לה' ושם פי' בכורים למנחות , כי שתי הלחם לא הי' ראשית הקציר ולא נקראו בכורים רק מצד שהי' המנחה הראשונה (כנ"ל ס' קלז) , וה"ה שמ"ש פה בכורים פי' שהוא בכורים למנחות , וממילא ל"א שיביאה היחיד שאז אינם בכורים כמ"ש לשטת ר"ע . ומפני שעפ"ז יש להשיב עדיין (כי בז"ש לא היה מקובלת אצלו דהא ר"ע לא למדה) שהא כדאיתי' והא כדאיתא , שבכורים דשתי הלחם היינו בכורים למנחות ולא משכחת להו ביחיד . ובכורים של עומר פי' בכורי קציר ויוכל גם היחיד להביאה , (וז"ש א"ת זו משל יחיד (פי' אף משל יחיד) , והלן משל צבור) , פ"י כתיב אם זו בכורים לה' אין הלן ראשית קציר ואם הלן ראשית קציר אין זו בכורים . פי' שאם תאמר שמה שנקרא העומר בכורים הוא מפני שהוא ראשית קציר ולכך כל יחיד יכול להביאו מראשית קצירו א"כ אין שתי הלחם בכורים כי שתי הלחם נקראו בכורים רק מצד שהם בכורי מנחות שלא קרב שום מנחה של יחיד מן החדש קודם להם , והרי קרבו מנחת עומר של יחידים . וא"כ אם זו בכורים לה' ר"ל אם שתי הלחם בכורים , מבואר שאסור להקריב מנחת יחיד קודם לכן א"כ אין הלן ראשית קציר , פי' אין מנחת העומר נקראת בכורים מפני שהוא ראשית קציר (עד שיביאם גם היחיד) רק מצד שהוא בכור למנחות , ואין היחיד מביא אותה . וברייתא זו שנויה גכ בס' אמור ותפס לשון . הלן . זו . כפי הגשנה שם , ששם עיקר מקומו , והבן :

קנה ונתת עליה שמן ושמת עליה לבונה מנחה היא . כבר הזכרתי (בס' שם) שיפלא מאד מדוע בקצת הקרבנות הזכיר לבסוף עולה היא מנחה היא חטאת היא . ובקצתם לא הזכיר זאת . וגם גוף הדבר מ"ש מנחה הוא מיותר דהא כבר מבואר שבמנחה ידבר . ובארנו (בס' קכו) שאחד מדרכי חז"ל (אשר דרשו זה בכ"מ) שבא לבאר שמה שמצריך שמן ולבונה אינו מיוחד במנחת בכורים לבד מצד שהוא מנחת בכורים רק מצד שהוא מנחה . ובגם מנחה אחרת של צבור צריכה שמן ולבונה אחר שהיא מנחה ג"כ . וע"ז (במשנה ה') שבא לרבות מנחת יום השמיני ללבונה . ששם כתיב (ויקרא ט' יד) ומנחה בלולה בשמן ולא ידעינן שהי' שם לבונה (כי שעה מדורות לא ילפינן כמ"ש במנחות דף נט) , ולמדו שיתן לבונה , (ולא מבעיא למפ' שמיני למלואים היה בא' ניסן ופרשיות אלה לדבר בא' בניסן . אלא אף לרבותינו שמיני היה בר"ח ניסן דבר הפרשיות קודם) — : **אמנם** לפ"ז היה יותר נכון לאמר ונתת שמן ושמת לבונה מנחה . אחר שר"ל שנתינת שמן ולבונה כולל לכל מנחה לא היל"ל מלת עליה שפורש רק מנחה זו , וכבר דרשו חז"ל גם מלת עליה שבמנחת מחבת מטעם זה , שגם שם כתוב ויצקת עליה שמן מנחה (כמ"ש בס' קכו) , כי מלת עליה פורש רק עליה לא על זולתה . ואמרו (במשנה ג') שבמ"ש עליה שמן ממעט לה"פ משמן , (דה"א שילמוד ק"ו ממנחת נסכים) , ובמשנה (ד) אמרו שמ"ש עליה לבונה ממעט מנחת נסכים , (דה"א שילמוד ק"ו מלה"פ) . ועמ"ש בתוס' מנחות (שם ד"ה ונתת) — **עוד** בארנו (בס' שם) שמצאנו פעמים הרבה שבא יכתב מלת היא , כמ"ש עולה אשה (ויקרא א ט) , קדש קדשים מאשי ה' (שם ב ג) ולא אמר עולה היא . ולכן בכ"מ שכתוב . הוא . שבא לרמוז רק הוא לא זולתו , דרשוהו חז"ל . ובארנו שמ"ש פה מנחה הוא . בא למעט שתי הלחם משמן ולבונה . (אף דאקרי מנחה כדכתיב והקרבתם מנחה חדשה לה', פוס' מנחות שם) . (ובארנו טעם הברייתא שהוצרכה לפרש המעוט בתרוייהו שהגם שיש לכ"א גריעותא מצד אחד עד שאם נסקיף ע"ז יהי' ק"ו מחברו זה עצמו מחייב ההפך שהא בצד האחר י"ל מעלה . וז"ש הוא הדין . ולכן תפסה הברייתא המעוט על שמן ולבונה) . וכל הפסקא הלז הובא במנחות (דף נט) . ושם

עַל כָּל לְבוֹנְתַּהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: א וְאִם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קוּרְבָּנֵיהּ אִם מִן תּוֹרֵי הוּא

ספרא

הלן ראשית קציר ואם הלן ראשית קציר אין זו בכורים לה' דברים מתוקים כאן אמרן הכתוב להלן:

קנה (ג) ונתת עליה שמן, עליה שמן ולא על לחם הפנים, הלא דין הוא מה אם מנחת נסכים שאינה טעונה לבונה טעונה שמן. לחם הפנים שהוא טעון לבונה א"ד שיטעון שמן. ת"ל עליה שמן ולא על לחה"פ. (ד) עליה לבונה לא על מנחת נסכים. הלא דין הוא מה אם לה"פ שאין טעון שמן טעון לבונה. מנחת נסכים שהיא טעונה שמן א"ד שתטעון לבונה. ת"ל עליה לבונה לא על מנחת נסכים: (ה) מנחה לרבות מנחת יום השמיני ללבונה. היא, פרט לשתי הלחם שלא יטענו לא שמן ולא לבונה. (ו) הלא דין הוא אם מעטתים מן השמן שהוא נוהג במנחת נסכים לא אמעטם מן הלבונה שאינה נוהגת במנחת נסכים, אם מעטתים מן הלבונה שהיא נוהגת בלחם הפנים לא אמעטם מן השמן שאינו נוהג בלה"פ. הוא הדין. אם מעטתים מן השמן שאינו נוהג בלח"פ אמעטם מן הלבונה שהיא נוהגת בלה"פ. הן אם מעטתים מן הלבונה שאינה נוהגת במנחת נסכים אמעטם מן השמן שהיא נוהג במנחת נסכים. ת"ל היא, פרט לשתי הלחם שלא יטענו לא שמן ולא לבונה:

(פרק טז) קנו (א) ואם זבח שלמים קרבנו, ר' יהודה אומר כל המביא שלמי' מביא שלום לעולם. אין לי אלא שלמים ומנין לרבות התודה. ארבה אני את התודה שהיא מין שלמים, ומנין לרבות את העולה. ארבה אני את העולה שהיא באה בנדר ובנדבה. ומנין לרבות את הבכור ואת המעשר ואת הפסח. ארבה אני את הבכור ואת המעשר ואת הפסח שאינם באים על חטא ומנין לרבות חטאת ואשם ת"ל זבח. ומנין לרבות את העופות והמנחות והיין והלבונה והעצים ת"ל (שלמים) קרבנו הא כל קרבן שהוא מביא מביא שלום לעולם: (ב) דבר אחר שלמים שהכל שלום בהם הדם והאימורין למזבח. החזה ושוק לכהנים, העור והבשר לבעלים: (ג) ר' שמעון אומר מי שהוא שלם מביא שלמים ואין האונן מביא שלמים, אין לי אלא שלמים שהן שמחה ומנין לרבות את התודה. ארבה את התודה שהיא באה ממין שלמים, ומנין לרבות את העולה. ארבה את העולה שהיא באה בנדר

התורה והמצוה

הקשה על כל המשמשים שימעט מנחת כהנים, ומסיק מסתברא כפש. ר"ל שכאן שדבר במנחת צבור מרבה וממעט מנחת צבור, שמנחת שמיני שמרבה ולה"פ ומנחת נסכים ושתי הלחם שממעט, כולם של צבור, שבה מדבר בפ' זו. אבל מנחות של יחיד שייכים להתרבות או להתמעט במנחת יחיד לא פה:

הערה (א) איך מרבה כל מיני זבח שלמים, אחר שיש טעם לחלק ביניהם נימא רק תודה ולא יותר. (ב) למה לי זבח שלמים ירבה כל מיני מן קרבנו כמו שמרבה עופות ומנחות, דהא אם מין עופות ומנחות בכלל זבח שיש מרבה כולהו מן זבח שלמים לבדו. (ג) אם דריש זבח שלמים מה יעשה ביתר מקומות שכתוב זבח שלמים בתורה יותר מארבעים פעמים. ועד פרשה זו כתוב שמונה פעמים זבח שלמים מדוע לא דריש את כולם: (ד) דלמ"ש (בהערה ב) שלמים שהכל שלום בהן וא"כ ליכא לרבוי' כל הני שהרי אין הבשר והעור לבעלים א"כ יקשה זבח למה לי וקרבנו למה לי:

קנו ואם זבח שלמים קרבנו. שם שלמים בא בריבוי תמיד, ונמצאו הנפרד ממנו ושלם מריאכם (עמוס ה') בשש נקודות. כמו מן עבד מלך, עבדים, מלכים. ודעת ר"י שהוא לשון שלום שמביא שלום לעולם או מגיד שהכל שלום בהם, וכ"כ הרד"ק במכלול וכ"ד בעל הפרחון. ור' שמעון סובר כדעת הרמב"ן שהוא מן שָׁלֵם, והדקדוק מכריע כדבריו כי לדעת ר"י ראוי שיאמר שלומים, כמו מן גָּדוֹל רָחוֹק קָרוֹב גדולים רחוקים קרובים, וכן נמצא ושלומים למוקש (תהלים סט), אבל משקל שָׁלֵם, הגם שנמצא הרבוי ממנו שְׁלָמִים וכן דין משקל פָּעֵל כמו שָׁכֵן זָקֵן שְׁכֵנִים זְקֵנִים, ימצא ממשקל זה שישתנה בסמיכות למשקל אחר כמו כָּתֵף יָרֵךְ גָּדֵר שבסמיכות יאמר כֶּתֶף הבית יֶרֶךְ המזבח גֶּדֶר אבניו, ולפ"ז אחר שֶׁלֶם מריאכם היא סמוך ובא בשש נקודות יוכיח שיהיו הרבים ממנו דומה כמשקל הסמיכות ויאמר שלמים: והנה בכ"מ קראם שלמים סתם ולמה קראם פה בשם זבח שלמים. ובזבחים דף ד' מנ"ל דבעינן זביחה לשמה דכתיב ואם זבח שלמים שתהי' זביחה לשם שלמים. ודלמא היינו שמייא, מדכתיב המקריב את דם השלמים הזורק את דם השלמים ולא כתיב זבח והכא כתיב זבח ש"מ דבעינן זביחה לשמה. וכפי המבואר מן הספרא למד זה ממ"ש ואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים, כי בעלי הש"ס לא חשו לדקדק איזה פסוק ותפסו הפסוק הראשון תמיד (כמ"ש במק"א). הנה זה יסוד בלשון אם נלוה שם הסוג אל שם האישי בא להורות שדבר זה נוהג גם ביתר הסוג. כמ"ש באילת השחר (כלל נה נו). ודרשו שבא להורות שגם זבח אחר הדומה לשלמים מביא שלום בעולם לר"י או אינו מביאו אלא כשהוא שלם לר"ש. (ומ"ש ד"א שהכל שלום בהן, הוא ליישב מה שק' שא"כ למה נקראו אלה בשם שלמים דיחוד אחד שכל

קרבן מביא שלום ויצדק עליו שם זה. ומשיב דשם שלמי שלמים הוא מפני הכוונה השנית הנ״ל שהוא בשם זה שהכל שלום בהן, שזה מיוחד בשלמים לבדם. ועי׳ בהשגב״ן ח״א ס׳ נא) — והנה בסדר ויקרא נמצא זבח שלמים שמונה פעמים, על ד׳ יש דרוש, והם ואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים, דבעי זביחה לשם שלמים כנ״ל. והקריב מזבח השלמים דגבי שלמי בקר ועוד בשלמי כבש יש בו דרוש, (כמו שית׳ בס׳ קסה). ועוד אומר בחטאת כהן משיח כאשר יורם משור זבח השלמים ודריש שם בספרא ללמד שמביא שלום לעולם, (די״ל רק חטאת יחיד לא כהן משיח כמש״ש). ונשארו עוד ד׳ שאין בם דרוש. והם א] פה ואם זבח שלמים קרבנו. ב] בחטאת נשיא (ויקרא ד לא) כחלב זבח השלמים. ג] בחטאת שעירה כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים (שם לא). ד] בחטאת כשבה כאשר יוסר וכו׳ מעל זבח השלמים. ומרבה א] תודה, ב] עולה, ג] בכור ומעשר ופסח, ד] חטאת ואשם. וכבר בארתי (למעלה ס׳ סו) שכפי הוקי הלשון נ״ל ואם זבח שלמים מקריב בפעל, וכ״מ שבא שם קרבנו תחת הפעל יש בו דרוש עיי״ש. ובא

ובנדבה ומנין לרבות את הבכור ואת המעשר ואת הפסח. ארבה את הבכור ואת המעשר ואת הפסח שאינם באים על חטא. ומנין לרבות חטאת ואשם ת״ל זבח. ומנין לרבות העופות והמנחות והיין והלבונה והעצים ת״ל (שלמים) קרבנו הא כל קרבן שהוא מביא היה שלם מביא היה אונן אינו מביא:

קנז (ד) מן הבקר לרבות את אחד עשר, מן הבקר להוציא את התשיעי. מה ראית לרבות את אחד עשר ולהוציא את התשיעי, אחר שרבה הכתוב מיעט שתמצא אומר אימתי הקדש עושה תמורה לפניו או לאחריו, הוי אומר לאחריו, מרבה אני את אחד עשר שהוא לאחר הקדושה ומוציא אני את התשיעי שהוא לפני הקדושה:

קנח (ה) הוא, היחיד מביא שלמים נדבה ואין הצבור מביא שלמים נדבה. הלא דין הוא. עולת בהמה באה בנדר ובנדבה ושלמים באים בנדר ובנדבה. מה עולת

לרבות עופות ומנחות ויין ולבונה ועצים שהגם שאינם קרוים זבח כמ״ש בספרא (נו פי״ג מ״ד), אחר שקרוים בשם קרבן הם מביאים שלום לעולם לר״י או שאינם מביאם אונן לר״ש, ועי׳ בזבחים (דף לט) שם הובאו דברי ר״ש ע״ש. ועל המקומות שנכתבו זבח שלמים מן פרשה נו ואילך שמלא הדרוש בכ״מ במקומו. ומ״ש פסח. פי׳ בגמ׳ זבחים (דף קטז) לתי׳ אביי דהכי קיי״ל (כמ״ש הרמב״ם פ״ו מה׳ ק״פ ה״ם) דהיינו במת לו מת קוד׳ חצות, ודלא כק״א:

קנז מן הבקר, כבר בארנו (למעלה ס׳ יז) שיש הבדל בין אם יזכיר שם המין בלא ה׳ הידיעה, שאז יכוון על כל אישי המין יהיה מי שיהי׳ ובין אם יזכירנו בה׳ הידיעה עם מלת מן, שאז יורה הקצתית, שלא כל אישי המין יקח. ושם (בס׳ יח) בארנו דרושי רבותינו בכ״מ שבא כן. כמו מן הבהמה מן הבקר וכו׳ מן הצאן, בא תמיד למעט. אמנם בכ״ז הלא אפשר שידבר בלא שם הכלל. כמו והביא פר בן בקר לחטאת. אם כתב הוא מביא את קרבנו. שיכוון רק על הפרטי הנקרב. ולפ״ז במ״ש **הבקר** שכולל המין מרבה את המין כלו, ובמ״ש **מן הבקר** ממעט שלא כל המין. ודריש הריבוי לרבות אחד עשר של מעשר והמיעוט למעט התשיעי. שהדין הוא שאם קרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי ולאחד עשר עשירי שלשתן מקודשין כמו שלמד בספרא בחקותי (פרק יג מ״ב). ועז״א שם המין. כל מין בקר אף הבא ע״י טעות מעשר שקרב שלמים. ומלת **מן** ממעט את התשיעי שאינו קרב רק נאכל במומו לבעלים [וצריך לגרוס בקר לרבות אחד עשר מן הבקר להוציא וכו׳ וכן גרים בירושלמי פ״ה דנזיר ה״ב ובבבלי גרים אם מן הבקר לרבות אחד עשר לשלמים יכול שאני מרבה אף התשיעי, אמרת וכי הקדש לפניו מקדש, וצריך לתקן הגירסאו]. (במ״ש תבין מ״ש בזבחים (דף ט) וממאי דבמותר פסח כתיב (מ״ש ואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים) דלמא במותר אשם כתיב. אמר רבא א״ק ואם מן הצאן. דבר השוה בכל הצאן. מתקיף לה ר׳ אבין. בכל אמר א״א מן להוציא. והכא מן לרבות. א״ר מני ה״נ מן להוציא דלא אשי בן שתי שנים ונקבה. וכוונתו שממ״ש **הצאן** שם הכלל מבואר ריבוי, דבר השוה בכל הצאן. ר״ל שהמין כולו לא אשם. ומ״ש **מן**, הוא משום דלא משכחת בכל המין דלא אתי בן שתי שנים ונקבה). ובאר בספרא שלכן מרבה י״א וממעט תשיעי משום דא״א שיעשה תמורה אלא לאחר שהוא עצמו קדוש למעשר, לא התשיעי שעדיין לא קדוש העשירי. (והתם ספרא ר״י כמ״ש על ברייתא זאת בבכורות (דף סא). והוא לשמתו דס״ל דטעות מעשר תמורה הוי. אבל לר״מ (שם במשנה דף ס) שאינו משום תמורה, לא שייך סברא ש. ובזה י״ל מ״ש אביי בתמורה (דף כא) תשיעי של מעשר רחמנא מעטי׳ העשירי להוציא תשיעי. שזה ליתא גם אליבא דר״מ):

קנח הוא מקריב. בכל מקום שבא מלת הגוף נוסף על סימן הגוף הנכלל בפעל בא לדייק אותו, שהוא דוקא לא זולתו, (אם לא במקום שיש איזה גדר הפוך ושלילה), וכמו שפרש״י עפ״י חז״ל (בראשית כ״ד כ׳) אחותינו את היי לאלפי רבבה, אותו ברכה שנאמר לאברהם יהי ממך ולא מאשה אחרת. ובמד׳ וי״ל (פ״א) כאשר שמעת אתה ויחי אבל את״כ שמעו הדבור ומתו. ודומי׳ רבים (כמ״ש בתחלת השחר כלל ר״ם

ובו

עולת בהמה שהיא באה בנו"נ הרי היא באה נדבת צבור. אף שלמים שהן באים בנו"נ יבואו נדבת צבור: (ו) מנחה תוכיח שהיא באה בנו"נ ואינה באה נדבת צבור. לא א"א במנחה שאין באה נדבת שנים תאמר בשלמים שהן באים נדבת שנים. עולת העוף תוכיח שהיא באה נדבת שנים ואינה באה נדבת צבור: (ז) לא א"א בעולת העוף שאין באה חובת צבור תאמר בשלמים שהן באים חובת צבור הואיל והן באים חובת צבור יבואו נדבת צבור. ת"ל הוא, היחיד מביא שלמים נדבה ואין הצבור מביא שלמים נדבה: קנט (ח) זכר לרבות את הולד ונקבה לרבות את התמורה, זכר לרבות את הולד הלא דין הוא מה אם תמורה שאינה גידולי הקדש כשרה לקרב הולד שהוא גידול הקדש א"ד שיכשר לקרב. לא א"א בתמורה שהיא נוהגת בכל הקדשים תאמר בולד שאינו נוהג בכל הקדשי' הואיל ואינו נוהג בכל הקדשים לא יכשר לקרב ת"ל זכר לרבות את הולד. (ט) נקבה לרבות את התמורה, הלא דין הוא, מה אם הולד שאינו נוהג בכל הקדשים כשר לקרב. תמורה שהיא נוהגת בכל הקדשים א"ד שתכשר לקרב. לא א"א בולד שהוא גידול הקדש תאמר בתמורה שאינה גדולי הקדש הואיל ואינה גידול הקדש לא תכשר לקרב, ת"ל נקבה לרבות את התמורה: קס אין לי אלא ולדות ותמורות של תמימים, ולדות ותמורות של בע"מ מנין. ת"ל אם זכר לרבות

וכן מה שסמך כה, הוא מקריב, ולא אמר אם מן הבקר מקריב, בא לדייק רק הוא היחיד (או כשותפין שגם הם בכלל יחיד כפ' זאת) לא הצבור. (ובאמת דאף שבל"ז נדע דהפרשה מדבר ביחיד. היה מקום ללמד מן הדין שיביאו כמו שמביאין עולת בהמה כמ"ש פ"ג מ"ד), וא"ל מנחה תוכיח, דשאני מנחה שגם שותפים אין מביאין אותה (כמ"ש פ"י מ"ה מן קרבנו), וא"ל עולת העוף תוכיח דשאני עולת העוף שאינה באה חובת צבור אבל שלמים שבאים חובת צבור (שני כבשי עצרת) ושותפים מביאים אותה כמו שלמד בספרא אמור פרשה ז"ין, דומה כעולת בהמה שגם הצבור מביאין אותה, לכן צריך קרא. וצ"ע הא בספרא (אמור פרשה ז' מ"ו) למד לה מלימוד אחר עיי"ש:

הערה (א) מדוע למד מן זכר ולד ומן נקבה תמורה ולא בהפך. וממ"ש בכל א' הלא דין הוא מבואר שולד נלמד רק מן זכר ותמורה רק מן נקבה. (ב) מה מק' והלא דין הוא והלא אם יכתב זכר לבד או נקבה לבד נטעה שאין כשר רק זכר או נקבה:

קנט אם זכר אם נקבה. כבר באר' (בס' כב) דכ"מ שאומר שם הסוג כולל זכר ונקבה וא"צ לבאר שיכול להיות משניהם. דכל שלא אמר כמו בעולה זכר תמים יקריבנו, ידעינן שבין זכר בין נקבה כשרים. ולמה הוצרך להודיע פה אם זכר אם נקבה? ולמדו רבותינו. משום דאף שזכר ונקבה כשרים מ"מ המורכב משניהם כמו טו"א פסולים כמו שלמד (בפי"ח מ"ב), וה"א שה"ה בזכר הבא מכח נקבה וכן נקבה הבאה מכח זכר פסולים קמ"ל. והנה זכר הבא מכח נקבה מבכחת בולד קדשים שהולד הזכר בא מכח קדושת אמו שהיא נקבה, וז"ש זכר לרבות את הולד. ונקבה הבאה מכח זכר משכחת בתמורה אם המיר נקבה בזכר של קדשים דהאיל מכח קדושת זכר, וז"ש נקבה לרבות תמורה. ור"ל כיון שהוא זכר ודאי לא נקבה ודאית כשרה. (ובברייתא זו הובאה בתמורה (דף יז ע"ב), ומק' אימא זכר לרבות את התמורה נקבה לרבות את הולד, ומשני ולד לשון זכר משמע תמורה לשון נקבה משמע. ונוכל לכוין גם דברי בכוונתם, שמלשון זכר משמע שמרבה ולד ומלשון נקבה משמע שמרבה תמורה וכמ"ש. ואגב תפס לסימן שולד לשון זכר ותמורה לשון נקבה. כי דברי חז"ל כפטיש יפוצץ סלע) ובארו שא"א ללמוד ולד מק"ו מתמורה שי"ל קולא שאינה גדולי הקדש כי לעומת זה י"ל חומרא שנוהגת בכל הקדשים וולד לא משכחת בעולה ואשם בכור ופסח שהם זכרים, וכן אין ללמוד בהפך תמורה מולד מק"ו כי י"ל בהפך—ומ"ש שתמורה נוהגת בכל הקדשים פי' בקרבנות יחיד כמ"ש בתמורה (דף יד), והנה הקושי' שהק' בשניהם והלא דין הוא. אין פי' שיכתב זכר לבד לרבות ולד או נקבה לבד לרבות תמורה והשני נלמד מק"ו, דז"א דאם יכתב זכר לבד. נאמר שאין כשר לשלמים רק זכר. וכן אם יכתב נקבה לבד. רק הקושי' הוא כלא דין הוא וא"כ מיותר מלת נקבה ונדרש ממנה תמורת בע"מ שלמד (במשנה יוד) מן מלת אם, ולמה כתב אם. וכן בקושי' הראשונה זכר וכו' הלא דין הוא ר"ל ומיותר מלת זכר לולד בעלי מומין ול"ל רבוי' של מלת אם:

הערה מה חדש ר' יהודה, ומה בעי הכא. ומ"ש בק"א שר"י בא לומר בשה שרביעו ולד שה אמו ממלא אם כן ג"כ ממלא גם הבינן דוב עם ארי. אינו מספיק. כי אין דמיון וא"ז כלל:

קס אם זכר אם נקבה. מלת אם הונת בענס על ההנהי או על החלוקה וכדומה, לא במקום מלות בין בין. ובכ"מ שבא על כונה זו יפורש לרבותא. לבלתי לכת ואחרי הנאורים אם דל אם עשיר (רות), ר"ל כל דל וכל עשיר שיהי'. וכן אם בהמה אם איש לא יחיה, דרשו כל מין בהמה וכל מין איש ומרבה חיה ואשה, כמ"ש גדר זה למעלה (ס' כא). וכן פה ה"י לו לאמר זכר או נקבה כמ"ש בשלמי כבש, ותפס אם זכר ר"ל כל זכר, ואם נקבה כל נקבה. ומרבה מזבב

תָּמִ֛ים יַקְרִיבֶ֖נּוּ לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ ב וְסָמַ֤ךְ יָדוֹ֙ עַל־רֹ֣אשׁ קָרְבָּנ֔וֹ וּשְׁחָט֕וֹ פֶּ֖תַח אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד וְזָרְק֞וּ בְּנֵ֧י אַהֲרֹ֣ן הַכֹּהֲנִ֗ים אֶת־

בעל הטורים

(ב) וסמך ידו כתיב בבקר ובצאן ובעז כתיב את ידו לפי שהבקר חזק ויכול לסבול הסמיכה שצריך לסמוך עליו בכל כחו מה שאין כן בצאן ובעז לכך כתיב את דמשמע ברפיון (כי את מורה לפעמים על דבר שאינו עיקר כדדרשינן בכ"מ את הטפל). בבקר כתיב אם זכר אם נקבה ובצאן כתיב זכר או נקבה לפי שהוצרך לכתוב או לרבות הפלגס ואם לא משמע ריבוי ובעז לא הזכיר כלל זכר ונקבה לפי שהעז מנהגו לעולם להוליד זכר ונקבה ביחד ומתחלה יצא הזכר ויאחר הנקבה לפרנסת ביתו.

התורה והמצוה

ולד בע"מ, שכבר אמרנו (בס' הקודש) שמ"ש פה זכר שמיותר מרבה אף הולד ומוסיף במלת אם אף ולד בע"מ, ומן נקבה מרבה תמורה ומוסיף במלת אם אף תמורת בע"מ. (דמט"ש לא ימיר אותו טוב ברע וכו' לא נדע דכשרים לקרב). ובאר שזה רק בקדש הקדשן את מומן אבל אם קדם מומן להקדשן לא חל עליהם רק קדושת דמים, (ובילקוט לא גרס ונפדו וכן הרא"בד מחקו מן הספר) ור"י לשטתו דס"ל בתמורה (דף יב) ולד עושה תמורה וס"ל דמ"ש אם נקבה בא לרבות אף שהתמורה באה מן הולד שנרמז במלת זכר. ומביא דוגמא לדרשה זו במ"ש גם את הארי וגם את הדוב הכה עבדך. שמלת גם בא לרבות תמיד, ר"ל כי גדר מלת גם לתוספת בכ"מ. וכתב הרד"ק במכלול שמ"ש למה אשכל גם שניכם כ"א לרבות חברו. וכן גם אתם גם בני ישראל (שמות יב). וכן גם כעס (ש"א א) ר"ל כעס אחר כעס. וכתב שם שמ"ש גם אתם גם ב"י. גם אנחנו גם אתה (ראשי' מג), גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו (שם מד), גם רכב גם פרשים (שם נ'), כל אלה לפי שאין דבר מוקדם בענין הכוונה לכן אמר גם עם הקודם כי יכשר היותו אחרון לפיכך יאמר גם עם כ"א, וכן וילכו גם אחיו לפי שאמר בתחלה וילכו אל יוסף ידמה שהלכו אליו אנשים נכבדים ואח"כ הלכו גם הם. והכל ענין ריבוי עיי"ש. וע"ז בנו יסודתם שאמרו בכ"מ שגמין רבוין כמ"ש במק"א, ואמר ר"י שמ"ש גם את הארי מוכרח שמוסיף על השני שהוא הדוב. ובמ"ש גם את הדוב מוסיף על הראשון שהוא הארי. כי היה ארי עם הדוב ודוב עם הארי. וכן מלת אם פה שבא לתוספת כאלו יאמר גם זכר גם נקבה. יכוין גם ולד עם התמורה וגם תמורה עם הולד שהוא ולד תמורה. והנה בתמורה ולד יש רבותא דולד עושה תמורה אבל בולד שמורה אין רבותא מלד עצמו, ולכן מוקי להאי ריבוי דאם זכר לרבות ולד בע"מ. ותמורת בע"מ למד מסברא:

קסא וסמך ידו. משנה זו כבר נשנית בעולת הבקר (פ"ד משנה ב') ושם פירשנו שהדרוש לא יד עבדו וכו' למד מג"ש שנמצא בתורה וסמך ידו בלא מלת את, ופה א' מן המקומות ולכן חזר פה דרוש הזה. והדרוש על ראש ולא על האוהל וכו' למד מג"ש דכתיב בתורה וסמך ידו על ראש בפסחה במלת על. ולגב שחזר הדרוש הא' שנה פה הדרוש הב' ובארנו אותם למעלה (ס' כח וס' כט) קחנו משם:

קסב על ראש קרבנו. בפרשה זו נמצא ששה פעמים מלת קרבנו שבאו שלא כדין, (תח מן אם זבח שלמים קרבנו שכבר נדרש כמ"ש בס' קנו), מקצתם מיותרים לגמרי ומקצתם בא השם תחת הפעל שבא לדרשה בכ"מ כמו שבארתי זה היטב (למעלה ס' סח), והם א] בשלמי בקר וסמך ידו על ראש קרבנו (תחת על ראשו). ב] בשלמי צאן ואם מן הצאן קרבנו (שעפ"י תוקי הלשון צ"ל ואם מן הצאן מקריב כמ"ש בס' הנ"ל), ג] אם כשב הוא מקריב את קרבנו (מיותר). ד] וסמך ידו על ראש (קרבנו מעתר שצ"ל על ראשו). ה] בשלמי עז ואם עז קרבנו (תחת ואם עז מקריב). ו] והקריב ממנו (קרבנו מיותר). ודרשום חז"ל לששה דרושים, א] לרבות כל בעלי חוברין לסמיכה, כל שי"ל חלק בקרבן יסמוך. וזה לרבנן דס"ל יורש סומך. ולר"י דס"ל יורש אינו סומך בא למעט קרבנו ולא קרבן אביו ולרבות כל בעלי חוברין לית לי' כ"פ במנחות (דף נג) וברים ערכין לחד מירושה וז"ש (במשנה ג) קרבנו ולא קרבן אביו שר"י אומר אין היורש סומך. ובאר שצריך ריבוי לרבנן לרבות בעלי חברין דה"א דין ק"ו מתעשה שחמירא מסמיכה שנוהגת בחיים (כנשי עזרה ואשם מצורע) ובתנופין (בחזה ושוק של שלמים ותודה) ואין נוהגת בחוברין דהיכי ליעבד כמ"ש בגמ' שם (דף לד) וכ"ש סמיכה הקלה שא"ג בחיים. ב] (קרבנו ולא קרבן אחר ועי' בתוס' מנחות (דף סא ע"ב ד"ה מינו) ובהגהת הרא"בד כאן). ג] קרבנו ולא קרבן עובד כוכבים. ד] קרבנו ולא הבכור (כל תלמדנו בק"ו משלמים אחר שהמור שקדוש מרחם). ה] קרבנו ולא המעשר (כל שלמדנו בק"ו אחר שהמור שמתויב בהבאתו). ו] קרבנו ולא הפסח (כל תאמר הואיל וריבה בו מנוס יחידות). ובגמ' מנחות (נג). אמר וכל הני ק"ו פריכי נינהו עיי"ש ואין להאריך:

קסג ושחטו פתח א"מ, בשלמי בקר כתיב ושחטו. ובשלמי כבש כתב ושחט אותו. וכן בשעז

מְקָרֵיב אִם דְּכַר אִם נוּקְבָא שְׁלִים יְקָרְבִינֵּיהּ קֳדָם יְיָ: י וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל רֵישׁ קֻרְבָּנֵיהּ וְיִכְסִינֵיהּ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר

ספרא

לרבות ולד בע"ם, אם נקבה לרבות תמורת בע"ם. אלו הן בע"ם כל שקדם הקדשן את מומן הא אם קדם מום קבוע להקדשן (ונפדו) הרי אלו כהקדש נכסים, ר' יהודה אומר הרי הוא אומר ארי ודוב הכה עבדך אין לי אלא ארי ודוב. ומנין לרבות את הארי עם הדוב ואת הדוב עם הארי ת"ל גם את הארי וגם את הדוב הכה עבדך:

(פרק יז) קסא (א) וסמך ידו, לא יד עבדו לא יד שלוחו לא יד אשתו.

ידו על ראש לא ידו על גב. ידו על ראש לא על הצואר. על ראש לא על הגביים. אוציא את כולם ולא אוציא את החזה, דין הוא מה אם הראש שאינו טעון תנופה טעון סמיכה החזה שהוא טעון תנופה אינו דין שיטעון סמיכה, ת"ל על ראש לא על החזה:

קסב (ב) קרבנו קרבנו, קרבנו לרבות כל בעלי קרבן, הלא דין הוא מה אם תנופה שהיא נוהגת בחיים ובשחוטין נתמעטה בחוברין, סמיכה שאינה נוהגת אלא בחיים אינו דין שתתמעט בחוברין, ת"ל קרבנו לרבות כל בעלי קרבן. (ג) קרבנו לא קרבן אביו. קרבנו לא קרבן אחר. קרבנו לא קרבן עובד כוכבים. שר' יהודה אומר אין היורש סומך. (ד) קרבנו לא הבכור. הלא דין הוא ומה אם שלמים שאין קדושתן מרחם טעונים סמיכה הבכור שקדושתו מרחם אינו דין שיטעון סמיכה ת"ל קרבנו ולא הבכור. (ה) קרבנו ולא המעשר, הלא דין הוא מה אם שלמים שאינם בעמוד והבא טעונים סמיכה המעשר שהוא בעמוד והבא אינו דין שיטעון סמיכה, ת"ל קרבנו ולא המעשר. (ו) קרבנו ולא הפסח, הלא דין הוא ומה אם שלמים שלא רבה בהן הכתוב מצות יתירות טעונות סמיכה, הפסח שריבה בו הכתוב מצות יתירות אינו דין שיטעון סמיכה. ת"ל קרבנו ולא הפסח:

קסג (ז) ושחטו ושחט אותו ושחט אותו מה ת"ל, לפי שנאמר וכי ירחק ממך המקום וזבחת בריחוק מקום אתה זובח ואי אתה זובח בקירוב מקום פרט לחולין שלא ישחטו בעזרה. (ח) אין לי אלא תמימים שהן כשרים לקרב ומנין לרבות את בע"ם. ארבה את בע"ם שהן ממין הכשר. ומנין לרבות את החיה, ארבה את החיה שהיא בשחיטה כבהמה. ומנין לרבות העופות ת"ל ושחטו ושחט אותו ושחט אותו. (ט) יכול

התורה והמצוה

עז כתב ושחט אותו וכבר באמרנו (באילת השחר כלל קן) כי דרך הלשון לציין גוף הפעול ע"י אות הכינוי. וכ"ש שיציינו ע"י מלת אותו בא לדייק ולמעט זולתו. וא"כ במ"ש שתי פעמים ושחט אותו פתח ושחטו בא למעט. ואמרו חז"ל בספרא (מובא בספרי פ' ראה ס' עה ובקדושין דף נז ע"ב). שזה משום דכתב בפ' ראה. כי ירחיב ה' את גבולך ואמרת אוכלה בשר כי תאוה נפשך לאכל בשר וכו' כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' וכו' וזבחת מבקרך ומצאנך וכו' כאשר צויתך ואכלת בשעריך וכו' רק קדשיך אשר יהיו לך ונדריך תשא ובאת אל המקום וכו'. ודרש ר' ישמעאל (בספרי שם ובחולין דף יז) שמ"ש כי תאוה נפשך בא להתיר להם בשר תאוה שבמדבר היה אסור לשחוט בהמה תמימה חוץ לעזרה כמ"ש אשר ישחט וכו' ואל פתח א"מ לא הביאו וכו' (ויקרא יז) ואמר שבארץ אחר שיתרחקו מן המקדש הותר לזבוח בשר תאוה, ואחר שאמר כי ירחק ממך המקום וזבחת משמע שלא יזבח רק בריחוק מקום ר"ל חוץ לעזרה לא בקירוב מקום כמ"ש רק קדשיך תשא ובאת. וז"ש פרט לחולין שלא ישחטו בעזרה. אמנם משם אין מבואר רק בתמימים שרק בהם נאסר בשר תאוה ובהם דבר הכתוב, מנין אף בע"מ. לכן אמר בשלמי כבש ושחט אותו לא זולתו. ומנין לאסור החיה. לכן אמר בשלמי עז שנית ושחט אותו. ומנין לאסור העופות שאינם בסמיכה (כי ס"ל כמ"ד אין סמיכה לעוף מה"ת כ"פ הרשב"א בקדושין), אומר שזה מוכח מן ושחטו שבשלמי בקר שרק דבר שיש בו סמיכה יהיה פתח א"מ. (כפי דברי המפ' אתמעיטו ג' מעוטים מג"פ ושחטו ושחט אותו ושחט אותו ואנכי נטיתי מדבריהם כי כינוי ושחטו אינו מיותר. רק שעוף נלמד מגוף הפעל ושחט אחר שאינו בסמיכה. ובספרי שם כתוב יכול אף חיה ועוף ת"ל אותו. הוא ס"ל דיש סמיכה לעוף מה"ת ומרבי חיה ועוף ממיעוט א' ובע"מ ממעוט א', וזה ראיה כדברי. וצ"ל שם בספרי ת"ל ושחט אותו לפני א"מ). ובאר (במשנה ט) שממ"ש וזבחת מבקרך ואכלת מבואר שאם זובח בקירוב מקום ר"ל חולין בעזרה אסורים באכילה. וממ"ש ובשר בשדה טריפה ל"ת לכלב תשליכון אתו ולא אמר תשליכוהו. שכבר באמרנו שהכינוי הדבק למלת את בא למעט תמיד. דרשו שרק בשר בשדה שכולל כל בשר שיצא חוץ למחיצתו (כמו עובר שהוציא ידו כמה שאסם אמו כמ"ש בחולין (דף סח) ובארנו שם דרוש הזה במק"א) רק אותו תשליך לכלב ולא בשר

שנכנס

הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ ג וְהִקְרִיב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה לַיהוָה אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר

בעל הטורים

בבן בקר כתיב והקריבו אותו בני אהרן לשון רבים וגבי צאן כתיב והקטירו הכהן לפי שבן בקר צריך הרבה כהנים: (ג) את החלב המכסה את הקרב לפי שבא לכפר על המחשבה שעולה מחמת רוב שומנו כדכתיב שמנת עבית כשית (האזינו). וכתיב וישמן ישורון

רש"י

שיש בכלי שלוש למזבח ולכהנים ולבעלים (ת"כ): (ג) ואת כל החלב וגו'. להביא חלב שעל הקיבה ק:

שפתי חכמים

ק פי' וכיש שעל הקיבה שיש בה שני סימנים של איסור שהן שותב וקרום ונקלף ולר"ע חוקה דקים משום שיש בה שני סימני' שותב וגם קרום ונקלף אבל שעל הקיבה אינו שותב אלא תפיסום

התורה והמצוה

שנכנס לפנים ממחיצתו שאסיר גם בבלה:

קסד ושחטו פתח אהל מועד. יש הבדל בין פתח ובין דלת. שהחלל שבו נכנסין אל הבית נקרא פתח. והנעל והסותם את החלל נקרא דלת. ואם יריעה פרושה לפניה כמו שהיה במשכן יאמר מסך פתח המשכן. ולפ"ז מ"ש ושחטו פתח א"מ הוא כשהפתח פתוח. ומ"ש שניה בשלמי כבש לפני אהל מועד בא ללמד שא"צ דוקא נגד פתח ההיכל (כי מ"ש פתח א"מ פירושו בזמן שהאהל מועד אשר לא שיהי' נגד הפתח) שעז"א לפני אהל מועד ואף האויר שכנגד סוף כותלי היכל ואולם לצפון ולדרום בכלל לפני א"מ. ומ"ש בשלמי עז ושחטו לפני א"מ בא ללמד שמ"ש לפני א"מ הוא בדוקא, כמו שמ"ש ושחטו פתח א"מ פי' בזמן שהפתח קיים (שאינו סגור) כן מ"ש לפני א"מ פי' בזמן שהא"מ נמוי לאפוקי בעת שנפרק המשכן בעת המסעות. לכן כפל לפני א"מ. שמבואר אליגו (בהה"ש כלל קמג) ששם הבא כפול לבא לאורות שהוא בדוקא. ופי' דוקא לפני א"מ בגדדי' ולא בנידי נדדים, ולהוציא מדברי ר' אליעזר (במשנה יא) שצריך קרא מיוחד לצפון בתר ת"ק דלפון א"צ קרא דידעינן מק"ו אחר שכשר לקדשי קדשים כ"ש לק"ק: ודעת ר"א דמן הדין יכול לומר בהפך שכמו שקבע הכתוב לקדשי קדשים מקום כמ"ע כן קבע לקדשים קלים מקום במ"ע, ועדן יש ק"ו דמקום עולה שלר ודחוק יהיה מיוחד לעולה לבד, לכן צריך לפני או"מ גבי שלמי עז להכשיר גם רוח צפון. ולפסול צידי נדדים א"צ קרא לדידיה דלשון לפני א"מ היינו לפניו ממש. (כן פירשו בריימא זו בזבחים דף נה ע"ב):

הערה אין דרש מזבח אף שלא לשמו ובגמ' יליף דצריך לשמו מן זבח שלמים. ואין דרש ב' ארשום שלא לשמו ושלא סמך. ולמה נכפל זה שנית בשלמי כבש [פי"ס מ"א]:

קסה והקריב מזבח השלמים, כבר בארתי (בס' למ"ד) שאין דרך הלשון לחזור שם הפעול בכל פעם, כי די לומר והקריב ממנו אשה לה' כמ"ש בשלמי עז, או והקריב אשה לה' כמ"ש בחטאת נשיא ואת כל חלבו יקטיר. וזולת זה כבר בארתי (בס' קנו) שבכ"מ דכתיב זבח שלמים יש בו איזה דרוש כי די לאמר והקריב מהשלמים עיי"ש. והנה זה כפול גם בשלמי כבש. וכן דרשי הספרא דפה כפול על מזבח השלמים דפה (פרק יפ). ודרים מ"ש פה והקריב מזבח השלמים אעפ"י בשחטו שלא לשמו. כי כמ"ש ואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים דרש שיהיה הזביח' לשם שלמים (כנ"ל ס' קט), שפי' שם זבח כדמות פעל (כי שם זבח בא מגד זביחתם) ושם שלמים מבאר שיהיה הזבח לשלמים. אבל פה שכתוב זבח השלמים בה' הידיעה, שם זבח מבאר שם השלמים, כל שנזבחו השלמים באיזה אופן שיהיה יקריב אותם. אף שלא נזבחו לשמן. ומ"ש שנית והקריב מזבח השלמים. כל שנזבחו השלמים אף שלא סמך עליהם. ומ"ש אשה לשם אשים כבר שהגאר לפעלה (ס' נח) גבי עולה. והנה פה כתיב אשה שתי פעמים. וכן כתוב ריח נחוח לה' (שהוא לשם רוח לשם נחות לשם ה') ואמר בספרא (סוף פרק יח) שנכפל שם אשה לגז"ש ללמוד שגם בשלמי כבש ושלמי עז צריך ריח נחוח לה' עיי"ש. וכן מת"ש לזבח שלמים דרים לשם זבח. וכן בזבחים שינוי בעלים עי"ש. לכן מכאן אמרו לשם ששה דברים הזבח נזבח וכו'. ורבי יוסי אמר שהוא תנאי ב"ד שיחשב סתם כמו שמס' ברים זבחים דדלמא אתי למימר שלא לשמו, דאע"ג דבעלים יחשבו לשמו לא מהני כי אין המחשבה הולכת אלא אחר העובד, כדכתיב המקריב אותו לא יחשב. ולכן תקנו שיחשב סתם. והוא משנה בזבחים (דף מו ע"ב):

הערה אין דרים תמה מיעוטים מת"ש את החלב שמכסה את הקרב. ואם נגרם שדרים כן מת"ש זה חמשה פעמים. יקשה שלא לקמן [פי"ת מ"ד] דרים מ"ש גבי שלמי כבש את החלב המכסה את הקרב לדרשה אחריתא. ועוד יפלאי מ"ב יכול לא יהיה בכלל אזכרה אבל יהיה בכלל הקרב. הא מה שממעט שאינו בכלל האזכרה הוא ממה שלמד שאינו קרב למזבח וא"כ היך נטעה שיהיה בעמוד והקרב. וכן קשה עמ"ש בפסקא באח"ז יכול לא יהיו בכלל אזכרה אבל יהיה בכלל הקרב, והיך נטעה בזה. וכבר הק' כן הטו"ם' ונדחקו. ולמה בפסקא באח"ז אינו חדש רק שלשה דרשות והלא גם הגב השני הכליות כתובים חמשה פעמים, וצ"ל לדחש ג"כ חמש דרשות:

קסו את החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב. אחר שאמר שם כל החלב

סְחוֹר׃ ג וִיקָרֵב מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ יָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת כָּל

ספרא

לא ישחטו ואם שחט יהיה מותר באכילה ת"ל כי ירחק ממך המקום חבתת ואכלת מה שאתה זובח ברחוק מקום אתה אוכל ואין אתה אוכל מה שאתה זובח בקירוב מקום פרט לחולין שנשחטו בעזרה.(י) יכול לא יאכלנו אבל ישליכנו לכלב ת"ל לכלב תשליכון אותו, אותו אתה משליך לכלב אין אתה משליך לכלב חולין שנשחטו בעזרה: קסד (יא) פתח אהל מועד לפני אהל מועד. להכשיר כל הרוחות ק"ו לצפון. הלא דין הוא מה אם שאר הרוחות שלא כשרו לשחיטת קדשי קדשים כשרו לשחיטת ק"ק צפון שכשר לשחיטת קדשי קדשים א"ד שיכשר לשחיטת ק"ק. ר' אליעזר אומר לפני א"מ להכשיר בצפון. (יב) הלא דין הוא מה אם שלמים שכשרו לשחט בכל הרוחות לא כשר מקומן לשחיטת קדשי קדשים. עולה שלא כשרה לשחט אלא בצפון א"ד שלא יכשר מקומה לשחט קדשים קלים, ת"ל לפני א"מ להכשיר בצפון:

(פרשה יד) קסה (א) והקריב מזבח אעפ"י ששחטו שלא לשמו. השלמים אעפ"י שלא סמך עליהם. אשה לשם אשים. לה' לשם מי שעשה את העולם. (ב) מכאן אמרו לשם ששה דברים הזבח נזבח. לשם זבח. לשם זובח. לשם שם. לשם אשים. לשם ריח. לשם ניחוח, חטאת ואשם לשם חטא. א"ר יוסי אף שלא היה בלבו לשם אחד מכל אלו כשר שהוא תנאי ב"ד. ואין המחשבה הולכת אלא אחר העובד:

קסו (ג) את החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב מה ת"ל. לפי שנאמר כל חלב לה'. כל חלב וכל דם לא תאכלו, כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו, כי כל אוכל חלב מן הבהמה ונכרתה, יכול אף חלב דפנות בכלל ת"ל את החלב המכסה את הקרב, יכול לא יהיה בכלל עונש אבל יהיה בכלל אזהרה ת"ל את החלב המכסה את הקרב. אוציא את חלב החולין ולא אוציא את חלב המוקדשים ת"ל את החלב המכסה את הקרב. יכול לא יהיה בכלל עונש אבל יהיה בכלל אזהרה ת"ל את החלב המכסה את הקרב. יכול לא יהיה בכלל אזהרה אבל יהיה בכלל הקרב ת"ל את החלב המכסה את הקרב:

קסז (ד) אוציא את כולם ולא אוציא את חלב השליל המכסה את הקרב ת"ל חלב ושתי הכליות. יכול לא יהיה בכלל

התורה והמצוה

החלב אשר על הקרב הלא נכלל בזה גם החלב המכסה את הקרב שהוא החלב שקורין טילא שהוא ג"כ על הקרב. ולמה כפל דבריו. אך שהייתי טועה שגם חלב הדפנות בכלל האיסור (שהוא גם כן תותב קרום ונקלף כמ"ש התוס' והרא"ש בפ' גיד הנשה דף צג) והסמ"ג (לאוין קלח) והרמב"ם (פ"ז מה' מ"א) בשם סה"מ, (דלא כרא"ש ס' קמ"ד), כי מלת על אינו דוקא בכפוף כמ"ש במק"א, לכן אמר שלך המכסה את הקרב, לא אשר עליו ולמעלה ממנו על הדפנות. ואיסור הזה נמנה חמשה פעמים. א] בשלמי בקר. ב] בשלמי כבש. ג] בשלמי עז. ד] בפר כהן משיח. ה] בפ' צו גבי אשם, (שהנה שבאשם לא כתב את כל החלב אשר על הקרב יקשה שהל"ל את כל החלב אשר על הקרב ולא יכתב המכסה את הקרב), ודרשוהו לחמשה מעוטים. כי בחלב חולין יש אזהרה ממ"ש כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו. ויש עונש כרת כי כל אוכל חלב ונכרתה. ובחלב קדשים יש לאו מיוחד חוקת עולם כל חלב וכל דם לא תאכלו. (ודעת ר"י ששמא דספרא דהאוכל חלב מן המוקדשין לוקה ג' לאוין: חלב ומעילה. וחלב קדשים. כמ"ש בתוספתא (פרק גיד הנשה) ובכריתות (דף ד'). ויש עוד מעילה דיליף מן חלב לה' (כמ"ש בספרא פרק כף מ"ד). ולמ"ד הזיד במעילה במיתה יש גם עונש מיתה, ועי' הביא בספרא אלו הד' פסוקים והבן). וכלו החמשה מעוטים. א] למעט חלב הדפנות מאזהרה בחולין, ב] למעט מעונש בחולין, ג] למעטו מאזהרה בקדשים, ד] למעטו מעונש בקדשים, ה] למעטו שאין קרב למזבח. וצ"ל דמ"ש גבי שלמי כבש את החלב המכסה את הקרב בא למעט שלא יקרב כמ"ש (פי"ם מ"ד) דהוה שפינן עדיין שיתרבה להקרבה בחלב הדפנות כמו שנתרבה באליה, והואיל שנתרבה באליה יתרבה בחלב הדפנות עמש"ש:

קסז ואת שתי הכליות וכו'. גם זה נאמר חמשה פעמים, בג' מיני השלמים, ובפר כהן משיח. ובאשם. ושלשה מהן מיותרים, כי בשלמי עז צרי' לכתוב הכל כמו שבאר בספרא (פרק כף מ' ב ג) שהי' טועה שיתמעט מכולם ולא יקריב רק חלב הקרב לא הכליות וחלביהן, דה"א ללמוד משלמי כבש שנתרבה באליה ולא משלמי בקר שנתרבה בנסכים כנ"ל, אבל ע"ש זאת בשלמי בקר ובשלמי כבש אחד מהם מיותר, דאם יכתב זה בכבש לבד נלמד שלמי בקר מכבש ועז דיש ק"ו. מה שלמי כבש שנתמעט בנסכים אתרבי בכולם ק"ו לבן הבקר שנתרבה בנסכים, וא"ת מה לשלמי כבש שנתרבה באליה נשיב שלמי עז יוכיחו, וכן אם יכתב בבקר לבד נלמד שלמי כבש מבקר ועז דמה בן בקר שנתמעט באליה אתרבי בכולם ק"ו לכבש שנתרבה באליה. ואם תשיב מה לבן בקר שנתרבה בנסכים. נשיב שלמי עז יוכיחו. וא"כ אחד מהשלשה שבשלמים

מיוחד

עַל־הַקֶּרֶב׃ ד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיוֹת

רש"י

דברי רבי ישמעאל רע"א להביא חלב שעל הדקין (חולין פ"ג): (ד) הכסלים. (פלנקי"ן בלע"ז) שהחלב שעל הכליות כשהבהמה חיה היא בגובה הכסלים מלמטה וזה החלב שתחת המתנים שקורין בלע"ז לונביל"ש ע בן הכליה למעלה בגובה הכסלים ובהתחתיתו הבשר חופהו: היתרת. הוא דופן המסך ר שקורין איברי"ש ובלשון ארמי חצרא דכבדא: על הכבד. שיטול מן הכבד עמה מעט ש ובמקום אחר הוא ת אומר ואת היתרת מן הכבד (ויקרא ט'): על הכבד על הכליות. לבד מן הכבד ולבד מן הכליות א יטירנה לזו:

שפתי חכמים

תפיכות חלב יש ופי' תותב שמלה כמו סיא שמלתו מתרגמינן סיא תותביס: ר פי' המסך המבדיל בין איברי הנשימה ובין הדקים. ונק' בלשון התלמוד חצר הכבד: ש ויהיה פירוש על עם קצת מן הכבד. דא"ל כל הכבד א"כ יסירה מבעי ליה: ת פי' והראיה על זה שעל הכבד הוא מן הכבד וכו': א ומה שהקשה הרא"ם דלמעלה פי' על עם וכאן פי' על לבד. יש לומר דמלת על יש לו שני פירושים עם ולבד וגבי כליות ע"כ צריך לפרש לבד מן הכליות דהא כל הכליות היו מקטירים גבי מנחה והא דפי' על הכבד לבד מן הכבד לאו למימרא דעל גבי הכבד פי' לבד אלא בא לפרש שלא נטעה לומר שלא לקחו מן היותרת הדבוק בכבד אלא מה שדבוק עם מקצת הכבד שמקטירים המזבחה לכך פי' לבד מן הכבד כלו' שכל

התורה והמצוה

מיותר. וכן מ"ש בפר כהן משיח ואת שתי הכליות ואת החלב וכו' מיותר. דהא אמר שם כאשר יורם משור זבח השלמים. והרי ביאר מיני החטאת לא אמר רק ואת חלב יקטיר כחלב זבח השלמים ותו לא. ובאר בספרא מכלתא דחטאת (פרק ס מ"ד) גבי חטאת נשיא. ושם (פרק יוד מ"ז) גבי חטאת שעירה. ושם (פרק יא מ"ד) גבי חטאת כשבה. מה פירש בזבח השלמי' חלב תותב קרוס ונקלף שתי הכליות ויותרת אף כאן וכו'. וכן מה שחשב שתי הכליות באשם מיותר ג"כ שכבר ק"ו הוא משלמים שאין כל מינים שעון אליה וטעון שתי כליות ואלבהן וכ"ש אשם שכל מינו כבש ואיל. כמ"ש בספרא משנה ה'. ולמדו רבותינו דשלשה פעמים אלה באו ללמד על חלב השליל. כי הולד הנמצא בשלמים או בחטאת נאכל כדין קדשים, כמ"ש בתוספתא דחולין, וידעינן שמ"ש שתי הכליות בא בדוקא שתים ולא ארבע, שאם יקריב גם כליות השליל יהיו ארבע כליות. ובתמורה (דף יא ודף כט) השוחט את החטאת ומצא בה בן ארבע חי ה"ז נאכל כבשר החטאת שממעי אמן הם קדושים, ופסקה הרמב"ם (פ"ד מה' תמורה ה"ג). ועתה תפול השאלה מה יעשה בחלב השליל בין לענין אכילה בין לענין הקרבה. והנה ע"י שמיותר שתי כליות בשלמים ובחטאת כ"מ ובאשם, בא לנז"ם ללמוד שכמו ששתי הכליות האמורות באשם הם רק מהאשם עצמו לא מהשליל הנמצא בתוכו כי אשם אינו בא אלא מן הזכרים ואין בו שליל. כן שתי הכליות שבשלמים וחטאת הם רק מהקרבן לא מהשליל, וידעינן שמ"ש שתי הכליות בא בדוקא שתים ולא ארבע שאם יקריב גם כליות השליל יהיו ארבע כליות, ומיני' למדינן שה"ה שחלב המכסה את הקרב שנאמר בו אינם נוהגים בשליל, ולמדינן א] לענין עונש, ב] לענין אזהרה, ג] שאינו בעמוד והקרב. ור"ל שאחר דכתב כל חלב לה' כל חלב וכל דם ל"ת. שפי' שע"י שכל חלב לה' לכן כל חלב לא תאכלו א"כ במ"ש שאינו קרב ממעט ג"כ מאיסור ומעונש לאכילה. ובחולין (דף עה) פלפלו מכך ברייתא ויש לדבר בזה אבל ברית שמתי לקצר:

קסח ואת כל החלב אשר על הקרב. יש הבדל בין חלב ובין שומן. שהחלב מובדל בלה"ק מן השומן (כמ"ש הרמב"ן) במה שהוא מובדל ונפרד מן הבשר בין בטבעו בין בענינו. והשומן הוא המתדבק אל הבשר ונולד ממנו. כמו וישמן ישורון ויבעט. ובשרו כחש משמן. ומשמן בשרו ירזה. שטבעו חם ולח. אבל החלב טבעו קר ולח גם ועב קשה להתעכל באוצמכא וממהר לכלות ומוליד ליחה לבנה. והוא נפרד מן הבשר לא יתערב עמו. וכמו שגדרו ענינו (במשנה ז') שיהיה תותב קרום ונקלף לר"ע או עכ"פ קרום ונקלף לר"י. עד שיהיה ענין אחר מן הבשר. ואמרו שלא יעשה לעולם באבר שהוא סמוך לעור ולא באבר שיניע תמיד. והנה התנאים האלה שיהיה ענין בלתי מתדבק עם הבשר ידענו מצד השם לבד שנקרא חלב ולא שומן. אמנם מה שהצריכה התורה בסימניו. הוא כי לא כל הנקרא חלב היה קרב ע"ג המזבח, שהבשר יתקבץ חלב גם באבר אחר ויהיה תותב קרום ונקלף וימצא גם בדפנות. והנה שם קרב לא יבוא רק על המעים שהמאכל מתקבץ ומתעכל שם שהם הכרס והקיבה המסס ובית הכוסות והדקין, וכולם בחלק התחתון של הבטן תחת הפריסה שאחר החזה שהיא יותרת הכבד המבדיל בין כלי הנשימה לכלי העיכול. שכן בעולה אמר והקרב ירחץ במים והוא כולל כל בני המעים שנמצא פרש בתוכם, כי הלב והריאה והכבד והטחול היה מפריד עם הנתחים כמ"ש ברמב"ם (פ"ה מה' מעה"ק), כי שם קרב הונח בעברי על דבר הסוגר בתוכו כמה דברים הנאספים בו כעצמים אשר בבטן המלאה. ויבוא או על המקיף כמו קרבי החי שסוגרים את המזון בחללם. או על הניקף שמצד זה כל בני מעים הם קרב הבטן המקיף עליהם בכלל, כמו ויתרוצצו הבנים בקרבה. ומזה האצל אל כל דבר אשר תדמה

תַּרְבָּא דִי עַל גַּוָּא: י וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִי עֲלֵיהוֹן דִי עַל גִסְסַיָא וְיָת חַצְרָא

ספרא

עונש אבל יהיה בכלל אזהרה ת"ל חלב ושתי הכליות. יכול לא יהיה בכלל אזהרה אבל יהיה בכלל הקרב ת"ל חלב ושתי הכליות באשם שאין ת"ל שכבר ק"ו הוא: (ה) מה אם השלמים שאין כל מינם טעון אליה טעונים חלב ושתי כליות אשם שכל מינו טעון אליה א"ד שיטעון חלב ושתי כליות וא"כ למה נאמר חלב ושתי כליות באשם נלמד ממנו מה חלב ושתי כליות אמורים באשם מוצא מכלל שליל אף חלב ושתי כליות אמורים כאן מוצא מכלל השליל:

קסח (ו) את כל החלב אשר על הקרב ר' ישמעאל אומר להביא את החלב שעל הקיבה ר"ע אומר להביא את החלב שעל הדקים:

ואת

התורה והמצוה

המליאה לחלקים המוסגרים יחד, ויש הבדל בין קרב ובין תוך יתבאר בפ' שמיני (ס' קח):

והנה במ"ש המכסה את הקרב, הנה פעל כסה יבא לפעמים בדיוק ולפעמים בשלות. כשיבא בדיוק הוא משתתף עם מלת בגד ויריעה הפרושה על דבר אחר. כמו כסוי עור תחש. מכסה אלים מאדמים. ותכס בצעיף. כנפות הסוכך. וכשיבא בשלות יכלול כל השומה על דבר. כמו וכסתה הצרעת את עור הנגע. וכסהו בעפר. ובזה פליגי ר"י ור"ע (במשנה ז') שר"ע אומר מה חלב המכסה את הקרב תותב קרום ונקלף אף כל תותב קרום ונקלף. (הוא שמלתו מתרגמינן אות תותביה). שנ"ל כשמלה פרושה, כי ס"ל שבא בדרך הדיוק. ור"י ס"ל קרום ונקלף וא"צ תותב כי ס"ל שבא בדרך השלות. ובתוספתא (פרק ט דחולין) החלב המכסה את הקרב זה חלב החופה את הכרס. שהוא השריסה הנמלא על הכרס שקורין פילא שהוא עשוי ככסות הפרוס על הקרב. ובחולין (דף נג) ואת כל החלב אשר על הקרב הוא חלב של המסס ובית הכוסות. ובמ"ש ואת כל החלב. שמלת כל הוא מחייב כללי. בא לרבות חלב שעל הקיבה לר"י וחלב שעל הדקין לר"ע. וטעם פלוגתתן מפירש (במשנה ז') שר"י ס"ל מה חלב המכסה קרום ונקלף אף כל וכו' ור"ע ס"ל מה חלב המכסה על הקרב תותב קרום. פי' דאחר שראינו שגבי אשם לא כתיב רק את החלב המכסה את הקרב. הרי שמ"ש כל החלב אשר על הקרב נכלל במ"ש המכסה את הקרב. וכן בפר ואיל המלואים (פ' תצוה כח) אמר כל החלב המכסה את הקרב. ובשמי' (פ' נו) את כל החלב אשר על הקרב. מבואר דשניהם אחד. והשתא לר"ע דס"ל דמ"ש המכסה הוא שיהיה ככיסוי פרושה כנ"ל כן מ"ש החלב אשר על הקרב הוא תותב קרום. לכן א"א לרבות ממלת כל חלב הקיבה שאינה תותב. רק חלב הדקין שהם תותב קרום ונקלף. (כ"כ בשאלתות (פ' ויקרא) ריש מעילה באמתא בעי גריגא מ"ש תותב קרום ונקלף הוא. וכ"כ רש"י חולין (דף מט ע"ב) תותב, כשמלה פרוס על הקרב וכן על הדקין ברחבם. ובמרדכי פא"מ (ס' תרכג) לא משמע הכי. וכבר עמדו בזה בכו"פ ואחרונים ואכ"מ). ורבי ישמעאל לשטתו דסובר דהמכסה הוא בדרך השלות ודי בקרום ונקלף לכן מרבה אף חלב שעל הקיבה וכ"ש חלב שעל הדקין. (כן פרש"י בחולין (דף מט), ומ"ש (שם דף נג) על מ"ש ריש מעילה באמתא בעי גבירה זהו חלב שעל הדקין שנחלקו בו ר"י ור"ע, פי' שנחלקו אם מרבינן ליה מן כל או ידעינן ליה מכ"ש מן חלב שעל הקיבה אבל לדינא לא נחלקו). והנה מ"ש שהריבוי הוא ממלת כל רש"י ז"ל בהוריות (ד' ז') כתב שהוא מוי"ו ואת. והראב"ד כתב שהם תרין רבוין. וי"ו וממלת כל. ולכאורה משמע כדבריו מת"ש בהוריות (דף ג) משום בחלב שע"ג הקיבה ומשום בחלב שע"ג הדקין כיון דנתרי קראי קאתי וכו'. אולם בתוס' שם (ד"ה הורו ב"ד) ומלשון רש"י שם משמע שהיה גרסתם בגמ' משום בחלב המכסה את הקרב ומשום בחלב שע"ג הדקין. וכ"ה בגמ' (ד' ז') הוא בחלב המכסה את הקרב הן בחלב שע"ג הדקין. והנה הרב המגי' במ"ל (פ"ג מה' שגגות ה"ה) האריך להקשות על ברייתא דהכא והמעיין היטב ימצא שעפ"י מ"ש ישובו כל קושיותיו שמה. וכן מה שהאריך להוכיח עפ"י מה שהקשה שמה שמרבה חלב הדקין והקבה הוא לענין הקרבה לא לענין אכילה, וברייתא (דמשנה ז') הוא לענין אכילה, ויאמר דלאיסור אכילה לא תליא בהקרבה, הוא כדעת הרמב"ן וכבר בארנו בסדר צו שאין העקר כן. וסוגיא דפרק בהמה המקשה (ד' ע"ס) תיובתי'. וכן מסוגיא דהוריות (דף ג') הנ"ל מבואר שחייב כרת, וכבר באר הבה"ג והשאלתות וגדולי הראשונים דכל הקרב אסור באכילה וחייב כרת, ומפני יראת האריכות עזבתי להשיב על דבריו בפרטות כי המצע קצר מלפלפל שם. והנה בכל המקומות כתיב החלב המכסה את הקרב. לבד בפר כהן משיח כתיב המכסה על הקרב. ונראה כי הקרום שתחת החלב אסור באכילה ואין ענש כרת כמבואר בפוסקים. גם"ז בשלמים ואשם שהבשר נאכל בודאי היו מקפידים החלב עם הקרום שלא יבואו לידי טעות אחר שאינו נאכל והוא טפל עם החלב וטייך קצת אליו, כי ברמב"ם (פי"ח מה' פסה"ק הכ"ח) לא חשיב הקרומות האלה בין הדברים שאין חייבים עליהם משום נותר, וע"כ אמר המכסה את הקרב שגם הקרום בכלל. אבל פר כ"מ שהיה נשרף בודאי היה הקרום נשרף עם הבשר כיון שהוא גם בכלל בשר הפר ע"כ אמר המכסה על הקרב מלמעלה לא הקרום:

יְסִירֶנָּה׃ ס וְהִקְטִירוּ אֹתוֹ בְנֵי־אַהֲרֹן הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה אֲשֶׁר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ פ

רש"י

(ה) על העלה. מלבד העולה למדנו שתקדים עולת תמיד ב לכל קרבן על המערכה [לאו מעל ספי' לבד

שפתי חכמים

שיותרת היו מקטירים עם אותו מקום שדבק בכבד: ב לאו מעל העולם דייק שתקדום דהא לא משמע מעל ספי' לבד אם להקדים אם לאחר אלא מדכתיב בתריה אשר על העצים אשר על האש משמע שכבר ערכו העולה על העצים אשר על האש:

התורה והמצוה

קסט ואת שתי הכליות. אלא שתי מיותר כי סתם לשון רבים הוא שתים. ומבואר אלינו בארוך (לקמן ס' שכח) שבכ"מ שיאמר מלת שתי במקום דליכא למעוטי יש בו דרוש. ופי' חז"ל בספרא (סוכה בבכורות דף לט) שאמר שתי מפני שיש בריאות לשלש או לאחת בחסר או יתיר שהיא אסורה למזבח אעפ"י שאינה מום, ופסקה הרמב"ם (פ"ב מה' א"מ ה"ח):

קע ואת החלב אשר עליהן. היה די לומר ואשר עליהן והי' נמשך לשם חלב שאמר תחלה. וכמ"ש אשר על הכסלים שפי' חלב שעל הכסלים. אך שאז נטעה שפי' הבשר שעליהן שהוא הבשר שקורין לונגיל. ובחולין (דף צג) דריש ולא מה שבתוכן להכיר לובן כוליא שבתוך החריץ, זה דריש ממ"ש אשר עליהן ולא אמר ואת חלביהן כמ"ש במלואים:

קעא אשר על הכסלים, בחולין (דף צג) אמר שמואל האי תרבא דקלוביסתא אסור ושגוש כרת וזה חלב שעל הכסלים. ופרש"י עצם קטן הוא ומונח על עצם שקורין הנקא ומחובר לחוליות האליה מלמעלה ועליו יש חלב תחת ראש השתן שקורין לונגול. והר"ן כתב כלשון רש"י רק במקום שכתב ומחובר לחוליות האליה למעלה כתב ומחובר לכליות מלמעלה ופי' שאף זה חלב בעל הכסלים. ר"ל כי שם אומר עוד אמר שמואל חלב שהבשר חופה אותו מותר. שעל הכסלים לא שבתוך הכסלים. איני והאמר שמואל תרבא דתותי מתני אסור. אמר אביי בהמה בחייה אפרוקי מפרקא. ופרש"י שעל הכסלים שתחת הכליות ונראה בגובה הכסלים ואח"כ נבלע תחת הבשר אדום ודק וכו'. תרבא דתותי מתני זה עליונו וגובהו של אותו חלב קודם שיכסהו הבשר ואותו גובה מכוסה במתנים. ורש"י כפי' החומש כתב הכסלים פלאנקין בלע"ז שחלב שעל הכליות כשהבהמה חיה הוא בגובה הכסלים (למטה וזהו, צ"ל) ולמטה מזה החלב שתחת המתנים שקורין בלעז לונבילים לובן הנראה למעלה בגובה הכסלים ובתחתיתו הבשר חופהו. מבואר שהחלב שעל הכליות מתחבר עם תרבא דקלוביסתא שהוא בראש השתן. ולמטה מזה החלב שתחת המתנים הוא תרבא דתותי מתני והוא נגד אמצע הכוליא. כמ"ש בחולין (דף נה) לקתה בכוליא עד דמטא לקותא למקום חריץ והיכא מקום חריץ לחוורא דתותי מתני. לפ"ז כלל רש"י ז"ל בפי' שני הענינים שכולהם בכלל כסלים. ולכן אמר הכתוב את החלב אשר עליהם אשר על הכסלים כי חלב הכליות מתחבר עם חלב הכסלים. אמנם בשאלתות (פ' ויקרא) ובריף ובה"ג פי' תרבא דקלוביסתא היכי דילפי אמפתא. ר"ל מקום שהירכים מתחברים. וכ"כ הרמב"ם. ומזה בא שם כסל כמ"ש במומי בכור (בכורות דף מ) את הכסל שרגלו גבוה מחברתה. וי"ל שמשם נשה אהלו על התקום והמחשבה שממנו תורם תנועת הרגלים כאלו הם יפקדו על התנועה ללכת או לחדל ורמז לדבר כי ה' יהי' בכסליך (שרפי הרגלים והתחלת תנועותיהם) ועי"כ ותמר רגלך מלכד. ובזה פליגי ריה"ג ור"ע בספרא שריה"ג מפרש על הכסלים חלב שבין הפקוקלות (כ"ב בילקוט וכ"ה בתוספתא חולין פ"ח, ולא כגי' ספריא שהפסו דברי ר"ע לריה"ג דהא בספרא (פר' ס' מ"ב) חלבו האליה זה חלב שבין הפקוקלות דברי ר"ע) והוא היכי דילפי אמפתא (פקוקלות לשון פקק קוליות חיבור האמפהות פקק לשון קשר). ודעת ר"ע שהוא חלב שעל העוקץ כפרש"י על תרבא דקלוביסתא כי כן דיוק הכתוב אשר עליהם אשר על הכסלים שהוא מתחבר עם חלב הכליות כנ"ל. וחלב שבין הפקוקלות מרבה מן חלבו האליה ר"ל חלב הסמוך לאליה. ודברי הק"א בזה כהים ומשובשים. ופלוגתת ר' ור"ע אם קרוס ונקלף אם תשב קרוס ונקלף כבר באתרי למעלה (ס' קסח). ובספ' תותב יש פלוגתא בין ר' יואל ור' אפרים ועוד יש בזה ענינים אין פה מקומו להאריך:

קעב ואת היותרת על הכבד על הכליות. היותרת שוא הקרום הסרוס המבדיל בין איברי הנשימה לבין איברי העיכול הנקרא חצר הכבד בלשון חז"ל ומפשתא דכבדא בלשון ארמי. וכן פ"ס חצרא דכבדא. והכבד תלוי ומעורב בצד אחד עם חצר הכבד ובצד א' עם כוליא מתני הכליות (עד שנחלקו הפוסקים במ"ש כזית במקום חותא אם הוא בצד שמעורס עם מרפש הכבד או בצד שמעורה עם הכליות). ויאמר שיטול היותרת כלו ומעט מן הכבד הדבוק עמו ויכוין לקחת מן הכבד עד מקום דבוקו בכליות עד שיקח גם הכליות עמם. ובזה לוקח את היותרת על הכבד ועל הכליות.

רְעַל כַּבְדָּא עַל כּוּלְיָתָא יֶעְדִּינָהּ׃ ה וְיַסְּקוּן יָתֵיהּ בְּנֵי אַהֲרֹן לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא דִּי

ספרא

קסט (ז) ואת שתי הכליות לא בעל כוליא אחת ולא בעל שלש: **קע** ואת החלב אשר עליהן ולא הבשר שעליהן:
קעא אשר על הכסלים זה החלב שבין הפקוקלות דברי ריה"ג (ר"ע) (ריה"ג) ר"ע אומר להביא את חלב שעל העוקץ, ר' ישמעאל אומר מה חלב המכסה את הקרב קרום ונקלף אין לי אלא קרום ונקלף. רע"א מה חלב המכסה את הקרב תותב קרום ונקלף אף אין לי אלא תותב קרום ונקלף:
קעב (ה) ואת היתרת על הכבד הדבר שקול שיטול מן הכבד על היתרת או מן היתרת על הכבד. כשהוא אומר ואת היותרת מן הכבד מן החטאת הקטיר המזבחה שיטול מן הכבד על היותרת:
קעג (ט) יסיר יותרת אעפ"י שאין כליות. כליות אעפ"י שאין יותרת. יסירנה אפי' כוליא אחת:
קעד (י) והקטירו אותו, והקטירו, והקטירם, מה ת"ל, והקטיר אותו כשר ולא הפסול. והקטירו שלא

התורה והמצוה

כמו שם. ויתבאר ההגהים על הכסלים. או כמו מלבד (וזה שלא כדעת רש"י והרמב"ם בהקדמתו לסדר קדשים שהיותרת הוא אצבע הכבד כמו שהכריע הרא"ש בס' ירמיה). אמנם בכתוב הזה היה מקום ספק. שי"ל שעקר לקיחתו הוא היותרת כולו ועמו לוקח מעט מן הכבד הדבוק ועז"א על הכבד שם הכבד הדבוק בו. וי"ל שעקר לוקח את הכבד ועמו לוקח את היותרת הדבוק בו. כי לשון על שבא במקום מלבד יורה לרוב שהשם שרמז עליו במלת על הוא עקר. כמו על עולת התמיד ונסכה (וכמ"ש באילת השחר כלל תקעה). ולפ"ז צריך ליקח כל הכבד ומעט מן היותרת. וז"ש בספרא הדבר שקול שיטול מן הכבד על היותרת או מן היותרת על הכבד, אמנם הדבר מתפרש ממקום אחר. שאמר (שמיני ט יוד) ואת היותרת מן הכבד. שמשמע ולא הכבד עצמו רק היותרת הנפרד מן הכבד שזה הוראת מלת מן. ובזה ידעינן שאינו לוקח רק מעט מן הכבד עם היותרת. ובזה ידקדק על הכבד, בבחינת החלק שלוקח עם היותרת. וידקדק מן הכבד, בבחינת החלק שנשאר. ואונקלוס ת' חצרא דעל כבדא על כוליתא. להורות שעקר לוקח את היותרת שעל הכבד. ומזה שלא אמר אשר על הכבד ידעינן שלוקח גם מעט מן הכבד:

הערה באיזה אופן דורש מן מלת יסיר. אעפ"י שאין כליות. אעפ"י שאין יותרת. ומן יסירנה אפי' כוליא אחת:

קעג על הכליות יסירנה, מלת יסירנה מיותר, שטוב יותר להמשיך כל המאמר אל פעל והקריב, והקריב מזבח השלמים את החלב וכו' ואת שתי הכליות וכו' ואת היותרת. ולמה עשה מן ואת היותרת מאמר בפ"ע נמשך אל פעל יסירנה. והשיבו חז"ל שאז נאמר שהיותרת והכליות מעכבים זא"ז, דהא כתוב והקריב את היותרת. על הכבד על הכליות, ויתאר שתנאי ההקרבה שיהיו יותרת וכליות, שכן אומר במנחות (דף כז) הקומץ והלבונה מעכבים זא"ז דכתיב על כל לבונתה, הרי מלת על שמשמע מלבד שמורה שמעכבים זא"ז, (כפרש שפה א"ל אחת מן ההוראות שמלת זו מורה עליהם כמו על שהא' עקר או שהא' בסבת השני כמו שבארתי במק"א גדר מלה זו), ולכן הוסיף פעל יסירנה להורות שמ"ש ואת היותרת וכו' נמשך לפעל יסירנה לא לפעל והקריב, שיסיר היותרת על הכליות. ואין פה תנאי שיקריב היותרת על הכליות, וא"כ יוכל להקריב זה בלא זה, וז"ש יסיר יותרת אעפ"י שאין כליות כליות אעפ"י שאין יותרת, ר"ל זה מוכח מפעל יסיר שמיותר. ועי' עוד דרשות כיוצא בזה באילת השחר (כלל קנח). **אמנם** עוד יפלא מדוע אמר יסירנה בכינוי היחיד ולא אמר יסירם ויהיה מוסב על היותרת והכליות, דהא בארנו (בס' הקודם) שפי' שיקח היותרת עם מעט מן הכבד הדבוק עמו עד מקום דבוקו בכליות באופן שיקח גם הכליות הדבוקים בכבד וא"כ גם שלענין הכבד נכון מ"ש יסירנה כי אינו לוקח את הכבד רק מעט ממנו הטפל אל היותרת כמ"ש היותרת מן הכבד כנ"ל, אבל אחר שאת הכליות מסיר כולם היה לו לומר יסירם שישוב להיותרת והכליות, והשיבו חז"ל מפני שגם בכליות אינו מקפיד שיהי' דוקא שתי הכליות (כמ"ש שתי הכליות ולא אחת) רק קודם קבלת הדם דצריך שיהי' תמים, אבל אחר קבלת הדם אף שמסיר כוליא אחת די. וא"כ עקר פעל יסירנה מוסב על היותרת, לא על הכליות. שדי בדיעבד אם לקח מעט מהם שלכן לא אמר פה שתי הכליות, (כן הוא מסקנת הגמ' בכורות (דף לט) בישוב ברייתות. אלה כפי ההלכה שברמב"ם ה' א"מ (פ"ב) כתירוץ ר' יוחנן) וז"ש יסירנה אפי' כוליא אחת, שפי' שלא אמר יסירם מבואר שאפי' כוליא אחת:

קעד והקטירו אותו בני אהרן, כינוי אותו שב אל שם אשה (שבפסוק ג'), וכן בשלמי כשב אמר והקטירו הכהן, ר"ל להאשה, אבל בשלמי עז אמר והקטירם הכהן בכינוי הרבים, ומוסב על החלבים והכליות שזכר בהם רבים, אמנם כבר בארנו (באילת השחר כלל קנא) שמתוקי הלשון

ו וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ לְזֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה זָכָר אוֹ נְקֵבָה תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ׃ ז אִם־כֶּשֶׂב הוּא־מַקְרִיב אֶת־קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיב אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃ ח וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁ קָרְבָּנוֹ וְשָׁחַט אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־דָּמוֹ

על

בעל הטורים

יבעט (שם) לכך מביא החלב וכאלו מקריב חלבו: (ז) אם כשב והוא יותר גדול מן הצאן כדכתיב והכשבים הפריד יעקב (בראשית ל׳) כשב בא״ת ב״ש לבש על שם לבשו כרים הצאן (תהלים סה) בשם הפטנה רזא כ״מ שנאמר כשב הוא גדול כ״מ שנאמר כבש הוא קטן:

רש״י

דייק זה אלא מעל הכליות אשר על האגם מוכח כן להדיא]: (ז) אם כשב. לפי שיש באימורי הכשב מה שאין באימורי העז שהכשב אליתו קריבה לכך נחלקו לשתי ג פרשיו׳: (ח) וזרקו. שתי מתנות שהן ד׳ וע״י

שפתי חכמים

ג פי׳ ולא בפרשה אחת כמו בעולת נדבה דכתיב בה ואם מן הצאן קרבנו מן הכשבים או מן העזים וגו׳:

התורה והמצוה

שאם יבואו שני פעלים זה אח״ז באופן שהפעל השני משלים וגומר פעולת הפעול הראשון וגוף הפעול מוזכר אחר הפעל הראשון יבוא הפעל השני בלא כינוי, כמו והקריב הכהן את הכל והקטיר (ויקרא א יג). והרים הכהן מן המנחה את אזכרתה והקטיר המזבחה (שם ב ט). ואת כל חלבו ירים ממנו והקטיר המזבחה (שם ד׳ יט). ובכ״מ שנלוז מן החק הזה יש בו דרוש, וא״כ מה שבא פעל והקטיר בג׳ מיני השלמים בכינוי, זר לפי כללי הלשון. וגם יפלא מדוע שינה וכתב בשניים מהם כינוי היחיד ובשלמי עז תפס כינוי הרבים. וגם כבר באדנו (בס׳ מז) ובאילת השחר (כלל קן) שבכ״מ שבא מלת הוהו תחת כינוי הוי״ו יש בו דרוש ומורה לרוב הדיוק רק אותו הנז׳ לא זולתו. ואמרו רבותינו בספרא (מובא בפסחים דף סה ע״ב) שמ״ש בשלמי בקר והקטירו אותו, בא לדייק בדיוק ימור רק האשה המוזכר בפרשה שהוא כשר לא הפסול. ומ״ש בשלמי כשב והקטירו בכינוי היחיד שמוסב אל האשה בא ללמד שיקטיר האשה ביחוד שלא יתערב עם אשה אחר, ר״ל שלא יערב חלבים של אשה זו בחלבים של אשה זולתו, ומ״ש בשלמי עז והקטירם בכינוי הרבים שמוסב על החלבים הפרטים של האשה מלמד שיוכל להקריב החלבים של קרבן אחד כאחד וא״ל להקטירם אחד אחד כאיברי עולה דתנן בהו (פ״ז דתמיד) הוסיף לו הראשון הראש וכו׳ הוסיף השני וכו׳. וראיתי בירושלמי (ס״פ תמיד נשחט (מביא ברייתא זאת ומק׳ הכא את אמר שלא יערב חלבים בחלבים והכא את אמר הקטירם כולם כאחד, א״ר לא, כאן במגס וכאן ע״ג המזבח, נראה שמקשה עמ״ש בתוספתא (פ״ד דפסחים) אפי׳ של ד׳ וה׳ טומן במגים ומקטירן, וזה סותר למ״ש שלא יערב חלבים בחלבים (ופי׳ והכא את אמר הקטירם כולם כאחד היינו בתוספתא) ומשיב שהלא בתוספתא מיירי שטומן במגס שכ״א ניכר בפ״ע:

קעה **אשה ריח נחוח לה׳**. בשלמי בקר ובשלמי עז כתוב מלת אשה שני פעמים בכ״א. וריח נחוח נאמר בבקר ובעז ולא בכבש. ולה׳ נאמר בבקר ובכשב ולא בעז. ולחם נאמר בכבש ובעז ולא בבקר. ולמד מג״זש ממלת אשה שמיותר בכ״א ליתן את האמור בכולן בכל אחד ואחד שכולם קרוין לחם, וכ״מ לענין שבע״מ מוזהר עליהם כמו שית׳ בפ׳ אמור, ושכולם צריך להקריבן לשם ריח נחוח ולשם מי שאמר והיה העולם. וכבר כתבתי למעלה (ס׳ עס) שא׳ מדרכי ההיקש שלפעמים כפל שם או פעל ב״פ למען נקיש שני המשפטים זל״ז:

קעו **ואם מן הצאן**. כבר הזכרתי (למעלה ס׳ כב) שפרשת עולת בקר ופ׳ עולת צאן חשובין כמעורבים. שהרבה דברים לא נכתבו בבן צאן כמו סמיכה והפשט וסמך עצמו על מ״ש בבן בקר וכן שחיטה בצפון לא כתב בבן בקר רק בבן צאן וגם כל הדברים שנכתבו בשניהם כולם באו לדרשה כמו שבארתי שם כי כל פ׳ עולת צאן לא נכתבה רק לדרשה. לא כן בפרשת שלמים שנכפלה פרשת שלמי כבש לגופיה ולא סמך ח״ע בשום דבר ללמדה מפרשה הקודמת ולא ללמד בקר מצאן, וחז״ל העירו ע״ז ושאלו בספרא מה ת״ל שלמים בבן הבקר ומה ת״ל שלמים בבן הצאן, שנת היה לו לכתב רק דבר שנתחדש בצאן שמעונה אליה ולא כל הפרטים שהלא נדע מבן בקר או יכתב בצאן ולא בבקר כמו שנהג בפ׳ עולה. והשיבו לפי שה״א ללמוד דיני שלמי בקר מדיני שלמי צאן שבן צאן נתרבה באליה. שמביאין שלמים כבשי עגלת מן הצאן ולא מצאנו שלמי בקר בבכור. וכן ה״א ללמוד דיני שלמי צאן מדיני שלמי בקר שלמי בקר אחרבי בנסכים. שמביאין ג׳

עַל אָעַיָּא דִּי עַל אֶשָּׁתָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: ו וְאִם מִן עָנָא קוּרְבָּנֵהּ לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ דְּכַר אוֹ נוּקְבָא שְׁלִים יְקָרְבִינֵּהּ: ז אִם אִמַּר הוּא מְקָרֵיב יָת קֻרְבָּנֵיהּ וִיקָרֵיב יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ: ח וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ קוּרְבָּנֵיהּ וְיִכּוֹס יָתֵיהּ קֳדָם מַשְׁכַּן

ספרא

שלא יערב חלבים בחלבים, והקטירם כולם כאחת: **קעה** נאמר כאן אשה ולא נאמר לחם, נאמר למטה לחם ולא נאמר ריח נחוח, נאמר למטה ריח נחוח ולא נאמר לה', ומנין ליתן את האמור בכולן בכל אחד ואחד ת"ל אשה אשה לגז"ש:

(פרק יח) **קעו** (א) ומה ת"ל שלמים מבן הבקר ומה ת"ל שלמים מבן הצאן, לפי שיש בבן הבקר מה שאין בבן הצאן. בבן הצאן מה שאין בבן הבקר, בן הבקר נתרבה בנסכים ובן הצאן נתמעט בנסכים, בן הצאן נתרבה בצבור ובן הבקר נתמעט בצבור, הא לפי שיש בבן הבקר מה שאין בבן הצאן ובבן הצאן מה שאין בבן הבקר צ"ל שלמים מבן הבקר וצ"ל שלמים מבן הצאן: **קעז** (ב) זכר או נקבה, זכר ודאי ונקבה ודאית ולא טו"א. הלא דין הוא ומה אם עולה שכשרה לבא מן העוף לא כשרה לבא טו"א, שלמים שלא כשרו לבא מן העוף א"ד שלא יכשרו לבא טו"א, לא א"א בעולה שלא כשרה לבא נקבות כזכרים תאמר בשלמים שכשרו לבא נקבות כזכרים. חטאת תוכיח שכשרה לבא נקבות כזכרים ולא כשרה לבא טו"א. (ג) לא א"א בחטאת שלא כשרה לבא כל מין זכרים וכל מין נקבות תאמר בשלמים שכשרו לבא כל מין זכרים וכל מין נקבות, המעשר יוכיח שכשר לבא כל מין זכרים וכל מין נקבות ולא כשר לבא טו"א לא א"א במעשר שהוא אחד מעשרה תאמר בשלמים שהן אחד מאחד הואיל והן אחד מאחד יכשרו לבא טו"א, ת"ל זכר או נקבה הזכר ודאי והנקבה ודאית לא טומטום ואנדרוגנים: **קעח** (ד) כשב למה נאמר כשב לרבות את הפסח לאליה:

וכשהוא

התורה והמצוה

עשרונים ותלי ההין לנסך. לכן פרט הלכות כ"א בפ"ע:

קעז זכר או נקבה. כבר כתבתי (ס' קנס) שלא היה צ"ל בשלמים שיהי' זכר או נקבה שכל שלא אמר כמו בעולה זכר תמים ידעינן שגם נקבה כשרה ומ"ש בשלמי בקר אם זכר אם נקבה בא לדרוש כמש"ש. ומה שאומר בשלמי צאן זכר או נקבה בא ללמד שיהי' זכר או נקבה ודאי לא ט"וא, וכבר בארתי טעם הדרוש בכל פרטיו למעלה (ס' כב) עיי"ש. ואמר בספרא דיש ללמדה במה מצינו א] מעולה, ב] מחטאת, ג] ממעשר שכל אלה פסולים לבא טו"א. ומביא שעל כ"א יש פירכא. וכמאמר זה נמצא בספרא גבי עולה (פרשה ג מ"א—יא) ושם איתא גם מה מצינו מבכור ופה קצר בדבר וסמך עמ"ש שם. וכבר בארתי מאמר זה למעלה (ס' כב) קחהו משם:

הערה איך הוציא פסח מכאן ושם מדבר בשלמים. ואיך ריבה אליה ממלת כשב:

קעח אם כשב. כל אורייתא כבש כבשים כבשה כבשת כתיבין בי"ת קדם לשי"ן, בר מן ארביסר בלישנא דקדם ש"ין לבי"ת, שהם מכוון בלשנא דכשב. וה' אם כשב הוא מקריב (ויקרא ג' ז'). כאשר יוסר חלב הכשב (שם ד' לה). כל חלב שור וכשב ועז (שם ז' כג). אשר ישחט שור או כשב (שם יז ג'), שור או כשב או עז (שם כב כז). אך בכור שור או בכור כשב (במדבר יח יז). ושבעה בלשנא דכשבים. והם (בראשית למד לב. שם שם לג. שם שם לה. שם שם מ. ויקרא א יוד. שם כב יט. דברים יד ד), וחד כשבה. וה' נקבה מן הצאן כשבה (ויקרא ה ו), ועם העיון מבואר דלישנא דכשב וכשבים נופל יותר ע"ש המין ובא עמו תמיד מין אחר סמוך אצלו, כמו בבקר בכשבים ובעזים. אמנם מ"ש פה אם כשב אין לו טעם דלא סמוך לי' כשב או עז והוא שם פרטי תחת סוג צאן שנז' תחלה. וזה שאלו חז"ל בספרא (הובא בפסחים דף צו ובכ"מ) למה נאמר כשב. (וגם י"ל כפרש"י שמלת כשב מיותר דכיון שאמר אם עז ידעינן שתחלה דבר בכשב. פי' דאף שהם צאן כולל כבשים ועזים. כבר כתב הרד"ק בשרשיו שורש צאן. שפעם כולל כולם ופעם פורט על אחד מהם. כמו ולו צאן שלשת אלפים ואלף עזים (ש"א כה) שפי' של צאן. כבשים. וא"כ כשאומר אח"כ ואם עז. היה די במ"ש ואם מן הצאן ונפרש מן הכבשים) ולמדו שבא לרבות את הפסח לאליה. כי מה שאר אימורים קרבים בפסח למדו בפסחים (דף סד) ובזבחים (דף לז) ממ"ש (במדבר יח יז) אך בכור שור או בכור כשב וכו' את דמם תזרוק ואת חלבם תקטיר. דמו וחלבו לא"כ אלא דמם וחלבם. ר"ל ממ"ש דמם וחלבם בלשון רבים למדו שאינו מדבר בבכור לבד רק בכל קרבנות הדומים לבכור שהם מעשר ופסח. ועדיין לא ידענו שתהי' האליה קרבה בפסח דהא בעי שיהי' שלם (כפרש"י במנחות דף סג). (ובפסחים (ד' נ"ו) טעם אחר), לכן אמר

עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ ט וְהִקְרִיב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה לַיהוָה חֶלְבּוֹ הָאַלְיָה תְמִימָה לְעֻמַּת הֶעָצֶה יְסִירֶנָּה וְאֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ י וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה׃

רש"י

הכלי הוא זורק ואינו נותן באצבע ד אלא בחטאת: (ט) חלבו. המובחר שבו ומהו זהו האליה תמימה:

שפתי חכמים

ד שהרי בחטאת הפנימי כתיב וטבל הכהן את אצבעו בדם והזה מן הדם ובחטאת חיצונה כתיב ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן על קרנות המזבח ומה שלא כתב זה לעולה גבי עקר זבח השלמים תירץ (רא"ם) מפני שלעיל אין כ"כ ראיה דשמא הזריקה באצבע אע"ג דלא כתיב ביה אצבע ילפינן סתום מן המפורש הנכתב בחטאת לכך שמתין עד סוף כל הקרבנות וכיון שלא נכתב בשום קרבן באצבעו רק בחטאת ש"מ וגו':

התורה והמצוה

בלישנא דקרא, שגם שם אמר בלישנא דקרא. בכור כשב. להורות שכשב הנאמר שם הוא הנאמר כאן שאלייתו קרבה. אך מטעם זה אמר גם בחטאת כשבה כאשר יוסר חלב הכשב מעל זבח השלמים, (שמשם לישנא דקרא שלא כדין כי אין מין אחר סמוך לו) להורות שיקרב האליה. כמ"ש בספרא (דבורא דחובה פ' יא מ"ד). וגם יוכל להיות ששם כשב יבוא בו מצד חוזק גופו, כש. עב כמו שמנת עבית כשית. והוא מצד אלייתו. לא כן שם כבש שבא מצד צמרו שמכבסין אותו כמ"ש דורשי הלשון. וכשב דפה שבא בשינוי הלשון בא ללמד על בכור כשב דשם שמשם למד הקטרת אימורים בפסח שגם אלייתו קרבה:

הערה באיזה אופן יוציא ממלת אם כשב פסח שעבר זמנו וכו' ושיהי' זה מוכרח מלשון הכתוב:

קעט אם כשב. יותר הי' נכון שיאמר ואם מן הצאן כשב הוא מקריב לזבח שלמים. שלרוב יכלול חלוקה הראשונה בהתחלת המאמר. כמ"ש אם עולה קרבנו מן הבקר. ולא אמר אם עולה קרבנו אם מן הבקר. אמנם כבר באו"ר (ס' כח) שיש הבדל בין השם שבא במאמר פשוט שאז בא בדוקא ובין השם שבא עם מלת **אם** שלא בא בדוקא רק לדוגמא עיי"ש, וגם כבר באו"ר (ס' קס) שמלת אם המיותר בא לפעמים לרבותא, כמו אם זכר כל שהוא זכר. וכן פירשו מ"ש אם כשב ר"ל כל שהוא כשב יהיה באיזה אופן שיהי', ובא לרבות פסח שעבר זמנו (זמן שחיטת הפסח), ושלמים הבאים מחמת פסח (והוא לפרש"י זבחים (דף ט ודף לו) פי' שלמים הבאים מחמת פסח מותר פסח, כגון תמורתו ופסח שכפרו בעליו באחר. ועי' בתוס' זבחים (דף ט ד"ה ושלמים) פסחים (דף עא ד"ה לימד) ר"ה (דף ה' ד"ה שלמי פסח) שהשיגו על רש"י ופי' דשלמי פסח הוא מותר הפסח שדינו שיקרב שלמים. ודינה לת"ק דנאכלים ליום ולילה. כמו שלמד בספרא פו (פרק יב) מן מ"ש בתודה זבח תודת שלמיו ועיי"ש. ולדעת בן עזאי דינו לענין אכילה כפסח כי ס"ל מצד הסברא שא"א שיגשו לקולא, ונשארו לענין אכילה כמו שהי' דינן בהיותם פסח. אבל לענין החומרות שבשלמים כגון סמיכה ונסכים ותנופה שאין נוהגים בפסח ונוהגים בשלמים יש להסתפק אם יהי' דינם כאביהן דהיינו כפסח שבאו מכחו או כשלמים אחר שהן עתה שלמים. ומרבה זה ממ"ש אם כשב. ועקר לימוד הזה מיוסד בטבע הלשון. שאם הי' איזה הבדל בזה בין שלמים לשלמים, שהיה בנמצא מינים שהם שלמים, כמו פסח שעברה זמנו ומותר הפסח, שאין דינם כשלמים שנז' בפרשה זו, איך אמר אם כשב קרבנו ואם עז קרבנו שמשמע שאין הבדל רק בין הבהמות שמביאין השלמים מהם לא במיני השלמים עצמם. וכבר דרשו (בזבחים דף ט) ואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים דבר הבא מן הצאן יהי' שלמים שמותר הפסח קרב שלמים. ויושב דרוש הזה באו"ר (בס' סג). ועליו אמר אם כשב אם עז. שמשמע אבל במיני השלמים אין שום הבדל. וא"כ מבואר שכל שהוא שלמים טעון סמיכה וה"ה נסכים ותנופה אחר שאין מדמים אותו לאביו באין טעון סמיכה וה"ה לענין תנופה ונסכים. וזה שכוונו במ"ש וכשהוא אומר אם כשב ר"ל ולא הבדיל הבדל אחר במיני השלמים עצמם רק במיני הבהמות מוכח שכל מיניו דומים בדיניהם. וליתר חיזוק סמכוהו על מלת אם שהיא מלה כוללת כל שהוא כשב יהי' באיזה אופן שיהי' דין כל שלמים שיה:

קפ הוא מקריב. כבר באו"ר (למעלה ס' קנח) שמ"ש אם מן הבקר הוא מקריב בא לדייק רק הוא. היחיד או השותפין לא הציבור. ושם באו"ר יסוד הדרוש הזה וטעמו. ואמר זה בבן הצאן

זמנא ויזרקון בני אהרן ית דמיה על מדבחא סחור סחור: ט ויקרב מנכסת קודשיא קורבנא קדם יי תרביה אליתא שלמתא לקבל שדרתא יעדינה וית תרבא דחפי ית גוא וית כל תרבא די על גוא: י וית תרתין כולין וית תרבא די עליהון די על

ספרא

קעט וכשהוא אומר אם כשב לרבות פסח שעבר זמנו ושלמים הבאים מחמת הפסח לכל מצות שלמים שיטענו סמיכה ונסכים ותנופת חזה שוק. שיכול הואיל ומה אם אביו אינו טעון סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק הבאים מכחו א"ד שלא יטענו סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק. וכשהוא אומר אם כשב לרבות פסח שעבר זמנו ושלמים הבאים מחמת הפסח לכל מצות שלמים שיטענו סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק אבל אינן נאכלים אלא ליום ולילה כתחלת הקדשן, בן עזאי אומר אינן נאכלים אלא בלילה ואינן נאכלים אלא צלי:

קפ (ה) הוא. היחיד מביא שלמים נדבה ואין הצבור מביא שלמים נדבה. אם תאמר כבר מעטתים מבן הבקר שיכול לא יביא צבור מבן הבקר נדבה שכן אינו מביא כיוצא בהם חובה אבל יביא צבור מבן הצאן שלמים נדבה שכן הוא מביא כיוצא בהן חובה. ת"ל הוא היחיד מביא שלמים נדבה ואין הצבור מביא שלמים נדבה:

(פרק יט) **קפא** (א) והקריב מזבח אעפ"י ששחטן שלא לשמו. שלמים אעפ"י שלא סמך עליהן. אשה לשם אשים. לה' לשם מי שעשה את העולם:

קפב (ב) חלבו האליה להביא את החלב הסמוך לאליה זה חלב שבין הפקוקלות דברי ר' עקיבא. ור' יהודה אומר חלבו האליה הוקש אליה לחלב מה החלב בשני

התורה והמצוה

שנית. למעט צבור. דה"נ דאף שאין מביאין שלמים נדבה מבן הבקר דלא משכחת ביה שלמים בצבור יביאו מבן צאן דמשכחת ביה שלמים בצבור בכבשי עצרת שמביאין אותם חובה וה"ה שיביאו נדבה. ובודאי יש ג"כ איזה סברא למעט בהפך שאף שאין מביאין מן הצאן יביאו שלמים מן הבקר דאתרבי בנסכים או סברא אחרת, דאל"כ ק' לכתוב בבן צאן וליתי בן בקר מיני':

קפא והקריב מזבח השלמים, מאמר הספרא הלז כבר נ"ל בבן בקר, ופרשתיו למעלה (ס' קסה) שים עינך עליו:

קפב חלבו האליה תמימה. כבר באמרנו (בס' קסח) שאין קרוי בשם חלב אלא הנפרד מן הבשר, והוא תותב קרום וקלף, ואם לאו מקרי שומן, ולכן התפלאו המפרשים למה יאמר חלבו האליה, הלא שומן האליה מתערב עם הבשר ואיננו חלב, וכ"א הוא שכל הנקרא בשם חלב נאסר באכילה חוץ מחלב הדפנות שיש בו חמשה מעוטים למעטו מהקרבה ומלאו ומכרת בקדשים ובחולין (כנ"ל ס' קסו) שאע"כ אף שנתמעט מהקרבה הוא אסור באכילה, וא"כ אם שומן האליה נקרא חלב למה מותר באכילה, ויאמר הרמב"ן ז"ל שפירושו שיקריב חלבו באליה, כי אם יסיר האליה לעומת העצה יוסר חלב רב עמה, (ר"ל שמלאהו הרבה פעמים שב' השימוש חסרה. כמו ירחצו מים. כי ששת ימים. וכדומה. וכן פה פי' חלבו בהאליה), וזה דעת ר"ע בספרא שאמר להביא את החלב הסמוך לאליה. ורש"י ז"ל פי' חלבו, המובחר שבו ומהו זה האלי' תמימה, ולדעתו האליה עצמה נקרא חלב, רק שלא נקרא חלב בעצם רק בהשאלה, כי שם חלב הושאל אל כל מיטב, כמו בהרימכם את חלבו ממנו. כל חלב דגן וכדומה, וכן מורה דעת יונתן ב"ע שתרגם שיב שומני' אליתא שלימתא, וזה דעת רב אשי שהשיב (חולין דף קי"ז) ששואל לי אליה אקראי חלב אסור באכילה, אר"א חלב האליה אקראי חלב סתמא לא אקראי, ר"ל שם חלב שבא בהשאלה על המיטב והמובחר לא בא סתם רק נז' תמיד אצלו הכינוי או הסמיכות מאיזה מיטב הוא מדבר. כמו ואכלו את חלב הארץ. חלב כליות חטה. וכדומה, ואחר שפה לא אקרי בשם חלב סתם שהוא רק תותב קרום וקלף רק אמר חלבו האליה (בכינוי חלבו, וסמוך אליו השם שבו מדבר), וא"כ פירושו מענין מיטב, לא מענין חלב. אך הגמ' דחה תי' זה והק' אלא מעתה לא ימעלו בה, ומסיק דהעיקר כתי' רב זביד שם שמשיב עמ"ש דת"ש כל חלב לה' שמנה רבי שמרבה קדשים קלים למעילה (הגם שיכול ללמוד זה מן כאשר יורם משור זבח השלמים) בא ללמד שגם אליה מועלים בה, והק' אם אליה חלב תתסר באכילה, והשיב עליך אמר קרא כל חלב שור וכשב ועז דבר השוה בשור וכשב ועז, ולדעתי גם רב זביד דעתו עפ"י הפשט שחלבו האליה הוא מענין מיטב, רק שקשה לו למה כתבה תורה לשון זה, שמלבד שהוא למותר (כי למה לנו הסיפור הזה שהאליה מיטב) הלא טעו בו המכחשים ואמרו שהאליה חלב האסור עד שהוצרכו הגאונים הר' סעדי' והרמב"ן להשיב עליהם, ולא עוד אלא שכפל זה באשם (נו ז ג) ואת כל חלבו יקריב ממנו את האליה, הרי שם הפריד שם חלבו במאמר בפ"ע, שהוא חלב ממש, וכלל גם האליה תחת שם כל חלבו, מזה מבואר כי רצה ללמדנו שהאליה דינה כחלב לאיזה דבר, מבואר שבא בכוונה להורות לנו שהאליה כגם שהוא שומן אלא שמה ושבעם

יא והקטירו הכהן המזבחה לחם אשה ליהוה: פ יב ואם
עז קרבנו והקריבו לפני יהוה: יג וסמך את־ידו על־ראשו
ושחט אתו לפני אהל מועד וזרקו בני אהרן את־דמו
על־המזבח סביב: יד והקריב ממנו קרבנו אשה ליהוה
את־החלב המכסה את־הקרב ואת כל־החלב אשר על־
הקרב: טו ואת שתי הכלית ואת־החלב אשר עלהן
אשר על־הכסלים ואת־היתרת על־הכבד על־הכלית
יסירנה: טז והקטירם הכהן המזבחה לחם אשה לריח

רש"י

לעמת העצה. למעלה מן הכליות היועצות: (יא) לחם אשה לה'. לחמו של אש ה לשם גבוה. לחם לשון מאכל וכן נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה י"א) עבד לחם רב (דניאל ה') לשחוק עושים לחם (קהלת י'):

שפתי חכמים

ה כי משקל פעל בשם נקודות שוה בסמוך ובמוכרת ואינו כשאר הסמוכים הנקודים בחט"ף: ו כי פירש לה' לשם ה' לא שיתננו

התורה המצוה

דינה לענין קדש כחלב, שהתורה קראה אותה בשם חלב, ר"ל שדינה כדין החלב ללמד שמ"ש כל חלב לה' שבא ללמד (כמ"ש בספרא פרק כף מ"ד ובגמ' שם וכל"מ) שחייב על החלב משום מעילה וכן במ"ש בסוף הפרשה כל חלב לא תאכלו שהוא לאו מיוחד על חלב קדשים, עפ"ז גם באליה דאקרי חלב לענין זה, ובכ"ז אין לומר דהתורה קראה אותה חלב לענין שתאסר גם באכילה אחר שהקיש אותה לחלב, דלענין אכילה גלה דעתו במ"ש כל חלב שור וכשב ועז שרק מה שהוא חלב בכל המינים והוא החלב הגמור אסור לא מה שהוא אינו חלב מצד עצמו רק בכבש השלמים נתנה התורה לו דין חלב לענין קדשים לבד, ותראה כדברי ממ"ש הרמב"ם (פ"ז מה' מ"א) וז"ל האלי' מותרת באכילה לא נקראת חלב אלא לענין קרבן בלבד כמו שנקראו כליות ויותרת הכבד חלבים לענין קרבן כמו חלב הארץ חלב כליות חטה, ולפי שמרימין דברים אלו מן הקרבן לתרומה לשם נקראו חלב, שאין שם דבר טוב אלא המורם לה' עכ"ל. וזה לכאורה כתי' רב אשי, והלא הגמ' דחה תי' זה ומק' אלא מעתה לא ימעלו בה ומסיק כדרב זביד משום דבעי דבר השוה בשור וכשב ועז, כמ"ש בחולין (דף קיז) ובכריתות (דף ד). אך שגם רב זביד סובר כן. רק שהוא למד זה ממ"ש כל חלב שור וכשב ועז שמזה ידעינן שלענין אכילה אינו חלב כי הוא רק מיעט לא חלב, רק לענין מעילה נותן לו דין חלב. וכן פי' המגיד והגמי"י שם, וביותר ביאור בלבוש (ס' סד סע"ה), ובזה תבין מ"ש התוס' חולין (דף קכ ד"ה אמר אביי) כתי' רב אשי, וכן בט"ז ביור"ד (סס"ד סק"ו)—וזה דעת ר"י בספרא פה שאמר הקיש אליה לחלב מה החלב בשני לאוין אף אליה (ר"ל כי בכריתות (דף ד) אמר דהאוכל חלב מוקדשין לוקה שתים משום זרות ומשום חלב, ור"י סבר דלוקה ג' דיש בחלב קדשים ב' לאוין דס"ל דלאו כל חלב שור וכשב מדבר גם בקדשים), אמנם לענין אליה שאינה נוהגת בחולין דאינו דבר השוה בשור וכשב, לא יש רק לאו דחלב קדשים דחוקת עולם, ולאו דזרות. (בלאו זה יש פלפולים שונים עיי' מכות (דף יח) מנחות (דף עח) ובתוס' ולכ"מ):

הערה אין מוכח ממלת יסירנה שיכנס לפנים מן העצה והלא הלשון הוא לעומת העצה יסיר לא לפנים ממנה.

קפג האליה תמימה לעומת העצה יסירנה, אם יאמר שם האליה לבד לא נדע שצריך ליטול את כולה כי גם חלק גדול ממנה התלוי למטה יפול עליה שם זה, לכן אמר תמימה בלי חסרון. וז"ש יכול יקיים בה מצות אליה ת"ל תמימה. והנה האליה כלה בסוף השדרה, וה"א שדי בשלוקת עם השדרה ר"ל במקום כלות השדרה, לכן אמר לעומת העצה, והרד"ק בשרשי' פי' העצה הוא השדרה שמסתעפת כעץ שורק, וכן ת"א לקבל שדרתא, אבל חז"ל בחולין (דף יא) פי' העצה כליות מלשון עצה שהעצה מיוחס אל הכליות, שיקח האליה עם חלק השדרה שנגד הכליות, ובתוספתא (פ"ט דחולין) ואיתא אליה חותך ויורד עד שמגיע לעצה נכנס לפנים מן העצה עד שמגיע לפרק חותך ונוטל את כולה, מבואר מלשונם שמקום השדרה שמכוון נגד הכליות אין שם פרק ותוליא, ואם ירצה לכוין לקחת נגד

גססיא וית חצרא דעל כבדא על כוליתא יעדינה: יא ויסקיניה כהנא למדבחא לחם קורבנא קדם יי: יב ואם מן בני עזיא קורבניה ויקרביניה קדם יי: יג ויסמוך ית ידיה על רישיה ויכוס יתיה קדם משכן זמנא ויזרקון בני אהרן ית דמיה על מדבחא סחור סחור: יד ויקריב מניה קורבניה קורבנא קדם יי ית תרבא דחפי ית גוא וית כל תרבא די על גוא: טו וית תרתין כולין וית תרבא די עליהון די על גססיא וית חצרא די על כבדא על כוליתא יעדינה: טז ויסקינון כהנא למדבחא לחם קורבנא

ספרא

לאוין אף האליה בשני לאוין: קפג (ג) אליה יכול יקיים בה מצות אליה ת"ל תמימה, אי תמימה יכול יטלנו עם השדרה ת"ל לעומת העצה, אי לעומת העצה יכול לא יכנס לפנים מהעצה, ת"ל יסירנה יכנס לפנים מן העצה: קפד (ד) את החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב מה ת"ל, שיכול יתרבה בחלב הדפנות ודין הוא. מה בן הבקר שנתרבה בנסכים נתמעט בחלב הדפנו' בן הצאן שנתמעט בנסכים אינו דין שנתמעט בחלב הדפנות. לא א"א בבן הבקר שנתמעט באליה תאמר בבן הצאן שנתרבה באליה הואיל ונתרבה באליה יתרבה בחלב הדפנות. ת"ל את החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב ואת שתי הכליות וכו' אין לך אלא מה שאמור בענין, משום ר' ישמעאל אמרו לפי שיצא לדון בדבר החדש החזירו הכתוב לכללו: (ה) והקטירו שלא יערב הלבים בחלבים. לחם אשה לה' למד על החלבים שהן קרוים לחם:

התורה והמצוה

העצה ממש לא יוכל להסירו עד ישבר הפרס של השדרה שבין פרק לפרק באמצעו, ולכן נכנס לפנים מן העצה ר"ל למעלה מעט במקום הפרק ושם חותך. והנה יש הבדל בין מלת **לעומת** ובין יתר המלות הנרדפים עמו כמו **מול נכח נגד לקראת**. שמלת לעומת מציין נקודה אחת המקבלת ביושר נגד נקודה אחרת שכנגדה, כמו ושמעי הולך בצלע ההר לעומתו ויסקל באבנים לעומתו (ש"ב טז יג), לעומת המסגרת שהיינה הטבעות (שמות כח כו), וכדומה, משא"כ לשון **נגד** אינו מציין הקבלת נקודה מצומצמת רק נגד הרוח ההוא בכלל, ומלת **מול** מציין ההקבלה באורך זה למטה מזה סמוך אליו. כמ"ש מול העורף מול הרואה את העורף וכן יש הבדל ביתר לשונות כמ"ש במק"א. ולפ"ז ממ"ש לעומת העצה מורה שיהי' נקודת המקום שמסיר בו האליה מכוון נגד נקודת הכליות ממש, וז"ש אי לעומת העצה יכול לא יכנס לפנים מן העצה כי זה גדר מלת לעומת, רק שאם נאמר כן לא ידקדק פעל יסירנה, שפעל הסרה לא ידקדק רק בשני דברים שהם מחוברים זא"ז ומסיר אחד מחברו, לא אם חותך עצם אחד לשנים שע"ז ישמש בלשון כריתה או חתיכה או שבירה וכדומה, ואם יצטרך לכרות עצם השדרה באמצע הפרק לא ידקדק לשון יסירנה כי אז צריך לשבור או לחתוך או לכרות העצם עצמו לשנים, ולשון הסרה לא ידקדק רק בין פרק לפרק שהם שני פרקים מדובקים זל"ז או יתרים וגידים הקושרים ביניהם ומסיר פרק אחד מחברו, וז"ש ת"ל יסירנה נכנס לפנים מן העצה, ר"ל עד הפרק שהוא למעלה מן העצה, ובכ"ז ידקדק גם מלת לעומת כמ"ש בתוספתא הנ"ל חותך ויורד עד שמגיע לעצה, (ר"ל חותך בשר האליה לעומת העצה ממש בכיון ובזה מקיים לעומת, ובעת שמגיע לעצה אז) נכנס לפנים מן העצה עד שמגיע לפרק (ובזה מקיים יסירנה, כי) חותך ונוטל את כולה וא"צ לשבור העצם:

הערה שלא כפי דרש (בס' קס"ו) מ"ש חמשה פעמים את החלב המכסה את הקרב לחמשה דרשות. וכן יקשה במ"ש כן לקמן (ס' קס"ז) גבי שלמי עז. עיי"ש:

קפד את החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב. כפי שבארתי למעלה (ס' קסו) שמ"ש את החלב המכסה את הקרב מיותר שהוא נכלל בכלל את כל החלב אשר על הקרב, ובא למעט חלב דפנות שהוא תותב קרום ונקלף, ובא לשון זה חמשה פעמים בתורה למעט מאזהרה ומעונש בחולין ומאזהרה ומעונש בקדשים, ואמר פה שמה שבא זה בשלמי כבש בא למיעוט החמישי שנז' בספרא (שם פרשה י"ד מ' ג') שלא יהיו בכלל הקרב, כי הגם שפרט גבן בקר שרק החלב המכסה ולא חלב דפנות, הייתי טועה לאמר שבן צאן שנתרבה באלי' יתרבה בחלב הדפנות ג"כ, לכן פרט את פרטיהן בבן צאן בפ"ע. ודעת ר' ישמעאל שבבן צאן הוכרח לכתב הפרטים שנית מפני שיצא לידון בדבר החדש שהיא האליה וס"ת להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב בפירוש, ודעת ת"ק דשאני הכא שאינו סותר לכללו כמ"ש התוס' בזבחים (דף מט ד"ה לפי). ומ"ש (במשנה ה) והקטירו שלא יערב חלבים בחלבים, כפי כתוב (פרשה יוד משנה יוד) ומבואר (בסי' קעד). ומ"ש **למד על החלבים שהם קרוים** לחם כפי בארתי (בס' קעה):

נִיחֹחַ כָּל־חֵלֶב לַיהוָה׃ יז חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם כָּל־חֵלֶב וְכָל־דָּם לֹא תֹאכֵלוּ׃ פ חמישי
ד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר נֶפֶשׁ כִּי־תֶחֱטָא בִשְׁגָגָה מִכֹּל מִצְוֹת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא

רש"י

(יז) חקת עולם. יפה מפורש בת"כ ז כל הפסוק הזה: (ב) מכל מצות ה'. פירשו רבותינו אין חטאת באה אלא על דבר שזדונו ח לאו וכרת ושגגתו חטאת (כריתות כ"ג): מאחת מהנה. ממקצת אחת מהן כגון

שפתי הכמים

ט כי כבר כתיב אם ארעב לא אומר לך: ז ולמדו מזה שאיסור חלב אף בבית עולמים ובזמן הבית ושלא בזמנו בארץ ובחוצה לארץ וכן מפורש בפרק קמא דקדושין: ח לאפוקי אילם ופסח דאין בו אלא כרת ולא על דבר שיש בו לאו ומיתת בית דין ולא כרת כגון מכה אביו ואמו וגונב נפש מישראל וזקן ממרא ולא על שזדונו לאו וכרת ואינבו מעשה כמו מקלל אביו ואמו ועדים זוממים ומגדף ומכשף והמסי' ומדית ונביא שקר ולמדו כל זה מדכתיב תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה וכתיב והנפש אשר תעשה ביד רמה הוקשה שגגת כל התורה לשגגת עבודת גלולים שחייבים על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת: מדכתיב

התורה והמצוה

קפה ואם עז קרבנו, כבר באתו (בס' קעו) הטעם למה לא כללה התורה שלשה מיני השלמים בב' אחת, וכמ"ש (בספרא פי"ח מ"א) ומה ת"ל שלמים מבן בקר ומבן הצאן וכו', כי א"א ללמוד א' מחברו, וכן א"א ללמוד שלגני עז משלמי כבש (כמ"ש במשנה ב'), אבל עדיין קשה מדוע לא כלל כבש ועז כאחת במ"ש ואם מן הצאן קרבנו שכולל כבשים ועזים ולמה חלק פס כבש אם עז, והשיבו שזה מפני החילוק שאין עז מעונה אליה. וז"ש הפסיק הענין, ר"ל שחלקו בפ' בפ"ע. והובא בפסחים (דף נו) זבחים (דף ס) מנחות (דף סג). ועי' ברש"י במקומות אלה:

קפו והקריב ממנו, מלת ממנו הוא למותר שגבין זאת שהוא מן העז, ופי' בספרא (מובא במנחות דף עז) שיקח מן המחובר, שלא ינתח הבשר קודם שיטול האימורין, שהעז המנותח לא נקרא עוד בשם עז רק בשר העז ואיבריו ולא ידבק עליו כינוי ממנו, וכן דריש בספרא (מכלתא דחובה פ"ד מ"א) עמ"ש בפר כ"מ ירים ממנו, ובסדר צו (פרשה ב מ"ה ומנחות כד) עמ"ש והרים ממנו גבי מנחה ושם (פרשה ז מ"א ומנחות שם) על והקריב ממנו אחד מכל קרבן דגבי תודה. כי מלת ממנו מציין את הגוף הכו' שהוא השלם לא אם נפרד ואין שמו עליו:

קפז את החלב וכו' ואת שתי הכליות וכו'. כבר באר[ת]י (בס' קסו) שמ"ש חמשה פעמים את שתי הכליות ואת החלב ואת היותרת, הראשון מהם צריך לגופיה, ושלשה מהן צריכים לדרוש שנתבאר בספרא (פ' יד משנה ד' ה'), ומה שחשבם כולם בשלמי עז צריך ג"כ לגופיה כמ"ש בספרא פה, משום דאם לא הי' כתוב רק את כל חלבו לא נדע שתי כליות ויתרת, ולא נוכל ללמדו לא מבן בקר שנתרבה בנסכים, ולא מכשב שנתרבה באליה. ומ"ש במשנה ד' והקטירם כולם כאחד כבר התבאר למעלה (ס' קע"ד) קחהו משם:

קפח כל חלב לה'. מ"ש כל חלב לה' מיותר דהא כבר חשב כל חלבים הקרבים. וגם מלת לה' מיותר שכבר למד (פרשה ד משנה יוד) ממ"ש לחם אשה לריח נחוח שה"ה שצריך לה' (לכן ציין הספרא גם מ"ש לחם אשה לריח נחוח). ואמרו חז"ל בספרא [הובא בכ"מ בש"ס] שבא ללמד שהחלב הוא' קדש לה' ויש בו משום מעילה (עי' באילת השחר כלל רלס). והנה בגמ' (חולין קיז תמורה לב. כריתות גג. מעילה טו) אמר זה בשם רבי כל חלב לה' לרבות אימורי קדשים קלים למעילה. ובחולין (שם) פי' אביי. שלאימורים א"צ קרא שלמדינן בדר' יצאי מן כאשר יורם משור זבח השלמים שבא ללמד ונמצא למד שאימורי זבח השלמים יש בהן מעילה כאימורי פר כהן משיח. רק הלימוד כל חלב איצטריך לחלב אליה דליתא בשור. ובתמורה (שם) אומר אלא חטאת ואשם לא נפקא אלא מדרבי וכו'. ועיין במעילה (דף טו) ובתוס' שם (ד"ה מאי קרא). שכפי הגרסא עיקר כים גורסים והא קרא קא נסיב. ועיקר קרא דכל חלב לר' יצאי על חלב אלי' וגם בחטאת ואשם יש חלב אליה. אמנם הדרוש דספרא פה משמע שקאי על חלב בכלל. דה"א דאין איסור מעילה חל על איסור חלב (כמ"ש במעילה שם). בפרט לר' יהודה שסתמא דספרא לשטתו דס"ל בחולין (דף קוף ע"ב) דאין איסור קל חייל על איסור חמור עי"ש, וכמ"ש בכריתות (שם) לרבי. ודרשת הספרא על חלב בכלל בין ק"ק בין ק"ק. ודרשת רבי על חלב האליה מן כל חלב שמלת כל בא לרבות, ור"י שסתמא דספרא לא הזכיר דרשת רבי דהוא לשטתו דאמר (פי"ח מ"ב) חלב האליה מה החלב בפני לאוין אף אליה עמ"ש. ועקר קרא דכל חלב לה' בא על חלב בין של ק"ק בין של ק"ק ללמד דאיסור חל על איסור בקדשים. ודעת ר' ישמעאל (במשנה ס') מובא בזבחים (דף לז) שמ"ש

לאתקבלא ברעוא כל תרבא קדם יי: יז קים עלם לדריכון בכל מותבניכון כל תרבא וכל דמא לא תיכלון: א ומליל יי עם משה למימר: ב מליל עם בני ישראל למימר אינש ארי יחוב בשלו מכל פקודיא דיי די לא כשרין לאתעבדא ויעבד

ספרא

(פרק כ) קפד (א) ואם עז קרבנו הפסיק הענין שלא תהיה עז טעונה אליה:

קפו (ב) והקריב ממנו מן המחובר: קפז קרבנו אשה לה' את החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב מה ת"ל, שיכול יתמעט מכולם, ודין הוא מ"מ בבן הצאן שנתרבה באליה נתרבה בכולם אבל בן העז הואיל ונתמעט באליה יתמעט מכולם בן הבקר יוכיח שנתמעט באליה ונתרבה בכולם. (ג) לא א"א בבן הבקר שנתרבה בנסכים תאמר בבן העז שנתמעט בנסכים הואיל ונתמעט בנסכים יתמעט מכולם ת"ל את החלב המכסה את הקרב ואת החלב אשר על הקרב ואת שתי הכליות וכו' לרבות את כולם. (ד) והקטירם כולם כאחת: קפח לחם אשה לריח נחוח כל חלב לה' להייב על החלב מעילה. (ה) משום ר' ישמעאל אמרו הרי הוא אומר אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז לא תפדה קדש הם את דמם תזרק על המזבח ואת חלבם תקטיר למדנו לבכור שהוא טעון דמים וחלבים למזבח, למעשר ולפסח מנין, כשהוא אומר ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלקיך והבשר תאכל. אין לי אלא דמם חלבם מנין ת"ל כל חלב לה':

קפט (ו) חוקת עולם לבית העולמים, לדורותיכם שינהוג הדבר לדורות בכל מושבותיכם בארץ ובח"ל: קצ כל חלב וכל דם לא תאכלו ר' יהודה אומר הקיש הדם לחלב מה החלב בשני לאוין אף הדם בשני לאוין וחכ"א אין בו אלא אזהרה אחת. (ז) יכול אף דם פסולי המוקדשין יהיו חייבים עליהם משום שני לאוין, ת"ל רק הדם לא תאכלו אין בו אלא אזהרה אחת א"ל אלא דמן חלבן מנין, ת"ל חלב ודם הקיש חלב לדם מה הדם בלאו אחד אף החלב בלאו אחד. (ח) מתוך שיצא הבכור מכלל פסולי המוקדשין יכול יהיו חייבים על דמו משום שני לאוין ת"ל רק את דמו לא תאכל אין בו אלא אזהרה אחת, אין לי אלא דמו חלבו מנין ת"ל חלב ודם הקיש חלב לדם מה הדם בלאו אחד אף החלב בלאו אחד:

נפש

התורה והמצוה

כל חלב לה' בא לרבות שחלבי ואימורי פסח קרבים. כי במעשר ופסח לא נז' לא זריקת דם ולא הקטרת אימורין (והוא ס"ל דמ"ש בבכור את דמם תזרוק ואת חלבם תקטיר מוסב על בכור שור ובכור כשב לא על יתר קדשים דלא כריה"ג). ולמד זריקת דם במעשר ופסח מן ודם זבחיך ישפך. והקטרת חלב ואימורין, מן כל חלב לה'. וי"ל דר' ישמעאל יסבור כדרשת הספרא (מכלתא דחובה פרק כ מ"ב) שלמד החלב למעילה מן קדשי ה'. או דס"ל איסור חל על איסור והוא בכלל אימורין שלמדין מן כאשר יורם משור זבח השלמים כו' ינאי:

קפט חוקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם. לפי שתלה איסור אכילת חלב מפני שקרב למזבח כמ"ש כל חלב לה'. כל חלב לא תאכלו. וכן תרגם יונתן כל תרב וכל דם לית על גבי מדבחא יתקרב לשמא דה', יש לטעות .א] שלא נאסר רק במדבר שנאסר להם בשר תאוה לדברי ישמעאל (חולין דף יז) והיו צריכים להקריב החלב לשלמים לא כן בבית עולמים שהיה מותר להם בשר תאוה שאין החלב קרב. לכן אמר חוקת עולם. כי הוא חק הנוהג לעולם לא לפי שעה לבד. ב] יש לטעות שעכ"פ לא נאסר רק בזמן המקדש שיש מציאות להקרבת החלב על המזבח לא בחורבנו לז"א לדורותיכם, גם בדור שאין בו מקדש בנוי. ג] י"ל שעכ"פ לא נאסר בח"ל שאין שם מציאות לקרבן בשום זמן, לכן אמר בכל מושבותיכם וכמ"ש בקדושין (דף לז), ועי' בפי' אמור (ס' סו) בארתי דבר זה באורך ת"ל:

קצ כל חלב וכל דם ל"ת. כבר כתבנו (למעלה ס' קלה ובאילת השחר כלל קס) כי דרך הכתוב לחבר שני דברים הדומים באזהרה אחת והבלתי דומים לא יכללו באזהרה אחת, וזה אחד מדרכי ההיקש ששני דברים שכללן הכתוב באזהרה אחת בהכרח הם דומים זל"ז. והנה ראינו שלקמן בסדר צו הפריד הכתוב ביניהם והזהיר על החלב בלאו בפ"ע ועל הדם בלאו בפ"ע ולמה חברם כאן יחד שע"כ הם מוקשים זל"ז. ואמר ר' יהודה שמקיש הדם לחלב שכמו שעל החלב של מוקדשים עובר בשני לאוין לר' יהודה משום חלב מוקדשים ומשום לאו דזרות כן עובר על הדם, (כן פי' בכריתות (דף ד ע"ב) שסבר ב' לאוין חוץ מלאו דחלב ודם של חולין), וחכמים ס"ל דאינו חייב על לאו זרות בדם דכיון דאמעוט דם מסומכה (בחולין קיז ע"ב) אמעוט נמי מזרות (ועי' בתוספתא ס"פ גיד הנשה וצ"ע). ובכריתות (שם) מבאר דלרבנן אצטריך היקש למלתא אחריתי עיי"ש. ובאמת (במשנה ז' ח') שמ"ש (דברים יב טז) גבי

פסולי

דבורא דחובא

(פרשה א') קצא (א) נפש כי תחטא. בני ישראל מביאים חטאת ואין עובדי כוכבים מביאין חטאת ואין צ"ל מצוה שלא נצטוו עליהם ב"נ אלא אף מצוה שנצטוו עליהם ב"נ אין מביאין עליהם חטאת. בני ישראל. אין לי אלא ב"י ומנין לרבות את הגרים ואת העבדים ת"ל נפש

פסולי המוקדשים שנפדו רק הדם לא תאכלו. וכן מ"ש (שם טו כג) גבי בכור רק את דמו לא תאכל. שאזהרה זו שהוא ללא צורך בא להוציא לר"י בל נעשה שעל דם פסמ"ק חייב שתים על לאו דדם ולאו דזרות שהיה חל עליהן בעודן קדשים דהגם דפקעה קדושה מבשרן לא פקעה מדמן לכן כתב בו שנית אזהרת הדם מחדש ללמד שאין חייב על אזהרה הראשונה שהיה עליהן בעודן קדשים. וכן אומר בספרי (פסקא עא) רק הדם ל"ת לאו א' יש בו ולא שני לאוין וכו'. וכן נוכל לטעות בבכור שחייב על דמו שתים (כי בכור א"א ללמוד מפסולי המוקדשין שהוא יצא מהן שנאכל במומו ואין לו פדיון) לכן אמר גם בבכור רק את דמו ל"ת. וממילא ידעינן שגם על חלב של פסמ"ק ושל בכור אינו חייב משום חלב קדשים דהא שהחלב והדם הוקשו זל"ז לענין לאו דקדשים, וז"ש חלבן מנין ת"ל חלב ודם: וכ"ז לשטת רבי יהודה. ורש"י בפי' החומש (דברים יב טו. טו כג) שפי' טעם אחר בזה הוא לרבנן דס"ל שאין בדם קדשים משום לאו דזרות. ועי' בפ' אחרי (ס' קז) תראה שר"י אזיל בזה לשטתיה דלדידיה אייתרי תרי לאוין גבי דם עיי"ש:

הערה (א) הלא לקמן [פרשתא ב'] דריש בני ישראל לדרשה אחריתי. וכן ממלת נפש דריש דרשה אחרת שם. (ב) מדוע לא פתח דבר אל ב"י, ופתח נפש כי תחטא. (ג) ל"ל למעט עכו"ם איך נאמר שיביאו חטאת והלא [אמור פרשה ז' משנה ב'] צריך קרא לרבוי' עכו"ם על נו"נ, ועוד קושיות רבות בענין הריבוי לגרים ועבדים שיבואו בפנים:

קצא **דבר אל בני ישראל נפש כי תחטא**, כבר בארתי זה (למעלה ס' ז') שיפלא מאד שבפרשיות הרבה התחיל הציווי סתם, ובהרבה פרשיות התחיל דבר אל בני ישראל, ובארנו שם שכ"מ שמתחיל דבר אל בני ישראל בא למעט עובד כוכבים עיי"ש. וז"ש בספרא נפש כי תחטא ר"ל היה לו להתחיל נפש כי תחטא, ולמה התחיל דבר אל בני ישראל. ומשיב שבא ללמד שב"י מביאין חטאת ולא עובדי כוכבים שאינו בכלל ב"י. והנה בארנו עוד (למעלה ס' ח') שכ"מ שאומר בני ישראל בהבנה המדויקת ירצה רק בני יעקב הזכרים יוצאי ירכו בלבד, לא הנקבות ולא מי שאינו מבניו, אבל בהבנה המורחבת כולל כל הנלוה אל האומה הבנות והגר בתוכם. כמו בני עמון בני מואב, שכולל גם הנלוה אל עדתם. והנה מצאנו בכמה מצות שהודיע הכתוב בפי' שחיובה מוטל גם על הגר, כמו בחמץ (שמות יב יט) כל אוכל מחמצת ונכרתה וכו' בגר ובאזרח הארץ. ושם (פסוק מח) וכי יגור אתכם גר ועשה פסח המול לו כל זכר והיה כאזרח הארץ. וכן גבי העלאה בחוץ (ויקרא יז. ח). גבי דם (שם. פסוק יוד). גבי כיסוי הדם (שם פסוק יג). וכן בכ"מ. שמזה מבואר שגר צריך ריבוי. ובמכלתא פרשה בא (ס"פ טו) תורה אחת יהיה לאזרח ולגר מה ת"ל והלא כבר נאמר והיה כאזרח הארץ, לפי שהוא אומר וכי יגור אתך גר א"ל אלא פסח שהשוה בו הגר לאזרח. שאר כל מצות שבתורה מנין ת"ל תורה אחת יהיה לאזרח ולגר בא הכתוב והשוה את הגר לאזרח לכל מצות שבתורה. וכן אמר בספרי (בהעלותך פסקא עא) עמ"ש חוקה אחת יהיה לכם לגר וכו', ובפרשה שלח (פסקא קט ג) עמ"ש תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם (במדבר טו. טז) בא הכתוב והשוה הגר לאזרח לכל מצות שבתורה. ועתה יקשה למה פרטה התורה במקומות הרבה חיוב של הגר ביחוד. אמנם מצאנו מענה לזה בספרי נשא (פסקא לט) וז"ל זה כלל כל זמן שדבר לכהנים מעשה בכהנים, דבר לישראל מעשה בישראל, דבר לישראל מעשה בכל אדם צריך להביא הגרים. ופירושו שכ"מ שאמר דבר אל אהרן ובניו היה הציווי רק לכהנים לא לישראל, וכ"מ שאומר דבר אל ב"י אז המעשה בישראל לא בכהנים לבד, אולם אז נוכל לאמר שרק בישראל לא בגרים, ואם דבר לישראל ומעשה בכל אדם אז צריך להביא הגרים בפירוש ע"י איזה ריבוי שבלא ריבוי אינם בכלל ב"י. ולפ"ז מ"ש תורה אחת לגר ולאזרח הוא רבוי לכל המצות שאין כתוב בהם ב"י שחיובם שוה בגר ובאזרח, אבל בכ"מ דכתיב ב"י לא למדנו מזה והוצרך הכתוב לבאר תמיד ע"י ריבוי שגם הם בכלל. כמו גבי חמץ דכתיב בני ישראל. וכן גבי העלאה בחוץ וגבי דם וכיסוי כתיב ב"י. וכן גבי עריות דכתיב האזרח והגר (ויקרא יח כו) כתב שם ב"י. וכן במולך (שם כף ב). במקריב בע"מ (שם כב יח). גבי ברכת ה' (שם כד כב). ובעינוי דיוהכ"פ (שם טז כט). בכולהו כתיב ב"י, ובעינוי דיוהכ"פ כתיב לכם ולא לאחרים כמ"ש בספרא (אחרי פרק ז'), וכן אמר בספרי (שלח פסקא קיא) ונסלח לכל עדת ב"י ולגר הגר בתוכם לפי שמעשה בישראל צריך להביא את הגרים, וכן בספרי (חוקת פסקא קכד), וכן במכלתא (בא פרשה יוד) כי כל אוכל מחמצת וכו' בגר ובאזרח הארץ, לפי שהוא מעשה בישראל צריך להביא הגרים אף כל שהוא מעשה בישראל צריך להביא הגרים. ובספרי (שלח פסקא קט) חוקה אחת יהיה לכם ולגר הגר (במדבר טו. טו). לפי שמעשה בישראל צריך להביא את הגרים, (ר"ל דכתיב שם ב"י). ככם כגר יהיה לפני ה' למה נאמר, לפי שכתוב והיה על מצחו תמיד לרצון לפני ה' לגרים מנין (ר"ל דשם כתב את עון הקדשים אשר יקדישו ב"י וכמ"ש בספרא ויקרא מכלתא דנדבה פ"ד משנה י') ת"ל ככם כגר יהי' לפני ה'. תורה אחת ומשפט אחד בא הכתוב והשוה

שגר לאזרח לכל מצות שבתורה, (ר"ל ללמד שבכ"מ שלא כתיב ב"י שוה הגר לאזרח בלא ריבוי. אבל בכ"מ דכתיב ב"י צריך ריבוי). והתוס' מנחות (דף סא ע"ב ד"ה א"ל) וסנהדרין (דף פו ד"ה ב"י) ובסוטה (דף כ"ח ע"ב ד"ה לרבות) עמדו עמ"ש גבי תנופה (בספרא צו פרשה י"א מ"ג ומנחות שם) גרים ועבדים מנין ת"ל המקריב, וכן ביבמות (דף ע"ד ע"ב והוא מספרא ריש תזריע) מרבה גיורת ושפחה גבי יולדות, יעלא בנדה (דף ל"ד) דריש ב"י מטמאין בזיבה ולא עובדי כוכבים וכן דריש בערכין (דף ה') ב"י מעריכים לא עכו"ם, וגבי סמיכה ב"י סומכים ולא בנות ישראל, ולא ממעט שם גרים ועבדים, וכתבו דבמא ים יום ריבוי לענין גרים. ואין זה שמא כלל כי בזיבה אמר בספרא (ריש פ' זבין) גרים ועבדים מנין ת"ל ואמרת. וגבי ערכין (בחקותי פרשה ג' משנה ג') גרים ועבדים מנין ת"ל ואמרת. וגבי סמיכה (ויקרא מכלתא דנדבה פרשה ב' מ"י) אדם לרבות הגרים. ובוא וארא-שלא לבד בשלשה מקומות אלה שהעירו התוס' רק כי כן הוא בכ"מ. כמ"ש בספרא פה גבי חטאת גרים ועבדים מנין ת"ל נפש, (ר"ל שלא אמר איש רק נפש שכולל כל הנפשות). וגבי חלב (צו פרשה יוד מ"א) גרים ועבדים משוחררים מנין ת"ל כי כל אוכל חלב. וגבי מועדים (אמור פרשה י"א) ב"י וכו' גרים ועבדים מנין ת"ל יהיה לכם שבתון. וגבי גזל הגר בספרי (נשא פסקא ב) ואשמה הנפש גרים ועבדים במשמע. ובסוטה (דף כ"ו) הוה אמינא דבר אל ב"י (דגבי סוטה) ולא גרים ואמרת רבוי' הוא ועי' בירושלמי (פ"ב דסוטה ה"ה). וגבי נזיר (בספרי זוטא סובא בילקוט ס' תש"י) או ב"י פרט לגרים אמרת איש איש לרבות. ובספרי (נשא פסקא לט) ובסוטה (דף לח) כה תברכו את ב"י גרים ועבדים משוחררים מנין ת"ל אמור להם לכולהו. ובספרי (שופטים פסקא קמ"ס) נעשתה התועבה הזאת בישראל גרים נשים ועבדים מנין ת"ל והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההוא. עוד שם (תצא פסקא רפט). בישראל ולא בגרים מכאן אמרו שני אחים גרים וכו'. עוד שם (פסקא רצא וביבמות דף קא) ונקרא שמו בישראל ולא בב"ד של גרים, הרי שמרו נתיב הזה בכ"מ לדרוש רבוי' על גרים בכ"מ דכתיב ב"י. לבד מהמקומות שהזכרתי למעלה שפרשה התורה בפי' האזרח והגר. ועיין באילת השחר (כלל רסא): **ועדין** צריך לבאר מ"ש עבדים מנין שסתם עבדים הם אינם משוחררים ול"ל קרא הא אתיא לה לה מאשה. ובנזיר (דף סא) מקשה עמ"ש ואמרת לרבות עבדים, ל"ל קרא הא כל מצוה שהאשה חייבת וכו'. והתוס' (יבמות מ"ד ד"ס ושפחה נדה טו ד"ה בשפחתו) כתבו עמ"ש גבי יולדת ת"ל אלא ב"י גיורת ושפחה בין משוחררת בין שאינה משוחררת מנין ת"ל ואשה. דאינה משוחררת ל"ל דגמר לה לה מאשה כמ"ש בכריתות (דף ז) והגב גרלא נסיב. וכפי זה נראה שגם פה שתפים עבדים סתמא (שכולל משוחררים ובלתי משוחררים) עקר צריך משום משוחררים. אך זה דוחק דהא בספרא גבי חלב וגבי תנופה כתב הלשון עבדים משוחררים מנין. ופה וגבי זבים וגבי שתוטי חוץ וגבי מועדים וגבי ערכין תפים עבדים סתם. והגה גבי ערכין וזבים י"ל שכיון גם על שאין משוחררים שא"א ללמדם מאשה דדין האשה משונה בזיבה מדין האיש וכן ערך האשה משונה מערך איש, וכמ"ש הרמב"ם (פי"ב מה' עכו"ס) דעבדים ישנם בהקפה דא"א ללמדם מאשה שמה שאשה אינה בהקפה היא מפני שא"ל זקן. או"ס הלא בכר תות (שם) מסיק מאי וכן שפחה, ס"ד כי אמרינן כל מצוה שאשה חייבת שפחה חייבת הנ"מ דבר השוה באשה ואיש אבל יולדת וכו' קמ"ל. מבואר דלמסקנת היקש לה לה מאשה הוא אף בדבר ביש שינוי בין איש לאשה, (וזה דלא כמ"ש בשו"ת ס"מ ח"ג פ' בכ"ו על דברי תוס' ביבמות עיי"ש) וא"כ יקשה על כל הנ"ל למה צריך קרא על עבדים שאינם משוחררים. אך נראה דמה דגמרינן לה לה מאשה יתכן אחר שידעינן שגרים חייבים אבל במקום שגרים ועבדים משוחררים פטורים ממצוה זו משום דאינם בכלל ב"י שפי' דוקא בני יעקב איך אפשר שיתחייבו עבדים שאינם משוחררים שג"כ אינם בניו של יעקב, והגם שגמרינן לה לה מאשה הוא במקום שגרים חייבים ולא קפדינן שיהיו מיוצאי ירך יעקב. ולכן תפס בכל אלה עבדים סתם בין משוחררים בין בלתי משוחררים שזה תלוי בזה שא"א ללמוד גז"ש לה לה רק אם משוחררים חייבים. ומסולק ק' התוס' ביבמות (דף עד) ויתר מקומות הנ"ל. הולם אחר שנתגלה לנו ע"י ריבוי שגם ב"י בא בהבנה המורחבת וגם גרים ומשוחררים חייבים ממילא בלתי משוחררים חייבים מגז"ש דלה לה. ובזה תבין דברי הגמ' כריתות (דף ז). שפחה מנ"ל דת"ל דבר אל ב"י וכו' מאי וכן שפחה וכו' והבן כי אין להאריך יותר — **והנה** באמת מ"ש .פס בני ישראל לא בא בעצם למעט עכו"ם, כי מה"ת נאמר שיביאו חטאת והא זה נלמד ממ"ש בפ' אמור (ס' כב פסוק יח) כמ"ש בספרא שם (פרשה ז' מ"ב), רק עקר מ"ש פה דבר אל ב"י צריך לדרוש שית' (בס' ריש), ועקר דברי הספרא על מלת נפש זה שהתחיל נפש כי תחטא, ר"ל למה שפס מלת נפש ולא אמר איש כי יחטא, ומשיב מפני שכתוב בני ישראל (שאף שאינו מיותר מ"מ מבואר ממנו שאין העכו"ם מביאין) וה"א דה"ה שגרים א"מ לכן כתיב נפש, כי מלת נפש כולל יותר משם איש, שמלת איש הבא אחר שם ב"י ר"ל איש מב"י, לא כן נפש כולל כל הנפשות, וע"כ אינו מרבה גרים בשום מקום ממלת איש:

הערה מדוע לא פירש למה צריך בשגגה בפר כהן משיח, ועוד דהא מ"ש נפש כי תחטא בשגגה שא כלו לכל סתרשם ועדיין קשה למה הוליך לכפול זאת בשעיר ובשעירה:

קצב כי תחטא בשגגה. פעל חטא נאמר תמיד על הנטיה מדרך הראוי, מענין קולע אל השערה ולא יחטא, וכולל בין השוגג בין הזדון. כמו ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה. נפש כי תחטא וכחש בעמיתו (ויקרא ה), וכפר עליו הכהן באיל האשם על חטאתו (שם יט). שכל אלה עשו במזיד ובא עליהם פעל חטא כל שלא היה מעשהו בשבת כפירה ומינות שע"ז יתאחז בפעל עוה ושם עון. ורק כשיבואו שני שמות אלה חטא ועון בפסוקים יחד, שאז יכוין על ההבדל המדויק, שאז יציין בשם חטא את השוגג הגמור כמ"ש באילת השחר (כלל שסג) ולכן הוצרך לפרש פה כי תחטא בשגגה. ויש שני מיני שגגות, א] שגגה במציאות, אכל חלב כי חשב ששומן הוא, חלל שבת חשב כי היום חול. ב] שגגה בדין, שחשב שחלב מותר ושבת לא נאסר במלאכה זו, או שחשב שאין בה כרת רק לאו (כר"י בשבת דף סט), וה"ה אם היה ב' השגגות ביחד חשב שחלב מותר ונתחלף לו בשומן ואכלו כמ"ש המ"ל (פ"ב משגגות ה"ב). והנה מאמר זה נפש כי תחטא הוא מאמר הכולל לכל החלוקות שתחתיו. ומפרש אח"כ אם הכהן המשיח יחטא. ואם כל עדת ישראל ישגו. אשר נשיא יחטא וכו'. ולפ"ז תנאי זה שיהיה החטא בשגגה מוסב על כולם. ובכל זה הוצרך לפרש שנית בנשיא ובחטאת יחיד מלת בשגגה, כי יש הבדל בין שגגת הצבור והכהן לבין שגגת הנשיא והיחיד, שבצבור וכהן משיח צריך שיהי' החטא בסבת שגגת הוראה, ובנשיא ויחיד צריך שגגה במעשה. וכבר בארנו (לקמן ס' רמג) שהוכחו ע"ז בלשון שני פעלים. פעל שגג מציין שגגה במעשה. ופעל שגה (מנחי למ"ד ה') מציין שגיאה עיונית, ולפ"ז בחטא הצבור והכהן משיח צריך שימצא בו שגיאה וגם שגגה, שגיאה מצד ההוראה ושגגה מצד המעשה שהשגגה הוא הפך הזדון, אבל בחטא הנשיא והיחיד א"צ רק שגגה לבד. ולכן הקדים פה במאמר הכולל לכולם נפש כי תחטא בשגגה, שבכולם צריך שיהי' שגגה ולא זדון, וזה כולל את כולם, שגם בחטא הצבור אם הי' שגיאה ולא שגגה ר"ל שהב"ד שגו בהוראה והעושים עשו בזדון כגון שהעושה ידע שהב"ד טעו וגם עשה במזיד חייב כרת, ואם נתחלף לו חלב בשומן מביא חטאת בפ"ע מפני שלא תלה בב"ד, כמ"ש במשנה דהוריות (דף ב). ואח"כ מפרש שבחטא הצבור צריך שישגו ג"כ, שהוא שגיאת הוראה (כמ"ש בס' רמ"ג), ובחטא הנשיא והיחיד צריך שיהי' שגגה לבד. ובפ' שלח בקרבן עכו"ם אמר ג"כ והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה (ט"ו כ"ד) ואם נפש אחת תחטא בשגגה (שם כז), למדנו שבחטאת הצבור (הגם שעקרו תלוי בהוראת עיני העדה שהם הסנהדרין) צריך שהמעשה של העושים יהי' בשגגה לא בזדון. ובאר ביחיד שבחטאת שיחיד א"צ שגיאת הוראה רק שגגה. **אמנם בכ"ז** עדן יש להקשות, א] מדוע כפל זה כאן ובפ' שלח בקרבן עכו"ם, והלא נדע פה מק"ו מעכו"ם שהוא חמורה ולא אמרינן שהמזיד (שלא התרו בו מלבד שצריך כפרה דיוהכ"פ) יצטרך גם חטאת להגן עליו, כ"ש בשאר מצות הקלים. והשיבו חז"ל (במשנה ב) שאז הייתי טועה שבשאר מצות הקלות א"צ יוהכ"פ כלל רק מתכפר בחטאת על המזיד כשוגג ורק בעכו"ם החמורה צריך יוהכ"פ ואין חטאת מועיל, וא"ל שא"כ הלא יקשה לכתב כאן בשגגה בשאר מצות ונילף בקרבן עכו"ם בק"ו. ע"ז השיבו (**במשנה ג**) שאז נטעה שבעכו"ם מצד חומר שבה צריך שתי כפרות, יוהכ"פ וגם חטאת, ב] שנית קשה מדוע כפל מלת בשגגה בחטאת נשיא ובחטאת יחיד, הגם שבא' מהם צריך ליכתב זה להבדיל ביניהם ובין חטא הכ"מ והצבור כנ"ל, בכ"ז די בא' משניהם. והשיבו (**במשנה ד**) שצ"ל בשגגה בשעיר נשיא וגם בשעירה דיחיד, שא"א ללמוד א' מחברו. דא"א ללמוד חטאת נשיא מחטאת יחיד די"ל דשאני שעיר שמביא הנשיא שהוא קרבן גדול שמכפר בצבור, בין בצבור שחטאו בעכו"ם שמביאים פר לעולה ושעיר לחטאת וכן שעירי ר"ח ושל מועדות שמכפרים על שאין בהם ידיעה לא בתחלה ולא בסוף, ולכן אלים ג"כ לכפר על חטא זדון, משא"כ שעירה שלא נמצא בצבור קרבן נקבה. וכן א"א ללמוד חטאת יחיד מחטאת נשיא די"ל בהפך דחטאת שעירה אלים יותר שבא בעכו"ם ובשאר מצוה, דיחיד נשיא ומשיח

שחטאו

נפש: **קצב כי תחטא בשגגה**, על השגגה הוא מביא ואינו מביא על הזדון. (ב) הלא דין הוא, מה אם עבודת כוכבים החמורה לא עשה בה את הזדון כשגגה מצות הקלות. א"ד שלא נעשה בהן את הזדון כשגגה, הין אם הונה זדונה של עבודת כוכבים ליוהכ"פ שהיא חמורה, יונח זדונם של מצות ליוהכ"פ שהן קלות אלא יביא חטאת ויכפר מיד, ת"ל כי תחטא בשגגה על השגגה הוא מביא ואינו מביא על הזדון: (ג) ק"ו מעתה לעבודת כוכבים, מה אם מצות הקלות הונח זדונם ליוהכ"פ עבודת כוכבים החמורה א"ד שיונח זדונה ליוהכ"פ, הין אם הקלת במצות הקלות נקל בעבודת כוכבים החמורה אלא יביא חטאת מיד ותתלה לו עד יוהכ"פ, ת"ל בשגגה במצות, בשגגה בעבודת כוכבים: (ד) מה ת"ל בשגגה בשעיר ומה ת"ל בשגגה בשעירה לפי שיש בשעיר מה שאין בשעירה, ובשעירה מה שאין בשעיר, שעיר נתרבה בצבור ושעירה לא נתרבתה בצבור שעירה נתרבתה בעבודת כוכבים ושעיר לא נתרבה בעבודת כוכבים הא לפי שיש בשעיר מה שאין בשעירה ובשעירה מה שאין בשעיר צ"ל בשגגה בשעיר, וצ"ל בשגגה בשעירה:

מצות

קצג (ה) מצות ה' ולא מצות המלך ולא מצות ב"ד: קצד מכל מצות ה' ולא כל מצות ה', פרט לשמיעת קול ולביטוי שפתים ולטומאת מקדש וקדשיו:

קצה (ו) מצות ה', שומע אני עשה ול"ת ת"ל אשר לא תעשינה, אוציא מ"ע הקלה ולא אוציא מ"ע החמורה. ת"ל אשר לא תעשינה, אוציא את מ"ע שאין חייבים עליהן כרת ולא אוציא את הפסח ואת המילה שחייבים עליהם כרת ת"ל אשר לא תעשינה, אוציא את הפסח שאין תדיר ולא אוציא את המילה שהיא תדירה ת"ל אשר לא תעשינה, או יכול שאני מוציא את מ"ע שבנדה ת"ל מכל מצות ה' ריבה. מה ראית להוציא את כל המצות ולהביא מ"ע שבנדה אחר שריבה הכתוב ומיעט, מ"מ אני מוציא את כל המצות שאין בהם בל"ת ומביא את מ"ע שבנדה שיש בל"ת:

שחטאו בעכו"ם מביאין שעירה, ולכן אינו לכפר ליחיד על הזדון אחר שמכפר אפילו על שגגת עכו"ם, אבל שעיר הנשיא שהצבור מביאין אותו בעכו"ם הוא עם פר לעולה והוא חטאת פנימי ואין דומה לשעיר נשיא, ולכן צריך לכתוב בשגגה באחיהן:

הערה למה צריך למעט מצות מלך וב"ד והם אין זדונם כרת, ולמה נכפל זאת ד"פ:

קצג מכל מצות ה'. היה די לומר מכל מצות אשר לא תעשינה. (שברוב פעמים לא יבא שם מלת אשר הודעה אחרת) כמו ושמרת את המצוה וכו' אשר אנכי מצוך (דברים ז), ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל (שם יז), ומשיב שבכלל מצוה סתם יהיה גם מצות המלך ומצות ב"ד שנצטוינו לשמוע בקולם, כמ"ש שום תשים עליך מלך שיהא מוראו עליך, וכתיב לא תסור מן הדבר אשר יגידו, וכמ"ש בנדרים (דף כה) ולשבע יתהון דקיימיתו מצות. ממעט מצות המלך. (והנה שלמד להלן שצריך שיהי' מצוה שזדונו כרת, היינו טועים שזה רק במצות התורה, שכן כתיב וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות אשר דבר ה' אל משה וכו', וע"ז מוסב אמרי דהוקשה כל התורה לעכו"ם, אבל במצות האחרות של מלך וב"ד א"צ תנאי זה), לכן אמר כל מצות ה'. והנה זה כפול ארבעה פעמים בפרשה. ובכל אחד דרוש זה בספרא, (כאן, ופרשה ד' מי"ב. ופרשה ה' מ"ו. ופרשה ז' מ"י). ור"ל כי במ"ש גבי חטאת הצבור מצות ה' בודאי אין בכללו מצות ב"ד, כי שם הב"ד הם השוגים, ולא יתחייבו ב"ד זה אם תקנו תקנה אחרת נגד ב"ד אחר, ובמ"ש גבי נשיא מצות ה' אין בכללו מצות המלך כי הוא המלך. ומהם נלמד לשני פעמים דכתיב עוד מצות ה' שא' ממעט מלך וא' ממעט מצות ב"ד:

קצד מכל מצות ה'. פעל חטא נקשר בלמ"ד או בב' ומ"ם, חטא שאחריו למ"ד מורה העצם שאליו חטא, כמו וחטאתי לאבי כל הימים. חטא שאחריו ב' מורה העצם שבו חטא. כמו השאתו אשר חטא בה (ויקרא ד' כ"ג), אשר יעשה האדם לחטא בהנה (שם ה כב), אל תחטאו בילד (בראשי' מב), ולמה תחטא בדם נקי (ש"א יט), ובמשפטך חטאו בם (נחמי' ט כט) וכשאחריו מ"ם אז לא חטא בכל הדבר רק במקצתו, (שזה גדר המ"ם שמורה חלק מן הדבר), כמ"ש בספרא (לקמן פרק כף מ"ב) וחטאה מקדשי ה' ממעט. ושם (משנה ז) אשר חטא מן הקדש לרבות פחות משוה פרוטה ועי' באילת השחר (כלל ש"ד), ופה אמר מכל מצות יען יש מצות שאין מביאין עליהם חטאת והם שמיעת קול וביטוי שפתים וטומאת קדש ומקדש שהם בעולה ויורד. ודרשה זו נכפלה בספרא בחטאת צבור ונשיא ויחיד, שבכל אלה כתיב מכל מצות ה'. ואין הפי' שלכך שינה הכתוב לכתב מכל, דלזה לא צריך קרא דהא מבואר שדינם בקרבן עולה ויורד (וכבר תמה בזה ר' הלל ותשובת הק"א בלתי נכונה דלמה כפל זה ד"פ) רק במ"ש שאין כולם בחטאת לא יכול לכתב בב':

הערה איך מרבה מן מכל מצות מ"ע שבנדה, והלא דריש אח"כ מכל מצות לכמה דרשות אחרים:

קצה מכל מצות ה' אשר לא תעשינה. מ"ש אשר לא תעשינה בא לבאר באיזה מצות מדבר, כי בין עשין בין ל"ת קרויים מצות ה', לכן פי' רק אם עבר על ל"ת, וז"ש שומע אני עשה ול"ת ת"ל אשר ל"ת. אמנם זה נכפל בפרשה זאת ארבעה פעמים, פה ובצבור ובנשיא וביחיד, והי' די לכתבו פה לבד, שהוא התנאי הכולל לכל הפרשה. כנ"ל. ואמרו רבותינו, שאם יכתב רק פעם אחת אשר ל"ת, ואח"כ יכתב סתם מכל מצות ה', נאמר שמה שהתנה פה אשר ל"ת שממעט מ"ע, היינו מ"ע הקלה, ומה שאמר אח"כ סתם מכל מצות ה' שכולל גם העשין, הוא במ"ע החמורה, כמו מ"ע של ונתצתם את מזבחותם שהוא בעכו"ם, ואם יאמר שני פעמים אשר ל"ת נמעט גם מ"ע החמורה ועדיין נאמר שמ"ש בשני פעמים מכל מצות אף מ"ע היינו מ"ע שיש בה כרת, ואם יכתב ג"פ אשר ל"ת שממעט גם מ"ע שיש בה כרת נאמר שמ"ש פעם אחת סתם מכל מצות מרבה מ"ע של מילה שהוא בכרת והוא תדיר, (ועי' פי' תדיר זה בזבחים דף נא). לכן הוכרח לכתב ד' פעמים אשר ל"ת. ובכל זאת אל תטעה להוציא גם מ"ע שבנדה (דתנן בהוריות (דף ח ע"ב) איזהו מ"ע שבנדה פרוש מן הנדה (שאם הי' משמש עם הטהורה וא"ל נטמאתי לא יפרוש באבר חי) ומס' בירושלמי מ"ע והזרתם את בני ישראל מטומאתם ובשבועות (דף יח ע"ב) ותהי נדתה עליו) כי כבר רבה ממ"ש כל

מצות ה' אף ת"ע בנדה, מפני שיש בה ל"ת, (כמ"ש בשבועות (שם) ל"ת מנ"ל אר"ש לא תקרב לא ספרוש), ר"ל כי יתבאר בס' שאח"ז שממה שכתיב כמה פעמים מכל מצות ה'. מרבינן עד ל"ת הקלה שהוא מל"ת שבנדה עיי"ש:

הערה איך ריבה מן כל מצות כל הני שחשב פה. ולמה בכל א' אמר ומוסיף עליהם, שמבואר שבכל השבעה דברים שחשב צריך שיהיו בני ענינים חלוקים זה מזה. ומ"ש בפרק ב' משנה ב' ומשנה ג' צריך פי' איך ימצאו בחייבי מיתות כל הרבוים הנז':

קצו **מכל מצות ה' אשר ל"ת.** ממשמעות הלשון משמע שעל כל חטא במצות ל"ת חייב חטאת דהא אמר מכל מצות שהיא מלה כללית, ולפ"ז ימצאו שס"ה חטאת על שס"ה מצות ל"ת, אמנם בפ' שלח (טו כט) עמ"ש שאם חטא יחיד בעכו"ם יביא חטאת אמר תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה, וקבלו פירושו, שר"ל שכל העושה בשגגה יהי' תורה אחת לענין חטאת כמו עכו"ם, שכמו שהמעשה שמביא עליו חטאת בעכו"ם זדונו כרת כן כל דבר שזדונו כרת יביא על שגגתו חטאת. אמנם הלא י"ל שבא לאמר שידמה בכל פרטי' לעכו"ם, או שידמה ברוב פרטיו לה, כי בעכו"ם יש ארבעה חומרות, א] שמשנאסרה לא הותרה, ולאפוקי אשת איש ונערה המאורסה שי"ל היתר בגט ובמיתת הבעל, ב] שלא הותרה מכללה, ולאפוקי את השבת שהותר גבי עבודה, ג] שחייבים עליה מיתת ב"ד, ולאפוקי את חייבי כריתות, ד] שאיסורו נוהג בב"נ ולאפוקי מצות שא"נ בב"נ. וי"ל שצריך שידמה לעכו"ם בכל ד' צדדים הללו או עכ"פ בג' או בב' מהן. לכן כתבה התורה כאן מכל מצות ה' ארבעה פעמים. וג' פעמים כתוב מכל מצות. בכהן משיח ובצבור ובנשיא ובחטאת יחיד כתוב ממצות ה'. ושם מצות בלשון רבים אין פחות משנים. ויש כלל במלת כל . שגם אם בא על שם בלשון יחיד אינו פחות משלשה. כמ"ש התוס' בכתובות (ד' ז) והרא"ש (פ"ק דברכות) דלר"ת יש לגרוס בברכות (דף יא עב) גבי בה"ת הלכך נימרינהו לתרוייהו ולא גרסינן נימרינהו לכולהו דאז הוה משמע מלשנא דג' ברכות הן, וכ"כ הרמב"ן בספר הזכות (ספ"ב דמכות) ומהא לא מחוור לי הא דאמרינן לקמן במיתת כולן הוא חוזר דהא ליכא בזמן אחד אלא שנים מהן וכו' אלא כיון שיש זמן שלשתן קיימין משום הכי אמר במיתת כולן הוא חוזר וכו'. וכ"כ התוי"ט (סוף פרה), ועיין באילת השחר (כלל תקפג), והגם שאחרי החיפוש ימצא בגמ' ומשנה לשון כל על שנים כמו שבקרו ע"ז האחרונים, בכ"ז בלשון הכתוב כלל זה דוקא. שעל שני נושאים ישמש בלשון שניהם. כמו וילכו שניהם יחדיו. ויכרתו שניהם ברית. ולא ידק לשון כולם כלל. רק על מספר שלשה יוכל לתפוש מלת הכללות כולם. (או יוכל לומר לאו שלשתכם, אם יש לו איזה כוונה לספור הנושאים. כמו ויצאו שלשתם וכדומה). וברבה מצורע (פ' יט) מאן

קצו (ז) **אשר לא תעשינה**, יכול דברים שזדונם כרת ודברים שאין זדונם כרת ת"ל תורה אחת יהי' לכם לעושה בשגגה הרי כל העושה בשגגה כעבודת כככים, מה עבודת כוכבים מיוחדת מעשה שחייבים על זדונה כרת ושגגתה חטאת אף כל מעשה שחייבים על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת. (ח) או דבר שאתה למדו בדרך אחת אתה לומדו בכל דרכים שיש בו, ומה עבודת כוכבים מיוחדת שמשנאסרה לא הותרה ולא הותרה מכללה, וחייבים עליה מיתת ב"ד, ואיסורה נוהג בבני נח כישראל אף אני איני מרבה אלא כיוצא בה, ומה אני מרבה את משכב זכור והבהמה, שמשנאסרו לא הותרו ולא הותרו מכללן וחייבי' עליהן מיתות ב"ד ואיסורן נוהג בב"נ כישראל, אלא שיש בזכור מה שאין בבהמה ובבהמה מה שאין בזכור, הזכור בין במינו בין שלא במינו אסור והבהמה במינה מותרת שלא במינה אסורה, הזכור לא עשה בו את הקטן כגדול והבהמה עשה בה את הקטנה כגדולה. (ט) וכשהוא אומר מכל מצות ה' לרבות את האם ואת אשת אב ואת הכלה שהן בסקילה כעבודת אלילים ומוסף עליהם בתו ובת בתו ובת בנו. (יוד) וכשהוא אומר מכל מצות ה' לרבות בת אשתו ובת בתה ובת בנה שמשנאסרו לא הותרו כעכו"ם ומוסף עליהם חמותו ואם חמותו ואם חמיו. (יא) וכשהו' אומר מכל מצות ה' לרבות נערה המאורסה והמחלל את השבת אלא שיש בנערה המאורסה מה שאין בשבת ובשבת מה שאין בנערה המאורסה. נערה המאורסה יש לה היתר והשבת א"ל היתר. השבת הותרה מכללה נערה המאורסה לא הותרה מכללה. (יב) וכשהוא אומר מכל מצות ה' לרבות אשת איש והנדה. אלא שיש באשת איש מה שאין בנדה ובנדה מה שאין באשת איש, אשת איש חייבים עליה מיתת ב"ד והנדה אין חייבים עליה מיתת בית דין אשת איש מותרת לבעלה והנדה אסורה לכל אדם. (יג) וכשהוא אומר מכל מצות ה' לרבות אשת אחיו ואשת אחי אביו. אלא שיש באשת אחיו מה שאין באשת אחי אביו ובאשת אחי אביו מה שאין באשת אחיו, אשת אחיו אם י"ל בנים אסורה אין לו בנים מותרת ואשת אחי אביו בין שי"ל בנים בין שא"ל בנים אסורה. אשת אחיו עשה בה אח מן האם כאח מן האב ואשת אחי אביו לא עשה בה אח מן האם כאח מן האב. (יד) וכשהוא אומר מכל מצות ה'

לרבות (אחותו ואחות אביו ואחות אמו) אשת אחיו מאמו שאין לו היתר כעכו"ם כשהוא אומר מכל מצות ה' לרבות אחות אשתו:

(פרק א) (א) אחר שריבינו דברים שהן כעכו"ם ודברים שאינם כעכו"ם למה נאמר עכו"ם מעתה אלא מה עכו"ם מיוחדת מעשה שחייבים על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת אף כל מעשה שחייבים על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת. (ב) או מה עכו"ם מיוחדת שחייבים עליה מיתת ב"ד אף אינו מרבה אלא מחויבים מיתת ב"ד, הא מה אני מרבה את המקלל אביו ואמו המסית והמדיח והמכשף ונביא שקר ועדים זוממין ת"ל ועשה יצאו אלו שאין בם מעשה. (ג) אוציא את אלו שאין בם מעשה ולא אוציא את המכה אביו ואמו וגונב נפש מישראל וזקן ממרא עפ"י ב"ד ובן סורר ומורה והרוצח ת"ל תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה הרי כל העושה בשגגה בעכו"ם מה עכו"ם מיוחדת מעשה שחייבים על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת אף כל מעשה שחייבים על זדונה כרת ושגגתה

דאמר י"ג חופות. עניד כל אבן יקרה מסוכתך מלת. הרי מלת כל מורה שלשה. ובב"ר (פ"ג) ויהי רעב בכל הארצות, בשלש ארצות בפנקי ובערביא ובפלסטיני. וברש"י יתרו (יח א) את כל אשר עשה ה'. בירידת המן ובבאר ובעמלק.

ס) על כל הטובה. טובת המן והבאר והתורה. כי מלת כל מציין עכ"פ שלשה דברים. ובב"ר (פ' נט) וה' ברך את אברהם בכל ר' לוי אמר חלת וכו'. ולפ"ז אם בא מלת כל על שם שבא בלשון רבים והי' יכול לומר שם בלשון יחיד בהכרח יהי' לא פחות מארבעה. כמו שם שהי' יכול לומר כל מצות ה' בפתח בלשון יחיד והי' ג"כ משמעותו שלשה: שאין כל פחות מג'. וכשאמר מצות. מוכרח משם הרבים שהוא ג"כ לא פחות משנים שמדבר בארבעה. ועל יסוד זה בנו הדרושים בהלכה ע. שאם הי' אומר ארבעה פעמים מצות ה' בלא מלת כל הייתי למדין ארבעה מיני מצות. שכל זוג הם שנים: שהם שמונה מצות חלוקות. וכשאמר בשלשה מהם כל מצות. מלת כל מוסיף שנים. הרי עוד שלשה זוגות שכל זוג שני מצות נפרדות. סך הכל שבעה זוגות שכל זוג יש בו שני מיני מצות. עפ"ז אמר (במשנה ח) שאם יאמר רק פעם אחת מצות ה'. נאמר שצריך שידמה לעכו"ם בכל ארבע צדדים הנז'. ולא נוציא רק משכב זכור ובהמה. שהם דומים בכל ד' פרטים שחשב. (ואתיא כר' אליעזר בסנהדרין (דף נח), דלר"ע גם אמו ואשת אביו שוים לעכו"ם בד' צדדים אלה), והם שני מיני מצות, כי יש בזכור מה שאין בבהמה שאסור שלא במינו שהוא ביאת בהמה ומינו שהוא אדם והבהמה במינה מותרת. ויש בבהמה מה שאין בזכור שהרובע בהמה קטנה. חייב משא"כ בבא על הקטן פחות מבן תשע.—(משנה ט) וכשאמר מכל מצות. מרבה זוג שני משני מיני מצות. והם אם ואשת אב והכלה, שדומים לעכו"ם בג' צדדים (רק שאינם נוהגים בב"נ לר"א), ב] מוסיף עליהם במין השני בתו ובת בתו ובת בנו (שהם דומים ג"כ לעכו"ם בג' צדדים רק שאחת מיתת ב"ד של סקילה הם בשריפה שהיא קלה מסקילה)—(משנה י) וכשאומר בחטאת לצבור מצות ה' מרבה זוג שלישי משני מיני מצות, והם (מין א') בת אשתו ובת בנה ובת בתה שהם במדרגה אחת עם המין לפניהם שהם בשריפה, רק קלים מהם במה שאסורים בא ע"י אישות. (מין ב') מוסיף עליהם חמותו ואם חמותו ואם חמיו, כרבא בפרק הנשרפין (דף עו ע"ב) אליבא דר"ע דחמותו לאחר מיתת אשתו אסורה בעלמא ואין בו כרת, (וכמו שהסכימו הרמב"ן והרשב"א, ולא כרמב"ם פ"ב (מה' א"ב ה"ח) דכרת איכא), וא"כ חמותו ואם חמותו יש היתר לאסורם דאחר מיתת אשתו אין בו כרת. ואף להרמב"ם עכ"פ יש היתר קצת שאין בו מיתת ב"ד. וקיל מבת אשתו ובת בנה דיש בהן מיתה אף לאחר מיתת אשתו לדעת החולקים גם בזה על הרמב"ם וס"ל דון מיני' ואוקי באתרי' כמ"ש הכ"מ שם:—(משנה יא) וכשאומר (שם) מכל מצות מרבה זוג רביעי משני מינים והם נערה המאורסה ומחלל שבת. שמיניהם אין דומים לעכו"ם רק בשני דברים וחלוקים זה מזה, נערה המאורסה יש היתר לאיסורו בגט או במיתת הבעל. ושבת הוסר מכללו. (ובכ"ז נערה המאורסה במדרגה למטה מחמותו ואם חמותו שאין להם היתר לגמרי אחר מות אשתו. שעדיין נשאר איסור להרמב"ן והרשב"א. וכרת להרמב"ם)—(משנה יב) וכשאומר בחטאת נשיא מצות ה' מרבה זוג חמישי משני מיני מצות. והם אשת איש ונדה שמיניהם לא הותרו מכללם כעכו"ם. רק אשת איש מיתת ב"ד רק שאין האסורה לכל אדם כעכו"ם ונדה אינה מיתת ב"ד ואסורה לכל אדם.—(משנה יג) וכשאומר (שם) מכל מצות מרבה זוג ששי משני מיני מצות. והם אשת אחיו ואשת אחי אביו שמיניהם בכרת. והם נבדלים. שאשת אחיו מותרת אם אין לו בנים. ואשת אחי אביו מן האם מותרת משא"כ אשת אחיו מאמו שהיא בכרת הגם שאינו בעריות—(משנה יד) וכשאמר בחטאת יחיד ועשתה אחת ממצות ה' מרבה זוג שביעי משני מיני מצות, (הנה כבר כתב הראב"ד שגירסא שבידינו משובשת והפך הגי' שמ"ש אחותו ואחות אביו צ"ל במשנה יג). ובמשנה יד צ"ל לרבות אשת אחיו ואשת אחי אביו. ונלמד מה שאם נגרוס כן לא יהי' אנ

במשנה

במשנה י"ג. ובמשנה י"ד יהיו שלשה מיני מצות שלא יעלה כפי הדרוש. חוץ מזה הלא אחותו ואחות אביו כבר נלמד מאשת איש ונדה הקודם לכן. ולכן נראה לגרוס אשת אחיו מאמו), והם, א) אשת אחיו מאמו דקיל מכל העריות שהיא בכרת לבד ולא בפריה וכמ"ש התוס' בריש יבמות ד"ה אשת אחיו מאמו, ויש לה מעלה שאין לה היתר ביבום, (ומ"ש שלא היה להם שעת היתר כעכו"ם צ"ל שאין לה היתר כעכו"ם), ומין ב' אחות אשתו שי"ל היתר במיתת אשתו. — (פרק א משנה א) שפ"ז כבר ריבה כל חייבי כריתות. כי יתר חייבי כריתות שאסורין לכל אדם כגון דם וחלב ופיגול ונותר וחמץ ושוחט ומעלה בחוץ והאוכל ועושה מלאכה ביוהכ"פ והמפטם את השמן ואת הקטורת והסך משמן המשחה כולם הם כל שכן מהני שאינם אסורים לכל אדם. ואף אלה שהותרו מכללם כגון עושה מלאכה ביוהכ"פ שהותר במקדש וכדומה כבר למדין מאלה דיש היתר לאסורן שזה קיל יותר או מאשת אח דמותרת באין לו בנים. וע"ז שואל דא"כ למה לי ההיקש מעכו"ם אחר שכולם למדין מהכתובים האלה. ומוכרח שבא ההיקש דצריך שידמה לעכו"ם בפרט זה שיהיה זדונו כרת:

חטאת: קצז (ד) ועשה אחת, יכול עד שיכתב את כל השם עד שיארג את כל הבגד עד שיעשה את כל הנפה ת"ל מאחת, אי מאחת יכול אפי' כתב אות אחת אפי' ארג חוט אחד אפי' עשה בית א' בנפה ובכברה ת"ל ועשה אחת, הא כיצד עד שיכתב שם קטן משם גדול שם משמעון ומשמואל ונח מנחור ודן מדניאל וגד מגדיאל. (ה) ר' יהודה אומר אפי' כתב שתי אותיות והן שם אחד חייב כגון שש תת רר גג חח, א"ר יוסי וכי משום כותב הוא חייב והלא אינו חייב אלא משום רושם שהן רושמין על קרשי המשכן לידע איזהו בן זוגו לפיכך אם שרט שריטה אחת על שני נסרין או שני שריטות על נסר אחד חייב. (ו) ר' שמעון אומר ועשה אחת יכול עד שיכתב את כל השם עד שיארג את כל הבגד עד שיעשה את כל הנפה ת"ל מאחת, אי מאחת יכול אפי' כתב אות אחת אפי' ארג חוט א' אפי' עשה בית א' בנפה ובכברה ת"ל ועשה אחת, הא כיצד עד שיעשה

מלאכה

(משנה ב) אולם הלא י"ל שצריך שתדמה לעכו"ם שיהיו חייבים מיתת ב"ד (ואין מביאים על כרת), ולפ"ז יחסרו חמשה מיני מצות מן המינים שחשב, כי מן הזוג חמישי שחשב במשנה י"ב יחסר נדה, שאין בה מיתת ב"ד, וכן שני מינים שבזוג הששי ושני מינים שבזוג השביעי אין בם מיתת ב"ד, הרי חסר ה' מיני מצות, ונקח תחתיהם חמשה מינים אחרים שיש בהם מיתת ב"ד, והם, א] מקלל אביו ואמו, ב] מסית ומדיח, ג] מכשף, ד] נביא שקר, ה] עדים זוממין. ומשיב דהא כתיב ועשה אחת שצריך שיהי' בו מעשה ואלו אין בהם מעשה, (ועי' בכריתות (דף ג ע"ב) ובסנהדרין (דף סה) פלוגתא דר"ע ורבנן ועי' בתוס' (שם סד"ה אלא), ודברי רש"י שם לקוחים מהספרא ואין פה מקום להאריך). (משנה ג) ועדיין נוכל לגרל שהגם שנוציא את אלו מפני שאין בם מעשה יש חמשה אחרים שחייבים שהם במיתת ב"ד, והם א] מכה אביו ואמו, ב] גונב נפש, ג] זקן ממרא, ד] בן סורר ומורה, ה] רוצח. שאלה הם במיתת ב"ד ויש בם מעשה. (ומשכחת מעשה בזקן ממרא כשעשה בעצמו כהוראתו). והשיב ת"ל תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה, ר"ל וכתיב בתריה והנפש אשר תעשה ביד רמה ונכרתה (כדמקרי ליה ריב"ל לבריה (יבמות דף ט שם דף ס"ט הוריות דף ח), שצריך שיהיה בו כרת ואז יתחייב חטאת ואלה שחשב אין בם כרת). ובזה תבין מ"ש בספרא (פרשה ד' מ"ב) גבי חטאת הצבור. מצות האמורות במשיח הן מצות האמורות כאן. וכן כתב (פרשה ה מ"ו) גבי נשיא. וכן (פרשה ז מ"י) גבי יחיד. שר"ל שדינו כאילו נכתב מכל מצות ה' ארבעה פעמים במק"א. שכולם נדרשים בדרשה אחת לברר על איזה מצות חייבים חטאת:

קצז ועשה מאחת מהנה. פה כתוב ועשה מאחת. ובחטאת צבור ונשיא ויחיד כתוב ועשה אחת מכל מצות. ואמרו חז"ל (בספרא הובא בשבת דף קג ע"ב) לפי שבמ"ש ועשה אחת מורה שיעשה הדבר כולו. ובמ"ש ועשה מאחת מורה אף שעשה מקצת הדבר שהמ"ם מורה תמיד על הקצתים. ולמדין מזה שאף אם עושה קצת הדבר צריך שיהיה דבר שלם. ובאר הת"ק שצריך שיכתב שם קטן משם גדול כגון שם משמעון שאז הגם שהוא מאחת ר"ל מקצת מן השם, בכ"ז הוא אחת ודבר שלם כי הוא שם קטן בפ"ע. ור' יהודה מוסיף עמ"ש ת"ק דצריך שהשם קטן יהיה משני אותיות חלוקות. והוא ס"ל (זה דעת ר"ג רבו לא דעתו כ"פ בגמ' שם) דאפי' בשתי אותיות שוות שהן שם קטן משם גדול חייב, וכן צריך שיארוג שתי חוטין בבגד ושני בתי נירין בנפה ובכברה. ובזה הגם שהוא מקצת הבגד והנפה יצדק עליו ועשה אחת כיון שמתקיים בפ"ע. ודעת ר' יוסי במשנה ה' שציור זה לא משכחת רק באורג ב' חוטין בבגד וב' בתי נירין בנפה שהוא אחת מאחת. אבל בכותב לא תמצא זה, שלדעתו חיוב כותב הוא משום רושם וכל שני רשימות אף שני אלפין אף שאינם שם כלל בשום מקום חייב, וא"כ ל"מ ביה אחת מאחת שהרשימות אין מצטרפות לעולם להיות דבר שלם כי כל א' רשימה בפ"ע. ודעת ר' שמעון שפי' אחת מאחת ס"ע שרוצה לכתב פסוק שלם וכתב תיבה אחת ואז חייב אף שלא השלים הפסוק, אבל אם כתב קצת

התיבה

מלאכה שביוצא בה מתקיימת : **קצח** ר' יוסי אומר ועשה אחת ועשה הנה, פעמים שהוא חייב אחת על כולם ופעמים שהוא חייב על כל אחת ואחת. (ז) הא כיצד מי שאינו יודע עקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה אעפ"י שמעין אבות מלאכות עשה אינו חייב אלא חטאת אחת כל ימיו, והיודע עקר שבת וטעה ואמר אין זו שבת אין זו שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה חייב על כל שבת ושבת, היודע שהוא שבת וטעה ואמר אין זו מלאכה אין זו מלאכה ועשח מלאכות הרבה בשבתות הרבה, אם מעין אבות מלאכות עשה חייב על כל מלאכה ומלאכה, ואם מעין מלאכה אחת חייב על כל העלם והעלם :

אמר

השיגה פטור לר"ש, כ"פ בגמ' שם. ויש עוד דעות חלוקות בגמ' וירושלמי שם וחכ"מ להאריך :

הערה בחיוב אופן דרש ר' יוסי ועשה אחת ועשה הנה וכן מ"ש בשבת (דף ע') לר' יוסי ג' דרשות (א) אחת מאחת (ב) הנה מהנה (ג) אחת שהיא הנה הנה שהוא אחת. על מה שנשנו אדני הדרושים האלה התלויים על בלימה :

קצח ועשה מאחת מהנה. יפלא מדוע לא אמר נפש כי תחטא בשגגה ועשה אחת מכל מצות ה'. כמ"ש בצבור ובנשיא וביחיד. ומדוע חלק דבריו פה לשני מאמרים. כי תחטא מכל מצות. ועשה מאחת מהנה. ועי"ז הוצרך להוסיף מלת מהנה בחנם. ולמד ר' יוסי שנויא הזה. כי שני מלות שבאים זאח"ז ביחוס שממע יפורשו לפעמים שמלה השנית נמשכת אל שלפניה כמו שמפרשים פה מאחת מהנה. ר"ל אחת מהנה. וכן זאת היותרת מן הכבד מן הכליות. ולפעמים שני המלות הם נמשכים אל השם או הפעל הקודם להם. כמו כי שודד מבית מבוא (ישעיה כג) ר"ל שודד מבית. שודד מבוא. וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ (ויקרא כז למ"ד) שפי' וכל מעשר מזרע הארץ. וכל מעשר מפרי העץ. וכן משאר בשרו ממשפחתו יגאלנו (שם כה מט) שפי' משאר בשרו יגאלנו ממשפחתו יגאלנו. וכמו שלמד בספרא הקרוב קרוב קודם. ולכן דרך חז"ל לדרוש בכמו זה גם הכוונה השנית כי אחר שכתבה התורה לשון שמשמע בו שני כוונות ולא בחרה לשון ברור. ע"כ שגם הכוונה השנית י"ל פנים בהלכה. כמ"ש (עכו"ס דף ה' זבחים קטז) מכל החי מכל בשר תביא הבא. בהמה שחיים ראשי איברים שלה. שפי' חי מכל בשר. שהבשר חי ושלם. ובספרי (שופטים פסקא קסח) וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל בזמן שישראל נכנסים בשער א' בג' רגלים. שפי' הכוונה השני' אחד שעריך מכל ישראל אחד שעריך שבו נכנסים כל ישראל (וכמ"ש בהאלהשחר כלל ריא ריב). וכן פה מפרשים שני הצדדים. בצד א' מפרש ועשה מאחת מהנה, שמלת מהנה מוסב על מלת אחת, שחייב על כל אחת מהנה, על כל מצוה בפ"ע. ובצד אחר מפרשים שמלת מהנה מוסב על פעל ועשה ועשה מאחת ועשה מהנה. ר"ל שבין אם עשה מאחת ובין אם עשה מהנה ר"ל שעבר עבירות רבות בכ"ז אינו חייב אלא חטאת אחת. וז"ש ר' יוסי ועשה אחת ועשה הנה. ר"ל שמפרשינן גם הכוונה השני'. ומצד זה פעמים שהוא חייב אחת על כולם. וזה משכחת בשני אופנים, א] אם אינו יודע עקר שבת כלל שאז אינו חייב על כל אבות מלאכות שעשה כל ימיו אלא חטאת אחד, שכל ימיו היה לו שגגה אחת. ב] שידע עקר שבת ושמלאכות אלה אסורין רק שטעה ואמר שהיום יום חול, שאז על כל המלאכות שעשה בכל שבת ושבת א"ח אלא חטאת א' לכל שבת (דכל שבת חדא שגגה הוא, ומה שחייב על כל שבת דימים שבינתים הויין ידיעה לחלק ופליגי בפירושו רש"י ותוס' עיי"ש), וכ"ז הנה שהיא אחת. פי' שגגה דומים לאחת. שבין אם עשה אחת בין אם עשה הנה אינו חייב אלא חטאת א' על כל המלאכות שעשה. ומפרשינן גם הכונה הפשוטה שמלת הנה מוסב על מלת אחת שחייב על כל מצוה בפ"ע וזה בזדון שבת ושגגת מלאכות, שידע שהיום שבת וחשב שמלאכות אלה מותרות שאז כל אב מלאכה שגגה בפ"ע וזה אחת שהיא הנה, ר"ל שחייב על כל אחת ואחת מהנה ועל רבים חייב חטאת הרבה. ובשבת (דף ע) ובסנהדרין (דף סב) אריב"ח מ"ט דר' יוסי אחת מאחת. הנה מהנה. אחת שהיא הנה, הנה שהיא אחת, אחת שמעון מאחת שם משמעון. הנה אבות מהנה תולדות. אחת שהיא הנה זדון שבת ושגגת מלאכות. הנה שהיא אחת שגגת שבת וזדון מלאכות : **הוציא** מפסוקים אלה שלשה דרשות מפורדים. א' אחת מאחת. והוא הדרוש שבארנו (בס' הקודש) שבחטאת כהן משיח כתיב ועשה מאחת וביתר החטאת כתוב ועשה אחת, ודרשו שצריך שיכתוב שם קטן משם גדול שם משמעון. וז"ש אחת שמעון מאחת שם משמעון. (דרוש הב') הנה מהנה. ודרוש זה בנוי על ההבדל שיסדנו על מלת אחת בין אם בא אחריו שימוש המ"ם. כמו ויקח אחת מצלעותיו. אחת מכל מצות ה'. ובין אם בא אחריו ה' הידיעה. כמו אל אחת הערים. אל אחת הכהונות. והוא שאם מכוין לאמר אחת ולא שתים אז בא אחריו מ"ם. ואם יכוין כל אחת שיהיה ולא יכוין להוציא הריבוי יבוא אחריו ה'. למשל ואנקמה נקם אחת משתי עיני (שופטים טז) בחר לך אחת מהנה (דה"א כא). ר"ל שדי לי נקמת עין אחת מהשתים. לא כן ספחני אל אחת הכהונות (ש"א ב). אל אחת הלשכות (ירמיה לה). ר"ל כל כהונה שיהיה, ואין במשמעו אחת ולא שתים. ולכן כל מקום שבא המאמר בשלילה נקשר עם מ"ם. לא יעננו אחת מני אלף (איוב ט ג). אחת מהנה לא נעדרה (ישעיה לד). לא חסה עליך עין לעשות לך אחת מאלה

(יחזק' מז) . כי השאלה מכוין אל האחד ושאף א' לא נשברה וכדומה. (עי' באה"ם פרק ח) . אמנם עם ה' הידיעה נקשר גם מושג הודעה שהשם שבא עליו ה' הידיעה נודע בהכרח. אחת הכהונות הידועות וכדומה . והנה פה היה ראוי לאמר אחת הנה. ר"ל כל אחת שיהיה. כי אין כוונתו דוקא אחת ולא שתים רק כל אחת כל שהוא. ולמה אמר אחת מהנה. וע"כ מפני שהשם הנרמז במלת הנה א"צ שיהיה ידוע. ר"ל שא"צ שיעבור דוקא על אבות מלאכות שהם ידועים שהיה במשכן רק גם על תולדותיהן חייב. וז"ש הנה מהנה. ר"ל שהיה ל"ל אחת הנה בלא מ"ם וכתוב מהנה במ"ם, מפני שבלא מ"ם (שאז היה בהכרח לכתוב הנה כי לא יסמך מלת אחת רק או אל ה' או אל מ"ם) היה פי' אבות דוקא, אבל מהנה תולדות: **דרוש** (הג') אחת שהיא הנה והנה שהיא אחת. הוא מה שאמרנו למעלה שנוסד בשני הכוונות הרצופות במ"ם היחוס של מלת מהנה א] שמוסב על מלת מאחת ואז חייב על כל אחת מהנה. וזה אחת שהיא הנה. ב] שמוסב על פעל ועשה. ועשה מאחת ועשה מהנה. ואז א"ח על כולם אלא אחת וזה הנה שהיא אחת. וכ"ה בירושלמי (פרק כלל גדול) עיי"ש שיתפרש ג"כ במ"ש. ובשבת (שם) אומר דשמואל אחת שהיא הנה והנה שהיא אחת לא משמע ליה. ר"ל שהוא סובר שאין לפרש שני כוונות מתחלפות במלה אחת, רק מלת מהנה מוסב על מאחת כפשוטו:

קצט אגב שהזכיר הדרוש של אחת שהיא הנה והנה שהיא אחת, העתיק פה משניות שבפרק אמרו לו. (מן משנה ז' עד סוף הפרק שם), השאלות שהיה ר"ע מסתפק בזה ושאל מרבותיו. והוא א] (משנה ח). הבא על אחותו וכו', ופי' בגמ' שם (דף יד) הבא על אחותו שהיא אחות אביו ואחות אמו (דאל"כ פשיטא הרי גופין מחולקין), ומשכחת לה ברשיעא בר רשיעא, כגון שבא ראובן על אמו והוליד ממנה שתי בנות וחזר ובא על אחת מבנותיו אלו והוליד ממנה בן ובא אותו הבן על הבת האחרת שהיא אחותו מאביו ואחות אמו מן האב ומן האם ואחות אביו מאמו. והשיבו לו שהדברים ק"ו מן הבא על חמש נשים נדות שהוא שם א' חייב על כאו"א וכ"ש כאן שהוא שלשה שמות. וא' בגמ' דהאי ק"ו פריכא הוא דמה לנדה שהם גופין מחולקין. אלא מעמא. דאחותו בכלל כל העריות היתה לכרת ולמה יצאה וכתב בה כרת בפ"ע ללמד על עצמה ועל הכלל כולו שחייב על כ"א בפ"ע, (ולר"י במכות (דף יג ע"ב) אחותו דסיפא מיותר עיי"ש): [באור משנה ט]. עוד שאלן אבר המדולדל בבהמה שנתלש רובו ומעורה במקצת אם מטמא משום אבר מן החי דקיי"ל שמטמא כנבלה, ואבר שנתלש מן האדם מטמא כמת. והשיבו שמענו שאבר המדולדל באדם טהור ומוכי שחין שבירושלים

קצט (ח) אמר ר' עקיבא שאלתי את ר"ג ואת ר' יהושע באוטלים של אמאום שהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של ר"ג, הבא על אחותו ועל אחות אביו ועל אחות אמו בהעלם אחד מהו, חייב אחת על כולם או אחת על כל אחת ואחת, אמרו לו לא שמענו אבל שמענו בבא על חמש נשים נדות בהעלם א' שהוא חייב על כל אחת ואחת ורואים אנו שהדברים ק"ו. (ט) ועוד שאלן ר"ע אבר המדולדל בבהמה מהו. א"ל לא שמענו אבל שמענו באבר המדולדל באדם שהוא טהור. וכך היו מוכי שחין שבירושלים עושין, הולך לו ע"פ אצל הרופא וחותכו עד שהוא מניח בו כשערה ותוחבו בסירה ונמשך ממנו והלה עושה פסחו והרופא עושה פסחו ורואין אנו שהדברים ק"ו. (יוד) ועוד שאלן ר"ע השוחט חמשה זבחים בחוץ בהעלם אחד מהו חייב א' על כולם או א' על כל אחת ואחת, אמרו לו לא שמענו, א"ר יהושע שמעתי באוכל מזבח אחד בחמשה תמחוין בהעלם אחד שהוא חייב על כאו"א משום מעילה ורואה אני שהדברים ק"ו: (יא) א"ר שמעון וכי מה ראיה האוכל לשוחט אלא כך שאלן באוכל נותר מחמשה זבחים בהעלם אחד מהו, חייב א' על כולן או א' על כאו"א אמרו לו לא שמענו, א"ר יהושע שמעתי באוכל מזבח א' בחמשה תמחוין בהעלם א' שהוא חייב עכאו"א משום מעילה ורואה אני שהדברים ק"ו. (יב) א' ר"ע אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה. א"ל השב, א"ל לא א"א במעילה שעשה בה את המאכיל כאוכל ואת המהנה כנהנה, צירפאת המעילה לזמן המרובה. תאמר בנותר שאין בו אחת מכל אלו. (יג) אמר ר"ע שאלתי את ר"א העושה מלאכות הרבה בשבתות הרבה מעין מלאכה אחת בהעלם אחד מהו, חייב אחת על כולם או א' על כאו"א, א"ל חייב על כל אחד ואחד מק"ו מה אם הנדה שאין בה תוצאות הרבה וחטאות הרבה חייב על כל או"א שבת שיש בה תוצאות הרבה וחטאות הרבה א"ד שיהיה חייב על כאו"א. אמרתי לו לא א"א בנדה שיש בה שתי אזהרות שהוא מוזהר על הנדה והנדה מוזהרת עליו תאמר בשבת שאין בה אלא אזהרה אחת, אמר לי הבא על הקטנות יוכיח שאין בהן אלא אזהרה אחת וחייב על כאו"א, אמרתי לו, לא א"א בבא על הקטנות שאעפ"י שאין בהן עכשיו יש בהן לאחר זמן תאמר בשבת שאין בה לא עכשיו ולא לאחר זמן,

אמר

אמר לי הבא על הבהמה יוכיח, אמרתי לו הבהמה כשבת:

(פרשתא ב) **ד** (א) נפש בני ישראל, הרי צבור כיחיד מה יחיד אינו מביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת אף צבור לא יביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. (ב) הלא דין הוא מה אם היחיד שהוא מביא על שגגת המעשה אינו מביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת צבור שאינו מביא על שגגת המעשה א"ד שלא יביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. לא א"א ביחיד שאין מביא חטאת על לא הודע תאמר בצבור שהוא מביא חטאת על לא הודע משיח יוכיח שהוא מביא חטאת על לא הודע ואינו מביא אלא על דבר שזדונו כרת

שאיבריהם נופלים ורצו לכרתו שלא יהיה מאוס ברגל היה הרופא מניח בו כשערה והמוכה שאין מותר האבר בקוץ המחובר לקרקע ומשך ממנו בכח בענין דליכא נגיעה בשעת פרישה והיה הרופא והחולה פטורים כי כל שמחובר כחוט השערה אינו מטמא. וק"ו שאינו מטמא בבהמה שטומאתה ק"ס רק טומאת ערב, (ועי' בחולין קכז וקכט): (**באור משנה יוד ויא ויב**). עוד שאלן השוחט ה' מיני זבחים (כגון חטאת ואשם ושלמים ועולה ותודה) בחוץ בהעלם א' אם מקרי אחת שהיא הגה להתחייב על כאו"א. ופשיט ליה מק"ו מאוכל בה' תמחוין מזבח א' שחייב על כאו"א וכ"ש חמשה זבחים מגופים מחולקים, וככר האריכו לתרץ מה שק' בזה מה מבע"ל הא גופין מחולקים. ותי' בתוי"ו (דף ס"ו ב') דנדה היא מוזהרת עליו. והראב"ד חילק בין חילוק גופין דנשים לבהמות. ובמהרי"ם חדושי קדשין (דף עם) מחלק בין היכא שיכול לשחוט ה' זבחים כא' ולאכול כא', משא"כ הבעילות מחולקות לגמרי. וחילוק זה א' בגמ' (דף טו) ורב יוסף אמר טעמא דר"א משום דאי אפשר לו לערבן וכו'. ועי' בשע"מ (פי"ז מה' א"ב סוף הלכה יא). ועי' בתוס' סנהדרין (נג ע"ב ד"ה הנרבע) ובס' למודי ה' (לימוד קס"ג) — **ור"ש** השיב (**במשנה יא**) שאין ראיה מאוכל לשוחט דמה לאוכל שכן נהנה, רק האיבעיא היה באוכל נותר מחמשה מיני זבחים דנהנה ג"כ. ואמר ר"ע (**במשנה יב**) שאם לדין יש תשובה, דהאי מעילה דחמורה שאם האכיל הקדש לחברו או אם מהנה אותו במידי דלאו בר אכילה חייב כמו האוכל והנהנה. דקיי"ל המוציא קדש לחול חייב. ועוד יש בה חומרא אחרת שמצרפין את המעילה לזמן מרובה, כדתניא לקמן (פרק יט משנה ה) מנין אכילתו ואכילת חברו הנאתו והנאת חברו וכו' מצטרפין ואפי' לזמן מרובה ת"ל תמעול מעל ריבה, הלכך חמירא נמי לענין חילוק הקרבנות, משא"כ נותר שאין בה החומרות הללו. —(**באור במשנה יג**). עוד שאל ר"ע את ר"א העושה מלאכות הרבה וכו', ופי' בגמ' דתרתי בעי מיני'. א] בשבתות הרבה בהעלם א'. ר"ל שעשה בזדון שבת ושגגת מלאכות בשבתות הרבה כגון שחרש וקצר בכמה שבתות אם חייב על כל שבת בפ"ע דשבתות כגופין מחולקים דמי, ב] העושה מלאכות הרבה מעין מלאכה א' בהעלם א', אם ולדי מלאכות כמלאכות דמיין להיות חלוקין לחטאת. ופשיט לי' על שניהם דחייב על כאו"א בין על כל ולד, דולדי מלאכות כמלאכות דמיין. בין על כל שבת דשבתות כגופין מחולקים דמיין ומחייב על שני תולדות מאב אחד שעשאן בשתי שבתות ארבע חטאות. והנה ולדי מלאכות פשיט מסברה, והא דשבתות כגופין מחולקים פשיט לי' מק"ו מנדה שאין בה תוצאות הרבה וחטאת הרבה שאין חייב אלא על ביאה וכל"ז הבא על הנדות (כן א' בגמ' (דף יז) תני נדות) חייב על כל גוף וגוף אפי' לר"ע, (כי ר"א בפ"ע ס"ל דאפי' בנדה אחת חייב על כל ביאה. רק לטעמי' דר"ע קאמר. כ"פ בגמ' דף טו) כ"ש שבת שיש בה ענינים הרבה אבות ותולדותיהן שעל כולן חייב חטאת אינו דין שיהיו השבתות מחלקות. ור"ע השיב הדה שאני שהיא ג"כ מוזהרת (כמ"ש בספרא אחרי פרק יג מ"א). ור"א השיב מבא על נדות קטנות. ור"ע השיב שהקטנות יהיו מוזהרות בגדלותן. והשיב ר"א שהבא על בהמות יוכיח שחייב על כל גוף אעפ"י שלא שייך בהו אזהרה. והשיב לו הבהמה כשבת. ופליגי בגמ' בפירושו. י"מ דקבלה ר"ע מיני'. ואמר בהמה ודאי כשבת ואין להשיב כלום. וי"מ שהשיב בהמה מבעי לי כשבת ולא קבל מיני'. אבל איבעי' הב' אם ולדי מלאכות כמלאכות לא קבל מיני'. כמ"ש (במשנה זיין) ואם מעין מלאכה אחת חייב על כל העלם והעלם חטאת א'. וזה דלא כר' אליעזר. ועי' בגמ' בארך ובירושלמי (פרק כלל גדול). ואכמ"ל:

הערה באיזה אופן דרש נפש ב"י. נפש אם הכהן המשיח. ולמה צריך לדרושים אלה הלא ככר למד למעלה (ס' קנו) לצבור ומשיח ממ"ש ד' פעמים מכל מצות וכמו שפרשתי שם:

ד דבר אל בני ישראל נפש כי תחטא וכו', כבר באו͏רתי למעלה (ס' קנו) שחז"ל למדו ממ"ש בפרשיות אלה ארבעה פעמים מכל מצות ה' אשר לא תעשינה. שבא ללמד ממה שהוקש (בפ' שלח) כל העושה בשגגה לענין חטאת לעכו"ם, היינו שיהי' דבר שזדונו כרת כעכו"ם ואז שגגתו חטאת. וא"נ שידמה בכל פרטיו לעכו"ם שחייב בה סקילה ונאסרה לב"נ וכו'. דהא מרבה שבעה זוגות של מיני מצות כמש"ש באורך. אמנם כל אלה הלמודים שם מיוסדים על מה שכפל מכל מצות ה' ד' פעמים והי' די לכתוב

תֵעָשֶׂינָה וְעָשָׂה מֵאַחַת מֵהֵנָּה׃ ג אִם הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ יֶחֱטָא לְאַשְׁמַת הָעָם וְהִקְרִיב עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא פַּר בֶּן

רש"י

הכותב בשבת שם משמעון ט נח מנחור דן מדניאל: (ג) אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם. (ת"כ) מדרשו אינו חייב אלא בהעלם דבר עם שגגת מעשה כמ"ש לאשמת העם ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו. ופשוטו לפי אגדה כשהכהן גדול חוטא אשמת העם הוא זה שהם תלויין בו לכפר עליהם ולהתפלל בעדם ונעשה מקולקל: פר. (ת"כ) יכול זקן כ ת"ל בן אי בן יכול קטן ת"ל פר הא כיצד זה פר בן ג':

שפתי חכמים

ט מדכתיב מאחת משמע אפילו מקצת וה"ל אפילו אות אחת דרשינן ג"כ אחת כלומר כאלו כתיב אחת דמשמע שם כולו לכן אמרינן דאינו חייב אלא עד שיכתוב שם משמעון שהוא שם שלם והוא מקצת כשם: י כלומר שמתחילה נעלם ממנו הדין והורה שלא כהלכה ועשה הוא עצמו על פי שקול דעתו אבל אם הורה הכהן לאחרים ועשו על פי הוראתו פטור הכהן מדכתיב על חטאתו אשר חטא: כ פי' אילו לא כתיב אלא פר ה"א אפילו בן ד' וכו' שנה קמ"ל בן דכל מקום שנאמר בן בן שתי שנים הוא כדכתיב קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה תמימים אף בשנים וכמו שאיל הוא בן שתי שנים כך עגל בן בקר הוא בן שתי שנים ואלו נאמר בן וכו' פי' ובחטאת דכתיב פר וגם בן בקר על כרחך צריך לפרש פר הסמוך לבן דהיינו בן שלש שנים. וא"ו וכא פירש רש"י לעיל ומן הכאן פרע

התורה והמצוה

לכתוב רק בהפסוק הראשון ותו לא. אבל הלא יש לדחות דמ"ש מכל מצות ה' בחטאת הצבור וגם בחטאת כהן משיח אינו מיותר. כי א"א ללמוד חטאת הצבור מיחיד שהצבור מביא חטאת על לא הודע, (שעירי ר"ח ושעירי רגלים מכפרים על שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף כמ"ש בספרא אחרי פרשה ה' מ"א ומ"ג), וכן א"א ללמוד כהן משיח מיחיד שהוא מביא ג"כ חטאת על לא הודע, פר יוהכ"פ. וממ"ש תורה אחת יהי' לכם לעושה בשגגה י"ל שזה רק ליחיד ולא נדע לצבור ומשיח, לכן צריך לכתב בהו מכל מצות לגופייהו, וכיון דלא מיתרה א"א לדרוש כל הלמודים הנז' שם בסימן יר כיחיד מה יחיד וכו'. נפש אם הכהן המשיח הרי המשיח כיחיד וכו'. ר"ל כי פה כתוב נפש כי תחטא בשגגה מכל מצות ה' אם הכהן המשיח יחטא וכו'. לפ"ז מ"ש נפש כי תחטא הוא המאמר הכולל לכל הפרשה וכולל כולם משיח ונשיא ויחיד, דאם איתא שמאמר זה מוסב רק לכהן המשיח דסמיך לי', לא הי' לו להתחיל נפש כי תחטא רק לאמר אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם ועשה אחת מכל מצות ה' וכו', כמו שאמר כן בצבור ובנשיא וביחיד. וכיון שאמר זה על נפש כי תחטא, שכולל המשיח (שנאמר בלדו) והנשיא ויחיד שנאמר אחריו, מבואר מזה שהמשיח כיחיד וכו', ושלא נאמר זה משום משיח ביחוד רק על כולם נאמר. וא"כ מ"ש אח"כ מכל מצות ה' בנשיא וביחיד מיותרים לדרשה. וז"ש נפש אם הכהן המשיח הרי משיח כיחיד. וכן א"ל שמ"ש מכל מצות ה' בחטאת הצבור צריך לגופי' כי גם חטאת הצבור נלמד מהתנאי הכולל דפה שאמר דבר אל בני ישראל נפש כי תחטא מכל מצות ה', כי מבואר אצלינו דכ"מ שהתחיל הפרשה בדבור אל הכלל, כמו דבר אל ב"י, ובאו בה מצות אל היחידים, ילמדנו שבין הצבור ובין יחידיהם שוים במצוה זאת, וממילא כיון שאמר דבר אל ב"י נפש כי תחטא מכל מצות ה' מבואר שתנאי זה מכל מצות ה' שוה ליחיד ולצבור, וא"כ מ"ש אח"כ בחטאת הצבור ועשו אחת מכל מצות ה' מיותר, ומן היתורים הוציא למעלה (פרשה א מן משנה זיין עד סוף הפרק, ופרק א מן משנה א מ"ג) שאין מביא חטאת אלא על דבר שזדונו כרת כמ"ש באורך (בס' קלו), וה"ה לצבור ולמשיח. ואמר (במשנה ב) שאין ללמוד צבור מן הדין מק"ו מיחיד שמביא על שגגת המעשה וצריך שיהיה זדונו כרת וכ"ש צבור שאין מביא חטאת על שגגת המעשה עד שיהי' שם העלם דבר (כמ"ש פרשה ד מ"ה), די"ל דצבור י"ל קולא גבי חטאת שמביא חטאת גבי טומאת מקדש וקדשיו על לא הודע לא בתחלה ולא בסוף ששעירי ר"ח ושל רגלים מכפרים, וא"ל דמשיח יוכיח שמביא ג"כ פר יוהכ"פ על לא הודע שפר יוהכ"פ תולה על טומאת מו"ק שיש בה ידיעה בתחלה ואין בה ידיעה בסוף, די"ל שאני חטאת זה שנעשה בפנים שדם הפר טעון הזיה על בין הבדים ועל הפרוכת ועל מזבח הזהב, משא"כ השעירים שמביאין הצבור על לא הודע הם חטאת חצונות. לכן צריך בני ישראל לרבות צבור שדינם כיחיד לענין שאין מביאין חטאת רק בדבר שזדונו כרת. ואמר עוד (במשנה ד' ה), שא"א ללמוד משיח מן הדין מק"ו מיחיד שמביא על שגגת המעשה וכ"ש משיח שי"ל חומרא לגבי חטאת שאין מביא רק על שגגת הוראה שצריך שיהיה זדונו כרת, די"ל דמשיח י"ל קולא שמביא חטאת (פר יוהכ"פ) על לא הודע כנ"ל, ואין לומר צבור יוכיח, די"ל שאני צבור שאין מביא אשם ודאי (אף אם הורו ועשו דאין אשם בצבור), וא"ל נשיא (וה"ה יחיד) יוכיח שמביא אשם, די"ל שאני נשיא ויחיד שאין מביא חטאת על לא הודע, לכן צריך קרא נפש כי תחטא לרבות המשיח:

מֵחַד מִנְהוֹן: ג אִם כַּהֲנָא רַבָּא יְחוּב לְחוֹבַת עַמָּא וִיקָרֵיב עַל חוֹבְתֵיהּ דִי חָב תּוֹר בַּר

ספרא

ושגגתו חטאת. (ג) לא א"א במשיח שאינו מביא חטאת על לא הודע במזבח החצון תאמר בצבור שהוא מביא חטאת על לא הודע במזבח החצון, הואיל והוא מביא חטאת על לא הודע על מזבח החצון יביא על דבר שזדונו כרת ועל דבר שאין זדונו כרת, ת"ל נפש בני ישראל הרי צבור כיחיד מה יחיד אינו מביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת אף צבור לא יביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. (ד) ה"ה למשיח. הלא דין הוא, מה אם היחיד שהוא מביא על שגגת המעשה אינו מביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת משיח שאינו מביא על שגגת המעשה א"ד שלא יביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. לא א"א ביחיד שאינו מביא חטאת על לא הודע תאמר במשיח שהוא מביא חטאת על לא הודע. צבור יוכיח שהוא מביא חטאת על לא הודע ואינו מביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. (ה) לא א"א בצבור שאינו מביא אשם ודאי תאמר במשיח שהוא מביא אשם ודאי נשיא יוכיח שהוא מביא אשם ודאי ואינו מביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. לא א"א בנשיא שאין מביא חטאת על לא הודע תאמר במשיח שהוא מביא חטאת על לא הודע. הואיל והוא מביא חטאת על לא הודע יביא על דבר שזדונו כרת ועל דבר שאין זדונו כרת, ת"ל נפש אם הכהן המשיח, הרי המשיח כיחיד, מה יחיד אינו מביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת אף משיח לא יביא אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת:

רא (ו) משיח יכול זה המלך ת"ל הכהן. אי כהן יכול המרובה בבגדים ת"ל משיח:

התורה והמצוה

הערה זה ממעט מרובה בגדים מן שם משיח. ולקמן אמר בספר לרבות מרובה בגדים מת"כ הכהן המשיח, ואח"כ אמר שממ"ש המשיח מיעט משיח מלחמה ובפ' צו אמר שמזה לא מוכח למעט משיח מלחמה וצריך שם מיעוט אחר, והם מאמרים סותרים זא"ז:

רא אם הכהן המשיח יחטא, דבר מבואר בשני מאמרים הבאים על עצם א' בהכרח שמאמר אחד לבדו לא יספיק, כמו עבד עברי, מזבח הזהב, עגל מסכה, וכדומה, עבד לבדו כולל גם הכנעני, ועברי לבדו כולל גם הבן חורין, וכמ"ש (באילת השחר פרק יד). וכן פה שאמר הכהן המשיח משום שמאמר אחד לבדו לא יספיק, שאם יאמר משיח לבד נטעה שהוא המלך שג"כ נמשח בשמן המשחה ונקרא בכ"מ בשם משיח ה', (ואף שאמר אח"כ שנשיא (שהוא המלך) מביא שעיר, הייתי טועה לאמר שפה מדבר אם חטא המלך בשגגת הוראה שאז מביא פר, ואח"כ מדבר אם חטא בשגגת מעשה שאז מביא שעיר). וז"ש משיח יכול זה המלך ת"ל הכהן. וכן אם יאמר הכהן לבד אף שנדייק מן ה"א הידיעה שהוא מורה על הכהן המיוחד והנודע בשם (כמ"ש בס' אאה"ז), נאמר שהוא המרובה בגדים, לכן צ"ל הכהן המשיח.—בזה תבין מ"ש בספרא (לקמן פרשה ג' מ"ו) על ולקח הכהן המשיח מדם הפר והביא, אין לי אלא המשיח בשמן המשחה מרובה בגדים מנין ת"ל הכהן. וכ"כ בפ' צו (פ"ה) על והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אותה. וזה סותר אל הנאמר פה שהוציא מרובה בגדים, אך כי שם תואר כהן מיותר דאם יכתב משיח לבד נדע שהוא הכ"ג המשיח לא המלך, שהוא זר ועבודה לא יעבד. ומזה מוכרח ששם משיח שם לא בא על הבנתו המדויק שהוא הנמשח בשמן הקדש רק בהבנתו המורחב ששם משיח כולל כל גדולה וריבוי, כמו למשחה בהם ולמלא בם את ידם שהוא ענין ריבוי, וכן למשיחו לכרש, וכמו שפרש"י, ופי' הכהן המשיח הכהן הגדול, וז"ש מרובה בגדים מנין ת"ל הכהן, ר"ל שזה לעד שפי' משיח גדול. שאם פי' שנמשח בשמן הל"ל שם משיח לבד. שוב

ראיתי בירושלמי (פ"ק דמגלה הלכה י') וז"ל, תניא כהן משיח מביא פר ואין המרובה בבגדים מביא פר ולא כר"מ, דר"מ אמר המרובה בבגדים מביא פר. מ"ט דר"מ, משיח מה ת"ל כהן לרבות את המרובה בבגדים. (כיון אל ברייתא הספרי שעל פסוק והביא הכהן המשיח.) מ"ט דרבנן, משיח יכול זה המלך ת"ל הכהן אי כהן יכול אף מרובה בבגדים ת"ל משיח או יכול שאני מרבה אף משיח מלחמה ת"ל המשיח. מחלפא שיטתי' דרבנן הכא כתיב משיח והכא כתיב משיח. (ר"ל גבי עשירית האיפה בפ' צו והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אותה) הכא אינון אמרין לרבות מרובה בבגדים והכא אינון אמרין להוציא את המרובה בבגדים. א"ר אילא כל מדרש ומדרש מעניינו, תמן כל הפרשה אמורה באהרן לאיזה דבר נאמר כהן לרבות את המרובים בבגדים, ברם הכא אין הפרשה אמורה באהרן אלו נאמר משיח ולא נאמר כהן הייתי אומר זה המלך, ואין תאמר כבר קדמה פרשת המלך (יש שם יתור ונ"ל) הייתי אומר על העלם דבר מביא פר ועל שגגת מעשה מביא שעיר הוי צורך הוא שיאמר משיח וצורך הוא שיאמר כהן. עכ"ל בירושלמי (פ"ב דהוריות). והן הן הדברים אשר כתבתי ת"ל. ולפ"ז מ"ש במגילה (ד' ט' ע"ב) ובהוריות (דף יב) מ"ט דר"מ דאמר מרובה בגדים מביא פר הבא על כל המצות, דתניא

אי ת"ל

רב אי משיח יכול אף משיח מלחמה ת"ל המשיח שאין על גביו משיח: רג משיח יחטא מה ת"ל, שיכול יביא על הקודמות ודין הוא מה אם הנשיא שהוא מביא על שגגת המעשה אינו מביא על הקודמות משיח שאינו מביא על שגגת המעשה אינו דין שלא יביא על הקודמות, לא א"א בנשיא שאינו מביא חטאתו משעבר תאמר במשיח שהוא מביא חטאתו משעבר הואיל והוא מביא חטאתו משעבר יכול יביא על הקודמות ת"ל משיח יחטא כשיחטא והוא משיח לא כשיחטא ועודנו הדיוט. (ז) ר"ש אומר אם נודע לו עד שלא נתמנה ואח"כ נתמנה חייב ואם משנתמנה נודע לו פטור. משיח יחטא יכול גזירה ת"ל אם יחטא כשיחטא:

ת"ל אלא משיח בשמן המשחה מרובה בגדים מנין ת"ל הכהן המשיח. כיון על ברייתא דלקמן. וכן פרש"י ז"ל שם ת"ל והביא הכהן המשיח. ר"ל דס"ל לר"מ אחר שהמרובה בבגדים מביא אף הוא בהכרת שגם הוא מביא פר:

רב הכהן המשיח. בספרא פה מוכיח ממ"ש הכהן המשיח בה' הידיעה שר"ל הכהן הגדול הנודע בשם משיח. לא כל משיח שיהיה שאז היה לו לומר אם כהן משיח יחטא בלא ה' הידיעה. אולם בס' נו (פרק ה' מ"א) על והכהן המשיח תחתיו מבניו, אומר, יכול שאני מרבה אף משיח מלחמה ת"ל תחתיו מבניו מי שבנו עומד תחתיו וכו' ולא למד לה ממ"ש הכהן המשיח בה' הידיעה אבל דבריהם מיוסדים על אדני פז. שידוע בהגיון שבמאמרים השגאים לא תבא ה' הידיעה על הנושא שיסופר עליו תנאי אפשרי במלת כי. למשל וכהן כי יקנה נפש. אשר נשיא יחטא. (אם לא כשבא על הנושא מלת הצירוף. אשר. כמו האיש אשר יעשה בזדון, והנפש אשר תאכל בשר). והטעם מבואר, כי גם כשהנושא הוא שם ידוע, בכ"ז אחר שידובר עליו בדרך אפשריות בזמן אפשרי לא ילדק ליחד אותו בה' הידיעה. שלא ילדק לומר אשר הנשיא יחטא. בהגם ששם נשיא שם נודע. בכ"ז אחר שמדבר באפשרות אם יחטא איזה נשיא בזמן מן הזמנים. אא"ל. הנשיא. כי אין ידוע איזה נשיא. כי בזמנים העתידים יהיו נשיאים רבים שאחד מהם אשר הוא עדן בלתי ידוע יחטא. (לבד כשבא עליו מלת אשר שאז ה"א הידיעה נשענת על ההודעה שיציין במלת אשר) אמנם מה שיספר אח"כ על הנושא בדרך החלטה יתכן לסמנו בה' הידיעה, כי בזה מציין הזמן ההוה לא עתיד. כמו ולקח הכהן, וטבל הכהן, ואם פרוח תפרח הצרעת, ולכן במ"ש לקמן והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אותה בא הה"א הידיעה כדת, ור"ל הכהן העובד וראוי לעבודה. כמו שילדק לומר וראה הכהן את הנגע, וקמץ הכהן מלא קומצו, ופירושו כהן העובד. ולכן לא הוכיחו שם מזה שמדבר מכהן הגדול. לא כן פה שמ"ש אם הכהן המשיח הוא שלא כדת ההגיון הוכיחו היטב שציין בזה את הכהן הגדול שאין ע"ג משיח. ועי' תזריע ס' קנ"ט:

רג אם הכהן המשיח יחטא, אחרי הדרישה דעתי כי דרך הלשון שבמאמר תנאי עתידי יבוא הפעל הראשון (הסמוך למלת כי) בלשון עתיד. אבל הפעלים שאחריו בין הבאים לפרש את הפעל בין המגבילים או בחלוקה יבואו בלשון הוה או בלשון עבר, לפי כוונת המדבר בכ"מ. למשל נפש כי תחטא וכו' והוא עד או ראה או ידע (ויקרא הא). נפש כי תחטא וכו' או עשק או מצא אבידה (שם כא), ואם בכלי ברזל הכהו ואם באבן יד הכהו (במדבר לה). כי יקח איש אשה ובא עלי' וכו' ואם אמת היה הדבר וכו' (דברים כב) כל אלה באו בלשון עבר. אם זבח שלמים קרבנו אם מן הבקר הוא מקריב (ויקרא ג) באו בלשון הוה. וכ"מ שנלוז מן החק הזה דרשוהו הז"ל (כמ"ש באילת השחר ס' מו) וכן פה היה ראוי לאמר אם הכהן המשיח חטא, אחר שבא לפרש החלוקות של פעל נפש כי תחטא שבראש הפרשה. וז"ש בספרא משיח יחטא מה ת"ל. והשיבו שבא ללמד שלא יביא פר רק על מה שחטא אחר שנתמנה לא ע"מ שחטא בעודו הדיוט שמתכפר כהדיוט, ואם הי' אומר אם הכהן המשיח חטא הייתי טועים שאף שחטא בעבר קודם שנתמנה מביא פר. והגם כן נס במ"ש בנשיא אשר נשיא יחטא וסיל"ל אשר חטא. למד ג"כ (לקמן פרשה ה' מ"ב) שאינו מביא על הקודמות. עפ"ז שואל ל"ל קרא פה, הלא יליף מק"ו מנשיא שלא נשתנה דינו ממה שהי' קודם שנעשה נשיא לענין שגגה שמביא על שגגת המעשה כהדיוט, ואעפ"כ אינו מביא על הקודמות, וכ"ש כ"מ שאינו מביא על שגגת המעשה דהא כתיב בי' לאשמת העם (כמ"ש בריש פ"ב), שלא יביא על הקודמות. ומשיב שיש לחלות דשאני נשיא שאין מביא בעיר אחר שעבר מנשיאותו משא"כ כ"מ שמביא פר גם כשעבר מכהונתו (כמ"ש בפרק ב' מ"ז) ה"א שיביא גם על הקודמות קמ"ל. והנה לדעת הת"ק פר הוא דלא מביא אבל מביא כשבה או שעירה כהדיוט, ור"ש ס"ל (במשנה ז') שאם נודע לו אחר שנתמנה לא יביא כלל, דבעינן שיהי' חטאתו וידיעתו שוים. וכן תני בספרא (פרשה ה' מ"ג) גבי נשיא. וברייתא זו מובאת בהוריות (דף יוד). ובירושלמי שם יש טעם אחר לר"מ—ומ"ש משיח יחטא יכול גזרה, כבר פרשתי למעלה (ס' י"ב) ועי' בגמ' שם:

פרק ב.

רד (א) לאשמת העם הרי משיח כצבור מה צבור אינו מביא אלא על העלם דבר עם שגגת המעשה, אף משיח לא יביא אלא על העלם דבר עם שגגת המעשה. הלא דין הוא. צבור מוצא מכלל היחיד ומשיח מוצא מכלל היחיד. מה צבור אינו מביא אלא על העלם דבר עם שגגת המעשה אף משיח לא יביא אלא על העלם דבר עם שגגת המעשה. (ב) או כלך לדרך זה, נשיא מוצא מכלל היחיד ומשיח מוצא מכלל היחיד מה נשיא מביא על שגגת המעשה אף משיח יביא על שגגת המעשה. (ג) נראה למי דומה אם דומה לצבור נלמדנו מן הצבור ואם דומה לנשיא נלמדנו מן הנשיא, צבור בפר ואינו מביא אשם תלוי ומשיח בפר ואינו מביא אשם תלוי מה צבור אינו מביא אלא על העלם דבר עם שגגת המעשה אף משיח לא יביא אלא על העלם דבר עם שגגת המעשה. (ד) או כלך לדרך זה נשיא מביא שעירה לעכו"ם ומביא אשם ודאי ומשיח מביא שעירה לעכו"ם ומביא אשם ודאי מה נשיא מביא על שגגת המעשה אף משיח יביא על שגגת המעשה, ת"ל לאשמת העם הרי משיח כצבור ומה צבור אינו מביא אלא על העלם דבר עם שגגת המעשה אף משיח לא יביא אלא על העלם דבר עם שגגת המעשה. **רה** (ה) אי מה צבור אם הורו ועשו אחרים ע"פ חייבים יכול אף משיח אם הורה ועשו אחרים על פיו יהיה חייב

רד וחטא לאשמת העם. פירשו חז"ל שמ"ש לאשמת העם הוא אומר אל שלא יחטא. שצריך שיהי' חטאו דומה לאשמת העם היינו לחטא הצבור שיבואר אח"ז. שצריך שימצא בחטאו התנאים שמחויבים בחטא הצבור שיהי' סבת החטא שגגת הוראה. ושיורה לבטל מקצת ולקיים מקצת. ובדבר שאין הצדוקים מודים בו. וממילא צריך שיהיה חכם מופלא מורה הוראה. ואין הבדל בינו לבין חטא העדה רק מה ששם צריך שיעשו העם בסבת הוראת הסנהדרין, ופה צריך שהוא עצמו יעשה כהוראתו כמו שית' בסימן שאח"ז. (ומכוונת התורה היה שהקבלה וההוראה תהיה ביד הכהן הגדול בצירוף הסנהדרין. כמ"ש ובאת אל הכהן ואל השופט אשר יהיה בימים ההם (דברים יז). יורו משפטיך ליעקב (שם לג). כי לא תאבד תורה מכהן (ירמיה יח). כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב). ודומיהם. וכ"כ הרמב"ם (פ' ג' מה' סנהדרין ה"ב) שצריך שימצאו כהנים בסנהדרין, וסדר הכתוב תחלה תקנת החטא הצומח ע"י טעות הוראה בין ע"י הכהן העומד לשרת בין ע"י הסנהדרין. שהכהן הגם שהוא עצמו העושה הוא לאשמת העם כלו. כי הוא המכפר ושליח הצבור ושלוחו ב"ת כמותו. ושגגת השופטים הוא רק אם עשו העם כהוראתם. ושניהם קרבנם שוה בכל פרטיהם, לבד בחטאת עכו"ם שדין המשיח כדין היחיד. ויש לתת טעם בזה מפני שהשעבד עכו"ם אף בשוגג ואף שעשה תשובה נפסל מהיות כהן לאל עליון כמ"ש הרמב"ם סוף ביאת מקדש לכן השוותה התורה דינו אל היחיד): (ובארו שצ"ל קרא הלא יש ללמד זה מן הדין כמו ששוה לצבור במה שקרבנו משונה מקרבן היחיד כן ישוה בחטאו אליהם שיהיה בסבת הוראה. והשיבו (במשנה ב) שי"ל הלא גם נשיא קרבנו משונה מקרבן יחיד שמביא שעיר ואעפי"כ חטאו הוא שגגת מעשה. ואמרו (במ"נ ד') שבצד א' דומה יותר לצבור שמביא פר כמוהם, ואינו מביא אשם תלוי כמוהם, (דצבור א"מ א"ת דכתב ואם נפש (ויקרא ה יז) ולא צבור. ומשיח אין מביא א"ת דכתיב (שם יח) וכפר עליו על שגגתו אשר שגג מי שחטאתו ושגגתו שוים יצא משיח שאין חטאתו ושגגתו שוה שחטאתו במעשה ושגגתו בהוראה). (ולהכי אמר בגמ' הוריות (דף ז ע"ב) דאשם תלוי כדי נסבה דהא עדיין לא ידעינן ששגגתו בהוראה) ובצד אחר דומה לנשיא שבשגגת עכו"ם מביא שעירה כמוה' אף על שגגת המעשה ומביא אשם כמוהם. וא"כ לא נדע אם נדמהו לצבור או לנשיא לכן צריך קרא. וברייתא זו מובאת בהוריות (דף ז ע"ב). ושם גרים (במשנה ב) נשיא מוצא מכלל היחיד כמו שהעתקתי. וי"ג נשיא מוצא מכלל הצבור. ויל"פ גם כג' זאת וק"ל):

רה והקריב על חטאתו אשר חטא. בחטאת נשיא וכן בחטאת יחיד כתיב והביא את קרבנו. וכן הלשון בכ"מ. כמו בחטאת עולה ויורד (ויקרא ה ו) והביא את אשמו. וכן בכל האשמות (שם פסוק ז' וי"א וט"ו וי"ח) וכן תמיד. ורק בחטאת כהן משיח כפל דבריו והקריב על חטאתו וכו' והביא את הפר. וכן בפר העדה והקריבו הקהל וכו' והביאו אותו. ומלבד שהוא כפל לשון כבר בארתי (למעלה ס' כה) שבכ"מ שידבר על הבאת הקרבן לא ישמש בלשון הקרבה רק בלשון הבאה. וכ"מ שבא לשון הקרבה יש בו דרוש. והנה ית' לקמן (ס' רמח) שלכן אמר והקריבו הקהל משום דבפר העדה הב"ד הם בעלי הקרבן והעושים אותו היינו שהם הבעלים הסומכין עליו, והקהל הם המקריבים ומקדישים אותו כי גובים הוהו פר מכל שבט ולכן אמר בפ' שלח ועשו כל העדה עיי"ש. ולכן אמר פה והקריב על חטאתו ללמד שהוא המקריב ומקדיש אותו על חטאו לא על חטא הקהל שעשו כהוראתו שאז הוא העושה והסומך לא המקריב. וז"ש (בספרא מובא בהוריות דף ז) אי מה צבור אם הורו וכו' יכול אף משיח וכו' ת"ל והקריב על חטאתו אשר חטא, כ"נ בגמ' שם, ועקר הלימוד מן והקריב, כי ע"ש אשר חטא צריך לדרוש שיהי'

(בס' רז). ר"ל דשם ספרא ר"י, והנה ס"ל (לקמן פרש' ד' מי"ד) גבי צבור שכל שבט ושבט מביא פר. ופי' שהב"ד נוטים פר מכל שבט כמש"ת שם. וס"ה למה שנשנה דגם המשיח חייב אם חטאו אחרים צ"ל פי' הייט שיגבה פר מכל שבט. ולפ"ז לא היה לו לאמר והקריב על חטאתו, רק ועשה על חטאתו, שירמוז על שהוא הסומך עליו כמ"ש ועשו כל העדה (שלח), או יאמר והקריבו הקהל, ובזה מלמד שהוא המקריב והמקדים כי חייב על חטאו. ובירושלמי למד לה מן אשר חטא, וכ"ה בגי' הספרא, והוא הלימוד הפשוט שמבואר שעל חטאו מביא. אבל לפי מה שבאמת צריך אשר חטא לדרשה אחריתי צ"ל שזה ידעינן מן והקריב ומיותר אשר חטא לדרוש (שית' בס' רז), ולכן מביא בגמ' כל הפסוק כי לפי מה שמסיק במשנה ח' דצריך אשר חטא לדרשה אחריתי צ"ל שזה שפטור בהוראה ועשו אחרים נודע ממ"ש והקריב:

רן **והקריב על חטאתו**. הנה יש הבדל בין תואר משיח ובין תואר נשיא. שהם משיח הונח על שימשח בשמן המשחה בין שעובד בין שאינו עובד, וגם אחר שעבר מחמת מום או זקנה שמן משחת אלהיו על ראשו. אבל בשם נשיא לא יקרא רק בעת שהוא נשיא עמו לא אחר שעבר מנשיאתו, כי הוא שם מצטרף כמו אדון עבד וכדומה, וכמ"ש בהוריות (דף יוד) אשר נשיא יחטא כשהוא נשיא אין כשהוא הדיוט לא. אמנם יש סברה לומר שטעם קרבן המשיח הוא מפני שהעם למדין ממנו וסומכין עליו כמ"ש לאשמת העם, ולפ"ז כשעבר מכהונתו אין העם סומכין עליו רק על הכהן אשר יהי' בימים ההם וא"צ להביא פר. ובזה יש ק"ו מנשיא שמביא על שגגת מעשה וא"כ מביא בעבור עצמו ובכ"ז נשתנה דינו כשעבר כ"ש משיח שאינו מביא רק על שגגת הוראה שבזה יש סברא שאחר שעבר לא ילמדו העם ממנו שכ"ש שראוי שישתנה דינו. לכן כתוב והקריב על חטאתו. שזה מיותר שהי"ל והקריב פר בן בקר ותו לא, כמ"ש בחטאת הצבור ובנשיא וביחיד. אך שבא ללמד שיקריב על חטאתו לבד לא על שהעם נכשלים בסבתו, ובזה מבואר שמביא גם משעבר, כי לענין חטאתו אין הבדל בין העת שעובד ובין אחר שעבר. (וברייתא זו מובאה בהוריות שם):

ת"ל (והקריב על חטאתו) אשר חטא, על מה שחטא הוא מביא ואינו מביא ע"מ שחטאו אחרים: **רן** (ו) והקריב על חטאתו מלמד שהוא מביא על חטאתו משעבר שיכול הלא דין הוא מה אם הנשיא שהוא מביא על שגגת המעשה אינו מביא על חטאתו משעבר משיח שאינו מביא על שגגת המעשה א"ד שלא יביא על חטאתו משעבר, ת"ל והקריב על חטאתו מלמד שהוא מביא על חטאתו משעבר:

רן (ז) יכול חטא עם הצבור יביא פר לעצמו, ודין הוא נשיא מוצא מכלל היחיד ומשיח מוצא מכלל היחיד מה נשיא חטא לעצמו מביא לעצמו חטא עם הצבור מתכפר לו עם הצבור, אף משיח חטא לעצמו מביא לעצמו חטא עם הצבור מתכפר לו עם הצבור. (ח) לא א"א בנשיא שמתכפר לו עם הצבור ביוהכ"פ תאמר במשיח שאין מתכפר לו עם הצבור ביוהכ"פ, הואיל ואין מתכפר לו עם הצבור ביוהכ"פ יביא פר לעצמו, ת"ל אשר חטא. הא כיצד חטא לעצמו מביא לעצמו חטא עם הצבור מתכפר לו עם הצבור:

(פרק ג) **רח** (א) פר יכול זקן ת"ל בן, אי בן יכול קטן ת"ל פר, הא כיצד בן שלש כדברי חכמים, ר"מ אומר אף בני ארבע ובני חמש כשרים אלא שאין מביאים

רז **והקריב על חטאתו אשר חטא**. מ"ש אשר חטא מיותר. ואמרו חז"ל (בספרא מובא בהוריות דף ו) שבא ללמד שרק אם חטא לעצמו. אבל אם הורה עם הצבור ועשה עמהם כגון שהורו ב"ד שחלב מותר והוא הורה עמהם ועשה כהוראתו אינו מביא פר בפ"ע ומתכפר לו עם הצבור. ואמרו שאע"ל שנדע זה מן הדין מנשיא שג"כ מוצא בקרבנו מדין קרבן יחיד, (כ"ג בגמ' ובגי' הספרא מוצא מכלל הצבור ר"ל ג"כ מכלל יחידיהם), ובכ"ז מתכפר לו עם הצבור, וכן יש להיות במשיח. כי ע"ז יש לחוש דשאני נשיא שביוהכ"פ מתכפר עם הצבור משא"כ המשיח שמביא ביוהכ"פ פר בפ"ע כמ"ש והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו (ויקרא טז) ואינו מתכפר ע"י שעיר הצבור. לכן אמר אשר חטא לדייק רק אם חטא לבדו לא אם חטא בחטא א' עם הצבור. (ואם חטא עמהם בשני חטאים מחולקים בטעמיהם או בשמותיהם מבע"ל בגמ' שם, ועי' ברמב"ם פט"ו משגגות ואכמ"ל):

רח **פר בן בקר**. שמות פר ועגל אינם שמות עצמיים רק שמות תוארים יקראו בהם כפי גדולם. בהיותו צעיר נקרא עגל. וכשגדל נקרא פר ע"ש הפרותו. (עמ"ש בזה למעלה ס' יו"ד ע"ש ר' יונה המדקדק). ואמרו בר"ה (דף כו) ותטב לה' משור פר אם שור למה פר, אמר רב מתנה שור שהוא גדול כפר. כי פר שהקריב אה"ר היה ביום הולדו שאז נקרא שור כמ"ש שור בן יומו קרוי שור והיה גדול כפר בן ג' שנים, וכמו שפרש"י (שם) ובעכו"ם (דף ה') חולין (דף ס'): והנה בין עגל ופר אין גבול ממוצע דכל שיוצא מכלל עגל נכנס לכלל פר. ודעת ר' אליעזר (ריש פרה) דפרה בת שתים ועגלה בת שנתה. דס"ל שבשנה השניה הוא בכלל פר. וחכמים ס"ל שם דעגלה בת שתים ופרה בת ג' ושעד השנה הב' הוא בכלל עגל. ומצאנו עוד עגל בן בקר ועגלה בקר, וכן פר בן בקר. ודעת חכמים ששם בן בקר אינו

זקנים מפני הכבוד. (ב) ריה"ג אומר מה ת"ל ופר שני בן בקר תקח לחטאת אם ללמד שהן שנים והלא כבר נאמר ועשה את האחד חטאת ואת האחד עולה לה' א"כ למה נאמר ופר שני בן בקר תקח לחטאת בן ב' שנים. (ג) רבי אומר מה ת"ל ופר שני בן בקר תקח לחטאת אם ללמד שהן שנים הרי כבר נאמר ועשה את האחד חטאת ואת הא' עולה לה', א"כ למה נאמר ופר שני בן בקר תקח לחטאת אלא לפי שנאמר ועשה את האחד חטאת ואת האחד עולה לה'. יכול תקדם חטאת לעולה בכ"מ ובכל מעשיה. תלמוד לומר ופר שני בן בקר תקח לחטאת, אי ופר שני בן בקר לחטאת יכול תקדים עולה לחטאת בכל מעשיה תלמוד לומר ועשה את האחד חטאת ואת האחד עולה לה'. הא כיצד דם חטאת קודם לדם עולה מפני שהוא מרצה איברי עולה קודמים לאימורי חטאת מפני שהן כליל לאישים. (ד) ר' שמעון אומר מה ת"ל ופר שני בן בקר תקח לחטאת אם ללמד שהן שנים והלא כבר נאמר ועשה את האחד חטאת ואת האחד עולה לה' א"כ למה נאמר ופר שני תקח לחטאת, שיכול שתהא נאכלת חטאת זו ת"ל ופר שני. שני לעולה. מה עולה לא נאכלת אף חטאת זו לא נאכלת. (ה) כיוצא בו אמר ר' יוסי הבאים מהשבי בני הגולה הקריבו עולות לאלקי ישראל פרים שנים עשר על כל ישראל. אלים תשעים וששה. כבשים שבעים ושבעה. צפירי חטאת שנים עשר. הכל עולה לה'. אפשר חטאת עולה, אלא מה עולה לא נאכלת אף חטאת לא נאכלת [וכן היה] ר' יהודה אומר על עכו"ם הביאום. (ו) ר' שמעון אומר כ"מ שנאמר עגל בתורה סתם בן שנה, שנאמר ועגל וכבש בני שנה. הן בקר בן שתי שנים, שנאמר קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה תמימים אף בשנים ופר סתם בן שלש, אף בני ארבע ובני חמש כשרים אלא שאין מביאים זקנים מפני הכבוד:

מליין המין ואין פי' עגל או פר ממין הבקר, כי הם עגל או פר מיוחד רק במין הבקר ולא נמצא במינים אחרים. רק פי' בן בקר כמו בן שנה. בן נכר. בן חיל. בן מות. וכשאומר עגל בן בקר פי' עגל שהוא בקר. כי בקר מליין הגדלות. ומאחר ויקחו צאן ובקר ובני בקר (ש"א יד) שפי' בקר גדולים ובני בקר קטנים. ולכן כשאמר עגל בן בקר פי' בן כמו בן חיל שהוא איש חיל, וכן ר"ל עגל שהוא בקר, ר"ל שהוא גדול. כי שם עגל כולל מנולד עד שנה הב'. ובשנה הב' הוא בן בקר ר"ל עגל גדול כבקר. וז"ש ר"מ (בר"ה דף יוד) ור"ש (בספרא משנה ו) כ"מ שנאמר עגל סתם הוא בן שנה בן בקר בן שתי שנים. וכשאמר פר בן בקר הוא בשנה הב' לבד, כי פר סתם נקרא מן השנה הג' עד מותו, אבל פר בן בקר נקרא רק בשנה הב', ומלת בן בא על הצעירות כמו. בני נשר. בן רחמים. בני יונה. בני צאן. בני עזים. בני לביא. בני עורב. בנות יענה. ופי' פר צעיר לימים. וז"ש פר יכול זקן ת"ל בן אי בן יכול קטן ת"ל פר. ר"ל בן בקר לבד כולל גם בן שתי שנים. ופר לבד כולל גם בן ד' וה' אבל פר בן בקר הוא רק בשנה הב'. וז"ש הא כיצד בן שלש כדברי חכמים. ר"ל חכמים דפליגי על ר' אליעזר גבי פרה ואמרו דפרה בת ג' או בת ד'. וכל קודם ג' נקרא עגל. וזה שם דכתיב פרה סתם. אבל פר בן בקר הוא בשנה הב': **והנה** לדעת ר' אליעזר (בפ"א דפרה) דעגלה בת שנתה כנס דשם כתוב עגלת בקר. צ"ל דעגלת בקר היא לדעתו עגלה ממין הבקר, כי ס"ל דשם עגל משותף גם לצעירי מינים אחרים שהם משוג בקר. כמו שיאמר גדי עזים מפני ששם גדי משותף לצעירי מינים אחרים כמ"ש רש"י על לא תבשל גדי בחלב אמו. ויאמר עיר בן אתונת מפני ששם עיר משותף לצעירי גמלים (כמ"ש בפי' ישעיה ס"ל), וכן במ"ש כפיר אריות, גורי אריות, שנקראו כן גם צעירי הלביא. כמ"ש (יחז' כא) מה אמך לביאה, וכו' ויעל אחד מגוריה כפיר היה. וכן מטעם זה אמר עופר האילים. ועגלת בקר או עגל בן בקר, מפני שיש עגל ממין אחר. אבל דעת ר"א בפר בן בקר. שצריך להיות דוקא בן שתי שנים כריה"ג. דלדידי' פרה בת שתים וגם יותר משתים כמ"ש הר"ש שם. אבל פר בן בקר שמורה הצעיר יהיה רק בן שתים, דכן אומר בתוספתא הביאה הר"ש (פ"א דפרה) ר' אליעזר אומר וכו' שכל פרים שבתורה פר בן בקר בן שתי שנים פר סתם בן שלש: — **והנה** בר"ה (דף יוד) אמר ר' מאיר דפר בן שלש. ופה תניא דר"מ אומר אף בני ד' ובני חמש כשרים אלא שאין מקריבים מפני הכבוד. וזה אף בפר בן בקר, דהא בא לאפלוגי את"ק שמיירי בפר בן בקר. וע"כ מ"ש בר"ה פר בן שלש היינו שלא יהיה פחות משלש. אבל למעלה אין לו שיעור, וע"כ סובר דפר בן בקר פי' ממין הבקר. דא"ל דפליגי דלת"ק פסול בדיעבד ולר"מ רק לכתחלה. דהא תניא בתוספתא (פ"ק דפרה) יתר בעגלה מה שאין במוקדשין זקנים פוסלים בעגלה ולא במוקדשין. ובספרא פה (משנה ז') ר"ש אומר וכו' פר סתם בן שלש, אך בני לרבע ובני חמש כשרים אלא שאין מביאים זקנים מפני הכבוד. משמע שרק בפר סתם ס"ל לר"ש וכשרים אף ביותר מג'. לא בפר בן בקר. אולם קשה מדוע לא כתב

בָּקָר תָּמִים לַיהוָה לְחַטָּאת׃ ד וְהֵבִיא אֶת־הַפָּר אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁ הַפָּר וְשָׁחַט

התורה והמצוה

ר"ל דפר בן בקר דוקא בן שלש וכן ד' פסול. וכן קשה לי עמ"ש במשנה דפרה (פ"א מ"ב) ריה"ג אומר פרים בני שתים וחכמים אומרים (אף) בני שלש. ר"מ אף בני ארבע ובני ה' כשרים. דמשמע דפליגי בפרים סתם. והיה לו לבאר שזה רק בפר בן בקר. אבל בפר סתם לכ"ע כשר אף בני ד' וה': **אולם** אחרי עייני ראיתי כי כל הפרים הנזכרים בתורה כתוב בהם פר בן בקר. כמו בפר המלואים (שמות כט) לקח פר אחד בן בקר. (ומ"ש ופר חטאת תעשה ליום בודאי ר"ל כדוגמת הפר שביום הראשון). וכן פר חטאת כהן משיח והעדה (ויקרא ד), ופר יוהכ"פ (ויקרא טז), ופרי הנשיאים (במדבר ז), ופר חטאת הלוים (שם ח), בכולם מבואר שהיה פר בן בקר. (לבד מבקר זבח שלמים של הנשיאים שתפס בהם תחלה לשון בקר). מלבד בפרי החג שבפ' פנחס שמן יום השלישי ואילך כתוב פר סתם, וי"ל שזה מפני שסמך ע"מ שאמר ביום הראשון וביום השני פרים בני בקר, ולא הוצרך לכפול זאת בכל פעם. ולפ"ז לא נמצא בתורה רק פר בן בקר ולא נמצא פר סתם. וממילא מה דפליגי חכמים ור' יוסי ור"מ בפר בן בקר. קאי על כל הפרים שנמצאו בתורה גבי קרבנות כי בכולם כתוב פר בן בקר. ור"מ ור"ש ס"ל דבכולם כשר אף בני ד' וה' מדאו'. דס"ל דפר בן בקר פי' ממין הבקר. ות"ק וריה"ג ור"א ס"ל דפר בן בקר פי' פר מצעירי הבקר והוא לר"א ורבי יוסי הגלילי בן שתי שנים ולחכמים בן ג'. וס"ל דכן בכל פרים הנז' בתורה דבכולהו כתיב בן בקר, ואף בפרי הרגלים מיום ג' ואילך שכתוב פר סתם סמך ע"מ שמ"ש ביום הראשון והשני. ולכן ס"ל לריה"ג (במשנה דפרה) פרים בני שתים וחכ"א פרים בני ג'. ומ"ש בתוספתא לר' אליעזר דפר בן בקר בן שתי שנים פר סתם בן שלש, הוא ר"ל לפרה אדומה שכתוב פרה ויכול להביא גם בת שלש, דמ"ש ר"א פרה בת שתים היינו אף בת שתים כמ"ש הר"ש. (ודברי הרמב"ם ז"ל שכתב (פ"א מה' מעה"ק) הגדולים בבקר עד ג' שנים שלמות מיום ליום יותר מכאן הרי הוא זקן. ושם (הלכה יד) כ"מ שנאמר עגל ה"ז בן שנה פר בן שתים. ובריש (פ"י מה' רוצח) דעגלה ערופה בת ב' שנים או פחות. ובה' פרה (פ"א) דפרה אדומה שתהיה בת ג' או ד'. וא"כ אם עגלה בת שתים איך כתב דפר בן שתים. וכן הלא לפ"ז במ"ש בה' מעה"ק דעגל בן שנה הוא סתם על דעגלת בקר בעגלה ערופה היא בת שתים וא"כ ה"ה מ"ש פר בן שתים היינו סתם ולמה כתב דפרה בת שלש. וחוץ מזה אינו מסכים לשום א' מהתנאים. ודברי הכ"מ אינם מועילים ליישב כ"ז וצע"ג): **(באור משנה ב)** וריה"ג הוכיח ממ"ש בחטאת הלוים (במדבר ח' ח') ולקחו פר בקר וכו' ופר שני בן בקר תקח לחטאת. שמספר שני מיותר. שאל"ל שאמר פר שני, שלא נטעה לפרש שהוא פר אחד והוא"ו וי"ו הבאור, שפי' ופר בן בקר תקח, ר"ל מ"ש שתקח פר בן בקר הוא לחטאת. שז"א דהא אמר אח"כ ועשה את האחד חטאת ואת האחד עולה מבואר שהם שנים: **ולמה אמר פר בן בקר שני. בן שתי שנים**. פי' מלת שני שאינו מספר סדורי רק שם תואר, שהפר הוא בשנה השני'. כי בל"ה יש פה זרות דלשון, כי חק קבוע שהמספר הסדורי ראשון שני שלישי יבא תמיד אחר המתואר, וא"כ ראוי לומר ופר בן בקר שני. ולמה אמר ופר שני בן בקר שלא כדת, וזה מורה שמלת שני הוא תואר אל הפר מצד שניו. וכמו שאמר בפרה (פ"א מ"א) א"ר יהושע לא שמעתי אלא שלשית (ר"ל פרה שלשית), אמר בן עזאי אני אפרש אם אתה אומר שלישית לאחרים במנין (ר"ל שלישי לבטן), וכשאתה אומר **שלשית** (כן הנקודה הנכונה כמ"ש הרד"ק בשרשיו שורש ימן כמו **ימנית שמאלית**) בת ג' שנים. וכן אמר (שם) כרם **רבעי** בן ארבע שנים. וזה בשם שלישי רביעי, אמנם שם **שני** שבא שלא כמשפטו שהיה ראוי להיות **שֵׁנִי** ע"מ שלישי רביעי. נוכל לפרש בין על המנין בין על השניות הנמצא בעצמותו, וכן דרש רשב"ג (מגלה דף ו) אגרת הפורים הזאת השנית על החדש השני, בשנה פי"ל שעקר שם שני נגזר מן **שנה** כמו **כלי חצי** וע"כ פי' ריה"ג על השנים. ושפיר סמך מלת שני אל פר כי הוא תואר אל שם פר, לא שם המספר: **(באור משנה ג)** אמנם רבי (וכן ר"ש במשנה שאח"ז) חולק על ריה"ג, וס"ל שמ"ש ופר שני בן בקר תקח לחטאת בא ללמד שהחטאת יהי' שני לעולה במעשה, ואא"ל שכל מעשה החטאת יהיו אחר עולה דהא אמר ועשה את האחד חטאת ואת הא' עולה הרי חטאת קודמת. וההכרעה בין הכתובים שדם חטאת תקדום לדם עולה מפני שמרצה כמ"ש ועשה את הא' חטאת וכו' לכפר ועקר כפרה בדם, ואיברי עולה קודמים לאימורי חטאת מפני שהן כליל. וברייתא זו מובאה בזבחים (דף פט ע"ב), ועי' בחבורי ארצות החיים (בארץ יהודה ס"א סק"ז) מה שפלפלתי בזה. ומ"ש בספרא יכול תקדם חטאת לעולה בכ"מ ובכל מעשים. מפני שבזבחים (ד' צ') ובפסחים (ד' נ"ט). אמר שהחטאת קודמת תמיד לעולה. וה"ם בכ"מ ובכל מעשים. משא"כ אח"כ אמר יכול תקדם עולה לחטאת

תוֹדֵי שְׁלָמִין קֳדָם יְיָ לְחַטָּאתָא: י וְיַיְתֵי יַת תּוֹרָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לִקֳדָם יְיָ וְיִסְמוֹךְ

ספרא

(פרשתא ג) רט (א) והביא אף לאחר יוהכ"פ: רי את הפר פר הוא מביא ואינו מביא חלופים. (ב) הלא דין הוא מה אם היחיד שלא שוה קרבנו לכל מצות לקרבנו ליוהכ"פ שוה קרבנו לכל מצות לקרבנו למצוה יחידית. משוח ששוה קרבנו לכל מצות לקרבנו ליוהכ"פ א"ד שישוה קרבנו לכל מצות לקרבנו למצוה יחידית, נשיא יוכיח ששוה קרבנו לכל מצות לקרבנו ליוהכ"פ ולא שוה קרבנו לכל מצות לקרבנו למצוה יחידית. (ג) אף אתה אל תתמה על המשיח שאעפ"י ששוה קרבנו לכל מצות לקרבנו ליוהכ"פ לא ישוה קרבנו לכל מצו' לקרבנו למצו' יחידי'. אלא לפי שנאמר והביא יכול יביא חלופים ת"ל פר. פר הוא מביא ואינו מביא חלופים:

וסמך

התורה והמצוה

בכל מעשיה ולא אמר בכ"מ, כי אף אם נטעה שפה עולה קודמת בכל מעשיה בכ"ז נדע שבכל מקום חטאת קודם לעולה, כמ"ש והקריב את אשר לחטאת ראשונה זה בנה אב לכל החטאות שיוקדמו לעולות וכו'. (באור משנה ד ה) ור"ש אמר שמ"ש פר שני בא ללמד שיהי' דומה לעולה, שהמספר הסדורי יבא לרוב לדברים הדומים במעשיהם. שגם חטאת זה הי' נשרף, דה"א שתהי' נאכלת לכהנים כיון שהיתה חטאת חצונה (דלא כק"א) וכיוצא בו אמר ר' יוסי לפרש הפסוק בעזרא (ח לה) שסיים על החטאת הכל עולה, מפני שנשרפים בחוץ ומצד זה היה לה שיתוף עם העולה שהוא כליל. וכן הי' ר"י אומר (כן הגיה' התו' בהוריות וכ"ג בילקוט) שעל עכו"ם (שעשו בימי צדקיהו) הביאום והיו חטאת פנימית שדינם לישרף ועז"א הכל עולה. וכן אמר פה פר בן בקר שני לעולה. מפני שיש לה דימוי מצד זה שאינה נאכלת, (הגם שאינה שוה לגמרי כי אינה כליל על המזבח רק בחוץ. הרי הכתוב אמר ע"ז הכל עולה. וידקדק המספר שני), וברייתא זו מובאת בהוריות (דף ו"ו) ובתמורה (דף טו ע"ב) ועי"ש מה שפלפלו בזה (באור משנה ואו). ור"ש מבאר מדוע לא דריש כריה"ג שפי' פר בן בקר שני בן שתי שנים. כי עגל הנאמר בתורה הוא בן שנה. כי לא נמצא עגל בתורה שהם רק במלואים ושם מפורש ועגל וכבש בני שנה. (חוץ ממ"ש קחה לי עגלה משולשת שפי' רש"י עפ"י דברי חז"ל ג' עגלים וי"מ שלישי לבטן) (דלא כראב"ע ורד"ק בפרשיו שפי' בת שלש שנים כמו שהשיג הרמב"ן דבת ג' שנים לא תקרא עגלה רק פרה), ומקום שנאמר עגל בן בקר הוא בן שתי שנים, וזה לא נמצא בתורה רק גבי עגלה ערופה שאמר עגלת בקר, ובמלואים ביום השמיני שאמר קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה תמימים, ומבואר מדפי' אח"כ ועגל בן שנה שעגל בן בקר שנאמר קודם הוא בן ב' שנים. ואמר זכר לדבר ממ"ש לעולה תמימים ואח"כ אמר ועגל וכבש בני שנה תמימים לעולה. כי שם מוסב תמימים רק על העגל וכבש לא על שעיר חטאת. ופה מוסב תמימים גם על העגל לכן אמר לעולה, תמימים. ור"ל שיהיו תמימים בין במום בין בשנים. וכבר בארנו עקר הטעם שכשאומר בן בקר מורה שהגיע לכלל בקר בגדלו והוא בן שתי שנים. וה"ה עגלת בקר. וכשאמר פר סתם הוא מבן שלש ואילך. וס"ל דה"ה כשאמר פר בן בקר וכמ"ש למעלה באורך:

רט והביא את הפר. הוא מיותר שכבר אמר והקריב על חטאתו. ודריש שה"א שאף שהקריב והקדים בכ"ז לא יביא. והוא אם חל יוהכ"פ שכפר עליו. קמ"ל שעומד מחויב להביא ואין יוהכ"פ מכפר על חטאות ואשמות ודאים, כמ"ש בכריתות, ושם (דף כה ודף כו) מביא ע"ז כמה למודים, ולא זכרו למוד דפה. ודברי הספרא האלה מוכפלים בחטאת נשיא (ריש פ"ו) ובעולה ויורד (פרשה יוד מ"ג) ובאשם מעילות (פרק כף מ"ו) ובאשם גזילות (פי"ג מי"ד) ודריש שם מדכתיב והביא אשמו והביא קרבנו זה מכפר לא אחר. וצ"ע דהא גם באשם תלוי כתיב והביא איל. ועוד דבספרא אחרי (פ"ד מ"ז) דריש מן אותם. ועוד מדוע לא נז' הלמודים האלה בכריתות שם שמחפש סמך על דינים אלה ממקום אחר וצ"ע:

רי והביא את הפר. כבר בארנו בתחלת הספר (פרק טו) שאין מדרך הלשון להחזיר את השם בכל פעם רק יזכירנו ע"י כינוי והול"ל והביאו, בשגם שכבר בארתי (בס' פה) שבפעל המשלים פעולת הראשון לא יבא גם הכינוי והול"ל והביא אל פתח א"מ. ואמרו חז"ל שבא ללמד שיביא דוקא את הפר לא קרבן אחר חלופי הפר. ובאר תחלה שהי' מקום לטעות בזה מצד הדין. דהא היחיד יש בידו להביא על חטא יתר מצות גם שעירה שהוא מיוחד לחטא היחיד בעכו"ם שהיא מצוה יחידית (ר"ל שהיא גדולה ושקולה כנגד כל המצות כמ"ש בספרי פ' שלח) הגם שהיחיד קרבנו משונה ביוהכ"פ שמתכפר בשעיר. וכ"ש המשיח דקרבנו ביוהכ"פ שוה לכל מצות דשניהם פר. שיהיה ברשות ידו להביא על כל מצות גם שעירה כמו שמביא בשגגת עכו"ם. ודוחה את הק"ו דנשיא יוכיח.

אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה: ה וְלָקַח הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ מִדַּם הַפָּר וְהֵבִיא אֹתוֹ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד: ו וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת־אֶצְבָּעוֹ

רש"י

(ה) אל אהל מועד. למשכן. ובבית עולמים אל ההיכל: (ו) את פני פרכת הקדש. (שם) כנגד מקום קדושתה.

שפתי חכמים

לזקן וכו' וי"ל ה"א דמעוט קרא זקן גבי עולה אבל חטאת ה"א אפילו זקן כשר ת"ל בן ולא זקן: ל דלאו דוקא משכן אלא ה"ה במקדש מדכתיב בפרשה חקת את משכן ה' טמא וכתיב בתר הכי את מקדש ה' טמא ודרשו רז"ל אם נאמר משכן למה נאמר מקדש ואם נאמר מקדש למה נאמר משכן אלא ליתן של זה בזה ושל זה בזה א"כ אין הפרש' ביניהם אלא שתפס הכתוב בלשונו המשכן שהיה באותו שעה והא דלא פירש זה לעיל גבי אל פתח אהל מועד וגו' משום דהתם קאי על העזרה והעזרה אחד הוא בין במשכן בין בבית עולמים אבל גבי אהל מועד דלא שייך שם אהל מועד אלא במשכן וקדושת משכן מתחלף בקדושת בית עולמים דהם קדושתו לפי שעה וזה קדושתו

התורה והמצוה

שהגם שביוהכ"פ הוא קרבנו לכל מצות שמתכפר בשעיר. בכ"ז משונה קרבנו על מצות מקרבנו של עכו"ם שזה שעיר וזה שעירה. ומסיק דמקום הטעות היה משום דכתיב והביא. שמרבה שיביא אף לאחר יוהכ"פ (כנ"ל בסימן הקודם) וה"א אם מביא אחר יוהכ"פ הלא כבר הביא הפר ביוהכ"פ שהקריב את פר החטאת אשר לו. ה"א שלא יביא חלופין, לבל יביא קרבן אחד ב"פ, לכן אמר שבכל אופן יביא את הפר ולא חלופיו:

ריא וסמך את ידו על ראש הפר. כבר כתבתי (בס' למ"ד ובס' הקודם) שזה דרש בלשון להחיל את שם הפעל בכל פעם והיל"ל וסמך ידו על ראשו, ומלבד זה בארתי (בס' למ"ד) שיפלא השנוים שבאו בסמיכה, שלפעמים ידבר בכינוי, על ראשו, ולפעמים יזכיר שם קרבנו, ולפעמים שם מין הקרבן, וסמך על ראש העולה, על ראש החטאת, ולפעמים שם הנקרב, על ראש הפר על ראש השעיר, ובארנו שם הלמודים בזה. ופירשו רבותינו שמ"ש פה על ראש הפר ר"ל שהסמיכה מתחייבת מצד שהוא פר ונלמד שה"ה פר אחר שהוא דומה כפר הזה שהוא פר יוהכ"פ שמביא ג"כ הכהן המשיח טעון סמיכה, ואמרו שהלא יש ללמדו מדין ק"ו דמה פר זה שאין טעון רק וידוי א' וא"צ להתודות בנוסח אנא השם טעון סמיכה, כ"ש פר יוהכ"פ שטעון שני ודוים דכתיב שם ב"פ וכפר בעדו ובעד ביתו, ולמד בספרא שם שהוא כפרת דברים, וצריך להתודות בנוסח אנא השם, כמ"ש ביומא (דף לז), כ"ש שטעון סמיכה, ומשיב שיש לדחות הק"ו דשאני קרבן זה שבא לכפר עבירת מצוה שידע מה חטא וזה צריך לסמוך בעת הוידוי, משא"כ פר יוהכ"פ שאין מכפר על עבירת מצוה ידועה (שדמו של פר תולה בטומאת מו"ק על שיש בה ידיעה בתחלה ולא בסוף, ווידוי של פר שמכפר על שיש בה ידיעה בסוף היינו רק בטומאת מו"ק שאין חייב עליו קרבן כשאין בה ידיעה בתחלה כמ"ש לקמן (פרק יב מי"א), ואף לר"ש בשבועות (דף יד) מ"מ בעבירת מצוה ידועה שחייב עליו קרבן אינו מכפר), וא"כ ה"א דלא יטעון סמיכה קמ"ל. ומ"ש ושחט את הפר לפני ה' בצפון. כבר בארתי (ס' נו ס' כו) שלפני ה' כולל מדרגות ומקומות רבות והפורש כ"א לפי מקומו, ואחר שלמדנו (כמו שית' לקמן ס' ע"ר) ששחיטת כל מיני החטאת בצפון, ולכן פי' לפני ה' הכתוב כאן בצפון, ומ"ש פה את הפר שהוא מיותר חסר הדרוש בספרא:

ריב ולקח הכהן המשיח. לשון לקיחה יפ' בכ"מ לפי ענינו, שלרוב יפ' בלי אמצעי, ובדברים הנקחים ביד יש פלוגתא בסוכה (דף לז) אם לקיחה ע"י ד"א שמה לקיחה, וגם בדם מצאנו (בספרא מצורע פ"ג מ"ג) ולקח הכהן מדם האשם שפי' לקיחה בעצמו של כהן, אמנם כבר בארתי למעלה ס' לז שדם החטאת ע"כ מקבל בכלי דהא צריך לקבל כל דמו של פר וא"א לקבלו בידו, ואמר בספרא (פה) שיליף גז"ש מ"ש פה ולקח הכהן, שהוא מיותר שהיל"ל והביא מדם הפר, ואמר בעולה ושלמים דסיני ויקח משה חצי הדם וישם באגנות, (כן פרש"י זבחים דף מח ע"ב) שפי' בכלי, ור"י סתמא דסוגיא לפשטי' בסוכה (דף יא) דגמיר גז"ש דלקיחה לקיחה עיי"ש:

ריג ולקח הכהן המשיח. כבר בארתי (למעלה ס' רא) שיש הבדל בין מ"ש אם הכהן המשיח יחטא שפי' דוקא כהן הנמשח בשמן המשחה, ובין מ"ש פה ובפר העלם דבר ולקח הכהן המשיח שבהכרח פי' משיח לשון גדולה לא לשון משיחה דאל"כ שם הכהן מיותר והיל"ל ולקח המשיח עיי"ש. וז"ש מרובה בגדים מנין ת"ל הכהן. ובילקוט גרס כהן הדיוט מנין ת"ל הכהן, ונראה שר"ל שני הגירס', מרובה בגדים מנין ת"ל הכהן כהן הדיוט מנין ת"ל הכהן. והכי פי', כי הגם שמ"ש בפר העלם דבר ולקח הכהן המשיח שפי' הכהן שמרובה בבגדים ניחא, כי משכחת לה בשעה שנגנז שמן המשחה ולא הי' כהן משיח רק מרובה בבגדים, אבל מ"ש פה ולקח הכהן המשיח יקשה איך משכחת שיהי' כהן מרובה בגדים הא איירי בעת שיש כהן משיח בשמן כמ"ש אם הכהן המשיח יחטא שהוא דוקא המשוח בשמן, ולא היו כל הכהנים משוחים. (ואף שהאומ' בגזיר השוה

דמשכחת

יַת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ תּוֹרָא וְיִכּוֹס יַת תּוֹרָא קֳדָם יְיָ: ה וְיִסַּב כַּהֲנָא רַבָּא מִדְּמָא דְתוֹרָא וְיֵיתֵי יָתֵיהּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא: ו וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא יַת אֶצְבְּעֵיהּ בִּדְמָא וְיַדֵּי מִן דְּמָא שְׁבַע

ספרא

ריא (ד) וסמך ידו על ראש הפר לרבות פר יוהכ"פ לסמיכה, הלא דין הוא, מה אם זה שאינו טעון שני וודוים ואינו טעון אנא טעון סמיכה פר יוהכ"פ שטעון שני ווידוים וטעון אנא א"ד שיטעון סמיכה, לא א"א בזה שהוא בא על עבירת מצוה ידועה תאמר בפר יוהכ"פ שאין בא על עבירת מצוה ידועה לא יטען סמיכה. ת"ל וסמך ידו על ראש הפר לרבות פר יוהכ"פ לסמיכ'.

ושחט את הפר לפני ה' בצפון:

ריב (ה) ולקח נאמר כאן לקיחה ונאמרה להלן לקיחה, מה לקיחה אמורה להלן בכלי אף כאן בכלי: ריג (ו) ולקח הכהן המשיח, אין לי אלא המשיח בשמן המשחה מרובה בגדים מנין ת"ל הכהן, אם סופינו לרבות כהן אחר מה ת"ל ולקח הכהן המשיח אלא מצוה שיקבל כהן המשיח ואם קבל כהן אחר עבודתו כשרה: ריד (ז) מדם הפר מדם הנפש לא מדם הבשר (נ"א העור) ולא

התורה והמצוה

דמשכחת שניהם כאחד א"א שתדבר התורה בציור רחוק כזה). וא"כ בודאי מ"ש פה ולקח הכהן המשיח ר"ל הגדול הוא לאו דוקא כי גם ההדיוט כשר, שעקר בא ללמד שא"ל הנמשח דוקא כי מ"ש פה משיח אינו הנמשח בשמן דאז אומר הכהן מיותר דדי בשם משיח לבד כמו שבארתי היטב (בס' הנ"ל). וא"ש כהן הדיוט מנין ת"ל הכהן, ר"ל שממ"ש הכהן המשיח בפר העלם דבר שם כהן מיותר ומלמד שמשיח אינו הנמשח רק פי' משיח גדול מלמד שכשר במרובה בגדים, ועז"א מרובה בגדים מנין ת"ל הכהן, וממ"ש פה הכהן המשיח בשם הכהן מוכח ששם משיח לאו דוקא מלמד שכשר גם הכהן הדיוט כי בזמן שיש כהנים משוחים לא הי' מרובה בבגדים, וע"ז שאל אם סופינו לרבות כהן אחר מה ת"ל ולקח הכהן המשיח, ר"ל אחר שממ"ש פה הכהן המשיח מוכרח שגם כהן הדיוט כשר למה אמר המשיח ולמה לא אמר הכהן סתם, ומשיב שבא להורות שמצוה במשיח ועל צד זה אמר ולקח הכהן המשיח שהוא עצמו יקבל דמו לכתחלה ובצד זה דייקינן שם משיח שהוא הנמשח, ובדיעבד כשר בכהן הדיוט ובצד זה דייקינן שם הכהן. וגם לגי' הספרא שבידינו יל"פ כן, שפ"ש מרובה בגדים מנין ת"ל הכהן, עקר ההוכחה מן ולקח הכהן המשיח דגבי פר העלם, כי בפר כהן משיח לא הי' נמצא כהן מרובה בבגדים, ועז"א אם סופנו לרבות כהן אחר ר"ל אחר שממ"ש פה ולקח הכהן המשיח בהכרח נרבה גם כהן הדיוט כי בזמן שיש כהן משיח בשמן לא הי' נמצא מרובה בבגדים א"כ מה ת"ל ולקח הכהן המשיח וכו'. ועי' בתוס' יומא (דף נז ד"ה אני), מגלה (דף ט ד"ה אין) ובמ"ל (פ"ד מה' מעה"ק הט"ו) מה שפלפל בדבריהם. וכפמ"ש תראה שעקר הלימוד דמצוה במשיח ובדיעבד כשר גם בהדיוט נמצא בפר כהן משיח, ובכ"ז כבר למדינן שה"ה בפר העלם הדין כן כמו שמוכח בקדושין (דף לו) דדרשת הספרא נשען על שני הכתובים ואכמ"ל בזה:

ריד ולקח מדם הפר. לקיחה שאחריו מ"ם מציין תמיד או המקום שלוקח ממנו. או שלוקח החלק מן הכל. אשר לקח מן האדם (בראשית ב), ולקחתיך משם (שם כז), מציין המקום שממנו. ולקחת ממימי היאור (שמות ד), קחו מזמרת הארץ, (בראשי' מג), מציין לקיחת החלק מן הכל ומקצת הדבר. אבל אם לוקח כל הדבר יבא אחריו מלת את. ויקח משה את שמן המשחה (ויקרא ח י), ויקח משה את הדם (שם שם טו), לקח כולו, ויקח משה משמן המשחה (שם שם ל), ויקח משה מדמו (שם שם כג), לקח מקצתו, אמנם פה א"א שיקח מקצת מן הדם שהלא אמר אח"כ ואת כל דם הפר ישפוך. וכן אמר על ברייתא זו בגמ' (יומא דף מח זבחים דף כה). דאי ס"ד מדם הפר דם ואפי' מקצת דם והאמר ר"י המקבל צריך שיקבל את כל דמו של פר שנאמר ואת כל דם הפר ישפוך. אלא ש"מ מאי מדם הפר דם מהפר יקבלנו, וקסבר גורעים ומוסיפי' ודורשין. ר"ל כיון שא"א לפרש שהמ"ם הוא מ"ם הקצתית, ע"כ הוא מ"ם המקום וכאלו כתוב ולקח דם מהפר, והוא דבר נהוג מאד בלשון במקום שאין לטעות, כמ"ש הרד"ק במכלול (ד"ק דף נט ע"ב ודף קטו) שהעברים לא הקפידו בסידור התיבות זו לפני זו והכניסו אות השימוש אל מלה ענין א' בזו אעפ"י שהמלה הראשונה אל אות השימוש ענינה סותם באחרונה, כמו ותשקמו בדמעות שליש, שהוא כמו ותשקמו דמעות בשליש, ותשם בפוך עיני' ותשם פוך בעיניה. ואת העיר שלחו באש שלחו באש מקדשיך. כמו שלחו אש בעיר. שלחו אש במקדשיך. וכמהו רבים עיי"ש. וזה שנקרא בפי חז"ל גורעים ומוסיפים ודורשים, וז"ש בספרא מן הפר יקבל. ר"ל שהמ"ם שייכה אל שם הפר כאלו כתוב ולקח דם מהפר. אולם הלא יקשה מדוע בא הטעות הזה ומדוע לא נכתב

בַּדָּם וְהִזָּה מִן־הַדָּם שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה אֶת־פְּנֵי פָּרֹכֶת הַקֹּדֶשׁ׃ ז וְנָתַן הַכֹּהֵן מִן־הַדָּם עַל־קַרְנוֹת מִזְבַּח קְטֹרֶת הַסַּמִּים לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת׀ כָּל־דַּם הַפָּר יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל

בעל הטורים

(ז) מזבח קטרת הסמים. בפ' כהן משיח כתיב קטרת הסמים ובפרשה שאחריה כתיב מזבח הקטרת ולא כתיב הסמים לפי שכהן שעבד בקטורת הוסיף לומר סמים. בכל הכפרות כתיב כפרה וסליחה חוץ מכה"ג לפי ששגגת תלמוד עולה זדון:

רש"י

מכוון כנגד בין הבדים ולא היו נוגעים דמים בפרוכת, ואם נגעו נגעו: (ז) ואת כל דם. שירי הדם:

שפתי חכמים

קדושת עולמים: ם דאל"כ הקודש ל"ל אלא שאין הזיה כשירה בכל רוחב הפרוכת רק במקום שהוא נגד בין בדי ארון הקודש: נ מדלא כתיב על פרוכת משמע אף אם לא יגע: ם ואע"פ שכבר הוזה ממנו קרי ליה כל הדם ללמד שבשעתו צריך שיקבל כל

התורה והמצוה

כתקונו ולקח דם מן הפר, ע"ז הקדים מדם הפר מדם הנפש ולא מדם הבשר וכו', ר"ל כי יש הבדל בשם דם בין כשבא בסמיכות או בכינוי אל החי, ובין כשבא סתם בלא כינוי וסמיכות. שאם אומר שופך דם האדם, דם נקי, דם נפשות אביונים נקיים, בדם הצפור השחוטה, בסמיכות. וכן כשאומר דמך על ראשך, ושפך את דמו, הוא הדם שהנשמה תלוי' בו. אבל כשאומר דם סתם פי' כל דם שיהי' אף דם התמצית ודם העור או הבשר. כמו מיץ אפים יוציא דם, דם יהי' זובה בבשרה. וא"כ אם היה אומר ולקח דם מהפר הייתי מפרש כל דם שיהי', אבל כשאומר דם הפר בסמיכות פי' דם הנפש, ר"ל דם קלוח שהנשמה יוצאה בו ולא דם בשר או העור וכן לא דם התמצית שמתמצה אחר שפסק קלוח דם השחיטה. וכיון שמוכרח לכתב מדם הפר מטעם זה, שפיר פי' עתה שהמ"ם מוסב על שם הפר, מן הפר יקבל לאפוקי אם נשפך מן הצואר על הרצפה. ולפ"ד זהו דאם נשפך על הרצפה כבר למד בספרא (דבורא דנדבה פרשה ד' מי"א, וכבר נתקשה בזה בק"א שם בשם הראב"ד) ועקר הדרוש פה צריך למעט דם שעל הסכין, כמ"ש רב יהודה אמר שמואל בזבחים (דף כה) השוחט צריך שיקבל' וכו' מדם הפר ולא מדם הפר וד"א, ופי' דם מהפר ולא מד"ס. ועי' בתוס' שם וביומא, ועי' בספרא (פ' אחרי פ"ח מ"ה) ועפ"ק. ואכמ"ל:

הערה אין דרש ממלת אותו שני מעוטים:

רטו והביא אותו אל א"מ, כבר בארתי (באילת השחר כלל קן) שבכ"מ שיציין גוף הפעול ע"י הכינוי הדבוק אל מלת את (אחר שהי' די באות הכינוי לבד) ע"כ יבא למעט שיזה דבר רק אותו לא זולתו. שמלת את תופס גוף הפעול ביחוד. וזאת שנית שמנו חק (למעלה ס' פה) שמני פעלים הבאים זא"ז שהפעל השני משלים וגומר פעולת הפעול הראשון יבא הפעול השני בלא כינוי, זכן פעל והביא שמשלים פעולת פעל ולקח הי' צ"ל בלא כינוי, כמו שבארתי (בס' פה). וכ"מ שבא הכינוי בא למעט איזה דבר. וא"כ יש פה שני מעוטים, א] כינוי הוי"ו. ב] מלת את שהכינוי דבק אליו, ובכ"מ שבא כזאת נדרש לשני דרשות כמ"ש (באילת השחר כלל קנא). ודרש, א] למעט דם הפסול כגון יוצא ולן וכדומה, ב] למעט קרבן כ"מ על עכו"ם שמביא שעירה שלא יזה ממנו בפנים שלא תאמר שגילוף מצבור דדם שעירי עכו"ם נכנס לפנים קמ"ל. [ועיין בירוש' פ"ב דהוריות ה"ד מה שפלפל על ברייתא זו]:

רטז וטבל הכהן, פעל טבל הוא שיטבול בדבר לח הנאסף, שעת יכנס בו דבר הנטבל יתלחלח כולו, כמו ויטבול ביערת הדבש, וטבלת פתך בחומץ, ויטבל בירדן, ולכן אמר בספרא פה (מובא בזבחים דף מט ונג ומנחות דף ז) ובספרא מצורע (פ"ג מ"ז) וטבל ולא המספג, ר"ל המקנח בשפת הכלי שזה מולה מוצץ סוחט וכדומה לא טובל:

הערה אין מוכח שעל כל הזי' טבילה וכלא בטהרת מצורע ונגעי בתים ואשר פרה כתוב ג"כ וטבל והזה ויכול להזות ז' פעמים בטבילה אחת:

ריז וטבל אצבעו בדם והזה מן הדם. מ"ש שנית מן הדם בא ללמד שתהיה ההזי' מן הדם לא מן האצבע, ר"ל שלכל הזי' יטבול אצבעו מחדש בהדם ויזה ממנו ושירים שבאצבע פסולים וכ"ש בספרא על כל הזיה טבילה. ולמד לה ממ"ש שנית מן הדם, וז"ש (במשנה ט) מן הדם שבענין ומפרש לה בזבחים (דף לג ומנחות דף ז ע"ב) למעוטי שירים שבאצבע. וזה בנוי על היסוד שהנחנו (למעלה ס' פה) שמני פעלים הבאים זא"ז שהפעל השני משלים וגומר פעולת הפעל הראשון דרך

וִימַנֵין קֳדָם יְיָ קֳדָם פָּרוּכְתָּא דְקוּדְשָׁא: וְיִתֵּן כַּהֲנָא מִן דְּמָא עַל קַרְנַת מַדְבַּח קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא קֳדָם יְיָ דִּי בְּמַשְׁכַּן זִימְנָא וְיָת כָּל דְּמָא דְתוֹרָא יֵשׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא

ספרא

ולא מדם התמצית. מן הפר יקבל: רטו והביא אותו כשר ולא פסול. אותו אל אהל מועד למעט קרבנו למצוה יחידית שלא יתן מדמו על מזבח הזהב: רטז (ח) וטבל ולא המספג: ריז וטבל והזה על כל הזיה טבילה: ריח אצבעו נאמר כאן אצבעו ונאמר להלן אצבעו מה אצבעו אמורה להלן הימני׳ המיומנת שבימין. אף אצבעו אמורה כאן הימנית המיומנת שבימין: ריט (ט) בדם, שיהיה בדם כדי טבילה: רכ והזה לא המטיף. והזה לא הזורק. מן

התורה והמצוה

סלסון שיבא הפעל השני שהם אף בלא כינוי, וכ״ש שאין לשנות את גוף הפעול שניה, והיל״ל וטבל מן הדם והזה. וזה יסוד מוסד שבכ״מ שלא כפל לכתב בהזי׳ שנית מן הדם או מן המים יכול להזות בטבילה אחת כל השבע פעמים, וכ״מ שכפל לכתב מן הדם או מן המים צריך לטבול אצבעו על כל הזיה. שכן תה״ה במצורע (לקמן יד ו) שאמר וטבל אותם וכו׳ והזה על המטהר מן הצרעת ז׳ פעמים יכול להזות ז׳ פעמים בטבילה אחת, שכן כתוב ברמב״ם ה׳ טומאת צרעה (פי״א ה״א). וכן בטהרת צרעת בתים שכתוב (ויקרא נא) וטבל והזה על הבית (כמבואר ברמב״ם שם פט״ו ה״ח). וכן בטהרת

הדם

אפר פרה שכתוב (במדבר יט יח) ולקח אזוב וטבל במים והזה על האהל באר ברמב״ם (ה׳ פ״א פי״י ה״ח) שהמזה א״צ טבילה לכל הזי׳, וכמ״ש במשנה (סר׳ פרה) מזין על האדם ועל הכלים אפילו כן מאה, וכ״ז משום דלא כתיב והזה מן המים רק והזה סתם, משמע שדי בטבילה שטבל פ״א. משא״כ בכ״מ דכתיב והזה מן הדם או מן המים וכדומה, צריך טבילה לכל הזי׳, כמו בקרבן מצורע (ויקרא יד טז) וטבל מן השמן והזה מן השמן, מבואר בספרא (מצורע פ״ג מ׳ ו׳ ח׳ ט׳), שצריך לטבול ז״פ, וכמ״ש הרמב״ם (ה׳ ס״ל פ״ד ה״ב). וכן בפרה אדומה ולקח מדמה והזה מדמה ז׳ פעמים (במדבר יט ד), אומר בספרי (פסקא קכג) והזה מדמה למה נאמר והלא כבר נאמר ולקח מדמה, לפי שהוא אומר שבע פעמים יכול ז׳ הזיות וטבילה אחת ת״ל מדמה שבע פעמים מלמד שהוא הוזר לדם שבע פעמים, (וכ״פ הרמב״ם פ״ג מה׳ פ״א ה״ב). וכן בהזיות שבפ׳ אחרי שכתוב (ויקרא טז יד) ולפני הכפורת יזה שבע פעמים מן הדם, ושם (פסוק יט) והזה עליו מן הדם באצבעו, מבואר בספרא (שם) ובתוספתא (פ״ג דיומא) ופסק כן הרמב״ם (פ״ג מה׳ עבודת יוהכ״פ ה״ו) שצריך טבילה לכל הזי׳. ובמכלתא (בא פי״א) והגעתם וכו׳ מן הדם אשר בסף, למה נאמר, והלא כבר אמר וטבלתם בדם אשר בסף, לפי שאמר ולקחו מן הדם שומע אני טבילה אחת לכולם, ת״ל והגעתם מן הדם על כל הזי׳ טבילה, וכן פה שאמר וטבל מן הדם והזה מן הדם למד דעל כל הזי׳ טבילה:

ריח את אצבעו. בכ״מ נאמר בתורה אצבעו סתם. רק במצורע (יד טז. ושם כז) אמר וטבל הכהן את אצבעו הימנית מן השמן אשר על כפו השמאלית והזה מן השמן באצבעו ומבואר שמ״ש שם שנית באצבעו הוא למותר, ובא ללמד שכמו שאצבעו הנאמר שם הוא הימנית כן אצבע שנאמר בכ״מ הוא הימנית. כן אמר בספרא כאן ובפ׳ אחרי (פ״ג מי״א ובפ׳ מצורע פ״ג מ״ח ובספרי פסקא קכג ובגמ׳). ר״ל שמזה ידעינן שלכן שהמס התורה בכ״מ משום דאצבעו הנאמר שהם הוא הימיני. לבד במצורע הוצרך לבאר זאת. כי שם אמר ולקח הכהן מלוג השמן ויצק על כף הכהן השמאלית (שמפ׳ בספרא שם שיוצק על כף כהן אחר), ועז״א וטבל הכהן את אצבעו הימנית מן השמן אשר על כפו השמאלית. שבזה אם לא יכתב הימנית נטעה שטובל השמאלית, מכף הכהן השמאלית, כדומה לו שמאל מן השמאל, לכן באר הימנית. וכפל והזה באצבעו ללמד שאצבעו שהם בכ״מ הוא הימנית. ומ״ש המיומנת שבימין. כי היה ע נומר וטבל את אצבע ידו הימנית כמ״ש בהן ידו הימנית. שאין האצבע ימנית רק היד. ומזה מבואר שגם האצבע עצמו תהי׳ המיומנת, ר״ל האצבע הסמוכה לגודל הרגילה למלאכה ומוכנת להשתמש, שכן גם ימין נקרא מלשון הזמנה, וימן ה׳ דג, או ממנין אשר מנה את מאכלכם. וז״ש המיומנת שבימין:

ריט וטבל את אצבעו בדם, כבר בארנו (בס׳ ריז) שמ״ש שנית והזה מן הדם צריך ללמד שיטבול על כל הזי׳. אבל עדיין הי׳ די שיאמר וטבל את אצבעו והזה מן הדם. שהייתי יודע שההזי׳ תהי׳ מן הדם לא מן שירים שבאצבע. ופי׳ חז״ל שבא ללמד שיהי׳ בדם כדי טבילה, ופי׳ במנחות (דף ז) וזבחים (דף נג) דהיינו שיהי׳ בו בתחלה כשיעור ז׳ טבילות, שעז״א וטבל בדם שבדם הזה עצמו יטבול כל טבילותיו לא שיתן שם על כל טבילה דם אחר מחדש. ועי׳ במ״ל ה׳ מעה״ק פ״ד ה״ח, ופ״ה ה״ט, והכמ״ע:

רכ והזה מן הדם. כבר בארתי (למעלה ס׳ מה) שיש הבדל בין לשונות זריקה והזיה ונתינה בגמרו

הדם שבענין: **רכא** שבע פעמים לא שבע טיפים. שבע פעמים שיהיה מונה שבע פעמים לא אחת ושבע: **רכב** (י) לפני ה' יכול על כל הבית ת"ל את פני הפרכת יכול אל פני הפרכת כולה ת"ל הקדש מלמד שהוא מכוון כנגד הבדים: **רכג** (יא) ונתן הכהן מן הדם שבענין: על

שאמרו גבי דם. הזריקה הוא מרחוק בכח והרבה בפעם אחד. וההזי' הוא ג"כ בכח כזריקה אבל מעט מן אצבעו או באגודת אזוב לא כזריקה שזורק מן הכלי. והנתינה הוא מעט באצבע ובנחת. ועז"א בספרא (כאן ובפ' אחרי פ"ג מי"א) והזה ולא המטיף ר"ל בנחת. שא"כ הי"ל ונתן. והזה ולא הזורק ר"ל הרבה בפעם אחד שא"כ הי"ל וזרק. ומצא עוד פעל שפך גבי דם. והוא נבדל מזריקה שזופך הרבה בנחת לא מרחוק. ונבדל מנתינה שהנתינה הוא מעט. (ובזה תבין מ"ש בירושלמי (פ"ה דפסחים ה"ז) ואת דמם תזרוק וכתוב א' אומר ודם זבחיך ישפך. אם שפיכה למה זריקה. ואם זריקה למה שפיכה. תני ישפך ולא יטיף. ישפך ולא יזה. ישפך ולא יזרק. ופירש בקבלה כהנים זורקים הדם מיד הלוים. הכל מודים בשפיכה די הכן ובהזיה די הכן. ומה פליגי בזרי.ק[ה]. ר' מנא אמר זריקה כעין שפיכה. ר' חנני' אמר זריקה כעין הזי'. קרא מסייע לר"ח כי מי נדה לא זורק עליו הא די לא קיים גבה הזי' ואת נות לה זריקה. עכ"ל. ר"ל שנמצא על הדם ב' לשונות זריקה ושפיכה. ואמר (בזבחים דף לז וסוף פסחים) דים פלוגתא אם זריקה בכלל שפיכה. אבל לכ"ע אין שפיכה בכלל זריקה. ועז"א ישפך ולא יטיף דזה נקרא נתינה. ישפך ולא יזה באצבע מעט מרחוק דזה הזי'. ישפך ולא יזרוק מן הכלי מרחוק דזה זריקה. וא"כ אין שפיכה בכלל זריקה. ומ"ש את דמם תזרוק מיירי בפסח דזריקה בכלל שפיכה, וכן פי' בקבלה כהנים זורקים הדם וזה הי' בפסח שעשו בימי יאשיהו, ופסח דינו בשפיכה וקורא אותו זריקה הרי זריקה בכלל שפיכה. וז"ש הכל מודים בשפיכה שהוא הכן (בנחת ולא מרחוק), ובהזי' די הכן (מרחוק ולא בנחת) ומה פליגי בזריקה ר' מנא סובר שנוטה לשפיכה על ששופך הרבה מן הכלי. ור"ח אומר שנוטה להזי' מצד שזורק מרחוק, ומביא ראי' לר"ח דגבי אפר פרה שהי' בהזי' כמ"ש והזה על האהל אמר הלשון כי מי נדה לא זורק עליו). ומ"ש מן הדם שבענין כבר פרשתי (בס' רי"ז):

רכא שבע פעמים. יש הבדל בין כשאומר ארבעים יכנו. ובין כשאומר שלש פעמים תכה את ארם. שארבעים יכנו הוא בפעם א'. וכשאמר שבע פעמים הוא פעמים מחולקים. וכן אם הי' די בז' טיפים הי"ל והזה שבע וכשאומר והזה שבע פעמים שפיר דייק (בספרא כאן ובפ' אחרי פ"ג מי"ד) ולא שבע טיפים. ומ"ש ולא אחת ושבע בא לאפוקי שלא נלמד מהזיות דבין הבדים ועל הפרוכת ביוהכ"פ שמונה אחת ושבע דשם יש טעם בדבר (כמו שית' בפ' אחרי ס' ל"ח):

רכב לפני ה' את פני פרוכת הקדש, כבר בארתי (בפ' נו ס' כו) כי בכ"מ שאומר לפני ה' מפרשינן כענינו ויש בו מדרגות שונות, שלפעמים יכלול כל ההיכל ולפעמים יהיה חוץ ממנו או לפנים ממנו לפי ענין הכתוב, וז"ש אם היה כתוב לפני ה' לבד היה משמע על כל הבית ת"ל את פני הפרוכת. ואם היה כתוב את פני הפרוכת ה"א דכנגד כל רוחב הפרוכת כשר להזיה ת"ל פרוכת הקדש, שאין כשר רק חלק הפרוכת המכוון כנגד בין הבדים, ויש בזה נ"מ גם במקדש ראשון שהיה שם כותל מ"מ היה פרוכת נגד הפתח וכמ"ש ביומא (דף נד) וכמ"ש הרמב"ם (פ"ד מה' בהב"ח ה"ב, (דלא ככ"מ שם) וה"א שכל הפרוכת כנגד הפתח כשר להזיה לז"א הקדש שצריך לכוין נגד אמצעיתו ומחצה של בין הבדים. (ועי' במ"ל פ"ה מה' מעה"ק הי"ג). ואף שאמר במנחות (דף כז) שבפנים ושבמזרק שלא מכוונות כשרות, היינו לרבנן אבל סתמא דספרא כר' יהודה דס"ל דאל פני דוקא, שכן כתיב בספרא אחרי (פרשה א' משנה יוד) דמבית לפרוכת בארבעים, ובזה מיושב מה שתמה במ"ל (שם) מדוע לא הביא הרמב"ם דין זה בפר כה"מ ופר העדה שצריך לכוין בין הבדים, דס"ל דזה לר' יהודה דוקא והוא פסק (פ"ה מה' מעה"ק הי"ב וס"ד מה' מחוסרי כפרה ה"ב) כרבנן שלא מכוונות כשרות. וס"ל שמ"ש בפנים כשרות היינו בפר כ"מ ופר העדה ושעירי ע"ז לא ביוהכ"פ כפרש"י דהא כתיב על הכפורת וכתיב וכן יעשה לא"מ. ואע"ג דבגמ' במנחות שם אמר מתקיף לה רב יוסף לר' יהודה מדאל דוקא על הכפורת נמי דוקא וכו' ומשמע דלרבנן אינו דוקא ס"ל דלמ"ש רבה בר עולא א"ק וכפר את מקדש הקדש וכו', י"ל דשם הוה דוקא לכ"ע, וכמו שמשמע ביומא (דף נה). ולכן הביא הדין שם (בפ"ג מה' עבודת יוהכ"פ ה"ה) ולא פי' דשלא מכוונות כשרות ואכמ"ל יותר:

רכג ונתן הכהן מן הדם. כבר בארנו (בס' רי"ז) שמ"ש והזה מן הדם וה"ה שמ"ש פה ונתן מן הדם מיותר שדי לאמר וטבל מן הדם והזה שבע פעמים וכו' ונתן הכהן על קרנות. וכפי היסוד המבואר אצלינו שכל פעל הבא להשלים פעולת הפעל הקודם יבא בלא כנוי (כמ"ש בס' ס"ה ובכ"מ), ומכ"ש שאין לחזור את השם שנית. ובארנו שמה שכ"מ שחזר ושנה והזה מן הדם בא ללמד שצריך לטבול אצבעו על כל הזי' וה"ה פה מלמד שצריך לטבול אצבעו על כל נתינה ושירים שבאצבע פסולים. וז"ש ונתן מן הדם שבענין, והנה לפ"ז נ"ע מאין הוציא הרמב"ם (פ"ה מה' מעה"ק ה"ח) שגם גבי חטאת החצונית צריך לטבול

רכד על קרן קרנות הרי שתים ולמטן הוא אומר על קרן קרנות הרי ארבע דברי ר"ש, ר"י אומר אשר באהל מועד לרבות כל קרנות שבאהל מועד:

רכה מזבח קטורת שיתחנך המזבח בקטרת, קטרת שיהיה משל צבור. הסמים שיהיו סממניה לתוכה. **רכו** לפני ה' מה ת"ל א"ר נחמיה לפי שמצינו בפר הבא ביוהכ"פ שהוא עומד לפנים מן המזבח ומזה על

לסבול אלכסון על כל קרן וכן בחטאת נשיא ויחיד בכולהו כתב ונתן על קרנות ולא כתב ונתן מן הדם:

רכד על קרנות מזבח קטורת הסמים, ממ"ש על קרנות עדן לא ידענו שצריך לתת על כל ארבעה קרנותיו די"ל סגי על שתי קרנות, דהא מצאנו פעמים שמפרש, ונתת על ארבע פעמותיו (שמות כה) על ארבע הפאות אשר לארבע רגליו (שם שם), ולקחת מדמו על ארבע קרנותיו (יחז' מג), ואמר ר"ש שמ"ש שנית בפר העדה ומן הדם יתן על קרנות המזבח מיותר, דס"ל שמ"ש כאשר עשה לפר החטאת כן יעשה לו בא להשוותו למתן דם קרנות, ולכן דיו כאלו כתוב בו קרנות המזבח בפי' שהם ד' קרנות, (ולע"ג דכתיב בסיפא קרנת חסר ס"ל לר"ש דיש אם למקרא היכא דא"י לקיים מקרא ומסורת כא' כגון הכא דסותרים זא"ז (רש"י ותוס' זבחים דף מא ועי' מ"ש בסנהדרין דף ד' ודלא כק"א) ור"י לא ס"ל כר"ש כמו שמפ' בגמ' זבחים (שם) הטעם. ולמד לה ממ"ש אשר באהל מועד, והוא עפ"י היסוד שבארתי (למעלה ס' מג). שמלת אשר שהוא מלת הצירוף צריך שתבא תיכף אחר השם שהוא מצורף עמו ולא שהיה שום מלה מפסקת ביניהם עי"ש באורך. והנה פה שכתוב ונתן על קרנות לפני ה', ולא כתוב אשר לפני ה' כמו שכתוב בחטאת הקהל, מבואר שלפני ה' מוסב על פעל ונתן, ונתן לפני ה', וא"כ כפי חוקי הלשון היה צ"ל ונתן על קרנות מזבח קטורת הסמים — אשר באהל מועד — לפני ה'. כמו והבאת את המנחה — אשר יעשה מאלה — לה'. ומזה הכריח ר"י שאשר באהל מועד מוסב על פעל ונתן, ונתן על קרנות אשר באהל מועד, ולכן לא נכתב אחר השם שהוא מצורף עמו, כי אין מלת אשר מצורף אל שם מזבח, רק אל פעל ונתן על קרנות. ובזה יתבאר מ"ש בגמ' (שם) ור"ש האי באהל מועד מאי עביד לי' מבעי"ל שאם נפחת תקרה של היכל לא היה מזה, ואידך, מאשר, ואידך אשר לא דריש.

ר"ל ר"ש ס"ל כדעת המסורה שמסר ע"ז, ב' סבירין אשר לפני ה', וסימן והביא את הפר דנפש קדמאה. ויעל שלמה על מזבח הנחושת לפני ה' (דה"ב א). וא"כ גם לפני ה' דינו כאלו כתוב אשר לפני ה', כמו בחטאת העדה שכתוב אשר לפני ה'. ואין בו זרות מה שכתוב אשר בא"מ מאוחר. וגוף הדבר מ"ש אשר בא"מ מבעי"ל שאם נפחתה תקרה של היכל לא היה מזה. ואידך ר"י מוכיח מאשר, כי לדעתו אחר שלא כתב אשר לפני ה' הוא מואר פעל ונתן, וא"כ אם נאמר שמלות אשר באהל מועד, מוסב על שם מזבח. (שיהיה המזבח בא"מ להוציא אם נפחתה התקרה), היה ראוי שיבא תיכף אחר שם הצירוף כפי חוקי הלשון, וע"כ שמוסב על פעל ונתן כנ"ל, ואידך אשר לא דריש. ר"ש לא ס"ל דיוק הזה וס"ל כדעת המסורה שחסר מלת אשר, ולכן אין לו הכרח ממלת אשר שבא שלא במקומו, ועי' זבחים (דף יח) מנחות (דף מג) ובתוס' ולמ"ש לק"מ:

רכה קרנות מזבח קטורת הסמים, יסוד מוסד שלא יזכיר תוארים או סימנים לבאר את השם, רק במקום שיש לטעות, כגון אם השם עצמו כולל ענינים רבים, למשל שם מזבח כולל המזבח החצון והפנימי לכן יוסיף לבאר ולכנותו בשם מזבח הקטורת או המזבח הזהב או המזבח אשר באהל מועד או מזבח אשר לפני ה'. ובכ"ז לא יבואו שני תוארים או שני סימנים לבאר את השם רק במקום שתואר א' אינו מספיק, וכמ"ש באילת השחר (פרק יד). וא"כ יש פה שני זריות, א] מה שכנה אותו בשם מזבח קטורת הסמים הוא למותר שכבר אמר בו שני סימנים אחרים. אשר לפני ה', אשר באהל מועד. ואמרו חז"ל מזבח קטורת שיתחנך המזבח בקטורת. ר"ל שפה שהזכיר בפעם הראשון עבודה אחרת שעשו על המזבח הזה חוץ מקטרת (כי זולת זה לא נעשה בו דבר רק ביוהכ"פ כמ"ש וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה) הורה לנו שאין ליתן עליו דם הפר רק אם נתחנך בקטורת, שלכן קראו מזבח קטורת, שרק אם הוא מזבח קטורת אז כשר למתן דם הפר וה"ה למתן דמים דיוהכ"פ (וכמ"ש במנחות דף נון וברמב"ם פ"ה מה' עבודת יוהכ"פ הכ"ד) — ב] יפלא מ"ש מזבח קטרת הסמים. ששם הסמים מיותר, כי כשאמר קטרת סמים בא להוציא הקטרה אחרת, כמו הקטרת חלבים ואימורין. אבל כשאמר מזבח הקטרת ידעינן שהוא קטורת הסמים לא קטורת אחרת כמ"ש לא תעלו עליו קטרת זרה. ואמרו שבא ללמד שצריך שיתחנך בקטורת סמים הידועים (בכי תשא) שהיה משל צבור ושלא יחסרו בה י"א סמני הקטורת דה"א שאם ענבר והקטיר עליו קטורת יחיד או קטרת חסרה מתחנך המזבח בכך קמ"ל:

הערה שלא כלאן מדבר במתן דם מזבח וכאן היה עומד אך למזבח גם ביוהכ"פ ועדיין י"ל שכאיזה דם השכופה היה עומד לפנים מן המזבח כמו ביוהכ"פ:

רכו לפני ה' אשר בא"מ. כבר זכרנו (בס' רכד) בשם המסורה שפי' מזבח קטורת הסמים. (אשר) לפני ה'. וכמו שאמר כן בפר העדה. אך שלפ"ז תואר לפני ה' מיותר. דהא כבר נתן בו שני סימנים. מזבח קטורת הסמים, אשר באהל מועד. וגם אם נפרש שלפני ה' מוסב על פעל ונתן כדעת

רבי

מוֹעֵד׃ ח וְאֶת־כָּל־חֵלֶב פַּר הַחַטָּאת יָרִים מִמֶּנּוּ אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ ט וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה׃ י כַּאֲשֶׁר יוּרַם מִשּׁוֹר זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִירָם הַכֹּהֵן עַל

רש״י

(זבחים כ״ה): (ח) ואת כל חלב פר. חלבו היה לו לומר מה ת״ל פר לרבות פר של יום הכפורים לכליות ע ולחלבים וליותרת: החטאת. להביא שעירי ע״ז לכליות פ ולחלבים וליותרת: ירים ממנו. מן המחובר צ שלא ינתחנו קודם הסרת חלבו (ת״כ): (י) כאשר יורם. מאותן אמורין המפורשין בשור זבח השלמים וכי מה פירש בזבח השלמים שלא פירש ק כאן אלא להקישו לשלמים (זבחים ג׳) מה שלמים לשמן ר אף זה לשמו ומה שלמים שלום לעולם אף זה שלום לעולם ובפתיחת קדשים מצריכו ללמוד הימנו שאין למדין למד מן הלמד ש בקדשים [ולהכי כ׳ כאשר יורם לומר דאם אינו ענין לגופי׳ תנהו ענין לפר העלם של צבור ולמדין ממנו שעיר שעירי עכו״ם] בפ׳ איזהו מקומן: [על הכבד על הכליות. על ראשו ועל כרעיו.

שפתי חכמים

על דמו של פר וכאלו אמר ואת כל הדם הפר יקבל ואח״כ יתם ואחר הוים ישפך הנותר: ע כתב הרא״ם וכך שנו ג״כ גבי ואת כל דם הפר ישפך דמו הל״ל וכו׳ אלא לרבות פר יום כפור לשפיכה ורש״י ז״ל לא הביא רק מה שדרשו בפסוק ואת כל חלב פר ולא ידעתי למה. ונראה משום דפלוגתא דר״ע ורבי ישמעאל היא והובא בילקוט בזאת הפרשה דף קכ״ז ע״ש. (ג״א) רש״י לא הביא זה מפני שבפרק ב׳ דזבחים דרש הך קרא למילתא אחריתי שבשוחט צריך לקבל כל דם הפר: פ כך היא הגירסא בת״כ אבל בנוסח שלנו לרבות שעירי ע״א לכל האמור בענין ואע״פ שאין בע״א אלא שעיר א׳ בלבד הבא עם פר העולה כמ״ש בפ׳ שלח לך שהרי הכהן המשיח בשגגת ע״א שעיר הוא מביא כהדיוט י״ל מפני שהשבטים כלם היו מביאים כל א׳ פר לעולה ושעיר לחטאת בשגגת הוראת ב״ד בע״א וא״כ היו י״ב שעירים כדאי׳ בהוריות דף ד׳ וכ׳: צ ופירש ממנו בעודו שלם: ק פי׳ והלא כי היכי דפירש בזבח השלמים לכונבו חלבים בפרט ה״נ פירש להו הכא גבי פר כהן משיח: ר מדכתיב ואם זבח שלמים וגו׳ ש״מ דקפיד רחמנא שיהא הזבח לשם שלמים: ש פי׳ משום דבעי לאגמורי פר העלם של צבור לשעירי ע״א איותרת הכבד ושתי כליות מדאיתקש להדדי לענין הקטרת אימורים כדאמרי׳ בזבחים פרק בית שמאי ופר העלם צבור לא כתיב ביה כליות ויותרת אלא מהיקשא דפר כהן משיח דכתיב ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת ותניא לפר זה פר העלם צבור לפר החטאת זה פר כהן משיח מה פר כהן משיח יש באימוריו ב׳ כליות ויותרת אף פר העלם צבור כן ואין למדין למד מן הלמד הוצרך הכתוב לכתוב קרא כאשר יורם בפר כהן הע״ס שאין צריך ליה לגופיה לומר אם אינו ענין לגופו תנהו ענין לפר העלם דבר של צבור ולמדנו מזה שאם לא היה כתוב בו בפי׳ לא היו יכולים שעירי ע״א ללמוד מפר העלם דבר משום דבר הלמד בהיקש אינו חוזר ומלמד בהיקש:

התורה והמצוה

רבי יהודה (הנ״ל בס׳ הנ׳). הילי״ל ונתן הכהן מן הדם לפני ה׳ על קרנות. כמו שאמר והזה לפני ה׳ את פני פרוכת הקדש. דכן הסדר הראוי. וא״ר נחמי׳ (מובא ביומא דף נח) שבא להורות שהמזבח יהיה לפני ה׳ ולא הכהן (וכדוגמא זו דרש ריה״ג (בספרא מכלתא דנדבה פרשה ד׳ מי״ד) המזבח סביב אשר פתח א״מ ולא הכיור פתח א״מ. שתואר המיותר בא לדייק רק זה יהי׳ כן לא זולתו) ולכן לא אמר ונתן לפני ה׳ כי הכהן הנותן צריך לעמוד חוץ מהמזבח, אמנם לענין מתן דם המזבח לא הי׳ צריך להשמיענו דהא פר כהן משיח אתקיש לפר יוהכ״פ (כמ״ש בספרא פ״ו מ״ד), ובפר יוהכ״פ כתוב ויצא אל המזבח עד דנפיק מכולי׳ מזבח כמ״ש ביומא (דף נ״ז ע״ב), רק שאם היינו מקישים אותו לענין זה לפר יוהכ״פ הלא שם צריך לעמוד לפנים מן המזבח בשעה שמזה על הפרוכת וכמ״ש בספרא אחרי (פרק ד׳ מ״ז) וביומא (דף נח ע״ב) ויצא אל המזבח והיכן הי׳ לפנים מן המזבח, וא״כ נאמר שגם כאן כן, ולכן גלה לנו הלימוד במתן דם מזבח שיעמוד בחוץ להורות דלא יליף משם, וממילא ה״ה למתן דם הפרוכת לא יליף משם וממילא היה ג״כ בחוץ מעמד עצמו דשם לא כתב שם ויצא אל המזבח. וזה שכתב לפי שמלינו וכו׳:

רכז ואת כל דם הפר ישפך. כבר באַרנו (בס׳ למ״ד ובאילת השחר פרק טו) שאין מדרך הלשון להחזיר השם בכל פעם והיל״ל ואת כל הדם ישפך (כמ״ש בפר העדה), או ואת כל דמו ישפך (כמ״ש בחטאת נשיא ובחטאת שעירה וכשבה דיחיד), ובא ללמד שפיכת הדם מחויב בו מצד שהוא פר בכלל וללמד שה״ה פר אחר כיוצא בו שהוא פרו ביוהכ״פ צריך שפיכת שירים. וכמו שכן דריש (פרשה ג מ״ד) במ״ש וסמך ידו על ראש הפר (כנ״ל ס׳ רי״ח), וסתמא זו כר׳ בזבחים (דף נג) בשם ר״ע עיי״ש [ועיין בירוש׳ דיומא פ״ה ה״ו]:

רכח ישפך. כבר הזכרנו (בס׳ רך) שיש הבדל בין שפיכה לזריקה או הזי׳ או נתינה כשבאו אצל דם

שפיכה

דַעֲלָתָא דִי בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: ח וְיָת כָּל תְּרַב תּוֹרָא דְחַטָּאתָא יַפְרֵישׁ מִנֵּיהּ יָת תַּרְבָּא דְחָפֵי עַל גַוָּא וְיָת כָּל תַּרְבָּא דִי עַל גַוָּא: ט וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִי עֲלֵיהוֹן דִי עַל גִּסְסַיָּא וְיָת חַצְרָא דְעַל כַּבְדָּא עַל כּוּלְיָתָא יַעְדֵינַהּ: י כְּמָא דְמִתְפְּרֵשׁ

ספרא

על הפרכת בשעה שהוא מזה יכול אף זה כן, ת"ל מזבח קטורת הסמים לפני ה' ואין הכהן לפני ה': רכז (יב) ואת כל דם הפר ישפך לרבות פר יוהכ"פ לשפיכה: רכח ישפך ולא יטיף, ישפך ולא יזה, ישפך ולא יזרק: רכט אל יסוד מזבח העולה לא על יסוד מזבח הפנימי. הלא דין הוא, מזבח החצון זכה במתן דמים ומזבח הפנימי זכה במתן דמים, מה מזבח החצון מקום מתן דם קרניו שם מתן דם יסודו אף מזבח הפנימי מקום דם קרניו שם מתן דם יסודו. (יג) כשהוא אומר בעדה אל יסוד מזבח העולה שאין ת"ל אלא ללמד שאין יסוד לפנימי עצמו. וכשהוא אומר בנשיא אל יסוד מזבח העולה שאין ת"ל אם את שיריו לא קבל מזבח הפנימי שירי מזבח החצון הוא מקבל, ד"א וכי יש יסוד לפנימי עצמו. וא"כ למה נאמר אל יסוד מזבח העולה שיהי' יסוד מזבח של עולה. אל יסוד מזבח העולה אשר פתח א"מ זה יסוד מערבי:

(פרק ד) רל (א) ואת כל חלב פר לרבות חלב פר יוהכ"פ לשתי כליות וליותרת הכבד. החטאת לרבות שעירי עכו"ם לכל האמור בענין. ירים ממנו מן המחובר:

התורה והמצוה

שפיכה או זריקה שניהם מתוך הכלי הרבה בפעם א', רק השפיכה הוא מלמעלה למטה, והזריקה היא מרחוק או מלמטה למעלה, ועז"א ישפך ולא יזרק. אבל נתינה והזיה שניהם ביד, הזי' הוא מרחוק והנתינה הוא בנחת, ועז"א ישפך ולא יטיף שא"כ הול"ל יתן. ולא יזה שא"כ הול"ל יזה. והנה בעולה ושלמים ואשם כתוב זריקה, ובחטאת כתוב נתינה, ועל השירים כתוב שפיכה, (רק לקמן בפ"ט(ח) כתב ואת הדם יצק שמספר המעשה שיצק מכוון על היסוד שזה גדר יציקה על הקלות כלמלוס גדול על מרכז מיוחד ואין זה מספר אל המצוה) ובהזי' בין הבדים כתוב הזי' תמיד, ויש פלוגתא אם זריקה בכלל שפיכה, אבל לכ"ע אין שפיכה בכלל זריקה, ולכן אמר פה ישפך ולא יזרק, ולא באר זה למעלה על וזרקו את דמו יזרק ולא ישפך כי יש פלוגתא בזה, ועמ"ש בבאור היר' למעלה (ס' רך):

רכט אל יסוד מזבח העולה אשר פתח א"מ. וכן כתיב בפר העדה, ומשולש בחטאת נשיא, ושם כתוב אל יסוד מזבח העולה לבד. ואמרו רבותינו (בספרא מובא בזבחים דף נא) דמ"ש בפר כהן אל יסוד מזבח העולה צריך לגופיה שלא נטעה שישפך הדם על יסוד מזבח הפנימי שעליו נתן את דמו. ומ"ש שנית בפר העדה אל יסוד מזבח העולה, שהוא מיותר דהא כל מעשה פר העדה הוקש למעשה פר הראשון, בא ללמד שרק מזבח העולה הי' לו יסוד, אבל מזבח הפנימי לא הי' לו יסוד כלל. (והוא עפ"י הכלל שאם הבא כפול בא להורות הדיוק ור"ל היסוד שהי' רק במזבח העולה לא במזבח הפני). ומ"ש שלישית בשעיר נשיא אל יסוד מזבח העולה שהוא מיותר ג"כ, (דהא אין לטעות כלל שיתן על היסוד הפנימי, א] דהא נדע זה שהלא אף שירי הדם הניתן על הפנימי אינו שופך בפנים וכ"ש שירי דם הניתן על מזבח החצון, ב] דהא כבר למדנו שהפנימי אין לו יסוד כלל), בא ללמד שיסוד מזבח הזה מיוחד גם אל העולה לענין שמתן דם העולה יתן על הקיר שכנגד היסוד. (כן הוא לפי' התוס' (שם) בפי' ב' ועיי' לקמן ס' רעד שפי' זה עקר), ובמ"ש אשר פתח אהל מועד שמיותר ג"כ דהא ידעינן שמזבח העולה הוא נגד הפתח, אומר בגמ' שם דצריך דאל"ה נטעה כמ"ש שישפוך על יסוד מזבח העולה היינו שיש רשות בידו לשפך על יסוד החצון ג"כ, ומיהו מכ"ש שאם רוצה יתנם על יסוד הפנימי לכן כפל אשר פתח א"מ, שדבר הבא כפול מורה עכובא בכ"מ, ומ"ש שנית בפר העדה אשר פתח א"מ פי' בספרא שמלמד שישפך על היסוד שנגד הפתח, ר"ל על יסוד מערבי, וכן אמר בזבחים (דף נא ע נח) (ופי' בתוס' זבחים (נא ד"ה אשר) והארכתי בזה בחבורי ארצות החיים (ס' כו) ואכמ"ל):

רל ואת כל חלב פר החטאת ירים ממנו. כבר בארנו בתחלת השער (פרק טו) שאין מדרך הלשון להחזיר שם הפעול בכל פעם והול"ל ואת כל חלבו ירים בכינוי כמ"ש ביתר חמשה מיני החטאת, וזאת שנית מדוע אמר פר החטאת ולא אמר חלב הפר סתם כמ"ש בכל הפרשה. ולמדו רבותינו שמ"ש ואת כל חלב פר בא לרבות פר יוהכ"פ לשתי כליות וליותרת הכבד, ר"ל כי כבר בארנו (למעלה ס' קס"ב) שבשם חלב האמור בכ"מ יציין רק מה שהוא תותב קרום ונקלף, אבל שתי כליות ויותרת אינם חלב ולכן לא נאסרו באכילה, והנה בה' מיני החטאת של יחיד אמר ואת כל חלבו יקטיר כחלב זבח השלמים, ואמר בספרא (פ"ט מ"ד, ופי"א מ"ו, ופי"ג מ"ד) מה פי' בזבח השלמים תותב וכו' ושתי כליות ויותרת, אבל בפר יוהכ"פ שאמר (אחרי טז כה) ואת חלב החטאת יקטיר, לא נדע שיקטיר גם כליות ויותרת שאינם בכלל חלב, לכן אמר פה שירים חלב הפר, ר"ל מצד שהוא פר, וט"ס פר אחר כמוהו שהוא פרו ביוהכ"פ ירים

מִזְבַּ֥ח הָעֹלָֽה׃ יא וְאֶת־ע֤וֹר הַפָּר֙ וְאֶת־כָּל־בְּשָׂר֔וֹ עַל־רֹאשׁ֖וֹ וְעַל־כְּרָעָ֑יו וְקִרְבּ֖וֹ וּפִרְשֽׁוֹ׃ יב וְהוֹצִ֣יא אֶת־כָּל־הַ֠פָּר אֶל־מִח֨וּץ לַֽמַּחֲנֶ֜ה אֶל־מָק֤וֹם טָהוֹר֙ אֶל־שֶׁ֣פֶךְ הַדֶּ֔שֶׁן וְשָׂרַ֥ף

בעל הטורים

(יב) על שפך הדשן ישרף. טעם שצוה לשרוף קרבנו של כהן משיח בפרהסיא בחוץ על שפך הדשן שלא יתבייש אדם להתודות על

רש"י

יכולן לשון מוספת הן כמו מלבד]: (יב) אל מקום טהור. לפי שיש מחוץ לעיר מקום מוכן לטומאה להשליך אבנים מנוגעות ולבית הקברות. הוצרך לומר מחוץ למחנה זה שהוא חוץ לעיר שיהא המקום טהור: מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות ת ובבית עולמים חוץ לעיר א כמו שפירשוהו רבותינו במס' יומא ובסנהדרין:

שפתי חכמים

ת מדכתיב כאן מחנה ולקמן בפ' זו כתיב כאשר עשה לפר החטאת כן יעשה לו ובתר הכי כתיב והוציא את הפר אל מחוץ למחנה ל"ל אלא ודאי מיותר הוא כדי לדרוש ממנו עוד מחנה אחת ומחנה ג' מוכח מדכתיב בפ' צו והוציא את הדשן מחוץ למחנה דלא הל"ל רק והוציא את הדשן ואנא ידענא שחוץ למחנה הוא כדכתיב בפ' זו אל מחוץ למחנה אל מקום טהור אל שפך הדשן הוא חוץ למחנה א"כ ודאי מיותר הוא לדרוש ממנו עוד מחנה אחת דהיינו חוץ לג' מחנות וג' מחנות הן מחנה שכינה היא מפתח העזרה ולפנים ומפתח העזרה עד פתח הר הבית היא מחנה לויה ומפתח הר הבית עד שער העיר היא מחנה ג' ומשער העיר ולחוץ הוא חוץ לג' מחנות: א (נח"י) תמיה לי והלא אין חילוק בין בית עולמים ובין שילה ושאר מקומות יכלל מקום היכן שהיה הארון שם היו ג' מחנות ובהדיא אמרינן בפ' נגמר הדין וכו' ע"ש. ותירץ ואולי הוא ט"ס וצ"ל בירושלים:

התורה והמצוה

חלבו, (כמו שדרשו כן (פרשה ג מ"ד) גבי סמיכה. וגבי שפיכת שירים (פרק ג מי"ב כנ"ל) וממילא ידעינן ג"כ שעיר יוהכ"פ דהא על שניהם אמר (בפ' אחרי שם) ואת כל חלב החטאת יקטיר, שלמדנו מפה שכולל גם כליות ויותרת—ומה שאמר פה פר החטאת בא ללמד שגם שעירי עכו"ם (שמביאים השבטים אם הורו ב"ד בעכו"ם) טעונים כליות ויותרת והקטרת אימורין שלא פורש בהם. ר"ל שצריך הקטרת אימורין מצד היותו חטאת וה"ה לחטאת כמוהו שדמה נכנס לפנים.—ומ"ש ירים ממנו מן המחובר, כבר בארתי (למעלה ס' קפו) שמלת ממנו מיותרת ומלמד שירים מן המחובר, והנה באמת לא הי' צריך להשמיע זה פה דהא תניא לקמן (ריש פ"ה) דצריך להוציא כשהוא שלם. ולכן נדחקו הרא"ש והק"א בזה אחד, אך שבא ללמד על פר יוהכ"פ ושעירי עכו"ם שנכללים במ"ש וחלב פר החטאת כנ"ל שלא יקח האימורים אחר הנתוח, וזה יעלה לשטת הרמב"ם (פ"ג מה' עבודת יוהכ"פ ה"ז) שהי' סכ"ג מחתך שאר בשר פר ושעיר של יוהכ"פ חתיכות גדולות מעורות זו בזו קודם שמוציאן לבית השריפה, אבל רש"י ביומא (דף סח) פי' שלא הי' מחתכו ולפירושו א"א לתרץ כן, וצ"ע:

רלא כאשר יורם משור זבח השלמים. זה מיותר לגמרי דהא כבר חשב כל החלבים בפרטות. וז"ש בספרא וכי מה מפורש כו'. והשיבו שבא ללמד מה שלמים לשמו כו' כי בשלמים כתוב בהקטרת אימורין אשה ריח ניחוח לה'. שצריך שיקטירם לשם אשה ולשם ריח וניחוח ולשם מי שאמר והיה העולם וכו', (וכמו שבארתי למעלה ס' קעה). ופה לא הזכיר זה ולמד משם. (כי על לשמו דזביחה א"א שילמד משלמים כי חטאת ששחטה שלא לשמה פסולה כמפורש בריש זבחים). ועוד למד מה שלמים מביאין שלום בעולם. כי בספרא (מכלת' דנדבה פרק טו) למד על כל הקרבנות שמביאין שלום בעולם. ומנין לרבות פר כהן משיח שבא על חטא הוראה, וגם חטאו מצד גודל מעלתו שקול יותר, לכן אמר פה שהוא כזבח השלמים שמביא שלום בעולם. וכבר בארתי (למעלה ס' קנו) שכ"מ שכתוב זבח שלמים יש בו דרוש, כי די שיזכיר שם שלמים לבד. ובארתי שם שמ"ש בפר כהן משיח זבח השלמים מדרש בפ"ע. ולפ"ז יש פה ב' דברים לדרשה, א] מ"ש כשור השלמים שמיותר, ודרש שגם זה צריך שיהי' לשמו כהקטרת שלמים, ב] מ"ש זבח השלמים שגם זבח מיותר, דרש שגם זה מביא שלום לעולם, כמו שדרש זה לגבי שאר קרבנות מארבעה פעמים דכתיב זבח שלמים בשלמי בקר וחטאת נשיא וחטאת שעירה וחטאת כשבה כמש"ש, וז"ש מה שלמים לשמן, מה שלמים מביאין שלום, שהם ב' דרושים. ועדיין יקשה שהול"ל כאשר יורם מזבח השלמים כמ"ש בחטאת נשיא ובחטאת שעירה, ולמה אמר משור זבח השלמים. ואמרו (בספרא משנה ג) משום דבין זבחי השלמים כמלא שלמי כבש דטעונה אליה. ואחר שפה חשיב בפר כל פרטי האימורין הנקטרים והוסיף כאשר יורם מזבח השלמים שלא לצורך בקל נוכל לטעות שפי' שעוד צריך להרים האליה האמורה בין זבחי השלמים בשלמי כבש. לכן באר שור זבח השלמים. ור' יהודה בן שמעון לא הוטב בעיניו תשובה זאת. (כי אין לטעות שהשור יטעון אליה), ואמר טעם אחר כי מפני שפה כתוב זבח השלמים שמלת זבח המיותר בא לדרשה שמביא שלום בעול' כנ"ל, אבל היה מקום לטעות שלכן שאר זבח השלמים לרמז על שלמי עצרת (שכתוב בהם ושני כבשים בני שנה לזבח שלמים, אמור כג יט)

מִתּוֹר נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיַסְּקִינּוּן כַּהֲנָא עַל מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא׃ יא וְיָת מְשַׁךְ תּוֹרָא וְיָת כָּל בִּשְׂרֵיהּ עַל רֵישֵׁיהּ וְעַל כְּרָעוֹהִי וְגַוֵּיהּ וְאוּכְלֵיהּ׃ יב וְיַפֵּיק יָת כָּל תּוֹרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא לַאֲתַר דְּכֵי לַאֲתַר בֵּית מֵישַׁד קִטְמָא וְיוֹקֵד יָתֵיהּ עַל אָעַיָּא בְּאֶשָּׁתָא עַל

ספרא

רלא (ב) כאשר יורם משור זבח השלמים וכי מה מפורש בזבח השלמים שאין מפורש כאן אלא מה שלמים לשמן אף זה לשמו מה שלמים מביאים שלום לעולם אף זה מביא שלום לעולם. (ג) אי מה שלמים טעונים הפרש אליה אף זה יטען הפרש אליה ת"ל משור זבח השלמים לשלמי שור הקשתיו לא הקשתיו לשלמי כבש ר' יהודה בן שמעון אומר מה שלמים מביאים שלום לעולם אף זה מביא שלום לעולם. (ד) אי מה זבחי שלמי צבור דוחין את השבת ואת הטומאה אף זה ידחה את השבת ואת הטומאה ת"ל משור זבח לשלמי שור הקשתיו לא הקשתיו לשלמי כבש: **רלב** (ה) והקטירם הכהן על מזבח העולה לא על מזבח הפנימי. הלא דין הוא מזבח החצון זכה במתן דמים ומזבח הפנימי זכה במתן דמים. מה מזבח החצון מקום מתן דם קרניו שם הקטר חלביו אף מזבח הפנימי מקום מתן דם קרניו שם הקטיר חלביו. (ו) מה אני מקיים לא תעלו עליו קטורת זרה ועולה בקדשים שלא זכה במתן דמן אבל קדשים שזכה במתן דמן הואיל וזכה במתן דמן יזכה בהקטיר חלבם ת"ל והקטירם הכהן על מזבח העולה לא על מזבח הפנימי:

פרק ה

רלג (א) ואת עור הפר ואת כל בשרו וקרבו ופרשו והוציא, מלמד שהוא מוציא כולו כשהוא שלם. (ב) יכול יוציאנו שלם וישרפנו שלם ת"ל ראשו וכרעיו. מה ראשו וכרעיו אמורים להלן ע"י נתוח אף כאן ע"י נתוח. אי מה ראשו וכרעיו אמורים להלן ע"י הפשט אף כאן ע"י הפשט ת"ל וקרבו ופרשו:

התורה והמצוה

שהיו שלמי צבור וזבח הפסח והיו דוחים את השבת ואת הטומאה ומלבד זה יחד להם שם זבח, ונאמר שבא ללמד שגם פר כ"מ ידחה שבת וטומאה, לכן אמר כשור זבח השלמים, לא ככבשי עצרת, ומזה מבואר שלא בא שם זבח על כונה ז רק ללמד שמביא שלום לעולם:

רלב והקטירם הכהן על מזבח העלה. אם הי' אומר והקטירם המזבחה הייתי טועה שיקטירם על מזבח הפנימי, הגם דכתיב לא תעלו עליו קטורת זרה ועולה, הייתי אומר שלא הוזהר רק בקדשים שדמן ניתן על מזבח החצון אבל בקדשים שדמן ניתן על מזבח הפנימי גם חלביו מוקטרים על מזבח הפנימי, כי מה מצינו במזבח החצון שמקטירים חלבין במקום מתן דמו כן במזבח הפנימי על המזבח ששם נותנים דמו שם מקטירים חלביו, לכן הוצרך לבאר שיקטיר ע"ג מזבח העולה דוקא:

רלג ואת עור הפר ואת כל בשרו וכו' והוציא את הפר. הנה ח"א לפרש שמ"ש ואת עור הפר ואת כל בשרו וכו' מוסב אל והוציא. כלומר ואת עור הפר יוציא. שא"כ למה כפל והוציא את כל הפר וכן הי"ל ואת עור הפר ואת כל בשרו יוציא אל מחוץ למחנה. וזולת זה המקרא הכתוב מוקשה מאד כמו שתבין מדברינו להלן. ולכן פירשו רבותינו בספרא (מובא ביומא דף סח ובזבחים דף נ) שפירוש הכתוב ואת עור הפר ואת כל בשרו ישרף על עצים באש. ומ"ש והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה הוא מאמר מוסגר. ור"ל שנגד מ"ש ואת כל חלב פר החטאת ירים ממנו. באר מה יעשה בהמותר. ואמר שאת עור הפר ואת כל בשרו אחר אשר הוציא את כל הפר כמו שהוא שלם חוץ למחנה (כי אינו רשאי לנתחו עד אחר שיוציאם שעז"א והוציא את כל הפר) אז ישרף את עור הפר ואת כל בשרו (ר"ל חלקיו שמנתח אחר ההוצאה קודם השרפה) על עצים באש. ודבריהם מוכרחים, שאם הכונה שיוציאנו וישרפנו שלם בלא נתוח הי"ל כמ"ש בפרה אדומה ושרף את הפרה את עורה ואת בשרה ואת דמה על פרשה (במדבר יט), וכן היה לו לאמר ושרף את הפר את עורו וכו' מחוץ למחנה, ונדע שישרפנו שלם כמו בפרה (רמב"ם ה' פ"ה פ"ג). ואת שנית למה חשב פה ראשו וכרעיו הלא הם בכלל את כל בשרו. ותמצא שבכ"מ שחשב חלקי כחי לא חשב רק הבשר והעור לבד (שמות כט יד. ויקרא ח יז. ט יא. טז כז. במדבר יט ה.) רק בעולה הזכיר הראש והקרב והכרעים לבדנה, מפני שכן היה מנתחן בפ"ע, ומבואר שגם פה הי' מנתחו כדרך שמנתח את העולה (כמ"ש הרמב"ם ה' מעה"ק פ"ו) והיה הראש והקרב והכרעים לבד ולכן אמר על ראשו ועל כרעיו. וז"ש בספרא ובגמ' (שם ושם) יכול יוציאנו שלם וישרפנו שלם. ת"ל ראשו וכרעיו. מה ראשו וכרעיו אמורים להלן ע"י נתוח וכו'. וכן א"א לומר שינתחנו קודם ההוצאה דא"כ למה אמר והוציא את כל הפר. הלא כבר חשב כל חלקיו בפרטים. והי"ל ואת עור הפר ואת כל בשרו וכו' יוציא אל מחוץ למחנה ושרף. ובהכרח בא ללמדנו שבעת ההוצאה יהי' הפר שלם שעז"א והוציא את כל הפר. ובעת השרפה יהיה שעז"א ואת עור הפר ואת כל בשרו ושרף באש. וז"ש בספרא ובגמ' ואת עור הפר כ' והוציא

אם

רלד (ג) והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה חוץ לשלש מחנות. או יכול חוץ למחנה אחת כשהוא אומר בעדה אל מחוץ למחנה שאין ת"ל שכבר נאמר ושרף אותו כאשר שרף את הפר הראשון. וא"כ למה נאמר אל מחוץ למחנה ליתן לו מחנה שניה. (ד) וכשהוא אומר בדשן אל מחוץ למחנה שאין ת"ל שכבר נאמר אל מקום טהור אל שפך הדשן. וא"כ למה נאמר אל מחוץ למחנה ליתן לו מחנה שלישית:

רלה (ה) אל מקום טהור שיהיה מקומו טהור. ואם טמא יטהרנו. שיהיה

מקום

(את כל הפר) מלמד שהוא מוציאו כולו כשהוא שלם. **ומבואר** בחכמת הלשון כי במקומות שרצה לרמז ספק וחילוק ושקילה יקדים השם אל הפעל כמבואר אצלנו במקומות רבות, (וכמ"ש באילת השחר פרק יב), ואחר שפה רצה לחלק בין חלבי פר החטאת ואימוריו הנקטרים ובין שר חלקיו הנשרפין הוכרח להקדים השם אל הפעל. ואת עור הפר ואת כל בשרו על ראשו וכו' ושרף. (ולכן לא יכול לסדר דבריו ולאמר ואת כל הפר יוציא אל מחוץ למחנה ושרף את עורו ואת בשרו על קרבו וכו'. כי ההפך מחלבי הפר ואימוריו הוא בשר הפר ופרשי חלקיו לא כל הפר בכללו. שכל הפר כולל גם האימורין). ולכן שנה והוציא את כל הפר במאמר מוסגר. וזה מלאות הלשון ודרכיו. **ופירשו** רבותינו שמ"ש ואת עור הפר הוא בלא הפשט. כי שנה בכונתו כשלא אינו דומה לה דהא גם מוציא פרשו מתוכו. ופה כתיב וקרבו ופרשו. וכמו שאינו מקפיד להסיר הפרש ממקומו כן א"צ להפשיט העור, וז"ש בספרא אי מה ראשו וכרעיו אמורים להלן ע"י הפשט וכו' ת"ל וקרבו ופרשו. ופי' רב פפא בגמ' (פס וסב) כשם שפרשו בקרבו כך בשרו בעורו. ותרצה שאמר וקרבו ופרשו בלא מלת היחוס, ולא אמר על קרבו ועל פרשו. כי ר"ל וקרבו יהי' עם פרשו. ומלמד שה"ה שכן פי' את עור הפר ואת כל בשרו ר"ל מדובקים יחד. ולכן הבדיל על ראשו ועל כרעיו במלת על שפי' מלבד כי הם נבדלים בפ"ע. והבן:

רלד והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה. שם מחנה הונח בעצם על העם החונים בשדה ובא על ישראל כל עוד שחנו במדבר, ויש מחנה כוללת שהוא המחנה כולה, ויש מחנה חלקיית, שכל שבט נקרא מחנה, מחנה ראובן מחנה שמעון מחנה לוי, כי כל שבט חנה בפ"ע, ואחר שנסדרו הדגלים והוקם המשכן, נחשבו כל מחנות השבטים למחנה בפ"ע, ובתוכם מחנה לוי שחנו סביב המשכן מחנה בפ"ע, ובתוכם אהרן ובניו והם מחנה שכינה לבד. כמ"ש איש על דגלו וכו' והחונים קדמה מזרחה וכו' ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות (במדבר ג) והחונים לפני המשכן קדמה משה. ואהרן ובניו שומרים משמרת המקדש. משה היה שייך למחנה לוי ושומר מבחוץ, ואהרן ובניו שומרים מבפנים (כמבואר במס' תמיד), (ולכ' יש הפסק בין משה ובין אהרן). וכנגד שלש מחנות האלה היה בבית עולמים עזרה והר הבית וירושלים. ולכן בכ"מ דכתיב חוץ למחנה לא ידענו על איזה מחנה יכוין, ויפורש המיד לפי ענין הכתוב, כמו שדעת חכמים (יומא דף סח וזבחים דף קה) שמ"ש בפר יוהכ"פ יוציא אל מחוץ למחנה הוא מחנה שכינה. ובמ"ש הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה אמרו בסנהדרין (דף מב ע"ב) משה היכן הוה יתיב במחנה לוי' וא"ל רחמנא הוצא חוץ ממחנה לוי' ויוציאו את המקלל חוץ למחנה חוץ למחנה ישראל. והוא עפ"י היסוד הנוסד אצלינו שאם הבא כפול שלא לצורך בא להרחיב את השם כראשון. או יורה שאינו דוקא כפי משמעות השם הנאמר תחלה (וכמ"ש באילת השחר כלל קמה), ולכן כפל ויוציאו מחוץ למחנה שהם הוציאוהו חוץ למחנותם שהוא מחנה ישראל. (ובפסחים (דף סח) ויצא אל מחוץ למחנה זו מחנה שכינה לא יבא אל תוך המחנה זו מחנה לוי', ומק' הכתי לא אפיקתי' עיילתי'. אלא מחוץ למחנה זו מחנה לוי' תוך המחנה זו מחנה שכינה. פי' שאם היה כתוב רק מחוץ למחנה היה פי' מחנה שכינה (שהיא המחנה הראשונה) ובשכתוב שנית אל תוך המחנה ולא אל תוכה. אגלאי דפי' זו מחנה לוי') וכן דריש פה. שאם היה כתוב רק בפר כהן משיח לבד היינו מפרשים אותו על מחנה שכינה, ששם היה הפר ומשם מוציאין אותו. אבל אחר שמ"ש בפר העדה אל מחוץ למחנה מיותר דכבר אמר שם כאשר שרף את הפר הראשון. וא"כ מלמד שמוציאו ממחנה שני' שהוא מחנה לוי'. וממילא ידעינן שגם פר כהן משיח מוציא חוץ למחנה שני' דהא אמר כאשר שרף את הפר הראשון הרי שניהם נשרפין במקום אחד. ממנה אחר שאמר (בפ' ו) והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה. וא"כ ממילא מ"ש בפר כ"מ והוציא את הפר אל מחוץ למחנה מיותר דהא אמר אל שפך הדשן ישרף. ששפך הדשן מבואר בו שהוא חוץ למחנה. וז"ש (במ"ד) וכשהוא אומר בדשן אל מחוץ למחנה שאין ת"ל (ר"ל שא"כ מחוץ למחנה של פר כ"מ מיותר), שכבר נאמר אל מקום טהור אל שפך הדשן (ומזה ידעינן שהוא חוץ למחנה ששם שפכו הדשן), וא"כ למה נאמר אל מחוץ למחנה (בפר כ"מ), ליתן לו מחנה שלישית. (במ"ש מסולקים כל הקושי' שהקשו התוס' ע"ז ביומא (דף סח) ובזבחים (דף קה ע"ב) ובסנהדרין (דף מב) ששם מובא ברייתא זאת ע"ש. וכמוהו נמצא בספרא רבות שהקושי' שאין ת"ל ישוב על הפסוק שעוסק בו לא על הפסוק השני):

רלה אל מקום טהור אל שפך הדשן. גם בפ' ו אמר והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה אל מקום

טהור

מקום מתוקן להם לכך: **רלו** אל שפך הדשן שיהי' שם דשן, שיקדם את דשן, ששם יהיו נותנים את הדשן, ראב"י אומר שיהי' מקומו משופך: **רלז** (ו) ושרף אותו כשר ולא הפסול: **רלח** על עצים באש מה ת"ל שיכול הואיל ונאמרה שריפה בפנים ונאמרה שרפה בחוץ מה שריפה אמורה בפנים בעצים כשרים למערכה אף שרפה אמורה בחוץ בעצים כשרים למערכה ת"ל עצים לרבות כל משמע, עצים אפי' בקש אפי' בתבן אפי' בגבבא, באש ולא בסיד ולא ברמץ

טהור. ומשמעותו שיהיה מקומו טהור. שכן גם במ"ש גבי אפר פרה והניחו במקום טהור (במדבר יט) פי' בספרי (פסקא קכד) שיהי' מקומו טהור מכאן היה ר"א הקפר אומר קלל של מי חטאת שמוקף צמיד פתיל ונתן באהל המת טמא שנאמר במקום טהור ואין זה מקום טהור. וכמ"ש הרמב"ם (בפי"ד מה' פרה) כמה הלכות בזה. וז"ש בספרא אל מקום טהור שיהיה מקומו טהור. אולם למה אמר בפר כ"מ אל מקום טהור. הא אחר שאמר אל שפך הדשן הלא ידעינן שהדשן היה נשפך במקום טהור. באמרו חז"ל מפני שהיינו אומרים שהם היה המקום טהור בשעת שפיכת דשן המזבח ונטמא אח"כ מותר לשרוף עליו פרים הנשרפין. שרק בעת שפיכת הדשן הקפיד שיהיה אל מקום טהור. לכן אמר שגם בעת שריפת הפר יהיה המקום טהור. וא"כ אם נטמא אחר שפיכת הדשן לא ישרוף עליו את הפר עד שיטהרנו. וז"ש ואם טמא יטהרנו. ועדיין יפלא שהיה ראוי לאמר בהפך אל שפך הדשן אל מקום טהור. כי תחלה ראוי להזכיר המקום שהם יוציא, שהוא אל מחוץ למחנה אל שפך הדשן, ואח"כ יזכיר איכות המקום ומשפטיו שיהיה טהור וכמ"ש באילת השחר (כלל קלח), ולמה הקדים אל מקום טהור. ומזה מוכרח שהיה צריך להיות מקום קבוע לכך. וא"כ מ"ש אל מקום טהור הוא ציון המקום לא איכותיו לבד. כי לא היה יכול לטעת המקום כלל. ובמ"ש אל מקום טהור מציין המקום הקבוע וידוע עצמו. וז"ש שיהיה מקום מתוקן להם לכך:

רלו אל שפך הדשן. יש הבדל בין מ"ש (ויקרא א) אל מקום הדשן. ובין מ"ש כאן אל שפך הדשן, כי דשן מזבח הפנימי היו מניחין בנחת כמ"ש (בספרא צו פ"ב מ"ד ופסחים דף כו כז תמורה דף לד) ושמו בנחת ושמו שלא יפזר, ולא יצדק לאמר שפך הדשן כי השפיכה הוא שלא בהשגחה. לכן אמר שם מקום הדשן מיוחד ומגומגם. משא"כ הדשן שהוציא חוץ למחנה היה שופכו בפיזור לכן אמר שפך הדשן. ודעת ראב"י שהיה צריך שיהיה מקום מדרון שהדשן מושפך ויורד עליו דרך שפיכה: והנה שם שפך הדשן הוא ממיכות הפעולה אל הפעול. כמו אשד הנחלים. מוצא המים. ומבואר שיוכל לאמר שנקרא בשם זה מצד העבר או מצד ההוה או מצד העתיד. וז"ש בספרא (מובא בזבחים דף קו) שיהיה שם דשן (בהוה), שיקדים את הדשן (בעבר), ששם יהיו נותנים את הדשן (בעתיד). ולדעת רבא (שם) ס"ל לראב"י שא"צ לשרוף אבית הדשן. דשפך הדשן מורה שדשן זה יהיה נשפך שיהיה מקום מדרון. ולדעת אביי אין ביניהם רק אם בעי מקום משופך:

רלז ושרף אותו. מבואר הכלנו (באילת השחר כלל קן) שכל מקום שמצוין גוף הפעול ע"י אות הכינוי הדבק אל מלת אותו כמו פה שאמר ושרף אותו אחת ושרפו, בא למעט זולתו. ומיעט שאם נפסל לא ישרף חוץ לג' מחנות. רק אם נפסל קודם זריקה ישרף בבית הדשן בעזרה, ואם אחר שיצא מן העזרה נפסלו נשרפין בבית הדשן שבהר הבית, ואחרי זריקה קודם שיצאו יש פלוגתא בזבחים (דף קד ע"ב):

רלח ושרף אותו על עצים באש. הנה מצאנו פעמים הרבה שהתורה תפסה שם הדוגמא. כמו והכה את רעהו באבן או באגרוף, ולא פתחית את עצה לנדות עליו גרזן. שהוא לאו דוקא. ולפעמים הוא בדוקא, כמו והרים בקומצו. והזה באצבעו. וכבר באר"נו בפ' אחרי (ס' קך) על וכבא בספר שהכל לפי ענין המדבר. שבמקום שבא לבאר בדיוק אמרינן שבא השם בדיוק. ואם רואים שלא בא בדרך הדיוק אמרינן שבא לדוגמא, וכמ"ש ר"י בג' מקומות הלכה עוקבת מקרא. והנה מ"ש פה על עצים אא"ל שבא בדיוק עצים דוקא, דא"כ לא יכתב על עצים כלל ונאמר דצריך עצי המערכה כמו שכל השריפות שסורף בפנים בעי עצי המערכה, וע"כ שאמר על עצים להוציא שא"צ עצי המערכה דוקא. ומגילא לא בא על צד הדיוק והמעוט, נהפך הוא שבא לרבות כל עצים שיהיה, וממילא אמרינן שעצים לאו דוקא רק ה"ה כל דבר שהאור נאחז בו ודולק כעצים כמו קש וגבבא. וז"ב חז"ל שיכול הואיל ונאמרה שרפה בפנים וכו' ת"ל עצים לרבות כל עצים, (וא"כ ממילא) משמע עצים אפי' בקש וכו'. אמנם מ"ש ושרף באש. כי פעל שרף כולל כל המתיך את הדבר וממיקו, כמו משרפות מים (יהושע יא), משרפות סיד (ישעיה לג), גפרית ומלח שרפה כל ארצה (דברים כט), ונתתיך להר שרפה (ירמיה נא), וכן פי' הרדק ור' ישעי' מ"ש (ש"א לא) ויקחו את גוית שאול וכו' וישרפו אותם שם שהוא שריפת במים, וכן ובמשרפות אבותיך ישרפו לך, הוא שריפת הגוף ע"י תכשת בשמים. ובא למעט שישרף באש לא בשאר דברים השורפים כמו סיד ורמץ. ובפסחים (דף עה) מקשה על ברייתא זאת מהא דאמרינן גבי בת כהן שזנתה שאמ"ש באש השרף לרבות כל שריפות הבאות מן האש ר"ל פתילה של אבר. ומשני התם כתיב באש והכא

אֹתוֹ עַל־עֵצִים בָּאֵשׁ עַל־שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן יִשָּׂרֵף: פ יג וְאִם כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל יִשְׁגּוּ וְנֶעְלַם דָּבָר מֵעֵינֵי הַקָּהָל וְעָשׂוּ אַחַת

בעל הטורים

חטאו שהרי כה"ג חטא והתודה והביא קרבן על חטאו: (יג) ישגו ב' במסורה הכא ואידך ישגו צאני ביחזקאל על רועי ישראל המתעים את הצאן הכא נמי מיירי בצבור ששגגו ע"פ ב"ד שטעו בהוראה: מעיני ד' הכא ואידך בהאי ענינא אם מעיני העדה ונעלם מעיני אישה ונעלמה מעיני כל חי (איוב כ"ח) איירי בתורה דכתיב לעיל מיניה והחכמה מאין תמצא הכי נמי נעלמה החכמה מעיני ב"ד שטעו בהוראה ונעלם מעיני אישה זו היא שאמרו אפי' שמע מעוף הפורח באויר שנטמאת שוב אין הכהנים בודקין אותה זה הוא ונעלמה מעיני כל חי מעוף השמים שאפי' שמע מעוף השמים והעלים עצמו כאילו לא ידע שוב אין הכהנים בודקין

רש"י

אל שפך הדשן. מקום ששופכין בו הדשן המסולק מן המזבח כמו שנאמר (ויקרא ו') והוציא את הדשן ב אל מחוץ למחנה: על שפך הדשן ישרף. (ת"כ) שאין ת"ל אלא ללמד שאפי' אין ג שם דשן: (יג) עדת ישראל. (שם) אלו ד סנהדרין: ונעלם דבר. טעו להורות באחת מכל כריתות שבתורה שהוא מותר: הקהל ועשו. (שם) שעשו צבור ה על פיהם (אבל ב"ד שעשו ע"פ עצמן פטורים (ת"כ) וה"ה הפ' ונעלם דבר מעיני והם סנהדרין והקהל

שפתי חכמים

ב כלומר לא הדשן המסולק מן המאוכלות הפנימיות שהוא הדשן אשר תאכל האש את העולה באותו יום כי אותו דשן אין שופכים אותו מחוץ למחנה אלא היה תורם ממנו מלא המחתה בכל יום ונותנו בעזרה במזרחו של כבש כדכתיב והרים את הדשן וגו': ג וא"ת מנ"ל דלמא הא דכפליה לעכובא היא שאם אין שם דשן פסול. וי"ל דלא הל"ל אלא על הדשן ישרף מאי על שפך הדשן אלא ודאי על מקום הדשן אע"פ שאין שם דשן כלל: ד משום שנא' כאן עדה ונאמר להלן עדה ושפטו העדה והצילו העדה מה עדה האמורה להלן ב"ד אף עדה האמורה כאן ב"ד ומדכתיב עדת ישראל ש"מ העדה המיוחדת שבישראל ואיזו זו סנהדרי גדולה היושבת בלשכת הגזית: ה ומלת הקהל דרש לפניו ולאחריו ונעלם מעיני הקהל שהם סנהדרי גדולה והורו שלא כהלכה ואמרו לעם מותרים אתם. הקהל ועשו

התורה והמצוה

תשרף הכא כתיב ושרף על עצים באש, ר"ל שתמיד הפעל או השם הבא לבסוף לבאר הוא יבאר שם הקודם לו, לא בהפך. וא"כ כשאומר באש משמע דוקא אש ואמר אח"כ תשרף בא לבאר שגם דבר הבא מן האש. משא"כ כשאומר ושרף והדר באש. בא שם באש לבאר פעל תשרף רק באש לא זולתו. ועי' באילת השחר (כלל לא נג):

רלט ישרף, כבר בארנו שכ"מ שחוזר את הפעל שנית בא ללמד שתעשה הפעולה בכל אופן. והוא אם בפעל הראשון הוסיף בו תנאים. וחזר את הפעל לבסוף סתם, בא ללמד שבדיעבד א"צ לתנאים אלה. וכמ"ש באילת השחר (כלל קנו באורך). ולכן אחר שהתנה שישפך על שפך הדשן דוקא, חזר פעל ישרף לאמר שבדיעבד אעפ"י שאין שם דשן, ודע שיש הבדל בין כשדבר בפעל שאז בא הציווי על האדם ובין כשדבר בנפעל שאז בא הציווי על הדבר. כי האדם נקרא שורף כ"ז שעוסק בשרפה אף שלא גמר שרפת הדבר אבל לא ייחס השריפה אל הדבר עד שנשרף כולו. שאם הצית הבית ונשרף מקצתו האדם שרף אבל הבית לא נשרף וכמ"ש באילת השחר (סימן כף). וז"ש ממ"ש ישרף בנפעל מבואר שצריך שיצית האור בגופו עד שיהיה גוף הפר נשרף:

רמ ואם כל עדת. כבר בארתי (בס' נט) שכל דברות המחוברות בוי"ו החבור יש להם קשר זל"ז. ואחרי שבארנו (בס' יב) כי פרטי החלוקות שבפרשה שהם מצויינים תמיד במלת אם מחוברים לענין שילמדו זה מזה א"כ אם באו בוי"ו החבור: **ואם**. אז הם מקושרים ונלמד א' מחברו, וזה ענין וי"ו מוסף על ענין הראשון עי"ש. וכן פרשת פר העדה מחוברת לפרשת פר משיח, ודיניהם והלכותיהן למדים זה מזה כמו שיבואר. ובפירוש אמרה תורה ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת. וכן אמר ושרף אותו כאשר שרף את הפר הראשון. אמנם הלא לפי הסדר היה ראוי להקדים דיני פר העדה ואחריו דיני פר משיח, דהא במשיח אמר לאשמת העם ללמד שצריך שיהיה שגגת הוראה כמו פר העם, וא"כ מהראוי להקדים דיני פר העדה שהוא הקודם במעלה ובלימוד. מזה הוכיחו שאם פר משיח ופר עדה עומדים לקרב. פר משיח קודם בהקרבה. וכן אמר בספרא (פ"ו מ"ח) על ושרף אותו כאשר שרף את הפר הראשון. ר"ל שממה שהקדים בדבורו פר משיח ופר העדה נכתב בקוצר מה שהיה ראוי בהפך. הוכיחו שבין לענין הקרבה בין לענין שרפה פר משיח קודמים (ועי' שם בס' רנה), ובהוריות (דף יג) נתן טעם לזה דדין הוא שיקדם המכפר למתכפר:

רמא ואם כל עדת ישראל ישגו וכו' מעיני הקהל. יש הבדל בין שם עדה ושם קהל. ובין פעל מקהיל יעד. שהמקהיל מקבץ עם רב ע"י קול או דבור או חצוצרות, (ונבדל מפעל אסף קבץ כנס העיד שנופל גם על דברים שאין בהם דעת שיתאספו עפ"י קולו, אבל המקהיל הוא אל בני אדם שמאספים לקולו), ועל ויקהל משה את כל קהל עדת ב"י (שמות לה) פרש"י ויקהל לשון הפעיל שאינו אוסף האנשים בידים רק עפ"י דבורו. ולפ"ז לשון מקהיל בהפעיל לא יצדק רק על אנשים שהנקהלים שומעים לפקודתו. וזה ההבדל בין ויקהל שלמה. ויקהל משה. ובין ויאסף לבן את כל אנשי המקום.

אֲתַר בֵּית מֵישַׁר קִיטְמָא יִתּוֹקַד: יג וְאִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יִשְׁתְּלוּן וִיהֵי מְכַסָּא פִּתְגָּמָא מֵעֵינֵי קְהָלָא וְיַעְבְּדוּן חַד מִכָּל פִּקּוּדַיָא דַיְיָ דִּי לָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וִיחוּבוּן:

ספרא

ברמז: רלט ישרף אעפ"י שאין שם דשן ישרף עד שמצית האור בגופה:

פרשה ד רמ (א) ואם הרי זה מוסף על ענין הראשון שתמצא אומר פר משיח ופר עדה עומדין פר משיח קודם לפר עדה לכל מעשיו:

רמא (ב) עדת ישראל יכול בעדה הכתוב מדבר ת"ל כאן עדה ולהלן נאמר עדה, מה עדה אמורה להלן ב"ד אף כאן ב"ד, או מה עדה אמורה להלן כ"ג אף כאן כב"ג ת"ל עדת ישראל העדה המיוחדת שבישראל ואיזו זו סנהדרי גדולה היושבת בלשכת הגזית. (ג) היה אחד מהם גר או ממזר או נתין או זקן שלא ראה לו בנים יכול יהיו חייבים ת"ל כאן עדה ולהלן נאמר עדה מה עדה אמורה להלן כולם ראוים להוריה אף עדה אמורה כאן עד שיהיו כולם ראוים להוריה: רמב (ד) לא היה מופלא של ב"ד שם, או אמר אחד מהם איני יודע, או שאמר להם טועים אתם יכול יהיו חייבים ת"ל עדת ישראל ישגו עד שיורה

התורה והמצוה

וז"ש בתנחומא עמ"ש הקהילו אלי כל ראשי שבטיכם שנגנזו האזכרות לקיים מ"ש אין שלטון ביום המות, כ"ל לכן אמר הקהילו כי לא פקד הוא עצמו ביום מותו. ובא פעל נקהלו העם בנפעל אך איש את רעהו יקרא בקול להקבץ יחד. אבל פעל מיעד מציין שמזמינים בסדר ובהזמנה למועד שמור. וזה ההבדל בין קהל ובין עדה. הנקהלים אין שומרים הסדר לא בזמן ולא במדרגה. אבל הנועדים יהיה לזמן מיועד ועפ"י הסדר זקניהם בראשיהם. ולכן בפ' קרח קראם בשם עדה כי היו קרואי מועד זקניהם בראשיהם, עד שכסתה עליהם הארץ ונבטל היעוד ואז כתוב ויאבדו מתוך הקהל. וכן בפ' מרגלים קראם בשם עדה, וברבה (בהעלותך פט"ו) ותבער אש בעדתם אין עדה אלא סנהדרין, ושם (שלח פט"ז) ויאמרו אליהם כל העדה אלו סנהדראות. ובתנחומא (פ' חקת) כיון שראה אותם בוכים אמר משה לאהרן מהו בכיות זה א"ל אהרן באו לגמול חסד עם מרים, א"ל משה א"א יודע להפריש בין בכיות לבכיות, אין זה בכיות של תקנה אלא של קלקלה, שאלו היה של תקנה היה צ"ל בראשם שרי אלפים ושרי מאות, מיד השיאו דברים כנגדו שנאמר וירב העם עם משה עכ"ד. והוא"ת זה ממש"ש ויבאו כל העדה מדבר צין ותמת שם מרים ולא היה מים לעדה ויקהלו על משה ויצא משה ואהרן מפני הקהל. וכן במי מריבה א"ל ה' הקהל את העדה וכתיב ויקהילו משה ואהרן את הקהל: ועפ"ז בעת יכנה בשם קהל ועדה שלא בעת אסיפה, יקראו המון העם בשם קהל והזקנים והסנהדרין בשם עדה, על שדרך העם להקהל ודרך הזקנים להועד והם קרואי מועד, וכמ"ש (יומא דף עג ע"ב סנהדרין יז) וכל העדה זו סנהדרין. וכן אמר ושפטו העדה. שהם הסנהדרין. ובספרא פה עדת ישראל ישגו אלו הסנהדרין, דהא פה א"א לפרש על היעוד וההזמנה דאין צריך שיהיו מזומנים אל השגיאה, וגם שבאו פה שם עדה ושם קהל נרדפים, וע"כ שכיון בשם עדה על הסנהדרין, ועי' באילת השחר (כלל רסז ורסח). וז"ש נאמר כאן עדה ונאמר להלן ושפטו העדה. ויש הבדל בין עדה סתם ובין עדת ישראל. שעדה סתם כוללת גם סנהדרין קטנה שעליהם אמר ושפטו העדה (כמ"ש בסנהדרין דף ב), אבל עדת ישראל הוא העדה הגדולה העומדת בראש כלל ישראל שהם סנהדרי גדולה. וגם צריך שתהיה ההוראה בעת שיושבת בלשכת הגזית. ופי' בירושלמי (ריש הוריות) דאתיא מזקן ממרא. ומטעם זה אמר (במשנה ב) מובא בהוריות (דף ד ע"ב) שאם היה א' מהם גר או ממזר (כגון שעברו ימיו אותו כ"פ בירושלמי ה"ד) או זקן שלא ראה בנים. וברמב"ם כתב זקן או שלא ראה בנים. שכל אלו אין ראוים לסנהדרין כמ"ש בסנהדרין (דף לב ודף לג ע"ב) אין חייבים, דאחר שאינם ראוים להוראה אינם בכלל עדת ישראל:

רמב אם כל עדת ישגו. ממ"ש מלת כל, שמורה הכללות, מוכיח שצריך שיורו כולם. והנה במשנה (דף ד ע"ב) לא נז' רק אם לא היה מופלא של ב"ד שם או שא"ל טועים אתם ולא נז' שאמר אחד מהם א"י, ומשמע שזה כר' יונתן (שם דף ג' ע"ב) דס"ל דמאה שישבו להורות עד שיורו כולם. אמנם ר' יונתן אותבא שם. דרונו ככולו. אמנם רש"י והרע"ב במשנה (שם) פי' על א"ל טועים אתם דבעינן שיורו כולם. וכ"כ הרמב"ם (בהקדמתו בתנאי השלישי) שימעו כולם ולא יהיה ביניהם מחלוקת. (ובדברי הרמב"ם בחבורו (פי"ב מה' שגגות ה"ב ופי"ג ה"א) לא משמע הכי. ולפ"ז נ"ל דיש חילוק בין אם שותק ובין אם אומר בפי' איני יודע שזה כחולק). ולדעת רש"י והרע"ב משמע שר' יונתן לא אתותב רק במאה שישבו להורות. אבל סנהדרין של ע"א צריך שיורו כולם וכ"כ הפ"מ בירושלמי (ה"ב) עיי"ש: ולי נראה שהספרא לא דייק מן מלת כל, דהא אמר ת"ל עדת ישראל ישגו. רק דבריו מוסד עפ"י ההבדל שמצאתי בשמות הקיבוץ, עדה, מחנה. שלפעמים יבא בם הפעל בלשון יחיד ולפעמים בלשון רבים. ותפן כל העדה.

ויצאו

ויבואו כל העדה. וירב העם. וילונו העם. וכמ"ש במכות (דף כג ע"ב) ויאמר עד. ויאמרו שבע"ל. יצאה ב"ק וכו'. מתקיף לה רבא דלמא כל ישראל קרי להו בלשון יחיד כדכתיב ישראל נושע. ויש הבדל ביניהם. כשיבא הפעל בלשון יחיד דבר על כללותם. וכשבא בלשון רבים מדבר על כל פרט. ובמכלתא (פ' בשלח דף כח) והנה מצרים נוסע נוסעים אין כתיב אלא נוסע מלמד שנעשו תורמיות תורמיות כאיש אחד. ושם וירדפו מצרים אחריהם שלא נכשל אחד מהם. ר"ל לכן אמר וירדפו בלשון רבים שכ"א רדף ולא נכשל. וכן ממ"ש ישגו בל"ר שנאמר שישגה כ"א מהם. משא"כ אם היה אומר תשגה הי' ר"ל שנשגתה העדה בכללה שבזה רובה ככולה. ולכן ר' יונתן שדייק מן מלת כל שמורה כל הנמצאים במעמד אף מאה אחותב דרובו ככולו. אבל הספרא דייק שעל ישגו שמוסב על עדת ישראל שהם סנהדרין של ע"א. ובמ"ש שלא הי' מופלא של ב"ד שם אמר בירו' דהוריות דמגיהין דבי הוא דאין מעכב אלא מופלא שבב"ד ר"ל כי בתוספתא (שם) ס"ל לת"ק דאם הורו ב"ד וא' מהם אינו שם פטורים ורבי אומר עד שיהי' מופלא שבב"ד. ואף שגם אחד מעכב אם אמר א"י וכ"ש באינו שם, י"ל דמופלא שבב"ד מעכב אף שאינו ממנין הסנהדרין דסתם ספרא ר"י והוא ס"ל דסנהדרי גדולה שבעים ומופלא לאו ממנינא רק ממונה על כולם כמ"ש (בפ"ק דסנהדרין). ואכמ"ל יותר :

כולם: **רמג** (ה) **ישגו יכול יהיו חייבים על שגגת המעשה ת"ל ישגו ונעלם דבר הא אינם חייבים אלא על העלם דבר עם שגגת המעשה. (ו) מתוך שיצאת עכו"ם לידון בעצמה יכול יהיו חייבים על שגגת המעשה שלה, ת"ל כאן מעיני ולהלן נאמר מעיני מה עיני האמור להלן ב"ד אף כאן ב"ד, ומה מעיני האמור להלן העלם דבר עם שגגת המעשה אף מעיני האמור כאן העלם דבר עם שגגת המעשה:**

ונעלם

רמג עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל. דע שיש הבדל בין שגג מפעלי הכפל ובין שגה מנחי ל"ה. שגה מנחי ל"ה הוא טעות עיוני. ושגג מפעלי הכפל הוא נטיה מעשיית. ומה שגיתי הבינו לי (איוב ו כד), שגו ברואה (ישעי' כח), לשגות מאמרי דעת (משלי יט, כז) הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד (ש"א כו כא), כולם הם שגיאה וטעות עיוני. שטעה אם ע"י עיונו אם ע"י המתעים, כי סבות השגיאה העיונית הם הרבה מאד. לא כן כי תחטא בשגגה. כי יאכל קדש בשגגה. מכה נפש בשגגה, הם שגגה מעשיית. וזה יסובב לפעמים ע"י שגיאה עיונית קדמה לה, למשל אכל חלב יען שגה קודם לכן בעיונו שהחלב מותר, או בזולת שגיאה, אכל חלב סבור ששומן הוא. וכבר רמזתי זה (למעלה ס' קלג). והנה ההמון לא יחטאו בשגיאה רק בשגגה. כי הם לא ניתן להם לעיין ולהורות. ואם חטאו מפני שחשבו שהדבר מותר הוא שגגה מעשיית כי הי' להם לחקור אל המורים, אבל הסנהדרין שהם המורים בהם יצויר שיחטאו בשגיאה. ולכן אמר תחלה נפש כי תחטא בשגגה שמדבר משגגת מעשה, וכן בנשיא ויחיד אמר בשגגה כי הם אינם המורים, אבל אצל עדת ישראל שהם הסנהדרין (כנ"ל ס' רמ"א) אומר ישגו שהוא שגיאת הוראה. ובכולם הזכיר חטא, נפש כי תחטא, אשר נשיא יחטא, ופה לא הזכיר חטא, כי רק שגו והורו לבד אף שלא עשו חייבים. וכבר אמרנו (בס' רמא) שאם עדה יאמר או על כלל העם או הסנהדרין בראשיהם. וזה המבדיל בינו ובין קהל שידובר שלא בבחינה זו שהסנהדרין בראשם. או שיאמר שם עדה על הסנהדרין לבד המיועדים לשפוט ולהורות, ושם קהל על העם כולו. ופה שנרדפו יחד עדת ישראל, מעיני הקהל. יכוין בעדת ישראל על הסנהדרין ובשם קהל על העם. ואמר שהסנהדרין ישגו כי הם השוגים בהוראה, והעם נעלם מהם הדבר. ודע שיש הבדל בין **שגיאה** ובין **העלמה** ובין **הפלאה**. שבעת ידרוש ויחקור לדעת הדבר ואינו יכול לדעתו ישמש בלשון הפלאה. כמו כי יפלא ממך דבר למשפט. ובעת שעיין ועלה בעיונו משפט כוזב הפך האמת נאמר שגגה. ואח"כ נאמר שנעלם ממנו הדבר בבחינת שאינו יודע את הדבר, כי העלמה כוללת כל דבר נעלם שאינו יודע אותו יהי' מאיזה סבה שיהי', ולרבותינו יש עוד הבדל בין כשבא פעל העלים סתם ובין כשסמך ההעלמה אל העינים. כשאמר נעלם מעיניו, ירמז שהי' לו עינים לראות את הדבר, כמו ונעלמה מעיני אישה (במדבר ה יג) שאמר בספרי (פסקא ז') כהולכת את הסומא. ר"ל שעכ"פ הי' לו עינים לראות ולדעת. ונעלמה מעיני כל חי (איוב כח), כי יש להם עינים פנימים להכיר ולהבין. ובספרא קדושים (פרשה יוד משנה יוד) על ואם העלם יעלימו ע"ה את עיניהם דריש לה על העלמת הב"ד. כי הם עיני עם הארץ המשגיחים להעניש את העובר, ולא יצדק העלמת עין על עם הארץ מצד עצמם רק מצד עיניהם המשגיחים שהם הב"ד. **בזה** נבוא לבאור הספרא. שאם היה אומר ואם כל עדת ישראל ישגו ועשו הקהל אחת מכל מצות ה'. הגם שהייתי יודע שצריך שהעדה שהם הב"ד ישגו בהוראה שזה גדר פעל שגה. וכמו שפי' במשנה הקודמת עדת ישראל ישגו עד שיורו כולם. בכ"ז הייתי טועה שהקהל חייבים על שגגת המעשה. והיינו אם הורו ב"ד שחלב מותר ונתחלף לו חלב בשומן ואכלו. (דקיי"ל כר"י בהוריות (דף ב) דבה"ג חייב שלא תלה בב"ד כמ"ש הרמב"ם (פי"ג מה' שגגות ה"ח) ולכ"ע אינו תולים לרוב צבור) וה"א שחייבים על שגגת המעשה אף שלא תלו בב"ד. לכן אמר ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל, שצריך שהב"ד ישגו בהוראה ובשבתם נעלם דבר

דמד (ז) ונעלם דבר לא שתתעלם מצוה כולה, כיצד אמרו אין נדה בתורה אין שבת בתורה אין עכו"ם בתורה יכול יהיו חייבים ת"ל ונעלם דבר לא שתתעלם מצוה כולה. (ח) אבל אמרו יש נדה בתורה אבל הבא על שומרת יום כנגד יום פטור, יש שבת בתורה אבל המוציא (מרשות לרשות) מרה"י לר"ה פטור, יש עכו"ם בתורה אבל המשתחוה פטור יכול יהיו פטורים ת"ל ונעלם דבר לא כל הגוף. (ט) מתוך שיצאה עכו"ם לידון בעצמה יכול יהיו חייבים על העלם מצוה כולה ת"ל כאן מעיני תאמר להלן מעיני מה מעיני אמור כאן פרט לכל הגוף אף מעיני האמור להלן פרט לכל

מהקהל ועשו בשגגת ההעלמה הזאת לא אם עשו בשגגת שגגת מעשה שנתחלף להם חלב בשומן. (כרייתא זו מובאה בהוריות (דף ז ע"ב) והתוס' ומפ' נבוכו בפירושה והק' כמה קו' ולמ"ש הנהו נכון)— והנה בשם הקהל יקראו העם כולו וגם האנשים מן הסנהדרין כשהם כל אחד לבד בלתי נועדים להורות הם בכלל הקהל. ואמר ונעלם דבר מעיני הקהל. כי בבחינה זו שהיה להקהל עינים נראות ע"י הב"ד המורים ילדק שנעלם זה מעיניהם. וכפ' שלא גבי עכו"ס אמר וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות וכו' והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה. אמר וכי תשגו. כי גם שם התנאי הראשון שיהי' בסבת שגיאת הוראה. ושם קצר בדבר ואמר אם מעיני העדה נעשתה לשגגה. שכיון שלא כז' שני השמות. עדה וקהל, יכוין בשם עדה על העם כולו בבחינה זו שהמורים המיועדים להורות הם בראש'. ואמר שבסבת עיני העדה ש"ס הסנהדרין שטעו בהוראה נעשתה מכללם לשגגה בשגגת מעשה. וסמך עצמו על שנלמד הפרטים משם. וז"ש (במשנה ולא מובא בהוריות דף ז' ע"ב) לפי שיצאת עכו"ס לידון בעצמה יכול יהיו חייבים על שגגת המעשה דהא שם אמר נעשתה לשגגה. אגם למדין משם שכמו שמ"ש פה ונעלם דבר מעיני הקהל הי' ההעלמה בסבת הב"ד וע"ז דייק מלת מעיני שמיותר, כן מש"ס מעיני העדה נעשתה היינו שיהי' המעשה נעשתה בסבת הב"ד. וא"כ כמו שפה מפורש העלם דבר עם שגגת המעשה. ר"ל שתהי' השגגה בסבת העלם הב"ד כן מפרשינן שם. שסמך עצמו ע"מ שמפורש פה:

דמד ונעלם דבר, משנה ז ומשנה ח שבספרא הלז מובא בהוריות (דף ד), ומקשה עליה אמר מר יכול יהיו פטורים ומי בקיום מקצת ובטול מקצת פטורים ובעקירת כל הגוף נמי פטורים במה חייבים, אמרי תנא הכי קשיא לי' אימא דבר כולה מלתא משמע, ת"ל ונעלם דבר. מאי משמע, אמר ע לא קרי בי' ונעלם מדבר, חזקיה אמר אמר קרא ועשו אחת מכל מצות ולא כל מצות, רב אשי אמר אמיא דבר דבר מזקן ממרא דכתיב בו כי יפלא ממך דבר למשפט וכו', באור דבריהם, כי מלת דבר מצאנו לפעמים שמורה על דבר שלם, וישיבו אותם דבר (במדבר יג כו), הבו לכם דבר ועצה (שופטים כף), הנני עושה דבר בישראל (ש"א ג יא), שפי' דבר שלם. ולפעמים יורה על דבר קצתי, אך לאנשים האלה אל תעשו דבר (בראשית יט ח), כי אין נגרע מעבודתכם דבר (שמות ה יא), ולנערה לא תעשה דבר (דברים כב כו), שפירושו אל תעשה כל מאומה אף דבר כל שהוא. ואחרי העיון יש בזה הבדל בין מאמרים שוללים ובין מאמרים מחייבים, שבמשפט מחייב יובאר מלת דבר, דבר שלם, ובמשפט שולל יובאר דבר כל שהוא, (כמו שיש סגולה זאת במלת כל שבמשפט מחייב הוא מחייב כללי ובמשפט שולל הוא שולל כללי כמ"ש במק"א) וזה ר"ק מה שהק' הם ס' ממ"ש עפ"י שנים עדים יקום דבר, דבר ולא חצי דבר, כי שם הוא משפט מחייב. אולם פה יש להסתפק במלה זאת, כי המשפט הזה הוא בצורתו משפט מחייב כי מיחס את ההעלמה אל הטעות שהיא העדה בחוב, אבל ענינו הוא משפט שולל כי ההעלמה היא שלילת הידיעה, ופי' ונעלם דבר מעיני הקהל שהקהל לא ידעו את הדבר, שהיא שלילת הנטות מן הנושא. ידוע בהגיון כי משפטים כאלה שיורו חיוב מצד צורתן, ושלילה מצד חמרן וענינם, דינם לפעמים כמשפט מחייב, ולפעמים דינם כמשפט שולל, ולפ"ז יש להסתפק פה אם נלך אחר צורת המשפט שבא בצורת משפט מחייב ופ"כ פי' מלת דבר. דבר שלם, כמו שכן פירושו במשפט מחייב, או נלך אחר כוונת משפט שההעלמה היא ענין שולל שלא ידעו את הדבר וא"כ פי' דבר מקצת דבר, כי כן פירושו במשפט שולל, וזה ספיקו של חז"ל בספרא, שתחלה אמרו ונעלם דבר לא שהעלם מצוה כולה שהחליטו שדינו כמשפט שולל, (כי השקיפו על כוונת המאמר שפי' שלא ידעו את הדבר שהיא שלילה) שמלת דבר יורה מקצת דבר, ואח"כ אמרו אבל אמרו יש נדה בתורה אבל הבא על שומרת יום כנגד יום פטור וכו' יכול יהיו פטורים דמלת דבר כולה מלתא משמע, ר"ל הנה יוכל לומר שנלך אחר צורת המשפט שהוא משפט מחייב ומצולם פי' מלת דבר, דבר שלם. ולברר ספק זה השיבו ת"ל ונעלם דבר. והאלקי בגמ' בפירושו, עולא אמר קרי בי' ונעלם מדבר, ר"ל שכבר נראה מגוף המשפט הזה שאין פי' ונעלם דבר דהיינו דבר שלם רק ונעלם מדבר דהיינו מקצת דבר, כי בכ"מ שבא פעל העלים נקשר תמיד עם מ"ם, כי היה דבר נעלם מן המלך (מ"א יוד), וה' העלים ממני (מ"ב ד), אעלים עיני מכם (ישעי' א), כן פה ונעלם דבר מעיני הקהל, וזה סימן השלילה שנקשר עם מ"ם, שבולל הנטות מן הנושא, שמוכח מן שמשתמש עצמו שבא אחר ו מ"ם שאשה צריך לקרות בו ונעלם מדבר ר"ל מקצת דבר, כי המ"ם שבא על

מִכָּל־מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה וְאָשֵׁמוּ׃ יד וְנוֹדְעָה
הַחַטָּאת אֲשֶׁר חָטְאוּ עָלֶיהָ וְהִקְרִיבוּ הַקָּהָל פַּר בֶּן־בָּקָר

בעל הטורים

לאשם: (יד) ונודעה ב' הכא ואידך ומודעה יד ה' את עבדיו וזעם את אויביו (ישעיה ס"ו) שאפי' על השוגג שיש לו להביא חטאת, אלא הביא הקב"ה נפרע ממנו וזהו ונודעה יד ה' את עבדיו מי שחטא ומביא קרבן וזעם את מי שאינו מביא: והביאו אותו לפני אהל מועד. ד' במסורה הכא ואידך והביאו אבנים אחרות גבי מצורע. והביאו בניך בחוצן (שם מ"ט) והביאו את כל אחיכם (שם ס"ו) לומר מי שמחוייב להביא קרבן לה' ואינו מביאו לכהן סוף צריך לכהן שיבא לראות נגעי ביתו ואם הוא מביאו זכה למה שנא' והביאו

התורה והמצוה

מעיני העדה הוא עד שהיה שגגת הנשוא מן הנושא, והוא עד שפי' דבר, מדבר, ר"ל מקצת דבר. וגם יש עוד הכרח לדבריו, כי מלת דבר מוסב גם לפעל ישגו, שנעשה שגיאה והעלמה באיזה דבר ממצות ה', ופעל שגה נקשר תמיד או בב' או במ"ם, והוא שאם יציין הפעול שעשו אותו ע"י שגיאה יציינהו בב', וגם אלה ביין שגו (ישעי' כח), באהבתה תשגה תמיד, ולמה תשגה בני בזרה (משלי ה), וברוב אולתו ישגה (שם). ואם יציין הפעול שלא עשו אותו ע"י שגיאה יציינהו במ"ם. אל תשגני ממצותיך (תהלים קיט), לשגות מאמרי דעת (משלי יט), סלית כל שוגים מחוקיך (תהלים שם), וא"כ הם שגגו ולא עשו כמצות ה', דינו להקשר במ"ם, ופירושו ואם עדת ישראל ישגו ונעלם מדבר, כי מלבד שמלת דבר מוסב גם לפעל ישגו דינו כאלו כתוב מדבר, וכן מלת פעל ונעלם עמנו, רצוף ג"כ במלת דבר קצת מן הדבר. וכ"ז כיון במ"ש קרי בי' ונעלם מדבר. (לא כמ"ש הספ' שמ"ם ונעלם שייך אל דבר, שאיך נגרע מ"ם השורש ונעתקהו ממקומו אל מלה אחרת), וחזקי' הוכיח זה מפנים אחרת, א"ק ועשו אחת מכל מצות ולא כל מצות. ר"ל כי מלת דבר הבא בתנ"ך לפעמים יפול על כל הדברים הנמצאים בעולם. כמו היפלא מה' דבר שר"ל שום ענין בעולם. ולפעמים הוא מוגבל ויובן מן הפעל שלו מאיזה סוג הן הדבר ידבר, כמו אין נגרע מעבודתכם דבר (שמות ה), שפי' שום דבר מעניני עבודתכם. לאנשים האל אל תעשו דבר (בראשי' יט), שפי' שום דבר רע. ולפעמים יוסיף איזה תואר לבאר מאיזה סוג ידבר, ונשמרת מכל דבר רע (דברים כג), כל דבר אשר ישך (שם שם), כי מצא בה ערות דבר (שם כד), וכדומה. ופה שאמר ונעלם דבר ה"א שכולל כל דבר שבעולם, שבודאי אינו מדבר אם נעלם מעיני העדה איזה דבר בחכמת התכונה והככבים או במלאכת חרש וחושב וכדומה, רק סמך עלמו עמ"ש ועשו אחת מכל מצות ה' שפי' ונעלם דבר מכל מצות ועשו אחת מכל מצות, וכיון שהם דבר נמשך על מכל מצות מבואר שפי' דבר כל שהוא, שכן גדר מלת דבר הבא בסמיכות אל השם ביחוס שממנו שפי' דבר כל שהוא, כמו לא הסיר דבר מכל אשר צוה (יהושע ח), אל תפל דבר מכל אשר דברת (אסתר ו), (ובגמ' מק' ע"מ מצות תרתי משמע, אמר רנב"י מצות כתיב, ר"ל שמק' הלא י"ל דבר שלם מכלל המצות, ר"ל מצוה אחת מכלל המצות הרבים, ומנ"ל לפרש גם כל שהוא ממצוה אחת שע"ז היה לו לאמר דבר ממצות ה' בפתח. ומשיב שבמ"ם מכל מצות פי' מכל מצוה ומצוה, ופי' דבר מכל מצוה ומצוה שפי' דבר כל שהוא מאיזה מצוה שתהי', וז"ש מצות כתיב, ר"ל שהכוונה על כל מצוה בפ"ע. ובירושלמי (פ"א דהוריות ה"ב) אמר ע"ז ר' חזקי' אמר מדבר ולא כל דבר, ר' הילא אמר ממצות ולא כל מצות. וכתוב כן. אמר ר' אמי בשם ר' יוחנן גורעין לדרוש מתחלת הפרשה עד סופה. ר"ל שמק' והא כתיב ועשו ממצות ולא כתב ונעלם מכל מצות, ומשני שממשיכין מלות מכל מצות גם אל פעל ונעלם. וז"ש גורעין לדרוש מתחלת הפרשה עד סופה) ורב אשי אמר יליף דבר דבר מזקן ממרא דכתיב בי' בזקן ממרא כי יפלא ממך דבר, לא תסור מן הדבר, מן הדבר ולא כל דבר, אף בהוראה דבר ולא כל הגוף. רב אשי בחכמתו הנפלאה חקר ומצא למלה זו ריע כמוה בתורה, שבא מלת דבר על משפט שהוא כפי צורתו משפט מחייב וכפי ענינו הוא משפט שולל, והוא כי יפלא ממך דבר, שהם ג"כ צורת המשפט הוא חיוב, שמיחס נשוא ההפלאה אל הנושא שהוא העם בחיוב שנפלא מהם הדבר. אבל ענינו באמת הוא שולל כי פי' כי יפלא ממך דבר שלא תדע את הדבר, כי ההפלאה הוא שלילת הידיעה, והם מבואר שדינו כמשפט שולל שפי' דבר הוא דבר מקצו, דהא אח"כ אמר לא תסור מן הדבר שהוא משפט שולל גמור ופי' מן הדבר אף מקצת דבר, (ובתוספתא הוכיח עוד וז"ל אהה אומר מקצתו ולא כולו או אינו אלא כולו ת"ל בין דם לדם ולא כל דם בין דין לדין ולא כל דין, ובגמ' חדא מתרתי נקיט), הרי מבואר שבמשפט כזה שצורתו מחייב וחמרו שולל דינו לענין מלת דבר כדין משפט שולל שפי' דבר מקצת דבר. ומבוא' שה"ה מ"ם ונעלם דבר פי' מקצת דבר, וכל אלו הספ' נופלים היטב עמ"ש בספרא ת"ל ונעלם דבר. ואמר עוד במשנה ג' (מובא בהוריות דף ז ע"ב) שעדיין יש לטעות שבעכו"ם חייבים על העלם מצוה כולה, אך כיון דלמדיק מג"ש מעיני העדה דצריך שיהי' הוראת הסנהדרין כמו בפר העלם דכתיב מעיני, ממילא בודאי גם הוראה ש חמה לזו שיורו לבטל מקצת ולקיים מקצת. (ועיין בהוריות (דף ד) מה שפלפלו על ברייתות אלה ואכמ"ל): ב

יד ותתידע חובתא די חבו עלה ויקרבון קהלא תור בר תורי לחטאתא וייתון יתיה

ספרא

לכל העוף: רמז (י) הורו ב"ד ועשו יכול יהיו חייבים ת"ל הקהל ועשו, ההוראה תלוי' בב"ד והמעשה תלוי' בקהל. (יא) מצות ה' ולא מצו' המלך ולא מצות ב"ד. מצות האמורות במשיח הן מצות האמורות כאן. מכל מצות ה' לא כל מצות ה' פרט לשמיעת הקול ולביטוי שפתי' ולטומאת מו"ק: רמז ואשמו. כשם שנפרעים מן היחיד כן נפרעין מן הצבור:

[רמז] (יב) ידעו שהורו וטעו ולא ידעו מה הורו יכול יהיו חייבים ת"ל ונודעה החטאת ולא שיודעו החוטאים:

רמח (יג) אשר חטאו והקריבו, חטאו שני שבטים מביאין שני פרים חטאו שלשה מביאין שלשה. או אינו אלא חטאו שני יחידים מביאים שני פרים חטאו שלשה יביאו שלשה, ת"ל הקהל הקהל חייב וכל קהל וקהל חייבים. (יד) כיצד חטאו שני שבטים מביאין שני פרים חטאו שלשה מביאין שלשה, ושאר שבטים שלא חטאו מביאין על ידיהם פר שאף אלו שלא חטאו מביאין ע"י החוטאים, לכך נאמר הקהל לחייב על כל קהל וקהל דברי ר' יהודה. (טו) ר' שמעון אומר שבעה שבטים שחטאו מביאין שבעה פרים וב"ד מביאין עליהן פר וכולם פטורים, שנאמר כאן קהל ונאמר להלן קהל מה קהל אמור להלן ב"ד אף כאן ב"ד. (טז) ר' מאיר אומר חטאו שבעה שבטים או רובן ב"ד מביאין עליהן פר וכולן פטורים שנאמר כאן קהל ולהלן נאמר קהל מה קהל אמור להלן ב"ד אף

התורה והמצוה

רמז ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו אחת וכו'. יסוד מוסד שכ"מ שנז' שני נושאים ואחריהם פעל נשוא, אז הפעל מוסב תמיד על הנושא האחרון. וכמ"ש באילת השחר כלל (קכג). וכאן שנזכרו שני שמות. עדת ישראל וקהל. בודאי פעל ועשו מוסב על השם האחרון שהוא הקהל, לא על השם הקודם שהוא עדת ישראל, ופירושו ועשו הקהל, והינו מוסב על שם הראשון שהוא עדת ישראל. וז"ש בספרא (מובא בהוריות דף ג) הורו ב"ד ועשו (ב"ד) יכול יהיו חייבים ת"ל הקהל ועשו, ר"ל שפעל ועשו בודאי מוסב אל שם הקהל הסמוך לו. ומ"ש מצות ה' ולא מצות המלך התבאר למעל' (ס' קנג). ומ"ש מצות האמורות במשיח וכו' התבאר למעלה (ס"ס קנג). ומ"ש מכל מצות ולא כל מצות פרט לשמיעת הקול וכו' התבאר למעלה (ס' קלד). ועי' בהוריות (דף ח ע"ב) למדו מגז"ש ואשמו ואשם, ולדעת הספרא יש במלת אלה דרושים אחרים, ועמ"ש (בס' שאח"ז ובס' רסב):

רמז ואשמו. כבר באלתי בפי' ישעי' (ס' כד). שיש הבדל בין פעל אשם ליתר לשונות המורים על החטא, שכולם ידברו בבחינת החטא עצמו ופעל אשם מדבר בבחינת שהוא חייב עונש על חטאו. ובפסיקתא (פרשה מד) הקב"ה חוזר בו לאחר אשפוסין (פי' לאחר גז"ד) שנאמר תאשם שומרון וכו' שובה ישראל. מבואר שפעל אשם מציין הגז"ד והעונש הנגזר על נפש החוטאת, ועיין באילת השחר (כלל שסה). וז"ש בספרא ואשמו כשם שנפרעין מן היחיד וכו', וקמ"ל שהגם שעשו עפ"י הוראת ב"ד בכ"ז יענשו על חטאם ולכן חייבים בקרבן:

[רמז] ונודעה החטאת אשר חטאו עליה. פעל חטא יבא אחריו למ"ד או ב'. החטא שאחריו למ"ד מציין העצם שאליו חטא, וחטאתי לה', וחטאתי לאלקים, חטא שאחריו ב' מציין הדבר שבו חטא. אשמרה דרכי מחטא בלשוני (תהלות לז), ולמה תחטא בדם נקי (ש"א יט), וכמ"ש בזה למעלה (ס' קלד), ובמ"ש גבי נשיא או הודע אליו חטאתו אשר חטא בה, דעת ר"י (בספרא פ"ז מ"ו) דצריך שידע החטא שחטא בה לאפוקי אם חלב ונותר לפניו ואכל א' מהם וא"י מה אכל. כי חטא בה מציין הדבר שבו חטא בפרטות. ואמנם פה כתוב תחת חטא בה. מלת עליה. כי יש הבדל בין שימוש הב' ובין שימוש מלת על. שהב' מציין הכלי עצמו. והכה את רעהו באבן או באגרוף. ומלת על מציין הסבה. הנך מת על האשה אשר לקחת. ואחר שפה עקר החטא של הסנהדרין הוא ההוראה שהורו שחלב מותר לא חטאו בחלב, רק שבסבת הוראתם חטאו העם, לכן אמר אשר חטאו עליה. ר"ל בסבתה. ופירושו שצריך שידעו החטאת אשר בסבתה חטאו העם. והיינו שצריך שידעו מה הורו אם בחלב אם בדם. וז"ש בספרא מובא בהוריות (דף ה) ידעו שהורו וחטאו ולא ידעו מה הורו (כגון שהורו ב"ד והקהל אכלו חלב ודם ואינם יודעים באיזה מהם הורו היתר אם בחלב אם בדם) יכול יהיו חייבים. ת"ל ונודעה החטאת. ר"ל וסוף הכתוב אשר חטאו עלי', שצריך שידעו החטאת שבסבתה חטאו, לא שיודעו החוטאים, הגם שידעינן שממ"נ חטאו העם כי עכ"פ הורו בא' מפני האיסורים שאכלו, פטורין, כי לא ידעו ההוראה עצמו. ולכן אמר בגמ' לחד תי' דאתיא כר' יהושע שדורש כן ג"כ מ"ש גבי נשיא אשר חטא בה. כי מלת עליה בא פה תחת מלת בה:

רמח והקריבו הקהל. יש בזה מחלוקת בשני ענינים. א] מי המביא את הקרבן. שלדעת ר"י צבור מביאין ולדעת ר"מ ב"ד מביאין ולדעת ר"ש שניהם יביאו ב"ד וצבור. והנה פה כתיב והקריבו הקהל וזה כדעת ר' יהודה. ובפ' שלח כתיב ועשו כל העדה וזה כדעת ר"מ. כי שם עדה שם הסנהדרין

לְחַטָּאת וְהֵבִיאוּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד׃ טו וְסָמְכוּ זִקְנֵי הָעֵדָה אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה וְשָׁחַט אֶת־

התורה והמצוה

ור"ש מקיים שניהם שהקהל והעדה יביאו. ולדעת ר"מ לא יביאו אלא פר אחד. ולר"י יביאו פר לכל שבט. ולדעת ר"ש יביאו פר לכל שבט ופר אחד לכולם יביאו הב"ד. כמבואר במשנה דהוריות (דף ה). וי"ל דר"י לשיטתי' דסובר דשבט שעשה בהוראת בית דינו חייב להביא פר אחד, ושבט אחד שעשה בהוראת ב"ד הגדול גורר כל השבטים וחייבים להביא י"ב פרים כמבואר בסוגיא דהוריות שם. וא"כ מ"ש פה והקריבו הקהל, שהוא שיביא כל קהל וקהל. משום דפה מדבר בהוראת ב"ד הגדול, כמ"ש ואם כל עדת ישראל ישגו שפי' העדה המיוחדת, כמו שפה בספרא (למעלה פרשה ד מ"ב), ומה שאמר עדה סתם שכולל גם עדה קטנה סנהדרי שבט אחד. לכן אמר ועשו כל העדה כי אז אין מביאין אלא פר א'. ויש עוד מחלוקת אחרת מתי יביאו וכמה יביאו. שלדעת ר"י אם חטא שבט א' בהוראת ב"ד הגדול גורר כל השבטים וכולם מביאין י"ב פרים. ור"ש ס"ל ג"כ דשבט א' אקרי קהל ומביאין אבל ס"ל דרק שבט שחטא מביא ואינו גורר יתר השבטים. ור"מ ס"ל דרק כל ישראל או רובן אקרי קהל לא שבט א', וכן מפורש בירושלמי (פ"א ה"ו). ובהוריות (שם) אמר מ"ש דר"י קסבר ארבעה קהלי כתיבי. קהל הקהל. קהל הקהל חד לחייב על כל קהל וקהל. וחד להוראה תלויה בב"ד ומעשה תלוי' בקהל, וחד לגרירה. וחד לשבט שעשה בהוראת ב"ד. ר"ל שס"ל שמ"ש ונעלם מעיני הקהל ועשו ולא אמר ונעלם מעיניהם. בא להורות דמעשה תלוי' בקהל. דלא נפרש ונעלם מעיניהם ועשו היינו הב"ד. ומה שלא אמר ונעלם מעיני קהל ישראל כמ"ש ואם עדת ישראל ישגו. מזה מבואר שא"ל קהל ישראל כולם רק הקהל. ר"ל שבט אחד דאקרי קהל כמ"ש בגמ' שם וזה קהל הקהל. ומ"ש והקריבו הקהל ולא אמר והקריבו שהם ולמה כפל את השם, ומבואר אצלינו שדרך חז"ל לדרוש שהשם הנכפל בלי צורך ירמז על נושא אחר חוץ מנושא הנרמז בשם הראשון, כמ"ש בתחלת הספר (כלל קלח). וכן פה יכוין שגם קהל אחר שלא חטאו יקריבו ע"י החוטאים. אולם שע"ז הי' יותר נכון לומר והקריבו קהל, לא הקהל בה' שמרמז על השם שנז' ראשונה, אך שבא לדייק ההבדל בין פה ובין מ"ש בפ' שלח והקריבו העדה. שהקהל דפה שהם הנז' שעשו בהוראת ב"ד הגדול הם חייבים על כל קהל וקהל. לאפוקי קהל אחר שהוא שבט שעשה בהוראת ב"ד שעליו אמר ועשו כל העדה לא יקריב רק אותו שבט בלבד. וז"ש קהל הקהל חד לגרירה וחד לשבט שעשה בהוראת ב"ד. ושם ור"ש תלתא קהלי כתיבי, קהל הקהל קהל. מעיני הקהל אורחא דקרא הוא, כדאמרי אינשי מעינא דפלניא. חד לחייב על כל קהל וקהל, ותרי אחרינא נאמר למטה קהל ונאמר למעלה קהל מה להלן ב"ד עם הקהל אף כאן ב"ד עם הקהל. (והגי' גרסי' בדר"ש תרי קהלי כתיבי, וכן הביא בתוספי הרא"ש שמצא כן בכל ספרי ספרד והוא עולה היטב כפי מה שפרשתי), ר"ל שממ"ש והקריבו הקהל ר"ל כל קהל וקהל. וממה שלא אמר והקריבו קהל. שירצה כל קהל. שזה גדר השם שבא בלא ה' הידיעה להורות כל מי שיהיה, הוא להקים שכמו שמ"ש ונעלם מעיני הקהל, פי' הקהל ע"י עיניהם שהם הסנהדרין, שזה גדר פעל העלים שנסמך אל העינים (כמ"ש למעלה (ס' רמג) וכ"כ רש"י בתענית (דף כד ע"ב ד"ה מעיני העדה) זקנים מאירים עיני העם) כן מ"ש והקריבו הקהל היינו עם עיניהם שהם הב"ד ששניהם יקריבו. ובזה אין סתירה ממ"ש פה והקריבו הקהל ושם אמר ועשו כל העדה לי בשניהם פי' שיקריבו הקהל עם עיניהם בראשיהם. והעדה עם עיניהם. שגם כלל העם נקראו בשם עדה בעת שהסנהדרין בראשיהם כמו שגדרתי שם זה היטב (למעלה ס' רמח). ושם ור"מ. קהל הקהל לא דריש, הלכך תרי קהל כתיבי מנע"ל נאמר למטה קהל ונאמר למעלה קהל מה להלן ב"ד ולא צבור אף כאן ב"ד ולא צבור, ר"ל דלר"מ יכוין בשם קהל על כלל ישראל לא שבט אחד ולכן קהל הקהל לא דריש, כי מוכרח לכתב הקהל בה' הידיעה על הקהל הנודע שהוא כל קהל ישראל לא שבט אחד, והוא ס"ל דעקר הוא מ"ש בפ' שלח ועשו כל העדה שהם הב"ד, וכן מ"ש והקריבו הקהל הוא נמשך עמ"ש ונעלם מעיני הקהל שעיני הקהל הם הסנהדרין שהם עיניהם המאירים ומורים, וכן מ"ש והקריבו הקהל הם עיני הקהל שהם הסנהדרין. ומפרש בגמ' שם דלר"מ ור"ש דס"ל שמ"ש ונעלם מעיני הקהל הוא הב"ד נמה שמעשה תלוי' בקהל ממ"ש והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה כי לכל העם בשגגה, שבסבת עיני העדה נעשתה לשגגה מן העם, כי אלו הב"ד לא יצדק שם שגגה רק שניהם, כמו שבארתי זה היטב (בס' רמג). והנה ר"מ מודה לר"י שגם שבט אחד שחטא בהוראת ב"ד מביא, ומ"ש (במשנה סו) שבעה שבטים שחטאו הוא לרבותא שאף שחטאו שבעה אין גוררים יתר השבטים להביא עמהם. ור"מ ס"ל דצריך דוקא שבעה שבטים או רוב כל אחד משבעה שבטים. ולסנ"א בשם ר"מ דדי בששה שבטים והם רובו של צבור בגברי, מדי או ברובא דשבטים או ברובא דגברי אף שהם מחצה השבטים:

לקדם משכן זמנא: טו ויסמכון סבי כנישתא ית ידיהון על ריש תורא קדם יי ויכוס

ספרא

באן ב״ד. (יז) רשב״א אומר משמו חטאו ששה והן רובו או שבעה אעפ״י שאינן רובו הרי אלו הייבין:

(פרק ואו) **רמט** (א) וסמכו זקני. יכול זקנים מן השוק, ת״ל זקני עדה, אי זקני עדה יכול כל הזקנים שבעדה ת״ל העדה המיוחדים שבעדה:

וכמה

התורה והמצוה

והנה הרמב״ם פסק הכל כר׳ יהודה שמ״ש הל״ע (פי״ב מה׳ שגגות ופי״ג) דדברי הרמב״ם כראב״ד״ם אינו מוכרח, וכמו שברר זה בס״מ בפי׳ ירושלמי (פ״א ה״ז ד״ה רי״א) ובפי׳ לירושלמי (פרק הרואה) עיי״ש, דדברי הרמב״ם עולים לר״י וכן דברי הרמב״ם (פ״י מה׳ ברכות ה״ם ופ״ז מה׳ ק״פ) עולי׳ אליבא דר״י וכמ״ש בזה במק״א, לבד ממה דס״ל לר״י דשבט אחד שעשה בהוראת ב״ד חייב לא פסק כוותי׳, ויפלא מאד מה יעשה בדרשות הכתובים הלא כפי דברי אביי הנ״ל לר׳ יהודה ד׳ קהלי כתיבי וחד לשבט שעשה בהוראת ב״ד וחד לגרירה, וכיון דבגרירה ס״ל כר״י ע״כ דרים הכתובים כוותי׳, ובהכרח דשבט שעשה בהוראת ב״ד חייב, והמפ׳ העלימו עין מזה, אולם למ״ש הנה דרוש זה דשבט שעשה בהוראת בית דינו נשען על מ״ש בקרבן עכו״ם ועשו כל העדה, ולהרמב״ם יש ליישב הכתובים במ״ש שגם לר״י הב״ד הם המביאין עבור שבט ושבט, שפי׳ מ״ש ר״י שהצבור מביאין ר״ל שב״ד מביאין בעד הצבור, דהא הב״ד הם הסומכים על הקרבן והם בעלי הקרבן, ושפיר נכון מה שפה אמר והקריבו הקהל ושם אמר ועשו כל העדה. כי יש הבדל בין לשון הקרבה ובין לשון עשי׳ אצל הקרבנות, שעל מביאי הקרבן ישמש בלשון הקרבה שו לקיחה או הבאה, על שמקדישין ולוקחים ומביאים אותו, ועל המקריבים אותו כשידבר על מעשיו ותקוניו ישמש בלשון עשי׳, כמ״ש זה האשה אשר תקריבו את הכבש האחד תעשה (במדבר כ״ח) והקרבתם אשה עולה וכו׳ כאלה תעשו ליום (שם), וגם פה הקהל הם המקריבים והזקנים הם העושים, ר״ל שהם סומכים עליו ונכנסים בעד הצבור להיות בעלי הקרבן, אמנם בירושלמי (פ״א דהוריות ה״ח) אומר מאן דאמר שבט ב״ד היא ב״ד סומכין, מ״ד חובה לצבור היא מי סומך, תניא שלשה מכל שבט וראש ב״ד על גביהם סומכין וכו׳ דברי ר׳ יהודה. וכן תרגם יונתן ויסמכון כבי כנישתא דאתמנין דמרכילין על תריסר שבטיא, וס״ל להרמב״ם דמ״ש אביי דחד הקהל מורה לשבט שעשה בהוראת בית דינו שפי׳ שבזה מבדיל בין מ״ש פה והקריבו הקהל ובין מ״ש בפ׳ שלח ועשו העדה כנ״ל הוא לתרץ כפי שפה זו דנשיאי השבטים סומכין והם העושים ר״ל בעלי הקרבן, ולמה אמר ועשו כל העדה, וע״כ מדבר בשבט שעשה בהוראת ב״ד כנ״ל. אבל אחר שבספרא מבואר שלר״י סנהדרי גדולה סומכים כמ״ש (בפ״ו מ״א ומ״ב), בל״ז נכון מ״ש ועשו כל העדה שהעדה שהם סנהדרין הם העושין והסורכין, לפ״ז מ״ש ר״י דשבט שעשה בהוראת ב״ד חייב ע״כ טעם אחר יש בו ואינו נתלה ונקשר עם יתר ההלכות שאמר בזה, ולכן פסק בפרט זה כדברי חכמים, ויש לי עוד ענינים הרבה בסוגיא זו והכמ״ל יותר, כי לא באתי פה רק לקרב הדרשים האלה אל הפשט ויסודי הלשון מסכימים על הדרך שסללתי בחבור זה:

רמט וסמכו זקני העדה. שם זקן יבא לפעמים על מלא ימים, ולפעמים על נשיאי העם וחכמיהם. כמ״ש זקן זה שקנה חכמה. עד שלפעמים יבאר מאיזה מין מדבר, כמ״ש כי זקנים המה ממעט לימים (איוב לב). ואחרי העיון ראיתי כי בכ״מ שבא זקן בלא סמיכות ובלא כנוי ובלא ה׳ הידיעה מובנו לרוב זקן בימים, כמו מנער עד זקן, יש לנו אב זקן, עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים, (אם לא במקום שיש הוכחה שכיון על החכמה כמ״ש (בפ׳ קדושים ס׳ ס׳) על פסוק והדרת פני זקן, וכמ״ש בסנהדרין (דף יד) גם יהי׳ זקן בביתך, אחי זקנו, אילימא זקן ממש והכתיב וכל מרבית ביתך ימותו אנשים, אלא סמיכה). אבל בכ״מ שבא בכינוי או בסמיכות או בה׳ הידיעה יכוין על זקן שהוא פניס מופלג בחכמה, כמו לך ואספת את זקני ישראל, ואמרו אל זקני עירו (דברים יט), וכל זקני העיר ההיא ירחצו את ידיהם (שם), ושלחו זקני עירו (שם יט), שכולם ר״ל הב״ד, כמ״ש במכות (דף יוד ע״ב). וכן על שבעים איש הזקנים (מדבר יא). (ויש בזה הבדל בין זקני ישראל ובין זקני עכו״ם או ישראל בעת היו רשעים, כמ״ש בב״ר (פמ״ט) כל צדיקים שבסדום צדיקים כתיב הוא דעתי׳ דר״י, דהר״י ויאמרו אלינו זקינו (יהושע ט) סבי דבהתא, ר״ל זקנים וצדיקים בערכם. ובסנהדרין (דף קב ע״ב) דלמא עכו״ם, לא ס״ד דכתיב ויאמרו אליו כל הזקנים וכל העם, ודלמא סבי דבהתא, פי לא כתיב וישר הדבר בעיני אבשלום ובעיני כל זקני ישראל ואמר רב יוסף סבי דבהתא, התם לא כתיב וכל העם הכא כתיב וכל העם, א״א דלא הוה בהון צדיקיא דכתיב והשארתי בישראל שבעת אלפים אשר לא כרעו לבעל. ר״ל זקנים דגבי אבשלום היו זקנים לפי רשעתו אבל פה כתיב וכל העם כי זקנים בערך העם שהיו גם צדיקים בקרבם). וז״ש בספרא (מובא בסנהדרין דף יג ע״ב) אם יכתב וסמכו זקני, (ר״ל זקנים בלא סמיכות) ה״א זקנים מן השוק ת״ל זקני עדה (בסמיכות, שמורה על זקני הב״ד)—ובסוטה (דף מ״ד ע״ב) ובסנהדרין (דף יד), ויצאו זקניך ושופטיך, זקניך שנים ושופטיך

שנים

הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה׃ (טז) וְהֵבִיא הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ מִדַּם הַפָּר אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד׃ (יז) וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶצְבָּעוֹ מִן־הַדָּם וְהִזָּה שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה אֵת פְּנֵי הַפָּרֹכֶת׃ (יח) וּמִן־הַדָּם יִתֵּן ׀ עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת

רש"י

ופשו. ק"א) : (יז) את פני הפרכת. ולמעלה הוא אומר את פני פרכת הקדש (זבחים מ"א) משל למלך שסרחה עליו מדינה אם מיעוט סרחה פמליא שלו מתקיימת ואם כולה סרחה אין פמליא שלו מתקיימת אף כאן כשחטא כהן משיח עדיין שם קדושת המקום על המקדש משחטאו כולם ח"ו נסתלקה הקדושה:

התורה והמצוה

שנים ואין ב"ד שקול וכו' הרי כאן חמשה. רש"א זקניך שנים וכו' הרי כאן שלשה, ור"ש, שופטיך מיוחדים שבשופטיך, ור"י מזקני זקניך נפקא, ור"ש אי מזקני ה"א זקני השוק כתב רחמנא זקניך, ואי כתיב זקניך ה"א סנהדרי קטנה כ"ל ושופטיך מיוחדים שבשופטיך, ור"י גמר זקני זקני מוסמכו זקני העדה. מפ' לדעת ר"י אם יכתב זקנים הם הדיוטות אבל כשכתוב זקניך בכינוי הם ב"ד, ור"ש משיב שעדיין י"ל שהם ב"ד מסנהדרי קטנה, ור"י ס"ל דנילוף זקניך דהכא מן זקני העדה דגבי סמיכה שהם מן הסנהדרי גדולה, אמנם מ"ש בפרק מצות חליצה (דף קא) לא"ק שמ"ע ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים וקראו לו זקני עירו, האי זקני עירו מבע"ל לרבות ג' הדיוטות, (שמלבד מה שכבר עמדו בזה תוס' בסנהדרין (דף יד ד"ה יכול) וביבמות (שם ד"ה מבע"ל) יקשה דהא גם במוציא ש"ר (דברים כב) כתוב והוציאו את בתולי הנערה אל זקני העיר השערה ואמר אל הזקנים, הרי כפל זקני העיר הזקנים ובכ"ז דין מוציא ש"ר בעשרים ושלשה כמ"ש בריש סנהדרין לרבנן), אולם נראה דבאמת בכ"מ שאמר הזקנים או זקני עירו וזקני העיר הוא זקני הב"ד כנ"ל (ולא כחילוק התוס' בין זקני העיר ובין זקני עירו, דהא גבי רוצח ובן סורר ומורה כתיב זקני עירו), רק דגבי חליצה יש זרות ושינוי, כי שם הבא שני פעמים אם צריך לבא בסמיכות, יבא בפעם הראשון בסמיכות ובשני יבא בה' הידיעה, עשה לך תיבת עצי גופר קנים תעשה את התיבה (בראשי' ו). ואת גביעי גביע הכסף, וימצא הגביע (שם מד) ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות, ותיראן המילדות את האלקים (שמות א) ודומיהם, כי בתחלת דבריו יפרש את השם ע"י סמיכות ומבאר מהותו, ואח"כ ירמוז עליו בה' הידיעה כי כבר הודיע מהותו בתחלה, ולפ"ז הי' ראוי שיאמר ועלתה יבמתו השערה אל זקני עירו וקראו לו הזקנים. שפי' הזקנים הנז' שהם זקני עירו, אבל ממ"ש תחלה הזקנים (שמבואר שהם הזקנים הנודעים שהם ב"ד, שכן גדר שם הזקנים הבא בה' הידיעה) ואח"כ אמר זקני עירו, מבואר שאינם הזקנים הנז' רק אף הדיוטות כשרים, כל שהם זקנים בעיר הזאת. ומ"ש אי זקני עדה יכול כל הזקנים שבעדה ת"ל העדה המיוחדים שבעדה, ר"ל שאם יכתב זקני עדה נוכל לפרש ששם עדה הוא תואר, זקנים שהם עדה, ר"ל המתועדים לדין והוראות, כמו אנשי שם, חכמי חרשים, שהוא סמיכות המתואר אל התואר, ולפ"ז נאמר שכל הזקנים שהם עדה יסמכו, לכן אמר זקני העדה, שהם הזקנים של העדה וגדולי הסנהדרין. ובגמ' גרים אי עדה יכול קטני עדה ת"ל העדה המיוחדים שבעדה, והוא דרוש אחר שה' העדה מור' העדה המיוחדת שנז' כבר במ"ש אם כל עדת ישראל ישגו, (שהשם הנשנה שבא בה' הידיעה מרמז על השם שנז' תחלה במאמר), שהם הסנהדרי גדולה:

רנ **וסמכו זקני העדה**, דברי הספרא מובאים בסנהדרין (דף יד ע"ב). ומקשה ור"ש הא כתיב וסמכו, ההוא מבע"ל לגופי', ולר"י לגופי' לא צריך דא"כ דלא אתי וסמכו לדרשה לכתב זקני העדה ידיהם על ראש הפר. ור"ש אי כתב הכי ה"א מאי על בסמוך. ור"י גמר ראש ראש מעולה. ור"ש לא גמר ראש ראש מעולה עכ"ל. ומאמר זה מופלא מאד. שמלבד שגוף דברי ר' יהודה שחשב וסמכו שנים זקני שנים. הם תמוהים, דהא כשבא השם בלשון רבים מוכרח שיבא גם הפעל בל"ר. ואיך נחשב מה שבא וסמכו בל"ר לחשבון בפ"ע. וזה עצמו תשובת ר"ש ההוא מע"ל לגופ'. הנה לא נדע כלל מ"ש ר"י לכתב זקני העדה ידיהם על ראש הפר. איך יצויר שיכתב כן. שאז יהי' הלשון זר ומבולבל ולא נדע כלל מהו. והלא כן יאמר בכל הסמיכות שכתוב וסמך ידו על ראש שלא יכתב פעל וסמך וזה חוכא. ולפי דעתי צריך להגיה בדברי ר"י. דא"כ דלא אתי וסמכו לדרשה לכתב וסמך זקני העדה ידיהם על ראש הפר, ובזה תמצא בדבריהם תפוחי זהב במשכיות כסף. והוא עפ"י מ"ש בתוספתא דמנחות (פ"י) חמשה שהביאו זבח אחד כולם סומכים עליו ולא כולם כאחד סומכים עליו אלא כ"א סומך ומסתלק. סמיכות זקנים בשלשה ר"י אומר בחמשה

יָת תּוֹרָא קֳדָם יְיָ: טז וְיַיְתֵי כַּהֲנָא רַבָּא מִן דְּמָא דְתוֹרָא לְמַשְׁכַּן זִמְנָא: יז וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא אֶצְבְּעֵיהּ מִן דְּמָא וְיַדֵּי שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ יָת קֳדָם פָּרוּכְתָּא: יח וּמִן דְּמָא יִתֵּן

ספרא

דין (ב) וסמכו שנים, זקני שנים, אין ב"ד שקול הרי חמשה דברי ר' יהודה ר"ש אומר וסמכו זקני שנים אין ב"ד שקול הרי שלשה. (ג) ידיהם ידי כל אחד ואחד:

ידיהם

התורה והמצוה

ולא כולם כאחד סומכים עליו אלא כ"א סומך ומסלק, אול המלואים אהרן ובניו כאחד. וצריך להבין מדוע נשתנה איל המלואים מיתר סמיכות שסמכו עליו אהרן ובניו כאחד. ולא עוד אלא שמשמע שבפר המלואים לא סמכו כאחד ולמה? אולם הדבר בנוי לפלפיות על יסוד שהיה לחז"ל במה שמצאנו שפעל אחד הבא על שני נושאים שיבא לפעמים בלשון יחיד ולפעמים בלשון רבים, כמו ויבא נח ובניו ואשתו (בראשית ה), ויקח שם ויפת את השמלה (שם ט), ויקח אברם ונחור להם נשים (שם יא), ויאמר אבימלך ופיכול שר צבאו (שם כא), ודומיהם שבא הפעל בלשון יחיד. ויצאו מלך סדום ועמורה (שם יד), ויקברו אותו יצחק וישמעאל (שם כה), ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי (שם לד), חטאו משקה מלך מצרים והאופה (שם מם), בא הפעל בלשון רבים והיה לחז"ל כלל בזה שכ"מ ששני הנושאים הם שוים במעלה ובמעשה בא הפעל בלשון רבים. וכ"מ שהאחד עקר או שהוא המתחיל במעשה בא הפעל בלשון יחיד. ואמרו בב"ר (פל"ו) ויקח שם ויפת את השמלה שם התחיל במצוה תחלה. ושם (פ"מ) ותשר דבורה וברק דבורה עקר וברק טפל לה. ושם (פפ"ד) יהודה היה מלך שנאמר ויבא יהודה ואחיו. ובשמות רבה (בשלח פכ"ג) אז ישירו משה ובני ישראל אינו אומר, אלא אז ישיר, אמר ריב"ל מכאן שנאמרה הפרשה עפ"י משה ואח"כ אמרוהו ישראל על הים. ובמכלתא (בא פ"ג) מנין שאם ירצה אדם למנות אחרים על פסחו שאות דשפי ת"ל ילקח הוא ושכנו. ר"ל ממה שבא הפעל בלשון יחיד משמע שהראשון הוא העקר והמתחיל. וז"ש במד' (וארא פ"ם) ויבא משה ואהרן והלא אהרן היה לו לכנס תחלה. ובב"ר (פרשה לו) ר"י אמר למה מתה רחל תחלה מפני שדברה בפני אחותה שנאמר ותען רחל ולאה. אבל במקום שבא הפעל בל"ר שניהם שוים. וכמ"ש בב"ר (פרשה פ) ויקחו שמעון ולוי שלא נטלו עצה זה מזה. ובזבחים (דף י"ט ב) למד דצריך בכיור שיעור שירחצו בו ד' כהנים בבת א' ממה דכתיב ורחצו אהרן ובניו את ידיהם, רצה לומר מדלא כתיב ורחץ, מורה שירחצו בב"א. ועיין אילת השחר (ס' קסו). ואחרי הרשנו בעגלתם מצאנו חדתם שלכן אמר בתוספתא דעל איל המלואים סמכו אהרן ובניו בב"א ועל פר המלואים סמך כ"א בפ"ע כי בפר המלואים כתוב (צו ח יד) ויסמוך אהרן ובניו את ידיהם על ראש פר החטאת בא הפעל בלשון יחיד משום דכ"א סמך בפ"ע, ובאיל המלואים כתיב שם ויסמכו אהרן ובניו את ידיהם שבא הפעל בלשון רבים מורה שכולם סמכו בב"א.: והנה הפעל שבא על שם הרבים יבא תמיד בלשון רבים. וכבר כתב הרד"ק במכלול (דף ז ע"ב ודף ה) וז"ל וכאשר יבא לשון יחיד על רבים או לשון רבים על יחיד הוא דרך קצרה והוא מנהג הלשון הנוהג בהרבה מקומות. כמו ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו, ויבא משה והכהן, וקבל היהודים, עדיו יבא ויבושו, ויקראו אל שוער העיר ויגידו להם (מ"ב ז). ר"ל אל כל שוער והם היו רבים. וכן ויקרא השוערים (שם). וצדיקים ככפיר יבטח. ויבא אלי אנשים. עיי"ש שחשב רבים כמוהם. ותראה כי בשורש בא לבד נמסר במסורה (פ' שמיני) י"ד יבא דסבירין יבואו. ובמסורה (פ' שלח) ה' ויבא דקרין לישן חד ותמיין לישן סגיין. וכדומה רבים. וגם בזה שמרו חז"ל את היסוד שכ"מ דבא להראות שהפעל מחולק אל כל נושא בפ"ע בא בלשון יחיד. ואמרו (סוטה דף לד ע"ב) ויבא עד חברון שכלב הלך שם להתפלל. ובמדבר רבה (פ"ם ופט"ז) ותצפנו שפנחס היה כמלאך. ויהי ידיו אמונה ויהיו מבע"ל דכוגהו תליא בימינא (זהר בשלח דף סו). וביומא (דף פו) הרפא משובתם וכו' כי שב אפי ממנו, אפי' בשביל יחיד שעשה תשובה וכו' ודומיהם רבים. וכ"פ המפ' תמיד שהפעל שבא בלשון יחיד מורה כ"א בפ"ע, וכמו שפרש"י ותצפנו כ"א בפ"ע, ועיין אילת השחר (ס' קסב קסג). ובזה נבין פלפול הגמ' הנ"ל. שר' יהודה קשה ליה אחר שפה הדין שכל אחד יסמוך בפ"ע היה לו לומר וסמך זקני העדה. שמזה נדע שכל אחד סומך בפ"ע. כמו שכן אמר (ויקרא ב) והביאה אל ב"א הכהנים וקמץ, שבא הפעל בלשון יחיד ללמד שלא יקמץ אלא כהן אחד כמ"ש למעלה (ס' קד). ועי"כ שצריך וסמכו לדרשה שצריך חמשה זקנים. ור"ש השיב. אי כתב הכי ה"א מאי על בסמוך. ר"ל שגם אם יכתב וסמך נאמר שכולם סומכים בפעם אחד. ועוד שכתב הפעל בלשון יחיד משום שכ"א סומך על מקום אחר מן הבהמה לא במקום אחד, ואף שכתוב על ראש נאמר מאי על בסמוך, באופן כא' סומך על ראש והשני בצדדים והג' על הנביים ולכן כתוב וסמך בלשון יחיד. ואחר שגם אם יכתב וסמך לא נדע המבוקש שכ"א סומך בפ"ע לזאת כתב וסמכו כפי הדקדוק. ור' יהודה משיב דגמר ראש ראש מעולה ושם כבר למד דצריך ש ראש ממש ולא על הצדדים (כמ"ש בספרא מכלתא דנדבה פ"ד מ"ב). ור"ש לא גמר מעולה ולדידים טב

כָּל־הַדָּם יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יט וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ יָרִים מִמֶּנּוּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה׃ כ וְעָשָׂה לַפָּר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְפַר הַחַטָּאת כֵּן יַעֲשֶׂה־לּוֹ

רש"י

(יח) יסוד מזבח העולה אשר פתח אהל מועד. (ת"כ שם פר"ה) זה יסוד מערבי שהוא כנגד הפתח:
(יט) ואת כל חלבו ירים. אף ע"פ שלא פי' כאן יותרת ושתי כליות למדין הם מועשה לפר כאשר עשה וגו' ומפני מה לא נתפרשו בו תנא דבי ר"י משל למלך שזעם על אוהבו ומיעט בסרחנו מפני חבתו:
(כ) ועשה לפר. זה, כאשר עשה לפר החטאת. ז כמו שמפורש בפר כהן משיח להביא יותרת ושתי כליות ח שפירש שם מה שלא פירש כאן ולכפול במצות העבודות ט ללמד שאם חסר אחת מכל המתנות פסול לפי שמצינו בניתנין על המזבח החיצון י שנתנן במתנה אחת כפר הוצרך לומר כאן שמתנה אחת מהן מעכבת:

שפתי חכמים

שעשו הקהל מעשה על פיהם ואז מביאים סנהדרי גדולה פר בן וגו': ו דאל"כ אשר פתח אהל מועד ל"ל. וא"ת למה לא פי' רש"י זה לעיל בפר כהן משיח. וי"ל דשם דפירש רש"י שהוא אל יסוד מערבית ר"ל היינו לעזרה דלא תימא משום שהוא שופך אל יסוד מערבית משום שפוגע תחילה כשהוא יוצא מאהל מועד אחר שכלים הכזיה של פנים ומשום דאין מעבירין על המצות קא לכן בא הכתוב השני ללמוד שהמצוה בהכי הוא דוקא ולא משום אין מעבירין. ובפרק איזהו מקו' ז תירץ רש"י בענין אחר למה שינה פעם שנייה אל פתח אהל מועד ויש ליישב בענין אחר לפי פירושו ודו"ק: ז הוסיף מלת זה על מלת לפר החטאת משום דאלו היה הראשון שעיר או כבש היה נכון לומר ועשה לפר כאשר עשה לשעיר או לכבש אבל אינו נכון לומר ועשה לפר כאשר עשה לפר מש"ה הוסיף מלת זה. ואינו נכון נמי נומר ועשה לפר זה כאשר עשה לפר החטאת כ"א בהוספת מלת ראשון משום הכי הוצרך לומר כמו שמפורש בפר כה. משיח וכו' דלא נטעה לומר דלמא בפר אחר קמיירי דהיינו בפר יום כפור אע"פ שלא הוזכר עדיין לכן הוסיף מלת ראשון: ח ומה שאמר להביא כליות ויותרת ולא הזכיר החלבים שכולם נכללים במאמר ואת כל חלבו יקטיר זה הוא אליבא דרבי יוסי וכבר פירשתיו לעיל במה שפרש"י ובשחיטת קדשים וכו' דאין למדין למד מן הלמד. ומה שאמרו לכפול הוא אליבא דתנא קמא דת"כ ולא אליבא דרבי ישמעאל: ט וה"פ ועוד למידין ממנו פירוש מועשה לפר וגו' שיזרוק דם כמו שיזרוק גבי פר החטאת וכ"ת והלא בהדיא כתיב בי' שיזרוק הדם. ל"פ לכפול אותם שני פעמים שאם חסר וכו': י כפר אפי' במתנה

התורה והמצוה

לטעות גם אם יכתב וסמך: וכפי הנראה ר"י אזיל לשטתי', דבב"ק (דף נג) ת"ש דרבנן, דא"ק ונפל שמה שור או חמור שור ולא אדם חמור ולא כלים. ור' יהודה (דמחייב על נזקי כלים בבור), או לרבות את הכלים. ורבנן או מבע"ל לחלק. ור"י לחלק מן ונפל נפקא. ורבנן ונפל שובא משמע. ופרש"י דלרבנן אע"ג דונפל לשון יחיד שובא משמע כמו ועשה בצלאל ואהליאב. ובא האות והמופת. עכ"ד. והנה באמת גם לרבנן ע"כ יש איזה הבדל בין פעל הבא בלשון יחיד או בל"ר. רק דס"ל דיגויר שיבא פעל בלשון יחיד לשני נושאים הפועלים בפעם אחד מצד שכ"א פועל במקום מיוחד אע"ג שפועלים בב"א בזמן. וכן נוכל לאמר שנפל שור והמור ביחד וכתב ונפל בלשון יחיד מצד שכ"א נופל במקום מיוחד בבור. ור"י ס"ל דהפעל שבא בלשון יחיד מחלק הנושאים ונפל שור או חמור. וכן ר"ש פה אזיל בשטת רבנן וס"ל דגם אם יכתב וסמך נאמר שכולם סומכים בא' ובא בלשון יחיד משום שכ"א סומך במקום מיוחד. ור"י לשטתו לדידיה אם יכתב בלשון יחיד וסמך יכריע שסומכים זא"ז בזמן. ועי' לקמן (פ' אחרי ס' קיד) בארתי שר"י מחזיק בשיטה זו בכ"מ: ובזה תבין המשך דברי התוספתא דפ"י דמנחות הנ"ל. חמשה שהביאו זבח א' וכו' אלא כ"א סומך ומסתלק. (תפס מספר חמשה שכן בסמיכות זקנים היו חמשה לר"י, וכן בסמיכות של המלואים שמני' יליף היה חמשה אהרן וד' בניו): סמיכות זקנים בשלשה רי"א בחמשה ולא כולם כאחד סומכים וכו', מ"ש ולא כולם כא' סומכים הוא טעמו של ר"י, שלכן אמר בחמשה, דכיון שאין סומכים בב"א היל"ל וסמך בלשון יחיד וע"כ וסמכו לדרשה כנ"ל, וע"ז מביא לראי' דאיל המלואים אהרן ובניו כאחד משום דשם כתוב ויסמוך אהרן ובניו הרי בא פעל בלשון יחיד על שמות רבים. וה"ה שהיל"ל פה וסמך: וכל זה רמז הספרא במה שסיים, ידיהם ידי כל אחד ואחד. ר"ל שכל אחד ואחד סומך בפ"ע ומסתלק. ר"ל וזה הקוטב דפליגי בי' ר"י ור"ש. שמזה הוכיח ר"י דוסמכו בא לדרשה מדלא אמר וסמך, והבן דברי חכמים וחדותם. והרמב"ם (פי"ג מה' מעה"ק ה"י) פסק כר"ש. ולמ"ש שר"י אזיל בזה לשטתיה בב"ק (דף נג) אין הלכה כוותיה, דבפרק (יג מה' נזקי ממון ה"א) פסק דלא כר"י דמחייב על נזקי כלים בבור, וכן ביתר הדברים שהולך ר"י בזה לשטתו כמ"ש בפ' אחרי (ס' קיד) אין הלכה כר"י, ולפ"ז פשט הכתוב כר"ש דוסמכו זקני שנים. משא"כ בעגלה ערופה פסק (פ"ה מה' סנהדרין ה"ס ופ"ט מה' רוצח ה"א) כר"י דצריך חמשה דשם פשט הכתוב מכריע כר' יהודה זקניך שנים ושופטיך שנים. וכן אמר בירושלמי (פ"ק דסנהדרין ה"ב) אמר רבי נראין דברי ר"י בערופה דלא דרש ויצאו. (ר"ל שלא מן הפעל ויצאו הוציא שנים רק מן ושופטיך), נראין דברי ר"ש בסמיכה דלא דרש וסמכו. פי' תימר נראין דברי ר"י בערופה כמו דדורש וסמכו ידרוש ויצאו. אמכה תימר ויצאו שנים זקניך

על קרנת מדבחא די קדם יי די במשכן זמנא וית כל דמא ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא די בתרע משכן זמנא: יט וית כל תרביה יפריש מניה ויסיק למדבחא: כ ויעבד לתורא כמא דעבד לתורא דחטאתא כן יעבד ליה ויכפר עליהון כהנא

ספרא

רנא ידיהם על ראש הפר פר טעון סמיכה ואין שעירי עכו"ם טעונים סמיכה דברי ר' יהודה ר"ש אומר פר טעון סמיכה בזקנים ואין שעירי עכו"ם טעונים סמיכה בזקנים, שר"ש אומר כל חטאת צבור שדמה נכנס לפנים טעונים סמיכה. (ד) ושחט את הפר לפני ה' בצפון. נאמר כאן פני פרוכת ונאמר להלן פני פרוכת. מה פני פרוכת אמור להלן פני פרוכת הקדש אף פני פרוכת אמור כאן פני פרוכת הקדש:

רנב (ה) ועשה כאשר עשה וכפר, מה ת"ל לכפול את ההזיות ללמד שאם חסר אחת מן המתנות לא עשה כלום. יכול אין לי אלא מתן שבע שאם חסר אחת מהן לא עשה כלום שכן מתן שבע מעכבות בכ"מ, ומנין למתן ארבע אם חסר אחת מהן לא עשה כלום ת"ל כן יעשה:

ועשה

התורה והמצוה

שנים ושופטיך שנים הרי כאן ז', (ר"ל אם תימר נראין דר"י בסמיכ' לדרוש וסמכו שנים הלא כן בערופה ידרוש ויצאו שנים ויהי' שבעה). וזה מבואר כדעת הרמב"ם אשר נושאי כליו לא יכלו לעמד על דבריו וטעמו בזה:

רנא על ראש הפר. כבר הזכרתי (בס' למד) ובאילת השחר (פרק סו) שאין דרך לחזור את השם בכל פעם. והיל"ל וסמכו את ידיהם על ראשו. וגם באררתי שם שבההכרת יש טעם על השנוים שבאו בסמיכה שפעם יזכיר מין הנקרב ופעם יזכיר מין הקרבן וכדומה עיי"ש. ואמרו שאמר על ראש הפר למעט שעירי עכו"ם (אף שהוקשו זל"ז בכמה דברים). ור"י לשיטתו דאמר בספרא (אחרי פרשה ד פ"ה) וסמך ידו על ראש השעיר החי כמון סמיכה ואין שעירי עכו"ם טעונים סמיכה, וממעט פה דא"צ סמיכה בזקנים ושם ממעט דא"צ סמיכה באהרן, לכן אמר דא"צ סמיכה כלל. ור"ש אמר (שם) חי טעון סמיכה באהרן ואין שעירי עכו"ם טעונים סמיכה באהרן אלא בזקנים. ואקשי בגמרא מנחות (דף צב ע"ב) ברייתא דהכא ודהתם אהדדי. ומסיק דברייתא דהכא משבשתא היא ותרין הכי ואין שעירי עכו"ם טעונים סמיכה דברי ר"י רש"א האי חי טעון סמיכה באהרן ואין שעירי עכו"ם טעונים סמיכה באהרן אלא בזקנים, והכי א"ל ר"ש לר"י שעירי עכו"ם בעי סמיכה ואי שמיע לך דלא בעי סמיכה באהרן הוא דשמיע לך ומעוטא מהאי הוא עכ"ד הגמ'. נראה פי' שר"ש לשיטתו דלקמן (פרשה ו. מ"א) גבי נשיא, וסמך ידו על ראש השעיר לרבות שעיר נחשון לסמיכה דברי ר"י רש"א לרבות שעירי עכו"ם לסמיכה. וא"כ כבר למד ששעירי עכו"ם טעונים סמיכה. והשיב לר"י דאם כדבריך דמ"ש על ראש הפר למעט שעירי עכו"ם ע"כ תאמר שפר טעון סמיכה בזקנים ואין שעירי עכו"ם טעונים סמיכה בזקנים, (כי למעטם מסמיכה לגמרי א"א לשיטתו). וא"כ תוכלת לומר שטעונים סמיכה באהרן והא כבר גלה דעתו במק"א דיליף מן השעיר החי דאין שעירי עכו"ם טעונים סמיכה באהרן, ובזה דחה דבריו דמ"ש על ראש הפר אינו ממעט שעירי עכו"ם כלל. ועז"א שר"ש אמר כל חטאת הצבור שדמה נכנס לפנים טעון סמיכה (ר"ל שנכנס בפנים לכפר על עבירות מצוה ידוע משא"כ שעיר הפנימי). ואמר בגמ' דגמירי שתי סמיכות בצבור. ור"י מפיק שעירי עכו"ם ומעייל שעיר המשתלח. ור"ש מביא דזה אהרן סומך עליו ואהרן לאו בעליו הוא. ואזלי לשיטתייהו דלקמן (אחרי פרק ח מ"ח) ס"ל לר"י דכהנים מתכפרים בשעיר המשתלח. ור"ש חולק עיי"ש. [והנה יקשה עדיין לר"ש למה אמר על ראש הפר, ונראה דר"ש לשיטתו שס"ל דב"ד וצבור מביאין פר, וה"א שלא יסמכו הב"ד רק על פר שלהם שהם בעליו לא על פר שמביאים הצבור לכן א' על ראש הפר לרבות, ור"י לשיטתו שרק צבור מביאים, וממילא ידעינן שעליו יסמכו, וכבר הבאתי פלוגתתם למעלה ס' רמ"ח], וע"ע בגמ' שם ואין להאריך יותר:

ומ"ש במשנה ד' לפני ה' בצפון באררתי למעלה ס' סי' רי"א, ומ"ש נאמר כאן פני פרוכת וכו', ר"ל דסמך עמ"ש ועשה כאשר עשה ולכן קצר כאן, וסמך עמ"ש בפר משיח לפני פרוכת הקדש, דצריך לכוין כנגד בין הבדים כנ"ל ס' רכב:

רנב ועשה לפר כאשר עשה וכו' כן יעשה לו. לפי הפשט אמר זה משני שפה השמיט כמה דינים. א] ולקח שצריך קבלה בכלי (כנ"ל ס' ריב). ב] מדם הפר ולא מדם התמצית והעור ושיקבל הדם מהפר (כנ"ל ס' ריד). ג] את אצבעו מרבה בזבחים (דף מט) אמין שבאצבע. ד] אצבעו בדם שיה' בדם כדי טבילה (כנ"ל ס' ריט). ה] והזה מן הדם שירי דם שבאצבע פסולים (כנ"ל ס' רי"ז). ו] פרוכת הקדש שיהיה בין הבדים (כנ"ל ס' רכב). ח] יותרת ושתי הכליות. ט] שיקטיר על המזבח העולה לא הפנימי. ולכן אמר ועשה לפר כאשר עשה לשוותו לכל דיניו. אך קשה שאם רצה לסמוך עמ"ש הפרטים בפר משיח היה לו לקצר ולא יכתב רק ושחט את הפר לפני ה' ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת. וכל הפסוקים מן פסוק כז עד פסוק כף מיותרים. ואם רצה לשנות הפרטים גם בפר שעי-

סים-

וְכִפֶּר עֲלֵהֶם הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לָהֶם׃ כא וְהוֹצִיא אֶת־הַפָּר אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרַף אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר שָׂרַף אֵת הַפָּר הָרִאשׁוֹן חַטַּאת הַקָּהָל הוּא׃ פ כב אֲשֶׁר נָשִׂיא יֶחֱטָא וְעָשָׂה אַחַת מִכָּל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהָיו אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה בִּשְׁגָגָה וְאָשֵׁם׃

בעל הטורים

בגיך כחוכן והביאו את כל ההיכם מכל וכו': (כא) חטאת הקהל הוא (אולי ר"ל דהו"ל ליכתב היא כדמצינו כ"מ אצל חטאת שכתוב הוא בוי"ו) וסמיך ליה אשר נשיא יחטא לומר לך כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה מעלה עליו כאלו הוא חטא:

רש"י

(כב) אשר נשיא יחטא. (ת"כ הוריות פר"ג) לשון אשרי. ב אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא

שפתי חכמים

אתא פירוש בזריקה אחת נעשית לו כפרה ואינו מעכב הכפרה אבל במזבח הפנימי לא נעשית לו כפרה: ב פירוש משום דאי

התורה והמצוה

היה לו לכתוב בלשון הנאמר שם שמתוכו נדע גם הפרטים הנ"ל ולא יצטרך לכתוב ועשה כאשר עשה. וז"ש בספרא (מובא זבחים דף לט) ועשה כאשר עשה מה ת"ל: ומשיב לכפול את ההזיות ללמד שאם חסר וכו', ר"ל דאחר שכתב ועשה כאשר עשה ממילא מ"ש אחלה דיני ההזיות ביחוד הם כפולים ומיותרים כי הייט יודעים אותם ממ"ש ועשה כאשר עשה, וידענו שהיגה עליהם הכתוב לעכב. ועוד יש פה כפל לשון מ"ש שנית כן יעשה לו שהוא למותר. ואמרו מפני שי"ל שדק מתן ז' מעכב (מפני שמעכב בכ"מ כגו בפרה ובמצורע), אבל מתן ד' שאין מעכב בחטאת חצונה (כדלקמן סוף פרק יא) אינו מעכב גם בפנימית. (ומפרש בגמ' דהיינו לר"ש דיליף (לעיל פרשה ד' מי"א) מתן ד' מן קרן קרנות, דגא כתיב בגופי' אלא הרי, ותרי מהיקישא ולא בא כפול), לכן אמר כן יעשה לו. (והנה שניתי מדרך המפרשים הקדמונים בזה, מפני שמלבד שכפי מ"ש הדבר קרוב אל הפשט עוד ישולקו ק' רש"י ותוס' (שם ד"ה ועשה) וכמה ק' המפ' בסוגיא זו עיין ודוק). וא"ל שא"כ למה כפל לכתוב סמיכה ושפיכת שירים ולא סמך עצמו עמ"ש ועשה כאשר עשה. שבסמיכה היה צריך להודיע שיסמכו זקני העדה. ובשפיכת שירים הוצרך משום שיכתב אל יסוד מזבח העולה אשר פתח א"מ שדרים ליה בספרא (פרשה ג' מי"ג). וא"ל שא"כ יעכבו כפרה, ז"א דע"ז בא מיעוט וכפר ונסלח (כדלקמן משנה ז). וסתמא זו דלא כר"י דיליף מתן ד' מן קרנות אשר באהל מועד ולא צריך כן יעשה לו. ולדידיה בא כן יעשה לו ללמד על פר יוהכ"פ לסמיכה ושפיכת שירים, כן אמר בזבחים (שם). ולפ"ז גם סתמא דספרא למעלה (פרשה ד' ושם משנה יב) שלמד פר יוהכ"פ לסמיכה ושפיכת שירים מן וסמך על ראש הפר ואת כל דם הפר ישפך שגבי פר משיח, אתיא ג"כ דלא כר"י. וזה לא' ר' ירמיה אבל לאביי שם אתיין כלהו סתמי כר"י, וצריך כן יעשה לו לגלויי שמתן ד' דומה לסמיכה ושירי הדם שמרבה להו מן וכפר ונסלח דלא מעכבין אע"ג שנכתבו בפי':

דבג ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת כן יעשה לו. יש פה שלשה יתורים, א] כבר בארתי (בס' למד) ובכ"מ שאין מהראוי לחזור את השם שנית רק ירמזהו ע"י כינוי, וכן היה ראוי לאמר יעשה לו בכינוי, כמ"ש אלבו בכינוי, ובארנו שם שכ"מ שבא השם שנית תחת הכינוי כולל דבר אחר שאינו רצוף בשם הראשון. וכן פה אמר ועשה לפר שגם לפר אחר כמוהו הנכנס לפנים שהוא פר יוהכ"פ יעשה כן. ומפרש בזבחים (דף מט) שמרבה, לאת בדם ומבילה. (ר"ל אמין שבאלבע שמרבה מן את אצבעו. ושיהי' בדם כדי טבילה שמרבה מן בדם. ולא האספג שמרבה מן וטבל). דכל אלה לא נתפרשו בפר יוהכ"פ. ב] מ"ש כאשר עשה לפר החטאת, הוא שלא בדקדוק. דהא שם החטאת אינו שם ההבדל בין פר זה ובין הקדם, דהא שניהם חטאת. והו"ל כאשר עשה לפר הראשון או לפר המשיח, שזה שם המבדיל בין שניהם. ע"ז משיב שבמה שאומר כאשר עשה לפר כבר די, שמפרשין לפר כהן משיח, ור"ל שיעשה לפר כאשר עשה לפר (אחר), ומה שהוסיף החטאת בא לבאר שמה שעשה כן לפר משיח הוא מצד היותו חטאת לא מצד היותו פר דוקא. ובזה מלמד שגם הטאת אחר הדומה לו שהם שעירי עכו"ם נריך לעשות להם כן (להזות על הפרוכת ועל מזבח הזהב שלא נתפרש בהם). ג] מ"ש כן יעשה לו מלת לו מיותר, ודי לומר כן יעשה. וזה הק קבוע שכ"מ שכופל הכינוי יש בו דרוש ומעוט להוציא זולתו (כמ"ש במילת האמר כלל ר"י). ואמרו שכפל כינוי לו על שם לפר, להוציא זולתו שהם שעירי הרגלים שהם ג"כ חטאת. (ובאר הטעם שיש לרבות שעירי עכו"ם שדומים לחטאת משיח שמכפרין על עבירות מצוה ידועה ולהוציא שירי רגלים שאין מכפרים על עבירת מצוה ידועה רק על טומאת מו"ק שאין בה ידיעה לא בתחלה אלא בסוף). ומ"ש בספרא כאשר עשה לפר לרבות פר כהן משיח הנה דבי' איירינו. ר"ל שאגב נלמד בי' שאם

וישתביק להון: כא ויפיק ית תורא למברא למשריתא ויוקד יתיה כמא דאוקיד ית תורא קדמאה חטאת קהלא הוא: כב אם רבא יחוב ויעבד חדא מכל פקודיא

ספרא

רנג (ו) ועשה לפר, לרבות פר יוהכ"פ, כאשר עשה לפר לרבות פר כהן המשיח. החטאת לרבות שעירי עבו"ם. יכול שאני מרבה שעירי רגלים, ת"ל לו, ומה ראית לרבות שעירי עכו"ם ולהוציא שעירי רגלים, אחר שרבה הכתוב מיעט, מרבה אני שעירי עכו"ם שהן באים על עבירת מצוה ידועה ומוציא שעירי רגלים שאין באים על עבירת מצוה ידועה:

רנד (ז) וכפר עליהם, אעפ"י שלא סמכו. ונסלח להם, אעפ"י שלא נתן בשירי הדם. מה ראית להכשיר בסמיכה ובשירי הדם ולפסול בהזיות, אחר שרבה הכתוב מיעט מ"מ אני מכשיר בסמיכה ובשירי הדם שאין מעכבין את הכפרה, ופוסל אני בהזיות שהן מעכבים את הכפרה:

רנה (ח) והוציא את הפר אל מחוץ למחנה חוץ לשלש מחנות, ושרף אותו כאשר שרף את הפר הראשון הא מיכן את אומר פר משיח ופר עדה עומדים פר משיח קודם לפר עדה לכל מעשיו. (ט) יכול אף שעירי עכו"ם יקדמוהו ודין הוא אם פר יחיד קודמו פר ושעיר לא יקדמוהו, ת"ל פר, פר ראשון ואין שעירי עכו"ם ראשונים:

רנו (י) או אינו אלא פר ישרף ואין שעירי עכו"ם נשרפים ת"ל חטאת הקהל בנין אב לכל חטאת הקהל שישרפו. (יא) והלא שעירי רגלים שהן חטאת הקהל יכול ישרפו, ת"ל הוא, ומה ראית לרבות שעירי עכו"ם ולהוציא שעירי הרגלים אחר שרבה הכתוב מיעט מרבה אני שעירי עכו"ם שהן באים על עבירת מצוה ידועה ומוציא אני שעירי רגלים שאין באים על עבירת מצוה ידועה. (יב) והלא פר יוהכ"פ אינו בא על עבירת מצוה ידועה וטעון שריפה, מה זה מיוחד שדמו נכנס לפנים יצאו אלו שאין דמן נכנס לפנים. (יג) חטאת שיהיו כל מעשיו לשם חטאת, הוא פרט לכששחטו שלא לשמו:

אשר

התורה והמצוה

חסר ממקום הזייתו פסול כנ"ל (בסימן הקודם) שע"ז הקישן יחד. וממילא ל"ק איך אמר לרבות פר יוהכ"פ לאו בדם וטבילה והא לפר העדה איתקש ובי' לא כתיב את בדם וטבילה. דהא אמר לפר זה פר כהן משיח ולפר כ"מ אהקיש. כפרש"י שם. ועי' בתוס' שם ואכמ"ל:

רנד וכפר עליהם הכהן ונסלח להם. בכ"מ שאומר וכפר הכהן ונסלח הוא כפל ענין. שהנה שהסליחה כוללת יותר מן הכפרה, שהיא מורה העברת העון מן המציאות (כמו שית' בס' רעז) והוא הנסבבת מן הכפרה. בכ"ז מ"מ וכפר הוא מיותר. וכן אמר בזבחים (דף לח) על מה שהלוים ג"פ וכפר דכתיב בחטאת החצונית. והא מבע"ל לגופי', אמר רבא. בר אדא אסברא לי זו היא כפרה זו היא סליחה. ר"ל ואחר שאמר ונסלח, וכפר מיותר, דאם לאמר שיכפר בדם שזה גדר כפרה שבא אל הכהן שמורה תמיד על זריקת הדם, הלא כבר הזכיר מתנת דם וההזיות, ודרשו בספרא (מובא בזבחים דף לח) שמלמד שמכפר מכ"מ אף שלא סמך (דלא חשיב שמעכב ע"י שנשנה כמו ההזיות שמעכבים כנ"ל ס' רנג). וממה שאמר וכפר ונסלח, שהכפרה היא בזריקת דם, מבואר שתכף אחר זריקת הדם נסלח להם אף שלא שפך השירים. (דאל"כ לא יצדק וכפר ונסלח אחר שלא נסלח תיכף עד שישפך שיריה). ונותן הטעם שפוסל בהזיות ומכשיר בסמיכה ובשירי הדם הגם ששניהם נכפלו בפרשה, מפני שהזיות הדם מעכבין הכפרה ולא סמיכה ושירים וא"כ במלת וכפר הנאמר פה לא כיון רק על הזיות לבדם שהם הכפרה. וברייתא זו מובאה בזבחים (דף לח):

רנה והוציא וכו' אל מחוץ למחנה. הם חוץ לג' מחנות כמו שלמד למעלה (פרק ה מ"ג). ומ"ש כאשר שרף את הפר הראשון מוקשה. כי ראשון הוא מספר הסודרי, ולא יצדק רק על דברים שאחד קודם לחברו בזמן או במקום, לא בשני דברים נפרדים, שלא יצדק בהם מספר ראשון ושני. מזה הוציא בספרא (מובא בהוריות דף יג) שפר משיח הוא קודם בהקרבה לפר עדה והוא ראשון לו בזמן. וכבר נתן בזה טעם שהקדים פרשת פר משיח לפרשת פר העדה (כנ"ל ס' ר"מ) והנה מצאנו פעמים רבות שבא מספר ראשון לבדו בלא המתואר. ונפרש במקום שני' המתואר במספר השני, ויפרשהו ויתארהו כראשון (ויקרא ס), שני לוחות אבנים כראשונים (שמות לד), גדול יהי' כבוד הבית האחרון מן הראשון (חגי), המון רב מן הראשון (דניאל יא). וכן פי' הילג"ל כאשר שרף את הראשון. והשיבו שבא להוציא שרק פר כ"מ הוא ראשון בזמן לפר העדה לא שעירי עכו"ס, אף שיש עמם פר אינם קודמים, (וזה כוונת משנה ס):

רנו חטאת הקהל הוא. כבר זכרתי (למעלה ס' סט) שחז"ל נתנו טעם בכל מקום שאומר בסוף עולה הוא מנחה הוא חטאת הוא. מפני שהוא מיותר, דהא כל הפרשה דברה בחטאת ומה קמ"ל בהוא.

(פרשה ה) **רנז** (א) **אשר נשיא יחטא**. א״ר יוחנן בן זכאי אשרי הדור שהנשיא שלו מביא חטאת על שגגתו אם על שגגתו מביא חטאת צריך לומר מהו על זדונו, אם נשיא שלו מביא חטאת צריך לומר מהו הדיוט: **רנח** נשיא, יכול נשיא שבט כנחשון, ת״ל ועשה אחת מכל מצות ה׳ אלקיו ולהלן הוא אומר למען ילמד ליראה את ה׳ אלקיו, מה אמור להלן נשיא שאין על גביו אלא ה׳ אלקיו אף נשיא האמור כאן שאין על גביו אלא ה׳ אלקיו: **רנט** (ב) נשיא יחטא מה ת״ל, שיכול יביא על הקודמות, והלא דין הוא ומה אם משיח שמביא חטאתו משעבר אין מביא על הקודמות

שהוא חטאת הקהל. ואמרו פה שבא לאמר שעם השריפה מפני שהוא חטאת הקהל ללמדך שה״ה בכ״מ שהוא חטאת הקהל (כגון שעירי עכו״ם) צריך ג״כ שריפה. (גבי חטעה ממ״ש כאשר שרף את הפר הראשון שמוציא שעירי עכו״ם כנ״ל (ס׳ הקודם) שמוציאם משריפה) וזה כוונת משנה י׳—והנה בכ״מ שאמר עולה הוא חטאת הוא. מלת הוא מיותרת, כי מצאנו פעמים רבות שלא בא מלת הוא׳ כמ״ש למעלה (ס׳ הנ״ל), ונדרש תמיד רק הוא לא זולתו, וממעט שעירי רגלים אעפ״י שהן חטאת הקהל כיון שאין דומים לחטאת זה שבא לכפרה על עבירת מצוה ידועה, ואף שגם פר יוהכ״פ טעון שריפה אף שאינו מכפר על עבירת מצוה ידועה, יש חילוק אחר שזה מיוחד שדמו נכנס לפנים, משא״כ שעירי הרגלים (זה כוונת מי״א ומי״ב)—עוד אמר דרוש אחר על חטאת הוא שיהיו כל מעשיו לשם חטאת, ומלת הוא מורה שפוסל גם דיעבד אם שחטו (וה״ה אם עשה יתר העבודות) שלא לשמו. ודרוש של מלת הוא. הוא לשטת ר׳ אליעזר, (דר״י סתמא דספרא הי׳ שונה משנת ר״א כמ״ש במנחות דף יח), דס״ל דאשם פסול שלא לשמו משום דכתיב אשם הוא אע״ג דכתיב לאחר הקטרת אימורי׳ (כמ״ש בזבחים דף י׳) וה״ה דלמד בחטאת ממ״ש חטאת הקהל הוא אע״ג דכתיב לאחר הקטרה. ואע״ג דאמר בזבחים (דף יב) דבאשם כתיב שני פעמים אשם הוא גם בחטאת כתוב ב״פ, פה ובשעיר נשיא, כדלקמן (סוף פרק ח) ודרשת ראשונה אתיא אליבא דר׳ יהושע (שם) דלא דריש אשם הוא על שלא לשמו משום דכתיב לאחר הקטרת אימורים וה״ה דלא דריש חטאת היא לזה, ועיין בתוס׳ זבחים (דף ה ע״ב ד״ה מיעט). ויותר נראה דמ״ש חטאת שיהי׳ כל מעשיו לשם חטאת הוא דרוש אחר על חטאת הוא דכתיב גבי נשיא דכתיב בשחיטה כדרך הספרא לדרוש בפעם הראשון כל הכפולים בפרשה, ר״ל בפ׳ זו כתוב ב״פ חטאת הוא, פה ובחטאת נשיא. ודריש חטאת הקהל הוא לדרוש א׳ וחטאת הוא דגבי נשיא לדרוש ב׳:

רנז אשר נשיא יחטא. מלת אשר בא פה תחת מלת אם שלא כמנהג. וכמהו זאת הברכה אשר תשמעו. ויסוד מוסד אצלינו. שלא תכנס שום מלה בגבול חברתה. ויש הבדל ביניהם. שמלת אשר תבא במקום אם מורה שרואה שעד זה יתקיים. ועז״א הברכה אשר תשמעו והקללה אם לא תשמעו. וכ״כ בערוך לר׳ שלמה פרחון את הברכה אשר תשמעו חובה עליכם לשמוע. וז״ש בספרא שלכן אמר אשר נשיא יחטא שמוסב על והביא קרבנו. שרולה בנשיא החוטא ומביא קרבן. שממנו ילמד ההדיוט והחוטא במזיד מק״ו. וכבר כתב הרא״בע במחזוים (דף מח). שכל מה שיוכל המספר לחבר ענין המצות לדבר אחד הוא הטיב וכן עשה רב האי גאון שאמר כי נקרא פרד בעבור שלא יוליד והוא נפרד. והביא שם כמה דוגמאות משם בוקר שמשתתף עם לא יבקר, ושם ערב עם ויתערבו בגוים על עירוב הצורות. וכדומה. וחז״ל הלכו בדרך זה במקומות הרבה כמו שדברנו ע״ז בכ״מ. וידעו שמלת אשר י״ל איזה שיתוף עם פעל אושר אשרי האיש, ועם ישר. שכולם יוצאים ממרכז א׳. ואמרו (שבת דף פז ב״ב דף יד ובכ״מ) אשר שברת ישר כחך ששברת [ובירו׳ פ״ג דהוריות אשר יש לצדיקים אשריהם הצדיקים] ובב״ר (פ״צ) ויפתח יוסף את כל אשר בהם. המאושרים שבהם. ויש בדרושים אלה כוונה בארתי במק״א. וכן תפש ריב״ז הלשון אשרי הדור. ובהוריות (דף יוד) אמר ע״ז שדרש כן משום דשני קרא בדבורא. ר״ל שבא מלה אשר במקום מלת אם:

רנח מכל מצות ה׳ אלקיו. אחרי העיון ראיתי שלא נמצא שם אלקים לכינוי אל היחיד. רק או שידבר כן אל הכלל, או אל יחיד שהיה מיוחד בקורבה לאלקים מזולתו, כמו הנזיר והכ״ג והנביא. כמו כי נזר אלקיו על ראשו. שמן משחת אלקיו עליו. וכדומה. ואולם זה לא נמצא שידברו כן לשר וכ״ש להדיוט רק אל המלך לבדו שהיו רגילים ליחס אליו האלהות בכינוי. ויתחזק דוד בה׳ אלקיו (ש״א למד), ויקרא אסא אל ה׳ אלקיו (דה״ב טז), ודומיהם הרבה. אבל אל שר ומושל לא דברו כן (רק אם בא על הכוונה להוציא אלהים אחרים, במקום שהמדבר מאמין באלהים אחרים), ועיין מ״ש אמור (ס׳ לב), מזה תראה איך השכילו חז״ל (בספרא מובא בהוריות דף יוד) ממ״ש מצות ה׳ אלקיו שמדבר במלך לבדו לא בנשיא שבט, שלא בא עליו לשון זה בשום מקום ולכן תפסו פסוק למען ילמד ליראה את ה׳ אלקיו שמזה נוכח שידבר בשם אלהות בכינוי אל המלך אף בשאינו מאנשי הרוח ככ״ג ונזיר ונביא דהא אמר שילמד ליראה ה׳ שעדיין אין היראה קנין אצלו. וכן פה מדבר בעבר על המצוה ובזה לא יתכן ליחס אליו שם אלקים מצד הגבורה והקדושה רק מצד שהוא מלך:

רנט אשר נשיא יחטא. כבר בארתי (למעלה ס׳ רג), שכפי חוקי הלשון וכלליו היה לו

הקודמות נשיא שאין מביא חטאתו משעבר א"ד שלא יביא על הקודמות. לא א"א במשיח שאין מביא על שגגת מעשה תאמר בנשיא שמביא על שגגת מעשה הואיל ומביא על שגגת מעשה יביא על הקודמות. ת"ל יחטא, לכשיחטא והוא נשיא לא כשיחטא ועודהו הדיוט, (ג) ר"ש אומר אם נודע לו עד שלא נתמנה ואח"כ נתמנה חייב אם משנתמנה פטור. נשיא יכול גזרה ת"ל יחטא כשיחטא:

רם (ד) ועשה אחת לחייב על כל אחת ואחת, כיצד חלב וחלב משם אחד בשני העלמות או משני שמות בהעלם אחד חייב שני חטאת. חלב ודם בין בהעלם אחד בין בשתי העלמות חייב שני חטאת. (ה) סקילה וסקילה משם אחד בשני העלמות או משני שמות בהעלם אחד חייב שני חטאת, סקילה ושריפה בין בהעלם אחד בין בשני העלמות חייב שתי חטאת:

רסא (ו) מצות ה' לא מצות המלך ולא מצות ב"ד. מצות האמורות במשיח מצות האמורות בעדה הן מצות האמורות כאן. מכל מצות ה' ולא כל מצות ה' פרט לשמיעת קול ולביטוי שפתים ולטומאת מו"ק. אשר לא תעשינה בשגגה מלמד שמביא על שגגת מעשה:

רסב ואשם מלמד שמביא אשם תלוי. (ז) והלא דין הוא, ומה אם היחיד שאין מביא על הודעו זכר מביא אשם תלוי נשיא שמביא על הודעו זכר א"ד שיביא אשם תלוי, משיח יוכיח שמביא על הודעו זכר ואין מביא א"ת. (ח) ואף אתה אל תתמה על הנשיא שאע"פ שמביא על הודעו זכר לא יביא אשם תלוי ת"ל ואשם מלמד שמביא א"ת. (ט) דין אחר, יחיד מוצא מכלל צבור ונשיא מוצא מכלל צבור מה יחיד מביא א"ת אף נשיא מביא א"ת. (יוד) או כלך לדרך זו משיח מוצא מכלל יחיד ונשיא מוצא מכלל יחיד מה משיח אין מביא א"ת אף נשיא לא יביא א"ת. (יא) נראה למי דומה דנין מי שמביא על שגגת מעשה ממי שמביא על שגגת מעשה ואל יוכיח משיח שאינו מביא על שגגת מעשה או כלך לדרך זו דנים מי שמביא על הודעו זכר ממי שמביא על הודעו זכר ואל יוכיח יחיד שאין הודעו זכר ת"ל ואשם מלמד שמביא א"ת:

הודע

לומר אשר נשיא חטא בלשון עבר. והוכיח מזה בספרא (מובא בהוריות דף יוד) שאין מביא על חטא שחטא קודם שנעשה נשיא רק על שיחטא בעתיד. [ואומר דא"א לדעת זה מק"ו ממשיח שמביא על חטאתו גם אחר שעבר מכהונתו ובכ"ז אין מביא על הקודמות. די"ל שאני נשיא שמביא על שגגת מעשה]. וכבר פרשתי הדברים שם (בס' הנ"ל), וכן מ"ש ר"ש מפורש שם. ומ"ש נשיא יכול גזרה פרשתי למעלה (ס' יב), וגם י"ל שמפני שכתוב מלת אשר שמורה על לשון המדבר שיהיה כך כנ"ל (ס' קנז) ה"א שהוא גזרה שיחטא, לכן אמר שהלשון הוא רק שאם חטא יביא קרבן, וז"ש כשיחטא:

רם ועשה אחת מכל מצות, מלת אחת הוא למותר, שכשאמר ועשה מכל מצות, יהי' פי' א' מכל מצות, כמו מכל כלי עץ או בגד (ויקרא יא), כל אשר יעשה מכל התועבות (שם יח), ונדרש תמיד כמ"ש באה"ש (ס' סה), והנה מ"ש בחטאת משיח מאחת מהנה ובחטאת העדה א' מכל מצות צריך לדרוש שהתבאר (בס' קלז) שצריך שיכתב שם קטן משם גדול. אמנם מה שבא זה בחטאת נשיא ושלש בחטאת יחיד הוא למותר. ואמרו חז"ל משום דממ"ש בחטאת העדה ועשו אחת שידעינן מלשון אחת שחייב על כל מצוה בפ"ע, לא נדע רק במצות חלוקות כגון חלב ודם, לכן כתיב עוד שתי פעמים אחת ממצוה, שנדע שג' דברים מחלקים לחטאת, א] חילוק המצות, חלב ודם סקילה ושריפה, ב] אם הי' בשתי העלמות (אף משם א' כגון חלב הכליות שאכלו בהמה אחת), ג] משני שמות, (מפרש בכריתות (דף ד) שאכלן בשתי תמחוין אליבא דר"י בכריתות (דף יד) דתמחוין מחלקין), ומ"ש במ"ה סקילה וסקילה משני שמות ר"ל אף שהוא גוף א' כגון הבא על האם שחייב משום אם ואשת אב כדתנן בסנהדרין (דף נג). ומ"ש סקילה ושריפה משכחת בשם אחד ובגוף אחד כגון בת כהן מאורסה שזנתה שני פעמים בהעלם א', דעל ביאה ראשונה בסקילה ועל השני' בשריפה למ"ד נשואה יצאה לשריפה ולא ארוסה כמ"ש בסנהדרין (דף נא ע"ב):

רסא מכל מצות ה' וכו', מ"ש בספרא לא מצות המלך, התבאר למעלה (ס' קנג). ומ"ש מצות האמורות במשיח וכו' התבאר למעלה (ס' קנו) בסופו, שמה שחזר ד"פ מצות ה' בא למנין ללמוד ממנו שבע זוגות של מיני מצות עיי"ש באורך: ומ"ש מכל מצות וכו' פרט לשמיעת קול וכו' התבאר למעלה (ס' קלד). ומ"ש בשגגה מלמד שמביא על שגגת מעשה התבאר למעלה (ס' קנג) שמ"ש בנשיא בשגגה ולא סמך עצמו עמ"ש בדבור הכולל נפש כי תחטא בשגגה בא לפרש ההבדל בין הנשיא שצריך דוקא שגגת מעשה ובין משיח וצבור שתלוי בשגיאת הוראה, שזה ההבדל המדויק בין שגה ושגג עיי"ש:

רסב ואשם או הודע, בספרא דריש מן ואשם שמביא אשם תלוי. ויפלא הלא בצבור כתוב ג"כ

ואשמו

כג אוֹ־הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא בָּהּ וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ

בעל הטורים

(כג) את קרבנו. נאמר בקרבן נשיא ריבוי לומר שיביא קרבן שמן וגדול לפי שבכל יום אוכל פטומות שלא יהא שלחנו מלא ושלחן רבו ריקם. בעז כתיב שעיר עזים זכר שעירת עזים נקבה לפי שאין בשמו חילוק לזכר ולנקבה שבכל נקרא עז לכך

רש"י

כפרה על שגגתו ק"ו שמתחרט על זדונותיו: (כג) או הודע. כמו אם הודע הדבר. הרבה או יש שמשמשין בל' אם. ואם במקום או. וכן (שמו' כ"א) או נודע כי שור נגח הוא: הודע אליו. כשחטא היה סבור

התורה והמצוה

ואשמו, ודורש שם דרוש אחר שנפרעים מן הצבור (כנ"ל ס' רמז). והרמב"ם (פי"ב מה' שגגות ה"ב) כתב ב"ד שנסתפק להם אם שגגו בהוראה אם לא שגגו אינם חייבים באשם תלוי שנאמר ונודעה החטאת אשר חטאו עליה עד שיודע ואח"כ יתחייבו בקרבן. והלח"מ הניח דבריו בצ"ע מנין הוציא דרוש הזה אשר המציא מלבו. והנה תגדל הפליאה הלא גם פה כתוב ואשם או הודע אליו חטאתו ובכ"ז דרשו ואשם שמביא א"ת וכן נוכל לפרש מ"ש בצבור ואשמו ונודעה החטאת, ועוד דגם בקרבן עולה ויורד כתיב ואשם ואינו מביא א"ת. ולפי דעתי הוציאו זאת ממלת או הודע, שכבר כתבו המדקדקים שמלת או באה פה במקום אם, ומצאנו לו רעים, או לאיל תעשה (במדבר טו), או בן יגח או בת יגח (שמות כא). ואנחנו כבר בנינו טירת כסף שכל מלה י"ל גדר מיוחד, וכמו שהקשה הרד"ק בשרשיו (שורש או) לסתור דברי ר' יונה שכתב שיש מלת או במקום אם ובמקום וי"ו ונדחק לפרש הפסוקים עיי"ש, וחז"ל תקעו זאת בדרושיהם שמלת או נשאר כפי פשוטו, ודרשו (חולין דף כג מנחות דף נח) או לאיל לרבות הפלגס, ר"ל שהוא או איל ר"ל ממוצע בין הכבש והאיל, או כבש או איל ודרשו (במכילתא משפטים) או בן יגח או בת לרבות טו"מ. ר"ל שהוא או בן או בת ר"ל ספק בן ספק בת. וכן דרשו פה כאלו אמר או (אם) הודע. ר"ל אשר נשיא יחטא וכו' בשגגה (ולא הודע אליו חטאתו) ואשם, מחוייב באשם תלוי, או (אם) הודע אליו חטאתו אז יביא חטאת, ובזה ידקדק מלת החילוק או, שמחלק בין החלק הכתוב טרם שידע שאז ואשם בא"ת, ובין אח"כ אם הודע שאז יביא חטאת. וכן דרש (סוף פרשה ז) עמ"ש בחטאת יחיד ואשם שמביא א"ת, כי גם שם כתוב ואשם או הודע אליו חטאתו. משא"כ גבי צבור דכתיב ואשמו ונודעה החטאת ולא כתיב או נודעה שפיר הוציא הרמב"ם שאין חייבים באשם תלוי, ויצא לו זה מן הדרוש דפה, שרק אם כתוב ואשם או הודע מרמז במלת או שגם קודם לכן הי' חייב בקרבן. ובזה תבין מ"ש בכריתות (כו ע"ב) אשם תלוי נימא דכי מתידע ליה בתר דמביא אשם תלוי לא יביא חטאת, אמר רבא או הודע אליו מ"מ, ר"ל ממ"ש ואשם או הודע מבואר שתחלה ואשם מביא א"ת וגם אחר שהביא א"ת כשהודע מביא חטאת. (ופלפלו על זה דל"ל קרא הא יש ק"ו (כמ"ש במשנה ז ח) דמה היחיד שכשידע א"צ להביא חטאת זכר בכ"ז בלא הודע מביא אשם תלוי איל זכר, כ"ש נשיא שגם בשידע מביא שעיר זכר כ"ש שיביא זכר בלא ידע, ומשיב שי"ל משיח יוכיח שאף שמביא פר זכר בידע אין מביא א"ת וכמו שלמד בהוריות (דף ז). עוד אומר (במשנה ט יוד) דיש דין אחר דיחיד ונשיא שניהם שוים במה שמשונים מן הצבור שאין מביאים פר כצבור וכן דראוי שיהיו שוים בשינוי הזה שיביאו א"ת, ומשיב שי"ל בהפך שמשיח ונשיא שניהם שוים במה שמשונים מן היחיד שאינם בכלל ואם נפש אחת תחטא להביא כשבה או שעירה וה"ה שראוי שיהיו בזה שלא יביא הנשיא א"ת כמו המשיח, ואומר (במשנה יא) שבכלל א' יש לדמות נשיא ליחיד שדומה לו שמביאין על שגגת מעשה לא כמשיח שמביא על שגגת הוראה, ובכלל א' דומה למשיח ששניהם מביאים חטאת זכר, ולא נדע אל מי לדמותו לכן צריך קרא):

רכג או הודע אליו חטאתו. השפ' נבוכו בדקדוק מלה זאת. הראב"ע כתב דקדוק **הודע** פעל עבר כמו **הציר והצר** לך. וחסר המודיע כמו אשר ילדה אותה ללוי. ויאמר ר' משה הכהן כי הוא מהבנין שלא נז' שם פועלו. כי החולם והשורק יתחלפו, ע"מ ויוסף הורד מצרימה. והרשב"ם דעתו כראב"ע, והרד"ק בשרשו ובמכלול דעתו כדעת הרמ"ך. עכ"פ יש במלה זאת הרכבה מן **הפעיל והפעל**. כי חולם הה"א מורה שהוא מן ההפעיל כמו **הוריד הושיב** ופתח הד' מורה בהיא מההפעל. כמו **הורד הושב**. עוד העיר בזה החכם רוו"ה במלת אליו. שלא נמצא בשום מקום במקרא שימוש **אל** אצל הודעה רק שימוש הלמ"ד, כמו והודעת להם את הדרך. והודעתם לבניך. או שימוש מלת את. אחרי הודיע אלקים אותך את כל זאת. וזה מעיד כי יש בו הרכבה של **הפעיל והפעל**. שהמורכב משניהם הוא ההתפעל שהוא נקשר עם מלת אל. כמו בהתודע יוסף אל אחיו. במר"ה אליו אתודע. ולכן אמרו חז"ל בספרא (מובא יבמות דף פ"ז כריתות דף יא) הודע אליו ולא שיודיעוהו אחרים. (ר"ל שזה ההוראה של המלה בכלל שהוראתו כמו התודע אליו שהוא הנודע מעצמו, שזה גדר בנין ההפעל שפועל ומתפעל בעצמו). יכול

דַיְיָ אֱלָהֵיהּ דִי לָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא בְּשָׁלוּ וְיֵיחוֹב: כג אוֹ אִתְיְדַע לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ דִי

ספרא

(פרק ז) רסג (א) הודע אליו ולא שיודיעוהו אחרים, אין לי אלא שאמרה לו שפחה מנין אפי' אמרה לו אשה אוציא את שאמרה לו אשה שאין אשה כשרה לעדות מנין אפי' אמרו לו קרובים. אוציא את שא"ל קרובים שאין כשרים להעיד בו מנין אפי' א"ל ע"א, אוציא את שא"ל ע"א שאין מחייבו אלא שבועה מנין אפי' א"ל שנים ת"ל הודע אליו ולא שיודיעוהו אחרים: (ב) יכול אעפ"י שאינו מכחיש ת"ל או הודע אליו והביא, אביא את שא"ל שנים שכן מחייבים אותו מיתה מנין אפי' א"ל ע"א, אביא את שא"ל ע"א שכן מחייבו שבועה מנין אפי' א"ל שנים קרובים, אביא את שא"ל קרובים שכן כשרים להעיד במק"א מנין אפי' א"ל אשה אפי' א"ל שפחה ת"ל או הודע אליו חטאתו אשר חטא בה והביא את קרבנו. (ג) אמר ר' מאיר אם הביאוהו שנים לידי מיתה חמורה לא יביאוהו לידי קרבן הקל א"ל ר"י איך אומרים לו עמוד והתודה והוא אומר לא חטאתי אמר ר"ש אם אמר מזיד אני פטור. (ד) ר"מ אומר אם אמר מתחלה מזיד אני שומעים לו אבל אם היה דן עמהם כל היום ולבסוף אמר מזיד אני אין שומעין לו. (ה) כיוצא בו א"ר מאיר אמרו לו נזיר אתה ואמר תנאי היה בלבי שומעים לו אבל אם היה מיגען כל היום ובאחרונה אמר תנאי היה בלבי אין שומעים לו

התורה והמצוה

אעפ"י שאינו מכחיש ת"ל או הודע. (ר"ל שבשני הבנינים שמהם הורכבה התיבה שניהם מורים על שהגיעהו הודעה ע"י אחרים וזה אם אינו מכחיש). **ועתה** נא וראה מה עמקו מחשבות חז"ל שחשבו בהודעה זו שש מדרגות, א] ע"י שפחה, ב] ע"י אשה, ג] ע"י קרובים, ד] ע"י ע"א, ה] ע"י שני עדים. ו] ע"י עצמו: **וכן** מנו המדרגות האלה במשנה ב' מלמטה למעלה. והוא כי במלות או הודע אליו נמצאו שלשה הוראות מחולפות. א] הוראת ההפעיל. ב] הוראת הבנין שלא נ"י שם פועלו שהוא **ההפעל**. ג] הוראת ההתפעל המורכב משניהם *שמורה עליו מלת אליו כי ההפעיל **וההפעל** יבא עמהם שימוש מלת לו. ומבואר שא"א לבאר* ש כוונת ההתפעל לבד שאז הי"ל או **התידע** אליו. וכן לא הוראה ההפעיל או ההפעל לבד. שא"כ הי' ל"ל **הודיע** או **הודע**. רק שמצאהו בו כל ההוראות * ביחד. וידוע דעת קדמוני הלשון שבנין **פעל והפעל** נקרא אצלם בניים שלא נזכר שם *פועלם. *מפני שהבנין הזה לא יציין לענים שנעשה הענין מצד איזה פועל, רק ההתפעלות לבדה מבלי שום השקפה על הפועל, כאלו נעשית בלי כבת פועלת. וכ"ד חז"ל בכ"מ כמ"ש במק"א. ולפ"ז מצד הוראת **ההפעל** מורה קבלת הפעולה ואינו מורה על פועל *מצוין. ומצד ההפעיל מורה פועל מצוין המודיע. ומצד ההתפעל מורה שנודע לו בעצמו באופן שהוא הפועל הידיעה בעצמו. וזה כפול שנית בהעתקת יחיד וכן הדרוש דפה כפול בספרא שם (פ"י מ"א). הרי יש פה **ההפעל** וההפעיל וההתפעל שני פעמים, ומצד זה חשבו* ומצאו ששה מדרגו' שעליהם יורו ג' הבנינים הכפולים פה ובהעתקת יחיד, שמצד ההפעל שאינו מורה על פועל מצוין ובכ"ז מורה שהגיע הפעולה אל הפעול מבחוץ יצויר שא' מורה אמרה לו שפחה והב' א"ל אשה. ששניהם אחר שפסולים לעדות בכ"מ אינם פועלים מצוינים ודומה כאלו נעשה ההודעה מעצמו במקרה. ר"ל אם הי' כתוב או **הודע** בהפעל פה ובהעתקת יחיד היינו אומרים שא' מורה א"ל שפחה וא' מורה א"ל אשה. **ומצד** ההפעיל שמציין פעולה פועל מצוין. משכחת, א] א"ל קרובים, ב] א"ל ע"א, ששניהם כשרים ומצטרפין לעדות במק"א והם פועלים מצוינים. ור"ל אם הי' כתוב בשניהם **הודיע**. נפרש שני אופנים א"ל קרובים א"ל ע"א. **ומצד** ההתפעל שע"ז מורה מלת אליו משכחת * א] שידע **בעצמו**, ב] א"ל שנים, שמצד שא"ל שנים שכשרים עליו לעדות גמורה נחשב כאלו ידע בעצמו. **אבל** אחר שפה לא כתוב א' מג' הבנינים לבדו, רק הורכבו שלשתן ביחד, והם סותרים בעצמם עד שההכרח לעשות פשר דבר ביניהם, שההוראת ההתפעל שמורה דוקא אם ידע הדבר בעצמו לא ע"י אחרים היינו אם מכחישם, והוראת ההפעיל וההפעל שמורה אף שידע ע"י אחרים היינו אם אינו מכחישם. ממילא ידעינן בין בכלל הא' שדרשינן הודע ולא שיודיעהו אחרים שבכל האופנים אינו מועיל הודעת אחרים אף של שני עדים. כי כבר בא בשני פעמים שכתוב הודע אליו כל המדרגות מן שפחה עד שני עדים ובכ"ז דייק במיעוט השני או הודע אליו דוקא בהתפעל שידע בעצמו. [וזה כוונת **משנה א**]. וכן בכלל הב' שדרשינן יכול אעפ"י שאינו מכחיש ת"ל הודע **בהפעל** שמועיל הודעת אחרים ידעינן ג"כ שמועיל אפי' א"ל שפחה. **כי** כן בא בב"פ שכתוב הודע אליו כל* המדרגות מן ידיעת עצמו עד א"ל שפחה, שמרבינן בריבוי השנית שמועיל הודעת שפחה. (**וזה כוונת משנה ב'**) והבן כי הדברים עתיקים. — (**באור משנה ב'**) ר"מ חולק וס"ל דהודעת שנים מחייב אותו חטאת אף שמכחיש אותם, דהא נאמנים לענשו מיתה וכ"ש קרבן. ור"י השיב דשאני קרבן דכפרה הוא והוא אומר לא חטאתי ואדם נאמן ע"ע יותר ממאה

עדיה, (כ"פ הראב"ד שיטתם עם הגמ' בכריתות שם), ור"ש השיב משעה אחר דנאמן משעה מגו דיכול לומר מזיד הייתי, (ויש נ"מ בין ר"י ור"ש היכא שאין מגו כגון א"ל שנים נטמאת ונכנסת למקדש בטומאה והוא אומר לא נטמאתי דבטומאה הזאת אין לו מגו לאמר שגגתי שהרי גם טבול יום שנכנס למקדש חייב חטאת. ובשלמא כשאומר לא נכנסתי יוכל לומר לא נכנסתי שוגג אלא מזיד אבל בשאמר לא נטמאתי אין נ"מ אם יאמר שנטמא במזיד)—(באור ס"ד) ור"מ משיב לר"ש. דאחר שהתחלה הי' דן עמהם ולא אמר בתכ"ד מזיד הייתי לא מהימן אח"כ להפך דבריו הראשונים לאמר מזיד הייתי. וליכא להאמיני' משום מגו דאי בעי הי' אומר מעיקרא מזיד הייתי שזה מגו גרוע דלא רצה לשום עצמו רשע, (באור ס"ה) וכיוצא בו אר"מ שאם אמרו לו נזיר אתה ואמר תנאי היה בי והוא שקודם נדרו השגה תנאי שאם ידור בנזירות ויטמא תפקע הנזירות ובשעה שאמר הריני נזיר הי' תנאי זה בלבו וע"ד זה נדר וא"כ פקעה נזירותו כשנטמא שומעין לו. אבל אם תחלה הכחישן ואח"כ אומר תנאי הי' בלבי, ומפרש שמה שאמר לא נדרתי היינו לפי שהי' תנאי בלבו, ס"ל לר"מ דלא מהימן דבכה"ג לא מתרץ דבורי' דהא אמר לא נדרתי לגמרי והשתא מכחיש דבריו ואומר שנדר רק שהי' על תנאי [וכ"ה בתוספתא פ"ו דנזירות ועי' ברמב"ם פ"ב מה' שבועות הי"ב], וכן בדין דאמר לי' נטמאת והוא אמר לא נטמאתי לא יכול להפך דבריו לומר שגגתי. ועיין בגמ' כריתות (י"ב) ויש לי בזה סוגיא אריכות דברי' ופלפולים שונים, ואין פה המקום להאריך יותר:

רכד אשר חטא בה. מלת בה מיותר דהל"ל כמ"ש בחטאת יחיד חטאתו אשר חטא. ומבואר אצלינו בכ"מ שהכינוי הנוסף על השם בא להורות מיוחדת. וכבר בארנו למעלה (ס' קנד) ששימוש הב' הבא על פעל חטא מציין הדבר שבו חטא. וכן פה מציין שצריך שיחטא בה לא בזולתו. ר"ל

לו: רכד (ו) אשר חטא בה. מנין אתה אומר אשתו נדה ואחותו עמו בבית שגג באחת מהן ואין ידוע באיזה מהן שגג, שבת ויוהכ"פ ועשה מלאכה בין השמשות באחד מהן ואין ידוע באיזה מהן עשה, חלב ונותר לפניו ואכל אחד מהן ואין ידוע איזה מהן אכל ר' אליעזר מחייב חטאת ור' יהושע פוטר. (ז) א"ל ר' אליעזר ממ"נ אשתו נדה בעל חייב אחותו בעל חייב, שבת הלל חייב יוהכ"פ חלל חייב, חלב אכל חייב נותר אכל חייב, א"ל ר' יהושע אשר חטא בה למד שאין חייב עד שתתודע לו חטאתו. (ח) א"ר יוסי לא נחלקו על העושה מלאכה בה"ש שפטור שאני אומר מקצתה עשה היום ומקצתה עשה למחר, על מה נחלקו על העושה מלאכה בתוך היום ואין יודע אם בשבת עשה אם ביוהכ"פ עשה או על העושה מלאכה ואין יודע מעין איזו מלאכה עשה ר"א מחייב חטאת ור' יהושע פוטר, אמר ר' יהודה פוטר היה ר' יהושע אף משום אשם תלוי. (ט) ר' ישמעאל (בגי' המשנה ר"ש) ור"ש שזורי אומרים לא נחלקו על דבר שהוא משם אחד שהוא חייב על מה נחלקו על דבר שהוא משום שני שמות שר"א מחייב חטאת ור"י פוטר; ר' יהודה אומר אף על דבר שהוא משם אחד היה ר' יהושע פטרו. (יוד) כיצד (שתי נשיו נדות ושתי אחיותיו עמו בבית נתכוין לבא על זו ובא על זו) תאנים וענבים לפניו נתכוין ללקט תאנים ולקט ענבים ולקט תאנים, שחורות ולקט לבנות לבנות ולקט שחורות, ר"א מחייב חטאת ור"י פוטר ותמיה אני אם פוטר בה ר"י א"כ למה נאמר אשר חטא בה פרט למתעסק:

שיתכוין אל דבר הזה לא אם התעסק בדבר אחר ונזדמן לו דבר זה. ובזה מודים ר"י ור"א. רק ר' יהושע מדייק מ"ש או הודע אליו חטאתו אשר חטא בה. משמע שזה תנאי גם אל הידיעה שצריך שידע בבירור את החטא שבו חטא. לא אם א"י במה חטא אעפ"י שיודע שחטא. ולכן אמר בספרא מובא במשנה וגמ' דכריתות (דף יט) דאם אשתו נדה ואחותו עמו בבית (וחטא בא' מהן בשוגג) וא"י באיזה מהן. וכן בשבת ויוהכ"פ ובחלב ונותר פוטר ר"י אעפ"י שמ"מ חטא דבעינן שידע אשר חטא בה. ור"א חולק וס"ל שמ"ש אשר חטא בה אינו תנאי גם אל הידיעה רק אל החטא לאפוקי מתעסק. וזה כוונת משנה ו' ז'. ואמר (במשנה ח') שעמ"ש הת"ק שבת ויוהכ"פ ועשה מלאכה בה"ש (עי' סוף שבת קיד ד"ה הלכי שבת) משיב ר"י דבזה גם ר"א מודה שא"ח חטאת דכיון דבה"ש ספק כולו מן היום ספק כולו מן הלילה ספק מקצתו מן היום ומקצתו מן הלילה יש להסתפק שמא עשה המלאכה מקצתה בשבת ומקצתה ביוהכ"פ ואין מצטרפין למלאכה א', (וצ"ל לר"י הא דתנן (שבת דף קה) רא"ש האורג ג' חוטין בתחלה וא' על האריג חייב) (כ"פ בגמ' כריתות יט ע"ב). רק שעשה המלאכה ביום וא"י אם בשבת אם ביוהכ"פ או שא"י מעין איזה מלאכה עשה, למשל אם זרע או קצר, בזה פליגי. והנה לדעת ר' יוסי אעפ"י שר"י פוטר בזה מחטאת מחייבו באשם תלוי וכמ"ש בתוספתא בסמוך. וע"ז חולק ר"י וס"ל דלר' יהושע פטור גם מאשם תלוי. וטעם פלוגתתן לענין אשם תלוי מבואר

והביא

(פרשה ואו) רסה (א) והביא אף לאחר יוהכ"פ: רסו קרבנו בקרבנו הוא יוצא ואינו יוצא בקרבן אביו. (ב) יכול לא יצא בקרבן אביו שהפריש מן הקלה להמורה ומן החמורה לקלה אבל יוצא בקרבן אביו שהפריש מן הקלה לקלה ומן החמורה להמורה ת"ל קרבנו, בקרבנו הוא יוצא ואינו יוצא בקרבן אביו. (ג) יכול לא יצא בקרבן אביו בבהמה שהפריש מן הקלה לחמורה ומן החמורה לקלה ומן החמורה לחמורה ומן הקלה לקלה שכן אינו מגלח על בהמת נזירות אביו, אבל יוצא בקרבן אביו במעות שהפריש מן הקלה לחמורה ומן החמורה לקלה ומן הקלה לקלה ומן החמורה להמורה שכן הוא מגלח על מעות אביו בזמן שהם סתומים ולא בזמן שהם מפורשים, ת"ל קרבנו, בקרבנו הוא יוצא ואינו יוצא בקרבן אביו. (ד) יכול לא יצא בקרבן אביו אבל יוצא בקרבן עצמו ת"ל על חטאתו עד שיהיה קרבנו לשם חטאתו. (ה) יכול לא יצא בקרבן עצמו בבהמה שהפריש מן הקלה להמורה ומן החמורה לקלה ומן החמורה לחמורה ומן הקלה לקלה שכן אם הפריש בהמה להלב והביא לדם לדם והביא להלב הרי לא מעל ולא כיפר, אבל יוצא במעות שהפריש לעצמו מן הקלה לקלה ומן החמורה לחמורה מן החמורה לקלה מן הקלה להמורה שכן אם הפריש לחלב והביא לדם לדם והביא לחלב

בספרא (לקמן פרשה יב מ"ד) ויבואר שם (ס' שמא). (באור משנה ט) ואמרו ר"י ור"ש פוטרי שלא פליגי ר"א ור"י רק על דבר שהוא משום שני שמות כמו כל הני דחשיב במשנה ו'. אבל על דבר שהוא משם אחד כגון שהיו לפניו חלבים שחורים ולבנים ולא ידע מאיזה מהם לקט כ"ע מודים דחייב. והנה שנה הת"ק באר כן פלוגתתן בשני שמות. הוא לא באר זה רק לענין שידע במה חטא שפליגי ר"א ור"י. ור"י ור"ש פוטרי קמ"ל שגם בענין מה שמניהם מודים שפי' אשר חטא בה שיתכוין לחטא בה לא בזולתה ואם כיון לחטא זה ועלה בידו חטא אחר פטור לכ"ע זה רק בשני שמות לא בשם אחד. וז"ש לא נחלקו על דבר שהוא משם א' שהוא חייב, ר"ל בין על ידיעה בין על החטא. (באור משנת י) ור"י ס"ל דלענין שעת החטא פליגי גם במין אחד כגון נתכוון ללקט תאנים ולקט ענבים (נ"ע על רש"י שפי' במשנה שתאנים וענבים שני שמות וזה רק לה"א של הגמ' שם לא למסקנא) או שחורות ולקט לבנות. לר"א חייב ולר"י פטור. (ובכ"ז בנתכוין ללקט תאנים שחורות מאילן זה ולקט שחורות מאילן אחר גם ר' יהודה מודה דחייב). ובגמ' (שם) מפרש דמיירי באבד שלקט מלבו או הקדים המאוחר ע"ש דאל"כ לכ"ע מתעסק בשבת פטור דמלאכת מחשבת אסרה תורה. ור' יהודה עצמו מתמה אם פטור ר"י בהאי גונא (כ"נ הק"א והרמב"ם בפי' המשניות גרס הר"ש מתמה עי"ש). עפ"ז שואל אחר שלר"א גם בהאי גונא חייב למה נאמר בה. ומשיב כרם למתעסק גמור. שהי' כוונתו ומחשבתו לדבר אחר משא"כ באבד שלקט מלבו בנעשתה כוונתו. ולי נראה שלר"א ממעט מתעסק בגנגות ההרות כמו שוחט בחוץ שנתכוין לזה ושחט אחר, כי בשבת תפ"ל דמלאכת מחשבת אסרה תורה ובחלבים ועריות חייב בכן נהנה. ומ"ש כיצד שתי נשיו נדות וכו' נ"ע דאיך פטר בה ר"י דהא בעריות חייב מתעסק לכ"ע ונראה דלא גרסינן לי'. ואי גרסינן לי' צריך להוסיף מלת חייב. שתי נשיו נדות וכו' חייב. תאנים וענבים וכו' והנה יש בזה בשטות הגמ' ורש"י ותוס' פלפולים שונים ושיטות מחולקים. ולא רציתי להאריך בל אלא ממטרת החבור הערכי:

רסה או הודע אליו והביא. אף לאחר יוהכ"פ כבר בארנו זאת בכריתות (דף כו). שלמד לה ממה דכתיב או הודע ג"פ. דגבי נשיא מיותר שיכול ללמדה מצבור ויחיד ולאביי שנים מיותרים פי"ש. ובא ללמד דכל אימת שנודע אליו מביא אף לאחר יוהכ"פ. ובירושלמי (פ"א דשבועות ה"ב וס"א דהוריות ה"ח) מפרש דברייתא זו אתיא כר"ע שלדידי' א"נ קרא לידיעה בסוף, דאם לא נודע לו בסוף איך הוא מייתי קרבן ולדידי' או הודע מיותר לאך דרשה:

רסו והביא את קרבנו. כבר זכרתי (בס' שא) שכ"מ דכתיב קרבנו יש בו דרוש, ושם באורתי הטעם. והנה בפ' זו כתיב קרבנו ג"פ בנשיא ובחטאת שעירה ובחטאת כשבה ושלשתן מיותרים עצמי. ודרש להו (בספרא מובא בנזיר דף כו ובכריתות דף כז) לג' מעוטים, א] שאינו יוצא בקרבן שהפריש אביו ומת. (דה"א דמה שהפשא שמתו בעליו למיתה הוא רק אם לא הפרא הבן כפרש"י והרמב"ם בכריתות שם ומסוגק ק' התוס' בנזיר). ב] דאף שחטא האב והבן שוים אינו יוצא בחטאת אביו. ג] דאף במעות שהפריש אביו לחטאתו אין הבן יוצא. (הנה דהשכחן קולא במעות לענין נזירות שאם הי' אביו נזיר והפריש מעות לנזירותו ולא פי' שיהיו המעות מיוחדים לחטאת או לעולה יצא הבן בהם) (ועי' בנזיר דף כו ושם דף למד) [ובירו' דנזיר פ"ד ה"ד] —והנה בחטאת יחיד כתוב והביא קרבנו שעירת עזים על חטאתו אבר חטא שמ"ע על חטאתו מיותר, דבנשיא אמר והביא קרבנו סתם. ודרשו בספרא (משנה ד') ובגמ' (שם ושם) שבא להורות שאינו יוצא גם בקרבן עצמו

שְׂעִיר עִזִּים זָכָר תָּמִים׃ כד וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר וְשָׁחַט אֹתוֹ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה לִפְנֵי יְהוָה

רש"י

שהיא היתר ולאחר מכאן נודע לו שאיסור היה: (כד) במקום אשר ישחט את העולה. (זבחים מ"ח) בצפון שהוא ל' מפורש בעולה: חטאת הוא. (שם ע"ו) לשמו כשר שלא לשמו פסול:

שפתי חכמים

קרא ולא כתב אם נשיא כמו דכתיב אם הכהן המשיח ואם כל עדת וכו': ר וא"ת וכלא כבר נאמר בפ' לו במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת. וי"ל לקבוע הובא שלא תהא שחיטתו אלא בצפון ואם לא נשחט בצפון יהא פסול: ם פי' מדכתיב הוא

התורה והמצוה

שהפרים בעבור חטא אחר. והנה כפי הלשון הי"ל והביא את קרבנו על חטאתו אשר חטא שעירת עזים תמימה, שכן הלשון בכ"מ, כמו שאמר בפר משיח והקריב על חטאתו פר בן בקר, ובעולה ויורד (ה"ז) והביא את אשמו אשר חטא שתי תורים וכן (פס יא). ולמדו חז"ל מפה שעדיין הייתי טועה שיוצא במעות שהפרים לעצמו לקרבן אחר. לז"א על חטאתו לבסוף ומוסב לשניהם קרבנו על חטאתו שעירת עזים על חטאתו. שבין השעירה תהי' קנוי' לשם אותו חטא ובין הקרבן שהיא המעות שמקדים יהיו מיוחדים מתחלה לאותו חטא. משא"כ אם הי' אומר קרבנו על חטאתו הייתי מפרש קרבנו הקרבן עצמו לא מעות הקרבן. וז"ש בספרא יכול לא יצא וכו' אבל יוצא במעות וכו' ת"ל קרבנו על חטאתו, ר"ל שאחר שכתוב שעירת עזים ממילא קרבנו פי' כלל הקרבן שכולל מתחלת הקדש המעות. וגם י"ל שדייק כן מכפל חטאתו אשר חטא. הפ"ז יש נגרוס ת"ל על חטאתו אשר חטא. (ומ"ש שכן אם הפרים בשמה הרי לא מעל ולא כפר כי' בגמ' כריתות דר"ל דה"מ דבהמה כיון דלא מני מעיל בה היינו לשנותה ולהוציאה לחולין ע"י מעילה דהקדש שאינו בע"מ היכי יוצא לחולין לעולם. ה"א דס"ד דלא כפר, אבל מעות דקילא קדושתי' שיוצא לחולין ע"י מעילה ה"א דס"ד דיכול לשנותה מקרבן לקרבן):

רמז שעיר עזים זכר תמים. כבר בארתי (למעלה ס' כב) כי בכ"מ שסימן המין מחובר אל השם א"צ להזכיר שיהי' זכר או נקבה כמו פר פרה כבש כשבה שעיר שעירה. ובכ"מ שיוצא מן הכלל יש בו דרוש עי"ש. וא"כ מ"ש פה זכר הוא מיותר. ולמדו חז"ל משום דמן שם שעיר לבד הגם שנדע שהוא זכר, בכ"ז נטעה מדין ק"ו שיכול להביא גם נקבה כמו שית'. לכן כפל שעיר זכר. שהוא כאלו כפול שם זכר שני פעמים שיהי' דוקא זכר. וז"ש בסוף דבריו ת"ל שעיר ולא שעירה. וכיון שידעינן משם שעיר למעט נקבה. מבואר ששעיר עזים ולא חליפים (ר"ל שלא יוכל להביא שעירה כיחיד) כי זכר ולא נקבה. וא"כ דינו כאלו כתוב שני פעמים זכר למעט נקבה. וע"ז שייס המים ולא בע"מ. בל תאמר שזה רק לכתחלה אבל אם הביא נקבה כשר. לז"א דזה ידעינן מתמים כמ"ש למעלה (ס' כב) דמ"ש אצל כל הקרבנות תמים שהוא למותר דכבר ידעינן מפ' אמור שאסור להקריב בע"מ בא ללמד שכמו שהתמים הוא דוקא כי זכר ויתר הדברים שכתוב שם בדוקא. וממילא מ"ש שעיר ואמר שנית זכר בא ללמד שלא יביא חלופים, (ובאר דצריך קרא שלא יביא שעירה חלופי השעיר מפני שהיה מקום לטעות מדין ק"ו, דהא היחיד אף שחלוק קרבנו על כל המצות (שהוא נקבה) מקרבנו ביוהכ"פ שמתכפר בשעיר, כמ"ש ומאת עדת ב"י יקח שני שעירי עזים לחטאת, בכ"ז שוה קרבנו על כל המצות לקרבנו על עכו"ס (שיוכל להביא שעירה כמו בעכו"ס), וכ"ש הנשיא שקרבנו שוה לקרבן יוהכ"פ שמביא שעיר, שיוכל להשוותו עם קרבנו בעכו"ס שמביא שעירה כיחיד). ואין להשיב במשיח יוכיח (שאף שקרבנו על כל המצוה שוה לקרבנו ביוהכ"פ שבשניהם מביא פר, בכ"ז חלוק קרבנו על כל המצות שהוא פר מקרבנו על המצוה יחידית שהיא שעירה כיחיד), כי זה יש לדחות שמשיח שאני דקרבנו ביוהכ"פ ובעכו"ס חלוקים במין לגמרי שזה מן הבקר וזה מן הצאן הלכך אע"ג שהוו ליוהכ"פ לא שוו לעכו"ס מפני שחלוקים לגמרי, תאמר בנשיא שבין ביוהכ"פ בין בעכו"ס מביא ממין הצאן רק שזה זכר וזה נקבה בזה יש לטעות כי היכי דשוה ליוהכ"פ להתכפר בזכר ה"ל שוה לעכו"ס להתכפר בנקבה דיש לדון ק"ו מיחיד כנ"ל לכן צריך קרא. ובזה כ"ל מ"ש בחטאת יחיד והביא קרבנו שעירת עזים תמימה נקבה. שג"כ נקבה מיותר ולא נמצא שם ע"ז שום דרוש. וי"ל דגם שם צריך למעט חליפין כמו בנשיא. דיש לטעות ג"כ מק"ו דמה נשיא שאין קרבנו לכל מצות שוה לקרבנו למצוה יחידית שוה קרבנו לכל מצות לקרבנו ביוהכ"פ. יחיד ששוה קרבנו לכל מצות לקרבנו למצוה יחידית א"ד ששוה קרבנו לכל מצות לקרבנו ביוהכ"פ ויוכל להביא גם שעיר. לכן כפל שעירת עזים נקבה:

רמח וסמך על ראש השעיר, כבר כללתי (בס' למד ובאה"ש פרק טו) שאין דרך הלשון לשנות את

חַב בַּהּ וְיֵיתֵי יַת קֻורְבָּנֵיהּ צְפִיר בַּר עִזִּין דְּכַר שְׁלִים : כד וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל רֵישׁ צְפִירָא

ספרא

לחלב ה"ז מעל וכפר, ת"ל קרבנו על חטאתו עד שיהי' קרבנו לשם חטאתו: רסז (ו) שעיר ולא שעירה עזים ולא חלופין. והלא דין הוא ומה אם היחיד שלא שוה קרבנו על כל המצות לקרבן יוהכ"פ שוה קרבנו על כל המצות לקרבן מצוה יחידית, נשיא ששוה קרבנו על כל המצות לקרבן יוהכ"פ א"ד שישוה קרבנו על כל המצות לקרבן מצוה יחידית, משיח יוכיח ששוה קרבנו על כל המצות לקרבן יוהכ"פ ולא שוה קרבנו על כל המצות לקרבן מצוה יחידית. (ז) לא א"א במשיח שאין מביא זה וזה מן הצאן תאמר בנשיא שמביא זה וזה מן הצאן, הואיל ומביא זה וזה מן הצאן ישוה קרבנו על כל המצות לקרבן מצוה יחידית, ת"ל שעיר ולא שעירה עזים ולא חלופים, זכר ולא נקבה תמים ולא בע"מ:

רסח (ח) וסמך ידו על ראש השעיר לרבות שעיר נחשון לסמיכה דברי ר"י, ר"ש אומר לרבות שעירי עכו"ם לסמיכה, שהיה ר"ש אומר כל חטאת צבור שדמה נכנס לפנים טעון סמיכה: רסט (ט) ושחט אותו ולא תמורתו, כשהוא אמור לחטאת ושחט אותה ולא חלופה ולא ולדה, מכאן היה ר"ש אומר חמש חטאות הן מתות. ולד חטאת ותמורת חטאת וחטאת שמתו בעליה ושכיפרו בעליה ושעברה שנתה. אי אתה יכול לומר ולד בצבור שאין הצבור מביאין נקבה, ואין תמורת חטאת בצבור שאין הצבור ממירין, ולא חטאת שמתו בעליה בצבור שאין צבור מתים. שכפרו בעליה ושעברה שנתה יכול יהיו מתות בצבור אמרת לאו, ילמדו סתומות ממפורשות מה מפורש ולד חטאת ותמורת חטאת וחטאת שמתו בעליה ביחיד דברים אמורים ולא בצבור. אף שכפרו בעליה ושעברה שנתה ביחיד דברים אמורים ולא בצבור: ער (י) ושחט אותו במקום אשר ישחט את העולה, היכן עולה נשחטת בצפון אף זה בצפון, וכי מכאן אני למד והלא כבר נאמר במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת לפני ה' ולמה יצא מעתה, לקובעו שאם לא נשחט בצפון פסול. (יא) אתה אומר לכך יצא או לא יצא אלא ללמד שאין אחר טעון צפון, ת"ל במקום אשר ישחט, אין לי אלא זו בלבד מנין לרבות כל חטאת, ת"ל ושחט את החטאת במקום העולה לרבות כל החטאת שלא תהיה שחיטתן אלא בצפון:

התורה והמצוה

את השם בכל פעם, והיל"ל וסמך ידו על ראשו. גם כבר בארתי שם שיפלאו השנוים הבאים בסמיכה פעם יאמר על ראש קרבנו. ופעם יזכיר שם הקרבן. ופעם מין הנקרב. ולכן דרש ר"י שבא לומר שהסמיכה מחויבת בו אף שהוא שעיר ויעיל אין דכן שעיר אחר כזה שהביא הנשיא נחשון הי' צריך סמיכה. ור"ש ס"ל שבא לרבות שעיר אחר שמובא על חטא ודמו נכנס לפנים כזה. ובריית' זו מובא בזבחים (דף מח ע"ב) ומנחות (דף נה ע"ב ודף צב ע"ב) ופרשתי' למעלה (ס' רנא) עיי"ש:

רסט ושחט אותו. וכן בחטאת כשבה אמר ושחט אותה לחטאת. וכבר בארנו (באילת השחר כלל קג) שכ"מ שבא הכינוי דבוק אל מלת את יש בו משפט, ונדרש בכ"מ. דהיל"ל ושחטו ושחטה בכינוי לבד. ודרש, א] למעטי תמורתו ב] ולא חלופה ולא ולדה. והנה חלופה כבר דריש (לקמן ריש פי"א) ממש"כ יביאנה עיי"ש. ועקר הדרוש ולא ולדה. ומימרא דר"ש דחמש חטאות מתות מובא בגמ' (הוריות דף ו' תמורה דף ט'). והנה בקרא אין מבואר רק ג' חטאת שהן ולד חטאת ותמורת חטאת ושכפרו בעליה, וגם אין מבואר מה יעשו בהן. ובאה הל"מ ולמדה שחמש חטאות הן ושהן מתות. והוסיף בהלכה, א] שמתו בעלי' ושעברה שנתה, ב] שלא תרעה אלא תמות. ומכאן היה ר"ש אומר שאין כל אלו נוהגים בצבור. דהא ולד חטאת לא משכחת בצבור (דחטאת צבור אין בא רק מן הזכרים כמ"ש בתמורה דף יד), וכן לא תמורת חטאת (כמו שלמד בספרא בחקותי פרק ט מ"ד), וכן לא שמתו בעלי' דאין רוב צבור מתים בעוד שהקרבן קיים. וא"כ ילמדו סתומות ממפורשות. ר"ל שכפרו בעליה ושעברה שנתה שהם סתומות. מן ולד חטאת ותמורת חטאת ושמתו בעלי' שמפורש שאין נוהגת בצבור. ומפרש בתמורה (שם) דהגם דאין דנים אפשר משאי אפשר ר"ש באחד מקום גמיר להו. וכי היכי דהני לא מיירי בצבור כן הני. עיי"ש באורך. ובגמ' למד בזבחים (דף מט ובמנחות) מאותו דגבי נשיא ובזבחים (דף ה ע"ב) מאותה דגבי חטאת כשבה למודים אחרים וצ"ע:

ער ושחט אותו במקום אשר ישחט את העולה. זה כתוב פה. ושנוי בחטאת שעירה ומשולש בחטאת כשבה. ושלשתן מיותרים. דכבר אמר (בפ' צו פו יח) זאת תורת החטאת במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת שהוא כלל לכל החטאות שישחטו בצפון. ועוד אמר בפ' מצורע (יד יג) ושחט את הכבש במקום אשר ישחט את החטאת ואת העולה. ואמר בספרא (שם סוף פרשה

חַטָּאת הוּא׃ כה וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן

התורה והמצוה

פרשה ג) ת"ל אלא אשם במקום הקדש מנין אף חטאת במקום הקדש ת"ל את החטאת ואת העולה. וגם זה מיותר דהא כבר ידעינן דשחיטת חטאת בצפון מפ' נו. ועוד יש יתור שבחטאת שעירה אמר ושחט את החטאת במקום העולה והול"ל ושחטה במקום העולה. דכבר מבואר אצלינו (בס' למ"ד ובאה"ש פר' פו) שאין ראוי לכפול השם רק לכתב הכינוי תמורתו. ומבואר שבא לרבות שמלד שהוא חטאת ישחטנו במקום העולה ובא לרבות שה"ה כל חטאת דינו בצפון ול"ל הרידוי הזה, שכבר ידעינן זה. ואמרו הז"ל מפני שממ"ש במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת י"ל דזה רק לכתחלה ואם נשחט שלא בצפון כשר דבקדשים בעינן שנה עליו הכתוב לעכב. לכן הוצרך לומר שנית בשעיר נשיא ושחט וכו' במקום אשר ישחט את העולה. וז"ש (במשנה א') וכי מכלן אני למד וכו' לקובעו שאם לא נשחט בצפון פסול. אמנם בזה היה מקום לטעות שמ"ש בשעיר נשיא ושחט במקום אשר ישחט את העולה דינו כדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד שלא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא ובא ללמד שא"צ שחיטה בצפון רק מה שהוא דומה לשעיר נשיא. ח"ש (במשנה יא) אתה אומר לכך יצא וכו' ת"ל במקום אשר ישחט. ר"ל ולכן הוצרכה התורה לכתב עוד ג"פ במקום אשר ישחט. שהוא מ"ש עוד בחטאת שעירה ובחטאת כשבה ובחטאת מצורע. ופה בא הברייתא בקצרה ובפרק ח' יתבאר הדבר בפרטות. וכן גם אחר שכתוב ד"פ במקום אשר ישחט עדיין יש לטעות שרק בחטאת נשיא פסול בדיעבד ובכל אלה הוא רק לכתחלה וע"כ צריך ושחט את החטאת לרבות כל חטאת אף לענין פסול דיעבד. וגם זה צריך פירוש. ולזה יחד פרק מיוחד שהוא פרק ח' לפרש ברייתא הזאת בפרט:

פרק ח (**באור משנה א**). באר דבריו שאם לא יכתב ושחט במקום העולה רק בחטאת נשיא נטעה שדינו כדבר שהי' בכלל ויצא מן הכלל שבא ללמד על הכלל כולו רק הדומה לחטאת נשיא בכל פרטיו צריך שחיטה בצפון, ונאמר שצריך שידמה לו בחמשה דברים שיש בו, א] שיהי' חטאת זכר כמוהו, ב] קבוע, ג] מכפר, ד] בא מן הצאן, ה] בא על חטא ידוע, ולא תוכל לרבות רק שעיר שמביא הצבור על חטא עכו"ם שהוא דומה בכל החמשה מעלות הנז', ולכן הוכרח לומר שנית ושחט במקום העולה גבי שעירה, שבחטאת שעירה חסר מעלה אחת שהיא נקבה וא"ל רק ד' מעלות מהחמש מעלות הנז' וידעינן שאף שדומה רק בארבע מעלות צריך ג"כ שחיטה בצפון ובזה נרבה פרים הנשרפים, שדומים בד' מעלות וחסר להם מעלה ה' שאינם מן הצאן. או שעירי רגלים שדומים בד' מעלות וחסר להם מעלה ה' שאינם באים על חטא ידוע. או חטאת עכו"ם של יחיד שמביא שעירה שדומים ג"כ בד' מעלות וחסר להם מעלה ה' שאינם זכר. כי כל שי"ל ד' מעלות מן החמש שקולים הם (שאין לחלק שמעלה זו החסרה עדיף יותר) ונוכל להרבותם. (**באור משנה ב**) ועל זה הוצרך לומר עוד ושחט במקום העולה בחטאת כשבה, שבזה נוסף להרבות שאף שחסר לו שני מעלות ואין דומה **רק בג' מעלות** מן החמש צריך שחיטה בצפון, ובזה נרבה, א] פר יוהכ"פ, ב] חטאת משמא מקדש, ג] חטאת נזיר, שכל אלה יש להם ג' מעלות מן החמש. (**באור משנה ג**) ועדיין לא נדע חטאת מצורע שאין לו אלא מעלה ה' מן החמש שהיא מן הצאן. ואינו זכר ולא קבוע ואינו מכפר (כמ"ש בכריתות (דף ט) ובגי' הספרים אלא נ"ל ולא) ואינו בא על חטא ידוע, לכן אמר במצורע ושחט את הכבש במקום אשר ישחט את החטאת ואת העולה ללמד שגם חטאת מצורע שחיטתו בצפון כנ"ל בשם הספרא. (**באור משנה ד**) ואחר שרבינו שגם דברים שאינם כיוצא בו בשעיר נשיא צריך שחיטה לצפון מבואר שאין דינו כדבר שהיה בכלל ויצא שבא ללמד על הכלל כולו ולא בא ללמד אלא על עצמו. וקשה למה צריך ללמד ע"ע הלא ידעינן זאת ממ"ש בפ' נו במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת. ומוכרח שבא ללמד על עצמו שאם לא נשחט בצפון פסול גם בדיעבד. (**באור משנה ה**) אולם לפ"ז י"ל שרק בחטאת אלה פסול בדיעבד שבהני שנה עליהם הכתוב לעכב ונשנה בעבור עצמה לבד שמעכב גם בדיעבד. אבל ביתר חטאת שלא נשנה בם שחיטה בצפון ולא ידעינן אותם רק ממ"ש בפ' נו במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת הוא רק לכתחלה. לכן אמר בחטאת שעירה ושחט את החטאת במקום העולה שמרבה שמלד שהוא חטאת צריך שישחטנ' בצפון וה"ה לכל חטאת ללמד שמעכב בכל חטאת אף בדיעבד. והש"ס בזבחים (דף מח) ובמנחות (דף נה ע"ב) מביא לאסית הברייתא זאת ונוכל לפרש דבריהם עפ"י דרכי, ולק שבמ"ש במשנה ה' יכול זה בלבד אם נשחט בצפון יהי' פסול פי' לפי הש"ס שעיר נשיא עבד משום דיש לטעות דה"ש ופתח אותו מלת אותו מסמם אלתו. נכבל הגלך לדרך אחד. ובגי' הספרים יש שבושים בדפוס עי' עליהם:

דִּיכּוֹס יָתֵיהּ בְּאַתְרָא דִּי יִכּוֹס יָת עֲלָתָא קֳדָם יְיָ חַטָּאתָא הוּא: כה וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דְּחַטָּאתָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא וְיָת דְּמֵיהּ יֵישׁוֹד לִיסוֹדָא

ספרא

(פרק ח) (א) או אינו מביא אלא כיוצא בזה מה זה מיוחד חטאת זכר קבוע מכפר ובא מן הצאן ובא על חטא ידוע אף אני איני מרבה אלא את כיוצא בו, ואת מה אני מרבה את שעירי עכו"ם שהם חטאת זכרים קבועים ומכפרים ובאים מן הצאן ובאים על חטא ידוע, וכשהוא אומר ושחט לרבות פרים הנשרפים שהן חטאת זכרים קבועים מכפרים ובאים על חטא ידוע אבל אינם באים מן הצאן, או שעירי רגלים שהן חטאת זכרים קבועים מכפרים ובאים מן הצאן אבל אינם באים על חטא ידוע, או חטאת עכו"ם שהיא חטאת קבוע מכפרת ובאה מן הצאן ובאה על חטא ידוע אבל אינה באה זכר, שקול הוא ויבואו כולם. (ב) וכשהוא אומר ושחט לרבות פר יוהכ"פ שהוא חטאת זכר קבוע מכפר אבל אינו בא מן הצאן ואינו בא על חטא ידוע, או חטאת מטמא מקדש שהיא חטאת מכפרת ובאה מן הצאן ובאה על חטא ידוע אבל אינה באה זכר ואינה באה קבוע, או חטאת נזיר שהיא חטאת קבוע ומכפרת ובאה מן הצאן אבל אינה באה זכר ואינה באה על חטא ידוע, שקול הוא ויבואו שניהם. (ג) כשהוא אומר ושחט לרבות חטאת מצורע שאינה חטאת קבוע ולא מכפרת. (ד) אחר שרבינו דברים שהם כיוצא בו ודברים שאינן כיוצא בו ולמה יצאת מעתה לקבוע שאם לא נשחט בצפון פסול. (ה) יכול זה בלבד אם לא נשחט בצפון יהיה פסול אבל כל שאר חטאת מצוה לשחטם בצפון ואם לא נשחטו בצפון יהיו כשרות ת"ל ושחט את החטאת במקום העולה בנין אב לכל חטאת שאם לא נשחטו בצפון יהיו פסולות: **רעא** (ו) הטאת שיהיו כל מעשי' לשם חטאת, הוא פרט לששחטו שלא לשמו: (פרק ט) **רעב** (א) באצבעו ולקח שיקבל בימין, באצבע ונתן שיתן בימין, אמר ר"ש וכי נאמר בו יד הואיל ולא נאמר בו יד קבל בשמאל כשר:

התורה והמצוה

רעא חטאת הוא. כבר בארתי (למעלה ס' כט) שכ"מ דכתיב עולה היא חטאת היא מנחה היא יש בו דרוש כי הוא למעט. וגם מ"ש דבור המלואות הוא שיחסר הרבה פעמים יש בו דרוש וכמ"ש באילת השחר (כלל קלה), ודריש מ"ש חטאת שיהי' לשם חטאת, ומלת הוא שמורה עכובא שיפסל בדיעבד אם שחטו שלא לשם חטאת. ויתר העבודות למד לקמן (פ"ק י"א מ"ג). ועיין בזבחים (דף ז' ודף ח') ובתוספות (דף ה' ע"ב ד"ה מיעט) ואכמ"ל:

רעב ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן. דעת ר"ש בספרא (המובא בגמ' זבחים דף כד ומנחות דף יט) שפי' ונתן באצבעו כי הגוקה לוקח ביד או בכלי לא באצבע דאף שיוכל שיקח הכלי באיזה באצבעו רחוק הוא שידבר הכתוב באופן זה) ואם נאמר שלוקח באצבעו קאי אטבילת אצבע הו"ל וטבל הכהן באצבעו כמ"ש בחטאת הפנימית. וע"כ שבאצבעו מוסב על ונתן. וכמ"ש הראב"ע בס' צחות (דף יד) שנמצא ויו שהוא כה"א רפה בלשון ישמעאל כמו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו, שהוא כאלו אמר נשא אברהם, וכמהו ואשר לא שם את לבו אל דבר ה' ויעזב את עבדיו פי' עזב. וכ"כ הרד"ק במכלול (דף מט עב), ולפי פירושו וישא אברהם את עיניו ביום השלישי, וכן ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת והנותר ממנו פי' והנותר ממנו ממחרת יאכל עיי"ש. וא"ת וכי נאמר בו יד בקבלה ר"ל דכ"מ שנאמר יד או אצבע הוא ימין דגמר גז"ש ממצורע כנ"ל ס' ריט. אבל כיון דלא נאמר יד רק אצבע שלא שייך על קבלה ע"כ מוסב על ונתן. וקבל בשמאל כשר. אמנם הת"ק ס"ל כמ"ש הרד"ק (שם) בשם אביו שכתב בספר הגלוי, על כל ויו נוספת במקרא שרומז על מלה חסרה. כמו ביום השלישי (השכים) וישא אברהם את עיניו. בנס וקצף שגיא (קס) ואמר להובדה לכל חכימי בבל (דניאל ב). וא"כ גם הס בהכ"ח שבאצבעו מוסב על שניהם ולקח באצבעו ונתן באצבעו. (שאין צריך לכתב שאצבעו משום ונתן. לא כתב בידו). וא"ת אביי (בגמ' שם ושם) במקרא נדרש לפניו ולאחריו קמפלגי. **ותראה** דר"ש ורבנן אזלי לשטתייהו דבזבחים (דף יד ע"ב) אמר לימא כתנאי דתני הדא טבילה אצבע מפגלת בחטאת ותניא אידך לא מפגלת ולא מתפגלת מאי לאו הנאי היא. לא הא רבנן והא ר"ש. אי ר"ש מאי איריא טבילת אצבע האמר כל שאינו על מזבח החיצון כשלמים אין בו משום פגול. אלא הא והא רבנן ול"ק כאן בחטאת החיצונית כאן בחטאת הפנימית. חטאת החיצונית פשיטא הא לא כתיב בהו וטבל. אצטריך ס"ד הואיל וכתיב בהו ולקח וכי אתי קוף רמי לידי' בעי למטבל זמנא אחריתי כמאן דכתיב וטבל דמיא קמ"ל להכי לא כתיב וטבל דמשמע הכי

עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־דָּמוֹ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח
הָעֹלָה׃ ט וְאֶת־כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כְּחֵלֶב זֶבַח
הַשְּׁלָמִים וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ וְנִסְלַח לוֹ׃ פ ששי

רש"י

(כה) ואת דמו. שירי ג' הדם: (כו) כחלב זבח השלמים. כאותן אמורין המפורשין בעז ס האמור אצל

שפתי חכמים

דדייק ככי דהוא משמע בכוויתו כלומר כביאו תחלה לגם חטאת אבל אם אינו כוויתו דכבבהטו שחטו לגם עולה פסולה לגמרי: ג לא כל דמו שכבר נתן ממנו על קרנות המזבח: ס אמר באותן אימורים במקום כאותו הלב כמובן ממלת כהלב מפני שאין כונה הכתוב לברר החלב. כי מאמר ואת כל חלבו כולל כל החלבים רק כונת הכתוב הוא להוסיף אליתרת והכליות שאינן נכללים במאמר כל חלבו ואמר המפורשים בעז האמור אצל השלמים לפי שזבח השלמים של כבש נכלל בו גם האליה נכלל האימורים והגיאת

התורה והמצוה

ומשמע הכי. והשתא ר"ש לטעמו דס"ל דקבלת אצבע אינה מפגלת בשום מקום אף בחטאת הפנימית דכתיב בהו ועכ"ל יש לו הוכחה דאצבעו קאי רק על ונתן, דאם קאי גם על ולקח הי"ל ולקח הכהן וטבל באצבעו ונתן, שזה דרך הלשון כפ"ש בפר כהן משיח ופר העדה. ורבנן לטעמייהו דס"ל דקבילה מפגלת בחטאת הפנימית אם יכתב וטבל נאמר דקבילה מפגלת גם בחצוניות להכי לא כתיב

וטבל דמשמע הכי ומשמע הכי, וכמו שפרש"י שם ח"ל להכי לא כתיב קבילה בהדיא אלא כתב קבלה ומדסמכי' אצבעו אונתן הוא דיליף לטבול אצבע דמשמע הכי דלא חסי' קבילת אצבע עבודה חשובה לפגל בהן מדלא אחשבי' קרא להצריכה בפי' ומשמע הכי שצריכה היא לטבול ולא דלשקל קוף ילרמי' על יהאצבע דבעינן לקיח' אצבע מעליות' דולקח נמי אאצבע קאי—והנה במס' פרה (פ"ג משנה ט) אי' שחט בימינו וקבל בשמאלו. ר' יהודה אומר בימינו היה מקבל ונותן לשמאלו ומזה בימינו. וכפי הנראה אחר דשם כתוב ג"כ ולקח הכהן מדמה באצבעו והזה לכן ר"י לטעמו דהוא סתמא דספרא פה דאצבעו גם על ולקח קאי, וכן שם פי' ולקח באצבעו שהוא על הקבלה, לכן כמו בס"ל פה שיקבל בימינו כן ס"ל שם. והת"ק שם יסבר כר"ש פה דאצבעו קאי לאחריו וכן שם יפרש והזה באצבעו. ויכול לקבל בשמאלו. אך לפ"ז יהיו פסקי הרמב"ם סותרים אהדדי דלענין חטאת פסק (פ"ה מה' בהמה"ק הי"ח) כר"י דקבל בשמאל פסול, ולענין פרה פסק (פ"ב מה' פרה ה"ב) דיקבל ביד שמאל. אמנם למ"ש למעלה י"ל דת"ק דפרה יוכל לסבור גבי חטאת כשיטת ר' יהודה. וגבי פרה י"ל הכרת שאצבעו קאי אאחריו לא אשלפניו דהו"ל וטבל, דשם אין נ"מ לענין פיגול. ועוד בשלמא הכא משכחת לקיחה באצבעו כמ"ש בגמ' אפשר דעביד אזן לשפת מזרק, אבל שם שמקבל בידו אא"ל יכלל ולקח באצבעו דהא מקבל בידו:

רעג ונתן על קרנות מזבח העולה, מ"ש מזבח העולה מיותר דהא סיים ואת דמו ישפוך על יסוד מזבח העולה, (שצריך לדרוש סיום' בס' שאח"ז) ונדע שס"ה מזבח זה הוא מזבח העולה שנקרא בכ"מ בשם מזבח סתם, (דבשלמא בחטאת שעירה וכשבה צ"ק לי' עמ"ש קרנות מזבח העולה דשם לא סיים יסוד מזבח העולה ונוכל לטעות שמתן דם ושפיכת שירים על הפנימי), ואמרו חז"ל שבא לסיגיא בל נטעה מדין מה מציע שיתן לפנים כמו במשיח, דשניהם דומים לענין שאין מביאים כמו היחיד כשבה או שעירה, רק קרבן אחר, וה"א שס"ה שידמו במתן דמן קמ"ל:

רעד ואת דמו ישפך אל יסוד מזבח העולה, ככל באורי למעלה (ס' שכם) שמ"ש בפר משיח ובפר העדם ובחטאת נשיא יסוד מזבח העולה צריך לג' דרשות, א] ולא יסוד מזבח הפנימי, ב] שהפנימי א"ל יסוד, ג] אין יסוד למזבח של עולה, ר"ל שמתן דם העולה יהי' על קיר שכנגד היסוד כמ"ש בספרא (פרשה ג מי"ב ומי"ג) עיי"ש. ויען שמה"ש פה יסוד מזבח העולה נדרש הדרוש הג' דעולה טעונה מתן דמים במקצועות שכנגד היסוד נאר פה דרוש הזה בשלמות, וכמו שמפורש בגמ' זבחים (דף נג) וז"ל, או אינו אלא מזבח של עולה יהא ליסוד, מי כתיב אל יסוד העולה אל יסוד מזבח העולה כתיב, אי הוה כתיב אל יסוד העולה ה"א בזקיפה אל יסוד, השתא דכתיב אל יסוד מזבח העולה אגנו דיסוד, אמר ר' ישמעאל גג יסוד למה לי קרא קל והומר ומה שירי חטאת וכו' כמו שהוא בספרא, והכי פי' שממ"ש בחטאת נשיא יסוד מזבח העולה למד על תחלת מתן דמים של עולה שיהיה נותן השתי מתנות שהן ארבע במקצועות שכנגד היסוד שיתן השתי מתנות בקרן מזרחית צפונית ומערבית דרומית משום דקרן מזרחית דרומית לא הי' לה יסוד כמ"ש בזבחים (דף נג ע"ב). (כן פי' התוס' בדף נא ע"ב ד"ה הן בפי' ב' וביומא דף יב ד"ה ירושלים). וע"ז מקשה או אינו אלא מזבח של עולה יהא ליסוד, ר"ל דא"ר מנ"ל שיתן הדם על המזבח במקצוע שיש בו יסוד דלמא הפי' שיתן מתנות דם.

דְּמַדְבְּחָא דַעֲלָתָא: ט וְיָת כָּל תַּרְבַּהּ יַפְרֵשׁ מִנֵּיהּ...

דְּמַדְבְּחָא דַעֲלָתָא: יו וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ יַסֵּיק לְמַדְבְּחָא כִּתְרַב נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וִיכַפַּר

ספרא

רעג ונתן על קרנת מזבח העולה ולא על קרנת מזבח הפנימי, והלא דין הוא משיח מוצא מכלל יחיד ונשיא מוצא מכלל יחיד, מה משיח דם חטאתו נכנס לפנים אף נשיא יהי' דם חטאתו נכנס לפנים, ת"ל ונתן על קרנת מזבח העולה ולא על קרנת מזבח הפנימי: **רעד** (ב) ואת דמו ישפך אל יסוד מזבח העולה ולא על יסוד מזבח הפנימי, אל יסוד מזבח העולה תן יסוד למזבחה של עולה, א"ר ישמעאל ומה אם שירי חטאת שאין מכפרים ניתנים על היסוד תחלת העולה שהיא מכפרת א"ד שתנתן על היסוד. אמר ר' עקיבא מה שירי חטאת שאין מכפרים ואין ראוים לכפר ניתנים על היסוד תחלת העולה שהיא מכפרת וראוי' לכפר א"ד שתנתן על היסוד, א"כ למה נאמר אל יסוד מזבח העולה שיהי' יסוד במזבחה של עולה:

רעה אל יסוד מזבח העולה זה יסוד דרומי. (ג) יכול זה יסוד מערבי, אמרת לאו, מה מצינו ביציאתו מן ההיכל אינו נותן את הדמים אלא אל יסוד הסמוך לו, אף בירידתו מן המזבח אינו נותן את הדם. אלא אל יסוד הסמוך לו ואיזה זה יסוד דרומית. (ד) ואת כל חלבו יקטיר המזבחה כחלב זבח השלמים מה פירש בזבח השלמים.

התורה והמצוה

דם העולה על יסוד עצמו, שכבר בארתי (למעלה ס' פג וס' קמב) שבדרך ההרחבה היסוד והכבש נכללים בכלל מזבח, וכשאומר מזבח שם כולל כל חלקיו אם לא כשאומר קיר המזבח קרנות המזבח יסוד המזבח שאז פורש פרט א' ממנו, וא"כ אחר שאמר בעולה וזרקו את דמו על המזבח ולא פי' באיזה מקום יזרקו את הדם ופה אמר יסוד מזבח העולה י"ל שהיסוד בעצמו הוא המזבח שנז' לענין זריקת הדם בעולה. שיזרק על היסוד עצמו, וי"ל **מזבח של עולה** ר"ל מקום הזריקה יהיה ליסוד. וע"ז מפרש מי כתיב **יסוד העולה אל יסוד מזבח העולה** כתיב, שמשמע שאין היסוד מיוחד לדם העולה רק שהיסוד מיוחד אל המזבח שעליו זורקין דם העולה ומבואר שהזריקה אינה על היסוד רק על המזבח שמזין עליו במקצוע שכנגד היסוד. ודחה דלעולם י"ל שזורקים על היסוד עצמו, ומה שלא אמר יסוד העולה בא ללמד שלא יזרוק על קיר היסוד הזקוף ועומד רק על גג היסוד במקום הכניסה (כמ"ש עלה אמה וכנס אמה זה יסוד) וז"ש יסוד מזבח יסוד הסמוך למזבח או הדומה כמזבח דהיינו הגג, וע"ז השיבו ר"י ור"ע בספרא שע"ז א"צ קרא דבלא"ז לא נטעה שיתן הדם על קיר היסוד דיש ק"ו משירי דם חטאת שאין מכפר ובכ"ז צריך שינתן אגגו דיסוד, דהא כתיב ואת דמו ישפוך אל יסוד המזבח שהוא גג היסוד, (דהא כבר בארתי (בס' רך ובס' רכח) שגדר השפיכה הוא מלמעלה למטה במקומו, וזה ההבדל בינו ובין זריקה שהוא אל הצד, ואמר בספרא (פרשה ג מ"ב) ואת כל דם הפר ישפך אל יסוד המזבח ולא יזרוק, ר"ל שישפך מלמעלה למטה על גג היסוד ולא יזרק אל הצד שהוא אל קיר היסוד שזה נקרא זריקה ולכ"ע אין שפיכה בכלל זריקה, הגם שלר"י זריקה בכלל שפיכה, ומשמע שכן דעת התנא דספרא שלא דריש על וזרקו ולא ישפך כמ"ש במקומות הנ"ל שהספרא לא צריך ליה שהזורק ולא השופך, וא"כ במ"ש את דמו ישפך הוא על הגג שהשופך עליו מלמעלה למטה במקומו לא אל קיר היסוד שזורק בהכרח אל הצד) וכ"ש תחלת עולה שמכפרת שאין לזרוק דמה על קיר היסוד, וכיון שזה נדע מק"ו היה לו לאמר אל יסוד העולה שנדע שזורק על יסוד עצמו, וכשאמר על יסוד מזבח העולה מבואר שזורק על המזבח במקצוע שכנגד היסוד. (והגה פי' זה חדש הוא, וכאשר תעיין בזבחים שם שיש ג' פירושים ברש"י ותוס' ויש פי' ד' להראב"ד, וכאשר תראה רוב הקושי' שהזכירו לכל פי' מלבד שכולם אינם מדויקים לפי יסודי הלשון וכלליו אז תבין מדוע נטיתי לדרך הזה הנקי מכל קושיא ומדויק כפי המסלה שאנחנו הולכים בחבור הנוכחי). וההבדל בין ר"י ור"ע באר בגמ' שם [ובירוש' פ"ה דיומא ה"ו] דר"ע שמוסיף בק"ו שאין מכפרים ואין ראוים לכפר ס"ל שירים לא מעכבים, (וכמו שדרש בספרא (אחרי פרשה ד' מ"א) וכלה מכפר אם כפר כלה דלא מעכבי אפי' בחטאת הפנימית וכן בחטאת העוף ס"ל לר"ע דמצוי חטאת העוף (דהיינו שירים דידה) לא מעכב) ור"י ס"ל שירי מעכבים, או לרב פפא סובר דמיצוי חטאת העוף מעכב, לכן אמר שאין מכפרים לבד ולא נקט שאין ראוים לכפר:

רעה אל יסוד מזבח העולה. פי' בספרא ובזבחים (דף נג) אל יסוד הדרומי דזיל בתר טעמא כמו שביציאתו מן ההיכל ושירי דמים הפנימים בידו שופכם ביסוד מערבי שכנגד הפתח שבו פוגע ראשון כדי שלא יעבור על המצות, כן בחצונות שפוגע תחלה בדרום ששם הכבש ישפכם שם כדי שלא יעבור על המצות [ולא ידעתי למה הגי' הכ"מ בדברי הרמב"ם פ"ה מה' מעה"ק ה"ו] ומ"ש במשנה ד' ואת כל חלבו וכ' מה פירש וכו', ר"ל שכבר בארתי (למעלה ס' קסח) שגדר שם חלב הוא הנפרד מן הבשר בפ"ע וניכר ע"י שהוא תותב קרום ונקלף לר"ע (דשמעתא פה טומי'). אמנם כליות ויותרת לא נקרא בשם חלב, ולכן הוצרך לפרש כחלב זבח השלמים שנדע שחוץ מן החלב שהוא תותב קרום ונקלף, צריך להרים גם כליות ויותרת המפורשים בזבח השלמים:

כז ואם-נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ בעשתה

בעל הטורים

צריך לפרש זכר או נקבה אבל כבש יש חילוק בשמו כבש לזכר כבשה לנקבה: (כז) בעשתה בגי' אם כולה ולא מקצתה (נ"ע):

התורה והמצוה

רעו] וכפר עליו הכהן, זה כתוב פה, ושנוי בחטאת שעירה. ומשולש בחטאת כשבה. ומלות שבמקום שנז' הפעל, ושם הפועל, ומלה הרומזת על גוף הפעול כמו, **אותו**, **עליו**, **לו**, **אליו**, וכדומה. לפעמים תקדים המלה לפני שם הפועל, ולפעמים תבא אחריו, כמו ויאמר להם אלקים (בראשית א כח) ויאמר לו ה' (שם ד יט) ויאמר לה מלאך ה' (שם טז י יא), ויאמר אליו העבד (שם כד ה'), ויאמר לוט אליהם (שם יט יח) ויאמר ה' לה (שם כה כג) ויאמר משה אליהם (שמות טז יט), על כן באה עלינו הצרה הזאת (בראשית מב) כי באה צעקתו אלי (שמואל ט טו), והקטיר אותו הכהן (ויקרא א יז) והקטיר הכהן אותם (שם ד לה), וכדומה, והכלל בזה שתמיד יקדים את המלה העקרית ויאחר את הטפל וכמ"ש באילת השחר (פרק כא), ולכן בת"כ ג"פ וכפר עליו הכהן דרש בספרא ג' דרשות המיוחדים על מלת עליו שהוא עקר וקודם במאמר, והוא, א] וכפר עליו שתהיה כפרה לשמו (ר"ל שלא ישחט בשינוי בעלים) וכמ"ש בזבחים (דף ז), ודרש זה מן וכפר עליו שגבי נשיא לרבותא אע"ג דנשיא שעיר ויחיד שעירה או כשבה (וכמ"ש (בדף ט ב) חטאת חלב שנשחט על מי שמחויב חטאת עכו"ם וכפרש"י שם ומיושב מה שהק' עפ"י דברי התוס' ז' ע"ב ד"ה מהשלמים). ב] וכפר עליו לבדו ולא יערב דמי חטאת עם כאחד (דמ"ש בתוספתא (פ"ח דזבחים) חטאת יחיד שנתערבה זו בזה הוא בדיעבד). ג] וכפר עליו דגבי כשבה שמיותר מורה שהכהן יכול לכפר על עצמו, שמלת לו, אליו, עליו, יבואו לפעמים לציין פעל החוזר שפועל לעצמו, כמו לך לך, עשה לך, והבאתי עלי קללה, ונשא השעיר עליו, וכן וכפר עליו פי' ע"ע. ודרשים האלה נשנו שנית (לקמן פ"י מ"ח) גבי חטאת שעירה, וזה לאות שמג"פ וכפר עליו דרש:

רעז] ונסלח לו. מחילת העון יזוכר בכמה לשונות. ה' יסלח לה. ונכפר להם הדם. כי לא ישא לפשעכם. ונקה האיש מעון. עובר על פשע, העברתי מעליך עונך, תם עונך. נרצה עונה. עונותי מחה. יכבוש עונותינו. כבסני מעוני ומחטאתי טהרני. וכיוצא בו. וכל לשון יש לו סגולות פרטיות וגבול מזולתו כמ"ש בכ"א במקומו. וגדר פעל סלח הוא שמעביר העון מן המציאות לגמרי כאילו לא היה במציאות כלל. וזה הבדלו מיתר לשונות. למשל כשאומר העברתי מעליך עונך יש להעון מציאות בפ"ע רק שמעבירו מן האדם. נושא עון. העון כמשא רק ה' נושאהו וסובלו. וכן כובש עון. וכשאמר תם עונך היה לו עכ"פ במציאות בעבר. אבל העון שנסלח לא היה בעולם כלל. וע"כ לא תמצא פעל סליחה רק אצל ה' לא מאדם לאדם. כי האדם הגם שעובר על פשע ונושא פשע, לא יוכל לסלוח. שהוא שיחשב דבר שהיה במציאות כאלו לא היה כלל. ועז"א בספרא (פה ולקמן פ"י מ"ח. וסוף פרק כף) ונסלח לו שאין מזכירין לו ליוהכ"פ, שזה גדר סליחה בכ"מ. וכן אמר בספרי (שלח פסקא קיב) ונסלח לו סליחה גמורה ככל סליחות שבתורה. וזה ג"כ ההבדל בין כפרה וסליחה, הכפרה מציין הכופר והמחיר שלוקח בעד החטא. או הנקיון והקנוח (ככ"ל ס' לב). אבל הסליחה נקשרת עם הסולח עצמו שהוא ה' כמ"ש כי עמך הסליחה. ובכ"ז ראיתי כי בכ"מ שנמצא פעל סלח בנפעל עם מלת לו. להם. הוא תמיד ע"י כפרה ומחיר שקדם לו. כי הסליחה בלא מחיר בא תמיד בקל. ובהכרח שמלת לו יקשר עם ונסלח בנפעל פי' בעבורו. שקבל פעולת הסליחה ע"י ההכנה שעשה שהביא הקרבן. וז"ש יכול אעפ"י שישב ולא הביא ת"ל לו:

רעח] ואם נפש אחת תחטא וכ' בעשותה אחת, הנה חלוקה זאת היא מוגבלת נגד חלוקות הראשונות. שנגד החלוקה ואם כל עדת ישראל ישגו, אמר ואם נפש אחת תחטא, ונגד החלוקה של אם כהן המשיח יחטא ואשר נשיא יחטא, אומר ואם מעם הארץ ר"ל שאינו כהן ונשיא. ונגד מה שבחטאת הכהן והצבור צריך שיהיה בשגגה שהיא שגיאת הוראה, אמר פה בשגגה שהיא שגגת מעשה. אולם אחר ההשקפה אין ההגבלה מכוונת כלל כי ההפך של חלוקת אם כל עדת ישראל ישגו. אינו נפש אחת, כי הפוכו הוא אם לא שגו כל עדת ישראל רק מקצתם. ולא זאת כי אחר שתנאי חטאת העדה היא שיהי' שגגת הוראה. הפוכה היא, שיהיה בשגגה שהיא שגגת מעשה. או עם הארץ שהוא חטא העם בלא הוראת הסנהדרין. והיה ראוי לאמר ואם עם הארץ יחטאו בשגגה. וא"כ מ"ש נפש אחת מלבד שהוא למותר הוא מפסיד כוונת המקרא. וזאת שנית מבואר אצלינו שבכ"מ שבא שם היחיד א"צ שיבא עמו שם המספר **אחד** או **אחת**. וכ"מ שבא שם המספר **אחד** כמו כבש אחד איל אחד וכדומה דרשו חז"ל, כמ"ש (מצורע ס' יז) וא"כ יש פה ב' יתורים, א] מלת נפש שבא למותר, ב] מה שבא עמו מספר אחד למותר, ודרשו חז"ל למעט שלא יתחלקו שנים במעשה החטא. כי יען שבחטאת העדה מתחלקים רבים בחטא אחד, כי חטא שגיאת הוראה יוצא מכלל הסנהדרין, וה"א שגם בחטא יחידים כן. ולכן כתב אם נפש אחת תחטא. ובארו (בשבת דף צג) דחד למעוטי זה עוקר וזה מניח, וחד

 למעוטי

עֲלוֹהִי כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ וְיִשְׁתְּבֵק לֵיהּ׃ כז וְאִם אֱנָשׁ חַד יְחוֹב בְּשָׁלוּ מֵעַמָּא דְאַרְעָא

ספרא

חלב תותב קרום ונקלף שני כליות ויותרת. אף כאן חלב תותב קרום ונקלף ושתי הכליות ויותרת: רעו (ה) וכפר עליו שתהא כפרה לשמו, שלא יכפר לשנים כאחד, שיהי' כהן מכפר ע"י עצמו: רעז ונסלח לו, אין משיירים לו ליוהכ"פ, יכול אעפ"י שישב ולא הביא ת"ל לו:

(פרשה זיין) רעח (א) נפש תחטא, אחת תחטא, בעשותה תחטא. הרי אלו מעוטים. העושה עפ"י עצמו חייב ולא העושה עפ"י הוראת ב"ד. (ב) כיצד הורו ב"ד לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה והלך היחיד ועשה שוגג על פיהם, בין שעשו ועשה עמהם. בין שעשו ועשה אחריהם. בין שלא עשו ועשה. יכול יהא חייב. ת"ל נפש תחטא אחת תחטא בעשותה תחטא הרי אלו מעוטים העושה עפ"י עצמו חייב ולא העושה עפ"י הוראת ב"ד. (ג) ור"ש מוסיף הורו ב"ד וידעו שטעו וחזרו בהן בין משהביאו כפרתן בין שלא הביאו כפרתן והלך היחיד ועשה על פיהם ה"ז פטור, ור"מ מחייב, ור' אלעזר אומר ספק, סומכים אומר תלוי, בעשותה, התולה בעצמו חייב התולה בב"ד פטור. כיצד. הורו ב"ד וידע אחד מהם שטעו או שהיה תלמיד ותיק יושב לפניהם וראוי להוראה כשמעון בן עזאי והלך ועשה על פיהם יכול יהא פטור ת"ל בעשותה התולה בעצמו חייב: רעט (ד) אתה אומר לכך נאמרו מעוטים הללו נפש תחטא אחת תחטא בעשותה תחטא. או אינו אומר אלא יחיד שעשה חייב שנים שלשה שעשו פטורים ת"ל עם הארץ אפי' הם מרובים. (ה) עדיין אני אומר מיעוט הקהל שעשו חייבים שאין ב"ד מביאין עליהם פר אבל רוב הקהל שעשו יהיו פטורים שכן ב"ד מביאים עליהם פר, ת"ל עם הארץ

התורה והמצוה

למעוטי שנים אוחזים במגל ולוגזים דאע"ג דכל חד מינייהו מסייע בכל המלאכה אפ"ה פטורים. וא"כ אינו ממעט אם כלל עם הארץ חללו שבת שבזה חייבים אבל רק כ"א עשה מלאכה שלמה בפ"ע בלא צירוף אחר שזה ממעט מן נפש אחת. והנה יש הבדל בין אם יבואו הפעלים שמושים זה אחר זה בדרך הפעל, כמו כי יחטא ועשה. ובין כשבא הפעל השני בדרך המקור עם שימוש בכל"ם. שאז הפעלים מקושרים זה בזה, והפעל הראשון נתלה בפעל הבא בדרך המקור כמסובב מהסבה או בקישור זמני. כמו ודל לא תהדר בריבו. וקדשת את המזבח בכפרך. בבואם אל א"מ ירחצו מים. בענני ענן ונראתה הקשת, וכדומה. וכן פה שאין כתוב כי תחטא ועשתה, רק כי תחטא בעשותה ידובר בדרך התנאי. רק בעשותה, אם הוא עשתה לא אם סומך עצמו על הב"ד. והנה מצאנו פעמים הרבה שהמקור יבא בלא הכינוי. כמו לבלתי עשות מחוקות התועבות. ומה יכלתי עשות ככם. וכן בשימוש הב', בהפך את הערים (ראשית יט), בשחת אתו (במו' כז), כראות את הנזם (ראשי' כד), בשאת מתנותיכם (יחזקאל כ), בשפך סוללה ובבנות דיק, בעזוז עינות תהום (משלי ח), בשגם במקום שכבר נז' הגוף. וע"כ אמרו בברכות (דף יא) נימא קרא בשבת ובלכת מהו בשבתך ובלכתך, כי הכינוי הנלוה אל המקור בא לדייק כינוי הגוף. וכן פה דייק בעשותה בעצמה. וממעט אם עשה שלא מדעת עצמו רק מדעת הב"ד. וז"ש (במשנה א) נפש תחטא וכ' הרי אלו מעוטים. ר"ל יש פה ג' מעוטים. והנה שני מעוטים של נפש ושל אחת יבאר לקמן (משנה ח ט), ומיעוט הג' בעשותה מבאר פה שממעט העושה עפ"י ב"ד. ובאר (במשנה ב') שאם הורו ב"ד, והיחיד עשה שוגג (פלפלו בפי' ריש הוריות) על פיהם. בין שעשו הב"ד עמו בין שעשה אחריהם ואף שהב"ד לא עשו (כן פי' בגמ' שם דלא זו אף זו קתני) פטור מפני שתלה בב"ד. ור' שמעון (במשנה ג) מוסיף דאף לאחר שחזרו בהן הב"ד מקרי תולה בב"ד, ור"מ מחייב בזה. ורא"ה סבר ספק ומביא אשם תלוי. דהוה ספק אם הוא תולה בעצמו או בב"ד שהיה יכול לשאל. וסומכוס ס"ל שהוא תלוי. ר"ל שדינו כמי שאכל הביל. אשם תלוי שאין לו לדאג מן היסורין כן זה, ודמי לאדם שהביא כפרתו בה"ש ספק ביום נזרק ספק בלילה דפטור מלהביא א"ת על ספיקו, (כ"פ בהוריות דף ג' ע"ב ודף ד ברייתא זאת), וכן מבואר מן בעשותה שאם תלה בעצמו חייב אף שהורו הב"ד, וכמו שבאר במשנה הנ"ל שאם הורו הב"ד וידע אחד מן הב"ד שטעו או תלמיד (אף דגמיר ולא סביר או סביר ולא גמיר כ"פ בהוריות דף ב ע"ב) כשמעון בן עזאי שהי' יושב ודן לפני החכמים (כמ"ש בפ"ק דסנהדרין דף יז ע"ב), והלך ועשה עפ"י (משום דסבר דמצוה לשמוע דברי חכמים אף שטעו) בזה חייב מפני שתלה בעצמו:

רעט ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ. הכתוב מסורס שראוי לומר ואם נפש אחת מעם הארץ תחטא. ויסוד מוסד שלא נמצא עוות וסירוס במקראי קדש. וכבר בארנו (למעלה ס' יא) שבכ"מ שנעתקה המלה הבאה לבאר שם הנושא ממקומה יש בה דרוש שעל פיו תפרש כפשוטה. כי כפי הלשון משמע שאומר ואם נפש אחת החטא ואם תחטא מעם הארץ. ר"ל ושם עם הארץ יחטאו. וכן

אַחַת מִמִּצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה וְאָשֵׁם׃ כח אוֹ הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְהֵבִיא קָרְבָּנוֹ שְׂעִירַת עִזִּים תְּמִימָה נְקֵבָה עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא׃ כט וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל רֹאשׁ הַחַטָּאת וְשָׁחַט אֶת־הַחַטָּאת בִּמְקוֹם

התורה והמצוה

פירשו חז"ל שבא ללמד שלא לבד אם תחטא נפש אחת, כי גם אם יחטאו עם הארץ (שכולל הרבה מהם וגם כולם) יביאו שעירה. ובארו שצריך לרבות זאת מפני שיש פה מקום לטעות. כי כבר בארנו בס' הקודם שמ"ש ואם נפש אחת בא שלא בדקדוק. כי ההפך של החלוקה הקודמת ואם כל עדת ישראל ישגו הוא באם לא חטאו העדה שהם הסנהדרין, רק עם הארץ. והיה לו לומר ואם עם הארץ יחטאו. ומזה דרשו שמ"ש אם נפש אחת בא למעט שני מעוטים כנ"ל. אבל הלא יש לומר שבאמת מ"ש ואם נפש אחת הוא כפשוטו שדוקא אם חטא אחד מביא חטאת לא אם חטאו שנים. וזה נוכל לטעות, א] מפשט הכתוב שמפורש נפש אחת, ב] יש לטעות מצד הסברה שרק אם חטאו מעוט הקהל חייבים משום דאם חטאו מעוט הקהל עפ"י הוראת ב"ד אין ב"ד מביאין עליהם פר רק הם מביאים כשבה או שעירה כיחיד ולכן גם אם חטאו בשגגת מעשה חייבים, אבל אם חטאו רוב הצבור כיון שאם חטאו עפ"י הוראת ב"ד ב"ד מביאים עליהם פר והם פטורים, ה"ה שאם חטאו בשגגת מעשה פטורים. לכן אמר כי תחטא בשגגה מעם הארץ. שמפרשינן שגם אם יחטאו עם הארץ כולם או מקצתם הם חייבים להביא חטאת, מדלא כתוב ואם נפש אחת מעם הארץ תחטא. ובגמ' דהוריות (דף ב ע"ב) באר דבריתא זו ע"כ ס"ל דיחיד שעשה בהוראת ב"ד חייב. דהא במ"ש מעוט קהל שחטאו חייבים שאין ב"ד מביאים עליהם פר. ר"ל והם חייבים שמדבר בשחטאו בהוראת ב"ד. וסותר למ"ש במשנה ב דיחיד שעשה בהוראת ב"ד פטור. ומוקי לה שם דמשנה ב' הוא כר' יהודה כסתמא דספרא ומשנה זאת אתיא כחכמים עיי"ש, והנה לקמן (משנה ז) דרים מ"ש בשגגה מעם הארץ לדרשה אחרינא פרט למומר. וזה לר' יהודה דס"ל יחיד שעשה בהוראת ב"ד פטור וא"צ לדרוש דפה. והחכמים דפה יסברו כר"ש שם שלמד מומר מן אשר לא תעשינה בשגגה ואשם:

רפ **מעם הארץ**. דע כי בשם עם יכללו כל אישי האומה אף השרים והסגנים והכהנים ואף הכהן המשיח, שכבר בארתי (בפי' ישעי' ס' א ד) ששם עם הוא מצד הממלכה אשר מנהיגם, והמלך יקרא לכל העם בשם עמי אף לשריהם וכהניהם שכולם תחת משטרו. ואם ירצה להבדיל בין דלת העם ובין שריהם וכהניהם אז יקרא דלת העם בשם עם הארץ, כמ"ש (מ"ב א יד) והשרים וכו' וכל עם הארץ. ושם (יט) ויקח את שרי המאות ואת כל עם הארץ. ושם (כד יד) והגלה את כל השרים וכו' לא נשאר זולת דלת עם הארץ. וכן אמר שרי יהודה ושרי ירושלים הסריסים והכהנים וכל עם הארץ (ירמי' לד). כהני' וכו' שריה וכ' ונביאי' וכ' עם הארץ וכ' (יחז' כב), ודומיהם. וז"ש בספרא (מובא בהוריות דף יא) מעם הארץ פרט למשיח מעם הארץ פרט לנשיא. ר"ל מן שם עם ממועט הנשיא. ומן שם עם הארץ ממועט המשיח. שנגד שאמר אם הכהן המשיח יחטא אשר נשיא יחטא. אמר שאם יהי' החוטא מעם הארץ לא מלך ולא כהן גדול. (ובאר שהיה מקום לטעות שמה שמשיח מביא פר הוא כשהי' החטא ע"י שגגת הוראה אבל כשחטא בשגגת מעשה לבדו יביא כשבה או שעירה כהדיוט. והי' זה אין מספיק על נשיא שמביא שעיר בשגגת מעשה? ומפרש בגמ' שם דאצטריך למעט פרט לנשיא אם אכל חצי זית חלב כשהיה הדיוט ונתמנה לנשיא והשלימו לכזית, שה"א שמה שיצא נשיא לידון בשעיר דוקא אם אכלי' כולו כשהוא נשיא אבל אכל מקצתו כשהיה הדיוט אף שהיה נשיא בעת שהשלימו יהי' נידון כהדיוט, קמ"ל שאינו מביא כשבה או שעירה רק אם האוכל הוא מעם הארץ. לא בשהוא נשיא. ובזה כמו שאינו יכול להביא שעיר דכתיב אשר נשיא יחטא והוא ה' הדיוט בעת שאכל חצי זית, כן אינו יכול להביא כשבה או שעירה דכתיב מעם הארץ והוא אינו מעם הארץ בחצי זית השני):

רפא **נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ**. כבר כתבתי (בס' רעם) שבא הכתוב מסורס, שפי' נ"ל ואם נפש אחת מעם הארץ תחטא. ודרים לה שמ"ש מעם הארץ הוא נשוא המאמר בכלל: שנפש אשר תחטא צריך שתהי' מעם הארץ לא מומר שנבדל מן העם. וכן דרש למעלה (ס' יא) על אדם כי יקריב מכם פרט למומר. שממה שלא אמר אדם מכם כי יקריב דרים אדם כי יקריב יהי' מכם. ושם הבאתי דרושים רבים כמו אלה (בס' הנ"ל). וכבר כתבתי (בס' רעם) שדרש מזה שם דרשה אחרת. אך שסתמא דספרא שהוא ר"י דס"ל יחיד שעשה בהוראת ב"ד פטור לדידי' א"צ לדרשה דשם. ור"ש לשיטתו דסבר דיחיד שעשה בהוראת ב"ד חייב וכמו שמבואר בשבת (דף נג) לגי' רש"י שם וצריך הפירוש לדרוש

בְּמֶעֶבְדֵיהּ חַד מִפִּקּוּדַיָּא דַּייָ דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וְיֵחוֹב: כח אוֹ אִתְיְדַע לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב וְיַיְתֵי קוּרְבָּנֵיהּ צְפִירַת עִזֵּי שַׁלְמְתָא נוּקְבָּא עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב: כט וְיִסְמוֹךְ יַת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ חַטָּאתָא וְיִכּוֹס יַת חַטָּאתָא בְּאַתְרָא דַעֲלָתָא: ל וְיִסַּב

ספרא

אפי' רובו ואפי' כולו: רפ (ו) מעם הארץ, פרט לנשיא, מעם הארץ פרט למשיח, א"ת כבר יצא משיח לידון בפר והנשיא בשעיר, שיכול על העלם דבר עם שגגת המעשה יביא פר ועל שגגת המעשה יביא כשבה ושעירה, ת"ל מעם הא"ץ פרט לנשיא מעם הארץ פרט למשיח: רפא (ז) מעם הארץ פרט למומר. ר"ש בן יוסי אומר משום ר"ש מה ת"ל אשר לא תיעשנה בשגגה היושב לו מידיעתה חייב קרבן על שגגתה ויצא מומר שאין יושב לו מידיעתה:

רפב בעשותה אחת, העושה את כולה ולא העושה מקצתה, כיצד שנים אחוזים במלגז ולונזים, בכרכר ושובטים, בקולמוס וכותבים, בקנה והוציאוהו לר"ה יכול יהיו חייבים ת"ל בעשותה אחת העושה את כולה ולא העושה את מקצתה. (ט) בענול של דבלה והוציאוהו לר"ה בקורה והוציאוהו לר"ה ר' יהודה אומר אם אין אחד יכול להוציאו והוציאוהו שנים חייבים, ר"ש אומר אעפ"י שאין אחד מהם יכול להוציאו הוציאוהו שנים פטורים, ת"ל בעשותה אחת יהיד שעשה חייב שנים שלשה שעשו פטורים. (יוד) מצות ה' לא מצות המלך לא מצות ב"ד, מצות האמורות בעדה ובמשיח ובנשיא הן מצות האמורות כאן, ממצות ה' לא כל מצות ה' פרט לשמיעת קול ולביטוי שפתים לטומאת מקדש וקדשיו. אשר לא תעשינה ואשם מלמד שמביא אשם תלוי:

(פרק י') (א) או הודע אליו לא שיאמרו לו אחרים או יכול אעפ"י שאינו מכחיש ת"ל או הודע אליו חטאתו והביא:

רפג (ב) והביא את קרבנו שעירת עזים תמימה נקבה מנין שתהא בת שנתה. ידין הוא זה מביא חטאת ומצורע מביא חטאת מה חטאת מצורע בת שנתה אף זו בת שנתה. לא א"א בחטאת מצורע שהיא טעונה נסכים תאמר בזו שאינה טעונה נסכים. חטאת נזיר תוכיח שאינה טעונה נסכים ובאה בת שנתה. לא א"א בחטאת נזיר שיש עמה דמים אחרים תאמר בזו שאין עמה דמים אחרים. חטאת עכו"ם תוכיח שאין עמה דמים אחרים ובאה בת שנתה. לא א"א בחטאת עכו"ם שהיא

התורה והמצוה

מעם הארץ אפי' רובו ואפי' כולו, ולמד למעט מומר ממ"ש אשר לא תעשינה בשגגה ואשם או הודע, שרק אם הידיעה הדא אלו חרטה ותשובה כמ"ש או הודע לא המומר שאינו יושב מידיעתו [מג' הספרא היושב משמע שלרע מן בשגגה. שפי' לא אם הי' עושה זאת גם במזיד, ובגמ' (שבת דף סט הוריות ב' ויא חולין ה ע"ב יומא פ') גרים השב מידיעתו ודרים מן או הודע כמ"ש, ובגמ' אמר מאי בינייהו מומר לאכל חלב והביא קרבן על הדם א"ב]:

רפב בעשותה וכו'. כבר באמרו (בס' רעח) שמ"ש נפש אחת בעשותה הם שלשה מעוטים, א' ממעט יחיד שעשה בהוראת ב"ד. ומשנים ממעט שנים שעשו מלאכה וכמו שפרשתי שם דא' ממעט זה עוקר וזה מניח וא' ממעט שנים אוחזים במלגז. וזה באר פה. במשנה א' באר מיעוט א' בעשותה הכולה בעצמו חייב וכו' וכנ"ל ריש פרקין. ומהשנים האחרים ממעט שנים שעשו מלאכה שבאר פה. ועקר המעוט מן נפש אחת, כי מיעוט בעשותה כבר נדרש (למעלה שם). והנה במקום שא' לבדו לא יכול לעשות המלאכה ועשו שנים לר"י חייב ולר"ש פטור. ובאר בגמ' (שבת נג) לג' רש"י דר"ש לטעמי' דס"ל יחיד שעשה בהוראת ב"ד חייב ולא צריך למעט העושה עפ"י ב"ד וס"ל דמעוט ג' ממעט זה אינו יכול וזה אינו יכול—ומ"ש מצות ה' ולא מצות המלך התבאר למעלה (ס' קנג). ומ"ש מצות האמורות בעדה וכו' התבאר למע' (ס' קנו וס' רסא). ומ"ש ממצות ולא כל מצות התבאר למעלה (ס' קנ"ד). ומ"ש ואשם מלמד שמביא א"ת התבאר למעלה (ס' רסב). ומ"ש או הודע אליו ולא שיאמרו לו אחרים התבאר (בס' רסג):

רפג שעירת עזים תמימה. לא באר אם תהי' בת שנתה או יותר. ומצאנו בחטאת מצורע ובחטאת נזיר שאמר כבשה בת שנתה וכן בחטאת עכו"ס אמר עז בת שנתה. אבל א"א ללמוד משם מבנין אב, שהם נבדלים. חטאת מצורע טעונה נסכים, וחטאת נזיר יש עמה דמים אחרים עולה ושלמים, (וה"ה במצורע יש דמים אחרים רק שנקט גם ההבדל בין מצורע ונזיר שלכן כתוב במצורע בת שנתה בפ"ע), וחטאת עכו"ס קבוע שעירה לבד, (משא"כ חטאת יחיד אינה קבוע שיכול להביא גם כשבה). לכן למד זה ממ"ש בחטאת עכו"ס תורה אחת יהי' לכם לעושה בשגגה ורמז בהתורה השווה חוקי' בכ"מ וכמו שפי' שם שיהי' החטאת בת שנתה כן נלמד הסתום מן המפורש. ולא תוכל לומר שרק הדיוט העושה שמביא שעירה דבא אמר לעושה שכולל כל עושה שיהי' (ת"ם לעושה לרבות שעיר נשיא)

הָעֹלָה: וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ: לא וְאֶת־כָּל־חֶלְבָּהּ יָסִיר כַּאֲשֶׁר הוּסַר חֵלֶב מֵעַל זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לוֹ: פ לב וְאִם־כֶּבֶשׂ יָבִיא קָרְבָּנוֹ לְחַטָּאת נְקֵבָה תְמִימָה

בעל הטורים

(לא) הוסר ב' כאן ואידך והעם הוסר התמיד (דניאל י"ב) לומר שמעת הוסר התמיד כוסר כל חלב שבזכותו נמחלו נסלח נכפר ככל:

רש"י

שלמים: (לא) כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים. כאמורי עז האמורים בשלמים:

התורה והמצוה

ולא תוכל לומר רק יחיד העושה דהא אמר תורה אחת יהי' לכם שמדבר אל הרבים והיחיד (וכמ"ש כלל זה בתחלת הספר (כלל קסא). וז"ש לכם לרבות שעירי עכו"ם. ולא תוכל לומר שרק לעושים בשגגה דהא אמר תורה אחת יהי' לכם, שבזה המאמר מחולק לשני משפטים, א] תורה אחת יהי' לכם, ב] תורה אחת לעשה בשגגה. וא"כ כולל שכל שעירי רגלים יהי' להם תורה אחת. וכמו שאמר בעכו"ם עז בת שנתה כן יהיו כל השעירים בני שנתן (וז"ש יהי' לרבות שעירי רגלים). וז"ש בספרי (שלח) עז בת שנתה בנין אב כל מקום שנאמר עז צריך שתהי' בת שנתה, וה"ה בחטאת עולה ויורד. והנה על כבשה א"צ לימוד מיוחד כי כל מקום שנאמר כבש הוא בן שנה, שכן בכ"מ שאמרה תורה כבש וכבשה פרשה שיהיו בני שנה. וכמ"ש בפרה (פרק א). וגם שלשון כבש משמע ב' שנה דלאחר שנה נקרא איל. ומ"ש בחטאת מצורע ונזיר כבשה בת שנתה הוצרך ללמד שלא נחשב לשנה של עולם כמו שית' (בפ' תזריע ס' כד). [ודברי הספרא פסקא זו מובא ברש"י יומא דף סה ע"ב]:

רפד וסמך על ראש החטאת. כבר בארתי (בס' למ"ד ובאה"ש פרק מו) שאין מדרך המליצה לחזר את השם בכל פעם, והיל"ל וסמך על ראשו. ודרש שבא ללמד שהסמיכה מחויבת מצד שהוא חטאת וה"ה חטאת אחר כיוצא בו והוא חטאת עכו"ם של יחיד שהוא ג"כ שעירה טעונה סמיכה. וכן מ"ש ושחט את החטאת הוא שלא כדת שהיל"ל ושחט אותו או ושחטו. ובא ללמד שהשחיטה בצפון מחויבת. מצד שהוא חטאת בכלל, וה"ה כל חטאת טעונה שחיטה בצפון. וכבר התבאר דרוש זה למעלה (סוף פ"ז ופרק ח) ובארתיו בכל פרטיו למעלה (ס' ע"ר) עיי"ש:

רפה ושחט את החטאת במקום העולה. הי' לו לומר במקום אשר ישחטו את העולה כמ"ש בשעיר נשיא ובחטאת כשבה, וכן בפ' צו (יח) במקום אשר תשחט העולה, וכן שם (ז ב) ופ' מצורע (יד יג), כי הוא מקום העולה רק לשחיטה. ע"כ הכריחו חז"ל שהוא מקום העולה גם לדבר אחר חוץ מהשחיטה. כי גם קבלת דם העולה צריך להיות בצפון. ע"כ אמר במקום העולה סתם וסמך לי' ולקח הכהן ללמד שגם לקיחת הדם שהוא הקבלה שם הוא מקומו בעולה. ודרוש זה מובא בזבחים (דף מח) ותבין במה שפרשתי:

רפו ואת כל דמה ישפך. וכן כתוב בחטאת כשבה. אבל בחטאת נשיא כתוב ואת דמו ישפך, ולא כתיב כל דמו. ופי' חז"ל בספרא (מובא ביומא דף נז ע"ב ובזבחים דף לד) דמ"ש בחטאת יחיד את כל דמה ישפך (שהוא צריך לגופי' שישפך כל הדם) והשני מרבה אף אם קבל הדם בד' כוסות ונתן מכל כוס מתנה אחת, בל תאמר כיון שיתר הג' מתנות אינם מעכבים בדיעבד, עקר הוא מתנה הראשונה ורק שירי כוס הראשון הוא שירים לכן אמר שגם בה"ג ישפך כל דמה כהלכות שירים. כיון דלמצוה בעי ארבע מתנות תורת שירים יש להם. ובשעיר נשיא אמר את דמו ישפך ולא כל דמו אם נתן כל הד' מתנות מכוס הראשון, שאז הג' כוסות האחרים הוה דיחוי לא שירים. והראב"ש ס"ל דגם בזה כוס עושה לחברו שירים. ומ"ש בחטאת נשיא ואת דמו ממעט שירים שבצואר בהמה כ"ש בגמ' (שם ושם). ובירושלמי (פרק איזהו לו ה"ה) מביא ברייתא זאת וגרס בסוף מביא ה' דברי רבי. ובתמורה (דף כב ע"ב) לא משמע כן. ובזבחים (דף קיב) מבואר דהנא דפליג אראב"ש ר' נחמי' הוא:

רפז ואת כל חלבה יסיר. יען לא פי' כאן הפרטים הנקטרים לכן אמר כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים. שהם מפורשים שחוץ מן החלב שנזכרו הוא תותב קרוס וקלף (כנ"ל ס' קסו) צריך להסיר כליות ויותרת שאינם חלב. רק הם מוסיפים עם החלב המוסר ונקטרים עמו. וכמ"ש זה למעלה ס' ער"ה. ומ"ש במנחה ח' וכפר עליו שתהי' כפרה לשמו וכ' התבאר הפרשות למעלה (ס' רעו) שדרש זה מב"ש

וכפר

כַּהֲנָא מִדְּמַהּ בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל דְּמַהּ יֵשׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא׃ לא וְיָת כָּל תַּרְבַּהּ יֶעְדֵּי כְּמָא דְאִתְעֲדָא תְּרַב מֵעַל נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיַסֵּק כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא וְיִשְׁתְּבֵק לֵיהּ׃ לב וְאִם

ספרא

קבועה תאמר בזו שאינה קבועה. הואיל ואינה קבועה לא תבא בת שנתה. ת"ל תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה הרי כל העושה בשגגה כעכו"ם מה חטאת עכו"ם באה בת שנתה אף זו באה בת שנתה. או מה חטאת עכו"ם בשעירה אף זו בשעירה. כשהוא אומר יהיה לרבות שעירי רגלים, לכם לרבות שעירי עכו"ם, לעושה לרבות שעיר נשיא:

רפד (ג) וסמך את ידו על ראש החטאת לרבות חטאת עכו"ם לסמיכה, ושחט את החטאת במקום העולה שלא תהא שחיטתה אלא בצפון: **רפה** במקום העולה ולקח, שלא יהא קבול דמה אלא בצפון, מכאן אמרו שחט בצפון וקבל בדרום בדרום וקבל בצפון פסול, עד שישחט בצפון ויקבל בצפון: **רפו** (ד) ואת כל דמה ישפך ולמעלה הוא אומר ואת דמו ישפך, מכאן אמרו חטאת שקיבל דמה בארבע כוסות ונתן מזה אחת ומזה אחת מנין שכלם נשפכים על היסוד ת"ל ואת כל דמה ישפך. (ה) יכול אפי' לא נתן אלא מאחד מהן מתן ארבע יהיו כולן נשפכים על היסוד ת"ל ואת דמו ישפך, הא כיצד הוא נשפך על היסוד והן נשפכין לאמה. (ו) ראב"ש אומר ומנין אפי' לא נתן אלא מאחד מהן מתן ארבע יהיו כולן נשפכים על היסוד ת"ל ואת כל דמה ישפך:

רפז (ז) ואת כל חלבה יסיר כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים. מה פירש בזבח השלמים חלב תותב קרום ונקלף ושתי הכליות ויותרת אף כאן חלב תותב קרום ונקלף ושתי הכליות ויותרת. (ח) וכפר עליו שתהא כפרה לשמו, שלא יכפר לשנים כאחת שיהיה כהן מכפר ע"י עצמו. ונסלח אין משיירין לו ליוהכ"פ או יכול אעפ"י שישב ולא יביא ת"ל לו:

רפח (ט) אם כבש יביא קרבנו לחטאת ר"ש אומר כבשים קודמים לעזים בכ"מ יכול מפני שהם מובחרים מהם ת"ל אם כבש יביא קרבנו לחטאת מלמד ששניהם שקולים. (יוד) תורים קודמים לבני יונה בכ"מ יכול מפני שהן מובחרים מהן ת"ל ובן יונה או תור לחטאת מלמד ששניהם שקולים. האב קודם לאם בכ"מ

התורה והמצוה

וכפר עליו הכהן שבני חטאת נשיא וכשבה ושעירה מפני שהקדים אלא עליו את שם הכהן ע"ש. ומ"ש ונסלח אין משיירין לו וכו' המבואר למעלה (ס' רע"ז):

רפח ואם כבש יביא. דרך הכתוב להקדים כבשים לעזים תמיד. ופה הקדים חטאת שעירה לחטאת כשבה. ואמ' ר"ש (בספרא פה וס' קודשים משנה א' פ'. ובמסכת סוף כריתות) מזה להראות ששניהם שוים במעלה. וכן הוא בתורים ובני יונה ובכיבוד אב ואם שאינה פעם א' הסדר בכוונה להורות ששניהם שוים, וכן בב"ר (פרש' א) ובוי"ר (פרשה לו) ובמכלתא (פ' בא) חשבו הרבה דוגמאות כזה. שמים וארץ. אברהם יצחק יעקב. אהרן ומשה. יהושע וכלב. שפעמים הקדים זה וזה ופעמים בהפך להורות שהם שקולים. ובמד' (שם ושם) חכמים נחלקו פעם למה תחלה הקדים שמים לארץ ואח"כ ארץ ושמים, ופליגי מי נברא תחלה ורשב"י א' שניהם כאחד נבראו וא' רא"ב"ש אף כדעת אבא למה פעמים הקדים שמים לארץ וכ' משמע שר"ש הוא לבדו אזיל בשטה זאת. וכ"ה בירושל' (פ"ב דחגיגה) [אבל לחכמים ימצא טעם בכ"מ למה הקדים א' לחברו] וכמ"ש במכלתא (פ' יתרו) ובקדושין (דף למד) רבי אומר גלוי וידוע שאדם ירא מאביו יותר מאמו וכו'. וכן במ"ש ובן יונה או תור לחטאת יש דרוש כמו שאבאר בס' תזריע (ס' פה) וכן במה שהקדים פה שעירה לכשבה נוכל לתת טעם עפ"י המבואר בסוטה (דף לג ע"ב) דבחטאת שעירה ניכר בין חטאת לעולה והחוטא מתבייש לא כן בחטאת כשבה דמכסא באליה ולא קבע הכתוב מקום בין חטאת לעולה שלא לבייש עוברי עבירה וכבר רמזתי זה בחבורי ארצות החיים (ס' א ס"ק סב) שלפ"ז חטאת שעירה י"ל מעלה דהעובר דבר עבירה ומתבייש מוחלין לו על כל עונותיו לכן הקדימו, וכן בספרי (דסתמא כר"ש) אמר בפ' פנחס (פסקא קלג) בבנות צלפחד שפעם חשב מחלה נועה ופעם מחלה תרצה חגלה מלמד שכולן שקולות זו כזו. ובב"ב (דף קך) אמר להלן מנאן הכתוב דרך גדולתן וכאן דרך חכמתן, ור' ישמעאל דרש דשקולות היו מן ותהיינה. אולם בסוף (פרק מקום שנהגו) לא משמע כן וי"ל דאף דשקולות מ"מ יש טעם בכ"מ [גם לר"ש] למה תפס דוקא שינוי הסדר. וכ"מ במכלתא יתרו (פרשה א') שגם ר"ש יודה בזה וזה שסיים אבל אמרו חכמים האב קודם וכו', ר"ל ולכן גבי כיבוד הקדים האב. ועי' מ"ש הראב"ע שמות (פרשה כ' פסוק ב'):

יְבִיאֶנָּה׃ לג וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל רֹאשׁ הַחַטָּאת וְשָׁחַט אֹתָהּ לְחַטָּאת בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה׃ לד וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ לה וְאֶת־כָּל־חֶלְבָּהּ יָסִיר כַּאֲשֶׁר יוּסַר חֵלֶב הַכֶּשֶׂב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֹתָם הַמִּזְבֵּחָה עַל אִשֵּׁי יְהוָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא וְנִסְלַח לוֹ׃ פ ה א וְנֶפֶשׁ כִּי־תֶחֱטָא וְשָׁמְעָה קוֹל אָלָה וְהוּא עֵד אוֹ רָאָה אוֹ יָדָע אִם־לוֹא

בעל הטורים

(א) אם לוא יגיד ונשא עונו אם לוא מלא וי"ו קרי ביה אם לו יגיד מייד פירוש שהגיד לו כבר שוב אינו חוזר ומגיד׃

רש"י

(לג) ושחט אותה לחטאת. שתהא שחיטתה לשם חטאת׃ (לה) כאשר יוסר חלב הכשב. שנתרבו אימוריו באליה אף חטאת כשהיא באה כבשה טעונה אליה עם האימורין׃ על אשי ה'. על מדורות האש העשויות לשם (פי' ולא אש שמן השמים דעליו אין צריך לומר אשי ה' רבים) פוא"ל"ש בלע"ז׃ (א) ושמעה קול אלה. בדבר שהוא עד בו (מיתורא דוהוא עד דרשינן לי' בת"כ ולאפוקי קרוב או פסול או עד מפי עד כיוצא בו)׃ שהשביעוה

שפתי חכמים

שכ נשיא כוא עז ואין לו אליה׃ ע פי' ולא על האש היורדת מן השמים שהיא אש ה' ממש דאותה אש אחר שיח ובקרא כתיב אשה לה' שהם עשויות לשם ה'׃ פ מוכוא עד יתירא יליף לאפוקי בעד מפי עד או קרוב או פסול אע"פ ששמע קול אלה פטור ונלמד

התורה והמצוה

רפט ואם כבש יביא וכ' תמימה יביאנה, כבר שמנו חק (למעלה ס' רג) כי דרך הלשון שבמאמר תנאי יבא הפעל הראשון שבראשית המאמר הכולל בלשון עתיד אבל הפעלים הבאים בחלוקות הפרטים כולם יבואו בלשון הוה או עבר לפי ענין המאמר עיי"ש. ולפ"ז היה לו לומר ואם כבש מביא. כמו אם מן הבקר הוא מקריב אם כשב הוא מקריב בלשון הוה. ואמרו חז"ל בספרא (הובא בתמורה דף סו) מהו אומר יביא (כ"ה בגמ'). והשיבו שבא ללמד שיצויר שגם אחר שהפרישו שעירה יביא עתה בעתיד כבש אם נאבדה השעירה אף שנמצאת בל תאמר שיקריב הראשונה קמ"ל דיכול להקריב איזה שירצה. ועפ"ז מ"ש יביא בלשון עתיד —. והנה הי' די שיאמר נקבה תמימה יביא בלא כינוי. וכ"מ שבא הכינוי בה"ג יש בזה טעם ודרוש. כמו בעולה ושלמים שאמר תמים יקריבנו שבא למעט תערובות כמ"ש (בס' כה), גם יש אצלי בזה כלל קבוע, כי מצאנו כי כשיתחבר אל פעל עתיד כינוי נסתר או נסתרת יבא לפעמים מחובר עם הנון הדגושה, יפקדנו תפקדנו נפקדנו יפקדנהו תפקדנהו. ולפעמים יתחבר עם הה' או יבא הכינוי לבד, תפקדהו יפקדהו תפקדיה. המדקדקים לא מצאו שום הבדל ביניהם. אבל אחרי שום לב והבין במקרא זאת חקרנוהו. כי בכ"מ שבא העתיד המוחלט והכינוי בא בדרך המדויק בא כינוי הנ"ן. וכ"מ שלא בא עתיד מוחלט או שלא יכוין לדייק אם הכינוי במוחלט יבא כינוי הה"א. למשל ה' ישמרהו ויחייהו ואל תתנהו בנפש אויביו (תהלות מא), תבואהו שואה לא ידע (שם לה), כי תשיתהו ברכות לעד תחדהו (שם כא), הוא גילוי רצון או תפלה. וכן כי כי תשק ואפלפהו אסבבהו ואטנהו אשביעהו (שם נא) עתיד רצוי. וכן ירכיבהו על במתי ארץ ויניקהו דבש מסלע (דברים לב) אינו עתיד רק עבר באמת, וכן תמצא שכל עתיד שבא בוי"ו ההיפוך יבא בכינוי הה', וישמגהו בחוץ, ויאספהו אל ביתו, וישחטהו ויתמהו כראשון, וכן כולם. וכן במקום שלא יכוין לדייק כינוי הפעול כ"כ. כל מיב לבו יביאה את תרומת ה', אם לחסד וכ' ימציאהו (איוב לז), שבא הכינוי על ענין נסתר או מליצי, כי במלת יביאה הכינוי מיותרת אחר שבא שם הפעול, ובמלת ימציאהו הכינוי מוסב על ענין נעלם הגיוני שהוא חוקי הטבע שחקק ה' במציאות, כמ"ש בפי' איוב שם. משא"כ וכאשר איש ימציאנו, שהכינוי בא על פעול נודע שימציא לאיש כפי ארחותיו בא בכינוי הנון, ובזה יל"פ מ"ש בזבחים (דף נב ע"ב) ס"ק יהלכנה לזו לא לאחרת. ושם אי לאו זאת ה"א יהלכנה אורחא דקרא. וזה כוונת הספרא שמהלת דייק מכינוי היחיד שלא יביא שהיכן רק אחת מכן, והוסיף

אימר ייתי קורבניה לחטאתא נוקבא שלמתא ייתינה: לג ויסמוך ית ידיה על ריש חטאתא ויכוס יתה לחטאתא באתרא די יכוס ית עלתא: לד ויסב כהנא מדמא דחטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית כל דמה ישוד ליסודא דמדבחא: לה וית כל תרבה יעדי כמא דמתעדא תרב אימר מנכסת קודשיא ויסק כהנא יתהון למדבחא על קורבניא דיי ויכפר עלוהי כהנא על חובתיה די חב וישתבק ליה: א ואינש ארי יחוב וישמע קל מומי והוא סהיד או חזא או ידע אם

ספרא

יכול מפני שכבוד האב עודף על כבוד האם ת"ל איש אמו ואביו תיראו מלמד ששניהם שקולים אבל אמרו חכמים האב קודם לאם בכ"מ מפני שהוא ואמו חייבים בכבוד אביו: (פרק יא) רפט (א) מה ת"ל יביא יביא. מנין אתה אומר המפריש חטאתו ואבדה והפריש אחרת תחתי' ואח"כ נמצאת הראשונה והרי שתיהן עומדות מנין שיביא איזה מהן שירצה, ת"ל יביא יביא, יכול יביא שתיהן ת"ל יביאנה אחת הוא מביא ואינו מביא שתים. (ב) יכול לא יביא שתיהן על שני חטאים אבל יביא שתיהן על חטא אחד ת"ל יביאנה אחד הוא מביא ואינו מביא שתים:

רצ (ג) וסמך ידו על ראש החטאת לרבות חטאת נזיר וחטאת מצורע וחטאת מטמא מקדש לסמיכה. ושחט אותה לחטאת שתהיה שחיטתה לשם חטאת. ולקח הכהן מדם החטאת שיהי' קבול דמה לשם חטאת. וכפר עליו הכהן מחטאתו שתהיה כפרה לשם חטאת. מכאן אמרו שחט שלא לשמה קבל שלא לשמה הלך שלא לשמה זרק שלא לשמה פסול:

רצא (ד) ואת כל חלבה יסיר כאשר יוסר חלב הכשב מזבח השלמים ומה פירש בכשב זבח השלמים חלב תיתב קרום ונקלף ושתי כליות ויותרת ואליה: רצב (ה) וכפר עליו וכפר עליו. מה ת"ל מפני הדין, והלא דין הוא נאמרו דמים למטן ונאמרו

התורה והמצוה

שנית לדייק בל תאמר שהם שלא יביא שסיכן הוא רק על שני חטאים כגון אם הפרישו הראשונה לשם חלב ונתכפר בא' מהם לא יביא השנית לשם דם, אבל אם מביא השנית לשם חלב שאכל שנים יכול להביא, ע"ז משיב מדכתיב יביאנה שהכינוי המרומז ע"י נה מורה שבא הכינוי בדיוק גמור. ואם לא כיון לדייק את הכינוי הי"ל יביאת. ומזה מבואר שבכל אופן יביא רק אחת לא שתים:

רצ וסמך ידו על ראש החטאת. התבאר אצלינו (בס' למד ובא"הש פט"ו) שאין ראוי להזכיר את שם הפעול בכל פעם ורק לנו לומר וסמך ידו על ראשה בכינוי. וכלל אצלינו שבכ"פ שחזר את השם בא ללמד שהמעשה ראוי לכל הנכלל בשם ההוא בכלל. ופה מלמד שהסמיכה מחויבת מצד היותה חטאת בכלל לא לחטאת חלב בפרט. ומרבה שכל חטאת הדומה לחטאה כבשה שהוא כבשה, כמו חטאת נזיר ומצורע וטמא מקדש טעונה סמיכה. והנה במ"ש ושחט אותה לחטאת. א"א לפרש שלמ"ד לחטאת מורה על הפעול, ובא תחת את, שהגם שנמצא כזאת לפי דעת המדקדקים כמו הרגו לאבנר (ש"ב ג), לכל כליו תעשה נחושת (שמות כז), וכמ"ש הרד"ק במכלול. כי מלבד שהשימוש אז בא לדרך זרות, הנה נז' פה שימוש את. ושחט אותה. שמורה על גוף הפעול. וע"כ שהלמ"ד מורה על התכלית שישחט אותה לשם חטאת. כמו ויבן ה' את הצלע לאשה וכדומה. וכן ת"י ויכוס יתה משום קרבן חטאתא. וכן פי' חז"ל זבחים (דף ט ז ח ט). וגם מלת אותה שבא תחת הכינוי ושחטה דרשו בזבחים (דף ה') ומנחות (דף ד'), (ולמעלה ס' רסט דרש בדרך אחר עיי"ש), וכבר אמר פ"ז למעלה ס' רע"ג לימוד אחר מן החטאת הוא וחד למצוה וחד לעכב.—ובמ"ש ולקח הכהן מדם החטאת שבא שם הפעל שנית בחנם והל"ל ולקח הכהן מדמה, למד שיהי' גם הקבלה לשם חטאת. וממ"ש וכפר עליו הכהן מחטאתו דרש שתהי' הכפרה לשם חטאתו. וכ"ה בזבחים. ויותר הי' נראה להני' וכפר עליו הכהן על חטאתו, א] שאז כולהו מדרשי בחדא פרשתא, ב] שמ"ש וכפר מחטאתו על חטאתו והביא מדרש בשבת (דף עה ע"ב) לר"י כדאית לי' ולר"ל כדאית לי' עיי"ש:

רצא ואת כל חלבה יסיר כאשר יוסר חלב הכשב. מפני שלא באר פה בפרטות מה הן החלבים הנקטרים וכבר בארנו (בס' קסח) שיותרת ושתי כליות אינם בכלל חלב, לכן אמר כאשר יוסר מעל זבח השלמים (וכנ"ל ס' רע"ה וס' רפ"ו). אמנם מה שהוסיף פה חלב הכשב, בא ללמד שיוסר גם האלי' כמו בכשב השלמים. וכבר אמרתי (בס' קעח) שלכן תפס פה לשון דכשב ולא כבש לרמז על האלי' ששם כשב בא על שמנו וכשוהו שהוא עב ושמן:

רצב וכפר עליו הכהן. כבר בארתי (בס' רנד) שכ"מ שאומר וכפר ונסלח הוא כפל לשון

תאמרו דמים למעלן מה דמים אמורין למטן אם נתנם מתנה אחת כפר אף דמים אמורין למעלן אם נתנם מתנה אחת כפר. (ו) או כלך לדרך הזה נאמרו דמים בפנים ונאמרו דמים בחוץ מה דמים אמורים בפנים אם חסר אחת מהמתנות לא כפר אף דמים אמורים בחוץ אם חסר אחת מן המתנות לא כפר. (ז) נראה למי דומה דנים דמים שבחוץ מדמים בחוץ ואל יוכיחו הפנימיים שהן בפנים, או כלך לדרך הזה דנים דם חטאת על הקרנות מדם חטאת על הקרנות ואל יוכיחו התחתונים שאין דם חטאת על הקרנות ת"ל וכפר עליו אעפ"י שלא נתן אלא ג' וכפר עליו אעפ"י שלא נתן אלא ב' וכפר עליו אעפ"י שלא נתן אלא אחת:

(פרשה ה) **רצג** (א) אלו אמר ושמעה יכול האומר לחברו נלך ונעבד עבו"ם יהא חייב, הין אם האומר אינו חייב השומע יהא חייב, זה יוכיח שהאומר אינו חייב והשומע חייב. (ב) אף אתה אל תתמה על האומר לחברו נלך ונעבד עבו"ם שאעפ"י שהוא אינו חייב השומע חייב, ת"ל ושמעה קול אלה ואין אלה אלא שבועה, וכן הוא אומר והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה. אין לי אלא שבועה שיש עמה אלה מנין לעשות שבועה שאין עמה אלה כשבועה שיש עמה אלה. ת"ל ושמעה אלה

וכפר מיותר, שהכפרה הוא בכלל סליחה. ונדרש תמיד. ופה נז' זה ג"פ בג' מיני חטאת החיצונות. ודריש לה שמ"מ יכפר אף שחסר איזה דבר כמו שדרשו ביומא (נמי' הנ"ל), כי אחר שלכתחלה צריך ליתן ארבע קרנות קמ"ל בוכפר הראשון אף שחסר מתנה אחת ומן וכפר השני למד אף שחסרו שני מתנות ומן הג' למד אף שחסרו ג' מתנות. כן אמר בספרא מוגה (בסנהדרין דף ד ע"ב ובזבחים דף לח), ובה"ל דצריך לימוד הזה מפני שהוכל ללמדו מן החטאת הפנימית דשם כל המתנות מעכבים (כנ"ל ס' רנ"ב) והנה שם ללמדו מן עולה ושלמים שהם חיצונים כמוה ודי במתנה אחת (למאן דיליף לה בזבחים (דף לו ע"ב) ומנחות (דף מד ע"ב) מן ודם זבחיך ישפך), וז"ש נאמרה דמים למטה ר"ל עולה ושלמים שהם למטה מחוט הסקרא. או יש ללמדה מן הדם שנאמר למטה בחטאת העוף דמיעט הקול שנאמר והזה מדם החטאת על קיר המזבח שדי במתנה אחת (כן פרש"י בסנהדרין ב' פירושים ועוד יש פי' ג' עיי"ש). וי"ל שכנגד א' טוב ללמד יותר חטאת מחצונית כמוה. וכנגד א' טוב ללמד יותר ד' קרנות מד' קרנות, לא מעולה ושלמים או חטאת העוף שאינם על ד' קרנות, ולכן צריך קרא. ועיין בזבחים (שם) פלפול בזה ואכ"מ:

רצג (ושמעה קול אלה). יש שמות רבים אשר בהתחברם יולד מהם מושג אחר. כמו שהומת מות. מגלי שאול. חרדת אלקים. וכדומה. וכן שם קול אם יתחבר אל השם ירמז שאינו הדבר עצמה רק דומה לו. כמו קול מלחמה במחנה. קול שהדים באזניו. ר"ל קול דומה למלחמה. וכן יהי' לרוב בשם סוגיי המתחבר אל שם אישיי שיולד מהם מושג אמצעי. כמו שדרשו קרבן מנחה לרבות לבונה ויין ועצים ר"ל קרבן הדומה למנחה. זבח שלמים, מלת זבח מרבה יתר זבחים (למעלה ס' קט) וכן רבים, וכמ"ש בא"לת השחר (כלל נה), וכ"ז פ"י שהתחבר שם הסוג עם שם המין. וכן פה שם קול הוא שם סוג כל קול שיהיה ושם אלה הוא שם אישי ובא רק על שבועה שיש בה אלה, (כי זה ההבדל בין שבועה. שהם שכולל המשביע חברו בשם בין שפורש עמה קללה בין לא. כמו שבועת אליעזר לאברהם ושבועת אברהם לאבימלך ושבועת יוסף ליעקב שהי' בלא אלה. ושבועת יהושע שהיה באלה. וישבע יהושע לאמר ארור האיש (יהושע ו). וכן ואיש ישראל נשבע וכו' (שופטים כא), כי נשבעו ב"י לאמר ארור נותן אשה לבנימין (שם). אבל אלה פורש רק אם הזכיר קללה בשבועתו, כמו ויואל שאול את העם לאמר ארור האיש (ש"א יד), ושם כי ירא העם את השבועה). ועי"ז שהרכיב פה שני השמות קול אלה, היינו אף שאינו שומע אלה ממש רק קול דומה לאלה. כי המשביע בשם גם אם אינו פורש את האלה כבר נשמע הקללה ממילא כמ"ש ואת האלה דואלת וכ' כל הנשבע מזה כמוה נקה (זכרי' ה). וז"ש בספרא שלא יאמר ושמעה קול נפרש כל קול שיהי' (כי שם קול הוא מושג סוגיי) עד שכולל כל קול ששמע, (ותפס לדוגמא ששמע קול שיעבד עכו"ם שמתחייב קרבן עולה ויורד ואף שהאומר אינו חייב קרבן כי חייב מיתה משום מסית, (כמ"ש הרמב"ם פ"ה מעכו"ם ה"ה ולא כק"א), בכ"ז יתחייב השומע). ולכן אמר אלה שהוא קול של שבועה. ואם יאמר אלה לבד נאמר רק שבועת האלה שפרש בה קללה. אבל ממ"ש קול אלה היינו גם קול של אלה אף שאינה אלה ממש ומרבה אף שבועה שאין עמה אלה. והראב"ד והרמב"ן בחדושי שבועות גורסים מנין אלה שאין עמה שבועה ושבועה שאין עמה אלה. וכ"כ הרמב"ם (פ"ב משבועות ה"ב) שגם באלה לחוד מחייב וכ"ה בירושלמי (ס"פ שבועת העדות). ר"י בשם ר' יוחנן לא שניא. הוא אלה בלא שבועה הוא שבועה בלא אלה. ר"ל אין הבדל ביניהם, שעיקרו הם קול אלה, לא אלה ממש רק קול דומה לאלה. ורש"י גריס כגרסת הספרים:

אלה ושמעה קול לעשות שבועה שאין עמה אלה כשבועה שיש עמה אלה: **רצד** (ג) ר' עקיבא אומר אין לי אלא מפי אחרים מזיד. מנין מפי אחרים שוגג מפי עצמו מזיד מפי עצמו שוגג, ת"ל והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו לרבות את כולן:

רצה (ד) שלח להן ביד בנו ביד עבדו ביד שלוחו או שאמר להם הנתבע משביעני עליכם אם יודעים אתם לו עדות שתבואו ותעידוהו יכול יהיו חייבים, ת"ל ושמעה קול אלה והוא עד עד שישמעו מפי התובע:

רצו (ה) אמר לשנים משביעני עליכם איש פלוני ופלוני אם יודעים אתם לי עדות שתבואו ותעידוני והן שיודעים לו עדות עד מפי עד או שהיה אחד מהן קרוב או פסול יכול יהיו חייבים, ת"ל ושמעה קול אלה

רצד ונפש כי תחטא וכו' אם לא יגיד. דע שאחרי החקירה והעיון במקרא ראיתי כלל חדש במאמרים התנאים. שכל מאמר תנאי שהמשפט הראשון של התנאי מורכב מכמה תנאים לא יבא לעולם מלת אם בינתים. רק אחר שהזכיר התולדה של התנאי ומתחיל תנאי חדש אז יתכן שיבא מלת אם. למשל. וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון ענש יענש (שמות כא כב). שהמאמר התנאי הזה מורכב מארבע תנאים, א] שאנשים ינצו, ב] שינגפו אשה הרה, ג] שיצאו ילדיה, ד] שלא היה אסון. לא יתכן שיבא מלת אם בינתים. למשל שלא יתכן שיאמר אם יגפו אשה הרה. או אם יצאו ילדיה. או שיכתב אם לא יהיה אסון. רק אחר שנגמר תולדת התנאי שהוא ענש יענש. אז יתכן שיבא מלת אם על חלוקה חדשה שיזכיר. וזה בדוק בכ"מ. ובמקום שבא מלת אם קודם שהזכיר התולדה, מתחיל ענין חדש המלוין במלת והיה. כמו (במדבר טו) וכי תשגו ולא תעשו וכו' והיה אם מעיני העדה נעשתה. וכן (דברים כד) כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו. ופעם א' חסר מלת והיה (שמות כא יח יט) וכי יריבון אנשים וכו' אם יקום. שפי' והיה אם יקום, והמופס לזה ממה שהוא פסוק בפ"ע. (ועוד נמצא (שם כב ו) כי יתן איש אל רעהו כסף וכו' וגנב מבית האיש אם ימצא הגנב. וזה מפני שאמר אחריו ואם לא ימצא הגנב שהיא מלת החלוקה). זולת זה אין פרץ ואין יוצאת מן החק הזה. לבד פה שאמר אם לא יגיד שמלת אם זרה. כי עדן לא הזכיר תולדת התנאי שהוא ונשא עונו. (או והי' כי יאשם וכו' והתודה והביא את אשמו שהיא התולדה העקרית). והיה ראוי לאמור ולא יגיד. ודרש ר"ע בספרא שמלת אם המיותרת. בא לרבות שבכל אופן שלא יגיד ישא עונו. כי בתנאים שהזכיר כתוב ושמעה קול אלה שהוא השומע מפי אחרים, ולא נדע השומע מפי עצמו בין מזיד בין שוגג. וכן מדבר בשוגג מזהן דהא לא כתיב כאן ונעלם ולא נדע אם עבר בשוגג (היינו שנגמרה עם זדון העדות כמ"ש בגמ'). וע"י שאמר אם לא יגיד מורה שהוא תנאי חדש נפרד מתנאים הקודמים שכל שלא יגיד בכל אופן ישא עונו (וכמ"ש בגדר מלת אם (בס' קם וס' קעם) וכמה מקומות). ובתוספתא (פ"ג דשבועות) כשבעיניע בספי גויס נפני לכפיס נפני מוכסין פסור, שנאמר כי תחטא אם לא יגיד כשיהא אם לא יגיד ולא כשהוא חוטא כשיגיד. בא נ"כ לתקן זרות מלת אם פה ופי' שמלת אם מורה שהוא תנאי בפ"ע כי תחטא אם לא יגיד וכו' במובנו שלילה אם חוטא בהגדתו, והם הנקראים בהגיון משפטים ממעפי' שדינם כמשפט כפול, במוליא ההפך, כידוע. והתוספתא לשטתה שאמרה (פ"ד דשבועות) בפע מפי עצמו מנין ה"ל כי תחטא לרבות השומע מפי עצמו לדברי ר"ע, ריב"י אומר ק"ו הוא וכו', רבי אומר משמע שאומר ושמעה בין מפי עצמו בין מפי אחרים, (ר"ל רבי לשטתו שס"ל (ברכות דף יג מגלה דף יח סוטה דף לב ע"ב), שמע השמע לאזניך מה שאתה מוציא מפיך דס"ל דשמע כולל השומע מפי עצמו. ורבנן דס"ל שם שמע בכל לשון שאתה שומע למד מלמודים אחרים), וא"כ לדעת התוס' נשאר הריבוי של מלת אם על דרוש הנז' שם בפ"ג:

רצה ושמעה קול אלה וכו' אם לא יגיד. במשנה וגמ' שבועות (דף לה) תנא שלח ביד עבדו או שא"ל הנתבע כ' יכול יהיו חייבים ת"ל אם לא יגיד. מאי תלמודא אמר ר"א אם לוא יגיד כתיב, (ר"ל מלא ויו) אם לו לא יגיד ונשא עונו, ואם לאחר לא יגיד פטור. (דרש מלוי הויו ומלוי הא'. לו לא). ולדרוש זה כיון גם הספרא. רק שתפס ראשית הפסוק ושמעה קול אלה ללמד שצריך שישמעו מפי התובע. ובגמ' תפס סוף הפסוק ללמד שצריך שישבעו להתובע. וכן א"ר בירושלמי (פרק שבועות העדות ה"ו) מתניתין צריכה למאי דמר ר' אלעזר ומה דמר ר' אלעזר צריכה למתניתין. אלו תנא מתניתין (פה' עד שישמעו מפי התובע) הוינא אמרין שמעו מפי התובע ולא נשבעו להתובע חייבים. אלו תנא דר' אלעזר (מן לוא יגיד) הוינא אמרין לא שמעו מפי התובע ונשבעו להתובע חייבים ה"י צריכה למתניתין וצריכה למאי דמר ר"א עד שישמעו מפי התובע וישבעו להתובע. (ועי' בלח"מ (פ"ט דשבועות ה"ז) מ"ש על דברי הראב"ד (שם) דבמשנה לא כתב בנו ושלוחו, ואיך יפרנס ברייתא דפה שכתוב בנו ושלוחו וצ"ע):

רצו והוא עד. מהר"ש אסקוואלמי בספרו ערוגות הבושם דעתו שפה עד נקרא בו ע"ש סופו כמו ושחט קמור. ואין דבריו נכונים. כי יש הבדל בין עד ובין עונה. בשגה נקרא מגיד ההגדה בב"ד

ויבוא עמו שיעור הב' (בין אם יגיד אמת או שקר), כמו איש עונה ברעהו עד שקר, כחשו בפניו יענה, אם עוינו ענו בו. אבל שם עד נקרא בו מצד שהוא מיועד וכשר לעדות ומצד שהוא המתרה בו, אף שלא יגיד לפני הב"ד, ורק הכשר וראוי לעדות נקרא כן. ואם לאו יכנהו בשם עד שקר. עד חמס. עד כזבים. עד בליעל. וכיוצא. ומזה הוציאו חז"ל שאם יודעים עדות עד מפי עד או קרוב ופסול פטורים שעז"א והוא עד. ובגמ' שבועות (דף לה) תפס ע"ז קרא אם לא יגיד בראוים להגדה. ונראה שבמ"ש מקרא דאם לא יגיד מוסיף דאף הפסול דרבנן. (דהלכה כראב"י בדף לא) אף שכשר לעדות מה"ת אין הגדתו מועלת. ובירושלמי אמר ולא בפסולים מנין, אם לא יגיד את שמגיד וחברו משלם ממון וכו', ע"א בשאמרו לו הרי את מקובל עלינו כשנים יכול יהא חייב, ת"ל והוא עד כשכשר להעיד עדות תורה. לכן תפס הספרא קרא והוא עד למעט אף שקבלו להו עלייהו. (וכמ"ש באמת הרמב"ן והריטב"א לפרש כן מתניתין ע"ש ועי' בתוי"ט ול"ע):

רצז ושמעה קול אלה והוא עד, לפי תוכן המליצה הי' ראוי לומר והוא עד או ראה או ידע ושמע קול אלה. שכן תמצא תמיד שהתנאי או התואר הנמצא בעצם הנושא יקדם בלשון אל יתר חלקי המאמר, והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא הי' וחדל לעשות הפסח (ולא יאמר והאיש אשר חדל לעשות הפסח והוא טהור), והאיש אשר יטמא ולא יתחטא (ולא אשר יתחטא והוא טמא), איש אשר ישחט שור או כשב ואל פתח א"מ לא הביאו וכן תמיד. ומדוע הפך כאן סדר הלשון, למדו רבותינו (בספרא ובשבועות דף לה) שצריך שהשבועה ייחד אותו ביחוד לעד. ופי' ששמע קול אלה. שהאלה אומר והוא עד, שהשביע אותו באמרו כי הוא עד, משא"כ אם הי' אומר והוא עד ושמע קול אלה הי' פי' כל שהוא עד אף ששמע במקרה חייב, ועיי' בערכין (דף יח):

רצח והוא עד. מבואר אצלינו באילת השחר (כלל ר"י) שמלת הוא מורה הפוך וסתירה ששמע קול אלה ובאמת הוא עד, לא כפי שמכחיש ואינו מעיד. וזה לא יצדק רק אם הוא עד בעת האלה לא אם קדמה שבועה לעדות, שמלת הוא גורם ספק המדומה. ומטעם זה אמרו (ב"ר פ' לך) חמשה הוא לטובה וחמשה לרעה. אברם הוא אברהם. הוא החל להיות גבור וכו'. ר"ל שמלת הוא מציין הספק ונגדר בין טוב בין רע ולא יצדק על דבר שהוא כן עתה כפי הדומה ממעשיו:

רצט ושמעה קול אלה והוא עד. הכתוב סתם דבריו ולא באר על איזה ענין השביעהו והזמינו לעדות, שיצויר ישביעהו על עדות דיני נפשות ואיסורים וטומאה וכיוצא. וחז"ל למדו שאינו מדבר

אלה והוא עד בזמן שהן כשרים לעדות לא בזמן שהן פסולים מן העדות: **רצו** (ו) עמד בבית הכנסת ואמר משביעני עליכם אם יודעים אתם לי עדות שתבואו ותעידוני יכול יהיו חייבים. ת"ל ושמעה קול אלה והוא עד עד שיהיה מתכוין להם:

רצח (ז) משביעני עליכם כשתדעו לי עדות שתבואו ותעידוני יכול יהיו חייבים, ת"ל ושמעה קול אלה והוא עד בזמן שקדמה עדות לשבועה לא בזמן שקדמה שבועה לעדות: **רצט** (ח) ומנין שאינו מדבר אלא בתביעת ממון, א"ר אליעזר נאמר כאן אואין ונאמר אואין בפקדון מה אואין אמורים בפקדון אינו מדבר אלא בתביעת ממון אף אואין אמורים כאן לא ידבר אלא בתביעת ממון. אויי דרוצח יוכיחו שהן אואין ואינו מדבר בתביעת ממון. (ט) דנים אואין שיש עמהם שבועה מאואין שיש עמהם שבועה ואל יוכיחו אויי רוצח שאין עמהם שבועה, אויי סוטה יוכיחו שהן אואין ויש עמהם שבועה ואינו מדבר בתביעת ממון. (י) דנים אואין שיש עמהם שבועה ואין עמהם כהן מאואין שיש עמהם שבוע' ואין עמה' כהן ואל יוכיחו אויי רוצ' שאין עמהם שבועה ואל יוכיחו אויי דסוטה שאעפ"י שיש עמהם שבועה יש עמהם כהן:

(פרק יא) (א) ר' יוסי הגלילי אומר מה ת"ל והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו לא אמרתי אלא בעדות שאפשר לה להתקיים בראיה ושלא בידיעה בידיעה ושלא בראיה ואיזו זו תביעת ממון. ר"ע אומר מאלה יש מאלה חייב ויש מאלה פטור בדבר שהוא של ממון חייב ובדבר שאינו של ממון פטור. (ב) ר"ש אומר חייב כאן וחייב בפקדון מה בפקדון אינו מדבר אלא בתביעת ממון. אף כאן לא ידבר אלא בתביעת ממון. (ג) ועוד ק"ו מה אם הפקדון שעשה בו נשים כאנשים קרובים כרחוקים פסולים ככשרים וחייב על כל אחת ואחת בפני ב"ד ושלא בפני ב"ד אינו מדבר אלא בתביעת ממון. כאן שלא עשה בו נשים כאנשים קרובים כרחוקים פסולים ככשרים ולא חייב אלא אחת בפני ב"ד א"ד שלא ידבר אלא בתביעת ממון, לא א"א בפקדון שלא עשה בו את המושבע כנשבע ואת המזיד כשוגג תאמר כאן שעשה בו את המושבע כנשבע ואת המזיד כשוגג הואיל ועשה בו את המושבע כנשבע ואת המזיד כשוגג מדבר בתביעת ממון ושלא בתביעת ממון. ת"ל כאן נפש כי תחטא ולהלן

ולהלן נאמר נפש כי תחטא מה נפש כי תחטא אמור להלן אינו מדבר אלא בתביעת ממון אף נפש כי תחטא אמור כאן לא ידבר אלא בתביעת ממון. (ד) משביעני עליכם אם לא תבואו ותעידוני שאמר איש פ'וני ליתן לי מאתים זוז ולא נתן, הרי זו תביעת ממון יכול יהיו חייבים, ת"ל נפש כי תחטא נפש כי תחטא לגז"ש, מה נפש כי תחטא אמור להלן תובע ממון ויש לו אף נפש כי תחטא אמור כאן תובע ממון ויש לו: ש (ה) השביע עליהן חמשה פעמים חוץ לב"ד ובאו לפני ב"ד והודו יכול יהיו חייבים ת"ל והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו לא אמרת אלא במקום שאין מגיד שיתחייב זה בממונו ואיזה זה ב"ד

אלא בתביעת ממון ולמדוהו מלמודים שונים, ר' אליעזר קבל מרבותיו גז"ש דאוחין. וכבר נודע מ"ש הקדמונים דלפעמים קבלו הגז"ש בנושאים, ולפעמים קבלו הגז"ש בתיבות, ור"א קבל הגז"ש בתיבות. וכבר באלרנו דעתינו במק"א שכל גז"ש או שהוא מופנה או שיש איזה שינוי יוצא מכללי המליצה בשני ענינים אשר מסרה התורה לחכמים לעמוד ע"י השינוי הזה הבא בשניהם להשוותם בדיניהם. והנה מ"ש פה והוא עד או ראה או ידע מלות או או בלו שלא כמשפט. וכמ"ש הרמב"ן וז"ל אינם שלשה ענינים כי אין עד בלא ראיה ובלא ידיעה אבל יאמר אם שמע קול אלה בדבר שהוא עד בין בראיה בין בידיעה. ולפ"ז מלת או שבא תמיד לחלק זרה מאד. וכן מ"ש בפרשת שבועת הפקדון וכחש בפקדון או בתשומת יד או בגזל או עשק או מצא אבידה. וחזר שנית והשיב את

הגזילה או את העשק או את הפקדון או את האבדה. היא זרה. שכבר באלרנו (בס' קדושים (ס' קא) בפלוגתא ר' יאשיה ור' יונתן) שדרך הכתוב בכ"מ שאין מקום לטעות שצריך שיהיה יבא בווי שמורה ג"כ על החילוק, ופה אחר שאמר תחלה מלת או הו לא הי' צריך לכפלו אח"כ, רק לומר והשיב וכ' ואת העשק ואת הפקדון וכ' אחר שאין מקום לטעות עוד. ולמד ר' אליעזר שבא השינוי הזה בשניהם לציין ולאות ששוים בעניניהם שמדברים בתביעת ממון, (ור"א לא ס"ל כריה"ג לקמן דלדידי' אוחין דעדות לא מיתרא). והנה נמצא גם ברוצח אוחין הבאין שלא כדין. (במדבר לה) ואם בכלי ברזל ואם באבן יד או בכלי עץ יד (בא מלת או תחת הם), או השליך או באיבה. (ג"כ מלת או תחת אם) וכן בא בפרשת סוטה מלת או שלא כדת. או איש אשר תעבר עליו רוח קנאה (שפרש"י שמלת או בא תחת מלת אם). וכבר באלרנו למעלה (ס' רכא) שלא ידקדק לפי תוקי הלשון שיבא מלת או במקום אם עיי"ש, ושאלו בספרא מדוע לא למד משם שאין מדברים בתביעת ממון. והשיבו בלאוי להשוות בגז"ש דברים הדומים לא הבלתי דומים, ושבועת העדות והפקדון דומים שבשניהם משביע (משא"כ ברוצח אין שבועה), והשבועה הוא מאיים לאשיו לא יהי' כהן משביע כמו שהוא בסוטה. (וזה כוונת משנה ח ט י). וברייתא זו מובא בשבועות (דף לג ע"ב) ומק' (דף לד) אויי בימוי יוכיתו. ומשני משקדון הו"ל למילף שכן חטא במזיד תבעי' וכפריה ועבריה. ר"ל דהא גם בשבועת ביטוי דכתיב להרע או להטיב מלת או זרה (בין לר' יאשי' בין לר' יונתן) כמ"ש בשבועות (דף כז) וכמו שית' (בס' שיב), ונילוף משם שאינו מדבר בתביעת ממון. ומשיב דפקדון ועדות דומים ששניהם במזיד שלא כתיב בהו ונעלם: ובשניהם הלה תובע והלה כופר, ושניהם השבוע' על שעבר, ולכן מדמי' את הדומים. (באור פרק יא מ"א) וריה"ג ס"ל דאוחין דשבועת העדות באו כהלכה (ולכן לא דריש אוחין). ומפ' שהם שלשה חלוקות, א] והוא עד גמור, ב] מוסיף אף שהוא רק ראה או רק ידע בכל זה מחויב להגיד. כי העדות הגמורה (השבדה בדיני נפשות צריך שיהי' בו ראיה וידיעה) אבל פה שמדבר בד"מ יצויר שיחויב להעיד בראי' לבד או בידיעה לבד כמ"ש בתוספתא ובגמ' שבועות (שם) ראי' בלא ידיעה מנה מניתי לך בפני פלוני ופלוני יבואו ויעידו, ידיעה בלא ראי' מנה הודית לי בפני פלוני ופלוני. ומזה עצמו מבואר שמדבר מתביעת ממון לבד. ור"ע ס"ל כר' אליעזר דדריש גז"ש דאוחין אוחין, רק שלדעתו מ"ש בפ' זו ג"פ לאחת מאלה צריך לג' דרשות (כמו שית' לקמן ס' שמז), וחד מהני מורה שרק במקצת מאלה חייב. ומפרש בגמ' (דף לג) שר"ע מוסיף אר"א משביע עדי קנס לפטורא עי"ש. (באור משנה ב ג) ור"ש ג"כ לא גמר גז"ש דאוחין, רק גמר גז"ש תחטא תחטא. שפה כתוב נפש כי תחטא ובפקדון כתוב נפש כי תחטא ששניהם מיותרים לגז"ש, ובאר שבלא בל"ז יש לדמות עדות לפקדון אם מצד הסברא. ועז"א (במשנה ב') חייב כאן וחייב בפקדון (שהוא בנין אב), אם מצד מדה הק"ו (כמ"ש במ"ג) דהא בפקדון לא הקפיד וחייב בו נשים וקרובים ופסולים ושלא בפני ב"ד ואעפ"כ קפיד שיהי' תביעת ממון וכ"ש עדות שהקפיד על כל אלה. רק שמצד הק"ו לבדו הי' מקום לדחוק שמצ"ע שהקפיד בפקדון שישבע מפי עצמו דוקא ושיהי' בשוגג מה שלא קפיד בעדות לכן צריך הגז"ש. וכל השיטה מובא ומפורש בשבועות (דף לג ע"ב ודף לד ע"א וע"ב). ובגמ' שם מחכו עלייהו במערבא מאי תוכא עי"ש והכמ"ל יותר. ומ"ש (במשנה ד') משביע אני עליכם וכ' רובא בגמ' (דף לה):

שין אם לא יגיד ונשא עונו. היה ראוי לאמר ושמע קול אלה וכ' וכחש, שזה הלשון הענתי

יַגִּיד וְנָשָׂא עֲוֹנוֹ׃ ב אוֹ נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע בְּכָל־דָּבָר טָמֵא אוֹ בְנִבְלַת חַיָּה טְמֵאָה אוֹ בְּנִבְלַת בְּהֵמָה טְמֵאָה אוֹ בְּנִבְלַת

רש"י

שבועה שאם יודע לו בעדות שיעיד לו: (ב) או נפש אשר תגע וגו'. (כל הענין בה"כ) ולאחר הטומאה הוא יאכל

התורה והמצוה

אל שמעלים דבר שאולים ממנו. וכמ"ש בפקדון וכחש בעמיתו או מצא אבדה וכחש בה ונשבע על שקר? ואמרו חז"ל מפני שהמכחש יצויר גם לחברו בפני עצמו אף שלא בפני ב"ד כמו וגם גנבו וגם כחשו (יהושע ז), בני נכר יכחשו לי (תהלות יח), אבל שבלתי מגיד הוא במקום שהגדהו מכרעת, ושמבקשים לדעתו, שזה א' מן ההבדלים בין מגיד ובין יתר לשונות כמו מספר, מדבר, אומר, שספורי דברים בעלמא הבלתי נוגעים להאיש השומע יתפוש לשון ספור, והדובר דברים בלתי הדפים מצד עצמם או האומר דבר ציוו או דבר בלתי מתחייב ממנו דבר אחד יתפוש אמירה. וא"כ המכחיש להשובע נקרא מכחיש ובלתי אומר או מעלים. וכן אם מעלים הדבר מסתרים בפניהם ב"ד הוא בלתי מספר לא בלתי מגיד, כי גדר ההגדה שיגיד אל הנוגע בדבר ומודיע לו דבר נעלם שצריך לדעתו וזה רק בב"ד שנוגע להם לדעת העדות לדין עפ"י. מזה הוציאו הדינים המוזכרים בספרא ובמשנה דשבועות (דף לא ע"ב). א] שאם הודו בב"ד אף שכפרו חוץ לב"ד פטורים, כי חוץ לב"ד קרוי מכחיש ובלתי אומר לא בלתי מגיד. ב] שאף שהודו בחוץ אם כפרו בפניהם חייבים. ג] שאם השביע עליהם חמשה פעמים חוץ לב"ד וכפרו בב"ד חייב על כאו"א, וזה למד בגמ' (דף לב) ממ"ש להחת מאלה שחייב על כל כפירה (ע"ל ס' סטו), וזה יצויר בהשביען בחוץ שעל כל שבועה הי' ראוי להגיד בב"ד, אבל אם השביען ה' פעמים בב"ד וכפרו א"ת אלא אחת כמ"ש ר"ש הטעם מפני שכשכפר בתחלה לא יכול אח"כ להגיד ולא קרוי על יתר הכפירות אם לא יגיד אחר שהגדתו אין מועלת עוד. עוד אמר (במשנה זיין) שאם כפרו שניהם כא' (היינו תוך כדי דבור) שניהם חייבים, שהראשון הי' יכול לחזור בו תוך כ"ד וממילא היו שניהם ראוים להגיד אבל אם כפרו זה אח"ז השני פטור שאחר שכפר הראשון לא היתה הגדתו מועיל, וכן אם כפר אחד והודה אחד הכופר חייב. ובגמ' (דף לב ב) מק' השתא בזא"ז דתרוויהו כפרי אמרת הראשון חייב כ"ש בהודה אחד, ומשני לא צריכא שכפרו שניהם כאחד וחזר א' מהם והודה בתכ"ד של חברו וקמ"ל דמודה פטור משום דאפי' בכפירה והודאה תוך כ"ד כדבור דמי. ועמ"ש היו שני כתי עדים פריך בגמ' ראשונה אמאי חייב הא שני' קיימת קמן וכפירת דברים בעלמא הוא שלא הפסידוהו הראשונים כלום, ומשני כגון שהיו העדים של כת שני' קרובים בנשותיהן וקמ"ל שאף שנשותיהם גוססות מ"ד כיון דרוב גוססין למיתה הוה כפירת הראשונים כפירת דברים בעלמא קמ"ל דהא השתא עדיין לא שכיבי ואין כאן עדים אלא הם הלכך חייבים הראשונים על כפירתם:

שא או נפש אשר תגע בכל דבר טמא או בנבלת חי' וכ' לכל טומאתו. ממ"ש תחלה דרך כלל בכל דבר טמא, ואח"כ פרט הפרטים ואח"כ חזר וכלל לכל טומאתו, ס"ל להזקנים הראשונים (במשנה א) דדרשינן כל התורה בכלל ופרט וכלל ולא מרבינן אלא כעין הפרט שכל הפרטים שחשב כולם הם אבות הטומאה, לא אם נגע במגע טומאות ר"ל בדבר שנגע באב הטומאה שאינו אלא ראשון לטומאה שהנוגע בראשון אינו חייב על טומאת מקדש וקדשיו, ור"ע שסמך את נחום איש גם זו דורש כל התורה בריבוי ומיעוט וריבוי (כמ"ש בתוספתא דשבועות ובגמ' דף כף) וריבה הכל אף מה דלא דמי לפרטא והמיעוט אינו ממעט רק דבר אחד דלא דמי לפרטא כלל, ולכן אמר [במשנה ב] שהמיעוט אינו ממעט רק אם נגע באוכלין ובמשקין ובכלי חרס שהם אינם נעשים אב לעולם וכמ"ש הטעם ברש"י עירובין (דף קד ע"ב), אבל אם נגע בכלים ואדם שהם ראשון לטומאה לא מתמעטי מן המיעוט כיון שיכולים להיות אב הטומאה ע"י מדרס הזב ומגע המת, ולמעט אוכלים ומשקין וכ"ת כתב קרא בנבלת בהמה טמאה ובא להקים דרך דומיא דבהמה טמאה שהם נעשים אב הטומאה לא אוכלים ומשקים וכ"ת שאין נעשים אב הטומאה, ר"ל דבהמה טמאה מיותר וכמ"ש בחולין (דף עא) אקרא אני חי' בהמה למה נאמרה ור"ע לא ס"ל דרשא דרבי שם שבא ללמד שמדבר בטומאת קדש דבבר למדה (לקמן משנה יוד) מבנין אב, ורבי לשטתו דדריש כללי ופרטי ובא להקים דומיא דבהמה שהיא אב הטומאה—[באור משנה ג], והנה פה יש שלשה רבוים, באם הי' אומר אשר תגע בטמא כולל כל טמא שיהי', ובמה שהוסיף בכל טמא שמלת כל מציין הכללות הרי ריבה כללות יותר, ובמה שהוסיף בכל דבר טמא שמלת דבר הבא במשפט מחייב מורה הכללות כמו שבארתי זה למעלה ס' רמ"ה מרבה כללות יותר, ובאר זה לשטת ר"ע מפני שאחר הכתוב בהמה טמאה לאמר

לָא יְחֵוֵי וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ: י או אֱנָשׁ דִי יִקְרַב בְּכָל מִדַעַם מְסָאַב אוֹ בְּנִבְלַת חַיְתָא מְסַאַבְתָּא אוֹ בְּנִבְלַת בְּעִירָא מְסָאַבְתָּא אוֹ בְּנִבְלַת רְחֵישׁ מְסָאַב וִיהֵי מְכַסָּא מִנֵּיהּ

ספרא

ב"ד. (ו) מכאן אמרו השביען בחוץ וכפרו ובאו לב"ד והודו פטורים. בחוץ והודו ובאו לב"ד וכפרו חייבים. השביע עליהם חמשה פעמים חוץ לב"ד ובאו לב"ד והודו פטורים, כפרו חייבים על כל אחת ואחת. השביע עליהם חמשה פעמים בפני ב"ד וכפרו אין חייבים אלא אחת. אמר ר"ש מה טעם מפני שאינם יכולים לחזור ולהודות. (ז) כפרו שניהם כאחד שניהם חייבים, זה אחר זה הראשון חייב, כפר אחד והודה אחד הכופר חייב. היו שני כתי עדים כפרה הראשונה ואח"כ כפרה השני' שתיהן חייבות מפני שהעדות יכולה להתקיים בשתיהן:

(פרק יב) **שא** (א) או נפש אשר תגע בכל דבר טמא. הזקנים הראשונים היו אומרים יכול אפי' נגע אדם במגע טומאות יהא חייב ת"ל בנבלת חי' בנבלת בהמת נבלת שרץ מה אלו מיוחדים שהן אבות הטומאה יצא דבר שאין אב הטומאה. (ב) ר' עקיבא אומר יכול אפי' נגע באוכלין במשקין ובכלי חרס יהא חייב ת"ל בהמה מה בהמה מיוחדת שהיא אב הטומאה יצאו אלו שאינם אבות הטומאה, (ג) או דבר שאתה למדו כדרך אחד אתה למדו בכל דרכים שיש בו. מה בהמה טמאה מיוחדת שחילק מגעה ממשאה ומשאה אב הטומא' לטמא אדם לטמא בגדים אף איני מרבה אלא את כיוצא בה, ואת מה אני מרבה את רוב מי חטאת והמרכב שחלק מגען ממשאם ומשאם אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים. כשהוא אומר בכל דבר טמא לרבות את מיעוט מי חטאת המשכב והמושב ששוה מגען למשאן ועשאן אב הטומאה לטמא אדם ולטמא בגדים. כשהוא אומר בכל דבר טמא לרבות השורף הפרה ופרים והמשלח את השעיר שאין מטמאין לא במגע ולא במשא. וכשהוא אומר בכל דבר טמא לרבות הסככות והפרעות והקירוי דברי ר' יהודה:

בנבלת

התורה והמצוה

ממנה בהיקש רק הדומה לבהמה טמאה, בזה נוכל לטעות שצריך שידמה לבהמה טמאה בכל הצדדים, א] נאמר כמו שבהמה טמאה חלוק מגעה ממשאה כמ"ש כל הנוגע בנבלתה יטמא עד הערב והנושא את נבלתה יכבס בגדיו (ויקרא יא כד כה). ומשאה אב הטומאה, ר"ל לא כשרץ שג"כ חלוק מגעו ממשאו לקולא שאינו מטמא במשא רק במגע, אלא להחמיר שהנושא את הנבלה טמא טומאה חמורה לטמא בגדים שהוא לבש או נוגע בהם בשעת משאו, ובזה נרבה רק **רוב מי חטאת** ר"ל מי חטאת שיש בהם כדי הזיה דתנן בהם (פ"ק דכלים) שהם מטמאים את האדם במשא לטמא בגדים וחשובי בגדים במגע, והמרכב דכתיב בי' (ויקרא טו ט) וכל המרכב וכו' וכל הנוגע יטמא עד הערב והנושא יכבס בגדיו, ובזה מריבוי הא' מרבינן אף המשכב והמושב שהוא מגעם לטמא לתורמה שגם מגעו מטמא בגדים. וכן אף מעוט מי חטאת, ר"ל מי חטאת שאין בהם כדי הזיה שאין מטמא במשא כמו שלמדו זאת בנדה (דף ט) וקמ"ל דגם בזה מביא עולה ויורד. ומריבוי הב' הנמצא במלות בכל דבר טמא מרבינן השורף הפרה והפריה (וה"ה שעירים הנשרפים) והמשלח את השעיר שהם אין מטמאים לא במגע ולא במשא, ר"ל שאין טומאה אלא למתעסק בשריפתן או בשלוח מגזרת הכתוב אבל הם עצמם אין מטמאים, (כמ"ש בפ"ח דפרה מ"ג) פרה ופרים ושעיר המשתלח עצמם אין מטמאים בגדים, (ובתוספתא (פ"ק דשבועות) אומר עוד טעם מפני שם מאתן ספק קדושתן). ומריבוי הג' הנמצא במלות בכל דבר טמא מרבה הסככות והפרעות והקירוי, והוא כפי שכתב הרמב"ם (פי"ג מה' טומאת מת ה"ב) ובפי' המשנה אהלות (פ"ח מ"ב) בפי' סככות ופרעות, דהסככות הם הענפים היוצאים מן האילן, והפרעות הם האבנים היוצאים מן הגדר אם הם חזקים וראוים לקבל מעזיבה בינונית מביאים ומצלין מן הטומאה ואם אינם ראוים לקבל מעזיבה בינונית אלא הם נופלים הרי אלו מביאים מדבריהם ואינם חוצצים, (כי לפרש"י ותוס' (נדה דף כג נזיר דף נד ע"ב) שהם ספק טומאה או טומאה דרבנן א"א שירבה אותם מן התורה לחייב על ביאת מקדש). וס"ל לר' יהודה שאף ביכולים

לקבל מעזיבה בינונית אין הנזיר מגלח כמ"ש בירושלמי (פרק כ"ג ה"ג) אמר ר' יוחנן סככות ופרעות טורה הם אבל תרומה ואין הנזיר מגלח, ואף שבגמ' שלנו (נדה דף סח) אומר דסככות ופרעות שאין הנזיר מגלח הוא כאבל דרבנן, י"ל דלר' יהודה לא משכחת סככות ופרעות דרבנן דהא אית ליה רואין כמ"ש בעירובין (דף י"ג ע"ב) אר"י היתה של קש ושל קנים רואין אותה כאילו היא של מתכת ולדידי' אף שאין יכולים לקבל מעזיבה בינונים הם מן התורה, וכן מדעת הרמב"ם (פ"ז מה' נזירות ה"ו) משמע שבכל סככות

שֶׁרֶץ טָמֵא וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא טָמֵא וְאָשֵׁם׃ ג אוֹ כִי יִגַּע בְּטֻמְאַת אָדָם לְכֹל טֻמְאָתוֹ אֲשֶׁר יִטְמָא בָּהּ וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ

רש"י

קדשים צ או יכנס למקדש שהוא דבר שזדונו כרת במסכ' שבועות(י"ד) נדרש כן: ונעלם ממנו . ק הטומאה: ואשם. באכילת קדש או בביאת מקדש: (ג) בטמאת אדם. זו טומאת מת: לכל טמאתו . לרבות טומאת מגע זבין וזבות: אשר יטמא . לרבות הנוגע בבועל נדה: בה. לרבות בולע נבלת ר עוף טהור: ונעלם ולא

שפתי חכמים

ללמד עוד ונוא על עסה בשעת השבועה שהוא עד בדבר וכו': צ שלא תטעה לומר שמשני עניים בטומאה לבדה שנעלמה ממנו ואח"כ נודעה לו הוא חביא קרבן ולפי' אמר ולאחר שטומאה אכל קדשים וכו' והוכחהו מדכתיב ואשם כלומר באכילת קדשים או בביאת מקדש פי' לאחר טומאה זו דאל"כ אמאי ואשם לפי שהוא נטמא יביא קרבן. ואין לומר מנא ליה לרש"י שיאכל קדשים או יכנס למקדש דלמא כשעושה עבירה אחרת חייב. י"ל דהוכחה רש"י מדכתיב כאן לכל טומאתו ובפר' אחת כתיב עוד טמאתו בו מה להלן איירי בטומאת מקדש אף הכא איירי בטומאת מקדש כלומר שנכנס למקדש וכתיב כאן בטומאת אדם וכתיב בפרשה לו בטומאת אדם מה התם אכילת קדשים אף הכא אכילת קדשים: ק פי' ולא המקדש וקדשיו מדכתיב ונעלם ממנו והוא טמא על העלם טומאה הוא חייב ולא על העלם מקדש: ר שטמאה בבית הבליעה אדם לטמא בגדים שאם אכלה ונכנס למקדש חייב. וא"ת והא אלא בה מיעוט הוא. כבר תירצו בגמרא משום דהוא מיעוט מיותר דהא כתיב בס' עולה ויורד או כי יגע בטומאת אדם אלמא דבר שיש אין דלאו בר נגיעה לא ונבילת עוף טהור אינה מטמאה בנגיעה אם כן בה דכתב רחמנא ל"ל והוי מיעוט אחר מיעוט ואין

התורה והמצוה

ופרעות אין הנזיר מגלח . ומרבה לה שחייב על ביאת המקדש . ולית ליה לר' יהודה האי כללא דפרק כ"ג (דף ט ע"ו) דכל טומאה שאין הנזיר מגלת עליו א"ח על ביאת מקדש, ור"ע דאיירי בברייתא עד השתא יסבר האי כללא דכל טומאה שאין הנזיר מגלח עליו א"ח עליו על ביאת מקדש (ועיי' תוס' ברכות י"ס . ד"ה מדלגין) . ומפרש בתוספתא (פרק קמא דשבועות) דר"ע ס"ל שמלת דבר בא לרבות את הנגעים שטומאתם ושהרתם תלוי בדבר כמבואר עפ"י מה שבארתי במק"א שדרך חז"ל לדרוש מלת דבר מענין דבור:

שב בנבלת חיה טמאה . תואר שמאה מיותר דאין חילוק לענין נבלה בין חיה טמאה וטהורה ובין בהמה טמאה וטהורה, ואמר בתוספתא דשבועות א"ל אלא בהמה וחיה טמאים טהורים מנין ת"ל או בנבלת שרץ טמא, אמר ר' יאשיה וכי יש בשרץ טמא וטהור אלא כמו שלא חלקת בשרץ בין טמא וטהור כך בבהמה לא תחלוק בין טמא וטהור . ר"ל כמו שבשרץ טמא הא"ל שטמא לאכילה רק שנבלתו מטמא דהיינו שמונה שרצים, כן מ"ש בנבלת חיה טמאה, טמאה הוא שם התואר לנבלה ר"ל נבלה טמאה של חיה, ומשמיענו אם יש בנבלה משום טומאה, ומרבה כזית שהוא שיעור לטומאה כמו שלמד (בספרא שמיני פרשה יוד מ"ז). וכן מ"ש בנבלת בהמה טמאה פי' בנבלה טמאה של בהמה ומרבה קרנ' וטלפיים הבורה, ר"ל קרנים וטלפים המחוברים לכזית בשר דטמא משום יד ושומר (כמ"ש בספרא שמיני פרשה יוד מ"ב) . וכן מ"ש בנבלת שרץ טמא ר"ל בנבלה הטמא בשרץ ומרבה דמו כמו שלמד (שמיני פרשה ה מ"ב) , ולרופו ערובו ר"ל עירובו שמצטרף זה ע"ז דם בדם ובשר בבשר ודם בבשר כמו שלמד (שם פרק ז ה"ז) ועי' בחולין (דף ע) דריש דרים זה לענין בהמה טמא עוברה תוך מעיה בטמאה טמא ובטהורה טהור והכא כרבנן , ומ"ש רבי (שבועות דף ז') אקרא אני חיה בהמה למה נאמרה היא קושי' אהרת שלא יכתב בהמה כלל:

שג ונעלם ממנו , לפי הפשט קאי על הנושאים הנז' פה , ופליגי בה בספרא (מובא במשנה שבועות יד ע"ב) , לר"א מוסב על שם שרץ טמא , שהשרץ שנטמא בו נעלם ממנו , ודעת ר"ע שמ"ש והוא טמא מורה הספק וסתירה שזה גדר מלת והוא (כמ"ש ס' רלה) שנעלם ממנו (טומאה) ובאמת הוא טמא מבואר שהטומאה נעלמה ממנו (ובגמ' (דף יח ע"ב) פליגי לחזקיה ועולא יש ביניהם נ"מ לדינא , דלר"א צריך שידע אם בשרץ או בנבלה איטמי וס"ל שמ"ש שרץ טמא מיותר לזה , שנדע שעליו מוסב פעל ונעלם שהוא לשון זכר שלא נוכל לפרשו על בהמה וחי' שהוא שם נקבה , ולר' יוחנן ורב ששת תמשמעות דורשין א"ב) , ור' ישמעאל ס"ל שלכן כפל פעל ונעלם שנית בפסוק שאח"ז לרבות שכל העלמה שנפלה אלו אף שיש ההעלמה בנושא שאסור לכנס אליו או ליגע בו בטומאה שהוא מקדש וקדש ג"כ חייב . ור"ע לשטתו דדריש לקמן (משנה יא) ונעלם יתירה על שיהי' לו ידיעה בתחלה וכן ס"ל לר"א . ור"י לא בעי ידיעה בתחלה כמ"ש בגמ' (שם דף יט ע"ב) אייתר לי' ונעלם על העלם קדש ומקדש:

דש בטומאת אדם . דבר שהוא עלם הטומאה שאינו מקבל טומאתו מאחר רק שטמא מעצמו ולא יגויל לו טהרה יזכיר תמיד בשמו ולא יסמך לו תאר לא שם טומאה . כמו והנוגע במי הנדה. אשר יהיה עליו ט"ז . והי נדתה עליו . ולכן במ"ש (ויקרא טו כו) ע"א יהיה כטומאת נדתה . דרוש בספרא (שם) כטומאת נדתה , ולא כימי נדתה כי על דם הנדה לא יצדק סמיכה שם טומאה רק על דבר שמקבל טומאה מאחרים ויגויל שיטהר שילוה בו שם טומאה בעודו טמא . ולפ"ז על המת עצמו לא יצדק לשון טומאה אדם

וְהוּא מְסָאַב וְחָב: ג אוֹ אֲרֵי יִקְרַב בְּסוֹאֲבַת אֱנָשָׁא לְכֹל סְאוֹבְתֵיהּ דִּי יִסְתָּאַב בַּהּ

ספרא

שב (ד) בנבלת חיה מה ת"ל טמאה. שיכול א"ל אלא כולה כזית ממנה מנין ת"ל טמאה. (ה) בנבלת בהמה מה ת"ל טמאה, שיכול א"ל אלא נבלה עצמה, קרנה שערה חבורה מנין ת"ל טמאה. (ו) בנבלת שרץ מה ת"ל טמא, שיכול א"ל אלא בשרו דמו צרופו ערובו מנין ת"ל טמא:

שג (ז) ונעלם ממנו ונעלמה ממנו טומאה. או יכול ונעלם ממנו מקדש, ת"ל ונעלם ממנו והוא טמא על העלם טומאה הוא חייב ואינו חייב על העלם מקדש דברי ר"ע. ר' אליעזר אומר השרץ ונעלם ממנו על העלם שרץ הוא חייב ואינו חייב על העלם מקדש. ר' ישמעאל אומר ונעלם ממנו ונעלם ממנו שתי פעמים לחייב על העלם טומאה ועל העלם מקדש:

דש (ח) או כי יגע בטומאת אדם. אדם זה המת. בטומאת אדם זה טמא מת:

שה טומאתו לרבות זבים וזבות נדות ויולדות. אין לי אלא ימי חומרן ימי קולן מנין ת"ל לכל טומאתו. אשר יטמא לרבות בועל נדה: שו בה לרבות הבולע נבלת עוף הטהור: שז (ט) אם נאמרו הקלות למה נאמרו החמורות אלו נאמרו הקלות הייתי אומר על הקלות עולה ויורד ועל החמורות בקבועה צריך לומר החמורות. או אלו נאמרו החמורות ולא נאמרו הקלות הייתי אומר על החמורות יהא חייב ועל הקלות יהא פטור צ"ל הקלות וצ"ל החמורות:

שח (יוד) ומנין שאינו מדבר אלא בטומאת

התורה והמצוה

אדם, כי היא טומאה דבוקה בעצמותו רק כי יגע באדם או בנפש אדם, כמ"ש אנשים טמאים לנפש אדם, וכשאמר טומאת אדם הוא טמא מת. וז"ש אדם זה המת וטומאת אדם זה טמא מת. והתוספתא (פ"ק דאהלות) חולקת על ברייתא זו וס"ל שאין חייבים על טומאת מקדש אלא על המת לבד. ונחלקו בזה הרמב"ם והראב"ד (פ"ג מה' ביאת מקדש הי"ג) ואכמ"ל:

שה לכל טומאתו. כינוי טומאתו מוסב על שם אדם. טומאת אדם הוא טומאת המת שהאדם הוא עצמו עצם המטמא. וטומאתו הם הטומאות היוצאות מגופו שהוא מתטמא בהם ונקראים טומאתו בכינוי הקנין על שהם מגופו. ומ"ש לכל. שהיא מלת הכללות. לכלול גם ימי קולן, דהיינו אחר שספרו ז' נקיים ועדן לא טבלו שאז הם רק אינם סותרים את שלפניהם. אולם מ"ש אשר יטמא שבלבד שהוא מיותר שכבר אמר טומאתו עוד הוא מנגד אל מוסב טומאתו שהיא טומאה היוצאת מגופו ואשר יטמא משמע שקבלה ממ"א וכמ"ש בסדר תזריע (ס' סא), באר חז"ל שמרבה בועל נדה, שמלד א' הוא בכלל טומאתו כי דינו כנדה בעצמה וכטומאה היוצאה מגופו ונגד אחר נקרא אשר יטמא שקבל הטומאה מאחרים שהיא הנדה:

שו אשר יטמא בה. דע שיש הבדל בפעל טמא בין כשבא על טומאת הגוף ובין כשבא על טומאת הנפש, שפעל טמא הבא על טומאת הנפש בא אחריו שימוש הב'. אל תטמאו בכל אלה (ויקרא יח). לטמאה בהם. ונטמאתם בם (שם יא). ויטמאו במעשיהם (תהלים קו). אבל כשבא על טומאת הגוף לא יבא שום שימוש אחריו (רק אם ירצה לציין איזה יחוס שיש להטומאה עם המתטמא ממנה, וכו'. יקבר בלמ"ד. לאביו ולאמו לא יטמא. ולאחותו הבתולה וכו' לה יטמא. שפי' לו בשבילו שיטמא לצורך אביו ואמו ולכבודם). וכ"מ שבא פעל טמא על טומאת הגוף ובא אחריו שימוש הב' דרשו חז"ל תמיד. כמו במ"ש זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו ש"ז לטמאה בה (ויקרא טו לב), נדרש בספרא מצורע (פרק ט מ"י) ובנדה (דף כד). וכן מ"ש (שם כב ח) נבלה וטריפה לא יאכל לטמאה בה, נדרש בספרא אמור (פרק ד מי"ב יג) ובנדה (דף מב). וכן מלת לו הבא שלא לצורך כמו בכל שרץ אשר יטמא לו (שם כב ה), דרש בספרא (שם משנה ז), וכן בכ"מ כמ"ש בהלת השחר (כלל שיב). וכן מ"ש פה אשר יטמא בה דרש לרבות הבולע נבלת עוף טהור, שאינו מטמאה ממנה רק בה, אם נכנסה הטומאה אל גויתו שבלע אותה. ומאמר הספרא דפה הוכפל בפ' אמור (פרק ד' משנה ד') והמעיין יראה שנדפס שם בטעות כי אין שם מקומו וכמ"ש אי"ה:

שז והנה הטומאות שחשב (בפסוק ב') הם טומאות קלות. נוגע בנבלה. או בשרץ. או במי חטאת. או במשכב ומושב. שהם ראשון לטומאה. והטומאות שחשב (בפסוק ג) כולם הם חמורות. כי יגע בטומאת אדם מטמאת בכלים שנגעו במת שהנוגע בם הוא אב הטומאה וכדעת הרמב"ם (פ"ג מה' ביאת מקדש) שחייב על ביאת מקדש וכן זבים וזבות נדה ובועלה, ובולע נבלת עוף טהור (אם נכנס למקדש בעוד הנבלה בבית בליעתו, שאם פירש מטמאתו הוא ראשון כמ"ש (בספרא אחרי פי"ב מי"ג). וקשה למה צריך להשוב קלות וחמורות. ותי' חז"ל שאם יחשב רק הקלות נאמר דעל אב הטומאה יביא חטאת קבוע דהא טומאת מו"ק הוא בכלל חייבי כריתות. ואם יחשב החמורות נאמר שעל הקלות פטור לגמרי:

שח והנה הכתוב סתם דבריו, וה"א שיהי' כפשוטו שהנוגע בטומאות המוזכרים יהי' חייב קרבן דלא הוזכר

וְהוּא יָדַע וְאָשֵׁם׃ ד אוֹ נֶפֶשׁ כִּי תִשָּׁבַע לְבַטֵּא בִשְׂפָתַיִם

רש"י

ידע (כ"ל שמ"ס הוא ונ"ל והוא ידע. כה"י) ששכח ש הטומאה: ואשם. באכילת קדש או ת בביאת מקדש: (ד) בשפתים. ולא א בלב: להרע. לעצמו. או להטיב. לעצמו ב כגון אוכל ולא אוכל אישן ולא

שפתי חכמים

ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות: ש (נח"י) כ"ל בהוא טעות סופר ונ"ל והוא ידע ששכח הטומאה והוא דבור בפני עלמו וה"ג וסוא ידע ר"ל עכשיו נודע לו ששכח הטומאה כשאכל הקודש או נכנס למקדש וע"ש: ת מג"ש דלעיל. אך קשה בבלאו התם א"ש דכתיב ונעלם ואשם שמפני שנעלם ממנו הטומאה נכנס למקדש אבל הכא כתיב והוא ידע ואשם וכי מפני שידע שהוא טמא אכל קודש או נכנס למקדש. ושמא י"ל דמקרא מסורס הוא וככי קאמר ונעלם ממנו ואשם מפני שנעלם ממנו הטומאה נכנס למקדש ואחר כך נודע לו שהוא טמא. הרא"ם. ועוד י"ל דואשם ואשם לג"ש וילמד שההוא מעליון: א כלומר אם גמר בלבו בשבועה שלא לאכול ולא הוציא בשפתיו השבועה ואוכל אינו חייב קרבן: ב לאפוקי אם נשבע להרע לאחרים כגון אכה את פלוני ואכה ולא הכה אינו חייב בקרבן והוכחתו מדכתיב להרע או להיטיב מקשינן לסדדי מה הטבה רשות אף הרעה רשות לאפוקי הרעה לאחרים אין לו רשות דכתיב הרכנים יכנו ולא יוסיף אבל הטבה אף לאחרים חייב והא דכתב רש"י הטבה לעצמו איידי דקאמר הרעה לעצמו קאמר נמי הטבה לעצמו ובאמת אפילו הטבה לאחרים נמי חייב כדמפרש בפרק ג' דשבועות:

ומקרא

התורה והמצוה

ישראל מן הטומאה. וגם הכהנים לא הוזהרו על מגע נבלה ושרץ. רק הכתוב סמך על המבין שלא יחייב קרבן על השוגג רק על ענין שמוזהר וחייב עליו עונש במזיד שאז חייב בשוגג קרבן להגן עליו מן העונש להיות כופר נפשו. וזה אם אכל קדש או נכנס למקדש בטומאה. שעל הקדש ענש והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים וטומאתו עליו ונכרתה (ויקרא ז כ ועוד שם כא ועוד שם כב ג) כמ"ש שלש כריתות אמורות בשלמים. והזהיר, בכל קדש לא תגע. וכן על המקדש ענש (במדבר יט כף), והזהיר (שם ה ג), והע"ג דגם על תרומות ענש והזהיר, למדו (בשבועות דף ז ע"ב) טומאתו טומאתו, והוא אחד מדרכי הקבלה אשר נדבר עליה א"ה בקונטרס מיוחד, וכן ת"י והוא מסאב ויקרב בכל קודשיא:

שם ונעלם ממנו. דעת ר"ע שמ"ש ונעלם ממנו והוא טמא. ונעלם ממנו והוא ידע. שמבואר אצלנו תמיד שמלת **והוא** שבא תחת שם הגוף מורה ספק וסתירה. שההפך של פעל ונעלם היא הידיעה. וההפך הזה יצייר אם לפני ההעלמה והוא הידיעה בתחלה. אם לאחר ההעלמה והוא הידיעה בסוף. נודע משני פעמים. **ונעלם. והוא.** תחלה אמר ונעלם והוא היה טמא. שהיא ידיעת הטומאה בתחלה שהיא הפך ההעלמה שאחריה. ואח"כ אמר ונעלם והוא ידע הידיעה בסוף שהי' הפך ההעלמה שלפניה. (עי' מ"ש בזה רש"י ותוס' בשבועות (דף ד') ומה שהאריך בזה בק"א שכבר קדמו הרמב"ן בחדושיו וכן הריטב"א והר"ן. ואני לא באתי פה רק לפרש כפי דרך הפשט שיכיל דברי הספרא ופשט התלמוד כפי הבנת הכתובים לפי הפשוט). ורבי סבר שמן פעל ונעלם עצמו ידענו שהיה לו ידיעה בתחלה (כמו שית' אח"ז). ובגמ' סיים על אותו ברייתא לרבי מה ת"ל ונעלם ונעלם ב"פ חד להעלם טומאה וחד להעלם מקדש. ובק"א רצה להגיה כן בספרא (והמעיין בירושלמי (פ"ק דשבועות ה"ב) יראה שהוא תוספת מבעלי הש"ס, דשם מלדד דר' כר"ע ס"ל דאינו חייב על העלם מקדש). אולם במ"ש רבי ונעלם ממנו מכלל ידיעה אמר בגמ' (שם דף ה) מאי משמע. אמר רבא מדלא כתיב והיא עלומה ממנו. א"ל אביי אלא מעתה גבי סוטה דכתיב ונעלם מעיני אישה מכלל דהוה ידע מעיקרא אי הוה ידע מי בדקי לה מיא וכו'. ותו גבי תורה דכתיב ונעלמה מעיני כל חי מכלל דאיכא דהוה ידע והכתיב לא ידע אנוש ערכה. אלא אמר אביי קסבר רבי ידיעת בית רבו שמה ידיעה. דברי רבא מיוסדים על אהני פז. כי יש הבדל בין **הנפעל** ובין **הבינוני פעול**. ואא עפמ"ש ר' אברהם דבלמיש בספר מקנה אברהם (מסלה כ"ו בחלוקת הפעלים) שהקדמונים חלקו הבנין אל עבר ציווי ועתיד והפילו מן הבניינים הבינוני והפעול והמקור כי שלשה אלה הכניסו בשער השמות וקראו המקור **שם הפועל** והבינוני **שם הפועל** והפעול עד ששמו השני אלה ר"ל ההוה והפעול שמות התוארי'. וגם האריך לחזק דעת הקדמונים. ושורש דבריו. כי הבינוני מציין שהענין עשוי ואינו מציין שהענין עשוי בזמן מוגבל, ע"כ אין מקומו בין הפעלים ע"ש. ולפ"ז הנפעל מציין זמן מוגבל שאז חל ההשתנות בעצם הפעול. הנפעל העבר מציין שחל ההשתנות בזמן עבר. והנפעל הבינוני מציין שחל ההשתנות עתה. אבל הבינוני פעול אינו מציין שחל הפעולה בזמן מוגבל. רק שהפעולה נמצאת בעצם הפעול. למשל בשם המלך אחשורוש **נכתב**. מציין עת פעולת הכתיבה. דבר **נגלה** לדניאל. מציין שנגלה אליו בזמן מוגבל. אבל וימצא **כתוב**, **גלוי** לכל העמים, מציין רק מציאת המכתב והגילוי. לא שנעשה זה באיזה זמן. ולפ"ז אחר שכל נפעל מורה שהלה הפעולה באיזה זמן, כשאומר ונעלם בנפעל מבואר שהיה ידוע בתחלה. שאם היה מציאות ההעלם נמצא תמיד מבלי השתנות היה ראוי שיאמר והוא עלומה ממנו בבינוני פעול שאינו מציין רק מציאות הפעולה לא שהתחדשה בזמן מוגבל. זה דעת רבא. ואביי הרא לו שמצאנו נפעל נעלם שדינו כבינוני פעול או כשם תואר ונעלם מעיני אישה. ונעלמה מעיני כל חי. שמציאות ההעלם קיים מתחלה ולא אל בזמן מוגבל. ודומה כשם

וִיהֵי מְכַסָּא מִנֵּיהּ וְהוּא יְדַע וְחָב׃ ד אוֹ אֱנָשׁ אֲרֵי יְקַיֵּים לְפָרָשָׁא בְסִפְוָן לְאַבְאָשָׁא

ספרא

מקדש וקדשיו , הזהיר וענש ע"י טומאה וחייב קרבן על הטומאה מה ענוש ואזהרה אמורים להלן ע"י טומאה בטומאת מקדש וקדשיו אף קרבן שחייב כאן ע"י טומאה בטומאת מו"ק: שט (יא) ומנין שאינו חייב עד שיהיה בה ידיעה בתחלה וידיעה בסוף והעלם בינתים ת"ל ונעלם ממנו ונעלם ממנו שני פעמים דברי ר"ע . רבי אומר ונעלם ממנו מכלל ידיעה והוא ידע הרי שתי ידיעות :

(פרשה ט) שי (א) יכול הנודר בנזיר ובקרבן יהא מביא קרבן זה, ת"ל כי תשבע על שבועה הוא חייב לא שנדר בנזיר ובקרבן: שיא (ב) יכול המהרהר בלב יהא חייב ת"ל בשפתים לא בלב . או יכול שאני מוציא את הגומר בלב ת"ל לבטא

התורה והמצוה

המוסר . כסף נבחר . נבחר שם מעושר רב . ונאזר בגבורה . ונמצא גם בפסח נאמן ביתך . נלעג לשון. אמנם לפמ"ש הרמב"ם (פ' יא מה' שגגות) שצריך ידיעה בתחלה וידיעה בסוף ושהיה על העלם קדש ומקדש ומביא דרשה דרבי דונעלם מכלל שהיה לו ידיעה בתחל' (ולא ס"ל דידיעת בית רבו שמה ידיעה) וע"כ נ"ל שסמך עצמו על סתם משנה דרפ"ב דשבועות נטמא וידע דמשמע שצריך שיהי' לו ידיעה אחר הטומאה וכמ"ש התוס' (בדף ג' ע"א ד"ה אי) והרמב"ן בחדושיו (ריש פרק ידיעות הטומאה) . ולפ"ז להלכה העקר כדברי רבא . שמן נפעל ונעלם ידעינן שהיה לו ידיעה גמורה בתחלה . כי אחר הדיוק יש להשיב על דחיית אביי . כי יש הבדל בין הנפעל המקבל הפעולה מזולתו ובין הנפעל הבלתי מקבל פעולה . כי ונעלם מעיני אישה וכן ונעלמה מעיני כל חי ההעלמה באה מסבת פועל המעלים שהוא זולת המקבל הפעולה . שהאשה מעלמת מעשי' ועי"כ ונעלם מעיני אישה. וה' העלים החכמה ועי"כ נעלמה מעיני כ"ח . ובזה יצדק הנפעל מצד שקבל פעולת ההעלמה מזולתו הגם שהיתה ההעלמה מתחלתו ולא היה לו ידיעה כלל . כי חלה בזמן מוגבל מצד הפועל המעלים . למשל בעת נטמאה האשה נעלם הדבר מעיני אישה . וכן ה' העלים החכמה מראשית . לא כן נפעל ונעלם פה שאין לו מעלים זולתו כי חלות ההעלמה הוא מצד הפעול בעצמו לא יצדק הנפעל אם לא היה שינוי בעצם הפעול מצד עצמו שתחלה ידע ואח"כ נעלם ממנו , משא"כ אם היתה עלומה מראשית לא יצדק הנפעל שמורה חלות הפעולה באיזה זמן . בינה זאת:

שי כי תשבע לבטא בשפתים . פעל בטא מורה על הדבור הקשה הנדחה מן הנפש בעת רגשתה והתפעלותה להרע או להטיב , שבעת הזאת היא נודרת ונשבעת להאסר איסר על נפשה בעיס רוחה . וכן בכ"מ שבא פעל ביטוי נקשר עמו נדר או שבועה . כמ"ש בנדרים (דף כב) כל הבוטה ראוי לדקרו בחרב ויש בוטה כמדקרות חרב . ויבטא בשפתיו (תהלות קו) פרש"י בשבועה . ובשבועות (דף כו) האומר מבטא דבר זה עלי שבועה . ומ"ש רק שבועה ולא נדר למדו מן מבטא שפתיה , אבל פעל בטא כולל נדר ואיסר ושבועה . ואמרו פה שלכן אמר כי תשבע לבטא , ולא אמר כי תבטא בשפתים דהא אמר אח"כ בשבועה . אבל נאמר כי תבטא בנזיר ובקרבן (שאמר ככר זה עלי קרבן וכלו) ומוסיף אח"כ בשבועה . לכן אמר כי תשבע לבטא רק על שבועה חייב :

שיא לבטא בשפתים . כבר בארנו (למעלה ס' קמד) שבכ"מ שהשם שבו נעשה הפעולה מובן מאליו א"צ להזכיר את השם . שיאמר וידבר בפיו . ויראה בעיניו . וילך ברגליו . אם לא לכוונה מיוחדת כמש"ש . ומה שאמר פה לבטא בשפתים . מפני שהלשון וכל כלי המבטא הם רק שלוחי הלב . שעל ידם יגלה מחשבותיו אל זולתו . וע"כ כל הפעלים המורים על הדבור יבואו גם על הלב כי הוא הדובר בעצם. ובהגיגה , ויאמר עשו בלבו. אמרו בלבבכם. ולבך ידבר תהפוכות (משלי כג). עם לבבי אשיחה (תהלות עז) . רחש לבי דבר טוב (שם מה) , לבי ובשרי ירננו (שם פד) . מנהמת לבי (שם לח) . לבי למואב יזעק (ישעי' טו) . צעק לבם אל ה' (איכה ב) . עד שגם הפעולות יתיחסו אליו מצד שהוא המקור לכולם . ולבו יעשה און (ישעיה לב). אף בלב עולות תפעלון (תהלות נח) . וגם השבועה תתיחס אל הלב . כי פעל נשבע בא בנפעל תמיד מצד שהנשבע מתפעל מן השבועה ומתקשר לקיומה ולא יתכן זה אם אינו בלב שהוא הפועל . ולכן אמר (ד"ה ב טו) כי בכל לבבם נשבעו . ואם לא יאמר לבטא בשפתים נאמר שיתחייב על דבור הלב לכן פי' בשפתים לא בלב . אולם שימוש הלמ"ד של לבטא אינו מדוקדק . כי כשירצה בעל הלשון לציין הכלי שבו מוציא או גומר או מגלה איזה דבר יציינהו תמיד בשימוש הב' , והי"ל כי תשבע בביטוי שפתים . משא"כ הלמ"ד מורה תמיד הגבול שאליו . בפרט שימוש הלמ"ד הבא על המקור (כי מלת בטא הוא המקור מבנין הכבד) מציין תמיד ההכנה אל הדבר . כמו כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל . ויצאו ללכת ארצה כנען . הנה נא הואלתי לדבר . וכבא משה אל א"מ לדבר אתו . ומזה באר בספרא (מובא בשבועות דף כו) שבא לרבות את הגומר בלב . ור"ל כי תשבע (הוא קבלת השבועה בלב) לבטא ולפרש הסכמתו בשפתים . שבאופן זה מצרפין הלב אל השפתים . ורב ששת (בשבועות שם) פירש בברייתא זו אליבא

לְהָרַע ׀ אוֹ לְהֵיטִיב לְכֹל אֲשֶׁר יְבַטֵּא הָאָדָם בִּשְׁבֻעָה

רש"י

סימן: לכל אשר יבטא. לרבות לשעבר: ונעלם ממנו. ועבר ג על שבועתו (שבועות כ"ו) כל אלה בקרבן עולה ויורד ד כמפורש כאן ה אבל שבועה שיש בה כפירת ממון אינה בקרבן זו אלא באשם:

שפתי חכמים

ג ומקרא קצר הוא שהיה לו לכתוב ונעלם ממנו ועבר דאם לא כן על מה הוא מביא הקרבן וכי אם נעלם ממנו יביא קרבן. וכה דלא פירש כאן ואשם שעבר על שבועתו כדפירש לעיל גבי ואשם דטומאה. י"ל שמלת ואשם הכתובה פה כתיב אחריו לאחת מאלה דמשמע דאכולהו קאי הלכך על כרחך צ"ל דקרא ונעלם ממנו מקרא קצר הוא וכאלו אמר ונעלם ממנו ועבר על שבועתו. והוא ידע פירוש ואח"כ נודע לו ואח"כ חזר ואשם לאחת מאלה וכו' והביא את אשמו וכו'. ברא"ם: ד פי' אם עשיר הוא מביא כשבה או שעירת עזים ואם דל הוא מביא שתי תורים או שני בני יונה ואם דלי דלות מביא עשירית האיפה לכן נקרא קרבן זה עולה ויורד: ה אע"פ שאין צריך לכל זה דמקרא מלא הוא כמו שמפורש בפר' מ"מ אמר זה כדי שיאמר אבל שבועה וכו' כדכתיב בסוף

התורה והמצוה

דשמואל דהלכתא כוותי'. בשפתים ולא שגמר בלבו להוציא פת חטין והוציא פת שעורין גמר בלבו להוציא פת חטין והוציא פת סתם מנין ת"ל (לכל אשר יבטא ס"ס וצ"ל) [לבטא], ר"ל שאם הוציא בשפתיו הגם שסתם ולא פירש פת חטין. אזלינן בתר מחשבות הלב והכוונה ועז"א לבטא בלמ"ד שאליו אם גמר השבועה בלב כדי לבטאה בשפתים. מבואר שאף מפרשים ביטוי שפתיו הסתומים עפ"י כוונת לבו. שכיון בפת חטין אבל אם לא הוציא בשפתים רק שנשבע בלבו וכ"ש אם הוציא בשפתיו הפך כוונת לבו אינה שבועה דהא הפיל בה תנאי שיבטא בשפתים. ועי' בירושלמי (פ"ג דתרומות משנה ה):

שיב להרע או להיטיב. טרם נבוא לבאור דברי הספרא נציע שלשה יסודות השבועים בטבע הלשון. יסוד מוסד בכ"מ שדרך הכתובים לדבר בדרך לא זו אף זו. דהיינו שהדבר שיש בו חידוש יותר על חברו יבא לבסוף. שדרך הדבור שיעלה מושגיו או מאמריו מן הקל אל החמור. מן הדבר הפשוט אל הדבר שיש בו איזה חידוש. וכ"מ שתמצא שני משפטים או נושאים שידומה שהמשפט הראשון יש בו חידוש יותר עד שלא הי' צ"ל את השני יש בו דרוש תמיד וחז"ל העירו עליו בכ"מ. וכמ"ש בב"ב (דף ח) אר"י כל המאוחר בפסוק זה קשה מן המוקדם אליו. ובפסחים (דף כח) רבא רמי אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא השתא אחויי מחיי' מרפא לא כ"ש אלא וכו', ובברכות (דף לא) בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם וכי מאחר דלא עבר איך ישב אלא וכו'. ושם (דף לב ע"ב) גדולה תפלה יותר מכל הקרבנות שנאמר ל"ל רוב זבחיכם וכתיב ובפרשכם כפיכם, (ר"ל ובודאי בתפלה יש רבותא יותר שאינה מקבלה אע"ג שהיא גדולה). וברבה (פ' חוקת פי"ט) ובתנחומא (שם) ובירושלמי (פ"א דפאה) ואכלכ"ם לחם ומים שהמים הי' קשה להביא מן הלחם. ובב"ר (פ' סמך) ויוצא העבד כלי כסף וקליות וכי קליות חביבים מכל וכו', ודכוותי' ושאלה אשה משכנתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות, ושמלות היו חביבים מכל, ללמדנו וכו', וכן במכלתא (בא פי"ג) מה ת"ל ושמלות הכסות הי' חביב להם ביותר. ובב"ר (פרשה כ) אר"א שמעת מימיך מאהר שאדם מכה את חברו במקל הוא מכה אותו ברצועה כך ארור אתה מכל הבהמה כ"ש מכל חית השדה. וביומא (דף עז ע"ב) מי כתיב אם תקח ואם תענה אם תענה ואם תקח כתיב עיי"ש ברש"י. וכבר באורתי בנבואת המחברת לפי' ישעיה שכלל זה שמור אצלי גם במליצת הכתובים בפירושי לתנ"ך אין יוצא ממנו. וגם חז"ל בגמ' דייקו זאת על לשון המשנה, כמ"ש בשבת (דף קכז) ורב דימי אמר גדולה הכנסת אורחים יותר מהשכמת בית המדרש דקתני מפני האורחים והדר מפני ביטול בהמ"ד. ושם (דף פב) ומקרא שעולה דר"מ גפיש עי"ש. וזה יסוד מוסד בכ"מ בחבור זה וכמ"ש בתחלת הספר (כלל קנט) כל המקומות שבנו חז"ל דרושיהם על יסוד זה בספרא. —(יסוד הב') כל מקום שנז' טוב ורע ביחד ויכוין על הטוב והרע ההחלטי, יזכיר טוב קודם רע, עץ הדעת טוב ורע (בראשית ב), ידעי טוב ורע (שם ג דברים א), וכן תראה בכ"מ (בראשית לא כד כט. ויקרא כז יוד יב יד לג. במדבר יג יח. שם כד יג. ש"ב יד יז. שם יט לו. מ"א ג ט. ישעיה ה כף. שם מח כג. ירמיה מב ו. עמוס ה יד. צפניה א יב. משלי לא יב. קהלה יב יד). ולא יצאו מכלל זה רק במקום שהרע אינו רע החלטי רק בערך הנפעלים. כמו לא נוכל דבר אליך רע או טוב (בראשית כד). שהרע שלא תלך רבקה הוא רק בערך אליעזר לא בערכם ואינו החלטי, אבל בטוב ורע החלטי אחר שנפש האדם תשחר יותר פני הטוב והטה אחריו לכן יקדימנו תמיד בדבורו. (אם לא במקום שהסדר מחייב להקדים הרע כמו סור מרע ועשה טוב (תהלים לד), שנאו רע ואהבו טוב (עמוס ה), שהסדר שיסור וישנא את הרע תחלה ואח"כ יעשה ויאהב את הטוב)—(יסוד הג') דרך העברי לציין חילוק הנושאים המחולקים ע"י מלת או, או ע"י ויו המחלקת. וכבר באורנו (בפ' קדושים ס' קא) שבכ"מ שאין מקום למעוט

לְאוֹטָבָא לְכֹל דִי יְפָרֵשׁ אֱנָשָׁא בְּקִיוּם וִיהֵא מְכַסָּא מִנֵיהּ וְהוּא יָדַע וְחָב לַחֲדָא

ספרא

לבטא: שיב (ג) יכול הנשבע להרע לאחרים יהא חייב ת"ל להרע ולהיטיב מה הטבה רשות אף הרעה רשות יצא הנשבע להרע לאחרים. (ד) יכ"ל הנשבע להרע לעצמו יהא פטור ת"ל להרע ולהיטיב מה הטבה רשות אף הרעה רשות אף אני אביא הנשבע להרע לעצמו שיהא חייב. (ה) יכול שאני מוציא אף הנשבע להיטיב לאחרים וכשהוא אומר או להיטיב להיטיב אף לאחרים. (ו) או יכול הנשבע לעבור על המצוה יהא חייב ת"ל להרע ולהיטיב מה הטבה רשות אף הרעה רשות יצא הנשבע לעבור על המצוה. (ז) אוציא את הנשבע לעבור על המצוה ולא אוציא את הנשבע לקיים את המצוה שהיה בדין שיהי' חייב דברי ר' יהודה בן בתירא, אמר ריב"ב. מה אם הרשות שאינו מושבע עליה מהר סיני הרי הוא חייב עליה מצוה שהוא מושבע עליה מהר סיני אינו דין שיהא חייב עליה. אמרו לו לא א"א בשבועת הרשות שכן עשה לאו כהן תאמר בשבועת מצוה שלא

עשה

התורה והמצוה

יציין החילוק ע"י וי"ו המחלקת. כמו כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו שפי' או כשב או עז. ורק במקום שיש לטעות שהוא ויו המחברת אז יבא מלת או. כמו והביא את קרבנו כשבה או שעירת עזים, שאם יאמר ושעירת נטעה שצריך להביא שתיהן. ובמקום שאין מקום טעות ובכ"ז בא מלת או ידרשוהו חז"ל בכ"מ כמש"ש באורך. ובארנו זאת בין לדעת ר' יאשיה בין לדעת ר' יונתן עיי"ש — עפ"ז נבוא אל הביאור. הנה פעולת ההרעה וההטבה תצויר בג' אופנים. א] שתצא פעולת ההרעה וההטבה אל נפעל חוצה לו, כראובן מכה או מאכיל לשמעון. ב] שתצא הפעולה אל הפועל עצמו. כראובן מענה או מאכיל לגופו. ג] שיהיה פעולה טובה או רעה מצד הפעולה בעצמה ולא תצא אל נפעל זולתה. כמו המחלל שבת והמתפלל שהפעולה עצמה רעה או טובה. וגם בזה ימצא נפעל נסתר והיא נפש הפועל המטמאה או מתקדשת ע"י העבירה או המצוה. ופה שאמר שכתב להרע או להיטיב יכול לבאר בג' אופנים. א] שהיה השבועה להרע או להיטיב לאחרים. ב] שנשבע לעשות פעולה רעה או טובה ר"ל עבירה או מצוה. ג] שנשבע להרע או להיטיב לגופו כמו אוכל ולא אוכל, והנה בכל פעולה יצויר שתהיה טובה בבחינה אחת ורעה בבחינה אחרת בכל אחד מהג' פנים הנז', למשל הגוזל לחם חברו ואוכלו מריע לחברו ומטיב לגופו, האוכל ביוהכ"פ מטיב לגופו ומריע לנשמתו וכן בהפך. ועם הדיוק יש בזה הבדל בין פעל מריע ובין פעל מטיב, שפעל מריע לא יצויר שיהיה רק יחוסיי לבד ולא רע החלטי רק אם מריע לעצמו, למשל שמתענה שזה אינו רע מצד עצמו רק ביחוס אל גופו. אבל המריע לחברו הוא רע ביחוס אל חברו וגם רע החלטי כי הפעולה עצמה רעה כי אין אדם רשאי להרע לחברו. לא כן בפעל מטיב יצויר בג' אופנים שיהיה טוב יחוסי לבד לא טוב החלטי. א] המטיב לגופו ואוכל שהפעולה מצד עצמה רשות. ב] המטיב לחברו העשיר שהוא ג"כ רשות, ג] המטיב את הפעולה והוא ג"כ רשות. כי נמצא פעל מטיב שיושם כן כמו מטיב נגן מטיב לאזן בהטיבו את הנרות ולא נמצא שימוש זה בפעל מריע. לפ"ז אם היה כתוב פה להרע לבד היה הדעת נוטה יותר לפרשו על רע החלטי אחר שרוב שימושי פעל מריע מורים כן, ואם היה כתוב להטיב לבד היה הדעת נוטה יותר לפרשו על טוב יחוסי שהוא רשות שרוב שמושיו הם רשות. אבל עתה שכתוב להרע או להיטיב, שבהכרח ידבר שניהם בענין אחד כי הם שני צדדי האפשר המגבילים זה לזה, חקרו רבותינו אחרי באולם— (באור משנה ג) תחלה רצו לפרש להרע לאחרים. והשיבו ת"ל להרע או להטיב מה הטבה רשות אף הרעה רשות. ר"ל דאם פי' להרע לאחרים בע"כ גם להטיב פירושו לאחרים כנ"ל. וזה א"א דהא לפי היסוד הראשון אשר הנחנו שדרך הכתוב לדבר תמיד בדרך לא זו אף זו הי' צ"ל להיטיב או להרע. כי דבר זה שמחויב לקיים את אשר נשבע להטיב לחבירו הוא דבר פשוט. אבל זה שיהי' מחויב לקיים את אשר נשבע להרע לחבירו (הגם שאין לו רשות ע"ז ואינו רשאי) הוא דבר חדש ורבותא, וצריך לכתוב מאוחר. ומזה ידענו שכמו שפעל להיטיב הוא הטבה יחוסיית ורשות לא החלטיית ומצוה שאז מקומה קודם להרע כן פעל להרע הוא רעה יחוסיית ורשות לא מצוה כי אז ראוי שיכתב אחר להיטיב. — (באור משנה ד) עתה חקרו אחר שהכרחנו שפעל להרע אינו פעל יוצא לאחרים, כן נאמר שאינו פעל יוצא אל עצמו רק פירושו לעשות פעולה רעה דהיינו לעבור עבירה ונאמר לפ"ז שהנשבע להרע לעצמו פטור. והסברה זו י"ל משני פנים, א] שאם נאמר כי להרע הוא פעל יוצא הלא יכלול גם להרע לאחרים, ב] שהשם פעל להרע ורוב שמושיו מורים על רעה מוחלטת כנ"ל. ע"ז השיבו שא"כ בע"כ נפרש גם להיטיב לעשות פעולה טובה שהוא לעשות מצוה ויהיה פירושו לעשות רע וטוב החלטי (כי שניהם נאמרו בענין אחד), ולפ"ז (הגם שפעל לאו ז נוכל להשיב מצד היסוד הראשון, כי נוכל לומר שזה שחל שבועתו על דבר מצוה הוא ג"כ רבותא

וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא־יָדַע וְאָשֵׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה׃ ס וְהָיָה כִי־יֶאְשַׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ׃ ו וְהֵבִיא

התורה והמצוה

שלא נאמר בכבר. מושבע ועומד ע"ז מהר סיני) , הלא בארנו (ביסוד השני) שבכ"מ שבא בתנ"ך רע וטוב על רע וטוב הכללי יקדים הטוב אל הרע , וא"כ אם פי' פה רע וטוב הכללי היה צ"ל להיטיב או להרע . וע"כ אחר שפעל להיטיב נכתב מאוחר מבואר שלהיטיב הוא רשות וממילא גם להרע הוא רשות (דשניהם נאמרו בדרך אחד כנ"ל), וכבר הקדמנו שלא יצויר פעל להרע שיהיה רשות רק במריע לעצמו מבואר שהמריע לעצמו חייב , וז"ש יכול הנשבע להרע לעצמו וכו' ת"ל להרע ולהיטיב וכו',— **(באור משנה ח)** אחר שנדרו שמ"ש להרע הוא להרע לעצמו לבד , מוכרח לפ"ז שגם מ"ש להיטיב פירושו להיטיב לעצמו (כי שניהם נאמרו בדרך אחד) , לפ"ז י"ל שהנשבע להיטיב לאחרים פטור כי הכתוב לא דבר רק מן הנשבע להיטיב לעצמו . וז"ש יכול שאני מוציא אף הנשבע להיטיב לאחרים , והשיבו ת"ל או להיטיב . וזה השכילו ע"י יסוד הב' אשר הנחנו , שדרך העברי לציין החלוקה בכל מקום שאין מקום לטעות ע"י וא"ו המחלקת . ולא יבא מלת **או** רק במקום שיש לטעות שהוי"ו מחברת . ופה אם יאמר להרע ולהיטיב לא נוכל לטעות שהוא וי"ו המחברת, שהרעה והטבה הם מושגים מתנגדים זל"ז והרעה הוא שלילת ההטבה וכן בהפך , ולא יצויר שירע וייטיב כאחד בנושא אחד . וא"כ קשה למה כתב מלת או . ומזה מוכרח שפעל להיטיב כולל יותר מן פעל להרע , כי להרע הוא רק לעצמו ולהיטיב כולל לעצמו ולאחרים . ובזה צריך לכתב מלת או , שאם יכתב ולהיטיב בוי"ו נפרש שהוא וי"ו החבור כי יצויר שירע וגם יטיב כאחד , למשל הנשבע שלא יאכל פתו רק יתננו לרעהו שבזה מריע ומטיב בפעם אחד מריע לעצמו ומטיב לחברו באותו נושא בעצמו שהוא הפת . ממילא מבואר שלהיטיב כולל גם לאחרים שאל"כ מלת או מיותר , (ועי' בשבועות (דף כז) מקשה ע"ז והא האי או מבעיא לי' לחלק . ומשיב לחלק לא צריך קרא . ומק' הניחא לר' יונתן וכו' ושם גרים מהרי"ן מינה אפילו תימא ר' יאשיה לחלק הכא לא צריך קרא . ומש' דעד כאן לא קאמר ר' יאשיה לחלק אלא היכא דאפשר דעביד להו לתרווייהו כגון מכה אביו ואמו , אבל הכא דלא אפשר דעביד לתרווייהו כחדא דאם הרעה אין הטבה , וכי קא משתבע להרע כי משתבע בתר הכי להיטיב הוה שבועת שוא . והן הן הדברים אשר כתבתי ת"ל)—**(באור משנה ואו)** . עתה שואל או יכול הנשבע לעבור על המצות יהא חייב . ושם קצר ובגמ' שבועות (שם) הביא בבא זו בשלמות . וז"ל ת"ר יכול נשבע לבטל את המצות ולא בטל יהא חייב ת"ל להרע או להיטיב מה הטבה רשות אף הרעה רשות אוציא נשבע לבטל את המצות ולא בטל שהוא פטור . יכול נשבע לקיים את המצות ולא קיים שיהא חייב ת"ל להרע או להיטיב מה הרעה רשות אף הטבה רשות אוציא נשבע לקיים את המצוה ולא קיים שהוא פטור . והנה זה כבר ידעו שא"א לפרש להרע ולהיטיב על עבירה ומצוה מטעם שהזכרנו למעלה שאז הי"ל להיטיב ולהרע כי בכ"מ שמזכיר טוב ורע הכללי יקדים טוב לרע (כנ"ל במשנה ד') . רק עתה אחר שאמרו שיש חילוק בין להרע ובין להיטיב , שלהרע הוא רק לעצמו ולהיטיב הוא לעצמו ולאחרים שמטעם זה נכתב מלת או ולא וי"ו מחלקת כנ"ל , לפ"ז שואל הלא א"כ נחלק גם בזה בין פעל להרע ובין להיטיב . ושאלה שואל שנפרש להיטיב לעצמו ולאחרים ולהרע לעשות עבירה ולבטל את המצוה (ובזה אין ראיה ממ"ש רע קודם טוב כי הטוב פה אינו כללי ומוחלט) . ואח"כ שואל שנפרש להרע לעצמו ולהיטיב הוא לקיים את המצוה (ובזה אין ראיה ממה שלא כתב טוב קודם רע אחר שההטבה וההרעה אינם מענין אחד שההטבה היא מצוה ומוחלטת וההרעה היא רשות) . ע"ז משיב אחר שזה מבואר שא"א לפרש להרע ולהיטיב שניהם על עבירה ומצוה (מטעם המבואר במשנה ד' שהיה לו להקדים הטוב אל הרע) , ותרצה לפרשם בענינים שונים שיהי' פי' להרע עבירה ולהיטיב לעצמו , או להיטיב מצוה ולהרע לעצמו . זה לא יתכן כי מכללי הלשון ודרכיו שבכ"מ שבא דבר והפוכו שניהם נאמרו בדרך אחד , וא"כ אם תרצה לפרש להרע עבירה נשיב לך מה הטבה רשות אף הרעה רשות . ואם תרצה לפרש להיטיב מצוה נשיב לך מה הרעה רשות אף הטבה רשות . כי הסברה נותנת ששניהם נאמרו בדרך אחד שבדבר שבו מדבר בפעל להרע מדבר בו בפעל להיטיב . ואין ראי' ממה שלהיטיב כולל גם לאחרים שעכ"פ פי' שוה בזה עם להרע לעצמו ולהיטיב לעצמו ולאחרים . והספרא קצר ותפס רק בבא אחת שהשני נשמע מעצמו .—**(באור משנה ז)** . ומ"ש עוד בספרא אוציא את הנשבע לעבור על המצות וכו' , הוא שאלה אחרת שהגם שהכתוב מדבר רק מהורעת והטבת עצמו לבד הלא נוכל להוציא מק"ו שהנשבע לקיים את המצוה חייב :

מֵאִלֵּין: ה וִיהֵי אֲרֵי יֶחוֹב לַחֲדָא מֵאִלֵּין וִיוַדֵּי דְּחַב עֲלַהּ: ו וְיַיְתֵי יַת חוֹבְתֵיהּ לָקֳדָם

ספרא

עשה בה לאו כהן: שיג(ח) להרע ולהיטיב אין לי אלא דברים שיש בהן הרעה והטבה דברים שאין בהן הרעה והטבה מנין ת"ל לבטא. אין לי אלא להבא לשעבר מנין ת"ל לכל אשר יבטא דברי ר"ע. ר' ישמעאל אומר להרע ולהיטיב להבא, א"ל א"כ אין לי אלא דברים שיש בהן הרעה והטבה דברים שאין בהם הרעה והטבה מנין. א"ל מריבוי הכתוב. א"ל אם ריבה הכתוב לכך ריבה הכתוב לכך: שיד (ט) האדם בשבועה פרט לאנוס: שטן ונעלם ממנו פרט למזיד. ונעלם ממנו, ונעלמה ממנו שבועה. או יכול ונעלם ממנו החפץ. ת"ל בשבועה ונעלם

התורה והמצוה

כמו שאמר ריב"ב מה אם הרשות שאין מושבע עליה מהר סיני וכו' ומשיב בשבועת מצוה שאני שלא עשה בה לאו כהן.—ובגמ' שבועות (שם) אמר שהביא ברייתא זו דספרא (והפך סדרה כדרך הגמ' שאינו מקפיד על אופן שהלמודים רק להביא הדין בקיצור). מקשה וממאי דקראי בדבר הרשות כתיבי דלמא בדבר מצוה כתיבי. לא ס"ד דבעינן הטבה דומיא דהרעה והרעה דומיא דהטבה, דהקיש הרעה להטבה מה הטבה אינה בביטול מצוה אף הרעה אינה בביטול מצוה הרעה גופה הטבה היא. ואקיש הטבה להרעה מה הרעה אינה בקיום מצוה אף הטבה אינה בקיום מצוה הטבה גופה הרעה היא. א"כ בדבר הרשות נמי לא משכחת לה. אלא מדאצטריך או לרבות הטבת אחרים ש"מ דבדבר הרשות כתיבי דאי ס"ד דבדבר מצוה כתיבי השתא הרעת אחרים אתרבי הטבת אחרים מבעיא. שאלת הגמ' היא שאלה אחרת חדשה שאחר שידענו מדברי הברייתא שפי' להרע או להטיב להרע לעצמו ולהטיב לעצמו. שואל שמ"מ הלא לא נכתב בתורה בפי' שהנשבע לעבור או לקיים מצוה פטור רק שהכתוב לא דבר מזה, ומ"מ לא מיעט זה בפירוש, וא"כ הגם שפי' להרע ולהיטיב הוא לעצמו, מ"מ מי לא משכחת לה שנשבע להרע לעצמו במקום שמבטל מצוה כגון שלא לאכול מצה בליל פסח, או נשבע להיטיב לעצמו ועושה מצוה כגון לאכל מצה, ומנ"ל שבזה פטור והשיבו שא"א שבכלל להרע גם אם מבטל מצוה הלא יצויר להיטיב ג"כ במקום שמבטל מצוה כגון נשבע לאכול ביוהכ"פ וזה לא נקרא מטיב לעצמו כי הרעה גופא הטבה היא; ר"ל שבזה הרעה שלא לאכל היא הטבה ולא האכילה היא ההטבה. וכן אם תפרש להיטיב לעצמו גם במקום שמקיים מצוה הלא יצויר נשבע להרע לעצמו ג"כ במקום מצוה למשל להרע לעצמו להתענות ביוהכ"פ, וזה נקרא מטיב לעצמו באמת כי הטבה גופא הרעה היא. ר"ל בזה הטבה לאכל היא רעה לנפשו. ומקשה א"ה בדבר הרשות נמי לא משכחת לה. ר"ל שג"כ יצויר מריע לעצמו מצד זה ומטיב מצד זה כמו אוכל דברים מרים לרפואה, או דברים טובים ומזיקים לו, ובזה ג"כ יצויר ההיקש הזה. ומסיק שזה שהנשבע על דבר מצוה פטור ידעינן מדאצטריך או לרבות הטבת אחרים מכלל דרעת אחרים פטור יען שהיא עבירה, דאם הרעת אחרים חייב כ"ש הטבת אחרים:

שיג לכל אשר יבטא, הכתוב דבר דרך כלל ופרט וכלל כי פתח כי תשבע לבטא בשפתים שכולל כל מיני שבועות, ופרט להרע או להיטיב, וחזר וכלל לכל אשר יבטא, ואמר בספרא (שפי' דבריו בשבועות דף כו) שר"י ששמש את ר"נ בן הקנה ודריש כל התורה בכלל ופרט וכלל שמרבה כעין הפרט כל דבר שהוא להבא אף שאין בהם הרעה והטבה כמו שאזרוק צרור לים ושלא אזרוק, (אבל אינו לומד גם לשעבר שזה אינו נכלל עם הרעה והטבה הכתובים פה בפרט, שאסורים משום בל יחל דברו והשקר לעבור איסורו משום בל תשקרו, או מפני שגם מ"מ בכלל לבטא בשפתים לכל אשר יבטא האדם, מורה שמבטא עתה ומקשר עצמו על להבא. וז"ש בגמ' (שם) אר"י מי שאסורו משום בל יחל וכו', רבי יצחק ב"א אמר א"ק נפש כי תשבע מי שהשבועה קודמת למעשה יצא לשעבר שהמעשה קודם לשבועה), ור"ע ששמש את נחום איש גם זו דורש כל התורה בריבוי ומיעוט וריבה וריבה הכל ואינו ממעט מן המיעוט להרע או להטיב רק דבר אחד שהוא הנשבע על דבר מצוה:

שיד אשר יבטא האדם, כבר בארנו (למעלה ס' יו"ד) פרטי ההבדלים בין שם אדם לשם איש, וכתבנו שכ"מ שתפס שם אדם (ואינו מבדיל נגד שם בהמה או שם מין זולתו כמו נגד הרוחניים) יכוין על גדר האדם ביחוד מצד היותו אדם, ר"ל בוחר ומשכיל שזה גדר האדם ביחוד, ובכ"מ שאינו מדייק בזה יתפוש שם איש, ולפ"ז ממה שלא אמר לכל אשר יבטא איש, או לכל אשר יבטא סתם, ודייק לאמר יבטא האדם, מבואר שהשכיל תנאי שיבטא וישבע מצד גדרו שהוא אדם ר"ל בדעה ובחירה והשכל, וז"ש בספרא פרט לאנוס, ופי' בגמ' שבועות (דף כו) שבא לאפוקי אם נשבע כמעשה דרב כהנא ורב אסי שכל אחד סבר שהאמת אתו עיי"ש שבזה לא בטא האדם רק האיש ופטור:

שטן ונעלם ממנו. ר"ל שלא היה במזיד רק בשוגג (ושגגת שבועת ביטוי לשעבר משכחת לה שידע שהשבועה

שהשבועה אסורה ולא ידע אם חייב עלי' קרבן, כ"פ בגמ' דל"ו ע"ב) והנה בכתוב הזה נמצא שני שמות מתחלפים (א) השבועה (באמר כי תשבע, אשר יבטא בשבועה). (ב) החפצים שעליהם נשבע (שאמר להרע או להיטיב לכל אשר יבטא האדם). והנה יסוד מוסד שהפעל הכתוב סתם אנו מפרשים תמיד שמוסב אל הנושא הסמוך לו בכתוב, וכמ"ש באילת השחר (כלל קכג). לפ"ז אם לא היה כתוב פה מלת בשבועה הייתי מפרשים פעל ונעלם על החפצים, שהם להרע או להיטיב לכל אשר יבטא האדם, שהוא הסמוך אל פעל ונעלם, לא על תשבע שנז' קודם, לכן כפל מלת בשבועה (שהוא מיותר לכאורה שכבר אמר כי תשבע) ועתה בהכרח שפעל ונעלם מוסב על שבועה הסמוך לו, שנעלם ממנו שבועה, לא על החפצים הקודמים בכתוב. וז"ש בספרא מובא בשבועות (דף כו) ת"ל בשבועה ונעלם, ובגמ' גם בארו איך משכחת חפץ בלא שבועה עיי"ש:

שטז ואשם לאחת מאלה, הוצרך לומר לאחת מאלה, בל נאמר שאם עבר על כל השלשה הנז' שהם שמיעת הקול וטומאת מו"ק ושבועת ביטוי א"א אלא קרבן אחד לכן אמר שכל אחד אשם בפ"ע. וזה מ"ש [במשנה א]. לאחת לחייב על כאו"א—[באור משנה ב] והנה זה כתוב פה שלשה פעמים. ואשם לאחת מאלה, והיה כי יאשם לאחת מאלה. ובפסוק יג וכפר עליו על חטאתו אשר חטא מאחת מאלה. ואמרו חז"ל מפני שיש מקום לטעות שרק על טומאת מו"ק חייב בפ"ע, שאם עבר על טומאת מו"ק עם שמיעת הקול או עם ביטוי שפתים חייב שתים מפני שחייב עליה כרת, אבל אם עבר על שמיעת קול וביטוי שפתים שניהם דומים שהם בלאו א"א אלא קרבן א', לזה צריך לכתב שנית והי' כי יאשם לאחת. ויש פה קיצור. שיש עוד לטעות שרק על שמיעת הקול חייב בפ"ע מפני שעשה בו את הזדון כשוגג דלא כתי' בה ונעלם אבל על טומאת מו"ק וביטוי שפתים שדומים שלא עשה בה הזדון כשוגג לא יהא חייב אלא א' (וכמו שבאר זה בפרק טו מ"ה ובפרק טז מ"ד) ונאמר שמה שרבה שחייב על טומאת מו"ק בפ"ע הוא רק אם עבר עליה ביחד עם שמיעת קול לכן צריך לכתב ג' פעמים לאחת מאלה לרבויי שחייב על כל א' בפ"ע:

והנה כבר יסדנו (למעלה ס' קלח) שיש הבדל במלת אחת בין כשבא אחריו שימוש המם ובין כשבא אחריו ה' הידיעה, שאם כוונת המדבר על הכללות ר"ל כל אחת שיהיה יסמוך מלת אחת אל ה' הידיעה, כמו יתנו לי מקום באחת ערי השדה (ש"א כז), אעלה באחת ערי יהודה (ש"ב ב), הנה הוא נחבא באחת הפחתים (שם יז), וישליכהו וכו' באחת הגאיות (מ"ב ב'), שבכולם אינו מכוין אל האחדות להוציא

ונעלם ממנו, על העלם שבועה הוא חייב אינו חייב על העלם החפץ:

(פרק יד) **שטז** (א) ומנין שהוא חייב על כל אחת ואחת ת"ל לאחת לחייב על כל אחת ואחת: (ב) יכול טומאת מקדש וקדשיו שהן בהכרת חייב על כל אחת ואחת שמיעת הקול וביטוי שפתים שאינם בהכרת לא יהא חייב אלא אחת ת"ל לאחת לחייב על כל אחת ואחת. (ג) יכול על טומאת מקדש וקדשיו לא יהא חייב אלא אחת מנין על מקדש בפ"ע ועל קדש בפ"ע אפי' בהעלם אחד מנין שהוא חייב על כל אחת ואחת, ת"ל לאחת לחייב על כל אחת ואחת. (ד) יכול על כל טומאת מו"ק לא יהא חייב אלא אחת מנין על טומאת המקדש בפ"ע ועל טומאת הקדש בפ"ע אפי' בהעלם אחד מנין שהוא חייב על כל אחת ואחת, ת"ל לאחת. (ה) יכול על כל טומאת מקדש לא יהא חייב אלא אחת ת"ל לאחת לחייב על כל אחת ואחת, כיצד נטמא וידע ונעלמה ממנו הטומאה ונכנס למקדש ויצא וידע (ונעלמה ממנו הטומאה ונכנס למקדש ויצא וידע) מנין שהוא חייב על כל אחת ואחת. ת"ל לאחת לחייב על כאו"א. (ו) יכול על כל טומאת הקדש לא יהא חייב אלא אחת ת"ל לאחת לחייב על כאו"א. כיצד נטמא וידע ונעלמה ממנו טומאה ואכל את הקדש וידע (ונעלמה ממנו טומאה ואכל את הקדש וידע) מנין שהוא חייב על כאו"א ת"ל לאחת לחייב על כאו"א. (ז) יכול על טומאת מו"ק שהן בהכרת חייב על כאו"א שמיעת הקול וביטוי שפתים שאינם בהכרת לא יהא חייב אלא אחת ת"ל לאחת לחייב על כאו"א:

(פרק טו) (א) כיצד היו חמשה תובעים אותו ואומרים לו בא והעידנו שיש לנו ביד פלוני פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה שבועה שאיני יודע לכם עדות שיש לכם ביד פלוני פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה (לא לך ולא לך). מנין שהוא חייב על כל אחת ואחת ת"ל לאחת וגו'. (ב) יכול מפני שהם חמשה ומנין אפי' אמר לו אדם אחד בוא והעידני שיש לי ביד פלוני פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה שבועה שאיני יודע לך עדות שיש ביד פלוני פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה מנין שהוא חייב על כאו"א וגו'. (ג) יכול מפני שהם הרבה מיני תביעות מנין אמר לו בוא והעידני שיש לי ביד פלוני חטים ושעורים וכוסמים שבועה שאיני יודע לך עדות שיש לך ביד פלוני

חטים ושעורים וכוסמים מנין שהוא חייב על כל או"א ונו' . (ד) יכול מפני שהם מינים הרבה מנין אפי' אמר לו בא והעידני שיש לי ביד פלוני חטין שהפקדתי אצלו אמש ושלפניו שבועה שאיני יודע לך עדות שיש לך ביד פלוני חטין שהפקדת אצלו אמש ושלפניו מנין שהוא חייב על כאו"א ת"ל לאחת ונו' . (ה) יכול שמיעת הקול שעשה בה את המזיד כשוגג חייב עכאו"א שבועת ביטוי שלא עשה בה את המזיד כשוגג לא יהא חייב בה אלא אחת ת"ל לאחת לחייב עכאו"א [כיצד שבועה שלא אוכל ושלא אשתה ואכל ושת' מנין שהוא חייב עכאו"א ת"ל לאחת] . (ו) שבועה שלא אוכל פת חטין ופת שעורים ופת כוסמין ואכל מנין שהוא חייב ונו' . (ז) שבועה שלא אשתה יין ושמן ודבש ושתה מנין שהוא חייב ונו':

(פרק טז) (א) ומנין שהוא מביא אחת על דברים הרבה ת"ל אחת על חטאתו אשר חטא, כיצד שבועה שלא אוכל ואכל ושתה מנין שאינו חייב אלא אחת ת"ל אחת על חטאתו. (ב) כיצד שבועה שלא אשתה ושתה משקים הרבה מנין שאינו חייב אלא אחת ת"ל אחת על חטאתו: (ג) שבועה שלא אוכל ואכל אוכלים הרבה מנין שאינו חייב אלא אחת ונו' . (ד) יכול שבועת ביטוי שלא עשה בה את המזיד כשוגג אין חייב אלא אחת שמיעת הקול שעשה בה את המזיד כשוגג יהא חייב על כאו"א ת"ל אחת ונו' . (ה) כיצד היה אחד תובעו ואומר לו בא והעידני שי"ל ביד פלוני חטים שהפקדתי אצלו אמש ושלפניו שבועה שא"י לך עדות מנין שא"ח אלא אחת ונו'. (ו) יכול מפני שהוא מין אחד מנין אפי' א"ל בוא והעידני שי"ל ביד פלוני חטים ושעורים וכוסמים שבועה שא"י לך עדות מנין שא"ח אלא אחת ונו' . (ז) יכול מפני שאינם מיני תביעות מנין אפי' אמר לו בוא והעידני שי"ל ביד פלוני פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה שבועה שאין אני יודע לך עדות מנין שא"ח אלא אחת ונו'. ח) יכול מפני שהוא אדם אחד מנין אפי' א"ל חמשה בוא והעידנו שיש לנו ביד פלוני פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה שבועה שאין אני יודע לכם עדות מנין שא"ח אלא אחת ונו'. (ט) יכול שמיעת קול וביטוי שפתים שאינם בהכרת א"ח אלא אחת טומאת מקדש וקדשיו שהם בהכרת יהא חייב עכאו"א ת"ל אחת ונו'. (י) כיצד נטמא וידע ונעלמה ממנו טומאה אכל את הקדש ולא ידע ובאחרונה ידע מנין שאינו

הריבוי , אחת ולא שתים , רק יכוין הכלגות כל אחת שסהיה, ר"ל באיזה עיר באיזה פחת, אבל כפנה אחרי' שימוש המם יכוין אל האחדות להוציא הריבוי, בחר לך אחת מהנה (ד"ה א' כא) , לבבתני באחת מעיניך (שיר ד) פיי"ש . ולפ"ז היה ראוי שיאמר פה ואשם לאחת מאלה , שירצה כל אחת שיהיה , משא"כ במ"ש לאחת מאלה מורה שבא להוציא הריבוי רק אחת ולא שתים שאם חטא לשתים מאלה אינו חייב חטאת וזה אינו . וחז"ל השכילו מרוש הזה כי המם בא על טומת החלק . כי אם הי' אומר והי' כי יאשם מאלה , הכי רצוף בו הכוול מאח' מאלה שזה משמושי המם, כמו לא עברתי ממצותיך, שפי' מאחד ממצותיך , והקריב מן התורים שפי' סור מן התורים , וכיוצא , עד שבמלת מאלה בשימוש המ"ם רצוף החלוקה כל אחד מאלה , ומלת לאחת ילמד כי מאלה ר"ל בכל א' מן האלה חייב אם יאשם לאחת, על כל אחת בפ"ע , ומזה שוליא שבכל אחד מן השלשה בפ"ע יש חיוב על פרטים ממנו בפני עצמם , ואחר שזה כתוב שלשה פעמים למדו שבכ"א מן השלשה יצויר שלשה ציורים שחייב על כל פרט בפ"ע.— ובזה נבוא אל יתר הביאור [באור משנה ג' ד' ה'] אחר שלמד ממ"ש ג"פ לאחת מאלה שחייב על כ"א מאלו קר' קרבן בפ"ע. מתחיל ללמוד ממ"ש מאל' בפ"ס ולא האלה , שזה מורה שעל כל אחד מאלה חייב על כל אחד מפרטיו בפ"ע , כאלו כתיב לאחת מאחת האלה , (כי מ"ם מאלה מציין כאלו כתוב אחת כנ"ל) וזה כתוב ג"פ, נמצינו למדין , שבכל אחד מאלה יצויר שיתחייב על כל אחד בג' ענינים שונים . וצייר תחלה ג' ענינים שמתחייב בטומאת מו"ק . א] שחייב על הקדש בפ"ע , ועל המקדש בפ"ע , ח"ש [במשנה ג] יכול וכו' מנין על העלם מקדש וכו' , ר"ל שיתחייב על העלם מקדש ועל העלם קדש בפ"ע , ובמשנה ד' יכול וכו' מנין על טומאת המקדש וכו' , ר"ל העלם טומאה לגבי קדש והעלם טומאה לגבי מקדש , ב] שאם נטמא כ"פ ונכנס למקדש והי' לו ידיעה בינתים חייב על כאו"א, ח"ש (במשנה ה') יכול על כל טומאת מקדש וכו', ג] שאם נטמא כ"פ ואכל קדש חייב עכאו"א , וז"ש (במ"ו) יכול על כל טמאת הקדש וכו' , [באור משנה ז ופרק טז משנה א ב ג ד) , עתה אחר שמקדים במשנה ז' , שגם על שמיעת הקול חייב בפ"ע שזה נלמד מששית מ"ש לאחת ג"פ , יבאר בפרק ט"ז איך גם בזה יצויר ג' ענינים שחייב על כאו"א שזה מרבה במ"ש ג"פ לאחת מאלה במ"ס , והוא , א] אם תובע אותו חמשה מיני תביעות , בין ע"י חמשה ב"א בין ע"י איש אחד , (ובדין דחמשה תובעים גרים בילקוט לא לך לא לך וכן עקר) כמ"ש במשנה א' ב' , ב] ממ"ש שנית לאחת מאלה במ"ס מרבה אף שהוא תביעה אחת וחמש עדים

את־אשמו ליהוה על חטאתו אשר חטא נקבה מן־הצאן כשבה או־שעירת עזים לחטאת וכפר עליו הכהן

התורה והמצוה

כמ"ש במ"ג. ב] ממ"ש שליטים מאלה במ"ש מרבה אף שהם ממין אחד וזמנים מחולקים כמ"ש במ"ד, ובמשנה שבועות (דף כג) לא קתני להך גבא דזמנים מחולקים וכן הרמב"ם לא הזכירה וצ"ע: — [באור משנה ה' ו' ז']. אחר שמקדים במשנה ה' שגם על שבועת ביטוי חייב על כאו"א, מבאר איך גם בשבועת ביטוי יצויר ג' ענינים שחייב על כל או"א שזה מרבה כמ"ש ג"פ לאחת מאלה במ"ש. והוא א], וצריך להגיה בסוף משנה ה' כיצד שבועה שלא אוכל ושלא אשתה ואכל ושתה מנין שחייב על כאו"א ת"ל לאחת, כי כן חשיב במשנה דשבועות, ב] מ"ש במ"ו שבועה שלא אוכל פת חטין ופת שעורין וכו'. ג] מ"ש (במשנה ז) שבועה שלא אשתה יין ושמן ודבש וכו'. [באור פרק טז]. והנה נמצא בפרשה זו ג"כ תשעה יתורים ממלת חטאתו ואשר חטא, שמהם הוציא הספרא תשעה מעוטים הפך מן התשעה רבוים שאמר עד פה לחייב על כאו"א, שלעומת זה מיעט שיביא חטאת א' על דברים הרבה. והם, א] שלשה מעוטים בחטאת שעיר מן הצאן (פסוק ואו) והביא את אשמו לה' על חטאתו אשר חטא נקבה מן הצאן וכו' וכפר עליו הכהן מחטאתו. שמ"ש על חטאתו אשר חטא מיותר לגמרי וכן מ"ש מחטאתו מיותר דהול"ל וכפר עליו הכהן, ובזה פי' שלמדנו שלפעמים אשמו (ר"ל אשם אחד) על חטאתו (ר"ל על כל מה שחטא) שיביא חטאת א' על דברים הרבה, ומה שכפל אשר חטא שהוא ג"כ שיביא אשם אחד על כל מה שחטא, ושלם וכפר מחטאתו, למדנו ג' למודים בשבועות ביטוי שיוצא בחטאת א' והוא. א] אם אמר שבועה שלא אוכל ואכל ושתה, (כן צ"ל במשנה א וכמו שהוא במשנה דשבועות). ב] שלא אשתה ששם ושתה כמה מינים. ג] שבועה שלא אוכל וכו' (וזה כונת משנה א ב ג). עוד נמצאו ג' מעוטים בחטאת עוף שמביא בדלות (פסוק ז) והביא את אשמו אשר חטא שתי תורים (שמלת אשר חטא מיותר), ופסוק יוד וכפר עליו הכהן מחטאתו אשר חטא (שג"כ יש שני יתורים מלת מחטאתו ומלת אשר חטא), וכל אלה מלמדים שיביא אשמו על כל אשר חטא וכן שהכהן יכפר בקרבן זה האחד מחטאתו (ר"ל על החטאים בכלל) וכן על אשר חטא בכלל, ומלמד ג' למודים בשמיעת הקול שיוצא בחטאת א' על דברים הרבה, וזה אם הוא השיב על כל השביעות שבועה שאין עדות ולא פרט הפרטים, וזה בג' ענינים, א] בתביעה של חמשה זמנים, ב] בתביעה של חמשה מינים, ג] בחמשה תביעות בין מאדם א' בין מכמה ב"א שזה שוה בסברה. (וזה כוונת משנה ד ה ו ז ח). עוד נמצאו ג' מעוטים בעשירית האיפה שמביא בדלי דלות (פסוק יא) והביא את קרבנו אשר חטא (שמלת אשר חטא מיותר) ופסוק יג וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא מאחת מאלה. אמנם באמת הגם שעל חטאתו מיותר מלת אשר חטא אינו מיותר פה דצ"ל אשר חטא מאחת מאלה, ולכן בטומאת מקדש וקדש אינו ממעט רק שני דברים וכמ"ש במשנה יו"ד ובמשנה י"א (והגם שלקמן דריש מ"ש וכפר מהטאתו שם דרים המ"ם והשינוי שפעם כתוב מחטאתו ופעם על חטאתו ופה דריש המלה בכלל שמיותר). ואמר (בפרק יז משנה א'). כלל לדברים הנ"ל (בביטוי שפתים ובשמיעת הקול), שאם היה דרך כלל כמו הני דחשיב בפרק הקודם א"א אלא אחת, ואם היה דרך פרט כמו הני דחשיב בפרק טו, חייב על כאו"א. ור"י ס"ל דאם אמר לא לך לא לך חייב על כ"א דהוה פרטי (כ"נ רש"י בפרק האיש מקדש דף מד לא לך בלא ויו וי"ג בויו עיין בתוס' שבועות דף לח ד"ה הכא ובזבחים דף למ"ד ע"ב ד"ה כזית, יעוי' בק"א ואכמ"ל), ור"א ס"ל דגם לא לך לא לך הוה כללא עד שיאמר שבועה באחרונה, (בירושלמי מס' שיאמר שבועה תחלה וסוף), ור"ש ס"ל עד שיאמר שבועה לכל או"א, ועי' בהילת השחר כלל רמ"ב:

שיז ואשם לאחת מאלה, כבר הזכרתי בס' הקודש שזה נז' בפרשה זו ג"פ וס"ל לר"ע שמ"ש ג"פ לאחתמאלה צריך, א] לדרשה שהזכיר כבר בשם ר"ע למעלה (פרק יא מ"א) דע"א מאלה יש מאלה חייב ויש מאלה פטור בדבר של ממון חייב ובדבר שאינו של ממון פטור, ומ"ש שנית לאחת מאלה מדריש בל תאמר שמ"ש שיביא קרבן בטומאת אינו מדבר כלל בשאכל קודש או נכנס למקדש (ור"ע לית ליה הלימוד טומאתו) רק מדבר במקום שמוזהר שלא יטמא כמו נזרים (בספרא שמיני פרק ד משנה ט) ובנבלתם לא תגעו ברגל, שאז ישראל מוזהרים על הטומאה וכמ"ש הרמב"ם (ה' טומאת אוכלים ובסמג עשין רמו) וה"א שאם נטמא חייב קרבן, ומ"ש שלישית לאחת מאלה בא למעט שלא תאמר שמדבר בכהנים שנטמאו בשרץ או בנבלם ויתר טומאות שחשב בכתוב, ברגל, שכיון שהם מוזהרים על טומאה מת בכל השנה החמיר עליהם ברגל שיביאו קרבן על טומאתם. לז"א לאחת מאלה במ"ש שהמ"ש מורה הקלות שיש מאלה שפטור אם נגע בטומאה אף כהן ברגל אם לא נכנס למקדש ונגע בקדש ורהב"י ס"ל ג"כ כר"ע דחד מאלה ממעט מדבר שאינו של ממון פטור, והשנים האחרונים דריש, א] למעוטי מעשר, ב] למעוטי תרומה, פרק

ו עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב נוּקְבָא מִן עָנָא אִמַּרְתָּא אוֹ צְפִירַת עִזֵּי לְחַטָּאתָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי

ספרא

חייב אלא א' וגו'. (יא) נטמא וידע ונעלמה ממנו טומאה נכנס למקדש ויצא ולא ידע ובאחרונה ידע מנין שא"ח אלא א' וגו':
(פרק יז) (א) זה הכלל כלל א"ח אלא אחת פרט חייב עכאו"א דברי ר"מ. ר' יהודה אומר לא לך לא לך לא לך חייב עכאו"א. ר"א לא לך ולא לך ולא לך שבועה עד שיאמר שבועה באחרונה. רש"א עד שיאמר שבועה לכל א' ואחד. **שיז** ר"ע אומר מאלה יש מאלה חייב ויש מאלה פטור. (ב) מתוך שנאמר ובנבלתם לא תגעו יכול יהיו ישראל חייבים על מגע נבלות ת"ל מאלה יש מאלה חייב ויש מאלה פטור. (ג) אוציא את ישראל שאינם מוזהרים על אבות הטומאה כל ימות השנה ולא אוציא את הכהנים שהם מוזהרים על אבות הטומאה כל ימות השנה שנאמר אמור אל הכהנים ב"א ואמרת אליהם ת"ל מאלה וגו'. (ד) ראב"י אומר מתוך שנאמר לא אכלתי באוני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא יכול ישראל שאכלו את המעשר אוננים או בטומאה יהיו מביאים קרבן זה ת"ל מאלה וגו'. (ה) אוציא את המעשר שאינו בעון מיתה ולא אוציא את התרומה שהיא בעון מיתה שנא' ומתו בו כי יחללוהו ת"ל מאלה יש מאלה חייב ויש מאלה פטור.
(פרשה י) **שיח** (א) והיה, מיד מה יעשה והביא. **שיט** מנין שהוא טעון וידוי ת"ל והתודה. **שכ** ומנין שודויו על החי נאמר כאן וידוי ונאמר להלן וידוי מה וידוי האמור להלן וידויו על חי אף וידוי האמור כאן וידויו על חי. (ב) מנין שהוא טעון סמיכה נאמר כאן עליה ונאמר להלן עליה מה עלי' האמור להלן טעון סמיכה אף עליה האמור כאן טעון סמיכה. (ג) והביא אף לאחר יוהכ"פ:
אשמו

התורה והמצוה

אם נכנס למקדש או אכל קדש בטומאה חייב בקרבן לא אם אכל מעשר או תרומה ומבואר ביר' ס"ק דשבועות ה"ב (ומ"ש אוננים פ"ה):

שיח והי' כי יאשם וכו', מלת והיה, הנה במאמר תנאי עתידי, יקשר לרוב את המאמר המאוחר במאמר הקודם אליו כיחוס הסבה והמסובב, הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את ומזה (נמשך) והיה כי יראו אותך המצריים וכו' והרגו אותי (בראשית יב). ונפשו קשורה בנפשו (ומזה נמשך) והיה כראותו כי אין הנער ומת (שם מד). פן ירבה (וימשוך מזה) והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף וכו' (שמות א). ונתתי את חן העם בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם (שם ג). וכן הרבה. ולפ"ז מלת והיה מציין לרוב המסובב מן המאמר תחלה, ולא יצדק פה שמ"ש והיה כי יאשם הוא עצמו מ"ש כבר, וכן מ"ש בשבועת הפקדון והיה כי יחטא ואשם והשיב וכו'. ואמר בספרא (פה ולקמן ר"פ פרשה יג) והיה מיד מה יעשה, הורו לנו כלל חדש בטבע הלשון, שלפעמים בא מלת והיה להורות על התכיפות, וכן אמר בספרי דברים (פסקא ב) ר' בנאי א' אלו זכו ישראל היו נכנסים לארץ מיד שנא' והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני מיד. ושם (פסקא מא) והיה אם שמוע תשמעו יכול לא נתחייבו בתלמוד וכו' תלמוד לומר והיה מיד, וכן (פסקא נח) ופ' תבא (פסקא רנד) אין והי' אלא מיד, ובסוטה (דף לג) דאי מירדן ואילך הא כתיב והי' בעברכם את הירדן (ר"ל והי' משמע מיד) וכמ"ש בסנהדרין (דף מד) אני אמרתי והיה בעברכם ואתם רחקתם ס' מיל. ובזה יל"פ מ"ש בשבת (דף קי"ח) א' ר"ח לעולם יערים אדם להוציאה שבת שנאמר והיה ביום הששי והכינו לאלתר. וכן פה ר"ל שיביא את אשמו תכף ולא יאחר:

שיט והתודה. גדר הוידוי הוא הפך הכפירה וההכחשה והוא שמפרסם בפיו דבר שטבע בני אדם להעלימהו, והו' שמודה שבא חברו או שמודה בגנות עצמו, מן הראשון יהודה אתה יודוך אחיך, שפעם מודה את ה', כי דרך ב"א להעלים מעלת אחרים, [וכן דרכם] לתלות הכל בטבע כמ"ש מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שהודה להקב"ה עד שבאת לאה והודיתו, ומזה נגזר שם תודה על הודאת הגם כמ"ש יודו לה' חסדו שמודה ומכיר פלאי ה', ומין השני ההודאה על חטאיו, אודה עלי פשעי לה', ומודה ועוזב ירוחם, ובהתפלל, ומתודה חטאתי (דניאל ט), ויתודו על חטאתיהם (נחמי' ט), ושם, ותן לו תודה (יהושע ז) תנו לו תודה (עזרא יוד), כי מטבע האדם להעלים חטאיו ותנאי הקרבן שיכיר ויודה חטאו ויתודה ווידוי דברים, ואמרו בכריתות (דף יב) והתודה מלמד שהמודה בדברים חייב אין מודה בדברים פטור, ויתבאר עוד בס' אחמ"ו:

שכ והתודה אשר חטא עליה. מסדר הכתובים משמע שתחלה יתודה ואח"כ יביא אשמו. ואין כן דעת רבותינו. שלדעתם הי' וידוי זו בעת הסמיכה, כמו בכל הקרבנות שבעת הסמיכה הי' מתודה כמ"ש הרמב"ם (פ"ג מה' מעה"ק ה"ד), וז"ש תחלה והי' מיד מה יעשה והביא. ר"ל שהתכיפות שמרמז עליו במלת והי' (כנ"ל שי"ח) קאי על והביא שהוא קודם לוידוי. ויש לזה הכרח ממ"ש אשר חטא עליה. שכבר בארנו למעלה (ס' קנ"ד) שבעל חטא אם מרמז העלה שבו חטא יצא אחריו שימוש בה'. אשר חטא בה. (חטא

שכא אשמו נאמר כאן אשמו ונאמר להלן אשמו מה אשמו אמור להלן מותרו נדבה אף אשמו אמור כאן מותרו נדבה. (ד) אשמו על חטאתו מה אשם מותרו נדבה אף חטאת מותרו נדבה:

שכב נקבה לא טומטום ואנדרוגינוס:

שכג צאן לרבות כל משמע צאן אף

בהנה. ולא ידקדק עמו שיעשה מלת על רק אם כן נאמר השגגה של החטא. כמו והודע אליו חטאתו אשר חטא עליה שפי' בשגגתו (כמש"ש ס' רמ"ז). פה אשר חטא עליה הוא זר לפי חוקי הלשון, ומזה השכילו חכמינו שמלת עליה אינו מלת היחוס של פעל חטא רק של פעל והתודה ובאורו והתוד' עליה אשר חטא. וזה כמ"ש וסמך אהרן וכו' על ראש השעיר החי והתודה עליו. שפי' שמתודה על השעיר שסמך עליו. וכן פה יתודה על החטאת שהיא את אשר חטא, וז"ש בספרא מנין שטעון וידוי ת"ל והתודה ומנין שוידויו כל החי נאמר כאן וידוי וכו' מכן שהוא טעון סמיכה וכו', (וככר למד למעלה(פי"א מ"ג) חטאת שמחה מקדם לסמיכה מן וסמך ידו על ראש החטאת, והיא כמ"ש בירושלמי (פרק הי' קורא ופרק המנחה תפילין) ולא כן כתיב מימים ימימה, אלא כיי דמר ר"י כל עלתא דלא מחוורא מסמכין ליה מן אתרין סגין). אולם לפ"ז יפלא שהכתוב מסורס כי הי' ראוי לאמר והתודה עליה אשר חטא. אך זה נכון כמ"ש בספרא מנין שטעון וידוי ת"ל והתודה. ומובא בכריתות (דף יב) ביתר באור, והתודה מודה בדברים חייב אין מודה בדברים פטור. ר"ל ע"א נטמאת והיא אומרת לא נטמאתי פטור וכו', באורו שמאמר והתודה שייך אל התנאי והי' כי יאשם והתודה, ר"ל אם יתודה אז יביא אשמו, ור"ל שיהי' מוכן להתודות בעת הסמיכה, שזה לא יצויר אם מכחיש ואומר לא חטאתי, ולכן הגם שפעל הוידוי מאוחר להבאת האשם הוא קודם אליו בבחינת התנאי, ולכן בבחינת התנאי, הקדים והתודה ר"ל שלא יכחיש חטאו, ובבחינת הפעולה מוסיף שיתודה עליו ר"ל על החי. ומ"ש והביא אף לאחר יוהכ"פ התבאר למעלה ס' רס"ה:

שכא והביא את אשמו. מה שקראו בשם אשם הוא שלא כדת דהא חטאת הוא וכן קראו בכל הפרשה בשם חטאת, רק שני פעמים הזכיר שם אשם, וכן בפסוק ז' והביא את אשמו אשר חטא. ולמדו רבותינו שקראו כן למען נלמד שדינו כאשם לענין שיהי' מותרו נדבה שלמד כן באשם (לקמן פרק כ"ה) מן אשם אשם לה'. והגם שבספרא שם למד כן גם לחטאת ויתר קרבנות, נראה שפה יש מקום לטעות כמ"ש הרמב"ם (פ"ה מה' פסולי המוקדשין ה"ט) מותר קיני זבות וקיני יולדות חטאות ואשמות מותריהם לנדבה ויקרבו עולות. בד"א שמותר חטאת לנדבה בחטאת קבועה אבל מי שהוא חייב בקרבן עולה ויורד שהפריש מעות לחטאת בהמה והעני מביא תחתיהם עוף ויחללם על העוף וכן אם הפריש דמי עוף והעני מביא תחתיהם עשירית האיפה ויחלל המעות עליו ויהנה בהם, ויצא לו זה מן הדרוש שנביא (בס' שכה). ועתה נוכל לטעות שה"ה אם נותר מן המעות יכול ליהנות בהם. לכן למד פה שדוקא אם העני אבל אם נותר מן המעות מותרו נדבה. (והכ"מ ציין שם למתניתין דשקלי' ודכריתות קשי אהדדי פי' רבינו דמתניתין דשקלים בקבועה ודסוף כריתות בעולה ויורד. ולמ"ש יש חילוק בעולה ויורד עצמו ולזה כיון הספרא) ולכן כתב זה בקרבן בהמה וכפלו בחטאת עוף, ולזה כפל דבריו במשנה ג' ובמ"ד, א] עמ"ש אשמו על חטאתו בחטאת בהמה, ב] עמ"ש אשמו אשר חטא בחטאת העוף. ויותר נכון להגי' במשנה ד' אשמו אשר חטא:

שכב נקבה מן הצאן כשבה. כבר באר למעלה (ס' כג) דכ"מ שסימן המין מחובר בו כמו פה כשבה שעירה א"צ לאמר שיהי' נקבה?, ובא ללמד שיהי' נקבה ודאי לא ט"א, ושם הארכתי בזה. והטעם שלא מעט ט"א בחמשה מיני החטאת, ולא עוד אלא שבחטאת נשיא ויחיד דכתיב שעיר עזים זכר, שעירת עזים נקבה, דרים דרשות אחרות לא למעט ט"א, נראה משום דנוכל ללמדה מק"ו משלמים שכשרו לבא כל מין ז"כ לא כשרו לבא ט"א חטאת וכו', כמו שאמר כן בספרא דבורא דחובה (פ"ג משנה ח ט י ופי"ח מב"ג), אבל בעולה ויורד יש להשיב מה לשלמים שלא כשרו לבא מן העוף כמ"ש פרכא זאת בספרא שם:

שכג מן הצאן כשבה או שעירת עזים. מ"ש מן הצאן מיותר דמי לא ידע שכשבה ושעירה הם ממין הצאן. ועוד נמצא יתור זה ג"פ, א] באשם מעילות, ב] באשם תלוי, ג] באשם גזילות, דבכולהו אמר איל תמים מן הצאן. שג"כ מן הצאן מיותר, דהא האיל הוא מן הצאן, ותמיד הוא מזכיר כשב ושעיר ואיל סתם, ומה רצה במ"ש מן הצאן. אמרו חז"ל מפני שהשמות איל כבש שעיר נקראים על שם גדלו וענינו והם שמות התואר, כמ"ש (באילת השחר פרק נג), וי"ל דאם יש בו חסרונות בעניניו לא יתאר בשמות אלה ופסול. לכן נכתב ד' פעמים צאן שהוא שם המין לא שם התואר, ומרבה, א] חרשת, ב] שוטה, ג] ננסית שהם מן המומים הפוסלים באדם ולא בבהמה כמ"ש הרמב"ם (פ"ה מה' ביאת המקדש הי"ד והלכה טז), ד] יתר מומים הפוסלים באדם ולא בבהמה שחשיב הרמב"ם, ועז"א צאן לרבות כל צאן משמע, ר"ל אף שיש בו מהמומים שפוסלים. וכבר באר' באורנו (במכלתא דנדבה ס' יח) שיש הבדל בין אם כתוב שם המין סתם ובין אם כתוב במ'

אף החרשת אף השוטה אף הנגסית, מן הצאן לא הפלגס. **שכד** כשבה או שעירת עזים לחטאת מה זה בא ללמדנו אם ללמד שאם לא מצא כשבה יביא שעירה, והלא ק"ו הוא מה אם החטאת הבא על כל המצות שאין לה חלופין עוף יש לה חלופין שעירה זו שיש לה חלופין עוף אין לה חלופין שעירה. (ו) חטאת מצורע תוכיח שיש לה חלופין עוף ואין לה חלופין שעירה. (ז) לא א"א בחטאת מצורע שאין לה חלופין עשירית האיפה תאמר בזו שיש לה חלופין עשירית האיפה אם ירדה לעשירית האיפה לא תרד לשעירה. א"כ מה ת"ל כשבה או שעירת עזים לחטאת שהיה בדין שיביא עמה עולה. (ח) הלא דין הוא זה מביא מהשג יד ומצורע מביא מהשג יד מה מצורע מביא שנים תחת שנים אף זה הואיל והעני שלו מביא שנים יהא העשיר שלו מביא שנים ת"ל כשבה או שעירת עזים לחטאת אחת הוא מביא ואינו מביא שנים: **שכה** (ט) מחטאתו מחטאתו על חטאתו מה ת"ל מנין אתה אומר מביאין מהקדש כשבה שעירה מהקדש שעירה כשבה מהקדש כשבה ושעירה תורין ובני יונה מהקדש תורין ובני יונה עשירית האיפה. (יד) כיצד הפריש לכשבה או לשעירה העני יביא עוף העני יביא עשירית האיפה. הפריש לעשירית האיפה העשיר יביא עוף העשיר יביא כשבה ושעירה. הפריש כשבה או שעירה ונסתאבה אם רצה יביא בדמיה עוף הפריש העוף ונסתאב לא יביא בדמיו עשירית האיפה שאין לעוף פדיון לכך נאמר מחטאתו מחטאתו על חטאתו:

בה' הידיעה שם מלת מן. שבא למעט תמיד, כמ"ש מן הבהמה להוציא הרובע וכו'. ודרש מ"ש מן הצאן להוציא הפלגס (באדם י"ג אינו לא כבש ולא איל), ואם היה כתוב צאן הייתי אומר שכולל כולם כמ"ש לרבות כל משמע, ולכן הוכרח לכתב בה"א מן הצאן ולא כולם:

שכד מן הצאן כשבה או שעירת עזים. היה די שיאמר מן הצאן ונדע שיביא כשבה או שעירה כמו בחטאת קבועה, שבשניהם שהם סוג צאן. וגם יש ק"ו משם דמה חטאת קבועה שאינו מביא עוף יכול להביא כשבה או שעירה כ"ש זה שמביא עוף. ואין להשיב ממצורע שאף שמביא עוף מביא רק כשבה ונוכל לדמותו לשם, ז"א דשם קל יותר שיכול להביא בדלי דלות עשירית האיפה. (וזה כוונת משנה ה' ו' ז'), והשינוי משום דהיינו שוים כמו שבמצורע מה שמביא שתי תורים בדלות הוא תחת שנים שהי' לו להביא בעשירות שתי בהמות א' לעולה וא' לחטאת, כן זה שבדלות מביא שנים א' לעולה וא' לחטאת, הוא משום דגם בעשירות היה צריך להביא שנים: א' לעולה וא' לחטאת וה"א דסתם קרא דסמך עצמו ע"מ שפרש בדלות שיביא עולה וחטאת, שמזה נבין שכן הי' צריך להביא בעשירות. ולכן פרש כשבה או שעירת עזים רק כשבה או שעירת עזים יביא לא יותר. דהל"כ מחטאת שיביא שתיהן א' לחטאת וא' לעולה:

שכה וכפר עליו הכהן מחטאתו: וכן בחטאת העוף אמר וכפר עליו מחטאתו. אבל במנחה שמביא בדלי דלות אמר (פסוק יג) וכפר עליו הכהן על חטאתו. ודרש בספרא מובא בכריתות (דף כז) מנין אתה אומר מביאין מהקדש כשבה וכו'. כי באמת בא הדבר שם שלא כמשפט. כי מנהגו שבעל הלשון יזכיר לפעמים את הנושא שבשבילו באה הכפרה בשימוש המ"ם. וכפר על הקדש מטומאת ב"י (ויקרא טז טז). לכפר על ב"י מכל חטאתם (שם שם לח). ולפעמים יזכירנו בשימוש מלת על. וכפר עליו הכהן על שגגתו (לקמן פסוק יח). וכפר עליו על אחת אשר יעשה (שם פסוק כו). ועם הדיוק יש הבדל ביניהם. שבהכפר' שאחריו מלת על יכוין שמכפר החטא עצמו ומסלק אותו. והכפרה שאחריו מ"ם יכוין שמכפר על הנושא ויסלק את החטא מן הנושא (או להרלב"ע שכפרה מענין כופר ופדיון יפדה את הנושא מן החטא) לא שמסלק את החטא עצמו. ולכן במקום שבאה הכפרה שלא על חטא ידבר בשימוש המ"ם. וכפר עליו לפני ה' מזובו (ויקרא טו טו), וכפר עליה הכהן מזוב טומאתה (שם לח), כי הזוב אין לו מציאות לכפר עליו בפ"ע, רק לסלק היחוס שבין טומאת הזוב והאדם. וכן וכפר על הקדש מטומאת ב"י. ולמד בספרא (אחרי פ"ד מ"ב) שאינו מכפר רק על טומאת מו"ק כמ"ש רש"י ממקומו הוא מוכרע. ור"ל ולכן אמר בשימוש המ"ם. שמסלק היחוס בין הטומאה והקדש: ובזה יש לתת טעם על מה בשעיר נשיא אמר (ויקרא ד כו) וכפר עליו מחטאתו, ובכשבת יחיד אמר (שם לה) וכפר על חטאתו. שבכל אחד משם דבר חדוש שבשעיר נשיא יש לטעות שהשעיר מסוגל לכפר החטא עצמו, אבל לא בערך הנושא שהוא מלך וכמוהו כאין בערכו, לכן יאמר שמכפר גם מחטאתו שהוא יחוס הנושא אל החטא, ובחטאת יחיד הייתי טועה שהכשבה מספקת בערך הנושא לא בערך החטא עצמו שגדול מכמות קמ"ל שמועיל גם לכפר החטא עצמו, ועפ"י הנחה זאת יפלא שפה בא הדבר בהפך כי בחטאת שעירה הי' ראוי שיאמר על חטאתו, כי החטאת זו מספיק להעביר החטא מעצמו מצד

ואם

מֵחַטָּאתוֹ׃ ז וְאִם־לֹא תַגִּיעַ יָדוֹ דֵּי שֶׂה וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ

התורה והמצוה

השקף על מהות החטאת כי זה מועיל תמיד לכל חוטא גם עשיר , אבל בעשירית האיפה ראוי שיאמר
שחטאתו , כי זה אינו מועיל בערך החטאת מצד עצמו רק בהשקף על החוטא שהוא עני . ומזה
הוציאו חז"ל בחכמתם שבכוונה הפך את הלשון למען נלמד ממנו ענין הלכיי שאם העני יכול להביא
חטאת' כשבה ושעירה תורי' וב"י, ובעבור הכתוב שהגם שחטאת כשבה ושעירה מועיל על חטאתו
ר"ל על החטאת עצמו . מ"מ לפעמים יכפר עליו הכהן מחטאתו . ר"ל שלא יכפר בערך החטאת רק
בערך החוטא . וזה יצויר אם העני אח"כ ולוקח מן הכשבה שהכין תורים וב"י ויתר המעות שלו
ואז הלא לא כפר על החטאת מצד עצמו . דהא מצד עצם החטא כבר הפרים כשבה או שעירה .
רק כפר עליו מחטאתו . ר"ל להעביר החטאה מהחוטא שאין ידו משגת , וכן אמר שנית בחטאת
עוף מחטאתו , שגם בו יצויר שלוקח בעד המעות שהכין לתורים וב"י עשירית האיפה , ומכפר
ג"כ רק לפי ערך החוטא . אולם בעשירית האיפה אמר וכפר על חטאתו מלמד שהגם שקרבן זה אינו מספיק
רק בהשקף על החוטא שהוא מחטאתו . לפעמים יכפר על חטאתו והוא אם העשיר שמביא ממנו עוף וגם כשבה
שמועיל לפי ערך החטא עצמו : וההבדל שהבדיל בספרא ובכריתות שם בין כשבה ובין עוף שאין לעוף
פדיון (כמו שלמד לקמן פרק יח משנה ח ובסדר בחקותי פרשה ד' מ"ה) מרומז ג"כ בכתובים .
שתחלה אמר ואם לא תגיע ידו די שה ובסוף אמר ואם לא תשיג ידו לשתי תורים . כי יש הבדל בין
השגה והגעה . שהשגה היא פעולה הנעשית בעצם הפעול . ונקשר עם מלת את . וישג לבן את
יעקב , וישגו אותם חונים על הים . אבל ההגעה היא בעצם הפועל שהוא מגיע אל הדבר ולא
בעצם הפעול כי נקשר עם מלת אל בכ"מ , ומה הגיע אליהם (אסתר ט) , אליו לא יגיעו (תהלות
לב) , ולכן הזכיר בכ"מ העדר המציאה בלשון השגה , אם לא תשיג ידו , שר"ל שידו אינה משגת
את הדבר המבוקש מסבת עניו שא"י לקחתו . לבד פה שינה לכתוב אם לא תגיע ידו די שה . כי
מדבר באופן שבערך הדבר עצמו כבר השיג את הדבר כי כבר קנה כשבה או שעירה רק שבערך
האיש המשיג אין ידו מגיע אל הדבר אשר השיג כי העני וצריך למכרו . וקמ"ל שיכול למכרו הגם
שכבר השיגה ידו אחר שאין ידו מגעת , משא"כ גבי תורים תפס אם לא תשיג ידו . שאם כבר
השיג אותם יביאם בהכרח אחר שאין לעוף פדיון , רק שעוד לא השיג ולא קנה , וכן במצורע
שלא כיון ללמד הדין הזה שאם העני יכול למכרו תפס לשון הפשוט אם לא תשיג ידו . והנה ביולדת
תפס הלשון ואם לא תמצא ידה די שה . כי האשה בעלה מביא בעבורה אם עשיר קרבן עשיר ואם
עני קרבן עני כמ"ש ברמב"ם (פ"י משגגות ה"ו) ובזה שאין ידה משגת ולא מגעת כי אין לה כלום ,
כל שמוצאת דרך מציאה שבעלה עשיר מחויבת בקרבן עשיר :

שכו ואם לא תגיע ידו , כבר בארתי (למעלה ס' כז) שבכ"מ שייחס הפעולה אל היד ישין
שיעשה הדבר בעצמו בבלי אמצעי . וע"ז דרשו שא"א לו ללות . וכן בספרא (תזריע פ"ד
מ"ח) על ואם לא תמצא ידה דיולדת , ובפ' (בהר פ"ה מ"ב) והשיגה ידו יד עצמו , וכן (שם פח
ג) , ובירושלמי (פ"ב דברכות) וצרת הכסף בידך ובלבד בידך . וכן בכ"מ שכתוב עם הפעל האבר
שבו יעשה הפעולה . כמו וראה בעיניך , באזניך שמע , וילך ברגליו , יציין שיראה בעיני עצמו ולא
יסמוך על ראיית אחרים , וכן שהלך ברגליו לא באמצעות סוסים וכרכרות . וכן במה שסמך היד אל הפעולה :

שכז ואם לא תגיע ידו די שה , מלת די מורה תמיד הסיפוק לדי מדתו כל הצורך . והמלאכה
היתה דים . אבל דיך וכדומה . ואמר בספרא (בהר פ"ה מ"ב ושם מ"ה) על כדי גאולתו .
ועל די השיב לו . ולא חיים . ובספרי תצא (פסקא קטז) די מחסורו אשר יחסר לו אין אתה מצווה
להעשירו . כי די מורה כמדת הצורך לא פחות ולא יותר . וכן דרש בספרא (תזריע פ"ד מ"א) עמ"ש
ביולדת ואם לא תמצא ידה די שה י"ל שה וא"ל צרכיו מנין ת"ל די שה , ופי' צרכיו שאין לו
לקנות נסכיו . אחרים זה נכון בכבש יולדת שצריך נסכים , אבל חטאת זה הלא אין טעון נסכים ומהו
אין לו צרכו . ונראה שאין פי' צרכיו של צרכי השה , רק פי' צרכי האדם המביא . והוא עפ"י
ההבדל שהבדלתי (למעלה ס' שכ"ה) בין מ"ש פה אם לא תגיע ידו ובין מ"ש במק"א לא תשיג ידו . לא תמצא
ידה , כי לא תגיע ידו מציין קוצר יד האדם עצמו ועניו , לא שאינו משיג השה כי אף שהשיג שה ידו אינה מגעת
למדרגה זו , ואם היה אומר אם לא תגיע ידו שה יהיה פי' שאין מעות לקחתו . אבל כשאומר די שה היינו שאין
ידו מגעת בדי עושר כפי הראוי שיביא שה ומציין עוני האיש עצמו שאין לו צרכיו ר"ל צרכי ביתו בהשפע
עד שיביא שה כי צריך המעות והשה לצורך פרנסתו . משא"כ גבי יולדת שכתוב אם לא תמצא ידה די
שה שמציאת יד מציין השגת הפעול עצמו לא כח הפועל והגעתו , ובזה כמ"ש שם די שה הוסיף שאף
שמוצא ליקח שה אבל בלא די ספוקו ר"ל שא"ל לקנות נסכיו . וע"כ לא הביא הרמב"ם דין זה שאם אין לו

כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ: ז וְאִם לָא תִימְטֵי יְדֵיהּ כְּמִיסַת אִימְרָא וְיַיְתֵי יָת חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב

ספרא

(פרק יח) **שכו** (א) ואם לא תגיע ידו די שה אין אומרים לו ללות ולא לעסוק באומנתו: **שכז** יש לו שה ואין לו צרכיו מנין שיביא קרבן עני ת"ל די שה: **שכח** שתי תורים או שני בני יונה שנים הוא מביא ואינו מביא אחד. (ב) הלא דין הוא זה מביא מהשג יד ומצורע מביא מהשג יד. מה מצורע מביא אחד תחת אחד אף זה הואיל והעשיר שלו מביא א' יהא העני שלו מביא א' ת"ל שתי תורים או שני ב"י שנים הוא מביא אינו מביא א': **שכט** (ג) אחד לחטאת ואחד לעולה שתקדם חטאת לעולה. שממין חטאת יביא עולה. שאם הפריש חטאתו ומת יביאו יורשים עולתו. דבר אחר מה ת"ל אחד לחטאת ואחד לעולה שיכול הואיל ושנים באים תחת חטאת יהיו שנים חטאת ת"ל אחד לחטאת אין שניהם חטאת אחד לעולה אין שניהם עולה. (ד) אחד לחטאת וא' לעולה והביא לפי שנאמר ועשה הכהן אחד לחטאת וא' לעולה יכול אין לי אלא שיפרישם הכהן אחד לחטאת וא' לעולה מנין שאם הפרישם הוא יהא הפרשו הפרש ת"ל אחד לחטאת וא' לעולה והביא אותם אל הכהן:

התורה והמצוה

נשכים (פ' מה' שגגות) רק גבי יולדת לבד:

שכח שתי תורים או שני ב"י. זה מבואר שהשם שבא בלשון רבים אין מן הצורך להוסיף בו מספר שנים או שתים, כי מן השם נדע שאין לשון רבים פחות משנים, אם לא במקום שיש למעט שהם שלשה או יותר ובמקום שצריך להודיע שהוא רק שנים לא יותר, כמו בדברים הבאים דרך משל, ויקח לו למך שתי נשים, ויעש אלקים את שני המאורות, וליוסף יולד שני בנים. שאם יאמר ויקח למך נשים. לא נדע שהי' רק שנים, אבל בהגיוני א"צ לפרש מספר שנים כי מן השם נחשוב המיעוט דמיעוט רבים שנים, ולכן אמר הכתוב השם בלשון רבים סתם ברוב המקומות. כמו וערכו עליה שני גזירי עצים (ספרא פ"ה פי"א) חללו את האבנים אין פחות משני אבנים (ספרא מצורע פרשה מ"ד), קדש הלולים שתי ברכות (קדושים פרשה ג מ"ט), מהלכי אשה שני מהלכות (פ"י מ"י), נסכות מת משני מתים (אמור פרשה ב מ"ד), ערבי נחל שתים (שם פט"ז מ"ו), במספר שנים שתי שנים (בהר פרשה ג' מ"י), ימים תהי' גאולתו שתי שנים (שם פרשה ד' מ"ב), בתי החצרים שנים (שם פרשה ז' מ"א), עפ"י השנים הנותרות שתי שנים (בחקותי פרק יוד מ"ז) וכן במכלתא וספרי וש"ס במקומות לא חקר, ולכן במקום שבא מספר שני אל שם הרבים יש בו לדרוש תמיד והראו בחכמתם שהי' מקום למעט. כמ"ש בספרא (תזריע פ"ד) שתי תורים (דגבי יולדת) שנים ולא ג' שיכול והלא דין הוא, ובפ' מצורע (פ"ד מ"ז) שתי תורים (דגבי מצורע) שתים ולא ארבעה שיכול והלא דין הוא, ובפ' אמור (פי"ג מ"ח) שני כבשים להוציא שבעה. ועמ"ש למעלה (ס' קסט) על שתי הכליות ובפ' אחרי (ס' נב) על וסמך שתי ידיו ובכ"מ. ועוד (אחרי ס' יז) הבאתי עוד דרושים רבים מענין הזה ועמש"ש וכן דריש פה מספר שתי ללמד שצריך דוקא שנים, דהוה טעינן שמ"ש תורים בלשון רבים הוא רק לכתחלה אבל אם אין ידו משגת לקנות שתי פרידות אלא פרידה אחת ה"א אי בעי יביא פרידה אחת ומתכפר לו דאחר שעשיר שלו מביא רק אחד כן העני מתכפר באחד, כמו שהוא במצרע שבעשירות מביא כבש לעולה וכבשה לחטאת ובעניות מביא תחתיהם פרידה א' לעולה וא' לחטאת אחד תחת אחד, לכן דייק שתי תורים שזה כאלו נכתב שתי בכפל כי גם הלשון רבים מורה שתים, ומורה שמעכב גם בדיעבד:

שכט אחד לחטאת ואחד לעולה. זה נכתב בששה מקומות, א] פה והביא א' לחטאת וא' לעולה, ב] ביולדת ולקחה שתי תורים או וכו' א' לעולה וא' לחטאת, ג] במצרע (יד כב) שתי תורים או וכו' והי' אחד חטאת והאחד עולה ושם (לא) ועשה את הא' מן התורים וכו' את האחד חטאת ואת הא' עולה. ד] בזב (טו טו) ועשה אותם הכהן א' חטאת והאחד עולה, ה] בזבה ועשה הכהן את האחד חטאת ואת האחד עולה, ו] בנזיר טמא ועשה הכהן אחד לחטאת ואחד לעו"ה. והנה על השג יד דיולדת נמצא דרוש בספרא (שם פ"ד מ"ג) ועל השג יד דמצורע יש ג"כ דרוש (בספרא מצורע פרשה ד' מ"ד), ועל מה שנכתב א] פה ובנזיר טמא א' לחטאת א' לעולה, ב] בזב אחד חטאת והאחד עולה ג] בזבה האחד חטאת והאחד עולה דרש פה ג' דרשות, א] ממ"ש פה ובנזיר טמא א' לחטאת וא' לעולה בלמ"ד מורה שיקדים חטאת לעולה, ור"ל שיקדימה בהפרשה, כי מ"ש אחד לחטאת בלמ"ד מורה על קביעת השם כמו ואם מן הצאן קרבנו לעולה, קרבנו לזבח שלמים, והביא פר לחטאת, שהלמ"ד מורה שמיחדו לכך, ואמר פה שהבעלים יזמינו כמ"ש והביא אחד לחטאת וכו' והביא אותם אל הכהן ובנזיר טמא מדבר מהפרשת הכהן כמ"ש ועשה הכהן א' לחטאת וכו', וכמ"ש רב חסדא (עירובין לו יומא מא נזיר כו כריתות כח) אין הקינים מתפרשים אלא או בלקיחת בעלים או בעשיית כהן, וקמ"ל פה שאם הבעלים קובעים שם יקדימו החטאת, ובנזיר מלמד שאם הכהן קובע שם יקדים חטאת לעולה, וז"ש שתקדם

אֲשֶׁר חָטָא שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ־שְׁנֵי בְנֵי־יוֹנָה לַיהוָה אֶחָד לְחַטָּאת וְאֶחָד לְעֹלָה׃ ח וְהֵבִיא אֹתָם אֶל־הַכֹּהֵן וְהִקְרִיב אֶת־אֲשֶׁר לַחַטָּאת רִאשׁוֹנָה וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ מִמּוּל עָרְפּוֹ

רש״י

(ח) והקריב את אשר לחטאת ראשונה. חטאת קודמת לעולה (זבחים ז׳) למה״ד לפרקליט שנכנס לרצות ריצה פרקליט נכנס דורון אחריו: ולא יבדיל. אינו מולק אלא סימן אחד: ערף. הוא גובה הראש המשפיע לצד הצואר:

שפתי חכמים

שפרשה ונפש כי תחטא ומעלה מעל וגו׳: ו בפ״ק דחולין פירש״י משום דכתיב ולא יבדיל ועוף הכשירו בסי׳ אחד וכל מה דעביד בפי מכשר הבדלה הוא וכל בסי׳ הזה מצות שחיטה בעוף לכתחילה הלכך במליקה כי מלק לכוליה סימן לאו הבדלה הוא אבל סימן שני

התורה והמצוה

חטאת לעולה. וממ״ש גבי זבה ועשה אותם הכהן האחד חטאת והאחד עולה. הגם שבפשוטו מדבר ג״כ מהפרשת הכהן וכמ״ש בספרא שם. בכ״ז אחר שמלבד שכבר למדנו זה מפה הלא שינה לשונו ולא אמר א׳ לחטאת בלמ״ד שמורה על קביעת השם. למדו מזה דרוש הב׳ שאמר בספרא שממין חטאת יביא עולה. ר״ל כי יש הבדל בשני מספרים **אחד אחד** שבאים לפרט את המספר **שנים** הקודם. שאם לא יכוין לפרטם בבחינה שניהם זוג אחד יאמר אחד אחד בלא ה׳ הידיעה. כמו ועשה כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה (שמות כה), גורל אחד לה׳ וגורל אחד לעזאזל (ויקרא טז), וילפת את שני עמודי התוך אחד בימינו ואחד בשמאלו (שופטים טז), ומצאת שם שלשה אנשי׳ אחד נושא שלשה גדיים ואחד נושא וכו׳ ואחד נושא (ש״א יוד), אבל אם יכוין לדבר בבחינת שניהם ידועים על ידי מספר הכולל שהזכיר תחלה שהם זוג ממנו, יתפוס בשניהם **האחד** בה׳ הידיעה. ושם האחד בוצץ ושם האחד סנה (ש״א יד ד), ויעש שני עגלי זהב וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בדן (מ״א יב), ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד וכו׳ ואני אעשה את הפר האחד. ולכן ממ״ש האחד חטאת והאחד עולה שניהם בה׳ הידיעה למד ששניהם אז אחד ממספר שני שהזכיר ששניהם תורים או ב״י. שהאחדים נודעים ע״י שהזכירם ביחד במספר הכולל שני תורים, ר״ל האחד מן השני תורים והאחד מן השני תורים. שאל״כ אם היה יכול להביא אחד תור וא׳ בן יונה היה צ״ל אחד אחד בלא ה׳, והי׳ פי׳ כל אחד שיהיה. וכן במ״ש במצורע עני את האחד חטאת ואת האחד עולה דרים שם ג״כ שממין חטאת תביא עולה כמ״ש (מצורע ס׳ עיין). וממ״ש גבי זב אחד חטאת ואחד עולה שיש בו זרות גדול. כי לפי חוקי הלשון צריך שמספרים הסדוריים יבואו בשיוי או כולם בלא ה׳ **ראשון שני שלישי. אחד אחד, אחד שני** וכדומה, או כולם בה׳ **הראשון השני, האחד האחד, האחד השני**, ואם יבא א׳ מן מספרים הסדוריים משונה מחברו יש בו דרוש, כמ״ש יוסי השפי שכל מ״ב היו תלוים עד שפי בסיון מזה דרשו שבא ללמד שלפעמים יקרבו גם אם אינם באים ביחד באופן שיפול עליהם סדורית המספר, כגון אם הפרים הפתאו (פי׳ ספרים והקריב כמ״ש בקדושין (דף יג) ומנחות (דף ג) ובכ״מ וכן ברמב״ם (ספ״א מה׳ מח״כ) ואם מוכרת דהא לשמואל בקדושין (שם) מיירי שהפרים גם עולתו דשעבודא לאו דאו׳ עיי״ש) ומת יביאו יורשים עולתו, ואז כל אחד מחולק מחברו, שהחטאת הקריבו הבעלים והעולה הקריבו היורשים, לכן אמר אחד האחד. (ועי׳ בתוס׳ מנחות (דף ג) ובתוספי הרא״ש (ספ״ב דקינים) ובשע״מ (פ״ד מה׳ פס״מ ה״א) בני׳ מסובבת שהי׳ בספרים ואכמ״ל) ועי׳ באילת השחר (כלל רמג). ומ״ש עיד. דבר אחר מה ת״ל אחד לחטאת וא׳ לעולה שיכול הואיל ושניהם באים וכו׳, בא לבאר מדוע פה כתוב אחד לחטאת ואחד לעולה ובקרבן יולדת כתוב אחד לעולה ואחד לחטאת, ואמר בספרא תזריע (פ״ד מ״ג ובזבחים דף נ׳) כ״מ שנתחלפה חטאת הקדים חטאת לעולה וכאן (ר״ל ביולדת) שנתחלפה עולה הקדים עולה לחטאת. ר״ל כי יסוד קבוע בלשון. שיקדים תמיד את העקר במאמר (כמ״ש באילת השחר (פרק כב) באורך). ולכן בחטאת משמש מקדם שהשני תורים באו תחת חטאת בבמה הייתי אומר מן הסברה ששניהם חטאת. ולכן אמר אחד לחטאת ולא שניהם חטאת. הקדים אחד לחטאת שהוא עיקר במאמרו. אבל ביולדת שהשני תורים באים תחת כבש העולה הייתי טועה ששניהן עולה, הקדים לאמר אחד לעולה ולא שניהם עולה, כי הוא עקר הכוונה לכן הקדימו. וז״ש הספרא ת״ל אחד לחטאת אין שניהם חטאת, אחד לעולה אין שניהם עולה, ר״ל מ״ש פה אחד לחטאת קודם קמ״ל שאין שניהם חטאת, ומ״ש ביולדת אחד לעולה קודם קמ״ל שאין שניהם עולה. (**באור משנה ד**) אחר שסדר הדרשות המפוזרות בזה. מבאר לפי הפשט מה שבקצת מקומות יחס הקביעה אל הבעלים כמו פה ובקרבן יולדת, ובקצת מקומות יחס הקביעה אל הכהן ועשה הכהן כמו בזב ובזבה ובנזיר טמא. שזה מפני שהקינים מתפרשים ונקבעים או ע״י בעלים או ע״י כהן וכמ״ש רב חסדא כנ״ל. וכן הוכפל מאמר זה בספרא (מצורע פ״ס תמ״ז) גבי זב. ושם (פ״ס

תרתין שפנינין או תרין בני יונה לקדם יי חד לחטאתא וחד לעלתא: ח וייתי יתהון לות כהנא ויקרב ית די לחטאתא קדמיתא וימלוק ית רישיה מקבל קדליה

ספרא

של (ה) והביא אותם אין לעוף פדיון. אל הכהן מלמד שהוא חייב בטיפול הבאתם: **שלא** והקריב את אשר לחטאת ראשונה מה זה בא ללמדנו אם ללמד שתקדים חטאת לעולה בכל מעשיה והלא כבר נאמר ואת השני יעשה עולה כמשפט א"כ למה נאמר והקריב את אשר לחטאת ראשונה בנין אב לכל חטאת הבאות עם העולות. (ו) בין חטאת העוף עם עולת העוף בין חטאת בהמה עם עולת בהמה בין חטאת העוף עם עולת בהמה חטאת קודמות לעולות הבאות עמהם:

שלב (ז) ומלק את ראשו ממול ערפו מול הרואה את העורף וכן הוא אומר והוא יושב ממולי: **שלג** ולא יבדיל ואם הבדיל פסול:

התורה והמצוה

מ"ה) גבי זבה. ובספרי (נשא פסקא למ"ד) גם נזיר טמא, ונכ"ל לפי הדרוש עקר הטעם זה שם ובנזיר טמא שכתוב לעולה בלמ"ד כנ"ל. ויש ט"ס בספרא והעקר כמו שהגהתי:

של והביא אותם, כבר בארתי (באילת השחר כלל קן) שבכ"מ שאמר אותו אותה אותם יש ט דרוש ומעט זולתם, ובא למעט שלא יפדם בדמים ויביא זולתם, וגם בס' בחקותי (פ"ד מ"ה) יש מיעט ממ"ש והעמיד את הבהמה דעופות אין נפדים, אולם שם הייתי טועה שמועיל פדיון אם הפריש עוף והעני כמ"ש למעלה (ס' שכה) בדרוש מחטאתו מחטאת עיי"ש. ומ"ש אל הכהן מלמד שהוא חייב בטיפול הבאתם כן אמר גם ביולדת ובספרי (פסקא כט) גבי נזיר טמא ועי' למעלה ס' כ"ד על אל פתח א"מ יקריב:

שלא והקריב את אשר לחטאת ראשונה. זה מיותר דהא אמר אח"ז ואת השני יעשה עולה, ובזה דרך שיאמר בראשון סתם, או שיאמר אחד שני, את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני וכו'? ומזה למדו חז"ל שבא ללמד ענין כולל שמלמד מה שהוא חטאת דינו שיהיה ראשונה ומלמד שבכ"מ חטאת קודם אף שיהיה אחריו עולת בהמה כמו ביולדת עשירה, וע"כ הנגינה מפסקת במלת ראשונה כי הוא ענין בפ"ע שהוא כל החטאת. ועי' באילת השחר (כלל רלט). ובזבחים (דף נ) הוסיף באור לברייתא זאת, וז"ל הלכך חטאת העוף קודמת לעולת העוף מואת השני יעשה עולה, חטאת בהמה לעולת בהמה מדרבי רחמנא, (ר"ל מברייתא שהביא שם (בדף שם ע"ב) ממ"ש בחטאת הלוים ופר שני בן בקר תקח לחטאת שיליף שם שדם חטאת קודם ואיברי עולה קודמים), חטאת העוף לעולת בהמה מזה בנה אב. ונראה דלמוד זה בחטאת הלוים לאו דכ"ע הוא דהא בספרא (למעלה פרק ג) מביא שריב"ג ור"ש דרשו מ"ש ופר שני בן בקר לדרשות אחרות ולדידהו למד מכל מקום, ובזה ל"ק משה"ק התוס' (פסחים דף נט ד"ה וזה בנה אב, ובזבחים דף נ ד"ה חטאת העוף והבאר שבע הוריות יג) עמ"ש בהוריות ובפסחים וז"ל זה בנה אב לכל החטאת שיוקדמו לעולות וקיי"ל דאפי' חטאת העוף קדמה לעולת בהמה, ומאי וקיי"ל, הלא כל עצמו של הבנין אב ל"צ אלא לחטאת העוף שיוקדם לעולת בהמה, וע"ק מ"ש לכל החטאת, ולמ"ש ניחא כי לריב"ג ור"ש צריך הבנה אב גם על קדימת חטאת בהמה לעולת בהמה ואמר שבכ"ז קיי"ל שיליף גם זאת שחטאת העוף ג"כ קודמת לעולת בהמה ועמ"ש בס' תזריע סי' ל"ב:

שלב ומלק את ראשו ממול ערפו. גדר מלת מול והבדלו מן נגד עומת נוכח וכיוצא, שמציין את השטח הסמוך לאיזה דבר באופן בענין שקרוב אליו ורואה אותו, כמ"ש בסוטה (דף לג) מול הגלגל סמוך לגלגל ופי' התוס' שמשם ראו את הגלגל, ולכן אמר שם והלא לא ראו את הגלגל, ואמר (שמות כח) אל מול פני המצנפת יהיה והציץ הי' על המצח למטה. וכן אל מול פני המנורה ומול מחזה אל מחזה (מ"א ז) [ועי' בירושלמי פ"ק דסנהדרין ה"ג] ולכן אמר בספרא (מובא בחולין דף יט) מול הרואה את העורף, שאם יאמר אצל ערפו יהיה גם בצדדי העורף למעלה, אבל מול הוא השטח באופן שהוא האחור המכוון נגד העורף:

שלג ולא יבדיל כבר כתב הרמב"ם בשרשיו למנין המצות שמלת לא תתפרש לפעמים מענין שלילה ולפעמים מענין אזהרה ורק מענין המאמר יודע לנו אם הוא שלילה או אזהרה, וע"כ לא יבדיל אשר בחטאת העוף הוא אזהרה כי השלילה תהי' למותר כי מאין נאמר שצריך להבדיל כי לא נוכל ללמוד מעולת העוף שמפורש בדיניהם, אבל ושסע אותו בכנפיו לא יבדיל אין ראוי למעטו מכלל הלאוין כי הוא שלילה ואם הבדיל כשר. וכבר הבאתי דבריו למעלה (ס' ל). ובזה יל"פ מאמר תמוה בזבחים (דף סה) א' ר"ש בן אליקים משום ר"א בן פדת וכ' אומר הי' ראב"ם שמעתי בחטאת העוף שמבדילין ומאי ולא יבדיל א"צ להבדיל, א"ל רב אחא ברי' דרבא לר"א אלא מעתה גבי בור דכתיב ולא יכסנו ה"נ שא"צ לכסות. הכי השתא התם דכתיב בעל הבור ישלם עלי' דידי' רמיא לכסויי אבל הכא מכדי כתיב והקריבו חלק הכתוב

וְלֹא יַבְדִּיל׃ ט וְהִזָּה מִדַּם הַחַטָּאת עַל־קִיר הַמִּזְבֵּחַ וְהַנִּשְׁאָר בַּדָּם יִמָּצֵה אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ חַטָּאת הוּא׃ י וְאֶת־הַשֵּׁנִי

רש"י

מול ערף. מול הרואה את העורף והוא אורך כל אחורי הצואר: (ט) והזה מדם החטאת. בעולה לא הטעין אלא מצוי ובחטאת הזאה ומצוי אוחז בערף ומתיז והדם ניתז והולך למזבח: חטאת הוא. לשמה כשרה

התורה והמצוה

בין חטאת העוף לעולת העוף לא יבדיל ר"ל ש"מ א"צ להבדיל. ע"כ. ופליאת המאמר מבואר לעין כל. וזה באורו. רמב"ם ס"ל דלאו ולא יבדיל הוא שלילה לא אזהרה. והק' רב אחא שא"כ מ"ש ולא יכסנו שהוא ג"כ מיותר דפשיט' שלא כסהו דאם כסהו איך נפל שם שור או חמור נאמר שהוא שלילה, שיען שהסברה נותנת שמחויב לכסות הומר דא"צ לכסות, והשיב לו ר"א שם השלילה הוא נגד הדעת אחר שצריך לשלם איך נאמר שאינו מחויב לכסות דא"כ למה יחויב לשלם, אבל פה צריך השלילה דלא נאמר שדינו כעולת העוף שצריך להבדיל, ומ"ש אבל הכא מכדי כתיב והקריבו חלק הכתו' וכו', פי' עפמ"ש (לקמן ס' שלז) שמ"ש והקריבו חלק הכתוב בין חטא' העוף לעולת העוף אין פירושו כמו שפי' המפ' שמעט מן מלת והקריבו רק ר"ל שממ"ש והקריבו הכהן אל המזבח ומלק את ראשו והקטיר, מפסוק זה ידעינן כפי עומק הפשט שצריך שיהיה הראש מובדל מן הגוף וראוי להקטרה בפ"ע עיי"ש, ואחר שבחטאת העוף אמר ולא יבדיל מבואר שחלק הכתוב בין חטאת העוף ובין עולת העוף, מבואר מזה שאם לא הי' הכתוב מבאר גבי עולת העוף במ"ש והקריבו וכ' ומלק והקטיר שצריך להפריד הראש הייתי אומר שמעשהו כמעשה חטאת העוף שכתוב בו ולא יבדיל, וכן אם לא היה כתוב בחטאת העוף ולא יבדיל הייתי אומר שדינו כעולת העוף שצריך להבדיל (בפרט לרמב"ם שמפ' ואת השני יעשה עולה כמשפט כמשפט חטאת העוף כמו שית' בס' שלי"ז), ולכן ס"ל לרמב"ם שלא יבדיל הוא שלילה אחר שמן הסברה הייתי אומר שדינו כעולת העוף שצריך להבדיל, וז"ש אבל הכא מיכדי כתיב והקריבו, חלק הכתוב בין חטאת העוף לעולת העוף **לא יבדיל ל"ל שא"צ להבדיל**, פי' לא יבדיל לומר לך שא"צ להבדיל (והמ"ס של ש"מ הוא ט"ס והבין נמשך אל מלת שאין) ר"ל אחר שאם לא יכתב ולא יבדיל נאמר שדינו כעולת העוף א"כ לא יבדיל הוא שלילה לא אזהרה, ורמב"ם הולך לשטתו דדריש ואת השני יעשה עולה כמשפט. כמשפט חטאת העוף שיהי' הראש והגוף ביחד בשעת הזאה, והבדל בין עולת עוף וחטאת העוף שבעולת העוף מבדיל שני סימנים ובחטאת העוף רק סימן אחד ואם לא יכתב ולא יבדיל נאמר שחטאת העוף דינו כעולת העוף שצריך להבדיל היינו למלוק שני סימנים לכן אמר דא"צ להבדיל. (עי' מ"ש בס"ס של"ז ותבין). אבל רבנן דס"ל כמשפט הסאת בהמה או חטאת העוף לענין שיהי' מול ערפו ולא הוקש לענין הבדלה ממילא אם לא יכתב ולא יבדיל לא נאמר דצריך להבדיל כי לא נלמדנו מעולת העוף שמבדיל לגמרי הראש מן הגוף לדעת חכמים וא"א לעשות כן בחטאת העוף דהא כתיב והזה מדם החטאת שיהי' אוחז בראש והגוף ומזה. ולמה כתיב ולא יבדיל ע"כ הוא אזהרה לא שלילה:

שלד והזה מדם החטאת בכ"מ שנז' הזאה באר באיזה אופן מזה, והוא או באצבע כמו בחטאת הפנימית או באזוב כמו במצורע ובפרה אדומה, לבד פה לא באר במה יזה, וכבר בארתי (למעלה ס' רך) כי הזאה הוא השלכת טיפי הדם מרחוק לא מן הכלי פזה נקרא זריקה כמ"ש בספרא (פרשה ג' מ"ט) והזה ולא הזורק, וכיון שלא הי' באצבע ולא באזוב ע"כ הי' מגוף העוף וכמ"ש רש"י במנחות (דף ג) הזאה אוחז בגוף העוף ומעלה ומוריד בכח והדם ניתז מעצמו. מצוי סוחט בין אצבעותיו ח"ש בספרא (מובא בזבחים דף סד ע"ב) והזה מדם החטאת מגופה של חטאת. וזה מוכרח שאף אם תרצה לדחוק שהי' באצבע (הגם שלא כתוב באצבעו) א"כ שאמר בהכרח שיהי' מקבל הדם תחלה בכלי כמו בחטאת פנימית ובמצורע, או נתוך כף ידו כמו בפרה אדומה, א"כ הלא ממ"ש והזה מן הדם מבואר שמזה מקצתו לא כולו שא"כ היל"ל והזה את הדם. וכמ"ש למעלה וא"כ איך אומר והנשאר בדם ימצה שנגדר שעל מנה הוא על הדם שנבלע בגוף העוף לא על דם המכונס בכלי כמ"ש למעלה (ס' פב) והיל"ל והנשאר בדם ישפך כמ"ש בחטאת מיני החטאת שעל דם המכונס נודק לשון שפיכה, ומזה מוכרח שהי' ההזאה מגוף החטאת. ולפ"ז מ"ש והזה מדם החטאת פירושו שוה עם מ"ש (ויקרא ד) ולקח מדם הפר שפי' ולקח דם מהפר וכמו שבארתי זה שיטב למעלה ס' ר"ב וכן פה והזה דם מהחטאת, ולא אמר כפי' והזה דם מחטאת שאז הי' משמעו אף דם העור והתמציה וכמ"ש שטמו עיי"ש:

שלה על קיר המזבח, מ"ש לא על קיר הכבש, מובא ומבואר למעלה ס' קמב עיי"ש. ואמרו חכמי' שפי' על קיר התחתון (אף שמדין ק"ו י"ל שהוא על קיר העליון כמו עולת העוף דהא בחטאת בהמה הוא למעלה אף שעולתה למטה וכ"ש בעוף שגם עולתה למעלה), ודייקו זה שמ"ש

וְלָא יַפְרֵישׁ: ט וְיַדֵּי מִדְּמָא דְחַטָּאתָא עַל כּוֹתֶל מַדְבְּחָא וּדְיִשְׁתָּאַר בִּדְמָא יִתְמְצֵי לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא חַטָּאתָא הוּא: י וְיָת תִּנְיָנָא יַעֲבֵיד עֲלָתָא כִּדְחָזֵי וִיכַפַּר עֲלוֹהִי

ספרא

שלד (ח) והזה מדם החטאת מעצמה של חטאת: **שלה** על קיר המזבח לא על קיר הכבש לא על קיר היסוד לא על קיר ההיכל. על קיר התחתון יכול על קיר העליון ודין הוא מה אם בהמה שעולתה למטן חטאתה למעלן עוף שעולתו למעלן אד שתהיה חטאתו למעלן ת"ל והנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח ששירי הדם שלו מתמצים על היסוד ואיזה זה קיר התחתון: **שלו** (ט) חטאת שיהי' כל מעשיה לשם חטאת הוא פרט לשמלקו שלא לשמו:

שלז (י) ואת השני יעשה עולה כמשפט כמשפט חטאת בהמה. או יכול כמשפט חטאת העוף וכשהוא אומר והקריבו חלק

התורה והמצוה

ימצה בנפעל ולא אמר ימצה בקל, (כמ"ש בזבחים דף סד) מי כתיב ימצה ימצה כתיב), ר"ל כי יש הבדל בין הפעל ובין הנפעל, שהפעל משקיף על הפועל. ראובן אוכל. והנפעל משקיף על הפעולה לבדה, הלחם נאכל, וכמ"ש באילת השחר (פרק ג'), ואם היה ההזאה למעלה ומשם מורידה למטה לעשות בו פעולת המיצוי הל"ל ימצה בקל וממ"ש ימצה בנפעל מבואר שנעשה המיצוי מאליה כי שם עמד והזה והיא מתמצה מאליה, וז"ש בספרא שיורי הדם שלו מתמצים, ר"ל מעצמם:

שלו חטאת הוא. כבר בארנו (בס' שט) שמ"ש בהרבה מקומות חטאת הוא עולה הוא הם דברים יתרים שכבר מבואר בפ' שהוא חטאת, וגם מלת הוא מיותר כמו שבארתי שם הטעם. ולכן נדרש תמיד וכמ"ש באילת השחר (כלל קלה). פי' שהוא תנאי שרק אם הוא חטאת ועשוי לכך בכל כונותיו, ודייק במלת הוא על חטאת העוף שנז' פה בפרטות שמשונה מחטאת בהמה שטעון מליקה וצריך שגם הוא עם מליקתו המיוחדת יהי' חטאת, ר"ל לשמו. וכבר בארנו בס' רכ"ו שאתיא כר"א שדרש אשם הוא לע"ג שנאמר אחר זריקת דמו עי"ש:

שלז ואת השני יעשה עולה כמשפט. כפי הפשט היינו כמשפט עולת נדבה המפורש בראש הספר וכן פרש"י בחומש, אולם לפ"ז מלה זו מיותרת, שאם יאמר שתם ואת השני יעשה עולה נדע שיעשה כמו שהתבאר משפט עולת העוף במקומו, כמ"ש תמיד שתם ולקחה שתי תורים וכו' א' לעולה וא' לחטאת. ואם שרצה ללמד שאעפ"י שהוא עולת חובה משפטה כמשפט עולת נדבה הי"ל כמשפטו או כמשפט העולה, וכן על מ"ש בפ' שמיני ויקרב את העולה ויעשה כמשפט פי' חז"ל (ביצה דף כ) כמשפט עולת נדבה שצריך סמיכה. אבל הלא באמת כבר למד עולת חובה (במכלתא דחובה פ"ה) מן וסמך ידו על ראש העולה, ולא הוצרך ללמד רק דאף שהיה עולת צבור סמך עליו כמשפט שסמך על עולתו שהקריב תחלה ועמ"ש התוס' שם, ומה שידעינן שסמך על עולתו זה כבר למד מן ראש העולה, דחובה ונדבה שוים, וע"כ אמר כמשפט שהם כי כבר נז' שעשה עולה שטעון סמיכה. (ומ"ש בגמ' דא"ל מני ב"ש יש ליישב שלא תקשה על דברי והמעיין יבין), אמנם פה איך אמר כמשפט שהם, לכן פי' רבותינו שפי' כמשפט הקודם הנז' בפרשה. ופי' הת"ק כמשפט של חטאת בהמה שהיא באה חליפתו לענין שיהי' בחולין וביום וביד ימינית, (ובחולין כב וזבחים דף לח) אמר דביום כדי נסבא, ובפרק התודה (דף פג) אמר דגם ידו הימנית כדי נסבה (ועי' בתוס' מ"ש בזה ועיין ברש"י ותוס' חולין דף כא ואכמ"ל). ור' ישמעאל ס"ל כמשפט חטאת העוף לענין שהיה המליקה ממול עורף כי בעולת העוף כתוב ומלק את ראשו ולא כתוב ממול ערפו. ורא"ש ס"ל כמשפט חטאת העוף שהוא אוחז בראש ובגוף ומזה, ופי' בגמ' שהראש יהי' מחובר בגוף בעת הזי'. ובמ"ש כשהוא אומר והקריבו ת"ק הכתוב עולה מן החטאת ושבו המפ' שמן כינוי אינו הקריבו למד זה. והתוס' (חולין כא זבחים סה) נתקשו דצריך כינוי אינו לדרשה אחרת דאפי' פרידה אחת יביא. אמנם לדעתי לא מלת והקריבו למד רק מכל הפסוק, וכמ"ש בספרא מכלתא דנדבה (פרשה ז' משנה ה' ו') מה מליקה האמורה להלן מולק ואינו מבדיל אף מליקה האמורה כאן מולק ואינו מבדיל ת"ל ומלק את ראשו וכ' מלקו כדרך הקטרתו וכו'. ופרשנו שם דכתיב ומלק את ראשו והקטיר המזבחה ונמצא דמו שהוא הקטרת הראש, כי א"א לומר שם שנית והקטיר על הקטרת הגוף, וא"א שיקטיר הראש קודם מציית הדם כמ"ש והקטיר ונמצה דאין לך דבר נקטר קודם מתן דמו, וע"כ פי' והקטיר שיהי' הראש ראוי להקטר' היינו שבעת המליקה יפרידנו מן הגוף וז"ש מלקו כדרך הקטרתו, ומזה מבואר שלא שבעולת העוף מולק ומבדיל. אמנם מה שהפשט מלת והקריבו ולא תפש הלימוד מן ומלק והקטיר שכן מאד, כי יש מקום לאות שגם עולת העוף דומה כחטאת העוף שבעת המליקה אינו מבדיל הראש מן הגוף ומ"ש ומלק את ראשו והקטיר המזבחה היינו שאחר שגמר המליקה בעת שרוצה

יַעֲשֶׂה עֹלָה כַּמִּשְׁפָּט וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְנִסְלַח לוֹ׃ ס שביעי יא וְאִם לֹא תַשִּׂיג יָדוֹ לִשְׁתֵּי תֹרִים אוֹ לִשְׁנֵי בְנֵי יוֹנָה וְהֵבִיא אֶת קָרְבָּנוֹ אֲשֶׁר חָטָא עֲשִׂירִת הָאֵפָה סֹלֶת לְחַטָּאת לֹא יָשִׂים עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְלֹא יִתֵּן עָלֶיהָ

רש"י

ז שלא נעשה פסולה: (י) כמשפט. כדת האמור בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה: (יא) כי חטאת הוא.

שפתי חכמים

שני אפילו מצוה לכתחילה ליכא כדתניא לחייבו בשני סימנים א"א שכבר שוקתו לדגים עכ"ל: ז מפורש הוא לי יש בחטאת דנשיא וכא דחזר וכתב לפי שזה מיירי בחטאת העוף ולעיל מיירי בחטאת בהמה ולא ראי זה כראי זה מש"ה חזר ופי' כאן: ח פי' שהיא נמלקת בשני סימנים וככל התורות המפורשים בה ואמר כדת במקום כמשפט משום דלא שייך בקרבן שום דין ומשפט:

פי'

התורה והמצוה

להקטיר יפריד הראש מן הגוף ומקטירו בפ"ע, וא"ל שא"כ היה לו לכתוב ומלק ומצה דמו והקטיר כיון שמוצה דמו תחלה י"ל שרצה ללמד שהמליקה תהיה בראש המזבח ומורה לנו בשינוי הסדר שמלת המזבחה מוסב לשני הפעלים ומלק והקטיר שגם המליקה תהי' בראש המזבח וכמ"ש בספרא (שם משנה ד) יכול ימלקנו בין למטן בין למעלן ת"ל ומלק את ראשו והקטיר המזבחה המזבח אמור לענין מליקה ולענין הקטרה מה הקטרה למעלן אף מליקה למעלה. לכן תפס מלת והקריבו, שמן והקריבו הכהן אל המזבח ומלק למדנו שתהי' המליקה בראש המזבח (וכמ"ש ס' עם בפי' הספרא הנז') וא"צ והקטיר המזבחה ללמד על שהמליקה במזבח דא"כ הו"ל ומלק ומצה והקטיר המזבח והייתי מלמד ג"כ היקש זה כמ"ש, וא"כ מוכרח מן ומלק והקטיר שצריך להבדיל הראש מן הגוף בעת המליקה. וזה כוונת הגמ' בחולין (שם) שמתחל' אמר (דף כא) או אינו אלא כמשפט חטאת העוף כשהוא אומר והקריבו חלק הכתוב בין חטאת העוף לעולת העוף וכו', אי מה להלן ברוב שנים אף כאן ברוב שנים ת"ל ומלק והקטיר מה הקטרה הראש לעצמו והגוף לעצמו אף מליקה הראש לעצמו וכו', ימק' (בדף כב) ות"ק וכי מאחר דנפ"ל מן ומלק והקטיר והקריבו ל"ל, אי לא והקריבו ה"א מאי כמשפט כמשפט חטאת העוף (שאינו מבדיל), ואי משום ומלק והקטיר ה"א מה הקטרה בראשו של מזבח אף מליקה בראשו של מזבח, השתא דכתב רחמנא והקריבו דרוש בי' נמי הא. ר"ל דהשתא דכתיב והקריבו הכהן אל המזבח ללמד שהמליקה בראשו של מזבח א"צ ומלק והקטיר המזבח ללמד זאת, וע"כ שמ"ש ומלק והקטיר היינו שבעת המליקה יהי' ראוי להקטרה שיהי' הראש נפרד לעצמו. וע"כ תפסו כולם מלת והקריבו, ר"ל והקריבו הכהן אל המזבח, שממנו עקר ההוכחה שומלק והקטיר המזבחה לא בא על הכוונה שתהי' המליקה במזבח לבד רק ללמד ג"כ שתהי' המליקה הראש לעצמו ראוי להקטרה. וע"כ בברייתא שבספרא לא נמצא מה שהוסיף בגמ' אי מה להלן ברוב שנים וכו' ת"ל ומלק והקטיר, כי זה נכלל במ"ש ת"ל והקריבו, רק שהספרא מקצר והתלמוד מאריך ומפרש. והראב"ם ס"ל ג"כ דמ"ש ומלק והקטיר היינו שמלקו כדרך הקטרתו רק אחר שס"ל דכמשפט חטאת העוף דאוחז בראש ובגוף ומזה לכן מפסק ביניהם שבעת המליקה יחתוך הסימנים ומולה ואח"ז חותך הראש ומקטירו, ולמ"ש בזבחים דס"ל לראב"ם ולא יבדיל פי' א"צ להבדיל ובארנו למעלה (ס' שלג) שהוציא זה משום דבעולה נוח להבדיל ה"א שה"ה בחטאת לכן אמר שבחטאת א"צ להבדיל, ואין פי' להבדיל הראש מן הגוף דלדידי' בין בחטאת בין בעולה צריך להזות כשהראש והגוף ביחד רק פי' א"צ להבדיל הסימנים שזה נקרא הבדלה לשטתו, ובזה מיושב מה שהק' התוס' ואכמ"ל יותר:

שלה ואם לא תשיג ידו. ר"י למד מזה שחביבה מצוה בשעתה שאינו ממתין עד שיעשר, ואף אם היה אביו גוסס ויניח לו מאה מנה כמ"ש הרמב"ם (פ"י מה' ערכין ה"י) ממתניתין דערכין (דף יח ע"ב) שהוא מימרא דרבי יהודה. ור' אליעזר הוסיף להוכיח מערכין שהעני מביא סלע ואין ממתין עד שיעשיר, אף שלר' אליעזר משכחת לה בהיתה ספינתו בים ובאה לו ברבואות, וכמ"ש בערכין (דף יח) הא מני ר' אליעזר הוא דאמר אם היה אכר נותן לו צמדו, ובזה הלא יעשר בודאי ובכ"ז א"צ להמתין, (ור"י יסבור כרבנן בערכין (דף כג) דספינה נכסים נינהו ולא משכחת רבותא בערכין לדידי'), ור"ש הוסיף שחביבה מצוה ממה שהקטר חלבים דוחים את השבת אע"ג שאם אין ספק כי בודאי תחשך (משא"כ בהי' מורישו גוסס או ספינתו בים שספק שמא לא ימות מורישו ושמא תטבע ספינתו) ובכ"ז אין ממתינים עד שתחשך, ועמ"ש ע"ז במנחות דף ע"ב.

 וכביא

כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ דִי חַב וְיִשְׁתְּבֵק לֵיהּ: יא וְאִם לָא תַדְבֵּיק יְדֵיהּ לְתַרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ לְתְרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְיֵיתֵי יַת קוּרְבָּנֵיהּ דִי חָב חַד מִן עַסְרָא בִּתְלַת סְאִין סוּלְתָּא לְחַטָּאתָא

ספרא

חלק עולה מן החטאת שתמצא אומר כמשפט כמשפט חטאת בהמה. (כ) מה חטאת בהמה מן החולין וביום וביד ימנית אף עולת העוף מן החולין וביום וביד ימנית. ר' ישמעאל אומר כמשפט. כמשפט חטאת העוף מה חטאת העוף מטול ערפו אף עולת העוף ממול ערפו. ראב"ש אומר כמשפט. כמשפט חטאת העוף מה חטאת העוף אוחז בראש ובגוף ומזה אף עולת העוף אוחז בראש ובגוף ומזה, אי מה להלן בסימן אחד אף כאן בס אחד ת"ל והקריבו: (פרק יט) שלח (א) ואם לא תשיג ידו לשתי תורים או לשני ב"י

והביא את קרבנו אשר חטא עשירית האיפה ר"י אומר חביבה מצוה בשעתה שמיד הוא מביא ואין ממתינים לו עד שיעשיר ויביא כשבה או שעירה. (ב) ר' אליעזר א' חביבה מצוה בשעתה שמיד בערכין מביא סלע ואין ממתינים לו עד שיעשיר ויביא המשים סלעים. (ג) ר"ש אומר חביבה מצוה בשעתה שהקטר חלבים כשרים כל הלילה ודוחין את השבת בשעתן ואין ממתינים להם שיקרבו עד מוצאי שבת: שלט (ד) והביא את אשר חטא עשירית האיפה אין לי אלא קרבן חובתו

עשירית האיפה מנין לקרבן נדבתו עשירית האיפה ת"ל קרבנו עשירית האיפה. (ה) עשירית האיפה א' מעשרה לשלשת סאין שהן שבעה רבעים ועוד. סלת מה סולת האמורה להלן מן החטים אף כאן מן החטים: שמ לחטאת שיהיה הפרש מעות לשם חטאת: שמא לא ישים עליה שמן נותן הוא על שירים. לא ישים עליה שמן ואם נתן פסול. לא יתן עליה לבונה יכול אם נתן פסול ת"ל כי חטאת. או כי חטאת יכול אפי' נתן עליה שמן תהיה כשרה ת"ל הוא. ומה ראית להכשיר בלבונה ולפסול בשמן אחר שריבה הכתוב מיעט. מ"מ אני מכשיר בלבונה שהוא יכול ללוקטה ופסול בשמן שאין יכול ללוקטו. (ו) או אינו מדבר אלא בשני כהנים ת"ל עליה בגופה של מנחה הוא מדבר אינו מדבר בשני כהנים. (ז) או אינו אומר אלא שלא יתן כלי ע"ג כלי ת"ל עליה בגופה של מנחה הוא מדבר לא שיתן כלי ע"ג כלי. (ח) כי חטאת הוא אמר ר' יהודה הא מנחת

התורה והמצוה

שלט והביא את קרבנו. מלת קרבנו מיותר, וכבר בארתי למעלה (ס' סה) שדרש כ"מ דכתיב קרבנו כה"ג, דהול"ל והביא את אשר חטא, ואמרו חז"ל דאם יאמר והביא את אשר חטא עשירית האיפה לא נדע רק ששיעור מנחת חוטא הוא עשירית האיפה לכן אמר קרבנו שהוא שם הסוג, שכלל קרבנו בין חוטא בין נדבה הוא עשירית האיפה, ובארו דשיעור עשירית האיפה הוא א' מעשרה לשלשה סאין, האיפה ג' סאין כמ"ש במנחות (דף עז) מדכתיב (יחז' מ"ה י"א) האיפה והבת תוכן אחת וכתיב (שם יד) מעשר הבת מן הכור והכור למ"ד סאין וא"כ האיפה ג' סאין שהם ז' רביעי הקב שהוא ז' לוגין ועוד ביצה וחומש ביצה, ועי' בעירובין דף פג ע"ב, ואמר שהסולת של חטים וכמו שבארנו זאת למעלה (ס' נו):

שמ סולת לחטאת. מלת לחטאת מיותר, ופי' חז"ל שיהיה הפרש המעות לשם חטאת, ר"ל שנגד מה שדרש למעלה (פרשה יוד מ"ה) שמביאין מהקדש תורים וב"י עשירית האיפה, ילמד פה שזה דוקא אם לא פירש עדיין זו לחטאתי וזו לעולתי, אבל אם פי' המעות לשם עולה אי אפשר להביא עשירית האיפה רק מדמי החטאת לא מדמי העולה, וכמ"ש בסוף כריתות (דף כח) משנה מקדם עני שהפריש מעות לקנו ואמר אלו לחטאתי ואלו לעולתי והעשיר מוסיף ומביא חובתו מדמי חטאתו ואינו מוסיף ומביא חובתו מדמי עולתו:

שמא לא ישים עליה שמן ולא יתן עליה לבנה חטאת היא. ממ"ש עליה. שר"ל על עשירית האיפה שמביא לחטאת. מבואר שיכול לתת שמן ולבונה על השירים, שהם קרוים מותר המנחה לא מנחה. והנה מ"ש כי חטאת היא הם דברי מותר דהא כבר אמר והביא עשירית האיפה לחטאת, ואם להודיע הטעם שאינו נותן שמן ולבונה, מה נ"מ בזה והא לא נמצא חטאת כמוה מסולת שנאמר שבא ללמד שה"ה שגם יתר החטאת א"צ שמן ולבונה כמו שדרש (למעלה ס' קכו וס' קנה וס' רנו) מ"ש מנחה היא. חטאת הקהל היא. וכבר הזכרתי למעלה (ס' סט וס' נא) שכ"מ שאומר עולה היא מנחה היא יש בו דרוש מעעט זה כי הוא למותר. וגם מ"ש מלת הוא מיותר שמצאנו פעמים הרבה שלא יאמר מלת הוא כמש"ב (ובאילת השחר כלל קלה), ופי' חז"ל (בספרא מובא במנחות דף נט ע"ב) שבא ללמד שאיסור נתינת שמן ולבונה הוא מגד כי חטאת

לבנה כי חטאת הוא: יב והביאה אל־הכהן וקמץ הכהן ממנה מלוא קמצו את־אזכרתה והקטיר המזבחה על אשי יהוה חטאת הוא: יג וכפר עליו הכהן על־חטאתו אשר־חטא מאחת מאלה ונסלח לו והיתה לכהן כמנחה:

רש"י

ואין בדין שיהא קרבנו מהודר: (יב) חטאת הוא. נקמצה ונקטרה לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: (יג) על חטאתו אשר חטא. כאן שנה הכתוב שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו וכאן בדלי דלות נאמר על חטאתו דקדקו רבותינו (כריתות כ"ז) מכאן שאם חטא כשהוא עשיר והפריש מעות לכשבה או שעירה והעני יביא ממקצתן שתי תורים הפריש מעות לשתי תורים והעני יביא ממקצתן עשירית האיפ' (לכך נאמר מחטאתו) הפריש מעות לעשירית האיפ' והעשיר יוסיף עליהם ויביא קרבן עשיר לכך נאמר כאן על חטאתו: מאחת מאלה. מאחת משלש כפרות האמורות בענין י או בעשירות או בדלות או בדלי דלות (ת"כ). ומה ת"ל שיכול החמורים שבהם יהיו בכשבה או שעירה כ והקלין יהיו בעוף והקלין שבקלין יהיו בעשירית האיפה ת"ל מאחת מאלה להשוות קלין לחמורין לכשבה ושעירה אם השיגה ידם ואת החמורין לקלין לעשירית האיפה בדלי דלות: והיתה לכהן כמנחה. ללמד על מנחת חוטא שיהיו שיריה נאכלין ל זהו לפי פשוטו ורבותינו דרשו (ת"כ) והיתה לכהן ואם חוטא זה כהן הוא תהא כשאר מנחת נדבת כהן ם שהיא בכליל

שפתי חכמים

ט פי' כאן שאם הביאו מתחלה לשם מנחת מחבת וכשם הקמיצה קמצה לשם מנחת מרחשת או להיפך. ומה שחזר וכתבו פה מפני שזו היא מנחה ואותן דלעיל הן בהמה ועוף ולא ראי זה כראי זה: י האחת כשבה או שעירה השני' שתי תורים או שני בני יונה השלישית עשירית האיפה סולת: כ פי' החמורים דהיינו טומאת מקדש וקדשיו שיש בכרת וקלה היא שבועת העדות שאין זדונו כרת אבל השוה בה הכתוב המזיד לשוגג משום דבכלן כתיב ונעלם וכאן לא נכתב ונעלם לחייב על המזיד כשוגג וקלי קלות היא שבועת ביטוי שאין זדונו כרת ולא השוה בה המזיד לשוגג. והא דכתיב אם לא תגיע ידו במעל קא"ר כלומר שלא נגע ידו במעל שחייב בעבורו כשבה רק העון יותר קל יביא שתי תורים ואם לא תגיע ידו במעל זה מה שיתחייב בעבורו שתי תורים אלא במעל קל ממנו יביא עשירית האיפה לפיכך כתב מאחת מאלה להשוות קלות לחמורות: ך ופי' כמנחה כמנחת נדבה דלעיל שכל מנחות נדבה שיריהן נאכלין לכהנים: ם לכהן נדרש לפניו ולאחריו כלומר אם הבי' מנחה של חוטא לכהן תהי' לכהן כמנחת נדבתו

התורה והמצוה

הוא, ר"ל שעומד להתם שמע ולכלא חטאת שמגד זה נקרא בשם חטאת לא בשם מנחה, וזה בעת הכפרה שמרים ממנה הקומץ על האישים, שאז אין ראוי שימצא בה שמן ולבונה. וא"כ אם נתן עליה תחלה אינו פוסל כיון שיכול להסירה בעת ההקטרה. והנה בלבונה יעיר זה שבעת ההקטרה ילקט הלבונה, וממילא ממ"ש כי חטאת שעקר ההקפדה על עת שמכפר חטאת ידענו שאם נתן לבונה תחלה אינו פוסל, אבל השמן אינו יכול ללוקטו. אולם גם בשמן יעיר אם נתן שמן על כזית מנחה (שעובר עליו כמ"ש במנחות דף ס') ובעת ההקטרה מרים הקומץ ממקום שאין בו שמן עד שנשאר הכזית עם השמן בשירים (שאינו פוסל כמ"ש אבל נותן הוא על שיריה) ונאמר שכשר גם בזה, אך לזה אמר כי חטאת הוא. מלת הוא מורה על העשירית כולה. שכולה מוכן לחטאת. וכל שנתן שמן על כזית ממנה פסול כיון שאינו יכול ללוקטו מן הכזית וגם הוא מוכן לחטאת בכלל העשרון. וז"ש או כי חטאת יכול אפי' נתן עליה שמן תהי' כשרה ת"ל היא, ר"ל מלת היא מודיע שצריך שכל העשרון יהיה בלא שמן בעת החטאת והכפרה—(באור משנה ואו). והנה ההבדל הזה בין שמן ולבונה הוא רק לפי מה שאנו מפרשים מ"ש לא ישים עליה שמן פי' על המנחה עצמה. אבל קשה מנ"ל לפרש כן, הלא י"ל שמ"ש לא ישים עליה פי' בעבורה, כמו והקריב על זבח התודה, שעל חלות לחם חמץ יקריב קרבנו על זבח, שפי' בעבור זבח התודה ולצרכו, וכן נפרש פה שלא ישים שמן ולבונה בכלי מיוחד לצורך המנחה שתהיה המנחה בכלי אחד והשמן או הלבונה בכלי שרת מיוחד בפ"ע, ובזה ידבר בהכרח בשני כהנים שכהן א' נושא הכלי שבו הקומץ וכהן א' נושא הכלי שבו השמן והלבונה, כי הקומץ צריך להוליכו בכלי שרת וצריך שיהי' בימין הכהן ושלא תהי' חציצה בין יד הכהן והכ"ש וא"כ א"א שיאחז בימינו גם הכלי שרת שבו השמן והלבונה וצריך שני כהנים, ולפ"ז אין חילוק בין שמן ולבונה אחר שגם השמן בכלי מיוחד נפרד מן המנחה כמו הלבונה. והשיב ת"ל עליה בנוסח של צווי הוא מדבר. ר"ל שאם פי' בעבורה ושמשים השמן והלבונה בכלי בפ"ע וכהן אחר נושא אותו לא הי' צריך לכתב עליה כלל רק לא ישים שמן ולא יתן לבונה והייתי מפרש שלא ישים אף בפ"ע וכשאמר עליה בודאי פי' על המנחה לא בעבורה.—(באור משנה ז) ומקשה שהגם שפי' עליה ממש מנין פי יאמר שפי' על גוף המנחה, דלמא הזהיר שלא ישים שמן או לבונה בכלי וישים הכלי על הכלי

לָא יְשַׁוֵּי עֲלַהּ מִשְׁחָא וְלָא יִתֵּן עֲלַהּ לְבוֹנְתָא אֲרֵי חַטָּאתָא הִיא: יב וְיַיְתִינַהּ לְוָת כַּהֲנָא וְיִקְמוֹץ כַּהֲנָא מִנַּהּ מְלֵי קוּמְצֵיהּ יָת אַדְכַּרְתַּהּ וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא עַל קֻרְבָּנַיָּא דַּייָ חַטָּאתָא הִיא: יג וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חַב מֵחֲדָא מֵאִלֵּין וְיִשְׁתְּבֵק

ספרא

כ״צ אינה חטאת וטעונה לבונה:

שמב (ט) והביאה אל הכהן וקמץ הכהן ממנה מלא קמצו את אזכרתה והקטיר המזבחה על אשי ה׳ שיהי׳ מקטיר לאישים ומתכוין לשם. חטאת היא שיהיו כל מעשיה לשם חטאת. היא פרט לכשנקמצה שלא לשמה:

שמג (י) וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא מאחת מאלה מה ת״ל. שיכול החמורים שבהם יהיו בכשבה ושעירה. הקלים יהיו בעוף. הקלים שבקלים יהיו בעשירית האיפה. ת״ל מאחת מאלה להשוות את הקלים לחמורים לכשבה ושעירה ואת החמורים לקלים לעשירית האיפה:

שדמ (יא) והיתה לכהן כמנחה שתהא עבודת מנחת חוטא של כהן כשירה בו. או א״א אלא להתיר עשירית האיפה של כהן מה אני מקיים וכל מנחת כהן כליל תהי׳ לא תאכל מנחת נדבתו אבל עשירית האיפה שלו תאכל ת״ל לכהן כמנחה הרי היא לכהן כמנחת נדבתו מה מנחת נדבתו אינה נאכלת אף עשירית האיפה אינה נאכלת. ר׳ שמעון אומר והיתה לכהן כמנחה הרי

התורה והמצוה

שבו המנחה או הקומץ שזה׳ עליה ממש כיון שהכלי שבו הלבונה והשמן מונח על המנחה וכהן אחד נושא את הכלי שרת שבו המנחה והכלי של שמן ולבונה ע״ג, ושם ג״כ אין חילוק בין שמן ולבונה שיכול להסיר הכלי העליון של השמן מן המנחה. ומשיב ת״ל עליה עליה בגופה של מנחה הוא מדבר ר״ל ממה שכפל שני פעמים עליה מורה שבא בדיוק גמור שנותן השמן על גוף המנחה לא שיהי׳ בכלי והכלי על המנחה. (משנה ויו ומשנה ז׳ מובא במנחות דף ס, ורש״י פי׳ יכול בשני כהנים דלא יתחייבו בשני לאוין עד שיהיו שני כהנים, והתוס׳ הק׳ עליו ופי׳ בשני שהגיש בשני מנחות, ובגמ׳ כ״ת פי׳ בשני כהנים בשני דברים, ובק״א הקשה על כל הפי׳ ופי׳ פי׳ אחר שג״כ אין הדעת מקבלתו, עי׳ על דבריהם כי האריכו, ומה שפרשתי נמלט מכל המבוכות ועולה היטב בחבור המאמר בפי׳ כשום ה״ל) —(באור משנה ח). ור״י דריש מ״ש כי חטאת היא לכוונה אחרת (מובא במנחות דף קח) שמה שלא יתן שמן ולבונה הוא מצד שהחטאת היא אבל מנחת כ״ג (שהם החביתין) הגם שביחזקאל (מד כז) קראו חטאת. וביום בואו וכו׳ יקריב חטאתו, ופי׳ במו״ק (דף טז) שזו עשירית האיפה שלו, בכ״ז אינה חטאת לענין לבונה. דהא טעונה שמן. וה״ה דטעונה לבונה. ועז״א פה כי חטאת היא ולא זולתה:

שמב והקטיר המזבחה על אשי ה׳ חטאת היא, בעולה ובמנחה ובשלמים אמר אשה לה׳. שהם מתקבלים למנחה על האש כי באו נדבה. ובחטאת אמר [ויקרא ד׳ ופה] על אשי ה׳, כי אינם מתקבלים מצד עצמם כי באו על חטא, רק שהחוטא יתכוין לאשים כאלו חלבו ודמו של החוטא נקטר, ומתכוין לה׳ בעל הרחמים שמקבל הלב הזה תמורת האדם. ומ״ש חטאת היא, כבר באורנו (ס׳ כט ובאה״ם כלל קלה) שבכ״מ שאמר כן הוא למוחר ויש בו דרוש, בפרט פה שכבר אמר זאת ודרשו שהוא תנאי שיהי׳ לשם חטאת, ומלת הוא מורה עכובה שאם עשה הקמילה (וה״ה יתר המעשים) שלא לשמו פסול:

שמג על חטאתו אשר חטא מאחת מאלה. כבר הזכרתי (בס׳ שמ״ז) שמ״ש בפ׳ זו שלש פעמים אחת מאלה נצרך לג׳ דרשות. אמנם הה״ג אמר לאחת מאלה ופה אמר מאחת מאלה בשימוש המם ולא אמר מאלה כמו בקודמים. וכבר שמנו חק למעלה [ס׳ קלח] שבמקום שבא שימוש המם שני פעמים יש לו שני מובנים, שיל״פ שבניהם שייכים אל הפעל הקודם. למשל אשר חטא מאחת אשר חטא מאלה. כמו כי שודד מבית מבוא, שפי׳ שודד מבית שודד מבוא. ויל״פ שהם השני נקשר אל הראשון אשר חטא מאחת מאלה ר״ל אחת מאלה. ובארנו שם שלכן כפי הדרוש בהכרח יסבול הענין שני המובנים שאל״כ לא היה כותב לשון שיש בו מקום טעות, וע״כ דרשו שם ועשה מאחת מהנה ועשה אחת ועשה הנה. ע״ש. וכן פה כתוב אשר חטא מאחת מאלה להורות גם הכוונה השני׳ ועשה מאחת ועשה מאלה. ובא ללמדנו שאלה השלשה דברים שמביא עליהם קרבן עולה ויורד אין לאחד מהם שום מעלה על חברו. שכפי הסברה היינו אומרים שאם עבר על כל הג׳ אלה שצריך להביא ג׳ חטאות ויש לו כשבה ותורים וב״י ועשירית האיפה ואין ידו משגת יותר יביא הכשבה בעבור טומאת מו״ק שהיא חמורה מכולן שחייב כרת והקלה מהם שהוא העוף יביא על שמיעת הקול והקלה שבקלים שהיא עשירית האפה יביא על הקל שבקלים שהוא ביטוי שפתים, כפי חומר העון יהיה החטאת. לכן קמ״ל שבין אם יחטא מאחת ובין אם יחטא מאלה שג׳ ביתם דין אחד להם כי שלשתן שוים במעלה לענין הקרבן:

שדמ והיתה לכהן כמנחה. רש״י ז״ל פי׳ עפ״י פשוטו שהשירים יהי׳ לכהן כמו שיתר מנחות. אר

ס יד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: טו נֶפֶשׁ כִּי־תִמְעֹל

רש"י

תהיה לא תאכל (ויקרא ו'): (טו) כי תמעל מעל. (ת"כ) אין מעילה בכל מקום אלא שינוי ג וכן הוא אומר (ד"ה א' ה') וימעלו באלהי אבותיהם ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ וכן הוא אומר בסוטה (במדבר ה')

התורה והמצוה

זה כבר מבואר בפ' נו, וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה לכל ב"א תהיה, ומנחה חרבה הוא מנחת חוטא. ועוד שבזה הי"ל והנותרת ממנה לכהן כמנחה. כמ"ש תמיד. לא והיתה לכהן. ע"כ פי'

שפתי חכמים

דכל מנחת נדבה אין שיריהן נאכלין לכהנים: ג כלומר שהיה אותו מקודש לאול אע"פ שלא נהנה ממנו כגון אם נתן גזבר מעות של הקדש לחבירו והלך חבירו והוציאן מרשות הקדש הגזבר מעל כדתנן במס' מעילה פרק הנהנה. והגרסא הנכונה אין מעילה אלא

רבותינו שמ"ש והיתה לכהן פי' אם הכהן מביא מנחה זאת תהיה לו (דומה בהלכתה) כמנחה אחרת. ונחלקו ת"ק ור"ש (בספרא מובא במנחות דף עד) במה תדמה מנחת חוטא של כהן למנחה אחרת. ת"ק פי' שתדמה לו כמנחת נדבה לענין שתהי' עבודתה כשרה בו', היינו שכמו שיוכל להקריב בעצמו מנחת נדבה שלו כמ"ש ובא בכל אות נפשו ושרת (דברים יח ו) מכאן לכהן שבא ומקריב קרבנותיו בכל עת שירצה (ב"ק קט מנחות עד) כן יוכל להקריב עשירית האיפה שלו שמביא על חטא דיש מקום לטעות דא"י להקריב חטאת של שמיעת קול שהי' במזיד (כ"ש במנחות שם). ור"ש פי' שתדמה מנחת חוטא של כהן למנחה זו הנז' ר"ל מנחה של ישראל לענין שירים ממנה הקומץ והשירים קרבים בפ"ע. ואמר בספרא דהת"ק לא יתכן לפרש כר"ש דפי' שיהי' לכהן כמנחת ישראל דהכתיב שהם והיתה לכהן כמנחה דמשמע גם כמנחת כהן, ומנחת נדבה של כהן הוא כליל. ור"ש השיב לת"ק דאם סוקט למנחת נדבה של כהן הו"ל והיתה לכהן כמנחתו, (כ"ב בגמ' מנחות שם בדברי ר"ש). ולהבין קושב פלוגתתן על נכון אציע לך דברי הגמ' במנחות המופלאים ובתומים הפלא ופלא. וז"ל מנא מנוה דר' אבין (אליבא דר"ש) כל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל לאכילה הקשתיו ולא לדבר אחר. מאי קאמר. אמר אביי הכי קאמר. כל מנחת כהן לא תאכל חובתו. כליל תהיה נדבתו. א"ל רבא. סכינא חריפא מפסקא קראי. אלא אמר רבא כל מנחת כהן כליל תהיה נדבתו, לא תאכל חובתו. (ואיפוך אנא, מסתברא נדבתו הו"ל לרבוי' וכו'), ורבנן האי כל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל מאי עבדי לי'. מבעי"ל לכדתניא. א"ל אלא עליונה בכליל תקטר (פי' מנחת חביתין) ותחתונה בלא תאכל (פי' מנחת כהן הדיוט) מנין ליתן את האמור של זה בזה ואת האמור של זה בזה. ת"ל כליל כליל לגז"ש. נאמר כאן כליל ונאמר להלן כליל. מה להלן בכליל תקטר אף כאן בכליל תקטר. ומה כאן ליתן ל"ת על אכילתו אף להלן ליתן ל"ת על אכילתו. עכ"ל. ומי לא יתפלא מדברי רבא הם חדה סתומה. שאחר שדחה דברי אביי במ"ש לא תאכל חובתו כליל תהיה נדבתו, וגוח עליו סכינא חריפא מפסקא קראי, אמר הוא עצמו כדברי אביי בלא שינוי רק מה שהפך סדר דבריו כליל תהיה נדבתו לא תאכל חובתו, והם הם דברי אביי, אולם יש בדברי רבא אלה מועלות ודעת. בשנבין תחלה מאין יצא זאת לפרש לר"ש מ"ש כליל תהי' לא תאכל שכליל תהי' מדבר במנחת נדבה ולא תאכל מדבר במנחת חובה. ואין לומר דקשה לי' אחר שכתוב כליל תהיה פשיטא דלא תאכל ולמה צריך לא תאכל, ז"א דצריך לכתב לא תאכל ליתן ל"ת על אכילתה, אחס יכתב כליל תהי' לבד הגם שנדע שלא יאכלנה בכ"ז לא יהי' חייב מלקות על לאו הבא מכלל עשה. אמנם הדברים מבוררים על היסוד אשר הנחנו (למעלה ס' שיב ובכ"מ) שדרך בעל הלשון לסדר דבריו מן הקל אל החמור, ויכתב תמיד הדבר הפשוט בראשונה והדבר שיש בו חידוש ורבותא יכתב באחרונה, עד שידבר תמיד בדרך לא זו אף זו ולא בדרך זו ואצ"ל זו. והוא יסוד חזק גם בדרך הפשט כמו שהנחתי אותו לאבן בחן בהקדמתי לפי' ישעי' ושמרתיו בפי' הסנ"ך בכ"מ. ולפ"ז יפלא דהיה לו לאמור וכל מנחת כהן לא תאכל כליל תהיה. והיה הלשון מסודר כהלכתו. שלא לבד שלא תאכל כי גם כליל תהיה. משא"כ כשי' מ"ש כליל תהיה לא תאכל היא זו ואצ"ל זו וזה לא ימצא בתנ"ך. מזה הכריח ר"ש שנמצאו דינים חלוקים במנחת כהן שמנחת נדבה שלו היא כליל. ומנחת חוטא שלו אינה כליל רק נקמצת ובכ"ז אינה נאכלת. ובזה הולך הלשון כסדרו מלמטה למעלה כל מנחת כהן (שהם רוב מנחותיו) כליל תהיה. ואף אם ימצא מנחה שאינה כליל (שהוא מנחת חוטא שנקמצת) בכ"ז לא תאכל הקומץ אסור באכילה. ולפ"ז עקר הכרח הדרוש בזה הוא מסדר הלשון שהקדים כליל תהיה אל לא תאכל. ואביי שמע דעת ר"ש שמפרש כליל תהיה נדבתו ולא תאכל חובתו. אבל לא ידע שורש הדרוש מאין יצא לו לר"ש ולכן לא הקפיד על הסדר ופי' תחלה לא תאכל חובתו כליל תהיה נדבתו. והוכיחו רבא על פניו סכינא חריפא מפסקא קראי. ר"ל שאם היה סדר הכתוב כן שהיה כתוב תחלה לא תאכל ואח"כ כליל תהיה לא היה ר"ש חותך הכתוב לשנים מבלי צורך, והי' מפרש הכל במנחה אחת שלא תאכל ויותר מזה שגם כליל תהיה לא זו אף זו. ונכתב לא תאכל ליתן ל"ת על אכילתו. ועקר הדרוש יצא לו ממה שכתוב תחלה כליל שהי' ואח"כ ל"ת וז"ש אלא אמר רבא כליל תהיה נדבתו וכ'. וסדר את הכתוב והדרוש כסדרו, ושואל לרבא

לֵיהּ וּתְהֵי לְכַהֲנָא כְּמִנְחָתָא: יד וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: טו אֱנַשׁ אֲרֵי יְשַׁקַּר

ספרא

הרי עשירית האיפה של כהן כעשירית האיפה של ישראל מה עשירית האיפה של ישראל נקמצת אף עשירית האיפה של כהן נקמצת הקומץ קרב לעצמו והשירים קרבים בעצמם:

(פרשה יא) **שמה** (א) נפש לרבות כהן משיח למעילה:

שמו כי תמעל מעל אין מעילה אלא שינוי וכן הוא אומר וימעלו בה' אלקי אבותם ויזנו אחרי הבעלים וכה"א בסוטה איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל:

שמז (ב) כי תמעול מעל בקדשי ה' יכול נהנה ולא פגם או פגם ולא נהנה. במחובר לקרקע ובשליח שעשה שליחותו ת"ל וחטאה נאמר בכאן חטא ונאמר בתרומה חטא. (ג) מה חטא האמור בתרומה פגם ונהנה מי שפגם נהנה בדבר שפגם בו נהנה פגמו והנאתו כאחד בתלוש מן הקרקע ובשליח שעשה שליחותו. (ד) אף חטא האמור כאן פגם ונהנה מי שפגם הוא נהנה ובדבר שפגם בו נהנה ופגמו והנאתו כאחד בתלוש מן הקרקע ובשליח שעשה

התורה והמצוה

כל מנחת כהן כליל תהי' לא תאכל מאי עבדי לי, ר"ל דהא הי' נ"ל בהפך לא תאכל כליל תהיה. ומשיב לכדתניא ר"ל אלא עליונה בכליל תקטר וכו'. ר"ל לכן נכתב כליל תהי' שלא כסדרו ללמוד גז"ש שגם העליונה שהוא מנחת חביתין שכתוב שם כליל תקטר ולא נכתב ל"ת על אכילתה הוא נ"כ בל"ת, ושיעור הכתוב כל מנחת כהן (אשר כליל תהי') לא תאכל, (שידוע שמלת אשר נעלם לרוב בכח המאמר וחסר מהכתוב) שכולל גם מנחת חביתין אשר כליל תהי' (כמ"ש כליל תקטר) שגם היא לא תאכל. ומלד כוונה זאת הוכרח להקדים כליל תהי' אחר שכליל תהי' מחובר אל מנחת כהן ע"י מלת אשר הנעלם בכח המאמר (וכמו שבארנו כבר למעלה ס' סג שמלת אשר והשם המצורף עמו צריך לכתב סמוך אל השם שהוא מצורף אליו עיי"ש)—ובזה יובנו דברי הספרא שר"ש ורבנן אזלי לשטתם, ר"ש בדרים מן כל מנחת כהן וכו' לא תאכל שמנחת חובתו רק אינה נאכלת ואינה כליל. פי' שה וסיחה לכהן כמנחה. שמנחת חוטא של כהן דומה כמנחה לענין קמילה (ובירושלמי (פ"ג דסוטה ה' ו) גרס בדברי ר"ש או מה מנחת ישראל נאכלת אף זו נאכלת ת"ל וכל מנחת כהן כליל וכו' והוא נכון כפי דבריו ובגמ' יש גי' אחרת עיי"ש). ות"ק שלא ס"ל ההבדל בפסוק וכל מנחת כהן כליל תהיה א"כ לדעתו אם נפרש כר"ש נאמר בהכרח שמנחת חוטא של כהן נאכלת ואיך אמר כמנחה סתם הלא יל"פ כמנחת כהן והיל"ל כמנחת ישראל. משא"כ לר"ש אתי"ש כמנחת כהן דהא מבואר לדידיה בקרא דמנחת כהן כליל תהיה נדבתו לא תאכל חובתו שיש הבדל בין מנחת חוטא של כהן למנחת נדבתו:

שמה נפש כי תמעול. שם נפש כולל לכל הנפשות מבלי הבדל על מדרגותיהם ומעלותיהן כי כל הנפשות לה' הנה. ואמרו תמיד נפש אחד הנשיא וא' המשיח. וסתמא דספרא כר"י לשטתו דס"ל בכריתות (דף ו') שהנותן משמן המשחה ע"ג מלך וכ"ג פטור דכתיב אשר יתן ממנו על זר והני לאו זרים אנלו מביקרא. כ"פ במעילה דף יט:

שמו כי תמעול מעל. הרא"בע כתב דבר שנתכסה עליו מגזרת מעיל. ודבריו טובים מאד. כי מעילה ובגידה הם פעלים נרדפים ושניהם משותפים ללבושי האדם שיקראו ג"כ בשם מעיל ובגד. וזה מבואר כי השמות המשותפים ימצא יחום ביניהם בלד מה וכמ"ש הרא"בע בס' מאזנים (דף מח). ולכן הדרוש יהפך האחד לחברו לפעמים, כמ"ש בבגדו בה כיון שבגד בה בבגדו בה כיון שפירש טליתו עליה (קדושין פ"ק), כי פעל בגד מבותף לבגידה וללבוש. וטעם השיתוף הזה כי כמו שהבגד יתכסה בו האדם עד שלא יתראה עצמו ובשרו כן יעטיף הבוגד בגידתו ומכסהו מחברו, יתראה כאוהב ותחתיו איבה. כאיש מכסה ערותו ע"י בגדו. וכבר השתמשה המליצה על כזה בפעל כיסוי. מכסה שנאה, כוסה דעת, כוסה קלון, כסוי חטאה, מכסה פשעיו, מכסה דבר, על כל פשעים תכסה אהבה, וכסה חמס על לבושו. ובזה עמדנו על ההבדל שבין בגידה ומעילה שהוא כהבדל שבין בגד ומעיל. שכמו שהבגד הוא הלבוש הפנימי והמעיל הוא הלבוש החצוני שיתעטף בו על בגדיו למעלה, על הבגד ישמש בפעל לבש ועל המעיל בפעל עטה כמ"ש בפי' ישעיה (ס' ס"א), כן הבגידה היא אשר ישקר בחברו בנסתר בלתי נגלה כ"כ, והמעילה היא השיקור והשינוי המפורסמת, ולכן בא על עכו"ם בפרהסיא ועל מעילת אשה תחת בעלה. ובספרא [נסחא פסקא ב' ופסקא ז'] אין מעילה אלא לשון שקור עיי"ש:

שמז כי תמעול מעל וחטאה. מלת וחטאה מיותר דהול"ל כי תמעול מקדשי ה', כי מושג המעילה הוא יותר מן מושג החטא, ואחר שהזכיר מעל א"צ להזכיר החטא אחריו. אמרו חז"ל כי המעילה שמצאנו דוגמתו בעכו"ם ובסוטה, הנה יצויר בהקדש שהוציאו מרשות לרשות כגון נטל מרשות של הקדש לגזלה ועוד לא נהנה ממנו, וזה דומה כעכו"ם שיוצא מרשות המקום אל רשות נכר, ויצויר

מַעַל וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה מִקָּדְשֵׁי יְהוָה וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף־שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל

רש"י

ומעלה בו מעל: וחטאה בשגגה מקדשי ה'. שנהנה מן ההקדש. ס והיכן הוזהר נאמר כאן חטא ונאמר להלן חטא בתרומה (ויקרא כ"ב) ולא ישאו עליו חטא מה להלן הזהיר אף כאן הזהיר אי מה להלן לא הזהיר אלא על האוכל ע אף כאן לא הזהיר אלא על האוכל תלמוד לומר תמעול מעל פ ריבה: קדשי ה'. המיוחדים לשם יצאו צ קדשים קלים: איל. לשון קשה כמו (יחזקאל י"ז י"ג) ואת אילי הארץ,

שפתי חכמים

אלא שהי ולא גרסינן בכל מקום ופירשו אין מעילה אלא וכו'. ברא"ם: ס פי' דילפינן חטא חטא מתרומה ג"ש נאמר כאן ותחטא בשגגה ונאמר בתרומה ולא תשא עליו חטא וגו' מה חטא האמור בתרומה שנהנה בה כדכתיב ואיש כי יאכל קודש בשגגה שהוא נהנה באכילתה אף חטא שנאמר כאן שנהנה מן ההקדש ואפי' לא שיצאו מרשות הקדש לרשות הדיוט ולא פגם בו כגון ששתה בכוס של זהב או שנתן טבעת של הקדש בידו ופירש והנאה או מטאה כלומר שיצאו מרשות לרשות ולא נכנס או נכנית ולא שינה מעל ושפי' אשמו וגו': ע פי' כיוצא הם מאחר הנאות הכוללות באכילה ולא קפיד רחמנא אפגימה אף כאן כן שלא הזהיר רחמנא אלא על האוכל וכיוצא בזה ולא על הפגימה שהם נכם כבוד של הקדש ונהנה בו שוה פרוטה אע"פ שלא פגם שוה פרוטה יצא מעל ת"ל תמעול מעל ריבה כלומר אם הוא דבר שדרכו לקבל פגם אע"פ שנהנה לא מעל עד שיפגום כדתנן הנהנה מן ההקדש אע"פ שלא פגם שוה פרוטה מעל דברי רבי עקיבא וחכ"א דבר שיש בו פגם לא מעל עד שיפגום וכל דבר שאין בו פגם כיון שנהנה מעל כיצד נתנה קטלא בצוארה וטבעת בידה ושתה בכוס של זהב מעל: פ לאו דוקא ריבה דהא לאו מרבוי דרשינן אלא מדאקשיה לע"ז דכתיב ביה מעילה וימעלו באלהי אבותם ומה ע"ז דהיא כיון שינוי דעד עכביו קודם שהשתחוה לה היתה ברשותו ומותרת בהנאה ומכביו כשהיה רשותה ונכנסה ברשות עבודת אלילים ונאסר' בהנאה שזו היא פגימתה והיינו ריבה שהכתוב ריבה לה ע"י הקישא זו דאף כאן אם הוא דבר שדרכו לקבל פגם אף אם נהנה לא מעל עד שיפגום. רא"ם: צ פי' שבשר קדשים קלים בין לפני זריקה בין לאחר זריקה אין בהם מעילה מפני שאינם מיוחדים לשם לבדו רק שאינן נאכלין אלא לפנים מן החומה ומותרו להדיוט לאוכלן וכן בשר חטאות ואשמות קודם זריקה מועלין בהן אבל לאחר זריקה אין מועלין בהן כיון שהותרו לאוכלן

התורה והמצוה

שנהנה מן ההקדש בשוה פרוטה ולא הוציא מן רשות ההקדש ולא שינה גם דבר כגון גזבר שנתן אבן של הקדש עפ"י אדונה ודר תחתיו בשוה פרוטה. וזה דומה לסוטה שנהנה ואינה פוגם (כי היא בעולה) ואין מוציא מרשות בעלה. ולכן הוסיף וחטאה, לדמותה לתרומה שנא' בה כתוב חטא, ולא ישאו עליו חטא, לגז"ש דבדבר השייך בו פגם צריך פגם ונהנה כמו בתרומה, וכן צריך שמי שפגם נהנה לאפוקי שנימשו והנאת חברו, ובדבר שפגם בו נהנה לאפוקי פגם ד"מ ונהנה בד"א, ושיהיה פגמו והנאתו כא' ר"ל שפ"י פגמו בא"ה הנאתו. ושיהיה בתלוש מן הקרקע כתרומה דלא משכחת במחובר. לאפוקי דר במערת הקדש, והשליח שעשה שליחותו מחייב שולחו כמו בתרומה דכתיב גם אתם לרבות שלוחכם, וזה כוונת מ' ב ג ד, ומתבאר בפרק במעילה (דף יח ע"ב) עיי"ש. וכבר הזכרנו (למעלה ס' יג) שכ"מ שבא שם הפעל נוסף על הפעל יש בו דרוש בכ"מ, וכן דרשו מ"ש תמעול מעל שפם מעל בא לרבות כל מעל שיהיה, וריבה ג' דברים, א] אף שאכל ונהנה בזמנים מחולפים מצטרפים לכשיעור (אף שבתרומה אינו כן) (וזה כוונת משנה ה). ב] אף שהיה בבני אדם מחולפים אכילתו והכילת חברו וכו' וזה כוונת משנה ו). ג] אף שהוציא מקדש לקדש וכזה דעת חכמים [ובגמ' גרס ר' יהודה] שלא מעל עד שיזרקו דמם דאכתי ברשות הקדש קאי (וזה כוונת משנה ז'). וכ"ז מובא במעילה שם. ומהרבי מן שם הפעל מעל. ודע כי דרך רבותינו תמיד שמן ריבוי א' לא יוציא רק דרוש א', כמבואר בכל הספר, ואיך ריבה פה מן תמעול מעל כל הרבויים והדרושים הרבים האלה שלא כדרך הקבלה בלמודיה. אמנם כבר השקיפו ע"ז בחכמתם ואמרו בחגיגה (פ"א) הלכות מעילות הם כהררים התלוים בשערה שהם מקרא מועט והלכות מרובות, ופרש"י שיש בו הלכות מרובות התלויות ברמז דבר מועט כהר התלוי בשיער הראש. (ומ"ש בגמ' (שם דף יא ע"ב) מעילות מכתב כתיבין, ר"ל גוף דיני מעילה). ובתוספתא (פ"א דחגיגה וסוף עירובין) אומר עוד, מכאן אמר ר' יהושע צבתא בצבתא מתעבדא צבתא קמייתא מאן עבד, לאיי בריה הוה. באור הדבר, שמן הכתוב למדו דבר אחד (למשל שאכילתו היום ומחר מצטרפין), ואח"כ מדמים הדבר השני לדבר הראשון שלמדנו מן הכתוב והשלישי אל השני, שה"ה בבני אדם מחולפים וכיוצא, ולפ"ז הגה שהלמודים תלוים א' בחברו וחברו בחברו כהררים התלוים בשערה דכ"ז הלימוד הראשון יוצא מן הכתוב והוא יציר כפיו של הקב"ה, כמו שהצבתא הראשון היתה מעשי ידי היוצר ובאמצעותה נעשו צבתים אחרים בידי אדם, וכ"ה בירושלמי סוף עירובין על ברייתא זו אמר ר' חנינא קומי ר' מנא מה את אמר לה מצבתא א' עשו כמה צבתות וכאן משבות אחד למדו כמה שבותות:

שמה בשגגה, בארנו (ס' קגב) שפעל חטא כולל אף המזיד לכן באר בשגגה פרט למזיד. ובאל בספרא הלא נלמדו מק"ו מכ"ל מצות דהמירי דזדונם כרת ושמר בסס לא ממזיד, ומתרן די"ל דמעילה שאני שהוא עון מיתה [ומאמר זה הובא בפסחים [דף לב ע"ב] והקשו

שְׁקַר וִיחוּב בִּשְׁלוּ מִקּוּדְשַׁיָּא דַּייָ וְיַיְתֵי יַת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא

ספרא

שלידותו. (ה) אי מה חטא האמור בתרומה לא צירף שתי אכילות כאחד אף כאן לא יצרף שתי אכילות כאחד מנין אכל היום ואכל למחר. נהנה היום ונהנה למחר נהנה היום ואכל למחר אכל היום ונהנה למחר אפי' לאחר שלש שנים בהעלם אחד מצטרפין זה עם זה ת"ל תמעול מעל ריבה. (ו) אי מה חטא האמור בתרומה אוכל ונהנה אף אין לי אלא אוכל ונהנה מנין אכילתו ואכילת חברו הנאתו והנאת חברו הנאתו ואכילת חברו אכילתו והנאת חברו מצטרפין זע"ז ואפי' לזמן מרובה ת"ל תמעול מעל ריבה. (ז) אי מה חטא האמור בתרומת המוציא מהקודש לחול אף כאן המוציא מהקודש לחול מנין המוציא מהקדש לקדש כגון לקח קיני זבים וזבות וקיני יולדות הביא חטאתו ואשמו ופסחו מן ההקדש והשוקל שקלו מן ההקדש כיון שהוציא מעל דברי ר"ש וחכ"א לא מעל עד שיזרק דמם ת"ל תמעול מעל ריבה:

שגגה (ח) בשגגה פרט למזיד והלא דין הוא ומה אם שאר מצות שזדונם כרת פטר בהן את המזיד מעילה שאין זדונה כרת אינו דין שיפטר בה את המזיד לא א"א בשאר מצות שאינם בעון מיתה תאמר במעילה שהוא בעון מיתה הואיל והוא בעון מיתה לא יפטר בה את המזיד ת"ל בשגגה פרט למזיד. (ט) אמר ר' אלעזר זה בא על חטא וחטאת בא על חטא מה חטאת אינה בא על הזדון כשגגה אף זה לא יבא על הזדון כשגגה. (יוד) או כלך לדרך זה זה קרוי אשם ושאר אשמות קרוים אשם. מה שאר אשמות באים על הזדון כשגגה אף זה יבא על זדון כשגגה. (יא) נראה למי דומה דנ"ם דבר שהוא עון מיתה מדבר שהוא עון מיתה ואל יוכיחו שאר אשמות שאין בהם עון מיתה או כלך לדרך זו דנים אשם קשה בן שתי שנים מאשם קשה בן שתי שנים ואל תוכיח חטאת נקבה בת שנתה ת"ל בשגגה פרט למזיד:

(פרק ב) **מקדשי ה'** (א) מקדשי ה' המיוחדים לה' יצאו קדשים קלים שאינם לשם. אין לי אלא פרים הנשרפין ושעירים הנשרפין שכולם לה' מנין לרבות עולה שעורה מתנה לכהן קדשי קדשים בשרם ואימוריהם לפני זריקת דמים ואימוריהם לאחר זריקת דמים ואימורי קדשים קלים לאחר זריקת דמים

התורה והמצוה

שהוסר א"ע שאהלה אלימא לי' כרת ולבסוף אליבא ליה מיתה, ושבשו את המאמר והאריכו בו והרוצה יעיין בגמ' שם] ור' אליעזר אמר כי יש מקום לדמות' לאשמות שחייב בהם את המזיד כשוגג, והגם שמלד א' דומה לחטאת שזו כרת וזה מיתה, משא"כ האשמות באים על חייבי לאוין, בצד אחר דומה לאשמות מצד הקרבן שמביא איל בן שתי שנים משא"כ חטאת היא נקבה בת שנתה, ולכן צ"ל בשגגה:

שמה וחטאה מקדשי ה'. כבר הקר"ע (גם' שמ"ו) את אשר שנו חכמים בלשון המשנה (בפ"א דחגיגה) ברוך שבחר בהם ובמשנתם כי ה' מעילה הם מקרא מועט והלכות מרובות כהררים תלוים בשערה. וכן גם בדרשות הרבות האלה אשר בפסקא זו לא שכל לברר הכל מן הכתוב כפי הדרך בכל החבור הלז, כי הם עלמם כעיזה שרק הלכה הראשון הם מעשה יוצר, והלכתים שאחריו מעשה ב"א, שלמדו דבר מדבר והקישו דבר אל דבר וסמכו ההרים הגדולים אל השר התלוי בשערת הכתוב. והנה קדש סתם כולל כל מין קדש וגם קדשים קלים [וכמו שבארנו בפ' חזריע (ס' פז) שכולל אף תרומה ומעשר וכיוצא] ופה עכ"פ נשנה שאף קדשים קלים מועלים בהם. לכן אמר קדשי ה' שהוא סמיכות הקנין אל הקונה, קדשים המיוחדים לה' ואין לבעלים חלק בהם כי אז אינם קדשי ה' רק קדשי בני ישראל, והנה אם היה אומר קדש ה' בלשון יחיד הייתי אומר שבא בדרך הדיוק קדש שהוא רק לה' ואין לבעלים שום מאומה, שזה לא ימלא רק מין אחד שהם פרים הנשרפין ושעירים הנשרפין שהכל נשרף, משא"כ בכל הקרבנות אף העולה שכולה כליל יש גם לאדם חלק בהם שעור העולה לכהן, וכ"ש יתר הקדשים שיש לבעלים או לכהנים ג"כ בהם ואינם לה' לבדו. אבל אחר שאומר קדשי ה' בלשון רבים, מדבר ממינים רבים ולא נמלא מינים רבים דומים כפרים הנשרפין שהכ חטאת הפנימית שיהי' הכל נשרף. מבואר שלא דבר ע"ד הדיוק בלשון זה, רק גם עולה אף שהעור לכהן כיון שא"ל היתר בבשרה והוא לה' והוא הלכת הראשונה פעולת חכמת היוצר, שע"י שאמר קדשי בל"ר הוכרחנו למצוא עוד מין א', ועתה מן הלכה הזה עשו חכמים כלים מכלים שונים. כי מזה נשמע שק"ה אמורי קדשי קדשים בין לפני זריקה בין לאחר זריקה אחר שהם ג"כ לגבוה כמו בשר העולה. וגם נשמע שה"ה בשר קדשי קדשים לפני זריקה שהגם שאחר זריקה אינו לה' אבל לפני זריקה לה' המה, וכמ"ש חלקם נתתי אותה מאשי שאינם זוכים רק מן אשי ה', וכמ"ש בספרא (נו סב). ישחלה היו לה'. וכן שמש

אלא

הַקֹּדֶשׁ לְאָשָׁם׃ טז וְאֵת אֲשֶׁר חָטָא מִן־הַקֹּדֶשׁ יְשַׁלֵּם וְאֶת־חֲמִישִׁתוֹ יוֹסֵף עָלָיו וְנָתַן אֹתוֹ לַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן יְכַפֵּר

רש״י

לקח אף כאן קשה בן שתי ק שנים: בערכך כסף שקלים. שיהא שוה ר שתי סלעים: (טז) ואת אשר חטא

שפתי חכמים

לאוכלן לכהנים: ק עיין לעיל בפרשת ויקרא על תחוק ואילי צאנך וכו׳: ר הודיענו בזה שפי׳ בערכך הוא שוין ולא מערכים ממש שאינו נופל פה לשון הערכה ובומא אלא שוין:

התורה והמצוה

שה״ה אמורי קדשים קלים לאחר זריקה, הגם שלפני זריקה מיעט להו ממ״ש קדשי ה׳ כי הם חלק בעלים, אחר זריקה התיחדו האימורין לה׳. וזה שורש לדרושים אשר במשנה א׳ — ועל הדברים האלה שאמרו הרבים נבוהים אחרים וריבו במשנה ב׳ את החלב למעילה, וכבר ריבה לה למעלה (מכלתא דחובה פרק כ מ״ד), ובגמ׳ אמר בכ״מ בשם רבי כל חלב לה׳ לרבות אימורי ק״ק למעילה, ובהולין קיז אמר שלמד האימורין למעילה מן כאשר יורם משור זבח השלמים. ועוד כמה דרושים כמו שהבאתי בקובר בס׳ קפח. וזה לאות כי הדרים הללו נתנו לחלפיות גם על יסודות אחרים ופה הברם ואמר שכולם נכללו (ע״י הלמודים השוגים) בכלל קדשי ה׳. וריבה עוד במשנה ג׳ קדשי בדק הבית למעילה. ואמרו שזה כולל אף שהקדים לבדק הבית דברים הראוים למזבח (שאעפ״י שהוא בל״ת מה שעשוי עשוי כמ״ש בתמורה דף ו׳. וימכרו לצרכי מזבח ודמיהן לבד״ה). וכן אם הקדיש למזבח דברים הראוים לבד״ה למכרם וליקח בהן קרבנות, וכן אם הקדיש דברים בלתי ראוים לא לזה ולא לזה כמו ציר דגים שא״א לגבב בהן הפיס דדמיהן יקרים, עוד ריבה (במשנה ד) בהקדיש תרנגולת למזבח (דכיון דתרנגולת לא חזיא למזבח הקדישה קדושת דמים) מועלים בה ובביצתה, וכן בחמורתא בחלבה, וכן בתורים שהקדישן לבד״ה (כי תורים למזבח הם קדושת הגוף ואין מועלים בביציהם כמ״ש במשנה ה). (ונראה שמיירי שהקדיש תרנגולת טעונה ביצים דומיא דבור מלא מים, דאם טענו אח״כ הוא פלוגתא דר׳ יוסי ורבנן במשנה ה׳, והתוי״ט פ״ג דמעילה מ״ו לא כ״כ). וכן בהקדים בור מלא מים וכו׳ וכולהו בור ואשפה ושובך ואילן לא חזי למזבח (ועי׳ בזה בב״ב דף ע״ט). וכל אלה בכלל קדשי ה׳ דכיון שהם לה׳ מועלים בהם. וגם בזה תראה שבמעילה (דף טו) דעת ר׳ ינאי שעקר קרא וקדשי בא על קדשי בד״ה ועולה. ויהר הדברים נלמדו מן כל חלב עי״ש. ואכמ״ל. וכבר הזכרנו (למעלה ס׳ קנז) שפעל חטא יבא אחריו (כשירצו לציין הדבר שבו חטא) שימוש הב׳. וכשבא אחריו שימוש המ״ם מורה הקצתית. כמ״ש מכל מצות ולא כל מצות. וכן במה שלא אמר וחטאה בקדשי ה׳. (כמו לחטא בהנה. אשר חטא בה). מורה שרק במקצת מקדשי ה׳ חייב לא על כולם. ובזה מיעט (במשנה ב) את הדם. ובאר שיש לרבות חלב ולהוציא דם משום דהחלב שוה לבשר לענין פיגול ונותר וטמא ולא כן הדם (כמ״ש בזבחים דף מו, ועיין לקמן פ׳ צו פרק טו מ״ו). וכן ממעט (במשנה ה׳) אם הקדיש תורים למזבח, ונראה דאפי׳ הקדישן מלאים דביצים לאו גופא דעוף הוא וכמ״ש ממעט זה דביצי תורים א״א עליהם משום פגול ונותר וטמא (זבחים לה), וכן ממעט בהקדיש בור ואח״כ נתמלא מים (עיין תוי״ט פ״ג דמעילה מ״ו), ודעת ר׳ יוסי בשדה ואילן דהקדישן לדמים ופירות ועשבים הם גדולים מועלים בהם. והשאר אין מועלים דמהמעטי מן מקדשי ה׳:

שנ והביא את אשמו. כבר הזכרתי (ס׳ שכח) שמ״ש והביא את אשמו מיותר דהא אמר את״ז באיל האשם וידעינן שהוא אשם, ומרבה שאף אחר יוהכ״פ יביאנו ואין יוהכ״פ מועיל, דצריך דוקא אשמו לא כפרה אחרת. ומ״ש איל קשה בן שתי שנים. ר״ל דשם איל אינו שם המין שכולל זכרים ונקבות גדולים וקטנים. כי נקרא כן ע״ש הכח כמו כגבר אין איל, ואת אילי הארץ לקח. ת״ש איל קשה, ר״ל זה שורש שם איל, וממילא לא נקרא בו עד היותו בן שתי שנים. דקודם לזה נקרא כבש. ואע״ג דבב״ק (דף סה ע״ב) מוכיח רבא דגם בן יומו קרוי איל מדכתיב ואילי צאנך לא אכלתי. שם מדבר בלשון בני אדם, שידברו לפעמים בדרך ההרחבה, ר״ל מיב צאנך וכחם לא אכלתי, ויאמר דפלה ונעשה איל אינו שינוי השם כי ב״א בדבורם יחליפו שם איל גם לטלה הטוב בעיניהם, אבל בלשון המדויק שם איל מיוחד אל השנים, וכמ״ש הרד״ק בשרשו. ומ״ש צאן לרבות כל משמע וכו׳ באורתי למעלה ס׳ שכג עיין פירושו שהם ד׳ לרשות מד׳ כתובים עיי״ש:

שנא בערכך כסף שקלים אם יכתב כסף לבד נשער המטבע הקטנה שנזכרה בתורה והוא גרה, כמו שעמ״ש כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים פי׳ בשבועות (פרק ו׳ מ״א) המשנה שתי כסף ופרש״י שהם מעות כסף, ומפ׳ בירושלמי (שם) סוף ממבע כסף מעה. ודע שכלל בלשון שמות המתכיות לא יתרבו כי כסף וזהב וברזל ונחשת ובדיל ועופרת בלשון יחיד לעולם, כמ״ש ר׳ משה הכהן בספר זכרים ונקבות, והגם שהראב״ע במאזנים (דף יז ע״ב) ובצחות (דף כד) השיג עליו ממ״ש ואסירם

בְּפֻרְסָנֵיהּ כְּסַף סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא לַאֲשָׁמָא: טז וְיָת דְּחָב מִן קוּדְשָׁא יְשַׁלֵּם וְיָת חוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי וְיִתֵּן יָתֵיהּ לְכַהֲנָא וְכַהֲנָא יְכַפַּר עֲלוֹהִי בְּדִכְרָא דַאֲשָׁמָא

ספרא

ת"ל קדשי ה' ריבה. (ב) מנין לרבות את החלב למעילה ת"ל קדשי ה' ריבה. יכול שאני מרבה את הדם ת"ל מקדשי ה' מיעט. מה ראית לרבות את החלב ולהוציא את הדם אחר שריבה הכתוב מיעט מרבה אני את החלב ששוה לבשר בפגול ובנותר ובטמא ומוציא אני את הדם שלא שוה לבשר בפיגול ובנותר ובטמא. (ג) מנין לרבות קדשי בדק הבית למעילה ת"ל קדשי ה' ריבה. א"ל אלא בזמן שהקדיש למזבח דברים הראוים למזבח. לבדק הבית דברים הראוים לבד"ה. הקדיש לבד"ה דברים הראוים למזבח הקדיש למזבח דברים הראוים לבדק הבית הקדיש לזה ולזה דברים שאין ראוים לזה ולזה כגון ציר והומץ דגים וחגבים מנין ת"ל קדשי ה' ריבה: (ד) הקדיש תרנגולת למזבח מועלים בה ובביצתה המורתא למזבח מועלים בה ובהלבה, תורים לבדק הבית מועלים בהם ובביציהם, בור מלא מים, אשפה מלאה זבל. שובך מלא יונים, אילן מלא פירות, שדה מלאה זרעים מועלים בהן ובמה שבתוכם. ומנין שמועלין במה שבתוכם ת"ל קדשי ה' ריבה: (ה) יכול אפי' הקדיש תורים למזבח יהיו מועלים בביציהן, הקדיש בור ואח"כ נתמלא מים, אשפה ואח"כ נתמלא זבל, שובך ואח"כ נתמלא יונים. אילן ואח"כ נשא פירות, שדה ואח"כ נתמלאה עשבים. יכול יהיו מועלים בהן ובמה שבתוכן ת"ל מקדשי ה' מיעט ר' יוסי אומר המקדיש את השדה ואת האילן מועלין בהן ובגדוליהן מפני שהם גדולי הקדש: שנב (ו) והביא אף לאחר יוהכ"פ, איל קשה בן שתי שנים, צאן לרבות כל צאן משמע אף הרש אף שוטה אף הננס. מן הצאן ולא הפלגס: שנא בערכך כסף יכול דנרים ת"ל שקלים יכול שקלי נחושת ת"ל כסף יכול בבליות מדיות קפטקיות ת"ל בשקל הקדש סלעים של קדש סלעי' של צורים: שנב לאשם. שהוא מפריש מעות לשם אשם: שנב (ז) ואת אשר חטא מן הקדש ישלם

התורה והמצוה

כל בדיליך, ולהשיב כספיהם, אין זה השגה. הכספים היו שם משונים אלד בעליהם, כמ"ש איש את שקו, שהיו בו לכ"א סימן מיוחד. וכן בדיליך מיני הרשעים השונים. וכמו שהאריך בזה הר"דק במכלול (דף קנא קנט) וחזק כלל זה. וזה ג"כ דעת חז"ל שלכן אמרו בשבועות (דף) כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים מה כלים שנים אף כסף שנים. דאחר שכסף הוא שם המין אם כתוב כסף סתם י"ל כסף א' ו"ל כספים, כדין שם המין, כמ"ש כ"מ שנאמר עד הרי כאן שנים. ואחר שכתוב כסף או כלים וכלל בלשון שמי שמות הבאים במשפט אחד באו בשיוי (כמ"ש למעלה ס' קלה ובא"הש כלל קס) כמו שכלים הם רבים כן כסף. ולכן אמר בספרא שאם יכתב בערכך כסף נפרש דנרים שהם שני מעים, כי בסתמא נאמר שהם שנים, ולכן אמר שקלים, שמשקל תורה ידוע. ואם היה אומר שקלים לבד לא נדע המתכיות אם יהיו שקלי כסף או נחשת כי נמצא שקלים נחשת (ש"א יז), לכן אמר כסף, ואם לא יפרש בשקל הקדש נשער שקל של חול, לכן באר שיהי' שקל הקדש, שהוא סלע צורי שהם תשס"ח פרוטות:

שנב בכסף שקלים לאשם, מלה זו מיותרת, דבשגגת מ"ע בפר כ"מ והקריב פר לחטאת וכן בפר העדה ובחטאת נשיא, שם מודיע שיהי' חטאת לא עולה, וכן במ"ש בחטאת עולה ויורד והביא את אשמו וכו' לחטאת יודיע שאינו אשם. אבל פה שאמר והביא את אשמו איך יצדק לאשם. לכן דרשו שיפריש המעות לשם אשם. ומוסב על בכסף שקלים לאשם. שישקול הכסף ע"ד כן, וכן דרשו מ"ש גבי שעירים האיפה לחטאת כמ"ש למעלה (ס' ש"מ) וכן בספרא (פרשה יב מי"ד) במ"ש בא"ת והביא איל לאשם. ושם (פכ"ב מי"ד) עמ"ש באשם גזילות ואת אשמו יביא בערכך לאשם דריש כן, בכל אלה מלת לאשם מיותר. וי"ל שר"ל דדי אם מפריש בכ"א לשם אשם סתם וא"צ לפרש לשם אשם מעילות או תלוי וכדומה:

שנב ואת אשר חטא מן הקדש ישלם וכו' ונתן אותו לכהן. ידוע שדרך הלשון העברי להקדים תמיד את הפעל אל השם בפרט בפעלים המסודרים זא"ז, והיה ראוי לאמר ושלם את אשר חטא מן הקדש, ומבואר אצלינו תמיד שבכ"מ שיקדים את השם אל הפעל בא לבאר איזה גדר ודיוק בהשם (או איזה הפסק וסתירה וכיוצא, וכמ"ש באיילת השחר פרק יב), ומזה הוציאו חז"ל שגם פה הקדים את השם לדייק בו בפרטות. את אשר חטא דוקא ישלם, ר"ל שישלם את הקדש שחטא בו אם היא מקדשי בד"ה יתנהו לבד"ה ואם מקדשי מזבח לקדשי מזבח וכדומה, וז"ש לאותו הקדש, וזה הורה בקדימת השם שהתשלומין לבד אינו מספיק כי צריך לתקן את אשר חטא מן הקדש

והחסיר בו (כי חטא הוא מענין חסרון בכ"מ כמו והייתי אני ובני שלמה חטאים), וזה ע"י שיחזיר לאותו הקדש ממש:

שנג ואת אשר חטא מן הקדש ישלם. כבר בארנו (בא"הש סי' שסד) שפעל חטא יבא אחריו תמיד שימוש הב' לציין העצם שבו חטא. וכ"מ שבא שימוש המם מורה הקצתית. וכן ממה שלא אמר אשר חטא בקודש למדו דאף שחטא במקצת הקדש בפחות מש"פ אף שאין בו מעילה חייב בתשלומין. וכמ"ש מנין שמשלם חומש ואשם וכו' פי' רבוי כלל שר"ל שישלם קרן וחומש על פחות מש"פ, וז"א כמ"ש הרמב"ם פ"ח מה' מעילה ה"ח. ובירושלמי (פ"ב דפסחים ה"ג) ואת אשר חטא מן הקדש ישלם פרט לפחות מש"פ אית תניי תני לרבות לתשלומין, מ"ד פרט לפחות מש"פ לקרבן, מ"ד לרבות לתשלומין. לפ"ז נראה דגורס בהספרא מנין שאינו משלם חומש ואשם על התשלומין הללו ר"ל על פחות מש"פ, והוכיח זה ממ"ש ואת אשר חטא מן הקדש ישלם שרק לענין תשלומין צריך לשלם גם מן הקדש שהיא מקצתו פחות מש"פ, אבל לקרבן שהזכיר תחלה צריך פרוטה דהא אמר נפש כי תמעול מעל וחטאה והביא את אשמו, הרי דוקא אם מעל יביא אשם ואין מעילה פחות מפרוטה ודין החומש כדין האשם בכ"מ. ולפי גי' ספרנו נראה לפרש שלמד שישלם חומש ואשם על התשלומין ר"ל אם מעל אח"כ בתשלומין הללו, וכמ"ש הרמב"ם (פ"א דמעילה) והחומש הרי הוא כתחלת הקדש ואם נהנה בו מוסיף חומש על חומש, ולמד זה ממ"ש מן הקדש בה' הידיעה שמרמז על קדש האמור בפסוק הקודם שהוא האשם שמביא אם חטא בו ישלם, וה"ה אם חטא בחומש שאיהם דין א' להם:

שנד וחמישתו יוסף עליו, יש הבדל בין המספר הסדורי שלישי רביעי חמישי ובין המספר החלקי שלישית רביעית חמישית. שבמספר הסדורי יהי' הנמנה רביעי או חמישי חוץ להמנוי הקודם לו, ובמספר החלקי הוא תוך המנין השלם וחלק ממנו מגופו. יום שלישי השנה הרביעית הוא אחר הקודם. אבל רביעית ההין עשירית האיפה היא מגופו. וע"כ דעת ר' יונתן (ב"מ דף נד) שגם פה החומש הוא מגופו, ופי' חמישתו חמישית של קרן, דומה כמו מחציתו, שלישיתו באש תבעיר (יחז' ה'), אבל הספרא אתיא כר' יאשי' דס"ל גם ויסף חמישתו עליו שיהי' הוא וחומשו חמשה, ועם העיון דקדק כהלכה. כי באמת המספר החלקי מצורף בגדר אחד עם הסדורי. שכשאומר שלישית השקל יחלק את השקל לשלשה חלקים וחושב אחד שני והמספר השלישי הוא הנמנה. וכן ונתתם חמשית לפרעה וארבע הידות יהי' לכם, מחלק במחשבה את השדה להמשה מספרים ארבע יהיו לכם והחלק החמישי לפרעה, וזה דוקא אם שובר את המספר השלם, וכן אם היה אומר ואת אשר חטא ישלם ואת חמישיתו ג"כ הי' הכוונה חלק החמישי של השלם, אבל כשאומר ואת חמישיתו יוסיף מבואר שחלק החמישי יהי' תוספת על השלם שיחלק את השלם לארבעה חלקים ואת החמישי הבא אחריו יתן לכהן:

שנה ונתן אותו לכהן, כבר בארנו (באילת השחר כלל קנא) כי כ"מ שבאו שני פעלים זה אח"ז באופן שהפעל השני משלים וגומר את פעולת הפעל הראשון יבא הפעל השני בלא כינוי. וכן הוא תמיד בפעל ונתן שבא אחר פעל הקודם לו. כמו והשיב את אשמו ונתן לאשר אשם לו (במדבר ה), ולקח את שער ראשו ונתן על האש (שם ו), ולקח את הזרוע ונתן על כפי הנזיר (שם), שלף איש נעלו ונתן לרעהו (רות ד), ואת שדותיכם יקח ונתן לעבדיו (ש"א ח), וכן הרבה שלא כתב ונתן אותו. ומדוע אמר פה ונתן אותו. דרשו חז"ל שבא למעט רק אותו לא זולתו, וממעט חמש חטאות מתות (כדתנן רפ"ג דמעילה) שאין בהם מעילה:

שנו ונתן אותו לכהן והכהן יכפר עליו. מבואר אצלי תמיד כי דרך לשון העברי להקדים את הפעל אל השם, וכ"מ שמקדים את השם אל הפעל יורה איזה הפוך וסתירה או התקשרות פנימי בין שני המשפטים, (אם לא במקום שהשם עקר במאמר או יתר חוקים שבארתים במקומות שונים וכמ"ש באילת השחר פרק יב), וכלל זה שמור במקום שהשם שהוא נושא המאמר במשפט השני הוא גוף הפעול במשפט הקודם לו, שאז שני המשפטים מקושרים תמיד בקישור פנימי, וימכר את בכורתו ליעקב ויעקב נתן לעשו, הוא הקישור של החלופין, בכל כחי עבדתי את אביכן ואביכן התל בי, וישג לבן את יעקב ויעקב תקע אהלו, ויבא באהל רחל ורחל לקחה את התרפים, שהנשא במשפט השני מקושר עם הפעול שבמשפט הראשון בדרך ההפוך והסתירה, שע"י שבא באהל רחל לקחה היא את התרפים, משא"כ אם הי' מקדים את הפעל למשל ויתקע יעקב אהלו ותקח רחל את התרפים, הי' מדבר דרך הסיפור לבדו והי' זה ענין בפ"ע בלתי נתלה במשפט הקודם לו, ומזה למדו רבותינו פה שהכהן מועל, שאם היה אומר ויכפר

לאותו הקדש]:

שנג מנין לרבות פחות משוה פרוטה שיכול שאין חייבים עליו משום מעילה לא יהו חייבים עליו בתשלומין ת"ל מן הקדש לרבות פחות משוה פרוטה. מנין שמשלם חומש ואשם על התשלומין האלו ת"ל הקדש ישלם: **שנד** (ח) וחמישיתו יוסף עליו שיהיה הוא וחומשו חמשה: **שנה** ונתן אותו פרט לחמש חטאת מתות: **שנו** ונתן אותו לכהן והכהן מה ת"ל שיכול הואיל ומעילה בא ע"י כהן לא יהא הכהן מועל

ת"ל ונתן אותו לכהן הכהן מלמד שהכהן מועל: **שנה** (ט) והכהן יכפר עליו [באיל האשם] מה ת"ל מנין אתה אומר הביא מעילתו ולא הביא אשמו לא יצא ת"ל באיל האשם, הביא אשמו [עד] שלא הביא מעילתו לא יצא ת"ל לאשם: **שנח** יכול כשם שאיל אשם מעכב כך יהא חומש מעכב ת"ל באיל האשם ונסלח לו איל האשם מעכב ואין החומש מעכב ונסלח מלמד שאין משיירין לו ליוהכ"פ יכול אעפ"י שישב ולאהביא ת"ל לו:

האם

עליו הכהן באיל האשם בקדימה הפעל אל השם כאלך הלשון בכ"מ לא היה למשפט הזה קישור פנימי עם המשפט הקודם, והייתי יכול לומר שמ"ש ונתן אותו לכהן אינו חוזר אל הכפרה רק ענין בפ"ע שישלם את ההפסד של הקדש, ויש מקום לטעות שהכהן אינו בכלל התשלומין, ונפרש בחרמי כהנים שהדין הוא שכ"ז שהם בבית הבעלים הרי הם הקדש לכל דבריהם ומועלים בהם (כמ"ש בתמורה דף לב וערכין דף כח וברמב"ם ה' ערכין פ"ו ה"ה), וה"א שבזה אין הכהן צריך לשלם, וכמ"ש בספרי (פ' נשא פסקא ד' הובא בב"ק דף קט ע"ב) לענין גזל הגר, הרי שגוזל כהן יזכה בו והדין נותן אם זכה בשל אחרים לא יזכה בשל עצמו, היה ר' נתן אומר בלשון אחרת אם דבר שלא זכיתי בו עד שלא בא לתוך ידי משבא לתוך ידי אין אחר יכול להוציא מידי דבר שזכיתי בו ובא לידי אינו דין שלא יהא אחר זוכה ומוציא מתח"י, ת"ל לא א"א בזה שאין לאחרים חלק בו. תאמר בזה שיש לאחרים חלק בו דין שיוצא מתח"י ויתחלק לאנשי משמר ע"כ, וסתם ספרא ר"י והוא ס"ל בערכין (דף כח) שגם אם החרים מטלטלים ניתנים לאנשי המשמר (ופסק כן הרמב"ם ה' ערכין פ"ז ה"ז), וא"כ ה"א שבזה אין הכהן צריך לשלם, אבל ע"י שאמר והכהן יכפר בקדימת השם אל הפעל מבואר שנקשר אל משפט הקודם, שע"י שיתן להכהן עי"כ הכהן יכפר, מבואר שלולא זה א"ל כפרה כי הכפרה תלוי' גם בנתינה וממילא גם הכהן המועל צריך לשלם, וז"ש ת"ל ונתן אותו לכהן והכהן (ר"ל הקדים שם הכהן) מלמד שהכהן מועל:

שנז והכהן יכפר עליו באיל האשם. לא מצאנו בשום מקום שיליין אל הכפרה הדבר שבו מכופר, רק יאמר תמיד שהם וכפר עליו הכהן ונסלח, מזה למדו רבותינו שבא ללמד שאם לא הביא אשמו לא יצא, שאם יאמר וכפר שהם נטעה בכפר במה שקבל המעות כמ"ש ונתן אותו לכהן והכהן יכפר עליו ונסלח. לכן אמר באיל האשם לא במעות האשם, [ובב"ק (דף קט) מביא ברייתא זו וגרס ג"כ הביא אשמו ולא הביא מעילתו והוא למותר דכ"ש ממ"ש אח"כ הביא אשמו עד שלא הביא מעילתו] והנה מסדר הכתובים נוכל לטעות שתחלה יביא האשם ואח"כ ישלם קרן וחומש כמו שסדר והביא את אשמו ואת אשר חטא ישלם, אך ממ"ש אח"כ ונתן לכהן והכהן יכפר באיל האשם מבואר בהפך שתחלה ישלם ואח"כ יכפר באיל האשם. כי מ"ש תחלה והביא את אשמו וכו' לאשם מדבר מן ההפרשה לא מן ההקרבה, וזה נלמד ממ"ש לאשם בלמ"ד שהוא מורה הגבול שאליו שיפרים לאשם [וכמ"ש בספרא (למעלה משנה ולו) שיהי' מפרים מעות לשם אשם]. וז"ש הביא אשמו עד שלא הביא מעילתו (כנ"ל) ת"ל לאשם. (ובגמ' גרים ת"ל באיל האשם ויתי' בסימן שאח"ז). ועי' בשאלת השחר פרק כא—ובב"ק (שם) אמר עמ"ש במשנה הביא גזילו עד שלא הביא אשמו לא יצא, מהנ"מ, אמר רבה דא"ק האשם המושב לה' לכהן מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו מכלל דכסף ברישא, א"ל ההוא מרבנן לרבא אלא מעתה מלבד עולת הבקר ה"נ דמוספים ברישא וכו', א"ל אנא מאשר יכפר בו נפ"ל ועדיין לא כפר. ר"ל כי יש הבדל במלת מלבד, שאם יש פעל בדבר הטפל הנרמז ע"י מלת מלבד אז אם הוא פעל עבר נעשה הדבר הטפל קודם הדבר העקרי שבא במאמר, כמו לבד מחטאתו אשר החטיא (מ"ב כא), לבד על כל התנדב (עזרא א'), מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם (בראשי' כו), מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב (דברים כט), ואם הפעל שבא בו הוא פעל עתיד אז יעשה הדבר הטפל שרמז עליו במלת מלבד אחר הדבר העקרי במאמר, כמו מלבד אשר תשיג ידו (במד' ותו כא), לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב (אסתר ד), ואם בא הטפל בדבר העקרי יתהפך הדבר שאם הוא פעל עתיד אז הדבר הטפל הנרמז במלת מלבד בא קודם לו, כמו מלבד עולת הבקר אשר לעולת התמיד תעשו את אלה. וההוא מרבנן לא הבין הכלל הזה, ולא ידע להבדיל בין מלבד עולת הבקר, שפעל העתיד תעשו שייך לדבר העקרי, שהוא יהי' מאוחר, ובין מלבד איל הכפורים שפעל העתיד יכפר שייך אל הדבר שנרמז במלת מלבד, שהאיל יהי' מאוחר, והעמידו רבא על הכלל הזה.—ואם השאל מדוע לא למדו ממ"ש שם ושלם אותו בראשו וכו' ואת אשמו יביא לאשם, כי כבר בארנו שמ"ש לאשם בלמ"ד מורה רק ההפרשה וכמ"ש גם שם בספרא (סוף פרשה יג) שיהי' מפרים מעות לשם אשם:

שנח וכפר באיל האשם, כבר הזכרנו שמ"ש וכפר באיל האשם מיותר, ואם כמ"ש שנדע שהאיל מעכב הכפרה הלא שהם כפרה בכ"מ הוא בדם כמ"ש בספרא (דבורא דנדבה ס' לב), ועוד שהלא כבר הזכרנו למעלה (ס' רנד וס' רנב) שכ"מ שאמר וכפר ונסלח מלת וכפר מיותר ונדע מזה מילא שבא ללמד על כפרת דמים שלא כן' בפרשת אם ושאין די במעות. אך שאמר שלתנאי הכפרה צריך ב' דברים (א) האשם שהיא השבת הקרן שנקרא

עָלָיו בְּאֵיל הָאָשָׁם וְנִסְלַח לוֹ׃ פ יז וְאִם־נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וְעָשְׂתָה אַחַת מִכׇּל־מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְלֹא־

רש"י

מן הקדש ישנם. (כריתות כ"ו) קרן וחומש ש להקדש: (יז) **ולא ידע ואשם והביא**. הענין הזה מדבר במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו אם לאו כגון חלב ושומן לפניו וכסבור ששתיהן היתר ואכל את האחת אמרו לו אחת של חלב היתה ולא ידע אם זו של חלב אכל הרי זה מביא אשם תלוי ומגין עליו כל זמן שלא נודע לו שודאי חטא ואם יודע לו לאחר זמן יביא חטאת: **ולא ידע ואשם ונשא עונו**. (ת"כ) ר' יוסי הגלילי אומר הרי הכתוב ענש את מי שלא ידע על אחת כמה וכמה שיענש את מי שידע רבי יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מאדם הראשון שלא נצטוה אלא על מצות לא תעשה ועבר עליה ראה כמה מיתות נקנסו עליו ולדורותיו וכי איזו מדה מרובה של טובה או של פורענות הוי אומר מדה טובה אם מדת פורענות המעוטה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו מדה טובה המרובה היושב לו מן הפגולין והנותרות והמתענה ביה"כ עאכו"כ שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות. רע"א הרי הוא אומר (דברי' י"ז) ע"פ שנים עדים או ג' עדים וגו' אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט לך הכתוב בג' אלא להביא שלישי להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו לענין עונש והזמה. אם כך ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה עאכו"ו שישלם שכר טוב לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה. ראב"ע אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה הרי הוא אומר (דברי' כ"ד) למען יברכך וגו' קבע הכתוב ברכה למי שבאת על ידו מצוה בלא ידע. אמור מעתה היתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה הימנו ומצאה העני ונתפרנס בה הרי הקב"ה קובע

שפתי חכמים

ש הודיענו בזה שפי' את אשר חטא הוא הקרן כאילו אמר ואת הקרן אשר חטא עליו ישלם לו את החטא אשר

התורה והמצוה

גבי גזל הגר בשם אשם, כמ"ש והשיב את אשמו בראשו (במדבר ה ז), להשיב האשם אליו האשם המושב (שם שם), (ג) הקרבן שנקרא (שם) נגד תשלומי האשם, בשם איל הכפורים. אומר שאחר שנתן האשם שהוא הקרן יתכפר באיל הבא אחריו (ולכן למד בג' הגמ' ב"ק (דף קט) דהקדיש אשמו למעילתו לא יצא ממ"ש באיל האשם. שאם איל האשם מורה שהאיל טפל אל האשם ובא אחריו), ומזה מבואר שהחומש אינו תנאי אל הכפרה, כי קראו איל האשם לא איל החומש, שרק האשם צריך אל איל הכפרה שבו יסלח לו. וכבר בארנו (למעלה ס' רע"ז) שגדר שם סליחה היא העברת העון ממציאות שלכן דרש ונסלח מלמד שאין מזכירין לו לעוה"ב, שזה גדר שם סליחה שאין אחריו מאומה, ושם בארנו ג"כ שמה שכתוב ונסלח לו מלת לו מורה שע"י הקרבן הקדוש באה הסליחה עיי"ש. וכיון שגם פה אמר באיל האשם ונסלח לו מבואר שאחר האיל והאשם א"צ מאומה כי החומש אינו מעכב את הסליחה:

שנט ואם נפש כי תחטא. כבר גדרנו (למעלה ס' יב) ההבדל בין מלת כי ובין מלת אם. שמלת כי היא מלת התנאי ומלת אם היא מלת החלוקה. ובארנו שם כי מגדר הלשון שתמיד יבא תחלת המאמר התנאי במלת כי, והחלוקות הפרטיים הבאים אחריו יצויינו במלת אם. שכן כל תחלת הפרשה תתחיל במלת כי, למשל (ויקרא כה) וכי תמכרו ממכר, וכי ימוך אחיך, ואיש כי ימכר בית מושב, וכי ימוך אחיך וכי תשיג, והחלוקות שבאו באמצע הפרשה באו במלת אם. ובזה נכיר מקום הענין והפרשה. שהוא מקום המתחיל במלת כי. עיי"ש בארך. אמנם פה בא הלשון בדרך זרות שלא מצאתי כמוהו בכל התנ"ך. שציין הענין במלת אם ובמלת כי ביחד אם נפש כי תחטא. כי דין מאמר זה להתחיל במלת כי אחר שהוא ענין בפ"ע נפרד מהקודם. ואיך התחיל במלת אם. ואיך הוסיף מלת כי אחריו? בזה מראה חכמת לב התנא האלקי ר"ע אשר למד מזה לחייב על ספק מעילות אשם תלוי. בזה שם הרכסים לבקעה. כי מצד זה בא מאמר זה כחלוקה פרטיית של המאמר הקודם. כאומר נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה מקדשי ה' (וידע חטאו) והביא את אשמו (ודאי) ואם תחטא (ותמעול בקדשי ה') ולא ידע ואשם יביא אשם תלוי, ומצד זה נודק מלת אם שהיא מלת החלוקה. שמחלק בין המאמר הקודם שחטא במעילה וידע ובין זה שחטא במעילה ולא ידע. אבל אחר שבאמת המאמר מצד עצמו הוא מאמר בפ"ע, שמ"ש כי תחטא ועשתה מכל מצות ה' כולל כל חטאים לא חטא מעילה לבד, לכן בא גם על צורת מאמר בפ"ע שצריך לבא במלת כי ואמר נפש כי תחטא, ולרמז שבא בגדר א' (לענין ספק מעילות) כחלוקה ממאמר הקודם ציין גם מלת אם, וז"ש בחכמתו ואם הרי זה מוסיף על ענין ראשון. ר"ל מלת ואם שהוא מורה שאינו מאמר חדש (שיתחיל תמיד במלת כי) רק שהיא חלוקה פרטית של המאמר שקודם לו עד שמוסיף תנאי וחלוקה אל הענין הראשון שדבר מן המועל וידע חטאו, ופה דבר מן המועל ולא ידע שיביא אשם תלוי. וגם דברי הגמ' זבחים (דף מח) וכריתות (דף כב ע"ב) שפלפלו בדברי ר"ע ומחלוקתו יתפרשו כן, שאמר שם אלא היינו טעמא דר"ע דאמר ואם נפש ויו מוסיף על ענין ראשון וילמד עליון מתחתון (ר"ל ואו עם מלת ואם

וְיִשְׁתְּבֵק לֵיהּ: יז וְאִם אֱנָשׁ אֲרֵי יְחוֹב וְיַעֲבֵד חֲדָא מִכָּל פִּקּוֹדַיָּא דַּייָ דְּלָא כַשְׁרִין

ספרא

(פרשה יב) שנט (א) ואם הרי מוסיף על ענין ראשון לומר שספק מעילות באשם תלוי דברי ר"ע אמר לו ר' טרפון מה לזה שמביא שתי אשמות אלא מביא מעילה וחומשה ומביא אשם בב' סלעים ויאמר אם ודאי מעלתי זו היא מעילתי וזו היא אשמי. ואם ספק. מעות לנדבה, ואשם תלוי. שממין שמביא על הודע מביא על לא הודע. (ב) א"ל ר"ע נראים דבריך במעילה המעוטה הרי שבא לידו ספק מעילה במאה מנה לא יפה לו שיביא אשם בשני סלעים ולא יביא ספק מעילה במאה מנה ומודה ר"ע לר"ט במעילה המעוטה: שם (ג) ועשתה אחת לחייב על כל אחת ואחת שאם בא לפניו ספק חלב ודם ונותר ופיגול בהעלם אחד חייב על כל אחת ואחת. שסא חלב ושומן לפניו ואכל את אחד מהן ואין ידוע איזה מהן אכל. אשתו ואחותו עמו בבית שגג באחת מהן ואינו יודע באיזה מהן שגג, שבת ויום חול עשה מלאכה באחת מהן בין השמשות ואינו יודע באיזה מהם עשה. מנין שמביא אשם תלוי ת"ל ואם נפש כי תחטא ועשתה אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ולא ידע ואשם ונשא עונו והביא איל. (ד) ר' יהודה אומר אשתו נדה ואחותו בבית ושגג באחת מהן וא"י באיזה מהן שגג, שבת ויוהכ"פ ועשה מלאכה בין השמשות

התורה והמצוה

כי כבר באלרנו למעלה (ס' נט) שהנס שמלא ואם מליין תמיד שהוא פרט מן הענין הכולל ומליין שהוא ענין אחד, עם הקודם בכ"ז זה דוקא כשבא בויו שמורה חבור המאמרים אבל אם בא בלא ויו בהכרח הענינים מחולקים הנס שבא מלת אם עיי"ש בפרשות ולכן אמרו ויו מוסיף), ורבנן תחתון הוא דגמר מעליון לאשם בכסף שקלים, ר"ל רבנן דס"ל דא"ת על ספק מעילות א"ת משום דגמרי, גז"ש מלות מלות הם מהרלים דלכן נכתב פה מלת אם בדרך זרוס כי הוא בגד א' חלוקה של המאמר הקודם לו. במה שא"ת הוא בכסף שקלים כמו אשם מעילות. ושיעור הכתוב. נפש כי תחטא ומעלה מעל וידע מביא אשם בכסף שקלים עם קרן וחומש, ואם תחטא (לא במעילה רק) ועשתה אחת מכל מלות שזדונם כרת אז יבוא ג"כ אשם (בכסף שקלים) ואל עמו שילום קרן וחומש. ודברי רבנן אלה שהלכה כמוהם נכנו ג"כ על מבלר חזק הבנוי בלשון, כי יש הבדל בין המאמר העומד בפ"ע. ובין המאמר שהיא חלוקה מהמאמר שקודם לו. כי בחלקי המאמר דרך הלשון שלא להכפיל כל הפרטים. למשל עולה בקר ועולה צאן הם חלקי המאמר הכולל שמדבר מדיני עולה, לכן לא שנה בעולת צאן כל הדברים שנאמרו בעולת בקר ולא בעולת בקר כל הדברים שנאמרו בעולת צאן כי נמדין אחד מחברו, (וכמ"ש בגמ' (שם ושם) ילמד עליון מתחתון ותחתון מעליון) וכמו שבארתי זאת בפרשות (למעלה ס' נט ובכ"מ), לא כן פרשה שמתחלת במלת כי, הוא ענין חדש נפרד מהקודם ואין למדין זה מזה. ולכן נכתב פה מלת אם, להראות שבגד א' היא חלוקה מהקודם ללמדה מהקודם, וממילא גם אשם זה הוא בכסף שקלים כמו האשם הנז' קודם, ולא היה לריך לשנות זה פה אחר שהם כענין אחד. ופלוגתת ר"ע ור"ט שנוי במשנה (פ"ה דכריתות משנה ב"צ) שר"ט ב"ל שיביא תיקף אשם בב' סלעים ומעילה וחומש (כי הביא אשמו בלא מעילתו לא יצא) ויתנה וכו', ופי' ואם ספק. ואם יעמוד בספיקו לעולם שלא יודע לו, ור"ע מודה לי' במעילה מועטת רק שבמעילה מרובה יפסיד הקרן והחומש, ולכן טוב לו שיביא ויתנה:

שם ועשתה אחת מכל מצות, מלת אחת היא למותר שגם אם יאמר ועשה מכל מלות יוסי' פי' אחת מכל, כמו אשר יעשה מכל התועבות, וכמ"ש למעלה (ס' רם וס' שמז) ופי' שבא לחייב על כל אחת ואחת. והנה גבי חטאת דרוש (בס' רם) לג' דברים. שמות מחולקים וידיעות מחולקים ותמחוין מחולקים כי שם כתוב ג"פ אחת מכל מלות כמש"ש ופה לא כתוב רק פעם א' דרים רק שמות מחולקים. ובידיעות מחולקים יש פלוגתא, (לקמן רים ס' כא) ובתמחוין ל"ע, ומכריתות (דף כז) ממ"ש אילימא ר"ע ליתני ועל ספיקו א"ת משמע דאין חילוק. וי"ל דגמר לה מחטאת. ול"ע:

שסא ועשתה אחת וכ' ולא ידע. הכתוב הזה לפי פשוטו מוקשה מאד. דזה מבואר שיש חילוק בין לשון בשגגה ובבלי דעת. ובין לשון ולא ידע. שהשוגג בעת מעשהו מלוין במלת בשגגה או בבלי דעת (אשר ירלח את רעהו בבלי דעת). אבל ולא ידע מליין שלא ידע מעשה שעשה אלתו או מעשה שעשה כבר. ולא ידע בשכבה ובקומה, והטעם לא ידע כי הלך יונתן. או שא"י איך יפעול, כמ"ש אשר לא ידע ללכת אל עיר, לא השגגה בעת מעשהו. ולפ"ז מ"ש פה ולא ידע היינו שאח"כ לא ידע. וזה מבואר שפה מדבר בשוגג כמ"ש על שגגתו אשר שגג, ואח"כ אם עשה בשגגה וגם לא ידע אח"ז (ודודאי גם אחר לא הודיעו) שאז מביא חטאת כמ"ש או הודע (כנ"ל סימן רסג). איך אמר ועשה היה. הלא עדן מסופק אם

שגה, וכן היה לו לאמר כי תחטא ולא ידע אם עשה אחת מכל מצות והביא א"ל. לא ועשה שמשמע שעשה בודאי, ולכן דעת ר"ש (בסוף משנה ד') שזה יצויר שאכל חתיכה ספק חלב ספק נותר. שבזה בודאי חטא ממ"נ, רק שלא ידע במה חטא אם בחלב אם בנותר, וז"ש זה הוא עצמו שמביא אשם תלוי שנא' כי תחטא ועשתה ולא ידע וכו'. שר' יהושע פוטרו מחטאת. דכתיב או הודע אליו חטאתו אשר חטא בה. (כמ"ש בספרא למעלה פ"ז מ"ו) וחייב באשם תלוי. ובזה דבר הכתוב. ור' יהודה ס"ל שבזה פטור גם מאשם תלוי. שנאמר כי תחטא ולא ידע. ר"ל דהא לא אמר ולא ידע את אשר חטא בה. רק לא ידע סתם שמשמע שאינו יודע כלל אם חטא. אבל בזה האופן שיודע עכ"פ שחטא אף שא"י במה שחטא פטור מאשם תלוי. ומ"ש ועשה אחת מכל מצות ולא ידע מפרש ר"י (במשנה ג') שהוא אכל חלב ושומן לפניו וא"י איזה מהן אכל. ומ"ש ועשה אחת. ס"ל לר' יהודה כיון דבעינן שאכל חתיכה משתי חתיכות כמו שצייר חלב ושומן לפניו שבזה אקבע איסורו וספקו אסור מדאו'. א"כ אף שלא נודע מה היה החתיכה אם חלב אם שומן כל שנודע לו שאכל ספק איסור דאו' קרוי שפיר שחטא ועשה. כיון שחתיכה זו היתה אסורה מדאו' מפני ספיקו. ור"ש לטעמו דס"ל בכריתות (דף כ"ג) דלא בעינן חתיכה משתי חתיכות. ובה"ג לשטת הרמב"ם ספיקו מותר מדאו' ולא יצדק כי תחטא ועשה אחר שעדיין א"י אם עשה. (ומה שסיים במ"ג ת"ל ואם נפש כי תחטא משמע שר"י מישב בזה מ"ש ואם נפש, שכבר כתבנו (בס' שם) שמלת אם זרה כמ"ש באלך ומבאר שמלת אם הוא מלת הספק (כמ"ש בגדרו באלך בס' יב) ר"ל שמסופק אם תחטא ועשתה ור"י לא יסבור לא כר"ע שדרש מלת אם לחייב על ספק מעילות א"ת כמו שמשמע במ"ו דסתמא דספרא למד מצות מצות ולא כרבנן דצריך לרבות לאשם בכסף שקלים שלמד לה (במי"ג) מן גז"ש בערכך בערכך. ואין להאריך יותר):

שסב ולא ידע ואשם מבואר שאם ידע אינו מביא אשם. והנה בחטאת למד (למעלה ס' קנו) שאינו מביא רק על דבר שזדונו כרת כמ"ש מד' פעמים דכתיב מכל מצות ה' עיי"ש, אבל פה שאמר ועשה אחת מכל מצות י"ל שכולל גם מצות ל"ת שאין בו כרת. ולמד לה בספרא מגז"ש ואשם ואשם. ר"ל שכבר באתי (בס' רסג) שמה שדרש בספרא ממ"ש גבי חטאת נשיא ויחיד, ואשם, שמביא אשם תלוי שזה מוכח ממ"ש, ואשם או הודע, שמלת או מחלקת שאם לא הודע ואשם, ר"ל יביא א"ת, ואם הודע אז יביא חטאת. ושם באר פרטי דיני החטאת ופה באר פרטי דיני א"ת, ממילא מבואר שהתורה לא פרשה פה תנאי זה ואשם שיביא א"ת רק במצות שמביא חטאת שהם אלה שזדונם כרת. וז"ש מה ואשם האמור להלן (ר"ל שפי' שמביא אשם תלוי) דבר שזדונו כרת אף כאן, ובזה ל"ק הלא גם בעולה ויורד כתוב ואשם דשם אינו מדבר מחיוב אשם תלוי (אמנם בהוריות (דף ח ע"ב) מק' מעולה ויורד דגבי טומאת מו"ק כתיב ואשם (ופי' שנפרש ג"כ ואשם שמביא א"ת) ומתרץ לה, וכן בכריתות (דף כב ע"ב) ובזבחים (דף מח) תפש גז"ש מצות מצות, אמנם פשטת הברייתא מפורשת כמ"ש). ובאר דבריו מה שיש לדון בזה מן הדין והסברה. אמרו (במשנה ה') שלכאורה נדע זה מן הסברה, שאם הודע של קלות פטור מחטאת כ"ש שיפטור לא הודע שלהם מא"ת. ומשיב או חילוף שיש להשיב ע"ז מן החמורות בעצמם שהלא אשם תלוי חמור מחטאת שאשם בא בכסף שקלים

השמשות וא"י באיזה מהם עשה, חלב ונותר לפניו אכל אחד מהם וא"י איזה מהם אכל ר' אליעזר מחייב חטאת ור' יהושע פוטר. אמר ר' יהודה פוטרו היה ר' יהושע אף מאשם תלוי שנאמר כי תחטא ולא ידע פרט לזה שידע שחטא, ר' שמעון אומר זה הוא עצמו שמביא אשם תלוי שנאמר כי תחטא ועשתה ולא ידע עשה ואינו יודע מה עשה, אבל ספק לא עשה צא ובקש מנין שיביא אשם תלוי: **שסב** (ה) ולא ידע פרט להודע, יכול לא הודע של קלות ולא הודע של חמורות הכל בכלל הין את הודע שלהן פטרת אינו דין שנפטר את לא הודע או חלוף אם את לא הודע שלהם חיבתי א"ד שנחייב את הודע. הודע פטרתי שכן פטרתי של חמורות שיצא לידון בחטאת. (ו) והלא דין הוא ומה אם במקום שחייב את הודע של חמורות חטאת פטר את לא הודע שלהן מחטאת מקום שפטר את הודע של קלות מן האשם א"ד שנפטר את לא הודע שלהן מן האשם. או חילוף ומה אם במקום שפטר את לא הודע של חמורות מן החטאת חייב את הודע שלהם חטאת. מקום שחייב את לא הודע של קלות אשם א"ד שנחייב את הודע שלהן אשם. ודין אחר ומה אם במקום שחייב את הודע של חמורות חטאת פטר את הודע של קלות מן האשם מקום שפטר את הודע של חמורות מן החטאת א"ד שנפטר לא הודע של קלות מן האשם, או חילוף ומה במקום שפטר את לא הודע של חמורות מן החטאת חייב לא הודע של קלות אשם מקום שחייב הודע של חמורות חטאת א"ד שנחייב את הודע של קלות אשם, ת"ל ואשם ואשם לג"ש מה ואשם האמור להלן דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת וספיקו אשם תלוי אף ואשם האמור כאן דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת וספיקו

וחטאת

אשם תלוי: **שגג** (ז) ולא ידע ואשם ונשא עונו. ריה"ג אומר הרי הכתוב ענש את מי שאינו יודע אם כך ענש הכתוב למי שאינו יודע על אחת כמה וכמה שיעניש למי שיודע. (ח) ר"ע אומר האוכל חלב מביא חטאת בסלע, ספק אכל ספק לא אכל מביא אשם תלוי בשתי סלעים אם כך ענש הכתוב למי שבא לידו ספק עבירה עאכ"ו שיעניש את המזיד. (ט) ר' מנחם בר' יוסי אומר הנהנה שוה פרוטה מן הקדש מביא מעילה וחומשה ומביא אשם בשתי סלעים צא וחשוב כמה פרוטות בשתי סלעים קרוב לאלפים אם כך ענש הכתוב את השוגג עאכ"ו שיענוש את המזיד. (יוד) ר' יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרם של צדיקים לעת"ל צא ולמד מאדם הקדמוני שלא נצטוה אלא מצוה אחת בלא תעשה ועבר עליה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף דורותיו. וכי איזה מדה מרובה. מרובה מדת הטובה או מדת פורענות הוי אומר מדת הטובה. אם מדת פורעניות מועטת הרי כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו ולדורו' דורותיו עד סוף כל הדורות. השב מן הפגול ומן הנותר והמתענה ביוה"כ עאכ"ו שמזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות. (יא) ר"ע אומר הרי הוא אומר עפ"י שנים עדים או שלשה. אם נתקיימת עדות בשנים למה פרט לך הכתוב שלשה. אלא להביא השלישי להחמיר עליו לעשות דינו כיוצא באלו, אם כך ענש הכתוב את הנטפל לעוברי עבירה עאכ"ו שישלם שכר הנטפל לעושי מצוה כעושה מצוה. (יב) רבי אומר הרי הוא אומר ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרות העץ ונשל הברזל מן העץ הוא ינוס. קבע הכתוב פקוח נפש למי שבא לידו ספק נפש ולא ידע. אמור מעתה המגבה הצדקות והמפרנס את העניים והגומל חסדים עאכ"ו תנתן לו נפשו. (יג) ראב"ע אומר הרי הוא אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה למען יברכך ה' אלקיך. קבע הכתוב ברכה למי שבאת לידו מצוה בלא ידיעה אמור מעתה היתה סלע צרורה לו בכנפיו ונפלה ממנו מצאה העני ומתפרנס בה הרי הכתוב קובע לו ברכה כשוכח עומר בתוך שדהו:

והביא

וחטאת די בדנקא, וא"כ הלא י"ל לאמורות פעמים אם לא הודע שלהם חייב באשם בה ב' סלעים כ"ש בהודע, ואעפ"כ הודע ספרת הודע של חמורות, שילא לדון בחטאת שהיא בדנקא וא"נ אשם בכסף שקלים. הרי יש קולא בהודע. וה"ה שי"ל בקצת הגם שהודע פטור לגמרי לא הודע חייב. ע"ז בא (במשנה ו'ו) בדין אחר, דהא בחמורות שחייב בלא הודע אשם תלוי אם אחר שהביא אשם תלוי נודע לו חייב שנית בחטאת, ובכ"מ בלא הודע פטור מחטאת, הרי הודע חמור יותר שאחר שהביא א"ם מחויב עוד בחטאת, כ"ש בקלות שבהודע פטורים שלהביא אשם שיספקו בלא הודע שקיל. ועי"ז משיב שבאמת נאמר שבהודע חייבים באשם מכ"ש שלא הודע. ועוד הן דין אחר הודע ולא הודע אהדדי, מה מקום שחייב בחמורות (שהוא בהודע שחייב חטאת) פטור בקלות מן האשם, מקום שפטור בחמורות (לא הודע שפטור מהחטאת) א"ד שיפטר בקלות מן האשם, ומשיב שיש לדון בהפך שנאמר באמת שחייב על לא הודע של קלות אשם, ונדון מזה שחייב אשם גם על הודע של קלות. והבן כי קצרתי:

שגג ולא ידע ואשם ונשא עונו. נסיון זה אסף דברי שבעה משיבי טעם על עונש העבירה ושכר המצוה. שבעה עינים על אבן אחת. שלשה הראשונים העירו אזן על גודל עונש החוטא במזיד. א] ריה"ג (משנה ז) ממ"ש שגם אם לא ידע אשם ונשא עונו כ"ש היודע. ב] ר"ע (מ"ח) ממה שהחמירה תורה על הספק יותר מן הודאי שהודאי מביא חטאת בסלע והספק אשם תלוי בשני סלעים, שזה כמ"ש הר"י (ריש ברכות) מפני שהחוטא בודאי יש לב לשוב, לא כן המסופק לא ישים על לבו להתחרט ולשוב לכן החמיר עליו ביותר כי הוא קצת מזיד בענין התשובה שיאמר לא חטאתי, וכ"ש המזיד הגמור בשאט נפש. וקרוב לזה אמר ר"ע בקדושין (דף לט ע"ב). ג] ר' מנחם בר"י (מ"ט) מכמות חומר התשובה על השוגג שעל חטא פרוטה מביא אשם שוה ב' סלעים וכו' סלע שבס"ח פרוטות שהם אלף תקל"ו פרוטות (שהוא קרוב לאלפים כ"ש בקדושין דף יב) וכ"ש חומר תשובת המזיד. וארבעה מהם העירו אזן על גודל שכר המצוה. א] ר' יוסי (משנה יוד) למדו מן גודל עונש העבירה, (כי המצוה והעבירה יתהפכו כחיוב ושלילה שכל שעשייתו מצוה מניעתו עבירה וכל שעשייתו עבירה מניעתו מצוה, והחיוב והשלילה נולא מהם היקש הנגדי מאחד על הפכו כנודע בהגיון). הנה אדם הראשון נענש בעונש הזה שגדול הנמשך עד סוף כל הדורות, הגם שלא עבר רק עבירה אחת כי רק מצוה א' נצטוה (כי הז' מצות נכללו אז במצוה כמו שכתבתי במק"א) ולא הי' רק ל"ת לבד, לא מצוה שיש בה כרת ומיתת ב"ד. ונדון מזה

ק'

יָדַע וְאָשֵׁם וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ׃ יח וְהֵבִיא אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל שִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר־שָׁגָג וְהוּא לֹא־יָדַע וְנִסְלַח לוֹ׃ יט אָשָׁם הוּא אָשֹׁם

רש"י

ש ברכה: (יח) בערכך לאשם. בערך האמור למעלה: אשר שגג והוא לא ידע. (ת"כ) הא אם ידע לאחר זמן לא נתכפר לו באשם זה עד שיביא חטאת. הא למה"ד לעגלה ערופה שנתערפה ואח"כ נמצא ההורג הרי זה יהרג: (יט) אשם הוא אשם. הראשון כולו קמץ שהוא שם דבר והאחרון חציו קמץ וחציו פתח שהוא ל' פעל [ואמצעי הוא ל' מקור כעין מחשבה הקודמת למעשה וכ"ה תמיד שיבוא מקור קודם הפעל כמו פקד פקדתי סא"כ] וא"א מקרא שלא לצורך הוא כבר נדרש הוא בת"כ: אשם אשם. להביא אשם שפחה חרופה שיהא איל (בן שתי שנים) [ע"ם הוא דבשפחה חרופה נ"כ כתיב איל שהוא ל' קשה וא"צ לימוד. ובת"כ הגי' שיהא בכסף שקלים.

שפתי חכמים

מטא כמובן מן הכתוב שבחטאת לא יפול בו השלומי' וכ"ש שיתנה לכהן: ת שהוא שוה שתי סלעים של כסף מסלעי הקודש:

התורה והמצוה

ק"ו להיושב ולא עבר עבירה ונזהר מן הפגול והנותר והאכילה ביוהכ"פ. שזה נזהר במצות הרבה, ובמצות שיש בהם כרת. שיגדל השכר עליהם. אחר שמדה טובה מרובה ממדת פורעניות. (כמ"ש בתוספתא דסוטה ובמכלתא בשלח (דף לג) ובסוכה (דף יח) יומא דף עו סנהדרין דף קוף). ב] ר"ע (משנה יא מובא במכות דף ה ע"ב) למדו בק"ו מן הנטפל לעושי עבירה (שמבואר בתורה לענין הזמה שדינו כעושי עבירה) וכ"ש המתחבר לעושי מצוה. וכ"ש העושה מצוה בעצמו. ג] רבי (מי"ב) למדו ממה שבהורג נפש בשגגה חשבה התורה מחשבות בל ידח ממנו נדח וקבעה לו ערי מקלט, כי ירדה לסוף דעתו שאם היה יודע היה מצילו וזה הוא הזכות שזה שהיה עוסק בהלכה אם הי' יודע מגין עליו, וכ"ש היודע ומציל ע"י צדקות ומע"ט שצוה ענויים ומרודים שה' שומר את נפשו. ד] ראב"ע (מי"ג) משכר שקבעה התורה על השכחה וה"ה צדקה שנעשית ע"י באונס כמו שאבד לו סלע ומצאו העני, וכ"ש הנותן צדקה בידיעתו, וכן בתוספתא (פ"ב דפאה) מעשה בחסיד א' ששכח עומר וכו' מה אדם שלא נתכוין לזכות וזכה וכו' וכיוצא ואם נפש כי תחטא מה אם מי שלא נתכוין לחטאת וכו':

שמד והביא איל תמים מ"ש איל קשה בן שתי שנים הנבאר למעלה (ס' ם') ומ"ש צאן לרבות כל וכו' הנבאר למעלה ס' בכג, ומ"ש בערכך מה ערכך. ר"ל כי כף של בערכך זרה, והמפ' אמרו שהיא נוספת. וחז"ל יאמרו שמרמז על ערך הידוע לב"ד המיוחד לאיל אשם, ואחר שפי' למעלה בערכך כסף שקלים ידעינן שערך זה הוא כסף שקלים. ועיין בזבחים (דף מח) וכריתות (דף כב) ומ"ש למעלה ס' שנ"א ומ"ש לאשם שיהי' מפרים מעות לשם אשם פרשתי למעלה ס' שנב:

שמה וכפר על שגגתו אשר שגג והוא לא ידע. שם שגגתו מציין השם המופשט שהי' השגגה עצמה, ואשר שגג מציין הפעל. ויש הבדל ביניהם שאם שגג במיני עבירות שונות בפעם אחד, כל מין נקרא שגגה מיוחדת ובכ"ז מצד הפועל לא שגג רק פעם אחד, כיון שהיה בהעלם אחד. בהפך אם שגג בעבירה אחת פעמים הרבה ונודע לו בינתים א"כ מצד הדבר אין כאן רק שגגה אחת שגג בחלב או בדם, אבל מצד הפועל שגג פעמים הרבה. אולם אם אכל חלב וחלב בהעלם אחד בלי ידיעה היא אחת בין מצד הדבר שהיא שגגה בחלב בין מצד הפועל ששגג פעם אחד. כי כל העלם אחד הוא פעל אחד נמשך. מזה הוציא רבי שאם שגג במינים רבים חייב עכאו"א גם שהי' שגגה א' מצד הפעל שהי' לו העלם אחד כיון דכתיב שגגתו, וכל מין היא שגגה אחרת מצד הדבר. ואם אכל חלב וחלב בהעלם אחד בלי ידיעה בינתים בזה אזלינן בתר הפעל ששגג בפעם אחד, כיון שמצד הדבר קרינן בי' ג"כ שגגתו אחר שהוא מין אחד. וז"ש ס"ל אשר שגג. אמנם אם אכל ספק חלב ונודע היינו שנודע לו ידיעת ספק בזה דעת רבי שחייב עכאו"א וקרינן בי' אשר שגג כי הידיעה שבינתים חלקה הפעולה מצד הפועל ששגג שגגות רבות, וגם שהי' רק ספק ידיעה למדו רבי מחטאת (ופליגי ר"י ור"ל (סוף פ"ק דשבועות) לר' יוחנן ס"ל לרבי שגם בחטאת ידיעת ספק מחלק ור"ל ס"ל דבחטאת צריך ידיעת ודאי רק ר"ל כמו שבחטאת מועיל ידיעה השייך גבי חטאת שהיא ידיעת ודאי כן לענין א"ת מועיל ידיעה השייך בי' שהיא ידיעת ספק), ודעת רמב"ם ורשב"י משום ר"ש שידיעת ספק אינה מחלקת לאשם תלוי ג"כ שלא נקרא מצד ידיעה זאת אשר שגג שיהי' שגיון חדש מצד הפועל, דהא כתיב אשר שגג והוא לא ידע והוא מאמר מחובר שכל ששגג ולא ידע בירור הדבר מביא אשם אחד כי מקרי שגגה

לְאִתְעֲבָדָא וְלָא יְדַע וְחָב וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ: יח וְיַיְתֵי דְכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפֻרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוָת כַּהֲנָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא עַל שָׁלוּתֵיהּ דְאִשְׁתְּלִי וְהוּא לָא יְדַע וְיִשְׁתְּבֵק

ספרא

שמד (יד) והביא איל קשה בן שתי שנים: צאן לרבות כל משמע, צאן אף ההרש אף השוטה אף הגנס, מן הצאן ולא הפלגס, בערכך מה ערכך האמור להלן בכסף שקלים אף ערכך האמור כאן בכסף שקלים. לאשם שיהיה מפריש מעותיו לשם אשם:

(פרק כא) שסה (א) וכפר עליו הכהן וגו' מה ת"ל מנין אתה אומר שאם בא לידו ספק חלב ודם ונותר ופגול בהעלם אחד מנין שחייב עכאו"א ת"ל שגגתו. בא לפניו [ספק חלב ולא ידע ספק חלב] ולא ידע מנין שאינו חייב אלא אחת ת"ל אשר שגג, בא לפניו [ספק חלב וידע ספק חלב] וידע רבי אומר כשם שמביא חטאת עכאו"א כך מביא אשם תלוי עכאו"א. (ב) ראב"ש ור"ש בר' יהודה אמרו משום ר' שמעון אינו חייב אלא אחת שנאמר על שגגתו אשר שגג והוא לא ידע: שסו [והוא לא ידע] פרט לשאמ"ו לו אחרים יכול אעפ"י שאינו מכחיש ת"ל או הודע אליו חטאתו והביא:

שסז והוא לא ידע ונסלח לו הא אם ידע אין מתכפר לו הא למה הדבר דומה לעגלה ערופה שאעפ"י שנתערפה ואח"כ נמצא ההורג הרי זה יהרג: שסח (ג) אשם הוא אשם מה ת"ל, מנין אתה אומר הביא אשם תלוי שחטו וזרק את דמו ואח"כ נודע לו שחטא או נודע לו שלא חטא מנין שמותר באכילה ת"ל אשם. יכול אעפ"י שלא נזרק הדם ת"ל הוא מה יעשה לו הדם ישפך והבשר יצא לבית השריפה נזרק הדם יאכל הבשר ר' יוסי אומר אפי' הדם בכוס יזרק והבשר יאכל. שסט (ד) יכול אעפ"י שלא נשחט ת"ל אשם. מה יעשה לו יצא וירעה בעדר דברי ר"מ, וחכ"א ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנדבה ר' אליעזר

התורה והמצוה

אחת [ועי' כריתות דף יח]:

שסו והוא לא ידע. כבר באלתי למעלה (ס' קנח) שכ"מ שבא מלת הגוף (אני, הוא, אתה) נוסף על סימן הגוף הנכלל בפעל בא לדייק תמיד אותו הגוף עצמו לא זולתו, ופה שדי לומר ולא ידע ואמר והוא ר"ל שהוא עצמו לא ידע הגם שאמרו לו אחרים אינו מועיל. ובכ"ז למד למעלה מן או הודע אליו חטאתו שגבי חטאת נשיא ויחיד שהם מאמין לדברי אחרים מועיל לגבי חטאת (כמ"ש למעלה ס' רכג) שזה דומה כיודע בעצמו. וז"ש יכול וכו':

שסז והוא לא ידע. כבר אמר נפש כי תחטא וכו' ולא ידע. שם דבר לענין הבאת הקרבן. שצריך שיחטא ולא ידע ואז יביא קרבן. ופה דבר לענין הסליחה רק כל שלא ידע נסלח לו. באשם זה אבל אחר שיודע לו יביא חטאת. דאשם זה אינו מכפר כפרה מוחלטת כמו שהוא בעגלה ערופה שאם נמצא ההורג יהרג כמ"ש ואתה תבער דם הנקי:

שסח אשם הוא אשם לה'. פסוק זה כולו דברי מותר. מה רצה בזה. ורבותינו דרשוהו. מלות אשם הוא דרשו בסימן זה. ומלות אשם אשם לה' ידרשו בסימן שאח"ז. וכבר באתנו (למעלה ס' סט) שכ"מ שאומר עולה היא מנחה היא חטאת היא יש בו דרוש. כי למה יסיים לאמר אשם הוא שכבר אמר והביא את אשמו. וכן בכ"מ. וזאת שנית באתנו שמה כי מלת הוא ג"כ בא להותר (וכמ"ש באילת השחר כלל קלה), ואחד מדרכי דרושיהם בזה שיפרשו שר"ל שבכ"ז אשם היא. אף שהיה עולה על הדעת שאינו אשם. כי פה התנה וכפר על שגגתו אשר שגג והוא לא ידע. הא אם ידע אין מתכפר כמ"ש בסימן הקודם. וה"א שאז בטל שם אשם מעליו לכן אמר שבכ"ז אשם הוא. נאמר עליו שם אשם. אמנם מלת הוא מורה תמיד דוקא הוא שהוא הנאמר בענין, שהתנה אם לא ידע. ובזה פי' שבמ"ש וכפר על שגגתו והוא לא ידע ונסלח דהייט שלא ידע בעת הכפרה שהוא בעת זריקת הדם נשאר אשם אף שאח"כ נודע לו ויאכל הבשר לכהנים. אבל אם נודע לו לפני הכפרה בעוד שלא נזרק הדם אינו אשם שזה מרמז במלת הוא והבשר יצא לבית השריפה. וכן כנו במשנה (רפ"ו דכריתות) ובגמ' שם (דף כד ע"ב) מפרש אמאי יצא לבית השריפה עיי"ש. ודעת ר' יוסי דאם הדם בכוס כל העומד לזרוק כזרוק דמי וכלי שרת מקדשין את הפסול בתחלה לקרב כ"ש בגמ' שם:

שסט אשם הוא אשם לה', כבר כתבנו (בסי' ן הקודם) שפסוק זה מיותר, ומ"ש אשם הוא דרשו שם, שאם נודע לו אחר כפרה היא אשם ונאכל לכהנים, ואם נודע לפני כפרה אינו אשם, וממילא כ"ש אם נודע לו קודם שחיטה. ולפ"ז מ"ש (במשנה ד) יכול אעפ"י שלא נשחט, הוא דבר בא"ל דכ"ש ממ"ש דאפי' אחר שחיטה קודם זריקה אינו אשם. אמנם באמת כיון לדבר

אָשָׁם לַיהוָה׃ פ כ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כא נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וּמָעֲלָה מַעַל בַּיהוָה וְכִחֵשׁ בַּעֲמִיתוֹ בְּפִקָּדוֹן

בעל הטורים

(כא) בה' וכחש בעמיתו הו"ל וכחש בין ביו' ובין בעמיתו שמכחש כדבר שאינו יודע בו אלא הקב"ה והבירו׃

רש"י

מזרחי] יכול שאני מרבה אשם נזיר **א** ואשם מצורע ת"ל הוא [ומה ראית כו' עי' בש"כ]׃ (כא) נפש כי תחטא. אמר ר"ע מה ת"ל ומעלה מעל בה' **ב** לפי שכל המלוה והלוה והנושא והנותן אינו עושה אלא בעדי' ובשטר לפיכך בזמן שהוא מכחש מכחש בעדים ובשטר אבל המפקיד אצל חבירו ואינו [נ"ל אינו וכ"ה בש"כ ובמזרחי] רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם הוא הקב"ה **ג** לפיכך כשהוא מכחש מכחש בשלישי שביניהם

שפתי חכמים

א וא"ת אימא איפכא אשם נזיר ואשם מצורע בן שתי סלעים ואשם שפחה חרופה אפי' בן סלע אחד ככר פירשו בת"כ מרבה אני אשם שפחה שהוא איל דומיא דאשם תלוי ומוציא אני אשם נזיר ואשם מצורע שהוא כבש ולא איל׃ **ב** (נה"י) בת"כ וכ"ש זה לא בפרשה מעילות כתיב נפש כי תמעול מעל ולא כתיב בה'׃ **ג** פי' שהקב"ה שהוא השלישי שביניהם ומ"ש אחר כן או בתשומת יד

התורה והמצוה

לדבר אחר, ומדבר אליבא דחכמים שס"ל דקודש שתימה ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנדבה, שדינו כדין מותר אשם ומותר אשם למד מן אשם אשם לה' כמו שית' (במשנה ה'), וז"ש יכול אעפ"י שלא נשחט דינו כמו אחר שתימה שהבשר נשרף ת"ל אשם ודינו כמותר אשם שלמד מן השם אשם. ור"מ ס"ל דירעה בעדר דס"ל דלדעתא דהכי לא אקדשי' ואין דינו כמותר אשם, ופלוגתייהו מפורש בכריתות (דף כג ע"ב). ור' אליעזר חולק בין אדין זה בין על דין הקודש במשנה ג' וס"ל דבכל אופן יקרב, דס"ל מתנדב אדם א"ת בכל יום (והוא ר"א דאמרו לו כמ"ש בכריתות כד ע"ב) והוא לשטתי' דרים אשם הוא לדרשא אחריתי (במשנה ז) כמו שית'. (**באור משנה ה**) והנה באשם מעילות אמר והביא את אשמו לה' וכו' לאשם. ובאשם תלוי אמר והביא איל תמים וכו' לאשם אל הכהן. ובאשם גזילות אמר ואת אשמו יביא לה' איל תמים לאשם אל הכהן. ועל מ"ש בכל אחד לאשם. דרים בספרא (פרק כ' מ"ו) גבי אשם מעילות וסוף פרשה יב (גבי א"ת) וסוף פרשה יג (גבי אשם גזילות) שיהי' מפרים מעות לשם אשם. ומדוע שינה והפך באשם מעילות לה', ובא"ת אמר **אל הכהן**. ובאשם גזילות אמר **לה' אל הכהן**. באמרו חז"ל שתפסה תורה בזה מדת שני כתובים המכחישים זא"ז שהכתוב השלישי מכריע, כי מ"ש באשם מעילות לה' משמע שמלמד שמ"ש והביא את אשמו לאשם, דהיינו שיפרוש המעות לאשם, שיהי' לה', ר"ל שהנותר מן המעות יהי' לבדק הבית שאז כולו לה' ואין לכהנים בו מאומה. וממ"ש בא"ת והביא וכו' לאשם אל הכהן, משמע שהמעות שמביא לאשם יהי' שייך אל הכהן ר"ל שמותרו יהיה כולו לכהנים כדין חרמי כהנים. בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם מ"ש באשם גזילות יביא לה' לאשם אל הכהן, שיהי' המותר של המעות לשניהם לה' ולכהן, הא כיצד מותר אשמות נופל לנדבה ויקח בהן עולות לקין המזבח הבשר לשם והעורות לכהנים ושני הכתובים מתקיימים. וז"ש אשם לה' יכול יפול כולו לבד"ה ת"ל אשם לכהן וכו'. וז"ש (במשנה וא"ו ובשקלים פ"ו מ"ו) נמצאו שני כתובים קיימים. (ורש"י ז"ל בזבחים (דף קג) נדחק בזה עיי"ש)—(**באור משנה ואו**), והנה מ"ש **אשם אשם לה'** מיותר ואין לו פי'. וגם מבואר אצליט תמיד שכ"מ שבא המקור עם הפעל מורה או על ריבוי עשות הפעל, או על שבכל אופן יעשה הפעל, כמ"ש בב"מ (דף לא) השב תשב שלח תשלח הוכח תוכיח אפי' מאה פעמים. עזב תעזב מכל מקום הקם תקים מ"מ, וכיוצא הרבה וכמו שכתוב באילת השחר (ס' לח). ולמדו רבותינו שגם פה למד לדעת, שבכל מיני אשמות אשר יאשם לה' ינהג הדין הזה שגבי אשם. שכמו אשם [illegible] מותר האשמות וכל דבר יהי' לנדבה. ודע שיש הבדל בין שם אשם, ובין הפעל **אשם**, יאשם, יאשמו, כי שם אשם מיוחד רק להקרבן הבא על חמשה דברים [ד] בלבד, כמ"ש [ד] בזבחים אלו הן אשמות אשם גזילות, מעילות, שפחה חרופה, נזיר, מצורע, תלוי. שכבר באלנו שפעל אשם מציין העונש המגיע על החטא (כמ"ש למעלה ס' רמ"ז) ויבא גם על העונש עצמו. כדמך אשר שפכת אשמת (יחזק' כב), ויאשם בבעל וימות (הושע יג), כל אוכליו יאשמו רעה תבא עליהם (ירמי' ב), ומלד זה בא גם על השממון והחורבן. ויאשמו מזבחותיכם (יחזק' ו), גם עדרי הצאן נאשמו (יואל א), או יבא על שהחוטא מכיר כי מחויב עונש. עד אשר יאשמו ובקשו פני (הושע יד), וצריהם אמרו לא נאשם (ירמיה נ'), ושם אשם בא תמיד בבחינה כזאת שמחויב עונש גדול. ולכן בא על החמשה אלה כמו שבאר הרמב"ן ז"ל שאשם גזילות ושפחה חרופה ונזיר מפני שבאים על המזיד, ואשם מצורע מפני שהוא חשוב כמת, ואשם מעילות מחומר איסור הקדש, ואשם תלוי מפני שהחוטא בספק לא ישים על לבו לשוב עיי"ש שהאריך. ולא יתכן על שאר החטאים

לֵיה: יט אֲשָׁמָא הוּא עַל חוֹבְתֵיה דְהוּא חַב אֲשָׁמָא יְקָרֵיב קֳדָם יְיָ: כ וּמַלֵיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: כא אֱנָשׁ אֲרֵי יֶחוֹב וִישַׁקַר שְׁקַר קֳדָם יְיָ וִיכַדֵיב בְּחַבְרֵיה בְּפִקְדוֹנָא

ספרא

אליעזר אומר יקרב שאם אינו בא על חטא זה הרי הוא בא על חטא אחר. (ה) אשם לה׳ יכול יפול כולו לבדק הבית ת״ל אשם לכהן, יכול ינתן כולו לכהן ת״ל אשם לה׳, הא כיצד מותר אשמות נופל לנדבה וילקח בהם עולות הבשר לשם והעורות לכהנים. (ו) אין לי אלא מותר אשמות ומנין מותר חטאת מותר עשירית האיפה מותר קיני זבים קיני זבות וקיני יולדות ומותר קרבנות נזיר ומצורע (והמקדיש נכסיו ויש בהם דברים ראוים למזבח יינות שמנים וסלתות ועופות מנין שימכרו לצרכי אותו המין ויביא בדמיהם עולות) ת״ל אשם אשם, זה הכלל כל שהוא בא משום חטא ומשום אשמה ילקח בו עולות הבשר לשם והעורות לכהנים. זה מדרש דרש יהוידע כהן גדול אשם הוא אשם אשם לה׳ נמצאו שני כתובים קיימים אשם לה׳ ואשם לכהן, ואומר כסף אשם וכסף חטאת לא יובא בית ה׳ לכהנים יהיו. (ז) מנין לאשם שפחה חרופה לא יביא אלא בכסף שקלים ת״ל אשם. אי אשם יכול שאני מרבה אף אשם נזיר ומצורע ת״ל הוא, ומה ראית לרבות אשם שפחה ולהוציא אשם נזיר ואשם מצורע אחר שריבה הכתוב מיעט מרבה אני אשם שפחה חרופה שהוא איל ומוציא אני אשם נזיר ומצורע שאינו איל: (פרק כב) שע (א) מה ת״ל עמיתו עמיתו ב׳

התורה והמצוה

רק שם חטאת. וכמ״ש בעולה ויורד והביא את אשמו דרשו באמת לענין שדינו כאשם שיהי׳ מותרו נדבה (ככ״ל ס׳ שכ״א). אבל פעל אשם שמציין הכרת החטא ושהוא חייב ינדק על כל החטאים ובא בכולם, כמ״ש בהתמשת מיני החטאת, ואשמו, ואשם, ובחטאת עולה ויורד, והי׳ כי יאשם. ר״ל שיכיר חטאו. וא״כ במ״ש פה **אשם** אשם בפעל כולל כל החטאים, ובמה שכפל המקור עם הפעל מורה שכל נד אשמה שיוליד שיהי׳ עליו איזה חיוב, דינו (למנין מותרות) כאשם מה שמותרו נדבה, וז״ש אין לי אלא מותר אשמות ומנין מותר חטאת מותר עשירית האיפה (של חוטא) וכו׳ ת״ל **אשם אשם**. (ומ״ש והמקדיש נכסיו אינו שייך לכאן דזה אין בא משום אשמה, ועוד לר׳ יהודה שהמה דספרא אין העור לכהנים כמ״ש בזבחים (דף קג), ונשתרבב מגירסא דספרא למעלה דבורא דנדבה לכאן וצריך למחקו). ועז״א זה הכלל כל שהוא בא משום חטא ומשום אשמה (ר״ל בין מה שהוא אשמה גמורה או חטא כל שהוא, כי הכל נכלל בכפל המקור עם הפעל אשם אשם) ילקח בו עולות וכו׳. ואמרו שמדרש זה דרש יהוידע הכהן כמו שכתוב (מ״ב יב) ויקח ארון אחד ויקב חור בדלתו וכו׳ ונתנו את הכסף על יד עושי המלאכה וכו׳ כסף אשם וכסף חטאת לא יובא בית ה׳ לכהנים יהיו. ר״ל שכסף מותר הטאת והאשמות לא הי׳ לבדק הבית רק לקחו בהם עולות והי׳ העורות לכהנים. ומאין ידע זה יהוידע הכהן. בודאי דרשו ממדרש הכתובים שפעם א׳ כתוב לאשם לה׳ ופעם א׳ כתב לאשם אל הכהן, והכריע בכתוב השלישי שמותר אשם לה׳ ולכהן. שיקח בהם עולות שה׳ והכהנים י״ל חלק בו. וממ״ש אשם אשם מרבה שה״ה מותר חטאת דינו כך. (וזה מובא בשקלים פ״ו מ״ו ובזבחים קג ובתמורה כג ע״ב), — (**באור משנה זיין**) וכבר אמרנו שר׳ אליעזר (במשנה ד׳) לא ס״ל הדרוש שדורש שם מן אשם הוא, ולכן דריש פה אליבא דר׳ אליעזר שבא ללמד שמה שמביא איל בכסף שקלים אינו מיוחד באשם תלוי לבד רק מגד שאשם הוא ככל האשמות, ומיני׳ למדינן שה״ה אשם ש״ח שדומה לו שמביא איל יהי׳ ג״כ בכסף שקלים. ולבל תאמר שכולל שה״ה כל האשמות וגם אשם נזיר ומצורע שהוא כבש, לכן אמר מלת הוא שרומז על הנאמר למעלה שהוא האיל, שהאיל יבוא בכסף שקלים מגד שהוא אשם, ואינו מרבה רק איל אחר כדומה לו לא נזיר ומצורע שהאשם כבש. ות״ק במשנה ד׳ אמר דהאשם ש״ח בכסף שקלים מג״ש בערכך בערכך כמ״ש (למעלה סוף פרשה יב ולקמן סוף פרשה יג), או מגז״ש איל איל כמ״ש בספרא קדושים (פ״ה מ״ו), וכמ״ש בזבחים דף מח וכריתות דף כב:

שע וכחש בעמיתו. לדעת רהב״ע נגזר ממלת עמית שנגדרו על ההקבלה על נקודה נכחית, ר״ל המקביל ושוה לו, ונרדף עם אחיו ורעהו. וחז״ל אמרו אל תונו איש את עמיתו עם שאתך בתורה ובמצות (ב״מ נח ע״ב) לגי׳ הילקוט. וכן הוא בשבועות (דף למד) על בצדק תשפט עמיתך, ושם עולא חברינו עמים בתורה ובמצות. ונראה שהם גזרו את המלה מן עם, את. עמך ואתך. הוא מעמך (כי גם שורש עם מתחבר במלת עם) והוא אתך במעשי׳. ושם זה נמצא י״א פעמים בספר ויקרא, וזולתו לא נמצא בכל התנ״ך רק פעם אחד. גבר עמיתי (זכרי׳ יג), ולא נודע המעט. ומה שכפל פה ב״פ, אמרו שא׳ תמעט גבוה וא׳ ממעט אחרים. וכן מעטו שני אלה מן ריעך ואחיך. ואמרו בבכורות (דף יג ע״ב) עמיתך ואל תונו איש את אחיו חד למעט אחרים וחד להקדש [ועיי׳ ב״מ ד׳ סז ע״ב חד״ה רעך, גם השני מייתר וי״ל חד למעט אחרים וחד למעט הקדש]:

אוֹ־בִתְשׂ֤וּמֶת יָד֙ א֣וֹ בְגָזֵ֔ל א֖וֹ עָשַׁ֥ק אֶת־עֲמִיתֽוֹ׃ כב אוֹ־מָצָ֧א אֲבֵדָ֛ה וְכִ֥חֶשׁ בָּ֖הּ וְנִשְׁבַּ֣ע עַל־שָׁ֑קֶר עַל־אַחַ֗ת מִכֹּ֛ל אֲשֶׁר־

רש"י

[ואו או דלקמי' אוכחש בעמיתו לאודיה קאי ולא אמעל בה'] : בתשומת יד, ששם בידו ממון להתעסק או במלוה : או בגזל. שגזל ד מידו כלום : או עשק. הוא שכר שכיר : (כב) וכחש בה. שכפר על אחת מכל

שפתי חכמים

יד או בגזל או עשק אם עמיתו אוכחש בעמיתו לאודיה קאי ולא אמעל בה': ד פי' דהאי או בגזל לא קאי אוכחש בעמיתו דלימא דאו בגזל דומיא דפקדון כלומר שנתן לו חבירו פקדון ששם בידו ממון להתעסק בו ולימא או בגזל נמי פי' שכי שנתן

התורה והמצוה

שעא וכחש בעמיתו בפקדון וכו'. יש הבדל בין מכחיד, ובין מכחיש. המכחד יעלים הדבר ויסתרנו מחברו, והוא לרוב בשו"ת שאינו מגיד, ולכן נקשר עם הדבר עצמו נ"ב. לא נכחד עצמי ממך, ואשמותי ממך לא נכחדו. ונמצא על דברים נעלמים בכלל. ויפכן ערים נכחדות, אבל המכחש יאמר הדבר הפך האמת. ויש הבדל בין כחש שבא אחריו שימוש הב' ובין ביחוס שאחריו שימוש הלמ"ד, כחש עם ב' מגיד לחברו בפניו דבר שחברו טוען נגדו ומניח הפך דעתו, ואין הבדל בין הוא מתחיל או חברו כל שיש הכחשה ביניהם, (כמ"ש בשבועות (דף לב) גבי פקדון אמר הן לא אמר לא והא וכחש בעמיתו כל דהו). וכחש שאחריו למ"ד אומר לחברו דבר שקר שאין חבירו מכחישו, כמו כחש לו (מ"א יג יח), שהגביא בבית אל א"ל דבר שלא הכחישו. ובמד' שה"ש רבה (פסוק שמכוני באשישות) מהו כחש לו שקר לו ומהו שקר לו האכילהו לחם כזבים [וכן בירושלמי פי"א דסנהדרין ה"ה כחש לו שקר בו]. ומטעם זה מראה שכל הכחשה נגד ה' כשבא אצל ישראל בא אחריו שימוש הב'. כחשו בה' (ירמי' ז), פשוע וכחש בה' (ישעי' נט), פן אכחשך באלקיכם (יהושע כד), וכשבא אצל עכו"ם בא אחריו שימוש הלמ"ד. משנאי ה' יכחשו לו(תהלות פא),כי כחשתי לאל ממעל(איוב לא),כי ה' נמצא ושוכן בקרב עמו ואותותיו ונפלאותיו מוכיחים נגד דעתם, והוא הכחשה בפני בעל דין ונגד אותותיו, אבל בעכו"ם הוא רק שיקור כי אינו בינו בם ואין השגחתו מבררת עד דעתם. (וכחד וכחש שלא בא שימוש ב' ולמ"ד אחריהם, מובדלים במה שהמכחד הוא בדבר שאין ידוע והמכחיש ישקר בדבר ידוע כמ"ש בפי' ישעי' ס' ג פסוק ט). לפ"ז במ"ש וכחש בעמיתו מורה, א] שיכחישנו בפניו או בפני שלוחו שהוא כמותו (רמב"ם פ"ז משבועות ה"ז), ב] שחברו יטעון נגדו, הוא תבע ממון והוא מכחיש, הגם שסבת ההכחשה נעלם מן התובע, למשל היכן שורי, נגנב או נאבד, בכ"ז טוען נגדו בחיוב הממון שהיא קוטב התביעה וההכחשה, וז"ש וכחש בעמיתו פרט. לאומר לחברו אכלתי היום והיום לא אכל, שבזה אין חברו תובעו ומכחישו. אולם הלא יצויר הכחשה גם בזה אם שחברו אומר לא אכלת או לא הלכת והוא אומר אכלתי והלכתי. ע"ז משיב ת"כ כי תחטא וכחש שצריך שיהי' קוטב ההכחשה בדבר שקדמו חטא. שאם הוא אומר הפקדתי אצלך והוא משיב לא הפקדת היקף כשרוצה להכחיש עושה חטא שרוצה לגזול ממון משא"כ אם אומר הלכתי לעיר פלוני והוא מכחיש אין בהכחשה זאת דבר חטא, ובזה יש ליישב גי' הספרים וכחש פרט לאומר לחברו אכלתי היום וכו', ר"ל מן וכחש ממועט אם אומר לחברו אכלתי היום. שזה אינו הכחשה, אולם עדיין יצויר הכחשה גם בזה אם חברו מכחשו עז"א ת"ל כי תחטא. ובזה צ"ק הא האומר אכלתי היום ולא אכל חייב עולה ויורד על שבועת ביטוי. דה"א דשבועת ביטוי הוא באין חברו מכחישו דוקא, לכן צריך כי תחטא. ורבי סבר דזה ידעינן מן הפרטים שחשב שכולם תביעות ממון. ורבי לשטתו דדריש כל התורה בכלל ופרט כמ"ש בשבועות דף ה' [וקדושין כא ע"ב ומנחות כח. ובכורות נא. והק"א שכתב דרבי דריש רבוי ומעוטי דבריו צ"ע] :

שעב ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו. אחר שהכופר בהקדשות פטור דכתיב בעמיתו כנ"ל (ס' עט) איך אמר בזה ומעלה מעל בה' הי' לו לאמר ומעלה מעל וכ"ש בעמיתו. פי' ריה"ג משום דמשכחת שיהי' ההכחשה בדבר שהוא לה' שהן הקדשות שהן ממון בעלים, שהם קדשים קלים. ובן עזאי פי' את דברי ריה"ג שכיון להביא את השלמים וכ"ש בכור שקל משלמים, (כי מעשר בהמה נקרא ממון גבוה לאסור למכרו כמ"ש בבכורות דף לב). ואבא יוסי אמר שבן עזאי לא אמר אליבא דריה"ג רק בכור שקיל שא"צ סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק אבל שלמים ממון גבו' הן. וברייתא זו מובא בב"ק (דף י"ב) ובירושלמי (שם). ור"ש סבר שאין חילוק בין קדשים קלים ובין ק"ק רק כל שחייב באחריותם נקרא שמכחש בעמיתו ואם לאו אין אני קורא וכחש בעמיתו (כן גרים הילקוט ובספרים ג' ואם לאו אני קורא בהן בה' וכחש וכ"ג בירושלמי שם ועיי' בב"מ דף נ"ח) ור"ש חולק על הנ"ל וס"ל דאפי' קדשים קלים ואף שחייב באחריות לא הוה ממונו. ועל מ"ש מעלה מעל בה'. נתן טעם פשוט, שיש הבדל בחטאים שבין אדם לאדם בין הדברים הגלוים ומפורסמים ובין הדברים שבסתר. שבדברים הגלוים יש

או בשותפות ידא או בגזלא או עשק ית חבריה: כב או אשכח אבדתא וכדיב בה

ספרא

ב' פעמים, עמיתו פרט לגבוה עמיתו פרט לאחרים: **שעא** וכחש יכול אומר לחברו אכלתי היום והיום לא אכל. הלכתי לעיד פלוני והוא לא הלך ת"ל כי תחטא וכחש לא אמרתי אלא כחש שקדמו חטא יצא כחש שלא קדמו חטא. (ב) רבי אומר וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל או עשק את עמיתו או מצא אבדה וכחש בה ונשבע על שקר מה אלו מיוחדים שהן של ממון יצא אלו שאינם של ממון: **שעב** (ג) ומעלה מעל בה' ר' יוסי הגלילי אומר להביא את קדשים קלים. בן עזאי אומר להביא את השלמים, אבא יוסי בן דוסתאי אומר לא היה בן עזאי אומר אלא בבכור בלבד ר' שמעון אומר אחד קדשי קדשים ואחד קדשים קלים שחייב באחריותן קורא אני בהן וכחש בעמיתו ושאין חייב באחריותן אין אני קורא בהן וכחש בעמיתו. (ד) ר' עקיבא אומר מה ת"ל ומעלה מעל בה' לפי שהמלוה והלוה והנושא ונותן אינו מלוה ואינו לוה ואינו נושא ואינו נותן אלא בשטר ובעדים לפיכך בזמן שהוא מכחיש מכחיש בעדים ובשטר. אבל המפקיד אצל חברו אינו רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם בזמן שהוא מכחש מכחיש בשלישי שביניהם: **שעג** (ה) וכחש בעמיתו יכול בדברים ת"ל בפקדון שהוא של ממון יצא דבר שאינו של ממון. (ו) אי מה פקדון מיוחד שאין לו רשות להוציאו מלוה שי"ל רשות להוציאה מנין ת"ל או בתשומת יד. אי מה אלו ואלו מיוחדים דברים שיש בהן מתנת יד גזל שאין בו מתנת יד מנין ת"ל או בגזל. אי מה אלו ואלו מיוחדים דברים הנטלים מרשות בעלים הכובש שכר שכיר שאינו נטל מרשות בעלים מנין ת"ל או עשק את עמיתו. אי מה אלו ואלו מיוחדים דברים שדעת שניהם יודעת אבדה שאין דעת שניהם יודעת מנין ת"ל או מצא אבדה: **שעד** וכחש בה ולא במוצאיה. בן עזאי אומר שלש אבידות הן. היודע בה ולא במוצאיה. במוצאיה ולא בה, לא בה ולא במוצאיה

התורה והמצוה

המעל נגד האדם בלבד והשופטים אשר בארץ להם המשפט כמ"ש אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים. ר"ל שופטי ארץ. לא כן המכחיש את האדם בדבר נעלם שאין על הדבר עד ושטר ורק השבועה תכריע ביניהם ואם נשבע לשקר אזי שב המשפט אל השופט בשמים כמ"ש אם תענה את בנותי וכו' אין איש עמנו ראה אלקים עד ביני וביניך. כי בדבר נעלם שהשם אלקים עד ויודע חשוב להיות מעל באלקים שיודע תעלומות. כי אם הנגלות לנו ולבנינו הנה הנסתרות לה' אלקינו וה' יביא במשפט על כל נעלם:

שעג וכחש בעמיתו. כבר כתבנו (בס' שמח) שההכחשה תגיד בכל דבר שאחד טוען ומכחיש דברי חברו אף שאינו בדבר של ממון, ולכן פרט פה הפרטים שכולם מדברים מתביעת ממון ונדעת רבי בסימן הנ"ל. וכבר אמרנו (למעלה ס' שמב ביסוד הא') שדרך הכתובים לדבר תמיד בדרך לא זו אף זו, וכפי זה מפרש הספרא שגם פה הוסיף רבותא בכל אחד על חברו. תשומת יד (כולל המעות שנתן ושם לידו ולרשותו להוציאו כחפצו בין בהלואה בין לעסוק בשותפות כת"א ויונתן או בשותפות ידא, וכ"פ ראב"ע, והספרא פי' מלוה ושטר כפרש"י שכולל שניהם) ומלבד זה בא מוסיף על פקדון שנסמך שנתן להוציא בקל יבא לכפר בו כמ"ש אשתמוטי הוא דקא משתמיט סבר עד דהוה לי זוזי ופרענא לי'. ומוסיף עליו גזל שלא נתן לו חברו רק לקחו בחזקה וקל יותר לכפר בו, ומוסיף עשק שכר שכיר אף שלא לקח מידו, ומוסיף אבדה שא"צ לו לדעת כלל בבירור שדובר שקר. (ול"ע מברייתא זו לר"ל בב"מ דף מח):

שעד וכחש בה הוסיף מלת וכחש בה, לומר דוקא אם כחש בגוף האבדה, הוא טוען שמצא אבידתו והוא מכחיש. אבל אם הוא טוען שראה מי שמצא אבדתו והוא מכחיש פטור, משום דאז אין הכיחוש בה ר"ל באבידה ורק בו במוצא האבדה ולכן פטור אף שע"י שלא א"ל גרם לו היזק הוא רק גורם לממון, ובן עזאי אומר שזה יצויר בג' אופנים. א] שידע באבדה ולא ידע מי מוצאה. ב] ידע מי מצא אבדה ולא ידע שהיא אבדה זאת. ג] פ"ש לא בה ולא במוצאי' אמרו בב"ק (דף קה) שצ"ל בה ובמוצאיה, נראה פי' שמפ' לא בה וכו' הוא נוסח השבועה, שנשבע לשקר במ"ש לא בה ובמ"ש לא במוצאי', כי הוא יודע בה ובמוצאיה שידע שפלוני מצא אבידה זאת ולא הגיד ובכ"ז פטור אחר שהוא לא מצאה ומכחש רק מוצא האבדה, זה ולפ"ז זה עצמו פ"ש ת"ק וכחש בה ולא במוצאי' רק שבן עזאי מפרש אף שידע בה ובמוצאי', וכ"ה בירושלמי (פרק שבועת הפקדון סוף ס"א) וכחש בה ולא בו בן עזאי אומר וכו'. ומ"ש ולא בו פי' במוצא האבדה, (והמפ' פי' דממעט ל"י משבועת העדות וזה א"א דהא כאן בשבועת הפקדון קאי. ולדעתי גדר שבועת העדות ס"א בין אדע לנתבע שהנתבע מכחיש והיא תובע לעדים לא יד מדבריו בב"ד, אבל בשאינו יודע כלל מי מצאה ורוצה רק

יַעֲשֶׂה הָאָדָם לַחֲטֹא בָהֵנָּה׃ כג וְהָיָה כִּי־יֶחֱטָא וְאָשֵׁם וְהֵשִׁיב אֶת־הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזָל אוֹ אֶת־הָעֹשֶׁק אֲשֶׁר עָשָׁק אוֹ אֶת־הַפִּקָּדוֹן אֲשֶׁר הָפְקַד אִתּוֹ אוֹ אֶת־הָאֲבֵדָה אֲשֶׁר מָצָא׃

רש"י

אלה אשר יעשה האדם לחטא ה ולהשבע על שקר לכפירת ממון: (כג) כי יחטא ואשם. (שבועות כ"ד)

שפתי חכמים

שנתן חבירו בידו כגזילה אשר גזל וכחש בחבירו באותו פקדון דא"כ היינו או בגזל או בפקדון: ה הוסיף מלת אלה לומר מאשר יעשה וגו' אינו דבוק למלת מכל אשר לבניו אלא מכל אלה אשר הזכיר לעיל ומקרא קצר וחסר הוא ואשר יעשה וגו' היא מלתא באפי נפשיה הוא שהכתוב רוצה להודיע שאין זר שיכפור האדם בממון חבירו אע"פ דחזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו כי זה הוא ענין נהוג ישבע לשקר לכפירת ממון

התורה והמצוה

שיודיע לו מי מלאה ואז בודאי יחזיר לו המוצא כשידע של מי הוא אינו בגדר עדות ואינו מעיד וכופר בב"ד רק בגדר שלא יגרום ע"י היזק כשמעלים ממנו היכן אבידתו, ולולא המיעוט הי' חייב בשבועת הפקדון שמעלים את ממונו כי הוא המשיב אבדה במה שיודיע לו מקומה. גדולה מזו כתב הרש"ל ביש"ש (פ"ס דב"ק ס"ס מ"ה) דמ"ש לראב"ש דהמשביע ע"א חייב היינו חומש ואשם כדין כופר בפקדון עיי"ש, כי אינו חייב מטעם עדות רק מטעם גורם היזק שכממון דמי). אולם יש חד לישנא בבבלי ב"ק (שם) דבן פזוזי אמר לחיובא ופי' דסבר המשביע ע"א חייב, ר"ל וחייב משום שהעלים העדות כדין יע"א שכבש עדותו דס"ל גורם לממון כממון דמי, והמפ' האריכו ונדחקו ומ"ש הוא פשוט:

שעה ונשבע על שקר. עם שבועת שקר בא תמיד שימוש הלמ"ד. ולא תשבעו בשמי לשקר (ויקרא יט ב). לכן לשקר ישבעו (ירמי' ה ב, וכן שם ז ט. כז יד. זכריה ה ד, מלאכי ג ה), ולא בא אחריו שימוש מלת על רק אם מציין הדבר שעליו ובעבורו נשבע. כמו אשר ישבע עליו לשקר (ויקרא ה כד) מלת עליו ר"ל בעבורו. וכן מ"ש פה ונשבע על שקר יבואר בהכרח. על ובעבור דבר שיש בו שקר, שהוא הטענה וההכחשה שאין בה כחש רק שקר, ר"ל שאין חברו מכיר בדבר ואינו יכול להכחישו שע"ז מורה שם כחש, רק שהוא משקר. וז"ש בספרא דברים שא"א לדעתם מניין ת"ל על שקר. וכן הראב"ע פי' ונשבע. או נשבע על ממון, והעד או מכל אשר ישבע עליו לשקר:

שעו על אחת מכל אשר יעשה האדם לחטא בהנה ובסוף הפרשה כתוב ונסלח לו על אחת מכל אשר יעשה לאשמה בה. והנה במ"ש ב"פ על אחת מכל. יש דרוש (לקמן ס' כנ"א), אבל בכ"ז יש יתור לשון שהל"ל על אחת מכל אשר יחטא בהנה על אחת מכל אשר יאשם בה, והיינו יודעים ג"כ כל הדרושים שיתבארו לקמן. וא"כ מ"ש פה **אשר יעשה האדם** ומ"ש אח"כ **אשר יעשה** הוא מיותר. וגם מדוע תפס פה אשר יעשה האדם, ושם אשר יעשה סתם. מזה דרשו רבותינו ז"ל שבמ"ש אשר יעשם בא לרבות חיובי ממון הבאים ע"י מעשה. ואמר פה אשר יעשה האדם שהם חיובי ממון הבאים ע"י מעשה האדם שהזיק, והם חובל אדם באדם וחובל אדם בקנין כגון שטען שהזיק את שורו. ואח"כ אמר מכל אשר יעשה סתם לרבות חיובי ממון הבאים ע"י מעשה של קנין האדם, כגון שורו שהזיק אדם או שור שהזיק שור, (והכפרא תפס הפסוק האחרון שמרבה יותר אף אשר יעשה קנינו של האדם כדרכו לתפוס מה שהוא רבותא יותר, וצ"ל שצריך להוסיף גם פסוק אשר יעשה האדם לחטא בהנה כי בל"ז ה"א שידרוש פסוק הבלתי כתוב במקומו):

שעז והנה בכל אלה שחשב הם תשלומי קרן. ולמדו רבותינו ממ"ש ומעלה מעל. שכבר באדנו (למעלה ס' יג) בארך שכ"מ שבא שם הפעל נוסף על השעל בא לרבות, (וכן במ"ש באשם מעילות ומעלה מעל מרבה כל מין מעילה שיהי'), ומרבה פה אף דברים שהם קנס. (ומיירי כשתבעו לאחר שעמד עליהם בדין דאל"כ אם הי' מודה מפטר כ"ש בכתובות (דף מג) ברייתא זו), ר"ל כל מין מעל. וביותר נראה עפ"מ שבארתי (בס' יג) שאם הפעל המוסיף על הפעל הוא שלא בדקדוק כי הפעל מורה שהדבר מסגנגע להפעל ולבאת אל המציאות והשם מורה דבר שהוא כבר במציאות ושמו עליו. ודרשו חז"ל שמורה שמועל מעל, ר"ל שמעל בדבר שהוא מעל מכבר, והם תשלומי כפל וכל הני שחשב שבעת שגנב ולגם ופתח והוציא ע"ל הי' זה מעל ועתה מעל במעל הזה. וכמ"ש יומת המת מעיקרא. יקריב קרבן שיקדיש הקדשו להקרבתו. וכן הרבה כמש"ש בארוך:

שעח על אחת מכל אשר יעשה. מפשטות הלשון משמע שמדבר בעניינים שחייב עליהם חיוב אחד לבד שהוא חיוב של ממון, וכן משמע מפשטות הלשון שאמר לחטא בהנה וכן לאשמה בה, ר"ל שיחטא בעניני ממון לא אם נלוה אל זה איזה עונש אחר שהוא חיוב מיתה ואשמה אחרת שהיא חלול שבת או הכאת אביו במכה שיש בה חבורה שלא חטא ואשם בחטא ועונש ממון לבד רק בחטא ועונש מיתה.

וְאִשְׁתְּבַע עַל שִׁקְרָא עַל חֲדָא מִכֹּל דְיַעְבֵד אֱנָשָׁא לְמֵיחַב בְּהוֹן: כג וִיהֵי אֲרֵי יֶחֱטֵי וְיֵחוֹב וְיָתֵיב יָת גְּזֵלָא דִּגְזַל אוֹ יָת עוֹשְׁקָא דַּעֲשַׁק אוֹ יָת פּוּקְדָנָא דְּאִתְפְּקֵד לְוָתֵיהּ אוֹ

ספרא

במוצאיה: **שעה** (ז) אי] מה אלו ואלו מיוחדים דברים שאפשר לדעתן דברים שא"א לדעתן כגון המערב מים ביין מיגלוביא בשמן מי מעין בדבש חלב חמור בקטב קימוס במור חול בפול עלי גפנים בפילון מנין ת"ל על שקר על כל דבר שיש שקר: **שעו** (ח) אי מה אלו ואלו מיוחדים שאין ניזקים של ממון דברים הניזקים כגון חובל אדם באדם קנין בקנין אדם בקנין קנין באדם מנין ת"ל על אחת מכל אשר יעשה לאשמה בה: **שעז** (ט) אי מה אלו ואלו מיוחדים דבר שמשלם עליהם את הקרן. תשלומי כפל ותשלומי ד' וה' והאונס המפתה והמוציא ש"ר מנין ת"ל ומעלה מעל בה' ריבה: **שעח** (יוד) אחת בה ובהנה או מכל הרי אלו מעוטים פרט לאומר לחברו חבלת בי בשבת והוא אומר לא חבלתי, הדלקת גדישי בשבת והוא אומר לא הדלקתי. א"ל אביו חבלת בי עשית בי חבורה והוא אומר לא חבלתי בך לא עשיתי בך חבורה ת"ל אחת בה ובהנה או מכל. הרי אלו מעוטים. מה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו אחר שריבה הכתוב מיעט מרבה אני את אלו שאין נדונים עליהם בנפשו ומוציא אני את אלו שנידון עליהם בנפשו. (יא) ר"ש אומר יכול האומר לחברו אנסת ופתית את בתי והוא אומר לא אנסתי ולא פתיתי. (המית שורך את שורי והוא אומר לא המית) המית שורך את עבדי והוא אומר לא המית א"ל עבדו הפלת את שיני וסמית את עיני והוא אומר לא הפלתי ולא סמיתי יכול יהא חייב ת"ל וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל או עשק את עמיתו או מצא אבדה וכחש בה ונשבע על שקר מה אלו מיוחדים שאינם קנסות יצאו אלו שהם קנסות: (פרשה יג) **שעט** (א) והיה, מיד מה יעשה והשיב: **שפ** אי והשיב ושלם יכול יהי' משיב ומשלם ואל תתמה שהרי הגנב משלם תשלומי כפל אם טבח ומכר

התורה והמצוה

וכן משמע מלשון שאמר או מכל אשר ישבע עליו לשקר שהי' ראוי לומר מכל אשר ישבע עליו אחר שהוא הכלל המוסיף על הפרט שבא תמיד בלא מלת או. משמע שאחר כל נטעה לפרש שמלת מכל בא להוסיף על דברים הראשונים, שגם אם נתוסף על חיוב הפקדון או העושק כל יתר ענינים אשר ישבע עליו. ולא היה משמע שגם אם חייב על הדבר עוד חיוב אחר שהוא עונש מיתה מ"מ שייך התשלומין לכן אמר או מכל. מכל זה למד הספרא שאם יש בדבר חיוב אחר שהוא חיוב מיתה פטור מתשלומין. ובאמת מלת על אחת וכן מלת בהנה ומלת בה צריכים לדרושים אחרים שיתבארו (בס' שלא), ולא הייתרו ללימוד דפה, כי לא מן היתור למד פה שאז לא הי' צריך ארבעה מעוטים לדבר אחד. רק ר"ל שפשטות הלשון מורה זאת. ותו"א מדוע לא נאמר שהריבוי של ומעלה מעל מרבה אף ש"ש בו מעל אחר שהוא חיוב מיתה. ומשיב אחר שמלשון בה ובהנה וכ' משמע רק עונש והטא א' יתכן יותר למעט אם יש חיוב ועונש מיתה. וריבוי של ומעלה מעל ירבה קנסות. ור"ש (במשנה יא) חולק על מה שריבה (בסימן הקודם) שבועת קנס מן ומעלה מעל (ור"ש מיירי אף שעמד בדין כמ"ש בכתובות דף מב), וטעמו דהא הפרטים כולם שמשיב שם הם ממון לא קנס ואין לרבות רק הדומה לפרטים אלה. ומ"ש המית שורך את שורי ליתא בגמ' וכן עקר דא"כ יקשה מכאן למ"ד פלגא נזקא ממונא:

שעט **ויהי' כי יחטא**. כבר בארתי (למעלה ס' שיח) גדר מלת והי' לדעת רבותינו שמורה על התכיפות, לכן אמרו מיד מה יעשה, והשיב, שתיכף שיחטא ואשם היינו שיכיר חטאו המעשה הראשונה יהי' שישיב הגזילה, כי השבת הגזילה קודם להבאת הקרבן ואם הביא קרבנו קודם לא יצא (כנ"ל ס' שנז). ולדעת הרמב"ם שלא הביא בהלכותיו הא דרב חסדא שמוקי לתשומת יד ביחד לו כלי, בא להורן מדוע לא חזר פה תשומת יד. כי פה התנה שמיד ישלם. וזה בכולם לא בתשומת יד שאם עדן לא הגיע זמן ההלואה די במודה וישלם כשיגיע זמן הפרעון:

שפ **והשיב את הגזילה וכו' ושלם**. כבר בארתי (למעלה ס' מה) ששני פעלים הבאים על פעול אחד אם שני הפעלים נעשים לנוסים כאחד זה אח"ז, יכתב שני הפעלים ביחד והפעול יכתב לבסוף, אבל אם הפעלים מחולקים ובלתי שייכים זה לזה יכתב הפעול בין שני הפעלים. ומזה הוכיח גם ממ"ש והפשיט את העולה ונתח אותה ולא כתוב והפשיט ונתח את העולה, שהם פעלים מחולקים שתחלה יפשיט כולה ואח"כ מנתחה. וכן פה אם היה כתוב והשיב ושלם את הגזלה הייתי אומר שיעשה שני הפעלים ביחד שישיב וגם ישלם, ר"ל שישיב הגזלה עצמה וגם ישלם דמי הגזילה כמו שהגנב משלם תשלומי כפל

מפטיר כד **אוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר־יִשָּׁבַע עָלָיו לַשֶּׁקֶר וְשִׁלַּם אֹתוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִשִׁתָיו יֹסֵף עָלָיו לַאֲשֶׁר הוּא לוֹ יִתְּנֶנּוּ בְּיוֹם**

בעל הטורים

(כד) לאשר הוא לו יתננו ב' במסורה הכא ואידך (ולאדם שלא) עמל בו יתננו חלקו (קהלת ב') והיינו כדאיתא בגזל הגר: מחזירו אפילו שוה פרוטה ונשבע לו יוליכנו אחריו אפילו למדי:

רש"י

כשיהיה בעצמו לשוב בתשובה ולדעת ו ולהתודות כי יחטא ואשם (נ' ס"א ובדעתו להתודות כי חטא): (כד) בראשו. הוא הקרן ז ראש הממון: וחמשתיו. (ב"ק ק"ג) רבתה תורה חמשיות הרבה לקרן אחת שאם כפר בחומש ונשבע והודה חוזר ומביא חומש על אותו חומש וכן מוסיף והולך עד שיתמעט הקרן שנשבע עליו פחות משוה פרוטה: לאשר הוא לו. [לאפוקי בנו ושלוחו. ת"כ] למי ח שהממון שלו (ב"ק שם):

שפתי חכמים

הוכיח: ו ואע"ג מי יכריח אותו להשיב את הגזילה כיון שאין כאן עדים ואם מעצמו הם כן מתחלה מאי קא סבר שכחש ונשבע לשקר אלא ודאי כשהכיר בעצמו לשוב בתשובה וכו' והוא מקרא קצר וכאלו אמר והיה כי יודה שחטא ואשם והשיב את הגזילה וכו': ז פי' ונקרא הקרן ראש מפני שהוא ראש הממון שהוא עיקר והשרש של כל הריוח היוצא ממנו ודומה לזה לראש הבעל חי שהוא עיקר והשרש לכל האברים: ח לאפוקי למי שהוא קרובו או אוהבו שהוא שלו דומיא דאיש את קדשיו לו יהיו פרש"י שבידו ליתנם לאיזה כהן שירצה כי טובת הנאה לבעלים וע"ל בפרשת נשא:

התורה והמצוה

כפל. אבל אחר שכתב הפעול. את הגזילה. באמצע שני הפעלים מבואר שהם מחולקים, תחלה אמר והשיב את הגזילה עצמה כשהיא בעין ואח"כ אמר שיוכל לשלם גם דמיה. (כי זה ההבדל בין ההשבה והתשלומין). ובאר איכות התשלומין. ושלם אותו בראשו וחמישיתו וכו'. (בקצת הספרים כתוב או והשיב ת"ל ושלם, ובילקוט גרס איזה שב ת"ל ושלם ואין לגי' זו ביאור, ואיך מוכיח מן גזילה, ועוד שלא את הגזילה צריך לדרוש אחר במשנה ג'):

פי'

שפא והשיב את הגזלה. אשר גזל. מה שכפל בכל המאמר השם הגזלה והעשק וכו' עם הפעל אשר גזל אשר עשק וכו'. פי' רבותינו משום דיש הבדל בלשון בין השם ובין הפעל. שהפעל אשר גזל אשר עשק מציין שהוא עשה המעשה שגזל ועשק שאז ישיב, אבל אם אביו גזל ועשק א"צ להשיב, אבל השם גזלה ועושק מציין שכל שיש גזלה ועושק יהי הגוזל מי שיהיה צריך להשיב, וכל לשון שיש סתירה בעצמו בהכרח נשים פשר דבר, והסברה נותנת שלענין ההשבה כל שנמצא אתו גזלה ועושק אף שגזלה אביו צריך להשיב לבעליו, ולענין שישלם חומש ואשם שהוא עונש על החטא אין לחייב את הבן בעון אביו ובזה צריך שהוא גזל ועשק. ואחר שפה מדבר בשני ענינים, א] והשיב ושלם את הגזלה, ב] וחמישיתו יוסיף ואת אשמו יביא. לכן לענין ההשבה תפס את הגזלה את העשק שאף שגזל אביו ישיב, ולענין החומש והאשם התנה אשר גזל אשר עשק דוקא אשר גזל ועשק בעצמו. וז"ש בספרא אשר גזל ולא שגזל אביו יכול לא ישיב כל עקר ת"ל את הגזלה. (וזה כוונת משנה ב' ג' ד'. ויש איזה חסרון בדפוס ותקנתיו). וגם הנקוד מורה ע"ז. שנקדו גָזָל עָשָׁק. בקמץ. ואין כאן לא אתנח ולא סוף פסוק. וידוע שבזה ע"כ יש כאן הפסק בכח. כי באמת ר"ל אשר גזל אשר עשק הוא מאמר מוסגר. ונבדל מן ת"ס את הגזלה את העושק. שפי' והשיב את הגזלה את העושק. ואשר גזל ואשר עשק (בעצמו) חמישיתו יוסף, וכל מאמר מופסק כזה דינו לבא בו הפסק גדול, ולכן נקדוש בקמץ. ומ"ש מה ת"ל אשר הפקד יתבאר למטה: (באור משנה ה ואו) ועדיין לא היה צריך להכפיל השם עם הפעל ד' פעמים. שאם היה אומר והשיב את הגזלה אשר גזל מזה נדע שלימוד הנ"ל ובהנותרים יכתב השם לבד. ואת העושק ואת הפקדון. או יכתוב הפעל לבד ואת אשר עשק ואת אשר הפקד אתו. משיב בספרא שבין לענין המיעוט שא"צ לשלם חומש ואשם ע"מ שגזל אביו ובין לענין הריבוי שצריך להשיב הקרן שגזל אביו יצויר בד' אופנים. שלפיהם צריך ארבעה מעוטים. א] שא"צ להשיב חומש ואשם בזמן שלא נשבע לא הוא ולא אביו. ב] אף שנשבע אביו ולא הוא. ג] אף שנשבע הוא ולא אביו. ד] אף שנשבע הוא ואביו. וכן צריך ד' רבוים לענין שישיב הגזלה שגזל אביו. א] אם נשבע הוא ואביו. ב] הוא ולא אביו. ג] אביו ולא הוא. ד] לא הוא ולא אביו. (ומאמר זה מובא בב"ק (דף קד ע"ב). ומסיק יש תלמוד קאמר ר"ל שיש לימוד מן המקראות שישלמו מכל מקום). ומ"ש (במשנה ז) מה ת"ל אשר הפקד אתו כ"ז שעמו ישיבנו אין עמו משיב דמיו. ר"ל כי שימוש מלת אתו אצל פקדון לא יתכן מצד תחלת הפקדון. כי בזה הי"ל אשר הפקד אצלו. כמו ביד הפקיד רואי. וכל יש לו נתן בידו. כי מלת אתו מורה על הצירוף בשנים עוסקים כאחד. כמו וילך וידבר ויתיצב אתו. או הוא דבר אצל דבר. כמו וכל אשר נמצא אתו עצי שטים. לשכב אצלה להיות עמה. ומצד הכוונה הפי' יצדק אצל פקדון מצד שהדבר נמצא אצל הנפקד. ומזה הוכיחו כ"ז שעמו ישיבנו. אין עמו משיב דמיו שזה רומז במלת אתו: **ואחרי** ההסתכלות הראוי ראיתי בזה ענין נפלא. כי הבנין שלא נז' שם פועלו מהנוסף יבא על שמי סתמים:

יַת אֲבֵידְתָא דְאַשְׁכַּח׃ ה אוֹ מִכּוֹלָא דְאִשְׁתְּבַע עֲלוֹהִי לְשִׁקְרָא וִישַׁלֵּם יָתֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ

ספרא

ומכר משלם ד' וה' ת"ל נזילה. גזילה הוא משלם ואין משיב ומשלם: שפא (ב) והשיב את הגזלה אשר גזל מה ת"ל אשר גזל שיכול ישלם חומש ואשם על מה שגזל אביו [ת"ל אשר גזל]. (ג) יכול לא ישיב כל עקר ת"ל [את הגזלה]. מה ת"ל אשר עשק שיכול ישלם חומש ואשם על מה שעשק אביו ת"ל אשר עשק על מה שעשק הוא משלם ולא על מה שעשק אביו. (ד) יכול לא ישיב כל עקר ת"ל [את העושק] את הפקדון. מה ת"ל אשר הפקד אתו כל זמן שעמו ישיבנו אין עמו משיב דמיו. (ה) ועדיין אני אומר איתי אינו משלם חומש ואשם על מה שגזל אביו בזמן שלא נשבע לא הוא ולא אביו, נשבע הוא ולא אביו אביו ולא הוא הוא ואביו מנין ת"ל אשר גזל ואשר עשק ואשר הפקד אתו ואשר מצא. (ו) עדיין אני אומר עד מתי הוא משלם קרן על גזל אביו בזמן שנשבע הוא ואביו הוא ולא אביו אביו ולא הוא לא הוא ולא אביו מנין ת"ל הגזל העושק והפקדון והאבדה ישתלמו [ובגמ' נרס יש למוד] מכ' מקום:

שפב מנין ליתן את האמור למעלה למטה ת"ל מכל אשר ישבע עליו לשקר:

שפג מכל אשר ישבע עליו לשקר עד

התורה והמצוה

תנועות. לפעמים הה"א בקמץ. ולפעמים בשורק והמדקדקים לא שמו לב להבדיל ביניהם. ומצאנו זה בעבר מן השלמים כמו דברי הכהן (מ"ב פרק ג), כמו הכרת מנחה ונסך (יואל א), והשלך מכון מקדשו (דניאל ח), אבל בנחי פ"י ונחי העין בא הה"א עם וי"ו שרוקה. ויוסף הורד מצרימה והמקור תמיד בקמץ חטף וכן העתיד עכ"ל. וכן בחסרי פ"נ יבא בשורק, כמש"ש (פרק ד' ס"ה), וכן בכפולים כמש"ש, (פרק יב ס"ד) עכ"ד, ובנחי פא נו"ן מצאנו הנתקו מן העיר (שופטים כ). שבא בקמץ ע"ד השלמים, ובכפולים מצאנו המקור בקמץ. כל ימי השמה. אמנם על מה בא העבר בשני תמונות לא נתנו שום טעם, לכן זאת שאלתי במגלה (דף יג) אשר הגלה מירושלים, אמר רבא שגלה מעצמו. ופי' התוס' מגלה כתיב אשר הגלה. ר"ל הגלה בשורק. מבואר שהם הבדילו בזאת. שהתמונה בשורק הה"א מורה על פעולת פועל. ובקמץ הה"א הגלה מורה שגלה מעצמו. והנה העבר בשלמים שבאו בקמץ הם אלה. השבעו (ירמיה לח כב) משלי (ח כה) איוב (לח ו) טבעו והכלמו (ירמי' ד) ולא הכלמנו (ש"א כה) הכרת מנחה ונסך (יואל א) והפדה (שמות כא ויקרא יט). השלמתך (איוב ה) אשר המלך (דניאל ט). זאת העיר הפקד (ירמיה ו) אשר הפקד אתו (שם) השכרתי (ירמיה ח) הנחלתי לי ירחי שוא (איוב ז) השלכת מקברך (ישעיה יד) השלכתי מרחם (תהלים כב). ובשורק. והושלך מכון מקדשו (דניאל ח) לא המלחת (יחז' טז) והשכב בתוך ערלים (שם לב) והמעיין ירא' שהכלל שכתבו התוס' בזה לא יספיק. לבד שם לא הוסיפו בו עוד הבדל הנמשך מהבדל שכתבו הם ז"ל. והוא שההפעל בקמץ. גם אם היה ע"י פועל יציין פעל ממשיך. כמו אמה השלכת מקברך אשר המלך וכדומה. ר"ל שנאמר מהלך מקברו. שבלא זה מציין המשכת הפעל, לא ישקיף על הפועל. שההפעל מקושר עם הויית הפעול לא עם שהמשכו בזמן. למשל אמר (יחז' לב לב) והושכב בתוך ערלים, ושם (יט) רדה והשכבה בתוך ערלים. כמ"ש והשכב מדבר מעת השכבתו, ובמ"ש והשכבת מדבר שיאמר מושכב שם. וגם כיון שאומר רדה אינו מדבר בבחינת פועל. וכן כמ"ש והשלך מכון מקדשו (דניאל ח) לארץ השלכת (יחז' יט) והשלכו ארץ אחרת (ירמיה כב) מדבר בבחינת הויית הפעולה. וזה המבדיל בינם ובין השלכת מקברך השלכתי מרחם כנ"ל. (עוד נתנו בזה כללים שהבינוני תמיד בשורק מפקד, והעתיד תמיד בקמץ. תקטר. וכן המקור. וכן אותיות הגרון בקמץ תמיד). עפ"י הדברים האלה נבין מדוע כתוב הפקד אתו. שאם היה כתוב הפקד בשורק אז היה מדבר מעת נתינת הפקדון היה אומר הפקד אליו או הפקד בידו, אבל אחר שכתוב הפקד בקמץ מבואר שמדבר מהמשכת הפעל, ר"ל הדבר נשאר מפקד אצלו, לכן אמר אתו, כי על המשכת הפועל שנשאר הפקדון אתו יצדק מלת אתו. ופירשו רבותינו חז"ל במ"ש מה ת"ל אשר הפקד אתו כ"ז שעמו ישיבנו אין עמו משיב דמיו. שק"ל מדוע שינה לשון זה ולא אמר הפקד בשורק על עת הפקדון והי' צ"ל הפקד בידו, לז"א שלזה תפס פעל ממשיך ללמד שרק אם נשאר אתו כברשותו אז ישיבנו לא אם איננו אתו בהמשכת הזמן אף שהפקד בידו תחלה:

שפב או מכל אשר ישבע עליו. כלל דברים שלא הזכירם פה. והם תשומת יד שלא הזכיר בהשבה. כמ"ש בשם רב (בב"מ דף מח), ושקר שאינו ניכר שלמד (כש' שעה) מן ונשבע על שקר. היזק אדם והיזק קנין שלמד (כש' שעו) מן אשר יעשה האדם אשר יעשה. דברים שיש בהן תשלומי כפל שלמד (כש' שעז) מן תמעול מעל. ורב בב"מ שם תפיס א' מהן. ומימרה זו מובא בגמ' (שם) בשם ר"א,

שפג אשר ישבע עליו מלת עליו היינו על הדבר, ומורה שיתכוין על הדבר שאמר שקר עליו

אַשְׁמָתוֹ׃ כה וְאֶת־אֲשָׁמוֹ יָבִיא לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן

התורה והמצוה

שהזיד בשקרון בין שהי' בשבועה שוגג שא"י שחייב קרבן ובין מזיד דלא כתיב בי' ונעלם, לאפוקי אם סבור לישבע באמת דליבי' אנסי' כן פרש"י . והתוס' שבועות (דף לא ע"ב) פי' בדרכים אחרים ע"ש :

שפד מכל אשר ישבע עליו לשקר ושלם אותו וכו' , הלא כבר אמר ונשבע על שקר ולמה אמר זה שנית, והיל"ל או מכל אשר חטא וכדומה . רק שאחר שמ"ש והשיב את הגזלה אינו תלוי בתנאי אם נשבע, שגם אם לא נשבע צריך להשיב ומטעם זה הוא גזל לאו הניתק לעשה כמ"ש (מכות טז חולין קמא ובכ"מ) והוא ק"ו מאבידה הקלה מכולם שמבואר בתורה שצריך להשיבה, ופירושו והשיב את הגזלה תמיד (אף אם לא נשבע) או מכל אשר ישבע עליו לשקר אז חמישיתו יוסף ואת אשמו יביא . ולכן הוצרך לכתבו שנית קודם שיזכיר תשלומי חומש ואשם . שזה נתלה בתנאי השבועה [וע"ע כיוצא בזה באילת השחר כלל קנח] ובארו דא"ל בק"ו מטוען טענת גנב שאין משלם כפל (אם נמצא שהוא בעצמו גנבו ב"ק קח ע"ב ודף סג ע"ב) אלא לאחר שבועה . כמ"ש ונקרב בעה"ב אל האלקים . וכ"ש בזה שאין משלם כפל ש"א ישלם רק לאחר שבועה , שיש לדחות דכיון דזה יש לו חומרא שמשלם חומש ואשם ישלם גם קודם שבועה לכן צריך קרא :

שפה ושלם אתו בראשו . כבר בארנו באילת השחר (כלל ק"ן) שמלת אותו תופס רק גוף הפעול וממעט דבר שחוץ ממנו , ולכן אמר פה מלת אותו , שהוא מיותר . בא ללמד מק"ו מטוען טענת גנב שישלם כפל . לכן אמר שישלם רק אותו לא כפל , שזה נקרא משלם משנה או משלם פי שנים . אמנם מזה לא נוכל למעט עדיין שאם טבח ומכר את הגזילה שלא ישלם ד' וה', שאחר שזה משלם בעד פעולה אחרת שהיא הטביחה או המכירה לא ממועט מן אותו , אחר שעל מעשה הגזילה עצמה אין משלם יותר מן הקרן, ותשלומי ד' וה' הם תשלומין מיוחדים בעד מעשה אחרת . לכן אמר **בראשו** שלא ישלם רק תשלומין הראשונים בעד מעשה הגזילה לא תשלומין שניים בעד מעשה הטביחה והמכירה :

שפו ושלם אותו בראשו וחמשיתיו יוסף עליו . ממ"ש יוסף עליו דהיינו על התשלומין הנז' שמשלם אותו בראשו מבואר שאינו מוסיף חומש על דבר תולה לו . והיינו הטוען טענת גנב שמשלם תשלומין אחרים חוץ מן הקרן כפל וד' וה' , לא יוסיף חומש שזה מוסיף תוספת על תוספת . ובב"ק (דף ס"ה ע"ב) פליגי בזה ר"ש ורבנן . לרבנן חומש לא מייתי אבל אשם מביא . ור"ש ס"ל דגם אשם אין מביא במקום שיש כפל . ואמר שם לרבנן מ"ש חומש דלא משלם דכתיב בראשו וחמישיתו אשם נמי לא ישלם דכתיב בראשו וחמישיתו ואת אשמו . אמרי לך רבנן **את** פסקי' קרא . ור"ש **ואת** ערבי' קרא . ורבנן אמרי לך לא לכתב לא וי"ו ולא את ור"ש אמר לך **את** לא סגי דלא כתב . לאפסוקי בין ממון גבוה לממון הדיוט הלכך אתא וא"ו ערבי' קרא ע"כ . באור דבריהם הקדושים . עפ"י הכלל הנודע שדרך הלשון העברי להקדים תמיד את הפעל אל השם , ולא יקדים את השם רק במקומות שיש שם איזה דיוק בהשם או גדר והפוך וסתירה וכיוצא , כמו ויהי הבל רעה צאן וקין הי' עובד אדמה . ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ולבני הפלגשים נתן מתנות . וישב את שר המשקים על משקהו ואת שר האופים תלה . וכיוצא . וכמ"ש באילת השחר (פרק יב) בארך . וא"כ במ"ש ואת אשמו יביא בקדימת השם אל הפעל ולא אמר והביא את אשמו , ע"כ יש בין הבאת האשם ובין החומש איזה הפוך וסתירה . ולכן דעת רבנן שפסקאי שהתנה וחמישיתו יוסף עליו ולא על ממון שאין משתלם בראש הוא רק גבי חומש לא גבי אשם ולכן אמר אבל את אשמו יביא מ"מ אף במקום שהוא ממון הבלתי משתלם בראש . ודעת ר"ש שממה דכתיב ואת אשמו בוי"ו החבור משמע ששניהם מדברים בענין אחד שבמקום שמשלם בראשו אז יוסף חומש ואשמו יביא , ובמקום שאין מוסיף חומש אין מביא אשם . ומה שהקדים אצל אשם את השם אל הפעל הוא מפני ההפך והסתירה שיש ביניהם במקבל התשלומין . שאצל החומש התנה לאשר הוא לו יתננו . אבל ואת אשמו יביא לה' ולא לבעלים כמו החומש . וז"ש **את** (ר"ל את אשמו שמקדים השם) לא סגי דלא כתב לאפסוקי בין ממון גבוה לממון הדיוט . שזה ההפך שביניהם . הלכך אתא וי"ו ערבי' קרא לענין ששניהם ישתלמו בענין אחד :

שפז וחמישיתיו יוסף עליו . בודאי אינו משלם רק חומש אחד כמ"ש בפ' נשא בגזל הגר וחמישיתו בלשון יחיד , ולמה אמר פה וחמישיתיו בלשון רבים . ואשר כתב הראב"ע כי בפ' נשא מדבר בשהודה לכן אינו משלם רק חומש אחד ופה * מדבר שבאו עדים לכן ישלם שני חומשין על שקר . אינו כדת כי גם פה מדבר כשהודה , ככתוב והי' כי יחטא ואשם שפי' ואשם שמכיר חטאו ותיובו , כמ"ש בפ' שמע ופי' חז"ל שבא ללמד שלפעמים יוסף כמה חומשים והוא אם כפר אח"כ בחומש ונשבע עליו שאז שב החומש להיות כקרן ומשלם עליו חומש , כמ"ש במשנה דב"ק . והנה כפי הדקדוק היה ראוי לכתב חמשיותיו בשני סמני הריבוי (כמ"ש הרד"ק בספר השמות דף ר"י ע"ב) . אך מצאנו כמהו ,

וְחוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי לִדְהוּא דִילֵיהּ יִתְּנִינֵיהּ בְּיוֹמָא דְחוֹבְתֵיהּ׃ כה וְיָת אֲשָׁמֵיהּ יַיְתֵי

ספרא

שיהא מתכוין לו. מכאן אתה אומר שחייב על זדון שבועה ועל שגגתה מה הוא חייב על זדונו אשם בכסף שקלים׃

שפד (ח) עליו לשקר ושלם ואין משלם אלא לאחר שבועה והלא דין הוא ומה אם הטוען טענת גנב שמשלם תשלומי כפל אין משלם אלא לאחר שבועה זה שאין משלם תשלומי כפל אינו דין שאינו משלם אלא לאחר שבועה. לא א"א בטוען טענת גנב שאינו משלם חומש ואשם תאמר בזה שמשלם חומש ואשם הואיל ומשלם חומש ואשם ישלם לפני שבועה ולאחר שבועה ת"ל עליו לשקר ושלם ואין משלם אלא לאחר שבועה׃

שפה (ט) ושלם אותו אותו הוא משלם ואין משלם תשלומי כפל. והלא דין הוא ומה אם הטוען טענת גנב שאין משלם חומש ואשם משלם תשלומי כפל זה שמשלם חומש ואשם א"ד שישלם תשלומי כפל ת"ל ושלם אותו. אותו הוא משלם ואינו משלם תשלומי כפל׃ (י) אוציא את תשלומי כפל ולא אוציא את תשלומי ד' וה' ת"ל בראשו. בראשו הוא משלם ואינו משלם תשלומי כפל ולא תשלומי ד' וה'׃

שפו (יא) ק"ו לטוען טענת גנב שישלם חומש ואשם ומה זה שאין משלם תשלומי כפל משלם חומש ואשם הטוען טענת גנב שמשלם תשלומי כפל א"ד שישלם חומש ואשם ת"ל בראשו וחמישיתיו יוסף עליו המשלם בראש מוסיף חומש. ואין המשלם תשלומי כפל ותשלומי ד' וה' מוסיף חומש׃

שפז (יב) וחמישיתיו מלמד שמוסיף חומש על חומש עד שיתמעט הקרן מש"פ יוסף עליו שיהא הוא וחומשו חמשה׃

שפח לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו ולא יתננו לשלוחו שיוליך לו יכול לא יתן לשליח ב"ד וליורש ת"ל יתננו׃

שפט (יג) ביום אשמתו ב"ש אומרים ילקה בחסר ויתיר ובה"א כשעת הוצאה ר"ע אומר כשעת התביעה׃ והביא

התורה והמצוה

גלוית ברוב עצתיך. ונשאו את זנותיכם. למען אספרה כל תהלתיך. משנאתיך גם.

— (כמ"ש הכד"ק דף קסה). והטעם לזה כי תכונת שם המופשט הוא לשון יחיד מצד עצמו, אך מצד הפרט שמספר השאלה לאחריו וייען כפעם אחר פעם נעשה מיחיד רבים. וכן פה אם היה כדעת הראב"ע בני חמשיות הי' ראוי שיבוא בשני סמני הריבוי אבל ע"י שמוסיף חומש על חומש וכ"א בפני עצמו הוא רק חומש אחד בא השם כדינו בלשון יחיד. ומ"ש יוסיף עליו שיהי' הוא וחומשו חמשה פרשתי בסימן של"ד׃

שפח לאשר הוא לו. באר שישלם לאשר הגזלה שלו, ר"ל לידו לא ליד שליח (שלא שאלו המפקיד, והגזלן עדן חייב באחריות כ"ש בב"ק דף קד). והי' די שיאמר ושלם לאשר הוא לו, ולמה הוסיף יתננו. פי' חז"ל שמ"מ די אם הולך לב"ד והב"ד ממנים שליח או כשמחזיר ליורש הנגזל (כשמת). וכבר בארנו למעלה ס' רלט שכ"מ שכפל הפעל שלא לצורך בא ללמד שבדיעבד א"כ התנאי שהזכיר בפעל הקודם. כמ"ש ישרף אעפ"י שאין דשן וכדומה. וה"נ פה הוסיף יתננו אף שאינו מוסרו לאשר הוא לו׃

שפט יתננו ביום אשמתו. הנה יתבאר אי"ה בפ' נו (ס' ת) כי בכ"מ שיציין הזמן במלת ביום ירצה לפעמים שיהי' ביום ולא בלילה, ובמקום שאין הבדל במעשה זו בין יום ולילה יכוין שיהי' באותו יום לא קודם ולא אח"ז. כמו ביום הכותי כל בכור. ביום אכלכם ממנו מות תמות. וכדומה. וכן פה מציין שחל עליו חיוב התשלומין ביום אשמתו. כי פה אמר והשיב את הגזלה ושלם, שפי' שישיב הגזלה עצמה ואם לא ישלם דמיה, והנה אם משיב הגזלה עצמה פשוט שיכול להשיבה כמו שהיא, כמ"ש גזל מטבע ונפסל תרומה ונטמאת אומר לו הרי שלך לפניך אבל אם משלם דמים בזה יפול השאלה איזה מחיר ישלם אם הוזלה או הוקרה בינתים. לכן באר ושלם ביום אשמתו, שביום האשמה חל חיוב התשלומין וישלם כפי שהי' שוה אז. ובזה פליגי ב"ש וב"ה עם ר"ע, כבר בארנו (בתחלת השער כלל שסה) שפעל אשם יציין לפעמים את החטא, ולפעמים יציין את העונש והחיוב. ודעת ב"ש וב"ה שפי' ביום אשמתו ביום שחטא והוא בעת שגזל או שלח יד בפקדון. וילקה בחסר, ר"ל שאם אח"כ נהכרה הגזלה כגון שהיתה רחל טעונה גזר או מעוברת וגזזה וילדה אח"כ משלם גם דמי הגז והולדות. וה"ה אם הוזלה בדמים משלם כפי שהיתה שוה בעת האשמה. וכן לוקה ביתיר, והיא לדעת ב"ש אם נתעברה או טענה גזר אח"ז ישלם אותה כמות שהיא עכשיו, כי הם ס"ל דשינוי אינו קונה ואם היתה הגזלה קיימת הי' מחויב להחזיר אותה לבעליו כמות שהוא וא"כ אם הוליאה הוא אשם שנית בעת הוצאה וגם לענין זה קרוי ביום אשמתו. וב"ה מודה בזה לב"ש אם נתיקרה בדמים אח"ז כטעמו של ב"ש, אבל ביתיר שהוא אם נתעברה וכדומה ס"ל דאזלינן בתר שעת הגזלה מבית בעלים, דס"ל דשינוי קונה והגזלה בגזלן ולא מקרי יום אשמתו רק בעת שגזל. ודעת ר"ע דפי' אשמתו גם מענין עונש וחיוב, ביום

בְּעֶרְכְּךָ֛ לְאָשָׁ֖ם אֶל־הַכֹּהֵֽן׃ כו וְכִפֶּ֨ר עָלָ֧יו הַכֹּהֵ֛ן לִפְנֵ֥י יְהוָ֖ה וְנִסְלַ֣ח ל֑וֹ עַל־אַחַ֛ת מִכֹּ֥ל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂ֖ה לְאַשְׁמָ֥ה בָֽהּ׃ פ פ פ

ק"א דעואל. ליוה סימן: ומפטירין עם זו יצרתי בישעיה סי' מ"ג:

ו א וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ ב צַ֤ו אֶֽת־אַהֲרֹן֙ וְאֶת־בָּנָ֣יו

בעל הטורים

(א) משה לאמר צו את ס"ת תורה. זרוז אותם שיעסקו בתורה: (ב) צו את אהרן מה כתיב לעיל מינים לאשמה בה צו את אהרן

רש"י

(ב) צו את אהרן. (ת"כ) אין צו אלא א לשון זירוז מיד ולדורות (דמורם צו לא נמצא רק מבנין הכבד נשמע

שפתי חכמים

א פי' רש"י בגמ' שיהא מהיר וזריז. וא"ת ולמה לא פי' רש"י זה לעיל אקרא דפרשת תלוס. די"ל דזריזות בא משום

התורה והמצוה

שנתחייב בב"ד שהיא כשעת השביעה, וצריך לשלם כפי שהי' בזה בשעה ההוא לחומרא, כן מבואר מדברי הגמ' ב"מ ד' מ"ב, ויונתן ה' ביומא דתהא על הודאה, וכן פי' רשב"ע ורשב"ם ביום אשמתו ביו' שהוא מאשמתו, ואינו כפי הקבלה. ות"א ביומא דחובתי' כדעת חז"ל:

שצ והביא את אשמו אף לאחר יוהכ"פ באתרי למעלה (ס') ומ"ש איל תמים וכו' התבאר למעלה ס' ש"כ ומ"ש לאן לרבות כל וכו' התבאר למעלה ש' שכ"ג ומ"ש בערכך מה ערכך וכו' שהבאר למעלה ס' שס"ד ומ"ש לאשם שיהי' מפריש מעות לשם אשם התבאר למעלה ס' שנג:

שצא על אחת מכל אשר יעשה לאשמה בה. ותחלה אמר על אחת מכל אשר יעשה האדם לחטא בהנה. מבואר שתחלה חפש הציור אשר יעשה לחטא בהנה שחטא בכל המינים והנז' תשומת יד גזל ועושק ואבדה. ואח"כ חפש לאשמה בה בלשון יחיד אם חוטא בא' ממיים אלה. שהנה הי' יכול לכתב בשהיתם על אחת אשר יעשה והוסיף מלת מכל. משמע שמדבר מכמה אופנים ע"ז מורה מלת כל ר"ל בכל אופן. וא"כ צריך לצייר בכל א' לכה השהות שני אופנים. ר"ל שני אופנים בצד באמר אשר יעשה לחטא בהנה דהיינו שחטא בכל המינים ושני אופנים בצד באמר אשר יעשה לאשמה בה דהיינו שחטא בא' מהמש המינים הנז' בפרשה. ויצייר בצד א' חמשה תובעים, וא' תובע. ובצד הב' יצויר שבעו מינים מינים, ומין א' בזמנים הרבה. והנה יש פה זרות בלשון. שידוע שיש הבדל בין שימוש הלמד ובין שימוש מלת על. שהלמד מורה החלוקה, ומלת על מורה הצירוף. שאם ירצה לציין לכל אחד ואחד יאמר בלמד, כמו ואשם לאחת מאלה. וארבעה פנים לאחד. וארבע כנפים לאחת. שמי השמר לאחד. שפי' לכל אחד. משא"כ מלת על תציין על הכל ביחד, והקרבתם על הלחם. והקריב על בן הבקר. וכן אמר עגלה על שני הנשיאים ושור לאחד, ר"ל על שני הנשיאים ביחד עגלה אחד. ושור לכל אחד ואחד. ועמ"ש בזה בפ' מצורע (סמ"א). וא"כ הי' ראוי לאמר פה לאחת. לא על אחת. אחר שפי' לכל אחת ואחת צריך לבא בלמ"ד. וע"כ נדחק לומר שמלת על בא בדרך הזרות במקום למ"ד. כמו שנמצא דוגמתו. ותתפלל הנה על ה', וילך אלקנה הרמתה על ביתו. שבא על במקום אל. אולם כלל מוסד אצלינו שלא יבא זרות וחילוף בלשון אם לא לצורך. וכ"מ שבא על במקום אל יש בו דרוש או כוונה, כמ"ש (ברכות לא ע"ב) חנה הטיחה דברים כלפי מעלה שנאמר ותתפלל חנה על ה'. וכדומה. ולכן אמרו בדרך הדרוש שבכוונה כתב מלת על שמורה הצירוף לרמז שלפעמים מביא אחת על כל אשר יעשה. ואחר שזה כתוב ב"פ ובכ"א כתוב תיבת מכל, בהכרח שגם בזה יצויר ד' אופנים. שני אופנים שאינו חייב אלא אחת אם חטא בהנה היינו בכל המינים. ושני אופנים אם חטא בה ר"ל במין א'. ובזה תבין המאמר הזה כמין חומר. תחלה דרש לאחת. ר"ל כי כפי פשט הפסוק בהכרח בא מלת על במקום למד כאלו כתוב לאחת שמורה שחייב על כל אחת. ומביא במשנה ב' וג' שני אופנים אם חטא בהנה, בחמשה מינים הנז' פקדון ותשומת יד וכו'. א] חמשה תובעים, ב] א' תובע. ובמשנה ד' ה' מביא ב' אופנים אם אשם בה, ר"ל במין א'. והם, א] מיני תביעות, ב] זמנים מחולפים. ובכולם סיים ת"ל לאחת. (בכל הספרים כתוב במשנה א' ב' ג' ד' ה' ת"ל לאחת ובמשנה ו' ז' ח' ס' י' כתוב ת"ל על אחת, ובמקרא לא נמצא רק על אחת לא לאחת, והראב"ד הגי' בכולם ת"ל על אחת ולא נחית כ בא זה בכוונה ובחכמה). עתה דרש (במשנה וא"ו) מנין אחת על דברים הרבה ת"ל על אחת, שמלד שבא מלת על, נדרש גם הצירוף כנ"ל. והרים ג"כ ארבע אופנים לפטור. וכ"ל. (ועי' למעלה ס' שמ"ז) שם חשיב א"ל חמשה ואמר א' לדרוש א'. ופה חלקם ועמש"ל. ולפי גי' המשנה שלא הזכיר תביעות בזמנים מחולפים נוכל להוסיף פה שאם השביע אפי' על דבר א' חמשה פעמים

קֳדָם יְיָ דְכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפוּרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוָת כַּהֲנָא: יו וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתְּבֵק לֵיהּ עַל חֲדָא מִכֹּל דְיַעְבֵּד לְמֵיחַב בַּהּ: פ פ פ

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב פַּקֵּד יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי לְמֵימַר דָא אוֹרָיְתָא

ספרא

שצ (יד) והביא את אשמו אף לאחר יוהכ"פ, איל קשה בן שתי שנים. צאן לרבות כל משמע, צאן אף חרש אף שוטה אף ננס, מן הצאן ולא הפלגס, בערכך מה ערכך האמור להלן בכסף שקלים אף ערכך האמור כאן בכסף שקלים, לאש' שיהי' מפריש מעות לשם אשם: (פרק כג) **שצא** (א) וכפר עליו הכהן לפני ה' ונסלח לו על אחת מכל אשר יעשה מנין שחייב על כל אחת ואחת ת"ל לאחת לחייב על כל אחת ואחת. (ב) כיצד היו חמשה תובעים אותו אמרו לו תן לנו פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה **שיש לנו בידך שבועה שאין לכם בידי** פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה לא לך ולא לך ולא לך מנין שחייב על כל אחת ואחת. תלמוד לומר לאחת לחייב על כל אחת ואחת. (ג) יכול מפני שהן חמשה, מנין אמר לו תן לי פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה שיש לי בידך שבועה שאין לך בידי פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה מנין שחייב על כל אחת ואחת ת"ל לאחת לחייב על כל אחת ואחת. (ד) יכול מפני שהן מיני תביעות מנין אפי' א"ל תן לי חטין ושעורין וכוסמין שיש לי בידך שבוע' שאין לך בידי חטי' ושעורין וכוסמין מנין שחייב על כל אחת ואחת תלמוד לומר לאחת לחייב על כאו"א. (ה) יכול מפני שהן מינים הרבה מנין אפי' א"ל תן לי חטים שהפקדתי לך אמש ושלפניו ושלפני פניו מנין שחייב עכאו"א ת"ל לאחת לחייב עכאו"א. (ו) מנין אחת על דברים הרבה ת"ל על אחת מכל אשר יעשה. (ז) כיצד היה תובעו א"ל תן לי חטים שהפקדתי אצלך אמש ושלפניו ושלפני פניו שבועה שא"ל בידי כלום מנין שאינו חייב אלא אחת ת"ל על אחת. (ח) יכול מפני שהוא מין אחד מנין אפי' א"ל תן לי חטים ושעורים וכוסמין שי"ל בידך שבועה שאין לך בידי כלום מנין שאינו חייב אלא אחת ת"ל על אחת אשר יעשה. (ט) יכול מפני שאינן מיני תביעות מנין אפי' א"ל תן לי פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה שי"ל בידך שבועה שא"ל בידי כלום מנין שא"ח אלא א' ת"ל על אחת מכל אשר יעשה. (י) יכול מפני שהוא אדם אחד מנין אפי' א"ל חמשה תן לנו פקדון ותשומת יד וגזל ואבדה שיש לנו בידך שבועה שאין לכם בידי כלום מנין שאינו חייב אלא אחת ת"ל על אחת מכל אשר יעשה: **שצב** לאשמה בה פרט לפחות משוה פרוטה:

סליק דבורא

התורה והמצוה

חוץ לב"ד ושבע חייב על כל שבועה ושבועה (דהא בשבועת העדות פטור), ובזה הב' ימעט אם לא השיב על כל השבועות רק פעם א' אינו חייב אלא קרבן אחד:

שצב לאשמה בה. יש הבדל בין חטא ואשם. שפעל אשם מציין העונש המביא על החטא וכמ"ש באילת השחר (כלל שסה), ולכן לא אמר פה לחטא בה כמ"ש למעלה לחטא בהנה, שבא ללמד פרט אם עשה לאשמה בה ר"ל דבר שמחויב בעונש התשלומין, לאפוקי פחות משוה פרוטה שהוא חטא נגד המקום אינו אשם כי אינו חייב לשלם [ומובא בירושלמי פ"ק דקדושין]:

חסלת פרשת ויקרא. תהלות ותשבחות לאל הגדול הגבור והנורא:

הערה כלל זה פרוש הוא שמקומות לא חקר שבא בתנ"ך לשון צוה וכו' הפעל רק בשעת מעשה לא לדורות כמו במן זה הדבר אשר צוה ה' לקטו ממנו איש לפי אכלו והמעשה המשכן (ויקרא ח) שאמר ככל דבר כאשר צוה ה' את משה. ובתנופת הלוים במדבר. כתוב כאשר צוה ה' את משה. ושם (קף ט) ויקח את המטה כאשר צוהו. ושם (פסוק כז) ויעש משה כאשר צוה ה'. וכל אלה הוא נעשים לפי שעה. ואם תאמר שלא כיון רק על מקום שמתחיל צ את ב"י. וכמ"ש בספרי פ' נשא. צ"ל ההבדל בין צוי לאחרת. ועוד שלפ"ז יקשה עמ"ש בקדושין (דף כט) שמ"ש במילה כאשר צוה אותו אלקים. ולדורות מנלן דתנא דבי ר"י אין צו אלא זירוז מיד ולדורות וכו'. לדורות מנ"ל דכתיב אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם. ושם כתוב אשר צוה. וגם קשה מדוע למד ר"י בקדושין מפסוק אחר. ובספרי למד זה מב' כתובים משלוח טמאים. וגרוש. ולפ"ז הרי יש ג' כתובים שלוח טמאים וגרוש ואשר צוה דפ' שלח. בפרט שבשניהם בעל המאמר הוא ר' ישמעאל. ועוד ק' שבספרי אמר שלמד ר' ישמעאל מיד משלוח טמאים ולדורות מנרות ובברייתא דר"י מזות אמר שלמדינן זה מבנין אב משני כתובים משלוח טמאים ונרות משמע שלמדינן מכל מב' כתובים. וברייתא זו היא ג"כ דר' ישמעאל:

א צו את אהרן. יש הבדל בין הציווי ובין הדבור והאמירה. שדבור ואמירה כוללים כל מה שיאמר וידבר

שה א) **א** (א) אין צו אלא זרוז מיד ולדורות אמר ר"ש ביותר

בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הָעֹלָה הִוא הָעֹלָה עַל מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד בּוֹ׃

מ׳ זעירא — ודבש

בעל הטורים

לומר שיהיו זריזין בתורה ובמצות שתגגת תלמוד עולה זדון: זאת תורת העולה היא העולה. לומר כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה. הקרבנות נקראים אש והתורה נקראת אש שנאמר (ירמיה כ״ג) הלא כה דברי כאש. מימינו אש דת למו תוספות תלמוד (זה ראיה על תשב״ע) הקרבנות נקראו לחם את קרבני לחמי והתורה נקראת לחם לכו לחמו בלחמי (משלי ט)

רש״י

הוא ל׳ זרוז ומדלא כתיב תאוה ל׳ עתיד נשמע מיד. בא״כ. ולדורות ילפי׳ ליה בגמ׳ (קדושין כט בג״ם) ב אר״ש ביותר צריך הכתוב לזרז במקום ג שיש בו חסרון כיס [ובעולה יש א״כ לכהן שכולה כליל]: זאת תורת העלה וגו׳. הרי הענין הזה בא ללמד על הקטר חלבים ואיברים שיהא כשר ד כל הלילה וללמד על הפסולין איזה אם עלה ירד ואיזה אם עלה לא ירד שכל ת״ה לרבות הוא בא לומר תורה אחת לכל העולים ואפי׳ פסולין שאם עלו ה לא ירדו: הוא העלה. למעט את הרובע ואת הנרבע וכיוצא בהן שלא היה פסולן בקדש שנפסלו קודם

שפתי חכמים

שצריך אומנות יתירה לגרגרו ברא״ש הית ולכותשו במכתש שיהיה בלא שמרים: ב מדכתיב צו את יהושע וחזקהו ואמצהו זהו זירוז ולדורות כתוב בפרשת אמור צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן וגו׳ מערב עד בוקר לפני ה׳ תמיד חקת עולם לדורותיכם הרי לדורות. מיד כתיב בפרשת בהעלתך ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרותיה כאשר צוה ה׳ וגו׳ וזהו מיד: ג כלומר דוקא במקום שיש חסרון כיס צריך לכתוב צו לזירוז אבל במקום שאין בו חסרון כיס אינו צריך לכתוב צו אפי׳ אם הוא זירוז מיד ולדורות ור׳ שמעון פליג. והא דכתיב הכא צו אע״פ שאין כאן חסרון כיס י״ל כיון שאין הכהנים נהנים מן העולה אלא עור העולה והיא גם היא אינה נלקחת אלא לכהן המקריב אותה מש״ה נקראת ג״כ חסרון כיס. והרא״ם כתב שר״ש לא בא לחלוק על דברי ת״ק אלא להוסיף בא ואמר שהסיבה היותר גדולה שאמר הכתוב לשון צווי איננו אלא מפני שיש בו חסרון כיס אבל כשאין בו חסרון כיס לא תבא בו מלת צו וה״ה אם אין בו זירוז מיד ולדורות אע״פ שיש בו חסרון כיס לא תבא עליו מלת צו וכו׳ ע״ש כי האריך. והא דכתיב צו את בני ישראל גבי חילוק של א״י אע״פ שאין בו חסרון כיס. י״ל דכיון דכל ישראל היו שוין לענין כיבוש הארץ ושבט אחד לקח חלק יותר גדול משל חבירו ויש שלקח חלקו בהרים ויש שלקח במישור נקרא נמי כנגד מה חסרון כיס ודו״ק. והרא״ם פי׳ כל הענין בפירוש אחר עיין עליו ואתה תבחר: ד פי׳ הוכחתו מסיפא דקרא דכתיב ביה כל הלילה עד הבוקר הוא דקא דייק: ה משום שהמזבח מקדש אותן וכתיב בתריה היא העולה למעוטי דמשמע היא ולא אחרת ופרש״י היא העולה מיעט את הרובע ואת הנרבע וכיוצא בהן שלא הוי פסולם בקדש ר״ל שיכול להיות שהיו פסולים קודם הקדש אבל אחר פסולים כגון שנטמאו או שאר דברי׳ א״א אלא לאחר הקדש וכה״ג השיב לכולהו והרא״ם מביאן פ״ש. כתב הרא״ם וא״ת ל״ל הלי מיעוטא דהיא העולה למעט רובע ונרבע שאם עלו ירדו והלא כבר מיעטן הכתוב מן הבהמה יתן הבהמה וגו׳ בפרשת ויקרא וכיון דמיעטן מהתם דלא קדשו ל״ל למעוטי הכא דאם עלו ירדו פשיטא כיון דלא קדשו חולין נינהו ופשיטא דירדו הכי תירצו בגמרא פרק יוצא דופן דאיצטריך קרא לבהמת קדשים אף ע״ג דקדש לשו מעיקרא אם

עלו

התורה והמצוה

וידבר האדם בין דרך ספור והגדה בין דרך תשובה או בקשה או צווי וכדומה. לא כן הצווי הוא רק על דבר שלמן שיפקד על המצוה לעשות פקודתו בשים להמצוו׳ איזה הכרח למלאת: פקודת המצוה. כמו אב או גדול או מושל הפוקד. ובכ״ז מצאנו שבעל הלשון ישמש גם בצווים במלת ויאמר או וידבר. כמו ויאמר ה׳ לנח וכ׳ עשה לך תיבת עצי גופר. ויאמר וכ׳ בא אתה וכל ביתך אל התיבה. שהיה צווי כמ״ש ויעש נח כאשר צוה ה׳. ואחרי הדיוק בכ״מ שבא בתחלת המאמר לשון צווי, יהיה באחד מג׳ פנים. (א) אם ירצה לציין הזריזות. שזה הגדר בין פקודת המושל הבאה דרך אמירה ובין הבאה דרך צווי שאז מזרזו ביותר. כמו ויצו יוסף לאשר על ביתו מלא אמתחות האנשים אוכל וכ׳ ושם ויוסף אמר לאשר על ביתו קום רדוף אחרי האנשים, שעל הראשון הוצרך לזרזו ביותר שלא יפנה דבר. וכן ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות, ויצו פרעה לכל עמו. שלעמו בא דרך מצוה בזריזות והענש העוברים על פקודיו לא כן להמילדות הי׳ אמירה לבד ולכן לא נענשו כשעברו פקודתו. (ב) אם ירצה לציין התכיפות. וזה רצוף בגדר הצווי עצמה והבדלה מן העתיד. כמ״ש ר׳ אברהם דבלמס בס׳ מקנה אברם בחלוקת הפעלים. וז״ל ואחריו העבר וכ׳ ואחריו הצווי המורה על העשות הענין מיד ולעתיד ואחריו העתיד שהוא מורה על אשר בכחו להעשות ויהי׳ בעתיד מוגבל בין קרוב בין רחוק שיהי׳, ומזה יראה שהצווי מורה על הוראתו בזמן מוגבל מיוחד והעתיד בזמן מוגבל בלתי מיוחד. (ג) אם ירצה לציין שיהי׳ מצוה נוהגת תמיד כמו נוהות האבות לבנים, ועפ״ז נקראו בשם מצות ה׳, על שקיימים לדורות. והנה בספורי התורה ירשום בפעל צוה אם נמצא בה א׳ מן ההוראות האלה בדיוק. כמו ויצו אותם לאמר כה תאמרון לאדוני לעשו. ויצו את הראשון גם את השני וכ׳ כדבר הזה תדברון אל עשו, שלא הי׳ בהם צווי לדורות, אבל בצוים שבאו בהלכות שהתחיל בהם תמיד בלשון דבר אל ב״י או אמור אל ב״י. בהכרח שבמקומות שהתחיל בלשון צווי ימצ״ו בם כל התנאים המחויבים אל הצווי. שהם א] זירוז. ב] מיד. ג] ולדורות. והם צו את אהרן דזאת תורת העולה. צו דשלוח טמאים (במדבר ה׳). צו דנרות (ויקרא כד). צו דתמיד (שם

כם

דַעֲלָתָא הִיא עֲלָתָא דְמִתּוֹקְדָא עַל מַדְבְּחָא כָּל לֵילְיָא עַד צַפְרָא וְאֶשָּׁתָא

ספרא

שיש חסרון כיס: ב (ב) ריה"ג אומר מתוך שנאמר כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני דברים ראוים למזבח ודברים שאינם ראוים למזבח ת"ל כבשים, מה כבשים המיוחדים שהם ראוים למזבח יצא דבר שאין ראוי למזבח: (ג) ר' עקיבא אומר מתוך שנאמר כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני דברים הראוים למזבח ודברים שאינם ראוים למזבח ת"ל עולה מה עולה מיוחדת שהיא ראויה למזבח אף כל דבר שראוי למזבח יצא דבר שאין ראוי למזבח. (ד) ר' יהושע אומר כל הראוי לאישים אם עלה לא ירד שנאמר היא העולה על מוקדה מה עולה שהיא ראוי' לאישים אם עלתה לא תרד כך כל דבר שהוא ראוי לאישים אם עלה לא ירד: (ה) רבן גמליאל אומר היא העולה על מוקדה על המזבח מה עולה שהיא ראוי' למזבח אם עלתה לא תרד כך כל דבר שהוא ראוי למזבח אם עלה לא ירד. (ו) אין בין דברי רבן גמליאל לדברי ר' יהושע אלא הדם והנסכים שרבן גמליאל אומר לא ירדו

התורה והמצוה

שם). צו דנחלות (שם לד). צו דמגרש הלוים; ונפ"ז לא למדו זה רק במקום שמתחיל צו את ב"י. ובזה תבין מה שבקדושין (דף כט) למד דמ"ש וימל אברהם וכו' כאשר צוה אותו אלקים הוא לדורות ממ"ש וכי תשגו וכו' אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם. ולא למדו משלוח טמאים ונרות. כי שם כתוב כאשר צוה, ושם אין הלימוד מלשון צווי כלל, רק כמו שבארתי זה בפי' הספרי שלח, משום דבספרי שם ובהוריות (דף יא) מפרש מ"ש למן היום אשר צוה ה' והלאה על צווי האבות שהי' הצווי הראשונה שצוה ה', ולפ"ז מבואר דצווי האבות הי' לדורות דהא אמר למן היום אשר צוה (פי' להאבות) והלאה לדורותיכם. ובזה סרו כל הקושיות שהעירו המפ' בזה. ובברייתא די"ג מדות למד זה מבנין אב משני כתובים משלוח טמאים ונרות. ר"ל שגבי שלוח טמאים הי' מקום לטעו' שלא נאמר מיד די"ל שלא היו טמאים באותו שעה, דזב ונגעים וקבר שלפני הדבור אינו מטמא. וגם דפ' פרה לא נאמרה עד יום השני כמ"ש בגטין (דף ס) לכן אמר ויעשו כן ב"י שעשו מיד. ובנרות יש מקום לטעות שלא נצטוה רק אותו הדור כמ"ש ויקחו אליך שמן זית, לכן אמר לדורותיכם. ומהם למדין דגם שאר מצות דכתיב צו את ב"י הם מיד ולדורות, ובזה מבואר שמ"ש בספרי פ' נשא שלמדינן מיד משלוח טמאי' ולדורות מנרות אין סותר לברייתא די"ג מדות שלמד מבנין אב מב"כ. ור"ש מוסיף עוד הנהי א' שנמצא ג"כ בגדר הצווי, שהוא במקום שיש בו חסרון כיס. ר"ל שהוא נגד טבע האדם שלכן צריך זירוז ביותר, ובספרי סיים ע"ז הא אין צווי בכ"מ אלא חסרון כיס חוץ מאחת ואי זה זה צו את ב"י כי אתם באים אל ארץ כנען, מזרזם לענין חילוק הארץ, ובאמת זה מוסב גם עמ"ש דאין צו אלא זירוז מיד ולדורות, שגם זה אינו בענין חילוק הארץ שלא נהג מיד, והוא הא' שיוצא מן הכלל שבא בו צווי מצד הזירוז לבד. משא"כ מ"ש צו ונתנו ללוים ערים לשבת נהג גם מיד בשלש ערי מקלט שהפרים משה, וגם יש בו חסרון כיס. ויש עוד דברים בזה בספרי, ית' במקומם אם ירצה האל:

ב זאת תורת העולה היא העלה על מוקדה. פשטות הכתוב שחוזר לדיני העולה שזכר בפ' ויקרא שם באר פרטי מעשיה עד ההקטרה כמ"ש והקטיר המזבחה. ופה מלמד הלכותי' מן ההקטרה ואילך שיתנה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר. וכבר למד בספרא לקמן (משנה יג. יד) שזה אינו מיוחד בעולה לבד רק בכל דבר אף הקומץ והלבונה וכו' אם נתנו על המזבח ביום לא יורידם בלילה. וכמו שית' (בס' ד). אולם מ"ש היא העולה. שהיה די לאמר זאת תורת העולה על מוקדה (תהי') כל הלילה. (כי מ"ש המבארים שפי' היא העולה שנאמר כבר בפ' ויקרא, אינו נכון דמה משמיענו, ומדוע לא אמר כן בזאת תורת החטאת והאשם). ופי' חז"ל שבא לתת טעם למה נאמר שבדברים שדרכן לקרבן ביום יהיו על מוקדה כל הלילה הגם שבלילה אינו הזמן המיוחד לשום דבר מעבודת קדשים כמו שבנו במגלה (דף כ ע"ב), הוא משום דכבר עלה על המזבח ביום (שהיא זמן הראוי) וכל שעלה לא ירד, וה"ה כל דבר שעלה למזבח לא ירד. וגם יתכן כי יפרשו לפי הדרוש שה' של היא העולה היא ה"א התנאי הנלוה אל הפעל הבינוני. כמו והבא אל הבית יכבס בגדיו. והאוכל בבית. והנוגע במי הנדה, ור"ל העולה אשר תעלה על מוקדה תהי' על המזבח. ואמר שמלת העולה היא פעל בינוני (כי לא תבא ה"א התנאי עם השם רק עם הפעל הבינוני) ממילא אינו שם מיוחד לעולה דוקא רק כולל כל העולה על המזבח ור"ל גם הפסולים אחר שעלו לא ירדו. וכבר בארנו שלפי הפשט פרשה זו נקשרת אל פ' העולה שבויקרא שסיים והקטיר את הכל, ופה מלמד דיני ההקטרה. ושם דרשו ממ"ש והקטיר את הכל שמרבה אף הפסולים שאם עלו לא ירדו. כמו שבארנו מטעם הדרוש שם (ס' נז). ובאר פה מתי יקטיר את הכל, היא העולה על מוקדה שאם עלה לא ירד—(באור משנה ב') והנה שורש דבר זה אשר גם הפסולים להקרבה אם הם במזבח לא ירדו. למדנו ממ"ש בפ' תצוה (כט לז) כל הנוגע במזבח יקדש. שפי' בו ריה"ג ור"ע שר"ל שכל דבר שיגע במזבח אף הפסול להקרבה יקדש ויוכשר להקריב ולא ירד.

(כי מה שפי' הראב"ע שהכהן שיגע בו יתקדש ויטהר תחלה. אינו נכון שהיל"ל כל הנוגע בו יטהר שזה הלשון המורגל על טהרת הגוף לא לשון קדושה, ולכן העקר שדומה כמו מ"ש במנחה (ויקרא ו' יא) ובחטאת (שם כ) כל אשר יגע בהם יקדש. שפי' ויהי' קדש כמוה וכמ"ש הראב"ע עצמו. וזה אין סברא שנאמר שגם חולין העולים עלי' יוקדשו דהא קיי"ל דאסור להכניס חולין בעזרה וכמו שאמר בקדושין (דף נז ע"ב) מקרא, וע"כ פי' אם עלו קדשים פסולים). והנה עדיין לא שמענו אם זה כולל כל מיני קדשים אם לא. ולמדו זה ממ"ש אחריו וזה אשר תעשה על המזבח. כי מלת **אשר** בא פה דרך זרות כי בכ"מ שבא ציוי המתחלת במלת **זה**, ראוי שיבא פעל הציוי בלא מלת אשר כמו זה תאכלו ואת זה לא תאכלו ואת אלה תשקצו, וכבר דברתי מכלל זה בפ' שמיני (ס' סג) וברורתי שכ"מ שבא מלת אשר כבר קדמה הציוי בדרך כלל ובא לבאר הציוי. כמו קינים תעשה את התיבה וזה אשר תעשה אותה (בראשי' ו'), ואתה את בריתי תשמר זאת בריתי אשר תשמרו (שם יז), תקחו את תרומתי וזאת התרומה אשר תקחו (שמות כה), וכ"מ שיוצא מכלל הזה דרשוהו חז"ל עיי"ש. וכן פי' פה שמוסב על מ"ש כל הנוגע במזבח יקדש. שר"ל אם נגע בו מדברים השייכים למזבח. ומפרש וזה אשר תעשה על המזבח (שיקדש הנוגע בו) שרק אם הוא דבר הדומה להנז' בפ' זו אז יקדש. ובזה פליגי איזה הוא עקר בפ' זו שעליו רומז בכינוי וזה. דעת ריה"ג שהם כבשים עקר שהוא הסמוך אל מלת וזה. ור"ע ס"ל שהם עולה עקר שהוא שם הקרבן הנז' בפ' עולת תמיד לדורותיכ'. ומפרש בגמ' (סנהדרין דף לד ע"ב זבחים דף פג ע"ב) דאיכא ביניהו עולת העוף, בלר"ע שאמר מה עולה וכו' גם עולת העוף הפסולה לא תרד. ובגמ' זבחים מפ' דבריהם עיי"ש:—

ירדו ור' יהושע אומר ירדו: **ג** (ז) ר' יהודה אומר זאת, היא, העולה, הרי אלו מעוטים פרט לנשחטה בלילה ושנשפך דמה ושיצא דמה חוץ לקלעים. ר"ש אומר אין לי אלא כשרה. מנין לשנשפך דמה ושנשחטה בלילה ושיצא דמה חוץ לקלעים ולהלן והיוצא והטמא והנשחט חוץ לזמנו חוץ למקומו ושקבלו פסולים וזרקו את דמו והנתנים למטה שנתנם למעלה והנתנים למעלה שנתנם למטה והנתנים בפנים שנתנם בחוץ והנתנים בחוץ שנתנם בפנים והפסח והחטאת ששחטם שלא לשמן ת"ל זאת תורת העולה תורה אחת לכל העולים שאם עלו לא ירדו. (ח) יכול אף הרובע והנרבע והמוקצה והנעבד והאתנן והמחיר והכלאים והטריפה והיוצא דופן ובעלי מומין אם עלו לא ירדו ת"ל זאת היא העולה הרי אלו מיעוטים. ומה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו. אחר שריבה הכתוב מיעט מרבה אני את אלו שהיה פסולן בקדש ומוציא אני את אלו שלא היה פסולן בקדש. (ט) כשתמצא לומר כלל שר"ע אומר כל שפסולו בקדש הקדש מקבלו לא היה פסולו בקדש אין הקדש מקבלו חוץ כבע"מ שבעופות כשר, ר' חנניא סגן הכהנים אומר דוחה הי' אבא בע"מ מעל גבי המזבח. יכול אף הנסכים אם עלו לא ירדו ת"ל עולה מה עולה מיוחדת שהיא באה בגלל עצמה יצאו נסכים שאינם באים בגלל עצמם, (יוד) מכאן אתה אומר הזבח כשר והנסכים פסולים

(**באור משנה ד ה**) ור"י ור"ג למדוהו מפה. שלכן באר פה שהעולה כשהיא על מוקדה לא תרד אף פסולים כנ"ל. ודעת ר' יהושע שמלות על מוקדה שייכים אל הסגו' אם העולה על מוקדה (ר"ל על האישים) אז יהי' על המזבח ולא ירד ואם אינו ניתן לאישים ירד. ודבריו קרובים יותר אל הפשט, דאחר שלפי פשוטו מדבר מדברים שניתנו על המזבח ביום שיוקטרו כל הלילה וזה רק בדברים הנתנים למוקד שחשיב במשנה א'. ואמר על המזבח ר"ל שמלבד שהם על המזבח יתעכלו שם כל הלילה. ולכן גם כפי הדרוש שהוסיף היא העולה לדעת שכ"ה כל **דבר** שעלה על המזבח לא ירד הוא דוקא בדברים שהם לאישים. לאפוקי דם ונסכים שאינם לאישים. ודעת ר"ג שלפ"ז מ"ש על המזבח מיותר, דאם להורות הטעם מלבד שהם על המזבח כבר ידענו זה ממ"ש כל אשר יגע במזבח יקדש, ומפרש כפי הדרוש שבאו בלעות מגבילות. זאת העולה על מוקדה. היא העולה על מזבח, (שהוא מדרך הלשון בתנ"ך כמ"ש בהקדמתי לישעי'): זר"ל כפי הפשט, שהעולה תהי' על מוקדה ולא תסיר ממנו, שאם פקע מן המוקד יחזיר אותם, וכפי הדרוש אמר שמלבד שהיא העולה על המזבח יהי' כן, ללמד שכ"ה כל העולה על המזבח אף באינו לאישים לא ירד (כ"פ בגמ' בזבחים דף פג עיי"ש):

ג זאת תורת העולה היא העולה. מבואר אצלי (לקמן ס' כג באורך) שכינוי הרומז. זה זאת אלה. ירמוז תמיד לפי חוקי הלשון על דבר קרוב העומד לפני המדבר. וכ"מ שבא במשפטי התורה יפרשוהו חז"ל כי בא לכוונה רק זאת לא זולתה. ויש בכלל זה דרכים רבים, ואחד מנתיבותי' שאם בא עם מלת תורה או חוקה. זאת תורת. זאת חקת. בא למעט את הכלל הנרמז במלת תורה. כי שם תורה מציין שמלמד דבר כללי, וכמו שית' לקמן (ס' כד) שהלימוד יהי' כללי או מגד כמעט, שכולל דינים והלכות רבות, כמו זאת תורת החטאת והאשם שמלמד דינים הרבה. או מגד הקיטו, שדין זה נוהג בדברים רבים.

פסולים הזבח פסול והנסכים כשרים אפי' זה וזה פסול שהזבח לא ירד והנסכים ירדו. (יא) מתוך שנאמר כל הנגע במזבח יקדש למדנו שהמזבח מקדש את הראוי לו מנין את הכבש מקדש את הראוי למזבח ת"ל אל המזבח לא יעלו לריח נחח. מנין שאף הכלים מקדשים את הראוי להם ת"ל וקדשת אותם והיו קדש קדשים כל הנוגע בהם יקדש. (יב) כלי הלח מקדשים את הלח מדת היבש מקדש את היבש ואין כלי הלח מקדש את היבש ואין מדת היבש מקדש את הלח. כלי הקדש שנקבו אם עושים מהם מעין מלאכתם שהיו עושים כשהם שלמים מקדשים ואם לאו אין מקדשים וכולם אין מקדשים אלא בקדש:

כמו זאת תורת העולה, הגם שלא בא בו רק דין אחד של ההקטרה בכ"ז הוא תורה וכלל גדול מלך שנוהג בכל העולין כמ"ש תורה אחת לכל העולין שאם עלו לא ירדו. ולפעמים יפרשו שהיא תורה וכלל מלך שני הענינים שהם דינים רבים ונוהגים בהרבה דברים. כמ"ש זאת תהי' תורת המצורע תורה אחת לכל המצורעים ודומה הרבה. וכינוי הרומז. **זאת**, ימעט את הכלל, ר"ל רק זאת לא זולתה. וכן שתבאר אצלי תמיד שמלת הוא הבא עם השם בא ג"כ לדייק רק הוא לא אחר. ובפרט למה שבארנו שמלת העולה היא פעל בינוני, הנה מבואר לדורשי הלשון שהשם הבא אחר הגוף הנוסף על כינוי הגוף הנרמז בפעל בא למעט תמיד כמ"ש באילת השחר כלל ר"ס וכן מ"ש העולה על מוקדה. למ"ש שהעולה היא פעל בינוני וה"א הוא ה' התנאי. וכבר בארנו בסדר ויקרא (ס' יב) כי העברי יציין סימן התנאי בא' מחמשה דרכים, ובארנו שיש הבדל בין כל שימוש בלשון. והנה בכ"מ שהתולדה של התנאי חוזר אל גוף הנשא עצמו שנז' בהתנאי, ישמש תמיד או במלת אשר, או בה' הנלוה אל הפעל הבינוני. כמו והכהן המקריב את עולת איש עור העולה אשר הקריב לו יהיה. המקריב את זבח שלמיו לה' יביא את קרבנו. כל נפש אשר תאכל כל דם ונכרתה. והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים וכו' ונכרתה. וההבדל שבין שני אלה הלשונות ידוע: שאם מציין את התנאי בה' הנלוה אל פעל בינוני ידבר בדרך ההודעה, כי הה' המשמשת לתנאי תשמש גם להודעה. ואם יציין התנאי במלת אשר הנלוה אל פעל עתיד או עבר ידבר בדרך הסתם לא בהודעה. וכיון שהיה יכול לאמר פה עולה אשר יעלה על מוקדה על המזבח (תהי') כל הלילה, ותפס **העולה**, דבר מן דבר ידוע העולה, וממעט איזה דבר קבלתי נודע. והרי יש שלשה מעוטים וס"ל לר"י שממעט ג' דברים, שנשחטה בלילה, ושנשפך דמה לארץ ולא נזרק, ושיצא דמה חוץ לקלעים. (ולדעת התוס' נדה (דף מ ד"ה זאת) נשחטה בלילה ויצא דמה ממעט אחד מעוטא ומעוט ג' לרובע ונרבע וכל הני דמודה בהו ר"ש). **ודעת** ר"ש דאין לדייק כ"כ וג' מעוטים זאת"ז כלם ענין אחד הם, (כן אמר בהוריות (דף ג ע"ב) ממאי דקמייתא ר' יהודה אלא שמפש לי' דדרש מעוטי, כה"ג (ר"ל נפש תחטא אחת תחטא בעשותה החטא כנ"ל ויקרא ס' רע"ח) ר"י, דתניא ר"א זאת תורת העולה הרי אלו מעוטים), ואין כאן אלא ריבוי א' מלת תורת, שמכנים דברים רבים תחת כלל א', ומעוט א' מלת זאת, ומרבה מן תורת כל שהי' פסולן בקדש כגון שנשחטה בלילה וכו' והלן (דם הלן או בשר שלן חוץ מן המזבח), והיוצא (בשר עולה שיצא), ובשר עולה שנותר חוץ לזמנו דהוה פיגול וכו', כולם נכנסים תחת תורה הכוללת שהעולה על המזבח לא ירד. [משנה ח] יכול אף הרובע וכו' שכולם פסולים לקרבן, לכן אמר זאת רק הדומה לזאת שהי' פסולם בקדש. וברייתא זו מובא בזבחים (דף כז ע"ב ודף פד) ובנדה (דף מ), ועיי"ש בתוס' האריכו בפי' [משנה ט] ובאר דבבע"מ (אם המום בדוקין שבעין) הכשיר ר"ע הואיל וכשרים לכתחלה בעופות כן פי' בגמ' (ועיין בתוי"ט פ"ז דמנחות מ"ג), ור"ח אמר שאביו היה דוחה אותם מעל המזבח כלאחר יד ולא היה מורידן דרך בזיון בפרהסיא, (כ"ז פ"ט דזבחים מ"ג). ואמר ר' שמעון (מובא בזבחים שם משנה א) דנסכים הבאים בגלל הזבח אם עלו ירדו וכר' יהושע, (ודם ונסכים הבאים בפ"ע ס"ל כר"ג), ולא למד כן מן היא העולה על מוקדה רק כמו שלמדו ר"ע (בסימן הקודם) מן וזה אשר תעשה על המזבח וכו' עולה. וס"ל דמה עולה הבאה בגלל עצמו כך רק הבאה בגלל עצמו יצאו נסכים שבאי' בגלל הזבח [משנה י] הלכך בין שהזבח כשר והנסכים פסולים (כגון יצאו או נטמאו) בין שהנסכים כשרים (מפסול עצמם) והזבח פסול (שאז נפסלים עמו) ואפי' שניהם פסולים הזבח לא ירד שהמזבח מקדשו והנסכים ירדו כיון שאין באים בגלל עצמם, (באור משנה יא) ובארו שה"ה שהכבש מקדש את הראוי למזבח שנאמר ואל המזבח לא יעלו לריח נחוח שלמד מזה בספרא (ויקרא סוף פרשה יב) שה"ה שאסור להעלות שאור ודבש על הכבש (כמ"ש ס' קמב) הרי מבואר שהכבש דינו לענין הקטרה כמזבח. (ובזבחים (דף פז) גרים את המזבח וגי' הספרא יותר נכונה). וכן הכלים מקדשים דכתיב (בפ' תשא ס' למד) ומשחת וכו' ואת מזבח העולה ואת כל כליו וכו' כל הנוגע בהם יקדש שם על גם הכלים [משנה יב] הועתק מזבחים (שם משנה ז'). כלי הלח (שהיו ליין ולשמן כדתנן (פ"ט דמנחות מ"ב) ז' מדות הלח היו במקדש) מקדשות את הלח ולא את היבש ושני מדות היבש שהיו שם עשרון וחצי עשרון, מקדשות את היבש ולא את הלח. ואם נקבו ועושין כעין מלאכתן שהיו עושין כשהיו שלמים מקדשים, ואין מתקנים שברי כלי קדש:

ג וְלָבַ֨שׁ הַכֹּהֵ֜ן מִדּ֣וֹ בַ֗ד וּמִֽכְנְסֵי־בַד֮ יִלְבַּ֣שׁ עַל־בְּשָׂרוֹ֒ וְהֵרִ֣ים

בעל הטורים

כמו שא"א לעולם בלא לחם כך א"א לעולם בלא תורה: (ג) מדו בד ב' הכא ואידך ויואב חגור מדו לבשו (שמואל ב כ)

רש"י

מזבח לעזרה [כל הענין בת"כ וזבחים פ"ג פ"ד]: (ג) מדו בד. היא הכתונת ו ומה ת"ל מדו שתהא ז כמדתו: על בשרו. שלא יהא דבר חוצץ בנתיים (ת"כ ער"ן ג'): והרים את הדשן. היה תורם מלא מחתה ח מן

שפתי חכמים

שלו יהדו עכ"ל: ו דק"ל למה כתיב ולבש הכהן מדו בד הסדי אינן כתיב לעיל גבי בגדיו של אהרן. ומהרן הוא הכתונת הנזכר בבגדי כהונה שהוא הסמוך לבשרו ועל בשרו דכתיב בקרא קאי אתרווייהו דאי על מכנסים לבד היה לו לכתוב ולבש הכהן מדו בד ומכנסי בד על בשרו ילבש ל"ל אלא קאי אמי אמדו שהיא הכתונת: ז פי' לא ארוכה ולא קצרה מגופו דהוה אמינא כיון שהוא על גופו ויש לו בגדים אחרים למעלה ממנה אם היתה קצרה מגופו לית לן בה קמ"ל. דאם לא כן למה לא קראו הכתוב כתונת כמו בשאר מקומות: ח מפני דכתיב והרים את הדשן שהוא לשון תרומה שמפרישים מן הדשן ואם היה הוסח כולה אין

זב

התורה והמצוה

ד היא העולה על מוקדה. כבר באַרנו שבא לפרש דיני הקטרת העולה שיקטירה ע"ג המזבח כל הלילה. וכבר בארנו שבכ"מ שיאמר זאת תורת בא לכלול דברים הרבה תחת תורה א' וכלל א'. ובא ללמד שאף כל דברים העולים על המזבח דינם לקטר בלילה. רק שיש הבדל בין אימורי עולה ובין דברים שדינם לקרב ביום, שאימורי עולה ניתנים לכתחלה על המזבח בלילה, ושאר דברים שדינם לקרב ביום שא"א שיקטירם לכתחלה בלילה דהא ילפינן מיום צוותו ולא בלילה עכ"פ אם נתנם קודם בא השמש יכול לגמר הקטרתם בלילה כמ"ש הרמב"ם (פ"ד מה' מעה"ק). ולפ"ז פי' בגמ' (מנחות דף כ"ו ע"ב ותמורה דף יד) שמ"ש בקומץ וקטורת שמעלן מבא השמש היינו לפני בא השמש, ולפ"ז אינו דומה עם מבא השמש דריפא. אמנם לגי' הספרא שבידנו א"ל לזה, שבריפא דייק וכתב והם מתעכלים והולכים ע"ג המזבח כל הלילה ר"ל שיוכל ליתנם קודם השמש והם מתעכלים, וכן הם הולכים בתחילה ע"ג המזבח לקרב כל הלילה ובסיפא כתב והם מתעכלים כל הלילה ולא כתב והולכים, כי אין הולכים לכתחלה על המזבח לקרב. (משנה יד) ומק' שנאמר שמ"ש על המזבח כל הלילה היינו שיהיו מונחים ע"ג המזבח שלא יבואו לידי נותר ואם הם למטה שהושם שיבואו לידי נותר יעלם על ראש המזבח ויונחו שם עד הבקר כדי שלא יפסלו בלינה אבל לא שיוקטרו בלילה, ומשיב שזה ידעינן מלא ילין חלב חגי עד בקר שלא ילינו האימורים למטה. וע"כ בא ללמד שיוקטרו בלילה. (ומ"ש מנחת נסכים פי' בתמורה שם נסכים הבאים עם הזבח, דנסכים הבאים בפ"ע קרבים בלילה):

ה כל הלילה עד הבוקר. ביומא (דף כ) תנן איברים שפקעו מעל המזבח קודם חצות יחזיר אחר חצות לא יחזיר ואין מועלין בהם. מהנ"מ אמר רב כתוב א' אומר כל הלילה והקטיר וכתוב א' אומר כל הלילה והרים הלקהו תליו להקטרה וחציו להרמה, מתיב ר"כ וכו'. אלא אמר ר"י ממשמע שנאמר כל הלילה איני יודע שהוא עד הבקר ומה ת"ל עד הבקר תן בקר לבקרו של לילה. סברת רב שאחר שכתוב שכל הלילה תהי' על מוקדה וכתוב שירים את הדשן בלילה (כי מ"ש ולבש הכהן מדו בד והרים את הדשן הוא בלילה כי אח"כ אמר והאש על המזבח תוקד ובער עליה הכהן עצים בבקר), ולכן מחלקין שחצי הלילה תהי' על מוקדה ואינה ראוי' עדיין להרימה מעל המזבח עד חצי השני. ורב כהנא הק' ע"ז, ומפרש ר' יוחנן בדרך זה. כי הנה מ"ש כל הלילה מפורש במקומות הרבה כפשוטו שהוא עד הבקר. וה' נהג רוח קדים עזה כל היום וכל הלילה (במות יוד), ולא קרב זה אל זה כל הלילה (שם יד), וילנו כל הלילה ויאור להם בחברון (שם ב). ולפעמים פי' מקצת הלילה. ויסובו ויארבו לו כל הלילה בשער העיר ויתחרשו כל הלילה (שופטים ט"ז), פי' מקצת הלילה, כמש"ש ויקם בחצי הלילה ויאחז בדלתות שער העיר וכו'. וכן כי לא אכל לחם כל היום ההוא וכל הלילה (ש"א כח), פי' מקצתו, דהא אכל אצלה והלך משם בלילה. אך ההבדל מ ואר, שאם כוונת המאמר וחדושו על קצה הראשון מן הלילה או שר"ל במלת כל שלא הפסיק מעשהו, יתכן שיפורש כל הלילה על קצהו הראשון ג"כ, ובה"ג אם רוצה לבאר שהי' כל הלילה ממש הוצרך להוסיף עד הבקר. כמו. ויתעללו בה כל הלילה עד הבקר (שופטים יט), שאם לא יאמר עד הבקר נבאר מ"ש כל הלילה על מקצת הלילה ומלת כל שלא הרגיעו בינתים. וזה הוכחת ר' יוחנן שאם הי' כתוב על המזבח כל הלילה נפרש על ההקטרה ובזה הרבותא את קצהו האחרון, כי על קצהו הראשון ושלא יפסיק בינתים א"צ שם. אך ממה שהוסיף עד הבקר מבואר שמ"ש כל הלילה הרבותא הוא קצהו הראשון, כי מדבר גם מן ההרמה שהחידוש הוא שגם קצהו הראשון ראוי להרמה. ועד הבקר הוא רבותא להקטרה שגם קצהו האחרון יוקטר. וז"ש מת"ל עד הבקר תן בקר לבקר של לילה. כ"ל מזה ידעינן שבקר של לילה וסיפו המכוון במ"ש כל הלילה הוא סוף חצי הראשון של הלילה, ולכן הוצרך להוסיף עד הבקר להוסיף שבקר האמתי על הבקר הגרמז במלת כל הלילה שאינו בקר ממש. וזה כוונת הספרא מה ת"ל עד הבקר. אם אינו ענין לעיכול איברים (שע"ז היה די שיכתב כל הלילה

וּמַדְבְּחָא תְּהֵי יָקְדָא בֵּיהּ: ג וְיִלְבַּשׁ כַּהֲנָא לְבוּשִׁין דְּבוּץ וּמִכְנְסִין דְּבוּץ יִלְבַּשׁ עַל

ספרא

ד (יג) היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבוקר שיהא נותנם מבא השמש והם מתעכלים על המזבח כל הלילה. אין לי אלא דברים שהן ראוים לקרב בלילה שיהא נותנם מבא השמש והם מתעכלים והולכים ע"ג המזבח כל הלילה. מנין דברים שהן ראוים לקרב ביום כגון הקמץ והקטרת והלבונה והעצים ומנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים שמעלן מבא השמש והם מתעכלים כל הלילה ת"ל זאת תורת העולה ריבה. (יד) אתה אומר לכך נאמר כל הלילה שיהא נותנם מבא השמש והם מתעכלים והולכים ע"ג המזבח כל הלילה או אינו אלא שיהא מעלם מן הארץ ע"ג המזבח כל הלילה הא מה אני מקיים לא ילין חלב חגי עד בקר זה הוא האמור ללמד שיהא מעלן מן הארץ למזבח כל הלילה. (טו) הא מה אני מקיים כל הלילה שיהא נותנם מבא השמש והם מתעכלים והולכים כל הלילה מע"ג המזבח: ה מה ת"ל עד הבקר אם אינו ענין לעיכול איברים תנהו ענין לתרומת הדשן ללמד שיהיו תורמים את המזבח כל הלילה עד הבוקר: ו (טז) ואש המזבח תוקד בו ומנין לאש מזבח הפנימי שלא תהא אלא ממזבח החצון ת"ל אש המזבח תוקד בו. אש מחתה ומנורה מנין. ודין הוא נאמר תן אש במזבח הפנימי ונאמר תן אש במחתה ומנורה מה אש מזבח הפנימי ממזבח החצון אף אש מחתה ומנורה ממזבח החצון, או כלך לדרך זה נאמר תן אש במזבח הפנימי ונאמר תן אש במחתה ומנורה מה אש מזבח הפנימי ממזבח חוצה לו אף אש מחתה ומנורה ממזבח חוצה להם, ת"ל אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה אף אש שאמרתי לך תהיה תמיד לא תהא אלא ממזבח החצון. למדנו אש למנורה. למחתה מנין. ודין הוא נאמר אש במנורה ונאמר אש במחתה מה להלן על מזבח החצון אף כאן על מזבח החצון. או כלך לדרך זה נאמר אש בקטורת ונאמר אש במחתה מה להלן בסמוך לו אף כאן בסמוך לו ת"ל ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח מלפני ה' איזה דבר שמקצתו לפני ה' ואין כולו לפני ה' הוי אומר זה מזבח החצון:

התורה והמצוה

ונדע שפי' עד סוף הלילה) תנהו ענין לתרומת הדשן, (ר"ל שבו תחלת הלילה הוא החידוש ולכן צריך להוסיף עד הבקר:

ו ואש המזבח תוקד בו. כבר בארתי (ויקרא ס' נמד ובכל הספר) שאין דרך הלשון לחזור את השם בכל פעם, והי"ל ואשו תוקד בו. בכינוי. ובארנו שדרך חז"ל לדרוש בזה שהשם הנשנה אינו דוקא השם הראשון, כמ"ש לקחת את יבמתו ועלה יבמתו שהא"ל יבמתו י"ל יבמה אחרת וכו' (יבמות דף כ'). וכן וזרקו את הדם אף שנשפך, שהוא דם אחר, (כמ"ש ס' מא) וכן דרשו ממה שלא אמר והאש שר"ל שאש מזבח (כל שיהיה אף מזבח הפנימי) תוקד על החצון. וז"ש (בספרא מובא ביומא דף מה ע"ב) ומנין לאש מזבח הפנימי [ת"ל ואש המזבח תוקד בו], (ובגמר' מביא אש תמיד תוקד והוא ה"ה כמו שמובא שם ע"א שאמר אש המזבח תוקד בו זו מערכה שניה של קטורת וכן בדף לג). עוד למד (בספרא מובא בגמ' שם) ממ"ש אש תמיד תוקד על המזבח שאף אש שאמרתי יהי' תמיד (היינו אש המנורה) יהיה על מזבח החצון. וזה יתבאר היטב עפ"י הכלל אשר באיתי מוסד בלשון, שמלות המורים על הזמן דרכם לבא בסוף המאמר. לשרת לפני הארון תמיד (ד"ה א' טז). העומדים לפניך תמיד (דה"ב ט), שאון קמיך עולה תמיד (תהלות עד), לא ידון רוחי באדם לעולם (בראשי' ו), וגם בך יאמינו לעולם (שמות יט), וחטאתי לאבי כל הימים (בראשי' מד), אם לא במקום שמלת הזמן הוא עקר החידוש במאמר שאז יקדימנו, כמו תמיד תהלתו בפי (תהלות לד), עקר דבריו שתמיד מהלל, וכן ואני תמיד איחל אין הכונה שמיחל רק שתמיד מיחל. וכן לעולם בהם תעבודו (ויקרא כה) שא"צ להשמיע שיעבדו בהם שכבר אמר והתנחלתם אותם, רק שלעולם יעבודו. וכן בש"ב (ט ז) ויאמר לו דוד וכו' ואתה תאכל לחם על שולחני תמיד, וגם (יוד) ומפיבושת בן אדוניך יאכל תמיד לחם על שולחני, וכן (שם יג) כי על שולחן המלך תמיד הוא אוכל, שתחלה הי' עקר החידוש שיאכל על שולחנו לכן אמר מלת תמיד לבסוף כדינו בכ"מ, משא"כ בדבורו אח"כ הי' הכונה שתמיד יאכל מבלי הפסק, וכן אח"כ ספר הטעם שישב מפיבושת בירושלים מפני שאכל תמיד על שולחן המלך לכן הקדים מלת תמיד שהיא העקר בדבורו. וא"כ לפי חוקי הלשון הי' צ"ל אש על המזבח תוקד תמיד. מזה למדו חז"ל שפירש וכתב מלת תמיד שלא במקומו למען יובן ממנו שהוא שני' דלוסיים שסמך מלת תמיד אל אש למען יתפרש אש תמיד. כמו עולת תמיד, קטרת תמיד, מנחת תמיד, שמלת תמיד הוא תואר אל אש. אש שהיא תמיד (ר"ל אש מנורה דכתיב יערך את הנרות לפני ה' תמיד). תוקד על המזבח החצון. (ובארו שלכאורה יש ללמוד פשט פליג. כמו שאש

אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ

רש"י

המאוכלת הפנימיות ט ונותנן במזרחו י של כבש (תמיד כ"ד): הדשן אשר תאכל האש את העלה. (ועשאתה דשן מאותו דשן ירים כ תרומה ושמו אצל המזבח: על המזבח. מלא אברים שעדיין לא נתאכלו מחזירו על

שפתי חכמים

וה הפרשה: ט משום שהוא סברא מה שהוכב באמצע היא נשרף מאד לכך הוי נוטלים הדשן הפנימיות: י משום דכתיב אצל המזבח הכבש שהוא אצל המזבח ומנלן שהיה במזרחו של כבש מוכח משום דכתיב אצל המזבח קדמה בפרשת ויקרא וגם שם משמע אצל הכבש וכתיב נפדיא קדמה אם כן ש"מ שמקום הדשן היה במזרחה דהיינו קדמה: כ תיקן בזה דפשוטו של קרא משמע שהדשן היא אכלה האש לכן פירש ועשאה דשן כלומר האש שב אל העולה ופירש עוד מאותו דשן ירים שלא תאמר כל הדשן אשר יעשה מן העולה. והרא"ם פי' דהל"ל שמה בדשן והיה באכילה את העולה. ויהיה פי' והרים את הדשן ואותו דשן אותה באכלה האש:

התורה והמצוה

מזבח הפנימי לוקח מן החצון כן אם מחתה ומנורה והשיבו שיש לדחות מה שם מן הסמוך (שמזבח החצון סמוך לפנימי) כן אם מחתה ומנורה יוצא ממזבח הפנימי הסמוך להם ולכן צריך קרא. (ובגמ' גרים ודין הוא נאמר אש בקטורת ונדחקו בזה רש' ותוס'. ולפענ"ד ר"ל מה שנאמר ואש המזבח תוקד בו שהוא אש הקטרת של מזבח הפנימי כמו שגרים בספרא תן אש במזבח הפנימי). ומ"ש למחתה מנין וכו' (רצה לומר למחתה של יוהכ"פ)

תלמוד לומר ולקח מלא המחתה וכ' מלפני ה', הוא הדרוש שבספרא אחרי פ"ג מ"ה ושם יח':

ז ולבש הכהן מדו בד. שם מד נגזל משמות בגד שמלה וכדומה, שמציין את הבגד המכוון למדת האדם לא ארוך ולא קצר מגופו. כמ"ש ילבש קללה כמדו (תהלות קט). וכן (ש"א יז) וילבש שאול את דוד מדיו, פי' חז"ל שהיו מכוונים למדת גופו. ר"ל כי אח"כ אמר ויחגור דוד את חרבו מעל למדיו, מבואר שנעשה מדתו של דוד כמדתו של שאול. ופרשו מדד מענין מדה. ולדעת ר"י ביומא (דף כג) הוא שם המין. כמו שמלה לך. ויהי לי שור וחמור. ר"ל מדיו. דס"ל שלובש ארבעה בגדים. ולדעת ר"ל הוא שם היחיד על הכתונת לבד, ושם לשניהם שם מד שיהי' כמדתו, כמ"ש ביומא (שם) ובפסחים (דף סה):

ח מדו בד ומכנסי בד. שבעה פעמים בתורה נמצא אצל בגדי כהונה שם בד. ועשה להם מכנסי בד (שמות כח מב), ופה מדו בד ומכנסי בד. ובפ' אחרי (טז פסוק ד) ד' פעמים בפסוק א'. (חוץ מזה נמצא ג"פ הבד בס'.) והנה בכל מקום קראו בשם שש. וחז"ל באחרו כי שני שמות אלה שש ובד כ"א מורה ענין מיוחד. נקרא בד על שיוצא מן הארץ בד בבד קנה יחידי מכל גרעין (מענין בדד ומענין לבד כמו בד בבד יהי'), ונקרא שש על שהי' דרך לכפול חוט הפשתים בעת האריגה לששה, כמ"ש ביומא (דף עא ע"ב). ומפרש שם מנא לן. דא"ק ויעשו את הכתנת שש ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעות שש ואת מכנסי הבד שש משזר חמשה קראי כתיבי. חד לגופא דכיתנא נהוי. וחד שיהי' חוטן כפול ששה. וחד שיהיו שזורים. וחד לאסור בגדים שלא נאמר בהן שש. וחד לעכב. ר"ל שמה שכתב ומכנסי הבד שש שקראם בשם בד ושש ביחד מלמד שכ"מ שנאמר בד צריך כל החוטים שיהי' כפול ששה ושזור וכו'. ובזה פי' בזבחים (דף יח ע"ב) מ"ש בספרא סה בד שיהי' של בוץ בד שיהיו חדשים וכו' וכפולים, שכל אלה למד מפסוק זה שנאמר חמשה קראי בד ושש. ומ"ש יכול לא ילבש עמהם בגדי פשתן, היינו שג"פ בד מורים עוד ג"ד. א] שיהי' לביבתן לבד בלא בגדים אחרים. ב] שלא ילבש עמהם אף בגדי צמר. ג] שלא ילבש אף בגדי קדש. ועוד ד"פ בד דכתיב בפ' אחרי (דורש בספרא שם פ"א מ"ו) לד' דרשות. ושם יתי' יתר הדברים כי שם מקומו:

ט ולבש הכהן וכו' ומכנסי בד ילבש. מ"ש פעל ילבש זה שפת מיותר. ודעת ר' יסודה שבא להביא את המצנפת והאבנט. ר"ל שאם לא יכפל פעל ילבש אז מ"ש על בשרו יסוב על פעל ולבש. באומר ולבש על בשרו מדו בד ומכנסי בד, ואז בהכרח נפרש שם מדו על הכתונת לבד. שלובשו על בשרו. ולא נוכל לפרש שמדו הוא שם המין על כל הבגדים כדעת ר' יוחנן הנ"ל (ס' ז), דהא המצנפת לובש על ראשו והאבנט על בגדיו לא על בשרו. משא"כ עתה שכתב שנית פעל ילבש ממילא מ"ש על בשרו אינו חוזר רק למכנסים לא על ולבש הכהן מדו בד. ומפרשינן שמדו הוא שם המין שילבש מדיו ובגדיו. ומכנסי בד ילבש על בשרו כמ"ש שלא יהי' דבר קודם למכנסים, ומבואר שלובש גם אבנט ומצנפת. (כמ"ש מיושב ק' התוס' יומא כג. ד"ה ילבש). ורבי ור' דוסא ס"ל דאף אם לא יכתב ילבש לא נוכל לטעות שמדו הוא הכתונת לבד שמדוע יקרא את הכתונת בשם הסוג, כי כל הבגדים שהם למדת גופו נקראים מדו, וסתם מדיו בתנ"ך כולל הבגדים העליונים. ויואב חגור מדו לבושו (ש"ב כ). ויתגר אותה מתחת למדיו (שופטים ג). וממילא נפרש שמדו כולל כל הבגדים, ונפרש שפעל ולבש מושך פניו ואחר עמו, ופי' ומכנסי בד (יהי' או ילבש) על בשרו. ולכן דרים ר' דוסא שבא להביא בגדי כ"ג, ור' דרש להביא את האחקים. וזה יתבאר עפ"מ שכתבתי (ויקרא ם רלם) וכ"מ שפעל הנכפל שלא לצורך בא להורות שמתנגי' עמ' עם הפעל הראשון אינו מעכב. כמ"ש על שפך הדשן ישרף אעפ"י שאין דשן. כפל פעו ישרף

בְּסְרֵיהּ וְיַפְרֵשׁ יַת קִטְמָא דְתֵיכוּל אֶשָּׁתָא יַת עֲלָתָא עַל מַדְבְּחָא וִישַׁוֵּינֵיהּ בִּסְטַר

ספרא

(פרק ב) ז (א) ולבש הכהן מדו בד כמדתו: ח בד שיהיו של בוץ, בד שיהיו חדשים, בד שיהיו כפולים. בד שלא ילבש עמהם בגדים אחרים, יכול לא ילבש עמהם בגדי פשתן אבל ילבש עמהם בגדי צמר ת"ל בד. יכול לא ילבש עמהם בגדי קדש אבל ילבש עמהם בגדי חול ת"ל ומכנסי בד: ט ילבש על בשרו. מה ת"ל ילבש להביא את המצנפת ואת האבנט דברי ר' יהודה ר' דוסא אומר להביא את בגדי כ"ג שיהיו כשרים לכ"ה ר' אומר שתי תשובות בדבר וכי אבנטו של כ"ג זו אבנטו של כ"ה. ד"א בגדים ששמשו קדושה חמורה יחזרו וישמשו בקדושה קלה א"כ מה ת"ל ילבש אפי' הן שחקים. (ב) ר"ש אומר ממשמע שנא' בד שומעני ד' כלים שנאמר ולבש את בגדי הבד בגדי הקדש למה נאמר מדו בד כמדתו: י (ג) מכנסי בד ילבש על בשרו ולא רטי' על בשרו. כשהוא אומר להלן מכנסי בד יהיו על בשרו שלא יהי' שום דבר קודם למכנסים: יא (ד) והרים את הדשן אשר תאכל האש יכול עצים ת"ל עולה. אי עולה יכול איברי עולה ת"ל אשר תאכל האש. הא כיצד חותה מן המאוכלות הפנימית ויורד:

ושמו

התורה והמצוה

ישרף להורות שהשנאי שפך הדשן אינו דוקא. רק ישרף מכ"מ. וכן כאן פה פעל ילבש ללמד שהשנאי שהזכיר ולבש הכהן מדו בד אינו דוקא. וס"ל לר' דוסא שהוא נגד מ"ש מדו שמורה כמדתו ובא לרבות ילבש אף שאינו מדו ולא נעשו למדתו, כגון בגדי כ"ג ביוהכ"פ שהם כשרים לכ"ה, כי על מרובלים ומסולקים א"צ קרא דבל"ז ידעינן שאינם לעכב כמ"ש התוס' זבחים (דף יח). ודעת ר' דוסא דבגדי כ"ה היו של בוץ. ור' חולק וס"ל שהיו של כלאים. ושבגדי כ"ג ביוהכ"פ טעונים גניזה. ולכן אמר שמ"ש ילבש, אף שהם שחקים. כי נמ"ש מדו בד היינו חדשים כמ"ש בזבחים (דף יח) ומוסיף ילבש אף שאינם חדשים. ור"ש חולק ג"כ על ר"י דס"ל שבפעל ילבש לרבות מצנפת ואבנט, שזה ידעינן ממ"ש מדו בד. רק שס"ל שלא מן מדו ידעינן זה שמדו מורה כמדתו ויפורש גם על הכתונת לבד, (וכמ"ש ביומא (דף כג) לר"ל שמדו את הכתונת ושינה לכתוב שם מדו שיהי' כמדתו), רק מן בד ידעינן שבד כולל כל הבגדים כמ"ש ולבש את בגדי הבד:

י ומכנסי בד ילבש על בשרו. ובפ' אחרי כתוב ומכנסי בד יהי' על בשרו. (שמלות על בשרו מיותר). ודרש ממ"ש פה ילבש שתחלת לבישתו יהי' על בשרו לא שיקדם בגד אחר. וממ"ש יהיו על בשרו שכן ישארו על בשרו ממש בלא חציצה. ומ"ש בספרא ילבש על בשרו ולא רטי'. הכי פירושו שאם הי' כתוב ילבש לבד הייתי מפרש בקחי על המשכת הלבישה שיהי' על בשרו בלא חציצה. אבל כשהוא אומר להלן יהיו על בשרו שמלת יהיו מורה שוייחס עליו וידעינן משם שלא יהי' חציצה א"כ בהכרח שמ"ש פה ילבש הוא תחלת הלבישה שלא יהי' דבר קודם למכנסים. (ונמצא בדוגמא זאת בספרא בכ"מ). ופי' כי יש פעלים רבים שמשמשים בין על התחלת הפעולה בין על התמדת הפעולה, כמו פעל קם עמד שכב היה. עד שפעמים נסתפק בפירושו, כמו שנסתפק דעת ר"א (ריש ברכות) בפי' כ"ז שאדם שוכב. וכן נוכל לפרש פעל ילבש על המשכת הלבישה. אבל ע"י שכתוב במק"א יהיה על בשרו, שפעל יהי' מציין המשכת הלבישה מבואר שכיון בפעל ילבש על התחלת הלבישה. (בזבחים (דף יט) תפס על שלא יהי' דבר חוצץ שנאמר ילבש על בשרו וביומא (דף כה) ובסנהדרין (סט ע"ב) על שלא יהי' דבר קודם למכנסים שנא' יהיה על בשרו, נקיט שפת לשון הספרא. וביומא (דף כג ע"ב) מנין שלא יהיה דבר קודם למכנסים ת"ל ילבש על בשרו וזה כדברי, ושלא כדברי התוס' ד"ה מנין):

יא והרים את הדשן אשר תאכל האש את העולה. בכ"מ אמר שם דשן סתם, ולמה הוסיף פה אשר תאכל האש את העולה. והשיבו חז"ל בהתנה שני תנאים. א] שיהי' הדשן ממה שאכל האש לא מדבר שלא נאכל עדיין מן האש. ב] שיהי' מן איברי העולה לא מהעצים שנאכלו מן האש. ויש הבדל בין דשן ובין אפר. שם דשן לא בא בתנ"ך רק על דברים שמנים הנשרפים כמו בשר וחלב. והוא משמש עם פעל דשן המורה על השומן דבר והפוכו, כמו שהוא המנהג בשמות ובפעלים הרבה, שהאש מסיר את הדשן. וכבר באורתי בפי' ישעי' (ס' כח) שדשן נבדל מן שומן שהוא מיוחד על הלחות השמנוני הטבעי בחי. ודשן המזבח הם החלקים שהוסר מהם הלחלוחית הזה ע"י האש. אבל שם אפר כולל כל הנשרף גם דבר בלתי דשן ושמן. וכשבא שם אפר על דבר דשן שנשרף מובדל משם דשן במה ששם דשן נקרא תיכף שפעל בו האש להתיך לחותו ושמנונותיו הגם שלא הודקו החלקים לאבק רק הוקשו כעץ. וכמ"ש בזבחים (דף פו ע"ב) בפירורי. ופרש"י שנתקשו מחמת האש ונפרשו אלא שלא נעשו פחם. (ולדעתו ראוים גם להרמה ולדעת התוס' אין ראוים לא להרמה ולא להקטרה). אבל בשם אפר לא נקראו עד שנעשו כאבק. שכן בפרה דכתיב ואסף את אפר הפרה הי' צריך לתוכשה במקלות עד שתהא

אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ: ד וּפָשַׁט אֶת־בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר: ה וְהָאֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד־בּוֹ לֹא תִכְבֶּה וּבִעֵר עָלֶיהָ

בעל הטורים

שבגדי כהונה היו כעין בגדי מלחמה וכן המעיל כפי תחרא והכותנת היו מתגברים במלחמה: (ד) ושמו בגי' ונבלע במקומו: אחרים והוציא בגי' כהנים בעלי מומין (אולי צ"ל שכהנים ועי' מעילה ד' י"א שדרשו כן מסמיכות דקרא) שבעל מום כשר להוציא הדשן: (ה) והאש ג' הכא ואידך ואש ירדה מן השמים (ד"ה ב ז) מהאש יצאו והאש תאכלם (יחזקאל טו) רמז למ"ד שמתו נדב ואביהוא על שהורו הלכה לפני רבם. ואמרו אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט וזהו והאש ירדה מן השמים אעפ"כ והאש על המזבח תוקד בו שצריך להביא מן ההדיוט ע"כ מהאש יצאו שהורו כאש והאש תאכלם. והאש על המזבח תוקד בו שהוא כמו סולם למלאכים לעלות כענין שנאמר (שופטים יג) ויעל מלאך ה' בלהב המזבח וכן (יחזקאל ט) והנה ששה אנשים וגו' ויעמדו אצל המזבח הנחושת וע"כ היה נחשת על שם ורגליהם כעין נחשת קלל (שם א) אצל מזבח הפנימי כנגד שכינה דכתיב ידיו גלילי זהב. ולכן כל דם אם נכנס בפנים לא תאכל חוצה כחטאת שאין אכילה למעלה:

רש"י

המזבח לאחר שחתה גחלים אילך ואילך ונטל מן הפנימיות שנאמר את העולה על המזבח. כב"י): (ד) ופשט את בגדיו. (יומא כג) אין זו חובה אלא ד"א שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד. ל בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו לכך ולבש בגדי' אחרים פחותין מהן: והוציא את הדשן. (תמיד כ"ח) הצבור בתפוח מ כשהוא רבה ואין מקום למערכה מוציאו משם ואין זה חובה בכל יום אבל התרומה חובה בכל יום: (ה) והאש על המזבח תוקד בו. ריבה כאן יקידות הרבה על מוקדה ואש המזבח תוקד בו והאש על המזבח תוקד בו אש תמיד תוקד על המזבח כולן נדרשו במס' יומא (דף כ"ח) שנחלקו רבותינו במנין המערכות נ שהיו שם:

שפתי חכמים

ל אם היה כתיב ופשט את בגדיו ולבש אחרים הייתי אומר שזהו חובה אם היה לבוש עתה בגדי כהונה ילבש עתה בגדי חול או לסיפך אבל עתה שכתב ולבש בגדים אחרים משמע בגדים כמו הראשונים כלומר אם היו הראשונים חולין ילבש גם עתה בגדי חולין א"כ מ"ש בין הראשונים לאחרונים לכך פרש"י בגדים אחרים פחותים מהם אבל אלו ואלו בגדי קדש הם א"כ למה ופשט אלא ע"כ דרך ארץ וכו' ואין זה אלא דרך ארץ: מ דק"ל והא לעיל כתיב והרים והכא כתיב והוציא ועוד הכא כתיב אל מחוץ למחנה והתם כתיב אצל המזבח ועי"ז פירש הצבור בתפוח וזה הוא כשהוא רבה שבין והרים ובין והוציא וגו': נ והמנין שנחלק שבכלן בכל יום היו ד' מערכות אחת המערכה גדולה שהיה מקבל כל העולות ואח"כ היה מסדר עוד על אותה מערכה גדולה שני גזרי עצים וזהו מערכה של קיום האש מפני שאש לא היתה מערכה גדולה מתגברת זאת המערכה

התורה והמצוה

וכוברין אותה בכברות כמ"ש (פ"ג דפרה) וברמב"ם (פ"ג מה' פרה ה"ג). ולכן אם היה אומר פה והרים את דשן העולה הייתי אומר שירים איברי עולה (ר"ל אותן שנתקשו כעץ ולא נעשו פחם) לכן אמר תנאי אשר תאכל האש. שאכילת האש מציין כליון העצם והוא אחר היבוש. כמ"ש את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר (יחזק' טו). וז"ש אי עולה יכול איברי עולה וכו'. ואם לא יאמר את העולה נאמר שיוכל להרים גם ממקום שריפת העצים שנקרא דשן ע"ש הרוב (כמו שבמ"ש והוציא את הדשן הי' מוציא הכל. כי כל הנשרף על המזבח נקרא דשן ע"ש הרוב). לכן באר שצריך לקחת ממקום שריפת העולה לבדה בלא תערובת. וז"ש חותה מן המאוכלות הפנימיות. והם שני תנאים, א] מן המאוכלות, ב] הפנימיות. וזה מורה כדעת התוס' דשירי אימורים ראוים להרמה דהא כתיב אשר תאכל האש הגם שאין ראוים גם להקטרה כי נקראים דשן, או כר"י הנזכר שמיישב שטת רש"י שמ"ש דשירי ראוים להרמה היינו לאסקן לתפוח כי בהוצאת הדשן לא התנה תנאי אשר תאכל האש:

יב ושמו אצל המזבח. יש הבדל בין שימה ובין נתינה. בפעל נתינה ישקיף על ההנחה עצמה. ובפעל שימה ישקיף על איכות ההנחה. פעל נתינה. הושאל מעקר הוראתו שבא מוגבל נגד פעל לקח שהאדם נותן אל הלוקח שיהי' שלו. אל כל דבר הניתן באיזה מקום שיונח שם. ובפעל וישם מציין איכות השימה אם הי' באיזה סדר וערך או יחוס אל המקום, או כדבר המושם עצמו שיוכר בשימתו, וככל השקיפו ע"ז דורשי הלשון. וחז"ל השקיפו על הבדל זה במקומות הרבה, כמ"ש (ב"ר פ' לא) ופתח התיבה בצדה תשים אר"י למדך תורה ד"א שאם עשה אדם טרקלין עשר יהי' עושה פתחו מן הצד. דייק מלת תשים שהוא בסדר המיוחד לזה. ושם (פ' נג) ויתן אל הגר שם על שכמה שכן דרך עבדים להיות ממלאים כדים על שכמם. ושם (פנ"ו) על וישם על יצחק בנו כזה שהוא טוען צלובו בכתפו. דייקו מלת וישם שהוא הראוי לזה שכן דרך עבדים. וכדומה. או שפי' פעל שימה על איזה סדר מיוחד. כמ"ש בב"ר (פ' סח) וישם מראשותיו עשאם כמין מרזב. וכן ויתן פני הצאן אל עקוד. ושם יעקב את המקלות (ראשי' ל) כי המקלות נסדרו בסדר מיוחד לנכח הצאן. ובעירובין (דף נד) מנין עד שתהי' סדורה בפיהם שנאמר שימה בפיהם, מנין שחייב להראות לו פנים (פי' טעם ההלכה) שנאמר אשר תשים לפניהם פי' מלת שימה על הסדר. ועל שימים בנחת ובעיון היטב. ומטעם זה אמרו בספרא (תוכח

מַדְבְּחָא: י וְיַשְׁלַח יָת לְבוּשׁוֹהִי וְיִלְבַּשׁ לְבוּשִׁין אָחֳרָנִין וְיַפֵּק יָת קִטְמָא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא לַאֲתַר דְּכֵי: ט וְאֶשָּׁתָא עַל מַדְבְּחָא תְּהֵי יָקְדָא בֵיהּ לָא תִטְפֵּי וְיִבְעַר

ספרא

יב ושמו בנחת, ושמו כולו, ושמו שלא יפזר, אצל המזבח סמוך למזבח: **יג** מנין לאיברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב שמסלקן לצדי המזבח. ואם אין צדדים מחזיקם סודרם על הסובב או על הכבש עד שסודר את המערכה ומחזירם למערכה ת"ל אשר תאכל האש את העולה על המזבח. (ה) מנין לאיברים שפקעו מעל המזבח קודם להצות שיחזיר ומועלים בהם ת"ל אשר תאכל האש את העולה על המזבח: **יד** (ו) ופשט ולבש יכול כמצות יוהכ"פ יהיה פושט בגדי קדש ולובש בגדי חול ת"ל בגדיו בגדים מקיש בגדים שלובש לבגדים שפושט מה בגדים שפושט הראוים למלאכתו אף בגדי' שלובש הראוים למלאכתו א"כ למה נאמר אחרים פחותים מהם. ר"א אומר אחרים והוציא את הדשן לימד על בעלי מומין שיהיו כשרים להוציא את הדשן:

התורה והמצוה

פסחים כו כז יומא מה תמורה לד) ושמו בנחת ושמו שלא יפזר. שזה מוכח ממה שלא אמרו ונתן. וכבר בארתי (ויקרא ס' פה ובכל הספר) שמדרך הלשון שכל פעל המשלים וגומר פעולת הפעל הקודם לו יבא בלא כינוי. והי' לו לאמר ושם אצל המזבח. כי פעל שם משלים פעולת פעל והרים הקודם לו. כמו ויקח את האש ואת המאכלת וישם על יצחק (ראשי' כב), ויקח את אבניו וישם מראשותיו (שם כח), ויקח משה חצי הדם וישם באגנות (שמות כד), ומסל המצות לקח וכו' וישם על החלבים (ויקרא ח) וכדומה ובארו חז"ל שאמר ושמו בכינוי ללמד שישים את כולו. לא חלק ממנו. ומ"ש אצל המזבח סמוך למזבח כאשר למעלה (ויקרא ס' פו):

יג אשר תאכל האש את העולה על המזבח. פשטות הכתוב והרים את הדשן על המזבח. ולכן מ"ש על המזבח מיותר שכבר אמר היא העולה על מוקדה על המזבח. והוציאו חז"ל מזה כוונה שני' דרושית הרצוף ג"כ בלשון זה שמ"ש על המזבח מוסב על אשר תאכל האש. ומזה הוציאו (בספרא מובא ביומא דף מה) שלא יורידם בעצמו מן המזבח ואם צריך לסדר המערכה יסדרם על הכבש או הסובב. [ב] שהפוקעים קודם חצות (כי חצות שעה עיכול באברים) צריך להחזירם. [וכמ"ש ביומא דף כף ובזבחים דף פו] והוא כר' יהושע בזבחים (פג ע"ב) דפס"ל מאשר תאכל האש. (וגם למ"ש בזבחים (דף פו) לת"ק דרבי שמפרש מ"ש ועשית עולתיך הבשר והדם עכולי עולה אתה מחזיר ואי אתה מחזיר עכולי גידין ועצמות. צ"ק מש"ק התוס' (ד"ה עכולי ובדף פג ד"ה הוא) דמ"כ צ"ל אשר תאכל האש. כי באמת ממ"ש ועשית עולתיך הבשר והדם לא מבואר לאהדורי פוקעים רק אחר שכבר ידעינן מן אשר תאכל האש שצריך שיחזירו על המזבח הוא בכלל ועשית עולתיך (כי זה גדר פעל עשה שכולל כל מיני העשיות הצריכות) ואחר שצריך שיתעכל במזבח הוא בכלל ועשית, ופי' רק הבשר והדם לא גידין ועצמות, אבל אם לא נדע מסה לאהדורי פוקעים לא נוכל לבאר זה במ"ש ועשית עולתיך אחר שלא נדע שהיא מכלל העשיות ומוכרח לפרש כרבי):

יד ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים. מלת אחר ואחרים מציין תמיד שאין לו יחוס עם הקודם. והוא נבדל ממנו, כמו אלהים אחרים. איש אחר. מקום אחר. וכמ"ש בספרא (בחקות פ"י מ"ב ובערכין דף כה ע"ב) ואם מכר את השדה לאיש אחר, ולא לבנו. ובספרי שופטים (פסקא קלד) ואיש אחר ישגלנה, נכרי, ובקדושין (דף סח ע"ב) לאיש אחר ולא לקרובים: ושם (דף יג ע"ב) יבם לא מקרי אחר. ובב"ר (פ' כג) כי שת לי אלקים זרע אחר זרע שבא ממקום אחר זה מלך המשיח. ושם (פע"ג) יוסף ה' לי בן אחר. אחר לגלות אחר לחלוקת הארץ. אחר שעשה מעשה אחרים. ובגיטין (דף נ) ובכתובה (דף ה) והיתה לאיש אחר התורה קראתו אחר זה הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניס' וכו'. ובב"ר (פ' מז) אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת אותה שנה מעוברת הית'. ר"ל שאחרת משמע שמשונה מן הקודמת שהיתה פשוטה והיא מעוברת. ושם (פרשה עג) ויחל עוד שבעת ימים אחרים ר' יוסי אומר ג' שבועות שלמים (כ"ג בידי משה) ושם ויחל עוד שבעת ימים אחרים מסייע לר"י לאמר ג' שבועות שלמים. ר"ל שממלת אחרים מבואר שהיה השבוע השני' משונה מן הראשונה והשלישית מן השניה. וזה יצויר ע"י שהיו שלמים ולא חשב מקצת היום ככולו ממילא שבוע א' התחיל ביום א' ובלע הז' ימים ביום ב' והז' ימים השנים כלו ביום ג' והי' כל שבוע משונה מן האחרת. וז"ש בספרא (מובא ביומא דף כג ע"ב) יכול וכו' פושט בגדי קדש ולובש בגדי חול. שעז"א אחרים. ומשיב ת"ל בגדיו בגדים. זה"ש עפמ"ש למעלה (ויקרא ס' עט ובכ"מ) שאחד מדרכי ההיקש שפעמים יכפול שם או פעל ב"פ למען נקיש אחד לחבירו. והי' יכול לומר ופשט בגדיו ולבש אחרים. וכפל שם בגדים ללמד שגם הם יהיו בגדי קדש כראשונים. וזה לפ"ד כוונת האמר' ב"ר (פ"ע) ויעבד יעקב עוד שבע שנים אחרות

הַכֹּהֵן עֵצִים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר

רש"י

וערך עליה העלה. **עולת תמיד היא תקדים**(פסחים נ"ח) [בכ"י מנין שלא יהא דבר קודם על המערכה לתמיד

התורה והמצוה

מה הראשונות שלמות אף האחרונות שלמות מה הראשונות בשמונה אף האחרונות בשמונה. ר"ל שממ"ש אחרות משמע שהיו משונות מראשונות. ומזה הוציאו שהיו שלמות ר"ל מיום אל יום לא שנת עולם, (כי שנת עולם אינה שלמות שיום א' בשנה חשוב שנה ולא אחרות כי השנה שעמד בה נחשבה לסוף מנין הראשונות ותחלת מנין האחרונות שיום אחר ר"ה כלו הו' שנים ואחר ז' ימי המשתה חשבו עד ר"ה לשנה אחת) וממ"ש אחרות מבואר שחשבו שנים שלמות מיום אל יום והיו אחרות ממש, אולם ממה שכפל שם שנים עם מלת עוד מבואר ג"כ שהיו דומים בכל מה לראשונים כמו שדרשו פה מן בגדיו בגדים, וזה כי מה הראשונות בשמונה אף אחרונות. ודעת ר"א שבגדים אחרים היינו בגדי חול וס"ל הסיקה בגדים שפושט הראוים למלאכתו אף בגדים שלובש הראוים למלאכתו היינו למלאכת הוצאת הדשן שכשרה גם בבע"מ (כמו שכשרה בבגדי חול) והבע"מ בגדי חול ראוים למלאכתו. ומ"ש אחרים והוציא לרבות בע"מ ר"ל כמו שכשר בבגדי חול ה"ה שכשר בבע"מ דלא עבודה היא. (באמת התוס' לא כ"כ. אבל בירושלמי (פ"ב דיומא ה"א) אי' הוציא שאר הדשן בפלוגתא דר"י ור"ל אתיא כמ"ד אחרים פסולים מהם ברם כמ"ד אחרים לרבות בע"מ הוא זר הוא בע"מ. ובזה לא נצרך לדחוק שר"ש דרש אחרים אנשים אחרים שזה נגד הלשון):

טו והאש על המזבח תוקד בו. פסוק זה מיותר שכבר אמר ואש המזבח תוקד בו. ודעת ר"י שר"ל שהקדת האש והבערתו יהי' על המזבח למעלה ולא שיבעיר למטה. ור' יוסי סובר שבא ללמד שיעשה עוד מערכה לצורך קיום האש. וכ"ז מובא (ביומא דף מה). ומפ' דר' יוסי למד שתהי' נתינת האליתא בראש המזבח מן ונתנו בנ"א הכהן אש על המזבח כר"ש (בספרא ויקרא), ור' יהודה לשטתו שפי' שם שבא ללמד שהצתת האליתא תהי' בכהן כשר. ועיי"ש ס' מה בארתי דברים האלה ואין להאריך. ומ"ש לא תכבה בא לל"ת שאסור לכבות. ודע שיש הבדל בין יקד, ובין בער דלק ויתר לשונות שבאו על ההבערה. שבער ודלק מורים תחלת ההבערה, ויקד מורה קיום האש הגדולה במדורה. ולפ"ז לר"י שבא על הצתת האליתא הי"ל תבער בו, כמו ובער עליו הכהן עצים וכדומה. ותפס תוקד משום מ"ש לא תכבה שקאי על המוקד והמדורה שלא יכבנה, וגדר המוקד הוא המדורה הגדולה שהאש אוחז ואוכלת וממילא נשמע שלא תכבה וע"כ שהוסיף לא תכבה לל"ת:

טז ובער וכו' בבקר בבקר. דע כי השמות הבאים כפולים להורות על הכללות לא יבא אות היחוס דבוק בשני שמות הכפולים. איש איש. ויהי המה עושים גוי גוי אלהיו (מ"ב יז). בארות בארות חמר (בראשי' יד), ובכל מדינה ומדינה עיר ועיר (אסתר ד). לכל כלי עבודה ועבודה (דה"א כח), וגם במקום שצריך לבא אות היחוס על הראשון לא יוכפל על השני. זה זכרי לדור דור (שמות ג), מעון אתה היית לנו בדור ודור (תהלים צ), לעבודה ועבודה (דה"ב ל"ג), לעיר ועיר (שם יט), לשולחן ושלחן (דה"א כח), לשער ושער (שם כו). וכן בשמות הבאים כפולים להורות התמדת הזמן. בכל יום ויום מרדכי מתהלך (אסתר ב), ויהי כאמרם אליו יום יום (שם ג'), כדברה אליו יום ויום (בראשי' לט), להכין שבת שבת (דה"א ט), היוצא השדה שנה שנה (דברים יד). רק שבשמות הכפולות על התמדת הזמן מצאנו פעמים הרבה שיבא ב' היחוס על השם השני. לעת יום ביום יבואו (דה"א יב), יום ביום להעלות (דה"ב ב), ומהללים לה' יום ביום (שם למד) ועלת יום ביום (עזרא ג), והיוצאת חדש בחדש (דה"א כז), כשכיר שנה בשנה (ויקרא כה), תאכלנו שנה בשנה (דברים טו). ולפעמים מלת היחוס כפול על ב' השמות. בבקר בבקר. ביום השבת ביום השבת יערכנו. ויש הבדל ביניהם, שבמקום שבא רק על הוראת התמדת הזמן יבא השם כפול בלא אות השימוש. ויהי כאמרם אליו יום ויום. ר"ל בכל יום. או שבא האות השימוש על הראשון, כמו לדור דור. אבל במקום שבא הב' על השם השני כמו יום ביום חדש בחדש אין השם השני מורה על ההתמדה, רק פי' ביום לפי היום. כמו ובדבר יום ביום להעלות כמצות משה לשבתות ולחדשים (דה"ב ח), פירושו, דבר יום ביומו. כ"א לפי היום וענינו. ויעשו את חג הסכות ומהללים לה' יום ביום (שם למד), פי' בכל יום אמרו השיר השייך אל היום ההוא, וכן ויעשו את חג הספות ועולות יום ביום (עזרא ג), ויקרא בספר תורת אלקים יום ביום (נחמי' ח), ר"ל בענינא דיומא. והוא קרוב עם דבר יום ביומו, רק שביומו בוי"ו מציין שנעשה ביום ההוא לא למחרתו (ואמר בספרא (אמור פרשה יב מ"ט) דבר יום ביומו וכו' עבר זמנו אינו חייב באחריותו. ובר"ה (דף פז) מעמי' דר' יוסי דאמר אדם נידון בכל יום דכתיב לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו. ובזהר בשלח (דף סג) ולקטו דבר יום ביומו דלא לעכב מיומא ליומא אחרא.

עֲלַהּ כַהֲנָא אָעִין בִּצְפַר בִּצְפַר וִיסַדַּר עֲלַהּ עֲלָתָא וְיַסֵּק עֲלַהּ תַּרְבֵּי נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃

ספרא

מז (ז) והאש על המזבח תוקד בו א"ר יהודה מנין להצתת האש שלא יהי' אלא בראשו של מזבח ת"ל והאש על המזבח תוקד בו. א"ר יוסי מנין לעשות מערכה אחת לקיום האש ת"ל והאש על המזבח תוקד בו מנין שכל המכבה עובר בל"ת ת"ל לא תכבה. מז (ח) ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר נאמר כאן בבקר בבקר ונאמר בתמיד בבקר איני יודע איזה יקדים. יקדים דבר שנאמר בו בבקר בבקר לדבר שלא נאמר בו אלא בקר אחד. נאמר בעצים בבקר בבקר ונאמר בקטורת בבקר בבקר איני יודע מי יקדים את מי. מי מכשיר את מי. עצים מכשירים הקטרת הם יקדימו את הקטרת. (ט) נאמר בקטרת בבקר בבקר ונאמר בנרות בבקר בבקר איני יודע איזה יקדים. כשהוא אומר בהטיבו את הנרות יקטירנה סמכו ענין לקטורת אף הם

התורה והמצוה

ובשבת (דף קטז) עולת שבת בשבתו למד על חלבי שבת שקרבים ביוהכ"פ יכול אף של יוהכ"פ בשבת ת"ל בשבתו. כי מ"ש בשבתו בוי"ו מורה רק באותו שבת כמו דבר יום ביומו, רק שע"ז הי' נ"ל עולת שבת ביומו ונדע שרק ביום ההוא, ולמה אמר בשבת זה מורה אף שאינו ביומו רק בשבת כמוהו יוכל להקריבו. וממ"ש בשבתו בוי"ו מורה רק שבת שלו. (ובזה דרים שחל שבת קרב ביוהכ"פ ולא של יוהכ"פ בשבת). אבל כשאומר ביום בלא וי"ו אינו מציין רק שהי' לפי ענין היום וחיובו. ובשם שנה, שלא מצאנו שיאמר שנה בשנתו. הי' להם כלל אחר, שאם אומר שנה שנה הוא דוקא בשנה זאת לא באחרת ולכן אומר בבכורות (דף נג ע"ב) מנין שאין מעשרין משנה לחברתה שנאמר עשר תעשר וכו' שנה שנה. אבל כשאומר שנה בשנה יכול לכנס משנה לחברתה. כמ"ש בב"מ (דף סה) שכירות של שנה זו שאינה מסתלקת אלא בשנה אחרת שנאמר כשכיר שנה בשנה יהיה עמך. ובבכורות (דף כז ע"ב) מנ"ל דבכור נאכל תוך שנתו אר"י אמר רב דא"ק לפני ה' אלקיך תאכלנו שנה בשנה איזו שנה שנכנסת בחברתה הוי אומר זו שנה של בכור. דבי ר"י תנא שנה בשנה יום אחת בשנה זו ויום א' בשנה אחרת למד על הבכור שנאכל לשני ימים ולילה א' והוא בספרי (פסקא קכה). ומיושב קושיית התוס' בכורות (שם ד"ה שנה). ובהכפלת השם בבקר בבקר. הגם שכפי פשוטו פי' בכל בקר וכן פי' חז"ל, כמ"ש במכלתא (בשלח דף לג) וילקטו אותו בבקר בבקר בשחרית, ושם (דף כד ע"ב) אף ירושלים לעתיד כל בקר ובקר דינה יוצא לאור שנאמר ה' צדיק וכו' בבקר בבקר משפטו יתן. בכ"ז ממה שכפל ב' השמות יהיה בו לדעתם גם כוונה שני', שהשם השני מבאר את השם הראשון. כי שם בקר יאמר בהרחבה על הנץ החמה, כמ"ש והיה כבקר כזרוח השמש (שופטים ה), וישכימו בבקר והשמש זרחה (מלכים ב ג'), ובמכלתא בשלח ויהי באשמורת הבקר, בקר זה היה עם הנה"ח. ומבואר בברכות (דף כז) שלרבנן מקרי בקר עד חצות ולר"י עד ד' שעות, וכ"כ התוס' (רפ"ק דפסחים), אולם בקר הנאמר על צד הדיוק הוא התחלת הבקר. ועל זה כפל בבקר בבקר שהשם השני מבאר שהבקר יהיה בבקר, ר"ל בהתחלתו. ומ"ש בברכות (שם) איבע"א רבנן א"ק בבקר בבקר חלקהו לשני בקרים, ואיבע"א ר"י הא, בקר יתירה להקדים לו שעה אחת. מבאר שמ"ש וילקטו אותו בבקר בבקר. בקר הראשון מורה על ההתמדה ופי' שלקטו בכל בקר, אולם בזה נוכל לבאר על צד ההרחבה שהבקר הוא עד שש שעות לכן הוסיף בבקר, שבקר זה היה בבקר ר"ל בהתחלתו. ועז"א חלקהו לשני בקרים הבקר הא' הוא הנאמר בהרחבה שהוא בקר של היום כולו שעד חצות מקרי בקר ואח"כ מקרי ערב. והבקר של הבקר הזה הוא בקר ממש שהוא בקר של הבקר הכללי. (כי שם בקר הוא על ההשכמה ויהיה או השכמה בערך היום או השכמה וקדימה החלקית שהיא תיכף בהאיר היום והוא בקר של חצי יום הראשון). ובמכלתא בא (פ"ו) והנותר ממנו עד בקר למה נאמר ליתן תחום לבקרו של בקר. ר"ל לבאר שהוא בקר של הבקר הכללי והוא בהאיר היום. וכן בירושלמי (ריש ברכות) על בבקר בבקר. ולכן אמר בספרא (פה ומובא בפסחים דף נט וביומא דף ל"ג ע"ב) יוקדם דבר שנאמר בו בבקר בבקר לדבר שלא נאמר בו אלא בקר אחד. ר"ל כי בתמיד דכתיב בו את הכבש אחד תעשה בבקר הוא בקר של כלל היום שהוא עד ד' שעות לר' יהודה ועד חצות לרבנן. אבל בקטורת וגזירי עצים כתיב ובער עליה וכו' בבקר בבקר באר בשם השני שהבקר הזה יהיה בבקר ר"ל בהשכמה שהיא השכמה החלקית בהאיר היום: ובזה תבין מ"ש ביומא (דף לד) אמר אביי מסתברא כמ"ד מוספין קודמים לבזיכין, לאו מי אמרת בבקר בבקר להקדים, ה"נ ביום ביום לאחר. ר"ל שכמו ששם בקר בא על צד ההרחבה ועל צד הדיוק, כן שם יום על צד ההרחבה כולל גם חצי היום הראשון שהגם שאז נקרא בשם בקר נקרא ג"כ בשם יום במה שהיום הוא הפך הלילה, אולם על צד הדיוק לא יקראו שש שעות ראשונות בשם יום רק בשם בקר, ואם יאמר יום לעומת שם בקר יהיה זה אחר שש שעות, וכשאומר בבזיכין ביום השבת ביום השבת יערכנו השם השני מבאר את הראשון, שמלת אמר ביום השבת על הכללות ופי' בכל שבת. ואח"כ באר שהיום הזה יהיה ביום השבת לא בבקר,

עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים׃ ו אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה׃ ס ז וְזֹאת תּוֹרַת הַמִּנְחָה הַקְרֵב אֹתָהּ בְּנֵי־אַהֲרֹן

רש"י

בל שחר ת"ל העולה עולה ראשונה] : חלבי השלמים . אם יביאו שם ם שלמים ורבותינו (שם) למדו מכאן ע עליה על עולת הבוקר השלם כל הקרבנות כולם מכאן שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים : (ו) אש תמיד . (יומא מ"ד) אש שנאמר בו תמיד היא שמדליקין בה את הנרות שנאמר בה (שמות כ"ז) להעלות נר תמיד פ אף היא מעל המזבח החיצון תוקד: לא תכבה. המכבה אש על המזבח עובר צ בשני לאוין: (ז) וזאת תורת המנחה. תורה אחת לכולן ק להטעינן שמן ולבונה האמורין בענין שיכול אין לי טעונות שמן ולבונה אלא מנחת ישראל שהיא נקמצת מנחת כהנים שהיא כליל מנין ת"ל תורת : הקרב אתה . היא הגשה ר בקרן ש דרומית

שפתי חכמים

של שני גזרי עצים שהיו מוסיפים עליה היה מקיימת אותה ומגברת ואח"כ היה מסדר עוד עצים מערכה אחרת כדי להקטיר עלי' האיברים שלא נתעכלו וקודם המערכה של שני גזרי עצים היה מסדר מערכה שניה של קטורת בלד המערכה הגדולה בקרן מערבית דרומית ומשוך מן הקרן ד' אמות לנד צפון וקורין אותה של קטורת מפני שממנה חותין גחלים להכניס למזבח הפנימי שחרית וערבית להקטיר עליהם קטורת : ם דק"ל בשלמא עולה היה בכל יום עולות התמיד אבל זה שמה אינו . ל"ע אם יביאו גם שלמים יקטירו אותם אחר התמיד של שחר : ע דהוקשה לרבותינו א"כ חלבי שלמים מבעי ליה מאי השלמים בה"א . ל"ע והוליאו ממשמעו ופי' אותו מענין השלמה : פ וא"ת הרי לעיל הוא פי' ליבה כאן יקידות הרבה וכולן נדרשו במסכת יומא וגם אש תמיד הובא לעיל. וי"ל דהכי פי' לעיל ריבה כאן יקידות הרבה וכ"ל . בשלמא אש תמיד צריך אני למדרש מזה אש שנאמר בו תמיד אבל הש"ר ל"ל. ועל זה פי' רש"י כולן נדרשו וכו' : צ דכתיב שני פעמים לא תכבה : ק פי' שכל מלת תורה דכתיב בקרא לרבות בא כמו שפרש"י לעיל : ר ולא הקטרה כמשמעו שהרי לא היה מקטיר אלא אותו הקומץ בלבד ולא את כלה כדכתיב והרים ממנו בקמצו והקטיר המזבחה וגו' : ש ומפרש רש"י עלמו שהרי כתיב לפני ה' הוא מערב וכו' אל פני

המזבח

התורה והמצוה

ר"ל שיאחר עד אחר חצי היום . ומ"ש (במשנה ש) נאמר בקטורת בבקר בבקר וכו' כשהוא אומר בהטיבו וכו'. בנוי על הכלל שפעל הנקשר אל פעל ע"י שימוש הב' שנלוה אל המקור או לרוב הפעל שבא בדרך המקור קודם לפעל הנקשר עמו . וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה (שמות יד), במשוך היובל המה יעלו בהר (שם יט) , שפי' אחר משיכת היובל . לא ימשול למכרה בבגדו בה (שם יח) , פי' אחר שבגד בה . כל הנוגע בהם במותם (לקמן יא) , פי' אחר שמתו . בנגעו בו יטמא עד הערב (שם כג), בשובת הושבתי כו' בהוציאי אותם שא"מ (שם כג) , וכן מ"ש בהטיבו את הנרות יקטירנה, היינו שאחר הטבת הנרות יקטיר קטורת . וז"ש סמכו ענין לקטורת . ר"ל שפעל בהטיבו נסמך בדרך המקור וקישור הב' אל יקטירנה, וזה מורה שיקדים נרות לקטורת . וביומא (דף יד ע"ב) פליגי בזה, לרבנן יקטיר ואח"כ יטיב ולאבא שאול מטיב ואח"כ מקטיר, מ"ש דאבא שאול דכתיב בבקר בבקר בהטיבו את הנרות והדר יקטירנה , ורבנן מאי קאמר רחמנא בעידן הטבה תהא מקטיר קטורת דלא"ה וכו' . דעת אבא שאול מבואר כמ"ש , ודעת רבנן שיאמרו לפעמים שנקשרו הפעלים עם המקור ע"י ב' על הכוונה שהיה זה בעת היה זה . כמו מי יתן מותנו ביד ה' בשבתינו על סיר הבשר . ולכן ס"ל דמפסיק בקטורת בין הטבת ב' נרות ובין הטבת חמש נרות . ועיין בב"מ (דף נ ע"ב) חסמה מבהון מאי ויתי' אי"ה במק"א :

יז וערך עליה העולה . מלת עליה מורה שעריכת העולה תהיה על המערכה לא חולה לה . אמנם זה כבר ידענו ממ"ש בפ' ויקרא וערכו את הנתחים על העצים אשר על האש . וע"כ שגם העולה פה מתמת נ"ב בלד א' כשם המין , שבשם המין ידבר על הרבים בלשון יחיד . ור"ל כל העולות . וז"ש מנין שיעשה וכו' תלמוד לומר עליה :

יח והקטיר עליה חלבי השלמים . לא נמצא בתורה בשום מקום שיסמוך שם חלב אל הקרבן בלשון רבים . (רק במלכים וד"ה נמצא חלבי השלמים שהם היו שלמים רבים) כי חלב הקרבן בא בלשון יחיד. וע"כ שמ"ש שלמים לאו דוקא שה"ה ליתר חלבים כמו של חטאת ואשם . ומפני שבשולם הזכיר כאשר יורם מזבח השלמים כמ"ש בחטאת נשיא ושעירה וכשבה . כי בשלמים פירש דיניהם בפרטות , לכן קראם חלבי השלמים , ר"ל החלבים שנתפרש דינם אצל שלמים . וז"ש מנין לאימורי חטאת וכו' ת"ל עלי' חלבי השלמים . והם מיכרת , דהא על שלמים לא הוצרך ללמד דמבואר בשלמי בקר והקטירו וכו' על העולה אשר על העצים . וע"כ שבא ללמד על יתר החלבים . והנה לא פורש באיזה מקום יקטירו הקומץ והלבונה של מנחות . אך אחר שבכל המנחות אמר והקטיר המזבחה , והוא הלשון עצמו שאמר בעולה ובשלמים וחטאת , ופי' פה שחלבי השלמים יוקטרו במערכה , ה"ה המנחות נקטרים שמה . וז"ש מנין הקומץ וכו' ת"ל עליה השלמים , ר"ל שכ"מ שנאמר והקטיר המזבחה בודאי ענינם שוה : והנה יש להקטיר כל ההקטרות יהיה עליה . ר"ל שכ"מ שנאמר והקטיר המזבחה בודאי ענינם שוה : והנה יש לבעות שגם הקטורת תהא עליה . (שהגם שלמדנו ממ"ש ואש המזבח תוקד בו למערכה של קטורת . (כנ"ל ס' א"ו) . מזה לא למדנו רק שאש של הקטורת יטול ממזבח החיצון , וי"ל שתטול מן המערכה

אֶשָּׁתָא תְּדִירָא תְּהֵי יָקְדָא עַל מַדְבְּחָא לָא תִטְפֵּי: וְדָא אוֹרַיְתָא מִנְחָתָא דִּיקָרְבוּן

ספרא

הם יקרימו את הקטורת: **יז** מנין שיעשה את המערכה גדולה כדי שתקבל את כל העולות ת"ל עליה העולה: **יח** מנין לאימורי חטאת ואימורי אשם ואימורי קדשי קדשים ואימורי ק"ק ת"ל עליה חלבי השלמים. מנין הקומץ והלבונה ומנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים תלמוד לומר עליה והקטיר כל ההקטרות יהיו עליה. יכול אף הקטרת תהא עליה תלמוד לומר ובער עליה וערך עליה. עשה הבערה אחת לקטורת עשה מערכה אחת לקטורת: **יט** (יוד) מנין שלא יהיה דבר קודם לתמיד של שחר ת"ל עליה העולה. מנין שלא יהיה דבר מתעכב אחר תמיד של בין הערבים ת"ל עליה שלמים:

ב אש תמיד, תמיד אף בשבת תמיד אף בטומאה

התורה והמצוה

הגדולה לא ממערכה בפ"ע). מש"ה ת"ל ובער עליה וערך עליה. ר"ל אחר שקטורת היה קודם להקטרת איברי התמיד. כמו שלמד (במשנה א') דיוקדם דבר שנאמר בבקר בבקר לתמיד שלא נאמר בו אלא בבקר. ול"כ אם נאמר שלא היה לקטורת מערכה בפ"ע רק שנטל גחלים ממערכה הגדולה, א"כ בהכרח אחר שבער עליה עצים טרם יערוך העולה לקח תחלה גחלים ולא לקטורת שהיה קודם, ואיך אמר וערך עליה העולה שמשמע שיערוך על האש שבער והלא אין האש והעצים בשלמות שכבר נטל מהם אש וגחלים, ולא ידק עליה, אחר שחסרה ממה שהיתה, וע"כ שהיה לקטורת מערכה בפ"ע. וז"ש ת"ל ובער עליה וערך עליה (ומזה מוכח) עשה הבערה אחת לקטורת:

יט וערך עליה העולה. מלת על מורה שהעולה שהיה על המערכה ולא יפסיק בקרבן אחר בין העולה והמערכה. ומזה מוכח שלא יהיה דבר קודם לתמיד של שחר, שא"כ אין העולה עליה רק על הדבר הנקרב. ובפסחים (דף נח ע"ב ובכ"מ בש"ס) אמר ע"ז מאי תלמודא. אמר רבא העולה עולה ראשונה. ר"ל הלא יש לפרש שהעולה הוא שם המין ר"ל העולות וכמ"ש (בס' ב). ומשיב שא"כ היה לו לאמר עולה בלא ה"א. כי הלא אינו שם המין רק שם הריבוי עולות ודרכו לבא בלא ה"א. כמו ויהי לי שור וחמור. שמלה לך וכדומה. וכמ"ש בס' ויקרא (ס' יז), וע"כ שהה"א מרמז על עולה הידועה שהוא עולת השחר, שנקטרת בבקר כמ"ש ובער עליה עצים בבקר. וכשאומר שני פעמים עליה יהיה השני על הראשון, וא"כ מ"ש והקטיר עליה חלבי השלמים היינו על העולה יהיו חלבי השלמים. אולם מלת עליה מיותרת דפשיטא שהוא על העולה, וכבר אמר בשלמים גופייהו (ויקרא ג ה) והקטירו אותו על העולה. ובא למעט רק עליה יהיה חלבי השלמים ר"ל על עולת השחר, לא על זולתה שהוא עולת הערב. וז"ש ת"ל עליה שלמים. ובפסחים (שם) אמר מאי תלמודא, אמר אביי עליה שלמים ולא על חברתה שלמים. מתקיף לה רבא אימא שלמים הוא דלא לקריב הא עולות נקרב. אלא אמר רבא השלמים עליה השלם כל הקרבנות כולם. דברי אביי מבוארים כמו שפרשתי. ורבא דייק דהכתוב לא ידעינן שלא יקריב עולות אח"כ. והשיב שלכן תפס הדוגמא חלבי השלמים, ולא תפס חלבי חטאת ואשם ותודה ואיל נזיר, משום דאם היה תופס חלבי חטאת הייתי אומר אבל חלבי עולה יקריב אחר התמיד, לכן תפס שלמים שהוא המאוחר בהקרבה מכל הקרבנות כמבואר בפרק כל התדיר (דף פט) חטאת קודם לאשם אשם קודם לתודה ואיל נזיר, תודה ואיל נזיר קודמים לשלמים. וא"כ שלמים סוף הקרבנות. וקמ"ל שכל הקרבנות שי"ל לקרב יהיה עליה ולא על חברתה עד השלמים שנקרבים בסוף כולם. וזה שכיון במ"ש עליה השלם כל הקרבנות, ר"ל שתפס שלמים שהם סוף הקרבנות, כי בכור ומעשר ועופות ומנחות שהם אחר שלמים מהם לא דבר הכתוב שאין מצויים:

ב אש תמיד תוקד. מלת תמיד מציין שיהיה הדבר בלא הפסק. שעמ"ש מנחה תמיד אומר בספרא (לקמן פרשה ג מ"ד) כמ"ש פה תמיד אף בשבת תמיד אף בטומאה. והתמידות הזה יהיה בשני פנים אם תמידות החלקי שאינו נפסק רגע. כמו אש תמיד תוקד. תמיד עיני ה' אלקיך בה (דברים יא), שויתי ה' לנגדי תמיד (תהלים טז). אם תמידות סדורי שיהיה הדבר כל פעם בנקודה מיוחדת מן הזמן ולא תשונה בשום פעם. כמו עולת תמיד. קטורת תמיד, מנחה תמיד. ר"ל בכל יום ויום בלא הפסק יום בינתים. ולפעמים יהיה גם מזמן רחוק לזמן רחוק. כמו כן יהיה תמיד הענן יכסנו (במדבר ט). או שני פעמים בכל יום. וארוחתו ארוחת תמיד (ירמיה נב). וזה ההבדל בין תמיד ובין כל הימים. כל הימים מציין שלא יופסק הדבר באיזה זמן. כל הימים אשר אתם חיים על האדמה (דברים ד), כל הימים אשר בן ישי חי (ש"א כ), ויבקשהו שאול כל הימים (שם כג) ואינו מציין התמידות לא ההחלקי ולא הסדורי. אבל תמיד מציין התמידות ואינו מציין שלא יופסק התמידות בשום זמן. ולכן במקום שירצה לציין שניהם אומר. עולת תמיד לדורותיכם (שמות כט), ואכל לחם לפניו תמיד כל ימי חייו (ירמיה נב), ואשמרה תורתך תמיד לעולם ועד (תהלים קיט). וההבדל מתי יהיה תמידות החלקי ומתי יהיה תמידות סדורי נדע מן הענין, אם הוא פעולה רצופה יהיה התמידות החלקי. וקוה אל אלהיך תמיד (הושע יב) הוא החלקי כי אין התקוה

בטומאה: **כא** לא תכבה אף במסעות מה עושים לה כופין עליה פסכתר דברי ר' יהודה ר"ש אומר אף בשבת. ומסעות מדשנין אותה שנאמר ודשנו את המזבח ופרשו עליו בגד ארגמן: **כב** (יא) ר' יהודה אומר ב' מערכות בכל יום וג' ביוהכ"פ ר' יוסי אומר ג' בכל יום וד' ביוהכ"פ אחת מערכה גדולה ואחת מערכה לקטורת ואחת לקיום האש ואחת שמוסיפים ליוהכ"פ ר"מ אומר ד' מערכות בכל יום והמש' ביוהכ"פ אחת מערכה גדולה וא' לקטורת וא' לקיום האש ואחת לאיברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב וא' שמוסיפין ליוהכ"פ:

(פרשתא ב) **כג** (א) זאת תורת המנחה לבית עולמים. זאת אינה

קטורה בנקודה מיוחדת מן הזמן. ואם הפעולה באה בנקודה מיוחדת מן הזמן אז התמידות היא הסדורי, ר"ל שיחזור לבא בכל נקודה ההוא ולא יפסק, כמו עולת תמיד קטרת תמיד. ולכן במ"ש להעלות נר תמיד, נחלקו רש"י ותוס' (חגיגה כו ע"ב) אם הוא תמידות סדורי מצד שאין דולקין רק בלילה לדעת רש"י, או החלטי מצד שהנר מערבי דולק גם ביום לדעת התוס', וכן במ"ש לחם פנים לפני תמיד היא תמידות החלטי, כי הלחם מונח כל השבוע על השולחן. ונסלק הישנה שחרית וסדר את החדשה ערבית נחלקו ר' יוסי ורבנן (במנחות דף צט ע"ב) שלרבנן היא תמידות החלטי לגמרי, ור' יוסי ס"ל שהוא תמידות סדורי משבת לשבת כמ"ש ביום השבת ביום השבת יערכנו וכל שמונח כל השבוע די אף שלא היה על השולחן בשבת. ומזה הוציאו חז"ל דכ"מ שנאמר תמיד הוא אף בשבת ובטומאה, דאם ידלג יום השבת יופסק התמידות. וזה בין בתמידות החלטי כמו אש תמיד. ובנרות לדעת התוס'. וכמ"ש בספרא (אמור פי"ז) על ב"פ תמיד דכתיב גבי נרות אף בשבת אף בטומאה. ובין בתמידות הסדורי כמ"ש כן על מנחה תמיד כנ"ל בשם הספרא. וכמ"ש (במנחות דף נון) הרי הוא כמנחת תמידין. ובמ"ש והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני ה' (שמות כח) נחלקו ר' יהודה ור"ש (ביומא דף ז ע"ב), ר"ש ס"ל תמיד לרצון שתמיד מרצה, ור"י ס"ל תמיד שלא יסיח דעתו ממנו. דעת ר"ש שזה דומה עם מ"ש (שם כח כט) ונשא אהרן את שמות ב"י בחשן המשפט לזכרון לפני ה' תמיד. שאין פי' ונשא תמיד. רק שיהיה לזכרון תמיד, וכן פי' פה לרצון תמיד, כי אינו נושא את הציץ תמיד רק כל אימת שרוצה. ור"י לא ניחא ליה בזה דא"כ נכתב מלת תמיד שלא במקומו. דהיל"ל לרצון לפני ה' תמיד. וע"כ פי' והיה על מצחו תמיד. בעת שנושאהו לא יסיח דעתו רגע, ובזה היא תמידות סדורי נמשך רק כל זמן שלבוש בו. (דהא אין כתוב והיה על מצחו כל הימים). ובירושלמי חגיגה וביצה. ר"י בר בון כ"ג מתלבש בכליו בכל יום, ר' עוקבא אומר לא היה עושה כן אלא בשבתות ויו"ט, מ"ד הציץ מרצה רק על מצחו כר"י בר בון, מ"ד אפי' בזוית כר' עוקבא. ר"ל דאם אין הציץ מרצה תמיד א"כ ע"כ פי' שיהיה על מצחו תמיד ובהכרח לבשו בכל יום והיה תמידות סדורי:

כא לא תכבה. כבר אמר תוקד בו לא תכבה, וס"ל לר"י דהוסיף שנית שלא תכבה אף בעת המסע, ור"ש ס"ל שמה שכפל לא תכבה ר"ל אף בשבת. ואף שכבר למד זה מן תמיד אף בשבת (כנ"ל סימן הקודם), ר"ש לשטתו שס"ל (במשנה ז') כר' יוסי שעושין מערכה לקיום האש, קמ"ל שגם מערכה זו לא תכבה אף בשבת אף שבשבת אין מקריבים נו"כ. וא"כ לדידיה לא מוכח לאו למכבה וצריך ב"פ לא תכבה, כי מ"ש והאש על המזבח תוקד בו קאי על קיום האש. ור"י לשטתו דס"ל דא"צ מערכה לקיום האש ולא תכבה בא ללאו ומיותר לא תכבה דפה למסעות. ומפרש בירושלמי (פ"ד דיומא) דטעמו של ר"ש דכתיב ופרשו עליו בגד ארגמן ואם לא יכבו האש הארגמן נשרף, ור"י ס"ל דכופין כלי עליו, ומ"ש ודשנו פי' ר"י שישימו עליו דברים דשים לקיום האש:

כב. כבר בארנו (בס' מו) שר"י לא ס"ל מערכה לקיום האש, ואין לדעתו רק שתי מערכות, מערכה גדולה ומערכה לקטורת שלמד (למעלה ס' וא"ו) מן ואש המזבח תוקד בו. ור' יוסי ס"ל שמ"ש והאש על המזבח תוקד הוא על המערכה של קיום האש לזה לדידיה יש ג' מערכות בכל יום, ור"מ ס"ל שהיה עוד מערכה לאיברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב ולמד לה (כמ"ש ביומא דף מ"ה) מויו ואש המזבח. ר"ל דס"ל דע"י הויו הוא מוסף עצמו ואחר עמו. הוא העולה על מוקדה ועל אש המזבח (אחר) תוקד. ר"ל שאם לא נתעכלה על מוקדה תתעכל על אש המזבח שהיא מערכה רביעית המיוחדת לזה:

כג זאת תורת המנחה. מבואר אצלינו תמיד שמלת זאת, בא על נרמז המבואר בענין ומוציא זולתו. ופה אמר הקרב אותה לפני ה' ולא בבמה, דכ"מ שאומר לפני ה' ממעט במה כמ"ש בספרא (ויקרא דבורא דנדבה פרק ד מ"א ובזבחים קיט ע"ב), וכן ממ"ש אל פני המזבח ממועט במה כמ"ש בזבחים שם. ודעת ר' יהודה סתמא דספרא דאין מנחה כלל בבמה אף לא בבמה גדולה כמ"ש (פי"ד דזבחים), וצריך לימוד זה במלת זאת, רק זאת תורת המנחה אם הוא לפני ה' לא בבמה. וכמוהו דריש לקמן (פרשה ג' מ"ח) על זאת תורת החטאת ופרשה ד' על זאת תורת האשם עיי"ש. וריש פ' מצורע על זאת תורת המצורע) [א]:

תורה אור

[א] הנה כינוי הרומז זה זאת מלאכים במקומם רבים שידמה שבאו לגומר. למשל היום הזה אכל עם פהדך. היום הזה

אינה נוהגת בבמה: כד תורת המנחה תורה אחת לכל המנחות שיהיו טעונות שמן ולבונה. (ב) וכי מנין יצאו מכלל שנאמר

כד וזאת תורת המנחה. מבואר אצלינו שכ"מ שיאמר זאת תורת מרבים דברים רבים תחת תורה כללית ולימוד כולל. וכמ"ש בספרא למעלה

תורה אור

זה ה' אלהיך מצוך. שמלת הזה למותר, שמאמינו כלא אלא הזה. היום אתם יוצאים בחדש האביב. וכן מאמנו ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה (ראשית ז). ביום הזה באו מדבר סיני (שמות יט), ביום ההוא כרת ה' את אברם, והגדת לבנך ביום ההוא. ומה ההבדל בין הזה להוא. וכן מאמנו הארץ הזאת. ולהעלותו מן הארץ ההוא. והי' כהם ה' לנו את הארץ. והמבואר כי שני מלות, הזה וההוא מבדלים, במה שכינוי ההוא מורה נרמז רחוק שאינו לפנינו, וכינוי הזה מורה נרמז קרוב. וכמו שפירש"י ז"ל עפ"י המד' ביום הזה באו מדבר סיני (שמות יט א) הול"ל ביום ההוא מהו ביום הזה שיהיו ד"ת חדשים עליך כאלו היום נתנו. וכן פי' עמ"ש (דברים כו טז) היום הזה ה' אלהיך מצוך, בכל יום יהיו בעיניך כחדשים. ולכן בכ"מ שבאת מלת זה על נרמז בלתי קרוב, דרשוהו חז"ל. ודרכו פעמים שהיה הענין נמראה עינים, כמ"ש במנחות (דף כט) ומכלתא (פ' בא) ורבה (שם פט"ו ובהעלותך פט"ו) ג"ד נתקשה משה מנורה ר"ח ושרצים. וזה מעשה המנורה, החדש הזה, וזה לכם הטמא, ועמ"ש שמיני (סימן סב). ובספרי (ס' קלו) זאת הארץ אשר נשבעתי רע"א מלמד שהראהו הקב"ה וכו'. ובתוס' מנחות (דף כט) בשם מד' (והוא במד' רבה פט"ו) זה יתנו כמין מטבע של אש הראה לו. ובב"ר (פ"ו) לא ימיש ספר התורה הזה כשר משנה תורה היה שנוי מגלתו עסוק בו וכו'. ובמד' רבה (פט"ו) כי זה משה האיש הוה אנו עושים לך. וברבה בשלח (פכ"ג) זה אלי נתגלה הראו. בהוריות (יא) כריתות (ה) שמן שעשה משה קיים לעת"ל שנאמר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם. ובספרי (ס' ריח) ובסנהדרין (דף עא) בנינו זה סורר ולא סומים. ובספרי (פ' תצא) את האשה הזאת לקחתי מלמד שאינו אומר דבריו אלא בעמידתה, וכן תמצא עוד דרושים רבים בדרך זה. אולם במקומות שלא יכלו לדרוש כן היה להם קבלה איזה מיעוט באופן שמלת זה מורה היחידות זה ולא אחר. וזה או שימעטו הענין המבואר בפי' לאמר שענין זה נוהג רק בזה ולא בדבר אחר. והוא או בזמן שימעט זמן אחר, כמ"ש (ברכות י) על החדש הזה ראש חדשים זה ניסן ואין אחר ניסן. והמכלתא על בעשור לחדש הזה. וכן בספרא אמור (פרשה יב מ"א) בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה זה טעון סוכה ואין חג המצות טעון סוכה. ושם (פי"א) לחדש הזה חג המצות ואין חג הסוכות טעון מצה. ובספרא בהר (פ"ב) בשנת היובל הזאת זו מוציאה עבדים ואין שמטה מוציאה עבדים. עוד (שם) ובספרי (ס' קיב) וזה דבר השמטה שמטת משמט כספים ואין יובל וכו'. וכן בב"ב (דף קך) על זה הדבר, רק בדור הזה. וכן בספרא (לקמן פי"ח) על זאת מנחת אהרן. או שבא למעט הענין הנז' פה לא שייך במקום אחר כמו שדרש פה למעט במה ממנחה. ולקמן (פרשה ג') זאת תורת החטאת שחטאת עוף א"צ כיבוס. ובספרא (פ' זבין פרשה א' מי"ג) על וזאת תהי' טומאתו בזובו. וכן בספרי (ס' נא) על זה קרבן נחשון. ובס' שופטים על וזה יהיה משפט הכהנים. ובס' הנא (ס' רסג) על כאשר יקום איש על רעהו כן הדבר הזה. ובערכין (דף לג:) על זה יהיה לכם מגרשי הערים. שבכולם מיעט שדין הנאמר בענין זה לא שייך בדבר אחר. ולפעמים ימעט בענין שעומד בו, שרק דין זה שייך בו לא דין אחר. כמו שדריש בב"ק (דף נג) לרבנן כמשפט הזה יעשה לו שא"ת בארבעה דברים. ובהוריות (דף ט) זה קרבן אהרן זו כהם הובא לו ולא אחרת כהם הובא לו, ובסוטה (דף יח) זאת תורת הקנאות מלמד שאין האשה שותה ושונה. ובחולין (דף קלו) וזה יהי' משפט הכהנים למעט חולין מזרוע ושוק. וכן בספרי (פסקא כב) ובחולין (דף פו) על אלה אשר לגוים, זאת אוכל בגוים ולא מומים

פוסלים (ובתוס' שם כתבו שדרך למעט באותו ענין וכמו שכתבתי למעלה שממעט גם בענין אחר), ולפעמים ימעט דבר שאינו כתוב בפי' רק שנלמד ע"י א' מדרכי הלמודים ויליף במלת זה וזאת רק זאת שלמדנו פה לא אחרת, או שמה שלמדנו פה לא שייך רק בענין זה לא בדבר אחר. וכמ"ש ביומא (דף ס) היינו טעמא דר"י כתיב זאת, חוקה אזאת כתוב, זאת חוקה ולא בגדי לבן בחוץ. ושם (דף מב) מנין לרבות שחיטתה וקבלת דמה שאין כשרים אלא ביום ת"ל תורה, יכול שאני מרבה אף אסיפת אפרה ת"ל זאת. וכן דריש בכריתות (דף ט) על זאת תורת היולדת. ושם (דף כח יומא מא: וספרא מצורע פ"ד) על זאת תורת אשר בו נגע צרעת. ובספרא (צו פרשה ה מ"ג) על זאת תורת זבח השלמים. ובפסחים (דף סא) על זאת חוקת הפסח. ולפעמים ימצא בכתוב שחושב שני דברים וידמה ע"י דרכי ההיקש את שניהם לענין אחד ובמלת זאת בא להודיע שבדבר אחד הם בלתי דומים. כמ"ש בספרא שמיני (פ"ב מ"ה) ובחולין (דף כו) זאת תורת הבהמה והעוף באיזה דבר שווה בהמה ועוף מה בהמה בשחיטה אף עוף בשחיטה, אי מה בהמה ברוב שנים אף עוף ברוב שנים ת"ל זאת. ובספרא (סוף תזריע) זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר וכי מקיש בגד נו"ס לבית וכו', אי מה בית טעון לפרים וכו' ת"ל זאת. וכן בספרא מצורע (פרק ט משנה יוד ויא) עיי"ש. ולפעמים דרשו מלת זה וזאת לגו"ש כמ"ש (ברכות ט פסחים קך ומכלתא בא) נאמר כאן בלילה הזה וכו', ובסנהדרין (דף מה) כתיב החדש הזה וכתיב זה אלי וכו'. ובספרא (אחרי פ"ו ובספרי מטות נדרים פט כ"ב קך) גז"ש זה הדבר. או ידרשו דרך גימטריא, (כמ"ש הוריות דף יא כריתות ה) זה בגי' י"ב לוגין. ובתוס' (ריש גיטין) זה ספר בגי' י"ב שיטין שבגט. ובב"ר (פכ"ד) זה ספר י"ב שבטים כמנין זה. וכן בב"ר (פס"ג) על למה זה אנכי. ובמדבר רבה (פ"י) ושה"ש רבה (פסקא שוקיו) שהעמדתם בזה גי' י"ד אצבעות של סכין. ובב"ר פס"ט אם שער השמים י"ח מיל בבהמ"ק ש"מ מכוון כנגד של מטה. והכנה רבות. גם תמצא שפי' מלת הזה כאלו כתיב הוה. כמ"ש בפסחים (דף לו) על בחדש הזה, ובערכין (דף לג) על זה יהי' לכם מגרשי הערים. וכל אלה הדרושים ודומיהם יש להם כן ובסים בעומק הפשט. שבכל אלה המקומות בא כינוי זה למותר, כמו בתחלת הפרשה שרובי הפרשיות אין מתחילין במלת זה. ובאמצע שבא מלת הזה למותר או תחת מלת ההוא. ובאמת במקום שיפול מלה זו כפי חוקי הלשון אין מקום לדרוש. וכמ"ש ביומא (דף ג) עמ"ש בזאת יבא אהרן בזאת כמ"ש בעניא דמלואים וכו', מק' והא קרא קמבעיא לי' לגופי' בפר בן בקר לחטאת ואיל לעולה, ומשני א"כ הול"ל בזה או בהם. מהו בזאת ש"מ תרתי. ר"ל כי פה הוא מאמר מיוחד ומגביל אל יבא בכל עת כי אם בזאת יבא, ובזה בא מלת בזאת כפי חוקי הלשון ואין צורך לדרוש, ומשיב שהדרוש הוא מן הזרות של מלת זאת, שהיל"ל בזה בלשון זכר, כי הפר הוא זכר, ואם מוסב על הפר והאיל הול"ל בהם, לא זאת שהיא כינוי לנקבה, ודורש שרומז נרמז נקביי שהיא עניא דמלואים. וכן בכינוי זאת שבא בסוף הפרשה אמר בספרי נשא (פסקא לה על זאת תורת הקנאות ופסקא לח על זאת תורת הנזיר) לדורות מנין ת"ל זאת תורה דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר כהוא הדברים. דעת ר' יונתן שבא להורות את הענין והוא כפי דרך המליצה ולא ניתן להדרש, ודעת ר' יאשיה דאחר שהיה יכול לסיים הענין בלא זאת תורה. ניתן להדרש על לדורות. וכמ"ש ככר תמצא מעגלי חז"ל בזה בשלבותיהם, ויותר מזה תמצא שדרשו מלה זו במדרשים במקומות לא תקר ודעת לנבון ינעם.

לִפְנֵי יְהוָה אֶל־פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ ח וְהֵרִים מִמֶּנּוּ בְּקֻמְצוֹ מִסֹּלֶת

המנחה

רש"י

מערבית (ת"כ סוטה י"ד): לפני ה'. הוא מערב שהיא לצד אהל מועד: אל פני המזבח. הוא הדרום שהוא פניו של מזבח שהכבש נתון לאותו הרוח: (ח) והרים ממנו. מהמחובר שיהא עשרון שלם בבת אחת בשעת קמיצה. (ת"כ): בקמצו. שלא יעשה מדה לקומץ (יומא מ"ז): מסלת המנחה ומשמנה. מכאן שקומץ

שפתי חכמים

שהמזבח הוא דרום וכו': ת פירוש שלא יעשה כלי שמחזיק קומץ וימדוד בו ושוכחנו מדכתיב בקמצו ולא כתיב מלא קמצו: דאל"כ

התורה והמצוה

(פרק מז) על זאת תורת העולה, ולקמן (פרשה ג) על זאת תורת החטאת, (ופרשה ד) על זאת תורת האשם, (ופרשה ה) על תורת השלמים, ותזריע (פרק ג מ"ו) על תורת היולדת, ורים מצורע על תורת המצורע. וכ"ע מודים בזה. כי מ"ש במנחות (דף ג) וזבחים (דף מח) דים מ"ד דלא דרים זאת תורת, היינו למלתא דלא כתיבי בהאי פרשתא, כמ"ש התוס' זבחים (דף מ ד"ה איתבי') ומנחות שם ד"ה לר"ש). ופי' שבא ללמד שכל המנחות טעונות שמן ולבונה אף מנחות שאין שיריהם נאכלים, דיש מקום לטעות ממ"ש גבי ויצק שמן ונתן לבונה והנותרת מן המנחות לאהרן ולבניו שזה תנ"י רק במנחה ששיריה לכהנים צריך שמן ולבונה לא מנחת נדבה של כהן שכולה כליל. ור"ע (במשנה ג) אמר שנדע זה מעצמנו שכמו שהציוי שבא במנחת חוטא שלא ישים שמן ולבונה כולל מנחת חוטא של ישראל וכהנים (שם מדבר בפי' גם במנחת חוטא של כהן כמ"ש והיתה לכהן כמנחה כמש"ש) וממילא נדע שה"ה במ"ע שישים שמן ולבונה שוים שניהם, כי השלילה שלא ישים במנחת חוטא נסבבת מן הציווי שצוה לשום שמן ולבונה במנחת נדבה. ור' חנינא השיב לו וכי מה ראי' הין ללאו עשה לל"ת. ר"ל שבשלמא אם מ"ש במנחת חוטא לא ישים עלי' שמן הי' רק שלילה שא"צ להשים הי' ראיית ר"ע נכונה, שמדהוצרך לומר שא"צ להשים במנחת חוטא מבואר שבמנחת נדבה צריך לשום שמן ולבונה בין בכהן בין בישראל. אבל אחר שהוא אזהרה ול"ת שאסור להשים, י"ל שבמנחת נדבה של כהן הוא רשות ובמנחת חוטא טה באזהרה שאסור להשים. ולכן צריך ריבוי של זאת תורת שבמנחת נדבה של כהן חיוב לשום שמן ולבונה:

כה הקרב אותה בני אהרן. הנה ממ"ש הקרב אותה בכנוי ולא אמר הקרב שהם מבואר שיגיש אותה כולה כאחת. וכמ"ש בספרא (ויקרא מכלתא דנדבה פרשה ט) והגישה שלא יגישנה חצי'. וגם (משנה ח) מסלתה שאם חסר סלתה פסולה. וכמ"ש עוד שם (ס' קפו) עיי"ש, לפ"ז מ"ש להגישה כולה כאחת דייק מן הכינוי. אמנם כבר בארתי בס' ויקרא (ס' מז) ובכל הספר שמקוצר הלשון די שיכתב הכינוי לבד וכ"מ שבאה הכינוי דבוקה אל מלת את ממעט תמיד. ולכן ממ"ש הקרב אותה ולא אמר הקריבה בכינוי לבד, דרים למעט כשרה ולא פסולה, ומ"ש בני אהרן ולא בנות אהרן התבאר היטב בס' ויקרא (ס' ח) עיי"ש:

כו לפני ה' אל פני המזבח הנה בארתי בתורה אור דבכ"מ דכתיב לפני ה' מבארים לפי הסברה המקום היותר קרוב לפני ה' מ"ש היה בתחלה. ואחר שכבר כתב בפ' מנחות והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח ולא היה צריך לשנות הדבר פה רק לקבוע המקום (כמ"ש במנחות דף יט ע"ב), ממילא הייתי מפרש שהוא במערב, כי אם פי' במזרח המזבח לא היה צריך לשנותו פה שיה נדע ממ"ש והגישה אל המזבח שהוא לכל הפחות במזרח וע"כ שלפני ה' דפה הוא יותר פנימי ממזרח והוא לצד מערב. וממ"ש אל פני המזבח משמע שיגישנה בדרום שבו הכבש כמו שבארתי זאת (ויקרא ס' סה בהרך), וע"כ אמר בספרא (מובא בזבחים דף סג ע"ב ומנחות יט ע"ב וסוטה יד ע"ב) שיגישנה בקרן דרומית מערבית, כי לרבנן המזבח ממוצע באמצע עזרה (כדעת ר' יהודה שהמא דספרא שאמר כן בספרא ויקרא מכלתא דנדבה פ"ז מ"א) ובזה מקיים שניהם. (ובגמ' גרים מגישה בקרן מערבית דרומית כנגד חודה של קרן ודיו וכן גל"ג פה, ומפרש בסוגיא שמ"ש ודיו ר"ל שא"צ לקרב הסולת עצמו אל המזבח רק די בהגשת הכלי שבו הסולת). ודעת ר"א כרי"הג דכולה מזבח בצפון קאי ולדידי' גם סוף קרן דרומית הוא מגביל לפני ה' כי הוא הקרוב יותר לצד מערב [א]:

תורה אור

[א] דע שלפני ה' הנאמר בתורה אין מקומו שוה בכ"מ כי פעמים שמציין המקום היותר מקודש שהוא קה"ק. כמ"ש בספ"א במ"י (פ"א מל"ד ובסנהדרין נב) ותצא אש מלפני ה' מבית קה"ק. ובס' אחרי (פ"ג מ"י וביומא נג) ונתן את הקטורת על האש לפני ה' שלא יתקן מבחוץ ויכניס. ומצאנוהו על כלל ירושלים ואכלתם שם לפני ה' אלהיכם. כי אם לפני ה' אלהיך תאכלנו (דברים יב) ומעשר ובכור וכו' שנאכלים בכל העיר. וכן במעשר שני (שם יד כג) ואכלת שם לפני ה' אלהיך. למד בספרי (פסקא קו) ובתמורה (דף כה) דאינו נאכל אלא לפנים מן החומה. וברוב פעמים יכוון על ההיכל וגם בזה אינו תמיד במקום אחד. כי לפעמים ירצה כלל ההיכל בכ"מ שהוא. כמו כמ"ש בבגדי כהונה ונשא אהרן את שמותם לפני ה'. (שמות כח וכן שם פסוק למד לה לח) ר"ל בהיכל. שאף לדעת הרמב"ם (פ"ח מה' כלי

המקדש

יָתֵהּ לִבְנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנַיָא וִיקָרְבִנַּהּ קֳדָם יְיָ לְקֳדָם מַדְבְּחָא: ט וְיַפְרֵשׁ מִנַהּ בְּקוּמְצֵיהּ מְסוּלְתָּא דְמִנְחָתָא

ספרא

ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו יכול אין טעונה שמן ולבונה אלא מנחות ששיריהן נאכלים מנחות שאין שיריהם נאכלים מנין. ת"ל תורת המנחה תורה אחת לכל המנחות שיהיו טעונות שמן ולבונה. (ג) אמר ר"ע מה מצינו שלא חלק הכתוב בין מנחת חוטא של ישראל למנחת חוטא של כהנים ללתיתין לא נחלק בין מנחת נדבה של ישראל למנחת נדבה של כהנים ללתיתין. א"ל ר' חנניא בן יהודה וכי מה ראיה לאו להין עשה ללא תעשה ת"ל תורת המנחה תורה אחת לכל המנחות שיהיו טעונות שמן ולבונה: **כה** (ד) הקרב אותה כשרה ולא פסולה. אותה כולה כאחת. בני אהרן ולא בנות אהרן: **כן** לפני ה' יכול במערב ת"ל אל פני המזבח. אי אל פני המזבח יכול בדרום ת"ל לפני ה'. הא באיזה צד מגישה בקרן דרומית מערבית. (ה) ר' אליעזר אומר יכול יגישנה במערבה של קרן או בדרומה של קרן אמרת לאו. שני כתובים אחד מקיים עצמו ומקיים את חברו ואחד מקיים עצמו ומבטל את חברו תופסים זה שמקיים עצמו ומקיים את חברו ומניחים זה שמקיים עצמו ומבטל חברו. כשאתה אומר לפני ה' במערב בטלת אל פני המזבח בדרום. וכשאתה אומר אל פני המזבח בדרום קיימת לפני ה' במערב. הא באיזה צד מגישה בדרומה של קרן: **כז** והרים ממנו מן המחובר שלא יביא עשרון אחד בשני כלים. בקומצו שלא יעשה

התורה והמצוה

כז והרים ממנו מסולת. כפילת הכינוי עם גוף הפעול הוא זרות בלשון, וכבר הסכים הרד"ק במכלול (דף כט) עיי"ש. אבל לדעת חז"ל לא ימצא זר ומוזר בכתבי הקדש, וכל הבא מיותר בא לדרוש מיוחד. כמ"ש בסיפרא (דף יב ע"ב ובס"ר פ"א) ותרלאהו את

תורה אור

שמקדש ופ"א מה' כלאים) שמותר ללבוש ב"כ אף שלא בשעת עבודה, מ"מ מבואר בתוספתא סוף כלאים וביומא (דף כח) דב"כ ובגדי כ"ג שיצא בהן למדינה אסור. ולפעמים יכוין על צד מזרח המזבח, כמו בתנופה שנז' תמיד לפני ה' וכאשר בספרא (גו פס"ז מ"ג ומאורע פרשה ג מ"ז) ומנחות (דף סא) ובשכרי נשא (פסקא) שהוא במזרח. ולפעמים יכוין על צד צפון המזבח כמו בעולה ובחטאת מיני בחטאת שנז' ובאשם לפני ה' והוא בצפון. ולפעמים יכוין על צד מערב המזבח. כמ"ש בספרא פה לפני ה' יכול במערב. וכן כמ"ש במנורה יערך לפני ה' פי' במנחות (דף נב) וכ"מ שהוא במערב. וכן כמ"ש ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח לפני ה' פי' בספרא אחרי (פ"ג מ"ה וביומא דף מה) שהוא מצד מערב. ולפעמים יכוין על שער המזרחי של עזרה שהוא שער נקנור שלא נתקדש בקדושת עזרה כמ"ש בסוטה (דף יד) ששם היו משקין את הסוטות ומטהרין את המצורעים דכתיב בהו לפני ה' וכן כמ"ש בשני השעירים והעמיד אותם לפני ה' פי' בספרא שם בשער נקנור:

ולהבנת הדבר הזה תדע כי בקדושה מדרגות יש כמ"ש (בפ"ק דכלים) עשר קדושות וכו' ירושלים מקודש ממנו הר הבית מקודש ממנו וכו' ק"ק מקודש מכולם. ונאמרו שהוא"ם שם' שוכן בקדש בין שני בדי הארון ומשם מתנוצצת הנהרות דרך מסכים ולבושים והלבשת מדרגה אחר מדרגה וכל הקרוב יותר הוא יותר לפני ה' בערך הרחוק ממנו מבית קה"ק. ובכ"ז כבר יצדק לפני ה' על ירושלים מלב בערך כלל א"י ויצדק יותר על עזרת ישראל בערך ירושלים ועל עזרת כהנים בערך מה שאחריו וכן כולם. ומן הסברה נדרש בכ"מ לפי ענינו. וכן תמצא שעמ"ש (דברים יב) ואכלתם שם לפני ה' אלהיכם אומר בספרי (פסקא כד) במחיצה. ר"ל כי שם חשב חטאת ואשמות שנאכלים בעזרה גם נויה שנאכלים בכל העיר. וע"כ פי' לפני ה' כ"א במחיצתו (ומיושב קו' התוס' זבחים דף נו ע"ב) ולכן בכ"מ שאלא דברי הכתוב היינו עושים שהוא בחוץ מקריבין לפני ה' בכל העזרה כמו בסמיכה שאמר תמיד לפני ה' והוא בכ"מ בעזרה וכן בב"כ שבא להוציא שלא יכוי את תקדש. וכן במצורע ידעינן שהוא בשער נקנור דאסור לכנס בטומאה. וכן בסוטה א"א שיפרע ראשה במקדש. ולכן כמ"ש שב ובא לפני ה' פתח א"מ אומר בספרא שם מלמד שמוכל מבעוד יום ולא אמר שיעמד בשער נקנור אחר שהספר לטהר. אמנם בשהיטת עולה והטאת מקריבין לפני ה' בצפון דאל"כ הוא מיותר דכבר נז' בכ"מ לפני ה' גבי סמיכה. ובזה תדע החילוק מדוע בהגשה דמנחה ובמנורה ובגחלי אש דיוהכ"פ מפרשים לפני ה' במערב ובתנופה פי' במזרח. שבעירן ע"ז כתוס' במנחות (דף סה) ובזבחים (דף נט) וביומא. והבדל מבואר. כי צד מזרח הקרוב למזבח הוא יותר לפני ה' מן צד שאצל ספתח. ולכן גבי תנופה מפרשים לפני ה' צד מזרח ר"ל סמוך למזבח לאפוקי אצל ספתח אחר שאין לנו הכרח לקרבה יותר לצד מערב. לא כן במנחה שכתוב אל פני המזבח וכן בגחלי אש כתוב מעל המזבח ומדוע הוצרך להוסיף לפני ה' ואם לאפוקי צד דרום שלא דרום הוא לפני ה' יותר ממזרח ובהכרח הוא צד מערב שהוא לפני ה' עד צד דרום (והגם בגמ' אומר בטעם דקרן מזרחית לא היה לו יסוד הוא להוסיף טעם על כליות עלמם מדוע לוה שיסי' במערב לא במזרח כמו בתנופה) ובזה תבין מ"ש בספרי על והניף לפני ה' כ"מ שהומר לפני ה' הוא במזרח ר"ל בתנופה ובואת' שידעינן שהוא בעזרה שהוא לפני ה' הוא מדרגה ראשונה אחר כלל ההיכל במזרח המזבח ובדומה מ"ש בירו' למי (פ"א דבוטה ה"ה) כ"מ שנא' לפני ה' הוא בשער נקנור הוא בסוטה ומצ"ע ודכוותי' והבדל בין תניפה להגשה מבואר בכתוב מפורש במנחת סוטה והניף את המנחה לפני ה' והקריב אותה אל המזבח (במדבר ה) מבואר שההגשה לפנים מן המסמה וכמ"ש (ויקרא כד ח) יערך אותו אהרן ובניו לפני ה' פי' חז"ל על נר מערבי ועמ"ש (פסוק ג) על המנורה הטהורה יערך את הנרות לפני ה' פי' בספרא שם לא יתקן מבחוץ ויכניס מבואר שכ"א לפי ענינו. בהדלקה פי' נר מערבי הסמוך יותר לפני ה'. ובהערכה ממעט חוץ. ובמקום שיאל הכרח מפרש קה"ק. כמו ונתן את הקטורת לפני ה' מבואר שהוא בקה"ק. ולכן ותצא אש מלפני ה' והב אין בהיכל מקטירים קטורת וכיון שיצא מלפני ה' ממקום יותר פנימי ע"כ פי' מקה"ק. ודעם לנבון נקל:

הַמִּנְחָה וּמִשַּׁמְנָהּ וְאֵת כָּל־הַלְּבֹנָה אֲשֶׁר עַל־הַמִּנְחָה וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ רֵיחַ נִיחֹחַ אַזְכָּרָתָהּ לַיהוָה׃ ט וְהַנּוֹתֶרֶת מִמֶּנָּה יֹאכְלוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מַצּוֹת תֵּאָכֵל בְּמָקוֹם קָדֹשׁ בַּחֲצַר אֹהֶל־מוֹעֵד יֹאכְלוּהָ׃ י לֹא תֵאָפֶה חָמֵץ חֶלְקָם

בעל הטורים

(ט) בחצר נגימ' א בעזרה: (י) תאפה חמץ חלקם ס"ת מצה שלא תאפה אלא מצה:

רש"י

במקום א שנתרבה שמנה (סוטה יד): המנחה. (ת"כ) שלא תהא מעורבת באחרת: ואת כל הלבונה אשר על המנחה והקטיר. (ת"כ) שמלקט את לבונתה לאחר קמיצה ומקטירו ב ולפי שלא פירש כן אלא באחת מן המנחות בויקרא הוצרך לשנות פרשה א לכלול כל המנחות כמשפטן: (ט) במקום קדש. ואיזהו בחצר ג אהל מועד: (י) לא תאפה חמץ חלקם. (מנחות נ"ה) אף השירים ד אסורים בחמץ: כחטאת וכאשם. (שם ב') מנחת

שפתי חכמים

א דאל"כ ומשמנה ל"ל הא כבר כתב בפרשת ויקרא שכל הסולת היא מעורבת עם השמן וכיון שהקומץ מסלת ודאי גם השמן בכלל ויהיה וא"ו ומשמנה וא"ו הביאור כאילו אמר ובאיזה מקום את קומץ ומשמנה שיש בו רוב השמן: ב כדכתיב והרים ממנו בקמצו ואח"כ כתיב ואת כל הלבונה משמע שאין הלבונה בכלל הקמיצה: ג וא"ת במקום קדוש ל"ל. וי"ל לרבות לשכות הבנויות בחול ופתוחות לחצר אהל מועד שהן כשרים לאכילת המנחות כדאיתא בפ"ק דכלים דף ו' ובפרק איזהו מקומן דף נ"ו: ד וכ"ש מב

התורה והמצוה

את הילד שראתה שכינה עמו. ובזהר שמות (דף יב) ותראהו את הילד ותרא מבע"ל מהו ותראהו, אר"ש לית לך מלה באורייתא דלית בה רזין עלאין ויקירין אלא הכי אוליפנא וכו'. ובויקרא רבה (פ"ו) בכלי הבקר בשלם הבשר, בשל הבשר אכ"כ אלא בשלם הבשר הי' מבשל את הכלים. וביבמות (דף מו) גיטין (דף לז). וגם מבני התושבים וכ' מהם תקנו, אתם קונים מהם ולא הם קונים מכם, ובנזיר (דף מג) ובסוטה (דף ג) ולאחותו לא טמא. ואינו מטמא לאיבריה. וכן במ"ש פה כפול. ממנו מסולת, ולא אמר והרים מסולת דריש בספרא מובא במנחות (דף כ"ד) שבא לדייק שיריס ממנו כשהוא בכלי אחד שע"ז מורה כינוי היחיד ממנו לא כשהם בשני כלים. וגם יש פה זרות שבא מלת ממנו תחת ממנה וכמו שנזכר במסורה וא"ו סבירין ממנה. ולפי הדרוש נוסב על הכלי שהוא לשון זכר, ומ"ש בספרא (מובא במנחות דף יא יומא דף מז) בקומצו שלא יעשה מדה לקומץ הקשו בזה הרא"ש והק"א הלא צריך לדרשה שלא יהי' מבורץ, והתוס' כתבו דהרתי שמעית מינה ופרשתי בסדר (ויקרא ס"ס קה) עיי"ש. ומ"ש מסולת המנחה ולא מסולת הנרבתה וכו' פרשתיו (שם ס' קו). ומ"ש ואת כל הלבונה שהי' שם לבונה וכו' פרשתיו (שם ס' קז). ומ"ש במשנה ו' נזכרים בה וכ' פרשתיו שם (שם קט). דרשנו משם.

כח והנותרת ממנה. כבר באר בסדר ויקרא (ס' קיא) שמ"ש במנחה סולת ובמנחת מרחשת והנותרת מן המנחה בא לדרשה עיי"ש. אולם מ"ש פה והנותרת ממנה מלת ממנה ללא צורך, שמלאכו כ"פ שבא שם נוהר בלא יחום השם שממנו. והנותר עד יום השלישי (ויקרא יט ו') עפ"י השנים הנותרות (שם כז יח). ודייקו הז"ל שר"ל הנותרת ממנה ממין המנחה שהיא כשרה, לא מן הפסולה:

כט יאכלו אהרן ובניו. הי"ל והנותרת ממנה לאהרן ולבניו כמו שתפס לשון זה במנחת סולת ובמנחת מרחשת. דאם ללמד שחובה שיאכלו, הא כבר למד בספרא (לקמן פי"ב) דאסור להותיר מכל הקדשים וכמ"ש הרמב"ם (פי"ח מה' פהמ"ק ה"ט), וביבמות (דף מ) מק' עמ"ש רבה אוכלה ואינו אוכלה והכתיב ואכלו אותם אשר כופר בהם. וכן מה שכפל באמר א"מ יאכלוה שפל יאכלוה מיותר לגמרי. ופי' חז"ל שלכן אמר יאכלו בכפל לרבות שיוכל לאוכלה בכל מאכל שירצה, וכמ"ש בפרק כל התדיר וכולן הכהנים רשאים לשנות באכילתן לאכלן צלוין ושלוקין ומבושלים וכו'. והע"ג דבגמ' (שם דף לה סוטה מו חולין קל"ג) למד לה ממ"ש למשחה לגדולה כדרך שהמלכים אוכלים, י"ל הגמ' תפס דרשא דספרי (פ' קרח פסקא קיז) והספרא ס"ל כר' ינאי שם דאמר אין משיחה אלא שמן המשחה. שכן לקמן (פרק יח מ"ה) מבואר דמפ' זאת משחת אהרן על שמן המשחה, וזה דלא כת"ק דספרי שלמד למשחה לגדולה מן זאת משחת אהרן עיי"ש. ועדיין צריך טעם מדוע אמר תחלה יאכלו בלא כינוי ואח"כ אמר יאכלוה בכינוי. פי' בספרא (מובא במנחות דף בא ותמורה דף כג) שיאכלוה בכינוי מורה שיאכלו אותו לבדו, בלא דבר אחר עמו, ויאכלו בלא כינוי מורה שיאכלו בכל אופן אף עם ד"א, והפשר דבר שפעמים יאכלו אף עם חולין ותרומה וזה בזמן שהיא מועטת יאכלו חולין עמה כדי שתהיה נאכלת על השובע, (לרש"י יאכלו החולין חוץ לעזרה ולתוס' אף בעזרה), אע"א יאכלו אהרן ובניו. ופעמים לא יאכל עמה חולין ותרומה וזה בזמן שהיא מרובה לא יאכל עמה ד"א

ומִמִּשְׁחַהּ וְיָת כָּל לְבוֹנְתַהּ דִּי עַל מִנְחָתָא וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא אַדְכָּרְתַהּ קֳדָם יְיָ: ט וּדְאִשְׁתָּאַר מִנַּהּ יֵיכְלוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי פַּטִּירָא תִּתְאֲכִיל בַּאֲתַר קַדִּישׁ בְּדָרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא יֵיכְלוּנַהּ: י לָא תִתְאֲפֵי חֲמִיעַ חוּלַקְהוֹן יְהָבִית יָתַהּ

ספרא

יעשה מדה לקומץ. מסולת המנחה ולא מסולת חברתה. ומשמנה ולא משמן חברתה. שלא יביא שני מנחות בכלי אחד. מסולת המנחה ומשמנה ואת כל הלבונה שתהא שם לבונה בשעת קמיצה. ואת כל הלבונה אשר על המנחה והקטיר שילקוט את הלבונה ויעלה לאישים. (ו) והקטיר המזבח ריח נחוח אזכרתה לה' נזכרים בה נזכרים בקמיצתה ונזכרים בלבונתה:

כח והנותרת ממנה. כשירה: כט יאכלו תאכל יאכלוה אהרן ובניו ריבה אכילתה בכל מאכל שירצה. יאכלו שיאכלו עמה חולין ותרומה בזמן שהיא מועטת. (ח) לאהרן ולבניו לאהרן תחלה ואח"כ לבניו. לאהרן שלא במחלוקת ולבניו במחלוקת. מה אהרן כ"ג אוכל שלא במחלוקת אף בניו כ"ג אוכלים שלא במחלוקת: ל (ט) מצות תאכל מצוה. לפי שהיתה בכלל היתר ונאסרה וחזרה והותרה יכול תחזור להתירה הראשון ת"ל מצות תאכל מצוה. (יוד) וכיוצא בו יבמה יבא עליה מצוה. לפי שהיתה בכלל היתר ונאסרה וחזרה והותרה יכול תחזור להיתירה הראשון ת"ל יבמה יבא עליה: לא (יא) מצות תאכל מה ת"ל לפי שנאמר יאכלוה אין לי אלא כולה מנין אף מקצתה ת"ל תאכל אפי' כל שהוא: לב (יב) במקום קדוש תאכל יכול במחנה לויה ת"ל בחצר אהל מועד יאכלוה. אין לי אלא בחצר אהל מועד מנין

התורה והמצוה

כדי שלא יאכל אכילה גסה, ועז"א יאכלוה בכינוי, כמ"ש בספרא (סוף פרקין) יאכלוה שלא יאכל עמה חולין ותרומה בזמן שהיא מרובה. ומ"ש (במשנה ח) לאהרן ולבניו לאהרן תחלה וכו', כבר נשנה בספרא סדר ויקרא ופרשתיו (שם ס' קיב):

ל מצות תאכל. כבר בארנו בסדר ויקרא (ס' קלח) שהציווי תפורש לפעמים שהוא רשות. והוא אם היה עולה בדעת שאסור לעשות המעשה הזאת. כמו את הנכרי תגוש, שפי' מותר ליגוש. לא תזבחנו לה' אלקיך בשעריך תאכלנו. וכבא השמש יבא אל תוך המחנה, אין בחסרו ימותו. שהוא רק הפך השלילה הקודמת. וה"ה בכ"מ שהי' אסור תחלה, שיל"פ הצווי שהוא רשות. ודוגמא לזה הבאתי (שם ס' נ) בשם הרמב"ם בענין האזהרה שהיא שלילה לפעמים עיי"ש. ובזה מיושב בספרא מ"ש מצות תאכל שהוא דברי מותר שכבר אמר יאכלו אהרן ובניו, משום דיל"ע מ"ש יאכלו הכהן ובניו הוא רשות, שכיון שלפני הקטרת הקומץ היה אסור באכילה אומר דאח"כ רשאים לאכל. וכן מ"ש יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה שהיא ג"כ כפל לשון הוא ג"כ מה"ט, משום דיש לטעות שהוא רשות נגד מה שתחלה היה אסור בה. ומאמר זה מובא בירושלמי (ר"פ יבמות) ובבבלי שם (דף מס). ופי' ר' יסא ביר' ורבא בבבלי אליבא דרבנן דמצות יבום קודם. שמ"ש גבי יבום יכול שתזור להתירה הראשון היינו שאם ירצה יכול ליבם ואם לא ירצה אינו מחויב כי יכול לחלוץ ה"ל יבמה יבא עליה שמצוה ליבם. וכן מ"ש מצות יאכל שה"א שאם ירצה לא יאכל רק יאכלו כהנים אחרים (כי לא כתב ואכלו אותם אשר כופר בהם) קמ"ל דמצוה שיאכל הוא דוקא. ור' הונא ביר' ור"י בר אבדימי בבבלי מוקמי לה כאבא שאול ומפרש דה"א גבי יבום שאם רצה כונס לשם מצוה ואם רצה לשם נוי, וגבי מצות תאכל מפרש שה"א שאם רצה אוכלה מצה ואם רצה אוכלה חלוט ברותחין, קמ"ל יבמה יבא עליה רק לשם מצוה. ומצות תאכל לא חלוט:

לא מצות תאכל. יש הבדל בין פעל אכל בקל ובין הנפעל, שפעל אכל בקל מוסב על האדם האוכל, ולא יקרא אוכל אלא בכזית שפחות מזה נקרא טועם. כי טעמתי מעט דבש (ש"א). וכמ"ש בספרא לקמן (פרשה יוד משנה יוד אחרי פי"ב מ"ב אמור פ"ד מפ"ז ופ"ו מ"ג ובפסחים דף לב) שהם אכילה בכזית. אבל הנפעל מוסב על הדבר ואף אם נאכל כ"ש הנה שלא יקרא אכילה מצד האוכל שלא אכל רק טעם מ"מ הדבר נאכל ואינו. וז"ש בספרא שלכן שינה ואמר מצות יאכל בנפעל, ולא תפס הלשון שדבר בו עד עתה. יאכלו אהרן, יאכלוה. והיל"ל מצות יאכלו, ללמד שאף שלא נשאר רק מקצתה בכ"ז תאכל. ומזה תראה מקור הדבר שכתב הרמב"ם (פ"א מה' חמץ ומצה ה"ז) שהאוכל חמץ בפסח אפי' כ"ש אסור שנאמר לא יאכל, ומפרשים ראשונים ואחרונים לא ידעו נתיבותיו מאין הוציא דבר זה והנה שורש שיש לו יסוד בספרא. ומה שיש לפלפל בדברי רמב"ם אלה אין פה מקומו:

לב במקום קדוש בחצר א"מ. כפל דבריו. משום דמקום קדוש כולל אף מחנה לוי' כי בקדושות מדרגות מדרגות יש, וגם מחנה לויה קדושה נגד מחנה ישראל שאין זבים וזבות נכנסים לשם כמ"ש עשר קדושות וכו', ולכן פרש בחצר א"מ שהוא מחנה שכינה. והנה חצר א"מ במובנו המדויק

נְתַתִּי אֹתָהּ מֵאִשָּׁי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא כַּחַטָּאת וְכָאָשָׁם: יח כָּל־זָכָר בִּבְנֵי אַהֲרֹן יֹאכְלֶנָּה חָק־עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם מֵאִשֵּׁי

רש"י

הזמא הרי היא כחטאת ה לפיכך קמלה שלא לשמה פסולה מנחת נדבה הרי הוא כאשם לפיכך קמלה שלא לשמה כשרה: (יח) כל זכר. (ת"כ) אפילו בעל מום למה נאמר אם לאכילה הרי כבר אמור (ויקרא כ"א) לחם אלהיו מקדשי הקדשים וגו' אלא לרבות בעלי מומין ו למחלוקת (זבחים ק"ב): כל אשר יגע וגו'. (ת"כ) קדשים קלים או חולין שיגעו בה ז ויבלעו ממנה: יקדש. (ת"כ) להיות כמוה שאם פסולה יפסלו

שפתי חכמים

פס שמולה לאישים דכתיב ביה בכדיא בס' ויקרא והוכחתו מדסמיך לא תאפה חלקם: ה מדכתיב הטאת היא בכווייתה תנא בישמתו לשם חטאת אבל באשם לא מלמר השם הוא אלא אחר הקטרת אימורים והוא עומי בלא הוקטרו אימוריו כשר כדלעיל בפרשת ויקרא: ו פירוש בהולקים את המנחה בכדי תמימים חלק כהלק ס"א דוקא באכילה הוא דהרי בקדשים דכתיב לחם אלהיו מקדשי הקדשים יאכל אבל להלק עם התמימים כיון דלאו בני הקרבה ניינהו לא קמ"ל: ז מדכתיב אשר יגע בהם ל"ל אלא

התורה והמצוה

אינו כולל האגרות והלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקודש שדינם לענין טומאה ולענין שחיטת ק"ק כחול כמ"ש הרמב"ם (פ"ו) מה' בהב"ח. ולכן הוסיף במקום קדוש בחצר א"מ, שגם מקום קדוש הפתוח לחצר א"מ שהוא חצר החצר כשר לאכילה, ולשון הגמ' זבחים (דף נו) התורה רבתה חצרות הרבה אצל אכילה אחת. (וזה כוונת הספרא פה הנשנה לקמן פרשה ג' מ"ה). ולפ"ז נראה שמ"ש בפסוק כף הככם במקום קדוש ובס' אחרי ורחץ את בשרו במקום קדוש, שפי' בעזרה, למדנו מפה שבשר שהוא בחצר א"מ. ובזה תבין מ"ש בזבחים (דף נה) אמר אביי א"ק ואכלתם אותה במקום קדוש ולא אחרת במקום קדוש אפקה למחנה לוי" וכו'. רבא אמר אותה במקום קדוש ולא אחרת במקום קדוש אפקה לגמרי. סברת אביי משום דמקום קדוש שנאמר במנחה הוא בעזרה ומפקא ולא אחרת במקום קדוש של מנחה רק בקדושה פחותה שהיא מחנה לוי'. וסברת רבא שהלא מקום קדוש סתם כולל גם מחנה לוי' וממילא ולא אחרת במקום קדוש אפקה לגמרי. ומ"ש יאכלוה שלא יאכל עמה חולין ותרומה התבאר למעלה (ס' כט):

לג לא תאפה חמץ. מוסב על כלל המנחה בין הקומץ בין השירים. דאא"ל שקאי על הקומץ לבד שבפסוק זה מדבר בשירים כמ"ש חלקם נתתי אותה מאישי. ואא"ל דקאי על השירים לבד דהא אמר סתם לא תאפה דמשמע כלל המנחה, והי"ל בהפך חלקם נתתי אותה מאישי לא תאפה חמץ וזה כוונת הגמ' מנחות (דף נה) מהכ"מ, הר"ל דא"ק לא תאפה חמץ חלקם אפי' חלקם לא תאפה חמץ. והא מבע"ל שחייב על אפי' בפ"ע. אנן מחלקם קאמרינן. (ר"ל שלא תאפה מוסב על הקומץ ועל השירים). ואימא כולה להכי הוא דאתא (ר"ל רק על שירים). א"כ לכתב חלקם לא תאפה חמץ, (ר"ל חלקם נתתי אותה מאישי לא תאפה חמץ). מאי לא תאפה חמץ חלקם. ש"מ תרתי. והנה בס' ויקרא אמר כל המנחה וכו' לא תעשה חמץ ובארתי שם בספרא דקאי ג"כ על הקומץ והשירים ולמה כפל לאו זה משיב לפי שנאמר וכו', ומאמר זה כבר נז' בספרא (ויקרא פרשה יב מ"ג) ובארתיו שם (בס' קלד):

לד חלקם נתתי אותה מאישי קודש קדשים. יש הבדל בין חלקם ובין נתתי. שהחלק נקרא כל שיש לו בו חלק אף שעדן לא הגיע לידו. כמו אנשי בית אב שיש להם חלק בהקרבן אף שלא זכה עדיין בחלקו. וכמ"ש נתתי מציין הנתינה ליד הזוכה להשתמש בו. ועל שניהם אמר תנאי מאישי, ובתנאי זה כלול בו שני דברים, א] שרק הראוי לאישים לאפוקי הפסולה, ב] רק אם קרב לאישים שקרב הקומץ, והוא מבישלום בו האור מעט לר"א וברובו לר"י (במס' מנחות), והנה מ"ש קדש קדשים, הוא למותר. וכבר בארנו (סדר ויקרא ס' קכו) שכ"מ שפסם שם הכולל למעט, כמו מנחה היא חטאת היא ר"ל שדין זה נוהג בו רק בענין הכולל. וכן פה ר"ל שדין זה נוהג בו מצד שהוא ק"ק. וללמדנו שאינו מיוחד במנחה לבד מצד שהיא מנחה רק מצד שהיא ק"ק וה"ה בכל דבר שהיא ק"ק כמוה, וכמ"ש הרמב"ם (פי"א מה' מעה"ק) ועי' במ"ל שם (ה"ד), וז"ש מנין לרבות את כל הקדשים ת"ל כי קדש קדשים. אמנם מ"ש מלת הוא, מיותר, שכבר בארנו (שם ס' שם) שהרבה פעמים בא בלא מלת הוא, וכ"מ שבא מלת הוא היא לדרשה, (בפרט אחר שכוונתו שזה נוהג בכל ק"ק לא יסכן מלת הוא שמורה הפיחדות, הוא לבד), ופי' שמלת הוא מורה הקיום שנשאר תמיד בקדושתו אף אם חלקוהו ביניהם קודם מתנת האשים ומזה הוכיחו שמ"ש תנאי מאישי על חלקם ועל נתתי לא בא בענין אחד, שלענין הנתינה לרשותם להאכל ממנו אמר תנאי מאישי לאחר שקרב לאישים, ולענין החלוקה אמר תנאי מאישי שראוי לאישים, לאפוקי הפסולה. וז"ש נתתי מאישי איני רשאים ליטול אלא לאחר מותר מן האישים, יכול אף הפסולה במחלוקת ת"ל מאישי, (ר"ל שזה תנאי על חלקם מאישי הראוי לאישים) ולא תאמר שגם בזה בא תנאי מאישי לאחר שהגיע לאישים ואף חלקוה תהי' פסולה ר"ל שגם בזה בא תנאי מאישי עד"ז לאחר האישים ת"ל הוא וכו':

מקוד בני קודש קודשין היא כחטאתא וכאשמא: לז כל דכורא בבני אהרן ייכלינה

ספרא

מנין לרבות הלשכות הבנויות בחול ופתוחות בקדש ת"ל במקום קדש. יאכלוה שלא יאכל עמה חולין ותרומה בזמן שהיא מרובה: (פרק ג) לג (א) לא תאפה חמץ מה ת"ל. לפי שנאמר לא תעשה חמץ יכול לאו אחד על כולם ת"ל לא תאפה חמץ אפיה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה מה אפיה מיוחדת מעשה יחידי וחייבים עליה בפ"ע אף אני מרבה את לישתה ואת עריכתה ואת כל מעשה ומעשה שיש בה שחייב עכ"א וא' לאו בפ"ע:

לד (ב) חלקם נתתי מאישי אינן רשאים ליטול אלא מותר מן האישים. א"ל אלא בו בלבד מנין לרבות את כל הקדשים ת"ל כי קדש קדשים. יכול אף הפסולה במחלוקת ת"ל מאישי הכשרה ולא הפסולה. יכול אם חלקוה תהי' פסולה ת"ל היא הרי היא בקדושתה: **לה** (ג) כחטאת מה חטאת מן החולין וביום ובידו הימנית אף זו מן החולין וביום ובידו הימנית. אי מה חטאת אם נשחטה שלא לשמה פסולה אף זו אם נקמצה שלא לשמה פסולה ת"ל כאשם מה אשם אם נשחט שלא לשמו כשר אף זו אם נקמצה שלא לשמה כשרה. (ד) ר"ש אומר יש מהם כחטאת ויש מהם כאשם מנחת חוטא הרי היא כחטאת לפיכך אם נקמצה שלא לשמה פסולה מנחת נדבה הרי היא כאשם לפיכך אם נקמצה שלא לשמה כשרה:

לו (ה) כל זכר בכהנים לרבות בע"מ. למה אם לאכילה כבר אמור. א"כ למה נאמר כל זכר לרבות בע"מ למחלוקת: **לז** יאכלנה כשרה ולא פסולה. חק עולם לבית עולמים. לדורותיכם שינהג הדבר לדורות

התורה והמצוה

לה כחטאת וכאשם, א"א לפרש כפשוטו דאם נלמד מחטאת ואשם למנחה, ואם שדומה להם במה שגם הם נשרפים נאכל לפנים מן הקלעים לזכרי כהונה הלא זה מבואר במנחה עצמה ודיני חטאת ואשם כתובים אחריה ואין דרך הכתוב להקים את הקודם אל המאוחר רק להפך. ופי' (במשנה ג) שהוקש לחטאת שיהי' מן החולין וביום וביד ימינו (ועמ"ש מזה למעלה ויקרא ס' של"ז), והוקש לאשם דכשר שלא לשמה. ור"ש (מובא בזבחים דף יא ומנחות דף ג) סובר דמנחת חוטא הוקש לחטאת דפסול שלא לשמו ומנחת נדבה לאשם דכשר שלא לשמו, ובגמ' זבחים שם מבואר דעקר קרא מבע"ל לר"ש למלתא אחריתי עיי"ש ואין להאריך:

לו כל זכר בכהנים יאכלנה. שאינה נאכלת אלא לזכרי כהונה. ובמ"ש כל זכר בא לרבות שגם בע"מ אוכל. ובאר בספרא שגם זה א"צ לרבות שכבר אמור (בס' אמור לחם אלקיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל), א"כ למה נאמר כל זכר לרבות בע"מ למחלוקת. ר"ל שכבר באר (בס' למ"ד) שהדבור יהיה לפעמים ציוי ולפעמים היא רק הרשאה, וכלל בידינו שבמקום שלולא הכתוב היה עולה על הדעת שהדבר אסור אז אינו ציוי רק הרשאה להודיע שמותר. ולפ"ז מ"ש לחם אלקיו מקדשי הקדשים יאכל יל"פ שאינו ציוי שמחויב לאכל רק הרשאה שמותר לו לאכל, כיון שמן הסברה הייתי אומר שאסור לאכל קמ"ל שמותר. ולפ"ז נאמר דאינו חולק עם הכהנים אחר שאינו מצוה לאכל רק רשות לבד. ולכן אמר פה שנית כל זכר בכהנים יאכלנה לומר שמחויב לאכל, (כי הציווי הנכפלת מורה שבאה צוי לא הרשאה), וממילא חולק עם אחיו הכהנים אחר שמצוה כמוהם. והנה זה נאמר במנחה. ושנה (לקמן פסוק כב) בחטאת. ומשולש (לקמן ז ו) באשם. ובאר בספרא (פרק ז מ"ז) ששנה בחטאת ללמד שגם בעל מום קבוע חולק בקדשים. ואמר (בפרשה ד' מ"ט) שמשלש באשם ללמד שגם בע"מ מתולדת חולק. וג' ברייתות אלה הובאו בזבחים (דף קב), ושם סדר ברייתא השלישית קודם ברייתא השנית, וזה ששום דגרים שם בהפך אין לי אלא בע"מ קבוע בע"מ עובר מנין, ולפי' רב אשי שם. אבל לשיטת רב ששת איפוך (שכן הוא גי' הספרא בגמרא) צריך להפך גם סדר הברייתות ולסדר' כמו שהם בספרא. וגם זה נכלל במ"ש איפוך ודו"ק:

לז יאכלנה כשרה ולא פסולה. וכן אמר בספרא גבי חטאת וגבי אשם. ונראה כי אחר שריבוי כל זכר שמרבה בע"מ לא הוצרך לאכילה רק להלוקה, כי לאכילה ידעינן מס' אמור אף בעל מום קבוע ואף בעל מום מתולדה, שאם חשיב בין התמים גם בעלי מום קבועים ומתולדים ואמר שכולם לחם אלקיו יאכל, ואם כן מה דהוצרך לכתב במנחה וחטאת ואשם כל זכר יאכלום לרבות בע"מ ואף קבוע ומתולדה הכל היא להלוקה, (כדברי מהרז"ן קושי' התוס' זבחים דף קב. ד"ה בע"מ עובר), וא"כ למה אמר יאכלנה ולא אמר יחלקנה, וצ"ל כמ"ש בזבחים (דף נט) על פסוק הכהן המחטא אותה יאכלנה רב יוסף אמר מכדי מאי יאכלנה יחלקנה לכתב רחמנא יחלקנה מאי יאכלנה ע"מ ראוי לאכילה חולק אינו ראוי לאכילה אינו חולק, וא"כ ה"ה כאן קמ"ל דבר הראוי לאכל חולקים אותו דבר שאינו ראוי לאכל כמו פסולה אין חולקים אותו, והנה כבר רבה זאת (במשנה ב). יכול אף הפסולה

 במחלוקת

יְהוָה כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ שני פ יב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יג זֶה קָרְבַּן אַהֲרֹן וּבָנָיו אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ עֲשִׂירִת הָאֵפָה סֹלֶת מִנְחָה תָּמִיד

בעל הטורים

(יג) זה קרבן אהרן ובניו בגי' זהו מחצה לאהרן ומחצה לבניו : עשירית . בגי' עשרון שלם אפיס מביא עשרון שלם וחוצהו ומביא

רש"י

ח ואם כשרה יאכלו כאומר ט המנחה:(יג) זה קרבן אהרן ובניו. (מנחות ע"ח) אף ההדיוטות מקריבין עשירית האיפה י ביום שהן מתחנכין לעבודה אבל כהן גדול בכל יום שנאמר מנחה תמיד וגו' והכהן כ המשיח תחתיו

שפתי חכמים

אלא לומר לך יגע ויכנס בהם שיבלע בתוכו : ח דהיינו מקום נגיעתו ולא כולו : ט ר"ל שיאכל לפנים מהקלעים ליום ולילה עד חצות: י דמה ת"ל ובניו הלי כהנים גדולים אמורים כשהוא אומר והכהן המשיח וכו' : כ פי' שמנחה תמיד דבוק עם כהן המשיח לא עם בניו א"כ מנחתם אינו תמיד רק ביום חינוכן דומיא דביום המשח הכהן גדול שהוא חנוכו לכ"ג ונכתב ביום המשח

התורה והמצוה

במחלוקת וכו' וגם מ"ש מאיסי ה' א"צ אלא לאחר מתנת האישים כבר אמור למעלה (שם) , וצ"ל דנכפל ללמד שלא נשנה שבע"מ חולקים אף בפסולה ואף קודם מתנת האישים כיון דאין ראוים לעבודה ומ"ש חק עולם לבית עולמים לדורותיכם שינהג לדורותיכם ית' אי"ה (בפ' אמור ס' ם ו) ע"ש :

לח כל אשר יגע בהם יקדש. כפי הפשוט היינו נגיעה על גב הדבר, כמו כל הנוגע בהר, וכמו כל נגיעה המוזכר אצל טומאה. ואין כן דעת רבותינו ז"ל שפי' אשר יגע בהם שיבלע בתוכם. וכן פי' (בפרשה ג מ"ו) מ"ש גבי חטאת כל אשר יגע בבשרה היינו הנבלע בבשרה, והם ידעו מגולת הלשון וסודותיו. כי מצאנו שכל נגיעות שהוזכרו גבי טומאה יתפוש הלשון שנגע הטהור בטמא. הטגע בנבלתה הנוגע במת, ודומיהם. (לבד בזב שמינה ואמר וכל אשר יגע בו הזב, שתפס שנגע הטמא בטהור ודרשוהו על היסט כמו שית' בפ' מצורע ס' קמא). והטעם כי על הטהור מוטל הדבר להתרחק ולהשמר מן הטומאה. ולכן יתפוש אם לא נשמר ונגע בטומאה. ולא יצדק לתפוש בלשון אם נגע הטמא בטהור. כי הטמא אינו מתרחק מן הטהור. ולפ"ז בנגיעת חול וקדש, ראוי שיתפס שנגע הקדש בחול. כי הקדש הוא הנשמר ומתרחק מן החול כמו הטהור מן הטמא. ולפ"ז מ"ש כל אשר יגע בהם יקדש וכן מ"ש גבי חטאת כל אשר יגע בבשרה יקדש אינו כפי יופי הלשון, שהיל"ל בהפך כל אשר יגע בו, וכן כל אשר תגע בשרה בו, שיגע הקדש בהחול ולא נשמר מליגע בו. ומזה מבואר שאיני מדבר מנגיעה בגב הדבר רק מן הכניסה אל תוכו, שבזה ייחס תמיד שנכנס הטפל אל העקר כמו כל הנוגע בהם יקדש (שמות ל יט), שפי' מה שישימו תוך הכלי שרת לא אשר יגע מגבם, וכן כל הנוגע במזבח יקדש (שם כט לז), שר"ל העולה עליה לא ירד (כנ"ל ס' ב) לא אשר יגע מגבו. וז"ש בספרא (מובא בזבחים דף לז) יכול אעפ"י שלא בלע ת"ל בהם משיבלע, ר"ל שאלו"ם נגיעה גב שא"כ היל"ל אשר יגעו בו ליחס פעל הנגיעה אל הקדש שנגע בחול, כמו שיאמר תמיד שנגע הטהור בטמא, וע"כ פי' שנכנס אל תוכו ונבלע בו. ולפ"ז בא פעל נגע פה על דיבוק דבר בדבר עד שיכנס בקרבו ויתערב עמו. כמו ודמים בדמים נגעו (הושע ד ב), כל מכה יבוסי ויגע בצנור (ש"ב ה' ח'), שהוא הכניסה אל תוכו. וא"כ פשטות הכתוב מדבר שההיתר נבלע באיסור שנבלע חול במנחה או בחטאת. וכן לשון הברייתא (לקמן פ"ג מ"ו) בבשרה עד שיבלע בבשרה. וקמ"ל שאם נבלע חצי זית שומן של חול בחצי זית רקיק של מנחה היתר נהפך לאיסור ולוקה אם אכלה זר כאלו אכל כזית קדש. (וכן מבואר מלשון הגמ' זבחים (דף צח) מנחות (דף סג). ואצטריך למכתב מנחה ואצטריך למכתב חטאת, דאי כתב רחמנא מנחה משום דרכיכה בלעה אבל חטאת לא, ואי כתיב רחמנא חטאת משום דבשר אגב שמן קדיר. מבואר שהכתוב מדבר שהמנחה והחטאת הם הבולעים לתוכם את החול). אולם אחר שבאמת ממילא נשמע שה"ה אם נבלע שמן של מנחה או של חטאת בדבר של חול ג"כ נאסר ונעשה כמוה, וא"כ יקשה מדוע לא צייר בה"ג שהאיסור נבלע תוך ההיתר, והול"ל כל אשר תבלע בו יקדש. ע"ז השיב בספרא שאז היינו טועים שאם נגע ונבלע במקצת חתיכה מקדש ופוסל את כולה, לכן תפס הציור שההיתר הנבלע תוך האיסור נהפך לאיסור קדש וזה לא יצויר רק בהנבלע בו בלבד. ממילא ידעינן דה"ה אם נבלע איסור בהיתר לא נאסר רק בה"ג ר"ל רק החלק שהאיסור נבלע בו. וז"ש בספרא יכול נגע במקצתו יהי' כולו פסול (ר"ל אם נבלע האיסור בהיתר), ת"ל כל הנוגע בהם יקדש הטגע פסול. (ר"ל שאחר שהכתוב תפס הציור הנוגע בהם שהוא שההיתר נבלע באיסור ממילא רק הנוגע פסול כי בזה לא יצויר שיפסול רק הנכנס לתוך האיסור, וממילא ה"ה באיסור הנבלע בהיתר אותך את המקום שבלע. ובתוס' פסחים (דף מה ד"ה ר"ח) כתבו ולשון הברייתא קשה דקאמר עד שיבלע בבשרה משמע דמיירי בשיהא

קֳדָם עֲלָם לְדָרֵיכוֹן מִקּוּרְבָּנַיָּא דַיְיָ כֹּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יִתְקַדַּשׁ: יט וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: כ דֵּין קוּרְבָּנָא דְּאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי דִּי יְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא דִּירַבּוֹן יָתֵיהּ חַד מִן עַסְרָא בִּתְלַת סְאִין סוּלְתָּא מִנְחָתָא תְּדִירָא פַּלְגוּתַהּ בְּצַפְרָא וּפַלְגוּתַהּ בְּרַמְשָׁא:

ספרא

לדורות . מאישי ה' אין להם אלא אחר מתן אישים: לח (ו) כל אשר יגע בהם יקדש יכול אעפ"י שלא בלע ת"ל בהם משיבלע. יכול אם נגע במקצתו יהיה כולו פסול ת"ל כל הנוגע בהם יקדש הנוגע פסול הא כיצד תותך את מקום שבלע. יקדש להיות כמוהו אם פסול יפסל ואם כשר יאכל כחמור שבו:

(פרשה ג) לט (א) זה קרבן אהרן ובניו. יכול יהיו אהרן ובניו מביאים כאחד את הקרבן הזה ת"ל בניו אשר יקריבו. הא כיצד אהרן מביא לעצמו ובניו מביאים לעצמם. (ב) בניו אלו כהנים הדיוטים או בניו הרי כהנים גדולים כשהוא אומר הכהן המשיח תחתיו מבניו הרי כ"ג אמור הא מה אני מקיים בניו אלו כ"ה. (ג) כשהכהן מתקרב תחלה לעבודה מביא עשירית האיפה משלו ועובדה בידו. אחד כ"ג ואחד כ"ה שעבדו עד שלא הביא עשירית

התורה והמצוה

שנבלע באיסור והדר אמר יקדש להיות כמוה משמע שהאיסור נבלע בהיתר ולמ"ש הדבר נכון. ומזה שאה לעקר קרא דמנחה וחטאת אתי להיתר מצטרף לאיסור לא לטעם כעקר, דהא איירי שההיתר נבלע באיסור. וזה כגי' ר"ת בתוס' חולין (דף צח) ובסוגיא דפסחים (דף מד) וגם סוגיא דנזיר (דף לז) היא סותר זה כמ"ש במק"א. וכ"כ רש"י זבחים (דף לז: ד"ה עד שיבלע), ואכמ"ל יותר:

לט זה קרבן אהרן ובניו. כ"מ שאומר אהרן ובניו. אין פי' הוא והמשוחים תחתיו. רק פי' הכ"ג שעומד במקום אהרן והכ"ה שעומדים במקום בניו. כמ"ש במנורה (שמות כז כא) יערך אותו אהרן ובניו. ובמקום שידין על הכ"ג לבדו יתפוס הלשון הכהן המשיח בכ"מ. ואחר שפתח זה קרבן אשר ובניו וסיים והכהן המשיח יעשה אותה פי' חז"ל שמדבר בשני ענינים, א] במנחת חינוך שהי' צריך עשירית האיפה ביום שנתחנך לעבודה ובזה הי' שוה הכ"ג והכ"ה ב] מנחת חביתין שהיה מביא הכ"ג לבדו עשירית האיפה בכל יום ומקריב מחציתה בבקר ומחציתה בערב. על הא' אמר זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריב ביום המשח (היינו ביום החינוך) עשירית האפה סולת, ר"ל השוו אהרן הכ"ג ובניו הכ"ה. ועל הב' אמר שזה יהי' גם מנחה תמיד בכל יום מחציתה בבקר וכו' על מחבת וכו' ומפרש שהמנחה תמיד רק הכהן המשיח יעשה אותה לא הכ"ה. זה פי' והלכה המוסדת לפי קבלת חז"ל. אולם באשר לודפי הפשט לא נחה דעתם להלק הכתוב לגזרים שמ"ש זה קרבן אהרן ובניו קאי רק על תחלת המאמר, וסוף המאמר מן מנחה תמיד והלאה נמשך למטה על והכהן המשיח יעשה אותה. ולכן ימאנו חז"ל בספרא (מובא במנחות דף נא ע"ב) להכרית פירושם במופת. כי אם נחזור לפרש שכל המאמר נסמך על מ"ש זה קרבן אהרן ובניו, יש לנו בזה שלשה דרכים, והראו חז"ל שכולם דחוים ולא יעמדו אחר הבחינה. (דרך אחד) שנחזיק שמ"ש זה קרבן אהרן ובניו היינו הכ"ג והכהנים הדיוטים, רק שנפרש שהכ"ג עם ההדיוטים יביאו קרבן זה בשותפות, והכ"ג יעשה העבודה בידו בעדו ובעד אחיו הכהנים, ובזה אין סתירה במ"ש תחלה אהרן ובניו אשר יקריבו ואח"כ אמר והכהן המשיח יעשה אותה. כי יש הבדל בין מקריב קרבן ובין עושה קרבן, שההקרבה תפול גם על ההקדש כמו אדם כי יקריב קרבן לה', והעשיה היא על העושה עבודתה כמ"ש במק"א. ור"ל אהרן ובניו יביאוהו בשותפות והכהן המשיח יעשה אותה ויעבד בידו. וז"ש (במשנה א) יכול יהיו אהרן ובניו מביאים כאחד את הקרבן הזה. ומשיב ת"ל בניו אשר יקריבו. ר"ל פי' זה בא מה הבנין אשר בידם. שכבר יסדנו יסוד מוסד למעלה (ויקרא ס' כ"ן) שמצאנו שני נושאים הבאים על פעל אחד יבא לפעמים הפעל בלשון יחיד. כמו וימת יוסף וכל אחיו (שמות א), ויבא משה ואהרן, ויבא אהרן וכל זקני ישראל (שם יח). ולפעמים יבא הפעל בלשון רבים. כמו ואחר באו משה ואהרן (שם ה), ויעשו כן משה ואהרן (שם ז), וישמעו אליו אהרן וכל הנשיאים (שם לד). ובארנו בכ"מ ששני הנושאים עושים פעולתם בשוה בזמן ובמקום ובמעלה יבא הפעל בלשון רבים, וכ"מ שאחד קודם או עקר בזמן או במקום או במעלה יבא הפעל בלשון יחיד. עיי"ש בארך. וא"כ אם נאמר שפי' שהכהן ובניו יביאו בשותפות והכהן יקריב בידו הי"ל אשר יקריב לה' בלשון יחיד, אחר שהכ"ג הוא העקר ועובד בידו בעד אחיו הכהנים, ומדוע אמר אשר יקריבו. מזה מבואר שאהרן מביא לעצמו ובניו מביאים לעצמם באופן שהנושאים שוים שכ"א מביא בפ"ע וע"כ אמר יקריבו בלשון רבים—(דרך ב) הראב"ע והרשב"ם פי' שמ"ש זה קרבן אהרן ובניו היינו אהרן עצמו ובניו הכ"ג העומדים תחתיו. והנה כבר בארנו שבכ"מ שאמר אהרן ובניו אינו מדבר באהרן עצמו רק בכ"ג שהוא במקום אהרן, מ"מ מטעל דוחק זה לבל יסתור מ"ש אח"כ והכהן המשיח יעשה שרק הכ"ג יביא קרבן זה. אמנם פי' זה

עשירית האיפה עבודתו כשרה:

מ (ד) ביום המשח אותו אין כ"ג נמשח אלא

ישאהו רוח. דא"כ מ"ש והכהן המשיח יעשה אותה שזה מיוחד לגמרי, שכבר אמר זה קרבן אהרן ובניו שפי' אהרן והכ"ג תחתיו. ואם שחשב בל נטעה שפי' בניו הם הכ"ה. הול"ל תיכף זה קרבן הכהן המשיח. וז"ש (במשנה ב') בניו אלו כהנים הדיוטים או בניו אלו כ"ג כשהוא אומר וכו'—.(דרך ג) אחר שיש שינוי בלשון שתחלה אמר אשר יקריבו, שמשמע שאין חיוב לעבד בעצמו, ואח"כ אמר והכהן המשיח יעשה שיעבד בעצמו, לפ"ז יכול לומר שמ"ש זה קרבן אהרן ובניו נמשך לכל הכתובים גם על מנחה תמיד. ומה שהוסיף והכהן המשיח יעשה בא ללמד שיעשה בעצמו בידיו שזה לא שמעינן ממ"ש אשר יקריבו. אך לפ"ז הול"ל תיכף קרבן אהרן ובניו אשר יעשו. ולא הי' צריך לכפול והכהן המשיח יעשה אותה. ומזה מוכרח כפי' רבותינו: ואם תשאל א"כ מדוע תפס תחלה לשון הקרבה. ע"ז משיב (במשנה ג') מפני שבין כ"ג בין כ"ה לכתחלה צריך לעובדה בידו ובדיעבד עבודתו כשרה בלעדה. לכן תפס תחלה אשר יקריבו לענין דיעבד ואח"כ אמר שלכתחלה צריך לעובדה בידו. (בספרא גרס עבודתו פסולה והכי הגהתי עבודתו כשרה שכ"ה בירושלמי [וכ"ה בתוספתא פ"ז דסנהדרין] וכ"ה במד' (במדבר ריש סדר נשא) וברמב"ם (פ"ה מה' כלי המקדש ה"ט ז), וכמ"ש המ"ל שם בראיות שפ"ס בספרא עיי"ש).—וכפי המבואר נאמרה פרשה זו קודם הקמת המשכן, והקריבו אהרן ובניו מנחה זו ביום שנתחנכו לעבודה בעת הוקם המשכן, שאם נאמרה אח"כ לא הול"ל אהרן ובניו ביום המשח דהא כבר נמשח אהרן ובניו ולא הקריבוהו, והול"ל זה קרבן הכהן המשיח ובני אהרן. ומה שנאמרה כאן ולא בפ' תצוה בענינא דמלואים כי שם לא נאמר רק הנוהג לפי שעה לא הנוהג לדורות, ולכן הפסיק פה בפ' מיוחדת והתחיל וידבר ה' אל משה, כי דבר זה נאמר לו מכבר וסמכה לדיני מנחות שנוהגים לדורות. וכן אמר ביומא (דף ה ע"ב) וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם להביא מכנסים ועשירית האיפה, בשלמא מכנסים כתיבי בענינא דבגדים אלא עשירית האיפה מנ"ל, אתיא זה זה מן זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' עשירית האיפה. ויש פי' בפ' שמיני (פ' סג) עיי"ש. ומה שלא חשבה לוי (גיטין דף ס') בין שמונה פרשיות שנאמרו ביום הקמת המשכן י"ל שנאמרה קודם לכן:

מ **ביום המשח**. דע שדרך הלשון לציין קישור הזמן ע"י הב' הנלוה אל המקור. בבואם אל אהל מועד. בהפכך את המזבח. בהקשותה בלדתה. בבואכם אל הארץ, ולפעמים יציינהו ע"י מלת בעת. אולם אם יציינהו ע"י מלת ביום יהיה הדבר באחד משני פנים. או שר"ל שתהיה או שהיתה הפעולה באותו יום לא ביום אחר. כמו ביום אכלך ממנו מות תמות, ביום ראותך פני תמות, שפי' שתמות באותו יום תיכף. וכן ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק. ר"ל באותו יום, וכן ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים (במדבר ג). וז"ש בספרא ויקרא (מכלתא דחובה פרשה יג מי"ג) ביום אשמתו בה"א כשעת הודאה וכו' (כמש"ש ס' שפט). ובספרא בחוקותי (פ"ז מ"ו) ונתן את הערכך ביום ההוא שלא ישהא. ועמ"ש (ויקרא ז לד) ביום הקריב אותם פי' בספרא שאף היום שייע ובספרא (אחרי פ"ח מ"א) מנין שאע"פ שאין קרבנם היום מכפר ת"ל כי ביום הזה יכפר. אבל במקום שא"צ להודיע זאת או שלא היה תיכף פי' מלת ביום על הכוונה למעוטי לילה, כי ביום יאמר פעמים בהרחבה על היום עם הלילה כמ"ש ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. ולפעמים יגביל שם יום נגד שם הלילה ואין הלילה בכלל, כמו פה שאא"פ שבא להודיע שהקרבת החביתין יהיו ביום המשיחה לא אחריו דהא המשיחה נמשכה שבעה ימים (כמ"ש בפ"ק דיומא), וכזה הול"ל בעת המשח, שזה הגדר בין בעת ובין ביום. שמלת עת אינו נגבל על זמן יום אחד רק על זמן מיוחד שעה או שנים ימים או עשור כל זמן המיוחד לאיזה דבר כפי שעתו והמשכתו וע"כ שמלת ביום בא להוציא הלילה. וכן דרש בספרא (פי"ח) על ביום צוותו, ומצורע (פ"א מ"ב) ביום טהרתו (ופ"ה מט"ז) ביום הטמא (פ"י מ"ה) ביום הניפכם. ושם (פי"ב מ"ו) מיום הביאכם, בהר (פ"ב מ"ה) ביוהכ"פ. למעט לילה. וכן בספרא (צו פי"ח) ובוי"ר (פ"א) על ביום דבר ה' עם משה ולא בלילה. ובספרא (צו זבחים נו פסחים ג) ביום באש ישרף ולא בלילה. ובספרי (תצא ס' רמז ב"ב קיג סנהדרין ל"ד) ביום הנחילו את בניו ולא בלילה. וכן בספרי (נשא פסקא כח נזיר מד) ביום השביעי יגלחנו לילה מנין. (ובמכלתא בא פ"י) שבעה ימים מצות תאכלו לילות מנין. ובפ' תשא יום השבת לילה מנין, ושם (פ' בא מובא ביר' סוף עירובין, ובבלי שם דף לז מנחות לו) מימים ימימה ולא לילות. ושם (וברכות ספ"ק) ימי חייך הימים. ובפסחים (דף ד ע"ב) סד"א ימים וכו'. ושם (דף ה') ביום כתיב. ושם (דף קז) תנא מהדר אלילה ונסיב לה קרא דיממא. ובשבת (דף קיז) פלוגתא דר' חדקא ורבנן אם היום לבר מאורתא. ושם (דף קלא ע"ב ודף קלב ובמגלה דף כף) דרשות רבות שממעט לילות מביום. וכן בחולין (דף [illegible] וזבחים דף יב ע"ב) ר' אפרסוקי רמי וכו'. ובנדרים (דף עו) דאי ביום שמעו ה"א בימימא. ובב"ר פי"ב ביום עשות בה"א מחשבה בלילה וכו'. ושם (פ' מז) בעצם היום הזה נמול אברהם ולא בלילה וכו'. ובשבועות (דף ה) ואותי יום יום ידרשון וכי בלילה אין דורשין וכו'. ובברכות (דף מז) פסחים (דף נג)

אלא ביום: **מא** אותו אין מושחים שני כהנים גדולים כאחד: **מב** ביום המשח ביום שנמשח מביא עשירית האיפה עד עולם. או אינו אומר ביום המשח אותו ביום שנמשח מביא עשירית האיפה ומפסיק ת"ל מנחה תמיד. הא מה אני מקיים ביום המשח ביום שנמשח מביא עשירית האיפה עד עולם. עשירית האיפה אחד מיוד בשלש סאין שהם שבעה רבעים ועוד. (ה) סולת מה סולת דאמור להלן חטים אף סולת האמור כאן חטים: **מג** מנחה הרי הוא ככל המנחות ללבונה. תמיד אף בטומאה תמיד אף בשבת. **מד** (ו) אלו נאמר מחצית בבקר ומחצית בערב יכול יביא חצי עשרון בבקר חצי עשרון בערב ת"ל מחציתה בבקר ומחציתה בערב משלם מביא מחצית' בבקר ומחציתה בערב. (ז) כיצד הוא עושה מביא עשרון שלם וחוצהו מקריב מחצה בבקר ומחצית בערב. נטמא חציו של בין הערבים יכול יביא חצי

זבחים (דף לט) על כיום מר. ובמגלה (דף ו). ימי משתה ובמתה כתיב. וכן במקומות לא חקר. שבכ"מ שלא אפשר לפרש שקמ"ל שצריך שיהיה באותו יום ממעט לילה. וכן דרשו כזה בשם יום הגלוש אל המספר (כמ"ש בספרא תזריע (פ"ב מ"א) על ביום השביעי וכן שם (פ"ט מ"א פי"ד מ"א מצורע פ"ב מ"א פ"ג מ"א זבים פ"ה מי"ב אמור פי"א מ"א פט"ו מ"ג), והטעם כי מצאנו כמה פעמים שלא בא שם היום רק המספר לבד, ברביעי בחמשה לחדש (יחזק' א א), בשנים עשר לחדש (עזרא ולו לא יחז' כט א), בשלשה עשר בו וגח בארבעה עשר בו (אסתר ט. ז ח), וכן באחד לחדש, בעשר לחדש. ולכן דרשו שבא למעט הלילה או לאפוקי יום שלאחריו. ובספרי נשא (פסקא נג) זאת חנוכת המזבח ביום המשח אותו ביום שנמשח בו ביום הקריב ומה אני מקיים אחרי המשח אותו שנמשח תחלה ואח"כ הקריב, אתה אומר ביום שנמשח בו ביום הקריב או אינו אלא אחרי המשח אותו לאחר זמן ולא בא ללמד ביום המשח אתו אלא שביום היה הליוי, כשהוא אומר אשר צוה ה' לתת להם ביום משחו אותם הא למדנו שביום שנמשח היה הליוי הא מה אני מקיים ביום המשח אותו בו ביום הקריב, עכ"ד כפי שהגיה המפ' ז"א. ופי' כי ביום מורה שהיה באותו יום, ושואל שמא מורה ביום ולא בלילה, ומשיב שזה ידעינן מן ביום משחו אותם שגם אלא"פ באותו יום כי הם נמשחו שבעה, וע"כ פי' ביום ולא בלילה, ומיותר פה להורות שהיה באותו יום:

מא המשח אותו. ר"ל ביום חנוכה. ויען שרק אהרן נמשח גם בניו תפס לשון יחיד שכן בפ' תצוה (פ' כט) נו (פ' ח) לא נז' משיחה רק באהרן. שמ"ש בפ' פקודי ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם היא ההזי' שהזה עליהם מן הדם ומשמן המשחה כמ"ש בפ' תצוה, וכן מ"ש (במדבר ג) אלה שמות בני אהרן הכהנים המשוחים קורא להזיי' בשם משיחה. וכן מבואר בברה במדבר (פ' יב) אהרן ובניו נתקדשו בשמן ובדם מעלה גדל אהרן יותר מבניו לפי שהיה כ"ג יצק על ראשו שמן המשחה משיחת אהרן כילד וכ'. ובכל זה היה לו לומר ביום המשחו, במלבד מה שבארנו (ויקרא ס' מז ובכל הספר) שכ"מ שבא הכינוי דבוקה למלת את בא למעט, הנה המקור מבנין הנפעל לא יתקשר עם מלת את רק ע"ד הזרים. ופי' הז"ל שבא למעט שלא ימשחו זולתו עמו רק איהו לבדו כ"ג א' לא שנים [ועיין בירו' פ"ק דיומא ה"א ובק"ע שם]:

מב ביום המשח אותו. כבר כתבתי (בס' לט) כי פי' הכתוב שביום שמשח יביא עשירית האיפה בפעם א' בין כהן גדול בין כהן הדיוט מנחת חינוך, ומשם ואילך יביאה הכ"ג לבדו מחציתה בבקר ומחציתה בערב. דאל"פ שמ"ש מחציתה בבקר זה יהי' ביום המשח לבד דהא אמר מנחה תמיד. ופי' כמו ומנחה בניו, ר"ל וכן יהי' זה מנחת תמיד בכל יום להכהן גדול לבד. וז"ש בספרא או אינו וכו' ת"ל מנחה תמיד. ומ"ש ביום המשח אותו, אע"ג שהיה יכול להשום משיחה גם בבניו מצד ההזיה, כמ"ש ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם (כמ"ש בס' הקודם). דאז הייתי אומר שרק בני אהרן הביאו מנחה זו, משום ההזי' שחשיב משיחה קצת, וכן כל כ"ג שנמשח לא כ"ה, לכן אמר ביום המשח אותו שרק לאהרן נחשב משיחה, וא"כ הביאו בניו רק משום חינוך העבודה שנתחנכו ביום ההוא וה"ה כל כ"ה בעת חנוכו. ומ"ש עשירית האיפה א' מיוד וכו' כתוב בספרא ויקרא מכלתא דחובה (פי"ט מ"ה) ובארתיו שם (ס' שלט). ומ"ש (במשנה ה) סולת וכו' התבאר בסדר ויקרא (ס' נו):

מג מנחה תמיד, כבר ידענו זה שכל קרבן מסולת נקרא בשם מנחה. רק הזכיר שם מנחה ללמד שדינה ככל המנחות שיבאת עמה לבונה, כי במנחת חוטא שאינו מביא לבונה אמר הטעם כי חטאת הוא, ובמנחת סוטה כי מנחת קנאות היא, הרי דסתם מנחה צריכה לבונה. ומ"ש תמיד אף בשבת ובטומאה התבאר למעלה ס' כף. ומ"ש אביי מנחות (דף נ) הרי הוא כמנחת תמידין היא לענין דספינן דוחה שבת דלא ככ"א. ור"י בנו של ריב"ק (שם דף נא) הרי הוא כמנחת תמידין לענין דצריך ג' לוגין לעשרון הוא ענין אחר. (ומיושב קו' התוס' שם ד"ה תניא):

מד מחציתה בבקר ומחציתה בערב. דברי הספרא אלה (המובאים במנחות דף נ ע"ב) שסגים

מַחֲצִיתָהּ בַּבֹּקֶר וּמַחֲצִיתָהּ בָּעָרֶב: יד עַל־מַחֲבַת בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה מֻרְבֶּכֶת תְּבִיאֶנָּה תֻּפִינֵי מִנְחַת פִּתִּים תַּקְרִיב רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה: טו וְהַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ תַּחְתָּיו מִבָּנָיו יַעֲשֶׂה

בעל הטורים

מחצה בבקר ומחצה בערב מחציתה. בגי' מחצה מבלם: (יד) מורבכת (תביאנה). בגי' רתחין שחולטין אותה ברותחין כל צרכה

רש"י

מבניו חקת עולם וגו': (יד) מרבכת. (ת"כ) חלוטה ברותחין כל צרכה: תפיני. אפויה אפיות הרבה אחר חליטתה אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת [דהא תפיני נוטריקון תופי נאה (כר"י בת"כ) והאלים' בפת נאה אפיי' נקראת. ושתיהן צ"ל בשדה נאה א"כ ע"כ שהטיגון בא לבסוף. ק"א]: מנחת פתים. מלמד שטעונ' ם פתיתה (אע"ג דלא כתיב בהדיא פתות אותה. מדקריי' מנחת פתים מלמד כו'. מזרחי. ועיין מנחות ע"ה) [בכ"י ולא פתיתה ממש בילועין ופרורין לפי שאינה נקמצת אלא כופלה לשנים וחוזר וכופלה לד' שתי וערב ואינו מבדיל וכן מקפיד לאסיס בת"כ מפרש לה]; (טו) המשיח תחתיו מבניו. המשיח מבניו נ תחתיו: כליל הקטר

שפתי חכמים

שמשה ולא מיום המשח לבלול גם הגון שהכהנים ההדיוטות דא"כ מיום מבעי ליה שמאותו יום ואילך תמיד יקריב: ד מדכתיב תפיני שהוא תיבות תפי נא משמע שהיא היה למדנו שכשאופה הפת היה ולא מטוגנת לכך פי' רש"י שהיתה אפוים מתחלה ואח"כ מטגנה: ם אע"ג דמקרא מלא הוא זה בא לאפוקי מדר' שמעון דאמר מנחת כהנים ומנחת כהן משיח אין בהם פתיתה כלו' שלא יכפול אחד לשנים ושנים לארבע וכו' כיון שאין בהם קמיצה ולא כתיב הכא אלא פתים ולא שתות אותו פתים כמו במנחם ישראל: נ לכך פי' רש"י כן ושינה הקרא לפי שמליצו לפרש המשיח התחיו המשיחות ויכין תחתיו או מליצו לפרש המשיח תחתיו מבניו יעשה אותה קרבן כלומר הבן יעשה קרבן לכך פי' רש"י כן ושינה הקרא כדי שיהא שתחיו דבוק עם מבניו ולא עם המשיח שתחתיו

התורה והמצוה

על ג' כללים, א] כ"מ שנכתב השלם ואח"כ תוצב החצאים שלו בכינוי, הם החלקים של השלם בהכרח. כמו חציו אל הר גריזים והחציו אל הר עיבל (יהושע ח), ומה הסכר חציו לצפונה וחציו נגבה (זכרי' יד). וז"ש שאם היה אומר מחצית בלא כינוי יל"פ מחצית האיפה, שחולק האיפה תוך ביתו ומביא החצי, אבל כשאומר מחציתה ומחציתה בכינוי, צריך להביא תיכף עשרון שלם ולהקדישו ולחצותו ולהקריב מחצה שחרית ומחצה בערב.—(כלל ב) יש הבדל בין שם מחצית ובין חצי. בשם חצי יציין או דבר שלא נחלק בידי אדם רק מאליו. כמו חצי הלילה, חצי היריעה העודפת. או שהחצי היא מדה ידועה בפ"ע שא"צ לחצותה עתה. כמו חצי האמה, חצי ההין, שהיא מדה ידועה בלתי צריך לחצותה עתה. או שהגם שנעשה בידי אדם לא נחלק באמצע. כמו אם תתן לי חצי ביתך (מ"א יג), עד חצי המלכות (אסתר ו), ויתחלקו העם ישראל לחצי (מ"א טז), אבל מחצית, הוא דבר הנחלק עתה בידי אדם באמצע לשני חלקים שוים. כמו מחצית השקל שלא הי' מטבע ידוע אז רק השקל, שכן פי' עשרים גרה השקל, וחולקו באמצע ע"י אדם. וכן ותהי מחצת העדה, ממחציתם תקחו (במדבר לא), ששם חצו השבי והמלקח לשני חלקים שוים. וז"ש במכלתא (בא פי"ג) ויהי בחצי הלילה יוצרו חלקו. ר"ל בנחמי' (ח' ב'). נזכר מחצית היום, כי היום חלקוהו ע"י בני אדם ע"י צל המעלות, אבל חצי הלילה נחלק מאליו, ולכן לא אמר מחצית. ומד' ויקרא רבה (פ"ו) ויקח משה חצי הדם מהיכן ידע משה חצי הדם, ר"י בר' אלעי אמר הדם נחלק מאליו, ר"ל מעשה נסים נעשה בו, ומובן בדברי. ובזה תבין הטעם מדוע בכל התנ"ך נז' חצי מטה מנשה, רק אצל ערי מקלט (יהושע כא כה. דה"א ו"ו נה) אמר ממחצית מטה מנשה, כי מטה מנשה לא נחלק ע"י בני אדם לשני חלקים שוים רק שהתפרדו לשנים, לכן אמר תמיד חצי אבל בעת שרצו לתת מנחלת אחוזתם ערים ללוים חשבו שני חלקים אלה בדקדוק כמה יעלה לכ"א שילמדך לתת מחלקו לכן אמר כי שני הערים שנתנו היה ממחצית מטה מנשה, שבחנו שהשם מחצית מכוון עד שילמדם לתת חלקם בשוה כמו אחיהם בבשן, (ומ"ש אח"כ ומחצי מטה מנשה כי סמך על שדייק זה הגלה) על כלל זה עסד לימוד השני שאם נטמא חצי' של בין הערבים לא נאמר שמביא מתוך ביתו, שמ"ש ומחציתה מדבר על תחלת ההבאה שיביא שלם ויחצנו, אבל אחר שנטמא (ובל"ז לא יהיה מחציתה של האיפה שבבקר) יכול שדי בחצי עשרון. אך שא"כ היל"ל וחציה בערב, שאז הי' מרמז ג"כ שלפעמים יביא חצי האיפה ר"ל מדה של חצי עשרון, אבל כיון שאמר ומחציתה שצריך לחצות בכוונה מן השלם גם בערב, ממילא צריך להביא עשרון שלם ולחצותו לשנים, לא מדה של חצי עשרון—(כלל ג) שני דברים שמוזכרים במאמר ומתחברים ע"י וי"ו החיבור יש להם דימוי זל"ז, וזה א' משרשי ההיקש וכיון שאמר מחציתה ומחציתה בויו, יש להקיש מחצית שבערב להיות דומה אל מחצית שבבקר, מזה הוציאו בלימוד הג' שאם מת ומנו כהן אחר תחתיו יכול יביא עשרון מביתו (כ"ג בספרא, ונגמ' גרס יטול

י עַל מַסְרֵיתָא בִּמְשַׁח תִּתְעֲבֵד רְבִיכָא תַּיְתִינַהּ תּוּפִינֵי מִנְחַת בִּצוּעִין תְּקָרֵיב לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: טו וְכַהֲנָא דְיִתְרַבָּא תְּחוֹתוֹהִי מִבְּנוֹהִי יַעֲבֵד יָתַהּ קְיָם

ספרא

עשרון מתוך ביתו בערב. ת״ל ומחציתה בערב משלם: (ח) כיצד הוא עושה מביא עשרון שלם וחוצהו מקריב מחצה ומחצה אבד. כהן שהקריב מחצה שחרית ומינו אחר תחתיו יכול יביא עשרון מביתו ת״ל מחציתה בבקר ומחציתה בערב משלם מביא בערב. (ט) כיצד הוא עושה מביא עשרון שלם וחוצהו מקריב מחצה ומחצה אבד נמצאו שני חצאין קרבים ושני חצאין אובדים:

(פרק ד) מה (א) על מחבת בשמן מלמד שטעונה כלי. בשמן להוסיף לה שמן אחר. ואיני יודע כמה. הריני דן מנחה טעונה שמן ומנחת נסכים טעונה שמן. מה מנחת נסכים ג׳ לוגין לעשרון אף זו ג׳ לוגין לעשרון. (ב) או כלך לדרך זה. זו טעונה שמן ומנחת נדבה טעונה שמן. מה נדב׳ טעונ׳ לוג א׳ לעשרון אף זו לוג א׳ לעשרון. (ג) נראה למי דומה דנין מנחה שהיא באה תמיד ודוחה את השבת ואת הטומאה ואל תוכיח מנחת נדבה שאינה באה תמיד ואינה דוחה את השבת ואת הטומאה. (ד) או כלך לדרך זה דנין מנחת יחיד שהיא באה בגלל עצמה וטעונה לבונה ממנחת יחיד שהיא באה בגלל עצמה וטעונה לבונה ואל תוכיח מנחת נסכים שאינה באה בגלל עצמה ואינה טעונת לבונה. (ה) ר׳ ישמעאל בנו של ר׳ יוחנן ב״ב אומר כשהוא אומר מנחה תמיד הרי היא לו כמנחת תמידין מה מנחת תמידין ג׳ לוגין לעשרון אף זו ג׳ לוגין לעשרון. ור״ש אומר ריבה שמן במנחת חביתין וריבה שמן במנחת כבשים מה מנחת כבשים ג׳ לוגין לעשרון אף זו ג׳ לוגין לעשרון. או כלך לדרך זו ריבה שמן במנחת חביתין וריבה שמן במנחת אלים מה מנחת אלים שני לוגין לעשרון אף זו שני לוגין לעשרון נראה למי דומה דנים מנחה שכולה עשרון ממנחה שכולה עשרון ואל תוכיח

התורה והמצוה

יביא הלי עשרון מביתו או חצי עשרונו של ראשון, וגי׳ זו עקרית כמו שהוא במשנה שם וכמו שתראה עוד שם דף נא ע״ב), ועקר הלימוד שלא יביא חציו עשרונו של ראשון, כמו שתראה מפרש״י ומבואר בגמ׳ (דף נא) שלמד לה מן הויו ומחציתה, ר״ל דע״כ מקים מחציתה שבערב למחצית שבבקר שהביא כהן זה עשרון שלם ולא סמך על כהן אחר, כן בערב לא יסמך על חצי עשרון של חברו רק יביא מביתו:

מה על מחבת בשמן. דברי הספרא הובאו במנחות (דף נא), ומק׳ הא גופא קשיא אמרת בשמן להוסיף לה שמן והדר תני נאמר כאן שמן ונאמר במנחת נדבה שמן. ר״ל דמשמע דר״י בנו של ריב״ק חולק עם ר״ש דלר״י בא בשמן לקבוע שמן. ולמד ג׳ לגין מן מנחה תמיד, ולר״ש א״צ קרא לקבוע רק להוסיף. והשתא במה שפתח בשמן להוסיף שמן היא כר״ש, ובמ״ש נאמר כאן שמן ונאמר במנחת נדבה שמן הוא כר״י דאתי לקבוע, דלר״ש ליכא למפרך ממנחת נדבה דהא כאן נאמר בשמן להוסיף. ויש בזה ג׳ פי׳. אביי אמר מאן תנא להוסיף ר״ש ובדינא מאן מהדר לי׳ ר׳ ישמעאל מפרש שמשנה א׳ היא דברי ר״ש שבשמן להוסיף וא״י כמה יוסיף למד ממנחת נסכים. ומ״ש במשנה ב׳ או כלך לדרך זה וכו׳ זה קושית ר״ש דס״ל בשמן לקבוע ומק׳ דא״כ ניליף ממנחת נדבה שהגם שבגד א׳ דומה למנחת נסכים שבאה תמיד ודוחה שבת וטומאה בגד אחר דומה למנחת נדבה שהיא מנחת יחיד באה בגלל עצמה וטעונה לבונה, וע״כ למד רי״ש מן מנחה תמיד. ור״ש אומר ריבה שמן במנחת חביתין וכו׳ ר״ל אם ס״ל דבשמן לאוסופי אתי ולמד ממנחת נסכי פל—ר״ה בר׳ דר״י אמר כולה רי״ש היא וה״ק בשמן לאוסיף שמן דאי לקבוע ל״צ כיון דכתיב בה על מחבת כמנחת מחבת דמיא, א״א אלא לקבוע לה שמן דאי לא כ״ר בשמן ה״א תהוי כמנחת חוטא, הדר אמר תהוי נמי לקבוע לה שמן מיתי מדינא והן דינא ולא אתיא לי׳, ואצרכא קרא סולת מנחה תמיד כדמסיים רי״ש מלתי׳. דעת ר״ה שכל הברייתא דברי רי״ש. והכי פי׳ שתחלה הקדים שעל מחבת בא ללמד שטעונה כלי, כי כן דעתו באמת כפי המסקנא. אמנם הלא י״ל שעל מחבת בא לאקושי למנחת מחבה לענין שמן ולפ״ז מ״ש בשמן א״צ, ואתי להוסיף. וי״ל דעל מחבת בא ללמד שטעונה כלי ולא ידעינן שמן מן הסברה כי י״ל שדינה כמנחת חוטא ואתי בשמן לקבוע. וע״ז פלפל בשני צדדי הספק. אמר הנה י״ל שבשמן להוסיף לה שמן וא״י כמה הריני דן וכו׳ ממנחת נסכים. או כלך לדרך זה שבשמן אתי לקבוע ואם כן יש לומר שדומה למנחת נדבה לא למנחת נסכים, ועל זה פלפל (במ״ג ובמ״ד) שאם אתי לקבוע לא ידעינן כמה ועז״א ר״ש (במ״ה) שעז״א מנחה תמיד ללמד שהיא כמנחת תמידין, ומשילא ידעינן שמ״ש בשמן אתי לקבוע (דלכן צריך קרא מנחה תמיד כי א״א ללמדה ממנחת נסכים) ואם כן מ״ש על מחבת אין פי׳ שדומה כמנחת מחבת דא״כ א״צ בשמן לקבוע רק בא ללמד שטעונה כלי, ואם

קושב כל הסלפול להכריח שמ"ש על מחבת בא ללמד שטעונה כלי, ור"ש חולק עליו וס"ל דעל מחבת בא ללמד שדומה כמנחת מחבת וא"כ בשמן לאוסופי אתי ולמדנה ממנחת נסכי פר, וסובר דמנחה תמיד בא ללמד שדומה שבת וטומאה, ורי"ש בנו של ריב"ק יסבר כדרשת ר' ישמעאל (מנחות נ), שלמד העשה אפי' בשבת אפי' בטומאה, רבה אמר כולה ר"ש, וה"ק בשמן להוסיף לה שמן דאי לקבוע לה שמן ל"ל כיון דכתיב בה על מחבת כמחבת דמי, ועד שלא יאמר בשמן יש לי בדין ודן דינא לא חשיא לי' ואצרכה

תוכיח מנחת אלים שאין כולה עשרון: **מן** תעשה מרבכת מלמד שנעשית ברותחין כל צרכה. אין לך רבוכה בתורה אלא זו ורבוכה שבתודה ושבמלואים: **מן** תביאנה יכול לפני הנסכים כשהוא אומר תקריב אף לאחר המוספין: **מח** תפוני תאפה נא. ר' יהודה אומר תפוני תאפה נאה. ר' יוסי אומר תאפה רבה. מנחת פתים מלמד שכופל אחד לשנים (ושנים לארבעה) ומבדיל: תקריב

בשמן הדר אמר תהוי כמנחת פרים ואלים וכו'—דעתו שכל המאמר עד משנה ה' הוא דברי ר"ש, שהגית כי בשמן להוסיף, כי לקבוע א"ל דכתיב על מחבת וגדע שהוא כמנחת מחבת שצריך שמן, ומ"ש הכיני קן הוא קושיא שהק' ל"ל בשמן להוסיף הלא נדין מן הדין, והשיב שאם לא יכתב בשמן לא נדע מן הדין כי נדמנה למנחת נדבה, ורי"ש חולק וס"ל דבשמן לקבוע ולמד ז' לוגין מן מנחת תמיד, ור"ש באר לדעתו שבשמן להוסיף ידעינן ממנחת פריה, ולפ"ז מ"ש ברא"ש הברייתא על מחבת מלמד שטעונה כלי איננה מדברי ר"ש, דלדידי' על מחבת להורות שצריך שמן למחבת שמזה נדע שמ"ש בשמן הוא להוסיף, וזה ימתק מאד עם מ"ש בסדר ויקרא (ס' קד) שר"ש שס"ל במנחות (דף סג וה) דשתי הלחם ולה"פ כשרות בבית פאגי לא ס"ל הדרוש מן על מחבת דטעונה כלי. ולמד כלי למנחות כמו שלמד רבי בעיהוס (דף נו) ולכן לשטתו למד לקבוע שמן מן על מהבת ובשמן להוסיף, וריפא דברייתא הוא סתמא דספרא ר"י לשטתי' דחולק שם על ר"ש וס"ל דשתי הלחם ולה"פ כל מעשיהם בפנים, דס"ל מה דכתיב מטר דבעינן כלי וה"ה מחבת, וכן יסבור רי"ש בנו של ריב"ק, ולזה ס"ל דשמן לקבוע אתי. ואין להאריך יותר:

מן מרבכת. ונז' עוד אצל תודה סולת מרבכת (לקמן ז יב) ובדה"א (כג כט) ולמחבת ולמרבכת. ופי' חז"ל שהיא חליטה ברותחין. ובמלואים למד במנחות (דף עח) שהיה מורבכת, (ושם פרפ"י חולק בשמן, וכ"מ ממה שרצה ללמדו ממ"ש וחלת לחם שמן אחת, שמן מה ניהו לא רבוכה, וכ"כ הרמב"ס רכה בשמן), כי מלואים דומה לחנוכת כהן שהיא רבוכה:

מז תביאנה וכו' תקריב וכו'. כבר בארתי (באילת השחר כלל קנו) שכ"מ שחזר שעל הליוי שעס שנית בא ללמד שתעשה הפעולה בכל אופן. ויען שהבינתין קודמין לנסכים ונסכים למוספים כמו שסדר אביי משמא דגמרא (יומא דף לג) וא"כ אם היה אומר תביאנה לבד נטעה שרק לפני הנסכים כסדרו, ושכופל שקריב בכל אופן ואף לאחר המוספים וכ"ש לאחר הנסכים. (ומובא בירושלמי (פ"ב דיומא ה"ב) ויש שם ובני' הספרא ע"ש):

מח תפיני. דע שהתיו הנוסף בראש האות לסימן השם יורה לרוב או על דבר הגדול באיכות ואז יבא השם גם בלשון יחיד, כמו **תרדמה תבערה תאניה תעלומה תלבושת**. פי' תרדמה שינה עמוקה, תבערה גדולה, תלבושת קבוע. או שיורה על רוב הכמות ואז בא השם בלשון רבים. **תעצומות תנחומות תהפוכות תערובות תלאובות תחנונים**. בפרט אם השם בלשון זכר שאז לא בא התי"ו בראשו רק להורות חוזק האיכות או הכמות. וע"ז השקיף ר' יהודה ואמר **תופני תאפה נאה** ר"ל יפה. שיהיה איכות וכמות האפי' טוב וגדול—**והשם** שכבר יש בו סימן השם ונוסף עליו נו"ן האמנ"תיו בא להקטין הענין. כמו **אדמוני אחורנית קדורנית**. ושה אחר שיש תי"ו לסימן השם בא הנון בסוף להקטין האפיה, וע"ז השקיף הת"ק ואמר **תאפה נא**, שלא יאפה כל צרכו רק אפיה מועטת. ור' יוסי השקיף על שני סימנים אלה הסותרות זו את ע בצירוף מה שבא השם בלשון רבים, ונפרדו הם אופינים, והגנתו שתי קצותיו ע"מ **תועין** כמ"ש הרד"ק (דף רג ע"ב), שמורה אפיות הרבה. ועז"א **תאפה** רבה. ובמנחות (דף נ ע"ב) רח"בא אמר ר"י אופה ואח"כ מטגנה ומביא לראיה שאפה נאה. (ר"ל אפיה טובה וזה לא יצויר רק אם אופה לפני הטיגון). ורב אסי אמר ר"י מטגנה ואח"כ אופה ומביא לראיה תאפנה נא. ואמר שם דר' יוסי דאמר תאפנה רבה אית לי' נא ואית לי' נאה. ר"ל שהוא השקיף על סימן נו"ן האמנתי"ו שמורה נא, ועל סימן התי"ו שמורה נאה, וכן על סימן הרבים שמורה אפיות הרבה, ולכן אופה תחלה ומקיים נאה, ואח"כ מטגנה ואופה שנית ומקיים נא, כי ע"י הטיגון בטלה אפיה ראשונה, וברמב"ם (פי"ג מה' מעה"ק ה"ג) פי' בדרך אחר, וכן ברש"י שם עוד גי'. ואני פרשתי לפי גי' ראשונה ולפי הקרוב אל הפשט. ויש לכוין גם דברי הרמב"ם אל הדברים האמורים ועי' בלח"מ שם ובראב"ד וק"א ואין להאריך. ובמ"ש מנחת פתים. צריך לגרוס מלמד שכופל אחד לשנים ואינו מבדיל. ונראה באור זה בארך בסדר ויקרא (ס' קכד) קחהו משם. אמנם הרמב"ם פי' פורס ומבדיל. שלכן כתב (שם ה"ד) שחולק כל חלה לשנים כדי שיקריב החצי בבקר והחצי בין

מט תקריב ריח נחוח לה'. יכול מה אהרן מביא בכל יום אף בניו מביאים בכל יום ת"ל זה. יכול מה אהרן דוחה את השבת ואת הטומאה אף בניו יהיו מביאים ודוחים את השבת ואת הטומאה ת"ל זה. מה אהרן מביא חצאים אף בניו יהיו מביאים חצאים ת"ל זה. מה אהרן מביא שלשה לגין לעשרון אף בניו יהיו מביאים שלשה לגין לעשרון ת"ל זה, מה אהרן מביא רבוכה אף בניו יהיו מביאים רבוכה ת"ל זה :

(פרק ה) **ב** (א) משיח אין לי אלא משוח בשמן המשחה מרובה בגדים מנין ת"ל והכהן המשיח. יכול שאני מרבה אף המשיח מלחמה ת"ל תחתיו מבניו את שבנו עומד תחתיו מביא עשירית האיפה יצא משיח מלחמה שאין בנו עומד תחתיו. ומנין שאין בנו עומד תחתיו. ת"ל שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו אשר יבא אל א"מ לשרת בקדש. את שבא אל א"מ לשרת בקדש בנו עומד תחתיו. יצא משוח מלחמה שאינו בא אל א"מ לשרת בקודש. (ב) (מבניו יעשה אותה) [וילבשם הכהן תחתיו] מבניו מלמד שיהי' בן קודם לכל שבעולם יכול אעפ"י שאינו ממלא מקום אביו ת"ל אשר ימלא ידו בזמן שממלא מקומו של אביו הוא קודם לכל אדם ואם אינו ממלא מקום אביו יבוא אחר וישמש תחתיו :

מנין

הערכים , וכ"כ הסמ"ג וכמ"ש המ"ל שם , וכן הי' גורס ושנים לארבעה כני' הספרים . אך לדעת הראב"ד שחולק יש לגרוס כמ"ש , והכמ"ל יבחר :

מט **תקריב ריח נחוח לה'** , הנה במנחת חביתי כ"ג נמצאו חמשה ענינים מה שאינם בשאר מנחות . א] שיביא בכל יום כמ"ש מנחה תמיד . ב] אף בשבת ובטומאה דכתיב תמיד . ג] מחציתה בבקר ומחציתה בערב . ד] בשמן להוסיף שמן ג' לוגין ויתר מנחות מביא לוג . ה] מורבכת . והתחלה אמר זה קרבן אהרן ובניו . שמדבר ממנחת חינוך של כ"ג וכ"ה. ואח"כ מתחיל. מן מנחה תמיד מחציתה בבקר וכו' לבאר משפט מנחת חביתין של כ"ג. ולא ידענו אם הפרטים שהזכיר, שיהי' מחציתה בבקר , ובשמן להוסיף שמן , ומורבכת , מוסב גם על מנחת חינוך. ובארו חז"ל בספרא שכיון שאמר זה קרבן אהרן ובניו . הנה כינוי הרומז זה , פורש רק הדבר הנוכח שאצלו לא מה שאחריו כמ"ש כלל זה לדעת חז"ל בארך למעלה (ס' כג) . ואחר שהפסוק הג' סיים תקריב ריח נחוח בלשון יחיד ולא אמר יקריבו , מדבר רק בכ"ג . לכן אמרינן שכל הפרטים האלה רק במנחת כ"ג לא במנחת חינוך , כי היא מובאת כיתר מנחות עם לוג שמן בלתי רבוכה ומביאה שלם . אבל הרמב"ם (פ"ה מה' כלי המקדש ה"ז) כתב שמעשה מנחת חינוך ומנחת חביתין שוה . ס"ל שהגם שמ"ש מנחה תמיד מחציתה בבקר היא רק במנחת חביתין , מ"מ התנאים שנז' בפסוק מיוחד בגוף עשיית המנחה מנחת חינוך וחביתין שוים . וכן מורה פשט הכתוב שאל"כ למה אמר זה קרבן אהרן ובניו אחר שהם מובדלים בכל עניניהם, ובהכרח שהגם שהם מובדלים בזמן ואיכות הבאתם אינם מובדלים בענין עשייתם , שעניהם ג' לוגין שמן ורבוכה ותפיני . ומבואר שאחר שאמר זה קרבן אהרן ובניו . באר תחלה במה שמובדלים זה מזה , שהוא יקריב מנחה תמיד וחצאין ולא הם , ובפסוק שאח"כ באר במה דומים זל"ז , שעל מחבת בשמן תעשה מורבכת וכו' , ויש לו משען ומשענה בדברי תוס' מנחות (דף עח) שהם מבואר דמנחות חינוך באה רבוכה . וממלת זה אין ראי' , דנדרש ביומא (דף ה') לג"ש , ובהוריות (דף ט) זה באה חובה לו ולא אחרת . וזה בעצמו כוונת הגמ' מנחות (שם) כדדרש ר"נ ברי' דר"ח מאמי' דבר שבלא זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח , וכי מה למדנו לבניו ביום המשחו אלא מקיש חנוכו להמשחו מה המשחו רבוכה אף חנוכו רבוכה . ר"ל ששאל מדוע אמר זה קרבן אהרן ובניו והלא מובדלים שהם בכל פרטיהם ועל כרחך שבאופן עשייתן דומה חנוכו להמשחו (ר"ל קרבן חינוך לחביתין) :

ב **והכהן המשיח** . בכל פרשתי בסדר ויקרא (ס' ריג) שממה שאמר הכהן המשיח ולא אמר שם משוח לבד מבואר שפי' משיח מענין גדולה ור"ל הכהן הגדול עיי"ש , וז"ש א"ל אלא משיח בשמן המשחה וכו' ת"ל הכהן המשיח . וממ"ש הכהן המשיח תחתיו מבניו ולא אמר שהם הכהן המשיח יעשה אותה, בא ללמד דרק מי שהראוי הוא שבנו יהי' תחתיו יביא מנחת חביתין ולא משיח מלחמה שאין החיוב שיהי' בנו תחתיו כמו שיבואר . (ועמ"ש בזה בסדר ויקרא ס' רא) . ומ"ש ומנין שאין בנו עומד תחתיו ת"ל שבעת ימים וכו' אשר יבא וכו', לימוד זה בנוי על היסוד אשר (יסדנו בסדר ויקרא ס' מ"ג) שמלת אשר (שהיא מלת הצירוף) צריך לבא תמיד אחר השם שהוא מצורף עמו מבלי הפסק , וכ"מ שיוצא מן הכלל הזה דרשוהו חז"ל. וא"כ היה לו לומר ילבשם הכהן אשר יבא אל אהל מועד לשרת בקדש תחתיו מבניו , מזה דרשו שמלת אשר אינו מלת הצירוף לשם הכהן לבד , רק הוא תנאי אל כלל המאמר . ר"ל מה שצריך שילבשם הכהן תחתיו מבניו (ר"ל שבנו יכהן תחתיו) הוא רק אשר יבא אל אהל מועד לשרת בקדש , אבל משוח מלחמה שבלתי נכנס לא"מ אין בנו משמש תחתיו . ודברי הספרא אלה מובאים בירושלמי (פ"ג דהוריות ופ"ק דיומא) ובבבלי שם (דף עב) ומ"ש (במשנה ב) ילבשם הכהן תחתיו מבניו מלמד שיהיה בן קודם , בנוי על יסוד

אתה חק-עולם ליהוה כליל תקטר: טו וכל-מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל: פ יז וידבר יהוה אל-משה לאמר: יח דבר אל-אהרן ואל-בניו לאמר זאת תורת החטאת במקום אשר תשחט העלה תשחט החטאת לפני יהוה

קדש

רש"י

אין נקמלא להיות הדיוה נאכלין אלא כולה ם כליל וכן כל מנחת כהן ע של נדבה כליל תהיה: (טז) כליל.

שפתי חכמים

שתחתיו לא יאמר אלא איש במקום איש. (ועיין בקל"מ ומהר"ן וג"א וד"ט כל אחד יש לו בזה דרך בפני עצמו): ם לאפוקי שלא תפרש כליל כל המנחות ופירושו כל המנחות תקטר הקומץ ופי' כליל כולה נשרפת וכן וכל מנחת כהן של נדבה כלומר לא שמנחת כהן מתחלפת ממנחת כהן משיח לכך הוסיף וכן וכו' שגם היא כליל והוסיף של נדבה שלולא זה משמע וכן מנחת כהן שהיא חובה דומיא דשל כהן המשיח אבל נדבה לא קמ"ל שהיהם כליל: ע הוכחת רש"י מדכתיב וכל מנחת כהן וגו':

התורה והמצוה

אשר יסדתי בסדר ויקרא (ס' יח) שכפי כללי הלשון ראוי שהמלות הבאים לבאר את שם הנושא יכתוב תיכף אצל שם הנושא בלי הפסק. וכפי זה היה הסדר הראוי לכתוב ילבשם הכהן מבניו תחתיו, ולמה הרס את הכתוב. וע"כ דרשו שר"ל הכהן תחתיו יהיה מבניו, וכמו שהראיתי דוגמאות רבות שדרשו כזאת עיי"ש, (ובגי' הספרא מבניו יעשה הוא ע"ש, כי מ"ש הכהן המשיח תחתיו מבניו נדרש (בסימן שאח"ז) לדרשה אחריתי). ומ"ש יכול אע"פ שאינו ממלא מקום אבותיו ת"ל אשר ימלא את ידו, הוא מ"ש בפ' אחרי וכפר הכהן אשר ימשח אותו ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו, וכן דריש שם בספרא ושם יתבאר אי"ה:

כא והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אותה. כבר כתבתי (בסימן הקודם) שכפי חוקי הלשון הי' ל"ל והכהן מבניו המשיח תחתיו. (אחר שמלת מבניו בא לפרש שם הכהן, כמו איש מכם, איש מזרעך). מזה הוציא ר"י בספרא (מובא במנחות דף נא ע"ב) כוונה שני' דרושיים, שר"ל או הכהן המשיח יעשה, או תחתיו (ר"ל באם מת), מבניו יעשה אותה. ר"ל תעשה מחלק הירושה של בניו. ובגמ' מק' ע"ז הא מבע"ל לכדתניא זה קרבן אהרן ובניו יכול כ"ג ת"ל והכהן המשיח וכו', (כנ"ל פרשה ג מ"א), ומשיב א"כ לימא קרא הכהן המשיח תחתיו בניו יעשה, מאי תחתיו מבניו, ש"מ תרתי. יותר הי' נראה לגרום א"כ לימא קרא הכהן מבניו המשיח תחתיו ויובן במ"ש. ולפי הגי' הנמצאת ה"ס, שמק' א"כ נאמר שמ"ש והכהן המשיח תחתיו מבניו בא רק להורות שאם מת כ"ג יעשה תחתיו מבניו ר"ל משל יורשים, ומנ"ל הדרוש שדורש מזה שפי' אהרן ובניו הם כ"ה, (כנ"ל ס' לט) ומשיב דאם בא רק לזה שמנחתו קרבה משל יורשים היל"ל בניו יעשה בלא מם השימוש שפורש שתחתיו במותו יעשה בנו את המנחה תחתיו, ולמה אמר מבניו במ"ם, זה מורה שהוא ג"כ מוסב על שם הכהן. הכהן מבניו המשיח תחתיו. שהוא הכ"ג. וזה יסוד דרוש הא'. וע"י שבא מסורס נדרש גם הדרוש הב' שמבניו מוסב על פעל יעשה—וכבר כללנו (באילת השחר כלל קג) כי מקיצור הלשון די שיבא הכינוי לבדו והיל"ל עשיה בכינוי. וכ"מ שבאה הכינוי עם מלת את שהוא יתור, נדרש תמיד. ובארנו שלפעמים בא מלת אותה להורות שתופס כל גוף הפעל בכלל עיי"ש. וכן דריש ר"י שמ"ש יעשה אותה היינו שיקריב כולה בפעם א'. ור"ל אם מת, הכהן תחתיו מבניו יעשה אותה שלמה ולא לחצאין. ודעת ר"ש שבא משל צבור. ומפרש מ"ש חק עולם כליל תקטר, שהם דברים מיותרים. שמ"ש חק עולם ר"ל שלא תופסק מנהה ע בשום זמן, אף אם מת הכהן ואין אחר במקומו, וממילא בא משל צבור מתרומת הלשכה כי עליהם מוטל הדברים אם אין כהן. ועל נד זה אמר כליל תקטר, שאם אין כ"ג והצבור מביאים לא יקריבו חצאין רק יקטירו עשרון בפעם א' בכל פעם כמ"ש במנחות (דף נב), ומפרש בגמ' דר"ש דריש מלת אותה לענין הדין המוז' (פרשה ג משנה ח' ט') דאם מת הכ"ג והמנה אחר תחתיו לא יביא חצי עשרון מביתו או חצי עשרון של ראשון, ולא ס"ל הלימוד של הויו ומהויתה. עוד אומר שם ור"י האי חק עולם מה עביד לי', חוקה לעולם תהיה, (פרש"י שתהי' מצוה זו נוהגת לדורות, ועי' בתוס' שם, ועמ"ש בפ' אמור (ס' סו) על אמור אליהם לדורותיכם), כליל תקטר נ"ל, מבע"ל לכדתניא אין לי אלא עלייתה בכליל הקטר ותחתונה בלא תאכל מנין ליתן את האמור של זה בזה וכו', והיא הדרוש שבספרא (משנה ד'), ותראה שגיא דמנחות (דף עד) שר"ש ור"י אזלי בזה לשטתם, שר"ש לא ס"ל דרוש הזה כי הוא ס"ל דמנחת חובתו נקמלה. וכמ"ש זה בסדר ויקרא ס' סד"מ, ור"י לשטתו דס"ל דאינה נקמצת:

כב וכל מנחת כהן. בספרא (מובא בסוטה דף כג ע"ב) תומר דכהנת אינה בכלל כהן. וכן בספרא

עֲלָם קֳדָם יְיָ גְמִיר תִּתַּסַּק: טז וְכָל מִנְחֲתָא דְכַהֲנָא גְמִיר תְּהֵי לָא תִתְאֲכֵל: יז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: יח מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי לְמֵימַר דָּא אוֹרַיְתָא דְחַטָּאתָא

ספרא

נא (ג) מנין לכ"ג שמת ולא מינו כהן אחר תחתיו שתהא מנחתו קרבה משל יורשים ת"ל מבניו יעשה יכול יביאוה לחצאין ת"ל אותה כולה אמרתי ולא מקצתה דברי ר"י. ר"ש אומר אינה באה אלא משל ציבור שנאמר חק עולם משל עולם. כליל תקטיר כליל להקטרה:

נב (ד) כל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל מנחת כהנת נאכלת מנחת כהן אינה נאכלת: **נג** אין לי אלא מנחת חובתו מנחת נדבתו מנין ת"ל כל מנחת כהן. אין לי אלא כולה מקצתה מנין ת"ל תהיה אפי' כל שהוא: **נד** אין לי אלא העליונה בכליל תקטר והתחתונה בלא תאכל, מנין העליונה בלא תאכל והתחתונה בכליל תקטר ת"ל כליל כליל לגז"ש. ר' אליעזר אומר כליל תהיה לא תאכל כל שבכליל ליתן ל"ת על אכילתן:

פרשה ג **נה** (א) זאת תורת החטאת זאת אינה

התורה והמצוה

אמור על והכהן כי יקנה נפש מצריך ריבוי על כהנת. אמרם בחולין (דף קלא ע"ב) עולא הוה יהיב מתנתא לכהנתא איתבי' רבא לעולא וכל מנחת כהן הא מנחת כהנת נאכלת, א"ל משום אהרן ובניו כתובים בפרשה, דבי ר' ישמעאל תנא כאן ולא כהנת וילמד סתום מן המפורש, דבי ראב"י תנא כהן ואפי' כהנת הוה מיעוט אחר מיעוט. נראה פי' דשם כהן לא מצאנוהו בלשון נקבה, ולפ"ז י"ל שהוא שם היחס אל מי שהוא מזרע אהרן וגם כהנת בכלל, והראי' דכתיב כל זכר בכהנים, ואמרו אל הכהנים בני אהרן ולא בנות אהרן, אבל משם כהנים לא ממעטי', ובקדושין (דף לו) המליקות וכו' א"כ בנשים דכתיב ומלק והקטיר אתקיש מליקה להקטרה, ולמה לא מעט כולם משום דכתיב הכהן, וע"כ דכהנת בכלל כהן. וכ"כ בתוס' רי"ד שם. וזה דעת עולא דרק גבי מנחה אמר ולא כהנת משום דכתיב זה קרבן אהרן ובניו. וכן בירושלמי דסוטה מק' עמ"ש מנחת כהן ולא כהנת והכתיב וכהן כי יקנה נפש אלא מעתה ולא כהנת, א"ל והכהן המשיח תחתיו מבניו מי שבנו עומד תחתיו. וכן ס"ל גם לר"י וראב"י, רק דהם ס"ל דיש ללמוד מן מנחה למקום אחר להוציא כהנת, (ולכן הוצרך הספרא ריבוי של וכהן כי יקנה נפש), וס"ל לר"י דלכן גם במתנות אין כהנת בכלל דילמד סתום מן המפורש, וראב"י ס"ל דבמתנות יש מיעוט אחר מיעוט, כ"כ:

נב וכל מנחת כהן כליל תהיה, מלת כליל מורה על הכללות ר"ל שנעשה פעל הכליון בכל הדבר. כמו והאלילים כליל יחלוף, ותעל כליל העיר. ומשתתף עם כל ועם כלה (שנדרו שאפס כולו כמ"ש בפי' ישעי' ס' מז), וזה מחוקי הלשון שלא תבא מלת כל בכפל רק על צד הדיוק בל נטעה שמלת כל אינו בדוקא. כמו כל העדה כולם קדושים (במד' טז), כל מלכי גוים כולם (ישעי' יד), וכל צריך כולם בשבי ילכו (ירמי' ל), אולם פה שבא מלת כליל, שמורה כללות הגמור, מלת כל מיותר, אמנם כבר בארנו (בסדר ויקרא ס' קלה) שבשם המין נציין הכללות בשני פנים, א] כללות הדבר עצמו, ב] כללות מינו, ומבואר שמ"ש כל מנחת כהן היינו כללות המין, שלא לבד מנחה חובה כדוגמת מנחת חינוך ומחביתין כי גם מנחת נדבתו כליל תהיה, והנה הי' ראוי שיאמר כליל תקטר כמ"ש למעלה, ולא יצטרך לגז"ש שית' בסימן שאח"ז, רק שהם הקטרה היא בכזית לכן אמר תהי', אפי' כל שהוא, ועוד שאם היה אומר תקטר הייתי יכול לפרש שמ"ש כל מנחת כהן היינו כללות המנחה עצמה, ופי' שאם יש כל המנחה אז כליל תקטר ואם הסר ממנה לא יקטיר, משא"כ כשאמר תהי' אלא"כ, שמלת תהי' מציינת ההוי' לא ההקטרה, וז"ש אין לי אלא כולה מקצתה מנין ת"ל תהי' אפי' כל שהוא:

נד כליל תהיה לא תאכל, כבר בארתי (בסדר ויקרא ס' פד"ס) שכפי דרכי המליצה הי' ראוי לאמר לא תאכל כליל תהיה, והיה מדבר בדרך לא זו אף זו שכן דרך הלשון תמיד. וע"כ דרשו חז"ל בספרא (מובא במנחות דף עה ע"ב ודף עד) שסיעור הכתוב כל מנחת כהן (אשר) כליל תהי' לא תאכל, ומרבה שגם מנחת חינוך ומחביתין הוא בל"ת, וכן מ"ש למעלה כליל תקטר הוא מיותר לר"י (כנ"ל ס' נא), ודריש שבא לגז"ש שה"ס מ"ש אח"כ כליל תהי' (שמוכרח לכתב מלת תהי' מטעם הדרוש הנז' בס' הקודם) פי' תוקטר, ומבואר בגמ' שזה לר"י סתמא דספרא, אבל לר"ש לא מדריש כן דהוא דריש כליל תקטר כליל להקטרה (במשנה ג), ודריש כליל תהי' לא תאכל לענין אחר שמנחת חוטא נקמצת, רק ר"ש יסבור כר' אליעזר דס"ל דרוש אחר שבא לתת כלל בכ"מ יען שכליל תהי' לכן לא תאכל, ומבואר במכות (דף יח) דר"ש ס"ל כר"א דמק' עליו מר"א. ור"י י"ל דחולק ע"ז ובזה מיושב ק' התוס' במנחות (דף עד סוף ד"ה לאו לזרות):

נה זאת תורת החטאת. מ"ש זאת אינה נוכנת בכמה שנבאר למעלה (סימן כג) משום דכתיב לפי

קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ יט הַכֹּהֵן הַמְחַטֵּא אֹתָהּ יֹאכְלֶנָּה

רש"י

שלה שוה פ לגבוה: (יט) המחטא אותה. העובד עבודותיה שהיא נעשית חטאת על ידו: המחטא אותה יאכלנה. (זבחים ק"ב) הראוי לעבודה יצא טמא בשעת זריקת דמים צ שאינו חולק בבשר וא"א לומר שאוסר

שפתי חכמים

פ כלו' מפני שאמר כליל תהיה ולא אמר הם לגבוה אם לכדיוט משיה פירש כולה לגבוה כלו' לשריפה: צ וכא דלא פירש קרא כפשוטו המחטא יאכל דהא כתיב כל זכר בבני אהרן יאכלנה. ואין להקשות דלמא הראוי לעבודה יאכלנה לאפוקי בעל מום שאינו ראוי דהא כתיב כל זכר לרבות בעל מום אלא ע"כ בא לאפוקי טבול יום שאין לו חלק וא"ל אימא איפכא טבול יום יאכל לאורתא ובעל מום לא יאכל כלל

התורה והמצוה

ר' ולא בבמה — וכבר באתנו למעלה (ס' כד) שכ"מ שאומר זאת תורת מכנים דברים רבים תחת תורה אחת ומשפט אחד כולל כולם. ובמ"ש פה זאת תורת החטאת יודיע שכל מיני החטאת השוו בתורה זאת ואא"פ שקאי על שחיטה בצפון שכבר באר זה במיני החטאת גופי' (כמ"ש בס' שאח"ז), וכן א"ל דקאי עמ"ש הכהן המחטא יאכלנה דגם זה באר (בס' קרח) זה יהי' לך מקדש הקדשים וכ' ולכל חטאתם ופי' בספרי (ס' קיז) זו חטאת יחיד וחטאת צבור וחטאת העוף וחטאת בהמה. וע"כ מוסב עמ"ש ואשר יזה מדמה על הבגד תכובס. וקמ"ל שזה נוהג בכל חטאת אף בחטאת הפנימית, שיש לטעות אחר שאמר הכהן המחטא אותה יאכלנה וכ' ואשר יזה מדמה, היינו מדם הנז' בכתוב הקודם שהיא חטאת הנאכלות, לא מן הנשרפות. (ובאר שגם מן הדין יש לטעות בזה דמה ק"ק שוים לחטאת החצונים למריקה ושטיפה (כמו שלמד בפ"ז מ"ו) לא שוו להם לכיבוס (כמו שלמד בפ"ו מ"ב), חטאת הפנימים שלא שוו למריקה ושטיפה דלא משכחת בהו דהא לשריפה קיימא כ"ש שלא ישוו לכיבוס), לכן אמר זאת תורת להשוות גם חטאת הפנימיה לענין כיבוס. אמנם לפ"ז לא היה לו לחפום מלת זאת, שכבר באתנו (למעלה ס' כב באורך) שכ"מ שבא כינוי הרומז זה זאת ירמוז על הענין הסמוך לא על הרחוק, עד שמשמע שבא הלימוד על שחיטה הסמוכה לא על כיבוס שנאמר בסוף. ופי' חז"ל (במשנה ב) שמלת זאת שמליין על שחיטה שאלנו, לומר שבשחיטה בצפון ובכיבוס תורה אחת לכל חטאת, בא ללמד שהתורה הכוללת כל חטאת לענין כיבוס הם רק בחטאת הנשחטות לא בחטאת העוף שאין בה שחיטה. וז"ש יכול אף חטאת העוף תלמוד לומר זאת. ופי' ר"ל (בזבחים דף צג) א"ק תשחט בנשחטות הכתוב מדבר, ושם מק' ואימא בנאכלות הכתוב מדבר כדכתיב במקום קדוש תאכל אבל פנימיות לא. רבי רחמנא תורת, א"ה אפי' חטאת העוף נמי, מיעט רחמנא זאת, ומאי חזית, מסתברא דחטאת בהמה פנימית הו"ל לרבוי' שכן בהמה שחיטת צפון קבלת כלי וכ'. פי', אחר דאמרינן דמלת זאת שמליין הענין הסמוך בא להפיל תנאי איזה חטאת י"ל תורה ואחת לענין כיבוס, שהם רק החטאת שדומים בענין הסמוך שהיא שחיטה. ומק' הלא גם אכילה נז' לפני כיבוס, ונפיל תנאי ג"כ, רק חטאת הנאכלים לא פנימיות. ומשיב, אחר שתורת מרבי שני מיני חטאת וזאת ממעט מין א', א"א לומר שרק הנשחטות והנאכלות, שא"כ אין כאן רק מין אחד שהוא חטאת בהמה חצונים ול"ל תורת. וע"כ כבחר א' מהמין האחר או פנימיה שנשחטות או עוף שנאכל וא"כ הסברה נוהגת לרבות בהמה שכן דומה שהיא בהמה וטעון שחיטה צפון וקבלת כלי וכו', ושם רב יוסף אמר א"ק יאכלנה לזו ולא לאחרת בנאכלות מיעט הכתוב, ואלא זאת ל"ל, אי לא זאת ה"א יאכלנה אורחא דקרא קמ"ל, רב יוסף השיב שהלא במ"ש יאכלנה בכינוי מוסב על הנז' בכתוב הקודם שהיא חטאת בהמה ואין מדבר פה בעוף כלל, והגם שי"ל שיאכלנה אורחא דקרא, ר"ל שאין הכינוי על הנז' מקודם רק על שם החטאת בכלל, הלא גלה במלת זאת שכינוי יאכלנה בא בדוקא, — ורבה אמר א"ק אשר יזה בהזאות הכתוב מדבר. דעת רבה שעקר קרא דכיבוס מדבר בפנימית, שבהם ידק לשון הזי' כי שחצונית נותן באצבע והי' לו לאמר אשר יתן מדמה (עי' לקמן ס' סא), ובזאת תורת מרבה שדין כיבוס נוהג גם בחצונית. אולם יפלא מאד הלא בספרא אמר בפי' יכול אין לי אלא חטאת החצונית חטאת הפנימית מנין, ובגמ' מק' והתניא אעפ"י שאין הכתוב מדבר אלא בנאכלות, ומשיב שזה לענין מריקה ושטיפה אבל לענין כיבוס אשר יזה כתיב, ומדוע לא הק' עליו מברייתא דספרא עצמה בעסוק בה. ונראה שרבה מפרש הכי תורת החטאת תורה אחת לכל חטאת (ר"ל גם חטאת חצונית), וכי מאין יצאו (חצונית), מכלל שנאמר הכהן המחטא וכ' ואשר יזה (והזי' אין שייך רק בפנימים), ומ"ש יכול אין לי, בא לתרץ דא"כ לא הי' לו לכתב לשון אשר יזה, רק אשר יתן מדמה, ולא יצטרך זאת תורת לרבות. ע"ז משיב יכול אין לי אלא חטאת החצונית וכ' ודין הוא וכ', שאז נטעה שרק בנאכלות מדבר. ולכן כתוב אשר יזה, ואחר שכתוב אשר יזה שלא שייך רק בפנימים צריך זאת תורה לרבות גם חצונית:

נו במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת. כבר התבאר בספרא ויקרא (מכלתא דחובה פרשה ו' ופרק ח) דיש ששה למודים על שחיטת חטאת בצפון, ובארתי הדברים באורך (שם ס' ער) שמ"ש פה במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת אינו מפסיק, ועפ"י החמשה למודים האחרים נודע

באתרא די תתנכס עלתא תתנכס חטאתא קדם יי קודש קודשין היא : יט כהנא

ספרא

איתה נוהגת בבמה . תורת החטאת תורה אחת לכל חטאת שיהיה דמם טעון כיבוס וכי מאין יצא . מכלל שנאמר הכהן המחטא אותה יאכלנה ואשר יזה מדמה תכבס יכול אין לי אלא חטאת החצונית שיהיה דמם טעון כבוס חטאת הפנימית מנין . ודין הוא ומה אם קדשי קדשים ששוו לחטאת החיצונית למריקה ולשטיפה לא שוו לכיבוס חטאת הפנימית שלא שוו למריקה ולשטיפה אינו דין שלא ישוו להם לכיבוס . ת"ל תורת החטאת תורה אחת לכל חטאת שיהא דמם טעון כיבוס .(ב) יכול אף חטאת העוף יהא טעון כיבוס ת"ל זאת : **נו** במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת לפני ה' זהו שאמר לרבות כל חטאת שלא תהא שחיטתן אלא בצפון . רא"א מכאן לעולת חובה שלא תהא שחיטתה אלא בצפון : **נז** קדש קדשים לרבות זבחי שלמי ציבור שלא תהא שחיטתן אלא בצפון . היא פרט לתודה ואיל נזיר :

נח (ג) הכהן המחטא אתה יאכלנה פרט לטבול יום ולמחוסר כפורים ולאונן :

נט אותה כשרה ולא פסולה . אותה שיתן דמה למעלה ולא יתן דמה למטה . וכי מאין באת . מכלל שנאמר ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלקיך והבשר תאכל . שומע אני חטאת שניתן דמה למטה כשרה . והא מה אני מקיים על קרנות המזבח מצוה . יכול כשם שטעון ארבע מתנות ואם נתנם מתנה אחת כפר כך תהא טעונה דמים למעלה ואם נתנם למטה כשרה . (ד) והלא דין הוא דמים נתנים למטה ודמים נתנים למעלה . מה הנתנים למטה אם נתנם למעלה לא הורצו אף הנתנים למעלה אם נתנם למטה לא הורצו , מה לתחתונים אם נתנם למעלה לא הורצו שאין מהם קרב למעלה תאמר בעליונים אם נתנם למטה לא הורצו שיש מהם קרב למטה . הפנימים יוכיחו שיש מהם קרב בחוץ ואם נתנם בחוץ לא הורצו . מה לפנימים אם נתנם בחוץ לא הורצו שאין מזבח הפנימי ממרקו תאמר בעליונים שהרי קרנות ממרקות אותם . האיל וקרנות ממרקות אותם אם נתנם למטה כשרה ת"ל אותה שניתן דמה למעלה ולא שניתן דמה למטה :

התורה והמצוה

לנו שפ"ש פה הוא א] לעכובא ב] שכולל כל מיני החטאת אף שאינו זכר קבוע מכפר ובא מן הלאו ופל חטא ידוע עיי"ש , וז"ש זה שאמר (ר"ל הלימוד שבז' בפ' ויקרא) א] לרבות כל החטאת , ב] שלא תהא שחיטתן אלא בצפון , ר"ל שמעכב גם בדיעבד , ולדעת ר"א הלמודים החמשה דשם מספיקים ומ"ש פה דיוקים אשר שהם וכו' בא ללמד ונמצא למד , מפני שבחיטת צפון לא נז' רק בעולת נדבה , עולת חובה מנין , ובמ"ש במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת למדנו שעולת חובה דומיא דחטאת צריכה ג"כ צפון :
נז קדש קדשים היא . זה דברי מוסר דהלא ידענו זה . ופי' חז"ל שבא ללמד שמעם שצריכה להשחט בצפון איננה מצד שהוא חטאת לבד רק מצד סוגו הכולל שהיא ק"ק וה"ה כל ק"ק כמוהו וה"ה שלמי צבור שהם ק"ק אין דינם כשלמים . רק צריכים צפון . וכבר באדנו (ויקרא ס' סט ובכ"מ) שמלת הוא , הוא למותר , שהרבה פעמים יחסר מלה זאת . כמו לאהרן ולבניו קדש קדשים (ויקרא ב. ג) . ופי' שבא למעט רק הוא ק"ק , לא תודה ואיל נזיר שהם קדשים קלים ודינם למקום שחיטה כדין קדשים קלים שנשחטים בכ"מ בעזרה :
נח הכהן המחטא אותה יאכלנה . המחטא הוא הזורק את הדם . כמו ויקח משה את הדם וכו' ויחטא את המזבח . ר"ל שמסיר החטא והחסרון . שזה גדר כמה פעלי' שמשמשי' בבנין הכבד על הספק . כמו הקלו מאבן . ובכל תבואתי תשרש וכדומה . וא"א לפרש שרק כהן הזורק יאכל . דהא כל אנשי המשמר אוכלים וכן קטן אוכל . וע"כ פי' שרק כהן הראוי לחיטוי ראוי לאכילה , ר"ל נוטל חלק בהקרבן . לאפוקי ט"י ומח"כ ואונן הגם שהוא מן המשמר אינו ראוי לחיטוי . וכן הקטן אעפ"י שאוכל אינו חולק . ותפס יאכלנה ולא אומר יחלקנה . לאמר הראוי לאכילה חולק והבלתי ראוי אינו חולק , כי למדנו מכל זכר בכהנים שבע"מ חולק הגם שאינו ראוי לחיטוי ונטעה שמרבה אונן , לז"א שרק הראוי לאכילה חולק . זה הפולה מדברי הגמ' זבחים (דף צט) :
נט הכהן המחטא אותה . כבר אמרנו (בס' הקדש) שפעל חטא בבנין הכבד מורה על זריקת הדם וכן מלהגוהו על הזיית אפר פרה . ול"מ שנמצא פעל חטא בכינוי מסוב הכינוי אל הדבר המקבל הפעולה והזי' . כמו ויחטא את המזבח (ויקרא ח) , ולקח לחטא את הבית (שם יד) , וחטאת את המקדש (יחז' מה) , תחטאני באזוב (תהלים נא) , וכן בא על המתפעל בבנין התפעל . הוא יתחטא בו (במדבר יט) , אבל לא נמצא שישוב הכינוי על החטאת עצמו רק בג' מקומות . פה , ולקמן (ט טו) ויחטאהו

ויחטאהו

בְּמָקוֹם קָדֹשׁ תֵּאָכֵל בַּחֲצַר אֹהֶל מוֹעֵד׃ כ כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בִּבְשָׂרָהּ יִקְדָּשׁ וַאֲשֶׁר יִזֶּה מִדָּמָהּ עַל־הַבֶּגֶד אֲשֶׁר יִזֶּה

רש"י

אחר כהנים באכילתה חוץ מן הזורק דמה שהרי נאמר למטה כל זכר בכהנים יאכל אותה: (כ) כל אשר יגע בבשרה. (שם צ"ז) כל דבר אוכל אשר יגע ק ויבלע ממנה: יקדש. להיות כמוה אם פסולה תפסל ואם היא כשרה תאכל כחומר שבה: ואשר יזה מדמה על הבגד. ואם הוזה מדמה על הבגד (ת"כ) אותו מקום הדם שבבגד ר אשר יזה עליה. [שבגד. כצ"ל מזרחי]. תכבס בתוך ש העזרה: אשר יזה. יהא נזה כמו (איוב ל"ו) ולא ימה לארץ מנלם)

שפתי חכמים

משמע בעל מום יאכל שהוא בהכללה לאחר לאפוקי טבול יום אינו באכיל' עד הערב שמש: ק (נה"י) בת"כ יכול אפי' שלא בלע ת"ל בבשרה עד שיבלע וכו' ובברייתא זו הובאה בזבחים דף צ"ז: ר דמשמעות הקרא דצריך להזות על הבגד וזה א"א לכן פירש ואם ופי' ואשר יהא נזה כמו שפרש"י בסמוך. (בת"כ) יכול יהא בגד כולו טעון כבוס ת"ל אשר יזה עליה שהכבס מקום הדם טעון כבוס ואין הבגד כולו טעון כבוס: ש כדכתיב במקום קדש בחצר אהל מועד ש"מ דחצר אהל

התורה והמצוה

ויחטאהו כראשון, ובל"ה ב' (כט) ויחטאו את דמם המזבח'. ובזה יפורש שעשו בהדם כמשפט חטאת, ר"ל שנתנו ממנו על ד' קרנות ונתנו דרך הזי' לא דרך זריק'. וכן אמר בספרא (שמיני פרשה א מ"ט) ויחטאהו ויחטאהו כראשון מה הראשון טעון חטוי אף זה טעון חיטוי מה הראשון טעון ד' קרנות אף זה, ר"ל ממ"ש ויחטאהו בכינוי על החטאת עצמו פי' שעשה בו כמשפט חטאת, וכן פרש"י שם וכן במ"ש פה המחטא אותה בכינוי פי' שעשה בה מעשה חטאת שנתן דמה למעלה ולא שנתן דמה למטה. וזה יסוד דרוש הב'. וכבר באר(תי) (בסדר ויקרא ס' מז ובכל הספר) שכ"מ שכתוב מלת אותה אותו וכדומה בא למעט זולתה, כי אמר שהי' די בכינוי לבדו לכתב המחטאיה וכתב הכינוי בדיבוק אל מלת את, בא למעט, כשרה ולא פסולה. וזה יסוד דרוש הא'. ובארו דצריך לרבות שנתן דמה למעלה מפני דממ"ש ודם זבחיך ישפך יש לטעות שחטאת שנתן דמה למטה כשרה ושמ"ש על קרנות המזבח היא רק למצוה. והוא כי ממ"ש ישפך למדין שדי בשפיכה אחת וכמו שמ"ש על קרנית (שיהי' על ד' קרנות) אינן מעכב ה"ה מ"ש על קרנות שיהי' למעלה אינו מעכב. (ולשון הברייתא בזבחים (דף נב ע"ב) מכלל שנאמר ודם זבחיך ישפך למדנו לנתנים במתן ד' שנתנם במתנה אחת כפר יכול אף הנתנים למעלה שנתנם למטה כפר). ומש"כ (במשנה ד') שהלא נדע מן הדין שפסול, כי נאמרו דמים למטה מחוט הסקרא בחטאת העוף (כמ"ש בספרא ויקרא דבורא דחובה פי"ח מ"ח והזה מדם החטאת וכו' על קיר התחתון) ונאמרה דמים למעלה מחוט הסקרא בחטאת בהמה, כמו שאם נתן דם חטאת העוף למעלה פסול (עי' רש"י ותוס' זבחים שם) כן אם שינה מלמעלה למטה פסול. ודוחה ק"ו זה דשאני אם שינה מלמעלה למטה שהרי יש מהם למטה שפיכת שירים על היסוד. ומשיב שהרי הפנימים יוכיחו שאף ששיריהם שלהם שופך על יסוד מערבי של מזבח החצון מ"מ אם שינה ונתן ההזאות בחוץ פסול. הרי שזה אין מועיל לשינוי המקום בהזאות. ודוחה דשאני הזאות פנימיות שאין מזבח פנימי לבד ממרקו כי צריך הזי' על הפרוכת תחלה, והואיל וטעונים ב' עבודות בפנים חמירי לעכב אם עשאן בחוץ. משא"כ בנתנים למעלה שקרנות ממרקו' וגו.גרות עבודתם ה"א דלא חמירי וכפר ת"ל המחטא אותה כן פי' בגמ' בזבחים (דף נב עב) [ובירושלמי פ"ה דיומא ה"ו]:

ם במקום קדוש. מ"ש במשנה ה' יכול במחנה לוי' וכ' התבאר למעלה (ס' לב). ומ"ש במשנה ותו כל אשר יגע וכ' יכול אפי' שלא בלע התבאר למעלה (ס' לח) ומ"ש דבבשרה ולא בעצמות יתבאר לקמן (ס' קיז) שעצמות וגידין אינם בכלל בשר. והיל"ל אשר יגע בה וממעט דוקא בבשרה. ומ"ש יקדש להיות כמוה וכ'. ר"ת גריס כחמור שבהן. ועי' בתוס' פסחים (דף מה) והק"א האריך פה ומפני שאין נוגע למטרת החבור שטכתי קצרתי בזה:

סא אשר יזה מדמה. רש"י ז"ל פי' ואם הוזה מדמה וכ' אשר יזה, יהי' נזה, כמו לא ימה לארץ מנלם (איוב טו) יהי' נטוי, והוא לדעתו מן הנפעל. ורא"ע בשם הרמ"ך שהוא מן הקל ** ושרשו נזה והנון נבלע בדגש. וכן ויז מדמה על קיר. וכ"ד הרד"ק. וגם לפי דעתם הוא קל עומד, שזה ההבדל בין יזה בחיריק ובין יזה מן ההפעיל שיוצא. והנה ממה שתפס פעל הזי' ולא אמר אשר יפול או אשר יתן מדמה, הוכיחו חז"ל שמלמד שרק אם הוא דם הראוי להזי' לא דם פסול הבלתי ראוי להזות, (עי' אילת השחר ס' יח), רק שר"ע ס"ל דכל שהי' לו שעת הכושר קרינן אשר יזה כיון שהי' ראוי להזי'. ור"ש ס"ל כדעת רש"י שהוא מן הנפעל, כמו ינזה, וכל נפעל י"ל פועל יוצא. ר"ל אשר ינזה ע"י האדם המזה. וא"כ צריך שיהי' גם עתה ראוי להזי', שינזה בעת שמזה ממנו. ולזה ס"ל דאף שהיה לה שעת הכושר ונפסלה אין טעון כיבוס, דאז לא יצויר פועל מזה שע"י ינזה הדם. וחכמים בזבחים (דף נג) באמרו שעם אחר בפלוגתא צ וית' לקמן (ס' סד):

אחר

דְמִכַּפַּר בִּדְמָהּ יֵיכְלִינַהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ תִּתְאֲכֵל בְּדָרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא: כז כֹּל דִי יִקְרַב בִּבְסָרַהּ יִתְקַדַּשׁ וְדִי יַדֵּי מִדְּמַהּ עַל לְבוּשָׁא דִי יַדֵּי עֲלַהּ תְּחַוַּר בַּאֲתַר קַדִּישׁ: כח וּמָן

ספרא

ם (ה) במקום קדוש יכול במחנה לוי ת"ל בחצר א"מ. אין לי אלא חצר אהל מועד מנין הלשכות הבנויות בחול ופתוחו' לקדש ת"ל במקום קדוש יאכל. (ו) כל אשר יגע בבשרה יקדש יכול אעפ"י שלא בלע ת"ל בבשרה עד שיבלע. יכול אף נגע במקצתו יהא כולו פסול ת"ל אשר יגע בבשרה הנוגע פסול הא כיצד הותך את מקום שבלע. בבשרה ולא בעצמות ולא בגידין ולא בקרנים ולא בטלפים. יקדש להיות כמוה אם פסולה תפסל ואם כשרה יאכל כחמור שבה:

(פרק ו) סא (א) אשר יזה מדמה מדם הכשרה ולא מדם הפסולה. ר"ע אומר היתה לה שעת הכושר ונפסלה דמה טעון כיבוס שלא היתה לה שעת הכשר ונפסלה אין דמה טעון כיבוס. ור"ש אומר אעפ"י שהיתה לה שעת הכושר ונפסלה אין דמה טעון כיבוס.

סב (ב) מדמה ולא מדם קדשי קדשים. והלא דין ומה אם חטאת הפנימית שלא שוו לחטאת החצונית למריקה ולשטיפה שוו להם לכיבוס. קדשי קדשים ששוו לחטאת החצונית למריק' ולשטיפה א"ד שישוו להם לכיבוס ת"ל מדמה מדמה ולא מרוטבה, והלא דין הוא ומה אם הדם שאין טעון מריקה ושטיפה טעון כיבוס הרוטב שטעון מריקה ושטיפה א"ד שטעון כיבוס ת"ל מדמה ולא מרוטבה: סג (ג) על הבגד ניתז על מקצתו של בגד יכול יהא בגד כולו טעון כיבוס ת"ל אשר יזה עליה תכבס מקום הדם טעון כיבוס ואין הבגד כולו טעון כיבוס: סד (ד) ניתז מן הצואר על הבגד יכול יטעון כיבוס ת"ל ואשר יזה עליה תכבס שכשר להזות יטעון כיבוס ושאין כשר להזות אין טעון כיבוס. (ה) ניתז מידו של מזה עד שלא הזה טעון כיבוס משהזה אין טעון כיבוס, נשפך מן הכלי על הרצפה ואספו טעון כיבוס. מצואר בהמה אין טעון כיבוס. מן הקרן ומן

התורה והמצוה

סב אשר יזה מדמה. במ"ש מדמה ולא אמר ממנה. מורה רק מדמה ולא מרוטבה. (בל תלמוד ק"ו אחר שהרוטב טעון מריקה ושטיפה כ"ש כיבוס). ובמ"ש מדמה בכינוי, מבואר ג"כ לפי הפ"ש שרק מדם החטאת שבה מדבר לא מדם ק"ק. (בל תלמוד ק"ו אחר ששוו לחטאת למריקה ושטיפה (כמ"ש בס' עא) כ"ש שישוו לכיבוס):

סג על הבגד אשר יזה עליה תכבס. היה ראוי לאמר אשר יזה מדמה על הבגד תכבס. והשיבו חז"ל בספרא (מובא בזבחים דף צג) שאז היינו מפרשים שיכבס כל הבגד. משני טעמים, א] כי חק קבוע בלשון שמפרשים תמיד שהפעל מוסב על השם הסמוך לו ויפורש תכבס הבגד לא תכבס הדם, ב] שפעל כבס בא תמיד בתנ"ך על הדבר שמסירים ממנו הכתם, לא על הכתם המוסר. כמו וכבסו שמלותם, כבסי מרעה לבך. וכן בלשון רחיצה, (ולא נמצא רק אחרי הכבס את הנגע, אם רחץ ה' את צואת בנות ציון) לכן אמר אשר יזה עליה תכבס. ר"ל החלק של הבגד ששם הזה תכבס לא הבגד כולו:

סד אשר יזה עליה תכבס. כבר כתבתי (בס' כא) שמה שתפס ואשר יזה מדמה בלשון הזי' ולא אמר אשר יתן מדמה או אשר יפול, דייקו חז"ל שצריך דם הראוי להזי' לא דם הפסולה. אולם במ"ש הנית אשר יזה עלי' בלשון הזי' ולא בלשון יהי' עליה או אשר יפול או יתן, למדו שגם אם הוא דם הכשר הראוי להזיה צריך שתתקבל בכלי ואם עדן לא נתקבל וניתז מן הצואר על הבגד א"צ כיבוס. וזה כפי הכלל אשר בידינו שפעל הבא כפול מורה שבא במובנו המדויק. ור"ל אשר יזה שכבר היה ראוי להזי' שהיה בכלי. וברייתא זו מובאת בזבחים (דף צג). וכבר התבאר (בפרשה ויקרא ס' כג וס' רפט) שמחוקי הלשון שבמאמר תנאי עתידי יבא הפעל הראשון בלשון עתיד אבל הפעלים שאחריו שמבארים הדין יבואו בלשון עבר או הוה. כמו ואם בכלי ברזל הכהו, ואם אמת היה הדבר וכיוצא. והיה ראוי לכתוב פה אשר הוזה עליה בלשון עבר. ופי' רבותינו (במשנה ה) מובא בזבחים (שם ע"ב) שלכן תפס לשון עתיד ללמד רק אשר יזה בעתיד, ר"ל שעוד לא הזה, אבל אם כבר הזה א"צ כיבוס. (ובגמ' מפרש דלמ"ד שיריים שבאצבע פסולים פי' משהזה היינו שיריים שבאצבע ולמ"ד שיריים שבאצבע כשרים פי' משהזה שגמר כל ההזיות). ומן ב' הדרשות האלה הוציאו ב' דינים. מן הדרוש הא' הוציאו שאם נשפך מן הכלי על הרצפה ואספו צריך כיבוס מפני שכשר להזי' ומצואר בהמה על הרצפה ואספו א"צ כיבוס מפני שפסול להזי'. (כמו שלמד בספרא ויקרא מכלל דנדבה פרשה ד' מ"א). ומן הדרוש הב' הוציאו דאם ניתז מן הקרן ומן היסוד א"צ כיבוס, ופי' בגמ' מן הקרן ממש הא הראוי לקרן כגון ג' מתנות שבחטאת צריך כיבוס שעדיין לא נגמרה הזי', ומן היסוד פי' הראוי ליסוד משום

עָלֶיהָ תְּכַבֵּס בְּמָקוֹם קָדֹשׁ׃ כח וּכְלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר תְּבֻשַּׁל־בּוֹ יִשָּׁבֵר וְאִם־בִּכְלִי נְחֹשֶׁת בֻּשָּׁלָה וּמֹרַק וְשֻׁטַּף בַּמָּיִם׃

רש"י

יהא נקוי: (כח) ישבר. לפי שהבליעה שנבלעת בו נעשה נותר. ת והוא הדין לכל הקדשים: ומרק. לשון תמרוקי הנשים (אסתר ב') אשקורי"ר בלעז: ומרק ושטף. לפלוט את בליעתו אבל כלי חרס למדך הכתוב

שפתי חכמים

אבל שעד מקום קדוש הוא: ת לאחר יום ולילה שבא אחריו. ואח"כ ולשהייה לאחר עמוד השחר דלמאי דלהוי נותן טעם לפגם ולא להוי בשבירה ומריקה וי"ל כיון שבעמוד השחר דלמאי מיד אל עליהם חוב שבירה ומריקה הו נא כקע אפי' לאחר

התורה והמצוה

שכבר נעמרה הזיה, וכמ"ש משהזה אין טעון כיבוס:

סה על הבגד אשר יזה עליה. שם בגד בא בכל התנ"ך בלשון זכר. לבד פה בא בלשון נקבה אשר יזה עליה. ועוד פעם אחת במשלי (ו:ו) ובגדיו לא תשרפנה. ואמרו חז"ל דלכך בא כינוי עליה בלשון נקבה ללמד שלא בא שם בגד בהבנה המדויקת שבזה אינו אלא בגד ולתנא דר"י אינו אלא בגד צ"פ, רק בא בהבנה המורחבת שמשתתף עם כסות ושלמה ושמלה הנרדפים עמו שכולל כל מה שילבש ויתכסה בו. והם באים בלשון נקבה. ועפ"ז אמר כינוי עליה לכלול כל הבגדים. ודעת רבי יהודה שהכתוב מרבה דבר הראוי לקבל טומאה אף שעדיין אינו מקבל, כמו העור משהופשט שצריך מחשבה. ור"א ס"ל שלא מרבה רק המקבל טומאה ואין מחוסר מחשבה. (ובגמ' זבחים דף צד) אומר כמה אופנים איך מחשבה בבגד ראוי לקבל. לאביי מחשבה מטלית פחותה משלש. ולרבא בגד שחשב עליו לגורה. ולרבה שילבא שחשב עליה לקצעה. דכל הני ראוים לקבל אם יחשב עליהם. וכפי הנראה דעת ר' אליעזר כתנא דבי ר"י (במנחות דף לט:) ובכ"מ דסתם בגד אינו אלא צ"פ. ומרבה אף מינים אחרים וכמו שפרש"י בדברי ר"א דסתם בגד אינו אלא צ"פ. ור"י יסבר כמו דקיי"ל להלכה כרבא דבגד כולל כל מיני בגדים, וא"צ להרבות שאר בגדים וע"כ מרבה הראוי לקבל טומאה. ובזה יש לתרץ קו' תוס' ביבמות (דף ה ד"ה לרבנן מנ"ל) שמ"ל דלא סבר כר' יהודה. ולמ"ש הרבנן הוא ר' יהודה בעצמו. וכן מתורץ הקו' השניה שם עיי"ש. אך לשטת הרמב"ם אא"כ דא"כ יסתר מה שפסק (פ"ח מה' מעה"ק ה"ה) כר"י אל מה שפסק (בפ"ג מה' ציצית ה"ב) כתנא דבי ר"י דסתם בגדים שבתורה אינם אלא צ"פ:

סו תכבס במקום קדוש, היינו בעזרה ונראה שלמדוהו ממ"ש (בפסוק יט ופסוק יט) במקום קדוש תאכל בחצר א"מ שהיא בעזרה לא במחנה לויה כמ"ש למעלה (ס' לב). והנה מדרכי הלשון ומשפטיו שיקדים תמיד את הפעל אל השם, לבד במקום שבא המאמר דרך הפוך או סתירה או דרך חלוקה מגביל אל המאמר הקדם ושורש החלוקה היא בין השמות יקדים את השם אל הפעל. למשל ואם כבש יביא קרבנו לחטאת שבא דרך חלוקה בין כבש ובין שעירה יקדים שם כבש אל הפעל יביא, כי הוא העקר במאמר. ולפ"ז אחר שאמר וכלי חרש אשר תבושל בו, בקדימת השם אל הפעל, ולא אמר ואשר תבושל בכלי חרש ישבר. כמ"ש ואשר יזה מדמה על הבגד תכבס בקדימת הפעל אל השם. מבואר שמאמר וכלי חרש בא דרך חלוקה אל המאמר שלפניו. שמחלק בין בגד ובין כלי חרש, הבגד תכבס והכלי חרש תשבר. וזה מבואר. שמ"מ הבא דרך חלוקה אין הפרטים מובדלים זה מזה רק בדבר שחלקם הכתוב בפירוש אבל ביתר הדברים הם דומים זל"ז ולמדים זה מזה. למשל ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה' והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו לא הוצרך לבאר שהביא מנחה לה', כי ידענו שהחלוקה בין הבל וקין הוא רק במה שזה הביא מפרי האדמה וזה מבכורות צאנו, אבל בזה שהי' מנחה לה' השוו. וכן תמיד. וכמ"ש באילת השחר (פרק יב), וממילא מבואר שגם כלי חרש תשבר במקום קדוש. אחר שמאמר וכלי חרש בא בהכרח דרך חלוקה והיפוך אל מאמר ואשר יזה מדמה על הבגד. (שלכן הקדים השם אל הפעל), א"כ אין מובדלים רק במה שזה יכבס וזה ישבר. אבל במ"ש במקום קדוש הם דומים. ושעורו ואשר יזה על הבגד תכבס במקום קדוש. וכלי חרש ישבר (במקום קדוש), ואם בכלי נחשת ומורק (במקום קדוש), כי גם מאמר זה בא דרך חלוקה כמו שית' בס' ס"ח וז"ש בספרא (מובא בזבחים דף צד ע"ב) מנין אף שבירת כ"ח במקום קדוש ת"ל וכלי חרש אשר תבושל בו ישבר (כ"ה בגמ'), ר"ל במה שהקדים השם אל הפעל:

והנה מ"ש שם כיצד הבגד שיצא חוץ לקלעים וכו'. ר"ל כי אם הוא בפנים נדע מן הסברה ששם יכבס וישבר, וכמו שאמרינן לענין שריפת קדשים פסולים שישרפו בפנים, כמו שלמד בספרא לקמן (פ"ח מ"ה). ומ"ש (במשנה ח) נטמא חוץ לקלעים קורעו. כי אסור להכניס בגד טמא לעזרה, ומפרש בגמ' (שם) דמפייר כדי מעפורת (שיקרא עוד בשם בגד לענין זה דכתיב הבגד יכבס), וכן במ"ש בכלי חרש נוקבו אמרו דנוקבו בשורש קטן שהוא כשיעור משקה לטהר מטומאתו, ועדיין שם כלי עליו לקיים בו וכלי חרש ישבר כיון שיכול ליחדו לאוכלין ויקרא כלי ועיי"ש ואין להאריך:

דַחֲסַף דְהִתְבַּשַּׁל בֵּיהּ יִתְּבַר וְאִם בְּמָנָא דִנְחָשָׁא תִּתְבַּשַּׁל וְיִתְמְרִיק וְיִשְׁתְּטֵף בְּמַיָא:

ספרא

ומן היסוד אין טעון כיבוס: **סה** (ו) בגד אין לי אלא בגד מנין לרבות העור משהופשט ת"ל אשר יזה עליה תכבס. יכול שאני מרבה את העור עד שלא הופשט ת"ל בגד מה בגד ראוי לקבל טומאה אף כל ראוי לקבל טומאה פרט לעור עד שלא הופשט דברי ר' יהודה. רא"א בגד אין לי אלא בגד מנין לרבות את השק וכל דבר המקבל טומאה ת"ל אשר יזה עליה תכבס יכול שאני מרבה את העור משהופשט ת"ל בגד מה בגד מיוחד לקבל טומאה וראוי לכיבוס אף כל המקבל טומאה יצא דבר שאינו מקבל טומאה אינו ראוי לכיבוס: **סו** (ז) תכבס במקום קדוש מלמד שהכיבוס במקום קדוש הא כיצד הבגד שיצא חוץ לקלעים נכנס ומכבסו במקום קדוש. אין לי אלא כיבוס במקום קדוש מנין אף שבירת כלי חרס במקום קדוש ת"ל תכבס במקום קדוש וכלי חרס ישבר. (ח) מכאן אמרו בגד שיצא חוץ לקלעים נכנס ומכבסו במקום קדוש. נטמא חוץ לקלעים קורעו ונכנס ומכבסו במקום קדוש. כלי חרס שיצא חוץ לקלעים נכנס ושוברו במקום קדוש. נטמא חוץ לקלעים נוקבו ונכנס ושוברו במקום קדוש. כלי נחושת שיצא חוץ לקלעים נכנס ומורקו ושוטפו במקום קדוש:

(פרק ז) **סז** (א) כלי חרש אין לי אלא כלי חרש מנין לרבות כלי נתר ת"ל וכלי חרש: **סח** אין לי אלא שבשל בו ערה לתוכו רותח מנין ת"ל אשר תבושל בו ישבר אין לי אלא כלי חרש שערה לתוכו רותח כלי נחשת שערה לתוכו רותח מנין ת"ל אשר תבושל בו ישבר ואם בכלי נחשת. (ב) אין לי אלא כלי נחשת מנין לרבות כל שאר מתכות ת"ל ואם בכלי נחושת

התורה והמצוה

סז וכלי חרש, ידוע בחכמת ההגיון שמתנאי החלוקה שתהיה שלמה ושתקיף על כל הפרטים, למשל אם נרצה לחלק את מין האדם לפי צבע עורו, נאמר מין האדם לפי צבעו, יש אנשים לבנים ביותר, לבנים אדמדמים, אדום בוהק, שחורים כנחל, שקערורים אדמדמים, שקערורים ירקרוקים, וכדומה, אולם יש ביד המחלק לתפוס רק הקצוות היותר נפרדים לבד, לומר מין האדם לפי צבעו נחלק לאנשים לבנים ואנשים שחורים, וגם זו חלוקה שלמה, כי אז נכנים הלבנים ביותר והלבנים אדמדמים ומראה בוהק בשם לבנים, והשחורים ביותר ויתר הצבעים הנוטים לשחרות יותר מאל הלבנונית בשם שחורים או כושים, וכן יהיה בחלוקות אשר תעשה התורה, למשל פה רצה לעשות חלוקה בין הכלים שיתבשל החטאת בהם, שכלי חרש ישבר וכלי נחושת ישטף במים, והנה יצויר שיתבשל בכלים העשוים מחומרים אחרים שאינם חרש או נחושת, כמו בכלי נתר או בכלי כסף או ברזל וכדומה, ונשאל איך דינם, אמנם נאמר שבודאי תפסה התורה חלוקה שלמה ותפסה שני מינים הרחוקים, כלי חרש וכלי נחושת לדוגמא, ונדע שיתר הכלים יתחלקו בין שני המינים האלה, כל הנוטה יותר אל מין החרס כמו כלי נתר ודומיהם דינם ככלי חרש, והנוטה יותר אל מין הנחשת כמו כלי כל המתכיות דינם ככלי נחושת, אמנם אם היה רצון הכתוב לעשות חלוקה בלתי שלמה, ולדבר רק מכלי חרש ונחושת לבד ולא יקיף על יתר הכלים, אז היה לו לאמר והחרש אשר תבושל, ואם בנחושת בושלה, שאז יתפוס רק שם האישיי חרש ונחושת לבד נדע שאינו מדבר על כלל הכלים, אבל במ"ש כלי חרש, כלי נחושת, שצרף שם הסוג כלי אל שם האישיי, ידעינן שמדבר על כלל הכלים מה דין הכלים, ובהכרח שמ"ש כלי חרש היינו כלי של מין הדומה לחרש, וכלי נחשת כלי של מין הנחשת, (וכבר כתבתי כיוצא בו ויקרא (ס' רנג) כי בהתחבר שם הסוג אל שם האישיי יולד מהם מושג אמצעי עיי"ש), וז"ש בספרא מנין לרבות כלי נתר ת"ל וכלי חרש, ואמר במשנה ב' מנין לרבות כלי מתכות ת"ל ואם בכלי נחשה, ר"ל שבמ"ש כלי חרש וכלי נחושת מדבר מן המין הקרוב אליהם, וכן אמר בספרא (שמיני פ"ז מ"א) מנין לרבות כלי נתר ת"ל וכלי חרש, וכן בפרשת מצורע (פרשה ג מ"ח) על וכלי חרש אשר יגע בו הזב, כי בכל אלה המקומות דבר בדרך החלוקה בין כלי חרש לשאר כלים, וע"כ שכל הקרוב אל מין החרס דומה אליו בדינו, כמו שבמה שאומר שם כלי עץ נכללו כל הכלים העשוים מן הגומא מן הערבה מכפות תמרים וקליפי אילנות כמ"ש הרמב"ם (פ"א מכלים ה"ג), כי זה גדר החלוקה השלמה, ועוד ית' זה היטב לקמן (ס' קיב), וזה דוקא במאמר ההגיוני שבא בדרך החלוקה, אבל במאמר הפשוט כשכתוב כלי חרש הוא דוקא חרש לא דבר אחר, ובזה תבין מדוע במצורע (לקמן יד ה') ושחט אל כלי חרש, וכן בסוטה מים קדושים בכלי חרש, צריך פיילי חדשה, כמו שית' שם ואין נתר בכלל, כי שם הוא צוי פשוטה, והבן:

סח וכלי חרש אשר תבושל בו, כבר בארנו (באילת השחר פרק יג) שדרך הלשון להקדים תמיד את הפעל אל השם, אם לא במקום שבא דרך גדר הפוך ושמירה או דרך החלוקה ויסוד

החלוקה

כב כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכַל אֹתָהּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃
כג וְכָל־חַטָּאת אֲשֶׁר יוּבָא מִדָּמָהּ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְכַפֵּר

רש"י

כאן שאינו יוצא מידי דפיו לעולם: (כב) כל זכר בכהנים יאכל אתה. הא למדת שהמחטא אותה האמור למעלה לא להוציא שאר הכהנים אלא להוציא את שאינו ראוי לחטוי: (כג) וכל חטאת וגו'. (זבחים כ"ב) שאם

התורה והמצוה

החלוקה שיש בין השמות שאז יקדים את השם אל הפעל, וממה שהקדים פה את השם אל הפעל ולא אמר ואשר תבושל בכלי חרש כמ"ש, ואשר יזה מדמה על הבגד, מזה מבואר שמאמר זה בא דרך חלוקה עם המאמר שלפניו, שמחלק בין בגד ובין כלי חרש, הבגד יכבס, וכלי חרש ישבר, עיי"ש, אמנם זה מבואר שבמקום ששני המאמרים מובדלים זה מזה בין בהשם בין בהפעל לא יכנסו בגדר החלוקה כלל, רק למאמר עומד בפ"ע בלתי נטלה בחברו, וממילא אב דינו כמאמר הבודד בפ"ע שיקדים תמיד את הפעל, למשל, אם הכהן המשיח יחטא, ואם כל עדת ישראל ישגו, אשר נשיא יחטא, ואם נפש אחת תחטא הם מאמרים מחולקים, שיחלק בין חטא הכהן המשיח ובין חטא העדה והנשיא והיחיד. ואחר שיסוד החלוקה בין השמות לכן הקדים בהם את השם אל הפעל, הנה כל אלה החלוקות הם בין השמות אבל כולם דומים בפעל, שכולם מדבר שנעשה א' חטא, והחילוק הוא מי העושה, לא כן שני המאמרים הסמוכים זל"ז ומכה אביו ואמו מות יומת וגונב איש ומכרו וכו', אינם נחלים זה בזה בדרך החלוקה, אחר שהם מובדלים בין בשם בין בפעל, וכל א' ענין בפ"ע, וא"כ יפלא מאד הלא גם פה הם מובדלים גם בפעל, אשר יזה על הבגד וכ"ח אשר תבושל בו, וההזי' והבישול הם פעלים בלתי דומים, וא"כ כל א' ענין בפ"ע ולמה הקדים השם אל הפעל, מזה הוכיחו חכמינו בחכמת אלקים שפעל תבושל לא בא בדוקא מצד שנתבשל דרך בישול, רק מצד שע"י הבישול נבלע הרוטב בהכלי, ובזה פעל הבושל ופעל יזה הם דומים, אם נבלע בבגד ע"י הזי' או אם נבלע בכלי חרש ע"י בישול, כ"א כפי דרך בליעתו, וההבדל הוא רק בין השמות שאם נבלע בבגד תכבס ואם נבלע בכלי חרש אין מועיל כיבוס וצריך שבירה, ושפיר הקדים את השם אל הפעל, כי שני הפעלים יזה תבושל דומים וההבדל הוא בין השמות בגד וכלי חרש שמצד זה דיניהם מובדלים, וז"ש בספרא (מובא בזבחים דף צה ע"ב) עירה לתוכו רותח מנין ת"ל אשר תבושל בו, ר"ל שאם פעל בשל דוקא ולא מטעם בלוע, א"כ אין לו שיתוף עם מאמר שלפניו שמדבר בהזי', והיה לו לכתב ואשר תבושל בכלי חרש בקדימת הפעל, (ומטעם זה פשיט רבא בזבחים (דף צח ע"ב) דדם חטאת למטה ודם עולה למעלה א"צ כיבוס דמטעם בלוע הוא, דאם יזה הוא מטעם נגיעה, אין פעל יזה דומה לפעל תבושל, והא דבעי רמי בר חמא זבחים (דף צה ע"ב) הגאו באויר תנור מהו ומסיק בלוע בלא בישול לא מבע"ל, כי מבע"ל בישול בלא בלוע, טעמו הוא שאחר שפי' תבושל בו תבלע בו, מדוע הוציא בלשון בישול, ומזה י"ל דס"ה בישול בלא בלוע, וכמש"ם (דף צו) לימא קרא יתלקנה מאי יתכלנה. וי"ל דבעיית רמי ב"ח תלוי בפלוגתת ר' יונה ור' יוסה בירושלמי (פ"ג דשבת ה"ה) שלר' יונה דס"ל שם שעירוי מבשל ואמר שם חיילי' דר' יונה מן הדא אחד שבשל בו ואחד שעירה לתוכו רותח, א"כ י"ל מ"ש תבושל מפני דלא משכחת בלוע בלא בישול אבל עקר הוא הבלוע ותלאו באויר תנור לא, ולר' יוסה שם שמ"ש א' שעירה בו הוא מפני שעירוי בולע אבל לא מבשל ומשכחת בלוע בלא בישול הו"ל תבלע בו, ובהכרח דאפקא בלשון בישול להורות שס"ה בבישול בלא בלוע, ועי' בתוס' זבחים שם ואין להאריך), מזה מבואר שגם מ"ש ואם בכלי נחשת בושלה, פי' שנבלע, לא נתבשל דוקא, דאל"כ יהיה הבדל בין מ"ש בכ"ח תבושל בו שפי' שנבלע ובין מ"ש בכלי נחשת בושלה שפי' נתבשל דוקא, וא"כ היה לו לומר ואם בושלה בכלי נחשת בקדימת הפעל אל השם, שיהי' פי' אם לא נבלע שלא ע"י בישול רק נתבשל ממש, אחר שיש הבדל בין הפעלים כנ"ל, ובהכרח ששני הפעלים דומים, ואין החלוקה רק בין השמות, וז"ל בספרא כלי נחשת שעירה לתוכו רותח מנין ת"ל אשר תבשל בו ישבר ואם בכלי נחשת, ר"ל שהקדים השם כלי נחשת אל פעל בושלה. ומ"ש (במ"ב) מנין לרבות שאר מתכות התבאר למעלה (ס' סז):

סח ואם בכלי נחשת בושלה ומורק וכו', חז"ל הוכיחו שאינו נאסר שיכף רק יכול לבשל בו כמה פעמים כל זמן אכילתו, ואז כשנעשה נותר, צריך כ"ח שבירה וכלי מתכות הגעלה, לז"א שמבשל ושונה ומשלש ר"ל לכל שעה ושעה. ודבריהם נאמנו מאד, כי זה מבואר שלא ידבר הכתוב במאמרים התנאים מחולקים רק במקום שכל חלוקה שוללת את חברתה, ר"ל שלא ימצא שיעשה התנאים (התנאים בחלוקות) כולם כאחת, אבל במקום שיצויר יעשה כולם כאחת והכתוב רוצה להודיע דין כ"א וא' לא יתלקט ע"י מלת אם, רק יודיע דין שניהם בצורת מאמר החלטי לא בדרך תנאי, למשל מכל הבהמה

כב כל דכורא בכהניא ייכול יתה קודש קודשין היא: כג וכל חטאתא די יתעל מדמה

ספרא

נחושת: סט ואם בכלי נחושת בושלה מלמד שמבשל ושונה ומשלש ובאחרונה מורקו ושוטפו. אין לי אלא כלי נחושת שמבשל ושונה ומשלש ובאחרונה מורקו ושוטפו ומנין לכלי הרש שמבשל ושונה ומשלש ובאחרונה שוברה ת"ל ישבר ואם בכלי נחושת בושלה ר' טרפון אומר בשל בו תחלת הרגל מבשל בו כל הרגל וחכ"א עד זמן אכילה: ע מריקה ושטיפה מריקה כמריקת הכוס ושטיפה כשטיפת הכוס מריקה ושטיפה בצונן השפוד והאסכלא מגעילן בחמין. (ג) ומורק ושוטף יכול מה שטיפה האמורה להלן במ"ם סאה אף כאן בארבעים סאה ת"ל במים מים כל שהן במים ולא ביין ולא במזוג במים להכשיר את כל המים ק"ו למימי הכיור: עא (ד) יכול אף הפסולה תהא טעונה מריקה ושטיפה ת"ל ומורק ושוטף במים כל זכר בכהנים יאכל הכשירה טעונה מריקה ושטיפה ואין הפסולה טעונה מריקה ושטיפה ר' יעקב אומר היתה

התורה והמצוה

שהוראה תקח לך שבעה שבעה ומן הבהמה אשר לא טהורה שנים שנים, והעברת כל פטר רחם וכו' וכל פטר חמור תפדה בשה, שלא דבר בדרך החלוקה והם פטר חמור, רק מדבר מן כלל הבכורים מה יעשה עם כל אחד, והנה אחר שהחטאת היא בשמה שלמה הלא בודאי לא יבשלוהו בסיר' בפעם א', כי נאכל ליום ולילה ויחלקוהו לג' סעודות, ואם נאמר שאין רשאי לבשל בהכלי רק פעם א' א"כ יבשל בכל פעם בכלי אחרת ויצויר שיבשל פעם א' בכ"ח ובפעם השני בכלי מתכות, ובזה היה ראוי לתפוס הלשון, ואשר תבושל בו, כלי הרש ישבר וכלי נחושת ומורק ושוטף במים, כי יצויר שבשל החטאת בשני מיני הכלים כא' ורצוי להודיע דין שניהם בדרך מאמר פשוט לא בדרך מאמר תנאי, ובזה יקצר בלשונו וגם לא יצטרך למלת אם, ולא לכפול פעל בושלה. מזה מבואר שיכול לבשל כ"ז אכילה בכלי אחד, ובזה בודאי מבשל כל זמן אכילה בכלי אחד שאמר שלבסוף יצטרך לשבור הכלי או להגעילה לא יפסיד לשבר ולא יצריך להגעיל כמה כלים בחנם. ולכן שפט דרך התנאי ואם בכלי נחושת בשלה כי אם בישל בכלי נחושת לא יבשל בכ"ח, וכן מוכח מזה להפך ג"כ שגם כ"ח מבשל בו כל היום שאל"כ יצויר ג"כ שמבשל בשניהם לפי מה שתפס הציור שבשל תחלה בכ"ח, וזש"ש בספרא ואם בכלי נחושת בושלה מלמד שמבשל ושונה וכו', ר"ל שאל"כ לא היה לכתב בלשון תנאי. ודעת ר"ט דברגל שהשלמים מרובים יוכל לבשל כל הרגל דכל יום נעשה גיעול להברו, וחכמים חולקים ע"ז וס"ל דאינו מבשל רק עד זמן אכילה ולא אח"כ שנעשה נותר. ועי' בזבחים (דף נז) שני גירסות בזה ואכמ"ל:

ע ומורק ושוטף במים, שורש מרק מצאנוהו בפעל על הצחצוח והליטוש. נחשת מרוק (דה"ב ד) מרקו הרמחים (ירמי' מו), ויש הבדל בינו ובין מרט. שמורט לוטש מעט מגוף הברזל לצחצחו כמו, חרב הוחדה וגם מורטה למען היות לה ברק מורטה (יחז' כא), והמרוק הוא להעביר השמנונית והזיעה שעל פניו עם החלודה הבא בסבת האדים שמזיע הברזל והנמשך אליו ע"י ליחות האויר וכדומה, וזה די במים לוגנים שנותן תוך הכלי ומשפשף אותה היטב ביד, וזה המבדיל בינו ובין שוטף, שהמים השוטפים עוברים על פני הדבר ושוטפים ומעבירים בכחם את הנדבק על פניו מבחוץ, ולא יהיה זה תוך הכלי שהמים נחים שם בלתי שוטפים והגאול קרוש שם מאד, וצריך מירוק. וז"ש מריקה כמריקת הכוס ושטיפה כשטיפת הכוס. ר"ל שמריקה מבפנים ושטיפה מבחוץ כמ"ש בברכות (דף נא) גבי כוס של ברכה, וזה כדעת רבי. וכ"ה במשנה לגי' רש"י. אמנם חכמים בברייתא חולקים ע"ז וס"ל מריקה בחמין ושטיפה בצונן. הם בתפו פעל זה עם שם מרק. ואת המרק שפוך (שופטים ו), שהוא הלחות היוצא מן הבשר והורק ממנו ומתאסף בזה עם הרקה, ביסוד המתופים האלה רק, ובא ירק רוק אריק חרבי. הבל וריק. וכולם מענין הרקת דבר הנבלע עד שנעשה ריק משמלא הוא. וכן יוריק בליעת הכלי שבלע מרק הבשר. וזה ידוע שפעלים הנגזרים מן השמות כשבאו בבנין הכבד יורו על הפך הפעולה. כמו סקלו מאבן. ובכל תבואתי תשרש וכדומה, וכן מורק הכנת המרק והרוטב. וזה ע"י הגעלה בחמין. והשטיפה בצונן, והרמב"ם גרס כן במשנה. ומ"ש השפוד פי' בתוס' שם. ומ"ש (במשנה ג) ומורק וכו' התבאר בסדר (ויקרא ס' נו) במוב טעם עי"ש. כי שם נמצא דרוש זה ראשונה:

עא כל זכר בכהנים יאכל אותה. פסוק זה אין מקומו פה. כי למעלה כשאמר הכהן המחטא אותה יאכלנה הי' לו לכתוב כל זכר בכהנים יאכל. וגם מ"ש קדש קדשים הוא מיותר. כי למד על קדש אחר שנאכל כגון זבחי שלמי צבור זה למדין מאשם כמו שית' (בס' פד). ופי' הז"ל שבא פה משום מריקה ושטיפה פר"ל שישטוף וימרק ורק באופן זה כל זכר יאכל. וממילא נדע שהבלתי נאכל א"צ מריקה ושטיפה. וז"ש יכול אף הפסולה וכו' ת"ל ומורק ושוטף כל זכר וכו'. ויש בזה פלוגתא בין ת"ק ובין ר"ע ור"י בשני דברים. ר"ש ס"ל דאף שהי' לה שעת הכושר ונפסלה א"צ מו"ש. וס"ל ג"כ

היתה לה שעת הכושר ונפסלה טעונה מו"ש ושלא היתה לה שעת הכושר ונפסלה אינה טעונה מו"ש. (ה) ר"ש אומר אעפ"י שהיתה לה שעת הכושר ונפסלה אינה טעונה מו"ש. בישל בו קדשים וחולין. קדשי קדשים וק"ק אם יש בהם בנ"ט הרי אלו נאכלים כחמורים וטעונים מו"ש ופסולה במגע. (ו) כל זכר לרבות בע"מ. למה אם לאכילה כבר אמור. אם למחלוקת כבר אמור. א"כ למה נאמר כל זכר שיכול אין לי אלא בע"מ עובר בע"מ קבוע מנין תלמוד לומר כל זכר בכהנים. יאכל אותה קדושה ולא פסולה. קדש קדשים מה ת"ל שיכול אין לי שטעונה מו"ש אלא חטאת בלבד מנין לרבות כל הקדשים ת"ל קודש קדשים. יכול אף התרומה ת"ל אותה פרט לתרומה דברי ר' יהודה ר"ש אומר קדש קדשים טעונים מו"ש ואין ק"ק טעונים מו"ש. (ז) אוציא את אלו ולא אוציא את התודה ואיל נזיר שנאכלים ליום א' כקדשי קדשים ת"ל הוא. בשל בו קדשים וחולין. קדשי קדשים וק"ק אם יש בהם בנ"ט הרי הקלים נאכלים בחמורים ואין טעונים מו"ש ופוסלים במגע:

פרק ח עב (א) חטאת אין לי אלא חטאת מנין לרבות כל הקדשים ת"ל וכל חטאת דברי ר' עקיבא. א"ל ריה"ג, עקיבא אפי' אתה מרבה כל היום אין כאן אלא חטאת. א"כ למה נאמר וכל. שיכול אין לי אלא חטאת יחיד חטאת צבור מנין ת"ל כל. אין לי אלא חטאת זכר חטאת נקבה מנין ת"ל וכל חטאת. ר'

דקדשים קלים א"נ מו"ש. ור"ע ס"ל דבסי' לה שעת הכושר צריכה מו"ש. ור"י ס"ל דגם קדשים קלים צריכים מו"ש, ומבואר בזבחים (דף צג ודף צ ע"ב) דפליגי בחדא שפהם קיימי וכמו שנבאר. דעת ר"ש דאחר שאמר דרך הנאי ומורק והוסף כל זכר יאכל אותה. רק הראוי לאכילה טעון מריקה ושטיפה לא הבלתי ראוי אף שהי' לו שעת הכושר. ובאר ג"כ דלכן אמר יאכל אותה ולא אמר יאכלנ' בכינוי, (ומבואר אצלינו תמיד שמלת אותה בא לדרשה), בא להורות שמוסב על גוף הפעול הנז' בכתוב הקודם על דיני מו"ש, וכן מ"ש הטעם קדש קדשים הוא שמוסב ככ"ל הוא טעם על מו"ש, לכן לא יאכל רק ע"י מו"ש יען שהוא ק"ק, ומבואר שקדשים קלים א"צ מו"ש, וממילא א"צ אותה למעוטי תרומה דהא ג"כ אינה קדש קדשים. ודעת ר"ע ור"י דהא שי' לו שעת הכושר צריך מו"ש דהא מ"ש כל זכר יאכל אותה פי' יחלקנה, כמו שבארנו (למעלה ס' לז) וממילא עקר הכתוב מדבר אם היא ראויה לחלוקה והוא שהי' לה שעת הכושר אף שעתה אינה ראויה לאכילה, וזה א"צ ללמוד מפה דהא מוסב עמ"ש זאת תורת החטאת הכהן המחטא אותה יאכלנה שפי' יחלקנה (ככ"ל ס' לז) ועז"א אשר יזה מדמה מדם בשרה ר"ל שהי' לו שעת הכושר (כי כ"ה לר"י ככ"ל ס' סא) וס"ל לדידהו דגם קדשים קלים טעונים מו"ש כי מלאנו קדש קדשים שכולל גם קדשים קלים, כמ"ש (ויקרא כז) כל חרם קדש קדשים ושתם חרמים לבדק הבית ופי' קדש ככל יתר הקדשים, וכן בקדושין (דף נט) אשר לא יאכלו מקדש הקדשים לא מידי דמקרי קדש ולא מידי דמקרי קדשים וכו' עיי"ש, ולדידהו בא הסמיכות כל זכר בכהנים יאכל שהמו"ש תהי' בעקב אכילה כמ"ש ר"י משום אבא יוסי בר אבא בזבחים (דף נו), ופי' שלכן צריך מו"ש משום שהוא קדש ככל יתר הקדשים ולמדנו שאף קדשים קלים טעונים מו"ש, ומשום שלפ"ז יש לטעות שאף תרומה צריכה מו"ש לכן אמר אותה למעט תרומה. וזה הטעה לפרש פלוגתתן עפ"י הכתוב וכפי שפת הגמ'. (והרמב"ם שזכה בהלכותיו שפרא לבי תרי כבר תמהו עליו נושאי כליו. וכן יש לתמוה על התוס' בזבחים דף צב ד"ה מכדי שהקשו דלמא סבר ר"ע קדשים קלים א"צ מו"ש והא ר"ע ס"ל דהיתה לה שעת הכושר ונפסלה דמה טעון כיבוס). ובזה יש' לך דברי הספרא. מ"ש בת"ד ומ"ה מבואר. ומ"ש בישל בו קדשים וחולין קדשי קדשים וק"ק פי' או ק"ק וקדשים קלים. ומ"ש וטעונים מו"ש הוא כר"ע דקדשים קלים טעונים מו"ש ולכן גם קדשים קלים וחולין טעונים מו"ש. ולהפך אמר בזה בסוף הפרק לר"ש דא"צ מו"ש וזה כמו שפי' רבא דברי המשנה בזבחים (דף צב). ומ"ש (בפס' זאו) כל זכר לרבות בעלי מומין שהבאר למעלה (ס' לו) שזה נאמר ג"פ וחד. לריבוי' בעל מום קבוע וכמ"ש בזבחים דף קב עיי"ש, ומ"ש אותה ולא פסולה ק"ק מה ת"ל כבר התבאר ומובא בזבחים (דף נו ע"ב), ומ"ש (במשנה ז) אוציא את אלו וכו' ת"ל הוא כבר בארתי שמלת הוא מיוחד ודרשה המיד:

עב וכל חטאת אשר יובא מדמה. דעת ר"ע שההלכה צ כוללת כל הקדשים ותפס שם החטאת לרבותא אף שיש מין חטאת שדמה נכנס לפנים וה"א שאינו פוסל וכ"ש בשאר קדשים. (ועי' בתחלת השער כלל לד) ובזבחים (דף פב) אר"י אמר שמואל משל למה"ד לתלמיד שמזג לרבו בחמין וא"ל מזוג לי. א"ל במה. א"ל לא בחמין אנו עסוקין עכשיו בין בחמין בין בצונן. ה"נ מכדי בחטאת פסיק ואתי חטאת דכ"ר ל"ל. אלא נאו חטאת קאמינא לך אלא כל קדשים. מתקיף לה ר"ש בר' דר"י מכדי הסרכי כל קדשים לענין מו"ש חטאת דכ"ר ל"ל ש"מ חטאת אין מידי אחרינא לא. והא לא דמיא

 הלא

ר' אליעזר אומר אף האשם שנאמר כחטאת באשם: **עג** (ב) אשר יובא מדמה אפי' מקצת דמה. מכאן אמרו חטאת שקבל דמה בב' כוסות יצא אחד מהן לחוץ הפנימי כשר נכנס א' מהן לפנים ריה"ג מכשיר בחצון וחכמים פוסלים. אמר ריה"ג ומה אם במקום שהמחשבה פוסלת בחוץ לא פסל הדם שבחוץ את הדם שבפנים מקום שאין מחשבה פוסלת בפנים א"ד שלא יפסול הדם שבפנים את הדם שבחוץ ת"ל מדמה אפי' מקצת דמה. (ג) אמר להם ק"ו ליוצא מעתה. ומה אם במקום שאין מחשבה פוסלת בפנים פסל הדם שבפנים את הדם שבחוץ מקום שמחשבה פוסלת בחוץ א"ד שיפסול הדם שבחוץ את

אלא לתלמיד שמזג לרבו בין בחמין בין בצונן א"ל אל תמזוג לי אלא חמין. אלא שעמא דר"ע מהששא וכל חטאת. רב יהודה א"ש דעתו שר"ע מוכיח דעתו ממה שהזכיר שם חטאת בחנם דהל"ל ואשר יובא מדמה כמ"ש ואשר יזה מדמה, דהא בחטאת מדבר עד הנה, וע"כ שאמר וכל חטאת לרבותא אף כל חטאת, מפני שיש סברא שאף שיפסול בכל הקדשים לא יפסול בחטאת די"ל חטאת שדמו נכנס לפנים. ונשא משלו. שהרב שראה שהתלמיד מוזג מעצמו בחמין למה יאמר לו מזוג, והלא מוזג, וע"כ מפני שהיה בדעתו לעכב עליו שלא ימזוג בחמין, ומתנחם ואומר תוכל למזוג אף בחמין כמו שאתה מוזג, וכ"ש בצונן. הרי שממה שא"ל מזוג בחמין למותר ידעינן שפי' דבריו אף בחמין וכ"ש בצונן. וה"ה במ"ש וכל חטאת למותר פי' אף כל חטאת וכ"ש יתר קדשים. ורב הונא הקשה עליו דהא לדעת ר"ע הכתוב הקודם מדבר בכל הקדשים, ובזה י"ל שמ"ש וכל חטאת דוקא חטאת. שאם יאמר אשר יובא סתם יהי' מוסב על כולם. וזה דומה לתלמיד שמזג בין בחמין בין בצונן וכו', ומסיק שר"ע למד אלא מתלה כל שהוא מיותר דהא באמת אין דין זה נוהג בכל החטאת דהא חטאת הפנימיות דמם נכנס לפנים, ואיך אמר וכל חטאת, ומזה מוכח דשם חטאת פה לא נגזר מפעל חטא בקל שבא לכפר חטא. רק מפעל חיטא מבנין הכבד. כמו וחטאת על המזבח (שמות כט), ויחטא את המזבח (ויקרא ח), ומלאכו ממנו" " שם חטאת. הזה עליהם" " מי חטאת (במדבר ח), וכן פי' ר' יוחנן ביומא (דף סא) לדעת ר"א ור"ש מ"ש מדם חטאת הכפורים שעם חטאת נגזר מפעל חטא בכבד כמ"ש בפ' אחרי (ס') עיי"ש. ופי' וכל חטאת כל הזי' וחיטוי דם מכל קרבן שיהי', ותפס לשון חטאת לכלול גם החטאת עצמו שמן הסברה הייתי מוציאו יען שיש ממנו לפנים. וריה"ג לא אבה אליו להוציא מלת חטאת ממשמעותו הפשוט, והשיב שהסכבת שיכריחו לזה ממלת כל אינו הכרח כי י"ל שכולל חטאת צבור. (כי פה מדבר בחטאת יחיד). ומ"ש חטאת נקבה מנין א' בגמ' דצ"ל חטאת זכר מנין. כי הפטאת יחיד רובם נקבה וכולל במלת כל אף חטאת זכר. ופי' או שכולל חטאת צבור או שכולל חטאת זכר. (בזה מיושב ק' התוס' ד"ה א"ל). ובאר בגמ' שם דריה"ג השיב זה לשטת ר"ע כי הוא עצמו מפרש הכתיב דפה לענין אחר כמו שיבואר (בס' עז) ור"א ס"ל ג"כ דלא כר"ע רק ס"ל דאשם דינו כחטאת ממ"ש כחטאת כאשם:

עג **אשר יובא מדמה**. מבואר שימוש המ"ם מורה על הקצתית וחלק מן הכל. וא"כ ממה שלא אמר אשר יובא את דמה רק מדמה היינו אפי' מקצת דמה, שאם קבל הדם בשני כוסות והביא א' מהם לפנים פסל. וריה"ג לשטתו דס"ל (במשנה א') שפסוק זה מדבר מחטאת הפנימית ולמד דדם חטאת שנכנס לפנים פסול ממ"ש אהרן לבניו על שטרפו שעיר החטאת הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה, מבואר שאם היו מביאין הדם אל הקדש יפה עשו ששרפוה, (כמ"ש בפרק זה משנה ח ובפ' שמיני פ"ב מ"ה), ושם כתוב את דמה ואין ראוי לפסול רק אם הביא כל הדם. לכן ס"ל לריה"ג שאם קבל דמה בשני כוסות והביא רק א' מהם לפנים אינו פוסל. והנה ריה"ג משיב לחכמים מדין ק"ו דהלא חוץ עדיף מפנים דאם שחט ע"מ לזרוק בחוץ פסול וע"מ לזרוק בפנים אינו פסול והשתא אם מקצת הדם אינו פוסל בהוציאו לחוץ כ"ש שלא יפסל אם הכניסו לפנים, והשיבו חכמים ת"ל מדמה אפי' מקצת דמה. ר"ל הכתוב דוחה את הק"ו עוד השיב ריה"ג (במשנה ג) דא"כ נדון ק"ו זה שיפסל מקצת הדם ביוצא, והשיבו לו ת"ל אשר יובא הנכנס פסול ואין היוצא פסול, באור הדבר, כי היאה והביאה, וכן ההוצאה וההבאה. תהיה תמיד בבחינת כוונת המדבר, כשישקיף על התנועה ממה שממנו ישמש בלשון יציאה והוצאה, וכשישקיף על התנועה אל מה שאליו ישמש בלשון ביאה והבאה. למשל ויצא משה וידבר אל העם את דברי ה' וכו', ויצאו שני אנשים במחנה ולא יצאו האהלה (במדבר יב). הרי שימש בין על צאת משה מן האהל אל המחנה ובין על צאת הזקנים מן המחנה אל האהל בלשון יציאה. כי מדבר בבחינה מה שממנו. וכן היה יכול לשמש על שניהם בלשון ביאה, אם היה מדבר בבחינה מה שאליו, וכן בריש שבת תנא הכנסה נמי הוצאה קרי לי' [ובמד' איכה בפתיחה ויצא כבוד ה' מעל מפתן הבית ויעמד על הכרובים, לא היה צריך קריה למימר אלא ויבא, ואת א' ויצא א' ר"א משהיה שכינה יוצאה מבהמ"ק היתה חוזרת ומנפפת ומנשקת בכותלי בהמ"ק וכו' ר"ל ופי' זה הכונה אל היציאה]. ולפ"ז פה שמדבר באמת בבחינת מה שממנו שמוציאין את הדם ממקומו שהיא בעזרה אל ההיכל, היה ראוי שיאמר וכל חטאת אשר יוצא מדמה אל אהל מועד, כי אינה

הבאה

בַּקֹּדֶשׁ לֹא תֵאָכֵל בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ פ ז וְזֹאת תּוֹרַת הָאָשָׁם

בעל הטורים

(ב) וזאת תורת האשם. ה"פ כתיב אשם בפרשה כנגד ה' אשמות ודאים:

התורה והמצוה

שבאה כי אין זה מקומו רק הוצאה ממחיצתו, והנה שהשכל פנימי נגד העזרה ובלא זה ישמש בלשון הבאה שיורה מן החוץ אל הפנים, למה השקיף בעל הלשון על בחינה זו, אחר שהפנים אינו המקום הנרצה היה לו להשקיף רק על בחינה שמוציא דם ממקומו הראוי אל מקום שהוא חוץ ממחיצתו, ובבחינה זו ראוי לדבר בלשון הוצאה לא בלשון הבאה. וע"כ שבא ללמד שרק אם מביא מן החוץ לפנים מקבלת הדם פוסל לא אם מוציא מן הפנים לחוץ שאז אין מקבלת דם פוסל. וכל פסקא זו מובאת בזבחים (דף פב):

עד אל א"מ לכפר בקדש. יש מקומות הרבה שהשם אהל מועד בדוקא, כמו בכ"מ שהזכיר שם זה אל מלאכת המשכן, וכן במ"ש בשמן המשחה ומשחת בו את א"מ, והמקדש וכליו לא היו צריכים משיחה כמ"ש כל הכלים שעשה משה משיחתן מקדשתן מכאן ואילך עבודתן מחנכתן, וכן במ"ש בקטורת (שמות ל לו) ונתת ממנה לפני העדות באהל מועד ולדורות הי' מונח בלשכת בית הקטורת, ובמקומות הרבה נאמר שם אהל מועד לדוגמא, כמו אל פתח א"מ יקריב אותו, המזבח סביב אשר פתח אוהל מועד. והביא אותו אל א"מ וכדומה. וכפי הסברה במקום שבא רק לציין המקום כמו אל פתח א"מ יקריב, מובן שה"ה בבית עולמים יקריב אל פתח המקדש. ולכן פשיט לי' בעירובין (דף ב) שמ"ש בשלמים ושחטו פתח א"מ הוא גם במקדש. ובחולין (דף כד) צריך למעט שמ"ש זאת אשר ללוים מבן חמש ועשרים שנה יבא לצבא צבא בעבודת א"מ איט במקדש, כי שם לא בא שם א"מ משום ענין קדושה רק להראות המקום. וה"ה כל כיוצא בזה. אבל במקום שבא משום קדושת המקום יש לטעות שאהל מועד דוקא שקדושתו משונה, ולכן הוצרך הספרא פה לרבות שילה ובית עולמים. וכן במ"ש גבי שתויי יין בבואכם אל א"מ אמר בספרא (שמיני פרשה א' מ"ה) שילה ובית עולמים מנין ת"ל חוקת עולם. וביומא (דף סג) גבי מעלה עשן ס"ל הלא א"מ שבמדבר שילה ובית עולמים מנין האי מוכן יעשה לא"מ השוכן אתם נפקא. ובספרא אחרי (פ"ד מ"ו) על וכל אדם לא יהי' בא"מ מנין לרבות שילה ובית עולמים ת"ל לכפר בקדש (מובא ביומא דף מד). ובספרי נשא (פסקא מובא בסוטה דף טז. ובירושלמי שם פ"ב ה"ב) ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן שילה ובית עולמים מנין. וכן בשבועות (דף טז ע"ב) מצריך תרי קראי למשכן ומקדש כבר עמדו בזה בתוס' (עירובין ב' ד"ה משכן. יומא מד ד"ה בשילה. סוטה טז ד"ה ובית, שבועות טז ד"ה או אידי. חולין כד ד"ה יכול). אך כל אלה תלוים בקדושת המקום. וכן תלקו התוס' בשבועות בשם ר' חיים כהן. ובמקום שלא תמצא הערת רבותינו תבין הדבר מעצמו. שכתוב שם לכפר בקדש. או חוקת עולם וכדומה. כמו בבגדי כהונה (שמות כח מג) והיו על אהרן ועל בניו בבואם אל א"מ לשרת בקדש. שם (כט ל) שבעת ימים ילבשם הכהן וכו' אשר יבא אל א"מ לשרת בקדש. ובכיור (שם מ) בבואם אל א"מ ירחצו מים. שיים והיתה להם חק עולם לדרותם. וכן בנרות (שם כז כא ויקרא כד ג) שכתוב באהל מועד שיים חוקת עולם לדורותיכם. וכן בכ"מ:

עה לכפר בקדש. הלמד שבא על המקור המקושר עם פעל אחר תנאי. תהי' לפעמים למד התכלית. בגשתם אל המזבח להקטיר, כי תצור על עיר להלחם עליה, אשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים. ולפעמים תורה על באור התנאי. ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה, כי יפליא לנדר נדר, השבע שבועה לאסר איסר על נפשו. ולא נוכל להכריע מצד הלשון אם הוא למ"ד התכלית או למ"ד באור התנאי. וכמ"ש הרד"ק במכלול (דף לו) המקור יורה על המחשבה. ולפעמים על המחשבה והמעשה. כמו להרגנו בערמה. תקחנו למות, לשכב את בת יעקב וכו', ובשבת (דף נו) מדוע בזית וכו' לעשות הרע רבי א' משונה רעה זו מכל רעות שבתורה בכולהו כתיב ויעש וכאן כתיב לעשות שבקש לעשות ולא עשה. ומזה נמתח הפלוגתא בין ר"א ור"ש (בספרא פה המובא בזבחים דף פג) במ"ש לכפר בקדש. אם פי' שהובא על תכלית לכפר בקדש אף שלא כפר. או שהוא למד התנאי ופי' שהובא וכפר בקדש. ומצאנו לשון הזה עצמו עוד שני פעמים בתורה מתחלפים במובניהם. כי במ"ש (ויקרא טז יז) וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבואו לכפר בקדש. הלמד היא למד התכלית, ובמ"ש (שם שם כז) ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת אשר הובא את דמם לכפר בקדש, הלמ"ד מורה על התנאי, שהובאו וכפרו ואמר בגמ' שם במאי קמפלגי מר סבר דנים תוך מתוך ואין דנים חוץ מפנים ומר סבר דנים בהמה מבהמה ואין דנים בהמה מאדם. הנה פליגי לאיזה דבר דומה יותר ללמדה בגז"ש, ר"א סובר שדומה למ"ש וכל אדם לא יהי' בבואו לכפר בקדש כי שניהם חוץ, גם ר"ל כי פה וגם שם מציין הביאה המוזהרת שבזה עניננו קרוב לשלילה שהלמד הוא בו תמיד למ"ד התכלית, ור"ש ס"ל שדומה יותר למ"ש אשר הובא את דמם לכפר בקדש ששניהם ענין ונידון אחד מהבאת דם הבהמה, וע"ז א' דנים בהמה

לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְכַפָּרָא בְּקוּדְשָׁא לָא תִתְאֲכֵל בְּנוּרָא תִתּוֹקַד: א וְדָא אוֹרַיְתָא דַאֲשָׁמָא

ספרא

את הדם שבפנים ת"ל אשר יובא הנכנס פוסל ואין היוצא פוסל: עד (ד) אל אהל מועד אין לי אלא א"מ שילה ובית עולמים מנין ת"ל לכפר בקדש: עה הנכנס לכפר אעפ"י שלא כפר פסול דברי ר' אליעזר אמר ר"א נאמר כאן וכפר ונאמר להלן וכפר מה וכפר האמור להלן שלא כפר אף וכפר האמור כאן שלא כפר ר"ש אומר נאמר כאן לכפר בקדש ונאמר להלן לכפר בקדש מה לכפר בקדש האמור להלן שכבר כפר אף לכפר בקודש האמור כאן שכבר כפר ואם הכניס שוגג כשר: עו (ה) בקדש באש תשרף מלמד ששריפתה בקודש אין לי אלא זו בלבד מנין לרבות פסולי קדשי קדשים ואימרי קדשים קלים ת"ל כל בקדש באש תשרף. (ו) מכאן אמרו בשר קדשי קדשים שנטמא בין באב הטומאה בין בולד הטומאה בין בפנים בין בחוץ ב"ש אומרים הכל ישרף בפנים וב"ה אומרים הכל ישרף בחוץ. חוץ שנטמא בולד הטומאה בפנים דברי ר"מ רי"א ב"ש אומרים הכל ישרף בפנים חוץ שנטמא באב הטומאה בחוץ וב"ה א הכל ישרף בחוץ חוץ משנטמא בולד הטומאה בפנים. (ז) ר' אליעזר אומר את שנטמא באב הטומאה בין בפנים בין בחוץ ישרף בחוץ את שנטמא בולד הטומאה בין בחוץ בין בפנים ישרף בפנים ר"ע אומר נטמא בחוץ בין באב הטומאה בין בולד הטומאה ישרף בחוץ נטמא בפנים בין באב הטומאה בין בולד הטומאה ישרף בפנים. רא"א לא תאכל באש ישרף כל שטעון שריפה בא הכתוב ליתן ל"ת על אכילתו: עז (ח) ריה"ג אומר כל הענין הזה אינו מדבר אלא בפרים הנשרפין ושעירים הנשרפין ליתן ל"ת על אכילתן ללמד שפסוליהם נשרפין לפני הבירה. א"ל מנין לחטאת שנכנס דמה לפנים שהיא פסולה אמר להם הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה:

התורה והמצוה

מנחמה, ומ"ש דאם הכניס שוגג כשר, במשנה דזבחים (דף פא) תני לה בשם ר' יהודה ומדמייתי לה בספרא בסוף דברי ר"ש מבואר כמסקנת הגמ' שם (דף פג) דל"י כר"ש ס"ל, ונראה טעמו, שהנה שמפרש אשר יובא לכפר שהובא וכפר הלא לפ"ז לא היה לו לכתב בדרך המקור רק בדרך הפעל אשר יובא וכפר בקדש ולא היה צריך לגז"ש. ע"כ שבלד א' הוא ג"כ למד התכלית שצריך שיובא ע"מ לכפר דהיינו במזיד וגם יכפר. (ועל דעת הרמב"ם שפסק נגד שטת הגמ' עמדו נושאי כליו ואכ"מ):

עז לכפר בקדש לא תאכל באש תשרף, כפי חוקי הלשון היה ראוי לכתב אשר יובא אל אהל מועד בקדש לכפר, כי בקדש הוא תואר אל שם א"מ ובא לרבות שילה וב"ע (כנ"ל ס' עד), וגם הי' ראוי לכתב אל אהל מועד אל הקדש. בכנס שפה אינו מכפר בקדש באמת, רק מביא בקדש לכפר. וגם מ"ש באש תשרף הוא מיותר, שכבר ידענו שדינו בשריפה ממ"ש הכן הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה, מכלל שאם הובא דינו בשריפה. ולכן פי' בספרא (מובא בפסחים דף כד ודף פב) שרצה בזה עוד כוונה שני' דרושיית. שסמך מלת בקדש אל לא תאכל. לדרוש כל שבקדש לא תאכל, בקדש באש תשרף. ר"ל ישרף בקודש. כל שנפסל בקדש מאכילה ישרף שם. והנה מ"ש (בסוף משנה ז) רא"א לא תאכל באש ישרף כל שטעון שריפה בא הכתוב ליתן ל"ת על אכילתו. מובא בגמ' (בפסחים דף כד ובמכות דף יח ומעילה דף יז ע"ב). וגרים לא יאכל כי קדש הוא כל שבקדש פסול. והוא מ"ש בפ' תצוה. ושרפת את הנותר באש לא יאכל כי קדש הוא. שמ"ש כי קודש הוא מיותר. ונדרש תמיד שבא להודיע ענין כולל שזה נוהג בכל קדש כמ"ש (באילת השחר כלל קלה). ור"ל שמלד שהוא קודש ונפסל. מוזהר בלא יאכל, וה"ה שכן הדין בכל קודש פסול שמוזהר בל"ת על אכילתו. וכן צריך להגי' בספרא פה רא"א לא יאכל כי קדש הוא. ולפ"ז גם מ"ש פה לא תאכל מיותר. (אם לא נר"ם פסחים שם דא' ליחודי לאו בגופי' קא אתי), ודרשו כל שבקדש ל"ת, שהוא כל הפסולים, בקדש באש תשרף. ומ"ש (במשנה ו ובמשנה ז) מן ר' יהודה אומר וכו' מועתק ממשנה דסוף פסחים. לדעת ר"מ לב"ש ישרף תמיד בפנים ולב"ה ישרף בחוץ זולת אם נטמא בולד הטומאה ובפנים. ולדעת ר"י אליבא דב"ש בנטמא באב הטומאה בחוץ ישרף בחוץ. ור"א אזיל בתר טומאה שהאב ישרף תמיד בחוץ והולד בפנים, ור"ע אזיל בתר מקום שנטמא. ועי' בירושלמי (שם) פלוגתא דר"י ובר קפרא אם ולד הטומאה ד"ת או מדבריהם, ופי' ברמב"ם (פ"ג מה' ביאת מקדש הי"ג) ובמ"ל שם ואכמ"ל:

זאת

עז ודעת ריה"ג (מובא בפסחים דף פג וזבחים דף פב) שפסוק זה מדבר בחטאת הפנימית. ופירושו כפשוטו שכל חטאת אשר דינו אשר יובא מדמו אל הקדש פנימה לא תאכל ובאש תשרף. ולדבריו פירשו הרשב"ם והראב"ע והרמב"ן ז"ל. והנה לא צריך ללמד שתשרף, שמבואר בגופייהו והוציא את הפר אל מחוץ למחנה ושרף אותו, רק מלמד שבקדש באש תשרף שישרף לפני הבירה היינו בעזרה (כמ"ש

קֹ֥דֶשׁ קָֽדָשִׁ֖ים הֽוּא׃ ב בִּמְק֗וֹם אֲשֶׁ֤ר יִשְׁחֲטוּ֙ אֶת־הָ֣עֹלָ֔ה יִשְׁחֲט֖וּ אֶת־הָאָשָׁ֑ם וְאֶת־דָּמ֛וֹ יִזְרֹ֥ק עַל־הַמִּזְבֵּ֖חַ סָבִֽיב׃

רש"י

הכניס מדם חטאת החיצונה לפנים פסולה. (וכל לרבות שאר קדשים): (א) קדש קדשים הוא. (תמורה י"ח. ת"כ) הוא קרב ואין א תמורתו קרבה: (ב) ישחטו. ריבה לנו שחיטות הרבה לפי שמצינו אשם בצבור שנאמר ישחטו רבים. ותלאו בעולה להביא עולת צבור לצפון [ר"ל לעיכובא דאי למצוה כבר נאמר צפון בעולה גופי' וכ"ל דל"ג צבור דלכל מין עולה ריבה. ק"א. ומה שתלה החטאת בעולה למדו בת"כ עולת חובה לצפון וכ"ל למצוה. ועיכובא דאשם למדוהו בת"כ מן אשם הוא. אך במזרחי ל"ג כלל ברש"י כל דיבור זה]:

שפתי חכמים

וכן פרש"י: א פי' אינה קרבה היא בעצמה ומ"מ קדושה אלא עליה ולא נפקא לחולין ורועה עד שיפול בה מום ואז תמכר.

התורה והמצוה

בזבחים דף קד). והיינו אם נפסל לא יוציא חוץ לג' מחנות רק בקדש באש ישרף. ודין זה שחטאת חצונית שהכניס דמה לפנים פסולה למד ממ"ש הכן לא הובא את דמה אל הקדש. וכנ"ל ס' עג:

עה זאת תורת האשם, כבר בארנו (למעלה ס' כד) שכ"מ שאומר זאת תורת מקים דברים רבים תחת תורה אחת וכלל אחד. וכן פה בא לרבות שכל האשמות יש להם דין המבואר פה. ובא לרבות אשם מצורע דכתיב בי' (מצורע כח) כי כחטאת האשם הוא, לרבות שטעון מתן דמים ואימורין לגבי מזבח, לפי שיצא לידון בדבר החדש שהצרך הכתוב להחזירו לכללו (כמ"ש ביבמות דף ז ובזבחים דף מט), ויש לטעות שפי' שהאשם הזה כחטאת לענין שינתן דמו למעלה, לכן אמר שבזה תורה אחת לכל האשמות שאת דמו יזרק על המזבח סביב. וכבר בארתי (ויקרא ס' מב) שכ"מ שנא' זריקה סביב הוא למטה עיי"ש. ודרש זה הובא בספרא מצורע (פרק ג מ"א). ומ"ש זאת תורת האשם לבית עולמים וכו' נתבאר למעלה (ס' כג):

עו זאת תורת האשם קדש קדשים הוא. זה יסוד מוסד שכ"מ שאומר דרך נתינת טעם, קדש קדשים הוא, מנחה הוא, חטאת היא, נגע צרעת הוא, וכדומה, יקדים את הדין ואח"כ יסיים בטעם קדש קדשים הוא וכדומה. כמ"ש במנחה חלקם נתתי אותה מאשי ק"ק הוא. במקום קדוש יאכל ק"ק הוא. וכ"מ שיקדים הטעם קודם הדבר הוא דרך זרות. וכמו שבארתי זאת באילת השחר (כלל רב) ולפ"ז מה שאמר פה קדש קדשים הוא בתחלת דבורו מוקשה מאד. שהיל"ל זאת אחר שאמר במקום אשר ישחטו את העולה ישחטו את האשם, והי' זה טעם על השחיטה בצפון, לא בתחלת הדבור. וכן מ"ש מלח הוא נדרש בכ"מ כמ"ש באילת השחר כלל (קלה), ופי' רבותינו, מפני שכבר למדנו בספרא (ויקרא דבורא דנדבה פרשה ג' פי"ג ופי"ד) שאם נתערבו קדשים בקדשים חיים מין בשאינו מינו אינם קרבים. כמו שלמד שם משנה פעמים דכתיב יקריבנו בכינוי דשנה מיני תערובות אינם קרבים. ועוד למדו (שם פרשה ד מ"ז) דאם נתערבו אחר שחיטה יש שלשה מיני תערובות מין בשא"מ שקרבים. והם עולה באשם. עולה בשלמים ותודה, עולה בבכור ומעשר ופסח. כמו שלמד מנ"ש דכתיב הדם בלא כינוי. (כמ"ש ס' כה וס' לט) [והטעם שקודם שחיטה יש הבדל בין קדשי קדשים לק"ק בזמן אכילתן ואין להביא קדשים לבית הפסול אבל אחר שחיטה צריך לזרוק הדם כי זריקת דם אשם ועולה ושלמים שוה], וגלתה התורה פה שרש ההבדל הזה במה שהקדים לכתב ק"ק הוא קודם שכתב דין שחיטת האשם. ר"ל קודם שנשחט האשם יש לו גדר מיוחד מצד שהוא קדש קדשים ונבדלים מן קדשים קלים, ואם נתערב עמהם קודם שחיטה לא יזרק. אבל אם נתערב הדם אחר שחיטה אין לו הבדל הזה. ושני הדינים האלה מוצאים ממ"ש ק"ק הוא ואת דמו יזרק. ר"ל ממה שהקדים טעם ק"ק לפני זריקת הדם, ואמר סתם הוא, שמיותר, ר"ל הוא לא תערובתו. ומ"ש מה יעשה להם ירעו עד שיסתאבו מבואר (פ"ח דזבחים מ"ב) ועי' בפוי"ם שם. ומ"ש ר"ש אומר מבואר בזבחים (שם משנה ג) דס"ל מביאין קדשים לבית הפסול, וע"כ מיירי בקרבן שיש דלא בעי סמיכה (כמ"ש בגמ' דף עד), או שנתערב אחר סמיכה. ומ"ש קדש קדשים הוא הוא קרב ואין תמורתו קרבה, נראה שצריך לגרוס אשם היא, שכן מובא בנדר (דף כה) ובבכורות (דף מו) ובתמורה (דף יח). שכן דרש ר"ע. (כי מ"ש ק"ק הוא כבר נדרש הוא ולא תערובתו) ומקום זה הדרוש במשנה ד', כמו שנבאר (בס' פג). ובגמ' שם מסיק דדרוש הזה א"צ דהא הלכתא גמירי לה, אלא קרא אצטריך לכדרב הונא אשם שניתק לרעי' ושחטו סתם כשר לשם עולה ניתק אין לא ניתק לא. והתוס' (במקומות הנ"ל ובפסחים דף ע"ג ד"ה אשם שבועות יב זבחים ה מנחות ד) האריכו בפי'. וכדי שלא נצא מכוונת החבור קצרנו בזה:

עז ישחטו את האשם. כל הפרשה דבר בלשון יחיד. ומדוע בשחיטה שם לשון רבים. דרשו לרבות כהנים ועבדים לשחיטה. (נראה שגריס כדי נסבא). שכבר הזכרתי (ויקרא ס' ח) קושית התוס'

קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא׃ ב בְּאַתְרָא דִי יִכְסוּן יָת עֲלָתָא יִכְסוּן יָת אֲשָׁמָא וְיָת דְמֵיהּ יִזְרוֹק

ספרא

פרשה ד עה (א) זאת תורת האשם לבית עולמים. זאת אינה נוהגת בבמה. תורת האשם תורה אחת לכל אשמות שיהי' דמם ניתן למטה. (ב) וכי מאין בא מכלל שנא' כי כחטאת האשם הוא לכהן מה חטאת דמה ניתן למעלה אף אשם יהיה דמו ניתן למעלה ת"ל זאת תורת האשם ואת דמו יזרק לרבות כל אשמות ואשם מצורע שיהא דמם ניתן למטה: **עט** מנין לדם האשם שנתערב בדם שלמים יזרק ת"ל קדש קדשים ואת דמו יזרק. יכול אפי' נתערבה חיים ת"ל הוא מה יעשה להם ירעו עד שיסתאבו וימכרו ויביא מדמי היפה ממין זה ומדמי היפה ממין זה ומפסיד המותר מביתו, ר"ש אומר אשם שנתערב בשלמים שניהם ישחטו בצפון זה יקרב לשם שהוא וזה יקרב לשם שהוא ויאכלו כחומר שבהם. א"ל והלא שלמים טעונים תנופה ואין אשם טעון תנופה. אמר להם ומה בכך ויניף אשם, אמרו לו אין מביאין לבית הפסול. קדש קדשים הוא הוא קרב ואין תמורתו קרבה: **פ** (ג) ישחטו ריבה כאן שוחטים הרבה אף הגרים ואף הנשים ואף עבדים: **פא** אין לשון שחיטה אלא משיכה שנאמר זהב שחוט. **פב** ר"א אומר מכאן לעולת צבור שלא תהא שחיטתה אלא בצפון. קדש קדשים לרבות זבחי שלמי צבור שלא תהא שחיטתן אלא בצפון. הוא פרט לתודה ואיל נזיר:

התורה והמצוה

התוס' בסוגיא מדוע מעט פה מסמיכה ולא משחיטה. לזה ריבה פה דפה שוחטים. דה"ל דבלשון רבים בא להורות דשנים שוחטים זבח אחד. דבא למ"ד דשותפין למד לה (בחולין דף כט) מן תזבחוהו. ועכ"ז בא לרבות כל מיני זובחים. ולא הקדים לכתב ריבוי זה בעולה וחטאת דשם נכתב ישחטו בקרבן צבור. משא"כ אשם ל"מ בצבור, ועוד יל"פ דבא להוציא ממה שמק' במנחות (דף יט) שנאמר בה סמיכה בבעלים וכו' וה"ה פי"ל וסמך ושחט כל שאינו בסמיכה אינו בשחיטה ועמ"ש בפ' ויקרא (ס' לה בהגהה) ולכן בעולה וחטאת שתיכף וסמך ושחט ס"ל לדרוש זה. רק באשם שלא כתוב סמיכה רק שחיטה וכתב ישחטו בל"ר. הגם שהסומך הוא יחיד. הרי דאין שחיטה תלוי בסמיכה:

פא ישחטו. יש הבדל בין **שחט טבח זבח**. טבח וזבח יציינו מעמד הבע"ח אחר השחיטה. והבדלים זה מזה במה שזבח מציין שזבחת לצורך מיוחד והוא לצורך שמחה וקרובי' הו לזבח לשם הקדש. וטבח לא יציין רק שהוכן לאכילה (וכבר רמזתי זה בפי' ישעיה סימן ל"ד פסוק ח"ו) ונבדל בזה מן יתר שמות או פעלים שבאו על ההמתה כמו הריגה מיתה והכאה וכדומה, במה שהטביחה היא לצורך, (ומה שבא על טביחת ב"א הוא דרך משל), רק הטביחה לצורך כללי והזביחה הוא לצורך פרטי. אבל פעל שחט יציין איכות הטביחה באופן ידוע שהיה אז מקובל בידם להכשיר החי לאכילה. ואמר בספרא (מובא בחולין דף למד ע"ב בשם תנא דבי ר' ישמעאל) שמשתתף עם תנך שחוט לשון משיכה, על שמושך הסכין ועושה עמו הולכה והובאה, (ור' ישמעאל לשטתו דס"ל בחולין (דף יז) דבשר נחירה לא אסרי כלל. נחירתן זו היא שחיטתן לא ס"ל פי' זה) והגם שלא נז' בחולין שיפרכו שחיטה לא מצאנו בשום מקום לשון אחר על הכשר החי לאכילה כמו הריגה והכאה. כמו שיאמר בתוכחה הרוג בקר (ישעי' כב), צאן ההרגה (זכרי' יא), וכמ"ש טבח טבח והכן (חולין דף נא) אינו מציין פעולת ההמתה רק הגילוי שיפרע בית השחיטה, וכמ"ש (ויקרא סימן יד) לטומאת זה נמצא תמיד לשון שחיטה גם בחולין. אותו ואת בנו לא תשחטו (ויקרא כב), ובקבלה וישחטו ארצה (ש"א יד), ושחטתם בזה (שם שם), ודרשו בסכין הכשר שהכין, וגם דייק הכתוב ברוב מקומות שהזכיר שחיטת קדשים תפס שם החי הנשחט לא שם הקרבן כמו ושחט את בן הבקר (ויקרא א ה), ושחט את השעיר (שם ד"ד ושם טו), ושחט את הכבש (שם יד יג), ולא תפס ושחט את העולה או החטאת כמו שאמר בסמיכה ודומי', ללמד שהשחיטה מחויב מצד שהוא בן בקר או כב. ורק מפה שדרשו על מתעסק (בחולין יג זבחים מז מנחות ק"י) ויתר הלכותיו נמסרו בתורת הפה למשה מסיני:

פב **במקום אשר ישחטו את העולה וכו'**. ר"א מוכיח מכאן לעולת צבור שתשחט בצפון. וזה מוכיח ממ"ש במקום אשר ישחטו בלשון רבים (וכבר באו' (ס' פ') מה שאמר ישחטו את האשם בלשון רבים. ולמה תפס גם בעולה לשון רבים). להורות שגם רבים שהוא הצבור המביאין עולה ישחטו בצפון. וכבר ריבה ר"א (למעלה פרק מ"ב) עולת חובה, ופה מרבה עולת צבור. ובזבחים (דף נה) למדו מלמודים אחרים, משום דלימוד הספרא רק לר"א ות"ק מצריך לי' לדרשה אחריתי. ומ"ש קדש קדשים גרסת, מוסב עמ"ש גבי חטאת קדש קדשים הוא, ששם דריש זאת (בס' נז) והוכפל פה אגב גררא. פ קדש קדשים דפה צריך לדרוש הנ"ל (ס עט):

ג וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְרִיב מִמֶּנּוּ אֵת הָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב׃ ד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה׃ ה וְהִקְטִיר אֹתָם הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה אִשֶּׁה לַיהוָה אָשָׁם הוּא׃ ו כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכְלֶנּוּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ יֵאָכֵל קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃ ז כַּחַטָּאת כָּאָשָׁם תּוֹרָה

רש"י

(ג) ואת כל חלבו וגו'. עד כאן לא נתפרשו אמורין באשם לכך הוצרך לפרשם כאן אבל חטאת כבר נתפרשו בה בפרשת ויקרא: את האליה. לפי שאשם אינו בא אלא איל או כבש ב ואיל וכבש נתרבו באליה: (ה) אשם הוא. עד שינתק שמו ממנו לימד על אשם שמתו בעליו ג או שנתכפרו בעליו ד אע"פ שעומד להיות דמיו עולה לקיץ המזבח אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם שנתק לרעיה ואינו בא ללמד על האשם שיהא פסול שלא לשמו כמו שדרשנו הוא הכתוב בחטאת לפי שאשם לא נאמר בו אשם הוא אלא לאחר הקטרת אמורין והוא עצמו שלא הוקטרו ה אמוריו כשר (זבחים ד' ד'. וע"ש ברש"י): (ו) קדש קדשים הוא. בתורת כהנים הוא נדרש [בת"כ דריש גם לאיך דכתיבי גבי חטאת אך לפי פשוטו של מקרא צריכין הן לעצמן. יק"ל. מזרחי]: (ז) תורה אחת להם. בדבר זה: הכהן אשר יכפר בו. הראוי לכפרה ו חולק בו פרט

שפתי חכמים

ויפלו דמיה לנדבה: ב דק"ל למה לא כתיב ואם כבש הוא מקריב וכו' ואם עז הוא מקריב וכו': ג דהיינו עד שלא סקריב את האשם דשוב אינו צריך להקריב לפי שהמיתה מכפר: ד כגון שהפרים אשם ונאבד ממנו והקריב אשם אחר ואח"כ ומצא אשם הראשון א"כ כבר נתכפרו בעליו וצריך לרעות אשם זה עד שיסתאב ואח"כ נמכרים אותו וקונים בדמיו עולה. לפרש"י דוקא בא להודיענו אע"פ שעומד להיות דמיו עולה לקיץ מזבח אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם שניתק נרעייה אבל משניתק לרעייה אם שחטו סתם כשר. מדכתיב אשם הוא משמע אבל לא עולה ופשיטא שהוא אשם ולא עולה אלא משמע שפעמים יכול הוא להיות עולה כגון שניתק לרעייה ושחטו סתם כשר לעולה: ה כלומר ומכיון שלא הוקטרו אימוריו כשר תו לא שייך לומר לשמו כשר שלא לשמו פסול שאם תאמר כן יהא אשם צריך הקטרת אימורין לשמו מאחר שאשם הוא כתיב אחריו והרי אם לא הוקטרו אימוריו כבר דאין כפרה אלא בדם: ו פירוש תורה אחת להם דבוק עם הכהן אשר יכפר וגו' הבא אחריו בא להשוות חטאת ואשם

התורה והמצוה

פג אשה לה' אשם הוא. כבר באַרנו (באילת השחר כלל קלה) שכ"מ שנאמר עולה הוא מנחה היא חטא' היא מיותר ובא לדרשה. כי למה יספר זאת והלא כל הפרשה מדברת באשם. וגם מ"ש מלת הוא מיותר כי פעמים רבות ישמיט מלה זאת. וכבר דרש (בסוף משנה ב) מן אשם הוא דאין תמורתו קרבה (כמ"ש בס' עם) והוא אליבא דר"ע (כמ"ש בנזיר דף כה ובכ"מ) המנס ר"י דריש שם דאין תמורת אשם קרבה מן רק קדשיך אשר יהי' לך עיי"ש. ולדידי' אמר (במשנה ד') שמ"ש אשם הוא מרבה שרק הוא נקרא אשם ר"ל רק אם נעשה כמבואר פה שנשחט בצפון במקום העולה אז הוא אשם לא אם שינו מקום שחיטה, ודוגמת זה הדרוש תמצא בספרא (ויקרא דבורא דנדבה פ"ז מ"ו) עולה אעפ"י שלא סמך יכול אעפ"י שלא נשחט בצפון ת"ל הוא (ועי' פי' שם ס' פט) וכ"ה כאן. ור"א דרש מלת הוא רק אם נשחט לשמו וסדר הספרא תחלה (סוף משנה ב) הזכיר דרוש ר"ע. ובמשנה ג' הזכיר דברי ר' ישמעאל אין שחיטה אלא מסיכה ודברי ר"א על ישחטו את האשם מכאן לעולת צבור ובמשנה ד' חזר לדברי ר' ישמעאל על אשם הוא. ובמשנה ה' חזר לדברי ר"א. ובזה יש סדר למשנה. ומ"ש (במשנה ו ז ח) אמר ר"א חטאת באה על חטא וכו' הוא בתוספתא (פ"ק דזבחים) ובגמ' שם (דף י'), ופה לא נכתב רק ראשית הברייתא ושם נכתב הברייתא כולה וסיים שר"א למד כחטאת כאשם. שהאשם כחטאת לכל דבר. (כמ"ש עוד בזבחים קסו ומנחות דף כח). וכן בספרא למעלה (פ"ח מ"א) וזבחים (דף פא) לענין אשם שנכנס דמו לפנים ועי' בגמ' זבחים (דף י') פלפול גדול בדברי ר"א ומחלוקתו ואכ"מ להאריך:

פד כל זכר בכהנים. כבר באַרנו (למעלה ס' לו) כי פסוק זה נאמר במנחה והוכפל בחטאת ומשולש באשם. ומ"ש כל זכר מרבה בע"מ ולאכילה ל"ל רק לחלוקה. ומרבה א] שבע"מ חולק. ב] אף בע"מ קבוע, ג] אף בע"מ מתולדה, כמ"ש בזבחים (דף קב) וכן מ"ש במשנה י' יאכלנו כשר ולא פסול כן נדרש גם במנחה ובחטאת, ובארתי (בס' ל"ז) עיי"ש. ומ"ש ק"ק לרבות זבחי שלמי צבור. כבר התבאר שכ"מ שאמר קדש קדשים הוא מיותר דמאי קמ"ל, ובפרט שכבר הזכיר בראש הענין שהאשם ק"ק, ודרשו שבא לרבות שהם שנאכל לזכרי כהונה ואם מגד שהוא ק"ה (בכלל, לא מצ

עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: ג וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ יְקָרֵב מִנֵּיהּ יָת אֲלִיתָא וְיָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי
יָת גַּוָּא: ד וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן דִּי עַל גִּסְסַיָּא וְיָת חַצְרָא דִּי עַל
כַּבְדָּא עַל כּוּלְיָתָא יַעְדִּינַהּ: ה וְיַסֵּק יָתְהוֹן כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ אֲשָׁמָא
הוּא: ו כָּל דְּכוּרָא בְּכַהֲנַיָּא יֵיכְלִינֵּיהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ יִתְאֲכֵל קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא:
ז כְּחַטָּאתָא כֵּן אֲשָׁמָא אוֹרָיְתָא חֲדָא לְהוֹן כַּהֲנָא דִּי מְכַפַּר בֵּיהּ דִּילֵיהּ יְהֵי: ח וְכַהֲנָא

ספרא

פג (ד) והקטיר אותם הכהן המזבחה אשה לה' יכול אעפ"י שלא שחטו בצפון ת"ל הוא. (ה) אשה. ר"א אומר אשה לשם אישים. אשם אעפ"י שלא סמך עליו. יכול אעפ"י ששחטו שלא לשמו ת"ל הוא. (ו) אמר ר"א חטאת בא על חטא ואשם בא על חטא מה חטאת פסולה שלא לשמה אף אשם פסול שלא לשמו. (ז) אמרו לו לא א"א בחטאת שדמה נתון למעלה תאמר באשם שדמו נתון למטה. אמר להם הפסח יוכיח שדמו **נתון** למטה ואם שחטו שלא לשמו פסול. (ח) אמרו לו והלא נאמר פסח הוא אמר להם אף כאן נאמר אשם הוא:

פד (ט) כל זכר לרבות בע"מ למה אם לאכילה כבר אמור אם למחלוקת כבר אמור. ואם בע"מ קבועים כבר אמורין. ואם בע"מ עוברים כבר אמורים. א"כ למה נאמר כל זכר לרבות בע"מ ממעי אמו. שיכול אין לי אלא שנולד תמים ונעשה בע"מ נולד בע"מ ממעי אמו מנין ת"ל כל זכר. (יוד) יאכלנו כשר ולא פסול. קדש קדשים לרבות זבחי שלמי צבור שלא יהיו נאכלים אלא לזכרי כהונה. הוא פרט להודה ואיל נזיר:

(פרק ט) **פה** (א) כחטאת כאשם מה חטאת מן החולין בידו הימנית וביום אף אשם מן החולין ובידו הימנית

התורה והמצוה

שהוא אשם בפרט), ונידון מזה שה"ה לכל ק"ק כמוהו כמו זבחי שלמי צבור שיהיה נאכל לזכרי כהונה. ועי' בזבחים (דף נה) למד לה מלמוד אחר. ושם (בדף יז ע"ב ובמנחות דף פג) למד לה ממ"ש בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר יאכל אותו. ולולא יראתי הייתי מגיה שם כל זכר יאכל אותו קדש קדשים הוא שהוא הלימוד של הספרא פה, דשא פסוק בקדש הקדשים שבפ' קרח נדרש (בספרי ובזבחים דף סג מנחות ח) לדרשא אחריתא שיאכלנו בהיכל. חוץ ממה שהק' ע"ז התוס' ונדחקו. ועי"ש אמר תנאי הוא וכו'. ומבואר אצלינו תמיד שמלת היא הנלוה אל האומר מיותר ונדרש. ובא למעט תודה ואיל נזיר. שהוא בגד א' דומה לק"ק שאינו נאכל רק ליום ולילה והוה ס"ד שה"ה שידמה להם שלא יאכל רק לזכרי כהונה. וממעט זה מענינים גם בפרק ה' מ"ב. ופרק ז' מ"ז, ולמעלה מ"ג, שלא ישוו לדיני קדשי קדשים:

פה כחטאת כאשם תורה אחת להם. כפי פשוטו מוסב על הנאמר אחריו לכהן אשר יכפר בו לו יהי' שבזה יהי' לאשם תורה אחת עם החטאת. וכן פרש"י תורה א' להם בדבר הזה. ואין כן דעת רבותינו. שא"כ מדוע תפש הדוגמא חטאת ואשם הלא זה נוהג בכל הקרבנות כמ"ש אח"ז. ועוד שא"כ הם דברי מותר. וכ"מ שמדמה דבר לדבר אחר לא באר דין דבר הנדמה. כמו ושרף אותו כאשר שרף את הפר הראשון (ויקרא ד כא). כאלה תעשו ליום שבעת ימים (במדבר כח כד). אבל במקום שבאר דין הדבר ההוא בפירוש יהיה זה שאת יתר אם יכיר שעשה בו כמו לדבר אחר והעירו בו תמיד. כמ"ש בספרא ויקרא (דבורא דחובה פרק ט מ"ד. ופ"י מ"ז ופי"א מ"ד) עמ"ש בחטאת נשיא ויחיד כחלב זבח השלמים. ומה פירש בזבח השלמים. וכן גם (פ"ג מ"ג) על ק"ק היא כחטאת וכאשם. תזריע (פרשה א מי"ב) על כימי נדת דותה תטמא. פ' נגעים (פי"א מ"ו) על כמראה צרעת עור בשר. אחרי (פרשה ג מ' ב ז) על ועשה את דמו כאשר עשה. בכל אלה בקשו התשובות רבים למה ידמה דין מפורש בגופו לדבר אחר. וכן במ"ש פה כחטאת כאשם ע"כ ידמה אותם לענין אחר הבלתי מפורש באשם עצמו. והנה אין לפרש שיודיע שהאשם דומה בכל דיניו לחטאת. כמו שכן דעת ר"א (כנ"ל ס' סג), דלחכמים אין שוים בדיניהם שזה למעלה וזה למטה זה בזריקה ב' מתנות וזה מתן ד' בנתינה. זה טעון כיבוס וזה אין טעון כיבוס. זה פסול שלא לשמו וזה כשר שלא לשמו. וכדומה וע"כ שרק בענין א' ידמה אותם ופי' חז"ל שהוא שכמו שחטאת מן החולין וביום ובידו הימנית כך אשם. ולימוד זה כבר נ' בספרא ויקרא (דבורא דחובה פרשה יוד מ"י) לענין עולה. ולמעלה (פרק ג מ"ג) לענין מנחה. ומצורע (פ"ג מ"א) לענין אשם מצורע. וכבר הזכרתי (ויקרא ס' שלז) שבחולין (דף כב) ובזבחים (דף נח) אמר דביום כדי נסבא ובמנחות (דף פג) אמר דגם ידו הימנית כדי נסבא. והנה הי' די שיאמר כחטאת כאשם. והו לא, למה הוסיף תורה אחת להם. וכבר הזכרתי (למעלה ס' כג) שבמלת תורה ידמה שני דברים לענין תורה כללית וחק כולל. ועז"א שידמה גם לענין סמיכה שנוהג בכל החטאת

אַחַת לָהֶם הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ לוֹ יִהְיֶה׃ ח וְהַכֹּהֵן הַמַּקְרִיב אֶת־עֹלַת אִישׁ עוֹר הָעֹלָה אֲשֶׁר הִקְרִיב לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה׃ ט וְכָל־מִנְחָה אֲשֶׁר תֵּאָפֶה בַּתַּנּוּר וְכָל־נַעֲשָׂה בַמַּרְחֶשֶׁת וְעַל־מַחֲבַת לַכֹּהֵן הַמַּקְרִיב אֹתָהּ לוֹ תִהְיֶה׃

רש"י

לטבול יום ז ומחוסר כפורים ח ואונן: (ח) עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה. פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן שאין ט חולקים בעורות (זבחים ק"ג): (ט) לכהן המקריב אותה וגו'. (ת"כ) יכול לו לבדו ת"ל לכל בני אהרן תהיה יכול לכולן ת"ל לכהן המקריב הא כיצד לבית אב של אותו יום י שמקריבין אותה:

שפתי חכמים

סא כבר כתיב כחטאת כאשם שהשוו זה לזה: ז פי' ואין לו הערב שמש: ח פי' פעמים יש טומאה שצריך להקריב קרבן למחר: ט פרט לטבול יום ואע"פ שמיעטן הכתוב מחלקו בבשר כדלעיל. ה"א דוקא בבשר דקאי לאכילה והם אינם ראוין לאכילה עכשיו לכך מיעטן הכתוב אבל עורות כיון דלא קאי לאכילה ה"א אע"ג דלא חזיין לעבודה חולקין בעורות קמ"ל וכו' ל שאין מעורות: י פי' הכהנים היו נחלקים לכ"ד משמרות כל משמר לשבת וכל משמר נחלקת לששה בתי אבות לששת הימים לכל יום בית אב אחד וביום שבת שמשו כל הששה בתי אבות ביחד

התורה והמצוה

וכל קרבנות יחיד. ואף שאינו מעכב ואם לא סמך כפר, יאמר כי השוו בכל תורתם ומשפט הנהגתם ומצותם. וז"ש תורה אחת להם לסמיכה ובזבחים (דף יא) אמר כחטאת כאשם לענין סמיכה. פה קצר בדבר: **כו לכהן אשר יכפר בו.** זה כתוב ג"פ (א) בחטאת. הכהן המחטא אותה יאכלנה. (ב) באשם פה. (ג) בפסוק שאח"ז עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה. (כי מ"ש זאת בפסוק ט' גבי מנחה צריך לדרוש שית' בס' לב) וה"א לפרש שיהי' לכהן המחטא והמכפר והמקריב. דהא בחטאת ובאשם באר שכל זכר בכ"א יאכלנה. רק שכבר גלה זאת במנ"ח שמש"ש לכהן המקריב אותה לו תהי' היינו כל בית אב העובדים באותו יום, שכולם נקראים כהן המכפר והמקריב כי כולם עוסקים בעבודה שנעשית ע"י כהנים רבים כמ"ש וזרקו וערכו והקריבו בלשון רבים כמ"ש בפ' ויקרא (ס' נא). אולם למה יאמר זאת הלא כבר גלה זאת במנחה ומשם נלמד בק"ו ליתר קרבנות. רק בא"ל רק לכהן הראוי להקריב ולכפר לא הבלתי ראוי ולכן כפל הכינוי עם השם. לכהן לו יהיה, שזה זר ונדרש תמיד, כמ"ש באילת השחר (ס' רי), ובא ללמד רק לכהן המכפר לא הבלתי ראוי. וכמו שתראה בזבחים (דף קג) שעקר הדרוש מכפילת הכינוי לו יהי' עיי"ש, ועכ"פ בא בספרא למעלה (פ"ד מ"ג) בחטאת. ופה באשם, ובסוף הפרק בעולה, למעט ט"י ומח"כ ואונן. ונראה שלכן כתב ג' פעמים חד לט"י וחד למחוסר כפורים דקיל יותר שא"צ הערב שמש וכמ"ש התוס' בזבחים ובכ"מ וחד לאונן דקיל יותר דנוגע ואינו מקריב. אולם מדברי הספרא סוף הפרק משמע שצריך פסוק מיוחד לעור העולה דאינה לאכילה. וצ"ל דט"י ומח"כ מחד קרא נפקי:

כז והכהן המקריב את עולת איש. כבר בארתי (בסדר ויקרא ס' יוד) שיש שמונה הבדלים בין שם אדם ובין שם איש. ומהם ששם איש בא לפעמים לסימן המין ומגביל אל שם אשה. ולפעמים בא ליחס הקנין אל הקונה. כמו עבד איש אמת איש. וכדומה. ובשניהם לא יתכן שם אדם. אמנם במקום שיש להסתפק אם בא שם איש על בעל הדבר וסמיכת הקונה. או שבא על שם המין איש ולא אשה. הנה אז צריך לברר שבא על יחס הקנין והקונה, ובספרא י"ל שבא ע"ש המין וממעט אשה. שכן תראה (ביבמות מח קדושין ע"ב גיטין לח נזיר סב) א' שמואל המפקיר עבדו יצא לחירות שנאמר וכל עבד איש מקנת כסף, עבד איש ולא עבד אשה, אלא עבד שיש רשות לרבו עליו קרוי עבד ושאין רשות לרבו עליו אין קרוי עבד. בארו שמ"ש עבד איש הוא סמיכת הקנין אל הקונה שיש לו בעלים, וממילא אינו שם המין וגם אשה בכלל, כי שם לא יתכן לפרשו שהוא שם המין, כמ"ש במכלתא (בא פס"ו) וכל עבד איש, אשה וקטן מנין ת"ל מקנת כסף מ"מ. ר"ל שהלא באר הטעם מצד שהוא מקנת כסף באין הבדל מי הקונה, כי שם איש בא על הקונה לא על הזכר. עפ"ז תבין ברייתא דספרא (המובאת בזבחים דף קג) שאמרה תחלה שמ"ש עולת איש בא על סמיכות הקנין אל הקונה, ר"ל עולה שיש לה בעלים, (ופי' ר"י שממעט עולת הקדש, ומפרש בגמ' במקדיש נכסיו שס"ל כר"י דזכרים יקרבו עולות דכל הראוי למזבח בודאי הקדיש למזבח, ומ"מ העור דחזי לבדק הבית נתפס לבד"ה כשאר נכסיו שהם לבד"ה דאדם חולק הקדשו, וריב"י מוקי זה אף בעולת גרים דהיינו גר שמת ואין לו יורשים שאינו עולת איש שא"ל בעלים). וע"ז שואל מנ"ל שמ"ש עולת איש היא סמיכת הקנין על הקונה, נאמר ששם איש בא לסימן המין וממעט אשה, וז"ש ת"ל אלא עולת איש עולת נשים ועבדים מנין (כן גרס רש"י שם). ומשיב ת"ל עור העולה ריבה. וזה יתבאר עפ"י היסוד אשר הנחנו (באילת השחר

דְמְקָרֵיב יַת עֲלַת גְבַר מְשַׁךְ עֲלָתָא דִי קָרֵיב לְכַהֲנָא דִילֵיהּ יְהֵי: ס וְכָל מִנְחָתָא דְתִתְאֲפֵי בְּתַנּוּרָא וְכָל דְתִתְעֲבֵד בְּדַרְדְתָּא וְעַל מַסְרֵיתָא לְכַהֲנָא דִמְקָרֵיב יָתַהּ דִילֵיהּ

ספרא

הימנית וביום. תורה אחת להם לסמיכה.
פו לכהן אשר יכפר בו לו יהיה פרט לט"י ולמחוסר כפורים ולאונן:

פז והכהן המקריב את עולת איש פרט לעולת הקדש דברי ר' יהודה ר' יוסי בר' יהודה אומר אף עולת הגר. עולת איש אין לי אלא עולת איש עולת נשים ועבדים מנין ת"ל עור העולה ריבה א"כ למה נאמר עולת איש עולה שעלתה לאיש פרט לשנשחטה חוץ למקומה. (ב) יכול שאני מרבה אף אם נשחטה שלא לשמה הואיל ולא עלתה לבעלים לשם חובה לא יהיו הכהנים זכאים בעורה ת"ל עור העולה ריבה. **פח** אין לי אלא עור העולה עורות קדשי קדשים מנין ת"ל אשר הקריב. יכול שאני מרבה אף עורות קדשים קלים ת"ל העולה מה עולה מיוחדת קדשי קדשים יצאו קדשים קלים. (ג) ר' ישמעאל אומר עור העולה אין לי אלא עור העולה עורות קדשי קדשים מנין ודין הוא ומה אם במקום שלא זכו כהנים בבשר זכו בעורות כאן שזכו בבשר אינו דין שיזכו בעורות. מזבח יוכיח שזכה בבשר ולא זכה בעורות. (ד) לא א"א במזבח שלא זכה במקצתם תאמר בכהנים שזכו במקצתם הואיל וזכו במקצתם יזכו בכולם. רבי אומר כל עצמינו לא הוצרכנו אלא לעור העולה בלבד. שבכ"מ העור מהלך אחר הבשר. פרים הנשרפין ושעירים הנשרפין עורותיהם נשרפין עמהם שנאמר ושרפו באש את עורותם ואת בשרם ואת פרשם. (ה) חטאת ואשם וזבחי שלמי צבור ניתנים מתנה לכהן רצו להפשיט מפשיטין רצו לאוכלן אוכלים אותם ואת עורותיהם. אבל העולה לפי שנאמר בה והפשיט את העולה צריך הכתוב לומר עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה:

התורה והמצוה

פרק טו) שמדרכי הלשון שלא להחזיר את השם שהזכיר כבר רק ירמזהו ע"י כינוי, וכן היה לו לומר עורה אשר הקריב בכינוי, ולמה אמר עור העולה. ואחד מדרכי חז"ל בזה שהשם הנשנה אינו דוקא השם הראשון, שאם יאמר בכינוי מוסב רק על הנז' כבר, אבל אם אומר עור העולה היא אף עולה שאינה עולת איש כהנאי הראשון, כמ"ש (כלל קלא קלט), ולפ"ז מוכח שמ"ש עולת איש הי' סמיכת הקנין עולה של בעלים ובזה יצויר הדרוש הזה, כי בכלל עולה שאין לה בעלי' היא עולה שנשחטה חוץ לזמנה וחוץ למקומה, שאינה עולת איש כי אחר שפסולה אינה לבעלים. ובזה הי' עולה על הדעת שגם עולה שנשחטה שלא לשמה שהגם שכשרה כיון שלא עלתה לבעלים לשם חובה ג"כ אינה עולת איש, לז"א עור העולה ריבה אף עולה אחרת שאינה לגמרי עולת איש בענין שיצא בה ידי חובתו, כיון שמ"מ יש לבעלים קצת שכשרה. (כי באמרנו שם שכיון שחוזר השם בה' הידיעה צריך שידמה קצת עכ"פ לשם הראשון, כמש"ש הדם שנתקבל בכלי, עיי"ש היטב), ודרוש הזה נודק אם פי' עולת איש עולת בעלים, אבל אם נדרש עולת איש ולא אשה, מה ירבה במ"ש עור העולה וז"ש ת"ל עור העולה ריבה, ומזה מוכח אם כן למה נאמר עולת איש וכו', יכול שאני מרבה וכו' ת"ל עור העולה, שזה הוא הריבוי. והבן היטב:

פח עור העולה אשר הקריב. מלת אשר הקריב מיותר. שכבר אמר והכהן המקריב, (וידוע שמלת אשר (הנקרא כינוי המיוחד) בא לציין את השם שהוא מצרף עמו בהודעה חדשה שע"י יהי' השם נודע לנו. כמו איש אשר יפתח שור או כשב, וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה. לא לאחר את השם בדבר שכבר נז' ונודע). וע"כ פי' חז"ל שמלת אשר פה היא מלת הטעם. שבאר הטעם שע"י שהקריב, ע"י עור העולה לכהן. ומלמד שה"ה כל דבר שמקריב, העור לכהן. ובכ"ז אחר שאמר העולה אשר הקריב, ולא תפס בסתם שכל שיקריב העור אל המקריב, מורה שצריך שיהי' דומה לעולה שהיא קדשי קדשים לא קדשים קלים שהעור לבעלים כמו הבשר. וז"ש בספרא (מובא בזבחים דף קג כל הסבבא) עורות ק"ק מנין ת"ל אשר הקריב, יכול וכו' ת"ל העולה. ור' ישמעאל אומר שזה נלמד מדין ק"ו שאם במקום שלא זכו בבשר זכו בעור כ"ש ביתר ק"ק שזכו בבשר שיזכו בעור, ואין להשיב ממזבח שהגם שזכה בבשר לא זכה בעור דשאני מזבח שלא מצאנו שום קרבן שיזכה בעורו. (ובאר בגמ' דת"ק סובר מלתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא ולר"י צריך אשר הקריב לדרשא אחריתי עי"ש), ורבי אומר שהפסוק עור העולה לרבותא, כי בכ"מ ידעינן שהעור מהלך אחר הבשר. בחטאת הפנימיות שניהם נשרפין, ובקדשים קלים שניהם לבעלים, וה"ה בקדשי קדשים שניהם לכהן, רק בעולה שהבשר כליל והעור בהפשט צריך ללמד למי יתן העור. (וגירסת הגמ' חטאת ואשם וכו' רצו לאוכלן אוכלים אותם ואת עורותיהם קדשים קלים לבעלים רצו מפשיטין אותם רצו אוכלים אותם ואת עורותיהם אבל עולה וכו'). ולפ"ז לרבי מ"ש בחטאת הכהן אשר יכפר בו לו יהי' היינו העור והבשר ומוסיף שגם

י וְכָל־מִנְחָה בְלוּלָה־בַשֶּׁמֶן וַחֲרֵבָה לְכָל־בְּנֵי אַהֲרֹן תִּהְיֶה

בעל הטורים

(י) לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו וסמיך ליה וזאת תורת לומר שבניס שעוסקין בתורה נעשים כאחים ואף אם מקנטרין זה את זה כדדרשינן את והב בסופה :

רש"י

(י) בלולה בשמן . זו מנחת נדבה: וחרבה . זו מנחת חוטא ומנחת קנאות שאין בהן שמן :

שפתי חכמים

ביחד : ב פי' זו מנחת סולת של נדבה האמורה בפ' ויקרא דהא שאר מינים כבר חשב כדכתיב וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת ועל מחבת וגו' וא"כ כשאר וכל מנחה בלולה

התורה והמצוה

בפולה שאין הבשר לכהן העול לו יהיה : **פט** לכהן לו יהיה. כבר בארנו שמה שכפל הכינוי עם הפעול בא לדייק רק לו יהי' דהיינו לכהן הראוי להקריב לא לשב"י וכו'. אולם כבר למד זה במנחה ובחטאת ולמה שלא זאת בעולה, משיב מפני ש"ל שאחר שהעור אינו לאכילה יחלקו בה, לכן הודיע שזה גם בעור העולה ומובא בגמ' (זבחים קג ע"ב) ושם לר' ישמעאל דרוש אחר ואכמ"ל :

צ וכל מנחה אשר תאפה בתנור . כבר נז' (בספרא ויקרא דבורא דנדבה פרשה יוד משנה א' ב') פלוגתת ר"י ור"ש . ודעת ר"י שהאומר הרי עלי מנחת מאפה תנור לא יביא מחצה חלות ומחצה רקיקין, ובארנו הכרעם דעתו שם (ס' קטו) . וכן דעת בנו ר' יוסי . והוא מכריע זאת מהכתוב דפה . אחר שהכתוב פה הפס החלוקה הנקרא בהגיון חלוקה בעלת שתי איברים, וכל חלוקה מצויינת מחברתה ע"י מלת כל . (שכבר בארנו ויקרא (ס' קלה) שדרך הלשון ששמות המחולקים זה מזה יבא מלת כל בכל שם ושם, ושמות הדומים ושלים זל"ז לא יבא מלת כל רק בשם הראשון) . והם . א] כל נעשה, (ותחתיו) מחבת ומרחשת . ב] וכל מנחה, (ותחתיו) בלולה וחריבה שהם שתי איברים . וידוע בהגיון שמתפארת המליצה שבחלוקה כזאת יבואו כל החלוקות בשווי משני איברים, ובהכרח שגם חלוקת מאפה תנור שמצויינת בפ"ע במלת כל, היא ג"כ בעלת שתי איברים. חלות ורקיקים . וזה דאיה שהם שני מינים . וברייתא זו מובאה במנחות (דף כ"ב ע"ב) ומפרש שריב"י מוסיף על ר' יהודה לפסול גם בדיעבד :

צא וכל נעשה במרחשת . כבר בארנו (ויקרא ס' קכז) שנקרא כן ע"ש הכלי וכב"ס במנחות (דף סג), ולא כב"ש דמספקא להו אם ב"ש כליין נקראו אם ע"ש מעשיהם, שכן במ"ש במרחשת . שהב' ב' הכלי . וכן דייק ממ"ש אשר תאפה בתנור שהוא הכלי שבו אופין וה"ה מ"ש וכל נעשה במרחשת . ולמ"ש (ויקרא ס' קד) אתיא סתמא זו כר' יהודה עי"ש :

צב וכל מנחה אשר תאפה בתנור . בכתוב זה הזכיר ג' מיני מנחות הנאפות . מאפה תנור מחבת ומרחשת . ואמר שהם לכהן המקריב . ובכתוב שאחריו אמר שמנחה בלולה בשמן ומנחה חרבה שהיא מנחת חוטא וסוטה הם לכל בני אהרן . ואמר הרמב"ן שהנאפות לבד הם לכהן המקריב שטרח באפייתן . ואין זה נכון שמלבד שיציקה ובלילה ופתיתה ואפיה כשרות בזר לכתחלה כמ"ש בפ' ויקרא (ס' קוף) הנה מבואר בכתוב שכולם שוים . שעל מנחת סולת ועל מנחת מרחשת אמר בלשון אחד (ויקרא ב) והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו . יכן אמר בפ' צו על כלל המנחות בלשון זה . ולכן פי' רבותינו שמ"ש לכהן המקריב ומ"ש לכל ב"א הוא ענין אחד . שכל בית אב המקריבים באותו יום נקראים בשם הכהן המקריב . כי כולם מוכנים להקרבה . ופי' הכהן המוכן להקריב . כמו שבמ"ש בחטאת ואשם הכהן המחטא אותה יאכלנה פי' הראוי מן הבית אב של אותו יום . וילדק ע"ז עצמו הלשון לכל בני אהרן . ר"ל המקריבים באותו יום כולם יחלקו בשוה . ויען שתחלה לא היה חילוק המשמרות רק אהרן ובניו . והם היו מוכנים תמיד להקריב . אמר לכל בני אהרן . וללמד שבעת שיתרבו ב"א עד שיתחלקו למשמרות ולבתי אבות לא יחלקו רק הבית אב המקריבים באותו יום אמר לכהן המקריב . וכבר באר זה הרמב"ם (פ"י מה' מעה"ק) שמפני שמן הסברה הייתי אומר שהאפויה שכשיחלקו ביניהם יהי' חלק כ"א ראוי לאכילה תתחלק בין כולם לכן אמר שרק לכהן המקריב הסי', ר"ל להעומדים במקדש להקריב באותו יום . ובמנחת הסולת הייתי חושבים שלא תתחלק כי לא יגיע לכ"א מעט סולת שאין ראוי לאפות, לז"א דלכל ב"א תהיה, ובק"א האריך בזה עיי"ש :

צג וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה וכו' . הנה יקשה . א] למה הוצרך לפרט כ"ז, דאם ללמד שלא נטעה שהמנחה שייך רק לכהן המקריב הלא כבר אמר והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו ודרש בספרא (ויקרא מכלתא דנדבה פרק יא) לבניו במחלוקת . ואם שלא נטעה שתתחלק בין כל בני אהרן, וכמו שלמד זה במשנה ב', והלא זה נדע מכ"ש מחטאת ואשם דכתיב בהו הכהן המחטא אותה יאכלנה, ספי' יחלקנה . ואם הזבח הגדול אינו מתחלק בין כולם כ"ש המנחה הקטנה . ב] למה הבב כל המנחות

תְּהֵי: וְכָל מִנְחֲתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח וּדְלָא פִילָא לְכָל בְּנֵי אַהֲרֹן תְּהֵי גְּבַר כְּאָחוּהִי:

ספרא

פט לכהן לו יהיה פרט לטב"י ולמחוסר כפורים ולאונן. יכול לא יחלקו בבשר שהיא לאכילה אבל יחלקו בעורות שאינם לאכילה ת"ל עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה פרט לטב"י ולמחוסר כפורים ולאונן: (פרק י) **צ** (א) וכל מנחה אשר תאפה בתנור. א"ר יוסי בר' יהודה מנין לאומר הרי עלי מנחת מאפה תנור שלא יביא מחצה חלות ומחצה רקיקים ת"ל כל המנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת ועל מחבת וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה. מה וכל וכל האמור למטה ב' מינים אף וכל האמור כאן ב' מינים. **צא** וכל נעשה במרחשת ועל מחבת על שם כליין נקראו ולא ע"ש מעשיהם מה תנור כלי אף מחבת ומרחשת כלי. **צב** (ב) לכהן המקריב אותה לו תהיה יכול לו לבדו ת"ל לכל בני אהרן תהיה. יכול לכולן ת"ל לכהן המקריב אותה הא כיצד זה בית אב המקריבים אותה. **צג** (ג) מנין שאין חולקים מנחות כנגד זבחים ת"ל כל המנחה אשר תאפה בתנור לכל בני אהרן תהיה. (ד) יכול לא יחלקו מנחות [מאפה תנור] כנגד זבחים אבל יחלקו (שאר) מנחות כנגד (זבחים) עופות ת"ל כל נעשה במרחשת לכל בני אהרן תהיה. (ה) יכול לא יחלקו מנחות כנגד (זבחים) עופות אבל יחלקו עופות כנגד (מנחות) זבחים ת"ל וכל מחבת לכל בני אהרן תהיה. (ו) יכול לא יחלקו עופות כנגד [מנחות] זבחים אבל יחלקו מנחות כנגד מנחות ת"ל וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה לכל ב"א תהיה. (ז) יכול לא יחלקו מחבת כנגד מ חשת ומרחשת כנגד מחב' אבל יחלקו מחבת כנגד מחב' ומרחשת כנגד מרחש' ת"ל וחרבה לכל ב"א תהיה. (ח) יכול לא יחלקו בקדשי קדשים אבל יחלקו בק"ק.

התורה והמצוה

בפרטות הי"ל וכל המנחות לכהן המקריב לכל ב"א תהי' ונדע שכולם יתחלקו בין הבית אב. ג] למה חלקם לשני ענינים, הי"ל וכל מנחה אשר תאפה וכו' וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה לכהן המקריב לכל ב"א תהיה. וכבר עמד בזה בק"א במשנה הקודמת ונדחק. והשיבו חז"ל בספרא (מובא בקדושין דף נג ובמנחות דף עג) שבא ללמד שלא יחלקו מנחה כנגד זבח ולא זבח נגד זבח ולא מנחה כנגד מנחה (כמ"ש בתוספת' דזבחי' פי"א), וזה נלמד בהדרגה ממה שפרטה התורה כל הפרטים. א] שאם לא יכתב כלל במנחות ונלמדה מזבחים כמ"ש בקושיא הראשונה. נאמר שעכ"פ המנחות והזבחים נכנסים בסוג א' ויוכל לחלק מנחה כנגד זבח, לכן כתב וכל מנחה אשר תאפה, ר"ל דין המנחות בפרטות, שהם יחולקו בפ"ע. (וזה כוונת משנה ג), ב] שאם יכתב רק דרך כלל וכל המנחות לבני אהרן המקריבים תהי' כקושיא ב', נאמר שהגם שהמנחות מחולקים מזבחים מדאשבם בפ"ע ולא למדם מהפסוק ואם, בכ"ז זה רק מחטאת בהמה לא מחטאת העוף (שהכתובים שם אין מדברים מחטאת העוף כנ"ל (ס' נה) ונוכל לחלק מנחה כנגד עוף, כמו שמפ' בגמ' שם שכן קמו אחריהם בדלות, אבל ע"י שכתוב במנחה שני דברים כל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת, מבואר שאם נאמר שהעופות יחלקו כנגד מנחה, יותר היה לומר וכל מנחה וכל קרבן עוף, שהיה רבותא שאף העופות הם מתחלקים עם המנחות, משא"כ במה שהוסיף מרחשת אין שום רבותא, וע"כ דלכן הוסיף זאת למען נראה שדייק דוקא מיני מנחות לא עופות, וז"ש (במשנה ד כפי מה שגרים בגמ') יכול לא יחלקו מנחות כנגד זבחים אבל יחלקו מנחות כנגד עופות ת"ל וכל נעשה במרחשת. ג] שאם יכתב רק שני אלה. נדע שאין חולקין מנחות נגד עופות ועדיין נאמר שחולקין עופות נגד זבחים שעניהם מיני דמים. לכן הוסיף ועל מחבת. והנה בה"א זו עדיין לא ידעינן שאין חולקים מנחות כנגד מנחות. והדרכה ממ"ש במרחשת ועל מחבת מורה שיכול לחלק מחבת כנגד מרחשת, דהא כללן כאחד. אך למה ישמיענו זאת הלא כל שאין לימוד בהפך ממילא נדע שחולקים מנחה נגד מנחה, וע"כ שבא למעט רק מרחשת ומחבת נכלליו בכלל א' כי הם דומים זל"ז בכוב מעשיהם, לא עופות וזבחים שמחולקים הגם שעניהם מיני דמים. וז"ש (במשנה ה' לפי גי' הגמ') יכול לא יחלקו מנחות כנגד עופות אבל יחלקו עופות כנגד זבחים ת"ל וכל מחבת לכל בני אהרן תהי'. ד] ואם לא יכתב רק ג' אלה ולא יחלקם לשני ענינים כמ"ש בקושיא הג'. עדיין נאמר שחולקים מנחות כנגד מנחות שכולם מין אחד. לכן הוסיף וכל מנחה בלולה בשמן, וחלק כתוב זה מן הכתוב הקודם במ"ש בראשון לכהן המקריב תהי' ובשני לכל ב"א, מזה ידעינן שיש הבדל גם בין המנחות עצמם, שלא יחלקו בלולה נגד אפויה דהא פרט כ"א בפ"ע, שתחלה שהייתה האפיות לכהן המקריב ר"ל לבית אב אח"כ הסי' המנחה הבלולה לכל ב"א המקריבים ולא יתחלקו בפ"א, וס"ה שכל המנחות לא יתחלקו כנגד מנחות (וזה כונת משנה ו"ו). ה] עדיין יש לומר שחולקין מנחה כנגד מנחה מתוך המין כגון מחבת כנגד מחבת, לכן הוסיף וחרבה. שבחרבה יש שני מינים. מנחת חוטא שהיא של חטין ומנחת סוטה שהיא של שעורים. ובודאי אין חולקין זו כנגד זו שהם

אִישׁ כְּאָחִיו׃ פ שלישי יא וְזֹאת תּוֹרַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר יַקְרִיב לַיהוָה׃ יב אִם עַל־תּוֹדָה יַקְרִיבֶנּוּ וְהִקְרִיב ׀ עַל־זֶבַח הַתּוֹדָה חַלּוֹת מַצּוֹת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת

רש"י

(יב) אם על תודה יקריבנו. אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו כגון יורדי הים והולכי מדברות וחבושי בית האסורים וחולה שנתרפא שהם צריכין להודות שכתוב בהן (תהלים ק"ז) יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה. אם על אחת מאלה נדר שלמים הללו, שלמי תודה הן וטעונות לחם האמור בענין ואינן נאכלין אלא ליום ולילה כמו שמפורש כאן: והקריב על זבח התודה. ד' מיני לחם. חלות ורקיקין ורבוכה ג' מיני מצה וכתיב על חלות לחם חמץ וגו' וכל מין ומין י' חלות ל כך מפורש במנחות (ד' ע"ז) ושעורן ה' סאין

שפתי חכמים

בשמן בהכרח על מנחת סולת: ל נאמר כאן תרומה לה' ונאמר בתרומת מעשר תרומה לה' מה לכאן אחד מעשרה אף כאן א' מעשרה ולמדנו שכל מין ומין היו י' חלות שאם היו פחות מעשרה או יותר על עשרה איך יפלא עשירית מכל מין אלא אתיכה מן החלה אחת או חצי החלה והתורה אמרה אחד מכל קרבן שפירושו אחד שלם מכל מין שלא יטול פתות

התורה והמצוה

משונים זו מזו יותר ממנחת מחבת ומרחשת. וידעינן כמו שכת"ש וחרבה אין חולקין חרבה כנגד חרבה כן במ"ש וכל מנחה מרחשת ועל מחבת וכו' אין חולקים מרחשת כנגד מרחשת (וזה כוונת משנה ז). ו] עוד אומר (במשנה ח) יכול לא יחלקו בק"ק אבל יחלקו בקק"ל ת"ל איש כאחיו. כן גרס הק"א ובגמ' גרס ת"ל איש כאחיו וסמיך לי' אם על תודה. וכבר כתבו התוס' שם שלא מן הסמוכים דריש דר' יהודה לא דריש סמוכים ונדחקו. ופירושו פשוט. שר"ל כל המשנה שרק בק"ק שא"ל זכי' בנוי' אין חולקים אבל בקק"ל דאית לי' זכי' בגוי' חולקים. אבל הלא אמר אם על תודה וכו' ר"ל דשם נז' שני מיני מנחות, חלות ורקיקים שהם מאפה תנור וסולת מורבכת שהם על מחבת, וכן על חלות לחם המץ. ואמר לכהן הזורק לו יהי' דהייט לבית אב הזורקים. מבואר שגם בקדשים קלים משכחת מנחת מאפה תנור ומחבת והם בכלל מ"ש וכל מנחה מאפה תנור וכל נעשה במרחשת שכולל כולם. לכן הפסוק וסמוך לי' אם על תודה לציין שכבר תמצא ציור זה תכף בתודה, ומזה שדין אחד לכולם. ולגי' הק"א ת"ל איש כאחיו יל"פ עפ"י הכלל שבארתי (באילת השחר כלל רנז) שכ"מ שאיש בא על הכללות כמו אם אומר איש את אחיו. איש לרעהו וכדומה, גם אשה בכלל עיי"ש הטעם. ולפ"ז מ"ש שהייתי טועה שרק ק"ק הוא מת"ש בני אהרן, שהוא רק בקדשי קדשים שנאכלים לבני אהרן ולא לבנות אהרן. אבל ממ"ש איש כאחיו שכולל גם נשים כולל גם קדשים קלים הנאכלים גם לנשי כהנים. ואמ"ס הרמב"ם (פ"י מה' מעה"ק הי"ז) כתב וכן אשה ואנדרוגינוס אין חולקים בקדשי המקדש שנא' איש כאחיו. והכ"מ כתב אפשר דיליף לה מדכתיב לכל בני אהרן ולא בנות אהרן:

צד איש כאחיו, כבר בארתי (בפ' ויקרא ס' י) הגדרים שיש לשם איש, ואחד מהם שמורה על השנים והקטן אינו נכלל בשם איש. (וזה אף במקום שבא שם איש על הכללות שאז אינו שולל אשה כנ"ל גם' הקודם בכ"ז הוא רק על כללות האנשים הגדולים כמ"ש שם) וז"ש בספרא מובא בגמ' (קדושין נג מנחות ע"ג) האיש חולק ולא הקטן. ומ"ש שהאיש חולק אעפ"י שהוא בע"מ כבר למד לה בספרא למעלה:

צה וזאת תורת זבח השלמים. כבר בארתי למעלה (ס' כד) שכ"מ שאומר זאת תורה מכנים דברים רבים תחת סורה אחת ומשפט אחד. וכן דריש פה שתורה זאת נוהגת בכל השלמים שמה שילמד פה שזמן פוסל בשלמים נוהג גם בבמה שה"א כמו שיוצא אין נוהג בבמה כן זמן לא יפסול בו. ופי' במשנה ב' שאין ללמוד זה בק"ו מעוף שאין המום פוסל בו (כמו שלמד בספרא ויקרא נדבה פרשה ומו מ"ג. אמור פרשה ז מ"ב) בכ"ז זמן פוסל בו (כמו שלמד בזבחים דף מד לענין פיגול), כ"ש קדשי' במה שהמום פוסל בהם שיפסל בהם זמן. שע"ז יש להש"ב דעוף הזר פוסל בו דכתיב ומלק הכהן, משא"כ במה שכשר בזר לכן צריך קרא. וברייתא זו מובאת בזבחים דף קכ):

צו תורת זבח השלמים אם על תודה. פרש"י אם על דבר הודאה של נס, כגון ארבעה שצריכים להודות, שאם ע"ז מקריב שלמים טעונים לחם. (ופרשו ידה וכמו שבארתי נדרו ויקרא ס' שים). מבואר ששלמים הם שם הסוג ותודה שם המין. כי שלמים כוללים שלמי נדבה שנקראים שלמים סתם, ושלמי נזיר שלמי פסח שלמי חגיגה שלמי תודה, ולכן אמרו (זבחים דף ד ודף ז) תודה קרויה שלמים ואין שלמים קרוים תודה כמו שעץ תפוח ועץ תומר ועץ תאנה וגפן ורמון יקראו בשם הסוג עץ פרי ולא יקראו כל עץ פרי בשם עץ תפוח. ולכן תודה נשתתפת לשם שלמים כי זה שמה ולא בספק. ואם גדע ממה שפתח בזאת תורת השלמים ומפרש דיני תודה מכלל שהיא אחת מינים של יס. וא"ל שמ"ש זאת תורת השלמים

יא וְדָא אוֹרַיְתָא דְנִכְסַת קוּדְשַׁיָא דִי יְקָרֵב קֳדָם יְיָ׃ יב אִם עַל תּוֹדְתָא יְקָרְבִינֵיהּ וִיקָרֵב עַל נִכְסַת תּוֹדְתָא גְרִיצָן פַּטִירִין דְפִילָן בִּמְשַׁח וְאִסְפּוֹגִין פַּטִירִין דִמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח

ספרא

ת"ל איש כאחיו וסמיך ליה אם על תודה כשם שאין חולקים בקדשי קדשים כך אין חולקים בק"ק. צד (ט) איש כאחיו האיש חולק אעפ"י שבע"ם ואין הקטן חולק אעפ"י שתם:

(פרשה ה) **צה** (א) מנין לעשות זמן בבמה כזמן אהל מועד

הואיל ואמרה תורה הלן ישרף והיוצא ישרף מה היוצא אינו נוהג בבמה אף הלן לא ינהג בבמה. (ב) והלא דין הוא ומה העוף שאין המום פוסל בו זמן פוסל בו קדשי במה שהמום פוסל בהם א"ד שיהא זמן פוסל בהם. לאו מה לעוף שאעפ"י שאין המום פוסל בו זמן פוסל בו שכן הזר פוסל בו תאמר בקדשי במה שהואיל שהמו' פוסל בהם שיהא הזמן פוסל בהם שכן אין הזר פוסל בהם הואיל ואין הזר פוסל בהם לא יהא זמן פוסל בהם ת"ל תורת זבח השלמים לעשות זמן בבמה כזמן אהל מועד:

צו (ג) תורת זבח השלמים אם על תודה

מלמד שהתודה נשחטת לשם תודה ולשם שלמים יכול אף שלמים יהיו נשחטים לשם שלמים ולשם תודה. ת"ל זאת.

צז (ד) תורת זבח השלמים אם על תודה

מה שלמים טעונים סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק אף תודה תטעון סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק. (ה) דברי ר' ישמעאל שאמר מפני שיצאת לידון בדבר החדש יכול אין לה אלא חדושה ת"ל תורת זבח השלמים אם על תודה מה שלמים טעונים סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק אף תודה תטעון סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק. (ו) תורת זבח השלמים אם על תודה מה שלמים באים מן המעשר אף תודה באה מן המעשר. (ז) אמר הרי עלי סתם יכול יביא מן המעשר ת"ל תורת זבח השלמים. מה שלמים פירש מן המעשר מביא מן המעשר לא פירש מן המעשר אין מביא אלא מן החולין אף תודה פירש מן המעשר מביא מן המעש' לא פירש מן המעשר אין מביא אלא מן החולין.

צח (ח) מנין ללחם שמביא מן המעשר

ת"ל אשר יקריב מה שלמים באים מן המעשר אף הלחם יביא מן המעשר. (ט) אמר הרי עלי תודה מן המעשר ולא פירש לחמה מן המעשר יכול יביא לחמה מן המעשר ת"ל שלמים אשר יקריב. מה שלמים פירש מן המעשר מביא מן המעשר

התורה והמצוה

השלמים מוסב על דיני השלמים שיזכיר אח"כ, ומה שהפסיק בדיני תודה הוא מלמד שתודה עם הסוג ומינו הם תודה ושלמים. ואמר אם על תודה דינו כך, ואם נדר וכו' ר"ל ואם התודה היא שלמים דינו כך. וז"ש יכול אף שלמים וכו', ת"ל זאת. ר"ל שכבר כללנו למעלה (ס' כג) גדר מלת זאת שמורה תמיד על דבר הסמוך לו בלא הפסק, וא"כ כשאמר זאת תורת מורה שמוסב על אם על תודה הכתוב אצלו, לא על ואם נדר או נדבה שבכתוב ע"ז:

צז תורת זבח השלמים אם על תודה. הנה שבארנו שתודה נכנסת תחת סוג שלמים, בכ"ז אם היו דיני תודה כתובים בפרשה אחרת לא היינו יודעים שכל דיני שלמים (כמו סמיכה שנתבארה בפ' ויקרא. ונסכים שנת' בפ' שלח. ותנופת חזה ושוק שית' בפ' הבאה. ושבאה מן המעשר שלמד בזבחים דף נ מגז"ש שם שם) נוהג גם בתודה, אחר שתודה משונה בדיניו מן השלמים שטעונה לחם ואין נאכלת אלא ליום ולילה. וזה שורש מדת דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש א"א יכול וכו'. וכמו שאמרנו כל בעלי חיים הולכים על ארבע אין האדם מכללם מפני שיצא מהם בדבר חדש שהוא מדבר משכיל. וז"ש במשנה ה' דברי ר"י שאמר מפני שיצאת וכו'. אולם אחר שפה הזכיר את הסוג ואת ההבדלים אשר בין המינים שפתח זאת תורת זבח השלמים שהוא שם הסוג, ובאר ההבדל בין מין תודה ובין מין שלמי נדבה, שתודה צריכה לחם ונאכל ליום ולילה, ואם נדר או נדבה זבח קרבנו יאכל גם ממחרת וא"צ לחם. מבואר שביתר הדברים שוים המה. וז"ש במ"ד (מובא בזבחים דף נז) ת"ל תורת השלמים אם על תודה מה שלמים טעונים סמיכה וכו', ובמשנה ו' מה שלמים באים מן המעשר (ומובא בזבחים דף נ). וזה דוקא אם פירש, אבל אם אמר הרי עלי תודה סתם הוה דבר שבחובה ואין בא אלא מן החולין כמבואר במנחות (דף פא). (וזה פי' משנה ז'):

צח אשר יקריב לה'. מלבד שהוא מיותר (שהיל"ל סתם, כמ"ש וזאת תורת החטאת וזאת תורת האשם) בא ג"כ שלא כמשפט דהא לא באר בפ' זו דיני הקרבת שלמי תודה ונדבה רק דיני אכילתן לבד, ומהקרבה לא דבר בפ' זו רק מהקרבת לחמי תודה, לא מהתודה עצמה, מזה מבואר שהלחם הוא בכלל שלמי תודה ועליו אמר אשר יקריב, וזה עצמו מלמדנו, שהוא כשלמים בכל דיניו, כמו שהשלמים באים מן המעשר אף הלחם כן (וזה כונת מ"ח). וכן אם לא פירש שיהי' הלחם מן המעשר אף שפי' שתהי' התודה מן המעשר יביא הלחם מן החולין שגם בזה דינו כשלמים שסתמם יביא מן החולין,

מֻשָׁחִים בַּשָּׁמֶן וְסֹלֶת מֻרְבֶּכֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת בַּשָּׁמֶן: יג עַל־

התורה והמצוה

ואם אמר הרי עלי תודה מן החולין ולחמה מן המעשר יביא היא ולחמה מן החולין, שכיון שאמר הרי עלי תודה נתחייב בלחם. כמ"ש וזאת תורת השלמים אשר יקריב (שר"ל הקרבת הלחם, הרי נדר השלמים מסבב הלחם) וכבר היא חובה עליו ודבר שבחובה אין בא אלא מן החולין. (וז"כ מ"ש ומובא במנחות דף פא). וכן הוקשו לחמי תודה לשלמים שלא יובאו מחמי מעשר שני כמו שהשלמים לא יוציר שיבואו מגוף המעשר רק מן המעות, (ועי' בגמ' שם ודף פב, וז"כ משנה י), ואמרו במשנה יא (מועתק ממנחות פ"ז מ"ו) הלימוד דדבר שבחובה רק מן החולין מן וזבחת פסח לאן ובקר. ומבואר בגמ' דאתיא כר' אליעזר שלמד מפסח מצרים ור"ע חולק עליו ולמדו מגז"ש לחטאת. וס"ל דקרא דלאן ובקר אתיא למותר הפסח כדר"ל (כמש"ש בדף פב ודף פג). ובמכלתא (בא פ"ד) ס"ל לר' אליעזר עצמו דפי' וזבחת פסח לאן ובקר לאן לפסח ובקר לחגיגה. ונ"ל שהלימוד לדבר שבחובה כיא מן הסדר שהיל"ל בקר ולאן כי החגיגה קודמת בזביחה לפסח. וכן בספרי ראה (ס' קכט) פסם שני הדרושים ביחד לאן לפסח ובקר לחגיגה. להקים כל דבר הבא מן הלאן לפסח, ועי' בז"א שם ואכמ"ל:

צט אם על תודה יקריבנו, כבר באר׳נו (ויקרא ס' רג) שמחוקי הלשון, שבמאמר התנאי יבוא הפעל הראשון בלשון עתיד והפעלים שאחריו יבואו בלשון הוה או עבר עיי"ש. וא"כ היל"ל אם על תודה הוא מקריב, כמ"ש אם זבח שלמים קרבנו אם מן הבקר הוא מקריב וכדומה. מזה דריש בספרא (מובא במנחות דף עט ודף פ ובתמורה דף יח). שבא ללמד על אופן שעומד להקריב בעתיד, כגון אם הפריש תודה ואבדה ובזה ההלכה הוא שאם נמלאת הראשונה יכול להקריב איזה מהם שירלה, ועז"א יקריב בלשון עתיד. ובכ"ז אמר יקריבנו בכינוי, כי רק אחת יביא כדין תודה והשני' יקריב בלא לחם ועז"א יקריבנו. וכיולא דריש לענין חטאת (ויקרא ס' רפח) על אם כשב יביא לחטאת עיי"ש, ועי' באילת השחר (כלל מו):

ק אם על תודה יקריבנו, מלת על זרה, שתודה היא שם הקרבן, (לא כרש"י שפי' על הודאה) והיל"ל אם תודה יקריבנו ולדעו חז"ל (בספרא מובא במנחות עם תמורה יח) שבא לרבות ולד ותמורה שקרבה על תודה, ר"ל בסבת התודה ובגללה. וכבר באר׳נו (ויקרא ס' למ"ד ובכל הספר) שאין מדרך הלשון לשנות את השם שנית רק יזכירנו ע"י כינוי. ושל"ל והקריב עלי', ולמה אמר על זבח התודה, אמרו שבא לדייק רק על זבח התודה עצמה יקריב לחם, לא על הבא מכחו כגון ולד וחליפין ותמורה:

קא והקריב על זבח התודה, היל"ל והקריב על התודה. (וכבר באר׳נו שכ"מ שאומר זבח שלמים זבח פסח וכדומה בא לדרוש כמ"ש באילת השחר ס' לה). ואמרו חז"ל מפני ששמות תודה עולה חטאת באו לפעמים ע"ש המין, ובשם המין ידבר על הרבים בלשון יחיד, ואם יאמר והקריב על התודה נפרש על התודות. כמ"ש (למעלה ס' יז) מ"ש וערך עליה העולה היינו העולות. ונאמר שאם מביא תודות הרבה די בלחם א'. (כי נדון מדין ק"ו. מנזיר שמעט בלחם שאינו מביא רבוכה ומביא לחם א' לכבש וכבשה ואיל. וכן בכבשי עצרת שאינו מביא אלא ב' חלות. ומספיק לחם א' לב' כבשים. כ"ש כאן שמביא ג' חלות שיספיק לכמה תודות). לכן אמר זבח התודה, שעם הסמוך לא ידבר על הרבים בלשון יחיד רק בלשון רבים, זבחי תודה, זבחי שלמים. ובהכרח שמביא לחם על כל זבח וזבח:

קב חלות מצות בלולות בשמן וכו'. דברי הספרא מובאים במנחות (דף פט). ומקשה. ריבוי אחר ריבוי חד ריבוי הוא. אלא אלו לא נאמר בשמן כל עקר הייתי אומר הרי הוא ככל המנחות ללוג עכשיו שנאמר בשמן בשמן הוה ריבוי אחר ריבוי. המפ' נדחקו בזה. ולדעתי פי' דברי ר"ע כך הוא. דנאמר בכ"מ כתוב בלולה בשמן. ולא מצאנו בשום מקום שיכתוב בלולה לבד. והטעם משום דשם שמן שאמור במנחות הוא לוג לעשרון, ועז"א תמיד בלולה בשמן ר"ל בשמן הנודע בשעורו למנחות. מע"כ בתודה שהיה למאה עשרה עשרונים אם יכתב בלולה בשמן ונפרש בשמן הנודע לוג לעשרון הלא ילטרך עשרה לוגים, וא"כ בזה ראוי שיכתב בלולה לבד. וז"ש ר"ע אילו נאמר בשמן אחד הייתי אומר הרי הוא ככל המנחות ללוג. ר"ל לוג לעשרון ככל המנחות שמנחה של שנים עשרונים לריכה שנים לוגים, (וכמו שפתח בספרא ויקרא מכלתא דנדבה פרש' ס מ"ד), ובזה שפיר הוה ריבוי אחר רבוי. (רק המקש' בגמ' לא הבין כוונתו וחשב שמ"ש אם נאמר בשמן א' הייתי אומר הרי הוא ככל המנחות ללוג פי' רק לוג אחד לבד וא"כ אין כאן רק ריבוי א'. ומשיב המתרץ שמה שאתה סבור שהייתי אומר הלי הוא ככל המנחות ללוג כפי פירושך לוג א' לכולם, זה אילו לא נאמר קאמר, שאם לא יכתב בשמן רק בלולה אז נאמר שא"ל לוג לכל עשרון, מדלא כתב בשמן די בבלולה לבד ונאמר לוג לכל העשרה עשרונים ככל המנחות שהסתות שבשם שהוא עשרון לריך עכ"פ לוג שמן והשמן בשמן האחד הוא ריבוי שלריך לוג לכל עשרון. ובשמן השני הוא ריבוי אחר רבוי. וממעט על חצי לוג. כי א"א למעט על לוג שזה נדע אם לא יכתב בשמן כל עיקר. וכבר באר׳נו (ויקרא ס' כב ובכ"מ) שכלל זה דאין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט בנוי על חכמת ההגיון. שאם

וְסֻלְתָּא רְבִיכָא גְרִיצָן דְפִילָן בִּמְשַׁח׃ יג עַל גְרִיצָן דִלְחֵם חֲמִיעַ יְקָרֵב קוּרְבָּנֵיהּ עַל

ספרא

לא פירש מן המעשר אין מביא אלא מן החולין אף הלחם פירש מן המעשר מביא מן המעשר לא פירש מן המעשר אין מביא אלא מן החולין. אמר הרי עלי תודה מן החולין ולחמה מן המעשר. הואיל ופירש זה יכול יביא. ת"ל שלמים אשר יקריב. בזמן שאמר הרי עלי תודה היא ולחמה מן המעשר יביא תודה ולחמה מן המעשר, אבל בזמן שאמר הרי עלי תודה מן החולין אעפ"י שפירש לחמה מן המעשר לא יביא אלא מן החולין. (יוד) יכול יביא מחיטי מעשר שני ת"ל שלמים אשר יקריב מה שלמים מן הלקוח בכסף מעשר אף לחם מן הלקוח בכסף מעשר. (יא) ומנין לאומר הרי עלי שלמים שלא יביא אלא מן החולין. ת"ל וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר והלא אין פסח בא אלא מן הכבשים ומן העזים. א"כ למה נאמר צאן ובקר להקיש כל דבר הבא מן הצאן ומן הבקר לפסח. מה פסח שהוא בא בחובה ואינו בא אלא מן החולין אף כל דבר שהיא בא בחובה לא יביא אלא מן החולין. הרי עלי תודה הרי עלי שלמים הואיל והם באים חוב' לא יביא אלא מן החולין ונסכים בכ"מ לא יבואו אלא מן החולין:

התורה והמצוה

שמות שבאו זא"ז שם השני מגביל את השם הראשון. ואם בא אחריו שם שלישי, אז השם השלישי מגביל את השני. ואם השני בא לרבות בא השלישי להגביל את הריבוי שלא ירבה כפי שנבין ממנו. וכן פה שם בשמן בא להגביל מלת בלולה. שאם יכתב בלולה היינו בלוג אחד לסלת, והוסיף בשמן. שיובן ממנו לוג לכל עשרון. וכשאמר שנית בשמן בא להגביל שם שמן הראשון שאינו כפי שפרשנוהו. בשמן הידוע למנחות. רק שפי' בשמן כל שהוא. ודי גם בחצי לוג. אמנם כשבא השם הזה פעם רביעית בא להוסיף, ועז"א ר"ע שמ"ש עוד סולת מורבכת בשמן בא להוסיף שיהי' רביעית לרבוכה לבד. ובאמת דברי ר"ע הם אסמכתא חלושה ולכן אמר ראב"ע שאין לו ראי' מ הכתוב רק מסוף הל"מ. ועקר מ"ש פה ג"פ בשמן כבר נדרש בספרא ויקרא מכלתא דנדבה (פרשה י מ"ו) וכמ"ש שם (ס' קיח) להכשיר בשמן השני והשלישי. ומ"ש רשב"י משום ר"ש מושח את הרקיקים היא דרשה אחרת נלמדת ממה שכפל בשמן גבי נזיר כמ"ש עיי"ש:

קג סולת מורבכת לא ידענו אם גם חלות ורקיקים צריכי' סולת. וחז"ל (בספרא מובא בזבחים דף נון) באמרו בזה חק בטבע הלשון. שמאמר שבאו בו כמה מינים, ובכל מין פרטים מובדלים ופרטים מתדמים. ונמצא פרט אחד מפורש במין א' וסתום ביתר

(פרק יא) צט (א) מהו תודה יקריב מנין אתה אומר המפריש תודתו ואבדה והפריש אחרת תחתיה ולא הספיק להקריב עד שנמצאה הראשונה והרי שתיהן עומדות מנין שיביא איזו מהן שירצה ויביא עמה לחם. שניה יביא בלא לחם. ת"ל תודה יקריב. יכול יהיו שתיהן טעונות לחם ת"ל יקריבנו אחת טעונה לחם ואין שתיהם טעונות לחם. ק (ב) ומנין לרבות את הולדות ואת התמורו' ת"ל אם על תודה. יכול יהיו כולם טעונים לחם ת"ל התודה. תודה טעונה לחם ואין ולדה טעונה לחם. ולא חלופה ולא תמורתה טעונה לחם קא (ג) והקריב על זבח לחייב על כל זבח וזבח והלא דין הוא ומה אם במקום שמעט בלחם ריבה בכבשים. כאן שריבה בלחם אינו דין שירבה בכבשים ת"ל והקריב על זבח לחייב על כל זבח וזבח. קב (ד) והקריב על זבח התודה חלות מצות בלולות בשמן ורקיקי מצות משוחים בשמן מה ת"ל בשמן בשמן שני פעמים. אמר ר"ע אילו נאמר בשמן אחד. הייתי אומר הרי הוא ככל המנחות ללוג כשהוא אומר בשמן ריבה ואין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט. (ה) מעטו לחצי לוג יכול ישליש החצי לוג לשלשה מינים לחלות ולרקיקים ולרבוכה ת"ל סולת מורבכת חלות בלולות בשמן ריבה ואין ריבה אחר מיעוט אלא לרבות. (ו) כיצד הוא עושה נותן רביעית לרבוכה ורביעית לשני מינים מחצה לחלות ומחצה לרקיקים. ר"ש בן יהודה אומר משום ר"ש מושח את הרקיקים כמין כ"י ומחזר את השאר לחלות. א"ל ראב"ע לר"ע אפי' אתה אומר כל היום כולו בשמן למעט בשמן לרבות איני שומע לך אלא חצי לוג שמן לתודה ורביעית שמן לנזיר וי"א יום שבין נדה לנדה הל"מ: קג (ז) סולת מורבכת למדנו לרבוכה שהיא סולת. מנין לכולם שיהיו סולת. ת"ל סולת חלות מה חלות האמורות ברבוכה סולת אף חלות האמורות בכולן סולת. (ח) והלא רקיקים לא נאמר בהם חלות ומנין שיהי' סולת. ת"ל מצות. מה מצות האמורות בחלות סולת אף מצות האמורות ברקיקים סולת. (ט) אם נפשך לומר. סולת מורבכת הרי

חַלֹּת לֶחֶם חָמֵץ יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ עַל־זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו׃
יד וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ אֶחָד מִכָּל־קָרְבָּן תְּרוּמָה לַיהוָה לַכֹּהֵן

רש"י

ירושלמיות שהן ו' מדבריות ם כ' עשרון : מרבכת. לחם חלוט ברותחין ב כל צרכו : (יג) יקריב קרבנו על זבח. (שם ד' ע"ו. ת"כ) מגיד שאין הלחם קדוש קדושת הגוף ם להפסל ביוצא ומטבול יום ומלצאת לחולין בפדיון עד שישחט הזבח : (יד) אחד מכל קרבן. לחם אחד מכל מין ומין ע יטול תרומה לכהן העובד עבודתו והשאר נאכל לבעלים ובשרו לבעלים חוץ מחזה ושוק שבה כמו שמפורש למטה תנופת חזה ושוק בשלמים והתודה

שפתי חכמים

פחות : ם מדכתיב כאן לחם חמץ וכתיב גבי לחמי עצרת לחם תנופה שתים שני עשרונים ואם כן גמרינן לחם לחם מה לחם האמור גבי עצרת הוא כל לחם ולחם היה עשרון אחד וכאן היה י' ככרות של חמץ דכל מין היה עשר עשרונים וא"כ שיעור הלחם היה עשר עשרונים וכל שאר ג' מינים בכללן לא הוי כי אם עשר עשרונים ומנלן דילמא כל מין היה עשר עשרוני' דא"כ היה לו לכתוב ולחם חמץ וגו'. מאי ל"מ דכתיב על חלת לחם וגו'. הרי כבר אמור לעיל הג' מיני מצות אלא לומר לך שיהיו החלות דומות ללחם כלומר כל החלות לא יהיו אלא י' עשרונים כמו לחם בלבד : ב אינו ר"ל שחלוטה ברותחים ואין אופים אותו אח"כ בתנור אלא צריכים אנו לאפות אחר חליטתה כמו במנחה שכתוב בה בהדיא תופיני וילפינן מורבכת מורבכת לג"ש : ם דאל"כ יקריב קרבנו על זבח תודת שלמיו ל"ל הא לעיל מינים כתיב והקריב על זבח התודה חלות מצות וגו' אלא ש"מ אינו אלא לדרשה שאין הלחם קדוש וכו' ויהיה חלת לחם חמץ נדרש לפניו ולאחריו לפניו חלות מצות בלולות בשמן וגו'. וסולת מרבכת בלולות בשמן על חלת לחם וגו'. ולאחריו על חלות לחם חמץ יקריב קרבנו על זבח תודת שלמיו : ע דק"ל וכלא לא

היה

התורה והמצוה

ביאר המינים ולא באר הפוכו. למדין כמו שיתדמה במין המפורש כן ה"ה במין הסתום. כמו פה מין אחד עם ג' מתדמה, שכולם חלות, ומובדל שהג' מורבכת ולא הא'. ופתם ולא באר שהא' סולת אמרינן כמו שמתדמה אל מין הב' בחלות כן בסולת, מדלא באר שהראשון קמח. וכן מין א' וב' מתדמה שכולם מצות ומובדל שזה חלות וזה רקיקים. ולא ידעינן שרקיקים צריכים סלת, ולמדין ממ"ש במאפה תנור סולת חלות מצות בלולות בשמן ורקיקי מצות משוחים. כמו שמתדמים שכולם מצות כך מ"ש סולת נמשך גם לרקיקים (כן פי' בזבחים שם כי דבר הלמד בגז"ש אינו חוזר ומלמד בגז"ש), והוא על היסוד שכתבו בעלי הלשון. שדרך הכתוב להיות מושך עצמו ואחר עמו. כמבואר במכלול ובספרי המדקדקים. (וזה כונת הספרא מנחה ז' ח'). אולם עדיין יש לשאול הא בזה דרך הכתוב לכתוב המלה הנמשכת לכל המאמר. בתחלתו. והיה לו לומר סולת חלות מצות וכו' ומורבכת. והיה מלת סולת נמשך אל כל המאמר. ולמה כתב מלת סולת בסוף. וז"ש (במשנה ם) ואם נשך לומר. ומשיב סולת מורבכת הרי הוא כמוסיף על רבוכה. ר"ל כי מורבכת הוא תואר לסולת, וא"א לכתבה בלא המתואר, ובהכרח לכתב סולת מורבכת, כי הרבוכה נעשית כשהיא סולת שאפה ברותחין. ומ"ש הרי הוא כמוסיף. פי' מלת סולת היא המתואר הנוסף על התואר רבוכה. ולכן כתב סולת מורבכת. ולא כתב סולת בתחלה ובכ"ז מוסב על הקודם כנ"ל :

קד על חלות לחם חמץ. מבואר אצלינו שיש הבדל בין מלת מנגד ובין מלת על. שהשם הנרמז במלת מנגד הוא שפל בכוונת המאמר. והשם הנרמז במלת על הוא לרוב עקר במאמר. שמלת על יציין שהראשון הוא הקודם או העקר ועליו יסמך השני. והנה אח"ל שהלחם חמץ הוא עקר ע"י האיכות לבד שהמלה באה בשבילו, דהא אמר והקריב על זבח התודה חלות מצות, הרי באו המצות בשביל הזבח. רק שהוא עקר מצד הכמות ששקול נגד כל הג' מינים. כמו שהוא לבדו עשרה עשרונים כמו שית' (בס' קיח) כן הם בין כולם עשרה עשרונים. וכן במ"ש על כל לבונתה. הלבונה שוה עם קומץ בכמות שהוא מלא הקומץ :

קה חלות לחם חמץ. כל חלה היא לחם, ולא כל לחם היא חלה. כי שם לחם כולל כל דבר שהוא מזון לאדם. ושם חלה מתאר צורת הלחם ותמונתו העגולה. ששורש חל מורה על הסביבות כמ"ש הרש"ף בי"ס ח"א דף ג'. ולפ"ז בכ"מ דכתיב חלת לחם. פירושו לחם חלה. והוא מן השמות שיקדים התואר אל המתואר. כמו רבים עמים. משנה כסף. אולם פה אחז"ל אחר שחמץ הוא תואר אל לחם ממילא לחם הוא מתואר נסמך על חמץ, ובזה א"א שיכתב מהתואר עם תואר שלו שלא במקומו. כמו שבארתי כלל זה בסדר (ויקרא ס' קנא) בפסוק אביב קלוי באש גרש. מזה הכריחו רבותינו (בספרא מובא במנחות דף עח) שמלת לחם הוא תואר אל חלה. ולפ"ז א"א שיתאר אותו מצד עצם מובנו, שהשם לא יתאר את הבדלו. רק מתאר אותו מצד ההבדל השני שבין לחם ובין חלה. שחלה יקרא גם בעודו עסה כל שעשאו בצורה העגולה (כמ"ש למעלה ויקרא ס' קכב) ולחם לא נקרא עד שנאפה וקרמו פניו בתנור שראוי למאכל, ופי' חלות לחם, חלה אפויה. וז"ש מלמד שאין הלחם מתקדש וכו' :

קו יקריב קרבנו על זבח. כבר בארתי בסדר ויקרא (ס' יג) שכ"מ שבא שם הפעולה נוסף על הפעל יש בו דרוש. שהל"ל יקריב על זבח. ופי' חז"ל (בספרא מובא במנחות דף עח ע"ב) שבא ללמד שאין הלחם קדוש אלא בשחיטת הזבח. שמ"ש יקריב קרבנו מוסב על הלחם. ושם קרבנו מורה על שהוא

נִכְסַת תּוֹדַת קוּדְשׁוֹהִי: יד וִיקָרֵב מִנֵּיהּ חַד מִכָּל קוּרְבָּנָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא

ספרא

הוא כמוסיף על רבוכה מה רבוכה סולת אף כולם סולת:

קד (יוד) על חלת לחם חמץ כנגד חמץ יביא מצה. מה חמץ עשרה עשרונות אף מצה עשרה עשרונות: קה על חלת לחם חמץ מלמד שאין הלחם מתקדש עד שיקרמו פניה בתנור: קו יקריב קרבנו על זבח מלמד שאין הלחם מתקדש אלא בשחיטה: קז על זבח תודת מלמד שאין הלחם מתקדש עד שתהי' שחיטתה לשם תודה. מכאן אמרו. שחטה לשמה וזרק דמה שלא לשמה הלחם מקודש. ראב"ש אומר אין הלחם מקודש: קח (יא) שלמיו לרבות שלמי נזיר יכול לכל האמור בענין ת"ל בו מצות. מצות הוא בא ואינו בא חמץ הא מה אני מקיים שלמיו לרבות שלמי נזיר לעשרה קבים ירושלמיות ולרביעית שמן: (פרשה ז) קט (א) והקריב ממנו מן המחובר. אחד שלא יטול פרוס: קי מכל קרבן שיהיו כל הקרבנות שוים שלא יטול מן קרבן על חברו:

קיא תרומה לה' איני יודע כמה. הריני דן נאמר כאן תרומה ונאמר תרומה

התורה והמצוה

קדוש ונקרא בשם קרבן. באר שלא נקרא בשם קרבן רק על זבח:

קז על זבח תודת. כבר בארנו (כאילת השחר כלל נה) שכ"מ שמוסיף שם זבח אל שם הקרבן יש בו דרוש. כמו זבח שלמים. זבח תודה. וכדומה כל שמוסיף שם הסוג על שם העצם כמו קרבן מנחה ודומיהם. ודרשו (בספרא ובמנחות דף עח) שצריך שיהי' הזביחה לשם תודה. שפה זבח תודה על פעולת הזביחה שצריך שיהי' לשם תודה ואז נתקדש הלחם. ואם נזרק שלא לשמו לדעת הת"ק אין זריקה בכלל זבח. ולדעת ראב"ש זבח כולל גם הזריקה שלמדה משחיטה. ופלוגתתן מבואר בפסחים (דף יג). יבמות (קד). מנחות (מז עט) ובתוס' דזבחי', דגמר לה ראב"ש מכבשי עצרת עיי"ש. ומה שבזבחים (דף ד) דרים זביחה לשמה מן בשר זבח תודת שלמיו ולא מפה, כי מפה לא מוכח רק על הלחם שאינו מתקדש אם נזבח שלא לשמו:

קח על זבח תודת שלמיו. הנה מלבד שפה שלמים מיותר שהול"ל על זבח תודתו. הנה שם תודה הוא שם הבדל שבסוג שם שלמים. כי השלמים הם שלמי נדבה ושלמי נזיר ושלמי תודה, ואמר שפה ידבר במין תודה שבסוג שלמים. ועז"א שלמיו בכינוי, כי שם שלמים הגם שבא במשקל שם הרבים בכ"ז אח שם יחיד, אבל כשבא בכינוי הוא מתרבה בהכרח. ור"ל שיקריב על התודה חלות מצות וכו' וקרבנו זה שהם המצות יקריב על חלות לחם חמץ, על זבח תודה שבמין השלמים, זבא להוציא מינים אחרים שבמין השלמים שמקריב המצות שלא על לחם חמץ. והם שלמי נזיר שג"כ טעונים לחם, ובו אינו מקריב על לחם חמץ. הולם לאיזה צורך יאמר זאת. הלא שם מבואר שיקריב מצה לבד. אמר בספרא (מובא במנחות דף עח) שבא ללמד רק במיני הלחם הם מובדלים, לא בכמות. ששני מיני מצה שבנזיר הם עשרה קבים ירושלמיות, כמו שני מינים חלות ורקיקים שבתודה שהיו עשרה קבים. כי לג' מינים שבתודה היו ט"ו קבים הרי חמש לכל מין. וכן לענין כמות השמן שיהי' רביעית כמו שהי' לשני מינים אלה בתודה כנ"ל (משנה ו), ומקשה יכול לכל האמור בענין, ר"ל שיביא גם רבוכה, ומשיב ת"ל בו מצות, ר"ל שבתודה אין נזכר מצה אלא רבוכה. ובנזיר כתוב וסל מצות חלות ורקיקי מצות, אמר שם מצות למעוטי רבוכה וכן פי' ר"פ בגמ' דבר שנאמר בו מצות, לאפוקי רבוכה דלא נאמר בו. ושם דבר"י תנא מצות כלל חלות ורקיקים פרט. והוא דרשה הנז' בספרי נשא (פסקא) והיא דרשה אחרת:

קט והקריב ממנו. היה די אם יאמר והקריב מכל קרבן. והוסיף מלת ממנו שבא הכינוי בכפל, ממנו מכל קרבן. ר"ל מן הלחם כמו שהוא מחובר. וזה נרמז במ"ש ממנו בלשון יחיד ולא מהם בל"ר דהא היו ג' מינים, וע"כ שצריך שבשעת ההרמה יהיו שלשתם יחד. וכבר הזכרתי דרושים רבים כאלה (ויקרא ס' קפו) וזה מובא (במנחות עז ע"ב ועי' בתוס' שם). והנה הי' די שיאמר והקריב ממנו מכל קרבן. ונדע שיקח אחד ולא יותר. (וכבר בארנו (מצורע ס' יז בת"א) דכ"מ שכתוב המספר אחד בה"נ הוא למותר ויש בו טעם. ופי' שיהיה אחד שלם לא פרוס לשנים:

קי אחד מכל קרבן. מבואר שמכל מין יקח אחד ולא יקח ממין א' על חברו. ומ"ש אחד מכל, מוציא אחד ולא שנים. אחד ולא פרוס. ממילא מבואר שמכל מין יהי' עשרה חלות. כי תרומה זו היתה אחד מעשרה כמו שלמד בס' שאח"ז. ואם יהיה מין אחד עשרים חלות יהיה תרומתו שנים, ואם יהיה חמש יהיה תרומתו מחצית, והכתוב אומר אחד. וכפי זה מוכרח שהשלשה מינים שבמנה יהיו שוים גם בכמות החלה כמו שהם שוים במנינם. (כי רק בלחם זמן גלתה התורה שיהי' חצי מהמנה). וז"ש בספרא (מובא במנחות עז) שיהיו כל הקרבנות שוים וכו':

קיא תרומה לה'. הנה התורה סתמה דבריה ולא בארה לא כמה יהיה שיעור התרומה הזאת, ולא כמה יהי' החלה וכמה חלות יהיו. ולמדוהו חז"ל בספרא בפרק הזה (שמועתה כולו במנחות דף עז ע"ב

הַזֹּרֵק אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים לוֹ יִהְיֶה׃ טו וּבְשַׂר זֶבַח תּוֹדַת

רש"י

קרויה שלמים: (טו) ובשר זבח תודת שלמיו. (זבחים ל"ו. ת"כ) יש כאן רבויין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת י"ד (הכא פי' אליבא דבן תימא ובפ' ראה ע"פ ולא ילין פי' כרבנן וכן דרכו של הרב בכ"מ]

התורה והמצוה

ע"ב). תחלה למדו (במשנה א ב ג) כמה תהי' התרומה. וקבלו בזה גז"ש שפה נאמר, ממנו תרומה לה' ונאמר בתרומת מעשר והרמותם ממנו תרומת ה' מעשר וכו' (במדבר יח), שהוא אחד מעשרה. (ובארו שצריך לגז"ש. כי בצד א' י"ל שדומה לבכורים (שנקראו ג"כ תרומה דאמר מר (פסחים לו) ותרומת ידך אלו הבכורים, והם אין להם שיעור (כמ"ש בפ"א דפאה), והוא דומה להם ששניהם נאכלים במקום קדוש, משא"כ תרומת מעשר שנאכל בכ"מ. ובצד אחר י"ל שדומה לתרומת מעשר ששניהם אין אחריהם תרומה אחרת משא"כ אחר בכורים מפרים תרומתו. ולכן צריך הגז"ש)—עתה מתחיל לפרש כמה תהיה החלה. ואמר תחלה (במשנה ד ה ו ז) שמן הסברה א"א לדעת זאת. כי בצד א' יש ללמדו משתי הלחם שכל חלה הי' מעשרון. ובצד אחר יש ללמדו מלחם הפנים שכל חלה הי' משני עשרונים והוא דומה בצד א' לשתי הלחם שבא חמץ ועם הזבח כמוהם. ובצד א' ללה"פ שבא מח"ל ומן היכן לכן כתבה תורה גבי שתי הלחם. ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שאין ת"ל תביאו ומה ת"ל תביאו כל מה שאתם מביא הרי הוא כזה. ודרוש הזה בנוי על יסוד מוסד שבארנו בכ"מ שדרך בעל הלשון להקדים תמיד את הפעל אל השם. וכ"מ שמקדים את השם אל הפעל בא להורות איזה גדר הפוך וסתירה בהשם. ולפ"ז הי"ל והבאתם ממושבותיכם לחם תנופה בקדימת הפעל אל השם. כמ"ש והקרבתם מנחה חדשה. (מלבד שפעל תביאו מיותר לגמרי שכבר אמר והקרבתם וכו' ממושבותיכם). מזה מבואר שבא לדייק איזה הפוך והבדל בין הבאה זו להבאה אחרת הדומה לה שהיא הבאת לחמי תודה, שמביא ג"כ לחם חמץ משיעור עשרון כמוה. שלחמי תודה מובאים גם מח"ל, אבל שתי הלחם רק ממושבותיכם תביאו, מא"י לא מח"ל. ומזה מבואר שרק בזה יש הבדל בין לחמי תודה ושתי הלחם. אבל בשיעור החלה שוים. שאם יש הבדל גם בשיעור החלה. איננו בגדר ההפוך בתנאי מושבותיכם כי מהופכים גם בתנאי שני עשרונים. וכבר בארתי (למעלה ס' סח) שלא יכנס בגדר ההפוך להקדים השם אל הפעל רק אם דומה בדבר אחד. לא אם מובדל בכל. וז"ש שאין ת"ל תביאו ומה ת"ל תביאו אלא מה שאתה מביא ממקום אחר הרי הוא כזה. עתה שואל (במשנה ח) או מה אלו שני עשרונים אף הללו שני עשרונים ת"ל תהיינה. ובגמ' אמר ע"ז. מאי תלמודא. אמר רבי יצחק בר אבדימי תהיינה כתיב. אימא עשרה קפיזי. אמר רבא בעשרונות דבר הכתוב. ע"כ. (פרש"י תהיינה בשתי יודין, ובמ"ש אימא עשרה קפיזי לא ידעו פי' ומחקוהו עי' בתוס'). ודברי חז"ל מלאים חכמה ודעת. שאלת הספרא הוא הלא בת"ש תביאו לחם תנופה שתים שני עשרונים. הגם שעושה שתי לחם כל א' מעשרון, בכ"ז הלא במ"ש לחם תנופה בלשון יחיד כולל בו שני עשרונים, ונדון שכמו שלחם תנופה דשם הוא שתי עשרונים, כן לחם חמץ שבתודה הוא שתי עשרונים. אמנם ידוע ששם לחם לא יתרבה. כמ"ש עשרה לחם, שתי לחם. ולא אמר לחמים. ולפ"ז לחם תנופה יש לפרש שהוא שם יחיד וי"ל שהוא שם רבים. (שהגם שתואר תנופה יחיד אבל לפרש לחם כמו לחמים ובא תנופה בל"י לדרוש שיהיו שוים כמ"ש בספרא שם, ולפ"ז מה שלא שנאמר מה להם דשם הוא שני עשרונים אף לחם שבתודה שני עשרונים זה יצדק אם לחם תנופה הוא שם יחיד, אבל אם הוא שם רבים לחמים, אין ראיה לתודה שהוא שם יחיד. וזה תשובת הספרא ת"ל תהיינה. שמ"ש סלת תהיינה בלשון רבים מבואר שגם לחם תנופה הוא שם רבים, (שאם היה שם יחיד הי"ל סולת תהיה חמץ תאפה), וא"כ פי' לחם תנופה שני עשרונים שאתי לחם יהיה בין הכל שני עשרונים, כל לחם עשרון. וכן בתודה כל לחם עשרון. והמקשה בגמ' שאל ע"ז מאי תלמודא, ר"ל מנ"ל שלשון רבים מוסב על לחם תנופה דלמא כינוי הרבים של תהיינה מוסב על עשרונים ור"ל שעשרונים סולת תהיינה אבל שם לחם שבכתוב הוא באמת שם יחיד כמו שיורה תואר תנופה (שלא אמר תנופות. כמו לחם סתרים לחם העצבים) והשיב רבי יצחק בר אבדימי תהיינה כתיב ר"ל הלא כתיב תהיינה בלשון נקבה ואם הכינוי מוסב על העשרונים הי' צ"ל יהיו בלשון זכר, ששם עשרון שם זכר. ומקשה אימא עשרה קפיזי. ר"ל דלמא לחם לשון יחיד, וכינוי תהיינה בל"ר מוסב על המדה שהיא לשון נקבה, שהגם שעשרון שם זכר בכ"ז שם המופשט של המדות הוא לשון נקבה תמיד, ור"ל תהיינה המדות של העשרון, והשיב רבא בעשרונות דבר הכתוב. ר"ל דאחר שהזכיר שם עשרון שהוא שם זכר לא יתכן לפרש תהיינה על שם המדה שלא נז' בכתוב.—אחר שלמד שעשר חלות שבחמץ הם עשרה עשרונות באר (במשנה ט) שגם עשר שבמצה הם יוד עשרונות בין כולם. וזה מוכח ממ"ש על חלות לחם חמץ כמו שלמד (פ"א משנה יו"ד) כנגד המצה יביא מצה, וכמ"ש בס' קד. עוד באר שבמצה יש ג' קרבנות.

דִיזְרוֹק יַת דַם נִכְסַת קוּדְשַׁיָא דִילֵיהּ יְהֵי: טו וּבְסַר נִכְסַת תּוֹדַת קוּדְשׁוֹהִי בְּיוֹם

ספרא

בתרומת מעשר מה תרומת מעשר אחד מעשרה אף כאן אחד מעשרה. (ב) או כלך לדרך זה נאמר כאן תרומה ונאמר בבכורים תרומה מה תרומת בכורים אין לה שיעור אף זו אין לה שיעור. (ג) נראה למי דומה דנים תרומה שאין אחריה תרומה מתרומה שאין אחריה תרומה ואל תוכיח תרומת בכורים שיש אחריה תרומה. או כלך לדרך זה דנים תרומה הנאכלת במקום קדוש מתרומה הנאכלת במקום קדוש ואל תוכיח תרומת מעשר שאינה נאכלת במקום קדוש. ת"ל ממנו תרומה לה' לגז"ש מה ממנו תרומה לה' האמור להלן אחד מיו"ד אף ממנו תרומה לה' האמור כאן א' מיו"ד. (ד) למדנו לתרומה שהיא אחד מיו"ד אבל איני יודע מכמה היא חלה. הריני דן נאמר כאן להם חמץ ונאמר להלן חמץ בשתי הלחם מה חמץ האמור בשתי הלחם עשרון לחלה אף לחם חמץ האמור כאן עשרון לחלה. (ה) או כלך לדרך זה נאמרו כאן חלות ונאמרו חלות בלחם הפנים. מה חלות האמור בלחם הפנים שני עשרונים לחלה אף חלה האמור כאן שני עשרונים לחלה. (ו) נראה למי דומה דנים מנחה שהיא באה חמץ ובאה עם הזבח ממנחה שבאה חמץ ובאה עם הזבח ואל יוכיח להם הפנים שאינו בא חמץ ואינו בא עם הזבח. (ז) או כלך לדרך זה דנים מנחה שהיא באה מהארץ ומח"ל מן החדש ומן הישן ממנחה שהיא באה מן הארץ ומן הח"ל מן החדש ומן הישן. ואל יוכיחו שתי הלחם שאינם באות אלא מן הארץ ואינם באות אלא מן החדש. ת"ל ממשבותיכם תביאו להם תנופה. שאין ת"ל תביאו. ומה ת"ל תביאו אלא מה שאתה מביא ממקום אחר הרי הוא כזה מה זו עשרון לחלה אף מה שאתה מביא ממקו' אחר עשרון לחלה. (ח) או מה אלו שני עשרונים אף הללו שני עשרונים ת"ל תהיינה. (ט) למדנו לחמץ שהיא עשרה עשרונות. ומנין למצה שהיא עשרה עשרונות. ת"ל על חלת לחם חמץ. כנגד חמץ הביא מצה. מה חמץ עשרה עשרונות אף מצה עשרה עשרונות. יכול עשרה עשרונות שבמצה לא יהיו כולם אלא קרבן אחד ת"ל והקריב על זבח התודה חלות מצות בלולות בשמן ורקיקי מצות משוחים בשמן וסולת מרבכת חלות בלולות בשמן ואומר והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה לה'. נמצאו שלשה עשרונים ושליש קרבן אחד לכל מין. ונמצאו שלש חלות לעשרון ונמצא לחמה של תודה ארבעים חלות. נוטל אחד מהם מכל מין הרי ארבע חלות ונותן לכהן והכהן הזורק את דם השלמים לו יהיה והשאר יהיה נאכל לבעלים:

(פרק יב) קיב (א) ובשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו יאכל הרי זה בא ללמד על הנאכלים ליום אחד שאכילתם ליום אחד. ואין לי אלא תודה מנין לרבות את הלחם ת"ל קרבנו. מנין לרבות הולדות והתמורות ת"ל ובשר. מנין

התורה והמצוה

חלות ורקיקים ורבוכה. ובין כולם עשר עשרון הרי ג' עשרין ושליש לכל קרבן. ומכל קרבן נעשה י' חלות (כנ"ל ס' קי), נמצא שלש חלות לעשרון וסך הכל ארבעים חלות. נוטל א' מיוד תרומה לכהן והשאר לבעלים:

קיב ובשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו יאכל. כבר באר‍תי (למעלה ס' סז) מה שהסכנו חכמי הסגיון בתנאי החלוקה. שתהיה שלמה ומתקיף על כל הפרטים למשל אם נרצה לעשות חלוקה שלימה בגדר הדומם, נאמר (כפי שחלקום חכמי הטבע) שיחלקו לז' מינים. עפר. אבנים. מלח. שרף הארץ. סיני המתכות. מתכות, אבנים מהתקשות הגופים. אמנם יש ביד המחלק לעשות חלוקה כוללת. ולאמר שמחולקים בין בלתי מוקשים ומותכים כעפר ואבנים ובין המוקשים ומתכים כמיני מתכות. וגם זה יהי' חלוקה שלמה, שאז נחבר יתר המינים כמו מלח שרף הארץ אל הראשון, והקרובים למיני המתכות אל המין השני. וכזה הדרך נהגה התורה בחלוקותיה כמו שבארתי שם. והנה כמו כן פה רצה שכתוב לעשות חלוקה בין קדשים הנאכלים רק ליום א' ובין קדשים הנאכלים לשני ימים ולילה א'. ולא נז' בכתוב רק תודה ליום א' ושלמים לשני ימים. ועתה נשאל מה דין יתר הקדשים לכמה יהיו נאכלים. ובודאי יש לנו לומר שהתורה עשתה חלוקה שלימה, והשם שני מינים לדוגמא באופן שמהם נלמד דין יתר מיני הזבחים. והמופת לזה הוא מה שבארתי בס' הנ"ל שלכן אמר שם כלי חרס וכלי נחושת, תפס שם הסוג כלי עם שם האישיי חרש ונחושת ללמד שבא לעשות חלוקה כללית במיני הכלים כולם לא לבאר דין חרש ונחושת לבד. וכן פה תפס זבח תודת שלמיו. ואם נדר או נדבה זבח קרבנו. הזכיר שם זבח שהוא שם הסוג לכל מיני הזבחים, ללמד שאינו מדבר מתודה ושלמי' לבד רק מכל הזבחים. שיש מהם הדומה לתודה ונאכל ליום ולילה ויש

מהם

לרבות

שְׁלָמָיו בְּיוֹם קָרְבָּנוֹ יֵאָכֵל לֹא־יַנִּיחַ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ טז וְאִם־נֶדֶר ׀ אוֹ נְדָבָה זֶבַח קָרְבָּנוֹ בְּיוֹם הַקְרִיבוֹ אֶת־זִבְחוֹ יֵאָכֵל

רש"י

ט שיהיו נאכלין ליום ולילה: ביום קרבנו יאכל. וכזמן בשרה צ זמן לחמה: לא יניח ממנו עד בוקר. [אבל] אוכל הוא כל הלילה א"כ למה אמרו ק עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה [ריש ברכות]: (טז) ואם נדר או נדבה. שלא הביאה על הודאה של נס ר אינה טעונה לחם ונאכלת לב' ימים כמו שמפורש

שפתי חכמים

ש יש אלא קרבן אחד שלמי תודה. נ"פ להם אחד וכו' דכל מין ומין נקרא קרבן: פ ואע"ג שרש"י פירש בפרשת ראה גבי ולא ילין מן הבשר בחגיגת י"ד שהכתוב מדבר ולימד עליה שנאכלת לשני ימים ולילה אחד. י"ל שרש"י ז"ל פירש הכא אליבא דבן תימא דאמר דחגיגה הבאה עם הפסח נאכלת ליום ולילה כמו הפסח והא דקאמר לשני ימים וכו' הוא אליבא דרבנן דפליגי עליה דבן תימא, וה"ל דהא דשלמים הבאים מחמת הפסח אינן נאכלין אלא ליום ולילה היינו אותן שלמים שבאים ממותר הפסח כגון שהפרישו מעות לפסחו וקנה בהן פסחו ונותרו מן המעות שמאותן מעות יביא שלמים וכיון דתלה: הא קאתו דינן כפסח לאכול ליום ולילה ואין לתמוה שהך פירש כאן אליבא דבן תימא ולקמן אליבא דרבנן שכן דרכו של רש"י בכמה מקומות בפירושו לפי' החומש: צ מדכתיב קרבנו ולא כתיב ביומו. יאכל הלא לומר לך שיהיו החלות כמו הקרבן עצמו לענין אכילתן דהחלות כמו כן נקראו קרבן דכתיב והקריב אחד מהם מכל קרבן: ק ר"ל למה אמרו חכמים שיאכל אותו עד חצות ולא יותר וכו': ר פי' הא דכתיב ואם נדר או נדבה לא לומר דלעיל לא מיירי בנדבות דהרי לעיל מיניה איירי ג"כ בנדבה. ל"ש רש"י שלא הביאה

התורה והמצוה

מהם הדומה לשלמים ונאכל לשני ימים. וז"ש בספרא תשר זבח תודת שלמיו וכו' ה"ז בא ללמד על הנאכלים ליום א' שאכילת' ליום א' וא"ל אלא תודה וכו', וכן אומר במשנה ד' ואם נדר או נדבה זבח קרבנו ה"ז בא ללמד על שנאכלים לשני ימים שנאכלים לשני ימים. כוונתו שחלוקה זו מקפת בהכרח כל מיני הזבחים, ואחרי שלא נזכר בבאור רק תודה ושלמים נגלה עמם שם הסוג. זבח תודה. זבח קרבנו, בהכרח יקיף בחלוקה זו את כל הזבחים. שכל הנדמה יותר אל תודה דינו כתודה וכל הנדמה יותר אל שלמים דינו כשלמים. והנה תודה ושלמים שניהם באים בנדר ונדבה, בכל זאת יש הבדל ביניהם. שהשלמים באים תמיד ע"י נדבה, אבל התודה תבוא לפעמים ע"י חיוב כגון ארבעה שצריכים להודות. מזה ידעינן שכ"ש חטאת ואשם שבא תמיד ע"י חיוב דינו כתודה. כי בהכרח זה מה שתודה נקשרת קצת עם החיוב מבדילה משלמים לדין זה.

וז"ש בספרא (מובא בזבחים דף לו) חטאת ואשם מנין ת"ל זבח. ר"ל ממ"ש זבח שם הסוג לאמר שדין זה נוהג ביתר זבחים, מובן שדבר שחטאת ואשם דומה יותר אל תודה מאל שלמים, (והכתוב שכל דבריו במאזני החכמה, שחפש שני החלוקות תודה נגד שלמים, שהם קרובים בכל עניניהם, בין בשמם שהם תחת סוג שלמים, בין במעשיהם ועצמותם שניהם קדשים קלים. ולא חפש שני מינים רחוקים זה מזה, מפני שאז לא נוכל לדעת המינים האמצעים. כמו אם נחלק למשל בסוג החי. ונאמר האדם שואף אויר דרך הריאה, והדג דרך הלחי. לא נדע מזה העוף והבהמה אם יש להם ריאה או לא. ואם יחפש מינים הקרובים ויאמר הבהמה הנדרה ביבשה שואפת דרך הריאה והדג יען שגר במים שואף דרך הלחי, כבר נדע האדם והעוף שדרי' כמו כן ביבשה, ועדיין נסתפק בבע"ח הגרים במים וביבשה (אמפיביען) אם י"ל ריאה או לא, אבל אם נחפש מינים הקרובים לגמרי ונאמר האמפיביאן מפני שחיים גם ביבשה י"ל ריאה והדגים מפני שחיים רק במים א"ל ריאה, אז נדע שכ"ש שהאדם והבהמה והעוף שחיים תמיד ביבשה י"ל ריאה. וכן חפש הכתוב שני מינים הקרובים תודה ושלמים, ואמר שתודה מפני שבאה גם חובה נאכלת ליום ולילה ושלמים מפני שבאים תמיד נדבה נאכלים לשני ימים, (כמו שאמר ואם נדר או נדבה זבח קרבנו, ר"ל אם היא דבר הבא בנו"נ לא בחובה), נדע שכ"ש שאר המינים שאין באים נדבה כלל רק חובה שדינם כתודה. וז"ש הרמב"ם (פ"ז מה' מעה"ק ה"ז) שנאמר ביום קרבני יאכל כל הקרבנות במשמע חוץ מן השלמים שפירש בהם הכתוב ובכור ומעשר הדומים להם, והלח"מ שם לא הבין את זאת). והנה כפ"ז כבר נסבול שכל קרבנות הבאים בחובה נאכלים ליום א'. ובכ"ז היה עוד מקום לטעות בקצת קרבנות ולספק בהם. והוא, א] שלמי נזיר ושלמים הבאים מחמת פסח. (עיין פי' תוס' זבחים דף ט ד"ה ושלמים, פסחים עא ד"ה למד. ר"ה ה' ד"ה שלמי פסח, והשגתם על רש"י, ועי' רמב"ם פ"ה מה' ק"פ ה"ז ופ"י ה"ג שברייתא זו אינה הלכה) שהגם שדומים לתודה שמוכרח להביאם בכ"ז אחר שקרוים בשם שלמים י"ל שדומים בדין אכילתם לשלמים. לכן אמר הכתוב תודת שלמיו. שם שלמים מיותר. אך בא להזכיר שתודה ג"כ קרוי בשם שלמים ובכ"ז ע"י שבאה חובה אין זה מועיל ונאכלת ליום א', וה"ה שלמי נזיר ושלמים הבאים מחמת פסח כיון שדומים לתודה שבאים חובה אין שם שלמים מועיל ונאכלים ליום א', וז"ש מנין לרבות שלמי נזיר וכו' ת"ל שלמיו: עוד יש להסתפק בדברים שאין נכנסים תחת סוג זבח. כי החלוקה כפי נרמזת במ"ש זבח תודת שלמיו.

קוּרְבָּנֵיהּ יִתְאֲכֵל לָא יַצְנַע מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא : יו וְאִם נִדְרָא אוֹ נְדַבְתָּא נִכְסַת קוּרְבָּנֵיהּ בְּיוֹמָא דִיקָרֵב יַת נִכְסְתֵיהּ יִתְאֲכֵל וּבְיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּדְיִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ

ספרא

לרבות חטאת ואשם תלמוד לומר זבח. מנין לרבות שלמי נזיר ושלמים הבאים מחמת פסח ת"ל שלמיו : קיג (ב) ביום קרבנו יאכל אין לי אלא אכילתם ליום אחד ומנין אף תחלת זביחתם לא תהא אלא ע"מ לאכל ליום אחד ת"ל וכי תזבחו זבח תודה לה' לרצונכם תזבחוהו ביום ההוא יאכל. שאין ת"ל, אלא אם אינו ענין לאכילה תנהו ענין לזביחה שאף תחלת זביחתה לא תהא אלא ע"מ לאכל ליום א'. (ד) אין לי אלא תודה מנין לרבות לכל הנאכלים ליום אחד שלא תהא זביחתן אלא ע"מ להאכל ליום א' ת"ל וכי תזבחו זבח לרבות כל הנאכלים ליום א' שלא תהא זביחתן אלא ע"מ להאכל ליום אחד : קיד (ה) לא יניח ממנו עד בקר. אבל אוכל הוא כל הלילה א"כ למה אמרו חכמים עד חצות להרחיק מן העבירה. אבל אין מחשבה פוסלת בהן ואין הייבים עליהם משום נותר עד שיעלה עמוד השחר: קטו (ו) ואם נדר או נדבה זבח קרבנו. ה"ז בא ללמד על הנאכלים לשני ימים שנאכלים לשני ימים. אין לי אלא שלמים

התורה והמצוה

זבח קרבנו. שמחלק במיני הזבחים. ומכ"ל דין הנאכלים שאינם זבחים כמו מנחות ולחמי תודה ונזיר. לכן אמר ביום קרבנו יאכל, שגם קרבנו מיותר שהי"ל ביום שהוא יאכלו. רק שבא להזכיר גם שם קרבן שהוא סוג עליון יותר משם זבח. וממילא החלוקה כוללת גם המינים שנקראים בשם קרבן אף שאינם זבח, שכל הדומה לתודה שהיא תובה נאכל רק ליום א'. וז"ש מנין לרבות את הלחם ת"ל קרבנו (ובזבחים דף לו גרים מנין לרבות לחמי תודה וחלות ורקיקין שבנזיר וה"ה לשירי מנחות וזה כונת הרמב"ם ז"ל פ"י מה' מעה"ק ה"ז כנ"ל). ועדיין יש להסתפק בולדות ותמורות וחלופי תודה. אחר שדינם שקרבנו בלא לחם (כמו שלמד בפי"א מא"ב) י"ל שיצא מכלל תודה ובא לכלל שלמים גם לענין אכילתן. לכן אמר ובשר זבח. שמלת בשר מיותר. שהי"ל וזבח תודת שלמיו ביום קרבנו יאכל. כמ"ש תמיד הכהן המחטא אותה יאכלנה, כל זכר בכ"א יאכלנה, ולא אמר יאכל בשרה, (שזה אינו רגיל רק גבי אזהרה שבא למעטי גידין ועצמות לא גבי ציוי). ופירושו שבא לרבות תודה שאין עמה לחם רק בשר לבד. שזה משכחת בולדות וחליפין ותמורה, שגם אלה לא יאכלו רק ליום אחד. וז"ש מנין לרבות את הולדות וכו' ת"ל ובשר :

קיג ביום קרבנו יאכל. ציוי זו הוכפלה בפ' אמור (כב כט) וכי תזבחו זבח תודה לה' לרצונכם תזבחו ביום ההוא יאכל וכו'. וכן הציוי שגבי שלמים הוכפלה בפ' קדושים (יט ה) וכי תזבחו זבח שלמים לה' לרצונכם תזבחוהו ביום זבחכם יאכל וממחרת וכו'. ומדוע הוכפלו צוויים אלו ללא צורך. למדו רבותינו שאזהרות השניות האלה באו על הזביחה לא על האכילה. כמ"ש וכי תזבחו זבח שלמים, וכי תזבחו זבח תודה, ומזהיר על הזביחה לרצונכם תזבחו ביום ההוא יאכל. שיהי' רצון הזובח לאכלו ביום ההוא. שעם הזביחה יחשוב הרצון לאכלו כדינו לא להותיר לאחר זמנו. וז"ש בספרא (פה ובפ' אמור פ"ט מ"א) ומנין שאף תחלת זביחתן לא תהי' אלא ע"מ לאכל ליום א' וכו'. וכן אמר (פה מ"ט ובפ' קדושים פ"א מ"א) על שלמים. וכבר בארנו (ויקרא ס' ט) שהרצון בא על הבחירה החפשית. אומר שיבחר כל יזבח ע"מ להותירו. ובאשר אמר זבח תודה. זבח שלמים. אחר שם הסוג זבח, אל שם האישיי תודה. שלמים. להורות שאין זה מיוחד בתודה ושלמים לבד רק כולל בכל זבח שכל הדומה לתודה לא יזבח לאכלו חוץ ליום א' וכל הדומה לשלמים לא יזבח לאכלו חוץ לשני ימים. וז"ש בספרא (מ"ד) אל"ל אלא תודה מנין וכו' ת"ל וכי תזבחו זבח. וכן אמר (במשנה י) גבי שלמים :

קיד לא יניח ממנו עד בקר. כבר בארנו (למעלה ס' מ) כי בכ"מ שיאמר ביום, אם הוא תחת מלת בעת, אז פירושו ביום ולא בלילה. ואם בא על הכוונה באותו יום להוציא יום שאחריו אז אינו שולל את הלילה. ואז יפורש לפעמים ביום ההוא והיינו מן הערב עד הערב ולפעמים הוא מעת לעת. וזה כפי הרגיל לחשוב, שבכל הדברים דרך לחשב היום מערב עד ערב כמו במעשה בראשית. אבל בקדשים הלילה הולך אחר היום, כי הקדשים אין מעשיהם בלילה, ותחשבינן בהו המע"ל מן היום עד יום המחרת, שהתחלת מעשיהם תמיד ביום. וזה ידעינן מפה שאמר ביום קרבנו יאכל לא יניח עד בקר. מבואר שיום קרבנו מתחיל ביום ונמשך עד סוף הלילה שאחריו בע"ה שקרוי בקר, ומ"ש עד חצות הוא לסייג דרבנן ואינו מועיל לאו' לענין מחשבה ולענין נותר. וז"כ הספרא :

קטו ואם נדר או נדבה זבח קרבנו וכו'. כבר בארתי (בס' קיג) שלא בא פה ללמד על אכילת תודה ושלמים לבד רק על כלל הזבחים. שמהן כתודה. ומהן כשלמים. ולכן הוסיף בכ"א שם הסוג זבח. קרבנו. כמש"ש בהלך. וז"ש במ"ז בא ללמד על הנאכלים וכו'. וכבר בארנו שכל שם

לפעמים

וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ יֵאָכֵל׃ יז וְהַנּוֹתָר מִבְּשַׂר הַזָּבַח בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף׃ יח וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל מִבְּשַׂר־זֶבַח שְׁלָמָיו בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לֹא יֵרָצֶה הַמַּקְרִיב אֹתוֹ לֹא יֵחָשֵׁב לוֹ פִּגּוּל יִהְיֶה וְהַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מִמֶּנּוּ עֲוֺנָהּ תִּשָּׂא׃

רש"י

בענין: וממחרת והנותר ממנו. בראשון ש יאכל. [פי' יאכל בשני] (ס"א והנותר ממנו יאכל). וי"ו זו יתירה היא ויש כמוה הרבה במקרא כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה (בראשית ל"ו) את וקדש וצבא מרמס (דניאל ח'): (יח) ואם האכל יאכל וגו'. (ת"כ) במחשב בשחיטה לאכלו בשלישי הכתוב מדבר ת יכול אם אכל ממנו בשלישי יפסל למפרע א ת"ל המקריב אותו לא יחשב בשעת הקרבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי וכן פירושו בשעת הקרבתו לא תעלה זאת במחשבה ב ואם חשב פגול ג יהיה: והנפש האכלת ממנו. אפילו בתוך

שפתי חכמים

הבאה על תודה כו' אבל עד השתא איירי דהביא על התודה של נס: ש יאכל ביום שני שלא תפרש יאכל ביום ראשון וממחרת ג"כ יאכל והנותר ממנו פי' ביום שני יאכל ביום השלישי אלא כך פי' וממחרת והנותר ממנו בראשון יאכל פי' מה שנותר ביום ראשון יאכל ביום שני ולפי זה יהיה הוי"ו מוהנותר יתירה והוצאתו מדכתיב בסמוך ואם האכל יאכל וגו' ביום השלישי וגו'. והא דלא פרש"י וי"ו והנותר כמו וי"ו ומשנה דפי' ומאיזה מקום יהיה הקומץ ממקום שנתרבה שמנה אף כאן פירושו ומתי הותר לאכול למחרת כשנותר מיום ראשון אבל לכתחילה אוכלו ביום ראשון לבדו כמו שרוצה הרא"ם לפרש. משום דא"כ היה לו לכתוב יאכל והנותר ממנו וממחרת דלא נטעה לפרש והנותר מיום שני דעליה קאי משמע דקאי על יום ראשון אלא ודאי הוא יתירה אבל לעיל אין מקום לטעות והכא בלא וי"ו אין מקום טעות מש"ה פירש וי"ו זו יתירה ודו"ק ובזה יתורץ תמיהת הרא"ם שתמה על רש"י שלא פירש וי"ו זו כוי"ו ומשנה: ת פי' אם חשב עליו בשעה שהכהן זורק את דמו מחשבת פסול דהיינו לאוכלו ביום שלישי שהוא חוץ לזמנו אז הוא פסול אבל לאחר הקרבתו שנעשה כל עבודתו בכשרות אין שום מחשבה ולא שום פועל פוסל בו: א ואין להתמוה כיון שהקרבן נעשה בהכשרו א"כ איך אח"כ באכילתו יפסל כבר תירצו בת"כ אם מצינו בזב ובזבה ושומרת יום כנגד יום שהיו בחזקת טהרה וכשראו סתרו היום מחזקת טהרה אף זה כן: ב פי' להכי אפקיה קרא בל' לא יחשב לומר לך דבמחשבה הוא נפסל וה"ק המקריב אותו דהיינו בשעת הקרבת הזבח לא יחשב לו. פי' לא תעלה זאת במחשבה של האכל יאכל ביום הג' כאמור למעלה: ג פי' אם עבר וחשב. הרי שתיקן בזה כמה ענינים שפי' המקריב אותו בשעת הקרבת הזבח כדלעיל ולא הכהן המקריב כפי המובן גם פי' לא יחשב לו מענין מחשבה לא מענין חשיבות גם הוסיף מלת זאת להורות שהמחשבה שהוא מוזהר שלא תעלה לו היא זאת המחשבה של האכל יאכל ביום השלישי שהוא מחשבת אכילת חוץ לזמנו אבל מחשבת אכילת חוץ למקומו הוא נדרש מפסוק ואם האכל יאכל ביום הג' שבפרשת קדושים באם אינו ענין לחוץ לזמנו כדפרש"י שם גם הוסיף ואם חשב קודם פיגול יהיה מפני שבוודאי זה יהיה המובן ממנו שכאשר לא יעלה במחשבתו שיאכל חוץ לזמנו פיגול יהיה:

דהכי

התורה והמצוה

לפעמים לדרך חובה יש להיות דומה לתודה. ולפ"ז חגיגה הבאה ברגל ושלמי שמחה שהן מצוה י"ל שדומים לתודה. אך א"כ למה כתב פה אם נדר או נדבה. הי"ל ואם שלמים מקריב. אחר שכולם חוץ משלמים נאכלים ליום א'. וע"כ שיש עוד נדר ונדבה שנאכל לשני ימים. ומרבה מן נדר חגיגת המועד שהיא חובה ובאה בנדר. ומן נדבה מרבה שלמי שמחה. שמביאם לשמוח מנדבת לבו. וכבר בארנו (באילת השחר כלל נג) שהשם הבא דרך תנאי עם מלת אם לא בא בשלום. כשאמר אם נדר או נדבה היינו כל נדר או נדבה שיהי', וממילא כולל אף חגיגה הבא שלא בזמנה ואף שלמים הבאים לאחר המועד לתשלומין. וז"ש משנה ואו. (ומ"ש חגיגה הבאה מחמת פסח יש למחוק דהא יליף לה ממק"א) ואמר (במשנה ז' מובא בפסחים דף עא) שמ"ש (דברים טז) ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר מדבר בחגיגת י"ד שנאכלת לב' ימים ולילה א'. (שמ"ש אשר תזבח בערב היינו חגיגת י"ד שנזבחת בערב עם הפסח). יכול ליום ולילה ת"ל ביום הראשון לבקר. שפי' ביום הראשון של יו"ט לא ילין עד בקר שאחריו. ומקשה או אינו אלא בקר ראשון. פי' בגמ' שהקושיא היא. דלמא בשתי חגיגות הכתוב מדבר. א' חגיגת י"ד וא' חגיגת ט"ו. זו לבקרה וזו לבקרה. ר"ל שמק' דלמא פי' לא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב (שהוא חגיגת י"ד) ואשר תזבח ביום הראשון (שהוא חגיגת ט"ו) לבקר. ר"ל כ"א לבקר שלו. ע"ז משיב מה אני מקיים חגיגה הנאכלת לב' ימים חוץ מזו ת"ל נדר וכו'. ר"ל א"כ לא משכחת שום חגיגה הנאכלת לב' ימים וכבר רבינו מ"ש נדר אם נדר או נדבה דיש חגיגה הנאכלת לב' ימים. ואמר (במשנה ז) שמ"ש זבח. שבא לרבות יתר זבחים. מרבה תמורות וולדות. ובמ"ש קרבנו. שהי' צ"ל מקריב בפעל כמ"ש כלל זה (ויקרא ס' סא) ובארתי שם שכ"מ דכתיב קרבנו בא לדרשה עיי"ש. בא לרבות בכור ומעשר שהוא קרבן מכבר מעצמו. (בספרים שלנו כתובים הדרושים בטעות). ואמר (במשנה ט) שממה שהוכפל דבר זה בפ' קדושים בא ללמד שאף תחלת זביחתן לא יהי' אלא ע"מ להיאכל ליום א'. ואמר (במשנה י) ממ"ש זבח שלמים בא להורות שכן הדין ביתר זבחים שדינם כשלמים

להיאכל

יִתְאֲכֵל׃ יז וּדְיִשְׁתְּאַר מִבְּסַר נִכְסְתָא בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה בְּנוּרָא יִתּוֹקַד׃ יח וְאִם אִתְאֲכָלָא יִתְאֲכֵל מִבְּסַר נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה לָא יְהֵי לְרַעֲוָא דִמְקָרֵב יָתֵיהּ לָא

ספרא

מנין לרבות את החגינה. ארבה את החגיגה הבאה בזמנה מנין (חגיגה הבאה מחמת פסח) חגיגה הבאה תשלומין. שלמים הבאים בתוך המועד. שלמים הבאים לאחר המועד ת"ל נדר אם נדר או נדבה. (ז) מתוך שנאמר לא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר למד על חגיגת י"ד שנאכלת לב' ימים ולילה א' יכול ליום ולילה א' ת"ל [ביום הראשון] לבקר הרי בקר שני אמור. או אינו אלא בקר ראשון מה אני מקיים חגיגה הנאכלת לשני ימים חוץ מזו ת"ל נדר אם נדר או נדבה. (ח) ומנין לרבות את התמורות ואת הולדות ת"ל זבח. מנין לרבות את הבכור ואת המעשר ת"ל קרבנו. (ט) ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת א"ל אלא אכילתן לב' ימים מנין שאף תחלת זביחתן לא יהי' אלא ע"מ להיאכל לב' ימים ת"ל וכי תזבחו זבח שלמים לה' ביום זבחכם יאכל וממחרת שאין ת"ל אלא אם אינו ענין לאכילה תנהו ענין לזביחה שאף תחלת זביחתן לא תהי' אלא ע"מ להיאכל לב' ימים. (יוד) אין לי אלא שלמים מנין לכל הנאכלים לב' ימים שלא תהא זביחתן אלא ע"מ להיאכל לב' ימים ת"ל וכי תזבחו זבח שלמים לרבו' כל הנאכלים לב' ימים שלא תהא תחלת זביחתן אלא ע"מ להיאכל לב' ימי׃

קטז (יא) ביום הקריבו את זבחו יאכל מצוה לאכל ממנו ביום הראשון. יכול ליום אחד ת"ל וממחרת. אי ממחרת יכול מצוה לאכלו לשני ימים ת"ל והנותר אם הותיר הותיר. (יב) אי והנותר יכול אם הותירו כולו יהי' פסול ת"ל יאכל ואפי' כולו. (יג) יכול יהיה נאכל אור לשלישי. ודין הוא זבחים נאכלים ליום א' וזבחים נאכלים לשני ימים. מה זבחים הנאכלים ליום א' לילו אחריו אף זבחים הנאכלים לשני ימים לילו אחריו. ת"ל עד יום. עד יום הוא נאכל ואינו נאכל לאור שלישי. (יד) יכול ישרף מיד. ודין הוא זבחים נאכלים ליום א' זבחים נאכלים לב' ימים. מה זבחים הנאכלים ליום א' תיכף זמן אכילתן שריפתן אף זבחים הנאכלים לב' ימים תיכף אכילתן שריפתן ת"ל ביום.

התורה והמצוה

להיאכל לב' ימים שה"ה שתהי' הזביחה ע"מ כן וכבר בארנו זה היטב למעלה (ס' קיג)׃

קטז ביום הקריבו את זבחו יאכל. וממחרת. והנותר ממנו יאכל. באור הכתוב כפי דעת רבותינו. שתחלה אמר ביום זבחכם יאכל. היינו לכתחלה מצוה לאכלו ביום זבחו דוקא. והוסיף וממחרת שבדיעבד יאכל גם למחר. וכן דעת בעל הטעמים, שהטעם הפסק על מלת יאכל, (וז"ש בספרא מצוה לאכל ממנו ביום הראשון יכול ליום א' ת"ל וממחרת). ולפ"ז מלת וממחרת נמשך למטה על והנותר ממנו, ושעורו וממחרת הנותר ממנו יאכל, ווי"ו של והנותר היא כפ"א רפה בלשון ישמעאל, וכמ"ש הרד"ק במכלול. וכן פרש"י ז"ל והנותר ממחרת יאכל. (וז"ש אי ממחרת (ר"ל אם לא יכתב והנותר ממנו וכו') יכול מצוה לאכלו לשני ימים ת"ל והנותר אם הותיר הותיר). אולם לפ"ז יקשה מדוע עוות הלשון. ולמה לא כתב והנותר ממחרת יאכל. ע"ז השיב (במשנה יב) שאז נשמע שרק אם נותר מקצתו למחרת יאכל לא אם נותר כולו. שלשון נותר היא החלק שנשאר מן הכל. לכן כתב וממחרת והנותר. וכבר כתב הרד"ק במכלול בשם אביו שכתב בספר הגלוי שכל וי"ו נוספת במקרא רומז על מלה חסרה. וכבר כתבתי למעלה (ויקרא ס' רעב) שכן דעת ר"י סתמא דספרא עיי"ש. ולפ"ז מפרשינן בלא א' ביום זבחכם יאכל. למצוה. וממחרת (יאכל) בדיעבד. אף כולו. וכן הנותר ממנו מקצתו. למחרת יאכל. וז"ש אי והנותר יכול אם הותירו כולו יהיה פסול ת"ל יאכל ואפי' כולו. ר"ל שאם הי' כתוב והנותר ממחרת יאכל ישוב פעל יאכל הראשון רק על ביום זבחכם לבד. אבל ע"י שכתוב וממחרת והנותר. פעל יאכל הראשון נמשך לשנים. כאילו כתוב וממחרת יאכל. ר"ל ואפי' נשאר כולו. (באור משנה יג) אמנם הלא יש מקום לפרש בדרך אחר. כי זה מבואר שכ"מ שכתוב ממחרת הוא דוקא ביום שאחריו ואין הלילה בכלל. ובמ"ש והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף, יל"פ ביום דוקא לא בלילה. וא"כ י"ל שפי' הכתוב ביום זבחכם יאכל וממחרת. לכתחלה. ובדיעבד והנותר ממנו יאכל גם בלילה שאחר המחרת. והנותר ביום השלישי אז באש ישרף. וז"ש יכול יהא נאכל אור לשלישי (בפרש שי"ל מן הדין כמו שקדשים הנאכלים ליום א' נאכלים לילה שאחר היום כן הנאכלים לב' ימים הלילה האחרונה שייכה ליום שלפניו. ובמה שפרשתי מיושב קו' התוס' פסחים דף ג' ד"ה א"ל). ע"ז משיב ת"ל עד יום. ר"ל שבפ' קדושים (יט ו) כתוב ביום זבחכם יאכל וממחרת. והנותר עד יום השלישי באש ישרף. ומלת עד במקום שלא עד בכלל פי' כשנוגע בתחלת יום הג' שהוא תיכף בלילה.

הוא נשרף ואינו נשרף בלילה. או אינו אומר בשלישי ישרף עבר שלישי לא ישרף ת"ל ישרף אפי' לעולם:

קיז (טו) מבשר ולא מן העצמות ולא מן הגידין ולא מן הקרנים ולא מן הטלפים. הזבח פרט לעובר ולשיליא. ביום השלישי באש ישרף בנה אב לכל הנשרפין שלא יהיו נשרפים אלא ביום:

(פרשה ח) קיח (א) ואם האכל יאכל ביום השלישי לא ירצה. א"ר אליעזר כוף אזניך לשמוע שהשוחט את זבחו ע"מ לאכלו ביום השלישי הרי זה בלא ירצה. אמר ר"ע שומע אני אם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי לא ירצה אם אכל ממנו ביום השלישי יהיה פסול, וא"א לומר כן מאחר שהוכשר יחזור ויפסל. הן אם מצינו בזב וזבה ושומרת יום כנגד יום שהן בחזקת טהרה וכשראו סתרו אף זה שהיה בחזקת היתר אם אכל ממנו ביום השלישי יהיה פסול. תלמוד לומר המקריב בשעת הקרבה הוא נפסל ואינו נפסל ביום השלישי. (ב) או אינו אומר המקריב אלא זה כהן המקריב, ת"ל אותו בזבח הוא מדבר ולא בכהן. (ג) בן עזאי אומר מת"ל אותו. לפי שנא' כי תדור נדר לה' אלקיך לא תאחר לשלמו יכול המאחר נדרו בלא ירצה ת"ל אותו. אותו בלא ירצה ואין מאחר נדרו בלא ירצה. אחרים אומרים לא יחשב במחשבה הוא

וגם שם לא כתוב והנותר ממנו יאכל, ופשטותו שאחר המחרת שהוא ביום הוי נותר. ומזה מבואר שעד יום הוא נאכל ואינו נאכל לאור שלישי. (כאור משנה יד). והנה לפ"ז פי' מ"ש והנותר מבשר הזבח פי' בלילה. וי"ל שביום השלישי נמשך למעלה והנותר מבשר ביום השלישי. היינו בהתחלת היום שהוא בליל שלישי תיכף באש ישרף. וא"ש יכול ישרף מיד. (בפרט שי"ל מן הדין כמו בקדשים הנאכלים ליום א' השרפה תיכף בכלות זמן אכילתן, כן בקדשים הנאכלים לב' ימים), ע"ז משיב ת"ל ביום ביום הוא נשרף וכו'. ר"ל כי כבר בארתי (למעלה ס' מ"ס באָרך) שכ"מ שאומר מלת ביום. אם בא לומר דוקא באותו יום לא ביום שאחריו אז גם לילה בכלל אבל במקום שלא בא על הכוונה דוקא באותו יום. מפרשינן יום דוקא ולא לילה עיי"ש. ואחר שפה לא בא על הכוונה שישרף דוקא באותו יום. ממילא פירושו ביום ולא בלילה. ומזה מוכרח שביום השלישי מוסב על באש תשרף. ופי' והנותר מבשר הזבח אחר המחרת, שהיא בליל ג', לא ישרפנו תיכף רק ביום השלישי אז באש ישרף. וכן דעת בעל הטעמים, שהפסיק האתנחתא על מלת הזבח. וע"ז שאלו או אינו אלא בשלישי ישרף עבר שלישי לא ישרף. ר"ל מנ"ל שמלת ביום בא על הכוונה ביום ולא בלילה דלמא פי' באותו יום ישרף ולא אח"כ וא"כ אינו שולל את הלילה. ע"ז השיב ת"ל ישרף אפי' לעולם, ר"ל דהא בפ' קדושים אמר והנותר עד יום השלישי באש ישרף ושם לא הגביל זמן, מבואר דישרף לעולם, וא"כ מ"ש פה ביום השלישי ע"כ פי' ביום ולא בלילה, ובזה תראה שפה שהודיע דין האכילה והשריפה דקדק ובאר דיניהם בפרטות והבדל בין לכתחלה ודיעבד ושהשרפה ביום דוקא, אבל בפ' קדושים שמזהיר שלא יחשב במחשבת חוץ לזמנו (כנ"ל ס' קיג) ולענין המחשבה אין נ"מ בין יום הא' והב' כל שלא חשבו לאכלו ביום הג', לכן כתב הכל שוה:

קיז והנותר מבשר הזבח, מ"ש מבשר, ולא אמר הנותר ממנו או הנותר מן הזבח, מלמד רק הבשר הוא נותר, וכן בכ"מ שפרט בשר אין עצמות וגידין בכלל, וכמו שתראה ברמב"ם (פ"י מה' מעה"ק ה"י ושם פי"ט ה"י ופ"ג מה' פה"מ הט"ז ושם פי"ד ה"ז ופי"ח הכ"ב ופי"ט ה"ט. ופ"ד מה' מעילה הי"ב ופ"י מה' ק"פ ה"א וי"א. ופ"ד מה' פרה הי"ב. ופ"א מה' אבות הטומאה ה"ז ושם פ"ג ה' ט י וי"ד ופ"ד ה"ח ופ"ג מה' טומאת אוכלים ה"ג). וכן דריש בספרא (נו פרשה מו) על אשר יגע בבשרה, (שמיני פ"ד מ"ח) על מבשרם ל"ת, וכן (שם פ"ג מ"י), וספרי חקת (פסקא) על את עורה ואת בשרה. וראה (פסקא עח) על ועשית עולותיך הבשר והדם. ומכלתא בא על לא תוציא מן הבשר. ובגמ' בכ"מ. ובמקום שא"ל לדרשה זאת וכתב מבשר דריש לי' לדרשה אחריתא, ועדיין הי' די לכתב והנותר מבשרו בכינוי, ולמה שנה שם הזבח. שהוא שלא כמשפט כמ"ש (בהה"ש ס' קג). דריש למעט עובר ושליא שהגם שהוא כבשרו בכ"ז לא נקרא זבח כי לא נשחטים. וממה שגלתה התורה גבי שלמים שלא ישרפו בלילה למדינן מבנין אב לכ"מ דאין שורפין קדשים בלילה. ועיין בתוס' שבת (כה ע"ב וביבמות עג ע"ב):

קיח ואם האכל יאכל ביום השלישי וכו'. פי' הכתוב כפי קבלת חז"ל. שבא על מחשבת אכילה. ופי' אם האכל יאכל אם יחשב בשעת עבודתו לאכלו חוץ לזמנו לא ירצה. וע"ז הוסיף שלכן המקריב אותו לא יחשב לו ר"ל לא יחשב מחשבה כזאת, כי ע"ז פגול יהי'. וכבר בארנו (ויקרא ס' לג) שדרך הלשון שהפעל הבא באמצע המאמר התנאי יבא בלשון עבר או הוה, והיל"ל ואם אכל, או ואם אוכל מבשר הזבח, ולמה אמר יאכל בלשון עתיד, אך כיון על מחשבת אכילה, שהעתיד מורה הרבה פעמים על מחשבת הפועל, כמו. אז יבנה שלמה, שבקש לבנות, אולם מי יכריחנו לפרש כן, ומדוע לא נאמר שפי' אם אכל ממש, ע"ז באו התנאים בברייתא הזאת המובאת בזבחים (דף כט) והשיבו שא"א לפרש כן, בפנים שונים.

נפסל ואין נפסל בנ'. קיט (ד) יכול אין מחשבה פוסלת אלא בזריקה מנין לרבות שחיטה וקבלת הדם, ת"ל אם האכל יאכל לרבות שחיטה וקבלת הדם. יכול שאני מרבה שירי הדם והקטר חלבים ואכילת בשר, ת"ל המקריב זריקה בכלל היתה למה יצאת להקיש אליה מה זריקה מיוחדת שמעכב כפרה אף אני מרבה שחיטה וקיבול הדם שמעכבים את הכפרה ומוציא אני את שירי הדם והקטרת חלבים ואכילת בשר שאין מעכבים את הכפרה. (ה) ר"מ אומר מחשבה פוסלת בהילוך, שאי אפשר לה לעבודה בלא הילוך. ור"ש אומר אין מחשבה בהילוך שאי אפשר לעבודה שלא בשחיטה ושלא בקבלה אבל אפשר לה שלא בהילוך שוחט בצד המזבח וזורק. ר' אלעזר אומר המהלך במקום שצריך להלך המחשבה פוסלת, מקום שא"צ להלך אין מחשבה פוסלת. שאין מחשבה פוסלת אלא בדבר הראוי לעבודה. ובמי שראוי לעבודה ובמקום שהוא כשר לעבודה:

קכ (ו) יכול אין מחשבה פוסלת אלא באכילת בשר מנין לרבות זריקה והקטר

ר' אליעזר הוכיח זה מהענין עצמו, שאיך יתכן לומר שאם אח"כ אכל חוץ לזמנו לא ירצה הא הלא כבר נרצה בעת שהוקרב כהלכתו ואיך יחזור ויפסל, ובכל הקרבנות הוא כיפר הכהן ונסלח. ובנדבה הוא אשה ריח ניחוח, ואמר ואני נתתיו על המזבח לכפר, נמצא כבר כפר ונסלח והי' ריח ניחוח ואיך שוב לא ירצה. וז"ש כוף אזנך לשמוע. שממ"ש לא ירצה ע"כ פי' שהשוחט ע"מ וכו' ה"ז בלא ירצה. ר"ע לא משמע ליה הוכחה זאת כי י"ל שדומה כזב וזבה שהי' בחזקת טהרה ואם ראו סתרו למפרע, כן אף שתחלה כפר ונסלח אם אח"כ אכל נפסל למפרע, והוא מכריח זה ממ"ש המקריב אותו לא יחשב, שאם נפרש ואם האכל יאכל שאכל ממש, א"כ מה ז"ש המקריב אותו לא יחשב לו, אם פי' המקריב על הבעלים שהקדישוהו. כמו אדם כי יקריב קרבן. ופי' שאינו נחשב להבעלים לצאת ידי חובתם, פשיטא הלא כבר אמר לא ירצה וכ"ש שלא יחשב להבעלים. ואם תפרש המקריב על הכהן, ופי' שהכהן המקריב מבשר הזבח ביום השלישי למזבח לא יחשב לו למצוה, כגון אם מקריב מאימורי הקרבן אחר זמנו, ז"א שא"כ לא הי"ל המקריב אותו, רק המקריב ממנו, או המקריב ממנו, ר"ל מבשר הזבח, כמ"ש ואם יאכל מבשר הזבח משא"כ המקריב אותו משמע מקריב הזבח עצמו, והוא שהקריבו כדינו בזמנו, וז"ש במ"ב או א"א המקריב אלא הכהן וכו' ת"ל אותו, ומזה מבואר שמדבר מהקרבת הזבח, ומזה מבואר שפי' אם האכל יאכל על המחשבה, ועז"א שהמקריב אותו לא יחשב ר"ל לא יחשב מחשבות כזאת, פי' שמדבר במחשבת המקריב. ולכן בא מלת אותו שמיותר להוכיח שמדבר מהקרבת הזבח. — ודעת אחרים שזה מוכח מלשון לא יחשב לו, שאל"ס לא יחשב לו לקרבן, שלא מצאנו דוגמתו במקרא שיתפרש כן, כי תמיד נסמך לו הענין. ויחשבה לו לצדקה, דם יחשב לאיש ההוא וכדומה, וכיל"ל לא יחשב לו לקרבן או לזכות. וע"כ פי' לא יחשב לא יעלה זאת במחשבתו. וכבר בארו חוקרי הלשון כי המחשבה בנפעל בא על החושב מחשבות זרות נוטות ממחשבות בני אדם. ור"ל בשעת הקרבה לא יעלה זאת במחשבתו. וז"ש אחרים אומרים וכו'—ובן עזאי ס"ל ג"כ או כר' אליעזר שידעינן זה ממ"ש לא ירצה. או כאחרים שידעינן מלא יחשב. ובא להוציא מדברי ר"ע שהוכיח מן מלת אותו, והוא דורש מ"ש המקריב אותו: מלת אותו בא לטעם מאחר נדרו שאינו בבל ירצה. וז"ש בגמ' ובן עזאי דזבח מדבר ולא בכהן מנ"ל. איבע"א נפק"ל מדאחרים ואיבע"א מדכתיב לא ירצה זביחה הוא. ר"ל כר' אליעזר. ומיושב ק' התוס' שם ד"ה נפק"ל. ושם מפרש דלר"א מ"ש לא יחשב צריך לגופי' שלא יערב בו מחשבות אחרות אף שכבר חשב חוץ לזמנו, כי בזה מסלק המחשבה הראשונה ומכנים השני' ומחשבות מוציאות זו מזו. או מבע"ל ללמד שהמחשב בקדשים לוקה. ובזה תבין כל הסוגיא שם:

קיט ואם האכל יאכל. הי' יותר טוב שיאמר בקיצור המקריב אותו לאכל ביום השלישי. והי' מבואר שמדבר ממחשבת אכילה. ודרך הלשון להקדים הפועל אל יתר חלקי המאמר. פי' חז"ל (בספרא טובא בזבחים דף יג) משום דלא נפרש המקריב הוא הזורק את הדם שהוא עקר ההקרבה. ועליו אמר לא ירצה שהרצוי הוא בדם. ונאמר שרק המחשבה בשעת זריקה פוסל. לכן התחיל בפסוק ואם האכל יאכל שכל שמוכן בשעת איזה עבודה אל אכילה ביום הג'. ובכ"ז אמר המקריב אותו שהוא הזריקה. ללמד שאינו פוסל רק בעבודה הדומה לזריקה דמעכבא כפרה לא במחשבה בשעת שפיכת שירים והקטרת חלבים ואכילת בשר. ואם מחשב בשעת הולכה דעת ר"מ שפוסל, אחר שמעכב כפרה. ודעת ר"ש שאינו פוסל, אחר שאפשר לבטלה. ור"א מכריע שבמקום שצריך להלך פוסל ואם לאו אינו פוסל. ובגמ' (דף טו) מפרש דבריו באורך עיי"ש. ואמר עוד. אין מחשבה פוסלת אלא בדבר הראוי לעבודה הוא מימרא דרבא (בזבחים דף כו ע"ב. ובמנחות דף ה ע"ב). ושם מפרש בדבר הראוי לעבודה לאפוקי מנחת העומר. (עי' פי' ברש"י ותוס' שם, וברמב"ם ולאב"ד פי"ד מה' פסה"מ ה"ג). ובמי שראוי, לאפוקי בע"מ, ובמקום הראוי, לאפוקי נפגם המזבח:

קכ ואם האכל יאכל, מבואר אצלינו בכ"מ שנכפל המקור על הפעל. בא להורות שהעשה הפעולה

בכל אופן, או על השנות הפעולה והתמדתה, כמ"ש ב"מ (דף למא) על הוכח תוכיח השב תשיבם וכדומה אפי' מאה פעמים. (וכמ"ש באילת השחר כלל לז), וכן מה שנכפל המקור על הפעל פה דרים בספרא (מובא בזבחים יג. כה. מנחות יז, חולין סא). שבא לרבות כל מיני אכילה בין אכילת אדם בין אכילת מזבח, שנקרא אכילה אצל קרבנות, כמ"ש ותאכל האש את העולה, את קרבני לחמי לאשי, שאם חשב בא' מד' עבודות לזרוק או להקטיר החלב או לשפוך השירים חוץ לזמנם פגול הוא, ומה שמעט במשנה ד' שפיכת שירים והקטרת אימורים היינו אם חשב בעת שפיכת שירים לאכול חוץ לזמנו, כי צריך שיחשוב בא' מד' עבודות. כ"פ בזבחים (דף יג):

קכא מבשר זבח השלמים, כבר באררנו (באילת השחר כלל נה) שכ"מ שאמר זבח שלמים וכן זבח תודה קרבן מנחה וכדומה יש בו דרוש, שלמה לו להזכיר שם הסוג זבח, באררו רבותינו שבא ללמד שאין אזהרה זאת מצד שהם שלמים בפרט רק מצד שהוא זבח בכלל, וה"ה כל זבח מחשבת חוץ לזמנו מפגל בו. ובארו שאם נלמדהו מן הדין לא נדע רק שמפגל אם חשב לאכלו אחר שני ימים שבין אם נלמד בפשוט משלמים שמחשבה לאכלם אחר ב' ימים פוסלת בהם נאמר דיו לבא מן הדין להיות כנידון דוקא אחר ב' ימים, ובין אם נלמד כמו שלמים אחר זמן אכילתן מחשבה פוסלת נאמר שזבחים הנאכלים ליום א' אין מחשבה פוסלת אחר יום א' שעדיין ראוי לאכילת ק"ק, רק אחר ב' ימים. לזה צריך קרא. ועתה א"ל שהכתוב רבה רק אחר ב' ימים לבד דהא זה נודע מן הדין:

והקטר הלבים ושפיכת שירים ת"ל אם האכל יאכל. אכילה לאדם. ואכילה למזבח:

קכא (ו) למדנו לזבחים הנאכלים לשני ימים שמחשבה פוסלת בהם בשלישי. מנין לזבחים הנאכלים ליום א'. ודין הוא. זבחים נאכלים לב' ימים וזבחים נאכלים ליום א'. מה זבחים הנאכלים לב' ימים מחשבה פוסלת בהם אף זבחים הנאכלים ליום א' מחשבה פוסלת בהם בשני. דיו לבא מן הדין להיות כנידון מה אלו לב' אף אלו לשלשה. (ח) אני אדיננו דין אחר זבחים נאכלים ליום א' זבחים נאכלים לב' ימים. מה זבחים הנאכלים לב' ימים אחר זמן אכילתן מחשבה פוסלת בהם בשלישי. אף זבחים הנאכלים ליום א' תהא מחשבה פוסלת בהם בשני אחר זמן אכילתן. (ט) הין פסלה מחשבה בשלישי שאין כשר לאכילת כל זבח תפסול מחשבה בשני שהוא כשר לאכילת קדשים קלים. ת"ל אם האכל יאכל [מבשר זבח שלמיו] לרבות זבחים הנאכלים ליום א' שתהא מחשבה פוסלת בהם בשני:

(פרק יג) **קכב** (א) יכול אין מחשבה פוסלת אלא בחוץ לזמנו חוץ למקומו מנין. ודין הוא. זמן פוסל ומחיצה פוסלת. מה הזמן מחשבה פוסלת בו אף מחיצה מחשבה פוסלת בה. (ב) הין אם פסלה מחשבה בזמן שהזמן נוהגת בבמה. תפסול מחשבה במחיצה שאין מחיצה נוהגת בבמה. ת"ל בפ' קדושים אם

קכב ואם האכל יאכל וכו' המקריב אותו לא יחשב. כבר באררנו פשט הכתוב. שיאמר, א] שהמחשב לאכל ביום השלישי לא ירצה. ב] שהמקריב אותו לא יחשב לו מחשבות אחרות, ואם חושב מחשבות אחרות פגול יהיה. ולא באר מה הן המחשבות המפגלות. ונוכל לאמר שכל שחשב לעשות אח"כ בדם או בבשר דבר שלא כהלכתו מחשבתו מפגלת הזבח. לכן כפלה התורה דבריה שנית בפ' קדושים. לרצונכם תזבחוהו ביום הזבח יאכל ואם האכל יאכל ביום השלישי פגול הוא, כפל ודייק שאינו מוזהר רק ממחשבת חוץ לזמנו לבד. אולם הלא זה סותר למ"ש בפ' צו שמוזהר גם ממחשבות אחרות שג"כ מפגלין. ומוכרחים אנו לומר שמ"ש בפ' קדושים שמוזהר על מחשבת חוץ לזמנו בא לדוגמא. דהיינו רק על המחשבה הדומה למחשבת חוץ לזמנו, ונגלה בזה שמ"ש בפ' צו המקריב אותו לא יחשב ר"ל שלא יחשב מחשבה שדומה לחוץ לזמנו, והוא מחשבת חוץ למקומו, כי המקום והזמן דומים בעניניהם והם המקיפים וגודרים בתוכם כל הנמצאים המוחשים שכולם נמצאים בזמן ובמקום מיוחד בהכרח כנודע בפילוסופיא, וז"ש בספרא, ת"ל בפ' קדושים אם האכל יאכל וכו' שאין ת"ל, ר"ל שהפסוק מיותר כי חוץ לזמנו מבואר בפ' צו, אם א"ע לחוץ לזמנו תנהו ענין לחוץ למקומו, ר"ל לכן בהכרח שבא לבאר ולהגביל מ"ש בפ' צו לא יחשב דהיינו רק שלא יחשב מחשבה הדומה כחוץ לזמנו והוא חוץ למקומו, ואינו כולל יתר המחשבות שבלתי דומים לחוץ לזמנו, וזה מוסד בחק הלשון וההגיון שכל שני כתובים שיש סתירה ביניהם, ממעטים אותם שהא' יבאר את השני, באופן שישוו שניהם, ולפ"ז עקר קרא דפ' קדושים א"צ על חוץ לזמנו, רק לבאר שמ"ש לא יחשב היינו רק מחשבה הדומה למחשבת חוץ לזמנו שהוא חוץ למקומו, ושם אומר ואוכליו עונו ישא שקאי על נותר ממש, וממ"ש ואוכליו בכינוי היחיד היינו רק אוכל נותר שמחלל קדשי ה', לא אוכל פיגול חוץ למקומו, דס"ל שממעט חוץ לזמנו דהא בי' כת ב בפ' צו והנפש האוכלת ממנו עונו תשא, וזה כוונת הספרא.——וכזה נמלטנו מן הזרות הגדול שיש

אם האכל יאכל ביום השלישי פגול הוא לא ירצה שאין ת"ל. אלא אם אינו ענין לחוץ לזמנו תנהו ענין לחוץ למקומו. יכול יהיו חייבים עליו כרת. ת"ל בנותר עונו ישא יוצא לזמנו בכרת ואין חוץ למקומו בכרת. יכול

בזה לפי המפ' שחשבו שכוונת רבותינו שעקרו הכתוב מפשוטו שתחת שכתוב ואם האכל יאכל ביום השלישי נפרש כאילו כתוב ואם יאכל חוץ למקומו, וזה דבר שאין הדעת מקבל כלל, אבל לפי מה שבארנו הכתוב מדבר באמת בחוץ לזמנו רק אחר שבא כפול שלא לצורך, הלא יש כלל בידינו שכל ציוי הבא כפולה בא להורות שהציוי הוא בדוקא. למשל דרש בספרא ויקרא (פרשה ג') זכר ולא נקבה וכשאומר למטה זכר ולא, טו"א, במ"ש שנית זכר בא לבאר שבא בדיוק גדול שלא יהי' שום נקבות מעורב בו, וכן אמרו תמיד שנה עליו הכתוב לעכב, וכן כשאמר שנית שהמחשבה המפגלת הוא רק חוץ לזמנו, נשים לב בסברת במ"ש לא יחשב שלא נקחהו כפשוטו שכולל כל מחשבה, ונעמוד על הטעם שאסרה תורה מחשבת הזמן לא מחשבה זולתה, והוא כי ידוע שגם אם נפשיט מחשבותינו מכל הדברים נשאר אלינו מחשבת הזמן והמקום, כי טרם נעלה שום דבר במחשבה כבר נדע שלא יצויר לחשבו בלתי שיהיה מקושר בזמן ובמקום, על שמלד זה נשיג מחשבת הזמן והמקום מן הקודם אל המאוחר בהשגה הגיונית, רק הזמן כולל יותר מן המקום, כי ציורים הנפשיים נוכל לחשבם מופשטים מן המקום לא מן הזמן, וכ"ז מבואר בחכמת מה שאחר הטבע, ובזה נבין שלכן הקפידה תורה ביותר על מחשבת הזמן שהיא ראש המחשבה ותנאי כל מחשבה, וממילא נבין שמ"ש המקריב אותו לא יחשב שפי' מחשבה הדומה לזמן, והוא מחשבת המקום, שהגם שימצאו ציורים שיחשבו בלעדו כמו ציורי הנפש והרוחניים, וכן הורד ממדרגתו שהזמן נוהג בבהמה ולא המקום שלכן לא נוכל ללמדו מן הדין, בכ"ז הוא שוה אליו בכל ציורים המוחשים, ואם לא היתה הציוי מוכפלת בפ' קדושים היינו מפרשים שמ"ש לא יחשב כולל כל מחשבה, שתחלה אמר שלא יחשב לאכל ביום הג' ומוסיף שלא יחשב שום מחשבה. ועתה תשוב תראה כי גם הסוגיא דזבחים מתפרשת היטב עפ"י דרכינו, ובנויה על אדני השכל הפשוט, לא ועיין בגמ' זבחים (דף כח ע"א מן פסקא פסול ואין בו כרת, עד דף כט פסקא ת"ל), והא לך פי' בקוצר נמרץ. שעמ"ש במשנה שחוץ לזמנו פגול ויש בו כרת וחוץ למקומו פגול וא"ב כרת, שאלו, מה"מ, ואמר שמואל תרי קראי כתיבי, ולא באר דבריו, והתחילו לבאר דברי שמואל, ופי' רבה. שר"ל שבפ' צו עצמו יש תרי קראי, א' אם האכל יאכל ביום השלישי שהוא חוץ לזמנו, ב' המקריב אותו לא יחשב מחשבה אחרת והוא חוץ למקומו. (כי ס"ל מן הסברה שי"ל שרק מחשבה הדומה כחוץ לזמנו שכתוב בפי', שאל"כ לא הי' לו לומר רק לא יחשב לבד לכלול כל המחשבות וחוץ לזמנו בכלל). ומ"ש שחוץ למקומו א"ב כרת כי במ"ש והנפש האוכלת ממנו עונה תשא. מלת ממנו, מורה א' משני הנושאים הנז' (שאל"כ המלה מיותרת), ומסתברא על חוץ לזמנו דפתח בי' קרא, ומק' הלא י"ל על חוץ למקומו דסמיך לי', כי כלל בלשון שהכינוי מוסב תמיד על נושא הסמוך לו לא על הקודם. ולזה אמר אביי סמוך אדתני תני, שמ"ש תרי קראי כתיבי כיון על הטעם הכתוב בפ' צו ובפ' קדושים וכדברי הספרא שבארנו, וממ"ש בנותר ואוכליו עונו ישא בכינוי היחיד ממעט חוץ למקומו, עפ"ז נתנו לדקדק בדברי הספרא הנז. והקשו מנ"ל שפסוק ואוכליו עונו ישא קאי על אוכל נותר הלא י"ל שהכינוי מוסב להקודם להאוכל פיגול שהוא חוץ למקומו, וכינוי היחיד ממעט נותר מכרת. ומתרץ דאחר שבפ' צו לא נז' כרת בפי' רק עונה תשא, כדי שנלמד מן עונו ישא שבקדושים שהיא כרת, מבואר שמ"ש בפ' צו ובפ' קדושים י"ל דימוי, ונותר י"ל דמיון לחוץ לזמנו בז"ב, וע"ז מק' הלא חוץ למקומו י"ל דימוי יותר עם חוץ לזמנו, ובכל ר' יוחנן והשיב בדרך יותר פשוט שזה ידעינן מפשט הכתוב ואוכליו עונו ישא כי את קדש ה' חלל שמדבר בנותר, כי הפיגול אינו קדש ואינו מתחלל ע"י אכילתו שיאמר שחלל קדש כי כבר נתחלל מקודם, משא"כ הנותר קרוי עדיין קדש כמ"ש ושרפת את הנותר באש כי קדש הוא, ועתה הקשה קו' אחרת מנ"ל שקרא אריכא דפ' צו בחוץ לזמנו וקרא דפ' קדושים בחוץ למקומו דלמא בהפך, ר"ל נאמר שעקר הציוי שלא ישחט חוץ לזמנו נאמר בפ' קדושים, ומה שהוכפל בפ' צו הוא משום דשם רצה להודיע שלא ישחט גם חוץ למקומו כמ"ש המקריב לא יחשב, ועי"ז חזר שנית גם חוץ לזמנו כדי שנדע שמ"ש לא יחשב הוא דוקא מחשבה הדומה לחוץ לזמנו שנז' באותו פסוק, ולפ"ז מ"ש והנפש האוכלת עונה תשא מדבר בחוץ למקומו שנז' שם, והמיעוט שגבי נותר ואוכליו ממעט חוץ לזמנו שהוא דבר תחלה, וע"ז רצה לתרץ, משום דאחר שמשם עונה תשא נלמד כרת מפ' קדושים, מסתברא שהוא חוץ לזמנו שדומה לנותר. וע"ז השיב שי"ל שבקדושים מדבר בחוץ לזמנו שלכן הוצרך למעטו מכרת ע"י כינוי ואוכליו, משום דדמי לי' טפי וקא ממעט לי', ולפ"ז נבאר הקו' שנאמר דפ' קדושים בחוץ לזמנו ופ' צו בחוץ למקומו וחוץ למקומו חייב כרת ולא חוץ לזמנו. עפ"ז חזר רבא לדברי רבה שהכל נלמד מפ' צו. וכמ"ש תחלה, ומה שהק' אימא והנפש האוכלת ממנו זה חוץ למקומו דסמיך לי', ע"ז השיב דאחר שפסק כתיב עונה תשא. ולא פרש כרת ללמדה מנותר מסתברא מדבר החייב פה כרת הוא דומה לנותר וזה חוץ לזמנו וכנן:

יט וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל־טָמֵא לֹא יֵאָכֵל בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף

בעל הטורים

(יט) והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל. הפסוק מתחיל בבשר ומסיים בבשר לומר שאם נגעה הבשר מקצתו נטמא כולו:

רש"י

הזמן ד עונה תשא: (יט) והבשר. של קדש שלמים ה אשר יגע בכל טמא לא יאכל: והבשר. לרבות אבר

שפתי חכמים

ד דהכי בתוך הזמן גם כן פיגול הוא כיון שפסלו במחשבה בשעת שחיטה או זריקה לכן מגיה רש"י בתוך הזמן: ה לאפוקי

התורה והמצוה

קכג המקריב אותו לא יחשב. כבר כתבנו (למעלה ס' קי"ח) שמלת אותו מיותר. ודריש לה בן עזאי שם. ופה באר הדרוש ליתר תנאי' דשם, שבא למעט שאם שוחט ע"מ שיאכלוהו עכו"ם וטמאים בזמנו אינו בלא ירצה. (באור משנה ג). ועוד יש שני מעוטים. מ"ש בפ' קדושים פגול הוא. שכבר בארנו (ויקרא ס' שם) שמלת הוא מיותר תמיד שמלאהו כ"פ שלא נכתב, ובא למעט. וכן מ"ש ואוכליו עונו ישא. אוכליו בכינוי, ול"א והאוכל. אמר שבא למעט שאם נעשה פסול אחר כגון נשחט בלילה ונשפך דמה וכל הני דחשיב אע"פ שהבשר פסול בכ"ז אין חייבים כרת על אכילתו. וז"ש רק פגול הוא. ורק ואוכליו. לא הפסולים זולתו אינם בכרת. [וצ"ל והפסח והחטאת ששחטן שלא לשמן מנין ת"ל לא יאכל כי קדש הוא. כי מפסוק זה למד (בפסחים דף כד ובמכות דף יח ובמעילה דף יז ע"ב) שכל שבקדש פסול בא הכתוב ליתן ל"ת על אכילתו. וזה ממ"ש ושרפת את הנותר באש לא יאכל כי קדש הוא, שהוא מיותר שכבר באר במקומו שהנותר לא יאכל, וגם למה אמר הטעם כי קדש הוא. רק שבא ללמד שמגד שהי' פסול בקדש לכן לא יאכל ומזה למד דה"ה כל שהי' פסולו בקדש. וכן המלא מבואר לקמן (פרשה ע מ"ד) כדברי, (ובספרים כתוב ת"ל לא ירצה ולא יחשב לאוכל ואין לזה הבנה כלל. ועוד דלפ"ז בכל אלה לא נרצה לבעלים והרי בניתנים למעלה שנתנם למטה נתכפרו בעלים כשמואל בזבחים (דף כ"ז) וכמ"ש הרמב"ם (ה' פה"מ פ"ב), ובפרט לר"י שמחה דספרא שלא במקומו כמקומו, כמ"ש בזבחים דף לה]. ואחר שידעינן שאסורים באכילה כמו בנותר יש לטעות שה"ה שחייב כרת עליהם כמו על נותר, לכן אמר מעוט ואוכליו עונו ישא רק אוכל נותר בכרת. (באור משנה ד) שואל הלא י"ל שהמעוטים הללו נאמרו ללמד שאין חייב כרת אלא לשלמים בלבד. (וברייתא זו עד סוף הסימן מובאת בזבחים דף מד). ע"ז השיב כי גם לענין טומאה שאמר בפסוק כף והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים וטומאתו עליו ונכרתה יש לטעות כן, שרק על שלמים חייב. אבל התורה פרשה זאת בפ' אמור (ס' כב) דבר אל אהרן וינזרו מקדשי ב"י ולא יחללו וכו', שבאר שם שחייב כרת על טומאה בכל הקדשים, ודין זה נלמד גם לפיגול ונותר בגז"ש חילול חילול כמו שיתב' שם. אולם עדיין י"ל שדינו כדין דבר שהי' בכלל ויצא מן הכלל ללמד. שאחר שלמים היה לענין טומאה ופיגול בכלל הקדשים ופרט הכתוב בהם כרת בפ"ע בא ללמד על הכלל כולו שאינו חייב רק על כיוצא בשלמים שהם הנאכלים לב' ימים ולילה א', והוא בכור כמ"ש בגמ' שם. משיב שעז"א גבי פיגול ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו שמ"ש מבשר מיותר (ככ"ל ס' קיז) וכן מ"ש זבח מיותר (כמ"ש באה"ש כלל נה), ובא לרבות שדין טומאה אינו דוקא מפני שהוא שלמים רק מפני שאכל בשר קדש, ומרבינן ה"ה כל בשר קדש אף הנאכל ליום א', והיא הדרוש הנז' למעלה (ס' קכא) ופה גמר את הדרוש, וממ"ש זבח מוסיף שדין זה נוהג מגד שהוא זבח אף בעולה שאין הבשר נאכל. ועדיין לא נדע עופות ומנחות שאינם בכלל זבח. ע"ז א"ב בפ' אמור (שם) אשר הם מקדישים, עד שנרבה אף לוג שמן של מצורע. (ומפרש בגמ' דמיירי בלוג הבא עם האשם שהאשם מפגלו). (באור משנה ה) וא"כ למה נאמר שלמים. מפרש שבא ללמד שצריך שיהיו כיוצא בשלמים שיהי' לו מתירין או לאדם כגון חטאת העוף שדומה כבשר שלמים שי"ל מתירין לאדם, או למזבח כגון עולת העוף ופרים ושעירים הנשרפין שדומה כאימורי שלמי' שי"ל מתירין למזבח, ומוציא הקומץ והלבונה וכו' שאין להם מתירין כלל. ומ"ש מנחת נסכים פי' בגמ' שם באינם באים עם הזבח. דא"ה הזבח מתירם כמו לוג שמן של מצורע. וה"ה לוג שמן הבלתי בא עם הזבח אינו מפגל. וכ"ז בנוי על הלימוד שלמדין פיגול ונותר בגז"ש חילול חילול מטומאה. ור"ש סובר שצריך שידמה לשלמים שהם על מזבח החיצון משא"כ פרים ושעירים הנשרפין שאינם על מזבח החיצון. (באור משנה ו' ז' ח') ור"א משום ר"י מחלק בפרים ושעירים הנשרפין שאם העבודה אשר בה חשב והמחשבה שחשב שניהם בדברים הנעשים בחוץ כגון ששחט וקבל ע"מ לשפוך שירים ולהקטיר אימורים למחר פיגול. ואם א' מהם העבודה או המחשבה בדבר הנעשה בפנים, כגון ששחט וקבל ע"מ לזרוק למחר שהעבודה בפנים. או זרק ע"מ להקטיר אימורים למחר שהמחשבה בפנים לא פיגל. ומובא בגמ' (מנחות דף יד וזבחים דף מה ע"ב) ושם למד לה מקרא עיי"ש:

קכד והנפש האוכלת ממנה עונה תשא. כבר מ שאמר הנפש ממעט הצבור. וע"כ תפס לשון זה לרוב גבי כרת שאין הצבור נכרתים ויתב' לקמן (ס' קלב). וכמ"ש האוכלת ממעט המאכיל לחברו

יִתְחַשֵׁב לֵיהּ מְרַחַק יְהֵי וֶאֱנָשׁ דְיֵיכוֹל מִנֵיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל: יט וּבְסַר קוּדְשָׁא דְיִקְרַב בְּכָל מְסָאָב לָא יִתְאֲכֵל בְּנוּרָא יִתּוֹקַד וּבְסַר קוּדְשָׁא כָּל דִּדְכֵי לְקוּדְשָׁא יֵיכוֹל בְּסַר

ספרא

קכג יכול אף השוחט לעכו"ם ולטמאים יהיה בבל ירצה ת"ל אותו. אותו בבל ירצה ואין השוחט לעכו"ם ולטמאים בבל ירצה. (ג) יכול אין לי בלא ירצה אלא שנשחט חוץ לזמנו וחוץ למקומו. מנין לנשחט בלילה ושנשפך דמה שיצא דמה הלן והיוצא ושקבלו פסולים וזרקו את דמן והניתנים למטה שנתנם למעלה והניתנים למעלה שנתנם למטה והניתנים בפנים שנתנם בחוץ והניתנים בחוץ שנתנם בפנים והפסח והחטאת ששחטן שלא לשמה ת"ל [לא יאכל כי קדש הוא] (לא ירצה ולא יחשב לאוכל). יכול יהיו חייבים עליו כרת ת"ל אותו. הוא. ואוכליו. בהכרת. ואין הללו בהכרת. (ד) אתה אומר לכך נאמרו מעוטים הללו (לא ירצה ולא יחשב לאוכל) או לא נאמרו אלא ללמד שאין עליו כרת אלא לשלמים לבד. מנין לרבות כל הקדשים. ת"ל וינזרו מקדשי בני ישראל. או איני מביא אלא כיוצא כשלמים. מה שלמים מיוחדים שנאכלים לשני ימים. אף כל הנאכלים לשני ימים. הנאכלים ליום אחד מנין. ת"ל בשר. אין לי אלא כששיריו נאכלים. עולה שאין שיריה נאכלים מנין. ת"ל זבח מיני זבחים. העופות והמנחות שאין מיני זבחים עד שאתה מרבה להביא לוג שמן של מצורע מנין. ת"ל אל הקדשים אשר הם מקדישים לי אני ה' לרבות את כולם. (ה) אחר שריבינו דברים שהם כשלמים ודברים שאינם כשלמים למה נאמרו שלמים מעתה. אלא מה שלמים מיוחדים שי"ל מתירים בין לאדם בין למזבח אף איני מרבה אלא את שי"ל מתירין בין לאדם בין למזבח. כגון חטאת העוף שי"ל מתירין לאדם ואין לה מתירין למזבח. וכגון עולת העוף שי"ל מתירין למזבח ואין לה מתירין לאדם. וכגון פרים הנשרפין ושעירים הנשרפין שי"ל מתירין למזבח ואין להם מתירין לאדם. את מה אני מוצא את הקומץ והלבונה והקטורת ומנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים והדם שאין להם מתירים לא לאדם ולא למזבח. ר"ש אומר מה שלמים מיוחדים שהם על מזבח החצון יצאו פרים הנשרפין ושעירים הנשרפי' שאינם על מזבח החיצון. (ואו) ר' אלעזר אומר בשם ר' יוסי פיגל הנעשה בהם בחוץ פיגל בנעשה בהם בפנים לא פיגל שחט וקבל ע"מ לזרוק הדם למחר לא פגל שמחשבה בחוץ בדבר הנעשה בפנים. (ז) זרק את הדם ע"מ להקטיר אימוריו למחר לא פיגל שמחשבה בפנים בדבר הנעשה בחוץ. (ח) אבל שחט וקבל ע"מ לשפוך שירי הדם ולהקטיר אימורים למחר פיגל שמחשבה בחוץ בדבר הנעשה בחוץ:

קכד (ט) הנפש ולא הצבור. האוכלת ולא המאכלת. אוכלת אכילה כזית. עונה תשא עונו ישא לג"ש מה עונו ישא האמור להלן כרת אף עונה תשא האמור כאן כרת:

(פרשה ט) קכה (א) יכול יהיה טמא מטמא בשר הקדש במשא. ודין הוא. ומה אם אפר חטאת שאין טבול יום מטמא במגע הטמא מטמאו במשא. בשר קדש שטב"י מטמאו במגע אינו דין שיהיה טמא מטמאו במשא. ת"ל אשר יגע במגעו הוא מטמא ואינו מטמא במשא. קכו (ב) אין לי אלא טומאות הקלות. טומאות חמורות טומאת מת ובועל נדה וכל המטמאין את האדם מנין ת"ל

התורה והמצוה

לחברו. וכן סתם אכילה בכ"מ הוא כזית (ככ"ל ס' לא) וכן הוכפל זה (פרשה יוד משנה י'). ומ"ש עונה תשא. למד ג"ש מעונש שכתוב בו שהוא כרת וכבר בארתי למעלה (ס' קכ"ב) מדברי הגמ' ופלפולם מדוע רמז זה בג"ש ולא כתב בביאור. כדי שלא נטעה שממעט חוץ לזמנו מכרת עיי"ש ואין להאריך:

קכה והבשר אשר יגע בכל טמא. ה"א הבשר מוסב על הנז' למעלה בשר זבח שלמים. אם נטמא לא יאכל. והנה הטומאה תחול גם ע"י משא ואהל. ומדוע אמר אשר יגע ולא אמר אשר יטמא. פי' חז"ל מפני שיש לדון מק"ו, שאם נטמא טמא בשר קדש אף שלא נגע בו יטמאהו מכ"ש מאפר פרה שאינו נטמא ע"י מגע טב"י כמו שלמד בספרי חקת (ס' קכד) מן ואסף איש טהור, ובכ"ז הטמא מטמאו במשא כדתנן במס' פרה, כ"ש בשר קדש שנטמא ע"י טב"י כמ"ש במ"ב בכל טמא ואפי' במח"כ, כ"ש שהטמא יטמאו במשא, לכן אמר רק אשר יגע:

קכו בבכל טמא. מלת כל הוא מחייב כללי, כל מין טומאה קלה או חמורה. ואחר שיש יש חיוב ושלילה. (א') שאין מטמא במשא וגם יש רבותא שאף אם ישא בשר קדש על טמא חמור כגון טמא

וְהַבָּשָׂר כָּל־טָהוֹר יֹאכַל בָּשָׂר׃ כ וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַל בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה

רש"י

שילא מקלעו ז שספסימי מותר : כל טהור יאכל בשר . (פסחים ע"ט) מה ת"ל לפי שנאמר (דברים י"ב) ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל יכול לא יאכלו שלמים אלא הבעלים ז לכך נאמר כל טהור יאכל בשר : (והבשר כל טהור יאכל בשר . כלומר כל מה שאסרתי לך בחטאת ואשם שאם יצאו חוץ לקלעים אסורה כמו שכתוב בחצר אוהל מועד יאכלוה בבשר זה אני אומר לך כל טהור יאכל בשר אפילו בכל העיר) : (כ) וטמאתו עליו . (זבחים מ"ג . ת"כ) בטומאת הגוף הכתוב מדבר ח אבל טהור שאכל את הטמא אינו ענוש כרת אלא אזהרה והבשר אשר יגע בכל טמא וגו'. ואזהרת טמא שאכל את הטהור אינה מפורשת ט בתורה אלא חכמים למדוה בגזרה שוה (ת"כ) . י ג' כריתות אמורות [הכא שנים וא' בפ' אמור כל איש אשר יקרב וגו' ופי' חז"ל דהאי יקרב אכילה היא] באוכלי קדשים בטומאת הגוף כ ודרשום רבותינו בשבועות (ד' ו') אחת לכלל ואחת לפרט ואחת ללמד על קרבן עולה ויורד ל שלא נאמר אלא על טומאת מקדש וקדשיו :

שפתי חכמים

של פיגול הסמוך לו שהוא אינו נאכל אף בלא נגיעת טומאה : ו פי' שילא חוץ לעזרה או קדשים קלים חוץ לחומת ירושלים דיוצא אסור באכילה משום בשר בשדה טרפה לא תאכלו ושספסימי מותר אע"פ שנוגע בחיצון ולא אמרינן הנוגע בטמא טמא וכן לנפסל דהאי והבשר בשני לרבות בא דהל"ל כל טהור יאכל בשר ומו לא מאי והבשר אלא לרבות שזה מותר : ז וא"ת ל"ל קרא פיסוק ליה מדאצטריך למיכתב גבי פסח דאינו נאכל אלא למנויו דהיינו בעלים מכלל דשלמים הנאכלים לשני ימים ולילה אחד נאכלים לכל אדם דאם לא כן שאינן נאכלים אלא לבעלים פסח דכתב רחמנא דאינו נאכל אלא לבעלים ל"ל השתא נילף משלמים שהם קלים שנאכלים לב' ימים וכל מאכל אסו' הכי אינן נאכלים אלא לבעלים פסח החמור שאינו נאכל אלא ליום ולילה ואינו נאכל אלא צלי לא כל שכן . וי"ל דאי לאו קרא ה"א שאר שלמים אינן נאכלים אלא לבעלים וקרא דפסח צריכי לגופי' דאין נקרא' בעלים אלא שנמנו עליו קודם שחיטתו אבל אחר שחיטתו לא לאפוקי שאר שלמים אפילו אם נשתתפו בו אפילו אחר שחיטתו מותרים לאוכלן אבל בלא שיתוף לא משום הכי איצטריך קרא כ"ל . והרא"ם תירץ דאי לאו קרא דכל טהור וגו' הוה קשה קראי אהדדי כתיב בפסח תכוסו על השה מלמד שאין הפסח נאכל אלא לבעלים הא שלמים נאכלים אף לשאינן בעלים דאי לבעלים דוקא תיתי פסח מק"ו דשלמים כדלעיל וכתיב ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל דמשמע דשלמים אינן נאכלים אלא לבעלים מש"ה כתב רחמנא קרא דכל טהור וגו' . ללמד דקרא דוהבשר וגו' לאו דוקא בעלים אלא כל טהור אף שאינו בעלים : ח דילפינן וטמאתו וטמאתו ג"ש כתיב הכא וטמאתו עליו וכתיב התם בפ' פרה עוד טמאתו בו מה להלן טומאת הגוף דבהדיא כתיב ביה וכל נפש אשר יגע בטומאת מת אף הכא מיירי בטומאת הגוף : ט רצונו בזה שלא תקשה והלא אין עונשין אא"כ מזהירין . ל"פ אינה מפורשת וכו' : י ג"ש כתיב בפרשת חקת וכו' כדלעיל טומאתו בו וכתיב ביה כרת ואזהרתו בפ' נשא דכתיב ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שוכן בתוכם דהיינו אזהר' שלא יבא בטומאת הגוף למקדש וילפי' טומאתו דהכא מטומאתו דהתם מה טומאתו דהתם יש בו אזהרה אף טומאתו דהכא יש בו אזהרה : כ אחת באמור אל הכהנים . כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים וגו' . ואמרינן בזבחים פרק ד' דהאי יקרב אכילה היא ומהו יקרב בראוי להקריב שאוקדש בכלי כלומר שיהא ראוי להקריב היכי דמי שיהא כבר מקודש בכלי . ועוד שתי כריתות בפרשת צו והנפש אשר תאכל מבשר זבח השלמים וסמיך ליה נפש כי תגע בכל טמא ובתרווייהו כתיב ונכרת' אחת לכלל ר"ל שהוא דאל הקדשים שכלל את הכל ואחר מפרש שלו הכתובים בפרשת צו לפרט ומדה זו נדרשת בת"כ בתחלת הספר דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא כיצד והנפש אשר תאכל מבשר זבח השלמים וגו' והלא השלמים בכלל כל הקדשים היו ולמה יצאו להקיש אליהם . מה שלמים מיוחדים קדשי מזבח אף כל קדשי מזבח יצאו קדשי בדק הבית שאין חייבים עליהם משום טומאה : ל דכתיב לעיל בפרשת ויקרא ונעלם ממנו והוא טמא ואשם ולא ידעם שמאי ואשם וכי מפני שהוא טמא יהא בהשב לכביא קרבן עולה ויורד לפיכך סופנה כרת זה לנמדך שלכפר על כרת זה שהוא בא שהוא טומאת קודש ואם אינו ענין לטומאה קודש דנפקא לן מג"ש דבקרבן עולה ויורד כתיב או בנבלת בהמה טמאה ונאמר באוכל קדשים בטומאת הגוף בפרשת צו נפש כי תגע וגו'. ואכל מבשר וגו'. מה להלן טומאת קודש אף כאן בטומאת קודש

התורה והמצוה

טמא מת ובועל נדה וכל המטמאין את האדם כגון מע"ת אינו טמא בטמא . (ג) שנטמא במגע , וכו יש רבותא שנטמא אף אם נגע בטומאה קלה , ואף במחוסר כפורים שהוא טהור גבי תרומה וטמא גבי קודש , כמו שלמד ביבמות (דף עד) מקראי . עפ"ז א"כ יוסי שיש ללמוד רביעי בקדש מק"ו ממחוסר כפורים שאינו פוסל בתרומה . ור"ל ע"י שלמדנו לשלישי מן הכתוב ממ"ש אשר יגע בכל טמא והשני נקרא טמא ועושה שלישי , ע"כ למדנו רביעי מק"ו . ולא אמרינן דיו כהתרומה רק שלישי דא"כ יפרך ק"ו. כן פרש"י. (ומימרא זו מובא בפסחים דף יח . חגיגה דף כד סוטה דף כט) . ורש"י בפסחים פי' שהיא דרבנן דלר"י אין משקה מטמא אוכל , ועי' בתוס' , והאחרונים האריכו בזה דבקדשים משקה מטמא דאו' . וגם אנכי פלפלתי בזה . ואין החלקה הזאת נכונה לנסוע בה נסעי הפלפול אשר אחרי הפשט המבוקש בספר הזה :

קכז לא יאכל באש ישרף . הנה בג' דברים כתב שריפה . בחטאת שנכנס דמה לפנים . ובנותר ובטמא דשלמים. (וגם בנותר דפסח נז' שריפה וי"ל דורות מפעה לא ילפינן) . וה"ז ג' כתובים הבכ"א , ומנ"ל שכל נותר טעון שריפה . למדו ממ"ש בפ' תצוה (כט לד) ואם יותר מבשר המלואים וכו' ושרפת את הנותר באש , לא יאכל כי קדש הוא . שמ"ש את הנותר מיותר, שכבר שמנו חק באה"ע (פ' סו) שאין מדרך הלשון לחזור שם הפועל שני פעמים

קֻדְשָׁא: וֶאֱנָשׁ דִי יֵיכוּל בִּסְרָא מִנִכְסַת קוּדְשַׁיָא דִּקֳדָם יְיָ וְסוֹאֲבְתֵיהּ עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי

ספרא

ת"ל בכל טמא. בכל טמא ואפי' במחוסר כפורי'. אמר ר' יוסי מנין לרביעי בקדש שהוא פסול. ודין הוא. ומה אם מחוסר כפורים שאינו פוסל בתרומה פוסל בקדש. שלישי שפוסל בתרומה א"ד שפוסל בקדש. למדנו לשלישי מן הכתוב ולרביעי מק"ו.

קכז (ג) לא יאכל באש ישרף. אין לי טעון שריפה אלא הטמא והנותר בשל שלמים. ובחטאת שנכנס דמה לפנים. מנין לרבות הנותר. ת"ל אם יותר מבשר המלואים ושרפת את הנותר באש. שאין ת"ל את הנותר. אלא זה בנין אב כל שנותר טעון שריפה. (ד) אין לי אלא נותר, מנין לשנשחטה בלילה ושנשפך דמה ושיצא חוץ לקלעים והלן והיוצא והנשחט חוץ לזמנו וחוץ למקומו והניתנים למטה שנתנם למעלה והניתנים למעלה שנתנם למטה והניתנים בפנים שנתנם בחוץ והניתנים בחוץ שנתנם בפנים והפסח והחטאת ששחטן שלא לשמן וחטאת העוף הבא על הספק ואשם תלוי, ת"ל לא יאכל כי קדש הוא כל שהוא קדש טעון שריפה. (ה) יכול אף שמתו ושהפילו ושנטמאו בחוץ ישרפו. ת"ל הוא. ר' יהודה אומר יכול חטאת העוף הבא על הספק ואשם תלוי וחולין שנשחטו בעזרה ישרפו ת"ל הוא.

קכח (ו) והבשר. לרבות בשר הפנימי שיהא מותר. שהיה בדין. הואיל והטמא פסול והיוצא פסול. מה הטמא אם נטמא מקצתו כולו פסול. אף היוצא אם נטמא מקצתו יהא כולו פסול. ת"ל והבשר לרבות בשר הפנימי שיהא מותר. (ז) מכן אמרו, אבר שיצא חוץ לחומה. בפסחים חותך עד שמגיע לפרק ומתירו מן הפרק וחותך. ובמוקדשים חותך בקופיץ כ"מ שירצה שאין בו משום שבירת עצם.

קכט (ח) כל טהור יאכל בשר. מה ת"ל. לפי שנאמר ודם זבחיך ישפך על מזבח

התורה והמצוה

רק ישמשו בכינוי, והו"ל ושרפתו באש. ודרכו לדרוש שהשם השני אינו דוקא השם הראשון כמש"ש ס' קלא וכ"ל ושרפת באש מלד שהוא נוהג בכלל וללמד שלא זו בלבד רק כל נותר טעון שריפה. וממ"ש לא יאכל כי קדש הוא, שמ"ש כי קדש הוא מיותר, שכבר אמר שם פסוק שלפני זה וזר לא יאכל כי קדש הם, בא ללמד שלא לבד מלד שהוא נותר ישרף ולא יאכל רק מלד שהוא קדש בכלל, וה"ה כל קדש שנפסל לא יאכל ונשרף. (וכמ"ש בפסחים דף כד. ועי' שם בדף פב). ח"ש במ"ד אין לי אלא נותר מנין וכו'— וכבר בארנו (ויקרא ס' סט ובכ"מ) שכ"מ שאמר קדש הוא חטאת הוא וכדומה שלא הוא מיותר שמלאנו כ"פ שנשמש דבור המליצות הוא, והיל"ל כי קדש. ודרש רק הוא הנז' קדש, אבל קדשים שמתו ושהפילו נפל הם מהנקברים (כמ"ש בסוף תמורה) ושנטמאו בהן נשרפין בחוץ (כמ"ש בפרק בתרא דשקלים). ודעת ר"י דאשם תלוי שנודע לו קודם זריקת הדם שלא חטא יקבר. וחטאת העוף הבא על הספק (כמו שלמד בנזיר דף כג) ישליכנה לאמה. (כמ"ש בסוף תמורה ובפסחים דף כח) וס"ל שנשמעט ממ"ש כי קדש הוא דוקא ולא אחר. שבא על הספק ונודע שהוא חולין:

קכח והבשר כל טהור יאכל בשר. לשון זה זר מאד. שמלבד שמבואר אצלנו שאינו מדרך המליצה לשנות את השם בכל פעם והיה ראוי לאמר והבשר כל טהור יאכלנו. הנה הוא ג"כ נגד הדקדוק. שמבואר שהשם השני יבא תמיד בה' הידיעה. עשה לך תיבת עצי גופר קינים תעשה את התבה. וכי יגח שור. סקול יסקל השור. ועשית שלחן. ונתת את השלחן וכדומה. וכ"ש שלא ימצא בלשון שהשם הראשון יבא בה' הידיעה. והשם השני יבא בלא ה'. כמו פה. שזה זרות גדול. שעכ"פ היל"ל כל טהור יאכל הבשר. וזה לעד שהשם השני אינו השם הראשון הידוע. למשל. והנה מן היאור עולות שבע פרות, והנה שבע פרות אחרות וכו' ותאכלנה הפרות. ויקבץ את כל אוכל השנים וכו' ויתן אוכל בערים. השם השני אינו השם הראשון, כי האוכל שנתן בערים לא היה כל האוכל שקבץ. וע"כ בא בלא ה'. וש

ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ ופי' שפי' מבול אחר של אש (כמ"ש בזבחים דף קטז), כי השם השני בלא ה' בהכרת אינו השם הנז' שא"כ יבא בה' בהכרת. ומזה הוציאו חז"ל ממ"ש כל טהור יאכל בשר, שאינו הבשר הנז', וזה יעיד אם יצא מקצתו חוץ למחיצה שאז אינו אוכל הבשר רק בשר. ר"ל שאינו אוכל הבשר כולו כמו שהוא רק בשר מן הבשר ר"ל חלק ממנו. ולולא הכתוב הייתי אומר שנאסר הכל כמו בטמא שאם נטמא מקצתו נטמא כולו. לכן מלמדנו שיש לחלק בין הבשר לא יאכל רק בשר קצת לא הבשר כולו. ועז"א במשנה ד' מכן אמרו במשנה דפסחים (דף פה) אבר שיצא חוץ לחומה. בפסח שאסור לשבור העצם חותך וכו':

קכט כל טהור יאכל בשר. ר"ל שיאכל לכל מי שיקראו הבעלים לאכל מזבחם. אם הוא טהור יוכל לאכלו. וה"ל שיאכלוהו בעליו דוקא כפסח. ובאר בספרא דצריך קרא משום דיש למטעם

ממ"ש בפ' ראה ודם זבחיך ישפך על מזבח והבשר תאכל. ממ"ש תאכל בנוכח שר"ל שרק הבעלים יאכלו. ומ"ש ק"ו לפסח נ"ל ק"ו מפסח. והיינו משום די"ל דר"י סתמא דספרא מספקא לי' אם הלכה כר"ע [זבחים דף לז פסחים דף קד] דס"ל דאין זריקה שפיכה ולדידי' מ"ש ודם זבחיך ישפך מיירי בפסח, ואין ראי' ממ"ש והבשר תאכל עז"א דגם לדידי' נשמע ללמוד ק"ו מפסח, דלר"י סתמא דספרא דס"ל בפסחים (דף נא) שאין שוחטין את הפסח על היחיד יש ק"ו. ומה פסח שאין נשחט ליחיד אינו נאכל רק לבעלים, שלמים שהיחיד מביא אותם כ"ש שלא יאכלום חוץ בעליו. לכן קמ"ל כל טהור יאכל בשר:

קל והבשר אשר יגע בכל טמא וכו' כל טהור יאכל בשר והנפש וכו', הכתוב הזה בא שלא כסדרו. שמלבד שדרך בעל הלשון להקדים תמיד הציווי אל האזהרה. כמו מצות תאכל במקום קדוש, לא תאפה חמץ (ויקרא ו). את זה תאכלו את זה לא תאכלו (שם יא). פדה תפדה את בכור האדם וכו' אך בכור שור וכו' לא תפדה (במד' יח) שמוט כל בעל משה ידו לא יגוש את אחיו (דברים טו). זולת זה היה ראוי להסמיך דיני טומאה יחד. והבשר אשר יגע בכל טמא, והנפש אשר תאכל בשר וטומאתו עליו. ולהקדים להם הציווי כל טהור יאכל בשר, שכולל שיהיה האוכל טהור, ושיהיה גם הבשר טהור כמ"ש הרמב"ם בפי'. ודרשו חז"ל (בספרא מובא במנחות דף כה ע"ב) שבא ללמד. שרק

מזבח ה' אלקיך והבשר תאכל. יכול לא יאכלו אלא בעליו ק"ו לפסח. לכך נאמר כל טהור יאכל בשר:

קל יכול יהיו חייבים עליו משום טומאת לפני זריקת דמים ת"ל כל טהור יאכל בשר והנפש אשר תאכל בשר וכו', המותר לטהורים חייבים עליו משום טומאה. לפני זריקת דמים הואיל ואין מותר לטהורים אין חייבים עליו משום טומאה. אתה אומר לכך נאמר או אינו נאמר אלא הנאכל לטהורים חייבים עליו משום טומאה יצא הלן והיוצא הואיל ואינו נאכל לטהורים לא יהיו חייבים עליו משום טומאה ת"ל אשר לה' ריבה. (ט) או יכול שאני מרבה את הפיגול ואת הנותר ת"ל מזבח השלמים מיעט. ומה ראית לרבות את היוצא ואת הלן ולמעט את הפיגול ואת הנותר אחר שריבה הכתוב ומיעט מרבה אני את היוצא ואת הלן שהיתה להם שעת הכושר ומוציא אני את הפיגול ואת הנותר שלא היתה להם שעת הכושר. (יוד) וא"ת נטמא לפני זריקת דמים ואכלו לאחר זריקת דמים מפני מה חייבים עליו משום טומאה מפני שהציץ מרצה עליו:

(פרק יד) ר' יהושע אומר. הפסח שבא בטומאה ואכלו ממנו זבים וזבות

אם הטהור יאכל בשר ר"ל שהותר הבשר באכילה ע"י שנזרק הדם אז והנפש וכו'. חייבים עליו משום טומאה. אבל אם אכל לפני זריקת דמים א"ח משום טומאה. ואמר או אינו אלא הנאכל לטהורים וכו', ר"ל הלא י"ל שרק אם הוא ראוי לאכילה גם עתה, אבל אם נפסל מאכילה כגון יוצא ולן אף שנזרק הדם לא יהי' חייב עליו. **ת"ל אשר לה'**. שמ"ש אשר לה' מיותר. ובא ללמד שאם הוא זבח שלמים לה' אף שאינו לאדם. כגון שנזרק דמו לה' והבשר יצא או לן ואינו ראוי לבעלים, בכ"ז חייב עליו משום טומאה. ומזה מבואר שמ"ש בתנאי כל טהור יאכל בשר היינו שהותר לאכילה כבר בעת זריקת הדם, אף שעתה נפסל ואינו ראוי.—(**באור משנה ט**) ושואל שא"כ ירבה גם פגול. אם שחטו ע"מ לאכל חוץ לזמנו. (ומ"ש את הפגול ואת הנותר מפ' בגמ' שם. שפי' שנרבה את הפגול כנותר, ר"ל כמו שרבינו נותר דהיינו לן, כן נרבה גם פגול).—**ת"ל מזבח השלמים מיעט**. פי' שמבואר אצלינו שכ"מ שאמר זבח שלמים יש בו דרוש, כי די בשם שלמים לבד. ולמה הוסיף שם הסוג זבח (כמ"ש באה"ש כלל נה), ובא ללמד רק אם הוא זבח גמור כדינו לא אם נתפגל. ומבואר אצלינו ששם זבח מורה על זביחה לאכילה ולשמחה ולא ידבק רק אם היה לו שעת הכושר לאכילה לא על פגול שמעולם לא היה לו שעת הכושר. וז"ש מה ראית לרבות את היוצא וכו'. שהיתה להם שעת הכושר וכו'. (ומ"ש ואת הנותר שגרא דלשנא הוא).—(**באור משנה יד**) **ואם תאמר** לפי שדרך שכל שלא הי' לו שעת הכושר מעולם לא נקרא בשם זבח שלמים וא"ח עליו א"כ למה לא מעט רק הפגול ולא מעט אם נטמא הדם לפני זריקה וזרקו בטומאה, שלא היה לו שעת הכושר שהוא זריקה פסולה, ונאמר שאם אכל הבשר בטומאת הגוף לאחר זריקה א"ח עליו. ומשיב שזה אינו זריקה פסולה כי הציץ מרצה. כמו שלמד בספרא ויקרא (פ"ד מ"ט). וקרינן בי' כל טהור יאכל בשר. (**פרק יד באור משנה א'**). ור' יהושע (מובא בפסחים דף נה ע"ב) דייק מ"ש כל טהור יאכל בשר. (דהל"ל כולם יאכלו בשר). ובא ללמד שהתנאי ג"כ רק אם טהור יאכלו אז חייב כרת באוכל בטומאת הגוף, אבל פסח הבא בטומאה (כגון שרוב צבור טמאים) אין האוכלו בטומאת הגוף חייב כרת, הגם שזבים וזבות אין דוחים את הטומאה, שמה שדרשינן מאיש איש כי יהי' טמא לנפש אינו נדחה לפ"ש ולא צבור, שם טמא לנפש כתיב. ור' אליעזר (במשנה ב' מובא בפסחים דף סז ודף נה) לצד שה"ה שבפסח הבא בטומאה אין זבים ומצורעים חייבים על

זבות נדות ויולדות יכול יהיו חייבים ת"ל כל טהור יאכל בשר והנפש אשר תאכל בשר הנשחט לטהורים חייבים עליו משום טומאה הנשחט לטמאים אין חייבים עליו משום טומאה. (ב) ר' אליעזר אומר דחקו זבים ומצורעים ונכנסו לעזרה יכול יהיו חייבים ת"ל וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש בשעה שטמאי נפש חייבים זבים ומצורעים חייבים. ובשעה שאין טמאי מתים חייבים אין זבים ומצורעים חייבים. קלא (ג) וטומאתו עליו טומאת הגוף. או יכול טומאת בשר ת"ל וטומאתו עליו. טומאתו טומאתו לגו"ש. מה טומאה להלן בטומאת הגוף מדבר ולא דיבר בטומאת בשר אף טומאתו האמור כאן בטומאת הגוף מדבר ולא בטומאת בשר. (ד) רבי אומר ואבל וטומאתו עליו בטומאת הגוף דיבר ולא דיבר בטומאת בשר. (ה) ר' חייא אומר נאמרו קדשים ע"ש רבים ונאמר טומאתו ע"ש היחיד והא מה אני מקיים וטומאתו עליו בטומאת הגוף דיבר ולא בטומאת בשר. (ו) ואחרים אומרים לא דיבר אלא במי שהטומאה פורחת הימנו יצא בשר שאין הטומאה פורחת הימנו:

ונכרתה

ביאת מקדש. דכתיב וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש וק' יאמר טמא לנפש ונדע זב ומצורע מק"ו, וע"כ שבא לומר שאין זב ומצורע חייב כשנכנס לעזרה שמשם משתלח הטמא מת רק בעת שהטמא משתלח משם לא בעת שרשאי הטמא לכנס שם. ומבואר בפסחים (דף סז ע"ב) שר' יהודה סתמא דספרא ס"ל בזה כר' אלעזר:

קלא וטומאתו עליו. הלשון מסופק. שי"ל כינוי טומאתו מוסב על והנפש. וי"ל ג"כ שמוסב על בשר זבח השלמים, ור"ל שהבשר טומאתו עליו. ויש פנים לכאן ולכאן, כי מהמשך הכתובים משמע שמדבר על טומאת הגוף, כמ"ש כל טהור יאכל בשר שההפך הוא והנפש אשר תאכל בטומאה. וכן בפסוק שאחריו מדבר בטומאת הגוף. ומן הדקדוק נראה שמדבר בטומאת בשר, שכבר כללנו (באילת השחר ס' קכג) שכ"מ שבא כינוי על שני נושאים יבא הכינוי לרוב על הנושא הסמוך, וא"כ י"ל במוסב על שם בשר זבח השלמים הסמוך בלשון. זאת שנית דקדקנו ומצאנו שבמקום שבא שם נפש, אז הפעל הרצוף עמו בא בלשון נקבה. ואם אחריו שני פעלים רצופים זא"ז יבאו שניהם בלשון נקבה. נפש כי תחטא ושמעה קול אלה. אמנם הפעלים הבאים שלא ביחוס אחד, כמו הבאים דרך שבח ומסובב תנאי ותולדה וכיוצא יבואו בלשון זכר. נפש אשר תאכל נבלה יכבס בגדיו. ובכ"ז אם הפעל השני הוא מן הפעלים המדובר עליהם בשם נפש, כמו אכילה וחטא וטומאה וכרת וכדומה, יבואו בלשון נקבה. נפש אשר תגע בו וטמאה עד הערב (ויקרא כב). הנפש אשר לא תעונה ונכרתה. ובפרט אם יחזור לדבר בלשון נקבה, שאז הדרך לרוב שיבא גם הפעל האמצעי בלשון נקבה. כמו ואם נפש אחת תחטא והקריבה עז בת שנתה וכפר הכהן על הנפש השוגגת (במדבר טו). וא"כ הי"ל פה וטומאתה עליה בלשון נקבה, כיון שפעל טומאה שייך אל שם נפש. וגם שהכתוב מתחיל ומסיים בלשון נקבה. ומזה מוכח שכינוי טומאתו מוסב על הבשר שהוא לשון זכר. ולבכר דבר זה באו חז"ל בספרא (מובא בזבחים דף מג ובירושלמי פ"ק דשבועות ה"ב) והוכיחו שהעקר כפי קבלתם שהכתוב מדבר בטומאת הגוף לא בטומאת בשר. תחלה למד זה מגז"ש טומאתו טומאתו, (והוא לגירסת התוס' ורש"י בזבחים שם מ"ש בביאת מקדש (במדבר יט) טמא יהיה עוד טומאתו בו שמ"ש עוד טומאתו בו מיותר, (ובפרט לדעת הרמב"ם פ"ג מה' ביאת המקדש דמא"כ שנכנס לעזרה אין בו מלקות, לא ס"ל מ"ש בנזיר (דף מה) ובמכות (דף יח) עוד טומאתו בו לרבות מא"כ ועי' בכ"מ שם) ובא ללמד שלשון טומאתו עליו הכתוב פה ג"כ מדבר בטומאת הגוף. כי נלמד לשון אלשון הדומה לו. ור"י בזבחים (דף לג ע"ב) ובמכות (דף יד ע"ב) למד מזה אזהרה לאוכל בשר קדש בטומאה שפה לא נז' אלא כרת, ולמד ממש"ש עוד טומאתו בו מה להלן ענש והזהיר אף כאן ענש והזהיר עיי"ש. ורבי (במשנה ד) אמר שנלמד מהפסוק הסמוך לו. והאכל וטומאתו עליו. ופי' בגמ' שם. אמר רב יצחק בר אבדימי הואיל ופתח הכתוב בלשון נקבה וסיים בלשון נקבה ולשון זכר באמצע בטומאת הגוף הכתוב מדבר. פי' כי גם מ"ש בפסוק שאח"ז ואכל מבשר זבח השלמים בלשון זכר, ג"כ בא שלא כמשפט. (א) כי שם פתח וגם סיים בלשון נקבה ונפש כי תגע ונכרתה הנפש, (ב) שפעל אכל מצאנוהו מיוחס אל הנפש. והנפש אשר תאכל. אמנם כבר כתבו דורשי הלשון שלפעמים ישנה הכתוב את טעמו, להשוות מאמר למאמר הסמוך לו. כמ"ש הראב"ע במאזנים (דף לו ע"ב) שבעבור שבא מלת ונכבתי (משלי למד) מלעיל בא גם ותפשתי מלעיל. כענין וכוצאיו ומובאיו שהיה ראוי להיות ומבואיו ובא כן בעבור זיווג המלות. וזה הדש ר"י בא. שכן שינה טעמו לכתוב ואכל בלשון זכר לזוגו אל טומאתו שבא במאמר הקודם בלשון זכר שידמו המאמרים בדקדוק. שנלמד אח' על חבירו. שכמו שפעל ואכל מוסב על הגוף כן כינוי טומאתו מוסב על הגוף לא הבשר. וז"ש רבי ואכל וטומאתו עליו. ר"ל ואכל. שבכתוב הב' דומה עם וטומאתו עליו שלפניו. שבא לשון זכר על לשון נקבה שקודם לו ואחריו. ללמד שכן גם

וטומאתו

הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ כא וְנֶפֶשׁ כִּי־תִגַּע בְּכָל־טָמֵא בְּטֻמְאַת אָדָם אוֹ ׀ בִּבְהֵמָה טְמֵאָה אוֹ בְּכָל־שֶׁקֶץ טָמֵא וְאָכַל מִבְּשַׂר־זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיהוָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא

התורה והמצוה

וטומאתו עליו בטומאת הגוף מדבר. כמו שעל והכל ור' חייא למדו ממ"ש בפ' אמור (כב ג) איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים וטומאתו עליו. ושם אע"פ על טומאת בשר, שיהי' כינוי טומאתו מוסב על שם קדשים, דאז הי"ל וטומאתם בל"ר, כי שם קדשים הוא שם רבים, ומבואר דקאי על טומאת הגוף. והנה מאמר הספרא הלז הוכפל בפ' אמור (פרשה ד מא"ם) כי שניהם ליסוד אחד. כמ"ש לקמן (פס"ו מ"ב ואמור שם מ"ה) ששם בא לרבות כל הקדשים. ושלמים בא ללמד על הכלל כולו כדין דבר שהי' בכלל ויצא וכו'. ושפיר למד ר' חייא משם דמיירי בטומאת הגוף. (ורש"י פי' שמ"ש נאמר קדשים בל"ר היינו מ"ש פה מזבח השלמים. שהשלמים ל"ר. ועי"ז ק' הלא י"ל כינוי טומאתו מוסב על הבשר. או על שם זבח. שהוא יחיד). ואחרים דייקו זה ממ"ש וטומאתו עליו. שיש הבדל בין שם התואר טמא. שילדק גם על דבר מהפעלים בהגושא בלתי סר ממנו. כמו טומאת בשר. ובין לשון וטומאתו עליו. שדומה כלשון חטאו עליו. כי פשעינו עלינו. וכדומה. דבר שיכול להסירו ממנו ופי' שעוד טומאתו עליו ולא הסירו ע"י טבילה. וזה לא ילדק על טומאת בשר שאין הטומאה פורחת ממנו. ועי' בגמ' שם:

קלב ונכרתה הנפש ההוא מעמיה. ממ"ש הנפש. מורה רק היחיד לא הצבור. שכן כ"מ שנאמר שם יחיד נפש או איש ממעט צבור כמ"ש ויקרא (ס' נג). וכן דרש בספרא תמיד גבי כרת במקום שכתב ונכרתה הנפש או ונכרת האיש. ולא צבור. והוא השנה פעמים בספרא. (כאן. ופ"ב מ"ט. פס"ו מ"ז. פרשה יוד מ"י. אחרי פ"ט מ"ב. שם פ"י מי"א. פרשה ח' מ"ד. קדשים פרשה יוד מ"ה. ושם מי"ב. ומכלתא פ' משפטים ופ' תשא). וטעמם כי לא מצאנו בשום מקום עונש כרת אל הכלל. כי אחר שהעונש נוגע לנפש לא ימלא בצבור כמ"ש לא יכרת ולא ישמד שמו מלפני.—עוד דייק תמיד במה שרגיל לומר אצל כרת כינוי הרומז ההוא. ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה (בספרא כו. כאן. ופס"ו מ"ז. אחרי פ"ט מ"ב. קדושים פרשה יוד מ"ה. ושם מי"ג) ובמכלתא בא על פסוק כל אוכל המץ ונכרתה ועל פסוק כל אוכל מחמצת). ההוא, מזידה דברי ר"ע. וכן שם פ' משפטים ופ' תשא. וכ"ה בספרי בהעלותך (פסקא ע). ועי' בספרא אחרי (פ"י מ"ב ומי"א). והטעם כי כינוי ההוא מורה אם הוא האיש עצמו שחטא. ר"ל כי החוטא בשוגג וטעות ואונס לא חטא האיש העצמותי. ר"ל נפשו וצורתו שהוא האיש באמת. רק חומרו וגופו שהוא משכן הנפש ומלבושיה חטאו. ואחרי שעונש כרת הוא לנפש. איך תענש על עון שלא השתתפה בו. שכל מעשה שנעשה בלא מדע ורצון אינו פועל נפשי. ואם הי' שוגג או מוטעה הי' בלא מדע. ואם הי' אנוס הי' בלא רצון. ולא חטא האיש ההוא הנכרת ונענש שהיא הנפש. ועל מעמיה דרשו בכל מקומות הנ"ל ועמיה בשלום. וכן אמרו תמיד על מקרב עמה. ר"ל שאין הגדולים נענשים על אחרים ואף על הקטנים כמו שלמד זה בספרא (אחרי פרשה ח' מ"ו). ושנו חכמים בלשון המשנה (ריש כריתות) שלשים ושש כריתות בתורה. והמפ' כולם נלאו למצוא טעמים עמ"ש **בתורה**. והאמת כי חז"ל מנאו בתורה ל"ו פעמים כרת. והם כ"ט פעמים שמפורש שם כרת. (אבג). ג' כריתות באוכל קדשים בטומאה. (ויקרא זיין כ. ז כא. כב ג). (ד) בחלב. (שם זיין כה). (ה ו ז) ג' כריתות בדם (ויקרא ז כז. יז יוד. שם יד). (ח ט) בשחוטי חוץ (שם י"ז ד'. ושם ט). (יוד) בנותר (שם יט ח). (יא) בעריות (שם יח כט). (יב) באחותו (כף יז). (יג) בנדה (שם יח). (יד) בעינוי ביוהכ"פ (כג כט). (טו) בפסח (מדבר ט יג) (טז יז יח). שלש במגדף. (במדבר טו למד ונכרתה. ושם לא. הכרת תכרת). (יח יט) בטמא שנכנס למקדש ב' כריתות. (שם יט יג. ושם כף) (כא כב). באוכל חמץ בפסח (שמות יב טו. שם יט). (כג) סך משמן המשחה (שמות למד לג). (כד) מפטם הקטורת (שם לח). (כה) עושה מלאכה בשבת (שמות לא יד). (כו) מילה (בראשית יז). (כז כח) שתי כריתות במולך (ויקרא כף ג שם ה) (כט) באוב וידעוני (ויקרא כף. ו). (למד) בלשון אבידה במלאכה ביוהכ"פ (ויקרא כג למד). (לא לב לג) ג"פ כתוב עונו ישא שקבלו ולמדו מגז"ש שהוא כרת, והם בפיגול (ויקרא ז יח), באחות אמו ואחות אביו (ויקרא כף יט), במקלל (שם כב כד), ויען שמצאנו לשון זה אצל מקומות שמפורש בו כרת, שבאחותו ובנותר כתוב עונו ישא ובפסח חטאו ישא. קבלו שמדבר על כרת בלשון זה. (לד לה) עוד ב"פ דכתיב לשון ערירי. ושם בדודתו (ויקרא כף כף). באשת אחיו (שם כא). (לו) עוד נמצא פעם אחד שהוציא הכתוב הכרת בלשון מיתה בפ' מגורע (טו לא) ולא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני. שפרש"י הרי הכרת של טמאה מקדש בלשון מיתה. ולקח דבריו מן הספרי (חקת פסקא קכה) וז"ל מ"מ ענש לא

אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ כא וֶאֱנָשׁ אֲרֵי יִקְרַב בְּכָל מְסָאַב בִּסְאוֹבַת אֱנָשָׁא אוֹ בִּבְעִירָא מְסָאֲבָא אוֹ בְּכָל רְחֵשׁ מְסָאַב וְיֵיכוּל מִבְּסַר נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דְּקֳדָם יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא

ספרא

קלב (ז) ונכרתה הנפש ולא הצבור. ההוא ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה. מעמיה ועמיה בשלום:

(פרק טו) קלג (א) יכול יהי' טמא מטמא את הטהור לקדש במשא ת"ל כי תגע במגע מטמא ואין מטמא במשא. (ב) בכל טמא ואפי' טומאת מת. בטומאת אדם או בבהמה טמאה או בכל שקץ טמא אם נאמרו קלות למה נאמרו חמורות. שאילו נאמרו קלות ולא נאמרו המורות הייתי אומר על הקלות יהיה חייב על טומאת הגוף אבל לא על טומאת בשר ועל החמורות יהיה חייב על טומאת הגוף ועל טומאת בשר צ"ל המורות. אילו נאמרו המורות ולא נאמרו קלות הייתי אומר על החמורות יהיה חייב על הקלות יהיה פטור צ"ל קלות וצ"ל חמורות. קלד (ג) ואכל מבשר זבח השלמים אשר לה' וטומאתו עליו ונכרתה מה ת"ל. לפי שהוא אומר והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים [והלא שלמים בכלל כל הקדשים היו] יכול אין חייבים כרת משום טומאה אלא על השלמים בלבד. מנין לרבות כל הקדשי'. ת"ל לדורותיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם [והלא שלמים בכלל כל הקדשים היה כצ"ל] אין לי אלא כיוצא כשלמים מה שלמים מיוחדים שנאכלים לשני ימים ולילה א'. הנאכלים ליום א' מנין ת"ל בשר. א"ל אלא ששירי' נאכלים עולה שאין שיריה נאכלים מנין ת"ל זבח: א"ל אלא זבחים העופות והמנחות שאינן מיני זבחים עד שתהא מהבה לוג שמן של מצורע מנין ת"ל אשר הם מקדישים לי: (ד) יכול לא יהיו חייבים משום טומאה אלא על דבר שחייבים משום פיגול. ודין הוא אם פיגול שהוא בקבוע ובידיעה אחת ולא הותר מכללו אינו נוהג אלא בדבר שי"ל מתירין. טומאה שבשתי ידיעות ובעולה ויורד הותרה מכללה א"ד שלא תנהוג אלא בדבר שי"ל מתירין. ומנין הקומץ והלבונה והקטורת ומנחות כהנים ומנחת כ"מ ת"ל אל הקדשים אשר יקדישו לרבות את כולם. (ה) יכול יהיו הייבים עליהם מיד ת"ל אשר יקרב א"ר אלעזר וכי יש נוגע חייב א"כ למה נאמר אשר יקרב לומר שאין חייבים עליו עד שיכשר לקרב הא כיצד את שי"ל

התורה והמצוה

מיתה ללמד שמיתה הוא כרת וכרת הוא מיתה ומובן בדברי. הרי מפורשים בתורה ל"ו כריתות. ונגדם נמצא ל"ו עבירות שחייבים עליהם כרת כפי שלמדו חכמים בתלמודיהם. ותמצא שכ"ב פעמים יתם הכריתה או נשיאת עון או האבדון אל הנפש. וי"ד פעמים אל האיש או בא בכינוי. י"א פעמים כתוב ונכרת מעמיו מעמיה. ויוד פעמים כתוב מקרב עמו או עמיה. וב"פ כתב מישראל ופעם א' מעדת ישראל ופעם א' מתוך הקהל. ופעם א' לעיני בני עמם ופעם א' מלפני. והכמ"ל יותר:

קלג ונפש כי תגע בכל טמא בטומאת אדם וכו'. מה שאמר כי תגע בכל טמא ולא אמר כי הטמא בכל טמא וכו' כדי לכלול גם המטמאה ע"י משא של נבלה ואהל המת. בא להוציא שאם נשא הטמא את הטהור ע"י ד"א ולא נגע בו אינו טמא לקדש. וכדוגמא זאת למעלה (סי' קכה). והנה מ"ש תחלה וטומאתו עליו היא טומאה היוצאת מגופו כמו זב וזבה ונדה ומצורע. שהם חמורות. ובמ"ש פה בכל טמא כולל גם טומאת מת עצמו. כי מ"ש בטומאת אדם היינו שנגע בטמא מת כמו שבארתי זה (ויקרא ס' דש). ומן בכל טמא מרבה אם נגע במת עצמו שהוא אב הטומאה. והנה במ"ש וטומאתו עליו ובכל טמא. שהם טומאת זב ומצורע ומ"ש הם חמורות. ומ"ש בבהמה טמאה שהיא נבלה ושקץ טמא. (ופי' טמאה. בהמה טמאה שהיא מטמא. וכולל טמאה וטהורה. וכן פי' שקץ טמא ר"ל שמת. ועי' מ"ש בס' ויקרא ס' שב וא"צ למ"ש הרמב"ן). והם קלות. וע"ז שואל למה כתיב טומאות חמורות וקלות. ומשיב שאם יכתב קלות. נשמע שמ"ש דאין חייב כרת רק על טומאת הגוף לא על טומאת בשר הוא רק בקלות. אבל בחמורות חייב כרת גם על טומאת בשר שהגם שהעצם שנטמא קל הלא הטומאה חמורה ושקולה כמו טומאה קלה בטומאת הגוף. ואם יכתב חמורות לבד נאמר שעל הקלות אינו חייב כרת. ודבר זה שטי בספרא פ' אמור (פ"ד מס"ז) ומתפרש בזבחים (דף מד ע"ב):

קלד ואכל מבשר זבח השלמים. שלש כריתות נאמרו באוכל קדשים בטומאה א) בס' אמור אמור אליהם לדורותיכם איש אשר יקרב אל הקדשים וטומאתו עליו ונכרתה. וב' כריתות אלו שלמים. וכבר למד בברייתא די"ג מדות מובא ביבמות דף ז' וכריתות דף ב' ע"ב. שמה שנאמר כרת בשלמים הוא דבר שהיה בכלל כל הקדשים ויצא מן הכלל ללמד שצריך שיהיה דומה לשלמים. ועדיין יקשה למה צריך ב' כריתות

מֵעַמֶּיהָ׃ כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כג דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כָּל־חֵלֶב שׁוֹר וְכֶשֶׂב וָעֵז לֹא תֹאכֵלוּ׃ כד וְחֵלֶב נְבֵלָה וְחֵלֶב טְרֵפָה יֵעָשֶׂה לְכָל־מְלָאכָה וְאָכֹל לֹא

רש"י

(כד) יעשה לכל מלאכה. (פסחים כ"ג. ת"כ) בא ולימד על החלב שאינו מטמא ם טומאת נבלות: ואכל לא תאכלהו. (חולין פ' ג"ה) אמרה תורה יבוא איסור נבלה וטרפה ויחול על איסור חלב שאם אכלו יתחייב

שפתי חכמים

הכא ענין נטומאת מקדש: ם פי' דאי לא כתיב סתמא כיון דנבלה אסורה מדכתיב לגר אשר בשעריך וגו' חלב נמי בכלל ע"כ בא

התורה והמצוה

בשלמים. וגם מ"ש ואכל מבשר זבח. אלא בשר ומלת זבח מיותר ונדרש בכ"מ כמ"ש למעלה ס' קנג (ומ"ש והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים נדרש למעלה שם) וכ"ז נכלל במ"ש בספרא מובא בזבחים (דף מה) ואכל מבשר זבח השלמים מה ת"ל, ומשיב שצריך ג' כריתות. שאם יאמר והנפש אשר תאכל בשר לא נדע רק שלמים לבד וכנ"ל לפי שהוא אומר והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים כול אין חייבים כרת משום טומאה אלא על השלמים מנין לרבות כל הקדשים לכן נצריך כרת דפ' אמור, אלפ"ז יקשה למה נצריך כרת בשלמים וכנ"ל והלא שלמים בכלל כל הקדשים היו אין לי אלא כיוצא בשלמים, ד"ל שנדון במדת דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל שבא ללמד על הכלל כולו שאינו חייב רק כיוצא בשלמים שנאכל לב' ימים ולילה א' ועז"א מבשר השלמים להורות שדין טומאה אינו דוקא מפני שהוא שלמים רק מפני שהוא בשר קדש וה"ה כל בשר קדש אף הנאכל ליום א', ועוד הוסיף שם זבח להורות שדין טומאה נוהג מפני שהוא זבח קדש אף בעולה שאין הבשר נאכל, וממילא במ"ש אשר הם מקדישים, מוסיף אף מנחות ועופות אף שאינם זבח, כל שמקדישים, וכיוצא בו דרש בספרא (פי"ג מ"ד) גבי פיגול, מובא בזבחים דף מד, ופרשתיו שם ס' קכג. (באור משנה ד) (מובא בזבחים דף מ"ה ע"ב ובמעילה דף י ע"ב) אולם גבי פגול אמר שם (משנה ו) למה נאמרו שלמים ללמד דצריך שיהי' להם מתירים, וא"כ י"ל דה"ה גבי טומאה נצריך שיהיה להם מתירין, (ועוד ק"ו הוא מה פגול שאמור שמביא חטאת קבוע זא"צ ידיעה בתחלה ובסוף, ולא הוזהר בגבור, א"ח אלא ע"ד שי"ל מתירים, כ"ש טומאה שמביא עולה ויורד וצריך ידיעה בתחלה ובסוף והותרה מכללה בצבור דצריך דשיל"מ), ע"ז הוסיף גבי טומאה ריבוי אחרת, איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו ב"י וטומאתו עליו שמ"ש אל הקדשים שהוא הכלל, מרבה כל הקדשי' כי א"ת שצריך רק דבר שיל"מ, לא הי' צריך לכתב קרא דפ' אמור לכלל, כי לא נטעה שא"ת רק על שלמים לבד, דהא מרבינן ממ"ש בשר וזבח ואשר הם מקדישים, גם נאכלים ליום א' ועולה ומנחות עד לוג שמן של מצורע, ולמה נצריך עוד כרת לכלל, וע"כ מרבה לגבי טומאה גם דבר שאל"מ, (במ"ש תבין מה שיל"ק, הלא גם גבי פגול דרש משלמים לדבר שהי' בכלל ויצא ללמד, ושם אינו מרבה רק דבר שיל"מ, ומדוע גבי טומאה מרבה הכל והלא אחר שלמד חילול חילול פיגול מטומאה ילמד כל מה שמרבים גבי טומאה, אך שחילול נ"ר רק בכהוב הראשון ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים) (באור משנה ט) אמנם ממה שחשב הלשון כל איש אשר יקרב אל הקדשים ולא אמר אשר יאכל מן הקדשים, כמ"ש כאן, דהא זה מבואר דעל קריבה לבד שהוא נגיעה אינו חייב, דהא כאן אמר והאכל שרק באכילה חייב, ואמר ר' אלעזר שפי' אשר יקרב אם יקרב לעשוף בהם תורת הקדשים להקריב מתירים שלהם כמו כל אשר בו מום לא יקרב, שפי' יקריב להקריב, ומזה הוציא לכל שי"ל מתירין אינו חייב עד שיקרבו מתיריו, ואת שאין לו מתירים חייב על אכילתן משיקדשו בכלי שעז"א אל הקדשים אשר יקדישו ב"י. (באור משנה ולו) ואחר שריבה גם דברים שאינם כשלמים למה נאמר שלמים, בא למעט, שאם אכל דם בטומאת הגוף אינו חייב עליו משום טומאה דצריך דומיא דשלמים שאין בו איסור אחר משא"כ הדם שיש בו איסור אחר, ודעת ר' ישמעאל שבא למעט עצים ולבונה דצריך דומיא דשלמים שהם ראוים לאכילה יצאו הני שאין ראוים לאכילה, ועי' בזה בזבחים דף מו, (באור משנה ז) ועדיין י"ל שמה שחשב שלמים בא להורות שמה שאינו חייב עד לאחר זריקת דמים הוא רק בקדשים קלים שהם דומיא דשלמים, אבל בקדשי קדשים חייב גם לפני זריקת דמים, לכך באו הרבוים בשר וזבח שמרבה גם קדשי קדשים כנ"ל, וכל מאמר זה הוכפל בסדר אמור פרשה ד';

קלה דבר אל בני ישראל, כבר באורנו (ויקרא ס' ו) שיש פרשיות הרבה שאין כתוב בהן דבר אל ב"י, ולכן בכ"מ דכתיב דבר אל ב"י נצריך לאיזה מיעוט, ובארו חז"ל שבא למעט עכו"ם, דהוה שעינו מדין ק"ו, כיון שמוזהרים על אבר מן החי, כ"ש על חלב שחמור שענוש כרת, וכבר

הַהוּא מֵעַמֵּיהּ: כב וּמַלִּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר: כג מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר כָּל תְּרַב תּוֹר וְאִימַּר וְעִזָּא לָא תֵיכְלוּן: כד וּתְרַב נְבִילָא וּתְרַב תְּבִירָא יִתְעֲבֵיד לְכָל

ספרא

מתירין משיקרבו מתיריו ואת שאין לו מתירין משיקדש בכלי. (ו) אחר שריבינו דברים שהם כשלמים ודברים שאינם כשלמים למה נאמרו שלמים מעתה. פרט לדם. רבי ישמעאל אומר מה שלמים מיוחדים שהם ראוים לאכילה אף כל שראוים לאכילה יצאו עצים ולבונה וקטורת שאינם ראוים לאכילה. (ז) אתה אומר לכך בא הכתוב לחלק בין טומאות לטומאות או לא בא אלא להלק בין קדשים לקדשים לומר על ק"ק חייבים עליהם לאחר זריקת דמים ועל קדשי קדשים חייבים בין לפני זריקת דמים בין לאחר זריקת דמים ת"ל ואכל בשר ואכל זבח ואכל שלמים. הכריתה הנפש ולא הצבור. ההוא ולא אנוס ולא מוטעה. מעמיה ועמיה בשלום:

(פרשה יוד) קלה (א) בני ישראל מוזהרים על החלב ואין עובדי כוכבים מוזהרים על חלב. ומה אם אבר מן החי שאין חייבים עליו כרת איסורו נוהג בב"נ כישראל חלב שחייבים עליו כרת א"ד שיהיה אסורו נוהג בב"נ כישראל. ת"ל בני ישראל. ב"י מוזהרים על החלב ואין העכו"ם מוזהרים על החלב. (ב) אין לי אלא ב"י מנין לרבות הגרים המשוחררים ת"ל כי כל אוכל חלב:

קלו כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו פרט לבהמה ולחיה ולעופות. (ג) והלא דין הוא. ומה אם הדם שא"ח עליו משום פיגול ונותר וטמא הרי הוא נוהג בבהמה טמאה ובחיה ובעופות חלב שחייבים עליו משום פגול ונותר וטמא א"ד שינהוג בבהמה טמאה ובחיה ובעופות. ת"ל כל חלב שור וכשב ועז ל"ת פרט לבהמה טמאה ולחיה ולעופות. (ד) אין לי אלא חלב שור וכשב ועז המיוחדים מנין לרבות את הכלאים ת"ל שור וכשב ועז דברי ר"ע ואם נפשך לומר מן הבהמה לרבות את הכלאים. קלז יכול כל שהיה בכלל ענש הרי הוא בכלל אזהרה כוי ופחות

התורה והמצוה

בארנו (ויקרא ס' קנ"א) שכ"מ דכתיב ב"י צריך ריבוי על גרים ועבדים משוחררים, ובארתי שם הדבר באורך, ולמד לה ממ"ש כל אוכל חלב:

קלו כל חלב שור וכשב ועז ל"ת, אם הי' כוונה לאסור כל חלב הי"ל כל חלב לא תאכלו, ואמר שפרט המינים שהם רק בהמות טהורות שמביאים מהם קרבן, מבואר שכל מינים זולתם בהמה טמאה וחיה ועופות חלבם מותר, והגם שגם מן הסברא היינו אומרים כמו שאין חייב כרת רק על חלב בהמה טהורה כמ"ש כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריבו ממנה אשה לה' ונכרתה, כן אינו מוזהר רק על חלב בהמה טהורה, משיב (כמ"ש) שהייתי מרבה אזהרתו מדין ק"ו מדם שקל מחלב שאין עליו משום פגול (כמ"ש בספרא פ"ל מ"ה) ומשום נותר וטמא (כמ"ש בפרק שו מ"ו ובזבחים פרק ב"ש דף מו) ונוהג בכל המינים, כ"ש חלב החמור, ואמר (במשנה ד) מנין לרבות את הכלאים ת"ל שור כשב ועז, וזה מבואר עפמ"ש בספרא אמור (פרשה ח מ"ג), שור או כשב פרט לכלאים, ובב"ק (דף עז) מקשה עמ"ש גבי טובח או מוכר, שור או שה לרבות את הכלאים, הרי שאו מרבה, ומשיב דגבי גניבה דכתיב שור או שה שא"א יכול להוציא כלאים מביניהם (גם אם יכתב שור ושה) כי בהמה גסה ודקה אין מתעברין זה מזה, לזה או לרבות כלאים, והכא דכתיב כשב או עז, שאהה יכול להוציא כלאים מביניהם ואם יכתב כשב ועז ירבה כלאים, בא או למעט, וא"כ הכא דכתיב כשב ועז בוי"ו יש לרבות כלאים ר"ל גם כשב ועז ביחד דאם אין נוהג בכלאים הי"ל כשב או עז, והשיב ואם נפשך לומר, והוא עפ"מ שמק' בגמ' (שם) והא גבי קדשים נמי כתוב שור או כשב ונימא שבא לרבות כלאים, ומסקינן, דא"כ שבא לרבות הרי רבוי' למה לי לכלאים ונדמה דהא נדמה כ"ש מכלאים וע"כ דבא בין ברישא בין בסיפא למעט, וחד לכלאים וחד לנדמה עיי"ש. אמנם פה ישאר הקושיא דימא דלכן לא כתוב שור או כשב או עז, דאז נאמר משור או כשב לרבות כלאים, כיון דא"א להוציא כלאים מבינייהו, ולא נוכל להשיב דא"כ תרי ריבויי ל"ל, דהא גם אם נאמר דאו למעט יקשה תרי מעוטי ל"ל, דאין צריך לדרוש פה פג מדה, ולכן הוכרח לכתב בוי"ו. (כי זה א"א שיכתב שור וכשב או עז, שזה נגד הלשון לכתוב פעם א' ויו ופעם א' במלת או, כשבאו ביחוס אחד), ע"ז משיב מן הבהמה לרבות את הכלאים, דבמ"ש מן הבהמה לא הקפיד על יחוד המינים רק כל שהוא בהמה אף המורכב משני מינים, (וכמו שלמד כן גם בספרא (שמיני פ' יא משנה ה') ממ"ש מכל הבהמה אשר על הארץ לרבות כלאים כמש"ש). וכיון שלענין עונש נוהג בע"כ מוזהר עליו:

קלז כל חלב ל"ת, מבואר שמלת כל הבא במספר שולל כולא כללי וזה כתוב כ"פ, אך פה,

תֹּאכְלֻהוּ׃ כה כִּי כָּל־אֹכֵל חֵלֶב מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיב מִמֶּנָּה אִשֶּׁה לַיהוָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מֵעַמֶּיהָ׃

התורה והמצוה

כ] בפרשת ויקרא כל חלב וכל דם ל"ת, וכבר בארתי שהכללות תהיה על שני דרכים או כללות המין, כמו כל בהמה מפרסת פרסה ר"ל כל המין, או כללות האיש, כמו טלה מקשה אחת (שמות כה לו), ודרש א' על כללות המין ומרבה כוי, וש' על כללות האיש ר"ל אף כל שהוא חלב ומרבה חצי שיעור, והנה שאינו בעונש דהא כתיב מכל הבהמה אשר יקריב ממנה אשה, וכוי אינו נקרב, וכן חצי שיעור, ישנו באזהרה, ועי' ביומא (דף עד), דלר"ל הוא אסמכתא:

קלה וחלב נבלה וחלב טרפה, הכתוב מלמד שני דברים, א] שחלב נבלה יעשה לכל מלאכה היינו שאינה מטמאה טומאת נבלות כמו שית' (בס' קלט), ב] שלא יאכלוהו דהיינו דחייל עליו גם לאו דנבלה וטריפה כמ"ש בחולין (דף לז ודף קג) ובזבחים (דף ע). ולא אמרינן דאין איסור חל על איסור, והנה נבלה הוא שם כולל לכל בע"ח שמת, ונוכל לאמר שמדבר גם בנבלת בהמה טמאה, דאף שפרשה כל חלב שור וכשב ועז, לענין זה שהחלב אין מטמא הוא גם בחלב נבלה טמאה, דהא לא אמר וחלב נבלתם בכינוי, כי מצד הסברא והדין יש פנים לכאן ולכאן, מצד א' יש סברה יותר לטהר חלב נבלת טמאה, שכן נבלת עוף טמא קיל מנבלת עוף טהור שאין מטמא בגדים בבית הבליעה (כמו שלמד בספרא שמיני פרשה י מ"ז אחרי פי"ב מ"ה אמור פ"ד מי"ב), ומצד אחר יש סברה יותר לטהר חלב נבלת טהורה, שמועיל בה שחיטה לטהרה משא"כ בטמאה א"מ שחיטה (כמ"ש בספרא שמיני פ"ו מ"א), וז"ש בספרא משנה ה' יכול נבלת בהמה טמאה וכו' ודין הוא וכו', ומשיב ת"ל **טרפה** וכו', והוא עפמ"ש שאחד מכללי ההיקש, שכל שני שמות הכתובים ביחד לענין אחד בהכרח הם דומים זל"ז, (כמ"ש בס' ויקרא ס' קל"ה ובאה"ש כלל קס), ואחר שחבר פה חלב נבלה וחלב טרפה ביחד, וחלב טרפה מדבר רק בשור וכשב ועז כי בבהמה טמאה אין במינה טרפה, כן מ"ש חלב נבלה אינו מדבר בטמאה. (באור משנה ו"א) ועדין נוכל לומר שעכ"פ כולל חיה טהורה דמשכחת בה טרפה, ומשיב דז"א דא"כ איך אמר ואכל לא תאכלוהו, הלא איסור חלב אין נוהג בחיה גם בחולין, ואם מפני איסור נבלה וטריפה פשיטא כיון שאין בו איסור אחר, ופסקא זו מובא בזבחים (דף עין):

קלט יעשה לכל מלאכה ואכל לא תאכלוהו. לשון יעשה למלאכה אינו כולל היתר הנאה מן הדבר, כי פירושו שראוי לאיזה מלאכה, כמו היוקח ממנו עץ לעשות למלאכה (יחזק' טו ג). הצלח למלאכה (שם), וכן ששת ימים תעשה מלאכה, יכוין עשיית העסקים לבד ואין נ"מ אם במלאכה שלו, ואם הוא נהנה ממנה או לא, ובמקום שירצה לציין היתר הנאה יאמר יעשה לכם או לכם יהיה, או כל כנוי הקנין כמ"ש בפסחים (דף כב ודף כג) שאני התם דה"ק לכם יהיה, תרומתכם קצירכם, וכדומה עיי"ש, או יאמר כמו בנבלה לגר אשר בשעריך תתננה, וכן היה ראוי לאמר יעשה למלאכתכם, או לכם, משא"כ יעשה למלאכה יצויר שעושה למלאכה של עכו"ם שאין נהנה ממנה, וקמ"ל שאינו מטמא, אך ממ"ש לא תאכלוהו משמע שרק באכילה אסור לא בהנאה ומותר להאכילו לאחרים, לפ"ז הדבר מסופק כי ממ"ש יעשה לכל מלאכה ולא אמר למלאכתכם משמע שאסור בהנאה, וממ"ש לא תאכלוהו משמע אבל בהנאה מותר, ולברר מה נאמר בדיוק אם תחלת הכתוב אם סופו, כתוב יאכל לא תאכלוהו, בקדימת המקור אל הפעל, ומבואר אצלינו תמיד שהפעל הנכפל בא על הדיוק, כמ"ש הטב תיטיבו אפי' מאה פעמים ר"ל הטב בכל אופן, וכן בא פה על כוונת הדיוק, רק אכל לא תאכלוהו אבל מה שאינו אכילה מותר. ובזה למדנו דסיפא דקרא בא בדרך הדיוק והנאה מותרת, וז"ש בספרא ת"ל ואכל מאכילו אתה לאחרים.—אולם יקשה למה לא כתב בפירוש יעשה למלאכתכם, ונדע שמותר בהנאה ולא יהי' סתירה בדיוק המקרא ולא יצטרך למלת ואכל. ע"ז השיב דאז נטעה שחלב שאסור בהנאה אינו טהור, כי התנה יעשה למלאכתכם הרי מדבר בחלב שראוי למלאכתו ליהנות ממנו וזה אין מטמא, וז"ש בספרא (מובא בזבחים דף ע ע"ב), **או ואכל** (ר"ל וגם לכן נצריך לכתב ואכל ולא למלאכתכם, כי) יכול חלב שמותר בהנאה יהי' טהור חלב שור הנסקל וכו' לא יהא טהור, ת"ל יעשה לכל מלאכה, אף שאינו ראוי למלאכתכם רק למלאכה טהור, (בספרים שלנו כתוב ת"ל כל חלב, ובקרא לא נמצא כל חלב, ורש"י ז"ל דחיק ופי' ת"ל כל אוכל חלב, וזה דוחק דשם מדבר באוכלים, והק"א הגיה, ולדעתי, ריש משנה ח' יעשה לכל מלאכה שייך לכאן וציון המ' ט"ס. וכעוהו מצאתי בספר זה בהרבה מקומות, והי' כתוב ת"ל חלב (וכו') יעשה לכל מלאכה, אח"כ מתחיל משנה ח מה ת"ל לכל מלאכה):

קמ יעשה לכל מלאכה, דברי הספרא מובאים בפסחים (דף כג). **ומפרש לר' אבהו דאמר כ"מ** שנאמר

עֲבִידְתָּא וּמֵיכַל לָא תֵיכְלוּנֵיהּ: כה אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוּל תַּרְבָּא מִן בְּעִירָא דִּיקָרְבוּן מִנַּהּ

ספרא

מבזית שאינם בכלל עונש לא יהי' בכלל אזהרה ת"ל כל חלב:

קלח (ה) וחלב נבלה וחלב טריפה בנבלת בהמה טהורה הכתוב מדבר. יכול נבלת בהמה טמאה במשמע. ודין הוא. טיהר מכלל חלב טיהר מכלל נבלה. מה מצינו שטיהר מכלל נבלה בטמאה אף לא טיהר מכלל חלב אלא בטמאה. או כלך לדרך זה. טיהר מכלל חלב וטיהר מכלל שחוטה. מ"מ שטיהר מכלל שחוטה בטהורה אף לא טיהר מכלל חלב אלא בטהורה. כשאתה כלך לדרך זו אין כאן אלא בהמה טהורה וכשאתת כלך לדרך זו אין כאן אלא בהמה טמאה ת"ל טריפה. יצאת בהמה טמאה שאין לה טריפה. (ו) ממשמע מוציא את בהמה טמאה שא"ל טריפה ומביא חיה טהורה שיש לה טריפה. ת"ל חלב לא תאכלוהו חלב שאסור באכילה טיהרת יצאה חלב חיה טהורה שמותר באכילה. **קלט** (ז) לא תאכלוהו. יכול לא יאכילנו לאחרים ת"ל ואכל מאכילו אתה לאחרים. או ואכל יכול חלב שמותר בהנאה יהא טהור חלב שור הנסקל ועגלה ערופה שאינו מותר בהנאה לא יהא טהור ת"ל (כל) [חלב יעשה לכל מלאכה]: **קמ** (ח) יעשה לכל מלאכה מה ת"ל לכל מלאכה ריה"ג אומר יכול במלאכת הקדש יהי' מותר במלאכת חולין לא יהיה מותר ת"ל לכל מלאכה. ר"ע אומר יכול למלאכת חולין יהי' טהור למלאכת הקדש לא יהיה טהור ת"ל לכל מלאכה:

קמא (ט) כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריבו ממנה אשה לה' אין לי אלא חלב תמימים שכשר לקרב חלב בעלי מומין מנין ת"ל מן הבהמה. חלב חולין מנין ת"ל כי כל אוכל חלב. א"כ למה נאמר אשר יקריבו ממנה אשה לה' חלב שכמותו כשר לקרב אמרתי יצא חלב דפנות שאין כשר לקרב:

קמב (יוד) ונכרתה הנפש ולא צבור. הנפש

התורה והמצוה

שנאמר לא תאכלו א' איסור אכילה וא' איסור הנאה במשמע, פליגי דלריה"ג אין חלב בכלל נבלה, בין לענין ט"ט ובנבלתם לא תגעו בין לענין מ"ש בנבלה לגר אשר בשעריך תתננה להיתר הנאה, וא"כ א"צ קרא למכרו. רק להיתר הנאה גם בחולין, דס"ל שאינו מותר רק לגד"ה, ור"ע סובר דחלב בכלל נבלה בכ"מ וא"כ א"צ קרא להיתר הנאה רק למכרו אף למלאכת הקדש, ולחזקיה י"ל באמת דפליגי אם תאכלו איסור הנאה במשמע דלריה"ג איסור הנאה במשמע ולא לר"ע, ולשטת הגמ' יעלה דר"י (סתמא דספרא) כר' אבוה. אבל למ"ש התוס' (ד"ה חולין) יהיה דעת ר' יהודה בספרא דחולין כעזרה דאו' וא"כ יעלה שטתו כחזקי' ואכמ"ל:

קמא כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריבו ממנה אשה לה', פי' חז"ל שאם הי' אומר כל אוכל חלב אשר יקריב ממנו אשה לה' הייתי אומר שפי' האוכל חלב קדשים תמימים שראוי לאישים, משא"כ כשאמר מן הבהמה אשר יקריבו, פי' מין הבהמה, שכבר בארתי (ויקרא ס' יז) שאם המין הבא בה' הידיעה כולל כל המין. כמו מן הבהמה מן הבקר שקריבו שפי' ממין הבהמה, וזה ההבדל בין מ"ש כאן מן הבהמה אשר יקריבו שפי' מין הבהמה ובין מ"ש (לקמן כז) ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' שפי' דוקא בהמה התמימה שראוי' לקרבן, כי שם כתוב בלא ה"א אבל כאן שכתוב בה"א הוא שם המין, וז"ש בספרא חלב בע"מ מנין ת"ל מן הבהמה, אולם עדיין נוכל לומר שר"ל מין שהי' מוכן לקרבן, ר"ל בין תמימים בין בע"מ והכל קדשים, כגון שנפל בו מום אחר הקדשן, חלב חולין מנין, אך זה נשמע ממלת כי שמחבר שני המאמרים זל"ז בדרך סבה ומסובב, כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו כי כל אוכל חלב וכו' מבואר ששניהם מדברים בענין אחד שמפני שחייב כרת לכן הוזהרו באכילתם וממילא כמו שהאזהרה כוללת גם חלב חולין כמ"ש שתפס כל חלב שור וכשב שכולל קדשים וחולין, ועוד שאסר חלב נבלה וטריפה ג"כ, וכן כבר הזהיר גם על חלב חולין בס' ויקרא כמ"ש חוקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם שכולל א"י וח"ל וגם בזמן שאין בהמ"ק קיים, כן מה שהענים כרת כולל גם חלב חולין וכמו שהאריך הרמב"ן בזה בדברי טעם להשיב על הראב"ע עיי"ש, וז"ש בספרא חלב חולין מנין ת"ל כי כל אוכל חלב, עיקר הדיוק ממלת כי שמחבר שני המאמרים. (באמת בפסחים דף מג לא משמע כן, אך לשטת הספרא שכבר דרש מלת כל לגרים ועבדים אח"ל שהריבוי ממלת כל, ואא"ל כמ"ש בגמ' התם דליכא אוכלים מרבה נאכלים עיי"ש ועיי' מ"ש ויקרא ס' קלה), אולם לפ"ז קשה שהי"ל שתם כי כל אוכל חלב ונכרתה, ומדוע אמר מן הבהמה אשר יקריב שהוא למותר פי' חז"ל שבא ללמד שטעם איסור החלב בחולין מפני שכיוצא בו קרב בקדשים ולמעוטי חלב דפנות שלפעמים נקרא בשם חלב מותר, מפני שאינו קרב לאשים:

קמב ונכרתה הנפש האכלת. שם נפש לא יצדק אלל אכילה רק באכילת בשר תאוה. כמ"ש בכל אות

כו וְכָל־דָּם לֹא תֹאכְלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לָעוֹף וְלַבְּהֵמָה׃ כז כָּל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַל כָּל־דָּם וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ פ כח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כט דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַמַּקְרִיב אֶת־זֶבַח שְׁלָמָיו לַיהוָה יָבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ לַיהוָה מִזֶּבַח שְׁלָמָיו׃ ל יָדָיו תְּבִיאֶינָה

רש"י

אף על לאו של נבלה ב ולא תאמר אין איסור חל על איסור: (כו) לעוף ולבהמה. (שם ס') פרט לדם דגים ם וחגבים: בכל מושבתיכם. לפי שהיא חובת הגוף ואינה חובת קרקע נוהגת בכל מושבות [דא"ל דפירושו בכל מה שבמושבותיכם דהא ככר אימעטו דגים וחגבים. ולהכי מהפך רש"י סדר הקרא] ע ובמסכת קידושין בפ"א (דף ל"ז) מפר' למה הוצרך לומר: (ל) ידיו תביאינה וגו'. (מנחות ס"א) שתהא יד הבעלים מלמטה והחלב

שפתי חכמים

שאינה מטמא טומאת נבילות ואפי' למשות בו עורות קדשי בדק הבית מש"ה כתיב יעשה לכל מלאכה: ב וה"ה לאו של טרפה ואיכי לכתוב תרווייהו חלב נבלה וחלב טריפה דאי אשמועינן נבלה ה"א נבלה הוא דאיסור חל על איסור משום דמטמא טומאה חמורה אבל טרפה לא ואי אשמועינן טריפה ה"א הוא דאיסור חל על איסור משום דאיסור מתייס אבל נבלה לא מש"ה צריכי תרווייהו: ם דאל"כ לעוף ולבהמה ל"ל אבל אין לומר דממעט דם חיה זה אינו דחיה בכלל בהמה ולאו דוקא דגים וחגבים ה"ה דם אדם משום דהוי כלל ופרט ואין בכלל אלא מה שבפרט עוף ובהמה אין אבל שאר דם שאינו דם עוף ובהמה לא: ע וא"ת למה מהפך רש"י ולא מפרש על סדר הקרא. וי"ל לומר בלא זאת ה"א דכל מושבותיכם בא לרבות כל מה שבמושבותיכם יהא אסור אפילו דגים וחגבים אבל עכשיו דכתיב לעוף ולבהמה דממעט דגים וחגבים אם כן קשה ל"ל בכל מושבותיכם אלא בא ללמדנו שאף בח"ל יהא נוהג לפי שהוא חובת הגוף. ואם תאמר כשיצאת כיון דחובת הגוף הוא נוהג בין בארץ וכו'. ל"ש רש"י במסכת קידושין וכו' והתם מפרש הכי אי לא כתיב בכל מושבותיכם הו"א הואיל ובענין דקרבנות כתיבי סמן דאיכא קרבן נאסר

התורה והמצוה

נפסך מזבח ואכלת בשר, לא באכילת חלב ודם וחמץ ונבלה שאינו אוכלם מצד התאוה. ולכן עמ"ש והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמי' לא דרש מידי כי זה אוכל באות נפשו, ונפש שנבי דם יתכן מצד שהדם הוא הנפש וע"כ נפש לא תאכל נפש כמו שבאר שם, אולם שם נפש הנאמר גבי חלב חמץ ונבלת עוף טהור דרשו לרבות השוטה. כי שתיה אינו בכלל אכילה. רק אם נפשו מתאוה לאכלו בדרך זה אז רצונו מחשבת אותו כדבר מאכל, הגם שאינו מאכל לגופו בדרך זה, נפשו ותאותו יחשבהו אכילה. וכן דרשו כאן ובחולין (דף קך) גבי נבלת עוף טהור וחמץ לרבות השוהה, ושם עניד צריכותא בינייהו שבא להשמיעין שאם הקפה את החלב וגמאו חייב ומ"מ הנפש ולא נבור ויתר המאמר. והשבת' למעלה (ס' קלב):

קמג וכל דם לא תאכלו לעוף ולבהמת. הגם שלא אסר בחלב רק שור וכשב לבד לא חלב חיה ועוף, בדם כלל ואמר כל דם לא תאכלו, שכולל כולם. ואמנם מ"מ לעוף ולבהמה הוא פרט שאחרי הכלל, ושוב אמר כלל אחר אשר תאכל כל דם. מבואר שמ"ש לעוף ולבהמה בא לומר דוקא דם הדומה כעין הפרט עוף ובהמה. ופי' חז"ל שבא להוציא דם מהלכי שתים ודם שרצים, שדם אדם אין בו טומאה קלה לטמא טומאת אוכלים בכביצה ובדם שרצים אין בו טומאה חמורה לטמא אדם לטמא בגדים. שמרן אינו מטמא במשא ואינו מטמא בגדים, ומוציא דם ביצים שאינם מין בשר, ודם דגים וחגבים שאינו דומה לעוף ובהמה שיש בו איסור קודם שחיטה והיתר לאחר שחיטה, ודגים וחגבים מותרים בלא שחיטה. והוצרך לומר שני פרטים עוף ובהמה, דאם יאמר עוף נאמר דדם של נאן מותר מפני שיש בהם איסור כלאים בגמרן עם פשתים ואינו דומים לעוף. ואם יאמר בהמה נאמר דרק עוף טמא דמו אסור שאינו באם על הבנים לא דם עוף טהור שהוא באם על הבנים ואינו דומיא דבהמה, ובריי' זו מובא בכריתות (דף כא) ובגמ' פלפלו בה בארך עיי"ש:

קמד דבר אל בני ישראל, כבר התבאר (ויקרא סימן ז) שכ"מ שהפרשה מתחלת דבר אל בני ישראל יש בו דרוש עיי"ש, והתבאר דבכ"מ דכתיב בני ישראל אין עכו"ם בכלל, וכן יצאו פה שקרבנם אין טעון תנופה, וכבר דרש כן בספרא (שם) למעט מסמיכה, ובאר דא"א ללמוד א' מחברו, כי יש לכ"א קולא וחומרא, (ומ"ש סמיכה נוהגת בקרבנות וכו' מחקו בק"א שזה הפך המשנה רק מ"ש לגרוס בסיפא אין נראה שכן גם בספרא גבי סמיכה (שם) לא הביא זה כמ"ש) (פי' משנה ב) וכבר התבאר למעלה (ס' ח) דכ"מ שאומר בני ישראל י"ל שבא בהבנתו המדויקת בני ישראל ולא בנות ישראל, וא"כ אין נשים מניפות ג"כ, והגם שבני ישראל לא מיותר די"ל דבא רק למעט עכו"ם לא נשים

קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא דְיֵיכוֹל מֵעַמֵּיהּ: כו וְכָל דְּמָא לָא תֵיכְלוּן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן דְעוֹפָא וְדִבְעִירָא: כז כָּל אֱנַשׁ דִּי יֵיכוֹל כָּל דְּמָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ: כח וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר: כט מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דִּמְקָרֵב יַת נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי קֳדָם יְיָ יַיְתֵי יַת קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ מִנִּכְסַת קוּדְשׁוֹהִי: ל יְדוֹהִי

ספרא

הנפש להביא את השותה. האוכלת ולא המאכלת. אוכלת כדי אכילת כזית. מעמיה ועמה בשלום:

קמג (יא) כל דם לא תאכלו יכול אף דם מהלכי שתים דם שרצים ודם ביצים ודם הגבים הכל בכלל ת"ל לעוף ולבהמה מה עוף ובהמה מיוחדים יש בהם טומאה קלה ויש בהם טומאה חמורה יש בהם איסור ויש בהם היתר והם מין בשר יצא דם מהלכי שתים שאין בו טומאה קלה. דם שרצים שאין בו טומאה חמורה. דם ביצים שאין מין בשר. דם הגבים ודם דגים שכולו מותר. לעוף ולבהמה מה עוף שאין בו כלאים אף בהמה שאין בה כלאים ת"ל ולבהמה. אי מה בהמה שאין בה באם על הבן אף עוף שאין בו באם על הבן ת"ל ולעוף:

(פרשתא יא) **קמד** (א) בני ישראל מניפים ואין העכו"ם מניפים. וכי איזה מדה מרובה. מדת סמיכה מרובה או מדת תנופה מרובה. מדת סמיכה מרובה ממדת תנופה שהסמיכה נוהגת בכל הזובחים ותנופה אינה נוהגת בכל הזובחים. (סמיכה נוהגת בקרבנות הצבור התנופה אינה נוהגת אלא בקרבנות היחיד) אם מיעטתים מסמיכה מרובה לא אמעטם מתנופה מועטת. אתה אומר בצד זה נתרבה סמיכה ונתמעטה תנופה או בצד זה נתרבה תנופה ונתמעטה סמיכה. שהתנופה נוהגת בדבר שיש בו רוח חיים ובדבר שאין בו רוח חיים וסמיכה אינה נוהגת אלא בדבר שיש בו רוח חיים אם מיעטתים מסמיכה מועטת אמעטם מתנופה מרובה הא מפני שיש בסמיכה מה שאין בתנופה ובתנופה מה שאין בסמיכה צ"ל ב"י סומכים ואין העכו"ם סומכים ב"י מניפין ואין העכו"ם מניפים. (ב) בני ישראל מניפים ואין בנות ישראל מניפות אמר רבי יוסי אם מצינו שלא חלק הכתוב בין קרבנות עכו"ם לקרבנות נשים לסמיכה לא נחלק בין קרבנות עכו"ם לקרבנות נשים לתנופה. מה לי לא חלק בין קרבנות עכו"ם לקרבנות נשים לסמיכה שאין הסמיכה אלא בבעלים. לא נחלק בין קרבנות עכו"ם לקרבנות נשים לתנופה שהתנופה בכהן. ומה ת"ל בני ישראל. ב"י מניפים ואין בנות ישראל מניפות. (ג) ואין לי אלא בני ישראל מנין לרבות הגרים והעבדים המשוחררים ת"ל המקריב.

קמה או אינו אומר המקריב אלא זה כהן המקריב. כשהוא אומר ידיו תביאנה לרבות

התורה והמצוה

בכ"ז י"ל כמו שלענין סמיכה מיעט נשים כמו עכו"ם וכן לענין תנופה. ורבי יוסי הדש ספק בזה, אם י"ל דכמו דקרבן נשים גרוע לענין סמיכה כן הוא גרוע לענין תנופה שא"צ תנופה, או די"ל דבסמיכה ג"כ אין הגריעות מצד הקרבן רק מצד הבעלים, שנשים גרועים כעכו"ם לענין סמיכה וה"ה לענין תנופה, ובכ"ז א"א לחלק תנופת הכהן רק תנופת הבעלים, וכן מסקינן דלענין נשים הכהן מניף, וזה כפי' התוס' במנחות (דף סא ע"ב), ובמ"ש א"ל לתת טעם להבדיל עכו"ם מנשים מצד שאין חזה ושוק שלהם חלוק מאחר הדבר שנדחקו התוס' בזה. וגם לשטת התוס' י"ל הבדל אחר משום דהאשה יכולה לעשות את הכהן שליח משא"כ העכו"ם דאין שליחות לעכו"ם, ובגמ' יש גירסא אחרת ופי' אחר לרש"י עיי"ש. ומ"ש מנין לרבות הגרים כבר התבאר בסדר ויקרא (ס' קנא) באורך עיי"ש:

קמה המקריב את זבח שלמיו לה' יביא את קרבנו, פי' הכתוב כפי הפשט ישראל המקריב (ר"ל המקדיש) את זבח שלמיו הוא יביא את קרבנו, ר"ל שבעל הקרבן המביא שלמים למקדש הוא עצמו יביא לה' החלק הקרב לגבוה, ומפרש מה יביא לה', הוא כי ידיו תביאנה את אשי ה' להניפם ובזה נבדל מחטאת ואשם שאין שבעלים עושים באימוריהן שום עבודה, ויש פי' שמקריב המקדיש, כמו אדם כי יקריב מכם קרבן, ונפש כי תקריב קרבן מנחה, וכן פי' הרלב"ג, וכן דעת חז"ל בספרא (מובא במנחות דף סא), אמנם הלא יש לומר דלשון המקריב יצדק יותר על הכהן המקריב, כמו המקריב את דם השלמים (פסוק לג), הכהן המקריב את עולת איש (למעלה ז ח), ולמה נחדש שיהי' התנופה גם בבעלים, נאמר שפי' הכהן המקריב זבח שלמיו (של ישראל) הוא יביא קרבנו ר"ל

אֵת אִשֵּׁי יְהוָה אֶת־הַחֵלֶב עַל־הֶחָזֶה יְבִיאֶנּוּ אֶת הֶחָזֶה

רש"י

והחזות נתונין בה ויד כהן פ מלמטה ומניפן: את אשי ה'. ומה הן האשים את החלב על החזה: יביאנו. כשמביאו מבית המטבחים נותן חלב על החזה וכשנותנו ליד הכהן המניף נמצא החזה למעלה והחלב למטה וזהו האמור במקום אחר (ויקרא י') שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף וגו' ולאחר התנופה נותנו לכהן המקטיר ונמצא החזה למטה וזהו שנאמר (שם ט') וישימו את החלבים על החזות ויקטר החלבים המזבחה למדנו שג' כהנים זקוקין לה צ כך מפורש במנחות (דף ס"ב): את החלב על החזה יביאנו. ואת החזה למה מביא להניף אותו הוא מביאו ולא שיהא הוא מן האשים ק לפי שנאמר את אשי ה' את החלב על החזה יכול שיהא אף החזה לאשים [ואע"ג דכתיב והיה החזה לאהרן וגו' ה"א דמקלתו לאישים ומקלתו

שפתי חכמים

נאסר חלב והם בזמן דליכא קרבן לא קמ"ל: פ מדכתיב ולקח הכהן סתמא מידך מה התם יד הכהן אף הכא מיירי בידו של כהן וכתיב ידיו תביאנה דמיירי בבעלים הא כיצד שתהא יד בעלים וכו': צ ואע"פ שדי באחד משום דברוב עם הדרת מלך: ק פי' כיון דכתיב את החלב על החזה יביאנו לא הוה צריך לכתוב עוד את החזה לכך פירש דהאי את החזה בתרא אלהניף אותו קאי כלומר שאת החזה שמביא עם החלב אינו מביאם אלא כדי להניף אותו בלבד שלולא זה ה"א דאת אשה ה' דלעיל כולל החלב והחזה הבאים אחריו. וא"ת הא בהדיא כתיב אחר זה והקטיר הכהן המזבחה את החלב והיה החזה לאהרן ולבניו והיכי תיסוק אדעתין שיהא אף החזה לאישים. י"ל דאי לאו קרא דאת החזה להניף ה"א דקרא והקטיר הכהן את החלב המזבחה והיה החזה לאהרן ולבניו בא ללמד שלא תאמר דהא דכתיב את החלב על החזה ללמד שאף החזה לאישים אבל לא ללמד שאין הבשר נאכל בעוד שהאימורים למטה מן המזבח השתא דכתיב את החזה להניף שלמדנו מזה שאין החזה מן האישים כשאר קרא דוהיה החזה לאהרן ולבניו ללמד שאין הבשר נאכל בעוד האימורי' למטה מן המזבח. הרא"ם: (ג"א) דאי לאו האי קרא דאת החזה להניף

ס"א

התורה והמצוה

ר"ל הוא יניף לא כהן אחר, (וזה קמ"ל כאן הגם שידעינן בל"ז שהתנופה בכהן כמ"ש אח"כ, קמ"ל פה שדוקא כהן המקריב יניף), אולם זה אינו שא"כ מ"ש ידיו תביאנה היינו ידי הכהן וזה לא יתכן, א] שא"כ מדוע אמר אח"כ והקטיר הכהן הלא גם עתה מדבר בכהן, שכן תראה שבכ"מ שהזכיר תחלה הפעל סתם ואח"כ הזכיר הכהן הי' עבודה שלפניו ע"י זר, כמ"ש ושחט את בן הבקר והקריבו הכהנים מקבלה ואילך מצות כהונה, וכן שם והפשיט את העולה ונתנו בני אהרן, וקרבו וכרעיו ירחץ והקטיר הכהן, ההפשטה והנתוח והרחיצה נעשים בזר, וכן ויצק עלי' שמן והביאה אל הכהנים וקמץ יציקה ובלילה כשרים בזר, וא"כ כשאמר והקטיר הכהן דבר עד עתה בזר, ב] שאם מדבר בכהן אל"ל שידיו תביאנה שלא תפס לשון כזה בשום עבודה, כי מבואר שבכ"מ שצריך כהן ידיו, ובכ"מ אמר בתנופה והניף הכהן, וכן הל"ל כאן, ומזה מוכרח שמ"ש ידיו תביאנה קאי על הבעלים, וממילא גם מ"ש המקריב יביא וכו' היינו הבעלים, ומפרש ידיו של המקריב שהוא הבעלים תביאנה, וז"ש בספרא או א"א המקריב אלא זה כהן המקריב כשהוא אומר ידיו תביאנה לרבות ידי בעלים, ובגמ' הלשון כשאומר ידיו תביאנה הרי בעלים אמורים, ובכ"ז ידעינן שהתנופה גם בכהן כי למדנוהו מבנין אב כמ"ש בספרא (אמור פרשה י מ"ה) עמ"ש בעומר יניפנו הכהן זה בנה אב שכל התנופות בכהן, (וסתמא דספרא ר' יהודה לשטתו דאמר (מכות יח. סוכה מו. מנחות סא) והנחתו זו תנופה, דלראב"י (שם) יליף דכל התנופות בכהן מבכורים), וא"כ ידענו שמ"ש כאן שהבעלים יניפו היינו עם הכהן, אמנם במ"ש ידיו תביאנה בא"ל איך יהי' התנופה, שהכהן יניח ידו תחת יד הבעלים לא בהפך כי מבואר אצלינו שכ"מ שפרט בה האבר שבו יעשה הפעל כמו וילך ברגליו ויקח בידיו וירא בעיניו וישמע באזניו, יכוין תמיד שלא הי' ע"י אמצעי רק ברגליו או בעיניו עצמם, ור"ל כשאמר והניף הכהן יכול להיות תניפה בין יד הכהן להאימורין. הגם שיד בעלים מפסיקים והוא מניף באמצעותם, משא"כ בבעלים שאמר ידיו תביאנה צ"ל בידיו ממש לא ע"י אמצעי, שלא תהיה באמצעות ידי הכהן (ועמ"ש בכלל זה באילת השחר כלל יג) וז"ש הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד בעלים, וזה שלא כדעת התוס' במנחות (דף סא ע"ב ד"ה כהן) ובסוכה (דף מת ע"ב) ובקדושין (דף לו ע"ב) לת' הב', שהכהן מניח ידיו אצל יד בעלים, והק' על רש"י שדעתו שיניח יתחתיו דאין קפידא בכהן בתניפה דמנ"ל הא, ולמ"ש זה נלמד מן הכתוב, וכן בתוס' רי"ד קדושין שם כדברי רש"י, וכ"ה ברמב"ם (פ"ט מה' מעה"ק ה"ו), ובכ"ז י"ל דחציצה אחרת אסור גם בין יד הכהן ליד הבעלים וכמו שמשמע מירושלמי דסוטה (פ"ב ה"א) וכהן מניח ידו תחתי', ואינו כעור, מביא מפה. ואינו חוצץ, מביא כהן זקן, מבואר שהגם שהיד אינו חוצץ, מפה חוצץ. וזה נכון יותר לשטת התוס' (פסחים כ"ז ד"ה דכריך, יומא נח ד"ה מב"מ זבחים כד ד"ה הואיל) דגם לרבא דלקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה מין במינו אינו חוצץ, והתם שהלולב כרוך בסודר דהוי כבית יד. ולפ"ז גם במ"ש והניף הכהן הגם שתנופה ע"י ד"א שמה תנופה מפה מפסקת חוצצת אבל היד הוא מב"מ ואינו חוצץ דתנופה ע"י ד"א שמה תנופה, רק גבי בעלים חוצצים כמ"ש במנחות (דף נג) ליניפי כולהו בהדי אהדדי הו"ל חציצה, משום דכתיב ידיו תביאנה שלא תפסיק יד הכהן וכ"ש יד חברו, ולא כתוס' סוכה

ייתון ית קורבניא דיי ית תרבא דעל חדיא ייתיניה ית חדיא לארמא יתיה

ספרא

לרבות ידי בעלים. הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד בעלים:

קמו (ד) יכול כל הקרבנות כולם יטענו תנופה ת"ל זבח, יצאו עופות ומנחות שאינם זבחים. (ה) אוציא עופות ומנחות שאינם זבחים ולא אוציא את הבכור והמעשר והפסח שהם זבחים. ת"ל מזבח ולא כל זבח. (ו) אוציא הבכור והמעשר והפסח שאינם טעונים סמיכה ולא אוציא חטאת ואשם שהם טעונים סמיכה ת"ל שלמיו. אוציא חטאת שאין למינה תנופה ולא אוציא אשם שיש למינו תנופה. אוציא את כל אשמות ולא אוציא את אשם מצורע. ודין הוא. ומה אם שלמי יחיד שאין טעונים תנופה חיים טעונים תנופה שחוטים. אשם מצורע שטעון תנופה חי אינו דין שיטעון תנופה שחוט. ת"ל שלמיו ולא אשם מצורע. (ז) או אינו אומר שלמיו אלא לרבות זבחי שלמי תודה ושלמים הבאים מחמת פסח שיטענו תנופה וכשהוא אומר מזבחי שלמיכם לרבות זבחי שלמי צבור שיטענו תנופה שחוטים. (ח) והלא דין הוא. ומה אם שלמי יחיד שאין טעונים תנופה חיים טעונים תנופה שחוטים. זבחי שלמי צבור שטעונים תנופה חיים א"ד שיטענו תנופה שחוטים. (ט) אשם מצורע יוכיח שטעון תנופה חי ואין טעון תנופה שחוט אף אתה אל תתמה על זבחי שלמי צבור שאעפ"י שטעונים תנופה חיים לא יטענו תנופה שחוטים. וכשהוא אומר מזבחי שלמיכם

התורה והמצוה

(דף לז ד"ה כי היכא) שנדחקו בזה למה יד התוספות תולים בהנופה, וגם ליתר הדעות שנאמרו בזה י"ל כפי דרכינו למעיין, ועי' בתוס' סוכה (דף ד"ה דבעינא) ועיין מ"ש בפ' ויקרא (ס' כט) ואכמ"ל יותר:

קמו המקריב את זבח שלמיו. יביא וכו' מזבח שלמיו. כבר בארנו בכ"מ שהוסיף שם השם זבח אל שם העצמי שלמים יש בו דרוש, וכפי הסברה שם שלמיו הוא שלמים לבד וזבח שלמים כולל זבח הדומה לשלמים כמ"ש כן בכ"מ, ועוד הסבאר (ויקרא ס' למד ובכל הספר) שאין מדרך הלשון לאחר השם שכבר הוזכר. והי"ל יביא את קרבנו לה' ממנו, אולם הכתוב לא הפס בשלמים לבד דשם שלמים הם שלמי נדבה, ואמר דשלמי תודה ושלמים הבאים מחמת פסח א"צ תנופה כיון שמשונים משלמים שנאכלים רק ליום א', וכן לא שלמי צבור שאין טעון סמיכה והם ק"ק, והוכרח לכתוב זבח שלמים לרבות גם אלה הדומים לשלמים, אבל אז לא נדע מה מרבה. שאז נאמר שגם בכור ומעשר ופסח ידמו לשלמים שהם נאכלים לשני ימים. וכדומה. ולכן השתכל הכתוב לתפוש דרך המשפטים לפי שסדרו בסברא פה שמזה נעמוד מה הצריך תנופה ומה לא. והוא כי אם תאמר שכל הקרבנות טעונים תנופה חוץ מעופות ומנחות היה די שיכתב זבח לבד (ר"ל המקריב את זבחו). וז"ש במ"ד ת"ל זבח יצאו עופות ומנחות. ואם רוצה למעט גם בכור ומעשר ופסח (שהסברה יותר למעטם כי א"צ סמיכה) הי' די שיכתב עוד מיעוט יביא את קרבנו מזבחו, שפי' שכפל השם ובמ"ש שמורה מקצתו נפרט מקצת זבחים ולא כולם. וז"ש במ"ש ת"ל מזבח וכו'. וכשהוסיף שם שלמיו שמוציא מינים אחרים ימעט גם חטאת ואשם הגם שטעונים סמיכה. אולם עדיין י"ל שאו כל האשמות. או אשם מצורע טעון תנופה.

(ופי' כי או שנאמר שמה שאשם מצורע טעון תנופה חי זה הוא תנופה במעלה וא"צ עוד תנופה שחוט. ואז י"ל דכל האשמות טעונים תנופה אחר שיש במינם תנופה. או שנאמר שתנופת אשם מצורע בחיים שאינו תנופה גמורה, ואז עכ"פ נדון ק"ו באשם מצורע שיש בו התחלת תנופה בחיים שיגמרנו אחר שחיטה מכ"ש מן שלמי יחיד שצריך תנופה אף שלא היה בו התחלת תנופה מחיים). ועז"א פעם שנית מזבח שלמיו. שהם שלמיו מוציא מה שאינו שלמים (וזה פי' משנה ואו).[וצ"ע דבמנחות (דף סה) ממעט אשם מצורע מתנופה ממ"ש להניף אותו]. ועתה אומר (במשנה ז) או אינו אומר שלמיו. ר"ל נ"ל כל המעטים האלה הלא הי' די אם יכתב שלמיו לבד ולא יכתב זבח שאז נאמר שרק שלמים ולא זולתם. וכוונתו, או למה **אינו אומר שלמיו** לבד והיה די, ע"ז משיב אלא לרבות שלמי תודה ושלמים הבאים מחמת הפסח. וא"כ לא די בשלמיו לבד וצריך לכתב זבח שלמיו לרבות שלמי תודה ושלמי פסח זבח הדומה לשלמים. וכדי שלא נטעה שכולל כל זבח צריך המעוטים הנ"ל כנ"ל, (בגי' שבידינו כתוב לרבות שלמי צבור והראב"ד הגי' שלמי נזיר. ולדעתי יש לגרוס שלמי תודה), ועכ"מ אין לרבות מזה שלמי צבור שהלך לגמרי שהוא ק"ק וא"צ סמיכה ונאכל ליום ולילה. (ואמר (במשנה ח ט) שאין ללמדם מק"ו אחר שטעונים תנופה חיים, דאשם מצורע יוכיח. שטעון תנופה חי ולא שחוט כנ"ל). לכן אמר אחר סוף סימן התנו תרומה לכהן **מזבחי שלמיכם** שהשם לשון רבים לכלול אף שלמי צבור. ובגמ' מנחות (דף סב) רבינא א' שלמיהם רבוי' הוא הי' יותר נכון לגרוס שלמיכם, כמו שהוא בספרא שם ולקמן פרק יז משנה ומ), והרמב"ם שפסק כרבנן דרבי במנחות שם. הוא כרבינא וכספרא

לְהָנִיף אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה: לא וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַחֵלֶב הַמִּזְבֵּחָה וְהָיָה הֶחָזֶה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו: לב וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין תִּתְּנוּ תְרוּמָה לַכֹּהֵן מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם: לג הַמַּקְרִיב

את

בעל הטורים

(ל) להניף אותו. בגי' מוליך ומביא מעלה ומוריד לכן בפרשה ג' פעמים תנופה ואחד מהם התנופה והסיפא אתי לרמוי עוד אחר ויהיה ארבע שמוליך ומביא לארבע רוחות וב' פעמים תרומה שמעלה ומוריד:

רש"י

לאהרן כמו גבי כבד. נ"א] לכך נאמר את החזה להניף וגו': (לא) והקטיר הכהן את החלב. ואח"כ והיה החזה לאהרן (ת"כ) למדנו שאין הבשר נאכל בעוד שהאמורים למטה מן המזבח: (לב) שוק. מן הפרק של ארכובה הנמכרת עם הראש עד הפרק האמצעי שהוא סובך של רגל: (לג) המקריב את דם השלמים וגו'.

התורה והמצוה

דיליף מן שלמיכם. וזה נעלם מבעל בה"ז שהק' (בדף קז) על פסק הרמב"ם כרבנן הלא פסק בכ"מ דדון מינה ואוקי באתרה):

קמז ידיו תביאנה את אשי ה' את החלב וכו' אם לא יאמר רק יביא את קרבנו לה' להניף אותו כפרש שיניף כל הקרבן, לכן הוכרח לפרש מה יניף, וממ"ש את החלב על החזה נדע שיניף החלב והחזה לא יותר האימורין כי יותרת ושתי כליות אינם בכלל חלב כמ"ש בפסחים (דף עט) אשכחן חלב יותרת ושתי כליות מנ"ל, וגם האליה אינה בכלל חלב סתם כמ"ש (ויקרא ס' קסב), לכן הוסיף את אשי ה' שכולל כל הקרב לאישים, אולם אז לא הי' כופל הפעל יביאנו. ואז היה הכל משפט ה' אחד על ידיו תביאנה, והי' פירושו שידיו תביאנה את אשי ה' ואת החלב, ואז היינו מוכרחים לומר שמ"ש את אשי ה' אינו כולל כל הקרב שא"כ גם החלב בכלל אישים, רק הוא שם מיוחד לשתי הכליות שנמצא בהם חלב, ופי' שיביא את אשי ה' הכליות ואת החלב (היינו החלב שעליהן ויתר החלבים), וז"ש בספרא אשי ה' לרבות את הכליות, (פי' כן היינו אומרים גם בלא מלת יביאנו), אולם אחר שאמר יביאנו ממילא מ"ש את החלב וכו' הוא משפט בפ"ע, שתחלה אמר ידיו תביאנה את אשי ה' כולל כולם החלב והכליות והיותרת, ואמר עוד את החלב על החזה יביאנו, שזה מיוחד בחלב לבד שיהי' על החזה דוקא, וא"כ ע"י פעל יביאנו ידעינן שמ"ש אשי ה' כולל גם היותרת, וז"ש יביאנו לרבות יותרת הכבד, ועדיין היה מקום לטעות שהאליה אינו בכלל אשי ה' דליתא בשור ועז, לכן אמר יביא את קרבנו וכבר בארנו (ויקרא ס' סח) שכ"מ שבא שם קרבנו יש בו דרוש, ומרבה גם אליה שקרב לגבוה ר"ל יביא כל הקרב. וז"ש כשהוא אומר יביא (את קרבנו) לרבות את האליה:

קמח את החזה להניף, שכתוב הפס תמיד חזה התנופה ושוק התרומה, וי"ל שהתנופה שהיא ההולכה והובאה היא מיוחד בחזה והרמה בנענה מיוחד בשוק, אולם בפ' תצוה באר גבי איל המלואים שגם את השוק הי' מניף, ושם אמר את חזה התנופה ואת שוק התרומה אשר הונף ואשר הורם, שא"א לומר שהוא מאמר מגביל, חזה התנופה אשר הונף ושוק התרומה אשר הורם, דהא באר שם שגם השוק הונף, וע"כ שמוסב לשניהם שהונפו והורמו, אך למה אמר זה, ע"כ ללמד שכל אשר הונף הורם ג"כ, וזה בנה אב שכל שטעון תנופה טעון הרמה. וזה פי' משנה יא. ושם מפיים כי הרמה היא ותרומה יהיה מאת ב"י מזבחי שלמיהם תרומתם לה', שהם דברים כפולים ומיותרים, ואמר בספרא (ריש פ' מז), שבא ללמד שזה נוהג בכל מיני השלמים, אפי' שי"ל דוקא איל קשה וטעון לחם, לכן באו ד' דברים, א] תרומה היא, ב] ותרומה יהיה, ג] מזבחי שלמיכם, ד] תרומתם לה', ומרבה ד' דברים, א] קשה ואין טעון לחם, ב] רך וטעון לחם, ג] רך ואין טעון לחם, ד] בבקר בכשבים ובעזים:

קמט את החזה להניף אותו תנופה. זה מיותר. דמה שפרש"י שבא להוציא בל נטעה שהי' מקטיר החזה עם האישים, אינו צריך דהא באר הפי' והקטיר הכהן את החלב והיה החזה לאהרן ולבניו. ופי' בספרא שמלמד שיוכל להניף גם החזה לבד, אם נטמאו האימורים או שאבדו, וזה שדייק להניף אותו, אף לבדו, ומזה ידעינן דכ"ש שאם נשאר א' מן האימורים אף כוליא אחת שהדין הוא שיקטירנו כמו שלמד בסדר ויקרא (פרשה יד משנה ט) ינ'פנה לבדה כ"ש מחזה, אולם יש לדחות שמ"ש את החזה להניף אותו היינו שצריך להניף את החזה שנית בפ"ע, משיב תנופה ולא תנופות. שכבר בארנו (ויקרא ס' יג) שכ"מ שבא שם הפעל על הפעל בא לגדור את הפעל, ונמ"ש יניף תנופה בא

אַרְמוּתָא קֳדָם יְיָ: לא וְיַסֵּק כַּהֲנָא יָת תַּרְבָּא לְמַדְבְּחָא וִיהֵי חַדְיָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי: לב וְיָת שׁוֹקָא דְיַמִּינָא תִּתְּנוּן אַפְרָשׁוּתָא לְכַהֲנָא מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן: לג דִּמְקָרֵיב יָת

ספרא

שלמיכם לרבות זבחי שלמי צבור שיטענו תנופה שחוטים: **קמז** (יוד) יכול כל הזבח כולו טעון תנופה ת"ל חלב אין לי אלא חלב. מנין לרבות את החזה ת"ל חזה. כשהוא אומר יביא את קרבנו. לרבות את האליה. מאישי ה' לרבות שתי הכליות. יביאנו לרבות יותרת הכבד:

קמח (יא) למדנו שטעונים כוקן תנופה מנין שיטענו הרמה ת"ל שוק התרומה (אשר הונף ואשר הורם) שאין ל שיכול אין לי אלא שוק מנין לרבות את כולם ת"ל וקדשת את חזה התנופה את שוק התרומה אשר הונף ואשר הורם ה בנה אב כל שטעון תנופה טעון הרמה: (פרק טו) (א) או אינו מביא אלא כיוצא בזה מה זה מיוחד איל קשה בן שתי שנים וטעון לחם אף אין לי אלא איל קשה בן שתי שנים וטעון לחם. מנין קשה ואין טעון לחם. רך וטעון לחם. רך ואין טעון לחם. עד שאתה מרבה בבקר בכשבים ובעזים. ת"ל כי תרומה היא ותרומה יהיה מאת ב"י מזבחי שלמיכם תרומתם לה' לרבות את כולם:

קמט (ב) נטמאו כולם ונשתייר אחת מהן מנין שיטען תנופה ת"ל את החזה להניף אותו אפי' כוליא אחת. תנופה ולא תנופות. (ג) לפני ה' במזרח:

קנ כיצד הוא עושה יביא את החלבים ע"י הבעלים והחזה ושוק למעלה מהם. שתי כליות ויותרת הכבד למעלה מהם אם יש שם לחם נותן למעלה מהם מוליך ומביא מעלה ומוריד שנאמר אשר הונף ואשר הורם. תנופה היתה במזרח והגשה במערב תנופות קודמות להגשות:

מנין

התורה והמצוה

לבאר רק תנופה אחת לא שתי תנופות. — ומ"ש לפני ה' במזרח, כבר בארתי זה בארוך בתורה אור למעלה (סימן כו). ומדברינו שם יצא לדעת הרמב"ם (פ"ט מה' מעה"ק ה"ו) דדוקא במזרח לא במערב. שטעה בו הכ"מ שם:

קנ את החלב על החזה יביאנו. במנחות (דף סב) כיצד עושה מניח אימורים על כפת היד וחזה ושוק עליהם, ובכ"מ שיש לחם הלחם מלמעלה, היכא אמר ר"ש במלואים. מ"ט, אילימא משום דכתיב שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף תנופה. והכתיב את החלב על החזה יביאנו, אמר אביי ההוא דמייתי לה כהן מבית מטבחיא ורמי ליה, והכתיב וישימו את החלבים על החזות ההוא דיהב ליה לכהן אחרינא ואזיל ומקטר להו. והא קמ"ל דבעינן שלשה כהנים משום דברוב עם הדרת מלך, הנה באו ליישב סתירת הכתובים, שמ"ש פה את החלב על החזה הוא בעת הבאתו. ואח"כ בעת התנופה מתהפכה על יד בעלים ואז יהי' החלב למטה וז"ש שוק התרומה וכו' על אשי החלבים יביאו להניף. ואח"כ בעת ההקטרה יתהפכו על יד כהן המקטיר ובא החלב למעלה וז"ש וישימו את החלבים על החזות ויקטר וכו'. והטעם שבעת ההבאה יהי' החלב שהוא החשוב יותר למעלה, ובעת התנופה יהי' החשוב יותר סמוך ליד המניף, ובעת ההקטרה יהי' החלב למעלה שיהי' מוכן לקחתו להקטיר. ובמ"ש שאם יש לחם הוא למעלה והוא במלואים הקשו התוס' והכתיב ויתן הכל על כפי אהרן ואח"כ נהפך הלחם, נראה שבמלואים הי' חלוק מיתר מקומות שאם הקטיר את השוק, והחזה לא הונף עם החלבים ביחד רק בפ"ע, כמבואר בכתובים בין בצואה בין בעשי', ואח"כ לא הי' טעם להפך כיון שהכל הי' נקטר והי' במעלה אחת. וממ"ש בגמ' כיצד עושה מניח אימורים על פסת היד משמע שכל האימורים הם מלמטה גם שתי כליות ויותרת ואלי', שכולם נקראים אימורים, והרמב"ם (פ"ט מה' מעה"ק ה"ה) כתב וכיצד מניחן ע"י הבעלים נותן את החלבים ע"י הבעלים והחזה והשוק למעלה ושתי הכליות ויותרת הכבד למעלה מהם, וכתב בכ"מ דמשמע לרבינו דאימורים דקתני לא כל האימורים רק החלבים, וז"א דמנ"ל הא, דהא בגמ' לא באר שיתן שתי הכליות למעלה, ונעלם מעין הגדולה דברי הספרא פה שממנו הוציא הרמב"ם את דבריו לא מן הגמ', וראיתי בהגהת הראב"ד שהגיה דברי הספרא כלשון הברייתא שבגמ', והרי גם הרמב"ם גרים כגרסתינו, ולדעתי ברייתא דגמ' חולקת עם הספרא, שהספרא סובר שיותרת ושתי הכליות יהי' למעלה בא ליישב בזה סתירת הכתובים בדרך אחר. שמ"ש פה את החלב על החזה דבר מלבד האלי' והיותרת והכליות, כי האלי' נקרא לפעמים בשם חלבו האלי' ועל הכליות יש חלב, (או שיפרש פה כפי' הרלב"ג שחלב דפה מענין מיטב ור"ל השומן שעל החזה, וכן ת"א ית תרבא דעל חדיא, ות"י ית תרבא שמנונא דעל חדיא וית חדיא). וכן מ"ש במלואים וישימו את החלבים על החזות שאם אמר ואת החלבים מן השור, ומן האיל האלי' והמכסה וכו' ועז"א וישימו את החלבים. שמ"ש ואת החלבים מן השור כלל גם שתי הכליות ויותרת ובאיל

אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים וְאֶת־הַחֵלֶב מִבְּנֵי אַהֲרֹן לוֹ תִהְיֶה

רש"י

(פסחים נ"ט) מי שהוא ראוי לזריקה ולהקטיר חלביו יצא טמא בשעת זריקת דמים או בשעת הקטר חלבים

התורה והמצוה

השב האלי' ואלה היו על החזות. ומ"ש שוק התרומה וכו' על אשי החלבים היינו החלב עצמו יהי' למטה, ולדברי הספרא א"צ ג' כהנים ולהפך, ולכן הרמב"ם שפסק כהספרא לא הזכיר מ"ש בגמ' שיהי' בג' כהנים ושיהפך וכו' (שזה פליאה גדולה למה השמיט מאמר הפשוט בגמ'). אך שזה הולך לפי הברייתא בגמ' שס"ל שכל האימורין היו למטה מבש"כ להספרא ורמב"ם שהולך בשטתו, אין הכרח מן הכתובים דצריך ג' כהנים:

קנא והקטיר הכהן את החלב והי' החזה וכו', לפי סדר הלשון. ראוי שיאמר בהפך את החזה להניף אותו תנופה והיה לאהרן ולבניו והחלב יקטיר המזבחה, ולמה דלג מן החזה אל החלב וחזר אל החזה. בפרט שכלל מה שהזכיר פה הקטרת החלב בא אגב אורחא, כי כבר נז' בהלכות השלמים. מזה הוציאו חז"ל בספרא מובא בפסחים (דף נט) שהיא תנאי דאין הכהנים זכאים בחזה עד אחר הקטרת החלב, ובכ"ז אא"ל שהוא מעכב תמיד, שאז דרך הכתוב לציינו במלות מיוחדות והוא או שיציין המשפט התנאי בב' או כף בכל"ס, כמו במשוך היובל המה יעלו בהר, או במלות **אם** או **כאשר** והיל"ל אם יוקטר או כאשר יוקטר החלב והי' החזה. או לציין משפט השני במלות. **אחר. אז**. כמו ואחר ישתה הנזיר יין. אז תנקה מהאלתי. והיל"ל ואחר יהי' החזה לאהרן או אז יהי' החזה לאהרן, ומזה הוציא שאין זה מעכב תמיד שאם נטמאו אימורין או אבדו אינו מעכב. ומביא שזה הי' הטא בני עלי. שלקחו מתנותיהם לפני הקטרת החלבים, ובכ"ז כתיב ותהי חטאת הנערים שבעלם הי' רק חטאת קטן רק שהיתה גדולה את פני ה' מצד שעי"כ נאצו האנשים את מנחת ה'. וזה מפני שבדיעבד אינו מעכב, ונארתי הדבר היטב בפי' שמואל שם:

קנב ואת שוק הימין תתנו תרומה. כאשר תבקר תראה כי כל מתנת כהונה שבמקדש אינם מיוחסים אל מתנות ישראל, רק מיחס נתינתם לה'. או יזכיר סתם שיהי' לכהן. כמ"ש תמיד קדש קדשים מאשי ה', הלקם נתתי אותם מאשי, לך נתתי'. וכדומה. לבד מתנות כהונה שבגבולים מיחס נתינתם אל הבעלים. כמ"ש ונתן לכהן הזרוע והלחיים. ראשית גז צאנך וכו' תתן לו. ולפ"ז יפלא למה אמר פה שוק הימין תתנו תרומה לכהן. איך יחס נתינתם לישראל, והכתוב אומר ואתן אותם לאהרן ולבניו, כי היא חלק ה' וממנו נתנו להם לא מישראל, מלבד שכל הכתוב הזה למותר. אחר שהשוק הי' מונף עם החזה, היל"ל את החזה והשוק להניף וכו' והיה החזה והשוק לאהרן ולבניו. ופירשו רבותינו שילמד בזה שהשוק ניתן לכהנים בקדשים הלף הזרוע שיש להם מן החולין, כי השוק תגביל נגד הזרוע כמ"ש במשנה (סוף פרק הזרוע). איזהו זרוע מן הפרק וכו' וכנגדו ברגל שוק. ולכן אמר את שוק הימין תתנו. כי הוא מתיחס למתנת ב"י לא לה'. כי הוא הלף הזרוע שצריכים שמה ליתן, וממילא ידעינן שגם הזרוע הוא בימין, אחר שהשוק בקדשים מגביל נגדו, הם בצד אחד הימנים. ובזה נכון הלשון שבספרא אין לי אלא שוק. בנוהג זרוע. חולין מנין שרמזו ג"כ מנין שהשוק מהג מנהג הזרוע של חולין ר"ל שהוא במקומו ותהיו עד שלפ"ז גם זרוע חולין היא ימנית. אולם בתיל נזיר שפה ניתן לכהן הזרוע בשלה וגם השוק. י"ל שהזרוע הוא נגד מתנת ישראל (שהיו מתנים בחולין) והשוק הוא ממתנת ד'. אולם לזה אמר מזבחי שלמיכם שהוסיף פה הסוג זבח (שמבואר אצלינו שתמיד יש בו דרוש. וכיון לדרוש כל מיני הזבחים אף שלמי נזיר) להורות שגם בשלמי נזיר השוק הוא נגד זרוע חולין. ושהי' מתנת ישראל. וקמ"ל דגם שם הזרוע ימנית. וממ"ש שלמיכ' בלשון רבי' דרוש כבר (במשנה מ פרשה יא) להביא שלמי צבור לתנופה. וברייתא זו מובאת בחולין (דף קלד) בשינוים פי"ם וכפי' הספרא כן גרים גם בילקוט וכן עיקר:

קנג המקריב את דם השלמים. למעלה אמר לכהן הזורק את דם השלמים לו תהי'. ודעת הת"ק דעקר הלוי שיהי' טהור בשעת זריקה. ואבא שאול דרש הכתוב דפה שכתוב המקריב את דם השלמי' ואת החלב שצריך שיהי' טהור גם בשעת הקטר חלבי' ואם לאו אינו חולק. כן מהכרת בזבחים (דף קב) וכן גרים ופי' הק"א. והרמב"ם פסק כאבא שאול:

קנד המקריב את דם השלמים וכו' מבני אהרן. כבר בארנו (ויקרא ס יא) שלפי חוקי הלשון ראוי לאמר המקריב מבני אהרן את דם השלמים, (כי מבני אהרן שייך אל הנושא וראוי לנגש סיפא אחריו), וכ"מ שיצא מן הכלל דרשוהו כאילו הוא נשוא המאמר בכללו. כמו אדם כי יקריב מכם דרשו אדם כי יקריב יהיה מכם לא מומר, וכן כולם כמו שבארכנו שם בתורה אור. וכן דרש ר' שמעון שפי' המקריב את דם השלמי' יהיה מבני אהרן. ר"ל מודה בעבודה, כמו שבני הכהן נבחרו לשרת

דַם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיַת תַּרְבָּא מִבְּנֵי אַהֲרֹן דִּלֵיהּ יְהֵי שׁוֹקָא דְיַמִּינָא לְחוּלָק: לג אֲרֵי

ספרא

קנא מנין שאין אהרן ובניו זכאין בחזה ושוק אלא לאחר הקטרת חלבי' תלמוד לומר והקטיר החלב המזבחה ואח"כ והי' החזה לאהרן ולבניו. (ה) נטמאו אימורין או שאבדו יכול לא יהי' אהרן ובניו זכאים בחזה ושוק ת"ל והיה החזה וכן הוא אומר בבני עלי גם בטרם יקטירון החלב וכו' כי אם חי. מה נאמר בהם ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני ה' כי נאצו האנשים את מנחת ה':

קנב (ו) שוק הימין אין לי אלא שוק שנוהג זרוע תולין מנין ת"ל תתנו. זרוע מקדשים מנין ת"ל מזבחי שלמיכם זהו שאמרנו לרבו' זבחי שלמי צבור שיטענו תנופה שחוטים:

קנג (ז) מנין טמא בשעת זריקה וטהור בשעת הקטר' חלבים שאינו חולק ת"ל לכהן הזורק את דם השלמים לו יהי'. (ח) אבא שאול אומר מנין טהור בשעת זריקת דמים וטמא בשעת הקטר חלבים שאינו חולק בבשר ת"ל המקריב את דם השלמים ואת החלב מבני אהרן:

קנד (ט) ואמר ר' שמעון כל מי שאינו מודה בעבודה אין לו חלק בכהונה. אר"ש לא זו בלבד אלא יציקות ובלילות ופתתות והמליחות והתנופות וההגשות וההקטרות והקמיצות והמליקות והקבלות וההזאות והשקאות סוטה ועריפות עגלה וטהרת מצורע ונשיאות כפים בפנים ובחוץ ת"ל מבני אהרן כל עבודה שהיא מסורה לבני אהרן. (יוד) וכן היה ר"ש אומר הרי הוא אומר מי גם בכם ויסגר דלתים ולא תאירו מזבחי חנם אין לי חפץ בכם אמר ה' צבאות ומנחה לא ארצה מידכם. ב' דברים המשמשים את הגוף ואין נמנעי' לעשותם ואין נוטלים עליהם שכר שאומר אדם להברו הדלק לי את הנר הזה והגיף לי את הדלת אחריך. והרי הדברים ק"ו ומה דברים שאין נמנעים לעשותם ואין נוטלים עליהם שכר לא עשיתם עמי חנם דברים שנוטלים עליהם שכר על אחת כמה וכמה:

(פרק יז) **קנה** (א) ראב"ש אומר. בא טבול יום ואמר לכהן תן לי מן המנחה שאוכל. א"ל ומה אם במקום שיפה כחך בחטאתך דחיתך מחטאת ישראל מקום שהורע כחך במנחתך אינו דין שאדחך ממנחת ישראל היום. אמר לו ומה

התורה והמצוה

ומודים בה, ובאר עוד שאינו דוקא בהקרבת הדם והחלב לבד רק בכל ט"ו עבודות, כיון שאמר הכתו' היינו מבני אהרן ולהם נמסרו כל עבודות אלה ודברי ר"ש אלה מובאים בתוספתא (פ"ב דדמאי) וכש"ס (מנחות דף יח. בכורות למד חולין קלג). ועוד דרש (במשנה י) מ"ש לו תהיה שוק הימין למנה שרק אם מודה בעבודה מגיע לו מנת הכהונה ולא מי שאינו מודה בה אין ראוי שיטול השכר, ושע"ז הוכיח מלאכי באמרו מי גם בכם ויסגר וכו', ופי' שהלא אין בכם א' שיסגר דלתים חנם וגם הלא לא תאירו מזבחי חנם באופן שלא אם שכר אף בעד דברים שדרכם לעשותם חנם. וכ"ש בעד עבודת כהונה הקשות. רק אחר שאין לי חפץ בכם לא ארצה המנחה ואין ראוי שתקבלו שכרה:

קנה המקריב את דם וכו' לו תהי'. הנה זה נז' ג' פעמים, א] במנחה לכהן המקריב אותה לו תהי', ב] בחטאת הכהן המחטא אותה יאכלנה, ג] בשלמים הכהן הזורק את דם השלמי' לו יהי'. ובא רמב"ם (בספרא מובא במנחות דף קב) לתת טעם למה צריכי ג' קראי. דא"א למילף חד מחברי'. כי בחטאת אלים כח הכהן שאם מקריב חטאתו כולו שלו אף בתשמר שאינו שלו (כמו שלמד בב"ק דף קי) ובמנחה הלא כמו שאין לו בה כלום דמנחת כהן כליל. וכפ"ז א"א ללמוד מנחה וחטאת זה מזה. שאם יכתב בחטאת לדחות הסב"ר. יאמר הסב"ר שזה מצד שבו יפה כח הדוחה בחטאתו שכולו שלו ומצד אלימות כחו מדחהו מחטאת ישראל משא"כ במנחה שהלא כח הדוחה במנחתו יאמר שא"ל ראוי לדחותו ממנחת ישראל, ואם יכתב במנחה יאמר הסב"ר בהפך שמה שנדחה ממנחה היא מצד חלישות כח הנדחה בה שאין לו כח במנחתו לא בהשגת שלים כח הנדחה בחטאתו לא יוכל לדחותו. והגם שהכהן יטיב לו בכל א' להפך, שבמנחה יטיב לו מצד חלישות כח הנדחה ובחטאת יטיב לו מצד תוקף כח הדוחה. בכ"ז אין הכרעה ביניהם, לכן צריך קרא בכל א'. ובזה ידחהו בכ"א מכח הכתוב. (וזה כוונת משנה א' ומשנה ב'). וכן יש הבדל בין חטאת ומנחה שהם קדשי קדשים לבין שלמים, כי בכל א' אלים כח הכהן יותר בקדשי קדשים שהכל שלו משא"כ בקדשים קלים אין לו רק החזה ושוק והשאר לבעלים. ובצד אחר אלים כח הכהן בקדשים קלים שיוכל להאכילם אף בטומאתו לנשיו ועבדיו. וא"כ אם יכתב בחטאת ומנחה יבא הסב"ר להכל בקדשים קלים מצד שבהם יפה כחו לענין נשיו ועבדיו. ואם יכתב בשלמים יאמר בהפך שאין מזה ראי' לקדשי קדשים שיפה כחו לענין שהכל שלו. והגם שהכהן יטיב לו בכ"א להפך אין מכריע. ולכן צריך קרא גם בשלמי' (וזה פי' משנה ג'). ואחר שפירש הכתוב בכ"א

שׁוֹק הַיָּמִין לְמָנָה׃ לד כִּי אֶת־חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת שׁוֹק הַתְּרוּמָה לָקַחְתִּי מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם וָאֶתֵּן אֹתָם לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וּלְבָנָיו לְחָק־עוֹלָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לה זֹאת מִשְׁחַת אַהֲרֹן וּמִשְׁחַת בָּנָיו מֵאִשֵּׁי יְהוָה

רש"י

באינו חולק בבשר: (לד) תנופה. תרומה. (סוכה ל"ז) מוליך ומביא ר מעלה ומוריד:

שפתי חכמים

ס"א דמקצת החזה לאישים ומקצתה לאהרן כדאמרינן גבי כבש ע"כ: ר מדכתיב ואשר הונף ואשר הורם דפי' תנופה מלשון הנפה

התורה והמצוה

ככ"ה יצא טב"י בקוליו וחומריו, ר"ל אין מועיל לו שתנותיו מצד הקולא וחומרא. וכ"ש אונן שגרוע מטב"י (כי הטב"י יטהר בערב) לכן עומד בימין הטב"י ונדחה עמו, ואף המח"כ שקל מטב"י נדחה אחר שאין ראוי לזרק:

קנו כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה. כתב הרמב"ן (פ' שמיני), וז"ל למה חלקם הכתוב תרומה בשוק ותנופה בחזה לא ידענו, שענינם בהרמה והנפה. לשון רש"י, והנראה אלי בטעם זה. כי בשלמים היה השוק תרומה לה' והוקטר עם הלחם ועם החלבי' והמורם מן השלמים יקרא תרומה כמו שנא' (בלחמי תודה) והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה לה'. וכ"ש אלו שהעלו אותם לגבוה שהם כולם תרומת ה' ולא יקרא בשם תנופה, כי תנופתו היתה עם החלבים והלחם כדי להקדישם לה'. אבל החזה הונף בפ"ע, ולא היה חולק משאר הבשר אלא בתנופה ובתנופה זו לבד נתקדש וזכה בו משה להיות לו למנה. ומפני שזכות אהרן ובניו בחזה היה מיום המלואים. וזכו בשוק בתרומתו לה' ובחזה בתנופתו. יקרא לעולם השוק תרומה והחזה תנופה כאשר היה ביום הזכות עכ"ל. ובאורו צריך אור. מדוע הזכיר פה את השוק בפ"ע ולא כללו עם החזה. שהי"ל את החזה והשוק להניף. רק שהשוק א"א לבאר שיניף רק את החזה שבמלואים הונף בפ"ע השמיע שלדורות יונף ג"כ עם החלבים. כמו שהי' השוק מונף עם החלבים במלואים. ובשוק הייתי סובר שיוקטר כמו שהי' במלואים אמר ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן. וזה שיונף מבואר ממילא. ובזה נבין שינוי לשון הכתובים בפ' שמיני. ואת חזה התנופה ואת שוק התרומה תאכלו במקום טהור (יוד יד) שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף (שם טו). שתחלה הקדים החזה להשוק ואח"כ הקדים השוק אל החזה. וזה מובן עפ"י היסוד המונח אצלינו שדרך הכתוב לדבר תמיד בדרך לא זו אף זו. שדבר שיש בו חידוש יותר בא באחרונה ולכן במ"ש שיאכלו החזה והשוק יש בשוק רבותא יותר, כי במלואים הוקטר. והוסיף שאף השוק יאכל. ובמ"ש שיונפו על אשי החלבים. יש בחזה רבותא יותר. כי במלואים הונף החזה בפ"ע לא עם החלבים. הוסיף שאף החזה יונף לדורות על אשי החלבים. וזה ג"כ כונת הספרא. שק"ל למה אמר בחזה תנופה ובשוק הרמה. ופי' תנופה זו תנופת הסל. כיון לתנופת המלואים שהי' עם סל המצות. ותרומה שאמר בשוק זו הרומת לחמי תודה. רמז כמ"ש הרמב"ן כמו שלחמי תודה קרויים תרומה כן קרא השוק תרומה מפני שהי' לגבוה. ור"ל שנאמר עליהם שם זה כאשר היה ביום הזכות. ומאמר זה הוכפל בספרא שמיני עמש"ש חזה התנופה ושוק התרומה. ובדרך הדרוש י"ל שרמז ג"כ לסל מצות שבשלמי נזיר ותרומת לחם שבשלמי תודה. שגם שם הונפו והורמו החזה והשוק. (כי פה דבר רק משלמי נדבה) כי שלמי נזיר מצד שהי' עמם סל מצות דומה כחזה התנופה דמלואים ושלמי תודה הי' עמם ג' מיני לחם כמו במלואים כמ"ש במנחות (דף סג):

קנז לקחתי מאת ב"י ואתן אתם לאהרן וכו' מאת ב"י. לשון לקיחה יבא בשני פנים. א] על לקיחה בחזקה. ב] על לקיחה מהנותן ברצון טוב, שמקבל ממנו המתנה. ובשניהם יש הבדל בין אם בא אחריו מם ממנו, ובין אם בא אחריו מלת מאתו, מאתם. שבלשון לקיחה בחזקה יציין במלת מאתו שלוקח דבר שהוא ברשות חברו, לא היתה קריה אשר לא לקחנו מאתם (דברים ג), אל תקח מאתו נשך (ויקרא כה), ובספרי (קרח פסקא קך) לפי שהוא אומר ולבני לוי נתתי את כל מעשר בפילות הכתוב מדבר או אינו אלא א' מעשרה בארץ ת"ל ואל הלוים תדבר כי תקחו מאת ב"י את המעשר. ר"ל שבמלת מאת מציין שלוקחים דבר שעומד ברשותם שהיא מעשר פירותיהן לא חלק בארץ שע"ז הי"ל מבני ישראל כיון שהארץ אינו ברשותם. ובלשון לקיחה מן הנותן יציין במלת מאתו שנותן לו ברצון לא ע"י הכרח. קח מאתם והיו לעבד את עבודת א"מ (במד' ז), קחו מאתכם תרומה (שמות כה), לקוח מאת הגולה (זכרי' ו). ולא יבא לשון מאתו, אם תהי' הלקיחה מן המקום או מבלתי בעל רצון. ולכן במ"ש לקחתי

יַת חַדְיָא דַאֲרָמוּתָא וְיַת שׁוֹקָא דְאַפְרָשׁוּתָא נְסֵיבִית מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיהוֹן וִיהָבִית יָתְהוֹן לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְלִבְנוֹהִי לִקְיָם עָלַם מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: לה דָּא רְבוּת אַהֲרֹן וּרְבוּת בְּנוֹהִי מִקּוּרְבָּנַיָּא דַיְיָ בְּיוֹמָא דִּיקָרְבוּן יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ:

ספרא

לדחותי מחטאת ישראל שהרי יפה כחך בחטאתך תדחני ממנחת ישראל שהרי הורע כחך במנחתך. אמר לו. לכהן המקריב אותה לו תהיה בוא הקרב ואכל. (ב) אמר לו אם לאו תן לי מן החטאת שאוכל. א"ל ומה במקום שהורע כחך במנחתך דחיתך ממנחת ישראל. מקום שיפה כחך בחטאתך. א"ד שאדיחך מחטאת ישראל. א"ל לא אם דחיתני ממנחת ישראל שהרי הורע כחי במנחתי תדחני מחטאת ישראל שהרי יפה כחי בחטאתי, א"ל הכהן המחטא אותה יאכלנה בא חטא ואכל. (ג) א"ל ואם לאו תן לי מחזה ושוק של שלמים ואוכל. א"ל ומה אם במקום שיפה כחך בקדשי קדשים שכולן שלך דחיתך מהם. מקום שהורע כחך בקדשים קלים שאין לך בהן אלא חזה ושוק אינו דין שאדחך מהן. אמר לו ומה אם לדחותני מקדשי קדשים שהרי הורע כחי בהן באכילת נשיי ועבדיי תדחני מקדשים קלים שהרי יפה כחי בהם באכילת נשיי ועבדיי. א"ל הכהן הזורק את דם השלמים לו יהיה בוא זרוק ואכל. (ד) יצא טבול יום בקוליו והומריז על ראשו. אונן מימינו ומחוסר כפורים משמאלו:

קנז (ה) חזה זו חזה. התנופה זו תנופת הסל. שוק זה שוק. התרומה זו תרומת לחמי תודה. קנז לקחתי מאת ב"י. ראוים היו לישראל וכשנתחייבו ניטלו מהם וניתנו לכהנים. יכול כשם שנתחייבו נטלו מהם כך אם זכו ינתנו להם. ת"ל ואתן אותם לאהרן הכהן ולבניו לחק עולם נתונים לכהן מתנה לעולם. (ו) יכול אף הקדשים יהיו חייבים במתנות. ודין הוא ומה חולין שאין חייבים בחזה ושוק חייבים במתנות קדשים שחייבים בחזה ושוק אינו דין שיהיו חייבים במתנות. ת"ל ואתן אותם לאהרן הכהן ולבניו אין לך אלא מה שאמור בענין. מאת בני ישראל מרצון כל ישראל:

(פרק יח) קנח (א) זאת משחת אהרן ומשחת בניו א"ר שמעון יכול עד שנצטרפה זכות אהרן ובניו כאחת לא זכו בשמן המשחה ת"ל זאת משחת אהרן ומשחת בניו כדאי אהרן בעצמו וכדאי בניו בעצמם. ר' יהודה אומר יכול יהיו אהרן ובניו צריכים לשמן המשחה

התורה והמצוה

מאת ב"י, שהיא הלקיחה בחזקה. פי' חז"ל שמלת מאת מציין שהי' ברשותם כי ראוים היו לישראל. ובמ"ש שנית ואתן אותם לאהרן מאת ב"י שהיא הלקיחה ע"י הנותן, שב"י הם הנותנים. פי' שמציין שנתנוהו ברצון טוב. וז"ש בסוף הפסקא מאת ב"י מרצון כל ישראל. וכבר בארנו (בסדר אמור ס' סו) שכ"מ שאמר לחק עולם יש בו טעם שהי' מקום לטעות שאינו נוהג תמיד עיי"ש באורך. ואמרו חז"ל שמ"ש במתנה כהונה לחק עולם, בא להורות בל נטעה שיופסקו ע"י זכות ישראל, וז"ש יכול כשם וכו'. ור"ל כי לענין שיהי' נוהג לבית עולמים הלא אמר בפסוק ל"ז חוקת עולם לדורותיכם — ומבואר אצלינו (באילת השחר כלל קן) שכ"מ שבא מלת אותם אחר הכינוי יש בו דרוש ובא למעט זולתו. ובאר (במשנה ו') שבא לומר ואתן אותם לא זולתם, שלא יתן זרוע ולחיים וקיבה שנוהג בחולין, דלא נלמד מק"ו אחר שחייבים בחזה ושוק שא"נ בחולין כ"ש במתנות שנוהגים בחולין. (ובחולין דף ק"ל) הביאו ברייתא זו ופלפלו בק"ו זה עיי"ש:

קנח זאת משחת אהרן ומשחת בניו. כבר יסדנו (ויקרא ס' קטו) שמצאנו לפעמים שהשם הנסמך לסומכים רבים יבא כפול עם כל סומך. כמו בפרי בטנך ופרי אדמתך. בכור שור בכור כשב בכור עז. ולפעמים לא יבא רק פעם אחד. כמו זה קרבן אהרן ובניו, ונדר אלמנה וגרושה. ודעת חז"ל שכ"מ שהענינים מחולקים יבא השם כפול. וא"כ ממ"ש פה משחת אהרן ומשחת בניו דריש ר"ש שבא לחלק שכדאי אהרן לעצמו ובניו לעצמם. (ואזיל בזה לשיטתו בכלל הזה שהוא הק' במנחות (דף סג) וכי נאמר קרבן קרבן שתי פעמים שדבריו בנוים על הכלל הזה כמש"ש) — וכבר בארנו (צו ס' כג) שכ"מ דכתיב מלת זאת בא למעט זולתו עיי"ש באורך, ודריש ר' יהודה מ"ש זאת משחת אהרן ובניו דלא ימשחו משיחה לעת"ל. ואין להרס כפי' הא' של הק"א דר"ל לעתיד משם, דהא ר' יהודה עצמו אומר במכילתא דמלואים (משנה ס) והלא הרבה נסים נעשה בו וכו' ובו נמשחו כהנים ומלכים וכולו קיים לעת"ל שנאמר שמן משחת קדש יהי' זה לי לדורותיכם. וע"כ כפי' הב' שר"ל בזמן בית שני שנגנז השמן והיו הכ"ג מתרבים בבגדים לבד. וע"ז שואל מה אני מקיים אלה שני בני היצהר שהם זרובבל ויהושע הכ"ג, ומדקראם בני היצהר משמע שנמשחו. ומשיב זה אהרן ודוד שפי' שהם בני אהרן ודוד שנמשחו. ועי' באבות דר' נתן (פרק לד) מפרש זה אהרן

ומשיח

בְּיוֹם הַקְרִיב אֹתָם לְכַהֵן לַיהוָה׃ לו אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לָתֵת לָהֶם בְּיוֹם מָשְׁחוֹ אֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃ לז זֹאת הַתּוֹרָה לָעֹלָה לַמִּנְחָה וְלַחַטָּאת וְלָאָשָׁם וְלַמִּלּוּאִים וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים׃ לח אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בְּהַר סִינָי בְּיוֹם צַוֹּתוֹ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶת־קָרְבְּנֵיהֶם לַיהוָה בְּמִדְבַּר סִינָי׃ פ רביעי ח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב קַח אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וְאֵת

רש"י

(לז) ולמלואים. ליום חינוך ש הכהונה: (ב) קח את אהרן. פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן ת שאין מוקדם ומאוחר בתורה: קח את אהרן. קחנו א בדברים ומשכהו: ואת פר החטאת וגו'. אלו האמורים בענין צוואת המלואים בואתה תצוה (שמות כט) ועכשיו ביום ראשון למלואים הזר וזרזו בשעת

שפתי חכמים

אינך ואילך ופירש תרומה מלשון הרמה למעלה וממילא מוריד: ש שכל מלוי יד בכל מקום אינו אלא לשון חינוך כדלעיל פרשת צו: ת דהקמת המשכן היה בר"ח ניסן וזה היה בכ"ג דאדר ופי' ופתח אהל מועד ישבו שבעת ימים ר"ל במקום פתח אהל מועד לפי שכל שבעה הימים היה מעמידו ומפרקו ובר"ח הוקם המשכן ולא נפרק כ"א בעת המסעות: א לא מלשון לקיחה וכבר כוח

התורה והמצוה

ומשיח על לעת"ל שמבקשים להחזיר להם גדולתם וכן פרש"י שם:

קנט זאת משחת אהרן מאשי ה'. הרלב"ג פי' זאת שכר משחת אהרן ר"ל שלוקח שכר משחתו מן האישים. וכן פי' הרשב"ם. והרלב"ג פי' זאת הגדולה שנתגדלו במשיחתן לקחת מתנת האישים; וכן ת"י. ולכל הפי' יש איזה הסרון. לכן דרשו רבותינו כפי הלשון. שיאמר שזאת שנתעלו הכהנים כנז' הי' מגד שלשה ענינים, שלפיכן יגדיל ה' את אשר יבחר ויקרב. א] מגד הכנת נפש האיש בקדושה. שזה רמז במשחת אהרן שהמשיך עליו שפע קדם מהשמן הטוב. ב] מגד העבודה במעשים, שעז"א מאישי ה' שאף האישים סייעו ר"ל מעבודתם, ג] מגד הרצון העליון שיבחר דבר בעתו כפי שהי' צריך ביום ההוא כפי העת הנודע לחכמתו הנב"ת, וז"ש מלמד שאף היו' סייע. וכבר בארנו (למעל' ס' מ) שכ"מ שיליין הזמן במלת ביום. יכוין או שהי' ביו' לא בליל'. או שירנה שהדבר מקושר בתוכו יום דוקא עיי"ש שכן פי' חז"ל תמיד. ולכונה זו נאמר פה ביום הקריב, שאז הי' היום המסוגל לזה:

קס אשר צוה ה' לתת להם ביום משחו אותם. הרמב"ן מפרש המקרא אשר צוה ה' ביום משחו אותם לתת להם. ומלבד שמבואר אצלינו שהחכמים לא יושב בעיניהם לסרס שמקרא, יק' ע"ז מש"ש במ"ר שכולם נאמרו מסיני, קודם ליום משחו, והראב"ע פי' לתת להם מיום משחו. ובא הב' במקום מ"ם. אמנם כלל אצלינו שלא בא חילוף בלשון אם לא לכונה מיוחדת כמו שבארנו תמיד, והרי הרד"ק בהכלול (דף נב) אחר שחשב כל המקומות שבא ב' במקום מם סיים ויש לפרשם כולם כמשמעם. והאמת כן, ומזה הוכיח ר"ש בספרא שישראל היו מפרישין מתנת כהונה מיום שנגלמה משה ע"פ בהר סיני, וה' צוה שכל המתנות שהופרשו בתוכו זמן יתנו להם ביום המשיחה לא קודם. ומ"ש מאת ב"י מרצון, התבאר למעלה (ס' קנז) ומ"ש חוקת עולם וכו', התבאר בפ' אמור (ס' סו):

קסא זאת התורה לעולה ולמנחה. כלל מוסד שכ"מ שסיים כלל שאחר הפרטים הרבים. וחתמם בזאת התורה, מכנים את כולם בתורה אחת וחק א' לדמותם זל"ז ועפ"כ דרשו חז"ל בזבחי' (דף לז) ומנחות (דף פב) כמה דרשות מה שכל הנכתבים פה נלמדים זה מזה. אולם יש פה עוד שינוי כפי הפשט שעליה עמד הספרא פה. כי הפרשיות סדורות עד הנה עולה מנחה מנחת חביתין (והוא הנקרא מלואים שבא למלא יד הכהן) חטאת אשם שלמי'. ומדוע כתב מלואים אחר אשם. ס"ל"ל זאת התורה לעולה ולמנחה ולמלואים. וכבר בארנו (למעלה ס' לט) שפ' זה קרבן אהרן ובניו נאמרה ביחד עם פ' המלואים רק סדרה בין החיובים לדורות. וא"כ מדוע הזכירם פה שלא כסדר. ואמרו שבא כן כדי שנדע שלא בא כן מגד הכלל כבד להשב כל הנאמר. רק על צד ההיקש להקיש למלואים שכולם נאמרו גם פרטיהם מסיני. שאל"כ לא"י דמלואי' קדמה לכולן אחר שנאמרה בסיני והי' לו להזכיר מלואים בראשונה כסדר הצווי אחר שלא סדר פה כסדר הפרשיות. ולמה באת באחרונה. וע"כ שלא קדמה להם בזמן הצווי. (וזה פי' משנה ג'). אמנם למה שהכה אצל אשם דוקא ולא כתבה לבסוף אחר שלמים (כיון דבלא זה בא שלא במקומו) משיב שרצה

לו דִי פַקִּיד יְיָ לְמִתַּן לְהוֹן בְּיוֹמָא דְּרַבּוֹן יָתְהוֹן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קְיָם עָלַם לְדָרֵיהוֹן: לז דָּא אוֹרָיְתָא לַעֲלָתָא לְמִנְחָתָא וּלְחַטָּאתָא וְלַאֲשָׁמָא וּלְקוּרְבָּנַיָּא וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא: לח דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינָי בְּיוֹמָא דְּפַקִּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְקָרָבָא יָת קוּרְבָּנֵיהוֹן קֳדָם יְיָ בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי: א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב קָרֵיב יָת אַהֲרֹן

ספרא

לעת"ל ת"ל זאת משחת אהרן ומשחת בניו. הא מה אני מקיים אלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ זה אהרן ודוד: קנט מאישי ה' מלמד שאף האישים סייעו. ביום הקרב אותם לכהן מלמד שאף היום סייע:

קס (ב) אשר צוה ה' אמר ר"ש מנין שהיו ישראל מפרישין מתנת כהונה מהר סיני ולא זכו בהם אהרן ובניו עד שזכו בשמן המשחה ת"ל אשר צוה ה' לתת להם ביום משחו אותם. מאת בני ישראל מרצון ישראל. חוקת עולם לבית עולמים. לדורותם שינהג הדבר לדורות:

קסא (ג) זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים. מה מלואים נאמרו כללותיהם ודקדוקיהם מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהם מסיני. (ד) אי מה מלואים קרבן ציבור אף אין לי אלא קרבן ציבור קרבן יחיד מנין ת"ל ולאשם. אי מה אשם קרבן יחיד אף אין לי אלא קרבן יחיד קרבן צבור מנין ת"ל ולמלואים. כשתמצא לומר לעולה לעולת יחיד ולעולת צבור. למנחה למנחת יחיד ולמנחת צבור. ולחטאת לחטאת יחיד ולחטאת צבור. ולזבח השלמים לזבחי שלמי יחיד ולזבחי שלמי צבור. (ו) אשר צוה ה' את משה בהר סיני ביום צותו את ב"י להקריב את קרבניהם זה הבכור והמעשר והפסח. לה' לרבות את כולם שכולם נאמרו כללותיהם ודקדוקיהם מסיני. קסב אשר צוה ה' את משה בהר סיני ביום צותו למדנו לכל הקרבנות שאין כשרים אלא ביום:

קסג (ז) ר' ישמעאל בנו של ריב"ב אומר הרי הוא אומר ויקח משה חצי הדם וישם באגנות למדנו לעולת סיני שהיא טעונה כלי. (ח) ומנין לעולת הדורות שטעונה כלי ת"ל עולת תמיד לדורותיכם עולת תמיד העשויה בהר סיני מקיש עולת הדורות לעולת הר סיני מה עולת הר סיני טעונה כלי אף עולת הדורות טעון כלי. (ט) אין לי אלא עולה מנין לרבות את כולם. ת"ל זאת התורה לעולה ולמנחה

התורה והמצוה

לפרוש שנאמרו שם בין דיני קרבנות יחיד בין דיני ק"צ. ולכן סמך מלואים לאשם. שאשם לא משכחת רק ביחיד ומלואים רק בצבור. להעיר אזן. שנאמרו שם דיני היחיד והצבור (וזה פי' משנה ד'). ולפי פי' הכתוב, זאת התורה לעולה ולמנחה וכו' אשר צוה ה' את משה בהר סיני ר"ל שכולם נצטוו בסיני. ולמען נדע שגם פרטיהם נאמרו בסיני הקישם למלואים. ובמ"ש אשר צוה ה' בהר סיני להקריב את קרבניהם: שמבואר אצלינו (ויקרא ס' סא) שכ"מ שבא שם קרבנו נוסף על הפעל יש בו דרוש עיי"ש. ומרבה אף בכור ומעשר ופסח שהם מתיחסים לישראל ממקנה קניהם. וכן הוסיף לה' כולל כל קרבנות ה' כולם נאמרו למשה בסיני בכל פרטיהם. ומבואר דכולהו סתימתא אליבא דר"ע שס"ל בזבחי' (דף קטו) דכללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו בא"מ. וכן סתים בספרא ריש בהר כמש"ש א"ה:

קסב אשר צוה וכו' ביום צותו במדבר סיני. פירושו לפי שטת חז"ל, שכל דיני הקרבנות נאמרו בסיני ונשנו שנית במדבר סיני בעת שצוה להם להקריב. ופי' אשר צוה ה' את משה בהר סיני. שם נאמרו כללותיהם ופרטיהן. ואח"כ צוה ה' פעם שנית ביום צותו את ב"י להקריב קרבניהם במדבר סיני, שהצווי השנית היתה באותו יום שצום להקריב קרבנות האלה אחר שהוקם המשכן. (והרמב"ן נדחק פה מאד ודעתו שהר סיני ומדבר סיני הוא דבר א'. ואין זה נכון כי הכתוב יבדיל ביניהם תמיד בלשון) וכבר בארנו (למעלה ט' מ) שדרך הכתוב לציין את הזמן בב' המחובר אל המקור או במלת בעת. וכ"מ שציין הזמן במלת ביום יהי' פי' ביום ולא בלילה, ופה שהי"ל בצותו להקריב ואמר ביום צותו משום דהצווי הי' ביום. ולפ"ז גם ההקרבה הוא ביום כי הצווי הי' לפני ההקרבה. וז"ש בספרא ובגמ' (חולין כב זבחי' נח מגלה כ) דקרבנות רק ביום מביום צותו. כי אחר שהי' הצווי לפני ההקרבה ביום, מבואר שהי' ההקרבה ביום דוקא:

קסג כבר בארנו שדרוש הספרא (בס' קסא) אזיל בשטת ר"ע דס"ל דכללות ופרטות נאמרו בסיני, שכתב זאת התורה להקיש הכל למלואים. ור"י בנו של ר"י ב"ב שסובר מ"ש עולת תמיד העשויה בהר סיני בא להקיש לעולת סיני דבעי כלי ע"כ ס"ל כר' ישמעאל דרק כללות נאמרו בסיני (לדברי תוס' חגיגה דף ו' ע"ב ד"ה ר"ע) עיי"ש היטב. ולכן בקש למודים אחרים, וצ"ל י"ל שגם לר"ע מקיש גם כל התורה המנוים פה שזה גדר ההיקש. וכמו דתנא (זבחי' דף צז מנחות פג) מעמי' דר"ע היקשם למנחה ופסח עיי"ש, וה"ה דמקיש

לעולה

הַבְּגָדִים וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת | פַּר הַחַטָּאת וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִים וְאֵת סַל הַמַּצּוֹת׃ ג וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הַקְהֵל אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ד וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ

רש"י

משחה: (ג) הקהל אל פתח אהל מועד. זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה:

התורה והמצוה

לעולה, וגם י"ל דגם לר"ע אע"ג דס"ל דעולה שהקריבו במדבר עולת תמיד הואי ק' למ"ש הודיע הכתוב שעולה זו הקריבוה בסיני וע"כ להיקש לענין כלי, ובפסיקתא זוטרתא (פ' פנחס) משמי' דר"ע מה עולת תמיד טעונה נסכים אף עולת הר סיני. וא"כ י"ל דמקיש גם עולת תמיד לסיני לענין כלי, ודברי התוס' יל"פ בענין אחר ואכמ"ל:

קסד ביום צותו וכו' במדבר סיני, כבר באתי (ס' קסב) שממ"ש ביום מבואר שבמדבר סיני דבר עמו ביום. וכן ממ"ש (במדבר ג) ביום דבר ה' אל משה בהר סיני מבואר שדבר עמו רק ביום, דאל"כ הל"ל בעת דבר, כיון שתולדותיו לא היו רק ביום אחד דוקא. וממ"ש וידבר ה' אל משה במדבר סיני בא"מ. שהיה די שיאמר באהל מועד לבד. דהא מסיים ויפקדם במדבר סיני וידעינן שהי' בעת שהיה אהל מועד במדבר סיני כי שם הוקם המשכן ועוד לא נסעו. בא ללמד שגם דברות א"מ היו ביום כמו דברות הר סיני:

קסה קח את אהרן ואת בניו אתו הנה ימצא להחוטא שלשה חסרונות. א] מצד ה' שירחק אם החוטא ויסתיר פניו ממנו כמ"ש כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלקיכם, עד שדומה כאילו הוא יוצא מרשות הקודש לרשות אחר כמ"ש ויצא קין מלפני ה'. ב] מצד העונש אשר יגזר עליו. ועל צד הזה מועיל מה שיתפלל אחר עליו כמ"ש ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ופי' חז"ל זו כילוי בנים ואתפלל גם בעד אהרן. על הענין הראשון אין מועיל תפלת אחרים כי זה תלוי במעשיו ותשובתו. אבל לבטל העונש והגזרה מועיל תפלה. ג] מצד החוטא עצמו שגם אם ה' בחסדו יכפר חטאתו וגם לא יעיר חמתו להענישו, בכ"ז הוא עצמו מרגיש חטאו כמ"ש וחטאתי נגדי תמיד, ויכלם מאשר עשה, עד שיהי' סליחה גמורה בענין שיוסר החטא כאילו לא היה במציאות כלל, שזה בתשובה מאהבה שיעשה מעונות זכיות כמ"ש חז"ל. ושלשה ענינים אלה הי' באהרן. א] אם הענין הראשון שהיה מרוחק מה' כמ"ש ויגוף את העם וכו' אשר עשה אהרן ובזה הי' מרוחק מה' כיוצא מרשותו, וכשאמר קח את אהרן היה במשמע שנתקרב אהרן מצד זה. כי לשון קיחה מורה שלוקח דבר שאינו ברשותו תחת רשותו, שע"ז בא על הקנין שמכניסו לרשותו ע"י אחד מדרכי ההקנאה, או על לקיחה בידו שמכניסו להיות בידו, ולייר בזה בלשון זה כאלו היה אהרן בלעדי רשות הקדושה וא"ל ה' שיקחהו אל הקדושה והקורבה אל האלקים, ב] הענין השני מצד העונש שנגזר עליו שזה ידע משה כי הוא התפלל עליו להסיר העונש, וז"ש מנין שידע משה שנתרחק אהרן ומ"ש שלא נאמר וישמע ה' וכו', ר"ל כי כן נאמר ע"מ שהתפלל על ישראל ולא נאמר כן על תפלת אהרן [ובילקוט גרס וביזראל הוא או וישמע ה' אלי גם בפעם ההוא], אולם במ"ש קח את אהרן ואת בניו. ידע שהוסר הגזרה מבניו ואז ידע משה שנתקרב אהרן מצד הענין שהשתדל בו משה. ג] עדיין לא נדע אם היה סליחה גמורה בענין שעבר החטא ממציאות כלל בתשובה מאהבה, שעז"א מנין שהי' בלבו של אהרן שנתרחק, כי עדיין היה הוא דואג מחטאתו. אבל במ"ש ואת בניו אתו שמלת אתו מורה שהוא עיקר והכל טפלים לו ובאים רק בזכותו, ובזה ידע שהיה סליחה גמורה שאל"כ הי' בהפך שהוא בא בזכות בניו שלא חטאו, ובזה ידע אהרן שנתקרב, ולפי זה מ"ש קח את אהרן הוא ככל קיחה שמכניס דבר אל רשותו, ובת"י קריבית אהרן דאתרחיק על עובדא דעגלא, ובמשנה ב' אמר שלפי הפשוט י"ל שאינו קיחת הקנין רק לקיחה הגיונית שלוקח לבו וממשיכו בדברים שימשך לבו אחר ציוויו ודעתו בלא מחשבה אחרת ופניה חצונים. שבענין זה נאמר שמיד לשון לקיחה אצל בני אדם, ובענין זה יפרשוהו חז"ל שמיד. כמ"ש בב"ר (פ' מ"ה) על ותקח שרה את הגר, ובמד' רבה (פי"ח) על ויקח קרח, ובמכלתא בשלח על ואת עמו לקח עמו. ובספרי דברים (פסקא יד) ובזהר (לך דף עט וירא דף קיט) ובכ"מ לפרש דקיחה היא בדברים:

קסו ואת הבגדים וכו' שצוה עליהם בפ' תצוה. ולדעת הרמב"ן והאב"ע הי' הציווי קודם מעשה העגל, בהר סיני, ואז למדהו מעשה הבגדים והשמן ודיני המלואים, ופה הזכיר בקיצור ולא אמר ענייני הבגדים והשמן שכבר עשאם, ואמר שיקח הבגדים והשמן שעשאם כפי ציוי ה', וכן בפ' אמור יש לנוסחא דפקדתך, ופה שינה הסדר מהסדר דשם, דשם סדר הפר והאילים ולחם מצות ואחריו

וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ וְיָת לְבוּשַׁיָּא וְיָת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְיָת תּוֹרָא דְּחַטָּאתָא וְיָת תְּרֵין דִּכְרִין וְיָת סַלָּא דְּפַטִּירַיָּא: ג וְיָת כָּל כְּנִשְׁתָּא כְּנוֹשׁ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: ד וַעֲבַד

ספרא

ולחטאת וכו' לרבות את מלם שטעונים כלי.
קסד אשר צוה ה' את משה בהר סיני ביום צותו למדנו לדברות מדבר סיני שלא נאמרו אלא ביום. ומנין לדברות הר סיני שלא נאמרו אלא ביום ת"ל אלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' אל משה בהר סיני. ומנין לדברות אהל מועד שלא נאמרו אלא ביום ת"ל במדבר סיני באהל מועד מקיש דברות א"מ לדברות מדבר סיני מה דברות מדבר סיני ביום אף דברות א"מ ביום:

תסלת מגלתא תליתאי ופרשיותיה י"ג ופרקיה יח

מכילתא דמילואים

(פרשה א) קסה (א) וידבר ה' אל משה קח את אהרן ואת בניו אתו מה ת"ל. לפי שהוא אומר ויגוף את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן. היה במשמע שנתרחק אהרן. כשהוא אומר קח את אהרן ואת בניו אתו היה במשמע שנתקרב אהרן. מנין שידע משה שנתרחק אהרן שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאוד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההוא ולא נאמר וישמע ה' אלי גם בפעם ההוא. כשהוא אומר קח את אהרן ואת בניו אתו ידע משה שנתקרב אהרן. מנין שהיה בלבו של אהרן שנתרחק נאמר בסוף הענין קרב אל המזבח והלא כבר הסדיר משה לפניו כל העבודות. אלא שלא יהיה לבו לדבר אחר. כשהוא אומר קח את אהרן ואת בניו אתו ידע אהרן שנתקרב. (ב) דבר אחר קח את אהרן ואת בניו אתו מה ת"ל. והלא בכ"מ נאמר בו במשה לקיחה בבני אדם שנאמר ולקחת את הלוים לי אני ה'. ולקחת אותם אל א"מ. ויקח משה את האנשים האלה אשר נקבו בשמות. קח לך את יהושע בן נון. וכי מפשיל היה משה בני אדם לאחריו אלא א"ל הקב"ה קחם בדברים שלא יהיה לבם לדבר אחר: קסו (ג) את הבגדים אלו בגדים שהפקדתיך עליהם שנאמר אלה הבגדים אשר יעשו חושן ואפוד. ואת שמן המשחה זה שמן המשחה שהפקדתיך עליו שנאמר ועשית אותו שמן משחת קדש. ואת פר החטאת כמ"ש והקרבת את הפר לפני ה'. ואת שני האלים כמ"ש ואת האיל האחד תקח ולקחת את האיל השני. ואת סל המצות שלא כסדר האמורים להלן אמורים כאן: קסז (ד) ואת כל העדה הקהל עשה בבעמד כל העדה שיהיו נוהגים קדושה בכהונה: קסח ויעש משה כאשר צוה ה' אותו כשם שהסדיר עבודת מקדש

התורה והמצוה

ואחריו אהרן ובניו והבגדים, ופה סדר אהרן ובניו והבגדים והשמן תחלה ואח"כ הפר והאלים וסל המצות כי פה הקדים את התכלית שהיא העולה במחשבה תחלה, ופה במעשה קיי"ל דאין מעבירין על המצות, והכין אהרן ובניו ובגדים ושמן שהם נמצאו ראשונה ואחריו הקרבנות שהי' אחר המשיחה, וז"ש הספרא שלא כסדר האמורים להלן אמורים כאן, וגם דשם אמר והקרבת אותם בסל ואת הפר וכן צוה להקריב אל פתח א"מ סל המצות תחלה. ופה אמר שיקריב סל המצות לבסוף, כי שם למדו דקודם שתיעשה הקרבן צריך שיהיה הלחם שפוי, ופה שהקדים הפר והאלים שהוקרבו תחלה ואח"כ הסל שתנופת הלחם הי' בסוף:

קסז ואת כל העדה הקהל, פי' ראב"ע ראשי השבטים והזקנים, וכבר באתי (ויקרא סימן רמח) שכ"מ שיאמר עדה יכוין על הסנהדרין, ובמקום שדבר על כל העם יכוין שבאו זקניה' הסנהדרין בראשם עיי"ש. ולפ"ז י"ל שאסף הסנהדרין משום דקיי"ל דאין ממנים כ"ג רק עפ"י ב"ד של שבעים וא' כמ"ש בתוספתא (פ"ג דסנהדרין) וברמב"ם (פ"ד מה' כה"מ הע"ן). אולם במד' אמר שזה א' מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה, וכן משמע מלשון הקהל שלא יצדק רק אם יש שם הקהל כולו כמש"ש בסימן הנ"ל. וכ"ד הספרא, ופי' שזה הי' למען ידעו מעלת הכהונה ויהיו נוהגים בה קדושה:

קסח ויעש משה כאשר צוה ה' אותו. מלבד שמיותר אין פה מקומו שעדיין לא עשה מאומה והיל"ל זה בסוף הפרשה. ופי' בספרא שר"ל על סדר הבגדים. שכבר באלנו שפה שינה בסדר וצוה לקחת אהרן והבגדים תחלה כדי שלא יעבר על המצות, ומזה למד מפה ולקח הבגדים ג"כ כסדר לבישתן כדי שלא יגיע לידו הבגד המאוחר בלבישה ויעבור על המצוה, וכן נשמר שיגיעו בגדי אהרן לידו קודם בגדי בניו, וכן בגדי בניו לפי סדרם, וז"ש כשם שהסדיר עבודת מקדש שבזה צוה ה' אותו שלא יבוא המאוחר לידו, כן הסדיר מדעתו בגדי כהונה כפי סדר שיגיעו לידו הצריך תחלה:

ויקרא

וַתִּקָּהֵל֙ הָֽעֵדָ֔ה אֶל־פֶּ֖תַח אֹ֥הֶל מוֹעֵֽד׃ ה וַיֹּ֥אמֶר מֹשֶׁ֖ה אֶל־הָֽעֵדָ֑ה זֶ֣ה הַדָּבָ֔ר אֲשֶׁר־צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה לַעֲשֽׂוֹת׃ ו וַיַּקְרֵ֣ב מֹשֶׁ֔ה אֶֽת־אַהֲרֹ֖ן וְאֶת־בָּנָ֑יו וַיִּרְחַ֥ץ אֹתָ֖ם בַּמָּֽיִם׃ ז וַיִּתֵּ֨ן עָלָ֜יו אֶת־הַכֻּתֹּ֗נֶת וַיַּחְגֹּ֤ר אֹתוֹ֙ בָּֽאַבְנֵ֔ט וַיַּלְבֵּ֤שׁ אֹתוֹ֙ אֶת־הַמְּעִ֔יל וַיִּתֵּ֥ן עָלָ֖יו אֶת־הָאֵפֹ֑ד וַיַּחְגֹּ֣ר אֹת֗וֹ בְּחֵ֙שֶׁב֙ הָֽאֵפֹ֔ד וַיֶּאְפֹּ֥ד ל֖וֹ בּֽוֹ׃ * ח וַיָּ֥שֶׂם עָלָ֖יו אֶת־הַחֹ֑שֶׁן וַיִּתֵּן֙ אֶל־הַחֹ֔שֶׁן אֶת־הָאוּרִ֖ים וְאֶת־הַתֻּמִּֽים׃ ט וַיָּ֤שֶׂם אֶת־הַמִּצְנֶ֙פֶת֙ עַל־רֹאשׁ֔וֹ וַיָּ֨שֶׂם עַל־הַמִּצְנֶ֜פֶת אֶל־מ֣וּל פָּנָ֗יו אֵ֚ת צִ֣יץ הַזָּהָ֔ב נֵ֖זֶר הַקֹּ֑דֶשׁ

חצי התורה בפסוקים

כאשר

רש"י

(ה) זה הדבר. דברים שתראו ב שאני עושה לפניכם צוני הקב"ה ג לעשות ואל תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני עושה. כל הענין הזה דפרשת המלואים פירשתי בואתה תצוה (שם): (ח) את האורים. כתב של שם המפורש: (ט) וישם על המצנפת. פתילי תכלת הקבועים בציץ נתן על המצנפת ד נמצא הציץ תלוי במצנפת:

שפתי חכמים

א מבואר בפרשת בראשית ובמקומות אחרים: ב כאן לא נזכר למעלה שום דבר שיאמר עליו זה הדבר. לכ"פ דברים שתראו: ג כי בכתוב לא הוזכר את מי צוה. הוצרך לפרש אותי צוה וכו': ד עיין לעיל פרשת תצוה:

התורה והמצוה

קסט ויקרב וכו' וירחץ אותם במים. רחיצה זו היתה במי מקוה כמש"ש בספרא בס' תצוה, דלא כראב"ע שכתב ויקרב אל הכיור, כי כלל בלשון שעל רחיצה מן הכיור אמר ירחצו מים בלא ב', ועל טבילת מקוה אמר תמיד ורחץ במים בב', אולם מ"ש ויקרב את אהרן לא נודע ענינו שהלא המקוה לא היה בפתח א"מ, ועוד הלא אהרן כבר הי' בא"מ ולמה הקריבו שנית. ופי' חז"ל שפי' שהקריבו למצוה ע, כענין אשרי תבחר ותקרב שאז קיים מצוה ע ראשונה. טבילה ואחריה קידוש ידים ורגלים. וז"ש באותה שעה זכו וכו' [ומ"ש זכו בטבילת יוהכ"פ, היינו כשהיו מפרישין כ"ג ז' ימים קודם יוהכ"פ והיו מטבילים אותו, בפרישה ז' למדו בפ"ק דיומא מכאן, כ"פ הראב"ד]:

קע ויתן עליו את הכתונת. מבואר שהלבישו בעצמו, ועי"כ זכה להלבישו במותו, ודברי הספרא כך פי'. שתחלה יאמר. שהי' מעשה נסים. וזה כי מבואר מן הסברה שאהרן לא נקבר ערום, ואחר שכתוב ויפשט וילבש וימת שם מבואר שתיכף מת וירדו מן ההר, ומי הלביש לאהרן את תכריכיו, מבואר שהיו בגדי שכינה. ולפ"ז הסברא הוא בכל בגד שפשט אותו נלבש מכמותו בגד שכינה, שלא יהי' בינתים מחוסר בגדים, ושאל אך היה זה הלא אם פשט המעיל נתלבש ממעיל אחר ואיך יכול לפשט הכתונת הלא הי' עליו מעיל האחד של שכינה, והשיב שהי' בזה נס גדול שהבגדים נתלבשו בין הכתונת לבשרו כסדרן, וזה מעשה נס, וז"ש בגדי שכינה נלבשים תחתיהם, שזה אמר בדרך אחר שממה שאומר וילבש אותם את אלעזר משמע שכל בגד שפשט הלבישו תיכף לאלעזר, שע"ז מורה מלת אותם, שלא אמר וילבישם, כמו שבארנו תמיד שמלת אותם בא לדייק על הכיון, ואיך הי' יכול להלבישם כסדרן, ובזה אמר ביאור אחר שלא הי' דרך נס רק דרך כבוד יותר מהקודם, שנלבש אהרן בגדי שכינה למטה והי' לו כבוד גדול שראו כל ישראל כי נתלבש בבגדי שכינה, ואז לבש בגדיו בהפך שמעיל למטה והכתונת למעלה, כיון שהי' מלובש בבגדי שכינה בל"ז, ובזה פשטם הבגדים כסדרן והלבישם כסדרן שלא בדרך נס:

קעא וישם עליו את החשן ויתן אל החושן את האורים. יפלא מאד הלא דבר זה נעשה תיכף בעת עשיית הבגדים כמ"ש (שמות לט כא) וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת ולא יזח החשן מעל האפוד. וא"ל שהסירו וחזר ונתנו עליו, הלא המזיח החושן מעל האפוד לוקה (רמב"ם ס' כה"מ פ"ט) וכן מ"ש ויתן אל החשן את האורים ואת התמים ג"כ הלא זה היה ג"כ בעת עשיית החשן כמבואר שם בכתוב. וע"כ פי' וכבר שם עליו את החשן בעת עשיית הבגדים וא"כ יקשה מה לומר בזה שם. וליישב זה אמר בספרא. כי רצה ללמד שם

משה כמא דפקיד יי יתיה ואתכנישת כנישתא לתרע משכן זמנא: ה ואמר משה לכנישתא דין פתגמא די פקיד יי למעבד: ו וקריב משה ית אהרן וית בנוהי ואסחי יתהון במיא: ז ויהב עלוהי ית כיתונא וזריז יתיה בהמינא ואלביש יתיה ית מעילא ויהב עלוהי ית אפודא וזריז יתיה בהמין אפודא ואתקין ליה ביה: ח ושוי עלוהי ית חושנא ויהב בחושנא ית אוריא וית תומיא: ט ושוי ית מצנפתא על רישיה ושוי על מצנפתא לקבל אפוהי ית ציצא דדהבא כלילא דקודשא כמא דפקיד יי ית

ספרא

כך הסדיר עבודת כהונה בגדי כל אחד ואחד לפי מה שהוא מקרבן:

קסט (ה) ויקרב משה את אהרן ואת בניו וירחץ אותם במים באותה שעה זכו לקידוש ידים ורגלים באותה שעה זכו בטבילת יום הכפורים:

קע (ו) ויתן עליו את הכתונת ויחגור אותו באבנט מלמד שנעשה משה סגן לאהרן והוא היה מפשיטו והוא היה מלבישו, וכשם שנעשה לו סגן בחייו כך נעשה לו סגן במותו. שנאמר קח את אלעזר בנו והפשט את אהרן את בגדיו, ומנין שעשה משה כן שנאמר ויעש משה כאשר צוה ה' ויעל אל הר ההר ויפשט משה את אהרן את בגדיו. וכי האיך היה משה יכול להפשיט אר בגדיו כסדרן והעליונים הם עליונים לעולם והתחתונים הם תחתוני' לעולם. אלא אלו מעשה נסים ועשה לו הקב"ה במיתתו יותר מבחייו והעמידו משה על הסלע והפשיטו בגדי כהונה ובגדי שכינה נלבשים תחתיהם. וילבש אותם את אלעזר בנו וכי האיך היה יכול משה להלביש את אלעזר בגדים כסדרן, אלא כבוד גדול חלק לו המקום במיתתו יותר מבחייו שלבשו בגדי שכינה תחלה למטה הפשיט אהרן את הבגדים כסדרן והלביש את אלעזר בגדים כסדרן:

קעא (ז) וישם עליו את החשן פרשה זו נלמדה לשעתה ונלמדה לדורות. נלמד לשירות יום ויום ולשירות יוהכ"פ. בכל יום משמש בבגדי זהב וביוהכ"פ בבגדי לבן:

קעב (ח) וישם את המצנפת על ראשו ולא כסדר האמור להלן אמורים כאן להלן הסדיר את הקרבתם כסדרן וכאן הוא מסדר את הבגדים. להלן הסדיר את הקרבנות תחלה ואח"כ הסדיר את הבגדים וכאן הסדיר את הבגדים תחלה ואח"כ הסדיר את הקרבנות:

ויקח

התורה והמצוה

סדר לבישת הבגדים לדורות. שסדרם מכנסים כתונת אבנט מעיל אפוד וחושן ואח"כ יאפד את האפוד תחת החושן ואח"כ מצנפת וציץ. ואם היה אומר פה כמו בצואה שכתוב שם ואת האפוד ואת החשן ואפדת לו בחשב האפוד נאמר שיאפד על החשן, ובאמת צריך לשום האפוד תחת החשן כמ"ש ברמב"ם (ה' כה"מ פ"ט הי"א), לכן הקדים פה ויאפד לו בו וישם עליו את החשן ר"ל על חשב האפוד ע"י שחגר האפוד תחת החושן, וה"ה דמזה למדנו ליוהכ"פ שמ"ש בס' אחרי כתונת בד קדש ילבש וכו' סדרן מעכב כמו שהקפיד פה על הסדר [וגם שלפי שיתבאר בס' שאח"ז שדעת הספרא שחגר אהרן ובניו בבת א' א"כ מ"ש פה ויחגור אותו אבנט בא ללמד שאבנטו של כהן גדול ביוה"כ אבנטו של כ"ה כמ"ש ביומא דף ו', וז"ש שלמד לשירות יוהכ"פ:]

קעב וישם את המצנפת וכו', בס' תצוה דלג את האבנט ולא הזכירו בלבישת אהרן. רק אח"כ אמר וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו. וביומא (דף ה ע"ב) פליגי בזה חד אמר אהרן ואח"כ בניו כמ"ש פה. וחד אמר שחגר אבנטים של אהרן ובניו בבת אחת כמ"ש בסדר תצוה. ודעת הספרא שחגר אהרן ובניו בבת אחת, והיינו שהלביש את אהרן מכנסים וכתונת ואח"כ הלביש לבניו, ואז חגר לכולם האבנט בבת א', ואח"כ הלביש את אהרן יתר בגדיו כסדרן ואח"כ הלביש לבניו את המגבעות, וכ"מ דעת הת"י בפ' ויקרב את בני אהרן וילבישם תרגם וקרב משה ית אהרן וית בנוי ואלבשינון. וז"ש שלא כסדר האמורים להלן אמורים כאן? ומשיב שם חשב כסדר הקרבתם ר"ל כסדר שקרבן ללבישה שקרב את אהרן ללבוש מכנסים וכתונת ואח"כ קרב לבניו, ואח"כ לבשו האבנט בבת אחת. ופה סדר סדר הבגדים כפי שילבשם הכ"ג לדורות, וכפי שילבש הכ"ה לדורות, כי כבר באר בסימן הקודם שפרשה זו נלמדה לדורות ולכן חייב לבישת כ"א בפ"ע כסדרו. שאם היה כותב פה כמו בצואה היינו טועים לדורות שסדר לבישת אבנט הוא אחר כל הבגדים. ומ"ש עוד להלן הסדיר את הקרבנות תחלה הוא לשנוי השני שיש בין סדר דפה לסדר דפ' תצוה. מה שפה הזכיר תחלה קח את אהרן ואת הבגדים והפר ושני אילים אחריו. ובפ' תצוה הקדים הפר ושני האילים קודם הבגדים וכבר כתבנו טעמו של דבר למעלה (ס' קסו):

כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ י וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וַיִּמְשַׁח אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם׃ יא וַיַּז מִמֶּנּוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ שֶׁבַע פְּעָמִים וַיִּמְשַׁח אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ לְקַדְּשָׁם׃ יב וַיִּצֹק מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה עַל רֹאשׁ אַהֲרֹן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃ יג וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וַיַּלְבִּשֵׁם כֻּתֳּנֹת וַיַּחְגֹּר אֹתָם אַבְנֵט וַיַּחֲבֹשׁ לָהֶם מִגְבָּעוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ חמישי יד וַיַּגֵּשׁ אֵת פַּר הַחַטָּאת וַיִּסְמֹךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ פַּר הַחַטָּאת׃ טו וַיִּשְׁחָט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּתֵּן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב בְּאֶצְבָּעוֹ וַיְחַטֵּא אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־הַדָּם יָצַק אֶל־יְסוֹד

רש"י

(יא) ויז ממנו על המזבח. לא ידעתי היכן נצטווה בהזאות הללו: (יב) ויצק. וימשח. בתחילה יוצק על ראשו ואח"כ נותן בין ריסי עיניו ומושך באצבעו מזה לזה: (יג) ויחבש. לשון קשירה: (טו) ויחטא את המזבח. חטאו וטהרו

התורה והמצוה

קעג דברי הספרא מובאים בש"ס בבלי (הוריות יא ע"ב כריתות ה ע"ב, ובירושלמי פ"ו דשקלים ופ"ח דסוטה) שר' יהודה חולק על ר' יוסי שסובר שהיו שולקים העקרים במים והוא סובר שבא בו ברכה בדרך נס. אמנם מ"ש שממנו נמשחו אהרן ובניו כל שבעת ימי המלואים הוא הפך ממ"ש בשם השני (למעלה ס' מ"א) שרק אהרן נמשח לא בניו. וכבר בארתי שם שהפסוקים סותרים ה"ז. שבפ' תצוה (כח מא) אמר והלבשת אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו ומשחת אותם, ובפ' פקודי (מ יג יד כו) והלבשת את אהרן את בגדי הקדש ומשחת אותו ואת בניו תקריב והלבשתם כתנות ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם. ובפ' במדבר (ג ג') אלה שמות בני אהרן הכהנים המשוחים וכן בפ' תשא (למ"ד למ"ד) ואת אהרן ואת בניו תמשח. אולם בצואה דמלואים וכן פה בעשי' לא נז' משיחה רק באהרן לבד. ורק הזי' נז' באהרן ובניו. ולכן תופס המד' שאהרן לבדו נמשח, ומ"ש בבניו ומשחת אותם הוא ההזי' שהזה עליהם. וי"ל שגם מ"ש ר' יהודה שממנו נמשחו אהרן ובניו כל שבעת ימי המלואים מפני שהזה משמן המשחה גם על בניו כל שבעה. וי"ל דמשיחת אהרן חל גם על בניו כמו שנקדשו בגדיו ע"י משיחתו. ובזה יש לפרש מ"ש בפ' פקודי ואת בניו תקריב והלבשתם כתנות ומדוע לא הזכיר יתר הבגדים, רק שמשמיענו שסדר הקרבתם ללבישת הכתונת הוא אחר כתונת אהרן (כפי מ"ש בסימן הקודם שחגר אבנט אהרן ובניו בבת א'), ולפ"ז בעת גמר לבישת אהרן היו הם לבושים הכתונת, ובעת משיחת אהרן נתקרבו לעבודה וחל גם עליהם. ובאמת בירושלמי (פ"ק דיומא) על זה ועל זה מזין עליו מכל החטאת שהיו שם כדי שיכנסו המים תחת הדם דברי ר' יהודה. ר' יוסי אומר תחת הדם ותחת שמן המשחה. מבואר שדעת ר' יהודה שלא היו מושחין אותם כל שבעה. וכפי הקרוב שבני אהרן לא נמשחו רק ביום שמיני למלואים. וע"ז אמר ומשחת אותם. ואהרן לבד נמשח שבעה ימים ויז מן השמן עליו ועל בניו כל שבעה, ולכן בסדר המלואים לא הזכיר משיחת בני אהרן כי הם נמשחו ביום השמיני, שמ"ש בפ' פקודי ומשחת אותם מבואר שם שזה יהי' בא' לחדש שבו נגמר הקמת המשכן שהוא ביום שמיני למלואים. ועז"א ומשחת אותם והיתה לי כי ביום ההוא התחיל לכהן לא קודם. ור' יוסי בירושלמי דסובר שנמשחו כל שבעה י"ל דאזיל בשטת ר"ע שסובר שהמלואים התחילו בא' לחדש וכמש"ת בפ' שמיני (ס' אלף) ולדידי' מ"ש ביום החדש הראשון בא' לחדש תקים את המשכן וכו' ומשחת אותם הי' בהתחלת ימי המלואים, הכי נוח למשוח את בניו בימי המלואים ג"כ, ובזה י"ל שמ"ש ר' יהודה פה שנמשחו אהרן ובניו כל ימי המלואים אמר כן לשטת ר' יוסי בר בלגתי' שס"ל שהיו שולקים את העקרים

משה: י ונסיב משה ית משחא דרבותא ורבי ית משכנא וית כל די ביה וקדיש יתהון: יא ואדי מניה על מדבחא שבע זמנין ורבי ית מדבחא וית כל מנוהי וית כיורא וית בסיסיה לקדשותהון: יב ואריק ממשחא דרבותא על רישא דאהרן ורבי יתיה לקדשותיה: יג וקריב משה ית בני אהרן ואלבשינון כתונין וזריז יתהון המינין ואתקין להון כובעין כמא דפקיד יי ית משה: יד וקריב ית תורא דחטאתא וסמך אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש תורא דחטאתא: טו ונכים ונסיב משה ית דמא ויהב על קרנת מדבחא סחור סחור באצבעיה ודכי ית מדבחא וית דמא

ספרא

קעג (ט) ויקח משה את שמן המשחה. ר' יהודה אומר שמן המשחה שעשה משה במדבר מעשה נסים נעשה בו מתחלתו ועד סופו שמתחלה לא היה אלא שנים עשר לג שנאמר ושמן זית הין לסוך בו עצים לא היה מסתפק כמה האור שורף כמה העצים בולעים כמה יורה בולעת. ממנו נמשחו אהרן ובניו ומשכן וכליו כל שבעת ימי המלואים ממנו נמשחו כהנים גדולים ומלכים. ואפי' כ"ג בן כ"ג טעון משיחה ואין מושחים מלך בן מלך. ומפני מה משחו את שלמה מפני מחלוקתו של אדוניהו ואת יואש [מפני מחלוקתו של עתליה ואת יהואחז] מפני מחלוקתו של יהויקים שהיה גדול ממנו שתי שנים וכולו קיים לעתיד לבא שנאמר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם. **קעד** (יוד) וימשח את המשכן ואת כל אשר בו לא כמשיחת אהרן ובניו שלאחר שמלביש היה מושחן. וכן הוא אומר כשמן הטוב על הראש. יכול שמשחן עד שלא הלבישם ת"ל שיורד עפ"י מדותיו. אבל משיחת כל הכלים כל כלי וכלי בפ"ע טעון משיחה שנאמר וימשח את המזבח את כל כליו ואת הכיור ואת כנו לקדשם, יא למדת שכל כלי וכלי טעון משיחה בפ"ע:

קעה (יא) ויקרב משה את בני אהרן וילבישם כתנות כשם שנעשה משה סגן לאהרן כך נעשה סגן לבניו. כשם שפקדו על בגדי אהרן כך פקדו על בגדי בניו. שנאמר ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת, ואומר ואת בניו תקריב והלבשתם כתנות:

קעו (יב) ויגש את פר החטאת מתחלה לא נקרא פר החטאת שנאמר זה הדבר אשר תעשה לקדש אותם לכהן לקח פר אחד בן בקר ואלים, כשהוא פורש את מעשיו היה נקרא פר החטאת:

התורה והמצוה

והשיב לו לפי שטתו. כמבואר בגמ' (הוריות שם וכריתות שם) שהשיב לר' יוסי, רק שקשה ע"ז דבסדר עולם מבואר שימי המלואים התחילו בכ"ג אדר וסתם סד"ע הוא ר' יוסי — ומ"ש שכ"ג בן כ"ג טעון משיחה ולא בן מלך, כן אמרו בגמ', והטעם משום דהמלכות ירושה היא א"צ משיחה משא"כ הכהונה הוא רק אם ממלא מקום אביו ואין הכרח שיקום תמיד תחת אביו לכן צריך משיחה, ולכן משחו גם בני המלכים כשהי' שם מחלוקה, ומ"ש וכולו קיים לעת"ל כבר באר הרמב"ן (פ' תשא) נגד הראב"ע שחלק ע"ז, שזה מבואר ממה שלא אמר שמן משחת קדש יהי' זה לאהרן ובניו לדורותיכם אבל אמר יהי' לי, ר"ל מתמיד לצרכי למשוח בו משיחי לעת"ל:

קעד **וימשח את המשכן.** הנה בציוי המשיחה וכן בפ' פקודי, הזכיר משיחת המשכן וכליו בפ"ע נבדל ממשיחת אהרן, ופה משמע שקודם משיחת אהרן משח המשכן. וכתב הרמב"ן שעשה זה בסדר נכון כדי שיהי' המקריב במזומן לעבוד לבא אל המקדש. ובספרא פה ראה טעם אחר למד כן. כי אחר שמשיחת בגדי אהרן יתדמה לכלי המקדש, כי גם הם כלי קדש, והם לא נמשחו בפ"ע, רק נתקדשו במשיחת אהרן כמ"ש שיורד עפ"י מדותיו, וזה שת"י על וימשח אותו ורבייתי' בתר דהלבשי', ולכן סמך משיחת אהרן וכליו אל משיחת כלי המקדש:

קעה **ויקרב משה את בני אהרן**, הלא כבר אמר ויקרב את אהרן ואת בניו. רק שהקריבם להעלותם במעלת הקדש במה שנעשה סגן להלבישם. שכן בציווי (פ' תצוה ותשא) אמר ג"כ שנית לשון קריבה על בניו מטעם זה. ואת בניו תקריב:

קעו **ויגש את פר החטאת**, ונראה בפ' תצוה קוראהו פר סתם בכל הפרשה, ולמ"ש דהצואה היה קודם מעשה העגל י"ל דאז לא בא עדיין על חטאת, רק עתה בעשיה. וגם י"ל דקיי"ל אתי ב"ד דלא לאמר לשמו דלמא אתי למימר שלא לשמו כמ"ש גבי זבחים. ולכן לא צוהו שיפרש שהוא חטאת רק יקריבהו סתם. אבל משה הזכיר בעת שהקריבו בכ"א ממעשיו שהוא חטאת. ואת כשהוא פורש את מעשיו וכו':

ואת

הַמִּזְבֵּ֑חַ וַֽיְקַדְּשֵׁ֖הוּ לְכַפֵּ֥ר עָלָֽיו׃ טז וַיִּקַּ֗ח אֶֽת־כָּל־הַחֵ֘לֶב֮ אֲשֶׁ֣ר עַל־הַקֶּ֒רֶב֒ וְאֵ֨ת יֹתֶ֣רֶת הַכָּבֵ֔ד וְאֶת־שְׁתֵּ֥י הַכְּלָיֹ֖ת וְאֶֽת־חֶלְבְּהֶ֑ן וַיַּקְטֵ֥ר מֹשֶׁ֖ה הַמִּזְבֵּֽחָה׃ יז וְאֶת־הַפָּ֤ר וְאֶת־עֹרוֹ֙ וְאֶת־בְּשָׂר֣וֹ וְאֶת־פִּרְשׁ֔וֹ שָׂרַ֣ף בָּאֵ֔שׁ מִח֖וּץ לַֽמַּחֲנֶ֑ה

רש"י

מזרות ה' להכנס לקדושה: ויקדשהו. ו בעבודה זו: לכפר עליו. מעתה ז כל הכפרות: (טז) ואת יותרת הכבד. לבד הכבד שהיה נוטל מעט מן הכבד עמה [דפי' חטא כתיב על הכבד ופי' מן הכבד (כדפי' לעיל ג' ד')].

שפתי חכמים

ה כלומר מי טמא את המזבח שצריך לטהרו ועל זה פי' מזרות וכו': ו דאל"כ במאי קדשו: ז כאלו אמר ויקדשהו להיות

התורה והמצוה

קעז ואת הפר וכו' שרף באש הגם רק שני חטאות היו נשרפין חטאת כהן משיח וחטאת הקהל ולא ידענו מאיזה מין היה פר זה שהיה נשרף ג"כ מחוץ למחנה. ופי' שהי' חטאת כהן משיח כמ"ש קח את אהרן. ובאמת לא היה חטאת כהן משיח ממש. א] דהא הכהן המשיח אינו מביא על חטאתו שחטא כשהיה הדיוט. ב] שהם היה על חטא עגל הלא בעכו"ם דינו בשעירה כיחיד, ג] שאם חטא עם הצבור מביא עם הצבור. ד] שיהר מעשי' היו משונים. שהם מזה בפנים ועל הפרוכת. רק שהי' הוראת שעה והיה מתדמה קצת לחטאת כהן משיח במה שנשרף:

קעח ויסמוך אהרן. סמיכה זו היה מצד שהם היו בעלי הקרבן כמ"ש בסימן הקודם. וז"ש בספרא מפני שהם קרבנותיהם סמכו עליו. ומזה הוציאו מ"ש בתוספתא דמנחות (פ"י) חמשה שהביאו זבח אחד כולם סומכים עליו שמפה חמשה מפני שכאן היו אהרן וד' בניו, ושם אמר דלא כולם כאחד סומכים עליו אלא כ"א סומך ומסתלק. וכבר בארתי (בפ' ויקרא סימן רנ) שכן אמר פה ויסמך אהרן בלשון יחיד שזה מורה שכ"א סמך בפ"ע עפ"י הכלל שבארנו שם. ומ"ש מקים קרבנות צבור לקרבנותיהם פי' שמזה זכר לדבר שאהרן ובניו סמכו גם על פר העלם דבר של צבור שכתוב שם וסמכו זקני העדה את ידיהם שלדעת ר"י שמתא דספרא חמשה מן הסנהדרין סומכים עליו א"כ בחיי אהרן היו הוא וארבעה בניו ראשי הסנהדרין והיו צריכים לסמוך:

קעט וישחט ויקח משה מן הדם. כבר בארנו (ריש ויקרא) שמחוקי הלשון כשיבא פועל אחד על שני פעלים יבא שם הפועל באמצע. ולפ"ז היה ראוי שיאמר וישחט משה ויקח מן הדם. ואין לומר פה דוישחט הוא פעל סתמי שמחש אחר, כמו שפי' על ושחט את בן הבקר. דהא אמר בגופה ושחטת את הפר. ופי' חז"ל מגום דפה קמ"ל רבותא שמשה עשה עבודת הכהונה. ובשחיטה אין זה רבותא כי שחיטה כשרה בזר, רק בלקיחת הדם, ואמרו דלכן שמש משה בז' ימי המלואים כדי שילמד אהרן מעשה העבודות:

קפ ויקדשהו לכפר עליו. מה יכפר על המזבח ומה הטא יעיר במזבח. אמרו שיצייר אם הנדבה הוא שלא ברצון רק ע"י שדהקו איש איש ר"ל אחד דחק להברו. שכ"א בוש מפני חברו והוכרח להתנדב, ונדבה כזו איננה לרצון. וע"ז כפר על המזבח עצמו, וכן תרגם יונתן ורבי ית מדבחא מכל ספק אנוס וחטופין וכו' עיי"ש:

קפא ויקח את כל החלב וכו', אמרו חז"ל שמה שהאריך להודיע כל פרט ופרט ולא אמר בקיצור שעשה כאשר צוה ה' את משה אחר שכ"ז כו' בציוי, הוא מפני שאז למדו איך ינהג בפרים הנשרפין לדורות. מה יהי' למזבח ומה ישרף. כמ"ש למעלה משל לבת מלכים שנשאת, והנה שריפה פר החטאת הי' הוראת שעה כי הי' חטאת חצונית וס"ל כהספרא כרב דאמר דילפינן שעה מדורות, וכן פה בפרט סמיכת העולה וזריקת דמה שמכאן למדו סמיכה לעולה וכן זריקה. והנה פרשה זו נאמרה בכ"ג באדר שאז התחילו ימי המלואים לדעת חז"ל. ופ' ויקרא אל משה לא נאמרה עד יום שמיני למלואים שאז כסה הענן את המשכן ויקרא אל משה, ולכן הוצרך לבאר לו כל פרט שידע איך ינהג כי עדן לא למדו מעשה הקרבנות והראב"ד גרס כל שלא נלמד משתי פרשיות אלו אינו מנהג לדורות. ובזה יש עוד כונה אחרת כי בסמיכת איל העולה כתיב ויסמכו אהרן ובניו. ופי' בתוספתא דזבחים שכולם סמכו בבת אחת (שזה מורה לשון הרבים) כמ"ש למעלה (ויקרא ס' רן), וזה שלא כדין דחמשה שהביאו זבח א' כ"א סומך ומסתלק. רק שהי' רק ללמד איכות הסמיכה לבד. וכן מ"ש וישחט ויזרק משה. שכבר בארנו שלפי חוקי הלשון הי"ל וישחט משה ויזרק (כנ"ל ס' קעט) רק שהשחיטה לא הי' צריך ללמדו אחר שכשרה בזר רק את הזריקה שדינה בכהן אמר לרבותא ויזרק משה. וז"ש מכן למדו זריקה לעולה.

זבח

אַרִיק לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא וְקַדְשֵׁיהּ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי: טז וּנְסֵיב יָת כָּל תַּרְבָּא דִי עַל גַּוָּא וְיָת חֲצַר כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כּוֹלְיָן וְיָת תַּרְבְּהֶן וְאַסֵּק משֶׁה לְמַדְבְּחָא: יז וְיָת תּוֹרָא וְיָת מַשְׁכֵּיהּ וְיָת בִּסְרֵיהּ וְיָת אֻכְלֵיהּ אוֹקִיד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא

ספרא

קעז ואת הפר ואת עורו ואת בשרו שרף באש מחוץ למחנה אין אנו יודעים אם חטאת אהרן ובניו היה או חטאת הצבור היה. כשהוא אומר קח את אהרן ואת בניו אתו הוי אומר חטאת אהרן ובניו ולא חטאת הצבור היה:

קעח (יג) ויסמוך אהרן ובניו את ידיהם על ראש פר החטאת וכי אהרן ובניו סומכים על כל הקרבנות אלא מפני שהם קרבנותיהם סמכו עליו. מקיש קרבנות צבור לקרבנותיהם מה קרבנותיהם טעונים סמיכה אף קרבנות צבור טעונים סמיכה מה הוא סומך על קרבנותיו אף הוא סומך על קרבנות צבור. אבל יהיד כ"א ואחד סומך על קרבנו שנאמר וסמך ידו על ראש קרבנו. **קעט** (יד) וישחט ויקח משה מן הדם כל שבעת ימי המלואים היה משה משמש בכהונה גדולה. הוא היה שוחט הוא היה זורק הוא היה מזה הוא היה מחטא הוא היה יוצק הוא היה מכפר לכך נאמר וישחט ויקח משה. משל למה הדבר דומה לבת מלכים שנשאת כשהיא קטנה ופסקו עם אמה שתהא משמשת עד שתלמד בתה. אף כך אהרן תחלה היה לוי שנאמר הלא אהרן אחיך הלוי. כשנבחר להיות כ"ג א"ל הקב"ה למשה אתה תשמשני עד שילמד אהרן אחיך. עד שילמד אהרן היה משה שוחט ואהרן רואה. אותו זורק ואהרן רואה אותו מזה ורואה אותו מחטא ורואה אותו יוצק ורוא' אותו מכפר ורואה אותו. **קפ** (טו) ויקדשהו לכפר עליו כפר' זו איני יודע מהו מנין אתה אומר שלא היה כפרה זו אלא שאמר משה בשעה שצוה אדון העולם להתנדב בדבר המקדש דחקו ישראל איש איש והביאו שלא בטובותם תהא כפרה זו שלא יתנדב אדם גזל למקדש וכן הוא אומר כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה:

קפא (טז) ויקח את כל החלב אשר על הקרב למדנו משתי אלו פרשיות מנהג לדורות. מפני שהייתי אומר פרים הנשרפין ושעירים הנשרפין הואיל ואין נאכלים יהוו כולם נשרפין ולא יהיה מהן למזבח כלום לכך נאמר ויקח את החלב וזאת היתה תרומתן למזבח ושאר הפר שרף שנאמר ואת הפר ואת עורו ואת בשרו שרף באש מחוץ למחנה. (יז) ויקרב את איל העולה ויסמכו מכאן למדנו כסמיכה לעולה. וישחט ויזרק משה את הדם מכן למדנו זריקה לעולה. ואת האיל נתח לנתחיו כל המפורש בעולת יחיד מפורש כאן חוץ מהפשט ויש אומרים אין נתוח בלא הפשט: **קפב** (יח) ויקטר משה את הנתחים ואת הראש ואת הפדר כמו שנאמר להלן ונתח אותו לנתחיו ואת ראשו ואת פדרו וערך מכאן למדו. ואת הקרב ואת הכרעים רחץ במים כמה שנא' להלן וקרבו וכרעיו ירחץ במים. ויקטר משה את כל האיל כמ"ש להלן והקריב את הכל והקטיר המזבחה. עולה היא לריח נחוח אשה לה'

התורה והמצוה

וכן מ"ש ואת האיל נתח ויקטר משה. כי עקר הרבותא בהקטרה והנהגות כשר בזר. ומה שלא זכר הפשט כי נקטר עם העור והיה הורשת שעה, וי"א שהיה הפשט וכן דעת הרמב"ן. וזה תלוי במה דפליגי בזבחי' (דף קטו) אם עולה שהקריבו במדבר היתה צריכה הפשט ונתוח, דלמ"ד דצריכה כ"ש שעולה זו היתה צריכה הפשט, ומה שלא זכר שמשה נטל את העור שאין זה כבוד למלך ליטול עור איל לא כן שוק התרומה הוא קדש ויש מצוה באכילתו:

קפב ויקטר משה את הראש וכו', הראש הוא קודם לכל האיברים כמו שלמד בעולת יחיד אחת ראשו ואת פדרו (ויקרא ס' נג) והפדר רק לכסות הראש כמו שלמד שם וע"כ נז' באחרונה וז"ש כמו שנאמר להלן וכו', ומ"ש ואת הקרב רחץ ולא אמר רחץ משה (והלא בנוסח כתב ורחצת) כי אין זה רבותא שבל"ז כשר בזר, וז"ש כמ"ש להלן וקרבו וכרעיו ירחץ שפי' ירחץ זר. ומ"ש ויקטר משה היה הולכה קודם לו שזר אסור להוליך האיברים וסמך עמ"ש בעולת יחיד והקריב הכהן את הכל והקטיר המזבחה, וז"ש כמ"ש להלן והקריבו וכו', וגם שבודאי הקטיר הכל כאחד וכמ"ש הרמב"ן שמ"ש ויקטר את הראש היינו בזמן ההקטרה אחר רחיצת הקרב והכרעים רק שחפש הלשון כמו בעולת יחיד שנאמר נ"כ ואת ראשו ואת פדרו וערך והקרב ירחץ והקריב את הכל והקטיר, וז"ש כמ"ש להלן והקריב את הכל, ומ"ש באיל העולה עולה לריח נחוח ולא אמר כן בפר חטאת. מפני שכן דייק גם בעולת יחיד מפני שקרב כולו לאישים:

ויקרב

כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ יח וַיַּקְרֵב אֵת אֵיל הָעֹלָה וַיִּסְמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ יט וַיִּשְׁחָט וַיִּזְרֹק מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ כ וְאֶת־הָאַיִל נִתַּח לִנְתָחָיו וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַנְּתָחִים וְאֶת־הַפָּדֶר׃ כא וְאֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־הַכְּרָעַיִם רָחַץ בַּמָּיִם וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ששי כב וַיַּקְרֵב אֶת־הָאַיִל הַשֵּׁנִי אֵיל הַמִּלֻּאִים וַיִּסְמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ כג וַיִּשְׁחָט ׀ וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִדָּמוֹ וַיִּתֵּן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן־אַהֲרֹן הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃ כד וַיַּקְרֵב אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וַיִּתֵּן מֹשֶׁה מִן־הַדָּם עַל־תְּנוּךְ אָזְנָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וַיִּזְרֹק מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ כה וַיִּקַּח אֶת־הַחֵלֶב וְאֶת־הָאַלְיָה וְאֶת־כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֶת־שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־חֶלְבְּהֶן וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין׃

רש"י

מזרחי]: (כב) איל המלואים, איל השלמים [דאי פירושו מל' חינוך למה פרט ל' זה רק באיל השני וע"ל פ' תצוה והולי"ל שהשלמות והשלום ענין א'. מזרחי] שממלואים לשון שלמים ח שממלאים ומשלימים את הכהנים בכהונתם:

שפתי חכמים

מכאר עליו שפירושו מכאן ואילך: ח שמלואים דכתיב הכא אינו לשון חינוך. אלא לשון שלמים שממלאים ומשלימים וכו':

התורה והמצוה

קפג ויקרב את האיל השני איל המלואים, מכללי הלשון שלא יצטרכו שני סימנים לציין את הדבר, ואם יחסום סימן המספר לא יוסיף סימן אחר. שכן בנואה אמר נלקחת את האיל השני, ולא מציין בהבדל שיש בעצמו לא יוסיף סימן המספר. כמו (לקמן יד יט) ועשה הכהן את החטאת. ושם (פו כ) והקריב את השעיר החי. ולמה ציין פה שני סימנים **השני. איל המלואים**. וזה שאלו בספרא והלא כבר זיוג הכתוב שני אלים זה כנגד זה. בארש שכבר קרא הראשון בשם איל העולה. והראוי לציין את זה כנגדו בשם איל המלואים בלא סימן המספר. והשיבו שהוסיף מספר הסדורי, **שני**, ללמד שצריך דוקא שיהיה שני, ר"ל שיהיה איל העולה קודם לו. כי שניהם מעכבים זה את זה. כי לא שני בלא ראשון. ומזה ידעינן שכל הכתוב במלואים מעכב רצה לומר שה"ס שנה וכל השנוי הם לעכובא:

קפד איל המלואים, איל זה היה שלמים ונקרא מלואים ע"ש שבא למלא ידם לכהן, שכל שמתחק לאיזה דבר נאמר בו מליאת יד. בפר החטאת ואיל העולה באו לכפר ואיל זה בא למלא ידם. ולכן נתן מדמו על תנוך וכו'. וח"ש מלמד שהמלואים שלמי' לאהרן ולבניו. כי זבחי שלמים היו מקריבים לתורתם הזביחה לשמחה של מצוה וליו"ט. וח"ש שעשו יו"ט. והי' עמו שלשה מיני לחם כדוגמת התודה.

ופקיד יי ית משה: יח וקריב ית דכרא דעלתא וסמכו אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש דכרא: יט ונכים וזרק משה ית דמא על מדבחא סחור סחור: כ וית דכרא פליג לאיברוהי ואסיק משה ית רישא וית איבריא וית תרבא: כא וית גוא וית כרעיא חליל במיא ואסיק משה ית כל דכרא למדבחא עלתא הוא לאתקבלא ברעוא קורבנא הוא קדם יי כמא דפקיד יי ית משה: כב וקריב ית דכרא תנינא דכר קורבניא וסמכו אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש דכרא: כג ונכים ונסיב משה מדמיה ויהב על רום אודנא דאהרן דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון רגליה דימינא: כד וקריב ית בני אהרן ויהב משה מן דמא על רום אודניהון דימינא ועל אליון ידיהון דימינא ועל אליון רגליהון דימינא וזרק משה ית דמא על מדבחא סחור סחור: כה ונסיב ית תרבא וית אליתא וית כל תרבא די על גוא וית חצר כבדא וית תרתין כולין וית תרבהן וית שוקא דימינא: כו ומסלא

ספרא

כמ"ש להלן אשה ריח נחוח לה' מכאן שכולם ניתנים לאישים:

קפג (יט) ויקרב את האיל השני והלא כבר זוג הכתוב שני אלים זה כנגד זה. א"כ למה נאמר ויקרב את האיל השני. שאם הביא פר ואחד מן האלים לא יצא ידי קדושם. שני אלים ולא הביא פר לא יצא ידי קדושם. שני אלים ופר ולא הביא סל המצות לא יצא ידי קדושם:

קפד איל המלואים שמשלים את הכל מלמד שהמלואים שלמים לאהרן ולבניו. ויסמכו את ידיהם על ראש האיל סמכו ידיהם עליו בשמחה ועשו יו"ט. משל למי שפרע חובו ועשה יו"ט אף כך אהרן ובניו כיון שהשלימו עבודת היום וקדושיו עבודת כלים וקדושיו הביאו איל וסמכו ידיהם עליו בשמחה ועשו יו"ט. (כא) וישחט ויקח משה מדמו ג' דמים האמורים בפ' אין דומים זל"ז הראשון טעון שש מתנות והשני שתים והג' י"ג. לכך נאמר וישחט ויקח משה מדמו ויתן על תנוך און אהרן הימנית זה גדר האמצעי ועל בהן ידו הימנית זה פרק האמצעי. (כב) ויקרב את בני אהרן ויתן משה מן הדם על תנוך אזנם הימנית זה גדר האמצעית ועל בהן ידם הימנית זה פרק האמצעי:

קפה (כג) ויקח את כל החלב אין לך כל דבר ודבר שאין בו מצוה למקום. פירות יש בהן מצות הרבה תרומות ומעשרות חלה ובכורים הלקט והשכחה והפאה. שערי בתים ושערי מדינות יש בהם מצוה למקום שנאמר וכתבתם על מזוזת ביתך ובשעריך. (כד) בגדים יש

התורה והמצוה

כמ"ש במנחות (דף עח), רק שהי' מלא. וגם מלואים הוא מענין השלמה. כמו כי מלאו ימי, וז"ש שמשלים את הכל שהוא הי' גמר החינוך. ומצאנו תמיד שלמים קרבים באחרונה כמו בנזיר וכבשי עצרת ובקרבנות יום שמיני, וכבר כתב הרמב"ם (פ"ד מה' מעה"ק) שבעת הסמיכה הי' מתודה ובעת סמיכת השלמי' היה אומר דברי שבח. וז"ש שסמכו ידיהם עליו בשמחה ואמרו דברי שבח על שזכו להשלים עבודת היום וקדושיו ולהתקדש לעמוד לפני המקום ב"ה. ועוד יש בזה כונה אחרת כי בצואה כתוב באיל המלואים וסמך אהרן ובניו, ובעשיה כתיב ויסמכו בלשון רבים. וכבר בארנו (ויקרא ס' קן) שכ"מ דכתיב בלשון יחיד כ"א סומך ומסתלק. וא"כ למה שינו בסמיכה וסמכו כולם כאחד. באר שזה עשו מרוב שמחתם, סמכו כאחד בחדוה וגיל. ומ"ש (במשנה כ"א) ג' דמים האמורים וכו' יתבאר לקמן (סימן קפח). ומ"ש על תנוך אזן הכהן זה גדר האמצעי יתבאר בפ' מצורע:

קפה ויקח את החלב. כבר בארנו שמה שספר כאן כל הפרטים משום דבזה למדו לדורות איך יקטיר ואיך ינהוג בכל דבר, אמנם הקטרת החלבים כבר למדו בפר החטאת ומה הוסיף באיל המלואים שמנה פרטיהם שנית. אמרו חז"ל. משום שהקב"ה רצה לזכות את ישראל וצוה להם מצות כוללות כל דבר. אם בדברים שהם לצורך האדם הפירות למאכל והמעון והכסות והקנין. הפירות יש בהם מצות רבות. ובמעון צוה במזוזה. ובבגדים שעטנז וציצית. ובקנין בכור ופטר חמור. וגם בקנין הבא מבחוץ חיה ועוף כיסוי דם בעפר, וכן נכללו מצות כל המינים הדומם והצומח והחי, הדומם בבתים, והצומח בפירות, והחי עוף וחיה ובהמה טהורה וטמאה. וכן נתן להם שיהיה בידם להקדיש מכל המינים לה', אם קדשי בד"ה שזה כולל הכל כמ"ש כל הרם. אם קדשי מזבח במינים פרטיים, ובזה יש מדרגות

כו וּמִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר ׀ לִפְנֵי יְהוָה לָקַח חַלַּת מַצָּה אַחַת
וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת וְרָקִיק אֶחָד וַיָּשֶׂם עַל־הַחֲלָבִים
וְעַל שׁוֹק הַיָּמִין׃ כז וַיִּתֵּן אֶת־הַכֹּל עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל
כַּפֵּי בָנָיו וַיָּנֶף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ כח וַיִּקַּח מֹשֶׁה
אֹתָם מֵעַל כַּפֵּיהֶם וַיַּקְטֵר הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה מִלֻּאִים
הֵם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה הוּא לִיהוָה׃ כט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־
הֶחָזֶה וַיְנִיפֵהוּ תְנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים לְמֹשֶׁה
הָיָה לְמָנָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ שביעי ל וַיִּקַּח מֹשֶׁה
מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּז עַל־
אַהֲרֹן עַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וַיְקַדֵּשׁ
אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ׃

בעל הטורים

(כח) מלאים חסר [ר"ל אין כתיב] כי נחסך להם לתוגה [שמתו נדב ואביהוא] : (לד) לעשת חסר וי"ו דאמר בפ"ק דיומא לעשת זו מעשה פרה שהיו מזין עליו כל שבעה ימים ולא היו מזין עליו בשבת :

רש"י

(כו) וחלת לחם שמן. היא רבוכה שהיה מרבה בה שמן ט כנגד החלות והרקיקין כך מפורש במנחות : (כח) ויקטר המזבחה. משה שמש כל שבעת ימי המלואים בחלוק לבן [קאי על כל הענין רק שהמתין לפ' עד סוף כל שמושו של משה] : על העלה. אחר העולה כ ולא מצינו שוק של שלמים קרב בכל מקום חוץ

שפתי חכמים

ט דק"ל למה לא כתיב וחלת מלה שמן כרישא דקרא או כסיפא דקרא ורקיק שמן וכוה נמי קאי אכל מה דכתיב לעיל מיניה ומפרש וכו': י כתב הרא"ם לא ידעתי למה פי' כהן ולא בויקח משה את הדם וגו' וכל הנמשכים אחריו שכל השמושים היו על ידי משה. ושמא י"ל שהמתין עד סוף שימושו של משה עכ"ל. ועוי"ל דקשה לרש"י למה הקטירו השוק על המזבח כי לא מצינו בשום שוק של שלמים שהקטירו וכמו שכתב רש"י בסמוך. ומתרץ משה היה משמש וכו' וגבי חזה ושוק כתיב לאהרן ובניו יהיו למנה מש"ה הקטיר המזבחה ולא נתנה לו למנה אלא החזה כדי לעשות היכר בינו ובין אהרן ובניו כי הם היו כהנים והוא היה לוי ולא שמש אלא בז' ימי המילואים והיכר זה עשה הקב"ה בינו ובין הכהנים בני אהרן : כ ולא על ממש דהא ככר הקטיר את העולה קודם שחיטתו של זה כא"ל

התורה והמצוה

ומעלות רבות, כמו שראינו פה. הנשרפין היו, מהם למזבח והמותר נשרף. והעולה כליל. והשלמים לבעלים ומהם הורם השוק והחלבים לה'. והודיע כי מלד קדושת השלמים לאוי שיהיה השוק לד' וניתן מחלקו לכהנים. ובא לעורר אזן כי כל מצוה וכל קדושה מעורפת לפי החכמה העליונה, עד שיכפול וישנה כל דבר בפרטיו, כי עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע :

קפו ויתן את הכל על כפי אהרן. כבר באהרנו שספר כל הפרטים מפני שלמדו בזה איך יעשה לדורות. אמנם יקשה פה שהי' כמה שנוים בין תנופה זו לדורות. א] שאהרן ובניו היו הבעלים וקיי"ל דאין תנופה בחוברין. וכמו שמפורש במנחו' (דף נג) דאם יניפו בהדי אהדדי הו"ל חציצה ואם יניפו זה אח"ז תנופה א"כ ולא תנופות. וח"ש וכי כל קרבנות נתנים לידי הבעלים. וגם אחר שבארנו שרצה ללמדו תנופה לדורות והלא הי' זה מעוכה מתנופות אחרות שהחזה הונפה בפ"ע ולדורות מונפת עם החלבים, ב' שהשוק ניתן למשה מן החלבים. ואמרו חז"ל שבא ללמדו תנופות אחרות. שהוא תנופת סוטה ומצורע שמעורים, שבסוטה הכהן מניח ידו תחת יד האשה, ובמצורע הכהן מניף לבדו. ולמדו תנופות סוטה במה ששם על כפי אהרן ובניו ומשה שם ידו תחתיהם כמו בסוטה. ולמדו תנופת לוג שמן של מצורע במה שהניף משה את החזה בפ"ע, וגם הראה לו בזה תנופת הקרבנות שיניפו החזה. וז"ש הוא הדין ללמדך וכו', ובמה שלקח מעל כפיהם הראה איך יקח המנחה מעל כפי סוטה. (ומ"ש ומפרים את היולדות נריך למחק) :

דְּפַטִּירַיָּא דִּי קֳדָם יְיָ נְסִיב גְּרִיצְתָּא פַּטִּירְתָּא חֲדָא וּגְרִיצְתָּא דִּלְחֵם מְשַׁח חֲדָא וְאֶסְפּוֹג חָד וְשַׁוִּי עַל תַּרְבַּיָּא וְעַל שׁוֹקָא דְּיַמִּינָא: כז וִיהַב יָת כּוֹלָּא עַל יְדֵי דְּאַהֲרֹן וְעַל יְדֵי דִבְנוֹהִי וַאֲרִים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ: כח וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָתְהוֹן מֵעַל יְדֵיהוֹן וְאַסֵּק לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא קוּרְבָּנַיָּא אִינוּן לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא קוּרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ: כט וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת חַדְיָא וַאֲרִימֵיהּ אֲרָמָא קֳדָם יְיָ מִדְּכַר קוּרְבָּנַיָּא לְמֹשֶׁה הֲוָה לְחוּלָק כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: ל וּנְסֵיב מֹשֶׁה מִמִּשְׁחָא דִּרְבוּתָא וּמִן דְּמָא דִּי עַל מַדְבְּחָא וְאַדִּי עַל אַהֲרֹן עַל לְבוּשׁוֹהִי וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ וְקַדֵּישׁ יָת

ספרא

בהם מצוה למקום שנא' לא תלבש שעטנז. טלית יש בה מצוה למקום שנאמר גדילים תעשה לך. (כה) בהמה טהורה יש בה מצוה למקום שנא' כל הבכור אשר יולד בבקרך בצאנך הזכר תקדיש לה' אלקיך. (כו) בהמה טמאה יש בה מצוה למקום שנא' ופטר חמור תפדה בשה. חיה הגדלה במדבר והעוף הפורח באויר הזהיר עליהם הכתוב כשיבואו לידך לא יהיו מחוסרים מצוה שנא' איש איש מבית ישראל אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסהו בעפר. ושאר בהמה וחיה שלא פרט הכתוב שמם עשאם כלל שלא יהיו מחוסרים מצות שנא' אך כל חרם אשר יחרים איש לה'. קדשי מקדש יש בהם מעלות ע"נ מעלות כיצד פרים הנשרפין ושעירים הנשרפין אמר הכתוב יהיו דמם ואימוריהן למזבח. (כז) עולה כולה כליל אמר הכתוב יהי עורה מתנה לכהנים. שלמים הנאכלים לבעלים אמר הכתוב יהי דמם ואימוריהן למזבח לכך נאמר ויקח את החלב ואת האליה ואת שוק הימין זו היתה תרומתן למזבח: קפו (כח) ויתן את הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו וכי כל הקרבנות ניתנים לידי הבעלים אלא ללמדך איך משקין את הסוטה (ומטהרין את היולדות) ומטהרין את המצורעין. (כט) וינף אותם תנופה לפני ה' הוא הדין ללמדך תנופת הקרבנות. ויקח משה מעל כפיהם הוא הדין ללמד איך נוטל מנחה מעל ידי סוטה ומניפה: קפז (ל) מלואים הם לריח ניחוח מלמד שהמלואים קרוים ריח ניחוח. והלא דברים ק"ו מלך בשר ודם קונה לו אוהב ועושה לו יו"ט מלך מה"מ הקב"ה שהעמיד לו כהן עאכ"ו. (לא) ויקח משה את החזות ויניפהו תנופה לפני ה' מלמד שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה וכן הוא אומר מי גם בכם ויסגר דלתים ולא תאירו מזבחי חנם. (לב) מאיל המלואים למשה היה למנה והרי דברים ק"ו ומה אם מי ששמש בכהונה גדולה שעה אחת נוטל לו חלק בכהונה גדולה המשמש בכהונ' לעול' עאכ"ו:

תורה והמצוה

קפז מלואים הם לריח נחוח, מ"ש שנים מלואים הם וכבר קראו בשם איל המלואים. לומר שהם ריח נחוח מצד שהם מלואים ר"ל מצד שהם מחנכין הכהן לעבודת ה'. דוגמת המלך אשר ימשח משחה את יכין את הושבו ויחנכהו לעבודתו, ומ"ש שמשה הניף את החזות ולמה לא הניפו אהרן כי העבודות עשה משה כדי ללמד לאהרן. אבל התנופה כבר למד וכבר הניף בעצמו, ולמה חזר משה להניף, השיבו חז"ל שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה. והשכר יהיה בשתי פנים. אם השכר להנפש אשר תוסיף אומץ לקנות שלמות שעז"א שכר מצוה מצוה. שיתן ה' שכרו להזמין לו עוד מצוה למען יוסיף שלמות, והיה שכרו של משה מצד זה שהוסיף עוד מצות תנופה לזכותו במצוה זו. ועז"ז מביא קרא דמלאכי שהובא למעלה סימן זה שגם על דברים קטנים ישלם ה' שכר וכ"ש על עבודת הקדש. והשני שכר להגוף שעז"א למשה היה למנה, שם מנה מורה על דבר המזומן ומוכן לו, שע"י ששמש בכהונה שוכן לו חלק מכהונה וכ"ש המשמש בכהונה לעולה. וז"ש מאיל המלואים למשה היה ר"ל בזכות עבודת הפרטית הזאת קבל מנה. וכ"ש העובד בקביעות:

קפח ויקח משה משמן המשחה ומן הדם. פי' דברי הספרא. שמן של המשחת נתן שש מתנות. והם הזיה ומתן סביב, ר"ל מה שהזה באצבעו סביב שהוא על ארבע קרנות הי' ד' מתנות. והיסוד (לדעת הספרא) מ"ש ויחטא את המזבח פי' ע"י זריקה מיוחדת בגופו של מזבח (וצ"ע הא בציווי לא נז' היסוד כלל, וי"ל שלמד לה ממ"ש בסוף הפ' ופר חטאת תעשה ליום על הכפורים

קפח (לג) ויקח משה משמן המשחה ומן הדם ג' דמים האמורים בפרשה אין דומים זל"ז. הראשון טען שש מתנות. והשני שתים, והשלישי י"ג. הראשון טען הזיה ומתן סביב והיסוד יציקה וכפ"ה. והשני שתים זריקה ומתן סביב. והשלישי

לא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו בַּשְּׁלוּ אֶת־הַבָּשָׂר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְשָׁם תֹּאכְלוּ אֹתוֹ וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בְּסַל הַמִּלֻּאִים כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי לֵאמֹר אַהֲרֹן וּבָנָיו יֹאכְלֻהוּ׃ לב וְהַנּוֹתָר בַּבָּשָׂר וּבַלָּחֶם בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃ מפטיר לג וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ שִׁבְעַת יָמִים עַד יוֹם מְלֹאת יְמֵי מִלֻּאֵיכֶם כִּי שִׁבְעַת יָמִים יְמַלֵּא אֶת־יֶדְכֶם׃ לד כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בַּיּוֹם הַזֶּה צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ לה וּפֶתַח

רש"י

מזה: (לד) צוה ה' לעשות. כל שבעת ל הימים. ורבותינו ז"ל (ריש יומא) דרשו לעשות זה מעשה פרה לכפר זה מעשה יום הכפורים וללמד שהכהן גדול טעון פרישה קודם יום הכפורים ם שבעת ימים וכן הכהן

שפתי חכמים

ם אלו: ל פי' מקרא קצר הוא והיה צריך להיות כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות כל שבעת הימים דאם היה כאשר עשה ביום הזה דבוק למעלה עם שבעת ימים ימלא את ידכם כאשר עשה ביום הזה א"כ כאשר צוה ה' לעשות ישאר לבדו ואין לו טעם. אבל רז"ל פי' לעשות זה מעשה הפרה לכפר זה מעשה יום כיפורים וא"כ לפי מדרשם ז"ל שהם מדובקים כאשר עשה ביום הזה עם הקודם לו ומאמר צוה ה' לעשות מאמר בפני עצמו הוא שהשם צוה לעשות מעשה הפרה ולכהן גדול לכפר עליכם ביום הכפורי' על ידי פרישת ז' ימים: ם כמו שצריך אלו דינים בכאן כך צריך בהם:

התורה והמצוה

וחטאת על המזבח בהפך עליו). והשפי הוא יציקה וכפרה ר"ל מ"ש שיצק על היסוד ויקדשהו לכפר. ואיל השלמי' הי' בו שתי מתנות סביב. וז"ש זריקה ומתן סביב, ר"ל זריקה סביב. ואיל המלואים היו לו שש מתנות בהונות. התנוך ובהן יד ובהן רגל לאהרן. וכן לבניו. ואלה הזיות לאהרן וכן לבניו. וזריקה על המזבח. והנה ג' הזיות הייתה מ"ש על אהרן ועל בגדיו בפ' על גופו. ועל בגדיו. וששה בגדים שתים הם ג'. (אולם יק' מדוע לא חשב זריקת מזבח בתרתי. כיון שהיה דומה עם איל השלמים. שהי' ג"כ מתן סביב. וי"ל משום דקנה דם הזריקה השניה והזה אותה על אהרן לא חשיב לה כיון שקנה את הדם. וזה שלא כדעת הרלב"ג שפי' בפ' תלוה מן הדם אשר על המזבח הרצוי למזבח. וכן בחזקוני כתב שם שקנה את הדם מן המזבח) ודעה זו חושב הזיות בניו וכן מתן דמם לאחת. דכיון שכתוב והזית על אהרן ועל בניו. בניו כולהו כחדא חשובים, ומאן דאמר שלא באהרן ושם בבניו. בא ליישב הסתירה שיש בין הכתובים דצואה לעשי'. שבפ' תצוה אמר ונתת על תנוך אזן אהרן ועל תנוך אזן בניו. ועל בהן ידם, משמע שהי' הסדר תנוך אהרן תנוך בניו בהן אהרן ובהן בניו דיד ובהן אהרן ובהן בניו דרגל, ובעשי' ויתן על תנוך אזן אהרן ועל בהן ידו ועל בהן רגלו ויקרב את בני אהרן ויתן על תנוך אזנם ועל בהן ידם וכו'. ולכן יסבור בשני הכתובים אמת שמקצת בניו והם נדב ואביהוא נתן להם ביחד עם אהרן כסדר האמור בצואה, ואל הנותרים שהם אלעזר ואיתמר נתן בפ"ע כסדר האמור בעשי', וס"ל שס"ה שכן חלקם בהזי' נדב ואביהוא לחוד ואלעזר ואיתמר לחוד, הרי ששה בבניו, ומ"ד י"ב בבניו ס"ל שנתן על כ"א בפ"ע:

קפט ויז על אהרן. כתב הרמב"ן ז"ל לא נתברר לי מדוע אחר הזאות הללו לאחר הקטרה של מלואים, כי בצוואה הקדים ההזאות ואח"כ אמר ולקחת מן האיל החלב והאליה, ואולי בעבור שאמר שם וקדש הוא ובגדיו ובניו ובגדי בניו אתו למד שבה כי הוא הדבר המאוחר הנעשה בהם שבו יהיו קדושים לגמרי כי לא הזכיר שם קידוש במשיחה ולא במתן בהונות, וכאן אמר וימשח אותו לקדשו לא שיקדש לגמרי (כי הלמ"ד מורה ההכנה לבד) עד שעשה ההזאות ואמר ויקדש את אהרן, וכך אמרו בספרא ויקדש את אהרן הא למדת שלא נשלם קידוש אהרן ובניו אלא בהזאת הדם עכ"ד. ובזה נכון מה שבצוואה אמר ולקחת מן הדם ומשמן המשחה ובעשיה אמר ויקח משה משמן המשחה ומן הדם וכו', כי קיי"ל דאין מעבירין על המצות והוא מדאו' (כמ"ש בארעות החיים ס' כה) וא"כ לפמ"ש בצוואה שתכף שיגמר הזריקה על המזבח יזה על אהרן הי' צריך ליקח תחלה מן הדם אשר על המזבח דבי' עסיק בל יעבר על המצוה, אבל משה שהמתין עד גמר ההקטרה ותנופת החזה, וא"כ כשהניף את החזה עמד במזרח, ואם הי' מתחיל בהזאת הדם הי' צריך לילך לקרן מערבית דרומית ששם זרק זריקה השני' והי' קרוב יותר אל השמן שהי' בצד המזרח, לכן הקדים ההזיה בשמן המשחה כדי שלא יעבור על המצוה:

אהרן ית לבושוהי וית בנוהי וית לבושי בנוהי עמיה: לא ואמר משה לאהרן ולבנוהי בשילו ית בסרא בתרע משכן זמנא ותמן תיכלון יתיה וית לחמא די בסל קורבניא כמא דפקדית למימר אהרן ובנוהי ייכלוניה: לב ודישתאר בבסרא ובלחמא בנורא תוקדון: לג ומתרע משכן זמנא לא תיפקון שבעא יומין עד יום משלם יומי קורבניכון ארי שבעא יומין יקריב ית קורבניכון: לד כמא דעבד ביומא הדין פקיד יי למעבד לכפרא עליכון: לה ובתרע משכן זמנא תיתבון יממם

ספרא

יג טעון שש מתנות בהונות שלש באהרן ושלש בבניו. וי"א ט' שלש באהרן ושש בבניו. וי"א ט"ו שלש באהרן ושתים עשרה בד' בניו שנאמר אלה שמות בני אהרן המשוחים אשר מלא ידם לכהן. וטעון זריקה לגבי מזבח. (לד) שש הזיות שלש באהרן ושלש בבניו. וי"א שלש באהרן ושש בבניו. וי"א ט"ו שלש באהרן וי"ב בבניו. קפט ויז על אהרן ועל בגדיו ועל בניו ועל בגדי בניו. הא למדת שלא נשלם קידוש אהרן ובניו אלא בהזאת הדם. קצ (לה) ויאמר משה אל אהרן ואל בניו בשלו את הבשר פתח א"ם כמ"ש להלן ואכל אהרן ובניו את בשר האיל ואת הלחם אשר בסל וכתיב והנותר בבשר ובלחם באש תשרופו מלמד שהמלואים מותרן לשריפה:

קצא (לו) ומפתח א"ם לא תצאו שבעת ימים. מכאן אמרו בכ"ג באדר קרבו מלואים. עשרים ושלשה ושבעה הרי שלשים. באחד בניסן שלמו מלואים כי שבעת ימים ימלא את ידכם. כל שבעת ימי המלואים היה משה מעמיד את המשכן כל בקר ובקר מקריב קרבנותיו עליו ומפרקו בשמיני העמידו ולא פרקו ר' יוסי בר"י אומר אף בשמיני העמידו ופרקו:

קצב (לז) כאשר עשה ביום הזה צוה ה' מיכן אמרו שבעת ימים קודם יוהכ"פ מפרישין כ"ג מביתו ללשכת פרהדרין. וכשם שמפרישין כ"ג מביתו כך מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו. ולמה מפרישין שבעה שמא תמצא אשתו ספק נדה ויהיה כל שבעת הימים. צוה ה' לעשות לכפר עליכם א"ל כפרה זו תכפר עליכם עד שיחיו המתים:

התורה והמצוה

קצ ויאמר משה אל אהרן ואל בניו בשלו. בצואה א"ל ובשלת את בשרו. ולמה לא בשל משה בעצמו כפי הציווי. משיב בספרא כמ"ש להלן ואכל אהרן ובניו את בשר האיל וכו'. ר"ל ושם אומר וזר לא יאכל כי קדש הם. וע"כ לא יכול משה לבשל בעצמו משום גזירה שמא יאכל כמ"ש ביומא (דף יג) מפעם זה כ"ג אינו עובד אונן לר' יהודה שמא יאכל, (ועי' בפסחים דף י ע"ב ודף יא ע"ב ודף לג ובחולין דף ואו ע"ב בתוס' ועי' במג"א קסח ופר"ח ס' תרי"ב ושו"ת בית יעקב ס' יב. והארכתי בזה) לכן צוה שהם יבשלו. ומ"ש והנותר בבשר ובלחם באש תשרופו, פי' אם יותר עד הבקר כמו שפי' בצואה. וז"ש מלמד שהמלואים מותרים בשריפה ואין דינם כשלמים לב' ימים, ולכן תפס פה והנותר (ולא אמר כמ"ש בצואה ואם יותר) כי בודאי נותר מזה אחר שלא היו נאכלים רק לאהרן ובניו לבד ע"א שיאכלו הלחם ליום ולילה:

קצא ומפתח א"ם. הנה דעת חז"ל שהתחילו המלואים בכ"ג באדר. כ"ה בספרא ובספרי (שם) ונרבה שם, ולדעת ר"ע התחילו בא' בניסן, והוא כסברת הראב"ע. והנה דעה זאת מוסדת עפ"מ ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן, משמע שהקימו פעמים רבות והוא כל ימי המלואים העמידו ופרקו. והראב"ע טען ע"ז דא"כ איך ישבו בפתח א"מ יומם ולילה, וכבר מצאנו תשובה לזה בירושלמי (פ"ק דיומא). שאמר דר' יוסי שס"ל בלחם הפנים אפי' סלק הישנה שחרית וסדר החדשה ערבית נקרא תמיד למדו מישיבת אהרן ובניו. ופי' שישבו קצת בתחלת הלילה. ולדידי' לא פרק עד הלילה. ודעת ר' יוחנן דצריך לישב גם קודם אור היום, ושם הביא הפלוגתא דריב"י ועיי"ש באורך:

קצב כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות. היה ראוי לאמר כי כאשר עשיתי ביום הזה צוה ה' לעשות שבעת ימים למלא את ידכם. כי כן אמר בצואה. ושם אמר שבעת ימים תכפר על המזבח והוא אמר לכפר עליכם, ואמרו חז"ל (בספרא מובא בבבלי וירושלמי ריש יומא) שר"ל גם צוה ה' לדורות להפריש אתכם לעבודה לפני יוהכ"פ. וביום הזה מוסב על ימי המלואים כולם. ועוד פי' שמ"ש לכפר עליכם אינו על העבר כי על העבר די בכפרת יום א'. רק לכפר על העתיד עד שיחיו המתים. שאז יהי' חנוכה שנית כמ"ש ביחז' ועד אותו זמן לא תצטרכו לחנוכה:

אֹהֶל מוֹעֵד תֵּשְׁבוּ יוֹמָם וָלַיְלָה שִׁבְעַת יָמִים וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה וְלֹא תָמוּתוּ כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי׃ לו וַיַּעַשׂ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ ס ס ס

צ"ו. צו סימן. ומפטירין כה אמר ה' צבאות בירמיה סימן ז':

ט א וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיֹּאמֶר אֶל־אַהֲרֹן קַח־לְךָ עֵגֶל בֶּן־בָּקָר

בעל הטורים

(א) ויהי ביום השמיני קרא משה בגימ' זה ביום ראש חודש ניסן אמר משה לפי שסרכתי ז' ימים בהם לכך לא זכיתי

רש"י

שורף את הפרה: (לה) ולא תמותו. הא אם לא תעשו כן ג הרי אתם חייבים ם מיתה: (לו) ויעש אהרן ובניו. להגיד שבחן ע שלא הטו ימין ושמאל [אע"פ שלא שמעו מפי הקב"ה רק מפי משה. ב"ח. וכן דייק ל' הא"כ שהיה ושמחים לקבל מפי משה כשומעים מפי הקב"ה]:

(א) ויהי ביום השמיני. שמיני למלואים א הוא ר"ח ניסן שהוקם המשכן בו ביום ב ונטל עשר עטרות השנויות ג בסדר עולם (ומובא בשבת פ"ז): ולזקני ישראל. להשמיעם שעל פי הדבור אהרן נכנס ד ומשמש בכהונה גדולה ולא יאמרו מאליו נכנס: (ב) קח לך עגל. להודיעו [דא"כ הא חטאה של כהן

שפתי חכמים

ב דאל"כ שנכתב לדיוקא ל"ל למכתב כלל ולא תמותו ודאי לא ימותו כשיעמרו מצות השם אלא ודאי נכתב לדיוקא: ם פי' שמכלל לאו אתה שומע הן ומפני שכוונת המקרא הזה אינו רק להענים למי שלא יעשה כן ולא לומר שאם יעשה כן לא ימות כיון דעיקר הגיזום הוא המיתה הוליך רש"י לומר כאן שמכלל לאו אתה שומע הן וכאילו אמר שאם לא תעשו כן תמותו: ע דאל"כ ל"ל למיכתב ויעש פשיטא נדיק כמותו מיו לא יעשה מה שצוה לו הקב"ה. כתב הרא"ם וכן דרשו במכילתא גבי דבר אל בני ישראל וישובו וגו' ויעשו כן ובפרשת אחרי גבי ויעש כאשר צוה ה' את משה וגו' ובפרשת בא אל פרעה גבי וילכו ויעשו בני ישראל וגו'. ובפרשת בהעלתך גבי כאשר צוה ה' את משה וגו' אבל בפרשת בהעלתך גבי ויעשו את הפסח וגו' לא פרשו כלום. ושמא מפני שסמכו על מה שדרשו בפסח עצמו בפרשת בא עכ"ל. ול"נ מה שלא פירש בפ' בהעלותך גבי ויעשו את הפסח וגו' מפני שכל אותה פרשה מדברת בגנותן של ישראל כמו שפי' רש"י שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא עשו פסח אלא זה וכו' אע"פ לא דרשו גבי אותו ויעשו וגו' כמו שאמר וק"ל. עוד כתב הרא"ם אך בפ' קרח גבי ויעש משה כענין המטות שלא דרשו כלום לא ידעתי למה עכ"ל. ול"נ משום דלא שייך בו לדרוש כתם להגיד שבחו וכו' כיון שהוא שלוחו של מקום דהוקם שליח עושה שליחותו ואין זה שבח לשליח כשעושה שליחות משלחו אבל ישראל ואהרן ובניו עשו על פי דבורו של משה ולא שינו מכל אשר צוה להם והאמינו לשליחותו על זה שייך למדרש להגיד שבחן כן נ"ל וק"ל:

א מדכתיב בסוף פרשת צו ופתח אוהל מועד תשבו שבעת ימים וגו'. ויעש אהרן ובניו וגו' ואחר כך כתיב ויהי ביום השמיני ודאי קאי אמה שלפניו אאותן שבעת ימים דדרשינן סמיכות · ועי"ל דלא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ולמה לא פירש איזה יום היה אלא ודאי ח' למלואים הוא ולא נריך לפרש כיון דסמיך ליה: ב דקשה כיון שהכתוב בא להגיד לנו באיזה זמן היה ענין זה כאמרו ויהי ביום השמיני עדיין אין אנו יודעים באיזה חודש היה שמיני למלואים או בכמה לחודש ועל זה פי' הוא ראש חודש ניסן ור"ל דהפסוק לא נריך להגיד דודאי הוא ראש חדש ניסן דהא הוקם המשכן בו ביום כמו שמפורש באלה פקודי וכיון שמלינן דהיה קדושה בראש חדש ניסן ודאי זה היה ג"כ בר"ח ניסן דתלינן קדושה ביום קדוש ועל זה באך הפסוק נסך סתם זמנו. והו קשה לרש"י מנ"ל דסברא הוא דתלינן קדושה ביום קדוש דהפסוק סמך על זו הסברא ועל זה פירש ונטל עשר עטרות השנויות בסדר עולם רוצה לומר דהא אמרינן בסדר עולם דאותו היום נטל עשר עטרות ולמה בניה הקב"ה לו כל השנים יותר משאר ימים קדושים אלא לאו ש"מ מדזה ביום היה מקודש ככה בהקמת המשכן תלינן קדושות ביום קודש: ג ומש"כ קאמר בסה"א שידעה השמיני במיוחד משום השבר עטרות שנטל ואלו הן ראשון למעשה בראשית ראשון: להדשים ראשון לנשיאים ראשון לכהונה לעבודה לירידת האש נאכילת קדשים לאיסור הבמות לשכון שכינה בישראל לברך את ישראל: ד דקשה לרש"י למה קרא זקני ישראל אין לומר שרצה לדבר נהן שיאמרו לישראל להקריב קרבנם דהא כתיב אחריו ואל בני ישראל תדבר לאמר וגו' אבל להם לא היה משה מדבר כלום ועל זה פירש להשמיעם וכו' ואף על פי דלעיל בפ' הקודמת כתיב ויאמר משה אל העדה זה הדבר אשר צוה ה' ופרש"י שלא תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני עושה אם כן למה צריך להשמיעם בכאן שעל פי הדיבור נכנס לשמש. וי"ל דהכא

התורה והמצוה

קצג ושמרתם את משמרת ה' ולא תמותו כי כן צויתי, למה אמר שנית כי כן צויתי. והלא כבר אמר כאשר עשה ביום הזה צוה ה'. רק כי על משמרת המקדש נצטוה אח"כ אהרן בעצמו. כמ"ש בס' קרח ויאמר ה' אל אהרן ושם צוהו לשמור את המקדש תמיד. ומפה ידע כי יצוה ה' את אהרן אח"כ. ר"ל מה שאומר שתשמרו את משמרת ה' הוא מגיד שצויתי אני. וע"ז תקבלו שכר שלא תמותו. וכ"ש שאח"כ תקבלו שכר בקיימך ציוי ה' בעצמו:

קצד ויעש אהרן ובניו את כל הדברים אשר צוה ה' ביד משה, הנה בכ"מ שיבאר

לֵילֵי שַׁבְעָא יוֹמִין וְתִטְּרוּן יַת מַטְּרַת מֵימְרָא דַיְיָ וְלָא תְמוּתוּן אֲרֵי כֵן אִתְפַּקָּדִית׃ לו וַעֲבַד אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דְפַקֵּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ ס ס ח

וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְמִינָאָה קְרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי וּלְסָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וַאֲמַר לְאַהֲרֹן

ספרא

קצג (לח) ופתח א"מ תשבו יומם ולילה שבעת ימים ושמרתם את משמרת ה' והרי דברים ק"ו ומה אם מקיים דברי ב"ו המקום מקבלו המקיים דברי המקום עאכ"ו:

קצד ויעש אהרן ובניו ששים ושמחים כששומעים דברים לקבל מפי משה כשומעים מפי הקב"ה לכך נאמר ויעש אהרן ובניו את כל הדברים אשר צוה ה' ביד משה. כדי השליח לשולחיו כדי המצוה למי שנצטוה:

התורה והמצוה

שיאמר שעשו כאשר נצטוו יאמרו רבותינו מאי קמ"ל כמו שהקשה הרא"מ פה. ופה בא הלשון משונה שתמיד יאמרו שעשו כאשר צוה ה' את משה. כי משה הי' המצווה מאת ה'. אבל לכבוד אהרן ובניו הי' משה רק השליח והם היו המצווים לכן אמר ביד משה. ויאמר שעשו הכל בספק, א] על הדברים עצמם. שהגיעו אליהם לפי קדושתם ועז"א כדי המצוה למי שנצטוה. ב] בהספק על השליח שהוא כדי לשולחיו. והנה יבינו על השולח, אשר צוה ה'. על השליח, ביד משה. על הדברים, עז"א את כל הדברים. על ערך המצוה וקדושתו, שעז"א ויעש אהרן ובניו:

יתברך האל המושיע:

א (א) ויהי ביום השמיני קרא. זה אחד מן הכתובים שצריך לדרוש. נאמר כאן ויהי ביום השמיני ונאמר להלן ויהי ביום השלישי. אין אנו יודעים אם שלישי לשבת אם שלישי למנין. כשהוא אומר כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני ויהי ביום השלישי בהיות הבקר הוה אומר שלישי למנין. וכאן נאמר ויהי ביום השמיני אין אנו יודעים אם שמיני למנין אם שמיני לחדש. כשהוא אומר כי שבעת ימים ימלא את ידכם הוה אומר שמיני למנין ולא שמיני לחדש. אותו היום נטל יוד עטרות. ראשון למעשה בראשית. ראשון לנשיאי'. ראשון לכהונה. ראשון לעבודה. ראשון לירידת האש. ראשון לאכילת קדשי'. ראשון לאיסור הבמות. ראשון לראשי חדשים. ראשון לשבון

א ויהי ביום השמיני. דעת הראב"ע (סוף פקודי) שהוקם המשכן בר"ח ניסן כמ"ש ויהי בחדש הראשון באחד לחודש הוקם המשכן. ואז התחילו ימי המלואים. ושלמו בשמיני בחדש. ואז נעשה כל הנאמר פה. ודעת חז"ל שהמשכן הוקם בכ"ג באדר ואז התחילו ימי המלואים. ובכל יום הי' מפרק את המשכן. עד יום השמיני שהעמידו ולא פרקו (כמ"ש בספרא למעלה צו ס' קלא). והיה א"כ יום השמיני באחד לחודש. ובאמת מן הפשט אין להכריע. וכבר כתב הרא"מ (בפ' צו) שר"ע שאמר בספרי (בהעלותך פסקא סח) דהטמאים לנפש אדם מישאל ואלצפן היו ס"ל דיום השמיני היה בח' ניסן ואז מתו נדב ואביהוא. ויום הז' הי' בערב פסח ולכן לא יכלו לטהר. (ובזה יש לקיים הני' שדחו תוס' בסוכה (דף כה) שגרים בפסחים (דף ו) לרב שס"ל אין שוחטין וזורקין על טמא שרץ דס"ל כר"ע דמישאל ואלצפן היו והק' תוס' דא"כ היו יכולים לטהר. ולפ"ז לר"ע אל השמיני בח' ניסן כדעת הראב"ע). והז"ל שלדעתם שיום שמיני למלואים היה בר"ח לא הכריעו כן מן הפשט רק ע"י דרוש שדרשו ויהי ביום כלות משה שכלו הקמותיו. וע"י הדרוש שית' בספרא להלן (ס' טו) לא מן הפשט. וזה שאמר פה שזה אחד מן הכתובים שצריך לדרוש. ועוד נמצא כיוצא בו בתורה שבא מספר זמני. וא"א לדעת מן הכרעת הפשט אם מוסב על זמן החדש או על זמן המנין. והוא מ"ש במתן תורה ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים. שלפי הפשט י"ל שהי' בשלישי בחדש. שהפרשה מתחלת בחדש השלישי לצאת ב"י מא"מ ביום הזה באו מדבר סיני ומשה עלה אל האלקים וכו' ויבא משה ויקרא לזקני העם וכו' וישב משה את דברי העם אל ה' ויאמר ה' לך אל העם וקדשתם היום ומחר. וי"ל שכ"ז הי' ביום שבאו למדבר סיני שהוא בר"ח ויום השלישי שבו נתנה תורה הי' לפ"ז בשלישי בחדש. וכבר תראה שהראב"ע כתב שם שמ"ש שניוי על הפרשה הי' בג' בחדש הוא רק על דרך הסברה ועל הקבלה נסמוך. וגם הרלב"ג בקש לזה סברות מדעתו. כי אין הכרע מפשט הכתובים. רק מן הדרוש שדרשו בשבת (דף פז) שכל עליותיו בהשכמה הי' ולא עלה בו ביום. וז"ש בספרא נאמר כאן ויהי ביום השמיני ונאמר להלן ויהי ביום השלישי. ר"ל שני הפסוקים אלו דומים שצריך בהם לדרוש. כי בשניהם אין אנו יודעים מן הפשט אם השלישי דשם והשמיני

לשכון שכינה בישראל . ראשון לברך את ישראל : ב (ב) קרא משה לאהרן ולבניו . לפי שכבדו המקום תחלה לאהרן אף משה כבדו בסוף שנאמר ועלית אתה ואהרן עמך אף משה כבדו בסוף שנאמר קרא משה לאהרן ולבניו ואח"כ לזקני ישראל : ג (ג) ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר לחטאת מלמד שא"ל משה לאהרן . אהרן אחי אעפ"י שנתרצה המקום לכפר על עונותיך צריך אתה ליתן לתוך פיו של שטן , שלח דורון לפניך עד שלא תכנס למקדש שמא ישנאך בביאתך למקדש . ושמא תאמר א"צ כפרה אלא אני אף ישראל צריכים כפרה שנאמר ואל ב"י תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת . וכי מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן , אלא אמר להם אתם יש בידכם בתחלה

ויש

דשם הוא לחדש כי שם נז' החדש פרים הפ'. ופה א' החדש בהקמת המשכן (ס' פקודי). לא למנין . אולם כאשר דקדקנו בתנ"ך כ"מ שציין ימי החדש יפרש תמיד באחד לחדש בשני לחדש . וכן אמר בר"ה (דף ג) ואימא בשני בחדש , א"כ שני בחדש בהדיא הוא כתוב די' . ובכ"מ שיאמר מספר קצוב ואחריו המספר הסדורי יהי' תמיד למנין . שבעת ימים יהי' עם אמו ביום השמיני תתנו לי . ושמאם שבעת ימים וביום השמיני ימול . וכן תמיד . וא"כ אחר דשם וכן פה הזכיר מנין קצוב , שם הזכיר היו נכונים לשלשת ימים כי ביום הג' ירד ופה הזכיר שבעת ימים ימלא את ידכם ויהי ביום השמיני . ממילא פירושו למנין לא לחדש. שאז הי"ל ביום השמיני בחדש בפירוש. וכן שם הי"ל ביום השלישי בחדש . אחר שהפסיק במנין בינתים . והנה שעדיין י"ל שהמנין שם ופה התחיל באחד בחדש. וא"כ השלישי דשם והשמיני דפה למנין היו ג"כ שלישי ושמיני לחדש. ע"ז הקדים שבני כתובים האלה צריכים לדרוש והדרוש יכריע שבין שם לא הי' בשלישי לחדש. כי לא עלה ביום בואו למדבר סיני . וגם פה לא הי' בשמיני בחדש מטעם הדרוש שית' לקמן משנה יד . כי פה יזכיר טעם שכתובים האלה צריכים לדרוש ושהפשט אינו מכריע לא לצד זה ולא לצד זה . ועפ"ז אמר שאותו היום נטל י' עטרות . ומובא בשבת (דף פ"ז) . ומה שהפסק הלשון אינו יודע אם שלישי לשבת הוא כר' יוסי בשבת (דף פו) . שבשבעה בסיון נתנה תורה והי' שלישי בחדש שלישי לשבת ג"כ . כי ר"ע ס"ל כר' יוסי כמש"ש וכולהו סתימתאה אליבא דר"ע . ובילקש גרס אם שלישי למנין אם שלישי בשבת או שלישי בחדש :

ב קרא משה לאהרן ולבניו, כבר התבאר (ויקרא סימן א') שכל קריאה שאחריו אמ"ד הוא שקראו מביתו , והלא אהרן ישב כל הזמן ההוא בפתח א"מ . וע"כ פי' הראב"ע שמשה עמד בחוץ וקראו לחוץ, ולמה עשה זה ומדוע לא נכנס פנימה . פי' חז"ל שהיה זה כדי לכבדו לפני הזקנים , להראות שהוא ובניו קודמים להם , כמו שכבדו המקום ב"ה שאמר ועלית אתה ואהרן עמך :

ג ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר לחטאת . הנה ישאלו בציוי זה כמה שאלות . (א) אחר שבכל ז' ימי המלואי' הי' קרבן אהרן ובניו פר לחטאת ואיל לעולה ואיל לשלמי' למה ביום זה בא עגל תמורת פר החטאת והשלמים לא הביא כלל . (ב) מ"ש ואל ב"י תדבר לאמר . למה לא צוה בעצמו את ישראל כמו שצוה את אהרן , והלא זקני ישראל עמדו שם במעמד הזה . (ג) למה נצטוו ישראל בשעיר לחטאת ולא עגל כאהרן . ולמה עגל וכבש לעולה . ולמה הוסיפו הם להביא שלמים ושור דוקא שלא הוקרב שלמים בכל ימי המלואים . (ד) למה אמר לזבח לפני ה' ולא הזביחה הוא המצוה רק זריקת הדם והקטרה והי"ל להקריב לפני ה' . (ה) למה אמר הטעם כי היום ה' נראה אליכם וכי הי' זה עקר טעם שהביאו החטאת ועולתם— ולישב השאלות האלה ערכו חז"ל הדרושים במאמר הספרא הנוכחי . אמרו שטעם קרבנו של אהרן שהקריב עגל לחטאת לשלוח דורון אל השטן . והוא עפ"י הנודע כי יגדל החטא לפי ערך האיש שעשה אותו , וגם חטא קטן יגדל מאוד אם עשה אותו אדם גדול וכן תקנת התשובה והזכות לפי ערך האדם , ר"ל שהתשובה והזכות אשר תספיק לאדם הפחות לא יספיק לאיש המעלה . ולכן יצויר שהתשובה שעשה האדם על חטאו שנתקבל ברצון בהיותו במדרגה קטנה לא תספיק אחר שעלה אל מדרגה למעלה ממנו , שאז יתעורר החטא ויגדל לפי מדרגתו עתה ותתמעט הזכות לפי מדרגה זאת . ועפ"ז יגיד זו אמר משה לאהרן שהגם שכבר קבל הקב"ה תשובתו ונתרצה לו , הנה עתה שיבא למקדשי אל לשרת בכהונה גדולה יתעורר המקטרג להשטינו לפי גודל קורבתו אל האלהים עתה , שלפיהו קטנה תשובתו וגדל חטאו למעלה ראש , לכן צוהו להקריב עגל לחטאת על מעשה העגל . ויען שזה רק לסתום פי המקטרג לבד , כי ה' כבר קבל תשובתו והעביר חטאו ולא יכחש , לכן לא הי' צריך לשלמים שענינם לשום שלום בינו לבין אביו שבשמים כי כבר שם לו ה' שלום ולא הי' צריך רק לשלוח דורון לשטן . והי' די בחטאת ועולה , דלא הפרקליט ונכנס דורון אחריו כמ"ש בזבחים (דף ז) . ובזה הותרה השאלה הראשונה—והנה במעשה העגל עקר החוטאים היו ישראל שאנסוהו לעשות להם את העגל ורצו להרגו . והוא הי' כוונתו רק לעכבם כנז' במד' . ולכן א"ל שהוא יאמר להם שיקחו שעיר לכפרה . שתחת שאז פקדו הם לו והכריחו אותו לעשות פקודתם , יצוה אל נכם על תיקון החטא והם ישמעו ובזה יתוקן הקודם . וז"ש ושמא תאמר וכו' אף ישראל צריכים

כפרה .

ויש בידכם בסוף. יש בידכם בתחלה וישחטו שעיר עזים ויש בידכם בסוף עשו להם עגל מסכה. יבא שעיר עזים ויכפר על מעשה עזים יבא עגל ויכפר על מעשה עגל. (ד) ושור ואיל לשלמים, לפי שנדמית עבירה לשני מינים שנא' עשו להם עגל מסכה ולהלן הוא אומר וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב, יבא שור ויכפר על מעשה שור יבא עגל ויכפר על מעשה עגל. תדעו שנתרצה המקום לכפר על עונותיכם עבירה שאתם מתיראים ממנה כבר נזבחה לפני המקום שנא' לזבח לפני ה'. אמרו ישראל וכי האיך מקלסת מדינה את המלך ואינה רואה פני המלך. א"ל ע"מ כן כי היום ה' נראה אליכם:

ויקחו

כפרה שנא' ואל ב"י תאמר והותרה השאלה השני': —ולמה צוה לישראל להביא שעיר עזים לכפר על מכירת יוסף. שיפלא מאד. מדוע לא נכתב העון הזה לא ביצ"מ וקריעת י"ס ומתן תורה, ואיך התעורר עתה דוקא עם חטא העגל. אמנם בו שלשה טעמים דרושיים. (א) הנה חז"ל אמרו שמרע"ה שבר הלוחות לדונם כפנוי' ולא כא"א. והענין כי כל מצות ה' צוה למשה והוא אמרו לישראל ותיכף נתחייבו במצוה. לא כן עשרת הדברות שאמרן ג"כ למשה כי עמו התיחד הדבור וכתבם על שני לוחות אבנים, לא הגיע זמן חיובם עד יביא להם הכתב והמכתב, כי דברים שבכתב אין לאומרן ע"פ, וכ"ז שלא מסר להם הלוחות נשארו לענין מצות אלה כדין ב"נ שאינו מוזהר על השיתוף. וז"ש במד' משה טען שאנכי ה' אלקיך לך אמר ולא לישראל. פי' שעדיין לא נתחייבו בם ישראל, כי לא עשה שליחותו למסור להם הלוחות.

וכ"ז יצדק אם קודם מ"ת הי' להם דין ב"נ. וכבר כתבו הרא"ם והפר"ד שמה שאמר יוסף על אחיו שאוכלי' אבר מן החי היינו מצד שראה שאכלו בשר מפרכסת שהם היו ס"ל דיצאו לגמרי מכלל ב"נ אף להקל ויוסף הי' ס"ל דיש להם דין ב"נ ולב"נ אסור מפרכסת דבמיתה תליא מלתא. (וכבר בארתי במק"א שה"ה מ"ש שתולים עיניהם בבנות הארץ ושקורים בני השפחות עבדים תליא בזה, שהם שהחזיקו א"ע בדין ישראל לא היו יכולים לישא תאומותיהן, ואשת יוסף שהיו בכלל ב"נ אחותו מן האב מותר לב"נ ולכן התרעם על שתולים עיניהם בבנות הארץ. וכן בני השפחות שהיו פלגשי יעקב ופלגש הוא בלא קדושין, והיו גרועים מהם. אבל לדעת יוסף שהם בכלל ב"נ לב"נ בביאה תליא מלתא ואין במציאות שתהי' פלגש כי כשבא עליה היא אשתו). וכבר אמרו חז"ל שיוסף לקה במ"ש שאוכלים אבמ"ה וישחטו שעיר עזים. וא"כ במה שחטאו שעיר עזים התברר שהי' דינם קודם מ"ת כישראל, וא"כ לא הועיל בשבירת הלוחות כי כבר היו כאשת איש מקודם. וגם למ"ש דעל העגל היה להם טענת מודעה שכפה עליהם הר כגיגית, וכבר התבאר שאין מועיל טענת אונס רק אם רוצה לקחת מידו דבר שאינו מחויב, אבל אם האנס כופהו שיתן דבר הראוי ושיתחייב בו מצד הדין אין מועיל טענת אונס כמבואר בפוסקי', וכיון שהם החזיקו עצמם קודם מ"ת כדין ישראל התחייבו השבטים לקיים מצות התורה כדין ישראל, ומבואר ביור"ד (ס' רלו) דכל מצוה שקבלו האבות ע"ע חל החיוב על זרעם אחריהם, וא"כ היו חייבים במצות ע"י קבלת השבטים ושוב אין מועיל טענת אונס. וז"ש אתם יש בידכם בתחלה ויש בידכם בסוף. ר"ל שממ"נ אין לכם תירוץ. ולכן יבא שעי' וכו', יבא עגל וכו' לתקן שניהם. (ענין ב) מכירת יוסף הפועל היה טוב באמת, כי הי' סבה מאת ה' וכמ"ש ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה וכו'. והיה לטובתו באמת רק מחשבתם היה רע כי הם חשבו לעשות לו רעה הגם שנתגלגל שהיה לטובה. ובעגל היה בהפך שמחשבתם היה לטובה שהיו טועים שה' ישרה שכינתו על הדמות הזה והיו מתאוים להשראת השכינה וכמ"ש בכוזרי. וכמ"ש בפי' התורה בארך. רק הפועל היה רע ועבודת נכר. וא"כ על העגל היה יכול ה' להעביר חטאם כשילך אחר המחשבה לא אחר הפועל. אבל אז הלא יש בידם בתחלה חטא מכירת יוסף. ואם עד הנה לא הענישם על מכירת יוסף כי הולך אחר המעשה, א"כ יש בידכם בסוף ממ"נ, ולכן יבא שעיר וכו' יבא עגל וכו', למען תצאו נקיים בכל אופן בין אם ילך אחר המחשבה או אחר המעשה. (ענין ג) כי יוסף היה מושל מצד שור שבקדושה כמ"ש בכור שורו הדר לו. והם ברצונם עקרו שור, כי ידעו שעתיד ירבעם לעמוד מצד זה ולעשות עגלי זהב כמ"ש המקובלים. ועתה איך עשו הם עצמם את העגל. ובזה היו צריכים כפרה ממ"נ. ובאר עוד (בענין ד), שמה שהוסיפו להביא שור לשלמים, כי בחטא העגל היה שני ענינים. העגל אשר נסכו למטה, והכוונה אשר התכוונו אליה למעלה, שבאר במד' שכאשר ראו דמות המרכבה רצו לכוון אל פני שור שבמרכבה ולהמשיך שפע החיה הזאת ע"י דמות העגל. וזה היה עקר הקצף עליהם כי פגמו למעלה. ועז"א יעשו עגל בחורב. וימירו את כבודם בתבנית שור. שרצו להמיר פני אדם בפני שור. ולכן צוה להביא שור ג"כ, יבא שור וכו' יבא עגל וכו'. והותרה השאלה הב'. ובאר להם המופת שהשלמים ישימו שלום ביניהם ובין אלקים במה שיביאו את הקטגור לסניגור, הפך הכלל שאין קטגור נעשה סניגור, יען כי הבאת הקטגור הוא לזבחו ולהעבירו מן המציאות. כי מן החטא יברא מקטרג שיתלבש בדמות החטא, והאדם מתירא ממנו כי הוא המוכן להענישו, שהחטא הוא המשטין והוא הממית,

וא"כ

לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה תְּמִימִם וְהַקְרֵב לִפְנֵי יְהוָה׃ ג וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר קְחוּ שְׂעִיר־עִזִּים לְחַטָּאת וְעֵגֶל וָכֶבֶשׂ בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם לְעֹלָה׃ ד וְשׁוֹר וָאַיִל לִשְׁלָמִים לִזְבֹּחַ לִפְנֵי יְהוָה וּמִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן כִּי הַיּוֹם יְהוָה נִרְאָה אֲלֵיכֶם׃ ה וַיִּקְחוּ אֵת אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה אֶל־פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּקְרְבוּ כָּל־הָעֵדָה וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה תַּעֲשׂוּ וְיֵרָא אֲלֵיכֶם כְּבוֹד יְהוָה׃ ז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קְרַב אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַעֲשֵׂה אֶת־חַטָּאתְךָ וְאֶת־עֹלָתֶךָ וְכַפֵּר בַּעַדְךָ וּבְעַד הָעָם וַעֲשֵׂה אֶת־

בעל הטורים

לשמש אלא ז׳ : (ב) עגל בן בקר בגי׳ לכפר חטא העגל : (ג) ועגל וכבש כבש לכבוש מעשה העגל ואיל שהיה מרקד לפניהם כאיל והיינו דכתיב וירקידם כמו עגל : (ז) קרב אל המזבח ב׳ תגין על ר׳ [ובס׳ פענח רזא משמע שהתגין על הק׳ טעריקון קדושה] שהיה אהרן מתבייש ואמר ליה משה אהריך שתבחר ותקרב קרב כי בך בחר ה׳ ועוד שנראה לו המזבח לקרני השור בשביל חטא העגל . וכפר ג׳ [הכא בחד פסוקא לתד אשיבי לענין הרמז] ואידך וכפר על העם גבי קטרת וכפר על חטאתיכם

רש״י

סוא פר] שמכפר לו הקב״ה ע״י עגל זה ה על מעשה העגל שעשה [ת״כ . והא דאין קטיגור נעשה סניגור היינו דוקא בעבודת פנים] : (ד) כי היום ה׳ נראה אליכם . להשרות שכינתו במעשה ידיכם ו לכך קרבנות הללו באין חובה ליום זה : (ז) קרב אל המזבח . (ת״כ) שהיה אהרן בוש וירא לגשת ז אמר לו משה למה אתה בוש לכך נבחרת : את חטאתך . עגל בן בקר : ואת עלתך . איל : קרבן העם . שעיר עזים ועגל וכבש . ח כל מקום שנאמר עגל בן שנה הוא ט ומכאן אתה למד [כדמפר׳ קרא בני שנה וא״כ ע״כ בן

שפתי חכמים

בא לאשמועינן שעל פי הדיבור נכנס לשמש אף בכהונה גדולה שהיא עבודה אחרת מעבודת כהן הדיוט . (נחלי) וי״ל דהתם מיירי במה שעשה תוך ז׳ ימי מלואים והכא מיירי במה שעשה בשמיני וזהו דנקט לעיל לכבודי וכאן מדבר בעד אהרן לבדו : ה ואם תאמר הא אין קטיגור נעשה סניגור כדפירש רש״י בפרשת חקת . וי״ל דדוקא בעבודת פנים כמו בבגדי כהונה כשהיה כהן גדול נכנס לפני ולפנים לא נכנס בבגדים שהיה בהן זהב משום אין קטיגור וכו׳ ובעבודת חוץ לא היה הקפדה על זה . ואין להקשות כיון שהכהן היה מועל בעגל היכא למימר אין קטיגור נעשה סניגור כדפירש רש״י בפרשת הקת דשאני התם דהפרה היה מכפר על כל ישראל ואי הוה אהרן המכפר איכא למיחש לאין קטיגור נעשה סניגור אבל הכא לא היה מכפר אלא על עצמו אין שייך טעם זה . כתב הרא״ם אבל מה שאמר להודיע שמכפר לו הקב״ה על ידי עגל זה על מעשה העגל לא ידעתי היאך הודיע זה אם בעבור שנראה להם כבוד ה׳ על ידי קרבנות אלו שמורים שמכפר להם הקב״ה על ידי עגל זה על מעשה עגל אי הכי אפילו בלא עגל נמי ידענו שמכיון שנראה להם כבוד ה׳ על ידי הקרבתו שהקריב ידענו שכבר נתכפר עונו וכו׳ ול״נ דדיוקא דרש״י הוא מדכתיב קח לך עגל וגו׳ לך ל״ל לא הוי לי׳ למימר אלא קח עגל כמו גבי העם דכתיב קחו שעיר עזים וגו׳ אלא ע״כ מדכתיב קח לך עגל בן בקר לחטאת פירוש הקיחה היא לך כלומר לטובתך היא להודיע וכו׳ , א״נ דהוכחתו הוא מה שצוה לו עגל לחטאת והלא חטאת של כהן משוח הוא פר כמ״ש בפרשת ויקרא ולמה צוה כאן עגל לחטאת אלא להודיע שמכפר לו הקב״ה על ידי עגל זה על מעשה העגל אשר עשה : ו (נח״י) להשרות שכינתו וכו׳ כדכתיב ותצא אש ותאכל וגו׳ וזהו במעשה ידיכם לפי שזה הוא חיבה יתירה שנתקבלו הקרבנות אבל לא כמה דכתיב וירא כבוד ה׳ אל כל העם דהא כ״ש נראה כבוד ה׳ ולא נצטוו על הבאות קרבנות ואפי׳ לרעה נראה לפעמים כבוד ה׳ : ז ומדלא כתיב ויאמר משה אל אהרן עשה את חטאתך וגו׳ ולמה צריך משה לאמר לו קרב אל המזבח ועוד הרי כבר נאמר והקרב לפני ה׳ אלא וכו׳ : ח כתב הרא״ם הוצרך לפרש קרבן העם שעיר עזים ועגל וכבש להפוקי מוספי ר״ח שגם הם קרויים קרבן העם ואגבן פירש חטאתך ועולתך וכו׳ ע״ש . וא״ת מה צריך רש״י לפרש זה דמלתא דפשיטא הוא דודאי קאי אלעולם . וע״ק מה שפירש כל מקום וכו׳ למה לא פירש לעיל בפסוק שכתוב בו עגל וכמו שהקשה הרא״ם . וע״ק דכבש נמי נלמד מכאן ולמה לא נקט כל מקום שנאמר עגל או כבש . וי״ל דהייתי אומר מדשינה הפסוק בלשונו וכתב גבי אהרן חטאתך ועולתך דרך פרט וגבי עם כתיב קרבן העם דרך כלל ולא כתיב חטאתם ועולתם אלא ודאי לא מיירי בקרבנות דלעיל לכך הוצרך רש״י לפרש דאפ״ה מיירי בקרבנות דלעיל ומה שמשנה הפסוק בלשונו סבר רש״י דלא קשה מידי דגבי אהרן אין יכול לכתוב קרבנך דרך כלל דהייתי אומר דמיירי בסתם הטאת שמביא כהן גדול שהוא פר כגון פר כהן משיח או פר יום הכפורים לכך צריך לפרש חטאתך עגל בן בקר וכו׳ אבל בעם ליכא טעות דחטאתם היה שעיר עזים וגם חטאת נשר סתם הוא שעיר עזים : ט הוצרך לפרש שלא תאמר כיון דכתיב גבי אהרן עגל בן בקר ולא סתם עגל היינו עגל בן בקר היינו פר דעגל בן בקר הוא נמי בן ג׳ שנה משום דהתם עגל בתורה הוא בן ב׳ שנים לבד היכא דמפורש בהדי׳ בן שנה ומילא הכא דכתי׳ עגל בן בקר הוא בן ג׳ שנה א״כ הקושי׳ דלעיל במקומה עומדת למה שינה גבי אהרן ולא כתב סתם קרבנך . ועל זה פירש כל מקום שנאמר עגל סתם הוא בן שנה וממילא אתא לבד דהיכא דכתיב בן בקר הוא בן בתי שנים ומש״ה לא היה יכול לכתוב גבי אהרן קרבנך סתם שלא לבא לידי טעות לומר היה

עגל

סב לך עיגל בר תורי לחטאתא ודכר לעלתא שלמין וקריב קדם יי: ג ועם בני ישראל תמליל למימר סבו צפיר בר עזין לחטאתא ועיגל ואימר בני שנא שלמין לעלתא: ד ותור ודכר לנכסת קודשיא לדבחא קדם יי ומנחתא דפילא במשח ארי יומא דין יקרא דיי מתגלי לכון: ה ונסיבו ית די פקיד משה לקדם משכן זמנא וקריבו כל כנשתא וקמו קדם יי: ו ואמר משה דין פתגמא די פקיד יי תעבדון ויתגלי לכון יקרא דיי: ז ואמר משה לאהרן קרב למדבחא ועיבד ית חטאתך וית עלתך וכפר עלך ועל עמא ועיבד ית קורבן עמא וכפר עליהון כמא

ספרא

ד (ה) ויקחו את אשר צוה משה. בזריזות:

ה ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה'. קרבו כולם בשמחה ועמדו לפניו. משל למלך שכעס על אשתו והוציאה, לאחר ימים נתרצה לה, מיד הגרה מתניה קשרה כתיפיה והיתה משמשת אותו יותר מדאי. אף כך ישראל כיון שראו שנתרצה המקום לכפר על עונותיהם קרבו כולם בשמחה ועמדו לפניו, לכך נאמר ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה':

ו (ו) ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו. א"ל משה לישראל אותו יצה"ר העבירו מלבבכם ותהיו כולכם ביראה אחת ובעצה אחת לשרת לפני המקום. כשם שהוא יחידי בעולם כך תהא עבודתכם מיוחדת לפניו. שנאמר ומלתם את ערלת לבבכם מפני מה כי ה' האלקים הוא אלקי האלקים ואדוני האדונים. עשיתם כן וירא אליכם כבוד ה':

ז (ז) ויאמר משה אל אהרן. וש"ה משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו קוראים

התורה והמצוה

וא"א שיהיה הוא סניגור. אמנם אם יעבירוהו מן המציאות לגמרי, אז שלום ואין פחד. וז"ש עבירה שאתם מהרהרים ממנה כבר נזבחה. וז"ש לזבח לפני ה'. והותרה השאלה ד', והודיע להם כי ע"י שזבחו החטא ובטלוהו ממנו כן יעובר למעלה וכמ"ש חז"ל שהעביר ה' צורת שור ממרכבתו ונתן תחתיו צורת כרוב. והנה הם אמרו הלא א"א עוד שיראו פני המלך כי שם חקוק צורת שור אשר בו מרו את כבודם והבטיח להם כי היום ה' נראה אליכם שיחזו הזקנים את הכבוד העליון, ופני כרוב מהשמאל, שבו שכן בין כתפיהם על כנפי הכרובים. והותרה השאלה הה'. והנה הסגנו המאמר הזה מן המסלה אשר אנחנו עולים בה אל מעגלי הדרוש, כי הוא מאמר דרושי נעלם:

ד ויקחו את אשר צוה משה. למדנו במאמר זה המיותר שלא המתינו עד שצוה להם אהרן. כמ"ש ואל ב"י תדבר לאמר. רק תיכף ששמעו הציוי מפי משה לקחו הכל מרוב זריזתם לכלא פשע ולהתם חטאת:

ה ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה'. מבואר אצלינו שיש הבדל בין קרב ובין נגש. שהקריבה הוא בשניהם שוים והנגשה בקטן לפני גדול ובכ"מ שיש בו טורח או מורא. ובב"ר (פל"ג) מנינו הגשה למלחמה, הגשה לפיוס, הגשה לתפלה. ולפ"ז הי' ראוי פה לומר לשון הגשה. כמו והקרבתיו ונגש אלי (ירמי' ל'), בגשתם את קדש הקדשים (במדבר ד'). גם מבואר אצלינו שיש הבדל בין עמד ובין נצב, שהעמידה הוא רק הפך הישיבה, וההתיצבות מורה שמתחזק לעמוד במקום ההוא, עד שהעמידה והעכבה במקום הקדש יפול עליה יותר פעל נצב. כמו והתיצבו באהל מועד, בפרט במקום שהיו מצפים אל הכבוד העליון, כמ"ש כי היום ה' נראה אליכם. וגם למה קרבו כל העדה והוא לא קרא רק לזקני ישראל, וליישב כ"ז אמר בספרא, שמ"ש לשון קריבה זה מורה על השמחה, שמרוב שמחתם קרבו שמה בקל, ומ"ש ויעמדו הוא שעמדו לשרת לפניו, שעל השירות והתפל' בא תמיד לשון עמידה כמ"ש לעמוד לשרת, ומטעם זה קרב כל העדה הגם שלא נקראו כמשל המלך וכו':

י ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו. לא ידענו מה צוה שיעשו הם, והלא הם לא עשו דבר רק אהרן עבד עבודתו, ופי' בספרא בדרך הדרוש, שצוה שהם יעשו מעשה הכ"ג, שמה שיעשה הכ"ג בבית מקדש הגדול יעשו הם בבית מקדש הקטן. שהוא הלב אשר שם משכן כבוד ה' כמ"ש ושכנתי בתוכם. וכמו שזבחו כתות החיים והקטירו אותם על מוקדה במזבח הגדול כן יזבח כל איש כחות נפשו המתאוה והמתעורר מספרא דבעירא שהוא היצה"ר על מזבח הקטן להעבירו ע"י אש אהבת ה' שלהבת יה, עד שייחד כל כחותיו וכל מחשבותיו לאדון המיוחד. וכבר בארנו הדבר באריכה בארצות השלום (דרוש ג) איך יתיחס האדם למשכן ה', ושם יעלה זבחי צדק עולה וכליל. ואם עשיתם כן וירא אליכם כבוד ה' לשכן כבוד בתוככם:

ויאמר משה אל אהרן קרב אל המזבח. מ"ש קרב אל המזבח. הוא מיותר. ואין לומר

קרבן העם וכפר בעדם כאשר צוה יהוה: ח ויקרב
אהרן אל־המזבח וישחט את־עגל החטאת אשר־לו:
ט ויקרבו בני אהרן את־הדם אליו ויטבל אצבעו בדם
ויתן על־קרנות המזבח ואת־הדם יצק אל־יסוד המזבח:
י ואת־החלב ואת־הכלית ואת־היתרת מן־הכבד מן
החטאת הקטיר המזבחה כאשר צוה יהוה את־משה:
יא ואת־הבשר ואת־העור שרף באש מחוץ למחנה:
יב וישחט את־העלה וימצאו בני אהרן אליו את־הדם
ויזרקהו על־המזבח סביב: יג ואת־העלה המציאו אליו
לנתחיה ואת־הראש ויקטר על־המזבח: יד וירחץ את־
הקרב ואת־הכרעים ויקטר על־העלה המזבחה: טו ויקרב
את קרבן העם ויקח את־שעיר החטאת אשר לעם
וישחטהו ויחטאהו כראשון: טז ויקרב את־העלה ויעשה

בעל הטורים

לומר כמו שהקרבן מכפר על העם כך הקטרת מכפר על החטא: (טז) ויעשה ב' הכא ואידך (ש"ב י"ב) ויעשה לאיש הבא אליו

רש"י

בקר בן ב' שנים (כ"ה בת"כ) [וזה ניחא דלא כלל הקרא גם בני אהרן החטאת והעולה ולכתוב קרבנך משום דאז הייתי יכולין לטעות ולומר דהיינו בן בקר היינו פר דהתם קרבן הכהן פר בן ג' הוא]: (יא) ואת הבשר ואת העור וגו'. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים וכולן על פי הדבור: (יב) וימצאו. לשון הושטה והזמנה: (טו) ויחטאהו. עשהו כמשפט חטאת: כראשון. כעגל של: (טז) ויעשה כמשפט. המפורש בעולת נדבה בויקרא (ביצה כ'):
וימלא

שפתי חכמים

עגל בן בקר היינו פר אלא כל מקום שנאמר פר הוא בן ג' שנה ועגל בן בקר הוא בן שתי שנים ועגל סתם הוא בן שנה אף אם אינו מפורש בהדיא בן שנה ומכאן אתה למד וכו' כלומר כיון דשני הכתוב גבי אהרן וכו' כדפרש"י ודו"ק. ובזה יתורצו כל הקושי' הרא"ם שהקשה למה לא כתב אותו בפסוק ועגל וכבש בני שנה אבל סמהין עד לכאן וכן למה לא אמר כל מקום שנאמר עגל בן בקר הוא בן שתי שנים דהא תרווייהו דברי ר' שמעון הם וגם מה שהקשה מנ"ל דבנין אב הוא דלמא כל מקום שנאמר סתם הוא בן שתי שנים לבד היכא שמפורש קרא בהדיא ודו"ק נ"ל: י דקשה לרש"י הא חטאת נאכלת. אי נמי דקשה לרש"י כיון דהכל הוא עבודת עגל ההטאת עד וישחט את העולה היה לו לכתוב כאשר צוה ה' את משה אחר קרא דואת הבשר וגו' דאז הוה קאי אכל הפרשה, ומתרץ דהדיבה זו לא נצטוה למשה קודם לכן אלא עכשיו דלא מצינו וכו' אלא זו ושל מלואים משו"ה לא כתיב לבסוף וק"ל. והא דפירש רש"י לעיל בפרשת צו לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו צריך לומר להו דוקא זו אלא זו וכל כיוצא בו דהאי נמי של מלואים נקרא אלא שאותו של שבעת ימי המלואים היתה לחינוך הכהונה שמאז הלך עליהם שם כהונה אף על פי שלא התחילו בעבודה עד יום שמיני למלואים ושל שמיני למלואים היתה לחינוך העבודה וגם פר שני של לוים שבפרשת בהעלותך שפירש רש"י שני שני לעולה מה עולה אינה נאכלת אף חטאת אינה נאכלת וכו' בגם היא של מלואים היא שבה נתחנכו הלוים לעבודת לוים. הרא"ם: ב דקשה לרש"י כיון שקאי על חטאת שהיא לבון נקבה היה לו לכתוב כראשונה ומתרץ דראשון קאי על עגל שהוא נמי לשון זכר לכך לא נקט רש"י כחטאת שלו. א"כ י"ל דהכי ק"ל דלבון של ראשון משמע שקאי אמה שכתוב לפניו ולפניו כתיב עולה ואיך אמר שיעשה דין חטאת בעולה. ל"ש כעגל שלו ר"ל לא קאי אשלפניו אלא אשלפני פניו דהוא חטאת דהיינו עגל שלו. הרא"ם: ל כהב הרא"ם במנחות ובפרק שתי המדות ובביצה פרק י"ט תני תנא קמיה דר' יצחק בר אבא ויקרב וגו' ויעשה כמשפט עולת נדבה למד על עולת חובה שטעונה סמיכה וכו' ואין להקשות והא בפרשת ויקרא פירש רש"י גבי על ראש העולה לרבות עולת חובה לסמיכה וא"כ ל"ל כמשפט ללמד על עולת חובה לסמיכה, וי"ל דעולת חובה דהכא הוא של"פ אהרן שהקריב ביום השמיני שהטיל הכתוב עליו חובה ליום ולעיל בויקרא בא הכתוב ללמד על עולת חובה של יחיד לדורות דמעונים סמיכה והכא מיירי בעולת חובה לשעה ואין ליגף קדשי שעה מקדשי דורות וא"ם מנ"ל לרש"י דילמא קאי נמי אעולה שכתוב

כאן

דְפַקֵּיד יְיָ: ח וּקְרֵב אַהֲרֹן לְמַדְבְּחָא וּנְכֵס יָת עֶגְלָא דְחַטָּאתָא דִי לֵיהּ: ט וְקָרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן יָת דְמָא לֵיהּ וּטְבַל אֶצְבְּעֵיהּ בִּדְמָא וִיהַב עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא וְיָת דְמָא אֲרִיק לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא: י וְיָת תַּרְבָּא וְיָת כּוֹלְיָתָא וְיָת חֲצַר כַּבְדָּא מִן חַטָּאתָא אַסֵּיק לְמַדְבְּחָא כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: יא וְיָת בִּשְׂרָא וְיָת מַשְׁכָּא אוֹקִיד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא: יב וּנְכַס יָת עֲלָתָא וְאַמְטִיאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן לֵיהּ יָת דְמָא וּזְרָקֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: יג וְיָת עֲלָתָא אַמְטִיאוּ לֵיהּ לְאֵיבָרַהָא וְיָת רֵישָׁא וְאַסֵּיק עַל מַדְבְּחָא: יד וְחַלֵּיל יָת גַּוָּא וְיָת כְּרָעַיָא וְאַסֵּיק עַל עֲלָתָא לְמַדְבְּחָא: טו וְקָרֵיב יָת קוּרְבַּן עַמָּא וּנְסֵיב יָת צְפִירָא דְחַטָּאתָא דִי לְעַמָּא וְנַכְסֵיהּ וְכַפַּר בִּדְמֵיהּ כְּקַדְמָאָה:

ספרא

קוראים אל ה' והוא יענם בעמוד ענן ידבר אליהם מלמד ששלשתן שקולים זה כזה. (ח) קרב אל המזבח משל למה"ד למלך ב"ו שנשא אשה והיתה מתביישת מלפניו ונכנסה אחותה אצלה אמרה לה. על מה נכנסת לדבר זה אלא שתשמשי את המלך הגיסי דעתך ובואי ושמשי את המלך. כך אמר משה לאהרן אהרן אחי על מה נתבחרת להיות כ"ג אלא שתשרת לפני הקב"ה הגס דעתך ובא ועבד עבודתך. וי"א היה אהרן רואה את המזבח כתבנית שור והיה מתירא ממנו. א"ל משה. אחי ממנו אתה מתירא. הגס דעתך וקרב אליו. לכך נאמר קרב אל המזבח:

ח (ט) ויקרב אהרן אל המזבח בזריזות. וישחט את עגל החטאת אשר לו בקרבנו התחיל תחלה. ויקרב את קרבן העם משנפנה מקרבנותיו בא לו לקרבן העם. תדע שקרבנו מכפר יותר מקרבן העם שקרבן העם אינו מכפר על הכהנים וקרבנו מכפר על ידו ועל יד העם. שנאמר ועשה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך ובעד העם ועשה את קרבן העם וכפר בעדם:

ט וישחטהו ויחטאהו כראשון, מה הראשון טעון חיטוי אף זה טעון חיטוי. מה הראשון טעון על ד' קרנות אף זה טעון על ד' קרנות:

ויקרב

התורה והמצוה

נאמר שהולך משה לשמשו ע"ז וליתן לו רשות כדרך לתלמיד ושיכניהו אל הקדושה. ע"ז הקדים שמשה ואהרן היו שוים לענין הכהונה, ויש מוכח ג"כ משה שא"ל קרב אל המזבח ועשה את חטאתך כי עבודת היום עשה משה גם ביום השמיני אף שביום ההוא לא הי' לו עוד דין כהן כמו עד עתה. ושמואל שוה עמהם לענין מה שקבל ה' תפלתם, ובעמוד ענן ידבר אליהם. ומפרש במשנה ח לפי שהי' אהרן נסוג אחור. ופירשו שהי' נסוג אחור מא' משתי פנים, הפן הא' מאשר בוש מגדולת המלך הכבוד אשר יעבד עבודתו וע"ז א"ל משה קרב בל יבוש. והפן הב' שהיה נסוג אחור מלב זכרו בחטאו. וע"כ הי' חטאתו צורת השור שחטא בו לנגדו תמיד, ודבר משה על לבו בל יתירא. כי אם יקרב אליו יזבח הבג שלמים ויוסר החטא (ככ"ל ס"ג):

ח ויקרב אהרן אל המזבח וישחט את עגל החטאת אשר לו, מ"ש חז"ל בזריזות הוא עפ"י ההבדל (הכ"ל ס' ה) בין קרב ובין נגש. כי הי"ל ויגש בפרש שהי' נסוג אחור תחלה ובזה ישמש בלשון הגשה. רק שאמר שא"ל משה, קרב בזריזות ולא נתמהמה רגע. ומ"ש בקרבנו התחיל תחלה בא לפרש מ"ש ועשה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך ובעד העם ועשה את קרבן העם. שפי' הראב"ע והרמב"ן שמ"ש וכפר בעדך ובעד העם פי' שאח"כ תכפר בעד העם בקרבנותיהם, ולפ"ז מ"ש ועשה את קרבן העם אין לו משמעות, והי' מקום לפרש, מפני שהדין הוא שחטאת קודם לעולה, וא"כ היה ראוי שתחלה יקריב חטאתו וחטאת העם ואח"כ עולתו ועולת העם, וכמו שהי' כן ביוהכ"פ. ולפ"ז י"ל דמ"ש ועשה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך ובעד העם כי בעת שעשה עולתו כבר הקריב חטאת העם. ואמר שנית ועשה את קרבן העם וכפר בעדם הוא עולת העם. ולהוציא מפי' זה אמר בספרא בקרבנו התחיל תחלה ומשנפנה מקרבנותיו בא לו לקרבן העם. ודייק זה ממ"ש ויקרב את קרבן העם שנדחקו בו המפ' שהוא מיותר. ופי' חז"ל שר"ל שקרבן העם היה מונח בצד אחר כ"ז שעסק בקרבנותיו (משום שאם יהי' שם הדין הוא דחטאת קודם לעולה), ומשנפנה מקרבנותיו הקריבו אליו והתחיל בקרבנות העם. ומ"ש וכפר בעדך ובעד העם פי' שקרבן אהרן כפר גם על הכהנים שהם עם אהרן. וז"ש תדע שקרבנו מכפר יותר וכו':

ט ויחטאהו כראשון. כבר בארנו (בפ' צו ס' נח) שפעל חטא בכבד מורה על הזיית הדם, וכ"ש שנמצא בבנין תשוב הכינוי תמיד אל הדבר המקבל ההזיה והטהרה. כמו ויחטא את המזבח. ולא

כמשפט: שני יז ויקרב את־המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על־המזבח מלבד עלת הבקר: יח וישחט את־השור ואת־האיל זבח השלמים אשר לעם וימצאו בני אהרן את־הדם אליו ויזרקהו על־המזבח סביב: יט ואת־החלבים מן־השור ומן־האיל האליה והמכסה והכלית ויתרת הכבד: כ וישימו את־החלבים על־החזות ויקטר החלבים המזבחה: כא ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה לפני יהוה כאשר צוה משה: כב וישא אהרן את־ידו אל־העם ויברכם וירד מעשת החטאת והעלה והשלמים: כג ויבא משה ואהרן אל־אהל מועד ויצאו

ידיו קרי — ויברכו

בעל הטורים

גבי דוד בעזין ולרש אין כל כי אם כבשה פי' ויעשה כמשפט שהוא בעצמו הרג משפטו ואת הכבשה ישלם ארבעתים: (כא) תנופה זסמיך ליה וישא ידיו שהנושא כפיו צריך להניף בידיו: (כב) וישא אהרן את ידיו. זכה במתנות כהונה. ויברכם ג' ברכות ברכם כנגד ג' מיני קרבנות ברכה אחת כנגד חטאת וישמרך מן החטא שנאמר רגלי חסידיו ישמור. יאר כנגד עולה שנאמר

רש"י

(יז) וימלא כפו. היא ם קמיצה: מלבד עלת הבקר. כל אלה עשה אחר ב עולת התמיד: (יט) והמכסה. חלב המכסה ם את הקרב: (כ) וישימו את החלבים על החזות. לאחר התנופה נתנן כהן המניף לכהן אחר להקטירם ע נמצאו העליונים למטה (ע"ל ז' ל' ברש"י): (כב) ויברכם. (ת"כ. סוטה ל"ח) ברכת כהנים יברכך פ יאר ישא: וירד. מעל צ המזבח [ז"ל הא"כ ה"ז מקרא מסורס וירד מעשות וגו' וישא וגו' דאל"כ הו"ל וירד מעשות וגו' ומלברך.]ק"א ועי' מגילה י"ח[: (כג) ויבא משה ואהרן וגו'. למה נכנסו מצאתי בפ' מלואים בברייתא הנוספת על ת"כ שלנו למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת ק או לא נכנס אלא לדבר אחר הריני דן ירידה וביאה טעונות ברכה מה ירידה מעין עבודה אף ביאה מעין עבודה הא למדת למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת. ד"א כיון שראה אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל היה מצטער ואומר

שפתי חכמים

כאן לענין זריקת דמים על גבי המזבח סביב ולענין נתוח איברים והולאת קרבו וכרעיו כמו הפסח שקאי אחטאת דכאן. וי"ל מדשני הכתוב בלשונו וכתב בחטאת כראשון וכאן כמשפט ע"כ צ"ל ויעשה כמשפט כמשפט הנהוג בעולה וזה אינו אלא בעולה דפרשת ויקרא ששם נתפרש משפט העולה: ם דאם לא כן למה נשתנה מנחה זו ממנחת דורות שבפרשת ויקרא יותר מעולה דעולת שעה היא בוה לעולת נדבה שהוא לדורות ומנחת שעה אינה שוה למנחת דורות: נ פירושו מלבד עולת הבקר דאי הוה פירוש כל אלו עשה בלא עולת הבקר היה לו לכתוב בסוף הפרשה אחר שהקריב שלמים שגם שלמים הקריב בלא עולת הבקר או היה לו לכתוב בתחלת הקרבה ואז היה משמע אכל הפרשה ומ"ש שכתב כאן. בשלמא אי פירוש כל אלה עשה אחר עולת הבקר אתי שפיר דכתבו דוקא כאן דבא ללמד דקרבנות הללו נקרבים אחר עולת הבקר ואי הוה כתיב בסוף היה משמע שגם שלמים דוקא אחר עולת הבקר וזה אינו די"ל דאין להם סדר לשלמים איזה מהן קודם. והרא"ם פירש דאי"כ ומלבד עולת ההודש מבעי ליה כמו במוספי שבתות וחדשים ומועדות: ם תקן בזה שהמכסה הוא אע"פ שהוא סתם אינו רק החלב המכסה את הקרב מפני שלא מצינו שיקרא בשם מכסה רק החלב המכסה את הקרב לא זולתו: ע דק"ל הא במקום אחר כתיב שוק התרומה וחזה התנופה על אישי החלבים משמע שהחזה למעלה והחלב למטה וכו' נו בפירוש רש"י מפורש היטב בפסוק המתחיל ידיו הביאנה: פ וא"ת מה צריך רש"י לנקוט יברכך יאר ישא כיון שנקט ברכת כהנים ודאי הוא יברכך יאר ישא. וי"ל שאל תקשי מנ"ל דבירכם בברכת כהנים כלל דילמא בברכה אחרת כמו ברכת שלמה שנאמר בו ויפרש כפיו וגו' לכך נקט יברכך יאר ישא ר"ל מבוס מה ברכם מפום שהקריבו חטאת ועולה ושלמים שאלו נרמזים בו ע"ש: צ (נחיי) לא שירד ממקום נשיאת כפים ולפ"ז יהיה הכתוב מהופך ואפשר לפרש וירד שבכר ירד ועיין במה שכתבתי בפרשת שמות בפסוק וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה האלהים בידו וכן אמרו בת"כ וז"ל הרי זה מקרא מסורס ואין ראוי לומר אלא וירד מעשות החטאת העולה והשלמים וישא אהרן את ידיו ויברכם וגו' ע"ש וכן אמרו במגילה דף י"ח: ק וא"ת היאך נתעכבה הקטורת אחר כל הקרבנות הללו הא תנן בפרק אמר להם הממונה קטרת של שחר היתה קריבה בין זריקת דם להקטרת איברים ועוד מה צריך ללמדו וכי בכל שבעת ימי המלואים לא הקטיר משה קטורת בכדי ללמדו. וי"ל דכל שבעת ימי המלואים לא כתיב להם הכתוב לשום לפנים מן הפתח כלל כדכתיב ופתח אהל מועד תשבו יומם

טז וקריב ית עלתא ועבדה כדחזי : יז וקריב ית מנחתא ומלא ידיה מנה ואסיק על מדבחא בר מעלת צפרא : יח ונכיס ית תורא וית דכרא נכסת קודשיא די לעמא ואמטיאו בני אהרן ית דמא ליה וזרקיה על מדבחא סחור סחור : יט וית תרביא מן תורא ומן דכרא אליתא וחפי גוא וכוליתא וחצר כבדא : כ ושויאו ית תרביא על חדותא ואסיק תרביא למדבחא : כא וית חדותא וית שוקא דימינא ארים אהרן ארמא קדם יי כמא דפקיד משה : כב וארים אהרן ית ידוהי לעמא וברכינון ונחת מלמעבד חטאתא ועלתא ונכסת קודשיא : כג ועל משה ואהרן למשכן זמנא ונפקו

כפרא

יוד ויקרב את העולה ויעשה כמשפט, מה עולה טעונה הפשט ונתוח אף זו טעונה הפשט ונתוח, מה עולה כליל לאישים אף זו כליל לאישים, מה עולה עומד בצד המזבח וזורק אף זו עומד בצד המזבח וזורק, מה עולה פקעו איברים מעל המערכה מחזירם למערכה אף זו פקעו איברים מעל המערכה מחזירם למערכ':

יא (יא) ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה. נאמר כאן מלוי ונאמר להלן מילוי. מה מילוי האמור להלן מלא קומצו אף מילוי האמור כאן מלא קומצו. ומה מילוי האמור להלן קמץ ועלה בידו צרור או גרגיר מלח או קורט לבונה פסול. אף מילוי האמור כאן קמץ ועלה בידו צרור או גרגיר מלח או קורט של לבונה פסול.

יב (יב) ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר מה זה בא ללמדנו, אם ללמד שאם לא מצא מנחה יביא בהמה כבר נאמר ויקרב את העולה ויעשה כמשפט. א"כ למה נאמר ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר. מלמד ששתי מנחות היו שם אחת עם העולה ואחת בפני עצמה:

וישחט

התורה והמצוה

נמצא שיסוד החיטוי אל הדבר עצמו רק כאן, ולמעלה (שם) הכהן המחטא אותה, וכד"ה (ב' כט) ופירשוהו חז"ל שעשו בדם כמשפט חטאת. וכן פי' בספרא שם הכהן המחטא אותה שנתן דמה למעלה ולא למטה. וכן פרש"י פה שעשו בדמו כמשפט חטאת (וגי' הספרים כתוב מה הראשון טעון שתי מתנות שהן ארבע והוא ט"ס). והנה בעגל החטאת אמר ויקריבו בני אהרן את הדם אליו, ובעולה ובשלמים אמר וימציאו ב"א אליו את הדם. כי בעת שחיטת החטאת היה לשמה ובני אהרן קבלו הדם בכלי, בעז"א ויקריבו שהוא הקבלה כמ"ש (בפ' ויקרא ס' לז) שמ"ש והקריבו בני אהרן את הדם הוא שמקבלו בקרב כלי. ואהרן הוליכו אל המזבח בעצמו, משא"כ אח"כ שלא ירד מן המזבח ושחיטת העולה והשלמים נעשה ע"י אהר ובני אהרן הוליכו הדם למזבח אמר וימציאו שהוא ההולכה, וא"כ חטאת הצבור לא דמי לחטאת הראשון רק בשחיטה ובחיטוי הדם לא בהולכה שהשני הוליכו ב"א, וכן לא בהקטרה שהראשון נשרף ולא השני, וע"כ באר כי רק ושחטהו ויחטאהו כראשון:

י ויעשה כמשפט. לא אמר פה ויעשה כראשון. כי לא עשה כראשון כי הראשונה היתה עולת יחיד וטעונה סמיכה וזו היתה עולת צבור ואין סמיכה בצבור. וז"ש מה עולה טעונה הפשט ונתוח וכו', ר"ל שרק לענין דברים אלה דמתה לעולה. צבור ולא דמתה לעולה הקודמת שהיה בה סמיכה ובזה נכון מ"ש בגמ' (ביצה דף כף) ויעשה כמשפט עולת נדבה למד על עולת חובה שטעונה סמיכה. שנתקשו בזה התוס' שם והלא היתה קרבן צבור ואין טעון סמיכה. ולמ"ש מדייק זה ממ"ש כמשפט ולא אמר כראשונה, מפני דראשונה היתה טעונה סמיכה אע"ג שהיתה עולת חובה מבואר דעולת חובה טעונה סמיכה. ומ"ש מה עולה עומד בצד המזבח וזורק, פי' את האיברים, כמבואר ויקרא (ס' מג), דלא כמפ' על הדם:

יא ויקרב את המנחה מנחה זו היתה משונה מדין מנחת סולת שטעונה ב' מתנות שמן ושם לא כתיב בלולה. וכן לא נתבאר אם הי' בה לבונה כי הי' הוראת שעה דהא אין מנחה בצבור. ולכן לא כתיב ויעשה כמשפט, כי לא היתה כמשפט רק הוראת שעה. ולכן הוצרך לבאר שמלא כפו ממנה ר"ל שקמץ, דה"א שהיתה כמנחת נסכים (שמקריבים הצבור) שכולה כליל. ומ"ש שמלא כפו כי לא היה צריך למחוק בגודלו, שזה רק במנחות האפויות. והי' דינה כמנחת סולת בכתוב בה מלא קומצו כמ"ש (ויקרא ס' קה עיי"ש). וכן ממ"ש ממנה ידעינן שלא נתערב בהקומץ דבר אחר:

יב מלבד עולת הבקר. זה הי"ל אחר השלמים. כמ"ש תמיד בפ' פנחס בסוף קרבנות היום מלבד עולת התמיד. ופי' המפ' לפי שבכל יום מקריבים עולת תמיד ומנחתו והיום נצטוו להקריב עולה ומנחה חובת היום הודיע שלא נפטרו בהן מקרבן התמיד, אלא עולה ומנחה זו הקריבו מלבד עולת הבקר ומנחתה ואבל שלמים אין נקרבים חובה בשאר הימים. אמנם עדיין קשה שזה הי' ל"ל אחר העולה כיון שהיא

וַיְבָרְכוּ אֶת־הָעָם וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֶל־כָּל־הָעָם׃ שלישי
כד וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהוָה וַתֹּאכַל עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הָעֹלָה

רש"י

יודע אני שכעס הקב"ה עלי ובשבילי לא ירדה שכינה לישראל. אמר לו למשה משה אחי כך עשית לי שנכנסתי ונתביישתי. מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל: ויצאו ויברכו את העם. אמרו ויהי נועם ה' אלהינו עלינו (תהלי' צ') יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם לפי שכל שבעת ימי המלואים שהעמיד משה למשכן ושמש בו ופרקו בכל יום לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ואומרים למשה משה רבינו כל הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל לכך אמר להם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שעל ידי קרבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכם.

שפתי חכמים

ולילה ולהיות שהקטרת היא מעבודות הפנימיות לכן לא היה יכול לגמרו בשבעת ימי המלואים הוצרך לגמרו ביום השמיני למילואים שבכל הוקם המשכן ואוסרו כל העבודות הפנימיות והחיצוניות ומפני שאין מחנכים את מזבח הזהב אלא בקטורת של בין הערבים כדתנן בפרק התכלת אם כן הקטורת שהקטירו בבקר בעדיין לא חנכו את מזבח הזהב לא הקטיר אותו אלא כדי ללמד את אהרן כדי שידע להקטירו בין הערבים ומפני זה לא חשב להקטירו בזמנו והקטיר אותה אחר כל מעשה הקרבנות. הרא"ם: ד ולא ברכה כהנים כבר בירך

התורה והמצוה

שעולה הקריבו מנחת נסכים וע"ז יאמר שעולה ומנחת נסכים שעמה היו מלבד עולת הבקר ומנחתו. ומזה נראה לכאורה שלא הקריבו מנחת נסכים עם עולה זאת רק מנחה בלולה לבד, ולכן אמר זה אחר מנחה בלולה. וזה יצויר עפמ"ש בתוספת' דמנחות (פ"ז) ר' יהודה א' יחיד שהיה חייב פרים ואלים וכבשים ואין לו נסכים יביא פרים בנסכיהם ואל יביא פרים אלים וכבשים בלא נסכים. ומשמע שרק ביחיד הדין כן כיון שיכול להקריב הקרבנות גם לאחר זמן, אבל בצבור שאם עבר יומו בטל קרבנו ס"ל דיקריב פרים ואלים בלא נסכים ויביא הנסכים אח"כ כיון דקי"ל דאדם מקריב זבחו היום ונסכיו לאחר כמה ימים אפי' בק"ל כמ"ש הרמב"ם. ותולק על ר"ש דאמר במשנה דמנחות (דף מד ע"ב) דאפי' בצבור הדין כן שיקריב פר א' ונסכים ולא יקריב כולם בלא נסכים. וכמ"ש הרמב"ם בפי' המשנה והרע"ב שם דאין הלכה כר"ש. ולפ"ז לר' יהודה (בתמא דספרא) יכול להיות שלא הי' להם אז נסכים אל העולה ולא הקריבו רק מנחה בלולה, ולכן אמר מלבד עולת הבקר אחר מנחה בלולה בשמן. ומזה נלמד לר"מ שאם לא מצא מנחה יביא בהמה. אך דא"כ למה אמר ויקרב את העולה ויעשה כמשפט שמשמע שהוקרבה כמשפט העולה עם נסכיה ומנחתה שאל"כ איך אמר כמשפט, בפרט שמלת כמשפט באה תמיד על הנסכים שיש בהם משפטים שונים לפר איל ולכבש בע"ז ידקדק מלת כמשפט כמ"ש במק"ה, וא"כ נשאר הקושיא למה נאמר ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר. ומשיב מלמד ששני מנחות היו וכו'. ר"ל כי הנה בציוי נאמר ומנחה בלולה בשמן לבסוף. וכן בדין השלמים קודמים לעופות ועופות למנחות מפני שהם מיני דמים. ולמה הקריב את המנחה קודם השלמים. אך שעם העולה הקריב מנחת נסכים ולא עם השלמים, כי השלמים האלה היו הוראת שעה שאין הצבור מקריבים שלמים רק בעצרת, ולכן לא הקריב עמהם נסכים כי לא נתפרשו נסכים רק בקרבנות של דורות לא באותן שהיו הוראת שעה. בפרט למ"ד דלא קרבו נסכים במדבר רק בקרבנות צבור כמ"ש התוס' זבחים (דף קי"א) וממילא בעולה שבאה נדבה צבור לקיץ המזבח וגם חובה הקריב מנחת נסכים לא בשלמים. ולכן סמך מנחה בלולה אחר מנחת נסכים של העולה לסמוך מנחה למנחה. ולכן אמר בזה מלבד עולת הבקר. ר"ל שלכן הקריב מנחה זו עתה כי היתה עולה זו מלבד עולת הבקר ומנחתה וגם במנחת נסכים כמוה. וסמך מנחה הבלולה אל מנחת העולה. וז"ש מלמד ששני מנחות היו שם, פי' רק שנים לא יותר, כי אחר שלמי צבור לא הקריב מנחה:

יג **זבח השלמים אשר לעם**. זה מיותר שהלא לא היו גם שלמים אחרים. ופירשו חז"ל שמספר שפעמים שלא היו הוראת שעה. כי אין שלמים בצבור רק שלמי עצרת והם קדשי קדשים ונאכלים בצפון ונאכלים לזכרי כהונה לפנים מן הקלעים ליום ולילה. והי' עולה על הדעת שגם אלה כן דינם. (ובאמת היו קדשים קלים. כמ"ש לקמן (יד י) ואת חזה התנופה ואת שוק התרומה תאכלו במקום טהור. (ר"ל בעזרת ישראל) אתה ובניך ובנותיך). וע"ז אמר שהם זבח השלמי', שם זבח מציין שהוא של שמחה, שמאסף בו אוהבים ומיודעים, כמו כי זבח היום לעם בבמה (ש"א ט יב), כי זבח משפחה לנו בעיר (שם כ כט), ואמר שהיו זבח העם שכל העם אכלו את בשרם. וז"ש שבזה למדו שהיו שלמים של צבור שכולם יאכלו מסעודתו כמו שהבעלים אוכלים בשר שלמיהם:

יד **ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה**. זה היה קודם ההקטרה, וא"כ היל"ל ויניפו את החלבים על החזות ועל שוק הימין ויניף אותם תנופה ויקטר את החלבים המזבחה. ופע"כ

וּבָרִיכוּ יָת עַמָּא וְאִתְגְּלֵי יְקָרָא דַּיְיָ לְכָל עַמָּא: כד וּנְפַקַת אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וַאֲכַלַת

ספרא

יג (יט) וישחט את השור ואת האיל זבח השלמים אשר לעם מכאן למדו שלמים לצבור:

יד ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה להגיד גדולתו של אהרן ושל בניו שבשעה קלה למדו שבעה עבודות. שחיטה וקבלה זריקה והזאה והיטוי (יציקה וכפרה) [קמיצה והקטרה]:

טו (יד) ויהי ביום השמיני הוא יום שמיני לקדוש' אהרן ובניו. איכול שמיני בחדש. כשהוא אומר ויהי בחדש הראשון בשנה השני' בא' להדש הוקם המשכן מלמד שבר"ח הוקם המשכן. יכול הוקם בר"ח ושרתה שכינה בשמיני בחדש. ת"ל וביום הקים את המשכן כסה הענן. מלמד שביום שהוקם המשכן שרתה שכינה על מעשה ידי אהרן. שכל שבעת ימי המלואים היה משה משמש ולא שרתה שכינה על ידו. עד שבא אהרן ושרת בבגדי כהונה גדולה ושרתה שכינה על ידו שנאמר כי היום ה' נראה אליכם. (טו) מה ת"ל ויהי מלמד שהיתה שמחה לפניו במרום כיום שנבראו בו שמים וארץ. במ"ב הוא אומר ויהי ערב ויהי בקר וכאן הוא אומר ויהי. וכיון שכלו ישראל את מלאכת המשכן בא משה וברכן שנא' וירא את כל המלאכה ויברך אותם משה. מה ברכה ברכן א"ל יה"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם. רמ"א כך ברכן ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים. והם אמרו לו ויהי נועם ה' אלקינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו וכו' ועל אותה שעה הוא אומר צאנה וראנה בנות ציון. בנים המצוינים. במלך שלמה במלך שהשלום שלו. בעטרה שעטרה לו אמו זה אהל מועד שמצויר בתכלת ובארגמן ובתולעת השני ובשש. אמו אין אמו אלא ישראל שנאמר ולאומי אלי האזינו. (טז) ביום חתונתו ביום ששרתה שכינה. וביום שמחת לבו ביום שירדה אש חדשה ממרום ולחכה

התורה והמצוה

ואח"כ יאמר הרמב"ן שהניף אותם שנית בפ"ע אחר שהניף החזה עם החלבים. וא"ש כי גם בהחזה הניף השוק ג"כ, כמו שהוא לדורות, ופי' בספרא שרצה להודיע בפרשה זאת שלמד אהרן כל סדר העבודות ועשאם במעמד משה, ולכן הזכיר העבודות ביחד כל ההקטרה, ואת התנופה שלא הוצרך ללמוד כי זה יעשה כל בעל קרבן הניפו לבדנו, וא"ש להגיד גדולתו של אהרן ושל בניו, ואמר של בניו כי הקבלה עשו בניו, כמ"ש ויקריבו בני אהרן אליו הדם (וכמ"ש בס' פ"ח), ומ"ש יציקה וכפרה נ"ל לגרוס במקומו קמיצה והקטרה;

טו כבר נז' בסימן אלף כי מן פסוקי המקראות א"א להכריע מתי היה כל הנאמר בפרשה הזאת, אם בא' לחדש אם בח' בו. רק מן הדרוש נכריע שזה היה בא' לחדש. ובאר פה דרך הדרוש הזה, דהא כתוב בס' פקודי שבא' לחדש הוקם המשכן ויכס הענן, וכן אמר בס' בהעלותך. וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן, הרי כסהו הענן באחד לחדש. ואיך יאמר ביום השמיני בחדש כי היום ה' נראה אליכם. הרי כבר נראה ביום הראשון ולא נסתלק הענן מאז כמש"ש כן יהי' תמיד הענן יכסנו. וע"כ שביום השמיני דפה היה באחד בניסן שאז הוקם בקביעות. כי מכ"ג באחד הי' מפרקו בכל יום ולא שרתה שכינה, כי לא שמש אהרן ולא שמשו בבגדי כ"ג כי משה שמש בחלוק לבן. (וזה פי' משנה יד)—ואחרי העיון במליצת הכתובים כ"מ שיחבר המאמר באמצעו במלת ויהי מורה שנעשה דבר מפליא. הויה חדשה רשומה. בפרט במספר הסדורי אין דרך שיבא מלת ויהי, רק אם נתהוה דבר חדש ורשום. ופה שיל"ל ביום השמיני קרא. ואמר ויהי, לאמר שבו ביום היה ענין חדש ורשום. כמו שיאמר במ"ב ויהי ערב על שכל יום נעשה בו הוי' חדשה. כן ביום השמיני, וא"ש מלמד שהיתה שמחה לפניו וכו' ומובא במגלה(דף י ע"ב)—והענין כי בימי בראשית ברא ה' הטבע וההנהגה הראשונה הסדורה בסדר קבוע חק ולא יעבר, ההנהגה יורדת מלמעלה למטה, ובמלאכת המשכן נשתכללה הנהגה שניה ההשגחיית שעולה מלמטה למעלה. לפי מעשה עם ה' ושרון לבם, ההנהגה הראשונה מוסדת בשמים ובארץ, וההנהגה השניה מוסדת במשכן ומקדש אל. שהוא ציור העולם הגדול. וכל הנמצא בכלל העולם הצטייר במשכן לכל מחלקותיו כמו שדברנו ע"ז במק"א. והנה ישראל הכינו החמריים למלאכה זו. ואז ברך אותם משה שתשרה שכינה במעשה ידיהם, הפך מהנהגה הקבועה בהטבע שאינו תלוי במעשה ידי אדם, אבל הנהגה ההשגחיית תלוי' לפי מעשה המונהגים. וכן א"ל שיוסף ה' עליכם אלף פעמים, לפי ענין ההשגחיי שעמו תוספת ברכה לאין קץ. והם אמרו ויהי נועם ה' עלינו, שהוא נועם שכינתו והשגחתו, ומעשה ידינו כוננה עלינו, כי בכ"מ אין מעשה ידי אדם מכוונים עליו. רק בבנין הגשמי מעשה ידיו מכוונת על נפש הפועל ומקושרת עם כוונתו ועם טוהר לבו, כמ"ש במק"א. ועל אותה שעה הוא אומר דשיר המקודש. צאנה וראנה בנות ציון במלך שלמה, כי אז עשו

ואת החלבים וירא כל העם וירנו ויפלו על פניהם: י א ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו ויתנו בהן אש וישימו עליה קטרת ויקריבו לפני יהוה אש זרה אשר לא צוה אתם: ב ותצא אש מלפני יהוה ותאכל

בעל הטורים

בעלומך לרחות. שלום כנגד שלמים: (א) אשר לא צוה אין לומר לא צוה להביא אש זרה וגם לא צוה שלא להביאו אלא פירוש אשר לוי של לא. צוה אותם [פי' בח"ל שלא היה ליוני כלל על ההבאה כן להביא כן שלא להביא דא"כ למה מתו אלא פי' אשר צוה אותם לא. פי' שאמר להם בפי' שלא להביא. וכ"כ הפי' אשר לא לויתי בפ' שופטים עי' פירש"י שם] וכן לכל לבא השמים אשר לא לויתי: (ב) ותאכל אותם בגימ' זה הנשם. אותם אלא ויין. שמטלו בששה דברים. אש זרה. שהרו בפני רבם. שתויי יין. בנים לא היו להם [וזה היה ע"י שלא הי"ל נשים עי' יבמות דס"ד] נהגו שיעיהם בפרנסות. לא נטלו עלה:

רש"י

וחדעו שהמקום בחר בו: (כד) וירנו. כתרגומו: (ב) ותצא אש. רבי אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא על ידי שהורו הלכה בפני משה רבן ר' ישמעאל אומר שתויי יין נכנסו למקדש [ואמר לא צוה אינו סבת מיתתם אלא להודיע שמעצמם התנדבו בו] ת תדע שאחר מיתתן הזהיר הנותרים שלא יכנסו שתויי יין

שפתי חכמים

ביוך אותם הכהן. ועוד הא משה לוי היה והיאך בירך ברכת כהנים: ש מה מקשה על זה והא אין עונש בלא אזהרה אפרשנו בסמוך: ת ופי' אשר לא צוה אותם אינו סיבת מיתתם אלא להודיע שמעצמם הסנדבו בו לא שצוה אותם כמו שלוה את אהרן קח לך עגל וגו' ופירוש בקרבתם בעת קרבתם ולא שבעבור אש זרה מתו אלא עיקר מיתתם היה מפני שתויי יין ולולי קלה הקריבו להתקדש על ידם לא היתה מיתתם עכשיו אף על פי שכבר נגזרה עליהם מיתה בשעה שהלינו אעפ"כ לא היו מתים ביום זה שהיה שמחה לישראל אם לא הורו הלכה ביום זה ועיין עוד מזה לקמן. (ועיין בקל"מ) כי יש הביא עוד דעת רבי יוסי הגלילי שאמר על הקריבה שנכנסו לפני ולפנים מתו ורבי עקיבא שאמר על הקריבה שהקריבו אש זרה מתו ורבי אליעזר בן עזריה שאמר שמפני שניהם מתו ודברי בר קפרא שאמר בשם רבי ירמיה בן אלעזר בשביל ארבעה דברים מתו על הקריבה ועל ההקרבה

התורה והמצוה

בנות ציון בו עטרה, כי כל מה שעשה בעולמו הגדול עשו הם ציור ותבנית לזה במשכן. כדוגמת בני המדינה שעושים עטרה למלך ומציירים עליה כל מדינות מלכותו וכל כבודו. וז"ש זה אהל מועד שהוא מציר, ר"ל שהוא צורת העולם הגדול ובו יתאחדו העליונים והתחתונים בענין שתעלה ההנהגה מלמטה למעלה לפי עבודת המקדש, שזה השלום הלמוד כמ"ש משה אין שלום בעירך כמ"ש בדרושים. וכבר באדנו בחבורנו שירי הנפש (פי' על שה"ש) כי השיר המקודש הוסד על זווג הכלה הכלולה העליונה עם תפארת ישראל דודה, שזה נעשה ע"י המקדש שמכן שם בין שני הכרובים, ואז לבש המלך שלמה עטרה אשת חיל עטרת בעלה, והוא יום חתונתו, ויום שמחת לבו, ואז נתחבר אש של מעלה באש של מטה. אש טהורה ולבנה. ותאכל על המזבח:

טז **וישא אהרן את ידו ויברכם וירד**, הנה יפלא. שבודאי ברכם אחר שירד מן המזבח, והאי לומר בהפך וירד וישא ידו. וגם הא נז' אח"כ שנית שברכו את העם. ולכן יאמר הרמב"ן שזה לא היה ברכת כהנים. רק שפרש כפיו השמימה לתפלה כמ"ש בשלמה (מ"א ח), ומלבד מה שהק' עליו המפ' שאין זה דומה לתפלת שלמה. יש אולי הבדל בין פרש כפיו ובין נשא ידיו, שלתפלה בא לשון פרישת כפים ולדוקן בא תמיד בלשון נשיאת ידים, כמו שהעירותי בפי' ישעי' (א טו), והראב"ע מסרס המקרא וכבר ירד, ולדעתו הוא כלל שאחריו פרט. שמפ' כיצד וירד ויבא אל א"מ ויצא ואז ויברכו את העם. ועמ"ש לקמן (ס' כח). שכן דעת התוספתא. אבל חז"ל פי' פה שזה הי' קודם שירד מן המזבח. והנה במשנה דסדר התמיד (פ"ז מ"ב) מבואר דברכת כהנים היה קודם הקטרת איברים. וכ"מ בתוס' ברכות (דף יא ע"ב). אמנם הרמב"ם (פ"ז מה' סו"מ ה"ח) כתב שהי' אחר הקטרת איברים. וכ"כ הסמ"ג (ס' קלב), ממ"ש וירד מעשות החטאת, ס"ל שתחלה ירד, כפי' הראב"ע. וכ"מ במגלה (דף יח) עיי"ש. אולם לדעת הספרא פה ברך ברכת כהנים בשעת תנופת החזה והשוק. בעודו על המזבח קודם הקטרת החלבים (או עכ"פ קודם שירד) משום דברכת העם הי' ע"י שזכו לו במתנותיהם כמ"ש במק"א. ובעת הניף החזה ושוק זכה במתנת כהונה. כמ"ש בפ' נו (ס' קס) שישראל היו מפרישין מתנת כהונה מסיני ואז זכה בכולם. ותיכף ברכם. וז"ש בתוספתא שעה זכה במ"ל וזכה בנ"כ וכו', ואח"כ הקטיר החלבים כשאמר דמשנה דתמיד, ואז ירד מעשות החטאת וכו', ועז"א משנה מקרבנותיו וכו', כי ג"כ הי' קודם. ולא תאמר שבעת נ"כ ירד למטה לז"א שלא ירד מן המזבח עד סוף כל הקרבנות. וכמ"ש למעלה (סימן ס). ובזה מיושב ג"כ מה שלא זכר בזה כאשר צוה משה כי זה מוסב עמ"ש ואת החזות וכו' הניף תנופה, ר"ל שהניף ואז נשא ידיו כאשר צוה משה. ומבואר

על מדבחא ית עלתא וית תרביא וחזא כל עמא ושבחו ונפלו על אפיהון: א ונסיבו בני אהרן נדב ואביהוא גבר מחתיתיה ויהבו בהון אשתא ושויאו עלה קטורת בוסמין וקריבו קדם יי אשתא נוכרתא די לא פקיד יתהון: ב ונפקת אשתא מן קדם

ספרא

ולחכה על המזבח את העולה ואת החלבי':

טז (יח) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם. באותה שעה זכה במתנות כהונה וזכה בנשיאת כפים לו ולדורותיו עד שיחיו המתים. (יח) וירד מעשות החטאת העולה והשלמים משנפנה מקרבנותיו ירד לו מן המזבח בשמחה. (יט) ויבא משה ואהרן אל אהל מועד כיון שראה אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל היה עומד ומצטער. אמר יודע אני שכעס עלי המקום בשבילי לא ירדה שכינה לישראל. א"ל. משה אחי כך עשית לי. שנכנסתי ונתביישתי ולא ירדה שכינה לישראל. מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל. לכך נאמר ויבא משה ואהרן אל א"מ. (כ) ותצא אש מלפני ה'. כיון שראו אש חדשה שירדה משמי מרום ולחכה על המזבח את העולה ואת החלבים פתחו פיהם ואמרו שירה ועל אותה שעה הוא אומר רננו צדיקים בה' לישרים נאוה תהלה:

יז (כא) באותה שעה קפצה פורענות על נדב ואביהוא. וי"א מסיני נטלו את שלהם. כיון שראו את משה ואת אהרן שהיו מהלכים תחלה והם באים אחריה' וכל ישראל אחריה'. א"ל נדב לאביהוא עוד שני זקנים הללו מתים ואנו ננהוג את הקהל. אמר הקב"ה מי קובר את מי הם קוברים אתכם ויהיו הם מנהיגים את הקהל. (כב) דבר אחר כיון שראו בני אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל א"ל נדב לאביהוא וכי יש לך אדם שמבשל תבשיל בלא אש. מיד נטלו אש זרה והכניסו לבית קה"ק שנאמר ויקחו שני ב"א נו"א איש מחתתו ויתנו בהן אש. א"ל הקב"ה אני אכבד אתכם יותר ממה שכבדתם אותי אתם הכנסתם לפני אש טמאה אני אשרף אתכם באש טהורה. (כג) כיצד היתה מיתתן שני חוטין של אש יצאו מבי' קה"ק ונחלקו לד' שנים נכנסו בחוטמו של זה ושנים בחוטמו של זה ונשרף גופם ובגדיהם קיימים שנא' ותצא אש מלפני ה'. היה אהרן עומד ותוהא אומר

אוי

התורה והמצוה

שגלינו תמיד שאם מקדים את השם אל הטפל לא היה נסדר האמן כמפרש"י והאדם ילך קודם לכן. ואל משה אמר זה הי' קודם, וכן בכ"מ (וכמ"ש באילת השחר סימן קיז) וכן ואת החזות הניף קודם לכן ואז וישא ידיו וכו'. ולכן הוכרח לכתב וירד מעשות החטאת וכו', ללמד שלא ירד עד שגמר הקטרת חלבי השלמים. ובמ"ש ויבא משה ואהרן אל א"מ. שאז"ל שאהרן נכנס להשתחוות כפי הדין שיכנס בגמר עבודה (כמ"ש במשנה פ"ז דתמיד וכב"מ פ"ב מה' ביאת המקדש ה"ג בשם הסמ"ג עיי"ש) שא"כ היה הוא העקר. ולמה אמר ויבא משה שמשמע שמשה הוא העקר בזה כפי הכלל שיסדנו (בספר ויקרא ס' ר"ן) ע"כ פי' שנכנסו להתפלל על השראת השכינה. שבזה הי' משה העקר. כמ"ש בספרא י"ט א"ל משה אחי כך עשית לי וכו'. ועז"ש ויצאו ויברכו את העם. שאחר שהובטח להם בהשראת כבוד ה' אל כל העם ברכו אותם שניה להכינם אל הדבוק האלקי ע"י ברכתם. ואז ותצא אש הנה שכבר הי' אש על המזבח כמ"ש ויקטר על המזבח ואין הקטרה בלא אש (כי מ"ש הרשב"ם שפי' ששם אותו על המזבח והוקטר אח"כ בבוא האש מלמעלה אינו נכון. רק שהיה אש. רק עתה בא אש חדשה נוסף על הקודם ועז"א ותצא אש). ב] שירדה משמי מרום כי האש יורדת מלמעלה, ועז"א מלפני ה'. ג] ולחכה שהוא שבלע אוכל הכל ולא נשאר ממנו כלום. ועז"א ותאכל. ואז וירנו, כתרגומו ושבחו שאמרו שירה, שכן מורה לשון רינה שבא לה' כמו רננו צדיקים בה':

יז ויקחו ב"א ותצא אש. הנה יש דעות חלוקות לחז"ל באיזה חטא מתו, וכמו שית' עוד לקמן (ס' כד ובריש אחרי), ופה אמר שני טעמים, א] מפני אהבת הכבוד שבקשו שהם אחר משה ואהרן. כמ"ש עלה אל ה' אתה ואהרן נו"א ושבעים מזקני ישראל. התאוו שיהיו בראש ושימותו משה ואהרן. ומפני אהבת הכבוד הדמיוני הפליגו אחרי גיוס אומר נפשם מה שע"י משה ואהרן יראו באור ה' ומשפעם יבורכו, ופעם זה מובא בסנהדרין (דף נב), ופעם ב', מפני שהכניסו אש זרה. וכפי הנראה היה זה אחר שיצאו משה ואהרן מא"מ ויברכו את העם ופרשנו למעלה שנכנסו להתפלל על גילוי כבוד השכינה וירידת האש, ולקמן (ס' כג) אמר שנכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטורת, ופרשנו שעד עתה לא הקטיר אהרן קטורת כי עד עתה עבד משה. וזה הפעם הראשון שנכנס עם אהרן שיקטיר אהרן עיי"ש. והכניסו את הקטורת בלא אש והניחו אותו אל מזבח הזהב ויצאו. והנה

והביאות

אֹתָם וַיָּמֻתוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן הוּא
אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה ׀ לֵאמֹר בִּקְרֹבַי אֶקָּדֵשׁ וְעַל־פְּנֵי כָל־
הָעָם אֶכָּבֵד וַיִּדֹּם אַהֲרֹן׃ ד וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־מִישָׁאֵל וְאֶל
אֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל דֹּד אַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם קִרְבוּ שְׂאוּ
אֶת־אֲחֵיכֶם מֵאֵת פְּנֵי־הַקֹּדֶשׁ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ ה וַיִּקְרְבוּ
וַיִּשָּׂאֻם בְּכֻתֳּנֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה׃
ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר ׀ בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם
אַל־תִּפְרָעוּ ׀ וּבִגְדֵיכֶם לֹא־תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל־

הקורא ימעים הגרש קודם התלשא

בעל הטורים

(ג) וידם ב' במס' הכא ואידך וידם השמש (יהושע י') רמז למה שאמרו מאורות לוקין על אב ב"ד שמת ובני אהרן היו אב ב"ד: (ד) קרבו יש בו שני טעמים מלמד שלא קרבו אליהם להיכל אלא הטילו בהם אנית של ברזל וגררום והוציאום להוץ (כי כת"ג נקרא תרסא הוא מלשון פרים וחנית. וגרם הוא בלשון גרירה): (ה) וישאום ב' במסרה הכא ואידך וישאום בני קיש אחיהם (ד"ה א' כ"ג) כנושא אשה חייב לפלבישה כדכתיב וכסותה לא יגרע וזהו וישאום בני קיש וישאום בכתנתם שכיון שנשאום נתחייב בכסותם: (ו) ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר · הפך פניו כנגד אהרן ודבר עמו פה אל פה ולכך כתיב אל אהרן תגל

רש"י

למקדש משל למלך שהיה לו בן בית וכו' כדאיתא בויקרא רבה: (ג) הוא אשר דבר וגו'. (זבחים קט"ו) והיכן דבר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי (שמות כ"ט) א"ת בכבודי אלא במכובדי א"ל משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור או בי או בך עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך (ת"כ. וי"ר): וידם אהרן. (שם ושם) קבל שכר על שתיקתו א ומה שכר קבל שנתייחד עמו הדבור שנאמרה לו לבדו ב פרשת שתויי יין: בקרבי. בבחירי: ועל פני כל העם אכבד. כשהקב"ה עושה דין בצדיקים מתירא ומתעלה ומתקלס ג אם כן באלו כ"ש ברשעים וכן הוא אומר (תהלי' ס"ה) נורא אלהים ממקדשיך אל תקרא ממקדשיך אלא ממקודשיך: (ד) דד אהרן. עוזיאל אחי ד עמרם היה שנאמר (שמו' ו') ובני קהת וגו': שאו את אחיכם וגו'. כאדם האומר לחבירו העבר את המת מלפני הכלה ה שלא לערבב את השמחה: (ה) בכתנתם. של מתים [דכל כתנת האמור בת"כ של בגדי כהונה. ומישאל ואלצפן לוים היו אע"כ של מתים] ו מלמד שלא נשרפו בגדיהם אלא נשמתם כמין שני חוטין של אש נכנסו לתוך חוטמיהם (סנהדרין נ"ב. ת"כ): (ו) אל תפרעו. אל תגדלו ז שער מכאן שאבל אסור בתספורת (מ"ק ט"ו) ח הבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום: ולא תמתו. הא אם תעשו ט כן תמותו: ואחיכם כל בית

שפתי חכמים

שהקריבו קרבן שלא נצטוו ועל אם זרה אם מכית הכירים הכניסו ועל שלא נטלו עצה זה מזה: א ר"ל למה כתיב וידם אהרן מה היה לו לומר על גזירת השי"ת, בשם ה' יריב. ועל זה פירש קבל שכר על שתיקתו כלומר ומש"ה כתיב וידום משום שקבל שכר על שתיקתו ומשו"ה כתב הכתוב וידום וגו' (ג"א) ומה שהסך לפרש וידום אהרן קודם בקרובי כדי להודיע למה שתק אהרן לפי שהיה שומע שבניו היו ידאי שמים וקרובים ומיודעים להקב"ה לכך שתק וכן הוא במדרש רבה: ב כלומר תרתי קאמר מפני שתיקותו זכה ששמע מפי השם מה שלא שמע עד עתה שי"ג דברות נאמרו למשה ולאהרן וכנגדן י"ג מיעוטים ללמדך שלא לאהרן נאמר אלא למשה שיאמר לאהרן · ועוד זכה שנאמרה לו לבדו ולא נשתתף עם משה עד שיראה מפני זכותו של משה זכה לשמוע הוא מפי הגבורה ואתי שפיר אפילו אליבא דרבנן דר' יהודה שסבירא להו לעיל ריש פ' ויקרא: ג הא דלא פירש רש"י זה על בקרובי אקדש כיון שסבירא להו מגורה אלהים ממקדשיך. עיין (בקל"מ): ד לאפוקי שלא תפרש דוד הוא אחי של דודתו דכפרשת אחרי מות מלינו נמי דודתך והוא אחת דודך. א"נ דלא נטעה לומר דוד אהרן אמישאל ואלצפן קאי לכן פירש עוזיאל אחי עמרם היה וק"ל: ה דאם לא כן קרבו שאו את אחיכם והקרוב מבעי ליה מאי מאת פני הקודש אלא העבירו וכו': ו מדכתיב בכתנתם וכל כתנת דכתיב בת"כ מיירי כתנת של בגדי כהונה ומישאל ואלצפן לא היו כהנים אלא לוים ומאין היו להם כתנת אלא ודאי קאי אמתים: ז פי' בפוא שער ראשו כלומר מי שערותיו גדולים מתחלקים השערות אלו מאלו ונעשה פרע. וכה דפרש"י לקמן בפרשת סוטה ופרע ראש האשה פירש סותר קליעת שערה וכו' והכא פירש פרע לשון גידול. וי"ל כי סתירת קליעת שערה היא גידול שערה במראית עין כי עד עתה היה קלוע ונראה כאילו אין לה שער ובסתירת שערה נראות כאלו נתגדל שערה: ח כתב הרא"ם בפרק אלו מגלחים פירש רש"י מדאיצטריך קרא למישרי לבני אהרן מכלל דאחרים אסורים דס"ל לרש"י ז"ל דקרא דראשיכם אל תפרעו למשרי להו לבני אהרן הוא דאתא ומש"ה דייקי מיניה מכלל דכ"ע אסירי דאי לאזהורי הוא דאתא שלא יורשו לפרוע היכי מצי למידק מיניה דאחרים אסירים שלא לפרוע וחייבים לפרוע הא ליכא למידק מינה אלא מדאסר להו לפרוע מכלל דכ"ע שרי נפרוע · אך קשה דאי למשרי הוא דאתא שאינם חייבים לפרוע מאי ולא ימותו דכתיב בתריה דמשמע שאם תפרעו תמותו כמו שפירש רש"י בעצמו הא אם תעשו תמותו ואם כן דברי רש"י סותרים זה את זה וצ"ע. עיין שם כי האריך בענין ואפשר שרש"י

יְיָ וַאֲכַלַת יָתְהוֹן וּמִיתוּ קֳדָם יְיָ: ג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן הוּא דִּי מַלִּיל יְיָ לְמֵימַר בְּקָרִיבַי אֶתְקַדַּשׁ וְעַל אַפֵּי כָל עַמָּא אֶתְיַקַּר וּשְׁתִיק אַהֲרֹן: ד וּקְרָא מֹשֶׁה לְמִישָׁאֵל וּלְאֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל אַחְבּוּהִי דְּאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן קְרִיבוּ טוּלוּ יַת אֲחוּכוֹן מִן קֳדָם אַפֵּי קוּדְשָׁא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא: ה וְקָרִיבוּ וּנְטָלוּם בְּכִתּוּנֵיהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דִּי מַלִּיל מֹשֶׁה: ו וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בְּנוֹהִי רֵישֵׁיכוֹן לָא תְרַבּוֹן פֵּרוּעַ וּלְבוּשֵׁיכוֹן

ספרא

אוי לי כך עבודה בידי וביד בני שכך הגעתני . (כד) נכנס משה אצלו והיה מפייסו א"ל אהרן אחי מסיני נאמר לי עתיד אני לקדש את הבית הזה . באדם גדול אני מקדשו . הייתי סבור או בי או בך הבית מתקדש עכשיו נמצאו בניך גדולים ממני וממך , שבהם הבית נתקדש . כיון ששמע אהרן כך צדק עליו את הדין ושתק שנאמ' וידום אהרן. (כה) ולמודים צדיקים שמצדיקים עליהם את הדין . אברהם צדק עליו את הדין שנא' ואנכי עפר ואפר . יעקב צדק עליו את הדין שנא' קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך. דוד צדק עליו את הדין שנאמר הבאישו נמקו חבורתי מפני אולתי :

יח (כו) ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עוזיאל דוד אהרן ויאמר אליהם קרבו שאו את אחיכם . מכאן אמרו הכהנים אין מטמאין למתים שהרי אלעזר ואיתמר כהנים היו ולא נטמאו להם מי נטמאו להם הלוים : יט (כז) ויקרבו וישאום בכתנתם מלמד שחס המקום עליהם במיתתם יותר מבחיים שאילו נשרף טפס ואין בגדיהם קיימים היו מפורסמים ומבוזים אלא נשרף טפם ובגדיהם קיימים, והרי הדברים ק"ו ומה אם שהכעיסו את המקום שנכנסו לפניו שלא כרצונו כך עשה להם ק"ו לשאר צדיקים : כ (כח) ויאמר משה אל אהרן

התורה והמצוה

ואביהוא לא הזכירו שיצא האש ע"כ אמרו וכי יש לך אדם שמבשל תבשילו בלא אש , ולכן לקחו מחתות עם קטורת עם אש זרה. ובעת שבאו יצא האש אשר אכלה את הקטורת שהניח אהרן בא"מ ואת העולה והחלבים , ואכלה גם אותם . ומז"א שיצאו שני חוטי אש . אחד לאכול הקטורת על מזבח הזהב ואחד לאכול העולה והחלבים . וי"ל שעל האש זה היה מאריך להם רק ע"י שכבר אמרו בסיני מתי ימותו זקנים הללו . וגם עתה שנו בדבר ולא חששו ועשו נגד רצון משה ואהרן , לכן מהר נענשו , וז"ש באותה שעה קבלה פורענות , ונגד באותה שעה , מפרש , מפני נטלו את שלהם . ונגד הפורעניות עצמו , מפרש , מפני שהכניסו אש זרה , וקראו אש טמאה ר"ל שאינו ראוי לגבוה , כמו ואל תאכלו כל טמאה (שופטים יג) שפי' דברים האסורים לנזיר . ומ"ש שהיה אהרן עומד ותוהא . הוציאו זה מלשון וידום אהרן . שמבואר אצלינו שיש הבדל בין פעל דמם לפעלים אחרים חשה שותק. שפעל דמם מציין שהפסיק מן הדבור ומבואר שהיה אהרן מדבר וידום . ומה דבר , בודאי לא נתן תפלה לאלקים , רק אמר הדבר בחטאו ובחטא בניו ונצטער על חטאיו , ולמה דמם, כי משה פייסו שהי' זה בשביל גדולתן כמ"ש בקרובי אקדש , ומ"ש שלמודים צדיקים להצדיק הדין ומביא מאברהם יעקב ודוד . כי יצדיקו דין שמים מג' פנים . א] בהשקף על שפלות האדם העובד וגדולת הבורא הנעבד , שלפי גדולתו ושפלות האדם בערכו צדקת האדם כאין נחשב וז"ש אברהם ואנכי עפר ואפר . ב] בהשקף על רוב הטוב שקבל מאת ה' , שלפי רוב הטובה מתחייב בהודאה ועבודה יתירה ויתמעטו זכיותיו , וז"ש יעקב קטנתי מכל החסדים וכו' . ג] בהשקף על החטאים עצמם שיעשה מצד מיעוט ידיעתו ושכלתו , וז"ש דוד הבאישו נמקו חבורתי מפני אולתי . ומשלשה פנים אלה הצדיק עליו אהרן את הדין וידום מן הדבור . [עיי' בזבחים קטו , מובא פה בש"ס במכוה כ"ד בשינוי ועיי' במדרש רבה שמיני פ' יב , ולקמן פ' ט מובא כמו שהוא בגמ'] :

יח ויקרא משה אל מישאל הנה יקשה בזה הלא אלעזר ואיתמר היו כהנים הדיוטים שמטמאין לקרוביהם , ומבואר בזבחים (דף ק) דמטמאין אותו בע"כ . וכ"כ בתוס' הרשב"א (פ' כו) דמשום שיטמא הך שיש אחרים . ונראה משום דנ"א נשרפו , רק דהגוף קיימת הוי כמ"ש התוס' בסנהדרין (דף נב) , ומבואר בנדה (דף כז ע"ב) דזה הוי כמת חסר , ובזה אין הכהן קרובו מטמא לו כמ"ש רש"י בנזיר (דף מג ע"ב) וכמו דפסקינן ביו"ד (ס' שע"ג) , וז"ש בספרא מכאן אמרו הכהנים אין מטמאין למתים , כי כשחסר דינו כשאר מתים שאין הכהן מטמא להם :

יט וישאום בכתנתם . היינו בכתונת המתים כמ"ש לקמן (משנה לד) , והנס שלדעת הספרא נשרף גופם ונשארו בגדיהם בנס לבל יתבזו , ומזה ק"ו לשאר צדיקים שהשי"ת חס על כבודם אחר מיתתם :

כ ויאמר משה אל אהרן ואל אלעזר וכו' . אזהרה פריעה ופרימה ויציאה מן המקדש נאמר (לקמן

פ' אמור) רק גבי כ"ג, וכהן הדיוט פורע ופורס ואסור לעבוד אונן. ולכן יאמר הרמב"ן שאלעזר ואיתמר היו דינם כמשוח מלחמה, שאינו פורע ופורס, ודעת הספרא מלהלה ... זה ליוי פרעי לשעה. משום שנהגנו כדין שמים דימה אותם להרוגי ב"ד ונוה שלא להתאבל עליהם, וכן ס"ל שמ"ש מפתח א"מ לא תצאו הי' רק אזהרה לשעה, כי כהן הדיוט מותר לו לצאת אחר המטה, והיה ג"כ אזהרה רק לאותה שעה, ומ"ש מכאן אמרו וכו', פליגי בזה ר"מ ור"י בסנהדרין (דף יח) דר"מ סבר דיוצא עד שער העיר הם נכסים והוא נגלה ור"י סבר אינו יוצא מן המקדש שנאמר ומן המקדש לא יצא, ור"מ מפרש מקדושתו לא יצא. וסתם זה כר"מ (כי היא ברייתא נוספת על הספרא), ופי' כי יש להקשות עמ"ש ר"מ שפי' מן המקדש לא יצא מקדושתו דמה יעשה בפסוק זה דכתיב ומפתח אהל מועד לא תצאו, שא"א לפרש כן ומזה ראי' לר' יהודה, אולם למ"ש שהוא רק אזהרה לאותה שעה אין ראי' מפסוק זה, ולכן אמר ר"מ שפיר הן נכסין והוא נגלה. ומזה ראיה לדעת הראב"ד (פ"ב מה' בהמ"ק ה"ה) שסובר דכתוב ומפתח א"מ לא תצאו לא נאמר רק לאותו שעה. ועוד נבאר זה לקמן (ס' לג), ומ"ש ויעשו כדבר משה והלא הליוי הי' שלא יעשו דבר. פי' נספרא שעשו מה שצוה לקבל את הדין ושלא להראות ע"י האבילות שמתרעמים ח"ו:

כא ויּשא אהרן את ידיו אל העם ויברכם.

כבר כתבנו (בס' טז) שדעת הספרא במ"ש וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם היה קודם שירד מן המזבח, עיי"ש הטעם. אולם ברייתא דפה שהיא נוספת על הספרא ס"ל כדעת הראב"ע שהמקרא מסורס ופי' וירד הוא עבר שכבר נשלם ר"ל וכבר ירד מן המזבח. וכן פי' הסמ"ג (ס' קל"ב). עיי"ש מ"ש בזה:

כב ויברכם. מפרש (במשנה למ"ד) שהוא ברכת כהנים, כתם כהן ופי' בפ' נשא, ושם נאמר את"ו ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן. ואז נאמר ט ס' של ברכת כהנים. ופי' שברכת כהנים בעמידה. מקיש ברכה לשירות, ומובא בסוטה (דף לח), וכבר בארנו במק"א הטעם שלמדו בכ"מ שנאמר ועמד ויקם שהוא בעמידה, וכן מ"ש בד"ה ויקומו ויברכו את העם מפני שצריכה עמידה קמו עמדו, ומ"ש שבדורות הראשונים נאמר בהם ותבא תפלתם למעון קדשו השמימה, הוא הוכעה למ"ש למה נכנס משה ואהרן ללמדו על מעשה הקטורת, כי בספרא (משנה יח) אמר פעם אחר שנכנסו להתפלל על ירידת האש, וההוספתא הוכיחה שע"ז לא הוצרכו להתפלל. כי בדורות שהיו עובדים את השם כשברכו ברכת כהנים בא תפלתם לשמים. וכ"ש שנתקבל תפלת אהרן, רק שנכנס ללמדו מעשה הקטורת, והוא עפ"מ שפרש"י בפ' פקודי (מט כו) שכל עבודת היום נעשו ע"י משה, והנה עד עתה שהעמידו ופרקו היה לו דין במה וגם אחר של יום הח' שהעמידו ופרקו, ובאחר הקריב משה והקטיר קטורת ופרקו את המשכן ואח"כ התחיל אהרן לעבוד ורצה להקטיר קטורת של בין הערבים שאין מחנכין מזבח הזהב אלא בקטורת של בין הערבים וזה הי' דינו במזבח הזהב אחר שעד עתה הי' כבמה, ולכן אחר שגמר עבודותיו רצה להקטיר ונכנס משה עמו ללמדו

ואל אלעזר ואל איתמר. מכאן אמרו הרוגי ב"ד אין מתעסקין עליהם לכל דבר. שמא תאמרו אנו הולכים לבתינו ומתאבלים ואוננים ובוכים הלא פקד המקום שלא תצאו מבית הקדש שנא' ומפתח א"מ לא תצאו. מכאן אמרו כ"ג שמת לו מת אינו יוצא אחר המטה הם נכסים והוא נגלה הם נגלים והוא נכסה, ויעשו כדבר משה צדקו עליהם את הדין ושתקו: **כא** (כט) [וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם זה מקרא מסורס כן היה ראוי לומר וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים וישא אהרן את ידיו ויברכם שבירידתו נשא את כפיו וברך את העם]. **כב** ויברכם בעמידה. אתה אומר בעמידה. א"א אלא בעמידה ושלא בעמידה. ת"ל לעמד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו. מקיש ברכה לשירות. מה שירות בעמידה אף ברכה בעמידה. וכן הוא אומר ויקומו הכהנים והלוים ויברכו את העם וישמעו את קולם ותבא תפלתם למעון קדשו השמימה. בדורו של חזקיהו מלך יהודה שהיו עוסקים בתורה מה נאמר בהם ותבא תפלתם למעון קדשו השמים. בדורות האחרים שהיו עובדים עבו"ם מה נאמר ובפרישכם כפיכם. (ל) ויברכם זו ברכה סתומה שאין אתה יודע וחזר הכתוב ופי' להלן יברכך ה' וישמרך עד וישם לך שלום. ויבא משה ואהרן אל אהל מועד למה נכנס: משה ואהרן כיהד ללמדו על מעשה הקטורת. או לא נכנס אלא לדבר אחר הריני דן ירידה טעונה ברכה וביאה טעונה ברכה מה ירידה מעין עבודה אף ביאה מעין עבודה. מנין לביאה שהיא טעונה ברכה ודין הוא. ומה אם יציאה שאינה טעונה רחיצה טעונה ברכה ביאה שטעונה רחיצה א"ד שטעונה ברכה. או חילוף ומה אם ביאה שאינה טעונה ברכה טעונה רחיצה יציאה שטעונה ברכה א"ד שתטעון רחיצה. לא א"א בביאה שכן יצא מחול אל הקדש תאמר ביציאה שכן יוצא מקדש לחול בטל החילוף וחזרנו לדין. ירידה טעונה ברכה וביאה טעונה ברכה מה ירידה מעין עבודה אף ביאה מעין עבודה. הא למה נכנס משה עם אהרן ללמדו

על

על מעשה הקטורת: **כג** (לא) ותצא אש מלפני ה׳ כיון שראו אש חדשה שירדה מן השמים ולהכה על המזבח את העולה ואת החלבים נפלו על פניהם ושבחו לשמים. וכן בימי שלמה נפלו על פניהם שנאמר וכל ב״י רואים ברדת האש מן השמים וכבוד ה׳ על הבית ויכרעו על אפים ארצה על הרצפה וישתחוו והודות לה׳ כי טוב כל״ח ועל אותה שעה הוא אומר וערבה לה׳ מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות. כימי עולם כימי משה וכשנים קדמוניות כימי שלמה. ר׳ אומר כימי עולם כימי נח וכשנים קדמוניות כשנות הבל שלא היתה עכו״ם בעולם: **כד** (לב) ויקחו בני אהרן אף הם בשמחתם כיון שראו אש חדשה עמדו להוסיף אהבה על אהבה ויקחו אין קיחה אלא שמחה. נדב ואביהוא מה ת״ל בני אהרן שלא חלקו כבוד לאהרן. נדב ואביהוא לא נטלו עצה ממשה. איש מחתתו איש מעצמו יצאו ולא נטלו עצה זה מזה. ויקריבו לפני ה׳ אש זרה אשר לא צוה אותם ר׳ ישמעאל אומר יכול אש זרה ממש ת״ל אשר לא צוה אותם הכניסוהו בלא עצה. ר״ע אומר לא הכניסוהו אלא מן הכירים שנאמר ויקריבו לפני ה׳ אש זרה. א״כ למה נאמר אשר לא צוה אותם שלא נמלכו במשה רבן. רא״א לא נתחייבו אלא על שהורו הלכה בפני משה רבן וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה. (לג) ומעשה שאירע בתלמיד אחד שהורה בפניו אמר לה לאימא שלום אשתו. אינו מוציא שבתו ומת. לאחר שבת נכנסו חכמים אצלו. אמרו לו רבי נביא אתה. א״ל לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא כך מקובלני מרבותי שכל

כי עבודה זו לא למדה עד עתה שלא היה יכול לכנס עם משה בעת הקמה דכתיב כל אדם לא יהי׳ באהל מועד, ויען היו בטוחים שירד אש נכנס בקטורת בלא אש, ולא חשאו בו״א (כמ״ש בס׳ כד), ולכן הי׳ יכול משה לכנס עמו כי לא הוקפד על לאחס, ולמדו עוד בדרכי המדות שמ״ש ויברכו את העם מוסב גם על הביאה, ויצאו ויצאו ויברכו. פי׳ בבואם וביציאתם ברכו. כי הביאה כ״ש מהיציאה, דביאה המורה יותר שטעונה קידוש כי יוצא מתוך אל הקדש, וכיון שברכו בבואם בודאי עשו שם עבודת הקטורת, שלדעת הרמב״ם הי׳ ברכת כהנים אחר קטורת (כ״ל ס׳ סז) ומזה ראי׳ שנכנס ללמדו על מעשה הקטורת. [וברייתא זו מובא בירושלמי פ״ד דתענית]:

כג ויירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם. הרינה והנפילה על אפים הם ענינים סותרים. כי נפילת אפים יהיה ע״י הכלה ופחד ממראות אלקים הנורא, והרינה תהי׳ ע״י שמחה, ולא מצאנוהו ביחד בשום פעם. ופי׳ חז״ל מפני שראו שני ענינים. א] אש חדשה שירדה מן השמים וע״ז נפלו על פניהם מפחד ה׳ ונאוע. ב] שלחכה את העולה שזה אות שנתקבל קרבנ׳ ברצון וע״ז שמחו וירונו ושבחו לשמים, וכן בימי שלמה כרעו על אפים מפני האש וישתחוו להודות על הרצון והטוב והחסד, שלחיכת האש את הקרבן הוא אות שערבה לה׳ מנחתם. ועז״א וערבה לה׳ מנחת יהודה כימי עולם. שלעתיד יתראה ג״כ כבוד ה׳ כמ״ש (מלאכי ג׳) ופתאום יבא אל היכלו וכו׳ ומי העומד בהראותו כי הוא כאש מצרף וכו׳ וערבה לה׳ מנחת יהודה. וכבר באהרו בפי׳ ישעי׳ (ס׳ מג יח) שהקודם הוא בערך המתאחר, אף שאינו ראשון. ומצד זה הוא לפעמים בלתי האלפי, וכמ״ש בב״ר (פט״ו) ויטע ה׳ גן בעדן מקדם רשב״ג אומר את סבור קודם שנברא העולם ואינו אלא קודם לאה״ר אדם נברא בששי וג״ע בשלישי, הה״ד אלקים מלכי מקדם פועל ישועות ראו פעלא מבא שהתקין סכרי עד שלא עמדתי לפעול, ר״ל שאינו קדם האלפי רק קודם לאדם שנברא אחר הג״ע. ובזה פרשתי שם אל תזכרו ראשונות הוא גאולת מצרים וקדמוניות אל תתבוננו הוא גאולת בבל שהי׳ קודם לזמנם (וכן גרס בתוספתא וירושלמי (ספ״א דברכות). ובגי׳ הבבלי הוא להפך). וכן מפרש כימי עולם ימי משה וכשנים קדמוניות ימי שלמה שהי׳ קודם לבנין העתיד. ור׳ מפרש שהקדם הזה הוא האלפי כמו עורי כימי קדם דורות עולמים (ישעי׳ נא), חשבתי ימים מקדם שנות עולמים (תהלות עז), שהוא קדם האלפי, ופי׳ שתערב המנחה כמו בימי נח שכתוב וירח ה׳ את ריח הניחוח. וימי הבל דכתיב וישע ה׳ אל הבל. ומ״ש שלא היו עכו״ם בעולם. פי׳ הרמ״א בס׳ תורת העולה. לשט״ש הרמב״ם שהי׳ מצות הקרבנות נגד עובדי עכו״ם. וזה לא שייך בימי הבל, שאז היה הקרבן סגולי בעצמו להתקרב לפני ה׳. וכן יהי׳ בעתיד:

כד ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו. התוספתא הנ״ל חולקת על ת״כ בספרא (למעלה מכ״ב) שא״ל נדב לאביהוא וכי יש לך אדם שמבשל תבשיל בלא אש. שלפ״ז נכנסו טרם שירד אש מלמעלה, והכניסו אש זרה. ודעת התוספתא שנכנסו אחר שירד האש וכדעת ר׳ ישמעאל בסמוך שלא היה אש זרה, והסבה שהכניסו הקטורת הי׳ ע״י רוב שמחתם. וכן נראה מסדר הכתובים וירא כל העם וירונו ויקחו בני אהרן. העם רנו בשמחתם, והם לקחו בשמחתם, וז״ש אין קיחה אלא שמחה ר״ל מדסמך אל וירונו היה קיחתם מתוך שמחה, והתוספתא לשטתה שס״ל שנכנס משה עם אהרן ללמדו

הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת־הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוָה׃ ז וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ פֶּן־תָּמֻתוּ

בעל הטורים

לא. הכי בניו כנגד אלעזר ואיתמר ולכך לא נאמר בהם אל: ולאיתמר בניו פסק (ר"ל שיש פסיק ביניהם) לומר שאף הם היו ראוים לשרוף אלא שהפסיק מהם הגזירה זהו שנאמר בסיני וגם הכהנים ה' כהנים אלו אהרן וד' בניו אלא שבזכות אהרן ניצלו: פרעו ב' במסורה הכא ואידך שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו (משלי ח') בשביל שלא שמעו מוסר ופרעו שהורו בפני רבם לא שהכניסו אש זרה גרמו לנבהלים שנטוו כאל פרעו: ועל כל העדה יקצף לפי שהיו שלוחי צבור ושליח צבור בשפה סימן רע

התורה והמצוה

על מעשה הקטורת. כי כבר היו מובטחים שירד האש ע"י ברכתם (כנ"ל ס' הקודם), וא"כ אח"ל שנדב א"ל לאביהוא אין תבשיל בלא אש. והספרא לשיטתו שאמר (למעלה ב' יט) שנכנסו להתפלל על האש ולא היו מובטחים על האש ולזה ס"ל שלקחו אש זרה. ומ"ש נדב ואביהוא מה ת"ל בני אהרן וכו'. דבריהם מוסדים על שלשה יסודות בחוקי הלשון. א] שלא יוסיף הכתוב תואר על שם העצם רק לצורך (כמ"ש ס' מא בארך). ולמה הוסיף תואר בני אהרן על שם נדב ואביהוא. ועז"א שלא חלקו כבוד לאהרן. מספר שחטאו מצד שהיו בני אהרן ולא חלקו לו כבוד. ב] מחוקי הלשון בשם העצם יקדים תמיד לשם התואר והמצטרף. שרי אשת אברם, לוט בן אחיו, יצחק בן אברהם. ולא יקדים שם התואר רק באחד מג' פנים. (א) אם בא השם בדרך נשוא המאמר. כמו ושם אשת אברם שרי, ושם אשת נחור מלכה, ושם אחיו יובל. (ב) במקום שהתואר אינו אמיתי. כמו צר לי עליך אחי יהונתן. כה אמר אחיך ישראל. כה אמר אחיך בן הדד. שר"ל ידידו ודומה כאחיו. (ג) במקום שרצה לדייק את התואר ביחוד. כמו והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימין. ר"ל שבנימין הוא אחי אמיתי מאב ואם. ולפ"ז הי"ל פה נדב ואביהוא בני אהרן. ופי' חז"ל שלא נטלו עצה ממשה. בא לדייק שם בני אהרן. שעי"ז שהם בני אהרן חשבו שא"צ לעצה והשאלה ממשה רבם כי כמוהם כאהרן אביהם. ג] כבר בארתי (ויקרא ס' יט) שכ"מ שבא הפעל בלשון רבים והשם הסמוך לשם הכללות בלשון יחיד מורה החילוק שכ"א וא' פעל בפ"ע. וכן ממ"ש ויקחו בל"ר. ואמר איש מחתתו בלשון יחיד. ולא אמר את מחתותיהם. מבואר שכ"א לקח בפ"ע ולא נטלו עצה זה מזה. וזה ג"כ הפך הספרא הנ"ל שא"ל נדב לאביהוא. ובאר שכל זה שטת ר' ישמעאל שלא היה אש זרה כי לקחוה מן המערכה וכבר הי' שם אש מן השמים. ודייק זה ממ"ש אשר לא צוה אותם. ואם היה אש זרה ממש הי"ל אשר צוה שלא לעשות. משמע שהיה כדינו. וי"ל כדעת המפרשים שלא אש מענין אשה ריח ניחוח, שהנפרד מן אישי אש. כמו קן מן קני ושן מן שני ופי' מנחה אש זרה. וע"ז לא נצטוו כי מ"ש לא תעלו עליו קטורת זרה היינו על המזבח והם הקריבו במחתה. רק שעשו בלא צווי, ובאמת דעת ר' ישמעאל (במד' ויקרא) שמשתויי יין נכנסו. כי על הקרבה אז לא היו ראוים לעונש. רק שהי' שמחתם מתוך אש זרה, הוא היין, ובענין זה קרבו לפני ה', והגם שעדן לא נצטוו על שתיית יין עד אח"כ. על הקריבה מתו. מתוך שקרבו לפני ה' בהתלהבות אש זרה שלא כדת, וז"ש אין קיחה אלא שמחה, ודעת ר"ע שהי' אש זרה ממש מן הכירים וס"ל כדעת הספרא הנ"ל (משנה כב) שעשו זה פרש שירד האש. שאמרו אין תבשיל בלא אש. (דכולהו סתימתה אליבא דר"ע). ומ"ש אשר לא צוה, פי' שלא נמלכו במשה. שהגם שנדמה להם מן הסברה שאין תבשיל בלא אש הי"ל לשאול את משה. והנה ר"ע מדייק לא הכניסוה אלא מן הכירים כי אם היו לוקחים מן הכירים ומן המזבח ג"כ ששם היה אש של מעלה היו עושים כדין. דאחר שעל המזבח לא הי' אז רק אש של מעלה המצוה הוא ליתן גם אש הדיוט. כמ"ש בספרא ויקרא (פ"ה משנה י וביומא דף נג כג). ולכן אמר ר"ע שהכניסו רק מבין הכירים והי' רק אש הדיוט. ודעת ר"א. שלקחו גם מן המזבח ששם הי' אש מן השמים. ויען שלא היה אז על המזבח אש הדיוט. כי האש שירדה אכלה הכל ולחכה (כנ"ל ס"ס ע"ז) באופן שלא נשאר רק אש השמים. הוכרחו לקחת אש הדיוט. רק שחטאם הי' שהורו הלכה בפני רבם. וזה מובא בעירובין (דף סג) ובירושל' פ"ק דגטין כי הם חדשו דרוש זה בענין זה שלא הי' כמהו לדורות שהי' בהקטרת המזבח אש מעלה לבדה. ובמ"ש יש ליישב קושי' התוס' שם עיי"ש:

כה ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם. מבואר שלשון יציאה לא יבא רק על היוצא מפנים לחוץ. ומוכח שיצאת האש מפנים. והם היו בהיכל א"כ יצא האש מקה"ק. דאם מהיכל הל"ל תהלך אש וכדומה לא והלא. ובמ"ש ותאכל אותם. יש דעות ת"ק ס"ל שהי' רק שריפת נשמה. (וכן סתמן משנה מ"ח) ואבא יוסי ס"ל בנשרף גם הגוף (וכן סתם למעלה משנה כ"ג) וכבר כתבו התוס' בסנהדרין (דף נב) דהני תרי תנאי פליגי אהדדי ומבואר אצלינו (ויקרא ס' סז ובאה"ש כלל קן) דכ"מ שבא מלת אותם אחר הכינוי בא לדייק רק אותם לבד ומפ' אבא יוסי ולא בגדיהם. כי ממ"ש וישאם בכתנתם י"ל בכתנות הנושאים. ומ"ש ואומר ולבני אהרן תעשה כתנות שלא האמר שמה שם' ותאכל אותם

לא תבזעון ולא תמותון ועל כל כנשתא יהי רוגזא ואחיכון כל בית ישראל יבכון ית יקדתא די אוקיד יי: ז ומתרע משכן זמנא לא תפקון דלמא תמותון ארי משח

שכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה: **כה** (לד) ותצא אש מלפני ה' מלמד שיצא אש מבית קה"ק ושרף נשמתם. **אבא** יוסי בן דוסתאי אומר שני חוטין של אש יצא מבית קה"ק ונחלקו לארבעה ונכנסו שנים בחוטמו של זה ושנים בחוטמו של זה. ותאכל אותם ולא בגדיהם שנאמר ויקרבו וישאום בכתנתם בכתנת הנישאים, או יכול בכתנות הנושאים ת"ל ותאכל אותם ולא בגדיהם. ואומר ולבני אהרן תעשה כתנות כתנות לכהנים ולא כתנות ללוים: (לה) וימותו לפני ה' ר"א אומר לא מתו אלא בחוץ מקום שהלוים מותרים לכנס לשם שנא' ויקרבו וישאום בכתנתם. א"כ למה נאמר וימותו לפני ה' נגפן מלאך ודחפן להוץ והוציאן. ר"ע אומר לא מתו אלא בפנים שנאמר וימותו לפני ה' א"כ למה נאמר ויקרבו וישאום בכתנתם מלמד שהטילו חנית של ברזל וגררום והוציאום לחוץ: (לו) **כו** ויאמר משה הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש. זה דבור נאמר בסיני למשה ולא ידעו עד שבא מעשה לידו. וכיון שבא מעשה לידו א"ל משה. אהרן אחי לא מתו בניך אלא על קדושת שמו של הקב"ה, שנא' ונועדתי שמה לב"י ונקדש בכבודי. כיון שידע אהרן שבניו ידועי המקום שתק וקבל שכר על שתיקתו מכאן אמרו כל המקבל עליו ושותק סימן יפה לו. ע"י דוד הוא אומר דום לה' והתחולל לו. וע"י שלמה הוא אומר עת להשות ועת לדבר. עתים לכל. עתים שאדם שותק עתים שאדם מדבר: **כז** (לז) ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עוזיאל דוד אהרן ממשמע שנא' ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל איני יודע שעוזיאל דוד אהרן. מה ת"ל

בא למעט גופם. ומ"ש וישאום בכתנתם בכתנות הנושאים, דאין כתנות ללוים—ודעת ר' אליעזר ור"ע שמישאל ואלצפן לא נכנסו להיכל. דקי"ל בתוספתא (פ"ק דכלים) דבטומאה שהיא בהיכל יכנסו כהנים ולא לוים. וא"כ הי"ל לצוות לאלעזר ואיתמר שיכנסו. וע"כ שהוציאו אותם מן העזרה ובזה לא משמשין כהנים רק לוים מוציאין. וכמ"ש בד"ה ויבואו הכהנים לפנימה לבית ה' לטהר ויוציאו את הטומאה אשר מצאו בהיכל ה' ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון חוצה (וכמ"ש בסוף עירובין). ואמר ר' אליעזר שאחר מיתתן דחפן המלאך והוציאן לעזרה. ועז"א ויקרבו וישאום אף שאין הלוים נכנסין לפנים להוציא הטומאה כפים כהנים. ור"ע ס"ל שהוציאם לעזרה ע"י חנית של ברזל. וכפי הנראה שניהם ס"ל כהב"ב קדי וכסתמא דלעיל שנשרף גם גופם ובזה ר"א אזיל לשיטתי'. עפמ"ש התוס' בסנהדרין שם להק' לר"ע דאמר דהטמאים לפסח שני מישאל ואלצפן היו, ואי שריפה ממש הואי לא נטמאו. ותי' דשלדן קיימא הוי. ובנדה (דף כז ע"ב) מת שנשרף ושלדו קיימת טמא. וה"ד שלדו קיימת אמר אביי כגון שנשרפו ע"ג קטבלא. ר"ל שבזה לא נתפזר ועורתו ואיהוך איבריו נכרים. ולפ"ז לא יכול ר"ע לאמר כר"א שדחפן המלאך לחוץ. דא"כ נתפזר אפרן ולא נטמאו מישאל ואלצפן. וע"כ שהיו במקומם. דכיון שהכתונת לא נשרף הי' כמת הנשרף ע"ג קטבלא ולכן אמר שגררום בחנית של ברזל. שאיכף כשנגעו בהם נטמא החנית והם נעשו אב הטומאה ע"י החנית כדין כלים במת ואדם בכלים. משא"כ אם היה חנית של עץ פשוטי כלי עץ אין מקבלים טומאה ולא נטמאו במגע ולא במשא כי כשזזו ממקומם נתפזר האפר והו לא מטמא. ור' אליעזר לשטתו דאמר (בפ"ב דאהלות מ"ב) דאפר שרופין מטמא ברובע. ולדידי' הגם שנדחפו לחוץ ונתפזר האפר מ"מ מטמא ברובע. ור"ע יסבר כחכמים דמטהרין אפר שרופין. אולם יקשה דלפ"ז לא נטמאו רק בטומאת כלים ולשטת הרמב"ם (פ"ו מה' ק"פ ה"ג) בטמאים בטומאות מן המת שאין הנזיר מגלח שוחטין עליו בשביעי שלו. ולא יעלה רק לשטת הראב"ד שם עיי"ש. ובספרי נשא (פסקא מד) גז' ג"כ פלוגתא זו ושם ר' יוסי כר' אליעזר ור' ישמעאל כר"ע. וי"ל שר' יוסי ס"ל שהי' רק שרפת נשמה ואין להאריך יותר:

כו ויאמר משה הוא אשר דבר ה' לאמור. מורה שעתה נתחדש לו פי' דברי ה' שהיו סתומים אצלו, פי' שפי' אמר ונקדש בכבודי. שבהתגלות כבודו באהל מועד יתקדש ע"י שיראו כי גם קרוביו לא יקרבו אליו. ויען שענינים הבחיריים הגם שקודמים בידיעתו ית' נשארו שני קצות האפשר ביד האדם הי' הדבר כמוס עד עתה, ואהרן ראה בזה שבניו ידועי המקום ר"ל דבוקים בידיעתו, ע"ד כי יודע ה' דרך צדיקים, כי ידעתיו, והוא מדרגה גדולה כי ישוב הנודע אל היודע. שאצלו ית' הכל א' כמ"ש במק"א: וע"כ שתק. וקבל שכר שנתיחד הדבור אליו בפ' שתוי יין. ומאמר זה מובא בזבחים (דף קטו ע"ב):

כז בני עוזיאל דוד אהרן. אמרו חז"ל שדוד אהרן מיותר. ופירושו שהי' דודו ואוהבו מתנהג בדרכיו, כמ"ש החוקר שהאהבה לא תמצא אלא בין השוים. שמדותיו של אהרן הי' אוהב שלום ורודף שלום

ת"ל דוד אהרן. מקיש מעשה עוזיאל למעשה אהרן מה אהרן רודף שלום בישראל אף עוזיאל רודף שלום בישראל. ומנין שאהרן רודף שלום בישראל שנא' ויראו כל העדה כי גוע אהרן ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל ובמשה הוא אומר ויבכו ב"י את משה. מפני מה בכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל ומשה לא בכו אלא ב"י ולא כל בית ישראל. שאהרן לא אמר לאיש ולא לאשה סרחת. אבל משה מפני שהוכיחם נא' בו ויבכו ב"י את משה. וכן הכתוב מפורש ע"י אהרן בקבלה. בריתי היתה אתו החיים והשלום. שהיה רודף שלום בישראל. ואתן לו מורא וייראני שקבל עליו כל דברי התורה באימה וברתת ובזיע. מה ת"ל מפני שמי נחת הוא. אמרו בשעה שיצק משה שמן המשחה על ראש אהרן נרתע ונפל לאחוריו. אמר אוי לי שמעלתי בשמן המשחה. השיבתו רוח הקדש הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן שיורד עפ"י מדותיו כטל חרמון שיורד על הררי ציון מה הטל אין בו מעילה אף שמן המשחה אין בו מעילה. (לח) תורת אמת היתה בפיהו שלא טמא את הטהור ולא טהר את הטמא. ועולה לא נמצא בשפתיו שלא אסר את המותר ולא התיר את האסור. בשלום ובמישור הלך אתי שלא הרהר אחר המקום כדרך שלא הרהר אברהם. ורבים השיב מעון שהשיב פושעים לתורה ואומר מישרים אהבוך (לט): **כח** ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ואיתמר בניו רבי אומר בגדולה מתחילין מן הגדול ובקללה מתחילין מן הקטן. מנין שנאמר ויאמר ה' אל הנחש כי עשית זאת אל האשה אמר. בתחלה נתקלל נחש ואח"כ נתקללה חוה ואח"כ נתקלל אדם: **כט** (מ) ראשיכם אל

כמ"ש באבות. שזה מגיד אהבת הבריות. וע"כ בכו עליו כל בית ישראל. ומשה ע"ה מדה אחרת הי' בו להנהיג ולהוכיח את הדור וזה לא ירוצה רק לסגולים האוהבים תוכחה. ובזה מפרש הכתוב (מלאכי ב) שמדבר בשבח אהרן בריתי היתה אתו החיים והשלום וכו'. ר"ל שבענין דברים שבינו לבין הבריות שהוא חיי המדיניות, הי' אתו החיים והשלום. בשלום הבריות זה היה עסק חייו. ובענין דברים שבינו לבין אלקיו. ואתן לו מורא. הי' מתירא מן דברי התורה עצמם. כי התורה והבי"ת א'. ובזה וייראני. באופן שלא ירא יראת עונש רק ירא את דבר ה' עצמו. והוסיף מפני שמי נחת הוא. שפעל נחת מורא שהשפיל א"ע מרוב הפחד וזה הי' בדברים המקודשים לה' שירא למעול בהם כמשתמש בדבר שאין ה' עליו. וכמו בהי' כשנמשח בשמן הקדש ומובא בכריתות (דף ה). **ומ"ש תורת אמת היתה בפיהו** וכו', פי' עפ"י ההבדל הנודע אצלינו בין **פה** ובין **שפה** שהשפה הוא חיצונית נגד הפה. ויציין בפה דברי חכמה ובשפה מציין דברי דעת. כי החכמה הם דברים מקובלים מרבו. ואם יבינם בדרכי התבונה, ויהיה רגיל בהם עד ידעם בכל עת מבלי עיון הם מורגלים אצלו מן השפה ולחוץ מבלי עיון. ועז"א בירושלמי (פ"ק דפאה) תורת אמת היתה בפיהו אלו דברים ששמע מרבו ועולה לא נמצא בשפתיו אלו דברים שלא שמע מרבו. שדברים ששמע אסף בכח החכמה אבר בנפשו, ודברים שלא שמע הבין בכח התבונה עד שידעם בדעתו והם מיוחס לשפתים. וכאן מציין עניני טומאה וטהרה (שזה הי' מורה לרוב לעצמו כי הוא עסק בטהרות) במלת פיו. שבזה לא מש מתורת רבו. ועניני איסור והיתר שהי' מורה לאחרים ציין במלת שפתיו. כי זה הוציא מן השפה ולחוץ. ור"ל שאף לא נמצא עולה בדרכי למודו לאחרים שיטעו בדבריו. והוסיף עוד שחוץ מן השלום המדיני היה לו שלום עם אלקיו שלא הרהר על מדותיו. וחוץ מיראתו את דברי התורה למד דעת ליראה ה' עד שפושעים שבו בתשובה:

כח ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר. הקדים את אהרן בדבורו. הגם שיותר הי' ראוי להקדים אלעזר ואיתמר שבהם הי' זה דבר חידוש. משא"כ אהרן הוזהר בל"ז על פריעה ופרימה בפ' אמור שנאמרה כבר ביום שהוקם המשכן כדתני לוי בגיטין (דף ס'). ולא עוד אלא שבפסוק אצל אהרן מלת אל. ובאלעזר ואיתמר בשימוש הלמ"ד. וכפי דעת הרש"פ ביריעות שלמה מלת אל הנסמך אל אמירי' מורה על אמירה נמשכת חבורית ולא כן שימוש הלמ"ד עיי"ש. שמשמע שיחד עקר דבורו לאהרן ושהוא יתבונן בו לא בניו. ומדוע? אמר רבי משום דבגדולה מתחילין מן הגדול וע"כ הקדים ויחד את אהרן לעקר בדבורו. ובקללה הקדים את הנחש וחוה ושמש במלת אל. ויאמר אל הנחש. אל האשה אמר. ואח"כ לאדם אמר בשימוש הלמ"ד, שהיה שפל בדבור הגם שעקר העונש הי' מגיע לאדם שהוא חטא. וזה מגיד שבקללה מתחילין מן הקטן. ומאמר זה מובא בתענית (דף טו. ובברכות דף סא) כתיב ויאמר משה אל אהרן וכו' קחו את המנחה. וצריך להגי' לראשיכם אל תפרעו. כי על פסוק זה נשנה בספרא. ומטעם שכתבתי:

כט ראשיכם אל תפרעו. שם פרע בא על שער הראש בהיה גדול בעת שהוא אם גדל יותר משלשים יום. (כמ"ש ר"י בנזיר דף ו'). ומלאכתו על גילוי השער מן הריסוי. ופרע את ראש האשה (במד'

אל תפרעו אל תגדלו פרע יכול אל תפרעו מן הכובע הרי אתה דן נאמר כאן פריעה ונאמר להלן פריעה מה פריעה האמורה להלן גידול שער אף פריעה האמורה כאן גידול שער. ל (מא) ובגדיכם לא תפרומו לא תקרעו בגדיכם. לא ולא תמותו

ו') ולפ"ז י"ל שמ"ש פה אל תפרעו, ובכ"ג את ראשו לא יפרע, היינו שלא יסיר הכובע. כי גם במ"ש במצרע (ויקרא יג מה) וראשו יהי' פרוע מפרש ר"ש פרוע מגולה (כמ"ש בספרא פ"ב מ"ג), והוא דומה עם מ"ש בנזיר גדל פרע שהם בא פעל גדל. וז"ש יכול אל תפרעו מן הכובע. אולם מאמרו (ביחז' מד) ופרע לא ישלחו בבואם אל החצר הפנימית, מבואר שהזהיר את הכהנים מגדל שער בבואם למקדש. ומזה נלמד דה"ס אזהרה דפה ודכ"ג (שטעמו משום שהם במקדש ה' תמיד. כמ"ש הרמב"ם פ"א מה' ביאת מקדש הי"א) הוא על גידול שער. וז"ש נאמר להלן פריעה. ר"ל ביחזקאל. ועי' בסנהדרין (דף כב ע"ב):

ל ובגדיכם לא תפרומו. יש הבדל בין קריעה לפרימה. שקריעה כולל כל מקום ובכל אופן שיקרע. כמו יקרענה בתער הסופר (ירמי' לו), שפה יהי' לפיו סביב לא יקרע (שמות כח), והקורע בכל שהוא לוקה (רמב"ם פ"ט מה' בהמ"ק ה"ג), ולכן בא בהשאלה על ענינים הגיונים. קרוע אקרע הממלכה (מ"א יא), אבל הפרימה הוא הקריעה במקום השפה שקורע את האימרא, ודוקא בבית הצואר למעלה, כמ"ש במס' שמחות (פ"ט) אין קורעין אלא בשתי המוריות הקורע מן השפה ומן הצדדים לא יצא, וכמ"ש ביו"ד (ס' ש"מ). ודוקא ביד כמ"ש במו"ק (דף כב). ולכן אמר בהוריות (דף יב ע"ב) דכ"ג פורם למטה. וכן דייק הרמב"ם (פ"א מה' בהמ"ק הט"ו) או קרוע בגדים כדרך שקורעים על המתים. וז"ש בסוטה דף (פ"א מ"ה) אוחז בבגדיה אם נקרעו נקרעו אם נפרמו נפרמו:

לא ולא תמותו. משמעות הכתוב כי אם יפרעו ויפרמו יתחייבו מיתה. ובמו"ק (דף כד) אמרו אבל שלא פרע ולא פרם חייב מיתה שנאמר ראשיכם אל תפרעו ולא תמותו הא אחר חייב מיתה. וזה מורה בהפך. שהוא רשות שלא יפרעו. ולכן אמר הרמב"ן בפי' התורה והר"י בתוס' שם שדרשות אלה אסמכתות. ולדעתי יש להם שורש חזק. שבאמת עקר משמעות הכתוב הוא אזהרה שלא יפרעו ולא ימותו. כי אם הוא רק רשות מה צורך לאמר שלא ימותו אחר שהרשה להם בל יפרעו ויתאבלו. אך כי יש פה זרות בלשון. כי אחר העיון במקרא. ראינו שיציין הכתוב האזהרה התולדיית. לפעמים במלת פן, ולא תגעו פן תמותון (בראשית ג) תקח לה פן נהי' לבוז (שם לח) וגם הכהנים וכו' יתקדשו פן יפרץ בהם ה' (שמות יט). אל יהרסו לעלות פן יפרץ בם (שם). ואל ידבר עמנו אלקים פן נמות וכדומה. ולפעמים יציינו במלת לא. והיו על אהרן בבואו אל הקדש ובצאתו ולא ימות. דבר אל אהרן ואל יבא בכל עת אל הקדש וכו' ולא ימות (ויקרא טז ב) וכסה ענן הקטורת ולא ימות (שם שם יג) וכדומה. וההבדל מבואר שמלת פן מציין החיוב ומלת לא מציין השלילה. ולפ"ז יש הבדל לפי הענין. שאם התולדה מחויבת מעצמה. למשל שמוכן למות. ונתן תקון שאם יעשה כן לא ימות ישמש במלת לא. ואם המיתה אינה מחויבת מעצמה. רק שמודיע שאם לא יעשה כפי שצוה ימות ישמש במלת פן. למשל במ"ש וכסה ענן הקטורת ולא ימות המיתה מוכנת מן הסברה לכל הקרב אל משכן ה' כמו שהי' בבני אהרן. ונתן לו תקונים שאם יעשה כן לא ימות. אבל במ"ש ולא תגעו בו פן תמותון. חדש הוא להם שימותו בנגעם דרך עונש. וכן כשאמר תקח לה פן נהי' לבוז. הבוז הוא דבר יתחדש אם ידרוש אחרי'. ולא יצדק לאמור ולא נהי' לבוז. שמשמע שכבר מוכן לבוז והוא עושה תקנה שלא יהי' לבוז. ולרוב תצדק מלת פן. בתולדה שאחרי תנאי הבא במלת לא. אל תגעו בכל אשר להם פן תספו (במדבר טז) לא תעבר בי פן בחרב אצא (שם כ) אל תשמע קולך עמנו פן יפגעו בכם אנשים מרי נפש (שופטים יח) ומלת לא בתולדה שאחרי תנאי שבא בחיוב. ושמרתם את משמרתי וכו' ולא יהי' קצף (במדבר יח) ותכל תלונותם מעלי ולא ימותו (שם יז) קבר תקברנו וכו' ולא תטמא את אדמתך (דברי' כא) ביומו תתן שכרו ולא יקרא עליך אל ה'. ישוב למקומו ולא ימית אותי ואת עמי (ש"א ה) שוב ולך בשלום ולא תעשה רע בעיני הסרנים (שם כט) ובמקום שימצא מלת פן אחר תנאי מחייב עקר כוונתו על השלילה כמו ההרה לכו פן יפגעו בכם הרודפים (יהושע ב) ר"ל אל תלכו בדרך וכן במ"ש תקח לה פן נהי' לבוז עקר דבריו אל תבקש אותה כי אז נהי' לבוז והבן. ולפ"ז הי' יותר מתוקן שיכתב פה מלת פן. שהוא הודעה שאם יפרעו ימותו. כמ"ש אח"כ ומפתח א"מ לא תצאו פן תמותון. לא לכתב מלת לא שבזה צריך לדייק מכלל לאו אתה שומע הן. ובזה חדשו חז"ל במו"ק שאבל אחר שלא פרע חייב מיתה. לכוונה זו באה מלת לא תחת פן. כי הי' צריך ג"כ להודיע השלילה שלא ימותו. ומכלל לאו אתה שומע הן שאם יפרעו ימותו. והרמב"ם (פ"א מה' ביאת המקדש ה"ח) כהן שגדל שערו אסור לו לכנס מן המזבח ולפנים ואם נכנס ועבד חייב מיתה בידי שמים שנא' ויין לא ישתו ופרע לא ישלחו מה שתויי יין במיתה אף מגודלי פרע. וכתב הכ"מ משום דקרא דראשיכם אל תפרעו יל"פ לרשות ובכ"ז אחר שהאמת שאינו לרשות פי' הכתוב ולא תמותו שאם עשה כן ימות דהא בהלכה י"ד כתב דקורע בגדים חייב מיתה כדין פרוע ראש שנא' ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו. הא אם עבד והוא קרוע בגדים חייב מיתה ע"ש והדרושים האלה תמצא בפ' אמור (ס' למד). ובמקום אחר שבא מלת לא אחר שלילה יהי' לרוב אזהרה

כִּי־שֶׁ֛מֶן מִשְׁחַ֥ת יְהוָ֖ה עֲלֵיכֶ֑ם וַֽיַּעֲשׂ֖וּ כִּדְבַ֥ר מֹשֶֽׁה׃ פ ח וַיְדַבֵּ֣ר יְהוָ֔ה אֶֽל־אַהֲרֹ֖ן לֵאמֹֽר׃ ט יַ֣יִן וְשֵׁכָ֞ר אַל־תֵּ֣שְׁתְּ׀ אַתָּ֣ה׀ וּבָנֶ֣יךָ אִתָּ֗ךְ בְּבֹאֲכֶ֛ם אֶל־אֹ֥הֶל מוֹעֵ֖ד וְלֹ֣א תָמֻ֑תוּ חֻקַּ֥ת עוֹלָ֖ם לְדֹרֹתֵיכֶֽם׃

לדרתיכם

בעל הטורים

נשולהיו : ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה שתלמיד חכם שמת הכל נעשים קרוביו : (ט) יין ושכר. ואם שתה כדי רביעית יין אסור לכוהנים. שתה נוטריקון שתלת שכור תועבה. אתה ובניך בגימ' ילאו החללים ובעלי מומין : יין ושכר

רש"י

ישראל. מכאן שצרתן של ת"ח מוטלת על הכל להתאבל בה: (ט) יין ושכר. יין כ דרך שכרותו [ת"כ כריתות י"ג]: בבאכם אל אהל מועד. אין לי אלא בבאכם להיכל בגשתם למזבח מנין נאמר כאן ביאת אהל מועד ונאמר בקדוש ידים ורגלים ביאת אוהל מועד מה להלן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד, אף כאן עשה גישת

שפתי חכמים

שרגיש בקושיא לכן פי' בפירוש החומש מכאן שהאבל אסור בתספורת וכו' : ט הרא"ם פירש כאן דפירש זה כאן אף על פי שפשוט הוא מכלל לאו אתה שומע הן וכל התורה נדרשת כן. להורות שכוונת הכתוב שלא הכהן היוצא ממנו לא בלאו עצמו שהוא אף בכל שאר דברי הרשות שאין בהם חיוב מיתה נופל בהם לומר בהם לא יעשה לא ימות וכן יש לפרש ולא תמותו דיין ושכר והרב סמך על זה ולא פירשו ומיהו"א דלא המותו דרש כן כיון שהתיר להם לספר ש"מ שלא ימות עכ"ל. ונראה דרש"י דייק מכלל דכ"ע אסירי דאי כ"ע שרי ולא בא הכתוב אלא לאסורי שלא יפרעו א"כ היה קפיא ל"ל לקרא לאסורי לאו כיון דלכולי עלמא ברי מהיכי תיתי שיגדלו פרע ולמה לאו להתיר ולערבב שמחתו של מקום. ועוד נ"ל לומר ולא תמותו כא הם תעשו כן תמותו למה ליה אזהרה אחר אזהרה כולי האי בניהא אי דלכולי עלמא אסירי מ"ה צריך אזהרה אחר אזהרה שלא תאמרו אף על פי שהורשו לגלח שערותיהם מ"מ יהגיהו על עצמם ויעשו מדת חסידות כיון דלכ"ע אסירי מש"ה צריך קרא להזכיר אותו ולכתוב ולא תמותו כא אם תעשו כן תמותו. וזה נראה לי שמתיישבו כל תמיהת הרא"ם. כנ"ל ודו"ק : י ר"ל דהכל מתוייבים להתאבל אם ת"ח מצטער עצמו כגון בכא שאהרן היה מצטער עצמו. אבל אין לומר דלמא מכאן משמע שאם ת"ח מת מוטל על הכל להתאבל עליו מדכתיב כל בית ישראל יבכו וגו' דאם כן היה לו לכתוב ואחיכם ר"ל אחיכם כל מתים דהיינו כל ישראל יבכו את השריפה ומדכתיב ואחיכם משמע אחיהם של אהרן ואלעזר ואיתמר אותן שהיה משה מדבר עמהם : כ פי' אם הפסיק בו או שנתן בו מים כל שהוא פטור וזה דכתב רש"י סתם דביאת אהל מועד יש בו מיתה וכת"כ משמע דווקא אם היה שיכור ועבד עבודה

התורה והמצוה

בפ"ע. שכן במ"ש ולא יחלל זרעו בעמיו. שפרש"י שאלה בלבד פי' חז"ל שהוא לאו בפ"ע ואמרו שקדש ובעל לוקה שתים א' משום לא יקח וא' משום לא יחלל. וזה הוציאו ממה שלא אמר פן יחלל. וכמ"ש (אמור כ"א כג) ולא יחלל את מקדשי פי' בספרא (שם בימן סמך) שקאי על כלל הפרשה וגם עמ"ש אחלה שלא יעבד בע"מ. וא"כ הוא ענין בפ"ע. שלא יחלל בשום ענין. ועמש"ש :

לב ועל כל העדה יקצוף, מלת לא נמשך גם למעלה ועל כל העדה לא יקצוף. אולם למה יקצוף על העדה אם הם יעברו חק ויפרעו, פי' בספרא שפי' שלא על העדה יקצוף ע"י שלא נקברו ונספדו המתים כראוי כי הם יבכו את השרפה, ולפ"ז עקר הכוונה ואחיכם יבכו את השריפה ועי"ז על כל העדה לא יקצוף. פי' שהם יעשו אם יתאבלו, והעדה יעשו אם לא יתאבלו. ומ"ש את השריפה אשר שרף. שכפל השם עם הפעל וכבר בארנו (ויקרא ס' יג) שבכ"מ שכפל השם על הפעל יש בו דרוש, אמרו שבא ללמד שזה נקרא בשם שריפה. כי הפעל שרף יאמר לפעמים על צד ההרחבה על כל דבר שדומה למאכולת אש. כמ"ש (ויקרא ס' רלח) אבל כשכפל הפעל עם השם מורה שהשריפה כזו הוא שריפה גמורה וכ"מ לשריפת בת כהן ושריפה האמורה באשה ואמה שיהי' ע"י פתילה של אבר וכמ"ש בסנהדרין (דף נב) :

לג ומפתח א"מ לא תצאו אחר באזהרה זו עומדת לדורות. באר שהוא רק בשעת עבודה. דהא בכ"ג הוא רק בשעת עבודה, ומה שנשנה אזהרה זו גבי כ"ג פי' הרמב"ם (פ"ב מה' בהמ"ק ה"ו) דכ"ג אם מת לו מת מקריב אונן וכהן הדיוט אעפ"י שאינו יוצא אינו מקריב. וגם אלעזר ואיתמר לא הקריבו כמ"ש בזבחים (דף קא) וכי הם הקריבו אני הקרבתי וכ"ג מקריב אונן. ולפ"ז מ"ש בספרא מנין לכהנים שבכל הדורות פי' כ"ה, וכן פי' הרמב"ן, ופי' שזמ"ש ת"ל כי שמן משחת ה' עליכם ולא אמר כי בשמן הקדש נמשחתם רק שמשחת ה' עליהם כמ"ש והיתה להם משחתם לכהונת עולם, והראב"ד בהשגות חולק וסובר דמ"ש בספרא מנין לכהנים שבכל הדורות היינו כ"ג, כי אלעזר ואיתמר נמשחו והי' דינם ככ"ג וכן נראה דעת הסמ"ג שלא הביא אזהרה זו :

לד ויעשו כדבר משה למעלה (סוף פ' נו) אמר ויעש אהרן ובניו כל הדברים אשר צוה ביד משה. וכאן הוסיף שעשו כדבר משה שקיימו עליהם מצות משה ודברו מצד עצמו מבלי חקור על שרשי הציווי ומקורה וכן בשלוח שמאים כפל דבריו ויעשו כן ב"י וישלחו אותם אל מחוץ למחנה שמעו לפקודת משה תכף, והוסיף לאמר כי באמת דברי משה היו דברי ה', וז"ש כאשר דבר ה' אל משה כן עשו ב"י, וכן שבח את יהושע, הקדים ואמר שמה שצוה משה את יהושע לא הי' מלבו רק כאשר צוה ה' את משה ואמר וכן שבח

יהושע

דְבוּתָא דַייָ עֲלֵיכוֹן וַעֲבַדוּ כְּפִתְגָמָא דְמשֶׁה: ס וּמַלֵיל יְיָ עִם אַהֲרֹן לְמֵימַר: ס חֲמַר וּמְרַוֵי לָא תִשְׁתֵּי אַתְּ וּבְנָיךְ עִמָּךְ בְּמֵעַלְכוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְלָא תְמוּתוּן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן:

ספרא

ממשמע לאו אתה שומע הין. **לב** ועל כל העדה יקצוף ואחיכם כל בית ישראל יבכו זה מקרא מסורס ואין ראוי לומר אלא אחיכם יבכו ועל כל העדה לא יקצוף הא אם אין אחיכם בוכים יקצוף על כל העדה. מה ת"ל את השריפה הרי אתה דן נאמר כאן שריפה ונאמר להלן שריפה מה שריפה האמורה כאן שריפת נשמה וגוף קיים אף שריפה האמורה להלן שריפת נשמה וגוף קיים שריפה האמורה בבת כהן והאמורה באשה ואמה. **לג** (מב) ומפתח א"מ לא תצאו יכול בין בשעת עבודה בין שלא בשעת עבודה ת"ל ומן המקדש לא יצא ולא יחלל אימתי אינו יוצא ולא יחלל הוי אומר בשעת עבודה פן תמותו ממשמע לאו אתה שומע הן. כי שמן משחת ה' עליכם מת"ל יכול אין לי אלא אהרן ובניו שנתרבו בשמן המשחה אם יצאו בשעת עבודה חייבים מיתה מנין לכהנים של כל הדורות ת"ל כי שמן משחת ה' עליכם: **לד** ויעשו כדבר משה קיימו עליהם מצות משה רבן וכן הכתוב משבח את ישראל בפרשת שלוח טמאים ויעשו כן ב"י וישלחו אותם אל מחוץ למחנה. וכן הכתוב משבח את יהושע כאשר צוה ה' את משה כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע:

סליק מכילתא דמילואים

(פ"א) **לה** (א) יין ושכר אל תשת. יכול כל שהוא יכול מגתו ת"ל שכר. לא אמרתי אלא כדי לשכר. רביעית בן ארבעים. א"כ למה נאמר יין יין מוזהרים עליו כל שהוא ומוזהרים עליו מגתו. (ב) ר' יהודה אומר יין אל תשת אין לי אלא יין מנין לרבות שאר המשכרים ת"ל שכר. א"כ למה נאמר יין על היין במיתה ועל כל שאר המשכרים באזהרה. רא"א יין אל תשת ושכר (אל תשת) אל תשתהו כדרך שכרותו הא אם נתן לתוכו מים כל שהוא פטור. **לו** (ג) אתה ובניך יכול חללים ת"ל אתך. אוציא חללים ולא אוציא את בע"מ ת"ל אתה ובניך מה אתה כשר אף בניך כשרים יצאו חללים ובע"מ:

התורה והמצוה

יהושע כאשר צוהו משה מפני הפיל דבר הרלה:

לה יין ושכר אל תשת, דעת הת"ק דשכר הוא שם ליין ישן המשכר, ואינו כולל שאר משקים המשכרים (דיליף מנזיר דשם יין ושכר רק יין ישן) ואם כן שכר מיותר דכל שכן הוא מיין, וזה כלל דאם מזהיר על שני דברים שהאחד נשמע מהשני והוא מיותר ע"כ שמזהיר עליו במדרגה יותר גדולה וכמ"ש בפ' אחרי (ס' ז' וס' קכה) ולכן ס"ל דיין באזהרה ושכר במיתה, ועונש לא שמענו הוא רק על שכר ודעת ר' יהודה דשכר הוא שם כולל לכל המשקים המשכרים. וא"כ יין מיותר דכ"ש הוא משאר משקים. ולכן ס"ל דיין במיתה ושכר באזהרה. ורבי אליעזר ס"ל דשכר אינו שם רק תואר הפעל ובאורו יין אל תשת שכר. ר"ל אל תשתהו באופן משכר ר"ל בלא מים ובלא הפסק בינתים ברק באופן זה מוזהר אבל אם שותהו באופן בלתי משכר פטור. ובגמ' גרים בדברי ר"א יין אל תשת ושכר. אל תשתהו כדרך שכרותו. וני' זו עקרית דלא כהראב"א בתשובה שהחזיק גיר' הספר יין אל תשת ושכר אל תשת. וגם לגי' זו פי' ושכר אל תשת אל תשתה את היין שכר ר"ל באופן משכר. וברייתא זו מובאת בכריתות (דף יג ע"ב), ושם פסק הלכה כר"א. ולפ"ז אינו חייב רק אם שותה רביעית יין חי בב"א מיין שעברו עליו מ' יום לא כת"ק דלוקה על יין מגתו ולא כר' יהודה דמחייב מיתה על כל יין ומלקות על משקים המשכרים. וזה ג"כ דעת הרמב"ם שפסק (בפ"א מה' ביאת מקדש ה"א) שא"ח רק על רביעית יין חי בב"א שזה כר"א. ומה שפסק (בהלכה ב') שאם הי' שכור משאר משקים המשכרים ה"ז לוקה ועבודתו כשרה. הוא רק אם נשתכר ולא מפני אזהרה דפה רק משום דשכור הוא מום הפוסל באדם ולא בבהמה כמ"ש בבכורות (דף מה), ובגמ' שם מק' ע"מ לחשב שכור בהדי מומים הפוסלים באדם ולא בבהמה. והלא שכור מחיל עבודה. ומשיב בשאר משקים המשכרים ודלא כר' יהודה. מבואר דלת"ק ור"א המלקים על ר"י, שכור משאר משקים אינו מוזהר משום יין ושכר אל תשת וכ"ז הוא בכלל בעל מום. והזיל לשמעו שכתב (בפ"ו מה' ביאת המקדש ה"ו) דכל מי שיש בו מום מן המומים הפוסלים באדם ולא בבהמה לוקה ואינו מחלל עבודה. ולכן דלג (בפ"ח מה' ביאת המקדש ה"ח) ולא חשב שכור בכלל המומים הפוסלים באדם לבד. שמשנו במשנה בלי חולק. כי סמך א"ע ע"מ שכתב כמנו (בפ"ט ה"ב). ולהגם הרעישו כולם על דברי רמב"ם אלה שמזכה שערה לבי סרי. כמו שהאריך בכ"מ שם והרשב"א בתשובה (ס' פסג):

לו אתה ובניך אתך. יש פה שני יתורים, א] מלת **אתך** שלא ילדק רק אם יתחברו אתו בפעלם

לְדֹרֹתֵיכֶם: י וּלֲהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֹל וּבֵין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר: יא וּלְהוֹרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַחֻקִּים

בעל הטורים

אין פסוק מתחיל ביין אלא זה שהביא יללה בעולם כמ"ד שתויי יין היו ולכך מתו: (י) הת"ל ב' הלא ואיך הוכר הבן ונתל החול (משלי כ"ז) כיון שהבדל בין קודש לחול למוצאי שבת תיקא הוכר הבן והת"ל החול שאדם הכר במוצאי שבת בשביל נשמה שאבדה (דהיינו קליל ממיקה): יין ושכר וסמיך ליה ולהבדיל שמבדיל על היין: (יא) ולהורות אותיות ותורה: אליהם בגמטריא זהו

רש"י

מזבח כביאת אהל מועד [ת"כ]: (י) ולהבדיל. כדי שתבדילו בין עבודה קדושה למחוללת ל הא למדת שאם עבד עבודתו פסולה [ת"כ זבחים י"ז]: (יא) ולהורות. למד שאסור שיכור בהוראה יכול יהא חייב מיתה ם

שפתי חכמים

ם במיתה. וי"ל כיון דיליף הג"ש וקידוש ידים בפרשת כי תשא כתיב בבואם או בגשתם אל המזבח לשרת והוה דווקא בשעת עבודה לא הוצרך כאן לפרש וק"ל: ל כלומר שיהא הבדל בין עבודת הקודש למחוללת כי כל העבודות שהם בשכרות הוא מחוללות והיינו דפירש רש"י הא למדת שאם עבד פסול כיון דכתיב בביאתם אל אהל מועד ולא תמותו וילפינן ג"ש מקידוש ידים ורגלים והתם דווקא כשיעבוד עבודה כדפיר' וה"מ דעבודה שהיא בשכרות חייב מיתה עליהם אם כן כל עבודות שהם בשכרות הם מחוללות ואם כן מאי האי דכתיב ולהבדיל אלא על כרחך צ"ל כדי שיהא הבדל וכו' ואף דגבי ולהבדיל בין הטמא ובין הטהור לא שייך לפרש כן שנאמר שאם שתה לא יהיה הבדל בין טהורה לטמאה שכולן יהיו טמאות דכי שתוי שעבד עבודה תהא טמאה הא מחוללת היא וע"כ צ"ל ולהבדיל בין הטמא וגו' שתדעו להבדיל ולא כדי שתבדילו וכו' אפ"ה הוכרח רש"י לפרש כן גבי עבוד' ויהיה פירושו דמלת ולהבדיל פעם כדי שתבדילו וכו' גבי עבודה ופעם שתדעו לגבי טמאה וטהורה. ובזה נ"ל לתרץ קושית הרא"ם שהקשה והא גבי להבדיל בין הטמא ובין הטהור לא שייך לפרש כן ותירץ מה שתירץ ע"ש באורך: ם פי' ותהיה וי"ו

התורה והמצוה

בפעולה אחת. כמו לא מן התיבה אתה והפסק אתך. וכן ויקרב אותך ואת כל אחיך בני לוי אתך. שפליס לך (רבה קרח פי"ח) לא בדבר שכ"א מובדל בפעולתו שהלא כ"א מוזהר לשתות בפ"ע. וע"כ פי' חז"ל שמלת אתך אינו מבאר פעל השתיה, שלא ישתו אתך, רק מבאר שם בניך. ובא מלת אתך על הדימוי והתחברות בניך אשר אתך ר"ל שמשמשים בכהונה לא חללים. וכן פי' בכ"מ. אתך עמך בדומים לך, ב] מלת אתה מיותר ג"כ שהי' יכול לאמר אל תשת ובניך אתך. (ולמה בא שנית שם הגוף נוסף על השם שנרמז בפעל) וכבר אמרו בשבת (דף קכד). לכתב ל"ת כל מלאכה ובהמתך אתה ל"ל. איהו ניהו דמחייב בהמתו לא מחייב. וכאן האל"ס כן. ופי' מפני שמן מלת אתך אין למעט רק חללים לא בע"מ שהם אתו בכהונה לענין שאוכלים בתרומה וקדשים ומוזהרים על הטומאה. לכן הוסיף אתה ובניך. לדמותם שניה. שידמו בניו אליו. ובזה נדע שצריך שידמו לגמרי שלא יהיו גם בע"מ:

לז אתה ובניך אתך בבאכם אל א"מ. יש פה זרות כפי חוקי המליצה. כי בכ"מ שידבר על הנושאים דרך כלל ופרט. יבואו הנושאים המפורטים בסוף המאמר. ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו (ראשי' יג), וישב יוסף במצרים הוא ובית אביו (שם נ כב), ושמחתם לפני ה' אלקיכם אתם ובניכם (דברים יב), כי אם לפני ה' אלקיך תאכלנו במקום אשר יבחר ה' אלקיך בו אתה ובניך וכו' (שם יח), ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלקיך וכו' אתה והלוי וכו', אתם נצבים היום כולכם וכו' ראשיכם שבטיכם (שם כט ט) וכן היל"ל פה יין ושכר אל תשת בבואך אל אהל מועד אתה ובניך. ופי' חז"ל בספרא. שאם יאמר כן נפרש שאינו אסור רק בבואם אל אהל מועד ונאמר א] שאינו חייב אם נכנס למזבח שאינו א"מ. ב] שאינו חייב רק בבואה לא בצאתם, (והוא לפי' הרמב"ם אם הכניס עמו יין ושתהו בא"מ ויצא משם) דהא בבואם כתיב, ג] נאמר שהחיוב מיתה הוא משום ביאת א"מ לבד אף שלא עבד. והאמת הוא שאינו חייב מיתה רק אם שתה ועבד וכמ"ש התוס' בכריתות (דף יג ד"ה ונכנס) והרמב"ם (פ"א מה' ביאת מקדש). ומ"ש בבואכם אל אהל מועד אינו משום הביאה רק משום העבודה. והוא עפ"י מה שכתב הרמב"ם (פ"ב מה' ביאת המקדש ה"ב) דכהן שנכנס להיכל שלא לעבודה לוקה (וכמ"ש הכ"מ בשם הסמ"ג דהשתחוויה ג"כ אינה מותרת רק בגמר עבודה עיי"ש) ולפ"ז מ"ש בבואכם אל א"מ פי' בעת עבודה כי לא יעיר שיבואו לא"מ בלא עבודה. וכן הדין דאם נכנס מן המזבח ולפנים ולא עבד אעפ"י שאינו חייב מיתה לוקה. וכן אף ששתה בעת יציאה לוקה. ואם עבד אף במזבח חייב מיתה. כי מ"ש בבואכם אל א"מ אין הטעם משום ביאת א"מ רק משום שעבד אז ובגמר עבודה נכנס לא"מ להשתחוות. וכל דינים אלה (כמ"ש ברמב"ם פ"א מה' ביאת המקדש הט"ו טז) ידעינן ממה שהקדים לכתוב אתה ובניך אתך. שכפי חוקי הלשון ראוי שיבואו הפרטים בסוף המאמר. ומזה ידעינן שמ"ש יין ושכר אל תשת הוא מאמר פוסק בפ"ע. שאתה הזהיר בהתם שלא ישתה יין ושכר. אף בשאינו עובד. ואח"כ פי' טעם האזהרה הכוללת הזאת כדי שבבואכם אל א"מ לא תמותו. שפי' כשיעבדו עבודה שתויי יין יתחייבו מיתה ולכן הוזהרו אף כשאינם עובדים. ומזה נדע שהאזהרה היא הכללית אף בשאינו עובד. ומיתה אינו חייב רק כשעבד בין בהיכל בין במזבח

י וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין קוּדְשָׁא וּבֵין חוּלָא וּבֵין מְסָאֲבָא וּבֵין דַּכְיָא: יא וּלְאַלָּפָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ספרא

לז (ד) בבואכם אין לי אלא בביאה מנין אף ביציאה ת"ל אתה ובניך. מנין לעשות המזבח כאהל מועד ת"ל אתה ובניך. ומנין שאינו חייב אלא בשעת עבודה ת"ל אתה ובניך. רבי אומר נאמר כאן בבואכם ונאמר להלן בבואם אל א"מ. מה בבואם אל א"מ עשה את היציאה כביאה ואת המזבח כא"מ ואינו חייב אלא בשעת עבודה. אף בבואכם אל א"מ האמור כאן עשה יציאה כביאה ואת המזבח כא"מ ולא יהי' חייב אלא בשעת עבודה. (ה) אהל מועד אין לי אלא א"מ מנין לרבות שילה ובית עולמים ת"ל חוקת עולם. ולא תמותו מכלל לאו אתה שומע הן: לח (ו) יכול יהיו ישראל חייבים מיתה על ההוראה ת"ל אתה ובניך ולא תמותו אתה ובניך במית' ואין ישראל חייבים מיתה. (ז) יכול לא יהיו ישראל חייבים על ההוראה במיתה אבל יהיו אהרן ובניו חייבים על ההוראה במיתה. ודין הוא. ומה אם ישראל שמוזהר לבא אל א"מ שתויי יין ושלא שתויי יין אין חייבים מיתה על ההוראה. אהרן ובניו שאין מוזהרים לבא אל א"מ אלא שתויי יין אינו דין שלא יתחייבו מיתה על ההוראה. יצאו ישראל מן הכתוב. אהרן ובניו מק"ו: לט (ח) חוקת עולם לדורותיכם. לרבות יציקות ובלולות ותנופות והגשות וקמיצות והקטרות והמליקות והקבלות והזאות. מנין דשתויי יין שעבד עבודתו פסולה ת"ל ולהבדיל בין הקדש ובין החול ומנין למחוסר בגדים ושלא רחוץ ידים ורגלים ת"ל חוקת עולם חק עולם לגז"ש:

התורה והמצוה

בין בביאה בין ביציאה. כי מ"ש בבואכם אל א"מ אינו משום ביאה א"מ דוקא. דא"כ איך יהי' זה נתינת טעם לאזהרה ההחלטית שלא ישתו אף סמוך למזבח כדי שלא ימותו בבואם למה יבואו לא"מ והם בחוץ. וע"כ שפי' בבואכם אל א"מ בעבודה. ולכן לא יכנסו שתויי יין לפנים פן יעבדו עבודה ויתחייבו מיתה. וכ"ז נודע ממה שכתוב אתה ובניך אתך קודם בבואכם אל א"מ. במזה ידעינן שיין ושכר אל תשת הוא מאמר פוסק בפ"ע כנ"ל. משא"כ אם הי' כתוב בבואכם אל א"מ אתה ובניך אתך. היה הכל מאמר א' שלא ישתה בבואו אל א"מ דוקא. והיינו מדייקים שבמזבח ובצאתו מא"מ מותר לשתות. וז"ש בספרא מנין אף ביציאה ת"ל אתה ובניך מנין לעשות המזבח כא"מ ת"ל אתה ובניך ומנין וכו'. ר"ל שכ"ז ידעינן ממ"ש אתה ובניך אחר יין ושכר אל תשת. והכ"מ התעורר מנ"ל כל הדרשות הללו ומנ"ל לחלק דאם נכנס בלא עבודה לוקה ואם עבד חייב מיתה וכמ"ש הרמב"ם והכתוב לא הבדיל ביניהם. וכבר השיג הלמב"ן על הרמב"ם מטעם זה. וטען עליו שאם הכתוב מדבר מביאה גרידא יתחייב מיתה ואם מדבר מביאת עבודה מנ"ל אזהרה על ביאה גרידא. ולמ"ש ניחא. ורבי לומד זה מקידוש ידים ורגלים שגם שם כתוב הלשון בבואם אל א"מ. ומ"ש במשנה ה"א מנין לרבות שילה וב"ע התבאר בפ' נו (ס' עד). ומ"ש ולא תמותו מכלל לאו אתה שומע הן התבאר למעלה (ס' לא). ובמ"ש שחייב על המזבח פליגי הרמב"ם והראב"ד. להרמב"ם פי' אם נכנס מן המזבח ולפנים. והראב"ד סובר שבין האולם למזבח הם מעלות דרבנן. ועל המזבח עצמו יודה גם הראב"ד שחייב גם בלי עבודה:

לח. וסגה מ"ש ולהורות הם ב"י. פי' שכן לא יורה כשהוא שכור. ויען שההוראה הי' מוטל על הכהנים כמ"ש יורו משפטיך ליעקב (וכמ"ש בסדר ויקרא ס' כד) ולכן אמר שלא ישתה יין ושכר בין בבואו אל א"מ לעבודה בין בבואו להורות. וכ"ז ידעינן שעל ההוראה בשכרות אינו חייב מיתה דהא ההוראה הי' גם ע"י ישראל. וחיוב מיתה לא נז' רק בכהנים כמ"ש אתה ובניך ולא תמותו. וישראל א"ח מיתה על השכרות. ולפ"ז אנו דנים מק"ו שגם אהרן ובניו א"ח מיתה על ההוראה, דהא הם עדיפי מישראל שמותרים לכנס בא"מ כשאינם שתויי יין. וא"כ אם ישראל שגרועים לענין הכניסה בא"מ א"ח מיתה על ההוראה כ"ש כהנים. וז"ש יצאו ישראל מן הכתוב אהרן ובניו מק"ו:

לט חוקת עולם. לפי דברי הגמ' זבחים (דף יח) זה פי' הברייתא, שמ"ש ולהבדיל בין הקדש יל"ש כדי שתבדילו בין עבודה קדושה למחוללת הא למדת שאם עבד והוא שתוי עבודתו פסולה, וכן פרש"י בחומש וכ"כ התוס' תענית (דף יז). וכ"מ מלשון הגמ' ב"מ (דף ל). הא מסתי ומיעל שרי ולהבדיל בין הקדש א"ל. אך מזה לא נדע רק עבודה שהזר חייב עלי' מיתה. ומנין לרבות יציקות ובלולות וכו' שאין הזר חייב עליהם מיתה כמ"ש במשנה דזבחים (דף קיב ע"ב). דבעינן עבודה תמה (כמו שלמד ביומא דף כד). ולמד זה שמ"ש חוקת עולם שהוא מיותר לגז"ש ממחוסר בגדים שחייב מיתה בכל העבודות. וז"ש בספרא חוקת עולם לרבות יציקות וכו', ועתה מבאר דבריו מנין דשתוי יין שעבד עבודתו פסולה ת"ל ולהבדיל. ר"ל שכפי הפשוט נוכל ללמוד מן ולהבדיל. אך שע"ז י"ל שא"ח רק בעבודה שזר חייב עליו מיתה. ומנין למחוסר בגדים פי' בגמ' מנין שתויי יין דומה למחוסר בגדים (ופי' למחוסר כמחוסר). ת"ל חוקה חוקה לגז"ש ויליף שתויי יין ממחוסר בגדים. וזה באור עמ"ש ברים הברייתא

אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיהֶם בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ רביעי יב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל אֶלְעָזָר וְאֶל־אִיתָמָר ׀ בָּנָיו הַנּוֹתָרִים קְחוּ אֶת־הַמִּנְחָה הַנּוֹתֶרֶת מֵאִשֵּׁי יְהוָה וְאִכְלוּהָ מַצּוֹת אֵצֶל

רש"י

ר"ל אתה ובניך אתך ולא המותו ב כהנים כשבתוכם במיתה ואין חכמים בהוראתן במיתה: (יב) הנותרים. מן המיתה מלמד שאף עליהן נקנסה מיתה על עון העגל ם הוא שנאמר ובאהרן התאנף ה' להשמידו [דברים ט'] ואין השמדה אלא כלוי בנים שנאמר ואשמיד פריו ממעל [עמוס ב'] ותפלתו של משה בטלה מחצה שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא [דברים ט'] : קחו את המנחה. אף על פי שאתם אוננין פ וקדשים אסורים לאונן [דא"כ למה הוצרך לומר להם הא כבר נאמר בפ' צו והנותרת וגו' יאכלו אהרן ובניו]: את המנחה . זו מנחת שמיני צ ומנחת נחשון [אבל לא האכיל להם ממנחת שעיר ר"ח כדמוכח מסוף הענין]: ואכלוה מצות. מה ת"ל לפי שהיא מנחת צבור ק ומנחת שעה ואין כיוצא בה לדורות הוצרך לפרש בה דין

שפתי חכמים

ולהבדיל והוי"ו של ולהורות מוסיף על ענין ראשון שגם הם במיתה : ב דלא היה לו לכתוב אלא אתה ובניך אלא מדכתיב אתך הוי כאילו אמר אתך יהיו בניך ל"ל והא כבר כתיב אתה ובניך אלא ללמד כהנים בעבודתן וכו' . ובזה יתורץ קושית הרא"ם מנא ליה למדרש הכי הא אתה ובניך לגופיה איצטריך דאף הכהנים בכלל האזהרה . ואין לומר דמלת אתה קדריש דהאי למעוטי דהם כן אתה במיתה מבעי ליה עכ"ל ודו"ל : ם ופ"ת והא לעיל מביא רש"י פלוגתא דתנאים דלחד מבוס שהורו הוראה בפני רבו . ולאחד מפני שנכנסו למקדש שתויי יין . וי"ל דהא והא גרמא אי הוה מעכב עגל לחוד למה המתין עד עכשיו . א"כ למה המית נדב ואביהוא ולא אלעזר ואיתמר . אלא ודאי תלוי נמי בשנאהר למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ואי הוה טעם אחרין לחוד הייתי אומר הא אין ענושים בלא אזהרה לכך צריך נמי עון העגל דיש ם אזהרה : ע גם לרבות הבנים : פ דאל"כ למה הוצרך לומר להם זה הרי כבר נאמר בפרשת צו והנותרת ממנה יאכלו אותה אהרן ובניו. רא"ם : צ הפנים עשר נשיאים התחילו להקריב קרבנם ונחשון היה הראשון תע"ג דהיה נמי שעיר ראש חדש והיו שלשה שעירים. מ"מ לא רצה רש"י לפרש שעיר ר"ח לפי שאל אותו מנהה לא נוה לו משה לאכול כמו שמשמע בסוף שאהרן אמר למשה אם שמעת בקדשי שעה וכו' ותשה הודה לדבריו ומשמע שלא אמר בתחלה בהדיא לאוכלו : ק ואם תאמר לעיל נמי למה לא מפרש קחו את המנחה מה תלמוד לומר לפי שהיה וכו' . ולמה הוצרך לפרש אע"פ שאתם אוננים וקדשים אסורים לאונן . ועוד קשה בסמוך שמפרש כי כן צויתי באנינות יאכלוה דילמא כי כן צויתי שיאכלו את המנחה מצות . ויש לומר כי כן צויתי משמע תדוש אף על פי שאין הדין כן בשאר מנחות והוי קאי אמה שאכלו את המנחה מצות זה פשיטא היא דכל מנחה אוכלים אותה מצות . לכך הוצרך לפרש באנינות יאכלוה ולכך הוצרך נמי לפרש לעיל קחו את המנחה ואע"פ שאתם אוננים וכו' משום דכי כן צויתי קאי עליו אבל אי הוה מפרש לעיל לפי שהות מנחת צבור וכו' לא צריך לכתוב כי כן צויתי משום דבלאוו לחודיה שנום להם המנחה שגם בזו המנחה תנהוג בה כמנהג המנחה היה די למה הוה ואמר כי כן צויתי אלא ע"כ בעד אנינות נוה שבות סומר

התורה והמצוה

חוקת עולם לרבות עיקות ובלעות . וממילא אבר שלמדין מגז"ש עקר קרא ולהבדיל אתי על הוראה . א"ש בגמ' שם והא מהכא נפקא וכו' דהניא מנין לשתויי יין שאם עבד חלל וכו' . אי מהתם ה"א עבודה דזר חייב עליו מיתה והא תנא ולהבדיל קא נסיב מקמי דליקו גז"ש . (ר"ל שבלא הגז"ש הייתי יודע עבודה דזר חייב עליו מיתה מן ולהבדיל) . והא תנא מחוסר בגדים הוא דיליף משתויי יין . ה"ק מנין שלא נחלקו בין מח"ב לשתויי יין :

מ ולהבדיל בין הקדש ובין החול . פי' ששתוי אסור להבדיל בין הקדש ובין החול . והם השמים אם הערכין ובגמר' כריתות (דף יג) גרים הם הדמים והערכין חרמים והקדשות . וכן לא ישתה יין בבואו להבדיל בין הטמא ובין הטהור, בהוראת טומאות וטהרות, וכן בבואו להורות יתר הוראות. ומ"ש את כל החוקים פי' על המדרשות וכן פי' בספרא (אהרי פרשה ם מ"ש בחקתי פ"ח מי"ב) כי החק הוא דבר הנחקק ע"י כללים וחוקי הלשון וכן דרשות תורה שבע"פ כולם בנוים על חוקי הלשון ויסודותיו וכללי' כפי שנמסרו מסיני . וההלכות הם נדברו בע"פ וכולם נסמכים על המקרא שניתן ביד משה , ומ"ש יכול אף התרגום גרים בגמ' יכול אף המשנה וריב"י אומר יכול אף הגמר' ובגמ' גרים ביד משה זו גמרא . ויל"פ משום דהגמ' ניתנה ביד משה לפי הכרעת שכל האנושי , כי על תנאי זה נתנה תורה שהשכל האנושי יכריע בכל דבר ספק . וכמ"ש מאן נוכח נוכח רבה בר נחמני וכמ"ש הר"ן בדרשותיו . ולר"י בר"י גם הגמ' מתר דרך לימוד רק הוראה אסורה שהיא המורה איך לעשות להלכה . וגם ההבדל בין קדש לחול הוא שימוי דמים לא הוראה וכן בין טומאה לטהרה מסכחת בלא הוראה כמו בטהרת מצורע שהכהן ישאל מורה וכהן ע"ה רואה הנגע והומר טמא עפ"י דברי הכהן למ"ש בספרא (תזריע) וקמ"ל שאף בזה לא יהי' שכור :

מא ואל אלעזר ואל איתמר בניו . כלל בלשון , שכל תואר המיותר שהמתואר ניכר בלעדו יש בו טעם או דרוש . וכן בשם תואר או מצטרף הגלוה לשם העצם . כמ"ש בב"ר (פכ"ב) וידע אדם את הוה אשתו . חויא חויך ואת חויא דאדם . ר"ל דהי' די לכתב (כמ"ש פסוק כה) וידע אדם

יַת כָּל קְיָמַיָּא דִּי מַלִּיל יְיָ לְהוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה: יב וּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם אַהֲרֹן וְעִם אֶלְעָזָר וְעִם
אִיתָמָר בְּנוֹהִי דְּאִשְׁתְּאָרוּ סִיבוּ יַת מִנְחָתָא דְּאִשְׁתְּאָרַת מִקֻּרְבָּנַיָּא דַּיְיָ וְאִכְלוּהָ פַּטִּיר

ספרא

מ (ט) ולהבדיל בין הקדש ובין החול אלו הערכין. בין הטמא ובין הטהור אלו הטומאות והטהרות. ולהורות את ב"י אלו ההוראות. את כל החוקים אלו המדרשות. אשר דבר ה' אליהם אלו ההלכות. ביד משה זה המקרא. יכול אף התרגום ת"ל ולהורות:

(פרק א) **מא** (א) וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו. בניו שקולים בו בכבוד ושקולים בו בדממה. יכול אף הראשונים שקולים בו בכבוד ת"ל הנותרים. הנותרים שקולים בו בכבוד ואין הראשונים שקולים בו בכבוד. (ב) רשב"א משום ראב"ע הרי הוא אומר וימת נד"א לפני ה' בהקריבם אש זרה ובנים לא היו להם שאילו היה להם בנים היו קודמים לאלעזר ואיתמר שכל הקודם בנחלה הוא קודם בכבוד. א"כ למה נאמר הנותרים. א"ל לא היה להסתכל באלו שעשו דבר שלא בעצה ונשטפו. ר"א אומר קרובים היו לשטף. אלא שריחם המקום על אהרן:

מב (ג) קחו את המנחה זו מנחת נחשון הנותרת זו מנחת יום השמיני. מאישי ה'

התורה והמצוה

את אחיו ובמד'(שם) ויקם קין על הבל אחיו שהבל נתמלא על קין רחמים. שעז"א אחיו (שם פ' ט) וירא חם אבי כנען. כנען ראה והגיד לחם. שמז"א אבי כנען, (שם פל"ב) על דבר שרי אשת אברם שהיתה אומרת לו שהיא אשת אברם ולא פירש. וכן ברבה (פמ"ה) על הגר שפחת שרי עי"ש (ופרשה מז) על שרי אשתך שרתא דבעלה. וכן דרש (פ' נ) מ"ש חתניו לוקחי בנותיו (ופס"ג) מ"ש בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי לבן (ופס"ה) עמ"ש ויקרא את עשו בנו הגדול. (ופע"ו) עמ"ש וישלח יעקב מלאכים אל עשו אחיו. (ובפרשה פ') על ותצא דינה בת לאה כאמה בזה וכן בכ"מ. וא"כ במ"ש שם אומר בניו. שמיותר דרש בספרא שהיו בניו ושוים לו בכבוד ובדממה. ונראה דמ"ש שבכבוד דרש ממה ומ"ש בדממה דרש ממ"ש למעלה (פסוק וא"ו) ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר בניו. וכבר בארתי (שם ס' כה) שממ"ש אל אהרן ולאלעזר. מורה שיחד עקר הדבור לאהרן כפי ההבדל שיש בין אמירה שאחריו אל ובין אמירה שאחריו למד עיי"ש ואמר בספרא שזה להקדים את הגדול בגדולה. לפ"ז לא מוכח משם שהשוו לו בכבוד רק שהשוו לו בדממה. שאל"כ היה לו ליחס האמירה לאלעזר במלת אל שמורה על שימת לב והבין במאמר כמש"ש, שזה הי' ראוי אם לא דממו והאזינו יותר מדאי. משא"כ פה שאמר בכולם מלת אל. מורה שהשוו בכבוד. והבן. ובמ"ש הנותרים שהוא מיותר. דרש שרק הנותרים נהשוו בניו להדמות אליו בכבוד לא הראשונים. וז"ש יכול אף הראשונים וכו' ת"ל הנותרים. ורשב"ג חולק ע"ז וס"ל שאם היו ע"א חיים היו קודמים בכבוד. רק מפרש שמ"ש הנותרים הוא מדבורו של משה אליהם. שהזכיר להם שהם נותרים כי אחיהם מתו. וזכר סבת מיתתם על שעשו דבר שלא בעצה למען ילמדו מוסר וישמעו וייראו. וכפי הנראה ת"ק ורשב"ג פליגי בפלוגתת ר"י ור"ע במכלתא דמלואים (סימן לב) ת"ק ס"ל כר"ע שהכניסו אש זרה ממש שזה מחוסר אמונתם שירד האש כמו שפרשתי למעלה (ס' כד) ולכן ס"ל דאין הראשונים שקולים בו בכבוד. ורשב"ג משום ראב"ע יסבר כר' ישמעאל שלא הי' אש זרה רק הכניסוה בלא עצה וז"ש בלשונו לא היה לכם להסתכל באלו שעשו דבר שלא בעצה. וא"כ ס"ל שהיו ראוים לכבוד. ור"א שאמר קרובים היו לשטף. השקיף על מלת הנותרים כפי ההבדל שיש בין נשאר ובין נותר. שהשניהם יציינו הנשאר החלק מן הכל. רק נשאר מציין שנשאר בכוונה. ונותר מציין שנותר שלא בכוונה כמו שפרשנו תמיד בהנ"ך. ומזה יעמד עוד ההבדל שכיון בחלק הנשאר הופרש ונתיחד בכוונה לבדו. ממילא לא הי' מצורף עם הכל כלל. משא"כ חלק הנותר שהוא שלא בכוונה הי' מצורף תחלה עם הכל. רק עפ"י מקרה נותר לבדו, כמ"ש וישאר אך נח. ויותר יעקב לבדו. כי נח לא הי' בכלל השטף כלל. אבל יעקב היה בכלל העוברים ונותר במקרה. וכן ממ"ש שנותרים ול"א הנשארים דייק שהיו קרובים לשטף. וכן אמר ביומא (דף פז) הרבה בנים היו לו לאהרן שראויים לשרוף כנאמר הנותרים אלא זכות אביהם עמדה להם. ור"ל לשמתו שאמר (במכלתא דמלואי') שמתו כמתן שם היו גם אלעזר ואיתמר והיו קרובים לשטף:

מב קחו את המנחה הנותרת מאישי ה'. הכתוב יאמר תמיד על השירים הנותרים מן המנחה. (ויקרא ב' ג' י'. ושם וא"ו ט) לא המנחה הנותרת שמשמע שכל המנחה נותרה מאישי ה' מזה למד הספרא שרמז על מנחת נחשון, שכפי שנבאר בס' שמה"ז היתה מנחת נסכים שדינה שתשרף כולה ע"ג האישים. ופה הי' הוראת שעה שלא הקטיר רק קומץ. וא"כ היתה מנחה מאישי ה'. כי היתה ראוי' לאישים. ובמנחה דחה לאכילה, אולם אם היה מכוון על מנחת נחשון לבדה לא ידקדק מלת הנותרת.

הַמִּזְבֵּחַ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא: יג וַאֲכַלְתֶּם אֹתָהּ בְּמָקוֹם
קָדוֹשׁ כִּי חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ הִוא מֵאִשֵּׁי יְהוָה כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי:
יד וְאֵת חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת ׀ שׁוֹק הַתְּרוּמָה תֹּאכְלוּ בְּמָקוֹם
טָהוֹר אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אִתָּךְ כִּי־חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ נִתְּנוּ
מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: טו שׁוֹק הַתְּרוּמָה וַחֲזֵה הַתְּנוּפָה
עַל אִשֵּׁי הַחֲלָבִים יָבִיאוּ לְהָנִיף תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה
לְךָ וּלְבָנֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה: חמישי

רש"י

שאר מנחות: (יג) וחק בניך. אין לבנות חק בקדשים: כי כן צויתי. באנינות יאכלוה (ת"כ זבחים ק"א): (יד) ואת חזה התנופה. של שלמי ר צבור [וס"א מנחת נחשון עי' ג"א]: תאכלו במקום טהור. וכי את הראשונים אכלו במקום טמא אלא הראשונים שהם קדשי קדשים הוזקקה אכילתם במקום קדוש אבל אלו אין צריכים תוך הקלעים אבל צריכין הם להאכל תוך מחנה ישראל ש שהוא טהור מלהכנס שם מצורעים (בס"ה) מכאן שקדשים קלים נאכלין בכל העיר: אתה ובניך ובנתיך. (ת"כ) אתה ובניך בחלק אבל בנותיך לא בחלק אלא אם תתנו להם מתנות רשאות הן לאכול בחזה ושוק או אינו אלא אף הבנות בחלק ת"ל כי חקך וחק בניך נתנו חק לבנים ואין חק לבנות: (טו) על אשי החלבים. מכאן שהחלבים למטה בשעת תנופה ויסוד המקראות

שפתי חכמים

מה שקדש שאינן אסור לאכול קדשים: ר כתב הרא"ם לא ידעתי למה לא כלל בזה גם החזה של שלמי נחשון שהיה באותו יום כמו שכלל מנחתו של נחשון עם מנחת שמיני של צבור וכו'. (נ"א) דגבי מנחה שבא להתיר להם אנינות הוצרך לרבות מנחת נחשון שלא תאמר מנחת צבור דגלי קרא גלי מנחת נחשון דלא גלי לא גלי ואסורה באנינות אבל גבי חזה התנופה שלא למדנו בו חידוש שאינו כשאר שלמים למה צריך לרבות מנחת נחשון דמ"ש שלמי נחשון משלמים: ש אלו פי' ואע"פ שטמאי מתים וכל שאר טמאים הולכים שם. והוכחתו מדלא כתב במקום קדוש ש"מ טהור במקצת קאמר ומדכתיב לעיל גבי מנחה ואכלו אותה במקום קדוש אותה ולא אחרת הפקה ממקום שכינה והוקמה ממחנה לויה ומדכתיב אחר כך במקום טהור משמע להקל עוד עליו ולהוציאו במחנה ישראל דהא מילתא

התורה והמצוה

והיל"ל קחו את המנחה מאשי ה'. והי' פי' המנחה שניתן להם מן האשים. כמו חלקם נתתי להם מאשי. ומזה למד בגמרא הנותרת רמז גם למנחת שמיני שהקריב שקומץ כדינו, והנותרת הי' מן האשים, והשכיל בלשונו במ"ש המנחה הנותרת ול"א את הנותרת מן המנחה ולא המנחה מאשי ה'. לדעת שכיון על שתי המנחות. ומ"ש מאשי ה' אין להם אלא לאחר מתנת האשים פירשתי (צו ס' לז):

מג ואכלוה מצות. הוצרך לבאר להם זה מפני שהיו קדשי שעה. ולמדם שיהי' נוהג בהם דין שאר מנחות כמו שפרש"י. וכן מטעם זה הותרו באנינות כמש"כ אח"ז. והנה מנחת שמיני היתה קדשי שעה. מפני שהיתה מנחת צבור ואין הצבור מביאין מנחה, אבל מנחת נחשון הלא היתה מנחת נדבה כמ"ש בספרי נשא והיתה מנחת יחיד, מ"מ הוצרך ללמד דיניה ומ"ש הותרה באנינות, ונראה שמזה הוציא רש"י ז"ל מ"ש במנחות (דף ה ע"ב ד"ה שניהם מלאים סולת) ובמנחת נסכים קא מפתני ר"ל שהנשיאים התנדבו מנחת נסכים. ושפיר הי' קדשי שעה. כי קיי"ל דאם מתנדב מנחת נסכים כולה כליל (כמ"ש במנחות דף קו) וכיון שהוא צוה לאכלה הי' הוראת שעה. ושפיר אותרה באנינות כיון שאין כיוצא בה לדורות:

מד אצל המזבח. כבר בארנו (סדר ויקרא ס' פו) שמלת אצל מורה על הסמיכות. אולם פה אה"ל שלא הותר לאכל רק סמוך למזבח דהא כתיב אח"כ ואכלתם אותה במקום קדוש שכולל כל העזרה. רק שולל את ההיכל שהוא רשות אחר, וגג המזבח שהוא על המזבח לא אצלו. ובאמת בזבחים (דף ס) למד ר"א שמ"ש לשון אצל המזבח בא להוציא כשנפגם המזבח שאז לא יאכלו ק"ק, ופי' אצל המזבח. כשהמזבח נמצא שמה בעזרה לא כשנתקלקל:

מה כי קדש קדשים היא. כבר בארנו (באילת השחר ס' קלה) שכ"מ שבאר הטעם. כמו קדש קדשים היא מנחה היא חטאת היא יש בו דרוש. כי למה יודיע זה ונפרש בכבר באר בס' ויקרא תס' נו בדיני המנחות שכולם קדש קדשים. ובארו חז"ל שבא ללמד שמה שצריך שתאכל בעזרה אינו מיוחד במנחה לבד מצד שהיא מנחה. רק מצד שהיא קדש קדשים והם נוהג בכל קדש קדשים. כמו

בסטר מדבחא ארי קדש קודשין היא: יג ותיכלון יתה באתר קדיש ארי חולקך וחולק בניך היא מקרבניא דיי ארי כן אתפקדית: יד וית חדיא דארמותא וית שוקא דאפרשותא תיכלון באתר דכי את ובנך ובנתך עמך ארי חולקך וחולק בניך אתיהבו מנכסת קודשיא דבני ישראל: טו שקא דאפרשותא וחדיא דארמותא על קרבני תרביא ייתון לארמא ארמא קדם יי ויהי לך ולבניך עמך לקים עלם כמא די פקיד

ספרא

ה' אין להם אלא אחר מתן אישים:

מג (ה) ואכלוה מצות מה ת"ל מפני שהוא מנחת צבור. והיא מנחת מצות שעה. ואין כיוצא בה לדורות לכך נאמר ואכלוה מצות. **מד** (ה) אצל המזבח ולא בהיכל ולא ע"ג המזבח. **מה** אין לי אלא זו בלבד. מנין לרבות קדש קדשים ת"ל קדש קדשים. היא, ואות', והיא, הרי אלו מעוטים. פרט לתודה וללחמה, לאיל נזיר וללחמו. לאיל המלואים וללחמו:

מו (ו) ואכלתם אותה במקום קדוש מה ת"ל לפי שאמר אצל המזבח אין לי אלא סמוך למזבח מנין לרבות הלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקדש ת"ל במקום קדוש. **מז** (ז) כי חקך וחק בניך חק לבנים ואין חק לבנות. מאישי ה' אין להם אלא לאחר מתנת האישים:

מח (ה) כי כן צויתי. כאשר צויתי. כאשר צוה ה'. כי כן צויתי לומר לכם בשעת אנינותן יאכלוה, כאשר צויתי בשעת מעשה אמר להם. כאשר צוה ה' ולא מעצמי אני אומר לכם:

מט (ט) חזה זו חזה. התנופה זו תנופת הסל. שוק זה שוק. התרומה זו תרומת תודה. תאכלו במקום טהור. א"ר נחמי' וכי הראשונים אינם במקום טהור. אלא זו טהרה שאינה ממין טומאה לטהר מטומאת

התורה והמצוה

בחטאת ואשם ושלמי צבור וכבר באַרנו (באה"ש בס) שכ"מ שאומר קדש קדשים הוא מנחה היא וכדומה מלת היא מיותר שהרבה פעמים ימצא מלת היא. עיי"ש. ובפרש הכיון שלפי הדרוש בא לומר שזה נוהג בכל ק"ק. הי' יותר נכון בלא מלת היא. וכן במ"ש כי חקך וחק בניך היא ג"כ מלת היא מיותר. וכן מ"ש ואכלתם אותה הי"ל ואכלוה בכינוי. וכבר באַרתי באילת השחר (ס' קן) ובכל הספר שכ"מ שבא כינוי אותה תחת הכינוי יש בו דרוש ומעוט. הרי ג' מעוטים. ממעט לחמה של תודה ושל איל נזיר ואיל מלואים, וה"ה תודה ואיל נזיר שהם קדשים קלים ונאכלים בכל העיר:

מו ואכלתם אותה במקום קדוש הוא עצמו מ"ש אצל המזבח. שפי' בעזרה ומוסיף הלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקדש. הנה שאינה אצל המזבח כי דינה לענין טומאה ולענין שחיטת ק"ק כחול ועקר הלימוד הזה התבאר גבי מנחה (ספרא צו פרשה ב משנה יב) וגבי חטאת (פרש' ג' משנה ה') ובדברינו שם (ס' לב) עיי"ש:

מז כי חקך וחק בניך. כבר התבאר (בסדר ויקרא ס' ח) באורך שכ"מ שיזכיר בן ובניה אין בנות בכלל. וכבר התבאר גבי מנחה שכל זכר בבני אהרן יאכלנה. ופה למד שלא יקחו חלק בו שיאכלו' בעליהם הכהנים. ומ"ש שנית מאישי ה'. שכבר אמר זה. בא ללמד שגם לא יחלקו בלא מתנת האישים וללמד שאין הפסוק' במחלוקת וכמו שלמד שתי אלה בפרשת צו בפסוק חלקם נתתי אותה מאישי כמש"ש ולמד פה שנית בקדשי שעה:

מח כי כן צויתי. ואח"כ גבי שעיר החטאת (בפסוק יח) אכל תאכלו אותה בקדש **כאשר צויתי**. ובפסוק טו והיה לך וכו' כאשר צוה ה'. למה כפל ופרט שצוה ה' שזה מבואר. פי' בסוגיא (מובא ביומא דף ה' וזבחים דף קא) שמ"ש כי כן צויתי משום שחדש שיאכלו באנינות אמר שכן נצטוה הוראת שעה. ומ"ש כאשר צויתי. אמר בשעת מעשה כאשר שרפו את החטאת ומשה חשב שהותר לאכל גם החטאת כמו המנחה *** וחזה ושוק של שלמי צבור. ובאמת שעה בזה כי שאני קדשי דורות מקדשי שעה אמנם בזה לא אמר צוית במלאפום רק צויתי בחירק. כי ע"ז לא נצטוה מה' רק שאמר כמו שצויתי לכם במנחה כן הי' לכם לעשות בחטאת. ואהרן השיב שאינו דומה קדשי דורות אל קדשי שעה. ומ"ש בשוק התרומה כאשר צוה ה' משום דע"ז נצטוה בפי' שיאכל באנינות כי הי' ג"כ קדשי שעה דאין שלמים נדבה בצבור:

מט ואת חזה התנופה וכו', פרש"י של שלמי צבור, והדין עמו כי חזה ושוק של שלמי נחשון לא היו קדשי שעה, כי יחיד מתנדב שלמים לדורות ולא הותרו באנינות (ומה שלא שרפום משום דנאכלים לשני ימים ואכלום למחר) רק שלמי צבור היו קדשי שעה כנ"ל (ולהגם שמה הרא"ם על שלא אמר של שלמי נחשון), ומ"ש בספרא התנופה זו תנופת הסל, כבר מובא בפ' צו (פרק יז מ"ה) ופרשתיו שם (ס' קנו) עיי"ש. ומ"ש תאכלו במקום טהור, פי' שא"צ מקום קדוש כמנחה שהיא ק"ק ונאכלת לפנים

טז וְאֵת ׀ שְׂעִיר הַֽחַטָּאת דָּרֹשׁ דָּרַשׁ מֹשֶׁה וְהִנֵּה שֹׂרָף וַיִּקְצֹף עַל־אֶלְעָזָר וְעַל־אִֽיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן הַנּֽוֹתָרִם לֵאמֹר׃ יז מַדּוּעַ לֹֽא־אֲכַלְתֶּם אֶת־הַֽחַטָּאת בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי קֹדֶשׁ קָֽדָשִׁים הִוא וְאֹתָהּ ׀ נָתַן לָכֶם לָשֵׂאת אֶת־עֲוֹן הָֽעֵדָה לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃ יח הֵן לֹֽא־הוּבָא אֶת־דָּמָהּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה אָכוֹל תֹּאכְלוּ אֹתָהּ בַּקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר

דרש בראש שיטה והיא חצי התורה בתבות — צויתי

רש"י

שלא יכחישו זה את זה ככר פרשתי שלשתן בצו את אהרן: (טז) שעיר החטאת. שעיר מוספי ר"ח. ת ושלשה שעירי חטאות קרבו בו ביום שעיר עזים ושעיר נחשון ושעיר ר"ח ומכולן לא נשרף אלא זה ונחלקו בדבר חכמי ישראל (בת"כ) י"א מפני טומאה שנגעה בו נשרף וי"א מפני אנינות נשרף לפי שהוא קדשי דורות אבל בקדשי שעה סמכו על משה שאמר להם במנחה ואכלוה מצות: דרש דרש. שתי דרישות הללו מפני מה נשרף זה ומפני מה לא נאכלו אלו א כך היא בת"כ [ועי' זבחים קי"א הגי' ואלו מנחות וכן גרס הרא"ם הכא ומפני מה לא נאכלו]: על אלעזר ועל איתמר. בשביל כבודו של אהרן ב הפך פניו כנגד הבנים וכעס: לאמר. אמר להם ג השיבוני על דברי: (יז) מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש. וכי חוץ לקדש אכלוה והלא שרפוה ד ומהו אומר במקום הקדש אלא אמר להם שמא חוץ לקלעים יצאה ונפסלה: כי קדש קדשים הוא. ונפסלת ביוצא ושם אמרו לו לאו אמר להם הואיל ובמקום הקדש היתה מדוע לא אכלתם אותה: ואתה נתן לכם לשאת וגו'. שהכהנים אוכלים ובעליהן מתכפרים: לשאת את עון העדה. מכאן למדנו ששעיר ראש חדש היה שהוא מכפר על עון טומאת מקדש וקדשיו שחטאת שמיני וחטאת נחשון ה לא לכפרה באו: (יח) הן לא הובא וגו'. שאילו הובא היה לכם לשרפה כמו שנאמר (ויקרא ו') וכל חטאת אשר יובא מדמה וגו': אכול תאכלו אתה. היה לכם לאכלה ו אע"פ שאתם אוננים: כאשר צויתי. לכם ז

שפתי חכמים

מילתא דפשיטא היא דלא יאכלוהו בטומאה: ת שעיר מוספי ר"ח שלא בשביל חטאת הציבור דכתיב בי' ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה אינם שעיר נושא את עון העדה הוי אומר זה שעיר של ר"ח: א ס"ג הרא"ם מפני מה נשרף זה ומפני מה לא נאכלים אלו כלומר שלא אכלו ביום מפני אנינות לא הניחו לאוכלן עד בין השמשות שאז כלה זמן אנינות ר' יודא ר' שמעון שאמרו לא הותר אלא בלילה ואותו שנשרף לא היתה אוכלו משום טומאה שנגעה בה ואליבא דר' נחמיה משום שהוא קדשי דורות והאוננים אסורים לאוכלו ביום ובלילה מדאורייתא משום הכי שרפו מיד. רא"ם. אבל אי גרסינן מפני מה נאכל' זה א"ש דכל דרישה אחת מפני מה נשרף זה וזה נאכל היה לכם א"ש שניהם לשרוף או שניהם לאכול וזה דרישה אחת היא ולכן גרסינן מפני מה לא נאכל: ב דאל"כ למה קצף עליהם והלא אף אהרן הוא בכלל הכעס והוצרך להשיב ותקראנה אותי אלה וכן הוא בת"כ שאף על אהרן היה הקצף: ג הוכרח לפרש כן דכל לאמר שבתורה לאמר לאחרים. וה"נ וידבר כלל לאמר פרש אבל הכא ליכא לפרש כל הפירושים הנ"ל וע"כ צריך לומר לאמר השיבוני על דברי: ד פי' דקא סלקא דעתך דשאלת מדוע דבקה עם במקום קדוש כאילו אמר מדוע לא היתה אכילתכ' אותה במקום קדוש ומשום הכי ק"ל וכי חוץ לקודש אכלוה. השיב שהשאלת מדוע דבקה עם לא אכלתם אותה ופירוש במקום הקודש מאחר שהית' במקום הקודש שלא יצאה לפסל ומפני שהיא

מן הקלעים, רק במקום טהור. והנה מחנה לויה נקראת מקום טהור שאין זב נכנס לשם. וירושלים יקרא ג"כ מקום טהור עד יותר מקומות שאין מצורע נכנס לשם, ופי' אביי בזבחים (דף נה) שאם יכוין על מחנה לוי' זה ידעינן ממ"ש ואכלתם אותם במקום קדוש ולא קדשים קלים, וע"כ שמ"ש עוד במקום טהור היינו שיש בה טהרה ממין טומאה אחת שהיא טומאת מצורע הגם שיותר מיני הטומאה נכנסים שם. ודברי הגמ' ופלוגתא אביי ורבא פרשתי בפ' צו (ס' לב) עיי"ש:

ג תאכלו אתה ובניך ובנותיך כי חקך וחק בניך נתנו פי' לענין החק של מתנות כהונה להתלק בין אנשי המשמר שיש רק חק בניך לא בנותיך שאין הבנות חולקים עם הזכרים. ובכ"ז יכולים הבנות לאכל בקדשים קלים שעז"א תאכלו אתה ובניך ובנותיך. וז"כ בספרא:

נתנו

אמר זה אם לא שאל קודם אם יצאה והשיבו לו לאו הוסיף הרב לומר שמא חוץ לקלעים יצאתה ואמר כי קדש קדשים היא טעם על מאמר שמא חוץ לקלעים וכו': ה וא"ת הא בתחלת הפרשה כתוב וכפר בעדך דהיינו חטאת שמיני שיש שגם הוא בא לכפרה. וי"ל דמה שכתוב וכפר בעדך לאו דוקא שבאת כפרה ממש אלא לשון קינוח והכשר בעלמא וכמו זה מצינו גבי מצורע דכתוב וכפר עליו הכהן וכי מה חטא שצריך כפרה אלא ודאי גם שהם לשון הכשר הוא: ו לא שיאכל אותה עתה כמובן ממשמעות מכני כבר נשרפה: ז שהוא קדש קדשים ואכילתה בקודש כמוס אבל א"ל כאשר צויתי לכם בהזה התנופה ושוק התרומה שאמר לכם גם כי יאכלו אותן. דו"ל מפני שהן קדשים קלים ואכילתן במקום טהור מ"מ אין ללמוד קדשי קדשים מקדשים קלים:

טז: ויַת צפירא דחטאתא מתבע תבעי משה והא אתוקד ורגז על אלעזר ועל איתמר בני אהרן דאשתארו למימר: יז מדין לא אכלתון ית חטאתא באתר קדיש ארי קדש קודשין היא ויתה יהב לכון לסלחא על חובי כנשתא לכפרא עליהון קדם יי: יח הא לא אתעל מדמה לבית קודשא גואה מיכל תיכלון יתה בקודשא כמא די

ספרא

כמטמאת מצורע לומר שיהיו נאכלים בתוך ירושלים. **נון** (י) אתה ובניך ובנותיך אתה ובניך בחלק ובנותיך במתנות. או יכול אתה ובניך ובנותיך בחלק. כשהוא אומר כי חקך וחק בניך הוא אין חק לבנות. הא מה אני מקיים אתה ובניך ובנותיך אתה ובניך בחלק ובנותיך במתנות: **נא** (יא) נתנו מזבחי שלמי ב"י לרבות זבחי שלמי צבור שהיו שם באותו יום. שנאמר ושור ואיל לשלמים לזבח לפני ה'. שוק התרומה וחזה התנופה על אישי החלבים יביאו. מלמד שהחלבים למטה: (פרק ב) **נב** (א) שעיר זו שעיר נחשון. חטאת זה חטאת יום השמיני. (ב) דרש דרש משה זה שעיר של ר"ח. יכול שלשתן נשרפו ת"ל והנה שורף. אחד נשרף ולא נשרפו שלשתן. מה ת"ל דרש דרש משה שתי דרישות. אמר להם מפני מה נשרף זה ומפני מה נאכלו אלו. איני יודע איזה נשרף. כשהוא אומר ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר עליהם איזה שעיר נושא את עון העדה זה שעיר של ר"ח שנא' ושעיר אחד לחטאת לכפר עליהם: **נג** (ג) ויקצוף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן מלמד שנתן פניו כלפי בניו וכעס כנגד אהרן מלמד שאף אהרן היה בקצפון. הנותרים לא היה פנחס עמהם. לאמר השיבוני על דברי:

מדוע

התורה והמצוה

נא נתנו מזבחי שלמי בני ישראל, מגיד שמכוון על שיקחו חזה ושוק לדורות אמר שגם שלמי צבור של אותו היום נתן להם החזה ושוק יען נהגו בהם מנהג של קדשים קלים כנ"ל (ס' יג). והי' הוראת שעה לאותו יום לבד, ומ"ש מלמד שהחלבים למטה התבאר היטב למעלה [פ' ג ס' קו]:

נב ואת שעיר החטאת דרש דרש משה. מבואר אצלינו (באילת השחר פרק יב) שכ"מ שיקדים השם אל הפעל מורה איזה ניגוד והבדל וסתירה. וממה שלא אמר וידרוש משה את שעיר החטאת מבואר שמוסב למ"ש להם קחו את המנחה ואכלוה מצות שצוה להם לאכל שירי מנחות נחשון ושמיני וחזה ושוק של שלמי צבור באנינות וכן עשו כדבריו, ונגד זה את שעיר החטאת דרש ולא נעשה כמצותו רק והנה שורף, והנה על החטאת לא דבר להם לאכלו, רק שממילא נשמע כמו שהותר לאכל שירי מנחה ה"ה חטאת, ואמר דחז"ל ס"ל דיום שמיני למלואים אל בר"ח ניסן. הלא היו שם ג' שעירי חטאת. חטאת יום השמיני. ושעיר נחשון ושעיר ר"ח. וכשאמר את שעיר החטא' סתם משמע שעל כולם דרש, ועז"א דרש דרש שהי' כמה דרישות על כ"א בפ"ע, וממ"ש והנה שורף משמע שרק א' נשרף, והוא שעיר ר"ח וכמ"ש ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה שזה שעיר ר"ח שמכפר על טומאת מו"ק כמ"ש בריש שבועות, וחז"ל דייקו זאת יותר כי במ"ש שעיר החטאת, נתן בו ב' סימנים, שעיר וחטאת, והי' די בשם א', כי לא הי' שם שעיר אחר רק שעירי חטאת, ולא חטאת אחר רק שעירים (כי עגל החטאת באר בפי' שהי' דינו בשריפה), ופירשו שאם הי' אומר שם שעיר לבד, הייתי מפרש על שעיר נחשון שלא בא על חטא וכמ"ש בזבחים (דף ס ע"ב) חטאת נחשון עולה היא ואם הי' כתוב חטאת לבד הייתי מפרש על חטאת יום השמיני שנז' באותה פרשה, ולכן כשאמר שעיר החטאת ידעינן שהיכם. וז"ש (במ"א) שעיר זו שעיר נחשון. חטאת זה חטאת יום השמיני, ובמ"ש דרש דרש משה בהם דרישות מחולפות ידעינן שדרש גם על שעיר ר"ח שהוא לבדו נשרף ועליו דרש דרישה א' מדוע נשרף, ועל השנים שנאכלו דרש מדוע נאכלו, כי ממ"נ אם חשבו שנאכל באנינות הי"ל לאכל כולם ואם חשבו שאין נאכל הי"ל לשרוף את כולם, כי משה לא עלה בדעתו לחלק בין קדשי שעה לקדשי דורות, כמו שית', ועתה מפ' יכול שלשתן נשרפו והי' ג' דרישות על כ"א למה נשרף, ת"ל והנה שורף, ומ"ש דרש דרש הם ב' מיני דרישות ומאמר זה מובא בזבחים (דף קא ע"ב):

נג ויקצוף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרים לאמר, מ"ש בני אהרן הוא מיותר כמ"ש למעלה (ס' מח) באורך, פי' שמה שקצף עליהם ולא על הכהן הוא מצד שהם בניו ובמה שקצף עליהם הי' אהרן ממילא בכלל הקצף שהוא העקר, ומ"ש הנותרים שהוא מיותר ג"כ כמ"ש בס' הנ"ל, בא להוציא את פנחס, שלא הי' כהן עדיין עד שהרג לזמרי, ר"ל רק הם נותרו אז בכהונה לא אלהם מבני אהרן, ומ"ש לאמר, אין פי' וכזאת וכזאת אמר, כי בזכרת נפלו שם שאלות ותשובות, שם שיצאו לחוץ ואם הביאו הדם פנימה וכמו שית' ולא הי' הדבור כלשון הזה, רק פי' שנתן להם רשות לאמר תשובה, לבל ייראו שיהיו כמשיבים על דברי משה רבם, וכבר גדרנו מלה זאת במדר ויקרא (ס' ג):

צִוֵּיתִי׃ יט וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הִקְרִיבוּ אֶת־חַטָּאתָם וְאֶת־עֹלָתָם לִפְנֵי יְהוָה וַתִּקְרֶאנָה אֹתִי כָּאֵלֶּה

רש"י

במנחה: (יט) וידבר אהרן. אין לשון דבור אלא לשון ח עז [במקום דלא כתיב אחריו לאמר] שנאמר (במדבר כ"א) וידבר העם וגו'. אפשר משה קצף על אלעזר ועל איתמר ואהרן מדבר הא ידעת שלא היתה אלא מדרך כבוד אתרו אינו בדין שיהא אבינו יושב ואנו מדברים לפניו ואינו בדין שיהא תלמיד משיב את רבו יכול מפני שלא היה באלעזר להשיב ת"ל (שם ל"א) ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגו' הרי כשרצה דבר לפני משה ולפני הנשיאים. זו מצאתי בספרי של פנים שני: הן היום הקריבו. מהו אומר (זבחים ק"א) ט אלא אמר לו משה שמא זרקתם דמה אוננים שהאונן שעבד חלל אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול ומקריב אונן: ותקראנה אתי כאלה. אפילו לא היו המתים בני אלא שאר קרובים.

שפתי חכמים

ח פי' היכא דלא כתיב אחריו לאמר כמו שפרש"י בפרשת וארא. א"נ כשיבא הדיבור במקום פרטי כמו וידבר העם באלקי' ובמשה למה העליתנו וגו' היה צריך לומר ויאמר מאחר שהוא דבור פרטי אף כאן היה לו לומר ויאמר אהרן וגו' כיון שהוא דבור פרטי, כרא"ם. והיא היא מה שכתבתי בפרשת וארא: ט פירוש לאיזה צורך הוצרך לומר הן היום הקריבו וכו' היה די בותקראנה אותי כאלה ואכלתי היום וגו' אלא ה"ק א"ל משה שמא זרקתם דמה אוננים אחר מיתת אחיכם והאונן שעבד חילל ולהיכך לא אכלתם שמשה לא ראה מעשיהם מעדתו עם השכינה באותו יום והשם שמא מצאו דם שעיר הזה שלא נזרק עדיין וזרקוהו. והשיב אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות עד שיתחבנו שנפסלה אני הקרבתי שעלי מוטל דכתיב קרב אל המזבח וכ"ג מקריב אונן וגו"ן

התורה והמצוה

נד מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש, משמע שהי' הקפידא על שלא אכלו במקום הקדש רק במקום אחר, ובאמת הלא לא אכלו כלל, ופי' חז"ל שמ"ש במקום הקדש, מוסב על החטאת אחר שהי' החטאת במקום הקדש ולא יצא לחוץ כי קדש קדשים הוא ודינו שלא להוציא מן הקלעי'. וא"כ אחר שלא נפסל ביוצא למה לא אכלתם. וכן פי' בזבחים (דף קב) ופסחים (דף פב) שמשה שאל שמא יצאה חוץ למחיצתה א"ל לא, בקדש היתה, א"ל ואי בקדש היתה למה לא אכלתם. פי' מכזמת שאל ע"ז. ולפי תשובתם אמר להם שא"כ אחר שהי' החטאת במקום הקדש למה לא אכלתם. וממ"ש הטעם שהיתה במקום הקדש כי קדש קדשים הוא. מבואר שדין זה נוהג בכל ק"ק שפסולים ביוצא. והוסיף ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה. שע"כ פי' ואותה נתן לכם שבאכילתכם תשאו עון העדה. שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים. כי אם יכוין שמתכפרים ע"י זריקת הדם לבד. אין זה ענין אל קצפו על שלא אכלוה. וז"ש מנין שאכילת קדשים וכו':

נה הן לא הובא את דמה אל הקדש הוסיף לאמר שגם לא נפסלה מפני שהובא דמה לפנים. וכן בזה אמר בגמ' (זבחים שם ופסחים) ששאל אותם ע"ז, וכבר התבאר בספרא (צו פרק ח). בדעת רבנן שמ"ש וכל חטאת אשר יובא מדמה אל א"מ לכפר בקדש ל"ת באש תשרף. קאי על חטאת החיצונית. שמשם למדנו שאם הובא לפנים נפסלת. וז"ש מפני שחטאת שנכנס וכו' פסולה. ודעת ריה"ג (שם משנה ח') שהכתוב שם מדבר בחטאת הפנימית. והדין דחטאת חצונית שנכנס דמה לפנים פסולה למד ממ"ש הן לא הובא את דמה. וז"ש מכאן להטאת. ר"ל שמכאן למדנו זאת. עוד התבאר (פ' ס' עג) דלת"ק שלמד זה מפ' נו פסול אפי' הובא מקצת דמה כמ"ש אשר יובא מדמה, ולריה"ג שלמד מפה דוקא אם נכנס כל דמה לפנים. כמ"ש הן לא הובא את דמה. וז"ש לריה"ג ואין החטאת פסולה עד שיכנס דמה לפנים פי' כל דמה. עוד התבאר שם (ס' עב) דלר"ע דין זה נוהג בכל הקדשים ולריה"ג א"כ רק בחטאת. וז"ש מכאן להטאת וכ' שהי' היא פסילה היא דוקא: **נו אל הקדש פנימה.** לא יכתב פנימה לבד נפרש לפני ולפנים. לכן הוסיף אל הקדש. ואם יכתב אל הקדש לבד נטעה שפי' ג"כ לפני ולפנים. כן פי' בזבחים (דף פב ע"ב), והוא לכאורה לר' יהודה סתמא דספרא. דסתם כמהו בפ' אהרי, דאל הקדש ומביא לפרוכת באזהרה ואי כ"כ אל הקדש לבד נאמר מאי קדש מבים לפרוכת וכמ"ש במנחות (דף כז ע"ב). אבל לרבנן שהשיבו עליו שם ההוא לא מצית אמרת דהיכל כולו אקרי קדש. א"כ נפהר הקושי' דיכתב אל הקדש לבד ולא צריך פנימה. ובאמת לפרש"י פסחים (דף פב) למד ר' נחמי' דיוצא פסול מפנימה. ופי' פנימה שלא הוציאו לחוץ. ולפ"ז י"ל שגם מה שפלפלו אביי ורבא בזבחים שם. אומר דאמריק בא זה ולמד על זה בתרי גופא. ועי"כ הדש רבא דכל היכא דחשב עליו לפני ולפנים לא מפסל בהיכל הוא רק לר' יהודה לא לרבנן ובזה ניחא מה שהשמיט הרמב"ם דין זה. ובחדושי לרמב"ם (פ"ב מה' ביאת המקדש) האריכתי בזה בפלפול גדול בסוגיות אלו ואכמ"ל:

נז אכול תאכלו אותה בקדש פי' הי' ראוי שתאכלו אותה בקדש לא לשרפה. ופ"ש מלמד שאכילתה בפנים. נראה פי' בהיכל. כי מ"ש תאכלו בקדש דומה עם מ"ש הן לא הובא את דמה אל הקדש שפי' להיכל. וכבר למדו בזבחים (דף סג) שאוכלים ק"ק בהיכל ממ"ש בקדש הקדשים תאכלנו.

פקדית: יט ומליל אהרן עם משה הא יומא דין קריבו ית חטאתהון וית עלותהון קדם

ספרא

נד (ד) מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש וכי חוץ לקדש נאכלת והלא נשרפה שנאמר והנה שורף א"כ למה נא' מדוע לא אכלתם. אמר להם שמא חוץ לקלעים יצאה מפני שחטאת שיצא חוץ לקלעים פסולה. אין לי אלא זו בלבד מנין לרבות קדשי קדשים ת"ל כי קדש קדשים. מנין שאכילת קדשים כפרה לישראל ת"ל ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר עליהם לפני ה'. הא כיצד כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים:

נה (ה) הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימ' אמר להם שמא נכנס מדמה לפנים מפני שחטאת שנכנס מדמה לפנים פסולה. ריה"ג אומר מכאן לחטאת שנכנס דמה לפנים שתהא היא פסולה ואין חטאת פסולה עד שיכנס דמה לפנים: **נו** (ו) פנימה אין לי אלא לפני ולפנים מנין אף בהיכל ת"ל אל הקדש: **נז** תאכלו בקדש מלמד שאכילתה בפנים. מנין שאף שריפתה בפנים ת"ל אכל תאכלו אותה בקדש. יכול אף אם נטמאה בחוץ תהי' שריפתה בפנים ת"ל אותה מה זו מיוחדת טומאתה בפנים שריפתה בפנים יצאה זו שנטמאה בחוץ שלא תהי' שריפתה אלא בחוץ:

נח (ז) וידבר אהרן אל משה אין דבור אלא לשון עז וכן הוא אומר וידבר העם באלקים ובמשה: **נט** (ח) הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם לפני ה'. ר' נחמיה אומר מפני אנינות נשרף לכך נאמר אלה. (ט) ומה ת"ל כאלה שיכול אין לי אסור באנינה אלא בנים מנין כל האמור בפרשה מוסיף עליהם אחיו ואחותו מאמו ואחותו נשואה לכך נאמר אלה כאלה. ר' יעקב אומר יכול יהיו הלוים אסורים באנינה בשיר ת"ל אותי אני אסור באנינה ואין הלוים אסורים באנינה לשיר. (י) ר' יהודה ור"ש אומרים וכי מפני אנינות נשרפה והלא לא נשרף אלא מפני טומאה שאילו מפני אנינות נשרף היה להם לשלשתן לישרף. דבר אחר והלא מותרים לאכלם לערב. ד"א והלא פנחס היה עמהם. מה ת"ל אלה. לא הי' לי להסתכל באלו שעשו שלא בעצה ונשטפו. ומה ת"ל כאלה. אמר. אילו לא אלו בלבד קברתי אלא אפי' אלה קברתי עם אלו לא כך הייתי מבזה קדשי המקדש. (יא) ואכלתי חטאת היום

התורה והמצוה

עוד למד שאם נטמא נשרף בקדש ממ"ש אכל תאכלו. כי כפילת המקור על הפעל יבא לפעמים להראות החיוב. וזה במאמר המגביל נגד אזהרה. כמו פה. שנגד מ"ש בפ' נו וכל חטאת אשר יובא מדמה אל א"מ לכפר בקדש ל"ת באש תשרף. שדרש שם (פ"ח מ"ה) שישרף בקדש. ופי' בקדש לא תאכל רק בקדש תשרף. נגד זה אמר אחר שלא הובא את דמה פנימה אכל תאכלו בקדש. ולכן כפל המקור עם הפעל. שאם יכתב הפעל לבד נפרש שרשות לאכל. ואינו מוזהר עליו. כמו שבארנו (ויקרא ה קל"א נו ס' למד) בשני מאמרים שהאחד מחייב מה שהשני שולל אינו חיוב רק רשות כמו לא תאכל כל נבלה לגר תתננה ואכלה פי' מותר לאכל. לכן כפל אכל תאכלו להראות שהוא ציוי חיובית. שכפל הפעל מורה על החיוב. ואחר שמ"ש אכל תאכלו מוכח שהמאמר זה מגביל נגד מאמר שבפ' נו. ידעינן שמ"ש שם בקדש לא תאכל באש תשרף הוא אף בהיכל כמו שמ"ש בקדש ל"ת היא גם בהיכל וז"ש מנין שאף שריפתה בפנים ת"ל אכל תאכלו. וממ"ש אלא אותה תחת הכינוי תאכלוה. שבא לדייק שהיא רק אותה תאכלו בקדש לא אשר יובא מדמה לפנים. וזה כבר נודע בכתוב בפי'. ע"כ בא כדי שע"כ יהי' הכתוב המפורש בפ' נו מיותר. ובא לדייק רק מה שבקדש לא תאכל בקדש ישרף אבל מה שבחול לא יאכל לא ישרף בקדש רק בחול. דהיינו היוצא ונטמא שם ואהיא שטמא זו כר"ע (בספרא נו פ"ח מ"ז ובמשנה דפסולים פרק בתרא) דכן פסק הרמב"ם (פי"ט מה' פסולי המוקדשין ה"ו):

נח וידבר אהרן אל משה. כבר באר (ויקרא ס' ג) שהמדבר הוא מרחיב לשון ומליץ טענותיו. משא"כ האמירה היא פשוטה. וכבר נמצא מין דבור שהוא רק אם מדבר נגד חברו שלא לכבודו. וזה כשבא אחריו שימוש הב' כמו וידבר העם באלקים ובמשה כי דברנו בה' ובך. וכן נדרו תמיד כמ"ש במק"א. שהוא שמליץ תלונותיו על חברו. ודבור שאחריו אל. הוא הדובר בפניו ומליץ טענותיו וראיותיו. ועמ"ש באלך:

נט הן היום הקריבו וכו' ותקראנה וכו', לדעת ר' נחמי' שרפוה מפני אנינות דסובר אנינות לילה דאו'. וסובר שפנחס לא הי' כהן עדיין עד שהרג לזמרי נמצא היו כולם אוננים שאסור בקדשים. ומשה שמע מפי הגבורה שצוה שיאכלו הנותרת מן המנחה וחזה ושוק. וחשב שה"ה שמותר להם לאכל בשר החטאת. ואהרן השיב לו שיש חילוק בין שלמים שהיו קדשי שעה. לחטאת ר"ח שהי' קדשי דורות, ולכן אכלו חטאת נחשון ויום השמיני שהיו קדשי שעה ושרפו חטאת ר"ח. ופי' חז"ל בזבחים (דף קא) בעז"ה ואכלתי חטאת היום שמי'

וְאָכַ֤לְתִּי חַטָּאת֙ הַיּ֔וֹם הַיִּיטַ֖ב בְּעֵינֵ֥י יְהוָֽה׃ כ וַיִּשְׁמַ֣ע מֹשֶׁ֔ה וַיִּיטַ֖ב בְּעֵינָֽיו׃ פ ששי יא א וַיְדַבֵּ֧ר יְהוָ֛ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה וְאֶֽל־אַהֲרֹ֖ן לֵאמֹ֥ר אֲלֵהֶֽם׃ ב דַּבְּר֛וּ אֶל־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל לֵאמֹ֑ר זֹ֤את הַֽחַיָּה֙ אֲשֶׁ֣ר תֹּֽאכְל֔וּ מִכָּל־הַבְּהֵמָ֖ה אֲשֶׁ֥ר עַל־הָאָֽרֶץ׃

בעל הטורים

בגלגל (עם ג' כתיבות והכולל). כיד משה בגימ' זאת המקרא (כצ"ל): (ב) אשר תאכלו בגימ' חיה אכול ושאינה חיה לא תאכל. אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ למעוטי שור הים תורא דימא אסור:

רש"י

שאני חייב להיות אונן עליהם כאלו כגון כל האמורים בפרשת כהנים שהכהן מטמא להם: ואכלתי חטאת. ואם אכלתי הייטב וגו': היום. (שם) אבל אנינות לילה מותר שאין אונן אלא ביום קבורה: הייטב בעיני ה'. אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות: (כ) וייטב בעיניו. (ת"כ) הודה ולא בוש לומר כ לא שמעתי [אלא אמר שמעתי ושכחתי כ"ה בהדי' בגמ' שם]: (א) אל משה ואל אהרן. למשה אמר ל שיאמר לאהרן [עי' ריש ויקרא]: לאמר אליהם. אמר שיאמר לאלעזר ולאיתמר או אינו אלא לאמר לישראל כשהוא אומר דברו אל בני ישראל הרי דבור אמור לישראל הא מה אני מקיים לאמר אליהם לבניו לאלעזר ולאיתמר: (ב) דברו אל בני ישראל. את כולם השוה להיות שלוחים בדבור זה לפי שהושוו בדמימה וקבלו עליהם גזרת המקום מאהבה: זאת החיה. לשון חיים [דאל"כ זאת הבהמה מבע"ל. מזרחי] מ לפי שישראל דבוקים במקום וראויין להיות חיים לפיכך הבדילם מן הטומאה וגזר עליהם מצות ולאומות ע"א לא אסר כלום משל לרופא שנכנס לבקר את החולה וכו' כדאיתא במדרש ר' תנחומא: זאת החיה. (ת"כ חולין מ"ב) מלמד שהיה משה אוחז בחיה נ ומראה אותה לישראל זאת תאכלו וזאת לא תאכלו: את זה תאכלו וגו'. אף בשרצי המים אחז מכל מין ומין והראה להם. וכן בעוף ואת אלה תשקצו מן העוף. וכן בשרצים וזה לכם הטמא: זאת

שפתי חכמים

אל כן היום במקום מ"ש כמו הלכן תשכרנה שרא"ם האריך ואני קצרתי: י וא"ת וכא תשובה זו אינה אלא למאן דאמר משום טומאה שנגעה בו נשרף דאי משום אנינות כ"ש קשה למה שרפו אותו היה להם להמתין עד הלילה וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל א"כ מאי נ"מ שהשיב לו אנינות היום אסור ולא לילה כיון שנשרף משום טומאה שנגעה בה מה תשובה השיב בזה. וי"ל בדוחק כי משה לא היה חוקר על זה דלמא טומאה נגעה בה כי לפי סברתו שהיה להם לאכול מיד אם כן בודאי היה נשמר מליגע בטומאה בשעה קלה שהיא מזריקת הדם עד שעת אכילה כי משמא מיד יאכלוהו אותם כי זריזים מקדימין למצות והשיב לו אהרן היום כלומר אנינות היום אסור והוכרחו להניחו עד הלילה ואפשר נגעה בו הטומאה ונשרף: כ אלא כך שמעתי ושכחתי: ל די"ג דברות נאמרו בתורה אל משה ואל אהרן וכנגדן י"ג מיעוטים למעט שלא דבר הקב"ה עם אהרן אלא עם משה לבדו כדלעיל ס' ויקרא: מ דאל"כ זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה מבעי לי': נ פי' משו' דמלת זאת מורה באצבע על הרמוז אליו וכשדבר

התורה והמצוה

חטאת דיום שהוא חטאת ר"ח שהוא קדשי דורות. ובמ"ש הן היום הקריבו פי' בתמיהה. שמשה חשב שגם שנשרפה מפני שקרבנה באנינות (כי חטאת ר"ח נקרב אחר מעשה דנ"א) והשיב וכי הן היום הקריבו. (מלת הן כמו הם) הלא אני הקרבתי היום כל הקרבנות וכ"ג מקריב אונן. וז"ש ותקראנה אותי כאלה שהוא מיתת בניו שעי"ז היה אונן ואיך ואכלתי חטאת היום. ועל מ"ש כאלה בכף. שמורה הדומה לאלה. דר"ל שגם אם הי' קורהו דוגמא לזה כמו מיתת יתר הקרובים לא הי' ראוי לאכל בקדשי דורות. ובת"כ ותקראנה אותי ולא אמר ותקראוני בכינוי. ומבואר אצלינו (באה"ש ס' קג) שכ"מ שבא מלת אותי תחת הכינוי בא לדייק רק אותי לא זולתי. שהלוים אין האנינות פוסלם מעבודתם. וכמ"ש הרמב"ם (פ"ב מה' כלי המקדש) (וז"ס משנה ס). ודעת ר"י ור"ש שנשרף מפני הטומאה. דעל דעת ר' נחמי' הק' ג' קושיות, א] שהיה לו לשרוף שלשתם. שהם לא חלקו בין קדשי שעה לדורות. ב] שהיו יכולים לאכלם בלילה ואף לר"י דסובר אנינות לילה דאו' מודה דלאותו היום הותר אנינות לילה. שעז"א ואכלתי חטאת היום. ג] דלדעתם שנהם הי' כהן והי' ראוי לאכל דלא הי' אונן. ולדעתם פי' הכתוב שאהרן השיב אחר שתקראנה אותי כאלה ונעשה אונן ואכלתי חטאת היום בתמיה שמה שנאמר לך לאכל הכל הוא בלילה לא ביום. ועי"כ אקלע טומאה באונס. ומשה שחשב שהיו יכולים לאכל ביום אדם שמפני פשיעתם שלא אכלום תכף נטמא. והשיב אהרן בל יחשד אותו שבזה קדשי שמים שכבר הי' לו ללמד מהמקרה שקרהו שאתו על שלא נזהרו במקדש וקדשיו כראוי. ומ"ש כאלה בכף אמר שגם אם היה קורה אותו מקרהו גם ביתר בניו לא הי' מסיח דעתו מן הקדשים רק שהי' טומאה באונס. ובזבחים (דף קא קב) ובכ"מ פלפלו בזה והאריכו. ע"ש כי מ"ש היא העולה מתוך דבריהם ז"ל. (ות"ס משנה י). ובמשנה יא מביא פלוגתת ר"י ור"ש לר"י אנינות לילה מד"ת ורק אז הותר. ולר"ש הוא תמיד מותר מה"ת ומובא בזבחים (דף צט ודף קא):

ם וישמע משה וייטב בעיניו. השמיעה תבוא לפעמים על קבלת הדברים. כמו שמעת לקול אשתך.

יט וַעֲרַעָא יָתִי עָקָן כְּאִלֵּין אִלּוּפוֹן אֲכָלִית חַטָּאתָא יוֹמָא דֵין הֲתָקֵן קֳדָם יְיָ: כ וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּשְׁפַר בְּעֵינוֹהִי: א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימַר לְהוֹן: ב מַלִּילוּ עִם בְּנֵי

ספרא

היום אני אסור ומותר בלילה ולדורות אסור ביום ובלילה דברי ר' יהודה ר"ע אומר אין האונן אסור לאכל בקדשים בלילה אלא מד"ס תדע שהרי אמרו אונן טובל ואוכל את פסחו לערב:

ס (יב) וישמע משה וייטב בעיניו. הודה מיד ולא בוש לאמר לא שמעתי. אמר ר' יהודה, חנני' בן יהודה הי' דורש כל ימיו קשה הקפדה שגרמה לו למשה לטעות. אחר מיתתו הריני משיב על דבריו. ומי גרם לו שהקפיד אלא שטעה:

(פרשה ב) סא (א) וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם, לאמר לבנים לאלעזר ולאיתמר. או לאמר להם לישראל, כשהוא אומר דברו אל בני ישראל זו דיבור האמור לישראל, הא מה אני מקיים לאמר אליהם לאמר לבנים לאלעזר ולאיתמר: סב (ב) זאת החיה אשר תאכלו, מלמד שהיה משה אוחז החיה ומראה להם לישראל ואומר להם זו תאכלו וזו לא תאכלו. את זה תאכלו מכל אשר במים זו תאכלו וזה לא תאכלו. את אלה תשקצו מן העוף את אלה תשקצו ואת אלו לא תשקצו. זה לכם הטמא זה טמא וזה אינו טמא: סג (ג) זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה. משמע מוציא מיד משמע. מכלל שנאמר כירק עשב נתתי לכם את כל יכול הכל היה בכלל היתר ת"ל זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כשבים ושה עזים איל וצבי ויחמור וכו'. (ד) יכול תהי' כל הבהמה כולה מותרת. ת"ל אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו אסר אבר מן החי. ועל כן לא יאכלו ב"י את גיד הנשה אסר גיד הנשה. כל חלב שור וכשב ועז ל"ת אסר את החלב. וכל דם ל"ת אסר את הדם. יכול יהיו מותרים בזביחה ושלא בזביחה ת"ל וזבחת ואכלת:

אין

התורה והמצוה

כקבל דברי אהרן והודה לדבריו מיד שמה שמשמע שיאכל באנינות הוא רק בקדשי שעה ובמשנה ר"ת לא שמע כי הם קדשי דורות ודינם מבואר דיש ק"ו ממעשר כמ"ש בגמ'. ור"י א' שר' חנינא הי' דורש שבאת טעות משה הי' הקפידה. כמ"ש ויקצוף ועי"כ אמר מדוע לא אכלתם וכו' שאם לא הקציף תיכף היה משים על גבו שמעו כהוגן. ולכן כששמע משה לדברי אהרן וחדל לקצוף לא טעה עוד. ור"י השיב עליו שהטעות הי' סבת הקצף. ולכן כששמע משה כי אהרן העמידו על האמת. חדל לקצוף וייטב בעיניו מה שעשו שרפו החטאת:

סא לאמר אליהם. אא"ש לאמר לישראל דהא אמר אח"כ דברו אל בני ישראל, וע"כ שמוסב על הנושאים הנז' בפ' הקודמת ויקצוף משה על אלעזר ועל איתמר, אמר ה' למשה ואהרן שיאמרו אליהם (לאלעזר ואיתמר) שידברו פ' זאת לבני ישראל. כמ"ש בעירובין (דף נד ע"ב) כיצד סדר משנה וכו'. וכן תרגם יונתן שימר להון לבני אהרן:

סב זאת החיה. כבר בארנו (פ' צו ס' כג בתורה אור באורך) כי כינוי הרומז. זה, זאת, אלה, מורה תמיד על נרמז קרוב שהיא למראה עינינו, ובמקום שבא על דבר בלתי מצוי לפנינו דרשוהו חז"ל שהי' הענין אז למראה עינים. כמ"ש במנחות (דף כט) ומכלתא (פ' בא) ומד"ר (שם) ומד' בהעלותך (פט"ו) ג"ד נתקשה משה מנורה ר"ח ושרצים, והראהו ה'. וזה מעשה המנורה, החדש הזה, וזה לכם הטמא. והנה בחולין (דף מב) אמר מלמד שתפס הקב"ה מכל מין והראה לו למשה. ופה אמר שמשה הראה לישראל. ומשני המקומות משמע שנתקשה בכל המינים. וסותר למה שהזכרנו בשם חז"ל שלא נתקשה רק בשרצים. אולם דבריהם שגבו מאד שבכל המינים הראה ה' למשה ומשה הראה לישראל. ומצאנו שכולם נשנו במשנה תורה לבד משרצים לא נשנו. כי כל המינים לא נתקשה בם. וספר פה מה שהראה ה' למשה ובמ"ת חזר והראה להם לישראל, לבד משרצים שנתקשה בם ולא יכול להראות' לישראל לכן לא נשנו במ"ת. (ובזה מיושב מה שנתקשו התוס' (במנחות שם ובחולין שם) למה חשב שרצים ולא חשב זאת כתי' עיי"ש). ולפי זה מה שסיים פה וזה לכם הטמא הוא רק מה שהראה ה' למשה:

סג זאת החיה אשר תאכלו, כ"מ שבא ציוי שמתחלת במלת זה, אין דרך לבא עמו מלת אשר, כמו את זה תאכלו. את אלה תשקצו. וכן הי"ל פה זאת החיה תאכלו, וכ"מ שבא מלת אשר, כבר קדם הציוי בדרך כלל ובמלת זה בא לבאר הציוי בפרטות. כמו קינים תעשה את התיבה וזה אשר תעשה אותה (בראשית ו). ואתה את בריתי תשמור זאת בריתי אשר תשמרו (שם יז). ויקחו את תרומתי וזאת התרומה אשר תקחו (שמות כה). ועשו בגדי אהרן ואלה הבגדים אשר יעשו (שם כח). וכ"מ שלא נז' הציוי תחלה דרשוהו חז"ל, כמ"ש ביומא (דף ה) עמ"ש (שמות כט) וזה הדבר

ג כֹּל מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע פְּרָסֹת מַעֲלַת גֵּרָה בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ: ד אַךְ אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִסֵי הַפַּרְסָה אֶת־הַגָּמָל כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא

בעל הטורים

(ד) ממעלי הגרה מלא יו״ד (ר״ל ממעלי הוא ביו״ד ולא בה״א) י׳ מינין מעלה גרה שור כשב ועז וז׳ מיני חיות (סנהדרין סו׳

רש״י

החיה. מכל הבהמה. (מנחות כ׳) מלמד שהבהמה ם בכלל חיה: (ג) מפרסת. כתרגומו ע סדיקא [ואינו מל׳ פרסה כי לכולן יש פרסה שדורסים בו על הארץ]: פרסה. פלאנט״ה בלע״ז: ושסעת שסע. שמובדלת מלמעלה ולמטה בשתי צפרנין כתרגומו ומטלפן טלפין שיש שפרסותיו סדוקות מלמעלה ואינן שסועות ומובדלות לגמרי שמלמטה מחוברות (חולין ע״א): מעלת גרה. מעלה ומקיאה האוכל ממעיה ומחזרת אותו לתוך פיה לכתשו ולטחנו הדק: גרה. כך שמו ויתכן להיותו מגזרת מים הנגרים (ש״ב י״ד) שהוא נגרר אחר הפה ותר. ומו פשרא שעל ידי הגרה האוכל נפשר ונמוח: בבהמה. פ תיבה זו יתירה היא לדרשה להתיר את השליל הנמצא במעי אמו (ח״כ. שם פ״ד): אתה תאכלו. ולא בהמה טמאה והלא באזהרה היא אלא לעבור עליה

שפתי חכמים

עשה ל׳ לא שיש בם שום טמא. רא״ם באריך וקארתי: ם דלא כלי״ל רק זאת החיה וגו׳ אף על גב דמפיק ממלת החיה לשון חיים. וי״ל דדייק מה״א יתירה דבתיבת החיה אלא דבא ללמד כו׳: ע ר״ל שאינו מגזרת פרסה אלא לשון סדוקה היא ופרסה היא פלנט״א בלע״ז ובלשון אשכנז כפי״ע והוכחת התרגום הוא מדכתיב ואת השפן כי מעלה גרה הוא ופרסה לא יפריס והלא לכולם יש פרסה שדורסים בה על הארץ אלא ע״כ מפרסת לשון סדוקה היא: פ דהא כבר כתיב אשר תאכלו מכל הבהמה אלא הבה יתירה כו׳. דומה כאלו כתיב אשר תאכלו מכל הבהמה אשר בבהמה היינו השליל הנמצא בבהמה דאשר תאכלו מכל הבהמה

התורה והמצוה

אשר תעשה לקדש אותם. להביא מכנסים ועשירית האיפה. בשלמא מכנסים כתיבי בעניגא דבגדים אלא עשירית האיפה מנ״ל. אתיא ג״ש זה מזה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה׳ ביום המשח אותו עשירית האיפה, וכן בירושלמי (פ״ק דיומא) ריב״ח אמר עשירית האיפה ומכנסים מעכבים. מ״ש. זה וזה. ור״ל שע״י שהזוג וזה אשר תעשה, מלת אשר מורה שכבר נאמר הציוי בדרך כלל ובא לפרש איך יעשה, וע״כ מוסב עמ״ש ומשחת אותם ומלאת את ידם וכהנו לי ועשה להם מכנסי בד, וע״ז פי׳ איך יעשה את הקידוש, ואחר שבציווי הכללית נז׳ מכנסים מבואר שהם בכלל הבגדים, וכן במ״ש זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו, מלת אשר מורה שכבר נאמרה הציוי בדרך כלל. והוא מ״ש בפ׳ תצוה שהם נאמר ג״כ עשירית האיפה ופי׳ בפ׳ צו איך יעשוה, וז״ש אתיא זה זה וכן במ״ש (שמות כט) וזה אשר תעשה על המזבח כבשים, דרש בספרא (ריש צו) וזבחים (דף פג) שמוסב עמ״ש כל הנוגע במזבח יקדש, שהפסולים שיעלו למזבח לא ירדו, ומפרש וזה אשר תעשה על המזבח, (ר״ל הראוים למזבח שיקדשו ע״י, כבשים או עולה). ולפי הוצעה זו גם מ״ש פה זאת החיה אשר תאכלו, מלת אשר מוכיח שמוסב על ציוי שכבר נאמרה התיר בשר לאכילה באיזה מקום, ופה מפרש הציוי. ואמר בספרא שמוסב עמ״ש (בפ׳ נח) כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל. שמשמעותו שהותר לגמרי, בין שיאכלו כל המינים, כמ״ש כל רמש, בין שיאכלו כל גוף החי עם גידו דמו וחלבו. בין שיאכלוהו מבלי הכנה בשחיטה כמו ירק עשב שכולו מותר ומבלי הכנה לעומת זה פרשה סתורה שיש הבדל בין אכילת ירק ובין אכילת בע״ח, א] במינים שעז״ש זאת החיה אשר תאכלו רק מה בי״ל סימני טהרה ועז״א מלת אשר. ב] באיבריו שאסר גיד הנשה ודם וחלב ואבר מן החי, ג] בהכשר אכילתו שצוה על השחיטה:

סד זאת החיה מכל הבהמה. במשנה תורה חושב המינים המותרים בפרטות. שור שה כשבים ושה עזים וכו׳. ובודאי אין במציאות מינים טהורים יותר׳. ומדוע שינה פה ואמר דרך כלל זאת החיה מכל הבהמה. פי׳ בספרא כי ממ״ש במ״ת נכלל למצות ערך ז׳ מינים שחשב שם מותרים לא המורכב משני מינים שהרכיב בהמה עם בהמה וחי׳ עם חיה, לכן תפס פה חיה ובהמה להורות שלאו דוקא האישים שחשב שם. כי גם המורכב כיון שהיא חיה או בהמה מותרת אחר שיש לה סימני טהרה. והגה עדיין נאמר רק או חיה או בהמה, לא הכלאים הבא ע״י הרכבת בהמה עם חיה (לפ״א ומחלקתו שסובר בבכורות (דף ז) דחיה ובהמה מתעברים זה מזה). וז״ש א״ל אלא חיה ובהמה חיה מן חיה בהמה מן בהמה מנין בהמה מן חיה, אך שזה אם היה אומר היה או בהמה. אבל אחר שתחלה אמר זאת החי׳ שהיא שם הסוג וכולל גם בהמה וכן מ״ש מכל הבהמה כולל גם חיה כמו שית׳ (בס׳ סו) וא״כ ה״ה הכלאים מכל המינים, ז״ש ת״ל חיה מכ״מ ובהמה מכ״מ:

סה מכל הבהמה אשר על הארץ. זה מגביל נגד מ״ש בחלוקה השנית את זה תאכלו מכל אשר

ישראל למימר דא חיתא די תיכלון מכל בעירא די על ארעא: ג כל די סדיקן פרסתא ומטלפא טלפין פרסתא מסקא פשרא בבעירא יתה תיכלון: ד ברם ית דין לא תיכלון ממסקי פשרא וממסדקי פרסתא ית גמלא ארי מסיק פשרא הוא ופרסתא לא אסדיק

ספרא

סד (ה) אין לי אלא כבשים ועזים המיוחדים מנין לרבות את הכלאים ת"ל חי' ובהמה. אין לי אלא חיה ובהמה חיה מן חיה בהמה מן בהמה. מנין בהמה מן חיה וחיה מן בהמה ת"ל חיה מכ"מ ובהמה מכ"מ: **סה** (ו) יכול אף חית ובהמת הים, ת"ל על הארץ להוציא את שבים. (ז) או אינו אלא שעל הארץ תהי' מותרת בסימנים ושבים בין בסימנים בין שלא בסימנים ת"ל זאת אשר על הארץ אין לך אלא שעל הארץ: **סו** (ח) זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ מלמד שבהמה בכלל חיה, מנין שאף חיה בכלל בהמה ת"ל זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כשבי' ושה עזים איל וצבי ויחמור אקו ודישן ותאו וזמר:

סז (ט) כל בהמה מפרסת פרסה ושסעת שסע

התורה והמצוה

במים. כי בכלל מ"ש פה בהמה נכלל גם חיה כמו שית' בס' שאח"ז. וכולל גם חית הים הם הברואים שי"ל רגלים שנקראים חיה כמ"ש על מכל נפש החיה אשר במים (פסוק יוד), לכן אמר על הארץ. (וז"פ משנה ו). והנה בהלוקה זאת באו שני בבות. חיוב ושלילה, את זה תאכלו, אך את זה לא תאכלו, ואם היה אומר גדר זה בבבא השלילה את זה לא תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ הייתי ממעט חית הים מהשלילה, והייתי אומר שהם יאכלו אף בלי סימנים. משא"כ כשאמר זה בבבא החיוב ממעט אותם שלא יאכלו אף בסימנים [וכמ"ש בע"ז דף ל"ט המרא דימא שרי סורא דימא אסור] (וז"פ משנה ז) ויותר נכון לגרוס ת"ל זאת (תאכלו) אשר על הארץ:

סו זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה. שם חיה ושם בהמה ישתמשו לפעמים לשם הסוג ולפעמים לשם המין. שם חיה יכלול כל החי מכל בשר. כמ"ש כל החיה אשר אתך. (ומפרש) בסוף ובבהמה ובכל הרמש (בראשית ח יז). ולפעמים שם הסוג הנמוך. ויצר ה' מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם, וכולל חיה ובהמה כמו שכתוב אחר כך ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולכל עוף השמים ולכל חית השדה, וכן ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים (ראשי' א' למד), ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים (שם ט ב), ולפעמים הסי' שם המין לבע"ח הדרה במדבר, והביתים יקראו בשם בהמה. ולבהמתך ולחיה אשר בארצך. ופי' חז"ל כלה לחי' מן השדה כלה לבהמתך מן הבית. וכן החיה וכל בהמה (תהלות קמח). והטעם כי שם חיה הונח בעלם ורהשונה על כל אשר בו רוח חיים, רק אחר שהבדילו המינים בשמות מיוחדים נתן בעל הלשון לכל מין שם מיוחד, והניח להיות המדבר שם חיה. ויען שהבדל שבין הביתים והמדבריים אינו הבדל עצמי, כי הביתים היו תחלה מדבריים ונמלא ממינם במדבר כמ"ש חכמי הטבע. ושם כנסם האדם תחת רשותו נקראו בשם חיה. וכן רוב מדבריים אפשר ללמדם שיהיו בני תרבות. לכן לפעמים יקבלם שם אחד. וכמ"ש בשבועות (דף ז) אמר רבי אקרא אני חיה בהמה למה נאמרה. ולפעמים יבדילם מצד המדבריות, כמ"ש במ"ש ואיש אשר יצוד ציד חי' ושפך את דמו, שלמדו שדוקא חי', כדי שלא יסתר מ"ש על הארץ תשפכנו כמים. כמ"ש בחולין (דף פד). והכל לפי הענין, וכן מ"ש פה זאת החיה אשר תאכלו הוא שם הסוג. וכולל כל אשר בו רוח חיים זולת האדם. ומתחיל לבאר הפרטים מכל הבהמה אשר על הארץ שאכלו כל מפרסת פרסה. מן המים כל אשר לו סנפיר וכו'. וז"ש בספרא ובחולין (דף ע"א) מלמד שבהמה בכלל חיה וכן שם בהמה בהבנתה הסוגיית תכלול כל בע"ח שנבראו בששי חוץ מן האדם, והוא שם ההבדל בין החי מדבר (שהוא האדם) ובין החי הדומה לו בבנין גופו ובלתי מדבר. וכמ"ש בנדרים (דף פ"א) ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולכל חייתם אי לימא חיה הא חיה בכלל בהמה, אלא חייתם ממש, ולפעמים יהיה שם בהמה דוקא בעלי החיים הביתים, ומגביל נגד שם חיה שיכוין על המדבריים, וכלל בלשון שכ"מ שיגביל שם בהמה נגד שם אדם הוא שם הסוג וכולל חיה ובהמה. כמו מאדם עד בהמה (ראשי' ו ז יז כג), אדם ובהמה תושיע ה' (תהלות לו), וכן (ויקרא ה ב) ונפש כי תגע בכל טמא או בנבלת חיה טמאה או בנבלת בהמה טמאה, ושם (ז כא) ונפש כי תגע בכל טמא בטומאת אדם או בבהמה טמאה. ראה כי אחר שבכתוב השני הזכיר טומאת אדם לא הזכיר חי' טמאה כי בזה הי' בכלל בהמה. ובכ"א נדון לפי הענין שכ"מ דכתיב בהמה סתם ראוי לפרש שחיה בכלל, כמו בהמתך לא תרביע כלאים, כל שוכב עם בהמה, ואב לכולם מ"ש (פ' ראה) זאת הבהמה אשר תאכלו. ומפרש איל וצבי ויחמור, וז"ש בספרא ובחולין (דף ע"א) ובזבחים קטו, חיה בכלל בהמה (ועיי' ב"ק דף יז ובתו' ד"ה קמ"ל):

סז כל מפרסת פרסה וכו'. פרשה זאת הוכפלה במשנה תורה. ודרושי הספרא פה נשנים על הכתובים

שסע פרסה מעלת גרה בבהמה אותה תאכלו לרבות את השליל: **סח** הוציא העובר את ידו והחזירה מותר באכילה יכול אפי' הוציא את ראשו והחזירו יהי' מותר ת"ל (אך) [בבהמה]. מה ראית לומר הוציא העובר את ידו והחזירה מותר באכילה מפני שאינו כילוד. ומה ראית לומר הוציא את ראשו והחזירו אסור מפני שהוא כילוד. (י) אתה אומר לכך בא הכתוב לחלק בין איברים לאיברים. או לא בא הכתוב אלא לחלק בין עוברים לעוברים לומר איזה עובר יהי' מותר שאילו נולד היה מותר ואיזה זה בן תשעה וחי בחולין מנין בן תשעה ומת בן שמונה חי או מת. במוקדשים בן תשעה ומת בן שמונה חי או מת. ולד מעושרת בן תשעה ומת בן שמונה חי או מת ת"ל כל מפרסת פרסה ושוסעת שסע פרסות מעלת גרה:

(פרק ג) (א) בבהמה (אותה) תאכלו לרבות את השליא:

שם ושם, ויתבארו אחת אחת. שם כתוב זאת הבהמה אשר תאכלו, שור שה כשבים ושה עזים, איל וצבי ויחמור אקו ודישון ותאו וזמר, וכל בהמה מפרסת פרסה ושוסעת שסע שתי פרסות מעלת גרה בבהמה אותה תאכלו, והנה קשה, א] למה חשב שם העשרה מינים הכשרים בפרטות, הלא די שיאמר כל מפרים פרסה ומעלה גרה תאכלו כי אין לך מפריס ומעלה גרה חוץ מיוד מינים אלה. והלא בסדר שמיני הסתפק בכלל הזה ולא חשב המינים, ב] אחר שחשב המינים בפרטות למה הוסיף וכל בהמה מפרסת פרסה וכו' שהוא מיותר לגמרי אחר שאין מפריס פרסה חוץ מהמינים שחשב שם בפי' כמ"ש בספרי (פסקא קוף ובחולין דף סג). והנה על הקושיא הא' הנה דרש בספרי (ראה פסקא קא) וז"ל לפי שריבה הכתוב טריפה כעין טריפות אף אני ארבה את הפסול כעין פסולים ואיזה החורש בשור וחמור ובמוקדשים ת"ל שור שה כשבים ושה עזים תאכלו, ועדיין לא רבה (כצ"ל) מוקצה ונעבד אתנן ומחיר כלאים (יוצא דופן) ת"ל שור שה כשבים, ועדיין לא ארבה את שנעבדה בו עבירה עפ"י ע"א וכו', ועדיין לא רבה את שנעבדה בו עבירה עפ"י ב' עדים, ת"ל שור שה וכו', ר"ל שעשרה מינים שחשב הם עשרה ריבוים. ומרבה, א] חורש בשור וחמור שעשה בם עבירה, ב] מוקדשין. (שכן צריכים ריבוי גבי קדשים כמ"ש ויקרא ס' סג), ג] מוקצה. ד] נעבד, ה] אתנן, ו] מחיר, ז] כלאים, ח] יוצא דופן, ט] נעבדה בו עבירה עפ"י ע"א, י] עפ"י שני עדים, והוא אומר דלפי שריבה טריפה כעין טריפות, שהגם שלא נכתב רק ובשר בשדה טריפה ריבה י"ח טריפות (כמ"ש בס' ע' שמ"ש את זה לא תאכלו ממעלי הגרה). כן נאמר שעוד נמצא ממעלי הגרה הבלתי נאכלים, לכן ריבה יוד דברים הנז'. והקושי' השניה. מ"ש שם וכל בהמה מפרסת פרסה. דורש בספרא פה. שמלבד שהכתוב מיותר כנ"ל גם לשונו דברי מוזר, שאמר וכל בהמה וכו' בבהמה. והי"ל כמ"ש כאן וכל מפרסת פרסה וכו' בבהמה, דריש בספרא (מובא בחולין דף סט) שבא ללמד ג"כ כל בהמה בבהמה תאכלו, ר"ל בהמה הנמצאת בבהמה, שהיא השליל הנמצא במעי טהורה מעשר' מינים הנז', ובודאי אגב מלמדנו שהשליל הנמצא חי מותר בשחיטה דלמה יהי' אסור והרי היא בהמה טהורה. וע"כ מלמדנו אם נמצא מת נאכל עם אמו ע"י שחיטתה וכן אם נמצא חי א"צ שחיטה כי הוא כחלק ממנה וניתר עמה. (כל שלא הוציא אבר לחוץ שהאבר היוצא אסור וסמכוהו על ובשר בשדה טריפה כמ"ש במק"א) ובזה ידלק מאד מ"ש במ"ת אך את זה לא תאכלו וכו' השסועה. ופי' רב נגדה (דף כד) שהיא בריי' שי"ל ב' גבין וב' שדראות הנמצא במעי טהורה, ור"ל הגם שבהמה בבהמה טהורה, מ"מ אם הבהמה הנמצאת היא שסועה אסורה. ולפ"ז ידבר הכתוב בהבנה תאומים, שלפי פשוטו קאי על כלל הבהמות שי"ל ב' סימני טהרה, ובכ"ז אחר שהוא למותר ויש בו זרות בלשון רמז ג"כ טוגג דרושים, ובכ"ז א"ל שהעובר הנמצא יהי' לו ב' סימני טהרה דאפי' פרסותיו קלוטות טהור כמ"ש בחולין (דף סט), כי עקר הכתוב לא לכך נאמר. ומפרשים אותו, א] כל בהמה מפרסת פרסה וכו' תאכלו, ב] כל בהמה בבהמה תאכלו, וזה מוכרח לחכמים דס"ל בבכורות (דף ו"או) דקלוט בן פרה מותר ואיך נאמר דבמעי אמו טמא דלא גרע פנים מחוץ כמ"ש התוס' חולין (דף ס"ח ד"ה ואליבא) [וזה מבואר ממה שדרים במשנה ד' דגמל הבא מן הטהור טהור]. רק צריך שיהי' בהמה לא דמות עוף דהא כתיב בהמה בבהמה, וכ"ה ג"כ מסקנת הגמ' דחולין (דף סט) לרב שימי בר אשי עיי"ש:

סח כבר בארנו שמ"ש בפ' ראה כל בהמה מפרסת פרסה וכו' בבהמה תאכלו דרשו כאילו אמר כל בהמה מפרסת פרסה תאכלו וכן כל בהמה הנמצא בבהמה זאת תאכלו, ר"ל שנאכל אותה ואת הולד הנמצא בה. ואף שהוציא את ידו השאר מותר, (רק היד אסור משום בשר שיצא חוץ למחיצתו וסמכוה על ובשר בשדה טריפה), ומ"מ הוציא העובר את ידו והחזירה ה"ה אף בלא החזירה העובר מותר וגם בהחזירה האבר אסור רק בהחזירה מותר מקום חתך כ"ש בחולין דף ס"ח), אמנם בהוציא ראשו ה"ז כילוד. [וכתיב כל בהמה בבהמה ר"ל בעוד שהוא נמצא בבהמה לא כשנולד], ושאלו (במשנה י) דלמא היתר בהמה בבהמה היא רק בבן ט' חי [דהא כתיב בהמה בבהמה דהיינו בהמה גמורה], ומשיב דהא כתיב בפ' שמיני כל

סם יכול אפי' יצאת מקצתה תלמוד לומר אותה תאכלו. [אותה תאכלו] אותה באכילה ואין בהמה טמאה באכילה. (ב) אין לי אלא בעשה בל"ת מנין ת"ל הגמל והארנבת והשפן והחזיר מבשרם לא תאכלו. אין לי אלא אלו בלבד שאר בהמה טמאה מנין ודין הוא ומה אלו שיש בהם סימני טהרה הרי זה בל"ת על אכילתן שאין בהם סימני טהרה אד שיהי' בל"ת על אכילתן, נמצאו הגמל והארנבת והשפן והחזיר מן הכתוב ושאר בהמה טמאה מק"ו נמצא מ"ע שלהם מן הכתוב ומצות ל"ת שלהם מק"ו:

ע (ג) אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה יש לך במעלי גרה שאין אתה אוכל ואיזה זה טהור שנולד מן הטמא. (ד) או אינו אלא טמא שנולד מן הטהור ת"ל גמל טמא הוא. זה טמא ואין זה טמא. ר"ש אומר מה ת"ל גמל גמל שני פעמים א' גמל שנולד מן הגמלה וא' גמל שנולד מן הפרה. (ה) אך את זה ל"ת ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה השסועה יש לך במעלי הגרה ובמפריסי הפרסה שא"א אוכל ואלו הן הטרפות. (ו) נקובת הושט. ופסוקת הגרגרת ברובה. נשברה השדרה ונפסק החוט שלה. נקב קרום של מוח. נקב הלב לבית

מפרסת וכו' בבהמה, ופסוק זה נדרש לרבות השליא [וכמ"ש בחולין דף סח] דהא לא כתיב כל בהמה בבהמה, רק כל וכו' בבהמה. ובכ"ז דרשינן כל בבהמה תאכלו ר"ל השליא דאמצא בה כי תלא בבהמה מיותר ועוד שהי' צ"ל מן הבהמה, כמ"ש ואת אלה תשקצו מן העוף וכדומה וכמו שית' (בס' קז). וכיון שריבה את השליא כ"ש בן ט' מת. וממ"ש כל בבהמה מלא כל מרבה הכל אף בקדשים ובמעשר שהשליא קדוש בקדושת הקדשים. ולמ"ש ויקרא (ס' קנו) שמלת כל כולל לכל הפחות ג' דברים, מרבה חולין ומוקדשין וולד מעושרת:

סם אותה תאכלו. נודע כי כפילת הכינוי עם הפעול היא זרות בלשון ובא לדייק ולמעט תמיד (וכמ"ש באה"ש כלל ר"י) וזה נשנה בס' שמיני ובס' ראה. ועל שניהם כאן שני הדרושים בנז' במשנה א'. רק שהדרוש הא' שבנז' יכול אפי' יצאה מקצתה. אינו הדרוש העקרי כמ"ש בחולין (דף עז) דלהא לא צ"ל קרא כיון דהוין שליא בלא ולד אם יצאת מקצתה י"ל דילא רוב הולד. ופי' [בדף סח] דלדרשא אחרינא אתי שאם התך מן הטחול ומן הכליות שהוא אסור באכילה, דפי' רק אותה תאכלו לא חלקי הבהמה שנחתכו [וי"ל שפי' מ"ש בספרא יכול אפי' יצאתה מקצתה היינו שהתך מן הטחול ומן הכליות של הולד אף שלא הוציא כולה כבר נפרד מן הבהמה ורק אותה תאכלו העובר אשר בבהמה לא הנפרד ממנו, וה"ה אם חתך מן הבהמה עצמה]. ומ"ש שנית אותה תאכלו ממעט בהמה טמאה. כדי שיהי' על בהמה טמאה לאו הבא מכלל עשה, וע"ז לוקה, אף שבכתוב אין מבואר רק גמל וארנבת ושפן וחזיר, כיון שיש על שאר בהמות טמאות ק"ו ואף דאין עונשין מ"ה כיון שכבר נז' איסורו בפי' בלאו הבא מכלל עשה עונשין מן הדין כ"כ הרב המגיד, וכ"מ מהרמב"ם בשרשיו למנין המצות (שורש י) ובמנין המצות (מצוה קעב), וכן ראיתי בכתב הרמב"ן בחי' לפ' כילד (דף כב ע"ב) דכיון דכתיב עשה בכולה בהמות טמאות גילוי מלתא בעלמ' היא וכ"כ הריטב"א שם. ובפי' התורה תפס סברה אחרת מפני שאמר הכתוב באיסור הגמל שטעם איסורו מפני שאינו מפריס פרסה, וכבר האריכו בזה המ"ל והשע"ה וכמה גדולים חקרי לב. ולא נכנס לפלפל בענין זה תקצר היריעה מהכיל, לכן הנחנו זאת, עד יופיע רצון האל על מקומו בחדושנו:

ע אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה. הלשון בלתי מתוקן שמשמע שאלה שמוציא הם מעלה גרה ומפריס פרסה. והי"ל ממעלי הגרה או ממפריסי הפרסה. ודרשו חז"ל (בספרא מובא בבכורות דף ו' ע"ב) שבא לומר דהנולד מן הגמל גם אם הוא מעלה גרה ומפריס פרסה לא תאכל. ושואל דיל"פ בהפך שלא תאכל הגמל גם אם נולד ממעלי גרה ר"ל הנולד מן הטהור. ומשיב שמז"א טמא הוא לכם. שמלת הוא מוסב על שהם גמל שבתחלתו נולד מן הגמל ודייק רק הוא טמא לא גמל אשר נולד מן הטהור. ודעת ר"ש דכפל גמל גמל א' בתו"כ וא' במ"ת ללמד שני מיני גמל טמאים הנולד מן הגמל והנולד מן הפרה. ובגמ' שם אומר דלרבנן כפל במ"ת לאסור חלבו. ושם אומר דהגם שכפל גם שפן וארנבת מפני השסועה שחדש במ"ת בכ"ז כל שיש דרשה דרשינן. ואמר (במשנה ה). שמ"ש שנית בפ' ראה את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה השסועה. מלמד שיש במעלי הגרה ומפריסי פרסה שא"א אוכל והם הטרפות ונראה שסמך לה עמ"ש השסועה, שקיי"ל כרב דמפרש לה בנדה (דף כד) שמ"ש רב חנן שהיא ברי' שי"ל ב' גבין וב' שדראות ברי' בעלמא ליתא וכי אגמריה רחמנא למשה במעי אמה אגמריה. וכן תרגם יונתן בפ' ראה ברם ית דין לא תיכלון ממסקי פשרי' ומסדיקי פרסתא שלולא דליה פרין ריטין ותרתין שדראין הוליד וליה בזיניה חזו למתקיימא. ולפ"ז טעם האיסור מפני שאין מינו מתקיים. וכלל בזה שה"ה כל הטרפיות הבלתי ראויים לחיות. ופה א"י ברם ית דין לא תיכלון ממינא דמסקי פשרא וסדיקי פרסתא דאיתיליד ממסאבתא. הרי שפ' שמיני נדרש דרש טהור הנולד מן הטמא. ושפ' ראה דרש הבלתי מתקיים שעליו סמך לאסור כל שאין כמוהו חיה והם הטרפיות, ובזה יתישב מדוע אמר

וּפַרְסָה אֵינֶנּוּ מַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם: ס וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא וּפַרְסָה לֹא יַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם: וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת כִּי־מַעֲלַת גֵּרָה הִוא וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסָה טְמֵאָה הִוא

התורה והמצוה

השסועה במ"ת ולא בתו"כ. כי בתו"כ פתח זאת החיה אשר תאכלו, שכלל בשם חיה רק הראוי לחיות לא הטריפה, וכמ"ש בחולין (דף מב) זאת החי' חי' אכול שאינה חי' לא תיכול אלו י"ח טריפות, וכן ת"י ומלל ה' עם משה וכו' דיתפרשון מסואבות שמני סרי טריפין, שע"כ כיון על כתוב הסמוך זאת החיה, לכן לא הזכיר השסועה. ובמ"ת שלא הזכיר זאת החי', סמך את הטרפיות עמ"ש שלא יאכלו ממעלי הגרה, והטרפות שמנה כולם מבוארים במשנה דאלו טרפות (דף מג), ומ"ש פסוקת הגרגרת ברובה בריית' שם (דף מד) ומ"ש נקבה המרה בשם ריב"י ברייתא (בדף מג), ומ"ש במ"ת דרוסת הזאב בדקה רי"א ר"י בא לפרש דברי הת"ק כמש"ש (דף נג ע"ב), ומ"ש יכול אפי' נסחה הגלגלת משנה דאלו כשרות בבהמה (בדף נב) ונשמט מה שחושב שם נקבה הגרגרת או שנסדקה ומ"ש (במשנה י) יכול אפי' אכלה הרדופני היא במשנה שם (דף נח ע"ב) ור"ל אעפ"י שאינה חי' היא בת חיים מצד עצמה, רק המאכל עתיד להמיתה, והיא בכלל מסוכנת. ועמ"ש בפרי תואר יור"ד (ס' ס), ומ"ש הנגלודה וכו' ומודים, היא במשנה (שם נד) ובברייתא (דף נה ע"ב):

עא טמא הוא לכם. מה שסיים בכל אחד טמא הוא לכם מיותר. וגם כבר בארנו (באילת השחר ס' קלה) שכ"מ שבא מלת הוא הוא למותר ונדרש תמיד למעט איזה דבר, וזה נמצא בענין זה ששה פעמים. ד' פעמים פה, בגמל ושפן וארנבת וחזיר. וב"פ בפ' ראה. ודרים בספרא (מובא בבכורות דף מז) לשנה מעומים. וכבר פי' התוס' (שם ד"ה מ"ל) שדרים מג"ש טמא הוא לכם. ור"ל רק הוא טמא ע"י שחסר בו סימן טהרה. אבל יש דברים אחרים שטמאים אף שהם מעלי גרה ומפריסי פרסה. והם חמש חטאת מתות ופסולי המוקדשים בלא פדיון ודרים ה' חטאת מה' פעמים טמא הוא לכם דכתיב במעלי הגרה (ר"ל כי רובן במעלי הגרה) ופסולי המוקדשין דרש ממ"ש טמא הוא לכם בחזיר שהוא מפריס פרסה ובגמ' הגי' הפוכה. והכל א' כי שם פי' מ"ש ת"ל ממפריסי הפרסה טמא היינו ה"ש טמא הוא לכם דכתיב במינים שטמאים משום חסרון פרסה ומאחר שהמינים הנז' פה שאמר עליהם טמא הוא לכם אלבם אסיר כמו שית'. ממילא כן מה שמרבה מן הוא שיש עוד טמאים בהכרח שהם דוגמתם שגם חלבם טמא וז"ש מנין לרבות חלב וכו'. דהיינו שגם חלב ידעינן מריבוי זה עצמו, והשתא שואל מנ"ל זה בעלמו דחלב בהמה טמאה טמא ורלה ללמדו במ"ת מענבים בנזיר. ודחה שהיין הוא גופן של ענבים לא כן החלב שבא מן הדם או מתמצית המזון. ורשב"ג דחה מטעם אחר דבנזיר שאני דגם פסולת הענבים אסור כמו שלמד במס' נזיר. אבל פסולת בהמה טמאה שהם צואה ומי רגלים שבה מותר, והגם שי"ל תרומה תוכיח שפסולתה מותר כמ"ש בתרומות (פ"ח משנה ה') ומשקה שלה אסור כמו שלמד בחולין (דף קך) [תרומה היא איסור חמור לכן החמיר בה] ומשיב שלמדינן לה ממה שכפל גמל גמל בתו"כ ובמ"ת, שמה שבשנה במ"ת ולא צורך הוא לאסור גם חלבו היוצא ממנו, ובבכורות (דף ו' ע"ב) אומר דר"ש ס"ל שכפל גמל גמל, א' לגמל הבא מן הגמלה והב' לגמל הבא מן הטהורה וחלבו דרים מאת הגמל ורבנן את לא דרשי, נראה פי' שב"א הולך לשטתו. כי יש פה זרות בלשון מ"ש השסועה את הגמל. שהי' צ"ל את השסועה את הגמל. או שיאמר בשניהם בלא מלת את, כי כלל בלשון שכל המלות הבאים ביחוס א' צריכים לבא בשוה (כמ"ש באילת השחר כלל רח) ולכן דרים ר"ש מלת את שבא שלא כהלכה, שאחר שכתב השסועה בלא מלת את הי' ראוי לכתב גם הגמל בלא מלת את, וחכמים לשטתייהו שס"ל שטמא הבא מן הטהור טהור ומ"ש את הגמל מיירי בבא מן הגמלה, לדידהו בא כהלכה כי השסועה בא מן הטהור. ופי' ממעלי הגרה השסועה, השסופה הבא ממעלי הגרה, ואת הגמל הוא ענין אחר לכן אין דומים ביחוסם, ור"ש לשטתו שלדידי' גם הגמל בא ממעלי הגרה כמו השסועה, והי' צריך לכתוב שניהם בשוה ומלת את בא שלא כהלכה לדרשה:

עב אך את זה לא תאכלו ידוע שדעת הרמב"ם (פ"ב מה' מ"א) שבשר מהלכי שתים יש בו עשה. וז"ל האדם אעפ"י שנא' בו ויהי האדם לנפש חי' אינו בכלל מיני חיה בעלת פרסה לפיכך אינו בל"ת והאוכל מבשר האדם או מחלבו בין מן החי בין מן המת אינו לוקה אבל אסור הוא בעשה שהרי הכתוב מונה שבעת מיני חיה ואמר בהן זאת החיה אשר תאכלו הא כל שהוא חוץ מהם לא תאכלו ולאו הבא מכלל עשה עשה, והרמב"ן והרשב"א והראב"ד חולקים עליו וס"ל דאין עשה בבשר האדם. אבל פשטות הברייתא שמסיק שבשר האדם אין ל"ת על אכילתו משמע אבל עשה יש בו. וכדעת הרמב"ם, מש"כ ברישא אמר ואין חלב מהלכי שתים טמא משמע שאין בו אפי' איסור עשה. אמנם בטעם הדבר נראה לדעתי שלא כנראה

אונקלוס

מסאב הוא לכון: וית טפזא ארי מסיק פשרא הוא ופרסתא לא אסדיק מסאבא הוא לכון: וית ארנבא ארי מסקא פשרא היא ופרסתא לא אסדקא מסאבא היא לכון:

ספרא

חללו נטל הכבד ולא נשתייר הימנו כלום. הריאה שנקבה או שחסרה רש"א עד שתנקב לבית הסמפונות. נקבה הקיבה. נקבו הדקים. ריב"י אומר אף נקבה המרה פסולה. (ז) הכרס הפנימי שנקבה או שנקרע רוב החיצונה ר' יהודה אומר בגדולה טפח ובקטנה רובה. (ח) המסס ובית הכוסות שנקבו לחוץ נפלה מן הגג ונשתברו רוב צלעותי' דרוסת הזאב בדקה ר"י אומר דרוסת הזאב בדקה ודרוסת הארי בגסה ודרוסת הנץ בעוף הדק ודרוסת הגס בעוף הגס. יכול אף נפחת הגלגולת ולא ניקב קרום של מוח. נקב הלב ולא לבית חללו. נשברה השדרה ולא נפסק החוט שלה ניטל הכבד ונשתייר הימנו כזית המסס ובה"כ שנקבו זה לתוך זה. (ט) נטלו הכליות ניטל הטחול ניטל לחי התחתין נטלה האם שלה זתרזותה בידי שמים ת"ל נבלה וטריפה מה נבלה שאין כמוה חיה אף טריפה שאין כמוה חיה יצאת זו שכמוה חיה. (יוד) יכול אפי' אכלה הרדופני או שאכלה צואת תרנגולים או ששתתה מים הרעים ת"ל נבלה וטריפה מה נבלה שאינה בת חיים אף טריפה שאינה בת חיים. הגלודה ר"מ מכשיר וחכמים אוסרים ומודים שאם נשתייר עליה עור כסלע שהיא כשרה: (פרק ד) **עא** (א) מנין לרבות חמש חטאת מתות ת"ל ממעלי הגרה טמא. מנין לרבות פסולי המוקדשים ת"ל וממפריסי הפרסה טמא. מנין לרבות חלב חמש חטאת מתות ת"ל ממעלי הגרה טמא. מנין לרבות חלב פסולי המוקדשין ת"ל וממפריסי הפרסה טמא. מנין לרבות חלב בהמה טמאה ודין הוא אסר בהמה טמאה אסר ענבים בנזיר מה ענבים בנזיר עשה מה שיוצא מהם כמותם אף בהמה טמאה נעשה את שיוצא מהם כמותם. (ב) היין אם עשה את היין כענבים שהוא כגופן נעשה חלב בהמה כבהמה שאינה כגופה. רשב"ג אומר אם עשה את היין כענבים בנזיר שאסור בפסולתם נעשה חלב בהמה כבהמה שאין אסור בפסולתה. תרומת תוכיח שאין אסור בפסולתה ועשה את שיוצא ממנה כמותה. (ג) הין אם החמיר בתרומת באיסור חמור נחמיר בבהמה באיסור הקל ת"ל גמל גמל שני פעמים אם אינו ענין לבשרה תנהו ענין לחלבה: **עב** (ד) יכול אף בשר מהלכי שתים וחלב מהלכי שתים יהא בל"ת על אכילתן ודין הוא ומה אם בהמה שהקלת במגעה החמרת בחלבה מהלכי שתים שהחמיר במגען אינו דין שנחמיר בחלבם ת"ל זה. זה טמא ואין חלב מהלכי שתים טמא. אוציא את החלב שאינו נוהג בכל ולא אוציא את הבשר

התורה והמצוה

כנראה משמעות דברי הרמב"ם, כי לדעתי אין האדם נכנס בגדר שם חיה אף שכתוב ויהי האדם לנפש חיה ותרגומו לרוח ממללא, היה לאחד ונפש חיה להוד, ולא מצאנו בשום מקום בתנ"ך או בדברי חז"ל שהאדם יכנס בגדר שם חיה. ובלא"ה יש עשה באכילת בשר האדם מטעם אחר, כי אדם הראשון נאסר לו אכילת בשר כמ"ש בסנהדרין (דף נט ע"ב), ובשבא נח הותר לו אכילת בשר במ"ש כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה, ואין בשר האדם בכלל היתר זה כי אינו רמש. ונשאר באיסורו כמקדם שבכלל איסור הבשר לאה"ר הי' גם בשר האדם דלא הותר לו רק הבהמה, ובמ"ש זאת החיה אשר תאכלו שמוסב עמ"ש לנח כל רמש אשר הוא חי לכם יהי' לאכלה כמ"ש בספרא למעלה (פרשה ב מ"ג) משמע שוליא מיד משמע וכו' וכמו שפרשתי שם (ס' מ"ז) כ"ש שאכילת בשר האדם נשאר באיסורו הקודם שהיה אסור בעשה ממ"ש כל רמש אשר הוא חי ולא אדם ולאו הבא מכלל עשה עשה. וכבר התבאר למעלה (ס' סט) דעת הרמ"ב שכל שאיסורו בעשה ויש בו ק"ו עונשין מן הדין. שמטעם זה בהמה טמאה בל"ת ע"י דין ק"ו. וע"כ רצה תחילה לומר שבשר מה"ש וחלב מה"ש יהיה בל"ת על אכילתם. ור"ל אחר שיש דין ק"ו לאדם [שהחמיר במגעו (והיינו שמטמא מתייס בזב וזבות לפרש"י בכתובות (דף ס) או שאם נוגע בו במותו מטמא, לפי הק"א) וכ"ש שראוי להחמיר בבשרו] ממילא הוא בל"ת כיון דיש בו עשה ודין ק"ו, ואז נאמר ג"כ שהחלב בל"ת כי נדון כמו שבטמאים החלב כבשר כן גם במהלכי שתים. ולכן כתוב את זה לא תאכלו שהוא מיותר כי אחר שתפס כל מין ומין מהטהורות והראה להם שע"י את זה תאכלו (כנ"ל ס' סב) לא הוצרך להראות הטמאות שחשב פה שיש להם סימן א' כמו שלא הראה יתר הטמאות שאין להם שום סימן. וזה כפול בס' שמיני ובפ' ראה, ובא למעט בשר האדם והלבו, רק את זה לא תאכלו. אבל בשר האדם אינו בל"ת ואמר שמה שכפל גמל גמל במ"ח בא לאסור חלב הטמאים (כמ"ש בסימן הקודם) ממילא ממ"ש את זה ל"ת.

הוּא לָכֶם׃ ז וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא וְשֹׁסַע שֶׁסַע פַּרְסָה וְהוּא גֵּרָה לֹא־יִגָּר טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ח מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם׃ ט אֶת־

בעל הטורים

ראה): (ח) טמאים הם לכם וסמיך ליה את זה תאכלו רמז הטרפה דיפה שרי: לא הזכיר בדגים טמאה לפי שמכסים מבני אדם

רש"י

בטהרה צ ולא תטהרה (זבחים ל"ד): (ח) מבשרם לא תאכלו. אין לי אלא אלו שאר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהרה מנין אמרת ק"ו ק ומה אלו שיש בהן קצת סימני טהרה אסורות וכו' (כל הענין בת"כ): מבשרם. על בשרם באזהרה ולא על עצמות וגידין קרניים וטלפים: ובנבלתם לא תגעו. יכול יהו ישראל מוזהרים על מגע נבלה ת"ל אמור אל הכהנים וגו' (ויקרא כ"א) כהנים מוזהרין ואין ישראל מוזהרין. קל וחומר מעתה ומה טומאת המת חמורה לא הזהיר בה אלא כהנים טומאת נבלה קלה לא כ"ש ומה ת"ל לא

שפתי חכמים

קאי אכולה פרשה: צ דלאו הכא מכלל עשה עשה הוא. ולא מעשה כתיב כהדיא בסמוך את זה לא תאכלו וגו' אבל לא בא ללמד לפשוטו שמותר לאוכלו דהא כבר אמר אשר תאכלו מכל הבהמה ש': ק ואם תאמר והא אין מזהירין מן הדין. וי"ל דהאי הכא דיש בו עשה אותה תאכלו פרש"י ולא בהמה טמאה הם קאי על כל בהמה טמאה דהא כתיב אותה תאכלו משמע הם הכתובים בפרשה מותר לאוכלם אבל שאר בהמות שאין בהם סימנים אף שלא כתובים בפרשה אסור לאוכלם א"כ יש עשה אף על בהמות שאין בהם סימן טהרה מוסירין נמי מן הדין שיהא בו

התורה והמצוה

נ"ת ר"ל חלב הטמאים, ממעט שחלב האדם אינו בל"ת, וממילא בשר האדם נאסר בעשה שהי' בו קודם מ"ת, וחלב האדם מותר לגמרי כי אין לדמותו לטמאים לאסור חלבו אחר שזה בל"ת וזה בעשה. ולכן בחלב תפס זה טמא ואין חלב מה"ת טמא ר"ל שהותר לגמרי. ובבשר תפס שאינו בל"ת, (ובגמ' שאמר למעט חלב ודם היא דרשה אחרת. והספרא נסמת שבפ' לו (פרשה י' מי"א) ממעט דם מה"ת מלטוף ולבהמה עיי"ש). ומ"ש מוציא את החלב שהג"ב פי' שמותר בטהורה והיא מידות כמ"ש בבכורות (דף ו' ע"ב) עיי"ש. והמפ' האריכו ונדחקו בפי' הספרא הזה ולמ"ש הכל נכון ת"ל. וגם דעת הרמב"ם יש להסב אל כוונה הזאת למעיין:

עג את הגמל כי מעלה גרה הוא וכ'. הנה מ"ש בכ"א בפ"ע כי מעלה גרה ופרסה איננו מפרים טמא הוא לכם ולא כללם כולם בדבור אחד. כמו שעשה במ"ת שאמר את הגמל ואת השפן וכו' טמאים הם לכם. זה לענין הדרוש הנז' (בס' עא) שכתוב שמה פעמים טמא הוא לכם לדרוש שרק שמה אלה טמאים משום חסרון סימן טהרה אבל יש שמה אחרים שהם ה' חטאת מתות ופסולי המוקדשים שאסורים אף שלא חסר להם סימן טהרה וז"ש (במשנה הא) מת"ל, אם לתיקון המקרא (ר"ל א"ת שכן דרך הלשון לדבר על כ"א בפ"ע). הרי כבר נאמר הגמל והארנבת וכו' (ר"ל הלא במ"ת כללם ביחד) ולמה באו לרבות את הריבוי שאמרנו. עתה שואל (במשנה ו') ואת הגמל וכו' מה"ל ר"ל שלא כלל הדיבור מיוסר שאחר שאמר שרק מפרים פרסה ומעלה גרה יאכלו ידעינן שאם חסר סימן א' אסור. ומשיב שהייתי טועה שמ"ש מעלה גרה פי' או מעלה גרה שאם מפרים פרסה לבד או מעלה גרה לבד מותר. וגם אם יכתב בוי"ו ומעלת גרה נאמר שהוא ויו המחלקת. ואין לומר שא"כ יכתב לד א' שהחזיר טמא ונדע גמל בק"ו אחר שאומר שהחזיר הגם שמפרים פרסה טמא כ"ש הגמל שאין מפרים. משיב שלא נטעה שעקר האיסור הוא חסרון גרה והגמל שמעלה גרה טהור, וכן אם יכתב גמל ולא חזיר נטעה בהפך ולכן היה צריך לכתוב שני הצדדים ואחר שנוף הדבר צריך לכתב האריך בלשונו וכתב גמל השפן והארנבת כ"א בפ"ע לרבות כריבוי הנז' בס' ע"א. ויצד לגלגי מלים גם בדרך הפשט בשינוי לשון הכתוב, שבגמל אמר פרסה איננו מפרים. ובשפן אומר פרסה לא יפרים ובארנבת אמר פרסה לא הפריסה. כי יש הבדלים שבגמל פרסותיו מופרסות. וחכמי הטבע חושבים אותו בין מפריסי פרסה. אמנם כיון שפרסתו איננה שסועה לשתים כי מחובר בסופו אינו בכלל מפרים פרסה האמור בתורה שצריך שיהי' שסוע לשתים. וע"כ תפס הלשון פרסה איננו מפרים. כי יש הבדל בין מלת לא ובין מלת איננו. שמלת לא שולל הפעולה. ומלת איננו שולל התואר מן המתואר או הקנין מן העצם. ופי' שהגם שנעשה בו פעולת ההפרסה ולא נוכל לומר בו פרסה לא הפרים. בכ"ז איננו מפרים. ר"ל אין בו תואר זה שיקרא מפרים פרסה לענין סימני טהרה. והנה במין השפן נמצא מין אחד הנקרא (וואוזער) משכנו בנקרת הסלעים אשר על הר סיני והוא מעלה גרה וברגליו האחרונות י"ל שלשה פרסות רק רגליו הראשונות הם עגולים אחוזות בארבע אצבעות ונוכל לחושבו למפרים פרסה מצד רגליו האחרונות, לז"ש בו ופרסה לא יפריס. ר"ל שאין עתיד כ"ל הגם שהתחיל לפסרים כנגד ה' מגופו לא יפרים בעתיד שלא יגמור בו הטבע פעולה זאת

יְיָת חֲזִירָא אֲרֵי סְדִיק פַּרְסָתָא הוּא וּמְטַלְפָא טִלְפִין פַּרְסָתָא וְהוּא פִּשְׁרָא לָא פָשַׁר מְסָאַב הוּא לְכוֹן: ח מִבִּסְרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן וּבִנְבִלְתְּהוֹן לָא תִקְרְבוּן מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן:

ספרא

שנודע בכל. ת"ל זה טמא הוא. זה בל"ת על אכילתו ואין בשר מהלכי שתים וחלב מהלכי שתים בל"ת על אכילתן:

עג (ה) ואת הגמל כי מעלי גרה הוא. ואת השפן כי מעלה גרה הוא. ואת הארנבת כי מעלה גרה היא מה ת"ל אם לתיקון המקרא הרי כבר נאמר הגמל והארנבת והשפן כי מעלה גרה המה ולמה באו לרבות את הריבוי שאמרנו. (ו) ואת הגמל כי מעלה גרה הוא מה ת"ל שיכול יתירנו סימן אחד. ודין הוא ומה אם חזיר שמפרים פרסה טמא גמל שאין מפרים פרסה א"ד שיהא טמא אילו כן הייתי אומר מי אוסר את החזיר גרה היא תתיר גמל. ת"ל ואת הגמל כי מעלה גרה היא. יאמר בגמל וק"ו לחזיר. ומה גמל שמעלה גרה טמא חזיר שאינו מעלה גרה א"ד שיהא טמא. (ז) אילו כן הייתי אומר מי אוסר את הגמל פרסה והיא תתיר את החזיר. ת"ל ואת החזיר כי מפרים פרסה ולא גרה טמא הוא:

עד (ח) מבשרם ולא מן העצמות ולא מן הגידים ולא מן הטלפים שלהם. ובנבלתם לא תגעו יכול יהיו ישראל מוזהרים על מגע נבילות ת"ל אמור אל הכהנים ב"א ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו. הכהנים אין מטמאים למתים ישראל מטמאים

התורה והמצוה

ברגליו הראשונות. אבל בארנבת שלא נמצא במינו פרסה אלא אמר לשון השסוע ופרסה לא הפריסה. וכן במ"א שכלל הכל כ"א בקצר אמר ופרסה לא הפריסו. ובספרי (ראה פסקא קב) אך את זה לא תאכלו אמר ר"ע וכי משה קייני ובלסטר הי' מכאן תשובה לאומרים אין תורה מן השמים. ר"ל שיש נמצא מופת שהתורה היא אלקים. שנתן כלל שרק מפרים ומעלה גרה יאכל, וחשב בפ' ראה עשרה מינים שי"ל ג' סימנים וג' מינים שהם מעלים גרה לבד ומין א' שהוא מפרים פרסה, וחכמי דור דור חקרו ודרשו על כל מיני הבע"ח הנמצאים בכל חלקי עולם ולא מצאו אף מין א' זולת אלה שיהיו לו ב' סימנים או סימן א', וזה מופת כי אלקים ראה ויספרה הכינה וגם חקרה. ודע כי חכמי הטבע הזכירו בע"ח אחד מין ממשפחת החזיר נקראת (טאיאסו) שנמצאו עדרים עדרים באמעריקא החמה הדרומית, והוא מפריס פרסה ולו ד' קיבות כמקרה כל בעל גרה באמר הוא גם מעלה גרה והוא דומה בתוארו לחזיר היער וגדלו כחזיר הבית שערו קשה ושחור ועל צוארו כעמק ממראה לבן ובאמצע גבו ממעל הוא בקוע כעובי אצבע ושם כיס קטן מלא מין סריה כביזהם. ולא נפלאת היא מ"ש רב חנין בר רבא (חולין דף ס' ע"ב) השסועה בריה בפ"ע שי"ל ב' גבין וב' שדראות וכי משה קייני או בלסטרי הי' מכאן תשובה לאומר אין תורה מן השמים. וזאת סגולת החי הזה השוכן באמעריקא אשר נעלמה אז מעין כל רק בורא כל הוא לקצות הארץ יביט. וזה כשמואל בפי' בנדה (דף כד) דברי' בעלמא איסא. וכפרש"י שם ולא כר"ת. ולדעת רב דברי' בעלמא ליתא צ"ל שהגם שי"ל עומק בגבו לא נקרא ב' גבין כיון שמדובקים בפנים. והשתא לדעת רב יוכרח לומר שאם אמת כדברי הכותבים יהי' זה ממין משפחת השסועי'. כי לכ"א מן הטהורים יש מינים רבים. כמו משפחת היעלים הם י"ז. משפחת האיל י"ד מינים. אבל הנראה מדברי חכמי הטבע שבריה זו יש לה שינים בלחי העליון כחזיר ולועסות המאכל הגם שי"ל ד' קיבות כבעלי הגרה ולכן חשבם החכם ליכנע למשפחת החזיר, וכבר גדרו חז"ל שבעלי הגרה אין להם שינים בלחי העליון וי"ל שלכן אמר בחזיר והוא גרה לא יגר בלשון עתיד ר"ל שגם המין ממנו שמתחיל קצת ענין גרה ע"י ד' קיבות לא תשלם בו הטבע פעולה זאת כי לועס בשיניו. וכמו שאמר בשפן פרסה לא יפריס כנ"ל. לא ולאה כי במקום שהניבה לה תורת הכתב אות ומופת שהיא מן השמים כנז'. גם אחותה תורה שבע"פ נתנה לה מופת כי היא אלקית. אמרו חז"ל (חולין דף נט) כל שאין לה שינים למעלה בידוע שהוא מעלה גרה ומפריס פרסה ומאין נודע זאת להם שלא נמצא מין א' בעולם שהוא טמא וחסר שינים העליונים ואמר ר"ח הי' מהלך במדבר ומצא בהמה שפיה חתוך ופרסותיה חתוכות בודק בזנבה אם מהלך שתי וערב בידוע שהיא טהורה ואם לאו בידוע שהיא טמאה ובלבד שיכיר ערוד. ומק' דלמא איכא כמי מינא אחרינא דדומה לערוד, גמירי דליכא, והיכא בודק. אמר אביי ולימא ר"ח בכנסי השוקן ומי בכל חכמי הטבע מעולם ועד עולם יגיד זאת:

עד מבשרם ל"ת ובנבלתם לא תגעו, כבר התבאר בפ' נו ס' (קיז) שכ"מ שיחד הבשר בפי' בא למעט עצמות וגידים. דאל"כ הו"ל לא תאכלו מהם עיי"ש. ומ"ש ובנבלתם לא תגעו שא"ל שהוא אזהרה דהא אין ישראל מוזהרים על טומאת מת החמור וכ"ש על טומאת נבילות הקלים. רק פי' בנבלתם לא תגעו אם תרצו להיות טהורים כגון ברגל שמחויב לטהר א"ע. (ע"ש משנה א' ם מובא בר"

זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר

רש״י

תגעו ר׳ ברגל (ר״ה י״ו) (והו שאמרו חייב אדם לטהר עצמו ברגל) : (ס) סנפיר . אלו ששט בהם :

שפתי חכמים

בו נמי לא תגעם אבל היכא דאין עשה אין מזהירין מן הדין. דאיס: ר׳ ברגל פי׳ ביום טוב כלומר שכל ישראל חייבין לטהר עצמן ברגל מפני שכולם ראויים שחייב לבוא לעזרה מה שאין

ס

התורה והמצוה

דף סז) ובמ״א שם מק׳ דלמא גם ישראל מוזהרים על ט״מ ומזהיר את הכהנים לענין שגם אם הם טמאים כבר מגולה או טומאת זב וזבה שבה״ג ישראל מותר לטמא וכהן אסור עיי״ש , ולק״מ דהלימוד הוא ממה שלא הוזהרו ישראל על ט״מ וממילא אין מוזהרים כלל . דא״ל דיזהרו מק״ו מטומאת נבלה דאין מזהירים מן הדין . והשתא אין זה סברה שיהיו מוזהרים מטומאה קלה בלאו ולא מטומאה חמורה, ואחרים (במשנה יוד) מביאין ראיה מלשון הכתוב (פסוק כד) ולאלה תטמאו וכו׳ לכל הבהמה וכו׳ . ואם מוזהרים על נגיעתם הי״ל ולאלה לא תטמאו כמ״ש לנפש לא יטמא בעמיו . ותפס בלשון חיוב אלה מטמאים אתכם . מזה מבואר דאין אזהרה בנגיעת נבלה . אולם אם היה תופס גם כאן לשון כזה ולנבלתם תטמאו . היה מקום טעות שהוא צווי . לכן תפס כאן לשון שלילה ר״ל לא תגעו אם תרצו להיות טהורים :

עה טמאים הם לכם . כבר אמר את זה לא תאכלו , ואמר בכל א׳ טמא הוא לכם . ולמה חזר שנית מבשרם ל״ת טמאים הם לכם . פי׳ הז״ל מפני שכל האיסורים המחולקים באזהרתן כמו דם וחלב פיגול ונותר וטמא אין מצטרפין זע״ז . וכמ״ש הרמב״ם בה׳ מ״א (פ״ד ופי״ד) ואחר שיחד את כל אחד בפ״ע ואמר בו טמא הוא לכם ה״א שאין מצטרפין . לכן חזר וכלל אותם כא׳ ללמד שהם באזהרה א׳ ומצטרפין זע״ז , ומבואר כי החלב הוא כבשר שכל הראוי לאכילה הוא בכלל בשר (רק בטהורה שחלק הכתוב בפי׳ בין חלב לבשר וכמ״ש הרמב״ם שם פ״ב ה״ב) לכן אמר דחלבם ובשרם של כולם מצטרפין וכן מצטרפין דין בחייהם בין במיתתן כגון חצי זית מחיי גמל וחצי זית ממיתת חזיר משא״כ בטמאים וטהורים שא״מ כדאיתא במעילה דף ט״ז מיתת פרה וחיי גמל א״מ. אמנם שע״ז היה די במה שכללם במ״ש מבשרם ל״ת . ולמה אמר טמאים הם . דאם לענין טומאה הלא עתה אינו מדבר מטומאה שזה יבוא בפסוק כ״ד ולאלה תטמאו וכו׳ שסייםטמאים הם לכם ופה מדבר מאיסור אכילה . אמרו משום דבלשון אכילה אין במשמע הדבר הנמחה ממנו . או הרוטב היוצא . משא״כ בלשון טומאה כולל גם ציר ורוטבם וקיפה שלהם כמו שדרוש ג״כ בלשון שקץ (פרשה ג מ״ח . ושם משנה יב) . ועמ״ש לקמן (ס׳ פח) . ובכ״ז במ״ש מלת הם . שכבר בארנו (באילת השחר כלל קלה) דכ״מ בא לדרשה . מורה רק הם ר״ל אם מורגש טעמם שאז יש מציאותם במאכל לא אם אין בם בנ״ט . ובמ״ש מלת לכם משמע שהם טמאים לצרכיכם לאכילה . אבל אם שיש לכם רק לאחרים כגון למכרם לעכו״ס מותר . ועי׳ באילת השחר (כלל תקלד) :

עו את זה תאכלו . כל אשר לו סנפיר וכו׳ וכל אשר א״ל . לא היה צריך לחזור החיוב והשלילה שהאחד נשמע מחברו . האיסור נשמע מכלל ההיתר וכן בהפך . רק כדי שיהיו בעשה ול״ת וכמ״ש בירושלמי (פ״ב דבכורים) כל ל״ת שבא מכח עשה עשה הוא . א״ר אבינא ממשמע שנאמר כל אשר לו סנפיר וקשקשת תאכלו אין אנו יודעים כל אשר אין לו ל״ת . ליתן עשה ול״ת על הטמאים . כגון דכתיב הא אילו לא הוה כתוב עשה היא הוי כל ל״ת שבא מכח עשה עשה היא :

עז את זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר לו סנפיר וקשקשת במים בימים ובנחלים וכו׳ . הנה מ״ש שתי פעמים במים הוצרך משום דאם יכתב בימים ונחלים לבד לא נדע שאר מימות . ואף אם יכתב במים בימים יהי׳ דינו ככלל ופרט . משא״כ כשכתב ב״פ במים דינו ככלל ופרט וכלל ומרבה כעין הפרט גם הדומה לימים ונחלים . שהם הריצין ונעיצין המושכים או נובעים כמו שית׳ במשנה ב׳ . אמנם עדיין קשה למה חלק הכתוב לשני מאמרים . דהי״ל את זה תאכלו מכל אשר במים בימים ובנחלים ובמים כל אשר לו סנפיר וקשקשת . והוי׳ כלל ופרט וכלל ככלל מקום . וזו מה ששואל (במשנה א׳ מובא בחולין דף סו) את זה תאכלו מכל אשר במים מה״ל . ומשיב שיכול הואיל והתיר במפורש וכו׳ מה במפורש לא התיר אלא בכלים וכו׳ . פי׳ הואיל והתיר שרצי המים בלא סימני טהרה בב׳ מקראות א׳ סתום וא׳ מפורש . כמו שיתבאר אח״כ פי׳ מהנמ׳. ה״א ילמד סתום מן המפורש מה כשהתיר במפורש בלא סימני טהרה לא התיר רק שרצים הגדלים במים שבכלים שנוכל לשתות המים שבכלים עם התולעים שבם שלא פרשו, אף כשהתיר בסתום לא התיר אלא בכלים אבל בורות שיחין ומערות אסירי , שנאמר שמה דדרשינן כלל ופרט וכלל ורבי כל הדומה לימים ונחלים היינו מה שדומה להם בסגולתם שהם מים הגדלים ע״ג קרקע וה״ה כל מימות שהם ע״ג קרקע ולא בכלים אסורים אף שרצים הנמצאים בבורות שיחין ומערות שאינם לא מושכים ולא נובעים כיון שהם ע״ג קרקע ולא בכלים . מנין לרבות בורות שיחין ומערות שגם בהם לא נאסר שרצים שא״ל ש״ס ס״ל

יַת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל דִּי בְמַיָּא כֹּל דִּי לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּמַיָּא בְּיַמְמַיָּא וּבְנַחְלַיָּא יָתְהוֹן

ספרא

מטמאים למתים. (ט) קל אם מטמאים למתים המורים לא יטמא לנבלות הקלות. הא מה אני מקיים ובנבלתם לא תגעו ברגל. (יוד) אחרים אומרים ובנבלתם לא תגעו יכול אם נוגע אדם בנבלה ילקה את הארבעים ת"ל ולאלה תטמאו. יכול אם ראה אדם את הנבלה ילך ויטמא בה ת"ל ובנבלתם לא תגעו. הא כיצד הוי אומר רשות: עה (יא) טמאים מלמד שמצטרפין זה עם זה בשר ובשר חלב וחלב. בשר וחלב בין בחייהן בין במיתתם. (יב) טמאים לאסור ציר וחטבן וקיפה שלהם. הם פרט לשאין בהם בנ"ט. לכם. מותרים הם בהנאה: (פרשה ג) עו (א) ממשמע שנאמר אכול את שיש לו שומע אני לא תאכל את שאין לו וממה שנאמר אל תאכל את שאין לו שומע אני אכול את שי"ל למה נשנו ליתן עליהם עשה וליתן עליהם ל"ת: עז (את זה תאכלו מכל אשר במים) מה ת"ל שיכול הואיל והתיר במפורש התיר בסתום. מה במפורש לא התיר אלא בכלים אף לא נתיר בסתום אלא בכלים. מנין אפי' הם בבורות בשיחין ובמערות ששוהה ושותה ואינו נמנע ת"ל תאכלו מכל אשר במים. (ב) ימים זה ים הגדול שנא' ולמקוה המים קרא ימים. ובנחלים אלו הנהרות שנא' ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן. אין לי אלא ימים ונחלים שמושכים בימות החמה ובימות הגשמים. מנין לרבות שאר ימים ושאר נחלים שמושכים בימות הגשמים ואין מושכים בימות החמה עד שאתה מרבה מים שבבורות ת"ל במים. (ג) יכול לענין היתר עשה כל המים כימים וכנחלים מנין אף לענין איסור נעשה כל המים כימים וכנהלים. ת"ל ימים ימים נחלים נחלים לגז"ש. מה ימים ונחלים האמורים לענין היתר עשה את כל המים כימים וכנחלים אף ימים ונהלים האמורים לענין איסור נעשה את כל המים כימים ונחלים. (ד) אתה אומר לכך נאמר בימים במים שהתרתי בהם הם מים שאסרתי או אינו אומר אלא במין שהתרתי בו באותו המין אסרתי. ואי זה מין התרתי בעל עצמות פרה ורבה אף לא אסרתי אלא בעל עצמות פרה ורבה. מנין בעל עצמות ואין פרה ורבה. ואין בעל עצמות ופרה ורבה. עד שאתה מרבה הגלים והצפרדעים הגדלים בים והגדלים ביבשה ת"ל כל אשר אין לו

כו (הג')

התורה והמצוה

ת"ל תאכלו מכל אשר במים. ודקדק הלימוד הזה נ"ל. משום דמ"ש את זה תאכלו מכל אשר במים הוא מגביל נגד מ"ש זאת החי' אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ. כלומר על הארץ דיש כך וכך ובמים דינו כך וכך, ועתה הנה שם מים סתם כולל כל המימות שבעולם אף מימות שבכלים. מכ"מ שם מים המגביל נגד שם ארץ היא רק מים שהם ע"ג קרקע כמו ומלאו את המים בימים והעוף ירב בארץ. מי מדד בשעלו מים וכו' וכל בשליש עפר הארץ (ישעי' מ) וכדומה, ומזה לבד ידענו שאינו מדבר ממים שבכלים, והשתא אם איתא שכל מימות שע"ג קרקע אסורים א"כ לכלל ופרט וכלל. והי' די אם יאמר מים לבד שהוא שם הכלל לכל מימות כי בכ"ז לא נשמע לאסור מימות שבכלים אחר שבא מגביל נגד על הארץ, ומזה ידענו שמ"ש במים בימים ובנחלים כלל ופרט וכלל. מרבה רק הדומה לפרט מימות הנובעים או מושכים לא בורות שיחין ומערות שאין נובעים ומושכין וכמו שית' בפי' משנה ב'. ובנמ' שם אמר. היכן התיר בכלים, דכתיב את זה תאכלו מכל אשר במים וגו'. בימים ובנחלים הוא דכי אית לי' אכול דלית ליה לא תאכל הא בכלים אף על גב דלית ליה אכול. אימא בכלים אע"ג דלית לי' לא תיכול. לא ס"ד דכתיב וכל אשר אין לו סו"ק בימים ובנחלים מכלל שרץ המים בימים ובנהלים הוא דלית לי' לא תיכול הא בכלים אע"ג דלית לי' אכול, והתוס' שם הקשו תימה מאי רא' היא זו אימא דהכי קרא בתרא קאי אדיוקא דבימים ובנחלים כי לית לי' לא תיכול הא אית לי' אכול הא בכלים אע"ג דאית ליה לא תיכול ותהוי השתא קרא קמא כפשטי' עיי"ש שנדחקו בזה. ולדעתי דברי חכמים מבוגנים על יסודי ההגיון. שאם נאמר החכמי' אשר בשושן יבואו אל משתה המלך, מובן שהם שני תנאים, רק החכמים ורק אשר בשושן, אבל הסכלים בשושן וחכמי יתר מקומות לא יבואו. אבל אם נאמר החכמים אשר בשושן יבואו. והבלתי חכמים בשושן לא יבואו. מובן שבמאמר המחייב אין בו ב' תנאים שא"כ הי"ל ב' תנאים גם במאמר השולל. והי"ל והבלתי חכמים בשושן וחכמי יתר מקומות לא יבואו ועוד שלא הי"ל רק והבלתי חכמי' לא יבואו לכלול שלא יבואו בשום מקום, וע"כ מ"ש במשפט הא' החכמי' אשר בשושן. בא לומר שרק בשושן נתן תנאי זה שרק חכמי' יבואו. לא ביתר מקומות שמשם יבואו ההכם עם הכסיל, ומשפט השולל שהוא למותר בא ללמד שי' משפט הא' שלא גדר גדר רק בשושן לא ביתר מקומות. ואם היה מסדר משפט השלילה קודם למשפט המחייב, הבלתי חכמי' אשר בשושן לא יבואו, והחכמים אשר

וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמַּיִם בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים אֹתָם תֹּאכֵלוּ: י וְכֹל
אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים מִכֹּל
שֶׁרֶץ הַמַּיִם וּמִכֹּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר בַּמַּיִם שֶׁקֶץ הֵם לָכֶם:

רש"י

קשקשת. אלו קליפין הקבועים בו כמו שנאמר (ש"א י"ז) ושריון קשקשים הוא לבוש: שרץ. בכ"מ משמען

התורה והמצוה

בשוטן יבואו, פי' יוצא ההפך, כי אחר שמן המשפט הא' השולל מובן שהם שני תנאים רק הבלתי חכמים ורק
אשר בשוטן לא יבואו, ומובן שהבלתי חכמים ומיתר מקומות יבואו. לכן בא אחריו המשפט המחייב המיותר
לגלות שאין במשפט הא' שני תנאים. שא"כ הי' צ"ל ב' תנאים גם במשפט המחייב, וע"כ פי' שבשוטן לבד
נתן תנאי׳ זה שרק הבלתי חכמים לא יבואו לא ביתר מקומות שם לא יבואו לא כסילים ולא חכמים,
כי המשפט השני המיותר מבאר את המשפט הראשון הסתום ומגלה פי׳. ולכן כאן שכתוב משפט שמחייב
תחלה כל אשר לו סו"ק בימים ובנחלים תאכלו. והמשפט השולל אחריו. המשפט השולל מבאר את המשפט
הראשון הסתום. שאין בו שני תנאים. דהיינו רק אשר לו סו"ק תאכלו. ורק בימים ובנחלים תאכלו
רק תנאי א' שבימים ונחלים צריך סו"ק לא ביתר מימות ובזה מיושב גם הקו' השני' שהק' התוס' שם.
וא"ת היכי משמע מהאי קרא דשרי בכלים אימא למעוטי מלאו אתא אבל עשה מיהא איכא כדמוכח
מקרא קמא אפי' בים לו, ולמ"ש פי' דברי הגמ' שמאמר השולל מבאר פי' של מאמר המחייב. שאין בו
שני תנאים רק תנאי א', וזה מובן לכל היודע חוקי הדבר והגיון, ובגמ' שם (דף סז) הי סתום והי
מפורש. פליגי בה רב אחא ורבינא חד אמר יש לו מפורש ואין לו סתום. וח"א אין לו מפורש ויש לו
סתום מ"מ דמ"ד יש לו מפורש. אמר לך מיניה הוא דקא משתרי כלים. מ"מ דמ"ד אין לו מפורש
דהאי הוא דקמוכח אהאיך דאי מהאיך ה"א דבכלים אע"ג דאית לי' לא תיכול. והוא מובן במ"ש שמשפט
הראשון כל אשר י"ל סו"ק במים בימים וכו' נקרא מפורש מגד שבו מפורש הדין שמים שבכלים מותר דבו
נמצא כלל ופרט וכלל. ומשפט השני וכל אשר אין לו סו"ק נקרא מפורש. שהוא בא לפרש את המאמר המחייב
שמ"ש כל אשר י"ל סו"ק בימים ובנחלים הוא תנאי א' לא ב' תנאים. ושפי' הא באשר מימות אע"ג דא"ל
סו"ק תאכל. [באור משנה ב] שם מים הוא שם כולל לכל מימות שבעולם. וימים ונחלים הם שמות
פרטיים. הימים הם החלקים הגדולים שברא ה' ביום השלישי שנקוו לשם כל מימי בראשית, ולדעת ר'
יהודה (פ"ח דפרה מ"ח ופ"ה דמקואות מ"ד) הונח השם בעצם ולאיכות על ים הגדול. שלדעתו מ"ש
ולמקוה המים קרא ימים. היינו לים הגדול, וקראו ימים בל"ר ע"ש שכל הימים הולכים אליו. וז"ש ימים
זה ים הגדול. שמחמא דספרא ר"י. ושם נחלים הונח על מקומות העמוקים בארץ שנוזלים בהם מי מעינות
וגשמים ושלגים והם מושכים תמיד שמלד זה יקרא בשם נהר ע"ש משיכתו מלשון ונהרו אליו כל הגוים
ושם נחל הונח ע"ש מקומו שהוא עמוק כי שם נחל בא גם על העמק שאין בו מים, ויחפרו עבדי
יצחק בנחל. ואם הי' כתוב בימים ובנחלים לבד, הייתי אומר שבאו במובנם המדויק דוקא ים הגדול
והדומה לו שהוא מלא תמיד ולא יחרב לעולם. וכן דוקא נחלים המושכין תמיד ונובעים ממעינות הנמצאים
בם כמ"ש המעלה מעינים בנחלים, והייתי אומר שימים ונחלים שהם מתיבשים בימות החמה. יען שאין
מקורם ממבועי מים רק ממי גשמים ושלגים. אינם בכלל. וכן מים שבבברות שהם מה שעושים ליידי
דגים בים ובירדן להקוות הים במקום, מיוחד שהגם שתחתיהם מפיעת והם נובעים גם בימות החמה
מ"מ הלא אין דומים לנחלים שמושכים ואינם נקוים. לכן כתב מכל אשר במים כל אשר לו סו"ק במים
בימים ובנחלים, שהגם שמ"ש במים בימים הוא כלל ופרט. ועקר הוא הפרט. שמפ' במים באיזה מים.
בימים ובנחלים. כמו מן הבהמה. מן הבקר ומן הצאן, בכ"ז כיון דכתיב במים שני פעמים אתא"פ כן.
כי במים הא' הוא הכלל. ולמה בא הכלל שנית. וע"כ פירושו במים הדומים לימים ונחלים. (וז"ש בגמ' שם
דתרי כללי דסמיכי להדדי השל פרט ביניהם ודינם בכלל ופרט וכלל). וא"כ שם ימים ונחלים לא
בא בדוקא רק לדוגמא. וממילא מרבינן נחלים המושכים בימות הגשמים לבד (שהם המושכים ואינם
נובעים) משם נחלים. כי מצאנו בדרך ההרחבה שגם זה יקרא נחל. כמ"ש (איוב ו) אחי בגדו כמו נחל
כאפיק נחלים יעבורו הקודרים מני קרח וכו'. שהם נחלים החרבים בימות החמה, וגם מרבינן מים שבבברות
שהם הנובעים ואינם מושכים משם ימים, כי גם הים הוא הנקוה ועומד בכללו. וכמ"ש ולמקוה המים
קרא ימים וכמ"ש ר"מ ור"י במשנה דפרה הנ"ל, ומצאנו ים של שלמה שהי' נובע ע"י מבועי מים תחת
הבקר ובלתי מושך. אולם א"א לרבות בורות שיחין ומערות מכעין הפרט, כיון שמשינן מימים אפי'
אינו מושך ומנחלים דאפי' אינו נובע. וא"כ נאמר דהגולת ימים ונחלים ביחד הוא מתה שהם מים

תֵּיכְלוּן: וְכֹל דִּי לֵית לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּיַמַּיָּא וּבְנַחֲלַיָּא מִכֹּל רִחֲשָׁא דְמַיָּא וּמִכֹּל

ספרא

סנפיר וכו'. עד (ה) אין לי אלא המרבה קשקשים ובסנפרים כגון קיפונות. מנין אפי' אין לו אלא סנפיר א' ואין לו אלא קשקשת אחת ת"ל קשקשת. ר' יהודה אומר אף שני קשקשים ואעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנא' ושריון קשקשים הוא לבוש. ר' יוסי בן דורמסקית אומר לויתן דג טהור הוא שנא' גאוה אפיקי מגינים תחתיו חדודי חרש. גאוה אפיקי מגינים אלו קשקשים

התורה והמצוה

גדלים ע"ג קרקע וה"ה בורות שיחין ומערות ולא נמעט רק מים שבכלים. אולם כבר אמר במשנה א'. שלכן אמר את זה תאכלו מכל אשר במים שמזה ידעינן שמדבר רק במים שע"ג קרקע ואם גם בורות שיחין ומערות בכלל האיסור לא היה צ"ל אלא במים לבד שבכלל כל מימות שע"ג קרקע. וע"כ שממעט מכאן הפרט בורות שיחין ומערות. כן העלו בגמ' שם וזה כפרש"י שם שאין הבדל בין מאן דדריש כללי ופרטי ובין הנא דבי ר"י שם דדריש רבוי' ומעוטי לענין דינא, והתוס' שם הק' על שמתו דא"כ כי צריך איפוך אנא ומאי מרבה אני בורות שיחין ומערות שהם עגורים ככלים. וי"ל דאיבע"ל לרבוי' תרילין ונעילין לפי שהם נובעים. ועז"א דלמאן דדריש כללי ופרטי מרבה אפי' תרילין ונעילין שאין עגורים לספירא כיון שאין נובעים. ולשמעתיהו נלפרך לומר שהסברא פה שמרבה הכל לאיסורא אסיא כמאן דדריש רבוי' ומעוטי ובאמת הספרא הולך תמיד בשטת ר' ישמעאל דדריש כללי ופרטי. בשני כללות הסמוכות זל"ז ע"כ, סבר כן דא"כ למה תני י"ג מדות ולא י"ד וכמו שהק' התוס' בשבועות (דף ה') וכן בספרא בחקתי (פרק יא מ"ז) דרש וסדויו מבן אדם תפדה למעט שטרות וקרקעות ועבדים. וזה כמ"ד דתרי כללי דסמיכי נדונים בכלל ופרט דלרבי שדרשם בריבוי ומיעוט אין ממעט אלא שטרות כמבואר בבכורות (דף נא) ור' ישמעאל לחוד והנא דבי ר"י לחוד כמ"ש בכ"מ. וגם מ"ד כללי ופרטי מרבה הכל לאיסורא ומה שהפס מה הפרט מפורש מים נובעים. מפני שהוא רבותא יותר עד שלכן הפסו בספרא בסוף כמ"ש עד שאתה מרבה מים' נבברות. וה"ה שמרבה מים מושכים דהא אמר בפי' שאינו ממעט רק בורות שיחין ומערות וגם לתנא דר"י דדריש רבויי ומעוטי מרבה הכל והינו ממעט רק בורות שיחין ומערות, ומה שהפס מתחי' בר יהודה מוליא הני תרילין שאין עגורים מפני דלשמעתי' הק' מאי ראית וכו' וצריך להראות במה דומה יותר לכלים ובזה מים בלתי נובעים רבותא יותר באעפ"כ אין דומים לכלים מפני שהם מושכים ב"כ לפרש לפי שטת רש"י. ולדעתי גם הרמב"ם פי' כן דברי הגמ' וע"כ פוסק דאסור בין בנובעי' בין במושכים. וא"ל לומר כמ"ש ההמ"ג שפסק כתנא דבר"י, דא"כ יקבר בשני כללות הסמוכות זל"ז דדרשינן דיבוי ומיעוט ויכתוב מה שכתב (פרק י"א מה' בכוריב) לדרוש כלל ופרט וכמו שהק' הפר"ח ביו"ד (ס' פד), אמנם הפוסקים לא כן דעתם לשטת רש"י. ואין פה המקום להאריך בזה כי לא באתי פה רק לבאר דברי הספרא לא להכריע בעמק הלכה. ועי' ביר' פ"ד דסנהדרין ה"ט. [באור משנה ג] אחר ושואל מנין לנו שמ"ש במים בימים ובנחלים הוא כלל ופרט. הלא נוכל לומר במים הוא שם כולל בפ"ע. ימים ונחלים הוא שם פרט בפ"ע. ובא בדרך ההסך. שאשר י"ל סו"ק תאכל בין במים היינו בכל מימות שבעולם בין בימים ונחלים. אבל אשר א"ל סי"ק לא תאכל וזה בימים ובנחלים אבל במים תאכל. ויען שביאר מימות שם הבדל בין ים ובין א"ל לכן אמר גם במים. ע"ז משיב שא"כ מ"ש בימים ובנחלים במשפט הא' מיותר. והיל"ל כל אשר י"ל סו"ק במים תאכל. (ר"ל בכל מימות) ואשר אין לו בימים ובנחלים ל"ת. וע"כ שבא בימים ובנחלים במאמר הא' לגז"ש. שמניהם נאמרו בענין א'. וכמו שימים ונחלים דהיפא הוא שם הדוגמא. ולא בא על לד הדיוק, דע"ז מורה שם במים שבא עמו. כן מ"ש בסיפא בימים ובנחלים הוא שם הדוגמא. [ביאור משנה ד] אחר ושואל שנאמר ג"כ שגם במין שדבר בו בהו שני הבבות בדרך א'. כמו שמריפא דבר רק במין הדגים שבו יעיר סו"ק. כן במאמר השולל וכל אשר אין לו סו"ק ל"ת מדבר רק במין הדגים פי"ל עלמות ופרה ורבה, ומנין לרבות אין לו עלמות או מה שאינו פרה ורבה והגלים והמינים החיים בים ויבשה פ"ל כל אשר א"ל סו"ק מכל שרץ המים ומכל נפש החיה אשר במים שמזה יתרבה הכל כמו שית' היטב לקמן (ס' פ):

עד קשקשת. לדעת הת"ק הוא שם היחיד כמו לגלגת. ודעת ר' יהודה שהוא שם הקיבוץ ולכן נכפל בו פ"א ולמד הפעל. ושם היחיד קשקש. ולאייתו דלא היה שם יחיד ע"מ נקבה פי' ראוי להיות ברבים קשקשות כמו מן עטרת מגבעת בהרת ברבים עטרות מגבעות בהרות וממה שבא שם קשקשים בלשון זכרים מוכח דשם היחיד קשקש כמו מן גרגר גרגרים, נמלא שם גרגרת, שהוא שם שם בין מכמה גרגרים ותוליות, ואמר אעפ"י שאין ראיה לדבר. כי מלאנו נחלת שבולת, שבא ברבים בסבל זכרים שבלים נחלים, ומ"מ זכר לדבר כי אלה באו דרך זרות, ובשם בשמת שבא ברבים לזן ובשמים (יחז' ד) כתב הרד"ק (מכלל דף קס) פי"ל שבא' מן בשמים בשם, וקבוץ בשמת בשמות. ובזה י"ל דהרבים מן קשקשת היא באמת קשקשות והיחיד מן שריון קשקשים שא

יא וְשֶׁקֶץ יִהְיוּ לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וְאֶת־נִבְלָתָם תְּשַׁקֵּצוּ׃ יב כֹּל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמַּיִם

רש"י

דבר נמוך שרוחש ונד על הארץ: (יא) ושקץ יהיו. לאסור את ש עירוביהן אם יש בו בנותן ת טעם (חולין צ"ט): מבשרם. אינו מוזהר על הסנפירים ועל העצמות: ואת נבלתם תשקצו. (שם ס"ו) לרבות יבחושין [המתגדלין במים שבכלים] א שסיננן. יבחושין מושילונ"ש בלע"ז: (יב) כל אשר אין לו וגו'. (ת"כ) מה ת"ל ב שיכול ג אין לי שיהא מותר אלא המעלה סימנין בעו ליבשה השירן במים מנין ת"ל כל אשר אין לו סנפיר

שפתי חכמים

ם כשאר ימות השנה: ש משום דקרא יתירא הוא דהא כתיב לעיל מניה שקץ הם: ת היינו אין בטעמו מינו אבל אין בטעמו טעם אחד במאתים שפיר מותר: א פי' דבר המתגדל במים שבכלים אין בו צד איסור ואת נבלתם תשקצו בא לרבות מיד שנתפרשה מן המים כגון שסיננן מן המים אסורים הם כיון שפירשו ממקום רביתייהו: ב דקרא יתירא הוא שכתוב לעיל וכל אשר אין לו סנפיר וגו': ג כלומר אילו

התורה והמצוה

קשקש. ולכן אמר שהוא רק זכר לדבר. ומ"ש ר' יוסי בן דורמסקית מובא בחולין (דף סו ע"ב), ופי' הערוך דבא לומר בל נטעה ממ"ש לויתן נחש בריח שהוא דג טמא:

עט אותם תאכלו. מה שכפל שנית פעל תאכלו מיותר. שכבר אמר את זה תאכלו. וכן בפ' ראה כפל פעל תאכלו. וכבר התבאר (באילת השחר כלל קנו) שכ"מ שכפל את הפעל בא לאמר שיעשה הפעל בכל אופן. ור"ל תאכלו מ"מ. ופה מרבה אף שנמצא הטהור במעי הטמא בכ"ז תאכלו, ואינו דומה לבהמה שהוא ולד מן הטמאה וכאן בלע את דג הטהור, ומ"ש תאכלו בפ' ראה מרבה אף שנכבש עם הטמא כל שלא נמוק, כי ציר דגים אינו אסור מדאו', דשם לא כתוב אותם שיהי' משמע רק הטהורים רק כתוב תאכלו סתם, ומבואר אצלינו (באילת השחר כלל ר"י) דכ"מ שכפל הכינוי עם הפעל בא למעט וכן מ"ש פה שלא אותם שהוא מיותר, בא להוציא רק אותם הטהורים לבד לא דג טמא הנמצא במעיהם. והנה בבריות הארץ תפס לשון יחיד אותה תאכלו, וכן בשרץ העוף (פסוק כ וכ"ג) ובשרץ הארץ (פסוק מא) לבד בדגים תפס לשון רבים אותם תאכלו שקץ הם. כי הדגים דרך לכבשם יחד לכן אמר אותם, ומזה מוכיח דרשה השנית לא דג טמא הנכבש עמהם ונמוק, ר"ל הטהורים יחד תאכלו ורק אותם, לא הטמא עמהם:

פ מכל שרץ המים ומכל נפש החיה אשר במים כבר אמר בספרא למעלה (משנה ד) שבא לרבות בעל עצמות ואין פרה ורבה, ואין בעל עצמות ופרה ורבה, עד שמרבה הנגלים והצפרדעים הגדלים בים והגדלים ביבשה, ר"ל כי שם שרץ גם בעצם על התנועה, ויקרא הבע"ח הקטנים הפחותים בשם זה, כי אין מובדלים מן הדומם והצומח רק בתנועתם, ורש"י כתב דבר נמוך שרוחש ונד, וכ"כ בפי' בראשית (א כף) על ישרצו המים שרץ, וכ"כ במכות (דף טז. ד"ה נרעה) ושרץ לשון קטנה נמוכה (ועי' מ"ש פסחים כד. ובתוס' ד"ה נרעה), וז"ש בספרא עד שאתה מרבה הנגלים והם מיני תולעים, שגוללים א"ע ורוחשים, והרמב"ן (בפ' בראשית) השיג עליו ממ"ש ואתם פרו ורבו, אמנם אונקלוס ת' שרצו בארץ (בראשי' ח יז, סימ ז) אתילידו. ויתילדון. שפעל זה משותף ע"ש ההפריה והתולדה היתירה כרבית השרצים. וכמ"ש בש"ר (פ"א) פרו וישרצו וכו' י"א ששה בכרס א', והא תמהה שהרי העקרב שהוא מן השרצים יוליד שבעים. וזה שמרבה פרה ורבה ואין בעל עצמות ממ"ש כל שרץ המים. ר"ל השורץ ופרה ורבה במים, ונגד זה אמר את כל נפש החיה אשר במים, הם הבריות שאינם פרים ורבים במים רק הם חיים במים, והם הצפרדעים ויתר האמפיביאן שהם חיים במים וביבשה, והם מפריאים ביבשה וחיים במי', ולפ"ז מ"ש למעלה עד שאתה מרבה הנגלים והצפרדעים וכו' הוא פי' למ"ש מנין פרה ורבה ואין בעל עצמות והם הנגלים, בעל עצמות ואין פרה ורבה (פי' במים רק ביבשה) והם הצפרדעים. אולם הילק' ואת כל החי במים, ואמר החיה אשר במים שמשמעותי' ג"כ מינים הנקראים בשם חיה, הם הברואים שי"ל ד' רגלים וז"ש פה זו חיית הים, ובמ"ש נפש חיה, אמרו להביא את הסילונית, צ"ל הסרנית. ר"ל מין חיית הים הנקרא בלשון יוני בשם סעריען אשר אמרו עליו שחצי גופה העליון כצורת אדם והתחתון כצורת דג, ובבכורות (דף ח) מאי דולפינן, בני ימא, פרש"י דגים יש בים שחצים צורת אדם וחצים צורת דג ובלעז סריינא. ר"ל שבכלל נפש חיה היא האדם כמ"ש ויהי האדם לנפש חיה. ונפש החי' אשר במים כולל חי' זאת שבאה בצורת אדם. ודעת ר"י בר' חנינא שמטמא באהל. והולך לשטתו שכן דעתו גם לענין אדני השדה שהוא בר גם דטור שמטמא באהל (כלאים פ"ח מ"ה), עז"א ס"ל זאת (כ"כ בילקט) ר"ל זאת התורה אדם כי ימות באהל רק אדם לא חיה בצורת אדם:

פא שקץ הם לכם כבר בארנו (ס' עס) שכ"מ שאמר לשון טומאה ושקץ, כולל כל אשר בם ורוטבם ויוצא מהם, אמנם ציר דגים אמר בחולין (דף נט) שהוא דרבנן. דהא כבר ריבה (למעלה

נַפְשָׁא חַיְתָא דִי בְמַיָא שִׁקְצָא אִנּוּן לְכוֹן: יא וְשִׁקְצָא יְהוֹן לְכוֹן מִבִּסְרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן וְיָת נְבִלְתְּהוֹן תְּשַׁקְצוּן: יב כֹּל דִי לֵית לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּמַיָא שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן: יג וְיָת

ספרא

קשקשים תחתיו חדודי תרש אלו סנפרים שלו: עט (ו) תאכלו לרבות את הטהור שבמעי הטמא. יכול אף טמא שבמעי הטהור ת"ל אותם. מה ראית לומר בבהמה שבמעי הטמא טמא שבמעי הטהור טהור ודגים שבמעי הטהור טמא שבמעי הטמא טהור לפי שאין נדוליו. תאכלו לרבות את הטהור שנכבש עם הטמא יכול אעפ"י שנמק ת"ל אותם: פ (ז) חיה זו חיית הים. הנפש להביא את הסילונית. יכול תהי' מטמא באהל כדברי ר' חנינא ת"ל זאת: פא (ח) שקץ לאסור צירן ורוטבן וקיפה שלהן. הם פרט לשאין בהם בנ"ט. לכם מותרים הם בהנאה: פב (ט) ושקץ יהיו לכם לאסור את ערובן כמה יהא בו ויהא אסור זוז ביהודה שהן עשר סלעים בגליל בגרב שמחזיק סאתים. דג טמא צירו אסור. ר' יהודה א' רביעית בסאתים ר' יוסי אומר א' בששה עשר בו. (יודו) מבשרם ולא מן העצמות ולא מן הסנפרנין שלהם: פג ואת נבלתם תשקצו להביא את היבחושין שסננם: פד (יא) כל אשר אין לו סו"ק במים מה ת"ל שיכול אין לי אלא המעלה סימני טהרה שלו ליבשה השירו במים מנין ת"ל במים: פה שקץ הוא לכם. שלא יעשה בהם סחורה:

התורה והמצוה

משנה ו) שהוא שנכבש עם הטמא להתירא. ועקר הקרא לרוטב וקיפה. ובכ"ז ממ"ש אלא הם היינו אם יש בנ"ט. וכן ממ"ש לכם מבואר שמותר בהנאה כמו שבארנו (בס' ע"ה):

פב ושקץ יהיו לכם. אמר זה שנית שיאסר בקן. בל יערבו אותם עם טהורים לבטלם, ועז"א לכם כי אם נתערב ע"י אחר בטל מדאו', ומזה משמע כמ"ד דאסור לבטל איסור מדאו'. וזה מל"ת. וחכמים אמרו שגם אם נתערב אוסר. ויש בזה ב' פירושים (פ"י דתרומות מ"ח). לדעת הר"ש מיירי שנתערב גוף הדג, ומ"ש כמה יהא בו עשר זוז וכו' דס"ל דברי' בטלה בהתק"ם (ובירושלמי שם מבואר שהבנון) ומ"ש דג טמא צירו אסור הוא ענין אחר, ועז"א ר"י רביעית בסאתים. וכאמר בחולין (דף צט) דאע"ג שר"י סובר מב"מ לא בטל ציר דגים דרבנן. ולדעת הרמב"ם הכל מיירי בציר דגים. ועכ"פ לכל הפי' הוא דרבנן, כי גם מה דברי' אינה בטלה הוא דרבנן. וע"כ שעקר הכתוב לאסור לערב לכתחלה. או למ"ד שמדאו' מותר לבטל איסור הוא לאסור בענין שלא ע"י ביטול וכדומה, ומ"ש מבשרם ולא מן העצמות המבואר (פ' ע ס' קיז):

פג ואת נבלתם תשקצו. בחולין (דף סו) כל השרץ השורץ על הארץ להביא יבחושין שננס. ושם (ע"ב) ואת נבלתם תשקצו להביא את הדרנין שבבהמה. לדעת הגמ'. מ"ש את נבלתם תשקצו שהוא בלתי מובן איך משכחת בהו הבדל בין בשרם ובין נבלתם וכי שייך גבייהו שחיטה ונבלה. פי' שר"ל על התולעים המתילדים בדגים-הטמאים כבר אסורים, דדרני' דכוורי הטהורים שריא (שם דף סז ע"ב) ושל טמאים אסורים ומזה הוציא דה"ה דדרני שבבהמה אסורים כמש"ש דכיון דלא מהני להן שחיטה באיסורייהו קיימין. ופי' שנלמד מתולעי דגים טמאים דמנייהו קא גבלי לתולעי בהמה. אמנם לגירסת הספרא להביא את היבחושין. מפרש מ"ש נבלתם. ר"ל כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת לפעמים מפרש לא תאכלו, ולפעמי' מפרש תאכלו רק את נבלתם תשקצו והם היבחושין הנולדים במים שבכלים ובורות שיחין ומערות שבעודם חיים במים מותרים. ואם שננו ומתו מיד אז נבלתם תשקצו. כי אם שננם ועודן חיים כשפרשו מן המים אסורים משום השרץ השורץ על הארץ. ונראה זה היטב מדברי הרמב"ם (פ"ב מה' מ"א הי"ט) המסנן את היין ואכל את היבחושין שננם לוקה משום שרץ המים או שרץ העוף ושרץ המים, ושם (הכ"ג) הרי שהיתה הבריי' משרץ העוף ומשרץ המים ומשרץ הארץ כגון שיש לו כנפים והיא מהלכת על הארץ כשאר שרצים ושטה רבה במים ואכלה לוקה ג' מלקיות, ולפ"ז מ"ש בספרא דיבחושין שננם לוקה משום שרץ המים, וכן מ"ש הרמב"ם (הי"ט) דאינו לוקה רק משום שרץ המים ע"כ מיירי שמתו מיד כשפרשו, ועז"ז ריבה אותם מן ואת נבלתם תשקצו, ובברייתא בגמ' מיירי שחיו בצאתם מן המים ואז לוקה ג"כ משום שרץ השורץ על הארץ:

פד כל אשר א"ל ס"ק במים. פסוק זה מיותר לגמרי. ופי' חז"ל שבא לדרש. שמה שצריך שיהי' לו ס"ק הוא רק בעודו במים. אף שמשירו כשעולה ליבשה כל שהי' לו במים מותר. ומובא בחולין (דף סו):

פה שקץ הוא לכם. כבר דרש (בס' פא) מלת לכם דשם על היתר הנאה, ושם שנשנה עוד שקץ הוא לכם דרש על איסור סחורה. וזה עפ"י הכלל דאין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט, שבארתי (באילת השחר כלל רלז) שהוא מוסד בחכמת ההגיון שהמשפט השני בא לבאר את הראשון ולהגביל.

שֶׁ֥קֶץ ה֖וּא לָכֶֽם׃ יג וְאֶת־אֵ֙לֶּה֙ תְּשַׁקְּצ֣וּ מִן־הָע֔וֹף לֹ֥א יֵאָכְל֖וּ שֶׁ֣קֶץ הֵ֑ם אֶת־הַנֶּ֙שֶׁר֙ וְאֶת־הַפֶּ֔רֶס וְאֵ֖ת הָעׇזְנִיָּֽה׃ יד וְאֶת־הַדָּאָ֔ה וְאֶת־הָאַיָּ֖ה לְמִינָֽהּ׃ טו אֵ֥ת כׇּל־עֹרֵ֖ב לְמִינֽוֹ׃ טז וְאֵת֙ בַּ֣ת הַיַּֽעֲנָ֔ה וְאֶת־הַתַּחְמָ֖ס וְאֶת־הַשָּׁ֑חַף וְאֶת־הַנֵּ֖ץ לְמִינֵֽהוּ׃ יז וְאֶת־הַכּ֥וֹס וְאֶת־הַשָּׁלָ֖ךְ וְאֶת־הַיַּנְשֽׁוּף׃ יח וְאֶת־הַתִּנְשֶׁ֥מֶת וְאֶת־הַקָּאָ֖ת וְאֶת־הָרָחָֽם׃ יט וְאֵ֙ת הַחֲסִידָ֔ה הָאֲנָפָ֖ה לְמִינָ֑הּ וְאֶת־הַדּֽוּכִיפַ֖ת וְאֶת־הָעֲטַלֵּֽף׃

בעל הטורים

אין להם שמות: (יג) את הנשר פתח בנשר שהוא מלך בעופות: נשר נושר נוצתו דכתיב תתחדש כנשר נעוריכי: (טו) עורב למינו בגימ' זרזר: בגדלים לא הזכיר בהם כלום בשביל שנהגם שהוא מהם: (טז) התחמס חומס ואוכל. שכן בפל נולה הרבה ומגלה אחר העופות ותופשם: (יז) הכוס ככוס חרבות ונכסה מן העין: השלך השולה דגים מן הים: הינשוף נף בכנף ואינו נראה ביום מפני אור השמש: (יח) התנשמת כל הרואה אותה ישום. הקאת דרכו להקיא מאכלו. הרחם שמרחם על בניו: כל

רש"י

וקשקשת במים הא אם היו לו במים אע"פ שמשירן ד בעלייתו מותר [ת"כ]: (יג) לא יאכלו. לחייב את המאכילן לקטנים [שבת קי"ד] שכך משמעו לא יהיו נאכלין על ידך או אינו אלא לאסרן בהנאה ת"ל לא תאכלו [דברים י"ד] באכילה אסורין ה בהנאה מותרין. כל עוף שנאמר בו למינה למינו למינהו יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא במראיהן ולא בשמותיהם ו וכולן מין אחד: (טז) הנץ. אישפר"ויר: (יז) שלך. פירשו רבותינו זה השולה (פי' מגביה) דגים מן הים [חולין ס"ג] וזה שתרגם אונקלוס ושלינונא: כוס וינשוף. הם צואי"טש הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם ועוד אחר דומה לו שקורין יי"בי: (יח) תנשמת. היא קלב"א שורי"ץ ודומה לעכבר הפורחת בלילה ותנשמת האמורה בשרצים היא דומה לה ואין לה עינים וקורין לה טלפ"א: (יט) החסידה. זו דיה לבנה ציגוני"א ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה במזונות: האנפה. היא דיה רגזנית ונראה לי שהוא שקוראין אותו היירו"ן: הדוכיפת. תרנגול הבר וכרבלתו כפולה ובלע"ז הרופ"א ולמה נקרא שמו דוכיפת שהודו כפות וזו היא כרבלתו וגגר טורא נקרא על שם מעשיו כמו שפירשו רבותינו במסכת גיטין בפרק מי

שפתי חכמים

לא נכתב מקרא זה ס"א אין לי וכו': ד אבל מקרא קמא ליכא למשמע דא"כ במים מבעי ליה ולא בימים ובנחלים אלא ללמד בימים ובנחלים שהם מובכים ונובעים הוא דאצטריך אי לית ליה סימנים הא בכלים שיהין ובגזרות אע"פ דלית בהן סימנים אכול עיין שם: ה מדשני מרע"ה במשנה תורה דכתב לא תאכלו ולא כתב לא יאכל דמשמע אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה כמשמע כמו ששמע הדיבור. מפי הקדוש ברוך הוא. ר"ל ודאי כך קבל מסיני דהאי לא יאכלו דכתיב גבי עופות טמאים לא לאסרן בהנאה הוא דאתא וע"כ לחייב על המאכילו לקטנים: ו ואית היאך מוכח זה על מנין דפירש"י לפנין ויש לומר השתא דפירש לפנין העופות הטמאים הכתובים בתורה בהדיא מותר בהנאה מדכתיב לא תאכלום מלינו לפרש היכא דכתיב למינה למינו למינהו הא שאין דומין זה לזה לא במראיהן ולא בשמותיהן הכל

התורה והמצוה

שאמר שתלה שקץ הוא לכם היינו לצרכיכם לא לצורך אחרים, ועתה מגביל כל שהוא לכם ולצרכיכם אף בכל אופן אסור, ותפסינן כגול אמלעי שאם נזדמנו לו מינים טמאים מותר למוכרם לעכו"ם. ולעשות סחורה לכתחלה אסור (כמ"ש פ"ז דשביעית מ"ז). והנה לר' אבהו דס"ל (פסחים דף כב) דלא תאכלו איסור הנאה במשמע ניחא דצריך לכם. אבל לחזקי' (דסוגיית הספרא ריש פרק ה' כוותי') ל"ל לכם. וכפי המבואר מסוגיא שם (דף כג) והרי שרצים וכו' הוא שעינין ממ"ש בפסוק מ"א בשרץ הארץ לא יאכל לאסור הנאה בכולם, לכן כתוב בכ"א מלת לכם, ושם מבואר שמכאן למד חזקי' דלא יאכל אסור הנאה משמע בכ"מ, והנה גם בחיות טמאות כתוב טמאים הם לכם שני פעמי' (פסוק ח ופסוק ט) וכן בשרץ העוף (פסוק כ וכג). והגמ' (פסחים עג) למד איסור סחורה מטמאים יהיו לכם. וכן בירושלמי (פ"ז דשביעית ה"ד ופ"ו דב"ק הלכה ז') כתיב טמאים הם לכם מה ת"ל וטמאים הם לכם א' איסור אכילה וא' איסור הנאה. פי' סחורה. ועקר נדרוש מכפל טמאים הם לכם שקץ הם לכם, כי מ"ם שקץ יהי' לכם צריך לערובה:

פן ואת אלה תשקצו מן העוף שקץ הם כבר התבאר שכ"מ שאומר טמא ושקץ כולל כל היוצא מהם, ואחר שבעוף אמר ב"פ לשון תשקצו שקץ אוסר כל הדבוק עמהם והיוצא מהם. ובמ"ש מן העוף

אלין תשקצון מן עופא לא יתאכלון שקצא אנון נשרא וער ועזיא: יד ודיתא וטרפיתא לזנה: טו ית כל עורבא לזנה: טז וית בת נעמיתא וציצא וצפר שחפא וית נצא לזנוהי: יז וית קריא ושלינונא וקפופא: יח ובותא וקאתא וירקרקא: יט וחוריתא ואבו לזנה

ספרא

פו תשקצו לאסור צירם ורוטבן וקיפה שלהם ואת ביציהם ואת עורותיהם ואת עירוביהם. הם ומן הרי אלו מיעוטים פרט לחרטום ולצפרנים ולכנפים ולנוצה שלהם: (פרק ה) **פז** (א) לא יאכלו לחייב את המאכיל כאוכל. או לא יאכלו לאוסרם בהנאה ת"ל לא תאכלו. הא כיצד בהנאה מותרים באכילה אסורים. הא מה אני מקיים לא יאכלו לחייב את המאכיל כאוכל. (ב) את הנשר ואת הפרס ואת העזני' ר' ישמעאל אומר נאמר כאן נשר ונאמר להלן נשר מה נשר האמור כאן עשה את כל האמורים עם הנשר בל תאכיל כבל תאכל אף נשר האמור להלן נעשה את כל האמורים עם הנשר בל תאכיל כבל תאכל: **פח** (ג) רע"א נאמר כאן איה ונאמר להלן איה מה איה האמור להלן עשה את הראה מין איה אף איה האמור כאן עשה את הראה מין איה: **פט** (ד) עורב זה העורב כל עורב להביא עורב העמקי ועורב הבא בראשי יונים. למינו להביא את הזרזורים למינו להביא את הסנונית. (ה) נץ זה הנץ למינהו להביא בר תרי: **צ** מה ת"ל למינה למינו למינהו למינה ארבעה פעמים. שיכול אלו יהיו אסורים והשאר יהיו מותרים ת"ל למינהו למינהו ריבה. הא כיצד הריני למד מן המפורש. (ו) מה הנשר מפורש אין לו זפק ואין לו אצבע יתירה ואין קורקבנו נקלף דורס ואוכל אף כל כיוצא בו אסור. מה תורים ובני יונה מיוחדים שי"ל זפק ואצבע יתירה וקרקבנו נקלף ואין דורסים ואוכלים אף כל כיוצא בהם מותר:

התורה והמצוה

ואמר שקן הם, משמע העוף עצמו כהוא כשרו, לאפוקי העצמות והגולה ולדומה:

פז לא יאכלו בא בנפעל ובכל הפרשה דבר בקל. ופי' שבא בנפעל להזהיר בל יאכלו על ידיכם ע"י שתאכילו אותם לאחרים, כי הנפעל יש לו פועל בהכרח. ומצאנו בכ"מ שבא אכילה בנפעל להורות שאסור גם בהנאה, (והוא כדעת חזקי' בפסחים דף כא) וזה מוכרח דלשטת ר' אבוה מוכרח לומר לר' יהודה דחולין שנשחטו בעזרה לאו דאו' ובספרא מבואר (לו פרשה ט מ"ה) דס"ל לר' יהודה דחשב"ע דאו' וכמ"ש התוס' (שם דף כב ד"ה חולין) מבואר שדעתו כחזקי' ודו"ק, והלא י"ל שגם פה בא על כוונה זו, אך הלא במ"ת אמר לא תאכלו בקל, ומ"ת בא לפרש ולהוסיף ולמה לא אמר פה בנפעל, וע"כ שבא להזהיר על המאכיל, ועי' בק"א האריך בזה אם כיון על המאכיל לקטנים ולפ"ז יש להק' ע"ז מסוגי' דס' חרש (דף קי"ד) או על המאכיל לגדולים, וכ"מ מדקתני שחייב מלקות. אמנם דרשה זו הובאה לקמן (פי"ב מ"א ומשנה ב') וברכע שם דמכאן למדנו על המאכיל לגדולים ושם הוכפל שנית לא יאכל בנפעל אף לקטנים עיי"ש, ומ"ש במשנה ב' סובא"ד בספרי (ראה פסקא קג) ושם גרים ר"ע אומר. ופי' דנשר מיותר דהשתא כל האמורים שי"ל קצת סימני טהרה אסורים כ"ש נשר שא"ל שום סימן טהרה וגם למ"ש (משנה ו) דצריך נשר ללמוד ממנו סימני טומאה למה כפול במ"ת אחר שא"צ לגופי', לז"א משום דבתו"כ כתוב יאכלו בנפעל לחייב את המאכיל כאוכל ובמ"ת כתיב תאכלו בקל, ושם הוסיף הראה והדי', וגולל לפעות שלכן כתב מינים אלה במ"ת ולא בתו"כ משום דעל ראה ודי' אינו חייב רק האוכל לא המאכיל, ולא יכול לכתב בתו"כ ששם חייב את המאכיל, לכן כפל לכתב שם נשר להראות שאין שינוי בין הכתובים בתו"כ ובמ"ת כי כל מ"ש כאן שנה שם אף הבלתי נוכך כמו נשר כי שניהם שוים בדיניהם ובפרטיהם:

פח ואת הדאה ואת האיה למינה, ובמ"ת כתיב והראה והאי' ואת הדי' למינה, ודעת ר' אבוה בחולין (דף סג) דראה מין איה, ונקראת ראה ע"ש שרואה מרחוק, וזה כברייתא דספרא וכ"ה בספרי (שם) בשם ר"ע, ושם פי' דה"ה דראה ודאה אחת וכן איה ודי', ולפ"ז ראה ודאה ואיה ודי' הם מין א' עי"ש:

פט את כל עורב למינו מלת כל מרבה כל הנקרא בשם עורב דסתם ערב הוא השחור, כמ"ש קווצותיו תלתלים שחורות כעורב, ומלה כל מרבה הלבן, שנקרא העמקי כי מראה הלבן עמוקה עד מראה שחור, ועורב שראשו דומה ליונה (כ"ס בחולין דף סג) וכ"מ שאמר למינו למינה יש באותו מין מה שאין דומה לו בשמו ולא במראהו והעפי"כ שייך למין זה, ובעורב הוא זרזור וסנונית לראב"י כמ"ש בחולין (דף סב), ובכן הוא בר הריא ומכרש בגמ' (דף סג) שרינקא:

צ אמר מה ד' פעמים למינו למינה למינהו, לרבות הדומה למין הטמא, מבואר שאם לא ריבה אוסם סיתי מטהרם, והאמר בדקנו את הנשר שהוא הראשון בטמאים עם התורים וב"י שהם הרגויה לקרבן

כ כֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ כא אַךְ אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע אֲשֶׁר־לא כְרָעַיִם מִמַּעַל לְרַגְלָיו לְנַתֵּר בָּהֵן עַל־הָאָרֶץ׃ כב אֶת־אֵלֶּה מֵהֶם תֹּאכֵלוּ אֶת־הָאַרְבֶּה לְמִינוֹ וְאֶת־הַסָּלְעָם לְמִינֵהוּ וְאֶת־הַחַרְגֹּל לְמִינֵהוּ וְאֶת־הֶחָגָב לְמִינֵהוּ׃ כג וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף אֲשֶׁר־לוֹ אַרְבַּע רַגְלָיִם שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ כד וּלְאֵלֶּה תִּטַּמָּאוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ כה וְכָל־הַנֹּשֵׂא מִנִּבְלָתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ כו לְכָל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר הִוא מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֶׁסַע ׀ אֵינֶנָּה שֹׁסַעַת וְגֵרָה אֵינֶנָּה מַעֲלָה טְמֵאִים הֵם לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ

לו קרי

רש"י

שאחז [ת"כ]: (כ) שרץ העוף. הם הדקים הנמוכים הרוחשין על הארץ כגון זבובים וצרעין ויתושין וחגבים: (כא) על ארבע. על ד' רגלים: ממעל לרגליו. סמוך לצוארו יש לו כמין שני רגלים לבד ד' רגליו וכשרוצה לעוף ולקפוץ מן הארץ מתחזק באותן שני כרעים ופורח ויש מהן הרבה כאותן שקורין לנגו"שטא אבל אין אנו בקיאין בהן שארבעה סימני טהרה נאמרו בהם ארבע רגלים וארבע כנפים וקרסולין אלו כרעים הכתובים כאן וכנפיו חופין את רובו וכל סימנין הללו מצוים באותן שבינותינו אבל יש שראשן ארוך ויש שאין להם זנב וצריך שיהא שמו חגב ובזה אין אנו יודעים להבדיל ביניהן: (כג) וכל שרץ העוף וגו' בא ולמד שאם יש לו ז חמש טהור [ת"כ]: (כד) ולאלה. העתידין להאמר למטה בענין [ת"כ]: תטמאו. ח כלומר בנגיעתם ט יש טומאה: (כה) וכל הנושא מנבלתם. כל מקום שנאמר טומאת משא החמורה מטומאת מגע י שהיא טעונה כבוס בגדים: (כו) מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת. כגון גמל שפרסתו סדוקה למעלה אבל למטה היא מחוברת. כאן למדך שנבלת בהמה טמאה מטמאה ובענין שבסוף הפרשה:

שפתי חכמים

מין אחד הוא אבל אם היה אותן שכתובים בהדיא בתורה אסורים בלאו מדכתיב לא יאכל הוה מפרשינן היכא דכתיב למינה למינו למינהו לא נלמד בא שמינה ממש הוא אלא אלו שדומה במראה ובשמותיהן אסורים כמו אלו שכתובים בתורה אבל אלה שאין דומין להם במראיהן ובשמותיהן אותן אינן מינן ואינן אסורים כאותן שכתובים בהדיא שהן אסורים בלאו ואין בהם אלא איסור הכילה אבל השתא דאמרינן אפי' אותן שכתובים בהדיא אין בהם איסור בלאו אם כן איך יכולים לומר אותן שכתובים בהדיא המור יותר ע"כ להורות בא במין אחד הוא וק"ל: ז דאם לא כן ל"ל הלי קרא לעיל כתיב אך את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההולך על ארבע וגו' משמע דהני ארבע מינים דוקא אבל שאר שרצי העוף שיש להם ד' רגלים אסורים לאכול הלא ודאי נלמד בא וכו': ח ולא אדלעיל קאי אבהמה וחיה ועופות ודגים וחגבים: ט כלומר לא שמצוה אותם לטמאות אלא היש שאם נגעו בם תהיו טמאים: י כתב הרא"ם לא שמעתי טעם נכון על זה מה בא להשמיענו בזה הכלל הרי בהדיא כתיב פה שבטומאת מגע אינו טעון כבוס בגדים ובטומאת משא טעון כבוס בגדים ואם להודיע שבכל מקום הוא כמ"ש פה למאי נ"מ. ושמא י"ל שבא להשמיענו בזה שאין טומאת מגע למדה מק"ו מטומאת משא לטעינה כיבוס בגדים ומה משא שאינה נוהגת בשרצים טעון כיבוס בגדים מגע שנוהג בכל מיני טומאות אינו דין שטעונה כיבוס בגדים ופ"ז פירש"י כ"מ שנאמר טומאת משא חמור מטומאת מגע ולא תמצא בשום מקום טומאת מגע שחייב בה הכתוב כיבוס בגדים ואילו היה טומאת מגע שטעונה כיבוס בגדים מק"ו לא לישתמיט קרא בשום דוכתא דלכתיב טומאות מגע יכבס בגדיו וכה"ג איתא בפ"ק דחולין דף כ"ג וכו'. הרא"ם: כ כלומר חילקן הכתוב לבנים לומר שבהיות בהמה טהורה אם היתה טריפה והשחט שחיטתה מטהרתה מידי נביל' ומש"ה כתיב ההם וכי ימות וגו' דוקא מתה מטמאה טומאות נבלה אבל טריפה אע"פ שסופה למות אם שחטה טהורה מטומאות נבלה אבל בהמה טמאה בין מתה בין שחוטה אין שחיטתה מטהרתה מידי נבילה ולכן נכתב בה בנבלתה סתם בין ע"י מיתה בין ע"י

התורה והמצוה

נה' ראינו שהם מחולקים בד' סימנים, מבואר שאלה הם סימני הטומאה והטהרה. וקבלו חז"ל שבכל המינים נמצאו ג' סימנים, ובעורב יש שנים, ובפרס ועזני' אחת אחת, וממה שהוצרך לכתב את כולם ידעינן שאם יש סימן א' של טהרה טהור, וה"ה ב' או ג' ולכן הוצרך למנות אלה הטמאים עם מה שהוא ממינם, ונשר לא הוצרך לכתב דהא אין לו שום סימן רק בזה גלה שהוא הטמא בעצם וכל שהוא כמוהו בלא סימן טמא, ומה שאמרים צריכים ד' סימנים הוא להכשיר לקרבן

ונגרגרא ועטלפא: כ כל רחשא דעופא דמהלך על ארבע שקצא הוא לכון: כא ברם
יתדין תיכלון מכל רחשא דעופא דמהלך על ארבע די ליה קרסולין מעלוי רגלוהי
לקפצא בהון על ארעא: כב ית אלין מנהון תיכלון ית גובא לזנה וית רשונא לזנוהי
וית חרגולא לזנוהי וית חגבא לזנוהי: כג וכל רחשא דעופא די ליה ארבע רגלין שקצא
הוא לכון: כד ולאלין תסתאבון כל דיקרב בנבלתהון יהי מסאב עד רמשא: כה וכל
דיטול מנבלתהון יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא: כו לכל בעירא די היא סדיקא
פרסתא וטלפין ליתהא מטלפא ופשרא ליתהא מסקא מסאבין אנון לכון כל דיקרב

ספרא

צא (ז) כל שרץ העוף ההולך על ארבע שקץ הוא לכם יכול יהא הכל אסור ת"ל אך את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההולך על ארבע. יכול יהא הכל מותר ת"ל ארבה וסלעם חרגל וחגב. אין לי אלא אלו בלבד מנין לרבות שאר המינים ת"ל למינהו למינהו ריבה הא כיצד הריני למד מן המפורש. (ח) מה ארבה מפורש יש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקרסולין וכנפיו חופים את רובו אף כל כיוצא בו מותר. ר' יוסי אומר ושמו חגב ר"א בר' יוסי אומר אשר לא כרעים אעפ"י שאין לו עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן: **צב** (ט) ארבה זה גובאי סלעם זה הרשון חרגול זה נפול חגב זה נדיון מת"ל למינהו למינהו ד"פ להביא צפורת כרמים ויוחנא ירושלמית והצדיא ואת הערצוביא ואת הארזבונית: **צג** (י) רבי אומר וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים טמא הוא לכם אם יש לו חמש ה"ז טהור: **צד** שקץ הוא פרט לעירובין מכאן אמרו חכמים חגבים טמאים שנכבשו עם חגבים טהורים לא פסלו את צירן העיד ר' צדוק על ציר חגבים טמאים שהוא טהור: (פרשה ד) **צה** (א) ולאלה תטמאו. יכול לכל האמור בענין ומה אמור בענין בהמה וחיה ועופות ודגים וחגבים יכול יהא אבר מן החי מטמא בכולם. ת"ל בהמה. אוציא את הדגים הגדלים בים שאין

התורה והמצוה

לקרבן, ובגמ' דחולין יש בזה פלפול גדול ושם דהכה, וגם לי בסוגיא זאת פלפול ארוך בחדושי ומהיות זה בלתי נחוץ להבנת הפסק בספרא, קצרתי:

צא כל שרץ העוף ההולך על ארבע, פי' כל שרץ העוף זולת אלה שיבאר אח"כ הם שקץ. כי אינו כלל גמור דהא הוציא ממנו אך את זה תאכלו, אמנם מה שהוציא להתיר אשר לו כרעים וקרסולין, לא התיר את כל מי שי"ל שני סימנים אלה דהא פרט רק ארבה וסלעם וחרגל והגב והוסיף למינהו שהוא כולל המינים הדומי' להם וה"ז כלל ופרט וכלל. והריני למד שכל הדומה לפרט שיש בו ד' סימנים אלה טהור, ומ"ש ר' יוסי שמו חגב משמע דפליג את"ק ועי' בק"א מ"ש בזה, ומ"ש ראב"י אעפ"י שא"ל עכשיו, דריש קרי וכתיב אשר לא. ויתר א"ה פי' בהר (ס' נה) ע"ש:

צב בגמ' (שם) אמר דברייתא זו הולקת עם ברייתא דלעיל דזו אתיא כתנא דבי רב דס"ל דבה"ג לא הוה כלל ופרט וכלל משום דכללא בתרא לא דמי לכללא קמא דכללא קמא קפיד אכרעים וכללא בתרא קפיד שיהי' למינהו, וס"ל דהוא רק כלל ופרט כי מ"ש ארבה ולמינהו הכל הוא הפרט, ואין בכלל אלא מה שבפרט רק מיני', הלכך חד מחברי' לא אתי ומרבה דדמי לי' בב' נדדין הלכך סלעם אתי מארבה והרגול ואיסר ליה חגב דראשו ארוך וז"ש ארבה זה גובאי למעוטי דראשו ארוך וכל אלה שחשב פה הם מיני חגבים צפורת כרמים דומה לארבה שא"ל גבחת, ויוחנא מין סלעם וי"ל גבחת והצדיא מין חרגול וי"ל זנב והארזבונית מין חגב ומשונה מהקודמים במראה. ומרבה מינא דכל חד:

צג וכל שרץ העוף. ככר נאמר זה למעלה, והראב"ע פי' שבא לאסור אף שאינו הולך על רגליו, וזה מופרך מת"ש הרמב"ן שלכן נקרא שרץ העוף מפני שי"ל ד' רגלי' ואינו מעופף רק הולך ורומש על רגליו, ואם אינו הולך עליהם א"כ מעופף והוא עוף לא שרץ, וחז"ל פי' שכפל זה ללמד שלא אסרה תורה מחוסר כרעים רק בבעלי ארבע רגליה אבל בעלי חמש שבעוף מותרים, שכל מספר הבא כתוב הוא בדוקא כמ"ש בכ"מ. וא"כ ארבע דוקא:

צד שקץ הוא מלת הוא מדייק רק הוא לא עירובי'. ומכאן אמרו דציר חגבים טמאים אינו אוסר (והוא משנה פ"י דתרומות מ"ט ופ"ז דעדיות). וראב"ל העיד שגם הציר בפ"ע טהור ועי' בפוי"ם שם:

צה ולאלה תטמאו וכו' לכל הבהמה אשר הוא מפרסת פרסה וכו', הכתוב הזה מלמד המינים שהבר מן החי מהם יטמא כמו שית' בסימן שאח"ז. ומ"ש ולאלה תטמאו פרש"י נאלה העתידים להאמר למטה בענין וכ"ה בש"ס. והוא דעת חז"ל. והראב"ע כתב לאלה תטמאו מוסב למעלה

שאין מקבלים טומאה ולא אוציא החגבים ת"ל מפרסת. אוציא את החגבים שאין למינם טומאה ולא אוציא את העופות שיש למינם טומאה ת"ל פרסה. אוציא את העוף הטמא ולא אוציא את העוף הטהור. ודין הוא, ומה אם בהמה שאינה מטמאה בגדים אבית הבליעה אבר מן החי ממנו מטמא. עוף שמטמא בגדים אבית הבליעה א"ד שיהא אבמ"ה מטמא. ת"ל שסע. אין לי אלא בהמה טהורה בהמה טמאה מנין ת"ל לכל בהמה. חיה טהורה מנין ת"ל מפרסת. חיה טמאה מנין ת"ל פרסה. לשסועים מנין ת"ל ושסע. לאין שסועים מנין ת"ל איננה שוסעת. מעלת גרה בבהמה מנין ת"ל מעלה גרה. שאין מעלה גרה מנין ת"ל איננה מעלה. והלא חזיר מפרים ומשוסע יכול לא יהא אבמ"ה ממנו מטמא ת"ל גרה איננו

למעלה לכל שרץ העוף בעל ד' רגלים. ודעת אחרים שפי' לאלה תטמאו לכל הבהמה וכל הולך על כפיו, ולפי דעתי שמלת אלה קאי על הנז' למעלה עכ"ד. והנה חז"ל בספרא פה יצאו להוכיח קבלתם שמ"ש ולאלה תטמאו מוסב למטה לא על הנז' למעלה, שאם נאמר שמוסב על הנז' למעלה בכל הפרשה, א"כ יקשה הלא בפ' נז' בהמה וחיה ועופות ודגים וחגבים. ואם פי' שאלה כולם הנז' תטמאו. למה אמר שנית לכל הבהמה וכו' הלא היא בכלל מ"ש ולאלה תטמאו. וז"ש יכול לכל האמור בענין ומה אמור בענין בהמה וחיה ועופות וכו' ת"ל בהמה. אמנם עדיין י"ל כדברי הראב"ע שמוסב על הנאמר למעלה. ולא על כל הנאמר בפ'. רק פי' ולאלה תטמאו להנז' בסמוך, והוא מן העוף ואילך או מן שרץ העוף לבד. ומטעם זה הוצרך לומר לכל הבהמה שגם בהמה ג"כ מטמא. כי מ"ש ולאלה תטמאו הוא רק עופות וחגבים הסמוך. לא בהמה וחיה ודגים. ומלמד שגם בהמה וחיה מטמא. ומוציא הדגים שנאמרו קודם עוף שאין מטמאין, וז"ש מוציא את הדגים ולא אוציא את החגבים וכו'. ולא אוציא את העופות. ע"ז השיבו ת"ל מפרסת וכו' ת"ל פרסה. ר"ל שמ"ש לכל הבהמה אשר היא מפרסת פרסה וכו'. הם דברים מיותרים. אחר שכולל פה בהמות וחיות טהורות וטמאות וכמו שית', הול"ל לכל הבהמה שכולל הכל ולא יותר. ומזה מבואר שמ"ש אשר היא מפרסת פרסה. בא ליתן טעם לטומאתה שזה מפני שמשכחת במינים מפרסת פרסה. והנה על מפרסת פרסה כתב רש"י מפרסת כתרגומו סדיקא פרסה פלאנטי בלעז. ר"ל מפרסת היא מענין בקיעה ע"ש שבקוע לשנים. ופרסה היא מענין כף הרגל. ולפ"ז במ"ש מפרסת כבר יוציא החגבים שאין להם חילוק אצבעות. ובמ"ש פרסה יוציא גם העוף שהגם שהיא מפרסת ר"ל שאצבעותיו חלוקים א"ל פרסה שקורין פלאנטע. ואחר שנתן טעם לטומאה מצד שהיא מפרסת פרסה. מבואר שבעופות וחגבים אין בהם טומאה זו ומ"ש ולאלה תטמאו מוסב רק למטה. ור"ל שלכל הנז' למעלה שהם דגים ועופות וחגבים א"ל טומאה זו רק לאלה שיזכיר שהוא לכל הבהמה וכו':

והנה עדיין יש לטעות שרק אבמ"ה של בהמה טמאה מטמא. ולא של בהמה טהורה ולא של חיה בין טהורה בין טמאה כפשוטו של מקרא שאמר לכל הבהמה (לא חיה) אשר היא מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת שהיא טמאה לא טהורה. וגם יש לטעות שגם בהמה טמאה אין אבמ"ה מטמא רק אם היא מפרסת ולא שסע וגרה. שזה לא משכחת רק בגמל וסוס וחמור ונעברה לא ביתר מינים. אולם לפ"ז מלבד שיש יתור לשון שהול"ל אשר היא מפרסת פרסה ולא שסע וגרה (ובפרט אם כוונתו על בהמה טמאה הול"ל לכל הבהמה הטמאה) חוץ מזה. כלל בלשון. שהמקור או השם הבא לפני הפעל שבא בשלילה. מורה שהיה הפעל ראוי להיות ולא היה. כמו גם בוש לא יבושו (ירמיה ו"ו). בכה לא תבכה (ישעיה למד) שפי' מה שראוי שיבושו הם לא יבושו. ועי' מ"ש בזה בפ' קדושים (ס' נג) על והפדה לא נפדתה. וא"כ במ"ש פה ושסע איננה שוסעת וגרה איננה מעלה. מורה שהסברה נותנת יותר שיטמא בשהיא שוסעת ומעלה גרה. כי כן מצאנו בעוף בנבלת עוף טהור מטמא בבית הבליעה ונבלת עוף טמא איננה מטמא. וקמ"ל שהגם שהשסע שראוי שיטמא ע"י איננו והגרה הראוי איננו בכ"ז טמא הוא. ומזה מבואר דאם הוא בשסע וגרה פשיטא דטמא. וז"ש בספרא לשסועים מנין ת"ל ושסע לשאין שסועים מנין ת"ל איננה שוסעת. מעלה גרה מנין ת"ל וגרה שאין מעלה גרה מנין ת"ל איננה מעלה. וכן אין להקשות שא"כ יכתב רק לך א' ושסע איננה שוסעת. ונדע שכ"ה אם איננה מעלת גרה טמא. ע"ז משיב והלא חזיר מפרים ומשוסע וכו'. ר"ל שאז נאמר בהחזיר שהוא מפרים ושסוע אין מטמא. ועדיין יש לטעות דאבר מן החי של עוף טהור מטמא שהגם שלא נלמד מהכתוב שכתוב מפרים פרסה ועוף א"ל פרסה כנ"ל, נדון בו ק"ו. וז"ש בספרא אוציא את העוף הטמא ולא אוציא את העוף הטהור ודין הוא דכיון שמטמא בגדים אבית הבליעה כ"ש שאבמ"ה יטמא, ע"ז משיב ת"ל שסע. ר"ל אחר שכבר בארנו שמ"ש שסע איננה שוסעת שהקדים השם אל הפעל ללמד שבבהמה אין חילוק בין טהורה לטמאה ובמלת שסע קמ"ל שבהמה טהורה מטמא (כמ"ש טעמו למעלה). הרי דלולא הקרא דשסע הייתי סובר דרק בהמה טמאה מטמאה לא טהורה. וקשה הרי יש ק"ו מה טמאה שבעוף אין מטמא בבהמה מטמא. כ"ש טהורה שמטמא בעוף כ"ש שיטמא בבהמה וצ"ל קרא דשסע וע"כ דעוף טהור אין אבמ"ה שלו מטמא. ועדיין יקשה מנ"ל דבחיה אבמ"ה מטמא הלא כתוב

איני מעלה טמא הוא: צו (ב) במה הכתוב מדבר אם במיתתן הרי מיתתן אמורה. אם באבר מן המת הרי אבר מן המת אמור למטה. הא במה זה מדבר באבר מן החי. (ג) והלא דין הוא. טמא באדם וטמא בבהמה. מה אדם אבר מן החי מטמא הימנו אף בהמה יהא אבר מן החי מטמא הימנה. (ד) הין אם החמיר באדם בטומאה חמורה נחמיר בבהמה בטומאה קלה. אני אדיננו מן שרצים הקלים. טימא בבהמה טימא בשרץ מה שרץ אבמ"ח ממנו מטמא אף בהמה יהא אבמ"ה ממנה מטמא. (ה) הין אם החמיר בשרץ שעשה דמו כבשרו נחמיר בבהמה שלא עשה דמה כבשרה. אני אדיננו מן אבר מן המת שאין איסורו נוהג בבני נח כישראל הרי הוא מטמא. אבר מן החי שאיסורו נוהג בב"נ כישראל א"ד שיטמא. לא א"א באבר מן המת שהבשר הפורש ממנו טמא תאמר באבר מן החי שהבשר הפורש ממנו טהור והואיל והבשר הפורש ממנו טהור לא יטמא ת"ל כל הנוגע והנושא לרבות אבר מן החי: צז (ו) יכול אף בשר הפורש מן החי יטמא ת"ל נבלה. מה נבלה שאין לה חלופין אף אבמ"ה שאין לו חלופים דברי ריה"ג. רע"א מה נבלה גידים ועצמות אף אבה"ה גידים ועצמית. רבי אומר מה נבלה כברייתו בשר גידים ועצמות אף אבמ"ה

לכל הבהמה ונאמר בהמה דוקא לא חיה דהא לפעמים אין חיה בכלל בהמה (כנ"ל ס' טו) דהכל לפי הענין. וז"ש אין לי אלא בהמה וכו' חיה טהורה מנין ת"ל מפרסת חיה טמאה מנין ת"ל פרסה. ר"ל אחר שמ"ש אשר היא מפרסת פרסה מוסב עמ"ש תחלה זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה כל מפרסת פרסה ושם כולל בהמה וחיה ה"ה פה. וכן כמו שבבהמה כולל טהורה וטמאה כמו שבארנו כן בחיה. ודייק בצחות הלשון שממה שמוציא במלת מפרסת החגבים שהם טהורים מבואר שאינו מוציא חיה טהורה ובמה שמוציא במלת פרסה עופות הטמאים לא כן חיה טמאה. ובזה התבארו דברי הספרא אשר הם גל נעול ומעין חתום:

צז כל הנוגע בנבלתם וכו'. דברים אלה הוכפלו בפרשה זאת ג' פעמים, פה אמר כל הנוגע וכו' והנושא וכו' ואח"כ אמר וכל הולך על כפיו וכו כל הנוגע וכו' והנושא וכו' ואח"כ אמר (בפסוק לט) וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה הנוגע בנבלתה וכו'. וגם אם תרצה לומר שהנושאים שבשלשה הפסוקים משונים שפה מדבר מבהמה טמאה. ובפסוק שאח"ז מן חיה טמאה. ובפסוק ל"ט מן חיה טהורה. בכל זאת לא הי"ל לכפול הדברים רק לכלול הכל בפסוק א' ולאמר מכל הבהמה והחיה הטהורה והטמאה במותם הנוגע יטמא. והנושא יטמא. ובשגם שכבר התבאר (בס' הקודש) שפסוק זה כולל בהמות וחיות טהורות וטמאות וכן פסוק וכל הולך על כפיו. ופסוק וכי ימות מן הבהמה כמו שית' בכ"א במקומו, וא"כ הדברים משולשים לא לצורך. ולמדו רבותינו. שא' בא ללמד שהנבלה מטמא. וא' בא ללמד שגם אבר א' מן המת מטמא. וא' בא ללמד שגם אבר מן החי מטמא. וזה פשוט שפסוק וכי ימות מן הבהמה אא"ס רק בנבלה המתה, ולא נשאר לחקור רק בשני פסוקים דפה איזה מדבר באבר מן המת ואיזה באבר מן החי, והנה יש הבדל בין בנבלתם ובין במותם, שאם נבלה יפול גם על אבר א', כי שם נבלה הונח מצד הנבול שנמאס ונשחת ע"י המיתה. וזה ההבדל בינו ובין הנשחט כראוי שאין הבשר מתנבל ויצדק שם זה גם על אבר אחד הנופל ונבל כפרי נבל ומתנבל. כמו שכמ"ש בשרץ וכי יפול מנבלתם עליו מדבר באיברים הנופלים מן השרץ. והנה בחרו לפרש פסוק דפה על אבר מן החי משני טעמים. א] מצד יחוס הלמ"ד ולאלה תטמאו לכל הבהמה. שכבר בארנו (סדר ויקרא ס' טו) שהשם והפעל טומאה יבא תמיד בלא יחוס וכשבא ביחוס הלמ"ד יורה או שמטמא לצורך אותו דבר כמו לאביו ולאמו וכו' ולאחותו הבתולה לה יטמא. פי' לצרכם. או שבא לפרט גדר למה נטמא להוציא דבר אחר, כמו אנחנו טמאים לנפש אדם ר"ל לא משרץ ונבלה. וכן פה נתן גדר לאלה תטמאו טומאה זו של אבמ"ה להוציא עוף טהור שאין אבמ"ה ממנו מטמא כמ"ש בספרא (בס' הקודש) וברמב"ם (פ"ג מה' אה"ט הט"ו). ב] ממ"ש וכל הנושא מנבלתם במ"כ ובאבר מן המת (פכ"ח) ובנבלה (פ' מם) אמר והנושא את נבלתה, כי צריך כזית (כמ"ש הרמב"ם פ"ב מה' טו"מ) אבל האיברים א"צ שיעור וגם מנבלתה ר"ל מקצת השיעור מטמא. ובכ אמר מנבלתה כי החי עצמו לא נתנבל רק מקצתו שהוא האבר הנופל. וזה גדר המ"ם שמורה הקצאות. ועז"א בספרא. במה הכתוב מדבר אם במיתתן הרי אמורה (ר"ל בפסוק לט), אם באבר מן המת אמור למטה (פסוק כח), הא במה זה מדבר באבמ"ה. ושאל ל"ל קרא הלא נלמד זה מן הדין. והשיב דא"א ללמד מן הדין לא מאדם שאבמ"ה ממנו מטמא כמו שלמד בספרי. דטומאת אדם חמור שהיא טומאת ז' ולא משרצים (שלמד לקמן פרשה ו ומו פ"ט שאבמ"ה מהם מטמא) דשרץ חמור שעשה דמו כבשרו (כמו שלמד פרשה ה מ"ב) ולא מאבר מן המת דבהמה דחמור שהבשר הפורש ממנו טמא (ועי' לקמן פ"ו מ"ו) לכן צריך קרא:

צז והנה קבלו חז"ל שלא יתכן שם נבלה רק על חלקים שנופרים מן החי הדומים כמיתת החי בשלש והוא אם הוא אבר שאינו עושה חליפין לריה"ג. או גידים ועצמות לר"ע. או בשר גידין ועצמות לרבי

בָּהֶם יִטְמָא: כז וְכֹל ׀ הוֹלֵךְ עַל־כַּפָּיו בְּכָל־הַחַיָּה הַהֹלֶכֶת עַל־אַרְבַּע טְמֵאִים הֵם לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא

בעל הטורים

(כז) הנגע בנבלתם יטמא בגימטריא זהו הנוגע אפילו כעדשה:

רש"י

פרסה על בהמה טהורה: (כז) על כפיו. כגון כלב ודוב וחתול: טמאים הם לכם. למגע:

שפתי חכמים

ע"י שחיטה. פרסה: ל פי' שאין כפות רגליהם מכוסות בטלפים.

התורה והמצוה

(ובחולין דף קכח מבאר מה ל"מ ביציה) לא אם נשר ממנו כזית בשר שאינו דומה כמיתת החי. וזה נלמד ממ"ש (פסוק לט) וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה הנוגע בנבלתה והאוכל מנבלתה. למה אמר שם נבלתה. הלא אחר שהזכיר שמתה לא היה צ"ל רק הנוגע בה והנושא ממנה. וכמו שבשרצים אומר כל הנוגע בהם במותם וכל אשר יפול עליו מהם. רק בא להודיענו שאין קרוי נבלה רק אם דומה למיתתה באו' מג' אופנים אלה לכ"א כדאית לי', ומזה נדון דה"ה למ"ש פה נבלה ר"ל שמת האבר. וז"ש ת"ל נבלה מה נבלה שאין לה חלופין. ופי' שנאמר פה נבלה ולקמן נבלה. כי ברייתא זו נכתבה פה בקוצר ובש"ס פרק העור והרוטב מביאה בזה"ל דתניא יכול יהא בשר הפורש מן החי טמא ת"ל וכי ימות מן הבהמה מה מיתה שאינו עושה חליפין וכו' ומבואר שכן הי' גרסתם בספרא—וסם אומר אבר מן החי דמטמא מאי קרא אר"י אמר רב וכי ימות מן הבהמה. ההוא מבע"ל לאידך דרב יהודה א"כ ואמרי לה במתניתא תנא. וכי ימות מן הבהמה מקצת בהמה מטמאה ומקצת בהמה אינה מטמאה ואיזו זו פריסה שחטה, א"כ לכתוב רחמנא מבהמה מאי מן הבהמה ש"מ תרתי, א"ה אפי' בשר נמי. לא ס"ד. דתניא כול יהא בשר הפורש מן החי טמא ת"ל וכי ימות וכו'. כפי המבואר לא היה לפני המקשה והמתרץ הזה ספר הספרא כמו שהוא מסודר לפנינו. א] דהא כששואל אבמ"ה דמטמא מאי קרא הי' לו להשיב מפסוק ואלה הטמאו כמו שדרים בספרא. דמה שמביא דאמר ר"י אמר רב ואמרי לה במתניתא תנא הוא במגלא בספרא (פרשה י' מ"א) ואיך מסופק אם היא מימרא דרב או מתניתא. דהא מבואר בספרא שדורש וכי ימות מן הבהמה רק על בהמה שמתה. ולפ"ז אחר שרב הי' בקי בספרא כמ"ש בגמ' בכמה דוכתא הוא שנאמר שרב נטה מדרושי הספרא. רק שבאמת מ"ש רב יהודה אמר רב דאבר מן החי שמטמא יליף מן וכי ימות מן הבהמה, כיון עמש"ש מאי איכא בין אבר מן החי לאבר של הנבלה. א"ב בשר הפורש ממנו דבשר הפורש מן החי לא מטמא מאבר מן הנבלה מטמא. וע"ז שואל אבר מן החי דמטמא מאי קרא. וכוונתו מנ"ל חילוק זה שרק אבר מטמא לא בשר. וע"ז השיב רב יהודה בשם רב וכי ימות מן הבהמה יכוין על מ"ש. שמזה מוכח דלא מקרי נבלה רק דומיא דמיתה שאינו עושה חליפין לריה"ג או בשר גידים ועצמות לרבי. ועל גוף הדבר מנ"ל שאבר שיש בו בשר גידין ועצמות מטמא לא שאל כלל כי ידע דרוש הספרא מן ואלה הטמאו שהתבאר בסימן הקודם. והמק' לא הבין הדברים וחשב שגוף טומאת אבמ"ה למד מפה והקשה ותירץ כפי שטתו ולכן הקשו עליו א"ה אפי' בשר נמי ומשיב לא ס"ד דתניא וכו' ועפס ידע באמת שעקר הלימוד של וכי ימות מן הבהמה היא רק על שבשר הפורש מן החי לא יטמא:

צח הנוגע בנבלתה יטמא עד הערב וכל הנושא וכו' הנה חזר בפ' זאת ג' פעמים שהנוגע טמא עד הערב והנושא יכבס בגדיו. ולא סמך א"ע שנלמד א' מחברו, לענין נוגע או לענין נושא. מפני שהסברה נותנת בהפך. א] שהנוגע יכבס בגדיו כי טומאת מגע מרובה מטומאת משא שכן השרץ וש"ז וטמא מת ומצורע בימי ספרו ומי חטאת שאין בהם כדי הזי' מטמאין במגע ולא במשא. לכן הוצרך לבאר בכ"א שהנוגע יטמא עד הערב ולא יכבס וכן שהנושא מטמא בגדים אף שהנוגע א"מ בגדים:

צט יכבס בגדיו וטמא עד הערב. הליפה (או לגירסת הערוך הגרעה) אינו בכלל בגד שאינו כלי. והנה בפ' זאת כתוב ד' פעמים יכבס בגדיו ודרים, א] גדול לנבוע, ב] קטן לבן, ג] קטן לנבוע, ד] שבין של סבכה. בל שאמר דוקא גדול שלם על שלם שמטמא בנגעים. משא"כ קטן או נבוע שאין מטמא בנגעים לא יטמא בזב ויתר טומאות. ומאמר זה הוכפל גם גבי זב. וגם בפ' אחרי עיי"ש. והנה מצאנו ב"פ דכתיב יכבס בגדיו ולא כתוב אחריו וטמא עד הערב ופה כתוב וטמא עד הערב. וזה כתוב ד' פעמים. ודרש שבא לרבות תוספת טומאה. וסם, א] לעשות שאר כלים כבגדים, ב] לרבות הציב היוצא, ג] לרבות השערה היוצא. ד] ועמ"ש האוכל מנבלתה יכבס בגדיו וטמא עד הערב נמצא הדרוש במקומו, וכן בפ' זבין דרש ששה דרשות מששה פעמים יטמא עד הערב כמו שיבואר שם:

ק לכל הבהמה. שם בהמה בהבלטה המדויקת הוא אחר שיצאה לאויר העולם לא עובר בבטן המלאה וכמו שכתוב בספרא (פ' ערכין פ"ם מ"ח) בהמה בבהמה ולא עוברין. אבל בהבנה המורחבת ג

בְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב: יוְכֹל דִּמְהַלֵּךְ עַל יְדוֹהִי בְּכָל חַיְתָא דִּמְהַלְכָא עַל אַרְבַּע מְסָאֲבִין

ספרא

בבריתו כשר נידים ועצמות: צח (ו) הנוגע יטמא עד הערב ואין הנוגע מטמא בגדים. והלא דין הוא . ומה אם משא מועט הרי הוא מטמא בגדים מגע מרובה א"ד שיטמא בגדים ת"ל הנוגע יטמא עד הערב ואין הנוגע מטמא בגדים . (ז) הנושא יכבס בגדיו מלמד שהנושא מטמא בגדים . והלא דין הוא . ומה אם מגע מרובה אינו מטמא בגדים משא מועט א"ד שלא יטמא . ת"ל הנושא יכבס בגדיו . מלמד שהנושא מטמא בגדים : צט (ח) יכול אף הציפה ת"ל בגד . אי בגד יכול בגד גדול לבן מטמא בזב ומטמא בנגעים. מנין גדול צבוע. קטן לבן . קטן צבוע . עד שאתה מרבה שבין של סבכא והגלגלים ת"ל בגד בגדיו ריבה . מנין לעשות שאר כלים כבגדים ת"ל וטמא. יכול יטמא אדם וכ"ח ת"ל בגד, בגד הוא מטמא וא"מ אדם וכ"ח. מנין לרבות הציב היוצא ממנו ושערה שכנגדו ת"ל טמא : (פרק ואו) ק (א) לכל הבהמה להביא את השליל שיהא אבר מן החי ממנו מטמא : קא טמאים מלמד שמצטרפין זה עם זה , יכול יצטרפו למתים, ת"ל הם. יכול לא יצטרפו למתים החמורים אבל יצטרפו עם נבילות הקלות ת"ל הם : קב כל הנוגע בהם יטמא להביא את בהמת טמאה שלא תהי' שחיטתה מטהרתה : (ב) והלא דין הוא שרץ אסור באכילה ובהמה טמאה אסורה באכילה . מה שרץ אין שחיטתו מטהרתו אף בהמה טמאה אין שחיטתה מטהרתה . (ג) או כלך לדרך זה. טריפה אסורה באכילה ובהמה טמאה אסורה באכילה מה טריפה שחיטתה מטהרתה אף בהמה טמאה מטהרתה שחיטתה . (ד) נראה למי דומה דנין דבר שאין למינו שחיטה מדבר שאין למינו שחיטה . ואל תוכיח טרפה שיש למינה שחיטה. או כלך לדרך זה דנין דבר שמטמא במשא מדבר שמטמא במשא ואל יוכיח שרץ שאינו מטמא במשא ת"ל כל הנוגע בהם יטמא להביא בהמה טמאה שלא תהא שחיטתה מטהרתה : קג (ה) כל הולך על כפיו זה הקוף . כל הולך להביא את הקיפד ואת חולדת הסנאים ואת אדני השדה ואת כלב הים . או חיה טהורה חיה טמאה מנין ת"ל ההולכת

התורה והמצוה

שהעובר יקרא בשם בהמה . והשתא לכל הבהמה . אלא כל מרבה כל הנכנס בגדר בהם . ופרש שגם העובר בהמה :

קא טמאים הם לכם . השמיל בלשון יחיד אשר היא מפרסת פרסה ושנה בלשון רבים ללמד שכולם מצטרפין לשיעור טומאה כמו שדרש כן למעלה (ס' עה) מה שנה בחיות טמאות טמאים הם לכם. ומבואר אצלינו (באה"ש כלל קלה) טמא הוא היא הם . מורה מעוט תמיד . רק הם מצטרפים ולא עם טומאה אחרת שהוא בשר המת . ובפסוק שאח"ז שמדבר מטומאת נבלה אמר שנית טמאים הם לכם. על הצירוף . ומש"ה אלא הם , מבואר שנבלה ואבמ"ה אין מצטרפין הגם ששניהם טומאת ערב :

קב כל הנוגע בהם יטמא . זה מיותר שאחרי שכבר אמר הנוגע בנבלתם יטמא . עוד יקשה דלשון הנוגע בהם משמע בחייהם . והל"ל כמ"ש אחלה הנוגע בנבלתם, או כמ"ש בשרצים הנוגע בהם במותם . כי הנוגע בהם משמע בחייהם , ולמה לרבותינו שבא ללמד שגם הנוגע בהם בשחיטתם נבילות יטמא. וזה יצויר בבהמה טמאה ששחטה ישראל, שלא נתנבלה במיתה וכבר מהני לה השחיטה לענין דבעודה מפרכסת מטמאה טומאת אוכלים כמ"ש במשנה דהעור והרוטב (דף קיז) ויליף מלשון הנוגע בהם בכ"ז יטמא. ובאמרו דמן הסברה יש ללמדה בגד א' משרץ דלא מהני ביה שחיטה והוא דומה לו דאין במינו שחיטה ובגד א' יש ללמדה מטריפה דמהני בי' שחיטה לטהרה מידי נבלה והיא דומה לה שנבלתה מטמאה במשא . ולכן צריך קרא (ועי' חולין דף ע"ב) :

קג וכל הולך על כפיו בכל החיה ההולכת על ארבע , דע שכ"מ שנאמר בעברי שם כף סתם היא רק כף היד , לא כף הרגל , כי כף הרגל בא תמיד בסמיכות , כף רגל , כף רגליכם . ופי' הנכפף מן הרגל ככף , כמו כף ירכו , כפות תמרים , ולא נמצא סתם , אבל כף היד בא תמיד סתם (חוץ מג' מקומות , ושתי כפות ידיו כרותות אל המפתן (ש"א ה) , ולא מצאו בה כ"א הגלגלת והרגלים וכפות הידים (מ"ב ט) , ותניעני על ברכי וכפות ידי (דניאל י), משום דשם נפרדו האיברים מן הגוף . וגם בדניאל פי' החרדה נתבטלו הכחות ובזה יצייר האבר מופרד ולכן יסמיך מטה הי'), ולאמר שכל החיות הולכים על ד' רגליהם , והאדם על שתי רגליו, מבואר שמ"ש כל הולך על כפיו הוא הקוף . שמשפחת הקופים כפי שגדרו אותם חכמי הטבע הם בעלי ארבע ידים כי יכולים לאחוז כל דבר בידיהם האחרונות שהם הרגלים כבידיהם אשר לפנים, והנה הקופים העצמיים הם חסרי הזנב ונמצא ממיהם שא"ל רגלים רק ארבע ידים עד שהם בכלל הולך על כפיו , והם הקופד , (מובא בברכות (דף נז) חוץ מן כסיל והקוף והקיפוד וכרש"י חיה הדומה לקוף ויש לה זנב , וכן פרש"י בבכורות (דף ח) שנקרא

עַד־הָעָרֶב׃ כח וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב טְמֵאִים הֵמָּה לָכֶם׃ ס כט וְזֶה לָכֶם הַטָּמֵא בַּשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ הַחֹלֶד וְהָעַכְבָּר וְהַצָּב לְמִינֵהוּ׃ ל וְהָאֲנָקָה וְהַכֹּחַ וְהַלְּטָאָה וְהַחֹמֶט וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ לא אֵלֶּה הַטְּמֵאִים לָכֶם בְּכָל־הַשָּׁרֶץ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם בְּמֹתָם יִטְמָא

בעל הטורים

(כט) השורץ בגימ' כשעורה ששיעורו כשעורה :

רש"י

(כט) וזה לכם הטמא. כל טומאות הללו אינן לאיסור אכילה אלא לטומאה ממש להיות טמא במגען ואסור לאכול תרומה וקדשים וליכנס במקדש: החלד. מוסטיל"ה: והצב. פויי"ס (לא ידעתי לכוונו) שדומה לצפרדע: (ל) אנקה. הריצ"ן: הלטאה. ליסרד"ה: החמט. לימצ"ה: הנשמת. טלפ"א:

התורה והמצוה

בל"א מערקאצע) , וכן חולדת הסנאים היא מזה המין , ואדני השדה מובא בכלאים (פ"ח) ופי' הרמב"ם חיות הדומים לבני אדם ובירושלמי שם בר נש דטור , והוא חי מן טבורו וכו' ולהרמב"ם יפי' אדם היערי (הנקרא בשם ארלאנג אוטאנג , או המין הנקרא שימפאנזע) . וגם כלב הים נכלל במ"ש כל הולך על כפיו באשר באצבעות רגליהם פרוש עור המשוך ומהלך על הארץ ברגלים מועדות , וגם הוא מטמא כמ"ש במשנה (פי"ז דכלים) כל שבים טהור חוץ מכלב המים מפני שבורח ליבשה , ובמד' (קהלת) יש דברים הרבה מרבים הכל כגון מגדלי קופים וחתולים וחולדת הסנאים מה איכפת לי' הגלה מינהון. מבואר שאלה הם מינים דומים, ואחר שבכתוב הקודם דבר מאשר להם סימני טומאה או טהרה ברגליהם , באר פה המינים שאין להם רגלים כלל , והנה מ"ש הה לכת על ארבע שהיא ד' רגלים , היא שפת יתר דלא מצאנו הולכים על שתי רגלים רק אדם ועופות , ומהב לא דבר פה דהא אמר בכל החיה , רק דכיון שמ"ש בכל החיה פי' עם כל החי' . ור"ל הולכי כפים עם כל החיה כולם מטמאים . ואם יאמר בכל החיה לבד נפרש שכיון על חיה טהורה , ונאמר שפסוק הקודם דבר בטמאות כמ"ש ושסע איננה שוסעת ובפסוק זה דבר מטהורות , ונפרש שהולכי כפים טהורים עם כל החיה הטהורה שכמוהם . ולפ"ז לא יהי' פסוק זה מיותר ולא נדרש שני פסוקים אלה א' על אבר מן החי וא' על אבר מן המת , רק נאמר שא' דבר מחיות טמאות וא' מן הטהורות ומלמד ששניהם מטמאים במותם . לכן אמר בכל (פי' עם כל) החיה ההולכת על ארבע בכולל בין טמא בין טהור , ועי"ז פסוק א' מיותר ומוכרח להדרש א' על אבמ"הח וא' על אבר מן המת , וז"ש בספרא , זו חי' טהורה (ר"ל מן בכל החי' נאמר שפי' חיה טהורה כנ"ל) חי' טמאה מנין ת"ל ההולכת על ארבע , (וזה שכיון במ"ש בחולין (דף ע) חיה טהורה לא למדנו הם לי כל הולך על כפיו בכל החי' נמתי לו וכי נאמר וכל החי') ומ"ש בכל החיה להביא את הפיל , ר"ל כי הפיל הוא נכנע ויושב בייתי אחר שנולד מדברי עד שהוצרך להשמיענו בכלאים (פ"ח) שהפיל מין חיה ולכן מרבה אותו מן מלת כל :

קד ובכר בארבע (ס' נו) שמה שכפל שני פעמים שהנוגע והנושא נבלתם טמא , (פסוק כד כה ופסוק כז כח) מפני שא' מדבר באבר מן החי וא' מדבר באבר מן המת שמ"ש המבארים שתחלה דבר מבהמה ופה מחי' אינו מעלה ארוכה כי למה לא אמר בקיצור כל בהמה וחי', ותו לא , וגם למה כפל הנוגע והנושא כ"פ היל"ל בסוף כולם שהנוגע והנושא טמא , מזה הוכיחו שא' מדבר מאבמה"ח וא' מאבר מן המת ועי' למעלה ס' הנ"ל מבואר הכל היטב :

קה כל הנוגע וכו' כבר באר בספרא (למעלה ס' נח) מדוע כפל ופרש תמיד שהנוגע טמא לבד והנושא צריך כיבוס בגדים , מפני שמן הדין הייתי טועה שהנוגע חמור מהנושא , או שהנושא קיל מהנוגע . ע"י שטומאת מגע מרובה מטומאת משא , ופה הראה עוד סברה אחרת למקום הטעות . מפני שטומאת מגע נוהג בין באדם בין בכלים שנגעו בטומאה לא כן טומאת משא אין נוהג רק באדם , אבל כלים שנשאו את הטומאה ולא נגעו אין נטמאים , ובזה יש לטעות ג"כ שנוגע חמור מנושא אחר שנוהג גם בכלים וכן בהפך בנושא לא הזכיר מנוגע , (וזה כונת משנה ז' ומשנה ח) ואמר (במשנה ט) שלכן אמר כל הנוגע יטמא מלת כל כולל גם כלים הנוגעים , כי הייתי דן ק"ו בכלים לא יטמאו מחמת עצמם במגע מכ"ש משא החמור שמטמא בגדים , ואמר (במשנה י) במ"ש טמאים הם לכם , שהוא מיותר בכבר אמר זה

אֱנוּן לְכוֹן כָּל דְיִקְרַב בִּנְבִלְתְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: ל״ט וּדְיִטּוֹל יַת נְבִלְתְּהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן: מ״ב וְדֵין לְכוֹן מְסָאֲבָא בְּרִחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא חֻלְדָּא וְעַכְבְּרָא וְצַבָּא לִזְנוֹהִי: ל׳ וִילָא וְכֹחָא וְהַלְטֵיתָא וְחֻמְטָא וְאֶשּׁוּתָא: ל״א אִלֵּין דִּמְסָאֲבִין לְכוֹן בְּכָל רִיחֲשָׁא כָּל דְיִקְרַב בְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵא מְסָאַב

ספרא

על ארבע. בכל החיה להביא את הפיל:

קד (ו) אם נאמרו למעלה למה נאמרו למטה אלא העליונים באבר מן החי והתחתונים באבר מן המת. והלא דין הוא. ומה אבמה"ח שהבשר הפורש ממנו טהור הרי הוא מטמא. אבר מן המת שהבשר הפורש ממנו טמא א"ד שיהא טמא. לא א"א באבמה"ח שאיסורו נוהג בב"נ כישראל תאמר באבר מן המת שאין איסורו נוהג בב"נ כישראל הואיל ואין איסורו נוהג בב"נ כישראל לא יטמא ת"ל הנוגע והנושא לרבות אבר מן המת:

קה (ז) הנוגע יטמא עד הערב ואין הנוגע מטמא בגדים. והלא דין הוא. ומה אם במקום שלא נטמאו מחמת עצמם במשא. נטמאו מחמת הנושא. מקום שיטמאו מחמת עצמם במגע א"ד שיטמאו מחמת הנוגע ת"ל והנוגע יטמא עד הערב ואין הנוגע מטמא בגדים. (ח) והנושא יכבס בגדיו מלמד שהנושא מטמא בגדים. והלא דין הוא. ומה אם במקום שנטמאו מחמת עצמם במגע לא נטמאו מחמת הנוגע. מקום שלא נטמאו מחמת עצמם במשא א"ד שלא יטמאו מחמת הנושא. ת"ל והנושא יכבס בגדיו מלמד שהנושא מטמא בגדים. (ט) ק"ו שלא יטמאו מחמת עצמם במגע. ומה אם במקום שנטמאו מחמת הנושא. לא נטמאו מחמת עצמם, מקום שלא נטמאו בחמת הנוגע א"ד שלא יטמאו מחמת עצמם במגע, ת"ל כל הנוגע בהם יטמא בין אדם בין כלים. (יוד) ק"ו שיטמאו מחמת עצמם במשא ומה אם במקום שלא נטמאו מחמת הנוגע נטמאו מחמת עצמם במגע. מקום שנטמאו מחמת הנושא א"ד שיטמאו מחמת עצמם במשא ת"ל לכם לכם הם מטמאים ואין מטמאים לא אוכלים ולא משקים ולא כלים במשא. הנושא ולא הנישא:

(פרשה ה) קו (א) וזה לכם הטמא בשרץ השורץ על הארץ החולד וכו' אלה הטמאים לכם בכל השרץ מה ת"ל. לפי שנאמר לא תטמאו בהם ונטמאתם בם. שומע אני טומאת הגויות וטומאת הקדושות. ת"ל החולד והעכבר והצב למינהו. טמאים. יכול יהיו אלו מטמאים

התורה והמצוה

תחלה, ר"ל רק לכם הם טמאים מהמת מגע לא לזולתכם היינו כלים אין נטמאים ע"י משא, שהייתי דן ק"ו ממגע הקל, ואמר עוד שדוקא הנושא יכבס בגדיו לא הנישא אדם הניגא מן הטומאה לא נטמא:

קו וזה לכם הטמא בשרץ וכו' אלה הטמאים. מה שכפל כיתי הכולל זה הטמא אלה הטמאים שבא להוציא זולתם, פי' בכפרא מפני שיש מקום לטעות ממ"ש (בפסוק מג) אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם ונטמאתם בם, וכבר בארנו סדר ויקרא (ס' טו) שכ"מ שבא במקרא פעל טמא נקשר אל ב' השימוש מורה תמיד על טומאת הנפש שהפוכו הוא הקדושה לא על טומאת הגוף שהפוכו הוא הטהרה, וע"כ בא על העריות והמעשים המוזהרים. אל הקן שכתוב לזרע לטמאה בה (ויקרא טו), ויטמאו במעשיהם (תהלות קו), וכ"ז ימלא קישור הב' על טומאת הגוף ג"כ, אמר תלא נמנו ש"ז לטמאה בה (ויקרא כו לב), לכל טומאתו אשר יטמא בה (שם הא ג), נבלה וטריפה לא יאכל לטמאה בה (אמור), ויש בכל אלה דרושים לחז"ל כמש"ש, עכ"פ ממה שכפל הלשון אל תטמאו בהם ונטמאתם בם נוכל לטעות שא' בא על טומאת הקדושות, ר"ל טומאת הנפש שהפוכו קדושה, וא' הנוסף בא על טומאת הגויות שהוא טומאה ממש, ע"כ אמר פה זה לכם הטמא הוא ולא אחר. ועדיין נוכל לומר שר"ל שזה הטמא באופן הנאמר שיטמא אדם וכלים לאפוקי שאר שרצים ומ"ש ונטמאתם בם היינו בשאר שרצים מטמאים אדם ולא כלים או כלים ולא אדם, לכן כפל שנית אלה הטמאים ולא זולתם אין מטמאים כלל, והנה אמר אלה הטמאים בכל השרץ, הוסיף מלת בכל ולא אמר בשרץ כמ"ש תחלה וזה לכם הטמא בשרץ, מפני שיש לטעות שאינו ממעט במלת זה ובמלת אלה רק הדומים לאלו הנחשבים פה שהם בעל עצמות ופרה ורבה לא הבלתי דומה, ומ"ש אל תשקצו וכו' בכל השרץ שיש טומאה ביתר שרצים היינו המובדלים ממינים הנחשבים, בשאינם בעל עצמות. או בלתי פו"ר, או המובדלים לגמרי שאינו בעל עצמות ולא פו"ר, לכן אמר אלה הטמאים בכל השרץ שבכל מיניהם רק אלה טמאים לא זולתם, וגי' הק"א אף אינו מוציא אלא כל שאינו בעל עצמות ואינו פרה ורבה מנין בעל עצמות וכו' עד שאתה מרבה את בעלי עצמות בהם פרים ורבים, ולפ"ז מרבה בכעין הפרט, ר"ל הדומה לפרט:

אדם וכלים ואלו יהיו מטמאים אדם ולא כלים או כלים ולא אדם. ת"ל אלה. אין לך אלא אלו. או אינו מוציא אלא אלו שלא היה בענין הפרט. מה הפרט מפורש בעל עצמות ופרה ורבה אף אינו מוציא אלא כל שהוא בעל עצמות ופרה ורבת. מנין בעל עצמות ואינו פרה ורבה. או אינו בעל עצמות ופרה ורבה. עד שאתה מרבה את שאינם בעלי עצמות ואינם פרים ורבים ת"ל אלה הטמאים לכם בכל השרץ אין לך מטמא בשרץ אלא אלו בלבד:

קז (ב) זה לכם הטמא להביא את דמו שיטמא כבשרו. והלא דין הוא ומה אם בהמה שהיא מטמאה במשא לא עשה דמה כבשרה שרץ שאינו מטמא במשא א"ד שלא נעשה דמו כבשרו ת"ל זה הטמא להביא את דמו שיטמא כבשרו:

קח (ג) יכול יכשיר את הזרעים. ודין הוא. ומה דם בהמה שאינו מטמא טומאה חמורה מכשיר את הזרעים. דם השרץ שהיא מטמא טומאה חמורה א"ד שיכשיר את הזרעים ת"ל לכם. לכם היא טמא. ואינו מכשיר את הזרעים:

קט (ד) מתוך שנאמר עכבר יכול אף עכבר של ים יטמא. והלא דין הוא טימא בחולדה וטימא בעכבר. מה חולדה מין הגדל על הארץ אף עכבר מין הגדל על הארץ או מה חולדה כמשמעו אף עכבר כמשמעו אף אני אביא עכבר שבים ששמו עכבר. ת"ל

קז זה לכם הטמא בשרץ, יש במלות אלה צורת היוצא מחוקי הלשון, א] שהיל"ל אלה טמאים בלשון רבים, כמ"ש אח"כ אלה הטמאים לכם בכל השרץ. כי מלת זה אינו נודק רק אם מציין שם יחיד, שבמ"ש זאת הבהמה זאת החי', ישקיף על שם בהמה וחיה כשם יחיד, וכשאומר את זה תאכלו מכל אשר במים ציין במלת זה סימן הטהרה או הטומאה שהיא שם המקרה הנעלם בכוונת המדבר שרומז עליו במלת זה, ר"ל את זה מי שי"ל הסימן המכשירו, וגם מ"ש את זה לא תאכלו את הגמל, מצד שדבר בכל הענין בלשון יחיד ציין הנושאים כ"א בפ"ע במלת זה, לא כן פה שהענין לפניו ולאחריו מדבר בל"ר את אלה תשקצו מן העוף (יג), אם אלה מהם תאכלו (כב), ולאלה תטמאו (כד), ואמר וזה בויו החבור והושב אישים פרטיים החולד והעכבר, היה לו לאמר ואלה, זאת שנית הנה בכל הפרשה דבר בדרך ההודעה. טמא הוא לכם, טמאים הם, שקץ הוא, את אלה תשקצו, ולאלה תטמאו, ולמה שינה פה ודבר בדרך הידיעה וזה הטמא, אלה הטמאים, היל"ל זה טמא, אלה טמאים, זאת שלישית כ"מ שיתפוש אים או אישים מכלל המין בא שימוש הא"ס, זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה, את זה ל"ת ממעלי הגרה, וכל אשר א"ל סנו"ק מכל שרץ המים. וכן בכל הפרשה, כי יתוס הא"ס מציין החלק מן הכלל. והאישים מן המין. ולמה אמר פה. בשרץ, בכל השרץ, בשימוש הב', שהוראתו על דבר הנמצא בדבר אחר. מזה הוציאו חז"ל דדם השרץ מטמא כבשרו. פי' ששינה הכתוב לשונו למען נבין ממנו כוונה שניה דרושית, שר"ל שדבר הזה טמא בגוף השרץ, כי שם המין הבא בה' הידיעה יוכל לפרשו על כלל המין ויוכל לפרש על אים פרטי הנודע מכללות המין, ולפי הפשט פי' בשרץ בכלל השרצים, ולפי הדרוש פי' בכל שרץ ושרץ, נמצא בו דבר טמא שהוא דמו, יען שקיי"ל (בפרק בתרא דעדיות ומנחות דף קג ע"ב) כמ"ד שדם נבלות טהור כמ"ש הרמב"ם (פ"א מה' אה"ט ה"ד), וגם למ"ד טמא אינו מטמא בכזית כבשר רק ברביעית [ועיין בירושלמי פ"ב דשקלים ה"ב ופ"ח ה"א] קמ"ל בשרץ בב' שכל המכונס תוך השרץ טמא, ולכן אמר וזה כמורה על דבר פרטי אחד, שהוא דם השרץ שהוא הטמא בשרץ ולא ביתר הטמאים. וכבר רגיל כזה בדברי חז"ל לדרוש כן בכ"מ שבא שימוש הב' תחת המ"ם בכיוצא בזה, כמ"ש בחולין (דף ע"ב) עמ"ש וכל הולך על כפיו בכל החיה א"ר יצחק מהלכי כפים בחי' שמאתי לך, פי' ולד הנמצא בחיה, ובסנהדרין (דף נו) ב"נ חייב על העוברים שנאמר שופך דם האדם באדם. פי' אדם שנמצא באדם. וכן בארנו למעלה (סימן כז) שדריש כל בהמה מפרסת פרסה בבהמה, על העובר הנמצא בבהמה. ובמעילה (דף יז) שאלה זו נשאלה מרשב"י מנין לדם שרצים שהוא טמא עקם פיו רשב"י וזה לכם הטמא. (ובב"ר פ' ס) א"ר אחא יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים פרשתו של אליעזר שנים וג' דפים. ושרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא, רשב"י א' טמא הטמא. ראב"י זה וזה. ולמ"ש הכל צריך לדרוש, אם מלת וזה תחת אלה, וממ"ש בויו כנ"ל. אם מלת הטמא תחת טמא, וכן ממ"ש בשרץ תחת משרץ, ומלת זה רומז על הדם שבו, ועי' ביר' (פ"ב דבכורים):

קח והנה מלת לכם מיותר (ונדרש בכל הפרשה כנ"ל), בא לאמר זה טמא לכם. ר"ל מה שנמצא בגוף השרץ שהוא דמו טמא הוא לכם, אבל אינו מועיל לאחרים לקבל טומאה דהיינו להכשיר את הזרעים כאשר דם כמ"ש (פ"ו דמכשירין) דם השרץ מטמא ואינו מכשיר ואין לנו כיוצא בו:

קט בשרץ השורץ על הארץ מ"ש השורץ על הארץ מיותר. כי בכל הכתוב אמר כן לשלול החלוקה שכנגדה. כמו מכל הבהמה אשר על הארץ, להוציא חיות הים שאין מועיל פרסה וגרה. ואמר מכל אשר במים לאמר שחיות היבשה א"ל סנו"ק. אבל פה שחשב ח' שרצים ומקומם נודע שהוא בארץ

למה

ת"ל על הארץ להוציא את שבים. (ה) או אינו אומר על הארץ אלא על הארץ יטמא ירד לים לא יטמא. ת"ל השורץ כ"מ שהוא שורץ יטמא. (ו) או אינו אלא השורץ יטמא עכבר שחציו בשר וחציו אדמה שאינו שורץ לא יטמא. ודין הוא. טימא תולדה וטימא עכבר. מה הולדה כמשמעו אף עכבר כמשמעו. אי מה תולדה פרה ורבה אף עכבר פרה ורבה יצא עכבר שחציו בשר והציו אדמה שאין פרה ורבה ת"ל בשרץ להבי' את העכבר שחציו בשר וחציו אדמה. הנוגע בבשר טמא ובאדמה טהור. ר' יהודה אומר אף הנוגע באדמה שכנגד הבשר מאחוריו טמא: קי (ז) צב זה צב. למינהו לרבות מינים של צב חברבר ובן הנפילים וסלמנדרא. כשהיה ר"ע מגיע לפסוק זה היה אומר מה רבו מעשיך ה'. יש בריות גדלות בים וגדלות ביבשה. גדלות בים אם עלו ליבשה מתו. והגדלות ביבשה אם עלו לים מתו. גדלות באור וגדלות באויר. גדלות באור אם פירשו לאויר מתו. גדלות באויר אם פורשו לאור מתו מקום חייתו של זה מיתתו של

למה אמר על הארץ. אמר בספרא (מובא בחולין דף קכו) שזה מפני העכבר. שיש ממנו כמה מינים. ויש עכבר היבשה ועכבר המים כנודע. ושניהם נקראו בעברי בשם עכבר סתם, וכן יש עכבר הגדל בים וביבשה, והנה לענין אסורי מאכלות כתב הרמב"ם (פ"ב מה' מ"א הכ"ג) הרי שהשה הבריה משרץ העוף ומשרץ המים ומשרץ הארץ כגון שהיה לו כנפים. והיא מהלכת על הארץ כשאר שרצים והיתה רבה במים והאוכלה לוקה ג' מלקיות ובאר זה בתוך בס' המצות (ס' קפ) הרי שאם הי בים וביבשה שני השמות עליו, ועתה לענין טומאת ח' שרצים יש לך להסתפק במין העכבר החי בים ויבשה, כי י"ל שהמכוני' הכתוב הוא דוקא עכבר היבשה שאינו דר במים כלל כמו החולדה שבכתוב שלא תמצא בים כלל. או שנאמר כיון ששמו עכבר טמא, לכן הוצרך לבאר שאינו מדבר רק בשרץ הארץ לבד. (וזה פי' משנה ד') אולם לפ"ז היה די שיאמר וזה לכם הטמא בשרץ הארץ, כמ"ש מכל שרץ המים, עוף השמים. חית השדה, חיתו יער, וכדומה, למה אמר השורץ. ומשיב (במשנה ה) משום שאז נטעה גם בעכבר החי ביבשה ובמים אחר שלענין אסורי מאכלות שני השמות עליו ולוקה עליו משום שרץ הארץ ושרץ המים ממילא לענין טומאה שמצד שהוא במים אינו מטמא נאמר על הארץ יטמא ירד לים לא יטמא.

וזה או שנאמר שכל שיורד לים פעם א' אינו מטמא כלל אף בארץ כיון שאינו שרץ הארץ לבדו רק שרץ הארץ והמים. או שנאמר עכ"פ שבעת שהוא בים אינו מטמא. ושתי הפירושים נכללים במ"ש ירד לים לא יטמא. לכן הוצרך לומר השורץ על הארץ. כי כבר באר (למעלה ס' פ') ששם שרץ נקרא בו מצד התנועה והרחישה. ואמנם פעל שרץ ישמש לרוב על ההפראה והרבי' היתירה, כמו שרצו בארץ פרו וישרצו. וכדומה ופי' השורץ על הארץ שמטיל בארץ ומשריץ ופרה על הארץ וקמ"ל שנלך אחר המקום ששם מוליד או מטיל בצים, שכל העכברים יטילו ביבשה ואז הגם שחיים לפעמים גם בים הוא מטמא כי נקרא עכבר היבשה. אבל עכבר הים שהוא שורץ ומטיל בצים בים הגם שיצא לפעמים ליבשה אינו מטמא, וז"ש בחולין (דף קכו) הני ביברי דנרש אינם מן הטמא. ופרש"י שאינם גדלות אלא במים ר"ל שפרים ורבים שם, וז"ש ת"ל השורץ כ"מ שהוא שורץ יטמא, ר"ל שהכל תלוי במקום שהוא שורץ ופרה ורבה. (וז"פ משנה ה) אולם יקשה שא"כ הול"ל הפעל לבד. וזה לכם הטמא בשורץ על הארץ ולמה אמר בשרץ השורץ. ומשיב (במשנה ו"ו) שאז הייתי אומר שפעולת ההשרצה ר"ל ההפראה והרבי' היא תנאי לטומאה, ועכבר שחציו בשר וחציו אדמה שאינו שורץ ופרה כלל רק נולד מהאדמה אינו טמא, לכן אמר גם השם בשרץ השורץ. ששם שרץ הונח מצד התנועה והרחישה אף שאינו פו"ר בכ"ז טמא. והוסיף פעל השורץ שאם הוא פו"ר יהי' הפו"ר על הארץ. (וז"פ מ"ז) ובחולין (דף קכז) אמר על ברייתא זו א"ל ההוא מרבנן לרבא אימא בשרץ להתויי חציו עכבר וחציו אדמה השורץ כל שהוא שורץ ואפי' מעכבר שבים. ואי משום על הארץ על הארץ יטמא ירד לים לא יטמא. א"ל ומאחר דהויתי' לים מקום טומאה מה לי הכא מה לי הכא. פי' דאף שפעל שרץ יבוא גם על הפו"ר. מ"מ הלא נוכל לפרשו גם על הרחישה לבד כשם שרץ שהוא מצד הרחישה, ולפ"ז הק' שנאמר שגם פעל שורץ פי' שרוחש ופי' כל שרוחש על הארץ אף עכבר שבים טמא כיון שירחש לפעמים על הארץ, ואם תקשה שא"כ ל"ל על הארץ אחר שכל העכברים טמאים ולא ממעט מידי דגם עכבר הים רוחש על הארץ. עז"א שנאמר שממעט שרק בעת שרוחש על הארץ יטמא ובעת שיורד לים א"מ, ע"ז השיב כיון דהוויתיה לים מקום טומאה ואמר דעכבר שבים מטמא היך יצויר שנרדהו לים לא יטמא שזה נגד השכל ולפי פירושי מיושב כל מה שהתפלאו המפ' על סוגיא זו, ראה והבן:

קי הצב למינהו לרבות מינים של צב והם חברבר (ובגמ' חולין דף קכז ערוד) ובן הנפילים וסלמנדרא. ערוד הוא היוצא מחבור הצב עם הנחש כמ"ש בגמ' שם. ובב"ר (ס' פב) בענה שהוציא כלאים א"ל הקב"ה היך שאני בורא לך דבר מזיק ויצא מגבגב. ובן הנפילים הוא הנקרא (גריין פילד קרעטא)

עַד־הָעָרֶב׃ לב וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל־עָלָיו מֵהֶם ׀ בְּמֹתָם יִטְמָא מִכָּל־כְּלִי־עֵץ אוֹ בֶגֶד אוֹ־עוֹר אוֹ שָׂק כָּל־כְּלִי אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה מְלָאכָה בָּהֶם בַּמַּיִם יוּבָא וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר׃ שביעי

רש"י

(לב) במים יובא. (יבמות ע"ה) ואף לאחר טבילתו טמא הוא לתרומה: עד הערב. ואח"כ וטהר בהערב השמש:

שפתי חכמים

כמלפים: מ כלו' בלא תאמר שמפני שיובא במים דהיינו שטבל יטמא עד הערב כפי מה שיובן מבמים יובא וטמא עד הערב נפיקדוסיף אפלאחר טבילתו אינו מועיל לו לצאת מטומאתו עד שיעריב

התורה והמצוה

השוכן במים והוא רובץ ביליו ביבשה, והסלמנדרא נברא מן האור כמ"ש במד' ש"ר (פט"ו) זעזע את היבוב והראה למשה את הצב. זעזע את המים והראה לו את בן הנפילים. זעזע את האש והראה לו את הסלמנדרא. ובסנהדרין (דף סג) על חזקי' שהסכתו אמו סלמנדרא פרש"י חיה קטנה שיוצאה מתנור שהאש בוער בו ז' שנים. ובחולין (דף קכז) פרש"י שנעשה מהאור ע"י כשפים ועי' בסוף חגיגה. ולכן אמר ר"ע מה רבו מעשיך ה':

קיא **אלה הטמאים לכם בכל השרץ** כבר באתרנו (בס' קז) שלפי תיקון הלשון הי"ל אלה טמאים מכל השרץ, ולא שיאמר הטמאים בה' הידיעה ולא שיאמר בכל בב' השימוש, וכבר באתרנו שם. שטעם זה דרשו חז"ל מ"ש וזה לכם הטמא בשרץ שזה הטמא בגוף השרץ שכל הנמצא בו טמא. שהוא דמו. ופה ריבה שנית שהטומאה מתפשטת בכל השרץ כל הראוי ליטמא ממנו. והם א] עורותיהם שיש מקצת שרצים שעורותיהם רכים כבשר. ומלמד שיהי' דינו כגוף השרץ ודעת הת"ק שהם האנקה והכח והלטאה והחומט שהוא שיער שעור הלטאה דומה כבשר ור"י שיער שאינו כבשר, וכבר באתרנו (פ' נו ס' כג) דמלת אלה נופל לרוב על המוז' בסמוך. וכן לענין עורות נופל על הכתוב האחרון מן אנקה ואילך. מזה שיער הת"ק דהנז' בפסוק האחרון עורותיהם כבשרן. חוץ מהתנשמת דכיון דע"כ הטעם משום דעורותיהם רך וזה המבדיל בינם לבין הנז' בכתוב הקודם א"כ התנשמת שעורה קשה אינו כבשר. ונכלל בדרוש הזה ג"כ בינת השרץ המרוקמת דאחר שאמר שהטומאה מתפשטת בכל השרץ כשרקם כבר נקרא בשם שרץ (ובכ"ז כיון שכתוב הנוגע צריך שיהיה ראוי ליגע והוא אם נקבה כחוט השערה שיכול ליגע בשערו, ומ"ש קולית השרץ (כ"ג בגמ' דף קכ"ו). אגב גררא תפסי' כמ"ש התוס' שם ד"ה בנבלתה) וכן לריב"ג דאמר דח' שרצים יש להם עורות ל"ק ל"ל קרא דהשתאים דעקר כוונת הפסוק שכל השייך לגוף השרץ טמא ולדידי' עדיין צריך על בינת השרץ (ומה שדרים בחולין (דף לט) הטמאים לאסור ציר ורוטבן זה דרש מלשון טומאה כמ"ש למעלה ס' ע"ה ועי' בחולין דף קכב ומ"ש התוס' שם) וממה שכלל כולם כא' ואמר אלה הטמאים מבואר שכולם מצטרפין, וכפי שבארתי זה למעלה (ס' עה) ואחר שדם השרץ איתרבי מן זה לכם הטמא מבואר שה"ה דם ובשר מצטרפין כמ"ש בכריתות (דף ד') ובמעילה (דף יז) ושם פלפל בברייתא דפה עיי"ש:

קיב **כל הנוגע בהם יטמא**. מלת כל מיותר, דמ"ש (פסוק כד וכז) כל הנוגע בנבלתה, ר"ל במלת כל. אדם וכלים ואוכלים. אבל פה שפי' כולם מן פסוק ל"ב ואילך מה מרבה במלת כל, פי' בספרא שבא לרבות ידות הכלים. דבקרא לא כתיבי אלא כלים עצמם לא ידותיהם, ומ"ש או יכול שאני מרבה יתר מפעורן ת"ל לכם כיון עמ"ש בספרא (לקמן פי"א מ"ע) טמא הוא לכם. (ר"ל מ"ש בפסוק ל"ח וכי יותן מים על זרע וכו' טמא הוא לכם) כל שהוא לצרכיכם לרבות ידות האוכלים תכאן אמרו יד הפרכיר טפח ומובא בחולין (דף עח) הרי דרים ממלת לכם ידידות האוכלים אין מטמאים רק בשעורם שהוא לצורך התשמיש, וה"ה דכן בידות הכלים א"מ יותר מכדי הצורך, וריב"ל הקשה על גוף הדרוש שדורש מש"ע טמא הוא לכם שבא לרבות ידות האוכלים ושאינו טמא רק הצריך לתשמישו. דבוא ס"ל דפי' וכי יותן מים על זרע ונפל מנבלתם עליו טמא הוא לכם היינו שיטמאו אתכם אם תאכלו המאכל. והוא כס"ד דש"ס יומא (דף פ) שמק' ומי אמר רב פפא הכי (דפסול גויה לאו דאו') והכתיב לא תטמאו בהם ונטמתם בם וא"ר"פ מכאן שפסול גויה דאו', ומשיב מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. וע"ז הק' ריב"ל דנאמר דפסול גויה דאו'. ושזה מ"ש טמא הוא לכם לטמא אתכם. וז"ש הכתוב אומר במטמא (היינו שהמאכל יטמא את האוכל) ואתה אומר במטמא. והשיב לו ר"ע דפסול גוי' לאו דאו', כי האוכל אוכלים טמאים אין טמא טומאת ערב וכמ"ש (פ"א דטהרות מ"ג) דפסול גויה א"צ הערב שמש ובאר הר"ש הטעם משום שהוא מעלה בעלמא מדרבנן. וא"כ ע"כ דקרא דטמא הוא לכם קאי על ידות האוכלים הצריכים לצרכיכם. ומה שלא למד ר"ע מן טמאים הם לכם שנבוי תנור (ספרא

עַד רַמְשָׁא: לב וְכֹל דְּיִפֵּל עֲלוֹהִי מִנְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵא מְסָאָב מִכָּל מָאן דְּאָע אוֹ לְבוּשׁ אוֹ מְשַׁךְ אוֹ שַׂקָּא כָּל מָאן דְּיִתְעֲבֵד עֲבִידְתָּא בְּהוֹן בְּמַיָּא יִתָּעַל וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא

ספרא

של זה. ומקום היותו של זה מיתתו של זה. ואומר מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה וכו':

(פרק ז) קיא (א) הטמאים לרבות עורותיהם יכול עורות כולם ת"ל אלה. אלו עורות הטמאים עוד האנקה הכח והלטאה והחומט. ר' יהודה אומר הלטאה כחולדה. ריב"נ אומר שמונה שרצים י"ל עורות. (ב) טמאים לרבות ביצת השרץ וקליפת השרץ. יכול אפי' שלא ריקמה ת"ל בשרץ מה שרץ משירקם אף ביצה משתרקם. יכול אעפ"י שהיא סתומה ת"ל הנוגע יטמא את שאפשר לו ליגע טמא. עד כמה תנקב עד כשערה שכן אפשר לו ליגע כשערה. (ג) הטמאים מלמד שמצטרפין זה עם זה דם בדם בשר בבשר דם בבשר ובשר בדם בין במין אחד בין בשני מינים:

קיב (ד) כל הנוגע בהם יטמא לרבות ידות הכלים או יכול שאני מרבה יתר משעורה ת"ל לכם כל שהוא לצרכיכם דברי ר"ע א"ל ריב"נ הכתוב אומר במטמא ואתה אומר במיטמא. א"ל ר"ע אף אני אומר כל הנוגע בהם יטמא עד הערב. אין האוכל אוכלים טמאים ולא השותה משקים טמאים מטמאים טומאת ערב: קיג (ה) כל הנוגע בהם יכול בחייהם ת"ל במותם אי במותם יכול לא בשחיטתם ת"ל בהם אעפ"י שחוטין הא מה אני מקיים בהם במותם ולא בחייהם: קיד [כל הנוגע בהם יכול בכולם ת"ל מהם. אי מהם יכול במקצתם ת"ל בהם. הא כיצד שנגע במקצתו שהוא כבולו. שיערו חכמים בכעדשה שכן החומט תחלת ברייתו בכעדשה ר"י ב"ר יהודה אומר כזנב הלטאה]:

(פרשה ז) קטו (א) וכל אשר יפול עליו מהם במותם יטמא במי הוא מדבר. אם במיתתם הרי מיתתן אמור. אם באבר מן המת הרי אבר מן המת אמור למטן. הא אינו מדבר אלא באבר מן החי. הלא דין הוא מה אם בהמה שלא עשה דמה כבשרה אבמה"ח ממנה מטמא. שרץ שעשה דמו כבשרו א"ד שיהי' אבמה"ח ממנו מטמא. לא א"א בבהמה שהיא מטמאה במשא תאמר בשרץ שאינו מטמא במשא הואיל ואינו מטמא במשא לא יהא אבמה"ח ממנו מטמא ת"ל וכל אשר יפול עליו מהם במותם יטמא לרבות אבמה"ח. (ב) יכול אפי' תלוי

התורה והמצוה

פ"י מ"ש) גמו' דמש"ה יהיו לכם כל שהוא לצרכיכם לרבות ידות הכלים פי' הוא שה"ד מהפשט עם התגור כמו שית' שם:

קיג כל הנוגע בהם במותם הי"ל הנוגע בנבלתם כמ"ש בכל הפרשה דהא הנוגע בהם משמע בחייהם כמו שמאים הם הכתוב בחיות ודגים שמדבר בחייהם. ואמר בספרא שאם יאמר לשון בהם לבד יתפרש בחייהם. ואם יאמר במותם או בנבלתם הייתי מוציא אם נשחטו שאינם נבילות ולא מתות שמשמע מיתת עצמם. משא"כ כשאמר בהם במותם. אני מפרש אף בהם בשאינם נבלות רק שמתו וזה יצויר שמתו ע"י שחיטה. וכן דריש למעלה (ס' קב) מ"ש כל הנוגע בהם יטמא על טמאה שפירשה מהם זה:

קיד כל הנוגע בהם לשון בהם משמע בנוגע בכל השרץ כשהוא שלם, (ואינו דומה אל לשון בנבלתם שכולל גם חלקים המתנבלים ונופלים משם נבלה משתתף עם נובלת מתאנה ועם נפל כמ"ש במק"א) ולפ"ז יש לטעות שרק השרץ השלם מטמא לא אבר ממנו, אבל אח"כ אמר וכל אשר יפול עליו מהם. וכן אמר (פסוק לה לו לז) וכל אשר יפול מנבלתם. שמשמע גם קצת ממנו. פי' חז"ל בספרא (מובא בחגיגה יא ונזיר נב) שמ"ש בהם היינו במקצתו שהוא ככולו והוא כעדשה שהוא בגודל זה בתחלת יצירתו. (וריב"י סובר כזנב הלטאה שיש בו היות בפ"ע וה"ה ככולו הנ"ל זה) ובנדה (דף נו) דריש ר"ש מפסוק זה דרשה אחרת ולדעת התוס' (שם וחגיגה שם ד"ה הא), דרשת הספרא אסמכתא ולדעת הרמב"ם (פ"ד מה' אה"ט ה"ב) דרשת ר"ש אסמכתא. אבל מ"ש התוס' בחגיגה לא' הכי' דתרי קראי כתיבי ולא הטמאו בהם לא יצדק לפי הכלל שבידינו דטומאה שנקשר עם ב' הוא טומאת הנפש לא טומאת הגוף כמ"ש בסדר ויקרא (ס' שו):

קטו וכל אשר יפול עליו מהם במותם. הכתוב תפס ג' לשונות. כל הנוגע בהם במותם, וכל אשר יפול מהם (פ' לב לג) וכי יפול מנבלתם (פ' לה לז לח) והנה לשון הנוגע בהם משמע שנוגע בהם עצמם וזה בהשרץ השלם המת, וז"ש אם במיתתם הרי מיתתם אמור. ויפול מנבלתם. הוא בחלק הנופל מן השרץ המת וז"ש אם באבר מן המת הרי אמור למטה. ומ"ש וכל אשר יפול מהם היינו שמן השרץ השלם נפל אבר וז"ש כי פסוק זה מדבר באבר מה"ח. (ובאר שלא נוכל ללמוד שרץ מק"ו מבהמה שהבאר (בס' נו) שאבמה"ח ממנה מטמאה הגם שיש לשרץ חומרא שעשה דמו כבשרו, כי לעומת זה יש חומרא לבהמה

שמטמאה

שמטמאה במשא) ואמר (במשנה ב') דממ"ש אשר יפול מהם משמע דוקא אם נפל לא אם עדיין מחובר בו אף בכל שהוא, ולפ"ז מ"ש במותם לא קאי על מיתת השרץ רק על מיתת האבר ובגמ' חולין (דף עד) אמר דקמ"ל דמיתה עושה ניפול, שע"י המיתה דרך האבר ליפול ולהפרד מגופו שאם דבק בו כחוט השערה כ"ז שהוא חי אינו מטמא, אבל בעת מותו נפסק חיותו וחשוב כנפול ומטמא משום אבמה"ח, וכבר בארנו (פ' נו ס' טז) שב' כשמשמש אל המקור הנסמך אל הפעל יורה לפעמים היות זה בעת הי' זה. ופי' בעת מותם, יפול, וממ"ש במותם, שיהיה נפילת האבר בעת מיתה. צריך שיהי' אבר הדומה בנפילתו כמיתת החי, והוא בשא"ל חליפין לריה"ג או בשר גידים לר"ע וכו' וכבר בארנו זה למעלה (ס' נז) גבי בהמה, ומובא בחולין (דף קכח):

קטז מכל כלי עץ או בגד וכו' מ"ש של מכל לא באה כפי הדקדוק, שהיל"ל כל כלי עץ וכו' כדין פרט המבאר את הכלל, וזה כלל בחוקי הלשון: שכל מקום שבאו כמה שמות ביחוס אחד והם כולם מחלק הצדדי במספר צריך שיבוא סימן היחוס עם כל אחד ואחד, מהעוף ומן הבהמה מכל רמש האדמה. ומארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים, (וכמ"ש באה"ש כלל רח) וא"כ הי' צ"ל פה מכל כלי עץ או מבגד או מעור. וע"כ שהמם של מכל אינו נגרר לסימן היחוס שלא בא פה ביחוס שמשו. רק המם מכל מורה הקצתיית. שלא כל כלי עץ מטמאים רק מקצת מהם, וזה סותר עם מלת כל שבא לכלול שכולם מטמאים ובזה יש פה ריבה ומיעט, ולא נוכל לדעת מהו הכללות המטמא ומהו המקצת היוצא מן הכללות שא"מ, ובזה צריכים אנו לעיין על יתר הפרטים שבאו פה. כי כבר בארנו שמדרך הלשון שנושאים המקובצים במספר אחד יהי' להם איזה השוות וזה ענין ההיקש (כמ"ש באה"ש כלל קס) ובין הפרטים חשב שק, והוא מבואר בעניינו וערכו. ונדמה הסתום אל המפורש. שהדומה לשק הוא בכלל הריבוי והבלתי דומה הוא בכלל המיעוט, והשק מצאנו בו שני ענינים, א] שהוא משמש את האדם להתכסות בו ואת משמשי האדם כי יניח בו כליו וחפציו, וזה הגדר הא' שחשב בספרא מ"ד (מובא בתוס' סוכה דף ה' מנחות דף נו ובפי' הר"ש פט"ז דכלים מ"ז ועי' תוס' ב"ב דף סו עירובין דף ל"א מ"ש על הספרא הנז) ור"ל שהסולם משמש רק את האדם, והקולב (פי' הרמב"ם דפוס שנקרא בערבי קלב והראב"ד שהש"ג (פ"ד מה' כלים) על הרמב"ם ופי' קלב סולם והביא ראיה מהתו"כ ע"כ הי' גרסתו ומוציא אני את הסולם והקלב שהם משמשים את האדם, אבל בתוספתא הכי איתא העשוי לשמש את האדם כגון הסולם, ואת הכלים כגון הקלב), והנחותה, כלי שמניחים תחת הכלים והמנורה שהם משמשים רק למשמשי האדם, לכן הם טהורים, ולר' יוסי במשנה דכלים (פט"ו מ"ו) יש גדר שלפעמים גם משמשים משמשי האדם טמאים אם משמש את הכלים בשעת מלאכה ושלא בשעת מלאכה

בו כשערה ת"ל אשר יפול הא אינו מטמא אלא כשיפול. (ג) יכול הבשר הפורש מן החי יטמא ת"ל במותם מה מיתה שא"ל חלופין אף אבמה"ח שא"ל חלופין דברי ריה"ג. רע"א מה מיתה גידים ועצמות אף אבמה"ח גידים ועצמות. רבי אומר מה השרץ בשר גידים ועצמות אף אבמה"ת בשר גידים ועצמות: **קטז** (ד) כלי עץ יכול הסולם והקולב והנחותה והמנורה ת"ל מכלי עץ ולא כל כלי עץ. או יכו שאני מוציא השולחן והטבלא והדולפק ת"ל כל כלי עץ ריבה. מה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו. אחר שריבה הכתוב מיעט. ת"ל שק. מה שק מיוחד שהוא משמש את האדם ואת משמשי האדם. אף אני מרבה השולחן והדולפקי שהם משמשים את האדם ואת משמשי האדם. ומוציא אני את הסולם שהוא משמש את האדם ואינו משמש את משמשי האדם ומוציא אני את הקולב והנחותה והמנורה שהם משמשים תשמישי האדם אבל לא את האדם. (ה) כלי עץ יכול השדה תיבה ומגדל וכנורת קש וכוור קנים ובור ספינה אלכסנדרית שיש להם שולים והם מחזיקים מ' סאה בלח שהם כורים ביבש. ת"ל מכלי עץ ולא כל כלי עץ. או יכול שאני מוציא דרור עגלה וקסתות מלכים ועריבת העבדנים ובור ספינה קטנה והארון ת"ל כל כלי עץ ריבה. מה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו אחר שריבה הכתוב מיעט ת"ל שק. מה שק מיוחד שהוא מטלטל במלואו אף אני ארבה דרדר עגלה וקסתות מלכים ועריבת העבדנים ובור ספינה קטנה והארון שהם מטלטלים במלואם. ומוציא אני השידה התבה והמגדל וכוורת קש וכוורת קנים ובור ספינה אלכסנדרית שי"ל שולים והם מחזיקים מ' סאה בלח שהם כוריים ביבש שאינם מטלטלים במלואם. (ו) רמ"א כל שמנו חכמים בטהרה טהור והשאר טמא ר' יהודה אומר כל שמנו חכמים בטומאה טמא והשאר טהור אין בין דברי ר"מ לדברי ר"י אלא עריבת בעל הבית. (ז) ר' נחמיה אומר קופות הגדולות וסאים גדולים יש להם שולים והם מחזיקים מ' סאה בלח שהם כוריים ביבש שאעפ"י שאינם מטלטלים במלואם מטלטלים במה שנשתייר

בהם: קיז (ח) (יכבס) [או בגד] יכול אף הציפה ת"ל בגד יכול בגד גדול לבן המטמא בזב ומטמא בנגעים. מנין גדול צבוע. קטן לבן. קטן צבוע עד שאתה מרבה שביץ של סבכא ונגלים מנין ת"ל או בגד ריבה (מנין לעשות שאר כלים כבגדים ת"ל טמא יכול יטמא אדם וכ"ח ת"ל בגד בגד הוא מטמא ואין מטמא אדם וכ"ח) מנין לרבות את הלבדים ת"ל או בגד. קיח (ט) עור יכול אף עורות שבים יהיו טמאים ודין הוא טימא בנגעים וטימא בשרצים. מה נגעים פטר בהם עורות של ים אף שרצים יפטר בהם עורות של ים. (יוד) ק"ו מה אם נגעים שטמא בהם שתי וערב פטר בהם עורות של ים. שרצים שלא טימא בהם שתי וערב א"ד שיפטר בהם עורות של ים. לא א"א בנגעים שלא טימא בהם צבועים תאמר בשרצים שטימא בהם צבועים. הואיל וטימא בהם צבועים יטמא בהם עורות של ים ת"ל בגד מה בגד מן הגדל בארץ אף עור מן הגדל בארץ. או יכול שאני מוציא את שחבר לו מן הגדל בארץ כל שהוא אפי' הוט אפי' משיחה ת"ל או עור ובלבד שיתחברנו לו כדרך חבורו לטומאה: קיט (יא) יכול אף עור המצה ועור האיפה שלא נעשה בהם מלאכה ת"ל אשר יעשה מלאכה בהם אוציא עור המצה ועור האיפה שלא נעשה בהם מלאכה ולא אוציא עורות רצועות וסנדלים שנעשו בהם מלאכה ת"ל כלי יצאו רצועות סנדלים שאינם כלים. או יכול שאני מוציא עורות אהלים שאינם כלים ת"ל אשר יעשה מלאכה בהם לרבות עורות אהלים:

הגדל הנ' שהשק מיטלטל מלא וריקן כמ"ש ויהי שם מריקים שקיהם. וזה מה שחשב (במשנה ה מובא בר"ש פכ"ו דכלים מ"א). ופירושו מבואר במשנה שם. והשדה והתיבה וכל אינך מנה ר"מ במשנת שם לטהרה. ואמר דיתר הכלים אף מקבלים מ' שהם טמאים, ודלדול עגלה וקמטרות המלכים וכו' מנה ר"י במשנה שם לטומאה אף שמקבלים מ"ס שאה כי דרך לתת שם רק קלא ולטלטל במלואם. וע"ז אמר ר"מ (במשנה ו') שכ"מ שחשב בטהרה טהור והשאר טמא, ור"י שחשב את הטמאים לבד אמר שהשאר טהור. ואין ביניהם אלא עריבת בעל הבית שלר"מ טמאה אחר שלא חשבה עם הטהורים ולר"י טהורה כיון שלא חשבה בין הטמאים, ודברי ר' נחמי' מובנים שאלו הכלים אעפ"י שאין מטלטלים מלאים מטלטלים אם נשתייר בהם פחות ממ"ס שאה. ודברי ר"נ מובאים בתוספתא דכלים (ב"מ פ"ה):

קיז או בגד. כבר בארנו בפ' קדושים (ס קא) שבמקום שאין לטעות יבא החילוק בויו המחלקת ולא יבא מלת או רק במקום שיש לטעות שהוא ויו המחברת. (וכ"מ שיוצא מן הכלל יש לדרוש על מלת או) ופה היה יכול לכתוב מכל כלי עץ ובגד ועור ושק. כמ"ש (במדבר לא כ) וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים תתחטאו. ומבואר אצלינו שלפעמים יבא מלת או להורות חלוקה מינית. ר"ל שאם יאמר כלי עץ ובגד ועור. מדבר רק על הפרטים המוזכרים לבד, רק בגד ועור ושק לא זולתם. אבל כשאמר מלת או. יבאר החלוקה בין כל מיני הכלים מה יהי' דינם. שעץ או בגד או עור דינם כך. וכלי חרש דינו כך. כי מלת או ישמש על החלוקה המינית. וכבר בארנו (בפ' צו ס' סז וס' קיג) כי מתנאי החלוקה ההגיונית שתהי' שלמה ותקיף את כל המינים. ואחר שיש כלים שהם ממוצעים בין הבגד והעור או בין העור והשק. ר"ל שלא יפול עליהם בכלם לא שם בגד ולא שם עור או שק רק בדרך ההרכבה, ואם הי' אומר בויו החיבור הייתי אומר דוקא מה שנקרא בגד בדרך הדיוק לא הלבדים. אבל כשאמר או בגד שדבר בדרך החלוקה בהכרח כל הקרוב לבגד יכלול בשם בגד, (ושם בארנו כלל זה היטב עיי"ש). וכן יורה מלת או כמלת אם שבא ג"כ על החלוקה ומורה כל שהוא בגד. אף קטן וצבוע. דבבגד ריבה אותם למעלה (ס' נט) לענין טומאת נבלה שהם בכלל יכבס בגדיו. וה"ה שנכללו במ"ש או בגד, משא"כ הציפה אינו בכלל בגד כמש"ש (ס' הנ"ל), ויש ט"ס בספרא וצ"ל יכול אף הציפה ומלת יכבס ט"ס. וכן מ"ש מנין לעשות שאר כלים עד אדם וכ"ח צריך למחוק שנשתרבב בטעות מן הפסקא דלמעלה (ס' נט):

קיח או עור שם עור הוא כולל. עור האדם. עור כל בע"ח. ונמצא גם על דגי הים התמלא בשכות עורו (איוב מ לא), ובנגעים יש לימוד דעור חיית הים אינו מטמא. ובכלל קבלו דאין בכל מה שבים טומאה לא לטמא ולא להטמא כמ"ש בכלים (פי"ז מי"ג). ובכ"ז א"א ללמוד מנגעים הגם שבגד א' ס' ק"ו משם דשרצים קילי לענין טומאה דאין שתי וערב טמא בהם. דלעומת זה יש בהם ג"כ חומרא שבגדים צבועים טמאים. אמנם ממ"ש או בגד או עור. מבואר שמדבר רק מעור היבשה כמו בגד. אלא כבר אמרנו שמלת או מורה על החלוקה השלמה ובא לרבות איזה דבר שיכנס בגדר שם עור, ופי' שמרבה אם חבר להם מן הגדל בארץ בענין שהוא חיבור לטומאה אפי' כל שהוא שאז עור חיית הים מטמא, וגרסתו זו מובאת בר"ש ור"מ (פי"ז דכלים):

קיט כל כלי אשר יעשה מלאכה בהם הוא כלל מוסיף על הפרטים לבאר שבפרטים האלה צריך א] שיהי' כלי ולא עורות רצועות סנדלים שאינם כלי, אחר שעדיין לא תקנם בסנדל. ב] שיעשה

לג וְכָל־כְּלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִפֹּל מֵהֶם אֶל־תּוֹכוֹ כֹּל אֲשֶׁר

רש"י

(לג) אל תוכו . אין כלי חרס מטמא ב אלא מאוירו (חולין כד) : כל אשר בתוכו יטמא . הכלי חוזר ומטמא ם מה שבאוירו (ס"א נ"ל בתוכו) :

ואתו

שפתי חכמים

שיעריב שמשו : ב כלו' אם הגיע טומאה לאוירו ולא נגעה בו טמא ומגבו טהור אפי' נגעה בו טומאה ויליף לה מכל אשר בתוכו יטמא מה תוכו כשהכלי מטמא אוכלים שבתוכו אפי' אין נוגע בהן הטומאה עצמה דהא אפי' אם היה הכלי מלא חרדל הכל טמא אע"פ שאין הכלי נוגע בכולם אלא מה שסמוך לדפנות שאי אתה יכול לומר שזה מטמא את זה שהרי אין אוכל מטמא אוכל ועוד א"כ זה שני וזה שלישי ואין שלישי מטמא רביעי אע"כ מאויר כלי הם נטמאים אף תוכו האמור באזהרת טומאה לכלי אע פ שלא נגעה טומאה בכלי אלא באויר בו טמא הכלי : ם מדלא כתיב כל אשר יגע בתוכו אלא אפי' לא נגע אלא שבא לאויר טמא . א"נ לא שהכלי הוא כאילו מלא טומאה ומה שבתוכו נוגע בו דא"כ למה נתמעטו כלים מלטמא מאויר כלי חרס כדלקמן ברש"י אלא ודאי הכלי עצמו קבל טומאה מהשרץ שבאויר והכלי נעשה ראשון וחוזר ומטמא מה שבתוכו לעשותו שני ונתמעטו כלי'

מאין

התורה המצוה

בהם מלאכה הצריכה להעשות , לאפוקי עור המלה דלא מליח ולא קמיח ולא עפיץ או עור האיפה דמליח ולא קמיח ולא עפיץ כמ"ש בפ' המוציא (דף עט). ג] מ"ש אשר יעשה מלאכה. ולא אמר אשר נעשה בלשון עבר להורות שגם דבר המתוקן להעשות למלאכתו כמו עורות האלים מטמא . וה"ה דוגמאות אלה בכל הכלים . וכיוצא דרים בפ' תזריע . (סימן קס בסופו עיי"ש) :

קכ או שק. כבר התבאר שמלת או באה על החלוקה המינית וכולל גם הדומה לשק כמו קלקלי וחבק , ובכ"ז מה שאינו טווי וארוג לא נכנס בכלל שם שק כי נקרא שער ונולה לא שק. (וזה פי' משנה א) והנה במת כתוב (במדבר לא) וכל מעשה עזים תתחטאו . וי"ל דשם טמא גם חבלים ומשיחות שבא מן העזים . דא"ל משרץ די"ל שאני טומאת מת דחמורה . אמנם חז"ל קבלו דבגד ועור האמורים בשרץ וכן במת מופנים . כי שרץ ומת הוקשו לג"ש דכתיב (בפ' אמור) והנוגע בכל טמא נפש או איש אשר תצא ממנו שכבת זרע או איש אשר יגע בכל שרץ משמע שטומאתם שוה . וכיון דכתיב וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע , נדע דה"ה דבגד ועור מטמאין בשרץ ומת . ומיותרים לג"ש דמה שרץ (שכתוב בו בגד ועור) לא טמא אלא טווי וארוג אף מת שכתוב בו בגד ועור , ומה במת טמא כל מעשה עזים אף בשרץ (וזה פי' משנה ב' וג') והנה אחר שחדש הג"ש דבגד ועור א"ל או שק על קלקלי וחבק . דהא למד ממת ובמ"ש כל מעשה עזים כולל גם קלקלי וחבק . רק מ"ש בשרץ או שק בא ללמד שלאו דוקא שק העשוי מן העזים שה"ה העשוי משער חזיר טמא . וגם בזה ילפינן מת משרץ בג"ש דה"ה במת טמא גם שק הנעשה מן החזיר . (משניות אלה הובאו בגמ' שבת דף סד . וע"פ פי' הגמ' שם פרשתי) :

קכא כל כלי אשר יעשה מלאכה בהם. כבר פי' זה (בס' קיט) ושם מפרש מ"ש כל כלי מלת כל בא לרבות כל שהיא כלי אף הקלע והקמיע והתפלה . ומ"ש אשר יעשה מלאכה בהם דייק במ"ש יעשה בנפעל רק כלים נפעלים לא פועלים מלאכה כמו העץ והעבות ומתבאר במס' כלים (פכ"א מ"א) . ומ"ש מלת בהם . מדייק רק שנעשה המלאכה בהכלי עצמו . לא חשיבי כלים שהמלאכה נעשה בהכלי והם רק מכסים הכלי שנעשה בו מלאכה :

קכב במים יובא . יש להסתפק אם לא טבל הכלים בפעם א' רק חלק אחר חלק אם עלתה לה טבילה. כי לשון ביאה והבאה ישופק וכבר אפלוגי בזבחים (דף לב) אם ביאה במקצת שמה ביאה ומחולקים בזה הרמב"ם והראב"ד (פ"ג מביאת מקדש) ולמד לה הספרא (פה ובפ' אמור פרק ד' משנה ד') לענין טבילת אדם. ממ"ש ובא השמש וטהר . וה"ה פה כתב וטמא עד הערב וטהר שהוא הערב שמש . וההכרח כמו שהטהרה שתגמור ע"י הערב שמש הוא בפעם א' כן מוכרח בטהרת הטבילה . שאל"כ יוכל שבבוא השמש יטהר לחציו וזה א"א. והגם דייק מלשון ביאה , שביאת השמש לא תוכל חלק אחר חלק כי ישקע כולו תחת האופק מבואר שלשון ביאה וה"ה הבאה הוא על ההבאה בפעם א' :

קכג וטמא עד הערב וטהר העתיד יבא על שני פנים כשים מקום לוי"ו , א] כעבר המהופך לעתיד ע"י הוי"ו שבראשו . כמו וטמא עד הערב וטהר . ב] העתיד הגמור עם וי"ו בלתי מהפכת כמו ואל שדי יברך אותך ויפרך וירבך . ויש הבדל ביניהם שהעתיד עם ויו המהפכת ידבר שהדבר יהיה הדבר עבר בזמן העתיד ונשלם . והעתיד הגמור עם ויו החבור ידבר על הפעולה העתידה לא על השלמתה. ובארנו הדבר היטב בסדר תזריע (ס' ואו) . ולפ"ז לא ידבקו שני פעלים אלה הסותרים וטמא וטהר . בשאחד הנאי לחברו שפעל וטמא מליין בזמן העתיד כבר הי' טמא ופעל וטהר מליין וכבר הוא טהור . וזה לא יתכן דהא הטהרה מתחלת אחרי הערב ובאה אחר הטומאה . והיל"ל ויטהר בעתיד הגמור , מזה מוכיח בספרא מובא ביבמות דף קה , שכבר הטהרה תגיע בעבר שכבר הי' טהור לחולין קודם הערב שמש . ובגמ' גרים למעשר . ושי' טמא לתרומה (ועי' בפ' תזריע ס' הנ"ל . ובאה"ש כלל מג) :

דִּידְכֵי׃ לג וְכָל מָאן דַּחֲסַף דִּי יִפֵּל מִנְּהוֹן לְגַוֵּיהּ כֹּל דִּי בְגַוֵּיהּ יְהֵא מְסָאָב וְיָתֵיהּ תְּתַבְּרוּן׃

ספרא

(פרק ח) **קכ** (א) שק אין לי אלא שק מנין לרבות את הקלקלים ואת החבק ת"ל או שק. יכול יטמא חבלים ומשיחות ת"ל שק מה שק מיוחד טווי ואריג. אף אין לי אלא טווי ואריג. (ב) והלא הוא אומר במת וכל מעשה עזים יכול יטמא חבלים ומשיחות ודין הוא טמא המת וטומא את השרץ. מה השרץ לא טמא בו אלא טווי ואריג אף המת לא יטמא בו אלא טווי ואריג. (ג) הין אם הקל בשרץ הקל נקל במת החמור אלא יטמא חבלים ומשיחות. ת"ל בגד עור בגד עור לגז"ש מה בגד ועור אמורים בשרץ לא טמא בו אלא טווי וארוג אף בגד ועור אמורים במת לא יטמא בו אלא טווי וארוג. ומה בגד ועור האמור במת טמא כל מעשה עזים אף בגד ועור האמור בשרץ טמא כל מעשה עזים. (ד) אין לי אלא שק העשוי מן העזים. העשוי מן החזיר ומזנבה של פרה מנין. ת"ל או שק. אין לי אלא השרץ המת מנין ודין ומה אם שרץ הקל עשה בו מעשה חזיר כמעשה עזים אף המת החמור נעשה בו מעשה חזיר כמעשה עזים. (ה) הין אם ריבה טומאת הערב מרובה ארבה טומאת ז' מעוטה ת"ל בגד ועור בגד ועור לגז"ש, מה בגד ועור אמורים בשרץ עשה בו מעשה הזיר כמעשה עזים אף בגד ועור אמורים במת נעשה בו מעשה חזיר כמעשה עזים: **קכא** (ו) כל כלי לרבות הקלע והקמיע והתפלה. או יכול שאני מרבה את העץ ואת העבות ת"ל אשר יעשה מלאכה בהם לא העושה מלאכה באחרים. (ז) או יכול שאני מרבה הפויי כלים ת"ל בהם פרט להפויי כלים:

קכב (ח) במים יובא כולו כאחת יכול מקצתו ת"ל ובא השמש וטהר. מה טהרה אמורה למטן ביאת שמש כולו כאחת אף כאן ביאת כלי כולו כאחת:

קכג (ט) וטמא עד הערב יכול לכל דבר ת"ל וטהר אי וטהר יכול לכל דבר ת"ל וטמא עד הערב הא כיצד טהור לחולין מבעוד יום ולתרומה משתחשך:

התורה והמצוה

קכד וכל כלי חרש כבר בארנו זה (סדר ע ס' סז) בארוך. שכ"ש שתעשה התורה חלוקה בין מין למינים. ע"כ תעשה חלוקה שלימה כוללת ומקפת על כל המיני'. והפי' לזה משם הסוג שהתחבר ע"ש המין, כמו מ"ש פה כלי עץ כלי חרש. מבואר שבא לעשות חלוקה כוללת בין כל הכלים. ובזה בהכרח הכלים הדומים יותר לעץ יכנסו בכלל כלי עץ. והדומים יותר לחרש יכנסו בכלל כלי חרש. כי הכלי נתר יצורפו בכנען ככלי חרש. עיי"ש ותבין:

קכה וכל כלי חרש. מלת כל מרבה תמיד. ואמר בספרא שבא לרבות האהלים וכן שברי כלי חרש, ר"ל כל הנקרא בשם כלי. ומ"ש לרבות האהלים פי' הראב"ד בהשגות (פי"ג מה' כלים ה"ה) שהם השדה תיבה ומגדל הבאים במדה שהם כאהלים לענין שא"צ צמיד פתיל באהל המת דאפי' ליכוי בכלאת מציל. ואעפי"כ לענין אויר כ"ח מטמאין ככלי' ולא אמרינן שיהי' כאויר בית שא"ע, ומרבה לה מן כל כ"ח (ובעל ק"א לא עיין בראב"ד היטב), אמנם ני' הרמב"ם שם ת"ל אל תוכו. וז"ל שם א' כ"ח שנכנסה טומאה לאוירו או שכפהו על הטומאה המונחת על הארץ שנעשה אהל עליו שהרי הטומאה בתוכו, מפי השמועה למדו שזה שנאמר אל תוכו לרבות האהלים, ור"ל שאשר יפול אינו בדוקא רק כל שהוא בתוכו. וצ"ל דלהרמב"ם לא צריך קרא על כ"ח הבאים במדה דהא כ"ח לא אתקים לפק. (ומ"ש כלי עץ שממא פשוטים פי' בחזי למדרס. משא"כ מדרס כ"ח טהור) ומ"ש מנין לרבות שברי כ"ח. פי' מפני שעדיין נקרא כלי, ויש בזה שני תנאים, א] שאם בהיותו שלם הי' מקבל שלא ע"י סמיכה צריך שיקבל גם עתה שלא ע"י סמיכה, ב] שיהי' השאר לפי גודל הכלי וכמותו. (וכל מ"ש במשנה ב' מועתק מפ"ב דכלים מ"ב) ומ"ש הם וקרקרותיהם. פי' בין הם עצמם בין שבריהם שיעורן בכדי סיכת אצבע קטנה של קטן בן יומו (כמ"ש בשבת דף עז) עד לוג ולוג כלמטה (כמ"ש בתוספתא ובחולין נה), דאם הי' תחלתו יותר מלוג עד סאה שיעור שבריו ברביעית. ורע"א שהוא לא ישער לפי גודל הכלי רק לפי המקומות שרגילים לעשותם. (ולודיות ואחמיות פי' הנעשות בלוד ובבית לחם) ומ"ש נסתפק הדבר וכו' כ"ה בתוספתא ופי' דעל יותר מלוג לא נאמרו אז רק ר"נ וראב"י ס"ל גם שיעור דשני לוגין:

אמר

(פרשה זיין) **קכד** (א) כלי חרש אין לי אלא כלי חרש מנין לרבות כלי נתר תלמוד לומר וכלי חרש: **קכה** מנין לרבות את האהלים ודין הוא ומה אם כלי עץ שטמא פשוטים טיהר אהלים. כ"ח שטיהר פשוטים אינו דין שנטהר אהלים ת"ל וכל כלי חרש לרבות את האהלים. מנין לרבות שברי כלי חרש ת"ל וכל כלי חרש. (ב) מכאן אמרו הדקין שבכלי חרש. הם קרקרותיהם ודופנותיהם יושבים שלא מסומכין שיעורן בכדי סיכת קטן ועד לוג מלוג ועד סאה ברביעית

מסאה ועד סאתים בחצי לוג. מסאתים ועד שלש ועד חמש סאים בלוג דברי ר' ישמעאל ר"ע אומר אני איני נותן בהן מידה אלא הדקים שבכלי חרס הם קרקרותיהם ודופנותיהם יושבים שלא מסומכים שיעורן מכדי סיכת קטן ועד קדרות דקות מקדרות דקות ועד חביות לודיות ברביעית. מלודיות ועד להמיות בחצי לוג. מלהמיות ועד חצבים גדולים בלוג. נשתקע הדבר ולא נאמר עכשיו. ר' נחמי' ור"א בן יעקב אומר חצבים גדולים שיעורן בב' לוגין. הפכים הגלילים והחביונות שיעור קרקרותיהם כל שהן ואין להם דפנות :

קכו (ג) אשר יפול מהם יש מהם לטמא ויש מהם שלא לטמא פרט לתרנגול שבלע את השרץ ונפל לאויר התנור טהור ואם מת טמא : קכז (ד) אל תוכו את שיש לו תוך טמא ואת שאין לו תוך טהור פרט למטה ולכסא ולספסל ולשולחן ולספינה ולמנורה של חרס. זאת עדות העיד חזקיה אבי עקש לפני רבן גמליאל ביבנה כל שאין לו תוך בכ"ח אין לו אחוריים: קכח (ה) אל תוכו מתוכו הוא מטמא ואינו מטמא מאחוריו. הלא דין הוא. ומה כלי שטף שאינו מטמא מתוכו מטמא מאחוריו. כ"ח שמטמא מתוכו א"ד שמטמא מאחוריו ת"ל תוכו מתוכו הוא מטמא ואינו מטמא מאחוריו

קכו אשר יפול מהם אל תוכו לפי דרכי הלשון וכלליו היה ראוי לומר אשר יפול אל תוכו מהם. כמ"ש בפסוק הקודם וכל אשר יפול עליו מהם. שהקדים מקום הנפילה לפני תיבת מהם. וכן ראוי. כי נודע בכללי הלשון שהמלה העקרית שיש בה חידוש תקדים תמיד במאמר וכמ"ש באילת השחר (פכ"ב). ואחר שהבדיל בין כלי חרס לשאר כלים. שבשאר כלים התנאי אשר יפול עליו. ובכ"ח התנאי אשר יפול אל תוכו. שאר כלים מטמאים מגבם וכ"ח מתוכם. א"כ מלת עליו ומלת אל תוכו היא עיקר החידוש בשני המאמרים, לא כן מלת מהם שאין בו שום חידוש. והיה צריך להקדים מלת אל תוכו קודם מלת מהם. מזה הוכיחו חכמים שע"כ יש איזה חידוש ודיוק במלת מהם ולכוונה זו הקדימו. כי במ"ש בשאר כלים אשר יפול עליו שהוא נגיעה בגב. הכלי א"א שיגע רק בגוף השרץ. אבל במ"ש אשר יפול אל תוכו שהוא לאויר הכלי יצוייר שהשרץ בלוע בדבר אחר ומ"מ הוא נופל אל תוכו. ובאמת יש בזה הבדלים להלכה. שהתרנגול שבלע את השרץ ונפל לאויר התנור טהור. כי השרץ בטל בבטן התרנגול כי עתיד להתעכל במעיו ונקרא ע"ש התרנגול שהוא נפל לא השרץ וזה דייק במ"ש וכל אשר יפול מהם דוקא. ר"ל שעיקרא הנפילה ע"ש השרץ לא ע"ש דבר אחר. אבל אם התרנגול מת אינו בטל במעיו וה"ז כאילו נפלו שניהם כ"א בפ"ע השרץ והתרנגול. וה"ה כל בלוע שסופו להפרד (כמבואר ברמב"ם פי"ד ופרק כף מה' ט"מ) וזה שורש לרוב הלכות המוסדים שם על יסוד זה ותלוים על הר הגדול מה שהקדים מלת מהם. שצריך שיהי' השרץ בפ"ע לא בטל בעצמים בבטן המלאה :

קכז אל תוכו. הדבר שיושם בדבר אחר יזכירהו בעל הלשון בשימוש הב'. ויושם באגנות, הלחם אשר בסל, בספל אדירים הקריבה חמאה, אולם אז אין מן ההכרח שיהיה להכלי תוך, כמו אש המזבח תוקד בו, מן העפר אשר יהי' בקרקע המשכן, וכשישמש במלת תוך, אם בא על הכלי הוא מקיף מד' רוחות כמו כבשר בתוך קלחת (מיכה ג) בתוך האיפה (זכרי' ה) כהתוך כסף בתוך כור (יחז' כב) ואם בא על עצמיים מקובצים יחד, יכוין במלת תוך לרוב על נקודה האמצעית. כמ"ש בב"ר (פ"ב) בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע בתוך המים גלדה הטפה האמצעי', ועץ החיים בתוך הגן. ת"י וכ"ה בזהר בראשית (דף לה) במציעות גנתא. וכן ויבא משה בתוך הענן אמר ביומא (דף ד) נאמר כאן בתוך ונאמר ויבואו בתוך הים מה להלן שביל וכו'. וכן בזהר (פ' נח דף סו) במציעות' עננא, ובברכות (דף ג) אין תיכונה אלא שיש לפניה ולאחריה עיי"ש, וברבה ואדא (פי"ב) ואם מחלקתם בתוך הכרד ר"י ור"נ ח"א כפרגונתא דרומנא דקרנותא מתחמו לגו. וח"א וכו' עיי"ש. וזה המבדיל בין תוך ובין קרב שבמלת קרב אינו מקפיד על שיהי' ממוצע או מוקף כביכ, וז"ש בספרא ממ"ש אל תוכו אם שי"ל תוך טמא וכו', וזה שורש להלכות שהזכיר הרמב"ם (פי"ח מה' כלים מן ה"א עד ה"ם). ומ"ש כל שא"ל תוך בכ"ח א"ל אחוריים הוא משנה בכלים (פ"ב מ"ג). ופי' חכמים גזרו על משקין טמאים שיטמאו כלי אעפ"י שלא נטמאו המשקים רק מחמת שרץ והם ראשון מטמאין כלי מד"ס ואם נגעו באחורי הכלי לא נטמא תוכו, וקמ"ל דבכלי שאין לו תוך אין טומאה אחוריים נוהגת ולא נטמאו אחורי הכלי, וכן בכלי שטף בהני דחזי למדרסתו', אם אין לו תוך אין בו חלוק בין תוכו לאחוריו ואם נטמא אחוריו הכל טמא, כמ"ש בבכורות (דף ל"ח) :

קכח אל תוכו ממ"ש תחלה אשר יפול עליו, ופה אמר אשר יפול אל תוכו, מבואר שפה אינו מטמא עליו ר"ל מגבו ומאחוריו רק מתוכו, ואולם עדיין י"ל שמטמא מגבו מדין ק"ו מכלי שטף שא"מ מתוכו כמ"ש בספרא, ולכן רבא בחולין (דף כה) לא נחה דעתו בזה ולמדה ממ"ש וכל כ"ח אשר אין צמיד פתיל עליו טמא הוא, שמדבר מכ"ח שיש בו חילוק בין אם יש עליו צמיד פתיל כיון שאין מטמא

באחוריו: קכט (ו) ק"ו לכלי שטף שיטמא מאוירו. ומה אם כ"ח שאינו מטמא מאחוריו נטמא מאוירו כלי שטף שמטמא מאחוריו א"ד שמטמא מאוירו ת"ל כלי חרש אל תוכו. קל (ז) אל תוכו כשיפול לתוכו טמא ולא כשיפול לתוך תוכו. כיצד חבית שהיא נתונה בתנור ופיה למעלה מן התנור השרץ בחבית אוכלין ומשקין שבתנור טהורים. וכי איזה מדה מרובה מדת לטמא או מדת ליטמא. מרובה מדת לטמא ממדת ליטמא שהוא מטמא את אחרים מאחוריו ואינו מיטמא מאחוריו. ומה מקום שמטמא מאחוריו לא יטמא את תוך תוכו. מקום שאין מטמא מאחוריו אינו דין שלא יטמא מתוך תוכו. או מרבה ליטמא מלטמא. שהוא מיטמא מבית שאור ואינו מטמא את השאור אף הוא יטמא ממה שבתוך תוכו אעפ"י שלא יטמא את תוך תוכו ת"ל אל תוכו כשיפול לתוכו טמא ולא כשיפול לתוך תוכו. (ח) כל אשר בתוכו יטמא ולא מה שבתוך תוכו. כיצד הבית שהיא נתונה בתנור ופיה למעלה מן התנור. השרץ בתנור אוכלים ומשקים שבהבית טהורים. וכי איזה מדה מרובה מדת לטמא או מדת ליטמא. מרובה מדת ליטמא מלטמא שהוא מיטמא מבית שאור ואינו מטמא את השאור. ומה אם במקום שנטמא מבית שאור לא נטמא מתוך תוכו. מקום שאין מטמא את השאור א"ד שלא יטמא את תוך תוכו. או מרובה מדת לטמא מליטמא שהוא מטמא את אחרים מאחוריו ואינו מיטמא מאחוריו אף הוא יטמא את תוך תוכו אעפ"י שלא יטמא מתוך תוכו ת"ל כל אשר בתוכו יטמא ולא מה שבתוך תוכו. (ט) יכול אעפ"י שנקבה. ת"ל כל אשר בתוכו יטמא. וכמה הוא שיעורו של נקב בכ"ח ככונס משקה ובכלי שטף כמוציא זתים. (יוד) מכאן אמרו כוורת פתותה ופקוקה בקש ומשולשלת לאויר התנור השרץ בתוכה התנור טמא. השרץ בתנור אוכלים ומשקים שבתוכה טמאים. ר"א אומר מצלת. אר"א אם הצילה במת החמור לא תציל בכ"ח הקל. אמרו לו אם הציל במת החמור מקום שמחיצה מצלת תציל בכ"ח הקל שאין מחיצה מצלת. (יא) אמר ריב"ז אמרתי לו לר"א אם הצילו אהלים מיד אהלים במת החמור שכן חולקים אהלים יצילו אהלים מיד אהלים בכ"ח הקל שאין חולקים כ"ח. אמר ר' יוסי אמרתי לו לר"י בן נורי תמה אני אם קבל

מגבו, וי"ל שגם הספרא סמך על לימוד זה, אולם ברמב"ם (פ"ג מה"כ ה"א) פסק כדברי הספרא פה ולא חש להזכיר דברי רבא:

קכט **וכלי חרש אשר יפול אל תוכו.** מבואר אצלינו תמיד יסוד נאמן וקיים, שכ"מ שיקדים השם אל הפעל, יורה הפוך וסתירה וחלוקה (וכמ"ש באה"ש פרק יב) והנה אם היה הדין שגם שאר כלים מטמאים מתוכם, ואין הבדל בין כ"ח ליתר כלים רק שכל הכלים יטמא מתוכם ומגבם וכ"ח רק מתוכו לא מגבו, היה ראוי לאמר ואשר יפול אל תוך כ"ח, שבזה יודע שכ"ח נבדל מכל הכלים, שרק תוכו טמא. והם טמאים גב ותוך, אבל במה שהקדים השם וכלי חרש אשר יפול אל תוכו נודע שרק כלי חרש מטמא מתוכו לא יתר הכלים. והם מובדלים מהפך אל הפך, וז"ש בספרא ק"ו לכלי שטף וכו' ת"ל כלי חרש אל תוכו, ובחולין (דף כד) וזבחים דף (ג ע"ב) מפרש תוך תוכו תוך תוכו, ופרש"י דהול"ל וכ"ח אשר יפול אל תוך וכתיב תוכו ממעט תוכו של זה ולא תוכו של אחר וזה לא יאות לפי דרכנו דאיך יאמר אשר יפול אל תוך הלא יהיה חסרון בלשון, איזה תוך. והלא כפי הדקדוק מוכרח לכתוב תוכו בכינוי, רק פי' שהיה ראוי לכתב תוך היינו אשר יפול אל תוך כ"ח, כי כשיכתב השם אחר הפעל א"צ לרמזו ע"י כינוי:

קל **אשר יפול אל תוכו** כל משכיל בלשון יודע שלא ידקדק כינוי תוכו אם הוא תוך כלי אחר הנתון תוך כלי זה, דאז אינו תוכו רק תוך הכלי הפנימית, וז"ש ולא כשיפול לתוך תוכו, שאם השרץ בחבית הנתונה בתנור שפי החבית למעלה (או שוה) מן התנור השרץ תוך החבית לא תוך התנור. וכן במ"ש כל אשר בתוכו יטמא, גם כן לא אשר בתוך תוכו (כמ"ש במשנה ח'), שאם היה הכונה שגם זה יטמא הי"ל כל אשר בתוך בלא כינוי, להורות כל תוך שיהי', ובארו שצריך שני למודים, א] שאינו נטמא משרץ שנתון תוך תוכו, ב] שאינו מטמא אוכלים שנתונים בתוך תוכו, כי בצד א' מדת לטמא מרובה יותר שמטמא מאחוריו ואינו נטמא מאחוריו רק מאוירו, ומצד א' מדת ליטמא מרובה יותר שמיטמא מבית שאור ואינו מטמא את השאור, והוא הדין המבואר במשנ' (פ"ח מ"ו) דכלים. וברמב"ם (פי"ד ה"ב) שבית שאור (הוא כלי בעל שני חדרים) המוקף צמיד פתיל ושרץ באחד והאוכלים בחדר השני ונתון בתנור, נטמא התנור כי אין צמיד פתיל מציל על הטומאה שלא לצאת ואינו מטמא האוכלים כי הצמיד פתיל מציל על הטומאה שלא תכנס, ולכן א"א ללמוד זה מזה (ובזה תבין מ"ש במשנה ז ומשנה ח'), שמנם אם נקבה הכלי הפנימית כבר אינו תוך תוכו כיון שבטל מתורת כלי והוא רק כמחיצה

בעלמא

בְּתוֹכ֛וֹ יִטְמָ֖א וְאֹת֥וֹ תִשְׁבֹּֽרוּ׃ לד מִכָּל־הָאֹ֜כֶל אֲשֶׁ֣ר יֵאָכֵ֗ל

רש"י

ואתו תשברו. (ת"כ) למד שאין לו טהרה במקוה: (לד) **מכל האכל אשר יאכל.** מוסב על

שפתי חכמים

שאין כלי ראשון מטמא כלי. כרא"ם : ע כלו' אם אתה רוצה לשברו מידי טומאתו שברהו עד שלא יהא ראוי לתשמיש

התורה והמצוה

התוצאת בין הטומאה ובין הכלי או בין האוכל והכלי שאינו מציל כמ"ש במשנה ועז"א מכאן אמרו כוורת.

ומ"ש (במ"ט) ת"ל כל אשר בתוכו ר"ל דממ"ש כל אשר בתוכו מבואר דאף שלא נגע כמ"ש בחולין (דף כה) דיאויר שהכלי מלא חרדל ובכ"ז הכל טמא אעפ"י שלא נגע בהכלי, וה"ה שמחיצה אינה מפסקת. ודין זה נוהג גם במ"ש אשר יפול אל תוכו אף שלא נגע כמ"ש נאמר תוכו לטמא ונאמר תוכו ליטמא וה"ה שמחיצה אין מפסקת וכלי הניקב הוא רק כמחיצה כיון שבטל מתורת כלי. ומ"ש בכ"ח בכונס משקה ובכ"ש כמוציא זתים דכן שיעור טהרתם (כמ"ש פ"א דכלים מ"ב ופ"ג מ"א) ומ"ש במשנה י' מכאן אמרו כוורת פחותה ופקוקה בקש ר"ל אעפ"י שפקוקה בקש אינו תוך תוכו אחר שבטל מתורת כלי ור"א סבר דמצלת כמו שזה מציל במת וחכמים השיבו שבמת שאני שגם מחיצה מצלת באהל ודבר זה עצמו א"ל ריב"נ לר"א (וכמו שהוכיחו התוס' בזבחים וכמו שמשמע מדברי התוספתא) והשיב לו ר"י שזה הנידון כי ר"א ס"ל דגם בכלי מועיל מחיצה, וכן עמ"ש ר"י מספח על ספח השיבו ג"כ שהוא הנידון ובתוספתא שם אמר רבי היא תשובת ר"י הוא תשובת ריב"נ, ר"ל דר"א סבר שדרך לחלוק כ"ח וספח על טפח ג"כ מציל בכ"ח כמו באהל המת :

קלא כל אשר בתוכו יטמא. אחרי העיון והחיפוש לאינו, שכל מקום שבא פעל טמא בלשון ציווי עתידי, בדרך הפעל יטמא, או ע"י ויו המהפכת וטמא עד הערב כולם הם מטמאים לזולתם, כי זה גדר הטומאה שיוצאה אל הנוגע בה ומתדבקת בו, ודבר שאינו מטמא זולתו אינו טמא רק פסול, וחכמים בלשונם הבדילו בין המטמא אחרים לבין הבלתי מטמא בשם טמא ופסול. ובלשון המקרא כשיבא שם טמא בדרך השם. טמא הוא. יבוא לפעמים על הפסול או על טומאה שסתרונה מענין שיקוץ וגיעול או הפך הקדושה כמו טמאים הם שכתוב בחית הארץ ודגי הים האסורים לאכילה, וכן ותטמא הארץ לא תתן שכבתך לזרע לטמאה בה לא בא פעל ציווי עתידי, והוא טומאה הפך הקדושה וסימנו קישור הב' שאחריו, ועל יסוד זה בנה ר"ע קרית עוז שהשני עושה שלישי ממ"ש כל אשר בתוכו יטמא, בציווי. בהכרח האוכל מטמא אחרים, שאל"כ הי"ל אשר בתוכו טמא בדרך השם. וברייתא זו מובא במשנה דסוטה (דף כז). ובגמ' (פסחים דף טז חולין דף לג). (והמפ' שפי' דדרשינן מקרא ומסורת יטמא לא דברו נכונה בזה), והנה גם לשון טומאה שבא בנפעל יורה ג"כ לפעמים על הפסול. כמו בגלולי מצרים אל תטמאו, ונסתרה והיא נטמאה, ובזה אם נגרוס אינו אומ' יטמא אלא יטמא ג"כ נכון שפעל יטמא בקל מורה שהוא טמא לא פסול ומטמא אחרים, וריב"ז לא מצא את החק הזה המיוסד בלשון, ובימיו היו מטמאין השלישי מק"ו ובדרך למודי המדות שיש מקום לפרכא וכמו שפי' ופלפל בזה בגמ' בסוטה (דף כח) וכשגלה ר"ע כלל הזה אמר ר' יהושע מי יגלה עפר מעיניך וכו' וברוך שבחר בהם ובמשנתם :

קלב כל אשר בתוכו יטמא ואותו תשברו לפי נחות הלשון וסדרו היה ראוי לכתב וכ"א אשר יפול מהם אל תוכו תשברו וכל אשר בתוכו יטמא, א] שתחלה ראוי לכתב דין הכלי עצמו ואח"כ דין הנוגע בו. ב] שזה מגביל נגד מ"ש תחלה מכל כלי עץ וכו' במים יובא, וכ"א תשברו. שלזה מועיל טבילה ולזה אין מועיל, וראוי שיגביל זה מול זה, ג] דהא אח"כ שב לדבר מן האוכל, וראוי לסמוך כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל, לא לדלג מן הכלי אל האוכל ולשוב לדין הכלי ולשוב לדין האוכל, ד] שבזה לא הי' צריך לכתב מלת אותו שבא תחת השם, והי' מקצר בלשונו. מזה מבואר שמ"ש אותו תשברו אינו ציווי שמחויב לשברו רק רשות, ר"ל אם תרצה לטהרו לא יטהר רק ע"י שבירה, ובזה דרך הלשון להקדים את הדבר ההחלטי קודם דבר הרשות, שאשר בתוכו יטמא בהחלט, והוא י"ל תקנה ע"י שבירה, וכדרך שאמרו תנא חומרי חומרי נקיט, שדבר החמור ושמוחלט יקדימנו בלשונו, משא"כ אם פי' מ"ש השברו שאתה מחויב לשברו ככלי חרס של חטאת שמצוה לשברו, הי"ל להקדים זה בתחלה ולא לעות הסדר בחנם והנה דבר זה הי' פשוט בעיני חז"ל ועל היסוד זה (הפשוט בעיניהם עד שלא זכרוהו) שאלו יכול ישברנו ודאי והרי הוא אומר בזב וכ"ח וכו' יכול ישברנו ודאי ת"ל אותו וכו', הקשו דילמא מ"ש ואותו תשברו הוא ציווי שמחויב לשברו, ואי משום הקושי' מה שלא אמר בהפך תשברו וכל אשר בתוכו יטמא, הלא י"ל שאמר כן כדי למעט במלת אותו כלי אחר של זב שא"צ שבירה, שעז"א רק אותו לא זולתו, ולכן הקדים כל אשר בתוכו יטמא כדי שיכתב מלת אותו (שזה לא יתכן לכתב וכ"א אשר יפול אל תוכו אותו תשברו. שזה נגד הדקדוק). ומשיב שאל"כ שהוא נגד הסברה דאם פה מחויב לשברו כ"ש בזב החמור

לד מִכָּל מֵיכַל דְמִתְאֲכִיל דְיֵעֲלוּן עֲלוֹהִי מַיָא יְהֵא מְסָאַב וְכָל מַשְׁקֵי דִי יִשְׁתְּתֵי בְּכָל

ספרא

ר"א מסך התשובה מפני שהוא הנידון. אלא זו תשובה לדבר אם הצילו אהלים מיד אהלים במת החמור שכן העושה טפח על טפח על רום טפח בבית טהור. יצילו אהלים מיד אהלים בשרץ הקל שכן העושה טפח על טפח על רום טפח בכ"ח טמא. אמר לו הוא הנידון: קלא (יב) כל אשר בתוכו יטמא. ר"ע אומר אינו אומר טמא אלא יטמא לטמא אחרים וללמד על ככר השני שיטמא השלישי. הא כיצד התנור תחלה והככר שני והנוגע בככר שלישי. אמר ר' יהושע מי יגלה עפר מעיניך ריב"ז שהיית אומר עתיד דור אחר לטהר הככר הג' שאין לו מקרא מן התורה והרי עקיבא תלמידך הביא לו מקרא מן התורה שהוא טמא שנאמר כל אשר בתוכו יטמא:

קלב (יג) אותו תשברו יכול ישברנו ודאי והרי הוא אומר בזב וכ"ח אשר יגע בו הזב ישבר יכול ישברנו ודאי ת"ל אותו תשברו אותו אתה שובר ואי אתה שובר כ"ח של זב. ק"ו ומה אם הנוגע בזב החמור אינו טעון שבירה הנוגע בשרץ הקל א"ד שלא יטעון שבירה. וא"כ למה נאמר אותו תשברו מלמד שאין לו טהרה אלא שבירתו. ד"א אותו אתה שובר על טהרתו ואי אתה שובר אוכלים ומשקים לטהרתם:

(פרק ט) קלג (א) יכול אף הכלים מיטמאים באויר כ"ח ת"ל אוכל. אוכלים מיטמאים באויר כ"ח ואין כלים מיטמאים באויר כ"ח. יכול אף אוכלי בהמה יהיו מיטמאים באויר כ"ח ת"ל האוכל. אוכלי אדם מיוחדים מיטמאים באויר כ"ח. ואין אוכלי בהמה מיטמאין באויר כ"ח. או יכול שאני מוציא את אוכלי בהמה שחישב עליהם למאכל אדם ת"ל כל אוכל יטמא. יכול כל אוכל ת"ל אשר יאכל פרט לאוכל סרוח. אוכל יטמא מלמד שהוא מטמא בכ"ש. יכול יטמא לאחרים בכ"ש ת"ל אשר יאכל. הא אינו מטמא אלא בכביצה:

קלד (ב) יכול המוקף צמיד פתיל בכ"ח ונתון לתוך התנור יהא טמא ת"ל מכל האוכל ולא כל האוכל פרט למוקף צמיד פתיל בכ"ח ונתון לתוך התנור. יכול אף המוקף צמיד פתיל בכלי שטף ונתון לתוך התנור יהא טהור. ודין הוא. ומה אם כ"ח שלא הציל את עצמו בלא צמיד פתיל באהל המת הציל על מה שבתוכו בצמיד

התורה והמצוה

ואם בזב החמור א"ל שבירה כ"ש פה, וא"כ מ"ש אותו תשברו לבסוף ע"כ מפני שהוא רשות. ור"ל א"ל טהרה אלא שבירתו אם תרצה לטהרו. והד"א ס"ל שגם אם יהי' אומר ישבר וכל אשר בתוכו יטמא לא נטעה שהוא ציוי, כי למה יהי' מחויב לשברו וכי אסור להשהות כלי טמאה, רק לכן כתוב תשברו לבסוף עם מלת אותו. למעט אוכלים. האוכל יטמא ורק אותו הכ"ח תשברו לא אוכלים שאין מטהרים בשבירה ופרירה לפרורים:

קלג מכל האוכל אשר יאכל. זה מוסב עמ"ש כל אשר בתוכו יטמא רק אוכל ולא כלים שבתוך כ"ח ועז"א (בספרא מובא שבת דף קלא פסחים כ) מכל האוכל אוכלים מטמאים מאויר כ"ח ולא כלים. ממ"ש האוכל בה' הידיעה ולא אמר כל אוכל, משמע אוכל הנודע שהוא המיוחד לאדם לא אוכלי בהמה, אבל במ"ש כל האוכל מלת כל הוא מחייב כללי. ומרבה כל שהוא עתה מיוחד לאדם אף אוכל בהמה שחשב לאכלו. והוסיף אשר יאכל, שצריך שהאוכל יאכל, לא אם נסרח ובלתי ראוי לאכילה. וגם כולל שצריך שיעור מיוחד לאכילה שהוא שיעור ביצה. ומה שכתוב שמטמא בכ"ש לדעת התוס' פסחים (דף לג) הוא דרבנן. ולדעת הרמב"ם שמקבל טומאה בכ"ש צ"ל שזה ממ"ש כל אשר בתוכו יטמא אפי' חרדל, ומבאר מכל האוכל אשר יאכל אשר יבא עליו מים ר"ל לקבל הכשר מים צריך כביצה וה"ה לטמא אחרים:

קלד מכל האוכל. הנה מ"ס של מכל זרה שהיל"ל כל האוכל, כדין הפרט המפרש את הכלל, וכבר בארתי כיוצא בו (למעלה ס' קטז) על מ"ש מכל כלי עץ שאינו מ"ס היחוס דאז הי' צריך פירושו כל השמות אלו ביחוס שממנו מכל כל עץ או מבגד עיי"ש וכן פה אם הי' מ"ס היחוס הי' צ"ל אה"ז ומכל משקה אשר ישתה. כמו שבארנו כלל זה היטב (ס' עא ובאה"ש כלל ר"ח) ומזה הוציאו שהוא מ"ס הקצתית שרק מכל לא כל האוכל וממעט אוכל שנתון תוך כ"ח המוקף צמיד פתיל ונתון בתנור שהצמיד פתיל מציל על האוכלים. כמו שמועיל צמיד פתיל לכלי חרס שבאהל המת להציל ע"מ שבתוכו, כמ"ש וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו טמא הוא, דמשמע הא יש צמיד פתיל עליו טהור ומציל ע"מ שבתוכו ולמדו בספרי שם שאינו מדבר רק בכ"ח שהטומאה נכנסת דרך פתחו שא"מ מגבו רק מאוירו, עוד אמרו שמ"ש כל אשר בתוכו יטמא (כ"צ להגי') מלת כל מרבה אף שהיא בכלי המוקף צמיד אם היא כלי שטף אין מציל על אוכלים שבתוכו כמו שא"ת באהל המת, ואמרו דצריך קרא כי מן הדין הייתי טועה לאמר, אך בכלי שטף יציל ע"מ שבתוכו בנ"ס בכ"ח אחר שמציל

אֲשֶׁ֨ר יָב֥וֹא עָלָ֛יו מַ֖יִם יִטְמָ֑א וְכָל־מַשְׁקֶה֙ אֲשֶׁ֣ר יִשָּׁתֶ֔ה בְּכָל־כְּלִ֖י יִטְמָֽא׃ לה וְ֠כֹל אֲשֶׁר־יִפֹּ֨ל מִנִּבְלָתָ֥ם ׀ עָלָיו֮ יִטְמָא֒

רש"י

מקרא פ העליון: כל אשר בתוכו יטמא (פסחים כ') מכל האכל אשר יאכל אשר יבא עליו מים והוא בתוך כלי חרס הטמא יטמא למדנו מכאן דברים הרבה למדנו שאין אוכל מוכשר ומתוקן לקבל טומאה עד שיבאו עליו מים פעם אחת ומשבאו עליו מים פעם אחת מקבל טומאה לעולם ואפילו נגוב צ והיין והשמן וכל הנקרא משקה מכשיר זרעים לטומאה כמ"ש שכך יש לדרוש המקרא אשר יבא עליו מים או כל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא האוכל ועוד למדו רבותינו מכאן שאין ולד הטומאה מטמא כלים שכך שנינו יכול יהיו כל הכלי' מיטמאי' מאויר כלי חרס ת"ל כל אשר בתוכו יטמא מכל האכל אוכל ומשקה מיטמא ק מאויר כלי חרס ואין כל הכלים מיטמאין מאויר כלי חרס לפי שהשרץ אב הטומאה והכלי שנטמא ממנו ולד הטומאה לפיכך אינו חוזר ומטמא כלים שבתוכו ולמדנו עוד שהשרץ שנפל לאויר תנור והפת בתוכו ולא נגע השרץ בפת התנור ראשון והפת שנייה ולא נאמר רואין את התנור כאלו מלא טומאה ותהא הפת תחיל' שאם אתה אומר כן לא נתמעטו כל הכלים מלהטמא מאויר כלי חרס שהרי טומאה עצמה נגעה בהן מגבן ולמדנו עוד על ביאת מים שאינה מכשרת זרעים אלא אם כן נפלו עליהן משנתלשו ר שאם אתה אומר מקבלין הכשר במחובר אין לך שלא באו עליו מים ומהו אומר אשר יבוא עליו מים ולמדנו עוד שאין אוכל מטמא אחרים ש אלא אם כן יש בו כביצה (ת"כ. יומא פ') שנאמר אשר יאכל אוכל הנאכל בבת אחת ושיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק

שפתי חכמים

בראשון שאם עשוי לאוכלין ינקבהו עד שיוציא זיתים ואם למשקה עד שינקב ככונס משקה: פ מפני שאין לו דבקות עם זהותו תשברו שסמוך לו ופי' אשר יבא עליו מים אשר באו עליו מפני שאשר יבא מורה אחר שהיה בתוך כלי חרס הטמא אם יבא עליו מים יטמא ואין הדבר כן שהרי התורה אמרה וכי יותן מים על זרע ונפל מנבלתם עליו והא הוא טמא והוסיף עוד שהב לומר והיה בתוך כלי חרס שלא תאמר שכיון שנכנס לתוך כלי הטמא ואחר שיצא מן הכלי אם בא עליו מים יטמא דנאמר שחוזר הטומאה וניעור אחר שיבא עליו מים לכן אמר והוא בתוך הכלי: צ שהרי (לא) הלה הכתוב את טומאתו אחר ביאת המים שהם ל"ש נגוב ל"ש לא: ק כתב הרא"ם נראה לי דהאי ומשקה מהגהה הוא וצריך לגרוס אוכל מטמא מאויר כלי חרס לא אוכל ומשקה שהרי המשקה דכתיב בקרא כבר כתב רש"י לעיל שהוא בא להכשיר ואליבא דרבי אליעזר ולא ליתא' כרבי יודא וכרבי יוסי וא"כ איך יתכן לומר אח"כ ועוד למדו רבותינו וכו' ועוד כ"כ שלפנינו ובפסחים דף כ' אינו כתוב רק אוכלין מטמאין מאויר כלי חרס ואין כלים מטמאים מאויר כלי חרס: ר פירש משנתלשו האוכלים מן הקרקע דאל"כ אין לך שלא באו עליו מים ומהו אשר יבא עליו מים: ש ר"ל בני אדם והאוכלים אבילם שאין בה שיעור אינן טמאים. אבל אין פירושו שאין אוכל מטמא דברים אחרים כשאין בו שיעור שהרי אפי' אם יש בו שיעור טומאה אין מטמא דברים אחרים שאין אוכל מטמא אוכל מן התורה. מלאתי. ונא דלא מטמא את אחרים ילפינן מדלא כתיב טמא אלא יטמא והוי כאילו אמר טמא הוא ולא לטמא אחרים

התורה והמצוה

ע"ע בלא צמיד פתיל כ"ש ע"מ שבתוכו בצמיד פתיל, דכ"ש מכ"ח שמציל ע"מ שבתוכו באהל המת בצ"פ אף שאין בו כח להציל שם ע"ע. וע"ז צריך קרא דכל אשר בתוכו, ב] יש לטעות דכלי שטף שא"מ ע"מ שבתוכן בכ"ח בצ"פ כ"ש שלא יציל שם ע"ע בלא צ"פ. דגם כ"ח המציל ע"מ שבתוכו בצ"פ באהל המת אינו מועיל להציל ע"ע בלא צ"פ. עז"א כל האוכל ולא כלים, ג] יש לטעות דכ"ח לא יציל ע"מ שבתוכו באהל המת בצ"פ אחר שאינו מציל ע"ע, מכ"ש מכלי שטף שאינו מציל ע"מ שבתוכו בצ"פ בכ"ח אף שמציל ע"ע ע"ז אמר וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו וכו':

קלה אשר יבא עליו מים יטמא וכל משקה וכו'. פי' שהאוכל אינו מטמא רק עד שיוכשר לקבל טומאה ע"י שבא עליו מים. (דאף שכתוב אח"כ וכי יותן מים על זרע חד לטומאת מת וחד לטומאת שרץ כמ"ש בחולין דף לו ע"ב) והנה יש מ"ד דטומאת משקין אינם מה"ת. ומפרש מ"ש וכל משקה. פי' אשר יבא עליו מים וכל משקה יטמא. וטעמו דאם פי' וכל משקה מוסב על כל אשר בתוכו היל"ל כל אשר בתוכו מכל האוכל וכל משקה יטמא. ולא הי' צ"ל ג' פעמי' יטמא, וגם למ"ד דטומאת משקים דאו' ס"ל מטעם זה דיש בכתוב הבנה תאומית. ופי' ג"כ אשר יבא עליו מים וכל משקה. פי' מים או שאר משקה, וממה שפרט מים לבד הגם שהוא בכלל כל משקה מבואר דמלמד רק משקה הדומה למים שאין לו שם לווי והם ז' משקים. וכ' מ"ש הראב"ד (פ"א מה' ט"א) על דברי הרמב"ם ומה שהשיב עליו הכ"מ מברייתא דפה. ובתוספתא (ס"פ דבבא) באר עוד טעם על ז' משקים אלה דמצאנו בכולהו בכתוב לשון שתיה משא"כ בשאר משקים עיי"ש באורך:

קלו אשר יבא עליו מים וכל משקה אשר ישתה בכל כלי. מ"ש אשר יבא עליו מים משמע בכל אופן. ואח"כ אמר אשר ישתה בכל כלי. התנה שני תנאים. א] אשר ישתה שמשמע שהכינם לשתי' שע"ז מורה פעל העתיד ישתה במוכן לכך. ב] בכל כלי שיהי' בכלי תלושין מן הקרקע לא מחוברים, וכיון שמחלק מאמר הראשון בס"ע אשר יבא עליו מים יטמא. להורות שהוא מאמר מובדל בס"ע. בא ללמד על שני התנאים שהוזכרו במאמר וכל משקה שהם לדוגמא. שמ"ש בכל כלי אינו דוקא

מָאן יְהֵי מְסָאָב: לה וְכָל דְיִפֵּל מִנְבִלְתְּהוֹן עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב תַּנּוּר וְכִירַיִם יִתְּרְעוּן

ספרא

פתיל באהל המת. כלי שטף שהציל עצמו בלא צמיד פתיל באויר כ"ח אינו דין שיציל על מה שבתוכו בצמיד פתיל ת"ל (מכל האוכל) [כל אשר בתוכו יטמא] להביא את המוקף צמיד פתיל בכלי שטף ונתון לתוך התנור. ק"ו לכלי שטף שלא יציל א"ע בלא צמיד פתיל באויר כ"ח. ומה אם כ"ח שהציל על מה שבתוכו בצמיד פתיל באהל המת לא הציל א"ע בלא צמיד פתיל באהל המת. כלי שטף שלא הציל על מה שבתוכו בצמיד פתיל באויר כ"ח א"ד שלא יציל ע"ע בלא צמיד פתיל באויר כ"ח תלמוד לומר מכל האוכל אוכלים מיטמאים באויר כ"ח ואין כלים מיטמאים באויר כ"ח. ק"ו לכ"ח שלא יציל על מה שבתוכו בצמיד פתיל באהל המת. מה אם כלי שטף שהציל ע"ע בלא צמיד פתיל באויר כ"ח לא הציל ע"מ שבתוכו באויר כ"ח בצמיד פתיל. כ"ח שלא הציל ע"ע בלא צמיד פתיל באהל המת א"ד שלא יציל ע"מ שבתוכו בצמיד פתיל באהל המת. ת"ל וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו טמא הוא. הא יש צמיד פתיל עליו טהור:

(פרשה ח) קלה (א) יכול אף הדלעת שנפלה לאויר התנור תלא הוכשרה תהי' טמאה. ת"ל אשר יבא עליו מים. אין לי אלא מים מנין הטל והיין והשמן והדם והדבש והחלב ת"ל וכל משקה. אי כל משקה יכול מי תותים או מי רמונים ושאר כל מיני פירות ת"ל מים מה מים מיוחדים שאין להם שם לווי אף אני מרבה הטל והיין והשמן והדם והדבש והחלב שאין להם שם לויה ומוציא מי תותים ומי רמונים ושאר כל מיני פירות שי"ל שם לווי: קלו (ב) יכול אפי' הן

התורה והמצוה

שיהי' בכלי. דאף שנגבל בהם המים וכבם גליו ונפלו מן המים על האוכל מוכשר. כיון שהם תלושין מן הקרקע כמו בכלי. (וזה מ"ש במשנה ב'). וכן מ"ש אשר ישתה ג"כ אינו דוקא שמלאם לשתי' רק פי' שמלאם לצורך דבר תלוש שבזה דומה כמלאן לשתי' לאפוקי אם מלאם שירדו לבורות שיחין ומערות. וכ"ז ידעינן ממ"ש תחלה סתם אשר יבא עליו מים (וזה פי' משנה ג') והנה גי' הספרים משובשת והק"א הגי' ותקן עפ"י הילקט ולא הועיל מאומה. ואני העתקתי הגי' האמתי כמו שמצאתיה ערוכה ברש"י חולין (דף סז). והאמת עד לעצמו:

קלז וכל משקה אשר ישתה. דעת ר"י שהדם לא היה בכלל משקה. רק ע"י שאומר אשר ישתה מרבה אותו, דמלאנו בו שהיה מנהל בדרך ישתה. ודעת ר"א שאשר ישתה מוציא משקה סרוח. וחכמים השיבו לו שאין משקים עולים מטומאתם ע"י סרחון וכמ"ש הרמב"ם (פ"ב מה' פ"א הל"א) משקה שנטמא ואח"כ נסרח הרי הוא בטומאתו שאין המשקה יוצא ע"י הכלב לעולם. והראב"ד השיגו שאפי' לכתחלה מקבלים טומאה ועי' בכ"מ שם ויש לבאר ד"ז בדברי הירושלמי (פ"א דתרומות) רק שהכ"מ להאריך בזה:

קלח וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא, דעת ר"י ור"י שפסוק זה קאי לענין טומאת משקים שמוסב על כל אשר בתוכו יטמא בין אוכל בין משקה שמטמאין מאויר כלי חרס. ובמ"ש בכל כלי שמיוהר. דעת ר' יהודה שבא ללמד שהמשקה שנטמאה היא מטמאה בכל כלי שיגענה אח"ז ובא ללמד שהיא מטמאה את הכלי, כי כבר בארנו למעלה (ס' קלה) שפעל יטמא הבא בציווי מורה שמטמא אחרים וכשאמר שהמשקה יטמא בכלי מבואר שיטמא באופן שיטמא את הכלי. ור' יוסי ס"ל שמ"ש בכל כלי פי' אם היה בכלי חרס שנפל השרץ אל תוכו. ושיעור הכתוב

בבורות שיחין ומערות יהיו מכשירין ת"ל אשר ישתה בכל כלי. אין לי אלא שמלאן בכלי לשתות מנין שמלאן לגבל בהם את הטיט ולכבס בהן את הכלים ת"ל אשר יבא עליו מים. אי אשר יבא עליו מים יכול אפי' בבורות שיחין ומערות ת"ל כלי מה כלי מיוחד שהוא תלוש מן הקרקע אף כל שהוא תלוש מן הקרקע. (ג) יכול אפי' חשב עליהם שירדו בבורות שיחין ומערות יהיו מכשירין. ת"ל אשר ישתה. אין לי אלא שמלאן לשתיה מנין אפי' חשב עליהם להדיח בהם עצים ואבנים ת"ל מים. מרבה אני שמלאן להדיח בהם עצים ואבנים שהם תלושים מן הקרקע ומוציא אני חשב עליהם שירדו לבורות שיחין ומערות שאינם תלושים מן הקרקע: קלז (ד) משקה זה היין אשר ישתה זה הדם וכ"ה אומר מנהל בדרך ישתה ע"כ ירים ראש דברי ר' יהודה ר' אליעזר אומר אשר ישתה פרט למשקה סרוח. אמרו לו אין משקים יוצאים לא לידי עופות ולא לידי פרה: קלח (ה) וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא מלמד שהמשקין מטמאים את הכלים דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר אין טומאת המשקה לכלי מד"ת אלא מד"ס אמר ריב"ק אמרתי לו ליהודה מפני מה אין אנו רואים את

דברי

תַּנּוּר וְכִירַיִם יֻתָּץ טְמֵאִים הֵם וּטְמֵאִים יִהְיוּ לָכֶם: לו אַךְ

רש"י

יותר מביצת תרנגולת: (לה) תנור וכירים. (כלים י"א) כלים המטלטלין הם והם של חרס ויש להן תוך ת: ושופת את הקדרה על נקב החלל ושניהם פיהם למעלה: יותץ. שאין לכלי חרס טהרה בטבילה: וטמאים יהיו לכם. שלא תאמר מצווה אני לנותצם תלמוד לומר וטמאים יהיו לכם אם רצה לקיימן בטומאתן רשאי: (לו) אך

שפתי חכמים

אחרים: ת דהוי לאו כלים המטלטלים הם אלא מחוברים לקרקע או לא מקבלים טומאה דכל המחובר לקרקע הרי הוא כקרקע ומדכתיב יותץ דמשמע דאין להם טהרה במקוה משמע דכל חרס הם והואיל והוא כלי חרס צריך לומר שיש להם תוך דאין כלי חרס מטמא אלא מאוירו ולאו דוקא חרס שהרי אין שורפין אותו באש אלא כיון שטחים אותו בטיט ומייבשין אותן בחמה קורין אותו חרס ויש לו כל דין כלי חרס: וא"ת

התורה והמצוה

הכתוב. וכלי חרס אשר יפול אל תוכו כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל. וכן כל משקה יטמא בכל כלי שיפול השרץ אל תוכו. (ובפסחים (דף יח) באר דר' יוסי סובר דאין משקים מטמאים לא משקים ולא כלים, ואמר שם דאמר בשטת ר"ע דדריש יטמא דכתיב גבי אוכל (כנ"ל ס' הנ"ל) וכן דריש יטמא דכתיב גבי משקים. ובעי והיכי דריש לה. וכל משקה יטמא לטמא אוכלים א"א שלא לטמא משקים, אמרתי לא כך היה, מאי לא כך הי' אמר ר"פ לא מצינו טומאה שעושה כיוצא בה. רבינא אמר מגופא דקרא. דא"א יטמא דסיפא לטמא משקים ודרישא נמי לטמא משקין לערבינהו ולכתבינהו מכל האוכל אשר יאכל וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא. הרי יטמא ל"ל. אלא יטמא דרישא לטמא משקין יטמא דסיפא לטמא אוכלים. ואימא לטמא את הכלים ולאו ק"ו הוא וכו'. פי' שר' יוסי ס"ל כלל שנתן ר"ע דפעל יטמא הבא בציווי מורה שאינו פסול רק מטמא אחרים. כמו שהוכיח מזה דשני עושה שלישי ממ"ש יטמא באוכל (כנ"ל ס' קלא). וה"ה דיטמא דסיפא פי' שמטמא אחרים והיינו אוכלים. ושאל דלמא משקים. ואמר ר"פ אחר שלמדנו במ"ש וכי יותן מים על זרע וכ' טמא הוא דאין טומאה עושה כיוצא אה"ל שמטמא משקים. ורבינא הוכיח זה ממ"ש שני פעמים יטמא ולא כללם כא' וע"כ דכ"א טומאתו משונה. וכיון דיטמא דכתיב באוכל אינו מטמא אוכל רק משקה דבאוכל למדנו דאין טומאה עושה כיוצא בה. ע"כ דיטמא דכתיב במשקה מטמא אוכל דאם מטמא משקה א"כ טומאתם שוה ולמה אמר ב"פ יטמא. והק' דלמא מטמא כלים ובזה טומאתם חלוק ומשיב ע"ז מדין ק"ו עיי"ש). וריב"ק מביא ראי' דמה שמשקים מטמאים כלים הוא מד"ס ממה דקיי"ל דכלים שנטמאו במשקים א"צ הערב שמש. כי טומאה דרבנן א"צ הערב שמש. ורבי הביא ראי' לזה ממה דקיי"ל דכלי שנטמאו אחוריו במשקים תוכו טהור שזה משום היכירא שהוא מד"ס כמ"ש בבכורות (דף לח). ור' אליעזר חולק דאין טומאה למשקין מה"ת ועקר הכתוב מדבר לענין הכשר כפי שפירשנו בס' קלה. והביא ראי' ממה שהעיד ר' יוסי על משקה בי מטבחיא שהן דכן. ובפסחים (דף יז) פליגי בזה רב ושמואל עיי"ש. ובמ"ש ר"ע הומר פלפלו בזה בפסחים (דף כ) ועי' בק"א האריך בזה:

ב קלה וכל אשר יפול מנבלתם כאשר בארנו למעלה (ס' קטו) שהכתוב חשב בשרץ ג' לשונות כל הנוגע בהם במותם ומדבר בהשרץ השלם שמת. וז"ש אם במיתתן הרי מיתתן אמורה. ואמר וכל אשר יפול מהם, על שנפל אבר מן השרץ השלם. וז"ש אם באבר מה"ח הרי אבמה"ח אמור. ומ"ש פה אשר יפול מנבלתם מדבר שנפל אבר מן המת. ושם בארנו טעם דרשים אלה באורך. ושם גלה מענין כמיטת האבר וגבולו וחסרונו ולא בא בתנ"ך רק על הבשר שהוא מתנבל ע"י המות לא על העצמות והגידים ושאר חלקים שאין מתנבלים ונמאסים, וכן בספרא (ס' אחרי פי"ב מ"ב) וז"ש מטנה ג:

קלט תנור וכירים יותץ. דע שיש הבדל בין לשונות של שבירה ניתוץ הריסה ניפוץ ודומיהם. שעל שבר הונח על דבר התלוש שנשבר לשנים כמו ועצם לא תשברו בו. קנה רצוץ לא ישבר. ועל הכלי שנשברה עד שלא תצלח למלאכתה. כמו ויגשו לשבור הדלת. ויבא על דבר המחובר מחומר אחד לא המחובר מחומרים מפורדים מדובקים יחד. וישבר את המצבות, כי המצבה היתה מאבן אחת והשבירה הוא לשנים. או בכלי שניקבה עד שאינה ראוי' למלאכתה כמ"ש בזבחים (דף נו) עמ"ש כ"ח שנטמא חוץ לקלעים עקבו ולאו כלי הוא וכ'. וכן במ"ש גבי שרץ על כ"ח ואותו תשברו היינו בענין שנטהר מטומאתו כנ"ל (ס' קל"ב) משא"כ אם שובר כל הכלי לחלקים דקים ישמש בלשון ניפוץ. ככלי יוצר תנפצם (תהלות ב) ונבליהם ינפצו (ירמי' מח) כאבני גיר מנופצות (ישעי' כז). או בלשון הדקה. והמסכות שבר והדק (דה"ב ל"ד). או בלשון כתות ושברה כשבר נבל יוצרים כתות (ישעי' למד). אבל לשון נתץ לא בא-על דבר התלוש רק על דבר המחובר לקרקע. ונתץ את הבית (ויקרא יד) אתוץ את המגדל (שופטים ח), שמ"ש מלתעות כפירים נתוץ ה' הוא בדרך המליצה כאילו הם בנוים לתלפיות. ולכן לא אמר פה ישבר כמ"ש בכ"ח כי התנור צריך להיות מחובר. וז"ש בשבת (דף קכה) על המשנה (כלים פ"ה מ"ו) שסגו עפ"י הבור או עפ"י הדות ונתן שם אבן ר"א אם מסיק מלמטה והוא ניסוק מלמעלה טמא ואם

מְסָאֲבִין אִינּוּן וּמְסָאֲבִין יְהוֹן לְכוֹן: ט בְּרַם מַעְיָן וְגוּב בֵּית כְּנִישַׁת מַיָּא יְהֵי דְכֵי

ספרא

דברי ר' יוסי ברבי שאמר שאין טומאת משקים לכלים מן התורה אלא מד"ס שאין טומאה מן התורה עולין ידי טומאתם בו ביום וכלים שנטמאו במשקין עולים ידי טומאתן בו ביום. רבי אומר תדע שאין טומאת משקין לכלים מן התורה אלא מד"ס שאין טומאה מן התורה מטמא כלי שפיו מאחוריו שאין תוכו טמא. וכלים שנטמאו במשקים תוכו טהור. א"כ למה נאמר משקה בכל כלי יטמא מלמד שהכלים מטמאים את המשקים. ר' אליעזר אומר אין טומאה למשקין כל עקר תדע לך שהוא כן שהרי העיד יוסי בן צרידא על משקה בי מטבחייא שהן דכן. ר"ע אומר השרץ מטמא את המשקין והמשקין מטמאין את הכלים והכלים מטמאין את האוכלים הא למדנו ששלשה טמאים בשרץ:

(פרק יוד) [קלה] (א) וכל אשר יפול מנבלתם עליו יטמא במי הוא מדבר אם במיתתן הרי מיתתן אמורה אם באבמה"ח הרי אבמה"ח אמור הא אינו מדבר אלא באבר מן המת. (ב) מנבלתם לא מן העצמות לא מן השנים לא מן הצפרנים ולא מן השער שלהם: קלט תנור אם שלם טמא אם חתכו טהור. מיכן אמרו תנור שנטמא כיצד מטהרין אותו חולקו לשלשה וגורר את הטפילה עד שיהי' בארץ. ר"מ אומר א"צ לגרר הטפילה ולא עד שיהי' בארץ. אלא ממעטו מכפנים ד' טפחים. ר"ש אומר צריך להסיעו. (ג) חלקו לשנים א' גדול וא' קטן הגדול טמא והקטן טהור. חלקו לשלש א' גדול ושנים קטנים הגדול טמא ושנים הקטנים טהורים. הלקו לשנים והם שוים טמאים מפני שאי אפשר. (ד) נטמא תנור אם שלם טמא ואם חתכו הרי הוא טהור. מכאן אמרו תנור שבא מחותך מבית האומן עשה לו לימודים ונותנה עליו והוא טהור. נטמא. סלק את הלימודים טהור החזירה לו טהור. מרח בטיט מקבל טומאה

התורה והמצוה

לאו טהור והכ"א הואיל והוסק מ"מ טמא. במאי קמפלגי בהאי קרא תנור וכירים יותץ טמאים הם וטמאי' יהיו לכם ר"י סבר מחוסר נתיצה טמא שאין מחוסר נתיצה טהור (ופרש"י דנתיצה לא שייכה אלא בבנין מחובר) ורבנן סברי טמאים יהיו לכם ס"מ (פרש"י אעפ"י שאין מחובר כל צרכו). ורבנן הכתיב יותץ. ההוא לאידך גיסא דס"ד כיון דחברה לארעא כגופא דארעא דמי קמ"ל וכו' יעיי"ש. מבואר דלכ"ע לא שייך נתיצה רק במחובר. ויש עוד הבדל בין נתיצה ובין הריסה שנייהם באו על הבנין המחובר. רק ההורס מקלקל צורת הבנין לבד ואינו משחית חומר הבנין, שיקפיד לפעמים על חלקיו ושיח הסיד שישארו שלמים. אבל הנותץ משחית גם החלקים ואינו מקפיד על קיומם (וכ"כ הרש"פ בס' יריעות שלמה חלק ג' ס' כג) והנה ממ"ש וכל אשר יפול עליו וכו' תנור וכירים יותץ שר"ל שע"י שיותץ לא יטמא (ופי' שלא יקבל טומאה בעתיד וגם יטהר אם נטמא כבר) עז"א בספרא. תנור אם שלם טמא אם חתכו טהור כיצד מטהרין אותו חלקו לשלשה (שזה גדר נתיצה והבדלו מן בקיעה ושבירה שהן לשנים) וגורר את הטפילה עד שיהיו בארץ (שזה גדר נתיצה והבדלו מן הריסה שמניח את הטפילה והטוח). ודעת ר"מ שא"צ לגרר את הטפילה ולא עד שיהי' בארץ רק ממעטו מבפנים ד' טפחים והולך לשטתו שסובר (ברפ"ה דכלים) דתנור תחלתו ארבע ושיריו ארבע. וא"כ אם הוא פחות מד' אינו מקבל טומאה ומפ' רבא בשבת (דף קכה) שר"מ לא פליג רק על התקון שלא יקבל טומאה אבל אם קבל טומאה שעליו אמר תנור יותץ מודה שצריך לגרור את הטפילה שזה גדר נתיצה ואין הלכה כותי' רק כחכמים דתחלתו כ"ס. ור"ש ס"ל שאחר שנתיצה כולל יותר מן הריסה ממילא צריך להסיע ממקומו כי הריסה היא שמסיע ממקומו. ואין הלכה כותי' כי בפרט זה פעל הרס משונה מפעל נתץ. שנתיצה יאמר גם אם ישארו החלקים הנתצים במקומם לבד שיתצם לגמרי, ופעל הרס הונח על שמסיע החלקים ממקומם. וכמ"ש בפי' ירמי' (ס א) שלכן בא לפעמים פעל הרס מוסיף על פעל נתץ כמ"ש לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס. וכן שם (לא כח) לנתוץ ולהרוס שר"ל שיתצם במקומם ואח"כ יהרסם במה שיסיע הכל ממקומו. ולכן במ"ש יותץ אינו כולל שצריך להסיעו

(וז"ש משנה ב' שמועתק מכלים פרק ה' משנה ז') ומ"ש (במשנה ג') חלקו לשנים וכ' הגדול טמא משום דאיכא רובו של תנור. ובמ"ש חלקו לשלשה א' גדול פי' כשנים. ומ"ש חלקו לשנים וכ' מפני שאי אפשר, פי' לצמצם, וזה לכ"ע כיון דאיכא נמוה וכמ"ש בפ"ב דבכורות (דף יז ע"ב) וכ"ש למ"ש הרמב"ם (בפ"ט מה' רוצח ה"ח) דבידי אדם א"א לצמצם. וכ"ז איתא במשנה דכלים שם. ומ"ש (במ"ד) מכאן אמרו סוף במשנה דכלים (שם מ"ט), ופי' הטר שעשאו האומן דפין דפין לחברו ע"י למודים שהם מסגרות (פי' למודים עמודים שמעמידים הדבר כ"כ הערוך והראב"ד מ"ז פ"ז דעדיות) כאשר טחן עליו הלימודים עדיין הוא טהור כי לא הי' מחובר. ואם אח"כ נטמא וסלק את לימודיו נטהר כי זה נתיצתו וכשהחזיר לימודיו אינו מקבל טומאה שאין הלימודים מביאים לו טומאה רק פעם ראשונה כשבא מחותך מבית האומן.

טומאה א"צ להסיקנו שכבר הוסק :

קמ (ה) תנור שומעני בין חדש בין ישן ודין הוא. טימא כלי חרס וטימא תנור. מה כלי חרס משתגמר מלאכתו אף תנור משתגמר מלאכתו דברי ר' אליעזר. א"ל ר"ע דנים אפשר משאי אפשר אמר לו ר' אליעזר אעפ"י [שאי אפשר] ראי' גדולה הוא. (ו) חזר ר"ע והחליף את הדין טימא כ"ח וטימא תנור מה כ"ח משתגמר מלאכתו באור אף תנור משתגמר מלאכתו באור אי מה כ"ח בשמו אף תנור בשמו תנור קודם שהוסק תנור שמו. ת"ל כירים. מאימתי מקבל טומאה משיסיקנו כדי לאפות בו סופגנים ר' יהודה אומר משיסיק את החדש כדי לאפות בישן סופגנים :

קמא (ז) יותץ טמאים את שי"ל נתיצה יש לו טומאה את שאין לו נתיצה אין לו טומאה פרט לתנור של אבן ושל מתכות ולכירה של אבן ושל מתכת. מיכן אמרו תנור של אבן ושל מתכת טהור וטמא משום כלי מתכות. ניקב נפגם נסדק עשה לו טפילה או מוסף של טיט טמא, וכמה יהי' בנקב כדי שיצא בו האור וכן בכירה. (ח) כירה של אבן ושל מתכת טהורה וטמאה משום כלי מתכות ניקבה נפגמה נסדקה עשה לה פטפוטים טמאה. מרחה בטיט בין מבפנים בין מבחוץ טהורה. ר' יהודה אומר מבפנים טמאה מבחוץ טהורה. (ט) יותץ טמאים את שיש לו נתיצה יש לו טומאה את שאין לו נתיצה אין לו טומאה. מיכן אמרו

אבל אם מרח לתנור זה בטיט מקבל טומאה ע"י מריחת הטיט וא"צ להסיקו שנית שכבר הוסק כשבא מחוסך מבית האומן :

קמ תנור וכירים התנור עשוי לאפות בתוכו. כמ"ש ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד (ויקרא כו). כמו תנור בוערה מאופה (הושע ז). והנה אין הכרעה אם מדבר בתנור שכבר הוסק או גם מתנור חדש שלא הוסק. כי אחר שדין התנור שוה עם דין הכ"ח שעניהם מקבלים טומאה מאוירן. הסברה נותנת שענינם א', והנה בשם כלי חרש נקרא העפר מן העפרורית שנצרף בכבשן (רמב"ם ספ"א מכלים) וקודם לזה נקרא חומר או טיט כמ"ש ונשחת הכלי אשר הוא עושה כחומר ביד היוצר וישב ויעשהו כלי אחר (ירמי' יח). וע"כ נקרא בשם כלי יוצר. ככלי יוצר תנפצם (תהלים ב). לנבלי חרש מעשה ידי יוצר (איכה ד). ור"מ ורבנן פליגי (ביצה דף לב) דר"מ סובר דכ"ח מקבלין טומאה משתגמר מלאכתן והיא לפי' התוס' בצירוף מעט. ולרבנן צריך צירוף הרבה. עכ"פ בלא צירוף כלל הוא חומר וטיט לא חרש, אבל בשם תנור נקרא גם בלא היסק שמסיקו לאפות בו. וזה הפלפול בין ר"א לר' עקיבא שתחלה אמר ודין הוא טמא כלי חרש וטמא תנור מה כלי חרש משתגמר מלאכתו. אף תנור משתגמר מלאכתו שהוסק לאפות וע"ז השיב ר"ע איך דנים אפשר משאי אפשר דכלי חרש אם לא נצרף בכבשן הוא אדמה לא חרש לא כן התנור שהוא תנור אף שלא הוסק, ודעת ר"א שהוא ראי' גדולה כיון שעניהם טומאתם שוה ע"כ נעשו באופן אחד. ור"ע חזר והחליף את הדין. דהא גמר מלאכתו של חרש הוא בצירוף מעט. כמ"ש בביצה דף לב לר"מ משנגמר מלאכתו שהיא בצירוף מעט ואעפ"כ צריך בכ"ח שתגמר מלאכתו באור. לא די משתגמר מלאכתו לבד ר"ל בצירוף מעט, רק שתגמר מלאכתו באור שהוא צירוף גמור, וה"ה לתנור אף שנגמר מלאכתו קודם צריך שתגמר מלאכתו באור, ובזה א"ל איך דנים אפשר משאי אפשר דגם כלי חרס אפשר שנקרא חרס משנגמר מלאכתו ואעפי"כ צריך שתגמר מלאכתו באור, בזה מקום הספק אם נדמה תנור וכ"ח מצד שוים בדיניהם או שנבדיל ביניהם באשר התנור מובדל מכ"ח שנקרא בשם תנור בלא הסק כלל, ועז"א ת"ל כירים (כנ"ל) ר"ל כי שם כירים הוא ע"ש האש שבתוכו, כי הכירה אין אופים בה רק מניחים בה האש והקדרה שופתת עליו, ונקראת בשם הזוגי על שיש בה מקום שפיתת שתי קדרות, ושם כיר מלבון אש, כמו ככיור אש בעצים (זכריה יב), והוא עצמו שם כור שמתיכין בו הכסף כור לזהב (משלי יז) כהתוך כסף בתוך כור (יחזקאל כב) ע"ש האש היוקד בו, ואמרו (כלים פ"ח מ"ט) כור שיש בו בית שפיתה טמא (פי' הר"ש שתופר באבן או טח בטיט) וזה דומה להגורו של בן דינאי (שם פ"ה מ"י) שא"א שיקרא בשם כור טרם הוסק עד שיכול הטיט לעמוד בפ"ע כמבואר שם. והנה מ"ש תנור וכירים הוא לדוגמא שה"ה יתר הבניינים שנעשו מחרס לאפות ולבשל כמו כופח ויורות הערביים ודומי' ואחר שהשם תנור בא לדוגמא למה הוסיף שם כירים הלא נדעהו מתנור. וע"כ שבא ללמד על שם תנור שג"כ צריך היסק כמו כירים, וכמ"ש בספרא צו חלב נבלה וחלב טרפה, שטרפה מיותר ללמד על נבלה שיש במינה טרפה, ומ"ש מאימתי מקבל טומאה וכו', מבואר ברפ"ה דכלים, דלת"ק בעי היסק מרובה כהיסק תנור חדש ולר"י די בהיסק מועט כאלו הי' תנור ישן ועי' בתוי"ט שם :

קמא תנור וכירים יותץ. הנתיצה לא תהי' רק בחומריים המחוברים ע"י בנין ומלאכת מעשה, כמו החרס שתוארו ע"י צרוף בכבשן, או בנין של אבנים קטנים העומדים ע"י טיט, לא בדבר המחובר בטבע כמו אבנים שלמים בעליהם ישמש בגשוות אחרות. כמו כפטיש יפוצץ סלע. אבנים שחקו מים.

אמרו. האבן שהיה שופת עליה ועל התנור. עליה ועל הכירה. עליה ועל הכופח. טמאה מפני שי"ל נתיצה. עליה ועל האבן עליה ועל הסלע עליה ועל הכותל טהורה מפני שא"ל נתיצה. עליה ועל זיז. רואין שאם ינטל הכותל והוא עומד בפ"ע טמא ואם לאו טהור:

קמב (י) יותץ יכול יתצם ודאי ת"ל טמאים יהיו מקיימים אותם בטומאתם. יהיו לכם כל שהוא לצרכיכם לרבות ידות הכלים מכאן אמרו האבן היוצאת מן התנור טפח ומן הכירה ג' אצבעות חיבור. היוצא מן הכופח עשאו לאפיה שיעורו כתנור עשאו לבישול שיעורו ככירה. א"ר יהודה והלא אמרו האבן היוצא מן התנור כל שהוא טמאה לא אמרו טפח אלא בין התנור לכותל. היו שני תנורים סמוכים זל"ז נותן לזה טפח ולזה טפח והשאר טהור. או יכול שאני מרבה יתר מכשיעור ת"ל הם:

(פרשה ט) קמג (א) אלו אמר מקוה מים יהיה טהור יכול אפי' מלא בכתפו ועשה מקוה בתחלה יהא טהור. ת"ל מעין מה מעין בידי שמים אף מקוה בידי שמים, אי מה מעין שאין בו תפיסת ידי אדם אף מקוה שאין בו תפיסת ידי אדם יצא המניח קנקנים בראש הגג לנגבם ונתמלאו מים ת"ל בור. אי בור יכול אפי' בור שבספינה יהי' טהור ת"ל מעין מה מעין שעקרו בקרקע אף מקוה שעקרו בקרקע:

אי

וכן על המתכיות יאמר וכסת נחש הנחשת. ולקח את העגל ואכות אותו, או לשון שבירה והדקה וכדומה. לא לשון נתיצה, וזה שאמר בספרא אם שא"ל נתיצה א"ל טומאה פרש לתנור של אבן ושל מתכת. ר"ל אבן, טהור לגמרי, ושל מתכות טמא משום כלי מתכות ודינו, לא מאוירו ככ"ח, ובסיומו מחובר לקרקע אינו טמא כלל. ואם ניקב או נפגם ונסדק או נעשה לו מסילה של טיט לסתמו שעשה על פיו תוספת של טיט, טמא משום כ"ח. וכן הדין בכירה. ובכירה רגילים לעשות במקום הנקב ספסופים שיושבת עליהם, ופלוגתא דר"י הוא גם גבי תנור כמ"ש בתוספתא. (וכ"ז מובא בכלים פ"ה מי"א). ומ"ש במ"ש האבן שהי' שופת וכו', פי' והיברס בטיט, ומ"ש עליה ועל הסבן, ואחת בטיט ואחת שלא בטיט. וכפי' הרע"ב פ"ו דכלים מ"א דסתם ספרא ר"י, ועי' בתוי"ט בס מ"ב:

קמב יותץ טמאים הם וטמאים יהיו לכם. אין פי' שמחויב לנתצו דא"כ למה אמר טמאים יהיו שלא יתנם בהכרח ולא יהיו טמאים וע"כ פי' יותץ אם רוצה לטהרו וטמאים יהיו אם לא ירצה לנתצם. וז"ש יכול יתצם ודאי וכו'. ומ"ש יהיו לכם. מלת לכם. מורה כל הצריך לכם לצורך תשמיש התנור הכל טמא כמוהו. והם הידות כפי הצורך לתשמיש התנור נטמא עם התנור. אבל יתר על הצורך אינו טמא דאין שייך אל התנור וכתב טמאים הם. מלת הם מורה לא מה שהוא חוצה לו. ומ"ש מכאן אמרו הוא בפרק ה' דכלים (משנה ב), ומ"ש ר"י לא אמרו אלא בין התנור לכותל ר"ל דאז אינו חיבור ביותר מטפח מפני שעתיד ליטלו כדי לקרב התנור אל הכותל. ומ"ש היו שני תנורים. ותנא שלא העתיק הרמב"ם דין זה (בפי"ז מכלים) משמע דאתיא כר' יהודה שהיא סתמא דספרא:

קמג אך מעין ובור מקוה מים יהי' טהור, כתב רש"ם לפי פשוטו אין המים מכונסים בקרקע מקבלים טומאה אלא כמו שפי' למעלה משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא, וכן פי' הרמב"ן, וזה אמת לדידן דקיי"ל דיש טומאה למשקין מן התורה וגם לא קיי"ל כר"י דס"ל דמ"ש בכל כלי בא להורות דמשקין מכשירין כלים. רק פי' שהמשקה לא יטמא רק כשהוא בכלי לא במחובר, וע"ז פי' כאן אך מעין ובור וכו' טהור ואין מקבל טומאה, ובכ"ז כבר ידעי' פסוק זה דברי מותר דהלא מ"ש בכל כלי ידעינן שאם אין המשקה בכלי רק בקרקע הוא טהור. לכן פי' בו חכמים עוד כוונה שני' דרושיית שלכן אומר בנית דמי מעין ובור אינו מקבל טומאה למען נלמד ממנו לכ"מ דכתיב במים יובא או ורחץ בשרו במים היינו במים כאלה הבלתי מקבל טומאה. כי גם הסברה מחייבת שלא יטבול במים שבכלים שאחר שהם מתטמאי' בבוא הטמא לתוכם איך יטהרו את הטמא. והנה שם מקוה מים יפול על כ"מ שנתקבצו שם מים בין ע"י שמים, ולמקוה המים קרא ימים. בין ע"י אדם נטה ידך על מימי מצרים וכו' ועל כל מקוה מימיהם. שכולל גם הנקוים ע"י אדם. ואם היה הכוונה שגם הנקוה ע"י שאובה כשר הי"ל מקוה מים יהי' טהור ולמה הוסיף מעין ובור, אך שבא ללמד מקוה מים הנעשה ע"י מעין ובור, והנה המעין מתמלא בידי שמים ולא חלו בו ידי אדם כלל. והבור הוא מים מכונסים מ"י גשמים והלו בו פעולת אדם. ומזה ידעינן שהמקוה תהי' ע"י שמים ממי גשמים (לאפוקי אם מלא בכתפו מים שאובים) ולא יוזק אם חלו בו פעולת אדם, כמו המניח קנקנים לראש הגג לנגבן ונתמלאו מי גשמים והוא פלוגתא דר"א ור' יהושע (פ"ב דמקואות מ"ז) מבוס דיש בו תפיסת יד אדם כשר. ודעת הרמב"ם (פ"ד מקואות ה"א) ותוס' פסחים (דף קט) והר"ן בשם ר"י בן מיגש והרמב"ן בשם הדר"י וכ"ד הגאונים שכל מה שנאמר פה הוא אסמכתא, דפסול מים שאובים הוא דרבנן. וכן לדעת הרמב"ם

וכן

מַעְיָן וּבוֹר מִקְוֵה־מַיִם יִהְיֶה טָהוֹר וְנֹגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא׃ לז וְכִי יִפֹּל מִנִּבְלָתָם עַל־כָּל־זֶרַע זֵרוּעַ אֲשֶׁר יִזָּרֵעַ טָהוֹר הוּא׃ לח וְכִי יֻתַּן־מַיִם עַל־זֶרַע וְנָפַל מִנִּבְלָתָם עָלָיו טָמֵא

בעל הטורים

(לז) זרע זרוע אשר יזרע טהור הוא. בגימ' זרעים שזרען טהורים:

רש"י

מעין ובור מקוה מים. שמחוברים לקרקע אין מקבלין טומאה א ועוד יש לך ללמוד: יהיה טהור. הטובל בהם מטומאתו: ונוגע בנבלתם יטמא. אפילו הוא בתוך מעין ובור ב ונוגע בטומאתם יטמא. (ת"כ) שלא תאמר קל וחומר ג אם מטהר את הטמאים מטומאתם קל וחומר שיציל את הטהור מליטמא לכך נאמר ונוגע בנבלתם יטמא: (לז) זרע זרוע. זריעה של מיני זרעונין. זרוע שם דבר הוא כמו (דניאל א') ויתנו לנו מן הזרעים: טהור הוא. למדך הכתוב שלא הוכשר ונתקן לקרות ד אוכל לקבל טומאה עד שיבואו עליו מים: (לח) וכי יתן מים על זרע. לאחר שנתלש שאם תאמר יש הכשר במחובר אין לך זרע שלא הוכשר: מים על זרע. בין מים בין שאר משקין ה בין הם על הזרע בין זרע נפל לתוכן ו הכל נדרש בתורת כהנים: ונפל מנבלתם עליו. אף משנגב מן המים שלא הקפידה תורה אלא להיות עליו שם אוכל ומשירד עליו הכשר

שפתי חכמים

א וא"ת והא לעיל דרש רש"י וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא קאי אהכשר טומאה ולא על טומאה עצמה משום דסבירא ליה דאין טומאת משקה דאורייתא וזה אליבא דר' אליעזר דס"ל הכי והכא פירש דוקא המחוברים לקרקע אין מקבלין טומאה ש"מ טומאת משקים דאורייתא וזה אליבא דר' יודא דס"ל הכי. יש לומר זהו שפירש"י ועוד יש ללמוד וכו' ואליבא דר' אליעזר והא דלא קאמר וי"א י"ל דאף ר' יודא ס"ל נמי הכי דס"ל דתרוייהו יש ללמוד מזה דשקולים הם ויבאו שניהן. הרא"ם: ב כלו' אם נגע בנבלה והוא בתוך מעין או בור יטמא דקרא יתירה הוא למדרש הכי והכי דרשינן ליה אך מעין ובור ומקוה מים הטמא הטובל בהן טהור אבל הטהור העומד בתוכן אם נגע בשרץ טמא: ג כתב הרא"ם אבל בתורת כהנים שנו הואיל והארץ מצלת את הטמאים מטומאתם שאם זרעו זרעים טמאים ונזרעו בארץ הם טהורים והמקוה נמי מטהרת את הטמאים מה הארץ מצלת את הטהורים כלומר הזרעים הנזרעים בארץ מלטמא אף מים כך לכך נאמר והנוגע בנבלתם יטמא שאין המים מצילים מלטמא: ד פי' דמדכתיב בתריה וכי יותן מים על זרע ונפל מנבלתם עליו טמא הוא מכלל דקרא דלעיל מיירי דכתיב טהור הוא כשנפל מנבלתם עליו טרם שיבא עליו המים קמיירי. עיין בהרא"ם מה שהקשו הקושיות שהקשו בת"כ ובתלמוד דל"ל קרא תיפוק מדלעיל, והביא הפירוקים שתרצו שם: ה דילפינן מים מים לג"ש ממים דלעיל דגבי כלי חרס שהם עשה בהן שאר משקים כמים: ו דכתיב וכי יותן מים על זרע וכת"כ בסמוך ונפל וגו' קרי בו נמי ונפל על מה שכתוב לפניו

התורה והמצוה

ובין לדעת הראב"ד (פט"ו מה' טומאת אוכלים) מבואר דמים שבקרקעות אין מקבלים טומאה בעודן מחוברים ולא משכחת בהו טומאה רק אם נפלו מים תלושין טמאים לתוכם ברצון ולא הי' בהם מ' סאה לבטלן ע"י השקה. ולפ"ז במ"ש ורק בכל כלי יטמא אבל מקוה מים טהור כולל גם השאובים. ומבואר אצלינו שכ"מ שיאמרו שהדבר הוא אסמכתא דבריהם סובבים על שורש ה' הקבוע אצלינו שלא הי' כח ביד חכמים לגזור דבר שהתירו מפורש בתורה וכמ"ש הט"ז ביור"ד (ס' קיז) ובארנו כוונתו במק"א ליישב המון הקושיות אשר הקשו עליו בעלי תריסין. ולכן במקום שגזרו חכמים דבר שידומה שמבואר הפוכו בכתוב באר כי יש לפרש הכתוב באופן שיסכים עם תקנת חכמים. וכן אמרו פה שהיתר של מים שאובים לא התבאר בכתוב כי י"ל שמקוה דומיא דמעין ובור שלא חצבו בם ידי אדם:

קמד אך מעין ובור מקוה מים. יש הבדל בין מעין ובין עין, שהעין הוא הנגלה בעמק עד שלא יתפשטו המים חוצה כמו ותרד העינה ותשאב. והמעין מצייר נביעת המים והתפשטותם חוצה בין אם העומק סביבו מעט או רב שהמים מתפשטים כמ"ש אתה בקעת מעין ונחל. ומעין יצא מבית ה' והשקה את נחל השטים. המשלח מעינים בנחלים. יפוצו מעינותיך חוצה, ומזה אמר (במשנה ג') שהמעין מטהר בזוחלין. ויש הבדל בין מעין ובין באר שגם הוא נובע. כמ"ש שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך, ואמר (עכו"ם דף יח) בתחלה מבורך ואח"כ מתוך בארך, ופרש"י בור מים מכונסים ובאר מים נובעים, ובזהר (ויק' ס' כה) בור לית לי' מדילי' אלא מה דיהבין בגוי' באר מים דנביעין, ותמצא שבעל הלשון ישמש תמיד על הבור בלשון חציבה. לחצוב להם בורות (אם לא במקום שהבור ריק אין בו מים), ועל הבאר בלשון חפירה וכרי' כי אחר שהבור מכונס ממי גשמים יחצבוהו בקרקע קשה שע"ז נופל לשון חציבה, רק הבאר נכרה בעומק ויש בו מים רבים והמעין נובע לפעמים על פני האדמה ומימיו מועטים. וז"ש פה אך מה מעין מטהר בכ"ש, ודרש ממ"ש אך מעין, שמבואר אצלינו שמלת אך ימעט במשפט כזה עצמו. אם הוא אך מעין יהי' טהור הגם שאין בו סגולה אחרת, ואך במעין נוהג זה, והנה הרשב"א למד מכאן דמה"ת גם לטבילת אדם א"צ מ' סאה במעין דדוחק לאוקמי בכלים דוקא, אולם לתוס' ורא"ש דסברי דאף במעין צריך מ' סאה שזה ישבו שר"ל שאם יש כ"ש מותר להוסיף עליו שאובים,

ודיקרב בנבלתהון יהי מסאב: לז וארי יפל מנבלתהון על כל בר זרע זרוע די יזדרע דכי הוא: לח וארי יתיהבון מיא על בר זרעא ויפל מנבלתהון עלוהי מסאב

ספרא

קמד אי מה מעין מטהר בכל שהוא אף מקוה מטהר בכ"ש ת"ל אך מעין המעין מטהר בכל שהוא והמקוה במ"ם סאה. **קמה** (ב) מנין אם טמא יטהרנו ת"ל מקוה ומעין יהיה טהור. א"ל אלא מעין את המקוה מנין מקוה את המקוה מקוה את הבור בור את הבור בור את המקוה מנין ת"ל מעין יהי' טהור. בור יהיה טהור. ומקוה מים יהי' טהור. (ג) אי מה מעין מטהר בזוחלין אף מקוה מטהר בזוחלין ת"ל אך מעין. המעין מטהר בזוחלין והמקוה באשבורן: **קמו** (ד) מקוה מים לא מקוה כל משקים כולם פרט לשנפל לתוכו מי כבשים ומי צבעים ושינו את מראיו דברי ר' מאיר שהי' ר"מ אומר כל הפוסלו בג' לוגין פוסלים אותו בשינוי מראה מי כבשים ומי צבעים פוסלים אותו בג' לוגין ופוסלים אותו בשינוי מראה ר' יוסי אומר כל הפוסל בג' לוגין אין פוסלין אותו בשינוי מראה. **קמז** (ה) ונוגע בנבלתם יטמא הלל אומר אפי' הם בתוך המים שהייתי אומר הואיל והארץ מעלה את הטמאים מטומאתן והמקוה מעלה את הטמאים מטומאתן. מה הארץ מצלת את הטהורים מלטמא אף המקוה יציל את הטהורים מליטמא ת"ל ונוגע בנבלתם יטמא אפי' הם בתוך המים. (ו) ריה"ג אומר ונוגע בנבלתם יטמא במגע הם מטמאים ואין מטמאים במשא. והלא דין הוא. ומה אם בהמה שלא עשה דמה כבשרה מטמאה במשא. שרץ שעשה דמו כבשרו א"ד שיטמא במשא. ת"ל ונוגע בנבלתם יטמא במגע הם מטמאים ואין מטמא במשא. (ז) ר"ע אומר ונוגע בנבלתם יטמא לרבות כלי עצם. הלא דין הוא. מה אם העץ שאביו טהור. כלים הנעשים ממנו טמאים העצם שאביו טמא א"ד שיהיו כלים הנעשים ממנו מקבלים טומאה. לא א"א בעץ שהוא מכשיר בבית המנוגע תאמר בעצם שאינו מכשיר בבית המנוגע הואיל ואינו מכשיר בבית המנוגע לא יהיו כלים הנעשים ממנו מקבלים טומאה ת"ל והנוגע בנבלתם יטמא לרבות כלי עצם. ר' ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר. הרי הוא אומר וכל מעשה עזים לרבות דבר הבא מן העזים אפי' מן הקרנים מן הטלפים ושאר בהמה וחי' מנין ת"ל

התורה והמצוה

דשאובים דאו' לדידהו. ולהרמב"ן דסובר שאובים דרבנן הוא סבירא ליה באמת דמעין מטהר האדם בכ"ש:

קמה מעין ובור מקוה מים יהי' טהור. דרך הכתוב שבמקום שיזכיר דין א' על שנים או שלשה דברים ידבר בלשון רבים (אם לא שבא מלת או לחלק שאז ידובר לפעמים גם ביחיד) אלמנה וגרושה וחללה זונה את אלה לא יקח, לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו לא יטמא להם במותם (במדבר ו'ז), כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ראשיתם (שם יח) ודומי' רבים. וכן הל"ל יהיו טהורים. ושנו חכמים דיליף מקוה אחת הנעשית משנים או שלשה אלה, שאחד חסר והשני משלימו כמו ששנינו (פ"ו דמקואות) משהרין את המקואות העליון מן התחתון והרחוק מן הקרוב. וממה שלא חשב מעין את המעין משמע כדעת הרמב"ם והראב"ד דבמעין די בכ"ש גם לטבילת אדם, ומ"ש במשנה ג' אי מה מעין מטהר בזוחלין וכו' ת"ל אך התחלה בס' קמ"ד וילקט גרס זה בסוף משנה א'. והוא נכון:

קמו מקוה מים דוקא מים לא יתר משקים. ודברי ר' יוסי מבואר במשנה ג' פ"ז דמקואות ומכאן מבואר כדברי הגאו"ם שם דהא ר"ת פליג אר"י והרמב"ם פסק כר"י משום דהגמ' מכות (דף ג') פריך מיני' עיי"ש:

קמז ונוגע בנבלתם יטמא זה מיותר שכבר אמר כל הנוגע בהם יטמא. ואמר הלל שמלמד שהנוגע בנבלתם אף במעין ומקוה טמא. ולא נדון כמו שהארץ מעלה את הטמאים מטומאתן שאם זרע אוכל טמא בארץ ונשרש בו נטהר והוא מציל את הטהורי' מטומאה שהמחובר לקרקע טהור כן המים שמעלה מטומאה תציל מטומאה כל שהיא בתוך המים לכן אמרו שטמא כשנוגע בנבלתם אף תוך המקוה. וריה"ג מפרש שכפל זה לדייק רק נוגע יטמא, לבל נאמר שמ"ש תחלה כל הנוגע הוא לאו דוקא, רק ר"ל אף הנוגע וכ"ש נושא שטומאתו חמורה יותר, כי מן הסברה נאמר שאם בבהמה שלא עשה דמה כבשרה נושא טמא כ"ש בשרץ קמ"ל שנית שרק הנוגע טמא, ור"ע מפרש שבא לרבות כלי עצם שלא נז' בין הכלים שחשב בפסוק ל"ב. (ואמר שאין ללמוד מן הדין שאם כלי עץ טמאים אף דפשוטי כלי עץ טהורים כ"ש כלי עצם שבא מדבר טמא דבהמות וחיות מתות. כי יש להשיב דעץ חמור שמוכשר לקבל טומאה בבית המנוגע דכתיב ונתץ את אבניו ואת עציו) ור' ישמעאל בנו של ריב"ב למד לה ממ"ש במלחמת מדין וכל מעשה עזים היינו דבר הנעשה מעזים וס"ל דעזים שם

הוּא לָכֶם׃ ס לט וְכִי יָמוּת מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־הִיא לָכֶם

התורה והמצוה

הדוגמא ר"ל דבר שנעשה מעצמות בהמה הדומה לעזים לאפוקי עופות ומובא בחולין (דף כה):

קמח **וכי יפול מנבלתם** הנה יתבאר (בס' קיט) כי נמצא בס' זו י"א פעמים בנבלתם מנבלתה ונבלה נדרשים כמבואר שם. ומ"ש פה מנבלתם. בא לדרוש רק מקצת מנבלתם מטמא והוא הלחה או יבשה שיכולה לחזור לליחותה ע"י שריה בפושרין מעל"ע כמ"ש במס' נדה, ואם לאו אינה מטמאה:

קמט **על כל זרע זרוע אשר יזרע טהור הוא**. פי' חז"ל שמלמד שהמחובר לקרקע אינו מקבל טומאה. כי אל"פ כמ"ש רש"י שמדבר בתלושין שלא הוכשרו, דזה אמר אח"כ וכי יותן מים על זרע וכו' טמא הוא, מבואר שקודם שהוכשר אינו טמא. והנה מ"ש זרע זרוע. פי' זרע שנזרע בקרקע והוא שם תואר כמו זרועיה תצמיח, או כמ"ש הרד"ק במכלול שמשקלו כמו פרא למוד מדבר ובא בצירי מפני הריש. ומה שהוסיף אשר יזרע פי' שגם מה שיזרע אחר שקבל טומאה טהור ר"ל נטהר מטומאתו. ומ"ש מלת הוא מלמד שדוקא אם השרישו כי על צד זה אשר יזרע לא יצדק מלת הוא שמורה שטהור מכבר. רק מלת טהור שפי' שנטהר עתה מטומאתו ואח"כ מלת הוא אינו נופל רק על זרע זרוע. וזה מכר"ח שהוא העקר במאמר שע"י שהשריש בקרקע אינו מקבל טומאה לכן פקעה ממנו גם טומאתו מכבר ואח"כ דוקא אם נשרש כמו שהוא בזרע זרוע:

קנ **וכי יותן מים**. יש ג' הבדלים בענין זה. א] זרע המחובר לקרקע טהור והבלתי מחובר טמא. ב] אם נתן מים הוכשר לטומאה ואם נפלו בידי שמים לא הוכשר, ג] ההבדל בין אוכלי אדם לאוכל בהמה, והנה בכתוב וכי יתן מים על זרע משמע אף זרע מחובר ובפסוק אשר יבא עליו מים משמע אף בידי שמים. וכן במ"ש וכי יתן מים על זרע משמע אף אוכלי בהמה. אך שאח"כ יהי' הכל טמא. והכתוב שה' הבדיל דאשר יזרע טהור. ורק כי יותן דומיא דכי יתן בידי אדם. ורק מכל האוכל שהוא המיוחד למאכל אדם, כמ"ש בספרא למעלה, וההכרח לחלק החלוקים הנ"ל. זה כוונת הספרא בפשיטותו. וגם יאמר שאם נאמר דהמחוברים לקרקע טמא והמים שנפל בידי שמים מכשירים ואוכלי בהמה טמא. יהי' הכל טמא. דאין לך תבואה שלא ירד הגשם עליו במחובר והוכשר לקבל טומאה ואין לך תלושין שלא היו מחוברים ואין לך אוכלי אדם שאינם ראוים למאכל בהמה:

קנא **וכי יתן מים**. הגם שכבר אמר בטומאת כ"ח מכל האוכל אשר יבא עליו מים צריך להאמר שנית פה שגם אם נגע בשרץ עצמו אינו טמא אלא אם הוכשר במים (ומסתמא יש ג"כ סברה שלא הייתי יודע כ"ח משרץ דה"א דכ"ח שמטמא מאוירו חמור יותר וכמ"ש במ"ו). (זה פי' משנה הא). ואמר (במשנה ו') שהגם דשם כתוב אשר יבא עליו מים וכל משקה ולמדנו שגם שאר משקים מכשירים ופה כתוב מים לבד. למדו ממ"ש פה ושם. מים מים. דנאמרו בענין א'. שה"ש מים דפה כולל כל משקה הדומה למים דאל"כ הי' לו לומר וכל משקה ומים בכלל ואף למה שלמד מה מים שא"ל שם לויי הי"ל יין וכל משקה. שגם יין א"ל שם לויי. וע"כ לדמות מים שכתוב פה. וכי יתן מים שפי' ג"כ כל משקה. ואמר (במשנה ו') שא"א ללמוד מן הדין. די"ל דכ"ח חמור יותר שמטמא מאוירו. ואמר (במשנה ז) דין אחר. שהלא יש לדון ולומר מן הסברא שאר משקים יכשירו כ"ש ממים שאם הם משקים חוזרים לידי אביהם ומתטהרים ר"ל שמשיקן במים וטהורים כמ"ש בביצה (דף יז) ואעפי"כ מכשירין לקבל טומאה כ"ש משקים שאין מועיל להם השקה. ומשיב שיש להשיב דמים חמורים יותר שנעשים אה"ט והוא מי חטאת שיש בהם כדי הזי' שהם אה"ט לטמא אדם לטמא בגדים. כדתנן בריש כלים. ולכן צריך הגז"ש ואמר (במשנה ט) שגם זה שלמד למעלה שמחשבתו על המים לצורך דבר אחר מועיל כאלו נתנם (כמ"ש בספרא פרשה ב' מבו"ג) ה"ה שגם בשרץ הדין כן. ממה דכתיב מים מים לגז"ש:

קנב **וכי יתן מים על זרע**. פי' שע"י המים נעשה הזרע מוכשר לקבל טומאה. ובספרא שואל מנ"ל ענין הכשר כלל. הלא י"ל שהמים מתטמאים והם מטמאים הזרע וכן מ"ש בכ"ח מכל האוכל אשר יבא עליו מים פי' שאם יש מים על האוכל המים מתטמאים והם מטמאים האוכל ונאמר לפ"ז שרק אם נתן מים על זרע שנגעה הטומאה בהמים אבל אם נתן זרע ע"ג מים שאז נגעה הטומאה בהזרע היא טהורה באמת. שהאוכל אין מקבל טומאה רק ע"י מים שעליו שנטמאו. ושמ"ש וכי יותן מים על זרע הוא בדוקא. (וכ"ש שנאמר לפ"ז שאם נתנגבו המים שוב אינו מקבל טומאה). ומשיב ת"ל טמא, ר"ל שאם עקר הטומאה מטמאת המים הי"ל טמאים הם בל"ר על המים והזרע כיון שעקר הם המים שנטמאו ומטמאים הזרע. אבל כשאמר טמא בלשון יחיד מדבר בהזרע לבד שהוא הנטמא:

קנג **טמא הוא לכם** פי' חז"ל שמלת לכם (שמיותר) פי' שכל שהוא לצרכיכם לאחוז בו האוכל מיטמא עמו, וכבר ביאר למעלה (ס' קמב) מ"ש בתנור שטמאים יהיו לכם לרבות ידות וכבר התבאר בחולין

הוּא לְכוֹן: לא וַאֲרֵי יְמוּת מִן בְּעִירָא דִּי הִיא לְכוֹן לְמֵיכַל דְּיִקְרַב בִּנְבִלְתַּהּ יְהֵי מְסָאָב

ספרא

וכל מעשה. א"כ למה נאמר עזים פרט לעופות:

(פרק יא) קמח (א) וכי יפול מנבלתם יש מנבלתם מטמא ויש מנבלתם שאינה מטמא פרט ליבשה שאינה יכול להשרות: קמט (ב) מנין לזרעים טמאים שזרען טהרו ת"ל אשר יזרע טהור. או יכול אעפ"י שלא השרישו ת"ל הוא: קנ (ג) וכי יפול מנבלתם על כל זרע זרוע אשר יזרע טהור הוא. וכי יותן מים על זרע ונפל מנבלתם עליו טמא הוא. יש לי בענין זה זרעים טמאים וזרעים טהורים. מחוברים לקרקע ותלושים מן הקרקע. מתן בידי אדם ומתן בידי שמים. אוכלי אדם ואוכלי בהמה. יש לך להילוק אם אומר אתה מחוברים טמאים ותלושים טהורים טמאת את הכל וכשאתה אומר מחוברים טהורים ותלושים טמאי' טמאת מקצת וטהרת מקצת.

התורה והמצוה

(דף קיח) נ"ל כל הני קראי עיי"ש באורך, וגם מביא דגם מ"ש וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה מרבה ידות, ולא כן דעת הספרא בדרים מלת לכם לדרשה אחרינא (בפרשה י' מ"ד), וג"ל להספרא דלכם דגבי תנור בא להוציא ולכם דפה בא להכניס וסובר שלמדין חד מחברי' ודלא כסתת הגמ'). ומ"ש מכאן אמרו הוא (בפ"א דעוקצים משנה ב). ופרכול לפון פרכילי ענבים, ויד האשכול עוקץ האשכול. וזנב האשכול שרקנו שהוסרו ממנו גרעיני הענבים ואף הוא יד לענבים שברא שאוחזים אותו בזנבו. וגם הוא שעורו בכ"ג אפי' ארוך הרבה. ומלעין של שבולת פי' זקן העליון של שבולת. ומ"ש טמא הוא משמע רק הוא לבדו לא היד שהוא חוץ לאוכל הוא אם דשן בגורן שאז אינו שייך לפרי:

קנד וכי ימות מן הבהמה כבר התבאר (למעלה: ס' נו) שדבריס אלה הוכפלו בפ' זאת ג"פ. ולמדו חז"ל: פסוק א' מדבר בא בהמה"ח וא' מדבר באבר

(ד) אם אתה אומר בידי שמים טמאים ובידי אדם טהורים טמאת הכל. וכשאתה אומר בידי שמים טהורים ובידי אדם טמאים, טמאת מקצת. ואם אומר אתה אוכלי בהמה טמאים אוכלי אדם טהורים טמאת את הכל וכשאתה אומר אוכלי אדם טמאים ואוכלי בהמה טהורים טמאת מקצת וטהרת מקצת: קנא (ה) וכי יתן מים על זרע הרי זה בא ללמד על השרץ שלא יטמא את הזרעים אלא לאחר הכשר. הלא דין הוא. טמא כ"ח וטמא בשרץ. מה כ"ח אינו מטמא את הזרעים אלא לאחר הכשר אף השרץ לא יטמא את הזרעים אלא לאחר הכשר. הין אם הקל בכ"ח הקל נקל בשרץ החמור אלא יטמא בהכשר ושלא בהכשר ת"ל וכי יתן מים טמא ה"ז בא ללמד על השרץ שלא יטמא את הזרעים אלא לאחר הכשר. (ו) ואין לי אלא לאחר הכשר מים מנין לרבות לעשות שאר משקים כמים. ודין הוא. ומה אם כ"ח הקל עשה בו שאר משקים כמים שרץ החמור א"ד שנעשה בו שאר משקים כמים. או כלך לדרך זו חמור כ"ח שהוא מטמא מאוירו ת"ל מים. מים אמורים למעלה ומים אמורים למטה. מה מים אמורים למעלה עשה בהם שאר משקים כמים אף מים האמורים למטה עשה בו שאר משקים כמים. (ז) דין אחר. ומה מים שהן חוזרין לידי אביהן לטהר מכשירין את הזרעים. משקין שאין חוזרים לידי אביהן לטהר א"ד שמכשירין את הזרעים. לא א"א במים שנעשים אב הטומאה לטמא אדם ולטמא בגדים תאמר במשקין שאין נעשים אב הטומאה לטמא אדם ולטמא בגדים הואיל ואין נעשים אה"ט לטמא אדם ולטמא בגדים לא יכשירו את הזרעים. ת"ל מים מים. נאמר מים למעלה ומים אמורים למטה מה מים אמורים למעלה עשה בו שאר משקין כמים אף מים אמורים למטה עשה בו שאר משקין כמים. (ח) מנין לעשות את המחשבה כמתנה ודין הוא ומה אם כלי חרס הקל עשה ב"ה את המחשבה כמתנה השרץ החמור א"ד שנעשה המחשבה כמתנה. או כלך לדרך זה חמור כ"ח שהוא מטמא מאוירו ת"ל מים מים אמורים למעלה ומים אמורים למטה מה מים אמורים למעלה עשה בהם מחשבה כמתנה אף מים אמורים למטה עשה בהם מחשבה כמתנה: קנב (ט) אין לי אלא בזמן שניתן מים ע"ג זרע נתן זרע ע"ג מים מנין ת"ל טמא:

קנג טמא הוא לכם כל שהוא לצרכיכם ידות האוכלים מכאן אמרו יד הפרכיל טפח מכאן וטפח מיכן, יד האשכול כל שהוא וזנב של אשכול שריקנו ויד המכבד של תמרה ארבעה טפחים. וקנה של שבולת שלשה טפחים ויד כל הנקצרים שלשה. ושאין דרכן להקצר כל שהן ומלעין של שבולים, יכול אעפ"י שבססן בגורן ת"ל הוא: (פרשתא יוד) קנד (א) וכי ימות מן הבהמה הרי מיתה ודאי:

לְאָכְלָה הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָהּ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ מ וְהָאֹכֵל מִנִּבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ מא וְכָל־הַשֶּׁרֶץ

רש"י

קבלת טומאה טעם אחת שוב אינו נעקר הימנו: (לט) בנבלתה. (ת"כ חולין קי"ח) ולא בעצמות וגידים ז ולא בקרנים ובטלפים ולא בעור: (מ) והנשא את נבלתה. חמורה טומאת משא מטומאת מגע ח שהנושא מטמא בגדים והנוגע אין בגדיו טמאין שלא נאמר בו יכבס בגדיו: והאכל מנבלתה. יכול תטמאנו אכילתו ט כשהוא אומר בנבלת עוף טהור (ויקרא כ"ב) נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה אותה מטמאה בגדים באכילתה ואין נבלת בהמה מטמאה בגדים באכילתה בלא משא כגון אם תחבה לו חבירו בבית הבליעה א"כ מה ת"ל האוכל ליתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילה י והוא כזית (נדה מ"ב): וטמא עד הערב. אע"פ שטבל צריך כ הערב שמש: (מא) השרץ על הארץ. (חולין ס"ז) להוציא את היתושין שבכליסין ושבפולין ואת הזיזין שבעדשים

שפתי חכמים

לפניו ונופל זרע על מים: ז פירוש כשפירשו ממקום חיבורן אבל כשהן מחוברים בבשר הנוגע בהן כנוגע בבשר אי משום יד אי משום שומר: ח פירשתי לעיל. וקא דפרש"י הכא וקא בכר פירש זה לעיל. י"ל דמדכתב הכא והאוכל מנבלתה דליתן שיעור אוכל לנושא ולנוגע ה"א כיון דהשתא אתן הכתוב לשיעור טומאה ס"ס נמי לענין כיבוס בגדים מש"ה צריך רש"י לחזור ולפרש פה. וא"נ מג"ל לרש"י כבר תירץ הרא"ם כיון דלא מיפתמיט קרא בשום דוכתא דלכתוב בטומאת מגע יכבס בגדיו: ט מה שפי' אותו אחר והנושא את נבלתה שלא כסדר כדי שידבק הנושא עם הנוגע להודיע ההבדל שביניהם בטומאת משא חמורה מטומאת מגע וכדפירש לעיל דאל"כ מה בא להשמיענו: י דהיינו. תני ביצה. וקא דפרש"י לעיל אוכל שהאכל בבת אחת ושיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת דהיינו ביצה שלימה. זה מיירי ע"י הדחק יהכא מיירי שלא ע"י הדחק: כ כבר פירש לעיל גבי במים יבא וטמא עד הערב עיין עליו וכן פירש כאן. הרא"ם פירש בענין אחר שפירש אע"פ שטבל צריך הערב שמש דאל"כ ואחר ירחץ במים וטהר מבעי ליה. והערב שמש רוצה לומר ביאת אורו דהיינו צאת הכוכבים דוטהר יומא הוא דאם לא כן ויטהר מבעי ליה פ"ק דברכות. ופי' זה בכאן ולא באחריני לפי שזה לא בא ללמד על שיטמאו עד הערב כאחריני אלא ללמד שיעור לנושא ולנוגע פי' אע"פ שכתוב בפרשת אמור ובא השמש וטהר הוא באשר טומאות והאי בגר לא נכתב וכתביה

התורה והמצוה

באשר מן המת וא' מדבר בנבלה ממש ומבואר כי פסוק דפה מדבר שהבהמה מתה. וא"ם הרי מיתה ודאי. ומזה מבואר כי שני פסוקים הקודמים מדבר באיברים מן החי או מן המת כמ"ש במה הכתוב מדבר אם במיתתן הרי מיתתן אמורה:

קנה וכי ימות מן הבהמה. כבר אמרנו (סדר ויקרא ס' יז) שיש הבדל בין אם ידבר על שם הכלל בלא ה' הידיעה שאז כולם בכלל ובין אם מזכיר שם הכלל בה' הידיעה עם מלת מן שאז יורה הקצתית וממעט מקצת מן המין. וכן ממ"ש פה מן הבהמה (ולא אמר וכי תמות בהמה) מורה יש מן הבהמה שאינה מטמא' במותה, והיינו טריפה ששחטה שנקלת מיתה כיון דאין השחיטה מתרת באכילה. ובכ"ז מתרת אותה מטומאת נבילות. ואמר דמן הסברה יש לדון בצד א' דהא בבהמה טמאה אין שם האיסור שעליו גורם טומאה דכ"ז שלא מתה טהורה רק המיתה גורמת טומאה. וטריפה זו הלא נשחטה ולא מתה. ובצד אחר יש לדון דכנו דלטמאה לא מהני שחיטה מגד שהיא אסורה קודם למיתתה לא יועיל לטריפה שאסורה ג"כ קודם למיתתה ולכן צריך קרא. ובמשנה ב' אמר דין אחר. שיש לדין מה מצינו מטמאה וע"ז יש להשיב שטריפה שאני שהי' לה שעת הכושר. ואם תשיב מטריפה מן הבטן י"ל דשאני טריפה שיש למינה שחיטה. אולם יש להשיב בן שמונה יוכיח שיש למינו שחיטה ואין שחיטתו מטהרתו לכן צריך קרא. ובחולין (דף עד) הק' על ברייתא זו ממה דתני שם במתניתין (דף עג) דבן שמנה אין למינו שחיטה ואמר רב כהנא יש במינו שחיטה אגב אמו. ודרשא זו דכי ימות מן הבהמה מביא בחולין (דף עד סוף קכח זבחים דף סט) בשם ר"י אמר רב ואמרי לה במתניתא תנא:

קנו אשר היא לכם לאכלה. השם המצורף אחר מלת אשר יבוא תמיד בלא מלת הוא. המזבח שבינו אשר פתח א"מ. על העצים אשר על האש. המזבח אשר לפני ה'. מקנך אשר בשדה, מן הדם אשר בסף, וכן תמיד. ואם בא מלת הוא לפני השם מורה שמלת אשר היא מלת הטעם שלכן מטמא יען שהיא לכם לאכלה. ובסימן שאח"ז מבואר שמפ' לכם לאכלה בין הראוי לכם למלאכה או לאכלה. ופי' שמגלל זה מטמא. לא כן השרצים שאינם ראוים לא למלאכה ולא לאכלה פ"מ במשא (כי אף שביאר בשרצים שמטמאים במגע ולא כתב טומאת משא הייתי טועה ללמדם מק"ו אחר שחמורים מבהמה לענין שדם השרץ מטמא כבשרו והייתי אומר שאינו מטמא במשא בכעדשה כדין טומאת שרץ אבל מטמא בכזית כדין טומאת נבלה ועי' תוס' (עירובין דף יג וסנהדרין דף יז) מ"ש בזה:

קנז אשר הוא לכם לאכלה. כבר אמרנו כהכתוב שלש דין טומאת נבלה בבהמה טמאה ובתי' טמאה ופה בבהמה טהורה. רק אחר שפי' יכול לכלול הכל במאמר א' למדנו שבא ג"כ להודיע

עַד רַמְשָׁא: מ וּדְיֵיכוּל מִנְּבִלְתַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וּדְיִטּוֹל יָת נְבִלְתַּהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: מא וְכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא

ספרא

קנה מן הבהמה יש מן הבהמה מטמא ויש מן הבהמה שאינה מטמאה פרט לטריפה ששחטה. והלא דין הוא. אם מצינו בבהמה טמאה שלא השם פוסלה מן האכילה מביאה לידי טומאתה אלא מיתתה. אף טרפה לא השם פוסלה מן האכילה מביא' לידי טומאתה אלא מיתתה. או כלך לדרך הזו. בהמה טמאה אסורה קודם למיתתה וטריפה אסורה קודם למיתתה מה בהמה טמאה אין שחיטתה מטהרתה אף טרפה לא תטהרנה שחיטתה ת"ל מן הבהמה יש מן הבהמה טמאה ויש מן הבהמה שאינה טמאה פרט לטריפה ששחטה: (ב) דין אחר. בהמה טמאה אסורה באכילה וטריפה אסורה באכילה מה בהמה טמאה אין שחיטת' מטהרתה אף טריפה לא תטהרנה שחיטתה. (ג) לא א"א בבהמה טמאה שלא היה לה שעת הכושר תאמר בטריפה שהיתה לה שעת הכושר טול לך מה שהבאת טריפה מן הבטן מנין. לא א"א בבהמה טמאה שאין למינה שחיטה תאמר בטריפה שיש למינה שחיטה, בן שמונה יוכיח שיש למינו שחיטה ואין שחיטה מטהרתו אף אתה אל תתמה על הטריפה שאעפ"י שיש למינ' שחיטה לא תטהרינה שחיטת' ת"ל מן הבהמה יש בהמה שאינה מטמאה ויש בהמה שמטמאה פרט לטרפה ששחטה:

קנו אשר היא. היא מטמאה במשא ואין השרץ מטמא במשא. הלא דין הוא. ומה אם בהמה שלא עשה דמה כבשרה מטמא במשא השרץ שעשה דמו כבשרו אינו דין שיטמא במשא. ת"ל אשר היא. היא מטמא במשא ואין השרץ מטמא במשא:

קנז (ד) לכם להביא בהמה טמאה שתטמא במשא. הלא דין הוא מה אם בהמה טהורה ששחיטתה מטהרת' מטמא במשא בהמה טמאה שאין שחיטתה מטהרתה אינו דין שתטמא במשא. השרץ יוכיח שאין שחיטה מטהרתו ואינו מטמא במשא אף אתה אל תתמה על בהמה טמאה שאעפ"י שאין שחיטתה מטהרתה לא תטמא במשא ת"ל לכם להביא בהמה טמאה שתטמא במשא:

קנח (ה) לאכלה להביא את בן שמונה שלא תהא שחיטתו מטהרתו. ר' יוסי בר"י וראב"ש אמר שחיטתו מטהרתו:

קנט בנבלתה לא בעצמות ולא בגידים ולא בקרנים ולא בטלפים. או יכול אפי' בשעת הבורן ת"ל יטמא. בנבלתה ולא בקולית סתומה. או יכול אפי' נקובה ת"ל יטמא. (ו) בנבלתה ולא באלל המפוזר או יכול אעפ"י שהוא מכונס ת"ל

התורה והמצוה

שאכמה"ת ואכ"מ המת מטמא [כמ"ש בס' נו] ובכ"ז אין לצאת מפשוטו שגם הנבל' מטמא בכול'. וכמו שפי' הרמב"ן ויצא מפ' בפשוטו של מקרא. וחז"ל לפי דרכם דייקו ממש בלא אמר מן הבהמה האוכלת. שהבדל בין המותר והאסור לאכל יבא בלשון זה בין החי' הנאכלת ובין החי' אשר לא תאכל. משא"כ מלת לאכלה בא בלשון על דבר המוכן לאכל לא על המותר הפך האסור. כמו ולכל חית השדה וכו' את כל ירק עשב לאכלה (בראשית א') והי' לך ולהם לאכלה (שם ו') וגם מלת לכם מיותר דדי לאמר אשר היא לאכלה. כמ"ש בן החי' הנאכלת שלא אמר לכם. ע"ז אמר שפי' הבהמה אשר היא לכם לצרכיכם או לאכלה בענין שכולל כל תשמישי האדם. והאכילה בא לדוגמא. כי גם הבהמה טמאה ישמשו בה לרכוב ולמשא. ואינו מוציא רק הטרף שא"א לשום דבר (כמ"ש בס' הקודם):

קנח אשר היא לכם לאכלה. אחר שאין הבדל בדין זה בין בהמה טהורה לטמאה (כמ"ש בס' הקודם) הי"ל וכי ימות מן הבהמה שכולל טהורה וטמאה. ולמה הוסיף אשר היא לכם לאכלה לתת מקום לטעות. משיב דבא להביא בן שמונה. כי לשון לאכלה הוא דבר המוכן לאכל כמ"ש בס' הקודם ובן שמונה מוכן לאכל בשחיטת אמו. וקמ"ל שאם לא ניתר בשחיטת אמו. שאז מת אף שנשחט (כי דומה כמת כיון שאין ראוי להתקיים) אין שחיטתו מטהרת. ור"י וראב"ש מדמה לי' לטריפה. ות"ק ס"ל שאין דומה לטריפה שיש במינה שחיטה. כן מסיק רבא בשבת (דף קלו) ולפ"ז ת"ק ס"ל דבן ח' מקרי אין במינו שחיטה ור"י בר"י וראב"ש כסתמא דספרא [למעלה מ"ג] דיש במינו שחיטה ות"ק ס"ל כסתמא דמתניתין דחולין (דף ע"ב) דס"ל דבן שמונה מקרי אין למינו שחיטה. וע"ע שם (דף עד) מק' מברייתא דספרא על מתניתין ולא משני דפליגי תנאי בהכי:

קנט הנוגע בנבלתה. מלת בנבלתה מיותר שדי לומר הנוגע בה. וכן מ"ש האוכל מנבלתה והנושא את נבלתה. הרי ג"פ נבלתה מיותר. ועוד נמצא בפ' זו שמונה פעמים נבלתה. והם ד' בבהמות טמאות. וד' בטרן. הרי י"א פעמים שכתוב מלת בנבלתה. והנה ההבאר (בס' נו) שמ"ש בפסוק

הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ שֶׁקֶץ הוּא לֹא יֵאָכֵל׃ מב כֹּל הוֹלֵךְ עַל־גָּחוֹן וְכֹל ׀ הוֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע עַד כָּל־מַרְבֵּה רַגְלַיִם לְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ לֹא תֹאכְלוּם כִּי־שֶׁקֶץ הֵם׃ מג אַל־תְּשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ וְלֹא

ו' רבתי וחצי התורה באותיות

רש"י

השרץ לא שרצו על הארץ אלא בתוך האוכל אבל משיצאו לאויר ושרצו הרי נאסרו: לא יאכל. לחייב על המאכיל כאוכל ואין קרוי שרץ אלא דבר נמוך קצר רגלים ל שאינו נראה אלא כרוחש ונד: (מב) הולך על גחון. זה נחש ולשון גחון שחייה שהולך שח ונופל על מעיו: כל הולך. להביא השלשולין מ ואת הדומה נ לדומה: הולך על ארבע. זה עקרב: כל. להביא את החפושית אשקרבו"ט בלע"ז ואת הדומה לדומה: מרבה רגלים. זה נדל שרץ שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן וקורין צינטפיד"ש: (מג) אל תשקצו.

שפתי חכמים

כאלו ובאלו עכ"ל. והנראה לי כתבתי ודו"ק: ל ואית היאך פוסק זה על מה שפירש רש"י לפנין היה לו לפרש על הקרא. וי"ל כדי שלא תאמר דלמא לא יאכל אתי לאסור שרצים בהנאה ולא תאכלם דשרצים אתי לאסור באכילה דבר נמוך וקצר רגלים אע"ג דלאו שרצים נינהו ועל זה פירש ואין קרוי שרץ. ואם כן דבר נמוך היינו שרצים האמורים בתורה אם כן לא תאכלם לא אתי אלא לשרצים ומשמע ע"כ לא יאכל לא אתי לאיסור הנאה דהא כתיב לא תאכלם. וכן הא דפירש לעיל כל עוף הבא' ם למינו צריך לפרש בענין זה. מלאתי: מ הם התולעים הארוכים היוצאים מן הארץ שאין להם רגלים והם הנמצאים באשפות וביותר נמצאים בימות החמה אחר שיפסוק הגשם: נ כלומר שיש להם סימני רגלים מעט אלא שהם מתגלגלים על הבטן כמו

התורה והמצוה

בפסוק כ"ד כל הנוגע בנבלתם צריך ללמד שמדבר באבר מן החי. ומ"ש בפ' כ"ז כל הנוגע בנבלתם צריך ללמד על אבר מן המת כמ"ש בס' הנ"ל. ובס' ל"ט האבאר שמ"ש וכי ימות מן הבהמה הנוגע בנבלתה צריך ללמד מה נבלה שא"ל חלופים. ומ"ש בפסוק ל"ה כל אשר יפול מנבלתם עליו צריך ללמד במדבר באבר מן המת דשרץ (כמו שהאבאר בס' קמו ובס' קלח). ומ"ש וכי יפול מנבלתם על כל זרע זרוע צריך למעט נבלה יבשה (כמ"ש בס' קמ"ח). ונשארו עוד ששה פעמים בנבלתם שהם מיותרים ודרשם פה לששה דרשים. א] ולא בעצמות והוא הדרוש שכבר נז' בספרא (ריש פרק יוד). ומובא בחולין (דף עז) ועיי"ש. ומ"ש יכול אפי' בשעת חבורן ת"ל יטמא זה לא מיותר דריש רק ר"ל אחר שהבשר טמא פשיטא דגם העצם טמא משום יד. (דרוש ב) בנבלתה ולא בקולית סתומה ומובא בחולין (דף קכו ע"ב) ושם גרים יכול אפי' ניקבה ת"ל הנוגע טמא את שאפשר ליגע טמא. (דרוש ג) בנבלתה ולא בחלל המפוזר. ומובא במשנה דחולין (דף קיז ע"ב) ומפרש לה בגמ' (דף קכא) עיי"ש. (דרוש ד) בנבלתה ולא בעור. דהיינו יתר משיעור שהוא אם מפשיט לשטיח כדי אחיזה ואם מפשיט לחמת צריך שיפשיט עד החזה ומובא בחולין (דף קכ). ומ"ש יכול שאני מוציא שהוא מכשיעור ת"ל טמא ר"ל טמא הוא לכם שמזה ריבה ידות כנ"ל (ס' קיב), (דרוש ה) בנבלתה ולא בשער שאין עליו כזית בשר וזה מובא בחולין (דף קיח) ומפרש ולא בעור שאין עליו כזית בשר ועור מצטרפו לכזית. יכול שאני מוציא אף עור שיש עליו כזית בשר בשנוגע מאחוריו ואפי' מעשה יד נמי לא עביד ת"ל יטמא. (דרוש ו) בנבלתה ולא בשני חצאי זיתים וכו' ופלוגתא דר"י ור"ש מובא במשנה חולין (דף קכד) וברייתא דפה מובא שם ע"ב עיי"ש:

קם והאוכל מנבלתה. חז"ל הוכיחו דנבלת בהמה אינה מטמאה באכילה ממ"ש בנבלת עוף טהור נבלה וטרפה לא יאכל (שמדבר בנבלת עוף טהור שא"ל טומאה רק באכילה) ואמר לטמאה בה מלת בה ממעט זולתה שהוא נבלת בהמה שאינה מטמאה באכילה. ומאמר זה מובא בנית בספרא (אחרי פ"ב מ"ה אמור פ"ד מי"ב), ובפ' אחרי יתבאר יסוד הדרוש הזה ועמודיו. ועפ"י הסכמה בזאת הוכיחו שמ"ש פה האוכל מנבלתה יכבס בגדיו פי' שיעור אכילה, (כי יש פעלים רבים שמשמשים על השיעור כמ"ש באילת השחר כלל יא), ור"ל כי באמת גם האוכל טמא. כי האוכל הלא נושא ונוגע וגם אם תחב לו חברו בבית הבליעה עדיין הוא נושא. ובספרא למה דקיי"ל כרבא דאמר בנדה (דף מב) דמקום נבלת עוף טהור בית הסתרים הוא, רק שזה מיותר דהא כבר אמר הנוגע והנושא טמא, וע"כ בא לפרש שטומאת הנוגע והנושא הוא כמו טומאת האוכל, שהוא שיעור אכילה. ובזה טמא משום מגע ומשא, ונמצא כמה פעלים שלא באו בדוקא כמ"ש והשורף אותה יכבס בגדיו המכין א"ע לשרוף, וכמש"ש באורך, וכן אמרו (נדה דף ח יומא דף יד) דהמזה מי נדה פי' הנושא כשיעור הזיה, וכן האוכל בבית גבי בית המנוגע פי' כשיעור אכילת קבע, וכן מ"ש כאן האוכל בא על השיעור, והגם שכתוב האוכל מנבלתה יכבס בגדיו שהוא משום שהוא נושא למדו ה"ה לשיעור נוגע מדכתיב באמצע בין נוגע ונושא, שא"כ במה מי נדה, (ומיושב קושית התוס' נדה מב ד"ה את"ל) ומ"ש במשנה יכול אף הניפד וכו' ככר

שִׁקְצָא הוּא לָא יִתְאֲכִיל: מב כֹּל דִּמְהַלֵּךְ עַל מְעוֹהִי וְכֹל דִּמְהַלֵּךְ עַל אַרְבַּע עַד כָּל סַגִּיאוּת רַגְלִין לְכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחִישׁ עַל אַרְעָא לָא תֵיכְלִינוּן אֲרֵי שִׁקְצָא אִנּוּן: מג לָא תְשַׁקְצוּן יַת נַפְשָׁתְכוֹן בְּכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחִישׁ וְלָא תִסְתַּאֲבוּן בְּהוֹן וְתִסְתַּאֲבוּן פּוֹן בְּהוֹן:

ספרא

טמא דברי ר' יהודה. בנבלתה ולא בעור מפשיט לשטיח כדי אחיזה ולהמת עד שיוציא כל החזה. או יכול שאני מוציא פחות מכשיעור ת"ל טמא. בנבלתה ולא בעור שאין עליו כזית בשר. או יכול שאני מוציא את הנוגע בעור שכנגד הבשר מאחוריו ת"ל טמא. בנבלתה ולא בשני חצאי זיתים שע"ג העור. יכול לא יטמא במשא ת"ל והנושא דברי ר' ישמעאל. ר"ע אומר והנוגע והנושא את שבא לכלל מגע בא לכלל משא לא בא לכלל מגע לא בא לכלל משא. ומודה ר"ע בנושא חצאי זתים שתחבן בקיסם או שהסיטן שהוא טמא. מ"מ ר"ע מטהר מפני שהעור מבטלו: קם (ז) יכול תהי' נבלת בהמה מטמא בגדים בבית הבליעה ת"ל נבלה וטריפה לא יאכל לטמאה בה את שא"ל טומאה אלא באכילתה יצאה נבלת בהמה שהיא מטמא עד שלא יאכלנה. יכול נבלת עוף תטמא מן הכתוב ונבל' בהמ' מק"ו. ת"ל בה. בה אתה מטמא בבית הבליעה ואי אתה מטמא נבלת בהמה בבית הבליעה. א"כ למה נאמר האוכל ליתן שיעור לנוגע ולנושא. מה האוכל בזית אף הנוגע בזית. (ח) יכבס יכול אף הציפה ת"ל בגד יכול בגד גדול לבן המטמא בזב והמטמא בנגעים מנין גדול צבוע קטן לבן קטן צבוע עד שאתה מרבה להביא שבים של סבכה וגנגילון ת"ל בגד בגדים ריבה מנין לעשות שאר כלים כבגדים ת"ל טמא. יכול יטמא אדם וכ"ח ת"ל בגד בגד הוא מטמא ולא אדם ולא כ"ח:

(פרק יב) קמא (א) וכל השרץ השורץ על הארץ להוציא את היתושין שבכליסין ואת הזיזים שבעדשים ואת התולעים שבתמרי' ושבגרוגרות: קמב לא יאכל לחייב את המאכילן כאוכל, או לא יאכל לאסור בהנאה ת"ל לא תאכלום, הא כיצד באכילה הם אסורים בהנאה הם מותרים. הא מה אני מקיים לא יאכל לחייב את המאכיל כאוכל:

קמג (ב) הולך על גחון זה נחש. וכל הולך על גחון להביא את השלשולים ואת הדומה לדומה. הולך על ארבע זה עקרב. וכל הולך להביא את החפושית ואת הדומה לדומה. מרבה רגלים זה נדל עד כל מרבה להביא את הדומה ואת הדומה לדומה: קמד לכל השרץ השורץ להביא את התולעים שבעקרי זתים ושבעקרי תאנים. לא תאכלום יכול יאכילום לקטנים ת"ל לא יאכל:

התורה והמצוה

נזכר למעלה ופרשנוהו למעלה (סימן נט):

קמא וכל השרץ השורץ על הארץ שקץ הוא. מ"ש השורץ על הארץ ה"א לומר דבא להוציא שרץ המים או שרץ העוף, שכבר אמר גם שרץ המים (פסוק יוד) ושרץ העוף (בפסוק יג), ופי' חז"ל שבא להוציא את שלא שרץ ורחש על הארץ כגון תולעים שבפירות שלא פירשו, ובמ"ש שחת לכל השרץ השורץ על הארץ אמר בספרא (משנה ב) להביא את התולעים שבעקרי זיתים, ופי' בגמ' חולין (דף סז) למסקנא, דסיפא מיירי מה שהם באילן עצמו, שדומה כאלו הם שורצים בארץ כי מגלגים באילן:

קמב לא יאכל. בכל הפרשה דבר נקי ופה דבר בנפעל׳׳׳ להזהיר שלא יאכלו אחרים ע"י כי הנפעל י"ל פועל בהכרח, וא"ל שבא לא יאכל על איסור הנאה דהא כתיב אח"כ לא תאכלום בקל שהוא דוקא אכילה, וכבר באה ברייתא כזו למעלה (ס' פ"ז) ע"פ מ"ש בעופות שמאים לא יאכלו בנפעל ושם פרשתי יותר, והנה בסוף משנה ב' סיים יכול יאכילו לקטנים ת"ל לא יאכל. נראה פי' כי למה כפל זה בעופות ובשרץ הארץ. ע"כ דשם מזהיר בל יאכילו לגדולים ופה מזהיר בל יאכילו לקטנים. ומזה מבואר שהברייתא שהובאה בפ' חרש (דף קיד) לא תאכלום לא תאכילום להזהיר גדולים על הקטנים, נדפסה בטעות ובקיצור, כי צ"ל שם כמו שהוא בספרא לא תאכלום יכול יאכילו לקטנים ת"ל לא יאכל להזהיר גדולים על הקטנים, וזה ברור אצלי, ׳׳ (ובזה א"צ למה שפלפל בזה בקה"א למעלה פרק ה' משנה ח'):

קמג כל הולך על גחון. מפרש כל מיני שרצים בין ההולכים על בטנם שא"ל רגלים כלל כמו נחש ומלת כל מרבה השלשול הדומה לנחש וכל הדומה לשלשול. וכן השרצים ההולכים על ד' רגלים עד כל השרצים שי"ל רגלים על כל בטנם, ובכולם אמר כל לרבות המינים הדומה לכל א', כי מתנאי החלוקה שתהי' שלמה ובודאי בחלוקה זו כלל כל השרצים שהם או בעל ד' רגלים או יותר או בלי רגלים, וכל יתר המינים נכנסים בגדרם וריבה אותם במלת כל וכמ"ש באורך בפ' נו (ס' סז וס' קיב):

קמד לכל השרץ השורץ על הארץ. אמר זה פעם שנית ופי' שבא להביא תולעים שבעקרי זתים. וזה עפ"י החק המיוסד בלשון שאין מעוט אחר מעוט אלא לרבות. ומסורת אצלינו עפ"י

חוקי

אל

תְטַמְּאוּ בָּהֶם וְנִטְמֵתֶם בָּם׃ מד כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי וְלֹא תְטַמְּאוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ׃ מפטיר מה כִּי אֲנִי יְהוָה הַמַּעֲלֶה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיֹת לָכֶם לֵאלֹהִים וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי׃ מו זֹאת תּוֹרַת הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף וְכֹל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׂת בַּמָּיִם וּלְכָל־

רש"י

באכילתן שהרי כתיב נפשתיכם ואין שקוץ נפש במגע וכן אל תטמאו באכילתם ; ונטמתם בם . אם אתם מטמאין בהם בארץ אף אני מטמא אתכם בעולם הבא ובישיבת מעלה : (מד) כי אני ה' אלהיכם . כשם שאני קדוש ם שאני ה' אלהיכם כך והתקדשתם קדשו את ע עצמכם למטה : והייתם קדשים . לפי שאני אקדש אתכם למעלה ולעולם הבא : ולא תטמאו וגו'. לעבור עליהם בלאוין הרבה פ וכל לאו מלקות וזהו שאמרו בגמרא אכל פוטיתא לוקה ארבע נמלה לוקה חמש צרעה לוקה שש : (מה) כי אני ה' המעלה אתכם . על מנת שתקבלו מצותי העליתי אתכם . (דבר אחר כי אני ה' המעלה אתכם בכולן כתיב והוצאתי וכאן כתיב המעלה תנא דבי רבי ישמעאל אלמלא לא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל שאין מטמאין

שפתי חכמים

סנהם : ם פי' משום דכל כי הוא נתינת טעם אשלמעלה ומשום הכי פי' כשם וכו' : ע דקרא יתירה הוא שהיה די לומר והתקדשתם כי קדוש אני אלא להכי אייתר למדרש אני : פ דאם לא כן הא כבר כתיב לעיל ולא תטמאו וגו' : פי'

התורה והמצוה

תוקי ההגיון שהשם השני בא להגביל את השם הראשון ואם נוסף שם שלישי בא להגביל את השני . שתחלה אמר רק על הארץ לא בפירות , ובשני' אמר כל שהוא על הארץ אף לא בארץ ממש . כגון בעקרי האילנות שכבר דומה כאלו הוא על הארץ וכמ"ש בברכות (דף מ) מאן תנא דעקר אילן ארעא הוא . ובתי' הדבר להלכה . אם הוא כמסקנא שהוא דלא כשמואל . פלפלו התוס' בחולין שם ובפסחים (דף קטו) : מחלוקת בין הפוסקים . ועי' בתוספתא (פ"ז דתרומות) ולא כה המקום להאריך בזה . ומ"ש לא תאכלום יכול יאכילום לקטנים פרשתי (סי' קסב) :

קסה אל תשקצו וכו' בכל השרץ השורץ אמר זה פעם שלישית . ופה לא אמר על הארץ כמו בב"פ הקודמים . ופי' חז"ל שבא לרבות שרצי הפירות שפירשו לארץ וחזרו . כי שרצי הפירות אחר גדולם יצאו מן הפירות , וקצתם יתעפפו במעופפה ויתהוה מהם עוף כנף . ואז יפילו ביציהם , ואז הם השרץ השורץ ר"ל שפרץ ופרה והטיל בנים . ובא לומר אף שאינם על הארץ . כיון שחזרו כבר הם שרץ השורץ ובלאוי לפרות ואסור :

קסו ולא תטמאו בהם ונטמתם בם . כבר בארנו (ויקרא ס' סו ולמעלה ס' קו) שבכ"מ שבא טומאה הפך הטהרה בא בלא שימוש או בשימוש הלמ"ד . ובכ"מ שבא פעל טומאה בשימוש הב'. אינו טומאה הפך הטהרה רק טומאה שהוא הפך הקדושה . או מורה על השיקוץ והגיעול . כמו בעריות שכתוב לטמאה בה וכן ויטמאו במעשיהם . שיצאו מקדושתם או שנתגעלו ונתעבו . וז"ש בספרא יכול יטמאו טומאה חמורה ת"ל ולא תטמאו בהם . ר"ל שאם הוא טומאה ממש שזה קורא טומאה חמורה לא יצדק עליה שימוש הב', והנה עדיין לא ידענו אם הוא רק הפך הקדושה . או אם הוא מענין שיקוץ וגיעול שעל שניהם בא טומאה עם שימוש הב' , וז"ש יכול לא יהיו פוסלים את הגוף ת"ל ונטמתם בם . שכפל לאמר שתדבק הטומאה בעצמכם כי המאכלים ההם ישקצו ויטמאו את הנפש . (וכבר בעלה ביומא (דף פ') דטומאת גוי' לאו דאו' עיי"ש וא"כ ענינו על השיקוץ והגיעול לא טומאה) ובכ"ז לשון בם מורה בהם עצמם לא בדמם וחלבם :

קסז ולא תטמאו בהם ונטמתם בם . ר"ל שזה יהי' סבה שנטמתם ממש . כי הם ישקצו אתכם עד יטמטמו את הלב בל יראה באור המצוה ובתורה אור . ואמרו חז"ל ונטמתם כתיב חסר אלף שהעבירה מטמטמה את הלב . והראב"ע כתב שהם שני שרשים כמו נטמינו בעיניכם . וטעמו כאדם שא"ל דעת :

קסח והתקדשתם והייתם קדושים . הקדושה תאמר על שני פנים , א] על הפרישות . שהוא פורש ובודל עצמו מדברי חול וכובש את טבע יצר הלב . ב] על שמתרומם מדרכי הטבע בכלל

מד אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתִתְקַדְּשׁוּן וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא וְלָא תְסָאֲבוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן בְּכָל רִיחֲשָׁא דְרָחִישׁ עַל אַרְעָא: מה אֲרֵי אֲנָא יְיָ דְאַסֵּק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא: מו דָא אוֹרָיְתָא דִבְעִירָא וּדְעוֹפָא וְכֹל נַפְשָׁא חַיְתָא דְרָחְשָׁא בְמַיָּא וּלְכָל נַפְשָׁא דְרָחְשָׁא עַל אַרְעָא:

ספרא

קסה (נ) אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ להביא שפרשו לארץ והזרו: קסו יכול יטמאו טומאה חמורה ת"ל ולא תטמאו בהם. יכול לא יהיו פוסלים את הגוף ת"ל ונטמתם בם. יכול אף דמם וחלבם כיוצא בם ת"ל בם בם אתה מטמא ואי אתה מטמא בדמם וחלבם: קסז ולא תטמאו בהם ונטמתם בם. אם מטמאים אתם בהם סופכם ליטמא בם:

קסח כי אני ה' אלקיכם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני. כשם שאני קדוש כך אתם היו קדושים. כשם שאני פרוש כך אתם היו פרושים:

קסט (ד) ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ הרומש על הארץ. אעפ"י שאין פרה ורבה:

קע כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים. על מנת כן העליתי אתכם מארץ מצרים על תנאי שתקבלו עליכם עול מצות שכל המודה בעול מצות מודה ביצ"מ וכל הכופר בעול מצות כופר ביצ"מ. להיות לכם לאלקים. בעל כרחכם. והייתם קדושים כי קדוש אני, כשם שאני קדוש כך אתם קדושים כשם שאני פרוש כך אתם כמו כן פרושים:

קעא (ה) זאת תורת הבהמה והעוף באיזה תורה שווה בהמה לעוף ועוף לבהמה. בהמה מטמא במגע ובמשא והעוף אינו מטמא במגע ובמשא, העוף מטמא בגדים אבית הבליעה והבהמה אינה מטמאה בגדים אבית הבליעה. באיזה תורה שוותה בהמה לעוף ועוף לבהמה. אלא לומר לך מה בהמה בשחיטה אף עוף בשחיטה. אי מה בהמה בשנים אף עוף בשנים וברוב שנים ת"ל זאת. ר' אלעזר אומר באיזה תורה שוותה בהמה לעוף ועוף לבהמה. אלא לומר לך העוף הכשירו מן הצואר ובהמה הכשירו מן הצואר. אי מה עוף ממול עורף אף בהמה ממול עורף, ת"ל ראשו, ראשו של עוף ממול ערפו ואין ראשה של בהמה ממול ערפו:

התורה והמצוה

ומדמה א"ע לקדושים המובדלים מן החומר. והולך ע"ד הפלא והניסיי. על הראשון אמר והתקדשתם כי קדוש אני, ומפרש בספרא כשם שאני פרוש כך אתם היו פרושים, ועל השני אמר והייתם קדושים כי קדוש אני, ואמר כשם שאני קדוש וכו':

קסט בכל השרץ הרומש על הארץ. אמר זה פעם רביעית בענין זה. ופה שינה ולא אמר השורץ רק הרומש. ומבואר אצלנו (למעלה ס' ס"ו) שהשרץ שורץ בא מצד ההפראה כמו שרצו בארץ, וזה המבדיל' בינו לבין השרץ רומש שבא ע"י הריחוש לבד, ומה נעמו דברי חז"ל שאמרו הרומש אעפ"י שאין פרה ורבה:

קע כי אני ה' המעלה אתכם מא"מ. תחלה אמר כי אני ה' אלקיכם והתקדשתם וכו'. כי יש הערת השכל והערת התורה, ותחלה הזכיר אותם מצד הערת השכל, מצד שנפשכם חלק אלוה והוא אלקיהם יוצרם ובוראם וראוי שהנבראת ישתדל להדמות לבוראו ולהתקדש כמוהו, כמו שהאבות קיימו התורה מצד הערת השכל. ופה הזהיר אותם מצד הערת התורה, שזה נעשה בעת יצ"מ שמאז נשתעבדו לו לעבדים והתחייבו לשמור מצותיו חקותיו ותורותיו. ויעד להם גמול ועונש, וזש"א כי אני ה' המעלה אתכם מא"מ. להיות לכם לאלקים בעל כרחכם, מצד הערת התורה והעונשי', ועי"ז והייתם קדושים מצד ההכרח והמצוה:

קעא זאת תורת הבהמה והעוף. הנה בפרשה בא הסדר. חית הארץ, דגי הים, עוף, שרצים. ולמה שינה פה את הסדר והקדים עוף לדגים, וע"כ מפני שיש איזה דימוי לעוף עם בהמה, וע"ז מק' באיזה תורה שותה בהמה לעוף, וכבר בארנו (לו ס' כד) שמלת תורה מכנים דברים תחת לימוד א', וראוי שיסדר הדברים הדומים בתורה זאת, ומה דימוי לעוף עם בהמה יותר מדגים עם בהמה עד שעקר את הסדר. פי' חז"ל בסוגיא מובא בחולין (דף כז) שיש להם דימוי בשחיטה, ולפ"ז מה שסיים להבדיל בין הטמא וכו' היא עונה על מ"ש זאת תורת הבהמה והעוף, שהיא להבדיל בין הטמא ובין הטהור בשחיטה, וכמ"ש בספרא פ"ז בין הטמא ובין הטהור בין נשחט רובו של קנה לנשחט חציו. ומ"ש בין החי' הנאכלת היא עונה עמ"ש וכל נפש החי' הרומשת במים ולכל נפש וכו', וכבר בארנו (גס' ע ס' כג) שמלת זאת מציין תמיד רק זאת לבד, ר"ל רק בתורה הנז' פה שוו, שפה לא דבר משחיטה

נֶפֶשׁ הַשֹּׁרֶצֶת עַל־הָאָרֶץ׃ מז לְהַבְדִּיל בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהֹר וּבֵין הַחַיָּה הַנֶּאֱכֶלֶת וּבֵין הַחַיָּה אֲשֶׁר לֹא תֵאָכֵל׃

פ פ פ ומפטירין ויוסף עוד דוד. בשמואל ב' בסימן ו'. צ"א עבדי"ה סימן׃

אונקלוס

מז לְאַפְרָשָׁא בֵּין מְסָאֲבָא וּבֵין דַּכְיָא וּבֵין חַיְתָא דְּמִתְאַכְלָא וּבֵין חַיְתָא דְּלָא מִתְאַכְלָא׃

בעל הטורים (מז) להבדיל הפסוק מתחיל בלמ"ד ומסיים בלמ"ד רמז לרוב איסורין שטעונין בם׳: ובין החיה הנאכלת (ובין החיה) אשר לא תאכל בגי׳ זה משמנה עשר טרפות

שפתי חכמים

צ פי׳ לא בלבד שילמוד וידע הלכותיהן אלא צריך ג"כ להכריע פעמו להכירן בין טמא לטהור ק פי׳ סימניהן בין טמא לטהור וא"כ למה נאמר להבדיל: ר פי׳ טמאה לך ע"י פעולתך. וטהורה לך ע"י פעולתך: ש כלו׳ אם נהטא בבהמה כל הוושט ותציו של קנה בלבד טמאה הוהם באכילה אע"פ שהיא טהורה בין נשחט רובו של קנה טהרה אותה באכילה. (נח"י) אע"פ שהיתה עד כאן הטורה מבוס אבר מן החי: ת כגון נקבה הגרגרת או נפחתה הגלגולת ולא ניקב קרום של מוח וכיוצא בהן שהיא כשרה: א וכן י"ח טרפות שמנו חכמים. (נד"ל) כתב בחזקוני וז"ל בין שנולדו לו סימני טריפה וכשירה כגון שנחתך הקנה ונקבה הריאה קודם שחיטת הוושט וסימנו סימני טריפה וכשרה משום דחיי ריאה שלוין בקנה בין שנולדו לו סימני טריפה ופסולה כגון שנקב׳ הריאה קודם שחיטת הקנה והכי איתא בחולין עכ"ל, ואני אומר כיון שדברי רש"י הוא מברייתא מתו"כ והבר שהביאו דלים הלכה כר"ל:

רש"י

בשרלים כשאר אומות דייס ומפליותא היא גבייהו זהו לשון מעלה): (מז) להבדיל. לא בלבד השונה צ אלא שתהא יודע ומכיר ובקי בהן: בין הטמא ובין הטהר. צ"ל בין חמור לפרה והלא כבר מפורשים ק הם אלא בין טמאה לך לטהורה ר לך בין נשחט חציו של קנה ש לנשחט רובו: ובין החיה הנאכלת. צ"ל בין צבי לערוד והלא כבר מפורשי׳ הם אלא בין שנולדו בה סימני טרפה ת כשרה לנולדו בה סימני א טרפה פסולה:

התורה והמצוה

בפי׳, ללמד שבהמות לא שוו בכל פרטי הלכות שחיטה שזה בס׳ א׳ וכו׳. וכבר תני בר קפרא בחולין שם שלכן הפילה בין בהמה ודגים שהם ממוצעים ביניהם בענין השחיטה, דומים לבהמה שצריך שחיטה בס׳ א׳ ודומים לדגים בס׳ אחד שא"צ בחיטה, כי די שחיטת סימן א׳. ור"א אמר שנדמו בתורה אחת דשחיטת שניהם מן הצואר, ולא נדמו דעוף כשר בעורף במליקה לא בבהמה, דכתיב ומלק את ראשו ואם גם בבהמה דרכה בכך לא הי׳ צריך לבאר את ראשו רק ומלק, בת"ש תמיד ושחט סתם ולא אמר את צוארו מפני שהשחיט׳ נוהגת נודעת, ועי׳ בגמ׳ שם:

קעב וכל נפש החי׳ וכו׳, כיון שאמר ע"ז להבדיל בין הטמא ובין הטהור, וכפי הפשוט מוסב על כולם כי גם בנפש החיה אשר במים יש טמא וטהור בדגים, וכן במ"ש לכל נפש השורצת על הארץ כולל שרץ העוף שהם החגבים, שבדרך ההרחבה נכללו בשם זה כי משריצי׳ ביניהם על הארץ לא בהויל, ויש הבדל הבדלה עיונית הי"ל לדעת או להורות בין הטמא ובין להבדיל ובין להורות או לדעת, שאם היה הכוונה וכשאמר להבדיל הוא ע"י ההכרה בחושים בתאר׳ ותכניתם, וז"ש ולמה בא להבדיל לא לבד השונה וכו׳:

ספרא

קעב (ו) וכל נפש החיה הרומשת במים להביא את הדגי׳, ולכל נפש הרומשת על הארץ. להביא את החגבי׳, ולמה בא להבדיל, לא בלבד השונה אלא היודע איזה טהור ואיזה טמא: קעג (ז) ולהבדיל בין הטמא ובין הטהור, צ"ל בין פרה לחמור והלא מפורשי׳ הם, א"כ למה נאמר להבדיל בין הטמא ובין הטהור בין טמאה לך לטהורה לך, בין שנשחט רובו של קנה לנשחט חציו, וכמה היא בין רובו לחציו מלא שערה: קעד (ח) בין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל. אצ"ל בין צבי לערוד והלא הם כבר מפורשי׳, א"כ למה נאמר בין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל בין טריפה כשרה לטריפה פסולה. אחרי׳ אומרי׳ בין החיה אשר לא תאכל בא ליתן אזהרה לחיה:

קעג להבדיל בין הטמא, לשון הבדלה נופל בעלם על דברים השוים והוא מבדיל ביניהם, אם ע"י צורתם ומעלתם. כמו בין קדש לחול, בין הקדש ובין קדש הקדשי׳, אם ע"י מחילה דקה מבדלת, לא כן דברים נפרדים לגמרי כמו בין חמור לפרה מה שייך הבדלה, וע"כ דרים בין נשחט חציו של סימן לנשחט רובו שאין ביניהם אלא הבדל דק כחום השערה, ויותר נראה שצ"ל פה והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה ובין העוף הטמא לטהור. שכתוב פ׳ קדושים, כי שם נמצא דרוש זה בספרא ושם מקומו, שלכן לא אמר שם רק בהמה ועוף לבד שהם צריכי׳ שחיט׳, והפסוק שם מיותר (שכבר אמר פה להבדיל בין הטמא ובין הטהור) לדרשה זו:

קעד ובין החי׳ הנאכלת. גם בזה יש הבדל דק במיני טרפיות מה המותר ומה האסור שתלוי לפעמי׳ כחוט השערה, ומימרא זו מובא בחולין (דף מב) בשם תנא דבר"י, ואמר דאתיא כמ"ד טריפה חי׳ [ועיין בפו"ח הרשב"א ס׳ ענ מ"ש בזה] ואחרים ס"ל דבא לתת אזהרה לחי׳, כי כבר אמר בספרא למעלה אין לי אלא בעשה בל"ת מנין, ולמד ל"ת של חיות ובהמות טמאות שאינם מפרים ומעלה גרה מק"ו. ואחרים ס"ל דאין עונשין מן הדין אף שיש שם עשה דלא כסברא הסמ"ג, רק שממ"ש פה בין החי׳ אשר לא תאכל יש ל"ת. ומכ"ז יתורם לכל המון הקושיות שהקשו על דברי הסמ"ג מסוגי׳ בתלמוד די"ל דהתיא כדעת אחרים: סליק פ׳ שרצים

כא עם־זו יצרתי לי תהלתי יספרו: כב ולא־אתי קראת יעקב כי־יגעת בי ישראל:
כג לא־הביאת לי שה עלתיך וזבחיך לא כבדתני לא העבדתיך במנחה ולא הוגעתיך בלבונה: כד לא־קנית לי בכסף קנה וחלב זבחיך לא הרויתני אך העבדתני בחטאותיך הוגעתני בעונתיך: כה אנכי אנכי הוא מחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר: כו הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק: כז אביך הראשון חטא ומליציך פשעו בי: כח ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקב וישראל לגדופים:
מד ועתה שמע יעקב עבדי וישראל בחרתי בו: ב כה־אמר יהוה עשך ויצרך מבטן יעזרך אל־תירא עבדי יעקב וישרון בחרתי בו: ג כי אצק־מים על־צמא ונזלים על־יבשה אצק רוחי על־זרעך וברכתי על־צאצאיך: ד וצמחו בבין חציר כערבים על־יבלי־מים: ה זה יאמר ליהוה אני וזה יקרא בשם־יעקב וזה יכתב ידו ליהוה ובשם ישראל יכנה: ו כה־אמר יהוה מלך־ישראל וגאלו יהוה צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים: ז ומי־כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי משומי עם־עולם ואתיות ואשר תבאנה יגידו למו: ח אל־תפחדו ואל־תרהו הלא מאז השמעתיך והגדתי ואתם עדי היש אלוה מבלעדי ואין צור בל־ידעתי: ט יצרי־פסל כלם תהו וחמודיהם בל־יועילו ועדיהם המה בל־יראו ובל־ידעו למען יבשו: י מי־יצר אל ופסל נסך לבלתי הועיל: יא הן כל־חבריו יבשו וחרשים המה מאדם יתקבצו כלם יעמדו יפחדו יבשו יחד: יב חרש ברזל מעצד ופעל בפחם ובמקבות יצרהו ויפעלהו בזרוע כחו גם־רעב ואין כח לא־שתה מים וייעף: יג חרש עצים נטה קו יתארהו בשרד יעשהו במקצעות ובמחוגה יתארהו ויעשהו כתבנית איש כתפארת אדם לשבת בית: יד לכרת־לו ארזים ויקח תרזה ואלון ויאמץ־לו בעצי־יער נטע ארן וגשם יגדל: טו והיה לאדם לבער ויקח מהם ויחם אף־ישיק ואפה לחם אף־יפעל־אל וישתחו עשהו פסל ויסגד־למו: טז חציו שרף במו־אש על־חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע אף־יחם ויאמר האח חמותי ראיתי אור: יז ושאריתו לאל עשה לפסלו יסגוד־לו וישתחו ויתפלל אליו ויאמר הצילני כי אלי אתה: יח לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבתם: יט ולא־ישיב אל־לבו ולא דעת ולא־תבונה לאמר חציו שרפתי במו־אש ואף אפיתי על־גחליו לחם אצלה בשר ואכל ויתרו לתועבה אעשה לבול עץ אסגוד: כ רעה אפר לב הותל הטהו ולא־יציל את־נפשו ולא יאמר הלוא שקר בימיני: כא זכר־אלה יעקב וישראל כי עבדי־אתה יצרתיך עבד־לי אתה ישראל לא תנשני: כב מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך: כג רנו שמים כי־עשה יהוה הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה יער וכל־עץ בו כי־גאל יהוה יעקב ובישראל יתפאר:

הפטרת צו בירמיה סימן ז.

כא כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל עלותיכם ספו על־זבחיכם ואכלו בשר.
כב כי לא־דברתי את־אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אתם מארץ מצרים על־דברי עולה וזבח: כג כי אם־את־הדבר הזה צויתי אתם לאמר שמעו בקולי והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו־לי לעם והלכתם בכל־הדרך אשר אצוה

א (ש"ח ת"ג) 1 ן' זעירא יתיר ו', הוציאי ק' אתכם

אתכם למען ייטב לכם: כד ולא שמעו ולא הטו את אזנם וילכו במעצות בשררות לבם הרע ויהיו לאחור ולא לפנים: כה למן היום אשר יצאו אבותיכם מארץ מצרים עד היום הזה ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים יום השכם ושלח: כו ולוא שמעו אלי ולא הטו את אזנם ויקשו את ערפם הרעו מאבותם: כז ודברת אליהם את כל הדברים האלה ולא ישמעו אליך וקראת אליהם ולא יענוכה: כח ואמרת אליהם זה הגוי אשר לוא שמעו בקול יהוה אלהיו ולא לקחו מוסר אבדה האמונה ונכרתה מפיהם: כט גזי נזרך והשליכי ושאי על שפים קינה כי מאס יהוה ויטש את דור עברתו: ל כי עשו בני יהודה הרע בעיני נאם יהוה שמו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו: לא ובנו במות התפת אשר בגיא בן הנם לשרף את בניהם ואת בנתיהם באש אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי: לב לכן הנה ימים באים נאם יהוה ולא יאמר עוד התפת וגיא בן הנם כי אם גיא ההרגה וקברו בתפת מאין מקום: לג והיתה נבלת העם הזה למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ ואין מחריד: לד והשבתי מערי יהודה ומחצות ירושלם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה כי לחרבה תהיה הארץ: ח בעת ההיא נאם יהוה ויוציאו את עצמות מלכי יהודה ואת עצמות שריו ואת עצמות הכהנים ואת עצמות הנביאים ואת עצמות יושבי ירושלם מקבריהם: ב ושטחום לשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הלכו אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם לא יאספו ולא יקברו לדמן על פני האדמה יהיו: ג ונבחר מות מחיים לכל השארית הנשארים מן המשפחה הרעה הזאת בכל המקמות הנשארים אשר הדחתים שם נאם יהוה צבאות: כב כה אמר יהוה אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו: כג כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי כי אני יהוה עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם יהוה:

הפטרת שמיני בשמואל ב׳ סי׳ ו׳

ו ויסף עוד דוד את כל בחור בישראל שלשים אלף: ב ויקם וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שם שם יהוה צבאות ישב הכרבים עליו: ג וירכבו את ארון האלהים אל עגלה חדשה וישאהו מבית אבינדב אשר בגבעה ועזא ואחיו בני אבינדב נהגים את העגלה חדשה: ד וישאהו מבית אבינדב אשר בגבעה עם ארון האלהים ואחיו הלך לפני הארון: ה ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני יהוה בכל עצי ברושים ובכנרות ובנבלים ובתפים ובמנענעים ובצלצלים: ו ויבאו עד גרן נכון וישלח עזא אל ארון האלהים ויאחז בו כי שמטו הבקר: ז ויחר אף יהוה בעזה ויכהו שם האלהים על השל וימת שם עם ארון האלהים: ח ויחר לדוד על אשר פרץ יהוה פרץ בעזה ויקרא למקום ההוא פרץ עזה עד היום הזה: ט ויירא דוד את יהוה ביום ההוא ויאמר איך יבוא אלי ארון יהוה: י ולא אבה דוד להסיר אליו את ארון יהוה על עיר דוד ויטהו דוד

בית עבד־אדם הגתי: יא וישב ארון יהוה בית עבד אדם הגתי שלשה חדשים
ויברך יהוה את־עבד אדם ואת־כל־ביתו: יב ויגד למלך דוד לאמר ברך
יהוה את־בית עבד אדם ואת־כל־אשר־לו בעבור ארון האלהים וילך דוד
ויעל את־ארון האלהים מבית עבד אדם עיר דוד בשמחה: יג ויהי כי צעדו
נשאי ארון־יהוה ששה צעדים ויזבח שור ומריא: יד ודוד מכרכר בכל־עז
לפני יהוה ודוד חגור אפוד בד: טו ודוד וכל־בית ישראל מעלים את־ארון
יהוה בתרועה ובקול שופר: טז והיה ארון יהוה בא עיר דוד ומיכל בת־
שאול נשקפה | בעד החלון ותרא את־המלך דוד מפזז ומכרכר לפני יהוה
ותבז לו בלבה: יז ויבאו את־ארון יהוה ויצגו אתו במקומו בתוך האהל
אשר נטה־לו דוד ויעל דוד עלות לפני יהוה ושלמים: יח ויכל דוד מהעלות
העולה והשלמים ויברך את־העם בשם יהוה צבאות: יט ויחלק לכל־העם לכל־
המון ישראל למאיש ועד־אשה לאיש חלת לחם אחת ואשפר אחד ואשישה
אחת וילך כל־העם איש לביתו: כאן מסיימין הספרדים, ויש מוסיפין ב׳ פסוקים האחרונים ונאמן ביתך וגו':

כ וישב דוד לברך את־ביתו ותצא מיכל בת־שאול לקראת דוד ותאמר מה־נכבד
היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד
הרקים: כא ויאמר דוד אל־מיכל לפני יהוה אשר בחר־בי מאביך ומכל־ביתו
לצות אתי נגיד על־עם יהוה על־ישראל ושחקתי לפני יהוה: כב ונקלתי עוד
מזאת והייתי שפל בעיני ועם־האמהות אשר אמרת עמם אכבדה: כג ולמיכל
בת־שאול לא־היה לה ילד עד יום מותה: א ויהי כי־ישב המלך בביתו ויהוה
הניח־לו מסביב מכל־איביו: ב ויאמר המלך אל־נתן הנביא ראה נא אנכי יושב
בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך היריעה: ג ויאמר נתן אל־המלך כל אשר
בלבבך לך עשה כי יהוה עמך: כאן מסיימין האיטליאנים ד ויהי בלילה ההוא ויהי
דבר־יהוה אל־נתן לאמר: ה לך ואמרת אל־עבדי אל־דוד כה אמר יהוה
האתה תבנה־לי בית לשבתי: ו כי לא ישבתי בבית למיום העלתי את־בני
ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך באהל ובמשכן: ז בכל אשר־
התהלכתי בכל־בני ישראל הדבר דברתי את־אחד שבטי ישראל אשר צויתי
לרעות את־עמי את־ישראל לאמר למה לא־בניתם לי בית ארזים: ח ועתה
כה־תאמר לעבדי לדוד כה אמר יהוה צבאות אני לקחתיך מן־הנוה מאחר
הצאן להיות נגיד על־עמי על־ישראל: ט ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרתה
את־כל־איביך מפניך ועשתי לך שם גדול כשם הגדלים אשר בארץ: י ושמתי
מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא־יסיפו בני־
עולה לענותו כאשר בראשונה: יא ולמן־היום אשר צויתי שפטים על־עמי
ישראל והניחתי לך מכל־איביך והגיד לך יהוה כי־בית יעשה־לך יהוה: יב כי |
ימלאו ימיך ושכבת את־אבתיך והקימתי את־זרעך אחריך אשר יצא ממעיך
והכינתי את־ממלכתו: יג הוא יבנה־בית לשמי וכננתי את־כסא ממלכתו עד־עולם:
יד אני אהיה־לו לאב והוא יהיה־לי לבן אשר בהעותו והכחתיו בשבט אנשים
ובנגעי בני אדם: טו וחסדי לא־יסור ממנו כאשר הסרתי מעם שאול אשר הסרתי

לְפָנֶיךָ׃ טז וְנֶאְמַן בֵּיתְךָ וּמַמְלַכְתְּךָ עַד־עוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּסְאֲךָ יִהְיֶה נָכוֹן עַד־עוֹלָם׃
יז כְּכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וּכְכֹל הַחִזָּיוֹן הַזֶּה כֵּן דִּבֶּר נָתָן אֶל־דָּוִד׃ (ע״כ כספרדים)

קריאה והפטרה לפ׳ זכור

זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים׃ אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים׃ והיה בהניח יהוה אלהיך לך מכל איביך מסביב בארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח׃

כאן מתחילים הספרדים הפטרת פרשת זכור (כשמואל א׳ סימן ט״ו)

א **וַיֹּאמֶר** שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֳךָ לְמֶלֶךְ עַל־עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה׃ כאן מתחילים האשכנזים׃ ב כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרָיִם׃ ג עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת־עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד־אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד־שֶׂה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר׃ ד וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים מָאתַיִם אֶלֶף רַגְלִי וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אֶת־אִישׁ יְהוּדָה׃ ה וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק וַיָּרֶב בַּנָּחַל׃ ו וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי לְכוּ סֻרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי פֶּן־אֹסִפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיָּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵק׃ ז וַיַּךְ שָׁאוּל אֶת־עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה בּוֹאֲךָ שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרָיִם׃ ח וַיִּתְפֹּשׂ אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ־עֲמָלֵק חָי וְאֶת־כָּל־הָעָם הֶחֱרִים לְפִי־חָרֶב׃ ט וַיַּחְמֹל שָׁאוּל וְהָעָם עַל־אֲגָג וְעַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנִים וְעַל־הַכָּרִים וְעַל־כָּל־הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם וְכָל־הַמְּלָאכָה נְמִבְזָה וְנָמֵס אֹתָהּ הֶחֱרִימוּ׃ י וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל לֵאמֹר׃ יא נִחַמְתִּי כִּי־הִמְלַכְתִּי אֶת־שָׁאוּל לְמֶלֶךְ כִּי־שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת־דְּבָרַי לֹא הֵקִים וַיִּחַר לִשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל־יְהוָה כָּל־הַלָּיְלָה׃ יב וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת שָׁאוּל בַּבֹּקֶר וַיֻּגַּד לִשְׁמוּאֵל לֵאמֹר בָּא־שָׁאוּל הַכַּרְמֶלָה וְהִנֵּה מַצִּיב לוֹ יָד וַיִּסֹּב וַיַּעֲבֹר וַיֵּרֶד הַגִּלְגָּל׃ יג וַיָּבֹא שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁאוּל בָּרוּךְ אַתָּה לַיהוָה הֲקִימֹתִי אֶת־דְּבַר יְהוָה׃ יד וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וּמֶה קוֹל־הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי וְקוֹל הַבָּקָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ טו וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מֵעֲמָלֵקִי הֱבִיאוּם אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר לְמַעַן זְבֹחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאֶת־הַיּוֹתֵר הֶחֱרַמְנוּ׃ טז וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל הֶרֶף וְאַגִּידָה לְּךָ אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלַי הַלָּיְלָה וַיֹּאמְרוּ לוֹ דַּבֵּר׃ יז וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הֲלוֹא אִם־קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה וַיִּמְשָׁחֲךָ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ יח וַיִּשְׁלָחֲךָ יְהוָה בְּדָרֶךְ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְהַחֲרַמְתָּה אֶת־הַחַטָּאִים אֶת־עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ בוֹ עַד־כַּלּוֹתָם אֹתָם׃ יט וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וַתַּעַט אֶל־הַשָּׁלָל וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ כ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי יְהוָה וָאָבִיא אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי׃ כא וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר רֵאשִׁית הַחֵרֶם לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל׃ כב וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים׃ כג כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ׃ כד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל חָטָאתִי כִּי־עָבַרְתִּי אֶת־פִּי־יְהוָה וְאֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם׃ כה וְעַתָּה

שָׂא נָא אֶת־חַטָּאתִי וְשׁוּב עִמִּי וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה׃ כו וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מָאַסְתָּה אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָה מִהְיוֹת מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ כז וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע׃ כח וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל קָרַע יְהוָה אֶת־מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ׃ כט וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם׃ ל וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד זִקְנֵי־עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ לא וַיָּשָׁב שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל לַיהוָה׃ לב וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגָג אָכֵן סָר מַר־הַמָּוֶת׃ לג וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן־תִּשְׁכַּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל אֶת־אֲגָג לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל׃ לד וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל׃

קריאה לפרשת פרה

בשבת שקודם שבת האחרונה מר"ח אדר (ואם חל ראש חדש ניסן בשבת אזי בשבת האחרונה של אדר) מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורא המפטיר פרשה זו:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃ הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃ וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ

יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד הָעָרֶב׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

ומפטירין הפטרה זו ביחזקאל סימן לו׃

טז וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ יז בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי׃ יח וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ׃ יט וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים׃ כ וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ׃ כא וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה׃ כב לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם׃ כג וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיהֶם׃ כד וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃ כה וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם׃ כו וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר׃ כז וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם׃ כח וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ כט וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָב׃ ל וְהִרְבֵּיתִי אֶת־פְּרִי הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִם׃ לא וּזְכַרְתֶּם אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־טוֹבִים וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם עַל עֲוֹנֹתֵיכֶם וְעַל תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם׃ לב לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי־עֹשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה יִוָּדַע לָכֶם בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ לג כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם מִכֹּל עֲוֹנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־הֶעָרִים וְנִבְנוּ הֶחֳרָבוֹת׃ לד וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד תַּחַת אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי כָּל־עוֹבֵר׃ לה וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלֵּזוּ הַנְּשַׁמָּה הָיְתָה כְּגַן־עֵדֶן וְהֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת וְהַנְשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ׃ לו וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי אֲנִי יְהוָה בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃ כאן מסיימין הספרדים לז כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם כַּצֹּאן אָדָם׃ לח כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלַםִ בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

לפרשת החדש

בשבת שלפני ר"ח ניסן מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורא המפטיר בפרשה בא אל פרעה מתחלת החדש הזה לכם עד בכל מושבותיכם תאכלו מצות. ואם חל ר"ח ניסן בשבת מוציאין שלשה ספרים בראשון קורין ששה גברי בפרשת השבוע ולא יאמר קדיש ובספר שני קורא השביעי וביום השבת עד ונסכו וקדיש לעילא ובספר שלישי קורא המפטיר פרשת החודש ומפטירין הפטרת פרשת החודש׃

כאן מתחילין האשכנזים הפטרת פרשת החדש (ביחזקאל סימן מה)

טז כֹּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל־הַתְּרוּמָה הַזֹּאת לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל׃ יז וְעַל־הַנָּשִׂיא

יהיה העלות והמנחה והנסך בחגים ובחדשים ובשבתות בכל־מועדי
בית ישראל הוא־יעשה את־החטאת ואת־המנחה ואת־העולה ואת־השלמים
לכפר בעד בית־ישראל׃ כאן מתחילים הספרדים

יח כה־אמר אדני יהוה בראשון באחד לחדש תקח פר־בן־בקר תמים וחטאת
את־המקדש׃ יט ולקח הכהן מדם החטאת ונתן אל־מזוזת הבית ואל־
ארבע פנות העזרה למזבח ועל־מזוזת שער החצר הפנימית׃ כ וכן תעשה
בשבעה בחדש מאיש שגה ומפתי וכפרתם את־הבית׃ כא בראשון בארבעה
עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח חג שבעות ימים מצות יאכל׃ כב ועשה הנשיא
ביום ההוא בעדו ובעד כל־עם הארץ פר חטאת׃ כג ושבעת ימי־החג יעשה עולה
ליהוה שבעת פרים ושבעת אילים תמימם ליום שבעת הימים וחטאת שעיר
עזים ליום׃ כד ומנחה איפה לפר ואיפה לאיל יעשה ושמן הין לאיפה׃ כה בשביעי
בחמשה עשר יום לחדש בחג יעשה כאלה שבעת הימים כחטאת כעלה
וכמנחה וכשמן׃ א כה־אמר אדני יהוה שער החצר הפנימית הפנה קדים
יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח׃ ב ובא
הנשיא דרך אולם השער מחוץ ועמד על־מזוזת השער ועשו הכהנים את־
עולתו ואת־שלמיו והשתחוה על־מפתן השער ויצא והשער לא־יסגר עד־
הערב׃ ג והשתחוו עם־הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים לפני
יהוה׃ ד והעלה אשר־יקרב הנשיא ליהוה ביום השבת ששה כבשים תמימם
ואיל תמים׃ ה ומנחה איפה לאיל ולכבשים מנחה מתת ידו ושמן הין לאיפה׃
ו וביום החדש פר בן־בקר תמימם וששת כבשים ואיל תמימם יהיו׃ ז ואיפה
לפר ואיפה לאיל יעשה מנחה ולכבשים כאשר תשיג ידו ושמן הין לאיפה׃
ח ובבוא הנשיא דרך אולם השער יבוא ובדרכו יצא׃ ט ובבוא עם־הארץ לפני
יהוה במועדים הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך־שער נגב והבא
דרך־שער נגב יצא דרך־שער צפונה לא ישוב דרך השער אשר־בא בו כי נכחו
יצא יצאו כתיב׃ י והנשיא בתוכם בבואם יבוא ובצאתם יצאו׃ יא ובחגים ובמועדים
תהיה המנחה איפה לפר ואיפה לאיל ולכבשים מתת ידו ושמן הין לאיפה׃
יב וכי־יעשה הנשיא נדבה עולה או־שלמים נדבה ליהוה ופתח לו את־השער
הפנה קדים ועשה את־עלתו ואת־שלמיו כאשר יעשה ביום השבת ויצא
וסגר את־השער אחרי צאתו׃ יג וכבש בן־שנתו תמים תעשה עולה ליום ליהוה
בבקר בבקר תעשה אתו׃ יד ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית האיפה
ושמן שלישית ההין לרס את־הסלת מנחה ליהוה חקות עולם תמיד׃ טו יעשו ועשו כ׳
את־הכבש ואת־המנחה ואת־השמן בבקר בבקר עולת תמיד׃ כאן מסיימין הספרדים

טז כה־אמר אדני יהוה כי־יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו נחלתו היא לבניו תהיה
אחזתם היא בנחלה׃ יז וכי־יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד־
שנת הדרור ושבת לנשיא אך נחלתו בניו להם תהיה׃ יח ולא־יקח הנשיא
מנחלת העם להונתם מאחזתם מאחזתו ינחל את־בניו למען אשר לא־יפצו
עמי איש מאחזתו׃

הפטרת שבת הגדול בתרי עשר במלאכי סימן ג

כתוב בש"ע אין מפטירין וערבה אלא כשחל ערב פסח בשבת, אבל בכמה מקומות מפטירין אותה בכל שבת הגדול רק כשחל ע"פ בשבת אין מפטירין אותה, וכ"ה דעת הגר"א :

ד וערבה ליהוה מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמניות : ה וקרבתי אליכם למשפט והייתי ׀ עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעשקי שכר־שכיר אלמנה ויתום ומטי־גר ולא יראוני אמר יהוה צבאות : ו כי אני יהוה לא שניתי ואתם בני־יעקב לא כליתם : ז למימי אבתיכם סרתם מחקי ולא שמרתם שובו אלי ואשובה אליכם אמר יהוה צבאות ואמרתם במה נשוב : ח היקבע אדם אלהים כי אתם קבעים אתי ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה : ט במארה אתם נארים ואתי אתם קבעים הגוי כלו : י הביאו את־כל־המעשר אל־בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר יהוה צבאות אם־לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד־בלי־די : יא וגערתי לכם באכל ולא־ישחת לכם את־פרי האדמה ולא־תשכל לכם הגפן בשדה אמר יהוה צבאות : יב ואשרו אתכם כל־הגוים כי־תהיו אתם ארץ חפץ אמר יהוה צבאות : יג חזקו עלי דבריכם אמר יהוה ואמרתם מה־נדברנו עליך : יד אמרתם שוא עבד אלהים ומה־בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני יהוה צבאות : טו ועתה אנחנו מאשרים זדים גם־נבנו עשי רשעה גם בחנו אלהים וימלטו : טז אז נדברו יראי יהוה איש אל־רעהו ויקשב יהוה וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יהוה ולחשבי שמו : יז והיו לי אמר יהוה צבאות ליום אשר אני עשה סגלה וחמלתי עליהם כאשר יחמל איש על־בנו העבד אתו : יח ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו : יט כי הנה היום בא בער כתנור והיו כל־זדים וכל־עשה רשעה קש ולהט אתם היום הבא אמר יהוה צבאות אשר לא־יעזב להם שרש וענף : כ וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק : כא ועסותם רשעים כי־יהיו אפר תחת כפות רגליכם ביום אשר אני עשה אמר יהוה צבאות : כב זכרו ז׳ רבתי תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על־כל־ישראל חקים ומשפטים : כג הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא : כד והשיב לב־אבות על־בנים ולב בנים על־אבותם פן־אבוא והכיתי את־הארץ חרם :

הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא :

סדר הקריאה לר"ח ולתענית צבור ולפורים

לראש חודש קורין ארבעה גברי בפרשת פינחס מן את קרבני לחמי לאשי עד יעשה ונסכו, ואם חל ראש חודש בשבת מוציאין ב׳ ספרים באחד קורין ז׳ גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא, ובספר שני קורין בפרשת פינחס וביום השבת ובראשי חדשיכם עד יעשה ונסכו :

לתענית צבור בשחרית ובמנחה קורין ג׳ גברי בפ׳ כי תשא מן ויחל משה עד לעשות לעמו ומדלגין עד פסל לך וקורין עד אשר אני עשה עמך ·

לפורים קורין שלשה גברי בפרשת בשלח ויבא עמלק עד סוף הסדרה :

סימני פרשיות תזריע ומצורע, אחרי מות וקדושים, בהר ובחקותי ·

בשנים פשוטות כולן מחוברות . בשנים מעוברות כולן נפרדות . ושאר פרשיות הנוגות להתחבר כל אחד על מקומו יבא בשלום,

סדר הנחת תפילין

יעד שיתעורר משנתו כדי שלא יחזור ויישן ירגיל א"ע להתבונן עד לפני מי הוא שוכב לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. כמ"ש מלא את השמים ואת הארץ אני מלא וכו' ואילו היה שוכב לפני מלך ב"ו היה משסייב בנפשו וכו' ויסיב להרגיל עלמו לומר מיד כשניעור נוסח זה מודה וכו' ועי"ז יזכור את ה' הנלב עליו ויקום בזריזות. ויאמר זה אף קודם נטילה לפי שאין בו שם:

מודה אני לפניך מלך חי וקים שהחזרת בי נשמתי בחמלה. רבה אמונתך:

קודם לבישת טלית קטן יאמר זה:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות ציצת:

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתהא חשובה מצות ציצית לפניך כאלו קימתיה בכל פרטיה ודקדוקיה וכונותיה ותרי"ג מצות התלוים בה אמן סלה:

כשיבדוק הציצית מטלית גדול יאמר ברכי

ברכי נפשי את יי יי אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת: עטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה:

קודם עטיפת הטלית גדול יאמר זה:

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחד שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל. הריני מתעטף גופי בציצית כן תתעטף נשמתי ורמ"ח איברי ושס"ה גידי באור הציצית העולה תרי"ג וכשם שאני מתכסה בטלית בעולם הזה כך אזכה לחלוקא דרבנן ולטלית נאה לעולם הבא בגן עדן. ועל ידי מצות ציצית תנצל נפשי רוחי ונשמתי ותפלתי מן החיצונים והטלית יפרוש כנפיו עליהם ויצילם כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף. ותהא חשובה מצות ציצית לפני הקדוש ברוך הוא כאלו קימתיה בכל פרטיה ודקדוקיה וכונותיה ותרי"ג מצות התלוים בה. אמן סלה:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית:

ויכסה ראשו בטלית ויאמר מה יקר

מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון: ירוין מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם: כי עמך מקור חיים באורך נראה אור: משוך חסדך ליודעיך וצדקתך לישרי לב:

קודם הנחת תפילין יאמר זה:

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחד שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל. הנני מכוין בהנחת תפילין לקיים מצות בוראי שצונו להניח תפילין כנתוב בתורתו וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך והם ארבע פרשיות אלו. שמע. והיה אם שמוע. קדש. והיה כי יביאך שיש בהם יחודו ואחדותו יתברך שמו בעולם ושנזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו בהוציאנו ממצרים ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו וצונו להניחה על היד לזכרון זרוע הנטויה ושהיא נגד הלב לשעבד בזה תאוות ומחשבות לבנו לעבודתו יתברך שמו ועל הראש נגד המוח שהנשמה שבמוחי עם שאר חושי וכחותי כלם יהיו משועבדים לעבודתו יתברך שמו. ומשפע מצות תפילין יתמשך עלי להיות לי חיים ארוכים ושפע קודש ומחשבות קדושות בלי הרהור חטא ועון כלל ושלא יפתנו ולא יתגרה בנו יצר הרע ויניחנו לעבוד את יי כאשר עם לבבנו: ויהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתהא חשובה מצות הנחת תפילין לפני הקדוש ברוך הוא כאלו קימתיה בכל פרטיה ודקדוקיה וכונותיה ותרי"ג מצות התלוים בה אמן סלה:

יניח על יד שמאל וקודם שקושרה יברך:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפלין:

יניח תפילה של ראש ויברך:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפלין:

ותיכף יאמר זה:

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

ומחכמתך אל עליון תאציל עלי ומבינתך תבינני. ובחסדך תגדיל עלי ובגבורתך תצמית אויבי וקמי: ושמן הטוב תריק על שבעה קני המנורה להשפיע טובך לבריותיך. פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון:

אח"כ כורך שלש כריכות על האלבע האמלעית ואומר:

וארשתיך לי לעולם. וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים. וארשתיך לי באמונה וידעת את יי:

ויאמר פרשה זו:

וידבר יי אל משה לאמר: קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא: ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא יי אתכם מזה ולא יאכל חמץ: היום אתם יוצאים בחדש האביב: והיה כי יביאך יי אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה: שבעת ימים תאכל מצות וביום השביעי חג ליי: מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים: והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יי בפיך כי ביד חזקה הוצאך יי ממצרים: ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה: והיה כי יבאך יי אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבותיך ונתנה לך: והעברת כל פטר רחם ליי וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליי: וכל פטר חמר תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו וכל בכור אדם בבניך תפדה: והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יי ממצרים מבית עבדים: ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג יי כל בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד בכור בהמה על כן אני זבח ליי כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה: והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו יי ממצרים:

כשנכנס לבית הכנסת יאמר זה:

ואני ברוב חסדך אבא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך: בבית אלהים נהלך ברגש:

תפלה קודם התפלה

מפרי הסמיד המפורסם איש אלקי מו"ה אלימלך זל"ל:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שומע קול שוועת עתירות ומאזין לקול תפלת עמו ישראל ברחמיו תכין לבנו ותכונן מחשבותינו ותשגר תפלתנו בפינו ותקשיב אזנך לשמוע בקול תפלת עבדיך המתחננים אליך בקול שועה ורוח נשברה. ואתה אל רחום ברחמיך הרבים ובחסדיך הגדולים תמחול ותסלח ותכפר לנו ולכל עמך בית ישראל את כל מה שחטאנו ותעוינו והרשענו ופשענו לפניך. כי גלוי וידוע לפניך כי לא במרד ובמעל חלילה וחלילה מרינו את פיך ודברי תורתך ומצותיך כי אם מרוב היצר הבוער בקרבנו תמיד לא יניח ולא ישקוט עד אשר מביאנו אל תאות העולם השפל הזה ואל הבליו ומבלבל את מחשבותינו תמיד אפילו בשעה שאנחנו עומדים להתפלל לפניך ולבקש על נפשנו הוא מבלבל את מחשבותינו תמיד בתחבולותיו ואי

נכון לומר א קודם התפלה פתקוני זוהר:

פתח אליהו ואמר רבון עלמין דאנת הוא חד ולא בחושבן. אנת הוא עילאה על כל עלאין סתימא על כל סתימין. לית מחשבה תפיסא בך כלל. אנת הוא דאפיקת עשר תיקונין וקרינן להון עשר ספירן לאנהגא בהון עלמין סתימין דלא אתגליין. ועלמין דאתגליין. ובהון אתכסיאת מבני נשא ואנת

הוא דקשיר לון. ומיחד לון. ובגין דאנת מלגאו כל מאן דאפריש חד מחבריה מאלין עשר ספירן אתחשיב ליה כאילו אפריש בך. ואלין עשר ספירן. אינון אזלין כסדרן. חד אריך וחד קציר וחד בינוני. ואנת הוא דאנהיג לון ולית מאן דאנהיג לך לא לעילא ולא לתתא ולא מכל סטרא. לבושין תקינת לון דמנייהו פרחין נשמתין לבני נשא. וכמה גופין תקינת לון דאתקריאו גופין לגבי לבושין דמכסיין עליהון. ואתקריאו בתקונא דא. חסד דרועא ימינא. גבורה דרועא שמאלא. תפארת גופא. נצח והוד תרין שוקין. יסוד סיומא דגופא אות ברית קודש. מלכות פה תורה שבעל פה קרינן לה. חכמה מוחא איהי מחשבה מלגאו. בינה לבא ובה הלב מבין. ועל אלין תרין כתיב הנסתרות ליי אלהינו. כתר עליון איהו כתר מלכות. ועליה אתמר מגיד מראשית אחרית ואיהו קרקפתא דתפלין מלגו איהו שם [מ"ה כזה יו"ד ה"א וא"ו ה"א] דאיהו אורח אצילות. ואיהו שקיו דאילנא בדרועוי וענפוי כמיא דמשקי לאילנא ואתרבי בההוא שקיו. רבון עלמין אנת הוא עלת העלות וסבת הסבות דאשקי לאילנא בההוא נביעו. וההוא נביעו איהו כנשמתא לגופא דאיהו חיים לגופא. ובך לית דמיון ודיוקנא מכל מה דלגאו ולבר. ובראת שמיא וארעא ואפיקת מנהון שמשא וסיהרא וכוכביא ומזליא. ובארעא אילנין ודשאין וגנתא דעדן ועשבין וחיון ובעירין ועופין ונונין ובני נשא לאשתמודעא בהון עלמין ואיך יתנהגון בהון עילאין ותתאין ואיך אשתמודען עילאי מתתאי ולית דידע בך כלל. ובר מינך לית יחידא בעילאי ותתאי. ואנת אשתמודע עלת על כולא ואדון על כולא. וכל ספירא אית לה שם ידיעא ובהון אתקריאו מלאכיא. ואנת לית לך שם ידיעא דאנת הוא ממלא כל שמהן ואנת הוא שלימו דכלהו וכד אנת תסתלק מנייהו אשתארו כלהון שמהן כגופא בלא נשמתא. אנת הוא חכים ולא בחכמה ידיעא. אנת הוא מבין ולא בבינה ידיעא. לית לך אתר ידיעא אלא לאשתמודעא תוקפך וחילך לבני נשא ולאחזאה לון איך מתנהג עלמא בדינא וברחמי דאינון צדק ומשפט כפום עובדיהון דבני נשא. דין איהו גבורה משפט עמודא דאמצעיתא צדק מלכותא קדישא מאזני צדק תרין סמכי קשוט הין צדק אות ברית קודש. כולא לאחזאה איך מתנהג עלמא אבל לאו דאית לך צדק ידיעא דאיהו דין ולא משפט ידיעא דאיהו רחמי ולא מכל אלין מדות כלל: ברוך יי לעולם אמן ואמן:

אנו יכולים לעמוד נגדו כי נחלש שכלנו ומוחנו עד מאוד וכשל כח הסבל מרוב הצרות והתלאות וטרדת הזמן לכן אתה אל רחום וחנון עשה עמנו כמו שהבטחתנו על ידי נאמן ביתך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם ואמרו חז"ל אף על פי שאינו הגון ואינו כדאי כי כן דרכך להטיב לרעים ולטובים כי גלוי וידוע לפניך אנקתנו וצערנו ושיחנו על אשר אין אנו יכולים לקרב עצמנו לעבודתך ולדבק לבנו בך באמת ובתמים אהה על נפשנו אוי עלינו מאד אבינו שבשמים. ואתה תעורר נא רחמיך וחסדיך הגדולים והמרובים עלינו לגרש ולבער את יצרנו הרע מקרבנו ותגער בו שיסור וילך מאתנו ואל יסית אותנו להדיחנו מעבודתך חלילה ואל יעלה בלבנו שום מחשבה רעה חס ושלום בהקיץ חס ושלום בחלום הלילה בפרט בעת שאנחנו עומדים בתפלה לפניך או בשעה שאנחנו לומדים תורתך ובשעה שאנחנו עוסקים במצותיך תהא מחשבתנו זכה צלולה וברורה וחזקה באמת ובלבב שלם כרצונך הטוב עמנו. ותעורר לבבנו ולבב כל ישראל עמך ליחדך באמת ובאהבה לעבדך עבודה הישרה המקובלת לפני כסא כבודך ותקבע אמונתך בלבנו תמיד בלי הפסק. ותהא אמונתך קשורה בלבנו כיתד שלא תמוט. ותעביר מעלינו כל המסכים המבדילים בינינו לבינך אבינו שבשמים. ותצילנו מכל המכשולות וטעיות אל תעזבנו ואל תטשנו ואל תכליתנו ותהא עם פינו בעת הטיפנו ועם ידינו בעת מעבדנו ועם לבנו בעת מחשבותינו ותזכנו אבינו שבשמים אל מלא רחמים שנייחד את לבבנו ומחשבותינו ודבורנו ומעשינו וכל תנועותינו והרגשותינו הידועות לנו ושאינן ידועות לנו הנגלות והנסתרות שיהא הכל ביחוד אליך באמת ובתמים בלי שום מחשבת פסול חלילה וטהר לבנו וקדשנו וזרוק עלינו מים טהורים וטהרנו באהבתך ובחמלתך ותטע אהבתך ויראתך בלבנו תמיד בלי הפסק בכל עת ובכל זמן ובכל מקום בלכתנו ובשכבנו ובקומנו תבער תמיד רוח קדשך בקרבנו ונשען תמיד בך ובגדולתך ובאהבתך וביראתך ובתורתך שבכתב ושבעל פה הנגלה והנסתר ובמצותיך ליחד שמך הגבור והנורא ותשמרנו מן הפניות והגאות ומן הכעס והקפדנות והעצבות והרכילות ושאר מדות רעות ומכל דבר המפסיד עבודתך הקדושה והטהורה החביבה עלינו ותשפיע רוח קדשך עלינו שנהיה דבקים בך ושנשתוקק תמיד אליך יותר ויותר. וממדרגה למדרגה תעלנו שנזכה לבא למעלת אבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב וזכותם יעמוד לנו שתשמע בקול תפלתנו שנהיה תמיד נענים בעת שנתפלל אליך עלינו או על שום אחד מעמך ישראל על יחיד או על רבים ותשמח ותתפאר בנו ונעשה פרי למעלה ושורש למטה ואל תזכור לנו חטאתינו ובפרט חטאת נעורינו כמאמר דוד המלך ע"ה חטאות נעורי ופשעי אל תזכור. ותהפוך עונותינו ופשעינו לזכות ותשפיע עלינו מעולם התשובה תמיד הרהור לשוב אליך בלב שלם ולתקן את אשר פגמנו בשמותיך הקדושים והטהורים ותצילנו מקנאת איש מרעהו ולא תעלה קנאת אדם על לבנו ולא קנאתנו על אחרים. אדרבה תן בלבנו שנראה כל אחד מעלת חברינו ולא חסרונם ושנדבר כל אחד את חברו בדרך הישר והרצוי לפניך ואל תעלה שום שנאה מאחד על חבירו חלילה ותחזק התקשרותנו באהבה אליך כאשר גלוי וידוע לפניך שיהא הכל נחת רוח אליך וזה עיקר כוונתינו ואם אין לנו שכל לכוין את לבבנו אליך אתה תלמדנו אשר נדע באמת כוונת רצונך הטוב ועל כל זאת מתחננים אנחנו לפניך אל מלא רחמים שתקבל את תפלתנו ברחמים וברצון אמן כן יהי רצון:

יְדִיד נֶפֶשׁ אָב הָרַחֲמָן מְשׁוֹךְ עַבְדְּךָ אֶל רְצוֹנְךָ יָרוּץ עַבְדְּךָ כְּמוֹ אַיָּל יִשְׁתַּחֲוֶה אֶל מוּל הֲדָרְךָ יֶעֱרַב לוֹ יְדִידוּתָךְ מִנּוֹפֶת צוּף וְכָל טָעַם:

הָדוּר נָאֶה זִיו הָעוֹלָם נַפְשִׁי חוֹלַת אַהֲבָתָךְ אָנָּא אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ בְּהַרְאוֹת לָהּ נוֹעַם זִיוָךְ אָז תִּתְחַזֵּק וְתִתְרַפֵּא וְהָיְתָה לָּהּ שִׂמְחַת עוֹלָם:

וָתִיק יֶהֱמוּ רַחֲמֶיךָ וְחוּסָה נָא עַל בֵּן אוֹהֲבָךְ כִּי זֶה כַּמֶּה נִכְסוֹף נִכְסַפְתִּי לִרְאוֹת בְּתִפְאֶרֶת עֻזָּךְ. אֵלֶּה חָמְדָה לִבִּי וְחוּסָה נָא וְאַל תִּתְעַלָּם:

הִגָּלֶה נָא וּפְרוֹס חֲבִיבִי עָלַי אֶת סֻכַּת שְׁלוֹמָךְ. תָּאִיר אֶרֶץ מִכְּבוֹדָךְ. נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָךְ. מַהֵר אָהוּב כִּי בָא מוֹעֵד וְחָנֵּנוּ כִּימֵי עוֹלָם:

כשנכנס לבית הכנסת יאמר זה

מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה אֶבְרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשִׂי: וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ: בְּטֶרֶם כָּל יְצִיר נִבְרָא: לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל. אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל. לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה. וְהוּא הֹוֶה. וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי. לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית. וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גּוֹאֲלִי. וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי. מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי. בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה: וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי. יְיָ לִי וְלֹא אִירָא:

יגדל אלהים חי וישתבח. נמצא ואין עת אל מציאותו: אחד ואין יחיד כיחודו. נעלם וגם אין סוף לאחדותו: אין לו דמות הגוף ואינו גוף. לא נערוך אליו קדשתו: קדמון לכל דבר אשר נברא. ראשון ואין ראשית לראשיתו: הנו אדון עולם לכל נוצר יורה גדלתו ומלכותו: שפע נבואתו נתנו אל אנשי סגלתו ותפארתו: לא קם בישראל כמשה עוד. נביא ומביט את תמונתו: תורת אמת נתן לעמו אל. על יד נביאו נאמן ביתו: לא יחליף האל ולא ימיר דתו. לעולמים לזולתו: צופה ויודע סתרינו. מביט לסוף דבר בקדמתו: גומל לאיש חסד כמפעלו. נותן לרשע רע כרשעתו: ישלח לקץ הימין משיחנו. לפדות מחכי קץ ישועתו: מתים יחיה אל ברוב חסדו ברוך עדי עד שם תהלתו:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם אי אפשר להתקים ולעמוד לפניך (אפילו שעה אחת): ברוך אתה יי רופא כל בשר ומפליא לעשות:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה:

והערב נא יי אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו (וצאצאי צאצאינו) וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ולומדי תורתך (לשמה): ברוך אתה יי המלמד תורה לעמו ישראל:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו: ברוך אתה יי נותן התורה:

וידבר יי אל משה לאמר: דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל אמור להם:

יברכך יהוה וישמרך: יאר יהוה פניו אליך ויחנך: ישא יהוה פניו אליך וישם לך שלום:

ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם:

אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והבכורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה. אלו דברים שאדם אוכל פרותיהם בעולם הזה והקרן קימת לעולם הבא: ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים והשכמת בית המדרש שחרית וערבית והכנסת אורחים ובקור חולים והכנסת כלה ולוית המת ועיון תפלה והבאת שלום בין אדם לחברו ותלמוד תורה כנגד כלם:

אלהי נשמה שנתת בי טהורה היא אתה בראתה אתה יצרתה אתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי. ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא: כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך יי אלהי ואלהי אבותי רבון כל המעשים אדון כל הנשמות: ברוך אתה יי המחזיר נשמות לפגרים מתים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה:
בא"י אלהינו מלך העולם שלא עשני גוי:
בא"י אלהינו מלך העולם שלא עשני עבד:
בא"י אלהינו מלך העולם שלא עשני אשה:
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם פוקח עורים:
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם מלביש ערמים:
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם מתיר אסורים:
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם זוקף כפופים:
בא"י אלהינו מלך העולם רוקע הארץ על המים:
בא"י אלהינו מלך העולם שעשה לי כל צרכי:
בא"י אלהינו מלך העולם אשר הכין מצעדי גבר:
בא"י אלהינו מלך העולם אוזר ישראל בגבורה:
בא"י אלהינו מלך העולם עוטר ישראל בתפארה:
ב"א יי אלהינו מלך העולם הנותן ליעף כח:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המעביר שנה מעיני ותנומה מעפעפי:

ויהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתרגילנו בתורתך ודבקנו במצותיך ואל תביאנו לא לידי חטא ולא לידי עברה ועון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון ואל תשלט בנו יצר הרע והרחיקנו מאדם רע ומחבר רע ודבקנו ביצר הטוב ובמעשים טובים וכוף את יצרנו להשתעבד לך ותננו היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו ותגמלנו חסדים טובים: ברוך אתה יי הגומל חסדים טובים לעמו ישראל:

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתצילני היום ובכל יום מעזי פנים ומעזות פנים. מאדם רע. ומחבר רע. ומשכן רע. ומפגע רע. ומשטן המשחית מדין קשה ומבעל דין קשה. בין שהוא בן ברית ובין שאינו בן ברית:

אלהינו ואלהי אבותינו זכרנו בזכרון טוב לפניך ופקדנו בפקודת ישועה ורחמים משמי שמי קדם וזכר לנו אהבת הקדמונים אברהם יצחק וישראל עבדיך את הברית ואת החסד ואת השבועה שנשבעת לאברהם אבינו בהר המוריה ואת העקידה שעקד את יצחק בנו על גבי המזבח ככתוב בתורתך:

ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני: ויאמר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ולך לך אל ארץ המריה והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך: וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמרו ויקח את שני נעריו אתו ואת יצחק בנו ויבקע עצי עלה ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים: ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק: ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה

השתחוה ונשובה אליכם: ויקח אברהם את עצי העולה וישם על יצחק בנו ויקח בידו את האש ואת המאכלת וילכו שניהם יחדו: ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעולה: ויאמר אברהם אלהים יראה לו השה לעולה בני וילכו שניהם יחדו: ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים ויבן שם אברהם את המזבח ויערוך את העצים ויעקוד את יצחק בנו וישם אותו על המזבח ממעל לעצים: וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו: ויקרא אליו מלאך יי מן השמים ויאמר אברהם אברהם ויאמר הנני: ויאמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני: וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו וילך אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו: ויקרא אברהם שם המקום ההוא יי יראה אשר יאמר היום בהר יי יראה: ויקרא מלאך יי אל אברהם שנית מן השמים: ויאמר בי נשבעתי נאם יי כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך: כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים וירש זרעך את שער איביו: והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמעת בקולי: וישב אברהם אל נעריו ויקמו וילכו יחדו אל באר שבע: וישב אברהם בבאר שבע:

רבונו של עולם כמו שכבש אברהם אבינו את רחמיו מבן יחידו ורצה לשחוט אותו כדי לעשות רצונך בלבב שלם כן יכבשו רחמיך את כעסך מעלינו ויגולו רחמיך על מדותיך ותכנס אתנו לפנים משורת דינך ותתנהג עמנו יי אלהינו במדת החסד ובמדת הרחמים ובטובך הגדול ישוב חרון אפך מעמך מעירך מארצך ומנחלתך. וקיים לנו יי אלהינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך על ידי משה עבדך כאמור וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור:

לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו וישכם ויאמר:

רבון כל העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך. כי על רחמיך הרבים. מה אנחנו מה חיינו מה חסדנו מה צדקותינו מה ישועתנו מה כחנו מה גבורתנו: מה נאמר לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו הלא כל הגבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי רוב מעשיהם תהו וימי חייהם הבל לפניך ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל:

אבל אנחנו עמך בני בריתך בני אברהם אהבך שנשבעת לו בהר המוריה. זרע יצחק יחידו שנעקד על גבי המזבח עדת יעקב בנך בכורך שמאהבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו. קראת את שמו ישראל וישרון:

לפיכך אנחנו חיבים להודות לך ולשבחך ולפארך ולברך ולקדש ולתת שבח והודיה לשמך. אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה ירשתנו: אשרינו שאנחנו משכימים ומעריבים ערב ובקר ואומרים פעמים בכל יום:

שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

קורין פרשה ראשונה של ספדר

אתה הוא עד שלא נברא העולם אתה הוא משנברא העולם אתה הוא בעולם הזה ואתה הוא לעולם הבא קדש את שמך על מקדישי שמך וקדש את שמך בעולמך ובישועתך תרים ותגביה קרננו ברוך אתה יי המקדש שמו ברבים:

אתה הוא יי אלהינו בשמים ובארץ ובשמי השמים העליונים אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין אלהים: קבץ קויך מארבע כנפות הארץ: יכירו וידעו כל באי עולם כי אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ. אתה עשית את השמים ואת הארץ. את הים ואת כל אשר בם. ומי בכל מעשה ידיך בעליונים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה אבינו שבשמים עשה עמנו חסד בעבור שמך הגדול שנקרא עלינו וקים לנו יי אלהינו מה שכתוב בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר יי:

וידבר יי אל משה לאמר: ועשית כיור נחשת וכנו נחשת לרחצה ונתת אתו בין אהל מועד ובין המזבח ונתת שמה מים: ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם: בבאם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימותו או בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אשה ליי: ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימותו והיתה להם חק עולם לו ולזרעו לדורותם:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתרחם עלינו ותמחול לנו על כל חטאתינו ותכפר לנו על כל עונותינו ותסלח לנו על כל פשעינו ושיבנה בית המקדש במהרה בימינו. ונקריב לפניך קרבן התמיד שיכפר בעדנו כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור:

וידבר יי אל משה לאמר: צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו: ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו ליי כבשים בני שנה תמימם שנים ליום עלה תמיד: את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן כתית רביעית ההין: עלת תמיד העשיה בהר סיני לריח ניחח אשה ליי: ונסכו רביעית ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר ליי: ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחח ליי:

ושחט אתו על ירך המזבח צפנה לפני יי וזרקו בני אהרן הכהנים את דמו על המזבח סביב:

אתה הוא יי אלהינו שהקטירו אבותינו לפניך את קטורת הסמים בזמן שבית המקדש היה קים. כאשר צוית אותם על יד משה נביאך ככתוב בתורתך:

ויאמר יי אל משה קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבנה זכה בד בבד יהיה: ועשית אתה קטרת רקח מעשה רוקח ממלח טהור קדש: ושחקת ממנה הדק ונתתה ממנה לפני העדת באהל מועד אשר אועד לך שמה קדש קדשים תהיה לכם: ונאמר והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את הנרת יקטירנה: ובהעלת אהרן את הנרת בין הערבים יקטירנה קטרת תמיד לפני יי לדרתיכם:

תנו רבנן פטום הקטורת כיצד. שלש מאות וששים ושמונה מנים היו בה. שלש מאות וששים וחמשה כמנין ימות החמה. מנה לכל יום פרס בשחרית ופרס בין הערבים. ושלשה מנים יתרים שמהם מכנים כהן גדול מלא חפניו ביום הכפורים. ומחזירן למכתשת בערב יום הכפורים. ושוחקן יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה. ואחד עשר סמנים היו בה. ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה. מור וקציעה שבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה. הקושט שנים עשר וקלופה שלשה וקנמון תשעה. בורית כרשינה תשעה קבין. יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא ואם לא מצא יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק. מלח סדומית רובע הקב מעלה עשן כל שהוא. רבי נתן הבבלי אומר אף כפת הירדן כל שהוא ואם נתן בה דבש פסלה ואם חסר אחת מכל סמניה חיב מיתה:

רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף בורית כרשינה למה היא באה כדי לשפות בה את הצפורן כדי שתהא נאה. יין קפריסין למה הוא בא כדי לשרות בו את הצפורן כדי שתהא עזה והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים במקדש מפני הכבוד:

תניא רבי נתן אומר כשהוא שוחק אומר הדק היטב היטב הדק מפני שהקול יפה לבשמים פטמה לחצאין כשרה לשליש ולרביע לא שמענו: אמר רבי יהודה זה הכלל אם כמדתה כשרה לחצאין ואם חסר אחת מכל סמניה חיב מיתה:

תניא בר קפרא אומר אחת לששים או לשבעים שנה היתה באה של שירים לחצאין: ועוד תני בר קפרא אלו היה נותן בה קורטוב של דבש. אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה: ולמה אין מערבין בה דבש. מפני שהתורה אמרה כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה ליי:

ג״פ יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: ג״פ יי צבאות אשרי אדם בוטח בך: ג״פ יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

אביי הוה מסדר סדר המערכה משמא דגמרא ואליבא דאבא שאול. מערכה גדולה קודמת למערכה שניה של קטורת. ומערכה שניה של קטורת קודמת לסדור שני גזרי עצים וסדור שני גזרי עצים קודם לדשון מזבח הפנימי ודשון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות והטבת חמש נרות קודמת לדם התמיד ודם התמיד קודם להטבת שתי נרות והטבת שתי נרות קודמת לקטורת וקטורת קודמת לאברים ואברים למנחה ומנחה לחבתין וחבתין לנסכין ונסכין למוספין ומוספין לבזיכין ובזיכין קודמין לתמיד של בין הערבים שנאמר וערך עליה העלה והקטיר עליה חלבי השלמים עליה השלם כל הקרבנות כלם:

אנא בכח גדלת ימינך תתיר צרורה:	אב״ג ית״ץ
קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא:	קר״ע שט״ן
נא גבור דורשי יחודך כבבת שמרם:	נג״ד יכ״ש
ברכם טהרם רחמם צדקתך תמיד גמלם:	בט״ר צת״ג
חסין קדוש ברוב טובך נהל עדתך:	חק״ב טנ״ע
יחיד גאה לעמך פנה זוכרי קדושתך:	יג״ל פז״ק
שועתנו קבל ושמע צעקתנו יודע תעלומות:	שק״ו צי״ת

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

בשבת וביו״ט אין אומרים זה:

רבון העולמים אתה צויתנו להקריב קרבן התמיד במועדו ולהיות כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם ועתה בעונותינו חרב בית המקדש ובטל התמיד ואין לנו לא כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו ולא ישראל במעמדו ואתה אמרת ונשלמה פרים שפתינו. לכן יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיהא שיח שפתותינו חשוב ומקובל ומרוצה לפניך כאלו הקרבנו קרבן התמיד במועדו ועמדנו על מעמדו:

לשבת וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על עולת התמיד ונסכה:

לר״ח ובראשי חדשיכם תקריבו עולה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים: ושלשה עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד: ועשרון עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליי: ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה: ושעיר עזים אחד לחטאת ליי על עולת התמיד יעשה ונסכו:

איזהו מקומן של זבחים. קדשי קדשים שחיטתן בצפון פר ושעיר של יום הכפורים שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון הזיה על בין הבדים ועל הפרכת ועל מזבח הזהב מתנה אחת מהן מעכבת. שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אם לא נתן לא עכב: פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון הזיה על הפרכת ועל מזבח הזהב מתנה אחת מהן מעכבת. שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אם לא נתן לא עכב. אלו ואלו נשרפין בבית הדשן: חטאת הצבור והיחיד אלו הן חטאת הצבור שעירי ראשי חדשים ושל מועדות שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון ארבע מתנות על ארבע קרנות. כיצד עלה בכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית. מזרחית צפונית. צפונית מערבית. מערבית דרומית. שירי הדם היה שופך על יסוד דרומי. ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהנה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות.

העולה קדש קדשים שחיטתה בצפון וקבול דמה בכלי שרת בצפון ודמה טעון שתי מתנות שהן ארבע וטעונה הפשט ונתוח וכליל לאשים:

זבחי שלמי צבור ואשמות אלו הן אשמות. אשם גזלות. אשם מעילות. אשם שפחה חרופה. אשם נזיר. אשם מצורע. אשם תלוי. שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע. ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהנה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות:

התודה ואיל נזיר קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע. ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל ליום ולילה עד חצות: המורם מהם כיוצא בהם אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם:

שלמים קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה. ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל לשני ימים ולילה אחד: המורם מהם כיוצא בהם אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם:

הבכור והמעשר והפסח קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון מתנה אחת. ובלבד שיתן כנגד היסוד: שנה באכילתן הבכור נאכל לכהנים והמעשר לכל אדם. ונאכלין בכל העיר בכל מאכל לשני ימים ולילה אחד: הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד חצות ואינו נאכל אלא למנויו ואינו נאכל אלא צלי:

רבי ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת בהן. מקל וחומר. ומגזרה שוה. מבנין אב מכתוב אחד. ומבנין אב משני כתובים. מכלל ופרט. ומפרט וכלל. כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט: מכלל שהוא צריך לפרט. ומפרט שהוא צריך לכלל: כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא: כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טוען אחד שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר: כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טוען אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר: כל דבר שהיה בכלל ויצא לדון בדבר החדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפרוש: דבר הלמד מענינו. ודבר הלמד מסופו: וכן שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך:

קדיש דרבנן

מזמור שיר חנכת הבית לדוד: ארוממך יי כי דליתני ולא שמחת איבי לי: יי אלהי שועתי אליך ותרפאני: יי העלית מן שאול נפשי חייתני מירדי בור: זמרו ליי חסידיו והודו לזכר קדשו: כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה: ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם: יי ברצונך העמדת להררי עז הסתרת פניך הייתי נבהל: אליך יי אקרא ואל אדני אתחנן: מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך: שמע יי וחנני יי היה עזר לי: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה: למען יזמרך כבוד ולא ידם יי אלהי לעולם אודך:

הריני מזמן את פי להודות ולהלל ולשבח את בוראי לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל:

ברוך שאמר והיה העולם. ברוך הוא. ברוך עשה בראשית. ברוך אומר ועושה. ברוך גוזר ומקים. ברוך מרחם על הארץ. ברוך מרחם על הבריות. ברוך משלם שכר טוב ליראיו. ברוך חי לעד וקים לנצח. ברוך פודה ומציל. ברוך שמו. ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם האל האב הרחמן המהלל בפי עמו משבח ומפאר בלשון חסידיו ועבדיו. ובשירי דוד עבדך נהללך יי אלהינו בשבחות ובזמרות נגדלך ונשבחך ונפארך ונזכיר שמך ונמליכך מלכנו אלהינו. יחיד חי העולמים. מלך משבח ומפאר עדי עד שמו הגדול: ברוך אתה יי מלך מהלל בתשבחות:

הודו ליי קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו: שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאתיו: התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי יי: דרשו יי ועזו בקשו פניו תמיד: זכרו נפלאתיו אשר עשה מפתיו ומשפטי פיהו: זרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו: הוא יי אלהינו בכל הארץ משפטיו: זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור: אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק: ויעמידה ליעקב לחוק לישראל ברית עולם: לאמר לך אתן ארץ כנען חבל נחלתכם: בהיותכם מתי מספר כמעט וגרים בה: ויתהלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר: לא הניח לאיש לעשקם ויוכח עליהם מלכים: אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו: שירו ליי כל הארץ בשרו מיום אל יום ישועתו: ספרו בגוים את כבודו בכל העמים נפלאתיו: כי גדול יי ומהלל מאד ונורא הוא על כל אלהים: כי כל אלהי העמים אלילים. (כאן צריך להפסיק) ויי שמים עשה: הוד והדר לפניו עז וחדוה במקומו: הבו ליי משפחות עמים הבו ליי כבוד ועז: הבו ליי כבוד שמו שאו מנחה ובאו לפניו השתחוו ליי בהדרת קודש: חילו מלפניו כל הארץ אף תכון תבל בל תמוט: ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי מלך: ירעם הים ומלאו יעלוץ השדה וכל אשר בו: אז ירננו עצי היער מלפני יי כי בא לשפוט את הארץ: הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו: ואמרו הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך: ברוך יי אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ויאמרו כל העם אמן והלל ליי: רוממו יי אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא: רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: אתה יי לא תכלא רחמיך ממני חסדך ואמתך תמיד יצרוני: זכור רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה: תנו עז לאלהים על ישראל גאותו ועזו בשחקים: נורא אלהים ממקדשיך אל ישראל הוא נתן עז ותעצמות לעם ברוך אלהים: אל נקמות יי אל נקמות הופיע: הנשא שופט הארץ השב גמול על גאים: ליי הישועה על עמך ברכתך סלה: יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יי צבאות אשרי אדם בוטח בך: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם: נפשנו חכתה ליי עזרנו ומגננו הוא: כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו: יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך: הראנו יי חסדך וישעך תתן לנו: קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך: אנכי יי אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו: אשרי העם שככה לו אשרי העם שיי אלהיו: ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה ליי כי גמל עלי:

א"א מזמור לתודה לא בשבת וי"ט ולא בפ"ס ולא בחוה"מ פ"ס ולא בעיו"כ לפי שאין תודה באה בימים אלו:

מזמור לתודה הריעו ליי כל הארץ: עבדו את יי בשמחה באו לפניו ברננה: דעו כי יי הוא אלהים הוא עשנו ולו אנחנו עמו וצאן מרעיתו: באו שעריו בתודה חצרתיו בתהלה הודו לו ברכו שמו: כי טוב יי לעולם חסדו ועד דור ודור אמונתו:

בחול מתחילין כאן יהי כבוד:

מזמורים אלו אומרים בשבת וביו"ט ובהושענא רבה:

למנצח מזמור לדוד: השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע: יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת: אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם: בכל הארץ יצא קום. ובקצה תבל מליהם לשמש שם אהל בהם: והוא כחתן יוצא מחופתו ישיש כגבור לרוץ ארח: מקצה השמים

מוצאו ותקופתו על קצותם ואין נסתר מחמתו: תורת יי תמימה משיבת נפש עדות יי נאמנה מחכימת פתי: פקודי יי ישרים משמחי לב מצות יי ברה מאירת עינים: יראת יי טהורה עומדת לעד משפטי יי אמת צדקו יחדו: הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים: גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב: שגיאות מי יבין מנסתרות נקני: גם מזדים חשך עבדך אל ימשלו בי אז איתם ונקיתי מפשע רב: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי:

לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך ויגרשהו וילך: אברכה את יי בכל עת תמיד תהלתו בפי: ביי תתהלל נפשי ישמעו ענוים וישמחו: גדלו ליי אתי ונרוממה שמו יחדו: דרשתי את יי וענני ומכל מגורותי הצילני: הביטו אליו ונהרו ופניהם אל יחפרו: זה עני קרא ויי שמע ומכל צרותיו הושיעו: חונה מלאך יי סביב ליראיו ויחלצם: טעמו וראו כי טוב יי אשרי הגבר יחסה בו: יראו את יי קדשיו כי אין מחסור ליראיו: כפירים רשו ורעבו ודורשי יי לא יחסרו כל טוב: לכו בנים שמעו לי יראת יי אלמדכם: מי האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טוב: נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה: סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו: עיני יי אל צדיקים ואזניו אל שועתם: פני יי בעשי רע להכרית מארץ זכרם: צעקו ויי שמע ומכל צרותם הצילם: קרוב יי לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע: רבות רעות צדיק ומכלם יצילנו יי: שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה: תמותת רשע רעה ושנאי צדיק יאשמו: פודה יי נפש עבדיו ולא יאשמו כל החוסים בו:

תפלה למשה איש האלהים אדני מעון אתה היית לנו בדור ודור: בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם עד עולם אתה אל: תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם: כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבר ואשמורה בלילה: זרמתם שנה יהיו בבקר כחציר יחלף: בבקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש: כי כלינו באפך ובחמתך נבהלנו: שתה עונתינו לנגדך עלמנו למאור פניך: כי כל ימינו פנו בעברתך כלינו שנינו כמו הגה: ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה ורהבם עמל ואון כי גז חיש ונעפה: מי יודע עוז אפך וכיראתך עברתך: למנות ימינו כן הודע ונבא לבב חכמה: שובה יי עד מתי והנחם על עבדיך: שבענו בבקר חסדך ונרננה ונשמחה בכל ימינו: שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה: יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם: ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו:

ישב בסתר עליון בצל שדי יתלונן: אמר ליי מחסי ומצודתי אלהי אבטח בו: כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות: באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה צנה וסחרה אמתו: לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם: מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים: יפל מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש: רק בעיניך תביט ושלמת רשעים תראה: כי אתה יי מחסי עליון שמת מעונך: לא תאנה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך: כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך: על כפים ישאונך פן תגף באבן רגלך: על שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין: כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי: יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו: ארך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי: אורך

הללויה הללו את שם יי הללו עבדי יי: שעומדים בבית יי בחצרות בית אלהינו: הללויה כי טוב יי זמרו לשמו כי נעים: כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו: כי אני ידעתי כי גדול יי ואדנינו מכל אלהים: כל אשר חפץ יי עשה בשמים ובארץ בימים וכל תהומות: מעלה נשאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה מוצא רוח מאוצרותיו: שהכה בכורי מצרים מאדם עד בהמה: שלח אותות ומופתים בתוככי מצרים בפרעה ובכל עבדיו: שהכה גוים רבים והרג מלכים עצומים: לסיחון מלך האמרי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען: ונתן ארצם נחלה נחלה לישראל עמו: יי שמך לעולם יי זכרך לדור ודור: כי ידין יי עמו ועל עבדיו יתנחם: עצבי הגוים כסף וזהב מעשה ידי אדם: פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו: אזנים להם ולא יאזינו אף אין יש רוח בפיהם: כמוהם יהיו עשיהם כל אשר בטח בהם: בית ישראל ברכו את יי בית אהרן ברכו את יי: בית הלוי ברכו את יי יראי יי ברכו את יי: ברוך יי מציון שוכן ירושלים הללויה:

הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו: הודו לאלהי האלהים כי לעולם חסדו: הודו לאדני האדנים כי לעולם חסדו: לעשה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו: לעשה השמים בתבונה כי לעולם חסדו: לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו: לעשה אורים גדולים כי לעולם חסדו: את השמש לממשלת ביום כי לעולם חסדו: את הירח וכוכבים לממשלות בלילה כי לעולם חסדו: למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו: ויוצא ישראל מתוכם כי לעולם חסדו: ביד חזקה ובזרוע נטויה כי לעולם חסדו: לגוזר ים סוף לגזרים כי לעולם חסדו: והעביר ישראל בתוכו כי לעולם חסדו: ונער פרעה וחילו בים סוף כי לעולם חסדו: למוליך עמו במדבר כי לעולם חסדו: למכה מלכים גדולים כי לעולם חסדו: ויהרג מלכים אדירים כי לעולם חסדו: לסיחון מלך האמורי כי לעולם חסדו: ולעוג מלך הבשן כי לעולם חסדו: ונתן ארצם לנחלה כי לעולם חסדו: נחלה לישראל עבדו כי לעולם חסדו: שבשפלנו זכר לנו כי לעולם חסדו: ויפרקנו מצרינו כי לעולם חסדו: נתן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו: הודו לאל השמים כי לעולם חסדו:

רננו צדיקים ביי לישרים נאוה תהלה: הודו ליי בכנור בנבל עשור זמרו לו: שירו לו שיר חדש היטיבו נגן בתרועה: כי ישר דבר יי וכל מעשהו באמונה: אהב צדקה ומשפט חסד יי מלאה הארץ: בדבר יי שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם: כונס כנד מי הים נותן באוצרות תהומות: ייראו מיי כל הארץ ממנו יגורו כל יושבי תבל: כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד: יי הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים: עצת יי לעולם תעמוד מחשבות לבו לדור ודור: אשרי הגוי אשר יי אלהיו העם בחר לנחלה לו: משמים הביט יי ראה את כל בני האדם: ממכון שבתו השגיח אל כל יושבי הארץ: היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם: אין המלך נושע ברב חיל גבור לא ינצל ברב כח: שקר הסוס לתשועה וברב חילו לא ימלט: הנה עין יי אל יראיו למיחלים לחסדו: להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב: נפשנו חכתה ליי עזרנו ומגננו הוא: כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו: יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך:

מזמור שיר ליום השבת: טוב להודות ליי ולזמר לשמך עליון: להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות: עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור: כי שמחתני יי בפעלך במעשי ידיך ארנן: מה גדלו מעשיך יי מאד עמקו מחשבותיך: איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת: בפרח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד: ואתה מרום לעולם יי: כי הנה איביך יי כי הנה איביך יאבדו יתפרדו כל פעלי און: ותרם כראים קרני בלתי בשמן רענן: ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני: צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה: שתולים בבית יי בחצרות אלהינו יפריחו: עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו: להגיד כי ישר יי צורי ולא עולתה בו:

יי מלך גאות לבש לבש יי עז התאזר אף תכון תבל בל תמוט: נכון כסאך מאז מעולם אתה: נשאו נהרות יי נשאו נהרות קולם ישאו נהרות דכים: מקלות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום יי: עדתיך נאמנו מאד לביתך נאוה קדש יי לארך ימים:

יהי כבוד יי לעולם ישמח יי במעשיו: יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם: ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם יי: רם על כל גוים יי על השמים כבודו: יי שמך לעולם יי זכרך לדור ודור: יי בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה: ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי מלך: יי מלך יי מלך יי ימלך לעולם ועד: יי מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו: יי הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים: רבות מחשבות בלב איש ועצת יי היא תקום: עצת יי לעולם תעמד מחשבות לבו לדור ודור: כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד: כי בחר יי בציון אוה למושב לו: כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו: כי לא יטש יי עמו ונחלתו לא יעזב: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו:

אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה: אשרי העם שככה לו אשרי העם שיי אלהיו: תהלה לדוד ארוממך אלהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד: בכל יום אברכך ואהללה שמך לעולם ועד: גדול יי ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר: דור לדור ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו: הדר כבוד הודך ודברי נפלאותיך אשיחה: ועזוז נוראותיך יאמרו וגדלתך אספרנה: זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו: חנון ורחום יי ארך אפים וגדל חסד: טוב יי לכל ורחמיו על כל מעשיו: יודוך יי כל מעשיך וחסידיך יברכוכה: כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו: להודיע לבני האדם גבורתיו וכבוד הדר מלכותו: מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור: סומך יי לכל הנפלים וזוקף לכל הכפופים: עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו: פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון: צדיק יי בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו: קרוב יי לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת: רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם: שומר יי את כל אהביו ואת כל הרשעים ישמיד: תהלת יי ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד: ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה:

הללויה הללי נפשי את יי: אהללה יי בחיי אזמרה לאלהי בעודי: אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה: תצא רוחו ישב לאדמתו ביום ההוא אבדו עשתנתיו: אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על יי אלהיו: עשה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם השמר אמת לעולם: עשה משפט לעשוקים נתן לחם לרעבים יי מתיר אסורים: יי פקח עורים יי זקף כפופים יי אהב צדיקים: יי שמר את גרים יתום ואלמנה יעודד ודרך רשעים יעות: ימלך יי לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:

הללויה כי טוב זמרה אלהינו כי נעים נאוה תהלה: בונה ירושלים יי נדחי ישראל יכנס: הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם: מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא: גדול אדונינו ורב כח לתבונתו אין מספר: מעודד ענוים יי משפיל רשעים עדי ארץ: ענו ליי בתודה זמרו לאלהינו בכנור: המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר המצמיח הרים חציר: נותן לבהמה לחמה לבני ערב אשר יקראו: לא בגבורת הסוס יחפץ לא בשוקי האיש ירצה: רוצה יי את יראיו את המיחלים לחסדו: שבחי ירושלים את יי הללי אלהיך ציון: כי חזק בריחי שעריך ברך בניך בקרבך: השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך: השלח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו: הנתן שלג כצמר כפור כאפר יפזר: משליך קרחו כפתים לפני קרתו מי יעמד: ישלח דברו וימסם ישב רוחו יזלו מים: מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל: לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה:

הללויה הללו את יי מן השמים הללוהו במרומים: הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צבאיו: הללוהו שמש וירח הללוהו כל כוכבי אור: הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים: יהללו את שם יי כי הוא צוה ונבראו: ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור: הללו את יי מן הארץ תנינים וכל תהומות: אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עושה דברו: ההרים וכל גבעות עץ פרי וכל ארזים: החיה וכל בהמה רמש וצפור כנף: מלכי ארץ וכל לאמים שרים וכל שפטי ארץ: בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים: יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים: וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה:

הללויה שירו ליי שיר חדש תהלתו בקהל חסידים: ישמח ישראל בעושיו בני ציון יגילו במלכם: יהללו שמו במחול בתוף וכנור יזמרו לו: כי רוצה יי בעמו יפאר ענוים בישועה: יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם: רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם: לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים: לאסור מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל: לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו הללויה:

הללויה הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו: הללוהו בגבורתיו הללוהו כרב גדלו: הללוהו בתקע שופר הללוהו בנבל וכנור: הללוהו בתוף ומחול הללוהו במנים ועוגב: הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי תרועה: כל הנשמה תהלל יה הללויה: כל הנשמה תהלל יה הללויה:

ברוך יי לעולם אמן ואמן: ברוך יי מציון שוכן ירושלים הללויה: ברוך יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן:

ויברך דויד את יי לעיני כל הקהל ויאמר דויד ברוך אתה יי אלהי ישראל אבינו מעולם ועד עולם: לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: והעשר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל: ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך: אתה הוא יי לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחוים: אתה הוא יי האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם: ומצאת את לבבו נאמן לפניך:

וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני החתי האמורי והפרזי והיבוסי והגרגשי לתת לזרעו ותקם את דבריך כי צדיק אתה: ותרא את עני אבתינו במצרים ואת זעקתם שמעת על ים סוף: ותתן אתת ומופתים בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו כי ידעת כי הזידו עליהם ותעש לך שם כהיום הזה: והים בקעת לפניהם ויעברו בתוך הים ביבשה ואת רדפיהם השלכת במצולות כמו אבן במים עזים:

ויושע יי ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים: וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה יי במצרים וייראו העם את יי ויאמינו ביי ובמשה עבדו:

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליי ויאמרו לאמר אשירה ליי כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה: זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו: יי איש מלחמה יי שמו: מרכבות פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלשיו טבעו בים סוף: תהומות יכסימו ירדו במצולות כמו אבן: ימינך יי נאדרי בכח ימינך יי תרעץ אויב: וברב גאונך תהרס קמיך תשלח חרנך יאכלמו כקש: וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נזלים קפאו תהמת בלב ים: אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי: נשפת ברוחך כסמו ים צללו כעופרת במים אדירים: מי כמכה באלים יי מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה פלא: נטית ימינך תבלעמו ארץ: נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך אל נוה קדשך: שמעו עמים ירגזון חיל אחז ישבי פלשת: אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמגו כל ישבי כנען: תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן: עד יעבר עמך יי עד יעבר עם זו קנית: תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת יי מקדש אדני כוננו ידיך: יי ימלך לעלם ועד: יי ימלוך לעולם ועד: יי מלכותה קאם לעלם ולעלמי עלמיא: כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב יי עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים: כי ליי המלוכה ומושל בגוים: ועלו מושעים בהר ציון לשפט את הר עשו והיתה ליי המלוכה: והיה יי למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד:

ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ. כי לך נאה יי אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה הלל וזמרה עוז וממשלה נצח גדלה וגבורה תהלה ותפארת קדשה ומלכות. ברכות והודאות מעתה ועד עולם: ברוך אתה יי אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות אדון הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים: ח״ק

בעשי״ת אומרים שיר המעלות ממעמקים

חזן ברכו את יי המבורך:

קו״ה ברוך יי המבורך לעולם ועד:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא את הכל:

המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים. ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. מה רבו מעשיך יי כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינך: המלך המרומם לבדו מאז. המשבח והמפואר והמתנשא מימות עולם: אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו. אדון עזנו צור משגבנו. מגן ישענו משגב בעדנו: אל ברוך גדול דעה. הכין ופעל זהרי חמה. טוב יצר כבוד לשמו. מאורות נתן סביבות עזו. פנות צבאיו קדושים רוממי שדי תמיד מספרים כבוד אל וקדושתו. תתברך יי אלהינו על שבח מעשה ידיך ועל מאורי אור שעשית יפארוך סלה:

תתברך צורנו מלכנו וגאלנו בורא קדושים ישתבח שמך לעד מלכנו יוצר משרתים ואשר משרתיו כלם עומדים ברום עולם ומשמיעים ביראה יחד בקול דברי אלהים חיים ומלך עולם: כלם אהובים כלם ברורים כלם גבורים וכלם עשים באימה וביראה רצון קונם. וכלם פותחים את פיהם בקדשה ובטהרה בשירה ובזמרה ומברכים ומשבחים ומפארים ומעריצים ומקדישים וממליכים:

את שם האל המלך הגדול הגבור והנורא קדוש הוא. וכלם מקבלים עליהם על מלכות שמים זה מזה. ונותנים רשות זה לזה. להקדיש ליוצרם בנחת רוח בשפה ברורה ובנעימה קדשה כלם כאחד עונים ואומרים ביראה:

קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו:

והאופנים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים לעמת שרפים. לעמתם משבחים ואומרים:

ברוך כבוד יי ממקומו:

לאל ברוך נעימות יתנו למלך אל חי וקים זמירות יאמרו ותשבחות ישמיעו. כי הוא לבדו פועל גבורות עושה חדשות בעל מלחמות זורע צדקות מצמיח ישועות בורא רפואות נורא תהלות אדון הנפלאות המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. כאמור לעשה אורים גדלים כי לעולם חסדו: אור חדש על ציון תאיר ונזכה כלנו מהרה לאורו: ברוך אתה יי יוצר המאורות:

אהבה רבה אהבתנו יי אלהינו. חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו. אבינו מלכנו בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חקי חיים כן תחננו ותלמדנו: אבינו האב הרחמן המרחם רחם עלינו ותן בלבנו להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה. והאר עינינו בתורתך ודבק לבנו במצותיך ויחד לבבנו לאהבה וליראה שמך ולא נבוש לעולם ועד: כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו נגילה ונשמחה בישועתך: והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ. ותוליכנו קוממיות לארצנו כי אל פועל ישועות אתה. ובנו בחרת מכל עם ולשון וקרבתנו לשמך הגדול סלה באמת. להודות לך וליחדך באהבה: ברוך אתה יי הבוחר בעמו ישראל באהבה:

יחיד אומר אל מלך נאמן:

שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

ואהבת את יי אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך: ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך: וכתבתם על מזזות ביתך ובשעריך:

והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את יי אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם: ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת: השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם: וחרה אף יי בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר יי נתן לכם: ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם: ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:

למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יי לאבתיכם לתת להם כימי השמים על הארץ:

ויאמר יי אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת.

והית

והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות יי ועשיתם אתם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם: למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלהיכם: אני יי אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יי אלהיכם:

אמת ויציב ונכון וקים וישר ונאמן ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא ואדיר ומתקן ומקבל וטוב ויפה הדבר הזה עלינו לעולם ועד: אמת אלהי עולם מלכנו צור יעקב מגן ישענו לדור ודור הוא קים ושמו קים וכסאו נכון ומלכותו ואמונתו לעד קימת: ודבריו חיים וקימים נאמנים ונחמדים לעד ולעולמי עולמים. על אבותינו ועלינו על בנינו ועל דורותינו ועל כל דורות זרע ישראל עבדיך:

על הראשונים ועל האחרונים דבר טוב וקים לעולם ועד אמת ואמונה חוק ולא יעבור. אמת שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו. מלכנו מלך אבותינו. גואלנו גואל אבותינו. יוצרנו צור ישועתנו. פודנו ומצילנו מעולם שמך. אין אלהים זולתך:

עזרת אבותינו אתה הוא מעולם מגן ומושיע לבניהם אחריהם בכל דור ודור: ברום עולם מושבך ומשפטיך וצדקתך עד אפסי ארץ: אשרי איש שישמע למצותיך ותורתך ודברך ישים על לבו: אמת אתה הוא אדון לעמך ומלך גבור לריב ריבם: אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע: ממצרים גאלתנו יי אלהינו ומבית עבדים פדיתנו: כל בכוריהם הרגת ובכורך גאלת וים סוף בקעת וזדים טבעת וידידים העברת ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר: על זאת שבחו אהובים ורוממו אל. ונתנו ידידים זמירות שירות ותשבחות ברכות והודאות למלך אל חי וקים: רם ונשא גדול ונורא משפיל גאים ומגביה שפלים מוציא אסירים ופודה ענוים ועוזר דלים ועונה לעמו בעת שועם אליו: תהלות לאל עליון ברוך הוא ומבורך. משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כלם:

מי כמכה באלים יי מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה פלא:

שירה חדשה שבחו גאולים לשמך על שפת הים יחד כלם הודו והמליכו ואמרו. יי ימלוך לעולם ועד:

צור ישראל קומה בעזרת ישראל ופדה כנאמך יהודה וישראל: גאלנו יי צבאות שמו קדוש ישראל: ברוך אתה יי גאל ישראל:

(למוסף ולמנחה) כי שם יי אקרא הבו גודל לאלהינו:

אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך:

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה:

(בעשי"ת) זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים:

מלך עוזר ומושיע ומגן: ברוך אתה יי מגן אברהם:

אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה רב להושיע:

בחורף משיב הרוח ומוריד הגשם:

מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ומקים אמונתו לישני עפר. מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך: מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה:

(בעשי"ת) מי כמוך אב הרחמים זוכר יצוריו לחיים ברחמים:

ונאמן אתה להחיות מתים: ברוך אתה יי מחיה המתים:

כשחוזר הש"ץ אומרים זה

נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום: ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר: קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: לעמתם ברוך יאמרו: ברוך כבוד יי ממקומו: ובדברי קדשך כתוב לאמר: ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה:

ש"ץ לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדשתך נקדיש ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד. כי אל מלך גדול וקדוש אתה: ברוך אתה יי האל (בעשי"ת המלך) הקדוש

אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה: ברוך אתה יי האל הקדוש: (בעשי"ת המלך הקדוש):

אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה.

במוצ"ש ובמוי"ט אומרים זה:

אתה חוננתנו למדע תורתך. ותלמדנו לעשות חקי רצונך. ותבדל יי אלהינו בין קודש לחול. בין אור לחושך. בין ישראל לעמים. בין יום השביעי לששת ימי המעשה: אבינו מלכנו החל עלינו הימים הבאים לקראתנו לשלום חשוכים מכל חטא ומנוקים מכל עון. ומדבקים ביראתך:

ו) חננו מאתך דעה בינה והשכל. ברוך אתה יי חונן הדעת:

השיבנו אבינו לתורתך. וקרבנו מלכנו לעבודתך. והחזירנו בתשובה שלמה לפניך: ברוך אתה יי הרוצה בתשובה:

סלח לנו אבינו כי חטאנו מחל לנו מלכנו כי פשענו. כי מוחל וסולח אתה: ברוך אתה יי חנון המרבה לסלוח:

ראה נא בענינו וריבה ריבנו וגאלנו מהרה למען שמך כי גואל חזק אתה. ברוך אתה יי גואל ישראל:

בתענ"צ אומר הש"ץ כאן עננו

רפאנו יי ונרפא הושיענו ונושעה כי תהלתנו אתה והעלה רפואה שלמה לכל מכותינו: כי אל מלך רופא נאמן ורחמן אתה: ברוך אתה יי רופא חולי עמו ישראל:

ברך עלינו יי אלהינו את השנה הזאת ואת כל מיני תבואתה לטובה ותן (בחורף טל ומטר ל) ברכה על פני האדמה. ושבענו מטובה. וברך שנתנו כשנים הטובות: ברוך אתה יי מברך השנים:

תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גליותינו וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ: ברוך אתה יי מקבץ נדחי עמו ישראל:

השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחלה. והסר ממנו יגון ואנחה ומלוך עלינו אתה יי לבדך בחסד וברחמים וצדקנו במשפט: ברוך אתה יי מלך אוהב צדקה ומשפט:

(בעשי"ת המלך המשפט)

ולמלשינים אל תהי תקוה. וכל הרשעה כרגע תאבד. וכל אויביך מהרה יכרתו. והזדים מהרה תעקר ותשבר ותמגר ותכניע במהרה בימינו: ברוך אתה יי שובר אויבים ומכניע זדים:

על הצדיקים ועל החסידים ועל זקני עמך בית ישראל ועל פליטת סופריהם ועל גרי הצדק ועלינו יהמו נא רחמיך יי אלהינו ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת ושים חלקנו עמהם לעולם ולא נבוש כי בך בטחנו: ברוך אתה יי משען ומבטח לצדיקים:

ולירושלים עירך ברחמים תשוב ותשכון בתוכה כאשר דברת ובנה אותה בקרוב בימינו בנין עולם וכסא דוד עבדך מהרה לתוכה תכין:

לת"ב במנחה נחם ברוך אתה יי בונה ירושלים:

נחם יי אלהינו את אבלי ציון ואת אבלי ירושלים. ואת העיר האבלה והחרבה והבזויה והשוממה. האבלה מבלי בניה והחרבה ממעונותיה. והבזויה מכבודה. והשוממה מאין יושב. והיא יושבת וראשה חפוי כאשה עקרה שלא ילדה. ויבלעוה לגיונות ויירשוה עובדי כוכבים. ויטילו את עמך ישראל לחרב ויהרגו בזדון חסידי עליון. על כן ציון במר תבכה וירושלים תתן קולה. לבי לבי על חלליהם. מעי מעי על חלליהם. כי אתה יי באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה. כאמור ואני אהיה לה נאם יי חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה: ברוך אתה יי מנחם ציון ובונה ירושלים:

את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח. וקרנו תרום בישועתך כי לישועתך קוינו כל היום: ברוך אתה יי מצמיח קרן ישועה:

שמע קולנו יי אלהינו חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו. כי אל שומע תפלות ותחנונים אתה. ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו:

בת"צ אומרים זה

עננו יי עננו ביום צום תעניתנו כי בצרה גדולה אנחנו. אל תפן אל רשענו ואל תסתר פניך ממנו ואל תתעלם מתחנתנו היה נא קרוב לשועתנו יהי נא חסדך לנחמנו טרם נקרא אליך עננו. כדבר שנאמר והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע: כי אתה יי העונה בעת צרה. פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה:

היחיד כי אתה וכו': וסש"צ מסיים כאן ובגואל לרופא

ברוך אתה יי העונה בעת צרה:

קודם כי אתה שומע יתודה בהכנעה ובבכיה לב ויאמר:

אנא יי חטאתי עויתי ופשעתי לפניך והרע בעיניך עשיתי: רבונו של עולם עשה למען שמך הגדול ותכפר לי על כל עונותי וחטאי ופשעי שחטאתי ושעויתי ושפשעתי לפניך מנעורי ועד היום הזה ותמלא כל השמות שפגמתי בשמך הגדול:

תפלה על הפרנסה:

אתה הוא יי האלהים הזן ומפרנס ומכלכל מקרני ראמים עד ביצי כנים הטריפני לחם חוקי והמציא לי ולכל בני ביתי מזונותי קודם שאצטרך להם בנחת ולא בצער בהתר ולא באסור לחיים ולשלום משפע ברכה והצלחה. וממשפע בריכה עליונה כדי שאוכל לעשות רצונך ולעסוק בתורתך ולקיים מצותיך ואל תצריכני לידי מתנת בשר ודם ויקוים בי מקרא שכתוב פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון:

כי אתה שומע תפלת עמך ישראל ברחמים: ברוך אתה יי שומע תפלה:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל ותפלתם באהבה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך:

בר"ח ובחוה"מ אומרים זה:

אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו ופקדוננו וזכרון אבותינו וזכרון משיח בן דוד עבדך וזכרון ירושלים עיר קדשך וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך. לפליטה לטובה. לחן ולחסד ולרחמים. לחיים ולשלום ביום

לסוכות	לפסח	לראש חודש
חג הסכות הזה:	חג המצות הזה:	ראש החודש הזה:

זכרנו יי אלהינו בו לטובה ופקדנו בו לברכה. והושיענו בו לחיים. ובדבר ישועה ורחמים חוס וחננו ורחם עלינו. והושיענו כי אליך עינינו כי אל מלך חנון ורחום אתה:

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים: ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון:

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותקיימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו מודים לך ברוך אל ההודאות:

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך ועל נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת. ערב ובוקר וצהרים. הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך מעולם קוינו לך:

בחנוכה ובפורים אומרים זה

על הנסים ועל הפרקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל הנפלאות שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:

לחנוכה בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו כשעמדה מלכות יון על עמך ישראל להשכיחם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך. ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם. רבת את ריבם. דנת את דינם. נקמת את נקמתם. מסרת גבורים ביד חלשים. ורבים ביד מעטים. וטמאים ביד טהורים. ורשעים ביד צדיקים. וזדים ביד עוסקי תורתך ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה ואחר כן באו בניך לדביר ביתך ופנו את היכלך וטהרו את מקדשך והדליקו נרות בחצרות קדשך וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול:

לפורים בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה כשעמד עליהם המן הרשע בקש להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד בשלשה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ושללם לבוז: ואתה ברחמיך הרבים הפרת את עצתו וקלקלת את מחשבתו והשבות לו גמולו בראשו ותלו אותו ואת בניו על העץ:

ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד לעולם ועד:

בעשי"ת וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך:

וכל החיים יודוך סלה ויהללו את שמך באמת האל ישועתנו ועזרתנו סלה: ברוך אתה יי הטוב שמך ולך נאה להודות:

(ש"ץ או"א ברכנו בברכה המשולשת בתורה הכתובה על ידי משה עבדך האמורה מפי אהרן ובניו כהנים עם קדושך כאמור: יברכך יי וישמרך: יאר יי פניו אליך ויחנך: ישא יי פניו אליך וישם לך שלום:

שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך. ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך. כי באור

פניך נתת לנו יי אלהינו תורת חיים ואהבת חסד וצדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל בכל עת ובכל שעה בשלומך : בספר ברוך אתה יי המברך את עמו ישראל בשלום :

בעשי"ת בספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה נזכר ונכתב לפניך אנחנו וכל עמך בית ישראל לחיים טובים ולשלום : ברוך אתה יי עושה השלום :

למנחה ולמעריב שלום רב על ישראל עמך תשים לעולם כי אתה הוא מלך אדון לכל השלום וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל בכל עת ובכל שעה בשלומך : בספר ברוך אתה יי המברך את עמו ישראל בשלום :

אלהי . נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי וכל החושבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבתם . עשה למען שמך . עשה למען ימינך . עשה למען קדשתך . עשה למען תורתך . למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו : יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי : עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן :

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך : ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות : וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות :

לתענית צבור ולעשרת ימי תשובה

אבינו מלכנו חטאנו לפניך :
אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה :
אבינו מלכנו עשה עמנו למען שמך :
אבינו מלכנו ברך (בעשי"ת חדש) עלינו שנה טובה :
אבינו מלכנו בטל מעלינו כל גזרות קשות :
אבינו מלכנו בטל מחשבות שונאינו :
אבינו מלכנו הפר עצת אויבינו :
אבינו מלכנו כלה כל צר ומשטין מעלינו :
אבינו מלכנו סתום פיות משטינינו ומקטריגינו :
א"מ כלה דבר וחרב ורעב ושבי ומשחית ועון מבני בריתך :
אבינו מלכנו מנע מגפה מנחלתך :
אבינו מלכנו סלח ומחל לכל עונותינו :
אבינו מלכנו מחה והעבר פשעינו וחטאתינו מנגד עיניך :
אבינו מלכנו מחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו :
אבינו מלכנו החזירנו בתשובה שלמה לפניך :
אבינו מלכנו שלח רפואה שלמה לחולי עמך :
אבינו מלכנו קרע רוע גזר דיננו :
אבינו מלכנו זכרנו בזכרון טוב לפניך :

לתענית צבור	לעשי"ת כתבנו לנעילה חתמנו
א"מ זכרנו לחיים טובים :	א"מ כתבנו בספר חיים טובים :
אבינו מלכנו זכרנו לגאולה וישועה :	אבינו מלכנו כתבנו בספר גאולה וישועה :
אבינו מלכנו זכרנו לפרנסה וכלכלה :	אבינו מלכנו כתבנו בספר פרנסה וכלכלה :

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתתן לי ולבני ביתי ולכל הסמוכים על שולחני היום ובכל יום ויום מזונותי בכבוד בזכות שמך הגדול (דיקרנוסא) הממונה על הפרנסה :

אבינו מלכנו זכרנו לזכיות :	א"מ כתבנו בספר זכיות :
אבינו מלכנו זכרנו לסליחה ומחילה :	אבינו מלכנו כתבנו בספר סליחה ומחילה :

אבינו מלכנו הצמח לנו ישועה בקרוב :
אבינו מלכנו הרם קרן ישראל עמך :
אבינו מלכנו הרם קרן משיחך :
אבינו מלכנו מלא ידינו מברכותיך :
אבינו מלכנו מלא אסמינו שבע :
אבינו מלכנו שמע קולנו חוס ורחם עלינו :
אבינו מלכנו קבל ברחמים וברצון את תפלתנו :
אבינו מלכנו פתח שערי שמים לתפלתנו :
אבינו מלכנו זכור כי עפר אנחנו :
אבינו מלכנו נא אל תשיבנו ריקם מלפניך :
א"מ תהא השעה הזאת שעת רחמים ועת רצון מלפניך :
אבינו מלכנו חמול עלינו ועל עוללינו וטפנו :
אבינו מלכנו עשה למען הרוגים על שם קדשך :
אבינו מלכנו עשה למען טבוחים על יחודך :
אבינו מלכנו עשה למען באי באש ובמים על קדוש שמך :
אבינו מלכנו נקום נקמת דם עבדיך השפוך :
אבינו מלכנו עשה למענך אם לא למעננו :
אבינו מלכנו עשה למענך והושיענו :
אבינו מלכנו עשה למען רחמיך הרבים :
א"מ עשה למען שמך הגדול הגבור והנורא שנקרא עלינו :
אבינו מלכנו חננו ועננו כי אין בנו מעשים עשה עמנו צדקה וחסד והושיענו :

לשני וחמישי

והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו : אתה יי לא תכלא רחמיך ממנו חסדך ואמתך תמיד יצרונו : הושיענו יי אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך : אם עונות תשמר יה אדני מי יעמוד : כי עמך הסליחה למען תורא : לא כחטאינו תעשה לנו ולא כעונותינו תגמול עלינו : אם עונינו ענו בנו יי עשה למען שמך : זכור רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה : יעננו יי ביום צרה ישגבנו שם אלהי יעקב : יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו : אבינו מלכנו חננו ועננו כי אין בנו מעשים צדקה עשה עמנו למען שמך : אדונינו אלהינו שמע קול תחנונינו וזכר לנו את ברית אבותינו והושיענו למען שמך : ועתה אדני אלהינו אשר הוצאת את עמך מארץ מצרים ביד חזקה ותעש לך שם כיום הזה חטאנו רשענו : אדני ככל צדקותיך ישב נא אפך וחמתך מעירך ירושלים הר קדשך : כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה לכל סביבותינו : ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחנוניו והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני :

הטה אלהי אזנך ושמע פקח עיניך וראה שוממותינו והעיר אשר נקרא שמך עליה כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים: אדני שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך: אבינו האב הרחמן הראנו אות לטובה וקבץ נפוצותינו מארבע כנפות הארץ יכירו וידעו כל הגוים כי אתה יי אלהינו: ועתה יי אבינו אתה אנחנו החמר ואתה יוצרנו ומעשה ידך כלנו: הושיענו למען שמך צורנו מלכנו וגואלנו: חוסה יי על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם גוים למה יאמרו בעמים איה אלהיהם: ידענו כי חטאנו ואין מי יעמוד בעדנו. שמך הגדול יעמד לנו בעת צרה: ידענו כי אין בנו מעשים צדקה עשה עמנו למען שמך: כרחם אב על בנים כן תרחם יי עלינו והושיענו למען שמך: חמול על עמך רחם על נחלתך חוסה נא כרוב רחמיך חננו ועננו כי לך יי הצדקה עושה נפלאות בכל עת:

הבט נא רחם נא על עמך מהרה למען שמך ברחמיך הרבים. יי אלהינו חוס ורחם והושיעה

מאן מרעיתך ואל ימשל בנו קצף כי לך עינינו תלויות הושיענו למען שמך: רחם עלינו למען בריתך. הביטה ועננו בעת צרה כי לך יי הישועה. בך תוחלתנו אלוה סליחות אנא סלח נא אל טוב וסלח כי אל מלך חנון ורחום אתה:

אנא מלך חנון ורחום זכור והבט לברית בין הבתרים ותראה לפניך עקדת יחיד למען ישראל: אבינו מלכנו חננו ועננו כי שמך הגדול נקרא עלינו עשה נפלאות בכל עת: עשה עמנו כחסדך חנון ורחום הביטה ועננו בעת צרה כי לך יי הישועה: אבינו מלכנו מחסנו אל תעש עמנו כרוע מעללינו. זכור רחמיך יי וחסדיך וכרוב טובך הושיענו וחמל נא עלינו כי אין לנו אלוה אחר מבלעדיך צורנו. אל תעזבנו יי אלהינו אל תרחק ממנו. כי נפשנו קצרה מחרב ומשבי ומדבר וממגפה ומכל צרה ויגון הצילנו כי לך קוינו ואל תכלימנו יי אלהינו והאר פניך בנו. וזכר לנו את ברית אבותינו והושיענו למען שמך: ראה בצרותינו ושמע קול תפלתנו כי אתה שומע תפלת כל פה:

אל רחום וחנון רחם עלינו ועל כל מעשיך כי אין כמוך יי אלהינו אנא שא נא פשעינו: אבינו מלכנו צורנו וגואלנו אל חי וקים החסין בכח חסיד וטוב על כל מעשיך כי אתה הוא יי אלהינו אל ארך אפים ומלא רחמים עשה עמנו כרוב רחמיך והושיענו למען שמך: שמע מלכנו תפלתנו ומיד אויבינו הצילנו. שמע מלכנו תפלתנו ומכל צרה ויגון הצילנו: אבינו מלכנו אתה ושמך עלינו נקרא. אל תניחנו: אל תעזבנו אבינו ואל תטשנו בוראנו ואל תשכחנו יוצרנו כי אל מלך חנון ורחום אתה:

אין כמוך חנון ורחום יי אלהינו אין כמוך אל ארך אפים ורב חסד ואמת הושיענו ברחמיך הרבים מרעש ומרוגז הצילנו. זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשינו ואל רשענו ואל חטאתנו: שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך: והסר ממנו מכת המות כי רחום אתה כי כן דרכך עושה חסד חנם בכל דור ודור: חוסה יי על עמך והצילנו מזעמך. והסר ממנו מכת המגפה וגזרה קשה כי אתה שומר ישראל: לך אדני הצדקה ולנו בשת הפנים מה נתאונן מה נאמר מה נדבר ומה נצטדק נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה אליך כי ימינך פשוטה לקבל שבים: אנא יי הושיעה נא. אנא יי הצליחה נא: אנא יי עננו ביום קראנו: לך יי חכינו לך יי קוינו לך יי ניחל אל תחשה ותעננו כי נאמו גוים אבדה תקותם כל ברך וכל קומה לך לבד תשתחוה:

הפותח יד לתשובה לקבל פושעים וחטאים נבהלה נפשנו מרוב עצבוננו אל תשכחנו נצח. קומה והושיענו כי חסינו בך: אבינו מלכנו אם אין בנו צדקה ומעשים טובים זכר לנו את ברית אבותינו ועדותנו בכל יום יי אחד: הביטה בעניינו כי רבו מכאובינו וצרות לבבנו: חוסה יי עלינו בארץ שבינו. ואל תשפוך חרונך עלינו כי אנחנו עמך בני בריתך: אל הביטה דל כבודנו בגוים ושקצונו כטומאת הנדה. עד מתי עזך בשבי ותפארתך ביד צר. עוררה גבורתך וקנאתך על אויביך הם יבושו ויחתו מגבורתם. ואל ימעטו לפניך תלאותינו: מהר יקדמונו רחמיך ביום צרתינו ואם לא למעננו למענך פעל ואל תשחית זכר שאריתנו. וחון אום המיחדים שמך פעמים בכל יום תמיד באהבה. ואומרים שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

ויאמר דוד אל גד צר לי מאד נפלה נא ביד יי כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה:

רחום וחנון חטאתי לפניך יי מלא רחמים רחם עלי וקבל תחנוני: יי אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרני: חנני יי כי אמלל אני רפאני יי כי נבהלו עצמי: ונפשי נבהלה מאד ואתה יי עד מתי: שובה יי חלצה נפשי הושיעני למען חסדך: כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך: יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מטתי בדמעתי ערשי אמסה: עששה מכעס עיני עתקה בכל צוררי: סורו ממני כל פועלי און כי שמע יי קול בכיי: שמע יי תחנתי יי תפלתי יקח: יבשו ויבהלו מאד כל איבי ישבו יבשו רגע:

כשאומרים והוא רחום אומרים זה.

יי אלהי ישראל שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך:

הבט משמים וראה. כי היינו לעג וקלס בגוים. נחשבנו כצאן לטבח יובל. להרוג ולאבד ולמכה ולחרפה:

ובכל זאת שמך לא שכחנו נא אל תשכחנו: יי

זרים אומרים אין תוחלת ותקוה. חון אום לשמך מקוה. טהור ישועתנו קרבה: יגענו ולא הונח לנו. רחמיך יכבשו את כעסך מעלינו:

אנא שוב מחרונך ורחם סגלה אשר בחרת: יי

חוסה יי עלינו ברחמיך. ואל תתננו בידי אכזרים. למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם. למענך עשה עמנו חסד ואל תאחר:

אנא שוב מחרונך ורחם סגלה אשר בחרת: יי

קולנו תשמע ותחון. ואל תטשנו ביד אויבינו למחות את שמנו. זכור אשר נשבעת לאבותינו. ככוכבי השמים ארבה את זרעכם. ועתה נשארנו מעט מהרבה:

ובכל זאת שמך לא שכחנו נא אל תשכחנו: יי

עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך:

יי אלהי ישראל שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך:

בימים שאין אומרים והוא רחום מתחילין שומר ישראל:

שומר ישראל. שמור שארית ישראל. ואל יאבד ישראל. האומרים שמע ישראל:

שומר גוי אחד. שמור שארית עם אחד. ואל יאבד גוי אחד. המיחדים שמך יי אלהינו יי אחד:

שומר גוי קדוש. שמור שארית עם קדוש. ואל יאבד גוי קדוש. המשלשים בשלש קדשות לקדוש:

מתרצה ברחמים ומתפיס בתחנונים התרצה והתפיס לדור עני כי אין עוזר:

אבינו מלכנו חננו ועננו כי אין בנו מעשים עשה עמנו צדקה וחסד והושיענו:

ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו: זכור רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה: יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך: אל תזכר לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד: חננו יי חננו כי רב שבענו בוז: ברוגז רחם תזכור: כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו: עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך: ח"ק

בשני ובחמישי אומרים זה וצריך לומר בעמידה:

ס"א אל ארך אפים ורב חסד ואמת אל באפך תוכיחנו. חוסה יי על עמך והושיענו מכל רע חטאנו לך אדון סלח נא כרוב רחמיך אל:

ס"ס אל ארך אפים ומלא רחמים אל תסתר פניך ממנו חוסה יי על שארית ישראל עמך והצילנו מכל רע חטאנו לך אדון סלח נא כרוב רחמיך אל:

כשפותחין הארון צריך לפתח

כשה שולפת ספר תורה אומרים זה :

ויהי בנסע הארן ויאמר משה קומה יי ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך : כי מציון תצא תורה ודבר יי מירושלים : ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדושתו :

בריך שמיה דמרא עלמא . בריך כתרך ואתרך יהא רעותך עם עמך ישראל לעלם ופורקן ימינך אחזי לעמך בבית מקדשך . ולאמטויי לנא מטוב נהורך ולקבל צלותנא ברחמין . יהא רעוא קדמך דתוריך לן חיין בטיבותא ולהוי אנא פקידא בגו צדיקיא למרחם עלי ולמנטר יתי וית כל די לי ודי לעמך ישראל . אנת הוא זן לכולא ומפרנס לכולא : אנת הוא שליט על כולא . אנת הוא דשליט על מלכיא ומלכותא דילך היא . אנא עבדא דקודשא בריך הוא דסגידנא קמיה ומקמיה דיקר אורייתיה בכל עידן ועידן . לא על אנש רחיצנא ולא על בר אלהין סמיכנא . אלא באלהא דשמיא . דהוא אלהא קשוט ואורייתיה קשוט . ונביאוהי קשוט ומסגי למעבד טבון וקשוט . ביה אנא רחיץ . ולשמיה קדישא יקירא אנא אימר תושבחן . יהא רעוא קדמך דתפתח לבאי באורייתא ותשלים משאלין דלבאי . ולבא דכל עמך ישראל . לטב ולחיין ולשלם :

כשנם וי"ט מתחיל הש"ץ כאן :

שמע ישראל יי אלהינו יי אחד :

אחד אלהינו גדול אדונינו קדוש שמו :

בתול גדלו ליי אתי ונרוממה שמו יחדו :

קהל לך יי הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש : רוממו יי אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא : רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו :

כשנם רום טוב אומרים זה :

על הכל יתגדל ויתקדש וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא : בעולמות שברא העולם הזה והעולם הבא : כרצונו וכרצון יראיו וכרצון כל בית ישראל : צור העולמים אדון כל הבריות אלוה כל הנפשות : היושב במרחבי מרום השוכן בשמי שמי קדם : קדושתו על החיות וקדושתו על כסא הכבוד : ובכן יתקדש שמך בנו יי אלהינו לעיני כל חי : נאמר לפניו שיר חדש ככתוב : שירו לאלהים זמרו שמו סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו : ונראהו עין בעין בשובו אל נוהו ככתוב : כי עין בעין יראו בשוב יי ציון : ונאמר ונגלה כבוד יי וראו כל בשר יחדו כי פי יי דבר :

אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים ויזכור ברית איתנים ויציל נפשותינו מן השעות הרעות ויגער ביצר הרע מן הנשואים ויחון אותנו לפליטת עולמים . וימלא משאלותינו במדה טובה ישועה ורחמים :

כשמגביהין ספר תורה אומרים זה :

וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל על פי יי ביד משה :

יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו :

קהל הודו על ארץ ושמים : וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה :

אומרים כשם מזמור לדוד , וכחול ור"ח וי"ט וכשם במנחה לדוד משמר . כשמכניסין ס"ת להיכל אומרים זה :

ובנחה יאמר שובה יי רבבות אלפי ישראל : קומה יי למנוחתך אתה וארון עזך : כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו : בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך : כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו : עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאשר : דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום : השיבנו יי אליך ונשובה חדש ימינו כקדם : אשרי וכו'

למנצח מזמור לדוד : יענך יי ביום צרה ישגבך שם

אלהי יעקב : ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך : יזכור כל מנחותיך ועולתך ידשנה סלה : יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא : נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול ימלא יי כל משאלותיך : עתה ידעתי כי הושיע יי משיחו יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו : אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם יי אלהינו נזכיר : המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד : יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו :

ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם יי : ואני זאת בריתי אתם אמר יי רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר יי מעתה ועד עולם :

ואתה קדוש יושב תהלות ישראל : וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו : ומקבלין דין מן דין ואמרין קדיש בשמי מרומא עילאה בית שכינתיה קדיש על ארעא עובד גבורתיה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא : יי צבאות מליא כל ארעא זיו יקריה : ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד יי ממקומו : ונטלתני רוחא ושמעת בתרי קל זיע סגיא דמשבחין ואמרין בריך יקרא דיי מאתר בית שכינתיה : יי ימלוך לעולם ועד : יי מלכותיה קאם לעלם ולעלמי עלמיא : יי אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך : והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו : כי אתה אדני טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך : צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת : תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם : ברוך אדני יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה : יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה : יי צבאות אשרי אדם בוטח בך : יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו : ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו הוא יפתח לבנו בתורתו וישם בלבנו אהבתו ויראתו ולעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה : יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שנשמור חקיך בעולם הזה ונזכה ונחיה ונראה ונירש טובה וברכה לשני ימות המשיח ולחיי העולם הבא : למען יזמרך כבוד ולא ידום יי אלהי לעולם אודך : ברוך הגבר אשר יבטח ביי והיה יי מבטחו : בטחו ביי עדי עד כי ביה יי צור עולמים : ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך יי : יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר :

יתגדל ויתקדש שמה רבא . בעלמא די ברא כרעותה וימליך מלכותה . בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן : יהא שמה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא : יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמה דקודשא בריך הוא . לעילא (בעש"ת ולעילא מכל) מן כל ברכתא ושירתא תשבחתא ונחמתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן :

קהל קבל ברחמים וברצון את תפלתנו :

תתקבל צלותהון ובעותהון דכל בית ישראל קדם אבוהון די בשמיא ואמרו אמן: קהל יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם:

חזן יהא שלמא רבא מן שמיא וחיים עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן: קהל עזרי מעם יי עשה שמים וארץ:

עשה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן:

עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדלה ליוצר בראשית שלא עשנו כגויי הארצות ולא שמנו כמשפחות האדמה שלא שם חלקנו כהם וגורלנו ככל המונם: ואנחנו כורעים ומשתחוים ומודים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ. ומושב יקרו בשמים ממעל. ושכינת עזו בגבהי מרומים. הוא אלהינו אין עוד. אמת מלכנו אפס זולתו ככתוב בתורתו. וידעת היום והשבות אל לבבך כי יי הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד:

על כן נקוה לך יי אלהינו לראות מהרה בתפארת עזך להעביר גלולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון. לתקן עולם במלכות שדי וכל בני בשר יקראו בשמך. להפנות אליך כל רשעי ארץ. יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון: לפניך יי אלהינו יכרעו ויפולו. ולכבוד שמך יקר יתנו. ויקבלו כלם את עול מלכותך. ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד: כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד: ככתוב בתורתך יי ימלוך לעולם ועד: ונאמר והיה יי למלך על כל הארץ. ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד: ק"י

אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבוא. עצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל. ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט:

שיר של יום

ליום ראשון

היום יום ראשון בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

לדוד מזמור ליי הארץ ומלואה תבל וישבי בה: כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה: מי יעלה בהר יי ומי יקום במקום קדשו: נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה: ישא ברכה מאת יי וצדקה מאלהי ישעו: זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד: מי זה מלך הכבוד יי עזוז וגבור יי גבור מלחמה: שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד: מי הוא זה מלך הכבוד יי צבאות הוא מלך הכבוד סלה:

ליום שני

היום יום שני בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

שיר מזמור לבני קרח: גדול יי ומהולל מאד בעיר אלהינו הר קדשו: יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב: אלהים בארמנותיה נודע למשגב: כי הנה המלכים נועדו עברו יחדו: המה ראו כן תמהו נבהלו נחפזו: רעדה אחזתם שם חיל כיולדה: ברוח קדים תשבר אניות תרשיש: כאשר שמענו כן ראינו בעיר יי צבאות בעיר אלהינו אלהים יכוננה עד עולם סלה: דמינו אלהים חסדך בקרב היכלך: כשמך אלהים כן תהלתך על קצוי ארץ צדק מלאה ימינך: ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה למען משפטיך: סובו ציון והקיפוה ספרו מגדליה: שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה למען תספרו לדור אחרון: כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות:

ליום שלישי

היום יום שלישי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

מזמור לאסף אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט: עד מתי תשפטו עול ופני רשעים תשאו סלה: שפטו דל ויתום עני ורש הצדיקו: פלטו דל ואביון מיד רשעים הצילו: לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו ימוטו כל מוסדי ארץ: אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם: אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפולו: קומה אלהים שפטה הארץ כי אתה תנחל בכל הגוים:

ליום רביעי

היום יום רביעי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

אל נקמות יי אל נקמות הופיע: הנשא שופט הארץ השב גמול על גאים: עד מתי רשעים יי עד מתי רשעים יעלוזו: יביעו ידברו עתק יתאמרו כל פועלי און: עמך יי ידכאו ונחלתך יענו: אלמנה וגר יהרוגו ויתומים ירצחו: ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב: בינו בוערים בעם וכסילים מתי תשכילו: הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט: היוסר גוים הלא יוכיח המלמד אדם דעת: יי יודע מחשבות אדם כי המה הבל: אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו: להשקיט לו מימי רע עד יכרה לרשע שחת: כי לא יטוש יי עמו ונחלתו לא יעזוב: כי עד צדק ישוב משפט ואחריו כל ישרי לב: מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און: לולי יי עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי: אם אמרתי מטה רגלי חסדך יי יסעדני: ברוב שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי: היחברך כסא הוות יוצר עמל עלי חוק: יגודו על נפש צדיק ודם נקי ירשיעו: ויהי יי לי למשגב ואלהי לצור מחסי: וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם יצמיתם יי אלהינו:

לכו נרננה ליי נריעה לצור ישענו: נקדמה פניו בתודה בזמירות נריע לו: כי אל גדול יי ומלך גדול על כל אלהים:

ליום חמישי

היום יום חמישי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

למנצח על הגתית לאסף: הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב: שאו זמרה ותנו תוף כנור נעים עם נבל: תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו: כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב: עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע: הסירותי מסבל שכמו כפיו מדוד תעבורנה: בצרה קראת ואחלצך אענך בסתר רעם אבחנך על מי מריבה סלה: שמע עמי ואעידה בך ישראל אם תשמע לי: לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר: אנכי יי אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו: ולא שמע עמי לקולי וישראל לא אבה לי: ואשלחהו בשרירות לבם ילכו במועצותיהם: לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו: כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי: משנאי יי יכחשו לו ויהי עתם לעולם: ויאכילהו מחלב חטה ומצור דבש אשביעך:

ליום ששי

היום יום ששי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

יי מלך גאות וכו' תמצא לעיל

ליום השבת

היום יום שבת קודש שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

מזמור שיר ליום השבת תמצא לעיל

מן ר"ח אלול עד אחר שמיני עצרת בבקר ובערב אומרים זה המזמור:

לדוד יי אורי וישעי ממי אירא יי מעוז חיי ממי אפחד: בקרוב עלי מרעים לאכול את בשרי צרי ואויבי לי המה כשלו ונפלו: אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח: אחת שאלתי מאת יי אותה אבקש שבתי בבית יי כל ימי חיי לחזות בנועם יי ולבקר בהיכלו: כי יצפנני בסכו ביום רעה יסתירני בסתר אהלו בצור ירוממני: ועתה ירום ראשי על אויבי סביבותי ואזבחה באהלו זבחי תרועה אשירה ואזמרה ליי: שמע יי קולי אקרא וחנני וענני: לך אמר לבי בקשו פני את פניך יי אבקש: אל תסתר פניך ממני אל תט באף עבדך עזרתי היית אל תטשני ואל תעזבני אלהי ישעי: כי אבי ואמי עזבוני ויי יאספני: הורני יי דרכך ונחני בארח מישור למען שוררי: אל תתנני בנפש צרי כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס: לולא האמנתי לראות בטוב יי בארץ חיים: קוה אל יי חזק ויאמץ לבך וקוה אל יי:

שש זכירות

זכירת יציאת מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך:

זכירת מעמד הר סיני רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך: יום אשר עמדת לפני יי אלהיך בחרב:

זכירת מחיית עמלק זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: אשר קרך בדרך

וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים: וְהָיָה בְּהָנִיחַ יי אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יי אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח: יִמַּח שְׁמוֹ וְזִכְרוֹ וְנִמַּח זִכְרוֹ מִלְּהַזְכִּירוֹ.

זכירת מעשה העגל זְכֹר אַל תִּשְׁכַּח אֵת אֲשֶׁר הִקְצַפְתָּ אֶת יי אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר:

זכירת מרים זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה יי אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם:

זכירת יום השבת זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ:

שלשה עשר עקרים

[א] אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא בּוֹרֵא וּמַנְהִיג לְכָל הַבְּרוּאִים וְהוּא לְבַדּוֹ עָשָׂה וְעוֹשֶׂה וְיַעֲשֶׂה לְכָל הַמַּעֲשִׂים:

[ב] אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא יָחִיד וְאֵין יְחִידוּת כָּמוֹהוּ בְּשׁוּם פָּנִים וְהוּא לְבַדּוֹ אֱלֹהֵינוּ הָיָה הֹוֶה וְיִהְיֶה:

[ג] אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ אֵינוֹ גוּף וְלֹא יַשִּׂיגוּהוּ מַשִּׂיגֵי הַגּוּף וְאֵין לוֹ שׁוּם דִּמְיוֹן כְּלָל:

[ד] אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן:

[ה] אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לוֹ לְבַדּוֹ רָאוּי לְהִתְפַּלֵּל וְאֵין לְזוּלָתוֹ רָאוּי לְהִתְפַּלֵּל:

[ו] אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁכָּל דִּבְרֵי נְבִיאִים אֱמֶת:

[ז] אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁנְּבוּאַת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הָיְתָה אֲמִתִּית וְשֶׁהוּא הָיָה אָב לַנְּבִיאִים לַקּוֹדְמִים לְפָנָיו וְלַבָּאִים אַחֲרָיו:

[ח] אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁכָּל הַתּוֹרָה הַמְּצוּיָה עַתָּה בְיָדֵינוּ הִיא הַנְּתוּנָה לְמֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם:

[ט] אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁזֹּאת הַתּוֹרָה לֹא תְהֵא מֻחְלֶפֶת וְלֹא תְהֵא תּוֹרָה אַחֶרֶת מֵאֵת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

[י] אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ יוֹדֵעַ כָּל מַעֲשֵׂי בְנֵי אָדָם וְכָל מַחְשְׁבוֹתָם שֶׁנֶּאֱמַר הַיּוֹצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם:

[יא] אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ גּוֹמֵל טוֹב לְמִי שֶׁשּׁוֹמֵר מִצְוֹתָיו וּמַעֲנִישׁ לְמִי שֶׁעוֹבֵר עַל מִצְוֹתָיו:

[יב] אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה בְּבִיאַת הַמָּשִׁיחַ וְאַף עַל פִּי שֶׁיִּתְמַהְמֵהַּ עִם כָּל זֶה אֲחַכֶּה לּוֹ בְּכָל יוֹם שֶׁיָּבֹא:

[יג] אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁתִּהְיֶה תְּחִיַּת הַמֵּתִים בְּעֵת שֶׁתַּעֲלֶה רָצוֹן מֵאֵת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וְיִתְעַלֶּה זִכְרוֹ לָעַד וּלְנֵצַח נְצָחִים:

לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יי. קִוִּיתִי יי לִישׁוּעָתְךָ. יי לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי: לְפֻרְקָנָךְ סַבְרִית יי. סַבְרִית יי לְפֻרְקָנָךְ. יי לְפֻרְקָנָךְ סַבְרִית:

סדר קבלת שבת

לְכוּ נְרַנְּנָה לַיי נָרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ: נְקַדְּמָה פָנָיו בְּתוֹדָה בִּזְמִרוֹת נָרִיעַ לוֹ: כִּי אֵל גָּדוֹל יי וּמֶלֶךְ גָּדוֹל עַל כָּל אֱלֹהִים: אֲשֶׁר בְּיָדוֹ מֶחְקְרֵי אָרֶץ וְתוֹעֲפוֹת הָרִים לוֹ: אֲשֶׁר לוֹ הַיָּם וְהוּא עָשָׂהוּ וְיַבֶּשֶׁת יָדָיו יָצָרוּ: בֹּאוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרָעָה נִבְרְכָה לִפְנֵי יי עֹשֵׂנוּ: כִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ עַם מַרְעִיתוֹ וְצֹאן יָדוֹ הַיּוֹם אִם בְּקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ: אַל תַּקְשׁוּ לְבַבְכֶם כִּמְרִיבָה כְּיוֹם מַסָּה בַּמִּדְבָּר: אֲשֶׁר נִסּוּנִי אֲבוֹתֵיכֶם בְּחָנוּנִי גַּם רָאוּ פָעֳלִי: אַרְבָּעִים שָׁנָה אָקוּט בְּדוֹר וָאֹמַר עַם תֹּעֵי לֵבָב הֵם וְהֵם לֹא יָדְעוּ דְרָכָי: אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי אִם יְבֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי:

שִׁירוּ לַיי שִׁיר חָדָשׁ שִׁירוּ לַיי כָּל הָאָרֶץ: שִׁירוּ לַיי בָּרְכוּ שְׁמוֹ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם לְיוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם כְּבוֹדוֹ בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו: כִּי גָדוֹל יי וּמְהֻלָּל מְאֹד נוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים: כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים וַיי שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ: הָבוּ לַיי מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיי כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַיי כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְחַצְרוֹתָיו: הִשְׁתַּחֲווּ לַיי בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ חִילוּ מִפָּנָיו כָּל הָאָרֶץ: אִמְרוּ בַגּוֹיִם יי מָלָךְ אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט יָדִין עַמִּים בְּמֵישָׁרִים: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ: יַעֲלֹז שָׂדַי וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ אָז יְרַנְּנוּ כָּל עֲצֵי יָעַר: לִפְנֵי יי כִּי בָא כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בֶּאֱמוּנָתוֹ:

יי מָלָךְ תָּגֵל הָאָרֶץ יִשְׂמְחוּ אִיִּים רַבִּים: עָנָן וַעֲרָפֶל סְבִיבָיו צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאוֹ: אֵשׁ לְפָנָיו תֵּלֵךְ וּתְלַהֵט סָבִיב צָרָיו: הֵאִירוּ בְרָקָיו תֵּבֵל רָאֲתָה וַתָּחֵל הָאָרֶץ: הָרִים כַּדּוֹנַג נָמַסּוּ מִלִּפְנֵי יי מִלִּפְנֵי אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ: הִגִּידוּ הַשָּׁמַיִם צִדְקוֹ וְרָאוּ כָל הָעַמִּים כְּבוֹדוֹ: יֵבֹשׁוּ כָּל עֹבְדֵי פֶסֶל הַמִּתְהַלְלִים בָּאֱלִילִים הִשְׁתַּחֲווּ לוֹ כָּל אֱלֹהִים: שָׁמְעָה וַתִּשְׂמַח צִיּוֹן וַתָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ יי: כִּי אַתָּה יי עֶלְיוֹן עַל כָּל הָאָרֶץ מְאֹד נַעֲלֵיתָ עַל כָּל אֱלֹהִים: אֹהֲבֵי יי שִׂנְאוּ רָע שֹׁמֵר נַפְשׁוֹת חֲסִידָיו מִיַּד רְשָׁעִים יַצִּילֵם: אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק וּלְיִשְׁרֵי לֵב שִׂמְחָה: שִׂמְחוּ צַדִּיקִים בַּיי וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ:

מִזְמוֹר שִׁירוּ לַיי שִׁיר חָדָשׁ כִּי נִפְלָאוֹת עָשָׂה הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ: הוֹדִיעַ יי יְשׁוּעָתוֹ לְעֵינֵי הַגּוֹיִם גִּלָּה צִדְקָתוֹ: זָכַר חַסְדּוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל רָאוּ כָל אַפְסֵי אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ: הָרִיעוּ לַיי כָּל הָאָרֶץ פִּצְחוּ וְרַנְּנוּ וְזַמֵּרוּ: זַמְּרוּ לַיי בְּכִנּוֹר בְּכִנּוֹר וְקוֹל זִמְרָה: בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הָרִיעוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ יי: יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: נְהָרוֹת יִמְחֲאוּ כָף יַחַד הָרִים יְרַנֵּנוּ: לִפְנֵי יי כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בְּמֵישָׁרִים:

יי מָלָךְ יִרְגְּזוּ עַמִּים יֹשֵׁב כְּרוּבִים תָּנוּט הָאָרֶץ: יי בְּצִיּוֹן גָּדוֹל וְרָם הוּא עַל כָּל הָעַמִּים: יוֹדוּ שִׁמְךָ גָּדוֹל וְנוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אָהֵב אַתָּה כּוֹנַנְתָּ מֵישָׁרִים מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בְּיַעֲקֹב אַתָּה עָשִׂיתָ: רוֹמְמוּ יי אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ קֹרְאִים אֶל יי וְהוּא יַעֲנֵם: בְּעַמּוּד עָנָן יְדַבֵּר אֲלֵיהֶם שָׁמְרוּ עֵדֹתָיו וְחֹק נָתַן לָמוֹ: יי אֱלֹהֵינוּ אַתָּה עֲנִיתָם אֵל

נשא היית להם ונוקם על עלילותם: רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו:

מזמור לדוד הבו ליי בני אלים הבו ליי כבוד ועוז: הבו ליי כבוד שמו השתחוו ליי בהדרת קדש: קול יי על המים אל הכבוד הרעים יי על מים רבים: קול יי בכח קול יי בהדר: קול יי שבר ארזים וישבר יי את ארזי הלבנון: וירקידם כמו עגל לבנון ושריון כמו בן ראמים: קול יי חוצב להבות אש: קול יי יחיל מדבר יחיל יי מדבר קדש: קול יי יחולל אילות ויחשף יערות ובהיכלו כלו אומר כבוד: יי למבול ישב וישב יי מלך לעולם: יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום: ואומרים אנא בכח

לכה דודי לקראת כלה. פני שבת נקבלה: לכה

שמור וזכור בדבור אחד. השמיענו אל המיוחד. יי אחד ושמו אחד. לשם ולתפארת ולתהלה: לכה

לקראת שבת לכו ונלכה. כי היא מקור הברכה. מראש מקדם נסוכה. סוף מעשה במחשבה תחלה: לכה

מקדש מלך עיר מלוכה. קומי צאי מתוך ההפכה. רב לך שבת בעמק הבכא. והוא יחמול עליך חמלה: לכה

התנערי מעפר קומי. לבשי בגדי תפארתך עמי. על יד בן ישי בית הלחמי. קרבה אל נפשי גאלה: לכה

התעוררי התעוררי. כי בא אורך קומי אורי. עורי עורי שיר דברי. כבוד יי עליך נגלה: לכה

לא תבושי ולא תכלמי. מה תשתוחחי ומה תהמי. בך יחסו עניי עמי. ונבנתה עיר על תלה: לכה

והיו למשסה שאסיך. ורחקו כל מבלעיך. ישיש עליך אלהיך. כמשוש חתן על כלה: לכה

ימין ושמאל תפרוצי. ואת יי תעריצי. על יד איש בן פרצי. ונשמחה ונגילה: לכה

בואי בשלום עטרת בעלה. גם בשמחה ובצהלה. תוך אמוני עם סגלה. בואי כלה בואי כלה: לכה

מזמור שיר ליום השבת וכו'. ק"י:

תפלת ערבית

קודם תפלת ערבית יאמר זה:

לשם יחוד קוב"ה וכו' הריני בא להתפלל תפלת ערבית שתיקן יעקב אבינו עליו השלום לתקן שרשה במקור עליון ויהי נועם וכו': ח"ק

כחול והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו:

כשם רו"ס מתחילין כאן

חזן ברכו את יי המבורך:

ק"ה ברוך יי המבורך לעולם ועד:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בדברו מעריב ערבים בחכמה פותח שערים ובתבונה משנה עתים ומחליף את הזמנים ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו. בורא יום ולילה גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור. ומעביר יום ומביא לילה ומבדיל בין יום ובין לילה יי צבאות שמו: אל חי וקים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד: ברוך אתה יי המעריב ערבים:

אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת. תורה ומצות חקים ומשפטים אותנו למדת. על כן יי אלהינו בשכבנו ובקומנו נשיח בחקיך ונשמח בדברי תורתך ובמצותיך לעולם ועד. כי הם חיינו ואורך ימינו. ובהם נהגה יומם ולילה: ואהבתך אל תסיר ממנו לעולמים: ברוך אתה יי אוהב עמו ישראל:

קריאת שמע עמוד ... בסדר שחרית דף ...

אמת ואמונה כל זאת וקים עלינו כי הוא יי אלהינו ואין זולתו ואנחנו ישראל עמו הפודנו מיד מלכים מלכנו הגואלנו מכף כל העריצים האל הנפרע לנו מצרינו והמשלם גמול לכל איבי נפשנו. העושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר. השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלנו. המדריכנו על במות אויבינו וירם קרננו על כל שנאינו. העושה לנו נסים ונקמה בפרעה אותות ומופתים באדמת בני חם. המכה בעברתו כל בכורי מצרים ויוצא את עמו ישראל מתוכם לחרות עולם. המעביר בניו בין גזרי ים סוף את רודפיהם ואת שונאיהם בתהומות טבע וראו בניו גבורתו שבחו והודו לשמו: ומלכותו ברצון קבלו עליהם משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כלם

מי כמוכה באלים יי מי כמוכה נאדר בקדש נורא תהלות עושה פלא: מלכותך ראו בניך בוקע ים לפני משה זה אלי ענו ואמרו: יי ימלוך לעולם ועד: ונאמר כי פדה יי את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו: ברוך אתה יי גאל ישראל:

השכיבנו יי אלהינו לשלום והעמידנו מלכנו לחיים. ופרוש עלינו סכת שלומך ותקננו בעצה טובה מלפניך. והושיענו למען שמך. והגן בעדנו. והסר מעלינו אויב דבר וחרב ורעב

ותקננו... והסר שטן מלפנינו ומאחרינו . ובצל כנפיך תסתירנו . כי אל שומרנו ומצילנו אתה. כי אל מלך חנון ורחום אתה . ושמור צאתנו ובואנו לחיים ולשלום מעתה ועד עולם : ופרוש

ברוך אתה יי שומר עמו ישראל לעד :

לשי"ט ופרוש עלינו סכת שלומך: ברוך אתה יי הפורש סכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלים :

לשבת ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם : ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש : ח"ק

לחול ברוך יי לעולם אמן ואמן : ברוך יי מציון שכן ירושלים הללויה : ברוך יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן: יהי כבוד יי לעולם ישמח יי במעשיו : יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם : כי לא יטוש יי את עמו בעבור שמו הגדול כי הואיל יי לעשות אתכם לו לעם: וירא כל העם ויפלו על פניהם ויאמרו יי הוא האלהים יי הוא האלהים : והיה יי למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד : יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך : הושיענו יי אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך : כל גוים אשר עשית יבאו וישתחוו לפניך אדני ויכבדו לשמך : כי גדול אתה ועשה נפלאות אתה אלהים לבדך : ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך : ברוך יי ביום . ברוך יי בלילה . ברוך יי בשכבנו ברוך יי בקומנו . כי בידך נפשות החיים והמתים . אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש . בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי יי אל אמת : אלהינו שבשמים יחד שמך וקים מלכותך תמיד ומלוך עלינו לעולם ועד :

יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו בישועתך באמת באמור לציון מלך אלהיך : יי מלך יי מלך יי ימלוך לעולם ועד : כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד כי אין לנו מלך אלא אתה : ברוך אתה יי המלך בכבודו תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד ועל כל מעשיו : ח"ק ג"פ אל חי. ...

תפלת ערבית לשבת

מתפללין ... עד האל הקדוש ...

אתה קדשת את יום השביעי לשמך . תכלית מעשה שמים וארץ . וברכתו מכל הימים . וקדשתו מכל הזמנים . וכן כתוב בתורתך :

ויכלו השמים והארץ וכל צבאם : ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה : ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך . וטהר לבנו לעבדך באמת . והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך . וינוחו בה ישראל מקדשי שמך : ברוך אתה יי מקדש השבת :

רצה ומודים וכו' תפלה בפלס אחרים נתנו

הש"ץ והקהל אומרים ויכלו :

לש"ץ ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה שמים וארץ :

יחיד מתחיל מגן אבות בדברו מחיה מתים במאמרו האל (בש"ת המלך) הקדוש שאין כמוהו המניח לעמו ביום שבת קדשו כי בם רצה להניח להם לפניו נעבוד ביראה ופחד ונודה לשמו בכל יום תמיד מעין הברכות . אל ההודאות אדון השלום מקדש השבת ומברך שביעי ומניח בקדושה לעם מדושני עונג זכר למעשה בראשית : אלהינו וכו' . ק"ש

ח"ת במה מדליקין כיו"ט שחל בערב שבת . ובשבת חוה"מ . וכן יו"ט ויו"ט שחל בשבת ח"ת :

במה מדליקין ובמה אין מדליקין . אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן ולא בכלך . ולא בפתילת האידן . ולא בפתילת המדבר . ולא בירוקה שעל פני המים : לא בזפת. ולא בשעוה. ולא בשמן קיק. ולא בשמן שרפה . ולא באליה . ולא בחלב : נחום המדי אומר מדליקין בחלב מבשל . וחכמים אומרים אחד מבשל ואחד שאינו מבשל אין מדליקין בו : (ב) אין מדליקין בשמן שרפה ביום טוב . רבי ישמעאל אומר אין מדליקין בעטרן מפני כבוד השבת . וחכמים מתירין בכל השמנים בשמן שמשמין בשמן אגוזים בשמן צנונות בשמן דגים בשמן פקעות בעטרן ובנפט . רבי טרפון אומר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד : (ג) כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן . וכל היוצא מן העץ אינו מטמא טמאת אהלים אלא פשתן : פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה . רבי אליעזר אומר טמאה היא ואין מדליקין בה . רבי עקיבא אומר טהורה היא ומדליקין בה : (ד) לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר . בשביל שתהא מנטפת . ואפילו היא של חרס . ורבי יהודה מתיר . אבל אם חברה היוצר מתחלה מותר מפני שהיא כלי אחד : לא ימלא אדם קערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה בשביל שתהא שואבת . ורבי יהודה מתיר : (ה) המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני גוים מפני לסטים מפני רוח רעה או בשביל החולה שיישן פטור . כחס על הנר כחס על השמן כחס על הפתילה חיב . רבי יוסי פוטר בכלן חוץ מן הפתילה מפני שהוא עושה פחם : (ו) על שלש עברות נשים מתות בשעת לדתן . על שאינן זהירות בנדה בחלה ובהדלקת הנר : (ז) שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה . עשרתם ערבתם הדליקו את הנר . ספק חשכה ספק אינה חשכה אין מעשרין את הודאי . ואין מטבילין את הכלים . ואין מדליקין את הנרות . אבל מעשרין את הדמאי . ומערבין . וטומנין את החמין :

תניא אמר רבי חנינא חייב אדם למשמש בגדיו בערב שבת עם חשכה שמא ישכח ויצא : אמר רב יוסף הלכתא רבתא לשבתא :

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי יי ורב שלום בניך . אל תקרי בניך אלא בוניך : שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול : יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך : למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך : למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך : יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום :

קדיש דרבנן . ש"ץ פותח . עלינו . פ"ש . תדון עולם

נשמה

ובבא מבית הכנסת לביתו יאמר זה

שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון
ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: ג"פ

בואכם לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון
ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: ג"פ

ברכוני לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון
ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: ג"פ

צאתכם לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון
ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: ג"פ

כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך:
יי ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם:

רבון כל העולמים אדון כל הנשמות אדון השלום מלך אביר מלך ברוך מלך גדול מלך דובר שלום מלך הדור מלך ותיק מלך זך מלך חי העולמים מלך טוב ומטיב מלך יחיד ומיוחד מלך כביר מלך לובש רחמים מלך מלכי המלכים מלך נשגב מלך סומך נופלים מלך עשה מעשה בראשית מלך פודה ומציל מלך צח ואדום מלך קדוש מלך רם ונשא מלך שומע תפלה מלך תמים דרכו: מודה אני לפניך יי אלהי ואלהי אבותי על כל החסד אשר עשית עמדי ואשר אתה עתיד לעשות עמי ועם כל בני ביתי ועם כל בריותיך בני בריתי. וברוכים הם מלאכיך הקדושים והטהורים שעושים רצונך: אדון השלום מלך שהשלום שלו ברכני בשלום ותפקוד אותי ואת כל בני ביתי וכל עמך בית ישראל לחיים טובים ולשלום: מלך עליון על כל צבא מרום יוצרנו יוצר (כל מעשה) בראשית אחלה פניך המאירים שתזכה אותי ואת כל בני ביתי למצא חן ושכל טוב בעיניך ובעיני כל בני אדם וחוה ובעיני כל רואינו לעבודתך. (וסלח ימחל לנו ולזרענו על כל פשעינו וחטאתינו ועונותינו) וזכנו לקבל שבתות מתוך רוב שמחה מתוך עושר וכבוד ומתוך מעוט עונות והסר ממני ומכל בני ביתי ומכל עמך בית ישראל כל מיני חולי וכל מיני מדוה וכל מיני דלות ועניות ואביונות ותן בנו יצר טוב לעבדך באמת וביראה ובאהבה ונהיה מכבדים בעיניך ובעיני כל רואינו כי אתה הוא מלך הכבוד כי לך נאה כי לך יאה: אנא מלך מלכי המלכים צוה למלאכיך מלאכי השרת משרתי עליון שיפקדוני ברחמים ויברכוני בבואם לביתי ביום קדשנו כי הדלקתי נרותי והצעתי מטתי והחלפתי שמלותי לכבוד יום השבת ובאתי לביתך להפיל תחנתי לפניך שתעביר אנחתי ואעיד אשר בראת בששה ימים כל היצור ואשנה ואשלש עוד להעיד על כוסי בתוך שמחתי כאשר צויתני לזכרו ולהתענג ביתר נשמתי אשר נתת בי: בו אשבות כאשר צויתני לשרתך וכן אגיד גדלתך ברנה. ושויתי יי לקראתי שתרחמני עוד בגלותי לגאלני לעורר לבי לאהבתך. ואז אשמור פקודיך וחקיך בלי עצב ואתפלל כדת כראוי וכנכון: מלאכי השלום בואכם לשלום ברכוני לשלום ואמרו ברוך לשלחני הערוך. וצאתכם לשלום מעתה ועד עולם אמן סלה:

אשת חיל מי ימצא ורחק מפנינים מכרה: בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר: גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה: דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה: היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה: ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערתיה: זממה שדה ותקחהו מפרי כפיה נטעה כרם: חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרועתיה: טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה: ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך: כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון: לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבש שנים: מרבדים עשתה לה שש וארגמן לבושה: נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ: סדין עשתה ותמכור וחגור נתנה לכנעני: עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון: פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה: צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל: קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה: רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה: שקר החן והבל היופי אשה יראת יי היא תתהלל: תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה:

תקוני שבת

זכור את יום השבת לקדשו. ר׳ יצחק פתח ואמר כתיב ויברך אלהים את יום השביעי. וכתיב במן ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו. וכיון דלא משתכחי ביה מזונא מה ברכתא אשתכח ביה אלא הכי תני כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא שביעאה תליין ותנא אמאי לא אשתכח מנא ביומא שביעאה משום דהאי יומא מתברכין מניה כל שיתא יומין עילאין וכל חד וחד יהיב מזונא לתתא כל חד ביומוי מההיא ברכה דמתברכין ביומא שביעאה בגין כך מאן דאיהו בדרגא דמהימנותא בעי לסדרא פתורא בליליא דשבתא בגין דיתברך פתוריה כל אינון שתא יומין דהא בההוא זמנא אזדמן ברכאן לאתברכא כל שתא יומין דשבתא וברכתא לא אשתכח בפתורא רקניא ועל דא בעי לסדרא פתוריה בלילי דשבתא בנהמא ומזונא. רבי יצחק אמר אפילו ביומא דשבתא נמי. רבי יהודה אמר בעי לאתענגא בהאי יומא ולמיכל תלת סעודתי בשבתא בגין דישתכח שבעא ועינוגא בהאי יומא בעלמא. רבי אבא אמר לאזדמנא ברכתא באינון יומין דלעילא דמתברכאן מהאי יומא. והאי יומא מליא רישית דזעיר אנפין מטלא דנחית מעתיקא קדישא סתימאדכולא ואטיל לחקלא דתפוחין קדישין תלת זמנין מכד עייל שבתא בגין דיתברכון כלהו כחדא וע״ד בעי בר נש לאתענגא תלת זמנין אלין דהא בהא תליא מהימנותא דלעילא בעתיקא קדישא ובז״א ובחקלא דתפוחין ובעי בר נש לאתענגא בהו ולמחדי בהו ומאן דגרע סעודתא מנייהו אחזי פגימותא לעילא ועונשיה דההוא ב״נ סגי בגיני כך בעי לסדרא פתוריה תלת זמני מכד עייל שבתא ולא ישתכח פתוריה ריקניא ותשרי ברכתא עלית כל שאר יומין דשבתא ובהאי מלה אחזי ותלי מהימנותא לעילא: ר׳ שמעון אמר האי מאן דאשלים תלת סעודתי בשבתא קלא נפיק ומכריז עליה אז תתענג על ה׳ דא היא סעודתא חדא לקבל עתיקא קדישא דכל קדישין והרכבתיך על במתי ארץ דא היא סעודתא תניינא לקבל חקלא דתפוחין קדישין והאכלתיך נחלת יעקב אביך דא היא שלימו דאשתלים בזעיר אנפין ולקבלייהו בעי לאשלמא סעודתי ובעי לאתענגא בכלהו סעודתי ולמחדי בכל חד וחד מנייהו משום דאיהו מהימנותא שלימתא ובגין כך שבתא אתיקר מכל שאר זמנין ותגין משום דכלא ביה אשתכח ולא אשתכח הכי בכלהו זמני ותגי. א״ר חייא בגין כך משום דאשתכח כלא ביה אידכר תלת זמנין דכתיב ויכל אלהים ביום השביעי וישבות ביום השביעי ויברך אלהים את יום השביעי. ר׳ אבא כד הוה יתיב בסעודתא דשבתא הוי חדי בכל חד וחד והוה אמר דא איהו סעודתא קדישא דעתיקא קדישא סתימא דכלהו. בסעודתא אחרא הוה אמר דא היא סעודתא דקב״ה וכן בכלהו סעודתי (והוי חדי בכל חד וחד) כד הוה אשלים סעודתיה אמר אשלימו סעודתי דמהימנותא. ר״ש הוה אמר הכי אתקינו סעודתא דמהימנותא אתקינו סעודתיה דמלכא. וכד הוה יתיב הוו מכריז עליה אז תתענג על ה׳ והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך. א״ר אלעזר לאבוי אלין סעודתי היך מתתקנן אמר ליה ליליא דשבתא כתיב והרכבתיך על במתי ארץ. ביה בליליא מתברכא מטרוניתא וכלהו חקל תפוחין ומתברכא פתוריה דב״נ ונשמתא אתוספת והיא ליליא חדוה דמטרוניתא הוי ובעי בר נש למחדי בחדוותא ולמיכל סעודתא דמטרוניתא:

אתקינו סעודתא דמהימנותא שלימתא חדותא דמלכא קדישא. אתקינו סעודתא דמלכא דא היא סעודתא דחקל תפוחין קדישין וזעיר אנפין ועתיקא קדישא אתיין לסעדא בהדה:

[illegible] של ר׳ יצחק [illegible]

אזמר בשבחין. למיעל גו פתחין. דבחקל תפוחין. דאינון קדישין:
נזמין לה השתא. בפתורא חדתא. ובמנרתא טבתא. דנהרא על רישין:

ימינא ושמאלא · וביניהו כלה · בקשוטין אזלא · ומנין ולבושין:

יחבק לה בעלה · וביסודא דילה · דעביד נייחא לה · יתכתש כתישין:

צוחין אף עקתין · בטילין ושביתין · ברם אנפין חדתין · ורוחין עם נפשין:

חדו סגי ייתי · ועל חדא תרתי · נהורא לה יסתי · וברכאן דנפישין:

קריבו שושבינין · עבידו תקונין · לאפשא זינין · ונונין עם רחשין:

למעבד נשמתין · ורוחין חדתין · בתרתין ובתלתין · ובתלתא שבשין:

ועטורין שבעין לה · ומלכא דלעילא · דיתעטר כלא · בקדיש קדישין:

רשימין וסתימין · בגו כל עלמין · ברם עתיק יומין · הלא בטיש בטישין:

יהא רעוא קמה · דישרי על עמה · דיתענג לשמה · במתיקין ודובשין:

אסדר לדרומא · מנרתא דסתימא · ושלחן עם נהמא · בצפונא ארשין:

בחמרא גו כסא · ומדאני אסא · לארוס וארוסה · להתקפא חלשין:

נעטר לון כתרין · במלין יקירין · בשבעין עטורין · דעל גבי חמשין:

שכינתא תתעטר · בשית נהמי לסטר · בוין תתקטר · וזינין דכנישין:

שביתין ושביקין · מסאבין דרחיקין · חבילין דמעיקין · וכל זיני חרשין:

ויהא רעוא מן קדם עתיקא קדישא דכל קדישין טמירא דכל טמירין סתימא דכלא דיתמשך טלא עילאה מניה למליא רישיה דזעיר אנפין ולהטיל לחקל תפוחין קדישין בנהירו דאנפין ברעוא וחדותא דכלא ויתמשך מן קדם עתיקא קדישא דכל קדישין טמירא דכל טמירין סתימא דכלא רעותא ורחמי חנא וחסדא בנהירו עילאה ברעותא וחדוה עלי ועל כל בני ביתי ועל כל הנלוים עלי ועל כל בני ישראל עמיה ויפרקיננא מכל עקתין בישין דייתון לעלמא ויזמין ויתיהב לנא מזונא ופרנסתא טבתא בלי צרה ועקתא מסטרא דכל מזוני ביה תליא ורשיזבינן מעינא בישא ומחרבא דמלאך המות ומדינה של גיהנם ויהי לנא ולכל נפשתנא חנא וחסדא וחיי אריכי ומזוני רויחי ורחמי מן קדמיה אמן · כן יהי רצון · אמן ואמן:

קידוש ליל שבת

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה לקדש על היין כדכתיב זכור ושמור וכרהו על היין:

בלחש ויהי ערב ויהי בוקר:

יום הששי ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות:

על היין סברי מרנן ורבנן ורבותי:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו ורצה בנו ושבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו זכרון למעשה בראשית. כי הוא יום תחלה למקראי קודש זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים · ושבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו: ברוך אתה יי מקדש השבת:

זמירות ליל שבת

כל מקדש שביעי כראוי לו · כל שומר שבת כדת מחללו · שכרו הרבה מאד על פי פעלו · איש על מחנהו ואיש על דגלו: אוהבי יי המחכים לבנין אריאל · ביום השבת שישו ושמחו כמקבלי מתן נחליאל · גם שאו ידיכם קודש ואמרו לאל · ברוך יי אשר נתן מנוחה לעמו ישראל: דורשי יי זרע אברהם אוהבו · המאחרים לצאת מן השבת וממהרים לבא · שמחים לשמרו ולערב עירובו · זה היום עשה יי נגילה ונשמחה בו: זכרו תורת משה במצות שבת גרוסה · חרותה ליום השביעי ככלה בין רעותיה משבצה · טהורים יירשוה ויקדשוה במאמר כל אשר עשה. ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה: יום קדוש הוא מבואו ועד צאתו · כל זרע יעקב יכבדוהו כדבר המלך ודתו · לנוח בו ולשמוח בתענוג אכול ושתו · כל עדת ישראל יעשו אותו: משך חסדך ליודעיך אל קנא ונוקם · נוטרי ליום השביעי זכור ושמור להקם · שמחם בבנין שלם באור פניך תבהיקם · ירוין מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם: עזור לשובתים בשביעי בחריש ובקציר עולמים · פוסעים בו פסיעה קטנה סועדים בו לברך שלש פעמים · צדקתם תצהיר כאור שבעת הימים · יי אלהי ישראל אהבת תמים · יי אלהי ישראל תשועת עולמים:

מנוחה ושמחה אור ליהודים · יום שבתון יום מחמדים · שומריו וזוכריו המה מעידים · כי לששה כל ברואים ועומדים: שמי שמים ארץ וימים · כל צבא מרום גבוהים ורמים · תנין ואדם וחית ראמים · כי ביה יי צור עולמים: הוא אשר דבר לעם סגלתו · שמור לקדשו מבואו ועד צאתו · שבת קודש יום חמדתו · כי בו שבת אל מכל מלאכתו: במצות שבת אל יחליצך · קום קרא אליו יחיש לאמצך · נשמת כל חי וגם נעריצך · אכול בשמחה כי כבר רצך: במשנה לחם וקדוש רבה · ברוב מטעמים ורוח נדיבה · יזכו לרב טוב המתענגים בה · בביאת גואל לחיי עולם הבא:

יה רבון עלם ועלמיא · אנת הוא מלכא מלך מלכיא · עובד גבורתך ותמהיא · שפר קדמך להחויא: יה רבון

שבחין אסדר צפרא ורמשא · לך אלהא קדישא די ברא כל נפשא · עירין קדישין ובני אנשא · חיות ברא ועופי שמיא: יה רבון

רברבין עובדך ותקיפין · מכיך רמיא וזקיף כפיפין · לו יחיה גבר שנין אלפין · לא יעול גבורתך בחשבניא: יה רבון

אלהא די ליה יקר ורבותא · פרוק ית ענך מפום אריותא · ואפיק ית עמך מגו גלותא · עמך די בחרת מכל אמיא: יה רבון

למקדשך תוב ולקודש קודשין · אתר די ביה יחדון רוחין ונפשין · ויזמרון לך שירין ורחשין · בירושלם קרתא דשופריא: יה רבון

צור משלו אכלנו · ברכו אמוני · שבענו והותרנו כדבר יי: הזן את עולמו · רוענו אבינו · אכלנו את לחמו ויינו שתינו · על כן נודה לשמו ונהללו בפינו · אמרנו ועניננו · אין קדוש כיי: צור: בשיר וקול תודה · נברך לאלהינו · על ארץ חמדה טובה · שהנחיל לאבותינו · מזון וצידה · השביע לנפשנו · חסדו גבר עלינו ואמת יי: צור: רחם בחסדך · על עמך צורנו · על ציון משכן כבודך · זבול בית תפארתנו · בן דוד עבדך · יבא ויגאלנו · רוח אפינו · משיח יי: צור: יבנה המקדש · עיר ציון תמלא · ושם נשיר שיר חדש · וברננה נעלה · הרחמן הנקדש · יתברך ויתעלה · על כוס יין מלא · כברכת יי: צור:

נשמת

נשמת כל חי תברך את שמך יי אלהינו ורוח כל בשר תפאר ותרומם זכרך מלכנו תמיד. מן העולם ועד העולם אתה אל. ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע. פודה ומציל ומפרנס ומרחם בכל עת צרה וצוקה. אין לנו מלך אלא אתה. אלהי הראשונים והאחרונים. אלוה כל בריות. אדון כל תולדות. המהלל ברוב התשבחות. המנהג עולמו בחסד. ובריותיו ברחמים: ויי לא ינום ולא יישן. המעורר ישנים והמקיץ נרדמים. והמשיח אלמים. והמתיר אסורים והסומך נופלים והזוקף כפופים. לך לבדך אנחנו מודים. אלו פינו מלא שירה כים. ולשוננו רנה כהמון גליו. ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע. ועינינו מאירות כשמש וכירח. וידינו פרושות כנשרי שמים. ורגלינו קלות כאילות. אין אנחנו מספיקים להודות לך יי אלהינו ואלהי אבותינו ולברך את שמך על אחת מאלף אלף אלפי אלפים ורבי רבבות פעמים הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו. ממצרים גאלתנו יי אלהינו. ומבית עבדים פדיתנו. ברעב זנתנו. ובשבע כלכלתנו. מחרב הצלתנו. ומדבר מלטתנו. ומחלים רעים ונאמנים דליתנו. עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך ואל תטשנו יי אלהינו לנצח. על כן אברים שפלגת בנו. ורוח ונשמה שנפחת באפינו. ולשון אשר שמת בפינו. הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו. כי כל פה לך יודה. וכל לשון לך תשבע. וכל ברך לך תכרע. וכל קומה לפניך תשתחוה. וכל לבבות ייראוך. וכל קרב וכליות יזמרו לשמך. כדבר שכתוב כל עצמותי תאמרנה יי מי כמוך. מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו. מי ידמה לך ומי ישוה לך ומי יערך לך. האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה שמים וארץ: נהללך ונשבחך ונפארך ונברך את שם קדשך כאמור. לדוד ברכי נפשי את יי וכל קרבי את שם קדשו:

האל בתעצומות עזך. הגדול בכבוד שמך. הגבור לנצח והנורא בנוראותיך: המלך היושב על כסא רם ונשא:

שוכן עד מרום וקדוש שמו. וכתוב רננו צדיקים ביי לישרים נאוה תהלה: בפי ישרים תתהלל ובדברי צדיקים תתברך. ובלשון חסידים תתרומם. ובקרב קדושים תתקדש:

ובמקהלות רבבות עמך בית ישראל ברנה יתפאר שמך מלכנו בכל דור ודור שכן חובת כל היצורים. לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי עבדך משיחך:

ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ. כי לך נאה יי אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה הלל וזמרה עוז וממשלה נצח גדלה וגבורה תהלה ותפארת קדשה ומלכות. ברכות והודאות מעתה ועד עולם: ברוך אתה יי אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות אדון הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים: ח״ק

חזן ברכו את יי המבורך:

קה״ק ברוך יי המבורך לעולם ועד:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא את הכל:

הכל יודוך והכל ישבחוך. והכל יאמרו אין קדוש כיי: הכל ירוממוך סלה יוצר הכל. האל הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח. ובוקע חלוני רקיע. מוציא חמה ממקומה ולבנה ממכון שבתה. ומאיר לעולם כלו וליושביו. שברא במדת רחמים: המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים. ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית: המלך המרומם לבדו מאז. המשבח והמפאר והמתנשא מימות עולם: אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו. אדון עזנו צור משגבנו מגן ישענו משגב בעדנו: אין כערכך ואין זולתך אפס בלתך ומי דומה לך: אין כערכך יי אלהינו בעולם הזה. ואין זולתך מלכנו לחיי העולם הבא. אפס בלתך גואלנו לימות המשיח. ואין דומה לך מושיענו לתחית המתים:

אל אדון על כל המעשים. ברוך ומבורך בפי כל נשמה. גדלו וטובו מלא עולם. דעת ותבונה סובבים אותו: המתגאה על חיות הקודש. ונהדר בכבוד על המרכבה. זכות ומישור לפני כסאו חסד ורחמים לפני כבודו: טובים מאורות שברא אלהינו. יצרם בדעת בבינה ובהשכל. כח וגבורה נתן בהם. להיות מושלים בקרב תבל: מלאים זיו ומפיקים נוגה. נאה זיום בכל העולם. שמחים בצאתם וששים בבואם. עושים באימה רצון קונם: פאר וכבוד נותנים לשמו. צהלה ורנה לזכר מלכותו. קרא לשמש ויזרח אור. ראה והתקין צורת הלבנה: שבח נותנים לו כל צבא מרום. תפארת וגדלה. שרפים ואופנים וחיות הקודש:

לאל אשר שבת מכל המעשים. ביום השביעי התעלה וישב על כסא כבודו. תפארת עטה ליום המנוחה עונג קרא ליום השבת. זה שבח של יום השביעי שבו שבת אל מכל מלאכתו ויום השביעי משבח ואומר מזמור שיר ליום השבת טוב להודות ליי. לפיכך יפארו ויברכו לאל כל יצוריו: שבח יקר וגדלה יתנו לאל מלך יוצר כל. המנחיל מנוחה לעמו ישראל בקדשתו ביום שבת קודש: שמך יי אלהינו יתקדש וזכרך מלכנו יתפאר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: תתברך מושיענו על שבח מעשה ידיך ועל מאורי אור שעשית יפארוך סלה:

תתברך עד שמו״ע ספוח נפפלפ בל תא:

אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך:

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה:

בעשי"ת זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים :

מלך עוזר ומושיע ומגן : ברוך אתה יי מגן אברהם :

אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה . רב להושיע :

בחורף משיב הרוח ומוריד הגשם :

מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים . סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים . ומקים אמונתו לישני עפר . מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה :

בעשי"ת מי כמוך אב הרחמים . זוכר יצוריו לחיים ברחמים :

ונאמן אתה להחיות מתים : ברוך אתה יי מחיה המתים :

בחזרת הש"ץ אומרים זה הקדושה :

נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום : ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר : ק"ה קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו : חזן אז בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים קול מתנשאים לעמת שרפים לעמתם ברוך יאמרו : ק"ה ברוך כבוד יי ממקומו : חזן ממקומך מלכנו תופיע ותמלוך עלינו כי מחכים אנחנו לך מתי תמלוך בציון בקרוב בימינו לעולם ועד תשכון : תתגדל ותתקדש בתוך ירושלים עירך לדור ודור ולנצח נצחים : ועינינו תראינה מלכותך כדבר האמור בשירי עזך על ידי דוד משיח צדקך : ק"ה ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה :

ש"ץ לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדשתך נקדיש ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד . כי אל מלך גדול וקדוש אתה : ברוך אתה יי האל (בעשי"ת המלך) הקדוש :

אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה : ברוך אתה יי האל הקדוש : (בעשי"ת המלך הקדוש) :

ישמח משה במתנת חלקו . כי עבד נאמן קראת לו . כליל תפארת בראשו נתת (לו) . בעמדו לפניך על הר סיני . ושני לחות אבנים הוריד בידו . וכתוב בהם שמירת שבת . וכן כתוב בתורתך :

ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם : ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש :

ולא נתתו יי אלהינו לגויי הארצות ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים כי לישראל עמך נתתו באהבה לזרע יעקב אשר בם בחרת עם מקדשי שביעי . כלם ישבעו ויתענגו מטובך ובשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים אותו קראת . זכר למעשה בראשית :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך . וינוחו בו ישראל מקדשי שמך : ברוך אתה יי מקדש השבת :

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל ותפלתם באהבה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך :

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים : ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון :

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקימתנו כן תחיינו ותקימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו מודים לך ברוך אל ההודאות :

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך ועל נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת . ערב ובוקר וצהרים . הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך מעולם קוינו לך :

בחנוכה אומרים כאן על הנסים :

ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד לעולם ועד :

בעשי"ת וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך :

וכל החיים יודוך סלה ויהללו את שמך באמת . האל ישועתנו ועזרתנו סלה : ברוך אתה יי הטוב שמך ולך נאה להודות :

שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך כי באור פניך נתת לנו יי אלהינו תורת חיים ואהבת חסד וצדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום . וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל בכל עת ובכל שעה בשלומך : ברוך אתה יי המברך את עמו ישראל בשלום :

בעשי"ת בספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה נזכר ונכתב לפניך אנחנו וכל עמך בית ישראל לחיים טובים ולשלום : ברוך אתה יי עושה השלום : אלהי נצור ק"ש

אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך : מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור : יי מלך יי מלך יי ימלוך לעולם ועד : יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום : אב הרחמים היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים : כי בך לבד בטחנו מלך אל רם ונשא אדון עולמים :

מוציאין ס"ת ואומרים ויהי בנסוע . בריך שמיה . על הכל . ספרה נפיל

מי שברך לעולה לתורה

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את (פב"פ) בעבור שעלה לתורה לכבוד המקום ולכבוד השבת ובשכר זה הקב"ה ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה. וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו עם כל ישראל אחיו ונאמר אמן:

מי שברך ליולדת

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את האשה היולדת (פב"פ) ואת בנה הנולד (ואת הילדה הנולדה לה במזל טוב (ויקרא שמה בישראל פב"פ) בעבור שבעלה נדר לצדקה בשכר זה יגדלו (יגדלה) (לזכר לתורה ו) לחופה ולמעשים טובים ונאמר אמן :

מי שברך לחולה

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא ירפא את החולה (החולנית) (פב"פ) בעבור (פב"פ) נדר מתנה בעבורו (בעבורה) בשכר זה הקב"ה ימלא רחמים עליו (עליה) להחלימו (להחלימה) ולרפאותו (ולרפאותה) ולהחזיקו (ולהחזיקה) ולהחיותו (ולהחיותה) וישלח לו (לה) מהרה רפואה שלמה מן השמים לרמ"ח איבריו ושס"ה גידיו (לנקבה לכל איבריה ושס"ה גידיה) בתוך שאר חולי ישראל רפואת הנפש ורפואת הגוף . שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא השתא בעגלא ובזמן קריב ונאמר אמן :

יקום פורקן מן שמיא חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי וסייעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא . זרעא חיא וקימא זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אוריתא : למרנן ורבנן חבורתא קדישתא . די בארעא דישראל ודי בבבל

בבבל. לרישי כלי ולרישי גלותא ולרישי מתיבתא ולדיני דבבא. לכל תלמידיהון ולכל תלמידי תלמידיהון ולכל מאן דעסקין באוריתא. מלכא דעלמא יברך יתהון: יפיש חייהון ויסגא יומיהון ויתן ארכה לשניהון. ויתפרקון וישתזבון מן כל עקא ומן כל מרעין בישין. מרן די בשמיא יהא בסעדהון כל זמן ועדן. ונאמר אמן:

המתפלל בלא מנין לא יאמר יקום פורקן זה ולא מי שברך:

יקום פורקן מן שמיא חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי וסייעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא. זרעא חיא וקימא. זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אוריתא: לכל קהלא קדישא הדין רברביא עם זעריא טפלא ונשיא. מלכא דעלמא יברך יתכון יפיש חייכון ויסגא יומיכון ויתן ארכה לשניכון. ותתפרקון ותשתזבון מן כל עקא ומן כל מרעין בישין. מרן די בשמיא יהא בסעדכון כל זמן ועדן ונאמר אמן:

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב. הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה עם כל קהלות הקודש. הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם. ומי שמיחדים בתי כנסיות לתפלה. ומי שבאים בתוכם להתפלל. ומי שנותנים נר למאור ויין לקדוש ולהבדלה ופת לאורחים וצדקה לעניים. וכל מי שעוסקים בצרכי צבור באמונה. הקדוש ברוך הוא ישלם שכרם ויסיר מהם כל מחלה וירפא לכל גופם ויסלח לכל עונם. וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן:

תפלה בעד שלום הקיסר יר"ה

הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה. הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה. הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו הקיסר ניקאלייא אלעקסאנדראוויטש עם אשת הקיסרית מאריא פעאדאראוונא עם רעיתו הגבירה הקסרית אלעקסאנדרא פעאדאראוונא ואת יורש העצר אלעקסיי ניקאלאיעוויטש ואת כל בית מלכנו הם ירום הודם. מלך מלכי המלכים ברחמיו יחיהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו. וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח. מלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובות עמנו ועם כל ישראל. בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן:

כשמברכין החודש אומרים זה:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתחדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה. ותתן לנו חיים ארוכים. חיים של שלום. חיים של טובה חיים של ברכה. חיים של פרנסה. חיים של חלוץ עצמות חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא. חיים שאין בהם בושה וכלימה. חיים של עושר וכבוד. חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים. חיים שימלאו כל משאלות לבנו לטובה אמן סלה:

מי שעשה נסים לאבותינו. וגאל אותם מעבדות לחרות. הוא יגאל אותנו בקרוב. ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ. חברים כל ישראל ונאמר אמן:

ראש חודש (פלוני) ביום (פלוני) הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה

יחדשהו הקדוש ברוך הוא עלינו ועל כל עמו בית ישראל לחיים ולשלום. לששון ולשמחה. לישועה ולנחמה. ונאמר אמן:

אל מלא רחמים שוכן במרומים המצא מנוחה נכונה בצל כנפי השכינה ובמעלות קדושים ומהורים כזוהר הרקיע מזהירים את נשמת (פב"פ) שהלך לעולמו (נקבה שהלכה לעולמה) בעבור שנדבו צדקה בעד הזכרת נשמתו (נשמתה) לכן בעל הרחמים יסתירהו (יסתירה) בסתר כנפיו לעולמים. ויצרור בצרור החיים את נשמתו (נשמתה) ה' הוא נחלתו (נחלתה) וינוח (ותנוח) בשלום על משכבו (משכבה) ונאמר אמן:

בשבת שמברכין החודש ור"ח ויום טוב וחנוכה ופורים ובט"ב וחתן בבית הכנסת וברית מילה אין אומרים אב הרחמים. ובימי הספירה אומרים אף כשמברכין החודש. וכן אומרים בבית האבל:

אב הרחמים שוכן מרומים ברחמיו העצומים. הוא יפקוד ברחמים החסידים והישרים והתמימים. קהלות הקודש שמסרו נפשם על קדושת השם. הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. מנשרים קלו ומאריות גברו. לעשות רצון קונם וחפץ צורם: יזכרם אלהינו לטובה עם שאר צדיקי עולם. וינקום (לעינינו) נקמת דם עבדיו השפוך: ככתוב בתורת משה איש האלהים הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום. ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו: ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר ונקיתי דמם לא נקיתי ויי שוכן בציון: ובכתבי הקודש נאמר למה יאמרו הגוים איה אלהיהם יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך: ואומר כי דורש דמים אותם זכר לא שכח צעקת ענוים: ואומר ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה: מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש: אשרי וכו'

כשמברכין בה"ב יאמר הש"ץ זה:

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה אהרן דוד ושלמה הוא יברך את כל מי שיקבל עליו להתענות תענית שני וחמישי ושני בשכר זה הקב"ה ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויקבל תפלותיהם ויאזין שועותיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן:

הש"ץ אומר יהללו ומכניסין הספר תורה להיכל ובנוחה יאמר וכו'. ח"ק

תפלת סוסף לשבת.

מתפללין בסו"ש עד תאל הקדוש ותכנת וכו'. ואח"כ מתחילין כאן:

תכנת שבת רצית קרבנותיה צוית פרושיה עם סדורי נסכיה. מענגיה לעולם כבוד ינחלו. טועמיה חיים זכו. וגם האוהבים דבריה גדלה בחרו. אז מסיני נצטוו עליה. ותצונו יי אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי: יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו: ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם. ואת מוסף יום השבת הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור:

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרונים סולת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עולת שבת בשבתו על עולת התמיד ונסכה:

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג. עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך. ובשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים אותו קראת. זכר למעשה בראשית:

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך. וינוחו בו ישראל מקדשי שמך: ברוך אתה יי מקדש השבת: רצה ומודים וכו'

כשחזרת הש"ץ אומרים זה

נעריצך ונקדישך כסוד שיח שרפי קודש המקדישים

שמך נקדש . ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר : קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו : כבודו מלא עולם . משרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו לעמתם ברוך יאמרו : ברוך כבוד יי ממקומו : ממקומו הוא יפן ברחמים ויחון עם המיחדים שמו ערב ובוקר בכל יום תמיד פעמים באהבה שמע אומרים : שמע ישראל יי אלהינו יי אחד : הוא אלהינו הוא אבינו הוא מלכנו הוא מושיענו והוא ישמיענו ברחמיו שנית לעיני כל חי להיות לכם לאלהים : אני יי אלהיכם : ובדברי קדשך כתוב לאמר : ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה :

כש"ץ גומר התפלה עד המברך את עמו ישראל בשלום . ק"ש

קוה אל יי חזק ויאמץ לבך וקוה אל יי . אין קדוש כיי כי אין בלתך ואין צור כאלהינו : כי מי אלוה מבלעדי יי ומי צור זולתי אלהינו :

אין כאלהינו . אין כאדונינו . אין כמלכנו . אין כמושיענו : מי כאלהינו . מי כאדונינו . מי כמלכנו . מי כמושיענו : נודה לאלהינו , נודה לאדונינו . נודה למלכנו . נודה למושיענו : ברוך אלהינו . ברוך אדונינו . ברוך מלכנו . ברוך מושיענו : אתה הוא אלהינו . אתה הוא אדונינו . אתה הוא מלכנו . אתה הוא מושיענו : אתה הוא שהקטירו אבותינו לפניך את קטורת הסמים :

פטום הקטורת הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה . מור וקציעה שבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה . הקושט שנים עשר וקלופה שלשה וקנמון תשעה . בורית כרשינה תשעה קבין . יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא ואם לא מצא יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק . מלח סדומית רובע הקב מעלה עשן כל שהוא . רבי נתן הבבלי אומר אף כפת הירדן כל שהוא ואם נתן בה דבש פסלה ואם חסר אחת מכל סממניה חייב מיתה :

רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף . בורית כרשינה למה היא באה כדי ליפות בה את הצפורן כדי שתהא נאה . יין קפריסין למה הוא בא כדי לשרות בו את הצפורן כדי שתהא עזה והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים במקדש מפני הכבוד :

השיר שהלוים היו אומרים בבית המקדש : ביום הראשון היו אומרים ליי הארץ ומלואה תבל ויושבי בה : בשני היו אומרים גדול יי ומהולל מאד בעיר אלהינו הר קדשו : בשלישי היו אומרים אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט : ברביעי היו אומרים אל נקמות יי אל נקמות הופיע : בחמישי היו אומרים הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב : בששי היו אומרים יי מלך גאות לבש לבש יי עוז התאזר אף תכון תבל בל תמוט : בשבת היו אומרים מזמור שיר ליום השבת : מזמור שיר לעתיד לבא ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים :

תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות :

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי יי ורב שלום בניך : אל תקרי בניך אלא בוניך : שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול : יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך : למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך : למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך : יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום :

יתגדל ויתקדש עד דאמירן בעלמא ואמרו אמן :

על ישראל ועל רבנן ועל תלמידיהון ועל כל תלמידי תלמידיהון ועל כל מאן דעסקין באורייתא די באתרא הדין ודי בכל אתר ואתר יהא להון ולכון שלמא רבא חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי ופורקנא מן קדם אבוהון די בשמיא וארעא ואמרו אמן : יהא שלמא רבא וכו'

ואומרים עלינו . קדיש יתום . שיר של יום .

שיר הכבוד

פותחין הארון

חז' אנעים זמירות ושירים אארוג . כי אליך נפשי תערוג :

קהל נפשי חמדה בצל ידך . לדעת כל רז סודך :

ח' מדי דברי בכבודך . הומה לבי אל דודיך :

ק' על כן אדבר בך נכבדות . ושמך אכבד בשירי ידידות :

ח' אספרה כבודך ולא ראיתיך . אדמך אכנך ולא ידעתיך :

ק' ביד נביאיך בסוד עבדיך . דמית הדר כבוד הודך :

ח' גדולתך וגבורתך . כנו לתוקף פעולתך :

ק' דמו אותך ולא כפי ישך . וישוך לפי מעשיך :

ח' המשילוך ברוב חזיונות . הנך אחד בכל דמיונות :

ק' ויחזו בך זקנה ובחרות . ושער ראשך בשיבה ושחרות :

ח' זקנה ביום דין ובחרות ביום קרב . כאיש מלחמות ידיו לו רב :

ק' חבש כובע ישועה בראשו . הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו :

ח' טללי אורות ראשו נמלא . קווצותיו רסיסי לילה :

ק' יתפאר בי כי חפץ בי . והוא יהיה לי לעטרת צבי :

ח' כתם טהור פז דמות ראשו . וחק על מצח כבוד שם קדשו :

ק' לחן ולכבוד צבי תפארה . אמתו לו עטרה עטרה :

ח' מחלפות ראשו כבימי בחורות . קווצותיו תלתלים שחורות :

ק' נוה הצדק צבי תפארתו . יעלה נא על ראש שמחתו :

ח' סגלתו תהי בידו עטרת . וצניף מלוכה צבי תפארת :

ק' עמוסים נשאם עטרת ענדם . מאשר יקרו בעיניו כבדם :

ח' פארו עלי ופארי עליו . וקרוב אלי בקראי אליו :

ק' צח ואדום ללבושו אדום . פורה בדרכו בבואו מאדום :

ח' קשר תפלין הראה לענו . תמונת יי לנגד עיניו :

ק' רוצה בעמו ענוים יפאר . יושב תהלות בם להתפאר :

ח' ראש דברך אמת קורא מראש . דור ודור עם דורשך דרוש :

ק' שית המון שירי נא עליך . ורנתי תקרב אליך :

ח' תהלתי תהי לראשך עטרת . ותפלתי תכון קטורת :

ק' תיקר שירת רש בעיניך . כשיר יושר על קרבניך :

ח' ברכתי תעלה לראש משביר . מחולל ומוליד צדיק כביר :

ק' ובברכתי תנענע לי ראש . ואותה קח לך כבשמים ראש :

ח' יערב נא שיחי עליך . כי נפשי תערוג אליך :

לך יי הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש : מי ימלל גבורות יי ישמיע כל תהלתו :

סדר תקוני שבת

בסעודה שחרית יאמר זה המאמר מהזוהר המסוגל לנשמה . סעודתי מכבוד סעודה זו :

ביומא דשבתא בסעודתא תנינא כתיב אז תתענג על יי . על יי ודאי דהתיא שעתא אתגליא עתיקא קדישא וכלהו עלמין בחדוותא ושלימו וחדוותא דעתיקא עבדינן סעודתא דיליה היא ודאי . בסעודתא תליתאה דשבתא כתיב והאכלתיך נחלת יעקב אביך דא היא סעודתא דזעיר אנפין דהוי בשלימותא . וכולהו שיתא יומין מהאי שלימו מתברכין ובעי בר נש למחדי בסעודתיה ולאשלמא אלין סעודתא דאינון סעודתא מהימנותא שלימתא דזרעא קדישא דישראל די מהימנותא דלעילא דלהון ולא דעממין עע"ג ובגין כך אמר ביני ובין בני ישראל . תא חזי בסעודתי אלין אשתמודעין ישראל דאינון בני מלכא דאינון מהיכלא דמלכא . דאינון בני מהימנותא (עלאין) . ומאן דפגים חד סעודתא מניהו אחזי פגימותא לעילא ואחזי גרמיה דלאו מבני מלכא עלאה הוא . דלאו מבני היכלא דמלכא הוא . דלאו מזרעא קדישא דישראל הוא . ויהבין עליה חומרא דתלת מילין דינא דגיהנם וכו' . ותא חזי בכולהו שאר זמנין וחגין בעי בר נש למחדי ולמחדי למסכני ואי הוא חדי בלחודוי ולא יהיב למסכני עונשיה סגי דהוא בלחודוי חדי ולא יהיב . חדי לאחרא עליה כתיב וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם ואי איהו רשבתא חדי אף על גב דלא יהיב לאחרא לא יהבין עליה עונשא

כמאר

כשאר זמנין ותנין דכתיב פרש חגיכם פרש חגיכם קאמר ולא פרש שבתכם וכתיב חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי ואלו שבת לא קאמר. ובגין כך כתיב ביני ובין בני ישראל ומשום דכל מהימנותא אשתכח בשבתא יהבין ליה לבר נש נשמתא אחרא נשמתא עילאה נשמתא דכל שלימו בה כדוגמא דעלמא דאתי. ובג"כ אקרי שבת מהו שבת שמא דקודשא בריך הוא שמא דאיהו שלים מכל סטרוי: א"ר יוסי ודאי כך הוא ווי ליה לבר נש דלא אשלים חדוותא דמלכא קדישא ומאן חדוותא דיליה אילין תלת סעודתי מהימנותא. סעודתא דאברהם יצחק ויעקב כלילן בהו. וכלהו חדו על חדו מהימנותא שלימותא מכל ספרו׳. תאנא בהדין יומא מתעטרין אבהן וכל בנין ינקין מה דלא הוה כן בכל שאר חגין וזמנין. בהדין יומא חייביא דגיהנם נייחין בהדין יומא כל דינין אתכפיין ולא מתערין בעלמא בהדין יומא אורייתא מתעטרא בעטרין שלימין בהדין יומא חדוותא ותפנוקא אשתמע במאתן וחמשין עלמין. בילא"י:

וסח"ל יסמך וס׳

אתקינו סעודתא דמהימנותא: שלימתא חדותא דמלכא קדישא: אתקינו סעודתא דמלכא. דא היא סעודתא דעתיקא קדישא וחקל תפוחין קדישין וזעיר אנפין אתין לסעדא בהדיה:

פיוט להאר"י ז"ל:

אסדר לסעודתא. בצפרא דשבתא. ואזמין בה השתא. עתיקא קדישא:

נהוריה ישרי בה. בקידושא רבא. ובחמרא טבא. דביה תחדי נפשא:

ישדר לן שופריה. ונחזי ביקריה. ויחזי לן סתריה. דאתאמר בלחישא:

יגלה לן טעמי. דבתריסר נהמי. דאינון את בשמיה. כפילא וקלישא:

צרורא דלעילא. דביה חיי כלא. יתרבי חילא. ותסק עד רישא:

חדו חצדי חקלא. בדבור ובקלא. ומללו מלא. מתיקא כדובשא:

קדם רבון עלמין. במלין סתימין. תגלון פתגמין. ותימרון חידושא:

לעטר פתורא. ברזא יקירא. עמיקא וטמירא. ולאו מלתא אושא:

ואלין מליא. יהון לרקיעיא. ותמן מאן שריא. הלא הוא שמשא:

רבו יתיר יסגי. לעלא מן דרגיה. ויסב בת זוגיה. דהות פרישא:

זה סמנה סימנו חיים יצחק

חי יי וברוך צורי. ביי תתהלל נפשי. כי יי יאיר נרי. בהלו נרו עלי ראשי:

יי רועי לא אחסר. על מי מנוחות ינהלני. נותן לחם לכל בשר. לחם חקי הטריפני:

יהי רצון מלפניך. אתה אלהי קדושי. תערוך לפני שלחנך. תדשן בשמן ראשי:

מי יתן מנוחתי. לפני אדון השלום. והיתה שלמה מטתי. החיים והשלום:

ישלח מלאכו לפני. ללוותי לויה. בכוס ישועות אשא פני. מנת כוסי רויה:

צמאה נפשי אל יי. ימלא שובע אסמי. אל ההרים אשא עיני. כהלל ולא כשמאי:

חדות ימים ושנות עולמים. עורה כבודי עורה. ועל ראשי יהיו תמים. נר מצוה ואור תורה:

קומה יי למנוחתי. אתה וארון עזך. קח נא אל את ברכתי. והחזק מגן חוזך:

מזמור לדוד יי רועי לא אחסר: בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני: נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו: גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמני: תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה: אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית יי לארך ימים:

אם תשיב משבת רגלך עשות חפציך ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש יי מכבד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר: אז תתענג על יי והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי יי דבר:

ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם: ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש:

זכור את יום השבת לקדשו: ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך: ויום השביעי שבת ליי אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך: כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי:

על כן ברך יי את יום השבת ויקדשהו:

על היין סברי מרנן ורבנן ורבותי:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:

זמירות ליום השבת

ברוך אדני יום יום. יעמס לנו ישע ופדיום: ובשמו נגיל כל היום. ובישועתו נרים ראש עליון. כי הוא מעוז לדל ומחסה לאביון: שבטי יה לישראל עדות. בצרתם לו צר בסבלות ובעבדות: בלבנת הספיר הראם עוז ידידות. ונגלה להעלותם מעומק בור ודות. כי עם יי החסד והרבה עמו פדות: מה יקר חסדו בצלו לגוננמו. בגלות בבלה שלח למענמו. להוריד בריחים נמנה בינימו. ויתנם לרחמים לפני שובימו. כי לא יטוש יי את עמו. בעבור הגדול שמו: עילם שת כסאו להציל ידידיו. להעביר משם מעוזי מורדיו. מעבור בשלח פדה את עבדיו. קרן לעמו ירים תהלה לכל חסידיו. כי אם הוגה ורחם כרחמיו וכרוב חסדיו: וצפיר העזים הגדיל עצומיו. וגם חזות ארבע עלו למרומיו. ובלבם דמו להשחית את רחומיו. על ידי כהניו מגר מתקוממיו. חסדי יי כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו: נסגרתי לאדום ביד רעי מדני. שבכל יום ויום ממלאים כרסם מעדני. עזרתו עמי לסמוך את אדני. ולא נטשתני כל ימי עדני. כי לא יזנח לעולם אדני: בבואו מאדום חמוץ בגדים. זבח לו בבצרה וטבח לו בבוגדים. ויז נצחם מלבושיו להאדים. בכחו הגדול יבצור רוח נגידים. הגה ברוחו הקשה ביום קדים: ראותו כי כן אדומי העוצר. יחשוב לו בבצרה תקלוט כבצר. ומלאך כאדם בתוכה ינצר. ומזיד כשוגג במקלט יעצר. אהבו את יי כל חסידיו אמונים נוצר: יצוה צור חסדו קהלותיו לקבץ. מארבע רוחות עדיו להקבץ. ובהר מרום הרים אותנו להרבץ. ואתנו ישוב נדחים קובץ. ישיב לא נאמר כי אם ושב וקבץ: ברוך הוא אלהינו אשר טוב גמלנו. כרחמיו וכרוב חסדיו הגדיל לנו. אלה וכאלה יוסף עמנו. להגדיל שמו הגדול הגבור והנורא שנקרא עלינו: ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו. להללו ולשבחו ולספר הודו. מכל אום גבר עלינו חסדו. לכן בכל לב ובכל נפש ובכל מאודו. נמליכו וניחדו: שהשלום שלו ישים עלינו ברכה ושלום. משמאל וימין על ישראל שלום. הרחמן הוא יברך את עמו בשלום. ויזכו לראות בנים ובני בנים עוסקים

בתורה ובמצות על ישראל שלום. יתן אל גבור אבי עד שר שלום:

ברוך אל עליון. אשר נתן מנוחה. לנפשנו פדיום משאת ואנחה. והוא ידרוש לציון עיר הנדחה. עד אנה תוגיון נפש נאנחה: השומר שבת הבן עם הבת. לאל ירצו כמנחה על מחבת: רוכב בערבות מלך עולמים. את עמו לשבות אזן בנעימים. במאכלי ערבות במיני מטעמים. במלבושי כבוד זבח משפחה: השומר ואשרי כל חוכה לתשלומי כפל. מאת כל סוכה שוכן בערפל. נחלה לו יזכה בהר ובשפל. נחלת ומנוחה כשמש לו זרחה: השומר כל שומר שבת כדת מחללו הן הכשר חבת קודש גורלו. ואם יצא חובת היום אשרי לו. אל אל אדון מחוללו. מנחה היא שלוחה: השומר חמדת הימים קראו אלי צור. ואשרי לתמימים אם יהיה נצור. כתר הלומים על ראשם יצור. צור העולמים רוחו בם נחה: השומר זכור את יום השבת לקדשו. קרנו כי גבהה נזר על ראשו. על כן יתן האדם לנפשו. עונג וגם שמחה. בהם למשחה: השומר קודש היא לכם שבת המלכה. אל תוך בתיכם להניח ברכה. בכל מושבותיכם לא תעשו מלאכה. בניכם ובנותיכם עבד וגם שפחה: השומר

יום זה מכבד מכל ימים. כי בו שבת צור עולמים. ששת ימים תעשה מלאכתך. ויום השביעי לאלהיך. שבת לא תעשה בו מלאכה. כי כל עשה ששת ימים: יום זה ראשון הוא למקראי קודש. יום שבתון יום שבת קודש. על כן כל איש ביינו יקדש. על שתי לחם יבצעו תמימים: יום זה אכול משמנים שתה ממתקים. כי אל יתן לכל בו דבקים. בגד ללבוש לחם חקים. בשר ודגים וכל מטעמים: יום זה לא תחסר כל בו ואכלת ושבעת. וברכת את יי אלהיך אשר אהבת. כי ברכך מכל העמים: יום זה השמים מספרים כבודו. וגם הארץ מלאה חסדו. ראו כי כל אלה עשתה ידו. כי הוא הצור פעלו תמים: יום זה

יום שבתון אין לשכוח זכרו כריח הניחח: יונה מצאה בו מנוח. ושם ינוחו יגיעי כח: היום נכבד לבני אמונים. זהירים לשמרו אבות ובנים. חקוק בשני לוחות אבנים. מרוב אונים ואמיץ כח: יונה ובאו כלם בברית יחד. נעשה ונשמע אמרו כאחד. ופתחו וענו יי אחד. ברוך הנותן ליעף כח: יונה דבר בקדשו בהר המור. יום השביעי זכור ושמור. וכל פקודיו יחד לגמור. חזק מתנים ואמץ כח: יונה העם אשר נע כצאן תעה. יזכור לפקדו ברית ושבועה. לבל יעבר בם מקרה רעה. כאשר נשבעת על מי נח: יונה

כי אשמרה שבת אל ישמרני. אות היא לעולמי עד בינו וביני: אסור מצוא חפץ עשות דרכים. גם מלדבר בו דברי צרכים. דברי סחורה אף דברי מלכים. אהגה בתורת אל ותחכמני: אות היא בו אמצא תמיד נופש לנפשי. הנה לדור ראשון נתן קדושי. מופת בתת לחם משנה בששי. ככה בכל ששי יכפיל מזוני: אות היא רשם בדת האל חוק אל סגניו. בו לערוך לחם פנים לפניו. על כן להתענות בו על פי נבוניו אסור. לבד מיום כפור עוני: אות היא הוא יום מכבד הוא יום תענוגים. לחם ויין טוב בשר ודגים. המתאבלים בו אחור נסוגים. כי יום שמחות הוא ותשמחני: אות היא מחל מלאכה בו סופו להכרית. על כן אכבס בו לבי כבורית. ואתפללה אל אל ערבית ושחרית. מוסף וגם מנחה הוא יענני: אות היא

שמרו שבתותי למען תינקו ושבעתם. מזיו ברכותי אל המנוחה כי באתם. ולוו עלי בני. ועדנו מעדני שבת היום ליי:

ולעמל קראו דרור ונתתי את ברכתי. אשה אל אחותה לצרור לגלות על יום שמחתי. בגדי שש עם שני. והתבוננו מזקני. שבת היום ליי: ולוו מהרו את המנה לעשות את דבר אסתר. וחשבו עם הקונה לשלם אכול והותר. בטחו בי אמוני. ושתו יין משמני. שבת היום ליי: ולוו הנה יום גאולה יום שבת אם תשמורו. והייתם לי סגולה לינו ואחר תעבורו. ואז תחיו לפני. ותמלאו צפוני. שבת היום ליי: ולוו חזק קריתי אל אלהים עליון. וחשב את נותי בשמחה ובהגיון. ישוררו שם רנני. לויי וכהני. אז תתענג על יי. שבת היום ליי: ולוו

דרור יקרא לבן עם בת. וינצרכם כמו בבת. נעים שמכם ולא ישבת. שבו ונוחו ביום שבת: דרוש נוי ואולמי. ואות ישע עשה עמי. נטע שורק בתוך כרמי. שעה שועת בני עמי: דרוך פורה בתוך בצרה. וגם בבל אשר גברה. נתוץ צרי באף ועברה. שמע קולי ביום אקרא: אלהים תן במדבר הר. הדס שטה ברוש תדהר. ולמזהיר ולנזהר. שלומים תן כמי נהר: הדוך קמי אל קנא. במוג לבב ובמגנה. ונרחיב פה ונמלאנה. לשוננו לך רנה: דעה חכמה לנפשך. והיא כתר לראשך. נצור מצות קדושך. שמור שבת קדשך:

שבת היום ליי. מאד צהלו ברנוני. וגם הרבו מעדני. אותו לשמור כמצות יי. שבת היום ליי: מעבור דרך וגבולים. מעשות היום פעלים. לאכול ולשתות בהלולים. זה היום עשה יי. שבת היום ליי: ואם תשמרנו יה ינצרך כבבת. אתה ובנך וגם הבת. וקראת עונג לשבת. אז תתענג על יי. שבת היום ליי: אכול משמנים ומעדנים. ומטעמים הרבה מינים. אגוזי פרך ורמונים. ואכלת ושבעת וברכת את יי. שבת היום ליי: לערוך בשולחן לחם חמודות. לעשות היום שלש סעודות. וברכת את השם הנכבד לברך ולהודות. שקדו ושמרו ועשו בני. שבת היום ליי

יה רבון. צור משלו. מעלת מזמורים ואל שבת:

קודם בהמ"ז על כל סעודות שבת יטול ידיו מים אחרונים ויאמר:

ידי אסחי אנא. לגבי חד מנא. לסטרא חורינא דלית בה ממשא: אזמן בתלתא. בכסא דברכתא. לעלת עלתא. עתיקא קדישא:

מנחה לשבת

אומרים אשרי ובא לציון. ח"ק. ואח"כ אומרים זה:

ואני תפלתי לך יי עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך:

ומוציאין ס"ת וקורין ג' גברי ומתפללין שמו"ע עד האל הקדוש:

אתה אחד ושמך אחד. ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. תפארת גדלה. ועטרת ישועה יום מנוחה וקדשה לעמך נתת: אברהם יגל. יצחק ירנן. יעקב ובניו ינוחו בו. מנוחת אהבה ונדבה. מנוחת אמת ואמונה. מנוחת שלום ושלוה והשקט ובטח. מנוחה שלמה שאתה רוצה בה: יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם. ועל מנוחתם יקדישו את שמך:

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך. וינוחו בם ישראל מקדשי שמך: ברוך אתה יי מקדש השבת: רצה ומודים וכו'

אומרים צ"ל בשבת במנחה ואם חל ביום שאין אומרים בו תחנון בחול אין אומרים אותו:

צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת:

וצדקתך

וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדולות אלהים מי כמוך: צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע יי: ק"ש. עלינו. ק"י.

נוהגים כהח"ם מן שבת הגדול אומרים ברכי נפשי ונקין פרקי אבות:

תקוני שבת לסעודה שלישית

מאמר מזוהר מסוגל לנשמה מכבוד הסעודה זו:

תא חזי בכל שתא יומי דשבתא כד מטא שעתא דצלותא דמנחה דינא תקיפא שלטא וכל דינין מתערין אבל ביומא דשבתא כד מטא עידן דצלותא דמנחה רעוא דרעוין אשתכח ועתיקא קדישא גליא רצין דיליה וכל דינין מתכפיין ומשתכח רעותא וחדו בכלא ובהאי רצון אסתלק משה נביאה מהימנא קדישא מעלמא בגין למנדע דלא בדינא אסתלק וההיא שעתא ברצון דעתיקא קדישא נפיק נשמתיה ואתטמר ביה בג"כ ולא ידע איש את קבורתו כתיב. מה עתיקא קדישא טמיר מכל טמירין ולא ידעין עלאין ותתאין אוף הכי האי נשמתא דאטמר בהאי רצון דאתגליא בשעתא דצלותא דמנחה דשבתא כתיב ולא ידע איש קבורתו והוא טמיר מכל טמירין דעלמא ודינא לא שלטא ביה וכאה חולקיה דמשה. תאנא בהאי יומא דאורייתא מתעטרא ביה מתעטרא בכלא בכל אינון פקודין בכל אינון גזרין ועונשין בשבעין ענפין דנהורא דזהרין מכל סטרא וסטרא. מאן חמי ענפין דנפקין מכל ענפא וענפא חמשא קיימין בגו אילנא. כלהו ענפין בהו אחידן. מאן חמי אינון תרעין דמתפתחין בכל סטרא וסטרא. כלהון מזהרין ונהרין בההוא נהורא דנפיק ולא פסק קל כרוזא נפיק אתערו קדישי עליונין אתערו עמא קדישא דאתבחר לעילא ותתא אתערו חדוותא לקדמות מאריכון אתערו בחדוותא שלימתא אזדמנו בתלת חדוון דתלת אבהן אזדמנו לקדמות מהימנותא חדוה דכל חדוותא. זכאה חולקיכון ישראל קדישין בעלמא דין ובעלמא דאתי דא היא ירותא להון מכל עמין עע"ג ועל דא כתיב ביני ובין בני ישראל אמר רבי יהודה וראי כתיב זכור את יום השבת לקדשו. וכתיב קדושים תהיו כי קדוש אני יי. וכתיב וקראת לשבת ענג לקדוש יי מכבד. תאנא בהאי יומא כל נשמתיהון דצדיקיא מתעדני בתפנוקי עתיקא קדישא סתימא דכל סתימין ורוחא דא מענגא דההוא עתיקא מתפשטין בכולהו עלמין יסלקא ונחתא ומתפשטא לכלהו בני קדישין לכולהו נטורי דאורייתא וניייחין בנייחא שלים ומתנשי מכולהו כל רוגזין כל דינין וכל פולחנין קשין. הה"ד ביום הניח יי לך מעצבך ומרגזך ומן העבודה הקשה. ובגין כך שקולה שבתא לקבל אורייתא וכל דנטיר שבתא כאלו נטיר אורייתא כולא. וכתיב אשרי אנוש יעשה זאת וגו'. אשתמע דמאן דנטיר שבתא כמאן דנטיר אורייתא כולא. ברוך יי לעולם אמן ואמן: ואח"כ יאמר זה

אתקינו סעודתא דמהימנותא. שלימתא חדותא דמלכא קדישא: אתקינו סעודתא דמלכא. דא היא סעודתא דזעיר אנפין. ועתיקא קדישא וחקל תפוחין קדישין אתין לסעדא בהדה:

בני היכלא דכסיפין. למחזי זיו דזעיר אנפין:	לבר נטלין. ולא עאלין הני כלבין דחציפין:
יהון הכא. בהאי תכא. דביה מלכא בגלופין:	הא אזמין. עתיק יומין. למנחת עדי יהון תקיפין:
צבו לחדא. בהאי ועדא. בגו עירין וכל גדפין:	רעו דיליה. דגלי ליה. לבטלא בכל קליפין:
חדו השתא. בהאי שעתא. דביה רעוא ולית זעפין:	ישוי לון. בנוקביהון. ויטמרון בגו כפין:
קריבו לי חזו חילי. דלית דינין דתקיפין:	ארי השתא. במנחתא. בחדותא דזעיר אנפין:

מזמור לדוד ה' רועי וכו' (כסהלים כג)

ויאמר משה אכלהו היום כי שבת היום ליי היום לא תמצאהו בשדה: ראו כי יי נתן לכם השבת על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי: וישבתו העם ביום השביעי: על כן ברך יי את יום השבת ויקדשהו:

וקודם הברכה יאמר זה:

הנה אנכי בא לקיים מצות סעודה שלישית של שבת נגד יעקב אב של המון שבעים נפש בזכותו ננצל מחבלי משיח ומלחמות גוג ומגוג ויקים בנו מקרא שכתוב והאכלתיך נחלת יעקב אביך. נחלה בלי מצרים. ובכן בכח סגלת שלש סעודות אלו יתקן פגמינו בסעודות הרשות ומאכלות אסורות: ויהי נועם וכו'

ויגמור סעודתו ואח"כ יזמר זמירות. והנה הדפסנו פה זמר יקר מספר שערי ציון והוא:

אל מסתתר בשפריר חביון. השכל הנעלם מכל רעיון. עלת העלות מכתר בכתר עליון. כתר יתנו לך יי:

בראשית תורתך הקדומה. רשומה חכמתך הסתומה. מאין תמצא והיא נעלמה. ראשית חכמה יראת יי:

רחובות הנהר נחלי אמונה. מים עמוקים ידלם איש תבונה. תוצאתיה חמשים שערי בינה. אמונים נוצר יי:

האל הגדול עיני כל נגדך. רב חסד גדול על השמים חסדך. אלהי אברהם זכור לעבדך. חסדי יי אזכיר תהלות יי:

מרום נאדר בכח וגבורה. מוציא אורה מאין תמורה. פחד יצחק משפטינו האירה. אתה גבור לעולם יי:

מי אל כמוך עושה גדולות. אביר יעקב נורא תהלות. תפארת ישראל שומע תפלות. כי שומע אל אביונים יי:

יה זכות אבות יגן עלינו. נצח ישראל מצרותינו גאלנו. ומבור גלות דלנו והעלנו. לנצח על מלאכת בית יי:

מימין ומשמאל יניקת הנביאים. נצח והוד מהם נמצאים. יכין ובועז בשם נקראים. וכל בניך למודי יי:

יסוד צדיק בשבעה נעלם. אות ברית הוא לעולם. מעין הברכה צדיק יסוד עולם. צדיק אתה יי:

נא הקם מלכות דוד ושלמה. בעטרה שעטרה לו אמו. כנסת ישראל כלה קרואה בנעימה. עטרת תפארת ביד יי:

חזק מיחד כאחד עשר ספירות. ומפריד אלוף לא יראה מאורות. ספיר גזרתם יחד מאירות. תקרב רנתי לפניך יי:

למוצאי שבת

ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש: יעבדוך עמים וישתחוו לך לאמים הוה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמך אורריך ארור ומברכיך ברוך: ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים: ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגריך אשר נתן אלהים לאברהם: מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך ברכת שמים מעל ברכת תהום רובצת

תחת ברכת שדים ורחם: ברכת אביך גברו על ברכת הורי עד תאות גבעת עולם תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו: ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירשך ויצהרך שגר אלפיך ועשתרות צאנך על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך: ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך: והסיר יי ממך כל חלי וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך:

המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק וידגו לרב בקרב הארץ: יי אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב: יי אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם:

ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה: ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך: ברוך טנאך ומשארתך: ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפיך ועשתרות צאנך: יצו יי אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידיך וברכך בארץ אשר יי אלהיך נותן לך: יפתח יי לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה: כי יי אלהיך ברכך כאשר דבר לך והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבוט ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשלו: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויכחשו איביך לך ואתה על במותימו תדרוך:

מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך: רנו שמים כי עשה יי הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה יער וכל עץ בו כי גאל יי יעקב ובישראל יתפאר: גאלנו יי צבאות שמו קדוש ישראל:

ישראל נושע ביי תשועת עולמים לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד: ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם יי אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבשו עמי לעולם: וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני יי אלהיכם ואין עוד ולא יבשו עמי לעולם: כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף: הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה יי ויהי לי לישועה: ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה: ואמרתם ביום ההוא הודו ליי קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו הזכירו כי נשגב שמו: זמרו יי כי גאות עשה מודעת זאת בכל הארץ: צהלי ורני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל: ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה יי קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו:

בית יעקב לכו ונלכה באור יי: והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת יראת יי היא אוצרו: ויהי דוד לכל דרכיו משכיל ויי עמו: פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי: ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל חלילה חי יי אם יפול משערת ראשו ארצה כי עם אלהים עשה היום הזה ויפדו העם את יונתן ולא מת: ופדויי יי ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה: ולא אבה יי אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך יי אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך יי אלהיך: אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם:

בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יי ורפאתיו: ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים לך דויד ועמך בן ישי שלום. שלום לך ושלום לעוזרך כי עזרך אלהיך ויקבלם דויד ויתנם בראשי הגדוד: ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום: יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

אמר רבי יוחנן בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענותנותו. דבר זה כתוב בתורה. ושנוי בנביאים ומשלש בכתובים:

כתוב בתורה כי יי אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד: וכתיב בתריה עושה משפט יתום ואלמנה. ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה: שנוי בנביאים דכתיב כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים: משלש בכתובים דכתיב שירו לאלהים זמרו שמו סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו: וכתיב בתריה אבי יתומים ודין אלמנות אלהים במעון קדשו: יהי יי אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו: ואתם הדבקים ביי אלהיכם חיים כלכם היום: כי נחם יי ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יי ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה: יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

שיר המעלות אשרי כל ירא יי ההולך בדרכיו: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך: אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך: הנה כי כן יבורך גבר ירא יי: יברכך יי מציון וראה בטוב ירושלים כל ימי חייך: וראה בנים לבניך שלום על ישראל:

עלינו. קדיש יתום:

סדר הבדלה

הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד. כי עזי וזמרת יה יי ויהי.

ויהי לי לישועה: ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה: ליי הישועה על עמך ברכתך סלה: יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יי צבאות אשרי אדם בוטח בך: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר. כן תהיה לנו. כוס ישועות אשא ובשם יי אקרא: סברי וכו'

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא מיני בשמים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא מאורי האש:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה. ברוך אתה יי המבדיל בין קודש לחול:

המבדיל בין קודש לחול. חטאתינו הוא ימחול זרענו וכספנו ירבה כחול. וככוכבים בלילה: יום פנה כצל תומר. אקרא לאל עלי גומר. אמר שומר אתא בוקר וגם לילה: צדקתך כהר תבור. על חטאי עבור תעבור. כיום אתמול כי יעבור. ואשמורה בלילה: חלפה עונת מנחתי. מי יתן מנוחתי. יגעתי באנחתי. אשחה בכל לילה: קולי בל יונטל. פתח לי שער המנוטל. שראשי נמלא טל. קווצותי רסיסי לילה: העתר נורא ואיום. אשוע תנה פדיום. בנשף בערב יום. באישון לילה: קראתיך יה הושיעני. אורח חיים תודיעני. מדלות תבצעני. מיום ועד לילה: טהר טנוף מעשי. פן יאמרו מכעיסי. איה נא אלוה עושי. הנותן זמירות בלילה: נחנו בידך כחומר. סלח נא על קל וחומר. יום ליום יביע אומר. ולילה ללילה. המבדיל:

זמירות למוצאי שבת

במוצאי יום מנוחה. המצא לעמך רוחה. שלח תשבי לנאנחה. ונס יגון ואנחה: יאתה לך צורי. לקבץ עם מפוזרי. מיד גוי אכזרי. אשר כרה לי שוחה: עת דודים תעורר אל. למלט עם אשר שואל. ראות טובך בבא גואל. לשה פזורה נדחה: קרא ישע לעם נדבה. אל דגול מרבבה. יהי השבוע הבא. לישועה ולרוחה: בת ציון השכולה. אשר היא היום געולה. מהרה תהיה בעולה. באם הבנים שמחה: מנגנות אני זוכן. ופדויי יי עוד ישובון. ומי ישע ישאבון. והצרה נשכחה: נחה עמך כאב רחבן. יצפצפו עם לא אלמן. דבר יי אשר נאמן. בהקימך הבטחה: וידידים פליטי הרץ. נגינתם יפצחו במרץ. בלי צווחה ובלי פרץ. אין יוצאת ואין צווחה: יהי החודש הזה. כנבואת אבי חוזה. וישמע בבית זה. קול ששון וקול שמחה: חזק ימלא משאלותינו. אמיץ יעשה בקשתנו. והוא ישלח במעשה ידינו. ברכה והצלחה: במוצאי יום גילה. שמך נורא עלילה. שלח תשבי לעם סגולה. רוח ששון והנחה: קול צהלה ורנה. שפתינו אז תרננה. אנא יי הושיעה נא. אנא יי הצליחה נא:

חדש ששוני אל נא והביא. את אליהו הנביא. אמץ וחזק רפיון ידי. ברך מלאכתי וכל מעבדי. גואלי זכור ענני ומרודי. דרכך הטוב תקם לעודדי. הרץ ושלח ושמח לבבי. את אליהו הנביא: ועד והכן די ספוקי. זמן מזוני ולחם חקי. חלב חיל גוים חיש להניקי. טובך תשביע עוללי ויונקי. יבא משיחי לעיר מושבי. את אליהו הנביא: כונן לעם זו צרי צור לחבוש. לחם לאכול ובגד ללבוש. משנאי יהיה ירא ונבוש. נוה הר שעיר בקרוב תכבוש. ששוני יגדי בראות סביבי. את אליהו הנביא: עמון ומואב מהרה תכלה. פדותך לעמך בקרוב תגלה. ציון תמלא מעם אלה. קרית מלך רב אז געלה. שכן תשכן בתוך עם צבי. את אליהו הנביא:

אלי חיש גואלי. עבדך ישכילי. מבשר טוב אלי. את אליהו הנביא: נאוו על ההרים. שלוחי יוצר הרים. ורגלי המבשרים. באמור שובי שובי. אלי: חבי כמעט רגע. כל מחלה וכל נגע. איבך אפגע. יום נקם בלבי. אלי: מלכך יבא לך. יפה את כלך. ורעיתי למולך. גלעדי התשבי. אלי: נופת תטופנה. שפתי בני יונה. כי בא עת לחננה. ציון נחלת צבי אלי:

איש חסיד היה. בלי מזון ומחיה: בביתו עוסק מלבוש ואין בגד ללבוש. טנן בחשובה אשה. וגם בבנים חמשה: דברה לו האשה. יותר אין להתיאשה: המבלי לחם לאכול. בערום ובחוסר כל: ותורה מצאת כי יגעת. מה נאבל מעתה: זהיר כבר נשוק. הלא תצא לשוק: חנון ורחום במרומיו. אולי יגמלנו ברחמיו: טוב לקוניו מחסה. רצון יראיו יעשה: יעצת בדעת ובחכמה. עצתך בלי להסכימה: כצאתי לבשת ולכלמה. מבלי כסות ושלמה: לאין בידי לפורטה. אפילו שוה פרוטה: מהרה ושאלה משכנים. מלבושים נאים מתוקנים: נלבש והשליך יהבו. על יי אשר אהבו: סתו ילדיו בפלולם. אל ישוב דך נכלם: עבר כשוק בסברתו. והנה אליהו הנביא לקראתו: פן לו המבשר. באמת היום תתעשר: צוני בכל כבודך. כי הנני עבדך: קרא למי בדעתו. קנות עבד אין כמותו: רחש איך ישנה דינו. עבד למכור את אדונו: שת לו חכמתו בקרבו. והחזיק בו כמו רבו: תגר קנאו באהבים. בשמונה מאות אלף זהובים: תבעו מה מלאכתך. אם בבנין חכמתך: תכלית טרקלין ופלטרין. הרי אתה בן חורין: יום ראשון בספעלים. פעל עם פועלים: שנע בחצי הלילה. ענני נורא עלילה: ונמתי ונמכרתי לתעבידי. לכבודך ולא לכבודי: בורא עולם בקנין. השלם זה הבנין: רחמיך יכמרו כחנינתי. כי לטובה כונתי: מלאכי רחמים כמעונתו. אז התחלו לבנותו: רבו בני המלוכה. ונשלם כל המלאכה: דץ הכוחר בראותו. כי נגמרה מלאכתו: כלולת מגדלים נאים. לפי ענין הבנאים: ונכר לך עתה. אתמול אשר דברת: חפשני בודאי ובברור. כנמת לענין שחרור: זה קיטו באמת. ופרח לו איש האמת:

אמר יי ליעקב. אתע"י:
בחר יי ביעקב. אתע"י:
גאל יי את יעקב. אתע"י:
דרך כוכב מיעקב. אתע"י:
הבאים ישרש יעקב. אתע"י:
וירד מיעקב. אתע"י:
זכר זאת ליעקב. אתע"י:
חדות ישועות יעקב. אתע"י:
טובו אהליך יעקב. אתע"י:
יורו משפטיך ליעקב. אתע"י:
כי לא נחש ביעקב. אתע"י:
לא הביט און ביעקב. אתע"י:
מי מנה עפר יעקב. אתע"י:
נשבע יי ליעקב. אתע"י:
סלח נא לעון יעקב. אתע"י:
עתה השב שבות יעקב. אתע"י:
פדה יי את יעקב. אתע"י:
צוה ישועות יעקב. אתע"י:
קול קול יעקב. אתע"י:
רני ושמחי ליעקב. אתע"י:
שב יי את שבות יעקב. אתע"י:
תתן אמת ליעקב. אתע"י:

אליהו הנביא אליהו התשבי אליהו הגלעדי במהרה יבוא אלינו עם משיח בן דוד: איש אשר קנא לשם האל. איש בשר שלום על יד יקותיאל. איש גש ויכפר על בני ישראל. אליהו: איש דורות שנים עשר ראו עיניו. איש הנקרא בעל שער בסמניו. איש ואזור עור אזור במתניו. אליהו: איש זעף על עובדי חמנים. איש חש ונשבע מהיות גשמי מעונים. איש טל ומטר עצר שלש שנים. אליהו: איש יצא למצוא לנפשו נחת. איש כלכלוהו העורבים ולא מת לשחת. איש למענו נתברכו כד וצפחת. אליהו: איש מוסריו הקשיבו כמהים. איש נענה באש משמי גבוהים. איש סחו אחריו יי הוא האלהים. אליהו: איש עתיד להשתלח משמי ערבות. איש פקיד על כל בשורות טובות. איש ציר נאמן להשיב לב בנים על אבות. אליהו: איש קרא קנא קנאתי ליי בתפארה. איש רכב על סוסי אש בסערה. איש שלא טעם טעם מיתה וקבורה. אליהו: איש תשבי תצילנו מפי אריות. תבשרנו בשורות טובות. תשמחנו בנים על אבות. במוצאי שבתות. אליהו: איש תשבי על שמו נקרא. תצליחנו על ידו בתורה. תשמיענו מפיו בשורה טובה במהרה. תוציאנו מאפלה לאורה. אליהו: אשרי מי שראה פניו בחלום. אשרי מי שנתן לו שלום והחזיר לו שלום. יי יברך את עמו בשלום: אליהו

ככתוב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יי הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם:

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ:
יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה:

רבון כל העולמים אב הרחמים והסליחות בסמן טוב ובמזל טוב החל עלינו את ששת ימי המעשה הבאים לקראתנו לשלום חשוכים מכל חטא ופשע ומנוקים מכל עון ואשמה ורשע ומדובקים בתלמוד תורה ובמעשים טובים וחננו דעה בינה והשכל מאתך ותשמיענו בהם ששון ושמחה ולא תעלה קנאתנו על לב אדם ולא קנאת אדם תעלה על לבנו. מלכנו אלהינו האב הרחמן שים ברכה ורוחה והצלחה בכל מעשת ידינו וכל היועץ על עמך בית ישראל עצת טובה ומחשבה טובה אמצו ברכו גדלו וקימו קים עצתו כדבר שנאמר יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא: ונאמר ותגזר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור: וכל היועץ עלינו ועל כל עמך בית ישראל עצת שאינה טובה ומחשבה שאינה טובה תופר עצתו כדבר שנאמר יי הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים. ונאמר עצו עצה ותפר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל: ופתח לנו יי אלהינו אב הרחמים אדון הסליחות בזה השבוע ובכל שבוע שערי אורה שערי ארך ימים ושנים שערי אריכת אפים שערי ברכה שערי בינה שערי גילה שערי גדולה שערי גאולה שערי גבורה שערי דיצה שערי דעה שערי הוד שערי הדר שערי הצלחה שערי הרוחה שערי ועד טוב שערי זריזות שערי זמרה שערי זכיות שערי זיו שערי זהר תורה שערי זהר חכמה שערי זהר בינה שערי זהר דעת שערי חדוה שערי חמלה שערי חן וחסד שערי חיים טובים שערי חכמת שערי טובה שערי טוהר שערי ישועה שערי ישר שערי כפרה שערי כלכלה שערי כבוד שערי למוד שערי מזון שערי מנוחות שערי מחילות שערי מדע שערי נחמה שערי נקיות שערי סליחה שערי סיעתא דשמיא שערי עזרה שערי פדות שערי פרנסה טובה שערי צדקה שערי צהלה שערי קדושה שערי קוממיות שערי רחמים שערי רצון שערי רפואה שלמה שערי שלום שערי שמחה שערי שמועות טובות שערי שלוה שערי תורה, שערי תפלה שערי תשובה שערי תשועה כדכתיב ותשועת צדיקים מיי מעוזם בעת צרה: ויעזרם יי ויפלטם יפלטם מרשעים ויושיעם כי חסו בו: ונאמר חשף יי את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו ונאמר קול צופיך נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב יי ציון: וקים לנו יי אלהינו מקרא שכתוב מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך: ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אתן. אמן סלה:

סדר הלל

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לקרוא את ההלל:

הללויה הללו עבדי יי הללו את שם יי: יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם: ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם יי: רם על כל גוים יי על השמים כבודו: מי כיי אלהינו המגביהי לשבת: המשפילי לראות בשמים ובארץ: מקימי מעפר דל מאשפות ירים אביון: להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו: מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה הללויה:

בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לעז: היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו: הים ראה וינוס הירדן יסוב לאחור: ההרים רקדו כאילים גבעות כבני צאן: מה לך הים כי תנוס הירדן תסוב לאחור: ההרים תרקדו כאילים גבעות כבני צאן: מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב: ההופכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים:

כר"ח וכחוה"מ פסח דולג:

לא לנו יי לא לנו כי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך: למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם: ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה: עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם: פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו: אזנים להם ולא ישמעו אף להם ולא יריחון: ידיהם ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו לא יהגו בגרונם: כמוהם יהיו עשיהם כל אשר בוטח בהם: ישראל בטח ביי עזרם ומגנם הוא: בית אהרן בטחו ביי עזרם ומגנם הוא: יראי יי בטחו ביי עזרם ומגנם הוא: ע"כ

יי זכרנו יברך יברך את בית ישראל יברך את בית אהרן: יברך יראי יי הקטנים עם הגדולים: יוסף יי עליכם ועל בניכם: ברוכים אתם ליי עשה שמים וארץ: השמים שמים ליי והארץ נתן לבני אדם: לא המתים יהללויה ולא כל יורדי דומה: ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה:

כר"ח וכחוה"מ פסח דולג:

אהבתי כי ישמע יי את קולי תחנוני: כי הטה אזנו לי ובימי אקרא: אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני צרה ויגון אמצא: ובשם יי אקרא אנה יי מלטה נפשי: חנון יי וצדיק ואלהינו מרחם: שומר פתאים יי דלותי ולי יהושיע: שובי נפשי למנוחיכי כי יי גמל עליכי: כי חלצת נפשי ממות את עיני מן דמעה את רגלי מדחי: אתהלך לפני יי בארצות החיים: האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד: אני אמרתי בחפזי כל האדם כזב: ע"כ

מה אשיב ליי כל תגמולוהי עלי: כוס ישועות אשא ובשם יי אקרא: נדרי ליי אשלם נגדה נא לכל עמו: יקר בעיני יי המותה לחסידיו: אנה יי כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי: לך אזבח זבח תודה ובשם יי אקרא: נדרי ליי אשלם נגדה נא לכל עמו: בחצרות בית יי בתוככי ירושלים הללויה:

הללו את יי כל גוים שבחוהו כל האמים: כי גבר עלינו חסדו ואמת יי לעולם הללויה:

הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו:
יאמר נא ישראל כי לעולם חסדו:
יאמרו נא בית אהרן כי לעולם חסדו:

אמרו נא יראי יי כי לעולם חסדו :

מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה : יי לי לא אירא מה יעשה לי אדם : יי לי בעוזרי ואני אראה בשונאי : טוב לחסות ביי מבטוח באדם : טוב לחסות ביי מבטוח בנדיבים : כל גוים סבבוני בשם יי כי אמילם : סבוני גם סבבוני בשם יי כי אמילם : סבוני כדבורים דועכו כאש קוצים בשם יי כי אמילם : דחה דחיתני לנפול ויי עזרני : עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה : קול רנה וישועה באהלי צדיקים ימין יי עשה חיל : ימין יי רוממה ימין יי עשה חיל : לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה : יסור יסרני יה ולמות לא נתנני : פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה : זה השער ליי צדיקים יבאו בו : אודך כי עניתני ותהי לי לישועה : אודך אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה : אבן מאת יי היתה זאת היא נפלאת בעינינו : מאת זה היום עשה יי נגילה ונשמחה בו : זה

אנא יי הושיעה נא : אנא יי הושיעה נא :
אנא יי הצליחה נא : אנא יי הצליחה נא :

ברוך הבא בשם יי ברכנוכם מבית יי : ברוך אל יי ויאר לנו אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח : אל אלי אתה ואודך אלהי ארוממך : אלי הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו : הודו

יהללוך יי אלהינו כ"מ מעשיך וחסידיך צדיקים עושי רצונך וכל עמך בית ישראל ברנה יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו. כי לך טוב להודות ולשמך נאה לזמר כי מעולם ועד עולם אתה א"ל : ברוך אתה יי מלך מהלל בתשבחות :

מוסף לראש חודש

מתפללין שמו"ע עד האל הקדוש תמצא בדף ואו

ראשי חדשים לעמך נתת . זמן כפרה לכל תולדותם . בהיותם מקריבים לפניך זבחי רצון ושעירי חטאת לכפר בעדם . זכרון לכלם היו . ותשועת נפשם מיד שונא . מזבח חדש בציון תכין . ועולת ראש חדש נעלה עליו . ושעירי עזים נעשה ברצון . ובעבודת בית המקדש נשמח כלנו . ובשירי דוד עבדך הנשמעים בעירך האמורים לפני מזבחך אהבת עולם תביא להם וברית אבות לבנים תזכור : והביאנו לציון עירך ברנה ולירושלים בית מקדשך בשמחת עולם : ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם . ואת מוסף יום ראש החדש הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור :

ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם :

ומנחתם ונסכיהם כמדבר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידים כהלכתם :

אלהינו ואלהי אבותינו חדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה . לששון ולשמחה . לישועה ולנחמה . לפרנסה ולכלכלה . לחיים ולשלום . למחילת חטא ולסליחת עון . (בשנת העיבור ולכפרת פשע) . כי בעמך ישראל בחרת מכל האמות וחקי ראשי חדשים להם קבעת : ברוך אתה יי מקדש ישראל וראשי חדשים :

רצה ומודים וכו'. עלינו ק"י שיר של יום

מוסף לשבת ראש חודש

מתפללין שמו"ע עד האל הקדוש תמצא [בדף] נ

אתה יצרת עולמך מקדם כלית מלאכתך ביום השביעי אהבת אותנו ורצית בנו . ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכנו לעבודתך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת : ותתן לנו יי אלהינו באהבה שבתות למנוחה וראשי חדשים לכפרה . ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו חרבה עירנו ושמם בית מקדשנו וגלה יקרנו ונטל כבוד מבית חיינו ואין אנחנו יכולים לעשות חובותינו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד שנשתלחה במקדשך : יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם : ואת מוספי יום השבת הזה ויום ראש החדש הזה . נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור :

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו : עולת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה : זה קרבן שבת וקרבן היום כאמור :

ובראשי חדשיכם תקריבו עולה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים :

ומנחתם ונסכיהם כמדבר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידים כהלכתם :

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג . עם מקדשי שביעי . כלם ישבעו ויתענגו מטובך . והשביעי רצית בו וקדשתו . חמדת ימים אותו קראת . זכר למעשה בראשית :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו וחדש עלינו ביום השבת הזה את החדש הזה . לטובה ולברכה . לששון ולשמחה . לישועה ולנחמה . לפרנסה ולכלכלה . לחיים ולשלום . למחילת חטא ולסליחת עון . (בשנת העיבור ולכפרת פשע) . כי בעמך ישראל בחרת מכל האמות . ושבת קדשך להם הודעת . וחקי ראשי חדשים להם קבעת : ברוך אתה יי מקדש השבת וישראל וראשי חדשים :

רצה ומודים וכו' אין כאלהינו . עלינו ק"י . תמצא (בדף) שיר של יום אדון עולם :

לוח המולדות

עם הקביעות וראשי חדשים משנת תרס"ח עד שנת תרע"ט:

הלוח הזה יחשב על שעות הוויינע", ולא על שעות המעל"ע. ולמשל אם נכתב ן' בבוקר 18. 17. 7. הפירוש הוא כך. שהמולד יהיה ביום ן' בבוקר 18 מינוט עם 17 חלקים על וויגער 7. היינו קודם חצות. וכן אם נכתב בלילה ג"כ הפירוש על שעות הוויינער מהלילה. וכן כולם:

תרס"ח (בח"ת)

תרס"ח (בח"ת)	מינוטן	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל מוצש"ק	9	5	[illegible]	ב
חשון ב' בבוקר	[illegible]	6	[illegible]	ג ד
כסליו אור ליום ד'	37	7	10	ה
טבת ה' בבוקר	21	8	11	ו
שבט ליל ש"ק	5	9	12	ז
אדר יום א' קודם חצות	49	10	12	אב
ואדר ליל ג'	[illegible]	11	1	ג ד
ניסן ד' אח"צ	17	12	2	ה
אייר ו' בשחר	1	[illegible]	[illegible]	ו ז
סיון ש"ק אח"צ	45	14	[illegible]	א
תמוז ב' בשחר	29	[illegible]	4	ב ג
אב ג' לעת ערב	[illegible]	16	[illegible]	ד
אלול ה' בבוקר	57	17	[illegible]	ה ו

תרס"ט (זש"ג)

תרס"ט (זש"ג)	מינוטן	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ו' לעת ערב	42	—	[illegible]	ז
חשון א' בבוקר	26	1	7	אב
כסליו תחלת ליל ג'	10	2	8	ג ד
טבת ד' בבוקר	[illegible]	[illegible]	8	ה ו
שבט אור ליום ו'	28	4	9	ז
אדר ש"ק בבוקר	[illegible]	5	10	אב
ניסן אור ליום ב'	[illegible]	[illegible]	11	ג
אייר ג' קודם חצות	50	7	11	ד ה
סיון אור ליום ה'	34	8	12	ו
תמוז ו' אחר חצות	18	9	1	ז א
אב ליל מוצש"ק	2	10	2	ב
אלול ב' אח"צ	[illegible]	11	2	ג ד

תר"ע (הח"א)

תר"ע (הח"א)	מינוטן	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל ד'	[illegible]	12	3	ה
חשון יום ה'	14	13	4	ו ז
כסליו ליל ז'	58	14	4	א
טבת יום א' בערב	42	15	5	ב
שבט תחלת יום ג'	26	16	6	ג
אדר ליל ה' בערב	10	17	7	ד ד
ואדר יום ו' בבוקר	55	—	7	ו ז
ניסן תחלת ליל א'	[illegible]	1	8	א
אייר יום ב' בבוקר	[illegible]	2	9	ב ג
סיון תחלת ליל ד'	7	[illegible]	10	ד
תמוז יום ה' בבוקר	51	[illegible]	10	ה ו
אב ליל ז'	31	[illegible]	11	ז
אלול יום א'	19	6	12	אב

תרע"א (נכ"ה)

תרע"א (נכ"ה)	מינוטן	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל ג'	[illegible]	7	1	ג
חשון יום ד'	47	8	1	ד ה
כסליו ליל ו'	[illegible]	9	2	ו
טבת יום ש"ק	[illegible]	10	[illegible]	ז א
שבט ליל ב'	[illegible]	11	[illegible]	ב
אדר יום ג' בערב	[illegible]	12	4	ג ד
ניסן ליל ה' בבוקר	27	[illegible]	5	ה
אייר יום ו' בערב	11	14	[illegible]	ו ז
סיון ליל א' בבוקר	[illegible]	15	6	א
תמוז ליל ג' בערב	[illegible]	16	7	ב ג
אב יום ד' בבוקר	[illegible]	17	8	ד
אלול תחלת ליל ו'	[illegible]	—	9	ה ו

תרע"ב (וש"ג)

תרע"ב (וש"ג)	מינוטן	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ש"ק	52	1	9	ז
חשון ליל ב'	[illegible]	2	10	אב
כסליו יום ג'	20	[illegible]	11	ג ד
טבת ליל ה'	4	4	12	ה ו
שבט יום ו'	48	5	12	ז
אדר ליל א'	32	6	1	אב
ניסן יום ב'	16	7	2	ג
אייר ליל ד'	—	8	[illegible]	ד ה
סיון יום ה'	44	9	[illegible]	ו
תמוז ליל ש"ק	28	10	4	ז א
אב יום א'	12	11	5	ב
אלול ליל ג'	56	12	5	ג ד

תרע"ג (הש"ג)

תרע"ג (הש"ג)	מינוטן	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ד'	40	13	6	ה
חשון יום ו' בבוקר	24	14	7	ו ז
כסליו ליל א' מוצש"ק	8	15	8	אב
טבת יום ב'	52	16	8	ג ד
שבט ליל ד'	36	17	9	ה
אדר יום ה'	21	—	10	ו ז
ואדר ליל ש"ק	5	1	11	אב
ניסן יום א'	49	2	11	ג
אייר ליל ג'	[illegible]	3	12	ד ה
סיון יום ד'	17	4	1	ו
תמוז ליל ו'	1	5	2	ז א
אב יום ש"ק	45	6	2	ב
אלול ליל ב'	29	7	3	ג ד

תרע"ד (הכ"ז)

תרע"ד (הכ"ז)	מינוטן	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ג'	[illegible]	8	4	ה
חשון יום ה' בבוקר	57	9	4	ו ז
כסליו יום ו' בערב	41	10	5	א
טבת יום א' בבוקר	25	11	6	ב ג
שבט ליל ג' בערב	9	12	7	ד
אדר יום ד' בוקר	53	13	7	ה ו
ניסן ליל ו'	37	14	8	ז
אייר יום ש"ק	21	15	9	אב
סיון ליל ב'	5	16	10	ג
תמוז יום ג'	49	17	10	ד ה
אב ליל ה'	34	—	11	ו
אלול יום ו'	18	1	12	ז א

תרע"ה (בח"ג)

תרע"ה (בח"ג)	מינוטן	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל א'	2	2	1	ב
חשון יום ב'	[illegible]	[illegible]	1	ג ד
כסליו ליל ד'	[illegible]	4	2	ה
טבת יום ה'	14	5	[illegible]	ו
שבט ליל ז'	[illegible]	6	3	ז
אדר יום א'	42	7	4	אב
ניסן ליל ג'	37	8	5	ג
אייר יום ד'	21	9	6	ד ה
סיון ליל ו'	5	10	6	ו
תמוז ליל א'	49	11	7	ז א
אב יום ב'	34	12	8	ב
אלול ליל ד'	18	[illegible]	9	ג

תרע"ו (הש"ג)

תרע"ו (הש"ג)	מינוטן	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ה'	50	14	9	ה
חשון ליל ש"ק	34	15	10	ו ז
כסליו יום א'	18	[illegible]	11	אב
טבת ליל ג'	2	17	12	ג ד
שבט יום ד'	47	—	12	ה
אדר ליל ה'	31	1	1	ו ז
ואדר יום ש"ק	[illegible]	[illegible]	2	אב
ניסן ליל ב'	59	[illegible]	2	ג
אייר יום ג'	13	4	[illegible]	ד ה
סיון ליל ה'	23	5	4	ו
תמוז יום ו'	11	6	5	ז א
אב ליל א'	55	7	5	ב
אלול יום ב'	39	8	6	ג ד

תרע"ז (הכ"ז)

תרע"ז (הכ"ז)	מינוטן	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ד'	23	9	7	ה
חשון ליל ו' בערב	7	10	8	ו ז
כסליו יום ש"ק	51	11	8	א
טבת ליל ב'	35	12	9	ב ג
שבט יום ג'	19	[illegible]	10	ד
אדר ליל ה'	[illegible]	14	11	ה ו
ניסן יום ו'	47	15	11	ז
אייר ליל א'	31	16	12	אב
סיון יום ב'	15	17	1	ג
תמוז ליל ד'	—	—	1	ד ה
אב יום ה'	14	[illegible]	2	ו
אלול ליל ש"ק	28	[illegible]	[illegible]	ז א

תרע"ח (בש"ה)

תרע"ח (בש"ה)	מינוטן	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום א'	12	[illegible]	4	ב
חשון ליל ג' בוקר	56	4	4	ג ד
כסליו יום ד' בערב	40	5	5	ה ו
טבת ליל ו' בבוקר	24	6	6	ז א
שבט ליל א' בערב	8	7	7	ב
אדר יום ב' בבוקר	52	8	7	ג ד
ניסן ליל ד'	[illegible]	9	8	ה
אייר יום ה'	20	10	9	ו ז
סיון ליל ש"ק	4	11	10	א
תמוז יום א'	[illegible]	12	10	ב ג
אב ליל ג'	[illegible]	[illegible]	11	ד
אלול יום ד'	[illegible]	14	12	ה ו

תרע"ט (זה"ג)

תרע"ט (זה"ג)	מינוטן	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל ו'	—	15		ז
חשון יום ש"ק	44	16	1	אב
כסליו ליל ב'	[illegible]	17	[illegible]	ג
טבת יום ג'	[illegible]	—	[illegible]	ד
שבט ליל ה'	57	1	[illegible]	ה
אדר יום ו' ערב	41	2	4	ו ז
ואדר ליל א' בוקר	25	[illegible]	5	אב
ניסן יום ב' בערב	[illegible]	4	[illegible]	ג
אייר ליל ד' בוקר	[illegible]	5	[illegible]	ד ה
סיון ליל ו' בערב	37	6	7	ו
תמוז יום ש"ק בוקר	21	7	8	ז א
אב ליל ב' בערב	5	8	9	ב
אלול יום ג' בוקר	19	[illegible]	9	ג ד

יוצר לארבע פרשיות

מפסיקין כו תורה זאת וקהל ואח"כ מתחילין כאן :

אור עולם באוצר חיים. אורות מאופל אמר ויהי :

יוצר ע"ס א"ב ... כל פרח יקדים פיוט זכור

זכור את אשר עשה. ויהי לבז ולמשסה. ונזעו יעקב בכעיסה. ביטה אל וחטאו אל תשא. כי קהלך עסה. בכל צרה ודיסה. גם בך לא חסה. ובעזות הדליל עמוסה. בתוך אבן מעמסה : אתה זוכר נשכחים. זכור אום לך משכחים. וקדשה לך מפציחים. קדוש : זכור דבר עתק בכל ארך. על חמוקי ירך. לדרורי מברך. הקדים ויצא בדרך. לנגב כל ברך. לדוש כנאות ולהדרך. ובכודך צין מחרך. בכל רחב וארך. ועמך כטובך להאריך : זכור וסורה שהשליך למעלה. ואהוביך אין לחללה. עשותם כמעי מסלה. חוק לשיתם כלה. אותם להפילה. בהכנעה ובהשפלה. טוב שומע תפלה. הפליתו בבהלה. ואחריתו לקלקלה : זכור יהיר רשע. כי למאד פשע. והציק בן משעשע. כבד חטא ורשע. ואזניו הכבד ועיניו השע. ולירא‍תך לא שע. למענך צדיק ונושע : חיש לנושעים ישע. עובר על פשע : זכור מלגלו למולך. ומאס בפעלך. לכתרי קהלך. נא זכור יום זבולך. וישלם לו משלך. נכול רע מחילך. סערהו בשצף עלך. וכל כה יהלך. על כלא מפעלך : זכור עמך ונחלתך. אשר הם באהבתך. ומקוים לישועתך. פנה בתהלתך. ורחם על עדתך. הוגי בשעשוע דתך. צהלם ביראתך. ותמעם בקריתך. ושם תצמצם שכינתך : זכור קרית חנה. ועדת מי מנה. המפוזרת בכל כנה. רוממה בתחינה. כי נעה עונה. ועת לחננה. שבח שם עדינה. מכל צד ומכל פנה. והפלטות לבעליה השב נא : תפקוד עתה ברחמים. ותופיע ממרומים. להושיע מעוטי עמים. קדוש : הכל יודוך

אופן כבודו יתרומם בפי כל הנשמה. וישמיע למקדישיו המקדישים שמו בנעימה. ויתפאר להתרוממה. במעלה ובמטה שוכן רומה : והחיות

זולת ע"ס א"ב

אלה אתה מלא רחמים. ברחמיך שפת עגומים. גאלם כי הם יתומים. דתך בהגיון נואמים. הם מבדלים מעמים. ואותך בהתמד מרוממים. זכור שלשת קדומים. חטוף בבנוי כמו רמים : טוב זכור ידידיך. יחד שמתם ברוב חסדיך. כי הם עבדיך. למודים לעבדך. מהרה קומם גאוניך. נגלם בחוזק ידך. בקבם גשם יחודך

ענדם במאדך : פדה תפדה מודיך. צועקים בכל לב לשחרך. קים עלימו דבריך. רבצם בבית בחירך. שובבם לחדריך. שכנם בעירך. תשתבח בהדרך. תפרם כבקריאת כלנו עדריך :

מרת, שמונה עשרה וכו'

פיוט כו' ... ובנן ואח"כ מתחילין כאן :

מסוד חכמים ונבונים. ומלמד דעת מבינים. אפתחה פי בשיר ורננים. להודות ולהלל פני שוכן מעונים :

ע"ס א"ב

אזכיר סלה זכרון מעשים. בימים האלה נזכרים ונעשים. נתון נח מכין עכסים. הראוני להזכיר לרקב כעסים : התוח הגין מגלגל ודרדר. ומדור לדור גלגל ודרדר. זכר עון אבותיו הקדר. חטאת אמו בלי להעדר : טרף אף נשמת רחם. יחומתו מקלות בהריון יחם. כהופקד לשלישי חטא נוחם. לכת להלחם בלוחמי לחם : מהלך ארבע מאות פרסה. נע ונד מכמורת לפרסה. סע משעיר והכמין פרוסה. עף ונגע מבושיו לסרסה. פועל שטימת בכורה לעפור. צמיתת צאן קדשים לכפור : קלונו הוחרם בעט לזכור. ראשית גוים לבלע בזכור : שדי נגר לילה חולק. שרש וענף בחלקלק להתלק : חזן תמור כי השליך המלך. תבע להזכר מעש עמלק :

לאחרונה יסעו שבם שלם. כי העגן מקדם פלם : חזן לשת ימינה לא ימלט. ינונן עם נותן ומפלט : ברוך אתה יי מגן אברהם :

אתה גבור כו' להחיות מתים

מחיה ע"ס תשר"ק

תמימים בעודם במין ותורים. שבון עדי עדיים אפודים. רצו שלול מתן לפידים. קפצו ידים רפות ברפידים : צורר אסף כל אספסוף. פושע סבובות מתנם אסוף. עלות כעמימו ממצולות סוף. סבר לקמלם כקנה וסוף. נגד ויעף שלש פעמים : מתור בניני חמשה עממים. לץ הפה ופתי העמים. כלל להתיחס נדיבי עמים : יחד לץ והעמיד מסלה. טפים בתורי בזופת סלה. חמוקי ירכי גם לפסלה. זרע להרביץ ולהתעיב סגלה. ויטשום שטימת ישישו המקבא. החל לבוא מראש במחבא. דגר שנית בהרג להובה. גש בשלישי בעליל בחובה : במשל שובבי באום מושלים. בפרק עמד מסור נשולים : חזן אמרו לכו ונכחיד גבשלים. אז מאז זנח כל הנהשלים :

שונאיך הם ילבשו בשת. כמו בצלעי שמחו כבשת : חזן בעטותה עשרת עדיי תלבושת

לבש...

לחנשים תחי לצולעת מתחושת : ברוך אתה יי מחיה המתים :

פיוט ג״ם א״ת ב״ש וסימן משה יהודה

אויליי סרבי נגד שעיר . תולדות אלה בני שעיר . בקשם אצי אשי להבעיד . שאונם סרשי כשדה עיר : גוי גדול שלא הזכרת . רשעותיו למה אז זכרת . הגלים בלא הון מכרת . קדושים בזונה ובין המכרת : תזכר לאדומים מה נארו . צרים אשר הומות ערערו . עד היסוד ערו ערו . פימו דברו בנאות ופערו : זה צון לפניך שכחה . עברתם שמרה נצח מלשכחה . סלף לא ידעו עשות נכוחה . כפרם חתום ליום תוכחה : טעם חוק בדת מוכח . נזכר כי לא תשכח : חזן יום בא עמם להתוכח . מכאן צוית לעמך לא תשכח :

יקש לץ לחרף צבאות . התתומי ברית בצבא נאות . והופקד מדה במדה לתוצאות : חזן בעת כי לעת המציאות . הוא יפקד בשם יי צבאות : ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה : ואתה קדוש יושב תהלות ישראל אל נא :

אל נא בלשון אשר הזכרת לזוכריך זכור . כי בלשון הזכירוך נא אתה זכור . ואם המה כאדם עברו ברית מלזכור . ואתה אל ולא איש למה לא תזכור . בזאת ידעתי כי יש לך לזכור . אבל תשוח נפשי עד זכור תזכור . ומה כחי כי איחל לקץ זכור . ומה קצי כי אאריך נפשי עד שתזכור . אם לא למעני תזכור . למענך ולמען ירושלים זכור . חוק כי לא תשכח עדות זכור . ואומר אם אשכחך עתה לה זכור . ותפקוד ותזכור . כאב צר לעכור . כיהו לסכור . לגוע כשכור . ועוד בל תמכור . נקובי בן בכור : חזן נכורי אלהיך זכור . ופארך אזכור . נאבצך לזכור . בפרשת זכור :

חי וקים נורא ומרום וקדוש :

פיוט נעלמי מחוזם אלעזר בירבי קליר

אץ קוצץ . בן קוצץ . קצוצי לקצץ . בדבור מפוצץ . רצוצי לרצץ . לץ בבא ללוצץ . פלץ להתלוצץ . כעץ כמציצים למצץ . כגן על צבור לנצץ : עב בקע מראש . יחידים כמו גרוש . הל בילך בפרוש . נישב על גבי הרוש . ופן נהוקב לראש . ראשית גוים לבע לדרוש . היות לכל בוגדים ראש . וצפעו תלות במבחר ברוש : רץ ויקרה בדרך . ציפי מרחות דרך . ופץ לא מ הדרך . תעו במדבר בישימון דרך . כנחש צלי נגד . שלח יד בחמוקי ירך . ועל כל ראש דרך . ובב כל עוברי דרך : שף ושף וחש . ומהור פתן רחש . ונודע כי הוחש . משורש נחש : רגש ולחש . מעת לדתו נחש . ובכשפיו הוכחש . ובחלש נחלש ולא חש : בכשפיו הללו . ובקסמיו הללו . יום העמיד וללו . שמש הדמים חללו . יגע ולא הונח לו . ולחרפות נחלו . עד בא השמש החילו . להמתות הוא וכל חילו : קם לשון חרק . ונאצות שרק . ומורה באפו הרק . והרבו הברק . למילה פרק . ובלפי מעלה זרק . ולשם שמן תורק . בעזות ירוק ירק : יה אשכול הכופר . צו אל משול עופר . זכרון משלי אפר . כתוב זאת זכרון בספר . רשם בזה ספר . בתורת ובנביאים ובכתובים להחפר . להמהות מספר . ולא יכתב עם כל הכתוב לחיים בספר :

אל נא לעולם תערץ . ולעולם תקדש . ולעולמי עולמים תמלוך ותתנשא . האל מלך נורא מרום וקדוש . כי אתה הוא מלך מלכי המלכים . מלכותו נצח . נוראותיו שיחו . ספרו עוזו . פארוהו צבאיו . קדשוהו רוממוהו . רון שיר ושבח תוקף תהלות תפארתו :

ובכן זכור את אשר עשה לך עמלק :

חזן יסגל ומח שמו וזכרו . ונמח זכרו כלהזכירו . בזכרון קדוש :

ת״צ יען אשר לא זכר . ונחשב כנכר . מלהזכר . בזכרון קדוש :

פיוט ג״ם אב״ג בנ״ד נדי״ה וק סמל

זכור איש אשר הגויע אב ללא עתו . גרגרום וגנוב ונאוף בעתו . גרע חמש שנים ממיתתו : זכור בוזה על גמילות חסד . גועל את עש לזקנו חסד . דומה למם מרעהו חסד : זכור גלה ערות מצואת שדה . דם שפך בבואו מן השדה . הפך לב אב שח בשדה : זכור דתוי באון הערלה . הבוזה בכורה בכום התרעלה . ופרק מנו על ומשך לו ערלה : זכור הכבכף דרך איש וזר . והכהה מאור אב בעשן עבודת זר . זמם כלב היות לאח לאכזר : זכור ונתעולל לרבע כאשה . דון לבי השיאו באשה . חתו גבוריו היות כלב אשה : זכור זרע מרעים נתעב ונאלח . חלק להשוות ולומר האח . טמנו גאים פח לחכל אח . זכור חנט ממנו עמלק . טס כילק לאבד הלק . ירוע כבירים לעין כל ללוקקי : זכור טיפה מהעריכה . ירד וכתת עמי עד נדכה . כמו כן חיב להחרימה : זכור יושב נגב ... על פגרד . כסות ולשון שנה היות מלך ערד . לשבות שבי כבד וחרד : זכור כסיל שונה באולתו . לתערובת מדין בעלותו . מהר ירבשת וגלה נבלותו : זכור לקעקע בצתו משורש . מלעזוב לו ענף וגם

שורש. נגנש קושי כי השאיר לו שורש: זכור
מעשה אגג מעדנות. נשים כשכלה חרבו לעגנות.
סורים שארו לשסוף יעגות: זכור נגיד לחמלו
הסכים. סר ממלוכה מכין נסיכים. עולל הנותר
עמד לשבים: זכור סבב צקלג ונגב. עמלק יושב
בארץ הנגב. פגרו טוב רואי מגשף בענב:
זכור עריץ בעטונים נחבא. פרץ כרמי עין גדי
כהובא. צורבו איש באחיו בחרב להובה: זכור
פליטים אשר באף הסעיר. צבאי כלכתם אל
הר שעיר. קנא לנקום עירות שעיר: זכור צג
בפרק להסגיר שרידי. קם בראש דרכים לסעוד
את רודי. רדף ומסר בידם פרודי רפודי: זכור
קפץ לשער השמים. רעש ושאג מי לי בשמים.
שלט ויגדל עד לשמים: זכור רד אל תנף להחניף
ממלכת. שמשי אשר שמשו מאמשת והולכת.
תמה הלשון לרפותה ממלאכת: זכור שקל
אלפים עשרה. שתילים מאה החניט לסברת.
שער מהם עשרה לשרתה: זכור תבע להפר
חמשים. תמימה קצב לכלות חמשים. תכלית
שבעים נתלה על חמשים:

ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל
ומושיע:

אלהים אל דמי לך. כקול מים רבים נשמע
קולך. משמיע ומצוה לעמך בקנין פעלך: זכור
את אשר עשה לך. אשר קרך ויחשילך. והיה
בהניח יי אלהיך לך. תמחה זכרו מכל גבולך.
והם ישיבו ויאמרו לך. ומשלך עוד יתנו לך.
אנא תקים את דבר מלולך. עד שאתה מצונו
הזכר לך. אתה זכור את אשר עשו לך. זכור
יי את יום זכולך. המתאים ונאמים כח מה
לך. השולחים זמורות באף לחללך. זכור כסא
כבוד גדלך. אשר מרדו ונאצו למולך. ושלחו
באש מקדשך. וישימו כל גבולך: ושדדו ונתקו
יריעות אהלך. אשר צוית לא יבאו בקהל לך.
אמרו לכו ונכחידם מגוי בגללך. ולא יזכר שם
הלולך. עליך יעזוב סילך. יותר מאשר עשו
לנו עשו לך. אותנו כמדבר נלחמו. ואותך
בישוב נלחמו. אותנו חוץ למחנה חמו. ואותך
בקרב המחנה נהמו. אותנו פליטי ענן זממו.
ואותך בצורת ענן נממו. אותנו לחשולי עב
דשו. ואותך עלות על במתי עב דמסו. אותנו
חוץ למחצה קמו. ואותך לפני ולפנים קדמו.
אותנו ברחוק מקום אשמו. ואותך בקרב מקומך
שממו. אותנו חוץ מישיבתנו רמו. ואותך
במכון שבתך רמו. אותנו אות ברית מעשר
הרימו. ואותך צעירת אביר ברית החרימו.
אותנו בהנחת ידי עניו הרימו. ואותך תלו
יד למולך הרימו. אותנו נתיעצו וסוד העריםו
ואותך ברובי סורך לחרפות הגרימו: ואתה יי
לעולם תשב. והוא נגדך במטה יושב. תפוש
מדבר וכל הישוב. אני ואפסי עוד כלב מתחשב.
אם לא עתה תקום ותקשיב. בשלש עשרת
קיטות נקמות להשב. כפסד ונחת נפח לפקוד
על היושב. ואם אין כגר תחשב. וכל המוסת
וסופר ותושב. קץ הפלאות להבין ולחשב.
נשתה גבורתו ממחשב. ולא ימצא מענה
לחשב. תחשה דומיה מתקשב. ובאמונה
כפליו יישב. וזאת על לבו ישב. ויאמר עד
ישקיף וירא תקשב: ונחשבתי כעד זומם. כל
היום מדמם. ונפשי נבהלה מאד ומשתוממם.
ואתה יי עד מתי רואה ודומם. זכור בית
מקדשך תשמם. כל עובר עליו משתומם.
מתי תתנשא ותתרומם. ונגר אמר כיך קומם.
בשלש עתות עמלק להמם. בשלש מיתות זכרם
להדמם. בשלשת ימי אפלה נוהם להעמם.
בשבעה ימי עברה להרשימם. בעשרה מיני
שמד להאשימם: וכמו מעשרה דברים עבר
עם מענות. ומשבע מצות המישנות. כן
בעשר ושבע ישברו לענות. ובת קול תצא
ממעונות. ותפוצץ בכל המחנות. זכרון דברים
להגיד ולשנות. אל תזכרו ראשונות. בינו נא
ישועות אחרונות. והזכירו זכר רננות. עמלק
אשר בא ועשה מחנות. והכה אתכם בפני בנות.
תצא לו שם בכל המדינות. ראו עתה לתנות.
איך נמחה בחתף בכל פנות. וצבא המרום
אשר במעונות. אשר הוסמך עליהם במשענות.
יפקד עליהם את העונות. לרוב ימים להמנות.
לחשוב עליהם חשבונות. להפילם לתופת
דראונות: והמון לאמים וכל הלשונות. על
עוזר ועזור ישאו קינות. וכשל עוזר ונפל עזור
מקוננות: וידע כל פעול כי לא שכחת. ויבין
כל יציר כי שמם שכחת. ושעיר ושריו או
וכחת. ועמלק ומספריו הוכחת. ואתם במשפט
נתוכחת. ויזכרו עם אשר זכרת. כי לטובת
אותם זכרת. ובזכרון טוב אתם נזכרת:
חיו והמזכירים את יי. יאמרו תמיד יגדל יי
ויאמרו גאולי יי. כן יאבדו כל אויביך יי.
והעומדים בבית יי. והבוטחים ביי. והשתולים
בבית יי. יחזו בנעם יי. ויגידו כי אין קדוש
כיי. כי אל דעות יי. אשרי כל ירא יי. טוב

להודות לי״י. טוב לחסות בי״י. רננו צדיקים בי״י. קול אומרים הודו את י״י. כי הם זרע ברך י״י. זה היום עשה י״י. כי אל גדול י״י. ברוך הבא בשם י״י. שוש אשיש בי״י: י״כ ואם כל המועדים יהיו בטלים. ימי הפורים לא נבטלים. חקרם לא יסוף מנטלים. ויזכרו לעד גאולים. לששון ולשמחת גילים. מפעלות אלהים מגלים. ועוז נוראותיו מגדילים. ושרים מחוללים. בעשרת מיני עשור מסלסלים. בכנורות ובנבלים. בעשרת מיני הלל מהללים. בעשרת מיני שמחה צוהלים. ושרפי הקדש המעלים. כ[illegible]יד לרב יהיו למו שואלים. מה פעל אל אלים. כי אלה יהיו מכפנים. ואלה מלפניהם מפנים. ואלה הוצה למו פונים. ואלה לפני ולפנים. בצל שדי מתלוננים. ובחמשה קולות הצפונים. קול רנה וישועה מצפינים. באהלי צדיקים צפונם. הוגים ביקרת סגנים. ונקדש שרים אשר טננים. לדעת איך הם מגנים. בגאות אפיקי מגנים. בצלם היות נגועים. ובאברתם מתלוננים. ועל תומותם מתמנים. לשוערים ולשומרים ממנים. כל היום וכל הלילה מזמנים. להזכיר קדשת נוצר אמונים. להעריץ וכירת גוי שומר אמונים. ובשם ישראל מתכנים. ובשלוש קדשה לקדוש מתכונים. שתים בראש בנים משבינים. ואחת בראש מלכם מתקינים. ובשעתם הם נכונים. כסא שלם ושם שלם מכינים. ובשלוש קדשה ענות כאן מבינים. קרוא זה אל זה מכוונים. ובכנוי שם קדוש קוראים ומכנים: מכתוב וכו׳

ומוציאין ב׳ ס״ת בא׳ קורין בסדר היום ובב׳ זכור בסוף כי תצא. ומפטירין כמנהג ע״ו כה אמר ה׳ פקדתי:

יוצר לפרשת פרה

ממלין עד ובורא את הכל ואח״כ מתחילין כאן:

אור עולם באוצר חיים. אורות מאפל אמר ויהי:

ים א״ב

אום אשר בך דבוקה. חפצת ורצית לצדקה. להנחילה מדבש מתוקה. באור ארכה ועמוקה. בהם באהב להשקה. כרביד לצואר לחבקה. גם היא במאד מחזקה. בתוקף ובתנאי נחקקה. מעמו בלי לסלקה: אשרי מי זאת. בהתחזקם בתורה זאת. בפתחי מזוזות. קדוש: דרש בעד נוטרה. וגם להביא פרה. בעדם עכור לכפרה. הלא כחטאו בבן פרה. חרה עליהם גזרה. והגם באמירה סוברה. וזה המקבל עתירה. חשך מהם עברה. וכל צוקה וצרה:

זכרון פרה אדמה. בפי יונה תמה. לעד גל לעולמה. חסד דת תמימה. יעטו בה להתרוממה. לפני יוצר נשמה. טועמיה בטוב נעימה. כל היות לשמה. בהושיבך הארץ הנשמה:

זאת חקת התורה. ערוכה בכל ושמורה. בה להקדיש לנורא. קדוש:

יקרה והרבה תמימה. מכל מום שלמה. ובנקיות ובטהרה מסימה. כתב חקוק רשומה. לשמח נפש עגומה. למעלה לזקוף ולרוממה. לטהר חטא ואשמה. ולמחול עון ועומה. עוד בלי להאשימה. מטהרת גוי אחד. לרצות שם המיוחד: אשר בכל פה מתיחד. נפשם תותשך מפחד. והגיונם כל יתכחד. בהתפללם בלב אחד. שונאיהם יודשו כאחד. בפחת ופח ופחד. בעבדם לצור שכם אחד: על יד כהן נתינתה. לכבודו מתנתה. דקדק בכל פנתה. פעלתה והקרבתה. הוא יקריב אותה. והוא יוציא אותה. צופים הכל בטובתה. ומתנים את ברכתה. כל קהל בעיתה: קדושה ולא פסולה. בלא מום ועולה. כקרבן כליל ועולה. רם אותה עלה. כחפץ ולא בנעילה. קהלו בה להועילה. שומריה ינצרו מהלחלה. מכל נגע ומחלה. בשוררם שיר ותהלה: תמן בכלם ברורים. אשר שמך מזכירים. וזרק עלימו מים טהורים. קדוש: הכל יודוך וכו׳

אמן כבודו יתרומם ויתהדר. והוא בערבות דר. עטוי הוד והדר. והכל יגדלוהו בתמיד ובתדר: והחיות וכו׳

זולת

אשרי כל חוסי בך. כאהב יאהבך. עד אשר אהבך. דבקתם בך. הלא אתה תריב ריבך. ותיסד את נוך. זכור בנך ואהובך. תתוסי על לבך: טהרם מכל טמאותם. יה כפר נא אשמתם. כושר תהא אחריתם. לעד יתקים שמותם. מהר עתה תשועתם. נאור כי אתה תקותם. שמחם בשובע שמחתם. עזך תפאר אותם: פנה אותם לצדקם. צמחי צמח להבקם. קדוש מכל עון נקם. רם בטוב חזקם. שמרם ובצלך דבקם. שכנם ובאור תדביקם. תאמר בדתך להמתיקם. כקריעת ים סוף ובמכת בכורים שונאיך להדביקם:

עזרת. שמעת מצרה וכו׳

אמן ממתין ברוך אתה עד ושרשיע ומכן ואח״כ מתחילין כאן:

מסוד חכמים ונבונים. ומלמד דעת מבינים. אפתחה פי בשיר ורננים. להודות ולהלל פני שוכן מעונים:

מיוסד ע״פ א״ב

אצולת אמן בצרוף זקוקה. בנבכיה זאת בלט פקוקה. גלומה עלומה ונקוקה. דבורה על אופן חקוקה. המסקלה והמעוקה. ודשונה דשון למשמר חקה. זר שבעתים מזוקקה. חוק טהור מטמא מחוקקה. טבועה בלא רחוקה. והיא רחוקה. יהוסה אסורה ודחוקה: חזן כתמת הפוקה בה מתוקה. לטהרת השוקה. נתקקה זאת חקה.

מקוטה יגלה. מעמקיה ידלה: חזן לעת יגלה. גנוניו יצלה: ברוך אתה יי מגן אברהם:

אתה גבור כו׳ להחיות מתים

מפרה חקת נזר. מכבנון אמרה נגזר. נאמן לאונה נתאזר. נצח עדי כן בגזרה נזר. סלול צפוניה חלץ אזר. סכר באביה ונחשב למו זר. עבוד בה חוק לעם כפזר. עבור מלפתל עקש כמין וזר. פאר בקוריה כאגד משזר. פעלתה כמגן בעדי משזר: חזן צפונה לטהרת עם אל עזר. צוה צור לציר צור צרורה לאלעזר:

עולם ומלאו שלך. הפצת להצדיק קהלך: חזן על כן אוחיל לך. להגשים תחי אטומי פעלך: ברוך אתה יי מחיה המתים:

קבאון חוק אלפת היקר. לוטה באור יקר. השוף לעם טיקר. לעמוד על עקר: רעביה לפענח דתיה. פענח מדותיה. צמאים נמות חידותיה. גלה להם עדותיה: שמץ דגלים טהר. מצרף ומטהר. הרב לכבסם תמהר. מעווים אותם לטהר: תקרא כהן. בהטמאך באזוב מתכהן: חזן טהורים זרוק כמכהן. תמור דם מקח אלעזר הכהן:

ימלך יי לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה: ואתה קדוש יושב תהלות ישראל אל נא:

אמרתי אחכמה והיא רחוקה. שח איתיאל עדי זאת חקה. כלא נפלאת היא ולא רחוקה. זאת פליאה היא ומרחקה. מלפניה משפט ותקה. ומאחריה תורה וחקה. בחרות חקוקה. ובלות לב מחקה. מדוק תלולה ומשאול עמוקה. מדרי ארקא. מסלתה חמוקה: בכן אין לעמוד בסודה. ואין להגיע יסודה. ואין לחקור חקה. ואין להקליש הלכה. ואין לידע ערכה. ואין להבין דרכה. אלהים הבין דרכה:

חי וקים נורא ומרום וקדוש ·

[illegible] אלעזר בירבי קליר

אצורה ומפורשה צצורה ולא מפורשה. זאת חקת הפרשה. בכל שנה מתפרשה: לבעלי אסופות. חידותיה חשופות. וכל צרורות כסופות. דקדוקיה ספות: ערוכה ושמורה. קצובה וגמורה. דרושה נאמורה. בקלה וחמורה: זינה לעניו. בפניני מעוניו. והגיה עיניו. בפוץ מעיניו: רעד כהסכית מעם תחלת משנתה. פרה בת שתים עגלה בת שנתה: בצר ציר תחן כקשב שמועתה. נא מני יפרה מורה הלכה לשעתה. ידעו בה הליכות ושנון הלכות. אלה הנערכות. ואלה המתהלכות. ראיתה איך לחזות. דמה איך להזות. באורה מלהבזות. לחזות למי זאת: בדבור אמור אל הכהנים שנה עת פניו. שב ויערוך זאת לפניו והאיר עיניו. יען כנאמר לו ולקחו לטמא. פלצות בעתתו ושח מי יתן טהור מטמא: קושט אמרי פרה. כל טהור מטמאה. ואיך היא תעביר רוח הטמאה: לו הגיד אל חקת חקתי. ומה תיגע לידע. עמוקה משאול מה תדע: יבא אפר פרה. להלבין טנוף בן פרה. היות כפרה. לסורה כפרה: חזן רמז בויקחו אליך פרה. היות פרתו מותמדת. שכל הפרות כלות. ושלך לעד עומדת: אל נא לעולם תערץ וכו׳ לטהר טמאים. לטמא טהורים. באומר קדוש:

מיוסד ע״פ א״ב

אמרה סנונה וצרופה. בדולה בדתה מצרופה: גדלה כרענן לתרופה: דרושה בזקוק שבעה משבעה. הזיות טבילות וכבוסים שבעה. ופרות וכהנים טהורים וטמאים שבעה: זקני גזית תמימים ממום. חבואיה יבקרו לבל היות בה מום. טהורה תהיה לאדמות כממום. יעשה מהון כהן כבש פרה. כפה מול אבום בהוד תפארה. להוציא בה תמימת חטא תפרה כפירה: מסעדיו אתו יצאו להר המשחה. נתן טבול שנית עבור כורה שוחה. סדר מערכה ולא שחה: עמד מקדם ופניו למערב. פרך עחט ודם לא ערב. צת בה חריות ומוקדה הרב: קם מול שער אירון ודם קבע יזה. רענן ארז ואזוב ושני יחזה. שמע לכל עץ אחת זה ואזוב זה: תרגלה וחלקה לשלשה חלקים. כל משמרות מנה מחלקים. תכונה למשמרת עד נקוקים יקים: לאדיר וכו׳

ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע:

אין לשוחח עוצם נפלאותיך. אין להגיד חקר דתותיך. אין להבין תוקף נפלאותיך. אין לפענח עומק פלאותיך. אין לעמוד על סוף מדותיך. אין לחקור סוד חידותיך. ואין להשמיע כל תהלותיך. אין לגלות סוד עדותיך:

המפורשות סתומות. הגלויות צלומות. המבוארות חתומות. המשננות עצומות. החקוקות רשומות: החברות מיתרות. האסורות סתרות. השחורות צחורות. החשופות אטורות. הפרוטות אצורות. הגלולות עצורות. הקלות תמורות. מוציא מזלות יקרות. מתיר מאסורות סתרות. נותן מטמאות טהורות: מן החלב שומן חלב. מן הדם טחול וכבד הדם. ומבשר בחלב בחל החלב. מכלאי בגדים תכלת בסדין. מאשת אח יבום האח. מאשת איש יפת תואר לאיש. מטמאת נדה. טהרת בתולי אשה: מהתר אסור. ומאסור התר. מטמא טהור. ומטהור טמא. בהרת ממועט תטמא. פרחה בכלו עוד כל הטמא. המת בבית אינו טמא. יצא ממנו אותו מטמא. שעיר יום כפור מכפר על כל טמא. וכל מעסיקיו בגדים מטמא: פרה אדמה עושיה מטמאה. והיא עשויה לטהר כל טמאה. ואפרה נעשה אב הטמאה. והיא מטהרת אבי אבות הטמאה: בכן אין להבין סוד תורתך. ולא זקוק אמרתך. ולא צרוף גזרותיך: בכן אין להמיר. ולא להתמיר. אין להרהר. ולא להתהר. אין לידע. ולא לידע. עמוקה משאול מה תדע. נעו מעגלותיה לא תדע: זו באמירה. חן בגזרה. זו באסיפה. וזו בחסיפה. זו בנשיקה. וזו בתשוקה. זו בכבישה. וזו בהפרישה. זו בדרישה. וזו בחרישה. וכל אמרה החקוק בה חקה. אין להרהר ולומר על מה נחקקה. שכך נתנה בנשיקה. וכלם נכוחים למבין. וכל המשכיל יבין. חוץ מטעמי פרה שאין להבין. וכל חכם לב יגל מבין. חפציה אין להבין: ובשמות תעודה היא נקובה. לכל קרבן שי לא צוה. שהם זכרים והיא נקבה. לטהר שמצת עגל תועבה. הם המירו כבוד בבן פרה. והררו בו כפרה. תבא אמו אשר היא פרה. ותהיה לעם כפרה: הם האדימו בו פנים. ואדמו עצם מפנינים. תבא אמו אשר היא אדמת פנים. ובה צח ואדום ישא פנים: הם חרטוהו היות צג כתמים. ובה חיבו מהיות תמימים. תבא אמו תמימת תמימים. ובה יטהר תמה הצור תמים: הם שחתו לפסל כל מום. ונענשו בו היות בעלי מום. תבא אמו אשר אין בה מום. להדית דמי יפה ואין בה מום: הם זממו בעגל למעול. ויזבחו לו

ניפרקו עול. תבא אמו אשר לא עלה עליה עול. ותנתן על שכמם כעול: הם נקהלו עבורו אל כהן. ואנף בהשמיד איש מכהן. תבא אמו ותנתן לכהן. ויכפר בה עון כהן וכמו באש נשרף. כן באש תשרף. וכמו טוחן והודק עד עפר. כן תודק ותעשה עפר: וכמו הושלך עפרו אל המים. כן תושלך אפרה אל המים: וכמו נפלו בו שלשת אלפי יושר כן יפלו בה שלשת מיני כושר: וכמו טנף עם טהור. כן תטמא כמגע כל טהור: וכמו טהר עם בו נטמא. כן תטהר איש אשר נטמא: וכמו כזר פשעו לכל דור שמור לחטאת. כן תהא למשמרת למי חטאת: להדיח דמים. לכבס כתמים. לנקות טנופים. להרחיץ צואים. להלבין חטאים. לטהר טמאים. לקדש קדושים. להצדיק עמוסים. בעץ ארז לענפים כארז. באזוב לנדכאים כאזוב. בשני לשפרותיה כשני. בתולעת לאל תיראי תולעת. לכל יתגאה מתגאה כארז. שאם לא ימך באזוב ויחשב כתולעת. לא יטהר באזוב ובשני תולעת. ואם לא ישפוך לב כמים. לא יטהר בזריקת מים. ומה יתגאה חציר יבש. נוכח אש אוכלה אש: ומה יעוז ציץ נאה. נוכח אל נאה גאה: והוא רוכב שחקים בגאות. גאה על גאים. מתנשא על נשאים. ומתגאה כארז על מתגאים. ועניו כאזוב על נדכאים. וצר בעולמו חמשה מיני גאים. שור בבהמה. אריה בחיה. נשר במעופפים. ארז בעצים. ואדם בכלם. ומלך מתגאה על כלם. לבש גאות מכלם: הקקם בכס שביבי אש. ארבעה בכס מעלה. ואחד בכס מטה. כי כס מעלה מכון כנגד כס מטה. וכל אשר יש במעלה יש במטה. כסא מול כסא. היכל מול היכל. מקדש מול מקדש. זבול מול זבול. מזבח מול מזבח. בנים מול בנים. עבדים מול עבדים. מלאכים מול מלאכים. משרתים מול משרתים. צבאות מול צבאות. כרובים מול כרובים. אלפים מול אלפים. רבבות מול רבבות. קדושים מול קדושים. מתנות מול מתנות. מעריצים מול מעריצים. מקדישים מול מקדישים. וקדשה לקדוש משלשים; כבתוב וכו׳

ונוהגין כי סיים עלהם קורין בסדר היום וגבי׳ קרין למפטיר בפ׳ חקת עד תטמא עד הערב ומפטירין ביחזקאל ל״ו

מסלגין עד ובורא את הכל ואח"כ מתחילין כאן :

אור עולם באוצר חיים. אורות מאופל אמר ויהי:

סימן א"ב

אות זה החדש. אצת מכל לקדש. ובו ישע לקדש. מוחריך תובעים אותך לקדש. ואתה אותם מקדש. אל נערץ בקדש. גאלתם עתה תחדש. וצורריהם פתאם להדש. וכל פה ירוממו ויקדש: החדש הזה לכם. בכל מושבותיכם. נחלה בכל קהלכם. קדוש: דרשתו מכל חדשים. והנחתו לקדושים. היות בו מקדשים. הזמנתו לשלישים. לאפרתים מוגלשים. למנות בו עד שלשים. ובו תפיל קדשים. ותחמול על צאן קדשים. כבית קדש הקדשים: זכרון שבועת ברוכים. הנחלת למבורכים. להושיעם מיד מפריכים. חונן דלים ודכים. חמלת על נמוכים. אשר אחריך משוכים. טוב טעם מאריכים. ולפניך לב שופכים. בראש ירח מלכים. יקבצו עתה מקהלים. ביופי תאר מכלולים. ושם תשמע פלולים. כמוד שבחך מעלים. בשיר ובתחן מתפללים. בחשבון ראש רגלים. לפניך יהו מסגלים. כל גוזי דגלים. משוררים ומהללים. מה גדלו מעשים. לעשה נפלאות ונסים. לבנים אהובים ועמוסים. נצלו מיד פתרוסים. אשר אותם מעשים. והעמתו היות ששים. שונאיהם כים דורסים. וכנת ראשימו רופסים. כי בנוחם היו חוסים: עולצי בשמחות. ישישו ברוב הצלחות. ויתמלטו מכל אנחות. פודה אלהי הרוחות. המעלה בכל שבחות. יטה אזן לשיחות. צורריהם תפיל בשוחות. ונפשותם תהיינה שחות. בכל רע מוכחות: קדוש יקבץ עדרים. ויזכור ברית אבירים. אשר לפניו היו ברורים. רצה בבנים מובחרים. מכל צד ועברים. לפניו היות משמרים. שקד עליהם בליל שמורים. וקטל למענם בכורים. והוציאם בפדות מודרים: חזן תפן באני ישנה. ותצילנה מעדינה. בראשון לחדשי השנה. קדוש: הכל יודוך

אופן כבודו משבחים בכל העולם. והוא מעין כל נעלם. ובאו בפתחי אולם. והכל ירוממוהו באופנים לעולם: והחיות

סימן א"ב

אל עשה נפלאות. בעבורם עשית נוראות. גלית ברבבי צבאות. דגלימו להוציא מתלאות. המה כנשרים נשואות. ומשארותם נושאות. זבד טוב מלאות. חסד בעיניהם רואות: טובים כלם. יודע פרי מעללם. כל ההורך נהלם. לפני כל התהלים. מלא כל משאלם. נואמי רעתם הפילם. שבע מן האפילם. על כל אום עלם: פצו פה בשירה. צדקו לאיום ונורא. קול תודה וזמרה. רננו לשוכנה. שם הנכבד והנורא. שבחו להעיד במורא. תקפו כלם להתאזרה. תמות בקריעת ים סוף ובכשת בכורים להגבירה: מרת. שמחה ושירה וכו'

בפ"ן ואל כמפלה כל והשירה וכו' ואח"כ מתחילין כאן :

מסוד חכמים ונבונים. ומלמד דעת מבינים. אפתחה פי בשיר ורננים. להודות ולהלל פני שוכן מעונים:

סימן א"ב

אתית עת דודים כנעה. באחת נעשר פוס נגעה. נישת צקון מכפל כפנעה. דלג פעם וזאת רנגעה: השנים עופר מהרך ארבות. וחתל ארך בתבם מערובות. זמן קפץ עשות רבות. חדשים וגם ישנים להרבות: טס ויבא וגדן שנה. יקץ כישן ועור במשנה: חזן כסף ודפק בפתחי ישנה. לחפשה בראשון לחדשי השנה: לי עוד תגנון. בפסוח וגנן: חזן בגוננך לגנון. במגנת יגון: ברוך אתה יי מגן אברהם:

אתה גבור כו' לתחיית מתים

מריסי על עגלה להלאות. מכאב הנה להראות אות. נאקה הקישה קץ הפלאות. נחצו למאתים ועשר ארבע מאות. שה המסכך לעקד צור. סים זכרו בפקד נצור. עמוסים כאתיו לעת בצור. עדימו לשי יהא עצור: פלא עשות נגד אבות. קץ כבעשור לאפוד בעבות: חזן צליחת ירדן בו להתוות. צפית שה לבית אבות:

לך עוד נקטיבה. מסעיני הישועה נשאבה: חזן ששון ישעך לנו השיבה. ובתחית נשמה נחשבה: ברוך אתה יי מחיה המתים:

קיתת עלית עקד. היא נצבה בפקד. ונויעת בתרי שקד רשפי לוד ליקד: בחש ישנית כערב. דם תבוסה כערב. קץ חש וקרב. לעתיד בתנין קרב. שמע מכסת פסחים. אשר כסה פסוחים. היא צמתה כפלוחים. להציתם בקוצים פסוחים: תרפים כדי למעם. מנויי מתי מעט: חזן תוקף הדרת מלך מלהמעט. הורשם להמנות בנאם ימעט:

החדש הזה לכם לשמור. בסכם אסמי ושמור. ואתם אל תמור. שלשת אותות בו לשמור: חודש זה החדש בחדשו. לאות ולמועדי קדשו: חזן ידידי עם קדושו. הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו:

חתום מפי נזור קדש. בהיום הזה יחדש בנודש:
חזן ונוביל שי במקדש. בראשון באחד לחדש:
ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה:
ואתה קדוש יושב תהלות ישראל אל נא:

רבות עשית והשבת וספרת. ספלותיך פעל כסדר ספרת. לאותות ולמועדים חבלו שפרת. לתקופות ומחזורות קצו צפרת. לאלפים וארבע מאות וארבעים ושמונה זמנו בארת. ובתשע מאות עבורים עדיו עברת. והיום הורית לעם אשר בחרת. לכן על כל חדש חדשו הגברת. כפרו בקרת. קצבו חקרת. גזלו הקרת. פלאו סקרת. מועדו יקרת. ובו יקרת ותיקרת:

חי וקים נורא ומרום וקדוש:

פזמון כנלפני החזרת אלעזר בירבי קליר

אבי כל חוזה. חל בו במחזה. כנאמר לו חוזה. תבנית החדש הזה: להבין קצב מולדתו. מתחלתו וארך מלאתו עד תכליתו: עמתו להראהו. ולא הכיר מראהו. עד באצבע הראהו. אז בן וראהו: זוהר לשעות שש. תארו להתאשש. פחות משש. כל עין יעשש: רואיו לבקר. עדיו לחקר. מעמידיו לנקד. סמידיו לעקר: במקדד לו שער. אביו איך לשער. עד שטיפת שער. יקבלו יושבי שער: יודע תבונה. לחוות לאום נכונה. להורות ליודעי בינה. ערך לבנה: רגלים לישב. זמנים לחשב. בעבור איך לישב. וסוד מה להקשב: בפני צנו אלי קדש. להעיד עדות חדש. ואל נתעטף בקדש. ממקדישי חדש: יה בדקם לעינו. מעדותם דקדק בסתנו. והפל צוחו במעונו. מקדש החדש בזמנו: קץ מולדתו חל להקצות. ביום רביעי בחצות. ועד שלשים מרוצות. לא נפר בהוצות: לאה ציר ופחד. ותר מעת לשת ספור אחד. וצור כין לו ביחד. משרב עד ערב מנות אחד: ילדות תרם וסתר בו ביום חשבון מצו. ובתחלת בריתם בחלון אחד נמצאו: חזן רעים כנתן למו מסורת אמצו. לחשב לעבר ולקדש ספורות כמצאו: אל נא לעולם תוערץ וכו׳

חזן וקהל ראשון הוא לכם. לפסוח עליכם. להתקדש בתוככם. קדוש:

חזן וקהל לכם הוא ראשון. נוצרי כאישון. להעריץ לאל אחרון וראשון. קדוש:

אופן לים אלב

אדון מקדם תבנו ראש. בינו לא גל מספר תולדות ראש. גלהו תחלה לכם לדרוש: דורש למצות בו ניבו וראשון. הופלא מכל עם ולשון.

ולא הובחר לאדם הראשון: זמן עדנת בו בקשות. פגום לקצו עקוד למוסרה. טפיח כבן בו בשורו בשודה: ירח אשר לא פענח לראשונים. כמוס לצפון חדשים וגם ישנים. לראש הושם לארבעה ראשי שנים: מועדים מונין לנתלים. מועדים בו עניניו ציירי רוגלים. כפור הוא למלכים ולתלים: עבור מעברים לשמרו במועדו. פרת ואביב תקופה בם לועדו. ציון שלשתם יצרכו לסעדו: קדש בראשו ושלישו הציו ורבו לשמור. לקדש לקחת לחג לקצור ולנמור. רשם בכל דור. שמור הוא לרוכב על חמור: שמירת שרישו בירדן עמדה. שלהבת חציו שאין פול העמידה. תשועת קציוו ימיני העמידה: לכם וכו׳

ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע:

הוא נקרא ראש וראשון. ונואמו נקרא ראש וראשון. ומועדו נקרא ראש וראשון. ואויו נקרא ראש וראשון. ונוחליו נקראו ראש וראשון. ואויבם נקרא ראש וראשון. ואהבם נקרא ראש וראשון. ונאלם נקרא ראש וראשון. הנה העת יבא בראש וראשון. בקץ אשר הוא ראש וראשון. לעבור בראש וראשון. לכונן נכון בראש וראשון. ואתו נוצר ברוח ראש וראשון. לקעקע שרשי עמלק ראש וראשון. לעורר צורים החצובים בראש וראשון. לפעול חדשות בראש וראשון. לרצות חדוש תשורת ראש וראשון. להוביל בו שי לראש וראשון: ועוד בל יזכרו ראשונים. כי יחדשו חדשים גם ישנים. פלאים מפלאים משנים. ויקיצו כל ישנים. מהללים ומשוררים שירים משירים משננים: ולא יאמרו עוד אשר העלה בנביא. כי אם חי יי אשר העלה ואשר הביא. ואז אל ישאג כלביא. לערוך קרבי חדשות להביא. ביד איש נביא. משבט לוי. להשיב לבבי. לחדש קרבי: ניצמיח צמח נקוב שבעה. ואתו יהיו רועים שבעה. ויחדשו לאום דברים שבעה. ויתכפה מהם שבעים שבעה: וישוב ויגלה לעם קדושים. אשר עמו יהיו מקדשים. ולא לעדרי צאן קדשים. עד קץ ששת חדשים. עד בא ראשון לראשי חדשים. ואז יראת לעדת קדושים. הנשארים מעול קדשים. ויראת למו אותות חדשים. לחדש שמים החדשים. למשות קדש קדשים. לפתוח דלת לקדושים. בשבתות ובחדשים: ואז יצוה חדוש עבודת חדש. מה להעלות בראש כל חדש. ועבודת [illegible] הוא תקדים תחלה לכל חדש.

כי כמו היה ראש לכל חדש . כן יהיה ראש לכל חדש : ותעשה בו חדשה . לבראת ארץ חדשה. להנתן דעה חדשה . לכרות ברית חדשה . להבראות בריה חדשה . להתחדש רוח חדשה . להוביל בו שי מנחה חדשה : וחמה ולבנה תתחדש. ואורם שבעתים יחדש . שתים בשנה יתחדש . ויצמצם שכינתו בתוך שער החדש . ויקרא לו שם חדש . כשם העיר מיום המקדש . וינתן לעם לב חדש . לשורר בפיהם שיר חדש . שיר מפואר ומחדש . על כל שיר מהלל ומקדש : כי שירי אראלים . אשר שיר ותשבחות מהללים. לפני שיר זה לא חלים . ונצוח אלים . אשר קול המולה צוהלים . לפני שיר זה לא ממללים : ורנן גלגלים . אשר אם הורשו כל גוללים . לפני שיר זה לא כוללים : ואימת כרובים . אשר הם צגים כמו רובים . לפני שיר זה לא מרבים : והדרת אופנים . אשר הם מרבעי פנים . לפני שיר זה לא סופנים : והמון גדודים . אשר הם הוד אל מעידים . לפני שיר זה לא נאגדים : וסוד עירין . אשר כעין קלל בוערים . לפני שיר זה לא מפארים : ותגש קדישין . אשר לבקרים מתחדשים . לפני שיר זה לא מקדישים . ונהם שנאנים . אשר טעמם לא משנים . לפני שיר זה לא משננים : ופחד שרפים . אשר ברגע כל שורפים . לפני שיר זה לא רופפים : כי כל מתנות משרתים קדושים . משרתיו יהו מקדישים : וגם המון צבא מלאכים . מנעימים יהו ממליכים : ומרוצות חיל זקים . כחם יהו מחזקים . וזיו משלחת ברקים . פניהם יהו מבריקים : וחוצה למו הוים . מתעלסים באהבים . ועד מחיצתם לא באים : באשם נלהבים . ובנחלתם נכוים . ובפארם הם נאלמים : ועת כי יתחילו יחישו . ועת כי יתכילו יחילו . ועת כי יגמורו יעריצו . ועת כי יחישו יקדישו . ועת כי ישתוקו ישלשו . קדשה משלשת : ככתוב וכו׳

ומוציאין ב׳ ס״ת בא׳ קורין בסדר היום ובב׳ קורין למפטיר בפ׳ בא החדש הזה לכם עד תאכלו מצות ומפטירין ביחזקאל מ״ה :

מוסף לפרשת החודש

ספ״ן מפתיל עד מלך עוזר ומושיע ומגן .

[illegible] א״ב [illegible] ובראש כל פסקא תיבה מפסוק ראשון לציון (ישעיה מ״א) :

ראשון . אמצת לפרח שושנים . אמוץ לעובר מרדם ישנים . בזכרך ברית ראשונים . בצפון חדשים וגם ישנים . גלותו בדת שנונים . גזר ראש לארבעה ראשי שנים : חזן ארבעה ראשי שנים במחזה . כארת זה מזה לחוזה . כאשר שמענו כן עוד נחזה . לגוננמו כמגן בחדש הזה : ברוך אתה יי מגן אברהם : אתה גבור עד להחיות מתים

לציון . דרור תשת בו קפות . דבר אור יקרות לקפות . החדש אשר ישועות בו מקיפות . החוסים בו מתקיפות . וממנו מתחילות ותוקפות . ועד ראש לארבע תקופות : חזן ארבע תקופות כשנה . תחדש אורם כבראשונה . כאשר שמענו כן עוד חיש נא . החיינו בגשם בראשון לחדשי השנה : ברוך אתה יי מחיה המתים :

קדושה . לדור ודור עד וקדוש אתה

הנה . זה בא לפרקים . זמון לגאול רצוצים מארקים . החדש אשר רביבים בו מריקים . חשרת מים למלאת רקים . טיעת לרוות וירקים . טלאים בו להקים . כארבעה פרקים : חזן ארבעה פרקים כבמחזה . כארת זה מזה לחוזה . כאשר שמענו כן עוד נחזה . ונעריצך קדוש בחדש הזה : ברוך אתה יי האל הקדוש : תכנת שבת וכו׳ עד מקדשי שמך

(ובר״ח אתה יצרת עד קבעת) :

הנם . ימים המבורכים . יורה ומלקוש באבם פורכים . כח תת באביבים רכים . כרמל להקליא אביב פרוכים . לשנן מפעלות מציץ מחרכים . לפניו קוראים ענין ארבעה ערכים : חזן ארבעה ערכים אשננה . ספור מסות פרחי שושנה . כאשר שמענו כן עוד חיש נא . ענגנו בנופש בראשון לחדשי השנה : ברוך אתה יי מקדש השבת (לשר״ח וישראל וראשי חדשים) :

רצה עד לציון ברחמים

ולירושלים . מופת הוחק בו כסות . מעין כל חי להתכסות . נקמות אשר בלב מכסות . נתכנו במועד זה היות טכוסות . שה לבית אבות מנות במכסות . סבות עליו עסים ארבע כוסות : חזן ארבע כוסות כבמחזה . כארת זה מזה לחוזה . כאשר שמענו כן עוד נחזה . רצנו כשי בחדש הזה : ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון : מודים עד ותודתנו סלה

מבשר . עם זכיות . עצורים להעלות מצול דכיות . פדוים חוה במשכיות . פצוח שירים תמור בכיות . צבאות כל חמדת שכיות . צאנן יציע לרושש ארבע מלכיות : חזן ארבע מלכיות לדוש אותנה . מדות פעלתם כבראשונה . כאשר שמענו כן עוד חיש נא . ותיטיב לנו בטובך בראשון לחדשי השנה : ברוך אתה יי הטוב שמך ולך נאה להודות : אלהינו וכו׳ ,

שים שלום עד בכל עת ובכל שעה בשלומך

אתן . קול כשוררו ראשים . קרא בגרון בגיא החרשים . ראשי תנינים אשר על גבי תורשים .

ראותם בזה חדש מגורשים. שיר חדש והגה מדרשים. תרננה שפתי בשורי ארבעה חדשים: חזן ארבעה חדשים כבמחזה. כארת זה מנה לחוזה. כאשר שמענו בן עוד נחזה. ברכנו בשלום בחדש הזה: ברוך אתה יי המברך את עמו ישראל בשלום: ק״ש. אין כאלהינו. עלינו. ק״י

יוצר לשבת הגדול

מפסלין פד ובורא את הכל ואח״כ מתחילין כאן:

אור עולם באוצר חיים. אורות מאפל אמר ויהי:

ע״ס א״ב ואחר כך ג׳ וכנוס חתום בנימין בן זרח חזק

אתי מלבנון כלה מראש אמנה תשורי. בטוהר עדיי לבוש התכהני והתפארי. בושם רקוח התבשמי. מור ולבונה התקטרי. כי בא עת יהגיע שעה אשר למלך תשורי: חזן בין שדי ילין אשכול הכופר. מצפצפת ונואמת כלה באמרי שפר. בני מכון זבולו רוחשים בלי חפר. חוק זכר קדשתו נעריץ ונספר. במעלה יתקדש ובמטה יסתלסל תמיד ליל וצפר. קדוש:

גן נעול קראני דודי. חמק עבר ושומרים נשאו רדידי. דלפה עיני ונרסה בזכר עניי ומרודי. דדוי אהבת חסד תאות דודי: הן בלא לב ולב ונפש חפצה. חתן מתנדב וכלה רוצה. ועל מה זה מתאחר דיץ העליצה. שלוחים הריצו לזה ולזו במרוצה: זכר כה ברית ושבועת אלה. אשר בשעת ארוסיה כרתי למהללה. הפצי ורצוני לקים בכהלה. השיב חתן לשלוחי כלה: טענה סגלה אף היא יושר אמרים. נכונה אני מקימת כהן הן הדברים. יגמול רק עמי חסד יזכור אהבת נעורים. וימהר לפדותי מבין תמורים: כציר מרפא ושלוחי אמונים. נתמצעו תאומים בזוג חתנים. לדבר על לב כלה דברים הגונים. ולהבעיר לב חתן בקנאת מגנים: מלוכה בהתבשרה כלה בתמרוקיה מאד השביחה. יפוניה הנצו וכמדרה פתחה. נכונו שדיה ושערה צמחה. ותתנוה לכתר ולמלכות הצליחה: בוא מפריכה בראותה תמהה בעיניה. הלא זאת הנמבזה והנקלה השיבה לסגניה. על זאת שלחה קראה לאצטנניניה. עליה חושבת וחורקת שניה: פריץ חיות נוהם ולבו מכבד. כלה לענות בקושי לשעבד. צערה בפרך ובעול כבד. אולי תתענה ותהיה ככלי אבד: קרא עליו מועד בחוריו לשבור. צפרדע חנמל וכנים חמרים חמרים צבור. רשף ודבר וברד לפניו לעבור. ובראשית כל אונים באהלי חם לקבור: שלחה פרוכה בעל כרחה מפסתולל. ותצאנה כל הנשים אחריה בתוף להולל. תנות לאל זמר והודיות שבח והלל. שככה אותות בדים מפר וקוסמים יהולל: חזן בין שדי ילין אשכול הכופר. מצפצפת ונואמת כלה באמרי שפר. בני מכון זבולו רוחשים בלי חפר. חוק זכר קדשתו נעריץ ונספר. במעלה יתקדש ובמטה יסתלסל תמיד ליל וצפר. קדוש: הכל יודוך

אופן כלחי כמלרום בנימין

בלולי אש ומימות. גבורי עיר מרומות. נצבים כחומות. ברתתים ואימות. מרבים תעצומות. לאל יוסד הדומות. ואני אום באמות. בחך וגרון רוממות: נוהם מיכאל. וגועה גבריאל. זועק אוריאל. ונועש רפאל. ומהדר הדרניאל. הוד ליה אכתריאל. ואני כנסת ישראל. מעידה כי אין כאל: ירוצצו כברקים. חיל זועות וזקים. לפידים דולקים. וכבזק בוזקים. תשבחות מפיקים. ושעור רון מדקדקים. ואני שושנת עמקים. עסוקה במצות וחקים: מאות אלפי אלפים רבבות. מרכבות אש ושלהבות. מקיפות וסובבות. עלוי כס ערבות. שלש קדשות דובבות. וקול דממה מקשיבות. ואני בת שלשת אבות. תמיד תפלותי ערבות: נהרי אימה וחילה. זעת חיות מגדילה. ועל ארבעתן מלמעלה. חיה חמישית גדולה. לסלסל היא מתחילה. ואחריה כמליא כלה. ואני בבית התפלה. תבענך שפתי תהלה: והחיות וכו׳

פיוטל ע״ס א״ב ונסוף חתום יוסף בן שמואל

זולת אז כארשת בתולה בטוהר וקדושים. בארץ כפתרום הגרדה בין קשים. בהגיע זמן הפה בראשון לחדשים. בעדה שתה שדכנים ישרים וקדושים: גשו אי כפתור כהפקדו ידידים. גם הרצו דברים למסתולל ודודים. דעו כי עלמה בבתיכם שודדים. דרושה לנשואין ועתה עת דודים: המלך הקדוש כמו קדשה בחתונה. הרבה סבלונות שגר לה במתנה. ונשבע לה להכניסה כשתעמוד באיתנה. ומאז ועד עתה לדודה המתינה: זדון לבכם השיאכם המלכה לכבוש. זמנה להעביר ולעכבה עד בוש. חושו נא והחלצו מכתה לחבוש. חתן פן יעבור נקם יעט ללבוש: טף אויל והשיב דברי מרמה. טובת חן שאבירתם מצאתיה ערמה. ירודה עד עפר פרועה ופרומה. ידיה אסורות אבל חכמה בערמה: כנסתיה בהיכלי כעין פרתמים וקחה. כלכלתיה ברעבון פן נפשה נפחה. לעת הזותי כי גדלה משפחה. לקחתיה בעד כבי היות לי לשפחה:

לשפחה: מה יקחך לבך תואנים כהשיבך. מות קראתכם ככלות כל תנובך. נצלתם בחכמתה וקוה ענה בך. מדרת ברצונך להורישה כל טובך: ספר מתנה הפרע לה כנתיצה. סוב היצא כלה מארצך חוצה. עמלה תשלם אם תשמע לעצה. עד לא תתחבל בכלה ונחרצה: כשפשתי כבית גנזי פנקסים וספרים. כן אמצא התן שאתם מספרים. צבא היש לו ועירים וכפרים. צפיתי ואין שעו לכם עפרים: קצפת בנבלות פה וקלונך נתגלה. קדושנו רב חילו ומפואר בענולה. ריב כהתגלע נודע למי הסגלה. רדתה לסוף בעצמך להשתחוות לרגלה: שרש נחש בשמעו מאמר פרושם. שב והתעבר וצוה הוצה לגרשם. תכבד העבודה עלי כלה כהרשם. תאומים ספרו מעשיה להולך בראשם. ירד והתאיר הנית מסע ושריה. נישלח חציו להפוך עיר וקריה. סכבום עשרה עדים כמכה טריה. כצו צאי כלה ענפה ופוריה: במהול משחקים אז יצתה אהובה. נוהגת לרקמות עם בספה וזהבה. שודדים בחזותם בערה בם להבה. מהרו לרדוף כי שבתה מדהבה. ניגער בים סוף וירדכו בנעלם. אויבים הטביע והמציאם כפי פעלם. לכן שוררו ידידים למלך נעלם. עזר אבותינו אתה הוא מעולם: מורת. שמעה עשרת.

כמ״ן חוזל כמפלה עד ומושיע ומבן ולפר״כ ממחילין כאן:

מסוד חכמים ונבונים. ומלמד דעת מבינים. אפתחה פי בשיר ורננים. להודות ולהלל פני שוכן מעונים:

פיוטל פ״ם א״ב ונפוף חמם יוסף בן שמואל

אלהים בצעדך הכות פתרוס. בתקת חילם מבצריהם להרוס. נצלת עמך בנבל קתרוס. דרריהם והברתם כסולת לרוס: הנרת לגיא המון פיבסת. ונקיתה לארץ בטריה נחבסת. זנותה זרחה בדם מתפוססת. חלצה ונגהצה ברחיצה ותכבוסת: טרם מרור ממענים ישבת. ישועה צמחה לנצורי כבבת: חזן כתרת כליל לנפש משיבת. לשעבר קדמת סתן שבת:

סלה ארוממך מושיע ושליט. מוציאי לחפשי מבית מעליט: חזן סכותה לראשי להשאיר פליט. צגון והציל פסוח והמליט: ברוך אתה יי מגן אברהם: אתה גבור עד לתחיית מתים

מסגר אסיר בצאת לחופש. נתנוסס נס בטביעת רפש. סבבתם תוק מרגוע ונופש. ערוך תחלה למשיבת נפש: פרושו וטעמו צוית במרה. צחצות רתו להבין ולגומרה. קביעת קדשתו בזכירה ושמירה. רוץ להפיק בתודה וזמרה. שפטים

גדולים עשית בצוען. שפרת אהל כל יצען: חזן תנובים פתו בצאף להכניען. תקפה תרדת בעמלק ובכנען:

לבך ועיניך להיכלך תשובב. דשן ושמן לעמך יסובב: חזן תכונן אלמך מזבח וסובב. להגישם תחי ישנים דובב: ברוך אתה יי מחיה המתים:

ישעי וכבודי משגבי ומנוסי. ונצב לריב על אונסי. סוככי באברתו יי נסי. פורע וגובה דין קנסי. כהלו נרו עלי ראשי. רכב על עב קל מענשי לגרשי. שתת מבצר מחלישי ותורשי. מלון קצו נתני דורשי. וממעון קדשו חבש כאבי. אדון ממעיני הישועה השאיבי: חזן למדני לנוח בשבת מהדאיבי. להאכילי נחלת יעקב אבי:

ימלך יי לעלם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:

ואתה קדוש יושב תהלות ישראל אל נא:

כרם חמד נטע שעשועים. בלוסה ומכסכסת שני רשעים. ונגלית לחלצה מבין פושעים. בהיל אלפים רבבות תשעים. ובצדק נפקד לתשע ותשעים. הועמסה משא פרדים תשעים. פנית לפניה מלכים ושועים. שלחה קציריה ועלו מושיעים. ולחלקה נטלה שבעה משבעים. שעשור נכסים לבנות קבועים. ובישימון הרך הלכו ארבעים. מעדני מלך אוכלים ושבעים. קדשתו מתנים ורנן מביעים:

חי נקים נורא ומרום וקדוש:

לפני מנהגם יוסף בר שמואל חזן

ירדת להציל עמך. להודיעם ארח נועמך. למשאות תרים פעמיך. להכניע רודים בזעמך: וכהתם המון שודדים. כלו שרים ונדודים. והגיע עת דודים. צמחה ישועה לידידים. סוד כיצא בהנניה. צאת עצומים לרויה. נחצו צירים לשביה. שני תואמי צביה: פרוס כירה של מלך. ארעהו לשר הלך. כל הבא למלך. אשפר לפניו מהלך: בשער בת כסלוים. נצבים מלאכי שלוח. נסתכלו קוטפי מלוח. באין קומץ ומלקוח. רהב לבב גנה. לגיונו קפץ ומנה. יכנס הבא במנה. ואלה לבד באחרונה: שאל פתן חרש. מי נדרש והדורש. השיבוהו הפך משורש. כלה נרש יגרש: מרד ור בעקולו. מה לי ולקולו. ולא הרצני בשקלו. כנשען על מקלו: ואז צפה באלילים. היש ידיו גלילים. צנו עליו בפלילים. אין פגות בחללים: אויל מוכן לעברות. מה לכתן בקברות. הלא כתבל הדורות. נודע בעל גבורות. לובש צדק נאדר. להשיב גמול לאבזר. הפך דרך איש נזר. עמלו בראשו חזר: חזן תגמל

נרד ורשפים. ולעף בעלי כשפים. קרסו כרעו שוטפים. עפר ארץ שואפים: אל נא וכו׳

גלות הפוס יוסף ותח"ל כ"ס א"ב ונסיף חפוס טוב עלם:

ית"ע יוצאי חפזון. כפקם רזון. לשובע ולא לרזון. קדוש:

אמנה גדולה היתה בעם. בלי להתלונן זאת הפעם. גוע לומר מה נטעם. יוצאי: דרך שלשה נלך במדבר. תגיד מאז מנהיג ודבר. ולא כחד מהם דבר. יוצאי: זריזים חשו להקדיש קרואיו. חסו במטריף כל ברואיו. טוב אין מחסור ליראיו. יוצאי: יחיד שמרה למדה שרועה. כלולותיך אזכור חסד לפרעה. לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה. יוצאי: מקום צפעונים נחש שרף ועקרב. נסעו קדושים לשמש ושרב. שב ועולל ומקנה רב. יוצאי: עדרים השכילו מדע להתחכמם. פסת משארות נשאו כהשכימם. צרורות בשמלותם על שכמם. יוצאי: קטוף העסה בהררה קמוצה. רצופה בראשיהם שלא החמיצה. שמש שזפתה ואכלוה מצה. יוצאי: תפני ששים ואחת במשטר. טעמו וארחו כשיור המנטר. עד לחם משמים הומטר. יוצאי:

ובכן ויהי בחצי הלילה:

סימן ע"ס א"ב

אז רוב נסים הפלאת בלילה. בראש אשמרת זה הלילה. גר צדק נצחתו כנחלק לו לילה. ויהי בחצי הלילה: דנת מלך גרר בחלום הלילה. הפחדת ארמי באמש לילה. וישר ישראל למלאך ויוכל לו לילה. ויהי בחצי הלילה: זרע בכורי פתרוס מחצת בחצי הלילה. חילם לא מצאו בקומם בלילה. טיסת נגיד חרשת סלית בכוכבי לילה. ויהי בחצי הלילה: יעץ מחרף לנופף אווי הובשת פגריו בלילה. כרע בל ומצבו באישון לילה. לאיש חמודות נגלה רז חזות לילה. ויהי בחצי הלילה: משתכר בכלי קדש נהרג בו בלילה. נושע מבור אריות פותר בעתותי לילה. שנאה נטר אגגי וכתב ספרים בלילה. ויהי בחצי הלילה: עוררת נצחך עליו בנדד שנת לילה. פורה תדרוך לשומר מה מלילה. צרח כשומר ושח אתא בקר וגם לילה. ויהי בחצי הלילה: קרב יום אשר הוא לא יום ולא לילה. רם הודע כי לך היום אף לך הלילה. שומרים הפקד לעירך כל היום וכל הלילה. תאיר כאור יום חשכת לילה. ויהי בחצי הלילה:

ובכן כל מחמצת לא תאכלו:

ע"ס א"ב

אבא בחיל להתיצבה. במעמד פני תבה. גשתי לרומם ולשבחה. דרשות דגול מרבבה: הלול קוני אקשיבה. ובחקר דתו אתישבה. זאת לדעת אחשבה. מטעם חכמי ישיבה: טוען עולם אמליכה. יהבי עליו אשליכה. כרש לפניו אתהלכה. לפתוח בדבר הלכה: מלת פי גדושה. נוצר חסד אקדישה. סלסל בדת מורשה. (נ"א בדעה חדשה). מרשות עדה הקדושה: פני ישרים דובר. צחצוח אמרים אגבר. קדמתי לטול כסבר. רשות מרב וחבר: שדי חילי תאמץ. תעדיף קט וקומץ. לבאר בלי שמץ. הלכות בעור חמץ:

כ"ס א"ב ונסוף חפוס יוסף הקטן ב"ר שמואל חזק

אלהי הרוחות לכל בשר. חוק לעמו מסר, והזהירם בכתב מוסר. לבדוק חמץ אור לארבעה עשר: בשעה שאין בני אדם מצוין בשוקא. אור הנר יפה לבדיקה. אין בודקין לא לאור החמה ולא לאור הלבנה ולא לאור האבוקה. וצריך לברך על בעור חמץ בחקה: גמר מנטריה עד דבתרא. ומיד צריך לבטל השאר באמירה. ולימא הכי כל חמירא דאכא בהדא דירה. דלא חמיתיה ודלא בערתיה לבטל ולהוי כעפרא: דאי משתכח לאחר אותה שעה. אינו חיב בבל יראה ובבל ימצא לפושעה. והרוצה אחר בדיקתו לאכול חמץ ולשבעה. מה שמשייר יניחנו בצנעה: היכא דבדק בחורי ביתא. והניח ארבע או חמש רפתא. ואשכח דחדא מניהו פחתא. לבדוק מרישא שמא חולדה לקחתה: וכן תנו רבנן בפרקין. דחורי ביתא ונקיקין. עלאי ותתאי אינן נבדקין. ואמצעים זקוקין: והרי גג היציע וגג מגדלין. ורפת בקר ומתבן ולולין. ואוצרות יין ושמן הנעולין. לבדוק חמץ בלי עולין: חור שבין אדם לחברו. זה וזה בודק עד שמגיע ומבטל שאת. וכן בין יהודי ועובד כוכבים חיב לבערו. פלימו מקל שמא יאמר העובד כוכבים כשפו וחברו: טעגו המפרש והיוצא בשירא. ואין דעתו קודם פסח להזרה. תוך שלשים יום בעי לבער חמירא. לפני שלשים יום אין זקוק לבערה: ישראל דחמץ אתפקד ליה. וליתיה למריה למשקליה. נטריה עד ארבע דחזי לאכליה. שלים ארבע ולא אתא לנכרי קזבין ליה: כשנפלה מפולת על חמץ בערבי פסחים. וכלב אין יכול לחפש אחריו במטחים. הרי הוא כמבוער לרעים פקחים. וכמה חפישת הכלב שלשה טפחים: למדו בי מלחי ובי קירי נקובים. ובי תמרים וציבים. לבדוק אותם חיבים. וחצר פטורה מפני העורבים: מוצא חמץ בקפה בתוך ביתו. כופה עליו כלי בלי ראותו.

ואם של הקדש הוא אין צריך לכסותו. לפי שבדלין מאותו: נפי ופתילי ויורה. דאשתמש בהו חמין חמירא. צריך לגעלינהו ונניח בגו רבא זעירא. ולרבא ליעבד גדנפא ולרתחיה בנורא. סכיני דאשתמש בהו חמירא לארותחין. אי אפשר לעשותן חדשים הם משבחין. ואי לא מגעילן ברותחין. ובכלי ראשון הם מצוחצחין. ועץ פרור מגעילן ברותחין: עגדו אנני וקציעי דקוניא ופחרא. אף על גב דמפליט להו שפיר. לאשתמושי בהו אסירא. ואף על גב דרויתן ואכא למימר ישליט בהו אוירא. אפילו הכי קימא אסורא: פתר קדרות אין צריך לפלחא. אבל משהי ליה עד בתר פסחא. וקערות מתרות כי שקיל מדורא עליהו לאגחא. ובגדמי דגללא שרין בהדחה: צעי דמשהי בהו חמירא בשיר יומי. כבית שאור שחמוצו קשה דמי. ואי אקראי אותיביה ולא אשתהי עמיה. לאשתמושי בהו שפיר דמי: קטוף ביין ושמן עבידין. מלמילש בהו לילי קמאי קפדין. ואמהן דלא טבילן עבדין. דלא למילש בהו הוא הדין: רקיקי מצות עושין זכר לעגון. ולשמן צריך לשמרן מחמוץ כהגון. וחרש שוטה וקטן אין לשין דלמא ישגון. אף על גב דאפיה ישראל בר דעה לא ינהגון. שנו שאין לשין בבת אחת למעלה מחמשת רבעים קמח וכן להלה. והן ביצים כמנין חלה והעומר מוכח לה. והאשה לא תלוש אלא במים שלנו הלילה. תמימים שנו במשנה המהללה. מי המישו של נחתום ישפכו מפני שמחמיצין סלה. ואמרינן שדי להו במקום מודרן דלא ליתי בהו לידי תקלה. תמו הלכות בעור והגעלה: יין כי יתאדם. למצוה הוא מקדם. לצאת בו חובת ידי אדם. אם אין קונדיטון ומבשל נגדם: וארבע כוסות הללו. צריך שיהא בהן כדי רביעית בלי יקלו. אחד אנשים ואחד נשים אלו כאלו. ומחלקין לתינוקות קליות ואגוזין כדי שישאלו: סחו שהנשים צריכות לאמצה. בכל מילי דפסחא בלי שמצה. אף על גב דמצות עשה שהזמן גרמא בם לא נמצא. בשביל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה: פרשו בשפה נדיבה. מצה ויין צריך הסבה. מרור אין בו כן חובה. ומבעי ליה לכסכוסי טובא. הסבת ימין הסבה אינה. ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה: פרקדן לא מן חשיבנא. ואשה אינה צריכה. ואם חשובה היא גדולה. קמי אב מסב הבן בריצה. תלמיד בפני רבו אינו ראוי לפרצה. אבל בשוליא דנגרי צריך להסב במריצה. והשמש שאכל כזית מצה בשהוא מסב יצא: טענו לחטוף מצה בליל פסחים. כדי שלא יישנו הפרחים. וחייבין ברגל להיות שמחים. במקדש בבשר והשתא ביין רקוחים: נשים תיבות לשמוח ולהרנין. בבבל בבגדי צבעונים. בארץ ישראל בבגדי פשתן המלבנים. והאנשים ביין מתעדנין: בערב הפסח סמוך למנחת ראשון. לא יאכל אדם עד האישון. ובבא מבית הרשון. מוזגין לו כוס ראשון: ראשון מברך על היין. ואחר כך קדוש וזמן ואינו אומר נס עדין. שצריך לאמרו באגדה וראוי לכופלו אין. ושתי ומשי ידיה ואינו מברך על נטילת ידים. שקיל נרגירא או כרפסא או כספרתא או חמא. ויטבול בחרוסת ויברך בורא פרי האדמה. וכד אכיל יחצה אחת משלש מצות ואין ברכה עמה. מחצה בקערה ומחצה בשלחן להשימה: מושך מהקערה שני תבשילי. דאנון בשרא וכורא צלילי. אי נמי גרמא ובשולי. ומגביה קערה ולימא הא לחמא עניא כליה: ומוזגין לו כוס שני מארבעת האל. וכאן הבן מאביו שואל. מה נשתנה מלילות זה ליל. וגומר האגדה עד גאל ישראל: אחר דשתי משי ידיה. ומברך על נטילת ידים לתודיה. ושרי המוציא על השלמה דעלוי תרתי דידיה. ולא אכיל מניה אכתי מדי: לוקח פרוסה ומברך לאכול מצה במלל. ובההיא דהמוציא אוכל וכולל. ומברך בחזרת לאכול מרור וטובל וכולל. והדר אכיל מצה ומרור בלא ברכה וכורכן בבת אחת כהלל: חליף לכמה בתי ועביד כי האי גונא עד הכא. ואחר כך עושין סעודתן כל צרכה. וכזית מצה באחרונה צריכין לכורכה. ונוטלין ולא מברכין שמים אחרונים חובה ואין טעונין ברכה: זוכר בשלישי ברכת מזונו. ולשאר הכתים תחלה וטועם הכוס עד משלו אינו. וברביעי הלל מצרי לתנו. כל ישעום כלום באישונו. קמעא לשתות מים יכנס. אם חולה הוא או אסטנס. ובעי למשתי חמרא משום אונס. לומר בחמישי הלל הגדול ישתכנס:

חסל סדור פסח כהלכתו. ככל משפטו וחקתו. כאשר זכינו לסדר אותו. כן נזכה לעשותו: זך שוכן מעונה. קומם קהל עדת מי מנה. בקרוב נהל נטעי כנה. פדוים לציון ברנה:

ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע:

אין ערוך אליך להגיד ולכבר. מקר פלאי נשיה להבין ולספר. מה יקר חסדך [illegible]

גבר. מאד עמקו מחשבותיך נותן תעצומות
ועוז להתגבר. ובני אדם בצלך יחסיון ארך
האבר. הרבית הגוי והגדלת השמחה לבני עבר.
במשול רשע על עם דל לישועתך סובר. ונתאזרת
בחניונותיך מפזר ומפורד לכנס ולחבר. ועוררת
אהבת ישני חברון שוכני קבר. ודנת דיני
קנסות וחבלות על חוברי חבר. והכנעתם בדם
וצפרדעים וכנים וערוב ודבר. ושברת ראשי
תנין על ריב לא לו מתעבר. כי לפני כשלון
גובה וגאון לפני שבר. ומה יעוז ציץ השדה
ימיו כצל עובר. לגבוה על גבוה מפרק הרים
ומשבר. והוא בעל נקמות אלהי המשפט
מישרים דובר. ומצמיח ישע לקויו ועמים
תחתיהם ידבר. ועלינו הפליא חסדיו ונשא נס.
ונקם נקמתנו מכל בעלי אונס. והכניעם בזעם
וצרה בחורי און וחנס. ומלוש בצק עד חמצתו
דנם באונים להקנס. ואזור חלציו חזק ואמץ
להשתנס. בקע ים ויעבירם וכנגד נוזלים כנס.
ובארץ לא זרועה אותם כלכל ופרנס. לכן לנו
להודות על כל נס ונס: למה פסח בא מן הצאן.
שפסח וחמל על קרואי צאן. וכרועה מקבץ
טלאים משכם ואלם מבעלי לצון: ולמה לקיחתו
קודם לשחיטתו ימים ארבעה. ונתן למולים
ולערלים נפסל בהיא השעה. כדי שיהיו בידם
מצות מצויות להשתעשעה. שכבר בא עת
דודים וזמן שבועה. והיו מתבוססים בשני
דמים שתצמיח ישועה: ולמה נתינת דמו על
המשקוף ושתי המזוזות. שהן שלש מזבחות
במקום רואים אותם לחזות. זכר שלש מזבחות
של אב המון נרמזות. שבכן ובית אל ואלון
מורה נחרזות. ולמה אכילת חמץ לשש שעות.
זכר לחפזון שכינה להעביר גזרות רעות. מדלג
על ההרים מקפץ על הגבעות: ולמה אכילת
מצה לחם עוני. שלא הספיק בצק להחמיץ עד
שגאלם מעוני: ולמה במרור שתחלתו רך וסופו
קשה. שנמררו תחלה בפה רך ולבסוף בעול
קשה: ולמה מטבלו בחרוסת. זכר לטיט שאשה
ובעלה דורסת: ולמה תבלין בתוכו מגבלין כמו
מלבן. זכר לנפוץ עם לקושש קש לתבן. ולמה
שני מיני בשר בצד עגה. אחד זכר לפסח ואחד
זכר לחגיגה: ולמה מגביהין קערה קודם זמנה.
כדי שיראה תינוק וישאל מה נשתנה: ולמה
שאר ירקות באין תחלה. לפטור חזרת של
מצוה ברכה ראויה לה. ושאין לומר שתי
ברכות כאחת שתיה או אכילה. ואי אפשר
לאכול ולשתות כאחת בשכבר כרסו מלא. וכן
בשתי מצות פוטרין מחלה לחלה. על כי אין
לשנות בשתי ברכות. מברך על זו ועל זו ואינו
אוכל עד שנגמור שתי ברכות ולמה ארבע
כוסות מצותן בזה הלילה. זכר לארבע גאולות
שנתבשרו בהם עם סגלה. יציאה והצלה לקיחה
וגאלה. ולהודות בהם ולתן כם תהלה. לחובת
ארבע כוסות של יפיפיה עגלה. וכדי לשבר
אמות עממות משקצות בגעילה. בארבע כוסות
הכתובים כם שהם כוס התרעלה. וכנגדם
להשקותנו ארבע כוסות של חמלה. ולמה
מסבין במטה כבודה וכלולה. זכר לחרות ורבוץ
ענני כבוד כבתולה. שכן דרך בני מלכים לנהוג
בכבוד ולסלסלה. שעטרנו קדוש יעקב עטרת
מלוכה ותהלה. ובבר להודיע עם מרעיתו להיות
לו לעם נחלה. כי לאלהים מגני ארץ מאד
נעלה: נעלה בקדשתו מרום וקדוש. כי אלהים
קדושים הוא בכל מיני קדשה. דרכו בקדשה.
והלוכו בקדשה. דבורו בקדשה. ישיבתו
בקדשה. חשיפת זרועו בקדשה. נאה ואדיר
בקדשה: הוא קדוש ועמו קדוש. וכל משרתיו
קדושים. אין כקדשתו. ואין דומה לו. מקדש
בקרוביו. ונורא על כל סביביו. נערץ בסוד
קדושים. נשגב ברבבות אראלים. אילי קדש
משוררים ומהללים. בשיר קדש עירין וקדישין.
רועשים ומרעישים. בקדש הקדשים. עתים
חשים ועתים ממללים. ולבקרים מתקדשים.
מקיפים כס המרכבה וקדשת השם מקדשים.
ושלוש קדשה לקדוש ונורא מקדישים: כתוב וכו׳

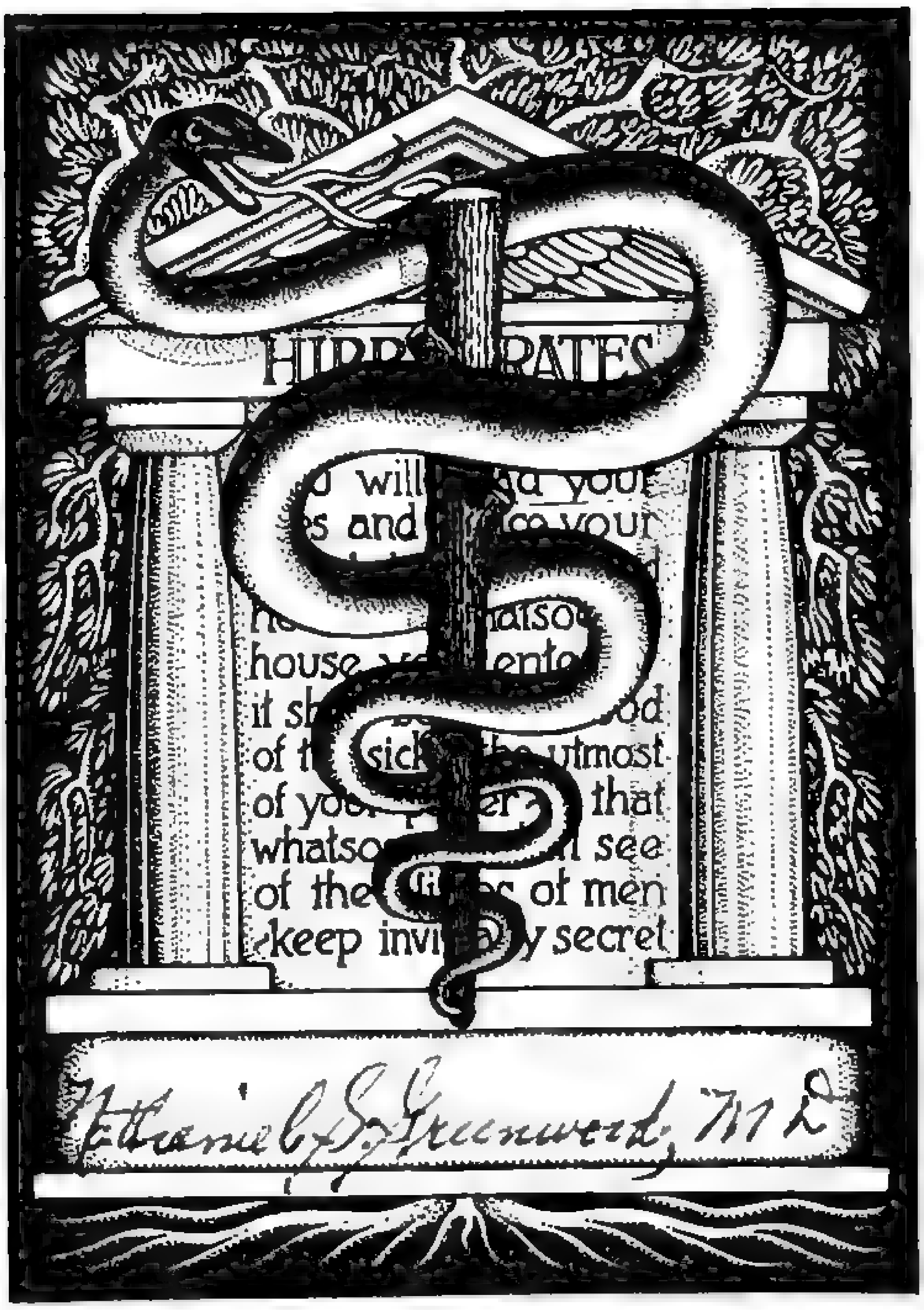

1973

מקראות גדולות

חמשה חומשי תורה

עם

פירושים והוספות רבות

כמבואר בשער השני

ווילנא

בדפוס ותוצאות

האלמנה והאחים ראם

ספר

ויקרא

מן

חמשה חומשי תורה

עם

תרגום אונקלוס, ופירש"י ז"ל, ושפתי חכמים, ובעל הטורים

עם ספרא דבי רב

הוא ספר

תורת כהנים

עם פירוש

התורה והמצוה

הפירוש הזה יחוה צפונות ויגלה פליאות ויפתור חידות, ויברר כי כל דברי תורת שבע"פ הלא הם כתובים באצבע אלהים בתורת הכתב, וכל דברי חז"ל מוכרחים ומוטבעים בעומק הלשון עפ"י חקים וכללים מיוחדים שהי' לחז"ל בשפת לשון הקדש, ובכתב יושר דברי אמת יגיד את הרשום בכתב אמת, ויתן אות ומופת על אמתת תורה שבע"פ, ועל גודל חכמתה וקדושתה. ואת דברי הספרא ואת חידתו פותר ומפרש בדרך חדש לא שערו המפרשים ולא דרכו בו, יפלס נתיב ושביל מיוחד וישם ארץ ציה למוצאי מים.

מאת

הרב הגאון האמתי המפורסם בכל קצוי ארץ, כליל החכמה והמדעים, כקש"ת

מוהר"ר **מאיר ליבוש מלבי"ם** זצללה"ה:

בעל המחבר פירוש מקראי קדש על נביאים וכתובים, ופירוש התורה והמצוה על תורת כהנים, ספר ארצות החיים על שו"ע או"ח, וספר ארצות השלום, ועוד כמה ספרי' יקרים:

ווילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראם

תרע"ג.

ХУМЕШЪ. Пятикнижіе Томъ III. Ч. II.

Соч. Мальбима.

1912.

ВИЛЬНА. Типографія «Вдова и бр. Роммъ».
Уголъ Духовскаго и Глухого пер. собств. домъ № 1-2.

יב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר וְטָמְאָה שִׁבְעַת יָמִים

ימים

אונקלוס

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אִתְּתָא אֲרֵי תְעַדֵּי וּתְלִיד דְּכַר וּתְהֵי מְסָאֲבָא שִׁבְעָא יוֹמִין כְּיוֹמֵי רִיחוּק סְאוֹבְתַהּ תְּהֵי מְסָאֲבָא׃

וביומא

בעל הטורים

(ב) אשה כי תזריע סמך והתקדשתם לאשה כי תזריע שצריך לקדש את עצמו בשעת תשמיש. וכתי' לעיל אל תשקצו את נפשותיכם ודרשי' מיניה

מיניה

רש"י

(ב) אשה כי תזריע. (ויקרא רבה) א"ר שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה חיה ועוף במעשה בראשית א כך תורתו נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף: כי תזריע. (נדה כ"ז) לרבות

אפילו

שפתי חכמים

א ואם תאמר והתם גופא מ"ט יצירתו של בהמה וחיה קודם ליצירתו של אדם. כבר תירצו בגמ' בסנהדרין ל"ח מפני מה נברא אדם בע"ש כדי שלא יהיו אומרים שותף היה להקב"ה במעשה בראשית. ד"א שאם תזוח דעתו עליו אומרים לו יתוש

קדמך

ספרא

(פרשה א) א (א) בני ישראל בענין הזה ואין עכו"ם בענין הזה. בני ישראל אין לי אלא בני ישראל מנין לרבות את הגיורת ואת השפחה בין משוחררת בין אין משוחררת ת"ל ואשה. בני ישראל מה ת"ל. לפי שנאמר והזרתם את בני ישראל מטומאתם ולא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם. שומע אני בין בתוכו בין מאחוריו. ת"ל ביולדת ואל

המקדש

התורה והמצוה

א דבר אל בני ישראל. כבר בארנו (ויקרא ס' ז) שאחר שהרבה פרשיות אין מתחילים דבר אל ב"י, א"כ בכ"מ שהתחיל דבר אל ב"י בא לאיזה מיעוט. והוא למעט עכו"ם או נשים וגרים. (כמ"ש ס' ז וס' ח וס' קצא בארוך). אמנם פה א"א שבא למעט עכו"ם דלמה נטעה לחייבם בטומאת מקדש, והלא ידענו דדיני טומאה וביאת מקדש אין נוהג בעכו"ם, ובפ' זו כתב ביום השמיני ימול והבאת קרבן היולדת שבודאי אין נוהג בעכו"ם, וז"ש בני ישראל בענין הזה ואין עכו"ם בענין הזה. ר"ל שמן הענין ידענו שאינו מדבר בעכו"ם. וכן אין לומר שבא למעט גיורת ושפחות דהא אמר אשה כי תזריע, ומבואר אצלינו שבכל מקום שאנו ממעטים גרים מן בני ישראל הוא משום דמפרשינן שבא מלת בני ישראל על צד הדיוק, דוקא בני יעקב, ואז אין נשים וגרים בכלל, כי מפרשים אותו בדיוק, כמו ויבואו בני ישראל לשבור בתוך הבאים, שהיו רק בני יעקב ורק הזכרים, אבל כיון דפה מדבר גם בנשים, ובני לאו דוקא, הרי נאמר בדרך ההרחבה כמו בני עמון בני חת שכולל גם הנקבות, וה"ה הגרים, וז"ש בספרא (מובא ביבמות דף עד. כריתות דף ז). מנין לרבות הגיורת וכו' ת"ל ואשה. וא"כ נשאר הקושי' בני ישראל מה ת"ל, משיב שבא ללמד שמה שנאמר בפ' זו מדיני היולדת שאל המקדש לא תבא אינו מיוחד ליולדת דוקא שטומאתה קלה שהיא טבולת יום ארוך (כמ"ש ביבמות דף עד, ובכ"מ) אלא אף לשאר כל הטמאים. וזה כי ממ"ש והזרתם את ב"י מטומאתם ולא יטמאו את משכני, יש לטעות שהוזהרו גם מליגע במקדש מאחוריו, כי גם לא נז' שלא יבואו למקדש וי"ל שבכ"מ שיגעו בו מטמאים אותו. ולכן פרט פה ואל המקדש לא תבוא שאין האזהרה רק על הביאה בתוכו. ואמר דבר אל בני ישראל לומר שכולם נאמר דבר זה, כי גם יתר הטמאים באזהרה זו דאל המקדש לא תבא לא יולדת לבד, (וזה פי' משנה א ומשנה ב), ואמר (במשנה ג') דמכ"מ צריך גם קרא

והזרתם

המקדש לא תבוא. (ב) יכול יולדת הקלה תהיה מטמאה אותו מתוכו ושאר כל הטמאים בין מתוכו בין מאחוריו. ת"ל בני ישראל הרי בני ישראל כיולדת מה יולדת אינה מטמאה אותו אלא מתוכו אף כולם לא יטמאו אותו אלא מתוכו. (ג) אין לי אלא הבא מידי טומאה חמורה כיולדת הבא מידי טומאה קלה טמא מת ובועל נדה וכל המטמא את האדם מנין, ת"ל ולא ימותו בטמאם את משכני אשר בתוכם לרבות את כולם: ב (ד) [כי תזריע] וילדה פרט לשילדה לפני הדבור. או יכול שאני מוציא את שעיברה לפני הדבור וילדה לאחר הדבור. ת"ל ואם נקבה תלד אין הדבר תלוי אלא בלידה: ג תזריע וילדה עד שתצא ממקום שמזרעת פרט ליוצא דופן. ר"ש אומר יוצא דופן הרי הוא כילוד וחייבים עליו קרבן ובלבד שהוא פטור מחמש סלעים של בן:

אשה

והזרתם את ב"י מטומאתם. משום דיש לטעות שמה שהוזהרו ישראל בלאו דאל המקדש לא תבא, הוא דוקא הטמאים בטומאה היוצאת מגופם כזב ודומי' שדומים ליולדת שהגם שטומאתה קלה שהיא כבולת יום הלא באה מטומאה חמורה שיצאה מגופה. מנין שגם הבאה מידי טומאה קלה שלא יצאה מגופם הוזהרו, ת"ל והזרתם וכו' בטמאם את משכני וכו' לרבות את כולם:

ב כי תזריע וילדה, כבר באו רנו (ויקרא ס' יב) שהעברי יציין המאמר התנאי בא' מחמשה פנים. א] במלת כי, ב] במלת אם. ג] במלת אשר. ד] במקור עם שימוש הב', ה] הפעל הבינוני עם ה' הידיעה שטעמו כטעם אשר. וכתבנו שם שיש הבדל בין כל שימוש ושימוש בלשון עיי"ש, והנה יש הבדל בין שימוש מלת כי ובין שימוש מלת אשר. כי מלת כי היא מלת התנאי (ווען) ומלת אשר היא מלת הצירוף (וועלכער). ועפ"ז במקום שהנולד התנאי הוא חוץ מעצם הנושא ישמש במלת כי, ובמקום שהתולדה של התנאי הוא בגוף הנושא ישמש במלת אשר. נפש כי תקריב קרבן מנחה סולת יהי' קרבנו, התולדה שהיא סולת יהי' קרבנו, הוא ענין אחר חוץ מהנושא. אבל איש אשר ישחט שור או כשב וכו' ונכרת (ויקרא יז). אשר יתן מזרעו למולך מות יומת (שם כ'), התולדה חוזרת לגוף הנושא. ולכן בא מלת הצירוף (וועלכער) לא מלת התנאי כי (ווען). ולפ"ז לפי חוקי הלשון הי' ראוי לאמר פה מלת אשר, אשה אשר תזריע וטמאה. כי התולדה וטמאה חוזרת לגוף הנושא. והשיבו חז"ל שאם היה אומר מלת אשר (וועלכע) הינו מסקיף על עת הפעולה כי מלת אשר מציין רק הקנין הנמצא בנושא. והיה פי' אשה אשר ילדה ונמצא בה שטומאה זאת טמאה. מבלי הבדל מתי חלה הפעולה הזאת אם היה לפני הדיבור או אח"כ, לכן השתמש במלת כי שמציין הפעולה העתידה רק אם תלד מעתה אחר הציווי הזאת, (כי כל דיני התורה והעונשים מבואר שלא חלו קודם הציווי אבל בדיני הטומאה יש מקום לטעות שחלה הטומאה שהי' עליו ע"י לידה וצרעת וזיבה שקודם לכן), וכן במ"ש אדם כי יהיה בעור בשרו נגע צרעת שהי' ראוי לאמר אשר יהיה וכו' והובא אל אהרן, דרש בספרא (נגעים ריש פרק א) מן הדבור ואילך, וכן דרש (פרשה ג מ"ב) על נגע צרעת כי תהי' באדם. וכן (פרשה א' מ"ב) על איש כי יהיה זב מבשרו. ושם (פרשה ד מ"ב) על ואשה כי תהיה זבה. מן הדבור ואילך, כי בכל אלה ראוי שיבא מלת אשר. והראיה שבספרא אמור (פר' ג' מ"ב) דרשו איש מזרעך לדורותם אשר יהי' בו מום אין לי אלא שלא יהיה בו מום לאחר הדבור כזיבה ונגעים היה בו מום לפני הדבור מנין ת"ל אשר יהיה בו מום. נולד בע"מ ממעי אמו מנין ת"ל אשר יהיה בו מום. כי מלת אשר יציין אף שנמצא בו קנין זה מכבר, וכן בכ"מ שבא מלת כי תחת אשר או מלת אשר תחת כי השיבוהו חז"ל עפ"י דרושיהם אל מכונו. עי' מ"ש אחרי (ס' קיז) ושמור כלל זה. אמנם אמרו שאח"ל שגם מלת תזריע שייך אל תנאי זה שגם הזרעה תהיה דוקא לאחר הדבור, דהא בחלוקה האחרת אמר ואם נקבה תלד ולא אמר תזריע ותלד, הרי הלידה עקרית בזה וכל שילדה לאחר הדבור אף שנזרעה מקודם טמאה:

ג כי תזריע וילדת. פעל תזריע מיותר. ופי' חז"ל שיצא הולד ממקום המזרעת, שההזרעה באשה (כשבא בפעל) מציין קליטת הולד בדרך הנכון בשבלי ההולדה נכונים לזאת, כאהרן אשר זרועי' אלמיה והולידם כפי הסדר הטבעי. וכמ"ש ונקתה ונזרעה זרע, דרש מטעם זה (ברכות לא סוטה כו) שאם היתה יולדת בצער תלד בריוח, וכוונתו שיצא הולד כדרכו דרך הרחם לא דרך דופן. שבדרך ההרחבה גם זה קרוי לידה, וכמ"ש בספרי (תצא פסקא ס"ו) יוצא דופן מנין ת"ל וילדו לו בנים, (שמ"ש חולין ל"ח ובכ"מ כי יולד פרט ליוצא דופן פי' התוס' שם משום דגמיר לידה לידה מבכור), כי לידה כולל כל שהיה סבה להוציאו לאויר העולם ומיוחס גם אל האיש המוליד, אברהם הוליד את יצחק. אבל כשאמר כי תזריע וילדה היא לידה גמורה כדרכה. ודעת ר"ש דגם יוצא דופן הרי הוא כילוד. ופי' בכריתות (דף ז) ובנדה (דף מ) משום דכתיב ואם נקבה תלד ולא כתיב תזריע ותלד, או שיכוין ואם נקבה היא (כמו שית' בסימן יח) ללמד שדי בלידה לבד, ומ"ש כי תזריע וילדה ס"ל דבא ללמד דאפי' לא ילדה אלא כמו שהזריעה טמאה לידה:

ד (ה) אשה כי תזריע וילדה זכר מה ת"ל. לפי שנאמר וטמאה שבעת ימים וביום השמיני ימול. שומע אני ביוצא חי שהוא מטמא את אמו טומאת לידה מנין ליוצא מת שיטמא את אמו טומאת לידה. א"ר יהודה הריני דן מה אם ביוצא חי שאינו מטמא את אמו ואת הבא עם אמו אל האהל טומאת שבעה הרי הוא מטמא את אמו טומאת לידה. היוצא מת שהוא מטמא את אמו ואת הבא עם אמו אל האהל טומאת שבעה א"ד שיטמא את אמו טומאת לידה. אמרו לו לר' יהודה כל דין שאתה דן תחלתו להחמיר וסופו להקל אינו דין אם טיהר החי את אמו יטהר המת את אמו ת"ל זכר לרבות את המת. (ו) אין לי אלא בן תשעה בן שמונה בן שבעה בן ששה בן חמשה מנין ת"ל וילדה זכר כל שתלד. אי וילדה אין לי אלא הולד מנין המפלת סנדל או שליא ושפיר מרוקם והיוצא מחותך ת"ל כי תזריע וילדה כל זרע שתלד. (ז) יכול המפלת כמין דגים וחגבים ושקצים ורמשים תהא טמא ת"ל זכר מה זכר מיוחד שיש בו מצורת האדם יצאו אלו שאין בהם מצורת האדם. (ח) יכול המפלת בריית ראש שאינו חתוך בריית הגוף שאינו חתוך ושיש לו שני גבין ושני שדראות הואיל ויש בהם מצורת האדם תהא טמאה ת"ל וטמאה שבעת ימים ובשמיני ימול מה זה מיוחד שהוא ראוי לבריית נשמה יצאו אלו שאין ראוים לבריית נשמה: ה וטמאה, היא טמאה ואין הולד טמא. הלא דין הוא. ומה אם שהולד גרם לה טומאה הרי היא טמאה הולד שגרם לטומאה אינו דין שיהא טמא. שעיר המשתלח יוכיח שגרם לטומאה והרי הוא טהור. לא א"א בשעיר המשתלח שאין לו טומאה תאמר בולד שי"ל טומאה

ד וילדה זכר. לפי הפשוטות לשון המקרא היה ראוי שיאמר וילדה בן. שבזה יצויין תמיד החלוקה שבין הזכר והנקבה, כל עוד שידבר בבחינת מולידיהם. אם בן הוא והמיתן אותו אם בת היא וחיה (שמות א), או בן יגח או בת יגח (שם כא), אין לו ממנו בן או בת (שופטים יא), לבן או לבת (ויקרא יב) בנים או בנות (שמות כא), ויולד בנים ובנות (בראשית ה). ובשם זכר ונקבה לא ישמש רק אם מדבר מאנשים גדולים. או שלא בבחינת האבות המולידים. או ביתר בע"ח.—השיבו חז"ל כי שם בן (שנגזר משפת בנה על שבונה בית אביו) מציין הולד החי ושכלו לו חדשיו, שאז נקרא בשם בן וכמ"ש רש"י (בראשית ה' כח) ויולד בן שממנו נבנה העולם והוא לקוח ממדרש תנחומא שם. וכתב הרלב"ג (בפ' אמור) ומבואר מזה הוראת הגדר שלא יקראו הנפלים בנו ובתו כי לא נשלמה הוויתם. ועמ"ש בפ' אמור (ס' וא), ובסוטה (דף י) כי אמר אין לי בן בן הגון למלכות. אבל הילד המת או אשר לא כלו לו חדשיו לא יקרא בשם בן, משא"כ בשם זכר ונקבה נכלל כל שהיה לידת דבר שניכר בו הזכרות והנקבות ואינו מציין ההשלמה, וז"ש וילדה זכר מה ת"ל. ר"ל שהיל"ל וילדה בן. ומשיב לפי שנאמר וביום השמיני ימול שומע אני ביוצא חי מנין ליוצא מת ת"ל זכר לרבות המת בן ח' וכו' בן חמש מנין ת"ל וילדה זכר. ור' יהודה רצה ללמוד זה בק"ו דכיון שהילד המת מטמא טומאת שבעה כ"ש שיטמא טומא' לידה, והשיבו לו חכמים שדין זה סופו להקל דעי"ז יטהר ג"כ את אמו כדין יולדת שדמי' טהורים והוא קולא, ור' יהודה לשטתו שבפסחים (דף כ"ז ע"ב) לענין חמץ ובסוכה (דף לו ע"ב) לענין ד' מינים דן דין כזה וכמ"ש בירושלמי (פ"ב דפסחים ה"ג) ששם הובאה ברייתא זו, ומ"ש (במשנה ו"ו) מנין המפל' סנדל או שליא וכו' ת"ל כי תזריע אתיא כר"ש. דס"ל דמ"ש תזריע בא ללמד אפי' לא ילדה אלא כעין שהזריעה טמאה לידה (כנ"ל בס' הקודש) (ולרבנן דדרשו כי תזריע למעט יוצא דופן אתיא להו ממה דדריש בספרא (לקמן פ"ד מ"א) לזכר או לנקבה להביא את המפלת שליא או סנדל וכו'. ולר"ש י"ל דצריך לזכר או לנקבה על פו"א ר"ל פי שהוא כספק אי זכר או נקבה, אך בנדה (דף מ) אמר דר"ש למד לה מן לבן או לבת) ובכ"ז אחר שאמר זכר ואם נקבה, מדבר בדברים שניכר בהם סימן זכר ונקבה לאפוקי דגים וחגבים וכו' (וזה פי' משנה ז' ומובא בנדה דף כח), וכן ממ"ש וביום השמיני ימול צריך שיהי' ממין הראוי לחיות. ובנדה (דף כד) גרים מי שראוי לבריית נשמה. ושם א"ל רב וסיים בה הכי וצ"ל ב' גבין ושני שדראות. ונוסחתנו הוא ספרא דבי רב:

ה וטמאה שבעת ימים, אחרי הדרישה מלאנו, כי בטומאות היוצאות מגופו ידבר על האדם הטמא בלשון השם לא בלשון הפעל. כמו בזב. (ויקרא טו ב) זובו טמא הוא. וכן בזבה (שם כה) טמאה היא. וכן במצורע (במקום שלא ייחס לפעולת הכהן בבנין הכבד וטמאו הכהן) אמר תמיד טמא הוא בלשון השם, ורק אם מדבר בדברים הנוגעים בזב ובזבה, או שידבר מדין שישאר טמא אחרי שביל הם כמו בבעל קרי ורחץ וכו' וטמא עד הערב שפי' שישאר טמא. דבר בלשון הפעל. אבל זולת זה לא ידבר רק בלשון השם. ולפי"ז איך אמר פה וטמאה בפעל. הול"ל וטמאה שבעת ימים. או שבעת ימים תהיה טמאה. והשיבו חכמינו ז"ל בספרא *** וטמאה היא טמאה *** ואין הולד טמא. ר"ל שאם היה אומר וטמאה בלשון השם הייתי אומר שהיא טומאה *** היוצאה מגופה ר"ל שהולד הטמא היוצא מגופה גרם

יָמִ֑ים כִּימֵ֛י נִדַּ֥ת דְּוֺתָ֖הּ תִּטְמָֽא׃ ג וּבַיּ֖וֹם הַשְּׁמִינִ֑י יִמּ֖וֹל בְּשַׂ֥ר

בעל הטורים

מימים שלא ישמש את נקביו רמז לבא מבית הכסא אל ישמש מטתו מיד: להבדיל בין הטמא ובין הטהור וסמוך אשה כי תזריע שצריך להמתין ג' חדשים להבחין בין זרע לזרע ולפרוש ממנה כמוך לוהה. תזריע וילדה בגימ' צורת אדם. זכר בגי' ברכה: וטמאה שבעת ימים וכן ד' ימי אבילות כל שמח שבא כן ילך: (ג) וביום השמיני. פסוק זה יש בו הינות ואותיות כמו שבפסוק

רש"י

שאפילו ילדתו ב מחוי שנמחה ונעשה כעין זרע ג אמו טמאה לידה: כימי נדת דוסה תטמא. כסדר כל טומאה האמורה בנדה ד מטמאה בטומאת לידה ואפילו נפתח הקבר בלא דם: דותה. לשון דבר הזב ה מגופה

שפתי חכמים

קדמך. ד"א כדי שיכנס למצוה מיד. ד"א כדי שיכנס לסעודה מיד משל למלך וכו'. וה"ת ואם גתפרשה התורה כסדר הבריאה היה לו להקדים סדר מצורע לפרשת כי תזריע דהא מצורע מדבר באיש ותזריע מדבר באשה ואדם נברא קודם הוה. וי"ל דיותר תדיר שאשה תלד ממה שאיש להיות מצורע. ועוי"ל מש"ה הקדים תזריע למצורע דעיקר הצרעת בא כשמשמש עם אשתו נדה כדאמרינן בגמרא ועי"ל דאשה היא כמו קרקע עולם שמלמעלה מה בזורעים בה והאדם מקרקע עולם נברא לכן כתב באשה כי תזריע וילדה זכר כלומר שהזכר נברא מן האשה שהיא קרקע עולם וק"ל: ב. דלא הל"ל רק אשה כי תלד זכר אלא לרבות שאפי' מחוי. וא"ל דללמד אשה מזרעת תחלה כו' סוה דאתא. דא"כ כי תזריע האשה וילדה זכר מבעי ליה אלא ס"ך הזריעה ללידה וכתב וילדה זכר בוי"ו המורה על הודאי ולא כתב אם דומיא דאם נקבה תלד ש"מ תרתי. והא דפירש רש"י לעיל בפרשת ויגש אלה בני לאה וגו' ואת דינה בתו תלה הכתוב הבנים בלאה ואת הבנות ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר וכו' ל"ל והא מהכא נפקא. וי"ל דמהכא ליכא למילף אלא אשה כי תזריע וילדה זכר אבל לא שנא' אם האיש מזריע תחלה או שהזריעו שניהם בבת אחת יולדת נקבה קמ"ל ואת דינה בתו ואם הזריעו בבת אחת בא זה ואיבד את זה. ומהתם להודא ליכא למילף דאיכא למימר דהא דתלי הזכרים בלאה לפי שלא היה יכול לתלות ביעקב שהיו לו זכרים אחרים ותלה הנקבה בו לפי שלא היה לו בת זולתה ומתרווייהו ילפינן שפיר הרא"ם האריך וקצרתי: ג מפרש"י משמע שמתחלה קודם שנולד היה מקלת ולד והא"כ נעשה מחוי מדכתיב כי תזריע דמשמע אפי' אם לא ילדה אלא דבר שהוא כעין זרע וכתיב וילדה זכר משמע שהוא ולד גמור הא כיצד א"כ צריך לומר דמתחל' היה ולד גמור והא"כ נמחה ונעשה כעין זרע: ד שמטמא במשכב ומושב כנדה וכל שאר דיני נדה נוהג בה. וא"ת מנ"ל לרש"י דילמא ה"פ של קרא כימי נדת דותה שהיא שבעת ימים כך שיעור טומאה של לידה שבעת ימים. וי"ל דא"כ לא צריך קרא שהרי בהדיא כתיב וטמאה שבעת ימים אם כן כימי נדת דותה ל"ל אלא בא ללמד על שאר טומאה. ואל תא"ר פשיטא הרי נדה היא שהרי בשעת קישוי ראתה דם. ל"ש אפי' נפתח הקבר בלא דם: ה לפי שאין מתחלפת בד"ת שהרי מתרגמינן זב דב ואם כן

התורה והמצוה

טומאתה. כמו שהזיבה הטמאה גורמת טומאה הזב. וס"ה דכ"ש שהולד טמא. שהרי הוא הגורם הטומאה, (דאין לדחות שמלאתו שעיר המשתלח שגורם טומאה למשלחו והוא אינו טמא דשם באמת דאין טומאה לבהמה בחיים אבל תינוק י"ל טומאה דבן יום א' מטמא בזב ובנגעים) אבל כשאומר וטמאה בדרך הפעל ידעינן שאינה טומאה הבאה מגופה כי הולד טהור רק גזרת הכתוב שתטמא אף שלא יצא דבר טמא מגופה (וז"ש ס"ל וטמאה היא טמאה ואין הולד טמא. ותראה שבספרא (מצורע פרשה א מ"ח) שבו טמא לימד על הזוב שהיא טמא, הלא דין הוא מה אם הזוב שהוא גרם טומאה וכו' שעיר המשתלח יוכיח וכו', מבואר שלכן כתיב שם טמא הוא בדרך השם:

ו תזריע וילדה. דע שהעתיד יבא על שני פנים אם יש מקום לוא"ו. המין הא' הוא העבר המהופך לעתיד ע"י הוי"ו שבראשו כמו וטמאה שבעת ימים. המין הב' עתיד גמור עם ויו המתחברת. כמו ואעשך לגוי גדול ואברכך. ויש הבדל ביניהם שהעתיד עם ויו המהפכת הוא העבר הנמלא בזמן עתיד. רצוני שאז ידבר על הפעולה העתידה כאילו נשלמה בזמן העתיד אבל העתיד עם ויו החיבור ידבר על הפעולה העתידה לפי שיפעול אותה לא לפי שכבר נגמרה. הלא תראה שבכל הצווים בס' ויקרא בא העתיד הראשון, ושחט את בן הבקר והקריבו ונתחו והפשיט ונתח וערכו. כי הצווי לא בא על התחלת הפעולה לבד רק על אחרי' הפעולה עשויה ונגמרת. עד שמגלד זה לודק גם העבר שבזמן העתיד יהי' עבר ונשלם. (כי כן תמלא העבר הגמור הבא במקום העתיד המורכב (הנק' פלטורום קאמפלזיטום) אם לא הביאותיו אליך והצגתיו (לאסי' מד), ומולדתך אשר הולדת אחריהם (שם מח), וכמ"ש רש"י (שמות ד' כא) על אשר שמתי עיי"ש). משא"כ העתיד עם ויו החבור ידבר על שמתחיל הפעולה. וע"כ בא לרוב בגלות רצון ובקשה. אם השמאל ואימינה. ואקחה פת לחם. שלחני ואלכה אל מקומי. ויבא גם על הדבר הנמשך בעתיד ואינו נגמר. וכמ"ש בב"ר (פרשה סו) ויתן לך האלקים יתן ויחזור ויתן. שזה ההבדל בין ויתן ובין ונתן. ונתן מורה על הגמר אבל ויתן מורה המשכת הפעולה. ובב"ר (ס' מד) ויברא ה' על מכון הר ציון אין כתיב. אלא וברא ה'. כבר היא ברואה ומתוקנת. שזה גדר העתיד עם ויו ההפוך שמורה גמר הדבר. ובמכלתא בא (פרשה סו) ומלתה אותו אז יאכל בו להביא את שנתקיימה בו מצות מילה אפי' שעה א' אעפ"י שחזר הבשר וחפה העטרה. ר"ל שאם היה כתוב ותמול אותו בעתיד הגמור היה פעל ממשיך והי' מחויב לחזור ולמול. אבל כשכתוב ומלתה בויו ההיפוך הוא פעל נגמר בפעם הראשון. (ועי' בהילת השחר כלל מב). ובזה תבין דברי הספרא שהוכיח שן וילדה שתספור שבעה לולד האחרון (אם ילדה ב' ולדות א' היום וא' למחר), שאם הי' הדין שתספור

סבעה

׃ וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יִתְגְּזַר בִּסְרָא דְעׇרְלְתֵיהּ ׃ י וּתְלָתִין וּתְלָתָא יוֹמִין תְּתֵב בִּדְם דְּכוּ

ספרא

הואיל ויש לו טומאה יהא טמא ת"ל וטמאה היא טמאה ואין הולד טמא: ך (ט) וילדה וטמאה שבעת ימים שתספור שבעה לולד האחרון. הלא דין הוא. מטמאה במת ומטמאה בולד. מה מצינו כשהוא מטמאה במת אינה סופרת שבעה אלא לטומאה האחרונה אף כשהוא מטמא' בולד לא תספור אלא לולד האחרון. (י) או כלך לדרך זו מיטמא' בדמים ומיטמאה בולד. מה מצינו כשהיא מיטמאה בדמים אינה סופרת שבעה אלא לטומא' הראשונ' אף כשהיא מיטמא' בולד לא תספור שבעה אלא לולד הראשון. (יא) נראה למי דומה. דנים טומאה שהיא ממקום אחר מטומאה שהיא ממקום אחר ואל יוכיחו דמים שהם מגופ'. או כלך לדרך זה דני' טומאה שהיא ממנה מטומא' שהיא ממנה ואל תוכיח טומאת המת שאין ממנה. ת"ל וילדה וטמאה שבעת ימים שתספר שבעה לולד האחרון: ז (יב) שבעת ימים יכול בין סמוכים בין מפוזרים ת"ל כימי נדתה מה ימי נדתה סמוכים אף ימי לידתה סמוכים: ח (יג) בימי נדתה הקיש ימי לידתה לימי נדתה מה ימי נדתה אינם ראוים לזיבה ואין ספירת שבעה עולה מהן אף ימי לידתה שאינם ראוים לזיבה אין ספירת שבעה מהם. (יד) דותה תטמא לרבות את בועלה. דותה תטמא לרבות את הלילות. דותה תטמא לרבות את היולדת בזוב שלא תהי' טהורה עד שתשב ז' נקים:

בשמיני

התורה והמצוה

שבעה לולד הראשון עד שמן העת שהתחילה ללדת הגם שלא נגמרה לדה כי עוד ולד במעי' היא טמאה ז' ימים הי"ל האם כי תזריע ותלד זכר. בעתיד פשוט שמורה על התחלת הפעולה בזמן העתיד. כשמתחיל ללדת. וממה שאמר וילדה שהיא שכבר נגמרה הלידה שהיא לידת הולד האחרון מאז תספור ז' ימים. (ואמר שמן הדין יש להסתפק בזה כי בצד א' יש לדמותה לטומאת מת שסופר ז' ימים מן הטומאה האחרונה, ובצד אחר יש לדמותה לטומאת נדה שסופרת ז' נקים מפעם הראשון שראתה דם, והיא דומה לטומאת מת שבשניהם מקבלים הטומאה מדבר חוצה להם מן המת או מן הולד. וי"ל שדומה לטומאת נדה במה שבשניהם הטומאה יוצאת מגוף האשה. ולכן צריך קלא):

ז וטמאה שבעת ימים זה מבואר דכל שלא בא מספר סדורי רק מספר פשוט אין הכרח שהיה המספר רצוף זה אח"ז. למשל כשאמר עבדתי כ' שנה. בניתי את הבית שבע שנים. יוכל לומר שעסק שנה ונח שנה וכך ימי העסק היה המספר המיועד ולכן אמר (ש"ב כא) ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחרי שנה ואמר במד' שו"ט מלמד שהיו שלש שנים רצופות. (הם לא כשבא אחריו מספר סדורי. כמו ששת ימים תעשה מעשיך ויום השביעי תשבות. או במקום שאין לטעות כמו והארם בן המאת שנה ושבעים שנה וכדומה). וא"כ י"ל פה שהשבעת ימים יהיו גם מפוזרים. (אם ילדה ואחר שספרה ג' ימים ילדה שנית תספור ז' לולד השני ועוד ד' לולד הראשון) לכן אמר כימי נדת דותה תטמא שבספירת נדה כבר למדו שהם סמוכים ממ"ש שבעת ימים תהי' בנדתה שהוא הזמן הרצוף כמ"ש בספרא שם. וז"ש בספרא יכול בין סמוכים וכו' ת"ל כימי נדתה. וכן בספרא מצורע (פ"ה מ"ו) עמ"ש בזב וספר לו שבעת ימים. ושם (פ"ו מ"ו) על שבעת ימים תהי' בנדתה. ושם (פ"ט מ"א) על וספרה לה שבעת ימים דזבה, בכולהו הוצרך לימוד שיהיו סמוכים (ועי' מ"ש לקמן ס' יד) והנה לימוד זה למדו ממ"ש כימי נדת דותה שבאר שמקיש לענין הימים. וכלא הימים שבוארים שהם שבעה. וע"כ שמקיש לענין שהיו סמוכים, לעומת זה במ"ש בזבה (ויקרא טו כו) וכל הכלי וכ' טמא יהי' כטומאת נדתה דרש בספרא (מצורע פרק ט מ"ט) כטומאת נדתה ולא כימי נדתה. דשם לא אמר כימי:

ח כימי נדת דותה תטמא. במה שהקיש טומאת יולדת לטומאת נדה פי' חז"ל דכמו שא"א שיחולו ספירת ימי זבה בימי נדות כי אין זיבה במלאות בימי נדה. כך ימי לידתה שדומים בצד זה לנדה שאינם ראוים לזיבה (דכתיב כי יזוב זוב דמה ומפרשינן מחמת עצמה ולא מחמת ולד) ה"ה שאין עולים בהם ספירת ימי זיבה רק משלמת אחריהם אם שהרה. ולדעת רבא בנדה (דף לז ע"ב) אתיא כר"א שס"ל דקישוי סותר בזיבה. ומה שכפל שנית פעל תטמא. ומבואר אצלינו שבמקום שהפעל הראשון בא בו איזה תנאי וגדר וכפלו שנית שהם יורה שיהי' כן בכל אופן כמ"ש באילת השחר (כלל קנו) שיען שאמר וטמאה שבעת ימים שי"ל דוקא ימים ולא לילות כמ"ש פ' נו (ס' מב) באלך דכ"מ שאומר ימים מן הסברה נהוגיא לילות לכן אמר שנית כימי נדת דותה תטמא. בכל אופן אף בלילות כימי נדה שמטמאה גם בלילות כמו שית' פ' מצורע ס' קעא וממ"ש דותה שהוא דוה בא על הדם הזב ממנה שגורם לה מדוה וחולי, שגם שם מדוה בא על התכה אליתו והדמים ותלקים הנוזלים כמ"ש במק"א וזה הסבה לטמא את בועלה כמ"ש החכמים, מרבה לטמא את בועלה, גם י"ל שבהך שמן דותה שמציין הזלת הדם מרבה לילות כי לענין הזלת הדם אין הבדל בין יום ולילה. ומן תטמא מרבה בועלה כפי הפעל לומר שתטמא בכל אופן

בטמאה

בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ ד וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב בִּדְמֵי טָהֳרָה בְּכָל־קֹדֶשׁ לֹא־תִגָּע וְאֶל־הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא עַד־

בעל הטורים

ולכן נאמר שמילה דוחה שבת: וביום השמיני ימול בשר בגימ' שכל היום כשר למול: (ד) ושלשים ... כלם כשוכים ולא

רש"י

לשון אחר לשון מדוה והוי שאין האשה רואה דם שלא תחלה ראשה ואיבריה כבדין עליה: (ד) תשב. אין תשב אלא לשון עכבה כמו (דברים א') ותשבו בקדש. (בראשית י"ג) וישב באלוני ממרא: בדמי טהרה. אף על פי שרואה ו טהורה: בדמי טהרה. לא מפיק ה"א והוא שם דבר כמו טוהר: ימי טהרה. מפיק ה"א ימי טוהר שלה: לא תגע. אזהרה לאוכל ז וגו' כמו ששנויה ביבמות (דף ע"ה): בכל קדש. (מכות י"ד. יבמות שם) לרבות את התרומה לפי שזו טבולת יום ארוך ח שטבלה לסוף שבעה ואין השמש מעריב לטהרה

שפתי חכמים

פי' כאילו נכתב ובמתה: ו דאל"כ בדמי ל"ל הא נמי דהיא וכי לא כתבי שלא הראה דם דכתיב לשון תשב בדמי ועל זה פירש אף על פי: ז מדכתיב בסמוך ואל המקדש לא תבא וכבא אל המקדש בטומאה בכרת הוא כדכתיב בתחלת פרשת חקת וגמרינן בכל קדש לא תגע מביאת בית המקדש מה ב המ"ק בכרת אף מה דכתיב בכל קדש לא תגע בכרת הוא וא"כ ע"כ ל"ל לא תגע אזהרה לאוכל הוא דאכילת קדשים בטומאה במיתה היא כדכתיב ומתו בו כי יחללוהו אבל מגע קדשים בטומאה אין בו כרת לה"ס. וצ"ל דרש"י פירש בסמוך בכל קודש לרבות וכו' דע"כ לא פי' זה על הקרא דהא בכל קודש כתיב לפני לא תגע ולמה מסמך רש"י אלא דמוסב על פירושו שפי' לפני בכל קדש וכך פי' לא תגע אזהרה לאוכל ומנלן דאזהרה לאוכל הוא ומפרש דהא בכל קדש לרבות את התרומה ולא תגע נמי קאי עליו א"כ אין לומר שהאי לא תגע אזהרה לנגיעה ממש דהא מותר ליגע בתרומה מיד אחר טבילה דהא היא טבלה מיד אחר ז' ימים וטבול יום מותר ליגע בתרומה אלא אזהרה לאכילה היא: ח פי' אין לכך וא דהא תרומה מותר באכילה בהערב שמש ולמה תהא אסורה באכילה מסוף שבעה ואילך. ומתרץ לפי שזו טבולת י"ס ארוך וכו' עד יום

התורה והמצוה

שטמאה בו בימי נדה אף לטמא בועלה. ומ"מ עוד דותה שטמא לרבות את היולדת בזוב וכו'. זה עצמו הדרוש שבמשנה יג. שאין ספירת ז' בימי לידה. ולרבא (נדה שם) אתיא זה גם לרבנן ופי' עד שתשב ז' נקיים מדם עיי"ש:

ט **וביום השמיני ימול**. כבר התבאר (בפ' נו ס' מ' באורך) שכ"מ שנכתב מלת **ביום** ממעט לילה. ועפ"ז אמר גם פה מדלא כתוב ובשמיני ימול. וכ' ביום השמיני ממעט לילה. (וית' בסמוך שלמסקנא ידעינן זה ממ"ש בן שמונת ימים). ומ"ש א"ל אלא הנימול לשמונה מנין לתשעה וכו' ת"ל וביום. הם דברים עמוקים דלו אנשי חבורות האלה בעומק חכמתם. כי כל מבין ומשכיל בלשון יודע שהוי"ו בא תמיד לחבר ענין אל ענין ומאמר אל מאמר. וכ"מ שבא חיבור הוי"ו יש להענינים המחוברים איזה קשר וצרוף כמו גויים מדובקים זאח"ז. מעשים דבוקים זל"ז וכדומה. אבל במקום שהענינים בלתי מחוברים לא יבא ג"כ וי"ו החיבור. וכמו שהסכימו ז"ל על זה תמיד. ואמר בסוכה (דף מ"ז) הכא כתיב ביום התם כתיב וביום. ר"ל דכתיב ביום השמיני עצרת הוא מוסגר בפ"ע, ותחלה אמר וביום השני וביום השלישי הם מחוברים. ועתה מ"ש פה וביום השמיני בוי"ו אינו כהלכה. כי פה דבר מטומאת היולדת שתטמא ז' ימים ול"ג יום תשב בדמי טהרה. ומ"ש ביום השמיני ימול מדבר בנולד. והוא מאמר מוסגר מופסק באמצע שלא מענין היולדת רק מהנולד. והיה ראוי לבוא בלא וי"ו ככל מאמר המוסגר. שענין אחר הבא בתוך הספור בא תמיד מוסגר בלא וי"ו. אולם י"ל שלכן אמר וביום השמיני בוי"ו מפני שהכותב השקיף פה על סדר הזמן. מעת הולדת עד מלאת. שבעה ימים תטמא וביום השמיני ימול ומאז תשב ל"ג יום בדמי טהרה. ומצד זה יש למאמר ביום השמיני חיבור אל הקודם מצד סדר הזמן שעליו השקיף במאמרו. ואם נאמר כן נ"ל שמ"ש וביום השמיני ימול הוא תיכף בכלות ז' ימי טומאה. כי המספר הסדורי ימשך א' אחר חברו בהכרח שאחר ז' ימי טומאה מתחיל ענין המילה ומשם ימי הטוהר ובזה הענין מחובר מצד סדר הזמני. וזה נכון אם נאמר דמילה שלא בזמנה פסולה בלילה ולילה אינו ראוי למילה כלל. א"כ באמת ענין המילה מתחיל תיכף אחר כלות ז' ימי הטומאה בתחלת ליל השמיני, כי מה שאין נימול בלילה אינו מצד שלא הגיע עדיין זמן המילה רק מצד שהלילה בכללו אינו ראוי למילה דהא גם אחר יום השמיני אין מלין בלילה. אבל אם נאמר דמיום השמיני ואילך מלין בלילה וא"כ מה שאין מלים בליל שמיני ע"כ אינו מצד שלילה אינו ראוי למילה רק מצד שזמן המילה אינו מתחיל רק מבוקר של יום שמיני ואילך. אי אפשר שיהי' מאמר ביום השמיני ימול נמשך על סדר הזמני. כי הסדר הוא וטמאה ז' ימים (ר"ל עד ליל שמיני) ומליל שמיני ואילך ל"ג יום תשב על דמי טהרה. אבל מ"ש ביום השמיני ימול הוא בבקר של יום השמיני לא בכלות ימי הטומאה ואינו דומה אל המספר שלפניו ושלאחריו בכולל ימים ולילות. והוא לפ"ז מאמר מוסגר בפ"ע והי"ל ביום השמיני בלא וי"ו. ושפיר הוכיחו דגם לתשעה ולעשרה ולאחד עשר וכל הנמולים אין נמול אלא ביום ממ"ש **וביום** השמיני בוי"ו. (ויש לגרוס לאחד עשר ולשנים עשר כמ"ש במשנה דשבת (דף קל"ז) קטן נימול לשמונה לתשעה לעשרה לי"א לי"ב לא פחות ולא יותר. ומ"ש

בְּכָל קוּדְשָׁא לָא תִקְרַב וּלְמַקְדְּשָׁא לָא תֵיעוֹל עַד מִשְׁלַם יוֹמֵי דְכוּתַהּ : ס וְאִם

ספרא

(פרק א) ט (א) בשמיני יכול בין יום בין לילה ת"ל ביום ביום ולא בלילה. אין לי אלא הנימול לשמונה שהוא ביום מנין לתשעה לעשרה לאחד עשר ושאר כל הנימולים לא יהיו אלא ביום ת"ל וביום. (ב) אמר תלמיד א' לפני ר"ע צריך לאמרו. אילו אמר וטמאה שבעת ימים ביום השמיני ימול יכול ז' וח' הרי ט"ו. ת"ל וביום. א"ל ר"ע צללת במים אדירים והעלית חרס בידך והלא כבר נאמר ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם:

י (ג) וביום מלמד שכל היום כשר למילה אלא שהזריזין מקדימים למצות שנאמר וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו:

יא בשמיני ימול אפי' בשבת ומה אני מקיים מחלליה מות יומת בשאר כל המלאכות חוץ מן המילה. או מקיים אני מחלליה מות יומת אף במילה. ומה אני מקיים בשמיני ימול חוץ מן השבת. ת"ל וביום אפי' בשבת: יב (ד) ימול בשר ערלתו אעפ"י שיש שם בהרת. הא מה אני מקיים השמר בנגע הצרעת חוץ מן המילה. או מקיים אני השמר בנגע הצרעת אף במילה ומה

התורה והמצוה

ושאר כל הנימולים הוא אם עברו הזמן באונס או במזיד) והתלמיד השיב לפני ר"ע שהלא י"ל שלכן בא וביום השמיני בוי"ו שחבור לכלות תכיפות המספר שיום השמיני הוא אחר השבעה שאם יאמר ביום בלא וי"ו נשמע שחשבון השמונה שעליו רומז מספר השמיני הוא אחר השבעה והמילה היא ביום ט"ו. משא"כ כשאמר וביום בוי"ו ידעינן שהוא אחר הקודם כמו כל מספר הסדורי כמו וספרה לה ז' ימים וביום השמיני תקח לה שתי תורים וכדומה. והשיב לו ר"ע שבזה לא היינו טועים אחר שכתוב ובן שמונת ימים ימול. ובירושלמי (פ"ט דשבת הלכה ה) ר' אחא בשם ר' תנחום בר חייא אין ערלה אלא מיום השמיני ולהלן (ר"ל דמאז אסור לסוכו בתרומה דהוה ערל) לילי שמיני מה את עביד לי'. ממה דתני לילי שמיני נכנס לדיר להתעשר הדא אמרת ליל שמיני כשמיני. מבואר דכיון דקיי"ל דמילה שלא בזמנה פסולה בלילה וכמ"ש בירושלמי (פרק במה מדליקין הלכה ה) א"כ ליל שמיני הוה זמן מילה. ומאז דינו כערל לענין תרומה. כי זמנו הגיע רק הלילה מעכבת מצד שאין מלים שום מילה בלילה אף שהגיע זמנה. וביבמות (דף ע"ב) דרש ר' אלעזר דמילה של"ב פסולה בלילה מן וביום. ואמר ר"ל ראיתי לבן פדת שיושב ודורש כמשה מפי הגבורה וא"ל ר' יוחנן כלום דידי' היא מתניתא היא בתו"כ. מבואר שר"ל תמה על עומק הדרוש הזה ור"י השיב שהוא מתניתא. כי דברים כאלה ראוים להתנאים ולגודל חכמתם. ובמה שפרשתי תראה שגם למסקנת הגמ' שבת (דף קלב) דיליף דאין מלין בלילה מבן שמונת ימים. וביום השמיני ימול צריך ללמוד דמילה דוחה שבת כמש"ש תניא כוותי' דר' יוחנן, בכ"ז הא דמילה של"ב פסולה בלילה יליף מן הוי"ו של וביום. כי עקר הלימוד הוא ממה שהוי"ו מורה חיבור הענין שזה מעיד שענין המילה מתחיל תיכף בליל שמיני רק הלילה מעכב אפי' אחר זמנה. ולכן במגלה (דף כ) אמר שאין מלין אלא ביום מן וביום השמיני ימול. וכ"ה בירושלמי (פ"ב) כי מילה של"ב למדינן מן ויו וביום (וסרה קושי' התוס' שם ד"ה דכתיב) וכן אף בספרא (משנה ה') אמר הלימוד דמילה רק ביום מן ביום השמיני. שעקר הלימוד סמך על בן שמונת ימים כמו שית' (בסימן יא):

י וביום השמיני, כבר בארנו (פ' נו ס מז) שיש הבדל בין שם יום ובין שם בקר. שכ"מ שאמר יום זמנו כל היום. וז"ש בספרא (מובא בפסחים דף ד יומא דף כח) דכל היום כשר למילה אלא שהזריזים מקדימים. שכן ההשכמה בבקר ומה שחבש חמורו בעצמו הי' משום רב חשקו אל המצוה:

יא וביום השמיני ימול כבר בארנו (בפ' נו ס' מה באורך) שכ"מ דכתיב מלת ביום. מורה א' משני אלה, או שבא לומר שיהי' הדבר ביום ההוא ולא יעבר אל יום שאחריו. או שבא ללמד שיהי' דוקא ביום ולא בלילה. ואחר שלהוציא לילה א"צ דילפינן לה ממ"ש בן שמונת ימים ימול ימים ולא לילות וכמו שרמז על פסוק זה בספרא (סוף משנה ב'), ממילא מ"ש ביום השמיני ולא אמר בשמיני בא על הכוונה שיהי' בתוכו יום ולא יעבור אף שהל בשבת, וכן מסקנת הגמ' שבת (דף קלב) דלהוציא לילה יליף מבן שמונ' ימים ובסנהדרין (דף נט) דיום השמיני למשרי שבת. (והספק של הספרא אם מחללי' מות יומת אף במילה או אם בשמיני ימול אפי' בשבת פי' רבא בשבת שם. דיש לצד א' לדון דמילה דוחה שבת כיון שדוחה צרעת (כמ"ש במשנה ד) וצרעת דוחה עבודה (וכמ"ש בפסחים (דף סז) וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל יש שעה שזבים ומצורעים משתלחים ולא ט"מ ואיזה זה פסח הבא בטומאה) ועבודה דוחה שבת ק"ו שמילה דוחה שבת. דהא דוחה את הדוחה דבר הדוחה שבת. ובצד אחר י"ל דהלא אין זה סברה דצרעת שאין בה רק לאו ועשה תחמיר משבת שיש בה אזהרות הרבה. ומה שדוחה עבודה משום דאף אם יאמר הצרעת לא יהי' ראוי לעבוד בתוכו יום עד יטהר ולכן צריך קרא):

יב ימול בשר ערלתו. מלת בשר הוא למותר שדי לאמר ימול ערלתו. וגם דקדוק המלה קשה

שראוי לאמר ערלת בשרו. כמו ערלי לב וערלי בשר (יחז'), דאף שמצאנו לפעמים שיקדים התואר אל המתואר בכ"ז הוא זרות. וכן במ"ש ביערת הדבש. שראוי בדבש היער. אמר (שבת דף קלב ב"ב סו פ) מה ענין יער אצל דבש וכו' ע"כ דרשוהו חז"ל שרמז שימול גם הבשר שיש על הערלה. אם עלה בו צרעת ובשר חי בשאת ימול אותו אף שכתוב השמר בנגע הצרעת הוא נדחה מפני המילה, ומה שאמר או אינו וכו'. פי' בשבת (שם) דאמר בלא א' דמילה דוחה צרעת שק"ו ממה דמילה דוחה שבת החמורה. ובלא האחר אמר די"ל דצרעת חמורה כיון שדוחה עבודה ועבודה דוחה שבת. והוא כספק שבז' בסימן הקודם. על פי' דהספק הוא די"ל דעשה דמילה דוחה ל"ת דצרעת וי"ל דכיון דצרעת יש בו עשה ול"ת אינו נדחה ועיי"ש:

יג ערלתו בכל מקום (הון מבפ' לך שבז' ענין המילה בפעם הראשונה) יזכיר פעל המילה בסתם. אם שהיו כמוני להמול לכם כל זכר. (בראשית לד וכן בכל הפרשה שם ושמות יב יהושע ה) כי אחר שנאמר מהות המילה בפ' לך כבר ידעו מה היא ונקשר בפעל אל כריתת הערלה (אם לא במקום שבא מושאל על ערלת הלב. אמר ומלתם את ערלת לבבכם) וא"כ ישאל מדוע באר פה בשר ערלתו. ופי' חז"ל בספרא (מובא בשבת דף קלה ובירושלמי פח דיבמות הלכה א) שאמר ערלתו דוקא אם יש ערלה להוציא נולד מהול או נתגייר מהול לרשב"א, וממ"ש ערלתו בכינוי שמוסב על שם זכר שבז' תחלה ידעינן רק ערלת הזכר ולא אנדרוגינוס. (כ"כ ובזה א"ל למה שנדחקו התוס' איך דרש שני דרשות מן ערלתו). ור"י מרבה לה מן כל זכר. וכירו' דשבת דרך אחר וכבר כתבתי בזה ויקרא (ס' כב) עיי"ש. ואלה הם הדרשות העקריים פה. כי המיעוט של ספק ונולד בה"ש ידעינן מסברה והוא רק אסמכתא כמ"ש התוס' שם:

ומה אני מקיים ימול בשר ערלתו בזמן שאין שם בהרת. ת"ל בשר אעפ"י שיש שם בהרת: יג (ה) ערלתו. ערלתו ודאי דוחה את השבת ואין הספק דוחה את השבת. ערלתו ודאי דוחה את השב' ואין אנדרוגינוס דוחה את השבת ר' יהודה אומר אנדרוגינוס דוחה את השבת והייבים עליו כרת. ערלתו ודאי דוחה את השבת ואין נולד בין השמשות דוחה שבת. ערלתו ודאי דוחה את השבת ואין שנולד מהול דוחה את השבת. שבית שמאי אומרים צריך להטיף ממנו דם ברית וב"ה אומרים אין צריך: (ו) א"ר שמעון בן אלעזר לא נחלקו ב"ש וב"ה על שנולד מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית מפני שהיא. ערלה כבושה. על מה נחלקו על גר שנתגייר מהול שב"ש א' צריך להטיף ממנו דם ברית וב"ה א' א"צ: יד (ז) ושלשים יום יכול בין סמוכים בין מפוזרים ת"ל יום מה יום כולו אחד אף שלשים כולו אחד. יכול שלשים סמוכים ושלשה

יד ושלשים יום ושלשת ימים. דברי הספרא הנפלאים הפלא ופלא. מכוננים על שלשה עמודי ברזל.

(אחד) המדקדקים גמרו אומר כי מנהג הלשון במספר האחדים יבוא שם הנמנה בלשון רבים. שני ימים שלשה ימים. ומן עשרה ולמעלה יבא שם הנמנה בלשון יחיד. אחד עשר יום, עשרים יום. חמשים ומאה יום. ואחרי הדרישה ראינו כי הגם שבשם יום נשמר כלל זה בתנ"ך וכן אף ביתר שמות כל שהוא ממספר עשרה ולמטה באו הנמנים בלשון רבים תמיד ולא עבר זר בתוכם. הנה בשאר שמות כשבא המספר למעלה מעשרה חלף בעל הלשון ויעבר את החק הזה. ויבא לפעמים בלשון יחיד ולפעמים גם בלשון רבים. הנה בשם שנה מצאנו. מלך שלשים ושלש שנים (מ"א ב ה) וג"פ נמצא מאה ועשר שנים (ראשית נן. יהושע כד. שופטים ב) וכן שנים עשר אנשים (יהושע ד) עשרים אנשים (ש"ב ג) שלשים אנשים (ירמי' לח) שלש עשרה אמות (יחז' מ) עשרים וחמש אמות (שם) הנה שביאר מקומות. אמר שנים איש אמה בלשון יחיד עכ"פ החק הזה פרוע. ויותר ביתר שמות שידבר כפי ההזדמן שש עיר (דברים ג') ששי' ערים (מ"א ד) עשרים קרש (שמות כו. יח. כ) עשרים קרשים (שם לו כג כה) עשרים שקלים (ויקרא כז) חמשים שקל (שם). וזה רחוק שתהי' לשוננו הקדוש' כעיר פרוצה אין חומה וגדר, ודעת רבותינו שבשם היחיד מורה על יחוד הנמנים או הצטרפותם והתדמותם. ושם הרבים מורה ההפך. ואמר במדרש (אסתר) שמונים ומאת יום. יום האחרון כיום הראשון. שבשם היחיד מורה שהיו דומים. וברבה (בהעלותך פט"ו) למה אמר אספה לי שבעים איש. ולא שבעים אנשים. מיוחדים שיהיו דומים לי ולך. ובספר"א (פ' מ"ג) עמ"ש (ש"ב כד) וימת וכ' שבעים אלף איש רש"א לא נפל אלא אבישי בן צרוי' שהי' שקול כע' אלף. אנשים אין כ"כ אלא איש. וכן ספרי (דברים) כשלשים ושם איש צדיקים. שזה מוכיח ממ"ש איש ולא אנשים, ובמו"ק (דף ט) ומשכן דדחי שבת מנ"ל א"ר כהנ"י אמר קרא יום עשתי עשר יום מה יום כולו רצוף אף עשתי עשר כולם רצופים. ומק' ודלמא ימים הראשונים. כתב קרא אחרינא ביום שנים עשר יום. ודלמא ה"נ ימים הראשונים. א"כ הרי קראו ל"ל. ומקדש דדחי שבת מנ"ל. אילימא מדכתיב ארבעה עשר יום ודלמא ימים הראשונים. גמר יום יום מהתם. ופי' מדכתיב יום בלשון יחיד מורה הרציפות. אולם י"ל שהרצופות היה בימים הראשונים לקרבן אף שכתוב שני פעמים. עשתי עשר יום שנים עשר יום. (ושם כל מלת יום מיותר דלמה כפל יום יום) ויליף דכן מ"ש במקדש ארבעה עשר יום פי'

ושלשה בין סמוכים בין מפוזרים ת"ל ושלשים יום ושלשת ימים מה שלשים סמוכים אף שלשת סמוכים. ושלשים יום ושלשת ימים מה ת"ל. שיכול נקבה שימי טומאתה מרובים ימי טהרתה מרובים זכר שימי טומאתו מעוטים אינו דין שיהיו ימי טהרתו מרובים ת"ל ושלשים יום ושלשת ימים:

רצופים לגמרי. (כלל ב) מספרים שנמצא בהם מאות ועשירות ויחידות. לפעמים יבא שם המנין בסוף כולם, ואברהם בן תשעים ותשע שנה. ואהרן בן שלש ושמונים שנה, ולפעמים בא שם המנין עם כל א' וא', ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים. ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. ואמרו במד' למה כפל שנה בכל פרט ופרט. בת מאה כבת כ' לחטא בת כ' כבת ז' ליופי. והוא עפ"י שמבואר אצלינו בדיני ההקש שלפעמים יבא שם או פעל כפול במאמר כדי להקיש הדברים זל"ז כמ"ש (ויקרא ס' עט) שכפל שם המזבח לענין הקטרה ומליקה להקישם זל"ז ושם (ס' פג) ע"ש שכפל שם המזבח לענין הקטרה ולענין מיצוי להקישם זל"ז (ושם' קעה) שכפל שם אשה בבקר ובכבש ובעז להקיש. וכן בכ"מ וכמ"ש באילת השחר (כלל קנט קס) וכן כפל שם שנה למען יוקשו המספרים זל"ז. (כלל ג) שם המספר יבא בשני צורות. א] בצורת הנפרד. והיא בלשון זכר בה"א בסוף כמו שלשה ארבעה חמשה, ב] בצורת הסמיכות והיא בלשון זכר בתיו בסוף, שלשת ארבעת חמשת וכו'. ולא עלה ביד המדקדקים מעולם לתת בזה כלל נאמן מתי יבא בחיבור ומתי בנפרד. והם קראו לצורת נפרד מספר מחובר אל המתואר. ולצורה הסמיכות מספר מופשט מן המתואר. והרז"ה בצהר התבה נסה את כחו בזה וייעף והגאון ר' יעבץ מעמידין בלות אהם השיגתו בין התארים ונשאר הדבר באין מבין. ואחרי חקרנו ודרשנו ראינו כי יש בזה כלל ראשי. שברוב יבא צורת הסמיכות שלשת ארבעת וכו' על מספר שכבר נודע. אם שנודע מעצמו. אם ביתר דרכי ההודעה מענין הקודם וכדומה. או שי"ל יחוס אל מספר אחר שע"י ידע מספר זה בכולם בא צורת המספר בסמיכות. ויחץ את שלש מאות האיש שלשה ראשים (שופטים ז; ט), ויתקעו שלשת הראשים (שם כ). וארבעה פנים לאחד (יחז' א), לארבעת פניו (שם). וישלחו ממשפחתם חמשה אנשים (שופטים יח ב), וילכו חמשת האנשים (שם ז), ויענו חמשת האנשים (שם יד), ויעלו חמשת האנשים (שם יז). ובנה לי בזה שבעה מזבחות (במדב' כג), את שבעת המזבחות ערכתי (שם), כבשים שבעה (במד' כט), לשבעת הכבשים (שם). והעלה את נרותיה שבעה (שמות כה), יאירו שבעת הנרות (במדבר ח). וכן אם נודע המספר במקום אחר. ולציבא חמשה עשר בנים (ש"ב ט), ולציבא וחמשת עשר בניו (שם יט יח). ואם מבן חדש והיה ערכך הזכר חמשה שקלים (ויקרא כז), ופדויו מבן חדש תפדה בערכך חמשת שקלים (במדבר יח), ולקחת חמשת שקלים (שם ג מז), שהי' חמשת שקלים הידועים בדיני ערכין. וכן הוא במספר שנודע ע"י שבאו הפרטים אחריו. או לפניו. ואת מלכי מדין הרגו את אוי ואת רקם וכו' חמשת מלכי מדין (במדבר לא), ויעלו חמשת מלכי האמורי מלך ירושלים וכו' (יהושע יוד). וכן הוא בכל מספר שעומד ביחוס אל מספר אחר ונודע ע"י ויקריבו שש עגלות צב ושני עשר בקר וכו' את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר וכו' ואת ארבע העגלות ואת שמנת הבקר וכו' (במדבר ז). שהמספרים הקטנים נודעים ע"י המספר הגדול הסוכם. (ובזה רגיל שהמספרים הפרטים יבוא הראשון בסמיכות והשני בנפרד, ואת ארבע העגלות. וכן ואת המשכן תעשה עשר יריעות וכו' חמש היריעות תהיינה וכו' וחמש יריעות (שמות כו), שזה עפ"י הכלל הנודע שבמקום שבאו המשפטי' דרך ההפוך וסתירה יקדים השם אל הפעל. ולכן בחלוקה הב' הפך בנפרד חמש יריעות שדינו כאילו כתוב יריעות חמש). וגם חז"ל בדרשותיהם השקיפו על הכלל הזה. כמ"ש בב"ר (פ"ג) כאור שבעת הימים אלו ימי האבלו של מתושלח, ושם (פ' נו) ונהבתם שמה שלשת ימים שאין הקב"ה מניח הצדיקים בצרה יותר מג' ימים. וכן אמר על ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים (ר"ל ימים הידועים), ובזה מובן מ"ש ביומא (דף ד) ויכסהו הענן ששת ימים מהו ששת ימים זה בנה אב שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה שבעה, שעקר הלימוד ממה דכתיב ששת בצורת הסמיכות שזה מורה ימים ידועים. כי נודעו ע"י ההלכה שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה. ומיושב קושי' התוס' שם. ובירושלמי (פ"ב דבכורים) ויהי כעשרת ימים ויגוף ה' את נבל אין כתיב, אלא כעשרת הימים אלו עשרת ימי תשובה. ובירו' (פ"א דשבת ה"א ופ"ב דמו"ק ה"ד) לא נכבשה יריחו אלא בשבת שנאמר כה תעשה ששת ימים וביום השביעי תסובו את העיר ז' פעמים. ובודאי לא למד מן ביום השביעי שי"ל שבוא למנין (כמ"ש שמיני ס"א) רק ממ"ש ששת ימים בסמיכות שמשמע שהם הידועים ששת ימי שבוע:

עתה במסלה נסלה להבין דברי הספרא, הנה כבר התבאר (בס' ז) שבכ"מ שאומר זמן ימים או שנים לא ידענו אם יכוין על ימים סמוכים זל"ז בלי הפסק או גם מפוזרים. ובזה חקר עמ"ש פה ושלשים יום ושלשת ימים אם י"ל דהם בין סמוכים בין מפוזרים. (כגון אם ילדה תאומים וילדה השני תוך ימי טוהר של ראשון שהפסיקו ימי טומאה דשני לימי טהרה דראשון, יכול שישלימו ימי טהרה דראשון אחר שתמנה ז' ימי טומאה דשני דהו"ל מפוזרים), משיב ת"ל יום מה יום כולו א' אף ל' כולו א'. והוא מוסד על הכלל הראשון דכ"מ שבא המנין בלשון יחיד מורה על רציפת המנינים

מְלֹאת יְמֵי טָהֳרָהּ׃ ה וְאִם־נְקֵבָה תֵלֵד וְטָמְאָה שְׁבֻעַיִם כְּנִדָּתָהּ וְשִׁשִּׁים יוֹם וְשֵׁשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב עַל־דְּמֵי טָהֳרָה׃

התורה והמצוה

ואע"כ שי"ל ימים ללמד דיוכל להיות מפוזרים. ואי יכול שלשים סמוכים ושלשה בין סמוכים בין מפוזרים. דהא כתיב ושלשה ימים בלא"ה, משיב ת"ל ושלשים יום ושלשת ימים מה שלשים סמוכים אף שלשת סמוכים. וזה מוסד בכלל השני שאם כפל שם המנין שני פעמים בא להקים שני המספרים זל"ז. ולכן כפל שלשים יום ושלשת ימים ולא אמר שלשים ושלשה ימים כדי להקים מספר שלשה למספר שלשים שגם הם סמוכים. אולם הא נופל קושיא שלא היה יכול לכתוב ושלשים ושלשה יום. כי במספר הגדול יכול לכתוב יום בלשון יחיד ונדע שהם סמוכים ולא נצטרך להקים. וז"ש ושלשים יום ושלשת ימים מה ת"ל, ר"ל שיכתב ושלשים ושלשה יום. ומשיב. שיכול נקבה שימי טומאתה מרובים וכו', והוא עפ"י היסוד השלישי שכתבנו. שכ"מ שבא המספר בצורת הסמיכות, שלשת, מורה שהמספר כבר ידוע, בין שנודע במקומו או במקום אחר. ופה כתוב שלשת ימים בסמיכות. נהראות במספר זה של ימי טהרה דזכר כבר נודע ממק"א ע"י מספר ימי טהרה של נקבה, וכמ"ש לקמן (פ"ב ה"ב) שאלו תלמידיו את ר"י בן רועץ אקרא אני שבועים יכול תהי' יולדת נקבה טמאה שבעים. ת"ל טמאה וטהר בזכר וטמאה וטהר בנקבה מה ימי טהרתה כפלים בזכר אף ימי טומאתה כפלים בזכר. ובאר שם שאולא הכתוב הייתי טועה בסברה זאת להפך זכר שימי טומאתו מעוטים ימי טהרתו מעוטים וכו' כמ"ש כאן, והכתוב רצה ללמדנו שלא נאמר כסברה הזאת רק שעקר הסברה שימי הטהרה בזכר ונקבה הוא כפי ערך ימי הטומאה בזכר כחצי משל נקבה, ובנקבה כפלים מבזכר, וזה מלמד במספר שלשת ימים שמורה שהוא מספר ידוע. כי נודע מספר זה ע"י מספר ששים וששה של נקבה שהם חצי ממספר זה. וכן בנקבה אמר ששים יום וששת ימים בצורת הסמיכות ללמד שגם מספר זה ידוע שהם כפלים ממספר הזכר כפי ערך ימי הטומאה ויתוסס זל"ז, ואחר שפה הוכרח לכתב שלשת בצורת הסמיכות. לא היה יכול לכתב שלשים ושלשת יום או שלשת ושלשים יום כי יהי' זרות בלשון. שא"א לכתב שלשת ושלשים יום. כי יפסיק בין שם הסמוך שלשת ובין שם יום הסומך. וזה זר מאד כי שם הסומך והנסמך צריך שיבואו בלא הפסק (וזה ארחא שימב"). בסגולה הנמצא במספר מאה (בצורת הסמיכות) שאם באו עמו מספרים אחרים. אז אם שם מאה קודם ליתר המספרים יבא תמיד שם המנין כפ"ל. מאת שנה ושבעים שנה (בראשי' כה) מאת שנה ושלשים שנה (שם) מאת אלף ושמונים אלף (במדבר ב ס לח), וכן תמיד, אבל אם בא מספר הקטן קודם אז ימצא לפעמים שלא יכפ"ל שם המנין, שבע ושלשים ומאת שנה (שמות ו), והטעם מבואר כי במלת מאת בא שם המספר בדרך סמיכות אל המנין לכן צריך שיכתב שם המנין סמוך לו בלי הפסק לכן כשכתוב שם מאת תחלה לא יכול לומר מאת ושלשים שנה. דאז יפסיק בין שם מאת הנסמך ובין שם שנה הסומך, לא כן כשכתוב שלשים ומאת שנה. נסמך שנה למאת. ועל שם שלשים נמשך בדרך מוסך עלמו ואחר עמו), ולפ"ז א"א שיכתב שלשת ושלשים יום. ואם יכתב שלשים ושלשת יום יהי' ג"כ זרות בלשון. כי אז שם יום סמוך רק לשם שלשת הנסמך אליו. ונמשך על שם שלשים בכח. כאילו כתוב שלשים (יום) ושלשת יום. וזה א"א שלא מצאנו אף פעם א' ששם המנין הבא אחר האחדים יבוא בלשון יחיד. כיון ששם יום סמוך ומוסב רק על מספר שלשת הי"ל ימים. ולא נדע שהם סמוכים. ולכן צריך לכתב ושלשים יום ושלשת ימים. וז"ש הספרא שאחרי שידע שלא בא בצורת הסמיכות שלשת. שא"ל לכתב שלשת ושלשים יום או שלשים ושלשת יום כנ"ל. ועי"כ הוכרח לכתב שלשים יום ושלשה ימים. רק זה נופל קושיא מי הכריח אותו לכתב שלשת בסמיכות הי"ל שלשה בנפרד, ובזה יכול לכתב שלשים ושלשה יום. או שלשה ושלשים יום. וכ"ז נכלל במ"ש ושלשים יום ושלשת ימים מה ת"ל. ומשיב שיכול נקבה שימי טומאתה מרובים וכו', ה"ל ושלשים יום ושלשת ימים בסמיכות שזה שלשת מורה שהמספר נודע ע"י מספר אחר. והוא ע"י ערך ימי טהרה של נקבה כי הסברה הוא להפך כמו שימי טומאה דזכר הם חצי מנקבה כך ימי טהרה. וכן הוכפלה ברייתא זו (פ"ב מ"ב) על וששים יום וששת ימים, ומובאים בכריתות (דף י) ומפרש לה כר' יהודה עיי"ש:

בזן תשב בדמי טהרה. כתב הרמב"ם במורה (פ"א מאמר א') פעל ישב תחלת הנחת השם בלשונינו על ישיבת האדם על המקום, ומאשר היה האדם היושב נח על הצלם שבענייני עמידתו ומנוחתו הושאלה זאת המלה לכל ענין נח שלא נשתנה וכו'. ומבואר שפעל תשב פה. (שהי' טוב יותר לומר שהי' בדמי טהרה או דמה טהור) אינו מענין ישיבה הפך שעמידה רק מענין מנוחה והעכבה בענין א', מזה הוציאו חז"ל שהמקשה בתוך י"א יום שבין נדה לנדה שהם ימי זיבה דמיה טהורים. ובזה יצדק פעל תשב משמו על הענין שהיתה בו קודם לכן בעת הלידה שהי' דמי זיבתה טהורים. ולא שמשנה מענין זה גם עתה.

עֻקְבְתָּא תְלִיד וּתְהֵי מְסָאֲבָא אַרְבְּעָא עֲסַר כְּרִיחוּקַהּ וְשִׁתִּין וְשִׁתָּא יוֹמִין תְּתִיב עַל

ספרא

טז תשב להביא את המקשה בתוך י״א יום שתהי׳ טהורה מן הזיבה. יכול שתהא טהורה מן הנדה ת״ל כימי נדת דותה תטמא. בדמי טהרה אעפ״י שהיא רואה: **טז (ח) בכל קדש לא תגע** יכול אף למעשר. ת״ל ואל המקדש לא תבא מה מקדש שיש בו נטילת נשמה אף קדש שיש בו נטילת נשמה יצא המעשר. אי מה מקדש הנכנס לו בטומאה ענוש כרת אף קדש האוכלו בטומאה ענוש כרת יצאה תרומה. ת״ל בכל קדש לרבות תרומה. אי מה קדש משמע נגיעה אף מקדש משמע נגיעה ומנין שלא בנגיעה ת״ל ואל המקדש לא

התורה והמצוה

ולכן אמר פה בדמי טהרה, וביולדת נקבה אמר על דמי טהרה, שהב׳ מציין העכבה בענין הקודם אליו. (משא״כ כמ״ש על דמי טהרה דרים בספרא (ס״ל ה״ד) דרוש אחר), אולם באמרו יכול שתהי׳ טהורה מן הנדה ת״ל כימי נדת דותה תטמא, ואם דם נדתה בעת הקישוי טהור איך ידמה טומאת הלידה לטומאת נדה כיון שאז גם נדתה טהור, וממ״ש נדת דותה מבואר שמדבר בנדה שהיא נדת דותה, ר״ל עת הוסת כי על הזיבה אמר בלא עת נדתה, וממ״ש תשב בדמי טהרה ולא בטהרה מבואר ג״כ, שאף הדמים שהיא רואה עתה טהורה, וז״ש בנדה (דף לו) ע״מ שדרש דמה מחמת עצמה ולא מחמת ולד (גבי זיבה) שנדרוש כן גם גבי נדה, הר״ל אמר קרא תשב יש לך ישיבה אחרת שהיא כזו ואיזו זו קישוי בימי זיבה(שאז הדרוש דפה על תשב בדמי טהרה ולא כפרש״י מתשב דיולדת נקבה), ואימא זו קישוי בימי נדה, אלא אמר שבו׳ דשמואל א״ק וטמאה שבועים כנדתה ולא כזיבתה מכלל דזיבתה טהור ואיזו זו קישוי בימי זיבה, (הוא עצמו כדרוש דפה מנדת דותה), ומק׳ א״כ דמה ל״ל. ומשני דא״כ נאמר ולא כזיבתה אפי׳ בשיפוי קמ״ל דמה מחמת עצמה ולא מחמת ולד (ר״ל רק בעת קישוי), וצ״ע דר״ל ואבוה דשמואל לא הזכירו ברייתא דפה:

טז בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא. מבואר אצלינו כמה פעמים כי בשמות הנרדפים ביחוס, כמו קודש חול טמא טהור וכדומה, צריך לבאר ולפרש מאיזה מדרגה הוא מדבר, למשל שם קדש יבא לפעמים על קדושה האלהית שאין למעלה ממנה, כמו קדש קדשים. שיתר הקדשים הם כחול בערכם, ולפעמים ידבר על קדשים קלים כי קודש הם נגד התרומה, ועל התרומה שהיא קדש נגד מעשר, ועל המעשר שהיא קדש נגד החול. וכן בטמא וטהור וכדומה, וצריך ללמוד מאיזה מין מדבר. למשל וחטאה בשגגה מקדשי ה׳. קדשים המיוחדים לה׳ (ספרא ויקרא מכלתא דחובה פרק כף מ״א), ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים, באר בספרא אמור, שהא׳ מדבר במעשר והב׳ בתרומה, וכן בערתי הקדש מן הבית נלמד מענינו שמדבר במעשר. ולפ״ז אחר שאמר פה בכל קדש לא תגע משמע שכולל הכל (כי מלת כל היא שולל כללי) אף המעשר. והשיב ת״ל ואל המקדש לא תבא מה מקדש דבר שיש בו נטילת נשמה. ודבריהם בנוים להלפיות על היסוד אשר בארנו (ויקרא ס׳ שי״ב) שדרך הכתובים להעלות דבריהם תמיד מן הקל אל החמור. ולדבר תמיד בדרך לא זו אף זו. שהמאמר המאוחר יהי׳ בו תמיד חידוש ורבותא על המאמר הקודם לא בהפך, וא״כ אם מאמר בכל קדש כולל אף המעשר שאין בו נטילת נשמה ר״ל שאין חייב מיתה או כרת על אכילתו בטומאת הגוף, יהיה בזה חידוש גדול, וא״כ היה ראוי שיכתב בהפך אל המקדש לא תבא, ולא זו בלבד שמוזהר מן המקדש שחמורה קדושתו שחייבים עליו כרת כי גם בכל קודש לא תגע אף שהמעשר אין בו כרת. וע״כ צ״ל בכל קדש לא תגע אינו כולל מעשר רק תרומה שגם היא חייבים עליה מיתה בידי שמים. והגם שגם מיתה בידי שמים קיל נגד א׳ מכרת, מ״מ אחר שי״ב נטילת נשמה ועוד חומרות אחרות היא שקול עם המקדש, וע״כ בכל קדש מרבה תרומה (ועי׳ בתוס׳ שבועות דף ז), ועל יסוד זה אמר (במכות דף יד יבמות ע״ה זבחים דף לג) בכל קדש לא תגע אזהרה לאוכל, א״א אלא לנוגע, ת״ל בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא, מה מקדש דבר שיש בו נטילת נשמה אף קדש דבר שי״ב נטילת נשמה ובנגיעה נטילת נשמה ליכא, ר״ל דאחר שבנגיעה קלה מאד שאין בה מיתה גם בטמא גמור הנוגע בקדש, א״כ א״ת דמדבר בנגיעה יהיה אזהרתו חידוש גדול, וכל שהוא יותר חידוש צריך שיכתב לבסוף. וע״כ שעקר כוונת הכתוב על האוכל קדש, ושעל נגע השתמש בו בשפת הלשון שע״י האכילה מוכרח גם מליגע, וכל שבא אגב גררא לא ישים אליו לב לכתבו מאוחר כיון שאינו מעקר כוונת המאמר, וז״ש ביבמות שם והאי דאפסקי׳ בלשון נגיעה הכי קאמר נגיעה כאכילה, (ויש בזה פלוגתא בין ר״י ור״ל במקומות הנ״ל ואכ״מ להאריך בו), והנה מבואר כי חלוקה הבאה בין שני טעמים שכ״א י״ל כבוא מיוחד אז הגשת ההוא בא בדוקא להטעות טעמו. דאחר שאמר נגיעה אצל קדש וביאה אצל מקדש. כ״א בא בדוקא. ואין נגיעה אסורה במקדש אם נגע בו מאחוריו (ככ״ל פרשה א מ״א) ולא תנאי אליו אם שגם לתוכו (כגון שנכנס בעגלה או בקרון כמ״ש בילקוט מנין שלא תכנס בגלינדיקא, ר״ל מין קרון). דאף שלא נגע חייב. ומצד זה יש רבותא במאמר השני באל המקדש גם לא תבא אף שלא בנגיעה:

ו וּבִמְלֹאת ׀ יְמֵי טָהֳרָהּ לְבֵן אוֹ לְבַת תָּבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן־

התורה והמצוה

יז עד מלאת ימי טהרה. הוא מאמר מוסגר. דפשיטא שהיא בימים האלה. ועכ"פ הי' די לאמר עד מלאת הימים, רק מפני שביולדת נקבה לא פירש אזהרה. באר פה כי ימים אלה הם ימי טהרה. וממילא ידעינן שה"ה בנקבה שאמר שתשב על דמי טהרה, הם ג"כ ימי טהרה ואסורה ג"כ בהם בקדש ומקדש:

יח ואם נקבה תלד, לפי חוקי הלשון הי"ל ואם נקבה היא. כי בכ"מ שאין החלוקים תלוי' בפעולות שביד האדם רק בדבר אשר במציאות ימצא במלת היא. אם בן היא. ואם בת היא (שמות א), אם דל הוא, אם בהרת לבנה היא. והשיבו (בספרא מובא בנדה דף מ) שבא לרבות סו"א. ר"ל שאם יכתב ואם נקבה היא, נצטרך לדעת מהות הנולד מה הוא. זכר או נקבה. לא סו"א שמהותו נעלם, אבל כשההנה ואם נקבה תלד א"צ לדעת רק שילדה זכר או נקבה, הגם שאנחנו לא נדע ונכיר מהות הנולד בבירור מה הוא זאת ידענו שילדה איזה דבר שהוא בצורה זכר או נקבה. (כי הנולדים אינם תנאי לטומאה רק להגביל זמן הטומאה והטהרה). אבל כשאמר היא, ידיעת מהות הנולד הוא תנאי אל הטומאה עצמה. ודעת ר"ש (נדה שם בכורות מז כריתות ז) שבא לרבות יוצא דופן וכמבואר למעלה (ס"ג ד):

יט וטמאה שבעים. מעיר על דבר החכם הרוו"ה בקונטרס יש אם למקרא בסוף חומש מודע לבינה מלא טוב ויבן הדברים בטוב טעם ודעת. שזה אין ספק שיכחיש אדם הקריאה המקובלת אצלינו איש מפי איש עד מרע"ה, וכמ"ש הכוזרי (מאמר ג' סי' כט ואילך). וכמו שהאריך בזה הרשב"ץ בספרו מגן אבות (ח"ב דף למ"ד ע"ב). ולא עלה זאת על לב איש לשנות הקריאה. והפלוגתא בין מ"ד יש אם למקרא ובין מ"ד יש אם למסורת. היא בתיבה שאין הכרע למשמעותו לא מצד המשקל ולא מצד הגזרה ולא מצד הבנין וצריכים אנו לדרשה, בזה פליגי שמר סבר שיש להכריע אל צד המסורה אפי' דרך זרות קצת ומר סבר להכריע אל צד המקרא. ובכזה יש ספק בפתרון הכתוב וטמאה שבעים, לפי שמלת שבועים מקובץ על לשון שנים ושרשו שבע שהוא שם המספר וממנו נגזר שם דבר שבוע. וידענו כי משקלי השמות משונים אין קץ למו, כמ"ש הראב"ע בצחות בשער השמות. גם הבאים על משקל השניות אינם שומרים תמונתם כי מן רגל בדרך מצאנו רגלים ברכים ומן קרן מצאנו קרנים גם קרנים ומן דרך דרכים. והאומר כי אלה שהאות לשמונה שלהם בשוא יוצאים ממשקל פעל עליו להביא ראי', לכן שם שבועים יתכן שיוצא משם דבר שבוע ויהיה טעמו שני שבועות, כמו יומים שני ימים. שנתים שתי שנים. גם יתכן שיהיה יוצא משם המספר שבע. ואז יהיה טעמו שבעה כפלים. כדין כל שמות המספר המקובלים ע"מ השניות שהם מורים כל כך כפלים כמנין המספר ההוא, כמו ארבעתים על חד ארבעה. שבעתים על חד שבע, כמו שבאר בעל מקנה אברהם (במסלה כ"ו שהיא מסילת הפעלים). ולפ"ז יהי' הפי' וטמאה שבועים על חד שבע בנדתה. ויש אמתלא לפרש כן בעבור המסורת שנכתב שבעים ח"ו לרמז שהוא נגזר מן שבע. העפ"י שהוא ע"ד זרות קצת ולא מן שבוע. ואהני לן מקרא ואהני לן מסורת, וזה ששאלו התלמידים את ר"י בן רוצץ הקרא אני שבעים. ור"ל לא דוקא שבעים רק שבעה שבועות ואהני מסורת לטפויי ואהני מקרא לבצורי דוגמת מ"ש בזבחים (דף לז), וגם יש להוסיף על זה דהא שם שבוע בא ברבים שבועות כמ"ש חג שבועות. ומ"ש בדניאל שבעים שבעים הוא יוצא מדרך הבנין, וכן רוב השמות שבאו ע"מ פעול פעול הם מלאים ויו במשקל הרבים כנודע. והגם שבכל שם שבעי' שבעות חסרים עפ"י המסורת כבר נשקיף לפ"ז שעקרם הם שם שבע לא שבוע ולכן גם שם שבוע חסר ו' כי עקרו שבע לפ"ז נוטה יותר לומר שבעים. והשיב להם טמא וטהר בזכר וכו' ולאחר שיצאו נזכר אולי ילמדו התלמידי' מתשובתו שגם הוא סובר יש אם למסורת. והחזיר עליהם להודיעם שהוא סובר שהמקרא הוא העקר ואין לשנות המקרא בעבור חסרון ויו המשך כי שבועים קרינן. ונגזר מן שבוע, לא מן שבע, ומ"ש במשנה ב' שמים יום וכו' כבר פרשנו מאמר כזה שבא למעלה (פרק א' מ"ז) על ושלשים יום ושלשת ימים דרשנו משם. כי הם שפה אחת ודברים אחדים:

כ תשב על דמי טהרה. כבר התבאר (בס' טו) שפעל תשב יורה פה על שלא תשנה ממה שהיתה, ומ"ש ביולדת זכר תשב בדמי טהרה לרש שלא תשנה ממה שהיתה בעת הלידה שאם קשתה בתוך ימי זיבה טהורה וכן שעמוד בטהרתה, וע"ז מורה ב' בדמי שהוא העמידה בענין הנמצא כבר. ופה אמר תשב על דמי טהרה פי' שתעמוד בענין זה גם עתה ולא תשתנה שאם קשתה תוך שמונים של נקבה. (שנתעברה אחר י"ד וקשתה לסוף כ"ד יום או שנשתהא ולד אחר חברו שני חדשים וחצי. שא' נגמרה צורתו באמצע שביעי וא' בסוף תשיעי כדעת דיהודה וחזקי' בני ר' חייא) דמי' טהורים עד שילא הולד

דם דכו׃ ובמשלם יומי דכותה לברא או לברתא תיתי אימר בר שתיה לעלתא

ספרא

לא תבא: יז עד מלאת ימי טהרה. לרבות יולדת נקבה׃

(פרק ב) יח (א) נקבה. אין לי אלא נקבה מנין לרבו׳ טומטום ואנדרוגינים ת״ל ואם נקבה תלד וטמאה אין הדבר תלוי אלא בלידה: יט (ב) שאלו תלמידיו את ר׳ יהודה בן רועץ שומעים אנו וטמאה שבעים יכול תהי׳ טמאה שבעים. אמר להם טימא וטיהר בזכר וטימא וטיהר בנקבה מה ימי טהרתה כפלים בזכר אף ימי טומאתה כפלים בזכר. לאחר שנפטרו יצא ומהזר אחריהם. א״ל לא הייתי צריך להזקק לכם מפני שיש אם למקרא. אלא זו תשובה לדבר טימא וטיהר בזכר טימא וטיהר בנקבה. מה ימי טהרתה כפלים בזכר אף טומאתה כפלים בזכר. או כלך לדרך זו זכר שימי טהרתו מעוטים ימי טומאתו מעוטים. נקבה שימי טהרתה מרובים א״ד שיהיו ימי טומאתה מעוטים. תלמוד לומר וטמאה שבועים כנדתה שני שבועים שהם י״ד יום. (ג) וששים יום יכול בין סמוכים בין מפוזרים ת״ל יום מה יום כולו אחד אף ששים כולן כאחד. יכול ששים סמוכים וששה בין סמוכים בין מפוזרים ת״ל וששים יום וששת ימים מה ששים סמוכים אף ששה סמוכים. ששים יום וששת ימים מה ת״ל. זכר שימי טומאתה מעוטים ימי טהרת׳ מעוטים נקבה שימי טומאתה מרובים א״ד שיהיו ימי טהרתה מעוטים ת״ל וששים יום וששת ימים: כ (ד) תשב, להביא את המקשה בתוך שמונים של נקבה שכל דמים שהיא רואה טהורים עד שיצא הולד. ור״א מטמא. אמרו לו לר״א ומה אם במקום שהחמיר בשופי שלפני הולד היקל בשופי שלאחר הולד. מקום שהיקל בקישוי שלפני הולד אינו דין שנקל בקישוי של אחר הולד. אמר להם דיו לבא מן הדין להיות כנידון. ממה היקל עליה מטומאת זיבה אבל טמאה היא טומאת נדה. א״ל הרי אנו משיבים אותך בלשון אחרת. מה אם במקום שהחמיר בשופי שלפני הולד היקל בקישוי מבשופי. מקום שהיקל בשופי של אחר הולד א״ד שניקל בקישוי מבשופי. אמר להם אפי׳ אתם משיבי׳ אותי כל היום דיו לבא מן הדין להיות כנידון מה קישוי הראשון טמאה נדה אף קישוי האחרון טמאה נדה. על דמי טהרה אעפ״י שרואה:

(פרק ג) כא (א) ובמלאת אינה מביאה בתוך מלאת ואם הביאה בתוך מלאת לא יצא: כב יכול לא יביא בתוך מלאת על הולדות הראשונות ת״ל תביא:

התורה והמצוה

ואז טמאה טומאת לידה ור״א מטמא וחכמים השיבו לו שיש ק״ו דהא לפני הולד החמיר בשופי (פירוש שפתה אחר הקישוי וילדה ה״ז יולדת בזוב) הקל בקישוי, כ״ש אחר הלידה שהקל בשופי לטהרה מכל טומאה שיקל בקישוי. ור״א השיב דדי לבא מה״ד להיות כנדון. דהא מה דמקילין בקישוי שלפני לידה הוא רק מטומאת זיבה לא מטומאת נדה כמו שדרש למעלה (ס׳ טו). והשיבו לו בלשון אחר שלא נלמד קישוי מקישוי רק נלמד כך שבמקום שהקל בשופי שלאחריו א״ד שנקל בקישוי שעם השופי דהשתא יליף קישוי שלאחריו דטהור לגמרי וז״ל ממה היקל מטומאת זיבה. והשיב שגם בזה נאמר דיו כיון שעקר הלימוד אינו כנדון אלא מכח קישוי שלפניו וברייתא זו מובאת בנדה (דף לח ע״ב). וממ״ש בדמי טהרה ולא אמר בטהרה מבואר דאף הדמים שהיא רואה עתה טהורים:

כא ובמלאת ימי טהרה. כ״מ שנכתב מלאת הימים, כיון על שנשלמו הימים במלואם וכן קיים ואמר בב״ר (פ׳ ס״ג ופ׳ פה) שברבקה שכתוב וימלאו ימיה ללדת היו מלאים, ובתמר דכתיב בעת לדתה היו חסרים. ובא תמיד על זמן המוגבל או שנגבל לאיזה דבר. כי כן ימלאו ימי החנוטים (בראשית נ), מלא שבוע זאת (שם כט). וכמ״ש וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה׳ את היאור אמר ברבה (פ׳ ט) ח״א ז׳ ימים לבכאה. (דייק מ״ש אחרי הכות). וח״א ז׳ ימים להתראה (דייק מ״ש וימלא משמע שהי׳ זמן קבוע ומוגבל), וכן מ״ש פה במלאת פי׳ שנשלמו הימים במלואם:

כב ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת תביא. הרמב״ם (פ״א מה׳ מח״כ ה״ה) כתב ואם הביאה קרבנה תוך ימי מלאת של ולד זה לא יצאת אפי׳ הביאה על ולדות הראשונים בתוך ימי מלאת של ולד זה לא יצאת. והראב״ד כתב זה תימה גדולה אם שלחה קרבנותיה תוך מלאת למה לא יצאת ומ״ש מחטאת חלב ודם שהטמא משלח אותה ומקריבים לה. מבואר שהרמב״ם גרס בברייתא דפה יכול יביא בתוך מלאת. והלימוד הוא שלא יביא על הולדות הראשונות וכמו שפי׳ הלח״מ שם. והראב״ד הי׳ גורס כגרסתינו. אולם לפי דעתי משמעות פה דין אחר. כי בנזיר (דף סד) דתניא יום מלאת תביא תוך מלאת לא תביא. יכול לא תביא על לידה שלפני מלאת אבל תביא על לידה שלאחר מלאת ותטהר משתיהן, ת״ל ובמלאת ימי טהרה ביום מלאת תביא תוך מלאתי לא תביא. ופי׳ מ״ש יכול תביא על לידה

שְׁנָתוֹ לְעֹלָה וּבֶן־יוֹנָה אוֹ־תֹר לְחַטָּאת אֶל־פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד אֶל־הַכֹּהֵן׃ ז וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְהוָה וְכִפֶּר עָלֶיהָ וְטָהֲרָה מִמְּקֹר

בעל הטורים

מטורים: (ו) ובן יונה או תור. בכל מקום מקדים תורים לבני יונה חוץ מכאן לפי שאינו מביא אלא אחד. ואם ימצא יונה לא יקח תור לפי שבן זוגו מתאבל עליו ואינו מזדווג לאחר: (ז) ממקר חסר אותיות מרקם וכמין ליה וטהרה רמז כהמים הבאים מרקב ספורים: וטהרה ממקר דמיה בגי' חמשה מיני דמים טמאים הם. ממקר ד'. כבה. ואיך יי׳ ממקור יברהל (רישי׳ דקרה במקהלות וגו׳) דורש מכאן שברכת חסנים כשבה משום דכתיב וטהרה ממקור דמים

רש"י

עד שקיעת החמה של יום ארבעים שלמחר תביא את כפרת טהרתה: (ז) והקריבו. (זבחים י"ג. סנהדרין פ"ג) ללמדך שאין מעכבה לאכול בקדשים אלא אחד מהם ט ואי זה הוא זה חטאת שנא׳ וכפר עליה הכהן וטהרה מי שהוא בא לכפר י בו הטהרה תלויה: וטהרה. מכלל שעד כאן כ קרויה

שפתי חכמים

ארבעים שמקריבים בו קרבנות של לידה ובשקיעת החמה שלפני יום הארבעים מותרת לאכול בתרומה: ט דקי"ל דהיה לו לכתוב והקריבם דהא ב׳ קרבנות יש ללידה כבש בן שנתו ובן יונה או תור אלא ללמדך וכו׳: י שבכ"מ כתיב אצל חטאת וכפר עליו הכהן ונסלח לו. וכאן דהביא רש"י קרא זה שבסוף הפרשה ולא הביא קרא שנאמר קודם לכן וכפר עליה וטהרה. י"ל דמקרא זה לאו הוכחה דחטאת בא לכפרה דלמא העולה בא לכפר׳ אבל מקרא זה מוכח שפיר שהרי כתיב ואחד לחטאת וגו׳ משמע דחטאת בא לכפרה. ועי"ל משום שהקדים עולה לחטאת ולא הקדי׳ אלא למקרא׳ וקשה למנ"ת הקדי׳ אלא להסמיך וכפר לחטא׳ ללמד שהכפרה תלויה בחטאת: כ דעת רש"י בזה שאל תקשה לו על מה דפי׳ שאין מעכבת לאכול בקדשים אלא א׳ מהם וכו׳

התורה והמצוה

לידה שלאחר מלאת כגון שילדה בפני׳ ביום כ"ד ללידה הראשונה וחזרה וילדה ביום כ"ד ללידה שני׳ שהוא יום מלאת של לידה שני׳ ואחר מלאת של לידה הראשונה, ת"ל ובמלאת ימי טהרה. נראה פי׳ שדייק ממה שלא אמר ובמלאת הימים. משמע אף שמלאו הימים כל שלא מלאו ימי הטהרה כי היא עדיין סופרת ימי טהרה ע"י הולד השני לא תביא. ובדבר הזה פליגי ר׳ יהודה ורבנן (לקמן משנה ואו) שר"י ס"ל דעל הולד הב׳ מביאה קרבן כיון שהביא אחר מלאת של הראשון, דס"ל ולד ראשון גרם לקרבן וממנו מונין פ׳ יום, והו"ל הב׳ אחר מלאת, וכמו שמפרש בגמ׳ בכריתות (דף י׳), והנה הספרא (למעלה פרק א׳ משנה ז׳ ופרק ב מ"ג) במ"ש יכול בין שפוכים בין מפורשים סתם כר"י כמו שהוכיח בגמ׳ שם. וא"כ דעת ברייתא דספרא שהיא לר"י ספק מברייתא דנזיר שהיא לחכמים דס"ל ולד שני גרם וממנו חשבינן מלאת ימי טהרה. ולפ"ז מדבר בספרא ג"כ בענין זה שילדה ולד ג׳ תוך מלאת של שני ולד חמישי תוך מלאת של רביעי. שלדעת ר"י צריכה להביא קרבן על הראשון והשלישי והחמישי. ואם נגרוס כגי׳ הרמב"ם למד שבכ"ז הנה שהיא חייבת קרבן על השלישי שהוא נקרא אחר מלאת, זה לענין חיוב אבל לא תוכל להביאו כיון שעדיין לא מלאו ימי טהרה האחרונים. ובזה מקיים מ"ש ובמלאת ימי טהרה תביא ולא אמר ובמלאת הימים. שלענין הבאת הקרבנות הראשונים דהיינו של הולד הראשון והשלישי צריכה להמתין עד מלאת ימי טהרה של החמישי. ומזה הוציא הרמב"ם שס"ה דלדידן דפסקינן דלא כר"י וס"ל דולד שני גרם כהכמים בכ"ז לענין זה ס"ל כסברתו שלא יביא תוך מלאת אף על הולדות שלפני לידה זו. כמו שלדעת ר"י אינם מבילה על ולד הא׳ והב׳ הגם שהוא ג"כ אחר מלאת. ולגיר׳ דידן שהוא גרסת הראב"ד שגרס יכול לא תביא למד ר"י שגם תוכל להביא הקרבן ודייק ובמלאת ימי טהרה של ראשון כי גם לענין הבאה משקיף רק על הראשון. ומוכח דס"ס וכ"ש שמביא על קרבנות הראשונות והבן:

כב לבן או לבת. הלמ"ד של לבן ושל לבת, מורה על הכללות לכל בן ולכל בת, כמו לכולם נתן לאיש חליפות שמלות פי׳ לכל איש. שנים ליום, לכל יום. וע"ז פי׳ לחייב על כל בן, והוא אם ילדה אחר מלאת (או לר"י אחר מלאת של הולד הראשון), והנה חק מוסד אצלינו (פ׳ קדושים ס׳ קא) שבכ"מ שאין מקום טעות לא תבוא מלת או על החלוקה. רק ויו החילוק, ולא תבא מלת או רק במקום טעות. או במקום שהנושאים אינם דומים ויש בשני דבר חדש. כמו וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל. שמוסיף בכ"א חידוש על חברו וכמ"ש. וכן פירשו ב"ה שמ"ש פה או לבת (הגם שפה אם הי׳ אומר ולבת לא הי׳ מקום טעות) שר"ל אף לכל בת יביא, ר"ל הגם שבבת מסכחת שילדה אור ליום פ"א שעדיין לא יצאה לשעה שהיא חייבת בקרבן בכ"ז תביא אבל בבן לא מסכחת לה כי פה אינו מדבר מתאומי׳ (דבי׳ מסכחת גם בבן דאשתהויי אשתהי). כי יבואר לקמן (פ"ד ה"א) דעל תאומים יש ליסוד אחר שיביא קרבן על כ"א וכמ"ש הטעם. וכיון שפה מדבר בנתעברה שנית לא מסכחת ליור זה רק בבת. ור"ש או לבת להביא את המפלת אור לפ"א וכו׳. והפלפול שבין ב"ש וב"ה מובא במשנה דכריתות (דף ז) דב"ה טעמו דכיון שאור לפ"א היא טמאה כמו ביום פ"א וביום פ"א היא חייבת בקרבן ה"ה אור פ"א (ומ"ש ס"ל ב"ש ואח"כ א"ל ב"ה צריך למהוק) וכ"ש השיבו דיום פ"א שאני שכבר הגיעה זמנה לקרבן

וּבַר יוֹנָה אוֹ שַׁפְנִינָא לְחַטָּאתָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לְוָת כַּהֲנָא: וִיקָרְבִינֵּיהּ קֳדָם

ספרא

כג לבן לחייב על כל בן ובן. לבת לחייב על כל בת ובת. וכשהוא אומר או לבת להביא את המפלת אור לשמונים ואחד שתהא חייבת בקרבן כדברי ב"ה שב"ש פוטרים מן הקרבן. א"ל ב"ה לב"ש א"א מודים לנו ברואה אור לשמונים וא' שהיא טמאה [א"ל ב"ש] א"א מודים במפלת לשמונים וא' שהיא חייבת בקרבן [א"ל ב"ה] מ"ש אור לשמונים וא' מיום שמונים וא' אם שוה לו לטומאה לא ישוה לו לקרבן. א"ל ב"ש לא אם אמרתם במפלת יום פ"א שכן יצאה לשעה שהיא ראוי' להביא בה קרבן. א"ל ב"ה והרי המפלת יום פ"א שחל להיות בשבת תוכיח שלא יצאה בשעה שהיא ראוי' להביא בה קרבן וחייבת בקרבן. א"ל ב"ש לא א"א במפלת יום פ"א שחל להיות בשבת שאעפ"י שאינה ראוי' לקרבן יחיד ראוי' לקרבן צבור. תאמרו במפלת אור פ"א שהרי הלילות אינן ראוים לא לקרבן יחיד ולא לק"צ. (ב) הרואה דם אינה מוכחת. שהמפלת תוך מלאת דמיה טמאים ופטורה מן הקרבן. אמרו להם ב"ה וכשהוא אומר או לבת להביא את המפלת אור פ"א שתהא חייב בקרבן: **כד** (ג) תביא כבש בן שנתו לעולה שנתו שלו לא שנה של מנין עולם: **כה** ובן יונה או תור לחטאת או זה או זה. הלא דין הוא ומה אם במקום שלא כשרה חטאת העוף עם עולת בהמה כשרה חטאת בהמה עם עולת בהמה כאן שכשרה חטאת העוף עם עולת בהמה א"ד שתכשר חטאת בהמה עם עולת בהמה ת"ל ובן יונה או תור לחטאת או זה או זה: **כו** (ד) אל פתח א"מ אל הכהן מלמד שהיא מיטפל בהם ומביאה אותם אל פתח א"מ אל הכהן:

כז (ה) והקריבו מה ת"ל. לפי שהיא טעונה שנים יכול יהיו שנים מעכבים אותה ת"ל והקריבו א' מעכב ואין שנים מעכבים אותה. איני יודע אם חטאת אם עולה. כשהוא אומר וכפר מה מצינו בכ"מ כפרה בחטאת אף כאן כפרה בחטאת: וטהרה

התורה והמצוה

לקרבן. והשיבו ב"ה מיום פ"א שחל בשבת. וא"ל שגם שבת ראוי לק"צ. וממה שאור לפ"א הדמים טמאין אין ראוי' דגם אם הפילה תוך מלאת דמי' טמאים מפני הלידה ואעפ"כ א"א בקרבן. ולי נראה דב"ש שאמרו הדמים אין מוכיחים שהרי המפלת תוך מלאת דמי' טמאים לשיטתם דר"א שמותי מתלמידי ב"ש ס"ל (פ"ב מ"ד) דגם דמי זיבתה טמא ביולדת תוך שמונים:

כד בן שנתו. שמונים לו מע"ל מיום שנולד. וכן אמר בערכין (דף יח) שנה האמורה בקדשים וכו'. והתוס' שם הק' דל"ל קרא הלא אם נאמר דהשיב למנין עולם לא משכחת תמידין בכ"ה עי"ש. והמעיין בספרא ויקרא (פרק יוד מ"ב) שהוצרך ליעוד שהפסחא תהי' בת שנתה מן תורה אחת יהי' לכם עיי"ש. ושם ריבה כל החטאת. וה"ה שא"א ללמוד מתמידין שהם ק"צ קבוע ותדיר ולכן צריך קרא בכבש העומר שאינו תדיר. ובכבש יולדת שהיא קרבן יחיד:

כה בן יונה או תור לחטאת בכ"מ כתוב תורים קודם בני יונה לבד מפה שהקדים בן יונה לתור. והנה הוכיח מזה במשנה (סוף כריתות) דשניהם שקולים. ובכ"ז בודאי יש איזה טעם למה שינה פה מבכ"מ. אמר בספרא. שגה זה הסדר. מפני שיש מקום לטעות שיוכל להביא בהמה תחת העוף כמו שיה' ולכן אמר בן יונה או תור, והוא עפ"י החק הפוסך אצלינו שדרך הכתובים לדבר תמיד בדרך לא זו אף זו שדבר שהוא חידוש יותר כתוב תמיד מאוחר וכמ"ש בארך (סדר ויקרא ס' קיב) ועפ"ז היה תמיד הסדר מן התורים או מן בני היונה. שהי' שיקריב תורים שהם גדולים ומוסיף רבותא שיוכל להקריב גם בני היונה שהם קטנים. ופה שאמר בן יונה או תור בהכרח כן פירושו. די לו להביא בן יונה הקטן. וגם מי שירצה להביא קרבן גדול יש לו ברירה להביא תור שדמיו יקרים יותר. ור"ל אבל לא יותר מתור. כי לא יוכל להביא בהמה רק קרבן קטן בן יונה ואף גם תור הגדול יותר. אבל יותר מהתור לא יביא. (ונודע הק"ו כך, מה במקום שאין חטאת העוף משמש כלל עם עולת בהמה והוא ביום הכפורים שמביא פר לחטאת ואיל לעולה עם כ"ז חטאת בהמה משמש עמה פה שחטאת העוף משמש עם עולת בהמה א"ד שיכול להביא חטאת בהמה תחת העוף):

כו אל פתח א"מ. כבר אמר בעולה ויסד ארגוות שיטפיל כאן להביאם בעצמו (וכמ"ש ויקרא ס' כד) ופה היא רבותא אף שאסורה ליכנס לעזרה והיא עומדת בפתח בשער נקנור בכ"ז צריכה לבא בעצמה:

כז והקריבו לפני ה' וכפר עלי'. ומ"ש והקריבו לפני ה' מיותר דכבר אמר הביא וכפר עלי'. ודי, וכשאמר והקריבו מיותר מ"ש וכפר ופי' חז"ל שבא לאמר בדי שמקריב אחד שזה מורה כיפוי היחיד והקריבו ועדיין לא נדע על מי מוסב הכינוי אם על החטאת אם על העולה אמר וכפר עלי' והשם כפרה בחטאת. וידעינן בהעולה אין מעכבה מלאכול בקדשים:

דָּמֶיהָ זֹאת תּוֹרַת הַיֹּלֶדֶת לַזָּכָר אוֹ לַנְּקֵבָה׃ ח וְאִם־לֹא תִמְצָא יָדָהּ דֵּי שֶׂה וְלָקְחָה שְׁתֵּי־תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֶחָד לְעֹלָה וְאֶחָד לְחַטָּאת וְכִפֶּר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן וְטָהֵרָה׃ פ

בעל הטורים

איהו דמים טהורים הוי אומר דם בתולים אלמא דאיירי בחתן : דמיה ג׳ במסרה הכא ואידך והיא גלתה את מקור דמיה וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה עוד על הרוגיה (ישעיה כו) דאיתקש גילוי עריות לשפיכות דמים כדכתיב כי כאשר יקום איש

רש"י

טמאה : (ח) אחד לעלה ואחד לחטאת . לא הקדימה הכתוב אלא למקראה ל אבל להקרבה חטאת קודם

שפתי חכמים

א"כ משמע דוקא קדשים אסורים ולא תרומה ולעיל פי׳ בכל קדש לרבות התרומה שגם היא אסורה באכילה . וי"ס וטהרה מכלל שעד כאן קרויה טמאה וע"כ טומאה זו לענין לאסור בקדשים מיירי שהרי תרומה מותרת לאכול מהערב שמש של יום הארבעים ואילך מ״מ בקדשים אסורה עד אחר כפרתה ל"ש לאכול בקדשים: ל ר"ל לענין קריאת התורה שהקורא בתורה יקרא מלת עולה תחלה אבל להקרבה וכו׳. הא דלא פירש זה לעיל דכתיב תביא כבש בן שנתו לעולה ובן יונה או תור לחטאת מהוס דלעיל דין הוא שהקדים לפי שמדבר בעשיר שמביאה כבש לעולה ובן יונה או תור לחטאת ואפי׳ להקרבה עולה קודמת דכבש חשוב יותר אבל כאן בעני שמביאה שתי תורים או שני בני יונה ששניהם שוין ס"ד גבם להקרבה עולה קודם קאמר והקדימה וכו׳ ל"פ לא הקדימה

התורה והמצוה

כח וטהרה . כבר אמר בכל קדש לא תגע עד מלאת. מבואר שבמלאת תגע בקדש ותטהר . ופה אמר וכפר וטהרה דצריך להמתין על הבאת הקרבן ומפ׳ (יבמות דף עד) שאחר מלאת תגע בתרומה . ואחר כפרה תטהר לאכל בזבחים :

כט ממקור המקור הוא המקום ששם יתחיל נביעת המים המתפשטים בעומק האדמה דרך ורידין וצנורות ע"י גבמים ומעינות והתהומות ויש הבדל בין מקור ובין מבוע שהמבוע יציין זרימ׳ המקור והתפשטותו לחוץ והמקור מציין הגורם עצמו שמשם יבוע המבוע, ובמ"ש ממקור דמיה . מבואר שטומאת הדמים תלוי במקור ששם יתקבץ הדם מן הורידין שבגוף. ומגורה הזה יתפשט לחוץ ולכן כללו בלבושם שכל דמים שהיא בין דם הטמא ובין טהור בא מן המקור כרב (בנדה דף לה) ולא כלוי :

ל ממקור דמיה ולא אמר דמה כמ"ש ואשה כי יזוב זוב דמה. אמרו (בספרא ונדה דף יט) שדמים הרבה טמאים בה . ואמר שנית והיא גלתה את מקור דמי׳. הם ד׳ מיני דמים . והשחור אדום הוא אלא שלקה, ומ"ש וב"ה מטהרים פי׳ לגמרי כי לס"ק חולין כ"ש בגמ׳ ועיי"ש :

לא זאת תורת היולדת . כבר בארתי (צו ס׳ כד) שכ"מ שאומר מלת תורה. הוא מכנים דברים רבים תחת תורה אחת וחק מיוחד. כמ"ש זאת תורת העולה תורה אחת לכל העולין. זאת תורת המנחה תורה אחת לכל המנחות . וכן מ"ש זאת תורת היולדת . שמשמעותו תורה אחת לכל היולדות פי׳ חז"ל שר"ל שהיולדת ולדות הרבה שוה בתורה זו עם מי שלא ילדה רק ולד אחד שכל שילדה תוך מלאת די לה בקרבן אחד , ודבר זה מיוסד בלשון . שהיל"ל זאת תורת **היולדת** שהיא שם התואר , כמו כצירי יולדה (ישעיה כא) , חיל כיולדה (תהלות מח) , משא"כ יולדת היא ... פועל בינוני . שרה אשתך יולדת לך בן (בראשית יז) , ומורה שעודנה עוסקת בפעולת הלידה , שזה ההבדל בין שם התואר ובין הבינוני פועל . כמו הכותב וסופר ומחשב ומונה , שפי׳ שעוסק בפעולות אלה . ולכן אמרו בנדה (דף מ) שצריך פסוק זה לרבנן (אף שסבר נמדוהו מן לבן או לבת) על חד עבורא (כגון יהודה וחזקי׳ בני ר׳ חייא שנשתהא אחרון אחר הראשון ג׳ חדשים ובזה למד ממלת זאת, שחייב שני קרבנות כמ"ש בס׳ שאח"ז) ולזה א׳ יולדת שעדיין עוסקת בלידה אחת , לא אם נתעברה שנית שכבר נגמר הלידה הראשונה . וזה נלמד מן לבן או לבת (ועי׳ ס׳ שאח"ז) ופלוגתא ר"י ורבנן מפורש בכריתות (דף ט) שר"י ס"ל דולד ראשון גורם לקרבן . ולכן הולד הג׳ הוא אחר מלאת כי חשבינן המלאת מולד הראשון. ורבנן ס"ל דולד שני גורם והוא בתוך מלאת . ומבואר שם דלענין טומאה וטהרה דהוה קולא מודה ר"י דמונין משני , ובזה אתיא סתמא דספרא (פרשה א׳ מ"ם) כר"י . ומ"ש האשה שיש עליה ספק חמש לידות וכו׳ הוא משנה בכריתות (סוף פרק א׳) , ובספרא גרים כרשב"ג והשאר עלי׳ חובה , ובתוספתא גרים ואין השאר עלי׳ חובה . וכ"כ התוס׳ בב"ב (דף קסו) דיש שני גי׳ בזה. ור"ת הגי׳ במשנה כמו שהיא בספרא וכן בסמ"ג כתב דיש גי׳ אחרת במשנה והשאר עלי׳ חובה. והרמב"ם (פ"א מה׳ מח"כ) פסק שהשאר עלי׳ חובה ובפי׳ המשנה כתב דהלכה כרשב"ג . מבואר שפי׳ גורס כן ברשב"ג . (ואף שלפי גי׳ זו לא פליג ת"ק כבר כתב הרמ"ז (פ"א דשביעית מ"ו) דבדברי הרמב"ם אין לדייק הלכה מכלל דפליגי) והראב"ד שם השיג עליו והי׳ גורס ואין השאר עלי׳ חובה . ופסק כרשב"ג ועי׳ בק"א מ"ש בזה ואכמ"ל :

לב עמ"ש בספרא יכול אף ללידה ולזיבה מקשה בגמ׳ (כריתות דף ט נדה דף מס) אלא יולדת דאכל

ז וִיכַפַּר עֲלַהּ וְתִדְכֵּי מִסּוֹאֲבַת דְּמַהָא דָּא אוֹרַיְתָא דְּיָלְדְתָּא לִדְכַר אוֹ לְנוּקְבָא:
ח וְאִם לָא תַשְׁכַּח יְדַהּ כְּמִסַּת אִימְּרָא וְתִסַּב תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה חַד

ספרא

כ,ח (ו) וטהורה לאכל בזבחים:

כט ממקור מלמד שכל דמים שהיא רואה אינן אלא מן המקור: ל דמיה מלמד שדמים הרבה טמאים בה האדום והשחור וכקרן כרכום וכמימי אדמה וכמזוג ב"ש אומרים אף כמימי תלתן וכמימי בשר צלי וב"ה מטהרים: לא זאת תורת היולדת האשה שילדה ולדות הרבה והפילה בתוך שמונים לנקבה. וחזרה והפילה בתוך שמונים לנקבה. וכן המפלת תאומים מביאה קרבן אחד ר' יהודה אומר מביאה על הראשון ואינה מביאה על השני מביאה על השלישי ואינה מביאה על הרביעי. (ז) זאת תורת היולדת האשה שיש עליה ספק חמש לידות וספק חמש זיבות מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים ואין השאר עלית חובה. חמש לידות ודאות וחמש זיבות ודאות מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים והשאר עליה חובה. מעשה שעמדו קינים בירושלים בדינר זהב. אמר רשב"ג המעון הזה לא אלין הלילה עד שיהיו בדנרים של כסף נכנס לב"ד ולימד האשה שיש עליה חמש לידות ודאות וחמש זיבות ודאות מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים והשאר עליה חובה ועמדו קנים ביום ההוא ברבעתים:

(פרק ד) לב (א) יכול אף ללידה ולזיבה תביא קרבן אחד ת"ל זאת:

לג לזכר או לנקבה להביא את המפלת סנדל או שליא או שפיר מרוקם:

לד ואם לא תמצא ידה די שה, אין אומרים לה ללות ולא לעסוק באומנתה. יש לה שה ואין לה צרכיו מנין ת"ל די שה. (ב) ולקחה שתי תורים או שני בני יונה שנים היא מביאה ואין מביאה ג'. והלא דין הוא. זו מביאה מהשג יד ומצורע מביא מהשג יד מה מצורע מביא א' תחת א' אף זו תביא א' תחת א'. או כלך לדרך זו. ז' מביאה מהשג יד וטמא מקדש מביא מהשג יד מה טמא מקדש מביא שתים תחת א' אף זו תביא שנים תחת א'. נראה למי דומה דנים מחוסר כפורים ממחוסר כפורים ואל יוכיח טמא מקדש שאינו מחוסר כפורים. או כלך לדרך זו ודנים מי שאין העני שלו מביא בהמה ממי שאין העני שלו מביא בהמה ואל יוכיח מצורע שהרי העני שלו מביא בהמה ת"ל

התורה והמצוה

דם ויולדת דאלה הלא בחד קרבן תסגי לה. ומשני אלא יכול תביא על לידה שלפני מלאת ועל לידה שלאחר מלאת קרבן אחד. ולדעתי לא שבשו הברייתא, רק שמפרשים מ"ש ללידה ולזיבה היינו לידה שלאחר מלאת שמבכחת בה טומאת זיבה. כי לידה שלפני מלאת טהורה מזיבה. וכמ"ש (פ"ד משנה ד) תשב להביא את המקשה בתוך שמונים של נקבה שכל דמיה טהורים עד שיצא הולד. וגם שאם נאמר שבמפלת תאומים דאשתכי גם אחר מלאת לא תביא קרבן בפ"ע כי שייך אל לידה הראשונה ממילא אם ראתה דם זיבה אח"כ יהיה דינו כדם מחמת לידה ותביא על הלידה והזיבה קרבן א'. ובאמת היא זבה אחר שהיא אחר מלאת, ומ"ש ת"ל זאת. היא עפ"י שבארנו תמיד שמלת זאת ממעט רק זאת תורת לא תורה אחרת, ר"ל רק כפי הנאמר שמשים יום תשב על דמי טהרה לא יותר. והם נאמר שתביא קרבן אחד מבכחת לה שתשב יותר:

לג לזכר או לנקבה. מבואר אלינו (בפ' קדושים ס' קא) שבכ"מ שאין מקום לטעות יבא ויו המחלקת ופה הי' ראוי לומר לזכר ולנקבה. בפרט שהדין נוהג בשניהם. ובזה לא ידקדק מלת או רק ויו כמש"ש בארך. ודרשו חז"ל להביא את המפלת סנדל או שליא, ר"ל היולדת דבר שהוא או זכר או נקבה כי לא נודע מה היא. וכמוהו דרש בספרא (נגעים פרשה ה') איש או אשה כי יהי' בו נגע. או לרבות טו"א, ר"ל שהוא איש או אשה ר"ל ספק. וכן במכילתא (משפטים) או בן יגח הובא יגח לרבות טו"א ר"ל שהוא או בן או בת. ובנדה (דף מ) סר"ש למד טו"א מן לבן או לבת. מפרש שהוא בן או בת דהיינו טו"א, וב"ל דמ"ש אשה כי תזריע מרבה נפלת סנדל או שליא כמ"ש בספרא (פרשה א' מ"ו) דהתיא כר"ש. ופה לרבנן:

לד ואם לא תמצא ידה די שה מ"ש א"א לה ללות שהבאתי בסדר ויקרא (ס' ככ"ו). ומ"ש י"ל שה וה"ל נרכיו התבאר שם (ס' שכז). ומ"ש שתים היא מביאה ולא ג'. התבאר שם (ס' שכח) שכ"מ שיאמר שם הרבים א"ל לבאר שיהי' שנים כי כתם רבים לא פחות משנים. וכ"מ שיאמר שתי תורים בני יונים וכדומה בהכרח הי' מקום לטעות כמש"ש בארך. ועפ"ז באר פה של"ל שתי תורים כי אם הי' אומר תורים הייתי אומר שמביא ג' תורים כמו שמצא מקדש שבעשירו' מביא כבשה או שעירה לחטא' ובעוני מביא תחתיו שתי תורים. כן תביא פה שתי תורים תחת הכבש. ומור לחטאת. והנה שיש ללמוד ג"כ ממצורע, שבעוני מביא א' תחת א', וזה דומה למצורע במה שביהם מחוסרי כפרה והקרבן

יג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵּאמֹר׃ ב אָדָם כִּֽי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ שְׂאֵת אוֹ־סַפַּחַת אוֹ בַהֶרֶת וְהָיָה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ לְנֶגַע צָרָעַת וְהוּבָא אֶל־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אוֹ אֶל־אַחַד

רש"י

לעולה. כך שנינו בזבחים בפרק כל התדיר (דף פ"ט): (ב) שאת או ספחת וגו'. שמות נגעים הן ולבנות זו מזו (נגעים פ"א): בהרת. חברבורות טייח"ר בלע"ז וכן בהיר הוא בשחקים (איוב ל"ז): אל

התורה והמצוה

בא להשמר לאכול בקדשים. ר"ל שדומה יותר למטמא מקדש שאין עני שלו מביא בהמה, משא"כ מצורע שהעני מביא כבש אשם. לכן הוצרך לכתב שתי תורים שנים דוקא ולא ג':

לה אחד לעולה ואחד לחטאת, כבר בארתי בס' ויקרא (ס' שכט) שזה כתוב ששה פעמים בתורה ושם התבארו הדרושים כולם וטעם כל שינוי הלשונות שנמצא בזה, ופה העיר רק על פרט א' שבכ"מ הקדים חטאת לעולה. ופה הקדים עולה לחטאת. ונתן בזה ג' טעמים. (הטעם הראשון) כבר הובא בספרא שם גבי מטמא מקדש. ושם אמר שיכול הואיל ושניהם באים תחת חטאת יהיו שניהם חטאת ת"ל א' לחטאת ואין שניהם חטאת א' לעולה אין שניהם עולה, ופרשתי שם שמ"ש א' לעולה אין שניהם עולה היא טעם ליולדת שהקדים עולה לחטאת. והוא עפ"י הכלל הקבוע בלשון להקדים תמיד את העקר במאמרו. ושם שבאו שני תורים תחת השה בשמה ה"א דשניהם חטאת הקדים לאמר א' לחטאת ר"ל ולא שניהם חטאת, ופה שבאו שניהם תחת כבש העולה ה"א דשניהם עולה הקדים לאמר א' לעולה ולא שניהם עולה. (טעם ב) מגיד ששם באו על חטא, והחטאת עקר כמ"ש בזבחים (דף ז) למה חטאת קודם לעולה ריצה הפרקליט נכנס דורון אחריו. אבל כאן שלא באו על חטא העולה עקר וקודמת. (טעם הג') מגיד שהליפין כב"ו תמורתם. שגם באו שניהם חליפי חטאת והחטאת היא בכבש והעולה טפלה, וכאן באו שניהם תחת כבש העולה א"כ העולה באה בעצם והחטאת טפל, וברייתא זו מובאת בזבחים (דף צ), ומ"ש דבר אחר מה ת"ל אחד לעולה וא' לחטאת, הוא לימוד אחר שכבר בארתי (ויקרא ס' שכט) שמ"ש במטמא מקדש וכן בנזיר טמא א' לחטאת וא' לעולה מורה שיקדים חטאת לעולה בהפרשה וצריך א' להפרשת הבעלים וא' להפרשת כהן שיקדים להפריש את החטאת תחלה. וכבר למד (שם ס' שלא) ממ"ש והקריב את אשר לחטאת ראשונה שזה בנה אב שחטאת קודם לעולה בכ"מ ומתוך כך אמר רבא בזבחים שם שמ"ש בספרא דביולדת עולה קודמת. למקראה הקדימה הכתוב היינו שתהי' נקראת בענין תחלה כן פרש"י (שם ובערכין דף כז), וכ"ד הרמב"ם (פ"ט מה' המידין) שבכ"מ מפרים חטאת קודם לעולה, והתוס' תמהו על רש"י מה חידוש היא זה ואינו תימה שר"ל שהקדימו למקראה היינו מפום צורך לשון המקרא, שכפי דרכי הלשון וכללי' הוצרך להקדים עולה לא מפני הסדר בהפרשתם, ואגם בן עזאי ס"ל שכיון שהקדים עולה לחטאת יש נ"מ לדינא שאם הפרישה עולה בראשונה תלך להביא החטאת ממין העולה ואם הביאה עולתה תור וחטאתה בן יונה תכפל להביא החטאת תור כי לכן נכתב פה עולה קודם לחטאת, והת"ק חולק ע"ז וס"ל דגם לענין זה דינו כבכ"מ שעקר הוא החטאת, והוכיח זה ממ"ש אחד לעולה וא' לחטאת, והיא עפ"מ שבארתי (ויקרא ס' שכט) שמ"ש גבי זבה ועשה הכהן האחד חטאת והאחד עולה שניהם בה' הידיעה ולא אמר א' לחטאת כלנ"ל כמו פה, בא ללמד שיהי' האחד עולה ידוע ע"י שהיא ממין החטאת שהביא תחלה, עיי"ש שבארתי איך הוא מוסד בלשון העברי, וא"כ אם הי' פה הדין דאזלינן בתר הראשון הי"ל האחד לעולה והאחד לחטאת בה' הידיעה ובזה הי' מוכרח שתהי' החטאת ממין העולה, כמש"ש, אבל במ"ש אחד אחד בלא ה' אין הכרח לזה, ונשאר הדין כבכ"מ שממין חטאת תביא עולה, כמו שנלמד מזבה וא"ש מה ת"ל א' לעולה לפי שנאמר את האחד חטאת, ר"ל מה שנאמר בזבה בה' הידיעה ומשם למדנו שיהי' העולה ממין החטאת ופה ת"ל א' לעולה בלא ה' וכו' (ועי' קינים פ"א מ"ה) ומ"ש וכפר מלמד שהכפרה בחטאת, כי זה דומה למ"ש תחלה וכפר שהיא ע"י החטאת, ולכן כפל זה שנית פה ללמד שעקר הכפרה בחטאת:

לו אדם כי יהיה, כבר בארתי למעלה (ס' כ') שבכ"מ שהמלה הסגולי חוזר לגוף הנושא ישמש תפיד במלת אשר לא במלת כי, ובארתי שבפרשיות אלה בא זרות בלשון במה שבא מלת כי תחת מלת אשר, כי כפי חוקי הלשון הי"ל אדם אשר יהיה בעור בשרו והובא, ושחז"ל למדו בכל אלה שבטומאת יולדת ונגעים וזבים אינו מטמא רק מן הדבור ואילך, אבל טומאה שהי' בו לפני הדבור וקודם מ"ת אינה מטמאה, וזה ההבדל בין כי ובין אשר שמלת אשר מורה קנין המצוא בעצם אף מכבר ומלת כי מציין רק

בַּעֲלָתָא וְחַד לְחַטָּאתָא וִיכַפַּר עֲלַהּ כַּהֲנָא וְתִדְכֵּי׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ ב אֱנָשׁ אֲרֵי יְהֵי בִמְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ עַמְקָא אוֹ עֲדְיָא אוֹ בַהֲרָא וִיהֵי בִמְשַׁךְ

ספרא

ולקחה שתי תרים או שני ב"י שנים היא מביאה ואינה מביאה שלשה: **לה** (ג) אחד לעולה וא' לחטאת כ"מ שנתחלפה חטאת הקדים חטאת לעולה וכאן שנתחלפה עולה הקדים עולה לחטאת. כ"מ שהיא באה על חטא הקדים חטאת לעולה כאן שאינה באה על חטא הקדים עולה לחטאת. כ"מ ששנים באים תחת חטאת הקדים חטאת לעולה כאן שאין שנים באים תחת חטאת הקדים עולה לחטאת. ד"א מה ת"ל א' לעולה וא' לחטאת לפי שנאמר את הא' חטאת ואת הא' עולה שאם הביאה חטאתה תחלה שתביא עולתה ממין חטאתה מנין שאם הביאה עולתה תחלה שתביא עולתה ממין חטאתה ת"ל א' לעולה וא' לחטאת. הביאה חטאתה תר ועולתה בן יונה תכפול ותביא עולתה תור. עולתה תור וחטאתה בן יונה תכפול ותביא עולתה בן יונה. בן עזאי אומר הולכים אחר הראשונה. א' לעולה וא' לחטאת וכפר מלמד שהכפרה בחטאת וטהרה לאכל בזבחים:

(פרשה א) **לו** (א) וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אדם כי יהי' בעור בשרו מה ת"ל. לפי שנאמר ואיש או אשה כי יהי' בעור בשרם בהרת בהרת לבנות. אין צ"ל בהרות שאין בהם מראות נגעים ושלא באו לכלל. אלא בהרות שבהם מראות נגעים שהיו בעכו"ם ונתגייר. בקטן ונולד. בקמט ונגלה. בראש ובזקן בשחין ומכוה בק"ה המורדין [חזר הראש והזקן ונקרחו השחין והמכוה והקדח ונעשו צרבת] נשתנו מראיהן בין להקל בין להחמיר ראב"ע מטהר ר"א חסמא אומר להקל טהור להחמיר תראה בתחלה. ר"ע אומר בין להקל בין להחמיר תראה בתחלה. לכך נאמר אדם כי יהיה כי יהיה מן הדבור ואילך. (ב) והלא דין הוא. טימא בזבים וטימא בנגעים מה זבים פטר בהן לפני הדיבור אף נגעי' פטר בה' לפני הדיבור. (ג) ק"ו ומה אם זבים שטומאתם וטהרתם בכל אדם פטר בהן לפני הדיבור. נגעים שאין טומאתם וטהרתם אלא בכהן א"ד שיפטר בהם לפני הדיבור. לא א"א בזבי' שלא טימא בהם אנוסים תאמר בנגעים שטימא בהם אנוסים הואיל וטימא בהם אנוסים יטמא בהם לפני הדיבור. ת"ל כי יהי' מן הדיבור ואילך: **לז** (ד) בעור בשרו מה

התורה והמצוה

כי יהיה מעתה, וזה שורש לכל הלימודים שלמד פה שה"ה בכל נגע שנולד בעת שלא היו מטמאים כמו בקטן ובעכו"ם, או במקום או בענין שאין מטמאים, דומה כנגע לפני הדבור, וז"ש אדם כי יהיה מה ת"ל ר"ל שהיל"ל אשר יהיה, ומשיב לפי שנאמר ואיש או אשה כי יהי' בעור בשרם בהרת בוהק הוא טהור הוא ומלמד אף בהרות שבהם מראות נגעים ג"כ טהורים אם נולדו בזמן שאין מטמאים כמו בקטן ובעכו"ם. אף שעתה נולד הקטן ונתגייר העכו"ם, או במקום שאין מטמאין כמו בקמט ובראש ובזקן, או בענין שאין מטמאים כמו בשחין ובמכוה ובקדחת המורדין (והוא לרע"ב ור"ש (פ"י מ"ח) שחין הבא מחמת דבר אחר ומכוה שלא מחמת האש דהתי מרבוי' (לקמן פ"ו מ"ו ופ"ז מ"ד) ולהרמב"ם בפי' המשנה שם שחין היא המכה בכל מה שיוכה ומכוה היא המכה בדבר שנתחמם באש, וקדחת היא הנגע ההוה מליחה נשרפת נלהבת בגוף כמורסות והילואות אשר ינקבו העור ויקראוהו מלשון כי אש קדחה באפי), ומ"ש המורדים פי' שלא נתרפאו יפה ולא העלו קרום כקליפת השום שאינו מטמא משום נגע (כמ"ש לקמן פ"ו מ"ה ופ"ז מ"ג), וי"ג המורדים שנגר מהם ליר וליחה, וצריך להוסיף הזי' הראש והזקן ונקרחו השחין והמכוה והקדחת ונעשו צרבת כמ"ש בנגעים (פ"ז מ"א) הנה בכל אלה אף שעתה ראוים לטומאה אין מטמאין כיון שאלו בשעת פטור ודומים לנגע לפני הדבור, ומ"ש בין להקל וכו' מובא בנגעים (שם מ"ב) ומפרש להקל שהיתה כשלג ונעשה כסיד או שנשתנה מצמר לבן לקרום ביצה להר"ש והרע"ב בא"מ רק שני אבות ולא תולדה דידי', ולדעת הרמב"ם (פ"א מה' ט"צ) דכולהו מגררסי ה"ה בנשתנה משלג לכל המראות, ולהחמיר הוא בהפך בנשתנה ממראה כהה למראה עזה לכ"א כדאית לי', ומ"ש (כמ"ג) לא א"א בזבים שלא טמא בהם אנוסין כמ"ש זבין (פרשה א מ"ז), ומ"ש מצורע טמא אנוסין, (מצורע פרשה ה' מ"ד), והק"א חלק מאמר זה לפני נמודים, ועפ"ז נדפס התחלת משנה ב' כי יהי' מן הדבור וכו', וז"א, וכ"מ מן המשנה שם אלו בהרות טהורות שהי' בו קודם מ"ת בנכרי ונתגייר וכו', וכ"מ מהר"ש והרע"ב. שהכל לימוד אחד, וכמ"ש:

לז אדם כי יהיה **בעור בשרו**, בכרבה זהו הונח לפעמים לשון עור בשר, ולפעמים לשון עור לבד, ולפעמים לשון כי יהי' בו, ולמה רבותינו כי בנגעי הבגד שאחד מסימני טומאה שלו היא שער. כבן יש מקום לטעות שאם בא הנגע במקום שאין מגדל שער כגון כף ידו אינו מטמא

(כי חסר א' מסימני טומאה) לכן תפס לשון עור בשרו שכולל גם מקום שבלתי מגדל שער, כי המקום המיוחד לגדל שער כמו הראש והזקן נקרא בשם עור ראשו, שכן בנתק וקרחת וגבחת לא בא לשון בשר, ובהפך אמר שם כמראה נראה עור בשר, כרי שעור בשר מגביל נגד עור ראש, ולכן בפסוק א"נ פרשה זו שמדבר מסימן של שער לבן תפס לשון עור בשר ללמד שאעפי"כ גם עור בשר שאין מגדל שער מטמא, ובפסוק הוז"ת שמדבר מדין פשיון תפס לשון עור לבד, וכן בפרשה השני' שמדבר מדין מחיה, כי שם א"צ זה, רק בפסוק י"א אמר נרעת משנת היא בעור בשרו ללמד שמחיה לבד מטמא בלא שער לבן כמש"ת שם, ורמז ע"ז בעור בשרו, ובשחין ובמכוה שהתחיל ובשר כי יהיה בעורו, לא הוצרך לכפול אח"כ בעור בשרו, ובמ"ש גבי בוהק בעור בשרם היא להגביל מהרת עור הבשר מנרעת נגד מהרת הראש מנתקים שיאמר שם אחריו, וז"ש בספרא מקום שאין ראוי לגדל שער לבן מנין ת"ל בעור בשרו ריבה, (וזולת זה כתוב כ"פ בעור בשרו למעט המקימות שאין מטמאים בנגעים שחשב (פ"ו דנגעים מ"ה) תוך העין תוך האוזן, ועמש"ש בהוספתא דאודם השפתים אין מטמא כתב הכ"מ בשם הרי"ק דהע"ג דנבי הזאה וטבילה חשבינן להו כגלוי הכא ממעט להו מדכתיב כ"פ בעור בשרו, ומפסק זה ממעט נן עור כף הרגל (ז"א דעור כף הרגל ממעט לקמן מן עד רגליו):

ת"ל. לפי שנאמר ושער בנגע הפך לבן שיכול אין לי אלא מקום שהוא ראוי לגדל שער לבן מקום שאינו ראוי לגדל שער לבן מנין ת"ל בעור בשרו ריבה: **לח** שאת זו שאת. בהרת זו בהרת. ספחת זו שני לבהרת. ומראהו עמוק שני לשאת. מה לשון שאת מוגבהת כמראה הצל שהם גבוהים ממראה החמה. מה לשון עמוק עמוקת כמראה חמה שהם עמוקים מן הצל. מה

לשון

לח **שאת או ספחת או בהרת**, בהרת היא המראה המבריק ביותר מלשון בהיר הוא בשחקים, והמראה הבלתי מבריק כ"כ קורא בערכה בשם שאת, מלשון ירום ונשא וגבה מאד, כי המראה הכהה נראית נגבהת נגד הבהירה ממנה, וז"ש שאת זו מוגבהת (כצ"ל וכ"ה בר"ש ובסמ"ג ולא כמ"ש בספרים מוטעקת), וספחת הוא דבר הטפל כמו ונספחו על בית יעקב, וממ"ש שאת או ספחת משמע שמדבר מדבר הטפל לשאת וכן אמר בשבועות (דף ו"ו), אין ספחת אלא טפילה, השכחן טפילה לשאת טפילה לבהרת מנ"ל, אר"ז נאמר לבנה בשאת ונאמר לבנה בבהרת מה לבנה האמור בשאת י"ל טפילה אף לבנה האמור בבהרת י"ל טפילה, במתניתא תנא הטיל הכתוב ספחת בין שאת לבהר' ל"ל כשם שטפילה לשאת כך טפילה לבהרת. מבואר שעקר ספחת נאמר על שאת, ולפ"ז מ"ש בספרא ספחת זו שני לבהרת הוא הפך הפשט והפך מדברי הגמ', וגם יפלא שבגמ' לא הזכירו ברייתא דפה ולא הדרוש של ומראהו עמוק, והר"ש נדחק שברייתא דפה אתיא כר"מ (ריש נגעים ולקמן פרשה ב' מ"ד), ולא ידעתי מה הועיל בזה דגם לר"מ עיקר שם ספחת אשאת קאי, ומצאתי בירושלמי (פ"ק דשבועות) שם הביא ברייתא דפה כהצבה ולכאורה ומסיים עלי' אר"א זו דברי ר"י ור"ע, אבל דברי חכמים שאת ובהרת אחת, ספחת שני' לזה ולזה, מתניתא אמרה כן נעבית כספחת שאת ספחת עזה, ולהבין שתים בשתים, ולפום חקרי לב לפלגות דברי הרמב"ם שפסק (בפ"א מה' ט"צ) שכל הד' מראות מצטרפות זו עם זו, שהתפלא עליהם הכסף משנה שהם נגד דברי הגמ', ולהבין גם דברי הגמ' אשר הק' בה התוס' והמפ' כמה קושיות ונמצא לה פתרון אחר כפי שטת הרמב"ם ז"ל, אומר בזה שלדעת חכמים אשר שנו במשנה בהרת עזה כשלג שניה לה כסיד ההיכל שאת כצמר לבן שני' לה כקרום ביצה אין כאן ד' מדרגות בענין כמות הלובן זה למטה מזה, רק שני איכיות, שבכ"א יש שני כמיות, רצוני שלדעת חכמים בהרת ושאת הם שני מינים מפורדים, לובן מזהיר, ולובן בלתי מזהיר, הבהרת היא המראה היותר לבן במין הלובן המזהיר, ונקרא בהרת ע"ש זהירתו ובהירתו כמו בהיר הוא בשחקים והאור מזהיר ומתנוצץ. והוא כשלג שמזהיר, ותולדתו היא סיד ההיכל שמזהיר ג"כ רק שאינו חזק כשלג, והשאת הוא מין לובן אחר הבלתי מזהיר והיותר חזק במין זה הוא צמר לבן, ונקרא שאת שמראה מגושה נגד הבהרת המזהיר כלל נגד החמה, ותולדתו היא קרום ביצה שהיא מדרגה השני' בלובן הבלתי מזהיר, אמנם בין בהרת ושאת אין שם מדרגות בענין הכמות, כי שניהם שוים בכמות הלובן, כי הם שני מיני לובן מפורדים שלא יצדק לשום ערך ביניהם לאמר שהשלג הוא יותר לבן מן הצמר, כמו שא"א לשים ערך בין הלובן ובין הירוק, וכן א"א לשים ערך בין סיד וקרום ביצה בהיותם מינים מפורדים, אבל דעת ר"ע שארבעת אלה הם ד' מדרגות בכמות שבהרת חזק מצמר וצמר מסיד וסיד מקרום ביצה, ולפ"ז מה ששואל בגמ' אשכחן טפילה לשאת טפילה לבהרת מנ"ל יצדק לשטת חכמים שאת ובהרת הם שני מינים שוים במעלה, כמש"ש אר"ח משל דרבנן למה"ד לתרי מלכי ותרי אפרכי מלכו של זה למעלה ממלכו של זה וכו', ופריך האי זה למעלה מזה וכו', אלא מלך של זה למעלה מאפרכיא דנפשי' ומלכו של זה למעלה מאפרכי' דנפשי', ר"ל אבל שני המלכים הם במעלה אחת, וכן שני האיפרכיות, ובזה יש מקום לומר שספחת השאת טמא ולא ספחת הבהרת והוצרך ללמד ממה שהטיל ספחת באמצע, לא כן לר"ע שלדעתו הולכים המדרגות ארבעה לפי הכמות,

לשון ספחת טפילה שנאמר ספחני נא אל אחת הכהונות: לט והיה מלמד שהם מצטרפין זה עם זה לפטור ולהחליט ולהסגיר: מ בעור בשרו. בעור בשר של נראה מכאן אמרו בהרת עזה נראית בגרמני כהה. והכהה בכושי עזה. (ח) ר' ישמעאל אומר בית ישראל הריני כפרתן הרי הן כאשכרוע לא שחורים ולא לבנים אלא בינונים. ר"ע אומר יש לציירים סממנים שהם

אם נאמר דספחת קאי על שאת לבד ממילא יהיה זה סיד ההיכל שהוא אחר השאת בכמות, ואף שסיד היא תולדות הבהרת באיכות הלא לר"ע לא אזלינן בתר האיכות רק בתר הכמות, וז"ש בספרא (דסתמא הוא אליבא דר"ע) כספחת זה שני לבהרת, ר"ל אם יכתב רק ספחת לבד נאמר שספחת השאת הוא סיד ההיכל שהוא לפי האמת שני לבהרת באיכות כי הוא אחר השאת בכמות, (לא אחר הבהרת שרחוק ממנו ב' מדרגות), וקרום ביצה לא נדע כלל, כי אה"ל שספחת השאת קרום ביצה שרחוק ממנו ב' מדרגות ויהיה מדרגה ד' שמא ומדרגה ג' טהור כלפי לייא, לכן כתב ומראהו עמוק שמזה מרבינן מראה כסיד ההיכל (כמו שית' בכ' נב) וממילא מיותר ספחת על קרום ביצה שהיא שני לשאת (וית' זה היטב לקמן סנ"ב) ולפ"ז לר"ע שני לבהרת ושני לשאת שניהם הם ספחת השאת ר"ל ששני אבות הם בהרת ושאת, ואחר השאת עוד ב' מדרגות למטה שמתאים מריבוי הכתוב. וז"ש בירושלמי על ברייתא זו. זו דברי ר"ע ור"י, ר"ל שס"ל זה למעלה מזה. אבל לדברי חכמים שאת ובהרת אחת, ר"ל שניהם שוים במדרגה וספחת היא שני' לבהרת ושני' לשאת שבנ"כ שוים במדרגה והי מינייהו מפקית, ופז"א מתניהא אמר כן (כיון על הברייתא שהובא בגמ' הטיל הכתוב ספחת בין שאת לבהרת לומר כשם שיש תולדה לשאת כך יש תולדה לבהרת), וז"ש נעשית כספחת שאת ספחת ע"ה, ר"ל מן ברייתא זו מבואר שספחת עזה היא מדרגה שוה עם ספחת שאת עד שניהם נכללים בשם ספחת אבר לא יתכן לאמר כן לר"ע, ובזה יתבאר לך סוגית הגמ' דשבועות, אר"ש מאן תנא מראות נגעים דלא כר"ע דהי כר"ע דאמר מראות נגעים זה למעלה מזה א"כ טהרת סיד ההיכל מלצרף, בהדי מאן לצרפי' לצרפי' בהדי בהרת איכא שאת דעדיף מיני' לצרפי' בהדי שאת להו קולדה דידי' היא, ר"ל שבאמת לר"ע דאמר זה למעלה מזה לית לי' הבדל האיכות כלל רק הבדל הכמות וכובר דכולם מין אחד הם ואין נמר משונה מפלג במה שזה מזהיר וזה אינו מזהיר רק שמה שפלג מזהיר היא מדרגה כמותי חזק בלובן נגד לובן כמוהו הבלתי מזהיר, ולדידי' סיד וקרום ביצה שניהם תולדות השאת, ומרבינן להם מן ספחת ומראה עמוק כמ"ש בספרא, אבל אם נאמר דמתניתין כר"ע, ור"ע ס"ל גם הבדל האיכות, א"כ טהרת כיד ההיכל מלצרף, ר"ל אין לו אב שיבא ממנו ויצורף אליו לענין טומאה, (ואין פי' שיצרף כשיעור שבאמת כל הד' מראות מצטרפים כדעת הרמב"ם רק פי' שיצורף אליו להיות ספחת וטפלה שלו וכפי' הרמב"ן בחדושיו), באם תרצה לצרפו בהדי בהרת ר"ל נלמדו מן בהרה, היכא שאת דעדיפא מיני' וא"א שתהי' כפחת הבהרת אחר שהטפל לבהרת יהיה שאת שהיא אחריו ובלאו שהטפל לבהרת יהי' לובן הדומה לשאת במדרגה, וכן א"א לצרפו שיהיה טפילו של שאת אחר שהוא מין אחר, וגמ' א"ה קרום ביצה נמי בהדי מאן לצרפי', ר"ל דהו"ל להקשות גם על קרום, ומשיב בעל קרום ל"ק אחר שלבתה תולה ספחת לשאת ואה"ל שהוא כיד היכל שהוא מין אחר ע"כ הוא קרום ביצה שהוא אחריו, אבל על סיד קשה דהא ספחת הבהרת אין מפורש במקרא ולר"ע צ"ל שהיא ספחת השאת כנ"ל ובאמת אינו בר מיני', ולפ"ז מ"ש הרמב"ם שכולם מצטרפין אין סתירה לדבריו ממה שמק' בגמ' בהדי מאן לצרפי', שאינו לענין צירוף הגי שיעור, רק לענין צירוף שתהי' טפילה שלו (וכשתעיין הראה שדעת הראב"ד (בהשגה א' פ"א מה' מ"ג) דלרבנן סיד ההיכל ונמר כי אהדדי שניהו בכמות רק שנוטים זה מזה באיכות, והכי אי' בשבועות, ר"ל כי הוא הי' גורס כגי' המאור במשל דר"א למהד"ד וכו' מלכו של זה למעלה ממלכו של זה ומאפרכי' דכפפי' ואפרכי' דנספי' כמלכי' דאידך, ולדעת המאור שההבדל במשמוסן הוא ג"כ קרוב לזה, והרמב"ן השיג עליהם ולדעתו הם גדולים זה מזה בכמות, וזה ג"כ דעת הרמב"ם ובכ"ז ס"ל שהם שני סוגי איכות מפורדים וע"ז סובבים המשלים בגמ' ועפ"ז יל"פ סוגית הירושלמי רק שאכמ"ל יותר:

לט והיה בעור בשרו, כבר בארנו (פ' שמיני ס' קמ"ה) שכ"מ שיזכיר פעל אחד על שנים ושלשה דברים ידבר לרוב בלשון רבים, ואם ידבר בלשון יחיד ירמוז איזה צירוף שיש להדברים בכל מה, וכמ"ש אך מעין ובור מקוה מים יהי' טהור שמצטרפין זע"ז, וכן במ"ש והיה בלשון יחיד למדו שמתאחדים ע"י צירוף, (והייט שני האבות או אב ותולדה דידי' מצטרפים לשיעור להר"ש והרע"ב ולהרמב"ם כולהו מצטרפים), וכן בספרא (פי"ד מ"ב) והיה הנגע יקרקר או אדמדם שמצטרפים, ומ"ש לפטור ולהחליט מפורש באורך ס"א דנגעים מ"ג:

מ והי' בעור בשרו, ואח"כ אמר וראה הכהן את הנגע בעור הבשר בלא כינוי, ודעת סת"ק דכיון שבכל הפרשה כתוב בשר בשרו בכינוי אזלינן בתר עור בשרו של נראה (וגרמוני שהוא לבן ביותר שמרין אותו גם בבהרת עזה ואת הכושי מסגירין גם בנגע כהה), ומ"ש בעור הבשר היא לדרוש שיש'

שהם צרים צורות שהורות לבנות וכיתונות מביא סם בינוני ומקיפו מבחוץ ונראה כבינוני. **רבי** יוסי אומר כתוב א' אומר בעור בשרו וכתוב א' אומר בעור הבשר מצאנו שמראות נגעים להקל אבל לא להחמיר. רואה הגרמיני בבשרו להקל נמצא מקיים בעור בשרו. והכושי כבינוני להקל נמצא מקיים בעור הבשר. והכ"א זה וזה בבינוני: **מא** (ו) והיה בעור בשרו [נגע] מלמד שהוא מצטער ממנו ומנין שאף אחרים רואים אותו שהוא מצטער ממנו ת"ל לנגע: **מב** צרעת כגרים הלא דין הוא טימא כאן וטימא במחיה מה מחיה כגרים אף כאן כגרים. (ז) לא א"א במחיה שהיא צריכה כעדשה תאמר בשיער לבן שאין מקום שיער לבן צריך כלום ת"ל צרעת כגרים: **מג** (ח) והובא אל אהרן הכהן אין לי אלא אהרן עצמו מנין לרבות כהן אחר ת"ל הכהן. מנין לרבות בע"מ ת"ל מבניו. **או** יכול שאני מרבה חללים ת"ל

(פרק ב' מ"א) ודעת ר' ישמעאל ור"ע והחכמים שמ"ש בעור בשרו הוא דרך הלשון ולא נלמד ממנו דבר, רק ממ"ש פעם א' בעור הבשר מורה שאזלינן בתר כל אדם, ולהראב"ד הביאו התוי"ט יש חילוק ביניהם דלר' ישמעאל לא יעיר טומאה בגרמוני וכושי ולר"ע וחכמים יכולים לעמוד עליהם והוא לר"ע ע"י סמנים. ולחכמים א"צ להקיף סמנים רק לשער כאדם בינוני, כי ר"ע ס"ל שאמר שכתוב וראה הכהן את הנגע דצריך שיהיו עיניו בה בשעת ראיה וה"א לראות ולשער רק ע"י סממנים וחכמים ס"ל דיוכל לראות ולשער כבינוני, ועי' לקמן (ס' מד), ור' יוסי (ובמשנה גרס ר' יהודה) ס"ל שיתקיימו שני הכתובים ושניהם להקל דספק נגעים להקל (כמ"ש פ"ב מ"ב) ודברים אלה כולם מובאים בנגעים (פרק ב' מ"א):

מא והיה בעור בשרו לנגע, השאת והבהרת הם שמות מציינים שינוי המראה שנתהדשה בעור, ושם נגע מציין המכה והמכאב, עוד נגע אחד אביא על פרעה, נגוע מוכה אלקים ומעונה (ישעי' נג), ויען יצויר שיתחדש שינוי בעור שלא ע"י מכה ומכאב, אמר שיהי' נגע, וז"ש מלמד שהיא מצטער ממנו, ובמ"ש לנגע בלמ"ד היינו שיהיה נגע ניכר לכל עד שהכל רואים שהוא מצטער מזה שסימוש הלמ"ד אחר מלת והיה (במקום שלא יורה התהפכות דבר לדבר) יורה שהוקבע לדבר כך, כמו והיית לאב המון גוים, והיה ה' לי לאלקים, וז"ש ומנין שאף אחרים וכו' ת"ל לנגע:

מב לנגע צרעת כתב מהר"ע ספורנו הנה אמר לפעמים נגע צרעת הוא, ופעמים צרעת היא, ופעמים צרעת נושנת היא, ופעמים נגע הוא, כי המגם יש לצרעת כמו לשאר החולאים עתות התחלה ותוספת ותכלית אם ירפא החולי תהיה לו ירידה ג"כ. ויקרא להתחלה נגע בלבד, ולתוספת נגע צרעת, וכאשר תתיישב תקרא צרעת נושנת, וכאשר תהי' בירידה יאמר נרפא הנגע נרפא הנתק, עכ"ד, ואמת שבטהרה אמר תמיד וטהר את הנגע, ובכ"ז מצאנו ג"כ והנה נרפא נגע הצרעת, וכן בימי ההסגר ובטומאה לפעמים קורא אותו נגע ופעמים צרעת ופעמים נגע צרעת, אולם חכמינו האמתי' היה להם בזה חוקים אמתיים נאמנים, ששם נגע יציין לרוב את השער לבן, ושם צרעת יציין לרוב טומאת המחי', שכן הראה שיכל פרשת המחי' השחמת בשם צרעת, נגע צרעת כי תהי', צרעת נושנת היא, ואם פרוח תפרח הצרעת, וכסתה הצרעת. וכן כולה, אבל בפ' שער לבן קראו לרוב בשם נגע, וכן אמר בספרי (מצורע כדבה א' משנה ו') והנה נרפא הנגע זה שער לבן, הצרעת זה המחיה, וכן בספרי (פ' תצא) השמר בנגע זו שער לבן הצרעת זו מחי', וכן דרש לקמן ס' נ"ג ובכ"מ כמ"ש בתחלת הספר (כלל תצח) וכשסינה והזכיר פה צרעת ע"כ בא ללמוד איזה דבר מדין המחי' ודרשוהו לרוב על שיעור כגרים, (כמו שלמד גם לקמן (פ"ג מ"א, פ"ז מ"ט, פי"א מ"ח, פי"ד מ"ד) מפה צרעת שהיא כגרים) כי שיעור כגרים מפורש במחיה כמו שלמד בספרא (פרשה ג מ"י ומי"א) ממ"ש ומחית בשר חי בשאת בתחי' המחי' שהיא כעדשה באמצע השאת וכשני שערות מקיפים על עדשה מכל צד היא שיעור גריס, ומוא"ל קרא הלא נלמד מבנין אב משם, ומשיב דשם א"א בעניין אחר, כיון דשיעור המחי' כעדשה וכשני שערות הנגע סביבו בהכרח שיא כגרים, אבל השער לבן א"ל שעור, ונאמר שדי בנגע כ"ש, ומה שק' עמ"ש בספרא (פ"ג מ"א) בנין אב לכל הצרעת שיהי' כגרים יע' שם (ס' עה):

מג והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו הכהנים, כתב הראב"ע טעם אהרן הוא הכהן המשיח תחתיו, וטעם אחד מבניו הכהנים ההדיוטות שנמצאו חוץ למקדש, וטעם הכהנים שלא יהיו הפסולים, וחז"ל דקדקו כפי האמת עכ"ד, אולם הם העמיקו יותר ודבריהם בנוים על שלשה כללים, א] בכ"מ שיזכיר דין הנוהג לדורות ויאמר שיהי' המעשה ע"י אהרן יכוין על הכ"ג שעומד במקום אהרן, כמו בכל מעשה עבודת יוהכ"פ שהזכיר העבי' באהרן ופי' הכ"ג, ובכ"מ שיזכיר אהרן ובניו, פי' הכ"ג שעומד במקום אהרן וכה"ס שעומדים במקום בניו, כמו והנותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו, זה קרבן אהרן ובניו כמ"ש (בפ' צו ס' לט בארך), ודרך הכתוב להזכיר שם אהרן כשם תמיד, (זולת במקום שמיחס את בניו אליו כמו פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן), ובמקום שיזכירנו בשם אהרן הכהן, לא

ת"ל הכהנים יצאו חללים. ומנין לרבות כל ישראל ת"ל או אל אחד. (ט) אם סופינו לרבות כל ישראל מת"ל או אל אחד מבניו הכהנים. אלא ללמד שאין טומאה וטהרה אלא מפי כהן. הא כיצד חכם שבישראל רואה את הנגעים ואומר לכהן אעפ"י שוטה אמור טמא והוא אומר טמא. אמור טהור והוא אומר טהור. דבר אחר מה ת"ל או אל אחד מבניו הכהנים לפי שנאמר על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע הקיש ריבים לנגעים מה נגעים ביום אף ריבים ביום מה ריבים שלא בקרובים אף נגעים שלא בקרובים. (יוד) אי מה ריבים בשלשה אף נגעים בשלשה ק"ו אם ממונו בשלשה אינו דין שיהיה גופו בשלשה ת"ל או אל אחד מבניו הכהנים מלמד שכהן אחד רואה את הנגעים:

וראה

ידבר בו מצד שהוא כהן גדול שהוא מיוחד לשם אהרן רק מצד שהוא כהן לבד. כמו ונתתם ממנו תרומת ה' לאהרן הכהן. שהוא לכל כהן, הקרב את מטה לוי והעמדת אותו לפני אהרן הכהן ושרתו אותו. ששירות הלוי לא היה מיוחד אל הכ"ג. (ומ"ש את בגדי הקדש לאהרן הכהן (שמות לה ושם מ) ללמד שהבגדים הם תנאי לכהונה בזמן שאין בגדיהן עליהם אין כהונתם עליהם). (וזה עפ"י הכלל שיסדתי (שמיני ס' מ ובכ"מ) שבכ"מ שכתב תואר א' מיוסד בא לתת אות גדר ופי', והתואר הכהן שבא שלא לצורך אחר שבכ"מ יודיענו בשם אהרן לבד, הוא לדייק שמדבר רק מצד הכהונה לבד) וז"ש בספרא אין לי אלא אהרן עצמו (פי' הכ"ג שעומד במקום אהרן) מנין לרבות כהן אחר ת"ל הכהן. שממה שהוסיף שם הכהן ידעינן שר"ל כל כהן אף הדיוט. וכמו שבכל הפרשה אמר וראה הכהן. (כלל ב)

הנה בארנו (ויקרא ס' לח) שיש הבדל בין שם בני אהרן ובין שם הכהנים. ששם בני אהרן כולל כל מי שהוא מבניו אף החלל ובע"מ. ושם כהן לא יבא על החלל בשום מקום. והבע"מ לפעמים יתואר בשם כהן ולפעמים לא. ועפ"ז בארנו שם שיש הבדל בין אם אומר בני אהרן הכהנים. ובין אם יאמר הכהנים בני אהרן, שאם יאמר תחלה שם בני אהרן שכולל הכל בא שם הכהנים אחריו למעט גם בני אהרן (כי שם השני מפרש את הראשון תמיד) לא כל ב"א רק הכהנים הכשרים וממעט החללים ובע"מ. אבל כשאומר הכהנים בני אהרן שבא שם בני אהרן לרבות לאו דוקא כהנים רק ה"ה כל בני אהרן מרבה בע"מ. כיון ששם בני אהרן עיי"ש בפרטות. אולם פה ששני השמות מבניו הכהנים שניהם באו להוסיף על שם אהרן הכהן. וכיון שבמ"ש אהרן הכהן נכללו אף כהנים הדיוטות א"כ מה שהוסיף מבניו הוא לרבות אף כהנים פסולים לעבודה. ושם כהנים בא לפרש רק כהנים הכשרים בהם כהנים והוא הבע"מ לא אוציא אליהם כהנים שהם החללים. (וזה עפ"י הגדר אשר שמנו (באה"ש ס' רל"ז) בענין אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט ויסודו בחכמת ההגיון דרשהו משם ותבין). וז"ש בספרא מנין לרבות בע"מ ת"ל מבניו. או יכול שאני מרבה חללים ת"ל הכהנים. אולם ע"ז יקשה שלא היה לו לאמר אל אהרן הכהן כלל. רק ויובא אל אחד הכהנים בני אהרן וכ"מ שהקדים שם הכהנים לשם בני אהרן מרבה בע"מ וממעט החללים. כמו במ"ש אמור אל הכהנים בני אהרן. וכמ"ש (ויקרא ס' הנ"ל) ע"ז משיב ומני לרבות כל ישראל ת"ל או אל אחד. וזה מוסד על כלל שלישי כי מצאנו שם שמספר אחד בסמוך ובנפרד. אחד אחד. וכשבא בסמוך יבא אחריו לפעמים מם הכינוי. היש את נפשך כנפש אחד מהם (ת"ק ־ יט), ולפעמים ה' הידיעה. אחד ההרים אחד העם. או בלא הא. מאחד שבטיך. וכבר העירותי ע"ז בשאמר מיוחד ונתתי הבדלים ביניהם. ושורש הדברים עפמ"ש המדקדקים כי האחד והאחד הם שני משקלים אחד הוא ממשקל הכבדים כמו סגל שבא לק בנסתנה לסגול בעבור קמוצי האחיה כמו גחל פחם. והשני ממשקלים הקלים כמו נחש שחת. ולפעמים יבא שם אחד משם נפרד, עי' בדבריהם באורך. ולפ"ז שם האחד בא להוציא הבניות, אחד ולא בניה, כי הוא שם המספר, ושם האחד כשבא בסמיכות משם אחד יצוא על האחד הנודע, (כמו שגדרתי גדר זה למעלה (ס' יד כלל ג) בשם גלשת הרבעת), כמו שכתוב אחד ההרים הר המורי', אחד העם זה המלך, אבל כשבא אחריו מם שאינו סמוך ובא ממשקל הקל. מורה כל אחד שיהיה, ויהי דברך כדבר אחד מהם (מ"א יט), גם אתה כאחד מהם (עובדיה) ולא הבעותי את אחד מהם (במד' פ"ז), פי' כל מי שיהי'. וז"ש בספרי (תצא פסקא רפח) ויבמות (דף מד) כי ישבו אחים יחדיו ומת אחד מהם מנין אפי' הם מרובים ת"ל ומת אחד מהם. שאם הי' הכוונה אחד ולא שנים הי"ל אחד מהם. אבל אחד מהם פי' כל שיהי' ושם הארכתי בזה. וכן פה אמר אחד מבניו. פי' כל מי שיהי'. שאם היה אומר אחד הכהני' מבניו. הייתי מפרש אחד המיוחד דהיינו כהן מורה הוראה כהן חכם. אבל כשכתוב אחריו מ' שאינו סמוך. פי' כל כהן שיהי' אף כהן ע"ה אף שוטה רואה את הנגעים ומורה עפ"י דבר החכם. וז"ש ומנין לרבות כל ישראל ת"ל או אל אחד מבניו שלכן כתוב אחד במשקל הקל (שזה נודע מן המ"ם מבניו. שמעיד שאינו סמוך) ללמד אפי' כהן שוטה ובזה מרבה כל ישראל ר"ל לענין ההוראה. שהישראל יורה הדין לכהן וזה מוכח מנ"ש אל אחד מבניו שאפי' כהן שוטה. ויען שנוכל לטעות שפי' שמרבה כל ישראל לראות הנגע מקשה אם סופינו לרבות כל ישראל

מִבָּנָיו הַכֹּהֲנִים׃ ג וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בְּעוֹר־הַבָּשָׂר וְשֵׂעָר בַּנֶּגַע הָפַךְ ׀ לָבָן וּמַרְאֵה הַנֶּגַע עָמֹק מֵעוֹר בְּשָׂרוֹ

רש״י

אהרן וגו׳ מגזרת הכתוב הוא שאין טומאת נגעים וטהרתן ם אלא על פי כהן (ת״כ):(ג) ושער בנגע הפך לבן. מתחלה שחור ונהפך ללבן בתוך הנגע ב ומיעוט שער ם שנים (שם): עמק מעור בשרו. כל מראה

שפתי חכמים

הכתוב וכו׳: ם דעת רש״י הכי לפי שכתוב בסמוך והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו הכהנים ה״ל למיכתב אחד וגם מבניו הכהנים לא הי״ל למיכתב רק ואל בניו אלא אחד בא לרבות אף שאר אדם שאם היה שכן עם האהרן מראה לאדם שהוא יודע סימני טומאה אע״פ שאין כהן ומה דכתיב בתר הכי מבניו הכהנים ללמד אע״ס שהכהן לא ידע סימני הטומאה אלא צריך להראות לתלמיד חכם אף שאינו כהן מ״מ לא רשאי הת״ח לאמר זה סימן טומאה. וזה סימן טהרה אלא הוא ילמוד לכהן דין טומא׳ וטהרה כדי שהכהן יאמר לאדם שהנגע בו טהור אתה או טמא ועל זה פרש״י גזירת הכתוב וכו׳: ב מלשון שפרש״י בתוך הנגע לומר לך אל תאמר לומר הפך לבן אם היה שחור לבן כמוך לנגע סימן טומאה הוא, ל״ש לך דוקא שהפך בתוך הנגע וגם שלא תאמר אם נהפכו ללבן קודם שיהיה בו נגע סימן טומאה הוא ל״ש בתוך הנגע. והו שם לרש״י כיון דכתיב קרא בתוך הנגע לומר דוקא שקדם הנגע לשער לבן אבל קדם שער לבן לנגע טהור ש״מ דלפעמים אף בלא נגע השער נהפך ללבן א״כ כשנהפך השער ללבן בתוך הנגע לא יבא טעות דילמא שלא מחמת הנגע נהפך ללבן דילמא קרה לו שום מקרה שנהפך. ועז״ס ומיעוט שער שנים וכיון ששני שערות נהפכו ללבן בודאי אין זה מקרה כי אם מחמת הנגע הוא אל דבר שהוא הרבה אינו מקרה ודו״ק כ״ל: ם (הרא״ם) לא

התורה והמצוה

מה ת״ל אל אחד מבניו ומשיב שזה לענין שתלא הטומאה והטהרה מפי כהן. רק כיון שדי אפי׳ כהן שוטה ממילא עיקר המורה הוא החכם שבישראל שהוא רואה ואומר לכהן. [ועי׳ בפ״ג דנגעים מ״א ובערכין דף ג׳ ורמב״ם פ״ט ה״ב] ואגב ידעינן ג״כ שדי בכהן אחד, מפני שיוכל לטעות מהיקש נגעים לריבים. ומ״ש מה ריבים שלא בקרובים הוא דעת ר״מ וחכמים פליגי עליו כמ״ש בסנהדרין (דף לד) ובנדה (דף נ׳):

מד וראה הכהן את הנגע בעור הבשר היה יכול לאמור שהם וראה הכהן (כמ״ש בפסוק ח׳ י׳ יג כ׳ וכדומה) או לאמר וראהו הכהן בכינוי (כמ״ש בפסוק ה כז ובכ״מ) ולמה חזר את שם הפעול להגם. והנה מבואר אצלינו (בהילת השחר פרק סו) שבכ״מ שיחזור השם יש בו טעם. פי׳ חז״ל שראיה שהם כשלא יבא הפעול אחריו יהיה ראיית העין לבד. כמו וירא ה׳ וינחם. ולהשחית ראה ה׳ וינחם. עד שיבא לפעמים על ראיית השכל. כמ״ש במו״נ (ח״א פ״ד). וכשיאמר וראהו או וראה אותו. ילי״ם שיראה את האדם המנוגע. לכן אמר שיראה את הנגע דוקא ויתן עיניו בו בשעת ראיה. ומ״ש בעור הבשר שהוא מיותר לגמרי. מפרש שמ״ש בעור הבשר מוסב על פעל וראה. שיראה את הנגע כמו שהוא בעור הבשר ויראה את הבשר שסביבו ג״כ. ועפי״ז הוסיף ריב״י שצריך שיהי׳ כתם לו סמוך לעור הבשר ולאוי לפסיון. ובתוספתא ריב״י אומר היתה בהרת סמוכה לראש לעין לאזן לחוטם לפה טהור שנאמר וראה הכהן את הנגע בעור הבשר וכו׳ (ולדעת הרמב״ם (פ״ו מה׳ נגעים ה״ג) הוא דבר אחד עם הת״ק. ולכן פסק (בפ״ט ה״ד) גם כת״ק. ולא כרי״ק שכ׳ שס״ל דפליגי את״ק והראב״ד חולק וס״ל דאין הלכה כריב״י). וממ״ש בעור הבשר ולא אמר כמו בכ״מ בעור בשרו בכינוי דס״ל דמשערין באדם בינוני והוא כדעת חכמים וכנזכר למעלה (ס׳ מח):

מה ושער. יש הבדל בין שער ובין שערה. שם שער היא שם הקיבוץ ולא יבא על היחיד כלל כי זה ההבדל בין שמות המינים ובין שמות הקיבוץ. שם המין יבא על היחיד ועל הרבים כמו ויהי לי שור וחמור שבא על הרבים כפרש״י שם. ובא גם על שור וחמור אחד. לא כן שם הקיבוץ שעקר הנחת השם על דבר המקיבץ מאחדים רבים ולא יבא על האחד כלל. כמו ארץ חטה ושעורה. והפשתה והשעורה נכתה. ודם ענב תשתה חמר [ומ״ש בשבועות דף לה אפילו חטה בכלל המין ושעורה בכלל שעורין וכוסמה בכלל כוסמין, זה בלשון בני אדם לא בלשון הכתוב] וכן שם שער בא רק על קיבוץ שערות. כולו כאדרת שער. איש בעל שער. קדקד שער. ובסמיכות גדל פרע שער ראשו. ושערך צמח. אבל שם שערה מורה שערה אחת קולע אל השערה (שופטי׳ כ). ובסמיכות תסמר שערת בשרי (איוב ד׳). ר״ל כל שער בפ״ע נעשית כמסמר. ושערות הוא ריבוי מן שערה. כמ״ש נעל מקוה אברם (בשער השמות במשקל פעל) שבא ממנו שם הרבים. אבל מן שער לא נמצא שם הריבוי, ויש הבדל בין כשאמר ואמרטה משער ראשי (עזרא ט) שפי׳ קצת מן השער, ובין מ״ש אם יפול משערתו ארצה (ש״א א) שר״ל אף מקצת מן שערה אחת לא יפול. (ונמצא עוד שם שער והוא שם הזכר מן שערה כמו שער נערה. ובא ב״פ בתנ״ך שער הרגלים (ישעי׳ ז) שערך כעדר העזים (שה״ש) והוא על שער הבלתי מורגל (כמו שער הרגלים ושער המלילי שנז׳ בשיר) ומה נדקו דברי חז״ל במ״ש מיעט שער ב׳ שערות, כי אמ״ל שערה אחת שאז הי״ל ושערה בנגע. ולא שר״ל כל השערות שאז הי״ל ושער הנגע או ושערו אבל שער הוא ריבוי השמות שהיא לא פחות משני׳, כמ״ש כ״מ שנאמר עד אין פחות משנים. וכמ״ש (ויקרא כ׳ שכח)

בשריה למכתש סגירו ויתיתי לות אהרן כהנא או לות חד מבנוהי כהניא: ג ויחזי כהנא ית מכתשא במשך בשרא ושערא במכתשא אתהפיך למחור ומחזי מכתשא

ספרא

(פרק ב) **מד** (א) וראה הכהן את הנגע שיהיו עיניו בו בשעה שהוא רואה אותו. בעור הבשר הבינוני. בעור הבשר שיהיה רואה כל הבשר עמו כולו כאחד. ר' יוסי בר"י אומר מה ת"ל בעור הבשר שיהא כל החוצה לו סמוך לעור הבשר וראוי לפסיון שאם היה כמוך לראש ולזקן ולשחין ולמכוה ולקדח הכירדים אינו טמא: **מה** (ב) ושער. מיעוט שער שתי שערות: **מו** בנגע להביא את מה שבתוכו ושוכב חוצה לו פרט לשחוצה ושוכב בתוכו: **מז** בנגע הפך לבן לא הקודם מכאן אמרו אם בהרת קדמה לשער לבן טמא ואם שער לבן קודם לבהרת טהור ואם ספק טמא ר' יהושע אומר כהה: **מח** (ג) ושער בנגע הפך לבן מכאן אמרו שתי שערות עקרן משחיר וראשן מלבין טהור עקרם מלבין וראשם משחיר טמא. וכמה יהא בלבנונית ר"מ אומר כל שהוא והכ"א כשיעור רמ"א שלא יהיו בני אדם מדמין שבכולם הם נדונים אלא הוד שער לבן מטמא ושאינו לבן טהור: **מט** (ד) לבן לא אדום ולא ירוק ולא שחור. אוציא את כולם ולא אוציא שער צהוב. ודין הוא מה אם שער לבן שאינו סימן טומאה בנתק הרי הוא סימן טומאה בנגע שער צהוב שהוא סימן טומאה בנתק א"ד שיהא סימן טומאה בנגע. ת"ל שער לבן

התורה והמצוה

וכל"מ. ואמר (בפסוק ד') ושערה לא הפך לבן לרבותא שאף שער א' לא הפך מ"מ יסגיר:

מו ושער בנגע הפך לבן. אם היה אומר ושער הפך לבן. הי' משמע כל שנמצא שער לבן אף חוץ לנגע הוא סימן טומאה. לכן אמר ושער בנגע. להכיל תנאי שיהי' שורש השערות בנגע עצמו. וכ"ז א"ל שיסכבו כל השער בנגע דא"כ הול"ל ושער הפך לבן בנגע. שאז היה מלת בנגע כשות המאמר שצריך שהשער יהיה כולו בנגע. אבל כשאמר ושער בנגע היינו השער אשר בנגע יהי' הפך לבן לא שיסכב בנגע. וכן דרים בספרא (פרשה ה' מ"ה) על ובו שער צהוב דק:

מז ושער בנגע הפך לבן פעל הפך לא בא רק על השינוי. אם שינוי מקום או מצב. הפך פניו. הפך ידו. ויהפך את הערים. אם שינוי התנועה ואיכות. הפך ים ליבשה. הפך לבם לשנוא עמו. ובמכלתא (בשלח דף כ) ויהפך לבב פרעה לשעבר וכו', לא ידלק על דבר שלא נעשה בו שינוי. וז"ש הפך לבן לא הקודם שאם היה לבן מתחלתו לא ידלק פעל הפך והל"ל ושער בנגע לבן. ועדיין יצייר שהיה ההיפוך בתחלה שהיה שחור ונהפך ללבן ואח"כ בא הנגע. אך הלא אמר בנגע הפך לבן משמע שהנגע הפכה את השער. ודע כי פעל הפך מגלגוהו עומד ויוצא. כאשר הפך איש מעל מרכבתו (מ"ב ה). הפכו ביום קרב (תהלות עח). עומד. הפך לבם לשנוא עמו (שם קה). הפך את מימיהם לדם (שם שם). יוצא. וכ"מ שהוא עומד נפרשהו יוצא בגוף הפועל. כאשר הפך איש. פי' הפך א"ע. הפכו ביום קרב. הפכו א"ע. וזה לא ידלק רק בבעל בחירה הפועל בעצמו. וממילא פה הוא יוצא בהכרח שהנגע הפכה אותם. ומזה מבואר שא"ם שער לבן קודם לבהרת טהור. ופלוגתא דת"ק ור"י מובא (במשנה יא דנגעים פ"ד) ובכ"מ בש"ס, וי"ג בדברי ר"י קיהה בקוף ועי' בתוי"ט ובתוס' בכ"מ בש"ס פלפלו בזה וסכמ"ל. ופי' שר"י קיהה ועכר:

מח ושער בנגע הפך לבן. פעל הפך כשבא על שינוי איכות בא אחריו תמיד שימוש הלמ"ד. הפך ים ליבשה. הפך את מימיהם לדם. והפכתי אבלם לששון. והפכתי חגיכם לאבל. ויהפך לדם יאוריהם וכדומה. וכן הי' ראוי שיאמר. הפך ללבן בלמ"ד. ואמרו חז"ל ששימוש הלמ"ד מורה שנתפשט השינוי בכולו. ונהפכו לדם (שמות ז), ונהפכו נחליה לזפת (ישעי' לד). שזה שימוש הלמ"ד להורות הגבול שאליו. אבל כשאמר הפך לבן בלא שימוש הלמ"ד מורה שהתחיל להתהפך אף שלא נהפך כולו, וז"ש בספרא מכאן אמרו וכו' עקרם מלבין וראשם משחיר טמא וכמה יהא בלבנונית רמ"א כל שהוא וחכ"א כשיעור. שלדעת ר"מ גם בכ"ש מקרי היפוך ולדעת חכמים צריך שיעור שיקרין הזוג (כמ"ש מ"ד פ"ד דנגעים) שהוא שיעור שער, כר"ע בנדה (פ"ו מ"ב), ובכ"ז ידלק גם לחכמים מה שלא אמר הפך ללבן, דאז הי' משמע כל ארך השער. ולכן בפסוק ט"ז וי"ז אמר או כי ישוב הבשר החי ונהפך ללבן. והנה נהפך הנגע ללבן. כי שם צריך שיהפך כולו. ולכן אמר פה הפך. ושם אמר נהפך בנפעל שהם נהפך לגמרי [וכגי' דספרא איתא בתוספתא וחכ"ה, ובמשנה גריס וכ"ש אומר ועיין בכ"מ בפ"ב ה"א]:

מט שער לבן. ולא מראה אחרת. וזכר לדבר מוזכר בפ' נגעים שער לבן ארבעה פעמים (פה. ופ"י. ופ"כ. ופכ"ה). וממעט אדום ירוק בחור צהוב:

נֶ֥גַע צָרַ֖עַת ה֑וּא וְרָאָ֥הוּ הַכֹּהֵ֖ן וְטִמֵּ֥א אֹתֽוֹ׃ ז וְאִם־בַּהֶ֩רֶת֩

רש"י

לבן עמוק הוא ע כמראה חמה עמוקה מן הצל: וטמא אתו. יאמר לו טמא אתה פ שסער לבן סימן

שפתי חכמים

דכתי' מנ"ל לח"ל שספר מורה על רבוי שערות וכו' ועיין בתוספות יום טוב פ"ד דנגעים: ע דהא כתיב ומראה הנגע וגו' משמע דמראה נגלה בעיניך דבכהן ולא שבנגע ממש עמוק מבשרו ולמה נראה מראה לבן עמוק י"ל משום דעיקר ראייה של אדם בצהור בנסין ובראייה על דבר שיש בו שחור ולבן כגון המה שביה לנגד וא בהור נראה לו שבצהור קרוב לו יותר מהלבן מפני הצהור בבנין מקבל הראות מדבר שהוא יותר מדבר לבן: פ כלומר ולא שיטמא אותו בידים בשום טומאה מאבות הטומאה וזה שכתב רש"י שסער לבן סימן טומאה

התורה והמצוה

נ ומראה הנגע עמוק. המראה איננו אמיתת הדבר כמו שהוא בעצם המושג. רק כפי שנדמה לעצם המשיג. ומראה כבוד ה' כאש אוכלת. ר"ל רק מראה הכבוד לא הכבוד עצמו. כמראה אבן ספיר. כמראה אדם עליו מלמעלה (יחז' א'), לא אדם ממש. רק כן נדמה להמשיג. וכן אחר שבכל פרשת נגעים אמר מראה הנגע עמוק מבואר שאין ממשו עמוק, רק שכן נראה ונדמה לעין המשיג:

נא ומראה הנגע עמוק. כבר כללנו (ויקרא ס' למ"ד ובאה"ש פרק מז) שאין מתפארת הלשון לחזור את השם בכל פעם. ופה שכבר הזכיר שם נגע בפסוק זה שני פעמים. למה כפל שלישית, והיל"ל ומראהו עמוק כמ"ש נשאין (פסוק כ') והנה מראה שפל. ובמכוה אמר ומראה עמוק בכיעור. והשיבו חז"ל מפני שפה בלו שני שמות. ושער בנגע. ונטעה שכינוי מראהו מוסב על השער לבן. לכן אמר מראה הנגע עמוק הבל מראה לובן השער א"צ שיהיה עמוק. לא כן בשחין אמר מראה שפל ובשערה ואין מקום טעות. ובמכוה אמר והנה נהפך שער לבן בבהרת ומראה עמוק שכינוי מראה נקבה ובהבהרת מוסב על הבהרת לא על השער שהוא זכר. אבל פה שם נגע ושם שער שניהם זכר ויש מקום טעות. לכן פי' ומראה הנגע. ויונתן תרגם בפסוק שאח"ז ושערי' לא אתהפיך למחוור כסיד. וגבי שאת (בפסוק יוד) פ' והיא הפכת שערא למחוור כקרום ביעה (וכן תרגם בפסוק כה). דעתו שער לבן של הבהרת צריך שיהי' כסיד שהיא תולדת הבהרת ושער לבן של שאת צ"ל כקרום ביצה שהיא תולדות השאת. ואין כן דעת חכמי המשנה והברייתות:

נב ומראה הנגע עמוק. לפי דעת הרמב"ם (פ"א מה' ט"צ ה"ו) כל ארבע מראות נגעים עמוקים מן העור. וא"א ליישב הכתובים לפי דעתו דהא אמר ועמוק אין מראה מן העור והסגיר. ורש"י ז"ל בדעתו כדעת הרמב"ם וכתב כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה העמוקה מן הצל. כתב על ועמוק אין מראה מן העור לא ידעתי פירושו. אבל הלא גם בשחין וגם במכוה אמר ושפלה איננה מן העור. והרמב"ן רצה להסביר שפי' שאין בה שער לבן השער השחור מקבץ הראות עד שאין נראית עמוקה. וזה דבר רחוק דהא גם כשיש שער לבן הם רק שנים. ורק עקרם מלבין ואף שעומדים בשפת הנגע ויוצאים לחוץ די, ואיך יפעל זה על הראות. ולכן דעת הראב"ד יותר נכונה שלא נאמר זה רק בבהרת והשאת גבוה. וכ"כ הרלב"ג שהשאת נראה גבוה לא עמוק מן העור. וכ"כ בשאלתות (פ' מצורע) ולא מטמיא בהרת לבנה ותולדותה אלא דמתחזיא עמקא בבשרא דכתיב ומראהו עמוק מן העור ותניא כמראה חמה העמוקה מן הצל. ושאת ותולדותה לא מטמיא אלא הא מתחזיא גבוה מן כולא בשרא דהכיא אין שאת אלא גבוה עכ"ד. ורמה כי בשאת לא הזכיר מראה עמוק רק בבהרת. כי רק הלובן המזהיר נראה עמוק לא הלובן הבלתי מזהיר. ולפי פשטות הכתובים יצויר גם בבהרת שלא יהיה עמוק אם העור מזהיר ג"כ שאז הבהירות בלתי מפזר הראות בנגע. כי הבהירות יצויר בכל הגוונים שנמצא גם מראה אודם או שחור מזהיר ובהיר. שלכן הוצרך לבאר אם בהרת לבנה היא להפוקי בהרת ממראה אחרת. כמ"ש (פסוק יט) בהרת לבנה אדמדמת. ופסוק ל"ט בהרות כהות לבנות ר"ל כהות בלובן למעט מקרום ביצה ובכ"ז הם בהרות. ר"ל לובן המבהיר. ועקר העומק הוא מצד הלובן רק מצד הבהירות דהא אמרו כמראה חמה העמוקה מן הצל ובב"ב (דף פד) מק' והא החמה אדומה. ומשני כמראה חמה שהיא עמוקה ולא כמראה חמה. שהחמה אדומה והנגע לבנה. וכן בנגעי בתים אמר ירקרקות או אדמדמות ומראיהן שפל מן הקיר. וגם יצויר בהרה לבנה במראה בלתי עמוק כי זה תלוי לפי מצב הנגע והשמש. ותמצית הסמוך ויחום הגוונים וכ"ז, ובעדות הכתוב לפי פשוטו, והודיע לנו שבנה הם אין בה שער לבן וגם לא פעל באיכותו עד שיראה עמוק מצד העור בכ"ז צריך הסגר. וכ"ש שצריך הסגר אם היא עמוקה ואין בה שער לבן. אמנם מ"ש פה ומראה עמוק הוא מיותר לפ"ז, שהיה לו לומר רבותא יותר שאף שאינו עמוק כל שיש בה שער לבן טמא. וכפי הפשט כתבה התורה בעניני נגעים כפי שהיא בטבע מציאותם. וידוע שכל שהגיע כח הנגע עד אופן שהפכה שער לבן הפעול בעור עד שהיא עמוקה. ולכן כתב ומראה הנגע עמוק. ר"ל שאז כן היא בודאי כי כן טבעה. ובכ"ז לפי ההלכה יוצא שהעומק אינו מעכב לסימן טומאה רק שער לבן לבד. ובכ"ז לא נחה בזה דעת חז"ל דעדיין ק' למה כתבה התורה זאת אחר שהעומק אין מעכב ואינו אלא לטומאה.

עמיק במשך בסרה מכתש סגירותא הוא ויחזניה כהנא ויסאב יתה: ד ואם בהרא

ספרא

לבן ולא צהוב: נ (ה) ומראה הנגע עמוק אין ממשו עמוק: נא מראה הנגע עמוק. אין מראה שער לבן עמוק: נב מראה הנגע לרבות לו מראה רביעי. הוא אין לו מראה חמישי: נג (ו) מראה הנגע עמוק מעור בשרו נגע צרעת היא מה ת"ל לפי שנאמר וטמאו הכהן לא יסגירנו למדנו שאין מסגירין את המוחלט. (ז) מנין שאין מחליטין את המוסגר ואין מסגירין את המוסגר ואין מחליטין את המוחלט ת"ל לא יסגירנו כי טמא כל שנקרא עליו שם טמא אין זקוק עליו. (ח) יכול לא יאמר הרי את מוסגר בזה ומוחלט בזה. מוחלט בזה ומוסגר בזה ובזה ת"ל נגע וראהו

התורה והמצוה

לכן אמר בספרא מראה הנגע עמוק לרבות לו מראה רביעי. והוא לפמ"ש למעלה (ס' לח) שמ"ש ספחת לא היינו יודעים לשאת הכפרה (כשיטת אליבא דר"ע) רק מראה אחד למטה משאת ובהרת שהיא מראה סיד ההיכל לא קרום ביצה שיורדת שתי מדרגות. ואדם פה שכל שמראה הנגע עמוק היא מראה טמאה וידעינן מזה סיד ההיכל שדרכו ג"כ להיות עמוק וכיון שידעינן משם סיד ההיכל ממילא ספחת מיותר לרבות קרום ביצה. וז"ש בספרא (למעלה פרשה א' מ"ד) ספחת זה שני לבהרת ומראה עמוק זה שני לשאת. ופירושו שאם היה כתוב ספחה לבד הייתי מפרש שהיא שני לבהרת. וע"י שכתוב ומראהו עמוק שמזה ידעינן סיד ההיכל ידעינן שספחת זה שני לשאת. (ודוגמא לגרסא זו נמצא בספרא בכ"מ). וכמ"ש נגע צרעת היא. שמבואר אצלינו תמיד שכ"מ שבא מלת היא. בא לדייק רק היא לא זולתו (כמ"ש באילת השחר כלל קלה) בא למעט אם היא למטה מקרום ביצה אינו מראה טמאה כי אין דרכו להיות עמוק אף בהיותו מזהיר. ולא יקשה עמ"ש שלפעמים לא יהי' הבהרת עמוק משבת העור בסביבו והלא משערים בעור הבינוני כר"י ור"ע (כנ"ל ס' מה) שזה לענין מראה הלובן. לא לענין הזהירות שמזה לא דברו חכמים. וגם שהתפעלות זה שיתראה עמוק יש בו גם תנאים אחרים כיחוס הגוונים כמו שהתבאר בחכמות המראות. וכדברינו תמצא מבואר בספרא לקמן (פרשה ד' מ"ד) עמ"ש בשחין והנה מראה שפל מן העור אמר מנין לרבות השוה והגבוה ת"ל ושפלה איננה מן העור. (וכן פרק ז מ"ו) עמ"ש במכוה ושפלה איננה מן העור אומר ז"ש לרבות את השוה וגבוה. הרי ביאר בפי' שאף שאיננה שפלה יטמא. וגם שם צ"ל לדעת חז"ל שמ"ש ומראה שפל מן העור בא לציין שגם יהיו המראות עד קרום ביצה מטמא. כי בשחין לא אמר רק באה ובהרת. ובמכוה לא הזכיר רק בהרת, וכלל כולם במ"ש ומראה שפל מן העור שהיא עד קרום ביצה, ולכן אמר שם (פ"ז מ"ט) במ"ש במכוה ומראהו עמוק מן העור נגע צרעת היא ממעט שא"ל מראה חמישית. (וה"ה שלכן אמר בשחין ומראהו שפל נגע צרעת היא). והוא מתאחד עם דברי הספרא פה. וכן במ"ש גבי נתק והנה מראהו עמוק מן העור אמר בספרא (פרשה ה משנה ד') מנין לרבות השוה והגבוה ת"ל, והנה אין מראהו עמוק ושם יא':

נג נגע צרעת היא וראהו הכהן. יש פה שני זריזות. א] כלל בידינו להקדים תמיד את הדין ואח"כ את הטעם. כמו שבכל דיני קדשים יאמר תמיד הטעם לבסוף מנחה היא חטאת היא קדש קדשים היא. ופעם א' שהקדים את הטעם אל הדין במ"ש באשם (צו ז א) קדש קדשים היא לפני הדין. יש ע"ז דרוש מיוחד (כמש"ש ס' ע"ט). וכן בדיני הצרעת יזכיר תמיד הדין וטהרו הכהן או וטמאו הכהן ואח"כ יזכיר הטעם מספחת היא צרעת היא וכדומה. כמו שתראה בכל הפרשה (חוץ מלקמן פסוק כ"ג ופל"ז שיוצא מן הכלל. נדרש בספרא שם כמ"ש בס' קי וס' ק"מ וכן בס' קכב) וכן הול"ל וראהו הכהן וטמא אותו נגע צרעת היא. זאת שנית ככר בארנו (בס' מב) ששם נגע מיוחד לסימן טומאה של שער לבן. ושם צרעת מיוחד לסימן טומאה של מחיה. ולכן בכל פרשת שער לבן הזכיר שם נגע. ובפ' מחי' הזכיר שם צרעת שהיא שמו העצמי. וא"כ מה"ש פה נגע צרעת היא. מרמז גם על סימן טומאה של מחיה שנקרא בשם צרעת. ופי' חז"ל מפני שכבר למדנו (בספרא פרק ג מ"ג) ממ"ש לא יסגירנו הכהן כי טמא הוא. שכל שנקרא עליו שם טמא בין ע"י הסגר בין ע"י החלט אין הכהן נזקק לו בין להסגירו בין להחליטו על נגע אחר או סימן טומאה אחר שנולד בו בעת ההיא, וכמו שנבאר הכרח הלימוד הזה (בסימן ע"ז), והיה עולה על הדעת שכן ה"ה בתחלה כשבא אל הכהן וי"ל שני נגעים לא יזקק רק על נגע אחד. (ויש בזה נפקותא לדינא כמ"ש התוי"ט פ"ד דנגעים משנה יוד ד"ה הראה). לכן אמר נגע צרעת היא וראהו הכהן. שבשני השמות נגע צרעת כלל שני סימני טומאה של שער לבן שבשם נגע ושל מחי' שבשם צרעת. ואחר שיראה הכהן את הנגע ואת הצרעת. ולכן הקדים זה אל וראהו הכהן וטמא אותו. כי באמת אחר שראה וטמא אותו משום סימן אחד אין לו לראות הסימן השני. רק קודם שטמא אותו אם יש בו נגע וצרעת יראה שתיהם ויטמא משום שניהם, וז"ש יכול לא יאמר הרי את מוסגר בזה ומוחלט בזה ת"ל נגע וראהו וצרעת וראהו [ועיין בפ"ג דנגעים מ"א אבל בתחלה בסוף שבוע המסגיר מסגיר וכו']:

לְבָנָה הִוא בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ וְעָמֹק אֵין־מַרְאֶהָ מִן־הָעוֹר וּשְׂעָרָה לֹא־הָפַךְ לָבָן וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע שִׁבְעַת

רש"י

טומאה הוא גזירת הכתוב: (ד) ועמק אין מראה. לא ידעתי צ פירושו: והסגיר. יסגירנו בבית א'

שפתי חכמים

טומאה וכו': צ מפני דקשה לו כיון דבהרת לבנה היא למה אינה עמוקה מן העור דהא כל מראה לבנה עמוק מן הצהור כמו שפירשתי ומפני קושיא זו לא ידע רש"י לפרש טעמא דקרא כן פירש הרמב"ן ז"ל. והרמב"ן ז"ל תיקן קושיא זו כפי פירש

התורה והמצוה

נד וראהו הכהן וטמא. מ"ש וראה הכהן וכו' וראהו הכהן הוא כפל מבואר. פי' חז"ל שמ"ש תחלה וראה הכהן את הנגע וכו', היינו שיראה פרטי' וחלקיה אם היא בעור כבשר. ואם שער הפך לבן. ואם מראה עמוק. ומ"ש שנית וראהו וטמא היינו שקודם שיטמא אותו יש תנאי שיראה את הנגע בפעם א'. וכן במ"ש עלה על הר העברים וראה את הארץ וכו' וראית אותה. דרש בספרי ואי אתה רואה מקלהה. ואי אתה רואה חצי'. עוד שם בהיה רואה הרחוק בקרוב. שע"ז כפל הראי'. ובב"ר (פ"ס) וירא אלקים את כל אשר עשה מלך ב"ו וכו' אבל הקב"ה מביט בעליונים ובתחתונים ראי' אחת. וז"ש וראהו כולו כאחד. ומ"ש היה לו על ראש תוטמו וכו' כ"ה גם בתוספתא דנגעים. ומ"ש מכאן אמרו הוא תועתק ממשנה (פ"ו דנגעים מ"ז) ומובא בקדושין (דף כה). ומ"ש מפני מחיש פי' בתוי"ט שם ג' טעמים לזה. ומ"ש אף היבלות כמו הרוץ או יבלת. ודלדולים תלויי בשר. ומסמורות שהיה שם מורכה. ונעשית כמסמר:

נה וטמא אותו. כבר התבאר (באילת השחר סי' קן) שכ"מ שיתפוס מלת אותו תחת הכינוי, בא לדייק רק גוף הפעול בלא שינוי, וכן ממ"ש אותו תחת וטמאו בכינוי דייקו חז"ל רק אותו כמו שהוא עם הנגע אשר בו. לא אם העביר הנגע שאז אין בו הדבר אשר ראה הכהן לטמאו. והנה מזה אין מבואר רק שבשעת ראי' לטומאה צריך שיהי' הנגע בו. ונשאר השאלה על הצד שהסגירו ואם הנגע בימי הסגר מהו. ודבר זה שאל ר"ע (ובמשנה ד' פ"ז דנגעים גרס שאלתי את ר"ג ור"י הולכים לגדוד) והשאלה היא אם ההסגר דומה כאחר טומאה או כקודם טומאה. והשיבו שמעו דבר שעדיין יש ספק זה כי ממה שמעו שעד שלא בא אצל הכהן טהור משמע שאחר שבא אצלו והסגירו טמא. וממ"ש אבל לאחר חלוטו כולה. משמע שקודם חלוטו טהור אף שהיה מוסגר. ור"ע דן מסברה דכמו דעד שלא בא אצל הכהן טהור מפני שלא ראה הכהן סימני טומאה. כן ה"ה בתוך הסגרו כיון שלא ראה הכהן סימני טומאה. ולשון ראשון שבספרא הוא לשון התוספתא ולישנא אחרינא היא לשון המשנה (ובגירסת א') ומ"ש מסייעת הוא טהרתו (שם במשנה ובבכורות דף לד) ומ"ש ר"א כשיולד לו נגע א' ויטהר ממנו דבזה הגלאי מלתא דהם רחמנא עלי' ואי היתה הראשונה הי' מתרפא ונמנה ג"כ ותכ"א עד שתפרח נגע השניה בכולו שאז ליכא למיחש למידי דגם אי הוה נגע הראשונה היתה נטהר בפריחה. (ומיירי בתולש שער לבן לא נכסו' המחי' שמחי' לינו נטהר בפריחה) או עד שתתמעט מכגרים שאז הי' טהור בכל אופן:

נו ואם בהרת לבנה היא. כבר באר הרמב"ם (פ"א מה' טו"צ) שכ"מ שתפסה תורה בהרת היא רק לדוגמא וה"ה ליתר המראות. וזה מוכרח בכתובים. שאח"ל שמ"ש פה ואם בהרת היינו בהרת דוקא. דהא שאת בכל ד' מראות נגעים. ובאר שכולם מסמאים בשער לבן. והיך יאמר שבבהרת כשאין בו שער לבן יסגיר. ולא יבאר מה יעשה בשאת וספחת. וכן אם תאמר שמ"ש אח"ז (פסוק יוד) והנה שאת לבנה בשאר דוקא שאת. מדוע לא באר דין השאת כשאין בו שער לבן ומחי'. ולמה התחיל בפסוק ט' נגע צרעת כי תהי'. וסיל"ל ואם שאת לבנה. וע"כ שמ"ש ואם בהרת הוא שם הדוגמא. ותפס בהרת לרבותא שהגם שהבהרת דרכה ביותר להיות עמוק ושיצא בה שער לבן וה"א שאם אינה עמוקה ואין בה שער לבן לא יסגיר קמ"ל דאעפ"כ יסגיר. וכ"ש במראות הפחותות שאין מטבען ללבן השער ולהראות עמוק. וז"ש בספרא מנין לרבות את השאת ת"ל למטה שאת לבנה. ומנין לרבות שאר המראות ת"ל ואם בהרת. ר"ל שאם היה בהרת דוקא ושנאמר שבפסוק זאת אינו מדבר רק מבהרת מ"ש בתנאי אחר ואם בהרת הוא למותר אחר שהכל מדבר מבהרת (עי' באילת השחר כלל ל נג). וכבר בארנו (בסימן לח) ששם בהרת היא מלד הזריחה והבהיקות ויצויר גם מראות אחרות מזהירות ונוצצות. כמ"ש ונוצצים כעין נחושת קלל. ולכן באר בהרת לבנה. שרק מראה לבן המבהיק מטמא. או מראה הבלול מלובן ואודם כמ"ש (פסוק יט ופ' כד) בהרת לבנה אדמדמת. ואמר (פסוק מג) והנה שאת הנגע לבנה אדמדמת כמראה צרעת עור בשר. ומזה נודע שכ"ה ספחת השאת וספחת הבהרת אין מטמאים רק במראה לבן או פתוך. וז"ש אין לי אלא בהרת לבנה מנין לרבות את השאת ת"ל שאת לבנה. מנין לרבות שאר המראות ת"ל ואם בהרת. (וכבר בארנו (באילת השחר כלל נג) שבמקום שבא מלת אם במאמר התנאי כולל כל הסוג. וכן במ"ש

חִוָּרָא הִיא בִּמְשַׁךְ בִּסְרֵהּ וַעֲמִיק לֵית מֶחֱזְהָא מִן מַשְׁכָּא וּשְׂעָרָהּ לָא אִתְהֲפִיךְ מְחִוָּר

ספרא

וראהו צרעת וראהו : נד וראהו כולו כאחת שאם היה בראש חוטמו שופע הילך והילך. בראש אצבעו שופע הילך והילך אינו טמא. (ט) מכאן אמרו עשרים וארבעה ראשי איברים שבאדם שאינם מיטמאים משום מחיה ראשי אצבעות ידים ורגלים וראשי אזנים וראש החוטם וראש הגוי' וראשי דדים שבאשה. ר' יהודה אומר אף של איש. ר"א אומר היבולות והדלדולים והמסמרות אינן מטמאים משום מחיה : נה (י) וטמא אותו אותו הוא מטמא ואינו מטמא את התולש סימני טומאה מתוך נגעו עד שלא בא אצל הכהן. אמר ר"ע שאלתי את ר' ישמעאל ואת ר' יהושע בהולכים לנדבת תוך הסגירו מהו. א"ל לא שמענו. אבל שמענו עד שלא בא אצל הכהן טהור לאחר הלוטו טמא. התחלתי להביא להם ראיות מפני מה עד שלא בא אצל הכהן טהור לא מפני שלא ראה כהן סימני טומאה אף בתוך הסגרו טהור עד שיטמאנו הכהן. לישנא אחרינא א' עומד לפני הכהן וא' עומד בתוך הסגרו טהור עד שיטמאנו הכהן. א"ל יפה אתה אומר. מאימתי הוא טהרתו. ר"א כשיולד לו נגע א' ויטהר ממנו. וחכ"א עד שתפרח בכולו או תתמעט בהרתו מבגרים :

(פרשה ב) נו (א) בהרת לבנה אין לי אלא בהרת לבנה מנין לרבות את השאת ת"ל למטן שאת לבנה. ומנין לרבות שאר המראות ת"ל ואם בהרת. (ב) יכול כשם שהוא שלישי לכתוב כך הוא שלישי למראות ת"ל לבנה היא. היא לבנה ואין למעלה הימנה. וכמה תהיה לבנוניתה כשלג שנאמר והנה מריב מצורעת כשלג. (ג) יכול לכל מראה השלג יהיו טמאים ושאר כל המראות יהיו טהורים ת"ל בהק הוא טהור הוא ממנו ולמעלה טמא. (ד) מכאן אמרו מראות נגעים שנים שהם ד' בהרת עזה כשלג שניה לה כסיד ההיכל השאת כקרום ביצה שני' לה כצמר לבן דברי ר"מ. וחכ"א השאת כצמר לבן ושניה לה כקרום ביצה. (ה) הפתוך שבשלג כיין המזוג בשלג הפתוך שבסיד כדם המזוג בחלב דברי ר' ישמעאל. רע"א אדמדם שבזה ושבזה כיין המזוג במים אלא של שלג עזה ושל סיד דיהא הימנה. (ו) ר' חנינא סגן הכהנים אומר מראות נגעים ששה עשר. ר' דוסא בן הרכינס אומר

התורה והמצוה

אם בהרת כולל כל הד' מראות). **והנה** מ"ש ואם בהרת לבנה היא. מלת היא בא שלא בדקדוק. שמלת הוא במאמר השאלי מציין את הנושא. למשל ואם דל הוא. ר"ל המביא הקרבן. אם בן הוא ואם בת היא פי' הנולד. ופה אעפ"י אם בהרת לבנה היא על הנגע. אם הנגע היא בהרת. דהא גם עד עתה דבר מבהרת לבנה. והראי' שמלה היא בא בהירק וזה מעיד שאינו רומז על הנגע שהוא זכר. וא"כ ראוי שיאמר ואם בהרת לבנה בעור בשרו. ומלת היא מיותר. לכן פירשוהו חז"ל. כמאמר מוסגר בפ"ע. שיעור הכתוב ואם בהרת בעור בשרו. ושתי מלות לבנה היא. באו באמצע המאמר בפ"ע. במאמר מוסגר (לבנה היא) ר"ל דע שבהרת היא לבנה ואחר שידענו שכל הד' מראות הם לבנים. בהכרח פירושו שהיא הלבנה שבכולם וז"ש (במשנה ב) יכול כשם שהיא שלישי בכתוב היא שלישי למראות ת"ל לבנה היא היא לבנה ואין למעלה ממנה ובשבועות (דף ו') ומנ"ל דבהרת עזה היא אמר אביי ס"ק ואם בהרת לבנה היא היא לבנה ואין אחרת לבנה. אביי לא הביא הברייתא דפה. כי אביי למד עוד ענין אחר שבהרת עזה. היינו שהיא סוג אחר משאת כי שאת היא הגבוה בלתי מבריק. ובהרת עמוקה ומבריק. וזה לדברי חכמים שהם שני סוגי לובן. וברייתא דפה לר"ע דס"ל שזה למעלה מזה ואינו מקפיד על הסוג כמ"ש זה בארך למעלה (סימן לח) ובא"י תרגם מ"ש מראה ומראה הנגע עמוק מעור בשרו וחזי דמכהשא עמוק למחזור כתלגא. ות"י פה ועמוק אין מראה מן העור מפרש ואם בהקא חוורא כסידא, ושני הבאורים בלתי מסכימים עם דרך הספרא והגמ': **והנה** כבר באר התוס' בשבועות (דף ה' ד"ה שנים) והר"ש (פ"א דנגעים מ"א) שבכ"א יש כמה מראות, שיש שלגים לבנים זה מזה וכולם מראה שלג וכן צמר לבן, וכתבו דאין דרך הנגע לבא אלא בא' מד' מראות הללו, וז"ש (במשנה ג) יכול לכל מראה השלג יהיו טמאים ושאר כל המראות יהיו טהורים. ר"ל שנחלק הד' מראות כולם במראה שלג זה לטמא מזה. ומשיב ת"ל בהק הוא טהור רק בהק טהור ולמעלה ממנו טמא. ועז"א (במשנה ד') מכאן אמרו מראות נגעים ב' שהם ד' וכו'. ודעת ר"מ שהשאת היא קרום ביצה וספחתה היא צמר לבן, ר"מ דייק בשאת, שאת היא גבוה ומראה קרום היא הגבוה שבמראות. וחכ"א השאת כצמר לבן, דהא פירש שאת לבנה, ובכ"ז נקראת שאת מטעם שבלתי מזהיר (כנ"ל ס' לח וס' נב): **והנה** נאמר בהרת לבנה אדמדמת ובספרא (פרשה ד' מ"ג) למד שה"ה שאת ויתר מראות מטמאין בפתוך, וס"ל לר"י שהפתוך שבשלג

מבערין

יָמִֽים׃ ה וְרָאָ֨הוּ הַכֹּהֵ֜ן בַּיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֗י וְהִנֵּ֤ה הַנֶּ֙גַע֙ עָמַ֣ד

התורה והמצוה

משערין כיין המזוג בשלג שלבנונית מרובה ולאדמה מועט, והפתוך בסיד משערין כדם המזוג בחלב שאדמימות שלו מרובה ור"ע משער שניהם כיין המזוג במים רק שלבנונית של סיד דיהא נגד של שלג, (ומובא במשנה ב' פ"א דנגעים ועי' בתוי"ט שם מ"ש בשם הרא"ב"ד) ואמר (במשנה וא"ו) דר"ח חשב מראות נגעים ע"ז. ור' דוסא חשבן ל"ו, ועקבי' שבעים ושנים, וזה מובא (בפ"א דנגעים משנה ד') ובתוספתא יש עוד שר' ישמעאל אומר מראות נגעים שנים עשר, והמש' כולם הר"ש והרמב"ם והתוס' בשבועות נבוכו למצוא החשבונות האלה, וחלקי אמרה נפשי, ר' ישמעאל בתוספתא חשב י"ב דס"ל דמראות נגעי' אין מצטרפים זה בזה רק מין במינו ולא יש רק ד' מראות פשוטים וד' פתוכים, וד' מן צירוף פשוט בפתוך מין במינו, כמו בהרת לבנה בבהרת פתוכה וכן כולם כר' חנינא סבירא ליה דבהרת ושאת מצטרפין מדרשא דוקיה. אבל סבירא ליה דדק בהרת ושאת מצטרפין, לא בהרת עם תולדתו ושאת עם תולדתו כיון שרחוק ממנו שני מדרגות וכשטת ר"ע. שזה למעלה מזה וכו', וכמ"ש בגמ' טהרת סיד ההיכל מלגלף. וא"כ הוא מוסיף על הי"ב הנז' עוד ד' צרופים. והם, א] בהרת ושאת פשוט, ב] בהרת ושאת פתוך, ג] בהרת פשוט ושאת פתוך, ד] בהרת פתוך ושאת פשוט סה"כ ט"ז. ור' דוסא סובר דכולהו מצטרפין זב"ז וכמו שכן הלכה לדעת הרמב"ם והרי יש ל"ו מראות. והם שמונה בלא צירוף. **א. ב. ג. ד. ה. ו. ז. ח.** (ד' פשוטים וד' פתוכים) ושמונה ועשרים ע"י צירוף שני מראות. והם. **אב. אג. אד. אה. או. אז. אח. בג. בד. בה. בו. בז. בח. גד. גה. גו. גז. גח. דה. דו. דז. דח. הו. הז. הח. וז. וח. זח.** סה"כ שלשים ושש. ועקביא ס"ל דצריך להבחין בינוי שמראות בין תחילת ימי ההסגר ובין סוף ימי ההסגר. וא"כ כפל ל"ו היה ע"ב. ועז"א קודם למשנה זאת במשניות. אלו מראות נגעים שכל נגעים תלויים בהם. ומ"ש א"ר יוסי שאל ר"י בנו של ר"ע. מובא בגמ' ובתוספתא ומובן במ"ש למעלה:

נז ושערה לא הפך לבן ר"ש דורש הכתיב ושערה במפיק ר"ל שער הבהרת לא שער המחיה. ומזה סוגיא שני הדרושים (שבמשנה ז' ח'). שצריך ששער הבהרת יהפך ללבן לאפוקי אם היה השער תוך המחי' וכן אף אם הי' תוך הבהרת אם לא היתה הבהרת כגרים רק בצירוף המחי'. וס"ל שמ"ש ושער בנגע לא בא לריבוי כי צריך לגופי' למעט חוצה לו (כנ"ל ס' מו). ודעת חכמים דלכן קרינן שערה בלא מפיק שהי' שער א', שאף שער א' לא הפך (כנ"ל ס' מה). ועיקר הוא מ"ש בתהלה שער בנגע הפך. ונגע שם כולל וגם המהיה בכלל נגע. הגם שאינה בכלל בהרת ופלוגתא א מובא בנגעים (פ"ד ס"ו) ונע"ק דנעלמא סבר ר"ש יש אם למקרא כמ"ש בסנהדרין (דף ד') ועי' בתוס' שם:

נח ושערה לא הפך לבן מדוע לא אמר (כמו בפסוק כף) ושער לבן אין בה. וכן אמר (בפסוק כו) והנה אין בבהרת שער לבן וכן (בפסוק לא) ושער שחור אין בו פי' חז"ל שבמ"ש ושער לבן אין בו אינו משמע שנמצא בו שער אחר שחור, משא"כ במ"ש ושערה לא הפך מבואר שיש בו שער ולא נתהפך, וקמ"ל דשער שחור אינו ממעט את הנגע כי תלמידי ר"י נסתפקו בזה (ועי' פ"ד דנגעים מ"ד):

נט והסגיר הכהן את הנגע, מה שהזכיר שם נגע הוא מיותר שדי שיאמרו והסגירו, כמו בפסוק בא"ז, ומבואר הגלינו שבכ"מ שיזכיר השם תחת הכינוי נתן בו טעם, וחז"ל אמרו ע"ז מלת תחלה, וכן במ"ש (בפסוק לא) והסגיר הכהן את נגע הנתק ופסוק נ"ן גבי נגע בגדים שאמר והסגיר את הנגע, הוסיף בספרא תיבת תחלה, והוא לפרש מדוע בכ"מ שבאו שני הסגרים כמו פה ובנתק ובבגד, הזכיר בראשון שם נגע והסגיר את הנגע, ובשני יאמר והסגירו בכינוי. וכן בשחין ובמכוה שאין שם רק הסגר אחד אמר והסגירו, ופי' חז"ל מפני שבהסגר הראשון לא יוציאנו מידי טומאה ובכל אופן ישאר עליו שם נגע גם אם יעמד בעיניו ולא יפשה לכן אמר שמסגיר את הנגע כי אם ישאר על מתכונתו הוא נגע ויוסגר כשנר שני משא"כ במקום שאינו מסגיר רק פעם א' או בהסגר שני שאם ישאר כמו שהוא יטהר. אינו נקרא בשם נגע:

ס וראהו הכהן ביום השביעי, כבר נאמרו (פ' נו ס' מס) נהלך של"ג שנאמר ביום, ממעט לילה ע"ש. וכן בכל עשת נגעים כתוב ביום השביעי כי אין רואים נגעים בלילה. והנה יש' להבין (ס' כג) שממ"ש לכל מראה עיני הכהן. מבואר שצריך שראות עיניו של הכהן יהי' בריא לאפוקי אם כהה מאור עיניו כמ"ש בספרא (פ"ד מ"ד) וממילא מבואר דה"ה שלא יהי' עיכוב לראי' ע"י חשכת מאור היום. כי לשיראה את המוהם על בוריו, צריך שיהי' האור במתכונת הבריאות. ובהאור יפעל על העין בערך ממוצע לא בחוזק גדול ולא ברפיון, כמו בשחרית ובין הערבים שעדיין אין האור בשיר בשחקים, וביום שמש ובבית האור עובר דרך מסכים ופועל ברפיון ובצהרים פועל בחוזק רב, ודעת ר"מ שרואה נגעים (פ"ב סוף מ"ב) עד סוף חמש ומסוף שבע עד סוף תשע, והם שתי שעות לפני צהרים ואחריו,

וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא שִׁבְעָא יוֹמִין: ה וְיֶחֱזְנֵהּ כַּהֲנָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא מַכְתָּשָׁא

ספרא

שלשים וששה. עקביא בן מהללאל אומר שבעים ושנים. א"ר יוסי שאל ר' יהושע בנו של ר"ע את ר"ע א"ל מ"מ אמרו מראות נגעים ב' שהם ד'. א"ל אם לא מה יאמרו א"ל יאמרו מקרום ביצה ולמעלה טמא ומצטרפים זע"ז. א"ר יוסי שאל ר"י בנו של ר"ע את ר"ע א"ל מ"מ אמרו מראות נגעים ב' שהם ד'. א"ל אם לאו מה יאמרו. א"ל יאמרו מקרום ביצה ולמעלה טמא. א"ל ל"ל שמצטרפין זע"ז. א"ל ויאמרו כ"ש מקרום ביצה ולמעלה טמא ומצטרפין זע"ז. א"ל מלמד שאם אינו בקי בהם ובשמותיהם לא יראה את הנגעים: נז (ז) ושערה לא הפך לבן לא שער מחיתה. כיצד בהרת כגריס ובה מחיה כעדשה ושער לבן בתוך המחי'. הלכה המחיה טמאה משום שער לבן. הלכה שער לבן טמאה משום המחיה. ר"ש מטהר מפני שלא הפכתו הבהרת א"ל והלא כבר נאמר ושער בנגע הפך לבן. נגע זה בכל מקום. (ח) ושערה לא הפך לבן ולא שער מקצתה. כיצד בהרת היא ומחיתה כגרים ושער לבן בתוך הבהרת הלכה המחיה טמאה משום שער לבן. הלך שער לבן טמא משום המחיה. ר"ש מטהר מפני שלא הפכתו הבהרת כגרים. ומודים שאם יש במקום שער לבן כגריס שהוא טמא: נח (ט) ושערה לא הפך לבן והסגיר הא אם יש בה שער שחור אינו ממעטה. שאלו התלמידים את ר' יוסי בהרת ובה שער שחור חוששים אנו שמא מיעט מקומו את הבהרת מכגרים. א"ל בהרת ובה שער לבן היישינן שמא מיעט מקומה בהרת כגרים. א"ל לא א"א בשער לבן שהוא סימן טומאה תאמר בשער שחור שאינו סימן טומאה. א"ל הרי שיש בה עשר שערות לבנות כלום הם סימני טומאה אלא שתים. הוששים אנו על המותר שמא מיעט מקומו את בהרת מכגרים.

התורה והמצוה

ולר"י מסוף ארבע עד סוף חמש. הוא שעה לפני הצהרים ושעה אחריו, והוא מבואר בנגעים (פרק ב' מ"ב):

סא והנה הנגע עמד בעיניו דע שיש הבדל בין **עין** המורה על הגוף ובין **מראה**. שעין מציין רק הגוף ומראה מציין כל פרטים הנראים בו. כמו כמראה נגע (לקמן פסוק מג). כמראה אש (במדבר ט). כמראה הלפידים (יחז' א'). כמראה הבזק (שם). היו בכל הפרטים כאש ולפידים. אבל כעין הבדולח (במדב' יא). כעין נחושת קלל (יחז' א). היא רק בגוף. ולכן תמצא כמראה סוסים מראהו (יואל ב). כמראה אדם (דניאל י). שלא בא על הגוף. לפ"ז אם היה אומר והנה הנגע עומד במראיו הי' כולל שהוא עמוק מעור בשרו, אבל עמד בעיניו פי' בגווניו. והראב"ע כתב עמד בעיניו הטעם במראהו כי המראה היא בעין וכל המפ' אמרו שטעמו בעצמו והטעם כאשר היה. עכ"ל. וכיון על ת"א והא מכתשא קם כדהוה שפי' בעיניו בעיניניו. וכן במדבר רבה (נשא פ"ו) ואין בעיניו אלא תחתיו כמד"א והנה הנגע עמד בעיניו. וכן במ"ש רש"י במראהו כשעורו הראשון פי' הראב"ע שדעתו שמלת בעיניו כמו בעניניו. אמנם הספרא פי' על הגוון. שלכן במ"ש (פסוק לז) ואם בעיניו עמד הנתק הוכרח הספרא שם לבאר על עין הרואה מפני שהנתק אין לו גוון (כמו שנבאר בס' קל"ו). והנה ממ"ש בעיניו בלשון רבים שהיל"ל בעינו. זאת שנית מה שחזר שם הנגע. והי' די לומר סתם והנה עמד בעיניו לא פשה בעור ונדע שמוסב על הנגע. וכבר בארנו של"מ שחוזר השם יש בו טעם. ע"ז פי' רבותינו מפני שהכתוב פתח בבהרת כמ"ש ואם בהרת לבנה היא והסגירו. והבהרת שם פרטי לעזה כשלג ונגע הוא שם כלל לכל ד' מראות נגעים וקיי"ל דכולם מצטרפין זב"ז (כנ"ל ס"ט). ואם היה אומר והנה עמד בעינו הייתי מפרש על הבהרת לבד שעמד במראהו הפרטי שהיא עזה כשלג. והייתי אומר שאם נשתנה למראה אחר אף לא' מד' מראות נגע אחר היא. לכן אמר והנה הנגע (שהוא שם כולל כל ד' מראות) עמד בעיניו ר"ל בארבעה גווניו

אמרו לו לא א"א בשער לבן שהוא מין טומאה תאמר בשער שחור שאינו מין טומאה א"ל אף שער שחור הופך והוא מין טומאה. ואומר ושערה לא הפך לבן והסגיר הא יש בה שער שחור אינו ממעטה: נט והסגיר הכהן את הנגע ז' ימים תחלה:

(פרק ג) ס (א) בשביעי יכול בין ביום בין בלילה ת"ל ביום ולא בלילה. (ב) יכול כל מראה היום יהיו כשרים ת"ל לכל מראה עיני הכהן. ומה כהן פרט לשחשך מאור עיניו אף היום פרט לשחשך מאור היום. (ג) מיכן אמרו אין רואין את הנגעים בשחרית ובין הערבים ולא בתוך הבית ולא ביום המעונן מפני שכהה נראית עזה ולא בצהרים מפני שעזה נראית כהה. אימתי רואין בשלש בארבע בחמש בשבע בשמונה ותשע דברי ר"מ. ר"י א' בארבע בחמש בשמונה ובתשע. ר' יוסי אומר בארבע וחמש בתשע ובעשר. אבל אמר רואה אני את דברי ר' יהודה: סא (ד) והנה

בְּעֵינָיו לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בָּעוֹר וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית׃ שני ו וְרָאָה הַכֹּהֵן אֹתוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֵׁנִית וְהִנֵּה כֵּהָה הַנֶּגַע וְלֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בָּעוֹר וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן מִסְפַּחַת

בעה"ט על רמזו ולאהו נמי כן מדבר סוה:(ה)והנה הנגע לבון והנה נופל על דבר שלא נודע קודם לכן כמו כלאן בסיס עמד עד

רש"י

ך ולא יראה עד סוף השבוע ויוכיחו סימנים עליו: (ה) בעיניו. במראהו ר ובשיעורו הראשון: והסגירו. שנית. הא אם פשה בשבוע ראשון ש טמא מוחלט: (ו) כהה. הוכהה ממראיתו הא אם עמד במראיתו ת או פשה טמא: מספחת. שם נגע טהור: וכבס בגדיו וטהר. הואיל ונזקק להסגר נקרא טמא וצריך

שפתי חכמים

פירושו שפירש דעת רש"י ז"ל: ק פירוש שיסגיר את בעל הנגע ונמלא שגם שהנגע נשאר לא שיכסה הנגע כל השבוע: ר ומה דפירש"י עוד ובשיעורו הראשון לא שפי' זה על בעיניו אלא על מה דכתיב בקרא לא פשה הנגע אלא דעדיין בשיעורו הראשון הוא. וא"ת מה צריך לפרש זה הא כתיב בהדיא לא פשה הנגע ועוד על הקרא היה לו לפרש לא פשה ובשיעורו הראשון. ופ"ק מה דפירש"י והסגירו שנית הא אם פשה וכו' פשיטא מדכתיב והנה לא פשה והסגירו וכו' משמע הא פשה טמא מוחלט הוא. וי"ל דדעת רש"י מה כלומר כך צריך לדייק דהוא כמראה הראשון וגם שיעור הראשון שלא פשה בנגע אז צריך להסגיר שנית ועדיין לא טמא מוחלט הא פשה טמא מוחלט הוא. אבל לא תדייק בעיניו דוקא שהיה במראה הראשון אז צריך להסגיר אבל לא עמד במראה הראשון כגון שהוא מתלבן כי אז טמא מוחלט הוא דזה אין שייך דהא כבר לבן הוא ואין שייך שיהיה מתלבן יותר אלא לדייק דוקא אם עמד במראה הראשון דהיינו כליבון ראשון וגם לא פשה היינו בשיעור ראשון אז צריך להסגיר אבל אם היה פשה הנגע ועומד כליבון ראשון אז טמא מוחלט הוא אבל אם לא עמד בעיניו כגון שנתמעט בליבון אע"פ דפשה הנגע עדיין לא טמא מוחלט מ"לא כתיב או לא פשה דמשמע או זה או זה כך הוא כללא דפירושו של הרא"ם עיין שם באורך. אך מה שהקשה שם למה שנו ג' סימני טומאה הם שער לבן ומחיה ופשיון הא די הם ועמד במראיתן. ויש לייחב דלא באו נמנים אלא חוקי סימני טומאה דבשבוע ראשון מה שאין כן נעמד במראיתן דבשבוע שנייה. ודוק נ"ל: ש אע"פ שכל הסורה כולם כלשון היא במכלל לאו אהה שומע כן. מפני שהדיוקים יסותרים מזה הם שניהם הא אם פשה והא אם העז הוצרך לומר בהדוק פה אינו אלא אחת הא לם פשה לא הא אם העז בתף אם העז מראיתו כיון שמראה הראשון ואחרון שניהם מראה טומאה הן עומד בעיניו קרינן ביה. רא"ם: ת כלומר אל תדייק שהוכהה ממראיתו אע"פ דפשה הנגע או לא פשה אע"ג דעמד בעיניו אין צריך להסגיר וטהור הוא אלא כך תדייק הוכהה וגם לא פשה אז אין צריך להסגיר וטהור הוא כדמשמע כהה ולא פשה וגו' הא אם עמד במראיתו אע"ג דלא פשה או פשה אע"ג דהוכהה צריך להסגיר וטמא הוא כדמשמע מבמוך ואם פשה תפשה וגו' ולא כתיב ועמד בעיניו משמע או

התורה והמצוה

גווניו כל שהוא עדיין בא' מן גווני הנגע. בין שהי' עזה כשלג והכהה למראה קרום ביצה. בין שהיתה כקרום ונעשית עזה. וז"ש בספרא שאם העז והכהה כהה והעז כאילו לא כהה. ר"ל עדיין נקרא עומד בעיניו. ומ"ש כאילו לא כהה ר"ל כאילו לא נעשה בו שינוי. וכן לכן אמר לא פשה הנגע שלא פשה בא' מד' מראות. שאם הנגע כשלג והפשיון כקרום. הגם שלא פשה הבהרת מ"מ הרי פשה הנגע. כי לענין שם נגע כל הד' מראות הם מין א'. וזה כלל בלשון שמלת. והנה מורה תמיד על ההתחדשות דבר חדש. כמו וירא והנה הרבו פני האדמה (בראשית ה). ועתה הנה הבמקך (שם יב). ויהי בבקר והנה היא לאה מכלל דעד השתא לאו היא לאה (מגלה דף יג). וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד אר"א מכאן שהיה הקב"ה בונה עולמות ומחריבן עד שברא את אלו ואמר דין הניין לי ודין לא הניין לי (ב"ר שם), ר"ל שמלת והנה מורה שעתה נתחדש דבר בהעולם טוב מה שלא הי' תחלה, ובברכה (פרשה מד) והנה דבר ה' אליו. והנה ה' בא ודבר עמו. ר"ל והנה מורה התחדשות והלא דבר עמו מתחלה וע"כ שהדבור תחלה הי' ע"י מלאך ועתה נתחדש שבא ה' ודבר עמו. ולפ"ז איך אמר כה והנה הנגע עמד בעיניו שזה אינו התחדשות רק בהפך שלא נתחדש דבר, מזה הוציאו חז"ל שאף אם הי' זה ענין חדש וכגון שבתוך ימי ההסגר כהה או כהם. אין זה מועיל ולא מזיק. רק אם נתחדש עתה שעמד בעיניו ולא פשה ודומה לקודם ההסגר יסגירהו שנית. וז"ש שאם כהם בימי ההסגר ופשה ביום השביעי וחזר למה שהי' מקודם אין זה פשיון. וכן אם כהה בימי ההסגר וכהם ביום השביעי לשיעור שהי' תחלה כאילו לא פשה:

כב והסגירו הכהן שבעת ימים שנית. דע שיש הבדל בין כשידבר במלת **עוד**. ובין כשידבר במלת שנית. כי במקום שאינו מקפיד על המספר ועל שיווי הענינים יתפס מלת עוד. ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך בחיקך (שמות ד). ויוסף עוד בלק שלוח שרים (במדבר כב), אבל במקום שמקפיד על המספר או על שיווי הענינים יתפס לשון שנית. וכן ויחלום שנית (בראשית מא). שחלם לו ב' פעמים בלילה אחת והיה חלום שנשנה, כמ"ש ועל השנות החלום פעמים. משא"כ בחלום יוסף אמר ויחלום עוד חלום אחר. ואמר וירא ה' אל שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון (מ"א ט ב) להוציא הדיבור שדבר אליו (שם ו יא) שלא הי' מראה כמו בגבעון כמ"ש בספרי שירי הנפש. וכן וימליכו שנית לשלמה (דה"א כט כב). ובהקבץ בתולות שנית (אסתר ב). מקפיד על המספר שהי' ב"פ. ואמרו במגלה (ריש פ' בתרא)

קָם כַּד הֲוָהלָא אוֹסֵף מַכְתָּשָׁא בְּמַשְׁכָּא וְיַסְגְּרִנֵּהּ כַּהֲנָא שִׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת: ו וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא יָתֵהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תִּנְיָנוּת וְהָא עֲמָא מַכְתָּשָׁא וְלָא אוֹסֵף מַכְתָּשָׁא בְּמַשְׁכָּא

ספרא

הנגע עמד בעיניו שאם העז וכהה כהה והעז כאילו לא כהה. ולא פשה שאם כנס ופשה או פשה וכנס כאילו לא פשה:

סב והסגירו שבעת ימים שנית מלמד שיום השביעי עולה לו מן המנין בין מלפניו ובין מלאחריו: **סג** וראה הכהן אותו ביום השביעי שנית כהן שרואהו בראשונה רואהו בשניה ואם מת רואהו כהן אחר: **סד** (ה) והנה כהה יכול למטה מארבע מראו' ת"ל הנגע. אי הנגע יכול במראיו ת"ל והנה כהה. הא כיצד כהה ממראיו לא למטה מארבע מראות. (ו) והנה כהה שאם העז וכהה כאילו לא העז. הנגע שאם כהה והעז כאילו לא כהה. (ז) לא פשה שאם כנס ופשה כאילו לא כנס. הנגע שאם פשה וכנס כאילו לא פשה. (ח) אם נאמרו בשבוע ראשון למה נאמרו בשבוע שני אלא שבבגד העומד בראשון מסגיר ובשני שורף ובאדם העומד בראשון מסגיר ובשני פוטר צ"ל בשבוע ראשון וצ"ל בשבוע שני. (ט) וטהרו הכהן מספחת אעפ"י שנשתנו מראיה או יכול אעפ"י שהלכה וחזרה ת"ל היא. מה יעשה לה רבי יהודה אומר תראה כתחלה

התורה והמצוה

וביבמות (דף צח) ויהי דבר ה' אל יונה שנית. שנית דבר עמו שלישית לא דבר עמו. ובחולין (דף לא) ובירושלמי (פ"ב דשבת) וכובס שנית מה ת"ל שנית מקיש תכבוסת ראשונה לתכבוסת שני'. ועפ"ז הבדילו חז"ל פה שאם הי' אומר והסגירו עוד שבעת ימים היו חושבים אותם בפ"ע נפרדים. משא"כ כשאמר שבעת ימים שנית הם דומים לראשונים ומתחילים מהם. כמו שבז' הראשונים נחשב עמהם היום שהסגיר כן בז' השנים יום ההסגר עולה מן המנין ונמצא עולה לפניו ולאחריו. (וכמ"ש בנגעים פ"א מ"ד ופ"ג מ"ה). משא"כ במ"ש ויחל עוד שבעת ימים אחרים לחד במד' רבה (שם) שהיו ג' שבועות שלמים כי שם כתוב מלת עוד:

סג וראה הכהן אותו שנית. תלה הראיה בכהן. ומשמע שצריך שכהן הרואה יראהו שנית. היינו ששני הפעמים יראה כהן א'. ובפסוק ז' אמר ונראה שנית אל הכהן. תלה הראיה בנראה שיתראה שנית. אף שהכהן הרואה רואה בפעם הראשונה כגון שהוא כהן אחר. מזה הוציא בספרא שלכתחלה צריך שיראהו הכהן שנית. היינו שכהן שרואהו בראשונה יראהו בשני'. ואם מת די אם הוא נראה שנית אל הכהן אף לכהן אחר. ולכן תראה מאמר דפה הוכפל במשנה י"ג על ונראה שנית אל הכהן. כי מפני הכתובים הוציא שני דינים אלה. ומובא בתוספתא ספ"א:

סד והנה כהה הנגע. מלת כהה בא על דבר שנחלש כחו. כמו כהות העין מלראות. ותכהין עיניו מראות. ובדרך ההגיוני רוח כהה (ישעי' סא) וכהתה כל רוח (יחז' כא) על חולשת רוח הפנימי. וכן ולא כהה בם (ש"א ג) לא החליש עזותם ע"י גערה. וכן לא יכהה ולא ירוץ, פשתה כהה (ישעי' מב), ובנגעים בא על כהות המראה החזקה וחולשתה, ויצויר או שנחלש לגמרי. כמו בהרות כהות לבנות (פסוק לט) שהם למטה מד' מראות. או שנחלש קצת, כמו והיא כהה (פסוק כא ופסוק כו) שהיא בתוך ד' מראות דהא צריך הסגר. ואולם פה מוכרח לפרש שכהה קצת והוא עדיין תוך ד' מראות. דאם כהה לגמרי עד שנעשה בהק מדוע אמר ולא פשה הנגע בעור. הא אף שפשה טהור. ולקמן (ס' סח) למד שגם הפשיון אין מטמא רק בד' מראות. ומכ"ש בזה שכל הנגע כהה מד' מראות שנטהר אף שפשה. ומדוע אמר וטהרו הכהן מספחת היא הלא בהק היא. שכשהיא למטה מד' מראות נקרא בשם בהק. ואיך אמר ואם פשה תפשה המספחת וטמאו הכהן, איך יטמאהו והוא בהק. וצי"ל ואם חזר למראות הנגע. ועוד הלא בזה טהור גם בשבוע ראשון וגם בתחלה. ואין להתעקש ולומר שבאמת דינו להוציא שרק אם כהה טהור אבל אם נשאר תוך ד' מראות אף שלא פשה יחליטנו. דא"כ הי"ל דין ההחלטה כמו בנגעי בגדים (לקמן נה). מכ"ז מבואר בהכרח שמ"ש והנה כהה הנגע ר"ל שכהה ממראה עזה כשלג שבו מדבר (כמ"ש ואם בהרת לבנה היא) והיא עתה במראה אלופס שניה. וז"ש בספרא והנה כהה יכול למטה מד' מראות ת"ל הנגע. ר"ל דהא קראו עדיין בשם נגע כמ"ש ולא פשה הנגע. שמבואר שאם פשה נגע היא וכמ"ש ואם פשה תפשה וכו' וטמאו. וכלל בזה כל הראיות שאמרנו. ועוד יוכרח זה בפעל כהה כמו שית' לקמן (ס' קיג). אולם לפ"ז משמע לכאורה שצריך שעכ"פ יוכהה ראייתו קצת אבל אם עומד במראיתו הקודם שמא מוחלט דהא התנה והנה כהה הנגע. (כי מ"ש הרמב"ם (פ"א מה' ט"צ ה"ח) שמ"ש והנה כהה הנגע היינו שכהה למטה מד' מראות, ופי' או אם כהה טהור אף שפשה. או אם לא פשה טהור. אינו עולה כפי חוקי הלשון שהיל"ל והנה כהה הנגע או לא פשה. וגם יקשה עליו מקצת הקושי' שהזכרנו למעלה). ובאמת רש"י ז"ל בפי' החומש כתב כן דבעינן דוקא שיהא כהה. אבל במשנה דנגעים (פ"ד מ"ז) מבואר דאף שעמד בעיניו ואף

הִוא וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְטָהֵר׃ ז וְאִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה הַמִּסְפַּחַת

התורה והמצוה

שנעשית עזה טהור. ורש"י עצמו כתב כן בפ"ק דמגלה (דף ח) וכן דעת הספרא. ודברי חז"ל מוכרחים שא"א כלל שזה תנאי שרק אם כהה טהור. שא"כ הול"ל כמ"ש בנגעי בגדים שאמר שם. וראה הכהן והנה לא הפך הנגע את עינו והנגע לא פשה טמא הוא ואם ראה הכהן והנה כהה הנגע וקרע אותו. כי דין המוחלט יש לו לבאר יותר. ועוד דהא בשחין ובמכוה שמטהרין בשבוע ב' מטהרין בלא פשה אף שלא הוכהה. וזה הא"ל שבשבוע הב' של נגעי בשר יהיה חמור משבוע הא' של שחין ומכוה. ועוד שבנתק לא הזכיר תנאי של כהה וכל הנגעים למדין זה מזה. ועוד שא"כ לא יצויר הסגר שני בספחת שאת שהיא כקרום ביצה וא"א שיכהה למטה מזה. ולדעת הר"ש והרא"ש והרע"ב שב' התולדות אין מצטרפין לא יצויר הסגר שני בספחת של בהרת ושאת. והכתיב פתח שאת או ספחת או בהרת. ולמה יסגיר ספחת. אמנם עומק פשט הכתוב מבואר במ"ש מספחת היא. ואין פירושו כמ"ש רש"י ז"ל מספחת שם נגע טהור. כי שם מספחת דומה לשם ספחת. וכן אונקלוס תרגם ספחת עדיא ומספחת עדיתא. וכת"י ספחת קלופי ומספחת קלופי דמספלא (מענין טפל) וכן פי' הכתוב לפי עומק הפשט. כי הייתי סובר בהגה שכל נגעי אדם טהורים אחר הסגר בלא פשה לבד כמבואר בשחין ומכוה ונתק. זה דוקא אם נשאר במראהו. כמו פה שתפס הציור אם בהרת לבנה היא, הנ נשאר עז כשלג. אבל אם כהה למראה סיד (או אף לקרום להרמב"ם שכולם מצטרפין) ה"א שזה תולדה חדשה ונגע אחר. קמ"ל שהגם שכהה הנגע כי שלא פשה בעור. הגם שלא יקרא עוד בשם בהרת (אחר שאינו כשלג) מספחת היא. שהא ספחת הבהרת (שהיא כסיד להר"ש או אף ספחת השאת לרמב"ם שכולם מצטרפין) וכמו שנחשב א' עם הבהרת לענין צירוף כן נחשב לענין זה כאילו עוד הבהרת קיים. וכיון שלא פשה טהור. וזה מבואר שבמות בהרת שלש ספחת אינם מורים על הטומאה רק על המראה שהתחדש בעור הבשר. עד שיהיו עליהם סימני טומאה שער לבן או מחי' או פשיון אז יקראו בשם נגע וצרעת. ולכן בכ"מ שיאמר בטומאה אומר נגע צרעת הוא. וכשמטהר אומר וטהרו הכהן שאת המכוה היא. ר"ל והשאת מצד עצמו טהור. וכן אמר פה מספחת היא ר"ל אינו צרעת רק ספחת לבד שהיא טהור. (וכ"כ הרלב"ג והנה כהה שנשתנה מראיתו של לובן למטה מהלובן שהיה בו אלא שהוא עדיין כלובן ד' מראות נגעים כי אעפ"י שנשתנה מראהו שיורה על עיפוש בבשר כיון שלא פשה טהור וזה כי השתנות המראה יורה באמת על עיפוש אלא שאין כל נגע המתחדש מעיפוש. צרעת, ואעפ"י שמראהו כמראות הנגעים) ובאמת הי' יכול לאמר חידוש יותר שגם אם נשתנה למראה עזה טהור כל שלא פשה, רק שאחר שתפס הציור בבהרת א"א שישתנה לעזה. ואם הי' תופס תחלה הציור בשאת הי' אומר והנה עזה הנגע ולא פשה בהרת היא. רק שהגם שידומה לנו שיהי' רבותא יותר בנשתנה מן כהה לעזה באמת שני השנויים שוים. וי"ל שלפי שבספרי הנגעים שאת קשה יותר מן בהרת. דהא סדר שאת או ספחת או בהרת, שמשמע שטומאת בהרת חידוש יותר כי הוא קל יותר משאת וספחת בחליו הגם שמראיתו חזק, והא אמר בשאת צרעת נושנת היא, וכן היה יכול לאמר וטהרו הכהן שאת היא והיה הציור שהוכהה למראה צמר לבן רק תפס שהוכהה למראה ספחת תולדות הבהרת שדרכה להתהפך לתולדתה להר"ש. ולהרמב"ם שמדבר פה גם אם נתהפך למראה קרום ביצה תפס זה לרבותא אף שרחוק לגמרי מן הבהרת בכ"ז אינו כנגע חדש. וגם כי רצה לתפוס הציור במספחת מפני שאומר ואם פשה תפשה ודרך המספחת להוליד פשיון ורצה ללמד הדין כפי המורגל בטבע הנגעים. וז"ש במשנה ס. מספחת היא אעפ"י שנשתנה מראה. ר"ל במ"ש מספחת היא ידעינן שאין הפי' מ"ש והנה כהה הנגע שהיא תנאי דוקא נשתנה. רק אעפ"י שנשתנה מראה בכ"ז מספחת היא ואינו נגע חדש וכ"ש בלא נשתנו. ולפ"ז סדר הכתובים כך היא אדם כי יהי' בעור בשרו שאת או ספחת, וזה עדיין טהור. רק שיש חשש שיהי' לנגע צרעת ע"י סימני טומאה לכן יובא אל הכהן ואם רואה שער לבן היא צרעת לא בהרת לבד. ואם אין בו שער לבן יסגיר וכו' ואם רואה בסוף שבוע ב' שלא פשה אז לא מבעי' אם עומד במראהו הקודם שאז הוא בהרת פשוט וטהור. כי אף אם כהה למראה אחרת שאז אינו בהרת. כל שלא פשה הוא מספחת פשוט אף שהתראה בתחלה במראה הבהרת. כיון שלא נתקיים מראה זאת ונשתנה למראה ספחת אתגליא שאינו בהרת רק ספחת פשוט וטהור. וכ"ש אם לא נשתנה מראהו שהיא בהרת פשוט וטהור. וז"ש בספרא (פרשה ה) אי הנגע יכול במראיו ת"ל והנה כהה הא כיצד כהה ממראיו לא למטה מד' מראות, ר"ל אם לא יאמר והנה כהה הנגע רק והנה לא פשה הנגע הייתי טועה שרק במראה. אבל אם נשתנה ממראה בהרת למראה ספחת טמא, ת"ל והנה כהה אף שכהה. הא כיצד כהה ממראי' לא למטה מד' מראות כמו שהוכחנו למעלה. וז"ש (במשנה ואו) והנה כהה שאם העז וכהה כאילו לא העז וכו'. משלים דבריו ור"ל שמזה (וממ"ש והנה שמורה דבר חדש כנ"ל) מבואר, שאין בתר המראה שיתראה בו הנגע בסוף ימי ההסגר שאם העז וכהה ר"ל תחלה היפה

וְידַכְּנֵהּ כָּהֲנָא עֲדִיתָא הִיא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִדְכֵּי: ז וְאִם אוֹסָפָא תוֹסִיף עֲדִיתָא

ספרא

חכמים מטהרים: סה (י) וכבס בגדיו. מלטמא משכב ומושב ומלטמא בביאה. וטהר מן הפריעה ומן הפרימה ומן התגלחת ומן הצפרים:

התורה והמצוה

עוד ובסוף ההסגר כהה אינה בכלל רק ספחת, דהא הכתוב אומר שההבהרת שכהה מספחת היא וכאילו לא העז בתחלה רק היתה מספחת מתחלתה. ומזה נוציא שס"ה אם כהה והעז. ר"ל שהיתה כהה בתחלת ובסוף ההסגר נעשית עזה דינו כאילו לא כהה רק כאילו כן היתה מתחלה. וכמו שהוכחנו למעלה. ולפ"ז זה עצמו מ"ש בשבוע ראשון והנה הנגע עמד בעיניו. שכולל בין נשתנה בין לא נשתנה. וכן ממ"ש והנה לא פשה מבואר שאם כהה ופשה וכו'. וכמו שהוכחנו זאת במ"ש כן בשבוע ראשון (כנ"ל ס' סא), וע"ז שואל אם נאמר בשבוע ראשון למה נאמר בשבוע שני. ומשיב משום דמצאנו בנגעי בגדים ששבוע שני חמור משבוע ראשון. וה"א שהגם שבנגעי אדם, שבוע שני קל יותר לענין באם לא פשה טהור. בכ"ז לענין אם נשתנה ממראה למראה ולענין אם כהה ופשה נטעה שבשבוע ב' חמור יותר, הנה הראינו שדברי רבותינו ז"ל מוטבעים ומוכרחים בפשט הכתוב, ואל יהי' זה זר בעיניך שמ"ש והנה כהה הנגע אינו תנאי רק פי' אף שכהה. שכן בכל הפרשה הזאת כשבאו שני תנאים בא א' לתנאי והב' לרבותא. כמו מ"ש ועמוק אין מראה מן העור ושערה לא הפך לבן, פי' אף שאין מראה עמוק כל ששערה לא הפך לבן יסגיר, וכן במ"ש ושער בנגע הפך לבן ומראה הנגע עמוק יתפרש להספרא אף שעמוק, ובא לרבות ספחת השאת כנ"ל ס' נב. (וכמ"ש באה"ש כלל רכה). והנה במ"ש מספחת היא. שר"ל הנגע היא מספחת, מורה שלא נתבטלה הנגע רק נשתנה לספחת. שזה מורה שאת היא, ומזה הוציא מ"ש (במשנה ס) יכול אעפ"י שהלכה וחזרה ת"ל הוא. ר"ל שאם הלכה אינה היא מה שהיתה תחלה, וחכמים מטמאים, וסתם רבי כמותם (בספ"ד דנגעים) וטעמם דאין משגיחין על אמצע ימי ההסגר כמ"ש על והנה לא פשה, וכיון שחזרה לבסוף דינה כאילו לא הלכה:

סה וכבס בגדיו וטהר. כבר באמרנו (למעלה ס' או) שהעתיד יבא על שני פנים אם יש מקום לוי"ו, א] העבר המהופך לעתיד, כמו וכבס וטהר, ב] העתיד הגמור עם וי"ו בלתי מהפכת כמו ויטהר, וההבדל שביניהם שהעתיד ע"י ויו ההפוך יורה שבזמן העתיד יהי' הדבר נשלם מכבר ופי' וטהר שאז כבר יהי' טהור, אבל העתיד הגמור ויטהר מורה שאז תתחיל פעולת הטהרה, עיי"ש באורך, ועפ"ז יסדנו בפ' שמיני (ס' קכג) שמ"ש וטמא עד הערב וטהר, הוא לשון הסותר א"ע. אחר שהם מציינים פעל עבר נשלם בזמן עתיד, וא"א דיהי' הטהרה נשלמת עם הטומאה, ולכן דרים שם, שכבר היה טהור קודם הערב שמש לחולין וכן במ"ש פה וכבס בגדיו וטהר יפול הקושיא הזה שא"א לפרש וטהר עבר הנשלם בזמן עתיד שבעת הכיבוס אינו טהור עדיין והטהרה לא נשלמה עד אחר הכיבוס, והי"ל ויטהר, שהוא עתיד גמור שמורה שיטהר אחר שיכבס. ולכן דרשו חז"ל שהכיבוס היא מלטמא מו"מ ולטמא בביאה, (והוא לדעת התוס' והר"ש מטמא מו"מ לטמא אוכלים ומשקים, ואינו מטמא מו"מ כזב לטמא אדם וכלים כמ"ש בפסחים (דף סז), ולדעת הרמב"ם מטמא כזב וזבה), ומ"ש וטהר שכבר היה טהור, שאינו חייב בפריעה ופרימה ותגלחת וצפרים כמצורע מוחלט, וכן דרים בספרא (פרק ס מ"ח) גבי נתק, ובמגלה (דף ח) תני רב שמואל בר"י וכבס בגדיו וטהר טהר מפריעה ופרימה דמעיקרא, א"ל רבא אלא מעתה גבי זב דכתיב וכבס בגדיו וטהר מהו טהור מעיקרא איכא אלא טהור השתא מלטמא כ"ח בהיסט וכו', והנה יפלא הלא דרשה הנז' עמ"ש בפ' שמיני וטמא עד הערב וטהר יודה בה רבא, דהא הגמ' הביאה ביבמות (דף ע"ה) בלי חולק, ומדוע לא נראה לו דרשה דפה, אולם ההבדל מבואר שבמ"ש וטמא וטהר יש סתירה בין הנושאים דא"א שיהי' טהור בשהוא טמא, לא כן במ"ש וכבס בגדיו וטהר, אין סתירה שע"י הכיבוס יטהר, ויצדק לאמר וכבס אחר שכבר כבס כבר הוא טהור. רק שדרשת הספרא (לדעת רבא) הוא דק"ל איך אמר וטהר בעבר נשלם והלא אחר הכיבוס לא נשלם הטהרה כי עדיין צריך הערב שמש, ומחמת זה אמר וטהר מפריעה ופרימה, ולכן הקשה רבא אלא מעתה גבי זב נמי וכו' אלא טהור השתא מלטמא כ"ח בהיסט, שמצד זה הוא פעל עבר נשלם שאם רואה אח"כ הוא טהר מכבר ואינו מטמא למפרע. ולפי דעתי רבא לא יחלוק על ברייתא בספרא רק שצריך טעם למה ידרש זה גבי מצורע ולא גבי זב, ונהפך הוא שגבי זב דרש (בספרא מצורע פרק ה) וטהר מלטמא כ"ח במגע כדרשת רבא, ומזה מבואר שאין דורש זה מן וטהר רק מן וטהרו הכהן, שאחר שאמר וטהרו הכהן איך אמר וכבס בגדיו וטהר. וע"כ פי' וטהרו מפריעה ופרימה ותגלחת וצפרים. שכיון שאינו מחליטו פטור מכל אלה. וכבס בגדיו וטהר לענין שלא יטמא כ"ח בהיסט. רק לפ"ז צריך לגרוס בברייתא דספרא וטהרו מן הפריעה ומן הפרימה. ומוסב על וטהרו הכהן. ורב שמואל דתני וטהר מן הפריעה והפרימה ס"ל דהדרוש הוא ממלת וטהר. וע"ז מק' רבא מזב דשם כתוב ג"כ וכבס בגדיו וטהר [וכוונתו שמזה מוכח שאין הדרוש מן מלת וטהר] רק שהדרוש הוא ממלת וטהרו. ולפ"ז לא מוכח מכאן רק

בְּעוֹר אַחֲרֵי הֵרָאֹתוֹ אֶל־הַכֹּהֵן לְטָהֳרָתוֹ וְנִרְאָה שֵׁנִית אֶל־הַכֹּהֵן׃ ח וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה פָּשְׂתָה הַמִּסְפַּחַת בָּעוֹר וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן צָרַעַת הִוא׃ פ ט נֶגַע צָרַעַת כִּי תִהְיֶה

רש״י

טהרה (ח) וטמאו הכהן. ומשטמאו הרי הוא מוחלט וזקוק לפריעה ולתגלחת ולקרבן א האמור בפ׳ זאת תהיה: צרעת היא. המספחת ב הזאת: צרעת. לשון נקבה: נגע. לשון ג זכר:

שפתי חכמים

ה א׳ זכ: א כלומר מה שאין כן במצורע מוסגר שאין בו אחד מכל אלו ומפני שכאן הוזכרו טומאות מצרע מוסגר וטומאת מצורע מוחלט דבפנים הוזכרה טומאה דמוסגר כתיב וכבס בגדיו מכלל שהיה טמא. כי המוחלט כתוב וטמאו הכהן וגו׳ הודיענו כאן גם כן ההבדל שביניהם: ב הוצרך לפרש זה מפני שמספחת הוא שם פרטי לנגע טהור הוצרך לפרש שאלת היא שם אל המספחת הזאת (פירושו שהנגע שהיינו חושבים שהוא מספחת שהוא טהור אינו אלא צרעת שהוא טמא אבל לעיל גבי מספחת היא בודאי אבהרת דלעיל קאי ובהרת הוא שם כולל ולכל נגע בהיר אתי שפיר לומר מספחת היא כלומר בהבהרת דלעיל ואין צריך לפרש רש״י כלום לעיל. הרא״ם: ג ק״ל דלעיל כתיב נגע צרעת הוא ש״מ דצרעת לשון זכר וכאן כתוב נגע צרעת כי תהיה שהוא לשון נקבה. ועל זה פירש צרעת לשון נקבה ונגע לשון זכר מ״ה לעיל דכתיב נגע צרעת הוא

התורה והמצוה

תגלחת ולפרים לא פריעה ופרימה, ר״ל שיטהרו מפריעה ופרימה מעכשיו. ולכן אמר פה דיש כתוב אחר לספור מצורע מוסגר מפריעה ופרימה:

כו ואם פשה תפשה המספחת אחרי הראותו מלת התנאי ואם מורה שמוסב למ״ש וכבס בגדיו וטהר. ואמר בכ״ז אם אחר הטהרה פשה תפשה יטמא שנית. וז״ש יכול הרי הוא מסולק ת״ל תפשה טמא. ומ״ש אין לי אלא במראה שלא במראה מנין ת״ל ואם פשה תפשה המספחת (כנ״ל) ר״ל שכבר התבאר (בס׳ סד) שמ״ש מספחת היא היינו אחר שתחלה הי׳ בהרת לבנה ועתה כהה הנגע היא עתה כפחת. וכיון שאמר אם פשה המספחת מבואר דאף שלא פשתה במראה בהרת כמו שהיתה תחלה רק במראה ספחת (שהיא כסיד או כקרום ביצה) בכ״ז טמא. (ודרוש זה נתבאר בספרא (מצוה יד יז) עיי״ש ס׳ סח). והנה הי׳ די לומר ואם פשה תפשה אחרי כן. רק שאז לא הייתי יודע שהפשיון סימן טומאה תמיד ז״ל שרק אחר הפטור מטמא שנית ע״י פשיון. (שמ״ש והנה כהה הנגע לא פשה והסגירו י״ל שר״ל אף שלא פשה יסגיר כמו שאנו מפרשים במ״ש והנה כהה הנגע אינו תנאי רק בא לרבותא) לכן אמר דרך כלל שכל שפשה אחרי הראותו אל הכהן לטהרתו שהוא מן סוף הסגר ראשון והלאה (כמו שית׳ בסימן שאח״ז) יטמא. אמנם הספרא למד ממ״ש ואם פשה תפשה. ר״ל כי יש ארבע זמנים שהפשיון מטמא. (א) בסוף שבוע א׳ (ב) בסוף שבוע ב׳ (ג) אם עברו ימי ההסגר ולא ראהו הכהן עד יום השמיני או התשיעי. (ד) אם פשה אחר הפטור. ונמצא בזה ג׳ ברייתות (א) אמר בספרא (פרשה ד מ״ו) גבי שחין ואם פשה תפשה מה ת״ל לפי שנאמר וראהו הכהן ביום השביעי ואם פשה תפשה אין לי פשיון מטמא אלא בשביעי שמיני תשיעי עשירי מנין ת״ל ואם פשה תפשה. (ב) אמר (פ״ז מ״ח) גבי מכוה אין לי שהפשיון מטמא אלא בסוף שבוע מנין אף לאחר הפטור ת״ל ואם פשה תפשה. (ג) אמר (פ״ט מ״ט) גבי נתק, אחרי טהרתו אין לי אלא לאחר הפטור מנין אף בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע ב׳ ת״ל ואם פשה תפשה, והכי פירוש הברייתות. לפי שבמכוה כתוב וראהו הכהן ביום השביעי ואם פשה תפשה משמע דוקא ביום השביעי לא ביום ח׳ וט׳. אין הפשיון מטמא. לכן אמר בשחין שהם ואם פשה תפשה ולא אמר ביום השביעי. וזה פי׳ הברייתא הראשונה שגבי שחין. ולפי שמשחין ומכוה לא ידענו רק בסוף ימי ההסגר קודם הפטור מנין לאחר הפטור ת״ל אם פשה תפשה ומעיין הלשונות זל״ז שה״ה לאחר הפטור כמו שהיא בנתק. וזה פי׳ ברייתא השני׳ שגבי מכוה. ולפי שבנתק כתוב אחרי טהרתו שהיא לאחר הפטור ולא ידענו קודם הפטור וסוף שבוע א׳ וב׳ לכן מרבה ואם פשה תפשה. ר״ל מדייק הלשונות כמו בשחין ומכוה ונתק שהוא אף קודם הפטור, עכ״פ למדינן בכל מיני הנגעים בכלל שהפשיון מטמא בין בסוף שבוע א׳ וב׳ בין אם לא ראהו כיון בכלות ההסגר. בין לאחר הפטור. וכמו שהדין בפשיון כ״ש שכן הדין בשער לבן ובמחי׳. אחר שהשער לבן ומחיה מטמאים גם בתחילה והם חמורים מן הפשיון שאינו מטמא בתחלה. והנה זה דבר מבואר שהמקור הבא לפני הפעל יציין העמות הפעולה בכל אופן אפי׳ כמה פעמים. וכמ״ש הטב תטיבם אפי׳ מאה פעמים (ועי׳ בב״מ דף לא ובאה״ב כלל לח) וכן ממ״ש פשה תפשה ידעינן שאפי׳ פשתה כמה פעמים מחזור להטמא ומזה ידעינן דכ״ש בסימן טומאה אחר שער לבן ומחי׳. שמטמאים כ״פ. וז״ב החליפו בשער לבן הלך שער לבן וחזר שער לבן וכן המחי׳ והפשיון וכו׳ ת״ל תפשה ואם פשה תפשה [וע׳ נגעים פ״ה מ״ג]:

בְּמַשְׁכָּא בָּתַר דְאִתַּחְזֵי לְכַהֲנָא לְדַכּוּתֵהּ וְיִתְחֲזֵי תִּנְיָנוּת לְכַהֲנָא: ח וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא אוֹסֵפַת עֲדִיתָא בְּמַשְׁכָּא וִיסָאֲבִנֵּהּ כַּהֲנָא סְגִירוּתָא הִיא: ט מַכְתַּשׁ סְגִירוּ אֲרֵי תְהֵי

ספרא

סו וכבס בגדיו יכול הרי הוא מסולק ת"ל תפשה טמא. (יא) אין לי אלא במראה שלא במראה מנין ת"ל ואם פשה תפשה [המספחת]. (יב) החליטו בשער לבן הלך שער לבן וחזר שער לבן. וכן המחיה והפשיון בתחלה בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני לאחר הפטור הרי הוא כמות שהיתה ת"ל תפשה ואם פשה תפשה:

סז (יג) יכול יהיה הפשיון מטמא בתחלה ת"ל אחרי הראותו אל הכהן. לטהרתו יכול אם ראהו כהן שהוא פושה והולך יזקק לו ת"ל לטהרתו אינו נזקק לו אלא משעה שהוא רואה אותו מטומאה לטהרה. ונראה שנית אל הכהן כהן שהוא רואה בראשונ' רואהו בשני' ואם מת רואהו כהן אחר:

סח (יד) וראה הכהן והנה פשתה המספחת בעור. הרי זה בא ללמד על הפשיון שלא יטמא אלא בד' מראות ובהם המראות שהאום מטמא הפשיון מטמא. (טו) הלא דין הוא. האום מטמא והפשיון מטמא. מה האום אינו מטמא אלא בד' מראות אף פשיון אינו מטמא אלא בד' מראות. (טז) או כלך לדרך זו שער לבן סימן טומאה ופשיון סימן טומאה. מה שער לבן מטמא בכל מראה לובן אף פשיון יטמא בכל מראה לובן. (יז) נראה למי דומה דנים דבר שמטמא בכל נגעים מדבר שמטמא בכל נגעים ואל יוכיח שער לבן שאינו מטמא בכל נגעים. או כלך לדרך זו דנים דבר שהוא סימן טומאה מדבר שהוא סימן טומאה ואל תוכיח האום שאינו סי' טומאה ת"ל וטמאו הכהן צרעת היא ה"ז בא ללמד על הפשיון שלא יטמא אלא בד' מראות. היא פרט לספחת הבהק:

פ"ג סט (א) נגע צרעת כי תהי' באדם וראה הכהן. למדנו לשאת שהיא מטמא במחי' ומנין לרבות שאר המראות. ודין הוא. אם מצאנו ששוו כל המראות לשאת ליטמא בשער לבן ישוו כל המראות לשאת ליטמא במחי', ועוד ק"ו אם שוו כל המראות לשאת ליטמא בשער לבן שאין שער לבן מטמא בקרחת ובגבחת. לא ישוו כל המראו' לשאת ליטמא במחי' שהמחי' מטמא בקרחת ובגבחת. לא אם שוו כל המראות לשאת ליטמא בשער לבן ששער לבן מטמא בשחין ובמכוה. ישוו כל המראות לשאת ליטמא במחיה שאין המחי' מטמא בשחין

התורה והמצוה

סז ואם פשה וכו' אחרי הראותו אל הכהן לטהרתו. ממ"ש אחרי הראותו אל הכהן מבואר שאין הפשיון מטמא טרם שנראה אל הכהן אם פשה תיכף כהולד הנגע. וממ"ש לטהרתו, מבואר שגם אחר שנראה אל הכהן אין הפשיון מטמא רק אם נראה לטהרתו. ר"ל כי הראי' הראשונה שהכהן רואהו בתחלה אינו לטהרתו רק לטומאתו. כי עד עתה הוא טהור ולא נקרא על הנגע שם טומאה, וא"א שיבא ע"י ראי' זו מטומאה לטהרה רק מטהרה לטומאה. רק הראי' השני' שבסוף ימי ההסגר שכבר נקרא עליו שם טמא. אז הכהן רואהו לטהרתו ואז הפשיון מטמא, וז"ש לטהרתו יכול אם ראהו כהן וכו' ת"ל לטהרתו. משעה שהוא רואה אותו מטומאה לטהרה, ומ"ש על ונראה שנית אל הכהן כבר נשנה (בסוף משנה ב') ופרשתיו (בס' סג):

סח וראה והנה פשתה המספחת בעור. שם מספחת הוכפל כאן שלא לצורך. דכבר אמר ואם פשה תפשה המספחת. ופי' חז"ל שבא ללמד שהפשיון לא יטמא רק בד' מראות שהאום מטמא. כי כבר התבאר (בס' סד) שמ"ש מספחת היא. היינו שכהה הנגע ממראה עזה כשלג למראה ספחת ופ"ז אמר והנה פשתה המספחת שמזה למד (במשנה יח) אף שהפשיון הוא שלא כמראה הנגע העקרית דהא אמר פשתה המספחת הרי הפשיון הוא במראה ספחת והנגע העקרית היתה בהרת מ"מ הוא טמא (כנ"ל סי' סו). אולם עדיין י"ל שמה שאמר שגם מראה ספחת טמא ה"ה יתר מראות. ע"ז כפל שנית והנה פשתה המספחת שבא הכפל בא בדוקא כמבואר אצלינו באילת השחר (כלל קלז). ובא לאמר שמרא' אחרת אינו מטמא (ובארו כי בצד הסברה יש להסתפק כי בצד א' יש לדמותה אל האום. שהפשיון דומה לו שמטמא בכל נגעים אף בנתקים ונגעי בגדים ובתים. (משא"כ שער לבן אין מטמא אלא בעור בשר) ובצד א' יש לדמותה לשער לבן שהיא סימן טומאה כמוהו. (שעל הפשיון והשער לבן מחליטו ולא על האום), וי"ל שדומה לשער לבן שמטמא בכל מראה לובן לכן צריך קרא, ומ"ש היא פרט לספחת לבוהק. ר"ל פרט לשספחה לבהק, שאז אינו פשיון. ויש' לקמן סי' קיז ועיין באה"ש כלל קלה:

סט נגע צרעת כי תהי'. כפי דעת המבארים, דברה התורה, תחלה דרך כלל. אדם כי יהי' בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת. ואחריו פרטם מן האחרון אל הראשון. ופי' תחלה דין בהרת עזה כשלג ואחריו בהרת ספק שצריכה הסגר ואח"כ דין מספחת טהורה וטמאה. ואחר יפרש דין שאת. אמנם כבר בארנו (למעלה ס' נו) שמה שתפסה התורה ואם בהרת לבנה היא. הוא לדוגמא, שתפס א' מהם

בְּאָדָ֑ם וְהוּבָ֖א אֶל־הַכֹּהֵֽן׃ י וְרָאָ֣ה הַכֹּהֵ֗ן וְהִנֵּ֤ה שְׂאֵת־לְבָנָה֙ בָּע֔וֹר וְהִ֕יא הָפְכָ֖ה שֵׂעָ֣ר לָבָ֑ן וּמִֽחְיַ֛ת בָּשָׂ֥ר חַ֖י

בעל הטורים

עתה וכן (וישב בבקר) והנה היא לאה. (עי' מגילה דף יג): (ט) באדם ד' הכא והידך או באדם אשר יטמא לו (פי' אמור) ובוגדים באדם תוסיף (משלי כג) אשר בנע האדם (באדם). ובוגדים באדם תוסיף איירי בזנה זרה שמפתה האדם עד שישמע לה וזהו אשר שלם האדם באדם שהיא בולעת בו ואם ישמע לה סוף שילקה בצרעת ויטמא כמת. סמך נגעים ליולדת לומר בכל מי בהיט שומר נדום הולד מצורע. (הוא כמו ד"א) הקב"ה אומר לולד אם תטיב מעביך ראה מה נראתי למעלה פתח בהמה ותיה למאכלך

רש"י

(י) ומחית. סיינמי"ס בלע"ז שנהפך מקצת הלובן שבתוך השאת למראה בשר אף הוא סימן טומאה שער לבן ב"א מחיה ומחיה בלא שער לבן ד ואע"פ שלא נאמרה מחיה אלא בשאת אף בכל המראות

שפתי חכמים

פוה מלת הוא שב על הנגע שהוא לשון זכר: ד דלקמן בפרשה זו כתיב וביום הראות בו בשר חי יטמא משמע אם יש בשר חי טמא הוא אף כשאין הפך שער אם כן מה דכתיב הכא והיא הפכה שער לבן ומחית פירושו הפך שער לבן בלא מחיה או מחיה

התורה והמצוה

נגעים וה"ה שהדין נוהג בכולם. וכן באמרו (בסי' סד) שמ"ש והנה כהה הנגע מספחת היא. נוהג בכל המראות. ובהבהרת שכן ג"כ מ"ש פה והנה שאת לבנה בעור היא ג"כ לדוגמא שה"ה בכל המראות. כי אין לומר כלל שחלק בפרשה זו בין בהרת שמטמא בשער לבן ובין מספחת שמטמא בפשיון ובין שאת שמטמא במחי'. שאז הי' צריך לדבר הכל בדרך החלוקה והי' ראוי לומר בפסוק ג'. אם בהרת היא וראה הכהן וכו'. ופה הי"ל ואם שאת לבנה היא, והיינו יודעים שמפרש החלוקות שהתחיל בהם שאת או ספחת או בהרת, אבל במה שהתחיל פה נגע צרעת כי תהי' באדם מבואר שמתחיל ענין חדש. והדבור הראשון כבר נשלם. וכבר באר דין בהרת ושאת וספחת. שכולם מטמאים בשער לבן. ואחר שגמר דין שער לבן מתחיל דין סימן המחי'. שנוהג ג"כ בכל הנגעים. ותפס שאת לדוגמא, מפני שלרוב תבא מחי' בנגע שאת, שמדרכה להוליד מחי'. כמו שבסימן שער לבן תפס בהרת לדוגמא מטעם זה שהבהרת יוליד שער לבן. והספחת מוליד פשיון על הרוב. ותפסה הדינים כמו שהוא בטבע הנגעים. ובכ"ז דין כל הד' מראות שוים. וכבר באר (בסי' מב) שבפרשה הקודמת השתמש לרוב בשם נגע, ובפ' זו השתמש לרוב בשם צרעת. שבשם נגע יציין החולי המוליד שער לבן, והוא נופל יותר על בהרת שדרכה להוליד שער לבן. ושם צרעת יציין החולי המוליד מחי' ונופל יותר על השאת שמוליד מחי'. וכשאמר נגע צרעת כולל בהרת ושאת. וכמו שכתבתי עוד בזה (בסי' נג) עי"ש. וכשיבואו שני שמות אלה במובנם המדויק הוא כאילו אמר בהרת ושאת. וכשיבואו במובנם הרחב כולל בזה כל מראות נגעים שכבר יפול על כולם שם נגע צרעת דרך כלל, שגם על המספחת אמר והי' בעור בשרו לנגע צרעת. ותחלה למד הספרא ממ"ש נגע צרעת שבא לכלול כל ד' מראות נגעים. וז"ש ומנין לרבות כל המראות וכו' ת"ל נגע צרעת. אבל השיב ע"ז ומה השאת אוס אף הבהרת אוס ומנין לרבות שאר המראות. ר"ל שי"ל שבאו על צד הדיוק, שנגע הוא בהרת וצרעת הוא שאת ורק הם מטמאים במחי' מצד שהם אוס, ר"ל אבות נגעים, משא"כ שני מראות הספחת בהם תולדות לא יטמא במחי'. ת"ל נגע צרעת כי תהי' (מלת כי תהי' שבמשנה ב' מוסב גם על דרוש הקודם) מוכיח זה מכלל לשון הפרשה בדרך שכתבתי למעלה. שאם שבאו החלוקות בין הנגעים שבהרת ושאת מטמאים בשתיהם לא הספחת לא היה לו להתחיל ענין חדש נגע צרעת כי תהי' באדם. רק הי' לו לומר בדרך החלוקה שיאמר בפסוק ג' אם בהרת היא ופה יאמר ואם שאת היא. והגם שרוצה לרבות בגם בהרת מטמא במחי' הי"ל לבאר ואם שאת או בהרת היא. או שירבה בהרת ע"י שיזכיר באמצע המאמר שם נגע צרעת. ולא הי' לו להתחיל ענין חדש נגע צרעת כי תהי'. מזה מבואר שמדבר מכל הנגעים ושם נגע צרעת היא שם הכלל. (ובארו שבלא ריבוי הכתוב הו"א ללמוד במה מצינו או בק"ו שכיון שכל המראות שוים לבאת למנין שמטמאים בשער לבן הקל שא"כ בקרחת ובגבחת כ"ש שישוו לו ליטמא במחי' בחמור שעיקר בקרחת ובגבחת. שי"ל בהפך שמשער בן חמור ממחי' שמטמא בשאין ובמכוה מה שאין מחי' מטמא לכן נצריך ריבוי הכתיב). ומ"ש במשנה ב' כי תהי' מן הדבור ואילך. הוא עפ"י מה שנשם גם מהוקי הלשון שהי' צ"ל אשר תהי'. וכמו שבארתי היטב למעלה (ס' ב'):

ט נגע צרעת כי תהי' באדם. בכל הפרשה תפס אדם כי יהיה בו. ובשר כי יהיה בו, כי כן דרך הלשון כשיאמר שהתואר נמצא במתואר או שחל המקרה בעצם וכדומה יבא העצם או המתואר בדרך נושא וחלות המקרה יסופר עליו בדרך נשוא המאמר. את כל העץ אשר בו פרי עץ. כל בשר אשר בו רוח חיים. איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני. איש אשר יהיה בו מום. או איש אשר יהיה בו שבר רגל וכדומה. וכן הי"ל אדם כי יהיה בו נגע צרעת. ואמרו חז"ל ששינה הלשון ללמד שכן גם הדין בשחל הנגע על האדם כולו. וז"ש להביא את הבא בכולו לבן בתחלה שמהיה ממטמאו. ובזה דרך לומר בגבן

בְּאֱנָשָׁא וְיִתְּתֵי לְוָת כַּהֲנָא: וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא עַמְקָא חִוָּרָא בְּמַשְׁכָּא וְהִיא הֲפָכַת שְׂעַר

ספרא

ובמכוה ת"ל נגע צרעת. ומה השאת אום אף הבהרת אום. ומנין לרבות שאר המראות הוא הדין והוא התשובה ת"ל נגע צרעת. (ב) כי תהי' מן הדיבור ואילך: ע באדם להביא את הבא בכולו לבן שתהי' המחיה מטמאתו. והלא דין הוא. בהרת קטנה מחיה מטמאתה בהרת גדולה לא כ"ש. לא א"א בבהרת קטנה שהיא סימן טומאה. תאמר בבהרת גדולה שאינה סימן טומאה. הואיל ואינה סימן טומאה. לא תהיה מחיה מטמאתה. ת"ל באדם להביא את הבא בכולו לבן שתהא מחיה מטמאתו:

עא (ג) קראו לו לראות נגע אחד וצמח בו נגע אחר מנין שהוא זקוק לו ת"ל וראה הכהן והנה שאת: עב והיא הפכה. שהפכתו היא לא שהפכתו חברתה. (ד) זה שער פקידה שעקבי' בן מהללאל מטמא וחכמים מטהרים. אמר ר"ע מודה אני בזה שהוא טהור. איזהו שער פקידה מי שהיתה בה בהרת ובה שתי שערות הלך ממנו כחצי גרים והניח לשער לבן במקום הבהרת וחזר. אמרו לו כשם שבטלו דברי עקביא אף כך דבריך אינם מקוימים. (ה) והיא הפכה שהפכתו כולה ולא שהפכתו מקצתה. כיצד בהרת כחצי גרים ובה ב' שערות ונולדה בהרת כחצי גרים ובה שערה אחת ה"ז להסגיר. (ו) והיא הפכה שהפך כולה את כולו ולא שהפך כולה את מקצתו. כיצד בהרת כחצי גרים ובה שערה אחת נולדה בהרת כחצי גרים ובה שערה אחת ה"ז להסגיר. בהרת כחצי גרים ואין בה כלום ונולדה בהרת כחצי גרים ובה שתי שערות הרי זו להחליט מפני שהפכתו הבהרת כגרים: עג (ז) ומחית בשר חי יכול כל שהוא ת"ל שער לבן ומחית מה שער לבן מקום ב' שערות אף

התורה והמצוה

זה. כמו כי יהיה באיש חטא משפט מות. שזה נמצא בכלל האיש לא בחלק ממנו. והראב"ע כתב והובא. האדם כחבריו. ר"ל כי בכ"מ יסוב הפעל על הנושא. ומשמעו והובא הנגע. לכן תקן שפעל והובא מוסב על שם אדם. אבל לדרשת חז"ל הלשון מתוקן. שבזה הנגע היא המובא. אחר שהתפשטה על כולו ואינה בחלק מבשרו רק היא כל האדם. (ובארו שה"א לדעת דין זה מן הסברה דלא גרע נגע שהתפשטה בכולו מנגע קטנה שהלא ראינו קולא בנגע כזה שאינו סימן טומאה דכולו הפך לבן טהור הוא):

עא וראה הכהן והנה שאת לבנה בעור. כבר בארנו (למעלה ס' סא) שכ"מ שיאמר מלת והנה, היא מורה על דבר חדש. וזה לא ידקדק פה לפי פשוטו שלא נולד דבר חדש בעת הראיה. רק שראה שהנגע היא שאת לבנה והול"ל וראה הכהן שאת לבנה בעור. ופי' חז"ל שפי' הכתוב נגע צרעת כי תהי' באדם ר"ל א' מד' מראות נגעים (כמו שהכרחנו פי' זה בס' סט) ובעת שהובא אל הכהן נשתנה הנגע אל נגע אחר. וראה והנה (נולד בה דבר חידוש) שהיא שאת לבנה וז"ש קראו לו לראות נגע א' וצמח בו נגע אחר מנין ת"ל וראה הכהן והנה שאת. [וכבר למד למעלה ס' כ"ג שאם יש שני נגעים בתחלה רואים שתיהן ועתה משמיענו אף שהיה נגע א' ונשתנה קודם שראה הכהן לנגע אחר]:

עב והיא הפכה שער לבן. מלת והיא שבא תחת השם בא תמיד לדייק היא לא זולתה (וכמ"ש באה"ש כלל ר"י) (כי הי' יכול לומר כמ"ש בשחין ושערה הפך לבן או כמו בנתק ובה שער הפך לבן) ועפ"ז הוציאו ג' דרושים (א) שהפכתו היא לא שהפכתו חברתה. ר"ל שאחר שפרשנו (בסימן הקודם) שהכתוב מדבר פה שהי' בו תחלה נגע אחר ובעת שבא הכהן נשתנה לשאת. כמ"ש והנה שאת. שמורה שנתחדש השאת אז עתה. אם יאמר ובה שער לבן נפרש שהגם שהשער לבן נמצא בה מהנגע שהי' תחלה נקרא הפך לבן. לכן דייק והיא הפכה שהשאת הפכתו לא הנגע שהי' קודם וזה שער פקידה (לשון פקדון שהבהרת הפקיד' את השער והלכה לה) שנחלקו בה (בעדיו' פ"ה מ"ו ובנגעי' פ"ה מ"ג) בעקביא ב"מ מטמא וחכמים מטהרים. ועי' בתוי"ט בנגעים שטעמו של עקבי'. ודעת ר"ע שבאופן זה טהור רק אם נאמר כחצי גרים מן בהרת הראשונה דאז אינה בהרת חדש רק הראשונה, והחכמים אמרו דאין חילוק בין אם הלכה כולה או מקצתה (וז"פ משנה ד'). (דרוש ב) במ"ש והוא ר"ל השאת (שלא נקרא כן עד שיש בו השיעור כגרים) הפכתו לבן. לא אם הפך את השער טרם הי' בו השיעור. ולכן לא אמר ושערה הפך לבן. דגם שבזה כבר היינו אומרים ג"כ ושערה לא שער חבר אחר. בכ"ז אם נהפך טרם היה בו השיעור לא יצא מכלל ושערה. (וז"פ משנה ה'). (דרוש ג') במ"ש והיא הפכה שער. ששם שער היא שתי שערות נכלל שצריך ששני השערות הפכה היא ר"ל השאת כגרים. לא אם לא הפך השאת כגרים רק שערה אחת. (ולכן דקדק לכתב מלת שער לא מלת שערה) וז"ש (במשנה ויו) ולא שהפך כולה את מקצתו וכו':

עג והיא הפכה שער לבן ומחית בשר חי בשאת. הנה בארתי (בפ' קדושים סי' קא) שבין לר' ישמעאל בין לר' יונתן. לכ"ע וי"ו הבא במאמר פסוק בא לחבר. וכיון שפה כתיב ומחית משמע לכאורה שצריך שניהם. ואף שכבר אמר ושער בנגע הפך לבן וטמאו הכהן. הרי השער לבן לבדו סי'

בַּשְׂאֵת׃ יא צָרַעַת נוֹשֶׁנֶת הִוא בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן לֹא יַסְגִּרֶנּוּ כִּי טָמֵא הוּא׃ יב וְאִם־פָּרוֹחַ תִּפְרַח הַצָּרַעַת בָּעוֹר וְכִסְּתָה הַצָּרַעַת אֵת כָּל־

בעל הטורים

ואם פרוח תפרח סמיך לכי נגעים בלדך. עזם בגי' לבן: (יב) פרוח תפרח ב' במס' הכא ואידך פרוח תפרח והגל (ישעיה לה) לומר כשפרות תפרח שלרעת בכולו יגיל כי אז יטהר:

רש"י

והולדוסיכן ה הוא סימן טומאה: (יא) לרעת נושנת היא. מכה ישנה היא תחת המחיה וחבורה זו נראית:

שפתי חכמים

מחיה בלא הפך שער לבן: ה דמרבינן ממה דכתיב נגע לרעת ל"ל למכתב נגע לא היה לו לכתוב רק לרעת וגו'. אלא לרבות לכל מראה נגע אם היה בו הסימנים דמפרש ואזיל

התורה והמצוה

טומאה. שכבר התבאר (בסי' נו) שזה נאמר בכל המראות. עדיין י"ל שמשמיענו פה שהמחי' אינה ממעט שיעור הנגע. ור"ל אף שמחיה בשר חי בשאת, בכ"ז כיון שהפכה שער לבן טמא. וז"ש (במשנה ח) יכול לא תהא בה עד שיהי' בה שער לבן ומחי'. ר"ל שמחי' לבדו אינו מטמא בלא שער לבן. ומשיב ת"ל לרעת נושנת היא היא טמא וכו', ר"ל שאם נאמר שהמחיה אינה סי' טומאה ועקר הטומאה הוא משום שער לבן שעמו איך קורא אותה בשם לרעת נושנת. הלא תנאי שהשער לבן היה שיהפך לבן אחר חלות הנגע ואם שער לבן קדם לנגע טהור. א"כ היא לרעת חדש. שתחלה היה שאת (שאינו לרעת עדיין) ואח"כ ע"י שהפכה שער לבן נעשית לרעת. ומזה מוכרח שהמחי' היא לבדה סי' טומאה ואחר שהמחי' מטמאה אף שקדמה לנגע (כמ"ש פ"ג מ"א) יצויר שהלרעת שהיא המחיה (שעקר שם לרעת הונח על המחי' כנ"ל סי' מב) קדם להשאת והיא לרעת נושנת. ומזה מוכח שהיא טמאה וא"ל דבר אחר לסעדה. ולפ"ז מוכרח שמ"ש ומחיית בשר חי היא ויו המחלקת. ופי' או מחיית: (וכן דעת בעל הטעמים שנקד האתנחתא על מלת לבן ואם הי' ויו החיבור הי' לריך להפסיק על תיבת בעור). אולם לפ"ז יפלא (א) מדוע לא אמר או מחיית שלא נטעה שהיא וי"ו החבור (ב) למה הזכיר שער לבן כלל שכבר ידענו דינו. וז"ש (במשנה ט) וא"כ למה נאמר שער לבן ומחיית. והשיבו חז"ל שהתורה חששה בוי"ו שמורה גם על החבור. שנבין ג"כ הגד אם נמצאו שני סימני טומאה שער לבן ומחיה. שטמא משום כ"א לבדו. כי כן הדין שבתחלה מחלים ומחלים (כמ"ש ריש פ"ג דנגעים). פי' שאם יש שני סימני טומאה מחלים של הראשון וחוזר ומחלים על השני. וכמו שלמד לה בספרא (למעלה פ"ב מ"ה). ובא ללמד בזה שיעור גודל הנגע. כיון שיצויר שיהי' בה שער לבן ומחיה ביחד. והשער לבן לריך להיות תוך הנגע לא תוך המחי'. (כמ"ש בפרשה ב מ"ז). והמחיה לריכה שתהי' מבוצרת באמצע הנגע כמ"ש אח"כ. א"כ לריך שיעור שתי שערות יקיף את המחי' מכל לד. ושיעור המחי' ג"כ שיעור ב' שערות. א"כ שיעור גודל הנגע וי"ו שערות לארכה ווי"ו שערות לרחבה שהיא שיעור גריס. וז"ש מלמד שלא תהא טמאה עד שיהיה בה כדי לקבל שער לבן ומחית. ומזה הוציאו שיעור הנגע שהיא כגריס. וזה בנוי על שני יסודות. (א) שכבר בארנו בתחלת הספר (כלל קס) שזה א' מיסודי ההיקש שני שמות הבאים במאמר יש להם דימוי זל"ז. וכיון שאמר שער לבן ומחית. בהכרח שסוים בשעורם. וז"ש (במשנה זיין) מחית יכול כל שהוא ת"ל שער לבן ומחית מה שער לבן מקום ב' שערות אף מחיה מקום ב' שערות. (וגם שיל"ם הויו שבא להשוות הנושאים. שזה א' מהוראת הוי"ו להורות על ההשואה. כמו מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק (משלי כה). מצרף לכסף וכור לזהב ובוחן לבות ה' (שם יז). וכן פה פי' כמו שער לבן כן מחי'). היסוד הב' אמר (במשנה יוד) יכול שיער לבן מצד זה ומחיה מצד זה ת"ל בשאת שתהא מבוצרת בשאת. כי במ"ש בשאת מורה שהמחיה תהי' בשאת לא חוצה לו. וכיון שהמחיה היא בשר חי וחוץ לנגע סביב ג"כ הבשר חי ושלם. אם המחיה בצד הנגע אינה בשאת כי יצטרף אל הבשר שבצידו. ואין דומה לשער לבן שכתוב בו ג"כ ושער בנגע שלריך שיהי' השער בנגע לא חוצה ובכ"ז אם הוא בגבול הנגע אף על שפתו כבר הוא בנגע. לא כן בשר חי שדומה אל כלל הבשר שהוא ג"כ חי ושלם. אם הוא בשפת הנגע אינו בנגע כי מצורף אל הבשר שאצלו שהיא כמוהו. וע"כ לריך שהנגע יקיף אותו ויבדיל בינו ובין הבשר החי שסביב הנגע. ותניא בספרא (פ"ו מ"ס) והנה אין בה שיער לבן ולא בחוט היוצא ממנה יכול אפי' יש בו רוחב שתי שערות ת"ל והנה אין בבהרת שער לבן. מבואר שרצועה היוצאת מהבהרת לא נקרא בשם בהרת עד שיהי' בה רוחב שתי שערות. (וכן אמר בנגעים פ"ד מ"ה). ובהבהרת לא תוכל לאמר שהמחי' הוא בשאת עד שיהי' רצועה רוחב ב' שערות מקיפה מכל לד סביב. שעל רצועה כזאת יפול שם שאת. (ועוד יתי' זה היטב לקמן סי' קכז). ועל יסודות אלה

הוציאו

לְחִוָּר וְרֹשֶׁם בִּסְרָא חַיָּא בְּעַמְקְתָא: יא סְגִירוּת עַתִּיקָא הִיא בִּמְשַׁךְ בִּסְרֵהּ וִיסָאֲבִנֵּהּ כָּהֲנָא לָא יַסְגְּרִנֵּהּ אֲרֵי מְסָאַב הוּא: יב וְאִם מִסְגָּא תִסְגֵּי סְגִירוּתָא בְּמַשְׁכָּא וְתַחֲפֵי

ספרא

מחיה מקום ב' שערות. (ח) יכול לא תהא בה עד שיהא בה שער לבן ומחית ת"ל צרעת נושנת היא. היא טמאה וא"צ דבר אחר לסעדה. (ט) וא"כ למה נאמר שער לבן ומחית בשר חי מלמד שלא תהי' טמאה עד שיהא בה כדי לקבל שער לבן ומחיה. (י) יכול שער לבן מצד זה ומחיה מצד זה ת"ל בשאת שתהא מבוצרת בשאת. (יא) הא כיצד מקום ב' שערות משמאלה ומימינ' וכן למעלה הימנה וכן למטה הימנה מרובעות ונמצאו ל"ו שערות. נמצא נופה של בהרת כגריס הקילקי מרובע:

עד בשר חי ולא השחין. בשר חי לא בוהק. בשאת לא השחין. בשאת לא בבהק:

(פרק ג) **עה** (א) צרעת. בנין אב לכל הצרעת שיהיו כגריס:

עו נושנת מלמד שהיא מטמאה שלא הפוכה. הלא דין הוא שער לבן סימן טומאה ומחיה סימן טומאה מה שער לבן אינו מטמא אלא הפוך אף מחיה לא תטמא אלא הפוכה. ת"ל נושנת מלמד שהיא מטמא שלא הפוכה. (ב) היא מלמד שהיא מטמא הפוכה. והלא דין הוא מה אם שער לבן שאינו מטמא שלא הפוך מטמא הפוך מחיה שמטמא' שלא הפוכה א"ד שתטמא הפוכה. ת"ל היא מלמד שהיא מטמאה הפוכה: **עז** (ג) וטמאו הכהן לא יסגירנו מלמד שאין מסגירין את המוחלט. מנין שאין מחליטין את המוסגר ולא מסגירין את המוסגר ת"ל לא יסגירנו כי טמא הוא. כל שנקרא עליו שם טמא אין זקוק לו: (ד) או אינו אלא ולא יסגירנו אם טמא

שלא

התורה והמצוה

הוציאו (במשנה יא) הא כיצד מקום ב' שערות משמאל' ומימינה וכו'. ונשנה בנגעים (ר"פ פרק ו'). וכבר באר הרלב"ג הביאו התוי"ט (פ"ו דנגעים מ"ו) שהטעם שבשר החי שבתוך הנגע הוא סי' טומאה לפי שזה יורה שבא העיפוש מבחוץ ולזה יגיע אל המקיף קודם שיגיע אל המרכז. שאם הי' מהתחלה חולייה בפנים היה מתחיל מהמרכז. עי"ש:

עד ומחית בשר חי בשאת. בשר חי היינו בשר בריא ומרגיש. וכן פרש"י והראב"ע. ועז"א בשר חי ולא השחין והבהק. כי בשר השחין אינו בשר חי כי הוא חולי בבשר כמ"ש וימרחו על השחין ויחי (ישעי' לח). וכן הבהק אינו חי כמ"ש בהק הוא פרח בעור. א"כ פרח בו דבר ושינה מראהו. (והרמב"ם והרע"ב שכתבו (פ"ו דנגעים מ"ו) שבהק מטמא משום מחי' דבריהם תמוהים כמ"ש התוי"ט שם). ואמר ומחיית בשר חי בשאת. שחזר שם שאת שנית. והיה די לומר ובה מחיית בשר חי. ומבואר אצלינו תמיד שכ"מ שחזר את השם שנית בא לדייק את השם שהוא דוקא (כמ"ש באה"ש כלל קל"ז). ולזה שדוקא אם הבשר החי בשאת עצמה לאפוקי אם שחין (וה"ה מכוה) או בהק בתוך השאת והמחי' בתוך השחין והבהק אינה סימן טומאה כיון שאינה בגוף השאת. רק בשחין ובבהק:

עה צרעת. ממה שקורא הנגע שיש בו מחי' בשם צרעת וכבר למדנו שלא יצויר נגע שיש בה מחיה שתהא פחותה מגריס (ככ"ל סי' עג) למד בנין אב לכל הצרעת שיהי' כגריס. ואין פי' לכל הנגעים. רק פי' לכל מקום דכתיב לשון צרעת מלמד ששיעורו כגריס. ולכן בא שם צרעת בכל הנגעים לצורך לימוד השיעור כגריס. בבהרת (ספרא פרשה א' מ"ח) צרעת כגריס. וכן במכוה (לקמן ס"ז מ"פ) ושם למד שחין ממכוה. וכן אמר (בס"ח מ"ד) הקים נגע ונתק שנתק כגריס. וכן (בפי"א מ"ו) גבי קרחת צרעת כגריס. וכן (בפי"ד מ"ד) גבי נגעי בגדים. הרי לומד בכולם משם צרעת. ואב לכולם ממ"ש פה צרעת גבי מחי' שהוא כגריס. וכבר באמרנו למעלה (ס' מב) שלמחי' יקרא בשם צרעת סתם לרוב:

עו צרעת נושנת היא. עקר שם צרעת נאמר על המחי' כי השאת לבדו אינו צרעת עדיין. ואמר שלכך הצרעת הזה לסיות תולי מתיסן. עד שהגם שכפי שנייר שה נולדה המחי' אחר השאת כמ"ש והנה שאת לבנה ומחית בשר חי בשאת. בכ"ז היא תולי שזן מטבעה והתגלה לפעמים המחי' קודם השאת. מבואר שהמחי' מטמאה שלא הפוכה. (לא כשער לבן שא"מ אלא הפוך וז"ש משנה א'). אמנם מש"ם עלה שיש. שהוא בימור הקודם. שדבר הנאמר היא צרעת נושנת. והכתוב נייר שקדם השאת למחי' מבואר שמטמאה גם הפוכה. שאל"כ הול"ל צרעת נושנת בעור בשרו. וה' זה שנאי שאם היא נושנת וטמא הכהן לא אם אינה נושנת. אבל כשאמר טמא היא. באר את הקודם שמדבר בהפוכה (וז"ש משנה ב) [וכמ"ש מחי' שמטמאה שלא הפוכה א"ד שתטמא הפוכה יש להשיב מה לשער שמטמא כנוס ומפוזר מבואר ושאינו מבואר, ולכן צריך קרא כן פי' בר"ש פ"ד מ"ג]:

עז וטמאו הכהן לא יסגירנו אחר שאמר וטמאו. למה צריך לומר שלא יסגירנו. וע"כ בא לאמר שאם

עֹור הַנֶּגַע מֵרֹאשׁוֹ וְעַד־רַגְלָיו לְכָל־מַרְאֵה עֵינֵי

רש"י

בריאה מלמעלה ותחתיה מלאה לחה שלא תאמר הואיל ועלתה מחיה תטהרנה: (יב) מראשו. של אדם

שפתי חכמים

הואיל סימן טומאה הוא: ן כתב הרא"ם תימה דמבכלל מטמא דמחיה סימן טהרה הוא ולפיכך אמר אע"פ שעלתה בו מחית בשר אטהרנו ולעיל כתב ומחית בשר אף הוא סימן טומאה וכו'. ונ"ל שרש"י בא לתרץ ל"ל לכתוב צרעת נושנת היא אבר לא היה לו לכתוב אלא מחית בשר חי בשאת וטמאו הכהן ותתרץ שהכתוב עצמו בא ליתן טעם למה מטמאין אותו כשיש בו בשר חי אדרבה היה לו לטהר דהא שהתחיל הנגע להתרפאות כיון שיש בו בשר חי ועל זה פירש הכתוב כי צרעת נושנת היא

התורה והמצוה

שאם עלה בו נגע אחר לא יסגירנו בעבורו. וז"ש וטמאו הכהן לא יסגירנו מלמד שאין מסגירין את המוחלט. אולם למה הוסיף כי טמא הוא. ע"כ בא ליתן בזה כלל כולל. שכל שהוא טמא בעבור נגע אחד לא יסגירנו עוד. ומזה ידעינן שה"ה המוסגר שהוא ג"כ טמא. לא יסגירנו וכ"ש שלא יחליטנו. וז"ש מנין שאין מסגירין את המוסגר וכו'. (וכן כיוצא בו בכ"מ שסיים הטעם בא ליתן כלל כולל כמ"ש באילת השחר כלל קלה) אמנם היה הלשון יותר מתוקן אם היה אומר ולא יסגירנו אם טמא. והי' זה אזהרה כוללת שאם הוא טמא לא יסגירנו עוד. כי לפי שפחת הלשון כי טמא הוא. משמע שבא רק לתת טעם פה לבד. שהוא המוחלט מחמת צרעת הפחת. וע"ז משיב שאם הי' כתוב כן הייתי טועה שהוא אזהרה על הכהן המסגיר שאם הוא טמא לא יסגיר את המצורע. ולא נדע כלל שקאי על המוחלט שלא יסגירו אותו. ת"ל כי טמא הוא שהוא נתינת טעם על הנראה שהוא טמא ולכן לא יסגירנו (וז"פ משנה ד'):

עה ואם פרוח תפרח. שם פרח הונח בעצם על הפרח הזרעיי המתגלה ומלא עלים ופתילות בעלי צבע או משולי הצבע (כי תאנה לא תפרח. הפרחה הגפן. פרח שושן) וזה המבדיל בינו ובין ציץ שהוא לנוכחת הבד נושא הפרי והתגלותו. שהיא לפעמים לפני הפרח ופעמים אחריו. והושאל משם אל כל דבר המתגלה וצומח לאט לאט לצרעת פורחת. שאין פורח אבעבועות. וזה המבדיל בין אם הי' אומר ואם תכסה הצרעת. שהי' משמע שכסה הכל בפעם א'. משא"כ במ"ש פרוח תפרח היינו שמתגלה לאט לאט. וז"ש במשנה ה' ת"ל אלא בזמן שפרחה בכולו בבת אחת פורחת וחוזרת פורחת וחוזרת מנין ת"ל פרוח תפרח. ופעל פרח בא ג"כ נרדף עם פעל התעופפת. ויש הבדל ביניהם כמ"ש הרש"ף שפעל עוף הונחו על כל מיני התעופפות מלמעלה למטה וממטה למעלה ועל קו ישר ובשפוע. אבל פעל פרח הונח בעצם על העפיפה מלמטה למעלה. כי אין הנחת שם זה על העפיפה הטבעיית בהוא שתשומתו' הגשם בהזיר רק על נניחת הגשם והעלותו מן הארץ למעלה. כי משכן כל גשם הוא בארץ. וכשהוא יוצא ומתפשט למעלה אל האויר נראה כמעופף ויוצא לאויר. וז"ש (במשנה ו"ו) אין לי אלא מלמטה למעלה מלמעלה למטה מנין. ומשיב ת"ל תפרח ואם פרוח תפרח. וזה עפ"י היסוד המונח שכ"מ שכפל המקור על הפעל. בא לאמר שבכל ענין ואופן שנעשה הפעל, ומרבה כל מיני פריחות אף מלמעלה למטה. שבדרך ההרחבה יאמר פעל פרח על שהתפשט מגבוליו בכל אופן שיהי'. ומזה הוציא ג"כ (במשנה ז"ין) שאף שפרח מטהורה לטמאה. שיש שני נגעים א' טהורה וא' טמאה. והתחילה הפריחה מן הטהורה ופי' הרמב"ם (פ"ז מה' ט"צ ה"ו). מפני שהי' מוחלט בטומאה אף שהטהורה פרחה, והרא"ש באר הדבר דכ"ז הוא זה פורח מן הטמא דכשהגיע הפריחה עד הטמאה פקעה פריחת הטהרה ונקרא הפריחה ע"ש הטמא ולמד זה ממ"ש ואם פרוח תפרח בכל אופן. אף פריחות' רבות שונים (וכמ"ש באה"ש כלל לח) ור' נחמי' חולק. ובתוספתא הובאו דבריו. ועי' לקמן (ס' קג) מ"ש עוד בגדר פעל פרח:

עט ואם פרוח תפרח הצרעת וכסתה הצרעת. הנה הזכיר את השם שני פעמים ושניהם מיותרים שדי לאמר ואם פרוח תפרח וכסתה ונדע שמוסב על הנגע שבה מדבר. ומבואר בכל הספר שאין מתפארת הלשון לשנות את השם ללא צורך. אמרו חז"ל שמ"ש תפרח הצרעת. בא לרבות אחר המראות. שאם יאמר תפרח שהם יהי' מוסב על השאת שבה דבר. כמ"ש והנה שאת לבנה בעור. ולא נדע שפריחה מטהרת ביתר נגעים. לכן אמר הצרעת שהיא שם כולל לכל נגע שנטמא ע"י מחי'. ובכולם אמר נגע צרעת היא. ומ"ש שנית וכסתה הצרעת. בא להוציא שאם נתכסה קצתו במראה בהק טמא. שאם יאמר וכסתה שהם נאמר כל שנתכסה הבשר דהא אמר אח"כ וביום הראות בו בשר חי יטמא. אבל אם נראה בו מראה בהק נשאר טהור (כמ"ש בספרא פ"ה מ"ה) וה"ה שאם תיכף נתכסה קצתו במראה בהק טהור לכן התנה שגם הכיסוי יהי' מן הצרעת שהוא מד' מראות לא מבהק:

פ את כל עור הנגע. כלומר את כל הגוף שבו הנגע. אולם מדוע לא אמר את כל עורו או את כל בשרו כמ"ש בפסוק שאח"ז. וא"ל שקמ"ל שיכסה כל העור שיש שיעור לקבל נגע והיינו שלא ישאר עור כגרים בלתי מכוסה. דהא אמר כולו הפך לבן. הרי צריך שלא ישאר מאומה אף שחות מגרים

סְגִירוּתָא יַת כָּל מְשַׁךְ מַכְתָּשָׁא מֵרֵישֵׁהּ וְעַד רַגְלוֹהִי לְכָל חֵזוּ עֵינֵי כַהֲנָא: יג וְיֶחֱזֵי

ספרא

שלא יסגידנו כהקטמא אבל מוחלט מסגירין ת"ל כי טמא הוא בנראה דברתי ולא ברואה:

עח (ה) ואם פרוח תפרח אין לי אלא בזמן שפרחה בכולן בבת אחת. פורחת וחוזרת פורחת וחוזרת מנין ת"ל פרוח תפרח. אין לי אלא מלמטה למעלה מלמעלה למטה מנין ת"ל תפרה ואם פרוח תפרח. (ו) אין לי אלא מטמאה לטהורה מטהורת לטמאה מנין ת"ל תפרח ואם פרוח תפרח. ר"נ אומר אם מתחלה פרחה מטמאה לטהורת כיהור מטהורה לטמאה טמא:

(פרק ד) **עט** (א) צרעת מה ת"ל שיכול אין לי פריחה מטהרת אלא בשאת בלבד מנין לרבות שאר המראות ת"ל הצרעת. וכסתה הצרעת לא הבהק שהייתי אומר הואיל והוא סימן טהרה בסוף תהא סימן טהרה תחלה ת"ל וכסתה הצרעת לא הבהק: **פ** (ב) את כל עור הנגע עור הראוי לקבל נגע פרט לשחין המורד ולמכוה המורדת. או אינו אומר את כל עור הנגע עור הראוי לקבל נגע כנרים יעכב. ושאינו ראוי לקבל נגע כנרים לא יעכב ת"ל כולו הפך לבן:

פא אי כולו הפך לבן יכול תוך ראשו תוך רגליו. ת"ל מראשו להוציא תוך ראשו. עד רגליו להוציא תוך רגליו:

התורה והמצוה

ופי' חז"ל שפי' שיכסה עור הראוי לנגע. ומוציא מקום שיש בו שחין המורד ומכוה המורדת (פי' שלא נתרפאו ויש בהם ליחה) שאין מקומם מטמא בנגע, אין מעכב בפריחה וכמ"ש בנגעים (פ"ח מ"ד):

פא מראשו עד רגליו. הנה מלת עד יש' לפעמים עד ועד בכלל ולפעמים עד ולא עד בכלל. כידוע. עד שלכן יפרשוהו חז"ל לפי הענין. כמ"ש סנהדרין (דף כא) ולמיכל בת שאול לא הי' לה ולד עד יום מותה. ביום מותה הוה לה וביומא (דף פו) א"ר גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנא' שובה ישראל עד ה' אלקיך, ורי"א עד ולא עד בכלל, אולם במקום שמציין שני הגבולים, מן עד, יהיו לרוב הגבול הראשון והאחרון בכלל, אמחה את האדם מאדם עד בהמה (בראשי' ו) מחוט ועד שרוך נעל (שם יד) מנער ועד זקן (שם יט) מיום הראשון עד יום השביעי (שמות יב) מבכור פרעה עד בכור השפחה (שם יא) ממתנים ועד ירכים יהיו (שם כח) וכדומה, אולם מ"ש פה מראשו עד רגליו פי' שאין הראש והרגל בכלל, ובערכין (דף יח) מנלן, איבע"א שאני סימנים דגופו מסימנים דראשו, ואיבע"א לכל מראה עיני הכהן. ר"ל טעם אחד נתן שע"כ אין הראש בכלל, אחר שאינו ממינו כי נתק הראש דינו משונים מצרעת עור בשר, וא"כ כמו שאין ראשו בכלל כן רגליו, וטעם השני נותן שע"כ אין הרגל בכלל דבעינן לכל מראה עיני הכהן ואינו יכול לראות תוך רגלו, וא"כ ה"ה שאין ראשו בכלל. ויש ראיה לדבריהם ממה ששינה פה הלשון מבכ"מ, שתמיד יאמר מכף רגלו ועד קדקדו (דברים כח. ש"ב יד, איוב ב), כי יש הבדל בין רגל ובין כף רגל, שכף רגל מציין תחתית הרגל כמ"ש כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם (דברים יא) עד מדרך כף רגל (שם ב) אבל שם רגל מציין את הרגל כולו. וכן יש הבדל בין קדקד ובין ראש, ששם קדקד בא על צד העליון של הראש בגובה במקום שער (שייטיל) (ומובדל מן מצח שהוא למטה מהקדקד שנוי מן השער, כמ"ש קדקד שער (תהלות סח) ולקדקד נזיר אחיו (בראשית מט), והפעל ממנו, ויקד האיש, ויקדו וישתחוו, כפיפת הקדקד לנגד פנים, כמ"ש (ברכות לד. מגילה כב. שבועות טז). קידה על אפים, כריעה על ברכים, כי קידה מן קדקד, וכריעה מן כרעים, אבל שם ראש כולל כל הראש (ולכן בכ"מ שיאמר עד ועד בכלל יאמר מכף רגל ועד קדקד, שכולל תחתית הרגל וגובה הראש, אבל פה שעד ולא עד בכלל אמר מראשו ועד רגלו, שמלת זה היא נגד א' עד ועד בכלל, כי קצת הראש שהוא מן הקדקד ולמטה, וכן הרגל מן הכף ולמעלה בכלל, ובערכין (דף יח) מביא בכלל זה פלוגתא דתנאי, דתניא מיום הראשון עד יום השביעי יכול ראשון ולא ראשון בכלל שביעי ולא שביעי בכלל כענין שנאמר מראשו ועד רגליו ראשו ולא ראשו בכלל רגליו ולא רגליו בכלל, ת"ל עד יום אחד ועשרים לחדש בערב, רבי אומר א"צ ראשון וראשון בכלל שביעי ושביעי בכלל, הנה מבואר שרבי החזיק זה לכלל נאמן שכ"מ שכתוב שני הגבולים, מן עד, שניהם בכלל, ולא יקשה לרבי מ"ש מערב ועד בקר (שמות כז) וכן יהי' הענן מערב ועד בקר (במדבר ט), כי גליון האמצי ר"ל הבקר בכלל, כי רגע א' בהכנסת הבקר והערב נקרא ערב ובקר, להוציא שלא יכבה המנורה לפני בא הבקר, וכן הי' עמוד הענן משלים לעמוד האש וכו' כמ"ש בשבת (דף כג) וכן מ"ש מהנשף עד הערב (ש"א למד) מעלות השחר עד צאת הככבים (נחמי' ד) היינו עד הוחל הערב, ובספרא אמור (פרק יד מ"ו) אין לי אלא מלפניו מלאחריו מנין ת"ל מערב עד ערב תשבתו שבתכם, (וכן יודה רבי במקום שיש סתירה בין המקראות, כמו בערכין ואם מבן חדש עד בן חמש, ואם מבן חמש עד בן עשרים שבזה לא נדע אם המש כלמטה או כלמעלה וצריך ריבוי כמ"ש בערכין שם), ורבנן סברי כיון שמצאנו פעם א' מראשו עד רגליו שיוצא מן הכלל ... הכלל דוקא והולך הכתוב לרבותו, ושם

הַכֹּהֵן׃ יג וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה כִסְּתָה הַצָּרַעַת אֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ וְטִהַר אֶת־הַנָּגַע כֻּלּוֹ הָפַךְ לָבָן טָהוֹר הוּא׃ יד וּבְיוֹם

רש"י

ז ועד רגליו: לכל מראה עיני הכהן. פרט לכהן שחשך מאורו: (יד) וביום הראות בו בשר חי. אם נצמח בו מחיה הרי כבר פירש שהמחיה סי' טומאה אלא הרי שהיה הנגע בא' מעשרים וארבעה ראשי איברים שאין מטמאין משום מחיה לפי שאין נראה הנגע כולו כאחת שמשופע אילך ואילך וחזר ראש האבר ונתגלה שפועו ע"י שומן כגון שהבריא ונעשה רחב ונראית בו המחיה למדנו ח הכתוב שתטמא: וביום. מה ת"ל ללמד יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאין אתה רואה בו ט מכאן אמרו חתן נותנין לו כל שבעת ימי המשתה לו ולאצטליתו י ולכסותו ולביתו. וכן ברגל כ נותנין לו כל ימי הרגל (מ"ק ע"ו). בכוים

שפתי חכמים

פה. וק"ל כ"ל: ז לא מראשו של נגע ועד רגליו דלא שייך בו ראש ורגל: ח פי' וביום הראות לא בא ללמד שהמחיה סימן טומאה שהרי כבר פי' ומחית בשר חי בשאת לרעת נושנת היא אלא ללמד על ראשי האברים שהנגע אינו נראה בו כאחת שמשופעין אילך ואילך דכתיב וראהו כולו וס"א מפני שבראשונה לא היה נראה כולו בשאת נמי שבשמן ונתרחב ונראה כולו לא הכא כמחיה סימן טומאה לו קמ"ל: ט דבהראות מבעי ליה: י פירו' לבושו דתרגו' של חתנ תליסוס והמם אצטלון: כ פי' לשאר אינשי

התורה והמצוה

הנראה, הפלוגתא שבין ר' יהודה ורבנן בתוספתא (פ"ב דתרומות ופ"ב דחלה) ומובא בגיטין (דף ח) שלר"י הים אוקיינוס שייך לא"י ולרבנן אינו כא"י, תלוי בזה שדעת ר"י כדעת רבי וס"ל דמ"ש מהמדבר והלבנון וכו' ועד הים האחרון יהי' גבולכם הים בכלל, ורבנן כרבנן דההם דאין עד בכלל [ובזה נמצא פתרון למה שמקשה הלח"מ ע"ד הרמב"ם שפוסק [בפ"ד מה' ערכין ה"י] דהמקדיש שדהו בשנת היובל אינה קדושה, כשמואל בערכין (דף כד) והא שם מק' על שמואל, בשלמא לענין מכירה פליג שמואל עלי' דרב [וס"ל דמוכר שדהו בשנת היובל אינה מכורה] דאיכא למימר ק"ו ומה מכורה כבר יוצאה מרשות בעליו אינו דין שלא תמכר, אלא הכא מי איכא ק"ו והאתן הגיע יובל ולא נגאלה הכהנים נכנסים לתוכה ונותנים דמים דברי ר' יהודה, שמואל כר' שמעון ס"ל דאמר נכנסים ולא נותנים, והשתא הא הרמב"ם פסק (שם ה"ט) כר"י דנכנסים ונותנים ואיך פסק כשמואל, ולפ"ז י"ל דהא שם מפרש דרב ס"ל כרבי שסובר משנת היובל ושנת היובל בכלל, ועכ"כ סובר דמקדיש ביובל קדושה, ולרבנן דרבי גם רב מודה דאינה קדושה, כמ"ש בגמ' שם בפירוש דברייתא דס"ל דאינה קדושה כרבנן דרבי, וכיון שהרמב"ם פסק [בפ"א מה' תרומות ה"ז] דאין הים אוקיאנוס בכלל א"י כרבנן דפליגי על ר' יהודה שסובר כרבי דעד הים האחרון והים בכלל, מבואר שאינו פוסק כרבי, ואם כן גם לרב אין שנת היובל בכלל], ועיין בתה"ש (כלל הקס"ז) ובזה יל"פ מ"ש (זבחים מס סנהדרין ס"ז נדה יט) ר"נ בן אבטולמוס אומר מנין לפריחת בגדים שהיא טהורה, נאמר קרחת וגבחת בבגדים ונא' קרחת וגבחת באדם, מה להלן פרח בכולו טהור אף כאן פרח בכולו טהור, והתם מנ"ל דכתיב מראשו ועד רגליו ואתקיש ראשו לרגליו מה להלן כולו הפך לבן פרח בכולו טהור אף כאן כולו הפך לבן פרח בכולו טהור, והק' התוס' בערכין (שם ד"ה ואיבע"א) דהא שם מבואר דפריחה לא שייך ברגל, ונראה דדעת ר"נ כרבי דעד ועד בכלל כ"מ, ועפ"ז ס"ל שמ"ש עד רגליו הוא באמת בכלל, דהא כבר כתבתי דרגל הוא כל הרגל וכל הרגל בכלל חוץ מן הכפות שי"ל שם לוי כף רגל, אבל שם ראש שיבא לפעמי' על חלק המכוסה בשער לבד, כמו ופרע ראש האשה, וגלח את ראשו, א"כ ע"כ ראשו ולא ראשו בכלל (שכף רגל לא נקרא בשום בשם רגל, אבל מקום השער כולו נקרא בשם ראש ואין לו בכללו שם אחר, רק אם יבנה חלקים ממנו יקרא חלק הפנים קדקד והאחור עורף, לא אם ידבר מכולו) וא"כ מדוע אמר מראשו והלא תמיד כשאמר מן עד שני הגבולים בכלל, ע"ז השיב שלפעמים גם הראש בכלל אם י"ל שני נגעים נתק בראש ונגע בעור הבשר, ואז אם פרח מראשו עד רגליו וראשו בכלל טהור גם מן נתק הראש, (ומ"ש אתקיש ראשו לרגליו פי' כמו שעד רגליו עד בכלל, כן מראשו ראשו בכלל) ומזה הוכיח דפריחת הראש מועיל ג"כ:

פב לכל מראה עיני הכהן, מה הוסיף בזה הלא כבר אמר מראשו ועד רגליו, פי' חז"ל שר"ל לכל המקום שהכהן רואה שם ובא להוציא מקומות הסתרים שאין עין הרואה שולט שם. (ומ"ש מכאן אמרו היא בנגעים (פ"ב מ"ד) ובנדה (דף סו) ורש"י פי' שם כעודר לנגעי בית השחי וכמוסק לנגעי בית הערוה, וזה כברייתא שהביא הערוך (ערך עדר) ודברי הספרא פה בהפך, וכבר התפלא התוי"ט שם שהרי אדרבה המעדר כופף קומתו, ולכן עקר כברייתא דפה שכן פי' הר"ש והרע"ב בנגעים שם, ומ"ש כאורגות בעומדים פי' הערוך כאורגות במסכת העומדות ועי' בתוי"ט שם, ומ"ש כמוה בפשתן לשמאלית, לנגע שביד השמאלית, אבל מדברי התוספתא שאמר רבי נראים דר"מ בימין וידי בשמאל משמע שת"ק משער שפי שחיו כשיעור הימנית ור"י משער שתיהם כשיעור השמאלית)

כַּהֲנָא וְהָא חֲפַת סְגִירוּתָא יָת כָּל בִּסְרֵהּ וִידַכֵּי יָת מַכְתָּשָׁא כֻּלֵּהּ אִתְהַפִּיךְ לְמִחֲוַר דְּכֵי

ספרא

פב (ג) לכל מראה עיני הכהן פרט לבית הסתרים. מכאן אמרו האיש נראה כעודר וכמוסק זתים. כעודר בבית הסתרים וכמוסק בבית השחי. האשה כעורכת וכמניקה את בנה. כעורכת בבית הסתרים וכמניקה את בנה תחת הדד. כאורגות בעומדים לשחי ליד הימנית. ר' יהודה אומר אף כטוה בפשתן לשמאלית. כשם שהוא נראה לנגעו כך נראה לתגלחתו:

פג (ד) ד"א לכל מראה עיני הכהן פרט לכהן [שחשך מאור עיניו] והסומא באח' מעיניו או שכהה מאור עיניו לא יראה את הנגעים:

פד (ה) וראה הכהן והנה כסתה הצרעת מה ת"ל שיכול אין לי פריחה מטהרתו אלא בשאת בלבד מנין לרבות שאר המראות ת"ל הצרעת: **פה** את כל בשרו להביא בין האצבעות ידים ורגלים. ד"א מה ת"ל את כל בשרו. מנין אתה אומר פרחה בכולו אבל לא כחצי עדשה הסמוך לראש ולזקן לשחין ולמכוה ולקדח. חזר תוך הראש והזקן ונקרחו. השחין והמכוה והקדח ונעשו צרבת. יכול יהיה טהור ת"ל את כל בשרו עד שתפרח בכולו:

פה (ו) וטהר הנגע. טהור מה ת"ל. שיכול אין לי פריחה מטהרת אלא לאחר חליטת מחיה בתחלה. מנין אחר החלט מחיה בסוף שבוע ראשון. בסוף שבוע שני לאחר הפטור. לאחר החלט שער לבן בתחלה בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני לאחר הפטור. אחר החלט הפשיון בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני לאחר הפטור ופריח' הסגר ת"ל וטיהר את הנגע טהור לרבות את כולם. (ז) יכול הפורח מן הטהור יהי' טהור ת"ל הוא. הוא טהור ואין הפורח מן הטהור טהור אלא טמא:

(פרק ה) **פו** (א) וביום הראות בו בא ללמד על ראשי איברים שנתגלו שיהיו טמאים. יכול כל שהוא. ת"ל כאן בשר

התורה והמצוה

פג לכל מראה עיני הכהן, היה ראוי שיאמר לכל ראות עיני הכהן, שפעל ראות מציין את הרואה, אבל השם מראה מציין את הפעם הנראה, מראה הנגע. מראה צרעת וכדומה וכמ"ש באילת השחר (ס' ו) פי' חז"ל בספרא ובנגעים (פ"ב מ"ג), שבא ללמדנו שאין הולכים אחר הרואה, רק אחר הנראה, שאם היה כתוב ראות עיני הכהן הייתי הולכים אחר ראות עיניו לפי ראייתו, כל שהוא אינו רואה די, לכן אמר לכל מראה עיני לפי מה שבכח המראה להתראות לרוב בני אדם שבכח ראותם שלם ובריא, מכאן כהן שחשך וכו':

פד והנה כסתה הצרעת, שם הצרעת מיוחד, ופי' שאם יאמר והנה כסתה נפרח על השאת, לכן אמר הצרעת שכולל כל הד' נגעים, וכבר דרש כזאת (למעלה ס' עט) ממ"ש וכסתה הצרעת, רק שצריך דרוש א' שהפריחה מטהרת בכל מיני נגעים, ודרוש ב' שה"ה שמטהר אם פרח בכל מיני מראות וכמ"ש הרמב"ם (פ"ז מה' טו"צ ה"ב):

פה כסתה הצרעת את כל בשרו. מלת כל מרבה בין האצבעות, שמ"ש למעלה פרט לתוך רגליו היינו כפות הרגל למטה לא תוך האצבעות שיכול להפרידם (ק"א), והנה תחלה אמר וכסתה הצרעת את כל עור הנגע כל העור הראוי לנגע ודרשינן עור הראוי לנגע. פרט לשחין המורד וכו' (ככ"ל ס' פ') ופה אמר את כל בשרו שמשמע אף הבשר הבלתי ראוי לנגע, ופי' חז"ל שזה באם בעת שפרחה בכולו נשייר כחצי עדשה סמוך למקום הבלתי ראוי לנגע, ואח"כ נעשה אותו המקום ראוי לנגע אף שעתה נתכסה אותו המקום שנשאר תחלה, טמא, כי בזה צריך את כל בשרו שגם מקום זה שהיה בשר תחלה לא עור הנגע יתכסה וכמו דאי' בנגעים (פ"ח מ"ה):

פו וטהר את הנגע, כולו הפך לבן טהור הוא, הם דברים כפולים ומיותרים, שהי' די לומר וטהר את הנגע, ופי' רבותינו, שהוסיף לאם כלל חדש, אמר שלא לבד שיטהר נגע זאת שהי' בה מחי' בתחלה והוחלטה על ידו, רק דע כלל כולל שבכ"מ שכולו הפך לבן טהור, אם הי' טמא ע"י מחי' או שער לבן או פשיון, בין בתחלה בין בסוף שבוע ראשון בין בסוף שבוע שני, ובין שחזר הסימן טומאה לאחר הפטור והוחלט ע"י. ובין שכולו הפך לבן מתוך הסגר שהמוסגר ג"כ טמא. בכ"מ אם הפך לבן טהור. (וז"ש מ"ו) ובכ"ז למד (במשנה ז) שאין זה כלל כולל שנאמר שגם נגע הבא כולו לבן בתחלה יטהר דא"כ הי"ל כולו הפך לבן טהור בלא מלת הוא, ויהיה הפך לבן נושא המאמר וטהור נשוא, ובזה הי' זה מאמר נפרד לגמרי וכולל כ"מ. (ודרך בעל הלשון שבמשפט שנשואו שם או תואר ממאמר האיכות והכמות יבוא בלא מלת הקישור הוא, כמו ואברהם זקן, וזהב הארץ ההיא טוב, וכדומה). אולם מלת הוא חוזר על שם הנגע שהזכיר, וטהר את הנגע, והנגע הוא נושא של מלת טהור, ופי' אם הנגע כולו הפך לבן טהור הוא היינו הנגע, מזה ידעינן שרק אם נקרא עליו שם נגע ע"י החלט או הסגר כדוגמא דפה. לא הבא לבן בתחלה:

פז וביום הראות בו. מאמר זה לכאורה מיותר כלא פי' שהמחי' סימן טומאה. וכבר למדנו למעלה ס'

הַרָאוֹת בּוֹ בָּשָׂר חַי יִטְמָא: טו וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַבָּשָׂר הַחַי וְטִמְּאוֹ הַבָּשָׂר הַחַי טָמֵא הוּא צָרַעַת הוּא: טז אוֹ כִי

התורה והמצוה

(ס' סו) ממ"ש ואם פשה תפשה שכל סימן טומאה שהלך וחזר אפי' כ"פ חוזר לטמא שנית, ועוד שבכל הפרשה דבר בפעל ואם יראה הכהן ופה דבר בנפעל וביום **הראות**, והי"ל וביום **יראה** בו או ביום יהיה בו בשר חי, ופי' חז"ל מפני שלמדנו (למעלה ס' נד) ממ"ש וראהו הכהן שצריך שיראה הנגע כולו כא', ובראשי איברים אין מטמאים משום נגע דא"א שיראה בפעם א'. ואם יאמר פה וראהו הכהן נאמר שבשר חי המתגלה בראשי איברים אינו מטמא כיון שאין הכהן רואה בפעם א'. לכן באר פה חידוש דין שגם ביום **הראות**. הגם שלא יראה הרואה כא' די אם נראה מצד עצם הנראה, שזה ההבדל בין הקל והנפעל. שבנפעל לא יביט על הפועל הרואה רק על המושג הנראה, וז"ש בא ללמד על ראשי איברים שנתגלו שיהיו טמאים. ואמרו יכול כל שהוא, ובזה הוא נראה בפעם א' גם מצד הרואה. משיב שיש להשוות מ"ש כאן בשר חי למ"ש תחלה ומחית בשר חי בשאת שלמדנו (בס' עג) ששיעורו כעדשה. ור' יוסי ס"ל דזה אין דומה למ"ש ומחית בשר חי. דהא פה גזרת מלך שיטמא בראשי איברים שבהם אין המחי' מטמא. וא"כ אינו מטמא מתורת מחי' ואפי' כל שהוא מטמא, ור"מ משיב שגם טומאה דפה הוא מתורת מחי', שאם חזרה לאמצעיתו טמא משום מחי', ואינה טומאה מיוחדת בראשי איברים, רק שפה התמיד שגם בראשי איברים יטמא משום מחי' ואם כן צריך שיעור כעדשה ועיין בנגעים פרק ו' מ"ח:

פז וביום הראות הי"ל ובהראות. שהב' יחובר אל המקור להוראת התנאי. כמו בבואם אל אהל, בהקריבכם מנחה חדשה, ואם רוצה לציין ג"כ את הזמן ישמש במלת בעת או במלת ביום, וכבר בארנו (בפ' נו ס' מ"ס) שכ"מ שיזכיר מלת ביום, לפעמים יכוין שיהי' דוקא באותו יום ולא ביום שלאחריו, ולפעמים בא למעט לילה, וכמש"ש באורך, אמנם פה שא"ל שיהי' דוקא באותו יום דהא אינו טמא עד יראהו הכהן, ולא שבא למעט לילה שכבר איתמעיט (למעלה ס' ס) מדכתיב אל נגעים ביום השביעי, ובהכרח לפ"ז שבא ללמדנו שיש ימים מיוחדים לראיית הנגע, כי יש ימים שאין רואים בהם, והם ימי המשתה וימי הרגל, וכמ"ש (ס"ג דנגעים מ"ב ומו"ק ז' בכורות ל"ד) ועי' במו"ק שם באורך:

פח וביום הראות בו, אם לא היה אומר מלת בו. היה משמע בכל מקום שיתראה טמא, לכן אמר מלת בו שמוסב על הצרעת שכסתה את עור הנגע, שהוא העור הראוי לטמא ואם יתראה שם בשר חי יטמא לא אם יתראה במקום שלא הי' אז ראוי לטמא בנגע, כגון בראש ובזקן וכו' אף שעתה נקרחו והשחין והמכוה נעשו צרבת אינו טמא:

פט בשר חי יטמא דעת ר' יהושע שה"ה סימן טומאה אחר כמו שער לבן שלדעתו הפסוק מחי' לדוגמא ודעת ר"ע שתפס בשר חי בדוקא וראייתו דהא ע"כ אתם צ"ל ששער לבן שנמצא בו תחלה קודם הפריחה הגם שהוא מוחלט בטומאה ע"י שער בכ"ז אינו מעכב את הפריחה ואם אז פרח בכולו והשערות עודנו בו טהור ואיך תאמר שהשערות שנולדה אחר שפרח בכולו שכחם קל שעדיין לא שמשו להחליט יהי' כחם גדול לעכב את הפריחה ועוד שנאמר בשר חי ר"ל שאם היתה שגם שער לבן החוזר טמא הי"ל וביום הראות בו בשר חי או שער לבן, והוא לא תפס רק בשר חי מכלל דשער לבן החוזר אינו מעכב:

צ בשר חי ולא בהק, שהבהק אינו בשר חי (ככ"ל ס' עד) דאם גם בהק בכלל הי"ל בשר לבד, והגם שהבהק מעכב בתחלה כמו המחי' שצריך שיכסה הצרעת את כל בשרו ולא הבהק (ככ"ל ס' עס) בכ"ז אם אח"כ חוזר ונראה בו מראה בהק אינו מטמא, וכ"ה בנגעים (פ"ח מ"ו) פרחה בכולו אבל לא בבהק טמא, חזרו בו ראשי איברים כמין בהק טהור:

צא וראה את הבשר החי וטמאו פסוק זה כולו נאמר לבלי צורך, ומה הוסיף על מ"ש וביום הראות בו בשר חי יטמא, שאם ללמד שצריך שיראה הכהן ויטמאנו, גם זה נדע ממ"ש יטמא בפעל, שכבר בארנו למעלה (סי' ה') שבטומאה היוצאה מגופו ידבר תמיד בדרך השם טמא הוא. ולא יצדק לדבר בדרך הפעל רק מצד שאינו טמא מעצמו עד יראהו הכהן ויחליטנו שמצד זה יצדק הפעל יטמא כי קבל הטומאה מבחוץ ע"י גזרת הכהן. ואם היה הפי' שביום הראות בשר חי טמא מעצמו שלא ע"י כהן הי' צ"ל טמא הוא. ועוד שאם נאמר שמ"ש וראה הכהן מוסב למעלה הי"ל וראהו הכהן וטמאו. ולמה חזר את השם, וראה את הבשר החי. אבל זה הכריחו הז"ל שהוא מאמר פוסק בפ"ע. ובא לשום כלל עולה בכ"מ. שלא לבד בענין הנז' כאן. שגם הבשר החי ונתגלה אחר פריחת החלט מחי' בתחלה. ה"ה בכל אופן בנסתר הנגע ע"י פריחה מאיזה טומאה שיהי'. בין מטומאת מחי' או שער לבן או פשיון. בין בתחלה (במחי' ושער לבן שמטמאין בתחלה) בין בסוף שבוע א' או ב'. או שחזר הי' טומאה לאחר הפטור או שהי'

הוא : יד וּבְיוֹמָא דְאִתְחֲזֵי בֵהּ בִּסְרָא חַיָא יְהֵי מְסָאַב : טו וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יַת בִּסְרָא חַיָא

ספרא

בשר חי ולהלן הוא אומר בשר חי מה בשר חי נאמר להלן בעדשה אף כאן בעדשה דברי ר"מ. ר' יוסי אומר וכי משום מחיה הוא מטמא והלא אין מחיה מטמא בראשי איברים אלא גזרת מלך הוא ואפי' כל שהן. אמר ר"מ וכי משום ראשי איברים הוא מטמא והלא אפי' חזרה לאמצעיתו טמא. אלא נאמר כאן בשר חי ולהלן נאמר בשר חי מה בשר חי האמור להלן בכעדשה אף בשר חי האמור כאן בבעדשה: פז (ב) וביום מלמד שנותנים לו ב' ימים ב' ימים לביתו ב' ימים לכסותו דברי ר' יהודה. רבי אומר הרי הוא אומר וצוה הכהן וכו' אם ממתינים לו לדבר הרשות לא ימתינו לו לדבר מצוה. וכמה היא מצותו. נראה בחתן נותנים לו ז' ימי המשתה לו ולביתו ולכסותו וכן ברגל נותנים לו כל ימי הרגל: פח (ג) בו מה ת"ל מנין אתה אומר פרח בכולו אבל לא בראש ובזקן בשחין ובמכוה ובקדחת המורדים. חזר הראש והזקן ונקרחו השחין והמכוה והקדחת ונעשו צרבת יכול יהא טמא. ת"ל בו בהופך. אם הפך טמא. הא אם חזר לראש ולזקן לשחין ולמכוה ולקדחת אינו טמא: פט (ד) בשר חי החוזר טמא אין שער לבן החוזר טמא. ר' יהושע מטמא. שר' יהושע אומר שער לבן סימן טומאה ומחיה סימן טומאה. מה מחי' חוזרת טמא אף שער לבן החוזר טמא. א"ל ר"ע אימתי יפה כחו של שער לטמא בזמן ששמש החלט או בזמן שלא שמש החלט. א"ל בזמן שלא שימש החלט. א"ל מה בזמן ששמש החלט אינו מעכב את הפריחה בזמן שלא שימש החלט א"ד שלא יעכב את הפריחה. ועוד שנאמר בשר חי בשר חי החוזר טמא ואין שער לבן החוזר טמא: צ (ה) בשר חי החוזר טמא. ולא הבהק החוזר טמא. הלא דין הוא בהק מעכב ומחי' מעכבת מה מחיה חוזרת ומטמא אף הבהק יחזור ויטמא ת"ל בשר חי. בשר חי החוזר טמא ואין הבהק החוזר טמא:

צא (ו) וראה הכהן את הבשר החי וטמאו מה ת"ל. שיכול אין לי ראשי איברים שנתגלו שיהיו טמאים אלא לאחר פריחת החלט מחי' בתחלה. מנין אחר פריחת החלט מחי' בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני לאחר הפטור. אחר פריחת החלט שער לבן בתחלה בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני לאחר הפטור. אחר פריחת החלט הפשיון בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני לאחר הפטור. אחר פריחת הסגר ת"ל וראה הכהן את הבשר החי וטמאו לרבות את כולם: צב (ז) יכול הבא בכולו לבן שחזרו בו בראשי איברים מתוך הפטור יהא טמא. ת"ל הוא. אוציא את הבא בכולו לבן שחזרו בו בראשי איברים מתוך הפטור ולא אוציא את הבא בכולו לבן שחזרו בו ראשי איברים בין מתוך החלט בין מתוך הסגר ת"ל טמא הוא צרעת הוא. הוא טמא ואין הבא בכולו לבן שחזרו בו ראשי איברים בין מתוך החלט בין מתוך ההסגר בין מתוך הפטור טמא אלא טהור:

(פרק ו) צג (א) או כי ישוב הבשר החי ונהפך ללבן הרי זה בא ללמד

התורה והמצוה

מוסגר. שבכל אלה נטהר ע"י פריחה. כמו שלמד (בפ"ד מ"ו) ממ"ש כלו הפך לבן טהור. ה"ה שאם אחר פריחה חזר בשר חי שב להיות טמא. וז"ש דע שזה כלל כולל שבכ"מ שיראה הכהן הבשר החי וטמאו. ז"ש שיכול אין לי אלא לאחר פריחת החלט מחי' בתחלה וכו' ת"ל וראה וכו' לרבות את כולם:

צב הבשר החי טמא הוא צרעת הוא. בדברים האלה המיותרים בא ללמד שני דברים (א). שמ"ש שאם נתגלה בשר חי בראשי איברי' טמא. הוא דוקא בעגין הנז' כאן. שע"י שהפך לבן נטהר מטומאתו ובשחז' ונתגלה הבשר הוזר לטומאתו. אבל הבא כלו לבן בתחלה שהיינו כנגע גדולה והסגירו ב' שבועות ונפטר אם נתגלו ראשי איברים אין מטמא. (ב) שאף שהיה מוחלט ע"י נגע הגדולה זו (כגון שהי' בה שער לבן והוחלט ושוב הושהרו השערות ונפטר) ואחר הפטור שבא מתוך החלט נתגלו ראשי איברים. או שנתגלו מתוך הסגר. אף בזה אין מטמא. כי אינו דומה לכאן שהפריחה טהרהו מידי טומאה ולכן כשנתגלו ראשי איברים חזר לטומאתו. ועז"א טמא הוא ר"ל עדיין טמא כמקודם. וכאשר שעדיין צרעת הוא. ובמלת הוא ממעט זולתו (כמ"ש בהה"ם כלל קלח) דהיינו אם לא טהרתו הפריחה מידי טומאה רק ר"ל שגילוי ראשי איברים מחזירו לטומאתו. כי בזה אין ההראות הפכי לפריחה שסורה אחר שלא נטהר ע"י. ועי' (בפ"ח דנגעים מ"ז) ובר"ש ורע"ב ועי' במיו"ט שם ד"ה הכי מ"ש ע"ז עיי"ש):

צג או כי ישוב הבשר החי. כבר בארנו (ויקרא ס' יג) שיש הבדל בין שימוש מלת כי ובין

סימוש

על

יָשׁ֛וּב הַבָּשָׂ֥ר הַחַ֖י וְנֶהְפַּ֣ךְ לְלָבָ֑ן וּבָ֖א אֶל־הַכֹּהֵֽן׃ יז וְרָאָ֙הוּ֙ הַכֹּהֵ֔ן וְהִנֵּ֛ה נֶהְפַּ֥ךְ הַנֶּ֖גַע לְלָבָ֑ן וְטִהַ֧ר הַכֹּהֵ֛ן אֶת־הַנֶּ֖גַע טָה֥וֹר הֽוּא׃ פ שלישי יח וּבָשָׂ֕ר כִּֽי־יִהְיֶ֥ה בֽוֹ־בְעֹר֖וֹ שְׁחִ֑ין

רש״י

ע״ו) : (טו) צרעת הוא . הבשר ההוא . בשר לשון זכר : (יח) שחין . לשון חימום שנתחמם הבשר בלקוי

התורה והמצוה

שימוש מלת אם . שמלת אם מיוחד אל החלוקה, ושם באו׳נו שבכ״מ יבא בגומגע המאמר מלת אם ובתחלת המאמר יבא מלת כי . שמלת אם מציין את החלוקות הפרטיים שבמאמר הכולל. ובפ״ז הי׳ ראוי שיאמר ואם ישוב . לא מלת כי שהיא זרה פה . זאת שנית מלת או אין לה משמעות כלל . כי היא מורה תמיד על ההבדל שבין ב׳ דברים או על האפשריות של שני קצות האפשר . והראב״ע נדחק ופי׳ או כי ישוב שיתכן שישוב . וכבר כתבתי (ויקרא סי׳ רסב) כי דעת ר׳ יונה שהביא הרד״ק שיש או במקום אם לא נכונה בעיני חז״ל כי כל מלה יש לה גדר מיוחד ולא תלך שובב חוץ לגדרה . וחז״ל באו׳רו זה בטוב טעם ודעת קדושים . שאם יאמר . בלשון ואם ישוב הבשר החי . יהיה זה תנאי מוחלט ולא נדע מזה רק שאם שב אח״כ ללבן טהור . אבל נוכל לאמר שאז טהור לעולם . ואם ישוב אח״כ ויתגלה בו בשר חי לא יטמא כיון שראינו ששב ללבן . לכן אמר או כי ישוב שמלת או מורה על האפשריות ומלת כי מציין משך זמן העתיד . ושניהם מורים אפשריות התמידי ר״ל שהדבר עומד תמיד באפשריות בכל עת כי ישוב ללבן טהור וכי יתראה שנית בשר חי יטמא וכי ישוב פליטית ללבן יטהר וכן תמיד אפי׳ מאה פעמי׳ וז״ש ס״ל ישוב או כי ישוב :

צד כי ישוב הבשר החי ונהפך ללבן . היה די לאמר כי ישוב הבשר החי ללבן . כי פעל שב מציין ששב לזה שהי׳ בראשונה . כמו והנה שבה כבשרו (שמות ד) וישוב בשרך לך (מ״ב ה) וכמ״ש בפסיקתא עמ״ש ותשב יד המלך אליו ותהי כבראשונה . מה בראשונה עומד ומקריב לעכו״ם אף אח״כ עומד ומקריב . כי ק״ל אחר שאמר ותשב א״ל ותהי כבראשונה . וביבמות (דף עב) על שוב מול את בני ישראל שנית . מהו שוב ומהו שנית . וכן פה אחר שאמר פעל ישוב א״ל פעל נהפך . פי׳ חז״ל שאם היה אומר כי ישוב הי׳ משמעו ששב למה שהי׳ בראשונה מראה צרעת . לכן הוסיף ונהפך ללבן שכל שנהפך למראה לבן אף למראה בהק טהור . ובאר שמן הסברה הייתי אומר בהפך דכיון שהבהק הוא הי׳ טומאה בתחלה אם פרח הנגע ונשאר קצתו כמראה בהק טמא (כמו שלמד (פ״ד מ״א) ממ״ש וכסתה הצרעת ולא הבהק) יהי׳ הי׳ טומאה גם בסוף לכן צריך קרא :

צה וראהו הכהן והנה נהפך הנגע ללבן וטהר את הנגע טהור הוא . יש פה אריכות לשון שהי״לל וראהו הכהן וטהרו . ופי׳ חז״ל שגם פה מרבה שגם דין זה נוהג בכל מיני נגעים . ובכל ענין כל שהי׳ טומאה ונטהר ע״י הפריחה . כמו שרבה כן (פרק ד משנה ויו) לענין טהרת הפריחה בפעם הראשון . (ובפרק ה׳ משנה ויו) לענין שחוזר ונטמא ע״י התגלות ראשי איברים בכל מיני טומאות . כן רבהו גם פה לענין אם חוזר ופרח שיטהר בכל ענין . והוסיף טהור הוא מלת הוא בא לדייק רק הוא לא זולתו . ויוציא הבא בכולו לבן בתחלה שאינו טהור כי דינו כנגע גדולה . וצריך הסגר :

צו ובשר כי יהי׳ בו בעורו שחין, לפי דקדוק הלשון הי׳ ראוי שיאמר ובשר אשר היה בעורו שחין . א] כי עקר התנאי לנגע הוא מ״ש והיה במקום השחין שאת . שזה יהי׳ בעתיד במקום שהיה שם השחין בעבר . וא״כ ראוי לספר היות השחין בעבר ושיבא במקומו שאת בעתיד . ולמה אמר כי יהי׳ בלשון עתיד . ב] כבר באו׳רנו (כס׳ ב) שבכל פרשת נגעים בא מלת כי תחת מלת אשר . ללמד שאין נגע שלפני הדבור מטמא. כי מלת כי מורה על שיהי׳ כן בעתיד אחר הדבור . אמנם עמ״ש פה מלת כי (ומן הדין ראוי שיבא מלת אשר היה להורות על השחין שהי׳ בו כבר) אאל״כ . כי אף בהיה השחין קודם הדבור כיון שנולד השאת אחר הדבור מטמא (וכמו, שלמד לקמן ס׳ נח) . ופי׳ חז״ל שאם יאמר אשר היה בו שחין ונרפא נאמר שנרפא לגמרי עד שנעשה צלקת כל אשר היה בו שחין בזמן עבר יטמא . לכן אמר כי יהי׳ בו שחין ונרפא . שהגם שנרפא צריך שיהיה גם השחין במציאות שזה מורה העתיד עם מלת כי. ובהכרח פי׳ נרפא שנרפא קצת עד שאין השחין מורד ומעלה ליחה ובכ״ז לא נרפא לגמרי. ועדיין יש בו שחין ג״כ. וכן אמר למטה צרבת השחין הוא כמו שיבואר שם . ודרוש כזה בא (בפ״ז מ״ג) גבי מכוה ועי׳ באה״ש (כלל מה) :

צז ובשר כי יהיה בו בעורו, ביאר נגעים תפס שם אדם ושם איש. שהנגעים הם חליים מתדבקי׳ במין האדם לבדו לא ביאר בע״ח כמ״ש והוכחתיו בטבע אנשים ובנגעי בני אדם . ואמרו בבכורות (דף מג) שהנגעים הטהורים הם מומים המיוחדי׳ באדם ולא בבהמה אבל בשחין ובמכוה שפם שם בשר שהם

וִיסָאֲבִנֵּהּ בִּסְרָא חַיָּא מְסָאָב הוּא סְגִירוּתָא הוּא׃ טז אוֹ אֲרֵי יְתוּב בִּסְרָא חַיָּא וְיִתְהֲפִיךְ לְמִחְוַר וְיֵיתֵי לְוָת כַּהֲנָא׃ יז וְיֶחֱזְנֵהּ כַּהֲנָא וְהָא אִתְהֲפִיךְ מַכְתָּשָׁא לְמִחְוַר וִידַכֵּי כַּהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא דְּכֵי הוּא׃ יח וּבִסְרָא אֲרֵי יְהֵי בֵהּ בְּמַשְׁכֵּהּ שִׁחְנָא וְיִתַּסֵּי׃ יט וִיהֵי בְּאַתַר שִׁחְנָא

ספרא

על ראשי איברים שנתגלו וחזרו ונתכסו שיהיו טהורים . יכול פעם אחת ומנין אפי' מאה פעמים נתכסו טהור נתגלו טמא ת"ל ישוב או כי ישוב : **צד** (ב) ונהפך ללבן אפי' למראה בהק . שהייתי אומר הואיל והוא סימן טומאה בתחלה תהא סימן טומאה בסוף ת"ל ונהפך ללבן אפילו למראה בהק :

צה (ג) וראהו הכהן והנה נהפך הנגע ללבן וטהר את הנגע טהור הוא מה ת"ל. שיכול אין לי ראשי איברים שנתגלו והזרו ונתכסו שיהיו טהורים אלא אחר הזרת פריחת החלט מחי' בתחלה . מנין אחר חזרת פריחת החלט מחי' בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני אחר הפטור . אחר חזרת פריחת החלט שער לבן בתחלה בסוף שבוע א' בסוף שבוע ב' אחר הפטור , אחר חזרת החלט הפשיון בסוף שבוע א' בסוף שבוע ב' אחר הפטור אחר הזרת פריחת הסגר ת"ל וראהו והנה נהפך טהור הוא לרבות את כולם . (ד) יכול הבא בכולו לבן בתחלה יהא טהור ת"ל הוא . הוא טהור ואין הבא בכולו לבן בתחלה טהור אלא טמא :

צו (ה) שחין יכול מורד ת"ל ונרפא אי ונרפא יכול עד שתעשה צלקת ת"ל שחין . הא כיצד נרפא ולא נרפא . וכן הוא אומר למטה צרבת השחין היא. עד שתקרום בקליפת השום : **צז** (ו) אין לי אלא שחין שעלה מאליו מנין לקה בעץ באבן ובנפת ובחמי טבריה ובכל דבר שאינו בא מהמת האש שהוא שחין ת"ל שחין שחין ריבה : **צח** אין לי אלא שחין שלאחר הדיבור שלפני הדיבור מנין . בעכו"ם משנתגייר עד שלא נתגייר מנין . בקטן משנולד עד שלא נולד מנין . ת"ל שחין שחין ריבה : **צט** אין לי אלא שחין שיש לו היכן שיפשה שחין שאין לו להיכן שיפשה מנין ת"ל כי יהיה בו בעורו אפי' בכולו . אין לי אלא בזמן שמקצת שחין ומקצת בהרת [מקצת שחין וכולו בהרת] מקצת בהרת וכולו שחין . כולו שחין וכולו בהרת מנין ת"ל כי יהי' בו בעורו אפי' בכולו . (ז) שאלו את ר"א מי שעלה לתוך ידו בהרת כסלע ומקומה

התורה והמצוה

יולדו בבשר בין בבשר אדם בין בבשר יתר הבע"ח כמ"ש והי' שחין אבעבועות פורח באדם ובבהמה . ואמרו כי יהי' בו בעורו . שכפל הכינוי עם הפעל כי השחין יולד לרוב ע"י איזה חום ותבערת שבבשר המעפש הליחות ונקרא שחין מענין חמום . כמ"ש אש נשומה אש שחונה . שהחמימות יולד בו בפנים ומשם יצא אל עורו החולה , והנה יש מקום לטעות שדוקא בענין זה שנולד השחין מסבה פנימית . לא אם נולד ע"י סיבה מבחוץ . וז"ש בספרא מנין לקה בעץ באבן וכו' (ובכל דבר שאינו מחמת האש פי' בחולין (דף ח) לאתויי אבר מעיקרו) ת"ל שחין שחין ריבה, פי' כי אמר והיה במקום השחין , והל"ל והיה במקומו בכינוי ולמה חזר את השם פעם שנית ומבואר אצלינו (ויקרא ס' מם ובכ"מ) שאחד מן היסודות שהיו לחז"ל בשם הנשנה , הוא שהשם הנשנה אינו דוקא השם הראשון. כמו והקריבו את הדם וזרקו את הדם אף דם אחר הנשפך על הרצפה (כמ"ש באילת השחר כלל קלח) וכן פה אם הי' אומר והי' במקומו הכינוי מוסב רק על השם שמ' שהוא השחין שבא מסבה פנימית . אבל כשכפל את השם ואמר והיה במקום השחין היינו כל שחין שיהי' אף שעלה ע"י דבר אחר :

צח כי יהיה בו בעורו שחין כבר בארנו (בס' נו) שמ"ש פה מלת כי , ולא אמר מלת אשר . בא ללמד שצריך שיהי' עוד השחין במציאות . אמנם מ"ל זה הלא בכל פרשת נגעים בא מלת כי תחת מלת אשר ללמד שנגע שלפני הדבור אינו מטמא (כמ"ש בס' ב') ונאמר גם בשחין שצריך שיולד השחין אחר הדבור . וכן בעכו"ם אחר שנתגייר ובקטן אחר שנולד . השיבו בספרא ת"ל שחין שחין ריבה. ר"ל דהא חזר שם שחין שנית . ובארנו (בס' הקודם) ששם הכפול אינו דוקא השם הראשון . וא"כ גם שתאמר שמ"ש כי יהיה היינו אחר הדבור . הלא במ"ש והיה במקום השחין כולל כל שחין שיהיה אף שלפני הדבור :

צט כי יהיה בו בעורו . כבר כתבנו שמ"ש כי יהי' בו היינו שנולד השחין בו ע"י חולי פנימית . ומתוך כך הוצרך לכפול שחין שחין לרבות שחין מחמת דבר אחר (בכ"ל ס' נז) אמנם למה תפס לשון זה שנותן מקום לטעות . פי' חז"ל שבא ללמד שאפי' אם יהי' השחין מתפשט על כל העור שזה לא יצוייר רק בשחין הבא ע"י סיבה פנימית שע"י חולי לקה כל עורו בשחין בכ"ז נוהג דין זה. ובאור הדבר . כי במ"ש והיה במקום השחין שלא יצוייר שהתפשט כשאת על כל מקום השחין . כמו ושחט את העולה

וְנִרְפָּא׃ יט וְהָיָה בִּמְקוֹם הַשְּׁחִין שְׂאֵת לְבָנָה אוֹ בַהֶרֶת לְבָנָה אֲדַמְדָּמֶת וְנִרְאָה אֶל־הַכֹּהֵן׃ כ וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה מַרְאֶהָ שָׁפָל מִן־הָעוֹר וּשְׂעָרָהּ הָפַךְ לָבָן וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע־צָרַעַת הִוא בַּשְּׁחִין פָּרָחָה׃ כא וְאִם ׀ יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בָּהּ שֵׂעָר לָבָן וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־הָעוֹר וְהִיא כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים׃ כב וְאִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה

רש"י

הבא לו מחמת מכה שלא ל מחמת האור: ונרפא. השחין העלה ארוכה מ ובמקומו העלה נגע אחר: (יט) או בהרת לבנה אדמדמת. שאין הנגע לבן חלק אלא נ פתוך ומעורב בשתי מראות לובן ואודם: (כ) מראה שפל. ואין ממשה שפל אלא מתוך לבנוניתו הוא נראה שפל ועמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל: (כב) נגע

שפתי חכמים

אינשי ברגל לית ליה רשות לכהן לטמויינהו עד שיעבור הרגל: ל (נח"י) ונראה כוונתו דכ"ש שחין שעלה מאליו שלא מחמת מכה ולא בא אלא למעט הבא מחמת האש לפי שזה נקרא מכוה וכל זה פשוט בת"כ ובחולין דף ח' והרא"ם הביא הגמרא דחולין וספרי ולא שת לבו דכ"ש הוא ולפיכך כתב מה שכתב: מ לא הבשר שהיה בו השחין שלא יאמר נרפא כל עוד שיש בו שאת אלא ונרפא השחין והבשר עדיין חולה: נ פירש"י בשבועות דף ו' פתוך מעורב:

התורה והמצוה

במקום העולה שפי' בכל מקום המיוחד לשחיפה העולה. וא"כ אם השחין מתפשט בכל הבשר ועליו השאת בכולו, אין לו היכן שיפשה. וה"א שבאופן זה אינו מטמא. לכן אמר כי יהיה בו בעורו. אפי' בכולו. ועתה פי' את דבריו. כי לולא הריבוי ה"א שאין מטמא רק בא' מג' פנים. א] בזמן שהקלת שחין ומקלת בהרת שיש להבהרת מקום לפשה ב] מקלת שחין וכולו בהרת דאף שהבהרת בכל השחין כיון שרק מקלת העור בשחין יש מקום לפשה ע"י שיולד שחין אחר חוצה לו ויפשה לתוכו כמ"ש במשנה שאח"ז. ג] מקלת בהרת וכולו שחין אף שכולו שחין כיון שהוא מקלת בהרת נדע ג"כ דהא י"ל היכן שיפשה. אבל יש אופן רביעי והוא כולו שחין וכולו בהרת מנין שבזה אין מקום לפשה. ת"ל בו בעורו אפי' בכולו. ופי' דאף שבנגעי בשר כבר ידעינן שאם בתחלה כלה הנגע בכולו טמא. שם אף שא"א שיפשה יעויר עוד שני סימני טומאה שער לבן ומחי'. אבל שהין שאין מטמא במחי' נאמר מן הסברה שלא יסגיר רק אם יעויר שיטמא בשני סימני טומאה שער לבן ופשיון. לא אם אין לו היכן שיפשה. עפ"ז שאלו לר' אליעזר (במשנה ז' מובא בנגעים פ"ט מ"ג) במי שעלתה לתוך ידו בהרת כסלע ומקומה צרבת שחין. שבזה א"א שיבא שום סימן טומאה אף גם א'. והשיב שלכן יסגיר שמא תכנוס ויפטר אותה הכהן בסוף שבוע ואחר הפטור תפשה בתוך השחין. ואמרו לו ואם מקום השחין כגרים בלבד שהז א"ל שמא תכנוס שפחות מגרים בטלה נגע ולמה יסגיר. ואמר להן שגם בזה שמע יסגיר וא"י הטעם. וריב"ב נתן הטעם שמא יולד שחין חוצה לו ויפשה לתוכו שמתין פושה לשחין אחר:

ק והיה במקום השחין שאת מבואר כפי הפשט שאחר שנרפא השחין בא במקומו שאת. ומילא אם קדם השא' לשחין אינו בגדר שחין וזה דעת חכמים (ובתוספת' (ספ"ג דנגעים) אמר הסגירו בעור הבשר ולבסוף נעשית שחין ומכוה יסגיר בתחלה. וזה לחכמים בס"ל שאינו נגע א' רק בטלה נגע הראשונה. ואף שהי' בה אז סימן טומאה שהור ממנה ומתחיל ההסגר משום השאת הנראה עתה במקום השחין) ורא"בי לו שעה אחרת שס"ל שמ"ש והיה במקום השחין הוא פעל עבר בוי"ו ההיפוך. ור"ל כי יהי' בו שחין והיה כבר במקומו שהשחין בו עתה שאת. וא"ש קרוי הוא מקומו עד שלא בא לשם. ובזה מישב הוא מ"ש כי יהי' בפעל עתיד כמו שהעירותי (בס'-לו). ומ"ש (במשנה ב') והי' פי' ונפאר השאת אחר שנעשה שחין. גם נראה שראב"י וחכמים אזלי לטעמם במה דפליגי (בפ"ז דנגעים מ"ה). הראש והזקן עד שלא העלו שער העלו שער ונקרחו השחין והמכוה והקדח עד שלא נעשו צרבת נעשו צרבת והיה ראב"י מטמא שתחלתן וסופן טמא וחכמים מטהרין. וגי' מהר"ם עד שלא נעשו. והוא גי' נכונה כי לראב"י מטמא משום שחין גם במקום השאת. וס"ל דאע"ג שבעת שהיה השחין לא אינו מטמא. אח"כ כשהי' חוזר ומטמא וה"ה בכ"מ שתחלתו וסופו בטומאה:

קא שאת לבנה או בהרת לבנה אדמדמת. כבר התבאר (בס' נו) שנגעי בשר לא יטמאו רק במראה לובן. או במראה לובן אדמדם פי' מעורב מעניהם. וכן בת"י חוורא סמקא מערבין, ושם התבאר שמה שבא בא' ממיני הנגעים ילמד על חברו ר"ל כ"מ שמסס בהרת ה"ה לשאת וכן כולם עי"ש.

עַמִּקָא חִוָּרָא אוֹ בַהֲרָא חִוָּרָא סַמְקָא וְיִתְחֲזֵי לְכַהֲנָא: כ וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא וְהָא מֶחֱזָהָא מַכִּיךְ מִן מַשְׁכָּא וּשְׂעָרַהּ אִתְהַפִּיךְ לְמִחַוַּר וִיסָאֲבִינֵיהּ כַּהֲנָא מַכְתָּשׁ סְגִירוּתָא הִיא בְּשִׁיחֲנָא סְגִיאָה: כא וְאִם יֶחֱזִינַהּ כַּהֲנָא וְהָא לֵית בַּהּ שְׂעַר חִוָּר וּמַכִּיכָא לֵיתָהָא מִן מַשְׁכָּא וְהִיא עֲמְיָא וְיַסְגְּרִינֵיהּ כַּהֲנָא שִׁבְעָא יוֹמִין: כב וְאִם אוֹסָפָא תוֹסִיף בְּמַשְׁכָּא

ספרא

צרבת השחין מהו. אמר להם יסגיר. אמרו לו למה. לגדל שער לבן אינה ראוי'. לפשיון אינה פושה. ולמחיה אינה מטמאה. אמר להם שמא תכנוס ותפשה. אמרו לו והרי מקומה כנרים. אמר להם כך שמעתי יסגיר. א"ל ר"י בן בתירה אלמדנו. אמר לו אם לקיים דברי חכמים הין. א"ל שמא יולד שחין אחר חוצה לו ויפשה לתוכו. אמר לו חכם אתה שקיימת את דברי חכמים:

(פרשה ד) ק (א) והיה במקום השחין שאת שיקדים השחין לשאת ולא תקדם השאת לשחין. ראב"י אומר קרוי הוא במקומו עד שלא בא לשם. (ב) כיצד היה בעור הבשר עד שלא נעשה שחין וחיה. ראב"י מטמא וחכמים מטהרים:

קא (ג) שאת לבנה מלמד שהיא מטמא חלקה. בהרת לבנה אדמדמת מלמד שהיא מטמאה בפתוך. יכול השאת תטמא חלקה ובהרת תטמא בפתוך. ומנין ליתן את האמור בשאת בבהרת ואת האמור בבהרת בשאת ת"ל נגע צרעת:

קב (ד) מראה שפל אין לי אלא מראה שפל. מנין לרבות את השוה ואת הגבוה ת"ל ושפלה איננה מן העור:

קג בשחין פרחה אבל לא בעור הבשר. יכול לא תפשה בעור הבשר אבל תפשה בעור המכוה ת"ל ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה מקום שתחתיה היא פושה. אינה פושה לא בעור הבשר לא בעור המכוה:

קד (ה) ואם יראנה כולה כאחת:

התורה והמצוה

ומצאנו שהבהרת מטמאה בלובן כמ"ש אם בהרת לבנה היא. ובפתוך כמ"ש פה ובפסוק י"ט בהרת לבנה אדמדמת או לבנה. וכן מצאנו בשאת שמטמאה בשניהם כמ"ש והנה שאת לבנה ובפסוק מ"ג והנה שאת הנגע לבנה אדמדמת. והכתוב תפס פה שאת לבנה ובהרת פתוכ' שכן טבע תולדותם בשחין. וה"ה שאת פתוכה ובהרת לבנה. ולמען לא תטעה בזה הזכיר בסוף הענין נגע צרעת היא שהיא שם הכולל לכל הצרעת למען תדע שהכל נכנס תחת סוג הכולל ומה שיש בא' יש בחברו. וז"ש מנין ליתן את האמור בבהרת בשאת ת"ל נגע צרעת היא. וכמ"ש בא"ס (כלל קלה):

קב והנה מראה שפל מן העור כבר בארתי זה (למעלה סי' נב) שאמה"פ שזה תנאי שצריך שיהי' מראהו שפל דהא אמר (פסוק שאח"ז) ושפלה איננה והסגירו. וכן אמר למעלה (פסוק ד) ובמכוה (פכ"ו) שיסגיר אף שאינה שפלה. וע"כ פי' שאף שפלה איננה צריך שתערה הפך לבן. וז"ש מנין לרבות את השוה ואת הגבוה ת"ל ושפלה איננה. וכן אמר בספרא (פ"ז מ"ז) נגעי מכוה, ומ"ש ואת הגבוה מרבה ממ"ש והיא כהה וכן ת"י מטול דהיא עמיא פי' בשביל שהיא כהה. והראב"ע כתב בפסוק ד' עמוק יותר יש בעמקו מעומק העור ואיננו כמו שפל. פי' שהעמוק הוא מכל הצדדים. כמו בור עמוק. שוחה עמוקה. והשפל יהיה גם מצד א' כמו שהבקעה שפלה מן ההר מצד א'. ולכן בבהרת לבנה אמר עמוק. ופה שצייר בבהרת לבנה אדמדמת אמר שפל. שיצויר שיהי' שפל בצד הלבן וגבוה בצד האודם:

קג נגע צרעת היא בשחין פרחה מגדר פעל פרח שהעצם מתחיל להוציא פרחים שזה ראשון להפרותו כענין הזרע קודם הולד כן תקד' הפרח אל יציאת הפרי, ולכן לא יצדק פעל פרח אל הולדת העצם עצמו. רק על התחלת הפרחתו. כמו צדיק כתמר יפרח. יציץ ופרח ישראל. ר"ל יתרבה ויפרה עד ימלאו פני תבל תנובה. ולכן במקום שבא לשון פרח על הוצאת הדבר עצמו פי' חז"ל תמיד על הפשיון. כמו כמ"ש בהק הוא פרח בעור אמר (פ"י מ"א) יכול יטמא משום פשיון ת"ל פרח טהור. ושם (פי"א מ"ב) צרעת פורחת מלמד שהוא מטמא בפשיון. כי פורח היא שפורה ופושה. (ובמקום שלא בא על הפשיון פרשוהו על המראה והצבע מענין ציצים ופרחים כמ"ש לקמן סי' קעז) וכן מ"ש פה בשחין פרחה פירשו על פשיון. ואמרו שתפס פעל כזה ללמד שאין צרעת השחין פושה לעור הבשר רק לעור השחין. ויש עוד לימוד במ"ש ואם תחתיו תעמד הבהרת ויתבאר (בס' קח):

קד ואם יראנה הכהן. שני מלות יראנה הכהן באו כמאמר מוסגר. כי עקר החלוקה היא ואם אין בה שער לבן. שזה הבדלו מן החלוקה הקודמת שיש בה שער לבן. וכבר אמר וראה הכהן ולמה אמר שנית יראנה הכהן. וגם אמר פה בכינוי יראנה. פי' חז"ל ללמד שיראה כולה כאחת. שזה מורה הכינוי יראנה. כמ"ש למעלה (סי' נד) על וראהו הכהן. משא"כ במ"ש וראה הכהן בלא כינוי סי' משמע אף ראיה חלקית שלא כאחד:

בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ נֶגַע הִוא׃ כג וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַּעֲמֹד הַבַּהֶרֶת לֹא פָשָׂתָה צָרֶבֶת הַשְּׁחִין הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן׃ ס
רביעי (שני כשהן מחוברין) כד אוֹ בָשָׂר כִּי־יִהְיֶה בְעֹרוֹ מִכְוַת־אֵשׁ וְהָיְתָה מִחְיַת הַמִּכְוָה בַּהֶרֶת לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת אוֹ לְבָנָה׃ כה וְרָאָה אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ שֵׂעָר לָבָן בַּבַּהֶרֶת וּמַרְאֶהָ עָמֹק מִן־הָעוֹר צָרַעַת הִוא בַּמִּכְוָה פָּרָחָה וְטִמֵּא

רש״י

היא. השאת הזאת או הבהרת: (כג) תחתיה. במקומה: צרבת השחין. כתרגומו רושם שיחנא אינו אלא רושם החימום הניכר בבשר. כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חימום. כמו ונצרבו בה כל פנים (יחזקאל כ״א) ריטריי״ר בלע״ז: צרבת. רייטריינמ״ט בלע״ז: (כד) מחית המכוה. שנימי״ט כשחיה המכוה נהפכ׳ לבהרת פתוכה או לבנה חלקה וסימני מכוה וסימני שחין שוין הם ולמה חלקן הכ׳ לומר שאין מצטרפין זה עם זה נולד חצי גריס בשחין וחצי גריס במכוה לא ידונו כגריס (חולין ח׳):

התורה והמצוה

קה והנה אין בה שער לבן ההפך של ושערה הפך לבן הוא ושערה לא הפך לבן (כמ״ש בפסוק ד) וכן הי׳ ראוי לכתוב כאן. ופי׳ חז״ל שבא ללמד שאף שיש חוצה לה שער לבן דהיינו בחוט היוצא ממנו ודבוק בה כיון שאין בחוט רוחב ב׳ שערות אינו שייך אל הנגע והרי אין בה. וגבי מכוה אמר והנה אין בבהרת שער לבן ומרבה אם יש בחוט היוצא רוחב ב׳ שערות ועי׳ שם (סי׳ קיד):

קו ואם פשה תפשה גבי מכוה אמר וראהו הכהן ביום השביעי ואם פשה תפשה וגו׳ לפשוט ספק ביום השביעי הפשיון מטמא לא אחר יום השביעי. אבל ממה שפה לא הזכיר יום השביעי ידעינן שאינו בדוקא (וז״ש משנה ויו) וכבר בארתי הלימודים שבאו במשנה זיין למעלה (סי׳ סו) בפרטות עיי״ש:

קז וטמא הכהן אותו. היל״ל וטמאו כביעי, וכבר בארנו (באה״ש כלל קן) בכ״מ שבא מלת אותו תחת הכינוי בא לדייק רק אותו. פירשו שבא לומר שצריך שידע גוף הפעולה המיטמא מי הוא. וממעט את הספק. ובזה פליגי ר״ע ורבנן. ר״ע ס״ל שמלת אותו מוסב על האדם, שאא״ל שקאי על הנגע שהיל״ל אותה כמ״ש עד עתה על הנגע לשון נקבה. ואינו ממעט רק כשנולד הספק על האיש לא אם האיש טמא בודאי והספק הוא איזה נגע טמא. וחכמים ס״ל שמלת אותו מוסב על הנגע. ומ״ש לשון זכר משום שמוסב למ״ש אחריו נגע הוא. ופי׳ וטמא את הנגע. כמו שבפסוק י״ג וי״ז אמר וטהר את הנגע. וצריך שידע בודאי איזה נגע טמאה ואינו מועיל מה שהאיש טמא ממ״נ ופלוגתתן מובא בנגעים (פ״ה מ״ד) [והגר״א הגיה והלא נאמר נגע הוא וטמא אותו ומלות וא״כ למה נאמר נמחק]:

קח ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה היה די שיאמר ואם לא פשתה בעור. ולמה אמר ואם תחתיה תעמוד. שמ״ש הראב״ע עמדה במקומה כי יש נגע שיסע ממקום אל מקום אינו נכון. שא״כ אם נעתק הנגע ממקומה אף שלא פשה יטמא. והיל״ל ולא פשתה בוי״ו. ובפסוק הקודם היל״ל ואם תעתק ממקומה או אם פשה תפשה. והמבארים פי׳ שלא פשתה לעמד במקום שלא היה קודם לכן תחתיה. וכ״ז דוחק. כי כל עומד עומד תחתיו בכ״מ שיעמד. ופי׳ חז״ל שבא להוציא אם פשתה לעור שבשר או לעור המכוה. ופירושו ואם תחתיה לא פשתה. שאם פשתה שלא תחתיה אל מקום זולת מקומה אינו פשיון. כי שם תחת הוא שם מצטרף נגד עליון אשר עליו. וזה הבדלו משם מטה שיאמר גם אל הדבר מצד עצמו משא״כ התחת הוא תמיד תחת איזה דבר אשר עליו. (וכבר באר זה הרש״ף באורך) וכשיבוא שם תחת על המקום יציין המקום שמונח תחת המתקומם. כמו שבו איש תחתיו פי׳ על המקום אשר תחתיו. וכן וישבו תחתם במחנה. ונטעתיו ושכן תחתיו. ויש הבדל בין תחתיו ובין במקומו שהמקום כולל גבול גדול המיוחד לאיזה דבר. וישאל את אנשי מקומה. לא יעשה כן במקומנו. היא כל העיר. אבל תחת היא רק המקום שתחת גופו. ולכן אמרו (עירובין דף נא) שבו איש תחתיו אלו ד׳ אמות. אל יצא איש ממקומו אלו אלפים אמה. ושם (דף מח) שבו איש תחתיו כתחתיו. וכמה תחתיו גופו ג׳ אמות ואמה כדי לפשוט ידיו ורגליו. מבואר שתחתיו הוא רק תחת גופו. אבל מקומו יכלול גם המקום שיצא שם לפרקים לטייל. וכמ״ש ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה. שהוא אלפים אמה כמ״ש. ומילת תחתיו של הבהרת היא צרבת השחין. ועז״א אם תחתיו לא יפשה אף שיפשה למקום בלתי תחתיו

וִיסָאֵב כַּהֲנָא יָתֵיהּ מַכְתָּשָׁא הִיא: כג וְאִם בְּאַתְרַהָא קָמַת בַּהַרְתָּא לָא אוֹסִיפַת רוֹשַׁם שִׁיחֲנָא הִיא וִידַכֵּינֵיהּ כַּהֲנָא: כד אוֹ אֱנָשׁ אֲרֵי יְהֵי בְמַשְׁכֵיהּ כְּוָאָה דְנוּר וּתְהֵי רוֹשַׁם כְּוָאָה בַּהֲרָא חִוְרָא סַמְקָא אוֹ חִוְרָא: כה וְיֶחֱזֵי יָתַהּ כַּהֲנָא וְהָא אִתְהֲפִיךְ שַׂעְרָא לְמִחְוַר בְּבַהַרְתָּא וּמֶחֱזָהָא עָמִיק מִן מַשְׁכָא סְגִירוּתָא הִיא בִּכְוָאָה סְגִיאַת

ספרא

קה והנה אין בה ולא בחוט היוצא ממנה יכול אפי' יש בו רוחב שתי שערות ת"ל והנה אין בבהרת שער לבן:

קו (ו) ואם פשה תפשה בעור מה ת"ל לפי שנאמר וראהו הכהן ביום השביעי ואם פשה תפשה שיכול אין לי פשיון מטמא אלא בשביעי בלבד שמיני תשיעי עשירי מנין. ת"ל תפשה ואם פשה תפשה. (ז) החליטו בשער לבן הלך שער לבן וחזר שער לבן וכן בפשיון בתחלה בסוף שבוע לאחר הפטור החליטו בפשיון הלך הפשיון וחזר הפשיון וכן בשער לבן בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני לאחר הפטור לכך נאמר תפשה ואם פשה תפשה: **קז** (ח) וטמא אותו את הודאי הוא מטמא ואינו מטמ' את הספק. כיצד שנים שבאו אצל כהן בזה בהרת כגריס ובזה כסלע. בסוף שבוע בזה כסלע ובזה כסלע ואינו יודע באיזה מהם פשה בין באיש אחד בין בשני אנשים טהור. ר"ע אומר באיש אחד טמא בשני אנשים טהור. אמרו לו והלא נאמר נגע הוא. (א"כ למה נאמר) וטמא אותו את הודאי הוא מטמא ואינו מטמ' את הספק:

קח (ט) ואם תחתי' תעמוד הבהרת לא פשתה מקום שתחתיה היא פושה אינה פושה לא בעור הבשר ולא בעור המכוה: **קט** צרבת. שיהא מקומה צרוב ושיהא מקומה ניכר: **קי** וטהרו. את הודאי מטהר ואינו מטהר את הספק כיצד שנים שבאו אצל כהן בזה בהרת כגרים ובזה כסלע. בסוף שבוע בזה כסלע ועוד בזה כסלע ועוד שניהם טמאים. אעפ"י שהזרו להיות כסלע וכסלע שניהם טמאים עד שיחזרו להיות כגרים לכך נאמר וטהרו את הודאי הוא מטהר ואינו מטהר את הספק:

(פרק ז) **קיא** (א) כי יהי' בו בעורו שחין או בשר כי יהיה בעורו מכות אש מלמד שאין שחין ומכוה מצטרפים זה עם זה. (ב) לא שבאו וא"י אם שחין הוא או מכוה היא אלא אפי' כחצי גרים שחין וכחצי גרים מכוה אין

התורה והמצוה

טהור. וכבר למד זאת (בס' קג) ממ"ש בשחין פרחה. ובא א' למעט עור הבשר וא' למעט עור המכוה:

קט צרבת השחין גדר כפל צרב היא מה שהאש או החום מיבש ומקמט את העור. כמו ונצרבו בך כל פנים (יחז' כא ג) ועל שפתו כאש צרבת (משלי טז כז) ר"ל צרבת כאש. פי' שנצרבו השפתים עד עלה עליהם קרום בסבת היבשות. ומז"א שיהא מקומה צרוב. ומ"ש שיהא ניכר הוא כמ"ש (למעלה ס' צו) נרפא ולא נרפא:

קי צרבת השחין הוא וטהרו הכהן. כבר בארנו (בס' נג) שמחקי הלשון להקדים את הדין ואח"כ יאמר הטעם. כמ"ש תמיד וטהרו הכהן מספחת היא. וטמאו הכהן נגע צרעת היא. וכן הי"ל פה וטהרו הכהן צרבת השחין הוא. ופי' חז"ל שפינה הסדר ללמדנו שצריך שידע תחלה בבירור שהיא צרבת השחין ואז יטהרנו לא אם הוא מסתפק בדבר. שכיון שנקרא עליו שם נגע ע"י הכהן. לא יטהר רק אם יודע בבירור שהיא צרבת השחין. ולכן הקדים צרבת השחין הוא שהוא תנאי אם יודע שהיא צרבת השחין אז וטהרו. משא"כ אם יאמר לא פשתה וטהרו. כי צרבת השחין הוא נאמר כל שלא ידע שפשתה יטהר. ואף אם מסופק ע וא"י שפשתה יטהר והדבר זה מונח בנגעים (ספ"ה):

קיא או בשר כי יהי' בעורו מכות אש. דיני השחין והמכוה שוים בכל דבר. ולמה חלקם לב' פרשיות. הלא היה יכול לומר ובשר כי יהי' בשרו שחין ונרפא או כי יהי' בעורו מכות אש והיה במקום השחין או מחית המכוה בהרת וכו'. ואין לומר שאז נמעט שפיהב כשם א' וכשיסתפק אם הוא שחין או מכוה יטמאנו. ז"א דהא בכל הנגעים צריך שידע מאיזה שם הוא כמ"ש בספרא (פרשה ב' סוף משנה ו' ובסדר מצורע פרק ה' משנה טז) וז"ש במשנה ב' לא שבאו וא"י אם שחין הוא או מכוה הוא [וכ"ה בתוספתא הביאה הר"ש בפ"ט הרי הם לפניך וא"י אם שחין אם מכוה טהור ולדעת הרמב"ם פ"ה ה"ו שא"צ לדעת אם הוא שחין או מכוה פי' הכ"מ שם שמ"ש לא שבאו וא"י היינו שזה אינו צריך להשמיענו שאינו מעכב, ונראה שהר"ש לשיטתו בפי' כ"מ בפ"א דנגעים מ"ט מראות נגעים שלשים ושש שחשב שחין ומכוה כ"א בפ"ע והרמב"ם לשיטתו שלפי פירושו שם שחין ומכוה א' שם עיי"ש] ופי' חז"ל שבא ללמד שחצי גרים משחין וחצי גרים ממכוה אין מצטרפין שאם היו כתובים ביחד היה דינם כד' מראות נגעים שמצטרפים זה עם זה:

אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע צָרַעַת הִוא׃ כו וְאִם יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בַּבַּהֶרֶת שֵׂעָר לָבָן וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־הָעוֹר וְהִוא כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים׃ כז וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ נֶגַע צָרַעַת הִוא׃ כח וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַעֲמֹד הַבַּהֶרֶת לֹא־פָשְׂתָה בָעוֹר וְהִוא כֵהָה שְׂאֵת הַמִּכְוָה הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן כִּי־צָרֶבֶת הַמִּכְוָה הִוא׃ פ חמישי כט וְאִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בוֹ נֶגַע בְּרֹאשׁ אוֹ

רש"י

(כט) בראש או בזקן. בא הכתוב לחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום בשר שזה סימנו בשער

התורה והמצוה

קיב מ"ש (במשנה ג') מכות אש יכול מורד וכו' כבר דרשו כזה (בפ"ו מ"ה) גבי שחין, ופרשתיו (בס' נו) שהי' ראוי לאמר אשר היה בעורו מכות אש. ומלמד שצריך שיהי' עוד רושם המכוה קיים שע"ז מורה העתיד כי יהי'. ובכ"ז צריך שנרפא קצת כמ"ש והיתה מחית המכוה (ועי' בירושלמי ס"ז דפסחים ה"ב) ומ"ש (במשנה ד) אין לי אלא בזמן שנכוה באור וכו'. ת"ל מכוה מכוה, דייק זה ממה שכפל השם שנית והיתה מחית המכוה והיל"ל והיתה מחיתה בכינוי, ובא לאמר שא"צ דוקא מכות אש רק כל מכוה. וכפי שדרשו כן גבי שחין ובארנו שם (ס' נז). ומ"ש אין לי אלא מכוה שלאחר הדיבור וכו' כן דרשו גם גבי שחין ובארנו שם (סי' נח) ומ"ש אין לי אלא מכוה שיש לה להיכן שתפשה וכו'. הוא כי במ"ש כי יהיה בעורו מדמין למ"ש גבי שחין כי יהי' בו בעורו שהי' אפי' בכולו (כמ"ש בס' נט). וז"ש בעורו בעורו ריבה. ויתר המאמר מפורש כמו המאמר שגבי שחין שבארנו (בס' נט):

קיג בהרת לבנה אדמדמת או לבנה. כבר בארתי (ס' נו) שכל הנגעים מטמאים בלבן ובפתוך. והנה מ"ש או לבנה בלתי מדויק. א] שכבר ידענו בבהרת מטמא לבנה כמ"ש אם בהרת לבנה היא. בשלמא מ"ש לבנה אדמדמת חפש א' ממראות נגעי' מש"כ מה שהוסיף או לבנה. ועוד דהא לפי הסברה יותר יש לטמא בלבן מבפתוך והיה לו להקדים לבנה לפתוך שמבואר אגלינו תמיד שדרך הכתוב לכתוב תמיד לא זו אף זו. וע"כ שמ"ש או לבנה פי' או כל נגע לבנה וז"ש מנין לרבות שאר המראות ת"ל או לבנה:

קיד ואם יראנה הכהן. כולה כאחת כמו שנת' (בס' קד). ומ"ש והנה אין בבהרת שער לבן והיל"ל והנה אין בה. וכבר שמנו חק שבמקום שחזר השם שנית יפרשו חז"ל שהשם השנה אינו דוקא השם הראשון. כמ"ש (ויקרא ס' מא) על וזרקו את הדם (צו ס' ואו) על ואת המזבח, ולמעלה (ס' לז) על והיה במקום השחין ובכ"מ. וכן פה ידבר מן בהרת אחרת היוצא מן הבהרת הזאת שגם שם לא יהיה שער לבן. ובשחין אמר והנה אין בה שער לבן ולא חזר את השם שנית משמע דוקא בה ולא בבהרת היוצא ממנה. ומלאו פשר דבר שאם אין בו רוחב שתי שערות אינו כנוף הבהרת ובזה מדבר למעלה. ופה מדבר אם יש בתוכו רוחב שתי שערות [כמ"ש בנגעים פ"ד מ"ה]:

קטו ושפלה איננה היינו אף שהוא שוה. שלא כדעת הרמב"ם וכמו שבארנו זה היטב למעלה (ס' נב). ומ"ש והיא כהה הוסיף אף שכהה מראיתו נגד העור עד שיתדמ' גבוה בכ"ז העקר תלוי בפשיון. וכנ"ל:

קטז ואם פשה תפשה. כבר בארנו בריתא זאת היטב למעלה (ס' סו). שיש ד' זמנים שהפשיון מטמא. וכן לאו דוקא בפשיון אלא ה"ה בכל סימני טומאה אם חזרו חוזרים ומטמאים. ולמד זה ממ"ש בבהרת וכן בשחין ובמכוה ובנתק ואם פשה תפשה. וכל א' מלמד ענין מיוחד. פיי"ש. ופה הייתי מוטה שרק ביום השביעי ולא לאחר הפטור עיי"ש בפרשות:

קיז נגע צרעת הוא. בפרשה זאת כתב ג' פעמים צרעת היא (ב"פ בפסוק כ"ה. ופעם א' בפסוק כ"ז) ודרש מ"ש בפסוק כ"ה וטמא אותו הכהן נגע צרעת הוא שבא ללמד על שיעור כגרים וכמ"ש למעלה (ס' מג) באורך שכ"מ שנאמר צרעת בנגע שאין בה מחיה, הוא על שיעור כגרים שלמדנו ממחי'. וכיון

יְסָאֵב יָתֵיהּ כַּהֲנָא מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הִיא : כו וְאִם יֶחֱזֵינַהּ כַּהֲנָא וְהָא לֵית בְּבַהַרְתָּא שְׂעַר חִוָּר מַכִּיכָא לֵיתַהָא מִן מַשְׁכָּא וְהִיא עַמְיָא וְיַסְגְּרִינַהּ כַּהֲנָא שַׁבְעָא יוֹמִין : כז וְיֶחֱזֵינַהּ כַּהֲנָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אִם אוֹסָפָא תוֹסִיף בְּמַשְׁכָּא וִיסָאֵב כַּהֲנָא יָתֵיהּ מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הִיא : כח וְאִם בְּאַתְרַהָא קָמַת בַּהַרְתָּא לָא אוֹסִיפַת בְּמַשְׁכָּא וְהִיא עַמְיָא עֵימַק כְּוָאָה הִיא וִידַכֵּינֵיהּ כַּהֲנָא אֲרֵי רוֹשַׁם כְּוָאָה הִיא : כט וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא

ספרא

מצטרפים : קיב (ג) מכות אש יכול מורד ת"ל והיתה מחית המכוה. יכול עד שתעשה צלקת ת"ל מכות אש, הא כיצד היתה ולא חיתה. וכן הוא אומר למטה צרבת המכוה היא עד שתקרום כקליפת השום. (ד) אין לי אלא בזמן שנכוה באור מנין נכוה בגחלת או ברמץ או בסיד רותח בגפסים רותח וכל שהוא מחמת האש (זו) היא מכוה תלמוד לומר מכוה מכוה ריבה. אין לי אלא מכוה שלאחר הדבור שלפני הדבור מנין. בעכו"ם משנתגייר. עד שלא נתגייר מנין. בקטן משנולד עד שלא נולד מנין ת"ל מכוה מכוה ריבה. אין לי אלא מכוה שיש לה להיכן שתפשה. מכוה שאין לה להיכן שתפשה מנין תלמוד לומר כי יהיה בו אפי' בכולו. אין לי אלא בזמן שמקצתה מכוה ומקצתה בהרת. מקצת מכוה כולו בהרת מקצת בהרת וכולו מכוה. כולו מכוה וכולו בהרת מנין תלמוד לומר בעורו ריבה :

קיג (ה) בהרת לבנה אדמדמת מלמד שהיא מטמאה בפתוך ומנין שמטמא חלקה ת"ל לבנה מנין לרבות שאר המראות ת"ל או לבנה :

קיד (ו) ואם יראנה כולה כאחת והנה אין בבהרת שער לבן זה שאמרו לרבות את החוט היוצא ממנו שיש בו רוחב שתי שערות: קטו (ז) ושפלה איננה מן העור והיא כהה ז"ש לרבות את השוה וגבוה : קטז (ח) וראה הכהן ביום השביעי ואם פשה תפשה בעור שיכול אין לי פשיון מטמא אלא בסוף שבוע מנין אף לאחר הפטור ת"ל (תפשה) ואם פשה תפשה. (ט) החליטו בשער לבן הלך שער לבן וחזר שער לבן וכן פשיון בתחלה ובסוף שבוע לאחר הפטור. החליטו בפשיון הלך הפשיון וחזר וכן בשער לבן בסוף שבוע לאחר הפטור לכך נאמר (תפשה) ואם פשה תפשה : קיז מה ת"ל צרעת צרעת צרעת ג' פעמים. צרעת כנרים. צרעת ליתן את האמור בשאת בבהרת ואת האמור בבהרת בשאת. צרעת ליתן את האמור בשחין במכוה ואת האמור במכוה בשחין. מה ת"ל היא היא היא ג' פעמים. היא. אינה מטמאה במחי' בתחלה ובסוף שבוע ולאחר הפטור. היא פרט לפשתה לבהק בסוף שבוע לאחר הפטור. היא אין לה מראה חמישית [היא אין השחין והמכוה מצטרפים זה עם זה] :

התורה והמצוה

שבשחין ומכוה אין מחיה מטמא לא יתכן כי פה צרעת רק או לדרשה או לתת את השיעור, ומש"ש צרעת היא במכוה פרחה בא לגז"ש ללמוד ממ"ש בפסוק כף נגע צרעת היא בשחין פרחה, (שגם שם אין בו דרוש) ליתן את האמור בשחין במכוה, הוא אם חוט יוצא פחות משני שערות אין שייך לבהרת שנלמד משחין (כמ"ש בס' קה), וכן שמועיל פשיון אף אחר יום השביעי, כמו שלמד (בס' ק"ו), וליתן את האמור במכוה בשחין, אם יש בחוט שני שערות שייך אל הבהרת (כמו שלמד בס' קיד). ומ"ש בפסוק כ"ז וטמא הכהן אותו נגע צרעת היא בא להקיש למ"ש בשחין (פסוק כב) וטמא הכהן אותו נגע הוא ליתן את האמור בשאת בבהרת ובבהרת בשאת, ר"ל כי בשחין תופס שאת ובמכוה בהרת ומדמם זל"ז, או שלמד מצרעת שבגבי שאת גופי', שעקר שם צרעת נופל על השאת (כמ"ש בס' מב), ומ"ש ג' פעמים הוא שבא למעט רק הוא, [כמ"ש באה"ש כלל קלה), דרים מ"ש מראהו עמוק מן העור צרעת הוא, שאין לה מראה חמישית כי מראהו עמוק הוא עד קרום ביצה כמ"ש בספרא (פ"ב מ"ה), ומ"ש וטמא אותו הכהן נגע צרעת הוא ממעט רק שער לבן מטמא לא מחי', וי"ל שה"ה מ"ש צרעת היא בשחין ממעט זה בשהין, ואף שלמדין זה מזה כמ"ש ליתן מ"ש בשחין במכוה בא ללמד שאין מטמא בתחלה ובסוף שבוע וזה כוונת הספרא, והר"ש והרע"ב (ריב פ"ט) כתבו שאין מטמאין במחי' דמחיית בשר חי בעינן ואין זה בשר חי ועדיין צריך ריבוי אם במקום המחי' נעשה צלקת, ומ"ש אם פשה תפשה וכו' נגע צרעת הוא ממעט אם פשתה לבהק, וה"ט בשחין ממעט זאת ממ"ש וטמא אותו הכהן נגע הוא, ובא למעט בסוף שבוע ולאחר הפטור, ומ"ש אין השחין והמכוה מצטרפין מתקו בק"א :

ואים

בְזָקָן׃ ל וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וּבוֹ שֵׂעָר צָהֹב דָּק וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶתֶק הוּא

רש"י

לבן וזה סימנו בשער צהוב: (ל) ובו שער צהב. שנהפך שער שחור שבו לצהוב: נתק הוא. כך שמו

שפתי חכמים

ם מדכתיב וראה הכהן את נגע הנתק כ"ש נגע לנתק מה נגע שער לבן שבו אינו מטמא אלא בסוף אף נתק שער צהוב שם

התורה והמצוה

קיח ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש, הנה מה שכפל הכינוי עם הפעול, בו בראש, הוא זרות בלשון, שהיל"ל כי יהיה נגע בראשם או בזקנם, כמ"ש אח"ז ואיש או אשה כי יהי' בעור בשרם בהרות, (ונדרש תמיד כמ"ש באילת השחר כלל ר"י) זאת שנית, הנה מלאנו הפעל הבא על שני נושאים יבוא לפעמים בלשון רבים, ולפעמים בלשון יחיד, כמו, ואיש או אשה כי יהי' בעור בשרם בהרות, ואיש או אשה כי יהי' בהם אוב או ידעוני, איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם, בא הפעל בלשון רבים, איש או אשה כי יפליא לנדר נדר (מדבר ו' ב') איש או אשה אשר יעשה את הרע (דברים י"ז ב) בא בלשון יחיד, ולפי הכלל אשר בידי בזה, הולכים אחר מי שהוא עקר, שאם א' מהנושאים הוא עקר יבא הפעל בלשון יחיד על הנושא שהוא עקר, ולרוב במעשים ובפעולות הזכר עקר כי הוא הפועל לרוב יותר מהנקבה לכן יבא הפעל בלשון יחיד זכר (אם לא במקום שהיא העקר בפעולה, כמו ותכתוב אסתר המלכה ומרדכי, ותאכל היא והוא וביתה ימים רבים). ולכן במ"ש כי יפליא לנדר, אשר יעשה את הרע, בא הפעל ליחיד [ועמ"ש כי יעשו מכל חטאת האדם, דרשו חז"ל (בספרי נשא פסקא ב' מובא בכ"מ בש"ס) שבא להשוות אשה לאיש לכל חטאת ונזקים שבתורה וע"כ תפס הפעל ברבים ללמד שניהם דומים], אבל במ"ש כי יהי' בהם אוב או ידעוני שלא תפס את הפעל רק בדרך קנין הנמצא בדבר, וכן במ"ש כי יהיה בעור בשרם בהרות תפס לשון רבים, ולפ"ז היה לו לאמר גם פה בלשון רבים כי יהיה בהם נגע כי לא דבר פה מאיזה פעל, רק מהויה הנעשה מעצמה שאין בזה יתכון פעולה ועסק להאיש על האשה, מזה הוציא ר"ע להביא את שניתק לו נתק בתוך נתק, באופן שלפי הדרוש כינוי בו בלתי מוסב על האיש ואשה, רק על מ"ש נגע בראש, כאילו אמר כי יהי' נגע בראש ובו נגע, שהיא נגע תוך נגע. שכן בכ"מ שכפל הכינוי עם הפעל, דרשו כאילו הפעול כפול (וכמ"ש בפ' נו ס' כז). ודין זה מובא במשנה ז' מפ"י דנגעים שני נתקים זה לפנים מזה ושטח של שער מפסקת ביניהם. וכתב הר"ש דהאי מלתא דמיא למה דתנן לעיל (פ"ו) בהרת כגרים ומחיה כעדשה מקיפתה ותוך למחי' בהרת, והתם תנן הפנימית להסגיר והחצונה להחליט, אבל הכא הנתק הפנימי להסגיר והחצונה לפטר, דהתם שדינן מחיה המקפת בהרת בתר בהרת חצונה ומטמאינן לחצונה, והכא נמי שדינן שטח של שער המקיף נתק הפנימי בתר נתק החצון ומטהרינן לי' דהא יש בו שערות שחורות המבוררות, והכי נמי תניא בתוספתא נתק תוך נתק מסגיר את הפנימי ופוטר את החיצון, ולר' יוסי דאמר גבי בהרות אין מחי' סימן טומאה לחצונה שבבהרת לתוכה, ה"ה כאן דאין השערות סימן טהרה לנתק החצון כיון דאיכא נתק פנימי לתוכו ומסגיר את שניהן, וה"נ תניא בתו"כ להביא את שנתק נתק בתוך נתק דברי ר"ע ור"ע לטעמי' דלעיל גבי בהרת קאי בשטת ר"י, עכ"ד. והולך לשטתו שפי' (בפ"ו מ"ה) שר"ע קאי בשטת ר"י, אבל הרמב"ם שם פי' בדרך אחרת, אולם בתוספתא (פ"ב) מבואר כדברי הר"ש, וז"ל רע"א בין כך ובין כך שתיהן להסגיר אם משום שאין חוששין לפנימית שאין נגע פושה לתוך נגע, אי משום מחי' אין חוששין לחצונית שבבהרת לתוכה, ושם מבואר שההבדל בין ר"י ור"ע דלר"י החצונה טהורה שרואה את הבהרת כאילו השחין תוך המחי' ולר"ע היא להסגיר וזה הפך ממ"ש התוי"ט שם בשם מהר"ס. (ועי' עוד לקמן ס' קכז וס' קלט):

קיט איש או אשה. יבואר אצלינו אי"ה בפ' קדושים (ס' קא) שכ"מ שאין לטעות שצריך שניהם לא יבא מלת או רק ישמש בוין המחלקת. עיי"ש באורך, וכמ"ש איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה (שמות לו) ואיש ואשה לא יחי' דוד (ש"א כז) וכ"מ שבא מלת או בהנה יש בו דרש כמש"ש, ודרש פה שבא לרבות טו"א שהוא איש או אשה ר"ל ספק הוא ספק אשה, וכן דרש קדושים (פ"ט מי"ג) על איש או אשה כי יהי' בהם אוב או ידעוני לרבות טו"א. ועוד הבאתי דרושים כאלה (למעלה ס' לג) וכ"פ שבספרי נשא (פסקא ב) למד טו"א מן ואשמה הנפש ולא למד ממ"ש איש או אשה:

קכ כי יהיה בו נגע בראש או בזקן. כבר כתבתי (בס' הסמוך). מה שהתבאר אצלינו שלעולם לא יבא מלת או רק במקום שיש מקום טעות שהוי"ו היא מחברת, אבל במקום שאין מקום לטעות יבא וין החילוק, וכבר באתי הטעם ס' קדושים (ס' קא) משום דהנה שהוי"ו מחלקת יש בזה חיבור ג"כ, למשל כשאומר מכה אביו ואמו, הנה שהוי"ו מחלקת, אביו או אמו, בכ"ז מחברת ג"כ שעל שניהם

אֲרֵי יְהֵי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא בְּרֵישׁ אוֹ בִדְקַן: ל וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא וְהָא מֶחֱזוֹהִי עָמִיק מִן מַשְׁכָא וּבֵיהּ שְׂעַר סוּמַק דַעֲדַק וִיסָאֵב יָתֵיהּ כַּהֲנָא נִתְקָא הוּא סְגִירוּת:

ספרא

(פרשה ה) קיח (א) איש להביא את שניתק נתק בתוך נתק דברי ר׳ עקיבא: קיט איש ואשה אין לי אלא איש ואשה מנין לרבות טומטום ואנדרוגנים ת״ל או: קכ כי יהיה בו נגע בראש או בזקן מלמד שאין הראש והזקן מצטרפין זה עם זה. (ב) יכול לא יצטרפו זה עם זה אבל יפשו מזה לזה ת״ל צרעת הראש או הזקן כשם שאין מצטרפין זע״ז כך אין פושין מזה לזה. (ג) אין לי אלא בזמן שי״ל בראש ובזקן יש לו בראש אבל לא בזקן בזקן אבל לא בראש (לא בראש ולא בזקן) מנין ת״ל ואיש או אשה כי יהי׳ בו נגע בראש או בזקן:

קכא (ד) מראה עמוק אין לי אלא מראה עמוק מנין לרבות את השוה והגבוה ת״ל והנה אין מראה עמוק מן העור. וא״כ למה נאמר מראהו עמוק יכול אם נתקו אדם יהא טמא ת״ל מראהו עמוק. מה מראהו עמוק בידי שמים אף אין לי אלא בידי שמים. (ה) ובו להביא את שבתוכו ושוכב חוצה לו פרט לשחוצה לו ושוכב בתוכו שער מיעוט שער שתי שערות: קכב צהוב לא ירוק לא אדום ולא שחור אוציא את כולם ולא אוציא שער לבן ודין הוא ומה אם שער צהוב שאינו סימן טומאה בנגע הרי הוא סימן טומאה בנתק. שער לבן שהוא סימן טומאה בנגע א״ד שיהא סימן טומאה בנתק ת״ל צהוב. צהוב ולא לבן, ולמה

התורה והמצוה

מות יומת בין כשהכה אביו בין כשהכה אמו והיה לאו שיאמר פה ברא״ש ובזקן בוי״ו המחלקת, מזה הוכיחו חז״ל שהם מחולקים לגמרי ואם יש נגע בשניהם כא׳ אין מצטרפין זל״ז, ואם היה אומר בראש ובזקן היו גם מחוברים בצד א׳ שאם יש נגע בשניהם ג״כ טמא ומצטרפין, משא״כ מלת או מחלק לגמרי. ואמר שנית צרעת הראש או הזקן. לחלקם עוד לענין שאין פושין מזה לזה, שאם יש נגע בראש ופשה לזקן וכן בהפך אין מטמא בפשיון זה. (וזה פי׳ משנה א׳ ומשנה ב׳). ובמשנה ג׳ מקשה הלא יש לומר שמוכרח לבוא מלת או. דאם יכתוב בוי״ו נטעה שהוא ויו החבור לגמרי ונאמר שדוקא בזמן שיש לו נגע בראש ובזקן בשניהם ביחד, אבל יש לו בראש ולא בזקן בזקן ולא בראש מנין, ר״ל אם יכתוב בויו נאמר כן, וא״כ מלת או צריך לגופי׳, כיון שיש מקום לטעות ואין לדרוש ממנו שאין מצטרפין, (כמו שבמה שכתב שאת או ספחת או בהרת אין דורשים ממלת או שאין מצטרפים כיון שצריך לגופי׳ כי אם הי׳ כותב ויו הייתי אומר שצריך שיהיה שאת וספחת ובהרת ביחד), ומשיב ת״ל ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן, ובאשה לא משכחת שיהיה בראש ובזקן גם יחד דהא אין לה זקן. וממילא א״א לטעות שהוא ויו החבור, ומ״ש לא בראש ולא בזקן מחק הק״א דהא כשא״ל לא בראש ולא בזקן אינו נגע כלל, ובחבורי ארצות החיים במאיר לארץ (ס״ט ס״ק) כתבתי פי׳ נכון על גירסא זו, עפ״י התוספתא הב״אה הר״ש (פ״י דנגעים מ״ט) וז״ל מן הפרק של לחי ולמטה זה הזקן וכו׳ אלו הם סימני הראש והזקן ליטמא בנגעים ובנתקים וכו׳ אבל על הזקן אינו חייב אלא משום שבולת זקן בלבד, ממילא עקר הזקן שאסור להשחית הוא רק השבולת ויתר השטח לא מקרי זקן לענין השחתה ובכ״ז מיטמא בנתקים ולכן קורא אותו לא בראש ולא בזקן, ומרבה לה מן השינוי הנמצא פה שכתב מלת בזקן הב׳ בשוא והוא נגד החק בכ״מ שהב׳ בסוף פסוק יבא בפתח, וכמו שהעיר בזה הלבוש (ה׳ ציצית ס׳ ח׳) ודרשו שבא בשוא לדרוש זקן כל דהוא, ולפ״ז יש לגרוס פסקא זו בסוף לא בראש ולא בזקן מנין ת״ל בזקן:

קכא והנה מראהו עמוק מן העור כבר בארתי (למעלה ס׳ נד) באלך שכ״מ שאמר בנגעים והנה מראהו עמוק אינו הגהי לעכב דהא אמר בכ״א והנה אין מראה עמוק מן העור והסגיר, ושם הקשנו למה כתבה התורה מראהו עמוק, שהוא לרבות כל הד׳ מראות עד קרום ביצה, וז״ש מנין לרבות את השוה והגבו׳ ת״ל והנה אין מראהו עמוק, אך פה א״א״ל שמ״ש מראהו עמוק בא לרבות יתר המראות דהא הנתק אין לו מראה כלל, (כמו שית׳ בס׳ קכד), פי׳ חז״ל בא ללמד שהנתק הנעשה בידי אדם שנתק השערות אינו מטמא. (וזה א׳ מן ההבדלים שבין נתק וקרחת כמשית׳ בס׳ קמ״ג). ועז״א מראהו עמוק שזה לא יועיל בניתוק השערות ע״י אדם כלל שזה לא ישנה בעור, רק בנתק ע״י חולי יקרה לפעמים שינוי מראה בעור, (הגם שאינו מעכב) ומזה יעיין שמדבר בחולי בידי שמים. ומ״ש ובו להביא את שבתוכו וכו׳ התבאר למעלה (ס׳ מ״ו), ומ״ש ושער מיעוט שער ב׳ שערות התבאר למעלה סימן מ״ה:

קכב צהוב פי׳ חז״ל כתבנית הזהב. זהב זהב מאהלפיט, כמו וכלי נחושת מוצהב (עזרא ח כז). ובס״י שער מצהב כחזוי דהב. ונמצא בס׳ ג׳ פעמים שער צהב, לפעמים ירוק אדום לבן. (ופעל

צרעת הראש או הזקן הוא: לא וכי־יראה הכהן את־נגע הנתק והנה אין־מראהו עמק מן־העור ושער שחר אין בו והסגיר הכהן את־נגע הנתק שבעת ימים: לג וראה

בעל הטורים

(ל) הזקן ג' במסורה הכא. ואידך הזקן זקן אהרן. וגם את הזקן תספה במגלה סנחריב (ישעיה ז') מלמד שלקו בצרעת ובשביל שאהרן רואה את הנגעים ומטהרם בלוג שמן זכה לשמן הטוב של שמן המשחה שיורד על זקנו:

רש"י

של נגע ע שבמקום שער (ת"כ): (לא) ושער שחר אין בו. הא אם היה בו שער שחור טהור ם ואין צריך

שפתי חכמים

אינו מטמא אלא הפוך וכאלו כתיב ושער בנגע הפך לצהב: ע דאל"כ למה שינה שם נגע טמא זה כאן משמו של נגע הטמא דלעיל דכתיב נגע צרעת הוא. רא"ם: פ כדי שלא תפרש והנה אין מראהו עמוק מן העור אפילו יש בו שער שחור והוה אמינא דשער שחור הוא סימן טומאה או אין בו שער שחור אפילו מראהו עמוק מן העור צריך הסגר והוי וא"ו דושער שחור כמו

התורה והמצוה

א"ל מיעוט דהא מבואר שהוא סי' טהרה):

קכג דק דעת ריב"ג שהוא כמו שבע שבלים דקות. שהליקוי בעובי לא באורך. ודעת ר"ש שהדקות יהיה בכ"א לפי ענינו, כי מצאנו אבק דק שכולל הדקות מכל סביביו, וכן אשר דק לעפר. ובשערות שהם דקים מעצמם דרך הלשון לקראם דק אם הם לקוים בעביים ובארכם. וז"ש לקוי ר"ל דקים מיתר שערות וגם קצר באורך:

קכד וטמא אותו הכהן נתק הוא צרעת הראש או הזקן הוא יש פה ג' דרושים, א] מבואר אצלינו תמיד (כמ"ש בהס"ם כלל ק"נ) שכיון שיכול לומר בכינוי וטמאו הכהן. ושמש במלת אותו. בא למעט תמיד רק אותו לא זולתו, ודרשו שבא ללמד כל נטעה שגם צרעת הראש צריך שיתראה בא' מד' מראות רק שצריך שיהי' ניתוק השערות מוסיף על המראות, לכן אמר וטמא אותו, שמבואר אצלינו שם שמלת אותו תופס גוף הפעול ומיחדהו תמיד, ר"ל שאותו לבדו יטמא וא"צ עמו דבר אחר שהוא א' מד' מראות, וז"ש (במשנה ז) יכול יהא מוסיף על ד' מראות ת"ל וטמא אותו, ולדעת הרמב"ן צריך שיהי' בו איזה מראה. ולדעת הרמב"ם א"צ מראה כלל. וממ"ש בתוספתא אפי' לבן בשחור שבלבן אין להוכיח כי גם גבי מחי' אמר בלשון זה ומחי' א"צ מראה כלל. (דרוש ב) התבאר אצלינו (באילת השחר כלל קלה) שכ"מ שאמר עולה הוא מנחה הוא צרעת הוא נתק הוא, מלת הוא מיותר. שמצאנו פעמים רבות שבא האומר בלא מלת הוא כמש"ש. ובא תמיד למעט. ומ"ש נתק הוא, דרשו (במשנה ח) ברק זה הוא נתק היינו ניתוק שערות הראש, ואחר אינו נתק, ניתוק שערו' הגוף במקום הראוי לשמש בבהרת אין ניתוק השערות מטמאים, וז"ש נתק הוא אינו מטמא מקום הבהרת, ר"ל מקום הראוי לשמש שם בבהרת. (דרוש ג) מ"ש שנית צרעת הראש או הזקן הוא, מלמד שרק הוא הוא צרעת הראש לא דבר אחר, שד' מראות נגעים שהם צרעת הגוף אינם צרעת הראש ואין מטמאים שם:

קכה וכי יראה את נגע הנתק עד עתה קראו בשם נגע סתם, כי יהיה בו נגע, וראה הכהן את הנגע, עד שהודיע מהותו ואמר נתק הוא, ר"ל מהות נגע זאת היא ניתיק השערות, ומעתה קראו בכל הפרשה בשם נתק לבדו כי הוא שמו המיוחד, (לבד מ"ש (בפל"ב) וראה הכהן את הנגע מטעם שית' שם) ומדוע בפסוק זה קראו בשני השמות נגע הנתק, ואמר שנית והסגיר את נגע הנתק, פי' רבותינו שבא כן להקיש את הנתק עם יתר נגעים לענין מה, וסובר ר"ש שבא להקישו לנגע שמשער צהוב אינו מטמא רק הפוך כמו שער לבן דאם קדם השער לבן לנגע אינו מטמא (ובאר שא"ס לדעת זה מק"ו כיון שמשער צהוב קל משער לבן ששער שחור מציל מידו, ולא מיד שער לבן שאם יש שער שחור ושער לבן טמא, שי"ל שמשער צהוב חמור יותר מצד מקום הנתק שטמא בכל מראה אבל מקום שמשער לבן מטמא צריך שיהיה לו א' מד' מראות נגעים) ור' יהודה (משנה ג) חולק על ר"ש וס"ל שמשער צהוב מטמא אף שאין הפוך כיון שלא נז' הפוך (ופלוגתתן נז' פ"י דנגעים מ"ב) וס"ל מ"ש נגע הנתק לומר שהנתק י"ל דין נגעים לענין שצריך שיהי' כגרים, ור"ש ילמד זה משם צרעת (כמ"ש למעלה ס' עס), ומ"ש שנית נגע הנתק להקיש נגע לנתק שאינו פושה לתוכו (כי אין שער בתוכו) וכן בנגע:

קכו ושער שחור אין בו משמע לכאורה שמקפיד דוקא שיהי' השער שחור, אבל שער אדום או ירוק אינו מציל, אבל באמת אאל"כ. דהא שער היא שם הקיבוץ שערות הרבה (כמ"ש למעלה ס' מה) והגם שאנו אומרים מיעוט שער שתי שערות היינו שמיעוט שם הרבים אינו פחות משנים, וע"כ כשכתב ושער בנגע הפך לבן ולא ידענו כמה אמרינן שאף שתי שערות הפך לבן טמא כי שתי שערות גם בכלל הריבוי וכ"ש כשהם יותר משתים, ובמקום שרוצה לבאר שהרבוי' הם רק שנים לא יזכר בהכרם

רֵישָׁא אוֹ דִקְנָא הוּא: נּ וַאֲרֵי יֶחֱזֵי כַהֲנָא יָת מַכְתַּשׁ נִתְקָא וְהָא לֵית מֶחֱזוֹהִי עֲמִיק מִן מַשְׁכָּא וּשְׂעַר אוּכַם לֵית בֵּיהּ וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת מַכְתַּשׁ נִתְקָא שַׁבְעָא יוֹמִין:

ספרא

הוא דומה לתבנית הזהב: קכג (ו) דק לקוי קצר דברי ר"ע ריב"נ אומר אפי' ארוך. אריב"נ ומה הלשון הוא אומר דק מקל זה דק קנה זה דק לקוי קצר או דק לקוי ארוך. א"ל ר"ע עד שאנו למדין מן הקנה נלמד מן השער דק שערו של פלוני דק לקוי קצר לא דק לקוי ארוך: קכד (ז) יכול יהיה מוסף על ארבע מראות שבעור הבשר ת"ל וטמא אותו הכהן נתק הוא. (ח) יכול אינו מוסף על ד' מראות שבעור הבשר אבל יטמא מקום הבהרת. (ט) ת"ל נתק הוא. הוא אינו מטמא מקום הבהרת יכול לא יטמא מקום הבהרת אבל תהא הבהרת מטמאה בראש ובזקן. ת"ל נתק הוא צרעת הראש או הזקן הוא אין לראש ולזקן טומאה אלא טומאת נתקים בלבד:

(פרק ח) קכה (א) וכי יראה הכהן את נגע הנתק. אר"ש מה ת"ל נגע נתק. הקיש נתק לנגע. מה נגע שער לבן שבו אינו מטמא אלא הפוך אף נתק שער צהוב שבו לא יטמא אלא הפוך שער צהוב דק. (ב) ק"ו ומה אם שער לבן שאין שער אחר מציל מידו אינו מטמא אלא הפוך. שער צהוב דק שיש שער אחר מציל א"ד שלא יטמא אלא הפוך. לא א"א בשער לבן שלא יפה כחו במקומו ליטמא בכל מראה תאמר בשער צהוב דק שיפה כחו במקומו ליטמא בכל מראה. הואיל ויפה כחו במקומו ליטמא בכל מראה יטמא הפוך ושלא הפוך ת"ל נגע נתק הקיש נתק לנגע. מה הנגע שער לבן שבו אינו מטמא אלא הפוך אף הנתק שער צהוב שבו לא יטמא אלא הפוך. (ג) ר' יהודה אומר כ"מ שצ"ל הפך אמר הפך. אבל הנתק שנאמר בו ושער צהוב מטמא הפוך ושלא הפוך. (ד) א"כ למה נאמר נגע נתק הקיש נתק לנגע מה נגע אינו פרות מבגרים אף נתק כגרים. וכשהוא אומר למטה נגע נתק הקיש נגע לנתק מה נתק שאין הפשיון לתוכו אף נגע שאין הפשיון לתוכו:

קכו (ה) ושער. מיעוט שער שתי שערות. שחור אין לי אלא שחור ומנין לרבות את הירוק ואת האדום ת"ל שער. א"כ למה נאמר שחור. שהשחור מציל והצהוב אינו מציל. (ו) איזהו צהוב שאינו מציל הרי שקדם את הנתק טמא לדברי ר"י. אלא שהיו בו שתי שערות אחת צהובה וא' שחורה ואחת צהובה ואחת לבנה היתי אומר הואיל ואינן מצטרפים לטומאה יצטרפו לטהרה ת"ל שחור השחור מציל

התורה והמצוה

יאמר המספר שתים, כמו כי תהיינה לאיש שתי נשים, וכשאומר נשים סתם הם שתים ויותר משתים, והנה אם תרצה לומר פה שמעט שחור מציל ושער ירוק ואדום אינו מציל, בהכרח תאמר שאף שמלא שערות אדומים אינם מצילים כי פה שער כולל הריבוי, ואיך תאמר כן הלא גדר פה נתק הוא נתוק השערות ואם מלא שערות אדומים איך תקראהו נתק. ומה יעשה איש ששערותיו אדומים וכי טמא הוא, ואם תרצה לומר שממעט רק שתי שערות אדומים אין מצילים כמו שתי שערות שחורות, הא היל"ל ושתי שערות שחורות אין בו, ובזה נדע שמה שמוציא אדום הוא רק בשתי שערות. לא כן כשאמר ושער שחור סתם שהריבוי כולל שתים והרבה, מוכרח למעט גם שערות אדומים הרבה וזה א"א, וז"ש מנין לרבות את הירוק ואת האדום ת"ל שער, ר"ל מדאמר שער שהוא שם הקיבוץ סתם ולא אמר שתי שערות, ושער כולל הרבה ואם יש הרבה שערות אדומים בודאי אינו נתק, ולפ"ז מוכרח שמ"ש שער שחור הוא לדוגמא משום שרוב השערות שחורים תפס שחור, אולם יקשה הלא טוב היל"ל שער סתם, וז"ש א"כ מה ת"ל שחור, ומשיב שאם היה אומר שער סתם הי' גם צהוב בכלל, ולכן אמר שחור ללמד שהצהוב אינו מציל, אולם ע"ז יקשה איך יצויר שהצהוב יציל והלא הצהוב סימן טומאה וא"כ בשקדם לנתק, הלא לדעת ר"י (במשנה ג) שער צהוב מטמא אף שאינו הפוך, וז"ש (במשנה ז) איזהו צהוב שאינו מציל הרי שקדם את הנתק טמא לדברי ר"י. ומשיב דמשכחת לה בשאין שם רק שתי שערות אחת צהובה וא' שחורה או לבנה, וה"א כיון שהשער הצהוב אין מטמא שהוא רק א' מצטרף עם השערה האחרת להציל, ולכן אמר שער שחור להוציא הצהוב. ורא"י ס"ל כר"ש דאמר (במשנה ב) דהקיש נתק לנגע שגם שער צהוב אינו מטמא אלא הפוך, ולדידי' ממעט שער צהוב שקדם לנגע שאף שאינו מטמא אינו מציל, שעז"א שחור ולא צהוב, ור"ש ס"ל בשער צהוב הקודם לנגע דינו כשער שחור ומציל ג"כ. ולדידי' צ"ל שמ"ש שחור ממעט שערה א' צהובה הפוכה עם שערה שחורה שאין מצטרפין:

ובשער

הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק וְלֹא־הָיָה בוֹ שֵׂעָר צָהֹב וּמַרְאֵה הַנֶּתֶק אֵין עָמֹק מִן־הָעוֹר׃ ע וְהִתְגַּלָּח וְאֶת־הַנֶּתֶק לֹא יְגַלֵּחַ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק

ג׳ רבתי — בעל הטורים

(לג) והתגלח גימ"ל גדולה. שג׳ צריכין גילוח גדול בכל מקום שיש שער מהא"כ (ביפה תואר) נזיר ומצורע ולוים:

רש"י

להסגר ששער שחור סי׳ טהרה הוא בנתקים כמו שנא׳ ושער שחור צמח בו וגו׳: (לב) והנה לא פשה וגו׳. הא אם פשה או אם היה בו שער צהוב טמא: (לג) והתגלח. סביבות הנתק: ואת הנתק לא יגלח. מניח שתי שערות סמוך לו סביב כדי שיהא ניכר אם פשה שאם יפשה יעבור השערות ויצא למקום

שפתי חכמים

או לכך פירש שהכל תלוי בשער שחור כמו שנאמר ושער שחור וגו׳: צ בהא תדייק והנה לא פשה אע"פ שיש בו שער צהוב או אין בו שער צהוב אע"פ שפשה צריך הסגר וסוי׳ הוא"ו דולא היה בו שער צהוב במקום או אבל אם היו שני סימנים טמא מוחלט הלא כך תדייק והנה לא פשה וגם שער צהוב אין בו או צריך הסגר כדמשמע והנה לא פשה ולא היה בו שער צהוב וא"ו מוסיף על ענין ראשון אבל אם פשה אע"פ שאין בו שער צהוב או היה בו שער צהוב אע"פ שלא פשה טמא הוא כדלקמן בפרשה ז דכתיב בהדיא וראהו הכהן והנה פשה הנתק בעור לא יבקר וגו׳

התורה והמצוה

קכז ושער שחור אין בו. דרש בספרא שיהי׳ מצולר בו, וצריך להבין מדוע במ"ש אח"כ ושער שחור צמח בו אמר בספרא (פ"ם מי"ד) אעפ"י שאינו מצולר בו, וכן במ"ש ושער בנגע הפך לבן. ס"ל שיהי׳ מצולר באמצע, ובאמת יש הבדל בין בו ובין בתוכו, שמלת בו אינו מציין אמצע הדבר רק כשהוא בגבול הדבר לא חוצה לו. אבל יש הבדל בין שער לבן שבנגע ובין שער שחור שבנתק, ששער לבן הגד׳ בנגע הנה שהוא על שפתו הוא בו ובגבולו. אבל השער השחור המשויר בנתק אם הוא בשפתו במה יודע שהוא בו, הלא עצמותו של הנתק הוא ניתוק השערות ואם נמצא בשפתו שערות שנשתיירו לא נגע בהם הנתק כלל, ואינם בו כי הנתק לא הגיע שם כלל אחר שיש שערות, ובהכרח צריך שסביב השערות יהי׳ הנתק, ר"ל שניתקו השערות סביבם והם נשארו באמצע, ומטעם זה גם כן אמרו על מחית בשר חי בשאת שתהא מצולרת בשאת, כי אחר שבשר החי הוא בשר בריא ושלם כיתר בשר אם הי׳ בצד הנגע במה יודע שהוא בו, הלא לשם לא הגיע הנגע כלל אחר שהבשר בריא ושלם כמו הבשר שאצלו, ובהכרח שיהא השאת מקיף את המחיה שאז יודע שבשר חי הזה אינו שייך לבשר השלם שסביב רק נמצא בגבול הנגע, ושיעור ההיקף הזה הוא רוחב ב׳ שערות כי פחות מזה בטל אל הבשר, ובנתק בטל אל השערות שבצדדי׳ סביב (וכמ"ש למעלה ס׳ ע"ג) טעם הדבר, משא"כ במ"ש ושער שחור צמח בו, שכבר ניתקו השערות במקום ההוא ונודע כבר שזה גבול הנתק ומקומו, אף שחזר וצמח בשעתו הם כבר בו, כי גבולו כבר ניכר ונסמן וידענו שזה מקומו, ביאה זאת כי כבר נתקשה בזה הר"ש (בפי׳ דנגעים מ"ג) מנ"ל להתו"כ דאין בו משמע מצולר וצמח בו משמע אעפ"י שאין מצולר ועיי׳ בתוי"ט שם, ומ"ש מכאן אמרו ב׳ נתקים זה בצד זה הוא שם (במשנה ואו) ונפרץ ממק"א בסוף שבוע טמא מפני שפשה הנתק, מב׳ מקומות טהור כי שער שחור מצולר באמצע, ומ"ש נפרץ ממק"א כגרים ר"ל אף שהוא כגרים טמא כיון שאין השער מצולר, ומ"ש (במ"ח) שני נתקים זה לפנים מזה הוא שם (משנה ז"ין). ומ"ש נפרץ ממק"א טמא היינו הפנימי. אבל החיצון טהור דשער שחור מצולר לתוכו, ומ"ש נפרץ ממק"א כגרים טהור, מפני שנתחברו ב׳ הנתקים והם כנתק א׳ ושער שחור מצולר בתוכו, והטעם מה שבדין הראשון א׳ נפרץ כגרים טמא ובדין השני טהור מבואר במ"ש למעלה כי בדין הא׳ השטח של שער שבאמצע דבוק שער הראש ושייך אליהם, משא"כ בדין השני הנתק הא׳ מבדיל בין שער הראש ובין השער שבאמצע ומקרי שהשער שחור בו (ועיי׳ מ"ש לעיל ס׳ קיח):

קכח ושער שחור אין בו והסגיר אצ"ל שבא לאמר שאם יש בו שער שחור יחליט (כמו שמ"ש ושער לבן אין בו פירושו כך) דהא אמר אח"ז ואם בעיניו עמד הנתק ושער שחור צמח בו נרפא הנתק טהור הוא הרי מבואר ששער שחור הוא סימן טהרה בנתק, ועל כן פ׳ הא יש בו שער שחור טהור, ות"פ הספרא, ומ"ש והסגיר הכהן את נגע הנתק שבעת ימים תחלה, כבר פרשתי למעלה (ס׳ נט) שבא לתרץ בזה מ"ש את נגע הנתק עי"ש:

קכט וראה הכהן את הנגע ביום השביעי, כבר בארנו (לו ס׳ מ) שכ"מ שכתוב יום בא למעט לילה, וכן במלת יום הנלוה אל המספר שהי׳ יכול לאמר בשביעי, אולם הלא כבר למדו זה בנגעי בשר שכתוב בהם ביום השביעי, ס׳ במ"ב דה"א שנתקים משונים מנגעי בשר כיון שאין מטמאים בד׳ מראות אצ"ל יוב שהיום רק להצין הטהרה לא בדבר שא"צ מראה קמ"ל:

לב וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא לָא אוֹסִיף נִתְקָא וְלָא הֲוָה בֵיהּ שְׂעַר סוּמָק וּמֶחֱזֵי נִתְקָא לֵית עֲמִיק מִן מַשְׁכָּא: לג וְיִגַּלַּח סַחֲרָנֵי נִתְקָא וּדְעִם נִתְקָא

ספרא

והצהוב אינו מציל. ראב"י אומר שער צהוב שקדם את הנתק לא מטמא ולא מציל ר"ש אומר כל שאינו סימן טומאה בנתק הרי הוא סימן טהרה בנתק:

קכז (ז) אין בו עד שיהא מבוצר בו מכאן אמרו ב' נתקים זה בצד זה ושטה של שער מפסקת בינתים. נפרץ ממקום א' טמא משני מקומות טהור. כמה תהא פרצה מקום שתי שערות. נפרץ ממקום א' כגרים טמא מפני שלא כנס שער שחור לתוכו. (ח) שני נתקים זה לפנים מזה ושטה של שער מפסקת ביניהם נפרץ ממקום א' טמא משני מקומות טהור. כמה תהי' פרצה מקום ב' שערות, נפרץ ממקום א' כגרים טהור מפני שכנס שער שחור לתוכו:

קכח (ט) ושער שחור אין בו והסגיר ואם יש בו פטור. או אינו אומר אלא ושער שחור אין בו והסגיר ואם יש בו טמא. כשהוא אומר ואם בעיניו עמד הנתק טהור הוא ה"ז בא ללמד על שער שחור שהוא סימן טהרה בנתק הא מה אני מקיים ושער שחור אין בו זאם יש בו פטור. והסגיר הכהן את נגע הנתק שבעת ימים תחלה:

פ"ט קכט (א) בשביעי יכול בין ביום בין בליל' ת"ל ביום ולא בלילה. (ב) שיכול עור הבשר שהוא מטמא בארבע מראות יהא צריך יום נתקים שאין מטמאים בד' מראות לא יהיו צריכים יום ת"ל ביום ולא בלילה:

קל (ג) והנה לא פשה הנתק ולא היה בו שער צהוב ר' יהודה אומר אינו אומר לא הפך בו שער צהוב אלא לא היה בו שער צהוב הא אם קדם את הנתק טמא. ריב"נ אומר אינו אומר לא היה בו שער צהוב דק אלא לא היה בו שער צהוב ואפי' ארוך. ומראה הנתק אין עמוק מן העור לא ממשו:

קלא (ד) והתגלח בכל אדם. לפי שמצאנו שתגלחת האחרונה בכהן יכול אף זו בכהן ת"ל והתגלח בכל אדם. (ה) והתגלח בכל דבר. לפי שמצאנו שתגלחת האחרונה בתער יכול אף זו בתער ת"ל והתגלח בכל דבר. (ו) והתגלח אעפ"י שהוא נזיר. לפי שנאמר תער לא יעבר על ראשו יכול אעפ"י מנוגע ת"ל והתגלח אעפ"י נזיר:

קלב (ז) יכול כשם שתגלחת הנגע דוחה

התורה והמצוה

קל ולא היה בו שער צהוב זה מובן מעצמו ולא היה צריך לאמרו, כמו שלא אמר כן בשום מקום בשער לבן כמו (בפסוק ה, ושם, כב' כח) לא אמר ולא היה בו שער לבן, אמר ר"י, שבא להוציא כל נדמהו לשער לבן שצריך הפוך וכדעת ר"ש למעלה (פ"א מ"ב), ע"כ אמר ולא היה בו שער זהב, שלא היה אף בשער קודם לנגע, וריב"נ אמר שבא להוציא כל נאמר דצריך דק שהוא ניקוי קצר כר"ע. לכן השמיט מלת דק:

קלא והתגלח. בנין התפעל בא על ג' פנים. א] מורה שיעשה הפעולה בעצמו, באופן שהוא הפועל והנפעל מעצמו, כמו והתחזקתם החזקו עצמכם. מתאפק. כי יתחמץ לבבי, לא תתגודדו. ב] מורה על שיתדמה שעושה הפעולה ואיננה כן. כמו מתעשר, מתרושש, מתכבד, שהוא על ציור הדבר בנפש הפועל ואיננה כן, כמ"ש הראב"ע במאזנים, יכבד אחר יכבדו. נכבד מעצמו י"ל כבוד, מתכבד יראה עצמו כאילו הוא נכבד ואיננו כן, וכ"כ בס' צחות באורך, ג] מורה על ההתמדה והרגילות. כמו התהלך נח. ויתאבל על בנו ימים רבים. וכתב הראב"ע (פ' נח) התהלך נח י"מ כמו הרגיל. ובמדבר כפה (פ' י"ב) בגלל שדי יתלונן בנין זה לינות הרבה. ושם (פי"ג) ושה"ש (פסוק באתי לגני) מהלך בנין הכ"כ אלא מתהלך, מקפץ ומליק מקפץ ומליק, וזה פי' הספר שבא לבאר מדוע לא אמר וגלחו או וגלח (כמו שבא בכ"מ בפעל הדגוש) ומשיב שמפני שלשה הוראות הנמצאים בו, א] שאם היה אומר וגלחו היה מוסב על הכהן, וראהו הכהן וגלחו לכן אמר התגלח שמורה עשות הפעולה בעצמו, שיגלח את עצמו אעפ"י שאינו כהן. וז"ש והתגלח וכו' יכול אף זו בכהן ת"ל והתגלח בכל אדם. ב] מצד הוראה השנית שיש לבנין ההתפעל על הפעולה המדומה, שאם היה אומר וגלחו הייתי אומר שצריך גלוח טוב שהוא בתער. לכן אמר והתגלח שיהי' נראה מגולח אף שאינו גלוח גמור בתער עכ"פ נדמה שהוא מגולח. וז"ש במ"ה והתגלח בכל דבר, ג] מצד הוראה הג' שיש לבנין התפעל על התמדת הפעולה, אמר שיתגלח תמיד בכל זמן ואופן, אף בעת שהיה עולה על הדעת שלא יתגלח כגון שהוא נזיר, וז"ש מ"ו:

קלב ואת הנתק לא יגלח היה יכול לאמר והתגלח עד הנתק או והגלח עד סביב לנתק. והיינו יודעים שישאיר שערות סביב כדי לדעת אם פשה, אך שאז לא נדע בעובר בלאו אם מגלח סביבו, ונאמר שתגלחת הנזיר דוחה לתגלחת הנתק בזמן שהוא ספק. (כי על זה לא נמעט דהא כתיב

שמור

שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית׃ לד וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר וּמַרְאֵהוּ אֵינֶנּוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וְטִהַר אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְטָהֵר׃ לה וְאִם־פָּשֹׂה יִפְשֶׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר אַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ׃ לו וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר לֹא־יְבַקֵּר הַכֹּהֵן לַשֵּׂעָר הַצָּהֹב טָמֵא הוּא׃ לז וְאִם־בְּעֵינָיו עָמַד הַנֶּתֶק וְשֵׂעָר שָׁחֹר צָמַח־

בעל הטורים

(לו) לא יבקר ב׳ במסורה הכא ואידך לא יבקר בין טוב לרע. בבכור לא יבקר בין טוב לרע על כן לא יבקר הכהן ויטמאה

רש"י

הגילוח (ת"כ): (לה) אחרי טהרתו. אין לי אלא פשה לאחר הפטור מנין אף בסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני ת"ל פשה יפשה: (לז) ושער שחור. מנין אף הירוק והאדום שאינו צהוב ת"ל ושער. ולשון

התורה והמצוה

השמר בנגע הצרעת, רק נטעה על ספק שעדיין אינו קרוי נגע צרעת) לכן באר שהוא ל"ת שלא יגלח בשום אופן:

קלג ואת הנתק לא יגלח אעפ"י שמלת **את** היא מלת הפעול. שלא יגלח את הנתק עצמו. דהא הנתק מנותק מן השערות, וז"ש וכי מה יש בו. רק פי׳ את כמו עם, כמו ובא האחרי ואת הדוב שפי׳ עם הדוב (שמן מלת את נגזר ג"כ מלת **אתו** שפי׳ עמו. וכן דרשו ולא יאכל את בשרו הטפל לבשרו). וז"ש סמוך לנתק לא יגלח. וכן ת"א ובה"י ויגלח סחרני נתקא ודעם נתקא לא יגלח, אולם כבר שמנו חק ולא יעבר, שלא תגא שום מלה מהוראתה הפשוטה לבלי צורך. ובודאי בלד א׳ יבואר ג"כ את הנתק עצמו. שאם יש בו שער צהב שהם סימני טומאה מוזהר מלגלחם. וז"ש מנין לתולש סימני טומאה מתוך נגעו עובר בל"ת ת"ל ואת הנתק לא יגלח, ר"ל מדלא כתיב עם הנתק:

קלד וכבס בגדיו וטהר דברי הספרא (משנה ה) כבר נשנו למעלה (פ"ב מ"י) ופרשנו שם (ס׳ סה), ומ"ש וכבס בגדיו וטבל. שברוב המקומות נז׳ וכבס בגדיו ורחץ במים, וילמד סתום מן המפורש, וגם כביסת הבגדים היינו טבילתם. (ויתי׳ לק׳ ס׳ קעט) שיש שני מיני כיבוסים, א] כיבוס להסיר הכתם והוא ע"י שפשוף הבגד היטב. ב] כיבוס שהיא טבילה לבד במקום שאין כתמים בבגדיו, וכל כיבוס בגדים שאצל טומאה אינו להוציא כתמים וע"כ היא טבילתם, וכ"ש שהאדם עצמו צריך טבילה, והנה פה כתיב אחרי טהרתו, שיש לטעות ברק אחר הפטור חוזר ומטמא בפשיון, וכן יש לטעות רק ע"י חזרת פשיון טמא לא ע"י חזרת סימן טומאה אחר, ולמד לה בדרך הלמודים שכבר בארנום למעלה (ס׳ סו) עיי"ש:

קלה לא יבקר הכהן לשער הצהוב טמא הוא. פי׳ המפ׳ שלא ידרוש לראות אם יש שם שער צהוב אלא יטמאנו בפשיון לבד. ומלבד שלפי פירושם הם דברי מותר. שבכל הפרשה בנגעי בשר בשחין ומכוה אמר שאם ואם פשה תפשה וטמאו הכהן. ולא אמר שלא יבקר לשער הלבן. (כמו שתראה בפסוק ח וכב וכז). גם הלשון לא יתוקן היטב, שלשון דרישה על דבר אם נמצא או לא, לא יבא בלשון בקור, (שהביקור הוא בדבר הנמצא לדעת ענינו ומהותו, וממנו שם בוקר המבדיל בין המראים כמ"ש הראב"ע). ולא יבוא בלמ"ד והשם נודע בה׳ הידיעה, שלשון לשער הצהוב משמע השער הנמצא לא יבקר לו לראות מהותו. ולפי׳ המפ׳ הי"ל לא ידרוש אחרי שער צהוב. או על שער צהב. וכן הי"ל וטמאו הכהן כמ"ש בכל הפרשה ומדוע אמר טמא הוא, כל זה מכריח פי׳ חז"ל שפי׳ שהכתיב מלמדנו דבר חדש, שאם פשה הנתק בעור אחרי טהרתו והכהן ראהו ומחליטו משום הפשיון. ובתוך כך נולד ג"כ שער צהוב לא יבקר הכהן לשער הצהוב הזה שנולד בו ולא ישים לב עליו לעיין בו להחליטו גם משום שער צהב כי אין מחליטין את המוחלט, וע"ז נתן הטעם משום שטמא הוא כיון שהוא טמא משום דבר א׳ אין לטמא אותו עוד משום דבר אחר. (ולכן בא בה׳ הידיעה ובלמ"ד, כי מדבר משער הצהוב הנמצא בנתק, שלא ישגיח אליו), וכיון שאמר הטעם משום שטמא הוא. מבואר שה"ה אם הוא מוסגר ע"י סימן טומאה א׳ שנקרא ג"כ טמא אין להסגיר או להחליט אותו ג"כ משום דבר א׳, כמו שהוא סדין גם ביתר נגעים כמו שלמד למעלה (ס׳ עז), וז"ש (במשנה יג) ומנין שאין מסגירין את המוסגר וכו׳ בנתקים, ת"ל לא יבקר הכהן לשער הצהב טמא הוא. ומזה נשמע עוד ג׳ דברים, א] משער צהוב

לָא יְגַלַּח וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת נִתְקָא שִׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת: לד וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא יָת נִתְקָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא לָא אוֹסֵיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא וּמֶחֱזוֹהִי לֵיתוֹהִי עֲמִיק מִן מַשְׁכָּא וִידַכֵּי יָתֵיהּ כַּהֲנָא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִדְכֵּי: לה וְאִם אוֹסָפָא יוֹסִיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא בָּתַר דְּכוּתֵיהּ: לו וְיֶחֱזֵינֵיהּ כַּהֲנָא וְהָא אוֹסֵיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא לָא יְבַקַּר כַּהֲנָא לְשַׂעַר סוּמָק מְסָאַב הוּא: לז וְאִם כַּד הֲוָה קָם נִתְקָא וּשְׂעַר אוּכַם צְמַח בֵּיהּ אִתַּסֵּי נִתְקָא

ספרא

לתגלחת הנזיר בזמן שהוא ודאי. כך תהא תגלחת הנזיר דוחה לתגלחת הנתק בזמן שהוא ספק ת"ל ואת הנתק לא יגלח: קלג וכי מה יש בו וא"כ למה נאמר ואת הנתק לא יגלח. אלא סמוך לנתק לא יגלח. הא כיצד מגלח הוצה ומניח שתי שערות סמוך לו כדי שיהא ניכר אם פשה. ומנין לתולש סימני טומאה מתוך נגעו עובר בל"ת ת"ל ואת הנתק לא יגלח:

קלד (ח) וכבס בגדיו מלטמא משכב ומושב ומלטמא בביאה. וטהר מן הפריעה ומן הפרימה ומן התגלחת ומן הצפרי' נכבס בגדיו וטבל יכול הרי הוא מסולק ת"ל ואם פשה יפשה טמא: (ט) אחרי טהרתו אין לי אלא לאחר הפטור. ומנין אף בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני ת"ל יפשה ואם פשה יפשה. (יוד) החליטו בשער צהב והלך שער צהב וחזר. וכן בפשיון. בתחלה בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני לאחר הפטור הרי הוא כמו שהיה. לכך נאמר יפשה ואם פשה יפשה. החליטו בפשיון הלך הפשיון וחזר הפשיון וכן שער צהב בתחלה בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני לאחר הפטור הרי הוא כמו שהי' ת"ל יפשה ואם פשה יפשה:

קלה (יא) ומנין לשער צהוב החוזר לאחר הפטור ת"ל לא יבקר הכהן לשער הצהוב טמא הוא. (יב) ומנין לשער צהוב שיטמא שלא בפשיון ומנין לפשיון שיטמא שלא בשער צהוב ת"ל לא יבקר לשער הצהוב טמא הוא. (יג) ומנין שאין מסגירין את המוסגר ואין מחליטין את המוחלט ואין מסגירין את המוחלט ואין מחליטין את המוסגר בנתקים. ת"ל לא יבקר הכהן לשער הצהוב טמא הוא:

קלו (יד) ואם בעיניו. אין לי אלא בעיני עצמו. בעיני בנו בעיני תלמידו מנין. ת"ל ואם בעיניו עמד הנתק:

ושער

התורה והמצוה

החוזר לאחר הפטור טמא, דאל"כ מאי קמ"ל שלא יבקר עליו, וז"ש (במשנה יא) ומנין לשער צהוב החוזר לאחר פטור וכו' ת"ל לא יבקר. ב] שהפשיון לבדו מטמא דהא אמר שלא יבקר לשער צהוב כי טמא הוא ע"י הפשיון לבד. ג] שהשער הצהוב ג"כ הי' מטמא לבדו דהא לולא זה שהוא טמא משום הפשיון הי' מבקר לשער צהוב. וז"ש (במשנה יב) ומנין לשער צהוב שיטמא שלא בפשיון ומנין לפשיון שיטמא שלא בשער צהוב ת"ל לא יבקר:

קלו ואם בעיניו עמד הנתק. ה"א לפרש זה כמו מ"ש (בפסוק ה) והנה הנגע עמד בעיניו. שבין לפי' המפ' שם שעמד בעיניו היינו שלא פשה. פה א"א דהא אם לא פשה בסוף שבוע שני טהור גם בלא שער שחור. ולפי' חז"ל שם שבעיניו פי' בגוונו שעמד בא' מד' מראות הנה הנתק אין לו גוון ומראה. לכן פירשוהו חז"ל על עיני הכהן הרואה. אם בעיניו של הכהן (המוז' תחלה ורואהו הכהן) עמד הנתק ונשאר על מעמדו שפשה ויש בו שער צהוב בכ"ז אם שער שחור צמח בו נרפא וטהר. ואחרי העיון במקרא. ראיתי שיש הבדל במלת בעיניו בין אם בא עם פעל ראה ובין אם בא לבדו. כשאמר ראה בעיניו. פי' תמיד שראה הדבר בעיני עצמו לא ע"י אחרים שספרו לו שראהו. עתה ראיתי בעיני (זכרי' ח, ט) וראה בעיניך (דברים ג כז) הראיתיך בעיניך (שם לד ד) וראה בעיניך (יחזקאל מם ושם מד). והוא עפ"י הכלל שכללנו (באה"ש כלל יג). אבל כשבא מלת בעיניו בלא פעל ראה הוראתו הוא להפך שהדבר נדמה כך לעין המשיג וגם שלפעמים לא יהי' כן בעצם המושג עצמו. ולא בא על ראיית העין כלל רק על הדמיון. והייתי בעיניו כמתעתע (בראשית כז) ויהיו בעיניו כימים אחדים (שם כט) והוא היה כמבשר בעיניו (ש"ב ד) כי הוא צדיק בעיניו (איוב לב) דרך אויל ישר בעיניו (משלי יב) ראית איש חכם בעיניו (שם כו) ועל כוונה זו בא גם פה על דמיון הכהן שנדמה לו. וכפי הנדמה בעיניו נדמה לו שעמד הנתק ונשאר בכחו (אחר שפשה ויש בו שער צהוב), בכ"ז האמת אינו כפי דמיון עיניו כי אחר שהשער שחור צמח בו נרפא. ולפ"ז א"א למעט בנו או תלמידו. שזה רק אם הי' כתוב ואם ראה בעיניו. שמלת בעיניו הבא אחר פעל ראה ממעט אם ראה ע"י אחר. אבל כשכתוב מלת בעיניו בלא פעל ראה הוראתו כנ"ל ואין בזה משמעות שיראה בעיניו דוקא לא ע"י אחר בן ותלמיד. כי פי' הוא שנדמה בעיניו.

וז"ש

בּוֹ נִרְפָּא הַנֶּתֶק טָהוֹר הוּא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן: ס לח וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת בֶּהָרֹת לְבָנֹת: לט וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה בְעוֹר־בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת כֵּהוֹת לְבָנֹת בֹּהַק הוּא פָּרַח בָּעוֹר טָהוֹר הוּא: ס ששי (שלישי כשהן מחוברין)

רש"י

צהוב דומה לתבנית הזהב ק צהוב כמו זהוב אורבל"א בלע"ז: טהור הוא וטהרו הכהן. הא טמא שטהרו הכהן לא טהור (מ"ק ז'): (לח) בהרת. חברבורות: (לט) כהות לבנות. שאין לובן שלהן עז אלא כהה: בהק. כמין לובן הנראה בבשר אדם אדום שקורין רוס"ו בין חברבורות אדמומית קרוי בהק כאיש

שפתי חכמים

וגו' משמע שמא מיד בשהה אע"פ שאין בו שער צהוב ממילא אמרינן נמי לסיפך אם יש בו שער צהוב אע"פ שלא שהה. רא"ם: ק (דב"ע) מה שפירש"י זה כאן ולא למעלה בפסוק וכו שער צהוב משני שלמעלה יוכל לפרש כל מה שאינו שחור נקרא צהוב אבל מאחר שפי' שאדום וירוק נתרבה במלת ושער שהוא בכלל שחור א"כ קשה (א"כ) מהו צהוב ל"פ וכו': ר דלא תימא כיון דגזירת הכתוב הוא שאין טומאות וטהרות נגעים אלא ע"פ כהן אע"פ שכל סימני טומאה יש בנגע אינו טמא כל זמן שלא יאמר הכהן טמא הוא ה"א אם יש בו סימני טומאה וטיהרו הכהן יהא טהור

התורה והמצוה

וז"ש בעיני בנו בעיני תלמידו מנין תלמוד לומר ואם בעיניו:

קלז ושער שחור צמח בו כבר באורתי (בס' קכו) שאמ"ל שער שחור דוקא ולא שער אדום וירוק. דהא שער הוא שם הריבוי ואפי' שערות הרבה. ואיך יתכן שאם מלא שערות אדומים יהי' נתק. שא"כ כל איש שערותיו אדומים יהי' טמא. והנה שם באר בספרא שמ"ש שער שחור בא להוציא השער הצהוב. שאם בשערה א' צהובה וא' שחורה אין מציל עיי"ש. והא לא אמר דבר זה. כי שם שכתוב ושער שחור אין בו שמדבר במשוחר יצויר שנשאר שערה א' צהובה וא' שחורה. אבל פה שמדבר בצמח א"א שיצמח שערה צהובה. כי הנתק היא חולי של נתוק השערות ודרך החולי הזה להפך קצת שערות למראה צהוב ואז הוא סי' טומאה. וכשנשארו שני שערות שחורים שלא נתהפכו לצהוב ולא נתקו הוא סי' טהרה. וכן כשחוזר וצומח שתי שערות הוא סי' שנרפא הנתק ועי"כ שערותיו צומחות ובזה לא יצויר כלל שיצמחו שערות צהובות. כי הצמיחה לא תהיה רק אחר הרפואה. ואיך יצמחו צהובות שהוא סי' החולי. אולם לפ"ז יקשה למה אמר פה שער שחור. הי"ל ושער צמח בו. ע"ז משיב בספרא במ"ש אין לי אלא הצומח בסוף והמשוחר בתחלה וכו'. ר"ל כיון שתחלה אמר ושער שחור אין בו שהוא המשוחר. ופה אמר ושער שחור צמח בו שהוא הצומח מחדש. הלא י"ל שבתחלת בואו אל הכהן אין מועיל שער צמח רק שער שנשאר ולבסוף אין מועיל שער משוחר רק שער הצומח. ת"ל שער שער ריבה. שלכן אמר שנית ושער שחור. והי' יכ"ל לומר שער סתם כיון שכל הנגעים מגלים ואינו מגלה רק שער צהוב (א' צהובה וא' שחורה). ובזה ידענו שמ"ש צמח בו הוא לאו דוקא שה"ה אם נשאר בו מתחלה. ובזה יצויר שנשער שערה א' צהובה ולכן אמר שער שחור ולא צהוב. וכיון שידענו ממ"ש פה שער שחור שצמח לאו דוקא וה"ה המשויר בסוף. כן ה"ה מ"ש תחלה ושער שחור אין בו לאו דוקא משוחר שה"ה צמח. רק שתפס דרך המורגל שתחלה ישארו ואח"כ יצמחו מחדש. ובאמת ה"ה בהפך אם צמח קודם בואו אל הכהן. ואם נשאר בסוף כגון שי"ל ב' נתקים זה אצל זה ונפרצו בשני מקומות (כנ"ל סי' קכ"ו). או שפשה ובאותו פשיון נשאר ב' שערות, ומ"ש ושער שחור צמח בו תעפ"י שאין מבורר בו. פרשנו הטעם בסוף טעם למעלה סי' קכז עיי"ש:

קלח נרפא הנתק טהור הוא מ"ש נרפא הנתק טהור הוא מיותר שהי' די לומר וטהרו הכהן כמ"ש בכל הנגעים. ופי' חז"ל שר"ל שישאר טהור גם אח"כ אעפ"י שהלך השער שחור כיון שכבר ידענו שנרפא. ויש בזה פלוגתא בספרא (ומובא במשנה ח פ"ע דנגעים). שת"ק סובר שקמ"ל שטהור הוא משער צהוב זה אינו מטמא עוד וגם הפשיון הזה שנטהר ע"י השער שחור. אבל אם נולד אח"כ שער צהוב אחר או פשיון אחר טמא. כיון שאין שם השער שחור ה"ז נתק חדש וסי' טומאה חדש. דהא אמר טהור הוא. לא סימני טומאה שיתחדשו אח"ז. ודעת ר"ש בן יהודה משום ר"ש שכלל הנתק נטהר ונרפא וא"א עוד שיטמא משום סי' טומאה שיתחדש עליו. ודעת ר"ש שהם מן טומאה שהי' בו נטהר לעולם. אם הי' שער צהוב אין מטמא עוד בשער צהוב שיולד אח"כ אבל בפשיון שיולד אח"כ מטמא. וז"ש כל שער צהוב שנטהר אין לו טומאה. וה"ה אם היה בו פשיון ונטהר ע"י שער שחור לא יטמא נתק זה עוד בפשיון לעולם אבל יטמא בשער צהוב שיולד בו. כן פי' הרמב"ם שם והר"ש והרע"ב י"ל דרך אחר. ובתוספתא פי' שלך שער שחור מן הנתק והניח שער צהוב במקומו טהור ולא עוד אלא שהוא מציל מיד שער צהוב ופשיון

דְּכֵי הוּא וִידַכֵּינֵיהּ כַּהֲנָא: לח וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בִמְשַׁךְ בִּשְׂרְהוֹן בַּהֲרָן בַּהֲרָן חִוְּרָן: לט וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא וְהָא בִמְשַׁךְ בִּשְׂרְהוֹן בַּהֲרָן עֲמְיָן חִוְּרָן בּוֹהֲקָא הוּא סְגֵי

ספרא

קלז ושער מיעוט שער שתי שערות . שח"ר אין לי אלא שחור מנין לרבות את הירוק ואת האדום ת"ל ושער שחור . צמח בו אעפ"י שאין מבוצר בו . אין לי אלא הצוכת בסוף והמשואר בתחלה מנין הצומח בתחלה והמשואר בסוף ת"ל שער שער ריבה : קלח (טו) מי שהיה בו נתק ובו שער צהוב . טמא. נולד לו שער שחור טהור . אעפ"י שהלך לו שער שחור טהור . ר"ש בן יהודה אומר משום ר"ש כל נתק שטהור שעה אחת אין לו טומאה לעולם . ר"ש אומר כל שער צהוב שטהר שעה אחת אין לו טומאה לעולם :

קלט (טז) נרפא הנתק ולא שניתק נתק בתוך נתק . רע"א לא טהרתי אלא הרפוי : קמ טהור הוא יכול יפטר וילך לו ת"ל וטהרו הכהן . אי וטהרו הכהן יכול אם אמר כהן על טמא טהור יהא טהור . ת"ל טהור וטהרו הכהן . על הדבר הזה עלה הלל מבבל :

(פרק יוד) קמא (א) בהק טהור מלמד שבהק טהור . יכול לא יטמא משום אום אבל יטמא משום פשיון ת"ל הפורח טהור . יכול יטהר את הבהרת שיצאת ממנו ת"ל הוא . יכול לא יטהר את הבהרת שיצאת ממנו אבל יטהר את הבהרת שנסמך לה ת"ל בהק הוא טהור הוא . הוא טהור ואין הבהרת שיצאת ממנו ושנסמך לה טהורה אלא טמאה : מנין

התורה והמצוה

הבאים אח"כ והביא כר"ש דאמר (למעלה פ"ח מ"ז) כל שאינו סי' טומאה בנתק היא סי' טהרה בנתק . ולפ"ז בנ"ד זה שהי"ל שער צהוב וטהר ע"י שער שחור והלך שער שחור ונולד לו פשיון . יש הבדל לר"ש שאם עדיין יש השער צהוב הוא מציל . כיון שאינו סי' טומאה הוא סי' טהרה . ולא משכחת טימאה ע"י פשיון רק אם הלך גם השער צהוב :

קלט נרפא הנתק . באר שמה שמועיל שער שחור הצומח בו הוא דוקא אם נרפא הנתק ע"י לא אם ניתק נתק בתוך נתק . שאם תוך שער בנולד בנתק הקטן יש ג"כ נתק . הגם שהנתק הקטן שער שחור צמח בו. הלא לא נרפא בזה דהא יש נתק רבה תוך השער הזה . והוא דעת ר"ע (שבארנו למעלה סי' קיח) שס"ל דשטה שער שמקיף את הנתק הפנימי אין מועיל לחצונה כיון שיש נתק בתוכו . וז"ש ר"ע לפרש דבריו שלא טהרתי אלא הרפוי כמ"ש נרפא הנתק . לא אם לא נרפא ע"י שער זה כי יש נתק בתוכם. וגי' זו שכתבתי בפנים הוא גירסת הספרים כמו שהעיד בק"א . והוא הגיה ספרו עפ"י גירסא שמלא וז"ל הלל אומר להביא את שניתק בתוך נתק . רע"א לא טהרתי אלא הרפוי . ויל"פ , שק"ל מה שחזר שם נתק שכבר הוזכר בפסוק זה . וכבר כללנו (באילת השחר כלל קלח) שבמקום שחזר את השם אינו דוקא השם הראשון . ופי' הלל ואם בעיניו עמד הנתק נרפא הנתק ר"ל שנרפא גם נתק האחר . וזה יצויר בשהי' נתק תוך נתק ששטת שער הפנימי לא הועיל לחצונה יען שנתק בתוכה כר"ע ור' יוסי (כנ"ל סי' קיח) , וכשצמח שער שחור בפנימים נרפא גם החצון. הגם שלא נעשה בו שינוי . כי עתה השטה של שער שבתוכו אינו מקיף על נתק . ור"ע חולק בזה כיון ש.א נתחדש בחצון דבר שנראה מזה שנרפא . ושטת השער לא הועיל לו עד עתה . הרי הי' נתק ובמה יודע כי נרפא . לא טהרתי אלא הרפוי ר"ל הפנימי שהוא נרפא כי שער שחור צמח בו . אבל החיצון נשאר כמו שהיה :

קמ טהור הוא וטהרו הכהן . לפי שאמר טהור הוא יש לטעות שילך לביתו . ת"ל וטהרו הכהן . שאינו טהור עד שיאמר הכהן טהור אתה. וכבר בארנו (בס' נג ובס' קי) שמדיני הלשון להקדים תחלה את הדין ואח"כ הטעם . וטהרו הכהן כי לרבת המצוה היא . וטהר הכהן את הנגע טהור הוא (פסוק יז) ולמה אמר פה בהפך שהקדים את הטעם טהור הוא . ואח"כ הדין וטהרו הכהן . ע"כ פי' שמ"ש טהור הוא הוא תנאי אם טהור הוא באמת אז וטהרו הכהן . לא אם אמר על טמא טהור . ומ"ש על הדבר הזה עלה הלל מבבל אמר בירושלמי (פ"ו דפסחים ה"א) . על ג' דברים עלה הלל מבבל (פי' שעלה לשאול הלכה משמעי' ואבטליון) וחשב זאת א' מהם . ושנים ע"ז דרש והסכים . עלה וקבל הלכה :

קמא בהק הוא פרח בעור טהור הוא . אחר שהשלים דיני נגעי עור בשר ושחין ומכוה ונתק . יודיע שמראות המטמאות הם רק מקרום ביצה ולמעלה . אבל ממראה קרום ביצה ולמטה אף כהם בהרות . ר"ל שהם ממין הלובן המזהיר וגם לבנות . בכ"ז אם יראה הכהן שהם בהרות כהות לבנות (פי' לבנות כהות שהלובן כהה והוא למטה מקרום ביצה . וכ"ד בעל הטעמים ששם הטעם המפסיק על מלת בהרות . כי כהות הוא חוזר אל לבנות) ידע כי אינו ממיני נגעים רק בהק הוא , הוא מן הנקודות הלבנות הנמצאים בעור . וז"ש בספרא למדנו שבהק טהור . וכבר בארנו למעלה (ס' קג) שפעל

מ וְאִישׁ כִּי יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ קֵרֵחַ הוּא טָהוֹר הוּא: מא וְאִם מִפְּאַת פָּנָיו יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ גִּבֵּחַ הוּא טָהוֹר הוּא: מב וְכִי־יִהְיֶה בַקָּרַחַת אוֹ בַגַּבַּחַת נֶגַע לָבָן אֲדַמְדָּם צָרַעַת פֹּרַחַת

רש"י

עדשה שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן נח: (מ) קרח הוא טהור הוא. טהור מטומאת נתקין שאינו נדון בסימני ראש וזקן שהן מקום שער אלא בסימני נגעי עור בשר בשער לבן ומחיה ופשיון: (מא) ואם מפאת פניו. משיפוע קדקד כלפי פניו קרוי גבחת ואף הצדעין שמכאן ומכאן בכלל ומשפוע קדקד כלפי אחוריו קרוי קרחת: (מב) נגע לבן אדמדם. פתוך. מנין שאמר המראות ת"ל

התורה והמצוה

פרח יבא על הפרות העלה והתרבותו שפרס יעשה פני יונים לין ופרח. ובא בהשאלה על דבר הפושה ומתרבה ולא יבא על הוויית העלה עצמו. וע"כ פי' חז"ל תמיד על הפשיון וכן פי' כאן מ"ש פרה בע"ר פשטה בעור. ותפס לשון פרח שגם אם פשה הוא טהור. דהיינו אם היה נגע והבהק פשה עליו לא נחשב את הפשיון אל מין הנגע ויטמא הנגע משום פשיון כי הוא מין אחר. וז"ש יכול וכו' יטמא משום פשיון ת"ל הפורח טהור. ומבואר אצלינו תמיד שכ"מ שהוסיף מלת הוא. כמו עולה הוא מנחה הוא נרצע הוא. דרשוהו חז"ל (כמ"ש באילת השחר כלל קלה) וכה אמר בהק הוא. טהור הוא. דהינו פ"ש בהק הוא. רק אם הוא עדיין בהק. אבל אם נשתנה לבהרת טמא. ולא אמרינן שהוא כבהק עצמו בשהוחזק מאתמול. ומ"ש טהור הוא רק הוא טהור אבל אם בהרת סמוך לו טמא ולא אמרינן שהבהק יעיד שגם לובן הבהרת אינו לקותא. וז"ש הספרא:

קמב ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא. אחרי שבאר מה שאינו נגע בבשר וכם הבהרות הכהות שהם ענין טבעי, יבאר מה שאינו נגע בראש והוא מי שנמרט ראשו על שנעשה קרח לא מחמת נגע רק מסבה טבעית, על ידי חולי או ע"י סם וכמו שיתב'. ודינו כעור הבשר ליטמא בבהרת ולא בנתק. והנה ההבדלים שבם יבדל הנתק מן הקרחת ית' בסימן מא"ז. ויש עוד הבדל א' שהנתק המטמא אין דרכו לבא בכל הראש. רק בחלק ממנו. וסביב לו ובגידו יגדל השער. ואם שב ונמרט כל ראשו הגם שהיה ע סימני הנתק שית' לקמן, בכ"ז יצא מכלל נתק אל כלל קרחת. ודבר זה רמז הכתוב במ"ש **ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא**. שבהכרח יבואר שנמרט אחורי ראשו. וזה קרוי קרח. ומפאת פניו נקרא גבח. ואם לא כן לא בא הדבר בדקדוק. שהי"ל כי ימרט אחורי ראשו. דהא ראשו כולל גם כל הראש. כמו בראשו נגעו. וגלח את ראשו. וכן שם קרח וקרחה בא גם על כל ראשו כמו ע"ה קרח (מ"ב ב') וגם אלא כי הינו כהלכה שהי"ל אלא הבר. כמו שבארתי כלל זה היטב למעלה (ס' ב'), ומזה הוציאו חז"ל כוונה שני' דרושיות. שבא ללמד ג"כ שאיש שהי' בו נתק. כי ימרט אח"כ כל ראשו. הוא קרח וטהור. (כמו בנגעי בשר שנטהר אם פרח בכולו) ולזה ישמש מלת כי שמורה על הפעל המתחדש בעתיד. שבעל נתק שימורט ראשו כולו חלק הפניה והאחור טהור. וז"ש מנין אתה אומר הי' בו נתק כגרים כו' ת"ל ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא: והנה הגם שלא הזכיר רק מירוט ראשו. ידעינן מן הסברה שדין זה נוהג גם בזקן. דאחר שהראש והזקן נשתנו מעור הבשר ליטמא בנתקים. כמו שהראש אם ניתק כולו אינו נתק רק קרחה. כ"ש הזקן שאינו מכוסה בשערות בנשים וקטנים והוא אגלה כעור הבשר, שאם ניתק כולו דינו כעור הבשר ליטמא בד' מראות. ומה שלא הזכיר הדין בזקנו. משום שאם יכתב כי ימרט ראשו וזקנו. נטעה לומר שהזקן מעכב והם ניתק ראשו לבד אינו מועיל. וז"ש יכול יהא הזקן מעכבו ובו' ת"ל ראשו. ואין להוכיח להפך מדלא אמר כי ימרט ראשו או זקנו מוכח שאם ניתק זקנו אינו טהור. וז"ש (במשנה ג') א"א אלא ניתק ראשו טהור ניתק זקנו לא יהא טהור. די"ל שאין רגילות שתקרח הזקן. שכן לא תמצאו בעברי לשון קרחה על הזקן, כמ"ש וכל ראש קרחה כל זקן גדועה (ישעי' טו) וכבר כתב הראב"ע שלכן אמר ואיש כי ימרט ראשו. מפני שאין הקרחה מצוי באשה בעבור לחות הרבה שבה כי השער הוא כדמות עשב, וכן לא הזכיר הזקן מפני שאין הקרחה מצוי בו, וז"ש ת"ל ואיש להביא את הזקן. ר"ל שלכן דייק ואמר ואיש (הגם שדין זה נוהג גם באשה) להראות שתפס המורגל. ונודע שמה שלא הזכיר זקן אינו מפני שאין הדין נוהג בו רק מפני שאין הקרחה רגיל בזקן כמו באשה. ושלא תפס רק הרגיל. ועז"ז שואל (במשנה ד') שהלא י"ל שמה שתפס ואיש הוא דוקא איש ומוציא אשה וקטן (וה"ה שמה שלא הזכיר זקן יהי' דוקא) ומשיב ת"ל הצרוע ויתב' לקמן (ס' קן) שממ"ש הצרוע מרבה אשה וקטן עיי"ש, א"כ למה נאמר איש להביא את הזקן וא"כ למה נאמר ראשו. גלח אמר ראשו וזקנו. לבורות שאין הזקן מעכבו (כנ"ל בסי' משנה ב') ודעת ר"ש דפריחת הזקן מעכבת, ומה שלא תפס ראשו

במשכא דכי הוא: מ וגבר ארי יתר שער רישיה קרח הוא דכי הוא: מא ואם מקביל אפוהי יתר שער רישיה גלוש הוא דכי הוא: מב וארי יהי בקרחותא או בגלישותא מכתש חיור סמוק סגירות סגיא היא בקרחותיה או בגלישותיה:

ספרא

קמב (ב) מנין אתה אומר היה בו נתק כגרים וניתק כל ראשו טהור ת"ל ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא. יכול יהא הזקן מעכבו. ודין הוא ומה אם עור הפנים ועור הבשר שיש דבר אחר מפסיק ביניהם מעכבים זא"ז. הראש והזקן שאין ד"א מפסיק ביניהם א"ד שיעכבו זא"ז ת"ל ראשו ראשו טהור ואין הזקן מעכבו. (ג) או אינו אלא ניתק ראשו טהור ניתק זקנו לא יהא טהור. ת"ל ואיש להביא את הזקן. (ד) או אינו אומר איש אלא להוציא את האשה ואת הקטן ת"ל הצרוע בין איש בין אשה בין קטן. (ה) א"כ למה נאמר איש להביא את הזקן. א"כ למה נאמר ראשו. ראשו טהור ואין הזקן מעכבו דברי ר' יהודה ר"ש אומר הזקן מעכבו ודין הוא. ומה אם עור הפנים ועור הבשר שיש ד"א מפסיק ביניהם מעכבים זא"ז הראש והזקן שאין ד"א מפסיק ביניהם א"ד שיעכבו זא"ז. דבר אחר מצאנו בכל הראוי ליטמא בנגע הבהרת מעכב את פריחת הבהרת אף כל שהוא ראוי ליטמא בנגע הנתק יעכב את פריחת הנתק (ת"ל ראשו טהור והזקן מעכבו):

קמג (ו) יכול אפי' נמרט ראשו מחמת חולי יהא טמא. ת"ל קרחת וגבחת מה קרחת בידי שמים אף גבחת בידי שמים. אי מה קרחת שאינה ראוי' לגדל שער אף גבחת שאינה ראוי' לגדל שער. מנין אבל ניזם סך נשם ת"ל קרחת קרחת ריבה:

התורה והמצוה

וזקנו. מפני שלפי הפשט מ"ש כי ימרט ראשו פי' אחורי הראש. שהיא הקרחת. וכיון שהכתוב סובל שני כוונות לא היה אפשר לכתוב באופן אחר:

קמג קרח הוא. הרמב"ן ז"ל נתן הבדל בין נתק וקרחת שהנתק היא כאשר ימרט האמצעות הראש והשער הקיף את הנתק מכל צד. וקרחת וגבחת הוא שימרט אחורי ראשו או לפאת פניו כולו. אמנם ההלכה היא רק אם נמרט כל הראש נקרא מפותחת נתק, כמ"ש בסימן הקודם וכ"ה במשנה והרמב"ם ה' ט"ל. אבל אם הי' בו נתק ונמרט חצי הראש לפניו או לאחריו לא נטהר. והר"ש והרע"ב יאמרו שמריטת שער של נתק עתיד לחזור וקרחת וגבחת אין לו רפואה. אולם ברייתא זו דספרא שאמר אי מה קרחת שאינה ראויה לגדל שער הוא תיובתא לדידהו. וזה מבואר שהקרחת כוללת יותר מנתק. כי הנתק היא נגע והיא חולי בידי שמים. אבל הקרחה תהיה בכמה פנים. אם ע"י סבה טבעית כמו ליחה רעה בגוף או התגברות היובש, אם סיבה מקרית כמו מכה המורטת השער, אם סבה בחירית כמו אבל ניזם וסך נשם שמורט השער בכוונה (כמ"ש בפ"י דנגעים משנה י'). כי מלגלגי עלה קרח (מ"ב ב) שהי' קרחת טבעי, ואמרו לא יקרחו קרחה בראשם. וכן בכל ראש קרחה. שהיא ע"י בני אדם. ויש עוד הבדל ביניהם שהנתק הגם שהוא ע"י חולי בידי שמים בכ"ז י"ל רפואה. כמ"ש ושער שחור צמח בו נרפא הנתק. אבל הקרחת הגם שאם בא ע"י מכה או סם יוכל להרפא. אם בא ע"י חולי בידי שמים אין לו רפואה כי החולי הגורם הקרחת משרש את זרעם ועקרם בל יצמחו עוד. אבל בחולי הנתק גורם שינתקו השערות כהנתק פתיל הנעורת בהריחו אש אבל זרעם לא כלה ויוכלו לחזור ולצמוח. וז"ש בספרא יכול נמרט ראשו מחמת חולי יהא טמא (ר"ל לא יטהר מנתקים) פי' יכול שזה ההבדל בין נתק ובין קרחת מה שהנתק הוא בידי שמים והקרחת הוא ע"י בני אדם. כי אחר שהקרחה יצויר גם בידי אדם כנ"ל נאמר שפה מדבר רק בקרחת ע"י ב"א. שלכן אמר כי ימרט ראשו. ופעל מרט נופל על מריטת השער בידי אדם. כמו ולחיי למורטים (ישעי' נ), ואמרטה משער ראשי וזקני (נחמי'). ומשיב ת"ל קרחת וגבחת מה קרחת בידי שמים. שהלא אמר אח"כ קרחה כהה. ושם קרחה נופל גם בידי שמים ורוב קרחת הוא בידי שמים ע"י חולי. ופריך. אי מה קרחת שאינה ראויה לגדל שער מנין אבל נשם. פי' דא"כ נאמר ההבדל השני שבין נתק וקרחת מה שהקרחת א"ל רפואה. ונאמר שקרחת ע"י בני אדם אבל ניזם וסך נשם שי"ל רפואה אינו טהור מנתקים. משיב ת"ל קרחת קרחת ריבה. ר"ל דהא כפל כמה פעמים קרחת. וכולל גם קרחת ע"י בני אדם. ששם הבא כפול מבואר שבא בכל אופניו (וכמ"ש בתה"ש כלל קמה) ושם קרחת כולל גם הנעשה בידי אדם שי"ל רפואה. ור"ל שאחר שהנתק י"ל שני סימנים. שבא בידי שמים וי"ל רפואה. הוצרכו לבאר שלא תאמר שבזה יבדל הקרחת. או שהוא שלא בידי שמים או שהוא אין לו רפואה. כי הקרחת יצויר גם בידי שמים. וגם שיש' לו רפואה אם בא ע"י ב"א. רק הגדר שבין הנתק והקרחת הוא. שאם הקרחה בידי שמים מובדל ממנו במה שאין לו רפואה,

הִוא בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ׃ מג וְרָאָה אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה שְׂאֵת־הַנֶּגַע לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ כְּמַרְאֵה צָרַעַת עוֹר בָּשָׂר׃ מד אִישׁ־צָרוּעַ הוּא טָמֵא הוּא

בעל הטורים

בגי' ד' דברים נגעים בהם (רבה ר"פ מצורע): (מד) טמא. ב' במסורה הכא ואידך למען טמאו את מקדשי (פרשת קדושים) דמה לצר שהיתה שלוקה בצרעת פי' למען טמאו את מקדשי זהו שנכנס בו לעבוד עמה יטמאוהו והיינו דכתיב בעוזיהו (ד"ה ב'

רש"י

(מג) כמראה צרעת עור בשר. כמראה הצרעת האמור בפרשת עור בשר אדם כי יהיה בעור בשרו ומה אמור בו שמטמא בארבע מראות ונדון בשתי שבועות ולא כמראה צרעת האמור בשחין ומכוה שהוא נדון בשבוע אחד ולא כמראה נתקין של מקום שער שאין מטמאין בארבע מראות שאת ותולדתה בהרת ותולדתה:

התורה והמצוה

וקרחת פי"ל רפואה נכלל מנתק במה שהוא בידי בני אדם. ועי' בק"א ובתוי"ט (פ"י דנגעים) שהאריכו בזה:

קמד ואם מפאת פניו. הנה ית' בפ' קדושים (ס' קח) שההבדל בין פאה ובין עבר. ששם פאה לא יבא רק בשיעור על ד' רוחות העולם. והדבר המרובע י"ל ד' פאות לפניו ולאחריו ובשני לצדים ימין ושמאל. וכן שערות הראש י"ל ד' גבולים. פאת פניו ופאת אחוריו. ושני פאות הראש בימין ובשמאל שעליהם צוה לא תקיפו פאת ראשכם. והנה לא דבר פה רק מפאת פניו ואחוריו ולא משני פאות הצדדים. אולם יש הבדל בין אם יאמר בפאת פניו בב' ובין מפאת במ"ם. שבפאת בב' מציין רק אשר בגבול ההוא לבדו. כמו בעבר הירדן (דברים א), אשר בעבר הים (ירמי' כה), אבל מפאת במ"ם מציין הגבול שממנו והלאה. כמו מפאת קדים עד פאת ים (יחז' מח), מעבר הירדן (במד' מח), ולא מעבר לים הוא (דברים ל'), וכן ממה שלא אמר פה ואם לפאת פניו בלמ"ד או בפאת בב' ואמר מפאת במ"ם מציין הנטול מן הוא והלאה וכולל גם הצדדים. והקדקד הוא נקודת גבוהית הראש למעלה. ממה יתחילו הגבולים. מה שלפניו הוא גבחת. ושלאחריו הוא קרחת:

קמה וכי יהיה בקרחת או בגבחת. מבואר אצלינו שבכ"מ שאין מקום פנות יחשב בוי"ו המחלקת. ולא יבא מלת או רק אם יש מקום טעות. ובארנו הטעם בפ' קדושים (ס' קח) משום דכל שני נושאים הבאים במאמר הגם שהם מחולקים הם מחוברים. למשל אשה זונה וחללה לא יקחו. שסי' זונה או חללה. וגם מוזהרים על שתיהן כא'. ולפ"ז הי' ראוי שיאמר פה וכי יהיה בקרחת ובגבחת. ואמר מלת או להורות שהם מחולקים לגמרי לענין שאין מצטרפין זע"ז. שאם הי' אומר ובגבחת הייתי אומר שאם יש נגע גרים בשניהם מצטרפין. ואמר שניה בקרחתו או בגבחתו ללמד שגם אין פושין מזה לזה. וכן באו שני הדרושים האלה למעלה (ס' קך) עמ"ש בראש או בזקן. והנה ית' (בס' שאח"ז) שמ"ש צרעת פורחת היא על הפשיון. ועז"א בקרחתו או בגבחתו שאין פורח ופושה מזו לזו. וסתמא זו דלא כר' יהודה (נגעים פ"י מ"י) שאמר דהם אין שער ביניהם מצטרפים. וטעמו שאז לא יקראו בשני שמות. שאם נקרח כל הראש נקרא בשם קרח סתם (כנ"ל ס' קמב). רק אם יש שערות בראש הקדקד (שיפוע) אז יתחלקו לשני שמות ויקרא הקרוב אל צד פניו גבח (שמתחלף עם גבוה וגבע על שמצחו גבוה עד למעלה). ובמ"ש תנא הבבלי מדוע דריש (פ"א מ"ד) מ"ש והיה בעור בשרו ללמד שאת וספחת מצטרפים. וכן דריש (פי"ד מ"ב) על והיה הנגע ירקרק או אדמדם. כי שם מלת או צריך לגופי' שלא יאמר שאת וספחת. ירקרק ואדמדם. נאמר שצריך שניהם. ולכן אינו מורה על החילוק שאין מצטרפין, והר"ש (פ"א דנגעים מ"א) הק' מ"ש דגבי שחין ומכוה בעי קרא דא"מ. וגבי שאת וספחת בעי קרא דמצטרפים. והבדל מבואר דנגע א' בשני מקומות שבויה בדיניהם הי' עולה על הסברה דמצטרפין. כמו בשחין ובמכוה. בראש ובזקן. בקרחת וגבחת. שכולם נגע א' בשני מקומות שוים. אבל שני מיני נגעים. כמו שאת ובהרת. ירקרק ואדמדם. היה עולה בסברה שא"מ וצריך קרא דמצטרפין:

קמו נגע לבן אדמדם. היא מראה הפסוק. וכבר בארנו שנגעי עור בשר יטמאו בד' מראות לבנות. או בגוונים מלובן ואודם. ולמעלה (פסוק ד) תפס ואם בהרת לבנה היא. (ובפסוק יוד) והנה שאת לבנה בעור. והוא לדוגמא שכן דרך תולדות נגעי בשר על הרוב. ובשחין ובמכוה תפס מראה הפסוק, ושם הזכיר מראה הפסוק ואמר אח"כ כמראה צרעת עור בשר לדע ששניהם דומים. ונגעי בשר מטמאים גם בפסוק ונגעי קרחה גם בלובן. ושתפס רק דוגמא כדרך התולדות:

קמז צרעת פורחת היא אין לפרש שזה באור הטעם שהכתוב מודיע שנגע זאת היא צרעת וטמאה. שכבר יסדנו יסוד מוסד. שבכ"מ שיזכיר את הטעם יזכירנו בסוף הענין (כמ"ש בסי' ע ובסי' קי) והול"ל זאת

מג ויחזי יתיה כהנא והא עמיק מכתשא חיור סמוק בקרחותיה או בגלישותיה כמחזי סגירות משך בשרא: מד גבר סגיר הוא מסאב הוא סאבא יסאבניה כהנא

ספרא

קמד (ז) ואם מפאת פניו ימרט ראשו גבח הוא טהור הוא. פאת פניו אין לי אלא פאת פניו מנין לרבות הצדעין מכאן ומכאן ת"ל ואם מפאת פניו. איזהו קרחת ואיזהו גבחת. מהקדקד שופע לאחריו זו היא קרחת מהקדקד שופע לפניו זו היא גבחת:

קמה (ח) וכי יהיה בקרחת או בגבחת מלמד שאין קרחת וגבחת מצטרפין זע"ז. יכול לא יצטרפו זע"ז אבל יפשו מזו לזו. ת"ל בקרחתו או בגבחתו כשם שאין מצטרפין זע"ז כך אין פוסות מזו לזו:

(פרק יא) **קמו** (א) נגע לבן אדמדם מלמד שהיא מטמאת בפתוך:

קמז צרעת מלמד שהיא מטמאה במחיה. הלא דין הוא. מה אם השחין והמכוה שהם מטמאים בשער לבן אין מטמאים במחיה. קרחת וגבחת שאינן מטמאות בשער לבן א"ד שלא יטמאו במחי'. ת"ל צרעת מלמד שהוא מטמא במחי'. (ב) פורחת מלמד שהיא מטמאה בפשיון. היא. אינה מטמאה בשער לבן. הלא דין הוא. מה אם השחין והמכוה שאינם מטמאים במחיה מטמאין בשער לבן. קרחת וגבחת שהם מטמאים במחיה א"ד שיטמאו בשער לבן. ת"ל היא. היא אינה מטמאה בשער לבן:

קמח (ג) וראה אותה הכהן והנה שאת הנגע לבנה אדמדמת למדנו לשאת שהיא מטמאה בפתוך ומנין לרבות שאר המראות ת"ל נגע לבן אדמדם:

קמט כמראה צרעת עור בשר בשני שבועות. (ד) הלא דין הוא. טימא כאן וטימא בעור הבשר. מה עור הבשר בשני שבועות אף כאן בשני שבועות. (ה) או כלך לדרך זה טימא כאן וטימא בשחין ובמכוה מה שחין ומכוה בשבוע א' אף כאן בשבוע א'. (ו) נראה למי דומה. דנים דבר שהוא מטמא במחיה מדבר שהוא מטמא במחי' ואל יוכיחו שחין ומכוה שאינם מטמאין במחיה. או כלך לדרך זה דנים דבר שהוא מטמא בב' סימנים מדבר שהוא מטמא בב' סימני'. ואל יוכיח עור הבשר שהוא מטמא בב' סימנים. ת"ל מראה צרעת עור בשר בב' שבעות. הרי עור הבשר כזו. מה זו

התורה והמצוה

זאת אחר וראה אותו הכהן וכו' טמא יטמאנו צרעת פורחת היא. ומוכרח שזה שייך לאמצעי המאמר ופירושו וכי יהי' נגע לבן אדמדם. וצרעת פורחת. לבן אדמדם מציין מראה הנגע. ובמ"ש צרעת פורחת מציין איכות הנגע וסימני טומאה שלה (כי מן המראה לא נודע עדיין שהיא צרעת רק שהיא שאת או בהרת. רק ע"י סימני הטומאה יודע שהיא צרעת) וכבר בארנו (למעלה סי' מג) שהכתוב השתמש על הנגעים בכמה לשונות והי' לחז"ל כלל בזה שהשם צרעת היא שם מיוחד לסי' טומאה של מחיה (וכמ"ש עוד בסי' נג וסי' סח והע"ג וסע"ה וסע"ו) וז"ש צרעת מלמד שהיא מטמאה במחי'. עוד בארנו למעלה (סי' קג) שפועל פרח לא יצדק על תולדת הענין עצמו רק על הפרותו והרבותו. ומטעם זה פי' חז"ל פעל פרח שבגדי נגעים על הפשיון. כמו שפירשו מ"ש אם פרח תפרח. ומ"ש בשחין פרחה. ומ"ש פרח בעור על הפשיון. וז"ש (במשנה ב') פורחת מלמד שהיא מטמאה בפשיון ור"ל אם צרעת פורחת היא. דהיינו שי"ל סי' טומאה של מחיה או פשיון. אמנם מלת היא היא למותר אחר שאמר דרך תנאי כמו שלא אמר נגע לבן אדמדם היא. כן לא הל"ל צרעת פורחת היא. שמלת הוא בא ליחד שרק שני סימני טומאה אלה מטמאים בקרחת לא סי' טומאה של שער לבן וסי' הצרעת היא בקרחתו. במקום קרוח משער לא אם יש שער לבן אין זה קרחת כי במקום שער רק נתק מטמא. ומרכז אלה הלמודים הוא מ"ש כמראה צרעת עור בשר שדין נגע קרחת כדין עור בשר. (חוץ משער לבן שא"א בקרחת) ועפ"ז סמך כל הפרטים על לשון הכתוב כדרכו:

קמח והנה שאת הנגע לבנה אדמדמת הפס שאת שכן תולדות הנגע לרוב במקום הזה וה"ה אם באו במראה בהרת או ספחת פתוכה דהא למעלה אמר נגע לבן אדמדם. שנגע הוא שם כולל לכל ד' מראות. וזה כוונת הספרא:

קמט במראה צרעת עור בשר כפי פשוטו בא לכלול כל גווני הנגע למיניהם שידענו ענינם בצרעת עור בשר. ששם באר מראה לבנה ופה באר מרא' הפתוך ומקישם זל"ז, וז"ש (במשנ' ו) הרי עור הבשר כזו וכו', רבי אומר הרי היא כעור הבשר וכו' ושניהם אמת שמבואר שדין מראה קרחת ומראה עור בשר שוים. רק הת"ק ס"ל שעל זה שיטמא בחלק א"צ היקש כי החלק הוא כ"ש מן הפתוך. ורבי סובר שאין לומר בזה סברות שי"ל אולי יש לבחוק מעלה על החלק. וצריך להיקש. וכבר בארנו (למעלה סי' כא) שיש הבדל בין מלת עין שבא על הנגע ובין מלת מראה. שאם רוצה לציין הגוון לבד ישמש במלת

עין

טָמֵ֥א יְטַמְּאֶ֛נּוּ הַכֹּהֵ֖ן בְּרֹאשׁ֥וֹ נִגְעֽוֹ׃ מה וְהַצָּר֜וּעַ אֲשֶׁר־בּ֣וֹ הַנֶּ֗גַע בְּגָדָ֞יו יִהְי֤וּ פְרֻמִים֙ וְרֹאשׁוֹ֙ יִהְיֶ֣ה פָר֔וּעַ וְעַל־שָׂפָ֖ם

בעל הטורים

כ"ז) וכיח מקטרת לסקטיר והלרעת זרחה בילאו: נגעו ב' במסורה הכא ואידך אשר ידע איש את נגעו בענין תפלת שלמה (ד"ה ב' ו') פירוש בראשו נגעו בתחלת הענין לריך שידע נגעו ויטהר ממנו בתשובה קודם שיתפלל: (מה) וראשו ד' במסורה הכא ואידך מגדל וראשו בשמים. וראשו לעב יגיע (איוב כ') בשביל שהגיע ראשו עד לשמים על כן

רש"י

(מד) בראשו נגעו. אין לי אלא נתקין מנין לרבות שאר ש המנוגעים ת"ל טמא יטמאנו לרבות את כולן על כולן הוא אומר בגדיו יהיו פרומים וגו': (מה) פרמים. קרועים: פרוע. מגודל שער: ועל שפם

שפתי חכמים

פסוק קמ"ל טמא הוא וטמאו הכהן וכו': ש פי' אין לי אלא נתקין שלריך שיהיו בגדיו פרומים וראשו וגו'. וא"ת היה לו לרש"י לפרש כל זה על בגדיו יהיו פרומים. וי"ל דדעת רש"י הכי הא הסבור לומר דהא בראשו נגעו יתירא הוא דכולה פרשה מדבר בראש ע"כ בא לרבות שאר נגעים. זה אין לומר דלא למדנו מראשו נגעו אלא שאר המנוגעים שהן מנגעי הנתקים דהא דומיא דקרחת וגבחת שאינם בראשו שיהיו בגדיו פרומים וכל שאר דיני טמאי קרחת וגבחת ובוהקין והכהן מנין לרבות אף שאר המנוגעים שהן מנגעי צרעת עור בשר שיהיו המנוגעים בהם בבגדים פרומים ופרועי ראש ושאר האמורים ויטמאנו הכהן ת"ל טמא יטמאנו שני פעמים לרבות את כולן והיינו דמסיים בסיפא שעל כולן הוא אומר בגדיו יהיו פרומים

התורה והמצוה

עין. כעין הבדולח. כעין נחושת קלל. ואם רולה לליין גם יתר איכות ישמש בשם מראה. כמו כמראה אדם. כמראה סוסים. ואם היה הכוונה רק על הגוון היל"ל כעין לרעת ובמ"ש כמראה מליין ג"כ איכות ראות עיני הכהן איך רואה לרעת עור בשר שהוא רואהו בשני שבועות. וז"ש כמראה לרעת בשני שבועות (ובאר שמן הסברה י"ל בגלד א' שהוא דומה לנגעי בשר כי הוא מטמא במחיה כמוהו. ובגלד א' י"ל שדומה לשחין ומכוה שהיא בשבוע א' כי אין בו רק ב' סימני טומאה כמו שחין ומכוה. (כי אין בקרחת שער לבן) לכן לריך קרא. ובמ"ש כמראה לרעת. ולא אמר כמראה נגע שהוא שם הכולל יותר אמרו שלמד ש' שיעור כגרים. שכבר בארנו (סי' עח) שבשם לרעת רלוף תופש השיעור כגרים. כמ"ש בספרא (פ"א מ"ו. פ"ב מ"א. פ"ז מ"ט) וז"ש לרעת כגרים:

קנ איש צרוע הוא. מבואר אצלינו כי שם איש יבוא לפעמים לליין כי' המין. ומבדיל אל שם אשה. והז כל הנאמר עליו שייך רק בזכר לא בנקבה, ועל יסוד זה אמרו חז"ל בכ"מ שבא שם איש שממעט אשה וקטן. אמנם לפעמים בא שם איש שלא על לד הדיוק. כמו שם איש שבא על הכללות. (פיתורגם אייטער יעדר). כמו איש מכם. איש מזרע אהרן. איש ממנו את קברו לא יכלה. שפי' כל איש ואיש. וכן איש לאחיו איש לרעהו. שבא שם איש על הייסות לבד. לא על דיוק המין. וכן כשיסמך שם איש לענין שמיכות התואר אל המתואר. איש חכם. איש ריב. איש מרמה. איש בליעל. הגם שגם באלה רלוף סי' המיני כי על נקבה יאמר אשה חכמה אשה משכלת. ואמר איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה. בכ"ז לא בא בעלם על ליון המין רק לליין ענין אחר. הכללות או היסות או המתואר בתואר שה. ואינו מיותר למעט נשים. ובזה הגם שלייר הדבור באיש לא בא לאמר רק איש ולא אשה. כמ"ש איש אמו ואביו תיראו אשה מנין וכו' א"כ למה נאמר איש מפני שהאיש סיפק בידו. שפשם שם איש מפני שבו הליווי מלוי יותר שספק בידו לעשות. וכמ"ש בפ' קדושים (סי' ג) עיי"ש. וכן פה אין לדקדק ממ"ש איש למעט אשה. כי הלא אמר איש לרוע, א"כ לא בא שם איש בדיוק על סי' המין רק ליחס התואר אל המתואר וי"ל שלא בא בדוקא רק שתפס שם איש מפני שהליווי כנאמר פה שייך בו יותר, כי א' מפרטי הליווי שהוא פריעה ופרימה אין נוהג באשה, וז"ש אשה וקטן מנין ת"ל לרוע א"כ למה נאמר איש וכו', (וכן גרים בירושלמי פ"ד דנזיר ה"ו ופ"ג דסוטה ה"ח) אולם בגמ' (סוטה כג ערכין ג כריתות ח) גרים אשה מנין ה"ל והלרוע, ומשמע שממ"ש אח"כ והלרוע אשר בו הנגע מרבה לה, וכן משמע בספרא למעלה (פרק יוד מ"ד) שאמר או א"א איש אלא להוליא את האשה ואת הקטן ת"ל הלרוע בין איש בין אשה וקטן. ולפ"ז נראה דפה בא אמר שני פעמים איש ואיש כי יהי' בו נגע. ולפ"ז י"ל שבא בדוקא. ומשיב ה"ל והלרוע. ר"ל א"ת שהם שני תנאים (א) איש ולא אשה וקטן. (ב) לרוע. איך אמר אח"ז והלרוע ולא אמר והאיש לרוע. כי כשים שני תנאים. מלוע אמר רק אחד וע"כ שמ"ש איש לרוע בא רק ליחס התואר אל המתואר. ומ"ש איש כי יהי' בו נגע להביא את הזקן (כמ"ש בס' קמג):

קנא טמא הוא, טמא יטמאנו הכהן בראשו נגעו, מ"ש יטמאנו הכהן היינו שאינו טמא רק ע"י הכהן. אולם מה שכפל המקור על הפעל טמא יטמאנו. שמבואר אצלינו שכפל המקור כ: הפעל מורה התמדת הפעל בכ"מ. בא ללמד שתמיד יטמאנו הכהן. כי הייתי טועה לאמר שרק בקרחת תלוי בכהן. ואף שזה נדע ממה שסיים בראשו נגעו שכולל גם יתר נגעי הראש עדיין נאמר רק בקרחת

בְּרֵישֵׁיהּ מַכְתְּשֵׁיהּ: מה וּסְגִירָא דִּי בֵּיהּ מַכְתְּשָׁא לְבוּשׁוֹהִי יְהוֹן מְבַזְּעִין וְרֵישֵׁיהּ

ספרא

מטמאה בפתוך אף עור הבשר מטמאה בפתוך. רבי אומר. הרי הוא כעור הבשר מה עור הבשר מטמא חלקה שלא פתוכה אף זו תטמא חלקה שלא פתוכה. צרעת כגרים הלא דין הוא טימא כאן וטימא בשחין ובמכוה מה שחין ומכוה כגרים אף כאן כגרים. (ז) לא א"א בשחין ובמכוה שהם מטמאים בשער לבן ואין מקום שער לבן צריך כלום תאמר בקרחת ובגבחת שהם מטמאים במחיה ומחי' צריכה כעדשה. עור הבשר יוכיח שהוא מטמא במחי' ומטמא כגרים. (ח) לא א"א בעור הבשר שהוא מטמא בג' סימנים תאמר בקרחת ובגבחת שאין מטמא אלא בב' הואיל ואין מטמא אלא בב' לא יהיה כגרים. תלמוד לומר צרעת כגרים:

(פרק יב) **קנ** (א) איש. אין לי אלא איש מנין לרבות את האשה ואת הקטן ת"ל צרוע בין איש בין אשה בין קטן. א"כ למה נאמר איש לענין של מטה האיש פורע ופורם ואין האשה פורעת ופורמת: **קנא** (ב) יטמאנו הכהן מלמד שטומאתו בכהן. אין לי אלא זה בלבד מנין לרבות שאר המנוגעים ת"ל טמא יטמאנו הכהן. (ג) או מה זה מיוחד שבראשו נגעו אף אני מרבה את הנתקים שבראשם נגעם. ומנין לרבות שאר המנוגעים ת"ל טמא יטמאנו הכהן. (ד) יכול אף שאר הטמאים תהא טומאתם בכהן ת"ל הוא. אוציא שאר הטמאים שאין טומאתם מגופם ולא אוציא הזב והזבה שטומאתם מגופם ת"ל טמא הוא טמא יטמאנו הכהן זה טומאתו בכהן ואין שאר הטמאים טומאתם בכהן:

קנב (ה) והצרוע אפי' כ"ג לפי שנאמר ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום יכול אפי' מנוגע מה אני מקיים בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע בכל אדם חוץ מכהן גדול ת"ל אשר בו הנגע אפי' כ"ג: **קנג** (ו) בגדיו יהיו פרומים. יהיו קרועים. וראשו יהיה פרוע לגדל פרע דברי ר"א ר"ע אומר נאמר הויה בראש ונאמר הויה בבגדים מה הויה אמורה בבגדים דברים שהם חוץ מגופו אף הויה האמורה בראש דברים שהם חוץ מגופו:

ועל

התורה והמצוה

זבנתקים ומנין ליתר נגעים לכן אמר טמא יטמאנו הכהן. שתמיד הטומאה תלוי' בכהן (וז"ש מ"ב וג') אולם לפ"ז נוכל לומר שהוא תנאי לכל הטומאות שתמיד יטמאנו הכהן ולא זולתו. אך שא"כ הול"ל טמא טמא יטמאנו הכהן. ואז הי' זה מאמר כולל כל טמא הכהן יטמאנו. אבל כשאמר טמא הוא, מלת הוא מורה שמוסב על שם נגוע שנז' בכתוב ועליו אמר שיטמאנו הכהן. וז"ש (במ"ד) יכול אף שאר הטמאים וכו' ת"ל הוא. אולם הלא י"ל שמלת הוא מוסב על האדם. ור"ל האדם אשר טמא הוא דהיינו שהטומאה יוצאה מגופו. (שזה רמז במ"ש טמא הוא כמ"ש למעלה ס' ה"א) הכהן יטמאנו. ומשיב ת"ל טמא הוא טמא יטמאנו הכהן. ר"ל שאם הי' זה כוונתו הול"ל טמא יטמא בלא כינוי. ואז הי' מאמר כולל מי שטמא הוא ר"ל שטומאה היוצאת מגופו טמא יטמא הכהן. אבל כשאומר יטמאנו בכינוי. הכינוי מוסב על המצורע הנז' בכתוב. ורק טומאת נגעים בכהן:

קנב והצרוע אשר בו הנגע. מ"ש אשר בו הנגע הוא דברי מותר. ופי' חז"ל (בספרא ומו"ק דף יד וטו) שמלת אשר הוא מלת הטעם, ור"ל גם הצרוע שאסור לו לפרוע ולפרום שהוא הכ"ג בכ"ז מצד שבו הנגע בגדיו יהיו פרומים. שטעם זו דוחה לל"ת כמ"ש הרמב"ם (פי' מה' ע"ל ה"ו):

קנג בגדיו יהיו פרומים, קרועים, וכבר בארתי בפ' שמיני (ס' למד) ההבדל בין קריעה לפרימה עי"ש. ומ"ש וראשו יהיה פרוע, פי' ר"א דהיינו שיגדל פרע כמ"ש באריכה אל תפרעו שבא על גידול השער וכמ"ש בפ' שמיני (ס' כט), וכן ת"י ורישי' יהיה מרבי פריע, ור"ע היה קשה לו מלת יהיה כי הפעלים שפעולתם מתמדת והולכת לא תבוא בהם הלווי עם מלת יהי', כמו יצמח יגדל יפרה ירבה לא יתכן לומר יהיה צמח יהיה גדל וכדומה, אם לא בבינוני שכבר עמד הדבר על שלימותו כמו יהי' רב יהי' גדול, וא"כ אם פי' שיגדל פרע הול"ל יפרע בפעל עתיד, לא יהי' פרוע. ועוד דא"כ ע"כ הדחק לומר שמלת יהיה מציין העסק כמו האומן יהיה לומד שפי' עוסק בלימוד. וכן ראשו יהי' עוסק בפרוע השער, והינו דומה עמ"ש בגדיו יהיו פרומים שפי' יהיו שישארו פרומים ולא יתפרם. וז"ש נאמר הוי' בראש ונאמר הוי' בבגדים, וע"כ שפי' פרוע על גילוי הפרע מן הכיסוי כמו ופרע את ראש האשה. ופי' שישאר מגולה ולא יכסנו. ובמו"ק (דף טו) מצורע מהו בתפילין ורצה לפשוט מר"ע שאמר אף הוי' בראש דבר שחוץ לגופו מאי לאו תפילין, אר"פ לא אכומתא וסודרא, גם הפושט לא סלק על דעתו שמ"ש ר"ע פרוע היינו מתפילין, רק רצה לפשוט אחר שלר"ע צריך להיות ראשו מגולה אף יניח תפילין בהם ג"כ דרך מלבוש כמ"ש בעירובין

יַעְטֶה וְטָמֵא ׀ טָמֵא יִקְרָא׃ מו כָּל־יְמֵי אֲשֶׁר הַנֶּגַע בּוֹ יִטְמָא טָמֵא הוּא בָּדָד יֵשֵׁב מִחוּץ לַמַּחֲנֶה מוֹשָׁבוֹ׃ ס

בעל הטורים

צריכים רחמים עליו והאחרים יבקשו פרוע : (מו) בדד ישב לפי שגרם הבדלה בין אדם לחבירו בלשון הרע וגרם ליפרד לכן בדד ולכן נבדל :

רש"י

יעטה. כאבל: שפם. שער השפתים גרנו"ן בלע"ז: וטמא טמא יקרא. משמיע שהוא טמא ויפרשו ממנו (מ"ק ה'): (מו) בדד ישב. שלא יהיו טמאין יושבין עמו. ואמרו רבותינו מה נשתנה משאר טמאים לישב בדד הואיל והוא הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו ובין איש לרעהו אף הוא יהא נבדל:

שפתי חכמים

ברא"ם: (ת) לא שיקרא את אחרים טמאים כפי המובן מן המקרא: (א) ולכך נקרא מצורע מוציא רע :

התורה והמצוה

(דף כו), והשיב ר"פ שהתורה לא הקפידה רק על כיסוי לא תפילין שאינם לכיסוי הראש :

קנד ועל שפם יעטה פי' בספרא ובמו"ק (דף טו) חופה ראשו כאבל, וכן בת"א כאבלא יתעטף, ובגמ' שם אומר מצורע מהו בשאילת שלום, ת"ש ועל שפם יעטה שיהיו שפותיו מדובקות זל"ז פירש' כמנודה וכאבל. כוונתם, שמ"ש שפם במ"ש הוא זרות בלשון. כי הנפרד שפה, והרבים שפתים בכ"מ. ומלת שפם לא בא רק במקום שכולם שפתיו מלדבר. כי שפתים בא תמיד בריבוי זוגיי כמו עינים ידים רגלים, על שהם שנים, אבל כשנושק שפתיו ומדבקן זל"ז עד שנראה כשפה אחת מחוברת בא שם שפם, והוא ד' פעמים בתנ"ך. ועטו על שפם כולם כי אין מענה אלקים (מיכה ג), על שפם לא תעטו (יחז' כד), ולא עטה שפמו (ש"ב), וגם שם נהג אבילות. ופה על שפם יעטה. הוא כאבריו שבא לאבל, ובגירת השפה מלדבר :

קנה וטמא טמא יקרא שיקרא להזהיר לכל עובר בל יגעו בו מפני שהוא טמא, וז"ש אומר פרוש. אולם מה שכפל טמא טמא, ובעל מנחת הטעמים שם קו מפסיק אחר מלת טמא הראשון, דרשו חז"ל שטמא הראשון הוא נושא, וטמא הב' נשוא, ור"ל כל טמא יקרא ויודיע שהוא טמא. שאם יאמר רק וטמא יקרא, יהי' מוסב רק על מי שנראשו נגעו שבו דבר בכתוב הקודם. או עכ"פ על הצרוע שנז' בכתוב זה שכולל כל המנוגעים, אבל ממ"ש טמא טמא יקרא, כולל שכל טמא, יקרא שהוא טמא, וז"ש מנין לרבות שאר המנוגעים, מנין לרבות שאר הטמאים, אולם לפ"ז הי"ל והטמא טמא יקרא, שפס הנושא ראוי שיבא בה' הידיעה להכיר שהוא הנושא. רק שא"כ הייתי מפרש רק הטמא הידוע ר"ל שנטמא טומאת חמורה. לכן אמר טמא בלא ה"א שר"ל כל טמא, אף בטומאה קלה וז"ש מרבה אני את הטמאים וכו'—ובמו"ק (דף ה) רמז לציון קברות מה"ת מנין ר' אבוה אמר מהכא וטמא טמא יקרא טומאה קוראת ואומרת לו פרוש. והאי להכי הוא דאתי האי מבעי"ל לכדתניא טמא טמא יקרא צריך להודיע צערו לרבים ורבים יבקשו עליו רחמים, א"כ לכתוב וטמא יקרא, מאי וטמא טמא ש"מ תרתי. ר"ל כי פעל קרא עקר ענינו על הקירוב, אם שיבא אליו (ולז יבא אחריו מלת אם או למ"ד), אם שיהיה נכון לשמוע דבריו (ואז בא אחריו מלת אל), אבל לא ידבק קריאה על הריחוק. שמ"ש סורו טמא קראו למו (איכה ד) הוא קריאת השם, קרא להם בשם סורו טמא: כמו כי נדחה קראו לך (ירמי' למד), כסף נמאס קראו להם (שם ו"ו). ולכן פירשוהו גם מענין קריאה שיקרא ויכריז לשמוע דבריו שהוא טמא, וזה ודאי כדי לבקש עליו רחמים, כי הקריאה וההכרזה לשהולך מרחוק הוא להודיע צערו. וממ"ש טמא טמא בכפל. שפי' ג"כ שכל טמא. יקרא שהוא טמא, וביתר טמאים אין שייך הודעת הצער, הוא כדי להפרישם מן הטומאה וז"ש ש"מ תרתי :

קנו כל ימי אשר הנגע בו יטמא, מבואר שבזמן שאין הנגע בו אף שקצצה במתכוין אינו טמא, ובספרא מוכיח מן כל ימי שבא להוציא קצצה במתכוין, ומבואר בגמ' (בכורות) שהוא מספקת קנס והוא דרוש אסמכתיי כי מדאו' אף שקצץ במתכוין טהור, וכבר כתבתי (בפ' שמיני ס' קמ"ג ובאה"ש כלל כלו) ענין הדרושים האסמכתייס האלה, שהוא אחר שראו חכמים לקנוס את הקוצץ בהרתו. ואין כח בידם לעשות ולגזר דבר הפך המבואר בכתוב כאשר הסכימו כל חכמי לב. עפ"ז הראו שיש לגדר הכתוב אל תקנתם באופן שאין גוזרים נגד דבר המבואר. ודיוקם הוא ממה שבא כל ימי בסמיכות. שהוא נגד חוקי הלשון כאשר כללו המדקדקים שהסמיכות לא יהיה רק אל השם או אל המקור לא אל המלה, והי"ל כל הימים אשר הנגע בו, כמו כל הימים אשר אתם חיים על האדמה, ומזה נראה שמלת ימי נסמך אל שם נגע (לא אל מלת אשר) ופי' כל ימי הנגע, היינו כל ימיה שראוי' להיות הנגע שאינו עתה כי קצצה. כ ון שעוד לא מלאו ימיה טמא, אבל כפי שכתוב כל ימי אשר הנגע בו משמע שאם נקצצה טהור, ובזה עשו סבר וגזרו שאם קצץ בכוונה טמא שבזה עדיין ימי הנגע קיימים, ובין נקצצה

יְהֵי פְרִיעַ וְעַל שְׂפָם כַּאֲבִילָא יִתְעֲטֵף וְלָא תִסְתַּאֲבוּן וְלָא תִסְתַּאֲבוּן יִקְרֵי׃ מו כָּל יוֹמִין דִּי מַכְתָּשָׁא בֵּיהּ יְהֵי מְסָאַב מְסָאַב הוּא בִּלְחוֹדוֹהִי יְתֵיב מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃

ספרא

קנד (ז) ועל שפם יעטה הופה ראשו כאבל.

קנה וטמא טמא יקרא אומר פרוש. אין לי אלא זה בלבד מנין לרבות שאר המנוגעים ת"ל טמא טמא יקרא. (ח) או מה זה מיוחד שבראשו נגעו אף אני אביא את הנתקים שבראשו נגעו ומנין לרבות שאר המנוגעים ת"ל טמא טמא יקרא. (ט) ומנין לרבות שאר הטמאים ת"ל וטמא טמא יקרא. ארבה אני את הטמאים החמורים ולא ארבה את הטמאים הקלי' טמא מת ובועל נדה וכל המטמאים את האדם מנין ת"ל טמא טמא יקרא:

קנו (י) ימי אשר הנגע בו יטמא לא ימים שהיתה בו בהרת ונקצצה. יכול אפי' קצצה במתכוין ת"ל כל ימי. מאימתי הוא טהרתן רא"א כשיולד לו נגע אחר ויטהר ממנו. וחכ"א עד שתפרח בכולו. (יא) אמר ר' אלעזר לא נחלקו ר"א וחכמים על שקצצה וקצץ עמה בשר חי שאין לו טהרה עולמית. ועל שקצצה ושייר ממנה כל שהוא אילו פרחה בכולו יהא טהור. ועל מה נחלקו על שקצצה מובאות. רא"א כשיולד לו נגע אחר ויטהר ממנו והכ"א עד שתפרח בכולו:

קנז (יב) בדד ישב אין לי אלא זה בלבד מנין לרבות שאר המנוגעים ת"ל טמא בדד ישב. (יג) או מה זה מיוחד שבראשו נגעו אף אני אביא את הנתקים שבראשו נגעו ומנין לרבות שאר המנוגעים ת"ל טמא בדד ישב. יכול יהיו שנים טמאים עמו ת"ל הוא בדד ישב אין שנים טמאים עמו. (יד) מהוץ למחנה חוץ לשלש מחנות:

קנח מושבו. מושבו טמא. מכאן אמרו הטמא יושב תחת האילן והטהור עומד טמא. הטהור יושב תחת האילן והטמא עומד טהור. ואם ישב טמא. וכן באבן המנוגעת טהור ואם הניחה ה"ז טמא:

ר"י

התורה והמצוה

מעלמה שעברו ימיה וזה רק סמך בעלמא, כי הנה שכללו המדקדקים שהשם לא יסמך כי אם לשם אחר ולא לפעל ולמלת הטעם, מצאנו במלת אשר שיוצא מן הכלל ונסמך אליו מלת מקום. מקום אשר אסורי המלך אסורים (בראשי' מט), מקום שיפול העץ (קהלת יא) וכן מצאנו בעון אשר ידע (ש"א ג).
מ"ש מאימתי הוא טהרתו הוא כפי' דנגעים מ"ה (ועי' למעלה ס' נה), ומ"ש א' ר"א לא נחלקו, כ"ה גם בתוספתא דנגעים (פ"ג) בשם ר' יהודה, והטעם שאם קצץ בשר חי י"ל שאם הי' קיים הי' מעכב הפריחה. ואם שייר ממנה כל שהוא. כ"ע ס"ל דלא קנסוהו כולי האי, ולא נחלקו אלא בשקצץ מכוון, וראיתי להגר"א בבאוריו, שפי' שטעם ר"א משום דחיישו שמא קצץ עמו בשר חי, וחכמים לא חששו. וזה הפך מהמבואר בבכורות (דף יז ע"ב) דר"א סבר אפשר לצמצם וחכמים ס"ל א"א לצמצם:

קנז טמא הוא בדד ישב מה שכפל ואמר טמא הוא, בא להוציא לבל נטעה שרק בקרחת או עפ"י בצרעת הראש שבו מדבר כמ"ש בראשו נגעו, לכן אמר טמא בדד ישב במצד טומאתו ישב בדד ואין הבדל בין צרעת הראש או הבשר כולם טמאים, אולם לפ"ז מיותר מלת ה"א והיה יותר נכון לאמר טמא בדד ישב, והיה טמא גם הנושא. ר"ל הטמא ישב בדד, פי' חז"ל שבא ללמד שהוא ישב בדד בפ"ע מובדל משאר הטמאים, שכבר ידענו (לשטת ר"י פסחים דף סז) שזב וטמא מת כ"א י"ל מחנה מיוחדת כמ"ש ולא יטמאו את מחניהם, ולא ידענו שבני מיני טמאים אלה לא ישבו ביחד עם המצורע לכן אמר שהוא טמא בפ"ע ויושב בפ"ע מובדל משאר הטמאים, ודע שיש הבדל בין בדד ובין גלמוד. היושב גלמוד הוא מרוחק מכל אדם, ואני שכולה וגלמודה (ישעי' מט), ובב"ר (פל"ט ופל"ד) א"ר אבון בחסר ובכפן גלמוד, אם ראית חסרון בא לעולם הוי רואה את אבתך כאילו היא גלמודה שכן בכרכי הים קורין לנדה גלמודה. וכן בסוטה (דף מב) על עדת חנף גלמוד. ובר"ה (דף כז), אבל היושב בדד אינו מובדל, ויבא גם על אומה שלמה ולשבח. ה' בדד ינחנו, הן עם לבדד ישכן, וכן המצורע אינו מובדל מיתר מצורעים רק מן הטהורי', ובמ"ש טמא הוא, שהוא מיוחד בטומאתו, הוא יהיה לבד גם מן שני הטמאים שהם זב וט"מ, (ועי' בזבחים דף קיז), וממילא מ"ש מחוץ למחנה מושבו הוא חוץ לג' מחנות:

קנח מחוץ למחנה מושבו. שם מושב מציין את המקום לא את היושב עליו. וכל מושב בית ניבא (ש"ב ט), מושב אלקים ישבת (יחז' כח), וכן הוא לרוב בשמו' המורים על המקום שראשיתם מ"ם האמנתי"ו. כמו משכן מקדש מרכב משכב מקום (וכמ"ש באילת השחר ס' ואו) והיל"ל מחוץ למחנה שבתו. ע"כ אמרו חז"ל שר"ל גם המקום עצמו שיושב בו יהא מחוץ למחנה. ומכאן אמרו שהטמא יושב המקום שסביביו נטמא. והטהור העומד וה"ה העובר שם נטמא. ופי' יושב שקבע שם מקומו ופי' עומד שלא קבע מקום. ועפ"ז יש לאחד הגי' שבמשנה (פי"ג מ"ז) שם גרס עומד

מז וְהַבֶּגֶד כִּי־יִהְיֶה בוֹ נֶגַע צָרָעַת בְּבֶגֶד צֶמֶר אוֹ בְּבֶגֶד פִּשְׁתִּים׃ מח אוֹ בִשְׁתִי אוֹ בְעֵרֶב לַפִּשְׁתִּים וְלַצֶּמֶר אוֹ

רש"י

מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות (פסחים ס"ז): (מח) לפשתים ולצמר. של פשתים או של צמר: או

שפתי חכמים

ב פי' מדכתיב בדד ישב דמשמע אף בשר טמאין זב וטמא מת לא ישב עמו. א"כ ע"כ מחוץ למחנה הוא חוץ לג' מחנות דהא טמא מת מותר במחנה לויה ואסור במחנה שכינה וזב אסור במחנה לויה ומותר במחנה ישראל מדכתיב ולא יטמאו את מחניהם ולא כתיב את מחנם דמשמע הן מחנה לזה ומחנה לזה לטמא מת מחנה אחת ולזב מחנה אחת ועוד אכתוב מזה בח"ה: ג ובלמ"ד כלמ"ד למי אשה

התורה והמצוה

ועובר. וכ"ה (בפ"י דטהרות מ"ב), ובקדושין (דף לג) ובבכורות גי' מתעדות זל"ז, ועי' בר"ש (פ"ק דכלים מ"ד) ובנגעים (שם). ובק"א. ומ"ש וכן באבן המנוגעת. הוציא מדין בגד שבסימן שאח"ז. ומ"ש ואם הניחה כ"ה במשנה, וה"ה לא הניחה רק בעמד הנושא. ובגמ' משמע דלא גרס לה, ואכמ"ל:

קנט והבגד, הה"א של והבגד בא שלא כדת, וכבר שמנו חק (ויקרא ס' רב) שלא תבוא ה' הידיעה על השם שבא בראש הענין לספר עליו איזה הגאי אפשרי במלת כי עיי"ש, וע"כ אמר ריה"ג שבא לחברו עם ענין של מעלה מחוץ למחנ' מושבו והבגד יהי' ג"כ מחוץ למחנ':

קס והבגד כי יהי' בו נגע צרעת בפרשה זו בכללה באו דברים כפולים ומיותרים הרבה, וזרו ונזורו מחוקי המליצה והלשון. הנה היסוד הראשי בלשון שלא לחזור את השם בכל פעם. רק אחר שנז' בפעם הראשון ירמוז עליו ע"י הכינויים. כי לולא זה הי' הלשון עלג ואריך, למשל ויהי בערב ויקח את לאה בתו ויבא אותה אליו ויבא אליה ויתן לבן לה את זלפה שפחתו. היה צריך להאריך ויקח את לאה בת לבן ויבא את לאה אל יעקב ויבא אל לאה ויתן לבן ללאה את זלפה שפחת לבן. וכ"ז יקצר ע"י הכינויים. ועפ"ז בנו חז"ל דרושיהם בכל מקום שנלוז מן החק והחזיר את השם שנית ככתוב אלינו בכל החבור הלז למכביר. וכן כל המון הדרושים הבאים בסימן הזה נוסדים על השמות המכופלים בפרשה הזאת והמה מיותרים והנה אספור היתורים אחד אל אחד. מ"ש (והבגד) כי יהי' בו נגע צרעת בבגד צמר או בבגד פשתים, שם בגד מיותר שהיל"ל וכי יהי' נגע צרעת בבגד צמר או בבגד פשתים, (פסוק מח) או בשתי או בערב (לפשתים ולצמר מיותר), או בעור (או בכל מלאכת עור מיותר). (פסוק מט) והיה הנגע ירקרק או אדמדם (בבגד או בעור או בשתי או בערב או בכל כלי עור כולו מיותר), (פסוק נא) וראה את הנגע ביום השביעי כי פשה הנגע (בבגד או בשתי או בערב או בעור לכל אשר יעשה העור למלאכה כולו מיותר), (פסוק נב) ושרף (את הבגד או את השתי או את הערב בצמר או בפשתים או את כל כלי העור כולו מיותר) אשר יהי' בו הנגע. (פסוק נד) ואם יראה הכהן והנה לא פשה הנגע (בבגד או בשתי או בערב או בכל כלי עור כולו מיותר), (פסוק נו) והנה כהה הנגע וקרע אותו (מן הבגד או מן העור או מן השתי או מן הערב כולו מיותר שהיל"ל וקרע אותו ממנה). (פסוק נז) ואם תראה עוד (בבגד או בשתי או בערב או בכל כלי עור כולו מיותר), (פסוק נח) (והבגד או השתי או הערב או כל כלי העור) כולו מיותר שהיל"ל ואשר תכבס וכו'. לא וחשוב וספור ותמצא. כי מלת בגד מיותר שמונה פעמים. ומלת עור, וכן מלות שתי וערב מיותרים שבע פעמים. ומלות לפשתים ולצמר מיותרים ב"פ, וגם בפעם הראשון שצריך לגופי' יש יתור מה שכפל מלת בגד בכ"א כמו שית', ולפ"ז יתורים אלה באו הדרושים בסימן הלז, על שמונה פעמים שמיותר מלת בגד יש שמונה דרושים, שאחרי שהקדימו (במשנה א') שאין מטמא בנגעים אלא צמר או פשתים אמר (במשנה ב) שנכתב עוד ארבעה פעמים בגד מיותר לרבות את הנעשה מכלאים צו"פ ביחד, ואת הנעשה מצמר או פשתים בתערובת מינים אחרים וצו"פ הם הרוב. וע"ז צריך ד' רבוים, א] אם מקצת הבגד מכלאים, ב] אף שכולו מכלאים, ג] אם מקצת הבגד מתערובת מינים אחרים, ד] אף שכולו מצו"פ עם תערובות מינים אחרים. (וכמ"ש בנגעים פי"א מ"ב) צמר גמלים וצמר רחלים שטרפם זב"ז וכו', וה"ה אם רב מהגס על מחלה לדידן דלא קיי"ל כר"ש בתוספתא. או בערב חוטין בחוטין אף שהם הרוב לר"מ. ועי' בחבורי ארצות החיים בארץ יהודה (ס' ט). הבגד החמישי צריך לרבות שלש על שלש אצבעות אע"ג דהיינו משמע מדרס רק בשלשה טפחים (וכ"ה בנגעים פי"א מי"א ובשבת דף כו). וז"ש בספרא א"ל אלא בגד וארג בו שלשה על שלשה (פי' טפחים) לא ארג בו אלא שלש על שלש (פי' אצבעות) מנין ת"ל והבגד. ור' אליעזר רצה לומר דבגד זה בא לרבות בגד שא"ל להיכן שיפשה. וא"ל ר"י שאין זה במשמע הכתוב. (ופי' את אומר להכתוב שיפסוק עד שתדרש בו כפי רצונך. כי הכתוב אינו מדבר כדרכך רק אתה מפסיק אותו ואומר בו כפי שתרצה. ור"ל כי הבגד החמישי הוא מ"ש (בפסוק נג) וראה הכהן והנה לא פשה הנגע בבגד. משמע שמדבר מבגד שי"ל להיכן שיפשה. וע"ז א"ל עקר הרים אתה), הבגד הששי דורש

מוּתְבֵיהּ: מז וּלְבוּשָׁא אֲרֵי יְהֵי בֵיהּ מַכְתַּשׁ סְגִירוּ בִּלְבוּשׁ עֲמַר אוֹ בִּלְבוּשׁ כִּתָּן: מח אוֹ

ספרא

קנט ר״י הגלילי אומר מחוץ למחנה מושבו והבגד. לימד על הבגדים שהם טעונים שלוח חוץ לג׳ מחנות:

(פרק יג) **קם** והבגד יכול השיראים והסריקין והכלך וצמר גפן וצמר גמלים וצמר ארנבים ונוצה של עזים ת״ל בבגד צמר או בבגד פשתים. (ב) אין לי אלא צו״פ המיוחדים מנין לרבות את הכלאים ת״ל והבגד. אין לי אלא כלאים הבא מקצתו. ומנין כלאים הבא בכולו. א׳ מן המינים הבא במקצתו א׳ מן המינים הבא בכולו מנין ת״ל והבגד. אין לי אלא בגד וארג בו שלשה על שלשה בגד ולא ארג בו אלא שלש על שלש מנין תלמוד לומר והבגד. אין לי אלא בגד שי״ל להיכן שיפשה בגד שא״ל להיכן שיפשה מנין תלמוד לומר והבגד דברי ר״א. א״ל רבי ישמעאל הרי את אומר לכתוב שתוק עד שאדוש א״ל ר״א ישמעאל עוקר הרים אתה. (ג) יכול יהיו מטמאים בין צבועים בין שאינם צבועים ת״ל בבגד צמר או בבגד פשתים מה פשתים כברייתו אף צמר כברייתו. (ד) אוציא את הצבוע בידי אדם ולא אוציא את הצבוע בידי שמים ת״ל לפשתים ולצמר מה פשתים לבנה אף צמר לבנה. (ה) או בשתי או בערב יכול שתי וערב של נפה וכברה יהיו טמאים ת״ל בצמר או בפשתים. אוציא שתי וערב של נפה וכברה ולא אוציא את של שער. ודין הוא מה הצמר שלא הוכשר לקבל שריפה ע״י טומאה במקום אחר הרי שתי וערב שלו טמא. (ו) שער כמו שער של נזיר שהוכשר לקבל שריפה ע״י טומאה א״ד שיהא שתי וערב שלו טמא ת״ל לפשתים ולצמר ולא של שער. (ז) יכול יהיו מטמאים מיד ת״ל בגד. מה בגד משתגמר מלאכתו אף כולם משתגמר מלאכתם. איזהו גמר מלאכתם השתי משישלק והערב מיד והאונין של פשתים משיתלבנו דברי ר׳ יהודה. יכול יהיו מטמאים בכל שהוא ת״ל בגד. מה בגד משיארג בו שלש על שלש שתי וערב אף כולן משיארג בו שלש על שלש שתי וערב אפי׳ כולה שתי ואפי׳ כולה ערב. היתה פסוקות אינה מטמאה בנגעים ר׳ יהודה א׳ אפי׳ פסיקא אחת וקשרה אינה מטמאה בנגעים. (ח) עוד יכול אף עורות

התורה והמצוה

אותו (במשנה ז׳) מה בגד משתגמר מלאכתו אף כולם משתגמר מלאכתם. ומפרש איזהו גמר מלאכתם וכו׳ וכמ״ש בנגעים (שם משנה ח). הבגד השביעי דרש (שם) יכול יהיו מטמאים בכ״ש ת״ל בגד מה בגד משיארג שלש על שלש. והוא ג״כ בנגעים (שם שם), ומ״ש היתה פסוקות פי׳ חוטין פסוקין. והבגד השמיני נדרש בספרא (פרק יד מ״ג) בבגד ולא בגימין (כמ״ש בס׳ קסב):

עתה יבאר מ״ש שלש פעמים פשתים וצמר. הנה מ״ש בפעם הראשון והבגד כי יהי׳ בו נגע צרע׳ בבגד צמר או בבגד פשתים. הנה אין מיותר כי צריך לגופי׳. בכ״ז למה נשנה שם בגד שני פעמים. והי׳ יכול לומר בבגד צמר או פשתים. דרש (במשנה ג׳) יכול יהיו מטמאים בין צבועים בין שאינם צבועים ת״ל בבגד צמר או בבגד פשתים מה פשתים כברייתו (ר״ל שאין דרך לצבוע פשתים) אף צמר כברייתו. והנה בזה לא מוכח רק שלא יהי׳ הצמר צבוע בידי אדם. אבל הלא יש צמר צבוע מתולדה. ע״ז כתב (בפסוק מח) לפשתים ולצמר והקדים פשתים לצמר להקישו אליו בכל פרטיו שלא יהי׳ אף צמר צבוע מתולדה. וז״ש במ״ד ת״ל לפשתים ולצמר מה פשתים לבנה אף צמר לבנה, (וברייתא זו מובא בירושלמי (רפ״ט דכלאים). ואמר תניינן תרין כללין ולא דמיין דין לדין תניינן אין אסור משום כלאים אלא צו״פ בין צבועים בין לבנים. ותניינן אין מטמאים בנגעים אלא צו״פ ובלבד לבנים. א״ל שניא הוא ששנה עלי׳ הכתוב צמר צמר שני פעמים). ג] מ״ש בפסוק נ״ב ושרף את הבגד או את השתי או את הערב בצמר או בפשתים. בא לומר דוקא שתי וערב של צו״פ ולא של נפה וכברה. וז״ש (במשנה הא) יכול שתי וערב של נפה וכברה ת״ל בצמר או בפשתים. ועוד דייקו מ״ש בפסוק מ״ח בשתי או בערב לפשתים ולצמר. בא ללמד המורה על המין. כמו וכל דם לא תאכלו לעוף ולבהמה וכדומה, כי על הדרוש הנז׳ להקיש צמר לפשתים לא הי׳ צ״ל ביחוס הלמ״ד. ע״כ באר בו עוד דרוש ב׳ שהשתי וערב יהי׳ ממין הפשתים וצמר לא מין שער. (כי מן הדין י״ל ששער שהוכשר לשריפה בשער נזיר כ״ש שהוכשר לטומאה). וז״ש (במשנה ה׳ ובמ״ו) אוציא של נפה וכברה ולא אוציא של שער וכו׳ ת״ל לפשתים ולצמר:

עתה יבאר עוד מה שמוזכר שבע פעמים עור. ושבע פעמים שתי וערב. וכשתעיין תראה כי בפסוקים האלה המיותרים כתוב שני פעמים בגד ואחריו עור ואחריו שתי וערב. וחמשה פעמים כתוב שתי וערב אחר בגד, ועור כתוב לבסוף. ולמדו רבותינו. כי בשני פעמים סמך עור אל בגד להקיש עור אל בגד לשני דברים. א] מ״ש (במשנה ח וט׳) מה בגד מן הגדל בארץ אף עור מן הגדל בארץ. ועורות חיית הים אין מטמאים. ב] מ״ש (בחי״ד משנה א׳)

בְּעוֹר אוֹ בְּכָל־מְלֶאכֶת עוֹר׃ מט וְהָיָה הַנֶּגַע יְרַקְרַק ׀ אוֹ אֲדַמְדָּם בַּבֶּגֶד אוֹ בָעוֹר אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ בְכָל־כְּלִי־עוֹר נֶגַע צָרַעַת הוּא וְהָרְאָה אֶת־הַכֹּהֵן׃ נ וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנָּגַע וְהִסְגִּיר אֶת־הַנֶּגַע שִׁבְעַת יָמִים׃ נא וְרָאָה אֶת־הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כִּי־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבֶּגֶד אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ בָעוֹר לְכֹל אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה הָעוֹר לִמְלָאכָה צָרַעַת מַמְאֶרֶת הַנֶּגַע טָמֵא הוּא׃ נב וְשָׂרַף אֶת־

בעל הטורים

(נב) ושרף את הבגד, הפסוק מתחיל ומסיים בשרפה לומר שכל האסורים בהנאה טעונין שרפה (מיתורא דקרא קדריש. אך

רש"י

בעור. זה עור שלא נעשה בו מלאכ': או בכל מלאכת עור. זה עור שנעשה בו מלאכה: (מט) ירקרק. ירוק שבירוקין: אדמדם. אדום שבאדומים: (נא) צרעת ממארת. לשון סילון ד ממאיר (יחזקאל כח) פוינט"ס בלע"ז.

שפתי חכמים

בפירושו של מי אתה: ד פירש"י ל' סילון ממאיר ופירושו קוץ מכאיב כי פסוק הוא ביחזקאל סימן כ"ח ופירש רד"ק קוץ מכאיב

התורה והמצוה

יכול יהיו מטמאים בין נבועים בין שאינם נבועים ת"ל בגד ועור מה בגד כו' יכול אף עור כולו לבן (ולר"ש ממעט נבוע בידי אדם. וגר"א לא ידענו סדרום לבעתי'). וחמשה פעמים כתב בבגד או בשתי או בערב או בעור. סמך שתי וערב אל בגד להקיש שתי וערב אל בגד בשני דברים (שנו' במשנה זיין). א] מה בגד משנגמר מלאכתו אף שתי וערב משתגמר מלאכתן. ב] מה בגד משיארג בו ג' על ג' כמ"ש במשנה זיין, (והם שני הדרושים שהבאתי למעלה על ב"פ בגד. כי בגד ועור שניהם מיותרים שני פעמים להקישם זל"ז בשני דברים). ושלשה פעמים כתב שתי וערב להפסיק בין בגד ועור כדי שנדע שעור אינו דומה לבגד בג' דברים. והוא במ"ש (ברתא פרק י') אי מה נאמר מין בהמה דקה ונאכל. ובא לרבות ג"ד. א] עור בהמה דקה ואינו נאכל. ב] עור בהמה גסה ונאכל, ג] גסה ואינו נאכל ועורות של סרלים. והנה עדיין מיותרים שני פעמים עור מן הב"ש שסמך שתי וערב אל בגד להקיש בגד לשתי וערב. ועור למה לי, ע"ז נמלא שני דרושים, א] מ"ש (בסוף משנה ט) ת"ל או בעור להביא את שחבר לו מן הגלל בארץ אפי' חוט ואפי' משיחה. ב] מ"ש (ברים פי"ד) לר"י ור"ש דאו בעור לרבות הנבועים. והאר שהסבארו כל סיתורים וכל דרושיהם. עוד נשאר לבאר מה בבג' פסוקים כפל דיני העור בכל פסוק. שבפסוק מ"ח אמר או בעור או בכל מלאכת עור. ובפסוק מ"ט אמר או בעור או בכל כלי עור. ובפסוק נ"א אמר או בעור לכל אשר יעשה העור למלאכה. ודרים בברתא (משנה יוד) מ"ש או בכל מלאכת עור ממעט עור המלה (דלא מליח ולא קמיח ולא עפיץ) ועור החיפה (דמליח וקמיח ולא עפיץ) שלא נעשה בו מלאכת העור ותקוניו. ומ"ש או בכל כלי עור ממעט עורות רצועות סנדלים שאינם כלים. ומ"ש לכל אשר יעשה העור למלאכה. מרבה עורות אהלים שאף שאינם כלים ולא נעשה בהם מלאכה מ"מ הם מוכנים למלאכתם שיעשה בהם מלאכה בעתיד מאליהם ועז"א יעשה למלאכה וכן דרים כזאת בפ' שמיני (ס' קים) עיי"ש. ובזה התבארו דרושי חז"ל בכל פרטיהם ברוך הבחר בהם ובמשנתם:

קסא והיה הנגע ירקרק או אדמדם. בפל עי"ן ולמ"ד הפעל מורה על חוזק ס.כר שיהי' ירוק שבירוקין. וממ"ש או אדמדם. מבואר שאין מטמאים במראה המורכבת מירוק ואדום, וכבר באר'תי (למעלה ס' קמה) שכ"מ שצריך מלת או לגופי' (דאם יכתב בויו יש מקום לטעות שכיון על מראה הפתוך מירוק ואדום) אין הכרח לומר שאין מצטרפין. ואדרבה מנו"ם ושי' הנגע משמע דשניהם מין נגע א'. כמו שדרש כן בשאת או ספחת עי"ש:

קסב נגע צרעת הוא והראה את הכהן. כבר התבאר (למעלה ס' נג) שאין דרך הכתוב לומר את הטעם קודם הדין. ורא"וי לאמר והראה את הכהן נגע צרעת היא. בפרט פה איך הקדים לאמר נגע צרעת היא. הלא קודם שיראה הכהן אין עליו שם נגע כלל. פי' חז"ל שבא ללמד שאין מגביהין על האים בעל הבגד מי הוא. עשיר או עני. הגם שהבגד אין רבוי אליו מגד עבדו. (שהוא בגד קטן

בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא לְכִתָּנָא וּלְעַמְרָא אוֹ בְמַשְׁכָא אוֹ בְכָל עֲבִידַת מְשַׁךְ: מט וִיהֵי מַכְתָּשָׁא יָרוֹק אוֹ סָמוֹק בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְמַשְׁכָא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְכָל מָאן דִמְשַׁךְ מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הוּא וְיִתְחֲזֵי לְכָהֲנָא: נ וְיֶחֱזֵי כָהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא וְיַסְגַר יָת מַכְתָּשָׁא שַׁבְעָא יוֹמִין: נא וְיֶחֱזֵי יָת מַכְתָּשָׁא בְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אֲרֵי אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בִלְבוּשָׁא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְמַשְׁכָא לְכֹל דִי תִתְעֲבִיד מַשְׁכָא לַעֲבִידְתָּא סְגִירוּת מְחַסְרָא מַכְתָּשָׁא מְסָאַב הוּא: נב וְיוֹקֵד יָת לְבוּשָׁא אוֹ יָת שִׁתְיָא אוֹ יָת

ספרא

שבים יהיו טמאים. ודין הוא טימא בשרצים וטימא בנגעים מה שרצים פטר בהם עורות שבים אף נגעים פטר בהם עורות שבים. (ט) ק"ו מה אם שרצים שטימא בהם צבועים פטר בהם עורות שבים נגעים שלא טימא בהם צבועים א"ד שיפטר בהם עורות שבים. לא א"א בשרצים שלא טימא בהם שתי וערב תאמר בנגעים שטימא בהם שתי וערב הואיל וטימא בהם שתי וערב לא יפטר בהם עור שבים. ת"ל בגד מה בגד הגדל בארץ אף עור הגדל בארץ. או יכול שאני מוציא את שחיבר לו מן הגדל בארץ כל שהוא ת"ל בעור להביא את שחבר לו מן הגדל בארץ כל שהוא אפי' חוט אפי' משיחה ובלבד שיחברנו לו כדרך חבורו לטומאה. (יוד) יכול אף עור המצה ועור האיפה במשמע ת"ל מלאכת עור יצאו עור המצה ועור

התורה והמצוה

או עב) או מגד שניו שהוא בגד יקר. או בגד שלא משליות שאין ראוי כלל. הודיע שאם הוא ירקרק בבגד נגע צרעת הוא מגד עצמו. מגלי הנגע של מי הוא. ומ"ש בבגד ולא בנימין. כבר הסבאר (בס' קס) שהוא א' מהמונה דרושים שיש על שמונה פעמים בגד המיותרים בפ' זו:

קסג נגע צרעת הוא. כבר הסבאר למעלה (ס' מב) שזה צרעת מיוחד רק בנגע שמטמא במחי'. והסבא ביחד נגעים בא ללמד על השפור כגרים הנלמד ממהי'. ועז"א בספרא (פ"ג מ"ג) בנין אב לכל הצרעת שהם כגרים. ופרשתי שם שהוא במקום שכתוב צרעת. ובאר שמן הסברה יש להסתפק בזה בנגעי בגדים. כי בגלל א' יש להם דמיון אל נגעי עור הבשר שמטמאים בשני שבועות כמוהם. ובגלל א' יש להם דימוי עם נגעי בתים שמטמאים כמוהם בירקרק ואדמדם ושם צריך שני גריסין וכן צריך קרא:

והסגיר

האיפה שלא נעשה בהם מלאכה. (יא) אוציא את עור המצה ועור האיפה שלא נעשה בו מלאכה ולא אוציא עורות רצועות סנדלים שנעשה בהם מלאכה. ת"ל כלי יצאו עורות רצועות סנדלים שאינם כלים: (יב) או יכול שאני מוציא עורות אהלים שאינם כלים ת"ל לכל אשר יעשה העור למלאכה לרבות עורות אהלים:

(פרק יד) (א) אי מה צמר מן בהמה דקה ונאכל אף אין לי אלא מן בהמה דקה ונאכל מנין מן בהמה דקה ואינו נאכל. בהמה גסה ונאכל. בהמה גסה ואינו נאכל. עד שתהא מרבה להביא עורות של שרצים מנין ת"ל בעור בעור ריבה. יכול יהיו מטמאים בין צבועים בין שאינם צבועים ת"ל בגד ועור מה בגד כולו לבן אף עורות כולם לבנים דברי ר"מ ר' יהודה אומר או בעור לרבות את הצבועים ר"ש אומר או בבגד וכתוב א' אומר בעור הא כיצד צביעים בידי שמים מטמאים בידי אדם אין מטמאים:

קסא (ב) והיה הנגע ירוק יכול כל מראה ירוק ת"ל ירקרק ירוק שבירוקים. אדום יכול כל מראה אדום ת"ל אדמדם אדום שבאדומים. ירקרק או אדמדם מלמד שאין מטמאים בפתוך יכול כשם שאין מטמאין בפתוך כך לא יצטרפו ול"נ ת"ל והיה: קסב (ג) בבגד ולא בנימין. בבגד או בשתי או בערב או בכל כלי עור נגע צרעת הוא מה ת"ל. שיכול אין לי אלא בגד שיש בו לעשיר ולעני. יש בו לעשיר אבל לא לעני לעני אבל לא לעשיר לא עשיר ולא לעני מנין תלמוד לומר נגע צרעת הוא והראה את הכהן:

קסג (ד) צרעת כגרים. והלא דין הוא טימא כאן וטימא בעור הבשר מה עור הבשר כגרים אף כאן כגרים. (ה) או כלך לדרך זה טימא כאן וטימא בבתים מה בבתים כשני גריסין אף כאן כשני גריסין. (ו) נראה למי דומה דנים דבר שהוא מטמא בב' שבועות מדבר שמטמא בב' שבועות ואל יוכיחו בתים שהם מטמאים בג' שבועות. או כלך לדרך זה דנים דבר שהוא מטמא בירקרק ואדמדם מדבר שהוא מטמא בירקרק ואדמדם ואל יוכיח עור הבשר שאינו מטמא בירקרק או אדמדם ת"ל צרעת כגרים:

הַבֶּ֜גֶד א֣וֹ אֶת־הַשְּׁתִ֣י ׀ א֣וֹ אֶת־הָעֵ֗רֶב בַּצֶּ֙מֶר֙ א֣וֹ בַפִּשְׁתִּ֔ים א֚וֹ אֶת־כָּל־כְּלִ֣י הָע֔וֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶ֥ה ב֖וֹ הַנָּ֑גַע כִּֽי־צָרַ֤עַת מַמְאֶ֙רֶת֙ הִ֔וא בָּאֵ֖שׁ תִּשָּׂרֵֽף׃ נג וְאִם֙ יִרְאֶ֣ה הַכֹּהֵ֔ן וְהִנֵּה֙ לֹא־פָשָׂ֣ה הַנֶּ֔גַע בַּבֶּ֕גֶד א֥וֹ בַשְּׁתִ֖י א֣וֹ בָעֵ֑רֶב א֖וֹ בְּכָל־כְּלִי־עֽוֹר׃ נד וְצִוָּה֙ הַכֹּהֵ֔ן וְכִ֨בְּס֔וּ אֵ֥ת אֲשֶׁר־בּ֖וֹ הַנָּ֑גַע וְהִסְגִּיר֥וֹ שִׁבְעַת־יָמִ֖ים שֵׁנִֽית׃ שביעי (רביעי כשהן מחוברין) נה וְרָאָ֨ה הַכֹּהֵ֜ן אַחֲרֵ֣י ׀ הֻכַּבֵּ֣ס

בעל הטורים

כלי כללא לד עי' סוף תמורה): (נד) וכבסו בגי' כל אדם. שלוי ככהן והכיבוס בכל אדם:

רש"י

ומדרשו תן בו מארה שלא תהנה הימנו: (נב) בצמר או בפשתים. של צמר או של פשתים ה זהו פשוטו. ומדרשו יכול יביא גיזי צמר ואניצי פשתן וישרפם עמו ת"ל היא באש תשרף אינה צריכה דבר אחר עמה א"כ מה ת"ל בצמר או בפשתים להוציא את האומריות שבו ו שהן ממין אחר (פסחים ס"ח) אומריות לשון שפה כמו אימרא: (נד) את אשר בו הנגע. יכול מקום הנגע בלבד ז ת"ל את אשר בו הנגע יכול כל הבגד כולו טעון כבוס ת"ל הנגע ח הא כיצד יכבס מן הבגד עמו: (נה) אחרי הכבס. לשון העשות:

שפתי חכמים

מכאיב וכן הוא בפרשים שלנו: ה ולא שהכי"ת במקום של רק במקום מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם: ו וקכי"ת כמשמעו הדבק עם ושרף: ז פי' לא צריך לכבס אלא מקום הנגע ולא הבגד שיש עליה הנגע. ת"ל אשר בו הנגע כו': ח פירוש לקמן בפרשה זו כתיב גבי כבוס הנגע והנה כהה לא בלילה כמ"ש למעלה (ס' סמך)א:

התורה והמצוה

קסד והסגיר את הנגע כבר התבאר (למעלה ס' נט) שבכ"מ הזכיר בהסגר ראשון שם נגע ולפרש אמר תמיד בספרא מלת תחלה עיי"ש. וממ"ש ביום השביעי ולא בשביעי מבואר דרק ביום

קסה כי פשה הנגע בבגד. ממ"ש כי פשה בבגד. דפשיטא שבבגד הוא פושה. מבואר שקמ"ל בלף שהוא רחוק מן הנגע כיון שפשה בבגד הוה פשיון. אמנם במ"ש כי פשה הנגע צריך שיהא עליו שם נגע שהוא כגרים, ומתבאר אלוי שם הנגע כפול השם הנשנה אינו השם הראשון. כמ"ש באילת השחר (כלל קלח) וכן במ"ש כי פשה הנגע מורה אף נגע אחר כל שהוא בבגד טמא. בלבד שיהי' עליו שם נגע בפ"ע. ודעת הראב"ד (בהשגות פ מה' ע"ג) שדין זה שוה בנגעי בשר ובנגעי בגדים ובתים. והפשוט מורה כן. שגם בנגעי בשר אמר כי פשה הנגע בעור. אבל הרמב"ם לא כן דעתו. אלא שרק בנגעי בגדים אמרו זה. וצ"ל לדעתו שבנגעי בשר אמר בעור להוציא אם פשה לשחין ולמכוה ולראש ולזקן וכדומה:

קסו צרעת ממארת הנגע טמא הוא. רש"י ז"ל פי' מלשון סילון ממאיר. וכ"כ הראב"ע והרד"ק בשרשים שהמ"ם שורש. ולדעת חז"ל עקר שרשו נגזר מן ארה וארור. וכן בהרבה שרשים שראשם מ"ם כמו מאן מן אין. מדנים מן דין. מאזר מן זר. מחקה דאשו מן הקק. מחר מן אחר. מפה מן נפה. מגל נל. וכדומה (וכמ"ש באילת השחר ס"ד) והארור בו קללה וחסרון. ועז"א תן בו מארה ולא תהנה ממנו. שהוא ממאיר ופוחת ומכאיב את הנוגע בו. והנה פה אמר צרעת ממארת טמא הוא. ובפסוק שאח"ז כי צרעת ממארת היא באש תשרף. פי' חז"ל שלא הי' כתוב פעם ה' הייתי מפרש רק במוחלט. כי כל הענין מדבר במוחלט. אבל כשכתוב שני פעמים מדבר במוסגר ובמוחלט. ומחלק ביניהם בדין שתחלה אמר שהוא צרעת ממארת יען שטמא הוא. וזה כולל אף המוסגר שהוא ג"כ טמא. ואח"כ הוסיף דין אחר גבי מוחלט. ואמר ושרף את הבגד. שע"י כי צרעת ממארת הוא עי"כ באש תשרף. ר"ל לא הועיל אם קרעו ועשאו מוכין כי בכל אופן תשרף. ומבואר שבלד הראשון שעדיין אינו חייב שריפה מועיל קריעה למוכין. וזה פי' הספרא. וכמ"ש בנגעים (פ' יא משנה יב):

קסז ושרף את הבגד וכו' בצמר או בפשתים. כרש"י של צמר ושל פשתים. ר"ל שהב' בא במקום מן, כמו והם מעט נשאר בשנים (ויקרא כה), וירוגנו את ב"י בשנה ההוא שמונה עשרה שנה (שופטים יוד) אולם מבואר אצלינו שלדעת חז"ל לא יתחלף שימוש אות באות אחרת אם לא לאיזה צורך, כי לפי פשוטו הב' ישמש תמיד במקום מלת עם שע"כ נקרא ב' הכלי. הוגם באמרו תחלה שאח"ל לומר פה שישרף עם צמר דהיינו שיביא גזי צמר ואניצי פשתן ועמהם ישרף את הבגד, דהא סיים צרעת ממארת היא באש תשרף. דמשמע שהיא לבדה תשרף לא עם דבר אחר. וגם הלשון באש תשרף משמע באש לבד. פס"ז

עַרְבָא בַעֲמַרָא אוֹ בְכִתָּנָא אוֹ יָת כָּל מָאן דִמְשַׁךְ דִי יְהֵי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא אֲרֵי סְגִירוּת מְחַכְּרָא הִיא בְּנוּרָא תִתּוֹקַד: נג וְאִם יֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא לָא אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְּכָל מָאן דִמְשַׁךְ: נד וִיפַקֵּיד כַהֲנָא וִיחַוְרוּן יָת דִּי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא וְיַסְגְרִינֵיהּ שִׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת: נה וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא בָּתַר דְּחַוָּרוּ יָת מַכְתָּשָׁא

ספרא

קסד וראה הכהן את הנגע והסגיר את הנגע שבעת ימים תחלה. (ה) בשביעי יכול בין ביום ובין בלילה ת"ל ביום ביום ולא בלילה:

קסה (ט) כי פשה זה פשיון הסמוך כל שהוא. ומנין לרבות את הרחוק ת"ל בבגד. יכול כל שהוא נאמר כאן נגע ונאמר להלן נגע מה נגע האמור להלן כגריס אף כאן כגריס. (יוד) נמצאת אומר הפשיון הסמוך כל שהוא והרחוק כגריס והחוזר כגריס: **קסו** (יא) צרעת ממארת תן בו מארה ולא תהנה בו. אין לי אלא מוחלט מוסגר מנין ת"ל כי צרעת. אי מה מוחלט ועשאו מוכין טמא ואסור בהנייתו יכול אף מוסגר ת"ל כי צרעת:

(פרק טו) **קסז** (א) ושרף את הבגד או את השתי או את הערב בצמר או בפשתים יכול יביא גיזי צמר ואניצי פשתן וישרפם עמה ת"ל היא באש תשרף אינה צריכה ד"א לשרף עמה. (ב) א"כ למה נאמר בצמר או בפשתים להוציא את האימריות. (ג) אוציא את האימריות של שיראין ושל זהב שאין מינן מטמא בנגעים ולא אוציא את של ארגמן ושל זהורית טובה שמינם מטמא בנגעים ת"ל אשר בו הנגע הראוי לקבל נגע:

קסח (ד) ואם יראה הכהן והנה לא פשה הנגע בבגד או בכל כלי עוד זה העומד. וצוה הכהן וכבסו הצואה בכהן והכיבוס בכל אדם:

קסט (ה) וכבסו הנגע יכול הנגע לבד ת"ל אשר בו הנגע. אי וכבסו אותו יכול הבגד כולו. ת"ל אשר בו. הא כיצד יכבס מן הבגד עמו:

קע (ו) והסגירו שבעת ימים שנית מלמד שיום השביעי עולה לו מן המנין בין מלפניו בין מלאחריו:

קעא (ז) וראה הכהן אחרי הכבס ולא פשה טמא הא אם לא הפך ולא פשה טמא. הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו ת"ל והסגירו שבעת ימים שנית. דברי רבי יהודה וחכ"א טמא

התורה והמצוה

הוכיחו שהב' הוה כ' התוך או כמקום. ור"ל שהשרפה תהיה באמר שבבגד לא באימריות שהם ממינים אחרים שאין מטמאים בנגעים. והוסיף לאמר אשר יהי' בו הנגע. לבל נטעה שעכ"פ ישרף כל מה שהוא מאמר ופשתים אף שאינו מטמא בנגעים כגון האמריות הצבועות ארגמן. לכן אמר רק החלקים אשר יהי' בם הנגע אבל חלקים הצבועים שא"א שיהי' בם הנגע א"צ לישרף. והרמב"ם שדעתו דגם האימריות הלבנות נצולים כבר השיגו הראב"ד:

קסח **והנה לא פשה הנגע** הייגו שעמד במקומו. וזה אינו מדבר מן המראה. והדין יתבאר (פע"ז מ"ג) שגם אם כהה בראשון יכבס ויסגיר (ופליאה על הק"א שכתב זה העומד שלא הוכהה ממראיתו שאם הוכהה לא יסגירנו ומשנה שלמה (פי"א דנגעים מ"ה) שכהה בראשון יכבס ויסגיר) וממ"ש וצוה הכהן וכבסו מבואר שהכיבוס ע"י אחרים דאין אדם מצוה אל עצמו וכמ"ש בפ' מצורע (סי' ח'):

קסט **וכבסו את אשר בו הנגע** ראינו שפעם מיחס הכיבוס אל הנגע. כמ"ש (פסוק נה) אחרי הכבס את הנגע וכן (בפסוק נו) והנה כהה הנגע אחר הכבס אותו. ופעם מיחס הכיבוס אל הבגד כמ"ש (בפסוק נח) והבגד וכו' אשר תכבס וסר מהם הנגע וכבס שנית. ומבואר שבמקום שלא סר הנגע יחס הכיבוס אל הנגע. כי הבגד לא נתכבס באמת. כי הכביסה לא יתיחס אל הדבר רק או מצד הפעולה שמשפשף אם במים. או מצד התכלית שתכבס ויצאו ממנו הכתמים. וכיון שאינו מכבס את כל הבגד, לא יצויר בייחס לו הכיבוס רק אם סר הנגע. שאז נתכבס הבגד כולו ר"ל שיצא ממנו הכתם. וזה מדבר בפסוק נ"ח. אבל במקום שלא סר הנגע. יחס הכיבוס אל הנגע מצד שמשפשף בו במים הגם שלא נתכבס באמת ולא יצא הכתם. שע"כ דבר בזה בבנין מורכב מן הפעל והתפעל. כמו שהעירו המבארי'. כי ההכבס רק למראה עינים לא באמת (ועי' מ"ש בזה עוד לקמן סי' קעח) ויפה באר היטב איכות הכיבוס שאם לא הי' צריך לכבס רק את הנגע לבד הול"ל וכבסו הנגע. ואם הי' צריך לכבס כל הבגד הול"ל וכבסו אותו והיה מוסב על הבגד שנז' תחלה. ובמ"ש וכבסו את אשר בו הנגע מציין המקום שמבואר שיכבס מבגד אשר סביבות הנגע. וז"ש הספרא:

קע והסגירו שבעת ימים שנית, כבר בארתי (למעלה ס' נג) ההבדל בין מלת שני ובין מלת שנית, והכרעתי שאם השתמש במלת שנית מבאר שיום הז' עולה לו מן המנין:

את־הנגע והנה לא־הפך הנגע את־עינו והנגע לא־פשה טמא הוא באש תשרפנו פחתת הוא בקרחתו או בגבחתו: נו ואם ראה הכהן והנה כהה הנגע אחרי הכבס

בעל הטורים

(נה) בקרחתו הלו כבחקים שכשבאתק הבגד טבר הטעל ונעשה כמו קרח. בגבחתו אלו הכדבי' שכשנותו חדש בערותיו בולטות (ונכח מפנין כבוח וכ"פ כת"י) . י"ם כתיב נגע גרעת בלי תזריע ובפרשה זאת תהיה שעל ידי יו"ד דברים נגעים באים (פיין וי"ר פי"ז) : זאת תורת נגע. תורת המצורע. תורת אשר בו. זאת התורה. תורת הצרעת. ה"פ כנגד ה' חומשים לומר שהמספר שה"ל כאלו עובר על ה' חומשי תורה: עשרה פרשיות של נגעים הם בין נגעי אדם ובין נגעי בגדים ונגעי בתים (נכרם. שאת. בחין. מכוה. נתק הראש. נתק הזקן. קרחת. גבחת. בגדים. בתים) שאם יקיימו יו"ד דברות ינצלו מאלו יו"ד :

רש"י

לא הפך הנגע את עינו. לא הוכהה ממראיתו : והנגע לא פשה. שמענו שאם לא הפך ולא פשה טמא ומה"ל לא הפך ופשה י הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו כ ת"ל והסגיר את הנגע מ"מ דברי ר' יהודה וחכמים אומרים וכו' כדאיתא בת"כ ורמזתיה כאן ליישב המקרא על אופניו : פחתת הוא. לשון גומא כמו באחת הפחתים (ש"ב י"ז) כלו' שפלה היא נגע שמראיו שוקעין : בקרחתו או בגבחתו. כתרגומו בשחיקותיה או בחדתותיה. קרחתו, שחקים ישנים, ומפני המדרש שהוצרך לגזרה שוה מנין לפריחה בבגדים שהיא טהורה נאמרה קרחת וגבחת באדם ונאמרה קרחת וגבחת בבגדים מה להלן פרח בכולו טהור אף כאן פרח בכולו טהור לכך הוצ' הכתוב לשון קרחת וגבחת. ולענין פירושו ותרגומו זהו משמעו קרחת לשון ישנים וגבחת לשון חדשים כאלו נכתב באחריתו או בקדמותו שהקרחת לשון אחורים והגבחת לשון פנים כמ"ש ואם מפאת פניו וגו' והקרחת כל ששופע ויורד מן הקדקוד ולאחריו כך מפורש בת"כ :

שפתי חכמים

הנגע אחר הכבס אותו שיינו הנגע : ט ופידוק מיניה לא בפשה טהור לא שלא פשו ותידוק הא פשו טהור או שמגר בברי זה יוכר קשה מלא הפך עינו שהוא טמא : י שפשה יותר קשה מלא פשה שהוא טמא : כ שלא נמצא כמוה

התורה והמצוה

קעא והנה לא הפך הנגע את עינו והנגע לא פשה, הנה יש הבדל בין הפך את עינו ובין כהה הנגע, שכהה הוא שנתלש מראיתו מאדמדם לאדום ומירקרק לירוק, והפך את עינו הוא שנהפך למראה אחרת שזה גדר שורש הפך, שהוא מהפך אל הפך, כמו ושערה לא הפך לבן, כיהפך כושי עורו, שהוא לנגע שהוא מין אחר, ופה התנה שדוקא אם לא הפך עינו ולא פשה טמא. הא הפך עינו טהור. והיינו אם שינה מראהו למין אחר כגון למראה לבן ושחור וכלית. אמנם אם הפך מראה אדמדם למראה ירקרק, כיון שגם עתה הוא נגע א"י מה יעשה לו, בזה פליגי ר"י ורבנן. לדעת ר"י גם זה בכלל הפך את עינו וטהור מנגע הקודמת רק יראה בתחלה דהוה נגע חדש. ודעת חכמים ששני המראות הטמאות נקראים בשם עינו, שהם כגוון א' ונקרא לא הפך את עינו, והיה נכון לגי' בדברי חכמים הפך טהור בכל מין שאינו מטמא לו, ושוב ראיתי בר"ש גרים הא מה אני מקיים וכנה לא הפך הנגע את עינו בכל מין שהוא מטמא לו, והיא גי' נכונה. שמפ' מ"ש הפך את עינו היינו שכל מין שהוא מטמא לו נקרא עין הנגע, וכל שלא הפך מעין המטמא אל עין הטהור היינו לא הפך את עינו, (ומ"ש הר"ש אא"כ כהה אינו נכון, והי"ל אא"כ הפך למראה טהור) וזה מ"ש (במשנה ד' דפי"א דנגעים) נשתנה ופשה נשתנה ולא פשה כאילו לא נשתנה ר"י אומר יראה בתחלה, והיינו נשתנה מירקרק לאדמדם כפי' הרא"ש והראב"ד, ולפשטה זו אם לא הפך ולא פשה טמא וכ"ש הפך ופשה, ואם הפך למראה טהור טהור בין פשה בין לא פשה, ואם הפך ממראה טמא למראה טמא לחכמים כאילו לא נשתנה, ואם כהה הנגע זמ"ש אח"כ והנה כהה הנגע וכו' והרמב"ם בפי' המשנה י"ל פי' אחר בעפ"י כתב דאם נשתנה מירקרק ולאדמדם קורע מקום הנגע ושורף את הבגד, ובהכרח הי"ל גי' אחרת בדברי הספרא, והכמ"ל :

קעב פחתת היא בקרחתו או בגבחתו, שם פחת לא נמצא במקרא רק על החפירה בעומק, כמו כיונה בעברי פי פחת, יפול אל הפחת. ובלשון חז"ל נמצא על הגרעון לא פחות ולא יותר, הפוחת לא יפחות, ומענין זה פירשוהו הרשב"ם שפי' שמפחית ומחסר. והראב"ע כתב שהוא חסרון בבגד ואין בזה טעם שהיל"ל גרעת ממארת הוא כמ"ש תחלה. וגם בספרא בא להוציא בל נפרש מענין גרעון על המראה, שר"ל הגם שהיא פחתת שנפחת מראיתו בכ"ז ישרף והיינו שנפחת למראה שני, ומ"ש והנה כהה הנגע יהי' פי' שהוכהה עד למראה בליטי, ומסיב כשהוא אומר **היא הרי היא כמות שהיתה**, ר"ל שבכל הפרשה דבר על הנגע בלשון זכר, ואם פי' שנפחת הנגע היל"ל פוחת הוא בלשון זכר, וכשאמר פחתת היא, מדבר על הצרעת ומודיע שומאתו שבזה ידבר לרוב בלשון נקבה על הצרעת, ושמילא אינו מדבר מן הגרעון של הנגע רק נסבת טומאת הצרעת (גם י"ל שדייק שאם תאמר שתהא בנפחתו

דָהָא לָא שְׁנָא מַכְתָּשָׁא מִן כַּד הֲוָה וּמַכְתָּשָׁא לָא אוֹסֵיף מְסָאַב הוּא בְּנוּרָא תּוֹקְדִינֵיהּ תַּבְרָא הִיא בִשְׁחִיקוּתֵיהּ אוֹ בְחַדְתוּתֵיהּ: נו וְאִם חֲזָא כַהֲנָא וְהָא עֲמָיָא

ספרא

טמא אינו אלא משם עומד. הא מה אני מקיים והנה לא הפך הנגע את עינו ולא פשה טמא. הפך טמא בכל מין שהוא מטמא לו: קעב (ח) פחתת שיהיו כל מראיה שוקעים. או אינו פחתת אלא כמראה שני. כשהוא אומר הוא. הרי הוא כמות שהיתה. הא מה אני מקיים פחתת שיהיו כל מראיה שוקעים. (ט) בקרחתו אלו השחקים בגבחתו אלו החדשים מיכן אמרו סגום שנראה בו נגע ראב"י אומר עד שיראה בארוג ובמוכין: קעג (י) וראה הכהן והנה כהה הנגע כהה למראה שני. או כהה למראה ג' תלמוד לומר הנגע. אי הנגע יכול במראיו תלמוד לומר והנה כהה. הא כיצד למראה שני ולא כהה למראה שלישי: וקרע

התורה והמצוה

שנפחתו מראי', ובהכרח שמ"ש והנה כהה הנגע וקרע אותו היינו שכהה הפחתת ר"ל שכהה מן מראה הפחתת למראה ג'. וזה הי' נכון אם הי' אומר פוחת הוא בלשון זכר, אבל כיון שאמר פחתת היא בלשון נקבה א"ל שמ"ש והנה כהה הנגע שב על מראה ג' דהיינו שכהה הפחתת דהי"ל והנה כהתה בלשון נקבה. ומזה יוכיח בס' שאח"ז דפי' והנה כהה הנגע למראה ג' עיי"ש והבן) וע"כ פי' שיהיו כל מראי' שוקעים, ר"ל בבא לבאר שהנה שלא פשה ובנגעי אדם הדין הוא שאם לא פשה אחרי ההסגר טהור. שאני נגעי בגדים שהוא מעמיק ותופס בעומק הבגד. וגם אם לא פשה על שטחו פשה בפנים הבגד, ומזה הוציא שצריך שיהי' מראים שוקעים לעומק הבגד, וז"ש בקרחתו או בגבחתו ות"א בשחיקותי' או בחדתותי'. ופי' הרמב"ם בפי' המשניות (פי"א מי"א) והפסיקתא זוטרתא שפי' בקרחתו הם הבגדים הישנים שנקלטו המוכין שעל גביהם שדומים לשער הראש, ובגבחתו הם הבגדים החדשים שעדיין המוכין גבוהים עליהם. ופי' שלכן הוא טמא אף שלא פשה מפני שפוחת ומעמיק או בקרחתו בעומק הבגד עצמו או בגבחתו בבגדי' שעליהם מוכין מעמיק בארוג ומוכין. וז"ש מכאן אמרו סגום וכו'. וראב"ע בשם הגאון פי' בקרחתו הוא לצד אחורי הבגד וגבחתו הוא לצד פני הבגד כמו שבאדם הקרחת היא מאחורי הראש והגבחת הוא מלפניו, וגם פי' זה י"ל פנים עם דברי חז"ל כי אחורי הבגד הוא לרוב מבגדים שחקים ולפניו הוא מחדשים, ויאמר שהנגע פוחת ומעמיק או מלפני הבגד אל צד אחוריו אם נראה מלפניו. או מאחורי הבגד אל צד פניו אם נראה מאחוריו, ולכל הפי' מ"ש פחתת הוא בא לבאר טעם הטומאה. כמו שנהג בכל הפרשה שבאר הטעם כי צרעת המכוה היא, נתק הראש היא. כי צרעת ממארת היא וכדומה:

קעג והנה הנגע כהה הנגע כהה. כהה האמור בנגעי' היינו שהתחלת מראיתו למראה פחותה ממנו במדרגה, לא למראה פחותה בהחלט. דהא בהה אינו שם תואר לנגע דא"כ הי"ל כהה בסגול. כמו נאה ורכה, שהרי נגע לשון זכר הוא, רק הוא פעל עבר מבנין הכבד. ופי' שהוכהה מראיתו. ואם הי' פי' שהוכהה בהחלט הי"ל בהה הנגע בשם תואר, שהשם מורה שהוא כהה בהחלט. כמו בהרות כהות לבנות. אבל הפעל כהה. מורה שירד מגבורתו קצת. וז"ש והנה כהה הנגע כהה למראה שני, אמנם כבר זכרנו (בס' הקודם) שיש מקום לפרש מ"ש פחתת היא שנפחתו מראי'. ויהי' פירושו שאף שנפחת מראי' למראה שני צריך שריפה, וא"כ י"ל שמ"ש והנה כהה היינו למראה שלישי דהיינו שמ"ש פחתת היינו שירד למראה שני וצריך שריפה, ואם אח"כ כהה עוד למטה מן הפחתת יקרע וטהור. ומשיב ת"ל הנגע. ר"ל שאם לא הי' כתוב הנגע, הייתי אומר שמלת כהה היא שם תואר לנקבה. וכמ"ש בהרת ושפלה איננה מן העור והיא כהה. והי' מוסב על הפחתת שהיא שם נקבה כמ"ש פחתת היא, והי' פי' שכהה לגמרי למטה מן הפחתת. (וכמ"ש אח"כ ואם תראה עוד שפעל תראה מוסב על הפחתת כמ"ש הראב"ע) אבל הלא אמר והנה כהה הנגע. הרי כהה שפעל מוסב על הנגע לא על הפחתת. ומוכרח שהוכהה למראה שני, ומזה הוכיח ג"כ בסימן הקודם שמ"ש פחתת היא אין פי' שנפחת ממראי', דהא אמר פחתת היא בלשון נקבה, וכהה הנגע בלשון זכר. וא"כ ממ"ש כהה הנגע מבואר שנפחת ממראיו א"צ שריפה. ושאל עוד אי הנגע יכול במראיו? ר"ל הלא אינו קרוי נגע בתחלתו רק אם הוא במראה ראשון. וכמ"ש (במשנה ה' פ"א דנגעים) הכהה בתחלה הכ"א אין זקוק לו. וא"כ ממה דקראו בשם נגע משמע שהוא עדיין במראה החזק. ונאמר שמ"ש והנה כהה הנגע פי' שנשתנה ממראה למראה כגון מירקרק לאדמדם. (כמו שכן יבואר באמת לשטת הרמב"ם) וז"ש יכול במראיו ר"ל שכהה במראיו היינו ממראה למראה, ומשיב ת"ל והנה כהה. שלשון כהה מורה כהיית המראה שחזקה, שעל שינוי ממראה למראה הי"ל והנה הפך את עינו (לשטת ר' יהודה בס' קעח) או

אֹתוֹ וְקָרַע אֹתוֹ מִן־הַבֶּגֶד אוֹ מִן־הָעוֹר אוֹ מִן־הַשְּׁתִי אוֹ מִן־הָעֵרֶב׃ מפטיר ח וְאִם־תֵּרָאֶה עוֹד בַּבֶּגֶד אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ בְכָל־כְּלִי־עוֹר פֹּרַחַת הִוא בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפֶנּוּ אֵת

רש"י

(נו) וקרע אתו. יקרע מקום הנגע מן הבגד ל וישרפנו: (נז) פורחת היא. דבר החוזר וצומח:

שפתי חכמים

שהוא מקום אם הפך יותר קשה מלא הפך אם לא: ל לא שיקרענו בלבד אלא ישרפנו ג"כ ואף שלא נזכרה שריפה כבר הוזכר לעיל וכאן חוזר לפרש אופן השריפה אך הוא:

התורה והמצוה

והנה לא עמד בעיניו (שפתי חכמים שם). ומוכרח שפי' כהה למראה שני, ומ"ש כהה הנגע ולא אמר והנה כהה שהם. שאז נשאר שהיא תואר לנקבה ושב על הפחתת, ונפרש פחתת שהופחת מראיתו למראה שני וכהה היא למראה ג' כנ"ל:

קעד וקרע אותו מן הבגד כבר בארתי (שמיני ס' למד) שהקריעה כולל בכל אופן ובכ"מ שיקרע ואף קרע כל שהוא. וזה ההבדל בין קריעה לפרימה עיי"ש. ובכ"ז במקום שנז' שם הפעול אחריו או מלת אותו שעומד במקום הפעול. יכוין על קריעה גמורה. שע"כ בקריעה על מת נז' תמיד לשון קריעת בגדים ולא לשון פרימה, משום שמזכיר הפעול בגדים. וז"ש יכול יקרע בו קרע קטן ת"ל אותו, ויש הבדל בשמות המורים על הקריעה והכריתה, בין אם באו סתם ובין אם בא אחריהם שימוש המם, כשבא סתם יכוין על קריעת וכריתת העצם עצמו, וכשבא אחריהם שימוש המם היינו שיקרע ויבדיל ויחתוך ויכרות דבר מדבר אחר שהוא מחובר בו. כמו וקרעתי אותם מעל זרועותיכם (יחז' יג), קרע ה' את מלכות ישראל מידך, וכן אם הי' אומר סתם וקרע אותו הי' די שיקרענו לשנים דהי' מחובר אל הבגד אבל כשאומר וקרע אותו מן הבגד צריך שינתקנו מן הבגד. והנה לא באר אם הקרעים צריך שריפה, או יוכל לזרקם לאשפה. ולמדו חז"ל דבר זה ממ"ש (בפסוק נז) באש תשרפנו את אשר בו הנגע, שיש בו זרות בלשון במה שבא הכינוי תשרפנו, עם הפעול, את אשר בו הנגע. כמו שחשב הרד"ק במכלול פסוק זה בין הזרים שבא בהם הכינוי נוסף על הפעול, וכבר בארנו (באה"ש כלל רי) שחז"ל דרשו זה תמיד, כמ"ש ותראהו את הילד שראתה שכינה עמו וכמוהם רבים, וכן פי' כאן שמ"ש באש תשרפנו היינו הבגד הנז' בכתוב והוסיף שגם תשרוף באש את אשר בו הנגע שהוא הקרע מן הבגד המוסגר. כי כשהבגד מוחלט הנגע בכל הבגד, וכשקורע ופוטר את הבגד, הנגע נשאר בהקרע לבד והוא לבדו טעון שריפה, וזה פי' הספרא (משנה ב'):

קעה והנה כהה הנגע, הנה בשבוע שני הזכירה התורה הבדל בין אם כהה הנגע או לא, ולא כן בדין סוף שבוע ראשון לא זכרה תורה דין כהה ואיך הדין בזה, אם נאמר שדין הכהה שוה לבלתי כהה ואם פשה ישרף אף שכהה ואם לא פשה יסגיר, הי"ל לבאר בפי' ולאמר (בפסוק נא) כי פשה הנגע בבגד והוא כהה. ובפסוק נ"ג יאמר ואם יראה הכהן והנה לא פשה והיא כהה. כמו שבאר כן בנגע בשר (פסוק ד) ועמוק אין מראה מן העור וכן בשחין (פסוק כ"א) ובמכוה (פסוק כו) ושפלה איננה מן העור והיא כהה והסגיר, שפי' אף שהיא כהה מ"מ יסגיר. ואם נאמר שדין הכהה משונה יקשה יותר. למה לא באר בנגע בראשון אם פשה וכהה מה דינו, וכן בנגע השני אם לא פשה וכהה. וכאשר באנו לפלגות חקרי לב חז"ל. הנה אמרו (פי"א דנגעים מ"ה) הכהה בראשון יכבס ויסגיר. והרמב"ם (פי"ב מה' ט"צ) דאפי' פשה אם כהה יכבס ויסגיר. והתוי"ט באר בשם הרא"ש דאם כהה בראשון. ועודו כהה בסוף שבוע שני אפי' פשה יכבס ויסגיר בסוף שבוע שני, ובזה אין קושיא מדוע לא באר דין כהה בראשון, שבפסוק נ"א לא יכול לומר כי פשה הנגע בבגד והיא כהה, דהא אם כהה אינו שורף אף שפשה, ובפסוק נ"ג לא יכול לומר ואם יראה הכהן והנה לא פשה והיא כהה שאם יצייר שכהה בראשון לא יוכל לומר בסוף שבוע שני שישרף, וילמדך לצייר שחזר לירקרק ולאדמדם. וה' מאריך מאד. אמנם הדינים הסתומים מבוארים בטעמו של דבר, דבאמת בכל הנגעים הדין שאם עמד עד סוף ההסגרים המיוחדים לכ"א שבוע או שני שבועות ולא פשה הם טהורים, ולמה בנגעי בגדים הדין משונה שאם לא פשה בסוף שבוע שני טמא. אמנם התורה בארה הטעם במ"ש פחתת היא מפני שנגע זה פוחת ומעמיק ופושה בעומק הבגד וזה היא פשיון שלו, וא"כ טמא ג"כ משום פשיון (וכנ"ל ס' קעב) ובזה באר שאם כהה הנגע קורע ופוטר את הבגד, הרי באר שאף שפשה בעומק הבגד אין זה מזיק בכהה בסוף שבוע שני, וה"ה שאם פשה בשטח הבגד אין זה מזיק בסוף שבוע ראשון כיון שהיא כהה והכהה גורם שיהי' הפשיון כמאן דליתי', ובכ"ז דינו כלא פשה, שבסוף שבוע ראשון יכבס ויסגיר, ודבר זה סמכו חכמים בספרא עמ"ש פה והנה כהה הנגע, הרי קורא את הכהה נגע, ובסוף שבוע ראשון אמר וכבסו את אשר בו הנגע וגם הכהה נקרא נגע

מַכְתָּשָׁא בָּתַר דְהוּרוּ יָתֵיהּ וְיִבְזַע יָתֵיהּ מִן לְבוּשָׁא אוֹ מִן מַשְׁכָּא אוֹ מִן שִׁתְיָא אוֹ מִן עַרְבָּא: יז וְאִם תִּתַּחְזֵי עוֹד בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָּא אוֹ בְּכָל מָאן דִּמְשַׁךְ:

ספרא

(פרק-טז) קעד (א) וקרע יכול יקרע בו קרע קטן ויקיים בו מצות קריעה ת"ל אותו. אי אותו יכול ישצפנו ויניחנו במקומו ת"ל מן הבגד ינתקנו מן הבגד. (ב) אי מן הבגד יכול קרע וישליך את הקרעים לאשפות ת"ל באש תשרפנו את אשר בו הנגע לימד על כל הקרעים שהם טעונים שריפה:

קעה (ג) למדנו לכהה בסוף שבוע שני למראה שני שהוא קורעו ומנין לכהה בסוף שבוע ראשון למראה שני ולא למראה ג' שהוא מכבסו. ת"ל נגע. נאמר כאן נגע ונאמר להלן נגע מה נגע האמור כאן כהה למראה שני ולא כהה למראה שלישי אף נגע האמור להלן כהה למראה שני ולא כהה למראה שלישי:

קעו (ד) ומנין שהוא טולה עליו מטלית ת"ל ואם תראה עוד ואין עוד אלא במקומו. מלמד שהוא טולה עליו מטלית. ר' נחמי' אומר א"צ מטלית. (ה) חזר נגע על הבגד מציל על המטלית חזר על המטלית שורף הבגד. הטולה מן המוסגר בטהור חזר נגע על הבגד שורף את המטלית חזר על המטלית הבגד הראשון ישרף והמטלית תשמש את הבגד השני בסימנים. (ו) אין לי אלא מקומו מנין לרבות כל הבגד ת"ל בבגד. יכול כל שהוא ת"ל עוד. מה ראשונה כגרים אף שניה כגרים: קעז (ז) אין לי אלא במראה שלא במראה מנין ת"ל פורחת במראה ושלא במראה. (ח) או אינו אלא פורחת שלא תהי' טמאה עד שתחזור ותפשה וכשהוא אומר היא הרי היא כמות שהיתה הא מה אני מקיים פורחת במראה ושלא במראה. (ט) קיטא שיש בה פסים פסים צבועים לבנים פוסים מזו לזו. שאלו את ר"א והרי הוא פספס יחידי א"ל לא שמעתי. א"ל ריב"ב אלמד בו. א"ל אם לקיים דברי חכמים הין. א"ל שמא יעמד ב' שבועות והעומד בבגדים ב' שבועות טמא. א"ל חכם גדול אתה שקיימת דברי חכמים. הפשיון הסמוך כ"ש הרחוק בגרים והחזור כגרים:

והבגד

התורה והמצוה

וצריך כיבוס. וכמו שכאן לא נקרא נגע רק במראה שני לא במראה ג' שעז"א מלת הנגע (כמ"ש בס' קעג), כן שם לא נקרא בשם נגע במראה ג', וז"פ הספרא:

קעו ואם תראה עוד בבגד מלת עוד מורה שנראה במקום שנראה בתחלה, (כמ"ש באה"ש כלל תקסו) וכיון שקרע מקום הנגע לא נראה שם עוד רק במקום אחר, ומזה הוכיחו חכמים דטולה שם מטלית, ובכ"ז שמ"ש בבגד מרבה שה"ה אם נראה על הבגד כולו, וכן שמ"ש ואם תראה עוד משמע בשיעור גרים כמו שנראה תחלה. ח"ש ואין עוד אלא מקומו. ואמר (במ"ו) מנין לרבות כל הבגד ת"ל בבגד יכול כ"ש ת"ל עוד. ור"נ סובר שידקדק מלת עוד מצד הבגד בכללו שכבר נראה שם, והדינים שבמשנה ה', נזכרו במתניתין (פי"א דנגעים מ"ו). א] אם חזר נגע לבגד מציל על המטלית, והבגד טעון שריפה והמטלית טהור, דתולין הקלקלה במקולקל. (דין ב) חזר על המטלית שורף הבגד ולדעת הרמב"ם שורף את הכל ולדעת הר"ש המטלית א"צ שריפה רק תשמש א"ע בסימנים כמ"ש בתוספתא. (דין ג) אם טלה מטלית מבגד מוסגר בבגד טהור וחזר נגע על הבגד שורף המטלית דחשיב כאילו הוא מחובר עם בגד המוסגר, והר"ש והרע"ב גרסי מציל את המטלית ועי' בתוי"ט שם, (דין ד') אם חזר על המטלית הבגד הראשון המוסגר ישרף והמטלית תשמש את הבגד הב' על סימניו ואח"כ ישרף, ועי' במ"ל שם האריך בפרטים אלה ואין זה מטרת החיבור הנוכחי:

קעז פורחת הוא כבר בארתי (למעלה ס' קג) שלשון פריחה לא יתכן על הויית העצם, רק על גידולו והפרותו לכן פירשוהו חז"ל בכ"מ שבא לשון פריחה בנגעים על הפשיון שהוא שהנגע פורחת ועושה פרי להתוסף ולהתגדל, עי"ש. אמנם פה אחז"ל מ"ש פורחת היא על הפשיון דהא אמר ואם תראה עוד היינו הגלות הנגע עצמה כמו שהיתה, ועז"א פורחת היא שמלת היא מוסב על הנגע המתרבה ולא על הפושה, לכן הוכרחו חז"ל לבאר מלת פורחת על הצורה השאלית של פרח שבא בהשאלה על הציורים היפים בגוונים משונים, כמו כפתור ופרח כמעשה שפת כוס פרח שושן, שהושאל מן פרחי הצמחים שרובם הם בעלי צבעים שונים, וז"ש בספרא שלא במראה מנין ת"ל פורחת במראה ושלא במראה, ר"ל שפורח מכמה גוונים, שהי' ירוק וחזר אדמדם, או חצי ירקרק וחצי אדמדם ועז"א (במשנה ב') א"א אלא פורחת שלא תהי' טמאה עד שתחזור ותפשה ר"ל כמו בכ"מ שבא פעל פורח בנגעים שהוא על הפשיון, ומשיב ת"ל היא וכמאמר הזה בא בפ' מצורע (פרשתא יוד משנה ג' ד). ומ"ש קיטא

אֲשֶׁר־בּוֹ הַנָּגַע׃ נח וְהַבֶּגֶד אוֹ־הַשְּׁתִי אוֹ־הָעֵרֶב אוֹ־כָל־כְּלִי הָעוֹר אֲשֶׁר תְּכַבֵּס וְסָר מֵהֶם הַנָּגַע וְכֻבַּס שֵׁנִית וְטָהֵר׃ נט זֹאת תּוֹרַת נֶגַע־צָרַעַת בֶּגֶד הַצֶּמֶר ׀ אוֹ הַפִּשְׁתִּים אוֹ הַשְּׁתִי אוֹ הָעֵרֶב אוֹ כָּל־כְּלִי־עוֹר לְטַהֲרוֹ אוֹ לְטַמְּאוֹ׃ פ פ פ

פ"ז. בכי"ה סימן: ומפטירין ואיש בא מבעל שלשה במלכים ב' ד':

יד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב זֹאת תִּהְיֶה תּוֹרַת

בעל הטורים

זאת תהיה תורת המצורע. ב' במסורה, על שם כלפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו דכתיב ביה בדד ישב לכך טהרתו בצפרים:

רש"י

שפרשה. את כל הבגד: (נח) וסר מהם הנגע. אם כשכבסוהו בתחילה ע"פ כהן סר ממנו הנגע לגמרי: וכבס שנית. לשון טבילה, תרגום של כבוסין שבפרשה זו לשון לבון ויתחוור חוץ מזה שאינו ללבון אלא לטבול לכך תרגומו ויצטבע וכן כל כבוסי בגדים שהן לטבילה מתורגמין ויצטבע:

(ב) **זאת** תהיה תורת המצורע וגו' ביום טהרתו. מלמד שאין מטהרין אותו א בלילה (מגילה כ"א):

שפתי חכמים

וא"ת למה לו למכתב ביום טהרתו הא כתיב במקום אחר ביום צוותו ביום אבל לא בלילה. וי"ל אי לא כתיב ביום טהרתו ה"א הואיל וקרבן שלו משונה מכל קרבן שצריך תנופה מחיים אף דינו משונה לכך הוצריך ביום טהרתו. מצאתי: וא"ע

התורה והמצוה

פיט גם פשפשים הוא בנגעים (פי"א מ"ז), שאמר אפפ"י שפשפשים הצבועים באמצע, פוסים מלבן ללבן דפשיון הרחוק מעמא בכגרים, ושאלו את ר"א אם אין בו אלא פס יחידי לבן שהוא כגרים ואין מקום לפשות ואמר ריב"ב דטעון הסגר שמא יעמד שני שבועות ויהי' טמא. וכיוצא בו שאלו לר"א למעלה (פרק ואו מ"ז), ומזה מוכח דלא אתי כר' נחמי' דס"ל בתוספתא דצריך שיהי' בלבן ג' על ג' דא"כ י"ל במה שיפשה, דמ"מ הר"ם דים ליטב לר"כ אם הפשפש כולו נגע דהרי למעלה עם אמר דבזה אמרינן שמא יכנוס ויפשה:

קעח **אשר תכבס וסר מהם הנגע**. כבר באר׳תי (בס' קסט) שבכל הפרשה מיחס הכיבוס אל הנגע ושם לפד ממ"ש וכבסו את אשר בו הנגע שיכבס הבגד סביב הנגע. אמנם ממ"ש פה והבגד אשר תכבס משמע שיכבס הבגד עצמו. וכיון שהבגד חוץ ממקום הנגע אין בו כתם משמע שיקיים בו מצות כיבוס להטביע גם בפעם הראשון כמו שית' (בס' שאח"ז). וא"ם יכול יקיים בו מצות כיבוס ת"ל וסר מהם הנגע. שכבר באר׳תי בס' הנ"ל. שמה שייחס פה הכיבוס אל כלל הבגד הוא מפני שסר ממנו הנגע שהי' כתם בכלל הבגד, ובזה ילדק לאמר שכל הבגד נתכבס הגם שלא כיבס רק סביב הכתם, ובכל המקומות שלא סר הנגע אמר הכבס את הנגע כי הבגד לא נתכבס באמת. לא מצד ההוראה שבאו עליו מים דהא אינו מכבס כל הבגד ולא מצד ההוראה שסר ממנו הכתם דהא לא סר הנגע. וע"כ אמר בכל אלה פעל הכבס המורכב מן הפעל והתפעל עי"ש. וא"כ במ"ש וסר מהם הנגע. ילדק לשון כיבוס על הבגד אף שאין מכבסו רק את הנגע לבד: **והנה** מצאנו פעמים שבא פעל סר בלא שימוש המ"ם. ויסר את אופן מרכבותיו. והסיר את מורא[ו] וכדומ' אבל בזה יבואר לפעמים שסר מצד זה לצד זה. כמו אסורה נא ואראה את המראה (שמות ג) סורה שבה פה ויסר וישב (רות ד). לכן הוסיף וסר מהם הנגע ר"ל שסר לגמרי:

קעט **וכבס שנית וטהר**. הכיבוס יאמר על שני פנים. אם להסיר הכתם ואיזה לכלוך וטנוף. כמו ואת בגדיו לא כבס (ש"ב יט). כי אם תכבסי בנתר (ירמיה ב), אם על הבאה במי מקוה להסיר הטומאה. ובכ"מ שכבר נתכבס והוסר הכתם ע"כ הוא לטהרה. וז"ש השני' לטהרו והראשונה להסגיר את נגעו. שכביסה זו הוא במי מקוה וצריך טבילת כל הבגד. וכן בכ"מ שאמר וכבס בגדיו (שלא בגדיו נקיים ולמה יכבסם) ע"כ הוא טבילה במקוה. וכן דייק רש"י ז"ל מן ת"א שבכל הכיבוסים שבפ' זו ת' ויתחוור לשון לבון ופה וכן בכ"מ שהוא לטבילה ת' ויצטבע:

עֲנָיָא הִיא בְּנוּרָא תּוֹקְדִינֵיהּ יַת דִּי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא: נח וּלְבוּשָׁא אוֹ שִׁתְיָא אוֹ עַרְבָא אוֹ כָּל מָאן דִּמְשַׁךְ דִּי יִתְחַוַּר וְיֶעְדֵּי מִנְּהוֹן מַכְתָּשָׁא וְיִצְטַבַּע תִּנְיָנוּת וְיִדְכֵּי: נט דָּא אוֹרַיְתָא דְמַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְבוּשׁ עֲמַר אוֹ כִתָּנָא אוֹ שִׁתְיָא אוֹ עַרְבָא אוֹ כָּל מָאן דִּמְשַׁךְ לְדַכּוּתֵיהּ אוֹ לְסָאֲבוּתֵיהּ:

יד א וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר: ב דָּא תְּהֵי אוֹרַיְתָא דִסְגִירָא בְּיוֹמָא דְדַכּוּתֵיהּ

ספרא

קעח (י) והבגד או השתי או הערב אשר תכבס יכול יקיים בו מצות כיבוס ת"ל וסר מהם הנגע. אי וסר יכול מצד זה לצד זה ת"ל מהם עד שיעקר מהם מכולו: קעט (יא) וכבס שנית וטהר. השני' לטהרו והראשונה להסגיר את נגעו:

קפ (יב) זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר או הפשתים מקישם לבית. מה בית מטמא בביאה אף כולם מטמאים בביאה. אי מה בית טעון צפרים אף כולם יטענו צפרים ת"ל זאת. רבי אומר הרי הוא אומר זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק ולצרעת הבגד ולבית הקיש בגד לבית מה בית מטמא בביאה אף כולם מטמאים בביאה. אין לי אלא בגד מנין לרבות את כולם ת"ל זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר וכו' מקישן לבגד מה בגד מטמא בביאה אף כולם מטמאים בביאה. אי מה בגד מטמא בכל הטומאות אף כולם מטמאים בכל הטומאות ת"ל זאת:

קפא (יג) לטהרו או לטמאו כשם שמצוה בארץ כך מצוה בח"ל. לטהרו או לטמאו כשם שמצוה לטהרו כך מצוה לטמאו. לטהרו או לטמאו כהן שהוא מטהרו מטמאו. ואם מת רואהו כהן אחר:

(פרשה א) א (א) תורת המצורע לבית עולמים. זאת אינה נוהגת

התורה והמצוה

קפ זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר וכו'. כבר הבאנו (פ' זו ס' כ"ד) שכ"מ שיאמר זאת תורת מכנים דברים רבים תחת תורה כללית וחק כולל. ומפ' משום דבפ' מצורע אמר זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק ולצרעת הבגד ולבית ולשאת וכו' שהפסיק בבגד ובית בין נגעי אדם. ולא השגים כסדר הפרשה להורות שצרעת הבגד דומה לבית שמטמא בביאה ומפני ש"ל רק בגד לבד חשב פה כל מיני בגדים בפרטות להראות שכולם נכנסים תחת סוג בגד וכולם נכללים במ"ש שם לצרעת הבגד ולבית. (דס"ל לת"ק דבר הלמד בהיקש אין חוזר ומלמד בהיקש וע"כ מפרש שזה אינו היקש לבגד רק גלה שה בכלל בגד וכולם מוקשים לבית. ורבי סבר שדבר הלמד בהיקש חוזר ומלמד בהיקש לכן עשה מזה שני היקשים בגד לבית וכולם לבגד וכבר באר בפ' זו (ס' כג שכ"מ שאומר מלת זאת בא למעט רק זאת לא דבר אחר ולת"ק ממעט שא"צ צפרים כבית. ולרבי שההיקש דפה הוא לבגד ממעט שאין שתי וערב מטמא רק בנגעים לא ביתר טומאות:

קפא לטהרו או לטמאו. הנה מ"ש פה שנית לטהרו או לטמאו והלא אמר זה בפ' מצורע. אחר שחשב תורת כל מיני צרעת סיים להורות ביום הטהור וביום הטמא. משיב מפני דשם הקיש צרעת הבגד לבית כמ"ש בסימן הקודם. וצרעת הבית אין נוהג בח"ל (כמו שנלמד בספרא מצורע) וה"א שה"ס דצרעת הבגד הוא רק בארץ. לכן אמר בו בפ"ע לטהרו או לטמאו. בכ"מ אף בארץ. וז"ש כשם שמצוה בארץ וכו', ב] מדוע פה הקדים הטהרה אל הטומאה ושם הקדים הטומאה אל הטהרה משיב כשם שמצוה לטהרו כך מצוה לטמאו. והוא עפמ"ש בספרא ויקרא (פרק יוד מ"מ ומשנה יוד) שלכן הקדים לפעמים כבש לעז ופעמים עז לכבש וכן תורים וב"י ואב ואם. להראות ששניהם שקולים ובארתי שדבר שם (ס' רפח) מכמה מקומות וכן מטעם זה הקדים לפעמים טהרה אל טומאה ופעמים טומאה אל טהרה להורות דשניהם שקולים במצוה, ג] מדוע אמר פה בוי"ו המחברת, ביום הטמא וביום הטהור, ופה אמר במלת או שמורה החלוקה ולא אמר לטהרו ולטמאו. משיב כהן שהוא מטהרו ומטמאו וע"ז בא פה ויו החיבור. ששני הפעולות יהיו ע"י כהן אחד. ואם מת רואהו כהן אחר וע"ז בא פה מלת או. שמורה שהם מובדלים ע"י כהנים שונים. שכ"א או מטמא או מטהר. והנה שכבר למד זה גבי נגעי אדם אמר זה שנית ללמד שכן גם גבי נגעי קרחת ובגדים ובתים:

א זאת תהיה תורת המצורע כבר הבאנו (זו ס' כג) שכן דרש בספרא על זאת תורת המנחה. וזאת תורת החטאת. וזאת תורת האשם למעט במה. דבכל אלה כתיב לפני ה' שהוא רק במקדש שהוא לפני ה' לא בבמה. ונרמז ע"ז במלת זאת. רק זאת הנאמר בענין שהוא לפני ה'. והנה בכ"מ אמר זאת תורת ולא אמר זאת תהי' תורת המנחה וכדומה. משום דבכולם מדבר רק מדברים הנוהגים במקדש נגד ובזמן שבהמ"ק קיים. אבל במצורע כגם שבקרבנותיו אין נוהגים בזה"ז הכשרו ע"י תגלחת וצפרים

הַמְּצֹרָע בְּיוֹם טָהֳרָתוֹ וְהוּבָא אֶל־הַכֹּהֵן׃ ג וְיָצָא הַכֹּהֵן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נִרְפָּא נֶגַע־

רש"י

(ג) אל מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות שנשתלח שם בימי חלוטו:

שפתי חכמים

ב וא"ע למה לו לרש"י לפרש זה והא כבר פירש זה לעיל גבי מחוץ למחנה בפרשת תזריע. וי"ל דמ"ה פי' הכא שנים דלא תימא מדכתיב והובא אל הכהן דמשמע שיבא המצורע אל אחד המחנות ושם יראהו הכהן לכך הוכרח לפרש כן דהא כתיב ויצא אל מחוץ למחנה. והא דכתיב והובא לאו אמצורע קאי אלא על טהרת המצורע כלומר והובא אל הכהן איך שהמצורע נטהר

התורה והמצוה

נוהג תמיד. ולכן אמר זאת תהיה. שלשון הוי' מורה העיכוב (כמ"ש במנחות דף ס יט כז) שיהי' כן תמיד בלי השנות, וכמעשה דר' טרפון (לקמן משנה יג):

ב זאת תהיה תורת המצורע. כבר התבאר (לו ס' כד) שכ"מ שיאמר זאת תורת מכנים דברים רבים תחת תורה כללית. כאומר זו תורה כוללת לכל המצורעים. בין הנטמא ע"י צרעת עור בשר או שחין ומכוה נתק וקרחת וגבחת. הגם שדיניהם שוים אם בסימני הטומאה. אם במשך ימי ההסגר שבוע או ב' שבועות. קרבנם שוים בתורה אחת. וכן מ"ש בנדרים (דף לו) על זאת תורת המצורע. הזב. היולדת. שהרבה. בין גדול בין קטן בין פקח בין שוטה הכל במשמעות זאת תורת שהיא תורה כללית לכל. והכלום שדרים בכריתות (דף ט) תורה אחת לנגעים הרבה. דרשו בספרא (פרק ב מ"ט) מן כהנים אהרן. ומה שדרש ביומא (דף מא) וכריתות (דף כח) לעני שהביא קרבן עשיר. נדרש (מפסוק לא) זאת תורת אשר בו נגע צרעת כמ"ש בספרא (פרשה ד מט"ז):

ג תורת המצורע ביום טהרתו. עד עתה דבר מדיני טומאת המצורע ועתה יבאר דיני טהרתו. אמנם היה לו לומר זאת תהיה תורת טהרת המצורע. דהא אינו מבאר עתה דיני המצורע עצמו רק דיני הטהרה איך תהי'. וכבר באר (בפ' לו ס' מ"ס) שכ"מ שאומר מלת ביום (שהיל"ל בב' השימוש בטהרתו או מלת בעת) יכוין שיהי' דוקא ביום ולא בלילה. ומלמד שכמו שכל דיני הפרשה הקודמת שדבר מדין טומאתו וטהרתו בכלל הוא ביום כמו שלמד בספרא (תזריע פ"ב מ"א פ"ט מ"א). כן דיני פרשה זו שמדברת מדיני הטהרה הפרטים הם רק ביום. ופי' הספרא שהקדים שטומאתו וטהרתו ביום, וע"ז יקשה הלא זה כבר התבאר בפ' נגעים. ומשיב כי אין לי אלא טומאתו וטהרתו ביום מנין וכו' ת"ל תורת המצורע שכולל כל הפרטים. וכן יתפרש ת"ש בסימן שאחריו. וכמהו נמצא בספרא רבות. אולם במ"ש תורת המצורע פורט רק דברים המעכבים שהם מן התורה והחק המוכרח בו, והם שחיטת צפרים והזיית דם צפור ותגלחת שמעכבים הטהרה, אבל דברים שאינם מן החוקים המעכבים כגון לקוח צפרים ושלוח הצפור וכיבוס בגדים שאין מעכבים כמ"ש בתוספתא (ועי' ברמב"ם וראב"ד פי"א מה' ט"צ ה"ד) א"צ להיות ביום. וכן הטבילה אף שמעכבת כבר נאמרה בפ' תזריע שהיה תמיד וכבס בגדיו וטהר ואינו מן התורה הנלמדת בפ' זאת:

ד והובא אל הכהן. למה אמר זה והלא יאמר ויצא הכהן אל מחוץ למחנה מבואר שהכהן יוצא אליו, וגם התבאר בפ' נגעים שבין הטומאה בין הטהרה תלוי' בכהן כמ"ש וטמאו הכהן וטהרו הכהן. וכמו שלמדו חז"ל שם. וז"ש תורת המצורע בכהן מלמד שטומאתו וטהרתו בכהן. וע"כ שמ"ש והובא אל הכהן הוא ללמד שגם התורה הנאמרת פה הכל צריכים להיות ע"י כהן והם שחיטת צפרים (שחיטת כרבי לקמן פרק א' מ"א) והזיית דם צפור ותגלחתו. ובכ"ז הלא דייק זאת תורה רק דברים שהם תורה וחוב לא לקיחת צפרים ושלוח הצפור וכיבוס בגדיו (ככ"ל סי' הקודם):

ה ביום טהרתו והובא אל הכהן. משמע לפי פשוטו שתיכף ביום שיטהר יובא אל הכהן וא"צ לשהות ולספור ז' ימים, כפי שסי' מוכנז דן ק"ו מזב שבעת שעומד בזיבתו א"צ לספור ימי טומאה ובכ"ז בעת שהולך לטהר צריך לספור ז' ימים ואחר יטהר, מצורע שגם בעת שעומד בטומאה הוא מסגירו ז' ימים. כ"ש שיהא צריך לספור ז' ימים בהליכתו מן הטומאה. ור"ע השיב לו שידין כן ממצורע עצמו. דהא בימי ספר שהוא אחר שסלק מהם קלים שאין מטמא מו"מ ואין מטמא בביאה בכ"ז סופר ז' ימים, כ"ש שצריך לספור בימי גמרו שהמור שמטמא נו"מ ומטמא בביאה. אך שאם תדון כן הלא נאמר די לבא מן הדין להיות כנדון. ויהי' דין ימי גמרו כדין ימי ספרו שלא יטמא מו"מ ולא יטמא בביאה וא"כ יקראו גם אלה ימי ספר ותשוב לדון ק"ו שיספור י"ד ימים בימי גמרו מן י"ד של ימי הספר. וכן לעולם. ולהוציא מסברות כאלה הלא אמר בפי' שביום טהרתו יובא אל הכהן:

ו ויצא הכהן אל מחוץ למחנה וראה הכהן. למה אמר שנית שם הכהן. והיל"ל וראה והנה נרפא. וכבר יסדנו יסוד מוסד (בא"הש סי' קלח) ובכל מקום. שאם נז' השם שנית, הוא דוקא השם הראשון. שמפני שאמר ויצא הכהן אל מחוץ למחנה יש מקום לטעות שיצא דוקא מן המחנה

ויצ

וְיִתֵיתֵי לְוָת כַּהֲנָא׃ וְיִפּוֹק כַּהֲנָא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא וְהָא אִתְּסִי

ספרא

נוהגת בבמה. תהיה בזמן הזה: ב תורת המצורע תורה אחת לכל המצורעים שיהיו מביאים קרבן זה. וכי מאין יצאו לפי שמצינו שחלק הכתוב בטומאותיהם ובשבועותיהם יכול אף כן נחלק בקרבנם ת"ל תורת המצורע תורה אחת לכל המצורעים שיהיו מביאים קרבן זה:

ג (ב) תורת המצורע ביום. מלמד שטומאתו וטהרתו ביום. אין לי אלא טומאתו וטהרתו ביום מנין שחיטת צפרים והזיות דם צפור ותגלחתו ביום. ת"ל תורת המצורע. יכול אף לקיחת צפרים ושלוח צפרים וכיבוס בגדיו ורחיצתו ביום ת"ל תורת המצורע ביום: ד (ג) תורת המצורע בכהן. מלמד שטומאתו וטהרתו בכהן. אין לי אלא טומאתו וטהרתו בכהן מנין שחיטת צפרים והזיית דם צפור ותגלחתו בכהן ת"ל תורת המצורע בכהן יכול אף לקיחת צפרים ושילוח צפרים וכיבוס בגדיו ורחיצתו בכהן ת"ל זאת תורת:

ה ביום טהרתו והובא אל הכהן שלא ישהא. (ד) כשהי' מונבז דן לפני ר"ע. אם משפטרתיו בעמידתו אחזתיו בהליכתו שבעה. משאחזתיו בעמידתו שבעה אינו דין שיאחזנו בהליכתו שבעה. א"ל ר"ע מוסיף אני על דבריך וכי במה החמירה תורה בימי גמר או בימי ספר. החמורים ימי גמר מימי ספר. שבימי ספר אינו מטמא משכב ומושב ואינו מטמא בביאה. ימי גמרו מטמא משכב ומושב ומטמא בביאה. ואם לימי ספר הקלים נתנה לו שבעה לימי גמר ההמורים א"ד שאתן לו שבעה. א"ל רבי כ"ש הוספת. א"ל ר"ע וכשנתת לימי גמר שבעה נעשו אף הם ימי ספר ונמצאו אלו ואלו י"ד. ואם לימי ספר הקלים נתת לו י"ד לימי גמר החמורים א"ד שאתן לו י"ד נמצאת מרבה לו והולך עד לעולם. הא מפני הדין הזה צריך הכתוב לומר ביום טהרתו והובא אל הכהן שלא ישהא: ו (ה) ויצא הכהן אל מחוץ למחנה וראה הכהן מה ת"ל לפי שנאמר ויצא הכהן שיכול אין לי מטהר את המצורע אלא כהן שהיה לפנים מן המחנה. היה בימים ובנהרות ובמדבריות מנין. ת"ל וראה הכהן א"כ למה נאמר ויצא הכהן כהן שאפשר לו לכנס לפנים מן המחנה מטהר את המצורע אין מצורע מטהר את המצורע: ז (ו) והנה נרפא שהלך לו נגעו. הנגע שהלך לו שער לבן. צרעת שהלכה לה המחיה. אין לי אלא כולם ומנין אף מקצתו ת"ל מן הצרוע אפי' מקצת שער לבן אפי' מקצת המחיה. מן הצרוע להביא את שפרחה בכולו שיטען צפרים. (ז) הלא דין הוא ומה אם שטיהר ואין סימנים מטמאים עמו טעון צפרים מי שטיהר וסימנים מטמאים עמו א"ד שיטעון צפרים. הרי שעמד בו שני שבועות יוכיח שטיהר וסימנים מטמאים עמו ואין טעון צפרים. (ח) ואף אתה אל תתמה על שפרחה בכולו שאעפ"י שטיהר וסימנים מטמאים עמו לא יטעון צפרים ת"ל מן הצרוע להביא את שפרחה בכולו שטעון צפרים:

התורה והמצוה

ואם הי' חוץ למחנה כגון בים או במדבר עפ"י מקרא לא יטהר את המצורע. לכן אמר וראה הכהן שהוא מאמר בפ"ע שאף כהן אחר שלא יצא יוכל לראות. ומזה ידעינן שמ"ש ויצא הכהן היינו שצריך שיהיה כהן שיוכל להיות במחנה ולצאת ממנה (וכמ"ש באילת השחר (כלל יוד) שיש פעלים שמורים על שהפועל ראוי לעשות או מוכן לכך) דאף שמא מת וזב. הוא עכ"פ במחנה לוי' או מחנה ישראל לאפוקי כהן מצורע שא"א שיצא מן המחנה אינו מטהר וכמ"ש בתוספתא וברמב"ם (פי"א ה"ו) הכל כשרים לטהר מצורע חוץ מזב וס"מ ואין מצורע מטהר מצורע:

ז והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע זכך הלשון ליחס הרפואה אל האיש לא אל המכה. כי אני ה' רופאך (שמות טו). וממכתיך ארפאך (ירמי' ל). ובמקום שמיחס הרפואה אל המכה יכוין שהאיש לא נרפא רק המכה נרפאה. כמו נרפא הנתק טהור הוא. האדם לא נרפא כי הנתק עודו בו. רק הנתק נרפא שהתחיל לצמוח בער שחור שהוא סי' ביוסר לגמרי, ואמר ומכתי אנושה מאנה הרפא (ירמי' טו) לרבותא בגם המכה לא התחילה להרפא. וכ"ש שהוא א"ל רפואה. לפ"ז אם היה אומר והנה נרפא הצרוע הי' פי' שסר ממנו הנגע לגמרי שזה רפואת האדם. אבל כש־מר והנה נרפא נגע הצרעת ר"ל שהנגע לבד נרפא שסר המורא שהוא סי' רע לה. והאדם לא נרפא עדיין כי עדן מנוגע וז"ש בספרא. והנה נרפא שהלך לו נגעו. (ר"ל אם הי' כתוב והנה נרפא שהי' מוסב על האדם היה פירושו שהלך לו נגעו לגמרי אבל כשכתוב) הנגע שהלך לו שער לבן צרעת שהלכה המחי'. (ר"ל כשכתוב והנה נרפא נגע הצרעת לא נרפא האדם כי לא הלך הנגע בעצמה רק הנגע נרפא שהלכו סימני טומאה שלה

הַצָּרַעַת מִן־הַצָּרוּעַ׃ ד וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְלָקַח לַמִּטַּהֵר שְׁתֵּי־צִפֳּרִים חַיּוֹת טְהֹרוֹת וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב׃

רש"י

(ד) חיות. פרט ג לטרפות (חולין קמ"ו): טהרות. פרט לעוף טמא ד לפי שהנגעים באין על לה"ר שהוא מעשי פטפוטי דברים לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים שמפטפטין תמיד בצפצוף קול (חולין ק"מ, ערכין ט"ז): ועץ ארז. לפי שהנגעים באין ה על גסות הרוח: ושני תולעת ואזוב. מה תקנתו ויתרפא ישפיל עצמו מגאותו כתולעת וכאזוב: עץ ארז. מקל ו של ארז: שני תולעת. לשון של צמר ז צבוע זהורית

שפתי חכמים

שכר מצרעתו. וק"ל: ג ר"ל למה לי חיות הא צפור לאו חיה היא דאין לומר דחיות ר"ל שיהא היה ולא מתה דהא אח"כ כתיב ושחט את הצפור האחת וכתיב ושלח את הצפור החיה על פני השדה. ומתרץ פרט לטרפות כ"ל דבעינן דהויה לחיות חיים ולא טרפה דטרפה אינה יכולה לחיות ואצטריך מיעוטא לטרפות שלא תימא כיון דלאו קרבן הוא אלא מהון למהנה שחטוה ויתכשרו טרפות לטהרת מצורע קמ"ל: ד כתב הרא"ם משמע דס"ל שאין שם צפרים מורה על עוף טהור אבל הוא מורה על טמא ועל הטהור וקשה דבפרק שלוח הקן שנו דעוף טמא פטור משלוח מנה"מ א"ר יצחק דכתיב בקרא כי יקרא קן צפור לפניך עוף בין טמא בין טהור משמע. צפור טהור אשכחן דאיקרי טמא לא אשכחן דאיקרי וכו' הלמא צפרים דקרא בטהורים קמיירי ולא בטמאים עכ"ל וכו'. ונ"ל דרש"י הרגיש בקושיא זו ותרצה במה שכתב לפי שהנגעי' באין וכו' וקשה למה לא פי' זה על שתי צפרים וממתין עד כה אלא ודאי רש"י בא לתרץ ל"ל טהורות הא צפרים דקרא בטהורות קמיירי ומתרץ לפי וכו' א"כ ה"מ משום פטפוט קול מביא צפרים ולא בהמות אם כן ה"א דכ"ש שיביא עופות טמאים שהם מצפצפים ומשמיעים קול יותר מעופות טהורים והא דכתיב בקרא צפרים לאו למעוטי טמאים הוא דאתא אלא לרבות אפי' עופות טהורים וכ"ש טמאים מ"ה כתב קרא טהורים. א"נ מ"ה כתיב צפרים שהוא מורה על הצפצוף שהם מצפצפים מצפרא וצפור מל' צפרא וכמ"ש הרמב"ן ז"ל. וק"ל: ה מ"ה צריך ליקח עץ ארז שהוא גבוה ויפה מאד מכל אילנות. וא"ת גבי צרעת בתים ג"כ הוצרך הכתוב ליקח עץ ארז ומה גסות רוח יש בבית. וי"ל דהצרעת שנתן הקב"ה על הבתים מפני שהטמינו האמוריים אוצרות בקירות הבתים לכן נתן הקב"ה צרעת על הבתים כדי שיהיו צריכים לנתוץ הבתים וימצאו האוצרו' כדפירש"י לקמן ומי שיש לו ממון הרבה נעשה גס רוח כמו שנאמר בפרשת עקב ובקרך וצאנך ירביון וגו' וכתיב אחריו ורם לבבך ושכחת וגו' לכך הוצרך הכתוב ליקח עץ ארז כלומר אל תהא גס רוח מחמת רוב הממון שנתתי לך בקירות הבית: ו לאו אילן של ארז כמלא עץ בכל מקום דהיאך יכול ליקח כל האילן: ז כלומר הצמר היה ארוך כמו לשון וצבוע זהורית:

דבתחלה

התורה והמצוה

שלה) (ובזה סבין מ"ש (במגלה דף ח) עמ"ש דאין בין מצורע מוסגר ובין מצורע מוחלט אלא תגלחת וצפרים. אמר אביי אמר קרא ויצא הכהן וכו' והנה נרפא נגע הצרעת מי שצרעתו תלוי' ברפואות לא מי שצרעתו תלוי בימים. והוא מובן כי במוסגר לא נרפא הנגע שהיא כמו שהיתה רק האדם נרפא). וכבר בארנו (בתחלת השמר כלל תנה) כי הכתוב השתמש אל נגעים בכמה שמות. ובארנו שם ששם נגע מיוחס לרוב לנגע שיש בה סי' טומאה של שער לבן ושם צרעת מיוחס לרוב לנגע שיש בה סימן טומאה של מחיה. וכמ"ש בספרי (פ' תנא) האמר בנגע זו שער לבן הצרעת ע מחי'. ועז"א כאן והנה נרפא הנגע זו שער לבן הצרעת זו מחי' שרפואת הנגע הוא בהלוך ממנה השער לבן ורפואת הצרעת היא בהלוך ממנה המחיה. והנה מ"ש מן הצרוע הוא זר בלשון לגמרי שלא נמצא דוגמתו בתנ"ך שיאמר שנרפא המכה מן האדם. וכבר הביא הראב"ע בשם ר' יונה המדקדק שאמר כי נרפא נגע הצרעת מן הצרוע הוא הפוך. והוא כתב עליו שמצאנו כי נרפא הנתק, ואין זה דומה לפה שלא מצאנו בשום מקום שיאמר נרפא הנגע מן האדם, כי האדם אינו חולי בנגע רק בהפך. ובארו חז"ל שאם יאמר והנה נרפא נגע הצרעת. נפרש שנרפא לגמרי, דהיינו שהשער לבן והמחי' הלכו מכל וכל, לא אם עוד יש מקצתם כגון שלא הלך רק שער אחד וקצת מן המחי', וכן לא נדע באם פרחה הנגע בכולו שבזה לא נרפא נגע הצרעת כלל דאדרבה התפשט על כל הגוף, לכן אמר מן הצרוע הגם שלא נרפא הנגע והצרעת בערך עצמם רק בערך הצרוע שהוא נטהר עי"ז בשאין בו שיעור או שפרחה בכולו, וז"ש ומנין אף מקצתם ת"ל מן הצרוע, להביא את שפרחה בכולו.. ויתר הדברים מובנים מאליהם [וברייתא זו מובא בירושלמי פ"א דמגלה ה"ח ועיי"ש מ"ש ע"ז]:

ח וצוה הכהן ולקח, ולקח הוא פעל סתמי כי לא יצוה האדם אל עצמו, וכן אמר תזריע (פס"ו מ"ה) על וצוה הכהן וכבסו, ולקמן (פרשה ה' משנה יב) על וצוה הכהן ופינו. (ופרק ד מ"א) על וצוה הכהן וחלצו:

ט ולקח למטהר. למה הזכירו בשם מטהר הול"ל ולקח לו, השיבו חז"ל שאם היה אומר ולקח לו הי' פירושו בשבילו. שיקח לשם מצורע זה, לכן אמר למטהר כל שלקחו לשם מטהר בין איש בין אשה המטהר. מכן אמרו לקח לאים כשרות לאשה וכו' וכמעשה דר"ע במשנה יג, וכן דין הצפור המשתלחת כמ"ש בתוספתא ובחולין (דף ק"מ, וברמב"ם (פי"א ה"ז):

יוד שתי צפרים. כבר בארנו (ויקרא ס' של"ח) שבכ"מ שבא השם בלשון רבים א"צ לפרש מספר שנים (כשבא בציווי), ולכן בכ"מ שבא מספר שתים יש ט דרוש. כמו שני כבשים שתי תורים, שבכו

מְכַתַּשׁ סְגִירוּתָא מִן סְגִירָא: ד וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וְיִסַּב לְמִדַּכֵּי תַּרְתֵּין צִפְּרִין חַיִּין דַּכְיָן

ספרא

ח (ט) וצוה הכהן ולקח הציווי בכהן והלקיחה בכל אדם: **ט** ולקח למטהר לשם מטהר בין איש ובין אשה בין קטן מכאן אמרו לקח לאיש כשרות לאשה. לאשה כשרות לאיש, לבית כשר למצורע. למצורע כשר לבית: **י** (יא) ולקח צפרים מיעוט צפרים שנים א"כ למה נאמר שתי שיהיו שוות ומנין שאעפ"י שאינם שוות כשרות ת"ל צפור צפור ריבה:

יא (יב) חיות ולא שחוטות טהורות ולא טמאות טהורות ולא טריפות:

יב ועץ יכול כל עץ ת"ל ארז. אי ארז יכול טרף ת"ל ועץ הא כיצד בקעת של ארז. ר' חנינא בן גמליאל אומר ובראשה טרף. (יג) א"ר יהודה שבתי היתה והלכתי אחר ר"ט לביתו. אמר לי יהודה בני תן לי סנדלי ונתתי לו. פשט ידו לחלון ונתן לי ממנה מקל. אמר לי יהודה בזו טהרתי שלשה מצורעים. ולמדתי בה שבע הלכות. שהוא של ברות. ובראשה טרף. וארכה אמה. ועביה כרביע כרע המטה. אחד לשנים ושנים לארבעה. ומזים ושונים ומשלשים. ומטהרים בפני הבית ושלא בפני הבית. ומטהרים

התורה והמצוה

אלא היה די לאמר כבשים הורים שעירים ונדע שאי כבשים פחות משנים, ולכן דרשוהו חז"ל תמיד והכא מקום שעות שהיינו מועט ע"י ק"ו או איזה סברה שהם יותר משנים עיי"ש באורך, ובס' אחרי (ס' י"ז) על שני שעירים יתבאר אי"ה עוד כלל בזה שבהרבה מקומות דרשו שבא מספר שני להורות שהם שוים, שזה ההבדל בין שני ובין שנים עיי"ש באורך, וכן אמר פה שהיה די לומר ולקח צפרים ומסתמא נאמר שיקח שנים ולמה אמר שתי שיהיו שוות, שע"ז מורה מה שבא המספר שתי בצורת הסמיכות, שמורה השוות הנמנים זל"ז, ומכ"מ בדיעבד כשר אף שאינם שוות דהא חלקם אח"כ ושחט את הצפור האחד, את הצפור החיה יקח, ולא אמר ושחט את האחד, את החיה יקח, להורות שיכול להביא צפרים משונים ג"כ:

יא צפרים חיות טהורות דברי הספרא הם שלא כסוגיית הגמ' חולין (דף ק"מ) דשם אמר ר' יצחק שיש הבדל בין שם עוף ובין שם צפור, שעוף כולל טמא וטהור וצפור הוא שם מיוחד רק למיני טהורים (אם לא בשאומר צפור שמים צפור כנף) ומסיק דטהורות בא לדרשא אחרת, וכן לא אמרו שם דחיות למעוטי שחוטות עיי"ש. וכבר האריך בזה הרמב"ן בפי' והמ"ל (ה' ט"נ) עיי"ש ולא נדחק להשכים דברי הספרא עם הגמ', נ"ל שתחלה בחר את הפשט, ר"ל שפשט של חיות משמע לא שחוטות, ופשט של טהורות משמע ולא טמאות, והדר אמר שלפי הדרוש נ"ל ולא טריפות כי טמאות ידעינן מצפור, וס"ל כמ"ד טריפה חיה ולא אמעיט טריפות מן חיות, אבל עם האמת כבר אמר בירושלמי (פ"ק דנזיר ה"א) אית תנויי תני כל עוף טהור קרוי צפרים. אית תנאי תני כל העופות בין טמא ובין טהור קרוי צפרים. והתנא דרק טהור קרוי צפרים הוא ר' יאשי' ור' יצחק בספרי (פ' ראה) והתנא דכולם קרוים צפרים הוא התנא דספרא. ומ"ש ולא טריפות גרס בפסיקתא זוטרתי חיות ולא טריפות ומפרש חיות בר אות וזה כמ"ד דטריפה אינה חי', וכבר באורתי בחדושי ליור"ד (ס' רנ"ב), דלמאי דאבעי' ליה לר' זירא ביונה על ביצי תסיל (שם ק"מ) אם נאמר דמין על שאינו מינו פטור א"נ צפור למעט טמא, דאם רובץ על ביצי טמא ידעינן מן תקח לך ולא לבנך ואם על ביצי טהור הוה מין על שאינו מינו, ולמ"ש הב"י דבעיא דר' זירא תלוי בשני לישני דר' אלעזר א"כ זה תלוי אם צפור רק טהורה או הם כולל טהורה וטמאה, ואכמ"ל בזה:

יב ועץ ארז. אחרי העיון במקרא מצאתי כי יש הבדל בין ארז וברוש ובין עץ ארז ועץ ברוש, וכן בין ארזים ברושים ובין עצי ארזים ועצי ברושים. שבכ"מ שיאמר עץ ארז ועץ ברוש וכן עצי ארזים ועצי ברושים יכוין רק על הארז והברוש שנקצץ והוא רק עץ לא אילן, אבל כשאמר ארז וארזים ברוש וברושים, יאמר בין על העצים שלהם הנקצצים בין על האילן כמו שהוא מחובר, כמו הלל ברוש כי נפל ארז, עץ פרי וכל ארזים וכדומה, דרוש במקרא ותראה שהוא כלל אמתי שמור בכל מקום. ואחרי הדיוק גם אם באו השמות האלה על עצים הנקצצים יש הבדל, שאם אומר שור כרותות ארזים, ויכרתו לי ארזים, כיון על ארזים שלמים כמו שפי' במחובר, ואם אומר עצי ארזים, אינו מקפיד ע"ז ויבא גם על הכלים שנעשו מהם. כמו משחקים לפני ה' בכל עצי ברושים (ש"ב ו' ה) ושתי דלתות עצי ברושים (מ"א ו), וז"ש בספרא אי ארז יכול טרף דהיינו ארז יונק שלם כמו שנקצץ עם ענפו ועליו (כי ה"א לטעות שיקח ארז גבוה שלא יוכל להוות בו רק ארז יונק שלם), ובספרי חוקת (ס' קכד) הגי' אי ארז יכול ענף, כי ארז מורה על האילן השלם עם ענפיו, ויקח ענף שלם שהוא ארז יונק, ת"ל עץ, הא כיצד בקעת של ארז, כי עץ ארז היא עץ הנבקע מן הארז, ומ"ש רחב"ג ובראשו טרף הוא כדי שישפוג את דמי ההזי', ומ"ש במשנה י"ג אר"י שבתי היתה וכו' מובא בתוספתא (פ"ח דנגעים) ובירושלמי (פ"ב דסוטה ה"ב), ופי' דר"ש כשי הוה ומ"ש היא ברות היא א' מיוחד מיני ארז' (שנז·

ה וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְשָׁחַט אֶת־הַצִּפּוֹר הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ עַל־מַיִם חַיִּים׃ ו אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה יִקַּח אֹתָהּ וְאֶת־עֵץ

בעל הטורים

(ס) מים חיים. כמו שמצינו בנעמן שנתרפא מצרעתו במים חיים ולכך זה צריך טבילה במים חיים מה שא״כ בשאר טמאים שאין צריכין

רש״י

(ב״מ כ״מ): (ה) על מים חיים. נותן אותם תחלה בכלי ח כדי שיהא דם צפור ניכר בהם ט וכמה הן רביעית: (ו) את הצפור החיה יקח אתה. מלמד שאינו אוגדה עמהם י אלא מפרישה לעצמה אבל העץ והאזוב כרוכין יחד בלשון הזהורית כ כענין שנא׳ ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב, קיחה אחת לשלשתן יכול כשם שאינה בכלל אגודה כך לא תהא בכלל טבילה ת״ל וטבל אותם ואת הצפור החיה

שפתי חכמים

ח דבתחלה כתיב אל כלי חרש ואח״כ כתיב על מים חיים הא כיצד ומתרץ דהא וכו׳ היינו נותן אותו וכו׳: ט מדכתיב אחריו וטבל אותם ואת הצפור החיה בדם השחוטה וגו׳ משמע שצריך שיהא הדם ניכר במים: י דק״ל דהוה לו לכתוב קיחה אחת אכולן את הצפור וגו׳ ואת האזוב יקח אותם: כ כלומר העץ ארז והאזוב וגם הלשון זהורית כרוכין יחד באגודה אבל אין הלשון זהורית כרוך סביב השנים אלא כרוך

התורה והמצוה

בס״ב דר״ה), ומ״ש ומטהרים בגבולים דר״ש הי׳ שלא בפני הבית ובח״ל כמ״ש בפסחים (פ׳ אלו דברים) וברמב״ם (ה׳ פ״ג) לא הביא הא דברא׳ מרף, אולם הר״ש גרס בדברי רחב״ג וראשה מרוף ר״ל חלוק א׳ לב׳ וב׳ לד׳, ולפ״ז צריך לאמר שמ״ש שביו כרביע כרע הוא דבר א׳ ומ״ש א׳ לשנים הוא דבר שני, ר״ל שיהי׳ מרוף, ובזה יהי׳ ז׳ דברים ובזה יעלו דברי הרמב״ם כר׳ טרפון:

יג ושני תולעת, בכ״מ בבגדי כהונה ומשכן כתוב תולעת שני, ובמצורע ובפרה כתוב ושני תולעת, והנה שני היא מראה אדומה מיוחדת הנודעת בשם זה בין שיהי׳ מהתולע או מדבר אחר, וכמ״ש הרמב״ם פ״ג (מה׳ פרה ה״ב) הצבע אדום יש צובעים בפואה ויש שצובעי׳ אותו בלבא ויש שצובעים בתולעת, כמו והקשר על ידו שני (בראשי׳ ל״ח), את תקות חוט השני (יהושע ב׳). וז״ש ושני יכול פיקס, וכשאומר תולעת שני יהיה שם שני מתאר את שם תולעת, ר״ל תולעת הצובע שני להוציא תולעת הצובע שחור או תכלת, וז״ש אי תולעת יכול א׳ מן הצבעים, וכשאומר שני תולעת, שם תולעת מתאר שם שני, ובא להוציא שני הנעשה מדבר אחר, ודעת הת״ק די״ש הבדל ביניהם כי דם התולעת אינו כולו שני רק עקרו שני ונמצא בגופו גם דם שחור קצת וכשאומר תולעת שני היינו התולע שיש בו מראה השני, ושם תולעת היא עקר וא״כ יכול לצבוע בכל דם התולע, אבל כשאומר ושני תולעת שם שני עקר ור״ל השני הנמצא בתולעת לא דם השחור הנמצא בו, וז״ש זו זהורית טובה, ומנין אם טעמה פסולה ת״ל ושני תולעת, (כן גרס בק״א), שאם טעמה קלט את המראה הראשונה שהיא שני, והצבע אחריו קולט המותר שאינו שני לגמרי וממ״ש שני תולעת מבואר ששם שני דוקא, ור״י בן דהבאי ס״ל דשם שני תולעת הוא סמיכת הפעולה על הפועל, כמו מעשה ידי יוצר, גאולי ה׳. ור״ל שנעשה (היינו שנעשה שני) ע״י התולעת ור״ל שכל שנעשה מראה שני וסבתו הי׳ התולעת כשר, וז״ש בספרי (פ׳ חקת) שמינו תולעת ולא שמינו דבר אחר (שינתו פעל נגזר משם שני). ועז״א שני שבתולעת, ולדידי׳ טעמה לא פסלה. והנה לדעת הת״ק אמר זה רק במצורע כי בבגדי כהונה אצ״ל זה דשם כתיב כליל תכלת והוא לדעתו שיהי׳ כליל מתכלת וטעמה פסלה וה״ה לשני, ור״י בן דהבאי ס״ל ששם נלמד שה״ה שבכ״מ טעמה לא פסלה (וז״ש במנחות (דף מב) א״ל אביי וכו׳ עיי״ש כל הסוגיא ופירושה כפרש״י שמ״ש כתנאי קאי על טעמה פסלה, לא על טעימה פסולה. כי מה שטעימה פסולה היא מטעם שלא לשמו, אבל מה שטעמה פסלה אינו משום שלא לשמו כי הנשאר הוא לשמו, רק משום שהוא מראה שניה, ומה שנקט טעמה היא לרבותא וכ״ש אם נצבע הרבה שקלט הצבע המובחר, ומיושב ק׳ התוס׳ עיי״ש) והרמב״ם (הנ״ל) הביא דטעימה פסולה גבי שני דמצורע ובה׳ ציצית הביאו לגבי תכלת, ובה׳ כלי המקדש לא הביאו גבי בג״כ, וצ״ל דסמך לגבי שני עמ״ש בה׳ ע״ל כמ״ש המ״ל שסמך לגבי תכלת עמ״ש בה׳ ציצית, ובתוספתא דמנחות דשני שאינו בארי׳ פסול והרמב״ם השמיט׳:

יד ואזוב היינו מה שנקרא בשם אזוב סתם, לא האזוב שי״ל שם לווי, כי אחר שנשתנה שמו קודם מ״ת (כמ״ש בחולין דף ס״ב), הי״ל לקראו בשמו השני ובהכרח שלא הכשיר רק אזוב סתם, (וזה מובא חולין שם סוכה י״ג נגעים פי״ד מ״ו פרה פי״א מ״ז, ספרי פ׳ חוקת):

טו וצוה הכהן ושחט משמע שיצוה הכהן לאחר לשחוט אף לישראל וזה דעת ר״י בר״י, וכן בת״כ ויפקד כהנא לנכסה, אך לפ״ז יקשה למה אמר פה וצוה הכהן, שכבר אמר וצוה הכהן ולקח וגדע שנים ושחט הוא הפועל הסתמי הלוקח, ועוד דלפ״ז ושחט היא ישראל, איך אמר אח״ז את הצפור החיה יקח וטבל והזה וטהרו, והי״ל יקח הכהן שזה בודאי צריך כהן, וע״כ אמר רבי דפתיחה בכהן, והגלה

ואעא דארזא וצבע זהורי ואיזובא : ה ויפקד כהנא ויכוס ית צפרא חדא למן דחסף על מי מבוע : ו ית צפרא חיתא סב יתה וית אעא דארזא וית צבע זהורי

ספרא

ומטהדים בגבולים : יג (יד) ושני יכול פיקס ת"ל תולעת. אי תולעת יכול א' מן הצבעים ת"ל ושני הא כיצד זו זהורית טובה [ומנין שאם טעמה פסלה ת"ל ושני תולעת] יוחנן בן דהבאי אומר ושני תולעת שני שבתולעת. (טו) [ומנין שאם טעמה פסלה ת"ל ושני תולעת] :

יד (טו) אזוב ולא אזוב יון ולא אזוב כחלית ולא אזוב רומי ולא אזוב מדברי ולא כל אזוב שי"ל שם לווי :

(פרק א) טו (א) וצוה הכהן ציווי בכהן ושחיטה בכל אדם דברי ר' יהודה בר' יוסי ורבי אומר אף שחיטה בכהן: טז (ב) ושחט את הצפור האחת הברורה שבשתים : יז האחת שאם מתה אחת מהם או שנעשה טריפה יקח זוג לשניה. (ג) האחת אל כלי חרש ואין שתיהם אל כלי חרש. והלא דין הוא מה אם במקו' שלא כשרו משם לשם. כשרו לעירובים כאן שכשרו משם לשם אינו דין שיכשרו לעירובים ת"ל האחת אל כלי חרש ואין שתים אל כלי חרש :

התורה והמצוה

אמר וצוה הכהן ולקח ישראל , וצוה שנית לכהן אחר ושחט , ואת הצפור החי' יקח ומבל וכו' הכל ע"י כהן וכן הלכה :

טז את הצפור האחת . כבר בארנו במק"א שכל מקום שאמר מספר שנים,ובאר אח"כ את פרטיו, אם עדן לא נודע ענין כל אחד יאמר אחד אחד בלא הא, אחד לחטאת ואחד לעולה (ויקרא ה). א' לעולה וא' לחטאת (שם י"ב). אבל אם יאמר האחד בה' כבר נברר ענין כל אחד ונודע בשם , ולפ"ז ממה שאמר פה הצפור האחד שניהם בה' הידיעה ולא אמר ושחט צפור אחד מבואר שצריך לשחוט הברורה שבשתיהן :

יז את הצפור האחת הנה בררנו בתורה אור כי בכל מקום שנז' שם היחיד אין מן הצורך להזכיר עמו המספר אחד, שאם יאמר ושחט את הצפור מי לא ידע שהוא אחד , שעל שנים יאמר צפרים ברבים , ובכ"מ שבא מלת אחד עם השם יש דרש לחז"ל, ופה נמצא יתור זה שני פעמים א' בפרשת מצורע ב' בפרשת הבית (פסוק נ"ב) ודרשו ב' דרושים , א] שהגם שהיא צפור אחת שמתה הברתה או נטרפה בכ"ז יקח זוג לשניה, (ומ"ש שנעשית פי' אף שנעשית אחר הלקיחה לא נאמר שדינו כמו בשעיר המשתלח , אבל אם נטרפה אחר השחיטה צריך להביא שתים אחרות כמ"ש בתוספתא דנגעים , ועיי' במ"ל פי"א מה' פ"ל ה"ח). (דרוש ב') שלא ישחט שני צפרים של שני מצורעים אל כלי חרש אחת (ואמר שצריך קרא בל למד ק"ו מיתר קרבנות שאם לקח לשם ראובן אינו כשר לשם שמעון, בכ"ז אם נתערבה עולת ראובן בעולת שמעון כשר , כ"ש בצפרי מצורע שכשר אם לקחן לשם מצורע אחר , כנ"ל ה' ע' שיוכשר לערב שתיהן בכלי אחד , לכן צריך קרא) : [א]

אל

תורה אור

[א] היה זה חק קבוע לרבותינו ז"ל . כי לא יבא מספר אחד בנכרר אם לא לאיזה צורך או להשמר ממקום טעות . (כמו שכן דרכו תמיד על מספר שני הנלוה אל שם הרבים (כמ"ש ויקרא ס' שכח . אחרי ס' יז) . והיה זה אצלם בכמה דרכים . אם שבא מספר אחד להשמר מטעות . הה בכמה פנים . אם שהיינו טועים עי' איזה לימוד או סברה שיהי' יותר מאחד . כמ"ש בספרא (לקמן פרשה א ג"ב) על ולוג אחד שמן שהיה כדין שיביא ג' לוגין . וכן (פרשה ד מ"ד) על ולקח כבש אחד אשם זו שאל ר"ע את ריב"מ אחד . ומשיב שהי' כדין שיביא שנים . ובספרי (שלח פסקא קיא) על פר אחד לעולה ועל ושעיר עזים אחד שהי' כדין וכו' . ולפעמים היה מקום הטעות מפני שהפרשה כתובה בתורה שני פעמים ובא להראות שהניהם הם ענין אחד . כמ"ש בספרא (אחרי פרשה ב מ"ב) ואיל אחד לעולה רבי א' א"ל אי הוא האמור כאן הוא האמור בחומש הפקודים . ובספרי פנחס (פסקא קמב) עמ"ש את הכבש אחד תעשה בבקר . להראות שהנה' בפ' פנחס ובפ' תצוה הם א' ולא נטעה שיביא ד' כבשים לתמיד . וכן מקום טעות אחר כמ"ש בספרא תזריע (פ"א מ"ו) על אחד מבניו שאל"ל פלסם . ובפ' אחרי (פ"ב מב"ג) על גורל אחד לה' וגורל אחד . בל נטעה שיתן שניהם עי"ז ושניהם פ"ז . וכן (פ"ח מ"ט) על ג"פ שכתוב אחת בשנה להורות שבא ועלכם וג"ס עיי"ש . ובספרי נשא (פסקא טו) על נשיא אחד ליום שלא נטעה שרשות לכ"א להקריב עם כ"א ביומו . ובספרא (אמור פי"א מ"ב) על החלה האחת שילוש כ"א בפ"ע , ובפסחים (דף לז) מ"ע דר"י ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד הנאפה בתנור אחד קרוי לחם . וכן (דף מו) שה אחת ולא מעשר . לכבש האחד איזהו כבש שנאמר בו אחד . ולפעמים יזכרו מלת אחד שבא לנגד שיהי' אחד שלם לא חצי , כי מספר אחד יוציא הריבוי ויוציא ג"כ הפחות מאחד . כמ"ש בספרא (צו פרשה ז מ"א) על והקריב ממנו אחד מכל קרבן שלא יטול פרוס . וכן בספרי (נשא פסקא נו) על והלש מלא אחת . ולפעמים יעשו ממלת אחד כנוי המאמר , כמ"ש (ספרי נשא פסקא מט פסחים יט חגיגה כג) על כף אחת הכלי מצרף מה שבתוכו לקדש ועושה אותו אחד . ולפעמים יבארוהו שבא להורות שיהיה אחד ומובחר במינו או שיהיה אחד אלא בעל הקרבן , כמ"ש בספרא אחרי (פרשה ב מ"ב) על ואיל אחד לרהכ"ג. ובספרי נשא (פסקא נו) על פר אחד איל אחד שבכבשים שלא הי' בעדרו כמוהו . ובמגלה (דף כח) שאל ר"ע וכ' אם נאמר כבש למה נאמר אחד המיוחד שבעדרו . ועי' מ"ש לקמן (ס' מ"ב) עמ"ש בספרא (פ"ב מ"ט) על וכבשה אחת . ולפעמים ידרשו שיהי' כ"א נכל נמהבו כח (בספרי נשא פסקא לג ובנזיר דף מה) על וכבשה אחת תמימה . ולפעמים ידרשו כדרך אבמכתא כמ"ש בספרא אמור (פרשה ח מ"ז) על ביום אחד. ומקום

שבא

הארז ואת־שני התולעת ואת־האזב וטבל אותם ואת
הצפר החיה בדם הצפר השחטה על המים החיים :
ז והזה על המטהר מן־הצרעת שבע פעמים וטהרו
ושלח את־הצפר החיה על־פני השדה : ח וכבס

בעל הטורים

להכרפאות ע"י מים חיים . על מים חיים בגי' לא במים מלוחים : (ז) והזה על המטהר ז' פעמים כנגד ז' דברים שנגעים באים עליהם אף עליו ז' פעמים : ושלח את הצפור רמז שהפרח ממנו הצרעת וצפור אחת שחוטה כן לא תבא עוד הצרעת ואחת מבולתת לומר שאם יוסיף לחרע תחזור הצרעת כמו הצפור המשולחת :

התורה והמצוה

יח אל כלי חרש כלי הוא שם הסוג לכל הכלים, וחרש שם לכל מין חרש אף שאינו כלי , ושם המורכב כלי חרש הוא דוקא כלי הנעשה מחרש , ובנגעים (פי"ד מ"א) פיילי של חרש חדשה :

יט על מים חיים זה כתוב שני פעמים , א] מורה על מים בריאים שהחי מורה בריאות כמו עד חיותם (יהושע ה') וימרחו על השחין ויחי (ישעיה לח), לאפוקי אם נעשה בהם שינוי אם ע"י מלח (מלוחים), אם ע"י האש (פושרים), הב' מורה על שנובעים תמיד ואינם פוסקים כמו החי שאינו פוסק מתנועתו, ועז"א נובעים ולא מנטפים ולא מכזבים פעם אחד בשבוע (כמ"ש בפ"ח דפרה) , ועי' בספרי (חקת פסקא קכ"ח) :

כ אל כלי חרש על מים חיים הנה לשון זה נותן מקום לטעות שהכלי תהי' על המים ועי"כ הוצרך לכפול ולכתוב אח"ז השחוטה על המים (כמו שית' בסימן כה) . ולמה לא כתב כסדרו ושחט אותה אל מים חיים בכלי חרש . אר"א שבא להקים הכלי אל המים שיהי' חדש וכ"ה בסוטה (דף טו) . (והרמב"ם כתב שהוא קבלה כיון שאין מבואר בקרא) . ור"ם סובר דה"ה שהצפור מקשינן אל המים שיהי' מובחר במינו . וזו קיפל . ר"ל צפור מאותו מקום שהם מובחרים . ואזיל לטעמי' דדרים טעמי' דקרא בכ"מ שלכן צריך מים חיים מפני שהם מובחרים במינם ומסתברא שה"ה שהצפור יהיה מובחר :

כא את הצפר החי' יקח ואת עץ הארז וכו' , למה לא אמר (כמ"ש בפסוק נא) ולקח את עץ הארז ואת האזב ואת שני התולעת וטבל אותם . ולמה חלק פה לקיחת הצפור לבד . ולמה הקדים את השם אל הפעל אם הצפר יקח . ומבואר אצלינו בכל הספר שכ"מ שהקדים את השם אל הפעל יש שם איזה גדר והפוך והתירה . ולמה חזר לאמר וטבל אותם ואת הצפור החיה . שבמ"ש וטבל אותם די שמוסב על כל הנז'. מזה הכריחו חז"ל שיש הבדל בין הצפור ובין ג' מינים האחרים שג' מינים האלה נאגדים ביחד והצפור הוא בפ"ע. ולכן אמר את הצפור יקח ר"ל בפ"ע . ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזב נאגדים ביחד יקח בפ"ע , וכן אמר במשנה ואו מלמד בהוא מפרישה לעצמה , ולכן הקדים השם אל הפעל כי יש הבדל בין הנושאים . ובכ"ז ידעינן שמקיף אותם ומקרבם זל"ז דהא אמר את הצפור יקח ואת עץ הארז מבואר שלוקחם כאחד. וכן ידעינן שטובל גם הצפור כי לכן חזר ואמר שנית וטבל אותם ואת הצפור החי' . וז"ש (בספרא ובמשנה א' פי"ד דנגעים) כיצד הוא עושה נוטל ארז ואזב ושני תולעת וכורכן בשירי לבון . ומקיף להם (פי' מהבר) ראשי גפיים וטובל . ומ"ש וכורכן בשירי לשון נראה שלמדו זאת ממה ששינה בין הסדר דפה ודפסוק נ"א . שפה סדר ולקח את עץ הארז ואת האזב ואת שני התולעת ואת הצפר ופה סדר עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזב . ופירשו שבפסוק נ"א לא בא רק להודיע שבשני התולעת לא יחבר רק עץ הארז והאזב לא את הצפור . ולכן הפסיק בשני התולעת בין ב' מינים הנכרכים ובין הצפור . ופה לא הוצרך לזה שהלא כתב את הצפור החי' יקח בפ"ע . ורצה ללמדנו ענין אחר בל נטעה ששני התולעת אינו מעמם רק לכריכה לבד . לכן כתב ואת עץ הארז ואת שני תולעת ואת האזב ללמד שגם שני התולעת יקח . כי הכריכה היתה רק בשירי לשון ועקר הלשון הי' ניקח עם הב' מינים :

כב וטבל בדם הצפור השחטה על המים החיים . ובפסוק נ"א אמר וטבל אותם בדם הצפור השחטה ובמים החיים . ופי' חז"ל דתרוייהו צריכי , דממ"ש פה בדם על המים נאמר שעקר הטבילה בדם לבד . לכן אמר שם וטבל בדם ובמים (כן נמלא הגי' בסוטה (דף טז ע"ב) יכול בדם ולא במים ת"ל במים . וכיון עמ"ש בפסוק נ"א ובמים . וכן צריך לגרוס פה . ורש"י ז"ל כתב שם ת"ל מים גרסינן ולא גרסינן במים דהא על המים החיים כתיב בקרא . ובעניי ברור לי שכיון עמ"ש בפסוק נ"א ובמים . וכן צריך

להגיה

תורה אור

שלא מלאו דרוש . אמרו שהפסח הנמנה הוא שם המין ולזה צריך לומר אחד כמ"ש (בספרי פסקא קסא ובגמ' בכ"מ) על יעד. אחד לא יענה בנפש זה בנה אב כ"מ שנאמר עד סרי כאן שנים עד שיפרש אחד . ול"ע בשבת (דף סג) מעמא דל"ע לית לי' דרשה זו של אחד :

זְיָת אֵזוֹבָא וְיִטְבּוֹל יַתְהוֹן וְיָת צִפְּרָא חַיְתָא בִּדְמָא דְצִפְּרָא דְנְכִסְתָּא עַל מֵי מַבּוּעַ: ז וְיַדֵּי עַל דְמִדַּכֵּי מִן סְגִירוּתָא שְׁבַע זִמְנִין וִידַכִּינֵיהּ וִישַׁלַּח יָת צִפְּרָא חַיְתָא

ספרא

יח (ד) כלי יכול א' מן הכלים ת"ל חרש אי חרס יכול מקידה ת"ל כלי. הא כיצד זו פיילי של חרש: **יט** מים חיים ולא מים מלוחים ולא מים פושרים. ולא מים מכזבים ולא מים מנטפים:

כ ר' אליעזר אומר מה מים שלא נעשה בהם מלאכה אף כלי שלא נעשה בו מלאכה. ר"ש אומר מה מים הברורים שבמינם אף צפור הברורה שבמינה זו קיפל:

כא (ה) כיצד הוא עושה נוטל ארז ואזוב ושני תולעת וכורכן בשירי לשון זמקיף להם ראשי גפיים וראש הזנב משל שניה וטובל ומזה: **כב** בדם יכול בדם ודאי תלמוד לומר [ובמים החיים] אי במים יכול עד שיהיו כולם מים חיים ת"ל בדם הא באיזה צד מים חיים שדם הצפור ניכר בהם שיערו חכמים רביעית:

כג (ו) ומנין אם נשפך הדם תמות המשולחת מתה המשולחת ישפך הדם ת"ל את הצפר החיה יקח אותה:

כד [יקח אותה] מלמד שהוא מפרישה לעצמה. ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב וטבל מה ת"ל. יכול הואיל ולא היתה עמם בכלל אגודה לא תהא בכלל טבילה ת"ל וטבל אותם ואת הצפור החי' בדם הצפור השחוטה החזיר את הצפור לכלל טבילה: **כה** (ז) השחוטה ולא המלוקה. והלא דין הוא הואיל ודרך הכשרו בפנים בעוף ודרך הכשרו בחוץ בעוף. מה דרך הכשרו בפנים במליקה אף דרך הכשרו בחוץ במליקה. ת"ל השחוטה ולא המלוקה. צפור השחוטה על המים החיים אין כלי חרש על מים חיים. (פרשה ב) **כו** (א) והזה לאחר ידו של מצורע וי"א על מצחו:

כז והזה על המטהר מן הצרעת שבע

התורה והמצוה

להגיה בירושלמי שם). והם יכתב בשניהם בדם ובמים, נאמר שיהיה דם מעט עד שישארו מים חיים ר"ל ברואים לא מקולקלים ע"י הדם דהא מים חיים כתיב. לכן כתוב פה בדם על המים שהדם עיקר (ובגמ' דסוטה שם פלפל בזה לרבנן דפליגי על ר"י דמצריך שיהיה הדם ניכר עי"ש, וקושר דבריהם דרבנן ס"ל שי"ל דצריך קרא שיהיו מעורבבים. כי ממ"ש בדם על המים י"ל שישחוט בדפני דמגא, ר"ל שפעולת השחיטה תהי' על המים ובכ"ז יהי' הדם בפ"ע. וצריך בדם ובמים שיהיו מעורבבים. ור"י ס"ל דאין לטעות שישחט בדפני דמגא. וידעינן מעורבים והיה יכול לכתב בפסוק כ"א וטבל בהם. וכתב וטבל בדם ובמים ידעינן דשם לימד מעורבבים. ובמ"ש בדם על המים למד שיהיה הדם עיקר וניכר עיי"ש והבן):

כג את הצפור החיה יקח אותה. כבר באר (באה"ש כלל ר"י) שכ"מ שכפל הכינוי עם גוף הפעול יש בו דרוש. כמו שדרשו וראהו את הילד שראתה שכינה עמו וכן בכ"מ. שהי' די לומר את הצפור החיה יקח. ודרשו שבא לדייק רק אותה יקח לא זולתה. שאם מתה המשולחת לא יקח אחרת מהחיה לטבלה בדם זה כי רק הצפור החי' שנז' רק אותה יקח. ומזה נדע ג"כ שאם נשפך הדם תמות המשולחת ולא ישחוט אחרת דהא באר שרק הצפור החי' שהיתה שותפה של השחוטה יקח. (וכ"ה בנגעים פי"ד מ"ח):

כד את הצפור החיה יקח אותה ואת עץ הארז וכו' וטבל אותם ואת הצפור השחוטה. כבר התבאר (בסימן כא) שלכן כתיב לקיחת הצפור בפ"ע ללמד שאינה נאגדת עם יתר המינים. רק לוקחה בפ"ע עיי"ש. וז"ש מלמד שהוא מפרישה לעצמה. ומ"ש שנית וטבל אותם ואת הצפור השחוטה דלא נטעה שכמו שאינו אוגד הצפור עם הג' מינים כן אינו טובל אותו לכן אמר שיטבול גם הצפור וכנ"ל בס' הנז':

כה בדם הצפור השחוטה על המים החיים. ממ"ש למעלה אל כ"ח על מים חיים יש לטעות ולפרש שהכלי יהיה על המים והוא ישחוט אל הכלי. לכן חזר לאמר השחוטה על המים שישחט לתוך המים, וז"ש צפור השחוטה על המים החיים אין כ"ח על מים חיים. ומ"ש בפסוק כ"א שנים בדם הצפור השחוטה בא למעט שלא ימלוק. די"ש לטעות כמו שהעוף המכשירו בפנים (במצורע עני שמביא עוף) הוא במליקה כן המכשיר שבחוץ יהא מצותו במליקה קמ"ל:

כו והזה על המטהר. מלת על כשבא בדיוק הוא דוקא מלמעלה ועל גבו של דבר. וכשבא בשלום הוא בכ"מ שנופל על דבר כמו וזרקו את דמו על המזבח סביב. וזה דעת מ"ד לאחר ידו היינו ע"ג ידו. ומ"ד ע"ג מצחו דייק ממה שמלת על נכתב בטעם ולא נסמך במקף כדין המלה הזאת בכ"מ. וסוף שגה במסורה ריש ויקרא עם ח' על בטעם מאריכים. ומ"כ אמר על מצחו. וכת"י וידי על בית אפוהי, ודעות אלה מובאים בנגעים (פי"ד מ"א):

כז והזה על המטהר מן הצרעת למה שאל כשם שנים שהי' די לאמר והזה עליו. ומה שדקדק לאמר

הַמִּטַּהֵר אֶת־בְּגָדָיו וְגִלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר וְאַחַר יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְיָשַׁב מִחוּץ לְאָהֳלוֹ שִׁבְעַת

רש"י

כחזיר את השער לכלל טבילה: (ח) וישב מחוץ לאהלו. מלמד שאסור בתשמיש ל' (ת"כ):

שפתי חכמים

שמהן באגודה ולא הזכיר בקרא במה הן כרוכין: י' דגמרינן אהלו מאהליכם דכתיב גבי מתן תורה דכתיב לך אמור להם שובו

התורה והמצוה

לאמר המטהר מן הצרעת והיה די לאמר על המטהר כמ"ש בכל הפרשה. פי' חז"ל שבא למעט שהזיית שבע הוא רק על המטהר מן הצרעת לא המטהר מט"מ אף שי"ל מעלה שמזה בג' וז' ה"ל ז' הזיות. ואמר (במשנה ג') שאין ללמוד ק"ו שמצורע שחמור שטעון ז' הזיות יהא טעון גם הזאות ג' וז'. דהא אמר והזה וטהרו וכ' ושלח החיה ואחר יבא אל המחנה הרי שא"ל להמתין ז' ימים על ההזיות:

כח והזה וכו' וטהרו. באמת עדיין אינו טהור דהא אמר ושלח וכבס וגלח ורחץ וטהר. רק שאם לא יאמר וטהרו יהא מלת וטהר מוסב על כולם שאחר שיעשה כל המעשים יטהר. ונאמר דכולם מעכבים, לכן אמר והזה וטהר. וגלח ורחץ וטהר. ומזה ידעינן שעל כל פרט אמר בפ"ע וטהר. ע"י ההזי' יהא טהור. ר"ל שהזי' מעכבת הטהרה, וע"י הגלוח והרחיצה יהא טהור שגם הם מעכבים הטהרה. אבל ושלח וכבס אינו מעכב את הטהרה. ידעינן עתה שמ"ש וטהר מבאר דברים המעכבים את הטהרה. ובאר והזה וטהר. שהזיה מעכבת. ואמר ושלח וכבס. ואלה אין מעכבים הטהרה. ושב לאמר וגלח ורחץ וטהר שגם שני אלה מעכבים הטהרה. פי' הא"ל שוטהר השני אין מוסב רק על ורחץ דסמיך לי'. דסברה הוא שדברים שבגופו מעכבים כמו שהזי' מעכבת על שהיא דברים שבגופו וז"ש בספרא יכול יהיו כולם מעכבים ת"ל וטהרו וטהר. טהרה אמורה למעלה וטהרה אמורה למטה וכו':

כט ושלח את הצפור החיה על פני השדה מבואר שיש הבדל בין שדה ובין מדבר. השדה הוא מקום זרע. אבל המדבר נבדל מן הישוב לגמרי. ובפסוק נ"ג אמר ושלח אל מחוץ לעיר אל פני השדה. מבואר שאין די במה שמשלח מן העיר רק אל השדה דוקא. מזה הוציאו שלא ישלח לים ולמדבר. ולא כלפי העיר. ויש הבדל בין כשאומר ושלח אל השדה ובין כשאומר על פני השדה. שעל פני מציין בהיותו בגבול הדבר ואינו מציין תיכו' ויאמר שם. כמו וישקיפו על פני סדום. אשר על פני יריחו (דברים לב). על פני חברון (שופטים טז) ומזה מבואר שא"ל דוקא שתשאר בשדה ואפי' שלחה וחזרה הגם שלא היתה בשדה היתה על פני השדה. וכן בת"י ומתכשרא למיכלא וית צפורא נכיסא הוה מקבר כהנא לתיחמי מצורע (כמ"ש במשנה פי"ד דנגעים וקוברה בפניו). וז"ש בקדושין (דף נז) ושלח על פני השדה כשדה מה שדה מותרת אף האי נמי מותרת והאי מבע"ל לכדתניא שדה שלא יעמד ביפו וכו' נכתב קרא שדה מאי (על פני) השדה [כצ"ל] ש"מ תרתי. רבא אמר לא אמרה תורה שלח לתקלה. ר"ל אחר שנאמר ע"פ השדה בודאי מותרת לאכל שאל"כ יגיע מזה תקלה:

ל וכבס המטהר את בגדיו שמלותה שעה לא יטמא משכב ומושב. ועדיין הוא מטמא בגדים במגע כל ימי ספרו. ואחר ימי ספרו מכבס שנית בגדים שנגע בהם. וכבר התבאר (תזריע ס' סה) שלדעת רש"י והר"ש והתוס' הוא מטמא מו"מ לטמא אוכלים ומשקים. ולא לטמא אדם וכלים כזב כמ"ש בפסחים (דף סז) וכ"ד הראב"ד (פי"ג מה' מ"ל הי"ג) ועי' במ"ל שם (פ"י ה"א):

לא וגלח את כל שערו דינו כמו בגלוח השני שבימי ספרו שמגלח כל שער הגראה ומניח שער בית הסתרים. ואף שמגד הסברה היינו מחלקים ביניהם שתגלחת זו הוא מטומאה חמורה יותר. הלשון שוה. בכ"ב כתיב את כל שערו. ובפסוק שאח"ז כתוב את כל שערו. ושם פי' שהוא רק שער הגראה וה"ה הכא:

לב ורחץ במים. מדלא כתב במים חיים כמו בזב. משמע שא"ל מים חיים. ומפני שעדיין יש לטעות ע"י ק"ו שכיון במצורע טעון הזיית מים חיים מה שאין הזב טעון כ"ש שטעון טבילה במים חיים. לכן כתב אח"כ ורחץ בשרו במים. שמלת בשרו מיותר ובא ללמד שדי שירחץ הבשר במים. וא"ל מים חיים. והלוא זה הוכפל בספרא פ' זבין (פ"ה מ"ט) וממעט לה מן ורחץ בשרו. וכן יש להגיה כאן ת"ל ורחץ בשרו ושם יק' דרוש הזה בפרשות עיי"ש:

לג ואחר יבא אל המחנה, כ"מ שאמר מלת אחר היא סמיכת הדבר אחר דבר קודם לו כמ"ש בסנהדרין (דף קב) אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מאי אחר א"ר אבא אחר שתפש הקב"ה לירבעם בבגדו. ויש הבדל בין אחר ובין אחרי. כמ"ש במדרש רבה (פ' מד) ר' יודן אומר אחר סמוך אחרי מופלג שמלת אחר מורה סמיכות הדבר אחר דבר א' קודם. ומלת אחרי מורה אחרי דברים או זמנים שונים. וכ"ד הספרא בכ"מ כמ"ש (בהר פרשה ג משנה יוד) אחר היובל סמוך ליובל, וכן בפ' בחקותי (פ"י) על אחר היובל יקדים שדהו. ולקמן (פרק ג מי"ג) ואחר ישחט את העולה אחר המעשה הזה עמ"ש. ובפ' זבין (פ' ט) ונאמר

עַל אַפֵּי חַקְלָא: ח וִיצַבַּע דְמִדַּכֵּי יַת לְבוּשׁוֹהִי וִיגַלַּח יַת כָּל שַׂעֲרֵיהּ וְיַסְחֵי בְמַיָּא וְיִדְכֵּי וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל לְמַשְׁרִיתָא וְיִתֵּיב מִבָּרָא לְמַשְׁכְּנֵיהּ שַׁבְעָא יוֹמִין: ט וִיהֵי

ספרא

פעמים הטהר מן הצרעת טעון שבע הזיות אין טמא מת טעון הזיות שבע. (ב) הלא דין הוא מה אם מצורע שאינו טעון הזיה בשלישי ובשביעי טעון הזיית שבע. טמא מת שטעון הזיית שלישי ושביעי אינו דין שיטעון הזיית שבע. ת"ל והזה על המטהר מן הצרעת. הטהר מן הצרעת טעון הזיית שבע ואין ט"מ טעון הזיית שבע. (ג) ק"ו למצורע שיטעון הזיית שלישי ושביעי. מה אם ט"מ שאינו טעון הזיית שבע טעון הזיה בשלישי ובשביעי. מצורע שהוא טעון הזיית שבע אינו דין שיטעון הזי' בשלישי ובשביעי ת"ל שבע פעמים וטהרו הזיית שבע הוא טעון ואינו טעון הזיה בשלישי ובשביעי:

כח (ד) וטהרו בדברים הנעשים בגופו. יכול יהי מסולק ת"ל ושלח וגלח וכבס ורחץ. יכול יהיו כולם מעכבים אותו. ת"ל וטהרו וטהרו. טהרה אמורה למעלה וטהרה אמורה למטה. מה טהרה האמורה למעלה בדברים הנעשים בגופו אף טהרה האמורה למטה בדברים הנעשים בגופו:

כט (ה) ושלח את הצפור החיה שלא יעמוד ביפו וישלחנה לים. שלא יעמוד בגבת וישלחנה למדבר. שלא יעמוד חוץ לעיר וישלחנה כלפי העיר. אל פני השדה הא אם שלחה והזרה לתוך ידו מותרת באכילה:

ל (ו) וכבס המטהר את בגדיו אר"ש מה זה בא ללמדנו. אם ללמוד מלטמא בגדים במגע והלא ק"ו הוא. אם בימי ספרו שאינו מטמא בביאה מטמא בגדים במגע. בימי גמרו שמטמא בביאה א"ד שיטמא בגדים במגע. א"כ למה נאמר וכבס המטהר את בגדיו מלטמא משכב ומושב מפני שהם שני כבוסים א' מלטמא מו"מ וא' מלטמא בגדים במגע:

לא (ז) וגלח את כל שערו יכול אף בית הסתרים. ודין הוא נאמר תגלחת בימי ספרו. ונאמר תגלחת בימי גמרו. מה תגלחת האמור בימי ספרו פרט לבית הסתרים אף תגלחת האמור בימי גמרו פרט לבית הסתרים. (ח) הין אם הקל בימי ספרו שאינו מטמא מו"מ ואינו מטמא בביאה. ניקל בימי גמרו שהוא מטמא מו"מ ומטמא בביאה. הואיל והוא מטמא מו"מ ומטמא בביאה יגלח אף בית הסתרים ת"ל כל שערו לגז"ש מה כל שערו האמור בימי ספרו פרט לבית הסתרים אף כל שערו האמור בימי גמרו פרט לבית הסתרים:

לב (ט) ורחץ אפי' במי מקוה. והלא דין הוא. מה אם הזב שאינו טעון הזיית מים חיים טעון ביאת מים חיים מצורע שטעון הזיית מים חיים א"ד שיטעון ביאת מים חיים ת"ל ורחץ [בשרו] במים אפי' במי מקוה:

לג ורחץ במים וטהר ואחר יבא אל המחנה רחיצת גופו מעכבת ליכנס לפנים מן המחנה ואין שלוח צפרים וכבוס בגדים מעכבים אותו לכנס לפנים מן המחנה:

לד (יא) וישב מחוץ לאהלו יהא כמנודה ויהא אסור בתשמיש המטה. אהלו אין אהלו אלא אשתו שנא' שובו לכם לאהליכם. ז' ימים ולא ימי החלטו דברי ר' יהודה. ר"י בר' יהודה אומר ק"ו לימי החלטו. א"ר חייא השבתי לפני רבי והלא למדנו רבי שלא היה יותם לעוזיה אלא בימי החלטו א"ל אף אני כך אמרתי:

התורה והמצוה

ואחר תפסר אחר אחר לכונן (עמש"ם בסימן קנ"ג) ובנזיר (דף מו) ואחר ישתה הנזיר יין דא"א אחר כל המעשים כולם והכ"א אחר מעשה יחידי. מ"מ דהחכמים יליף מן אחר הנגלחו את נזרו שהוא מעשה יחידי. (וי"ל דר"א ס"ל כדעת ר"ה במ"ד שם דס"ל בהפך דאחר מופלג ואחרי סמוך) ובברכות (דף ס) ואחר ילדה בת מאי ואחר אמר רב אחר שדנה לאה דין בעצמה. ר"ל שאם פי' אחר כל הולדות היל"ל ואחרי כן (ועמ"ש לקמן (ס' פו) על ואחרי כן יצא הכהן). וזה שאוכיח פה עמ"ש ואחר יבא שהייט אחר דבר אחד שהוא הרחיצה לא אחר דברים רבים שונים שהם הרחיצה והצפרים שנז' בפ'. שאז היל"ל ואחרי כן בלשון רבים והיה מוסב על כל המעשים לא מלת ואחר:

לד וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים. ופי' חז"ל שהוא איסור תשמיש. כמו שובו לכם לאהליכם שע"כ להתיר תשמיש כי לא אסר להם עד עתה שלא יהיו בביתם. (וכמ"ש בשבת דף פז וביצה דף ה). וכן במ"ש וילכו לאהליהם שמחים פי' בשבת (דף ל) שמצאו נשותיהם בטהרה וביבמות (דף סב) על וידעת כי שלום אהליך וסנהדרין (דף סב) על אור חשך באהלו, (ודף קי) על ומשה יקח את האהל, תן דרשו על ביתו זו אשתו, ודעת ריב"י שכ"ש בימי החלטו, וכן בת"י על בדד ישב ת' ולנד אנתתיה לא יתקרב, וכן ת' פה, אבל ר"י ס"ל דרק בימי'

יָמִים׃ ט וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יְגַלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ אֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־זְקָנוֹ וְאֵת גַּבֹּת עֵינָיו וְאֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ יְגַלֵּחַ וְכִבֶּס אֶת־בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְטָהֵר׃ י וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִקַּח שְׁנֵי־כְבָשִׂים תְּמִימִם וְכַבְשָׂה אַחַת בַּת־שְׁנָתָהּ תְּמִימָה וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה

רש"י

(ט) את כל שערו וגו'. כלל ופרט וכלל להביא כל מקום מ כנוס שער ונראה: (י) וכבשה אחת. נ לחטאת: ושלשה עשרונים. לנסכי שלשה כבשים הללו שחטאתו ואשמו של מצורע ס טעונין נסכים (סוטה

שפתי חכמים

לכם לאהליכם שהתיר להם תשמיש המטה: מ יגלח את כל שערו כלל את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו פרט ואת כל שערו יגלח חזר וכלל כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש מקום כנוס שער ונראה אף כל מקום כנוס שער ונראה כגון שפמו לאפוקי שער של בית השחי ושל בית הערוה אע"פ שכנוס שער אינו נראה ולאפוקי שער שעל גבי בידים אע"פ שנראה אינו כנוס שער כמו הפרט: נ וכבש אחד בא לאשם דכתיב ולקח הכהן את כבש האחד והקריב אותו לאשם אבל בכבש האחד וכבשה אחת לא פירש כלום רק כתב ואמר האחד לעולה והאחד לחטאת, וכבש השני ע"כ בא לעולה דאין מביאין נקבה לעולה כדכתיב בפרשת ויקרא וע"כ כבשה לחטאת: ס כלומר אע"פ שאר חטאת ואשמות אין טעונים נסכים וילפינן לה מקרא דלפלא נדר או נדבה כלא בנדר ובנדבה טעונין נסכים שאינו בא בנדר ובנדבה אינן טעונין נסכים א"כ ס"א דהג' עשרונים דהכא במנחה הבאה בפני עצמה קמיירי, ולא במנחת נסכים דא"כ לא היה צריך אלא עשרון אחד לעולה לכך הוצרך לפרש שכן באין לשלשה

התורה והמצוה

ספרו אמור דאם הי' אסור גם התלה הי"ל ויושב שבעת ימים מחוץ לאהלו כיון שחוץ לאהלו אינו דבר חדש. רק מספר השבעה, וכלל בלשון שהדבר שהוא חדוש במאמר יקדם תמיד כמ"ש בכל הספר. וע"כ שישיבתו חוץ לאהלו הוא דבר חידוש, וכן דעת ר' יוסי נולד בימי חלוטו של עוזי' עי' במו"ק (דף ה') באורך, ומ"ש יהא כמנודה הוא ענין בפ"ע, כמ"ש במו"ק (דף טו):

לה **ביום השביעי** כבר התבאר נו (ס' מ) שכ"מ שאמר ביום ממעט לילה, **והנה** אם לא הי' אומר רק וגלח את כל שערו הי' זה כלל כולל, ולכן כתב גבות עיניו למעט מה שאינו דומה לגבות עיניו, אמנם בזה הייתי ממעט כל שבלתי דומה דהיינו בית הסתרים (ופי' בית הסתרים דמשנה ב' הוא מקום שאינו נראה רק ע"י פעולה אם יפשוט מלבושיו, ואם יגבי' ידו כעודר כנז' לענין ראיית הנגע) לכן כתב ריבוי שנית את כל שערו ומרבה אף פיזור שער ואף אין נראה רק ע"י פעולה, ואינו ממעט רק שער שבתוך החוטם, מפני שא"א להראות כלל להרמב"ם או מפני שאינו ברוב ב"א להראב"ד, כ"ה בסוטה (דף טז), וכפי מה שפי' הרא"מ והק"א ברייתא זאת שהוא לר"ע שדרים רבוי' ומעוטא, ומ"ש בנזיר (פרק ו' מ"ג) כך נראה לתגלחתו אתיא כמאן דדריש כללי ופרטי ועי' בירושלמי פ"ק דקדושין ה"ב:

לו **את ראשו ואת זקנו**. אם לענין שידרש בריבוי ומיעוט וריבוי די שיכתב גבות עיניו (כמ"ש התוס' יבמות דף ה) ולמה כתב ראשו וזקנו, דרים ראשו אתיא למשרי נזיר אף שנאמר בו תער לא יעבר על ראשו וזקנו למשרי כהן ובשניהם יש עשה ול"ת, ועפ"ז קשה למה לי ראשו וזקנו, כמו ששאל בגמ' נזיר (דף נח) על ברייתות אלה, ומשיב שם שנזיר מכהן לא יליף שהוא לאו שהש"ב וכהן מנזיר שכל ללמוד בא ללמד דתגלחת מצורע רק בתער, ואם נרצה להשוות דברי הספרא עם הגמ' מ"ש הזקן אינו אסור במספרים ובתער וכם פה יש לגרוס בהפך הראש אסור בכל אדם. והזקן אינו אסור בכ"א פי' ראש נזיר נוהג בכל אדם וזקן של כהן רק בכהנים ולפי הגי' דפה, הוא ענין אחר ור"ל הראש חמור מן הזקן שאסור גם במספרים והזקן חמור שנוהג בכל אדם ר"ל זקן אבל הקפת הראש אינו נוהג בנשים אע"ג שי"ל שער הראש כמ"ש (בספ"ק דקדושין) כן פי' הרא"ס ובפסיקתא זוטרתא פי' הראש מותר בכ"א דסבר הקפת כל הראש לאו שמיה הקפה, ולפ"ז משמע שלא הי' לפני בעלי הש"ס סוף ברייתא זו, ויש בזה פלפולים שונים ביבמות בסוגיא דעלי' ובנזיר (דף מב ודף נח) ואכמ"ל:

לז **ואת גבות עיניו** הם השער שעל המצח למעלה מן העינים מלשון גב וגובה, כי שער שעל העינים נקראים עפעפי עיניו וכן במ"ש או גבן פי' בבכורות (דף מג) שער שבגב העינים וריב"ג דרים מלת עיניו שהיל"ל ואת גבותיו:

לח **ואת כל שערו יגלח** למה כפל שנית שאל יגלח, ומבואר אצלינו בכל הספר. שאם נז' פעל בתנאי וכפלו שנית שנים, ר"ל שיעשה הפעל בכל אופן אף שלא כפי התנאי כמ"ש ישרף אחפ"י שאין עליו (כמ"ש באילת השחר כלל קנו) וכן לשמח מ"ש בשביעי יגלח, הוסיף יגלח בכל אופן אף ביום

בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְגַלַּח יָת כָּל שְׂעָרֵיהּ יָת רֵישֵׁיהּ וְיָת דִּקְנֵיהּ וְיָת גְּבִינֵי עֵינוֹהִי וְיָת כָּל שְׂעָרֵיהּ יְגַלַּח וִיצַבַּע יָת לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יָת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וְיִדְכֵּי: י וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יִסַּב תְּרֵין אִימְּרִין שַׁלְמִין וְאִימַּרְתָּא חֲדָא בַּת שַׁתַּהּ שַׁלְמְתָא וּתְלָתָא

ספרא

(פרק ב) לה (א) בשביעי יכול בין ביום ובין בלילה ת"ל ביום ולא בלילה. (ב) יגלח את כל שערו יכול אף בית הסתרים ת"ל גבות עיניו מה גבות עיניו בנראה פרט לבית הסתרים אף כל שער בנראה פרט לבית הסתרים. (ג) אי מה גבות עיניו מקום כינוס שער ונראה אף אין לי אלא מקום כינוס שער ונראה. מנין לרבות כינוס שער שאינו נראה פיזור שער בנראה פיזור שער ואינו נראה ת"ל את כל שערו יגלח: לו (ד) ראשו מה ת"ל. לפי שנאמר תער לא יעבר על ראשו יכול אף המנוגע ת"ל ראשו. זקנו מה ת"ל לפי שנאמר ופאת זקנם לא יגלחו יכול אף המנוגע ת"ל זקנו. מה ת"ל ראשו ומה ת"ל זקנו. לפי שיש בראש מה שאין בזקן ובזקן מה שאין בראש. הראש אסור במספרים ובתער והזקן אינו אסור במספרים (ובתער). הראש מותר בכל אדם והזקן אסור בכל אדם. הא לפי שיש בראש מה שאין בזקן ובזקן מה שאין בראש. צ"ל ראשו וצ"ל זקנו: לז (ה) ריה"ג אומר גבות עיניו ולא ריסי עינים: לח את כל שערו מה ת"ל יגלח אלא ליתן אחריות לתגלחת שאם לא גלח בשביעי מגלח בשמיני ובתשיעי ובעשירי. (ו) שלשה מגלחים ותגלחתן מצוה הנזיר והמצורע והלוים וכולן שגלחו שלא בתער או ששיירו שתי שערות לא עשו כלום:

לט (ז) בשביעי יגלח בשמיני יביא. שאם גלח בשביעי יביא קרבנותיו בשמיני ואם גלח בשמיני [אינו] מביא קרבנותיו בו ביום דברי ר"ע. א"ל ר"ט מה בין זה לנזיר. א"ל שהנזיר טהרתו תלוית בימים. ומצורע טהרתו תלויה בתגלחתו ואינו מביא קרבנותיו אא"כ היה מעורב שמש: מ (ח) יקח כבשים מיעוט כבשים שנים א"כ למה נאמר שני שיהיו שוים מנין אעפ"י שאינם שוים כשרים ת"ל כבש כבש ריבה: (ט) וכבשה אחת בת שנתה שתהיה ברורה. אחת מלמד שמביא אחת על נגעים הרבה. בת שנתה לא שנה למנין עולם: מא ושלשה עשרונים סולת בלולה בשמן לבהמה יכול (אף)

התורה והמצוה

הת' וס', ומ"ש ג' מגלחים פי' בגמ' פ' ג' מינים:

לט וביום השמיני יקח פי' חז"ל שזה דוקא אם גלח בשביעי והיה לו הערב שמש אז יביא קרבנותיו בשמיני, אבל אם מגלח בשמיני לא יוכל להביא קרבנותיו עד התשיעי כדי שיהא לו הערב שמש בשמיני, ור"ש שאל לר"ע מה בין מצורע ונזיר שבנזיר הדין שאם גלח בשמיני מביא קרבנותיו בו ביום, והשיב לו שמצורע אינו טהור רק עד אחר התגלחת ואפי' שכבר בז' צריך לטבול שנית אחר גלוח כמ"ש יגלח וכבס בגדיו, וא"כ אם גלח בשמיני לא הי' לו הערב שמש ואיך יביא קרבנותיו. משא"כ הנזיר כיון שכבר בז' נטהר אף קודם גלוח, וכשגלח בז' מגלח בשמיני ומביא קרבנותיו בו ביום שכבר הי' לו הערב שמש, וכן אמר בפרק ג' מינים משנה ו' וכן גריס הר"ש והתוס' והרמב"ם אינו מביא, וכן עקר כמו שהאריך בק"א:

מ יקח שני כבשים כבר באתו (ויקרא ס' סכ"ח) שכ"מ שאמר בציוי שם הרבים א"צ"ל מספר שני דהתם רבים שנים, ובמקום שאמר מספר שני דרשוהו חז"ל שבא להורות על השיוי וכמו שית' זה בפרשות לכל חוקותיו בפ' אחרי (ס' יז), ובכ"ז ממ"ש ולקח את הכבש האחד, שהי' די לאמר את הכבש, או את האחד בא להורות שבדיעבד לא קפדינן על השיוי, ומ"ש וכבשה אחת בארתי למעלה (ס' יז) ובתורה אור באלך שכ"מ שבא שם היחיד א"צ לומר מספר אחד, ודרשוהו בכ"מ. אולם פה בדרש שני דרשות יפלא בעיני. וע"כ הוא כמו דבר אחר ובאמת בכריתות (דף ט') דריש שיביא אחת על נגעים הרבה מן זאת תורת המצורע ולדידי' מורה אחת שתהא ברורה, ומ"ש בת שנתה לא שנה למנין עולם עי' תזריע (ס' כ"ד):

מא ושלשה עשרונים סולת בלולה בשמן למנחה אחר שחטאת ואשם אין טעון נסכים, כמ"ש בפ' נסכים לפלא נדר או בנדבה, י"ל לכאורה שהשלשה עשרונים אלה היה מנחה בפ"ע, וחז"ל הכריעו שהיה זה מנחת נסכים ממ"ש (פסוק ק) והעלה הכהן את העולה ואת המנחה המזבחה, שפשוטו מורה שר"ל מנחת העולה, כמ"ש תמיד עולה ומנחה (ויקרא כ"ג ל"ז במדבר כ"ח כ"ט), וכן ממ"ש והעלה את העולה ואת המנחה משמע שהמנחה כליל כמו העולה ובודאי היא מנחת נסכים שהוא כליל, דמנחה הבא בפ"ע נקמצת ושיריה נאכלים (וגם הוא מוכרע ממהית' (בסימן ס"א) שמ"ש והעלה את העולה הוא זרוז בלשון, ומרבה עולה שחטה שלא לשמה וקמ"ל שיעלה גם מנחת נסכים שעמה כמהית' שם, ומזב'

שבכם

בַּשָּׁמֶן וְלֹג אֶחָד שָׁמֶן׃ יא וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן הַמְטַהֵר אֵת הָאִישׁ הַמִּטַּהֵר וְאֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יב וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד וְהִקְרִיב אֹתוֹ לְאָשָׁם וְאֶת־לֹג הַשָּׁמֶן וְהֵנִיף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ שני

רש"י

י"ז) : ולג אחד שמן . להזות עליו שבע וליתן ממנו על תנוך אזנו ומתן ע בהונות: (יא) לפני ה'. בשער נקנור פ ולא בעזרה עצמה לפי שהוא מחוסר כפורים (מנחות נ"א, כלים ו') : (יב) והקריב אתו לאשם . יקריבנו לתוך העזרה צ לשם אשם : להניף . שהוא טעון תנופה חי : והניף אותם . את

שפתי חכמים

כבשים כללו : ע רש"י רוצה לתת טעם על כלוג הזה למה לא הכר בשום אחד מן נסכי הבהמות ועל זה פי' להזות וכו' ברא"ם. ונראה דגורל לפרש דרש"י בא לפרש דלא נטעה לומר שהוא השמן למנחת נסכים. ומה שהקשה הרא"ם איך נטעה לומר וכו' י"ל דס"ק קרא מנחה בלולה בשמן ובכמה שמן הוא בולל את המנחה בלוג אחד שמן לכך הוצרך לפרש להזות וכו' : פ נקנור שהוא למזרח העזרה וכי עומד שם אדם ופניו למערב הוא רואה פתח ההיכל והיינו פני ה' וכו' ולא נתקדש אלא שער נקנור בקדושת עזרה כדי שיוכל המצורע שהוא מחוסר כפורים לעמוד שם כדי שיוכל להכניס ידו לפנים להזות עליו ומחוסר כפורים שנכנס בעזרה חייב כרת לכך לא קדשוהו בקדושת עזרה עיין בהרא"ם : צ מדכתיב אח"כ ושחט את הכבש משמע דעדיין חי והאיך מקריבין אותו אלא יקריבנו לתוך עזרה ונתן טעם כזה כדי להניף אותו חי לפי שהוא

התורה והמצוה

מוכרח שמדבר מן מנחת נסכים (עיי"ש ותבין). (וזה כוונת הספרא משנה י"א), אולם עדיין י"ל שאת מן העשרונים היה מנחת נסכים אל העולה שטעונה נסכים בכ"מ, ושנים האחרים הי' מנחה בפ"ע לא נסכים לחטאת ואשם שלא מצאנו להם נסכים בשום מקום, וז"ש (במשנה יוד) עדיין הדבר צריך תלמוד. וגם צריך תלמוד אם יביא עמהם יין לנסכים כיון שהדבר חידוש, ולמדו זאת ממ"ש בפרשת נסכים (שלח ט"ו) ועשיתם אשה לה' עולה או זבח והקריב מנחה סולת עשרון וכו' ויין לנסך וכו' תעשה על העולה או לזבח לכבש האחד, שמ"ש שנית על העולה נא' לזבח מיותר, ודרשו על שעולה זו עולת מצורע לזבח להביא חטאת מצורע או לזבח להביא את אשמו, (וגז' בספרי שם בשם ר' נתן), והדרוש הזה בנוי לתלפיות על היסוד שהנחנו (ויקרא ס' שלא) שיש הבדל בין שימוש הלמד ובין שימוש מלת על. שהלמ"ד מורה החלוקה ומלת על מורה הצירוף, שאם ירצה לומר, לכל אחד ואחד יאמר בלמ"ד, וארבעה פנים לאחד. שני העומר לאחד, פי' לכל אחד. אבל מלת על תציין הכל ביחד. והקרבתם על הלחם, והקריב על בן הבקר, וכמ"ש עגלה על שני האילים ושור לאחד. וכן במ"ש על העולה או לזבח, שפי' על עולה אחת ולכל זבח וזבח ביחוד, בהכרח רומז למקום א' שנמצא שם עולה אחת ושני מיני זבחים שונים ושכולם אינם נדר ונדבה רק חובה, וזה ימצא בקרבן מצורע שמביא עולה. וחטאת ואשם, וז"ש לזבח להביא חטאת מצורע או לזבח להביא את אשמו, ר"ל שהלמ"ד מורה החלוקה. וכן מלת או באה על ענינים נבדלים, (ובארתי תזריע (ס' כג) שבא על ענין שיש בו רבותא יותר) ומוסיף אף לכל זבח, ובמנחות (דף צא) הביא ברייתא זאת, ופריך ותיפוק לי' תרווייהו מזבח דאמר מר חטאת ואשם מנין ת"ל זבח (פי' שהלא זבח הוא שם הסוג ולמה לי למ"ד החלוקה בל"ז שם זבח כולל שניהם דהי מינייהו מפקית) ומשני הכ"מ היכא דתרווייהו כי אהדדי ניהו אבל הכא דאשם להכשיר וחטאת לכפר צריך תרי קראי, (ר"ל כי נוכל לאמר דהמכפר יותר ידמה לנדר ונדבה מהמכשיר או בהפך ולא נלמד רק חד מינייהו. ובזה מיושב ק' התוס' ד"ה אבל) ופריך עוד אימא זו חטאת ואשם דנזיר וכו' ואימא זו עולת יולדת וכו', רבא אמר איזהו דבר שצריך ג' רבוין הוי אומר זו מצורע, הוא כמ"ש למעלה שבהכרח יצויר במק"א עולה ושני מיני זבחים שע"ז מודה למ"ד החלוקה של לזבח, וזה ל"מ ביולדת שאין שם רק עולה, ולא בנזיר כי נזיר טמא אין בו רק אשם ובנזיר טהור אין בו רק חטאת, ושלמים שיש בו א"צ רבויא דבהדיא כתיב בהו מנחה, ור"י בן בתירה אומר שידעינן זה ממ"ש בדלות ועשרון אחד וכו'. והדבר מובן:

מב ולוג אחד שמן, כבר התבאר למעלה (סימן יז) ובתורה אור באורך, שכ"מ שבא השם בלשון יחיד א"צ שיזכיר מלת אחד, וכ"מ שבא מלת אחד אחר שם היחיד יש בו דרוש, ולרוב בא להוציא מאיזה שמות, וכן פה היינו שומעים מן הסברא שיביא ג' לוגין לוג לעשרון כמו שהעני מביא לוג לעשרון אחד:

מג והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואותם וכו', משמעות הלשון שיעמיד את כל הנז' בפסוק הקודם שהם הג' כבשים וג' עשרונים ולוג שמן. אבל לפ"ז יקשה למה יעמידם שהעמדה הוא לעשות בו איזה דבר, והנה האשם יעמידנו ליתן עליו מדם האשם, וכן האשם והלוג יעמיד כדי להניף אותם ולתת מדמם על בהונות, אבל החטאת והעולה שאינו מקריב עד לבסוף למה יעמידם עתה, וגם

עֶסְרוֹנִין סוּלְתָּא מִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח וְלוּגָא חַד דִּמְשְׁחָא: יא וִיקִים כַּהֲנָא דִּמְדַכֵּי יָת גַּבְרָא דְּמִדַּכֵּי וְיָתְהוֹן קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: יב וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת אִמְּרָא חַד וִיקָרֵב

ספרא

למנחה. כשהוא אומר והעלה הכהן את העולה ואת המנחה המזבחה לימד שאינה אלא מנחת בהמה. (יוד) עדיין הדבר צריך תלמוד. כשהוא אומר תעשה על העולה זו עולת מצורע. לזבח להביא חטאת מצורע. או לזבח להביא את אשמו. (יא) ר"י בן בתירא אומר הרי הוא אומר ואם דל הוא וכו' ועשרון. מה מצינו בעני שהוא מביא בהמה אחת ומביא עשרון אחד. אף העשיר שהוא מביא ג' בהמות יביא ג' עשרונים. הא מה אני מקיים ג' עשרונים סולת בלולה בשמן לבהמה: (פרשה ג) **מב** (א) ולוג א' שמן שהיה בדין שיביא ג' לוגין מ"ם בעני שהוא מביא עשרון ומביא לוג אחד אף עשיר שמביא ג' עשרונים יביא ג' לוגין ת"ל ולוג אחד שמן:

מג (ב) והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואותם מלמד שהם טעונים עמידה כולם. יכול כשם שטעונים עמידה כך יטענו תנופה ת"ל האיש לא חטאת לא עולה. (ג) או אינו אלא איש להוציא את האשה ואת הקטן ת"ל המטהר בין איש בין אשה בין קטן: (ד) א"כ למה נאמר איש לא חטאת ולא עולה. א"כ למה נאמר אשם. שיכול הואיל ואשם בא להכשיר והאיש בא להכשיר מה אשם טעון תנופה אף האיש טעון תנופה ת"ל

התורה והמצוה

נצטרך לומר שמניף גם החטאת והעולה ומעמידם כדי להניף, ות"ש והניף אותם תנופה קאי על כל הנז' בכתוב הקודם. וז"ש בספרא והעמיד הכהן המטהר וכו' מלמד שהם טעונים עמידה כולם (ר"ל כן משמע לכאורה מפשטות הלשון) יכול כשם שטעונים עמידה כך יטענו תנופה (ר"ל וא"כ נאמר בהכרח שטעונים ג"כ תנופה כי למה יעמידם) ת"ל האיש לא חטאת ולא עולה. דבריהם נצרפים בעליל הדקדוק וההגיון. כי חק קבע בלשון שלא יאמר דבר א' בשני שמות אם לא במקום ששם אחד לבדו אינו מספיק, כמו ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת (ויקרא) עגלה משולשת עז משולשת איל משולש. שבאלה אין האומר חטאת ואומר משולשת מספיק ויוסיף המתואר. פר שעיר עגלה, וכן הצפור החיה, הצפור השחוטה, השעיר החי, אין המתואר מספיק ומוסיף התואר החיה השחוטה, וכבר דברנו בכלל זה פעמים רבות. והנה פה היה די בשם המטהר לבד כמו שקראו בכל הפרשה ולקח המטהר ולמה הוסיף שם האיש. מזה מבואר כי שם המטהר לבד אינו נותן הבדל פה, כי הוא אינו מעמיד את כל הנז' בכתוב רק את האיש ואת האשם ולוג השמן. והאשם ולוג השמן הם ג"כ מטהרים ומכשירים לאכל בקדשים כמ"ש במשנה ד' הואיל והאשם בא להכשיר והאיש בא להכשיר, וא"כ שם מטהר כולל שניהם (הגם שטהרת האיש בנפעל וטהרת האשם בפיעל בכ"ז שניה' באים להכשיר), ולכן מוכרח להוסיף תואר האיש, שזה הבדל בין השמות האיש, ואותם שהיא הבהמה והלוג, ומזה מוכרח שאינו מעמיד רק המטהרי' שהם האיש והאשם, אבל אם מעמיד גם החטאת והעולה שהם בלתי מטהרים ומכשירים, הי' די לאמר את המטהר ואותם, ר"ל המטהר והבלתי מטהר ולמה הוסיף שם האיש. וז"ש ת"ל האיש לא חטאת ולא עולה, ובמשנה ד' שואל או אינו אלא איש להוציא את האשה ואת הקטן. ר"ל מנ"ל הוכחה זאת, שי"ל שמלת אותם מוסב לכולם שיעמיד את כל הנז' בכתוב. ומה שלא אמר והעמיד את המטהר והוסיף שם איש. אינו בא לאת הבדל בין השמות רק בא לגופי' ללמד שלא יעמיד רק איש המטהר. היינו איש גדול ואיש ולא אשה, והשיבו ת"ל המטהר בין איש בין אשה בין קטן, השיבו בחכמה ודעת עפ"י מה שבארתי (תזריע ס' קג) שבשם איש יבא לפעמים לציין המין ומגביל אל שם אשה. וכן יורה על איש גדול בשנים. כמו שבארתי (ויקרא ס' י) שזה ההבדל בין שם איש ובין שם אדם, שכולל גם אשה וקטן עיי"ש, ולפעמים יבא שם איש להורות על הכללות או אל חבור המתואר אל התואר. כמו איש צרוע איש טהור. ואז לא בא על הכוונה למעט אשה. כמו איש דמים איש מרמה איש בליעל וכדומה. וז"ש ת"ל המטהר פי' הלא אמר האיש המטהר. ובא שם איש לחבר המתואר עם התואר. ובזה לא בא על הכוונה למעט אשה, א"כ למה נאמר איש לא חטאת ולא עולה. ר"ל וא"כ הי' מספיק בשם מטהר לבד, וע"כ שאינו מדבר רק מאשם ולוג שמן שמכשירים. והם ג"כ מטהרים כמו האיש. ולכן צריך להבדיל ביניהם בשם איש. אולם לפ"ז יפלא למה האריך הכתוב וחלקם לשני כתובים כן היה לו לומר **והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואת כבש האשם ואת לוג השמן והניף אותם תנופה**. וז"ש (במשנה ה) א"כ למה נאמר אשם. (פי' למה נאמר האשם במאמר בפ"ע, והאריך ללא צורך אחר שבמ"ש ואותם כיון על האשם. למה חזרו בכתוב בפי' והאריך בזה). והשיבו שאם יכתב כן ונאמר שמ"ש והניף אותם תנופה קאי גם על האיש המטהר ונאמר שגם האיש טעון תנופה (בשגם הסברה נותנת כך כמ"ש שיכול הואיל

יג וְשָׁחַט אֶת־הַכֶּבֶשׂ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הָעֹלָה בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי כַּחַטָּאת הָאָשָׁם הוּא לַכֹּהֵן קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃ יד וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הָאָשָׁם

רש"י

האשם ק ואת הלוג: (יג) במקום אשר ישחט וגו'. על ירך המזבח בצפון ומה ת"ל הלא כבר נאמר בתורת אשם בפרשת צו את אהרן שהאשם טעון שחיטה בצפון לפי שיצא זה מכלל אשמות לידון ר בהעמדה יכול תהא שחיטתו במקום העמדתו לכך נאמר ושחט במקום אשר ישחט וגו' (זבחים כ'): כי כחטאת. כי ככל החטאות: האשם. הזה: הוא לכהן. בכל עבודות התלויות בכהן ש השוה אשם זה לחטאת שלא תאמר הואיל ויצא דמו מכלל שאר אשמות ליתן על תנוך ובהונות לא יהא טעון מתן דמים ואמורים לגבי מזבח לכך נאמר כי כחטאת האשם הוא לכהן יכול יהא דמו ניתן למעלה ת כחטאת ת"ל א וכו'

שפתי חכמים

שהוא טעון תנופה חי לא כמו אמורי שלמים וכו': ק כלומר ולא שני כבשים וכבשה וג' עשרונים דרישא דקרא או נאמר שאין הכבש בכלל תנופה לפי שהקריבה מיוחד לכבש והניף ללוג ומאי אותם שהוא לשון רבים לכלול הלוג והעשרונים אבל הכבש לא מ"מ כיון שכתב ואת לוג השמן אחריו והוה כאלו אמר והקריב אותו וגם את לוג השמן שמיהם בהקרבה זו וכשחזר ואמר והניף אותם אכבש ולוג קאי וכן כתב בהדיא גבי ואם דל הוא ולקח הכהן את הכבש וגו'. הרא"ם: ר וה"א גבי חטאת ועולה נמי למה לא גילה הקרא שטעון שחיטה בצפון דהא הם נמי יצאו מכלל חטאת ועולה לידון בהעמדה כדכתיב והעמיד הכהן וגו' דקאי על כל הקרבנות שצריך המטהר. וי"ל דמסיכא תיתי שלא צריך שחיטה בצפון בשלמא גבי אשם דצריך לגלות משום דשאני אשם דצריך ליתן מדמו על בהן ועל תנוך איש המטהר ס"א דמוהר נ"כ לשחוט אשם במקום העמדת איש המטהר כיון שמוליך הדם לשם ליתן על הבהונות ועל תנוך אוזן אבל גבי חטאת ועולה לא צריך שם לדם כלל: ש פי' בכל העבודות התלויות לכהן ומה חטאת בהמה מן החולין וביום וביד ימנית וטעונה כלי אף אשם כן לא כחטאת להנתן לכהן: ת פירוש שכבר ידוע שגובה המזבח עשר אמות ובאמצע גובה היה חוט של סקרא חוגרו סביב המזבח להבדיל בין דמים העליונים לתחתונים ובחטאת כתיב על קרנות המזבח ש"מ מן הנתנים למעלה הוא ובאשם לא כתיב קרנות ש"מ למטה הוא: א ת"ל זאת תורת האשם שכל תורת קרבנות שיהא כאשם מצורע מתן דמים שלו שהוא למטה מחוט הסקרא

התורה והמצוה

ואשם בא להכשיר והאיש בא להכשיר וס') לכן חלקם, ואמר תחלה שיעמיד את האיש המטהר ואותם שהם האשם ולוג השמן, פי' למה יעמידם ולקח הכהן וכו' והקריב אותו לאשם ואת לוג השמן והניף אותם (רק האשם והלוג יניף לא האיש) ואח"כ מפרש למה העמיד האיש כדי ליתן עליו מדם האשם ומן השמן:

מד לפני ה' פתח א"מ, כי אין המצורע רשאי לכנס בעזרה וכבר בארנו (צו ס' כו) כי כמ"ש לפני ה' הוא לפי הענין כי בקדושה מדרגות מדרגות יש:

מה והקריב אותו לאשם. והניף אותם תנופה. מ"ש והקריב אותו לאשם אח"ש שיקדישנו לשם אשם דמה משמיענו וכבר ידעת שכל הקרבנות יקדיש תחלה כמו שלמד בספרא (ויקרא ס' יג) מן יקריב קרבן שיקדיש הקדשו להקרבתו. וע"כ פירושו שיכינהו לקרבן אשם ע"י התנופה והוא כעין כלל ופרט. שמפרש מ"ש והקריב אותו לאשם היינו ע"י שיניף אותם תנופה. אולם למה כפל והאריך. פי' חז"ל בספרא (מובא במנחות דף סא) שממ"ש והניף אותם תנופה היינו שיניף שניהם כאחד שכלל בלשון כשהזכיר שני פעולים והזכיר הפעל בל"ר יעשו שניהם כאחד כמ"ש בספרא ויקרא (פי"ט) והקטירו שלא יערב חלבים בחלבים והקטירם כולם כאחד. ולכן הוסיף והקריב אותו לאשם שפירושו והניף אותו ללמד שיצא גם אם הניף אותו בפ"ע. אולם הלא י"ל שיניף ויחזור ויניף דהיינו תחלה יניף כ"א בפ"ע ועז"א והקריב אותו. ואח"כ יניף שנית שניהם כאחד ועז"א והניף אותם. משיב ת"ל להניף תנופה ולא תנופות. שלכן הוסיף שם הפעולה על הפעל. ללמד שיהי' תנופה אחת. ומ"ש לפני ה' במזרח. כבר התבאר (פ' ט ס' כו) באורך. שכ"מ דכתיב לפני ה' בתנופה הי' במזרח עיי"ש:

מו ושחט את הכבש במקום אשר ישחט את החטאת ואת העולה במקום הקדש. כבר אמר בתורת האשם (פ' צו) במקום אשר ישחטו את העולה ישחטו את האשם. ולמה באר זה שנית באשם מצורע. פי' חז"ל מפני שהיינו טועים דאשם מצורע כיון שטעון העמדה לתנופה צריך לשחטו במזרח במקום שהניף. וכמ"ש והניף אותם לפני ה' ושחט פי' ושם ישחט. לכן אמר ושחט במקום אשר ישחט את החטאת והעולה. והם אינם טעונים תנופה. ומה שהוסיף במקום הקדש. פי' במשנה ס' מפני שיש לטעות שמ"ש במקום אשר ישחט את החטאת היינו באותו מקום הפרטי על הטבעת ששם שחט החטאת, כי בעזרה הי' כ"ד אמה מקום הטבעות ששם תולין ומפשיטין והייתי סבור שמקפיד שעל טבעת ששחט החטאת ישחט האשם לכן באר במקום הקדש שאינו מקפיד רק על המקום הכללי המקודש שהוא צפון. ועדיין קשה למה אמר במקום אשר ישחט את החטאת ואת העולה ודי לומר במקום אשר ישחטו את העולה (כמו שכן אמר תמיד

יתיה לאשמא וית לוגא דמשחא וירים יתהון ארמא קדם יי׃ יג ויכוס ית אמרא באתר די יכוס ית חטאתא וית עלתא באתר קדיש ארי כחטאתא אשמא הוא לכהנא קודש קודשין הוא׃ יד ויסב כהנא מדמא דאשמא ויתן כהנא על רום אודנא דמדכי

ספרא

אותו לאשם והניף אשם טעון תנופה ואין האיש טעון תנופה: **מד** (ה) לפני ה' פתח אהל מועד מעמידו בשער ניקנור אחוריהם למזרח ופניהם למערב:

מה (ו) ולקח הכהן את הכבש האחד והקריב אותו לאשם ואת לוג השמן והניף אותם למדנו שהם טעונים תנופה באחת. מנין אם הניף זה בפ"ע וזה בפ"ע יצא ת"ל אותו לאשם. יכול יניף ויחזור יניף ת"ל והניף תנופה לא תנופות. לפני ה' במזרח:

מו (ז) ושחט את הכבש במקום אשר ישחט את החטאת ואת העולה מה ת"ל. לפי שיצא לידון בעמידה יכול מקום העמדה תהיה שחיטה ת"ל במקום אשר ישחט את החטאת ואת העולה. (ח) יכול על טבעתו ת"ל במקום הקדש להכשיר את כל הרוח. (ט) אין לי אלא אשם במקום הקדש מנין אף חטאת במקום הקדש ת"ל את החטאת ואת העולה במקום הקדש:

(פרק ג) **מז** (א) כי כחטאת האשם הוא לכהן מה חטאת מן החולין ביום ובידו הימנית אף אשם מן החולין ביום ובידו הימנית. מה חטאת טעונה כלי אף אשם טעון כלי. מה חטאת דם מזבח מתירה אף אשם דם מזבח מתירו.

מח אי מה חטאת דמה למעלה אף אשם יהיה דמו ניתן למעלה ת"ל [זאת תורת האשם] ק"ק הוא ואת דמו יזרוק לרבות כל האשמות ואשם מצורע שיהא דמו ניתן למטה. (ב) ואיני יודע איזה יקדים אם מזבח אם בהונות. כשהוא אומר היא לכהן הכהן קדום. מה מצינו מכשירו לכהן המזבח יקדום. הוא פרט לששחטו שלא לשמו. קדש קדשים לרבות לוג שמן של מצורע הוא פרט לשחסר כל שהוא:

ולקח

התורה והמצוה

בפרשת חטאת ובפרשת אשם ושחט את החטאת במקום העולה מפני ששחיטה צפון מפורשת בעולה) והשיב אין לי אלא אשם במקום הקדש מנין אף חטאת במקום הקדש. וזה עפ"מ שנאמר בספרא (ויקרא ס' ער) שצריך כמה פסוקים ללמד שכל החטאות טעונה צפון. מפני שיש לטעות. וביאר שם (פ"ח מ"ג) שאחר כל הלמודים עדיין יש לטעות בחטאת מצורע שאינה חטאת קבוע ולא מכפרת ולכן אמר בחטאת מצורע ביחוד במקום אשר ישחטו את החטאת ללמד שגם חטאת מצורע הוא בצפון. עיי"ש וזאת כוונת הספרא משנה יוד:

מז כי כחטאת האשם הוא לכהן, ר"ל דין אשם זה הוא כחטאת לענין שיביא מן החולין וביום ובידו הימנית וכבר מובא היקש זה בספרא ויקרא (מכלתא דנדבה פי"ה מ"ו) על ואת השני יעשה עולה כמשפט. וגו (פרק ג מ"ג) על כחטאת וכאשם. ושם (פרק ט משנה א') על כחטאת וכאשם ובגמ' (חולין דף כב וזבחים דף לח) אמר דביום כדי נסבא. ובמנחות (דף פ"ג) אמר דגם בידו הימנית כדי נסבא, ובמ"ש מה חטאת טעונה כלי עי' ביומא (דף מח ד"ה מה). ובזבחים (דף מז ד"ה מה) פלפלו בזה, ומ"ש מה חטאת דם מזבח מתירו ר"ל דלא תימא דסגי לי' בדם מתן בהונות לבד. כדין כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל וכ' (כמ"ש בברייתא די"ג מדות וביבמות דף ז' ובזבחים דף מט):

מח כי כחטאת האשם הוא לכהן ק"ק הוא. לבל נטעה שפי' שהאשם דומה בכל פרטיו לחטאת. כבר ריבה בפ' צו (ס' ע"ח) ממ"ש זאת תורת האשם ואת דמו יזרק על המזבח סביב שהוא זריקת דם למטה מחוט הסקרא כאשר התבאר בעולה ובשלמים שאמר ג"כ לשון זה. ואמר זאת תורת האשם שהיא תורה אחת לכל האשמות וגם אשם מצורע בתורה זו (כן גרים רש"י ובילקט כמ"ש בק"א). ודייק לאמר האשם הוא לכהן. היינו מתן דם המזבח שהוא המתירו לכהן (כמ"ש מה חטאת דם מזבח מתירה אף אשם דם מזבח מתיר) שההיקש הוא בדבר הנוגע בחטאת לכהן. וממילא נודע שמתן דם מזבח קודם לבהונות. דהא הקדים מתן דם המזבח במ"ש כי כחטאת האשם הוא לכהן ואח"כ הזכיר מתן בהונות.

ומ"ש ואיני יודע איזה יקדים וכו' מה מצינו מכשירו לכהן המזבח המזבח יקדום. והנה לענין מקום השחיטה אמר במקום החטאת והעולה. ופה אמר כחטאת האשם הוא. ולא כעולה. ר"ל הוא דהיינו עצמות האשם הוא כחטאת לא כעולה. שרק מקום שחיטתו כעולה לא עצמותו שצריך שיהי' לשמו ואם שחטו שלא לשמו אינו כעולה דכשרה רק כחטאת שפסול שלא לשמו. וז"ש הוא פרט לששחטו שלא לשמו, ומ"ש קדש קדשים הוא מיותר שכבר נאמר בפ' צו בזאת תורת האשם ק"ק הוא. וע"כ שבא פה על דבר שנלוה אל האשם דמצורע לבד שהוא לוג השמן שגם הוא ק"ק. ומה שהוסיף מלת הוא שמבואר אצלינו בכ"מ שמיותר וג

לאשם

וְנָתַן הַכֹּהֵן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃ טו וְלָקַח הַכֹּהֵן מִלֹּג הַשָּׁמֶן וְיָצַק עַל־כַּף הַכֹּהֵן הַשְּׂמָאלִית׃ טז וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת־אֶצְבָּעוֹ הַיְמָנִית מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ הַשְּׂמָאלִית וְהִזָּה מִן־הַשֶּׁמֶן בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה׃ יז וּמִיֶּתֶר הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ יִתֵּן הַכֹּהֵן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית עַל דַּם הָאָשָׁם׃ יח וְהַנּוֹתָר בַּשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּף הַכֹּהֵן יִתֵּן עַל־רֹאשׁ הַמִּטַּהֵר וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי

רש"י

בת"כ: (יד) תנוך. גדר אמצעי שבאזן ולשון תנוך לא נודע לי, והפותרים קורים לו טנדרו"ס: בהן. גודל: (יח) לפני ה'. כנגד בית בין קדשי הקדשים (ת"כ): ואת

שפתי חכמים

ספקרא אע"פ שהוקש להטלת בבהר דברים: ב דהא השתא לאו מחוסר כפורים הוא ומותר לו ליכנס לעזרה וקדשים. ועוד

התורה והמצוה

לדרשה. פי' רק אם הלוג הוא כשיעורו לא אם חסר ממנו כ"ש:

מט ולקח הכהן מדם האשם ונתן הכהן. מה שחזר שם הכהן שני פעמים זר מאד כי אין דרך להחזיר שם הנושא רק או בתחלת ענין או כשהפסיק בנושא אחר בינתים. ומלבד זה באמרנו (באילת השחר כלל קנא) שבשני פעלים הבאים זא"ז שהא' משלים פעולת השני כמו ולקח ונתן לא יחזור אף הכינוי עיי"ש. ותמיד אמר ולקח הכהן ונתן כמ"ש בתמשת מיני החטאת. מזה הוציאו חז"ל שבא ללמד שלקיחה זו תהי' במעשו של כהן. וכבר באמרנו (באה"ש כלל קנט קס). שדרך הכתוב לחזור שם או פעל שנית להקים השמות או הפעלים זה לזה וזה א' מדרכי ההיקש עיי"ש, וכן הזכר שנית שם הכהן להקים שלקיחה הכהן תהי' בגופו כמו שהנתינה הוא בגופו, וז"ש מה נתינה וכו' (וברייתא זו מובאה ביומא (דף סא) וזבחים (דף יז), והתוס' נתקשו מנין לו זה, והדבר ברור כמ"ש) ואמר (במשנה ד') דקבלת הדם להזות על המזבח הי' צריך כלי כמו בחטאת, דכתיב כחטאת האשם (וכנ"ל ס' מז), וא"כ הי' צריך ב' כהנים שא"א שכהן אחד יקבל ביד ובכלי, ומ"ש שהמצורע ט"בל בלשכת המצורעים כדתנן (בפ"ב דמדות) ד' לשכות היו בעזרת נשים וצפונית מערבית היתה לשכת המצורעים, ור"י אומר לא הי' צריך טבילה, ובתוספתא אי' שהשיבו לו לא מן השם הוא זה אלא כל הנכנס לעזרה דרך שער נקנור הי' טובל באותה לשכה, וביומא (דף למד) האריכו בזה:

נ על תנוך אזן מלת תנוך לא נמצא בשום מקום רק בענין נתינה מתנת דם. וי"ל שעקרו תוך. כי מצאנו כמה שרשים שהנון שבאמצע נוספת ונופלת. כמו אף אנף. איש אנוש. בת בנת. חטה מן הנט. וכן לדעתי טף נגזר מן טנף. מכנסי בד מן כסה. וכן עף ענף. בין עפאים יתנו קול. כמו ענפים. ור"ל תוך הזנו. וי"ל ג"כ שתי"ו תנוך הוא מאותיות ההמנתיו הנוספים בראש השם. כמו תפלה תהלה תעודה. וכן בשמות שהתיו שורש הוא נוספת לרוב תאב מן אבה. תבל מן בלל. תהום מן המה. תכן מן כן. תמה מן מה. תגור מן גור. בארמי, תושיה מן יש. ויהיה שרשו נך מענין אנך שהוא הבדיל שמעמידים בגובה החומה. וכן יאמר על גובה האזן כמו שת"א על רוס הודנא. ואמרו חז"ל שהיא מלה מורכבת מן תוך ונוך. והוא המקיף השניתי באזן שקשה כסחוס שהוא ג"כ סך קצת. ובהוראה זו הנון שבאמצע להקטין התוך כמו בשם אנוש בנת שהנון להקטין. כמו מן איש אישון עין וכן ת"י על גדירא מצעא ובפסיקתא זוטרתי זה גדר האמצעי הקרוב לגובה של אזן:

נא ולקח הכהן מלוג השמן ויצק משמע שצריך שיצק מן הלוג השלם לא מן החסר מדלא אמר ולקח הכהן מן השמן כמ"ש בפסוק כ"ו ומן השמן יצק. ולכ"ע עד היציקה לא קבעה (דר"ל דס"ל דכלי קבעה כמובא במנחות דף ט) ור"ע ס"ל דיציקה קבעה. ור' שמעון ס"ל דגם יציקה לא קבעה עד ההזי' ולא זה.

דִּימִינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא׃ טו וְיִסַּב כַּהֲנָא מִלּוֹגָא דִּמְשְׁחָא וִירִיק עַל יְדָא דְּכַהֲנָא דִּשְׂמָאלָא׃ טז וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא יָת אֶצְבְּעֵיהּ דְּיַמִּינָא מִן מִשְׁחָא דִּי עַל יְדֵיהּ דִּשְׂמָאלָא וְיַדִּי מִן מִשְׁחָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ׃ יז וּמִשְּׁאָר מִשְׁחָא דִּי עַל יְדֵיהּ יִתֵּן כַּהֲנָא עַל רוּם אוּדְנָא דְּמִדַּכֵּי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא עַל דְּמָא דַּאֲשָׁמָא׃ יח וּדְיִשְׁתְּאַר בְּמִשְׁחָא דִּי עַל יְדָא דְּכַהֲנָא יִתֵּן עַל רֵישָׁא דְּמִדַּכֵּי וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ׃ יט וְיַעְבֵּד

כפרא

מט (ג) ולקח יכול בכלי ת"ל ולקח הכהן ונתן הכהן מה נתינה בעצמו של כהן אף קבלה בעצמו של כהן. (ד) יכול אף של מזבח תהא ביד ת"ל כי כחטאת האשם לכהן מה חטאת טעון כלי אף אשם טעון כלי. נמצאת אומר שני כהנים מקבלים את דמו אחד בכלי ואחד ביד. זה שקבל בכלי בא וזרקו על המזבח וזה שקבל ביד בא לו אצל מצורע. ומצורע טובל בלשכת המצורעי' בא ועמד בשער נקנור. ר"י אומר לא היה צריך טבילה שכבר טבל מבערב: **נ** (ה) ונתן על תוך יכול על תוך ודאי ת"ל על נוך. אי על נוך יכול על גובה של אזן. ת"ל תוך נוך. הא כיצד זה גדר האמצעי:

נא (ו) מלוג השמן ויצק חסר הלוג עד שלא יצק ימלאנו משיצק יביא אחר כתחלה דברי ר"ע. ר' שמעון אומר חסר הלוג עד שלא נתן ימלאנו משנתן יביא אחר כתחלה: **נב** (ז) ויצק על כף הכהן השמאלית מצוה שיצוק לתוך כפו של חברו ואם יצק לתוך כף עצמו יצא.

נג וטבל ולא המספג. (ח) וטבל והזה על כל הזיה טבילה. אצבעו. נאמר כאן אצבעו ונאמר להלן אצבעו מה אצבעו האמורה כאן המיומנת שבימין אף אצבעו האמורה להלן המיומנת שבימין. (ט) והזה מן השמן באצבעו ז' פעמים מלמד שהוא טובל ומזה ז' פעמים כנגד בית קה"ק ועל כל הזי' טבילה:

נד (י) ומיתר השמן אשר על כפו. על דם האשם שיקדם הדם לשמן. או אינו אלא יש שם דם יתן. אין שם דם לא יתן. ת"ל אל מקום דם האשם הוי אין הדם גורם אלא המקום גורם.

נה (יא) אין לו בהן יד ובהן רגל ואזן ימנית אין לו טהרה עולמית. רא"א נותן הוא על מקומו רש"א אם נתן על שמאל יצא.

התורה והמצוה

דומה לקמיצה במנחות. ופלוגתא מובא בנגעים (פי"ד מ"י):

נב ויצק על כף הכהן. היל"ל ויצק על כפו. ומבואר אצלינו (בהה"ש כלל קלח) שבמקום שכפל את השם מורה שאינו השם הראשון. מזה למדו שיצק על כף כהן אחר. ובכ"ז בארנו שם שאינו יוצא מידי פשוטו שמוסב גם על עשה הקודש ולזה אמר שאם יצק לכף עצמו יצא:

נג וטבל ולא המספג התבאר למעלה (ויקרא סי' רסז) ומ"ש וטבל והזה על כל הזי' טבילה למד לה ממ"ש שנית והזה מן השמן ובארתיו היטב שם (סי' רין עיי"ש) ומ"ש נאמר כאן אצבעו וכו' התבאר שם סי' ריה). ומ"ש במשנה ז כנגד בית קה"ק למד לה ממ"ש לפני ה', ומ"ש שנית ועל כל הזי' טבילה כיון ע"מ בדרוש בספרא ויקרא (סי' רכא) שבע פעמים ולא שבע טיפין:

נד על דם האשם. ובמצורע עני כתיב על מקום דם האשם. שמזה מבואר שאעפ"י מלת על דוקא שיהי' הדם למטה והשמן למעלה דהא אמר שדי בשהות על מקומו. כמו אל מקום הדשן אעפ"י שאין שם דשן. אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשונה (בראשי' יג). וע"כ שפי' על כמו על עולת התמיד יעשה. שהוא כטעם מלבד. שר"ל על עולת התמיד שנעשה כבר. וכן די אם היה הדם תחלה אף שנתקנח. וז"ש שיקדים הדם לשמן א"א וכו' ת"ל אל מקום דם האשם. ואם הי' כתוב אל מקום לבד הייתי אומר שיוכל להקדים השמן. ודומה כמו ומקום לנו ללון. ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה. וכמ"ש בספרא נגעים (פרשה ד) קרוי הוא מקומו עד שלא בא לשם. ובגמ' מנחות (דף י) אמר אם יכתב על מקום ה"א דוקא נתקנח אבל איתי' להוי חציצה. ומלת על דם. כולל שיהי' הדם תחלה. ושיכול להזות השמן על הדם:

נה א"ל בהן ואזן ס"ל לת"ק דא"ל תקנה דבעינן קרא כדכתיב ומיירי בשנקטע משנזקק לטהרה כמ"ש בסנהדרין (דף מה) ור"א ס"ל דלא בעינן קרא כדכתיב. ור"ש ס"ל דרק בהן מעכב לא ימין: והספרא ציין הדין פה לא תחלה [בפסוק יד] לרבותא דאף שנקטע הבהן בין נתינת דם לשמן ס"ל לר"א דנותן על מקומו. ולמ"ש הפסיקתא זוטרתא דר"ש למד לה מן על מקום דם האשם דנותן על מקומו

והנותר

[illegible] אם כן איך מוכיח בגמ' דס"ל דלא בעינן קרא כדכתיב. ובנגעי' אי בעינן קרא כדכתיב

יְהוָה׃ יט וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־הַחַטָּאת וְכִפֶּר עַל־הַמִּטַּהֵר מִטֻּמְאָתוֹ וְאַחַר יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה׃ כ וְהֶעֱלָה הַכֹּהֵן אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה הַמִּזְבֵּחָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְטָהֵר׃ ס
שלישי (חמישי כשהן מחוברין) כא וְאִם־דַּל הוּא וְאֵין יָדוֹ מַשֶּׂגֶת

רש"י

(כ) ואת המנחה. מנחת נסכים ג של בהמה : ועברו

שפתי חכמים

דאין שלא בשער נקנור ועל"כ הוא לפני ה' כנגד בית קדשי קדשים : ג כלומר הבאה עם הבהמה שהיא מנחת נסכים לא מנחה הבאה בפני עצמה שהמנחה הבאה בפני עצמה היא נקמצת והנותר נאכל לכהנים ומנחה זו הוקשה לעולה שכולה כליל אף מנחה

התורה והמצוה

כדכתיב הארכתי בחבורי ארצות החיים ה' תפילין (סי' כ"ז) בפלפול רב ועצום :

נו והנותר בשמן אשר על כף הכהן יתן וכו' וכפר. ר"ע דייק ממ"ש יתן על ראש המטהר וכפר עליו משמע דהכפרה תלוי' בנתינה זאת. וריה"ג דייק ממ"ש והנותר דהיינו אם נותר יתן ואם לא נותר אינו מעכב. ופלוגתא זו מובא בנגעים ובזבחים (דף ומו). והגמ' ביומא (דף סא) מק' ע"מ דאמר דמתנות הראש אין מעכבים נ"ע. הלימא משום דכתיב והנותר. אלא מעתה והנותרת מן המנחה ה"נ דלא מעכבי, שאני התם דכתיב מיתר והנותר. פי' בה' והנותר י"ל שהיא ה"א הידיעה על כי בודאי יותר. וכן ה"א דוהנותרת מן המנחה כי בודאי יותר ממנה אחר שאין לוקח רק הקומץ. וכמו דקיי"ל דשירי חטאת העוף מעכב ולא כר' ישמעאל שאמר (זבחים דף סד) והנשאר בדם ימצה אם נשאר ימצה ואם לא נשאר לא ימצה. רק ה"א דוהנשאר הוא ה"א הידיעה. אולם פה שכתוב תחלה ומיתר השמן בלא ה' הידיעה א"ל שמ"ש אח"כ והנותר הוא ה' הידיעה שאם השירים הראשונים אין ידועים בבירור איך יהי' השירים דשירים ידועים וע"כ שה"א והנותר הוא ה"א התנאי אם נותר ואם לא אינו מעכב :

נז ועשה הכהן את החטאת. כבר בארנו (ויקרא סי' רמח) שיש הבדל בין אם ישמש בלשון הקרבה. ובין כשישמש בלשון עשיה. שלשון עשיה יבא על תקוני הקרבן ואיכות פעולתו. עיי"ש. ויש עוד הבדל בין כשבא פעל עשיה על הבע"ח ובין כשבא על שם הקרבן. כי כשאומר יקח שתי תורים ועשה הכהן את האחד חטאת פי' שיקדישהו לחטאת. כמ"ש בספרא. וכן כשאמר והקריב אהרן את השעיר ועשהו חטאת היא קריאת השם. אבל כשאמר ועשה את החטאת פי' שיעשה כל תקוניו ופרטיו לשם חטאת כמ"ש בספרא ובזבחים (דף ח' ע"ב). וכן אמר בזבחים (דף ד') ואת האיל יעשה זבח שלמים שיהיו כל עשיותיו לשם שלמים. (ובדף ז) ועשית פסח שיהיו כל עשיותיו לשם פסח. (ובדף ח) ועשה את חטאתו (במדבר ד) שיהיו כל עשיותיו לשם חטאת :

נח ועשה הכהן את חחטאת וכפר, למה אמר פה וכפר הלא בסוף הפרשה סיים וכפר עליו הכהן וטהר. פי' שבא ללמד שרק החטאת והאשם מעכבים לא העולה. וע"כ בסוף מעשה האשם ומתן שמן (שהוא ג"כ מעכב כמ"ש תוס' זבחים ו ד"ה לא) אמר וכפר עליו הכהן. וכן אחר מעשה החטאת. כי הם עקר הכפרה, אבל מ"ש וכפר בסוף הפרשה צריך לדרוש (שיח' בס' ס"ג) כי העולה אין מעכב. ואם לא יאמר רק פעם א' וכפר בסוף הפרש' נאמר שמוסב על כולם ושכולם מעכבים :

נט וכפר על המטהר מטומאתו ולא מזובו. ר"ל בשם יאמר וכפר על המטהר נאמר שיהי' טהור לגמרי ואם יש עליו טומאה זיבה אינו מביא קרבנותיו. לכן אמר מטומאתו שדי אם יטהר מטומאה זו שהוא טומאת צרעת אע"ג שעוד יש עליו טומאה אחרת, וכ"כ התוס' (ביבמות דף קד). גיטין כח. זבחים עד, מנחות סב) דהא דאמרינן ערל וטמא מעלהן קרבנותיהם אע"ג שאין ראוים לסמוך ילפינן ממ"ש בתורת כהנים מזובו ולא מנגעו. ודבריהם תמוהים מה סמיכה יש בקרבן זב וזבה שמביאים תורים ובני יונה, וצריך להגיה בכל אלה המקומות מטומאתו ולא מזובו. ומביאו' ראי' שפיר כי בקרבן מצורע יש סמיכה וכשהוא זב א"י לסמוך. ובירור דברי הגהה זו מראה מדברי התוס' מו"ק (דף מו ע"ב ד"ה אחרי) שהק' ע"מ שפי' דמצורע אינו מעלה קרבנותיו ממה דאי' (בפ"ק דמגלה) מזובו ולא מנגעו דמשמע שאם יטהר מזובו יביא קרבן אעפ"י שהוא מצורע ופי' דאיירי לענין טומאה. וזה סותר לכל אלה המקימות שפי' לענין קרבן, וכן למה הביאו בכל אלה המקומות מן התו"כ והלא היא גמ' (במגלה דף ח ובנדה דף לז) ואין דרך התוס' להביא בשם התו"כ מה שנמצא בגמ', ומבואר שבכל אלה המקומות הוציאו מן התו"כ דפה. ונפל ט"ס בדבריהם וצ"ל מטומאתו ולא מזובו. ובזה יתישבו כמה תמיהות למעיין. והמפ' לא הרגישו בזה ות"ל מקום הניחו לי.

כַּהֲנָא יַת חַטָּאתָא וִיכַפַּר עַל דְּמִדַּכֵּי מִסְּאוֹבְתֵיהּ וּבָתַר כֵּן יִכּוֹס יַת עֲלָתָא: כ וְיַסֵּק כַּהֲנָא יַת עֲלָתָא וְיַת מִנְחָתָא לְמַדְבְּחָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא וְיִדְכֵּי: כא וְאִם מִסְכֵּן הוּא וְלֵית יְדֵיהּ מַדְבְּקָא וְיִסַּב אִמַּר חַד דַּאֲשָׁמָא לַאֲרָמָא לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי וְעִשְׂרוֹנָא

ספרא

נו (יב) והנותר בשמן אשר על כף הכהן יתן על ראש המטהר וכפר אם נתן כפר ואם לא נתן לא כפר דברי ר"ע. ריב"נ אומר שירי מצוה הן בין שנתן בין שלא נתן כפר ומעלים עליו כאילו לא כפר:

נז (יג) ועשה הכהן את החטאת שיהיה כל מעשיה לשם חטאת: **נח** ועשה הכהן את החטאת וכפר מה ת"ל. לפי שנאמר והעלה הכהן את העולה ואת המנחה המזבחה יכול יהיו כולם מעכבי' אותו. ת"ל ועשה הכהן את החטאת וכפר מלמד שכפרה בחטאת. **נט** וכפר על המטהר מטומאתו ולא מחובו: **ס** ואחר ישחט את העולה אחר המעשה הזה:

סא (יד) והעלה הכהן העולה ואת המנחה אעפ"י ששחטה שלא לשמו:

סב והעלה הכהן את העולה אעפ"י שקדמה לחטאת. והעלה הכהן את העולה מלמד שאיברי עולה קודמים לאימרי חטאת. אמר ר"ש חטאת דומה לפרקליט שנכנס לרצות רצה הפרקליט ונכנס הדורון:

(פרשה ד) **סג** (א) ואם דל הוא שומע אני דל איש פלוני ממה שהיה שהיה בן מאה מנה ונעשה בן חמשים מנה. ת"ל ואין ידו משגת. או ואין ידו משגת. י"ל ואינו מוצא ליקח. ת"ל

התורה והמצוה

ס ואחר ישחט את העולה. פי' שהעולה תהי' אחר זריקת דם החטאת. וכבר כללנו (לקמן ס' סו) שיש הבדל בין מלת אחר ובין מלת אחרי כן או אחר כן. שמלת אחר מורה אחר מעשה יחידי, ור"ל אחר זריקת דם החטאת. לא אחר זמן כנוגע כי אדם מביא אשמו היום ולוגו אחר כמה ימים. (כמו דאי' בזבחים דף מד ובמנחות דף סו). וא"כ מקריב את העולה קודם מתן שמן, וכן לא אחר הקטרת אימרי החטאת. דקיי"ל דאיברי עולה קודמים לאימרי חטאת, וז"ש אחר המעשה הזה דוקא:

סא והעלה הכהן את העולה אחרי הדישה והעיון מצאתי שלא השתמש בספר התורה על הקרבת עולה בפעל העלאה בשום מקום. רק אם מדבר בבמה או בפעם הראשון בחנכו המזבח. שם. נמצא לשון זה בבמה (בראשית ס' ח וכב שמות ס' כד ולב. ויקרא ס' ח. דברים ס' יב וכז) ובחינוך המזבח ויעל עליו את העולה (שמות מם) אבל בהקרבה על מזבח שבמקדש יזכיר לשון עשיה או הקרבה או הקטרה. ומ"ש לא תעלו עליו קטורת זרה, ר"ל אף לא תעלו וכ"ש להקטיר (ולא נמצא רק מ"ש השמר לך פן תעלה עולותיך בכ"מ אשר תראה כי אם במקום אשר יבחר שם תעלה עולותיך, והוא נגד לשון לא תעלה שמדבר בבמה, אמר שם תעלה. וגם אמר ושם תעשה), והגם שבמו"כ לא דקדק בזה, בספר התורה נשמר בלשון זה. ולפ"ז מ"ש פה והעלה את העולה בא שלא כמשפט הלשון. מזה הוכיחו חז"ל שמרבה אף ששחטה שלא לשמה ובזה יש חידוש בהעלי' שמוסר להעלותו ע"ג המזבח (כי אם הוא כשר על המזבח אין זה חידוש דקיי"ל שכל הפסולים אם עלו לא ירדו). ולכן אמר ואת המנחה ללמד שגם מנחת נסכי' קרבה, אעפ"י ששחט העולה שלא לשמה ואין הנסכים מתקדשים אלא בשחיטת הזבח ושמן שהפרים לשם מנחה זו פסול למנחה אחרת. מ"מ הנסכים ממ"נ כשרים כיון שהקרבן כשר. וזה כוונת הרמב"ם (פי"ט מה' פה"מ ה"ז) למעיין היטב:

סב והעלה הכהן את העולה, אמר שהקטרת העולה יהי' אחר הקרבת דם חטאת שבו תלוי הכפרה. ואח"כ יעלה העולה שהם איברי העולה קודם אימרי החטאת. וז"ש מלמד שאיברי עולה קודמים לאימרי חטאת וכמ"ש בזבחים (דף פט ע"ב), ומ"ש ר"ש חטאת דומה מובא בזבחים (דף ז') עיי"ש, והנה באחרנו (באה"ש פס"ו) שאין מתפארים הלשון להחזיר את השם בכל פעם. והיל"ל והעלה הכהן אותה, וגם מה שסיים וכפר עליו הכהן. הלא אין העולה מכפרת ולא מצאנו כפרה אצל עולה בשום מקום (כמ"ש ויקרא ס' לג) והכפרה אינה אלא באשם וחטאת (ככ"ל ס' נח). מזה הוציאו חז"ל עוד כוונה שנית דרושיית. תחלה אמר ואחר ישחט את העולה. וזה לכתחלה צריך שתהי' העולה אחר החטאת. אבל בדיעבד יצויר שהעלה את העולה ואת המנחה תחלה ואח"כ וכפר עליו הכהן בדם החטאת וטהר, שבדיעבד אין זה מעכב. ובפסחים (דף נט) אמר רבא ע"ז והעלה שהעלה כבר כיון למ"ש. והוסיף שלפי הדרוש אין זה ויו המהפכת העבר לעתיד, רק פעל והעלה הוא עבר גמור. והוי"ו הוא ויו התנאי ואם העלה את העולה תחלה וכפר אח"כ בהחטאת וטהר:

סג ואם דל הוא ואין ידו משגת, שם דל מורה על המעוט איזה דבר ממה שהיה. בין בגוף ע"י חולי ורזון, מדוע אתה ככה דל בן המלך (ש"ב י"ג) דלות ורעות תואר (בראשית מא), על

וְלָקַח כֶּבֶשׂ אֶחָד אָשָׁם לִתְנוּפָה לְכַפֵּר עָלָיו וְעִשָּׂרוֹן סֹלֶת אֶחָד בָּלוּל בַּשֶּׁמֶן לְמִנְחָה וְלֹג שָׁמֶן׃ כב וּשְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְהָיָה אֶחָד חַטָּאת וְהָאֶחָד עֹלָה׃ כג וְהֵבִיא אֹתָם בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי לְטָהֳרָתוֹ אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח

רש"י

(כא) ועשרון סלת אחד. לכבש זה שהוא אחד יביא עשרון ד אחד לנסכיו: ולג שמן. לתת ממנו על הבהונות ושמן של נסכי המנחה לא הוזקק ה הכתוב לפרש: (כג) ביום השמיני לטהרתו. שמיני לצפרים

שפתי חכמים

מנחה זו כולה כליל: ד (ג"א) דלא הל"ל אחד בשלמא הא דכתיב וכבש אחד שפיר לפי שהעשיר מביא ג' בהמות אמר בעני אחד אבל גבי עשרון ליכא למימר הכי דכיון שהעשרון הזה טפל לבהמה לא הל"ל אלא ועשרון סולת לפיכך צ"ל שפירוש הכתוב ועשרון סולת אחד לכבש זה שהוא אחד דהשתא הוא מחובר לכבש ועל אחד דכתיב גבי כבש קאי: ה ואי"ת למה לא פירש"י זה לעיל גבי ג' תעלות שצריך שהם ג' עשרונים לג' המנחות והתם נמי לא כתיב כמה שמן צריך לנסכי המנחות. וי"ל דמה שפירש"י ועשרון סלת לכבש זה וכו' מזה רוצה להוכיח מה שפי' למעלה שחטאתו ואשמו של מצורע טעונין נסכים שלא הקשה מנליה דלמא ג' עשרונים לנסכי עולה לחוד אבל חטאת ואשם של מצורע כשאר חטאות ואשמות שלא טעונין נסכים ומפרש בהדי בדל נאמר ועשרון סולת לכבש זה שהוא מביא אחד לא יביא אלא עשרון אחד והשתא א"א לומר דלגבי עשיר שלשה עשרונים לעולה לחוד ולחטאת ולאשם לא כלום דא"כ דל למה לא מביא רק עשרון אחד כיון דבעשיר תלוי הכל בבהמה וצריך לבהמה אחת ג' עשרונים גבי דל ג"כ יהיו ג' עשרונים אלא כדפרישית חטאתו ואשמו של מצורע טעונין נסכים ואם

התורה והמצוה

המעטת הכמות. דללו וחרבו יאורי מצור (ישעי' יט). המעטת הכבוד, ידל כבוד יעקב (שם יז), וגם על עם או משפחה שהמעטה, הנה אלפי הדל במנשה (שופטים ו), והוא שם מצטרף שיאור שהוא עשיר בערך איש אחר ודל לפי ערכו הקודם כמו ובית שאול הולכים ודלים (ש"ב ג) ולכן במ"ש אם דל הוא. לא נדע שהוא דל בהחלט. והוסיף ואין ידו משגת. ואם יאמר ואין ידו משגת. נוכל לבאר שאינו משיג לקנות. לכן אמר שסבת חסרון ההשגה הוא מפני דלותו. ומה שלא באר כן בעולה ויורד וביולדת סמך עמ"ש כאן:

כד ואם דל הוא מבואר אצלינו שמלת הוא הנלוה אל השם יש בו דרוש תמיד. ולרוב בא למעט אחר, וכן אמר פה אם המצורע הוא דל. ובא להוציא אם הנודר דל והמצורע עשיר שיביא קרבן עשיר, ובערכין (דף י"ז) מפרש דעשיר שהדיר את העני ססיפא לרבנן שמביא קרבן עשיר כמו שבערכין אזלינן בתר הנודר וכן עני המדיר את העני מביא קרבן עני. ועקר קרא לעני שהדיר את העשיר שה"א שדינו כערכין דאזלינן בתר הנודר, מיעט הוא ולא נודריו. ורבי ס"ל דגם בערכין כן דאזלינן בתר חיובא דגברא ולא צריך קרא לעני שהדיר את העשיר שגם בערכין מביא כעשיר ועקר המיעוט לעשיר שהדיר את העני שבערכין אזלינן בתר חיובא דגברא ודינו כעני, ופה דינו כעשיר, ומ"ש הי' עשיר והעני יה' (כס' עיי"ן):

כה ולקח כבש אחד אשם כבר בארנו שכ"מ שכתב שם היחיד א"צ לכתב המספר אחד. ובכ"מ שכתב כבש אחד איל אחד וכדומה דרשוהו חז"ל כמ"ש (למעלה ס' יז בהורה אור באר) והשיב ר' נחמי' שמקום הטעות היה מהשג יד דמשמא מקדש דה"א כמו ששם מביא שני תורים תחת חטאת כן פה השני תורים הם תחת חטאת, וצריך להביא עוד כבש לעולה, ור"ע השיב דמשם אין לטעות כי נאמר בהפך כמו ששם מביא השתי תורים תחת כל כפרתו כן כאן מביא השתי תורים תחת החטאת והעולה שבא לכפרתו (כי האשם בא להכשיר לבד כמ"ש בערכין) רק מקום הטעות היה מערכים שמביא כפי שמשיג יד הנודר. והייתי טועה שה"ה כאן אם משיג שני כבשים יביא שתים ותחת המוהר יביא אחד לכן אמר, אחד ולא שנים:

כו לתנופה לכפר, כבר הבאר (ויקרא ס' לב) שלא מצאנו כפרה בשום מקום רק בזריקת הדם, כמ"ש כי הדם הוא בנפש יכפר, וא"כ בהכרח שגם מ"ש פה לתנופה לכפר הם שני ענינים. ופי' להניף ואח"כ לכפר ע"י זריקת דם האשם, וא"כ למה הזכיר התנופה, והול"ל כבש אחד לכפר. או לאשם, ואמרו שבא ללמד שהתנופה היא מצוה עקרית באשם מצורע, ולכן החטאת והעולה יש להם חלופין לא האשם מפני שיקיים בו מצות תנופה וזה מצוה שייכת אל הכפרה שיעשה אח"כ. ומ"מ א"ל שהתנופה מעכבת. שדברים שאינם מעקרי העבודות אין מעכבים כמו סמיכה והפשט ונתוח בעולה ובעולה והגשה ותנופה בכל המנחות, רק שהכתוב מעלה עליו כאילו לא כפר, וכן דרש (ויקרא ס' הנ"ל) עמ"ש וכנך וכו' לכפר. והובא בגמ' (יומא ה מנחות נג):

סוּלְתָּא חַד דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא וְלוּגָּא דְמִשְׁחָא: כב וְתַרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְּרֵי בְּנֵי יוֹנָה דִּי תַדְבֵּיק יְדֵיהּ וִיהֵי חַד חַטָּאתָא וְחַד עֲלָתָא: כג וְיַיְתֵי יַתְהוֹן בְּיוֹמָא

ספרא

ת"ל אם דל הוא. הא עד שיאמרו ב' כתובים ואם לאו לא שמענו. **סד** (ב) הוא ולא נודריו לפי שבערכים עני שהעריך את עשיר נותן ערך עני יכול אפי' עני שאמר קרבנו של מצורע זה עלי והיה מצורע עשיר יביא קרבן עני ת"ל הוא ולא נודריו. (ג) רבי אומר. אומר אני אף בערכים כן. וכי מפני מה עני שהעריך את העשיר נותן ערך עני שאין העשיר חייב כלום. אבל עשיר שאמר ערכי עלי ושמע עני ואמר מה שאמר זה עלי נותן ערך עשיר אף זה הואיל והוא חייב בשלש בהמות ובקש איש זה לפטרו לפיכך הוא מביא קרבן עשיר. עשיר והעני או עני והעשיר נותן ערך עשיר: **סה** (ד) ולקח כבש אשם מה ת"ל אחד. זו שאל ר"ע את ר' נחמיה מה ת"ל אחד. א"ל זה מביא מהשג יד ומטמא מקדש מביא מהשג יד מה מטמא מקדש מביא שנים תחת אחד אף זה יביא שנים תחת א' והעולה תעלה חובה ת"ל אחד. א"ל ר"ע ממקום שבאת זה מביא מהשג יד ומטמא מקדש מביא מהשג יד. מה מטמא מקדש מביא שנים תחת כפרתו אף זה יביא שנים תחת כפרתו. א"ל אם לאו מנין אתה מקיימו א"ל זה מביא מהשג יד ובערכים מביא מהשג יד מה בערכים מביא כל השג ידו אף זה יביא מהשג ידו ת"ל א'. **סו** (ה) לתנופה לכפר. וכי יש תנופה מכפרת. א"כ למה נאמר לתנופה לכפר. אלא ללמד שאם עשה לתנופה שירי מצוה כאלו לא כיפר: **סז** ועשרון (סולת אחד) מלמד שכל עשרון ועשרון טעון לוג כדברי חכמים ר' נחמיה וראב"י אפי' מנחה של ששים עשרון אין לה אלא לוגה. שנאמר למנחה ולוג שמן. **סח** (ו) ולוג מה ת"ל. שהיה בדין שיביא שליש לוג. מה מצינו בעשיר שהוא מביא שלשה עשרונים ומביא לוג א' אף עני שהוא מביא עשרון א' יביא שליש לוג ת"ל ולוג שמן: **סט** (ז) ושתי תורים או שני בני יונה שנים הוא מביא ואינו מביא ארבעה. (ח) הלא דין הוא. זה מביא מהשג יד ויולדת מביאה מהשג יד. מה יולדת מביאה א' תחת א'. אף זה יביא א' תחת א'. (ט) או כלך לדרך זה זה מביא

התורה והמצוה

סז ועשרון סולת אחד בלול בשמן למנחה ולוג שמן, כבר התבאר (ס' יז ובת"א) שכ"מ שבא שם היחיד א"צ לומר מספר אחד. כמו שאמר כמה פעמי' עשרון סולת בלא מספר אחד. גם לא הוקי הלשון הי' לו לומר עשרון אחד סולת כמו ולוג אחד שמן. כי מלת סולת היא נשוא ועשרון אחד נושא, העשרון יהי' סולת בלול בשמן ובזה דרך להקדים שם המספר כמ"ש במק"א. וע"כ פי' חז"ל שמלת אחד מוסב למטה. אחד בלול בשמן, שמלמדנו שכל אחד יהי' בלול בלוג (כי השם שמן האמור אצל מנחה הוא לוג כמ"ש בכ"מ). וכ"ד בעל הטעמים שחבר מלת אחד עם בלול בשמן. וכיון לדרוש הזה. ור"נ ולאב"י דייקא דיוק אחר. שמ"ש בלול בשמן למנחה הוא זרות בלשון. שתמיד יאמר מנחה בלולה בשמן, וכן הי' ל"ל סולת מנחה בלולה בשמן. כי בלולה הוא תואר המנחה שיש מנחה בלולה ומנחה חרבה. וע"כ שבא לאמר בשמן למנחה היינו בשמן המיוחד למנחה. וקמ"ל שיש שיעור א' מיוחד לכל מנחה שהוא לוג בין מנחה של עשרון בין של ששים עשרון. וכ"ל בספרא ועשרון סולת אחד מלמד וכו'. ומ"ש בסוף שנאמר למנחה ולוג שמן עקר הדרוש הוא מן למנחה. לא מן לוג שמן שבא משום הבהונות ואין לו ענין כלל לזה, וכן בגמ' מנחות (דף פט). כ"ל ת"ל במצורע עני כתוב ועשרון [סולת אחד] בלול (ולוג) למד על עשרון שטעון לוג. וכן את"כ ור"נ ולאב"י האי עשרון [סולת אחד] בלול (ולוג) מאי עבדי לי'. ומה שתפס לראב"י למנחה ולוג שמן. עקר הדרוש מן למנחה. ודברי הגמ' מובן במ"ש והמפ' פי' הדרוש של ראב"י מן ולוג שמן. והוא רחוק מגבול הפשט. כי זה לבהונות. ולישנא רהיט למנחה ולוג שמן לציין מלת למנחה הנדרש. שהוא מלת למנחה הכתובה אצל ולוג שמן לא שהדרוש הוא מן ולוג שמן:

סח ולוג שמן, לא היה צריך לומר רק דברים שמשתנה העני מן העשיר, שמביא רק כבש א' ועשרון א' אבל הלוג שמביא בשוה עם העשיר נדע ממילא, והשיב שגם בזה נטעה שיביא שליש לוג. כמו שמביא הכל שליש:

סט ושתי תורים או שתי ב"י. כבר התבאר (ויקרא ס' שכח ובפ' אחרי ס' יז) שכ"מ שבא שם הרבים. א"צ לזכור מספר שנים דסתם רבים שתים בכ"מ בלשוני. ותמיד דרשוהו חז"ל והרלב"ג מקו' הטעות שהייתי מוטה ע"י ק"ו או סברא שהוא יותר משנים. וכן כאן יהי' לנו ספק בזה אם יכתב תורים ובני יונה הגם שבלא ה' יש לדמות ליולדת שמביאה בלעם תואר אחד תחת כבש אחד עולה וזה

אהל מועד לפני יהוה׃ כד ולקח הכהן את־כבש האשם ואת־לג השמן והניף אתם הכהן תנופה לפני יהוה׃ כה ושחט את־כבש האשם ולקח הכהן מדם האשם ונתן על־תנוך אזן־המטהר הימנית ועל־בהן ידו הימנית ועל־בהן רגלו הימנית׃ כו ומן־השמן יצק הכהן על־כף הכהן השמאלית׃ כז והזה הכהן באצבעו הימנית מן־השמן אשר על־כפו השמאלית שבע פעמים לפני יהוה׃ כח ונתן הכהן מן־השמן ׀ אשר על־כפו על־תנוך אזן המטהר הימנית ועל־בהן ידו הימנית ועל־בהן רגלו הימנית על־מקום דם האשם׃ כט והנותר מן־השמן אשר על־כף הכהן יתן על־ראש המטהר לכפר עליו לפני יהוה׃ ל ועשה את־האחד מן־התרים או מן־בני היונה מאשר תשיג ידו׃ לא את אשר־תשיג ידו את־האחד חטאת ואת־האחד עלה על־המנחה וכפר הכהן על המטהר לפני יהוה׃ לב זאת תורת אשר־בו נגע צרעת אשר לא־תשיג ידו בטהרתו׃ פ

רש"י

ולהזאה עץ ארז ואזוב ושני תולעת: (כח) על מקום דם האשם. אפילו נתקנח הדם למד שאין הדם:

שפתי חכמים

ואם כן שאר השנים אחד לחטאת ואחד לאשם: ו דק"ל דמשמע שזה יום ח' להבאת הציפרים שהוא טהור זה אינו דהא ביום ח' מביא הקרבנות וע"כ אינו טהור קודם לכן. **ועל** זה פירש שמיני לציפורים כו' שזה גם כן נקרא טהרה מלטמא משכב ומושב. ואין לפסקות מנ"ל שהוא מי לכזאת דלמא קאי איום הבאת עולתו וחטאתו ואשמו. די"ל לומר דכתיב לעיל והיה ביום השביעי יגלח ודאי השמיני קאי על השביעי ואע"ג דלעיל נ"כ כתיב וביום השמיני יקח שני כבשים וגו' ושם לא פירש כלום משום דלעיל כתיב וישב מחוץ

התורה והמצוה

דומה לה שגם מצורע הוא מחוסר כפורים. אבל בלד א' יש לדמותו להשג יד דמעמא מקדש שמביא שנים תחת א', וכאן יביא ארבעה. והוא דומה לו שניהם נוהגים בהם כבאשם (וקרבן יולדת הוא רק קרבן נזיר) לכן הוצרך לבאר שהם רק שתי תורים:

ע **ועשה את האחד מן התורים מאשר תשיג ידו. את אשר תשיג ידו את האחד חטאת ואת האחד עולה** ובפסוק כ"ב אמר **ושתי תורים או שני ב"י אשר תשיג ידו** ולמה הזכיר השגת יד ג"פ, פי' חז"ל. שבפסוק כ"ב בלה ללמד שאף שבעת שנתרפא היה עשיר ולא נעשה עני עד עת לקיחת קרבנותיו, מ"מ יביא כעני. וז"ש ולקח כבש אחד וכו' ושתי תורים אשר תשיג ידו. ר"ל בעת הלקיחה. כי ממ"פ אם דל הוא י"ל שהוא דל בעת שנתחייב ולכן אמר ולקח אשר תשיג ידו, ושה קמ"ל דינים אחרים. במ"ש מאשר תשיג ידו קמ"ל שגם אם בעת הבאת האשם הי' עדיין עשיר ונעשה עני אחר הבאת האשם יביא כעני. ולכן אחר שבאר הקרבת האשם. אמר ועשה את האחד מן התורים מאשר תשיג ידו ר"ל מאשר תשיג ידו עתה בעת עשיית התורים אף שבבר הביא אשמו, ומ"ש את אשר תשיג ידו. קמ"ל שגם בהפך אם הי' עני בעת הבאת האשם ונתעשר אח"כ יביא חטאת ועולה כעשיר. וז"ש שגם יביא את אשר תשיג ידו עתה את האחד חטאת וכו' שאם ישיג כבשים לחטאת ועולה יביאם, וקמ"ל דבין לקולא בין לחומרא

זמינאה לדכיותה לות כהנא לתרע משכן זמנא קדם יי: כד ויסב כהנא ית אמרא דאשמא וית לוגא דמשחא וירים יתהון כהנא ארמא קדם יי: כה ויכוס ית אמרא דאשמא ויסב כהנא מדמא דאשמא ויתן על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון רגליה דימינא: כו ומן משחא יריק כהנא על ידא דכהנא דשמאלא: כז וידי כהנא באצבעיה דימינא מן משחא די על ידיה דשמאלא שבע זמנין קדם יי: כח ויתן כהנא מן משחא די על ידיה על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון רגליה דימינא על אתר דמא דאשמא: כט ודישתאר מן משחא די על ידא דכהנא יתן על רישא דמדכי לכפרא עלוהי קדם יי: ל ויעבד ית חד מן שפניניא או מן בני יונה מדי תדביק ידיה: לא ית די תדביק ידיה ית חד חטאתא וית חד עלתא על מנחתא ויכפר כהנא על דמדכי קדם יי: לב דא אוריתא די ביה מכתש סגירא די לא תדבק ידיה בדכותיה: לג ומליל

כפרא

מהשג יד ומטמא מקדש מביא מהשג יד מה מטמא מקדש מביא שנים תחת א׳ אף זה יביא שתים תחת א׳. (יוד) נראה למי דומה. דנים מחוסר כפורים מן מחוסר כפורים ואל יוכיח מטמא מקדש שאינו מחוסר כפורים. או כלך לדרך זה. דנים קרבן שנוהג באיש כבאשה מקרבן שנוהג באיש כבאשה. ואל יוכיח קרבן יולדת שאינו נוהג באיש כבאשה ת״ל שתי תורים או שני ב״י. שנים הוא מביא ואינו מביא ד׳:

ע (יא) אשר תשיג ידו. מאשר תשיג ידו. את אשר תשיג ידו. (יב) אשר תשיג ידו מה ת״ל. שיכול אימתי אני אומר יביא קרבן עני בזמן שהוא עני מתחלתו. היה עשיר והעני מנין ת״ל אשר תשיג ידו. (יג) מאשר תשיג ידו מה ת״ל. שיכול אימתי אני אומר יגמור כעני בזמן שהתחיל בעני. הביא את אשמו עשיר והעני מנין. ת״ל מאשר תשיג ידו. את אשר תשיג ידו מה ת״ל. שיכול אימתי אני אומר יגמר כעשיר בזמן שהתחיל מבעשיר הביא אשמו עני והעשיר מנין ת״ל את אשר תשיג ידו. (יד) יכול אפי׳ הביא קרבנו עני והעשיר יגמר כעשיר ת״ל את האחד חטאת ואת האחד עולה ממין החטאת תביא עולה: **עא** על המנחה שתקדים מנחת בהמה לחטאת העוף:

עב (טו) יכול אף יולדת שהביאה קרבן עניה והעשירה תגמר כעניה ת״ל זאת:

ענ (טז) תורת אשר בו נגע צרעת מלמד שעני שהביא קרבן עשיר יצא. יכול אף עשיר שהביא קרבן עני יצא ת״ל זאת תורת אשר בו נגע צרעת מלמד שאדם

התורה והמצוה

אלין אחר מעמדו עתה. ומ״ש יכול אפי׳ הביא קרבנו עני והעשיר יגמור כעשיר (כן הגי׳ הק״א) ר״ל אם הביא החטאת עוף והעשר יכול יביא העולה כבש ת״ל את האחד חטאת ואת האחד עולה. וכבר בארנו (ויקרא ס׳ שכט) שכמ״ש גבי זבה את האחד חטאת ואת האחד עולה דרשו שממין החטאת תביא עולה. ששני המספרים האחד כאחד כשניהם בה׳ הידיעה, מורה שניהם זוג אחד מן המספר השלם, עיי״ש, וסתמא זו כר״ש דס״ל (בסי״ד דנגעים) ובערכין (דף יז) דהכל הולך אחר חטאת, ודלא כר״י:

עא **על המנחה** פי׳ מלבד המנחה וכבר בארתי (צו ס׳ קד) שיש הבדל בין מלת על למלת מלבד שהשם הנרמז במלת על מורה לרוב שהוא קודם בזמן. כמ״ש על עולת התמיד, וכדומה. וממ״ש על המנחה מבואר שמנחה קודמת:

עב **זאת תורת אשר בו נגע צרעת אשר לא תשיג ידו בטהרתו**. הנה כמ״ש בפרהו סליני ר״י ור״ש וראב״י (כמ״ש בכריתות דף ס ובערכין דף יז) וכבר התבאר (בסימן עין) שהספרא סתם פה כר״ש דהכל הולך אחר חטאת. דטהרתו הוא המטהרו מן העון. ולמה כפל זאת. אך בא לאמר זאת תורת אשר בו נגע צרעת, רק המצורע י״ל תורה זאת אשר לא תשיג ידו בטהרתו שאזלינן בהשג יד בתר עת הטהרה שהיא החטאת. שאף שהעשיר אחר הבאת החטאת יגמור כעני. אבל היולדת אין לה תורה זאת. ואם העשירה אחר הבאת החטאת תגמור כעשיר. כי שם לא כתוב האחד חטאת והאחד עולה בה׳ הידיעה שנדרש ממין חטאת תביא עולה. רק א׳ לחטאת (וכמ״ש בס׳ עיין):

ענ **זאת תורת אשר בו נגע צרעת**. הנה אמר בראש הפרשה, זאת תורת המצורע ולמה אמר זה שנית, וכבר בארנו (צו ס׳ כד) שכ״מ שאומר זאת תורת בא לאמר שהיא תורה כוללת לכל

רביעי (ששי כשהן מחוברין) לג וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: לד כִּי תָבֹאוּ אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם לַאֲחֻזָּה וְנָתַתִּי נֶגַע צָרַעַת בְּבֵית אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם: לה וּבָא אֲשֶׁר־לוֹ הַבַּיִת וְהִגִּיד לַכֹּהֵן לֵאמֹר כְּנֶגַע נִרְאָה לִי בַּבָּיִת:

בעל הטורים

(לה) נראה לי ב' במסורה הכא ואידך מרחוק ה' נראה לי זהו שאמרו חכמינו ז"ל שאפילו ת"ח ובקי בנגעים לא יאמר נגע אלא כנגע וזהו מרחוק נראה שדבר מרחוק (ר"ל כמו שעומד מרחוק לא יוכל להחליט מה שהוא רואה) ולא יפסוק לומר נגע:

רש"י

גורם אלא המקום גורם: (לד) ונתתי נגע צרעת. (ויקרא רבה) בשורה היא להם שהנגעים באים עליהם לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר ועל ידי הנגע נותץ הבית ומוצאן: (לה) כנגע נראה לי בבית. (נגעים פי"ב. ת"כ) אפילו תלמיד חכם שיודע שהוא נגע ודאי לא יפסוק דבר ברור לומר נגע נראה לי אלא כנגע:

שפתי חכמים

מהן לאחלו שבעת ימים וכתיב והיה ביום השביעי ומיד אחר כך וביום השמיני ודאי קאי על שלפניו: ז דאל"כ כי תבאו מבעי ליה מאי ונתתי. ואם תאמר היכא מנגעים של בתים אבל נגעים של בגדים למה הם באים. ויש לומר לפי שלא ידעו איזה בגדים היו תשמישי ע"א והאותן בגדים באו הנגעים וצריך לשורפ'. מהרש"ל: ח דלמדם תורה דרך ארץ שיאמר לשון ספק כמו שאמרו חכמים ז"ל

התורה והמצוה

וכן במ"ש זאת תורת המצורע היינו שכל המצורעים שוים בתורה זאת. אמנם ע"ז הייתי אומר שרק בתורה הנז' בתחלת הפרשה מהבאת הצפרים והתגלחת. אבל מה שנז' אחריו מהבאת הקרבנות אינם שוים בשורה אחת כי יש הבדל בין קרבן עשיר לקרבן עני. לכן אמר שנית זאת תורה בסוף הפרשה להראות שגם שנאמר בסוף הפרשה מדיני הקרבנות שוים בו העני אל העשיר כי אם רצה העני יוכל להביא קרבן עשיר. ובכ"ז דייק במלת זאת רק זאת הנאמר בפ' שאם דל הוא יוכל להביא קרבן עני לא אם הוא עשיר, ובכ"ז אמר שפיר זאת תורת שכולל שכולם שוים ומשמע שכמו שהעני שוה אל העשיר (שאם ירצה יוכל להביא קרבן עשיר) כן העשיר שוה אל העני שגם הוא יוכל להביא קרבן עני על בנו ובתו ועבדו ושפחתו. ובכ"ז אינו מביא קרבן עני על אשתו. דהא כתוב ואם דל הוא ואין ידו משגת ואשת עשיר ידה משגת מפני שהתחייב לה בתנאי כתובה כמו שפי' ר"י, וכבר דייק במלת זאת רק כפי הנאמר בכתוב שאם דל הוא יביא קרבן עני לא העשיר וזה כוונת הספרא (ומובא כריתות כח) [ונ"ש אר"י לפיכך אם פטרה בב"מ (דף ק"ד) גרים. אדם חייב קרבן עשיר על אשתו שכך כתב לה אחריות דאית לך עלי, וכן גרים בנדרים [דף לה], ותוספות הביאו כן בשם התוספתא, אבל רש"י בב"מ שם והר"ש בנגעים הגיהו עפ"י התו"כ כגי' דכאן, והרא"ש בפי' לנדרים גרים ג"כ כגי' דכאן ומוכיח שקודם לכן משועבד לה וכ"כ בש"מ יזיר דשני העניים אחדים, תחלה הוא כותב לה ואח"כ היא כותבת לו, ובש"מ ב"מ בשם הראב"ד גי' התו"כ מאי לפיכך, ותו דשם דרים מלשון ובתו"כ דרים מקרא וגרים אם פטרה בלא מפיק ה"א ר"ל אם פטרתו ע"י שובר אז פטור, ולמ"ש עקר הקרא א"ל על אשה רק אחר שמתחייב בעבורה ע"י תנאי כתובה ממילא ידה משגת. ויל"פ לפי דברי הראב"ד דר"י לשטתו דאמר בערכין (דף יז) דעני והעשיר ואמר והעני נותן ערך עשיר וא"כ גם אחר שגירושין צריכה ליתן ערך עשיר אף שהיא עניה עכשיו, וזה רק אם פטרה אותו דאל"כ הוא חייב כיון שהוא גרם לה שתתן ערך עשיר, וכן בירושלמי פט"ו דיבמות ה"ב ופ"ד דכתובות כגי' התו"כ אבל בפ"ב דסוטה גרים שכן הוא כותב לה, ועיין בספרי נשא פ"ח ובז"א שם]:

עד כי תבואו אל ארץ כנען אשר אני נותן לכם לאחוזה. הזכיר ג' תנאים. א] שיבואו אל ארץ כנען שהיא הארץ שבעבר הירדן המערבי שכלו נקרא ע"ש כנען לא ארץ סיחון ועוג שאינו נקרא בשם זה, ובספרא (קדושים פרשה ג' אמור פרשה יוד בהר פרשה א) דרים מ"ש גבי ערלה ועומר ושמטה כי תבואו אל הארץ הארץ המיוחדת ולא ארץ סיחון ועוג, שמ"ש הארץ הידועה הוא ארץ כנען הנז' פה שהוא הארץ הידועה שנתן ה' לאברהם אבינו. (תנאי ב) אשר אני נותן לכם שאף מן הארץ שנתן ה' לאברהם וכבשוהו ישראל שהוא חלק עמון ומואב שטהרו בסיחון הם נטלוהו כעת מעצמם לא ע"י מתת ה'. שלא יתנם להם עד לעת"ל. וכן אמר בספרא במקומות הנ"ל ועי' בתשב"ץ (ח"ג ס' קנ"ה) באורך. (תנאי ג') לאחוזה שהוא אחר שכבשו וחלקו. וגם מוסיף שיהי' כ"א מכיר את חלקו כמ"ש ובא אשר לו הבית שמאז התחיל חיוב זה. ומובא ביומא (דף יב) ואם דין נגעי בתים הי' נוהג בעבר הירדן לאחר שכבשו וחלקו תלוי בפלפול המבואר בתשב"ץ ס' הנ"ל ואכמ"ל:

יי עִם משֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר: לד אֲרֵי תֵעֲלוּן לְאַרְעָא דִּכְנַעַן דִּי אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן לְאַחְסָנָא וְאֶתֵּן מַכְתָּשׁ סְגִירוּ בְּבֵית אֲרַע אַחְסַנְתְּכוֹן: לה וְיֵעוֹל דְּדִי לֵיהּ בֵּיתָא וִיחַוֵּי

ספרא

מביא ע"י בנו וע"י בתו וע"י עבדו ושפחתו קרבן עני ומאבילו בזבחים יכול אף ע"י אשתו יביא קרבן עני ת"ל זאת דברי ר"י אמר ר"י לפיכך אם פטרה אינו חייב בה שכן היא כותבת לו ואחראין די איתין לי עלך מן קדמת דנא:

(פרשה ה) **עד** (א) כי תבואו יכול משבאו לעבר הירדן ת"ל אל הארץ המיוחדת. (ב) יכול משבאו לעמון ומואב ת"ל אשר אני נותן לכם ולא עמון ומואב. (ג) לאחוה עד שיכבשו. מנין אתה אומר כבשו אבל לא חלקו הלקו למשפחות (ובנמ' גריס לשבטים) ולא חלקו לבתי אבות חלקו לבתי אבות ואין כאו"א מכיר את שלו שלא יהיו מטמאים בנגעים ת"ל ובא אשר לו הבית עד שיהא כ"א מכיר את שלו:

עה (ד) ונתתי נגע צרעת אמר ר' יהודה בשורה היא להם שבאים עליהם נגעים. רש"א ונתתי נגע צרעת פרט לנגעי אנסים: **עו** בבית ארץ אחוזתכם פרט לבית בנוי בספינה ובאסכריא על ארבע קורות ולהביא את הבנוי על העצים ועל העמודים. **עז** (ה) אחוזתכם אחוזה מטמאה בנגעים ואין ירושלים מטמאה בנגעים. ר' יהודה א' אני לא שמעתי אלא מקום מקודש בלבד. (ו) ר' ישמעאל אומר אחוזתכם מטמאים בנגעים ואין אחוזת עכו"ם מטמאים בנגעים וכשם שאין אחוזתם מטמאים בנגעים כך אין בגדיהם מטמאים בנגעים:

עח (ז) אשר לו הבית שלא ישלח ביד שליח. יכול אפי' זקן אפי' חולה. ת"ל ובא: **עט** והגיד לכהן ידקדק הכהן כיצד בא הנגע לביתו. לאמר יאמר לו הכהן דברי כבושים. בני אין הנגעים באים אלא על לה"ר שנא' השמר בנגע הצרעת לשמור מאוד ולעשות זכור את אשר עשה ה' למרים. וכי מה ענין זל"ז אלא ללמד שלא נענשה אלא על לה"ר. (ח) והלא דברים ק"ו ומה אם מרים שדברה שלא בפניו של משה כך, מדבר גנאי של חברו בפניו עאכ"ו. (ט) רשב"א אומר אף על גסות הרוח נגעים באים. שכן מצינו בעוזיה שנא' ובחזקתו גבה לבו עד להשחית וימרד בה' אלקיו ויבא

התורה והמצוה

עה ונתתי נגע צרעת כשתדקדק תמצא שעל הדברים היוצאים מגזרת ה' לא יאמר לשון נתינה רק אם הם לטוב. או שהם לתכלית טוב כמו וה' נתן קולות וברד. ונתן מלכיהם בידך. הי' לתכלית טוב, אבל על הדברים הרעים לא יבא לשון נתינה רק אם יכוין על הוראת הקיום. כמו ונתתי את עריכם חרבה (ויקרא כו) ונתתי את ירושלים לגלים (ירמי' ט) ונתתי את הארץ שממה (יחז' טו) פי' שתשאר שממה ימים רבים. לכן ממה שבא פה על הנגעים לשון נתינה הוציא ר' יהודה שהם לתכלית טוב לכלא פשע ולהתם חטאת. כמ"ש אני אהי' לו לאב וכ' אשר בהעותו והוכחתיו וכו' בנגעי בני אדם שהוא בשורה והבטחה כמ"ש בפירושי שם. וז"ש בהוריות (דף י) עמ"ש אשר נשיא יחטא יכול גזרה. מהיכא תיתי. אמרי כן אשכחן דכתיב ונתתי נגע צרעת ולר"י בשורה, ה"נ נימא גזירה. ר"ל אחר שאמר ר"י שהנגעים בשורה כי אין אדם ניצול מחטא בדרך הטבע. ה"נ י"ל שנשיא יחטא גזירה, שהכתוב יאמר שבדרך הטבע בודאי יחטא כי אין אדם ניצול מחטא. ור"ש העקיף מצד שמצאנו שייחס לשון מתנה לה' בדברים המסודרים מסדר הטבע הקבועה מאת ה' ית' כמו ונתתי גשמיכם בעתם. הנותן יורה ומלקוש בעתו, נותן שמש לאור יומם, ובב"ר (פ' ו') שלשה מתנה לעולם עיי"ש. ובא למעט נגעי אנסים (היינו נגע הבא ע"י רוח או כישוף, כי שאר אונסים מטמא בנגעים כמ"ש בספרא תזריע פרשה א' מ"ג) לפ"ז לר"ש מ"ש ונתתי נגע שייך אל התנאי כי תבואו ואם ונתתי אני ע"י סדר הנגעי לא באונס. אז ובא אשר לו הבית. ולר"י מ"ש ונתתי הוא נשוא כמאמר כי תבואו אז ונתתי נגע:

עו בבית ארץ אחוזתכם הי' די לאמר בבית אחוזתכם שתמיד יאמר שם אחוזה סתם. ודרשו בית ארץ. בית הבנוי על הארץ. ומוציא הבנוי על הים ועל האויר שאינו על הארץ. (באסכליא פי' על תורן הספינה). אבל הבנוי על העצים ועמודים הוא על הארץ:

עז אחוזתכם. הי' די לומר בית ארצכם והוסיף שם אחוזה. שבא על מקום שאחז בו האדם והיא קנוי' לחלקו. וממעט ירושלים שלא נתחלקה לשבטים. ור"י סבר שנתחלקה לשבטים וממעט מקום מקודש שהם בתי כנסיות ומדרשות שהם של רבים ואינם אחוזה ליחידים (כן פי' ביומא דף יב ומגלה דף כו) ור' ישמעאל (במשנה ו) דייק כינוי אחוזתכם היינו שלכם ולא של עכו"ם. וכמ"ש בגיטין (דף פב):

עח ובא אשר לו הבית והגיד לכהן. הי' די שאמר והגיד לכהן והוסיף אשר לו הבית שלא

לו וְצִוָּה הַכֹּהֵן וּפִנּוּ אֶת־הַבַּיִת בְּטֶרֶם יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת־הַנֶּגַע וְלֹא יִטְמָא כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת וְאַחַר כֵּן יָבֹא הַכֹּהֵן

בעל הטורים

(לו) ואחר כן ב' במס' הכא ואידך ואחר כן הבא אליה ובעלה כמו הכא שמפנה כלים נאים שלא יטמאו אף שהם כמו נריכה לסביר

רש"י

נראה לי : (לו) בטרם יבא הכהן וגו'. שכל זמן שאין כהן נזקק לו אין שם תורת טומאה : ולא יטמא כל אשר בבית. (ת"כ) שאם לא יפנהו ויבוא הכהן ויראה הנגע נזקק לו להסגר וכל מה שבתוכו יטמא. ועל מה חסה תורה אם על כלי שטף יטבילם ויטהרו אם על אוכלין ומשקין יאכלם בימי טומאתו הא לא

שפתי חכמים

למד לסוף לומר איני יודע: ט כלומר מיד שיראה הנגע מיד יטמא כל אשר בבית אפי' לא שהה בבית כדי אכילת פרס דאל"כ מה בא רש"י ז"ל להשמיענו בזה דז"ל קרי כי

התורה והמצוה

יגיד ע"י שליח רק אשר לו הבית יגיד. ועדיין היה יכול לומר והגיד אשר לו הבית. וע"כ פי' לכתחלה ובא אשר לו הבית בעצמו ואם לא יוכל לבא כגון זקן או חולה והגיד (פועל סתמי) אף ע"י שליח:

עט והגיד לכהן לאמר. יש הבדל בין הגדה לאמירה. שהמגיד מבאר פרטי הדבר בכל סעיפיו שמגלה דברים שלא ידע השומע מעצמו. ולכן ממ"ש והגיד ול"א ואמר לכהן, פי' שצריך להגיד לו כל פרטיו שאין בא הנגע. וכבר בארנו (סדר ויקרא סי' ואו) שמלת לאמר י"ל כמה הוראות וא' מהוראותיו. שישיב תשובה להאומר עיי"ש. ומזה פי' בדרך נחות מ"ש לאמר היינו שע"כ יאמר לו הכהן דברי כבושים. שהנגע בא על חטא לה"ר ורמז ע"ז השמר בנגע הצרעת לשמר ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים זכור את אשר עשה ה' למרים ר"ל שהכהנים יורו אתכם ויאמרו לכם מוסר שתזכר את אשר עשה ה' למרים שלקתה בצרעת על שדברה באחי' שלא בפניו. וכ"ש המדבר בגנאי חברו בפניו ור"ש באר שגם על גסות הרוח באו הנגעים כמו שהי' בעוזי'. וכמ"ש במד' על עץ ארז ואזב:

פ כנגע נראה לי לא יחליט הדבר שהוא נגע. כמורה לפני שהכהן רק יאמר דרך ספק כנגע. וכן בנגעים וברמב"ם (פי"ד ה"ד):

פא נראה לי יש הבדל בין הפעל ראיתי, שיראה בכונה לראות. ובמקום אפל ידליק נר ויפתח חלון. ובין הנפעל נראה לי, שהנפעל נעשה מעצמו מבלי שהכין א"ע לראות. מזה הוכיחו בספרא ובמשנה מו"ק (דף ה') חולין (דף יוד) שבית אפל אין פותחין בו חלונות שנראה לי פי' מעצמי לא ע"י הכנת אור ונר:

פב נראה לי בבית שלשה פעמים נאמר מלת בבית אצל ראיה. כנגע נראה לי בבית. ואחרי כן יבא הכהן לראות את הבית (פ' לו) וראה והנה הנגע בקירות הבית. ודרשם לג' דרשות (כי הי' יכול לכתב בכינוי). (א) שאף בבית נבוע כל שנראה אגע. (ב) אף העלי', כי העלי' לפעמים אינו בכלל בית ולפעמים הוא בכללו כמ"ש ויורידהו מן העלי' הביתה (מ"א יז כג) וכתיב ויצא אלישע הביתה והנה הנער מת, ושם וישב וילך בבית (מ"ב ד לב לה) וזה הי' בעלי'. ולכן ממ"ש שנית בבית אצל ראי' מרבה גם העלי'. וממ"ש פה בבית בג'. דרים שרק מתוכו מטמא ולא מאחורי'. ועי' (בס' נג) דרים ד' פעמים בית שנאמר אצל פשיון:

פג וצוה הכהן ופנו. כבר התבאר למעלה שהאדם לא יצוה אל עצמו. וע"כ יצוה הכהן לאחרים:

פד ופנו את הבית דע שלשון פינוי הנמצא בתנ"ך בבנין הכבד. מורה תמיד שמסיר דבר שמזיק למקום אשר הוא שם. פנו דרך ה' (ישעיה מס) פנו דרך העם (שם סב) פנית לפניה (תהלים פ) פנה אויבך (צפניה ג) שמסיר אבני מכשול מן הדרך. ויש הבדל בין לשון פינוי ובין לשון ביעור, המבער מבער הדבר מן העולם. ונקשר עם המקום ביחוס שממנו. ובערת הרע מקרבך (דברים יג). והמפנה מסלקו לצד אחר. ובכ"ז גם המפנה הוא מפני שהדבר מזיק אל מקום בערך מה שהוא רוצה לעשות שמה. המפנה הדרך. מריס אבני מכשול שיהי' דרך סלולה. ואמרו חז"ל ואגבי פניתי הבית מעכו"ם. כי ממה שלא אמר ואנכי כבדתי הבית או הכיעתי הבית מבואר שפינה משם דבר המזיק בערך מה שרצה. שיתאכסן שם אליעזר. והוא העכו"ם. וזה דעת ר"י שאמר אפי' חבילי קש ועצים ר"ל שאם נאמר שטעם הפינוי הוא לצורך הכלים עצמם שלא יתטמאו, לא לצורך המקום. הי"ל ויוציא כלי הבית. לא לשון פינוי דמשמע שהכלים מזיקים לו למלאכתו. וע"כ שהוא גזרת הכתוב שלא יראה הנגע בעוד יש דבר בבית אף שאין מקבל טומאה. וז"ש (במשנה יג) בטרם יבא הכהן לראות את הנגע לראות את הפינוי, ר"ל מ"ש את הנגע. היינו שלא יראה שם רק הנגע לבד לא דבר אחר כי יהי' מפונה מכל וכל. ומצד זה ינדק לשון פינוי כיון שכלי הבית מזיקים לו למלאכתו עתה שהיא ראיית הנגע. ור"מ דייק סיפא דקרא שאמר ולא יטמא כל אשר בבית שמשמע שהוא רק משום טומאה. אמנם מ"ש לשון פינוי אמר עסק הוא לפינוי, ובאר

לְכַהֲנָא לְמֵימַר כְּמַכְתָּשָׁא אִתַּחֲזֵי לִי בְּבֵיתָא: לו וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וִיפַנּוֹן יָת בֵּיתָא עַד לָא יֵיעוֹל כַּהֲנָא לְמֶחֱזֵי יָת מַכְתָּשָׁא וְלָא יִסְתָּאַב כָּל דִּי בְּבֵיתָא וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל כַּהֲנָא

ספרא

אל היכל ה' להקריב על מזבח הקטורת ויבא אחריו עזריה הכהן ועמו כהנים לה' שמונים בני חיל ויאמרו לו. לא לך עוזי' להקריב לה' כי אם לכהנים בני אהרן המקודשים צא מן המקדש ובידו וכו':

פ (יוד) נגע מה ת"ל כנגע אפי' ת"ח ויודע שהיא נגע ודאי לא יגזור ויאמר נגע נראה לי בבית אלא כנגע נראה לי בבית: **פא** (יא) נראה לי ולא לאורי מכאן אמרו בית אפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו: **פב** בבית להביא את הצבוע. בבית להביא את העליה. בבית מתוכו הוא מטמא ואין מטמא מאחוריו:

פג (יב) וצוה הכהן ופנו הציוי בכהן והפינוי בכל אדם. **פד** ופנו את הבית אפי' חבילי עצים אפי' חבילי קנים דברי ר' יהודה. רמ"א עסק הוא לפינוי. אר"ש וכי מה מיטמי לו אם תאמר כלי עצו ובגדיו ומתכיתו מטבילם והם טהורים. ע"מ חסה תורה על כלי חרסו ועל פכו. וכי מה מטמא בנגעים הרשעים או הצדיקים הוי אומר הרשעים אם כך חסה התורה על ממונו הבזוי ק"ו על ממונו החביב. אם כך על ממונו ק"ו על נפש בניו ובנותיו. אם כך על רשע ק"ו על של צדיק. (יג) בטרם יבא הכהן לראות את הנגע לראות את הפנוי: **פה** ולא יטמא כל אשר בבי' מה ת"ל. לפי שמצינו ב נכנס לבית המנוגע שאינו מטמא בגדי' עד שישהא בכדי אכילת פרס. יכול אפי' היו שם כלים מקופלים על כתפו כלים מקיפלים ומונחים בתוך הבית יכול לא יהיו טמאים עד שישהו בכדי אכילת פרס ת"ל ולא יטמא כל אשר בבית מיד: **פו** ואחר כן. אחרים כיוצא בהם. רבי אומר אם ממתינים לדבר הרשות לא ימתינו לדבר מצוה. וכמה הוא מצותו נראה בחתן נותנים ז' ימי משתה לו ולביתו ולכסותו וכן ברגל נותנים לו כל ימי הרגל:

התורה והמצוה

זה במ"ש וכי מה מיטמי לו וכו' ע"מ חסה התורה על כלי חרסו ועל פכו. ר"ל הגם שמלד כוונת התורה שחסה על חרסו ופכו לא ילדק לשון פינוי. מ"מ מלד עסק המפנה. שחרסו ופכו אינם שוים כלום. בודאי אינו מוציאם בשביל עלמם רק מפני שמזיקים למלאכתו ומעכבים ראיית הנגע מלד עסק האיש חפש לשון פינוי. וח"ש עסק הוא לפינוי. ובמשנה ה (פי"ב דנגעים) גרים רש"א עסק הוא לפינוי רמ"א וכי מה מטמא לו. ובא ר"מ לפרש דברי ר"ש. והנה נמשכתי אחר דברי הרע"ב שלר"י אין חביל קש וקנים מטמאים. וכמו שכן דעת הרמב"ם ג"כ כמו שהוכית המ"ל (פ"ד מה' ט"ל) בהלך. והוכיח כן מסוגיה. והניח דברי הגמ' דמו"ק בל"ע ואכמ"ל:

פה ולא יטמא כל אשר בבית כבר הסכלו (גם' הקודם) שלר"י מ"ש ופינו את הבית היינו אפי' דברים שאין מקבלים טומאה. ולפ"ז יקשה איך שייך הטעם ולא יטמא כל אשר בבית שהוא רק לדברים המקבלים טומאה, הי' שהמא דספרא לשטת ר"י. שהכתוב משמיע שני דברים, א] שיפנה הבית, היינו להסיר הכל גם מה שאין מקבל טומאה מפני שמזיק לראיית הנגע כנ"ל, ב] שבזה ירויח ג"כ ולא יטמא כל אשר בבית דברים שמקבלים טומאה, ומשמיענו שלא תאמר שכלים שנמצאו בעת בא הכהן לא נטמאו מיד רק עד שישהא כדי אכילת פרס, לכן אמר ופינו בטרם יבא הכהן ולא יטמא, שאם ישנה אחר בוא הכהן יטמא תיכף אף שלא שהה שיעור אכילת פרס:

פו ואחר כן יבא הכהן. יש הבדל בין מלת אחר, ובין מלת אחר כן. או אחרי כן. שמלת אחר מורה שתיכף אחר דבר א' יעשה דבר השני, וכמ"ש למעלה (סי' ל"ג). אבל מלת אחר כן או אחרי כן מורה שיעשה הדבר השני אחר דברים רבים קודמים, וגם בזה יש הבדל בין אחר כן, ובין אחרי כן, שמלת אחר כן, מציין אחר דברים רבים שנז' בענין שהם תלוים זה בזה ומחויבים לקדם אל המעשה שאחריה, כמ"ש בספרי (תצא) על ואחר כן תבוא אליה ובעלתה כא אם לא עשה כל המעשים האלה ובא עליה ה"ז בעילת זנות, שכל המעשים הם כולם מחויבים לקדם אל הבעילה, אבל במלת אחרי כן מציין דברים רבים שונים הבלתי תלוים זב"ז ולא מחויבים לקדם להמעשה המתאחר, כמ"ש בב"ר (פמ"ד) על ואחרי כן יצאו ברכוש גדול מ"ל אהא אחר כן אכ"כ אלא ואחרי כן אחר שאביא עליהם עשר מכות, שעל פ"ש בענין שעבדום ועינו אותם וידון את הגוי, הי' לו לומר ואחר כן כי הם תלוים זב"ז ומוכרחים לענין היציאה, ובמ"ש ואחרי כן רמז אחר שיביא מכות שונים שאין תלוים זב"ז ולא מוכרחים לענין היציאה, שאם היה מעלה תיכף לא היו באים עליו, ובזהר (פ' תי' מרה דף קכ"ח) אר"ש בפתחא דאעל אברהם למערתא ואיגל צרה תמן קמו אדם והוה ולא קבילו לאסתכלא תמן וכו' אמר אברהם הא הכא זמין קמי' דקוב"ה נניך'

לראות את הבית: לז וראה את הנגע והנה הנגע בקירת הבית שקערורת ירקרקת או אדמדמת ומראיהן שפל מן הקיר: לח ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית והסגיר את הבית שבעת ימים: לט ושב הכהן ביום השביעי וראה והנה פשה הנגע בקירת הבית: מ וצוה הכהן וחלצו את

רש"י

חסה התורה אלא על כלי חרס שאין להם טהרה במקוה (שם): (לז) שקערורת. שוקעות במראיהן (שם): (מ) וחלצו את האבנים. כתרגומו ויטלון יטלם משם כמו וחלצה נעלו (דברים כ"ה) לשון הסרה

שפתי חכמים

רב הוא: י ואם תאמר נימא ליהנו בו בשעת טומאתו כמו אוכלין טמאין דאמרינן דאוכל אותן בימי טומאתו. ויש לומר דהתם אוכלין שכן נאכלין לזמן מועט ולא חיישי' לתקלה אבל כלי שקיומו לזמן מרובה חיישינן דלמא אתו בו לידי תקלה שישתמש בו בימי טהרתו או יגע בתרומה וקדשים: כ כתב הרא"ם וקשה בעיני מאד שאם כן מהו זה שכתב אחר זה ומראיהן שפל מן הקיר. ונראה י"ל דשקערורת נפרש בעצמו מהו לשון שקערורות: ל כלומר ומה פירוש של ויטלון ומפרש יטלם משם ואח"כ מפרש מנ"ל לתרגום

התורה והמצוה

וכו' מיד ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו מהו ואחרי כן בתר דקביל עלי' אברהם מלה דא. ומובן במ"ש שהי' שם עוד דברים שונים הון מהענין שנז' בכתוב. ובזה פרשתי מ"ש במד' ב"ר (פרשה סג) הגמון אחד שאל להד מן אלין דבית סלוני מי תופס המלכות אחרינו, הביא נייר חלק ונטל קולמוס וכתב עלי' ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב, אמרו ראו דברים ישנים מפי זקן חדש. ר"ל שמ"ש ואחרי כן מוקשה הא לא הי' קודם לו רק מעשה אחד. ולכן דרש לפי הדרוש שרמז על מה שיהי' באחרית הימים, שיעקב יצא אחרי כן אחרי עבור דברים רבים ועתות רבות וגלגולי דברים שונים. שזה רומז במלת אחרי כן. ועז"א וידו אוחזת בעקב, שהיד רומז על הכח והממשלה שממשלת יעקב וידו יהי' בעקב ובסוף, והנה קיי"ל דאסור לכתוב פסוק בלא שרטוט. רק לדרשה שרי כמ"ש בגיטין דף ס' ובכ"מ וכמ"ש בחבורי על ה' ס"ת (ס' רפד), ולמען הראות שלא כתב את הפסוק כפשוטו רק לדרוש בו דרוש. נטל נייר חדש (ר"ל בלתי משורטט) וכתב עליו, והנה פה לא הזכיר רק דבר אחד שהוא הפינוי והיל"ל ואחר יבא הכהן שמלת אחר מורה על הסמיכות לדבר אחד קדם לו, לכן אמר דספרא אחרים כיוצא בו. שבהכרח יש עוד אחרים ר"ל דברים רבים שלכן אמר אחר כן, וכן בהכרח שהם כיוצא בו שהם מוכרחים לקדם לביאת הכהן. שזה מוכח ממ"ש אחר כן ולא אחרי כן והוא התנ ויו"ע. שלא יבא הכהן רק אחר כן אם אין דבר מעכב כמו הפינוי משא"כ חתן נותנים לו ימי המשתה. כמו שלמד ר"י (בספרא נגעים פ"ה) מן ביום הראות שיש יום שא"א רואה. ורבי ס"ל שהוא ק"ו ועי' במו"ק (דף ז):

פז וראה את הנגע והנה הנגע, כבר בארנו (בתחילת השחר פרק טו) ובכל הספר שאין מדרכי הלשון לשנות את השם שני פעמים. בפרט פה שבא השם השני למותר לגמרי. ושם בארנו שבמקום שבנה השם שנית היא דוקא השם הראשון. כמו שדרשו ואש המזבח תוקד על מזבח אחר וכדומה. וכן דרשו פה שיהיו שני נגעים והם נגע א' ר"ל שיעור שני נגעים. שהם שני גריסין באורך וגרים ברוחב:

פח בקירות הבית. כבר בארתי (ויקרא ס' שכח) דסתם לשון רבים אין פחות משנים. ושים הבדל בין לשון רבים בגלוי הוא רק שנים והבא בספור כולל שנים ולמעלה משנים. כמ"ש (תזריע ס' לד) ואחר שאמר שנית בקירות הבית ידעינן שהם ד' קירות, וכן דרשו ספרא ויקרא דבורא דחובה (ס' רכד) קרנות קרנות. ובס"ם סוכות סוכות וכדומה. ולז"א שצריך שיהי' להבית ד' קירות, והנה אסלא"ם והנה המנע בקירות שיהא בשני הקירות דהא אמר אח"ז ומראיהן שפל מן הקיר, רק פי' בקירות בא' מן הקירות כמו ותתבחם על מזוזות, ויקבר בערי גלעד. בשתים תתחתן בי היום. שפי' בא' מערי גלעד בא' משתים וכדומה. וכן דייק ר"ע ממ"ש וחלצו את האבנים אשר בהן הנגע שיהי' עכ"פ על שתי אבנים. ור"י דייק ממ"ש שפל מן הקיר. ויצוייר שכל הקיר מאבן אחת הרי די באבן א', והאב"ש מקיים שני הכתובים קיר וקירות. שיהי' בשני קירות שהם כקיר א' שהוא בקרן זוית (כמו שמפ' בסנהדרין דף עא ודף פח ובנדה דף יט):

פט שקערורות פרשו שקע. והרים נוספת. שכן מצאנו בהרבה מרובעים שלא האחרון נוספת. גבעול מן גבע, גנזך מן גנז. חרסם מן חרס. ערפל מן יערף כמטר, פלגש פלג (אשה). פרשדונה מן פרש, סרעף עליו ענפו מן סרע. (ועי' מ"ש בזה ויקרא ס' קנב) בפרט פרים שמצאנוהו נוסף

לְמֶחֱזֵי יָת בֵּיתָא: לז וְיֶחֱזֵי יָת מַכְתָּשָׁא וְהָא מַכְתָּשָׁא בְּכוֹתְלֵי בֵיתָא פַּחְתָּן יָרְקָן אוֹ סָמְקָן וּמֶחֱזֵיהוֹן מַכִּיךְ מִן כָּתְלָא: לח וְיִפּוֹק כַּהֲנָא מִן בֵּיתָא לִתְרַע בֵּיתָא וְיַסְגַּר יָת בֵּיתָא שַׁבְעָא יוֹמִין: לט וִיתוּב כַּהֲנָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְיֶחֱזֵי וְהָא אוֹסֵף מַכְתָּשָׁא בְּכָתְלֵי בֵּיתָא: מ וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וִישַׁלְּפוּן יָת אַבְנַיָּא דִי בְהוֹן מַכְתָּשָׁא וְיִרְמוּן יָתְהוֹן

ספרא

(פרשה ו) **פז** (א) וראה את הנגע יכול כגרים ת״ל וראה את הנגע והנה הנגע מלמד שאין הבית מטמא אלא בשני גריסין: **פח** (ב) בקירות הרי שנים ולמטה הוא אומר בקיר קירות הרי כאן ארבע מלמד שאין מטמא אלא בד׳ כתלים. (ג) מיכן אמרו. בית עגול בית טריגון אינו מטמא בנגעים. (ד) יכול עד שיראה בשני כתלים ת״ל ומראיהן שפל מן הקיר אפי׳ בכותל א׳ יכול אפי׳ על אבן אחת ת״ל וחלצו את האבנים אין פחות משתי אבנים דברי ר״ע. ר׳ ישמעאל אומר וחלצו את האבנים אין פחות משתי אבנים. מנין אפי׳ לא נראה אלא על אבן אחת ת״ל ומראיהן שפל מן הקיר אפי׳ מאבן אחת. ראב״ש אומר עד שיראה כשני גריסין על שני אבנים בשני כתלים בזיות א׳ ארכו כשני גריסין ורחבו כגריס: **פט** (ה) שקערורות שוקעות במראיהם. ירקרקות או אדמדמות ירוק שבירוקים אדום שבאדומים. ומראיהם שפל מן הקיר ולא ממשן:

צ (ו) ויצא הכהן מן הבית יכול ילך לביתו ויסגיר ת״ל אל פתח הבית והסגיר. אי אל פתח הבית יכול יעמד תחת השקוף ויסגיר ת״ל מן הבית עד שיצא מן הבית הא כיצד עומד בצד המשקוף ומסגיר. (ז) ומנין אם הלך לביתו והסגיר או שעמד בתוך הבית והסגיר שהסגרו מוסגר ת״ל והסגיר את הבית מ״מ:

צא (ח) בשביעי יכול בין ביום בין בלילה ת״ל ביום ולא לילה. (ט) והנה פשה זה פשיון הסמוך כל שהוא. מנין לרבות את הרחוק ת״ל בבית. יכול כל שהוא ת״ל נגע נאמר כאן נגע ונאמר להלן נגע מה נגע האמור להלן כגרים אף כאן כגרים. (יוד) נמצאת אומר הפשיון הסמוך כ״ש הרחוק כגרים והחוזר כב׳ גריסין:

צב (יא) בקירות הבית ולא בקירות היצוע

התורה והמצוה

גם בראש והמלא המרובעים. כספם מן ספם כחלב לבם. סרכים מן סכם. סרעף מן סעיף. וז״ש בספרא שוקעות במראיהן, והרבים על האבנים. כמו ירקרקות. אולם במה שהוסיף ומראיהן שפל. פי׳ הרא״ם שהוא ביאור למלת שקערורות. כי תאמר שקועות בממשן רק במראיהן. וזה דוחק דבכ״מ אמר ומראה הנגע עמוק וידעינן שאין ממשו עמוק כמ״ש תזריע (ס׳ יב). וכן פה אמר ומראיהן שפל ולא ממשן ולמה אמר שקערורות. אולם פעל שקע י״ל כוונה אחרת לדעתי. כי הוא מורה תמיד על הנופל בעומק. ככה תשקע בבל (ירמיה נא) ושקעה כיאור מצרים (עמוס ט) ותשקע האש (במד׳ יא) פי׳ שנטבעה בעומק הקרקע. וכן פה ר״ל שהמראה שקוע בעומק האבנים שגם אם יסיר הטיח ישאר המראה וז״ש שוקעות במראיהם. ומ״ש ומראיהן שפל הוא ענין אחר שנראה שפל בערך יתר הקיר כחמה העמוקה מן הצל. ומ״ש ירקרקות ירוק בירוקים התבאר (תזריע ס׳ קסא):

צ ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית והסגיר את הבית. אם יאמר ויצא מן הבית נאמר שיצא לכל מקום שירצה. כמו ויצא האחד מאתי. והאנשים יצאו (יהושע ב) לכן אמר אל פתח הבית. ואם יאמר ויצא אל פתח הבית נפרש אל תחת המשקוף, כמו והוא יושב פתח האהל, ונצבו איש פתח אהלו. לכן אמר ויצא מן הבית שהוא היציאה לגמרי, שהנכנס תחת המשקוף אינו בכלל בית כמ״ש בנדרים (דף נו) הנודר מן הבית מותר מן האגף ולחוץ בכ״ז אינו רשות בפ״ע שילדק עליו יציאה וז״ש הספרא מובא בחולין (דף יוד) וכבר התבאר (בלא״ת פ׳ טו) שאין מדרך הלשון לחזור השם בכל פעם והיל״ל והסגירו בכינוי. ופי׳ חז״ל שאם יאמר והסגירו יהי׳ הכל משפט א׳ מדובק שיצא אל פתח הבית ויסגיר ואם הלך לביתו והסגיר אין מועיל, משא״כ והסגיר את הבית הוא משפט בפ״ע נפרד מהקודם. לכתחלה יצא מן הבית אל פתח הבית ובדיעבד והסגיר את הבית בכל אופן:

צא ביום השביעי כבר התבאר (נו ס׳ מ) שכ״מ שנאמר ביום ממעט לילה עיי״ש ומ״ש במשנה והנה פשה. זה פשיון הסמוך. כבר דרש כן בספרא נגעים (פי״ד מ״ט) אצל נגעי בגדים ומש התבאר ומ״ש והחוזר כב׳ גריסין ית׳ (בס׳ קג):

צב והנה פשה הנגע בקירות הבית, ד׳ פ׳ נז׳ בית גבי פשיון (פסוק לט ופמ״ג ופמ״ד ופמ״ח) וממעט ד׳ דברים. והנה בספרי (שופטים פסקא קלד) ובסוטה (דף מב) לענין בית שחוזר עליו

האבנים אשר בהן הנגע והשליכו אתהן אל־מחוץ לעיר אל־מקום טמא: מא ואת־הבית יקצע מבית סביב ושפכו את־העפר אשר הקצו אל־מחוץ לעיר אל־מקום טמא: מב ולקחו אבנים אחרות והביאו אל־תחת האבנים ועפר אחר יקח וטח את־הבית: מג ואם־ישוב הנגע ופרח בבית

רש"י

אל מקום טמא. מקום שאין טהרות משתמשות שם למדך הכתוב שהאבנים הללו מטמאות מקומן בעודן בו (ת"כ): (מא) יקצע. רטוני"ר בלע"ז ובלשון משנה יש הרבה: מבית. א מבפנים (שם): סביב. ב סביבות הנגע. בת"כ נדרש כך שיקלוף הטיח שסביב אבני הנגע: הקצו. לשון קצה אשר קצע

שפתי חכמים

לתרגום שפי' כן ומפרש כמו וחלצה נעלו אבל רש"י לא מצי לפרש על הקרא יעלם ממש דמינין לו: א לא מן הבית כי יחסר ה"א. גם אין טעם לומר שיקליע הבית מן הבית: ב דא"ל סביבות הבית מארבע כותלים אם כן סביב ל"ל הא

התורה והמצוה

מעורכי המלחמה. ובפ' תצא (פסקא רכט) לענין מעקה מרבה בכלל בית בית התבן ובית הבקר ובית האוצרות וכו' ובספרא (בהר) ובערכין (דף לב) מרבה לענין בתי ערי חומה בתי בדים ובתי מרחצאות וכו', וכפי הנראה הנחשבים פה הם ממינים אלה וממעט להו מדכתיב בדיוק ד"פ פעם בבית שיהי' הפשיון בבית עצמו לא בילוע ומחילה וכדומה מיני בניינים שסביבו:

צג וצוה הכהן וחלצו כבר התבאר (למעלה ס' ח') שאדם לא יצוה לעצמו רק לאחר ומבואר שהחליצה בכ"א. והנה כל עניני נגעי אדם ובגדים נכתבו בלשון יחיד, לבד בנגעי בתים שינה הכתוב וכתב לפעמים בלשון רבים וחלצו והשליכו ושפכו ולקחו והביאו, ולפעמים לשון יחיד ואת הבית יקציע וטח את הבית. ולמדו רבותינו שכל פעל הבא ביחיד חיובו על בעה"ב לבדו. ופעל הבא ברבים מורה שאם הוא כותל שבינו לבין חברו החיוב על שניהם, וחליצה וקצירה והבאת האבנים כתיב בל"ר. (ולקמן יא' שהטיחה מוטל על בעה"ב לבדו דכתיב וטח) ובארו שבכותל הסמוך לאויר של שכנו כמו לגינתו מוטל החיוב על בעה"ב לבדו שלכן כתיב אחרי הלץ ואחרי הקצות בשם המקור. וכבר שמרו רבותינו כלל. שכ"מ שבא הפעל בל"ר הפועלים הם שנים כמ"ש בספרא בכ"מ. וכן בגמ' כמ"ש חולין (דף פב:) לא תשחטו הרי כאן שנים ויומא (דף כו) ובער ובערו. ושם (דף מג) כ"ל לקחו ונתן. ובמכלתא (בא פ"ג) ולקחו וכי כולם לוקחים ושם (פ"ה) ושחטו וכי כולם שוחטים וחגיגה (דף יא) שאל נא א' שואל ולא שנים. ובחולין (דף קלה קלו) כמה למודים וכן במקומות לא חקר וכמ"ש באה"ש (פרק יח):

צד וחלצו את האבני' אשר בהן הנגע. באר שני תנאים, א] את האבנים לא קרדומים או לבנים, ב] אשר בהם הנגע לא אבנים אחרות שלא נתנגעו:

צה והשליכו אתהן מחוץ לעיר, במצורע כתיב מחוץ למחנה מושבו. ופה חוץ לעיר. ויש הבדל ביניהם כי חוץ למחנה הוא רק במקום שי"ל דין מחנה כמו בירושלים או בעיירות המוקפות חומה. לא כן חוץ לעיר היא אף עיר פרזי, וכבר בארנו (ויקרא ס' פה ובכל הספר) ששני פעלים הבאים זא"ז שהשני משלים וגומר פעולת הראשון יבא השני בלא הכינוי. ויורהו ה' עץ וישלך אל המים (שמות טו) ובמקום דכתיב בו הכינוי או מלא אותו יש בו דרוש כמו שדרים שם מה דכתיב והשליך אותה, וכן דרש פה רק אתהן ישליכו חוץ לעיר לא אדם המנוגע שאינו משתלח רק מערים המוקפים חומה לבד [ועיי' תוס' ערכין דף ל"ב ד"ה וקדשו שנדחקו בזה]:

צו אל מקום טמא, שיהיה מקום מיוחד לטומאה ויציינו עלי' כי המאהיל על האבנים נטמא ודעת ר"י שהמקום יאסר טמא אף שיטלו האבנים משם. וכמ"ש בתוספתא ר"ש אומר כפר עכו אומר מקום היה בגליל והיו מציינים אותו שהיו אומרים אבנים מנוגעות היו בו משמע שאז לא הי' עוד רק שהי' בעבר, וי"ל שר"י סובר כר' יוסי בר' יהודה בנו שנוטל עפר ג' אצבעות מן הבית וה"ה שעפר ג' אצבעות מקום שאבנים מנוגעות הושלכו לשם טמא, וז"ש לרבות את הניטל היינו שיעור שנוטל עם הנגע דהיינו ג' אצבעות ודייק שהמקום עצמו שהאבנים עליו הוא טמא:

צז ואת הבית יקציע מבית סביב בעבור שלשון ואת הבית יקציע משמע הבית כולו. הוצרך לומר מבית ולא מבחוץ, ועדיין הי' משמע שיקלף הבית כולו מבפנים. לכן אמר סביב פי' סביבות הנגע לא כל פנימיות הבית. שא"כ מלת סביב מיותר:

לְמִבְּרָא לְקַרְתָּא לַאֲתַר מְסָאַב: מא וְיַת בֵּיתָא יְקַלְפוּן מִגָּיו סְחוֹר סְחוֹר וְיִרְמוֹן יַת עַפְרָא דִי קַלִּיפוּ לְמִבְּרָא לְקַרְתָּא לַאֲתַר מְסָאַב: מב וְיִסְבוּן אַבְנִין אוֹחֲרָנִין וְיָעֲלוּן לַאֲתַר אַבְנַיָּא וַעֲפַר אוֹחֲרָן יִסַּב וִישׁוּעַ יַת בֵּיתָא: מג וְאִם יְתוּב מַכְתָּשָׁא וְיִסְגֵי

ספרא

היצוע ולא בקירות האבוס ולא בקירות המחיצה ולא בקירות המנורה:

(פרק ד) צג (א) וצוה הכהן וחלצו הציווי בכהן והחליצה בכל אדם.

(ב) וחלצו מלמד ששניהם חולצים שניהם קוצעים שניהם מביאים את האבנים מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו. יכול הכותל הסמוך לאויר יהיו שניהם חולצים ת"ל ואחר חלץ את האבנים. כיצד כותל שבינו לבין חברו שניהם חולצים וכותל הסמוך לאויר הוא לבדו חולץ:

צד (ג) וחלצו את האבנים יכול יהלוץ בו שתי אבנים ויקיים בו מצות חליצה ת"ל אשר בהם הנגע אי אשר בהם הנגע יכול אפי' קרדומים אפי' לבנים ת"ל אבנים. הא עד שיאמרו שני כתובים אם לאו לא שמענו: צה והשליכו אתהן אל מחוץ לעיר. אתהן חוץ לכל עיר אין אדם חוץ לכל עיר אלא חוץ לעיירות המוקפות חומה בלבד: צו אל מקום טמא שיהא מקומו טמא ר"י אומר אל מקום טמא לרבות את הניטל:

צז ואת הבית יקציע יכול מבפנים ומבחוץ ת"ל מבית. אי מבית יכול מן הקרקע ומן הקירות ת"ל סביב. לא אמרתי אלא סביב לנגע: צח (ו) ושפכו את אשר הקצו יכול צרורות ת"ל עפר. אי עפר יכול אף הנושר ת"ל את אשר הקצו. עד שיאמרו שני הכתובים ואם לאו לא שמענו:

צט (ז) ולקחו אבנים אחרות אין פחות משתי אבנים. והביאו אל תחת אבנים אין פחות משתי אבנים. מכאן אמרו אין חולצים פחות משתים ואין מביאים פחות משתים ואין מביא אחת תחת שתים ולא שתים תחת אחת. אלא מביא שתים תחת שתים תחת שלש תחת ארבע וארבע תחת שלש תחת שתים: ק (ח) ולקחו אבנים יכול יקח אבנים מצד זה ויביא לצד זה ת"ל אחרות. אי אחרות יכול אפי' קרדומים אפי' לבנים ת"ל אבנים. הא עד שיאמרו ב' כתובים ואם לאו לא שמענו. קא (ט) ועפר לרבות כל משמע. אפי' לבנים אפי' מדד. אפי' חרסית. יכול יטול עפר מצד זה ויתן בצד אחר ת"ל אחר. אי אחר יכול אפי' סיד אפי' גבסים ת"ל עפר הא עד שיאמרו שני כתובים ואם לאו לא שמענו: קב (יוד) ועפר אחר יקח וטח את הבית אין חברו מטפל עמו בטיחה:

(פרשה ז) קג (א) אם ישוב הנגע ופרח בבית. משל חזר איש פלוני למקומו. כשחזר הנגע לאותו האבנים. אין לי אלא מקומו מנין לרבות את כל

התורה והמצוה

צח ושפכו את העפר אשר הקצו התנה ב' תנאים, א] רק את העפר. ולא צרורות מאבנים שזה לא נקרא עפר רק צרורות. ב] רק אשר הקצו. שהוא מה שקצצו ע"י המקצוע לא העפר שנשר מאליו:

צט ולקחו אבנים אחרות והביאו אל תחת האבנים. שם אבנים אין פחות משנים כמ"ש (ויקרא ס' שכ"ח) וגם יותר משתים. וא"כ יקח שתי אבנים או יותר משתים. תחת שתי אבנים או יותר משתים. ולא יקח א'. או יוציא א':

קוף ולקחו אבנים אחרות. התנה שני דברים, א] שיקחו אבנים דוקא לא לבנים שנעשו במלאכה ואין נכללים בשם אבנים, ב] שיהיו אחרות וכבר כללנו (ע ס' י"ד) שכ"מ שיאמר אחר ואחרים הוא המשונה מהקודמים ופה יהיו אחרים מצד שהם ממקום אחר ולא שיביא אבנים מכותל זה:

קא ועפר אחר גם בזה התנה שני דברים, א] שיהי' עפר לא סיד וגבסים, אבל לבנים כתושים ומדד (מין עפר) וחרסית כתוש הוא בכלל עפר (ול"ע בחולין דף פ"ח), ב] שיהי' עפר אחר לא מן הבית עצמו וכנ"ל בס' הקודם:

קב וטח את הבית כבר התבאר (בס' נ"ג) שכל שבא בפרשה זו בלשון רבים הוא מוטל גם על שכנו וכל שבא בלשון יחיד כמו לקיחת העפר וטיחת הבית מוטל עליו לבדו:

קג ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ את האבנים לשון שיבה מורה תמיד ששב אל המקום או הענין שהיה בו תחלה, ופה י"ל ששב הנגע בבחינת הבית וי"ל ששב בבחינת המקום הפרטי שהי' שם תחלה, וממ"ש אחר חלץ את האבנים. משמע שמדבר בבחינה הפרטית שהנגע שחלצו את האבנים ושמו אחרים תחתיה' שב למקום שהי' שם על האבנים החדשים, ולזה כיון בעל הטעמים שעשה האתנחתא על מלת האבנים. וז"ש כשיחזור הנגע לאותן האבנים, ונכ"ז ממ"ש ופרח בבית מדבר גם בבחינת

המקום

אַחַר חִלֵּץ אֶת־הָאֲבָנִים וְאַחֲרֵי הִקְצוֹת אֶת־הַבַּיִת וְאַחֲרֵי הִטּוֹחַ׃ מד וּבָא הַכֹּהֵן וְרָאָה וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּגַע בַּבַּיִת צָרַעַת

רש"י

בקצות ם הנגע סביב: (מג) הקצות. לשון העשות ע וכן הטוח אבל חלץ את האבנים מוסב האמור אל האדם שחלץ, והוא משקל ל' כבד פ כמו כפר דבר: ואם ישוב הנגע וגו'. יכול חזר בו ביום יהא טמא ת"ל ושב הכהן ואם ישוב מה שיבה האמורה להלן בסוף שבוע אף שיבה האמורה כאן בסוף שבוע (ת"כ): (מד) ובא הכהן וראה והנה פשה. יכול לא יהא החוזר טמא אא"כ פשה נאמר צרעת ממארת בבתים ונאמר צרעת ממארת בבגדים מה להלן טמא את החוזר אע"פ שאינו פושה אף כאן טמא את החוזר אע"פ שאינו פושה א"כ מה ת"ל והנה פשה אין כאן מקומו של מקרא זה אלא ונתץ את הבית הי"ל לכתוב אחר ואם ישוב הנגע צ וראה והנה פשה הא לא בא ללמד אלא על נגע העומד בעיניו בשבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני ומצאו שפשה ק שלא פירש בו הכתוב למעלה כלום בעומד בעיניו בשבוע ראשון ולמדך כאן בפשיון זה שאינו מדבר אלא בעומד בראשון ופשה בשני ומה יעשה לו יכול יתצנו כמו שסמך לו ונתץ את הבית ת"ל ושב הכהן ובא הכהן נלמד ביאה משיבה מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חזר נותץ לא חזר טהור ומנין שאם עמד בזה ובזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ר ת"ל (ובא) ואם בא יבא, במה הכתוב מדבר ש אם בפושה בראשון הרי כבר אמור הא אינו אומר (ובא) ואם בא ת יבא אלא את שבא בסוף שבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני וראה והנה לא פשה זה העומד מה יעשה לו יכול יסגר וילך כמ"ש כאן וטהר את הבית ת"ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא הרפוי מה יעשה לו ביאה אמורה למעלה וביאה אמורה למטה מה בעליונה חולץ וקצה וטח ונותן לו שבוע דגמר לה זהו שיבה זהו ביאה אף בתחתונה כן וכו' כדאיתא בת"כ. גמרו של דבר אין נתיצה אלא בנגע החוזר אחר חליצה וקצוע וטיחה ואין החוזר צריך פשיון, וסדר שמקראות כך הוא. ואם ישוב. ונתץ. והבא אל הבית, והאוכל בבית. ובא הכהן וראה והנה פשה. ודבר הכתיב בעומד בראשון שנותן לו שבוע שני להסגרו ובסוף שבוע שני להסגרו בא וראהו שפשה ומה יעשה לו חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע חזר נותץ לא חזר טעון צפרים

שפתי חכמים

מא כבר כתיב ואת הבית יקציע מבפנים: ם מפני שמלת הקצו על משקל השרו את רוחו והמכוון שם הוא הקציעה לא הקצה לכן אמר שהכוונה היא אשר קצעו הקצית הנגע סביב ואם היה אומר אשר קצעו לא ידענו אותם קליפה היכן היא: ע פי' מבנין נפעל וכן הטוח בו מקום דגקוד ה"א בחיר"ק לשון התפעל הוא כלומר שהבית הקל הקציעה בקצות הנגע אבל חלץ את האבנים כו': פ כלומר שהוא מן האותיות הדגושים לכן היה נקוד בחיר"ק כמו דבר כפר: צ פי' האי צרעת ממארת לא קאי אובא הכהן אלא אואם ישוב הנגע כאילו אמר ואם ישוב הנגע וכו' עד ואחרי הטוח צרעת ממארת היא בבית טמא הוא ונתץ את הבית וכו' עד והבא אל הבית וכו' עד והאוכל בבית יכבס את בגדיו ואחר כך ובא הכהן וראה והנה פשה חולץ וקוצה וטח כמו ושב הכהן דלעיל: ק פירוש האי וראה והנה פשה לאו אחוזר ופורח קאי דהא גמרינן ממארת בג"ש דלעיל דאפילו אם לא פשה טמא וא"כ במה הכתוב מדבר אי בפושה בראשון הרי כבר אמר ושב הכהן ביום השביעי והנה פשה אלא בבא בסוף שבוע ראשון ומצאו עומד בעיניו ופשה בשני גמרינן ביאה משיבה בג"ש מה להלן קוצה וטח ונותן לו שבוע אף כאן וקרא דונתץ את הבית וגו' אואם ישוב ופרח קאי שלא דבר כלום הכתוב בו פירש כאן שהוא בכה"ג אבל עומד בשבוע ראשון ופשה בשבוע שניה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע: ר פי' אין לי שהוא קוצה וטח ונותן שבוע ואם חזר ופרח נותץ אלא שפשה בסוף שבוע ראשון שיש בו פשיון ואף שעמד בעיניו בשנייה או שעמד בראשון ופשה בשנייה חולץ וקוצה וטח דגמרינן ביאה משיבה כדלעיל אבל היכא שעמד בעיניו בשבוע ראשונה ובשנייה מניין שאף בזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע כמו בזה שיש פשיון ת"ל ובא ואם בא יבא פי' שהיה לו לומר ובא ומאי אם בא יבא שני פעמים אלא לאקושי ביאות להדדי מה ביאה ראשונה חולץ וכו': ש כלומר שעדיין לא שמענו מזה הפסוק דבעומד בזה ובזה קמיירי מפני זה אמר במה הכתוב מדבר אם בפושה בראשון ולא חלץ ובסוף כשבא בשני לחלוץ פשה הרי חולץ וקוצה וטח אף על פי שלא פשה בשני שהרי הוא אומר ושב הכהן ביום השביעי וגו' דמשמע כיון שפשה חולץ אע"ג דעמד בתר הכי ואם פשה בשני ולא חלץ ועמד בשלישי ובסוף שלישי מצאו שהוא עומד בפשיון בראשון כלומר בפשיון שבשבוע שנייה כיון שפשה חולץ וכו' שהרי הוא אומר ובא הכהן וראה והנה פשה ואוקמינן בפשה בשני ומשמע שחולץ וכו' אע"ג דעמד בשלישי: ת לא גרסינן הכא ובא ואם בא יבא וכו' אלא הכי גרסינן הא אינו אמור ואם בא יבא כו' אלא שבא בסוף שבוע ראשון אע"פ שלא פשה אינו טהור בהסגירו ובא בסוף שנייה ולא פשה אף שלא פשה חולץ וכו' כמו שמפרש רש"י שעומד

התורה והמצוה

המקום הכללי שהי' תחלה בבית ושב לשם וז"ש מנין לרבות את כל הבית ת"ל בבית, וממ"ש ואם ישוב הנגע בה' הידיעה מוסב על הנגע שהזכיר תחלה והנה הנגע בקירות הבית שלמדנו (בסימן פ"ז) שהוא כשני גריסין:

קד ואם ישוב הנגע ופרח בבית כבר בארתי (תזריע ס' ק"ג) שלשון פריחה לא יבא על הויית העצם רק על גדולו והפרותו. ולכן בכ"מ שבא לשון פריחה בנגעים פי' חז"ל על הפשיון. שהנגע פורחת ומתרבית ועושה פרי, אולם במקום שא"א לפרשו על הפשיון. פי' מענין הוראה השאלית שיש לשם פרח על מיני הגוונים השונים. כמו ציצים

בביתא בתר דשליפו ית אבניא ובתר דקליפו ית ביתא ובתר דאתשע׃ מד ויעול
כהנא ויחזי והא אוסיף מכתשא בביתא סגירות מחסרא היא בביתא מסאב הוא

ספרא

הבית ת"ל בבית. יכול כגרים. נאמר כאן נגע ונאמר להלן נגע מה נגע האמור להלן כב' גריסין אף נגע האמור כאן כב' גריסין: (ב) נמצאת אומר הפשיון הסמוך כ"ש הרחוק כגרים והחוזר בבתים כשני גריסין: קד (ג) אין לי אלא כמראה. שלא במראה מנין ת"ל ופרח כמראה ושלא כמראה: (ד) או אינו אומר ופרח שלא יהיה טמא עד שיחזור ויפשה. ודין הוא. טימא בגדים וטימא בבתים מה בבגדים טימא את החוזר אעפ"י שאינו פושה אף בבתים יטמא את החוזר אעפ"י שאינו פושה: (ה) הין אם החמיר בבגדים שהעומד בהם בסוף ב' שבועות שורף נחמיר בבתים שהעומד בסוף ב' שבועות אינו נותץ. ת"ל צרעת ממארת לגז"ש. מה צרעת ממארת האמור בבגדים טימא את החוזר אעפ"י שאינו פושה אף צרעת ממארת האמור בבתים יטמא החוזר אעפ"י שאינו פושה: קה (ו) אם סופנו לרבות את החוזר מה ת"ל ובא הכהן וראה והנה פשה הנה לו. שמע אני אם ישוב הנגע ופרח בבית וחזר הנגע בו ביום יהא טמא ת"ל ושב הכהן ואם ישוב הנגע. מה שיבה האמור' להלן בסוף שבוע אף כאן בסוף שבוע: (ז) ומנין אם עמד בראשון ופשה בשני חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע. ת"ל ובא הכהן וראה והנה פשה במה הוא מדבר אם בפשה בראשון הרי אמור. הא א"א ובא הכהן וראה והנה פשה אלא שבא בסוף שבוע ראשון ומצא עומד ובא בסוף שבוע שני ומצאו פושה. מה נעשה לו הרי אני דן מ"מ כפושה בראשון חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף בפושה בשני חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע. הין אם היקל בפושה בראשון שהרי היקל בעומד בו. נקל בפישה בשני שהרי החמיר בעומד בו ויהיה הפושה בעומד. ת"ל ושב הכהן ובא הכהן זו היא שיבה זו היא ביאה. מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע. (ח) מנין אם עמד בזה ובזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע. ת"ל ובא ואם בא יבוא הרי כאן ב' ביאות במי הוא מדבר אם בפושה בא' הרי אמור ואם בפושה בשני הרי אמור הא אינו אומר ובא ואם

התורה והמצוה

ופרחים. וכמ"ש בספרא תזריע (פס"ז מ"ז) פורחת כמראה ושלא כמראה וכמש"ש (ס' קע"ז) וכן פי' פה שפעל פרח בא על חילוף מיני הגוונים שהי' ירקרק ועתה בא במראה אדמדם או להפך, ואמר (במשנה ז) שהלא יל"פ מ"ש ופרח בבית הוא מענין פשיון כהוראתו הפשוטה. וכמ"ש (פסוק מד) ובא הכהן וראה והנה פשה הנגע בבית. שמורה שבנגע החוזר צריך שיפשה דוקא. וז"ש ואם ישוב הנגע. היינו שיחזור. וגם ופרח בבית היינו שיפשה על שיעור שהי' תחלה, ע"ז השיבו שקבלו גז"ש מ"ש צרעת ממארת הוא שהוא הלשון עצמו שתפס בצרעת הבגד. להורות שדיניהם שוה שהחוזר מטמא אפי' בלא פשיון, וכבר באו' (תזריע ס' קעב וס' קעה) שמה שנשתנה דין צרעת הבגד מדין צרעת הבשר שבכולם אם עמד בעיניו ולא פשה עד סוף ימי ההסגר טהור. ובבגד טמא, מפני שבבגד הנגע שאינו פושה על שטחו הוא פושה בעומק הבגד כמש"ש פחתת הוא בקרחתו שפי' שפוחת ומעמיק בעמקו, ופי' בספרא (שם פס"ו מ"ה) פחתת מענין שקיעה בעומק. וכן בנגע הבית אמר שקערורות שהוא מענין שקיעה בעומק (כמ"ש למעלה ס' ס"ט). וא"כ גם פה צריך הדין של צרעת הבגד שאף שלא פשה בסוף יטמא. ושלכן אמר בשניהם צרעת ממארת מענין אריכה ומענין סילון ממאיר שעוקב ומעמיק (ואין מזה הסברה מורה דבנגעי בשר שטהור אם לא פשה עד סוף ימי ההסגר. לא פשה בשום פעם. שבל פה שתפס הכתוב שפשה בראשון. אם נאמר שאחר חליצה וקוצה אם שב בלא פשיון טהור אינו דומה לשום א' מהנגעים). ובכ"ז צריך הגז"ש דא"א ללמדו מן הדין מצרעת הבגד דשם החמיר שישרף בהסגיר ב' שבועות ועז"א (במ"ד ובמ"ה) ודין הוא וכו' הין אם החמיר וכו':

קה ואם ישוב הנגע ופרח בבית וכו' ובא הכהן וראה והנה פשה. הנה באו' בס' הקודם שבנגע החוזר א"צ שיפשה על שיעור הקודם. ומ"ש וראה והנה פשה. היינו שחזר הנגע וזה נקרא פשיון שנתוסף ע"מ שהי' תחלה על האבנים שחלצו ועתה בא גם על האבנים שהושמו תחתיהם. אולם למה תפס לשון פשיון שיש בו מקום לטעות ית' את"ז. וז"ש בספרא (מ"ו) אם סופנו לרבות את החוזר מה ת"ל ובא הכהן וראה והנה פשה, הנה לו. ר"ל שזה ידרוש אח"כ במשנה ז"ין. והנה לא באר התורה בפי' שאחר החליצה וקוצה וטיחה יסגיר שבעת ימים. וי"ל שמ"ש ואם ישוב ופרח הנגע בבית הוא אפי' אם חזר בו ביום. אך הלא במ"ש אח"כ ואם בוא יבוא הכהן וראה והנה לא פשה וטהר

את

מַמְאֶרֶת הִוא בַּבַּיִת טָמֵא הוּא׃ מה וְנָתַץ אֶת־הַבַּיִת אֶת־

התורה והמצוה

את הבית. בודאי יש זמן מתי יבא. ובודאי זמנו ז' ימים כמו בכל הנגעים. וה"ה בלד הראשון בפשט היינו אחר ז' ימי הסגר. וחז"ל סמכוהו עמ"ש ואם ישוב הנגע שלשון שיבה דומה למ"ש ואם ישוב הכהן שהוא בסוף ז' (זה פירוש משנה ויו). (פי' משנה ז) והנה הכתוב לא באר רק אם פשה בסוף ימי ההסגר שאז חולץ וקוצה וטח. ולא באר איך הדין בלא פשה, שאין לומר שבזה טהור דהא אמר (בפסוק מח) ואם בוא יבא הכהן והנה לא פשה אחרי הטוח את הבית וטהר. מבואר שקודם טיחה אין מטהר ע"י שלא פשה. וכן אין לומר שגם בזה חולץ וקוצה וטח דהא אמר וראה והנה פשה וחלצו את האבנים [מבואר שאם לא פשה אינו חולץ] וע"כ שבזה יסגיר שנית. ודינו כמו בצרעת הבגד שאם לא פשה בראשון מסגיר שנית. אמנם למה סתמה התורה. והלא מלבד שהי' ראוי לפרש זאת הלא יש לומר ג"כ שאם עמד בראשון ופשה בשני יתוץ הבית כיון שבשבוע שני חמור שאם עומד בשני חולץ וקוצה וטח כמו ש"ת (במשנה ח) א"כ י"ל שבפשיה נותץ. השיבו שהתורה למזה דין זה במ"ש ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחרי חלץ וכו' ובא הכהן וראה והנה פשה הנגע בבית, שכבר התבאר שבנגע החוזר א"צ שיפשה. וכבר שאל (במשנה ויו) אם סוככו לרבות את החוזר מה ת"ל ובא הכהן וראה והנה פשה. וע"כ פי' חז"ל שמ"ש ובא הכהן וראה והנה פשה, וי"ו של ובא ושל וראה אינו וי"ו המהפכת העבר לעתיד רק הוא ויו החיבור. ופירושו אחרי חלץ ואחר הטוח ואחר שבא הכהן וראה כבר קודם החליצה והטיחה שפשה. אם אחר כ"ז ישוב הנגע ופרח בבית ונתץ. אולם לענין מה אמר זה אם מדבר בפושה בראשון הלא זה מבואר בכתוב שהחליצה הוא אחר שבא הכהן וראה והנה פשה. וע"כ שבא לרבות אם עמד בראשון ופשה בשני שכיון שאמר כתם ובא הכהן וראה והנה פשה דהיינו בין פושה בראשון ובין בשני. וידעינן שפושה בשני דינו כפושה בראשון. שחולץ וקוצה וטח. כי הלשון ובא הכהן וראה והנה פשה. דומה ללשון ושב הכהן וראה והנה פשה. ומזה ידעינן שמ"ש ובא הכהן וראה והנה פשה הוא עבר שכבר נשלם, ר"ל שקודם החליצה והטיחה בא כבר וראה והנה פשה, שאז נותץ. (כמו כי פקד ה' את עמו (רות א) שהוא עבר שכבר נשלם לפני השמיעה) [ביאור משנת ח ט י], ועדיין לא ידענו מה דין אם עמד בראשון ובשני. שי"ל שכמו שאם עמד בראשון מקילין להסגיר עוד שבוע כן אם עמד גם בשני נטהר לגמרי, והוכיחו דין זה ממ"ש (בפסוק מח) ואם בוא יבא הכהן וראה והנה לא פשה הנגע בבית אחרי הטוח את הבית וטהר הכהן את הבית כי נרפא הנגע. ויוכיח זה בשתי פנים, א] לפי הפשט, דהא אמר שרק אחרי הטוח את הבית מועיל אם לא פשה. ובאר הטעם מלד בנרפא הנגע. שרפואה לא ינדק רק אחר הטיחה שלא שב הנגע מאח"כ אם עמד בעיניו ולא פשה קודם הטיחה לא נרפא הנגע. (כי בנגעי בשר שמטהר בלא פשה בסוף ימי ההסגר אינו מטעם רפואה רק מטעם שע"י שלא פשה נודע שאינו צרעת (כמ"ש תזריע יג ו) ולא פשה הנגע וטהרו הכהן מספחת היא, ופס כג וכח, צרבת השחין הוא, שאת המכוה היא). וממ"ש ואם בוא יבוא הכהן במקור לפני הפעל מורה שבא ב"פ, והוא אם עמד בראשון שנותן לו שבוע שני. שזה רמז בלשון ביאה, כמו שלמדו ממ"ש ובא הכהן וראה והנה פשה. ובזה אמר שאם בא יבוא בפעם. אז אין מועיל לא פשה רק אחרי הטוח לא אם לא פשה בסוף שבוע שני שלא נרפא הנגע. וז"ש (במשנה ח) ת"ל ובא ואם בא יבא הרי כאן ב' ביאות וכו' אלא את בבא בסוף שבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני, (ובזה אומר) וראה והנה לא פשה וכו' כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא הרפוי, ועדיין לא ידעתי מה יעשה לו. די"ל כיון שהעומד קיל מפושה יסגיר פעם שלישית. (וז"ש במ"ס ובמ"י מה יעשה לו וכו', הין אם החמיר בפושה בשני וכו') ולמדו זה בדרך הדרוש, ממ"ש ואם בא יבא וראה והנה לא פשה, שמ"ש וראה והנה לא פשה הוא לשון בלתי מדויק. דהא בנגע החוזר א"צ פשיון כנ"ל. והי"ל וראה והנה לא שב הנגע בבית. ופי' שבא ללמד שאם בא יבא הכהן ביאה אחר ביאה ורואה שלא פשה והיינו אם עמד בראשון ובשני, אז אחרי הטוח את הבית יטהר את הבית, מבואר שגם בביאה השני' בסוף שבוע ב' צריך טיחה. ח"ש (במשנה יוד) ת"ל ובא ואם בא יבא הרי כאן ב' ביאות וכו'. (ביאור משנת יא). ור' ישמעאל לא ס"ל דרשות אלה. כי מ"ש ובא הכהן וראה והנה פשה. הוא לדעתו על נגע החוזר וכמ"ש הרמב"ן ז"ל שמלת פשה לשון תוספת נאמר על דבר נוסף על אחר. כמו ונוסף גם הוא על שונאינו, ונוספה נחלתן. ונאמר על דבר החוזר. כמו יוסיף ה' שנית ידו, ויתכבאו ולא יספו, שפי' לא חזרו עוד להנבא, וכן כאן נאמר על החזרה. או כמ"ש המבארים שכל שיבת הנגע הוא פשיון שהרי חלצו האבנים שהיה בהם הנגע ושמו אבנים אחרים תחתיהם, והרי הנגע החדשה שבאת עתה על האבנים היא עודפת על הנגע הראשון, ולפ"ז אין לדרוש מלשון זה דבר. רק ר"י למד כ"ז מצרעת הבגד. אחר שפה כתוב לשון צרעת ממארת כלשון שכתוב בצרעת הבגד ידעינן שדין שניהם שוה

ויתרע ית ביתא ית אבנוהי וית אעוהי וית כל עפר ביתא ויפק למברא לקרתא

ספרא

בוא יבוא אלא את שבא בסוף שבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני וראה והנה **לא פשה** זה העומד. מה יעשה לו וטהר הכהן את הבית יכול יפטר וילך לו ת״ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא הרפוי. (ט) מה יעשה לו. הרי אני דן מ״מ בפושה בשני חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע. אף העומד בשני חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע. (י) הין אם נחמיר בפושה בשני שהרי החמיר בפושה בראשון נחמיר בעומד בשני שהרי לא החמיר בעומד בראשון ויהא עומד כפושה בשני. ת״ל ובא ואם בוא יבוא הרי כאן ב׳ ביאות ביאה האמורה למעלה וביאה האמורה למטה מה ביאה האמורה למעלה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה האמורה למטה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע. (יא) משום ר׳ ישמעאל אמרו נאמר צרעת ממארת בבגדים ונאמר צרעת ממארת בבתים. מה צרעת ממארת האמור בבגדים עשה העומד בשני כפושה בשני אף צרעת ממארת האמורה בבתים נעשה העומד בשני כפושה בשני. אחרי הקצות את הבית ואחרי הטוח מה ת״ל. שיכול אין לי חוזר ונותץ אלא אחר פושה בראשון מנין לרבות את החוזר אחר פושה בשני ואחר העומד בשני ת״ל ואחר חלץ את האבנים. שאין ת״ל ואחרי הקצות ואחרי הטוח וכי יש חליצה שאין עמה קציעה וטיחה. א״כ למה נאמר אחרי הקצות את הבית ואחרי הטוח אלא לרבות את החוזר אחר הפושה בשני ואחר העומד בשני. (יב) מנין לכהה בשני והולך לו קולפו והוא טעון צפרים ת״ל ולקח לחטא את הבית הרי כאן בית אחר. מכאן אמרו עשרה בתים הן. הכהה בראשון והולך לו קולפו והוא טהור. והכהה בשני והולך לו קולפו והוא טעון צפרים והפושה בראשון חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע חזר נותץ לא חזר טעון צפרים. עמד בראשון ופשה בשני חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע חזר נותץ לא חזר טעון צפרים עמד בזה ובזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע חזר נותץ לא הזר טעון צפרים: **קן** (יג) טמא הוא מה ת״ל לפי שמצינו בבית המוסגר שאינו מטמא אלא מתוכו יכול אף המוחלט כן.

התורה והמצוה

ומזה ידעינן, שמה שאם בפושה בראשון שורף הבגד, ופה חולץ האבנים הוא ענין אחד, דחליצת האבנים שבה הנגע עומד במקום שריפת הבגד, ואם מבואר שאם לא פשה בראשון מסגיר ובשני בין פשה בין לא פשה שורף הבגד. וכן בצרעת הבית אם לא פשה בראשון מסגיר ובסוף שבוע שני בין פשה בין לא פשה חולץ האבנים. שזה במקום שריפת הבגד, אולם בנגע החוזר שהדין הוא שיתוץ הבית א״א ללמד מדין בגד שאם בגע החוזר שורף הבגד. ובבית הכי חליצת האבנים עומד במקום שריפת הבגד, ולפ״ז י״ל שמה שבתורה תורה שבבית בנגע החוזר נותץ הוא רק בדין המבואר בכתוב שהוא אם חזר אחר שפשה בראשון. לא בדין אם חזר אחר שבוע שני שאין מבואר בכתוב ורק נלמד מבגד י״ל שבזה בנגע החוזר חולץ האבנים כמו שבבגד שורף הבגד. ולמדו ר׳ ישמעאל ממ״ש אחר חלץ את האבנים ואחרי הקצות את הבית ואחרי הטוח, שמ״ש אחרי הקצות ואחרי הטוח הוא למותר, ובא ללמד שתמיד כשחזר הנגע אחר חליצה וקצה וטיחה נותץ בכל ענין. שבין שהי׳ החליצה וקצה וטיחה אחר פשה בראשון בין שהי׳ אחר פושה בשני ואחר העומד בשני, דאם הדין הוא דוקא אם היה החליצה אחר פשה בראשון לבד. הי״ל לבאר זה בפי׳, אחר שהאריך לבאר כל הפרטים. אחר ח״ז ואחר הקצות ואחר הטוח הי״ל ג״כ ואחר שפשה בראשון. כיון שירד לבאר כל הפרטים שקדמו להחזרה מדוע עזב מלבאר פרט זה אחר שפשה בראשון. ועכ״ח שרק החליצה וקצה וטיחה הוא תנאי מוכרח לא זולת זה שכל שחלץ וקצה וטח וחזר הנגע שנית. צריך נתיצה. (ביאור משנה יב) וכבר בארנו (בא״ה פרק סו) שאין מדרך הלשון להחזיר את השם בכל פעם. וכשמחזיר את השם ידרשהו פעמים רבות שרומז על דבר שזולת השם הראשון, וכן במ״ש ולקח לחטא את הבית ולא אמר לחטא אותו. דרשו שמלמד שבכ״מ שילמדך חיטוי (אף שלא בענין שדבר עד הנה מנגע החוזר, רק אם כהה או הלך בשני, ג״כ) יחטא בצפרים. ומ״ש מכאן אמרו עשרה בתים הם.. הוא משנה (רפ״י דנגעים) והם, א] כהה בראשון, ב] הלך בראשון. ג] כהה בשני, ד] הלך בשני, ה] פשה בראשון וחזר אחר חליצה וטיחה, ו] לא חזר, ז] פשה בשני וחזר, ח] לא חזר. ט] עמד בזה ובזה וחזר, י] לא חזר, וכולהו למדין מקראי כנ״ל לבד קליפה דכהה בראשון לא נמצא בקרא וכתב הר״ש ספי״ב דנגעים שמה מדכתיב כי נרפא הנגע דמשמע דאין טהרת הבית אלא בליפוי עיי״ש:

קן בבית טמא הוא. עד עתה היו רק האבנים שבהם הנגע טמאים, לכן היו צריכים חליצה והשלכה אל מקום טמא והבית לא הי׳ מטמא בימי ההסגר רק את הנכנס לתוכו. ועתה כל הבית טמא מטמא סביביו

אבניו ואת־עציו ואת כל־עפר הבית והוציא אל־מחוץ לעיר אל־מקום טמא׃ מו והבא אל־הבית כל־ימי הסגיר אתו יטמא עד־הערב׃ מז והשכב בבית יכבס את־

רש"י

שאין בנגעים יותר מג' שבועות: (מו) כל ימי הסגיר אתו, ולא ימים שקלף את נגעו א יכול שאני מוציא את המוחלט שקלף את נגעו ב ת"ל כל ימי (ת"כ): יטמא עד הערב, מלמד שאין מטמא בגדים ג יכול אפילו שהה בכדי אכילת ד פרס ת"ל והאוכל בבית יכבס את בגדיו אין לי אלא אוכל שוכב מנין ת"ל והשוכב אין לי אלא אוכל ושוכב לא אוכל ולא שוכב מנין ת"ל יכבס ריבה, א"כ למה נאמר אוכל ושוכב

שפתי חכמים

בשומר. הרא"ם האריך כאן וקצרתי ע"ש: א פי' דכל הסגירו ירדה עליו טומאה בהכרח ולפיכך הנכנס בו טמא אבל ימים שחולץ וקוצה וטח אינו מטמא בביאה שהטומאה הלכה לה עד שיתחיל למנות שבועות ההסגר: ב שהוא הבית שחזר ופרח בו הנגע אחר שחלץ וקוצה וטח חזר הנגע ופרח וקלף נגעו וה"א דאתכשר דכהן הנגע שלא יטמא בביאה ק"ל כל ימי דהוה ליה למיכתב בימי הסגיר אותו מאי כל לרבות המוחלט אף שקלף נגעו מטמא כיון דלנתיצה קאי הרי כל הבית טמא ומטמא את האדם בביאה: ג דאל"כ היה לו לכתוב וכבס בגדיו וטמא עד הערב: ד פי' ד' ביצים. פי' לא יטמא בגדים דלא שהה כתיב והבא אל הבית יטמא עד הערב דמשמע אפי' שהה כל היום כולו אינו מטמא בגדים ומפרש ואזיל תלמוד לומר והאוכל כלומר כי היכי דהאוכל שהה בו ומטמא בגדים ה"ה נמי הבא אל הבית דכתב קרא אם שהה כדי אכילה דמטמא בגדים אע"פ שלא אכל דא"ל אכילה דוקא אבל שוכב דאין בו אלא שהייה לא הוי ת"ל והשוכב דשמעינן מניה דטעמא דאוכל לאו משום אכילה אלא משום שהייה הוא וה"ה ביאה נמי אם שהה כדי אכילה פתא דאין לומר דוקא אם אכל או שכב קאמר דמטמא אבל לא שכב ולא אכל כגון ביאה לחוד אע"פ ששהה אינו מטמא בגדים. א"כ מה ת"ל יכבס יכבס תרי זמני דה"ל למיכתב והאוכל בבית והשוכב בבית יכבס בגדיו אלא ע"כ לרבות נמי בבא ושהה אע"פ שלא אכל ולא שכב אלא שהה מטמא בגדים והדר בעי א"כ כיון דבשהייה תלי' מלתא א"כ שוכב ל"ל בשלמא אוכל מבעי לן ליתן שיעור שהייה כשיעור אוכל והוי משום יכבס יתירה דמרבה אפילו בשהייה לחודיה בלא אכילה והכי הוה לכתוב קרא במקום והשוכב והבא מכיון דביאה בכלל שכיבה הוא מה ת"ל והאוכל והשוכב אלא ליתן שיעור לשוכב פי' הכתוב הזה אחר ואם בא יבא שלא על הסדר כדי שידבק אם בא יבא עם ובא הכהן והם שניהם מענין אחד

התורה והמצוה

בב בין מתוכו ומאחוריו. וז"ש טמא הוא ר"ל הבית בכללו, כי עד עתה לא הי' טמא רק מצד הנגע ורק מתוכו:

קז ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית. הנה מ"ש את אבניו ואת עציו וכו' בא לפרש שלא כל החומריים שבבית צריכים נתיצה רק אבנים ועצים ועפר לבד. אולם למה אמר ונתץ את הבית הול"ל ונתץ את אבניו ואת עציו. וע"כ מלמדנו שצריך שהבית יהיה מורכב מג' מינים אלה אבנים ועצים ועפר. ואם אינו מג' מינים אלה א"צ נתיצה. וכן בזה ידעינן שמ"ש בתחלת הענין ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם היינו רק בבית המורכב מג' מינים אלה. ואם קיר אחד משיש או מלבנים א"מ בנגעים כמ"ש (פי"ב דנגעים מ"ב) וזה פקרא בברייתא די"ג מדות דבר הלמד מסופו ועי' בתוי"ט שם שהאריך בזה. ופלוגתת ר"י ור"ע ורמב"ם במשנה ג'. תלוי בפלוגתתן למעלה (פרשה ויו מ"ד). עיי"ש ומובא בנגעים (שם מ"ג):

קח את אבניו ואת עציו וכו'. ממ"ש אבניו ועציו בכינוי, היינו רק אבנים ועצים המיוחדים לבית זה ומוציא (א) אבנים השייכים לבית שבצידו. וז"ש מלמד שהוא גורר ומוציא ר"ל כמ"ש במשנה (פי"ב דנגעים) שאבן שבזווית בזמן שהוא נותן נותן שלו ומניח של חברו. וגורר מן האבן רק חלק השייך לבית זה. (ב) מוציא עצים השייכים לעלי' שע"ג. ולכן הקורות שבין בית ועלי' אינו נותן שאינם מיוחדים לבית א' לבדו שיקראו אבניו ועציו. וכמ"ש (במשנה ג'). (ג) שלא נקרא אבניו ועציו רק אותם שמהם נבנה לא אותם שהכניס לו אח"כ שאינם אבני הבית. (ומ"ש תחלה את אבניו כל אבנים שנבנו עמו. מקומו אח"ז וכצ"ל את אבניו אבנים שנבנו עמו ולא אבנים שהכניס לו משנבנה). ומ"ש ואת כל עפר הבית והי' די לומר את כל עפרו. בא ללמד דוקא עפר הבית עצמו לא הנתך והנוסף בעת הבנין. והגם שכבר לימד זה בחליצה. כמ"ש (פרק ד מ"ו) יכול אף הנוסף ת"ל אשר הקצו. ה"א ללמד נתיצה מחליצה שיש בה חומרא שהאבן שבזווית חולץ את כולה כדדרשינן וחלצו שניהם חולצים. ולא חליצה מנתיצה שי"ב חומרא שנותן את כל הבית [גם יל"פ שמ"ש אם נאמר בחליצה מוסב עמ"ש אל מקום טמא שזה כבר נאמר בחליצה]:

קט והבא אל הבית לשון ביאה לא ידלק רק אם בא כולו לא אם בא אבר ממנו. ובזה יש חילוק שבנויי צריך שיבא כולו כמ"ש בזבחים (דף כז) עמ"ש והביאום לה' ועל בבואם אל א"מ. דאם רגל בחוץ ואם צינתו בחוץ אינו ביאה. ובאזהרה רובו בכולו. כמ"ש כאן. וכן בנזיר (דף מג) במ"ש בכ"ג על כל נפשות מת לא יבא ובנזיר על נפש מת לא יבא. וכן קיי"ל דביאה במקצת לאו שמי' ביאה כמ"ש (בפ"ג מה' ביאת המקדש) ולא כהשגות הראב"ד שם:

לְאַתַר מְסָאָב : מו וּדְיֵיעוֹל לְבֵיתָא כָּל יוֹמִין דְּיַסְגַּר יָתֵיהּ יְהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא :

ספרא

ת"ל טמא הוא הוסיף לו טומאה שיטמא בין מתוכו בין מאחוריו:

(פרק ח) קז (א) ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית מלמד שאין הבית מטמא בנגעים עד שיהיו בו אבנים ועצים ועפר. (ב) וכמה אבנים יהיו בתוכו . ר' ישמעאל אומר ד'. רע"א שמונה . שר"י אומר עד שיראה כשתי גריסין על שתי אבנים או על אבן אחת. ר"ע אומר עד שיראה כשתי גריסין על שתי אבנים ולא על אבן אחת . ראב"ש אומר עד שיראה כשתי גריסין על שתי אבנים בשתי כתלים בזויות. אורכו כשתי גריסין ורחבו כגריס : קח (ג) אבניו שלו ועפר שלו מלמד שהוא גורר ומוציא (את אבניו כל אבנים שנבנו עמו) אבניו ולא אבני העלי' עציו ולא עצי העלי' עפר הבית ולא עפר העליה. מכאן אמרו נראה נגע בבית נותן את הקורות לעליה נראה בעליה נותן את הקורות לבית. אבניו ולא אבנים שהכנים לו משנבנה. עציו ולא עצים שהכנים לו משנבנה . עפר הבית ולא עפר המתכיות שלו. אם נאמר בחליצה למה נאמר בנתיצה לפי שיש בחליצה מה שאין בנתיצה ובנתיצה מה שאין בחליצה. בחליצה האבן שבזויות בזמן שהוא חולץ חולץ את כולה ובזמן שהוא נותץ נותץ את שלו ומניח של חברו . ובנתיצה נותץ את האבנים שיש בהם נגע ושאין בהם נגע ובחליצה אינו חולץ אלא האבנים שי"ב נגע . הא לפי שיש בחליצה מה שאין בנתיצה ובנתיצה מה שאין בחליצה צ"ל בחליצה וצ"ל בנתיצה:

קט (ד) והבא אל הבית כשיכנס ראשו ורובו : קי ימי הסגיר אותו לא ימים שקלף את נגעו יכול שאני מוציא את המוחלט שקלף נגעו ת"ל כל ימי:

קיא (ה) וטמא עד הערב מלמד שאין מטמא בגדים . יכול אפי' שהה כדי אכילת פרס ת"ל והאוכל בבית יכבס . (ו) אין לי אלא אוכל שוכב מנין ת"ל השוכב בבית יכבס: (ז) אין לי אלא אוכל ושוכב אוכל ולא שוכב שוכב ולא אוכל לא אוכל ולא שוכב מנין ת"ל יכבס בגדיו ריבה . (ח) אם סופנו לרבות את הכל מת"ל האוכל והשוכב. אלא כדי ליתן שיעור לשוכב כדי שיאכל וכמה הוא שיעור אכילה כדי אכילת פרס פת חטין ולא פת שעורין מיסב ואוכלו בלפתן :

קיב (ט) כל כיבוס בגדים האמור בתורה להחמיר וזה להקל אפי' לבוש עשרה סבריקים ועטוף עשרה פולייניות כולם טהורים עד שישהא כדי אכילת פרס :

התורה והמצוה

קי כל ימי הסגיר אותו . דוקא בימי הסגר לא אחר שהלך וקלה ואח אם נכנס אדם לבית קודם הסגרו אינו טמא. אבל בנגע החוזר שהבית צריך נתיצה טמא . דהא כל הבית טמא . ומרבה לה ממלת כל :

קיא וטמא עד הערב אבל אינו טעון כיבוס בגדים. והשוכב והאוכל טעונים כיבוס בגדים. וחז"ל קבלו דאפי' לא שכב ולא אכל רק שהה כשיעור אכילת פרס . שנ"ש שוכב ואוכל . הוא לדוגמא . שדרך השוכב לנוח והאוכל לשהות מדה זמן (ועי' אילת השחר כלל יא) . ודרך למודם כן הוא . אמר במ"ז שאם יכתב אוכל בבית לבד . נאמר שר"ל כדרך אכילת בני אדם שמסב ואוכל . ונאמר אין לי אלא אוכל דהיינו אוכל בהסבה שהוא שוכב ואוכל ולא נדע שוכב לבד . לכן אמר השוכב . וככר התבאר הגלינו שדבר שיש בו רבותא כתוב תמיד מאוחר וא"כ היה ראוי שיקדים אוכל לשוכב שאף השוכב לבד מטמא בגדים . וע"כ שמ"ש האוכל אינו דוקא בדרך הסבה רק אף אוכל בלא שכיבה . וז"ש (במ"ז) אין לי אלא אוכל ושוכב (ר"ל זה הייתי יודע אם הי' כתוב אוכל לבד) שוכב ולא אוכל (זה הייתי יודע אם הי' כתוב האוכל והשוכב) אוכל ולא שוכב (זה נדע ממ"ש ברישא השוכב ואח"כ האוכל) ועדיין לא ידענו לא אוכל ולא שוכב . ולמד זה ממ"ש ב"פ יכבס בגדיו . שהיל"ל והשוכב בבית והאוכל בבית יכבס בגדיו. וע"כ שמאמר השוכב בבית הוא מאמר נשלם . שפי' השוהה בבית . ומ"ש האוכל בבית הוא בכלל השוכב כי גם האוכל שוהה שם. ובא לפרש שיעור השהי' שהיא כדי שכיבה ואכילה . ר"ל כדי אכילת קבע שאוכלה בהסבה . ולא מצד השכיבה והאכילה טמא . שא"כ היה די לכתוב האוכל לבד שהאוכל בדרך אכילה שוכב ואוכל רק מצד השהי' . ומ"ש במשנה ה' יכול אפי' בשה בכדי אכילת פרס ת"ל והאוכל . הוא ציון התחלת הדרוש . ומסיק לימוד הזה במשנה ו ז ח. ועי' ברא"ש ובק"א . שהאריכו בזה :

קיב יכבס את בגדיו . בכ"מ שכתוב כיבוס בגדים בתורה כתוב בלא מלת את . לבד פה. וכן במצורע. [למעלה פסוק ח' ופסוק ט'] כתוב את בגדיו . ואהר העיון במקרא . בכ"מ שהפעול נודע ע"י אחד מאופני ההודעה כגון בה' הידיעה או בכינוי או שהפעול שם העצם כתוב לרוב מלת את . ובמקום שאין

בְּגָדָיו וְהָאֹכֵל בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו׃ מח וְאִם־בֹּא יָבֹא
הַכֹּהֵן וְרָאָה וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבַּיִת אַחֲרֵי הִטֹּחַ אֶת־
הַבָּיִת וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת־הַבַּיִת כִּי נִרְפָּא הַנָּגַע׃ מט וְלָקַח
לְחַטֵּא אֶת־הַבַּיִת שְׁתֵּי צִפֳּרִים וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת
וְאֵזֹב׃ נ וְשָׁחַט אֶת־הַצִּפֹּר הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ עַל־מַיִם
חַיִּים׃ נא וְלָקַח אֶת־עֵץ־הָאֶרֶז וְאֶת־הָאֵזֹב וְאֵת שְׁנִי הַתּוֹלַעַת
וְאֵת הַצִּפֹּר הַחַיָּה וְטָבַל אֹתָם בְּדַם הַצִּפֹּר הַשְּׁחוּטָה וּבַמַּיִם
הַחַיִּים וְהִזָּה אֶל־הַבַּיִת שֶׁבַע פְּעָמִים׃ נב וְחִטֵּא אֶת־הַבַּיִת
בְּדַם הַצִּפּוֹר וּבַמַּיִם הַחַיִּים וּבַצִּפֹּר הַחַיָּה וּבְעֵץ הָאֶרֶז וּבָאֵזֹב
וּבִשְׁנִי הַתּוֹלָעַת׃ נג וְשִׁלַּח אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה אֶל־מִחוּץ לָעִיר
אֶל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וְכִפֶּר עַל־הַבַּיִת וְטָהֵר׃ חמישי נד זֹאת הַתּוֹרָה
לְכָל־נֶגַע הַצָּרַעַת וְלַנָּתֶק׃ נה וּלְצָרַעַת הַבֶּגֶד וְלַבָּיִת׃
נו וְלַשְׂאֵת וְלַסַּפַּחַת וְלַבֶּהָרֶת׃ נז לְהוֹרֹת בְּיוֹם הַטָּמֵא וּבְיוֹם

רש"י

ליתן שיעור לשוכב כדי אכילת פרס (שם): (מח) ואם בא יבא, לסוף שבוע שני. וראה והנה לא פשה. מקרא זה בא ללמד בעומד בעיניו בראשון ובשני מה יעשה לו יכול יטהרנו כמשמעו של מקרא וטהר הכהן את הבית ת"ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא את הרפוי ואין רפוי אלא הבית שהוקצה והוטח ולא חזר הנגע אבל זה טעון חליצה וקיצה וטיחה ושבוע שלישי, וכן המקרא נדרש ואם בא יבא בשני וראה והנה לא פשה ישהנו ואין טיחה בלא חילוץ וקיצוי ואחרי הטוח את הבית וטהר הכהן את הבית אם לא חזר לסוף השבוע כי נרפא הנגע ואם חזר כבר פירש על החוזר שטעון נתיצה: (נז) להורת ביום

התורה והמצוה

שאין הפעול נודע לא יבא מלת את לרוב כמ"ש במק"א. ובמקומות שבא הפעול בכינוי ולא בא מלת את יש בו איזה טעם מדרכי הדרוש. כמו בכיבוס בגדים שלפי האמת אינו מכבס דוקא בגדיו שלובש רק בגדים שהם שנוגע בהם (ככ"ל) לכן כתוב בלא מלת את. כי עקרו כאלו כתוב יכבס בגדים. אבל פה שפי' דוקא בגדיו שלובש בהם שהם לא יטמאו רק עד שישהא כדי אכילת פרס. אבל בגדים שעליו מטמאים מיד. כמ"ש בפי"ג דנגעים מ"ט. לכן אמר את בגדיו. וכן במצורע שם עקרו מדבר שיכבס בגדיו לטהרה כמש"ש (בס' למד) והיינו בגדים שלובש כתוב את בגדיו. ולס"ז כיבוס בגדים דפה להקל. שבגדיו א"מ עד שישהה:

קיג יכבס בגדיו. בכ"מ שנז' כיבוס בגדים נז' אחריו טומאה או טהרה כמו יכבס בגדיו וטמא עד הערב, וכבס בגדיו וטהר. דהיינו טהרת הגוף. ופה שאמר שהם יכבס בגדיו. ע"כ מוסב עמ"ש דהבא אל הבית (בלא שהה) וטמא עד הערב. אבל השוכב דהיינו השוהה שם מוסיף טומאה שיכבס בגדיו. וממילא מי שלא טמא בעצמו לא שייך בי' יכבס בגדיו. ואינו מציל בגדים בבית המנוגע. וז"ש ת"ל יכבס בגדיו ריבה ר"ל שבזה מרבה על טומאה שנז' בבא אל הבית. ומי שלא נטמא בבא אל הבית לא שייך בי' יכבס בגדיו. ומ"ש (במשנה יא) מכאן אמרו הוא בנגעים (פי"ג מ"י). ומ"ש וטבעותיו בידיו היינו דרך מלבוש. ואם עומד בחוץ והכניס ידיו לפנים ס"ל לחכמים שהוא כ"ש מאם כולו בפנים שכל גופו טמא וצריך שישהא. כ"ש בעומד בחוץ שאין כל גופו טמא (רק ידיו לבד לשטת הרמב"ם) שצריך שישהא. ור"י ס"ל שמצינו שהטמאה יפה כחו להציל יותר מן הטהור. שישראל מצילין ולא בהמה ועכו"ם. וכ"ה בתוספתא דנגעי':

קיב והזה אל הבית דעת הת"ק לדמותו למ"ש בפסח מצרים ששם הי' נותן הדם על המשקוף [illegible]

מז ודישכוב בביתא יצבע ית לבושוהי ודייכול בביתא יצבע ית לבושוהי: מח ואם מיעל יעול כהנא ויחזי והא לא אוסיף מכתשא בביתא בתר דאתשע ית ביתא וידכי כהנא ית ביתא ארי אתסי מכתשא: מט ויסב לדכאה ית ביתא תרתין צפרין ואע דארזא וצבע זהורי ואזובא: נ ויכוס ית צפרא חדא למן דחסף על מי מבוע: נא ויסב ית אעא דארזא וית אזובא וית צבע זהורי וית צפרא חיתא ויטבול יתהון בדמא דצפרא נכיסתא ובמי מבועיידי לביתא שבע זמנין: נב וידכי ית ביתא בדמא דצפרא ובמי מבוע ובצפרא חיתא ובאעא דארזא ובאזובא ובצבע זהורי: נג וישלח ית צפרא חיתא למברא לקרתא לאפי חקלא ויכפר על ביתא וידכי: נד דא אוריתא לכל מכתש סגירותא ולנתקא: נה ולסגירות לבושא ולביתא: נו ולעמקא ולעדיא ולבהרא: נז לאלפא ביום מסאבא וביום דכיא דא אוריתא

ספרא

קיג (יזד) יכול הבהמה והעכו"ם יהיו מצילים בגדים בבית המנוגע ת"ל יכבס בגדים ריבה המטמא (בגדים) מציל בגדי' בבית המנוגע יצאו הבהמה והעכו"ם שאין מטמאים (בגדים) אין מצילים בגדים בבית המנוגע: (יא) מכאן אמרו היה עומד בפנים ופשט ידו לחוץ וטבעותיו בידו אם שהה כדי אכילת פרס טמא. היה עומד בחוץ ופשט ידו לפנים וטבעותיו בידו ר' יהודה מטמא מיד וחכ"א עד שישהא כדי אכילת פרס: (יב) אמרו לו לר"י ומה אם בזמן שכל גופו טמא לא טימא מה שעליו עד שישהא כדי אכילת פרס. בזמן שאין כל גופו טמא אינו דין שלא יטמא את מה שעליו עד שישהא כדי אכילת פרס: (יג) אמר להם ר"י מצינו שיפה כח הטמא להציל יותר מן הטהור. ישראל מקבלים טומאה ומצילים בגדים בבית המנוגע. הבהמה והעכו"ם שאין מקבלים טומאה אין מצילים בגדים בבית המנוגע:

קיד (יד) והזה אל הבית על השקוף וי"א על כולו. ושלח את הצפור החיה וגו' אומר צפור שהיה חוץ לעיר ואיזה זה דרור: קטו (טו) וכפר על הבית וטהר. אם נאמר במצורע למה נאמר בבתים ואם נאמר בבתים למה נאמר במצורע. לפי שיש בבתים מה שאין במצורע ובמצורע מה שאין בבתים. מצורע טעון קרבן הבית אינו טעון קרבן. מצורע י"ל טהרה מטומאתו והבית אין לו טהרה מטומאתו. הא לפי שיש במצורע מה שאין בבתים ובבתים מה שאין במצורע צ"ל במצורע וצ"ל בבתים: קטז (טז) זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק וכו' ולשאת ולספחת ולבהרת. מנין אתה אומר כהן שבקי בנגעים באדם אבל לא בבגדים בבגדים אבל לא בבתים בנתקים אבל לא בקרחת לא יראה את הנגעים עד שיהא בקי בהם ובשמותיהם ת"ל זאת התורה לכל נגע הצרעת וכו': קיז רבי אומר

התורה והמצוה

הי"א דפה כתיב אל הבית. ולא על הבית משמע ע"פ כולו. ובמ"ש את הצפור החי' אל מחוץ לעיר שמ"ש החיה וכן מ"ש אל מחוץ לעיר מיותר. דלפ ריה"ג שהוא מותר להצפור. שהיה מחוץ לעיר והוא צפור דרור שא"מ מרות. ועי' במ"ל (הי"א פה' ט"ג) האריך בזה:

קטו וכפר על הבית מה שהאריך הכתוב וכפל בפרטות טהרה ע"י צפרים ודיניהם במצורע ובבית. ולא כתב אלא א' ויכתב וכן יעשה לטהרת הבית. השיבו חז"ל שלא הי' אפשר מפני שדיניהם משונה. שמצורע טעון קרבן. ואם יכתב שם וכאן יכתב וכן יעשה לחטא את הבית נטעה שגם בטהרת הבית יביא קרבנות. ובית אין לו טהרה מטומאתו אחר שהותלט, ואם יכתב הדינים בבית ויסיים וכן יעשה לטהר המצורע נאמר שאין טהרה זו מועלת למצורע מוחלט רק למוסגר. ולכן הוכרח לכפול בכ"א:

קטז זאת התורה לכל נגע הצרעת. לא סדר את הנגעים כמו שהם כתובים בס'. כי בא ללמד שהכהן העוסק בראיית הנגעים צריך שידע שורשם בכל הבדליהם. (א) ההבדל. בין כל נגע הצרעת שכולל הקרחת והגבחת ובין הנתק. ששניהם שוים בניתוק השערות וצריך שידע להבדיל מתי הוא נתק ומתי הוא קרחת כמ"ש תזריע (סי' קמג). (ב) יבדיל בין צרעת הבגד והבית. (ג) בין צרעת בגד ובית בין שאת וספחת ובהרת. בזה משמא בלובן ובפתוך וזה בירקרק ואדמדם. וכן יכיר בין שאת וספחת ובהרת וכמ"ש (תזריע סי' נו) מראות נגעים שבפנים ושנים וכמש"ש:

קיז ולהורות ביום הטמא רבי דייק מלת ביום שההבלה

הַטָּהֹר זֹאת תּוֹרַת הַצָּרָעַת׃ פ טו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב דַּבְּרוּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַרְתֶּם אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה זָב מִבְּשָׂרוֹ זוֹבוֹ טָמֵא הוּא׃ ג וְזֹאת תִּהְיֶה

בעל הטורים

כלים שנאים מצלים כדי שתתגנה בעיניו ולא יטמא בה: (ב) דברו אל בני ישראל. ובפרשת נגעים לא אמר דברו לפי שבעגל שעשה אהרן באו נגעים על ישראל. וסמך פרשת זב למצורע לפי שעל ידי שנאה נתקללו האדם בזיבה ושנאה בצרעת:

רש"י

טמאה וגו'. איזה יום מטהרו ואיזה יום מטמאו: (ב) כי יהיה זב. יכול זב מכל מקום ו יהא טמא ת"ל מבשרו ולא כל בשרו אחר שחלק הכתוב בין בשר לבשר זכיתי לדין ז טמא בזוב וטמא בזבה מה זבה ממקום שהיא מטמאה טומאה קלה נדה ח מטמאה טומאה חמורה זיבה אף הזב ממקום שמטמא טומאה קלה קרי מטמא טומאה חמורה זיבה (ת"כ, נדה מ"ג): זובו טמא. למד על הטפה ט שהיא מטמאה. (ת"כ) (נדה ל"ה) זוב דומה למי בצק של שעורין ודחוי י ודומה ללובן ביצה המוזרת כ שכבת זרע קשור כלובן ביצה

שפתי חכמים

אחד. כרא"ם שהאריך ואני קצרתי: ה וני"ת ביום שטהרו הוי כבי"ת ובתרגום אבן למלאות ובהרגשת ען שפירושו בענין תרגום אבן ה"ם ה"נ להורות בענין היום שטמא ויום שטהור דהיינו ביום ולא בלילה שאין מטמאין ולא מטהרין בלילה: ו פירוש אפי' שזב מפיו או מחוטמו והזנו יהא טמא: ז ואי לא חילק הכתוב ה"א לעולם מכל מקום שזב ממנו טמא הוא אפי' זב מן הפה או מן האזן או מן החוטם ואין לדון בג"ש מאשה דאיכא למפרך מה לאשה שכן אינה טמאה זבה אלא בג' ראיות שהם בג' ימים רצופים להיזקק ז' נקיים וקרבן אבל ג' ראיות ביום אחד אין בה דין זבה אבל בזב אפילו בג' ראיות ביום אחד יש לו דין זב א"כ ה"א שהוא טמא מ"מ שיצא זיבה ממנו אבל השתא דגלי קרא מבשרו ולא כל בשרו דזב אינו טמא מ"מ שיצא זיבה ממנו אלא דעדיין אין אנו יודעים מאיזה בשר שזב ממנו שהוא טמא ומהיכא בשר שזב ממנו שהוא טהור זכיתי לדין כו': ח מה שקורא נדה טומאה קלה משום שאין צריכה ז' נקיים וקרבן משא"כ זבה גדולה שצריכה ז' נקיים וקרבן: ט וא"ת פשיטא והלא הזב נטמא מאותה טפה טומאה חמורה שמטמא אדם וכלים טפה עצמה לכ"ש שתטמא. וי"ל דאי לא פירש כן הייתי אומר דטפה אינה מטמאה דילפינן מטעיר שמתחלה שהמתעסק בו טמא לטמא את האחרים וסוף עצמו אינו טמא ה"א דכוותיה כן גבי זיבה לכן פירש רש"י לימד על הטפה וכו': י ודחוי פירוש דק: כ ר"ל דספנה מקלקלת ולא בא מזכר. פירוש אל התמה שואל וטומאתו חמורה דאפילו טפה אחת של זוב טמא היכי ידעינן אם יוצא ממנו טפה אחת דלמא טפת קרי הוא ועתה או זוב הוא וטמא ועל זה פירש זוב דומה למי בצק כו':

התורה והמצוה

שההבדלה לטומאה וטהרה לא יהי' רק ביום. וכמ"ש בפ' ע (סי' מט) שכ"מ שנז' ביום מוציא את הלילה. וכן מוציא פה שלא יורה לטומאה או לטהרה בלילה. ורבי חנינא דייק מלת להורות, שיש הבדל בין ההוראה ובין הלימוד, המלמד מרגיל את תלמידו אם בהנהגה אם באיזה חכמה. והמורה מראה לו הדבר פעם אחד. הלימוד יהי' לפעמים בדברים היוצאים מתבונת לב המלמד ודעתו. והמורה הוא רק בדבר נמצא במציאות. כמו ויורהו ה' עץ. או בדבר שקבל מרבותיו או מס'. לא בדברים היוצאים משיקול הדעת. וע"כ פעל הורה בא רק בהפעיל ולא נמצא ממנו על קבלת הפעולה. ולמד נמצא דפיעל ובקל וגם על הלמד ומתרגל מעצמו. ולכן ממ"ש להורות דייק שצריך שיורהו רבו כי פעל זה אינו נופל על הדברים שמוציאים משיקול הדעת:

קיח דברו אל בני ישראל כבר בארתי (ויקרא סי' זיין) שאחר שהרבה פרשיות אין מתחילין בלשון דבר אל ב"י. במקום שמתחיל כן בא למעט ולהוציא עכו"ם. שאין מטמאים בזיבה. (וכמ"ש בשבת דף פג נדה דף לד), ומ"מ שורפין עליהם את התרומה כ"ה גם בתוספתא דזבין וכ"ד ר"ת בפי' עמ"ש בשבת (דף טז). במ"ש על ויו ספיקות שורפין את התרומה על ספק מי רגלי אדם וכו', אבל בנדה (דף לד) אומר דקריו של עכו"ם טהור עבדי לה רבנן הכירא דלא לשרוף עליו תרומה וקדשים. וכ"כ התוס' נדה (דף לג ע"ב ד"ה ורמינהו) ורמב"ם (פ"ב מה' מטמא מו"מ). ולפ"ז יש לגרום פה ואין שורפין. וחילוק הק"א בין מגע עצמו למגע הזיבה לא ידעתי מנ"ל. ועי' בר"ש (בפ"ב דזבין מ"א) שהאריך בזה:

קיט דברו אל ב"י ואמרתם אליהם כבר בארנו (ויקרא סי' ג) ההבדלים שבין לשון דבור ובין לשון אמירה. שהדיבור מורה על דבור הכללי המשפטיי, והאמירה מבארת תמיד ענין הנאמר בפרטים. כשאמר דבר אל ב"י מציין שידבר עמם איזה דבור ואינו מציין שדיין מה ידבר, ובמ"ש ואמרת אליהם פי' וכזאת וכזאת תאמר, כי בדבור הכולל שבפרשה זאת הודיעו שני טומאת זיבה ותחתיו אמירות פרטיות שהם דיני זב ודיני זבה ונדה והלכותיהם המיוחדים, שכל אלה נכנסים תחת הדבור הכללי, והנה במ"ש דבר אל ב"י, י"ל רק בני ישראל ולא נשים וגרים, כמ"ש (ויקרא ס' א' וס' קלא) שכ"מ שכתוב ב"י אין נשי' וגרי' בכלל, אבל ע"י שאמר ואמרת אליהם מבאר שגם פרטי האמירות יהיו אל ב"י, ובזה מבואר שמש ב"י לא בא בדוקא למעט נשים דהא נאמרה אמירה לזבה. וכמו שאינו דוקא לענין נשים כן אינו דוקא לענין גרים. (וכמ"ש בפ' הזריע ס' א). וכמ"ש לקמן (ס' קסג) ואשה בין גיורת בין משוחררת וכמש"ש. וממעט אז תמצא בכ"מ שדרים דבר אל ב"י ואמרת אליהם. לרבות גרים. וכמו גבי שחוטי חוץ (פרשת

דְסְגִירוּתָא: א וּמַלֵיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר: ב מַלִילוּ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימְרוּן לְהוֹן גְבַר גְבַר אֲרֵי יְהֵי דָאִיב מִבִּשְׂרֵיהּ דוֹבֵיהּ מְסָאָב הוּא: ג וְדָא תְהֵא

ספרא

למה בא ולהורות ביום מלמד שביום הוא מטמא וביום הוא מטהר. חנינא בן חכינאי אומר למה בא להורות מלמד שאינו רואה את הנגעים עד שיורנו רבו:

מכלתא דזבים

(פרשתא א) קיח (א) בני ישראל מטמאים בזיבה ואין העכו"ם מטמאים בזיבה. ואעפ"י שאינם מטמאים בזיבה מטמאים בזבים ושורפים עליהם את התרומה ואין חייבים עליהם על ביאת המקדש. קיט אין לי אלא בני ישראל מנין

התורה והמצוה

אחרי פרשה ואו מ"א) ואמרת אליהם לרבות הגרים. כי שם נמצא בפרטי האמירות איש איש מבית ישראל ומן הגר הגר בישראל וכן שם (פסוק יוד יב יג) באר שנאמרה גם לגרים וה"ה שהדיבור הכולל שעליו אמר דבר אל ב"י נאמר גם לגרים. וכן בפ' ערכין (ספרא בחקותי פרשה ג' משנה ג') ואמרת אליהם לרבות הגרים כי שם מבואר בפרטי האמירות שנאמרו גם לנשים בין פ' ערכין בין הפרשים שאחריהם כמ"ש בספרא (שם פרק יב מ"י) ואם גאל יגאל לרבות האשה ושם (פרק מד) ואם המר ימירנו לרבות האשה. וכמו שהדבור לב"י אינו דוקא לענין נשים ה"ה לענין גרים. ובמס' נזיר (דף סא) דבר אל ב"י ולא לכותים ואמרת אליהם לרבות העבדים והיינו ג"כ משום דבפרשת נזירות כתיב איש או אשה הרי שם ב"י לאו דוקא. וכן בסוטה (דף כו) אשת גר ואשת משוחרר פשיטא מ"ד דבר אל ב"י ולא גרים קמ"ל אימא ה"נ ואמרת רבויא הוא. פי' ג"כ משום דפרטי האמירות בסוטה נאמרו לאנשים ונשים וכמו שם ב"י בא בדרך ההלכה לא בדיוק לענין נשים כן לא בא בדיוק לענין גרים. ובענין זה מצאתי כמה דרושים נפלאים בספרי זוטא. שגבי חלה כתב בספרי זוטא (מובא בילקט דף רכו) ב"י חייבים בחלה ולא עכו"ם או ב"י לרבות הגרים ואמרת אליהם לרבות נשים ועבדים. פי' משום דבין האמירות הפרטיות שבפרשה זאת כתוב וכי תשגו ולא תעשו וכו' תורה אחת לאזרח ולגר. וה"ה שהדבור הכולל של הפרשה שייך גם בגרים. (ומה שהלך הדרוש לשתים לאו דוקא רק כוונתו שמן דבר ואמרת ידעינן הכל ויותר טוב להגי' או דבר אל ב"י למעט גרים ת"ל ואמרת לרבות גרים ונשים ועבדים משוחררים) וגבי ציצית כתוב בספרי זוטא הובא בילקט (דף רכח ע"ג) דבר אל ב"י. ב"י חייבים בציצית ולא עכו"ם או ב"י פרט לגרים תמרה ויאמר ה' אל משה לרבות יחידים דבר אל ב"י לרבות הגרים ואמרת אליהם ריבה עבדים משוחררים. צריך ג"כ להגי' דבר אל ב"י לרבות יחידים ואמרת אליהם ריבה גרים ועבדים. ופי' משום דבאמירות הפרטיות אמר ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות. והייתם קדושים. וזה נוהג גם בגרים וה"ה להדיבור הכללי, ובזה תבין מ"ש בספרי דבר אל ב"י ואמרת אליהם אף הנשים במשמע ר"ש פוטר את הנשים מן הציצית מפני שהיא מ"ע שהז"ג. שלדעת ת"ק כיון שאמר ואמרת אליהם הלא בפרטי האמירות לאו ולא תתורו אחרי לבבכם וכדומה שוה בנשים ובאנשים וה"ה בדיבור הכללי של ציצית. והראי' ממ"ש בספרי זוטא (מובא בילקט דף כ"ד ע"ג) על איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם. וז"ל דבר אל ב"י ב"י מתודים ואין מתודים לא ע"י עכו"ם ולא ע"י תושבים, או ב"י פרט לגרים איש לרבות הגרים ולא מרבה לה ממ"ש דבר אל ב"י. כי שם לא כתיב ואמרת אליהם. ומזה מבואר שבכל המקומות הנז' לא מן דבר אל ב"י מרבה גרים רק מן ואמרת אליהם. אולם משמע הפך זה ממ"ש בספרי זוטא (מובא בילקט דף רכה ע"ב) בפ' נסכים וז"ל דבר אל ב"י משל צבור הנסכים באים ולא משל יחידים ולא משל גרים ולא משל נשים ועבדים. מנין לרבות גרים ונשים ועבדים שהקדישו או ישתתפו תמרה וידבר ה' אל משה לרבות יחידים דבר אל ב"י לרבות גרים ואמרת אליהם לרבות נשים ועבדים. וכן דרש גבי תמיד (מובא בילקט רמז תש"פ) וכן גבי פרה (מובא בילקט רמז) ונראה לפרש מאמרים אלה בדרך אחר די קיי"ל דגרים חייבים לשקול ונשים ועבדים אין חייבים לשקול כמ"ש בשקלים (פ"א) משום דכתיב ונתנו איש כופר ולא אשה. ושם לא כתיב ב"י למעט גרים. והנה בפ' נסכים ובפ' פרה ובפ' תמיד שכולם באים משל צבור מתרומת הלשכה כמ"ש בשקלים (פ"ד מ"א) התרומה מה היו עושים בה לוקחים בהם תו"מ ונסכיהם ושם (משנה ב) פרה ושעיר וכו' באים מתרומת הלשכה. ושם (משנה ג) מותר שירי הלשכה מה היו עושין בה לוקחים יינות שמנים וסלתות וכו', ותחלה אמר דאין באים משל יחידים בין ישראל בין גרים. ואח"כ אמר דבכ"ז כמ"ש וידבר ה' אל משה. שציין על הדיבור שמסר אליו פרס שנע"ש כמו שכתבתי (ויקרא כ' ג באורך). הי' הדבור שיבא מתרומת הלשכה. וכיון שהגרים שוקלים שקליהם לתרומת הלשכה. א"כ במ"ש דבר אל ב"י כולל גם הגרים שע"כ יש להם חלק בתמיד ובנסכים ובפרה. וכיון שב"י לאו דוקא לענין גרים ה"ס לענין נשים. ולכן במ"ש ואמרת אליהם הוא המיכה ברשות לנשים ועבדים להשתתף אם ירצו לשקול:

קך איש איש. שם הבא כפול בא להורות על הריבוי והכללות: איש איש מבית ישראל היינו כל איש. ויהיו עושים גוי גוי אלהיו כל גוי. וקח מאתם מטה מטה. מטה אחד מכל שבט. ודעת ר' יהודה שבא פה שם הכלל לרבות הקטן, כי שם איש במובנו המדויק הוא על האיש הגדול בשנים שזה ההבדל בין איש ובין אדם כמ"ש בס' ויקרא (ס' יוד). אבל כשכפל איש איש ר"ל כל איש ואיש ומורה הכללות לא הגדלות בשנים. ולדעת ריב"ק ס"ל לזה שזה נשמע מלשון זכר ונקבה שכולל גדולים וקטנים. ומה שכפל שם איש הוא ליפנא בעלמא כלשון ב"א. (ומובא ערכין ג' נדה לב מד). ויש' בכלל דברה תורה כלשון ב"א:

קכא כי יהי' זב מבשרו כבר בארתי (תזריע ס' ב') שלפי חוקי הלשון וכללי' הי' ראוי לאמר אשר יהיה, ובא מלת כי תחת מלת אשר ללמד שאינו מטמא בזיבה רק מן הדיבור. עי"ש באורך. והשאל ל"ל קרא הלא נדע זה בק"ו מנגעים שחמירי מזבים שמטמא בהם אנשים. ומשיב שבנגד א' נגעים קילי שאין טומאתם וטהרתם אלא בכהן. וכמהו דרש ולמד בספרא שם (בס' הנ"ל) ושם מפורש:

קכב כי יהי' זב מבשרו. שמוש המ"ם יורה ג' דברים. א] לפעמים יורה על הקצת כמ"ש מן העוף ולא כל העוף ודומי'. ועז"ן בעי הדרוש הא' (שבמשנה ג ד ה) מבשרו ולא כל בשרו. רק במקצת בשרו דהיינו מבשר הערוה הזב משם מטמא לא הזב מהבשר ממקום אחר. ואמרו שא"א ללמדה במ"מ מזבה שממקום שמטמאה טומאה קלה שהוא טומאת נדות (שקל לערך הזיבה שא"צ ז' נקים ולא קרבן) מטמאה טומאת זיבה החמורה, וה"ה הזב יטמא טומאת זיבה ממקום שמטמא טומאת קרי הקלה. שיש להשיב דשאני זב שמטמא בג' ראיות ליום א' (כמ"ש לקמן פרק א') וע"כ צריך קרא מבשרו. ועתה שגילה קרא דרק מקצת בשרו זכינו לדין המ"מ הנ"ל שמקום המטמא טומאה קלה יהי' מקום שמטמא טומאה חמורה. ב] ולפעמים יורה שימוש המם על מקום שממנו. והנהר יוצא מעדן, אשר לקח מן האדם. וזה הבדלו מן שימוש הב'. כמו שהוא בכל הפעלים המורים על התנועה, שאם אחריהם שימוש המ' מורה יציאתם מן המקום ואם אחריהם שימוש הב' הם בתוך המקום. כמ"ש דם יהי' זובה בבשרה שמטמאה בפנים כבחוץ. פה שאמר זב מבשרו (דריש במ"ו ובנדה דף מג). שתצא חוץ לבשרו. וצריך הלימוד שלא נלמד ק"ו מזבה. ג] ולפעמים יבא שם להוראת הסבה. כמו ולא יסתר מחֹם. וסייג מנוגע ממראה עיניך. גלתה יהודה מעוני. וזה שדרש (במשנה ז') מבשרו ולא מחמת ד"א. פירו' בסבת בשרו לא בסבה אחרת. ומ"ש מכאן אמרו הוא בזבים (פ"ב מ"ג) ופרק בתרא דנזיר (דף סה). ומ"ש משנזקק לטומאה היינו לאחר שראה ראי' שני' שלא באונס. ומ"ש ספיקו וש"ז. היינו ספיקו מחמת ש"ז כגון שראה ש"ז תחלה וטיפה זיבה אח"כ שקודם שנזקק לטומאה הקרי מטהר את הזיבה אבל אחר שנזקק לטומאה רגלים לדבר שאין אותה ראי' מחמת אונס, אולם יותר נכון בעיני שהגם שסדרו הג' דרושים על מלת מבשרו. הם נסמכים ונדרשים מן ג' פעמים בשר המיותרים פה, א] שממ"ש כי יהי' זב מבשרו. פי' משם בשר כינוי אל הערוה כמו אשר בשר חמורים בשרם. וגדלי בשר, ב] ממ"ש רר בשרו שלא רר

מנין לרבות את הגרים ואת העבדים ת"ל ואמרת אליהם: **קכ** איש אין לי אלא איש מנין לרבות את הקטן ת"ל איש איש דברי ר' יהודה. ר"ש בנו של ר"י בן ברוקה אומר הרי הוא אומר והזב את זובו לזכר ולנקבה לזכר כל שהוא זכר בין גדול בין קטן ולנקבה כל שהיא נקבה בין גדולה בין קטנה: **קכא** (ב) כי יהיה מן הדיבור ואילך. והלא דין הוא. טימא בנגעים וטימא בזבים. מה נגעים פטר בהם לפני הדיבור אף זבים יפטר בהם לפני הדיבור. ק"ו ומה נגעים שטימא בהם אנסים פטר בהם לפני הדיבור זבים שלא טימא בהם אנסים א"ד שיפטיר בהם לפני הדיבור. לא א"א בנגעים שאין טומאתם וטהרתם אלא בכהן. תאמר בזבים שטומאתם וטהרתם בכל אדם הואיל וטומאתם וטהרתם בכל אדם לא יפטר בהם לפני הדיבור. ת"ל כי יהיה מן הדיבור ואילך: **קכב** (ג) כי יהיה זב יכול אפי' זב מ"מ יהיה טמא. ודין הוא. טימא בזב וטימא בזבה מה זבה מקום שמטמאה בטומאה קלה מטמאה טומאה חמורה אף זב במקום שמטמא בטומאה קלה מטמא טומאה חמורה. (ד) לא א"א בזבה שאינה מטמאה אלא בג' ראיות לג' ימים תאמר בזב שהוא מטמא בג' ראיות ליום א' הואיל והוא מטמא ג' ראיות ליום א' יטמא מ"מ. ת"ל מבשרו ולא כל בשרו. (ה) אחר שחלק הכתוב זכיתי לדין טימא בזב וטימא בזבה מה זבה מקום שמטמאת בטומאה קלה מטמאה טומאה חמורה אף הזב מקום שמטמא בטומאה קלה מטמא טומאה חמורה. (ו) מבשרו עד שתצא טומאתו חוץ לבשרו. והד"ה ומה אם הזבה שאינה מטמאה אלא בג' ראיות לג' ימים מטמאה בפנים כבחוץ. זב שהוא מטמא בג' ראיות ליום אחד א"ד שיטמא בפנים כבחוץ. ת"ל מבשרו עד שתצא טומאתו חוץ לבשרו. (ז) מבשרו טמא ולא

מחמת

מחמת ד"א. מכאן אמרו בז' דרכים בודקין את הזב עד שלא נזקק לזיבה. במאכל ובמשתה בקפיצה במשא ובחולי ובמראה ובהרהור משנזקק לזיבה אין בודקין אותו. אונסו וספיקו וש"ז טמאים כי רגלים לדבר:

קכג (ח) זובו טמא. לימד על הזוב שהוא טמא. הלא דין הוא ומה אם הזב שהזוב גרם לו טומאה הרי הוא טמא הזוב שהוא גרם לטומאה א"ד שיהיה טמא. שעיר המשתלח יוכיח שגורם לטומאה והרי הוא טהור. (ט) אף אתה אל תתמה על הזוב שאעפ"י שגרם לטומאה לא יהיה טמא ת"ל זובו טמא לימד על הזוב שהוא טמא. (יוד) יכול הדם היוצא מן האמה שלו יהיה טמא ת"ל הוא. הוא טמא ואין דם היוצא מן האמה שלו טמא אלא טהור:

קכד (יא) אין לי אלא זובו מימי רגליו מנין. ודין הוא. ומה אם רוק שהוא יוצא במקום טהרה הרי הוא טמא מימי רגליו שהם יוצאים ממקום טומאה א"ד שיהא טמא. הדם היוצא משם יוכיח שהוא יוצא ממקום טומאה והרי הוא טהור. (יב) ואף אתה אל תתמה על מימי רגליו שאעפ"י שהם יוצאים ממקום טומאה לא יהיו טמאים. ת"ל חאת לרבות את מימי רגלים. (יג) יכול הזיעה והליחה סרוחה והראי יהיו טמאים. ת"ל הוא. אוציא את אלו שאינם מטמאים טומאת משקים ולא אוציא דמעת עינו ודם מגפתו וחלב האשה שהם מטמאים טומאת משקים ת"ל זאת. נמצאת אתה אומר תשעה משקים בזב הזיעה והליחה סרוחה והראי טהורים מכלום. דמעת עינו ודם מגפתו וחלב האשה מטמאים טומאת משקים. זובו ורוקו ומימי רגליו מטמאים טומאה המורה:

(פרק א) קכה (א) וזאת תהיה טומאתו בזובו. טומאתו בזובו תלויה ואינה תלויה בימים. (ב) והד"ה ומה אם הזבה שהיא מטמאה את בועלה אינה מטמאה אלא בג' ראיות לג' ימים. זב שאינו מטמא את שהוא בועל א"ד שלא יטמא אלא בג' ראיות לג' ימים ת"ל האת תהיה טמאתו בזובו. טמאתו בזובו תלויה ואינה תלויה בימי':

זובו

מורה הגרירה לחוץ כמו שיתבאר (נס' קמו). ג' מ"ש או החתים בשרו מזובו. שלפי דרכי הלשון אחר פעלים היוצאים יבא מלת את לא מם השימוש. והי"ל חותם בשרו בפועל או בנפעל. דרכו שהנפעל היה הפועל והסבה לזה לא דבר אחר:

קכג כי יהיה זב מבשרו זובו טמא הוא. שיעור הכתוב כי יהי' זב זובו מבשרו. ויש פה סירוס בלשון מה שבא שם זובו שלא במקומו. שהשם הפעולה יבא תמיד אחר הפעל. וחוץ מזה כבר בארנו (ויקרא ס' יג) בארך שכ"מ שבא שם הפעולה נוסף על הפעל יש בו דרוש. ולכן דרשו שהזיבה בעצמה טמא. ומ"ש כי יהי' זב מבשרו, הוא נושא המאמר. וזובו טמא הוא נשוא המאמר. (ובמ"ב הלא דין הוא פלפלו בגמ' (נדה דף לה והף נה) ובתוס' שם בארך ועי' בק"א. ואכמ"ל בזה לפי דרכינו)]. וכבר התבאר אצלינו בכל הספר שמלת הוא הבא אחר השם או הפעל הוא למותר שבא כ"פ בלא דבור שמגיאות הוא. כמו ואברהם זקן, ואדוני חכם, ונדרש תמיד למעט דבר אחר ומיעט ברק זובו הוא טמא ולא דם היוצא מן האמה ומובא ביבמות (דף קה) ובנדה (דף נו) עיי"ש:

קכד וזאת תהיה טומאתו בזובו אם תעיין במקרא תרא' שכ"מ שבא התחל' באור ענין שאין לו המשך אל הקודם בא בלא וי"ו החבור. זה יהיה לך מקדש הקדשים, זאת התורה אדם כי ימות באהל. זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד ואחר שלפי דרוש חז"ל פסוק זה אין לו המשך אל הקודם שתחלה דיבר מטומאת הזיבה כמ"ש זובו טמא ופה ידבר מהיכות טומאת הזב. הי"ל זאת תהי' טומאתו בלא וי"ו החבור. מזה הכריחו חז"ל שגם פה ידבר בדרך הדרוש גם מטומאת הזיבה. שכמו שמ"ש זובו טמא כולל טומאת הזב כפי הפשט וטומאת הזיבה כפי הדרוש כן מ"ש וזאת תהיה טומאתו בזיבו כולל טומאת הזב וגם טומאת הזיבה שהיא טומאתו ר"ל הטומאה היוצאת מגופו. ובאר שבין רר בשרו ובין החתים בשרו. ר"ל בין שיצאה הזיבה כריר את בין שיצאה עבה. הזב והזיבה טמאים. ומזה הוציאו שגם מי רגליו טמאים. וזה עפמ"ש הרמב"ם (פ"א מה' מטמא מו"מ) שש"ז ומימי רגליו של זב טמאים משום דא"א בלא נצוצי זיבה. וזה נכלל במ"ש רר בשרו אף שיצאו רירים מעורבים במי רגליו. ואמר (במשנה ס') שהזיעה והליחה והרעי נתמעטו ממ"ש זובו טמא הוא ולא זולתו. אמנם דמעת עינו ודם מגפתו וחלב האשה יש סברה לדמותם לרוק שטמא אחר שמטמאים טומאת משקים אם נגע בהם שרץ. לכן אמר מלת זאת רק זאת שהוא הזיבה ומ"ר שיש בהם נצוצי זיבה לא זולתה. ובנדה (דף נו) אמר עוד מה רוק שמתעגל ויוצא ואינו נבלע. ועי' בגמ' שם ובתוס' ולמ"ש דברי חז"ל קרובים אל הפשט ואין להאריך, מ"ש תשעה משקים טמאים וכו' מובא בכריתות (דף יג ע"ב) נדה (נה ע"ב) סוף מכשירין ושבת (דף קמ"ד):

קכה וזאת תהי' טומאתו בזובו מלת בזובו מיותר, ובא ללמד שטומאתו תלוי' בזובו לבד ולא נלמדנו ק"ו מזבה שהתורה שמטמאה את בועלה ובכ"ז א"נ מטמאה בג' ראיות עד שתראה בג' ימים

כמו

טֻמְאָתוֹ בְּזוֹבוֹ רָר בְּשָׂרוֹ אֶת־זוֹבוֹ אֽוֹ־הֶחְתִּים בְּשָׂרוֹ מִזּוֹבוֹ טֻמְאָתוֹ הִוא׃ ד כָּל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עָלָיו הַזָּב יִטְמָא

בעל הטורים

(ג) החתים בשרו מזובו. בגימטריא זה כחתימת פי האמה: (ד) ישכב עליו. בגימטריא זה מיוחד לשכיבה: וכל הכלי

רש"י

שהיא מוזרת: (ג) רר. לשון ריר שזב את בשרו: את זובו. כמו ריר שיוצא צלול: או החתים. שיוצא עב וסותם את פי האמה ונסתם בשרו מטפת זובו, זהו פשוטו ומדרשו מנה הכתוב הראשון ראיות שתים וקראו טמא שנאמר זב מבשרו זובו טמא הוא ומנה הכתוב השני ראיות שלש וקראו טמא שנאמר טומאתו בזובו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טומאתו היא הא כיצד שתים לטומאה והשלישית ל מזקיקתו לקרבן (מגילה ח', נדה מ"ג): (ד) כל המשכב. הראוי למשכב יכול אפי' מיוחד למלאכה אחרת מ ת"ל אשר ישכב אשר שכב לא נאמר אלא אשר ישכב המיוחד תמיד לכך יצא זה שאומרים לו

שפתי חכמים

ל פי' אם ראייה ראשונה הוא כרואה שכבת זרע שאינו מטמא רק במגע וכראייה שנייה מטמא אף במשא ומטמא משכב ומושב וטעון ספירת ז' נקיים ובשלישית אף לקרבן כדאיתא פרק קמא דמגילה אין בין ראייה שנייה לראייה ג' בזב אלא לקרבן:

מ פירוש כגון דף של נחתומים או עריבה גדולה:

התורה והמצוה

כמו שלמד (בספרא לקמן) כי טומאת הזב תלוי' בזובו לבד אף שראה הג"פ ביום אחד, [ועיין ב"ק דף כד]:

קכו וזאת תהי' טמאתו בזובו אחז"ל בכוונת המאמר על מה שהוא מטמא דהיינו מגע ומ"מ שא"כ מקומו בפסוק שאח"ז, רק כונת הכתוב על איזה אופן תהיה הזיבה שיקרא זב ויטמא, ופי' הראב"ע והמפ' במ"ש רר בשרו או החתים בשרו. ר"ל שהזיבה היא על שני דרכים או יצא צלול וקלוש כריר דק או יצא עב וסותם את פי האמה וקמ"ל שבשני הדרכים מטמא. וחז"ל לא ניחא להו בזה דאם יוצא לחוץ פשיטא דטיפות עבות מטמאים כ"ש מדקות, ואם סותם פי האמה ואינו יוצא הלא א"מ עד שיצא מבשרו. וע"כ פירשוהו חז"ל על מספר הראיות ואופני הטומאה, כי יש לזב שני מיני טומאה תחלה אמר שאם ראה ג' ראיות הוא טמא גמור (גם לקרבן) ועז"א בזובו רר את זובו. כי פעל רר ופעל זב נרדפים. פעל רר מורה על רוק הנוטף מן הפה (ומובדל מן רק. שרק מורה שמריקו ומשליכו בפעם אחד לחוץ בכח. לא כן הריר נוטף מאליו), ועז"ז מורה ג"כ פעל זב (רק שפעל רר לא בא רק על היוצא מן הגוף ופעל זב כולל כל דבר לח הזב וניגר) ועפ"ז אומר שע"י זובו וע"י רר וע"י זובו שהם ג' ראיות מטמא טומאה חמורה. ומוסיף לאמר או גם אם החתים בשרו מזובו ר"ל מקצת מן המנין הזה שהם שתי ראיות ג"כ טומאתו הוא. ובמגלה (דף ח) דריש לה ר' סימאי באופן אחר. מנה הכתוב שתים וקראו טמא ומנה שלש וקראו טמא. ר"ל שבפסוק הראשון מנה שתים בזובו את זובו. ובמאמר הב' שהוסיף מזובו הוסיף הראי' השלישית. ועיין בנדה (דף מג ע"ב) דדרשא דר' סימאי פליגי על דרשא דספרא, וגם בתר דר' ישמעאל דס"ל דצריך כחתימת פי האמה כר' סימאי. ותימא על הרמב"ם שתפס דרשא דר' סימאי ועי' בנדה (דף נו) שלמד שלא מטמא מן רר בשרו וזה כר' ישמעאל וצ"ע. וז"ש בספרא (משנה ג) זובו רר עב מלמד שהוא מטמא בג' ראיות. ואמר (במשנה ה') מזובו אף מקצת זובו להביא שתי ראיות. אמנם יש הבדל בלשון בין פעל זב ובין פעל נטף. שנטף הוא המגיר טפין טפין ובענין שיש הפסק בין טפה לטפה, כמו גם עבים נטפו מים (שופטים ה') וידי נטפו מור (ש"ה ה') אבל פעל זב הגם שמורה ג"כ על זיבת טפין טיפין וכמ"ש במד' רבה (חקת פי"ט) ויזובו מים כזב הנוטף טיפים טיפים [שזה המבדיל בין פעל זב ובין פעל נזל. שהנזילה הוא נשפע בלא הפסק. כמו ועפעפינו יזלו מים (ירמי' ט) יזל מים מדליו (במדבר כד) וכן פעל נגר עיני נגרה ולא תדמה (איכה ג')] בכ"ז הטיפים סמוכים זל"ז, וכן פעל ריר מורה על המשך טיפי הזיבה (כמ"ש הרמב"ם ריש זבין) וא"כ אחר שאמר בזובו רר. יש לטעות שצריך שיהי' הזיבה בתכיפות, רק שאם הי' הכוונה כן הי"ל וזאת טומאתו בזובו רר זובו. והי' משמע שזב ורר בתכיפות אבל במה שחלק המאמר לג' משפטים. כי מלת תהי' מפריד הכתוב למאמר בפ"ע שר"ל זאת תהי' טומאתו בזובו, זובו הוא הויית טומאתו, וכן מלת בשרו מחלקו למשפט שני. רר בשרו את זובו, וכן במ"ש מלת החתים מורה הגם שיצא טפה מופרדת שרק חותם בשרו ע"י טומאתו הוא. מבואר שגם בראיות קטנות מטמא וז"ש (במ"ג) קטנות מנין ת"ל תהיה אפי' כ"ש בשרו אפי' כ"ש החתים ושאל אם נאמר בגדולות למה נאמר בקטנות. ר"ל אחר שלשון זב ולשון רר מיירי בגדולות שזב ורר בלא הפסק למה הפסיק במלת תהי' ומלת בשרו ומלה החתים שמיירי בקטנות. שהוא מאמר סותר א"ע:

קכז וזאת תהיה טומאתו בזובו, הנה להורות הדרושים הנז' בס' הקודם הי' די לכתב וזאת תהיה טומאת זובו, ובמ"ש טומאתו בזובו. דריש ג"כ שטומאתו תלוי' בזובו לבד לא בד"א ומשמע שאינו תלוי' בימים (כנ"ל ס' קכה), ולא כדם דלא נלמד ק"ו מזבה, ואמר מלת טומאתו הוא שהוא מיותר ללמד שהוא טומאתו המיוחדת לו לא לזולתו ולמעט מה שלבן, ועי' בנדה (דף לב) מיעט

סְאוֹבְתֵיהּ בְּדוֹבֵיהּ רִיר בִּשְׂרֵיהּ יַת דּוֹבֵיהּ אוֹ חֲתִים בִּשְׂרֵיהּ מִדּוֹבֵיהּ סְאוֹבְתֵיהּ הִיא׃
כָּל מִשְׁכְּבָא דִּי יִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי דּוֹבְנָא יְהֵי מְסָאַב וְכָל מָנָא דִּי יִתֵּב עֲלוֹהִי יְהֵא

ספרא

קכו (ג) זובו רר זוב. מלמד שהוא מטמא בג' ראיות. אין לי אלא גדולות קטנות מנין. ת"ל תהיה אפי' כל שהוא. החתים אפי' כ"ש. בשרו אפי' כ"ש. אם נאמר בגדולות למה נאמר בקטנות אלא ליתן שיעור לגדולות שאם ראה ראי' אחת מרובה כשלש שהוא כמגדיון לשילות שהם כדי שתי טבילות ושני ספוגים הרי זה זב גמור. (ד) רבי אומר לה"ד לחבל של מאה אמה ראה בתחלת מאה ובסוף חמשים ובסוף מאה אמה ה"ז זב גמור. ראה בתחלת מאה בתוך נ' ובסוף מאה או בתחלת מאה ולאחר נ' ובסוף מאה אין זה זב גמור. (ה) מזובו אף מקצת זובו מטמא משכב ומושב להביא את שראה שתי ראיות שיטמא מו"מ: (ו) והלא דין הוא ומה אם הזבה שאינה סופרת שבעה לשתי ראיות מטמאה מו"מ בשתי ראיות. זב שהוא סופר שבעה לשתי ראיות א"ד שהוא טמא מו"מ בשתי ראיות. לא א"א בזבה שהיא מטמאה מו"מ בראיה אחת תאמר בזב שאינו מטמא מו"מ בראי' אחת הואיל ואינו מטמא מו"מ בראי' אחת לא יטמא מו"מ בשתי ראיות. ת"ל מזובו אף מקצת זובו מטמא מו"מ להביא זב שראה שתי ראיות שמטמא מו"מ:

קכז (ז) טמאתו בזובו. בלובן הוא מטמא ואינו מטמא בדם. והלא דין הוא. ומה אם הזבה שאינה מטמאה בלובן מטמאה בדם הזב שהוא מטמא בלובן א"ד שיטמא בדם. ת"ל טמאתו בזובו בלובן הוא מטמא וא"מ בדם. (ח) ק"ו לזבה שמטמאה בלובן. ומה אם הזב שאינו מטמא בדם מטמא בלובן זבה שמטמאה בדם א"ד שמטמאה בלובן. ת"ל טמאתו היא. טומאת האיש בלובן וטומאת הזבה בדם:

התורה והמצוה

שפי אלה בדרכים אחרים ועיי"ש:

קכח כל המשכב אשר ישכב עליו הזב. אם הי' אומר כל אשר שכב עליו. יכלול כל דבר ששכב עליו אף על עדינה (שוא כיסוי הבגד) ועל הדלת, ולכן אמר משכב. שהשם לא יפול רק על דבר המיוחד לכך, (וכמ"ש בברכות (דף לה) ובעירובין (דף כ"ט) שמזון הוא רק חמשת המינים אבל כשאומר כל הזן כולל הכל חוץ ממים ומלח), (וז"ש משנה א), ויש הבדל בין שם משכב סתם ובין כשבא בה' הידועה. שמשכב סתם היינו דבר שראוי לשכיבה לפעמים אבל המשכב בה' היינו העומד ומיוחד לכך. ומוציא מחצלת הקנים ושל חלף (שלא עשאה לשכיבה כמ"ש בפ"ק דסוכה), וכמו שדרש בפ' שמיני ממ"ש כל האוכל בה' היינו המיוחד למאכל אדם (וז"פ משנה ב'), וממ"ש כל המשכב שמלת כל מרבה שמיד, וכולל המיוחד לשכיבה אף שמיוחד גם לדבר אחר. כגון הסגוס (בגד עב) והרדיד. והקלסטר (כלי של עור כגון סל שנותנים בה משאוי לחמורי') והכריתות (שק של עור קטן)(כמ"ש כ"ז פרק כף דכלים מ"א). והנה ממ"ש אשר ישכב עליו, ולא אמר אשר שכב עליו בלשון עבר, וידוע שהעתיד הבא במקום עבר מורה על התמידות כמו כל ימי אשר ישכן עליו הענן. ככה יעשה איוב כל הימים. היינו שיתמיד הזב לשכב עליו ומוציא הסדור והדף של נחתומים שלא יוכל להתמיד לשכב (וז"ש משנה ג), ומפרש שריבה את אלו שקודמים שהגם שמיוחדים גם למלאכה אחרת בכ"ז יעשה המלאכות האלה עם השכיבה ולא יתבטל מלשכב עליהם, ומוציא את אלו שבעת מלאכתו לא יוכל לשכב עליהם ולא שייך אשר ישכב עליו בקביעות, וכן דרש ממ"ש כל הכלי אשר ישב עליו שמ"ש כלי היינו דוקא כלי לא [אבן וממ"ש הכלי בה' מוציא] כסא של גללים שאינם כלי לענין טומאה, וממ"ש כל כלי מרבה במלא כל תיבת הבלנים ותיבה שפתחה מצדיו שיכול להשתמש בה אעפ"י שיושב עליו (כמ"ש פי"ט דכלים מ"ט) ועריבה מב' לוגין עד ט' קבים שנסדקה (ואינם ראוי' למלאכתה כמ"ש

(פרק ב) קכח (א) אשר ישכב עליו הזב יכול אפי' שכב על עדיינה ועל הדלת ת"ל משכב ולא עדיינה ולא הדלת: (ב) אוציא את אלו ולא אוציא מחצלת הקנים ושל חלף ת"ל המשכב המיוחד: (ג) אין לי אלא מטה והכר מנין הסגוס והרדיד והחלוק והטלית והקלסטר ארבעה קבים והתורמל חמשת קבים והבריתות סאה והחמת של שבעה קבים ת"ל כל המשכב ריבה. או יכול שאני מרבה הסידור והדף של נחתומים ועריבה גדולה שהנדות שוכבות בתוכה ת"ל אשר ישכב עליו המיוחד לשכיבה ולא שאומרים לו עמוד ונעשה את מלאכתנו: (ד) או יכול שאני מוציא הסגוס והרדיד והחלוק והטלית והקלסטיר ד' קבים ותורמל ח' קבים והבריתות סאה והחמת של ז' קבים ת"ל כל משכב ריבה. מה ראית לרבות את

וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־יֵשֵׁב עָלָיו יִטְמָא׃ ה וְאִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע בְּמִשְׁכָּבוֹ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃

רש"י

ב עמוד ונעשה מלאכתנו: אשר ישב. ישב לא נאמר אלא אשר ישב עליו הזב במיוחד תמיד לכך. (ה) ואיש אשר יגע במשכבו. למד ד"ע המשכב שחמור מן המגע שזה נעשה אב הטומאה לטמא

שפתי חכמים

ב כלומר שא"א בעת שהוא משתמש בו למלאכה אחרת שיהא שוכב עליו: כלומר

התורה והמצוה

כמ"ש פ"ב דכלים מ"ב) ואינו יכול לרחוץ בה רגלו א', וממ"ש אשר ישב בלשון עתיד מוציא מה שאומרים לו עמוד ונעשה מלאכתינו (וכן בשבת דף נט חגיגה כג נדה מט) וממ"ש והיושב על הכלי יפול כפה כאה. צ"ל להגיה וכל כלי אשר ישב עליו, כי מ"ש היושב על הכלי נדרש לקמן (פ"ג מ"א) לדרשה אחריתי:

קכט אשר ישכב יטמא וכו' אשר ישב יטמא, כבר בארנו (בס' הקודש) שמ"ש אשר ישכב עליו ואשר ישב עליו. הינו תנאי אל הטומאה שצריך שישכב וישב, רק הוא תנאי אל המשכב והמושב שצריך שיהי' ראוי לשכב ולישב עליו בתמידות, שלכן אמר פעל עתיד ישכב ישב. אבל באיזה אופן מטמא אינו מבואר בכתוב והניח הדבר לחכמי המסורת. שדרשו ממ"ש שני פעמים יטמא, שמבואר אצלינו שא' מיסודי ההיקש שאם או פעל הבא כפול בא להקים שני המשפטים זל"ז כמ"ש בהה"ם (כלל קנט קס) ומקים שטומאת השכיבה והישיבה הם בענין א' אם נשען גופו עליהם. ע"י שעינה או עמידה תלוי' בכיבה וישיבה, כל שנסמך על הדבר מטמאהו (וכמ"ש במשנה ד' דזבין פ"ב):

קל אשר ישכב עליו הזב. שם הזב מיותר. וזה נמצא בפ' זו ד' פעמים שכתב מלת הזב למותר, אשר ישכב עליו הזב (כאן), אשר ישב עליו הזב (פסוק ויו), וכי ירוק הזב (פ"ח), אשר ירכב עליו הזב (פ"ט). כי מ"ש והנוגע בבשר הזב יש בו דרוש (בס' קלה) ודרים למעט ד' דברים, א] בעלי קרי, (ועי' בנדה דף לה). ב] למעט אבן המנוגעת אף שאמורה שמטמאת בביאה היינו אדם הנכנס עמה בבית כדכתיב ו בא אל הבית. ומובא בנדה (דף נד ע"ב) ועי' בתו"כ שם. ג] למעט טמא מת, ד] למעט את המת שאינו מטמא מו"מ אעפ"י שמטמאת טומאת שבעה, ור"ש למד שזב שמת אינו מטמא מו"מ דלא שייך בי' שכיבה וישיבה, ות"ק (בנדה דף ע ע"ב) שמטמא במשא דהיינו כאבן מסמא הוא מד"ס:

קלא אשר ישכב עליו הזב כבר בארנו (ויקרא ס' רעו). שבמקום שהז' הפעל ושם הפועל ומלה הרומזת על גוף הפעול, אותו, עליו, לו, אליו, לפעמים יקדים המלה לפני שם הפועל ולפעמים תבא אחריו, ויאמר אליו העבד, ויאמר משה אליהם, וכדומה, ובארנו שם שתמיד יקדים את המלה העקרית אצלו. ולפ"ז הי"ל פה אשר ישכב הזב עליו, אחר שבמלת הזב בא לדייק דוקא הזב ולא ב"ק (כנ"ל ס' הקודם) הוא עקר במאמר. מזה דרשו חז"ל שמלת עליו בא לדייק שישכב עליו דוקא היינו שינשא רובו עליו. ולכן הקדימו:

קלב ואיש אשר יגע במשכבו מלה איש מיותר שבכ"מ שנז' כיבוס בגדים ידעינן שמדבר באדם ופי' חז"ל דהוה מעיינן ע"י מדת הק"ו שגם המשכב הנוגע במשכב מטמא בגדים דהא המשכב עלול יותר לקבל טומאת הזב מן האדם, שאם שכב הזב על האדם אינו מקבל טומאת משכב רק טומאת מגע זב. וא"כ אם אדם הנוגע במשכב מטמא בגדים כ"ש המשכב הנוגע במשכב, לכן דייק ואמר שרק האיש יכבס בגדיו ולא המשכב הנוגע במשכב, ואמר (במשנה ב) שאין ללמוד בק"ו זה שאדם שמשכב עליו הזב יקבל טומאת משכב דהא אדם חמור ממשכב שאם נגע במשכב מטמא בגדים, דהא אמר וכל המשכב אשר ישכב עליו ולא אדם שישכב הזב עליו:

קלג ואיש אשר יגע במשכבו, אחר שדין זה נוהג במשכב ובמושב למה תפס משכבו, הי"ל אשר יגע בהם. ויסוב על המשכב והמושב בשגם שמבואר אצלינו תמיד שאין מדרך הלשון לפנות את השם במקום שיכול לרמזו ע"י כינוי, ודרשו חז"ל שם במשכבו המיוחד לג' דרשות, א] משם משכב דרים רק אם הוא שלם שאז קרוי בשם זה לא אם נשבר שבטל שם משכב ממנו. (וביאר שאין ללמוד זה מק"ו מכ"ח שמועיל לו שבירה אע"ג שחמור שאין לו טהרה במקוה, די"ל דכ"ח קיל שאין נעשה אה"ט). ב] מן הכ' במשכבו היינו שנגע בו עצמו (שפעל נגע שאחריו ב' מורה שנגע בו עצמו) לא בחבל היוצא מן המטה פחות מחמשה ויותר מעשרה (כמ"ש בפי"ט דכלים מ"ב) וכדמפרש בחולין (דף נה). ולא בנימין היוצאין מן הקשר כמ"ש בכלים (שם משנה א'). שאינו נוגע במשכב עצמו. ג] מן הכינוי משכבו משמע משכב שלו ולא הגזול לת"ק, או הגנוב לר"ש דס"ל דמגנב לא מהיאש וכמו שמביא בב"ק

מְסָאַב׃ ט וּגְבַר דִּי יִקְרַב בְּמִשְׁכְּבֵיהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד

כפרא

אלו ולהוציא את אלו. אחר שריבה הכתוב מיעט. מרבה אני את אלו שהם משמשים שכיבה עם מלאכתם ומוציא אני את אלו שאין משמשים שכיבה עם מלאכתם. אשר ישב עליו הזב יטמא יכול אפי' ישב על האבן ועל הקורה ת"ל כלי ולא אבן ולא קורה. אוציא את אלו ולא אוציא כסא של גללים ושל אדמה ושל אבנים ת"ל הכלי המיוחד. (ה) אין לי אלא כסא יספסל וקתדרה המיוחדים מנין תיבת הבלנים ותיבה שפתחה מצידיה וערבה מב' לוגין ועד ט' קבין שנסדקה שאינו יכול לדרחיץ בה רגלו אחת ת"ל כל הכלי ריבה יכול אפי' כפה סאה וישב עליו תרקב וישב עליה ת"ל אשר ישכב עליו המיוחד ישיבה לא שאומר לו עמוד ונעשה מלאכתנו. (ו) או יכול שאני מוציא תבת הבלנים תיבה שפתחה מציד' וערבה מב' לוגין ועד ט' קבין שנסדקה שאינו יכול לרחוץ רגלו אחת ת"ל כל כלי ריבה. מה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו. אחר שריבה הכתיב מיעט. מרבה אני את אלו שהם משמשים ישיבה עם מלאכתם ומוציא אני את אלו שאין משמשים ישיבה עם מלאכתם: קכט (ז) אין לי אלא בזמן ששכב על המשכב וישב על המושב מנין שכב על המושב וישב על המשכב. עומד ונתלה ונשען מנין ת"ל יטמא ריבה: קל (ח) הזב ולא בעל קרי והלא דין הוא הזב טומאתו ממקור ובעל קרי טומאתו ממקור מה הזב מטמא משכב ומושב אף ב"ק יטמא משכב ומושב ת"ל הזב ולא בעל קרי: (ט) הזב ולא אבן המנוגעת. הלא דין הוא ומה אם הזב שאינו מטמא בביאה מטמא מו"מ אבן המנוגעת שהיא מטמאה בביאה אינו דין שיטמא מו"מ. ת"ל הזב ולא אבן המנוגעת: (יוד) הזב ולא טמא מת הד"ה ומה אם הזב שאינו טעון הזיית ג' וז' מטמא מו"מ טמא מת שטעון הזי' בג' וז' א"ד שיטמא מו"מ ת"ל הזב ולא טמא מת. (יא) הזב ולא המת. הד"ה ומה אם הזב שאינו מטמא טומאת ז' מטמא מו"מ מת שהוא מטמא טומאת ז' א"ד שיטמא מו"מ. ת"ל הזב ולא המת: (יב) ר"ש אומר אשר ישכב עליו ואשר ישב עליו את שיש לו ישיבה ויש לו שכיבה מטמא מו"מ ואין זב שמת מטמא מו"מ. (יג) ושאמרו הזב שמת מטמא במשא עד שימוק הבשר מד"ס: קלא אשר ישכב עליו ואשר ישב עליו עד שינשא רובו עליו:

(פרשה ב) קלב (א) ואיש אשר יגע במשכבו יכבס בגדיו. אדם נוגע במשכב מטמא בגדים ואין המשכב הנוגע במשכב מטמא בגדים. הד"ה ומה אם במקום שלא נטמא אדם מתחת הזב לטמא אדם ולטמא בגדים נטמא משכב מתחת הזב לטמא אדם ולטמא בגדים. מקום שנטמא אדם במגע משכב לטמא אדם ולטמא בגדים א"ד שיטמא משכב במגע משכב לטמא אדם ולטמא בגדים. ת"ל ואיש אשר יגע במשכבו יכבס בגדיו אדם הנוגע במשכבו מטמא בגדים ואין המשכב הנוגע במשכב מטמא בגדים. (ב) ק"ו שיטמא אדם מתחת הזב לטמא אדם ולטמא בגדים. ומה אם במקום שלא נטמא משכב במגע משכב לטמא בגדים מטמא אדם במגע משכב לטמא בגדים. מקום שנטמא משכב מתחת הזב לטמא אדם ולטמא בגדים א"ד שיטמא אדם מתחת הזב לטמא אדם ולטמא בגדים ת"ל כל משכב אשר ישכב עליו הזב יטמא. משכב מטמא מתחת הזב לטמא אדם ולטמא בגדים ואין אדם מטמא מתחת הזב לטמא אדם ולטמא בגדים: קלג (ג) במשכבו ואם נשבר טהור. הלא דין הוא מה אם כ"ת שאין לו טהרה מטמאתו אם נשבר טהור. משכב שי"ל טהרה מטומאתו אם נשבר לא יהיה טהור. לא א"א בכ"ח שאין נעשה אב הטומאה לטמא אדם ולטמא בגדים תאמר במשכב שהוא נעשה אה"ט לטמא אדם ולטמא בגדים. הואיל והוא נעשה אה"ט לטמא אדם ולטמא בגדים אם נשבר לא יהיה טהור ת"ל משכב במשכבו אם נשבר טהור. (ד) במשכבו ולא בחבל

התורה והמצוה

(דף כו ועי' בתוס' שם). וכבר נאמרנו בפ' שמיני (ס' נט) דאמר שבכ"מ כתב יכבס בגדיו סתם ולא כתב אחריו וטמא עד הערב, לכן במקום שכתב וטמא עד הערב יש ע"ז דרוש כמו שדרים בה ל פעמים שכתוב בפ' וטמא עד הערב, וגם בפרשה זו כתוב שבה פעמים יכבס בגדיו וטמא עד הערב, (והם בפסוק ה' פסוק ו' פסוק ז' ופ"ח ופ"י ופי"א). ונמצא ע"ז שבה דרשות. שדרשו שבא לומר שיש איזה טומאה נוספת ומרבה איזה דבר לטומאה. והוא, א] מ"ש (במשנה ד') יכול שאני מוציא מחפפה עד

ו וְהַיֹּשֵׁב עַל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־יֵשֵׁב עָלָיו הַזָּב יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ ז וְהַנֹּגֵעַ בִּבְשַׂר הַזָּב יְכַבֵּס בְּגָדָיו

בעל הטורים

כגימטריא אבל לא באבן : (ו) ורחץ במים. בגימ' ובאכבעים סאה ד"א במים בגי' מ' פי' מ' סאה :

רש"י

אדם לטמא בגדים והמגע שאינו משכב אינו אלא ולד הטומאה ס ואינו מטמא אלא אוכלין ומשקין : (ו) והישב על הכלי. אפי' לא נגע אפי' עשרה כלים זה על זה כולן ע מטמאין משום מושב פ וכן במשכב :

שפתי חכמים

ס כלומר שהמשכב שנגע בו הזב הוא אב הטומאה ומטמא אדם לטמא בגדים שעליו דכתיב ביה וכבס בגדיו ורחץ במים אבל דבר אחר שאינו מיוחד לשכיבה ונגע בו הזב אינו אב הטומאה אלא ולד הטומאה והוא ראשון בלבד ובשעת חיבורו מטמא כלי שטף במגעו ולא אדם וכלי חרס. ולאחר פרישתו אינו מטמא אלא אוכלין ומשקין. ופירוש חמור מן המגע רלה לומר שאינו של משכב : ע מדכתיב והיושב על הכלי אשר ישב עליו הזב מקיש ישיבה של טהור לישיבה של זב מה ישיבה של ב אף בשלא יושב הוא על הכלי נטמאין הכלים ממנו כגון אבן מסמא כך ישיבה של טהור שהוא נטמא מהכלי שנטמא מהזב אף בשלא נגע בו. אבן מסמא היא אבן שסמוה ע"ג יתידות וכלים תחתיה כדכתיב והיתה אבן הדא ושמת על פום גובא. ונדה או זב יושבין עליה אע"פ שלא הכבידו על הכלים שתחתיה הכלים כדכתיב כל אשר יהיה תחתיו רש"י פרק רבי עקיבא : פ דילפינן נמי ממושב פירוש שאם שכב טהור על אבן מסמא ויש תחת האבן משכבו של זב הרי הוא טמא אף שמפסיק ביניהם האבן והאבן אינו מקבל טומאה אפילו הכי הוא טמא והע"ג דגבי משכב לבד הוא דכתיב ילפינן דינים אף למושב כיון דשוו משכב ומושב בחומר מגען לטמא בגדים'

התורה והמצוה

עד עשרה ת"ל טמא, ב] מ"ש (במשנה ה') יכול שאני מוציא משלם ולמטן ס"ל טמא. ג] מ"ש (במשנה ו') יכול שאני מוציא את הגנוב ת"ל טמא. ושלש אלה מרבה מן וטמא עד הערב שכתוב בפסוק ה' ופסוק וא"ו ופסוק י' שמדברים במשכב ומושב. (דרשה ד) מ"ש (במשנה יו"ד) מנין לעבות שאר כלים כבגדים ת"ל טמא. חה מרבה מן וטמא עד הערב שבפסוק ח, (דרשה ה) מ"ש פסוק ז' וטמא עד הערב דרים בספרא (פרק ג' משנה ה). (דרשה ו) ומ"ש (בפסוק יא) וטמא עד הערב דרים (בפרק ד משנה ה') כמפי"ת שם. ועי' מ"ש ששה פעמים יכבס בגדיו סמך ששה למודים מן בגדיו, ד' רבוים. א] גדול נבוע, ב] קטן לבן, ג] קטן נבוע, ד] שכים של סבכא. וב' מעוטים, א] ליפה, ב] אדם וכ"ח. ובפ' שמיני שם עקר הלימוד על ד' רבוים מד"ס יכבס בגדיו. (וז"ס מסוכי), ומ"ש (במשנה ס) בשעת מגעו הוא מטמא פי' א"מ. למד לה ממ"ש אשר יגע בעתיד והיל"ל אשר נגע, ומפ' שרק בעודו נוגע מטמא. ומ"ש (במשנה י"א) מכאן אמרו (הוא בזבין פרק ה' מ"א) כלל א"ר יהושע וכו' ור"ל בשעת מגעו דינו כאב הטומאה ולכן מטמא אוכלים להיות תחלה. וא"מ אדם וכ"ח כמו שלמד במשנה ח מן נגד. ואם פי' מטמאיו הוא כראשון וכל"ז מטמא משקים להיות ת"ל מגזרת חכמים :

קלד והיושב על הכלי אשר ישב עליו הזב, אחר שדין משכב ומושב שוה, ועד הנה חשם הדינים במשכב וה"ה למושב. מדוע עזב פה מלדבר במשכב ותפס דין מושב עד שעי"כ הוצרך להאריך, והיל"ל והשוכב עליו ויסוב על המשכב שדבר בו עד הנה ונדע ממנו גם היושב. השיבו חז"ל שאם היה אומר והשוכב עליו הייתי טועה ואומר רק אם שוכב עליו ממש ונגע בו. ומזין לעשרה משכבות ומושבות זע"ג זה והוא שוכב ויושב על העליון. לכן אמר אשר ישב עליו הזב. שממ"ש בלשון עתיד אשר ישב עליו פי' שהיושב על הכלי בענין אשר ישב עליו הזב כן יטמא היושב, וכמו שהזב מטמא את הכלי אפי' עשר מושבות זע"ז (כמו שלמד לקמן מק"ו ממרכב) כן הטהור מיטמא מן הכלי באופן זה. וז"ש (במשנה א') ת"ל והיושב וכו' מקום שהזב ישב ויטמא וכו'. אולם על זה היה די שיאמר והיושב על אשר ישב עליו הזב ולמה אמר על הכלי. והלא כבר ידענו שהזב אינו מטמא רק הראוי לישיבה (כמו שלמד פ"ב מ"ה), השיבו חז"ל (במשנה ב') שאז הייתי טועה ומפרש. היושב על אשר ישב עליו הזב היינו אם עוד הזב יושב עליו אז מיטמא הטהור. ושעז"א עתיד במקום עבר לסרוס על שהיה שעודו יושב, וכמ"ש למעלה (ס' קכח) סיבת העתיד במקום עבר להורות על ההוה, לכ אמר על הכלי אשר ישב שהכלי בעצמה מטמאה גם כשאין הזב שם, וח"ש ת"ל כלי לעשות ריקס כמלא. אולם עדיין יפלא מדוע שינה ותפס הדין במושב ולא במשכב שדבר ממנו עד הנה והיל"ל והשוכב על המשכב אשר ישכב הזב עליו. ונדע ג"כ כל הלימודים הנז' במשכב וה"ה למושב ואין דרך הכתוב להניח הציור שתפס תחלה ולתפוס ציור אחר, השיבו (במשנה ג) מפני שאז הייתי אומרים אין לי אלא משכב וה"ה מושב, מרכב מנין, לכן תפס כל כלי אשר ישב עליו וזה כולל גם המרכב שהוא ג"כ כלי לישיבה כי הרוכב יושב ג"כ על מרכבתו. ומ"ש ודין הוא, ה"פ. שרצה ללמוד אחר שבמשכב שוה הגיפה מן המשכב להנושא את המשכב כמו שהנושא נטמא העפ"י שלא נגע בו כן הגיפה מן המשכב. וה"ס שי"ל במרכב שהגיפה מן המרכב יהי' שוה לנושא המרכב שיטמא אעפ"י שלא נגע. ומשיב דים לדהוס

דְמְשָׁא: י וּדְיִתֵּיב עַל מָנָא דְיִתֵּיב עֲלוֹהִי דוֹבָנָא יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: י וּדְיִקְרַב בִּבְשַׂר דוֹבָנָא יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי

ספרא

היוצא מן המטה פחות מחמשה או יתר מעשרה, או יכול שאני מוציא מחמשה עד עשרה ת"ל וטמא. (ה) במשכבו ולא בנימין היוצאים מן הקשר חוץ משלש אצבעות. או יכול שאני מוציא משלש ולמטן ת"ל וטמא: (ו) במשכבו ולא הגזול או יכול שאני מוציא את הגנוב ת"ל וטמא: (ז) ר"ש אומר במשכבו ולא הגנוב או יכול שאני מוציא את הגזול ת"ל וטמא: (ח) אמרו לו מה ראית לרבות את זה ולהוציא את זה אחר שריבה הכתוב מיעט מרבה אני את זה שנתיאשו הבעלים ממנו ומוציא אני את זה שלא נתיאשו הבעלי' ממנו: (ט) ואיש אשר יגע במשכבו יכבס בגדיו בשעת מגעו מטמא בגדים פירש אינו מטמא בגדים: (יוד) יכבס בגדיו יכול הציפה ת"ל בגד. אי בגד יכול בגד גדול לבן המטמא בזוב ומטמא בנגעים מנין גדול צבוע גדול לבן קטן צבוע עד שתהא מרבה להביא שבים של סבכה וניננילון מנין ת"ל בגד בגדיו ריבה מנין לעשות שאר כלים כבגדים ת"ל טמא, יכול יטמא אדם וכ"ח ת"ל בגד בגד הוא מטמא ולא אדם וכ"ח. (יא) מכאן אמרו כל המטמא בגדים בשעת מגעו מטמא אוכלים ומשקים להיות תחלה והידים להיות שניות, ומטמא שאר כלים כבגדים, ואינו מטמא לא אדם ולא כ"ח. לאחר פרישתן מטמאין משקים להיות תחלה והאוכלים והידים להיות שניות ואינו מטמא בגדים ואצ"ל אדם וכלי חרש:

(פרק ג) קלד (א) והיושב על הכלי אשר ישב עליו הזב יטמא. אין לי אלא בזמן שיושב עליו ונוגע בו. מנין לעשרה מושבות זע"ז ואפי' ע"ג אבן מסמא, ת"ל והיושב על הכלי אשר ישב עליו הזב יטמא מקום שהזב יושב ומטמא ישב הטהור ויטמא. (ב) אין לי אלא בזמן שהוא יושב עליו והזב שם, מנין לעשות ריקם כמלא. ת"ל כלי לעשותו ריקם כמלא. (ג) אין לי אלא משכב מרכב מנין. ודין הוא אם מצינו שלא חלק הכתוב בין נישא לנושא במשכב כך לא נחלק בין נישא לנושא למרכב מה לי לא חלק בין נישא לנושא למשכב שלא חלק מגעו ממשאו. לא נחלק בין נישא לנושא למרכב שחלק מגעו ממשאו. ת"ל כלי לרבות את המרכב: (ד) ר' חנינא בן חנינא אומר אם בדרך שלא ירדה עליו הטומאה יצאה ממנו. בדרך שירדה עליו הטומאה א"ד שתצא ממנו. לאו מה לי החמיר במרכב הנישא שהרי החמיר בזב הנישא. נחמיר במרכב הנושא שהרי היקל בזב הנושא ת"ל כלי לרבות את המרכב:

קלה (ה) בבשר הזב ולא בצואה שעליו ולא בקויקלוס שעליו ולא בשירים ולא בנזמים ולא בטבעות אעפ"י שאין יוצאים. או יכול שאני מרבה את השער ואת הצפורן ת"ל וטמא. (ו) בבשר הזב ולא בעצם הפורש ממנו ולא בבשר הפורש ממנו קל"ז לפורש מן הטהור שיהיה טהור הא מה אני מקיים או בעצם אדם או בקבר זה אבר הפורש מן החי בין פרק לפרק: (ז) אם נאמרו בזב למה נאמרו במשכב ואם נאמרו במשכב למה נאמרו בזב. לפי שיש בזב מה שאין במשכב ובמשכב מה שאין בזב. הזב עושה משכב ואין המשכב עושה משכב. חיבורי הזב טהורים וחיבורי המשכב טמאים. הא לפי שיש בזה מה שאין במשכב ובמשכב מה

התורה והמצוה

דהאי מרכב שחלק מגעו ממשאו שמגעו אין מטמא בגדים, ואינו דומה למשכב שמגעו שוה למשאו לטמא בגדים. ור' חנינא (במשנה ד) למד בדרך אחר. דהא ראינו שיציאת הטומאה מהמרכב יותר עלולה משהכנס אל המרכב. כי הזב הנושא את המרכב לא נטמא המרכב להיות אה"ע וכ"ז כשהטהור נושא המרכב תצא הטומאה מן המרכב לטמא את הטהור. וא"כ במקום שהטומאה נכנסת אל המרכב היינו כשהזב רוכב עליו ולא נגע בו כמו שלמד לקמן מי"ב, כ"ש שתצא ממנו באופן זה כשהטהור רוכב עליו ולא נגע בו. ודחה בי"ל שלכן החמיר במרכב הנישא מן הטהור שכן החמיר גם בזב הנישא מן הטהור. אבל מרכב הנושא את הטהור יש להקל בו כמו שמקילין בזב הנושא את הטהור, ולכן צריך קרא:

קלה והנוגע בבשר הזב. מה שהכפל שם בשר ולא אמר הנוגע בזב. פי' שצריך שיגע בבשרו דוקא ולא אמלעי ולא בצואה שעליו. ומ"ש ולא בקלקלין פרש"י בחולין (דף קכו ע"ב) בשם רב האי שער אלוס המתקשה ונאסף בגרות, ומ"ש יכול שאני מרבה את השער היינו [שנרבה לטהרה גם שער מחובר

וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ ח וְכִי־יָרֹק הַזָּב בַּטָּהוֹר וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ ט וְכָל־הַמֶּרְכָּב אֲשֶׁר יִרְכַּב עָלָיו הַזָּב יִטְמָא׃ י וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה תַחְתָּיו יִטְמָא עַד־הָעָרֶב וְהַנּוֹשֵׂא אוֹתָם יְכַבֵּס

רש"י

(ח) וכי ירק הזב בטהור. ונגע בו או נשאו שהרוק צ מטמא במשא: (ט) וכל המרכב. ואע"פ שלא ישב עליו ק כגון התפיס של סרגא שקורי' לו ארצו"ן טמא משום מרכב והאוכף שקורין אלוי"ש טמא טומאת מושב: (י) וכל הנגע בכל אשר יהי' תחתיו. של זב, ר בא ולימד על המרכב שיהא הנוגע בו טמא ואין טעון כיבוס בגדים וזהו חומר במשכב מבמרכב: והנושא אותם. כל האמור בענין הזב זובו ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו והמשכב

שפתי חכמים

בגדים הדא מלתא היא: צ דהכי דרשינן ליה וכי ירוק הזב בטהור כלומר במה שביד טהור היינו כשירוק על המקל שביד טהור והוא כאלו הוא טמא: ק ר"ל לא שיושב ממש עליה היינו מושב דכתיב בקרא אלא לד האוכף שהוא עץ שלפניו ולאחריו שאינו יושב עליו אלא שהרוכב מחזיק בו שלא יחליק מלפניו או לאחריו ולכן נקרא תפוס ע"ש שתופס בו: ר כלומר ולא תחתיו של מרכב הסמוך לו אלא אזב קאי כלומר שנגע במרכב שהיה תחתיו של זב טמא ואינו טעון כבוס בגדים:

והזב

התורה והמצוה

מחובר, ומ"ש אעפ"י שאין יוצאים פי' מן האצבע וי"ב אעפ"י שהן אוכים]. ומ"ש ת"ל טמא היינו מ"מ וטמא עד הערב. כמ"ש למעלה (ס' קלג) שיש ששה דרשות על ששה פעמים דכתיב בפ' זו וטמא עד הערב. (פי' משנה ו), והנה מ"ש הזב מיותר שהיל"ל והנוגע בבשרו וכבר הראיתי (בס' קל) שדרש כל מלת הזב שבא ביתור בפ' זו. פי' דוקא בשר הזב היינו בשרו המחובר בו. לא הפורש ממנו שאינו עוד בשר הזב שנסתלק הזיבה מעליו, כמ"ש ר"ש (בפ"ב משנה יב). ולכן מפרש מ"ש או בעלם אדם [שדרשוהו ע"י יתורו על אבמה"ח כמ"ש בספרי חוקת (פסקא קכז) ובנזיר (דף נג)] שדוקא שהאבר יש בו בשר גידין ועצמות, [פי' משנה ז] ובארו שהוצרך הכתוב לבאר שהנוגע בזב יטמא ויכבס בגדים ושהנוגע במשכב יטמא ויכבס. כי אי אפשר ללמוד אחד מחברו. שהזב חמור ממשכב שעושה משכב ואין המשכב עושה משכב אם מונח על בגד אחר, והמשכב חמור מזב שחבורי המשכב מטמאים כמ"ש למעלה אפי' עשר משכבות זע"ז או כמ"ש למעלה חבל היוצא מן המטה, לכן צ"ל הדין בשתיהם:

קלז וכי ירק הזב בטהור, מלת בטהור הוא למותר והיל"ל וכי ירק הזב בו. פי' הז"ל מפני שמצינו שפעל ירק שאחריו ב' יורה לפעמים על הרקיקה דרך בזיון, ואז יהיה פי' שרוקק נגדו לא שרוקק על גופו ממש. כמו וירקה יבמתו בפניו שפי' שתירק נגדו. (כי מגד שרוקק דרך בזיון יחשב כאלו הרוק נוגע בו). וכן נוכל לומר פה אם יכתב וכי ירק בו דהיינו שרקק לפניו דרך בזיון. לכן דייק וכי ירק בטהור. שיש הבדל בין הכינוי ובין השם עצמו. שהכינוי ישמש לפעמים על חלק מן העצם. כמו פניו או ידיו, כמו ונתן לו, שפי' ונתן בידו, וכן היה יכול לפרש ירק בו היינו כמו ירק בפניו. אבל כשבאר ירק בטהור היינו שרקק עליו ממש. ובנדה (דף נה) אמר על ברייתא זו אמר מר יכול אעפ"י שלא נגע. מהיכא תיתי, סד"א נילף רוק רוק מיבמה מה התם אע"ג דלא נגע ה"נ אע"ג דלא נגע קמ"ל, ואימא הכ"מ במגע אבל במשא לא. מידי דהוי אשרץ. אמר ר"ל תנא דבי ר"י אמר קרא בטהור מה שביד טהור טמאתי לך, ואימא במשא מטמא אדם ובגדים במגע אדם לטמא בגדים לא לטמא. מידי דהוי אמגע נבלה. אר"ל וכן תנא דבי ר"י א"ק בטהור טהרה שטהרתי לך במק"א טמאתי לך כאן ואיזה זה מגע נבלה. ואימא במשא דשרץ, א"כ לכתב קרא באדם מהו בטהור ש"מ תרתי. ע"כ. והכי פי' שעמ"ש בברייתא יכול אפי' רקק ולא נגע מקשה למה נאמר כן. והשיב דהוה למדין מיבמה שםם פי' שירקה בפניו נגדו וכמ"ש למעלה. ועו"ז הק' ואימא הכ"מ במגע. ר"ל שנאמר שדוקא בנוגע בבשרו ממש וטמא מטעם מגע. לא אם ירק על בגדיו שנושא הרוק שיטמא משום משא. ועו"ז השיב ר"ל א"ק בטהור מה שביד טהור טמאתי לך. ר"ל שמצאנו שהפעלים המורים על הזריקה והשלכה יבא אחריהם מלת עליו כמו או השליך עליו כל כלי, כי מי נדה לא זורק עליו. ואז פי' עליו ממש. וכן פה היל"ל וכי ירק על הטהור, כי פעל ירק שרשו מענין הרקה והשלכה. שמשליך על הגוף לא בו ובהוכו (שע"ז מורה שימוש הב' כמו וידו אבן בי). אמנם שימוש הב' לא ינדק בפעלים אלה רק בצירוף אל היד, כמו שהאש שעל הגוף יאמר. ונתן עליו נפל עליו עלה עליו. יאמר ביד. ונתן בידו, נפלה נא ביד ה', חוח עלה ביד שכור. וכשאמר וכי ירוק בטהור. הוא כאומר וכי ירק ביד טהור. שהטהור נושאהו בידו ומטמא משום משא כי היד הוא מיוחד לנשיאת הדבר. וז"ש

מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: ח וַאֲרֵי יְרוֹק דוֹבָנָא בְּדַכְיָא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: ט וְכָל מֶרְכְּבָא דִי יִרְכַּב עֲלוֹהִי דוֹבָנָא יְהֵי מְסָאַב: י וְכָל דְיִקְרַב בְּכָל דִי יְהֵי תְחוֹתוֹהִי יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וּדְיִטוֹל יָתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי

ספרא

שאין בזב צ"ל במשכב וצ"ל בזב:

קלז (ח) וכי ירק הזב בטהור יכול אפי' רקק ולא נגע בו יהא טמא ת"ל בטהור עד שיגע בו: קלז אין לי אלא רוקו. כיחו וניעו ורירו ומימי האף שלו מנין ת"ל וכי ירוק:

קלח (ט) אשר ירכב עליו הזב יטמא. יכול אפי' רכב על המשכב ועל המושב ת"ל מרכב ולא משכב ולא מושב. (י) אוציא את אלו ולא אוציא את האוכף תלמוד לומר המרכב מרכב המיוחד. (יא) איזהו המרכב המיוחד זרז האשקלוני ומדוכה המדרית ועביט של גמל וטפיטו של סוס. ר' יוסי אומר טפיטו של סוס טמא מושב מפני שעומדים עליו בקומפון אבל אוכף של נאקה טהור: (יב) אין לי אלא בזמן שהוא רוכב עליו ונוגע בו מנין לעשרה מרכבות זע"ג זה אפי' ע"ג אבן מסמא ת"ל וכל המרכב. אשר ירכב עליו הזב יטמא עד שינשא רובו עליו:

(פרק ד) קלט (א) וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו של זב. יכול תחתיו של מרכב. ודין הוא אם הזב החמור לא טימא כלי שטף אלא במגע. מרכב הקל אד שלא יטמא כלי שטף אלא במגע. הא מה אני מקיים וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו. תחתיו של זב:

התורה והמצוה

מה שביד טהור שמאתי לך. ומק' ואימא במשא מטמא אדם ובגדים במגע אדם לטמא בגדים לא לטמא, ר"ל שא"כ נאמר שעקר הטומאה שאמורה פה לטמא בגדים הוא רק משום משא, כמ"ש ביד טהור. לא משום מגע, ודינו כמו בנבלה. וע"ז השיב ר"ל א"ק בטהור. שהרס שהרחתי לך במק"א, ר"ל כי עדיין יפלא למה אמר לשון בטהור, שהיל"ל וכי ירק הזב באדם, ונדע ג"כ ע"י שימוש הב' שפי' ביד אדם ושהטומאה משום משא, למה תפס לשון בטהור. וא"כ בא להורות עוד כוונה שניה דרושית, שר"ל הגם שירק בטהור היינו בענין שראוי להיות טהור. (אם נדמהו הלא טומאה אחרת). ר"ל שלא נשא הרוק רק נגע בו שבזה ראוי שיהי' טהור מלטמא בגדים אם נדמהו לטומאת נבלה, בכ"ז טמא, (ולפי הדרוש ב' של בטהור הוא ב' הענין בענין שהוא טהור) והק' שי"ל בענין שהוא טהור היינו במשא שהוא טהור אלא שרץ. והשיב שע"ז לא הי' צריך מלת בטהור שאם יכתב באדם נדע ג"כ משא ממ"ש בכ' באדם ולא אמר על האדם, ובהכרח שמלת בטהור קאי על מגע. ובק"א האריך מאד בדברי הגמ' בזאת בקושיות והמון דוחקים. ודברי חז"ל ישרים ונכוחים ת"ל:

קלז וכי ירוק. שורש זה בא על שני תמונות מגזרי פ"י. וירקה בפניו. ואביה ירק ירק בפניה. שבשתו ירק. ומן הכפולים. מפני לא השכו רוק, עד בלעי רקי, שפרשו רקק. ויש הבדל בינים שפעל ירק מגפ"י מיוחד רק לרוק היוצא מן הפה, ולכן בינמה שכתוב וירקה צריך רוק לא כיחו וניע ומי האף. אבל פעל רקק כולל גם הכיחים וכיחו וניעו, ואם היה פה מפורש ירק מגזרי פ"י הי' צ"ל היוד בצירי או בחיריק מוסף יוד. ירק כמו ילד ידע. או יירק כמו ראש פתנים יינק. ויורק אלא כשאמר ירק היוד בקמץ הוא מן הכפולים ע"מ יסוב יעוז וכולל גם כיחו וניעו ומימי האף, וז"ש ת"ל וכי ירוק (וא"צ למה שנדחקו המפ' שלמד לה מן הויו של וכי):

קלח וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב יטמא. הדרושים מכודדים פה כמו שהם למעלה (ס' קכה) לגבי משכב ולגבי מושב, שאם היה אומר אשר ירכב עליו. הי' כולל כל מה שירכב עליו אף על המשכב ומושב. לכן אמר המרכב רק המיוחד לכך לא מו"מ וז"ש מ"א, ואם הי' אומר מרכב בלא ה', הי' כולל גם האוכף אבל במ"ש המרכב בה' הידיעה היינו המיוחד לרכיבה מוציא האוכף שמיוחד גם לישיבה כי יושב ורוכב עליו. [וז"פ ס"י] ומ"ש [במשנה יא] איזהו המרכב המיוחד זרז האשקלוני הוא בכלים (פרק כ"ג משנה ב'). ועי"ש פירושו. ואמר [במשנה יב]. דממ"ש כל המרכב, מרבה במלת כל אפי' עשר מרכבות זע"ג. וכבר בארנו שמלת כל לפעמים ירבה כללות המין ולפעמים כללות הדבר עצמו. ובמ"ש כל המשכב ריבה למעלה כללות המין כל מיני משכב, ובמ"ש כל המרכב שלא הי' צ לרבות בכללות המין ריבה כללות הדבר עצמו. ומרבה זה אבל מרכב וק"ו למו"מ. ומ"ש עד שינשא רובו עליו כבר התבאר למעלה שהי' ראוי לכתב אשר ירכב הזב עליו והקדים מלת עליו מפני שהוא עקר בדבורו שצריך שירכב עליו דוקא, ר"ל שינשא רובו עליו דאם אין רובו עליו רוכב גם על זולתו לא עליו לבדו:

קלט וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו פי' חז"ל שאין נסרש בכינוי תחתיו מושב של פלוני המרכב

בִּגְדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ יא וְכֹל אֲשֶׁר יִגַּע־בּוֹ הַזָּב וְיָדָיו לֹא־שָׁטַף בַּמָּיִם וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם

בעל הטורים

(יא) שטף. ב' הכא ואידך והלף ביהודה שטף ועבר (ישעיה ח') שזב לריך מים חיים (דלעיל מזה כתיב מי הנהר):

רש"י

והמרכב מכאן מטמא אדם לטמא בגדים: (יא) וידיו לא שטף במים. בעוד שלא טבל מטומאתו ש ואפי' פסק מזובו וספר שבעה ומחוסר טבילה מטמא בכל טומאותיו וזה שהוציא הכתוב טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמדך שאין בית הסתרים ת טעון ביאת מים אלא אבר הגלוי כמו הידים (ת"כ

שפתי חכמים

ש והזב קאי ולא אנוגע בו לומר שקודם שטבל הרי הוא טמא טעון כבוס בגדים דאל"כ לא ה"ל למיכתב אלא וכל אשר נגע בו הזב וכבס בגדיו ורחץ במים וידיו לא שטף למה לי: ת כגון תוך פיו ופי האמה דלמטה ותוך הקמטים דהא"נ דלא

התורה והמצוה

המרכב, ופי' בכל אשר יהי' תחת המרכב, דהא גם הזב עצמו אינו מטמא כלי שטף אלא במגע, ואיך מטמא המרכב כלים בלא נגיעה. וע"כ שכינוי תחתיו מוסב על הזב אשר יהי' תחת הזב בעת הרכיבה, הנוגע בו יטמא. ולא נז' כיבוס בגדים. וזה קל במרכב ממו"מ דכתיב וכל אשר יגע במשכבו יכבס בגדיו, (והרוכב על מרכבתו של זב כבר למדו למעלה פ"ג מג"ד) ובנדה (דף ל"ג סוף ע"ב) עליונו של זב מנלן דכתיב וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו יטמא מאי תחתיו אי לימא תחתיו דזב מאים אשר ישכב במשכבו נפקא, אלא הנוגע בכל אשר יהיה הזב תחתיו ומאי ניהו עליון של זב. נתקו הכתוב מטומאה המורה והביאו לידי טומאה קלה לומר לך שאינו מטמא אלא אוכלין ומשקין. לימא נתקו הכתוב מטומאה חמורה דלא לטמא אדם לטמא בגדים אבל אדם הו בגדים לטמא. א"ק יטמא טומאה קלה משמע. ודברי הגמרא הלזו נפלאה ונעלמה ואין פותר. וכמו שהק' התוספות על גי' זו, א] איך מוקי קרא בעליונו של זב הפך הספרא שמוקי לה במרכב, ב] איך הוה בעי לאוקמי במשכב והא במשכב כתיב כיבוס בגדים ופה א"ל כיבוס בגדים. ג] איך מוקי לה בעליונו של זב שא"מ אלא אוכלין ומשקין והא כתיב יטמא עד הערב. הרי מדבר מדבר שמתטהר בערב ע"י טבילה ואוכלין ומשקין א"ל שה"ס במקוה ולכן מחק רש"י גירסא זו. וגרס במקומה. ומאי ניהו נושא והנושא כתיב. וע"ז הרבו התוס' והרמב"ן בחדושיו לתמוה כמה קושיות ופליאות והיותר ק' דבמס' נדה נמסר נושא מלא. וכפי הנראה פליגי בזה הרמב"ם והראב"ד (פ"ו מה' מטמאי מו"מ ה"ג) שהרמב"ם כתב כל הכלים שינשאו למעלה מן הזב הם הנקראים מדף והם כולם כלים שהוא נוגע בהם שהם ראשון לטומאה ואינם מטמאים לא אדם ולא כלים אבל מטמאים אוכלים ומשקים כשאר ולדות הטומאה וטומאת מדף מדבריהם. וכתב הראב"ד וז"ל יש טומאת מדף מדבריהם אבל זו אעפ"י שהיא קרוי' מדף אינה מדבריהם. שהרי אמרה תורה והנוגע בכל אשר תחתיו יטמא עד הערב ודרשינן לי' במס' נדה כל אשר יהיה הזב תחתיו ואמרה תורה יטמא עד הערב הלמא כלי שטף נמי מטמא במגע, מבואר שהרמב"ם החזיק כדרשת הספרא, שמ"ש בכל אשר יהיה תחתיו קאי על המרכב כמ"ש בפי' (שם ה"ב), וגם קשה לי על דרוש הגמ' ממ"ש יטמא עד הערב ואוכלין ומשקין אין להם טהרה במקוה. לכן כתב שהוא מדבריהם וס"ל שדרוש זה אסמכתא בעלמא. והראב"ד ס"ל שהוא דרשה גמורה ולכן הוכרח לומר שמטמא כלי שטף ג"כ. ויצדק יטמא עד הערב מצד הכלי שטף שיש להם טבילה, אולם דעת הראב"ד הוא נגד כל הפוסקים, וסותר למ"ש שעליונו של בועל נדה מטמא כעליונו של זב (כמ"ש בנדה שם) והוא אינו מטמא רק אוכלים ומשקים, כמ"ש הרמב"ם (שם פ"ג ה"ג) ושם אודי לי' הראב"ד. וגם שאמר שהוא הסמכה לא תמצא ידך לכוין גירסא שבידינו אף בדרך אסמכתא. ואלקי המרק נסבי לפרש דברי הגמ' מוסכם עם הספרא בשניהם מ"ה אחת, כמ"ש ומאי ניהו עליון של זב, צ"ל ומאי מיעט עליון של זב. והכי פירושו. שקשה להו עמ"ש הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו (שקאי על מרכב הזב כדרוש הספרא) הלא הדבר הנתון תחת הזב הוא מטמא משום מושב (וכמ"ש בספרא (פ"ג מ"י) הוציא את אלו ולא הוציא את האוכף ה"ל מרכב) ופי' שהסילא העשוי לנוח בו ענבות הרוכב אינו טמא משום מרכב רק משום מושב. רק העץ שלפני הסרגל לפניו ולאחריו שאינו עשוי לישיבה רק לסמוך עליו טמא משום מרכב, והנה העץ הזה שלפני הסרגל אינו תחת הזב רק הזב הוא תחתיו. כי מלת תחתיו יבא לפעמים על דבר שהוא בצד דבר אחר כשהוא נמוך ממנו, כמו והוא עומד עליהם תחת העץ, והוא יושב תחת האלה. ומבואר שאין מדרך הלשון לומר על המכסה בעל האדם בלשון שהאדם הוא תחת המכסה. רק יתפס הלשון שהמכסה הוא על האדם. כי יאמר שהספל על העקב לא שהעקב הוא תחת הספל. ואם היה הכוונה על עליונו של זב היה ראוי לומר והנוגע

בְּמַיָא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: יא וְכֹל דְיִקְרַב בֵּיהּ דוֹבָנָא וִידוֹהִי לָא שְׁטַף בְּמַיָא

ספרא

קמ (ב) והנושא אותם מה ת"ל שיכול אין לי מטמא במשא אלא המרכב בלבד. מו"מ מנין. ודין הוא. ומה אם מרכב שאין מגעו מטמא בגדים משאו מטמא בגדים. מו"מ שמגעם מטמא בגדים א"ד שמשאם מטמא בגדים. גולל ודופק יוכיחו שמגעם מטמא בגדים ואין משאם מטמא בגדים. (ג) אף אתה אל תתמה על המשכב ועל המושב שאעפ"י שמגעם מטמא בגדים לא יהיה משאם מטמא ת"ל והנושא אותם לרבות את המשכב ואת המושב: (ד) רא"א והנושא אותם מת"ל שיכול אין לי מטמא במשא אלא אלו בלבד מנין זובו של זב ורוקו ומימי רגליו ושכבת זרעו ודם הנדה ת"ל והנושא אותם לרבות כל האמור בענין:

קמא (ה) בו ולא בצואה שעליו ולא בקילקים שעליו ולא בשירים ולא בנזמים ולא בטבעות אעפ"י שאין יוצאים או

התורה והמצוה

בכל אשר יהיה עליו. מש"כ בשאומר בכל אשר יהי' הזב תחתיו. אין פירושו על המכסה שעליו שע"ז הלשון הראוי בכל אשר יהי' על הזב, רק פי' שהזב נמוך ממנו ונסמך עליו. שהוא מרכב שהוא אינו על הזב רק בצידו רק הזב הוא תחתיו, וז"ש מאי תחתיו אילימא תחתיו דזב (היינו האוכף שהוא תחת מושבו) מאים אשר יגע במשכבו נפקא (ר"ל שזה הוא מושב לא מרכב ונפקא לי' מאים אשר יגע במשכבו שמשם ידעינן מו"מ), אלא הנוגע בכל אשר יהי' הזב תחתיו, (ר"ל בהפנן שלפני הסרגל לפניו ולאחריו שאינו תחת הזב רק הזב יושב תחתיו ונסמך עליו. שהזב נמוך ממנו). ומאי מיעט עליונו של זב. ר"ל ולכן תפס לשון זה ולא אמר בלשון הנוגע במרכבו. שהפס כן למעט עליונו של זב. שר"ל רק אשר יהי' הזב תחתיו ולא אשר יהי' הוא על הזב שהוא עליונו של זב. והנה כבר ידעינן שעליונו של זב טמא מטעם היסט כמ"ש הרמב"ן שפ"ל מה"ם וכ"ח אשר יגע בו הזב יסבר היזה מגעו שהוא ככולו זה היסיטו. ובפ' יוצא דופן וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים זה היסיטו של זב שלא מצאנו לו חבר בכל התורה כולה. וא"כ אמ"ל שאינו מטמא כלל, וע"כ בא המיעוט שנתקו הכתוב מטומאה חמורה לטומאה קלה. ומק' דלמא נתקו לטומאה קלה דלא מטמא אדם לטמא בגדים אבל אדם או בגדים מטמא. ומשני א"ק יטמא טומאה קלה משמע. ר"ל דאחר שהכתוב אומר יטמא עד הערב. וא"כ הלא המרכב עצמו אינו מטמא אדם לטמא בגדים. וממילא ממה שממעט עליונו של זב מטומאה זו שנז' בכתוב ע"כ ממעט מטומאה זו שלא יטמא אדם לבדו או בגדים לבדו. רק יטמא טומאה קלה:

קמ והנושא אותם. אם קאי על המרכב הול"ל אותו בלשון יחיד. ופי' חז"ל שקאי על כל הנז' למעלה על המו"מ ועל המרכב. שתחילה באר שלענין נגיעה חלק בין מו"מ למרכב שנגיעה של מו"מ מטמא בגדים ולא נגיעה דמרכב. אבל לענין משא כולם שוים שהנושא אותם יכבס בגדיו. ובאר שא"א ללמוד זה מק"ו אחר שמו"מ חמור שמגעו מטמא בגדים כ"ש שמשאו יטמא בגדים, די"ל גולל ודופק יוכיח שמגען מטמא ולא משאן. כמו שלמד בספרי ממה דכתיב וכל אשר יגע על פני השדה. ור"א ס' שעל מו"מ א"צ קרא דיש ק"ו ממרכב, ומ"ש והנושא מוסב על כל הנז' בפ' שמטמאין בזב, וכולל זובו ומימי רגליו וכו' (ודם הנדה לא מפה יליף רק מן והדוה בנדתה). ורבנן ילפי זובו מן והזב את זובו (כמ"ש בספרא סוף מצורע. ובנזיר דף סו נדה דף כח ול"ד) ורוקו ממ"ש כיד טהור שמאתי לך (כנ"ל ס' קלו), ומימי רגליו. מה רוק שמתעגל ויוצא כמ"ש בנדה (דף נו). וש"ז למד בב"ק (פ' כיצד הרגל) מק"ו:

קמא וכל אשר יגע בו הזב. ממ"ש אשר יגע בו משמע שנוגע בעצמו בלא אמצעי. לא בנושא שעליו וכו' וכמו שדרים למעלה (ס' קלה) עמ"ש והנוגע בבשר הזב, ומ"ש ת"ל וטמא. הוא מ"ש וטמא עד הערב שנדרש ששה פעמים בפ' זו כמ"ש למעלה (ס' קל"ג) עיי"ש. ולכאורה משמע שדרשת הספרא פה הוספה ע"מ שכפל שנית וכל אשר יגע בו הזב שהוא למותר שכבר אמר והנוגע בבשר הזב ומה לי טהור נוגע בטמא או טמא נוגע בטהור. וע"כ שבא להוסיף שכמו שטהור הנוגע בטמא צריך שיגע בטמא עצמו בלא אמצעי כמו שדרים לעיל ס' כן צריך שהטמא יגע בטהור עצמו בלא אמצעי כמ"ש בחולין (דף קכ"ו). ובגמ' נדה (דף מג) אמר כל אשר יגע בו הזב זה הסיטו של זב שלא מצאנו לו חבר בכל התורה כולה. ואפקא רחמנא בלשון נגיעה למימרא דהסט ונגיעה כידיו מה התם מהברתי אף הכא מהברתי. ומשמע שבא לתקן הכפל הזה. שלמעלה מדבר מנגיעה ופה מדבר מהיסט. ואחרי שהשקפה דבריהם מוסדים בעומק הלשון שבכל התורה בא הציור שהאדם הטהור נוגע בטמא או בדבר טמא. ולא יצייר שהטמא נוגע באדם הטהור (רק אם הטהור הוא בלתי אדם שלא שייך בו שיתנענע ליגע) וכבר בארתי הטעם למעלה (פ' נו ס' לח) מפני שעל הטהור מוטל להשמר מן הטמא. לכן יצייר תמיד אם לא נזהר ונגע בטמא. והנה פה יצא מן הכלל שמצייר הנגיעה מן הטמא אל האדם הטהור. מזה הוכיחו שמ"ש וכל אשר יגע בא על הסטת הדבר עצמו. כי מצאנו פעל נגע שבא על העתקת הדבר ממקומו. כמו

וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ יב וּכְלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַזָּב יִשָּׁבֵר וְכָל־כְּלִי־עֵץ יִשָּׁטֵף בַּמָּיִם׃ יג וְכִי־יִטְהַר הַזָּב מִזּוֹבוֹ

בעל הטורים

(יב) יגע. ב׳ במס׳. אחד מגע מקצתו שהוא ככולו זה הסיטו:

רש"י

מה ש"ו): (יב) וכלי חרש אשר יגע בו הזב. יכול אפילו נגע בו מאחוריו כו' כדאיתא בת"כ עד איזהו מגעו שהוא ככולו הוי אומר זה א הסיטו: (יג) וכי יטהר. ב כשיפסוק: שבעת ימים לטהרתו. שבעת

שפתי חכמים

דלא עלו בהו מים טהור רק ראוי לביאת מים בעינן: א פירוש שנתנדנד והוסט כולו מכח הזב שאין היסטו למקצתו אלא בכולו והא דאפקיה קרא להיסטו בלשון מגע לאימרא דהיסטו דומיא דמגעו מה מגעו בידיו מאבראי אף היסטו בידיו ומאבראי לאפוקי קנה בקומטו דזב דאם היה קנה בקומטו והסיט את שטהור טהור כיון שהסיטו לא בא אלא מכח בית הסתרים שלו: ב היינו טהרת דמים לא טהרת טומאה דהא

התורה והמצוה

כי נגע בכף ירך יעקב. והנה יד נגעה בי ותניעני על ברכי (דניאל יוד). הנוגע באיש הזה ובאשתו (בראשית כו). הנוגעים בנחלה (ירמי' יב). נגעת בה רוח הקדים (יחז' יז). וגע בכל אשר לו (איוב א'). ויגע בארבע פנות הבית (שם). כל מכה יבוסי ויגע בצנור (ש"ב ה). והנה שלשון זה לא יורה בעצם על ההסט והיא דרך מליצה והשאלה ולמה לא תפס לשון התורה על ההסט בעצם, והתשובה. עז"א דאפקי' רחמנא בלשון נגיעה וכ' מה התם מאיבראי וכו'. ללמד שבין ההסט בין הנגיעה צ"ל באבר הגלוי, שאם קנה בקומטו של זב והסיט בו. טהור. ולכן כל נגיעות ילפינן מנגיעה דהכא שצריך להיות באבר הגלוי. וה"ה שהטהור הנוגע (דנגיעה כתיב תמיד על הטהור) צ"ל באבר הגלוי. אבל ההיסט שלא נמצא במקום אחר על הטהור בלשון נגיעה רק פה על הטמא, ידעינן שהזב צריך להסיט באבר הגלוי ולא ידעינן שהסט הטהור צ"ל באבר הגלוי, ולכן אמר ר"ל קנה בקומטו של טהור וכו' ועיי"ש בתוס' והבן. וז"ש בגמ' במתק לשונה. וכל אשר יגע בו הזב זו הסיטו של זב שלא מצאנו לו חבר בכל התורה כולה. שכלל בדבריהם עוד כוונה שלא מצאנו חבר ללשון זה שיתפרש שנגע הטמא בטהור. כי תמיד יצייר שנגע הטהור בטמא. אולם יקשה על מ"ש בפ' חקת וכל אשר יגע בו הטמא יטמא. שנמצא עוד מקום אחד שהשם הלשון שנגע הטמא בטהור. ובספרי (שם סוף חקת) או שמטמא בהסט ק"ו הוא ומה נבלה קלה הרי מטמאה בהסט מת חמור א"ד שמטמאה בהסט ת"ל וכל אשר יגע במגע הוא מטמא ואינו מטמא בהסט. שלכאורה נהפך הוא שממ"ש כל אשר יגע בו הטמא נשמע שמדבר בהסט כמו פה. אך באמת ההסט דשם הוא שהסיט הטהור את הטמא שהוא טומאת משא וכמ"ש (ספרי פסקא קכז) ומנין שהמת מטמא בהסט אמרת ק"ו מנבלה עי"ש [וכן בירושלמי פ"ג דע"ג ה"ו קורא למשא הסט] וה"א שגם טמא מת מטמא בהיסט כמת וכנבלה. דהיינו אם הטהור הסיטו. ואם הי' כתוב וכל אשר יגע בהטמא הייתי דן בק"ו שה"ה לטומאת משא. כמו שבמת הגם שאינה נגיעה מטמא גם במשא מק"ו. לכן שינה ואמר כל אשר יגע בו הטמא, שנגיעה כזו לא מצינו במשא כלל. דכשהטהור נוגע בטמא יצויר שיסיט אותו בנגיעה זו לא כן כשהטמא נוגע בטהור. ובזה בא לדייק דוקא נגיעה ולא הסט. ולענין שלא יטמא בהסט כמו בזב אם הסיט הטמא את הטהור א"צ קרא, כי זה אין מטמא גם במת וכ"ש בטמא מת. והוא רק בזב ולא נמצא לו חבר:

קמב וידיו לא שטף במים ר"ל בעוד שלא טבל מטומאתו. דהא אמר אח"כ ורחץ בשרו במים חיים הרי שצריך טבילה וגם הנוגע בו צריך טבילה ואיך יועיל להזב שטיפת ידים, רק ר"ל שידיו שנגעו בטהור לא שטף במים עם יתר גופו. ומה שהוציא הטבילה בלשון שטיפת ידים דרשו שבא ללמד שא"צ לטבול רק מקומות המגולים מגופו כדוגמת הידים לא בית הסתרים. (וכמ"ש בקדושין דף כה). ופי' בכל שנגע הזב בטהור בעוד לא שטף ידיו היינו שלא טבל, אפי' שספר שבעה ואפי' לאחר כמה שנים מקבל טומאה ור"א בן ערך אמר שלכן תפס ידיו מפני שהידים עסקניות הן ונוגעות במקום הטנופת ונדבק עליהם הזיבה וצריך לשפשף היטב קודם טבילה להעביר הלכלוך (וע"ז בא לשון שטיפה שנאמר על העברת הלכלוך כמו ומורק ושוטף במים) ומזה סמכו לטהרת ידים. אחר שמבואר בתורה שהידים עסקניות הן וצריכים שטיפה ביחוד, ומובא בחולין (דף קו):

קמג וכלי חרש כבר באורתי זה בסדר צו (ס' מז). שכ"מ שמעשה התורה חלוקה בין הדברים ע"כ מעשה חלוקה שלימה כוללת וע"י שאמר כלי חרש ולא אמר חרש מבואר שעושה חלוקה בין כלי חרס ובין כלי עץ. א"כ כל הקרוב לחרס כגון כלי נתר נכנס בגדר כלי חרס עיי"ש באורך ותבין:

קמד וכ"ח אשר יגע בו הזב. שמתוך הלשון משמע שנגע על גב הכלי כמו כל נגיעות שאינו מטמא. שאם פי' שנגע בתוכו. הי"ל אשר יגע אל תוכו כמ"ש בשרצים. (ואין ללמוד ק"ו ממת שחמור שמטמא טומאת שבעה שאין כ"ח מיטמא מאחוריו. די"ל דזב חמור שעושה מו"מ). וחז"ל דייקו

וְיִצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא: יב וּמָן דַחֲסַף דְיִקְרַב בֵּיהּ דּוֹבָנָא יִתְּבַר וְכָל מָן דְאָע יִשְׁתְּטֵיף בְּמַיָא: יג וַאֲרֵי יִדְכֵּי דוֹבָנָא מִדוֹבֵיהּ וְיִמְנֵי לֵיהּ

ספרא

או יכול שאני מוציא את השער ואת הצפורן ת"ל וטמא: קמב וידיו לא שטף במים מת"ל לפי שנאמר ורחץ את בשרו במים יכול אף בית הסתרים ת"ל וידיו מה ידיו בנראה פרט לבית הסתרים אף כל בנראה פרט לבית הסתרים. (ו) מנין לעשות אחר כפרו של זב כימי גמרו ת"ל וידיו לא שטף במים אפי' לאחר מאה שנים. א"ר אלעזר בן ערך מכאן סמכו חכמים לטהרת ידים מן התורה:

(פרשתא ג) קמג (א) כלי חרס אין לי אלא כ"ח מנין לרבות כלי נתר ת"ל וכלי חרס: קמד אשר יגע בו הזב יכול אפי' נגע בו הזב מאחוריו יהיה טמא. ודין הוא ומה אם מת החמור לא טימא כלי חרס מאחוריו. הזב הקל א"ד שלא יטמא כ"ח מאחוריו. לא א"א במת שאינו עושה מו"מ תאמר בזב שמטמא מו"מ הואיל ועושה מו"מ יטמא כלי חרס מאחוריו. תלמוד לומר אשר יגע בו הזב ולהלן הוא אומר אשר תבושל בו. מה בו האמור להלן מאוירו אף כאן מאוירו: (ב) מאחר שלמדנו שאין מטמא אותו אלא מאוירו מת"ל אשר יגע בו מגע שהוא בכולו הוי אומר זה היסטו:

קמה (ג) וכל כלי עץ ישטף במים. אמר ר"ש מה זה בא ללמדנו אם ללמד שמטמא כלי שטף במגע והלא כבר נאמר והנוגע בבשר הזב יכבס בגדיו אם הנוגע בו מטמא כלי שטף במגע הוא עצמו לא יטמא כלי שטף במגע. א"כ למה נאמר וכל כלי עץ ישטף במים אלא אלו אוכלים ומשקים וכלים שע"ג הזב: (ד) והלא דין הוא. ומה אם במקום שעשה תחתיו משכב לא עשה תחתיו מדף מקום שלא עשה ע"ג משכב א"ד שלא נעשה ע"ג מדף ת"ל וכל כלי עץ ישטף במים מלמד שעושה ע"ג מדף: (ה) ק"ו שנעשה ע"ג משכב ומה אם במקום שלא עשה תחתיו מדף עשה תחתיו משכב מקום שעשה ע"ג מדף א"ד שנעשה ע"ג משכב ת"ל וכל המשכב אשר ישכב עליו הזב יטמא תחתיו הוא עושה משכב ואין עושה ע"ג משכב. (ו) ק"ו שיעשה תחתיו מדף מה אם במקום שלא עשה ע"ג משכב עשה ע"ג מדף מקום שעשה תחתיו משכב א"ד שיעשה תחתיו מדף ת"ל וכל המשכב אשר ישכב עליו הזב יטמא משכב הוא עושה תחתיו ואינו עושה תחתיו מדף. (ז) ק"ו שלא יעשה תחתיו משכב ומה אם במקום שעשה ע"ג מדף לא עשה ע"ג משכב מקום שלא עשה תחתיו מדף א"ד שלא יעשה משכב ת"ל כל המשכב אשר ישכב עליו הזב יטמא מלמד שהוא עושה תחתיו משכב:

התורה והמצוה

זה מלשון אשר יגע בו . ר"ל שהן זמת שאחרי שאל נגע בא בימ"ם הב' . בכ"ז מצאנו נפעמים שאל נגע בלא בימוס הב'. והנפש הנוגעת תטמא עד הערב (במדבר יט) מאנה לנגוע נפשי (איוב ו) וכלל בלשון שבמקום שנז' השם לפני השאל . לרוב לא יחזור אות היחס אחר השאל ע"י מלת בו גם אם לא לצורך כונה מיוחדת . כמו שאל בחר שנקשר תמיד עם ב'. ומצאנו העיר אשר בחר ה' (דה"ב יב) העיר אשר בחרתי (מ"א ח) עבדי אשר בחרתי (ישעי' מג). והגם שנמצא ג"כ אהרן אשר בחר בו (תהלות קה) וישורון בחרתי בו (ישעיה מד) שא לצורך כונה מיוחדת . וכ"ה ברוב השאלים. וא"כ הי"ל וכ"ח אשר יגע הזב . וע"כ מלת בו המיותר שבא לדיוק מיוחד פי' חז"ל שבא נדיוק להורות על תוך הכלי . כמו וכ"ח אשר תבושל בו . שפי' בתוכו . כי בדבר שיש לו תוך אם בא שימוש מלת בו בכוונה ובדיוק היא מורה בו ובתוכו וז"ש (במשנה א') ת"ל אשר יגע בו ולהלן הוא אומר אשר תבושל בו וכו'. אולם עדיין יקשה למה אמר אשר יגע בו ולא אמר אשר יגע בתוכו . כי דיוק זה מרופף וחלוש מאד . ויותר הי' טוב לומר לשון ברור וכן לשון נגיעה לא יצדק היטב בזה דהא ממ"נ אפי' שלא נגע וז"ש (במשנה ב') מה ת"ל אשר יגע בו . ומשיב שפי' יגע בו כמו יגע בו שנאמר בפסוק הקודם שפי' על היסט מעט המבואר בפסוק הקודם עיי"ש:

קמה וכל כלי עץ ישטף במים . זה דבר שא"צ שכבר באר שאדם הנוגע בזב מטמא כלים כמ"ש יכבס בגדיו. וכ"ש הזב עצמו . ופי' ר"ש שקאי על הכלים ואוכלים ומשקים שע"ג הזב שע"צ שלא נגעו בזב (וכמ"ש בפ"ד דזבים משנה ו) . ובזה יאמר שאשר יגע בכ"ח שהוא היסטו ישבר ודוגמתו כלי עץ שהיסטו שהוא למעלה עליו ישטף במים דהיינו טבילה. וטומאה זו נקרא מדף כמ"ש במשנה שם (ועי' ברמב"ם שם ובר"ש דפרס) . ואמר בפ"ד שמן הדין י"ל בספק דאמר שהכלים שתחת הזב אין נעשים מדף כמ"ש

וְסָפַר לוֹ שִׁבְעַת יָמִים לְטָהֳרָתוֹ וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בְּמַיִם חַיִּים וְטָהֵר׃ יד וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִקַּח־לוֹ שְׁתֵּי תֹרִים

רש"י

ימים טהורים מטומאת זיבה ב שלא יראה זוב וכולן רצופין (שם ס"ח): ולחנו

שפתי חכמים

כתיב אחריו ורחץ במים חיים וטהר: ג פירוש אלו ז' ימים צריכים להיות טהורים מטומאת זיבה דאל"כ מאי וכי יטהר וספר לו וגו' דמשמע אם לא פסק אינו סופר ואי לא יהיו טהורים מזיבה הא לא פסק ופירש עוד וכולן רצופים מדכתיב לטהרתו טהרה שטהרתו אחת פירוש דלא חזי זיבה באמצעי ואי חזי לסתר באמצעי סתר ליומי קמאי וצריך ז' ימים טהורים מהיום: ומגע

התורה והמצוה

(כמ"ש בפ"ה דזבים משנה ב') הגה שתחתיו מטמא משכב בדברים הראוים למשכב. כ"ש שעליו לא יטמא מדף דהא עליו קיל שאינו עושה משכב (כמ"ש במשנה ה'). לכן צריך קרא. ואמר (במ"ה) שא"ל שיטמא ע"ג משכב מק"ו דהא עושה מדף. לכן דייק כל המשכב אשר ישכב עליו דוקא. כשהוא על המשכב לא כשהמשכב עליו. וכן אמר (במ"ו) שאין ללמוד מק"ו שיטמא תחתיו מדף. שע"ז דייק כל המשכב דוקא דברים הראוים למשכב כמ"ש למעלה ס'. ואמר (במ"ז) שא"ל מק"ו זה שלא יטמא תחתיו משכב, דהא מבואר בקרא דכל המשכב יטמא:

קמו וכי יטהר הזב. מצאנו לשון טהרה על הפסק הלכלוך והדבר הטמא מצד עצמו. ויבוא בערך לך וטהר (מ"ב ה) וטהר את הנגע (תזריע) הגם שהאדם אינו טהור עדיין. וכן וטהרתים מכל עונם (ירמיה לג) ורוח עברה ותטהרם (איוב לז) וז"ש כשיפסק ר"ל שא"צ לטבול קודם ספירה:

קמז וכי יטהר הזב מזובו. הא"נ שיש בו טומאה אחרת שהוא מצורע ג"כ יוכל לספור לזיבתו וביום הפסק הנגע יטבול טבילה ראשונה של מצורע ולא יטמא משום זיבה לטמא מ"מ וכ"ש בהסגר כן פרש"י מגלה (דף ח). וה"ה דאפי' קודם שיתרפא מהני טבילה זו לענין זה דמצורע אינו מטמא כ"א בהסגר. וכן מו"מ כמ"ש בפסחים (דף סח). וע' מ"ש בזה פ' תזריע ס' ס"ה ובגמ' שם מסיק שלימוד זה מוכח ממ"ש וכי יטהר הזב שמלת הזב מיותר. וקמ"ל דאפי' בטיהר ממה שהוא זב כי מלת מזובו צריך לדרוש (שבס' שאח"ז):

קמח וכי יטהר הזב מזובו מלת מזובו מיותר ודרשו (בספרא מובא במגלה דף ח') שבא לאמור כל שיטהר מזובו. אף שלא הי' זב בעל ג' ראיות רק בעל שתים צריך ספירת שבעה, ומפרש בגמ' שם דא"ל שפי' מזובו דוקא מזוב של ג' ראיות דא"כ לשתוק קרא מיני', וכי תימא אתיא מדינא שומרת יום כנגד יום תוכיח כמ"ש בספרא, וע"כ שבא לרבות אף מקצת זיבה, משא"כ במ"ש וכפר עליו הכהן לפני ה' מזובו, מפרש דוקא מזב בעל ג' ראיות (כמ"ש בסוף הפרק) ועיי"ש:

קמט וספר לו. הפעלים החוזרים שאין אומם במלת לו לך להם לכם, מורה בכ"מ הפעולה לעצמו לא לזולת, כמ"ש (במשנה י"ג) על יקח לו לעצמו, וכן (פ"ט מ"ג). על תקח לה. וקדושים על אלהי מסכה לא תעשו לכם לעצמכם, וגם בהגדה ידרשו כן כמ"ש לך לך להנאתך ולטובתך שלח לך לדעתך וכן רבים. וכן במ"ש וספר לו. (וס"ט מ"ח) וספרה לה. דרשו לעצמו, הדינו לא יהי' הספירה צריכה דוקא רק לצורך הזב, שאף שלא בדק בינתיים הוא בחזקת טהרה כדברי ר"א. אמנם בכתובות (דף ע"ב) מפרש וספרה לה לעצמה שנאמנת בעצמה וא"צ עדים, ולפ"ז נ"ל שמ"ש מכאן אמרו לקמן מקומו (אחר משנה וי"ו) וכן הגיה בז"כ, ופלוגתא ר"א ור"י מובא בנדה (דף ס"ח) ושם מבואר בארך, דר"א סבר כר"י שלפי דבריו הוא מונה בסירוגין וי"ל שלכן הסמיך הדרוש שבעת ימים ספוכים, ואמר ר"י ור"ש שדברי ר"א נראים מדברי ר"י שהוא השוה מדותיו וסבר דכיון דתחלתן וסופן בטהרה מחזקינן לאמצעיים בחזקת טהרה ודברי ר"ע נראים יותר דיש לחוש שמא ראה בינתים וסתר הכל. ובכ"ז הלכה כר"א שלכן אמר וספר לו לעצמו וכמ"ש (בפ"ק דנדה) שהלכה כר"א בד' דברים וזו אחת מהם:

קנ שבעת ימים לטהרתו שבעה ימים רצופים טהורים מטומאת זיבה שלא תפסיק זיבה ביניהם. ולכן הוסיף לטהרתו, שאל"כ נאמר שיוכל לספר ז' ימים מפוזרים כפי שבארתי זה בסדר תזריע (ס' ז'):

קנא וכבס בגדיו ורחץ בשרו. בכ"מ כתוב ורחץ במים סתם. לבד בשמונה מקומות בספר ויקרא, כתוב ורחץ בשרו, וכולהו לדרשא, א] מ"ש מצורע (י"ד פ') וכבס את בגדיו ורחץ את בשרו במים דרש בספרא (שם פרק א' מ"ט) שבא ללמד שאין מצורע טעון מים חיים. וכמש"ש (ס' ל"ב), ור"ל ממ"ש הלשון שוה בזב ובמצורע בשניהם כתוב ורחץ בשרו, וכתב בזב מים חיים ובמצורע במ"ש מבואר דמצורע א"צ מים חיים, (וזה כוונת (משנה ס'). וצ"ל ח"ל ורחץ בשרו במים, ב] מ"ש פה וכבס בגדיו ורחץ בשרו במים חיים בא לדרוש (שבסוף מ"ח) שאין כליו טעונים מים חיים, ולכן הבדיל במלת בשרו, ג ד] מ"ש בפ' אחרי (פ"ז כ"ו ושם כ"ח), כ"ש יכבס בגדיו ורחץ את בשרו, דרש שם (במשנה דין) להקיש

שבעא יומין לדכותיה ויצבע לבושוהי ויסחי בשריה במי מבוע וידכי: יד וביומא

ספרא

(פרק ה) קמו (א) וכי יטהר הזב מזובו כשיפסק מזובו:

קמז מזובו ולא מזובו ונגעו: קמח מזובו וספר אף מקצת זובו טעון ספירת שבעה. (ב) להביא את שראה שתי ראיות שיטעון ספירת ז'. והלא דין הוא ומה אם מטמא מו"מ בשתי ראיות לא יטעון ספירת ז' לשתי ראיות. זבה תוכיח שהיא מטמאה מו"מ בשתי ראיות ואינה סופרת לשתי ראיות. (ג) אף אתה אל תתמה על הזב שאעפ"י שהוא מטמא מו"מ בשתי ראיות לא יטעון ספירת ז' לשתי ראיות ת"ל מזובו וספר אף מקצת זובו טעון ספירת ז' להביא את שראה שתי ראיות שטעון ספירת שבעה: קמט (ד) וספר לו לעצמו. מכאן אמרו הזב וזבה שבדקו א"ע ביום הראשון ומצאו טהורים וביום השביעי ומצאו טהורים ושאר כל הימים לא בדקו ר"א הרי אלו בחזקת טהרה ור' יהושע א' אין להם אלא יום ראשון ויום השביעי בלבד. רע"א אין להם אלא יום הז' בלבד. (ה) ר' יוסי ור"ש אומרים נראים דברי ר"א מדברי ר"י ודברי ר"ע מדברי שניהם אבל הלכה כדברי ר"א:

קנ (ו) שבעת ימים יכול בין סמוכים בין מפוזרים ת"ל לטהרתו שתהיה טהרתו אחת: קנא (ז) וכבס בגדיו ורחץ בשרו הקיש כיבוס בגדיו לרחיצת בשרו מה רחיצת גופו בנקיות אף כיבוס בגדיו בנקיות הא למדנו הוצצים בכלים. (ח) ורחץ בשרו במים חיים הזב טעון ביאת מים חיים ואין מצורע טעון ביאת מים חיים. (ט) הלא דין הוא מה אם הזב שאין טעון הזיית מים חיים טעון ביאת מים חיים מצורע שהוא טעון הזיית מים חיים א"ד שיטעון ביאת מים חיים ת"ל ורחץ בשרו במים [חיים] הזב טעון ביאת מים חיים ואין מצורע טעון ביאת מים חיים. יכול אף כליו יטענו ביאת מים חיים תלמוד לומר בשרו בשרו טעון ביאת מים חיים וכליו עולים בכל מימות: קנב וטהר מלטמא כ"ח במשא בן עזאי אומר ומה אם במקום שלא עשה ולד הטומאה קל כולד הטומאה הקל לטמא באב הטומאה הקל עשה ולד הטומאה הקל כולד הטומאה הקל לטמא באב הטומאה הקל. מקום שעשה ולד הטומאה חמור כולד הטומאה חמור לטמא באב הטומאה החמור א"ד שנעשה ולד הטומאה החמור כולד הטומאה החמור ליטמא באב הטומאה החמור א"ל ריה"ג פרשה א"ל אין מפרשים לחכם א"ל שנהו א"ל אין שונים לחכם חזר ריה"ג ופירש. ומה אם במקום שלא עשה בגדי המטמאים בשרץ כבגדים בשרץ עשה כ"ח בשרץ כאדם בשרץ. כאן שעשה בגדי המטמאים בזב כבגדים בזב א"ד שנעשה כ"ח בזב כאדם בזב ת"ל וטהר מלטמא כ"ח במשא:

התורה והמצוה

כיבוס בגדים לרחיצת בשרו שיהי' בנקיות, וה"ה שלא יהיה דבר חוצץ בין כליו למים כמו שהדין בבשרו וקיצר כי הם שני למודים, ה] מ"ש בפ"ז (לקמן פסוק טז) ורחץ במים את כל בשרו דרש לקמן (פרק ו' מ"ג) מים שכל גופו עולה בהם, ו] מ"ש אחרי (ט"ז ד') ורחץ במים את בשרו דרשו (סוכה דף ו ע"ו) שלא יהי' דבר חוצץ בין בשרו למים וכן הילקוט (רמז תקעו) הביאו על פסוק זה (וצריך להגיה שם ורחץ במים את בשרו) והז"ר הרבה לתמוה שם עיי"ש ובמ"ש הדבר נכון, ז] מ"ש בפ' אמור (כ"ב ו') כי אם רחץ בשרו במים דרש בספרא (שם פ"ד מ"ז) שלא יהא מרחץ אבר אבר, ח] מ"ש אחרי (י"ז י"ז) ובשרו לא ירחץ דריש בספרא (שם פי"ב מי"ג) ללמד דעל כיבוס בגדיו אינו ענוש כרת עיי"ש. ומ"ש בפ' אחרי (ט"ז כ"ד) ורחץ בשרו במים במקום קדוש אינו ענין לכאן שזה נדרש על קידוש ידים כמ"ש בספרא שם וביומא (דף ע"א), (ותוך מזה נמצא עוד ב"פ וכבס בגדיו ורחץ בשרו בפ' חוקת, ובאר שם בספרי דא' בא להקיש מה אדם ברחוי לו אף כלים טובלים ברחוי להם והשני י"ל שבא להקיש שגם בכלים יבית במים כאחד כמו נבשרו:

קנב ורחץ בשרו וטהר כבר בארנו דרוש זה היטב (בפ' תזריע ס' ס"ה) שבנוי על היסוד שבארנו (שם ס' ו') להבדיל בין העתיד הגמור בוי"ו המחברת. ובין העתיד ע"י ואו המהפכת, שהעתיד הבא ע"י ואו המהפכת מורה על השלמת הדבר בזמן העתיד. וכן ממ"ש וטהר ולא ויטהר, (הגם שעדיין צריך הערב שמש ולא נשלמה הטהרה) דרש שנשלמה הטהרה שלא יטמא עוד כ"ח בהסט אע"ג דהדר חזי אינו מטמא למפרע כ"ח בהסט. דאחר שהיא טומאה מחודשת בזב שאינה בשאר טומאות יטהר מטומאה זאת אחר טבילה תיכף, ועי' בק"א שנתן טעם למה בארו זה דוקא על טומאת כלי חרס. ובן עזאי באר שצריך קרא ע"ז כי מדין ק"ו הייתי אומר בהפך. ודברי בן עזאי באו סתומים ובקש ריה"ג שיפרש דבריו וא"ל אין מפרשים לחכם ובקש שישנה דבריו שיהיו כהוייתן למען יעמוד על כוונתו וא"ל אין שונים

אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וּבָא לִפְנֵי יְהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּנְתָנָם אֶל־הַכֹּהֵן׃ טו וְעָשָׂה אֹתָם הַכֹּהֵן אֶחָד חַטָּאת וְהָאֶחָד עֹלָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה מִזּוֹבוֹ׃ ס ששי (שביעי במחוברין) טז וְאִישׁ כִּי־תֵצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זֶרַע וְרָחַץ בַּמַּיִם

בעל הטורים

(יד) יונה ובא לפני ה' אל פתח אהל מועד. ר"ת בג"י מכבוד יום. מלמד שהזב הוא טובל מכבוד יום: (טז) כי תצא ממנו. בגימ' זרע לא לא יבם: צלא ממנו. בגימ' זה זרע יודם כהן. ורחץ במים את כל בשרו. בגימ' ולא שא בו חליצה בבשרו ושארו:

התורה והמצוה

לאהכם ואז יש ריה"ג על לבו ופי' בעצמו. שהק"ו הוא משרץ לזב. דשרץ הוא אב הטומאה שקל שאין בו טומאה שבעה רק טומאת יום א'. והאדם או שבגד הנשא משרץ הוא ולד הטומאה שקל שקבל טומאה מה"מ הקל. ומזה דן ק"ו דמה בשרץ שלא השוה בגדים שעל הנוגע ומטמא בשרץ לבגדים הנוגעים בשרץ עצמו (שבגדים הנוגעים בשרץ טמאים ובגדים של האיש הנוגע בשרץ טהורים דלא כתיב בי' כיבוס בגדים) עם כ"ז עשה כ"ח בשרץ כאדם בשרץ שהוא טמא. כ"ש בזב שהוא הה"מ המור שעשה בגדי האיש המיטמא בזב כבגדים הנוגעים בזב עצמו דהא כתיב בי' כיבוס בגדים. כ"ש שעשה כ"ח הנוגע בזב שיהי' מטמא בהסט כאדם בזב. וכמו שמטמא אדם למפרע אם רואה אחר שטבל כן יטמא כ"ח למפרע לכן צריך קרא:

קנג וביום השמיני יקח לו. כבר התבאר בפ' נו (ס' מס) באורך שכ"מ שכתוב שם ביום (שהי' די לומר בשמיני) ממעט לילה ופי' בשבת דף קלב דאע"ג דידעינן מן ביום גופו דאסור להקריב בלילה צריך ריבוי בזב וזבה ומצורע דה"א הואיל ובאים בדלות קרבים בלילה. וכבר כתבתי (בס' קיס) שבפעלים החוזרים המצויים במלת לו פי' לעצמו ופי' שצריך להביאם ביחוד לזיבה זו:

קנד שתי תורים כבר התבאר (ויקרא ס' שכ"ח) שכ"מ שהזכירשם הרבים בציוי א"צ לבאר שהוא שנים. כי בל"ז נדע ששם רבים שנים. ונדרש בכ"מ. כמו שני כבשים שני תורים וכדומה, ודרש פה שמלמד שצריך דוקא שתי תורים או שני ב"י, בל נטעה שיוכל להביא עשירית האיפה חלופי תור א'. וצ"ל שיש איזה ק"ו ע"ז דפה מטמא מקדש בהעשיר מביא כשבה הדל מביא עשירית האיפה כ"ש זה בגם העשיר מביא תור קמ"ל:

קנה ובא לפני ה' אל פתח א"מ, מ"ש ובא לפני ה' שהוא מיותר הייט שצריך להכין עצמו שיוכל לבא לפני ה' היינו שיטבול בשביעי שלא יהי' טב"י (דס"ל להספרא דטבול יום דזב כזב. וז"ש כילד הוא בא ובנזיר (דף מ"ה) פלפלו בזה עיי"ש):

קנו ועשה אותם הכהן א' חטאת והאחד עולה, כבר באר"י (ויקרא ס' שכם באורך) כי דבר זה נכתב שש פעמים ובג' מקומות בהם בזב ובזבה ובנזיר יחם קביעות השם אל הכהן. (כמ"ש ועשה אותם הכהן שהוא מה שיקבע שמה, כי על ההקרבה היל"ל והקריבם). ובג' מקומות שהם בהשג יד למטמא מקדש וביולדת ובהשג יד דמצורע ייחס קביעות השם אל הבעלים כמ"ש והביא שתי תורים א' לחטאת וא' לעולה והביא אותם אל הכהן. ומתוך כך אמר רב חסדא (ערכין לו יומא מא חיר כו כריתות כח) שאין הקינים מתפרשים אלא אי בלקיחת בעלים או בעשיית כהן. ובזה מ"ש בספרא ועשה אותם הכהן שיפרישם הכהן הוא מן המקומות שיחס העשיה אל הכהן. ומ"ש ומנין שאם יפרש הוא וכו' הוא מן הג' מקומות שיחס הלקיחה אל הבעלים. (ומ"ש ת"ל ונתנם אל הכהן הוא ס"ס וצ"ל ת"ל והביא אותם אל הכהן. וכן הלשון בספרא ויקרא שם. ולקמן פ"ש מ"ה). זה בסהיות תה"ל זה בכלל. אמנם בפ' ויקרא בס בארתי כי עקר לימוד זה למד מן מטמא מקדש ומן נזיר טמא. בשניהם כתוב א' לחטאת וא' לעולה בלמ"ד ובמטמא מקדש כתיב והביא אותם אל הכהן ובנזיר טמא כתוב ועשה הכהן עיי"ש. וכן בספרא דייק ת"ל א' לחטאת וא' לעולה. וזה אינו הכתוב דפה בכתוב אחד חטאת והאחד עולה. ושינה הלשון ללמוד ממנו עוד למודים אחרים שהתבארו שם בס' הנ"ל באורך עיי"ש:

קנז וכפר עליו וכו' מזובו מלת מזובו מיותר. שפרש שאין הכפרה על הזיבה רק לטהר האיש והיל"ל וכפר עליו מטומאתו כמ"ש ביולדת ובמצורע. ופי' חז"ל שבא ללמד שלא כל הזבים מביאין קרבן רק זב בעל ג' ראיות לבד. כי כבר התבאר (בס' קכו) שהכתוב ידבר משני מיני זיבה. מזב בעל שתי ראיות ומזב בעל ג' ראיות כמ"ש רר בשרו וכו' או החתים בשרו וכמש"ש. וכן בסוף הסדר

אמר

תמינאה יסב ליה תרתין שפנינין או תרין בני יונה וייתי לקדם יי לתרע משכן זמנא ויתנינון לכהנא: טו ויעבד יתהון כהנא חד חטאתא וחד עלתא ויכפר עלוהי כהנא קדם יי מדוביה: טז וגבר ארי תפוק מניה שכובת זרעא ויסחי במיא

ספרא

קנג (יב) בשמיני יכול בין ביום ובין בלילה. ת"ל ביום ולא בלילה. יקח לו לעצמו שאם הפרישו לזיבתו הראשונה לא יביאם לזיבתו שניה:

קנד (יג) שתי תורים או שני בני יונה חלופי תורים בני יונה וחלופי בני יונה תורים ואין חלופיהם עשירית האיפה:

קנה (יד) מנין שהוא טובל מבעוד יום ת"ל ובא לפני ה' אל פתח א"ם כיצד הוא בא אל פתח א"ם אא"כ היה מעורב שמש מלמד שהוא טובל מבעוד יום:

קנו (טו) ועשה אותם הכהן א' לחטאת וא' לעולה שיפרישם הכהן א' להטאת וא' לעולה מנין שאם הפרישם הוא שיהיה הפרשו הפרש ת"ל א' להטאת וא' לעולה [והביא אותם] (ונתנם) אל הכהן:

קנז (טז) וכיפר עליו הכהן לפני ה' מזובו מקצת זבים מביאים ומקצת זיבם אין מביאים. הא כיצד ראה שלש יביא ראה שתים לא יביא. או אינו אלא ראה שתים יביא שלש לא יביא. והלא מי שראה שלש ראה שתים. מה אני מקיים וכפר עליו הכהן לפני ה' מזובו מקצת זבים מביאים קרבן ומקצת זבים אין מביאים קרבן הא כיצד ראה שלש יביא ראה שתים לא יביא:

(פרק ואו) **קנח** (א) ואיש פרט לקטן או יכול שאני מוציא את בן תשע שנים ויום א' ת"ל ואיש:

קנט (ב) כי תצא ממנו ש"ז עד שתצא טומאה חוץ לבשרו מכאן אמרו הזב וב"ק שהרגישו אוחזים באמה ובולעים את התרומה: **קס** (ג) שכבת זרע פרט למערה: **קסא** ורחץ במים במי מקוה. את

התורה והמצוה

אמר זאת תורת הזב וכו' והזב את זובו. שהם תורת השני מיני זבים. זב בעל שתים וזב בעל ג' ראיות כמש"ש (בס' קנז). ולא ידעינן למה חלקם הכתוב. לכן אמר בפסוק יג וכי יטהר הזב מזובו וספר. דהיינו בעל שתים מחויב לספר, ופה אמר שיכפר מזובו, היינו מן מין הזיבה השני' שהוא בעל ג' צריך כפרה. כי מבואר אצלינו (באה"ש פס"ו) שהשם הכנוי אינו השם הראשון וא"כ שם מזובו שנשנה גבי כפרה אינו השם הראשון שכתוב גבי ספירה. וא"ל שהשם הראשון הוא בעל ג' והשני הוא בעל ב' דהא מי שראה ג' כבר ראה ב' ונתחייב בקרבן [כ"פ במגילה דף ח']:

קנח ואיש. כבר בארתי (ויקרא ס' י) שאחד מן ההבדלים שבין שם אדם ובין שם איש. ששם איש מורה על גדלה בימים והוא מי שהוא בן י"ג שנים ויום א' שאז הוא איש באנשים. ובכ"מ שכתוב שם איש סתמא אמרינן גדלה במובנו המדויק. אמנם פה שמתחיל בראש הפרשה איש איש כי יהיה זב. שכפל שם איש להורות שלא בא על המובן המדויק למעט קטן רק הוא שם הכללות כל איש ואיש. ומבואר אצלינו תמיד שהשמות המחוברים בוי"ו החיבור באו בשיווי. כמ"ש (באה"ש כלל תקפה) וכיון שאמר ואיש בוי"ו הוא נמשך עמ"ש איש איש כי יהיה זב, ואיש כי תצא, וממילא גם שם איש דפה לא בא על מובנו המדויק וכולל גם קטן, ושיעור הברייתא שאם הי' כתוב איש בלא וי"ו הי' מוציא קטן אבל כשכתוב ואיש בוי"ו גם בן ט' בכלל הגם שהוא קטן, וכבר בארו בנדה (דף לב) שזה שצריך שיהיה בן ט' לא למד מקרא רק הוא מהלמ"מ. והוא בכלל שעורין שכולם הלכה. שההלכה הודיעה שפחות משיעור זה אין ש"ז ראוי להוליד ואין ביאתו ביאה. ושם בגמ' פלפלו בזה עיי"ש:

קנט כי תצא ממנו ש"ז. כל לשון יציאה הוא אל החוץ, ולכן אמר בש"ז עד שיצא חוץ לבשרו וכ"ה בזב (כנ"ל ס' נ) מכאן אמרו במשנה (ריש פרק יוצא דופן):

קס שכבת זרע. שם זרע לבד. הונח על זרע נגמרה. על זרע השדה ועל פרי הבטן. ובמאמר שכבת זרע היינו זרע שדרכה לצאת ע"י שכיבה. אף שלא שכב עם אשה. ובכ"ז מגדר שם זרע שיהי' ראוי להזריע ולהקים זרע. לאפוקי היוצא מאבר מת ובלא הרגשה כמ"ש בנדה (דף מג) וז"ש פרט למערה ועי' בחשב"ן (ח"א ס' קא וס' קב). וכן מגדרו שהוציא זרע ולא אם הערה ולא הוציא זרע וז"ש (במשנה ג') ש"ז פרט למערה כמ"ש הרמב"ם (פ"ה מה' אה"ט ה"י) והגם גבי שפחה חרופה קבלו עוד גדר אחר שצריך שיגמור ביאתו, שזה מדויק שם שכיבה במובנו המדויק שהוא על גמר ביאה, וביאר עריות קיי"ל דמערה כגומר. ובירושלמי (פ"ו דיבמות פ"א דסוטה) נתנו בו טעמים למה יגדל שם שכבת זרע שגבי ש"ח מיתר המקומות עיי"ש:

קסא ורחץ במים פי' בספרא מובא (בעירובין ד' וד חגיגה יא יומא לא פסחים קט). במי מקוה

את־כל־בשרו וטמא עד־הערב׃ יז וכל־בגד וכל־עור אשר־יהיה עליו שכבת־זרע וכבס במים וטמא עד־הערב׃ יח ואשה אשר ישכב איש אתה שכבת־זרע ורחצו במים וטמאו עד־הערב׃ פ יט ואשה כי־

רש"י

(יח) ורחצו במים. גזירת הכתוב היא שתטמא האשה בביאה ואין הטעם משום נוגע בשכבת זרע שהרי מגע בית הסתרים הוא:

שפתי חכמים

ד ומגע בית הסתרים טהור אפילו בזב ומיניה ילפינן דכל מגע בית הסתרים אינו מטמא מדאפקינן לטבילה של זב בלשון רחיצה ילפינן לכל נגיעות דמגע בית הסתרים אין

התורה והמצוה

מקוה, ופי' רש"י בחגיגה שם ורשב"ם בפסחי' משום דכתיב במים בפתח הב' היינו מים הידועים ומיוחדים (נראה פי' הידועים בפ"מ אך מעין ובור מקוה מים שמשם דרשו מה מעין בידי שמים וכו', ומיושב ק' התוס' בחגיגה). והנה הראה גודל חכמת חז"ל ורוחב בינתם. שכבר נאמר בפ' זו עשרים פעמים ורחץ במים. ולא דרשו עליהם מאומה והמתין עד הנה. וזו פליאה גדולה. אבל שים לבך למראה. שכל במים שנאמר עד עתה בא בו פשטא או אתנח וס"פ שהם טעמים המפסיקים. וידוע שבכל הפסק מאמר דין הב' בכל"ס להנקד בפתח, וא"כ אין ראי' מן פתח הב' של במים שהוא מורה על הידיעה. שי"ל שבא השתא מטעם ההפסק. לכן החרישו ולא דרשו מאומה, רק פה מצאו שאחת מלת במים נקוד טעם תביר שאינו מן הטעמים המפסיקים. והי' ראוי שינקד ב' במים בשוא, ומוכרח שנקוד פתח להורות על הידיעה. ומ"ש את כל בשרו מים שכל גופו עולה בהם זה נדרש ממלת כל. כי בכל המקומות כתוב את בשרו. וכבר בארנו הדרושים שהי' לחז"ל על כל המקומות שכתוב בלשון ורחץ את בשרו, למעלה (ס' קנא):

קסב וכל בגד וכל עור. כן פי' הספרא. תחלה הניח שמן כל בגד וכל עור ידעינן כל מיני כלים. ואח"כ באר הדבר כי הטעם שמלת כל מרבה כל מיני כלים וז"א כי כל בגד אינו מרבה רק כל מיני בגדים וכל עור כל מיני עורות. לא מינים אחרים שאינם בגד ועור. ועז"א ואם נסמך לומר. ובאר שהלימוד הוא בדרך זה כי בגד ועור שאמורים במת ובשרץ מופנים שהוקשו לש"ז (בפ' אמור). וכיון שכתיב וכל בגד וכל עור אשר יהי' עליו ש"ז נדע שה"ה לשרץ ומת. אך ע"ז הי' מקום לומר שצריך בגד ועור גבי שרץ משום דמרבה שם מן או בגד כל מיני בגדים וכן מן או עור כמ"ש בספרא (שמיני פרשה ו"ז). אך ז"א דהא גבי ש"ז כתוב כל בגד וכל עור שמלת כל מרבה כל מיני בגד ועור. ונדע שה"ה למת וש"ז. וא"כ בגד ועור שגבי מת ושרץ מופנים לגז"ש. והוא ללמד שמה שרץ שכתוב בו בגד ועור לא שמא אלא שוי ואריג אף מת. ומה מת שכתוב בו בגד ועור שמא כל מעשה עזים אף שרץ וכמו שאמר בשבת (דף סד) וכמ"ש בספרא שמיני (סי' קן) עיי"ש. והשתא נדון משם לכאן שה"ה שבש"ז טמא כל הכלים כמו במת ושרץ כיון שהוקשו זל"ז. ולכן התחיל מנין לעשות כל הכלים כבגדים ת"ל כל בגד וכל עור ר"ל ע"י שכתוב כל בגד שמרבה בש"ז כל מיני בגדים ע"כ בגד ועור שגבי מת וש"ז מופנה. וידעינן שם וכאן שטמא בכל מיני כלים. ותבין זה יותר עפ"י דברי התוי"ט (דף כח ע"ב ד"ה ש"מ) מ"ש ליישב ק' הרא"מ. ועי' בס' יראים (דף לד ע"ב) ועי' בק"א:

קסג וכל בגד אשר יהי' עליו ש"ז וכבס. משמע שיכובס כל הבגד אף מקום שאין בו ש"ז, שאם כי' הכוונה שיכובס הש"ז לבד הי"ל וש"ז אשר יהי' על בגד ועור תכובס. וכמ"ש גבי דם חטאת ואשר יזה מדמה על הבגד אשר יזה עליו תכבס וכמש"ש. ומבואר שכיבוס הבא על מקום המלוכלך הוא להוציא הכתם לבד. אבל כיבוס שבא על כל הבגד שאינו מלוכלך הוא טבילה. וכמ"ש בפ' תזריע (סי' קלד קעט):

קסד שכבת זרע. דוקא אם נפלט בשעה ראויה להזריע לאפוקי ש"ז סרוח. כמו שש"ז האמור אח"כ אשר ישכב איש אותה ש"ז היא בלתי סרוח. דהיינו כשפרשה מן האשה שאז אינה מטמאה כשנסרחה, אבל כשפרשה מן האיש מטמאה לעולם כ"ז שהיא לחה כמ"ש בשבת. ומ"ש מכאן אמרו הוא (פ"ח דמקואות מ"ג). ופלוגתא דראב"ע ור"י ור"ע מפורש בשבת (דף פו). דראב"ע סבר כרבנן שבחמישי בשבת ניתן לישראל מצות פרישה ובשבת ניתנה תורה והי' שבת יום הג' ומוכח דיום הג' טהורה. ור"י סובר כר' יוסי דתחלת פרישה בד' עביד. ור"ע ס"ל דלא אזלינן בתר ימים רק בתר עונות ועיי"ש בארוכה:

קסה ואשה. השתא אצלינו (ויקרא סי' יוד) ששם איש ואשה שבאו במובנם המדויק היינו דוקא גדולים וז"ש ואשה פרט לקטנה. הייט כן משמע לשון אשה. אמנם בס' ע לא השקיף ע"ז דתחלה

ית כל בשריה ויהי מסאב עד רמשא: יז וכל לבוש וכל משך די יהי עלוהי שכובת זרעא ויצטבע במיא ויהי מסאב עד רמשא: יח ואתתא די ישכוב גבר יתה שכובת זרעא ויסחון במיא ויהון מסאבין עד רמשא: יט ואתתא ארי תהי דיבא

ספרא

את כל בשרו מים שכל בשרו עולה בהם וכמה הם אמה על אמה ברום ג' אמות. נמצאת אתה אומר שיעור המקוה מ' סאה:

קסב (ד) בגד ועור אין לי אלא בגד ועור מנין לעשות שאר כל הכלים כבגד ועור ת"ל כל בגד וכל עור. ואם נפשך לומר. נאמר בגד ועור בשרץ ונאמר בגד ועור במת. ונאמר בגד ועור בש"ז. מה בגד ועור האמור בשרץ ובמת עשה כל הכלים כבגד ועור. אף בגד ועור האמור בש"ז נעשה כל שאר הכלים כבגד ועור:

קסג ה) אשר יהיה עליו אף על מקצתו:

קסד שכבת זרע. מה שכבת זרע האמור כברייתה אף כאן כברייתה מכאן אמרו הפולטת ש"ז ביום השלישי טהורה דברי ראב"ע ר' ישמעאל אומר פעמים שהם ד' עונות פעמים שהם ה' עונות פעמים שהם ו' עונות רע"א לעולם חמש. (ו) ואם יצאת מקצת עונה ראשונה משלימים לו מקצת עונה ששית:

קסה (ז) ואשה פרט לקטנה או יכול שאני מוציא בת ג' שנים ויום א' ת"ל ואשה: (ח) אשר ישכב איש פרט לקטן:

קסו אותה פרט לכלה דברי ר' יהודה. אמרו לו לר' יהודה וכי מה ראיה לכלה אלא אותה פרט לדבר אחר. שכבת זרע פרט למערה:

קסז (ט) ורחצו במים וטמאו עד הערב. הקיש רחיצתה לרחיצתו מה רחיצתה בנקיות אף רחיצתו בנקיות מה רחיצתו בארבעים סאה אף רחיצתה בארבעים סאה. מה רחיצתו פרט לבית הסתרים אף רחיצתה פרט לבית הסתרים. (י) ר"ש אומר מה ת"ל ורחצו במים וטמאו עד הערב אם לענין הנוגע בש"ז הרי הנוגע בש"ז אמור למטן א"כ למה נאמר ורחצו במים וטמאו עד הערב אלא מפני שהיא טומאת בית הסתרים וה"א אין אדם מטמא בבית הסתרים אלא גזירת מלך הוא לכך נאמר ורחצו במים וטמאו עד הערב:

ואשה

התורה והמצוה

שפרשה איש איש. כפל שם איש להודיע שבא שם איש על הכללות פי' כל איש שיהי'. וכן השמות שבאו אח"ז ואיש ואשה שבאו בוי"ו. כולם שמות הכוללות לא שמות התואר. וא"כ גם קטנה בכלל. וכמ"ש (בסי' קנח). ומה שצריך בת ג' שנים אינו מקרא רק הלכתא כמ"ש בנדה (דף לב) וכנ"ל (בסי' הנ"ל). וכן מ"ש אשר ישכב איש פרט לקטן. אינו מקרא רק מהלכתא. כי בן ט' שנה ויום א' ביאתו ביאה. ורק קטן פחות מזה אין ביאתו ביאה מהלמ"מ:

קסו אשר ישכב איש אותה. דע שיש הבדל בין לשון שכב אותה ובין לשון שכב עמה. ששכב עמה כולל אף שכיבה שלא כדרכה אבל שכב אותה מורה דוקא שכיבה כדרכה. כי מלת את מורה על הפעול. ובכ"מ שדבר דרך נקיות תפס שכב עם. לכן ישכב עמך הלילה. ותאמר שכבה עמי (ראשי' לט) בואי שכבי עמי (ש"ב יג) ובבנות לוט בבכירה כתוב ותשכב את אביה ובצעירה כתוב ותשכב עמו. כי הצעירה כסתה הדבר כמ"ש חז"ל. ולכן אמר בספרי דברים (סוף פסקא רמ"ד וריש פסקא רמה) עמ"ש באונס ועמ"ש במפתה ושכב עמה. כל שכיבה. ר"ל אף שלא כדרכה. וכן אמר שם (פסקא רמ"ב) על ושכב עמה שגבי נערה המאורסה. ר"ל מדלא אמר ושכב אותה. ולכן בכ"מ שאמר ויענה אמר וישכב אותה ויענה (ראשי' לד ש"ב יג) כי העינוי הוא שלא כדרכה. ולכן על כדרכה הוצרך לומר וישכב אותה. ובמקום שכתב ושכב אותה וגם שלא כדרכה בכלל. דרשו מלת אותה לאיזה דרוש. כמ"ש בספרי (נשא פסקא ז') ושכב איש אותה ולא את החותה. כי שם ריבה (בפסקא יג) מן וכי נטמאה גם שלא כדרכה. ולמה אמר אותה הל"ל עמה ע"כ למעט זולתה. ולכן בספרא לקמן (פ"ז מ"ב) ואם שכב ישכב איש אותה פרט למגורעת. כי שם ריבה שלא כדרכה מן כפל שכב ישכב ולמה אמר אותה. ע"כ למעט זולתה. וזה כלל ברור. וזה טעם הרבנן פה שאמרו אותה פרט לדבר אחר דהיינו שלא כדרכה. ודעת ר' יהודה שממ"ש שכבת זרע ידעינן שדוקא כדרכה. כי מ"ש ש"ז פרט למערה היינו שלא יצא זרע זה ידעינן ממלת זרע. וממלת שכבת ידעינן דרך שכיבה שהוא כדרכה וא"צ למעט מן אותה. לכן אמר אותה פרט לכלה. שהכלה ישכב עמה לא אותה כי ביאה דהכונה הוא להוציא בתולי' ואינה נהנית ממנה. ורבנן ס"ל דאין למעט שלא כדרכה מן ש"ז כי הזרע ראוי להזריע. וצריך אותה למעט שלא כדרכה כן פי' בגמ' יבמות (דף לד):

קסז ורחצו במים וטמאו. למה תפס לשון רבים. והלא פרשת האיש כבר אמר ואיש כי תצא ממנו ש"ז. ולא הוסיף פה רק דין האשה. השיבו חז"ל שבא להקיש רחיצת שניהם שיהי' בנקיות וכמה

שלם

תִּהְיֶה זֹבָה דָּם יִהְיֶה זֹבָהּ בִּבְשָׂרָהּ שִׁבְעַת יָמִים תִּהְיֶה בְנִדָּתָהּ וְכָל־הַנֹּגֵעַ בָּהּ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב: כ וְכֹל אֲשֶׁר

בעל הטורים

(יט) דם יהיה זובה בבשרה. בגימ' בן דם אדם מטמאים לא ויבש: תהיה בנדתה (עם האותיות) בגי' עד שתהא טבל במים

רש"י

(יט) כי תהיה זבה. יכול מאחד מכל איבריה ת"ל והיא גלתה את מקור דמיה (להלן כ') אין דם מטמא אלא הבא מן המקור (ת"כ, נדה י"ז): דם יהיה זובה בבשרה. אין זובה קרוי זוב לטמא אא"כ הוא אדום: בנדתה. כמו ומאבל ינידוהו (איוב י"ח) שהוא מנודה ממגע כל אדם: תהיה בנדתה. אפילו לא

התורה והמצוה

ראה ופרש לבית הסתרים, ור"ש סובר שבא להקיש בל נאמר שהיא מטמאה משום נוגע ודוקא בנגע בבשרה מבחוץ, רק היא מטמאה משום גזרת הכתוב כמו האיש שטמא משום רואה שטומאתו מסוגה מטומאת נוגע, גם לר"ש שסובר בפסחים (דף סז) דצריך שיעור הוא מסוגה לענין שלוח מב' מחנות, ועי' בנדה (דף מא) סוגיא דברי ר"ש אלה:

קסח ואשה, כבר התבאר (בסי' קנא וסי' קסה) שבפ' זאת לא בא שם איש ואשה על צד הדיוק שמורה על הגדול בימים, כי תחלת הפרשה איש איש להורות על הכללות ועליו נסמכו כל השמות הבאים אח"ז בווי החבור ואיש ואשה, ופי' כל איש וכל אשה, עי"ש, ומובא בנדה (דף לב ודף מד), ומ"ש כי תהי' מן הדבור ואילך התבאר בסדר תזריע (ס"ב), שלפי חוקי הלשון הי' צ"ל אשר תהי' עיי"ש באורך:

קסט כי תהיה זבה דם, באורה התורה שאשה כי תהיה זבה אין זיבתה כזיבת האיש שהוא הקרי הלבן רק דם יהיה זובה בבשרה (שהוא כינוי לאותו מקום), ובמק"א באר שגם הזב באותו מקום אין טמא עד שיזוב מן המקור כמ"ש והיא גלתה את מקור דמיה, וכבר בארנו תזריע (סי' כ"ט) שהמקור הוא המקום שמשם ראשית התגלות הנוזלים והוא ההבדל בינו ובין מבוע עיי"ש. וממ"ש שני טעמים דמי' ידעינן שארבע מיני דמים טמאים בה וכבר נשנה זה בספרא תזריע והתבאר שם (סי' למד) עיי"ש:

קע כי תהי' זבה דם יהיה זובה בבשרה. כמ"ש בבשרה בב' מורה אף שזב בפנים שזה גדר הב' וכבלנו משימוש השם כשבא על פעלים המורים על התנועה, כשאמר בזב מבשרו הוא היציאה לחוץ ופה בבשרה היינו בפנים. ובא ללמד שלא נלמדה מק"ו מזב החמור שטעון ביאת מים חיים, ואעפי"כ א"מ בפנים כבחוץ. והנה פעל זב כולל כל דבר לח הניגר טפים טפים (כנ"ל ס' קכו) וכולל כל מה שזב בין דם נדה בין דם זיבה אבל התורה הבדילה ביניהם בשמות. שבשבעה ימים הראשונים שהדם יוצא בדרך תולדות האשה וכל הנשים שוים בה תקרא בשם נדה או דוה. (על הריחוק שמתרחקים ממנה כפרש"י או על נדוד הדם מן הגוף לפי' מפ') וכשהדם זב ממנה אחר ז' ימים שאינה כדרך התולדות תקרא בשם זבה. וכמ"ש ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת נדתה. וכן הלא הניגר יבדל בשם. שהניגר בז' ימים הראשונים יקרא בשם דמיה או דוותה. והניגר אח"כ יקרא בשם זובה כמו שיקרא הזרע הנפסד היוצא מן הזכר בשם זובו. ואם הי' אומר כי תהי' זבה דם. בפעל לבד ידבר רק מן הנזום שבו מדבר בענין. וכשהוסיף שם המופשט זובה. פי' זוב שלה שהיא על דם זיבה מלמד שגם דם זיבה מטמא בפנים כבחוץ. ח"ש זבה מנין ת"ל זובה, והנה הי' יכול לאמר כי תהי' זבה דם זובה בבשרה, והוסיף פעל יהי', שעל ידו נוכל לחלק המאמר לשני משפטים, (א) כי תהי' זבה דם, (ב) יהיה זובה בבשרה, ויתפרש בדרך הדלוג וגם כל שיהי' זבה (אף דבר אחר הניגר ממנה כגון שפולטת ש"ז שקבלה) ג"כ בבשרה מטמאה בפנים כבחוץ, וז"ש פולטת ש"ז מנין ת"ל יהי', ור"ש חולק על דיוק זה, וס"ל שרק במטמטמת מטמאה בפנים כמ"ש ר"ש למעלה (ס"ו מ"י) אבל הפולטת אינה מטמאה אלא בחוץ (וס"ל דיהי' מורה לדרוש ר' יצחק בנדה (דף נד ע"ב) שמטמאה יבש), ובנדה (דף מא ע"ב) פלפלו בדברי ר"ש והק"א הסליך לפרש דברי הגמ', וכפי דרכנו לא באנו אלא לפרש פשט המאמר כפי שמחויבו:

קעא שבעת ימים תהי' בנדתה מ"ש בנדתה ולא אמר שבעת ימים תהי' טמאה, בא לדייק ששבעת ימים הראשונים תהי' בנדתה, אחר שכפי דרכי התולדות יצאו הדמים בז' ימים ונקראים עת נדתה על נדידת הדם מגופה לכן תטמא שבעה ימים במעמד זה בין ראתה בין לא ראתה, ומזה מבואר שרק בנדתה לא בזיבתה, כי הזיבה אינה ארח כנשים והפך התולדות ואין קבוע לה זמן ז' ימים, ולכן לא תהי' בזיבתה שבעה רק שתשמור יום כנגד יום כדין זבה קטנה, ומ"ש תהיה בנדתה ולא אמר תטמא בנדתה הגם שלשון הוי' מורה תמיד על הקביעות ועל הרצופות בלא הפסק שההוי' מורה על הקנין הדבוק בעצם לא יסור מזה שעה לא ע"י שהפסיקה מלראות (וז"ש תהי' אעפ"י שאינה רואה) ולא ע"י הלילה שבינתים (בל נטעה שלשון ימים ח"ש במ"ו לילות מנין וכו') ולא ע"י סבה אחרת כגון שילדה בינתים וז"ש במ"ז יכול ביו

שמוכים

דַם יְהֵי דוֹבַהּ בִּבְשָׂרַהּ שַׁבְעָא יוֹמִין תְּהֵי בְרִיחוּקַהּ וְכָל דְיִקְרַב בַּהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ ט וְכֹל דִי תִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי בְּרִיחוּקַהּ יְהֵי מְסָאַב וְכֹל דִי תִתֵּב עֲלוֹהִי יְהֵי

ספרא

(פרשתא ד) קסח (א) ואשה אין לי אלא אשה גמורה בת יום אחד מנין ת"ל ואשה מכאן אמרו בת יום א' לנדה בת עשרה ימים לזיבה: (ב) כי תהיה מן הדבור ואילך: קסט כי תהיה זבה. יכול אפי' זבה מכ"מ תהיה טמא. ת"ל והיא גלתה את מקור דמיה לימד על הדמים שאינם אלא מן המקור. (ג) יכול כל מראה זוב שתזוב תהיה טמאה ת"ל דם. אי דם אין לי אלא מראה דם אחד. כשהוא אומר דמיה מלמד שדמים הרבה טמאים בה. האדום והשחור וכקרן כרכום וכמימי אדמה וכמזוג. ב"ש אומרים אף כמימי תלתן וכמימי בשר צלי וב"ה מטהרין: קע (ד) בבשרה מלמד שהיא מטמאה בפנים כבחוץ והלא דין הוא. ומה אם הזב שהוא טעון ביאת מים חיים אין מטמא בפנים כבחוץ. נדה שאינה טעונה ביאת מים חיים א"ד שלא תטמא בפנים כבחוץ ת"ל בבשרה מלמד שהיא מטמאה בפנים כבחוץ. אין לי אלא נדה זבה מנין ת"ל זובה. הפולטת ש"ז מנין ת"ל תהיה. ר"ש אומר דיה כבועלה מה בועלה אינו מטמא בפנים כבחוץ אף היא לא תטמא בפנים כבחוץ: קעא (ה) שבעת ימים תהיה בנדתה לא בזיבתה כל שבע'. יכול עד שתהיה רואה דם כל שבעה ת"ל תהיה אעפ"י שאינה רואה. (ו) אין לי אלא ימים לילות מנין ת"ל תהיה לרבות את הלילות. (ז) יכול בין סמוכים בין מפוזרים ת"ל תהיה תהא הוייתן אחת: קעב (ח) מנין שאינה טובלת מבעוד יום ת"ל שבעת ימים תהיה בנדתה בנדתה תהיה כל שבעה: קעג (ט) כל הנוגע בה יטמא יכול לא יהיה נוגע בה מטמא בגדים במגע. הין אם מטמאה במשכב לטמא אדם ולטמא בגדים היא עצמה לא תטמא בגדים במגע. א"כ למה נאמר כל הנוגע בה יטמא עד הערב יכול יהא הנוגע מטמא אדם וכ"ח. ודין הוא. הנוגע בזב מטמא והנוגע בנדה מטמא. מה הנוגע בזב אינו מטמא אדם וכ"ח אף הנוגע בנדה לא יטמא אדם וכ"ח. (י) לא א"א בזב שאינו מטמא אדם לטמא אדם ממקום אחר תאמר בנדה שהיא מטמאה אדם לטמא אדם ממקום אחר. הואיל והיא מטמאה אדם לטמא אדם ממקום אחר יהא הנוגע בה מטמא אדם וכ"ח. א"כ למה נאמר כל הנוגע יטמא עד הערב. אין הנוגע בה מטמא אדם וכ"ח: קעד (יא) כל אשר תשכב עליו בנדתה

התורה והמצוה

סמוכים וכו', ור"ל בין שראתה כל שבעה בין לא ראתה אלא יום א' תשאר במעמד הנדות כל ז' ימים שהם עת נדתה:

קעב שבעת ימים תהיה בנדתה יש הבדל בין אם המספר בתחלת המאמר ובין אם בא בסופו. שאם בא המספר אחר הפעל יורה לפעמים עד ולא עד בכלל: והסגיר את הנגע שבעת ימים, וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים (ויקרא יד ח) וטמא שבעת ימים (במדבר יט) בכל אלה יטהר ביום השביעי, אבל כשאמר שבעת ימים מצות תאכלו (שמות יב) שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם (שם) ששת ימים תלקטהו. ששת ימים תעשה מלאכה, שבעת ימים יהי' עם אמו (ויקרא כג) בכולם המספר דוקא והם שבעה שלמים, וזה הי' טעות שאול שאמר לו (ש"א יוד) שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך, והבין על שבעה שלמים, שלכן הקדים המספר לפני הפעל תוחיל, והוא חשב שמקצת יום השביעי ככולו, וז"ש בספרא מובא בפסחים (דף ג ע"ב), מנין שאינה טובלת מבעוד יום ת"ל שבעת ימים תהי' בנדתה ר"ל ממה שהקדים המספר מבואר שצריך ז' ימים שלמים:

קעג וכל הנוגע בה יטמא עד הערב באמת מטמא גם בגדים דכ"ש ממשכבה ומושבה, וגם גוף הדבר מיותר שאחר שמו"מ שלה מטמא כ"ש היא עצמה, כי מה שקמ"ל בזב והנוגע בבשר הזב, בא ללמד שצריך שיגע בבשרו לא לדברים הדבוקים בבשרו ולא לבשר הפורש ממנו כמ"ש בסי' קל"ד, אבל פה אמר הנוגע בה, וז"ש בספרא הין אם מטמאה במשכב וכו' א"כ למה נאמר כל הנוגע בה, ומשיב שהיינו שעיקר שמ"ש ואם שכב ישכב איש אותה הוא מטעם נגיעה וה"ה שהנוגע בה יטמא אדם וכ"ת, וז"ש במ"י הואיל והיא מטמאה אדם לטמא אדם ממקום אחר פי' ע"י שכיבה, יהא הנוגע בה מטמא אדם וכ"ח [כי גם שכיבה היא מטעם נגיעה ואינו דומה לזב שאינו מטמא בשכיבה וה"ה בנגיעה] לכן אמר שהנוגע בה רק יטמא עד הערב ומזה ידעינן שאינו דומה לשוכב אותה שמטמא טומאת ז'. וה"ה שאינו דומה לו לטמא אדם וכ"ח, שאם יטמא אדם וכ"ח לא הי' צ"ל שטמא עד הערב:

קעד כל אשר תשכב עליו בנדתה יטמא בזב

תשכב עליו בנדתה יטמא וכל אשר תשב עליו יטמא: כא וכל הנגע במשכבה יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב: כב וכל הנגע בכל כלי אשר תשב עליו יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב: כג ואם על המשכב הוא או על הכלי אשר הוא ישבת עליו בנגעו בו יטמא עד הערב: כד ואם שכב ישכב איש אתה

רש"י

דאתה אלא הראייה ראשונה: (כג) ואם על המשכב הוא. השוכב או היושב על משכבה או על מושבה אפילו לא נגע בה ו אף הוא בדת טומאה האמורה במקרא העליון שטעון כיבוס בגדים (ת"כ): על הכלי. לרבות את המרכב: בנגעו בו יטמא. אינו מדבר אלא על המרכב שנתרבה מעל הכלי: בנגעו בו יטמא. ואינו טעון כבוס בגדים שהמרכב אין מגעו מטמא אדם לטמא בגדים (אבל משאו מטמא

שפתי חכמים

אין מטמאין דגזירת המלך הוא: ה דהכיס יחידה וה"ק ואשה כי תהיה דם אפילו פעם אחת שבעת ימים תהא בנדתה: ו כמו שפירש"י לעיל על והיושב על הכלי אפילו לא נגע ולאיוחיו פירשתי לעיל שמשכב ומושב מטמא אע"פ שלא נגע בו ודעת רש"י בכי הל' תסבור לומר מה דכתיב אחר ואם על המשכב וגו' בנגעו בו יטמא עד הערב משמע אף כשנגעו בו במשכב ומושב ומרכב אין צריך כיבוס בגדים. ויהיה פירוש בו בכל אחד מהם. זה אינו דלא קאי על ואם על המשכב וגו' דהא אפילו לא נגע טעון כיבוס בגדים. ואין להקשות על מה קאי בנגעו בו יטמא עד הערב לכן פירש"י על הכלי לרבות וכו' כלומר למה צריך למיכתב על הכלי לא נכתוב אלא אשר היא יושבת עליו אלא לרבות את המרכב אם כן מה דכתיב בנגעו בו וגו' קאי על המרכב כדפירש"י דאין טעון

התורה והמצוה

בזב תפס הלשון כל המשכב אשר ישכב עליו. ובארו חז"ל (למעלה ס' קכח) משום דאם יאמר אשר ישכב עליו משמע אף שכב עליו דרך עראי לכך אמר המשכב דהיינו המיוחד למשכב עיי"ש. ופה שאמר אשר שכב אשר תשב יש לטעות אף שכבה ויושבת דרך עראי (כי נדה חמורה מזב שמטמאה את בועלה) אבל הנה אמר אח"כ כל הנוגע במשכבה והיינו משכב המיוחד, וכן אמר הנוגע בכל כלי אשר תשב עליו שבמ"ש כל כלי היינו המיוחד כנ"ל. ועדיין יש לדחות שמ"ש הנוגע בכל המשכב היינו לענין לטמא אחרים. אבל שיטמא המשכב בעצמו הוא אף שאינו מיוחד לשכיבה, שהרבה מיטמאין ולא מטמאין כגון אוכל פחות מכביצה ושני בחולין. ומשיב שמ"ש כל הנוגע בכל כלי אשר תשב עליו מיותר, שבנגיעה למדין מושב ממשכב שדיניהם שוה. שבאמת במה שתפס בזב והיושב על הכלי אשר ישב עליו הזב בא ללמד ענין אחר שאף לעשרה מושבות זע"ז. ופה דרש בספרא מדוע עזב מלדבר סיגול במשכב, (כמ"ש בס' קלד באורך). וכל מ"ש פה לא שייך כאן ופה אמר שבמ"ש כל כלי מרבה המרכב וכ"ז לא שייך כאן שמדבר מנגיעה והפסוק מיותר. וע"כ פי' שבא לפרש מ"ש למעלה אשר תשב עליו שהוא דוקא כלי אשר תשב ר"ל המיוחד לכך (וז"פ משנה יג):

קעה ואם על המשכב הוא פי' אם הטהור הוא על המשכב יטמא אעפ"י שלא נגע. ומלשון זה משמע שכולו או רובו על המשכב, כי כשאומרים פלוני הוא על ההר או העלי' פי' שכולו או רובו שם. המכב אין הכרח שימלא את ההר או העלי' רק שוכן בחלק ממנו. וכן במ"ש אשר היא יושבת עליו אין הכרח שתשב על כל הכלי רק על חלק ממנו, מיכן אמרו [בפ"ה דזבין] שאם הנישא הוא רובו על הנושא או על מקצת הנושא, בין שהנישא הוא הטהור או הטמא. טמא, בין שיהי' זב או משכב, אבל אם הנישא רק מקצתו על הנושא או בזב טמא שבזב א"צ שינשא או שישא רובו, ובמשכב טהור.
ודעת ר"ש שגם בזב הנושא את הטהור צריך שינשא רובו עליו כמו במשכב:

קעו ואם על המשכב הוא או על הכלי וכו', חז"ל פי' (כפי מה שפרש"י) שהאדם שהוא על משכבה או יושב על מושבה ג"כ טמא וטעון כיבוס. וכל כלי מרבה מרכב, וזה יוצא מפשוטו של מקרא. שדייק רק בנגעו בו. והמבארים פי' כפי פשוטו לפי שיאמר שאם שכב ישכב איש אותה יטמא ז' ימים הקדים שרק אם ישכב אותה. אבל אם על המשכב הוא או יושב על הכלי אפי' בעת שהיא יושבת עליו ונוגע בו בכ"ז אינו טמא ז' רק עד הערב ורק אם ישכב אותה יטמא ז' ימים, וע"כ לא הוצרך לבאר שצריך כיבוס בגדים. כי זה פשוט. שכבר אמר שהנוגע במשכבה יכבס בגדיו וה"ה למושב עליו שזה נלמד מזב כמו שלמדין יתר הדברים משם כמו נושא מרכבה ומושבה ורוקה שלא נאמר בזבה רק בזב וכדומה. ועקר בא להורות שאינו טמא ז' כמו שוכב אותה. וכמו שאמר למעלה שהנוגע בה

מְסָאָב: יא וְכָל דְיִקְרַב בְּמִשְׁכְּבַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא: יב וְכָל דְיִקְרַב בְּכָל מָן דִי תְתֵּיב עֲלוֹהִי יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא: יג וְאִם עַל מִשְׁכְּבָא הוּא אוֹ עַל מָנָא דִי הִיא יָתְבָא עֲלוֹהִי בְּמִקְרְבֵיהּ בֵּיהּ יְהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא: יד וְאִם מִשְׁכַּב יִשְׁכַּב גְּבַר יָתַהּ וּתְהֵי רִיחוּקַהּ

ספרא

יטמא וכל אשר תשב עליו יטמא יכול תטמא משכב שאינו מיוחד לשכיבה ומושב שאינו מיוחד לישיבה ת"ל כל הנוגע במשכבה יכבס בגדיו וכל הנגע בכל כלי אשר תשב יכבס בגדיו. (יב) מה למטה אינה מטמאה אלא משכב המיוחד לשכיבה ומושב המיוחד לישיבה אף כאן לא תטמא אלא משכב המיוחד לשכיבה ומושב המיוחד לישיבה. (יג) יכול לענין לטמא לא תטמא אלא משכב המיוחד לשכיבה ומושב המיוחד לישיבה אבל לענין ליטמא תטמא את הכל שהרבה מיטמאין ואין מטמאין ת"ל עליו עליו. עליו אמור לענין ליטמא ועליו אמור לענין לטמא מה עליו האמור לענין לטמא א"מ אלא משכב המיוחד לשכיבה ומושב המיוחד לישיבה אף עליו האמיר לענין ליטמא לא מטמא אלא משכב המיוחד לשכיבה ומושב המיוחד לישיבה:

קעה (יד) ואם על המשכב הוא עד שינשא רובו עליו. או על הכלי אשר היא יושבת עליו אף על מקצתו מיכן אמרו רוב טמא על הטהור או על מקצתו רוב טהור על הטמא או על מקצתו אחד זב וא' משכב טמא. מקצת טמא על הטהור או על מקצתו מקצת טהור על הטמא או על מקצתו בזב טמא ובמשכב טהור. רש"א אף מקצת טהור על הטמא אף בזב טהור: קעו (טו) משכב זה משכב. אשר היא יושבת עליו זה המושב. כלי זה המרכב שנאמר בנגעו בו. ואיזה דבר חלק מנעו ממשאו הוי אומר זה המרכב:

(פרק זיין) קעז (א) ואם שכב ישכב לרבות שתי שכיבות אם שכב ישכב לרבות למערה:

התורה והמצוה

יטמא עד הערב להורות שאינו מטמא אדם וכ"ש כלים שוכב עמה (כמו שנת' בס' קעג). אולם ממ"ש בכלי בנגעו בו. שהוא בהכרח תנאי דוקא שיגע בו. (דא"ל שגם זה לרבותא אף שגם נגע אינו טמא ז' שהי' ל"ל רבותא יותר בנגעו בה, שאף שיושב עמה ונוגע בה אינו טמא ז') מזה הוכיחו שמדבר במרכב וכמ"ש בפסחים (דף ג) שצריך לדבר בלשון נקיה שהרי בזב קראו מרכב ובאשה קראו מושב שלנאות הלשון לא הזכיר אשר היא רוכבת עליו, כי האשה יושבת על המרכב. לא רוכבת. ולכן התנה בנגעו בו כי המרכב אינו מטמא רק ע"י נגיעה. ואמר שבין שהוא על משכבה או על מרכבה בעוד שהיא יושבת עליו והוא נוגע במרכב. (כי זולת זה אין המרכב מטמא) אינו טמא ז' רק טומאת ערב. ומדין כיבוס בגדים לא דבר פה שידעינן מזב שבמשכב יכבס בגדיו ולא במרכב. ופי' הספרא אשר היא יושבת עליו זה המושב. ר"ל הייתי מפרש שהוא המושב אבל במ"ש כלי אשר היא יושבת עליו הייש המרכב שלכן הוסיף כלי, ומביא ראי' שמדבר במרכב הגם שלשון זה נופל גם על המושב ממ"ש בנגעו בו. ועי' בתשב"ץ ח"א ס' קך ובז"ר מחק מ"ש אשר יושבת עליו זה המושב וכ"כ:

קעז ואם שכב ישכב איש אותה. שאם מבואר בכל הספר שכ"מ שכפל המקור על הפעל מורה אף שיעשה הפעל בכל אופן. וכן במ"ש שכב ישכב, היינו בכל אופן שישכב אף שלא כדרכה, וממה שלא נאמר פה כמו למעלה כי ישכב איש אותה שכבת זרע, מבואר שאף שהערה בה לבד, וסמכוהו ג"כ על כפל שכב ישכב בכל אופן שישכב:

קעח ואם שכב ישכב איש. הנה בארתי (ויקרא ס' יוד) ההבדל בין אדם ובין איש שאם איש מורה על הגדלות. ומורה על המין איש ולא קטן איש ולא אשה, אולם לפעמים בא שם איש להוראת הכללות ופי' כל איש שיהיה. ואז אינו

קעח איש פרט לקטן. או יכול שאני מוציא את אשה וקטן. ושם בארתי כמה סימנים שהכיר מתי בא שם איש להוראת הכללות עיי"ש, ואחר העיון במקרא מצאתי שכ"מ שבא שם איש אחר מלת אם מורה תמיד על הכללות לא על מובנו המדויק איש זכר וגדול. רק פי' כל איש. ובא לרוב על ענין שולל. אם יראה איש באנשים האלה (במדבר יד) אם ילין איש אתך הלילה (ש"ב יט) אם אמר איש כי יבולע (איוב לז) אם יהלך איש על הגחלים (משלי ו) אם יסתר איש במסתרים (ירמי' כג) שפי' כל יש ונמצא. וכן מ"ש אם יחטא איש לרעהו (ד"ה ו כב) שבא על שם הכללות. כמ"ש (קדושים ס' כה) שכ"מ שכתב איש לרעהו יבא על הכללות עיי"ש. וכן מ"ש אם בהמה אם איש לא יחי' פי' כל איש. כמ"ש במכילתא (פ' יתרו) אשה מנין ת"ל אם איש שמלת אם מעיד שבא על הכללות. ולכן במ"ש פה אם

ותהי נדתה עליו וטמא שבעת ימים וכל־המשכב אשר ישכב עליו יטמא: ס כה ואשה כי־יזוב זוב דמה ימים רבים

רש"י

אדם לטמא בגדים): (כד) ותהי נדתה עליו. יכול יעלה לרגלה, שאם בא עליה בחמישי לנדתה לא יטמא אלא שלשה ימים כמותה ת"ל וטמא שבעת ימים, ומה ת"ל ותהי נדתה עליו מה היא מטמאה אדם וכלי חרס אף הוא מטמא אדם וכלי חרס (ת"כ, נדה): (כה) ימים רבים. שלשה ח ימים: בלא עת

שפתי חכמים

בגדים: ז פירוש בטבילה לטהרת נכנס לימי טהרה בטבילה כלומר מיד שנכנס לימי טהרה אף הוא יצא כן תלמוד לומר כו': ח וכן שנינו בת"כ ימים רבים שלשה. או אינו אלא עשרה אמר ימים ואמר רבים מה ימים מיעוט ימים שנים אף רבים מיעוט רבים שלשה. יכול שנים ושלשה הרי

התורה והמצוה

שכב ישכב איש מרבה קטן כי מלת איש שאחר מלת אם בא על הכללות ואינו מורה על הגדלות (ומ"ש בן ט' שנה ויום א' הוא מהלמ"מ כנז' למעלה ס' קנח) וכן בספרא בחקותי (פי"ב מ"י) על אם גאל יגאל איש ממעשרו מרבה אשה וקטן ממלת אם מטעם הנז':

קעט ישכב איש אותה כבר בארנו למעלה (ס' קסו) שיש הבדל בין לשון שכב עמה ובין לשון שכב אותה ששכב עמה כולל שלא כדרכה ושכב אותה מורה דוקא כדרכה. וכיון שפה ריבה מן שכב ישכב שכיבה שלא כדרכה (כנ"ל ס' קעז) הי' לו לומר ושכב עמה. ומשיב שבא מלת אותה למעט זולתה. והיא המלורעת אף שאסורה מזבה שמטמאה בבואה לבית, בכ"ז אינה מטמאה את בועלה. וכבר הבאתי (בס' קסו) כדרוש כזה בספרי נשא עיי"ש באורך:

קפ ותהי נדתה עליו וטמא ז' ימים וכו' מ"ש ותהי נדתה עליו הוא לענין איכות הטומאה. שמטמא אדם וכ"ח כמוה. (ולדעת רש"י נדה (דף לג) והרמב"ם (פ"ג מה' מטמו"מ) מטמא אדם לטמא בגדים. ולדעת הר"ש (בפ"ק דכלים מ"ג) אינו אלא ולד ואף שלא כי' אינו מטמא אלא אוכלים ומשקים, ופי' במ"ל שם הטעם שהסיקש של ותהי נדתה עליו הוא רק שיטמא בועל נדה כמו שתטמא הנדה. אבל בפעולות השונה דינו שהנדה תעשה את האדם אב וכן המשכב אבל בועל נדה לא יעשה אלא ולד כמו דומיא דמשכבו ולכן יטמא במגע ובמשא ובהיסט מטמא משכב שכ"ז נלמד מן ותהי נדתה עליו. אבל בכולם נעשים ולד שזה נלמד ממשכב ועי' בק"א האריך בזה) ומ"ש וטמא שבעת ימים הוא לענין כמות ימי הטומאה שמן ותהי נדתה הייתי אומר שאם נגע בה ביום האחרון לא יטמא רק יום שהוא בלבד וז"ש יכול יעלה לרגלה, והוסיף וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא שהוא מיותר. שכבר נכלל במ"ש ותהי נדתה עליו, וע"כ שבא ללמד שהמשכב יטמא טומא' קלה לטמא אוכלין ומשקים בלבד לא לטמא אדם ובגדים כמשכב נדה עצמה. ובזה אומר במשנה ד שמשכבו כמגעו לטמא (ומה שק' מזה על דעת הסוברים שמטמא בגדים עי' בק"א שהאריך בזה) וממה שמשכבו אינו מטמא מטעם משכב רק מטעם מגע אמר במשנה ה' שככר של תרומה הכרוך במפה ונתון בין כר לחברו אם הוא תחת ראשו נטמא המפה מטעם משכב ומטמא הככר ואם אינו תחת ראשו אין המפה מקבל טומאה מהככר כי מגעו אין מטמא בגדים. והככר טהור. ובנדה (דף לג) פריך רב אחאי אימא נתקו הכתוב מטומאה חמורה לטומאה קלה דלא לטמא אדם ובגדים אבל אדם או בגדים מטמא א"ר אסי יטמא טומאה קלה משמע, ר"ל שבכ"מ שכתוב יטמא בדרך הפעל. הוא ראשון לטומאה לא אה"ע. אם לא כשבאר טומאתו בפי' כמו יכבס בגדיו או יטמא שבעת ימים. או שיבאר שמטמא אחרים כמ"ש וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב יטמא באר אח"כ וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו יטמא, ורק כשאמר טמא הוא בדרך השם הוא לפעמים אב ולפעמים אינו מטמא אחרים כלל כמ"ש בפ' שמיני (ס' קלא). ושפיר אמר יטמא טומאה קלה משמע. עוד הק' שם ואימא ותהי נדתה עליו כלל וכל המשכב פרט ואין בכלל אלא מה שבפרט (ר"ל שנאמר שמ"ש וכל המשכב הוא באור הקודם שמ"ש ותהי נדתה עליו היינו לענין שיטמא משכבו כמוה) אמר אביי שבעת ימים הפסיק הענין והוא כלל ופרט המרוחקים זה מזה ואין דנים אותם בכלל ופרט (ר"ל שאח"כ הי"ל לכתבם סמוכים זל"ז) רבא אומר לעולם דנים. וכל רבוי' ה"א. (נראה פי' כי הפרט המפרש את הכלל יבא תמיד בלא ויו וממ"ש וכל בווי מבואר שאינו ביאור הקודם רק הוא דבר אחר):

קפא וטמא שבעת ימים. הי"ל וטמא שבעת ימים כמוה ובזה הייתי יודע כמות ימי הטומאה שיהי' ז' ימים, ואיכות הטומאה שיהי' כמוה. ולא היה צריך להאריך. והשיבו חז"ל שאז הייתי טועה שהוא כמוה שיספור הז' ימים מביאה ראשונה כמו שהיא סופרת מראיי' ראשונה. כיון שעיניהם דומים שהם טומאה מחמת דמים. לכן אמר כתם וטמא שבעת ימים. שבכ"מ שאומר כן פירושו מנגיעה באחרונה כמו שהוא במת שכתוב הנוגע במת וטמא ז' ימים שפי' מנגיעה אחרונה וגם י"ל שדייקו מה שלא אמר ותהי נדתה עליו שבעת ימים. ומלת וטמא מיותר:

עֲלוֹהִי וִיהֵי מְסָאָב שַׁבְעָא יוֹמִין וְכָל מִשְׁכְּבָא דִּי יִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאָב׃ כה וְאִתְּתָא אֲרֵי יְדוּב דּוּב דְּמַהּ יוֹמִין סַגִּיאִין בְּלָא עִדַּן רִיחוּקַהּ אוֹ אֲרֵי תְדוּב עַל

ספרא

מציא בן ט' שנים ויום אחד תלמוד לומר ואם שכב ישכב: קעט (ב) אותה פרט למצורעת. והלא דין הוא מה הנדה שאינה מטמאה בביאה מטמאה את בועלה. מצורעת שהיא מטמאה בביאה א"ד שתטמא את בועלה. ת"ל אותה פרט למצורעת: קפ (ג) ותהי נדתה עליו יכול יעלה לרגלה ת"ל וטמא שבעת ימים, יאמר וטמא שבעת ימים ומת"ל ותהי נדתה עליו. יכול לא יטמא אדם וכ"ח ת"ל ותהי נדתה עליו מה היא מטמא אדם וכ"ח אף הוא יטמא אדם וכ"ח. אי מה היא מטמאה מו"מ לטמא אדם ולטמא בגדים אף הוא יטמא מו"מ לטמא אדם ולטמא בגדים תלמוד לומר ותהי נדתה עליו וטמא שבעת ימים וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא שאין תלמוד לומר אלא שנתקו הכתוב מטומאה חמורה והביאו לטומאה קלה שלא יטמא אלא אוכלין ומשקין. (ד) נמצאת אתה אומר משכבו כמגעו מה מגעו לטמא אחד ולפסול אחד אף משכבו לטמא אחד ולפסול אחד. (ה) נמצאת אתה אומר ככר של תרומה שהיא כרוכה במפה ונתונה בין כר לחברו אם כמדתו נתונה טמאה שאם נטמאה המפה נטמאה הככר ושלא כמדתו טהורה שאין מגעו מטמא בגדים: קפא (ו) וטמא שבעת ימים שיספור שבעה לביאה אחרונ'. הלא דין הוא. מיטמא במת ומיטמא בנדה. מ"מ כשהוא מיטמא במת אינו סופר שבעה אלא לטומאה אחרונה. אף כשהוא מיטמא בנדה לא יספור שבעה אלא לביאה אחרונה. (ז) או בלך לדרך זה היא מיטמאה ומטמאה את בועלה. מה היא אינה סופרת שבעה אלא לראיה הראשונה אף כשהוא מיטמא בה לא יספר שבעה אלא לביאה ראשונה. (ח) נראה למי דומה. דנים טומאה שהיא ממקום אחר מטומאה שהיא ממקום אחר ואל יוכיחו דמים שהם מגופה. או בלך לדרך זה דנים טומאה שהיא מחמת דמים מטומאה שהיא מחמת דמים ואל תוכיח טומאת המת שאין מחמת דמים ת"ל וטמא שבעת ימים שיספור שבעה לביאה אחרונה: קפב (ט) כל אשר ישכב עליו יטמא יכול יטמא משכב שאינו מיוחד לשכיבה ומושב שאינו מיוחד לישיבה. לא מה היא אינה מטמאה אלא משכב המיוחד לשכיבה ומושב המיוחד לישיבה אף הוא לא יטמא אלא משכב המיוחד לשכיבה ומושב המיוחד לישיבה. (י) יכול היא והוא לא יטמאו טומאה חמורה אבל היא והוא יטמאו טומאה קלה. ת"ל משכב. אין לי אלא משכב מרכב מנין ת"ל וכל, אין לי אלא בזמן שהוא שוכב עליו ונוגע בו מנין למשכבות עשרה זע"ג זו ואפי' על גב אבן מסמא, ת"ל וכל, המשכב אשר ישכב עליו עד שינשא רובו עליו:

(פרשה ה) קפג (א) ואשה בין גיורת בין שפחה בין משוחררת בין בת ישראל:

התורה והמצוה

קפב כל המשכב אשר ישכב עליו יטמא כבר באר למעלה (ס' קכח) גבי זב שהוצרך לכתוב המשכב אשר ישכב. משום שאם היה אומר אשר ישכב לבד הייתי אומר אף משכב הבלתי מיוחד לשכיבה, ולכן אמר המשכב דהיינו המיוחד לכך ומטעם זה הוצרך לומר זה גם כאן משום דיש לטעות שלכן יטמא שם טומאה קלה מפני שמדבר באינו מיוחד לשכיבה ונדון שפ"ה שהנדה והזב תטמא באופן זה טומאה קלה, לכן צ"ל משכב דהיינו המיוחד לכך ועדיין י"ל שהמרכב שקל ממשכב אינו מטמא כלל. והנה שאמר ותהי נדתה עליו. דגם למ"ד שאינו מטמא אדם לטמא בגדים בכ"ז ס"ל שדברים שהנדה מטמאה. גם הוא מטמא. שרק בפעולות נשתנה דינו כמ"ש (בס' ק"פ) בשם ה משנה למלך. ע"ז י"ל כקושי' הגמ' בנדה שנאמר דמ"ש וכל המשכב הוא פרט שאחרי הכלל. שמפ' מ"ש ותהי נדתה עליו הוא רק לענין משכב לא לענין מרכב. ומשיב בספרא ת"ל וכל. והוא כתי' רבא וכל רבוי ר"ל שע"י שכתוב בויו מבואר שאינו פרט שאחרי הכלל שאין דרכו לבוא בויו. (וכמ"ש פי' בס' הנ"ל) ועדיין מלת כל מיותר. (דאין לדרשו כמו שדרש מ"ש כל המשכב גבי זב כמ"ש בס' הנ"ל שזה נלמד פה מזב שאינו אלא גילוי שזה בכלל משכב). ומשיב שבא לרבות עשר משכבות זע"ג זה, וכמו שדרש כן גבי זב (ס') ממ"ש וכל המרכב. ומ"ש אשר ישכב עליו פי' שינשא רובו עליו. כי מסתמא הלשון שוה למ"ש בזב אשר ישכב עליו הזב. שפי' כן מטעם ההכרח שבארתי למעלה (ס' קלא):

קפג ואשה, כבר בארתי (ס' קיט) שאף שפרשה זו מתחלת בלשון דבר אל בני ישראל, ובזה י"ל ב"י דוקא ולא גרים, כיון שבאר באמצע הפרשה שדין זה נוהג גם בנשים. וא"כ לא

בְּלֹא עֶת־נִדָּתָהּ אוֹ כִי־תָזוּב עַל־נִדָּתָהּ כָּל־יְמֵי זוֹב טֻמְאָתָהּ כִּימֵי נִדָּתָהּ תִּהְיֶה טְמֵאָה הִוא׃ כו כָּל־הַמִּשְׁכָּב

רש"י

נדתה. אחר שיצאו שבעת ימי נדתה: או כי תזוב. את שלשת ימים הללו: על נדתה. מופלג מנדתה יום אחד. זו היא זבה ומשפטה חרוץ בפרשה זו ולא כדת הנדה שזו טעונה ספירת שבעה נקיים וקרבן והנדה אינה טעונה ספירת ז' נקיים אלא שבעת ימים תהיה בנדתה בין רואה בין שאינה רואה, ודרשו רבותינו בפרשה זו י"א יום שבין סוף נדה לתחילת נדה שכל הג' ימים רצופין שתראה באחד עשר יום

שפתי חכמים

פי' תמצא וכי נאמר ימים רבים וכו': ט פירוש ואחר שבעה ראתה שלשה ימים רצופים או היא זבה וצריכה שבעה נקיים וקרבן אבל אם ראתה שלשה ימים רצופים בתוך ימי נדתה אינה אלא כנדה ואינה טמאה אלא שבעה ומיד שפסקה אחר שבעה טובלת ומשמשת עם בעלה ואינה צריכה לא שבעה נקיים ולא קרבן ומשום הכי הוצרך הקרא לומר בלא עת נדתה ללמד אם זו ופרשה ראשונה דכתיב בה ואשה כי תהיה זבה מיירי כשראתה יום אחד או שני ימים שהיא זבה קטנה. כתב הרא"ם אך קשה אנה מצא רש"י ז"ל להוציא המדרש הזה מקרא דבלא עת נדתה ולמה שנה הברייתא שבת"כ שהוציאה המדרש הזה מקרא דעל נדתה וכו'. ותמהתי על הרב דאתמיטתיה ממה שדרשו סוף מסכת נדה ד' ע"ג ודברי רש"י ז"ל הם התלמוד ערוך דמסכת נדה ע"ש: י כלומר לא כי הזוב שמאה אפילו יום אחד מפני שה"ה שהזוב יום אחד אינה זבה גדולה אלא זבה קטנה ושומרת יום כנגד יום ולעת ערב טובלת את עצמה ומשמשת עם בעלה והללו דנקט רש"י כלומר שנזכרים לעיל כי היכי דלא תקשה עליו מדוע השם בכתוב ולא פירש לפי שהם הנזכרים למעלה: כ דאין לומר סמוך לנדתה כלומר שלא פסקה מלראות כל שבעת ימי נדתה וביום שמיני לנדתה ראתה ג"כ אם כן עדיין נדה היא ואינה באה לכלל זבה עד שתפסוק ותטהר לכל הפחות יום אחד לסרחות שפסקה מלראות דם נדות ומעינה מדם נדות באה פתוח ועתה נפתח מעין אחר. גם בכאן הביא הרא"ם דברי רש"י הם ממדרש ת"כ והקשה עליו ממדרש פ"כ עיין שם אבל דברי רש"י ממדרש אגדה דמסכת נדה (דף ע"ג) הם דרש מקרא בלא עת נדתה סמוך לנדתה ומקרא דאו כי תזוב על נדתה מופלג מנדתה: ל פירוש שכל דמי הראיה מיום שהוקבע לה וסתה עד שתמשו או עד שתעקר הוסת ליום אחר היא סופרת שבעה מתחילת יום הוסת ואחר כן י"א יום ואחריהן שבעה וכן תוזר חלילה ובאותן שבעה ימים כל דם שתראה בהן הן דמי נדה ויושבת בנדתה שבעה ימים אפילו לא ראתה אלא יום אחד ואפילו שופעת דם כל ז' ימי נדתה ופסקה בסוף השבעה לערב טובלת ומשמשת עם בעלה ואינה צריכה לא שבעה נקיים ולא קרבן וכל דם שהיא רואה בתוך י"א ימים שבין נדה לנדה הן דמי זיבה וזה משפטם אם תראה יום או יומים באותן י"א יום היא שומרת יום כנגד יום ואינה טמאה אלא יום הראייה לבד וביום המחרת אם לא ראתה כל היום לערב טובלת ומשמשת עם בעלה ואם ראתה שלשה ימים

התורה והמצוה

לא בא שם ב"י במובנו המדויק בני ישראל ולא בנות ישראל וה"ה שלא בא במובנו המדויק לענין גרים. רק שם ב"י כולל האומה כמו בני עמון בני בת. וכבר למד שם מטעם זה מן ואמרת אליהם גרים ועבדים כיון שאין מלת ואמרת הוא על אמירות הפרטיות שבכל הפרשה, ומטעם זה מוכיח מן אשה. שה"ה גרים וגיורת עבד ושפחה:

קפד כי יזוב זוב דמה. כבר התבאר (ויקרא ס' יג) שבא הפעל הנוסף על הפעל בא לרבות תמיד. ומ"ש יזוב זוב מרבה כל זוב שיהי' אף שזב מחמת אונס. וממ"ש דמה בכתוי משמע דם הזב ממנה בטבע התולדה לא דם הזב ע"י סבה אחרת שהוא מחמת הולד. ובנדה (דף לו) מפרש שא"ל בהפך שזוב מרבה מחמת ולד ודמה ממעט אונס. דא"כ גם מחמת ולד הוא אונס גדול. ומ"ש (במשנה ב) כמה יהי' הקישוי הוא (בפ"ד דנדה מ"ה). דמ"א אפי' קשתה מ' וכ' יום (מ"ס לבריא וגון לחולה) ולא שפתה יום א' סמוך ללידה לא הוי יולדת בזוב. ור"י ס"ל שדי אם נעכר בקישוי בחדש הא' לבד, ור"י ור"ש ס"ל דאם קשתה ג' ימים קודם שתי שבתות אף שקשתה אח"כ עד הלידה ה"ז יולדת בזוב. ומ"ש (במ"ג) יש מקשה כ"ה יום מובא בנדה (דף לח ע"ב). ופי' יש מקשה שרואה כ"ה ימים בין בקישוי בין בשיפוי שנים בלא עת ח' דנדה וב' לאחר נדה בלא קישוי וי"ד יום בקישוי כר"י ור"ש, ומ"ש מקום שאין ולד מק' בלא ולד בתלתא נמי שני. אמר רבא ח"א שתתקשה כ"ו יום במקום שיש ולד ובמקום שאין ולד אלא נפל בתלתא נמי הוה זבה דאין קישוי לנפלים. ומ"ש (במשנה ד) ויש רואה ק' ימים הוא בגמ' (שם ע"א) ועי' בגמ' שם:

קפה ימים רבים הנה לא באר כמה ימים. ופי' דהם שנים. ונתן ר"ע טעם משום דיש לפסוק המועט. וריב"ב באר דבריו משום שהרבוי אין לו גבול. ור"ל באר הטעם משום דאם תאמר הרבוי א"כ נעל הכתוב וסתם דבריו וע"כ שכיון על מספר הקטן שהוא שנים. ור' מונא אמר שמוכח מהכתוב עצמו דאם פי' של ימים הם רבים למה הוסיף להם תואר רבים. וע"כ שהם ימים הם מועטים ועי' בתוס' ר"ה (דף ד') סוכה (דף ה') ורש"י חולין (קלח) וכל המאמר מובא בירושלמי (סוף פ"ב דיומא) עי"ש:

קפו ימים רבים פי' חז"ל שאחר שבמ"ש ימים בחר המספר הפחות שהם שנים כן במ"ש רבים מבואר המספר הפחות מטעמים הנאמרים בפ' הקדוש דתפשת מרובה לא תפשת. והגה הרב והטעם יסודו לפי ערך כל דבר ודבר למשל כשאומר ונשל גוים רבים וכו' שבעה גוים קרא לשבעה רבים יען

רִיחוּקָהּ כָּל יְמֵי דוּב סְאוֹבְתַהּ כְּיוֹמֵי רִיחוּקָהּ תְּהֵי מְסָאֲבָא הִיא: כו כָּל מִשְׁכְּבָא

ספרא

קפד כי יזוב זוב דמה מחמת עצמה ולא דמה מחמת ולד, או דמה מחמת עצמה ולא דמה מחמת האונס, כשהוא אומר זוב לרבות את האונסים הא מה אני מקיים דמה דמה מחמת עצמה ולא דמה מחמת הולד, (ב) כמה יהי' בקישוי ויהיה תלוי בולד רמ"א אפי' ארבעים וחמשים יום, ר"י אומר דיה חדשה, ר' יוסי ור"ש אומרים אין קישוי יותר משתי שבתות לפיכך אם קשתה י"ז שלשה ראשונים ראוים לזיבה וילדה בזוב, (ג) ויש מקשה עשרים וחמשה ואינה זבה בהם, שנים לבלא עת שבעה נדה ושנים אחר הנדה וי"ד של נקבה אבל א"א שתקשה עשרים וששה מקום שאין ולד ולא ילדה בזוב, (ד) ויש רואה מאה ימים ואינה זבה בהם, שנים לבלא עת, שבעה נדה ושנים לאחר הנדה ושמונים של נקבה שבעה נדה ושנים לאחר הנדה: קפה (ה) ימים שנים יכול ימים הרבה. אר"ע כל ששמועו מרובה ושמועו מועט תפשת המרובה לא תפשת תפשת מועט תפשת. (ו) ר"י ב"ב אומר שתי מדות אחת כלה ואחת מדה שאינה כלה. מודדים מדה כלה ואין מידדין מדה שאינה כלה. (ז) ר' נחמי' אומר וכי למה בא הכתוב לפתוח או לנעול והלא לא בא לנעול אלא לפתוח אם א"א ימים עשרה אינו אלא מאה אלא מאתים אלא אלף אלא רבוא וכשאתה אומר ימים שנים פתחת. (ח) ר' מונא אומר משום ר' יהודה ימים שנים יכול ימים הרבה אם מרובים הם ולא כבר נאמר רבים הא לא דבר אלא ימים מועטים וכמה הם הוי אומר שנים: קפו (ט) רבים שלשה יכול רבים עשרה אמר ימים ואמר רבים מה ימים מיעוט ימים שנים אף רבים מיעוט רבים שלשה. יכול שנים ושלשה הרי חמשה. וכי נאמר ימים ורבים והלא לא נאמר אלא ימים רבים הא כיצד הרבים הללו יהיו מרובי' על שנים וכמה הם הוי אומר זה שלשה: (פרק ח) קפז (א) יכול הרואה שלשה בתחלה תהיה זבה. ומה אני מקיים ואשה כי תהיה זבה דם ברואה יום א' אבל הרואה שלשה בתחלה תהיה זבה. ת"ל [בלא עת נדתה] על נדתה אחר נדתה היא מטמאה ואינה מטמאה בתחלה. (ב) אין לי אלא סמוך לנדתה מופלג מנדתה מנין ת"ל או כי תזוב על

התורה והמצוה

היותם גוים שבעה עמים הם מספר גדול. לא כן כשאומר אנשים רבים. שהרי אומר ויגר שם במתי מעט והם היו ע' נפש. ובב"ר (פ' פה) וילדו הימים י"ב חדש פזה הוא ריבוי לערך מה שהמתינה על הימים. ובמגלה (דף ט) ורוב בניו י"א שלשים וי"א שבעים וי"א ר"ד. ובכתובות (דף סה) גיטין (דף עו) לנב"י א' שלשה ור"י אמר עשרה עי"ש [ובירושלמי פ"ה דגיטין רבים שלשה וכ"ש הרמב"ם פ"ז מה' נזירות ובפ' ט"ז מה' אבה"ט דרבים שלשה], ובערך הזיבה שהוא חולי וכאב אנוש יהי' ג' ימים רבים בערך ההוא. וכן אמר במד' (שמות פ"א) ויהי בימים הרבים ההם ימים של צער הי' לפיכך קורא אותם רבים ודכותי' ואשה כי תזוב זב דמה ימים רבים לפי שהם של צער קורא אותם רבים ומובן בדברינו:

קפז בלא עת נדתה או כי תזוב על נדתה הנה אם יכתב רק ואשה כי תזוב זוב דמה ימים רבים לבד, נאמר שמדבר גם בימי נדות, שתחלה אמר ואשה כי תהי' זבה דם יהי' זובה היינו אם ראתה יום א' היא טמאה נדה. ופה אמר שאם תזוב זוב דמה ימים רבים דהיינו ג' ימים אף בימי נדה תביא קרבן. לכן באר בלא עת נדתה. שבימי נדות אינה זבה לקרבן רק בי"א יום שבין נדה לנדה. (וז"פ משנה א) ופי' הכתוב לפי פשטו שתחלה אמר שאם תזוב בעתה הרגיל טמאה נדה. ועתה אמר שאם תראה בלא עת נדתה שאז בא מצד חולי ומותרות ועיפוש הדמים היא זבה לענין קרבן. ויען שממה שאמר בלא עת נדתה נוכל לומר שאם זב מתגה סמוך לימי נדה אין זה מעפוש הדם לכן הוסיף על נדתה שאף סמוך לנדתה מטמאה (ובגי' הגמ' ת"ל בלא עת נדתה על נדתה סמוך לנדתה). (ביאור משנה ב). והנה לא היה יכול לכתב בלא עת נדתה לבד שאז נאמר רק מופלג מנדתה כנז' וכן לא יכול לכתב על נדתה לבד שאז נפרש בתוך ימי נדתה. שאחר שראתה נדה זבו הדמים ימים רבים, רק עדיין קשה שהי' יכול לאמר בלא עת נדתה על נדתה. ע"ז השיבו שאז נפרש שעל נדתה הוא פי' על בלא עת נדתה. שמש' רק סמוך לנדתה לא מופלג מנדתה, לכן הוצרך לומר או כי תזוב על נדתה, מזה ידעינן שהם שני ענינים. בלא עת נדתה היינו מופלג ומוסיף או כי תזוב על וסמוך לנדתה, ובאר דכיון דאתרבי מופלג יום אחד נדע ה"ה ב' ג' ד' עד י', שכמו שיום הד' שהוא ראוי לספירת נקיים אם ראתה א' ב' ג' ופסקה ראוי לזיבה דהא אתרבי מופלג יום א' דהיינו בנ"ד, אף אני מרבה כל אלו עד יוד ויוד בכלל. שהם ראוים לספירת ז' נקיים שכלים ביום היוד (ביאור משנ' ג) אולם עדיין יש להסתפק על יום י"א שאינו ראוי לספירת ז'

אֲשֶׁר־תִּשְׁכַּב עָלָיו כָּל־יְמֵי זוֹבָהּ כְּמִשְׁכַּב נִדָּתָהּ יִהְיֶה
לָּהּ וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר תֵּשֵׁב עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה כְּטֻמְאַת נִדָּתָהּ׃
כז וְכָל־הַנּוֹגֵעַ בָּם יִטְמָא וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא
עַד־הָעָרֶב׃ כח וְאִם־טָהֲרָה מִזּוֹבָהּ וְסָפְרָה־לָּהּ שִׁבְעַת
יָמִים וְאַחַר תִּטְהָר׃ שביעי כט וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּקַּח־לָהּ

בעל הטורים

(עם סתיבות): (כו) כטומאת. ב' הכא ואידך כטומאת הנדה היתה וגו' כדאי' במד' שמדמה אותן לטומאת נדה מה נדה יש לה טהרה במים אף ישראל יש להן טהרה שנא' וזרקתי עליכם מים וגו'. א"נ מה נדה הכהן נכנס עמה בבית אף ישראל אע"פ שהן עמאים שכינה ביניהם שנאמר השוכן אתם בתוך טומאותם ולא כמת שאין הכהן נכנס עמו בבית, י"א פעמים כתיב

התורה והמצוה

נקיים של ראיית אב"ג שכלים בעשירי, מנין שילטרף לזיבה. והשיבו ת"ל בלא עת נדתה. ודבריהם יקרים מפנינים, ובנוים לתלפיות. כי יש הבדל בלשון בין מלת עת. ובין ימי, כשרולה לליין ההמשך הזמני של איזה דבר ידבר תמיד בלשון כל ימי, כל הימים, כל הימים אשר אתם חיים על האדמה. כל הימים אשר בן ישי חי, כל ימי נדר נזרו, כל ימי אשר הנגע בו, וכדומה, ור"ל כל זמן המשך הדבר. אבל כשירלה לליין מתי שחל איזה דבר בנקודה מיוחדת מן הזמן יליינו במלת עת, לא עת האסף המקנה. עת ללדת ועת למות וכן כל העתים המנוים שם. ונתתי מטר ארלכם בעתו. ובסנהדרין (דף קב) יש עת מזומנת לטובה ועת מזומנת לפורעניות, ובזהר ויקרא (דף קטז) מאי פעמא עת. דאית עת וזמן לכולא. וכן שם (פ' מקץ דף קלד), ולפ"ז לשון עת נדתה לא ידקדק רק על הרגע שחל ומת האשה להיות לה אורח כנשים, אבל על המשך הזמן מעת חלות הוסת עד שבעה ימים ראוי לליינו במלות ימי, והיה ראוי לומר בלא ימי נדתה כי ז' ימי נדה הם ימי ההמשך לא עת חלות הוסת בתחלה, ובמ"ש בלא עת נדתה אינו שולל רק הרגע שבו יחול הוסת. ואחר חלות הוסת כל ז' ימי הנדה הגם שהם ימי נדתה אינם עת נדתה, אבל התורה בחרה לשון זה לכלול בו גם יום י"א שהוא סמוך לעת נדתה, ר"ל לוסת הבא אחריו וידקדק עליו בעצם בלא עת נדתה שעדן לא הגיע הוסת עד יום מחר, וז"ש מנין לרבות י"א ת"ל בלא עת נדתה, והרמ"ה והק"א ומפרשי הש"ס נדחקו בזה. והמעיין יבחן. וכל המאמר הזה מובא בנדה דף עג. עיי"ש. ובאר שאין לרבות י"ב שאינו נכלל בספירת או כי תזוב דהיינו אם ראתה בג"ד שריבה אחו כי תזוב על נדתה. שכלו ימי הספירה בי"א:

קפח **כל ימי זוב טומאתה כימי נדתה תהיה**, מבואר שכל הימים שהטומאה זו ממנה היא טמאה כטומאת נדה. ואיך ימלא זה והלא ביום ראשון ושני עדיין אינה זבה גדולה דהא התנה כי תזוב ימים רבים שהם שלשה. ולמה תהי' טמאה. מזה למדו שגם ברואה שנים או א' הוא זבה. ואם היה אומר ימי זוב טומאתה הייתי מפרש שני ימים האחרונים מן השלשה, ולא הייתי יודע שגם ביום הא' שלא ראתה רק יום א' היא טמאה, לכן אמר כל ימי, שכבר באו̇רנו (ויקרא ס' קנו) שלא ידקדק מלת כל על מספר פחות משלשה מבואר שכל הג' ימים היא טמאה:

קפט **כימי נדתה תהי'** ממ"ש כל ימי זוב טומאתה כימי נדתה תהי' ואמר אח"כ כמשכב נדתה יהי' לה, משמע שכל היום תהיה טמאה, וכן אם ראתה שני ימים תהי' טמאה כל שני הימים שע"ז מורה לשון תהי' שמורה ההוי' והקיום. וא"כ מבואר שלריכה לשמור יום כנגד יום שמא תראה ותטמא למפרע. וגם ממ"ש כל ימי זובה שהם כל ג' הימים א"כ הם דומי' בלד זה שכמו שאם ראתה ביום הג' אין הספירה מתחלת עד למחר כן בשומרת יום אינה מתחלת עד יום השני, שמטעם זה אמר שגם כל ימי זובה כמשכב נדתה יהיה לה, להקים הימים זל"ז, וכן אמר במגלה (דף כף) עמש"ש וכן שומרת יום לא תטבול עד שתנץ החמה מ"ש שומרת יום סד"א תהי' כראיה ראשונה של זב שאתקיש לב"ק שטובל ביום, והאי בימממא לא מני טבלה דכתיב כל ימי זובה כמשכב נדתה יהי' לה ליעבד קלת שימור והטבול קמ"ל כיון דבעי ספירה וספירה ביממא הוא. ובזה תבין מ"ש בהוריות (דף ד) שומרת יום הא כתיב וספרה לה מלמד שסופרת א' לאחד והק' הכ"מ הא בנדה (דף עה) למד מן יהי' לה ומחק גירסא זו ולמ"ש עקר הטעם משום ספירה, והנה במ"ש כל המשכב אשר תשכב עליו כל ימי זובה שמשמעותו רק בעת זיבת הדם. ע"כ מדבר בזבה קטנה. כי בזבה גדולה הלא מטמאה המשכב גם אחר ימי זובה כל שבעת ימי ספירה, אולם מדין ק"ו היה מקום לומר דזה דוקא בזבה בעלת ראי' אחת אבל בב ראתה שני ימים תספור שבעה מק"ו מזו. שאם ראה א' אינו שומר יום כנגד יום ובכ"ז אם ראתה שתים.

רי תִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי כָּל יוֹמֵי דוֹבָהּ כְּמִשְׁכַּב רִיחוּקַהּ יְהֵי לַהּ וְכָל מָנָא דִי תִתֵּב עֲלוֹהִי מְסָאָב יְהֵי כְּסוֹאֲבַת רִיחוּקַהּ: כז וְכָל דְיִקְרַב בְּהוֹן יְהֵי מְסָאָב וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִסְחֵי בְמַיָא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא: כח וְאִם דְכִיאַת מִדוֹבַהּ וְתִמְנֵי לַהּ שַׁבְעָא יוֹמִין וּבָתַר כֵּן תִדְכֵּי: כט וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה תִסַּב לַהּ תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְּרֵין בְּנֵי יוֹנָת

ספרא

נדתת. אין לי אלא מופלג מנדתה יום א' מנין ב' ג' ד' ה' ו' ז' ח' ט' י' מה מצינו ברביעי שהוא כשר לספירה וכשר לזיבה אף אני ארבה את אלו שהם כשרים לספירה וכשרים לזיבה. (ג) מנין לרבות אחד עשר ת"ל בלא עת נדתה. או יכול שאני מרבה את י"ב. אמרת לאו. מה ראית לרבות את י"א ולהוציא את י"ב. אחר שריבה הכתוב מיעט. מרבה אני את י"א שהוא בספירת או כי תזוב ומוציא אני את י"ב שאינו בספירת או כי תזוב: קפח (ד) אין לי אלא הרואה שלשה שהיא זבה מנין רואה שנים תהיה זבה ת"ל ימי זוב טומאתה כימי נדתה. מנין לרואה יום אחד תהי' זבה ת"ל כל ימי זוב: קפט (ה) מנין שהיא משמרת להם יום א' ת"ל טמא יהיה יכול כשם שמשמרת א' לא' כך תשמור (שנים) [שבעה] לשנים. ודין הוא ומה אם הזב שאינו סופר א' לא' סופר שבעה לשנים זבה שהיא סופרת א' לא' א"ד שתספור שבעה לשנים ת"ל יהיה לה אין לה אלא יום א'. (ו) אין לי אלא הרואה שלשה שהיא מטמאה מו"מ מנין לרואה שנים שתטמא מו"מ ת"ל ימי זובה. (ז) מנין לרואה יום א' שתטמא מו"מ ת"ל כל ימי זובה:

קצ (ח) תהיה טמאה לרבות את בועלה. היא. היא מטמאה את בועלה ואין הזב מטמא את שהוא בועל. (ט) הלא דין הוא ומה אם הזבה שא"מ אלא בג' ראיות לג' ימים מטמאה את בועלה. הזב שהוא מטמא בג' ראיות ליום א' א"ד שיטמא את שהוא בועל ת"ל [תהי' טמאה לרבות את בועלה] היא היא מטמאה את בועלה ואין הזב מטמא את שהוא בועל אלא שדברו חכמים בלשון נקיה:

קצא כטומאת נדתה ולא כימי נדתה והלא דין הוא. ומה אם במקום שלא עשה טומאת המיטמא כמטמא עשה ימי המיטמא כמטמא. כאן שעשה טומאת המיטמא כמטמא א"ד שיעשה ימי המיטמא כמטמא ת"ל כטומאת נדתה ולא כימי נדתה כל הנוגע בהם יטמא ע"י חבוריהם:

(פרק ט) קצב (א) ואם טהרה מזובה

התורה והמצוה

שהיא סופר שבעה לכן אמר כמשכב נדתה יהיה לה. מלת לה מיותר גם זה, דהא המשכב טמא לכל העולם לא לה לבד, ובא למעט רק לה היינו לזבה נאמר זה שא"מ המשכב אם היא בעל שתי ראיות רק בימי זובה לא לו דהיינו לזב שהוא מטמא בה"ג גם בימי ספירה. וז"ש ת"ל יהיה לה. ומ"ש במשנה ו"ז התבאר (בס' קפח) לענין זב ופה למד כן לענין משכב ממ"ש שנית כל ימי זובה:

קצ כטומאת נדתה תהי' טמאה היא מה שהוסיף טמאה היא מיותר ופי' חז"ל שבא ללמד שנקראת בשם טמאה. ומזה ידעינן שמ"ש בסוף הפרשה לאיש אשר ישכב עם טמאה כולל גם הזבה שנקראת בשם טמאה. ומבואר שדינו כבועל נדה לטמא שבעה כמש"כ מהרמב"ם (פ"ג מה' מטמאי מו"מ ה"ג), ובזה תבין מ"ש בספרא סוף הסדר לאיש אשר ישכב עם טמאה זה הבא על שומרת יום כנגד יום כי ע"ז נכתב טמאה היא, ועדיין מלת היא מיותר שדי לומר כטומאת נדתה תהיה טמאה. ומבואר אצלינו שמלת היא ממעט תמיד. וממעט את הזב שאינו קרוי טמא לענין זה שיטמא את הזכר שהוא בועל, (הגם שמן הדין הייתי אומר כן כיון שחמור מזבה שמטמא בג' ראיות ביום א') ותפסו לשון את שהוא בועל שמשמע הנקבה שהוא בועל (וע"ז א"צ קרא דאין ללמוד הנבעלת מן טומאת הבועל) מפני שדברו בלשון נקיה:

קצא טמא יהיה כטומאת נדת' היה נ"ל כמושב נדתה כמ"ש בתחלה כמשכב נדתה ובא למעט שלא השוה לנדה רק לענין הטומאה לא לענין הימים שאינו טמא רק טומאת ערב, שמן הדין יש לטעות בזה דהא בועל נדה קלה טומאתו מנדה שא"מ אדם וכ"ת בכ"ז שוה לה לענין הימים כ"ש מו"מ שחמור טומאתו כנדה שישוה לה לענין הימים קמ"ל, ומ"ש כל הנוגע בהם יטמא מיותר שכבר אמר שהם טמאים כמשכב נדתה וכטומאת נדתה. ומרבה אף בנוגע ע"י חבוריהם כמו תבל היוצא מן המטה ונימין וכדומה שריבה למעלה ס' קלג:

קצב ואם טהרה מזובה, עדיין לא טהרה רק שנפסק הקלוח כמ"ש למעלה (ס' קמ"ו), ומ"ש מזובה ולא מזובה, ונגעה כן דרש גם גבי זב. ונתבאר למעלה (ס' קמז), ובמגלה (דף ח) ובנדה (דף לז) דצריך לימוד בזב וגם בזבה עיי"ש. ומ"ש וספרה לה לעצמה כן דרש גבי זב ג"כ ונתבאר למעלה (ס' קמט):

שתי תרים או שני בני יונה והביאה אותם אל הכהן אל פתח אהל מועד: ל ועשה הכהן את האחד חטאת ואת האחד עלה וכפר עליה הכהן לפני יהוה מזוב טמאתה: מפטיר לא והזרתם את בני ישראל מטמאתם ולא ימתו בטמאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם: לב זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע לטמאה בה: לג והדוה

רש"י

אלו שהא זבה (תו"כ): (לא) והזרתם. אין נזירה אלא פרישה, וכן נזורו אחור (ישעיה א') וכן נזיר אחיו (בראשית מ"ט): ולא ימתו בטמאתם וגו'. הרי הכרת של מטמא מקדש נ קרוי מיתה: (לב) זאת תורת הזב. בעל ראייה אחת ומהו תורתו ואשר תצא ממנו שכבת זרע וגו' הרי הוא כבעל קרי וטמא

שפתי חכמים

לשופים באותן י"א יום או צריכה שבעה ימים נקיים וקרבן: מ דקאיל וז' דוהזרתם דגוטה מביא נו"ן לפנים וכוי כאלו כתיב והנזרתם ובודם דוהזרתם הוא מזר: נ דק"ל על מה דכתיב הכא בטומאה מקדש מיתה דמיתה פירוש הוא נכרת ואין זרעו נכרת לאפוקי כרת הוא חרעו נכרת וכשכתיב בתחלת פרשה תקם טומאה מקדש בכרת הוא. ומתרץ הרי הכרת וכו' והרי מיתה אמר על כלות מיתה בידי שמים ועל פרטוס

התורה והמצוה

קצג שבעת ימים ואחר תטהר כבר התבאר תז"ע (ס' ז') שמ"ש שבעת ימים אין הכרח שיהיו סמוכים ונוכל לומר דאם ראתה בינתים חשת להשלים הספירה אחר שתטהר מראי' זו. לכן הוסיף ואחר תטהר, שכבר באר למעלה (ס' לג וס' ם בארך) שיש הבדל בלשון בין ואחר ובין ואחר כן או ואחרי כן. שלשון אחר מורה תמיד אחר דבר אחד משא"כ אחרי. כן או אחר כן מורה אחרי דברים רבים. ור"ל שיהי' הספירה רצופה כאלו היא דבר א' לא מחולקת שאז הפסר אחר כן שהוא אחר ספירות רבות ולא ילדק מלת אחר, וברייתא זו מובא בנדה (דף לג לז ס"ז). ור"ש סובר שמלת אחר שמורה על הסמיכות בא על סמיכות הזמן שתיכף אחר שספרה מקלת יום הז' תטהר לעסוק בטהרות מד"ת רק שחכמים אסרו מפני שמא תראה ותסתור למפרע:

קצד וביום השמיני תקח לה. הדלוס ביום ולא בלילה וכן הדרוש על תקח לה התבאר גבי זב למעלה (ס' קנג) ומ"ש שתי תורים תלופי תורים וכו' התבאר גבי זב (ס' קנד) ומ"ש במ"ד מנין שהיא טובלת מבע"י התבאר שם (ס' קנה) ומ"ש (במ"ס) עשה הכהן וכו' שיפריעם הכהן וכו' התבאר שם (ס' קנו) עי"ש:

קצה והזרתם את ב"י כבר בארתי בפי' ישעי' (ס' א') שיש הבדל בין מר ובין נסג. שהנוזר פורש מן הדבר מפני פרישות וקדושה שיש בהדבר אם באמת אם לפי דמיונו, כמו נזיר להזיר לה', הוא מפני פרישות. ומ"ש נזורו אחור וימרו מאחרי הוא לפי דמיונו שחושב שיש קדושה בחליל ופורש אלי' לשם פרישות וזה עון גדול יותר. שעז"א ויעל גלוליו על לבו. ולכן דרשו מכאן לפרוש סמוך לוסת שזה מגדר הפרישות, וכן אמר בספרא נשא (פסקא כג). ולקמן (פ' אמור סב), וז"ש אין נזירה אלא הפרשה ר"ל להיות פרושים מן הטומאות:

קצו והזרתם. הזהיר לכהנים (שהוזכר אהרן בראש הענין) להזיר את ב"י מכל הטומאות האמורות בענין שע"י הטומאות הללו יבואו לידי מיתה אם יכנסו למקדש. ומיתה זו היא כרת כמו שפרש"י ודבריו לקוחים מן הספרי (חוקת) ונמצאו עוד שני כריתות בנכנס למקדש בטומאה בפ' חוקת, ונתן הטעם שיתחייבו מיתה כי משכני ושכינתי הוא בתוכם תמיד אעפ"י שהם טמאים:

קצז זאת תורת הזב ואשר תצא וכו' והזב את זובו וכו', לפי הפשט חזר פה התורות וההלכות שהתבארו בפרשה זאת. והם ד' מינים, א] תורת הזב ואשר תצא ממנו ש"ז שהוא הזב הקל הדומה עם רואה קרי, והוא זב בעל ראי' אחת שטובל ואוכל את פסחו לערב. ב] החמור ממנו שהוא והדוה בנדתה והזב שהוא הזב בעל שתי ראיות שהוא במדרגה שוה עם הנדה בטמאה ט"מ והזב צריך עוד ביאת מים חיים, ובזה חמור מן הנדה ובניהם פטורים מן הקרבן. ג] מדרגה חמורה יותר שעז"א והזב את זובו. שם הפעל הגלוה אל הפעל מורה שזב בקביעות והוא זב בעל ג' ראיות. בין לזכר בין לנקבה ששניהם דיניהם שוה שחייבי' בקרבן. הזכר בג' ראיות והנקבה בג' ראיות בג' ימים, ד] עוד מדרגה חמורה יותר בנקבה הנדה ואשה שמטמאה את האיש השוכב אתה וז"ש ולאיש אשר ישכב עם טמאה. זה פסוק

ותיתי יתהון לות כהנא לתרע משכן זמנא: ל ויעביד כהנא ית חד חטאתא וית חד עלתא ויכפר עלה כהנא קדם יי מדוב סאובתה: לא ותפרשון ית בני ישראל מסואבתהון ולא ימותון בסואבתהון בסאביהון ית משכני די ביניהון: לב דא אוריתא דדובנא ודי תפוק מיניה שכבת זרעא לאסתאבא בה: לג ולדסאבתא

ספרא

כשתפסק מזובה. מזובה ולא מזובה ומנגעה, וספרה לה לעצמה:

קצג שבעת ימים יכול בין סמוכים בין מפוזרים ת"ל ואחר תטהר אחר אחר לכולם. (ב) ר"ש אומר אחר תטהר אחר המעשה תטהר כיון שטבלה טהורה להתעסק בטהרות אבל אמרו חכמים לא תעשה כן שלא תבוא לידי ספק:

קצד בשמיני יכול בין ביום ובין בלילה ת"ל ביום ולא בלילה. (ג) תקח לה לעצמה שאם הפרישתן לזיבתה הראשונה לא תביאה לזיבתה שניה. שתי תורים או שני ב"י הלופי תורים ב"י חלופי ב"י תורים ואין הלופיהם עשירית האיפה. (ד) מנין שהיא טובלת מבעוד יום ת"ל והביאה אותם אל הכהן אל פתח א"מ כיצד היא מביאה אותם אל פתח א"מ אא"כ תהיה מעורבת שמש מלמד שהיא טובלת מבעוד יום. (ה) ועשה הכהן את האחד חטאת ואחד עולה שיפרישם הכהן א' לעולה וא' לחטאת. ומנין שאם הפרישתן היא יהי' הפרשה הפרש ת"ל א' לחטאת וא' לעולה והביא אותם אל הכהן:

קצה (ו) והזרתם את ב"י אין נזירה אלא הפרשה וכן הוא אומר וינזרו מאחרי ויעל גלוליו על לבו ואומר נזורו אחור:

קצו (ז) והזרתם את ב"י מטומאתם ה"ז אזהרה ולא ימותו בטומאתם זו עונש. בטמאם את משכני אשר בתוכם אעפ"י שהם טמאים שכינה ביניהם:

קצז (ח) תורת הזב ואשר תצא ממנו ש"ז זה שראה ראיה אחת שהוא כבעלי קרי וטובל ואוכל את פסחו לערב. (ט) והדוה בנדתה והזב זה שראה שתי ראיות שהיא נדה מטמא מו"מ וצריך ביאת מים חיים. ופטור מן הקרבן. תורת הזב והזב את זבו. זה שראה שלש ראיות שהוא זב גמור מטמא מו"מ וצריך ביאת מים חיים וחייב בקרבן. (יוד) תורת הזב ואשר תצא ממנו ש"ז. מה הזוב סותרת בזב אף ש"ז סותרת בזב. אי מה הזוב סותר הכל אף ש"ז תסתר הכל ת"ל לטמאה

התורה והמצוה

הכתוב, שבארתיו (במשנה ח' וט'), אולם שלא הדברים בכלל מיותרים ומה מלמדנו בסדר זה לדינא. וכבר בארנו בפ' נו (ס' כד) שכ"מ שאומר זאת תורת בא להכניס דברים רבים תחת תורה אחת יכללים מיוחדים, וע"ז דרש (מן משנה יוד והלאה) הדרושים המקובלים בזה, שמ"ש זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו ש"ז בא להשוותם זל"ז. שהרואה קרי י"ל דימוי להזב שסותר בזיבה. ואמנם מ"ש לטמאה בה יש בה זרות. שכבר שמנו חק (בסדר ויקרא ס' טו) שכ"מ שנז' שם ופעל טומאה לא נז' אחריו שימוש הב' רק אם הוא טומאה שהוא הסך הקדושה. לא אם הוא טומאה ממש, וכ"מ שנז' על טומאה שימוש הב' יש בו דרוש כמש"ש, ודרש שיאמר שש"ז אינו סותר רק לפי טומאתה המיוחד בה שאינו אלא יום א' כן אינו סותר רק יום א' לא כל ימי הספירה כמו הזב. וכבר בארנו בפ' נו (ס' כג) בתורה אור שכ"מ שיאמר זאת תורת בא למעט רק תורה זאת לא זולתה ובא למעט שרק ש"ז סותר לא מי רגלים וז"ש מ"א, ואמר (במשנה י"ב) שמ"ש והדוה בנדתה אינו כפי חוקי הלשון. כי שם דוה מורה על זיבת הדם או החולי שי"ל מהגרת דם הנדות. ושם נדה מורה על הריחוק על שהיא מופרשת מבעלה, ואחר שהדוה והגרת הדם היא סיבת הנדה והריחוק הי"ל והנדה בדוותה. וע"כ פי' בדרך הדרוש, שר"ל שהדוה תהי' בנדתה ר"ל שתשאר בריחוקה עד שתטבול. וזקנים הראשונים היו אומרי' שגם לא תתקשט. ור"ע למד שבזה תתגנה על בעלה ודרכיה דרכי נועם. רק שתשאר מרוחק לענין איסור תשמיש. ומובא בשבת (דף ס"ד) ויען שבנדה לא נז' שבילה למדוה מפה. ואמר (במשנה יג) שמ"ש והזב את זובו בא להקיש הזיבה אל הזוב שתטמא במשא כמוהו, ומובא בנזיר (דף סו) נדה (דף כח לד) והוא כרבנן למעלה (ס' ק"ט), ומ"ש לזכר ולנקבה, בא לרבות את המצורע. ר"ל כי בזב ובזבה מחולקים הזכר מן הנקבה בדיניהם הזב מטמא בלובן ובראיות והנקבה מטמאה באודם ובימים. לכן אומר שדינים אלה שייכים גם בדבר שהזכר והנקבה שוים בו שהוא המצורע שנז' בפ' שקודמת שמעינותיו ומעינותיה שוים בטומאה, והנה בנדה (דף לה ע"ב) אמר לזכר לרבות מצורע ולנקבה לרבות מצורעת למעינותיהם ומקשה אלימא לאחר מעינותיה מזכר נפקא אלא לטמא דם טהרה שלה

בְּנִדָּתָהּ וְהַזָּב אֶת־זוֹבוֹ לַזָּכָר וְלַנְּקֵבָה וּלְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עִם־טְמֵאָה׃ פ פ פ

מפטירין במלכים ב' סי' ז'

טז א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְּנֵי אַהֲרֹן בְּקָרְבָתָם לִפְנֵי־יְהוָה וַיָּמֻתוּ׃ ב וַיֹּאמֶר יְהוָה

בעל הטורים

בפרשה זבה זובו נגד י"א יום שבין נדה לנדה: (לג) ולאיש ג' במסורה הכא ואידך (יחזקאל מ') ולאיש שתים מכסות לשנים (ישעיה ו') ולאיש השה בן שאול (כי הם ב' תיבות) ולאיש אשר ישכב יש לו להתבייש כדכתי' ולאיש בושת וכילד יעשה כמו שמצינו גבי אליעזר שהיה מגלה טפח ומכסה טפחיים ודומה כמו שכפאתו שד וזהו ולאיש שתים מכסות:

(א) **אחרי** מות כתיב לעיל ולאיש אשר ישכב עם טמאה וסמיך ליה אחרי מות רמז למה שאמרו השמש עם הטהורה ופירשה נדה התחתון לא יפרוש באבר חי אלא ימתין עד שימות האבר ויפרוש. ועוד כתיב לעיל זאת תורת וסמיך ליה אחרי מות מלמד שמתו על שהורו הלכה בפני רבן. ועוד כתיב לעיל משכני אשר בתוכם וסמיך ליה אחרי מות רמז למה שנאמר בקרבי אקדש. וסמך פרשת יום הכפורים לפרשת נדה לומר מה נדה תשב ז' ימים קודם שתטהר אף ביוה"כ מפרישין הכהן ז' ימים קודם שיכנס לפנים: (ב) ויאמר ה' אל משה והלא כבר נאמר וידבר אלא הדבור הא' נאמר

רש"י

טומאה ערב: (לג) והזב את זובו. בעל שתי ראיות ובעל שלש ראיות שתורתן מפורשת למעלה: (א) **וידבר** ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן וגו'. מה ת"ל (ס"א אין אנו יודעים מה נאמר לו בדבור ראשון) היה ר' אלעזר בן עזריה מושלו משל לחולה שנכנס אצלו רופא אמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב בא אחר ואמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כדרך שמת פלוני. זה זרזו יותר מן הראשון לכך נאמר אחרי מות שני בני אהרן (תוספת רש"י בטחב, כל מקום תיקר ומוציא זיעה כגון מחילה שתחת קרקע מוקפת גדר אבנים וקורין קלינ"ס ע"כ): (ב) ויאמר ה' אל

שפתי חכמים

ג"כ: ה דק"ל דהא מדמה ליה הזב לבעל קרי להודיע שטומאתו אינו אלא כבעל קרי שהוא טומאת ערב ואח"כ כתיב והדוה בנדתה וגו' שמדמה אותו לנדה שהיא מטמאה טומאה חמורה ועל זה פי' שזה קאי על בעל שתי ראיות שהם מטמאין טומאה חמורה כמו שמפורש לעיל והבעל שתי ראיות הוא הקיש לנדה שאינה מביאה קרבן ומדהזכיר הכתוב ג' זיבות מורה על בעל ג' ראיות מביא ג"כ קרבן כמו שמפורש לעיל בפרשה: **חסלת פרשת מצורע**

א **ופי'** טחב כל מקום שהוא מקרר ומלחלח וישנו במקראות כן הוא דקשה לרש"י מה צריך לכתוב וידבר ה' אל משה לא היה לו לכתוב רק ויהי אחרי מות וגו' ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן. או היה לו לכתוב וידבר ה' אל משה אחרי מות וגו' דבר אל אהרן וגו' למה צריך לכתוב ויאמר ה' אל משה וגו' ועל זה פירש רש"י מה ת"ל כו'. ומביא עליו משל דרבי אלעזר וכו'. כלומר כך הוא פירוש הקרא דומיא דמשל זה וכו'. א"כ השני זירזו יותר מהראשון ופירושו דקרא נמי כן הוא מה דכתיב וידבר ה' אל משה וגו' הוא לומר שלא יאמר משה לאהרן רק שלא יבא אל הקודש מבית לפרוכת ולא יזכיר לו מיתה כדרך שמתו בניו ואחר כך כתיב אחרי מות וגו' ויאמר ה' אל משה וגו' כלומר אחר הקדוש ברוך הוא ואמר למשה שיאמר לאהרן דבור אחר להזכיר אותו פעם שנית שלא יבא למקדש ולהזכיר לו נמי מיתה כדכתיב אחרי מות שני בני אהרן וגו' ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן וגו' ולא ימות כלומר אם לא תבא אל המקדש לא תמות כדרך שמתו בניך אבל אם תבא אל המקדש כמו בניך תמות ג"כ כמו הם. והרא"ם גורס ברש"י גרסא

התורה והמצוה

ר"ל מצורעת יולדת. וז"ש בספרא ולנקבה לרבות את היולדת הי' מצורעת יולדת. ור"י בנו של ריב"ק אומר שצריך לזכר ולנקבה מפני שכתוב בתחלת הפ' איש איש ומשמע רק איש גדול. (ולפ"ד כן בכ"מ שכתוב בפ' ואיש ואשה נאמר רק גדול וגדולה שהוא לא ה"ל מה שדרש (למעלה סק"ג) שכפל איש איש מורה על הכללות כי ה"ל דברה תורה כלשון ב"א לכפול השם לנחות הלשון) ולכן באר פה שהדין נוהג לזכר ולנקבה. אף קטנים. ומ"ש לאיש אשר ישכב עם טמאה נדבה שומרת י"ה כנגד יום שמטמאה את בועלה. שלכן אמר למעלה טמאה היא, וכמ"ש למעלה (ס' קג):

א **אחרי מות שני בני אהרן** מ"ש שני בפ' אהרן מספר שני מיותר שכבר ידענו (בפ' שמיני) ששני בניו מתו ולא יותר. והשיבו חז"ל לפי שנאמר ויקחו ב"א נדב ואביהוא איש מחתתו. ומה נדרש בספרא מ"ש בני אהרן ומ"ש בנ"א ומ"ש איש מחתתו כפי מ"ש פה וכמו שהתבאר טעם הדרושים האלה ויסודם בלשון העברי בפי' (שם ס' לג). שהוסדו דרושיהם אלה על שלשה יסודות נאמני' עי"ש. אמנם מ"ש פה שני ב"א מספר שני דרש על השוי. שיתבאר לקמן (ס' יז) באורך שיש הבדל בין שני שנים, שכ"מ שאומר שני בצורת הסמיכות מורה על שווי הנמנים. כמ"ש שני השעירים שיהיו שוים ומאמר שם שלחים מעלמו עשה שהיו שוים בתשלום. נאמר פה שני בני אהרן שהיו שוים במיתתם:

בריחוקה ולדדאיב ית דוביה לדכר ולנוקבא ולגבר די ישכוב עם מסאבתא :

א ומליל יי עם משה בתר דמיתו תרין בני אהרן בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם יי ומיתו : ב ואמר יי למשה מליל עם אהרן אחוך ולא יהי עליל בכל עדן לקודשא

ספרא

בה אין לה אלא יום אחד. (יא) יכול אף ימי תלים יהיו סותרים בזב ת"ל זאת. (יב) והדוה בנדתה זקנים הראשונים היו אומרים הדוה בנדתה לא תכחול ולא תפקוס עד שתבא במים עד שבא ר"ע ולמד. נכנס הדבר לידי איבה והוא מבקש לגרשה. הא מה אני מקיים והדוה בנדתה תהא בנדתה עד שתבא במים. (יג) והזב את זובו אחרים אומרים מה הזב מטמא במשא אף הזוב מטמא במשא. לזכר לרבות את המצורע ולנקבה לרבות את היולדת. ר' בנו של ריב"ק אומר הרי הוא אומר והזב את זובו לזכר כל שהוא זכר בין גדול בין קטן ולנקבה כ"ש נקבה בין גדולה בין קטנה. ולאיש אשר ישכב עם טמאה להביא את הבא על שומרת יום כנגד יום :

(פרשה א) **א** (א) וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן

מה ת"ל לפי שנאמר ויקחו שני בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו. בני אהרן לא נטלו עצה מאהרן. נדב ואביהוא לא נטלו עצה ממשה. איש מחתתו איש איש מעצמו עשה. לא נטלו עצה זה מזה. מנין שבשם שעבירת שניהם שוה כך מיתת שניהם שוה ת"ל אחרי מות שני בני אהרן : **ב** (ב) בקרבתם לפני ה' וימתו. ריה"ג אומר על הקריבה מתו ולא מתו על ההקרבה רע"א כתוב א"א בקרבתם לפני ה' וימותו וכתוב א' אומר ויקריבו לפני ה' אש זרה. הכריע בהקריבם אש זרה לפני ה' הוי על ההקרבה מתו ולא מתו על הקריבה. ראב"ע אומר כדאי הקרבה לעצמה וכדאי קריבה לעצמה :

ג (ג) ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל

התורה והמצוה

ב **בקרבתם לפני ה' וימותו** כבר הרחבנו הדיבור בסדר ויקרא (ס' ג) והודענו ההבדלים שבין לשון דיבור ובין לשון אמירה, וכתבנו שם שני הבדלים בין דבור ואמירה, א] שהדיבור הוא ענין כולל, וכשאמר וידבר ה' אל משה ר"ל שדבר עמו איזה דבור. וכמ"ש ויאמר אליו בא לפרש פרטי הדברים מה שאמר. ר"ל וזאת וזאת אמר. ב] הדבור יבא לפעמים על הדיבור שהוא ארוך כדרך הדורש ומבאר טעמי הדברים באורך ואמירה יציין אמירה פרטית. ופה כתוב וידבר ה' אל משה אחרי מות שני ב"א ויאמר ה' אל משה, ודעת ריה"ג שמני ב"א מתו בשביל שקרבו לפני ולפנים והוא כדעת התוספתא בפ' שמיני (ס' כד) שלא הכניסו אש זרה. רק שקרבו בשמחה רבה יותר ממחיצתם וזה הודיע ה' למשה. וא"ל שלכן ידבר אל אהרן שלא יבא בכל עת אל הקדש, ולפ"ז מ"ש וידבר ה' אל משה הוא שדיבר עמו דיבור ארוך והודיעו טעם מיתת בני אהרן שהיה בקרבתם לפני ה', ומזה ויאמר ה' אל משה האמירה הפרטית שידבר אל אהרן ואל יבא בכל עת וכהבדל הב' שבין דיבור ואמירה. ור"ע הולך לשטתו דס"ל בספרא שם שנטלו את מבין הכירים והיה אש זרה, ולדעתו מ"ש בקרבתם לפני ה' הב' הוא ב' הזמן ור"ל בעת קרבהם אז דיבר אליו הדיבור הזה, (והוא כמ"ש הרמב"ן שכל התורה נאמרה על הסדר ובמקומות שבהם יאחר המוקדם, יפרש בו, כמ"ש בספר ויקרא וידבר ה' אל משה בהר סיני. ובפ' במדבר ויהי ביום כלות משה), (וזה כהבדל הראשון שבין דיבור ואמירה שמ"ש וידבר מודיע שדיבר עמו איזה דיבור בעת פלוני וכמ"ש ויאמר בא לבאר מה שאמר לו). וראיית ר"ע ממ"ש (במדבר ג') בהקריבם אש זרה לפני ה', וזה בנוי על היסוד המוסד אצלינו בכל הספר שדרך בעל הלשון להקדים את העקר במאמר ולאחר את הטפל. ולפ"ז יש הבדל בין מ"ש בפ' שמיני ויקריבו לפני ה' אש זרה שהקדים מלת לפני ה' ומשמע שהוא העיקר, מה שהקריבו לפני ה' דהיינו הקריבה, אבל במ"ש בפ' במדבר בהקריבם אש זרה לפני ה' שהקדים אש זרה במאמרו מבואר שזה הי' עיקר החטא, לא הקריבה לפני ה' ולכן כתוב זה מכריע, ודעת ראב"ע שעל כל אחד משני הענינים נתחייבו מיתה שכל א' כדי לעצמו ולכן במק"א הקדים לפני ה' להם אש ובמק"א הקדים אש זרה לפני ה', וכיון שגם מפני הקריבה מהו הודיע לו כאן שמפני חטא זה מהו להזהיר את אהרן וזה טעם הדיבור וכדברי ריה"ג, ובילקט גרים בדברי ר"ע ולא מתו על הקריבה בעצמה, ולפ"ז ההכרעה היא שמתו מפני שתיקן לא מפני הקריבה בעצמה, ולראב"ע נתחייבו מיתה על כ"א בפ"ע, והלך לשטתו שכן דרש (בס' שאח"ז) שהזהירו על הקריבה שלא ימות כדרך שמתו בניו, והוא גי' נכונה שלפ"ז לר"ע היא הכרעה גמורה כמ"ש הז"ל :

ג ויאמר ה' אל משה כבר הזכרנו (בס' הקודם) שיש מ"ש וידבר אל משה. ולא ידענו מה היה

אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאַל־יָבֹא בְכָל־עֵת אֶל־הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֶל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָאָרֹן

רש"י

משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא. שלא ימות כדרך שמתו בניו: ולא ימות. שאם בא ב הוא מת: כי בענן אראה. כי תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני ג ולפי שגלוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבא, זהו

שפתי חכמים

גרסא אחרת ע"ש: ב סולך לפרש זה דלפי' רש"י הם משל משני רופאים ושני הוסירו יותר שלא תמות כדרך שמת וכו' ובקרא לא כתיב כי אם ולא ימות ולא כתיב שאם בא ימות אבל באל יבא ולא ימות משמע כדרך שלא באו בניו ולא מתו. לכך פירש שבמל' ולא ימות מרומז כגון שאם בא ימות כי מכלל לאו אתה שומע הן: ג ולפי זה יהיה כי טעם אלמעלה לסיבת תיבה למי שנכנס אל הקודש ומלת כי תמצא בלשון דהא ככל כי שבמקרא ויהי' פירוש של בענן ענן ממש ומה שהוסיף לפרש תמיד אני נראה מפני שמלת אראה הוא ל' עתיד ומפרש מלת אראה

התורה והמצוה

הדיבור. וכבר אמר רהב"ע שבני אהרן מתו גם על הקריבה ושזה דבר אליו באהרך וכנ"ל. ופה בא לבאר דבריו בפרסות עפ"י משל, שהרופא המזהיר את החולה מאויר ההזכלה בג' אופנים, א] יזהיר סתם, ב] יזהיר ויודיע המסובב אם לא ישמע לאזהרתו שימות, ג] יזהיר ויברר דבריו עפ"י בחינה ונסיון שדבר זה סבבה המות לחולה פלוני. (כן גרס הרהב"ד והרא"מ שמצייר בג' רופאים וכ"ת ממ"ש יותר מכולם שלשון כולם לא יצדק על שניס, וז"ש בספרא לכך נאמר דבר אל אהרן ואל יבא בכל עת, וזו אזהרת הרופא הא', ואם בא מת הוא שנאמר ואל יבא ולא ימות וזו אזהרת הרופא הב', הא אם בא מת הוא כאשר מתו בניו וזו אזהרת הרופא הג'), ומ"ש לכך נאמר אחרי מות שני ב"א ויאמר ה' אל משה, ר"ל שזה מן ההזהרה שיזהירנו, וממעט זה בא ג"כ כפל דבור ואמירה כמ"ש בס' הקודש לרהב"ע:

ד ור' ישמעאל בא ג"כ לפרש מה שכפל וידבר ה' ויאמר ה' והולך לשפתו שס"ל דשתויי יין נכנסו (כמ"ש במד' ויקרא בפס ר"י) ולכן נסמך שם פרשה שתויי יין, ושם כתוב וידבר ה' אל אהרן וכבר בארנו (ויקרא ס' ד) שלשון דיבור לא נמצא אלל שום נביא רק אלל משה לבדו שהי' נביא תורה, ולכן כ"מ שכתב וידבר ה' אל אהרן פי' שדבר אליו ע"י משה, וכמש"ש. שי"ג דברות נאמרו למשה ולאהרן וכנגדו י"ג מעוטים, ולכן הודיע פה שנם עוד דיבור כיוצא בו שדיבר אל אהרן אחרי מות בניו להזהירו על ביאת הקדש הי' ע"י משה. וז"ש וידבר ה' אל משה בקרבתם. והב' הוא ב' הזמן שבעת קרבתם אז לא עם אהרן דיבר רק עם משה, וכבר בארנו (ויקרא ס' גימל) שזה א' מן ההבדלים בין דיבור ואמירה שאם ירצה לומר שדיבור הנז' כבר דיבר עם פלוני ולא פי' מהות הדיבור יציינו בלשון דיבור ובזה רמז ג"כ שה' דיבר עם משה בעת קרבתם עוד דיבור זולת זה שהיא פרשת שתויי יין. וגם אמירה דפה שיזהיר אותו על ביאת הקדש, וז"ש כיון ששני הדבורים נאמרו זה על זה ר"ל בפעם א', נלמד מן הפתוח שגם הכתוב מדבר באופן זה שדיבר אל אהרן באמצעות משה:

ה דבר אל אהרן אחיך. תואר אחיך מיותר. ופי' חז"ל שאמר לו הגם שאהרן הוא אחיך ואתה בלתי מנוע בכל יבא בכ"ז הוא אל יבא. וכ"ש בני אהרן שאין אתה אחיהם שמוזהרים בבל יבואו, וא"כ עקר הכוונה לרבות את הבנים שלא יבואו, וז"ש אחיך בכל יבא ואין משה בבל יבא ר"ל הגם שאין משה בלא יבא אחיך בבל יבא. וכ"ש בנים שלא יבואו, אמנם י"ל ג"כ בהפך, כי מצאנו לפעמים שגם אהרן לא בא בדוקא כמו ונתתם ממנו תרומת ה' לאהרן הכהן, שפי' לכל כהן, וכן מ"ש והובא אל אהרן הכהן וכל כהן רואה את הנגעים, וע"כ כדי שלא נטעה שמ"ש דבר אל אהרן ואל יבא. פי' שכל כהן לא יבא. וממעט שפי' ר"א שיש לומר ע"י ק"ו דמה מי שנצטוה לבא נצטוה שלא לבא כ"ש כהן אחר שלא נצטוה לבא שמצוה שלא יבא, וע"י סברה זאת יש לטעות שכל כהן לא יבא ולכן אמר דבר אל אהרן אחיך ללמד שאזהרה זאת הוא רק לאהרן אחי משה לא לבניו. ודוחה את הק"ו הזה דהא ראינו שבע"מ שלא נצטוו לבא לא הוזהרו ג"כ על ביאת שתויי יין. וא"כ מן הסברה נאמר בהפך שכהן אחר אין מוזהר, וא"כ אחיך למעטם. וע"כ מ"ש אחיך. הוא כמ"ש תחלה שהגם שהוא אחי משה שהוא לא נצטוה בבל יבא בכ"ז לא יבא, וכ"ש בני אהרן שאינם אחי משה שלא יבואו ובא לרבות את הבנים:

ו ואל יבא בבל עת אל הקדש אם הי' הכוונה שלא יבא בכל ימות השנה הול"ל ואל יבא בכל יום, כי יש הבדל בין עת ובין יום, שמלת עת נאמר על כל חלק מן הזמן וכמ"ש במ"ד יש עת לשעה יש עת ליום יש עת לשנה יש עת לי"ב שנה יש עת לשבעים שנה ויש עת לעולם, כי מצאנו כמה עתים ביום אחד, לעת ערב (ראשי' ח'), לעת בוא השמש (יהושע יוד), מהבקר עד עת מועד (ש"ב כ"ד), בעת להריק (ירמי' כ'), בעת מנחת ערב (דניאל ט) ואלאטהו על עשי השנה, עת הזמיר (ש"ה ב'), בעת פקיד

מִנּוֹ לְפָרוּכְתָּא לָקֳדָם כַּפּוּרְתָּא דְּעַל אֲרוֹנָא וְלָא יְמוּת אֲרֵי בַּעֲנָנָא אֲנָא מִתְגְּלֵי עַל

ספרא

ואל יבא בכל עת ואין אנו יודעים מה נאמר לו בדיבור הראשון. היה ראב"ע משלו משל למה הדבר דומה לחולה שנכנס אצל הרופא. אומר לו אל תשתה צונן ואל תשכב בטחב [בא אחר וא"ל אל תשתה צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות]. בא אחר וא"ל אל תשתה צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כדרך שמת פלוני וזה זרזו יותר מכולם. לכך נאמר ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת. (ד) ואם בא מת הוא שנאמר ואל יבוא ולא ימות. הא אם בא מת הוא כדרך שמתו בניו. לכך נאמר אחרי מות שני בני אהרן ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת: ד (ה) משום ר' ישמעאל אמרו. הואיל ונאמרו שני דברות זה בצד זה א' פתוח וא' סתום. ילמד פתוח על הסתום מה פתוח דיבר ביד משה שיאמר לאהרן על ביאת הקדש אף סתום דבר ביד משה שיאמר לאהרן על ביאת הקדש ואיזה זה דיבור של יין ושל שכר שנאמר ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה' וידבר ה' אל אהרן לאמר יין ושכר אל תשת: ה (ו) אחיך באל יבא יאין משה באל יבא. או אחיך באל יבא יאין הבנים בלא יבא. אמר ר"א ודין הוא. ומה מי שנצטוה לבא נצטוה שלא לבא מי שלא נצטוה לבא א"ד שנצטוה שלא לבא, תמימים יוכיחו שנצטוו לבא אל אהל מועד ונצטוו שלא לבא שתויי יין ושכר. (ז) אבל בע"מ שלא נצטוו לבא לא נצטוו שלא לבא שתויי יין ושכר. אף כאן המצווה נצטווה. ת"ל דבר אל אהרן אחיך שאין ת"ל אחיך ומה ת"ל אחיך לרבות את הבנים: ו (ח) ואל יבא בכל עת זה יוהכ"פ. אל הקדש לרבות שאר ימות השנה. אר"א ודין הוא. ומה על יום שנצטווה לבא נצטווה שלא לבא. על יום שלא נצטווה לבא א"ד שנצטווה שלא לבא. ישראל יוכיחו שנצטוו לבא ברגלים ונצטוו לבא שלא ריקנים. (ט) אבל בשאר ימות השנה שלא נצטוו לבא לא נצטוו לבא שלא ריקנים אף כאן על יום שנצטווה נצטווה ת"ל אל הקדש לרבות שאר ימות השנה: ז (י) מבית לפרוכת להזהיר על כל הבית. יכול על כל הבית במיתה ת"ל אל פני הכפורת אשר על הארון ולא ימות.

התורה והמצוה

(ירמי' כ'), בעת מלקוש (זכרי' יוד), לעת תשובת השנה, לעת צאת המלכים (דה"א כ'), ומלאכתו על הזמן הכולל עת קץ (דניאל י"א), בעת אביא אתכם ובעת קבצי אתכם (צפני' ג'), וכרבה ואתחנן (פ"ב) יענך ה' ביום צרה משל למלך וכו' דוד אמר יעשה לו כבלים של י"ב ליטרין שנאמר יענך ה' ביום צרה כשם שהיום י"ב שעות אמר ירמי' אין בה כח לסבול י"ב שעות אלא יעשה להם כבלים של ליטרא אחת שנאמר ועת צרה היא ליעקב, וא"כ אם הי' האזהרה שלא יבא בכל יום מימי השנה הו"ל ואל יבא בכל יום, כמו בכל יום אברכך, לשלמי נדרי יום יום, בכל יום ויום מרדכי מתהלך, ומוכרח שכולל גם העתים המיוחדים ביום ההוא שהותר לו, דהיינו שגם ביוהכ"פ לא יבא בכל עת ועת מעתי היום רק בעתים הפרטים שיבאר בפרשה, וז"ש ואל יבא בכל עת זה יוהכ"פ. והנה אם לא היה אומר רק ואל יבא בכל עת מבית לפרוכת היה מדבר רק ביוהכ"פ לבד, כי עתות של שאר ימות השנה א"צ לשלול אחר שלא ימצא בהם שום עת שהותר לכנס מבית לפרוכת, ומפורש אמר בסוף הפרשה שמדבר מיוהכ"פ דוקא כמ"ש והיתה זאת לכם לחוקת עולם בחדש השביעי בעשור לחדש, אבל אחר שאמר ואל יבא בכל עת אל הקדש שהוא ההיכל, ולהיכל יש עת מוגבל שמותר לכנס בכל ימות השנה כגון לעבודה ולהשתחוות, ועת שאסור לכנס כגון שלא לעבודה והשתחוי' כמ"ש הרמב"ם (פ"ג מה' ביאת המקדש), א"כ במ"ש ואל יבא בכל עת כולל גם עתי שאר ימות השנה ג"כ שלא יכנס בהם בכל עת אל ההיכל ולפנים, וז"ש אל הקדש לרבות שאר ימות השנה, ר"ל שאחר שאמר אל הקדש, מבואר שכולל במ"ש ואל יבא בכל עת בין בכל עתי יוהכ"פ הבלתי מוגבלים בין בכל עתי שאר ימות השנה הבלתי מוגבלים, (ור"א הק' הלא זה נלמד מק"ו מיוהכ"פ שנצטוו לבא ואעפי"כ הוזהרו על יתר עתי היום וכ"ש בשאר ימות השנה שאין חיוב לבא שנזהרו, ומשיב ישראל יוכיחו שרק ברגלים שנצטוו לבא הוזהרו בלאו דלא יראו פני ריקם ואין לאו זה נוהג בשאר ימות השנה):

ז **אל הקדש מבית לפרוכת אל פני הכפורת.** אל הקדש כולל כל ההיכל. ובית לפרוכת הוא הדביר. ופני הכפורת הוא לפני הארון. הנה אם הזהיר על כולם במיתה הי' די לאמור אל הקדש. על כן אמרו רבנן (במנחות דף כז) שמ"ש אל יבא אל הקדש הוא אזהרה לבד. ומבית לפרוכת ואל פני הכפורת בלא ימות, ודעת ר"י שמבית לפרוכת מוסב למעלה וגם הוא רק באזהרה, ואל פני הכפורת בלבד הוא בלא ימות, (ובעל הטעמים שנקד האתנח על מלת לפרוכת נראה שהיה דעתו כר' יהודה)

וְלֹא יָמוּת כִּי בֶּעָנָן אֵרָאֶה עַל־הַכַּפֹּרֶת׃ ג בְּזֹאת יָבֹא אַהֲרֹן אֶל־הַקֹּדֶשׁ בְּפַר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה׃ ד כְּתֹנֶת־

בעל הטורים

לו מתחם פרה. שנה היה לריכה פריחה ד' ימים קודם. אחרי מות שני ר"ת בגימטריא פרה אדומה: (ג) בזאת עולה ת"י רשו

רש"י

פשוטו. ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטרת ד ביום הכפורים: (ג) בזאת. גימטריא שלו ת"י ה רמז לבית ראשון: בזאת יבא אהרן וגו'. ואף זו לא בכל עת כ"א ביוה"כ ו כמו שמפורש בסוף הפרשה בחדש

שפתי חכמים

הראה אני נראה שהוא בינוני שאין סגה שמיתה שיראה לעתיד: ד ולפירוש רבותינו משמע כי דהכא בלשון אלא. כלומר אל יבא אל הקדש אלא בענן הקטרת ביה"כ כי ענן בקטרה דומה לענן ולאפוקי פי' עמוד הענן דלעיל שפירש שהשכינה שורה בו ולא שיכוין רש"י בפירוש זה שיבא עם ענן הקטרת מבחוץ שזה הוא דעת צדוקים אלא לאפוקי ממה שפירש תחלה שהוא הענן שהשכינה שורה בו. ומה שפירש"י ביה"כ בסמוך מפ' רש"י בעצמו דכולה פרשה זו משתעי ביה"כ: ה דק"ל למה צריך למכתב בזאת אין לומר דקאי אקרבנות שמפורש אח"כ דאם כן הל"ל באלו יבא אהרן לשון רבים דהא שני קרבנות היו. ועוד זאת לשון נקבה והקרבנות המפורשים אח"כ זכרים הן, או לא הל"ל לגמרי בזאת אלא הל"ל כי בענן אראה על הכפורת ובפר בן בקר לחטאת יבא אהרן וגו' אלא לרמז כמה שנים עמד בית ראשון וא"ת וכי בבית ראשון לבד היו כהנים גדולים הא אף בבית שני היו כהנים גדולים, וי"ל דלהכי פי' של קרא גימטרי' של בזאת שנים יהיו כהנים דוגמא דאהרן שהיו מושחין אותן בשמן המשחה אבל אחר בית ראשון לא נמצאו שהיו מושחין אותן בשמן המשחה דומיא דאהרן משום דבסוף עמידת בית הראשון נגנז שמן המשחה מיאשיהו ואילך כדפי' רש"י לקמן: ו ואע"פ שכבר פי' לעיל גבי אראה שהיה ביה"כ דלא תימא דקרא בענן לבדו אל יבא אלא ביה"כ אבל בהבאת פר לחטאת ואיל לעולה אפי' בשאר ימות השנה יבא לסיכך פי' כאן ואף זו לא בכל עת

התורה והמצוה

ופס אומר דרבנן ישיבו על שטת ר"י שא"כ לכתב אל הקדש לבד ולא צריך תבית לפרוכת שהוא כ"ש מן ההיכל, ור"י משיב דאז נטעה שפי' אל הקדש הוא בדביר, לכן כתב מבית לפרוכת לגלות שאל הקדש הוא כל ההיכל, וזה כוונת הספרא שסתמא כר' יהודה, מבית לפרוכת להזהיר על כל הבית, ר"ל שהלא מבית לפרוכת מיותר שהוא כ"ש מן אל הקדש. ומשיב שמ"ש מבית לפרוכת בא ללמד שפי' אל הקדש הוא כל הבית ר"ל ההיכל, שאם לא יכתב מבית לפרוכת נאמר שאל הקדש הוא הדביר, וכן פי' בסמ"ג (לאוין שג). והנה דעת רבנן מיוסד על הכלל המבואר אצלינו תמיד שדרך הכתובים לדבר בדרך לא זו אף זו, שדבר שהוא הידוע יותר יכתב מאוחר וכמ"ש (סדר ויקרא ס' שיב בכלל הא'), וא"כ אם אי' כדברי ר' יהודה, הי' צ"ל בהפך ואל יבא מבית לפרוכת אל הקדש ובזה יוסיף לבותא שגם אל הקדש שהוא ההיכל לא יבא, ומוכיח שהראשון רק באזהרה, (ודוגמא לזה לקמן ה' על ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ עיי"ש). אך זה לרבנן דכל ההיכל אקרי קדש, אבל ר"י שמשיב דאם לא יכתב מבית לפרוכת נטעה מאי קדש מבית לפרוכת. וא"כ לדידיה כתוב מבית לפרוכת ללמד פי' של שם קדש שהוא כל ההיכל, היה לו כלל אחר, שכ"מ שכתוב קל וחמור משום בא זה ולימד על זה, יכתב השם המלמד מאוחר, כמו תושב ושכיר לא יאכל בו, שבא שכיר ללמד על תושב (כמ"ש ביבמות דף ע' וקדושין דף ד'). וכן ויצאה חנם אין כסף, שבא אין כסף שמורה לימי בגרות ללמד על ויצאה חנם, וכן אל הקדש פנימה שבא פנימה ללמד על אל הקדש כמ"ש בזבחים (דף פב) בכל אלה כתוב המלמד מאוחר אע"ג שהשם הקודם הוא אידוש יותר והשם המלמד הוא כ"ש משם הקודם, וה"ה שמטעם זה הוצרך לכתוב מבית לפרוכת מאוחר לשטתו, וגם ר' יהודה השיב על שטת הכמים דלכתב מבית לפרוכת ולא בעי אל פני הכפורת, והשיבתו מכוונה ג"כ על היסוד הנז', שדבר שהוא אידוש יותר צ"ל מאוחר ולא מוקדם, וחכמים השיבו שמ"ש אל פני הכפורת בא להורות מקום הביאה המוזהרת שהוא אם נכנס אל פני הכפורת היינו בפתח שבמזרח לא אם נכנס מן הצד, ועיי' ברמב"ם (פ"ג מה' ביאת מקדש) והארכתי בזה בחדושי:

ח אל הכפורת אשר על הארון הנה הכתוב יזכיר תמיד את הכפורת בסתם, ולמה הוסיף פה אשר על הארון, וכן לקמן הוסיף אשר על העדות, והכלל מוסד אצלינו שהשם הנודע בעצמו לא יזכיר אצלו סימן אחר להכירו. פי' חז"ל, מפני שדרך ארונות להיות להם כיסוי של עץ ועליו כפורת שוי וארוג, וכן דרך לפרוס איזה מפה על דברים יקרים הנתונים בארון, כמו שפורסים על הס"ת, וה"א שכן היה בארון, לכן אמר פה הכפורת אשר על הארון להורות שלא היה כיסוי של עץ עליו רק הכפורת לבד, ואמר אח"כ את הכפורת אשר על העדות להורות שלא היה מפה פרוסה על העדות בפנים:

ט כי בענן אראה על הכפורת. פרש"י לפי שאני נראה שם עם עמוד ענני ולפי שגילוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבא זה פשוטו ומדרשו שלא יבא כי אם בענן הקטורת ביוהכ"פ, והנה יקשה אחר שלא הוזהרו על ביאת הקדש עד אחר מיתת ב"א איך מתו בלא אזהרה, בפרט להאומרים שחיסרו מעלה עשן. וכבר בארנו (בס' ג') שבכתובים האלה קשה מה שכפל וידבר ה' אל משה ויאמר ה' אל

בֵּית כַּפּוּרְתָּא: ג בְּדָא יְהֵי עָלֵיל אַהֲרֹן לְקוּדְשָׁא בְּתוֹר בַּר תּוֹרָא לְחַטָּאתָא וּדְכַר

ספרא

הא כיצד אל פני הכפורת במיתה ושאר כל הבית באזהרה: ח (יא) אל פני הכפורת אשר על הארון מה ת"ל. לפי שנאמר כפורת יכול יהי כיסוי לארון ת"ל כפורת [אשר על הארון] כפורת לארון ואין כיסוי לארון. (יב) יכול לא יהא כיסוי לארון אבל יהיה דבר חוצץ בין כפורת לעדות ת"ל וכסה ענן הקטורת את הכפורת אשר על העדות הא אין דבר חוצץ בין כפורת לעדות. ט (יג) ולא ימות הרי זה עונש. כי בענן אראה על הכפורת ה"ז אזהרה. וא"ר"א יכול עונש ואזהרה נאמרו קודם למיתת שני בני אהרן ת"ל אחרי מות שני בני אהרן. יכול שניהם נאמרו לאחר מיתת ב"א ת"ל כי בענן אראה על הכפורת הא כיצד אזהרה נאמר קודם למיתת שני ב"א ועונש נאמר לאחר מות שני ב"א:

(פרק א) י (א) בזאת יבא אהרן אל הקדש מה ת"ל לפי שנאמר אל הקדש אל פני הכפורת אשר על הארון יכול אין לי אלא קדש שיש בו ארון וכפורת שאין בו ארון וכפורת מנין ת"ל בזאת יבא אהרן אל הקדש לעשות קדש שאין בו ארון וכפורת כקדש שיש בו ארון וכפורת. (ב) אתה אומר לכך נאמר אל הקדש לעשות קדש שאינו כזה בפר זה. או אינו אומר אלא לעשות פר שאינו כזה בקדש זה ואיזה זה פר הבא על כל המצות. (ג) הלא דין הוא ומה אם פרו הבא על לא הודע דמו נכנס לפני ולפנים פר הבא על כל המצות א"ד שיכנס לפני ולפנים ת"ל בזאת יבא אהרן אל הקדש למעט פר הבא על כל המצות שלא יכנס בו לפני ולפנים

התורה והמצוה

משה. ונאמרו בו כמה פי' כנ"ל. ועתה אפרש ר"ל פי' חדש. שמ"ש ויאמר ה' אל משה הוא מאמר מוסגר. ושיעור הכתובים וידבר ה' אל משה אחרי מות שני ב"א, שאז דבר אליו מן בזאת יבא אהרן אל הקדש עד סוף הפרשה, ויאמר ה' אל משה פי' וכבר אמר ה' אל משה קודם לכן שידבר אל אהרן ויזהירו בל יבא בכל עת אל הקדש. וזה הזהיר קודם מיתת ב"א, ועז"א כי בענן אראה שהכוונת שיראה אליהם כבוד ה' בענן, כמ"ש וירא אליכם כבוד ה' (שמיני ט) ושם (פכ"ג) ויבא משה ואהרן אל א"מ וירא כבוד ה' אל כל העם, ומבואר בספרא שזה הי' בעת שנכנסו משה ואהרן להקטיר קטורת שאז נכנסו בפעם הראשון כמ"ש, והדבור זה הי' קודם מיתת ב"א [וכן שיטת בירושלמי ספ"ק דיומא על ברייתא זאת אר"ז כי בענן נראית אכ"ל אלא אראה שאין הקב"ה עונש אא"כ הזהיר]. ואחר שדרשו חז"ל שמ"ש כי בענן אראה הוא אזהרה שישים בקטורת עשב מעלה עשן כמו שית' (בס' לט). א"כ לא היה אז רק אזהרה, ומ"ש אח"כ וכסה ענן הקטורת ולא ימות שקאי ג"כ על מעלה עשן היא עונש. וז"ש ולא ימות ה"ז עונש היינו מ"ש וכסה ענן הקטורת ולא ימות. ומ"ש פה כי בענן אראה הוא אזהרה [כן פי' רבא ביומא (דף נג) וכן פרש"י ביומא שם, ולא כראב"ד שמפ' על ולא ימות דהכא, שהוא עונש על ביאה ריקנית כמ"ש ביומא שם ובירושלמי פ"א דיומא] ועז"ז בא ר"א ופי' שפסוק זה של כי בענן אראה נאמר קודם מיתת ב"א ושהוא מאמר מוסגר, ולכן אמר בפ"ע ויאמר ה' אל משה ופי' וכבר אמר, (עבר שכבר נשלם כמ"ש ביונה בו כ"ס), ומ"ש לקמן וכסה ולא ימות נאמר אחרי מיתת ב"א. ובני אהרן לא נענשו ע"ז לבדה רק מפני שהורו ג"כ הלכה בפני רבם כמ"ש ר"א בתוספתא דמלואים (מצוה לב) וכפי מה שפרשתי שם. [וכן שיטת ביומא שם על ברייתא זו ואלא מ"ש איענש כדתניא רא"א לא מתו ב"א אלא על שהורו הלכה בפני רבם] ובזה יל"פ מ"ש במד' רבה ואל יבא בכל עת א' ר"י צער גדול הי"ל למשה בדבר זה אמר שמא נדחף אהרן ממחיצתו. א"ל הקב"ה למשה לא כמו שאתה סבור אלא בכל עת שהוא רוצה יכנס ובלבד כסדר הזה, והוא תמוה א] איך סבור שנדחף אהרן ושם באר במד' משום דסבור מ"ש ואל יבא בכל עת היינו עת של שבעים שנה וכדומה. הלא באר לו שיכנס בכל שנה ביוהכ"פ. ב] איך אמר שבכל עת שהוא רוצה יכנס. והוא פלאי. ולמ"ש זה הי' במאמר הא' שא"ל קודם מיתת ב"א שלא אמר לו רק פסוק זה, ולא ידע משה באיזה עת יכנס ונתירא שנדחף אהרן בל יכנס לעולם. והשיב ה' בכל עת שהוא רוצה כי אז הי' יכול לכנס תמיד ובלבד כסדר הזה היינו בענן הקטורת. שלא נאסר לו לכנס בכל השנה עד שנאמרה פרשה זאת:

י **בזאת יבא אהרן אל הקדש**, בכל מקום שבא להטיל תנאי וגדר בפעולה הקודמת. יבא התנאי במלת כי אם, לא אשלחך כי אם ברכתני, ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים. ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל, אל תאכלו ממנו נא כי אם צלי אש. וכן הי"ל פה אל יבא בכל עת אל הקדש כי אם בפר בן בקר לחטאת, זאת שינה מדרך הלשון בדיבור כזה שלא לשנות את הפעל שנית, למשל אין מספרת הלשון לומר לא אשלחך כי אם ברכתני אשלחך. וכ"מ שחוזר את הפעל שנית יש בו ציוי מיוחד כמ"ש לא יטמא בעל בעמיו כי אם נשארו וכו' ולאחותו וכו' לא

בַּד קֹדֶשׁ יִלְבָּשׁ וּמִכְנְסֵי־בַד יִהְיוּ עַל־בְּשָׂרוֹ וּבְאַבְנֵט בַּד יַחְגֹּר וּבְמִצְנֶפֶת בַּד יִצְנֹף בִּגְדֵי־קֹדֶשׁ הֵם וְרָחַץ בַּמַּיִם

רש"י

שבכיעי בעשור לחדש: (ד) כתנת בד וגו'. מגיד שאינו משמש לפנים בשמונה בגדים ז שהוא משמש בהן בחוץ שיש בהם זהב לפי שאין קטיגור נעשה סניגור אלא בארבעה ח ככהן הדיוט וכולן של בוץ (ר"ה כ"ו): קדש ילבש. ט שיהיו משל הקדש (ת"כ): יצנף. כתרגומו י יחית בריסיה יניח בראשו, כמו ותנח בגדו (בר' ל"ט) ואתתסיה: ורחץ במים. אותו היום טעון טבילה בכל חליפותיו וחמש פעמים היה מחליף כ מעבודת

שפתי חכמים

וכו': ז דק"ל והלא כבר מפורש שלבשהן בפרשת ואתה הצוה ל"פ מגיד וכו': ח משמע נמי דהיה קשה לו מה דכתיב דוקא בגדים של כהן גדול: ט דק"ל מה דכתיב קדש ילבש משמע קודש לבישה כן קדש וכי מה קדושה יש בכן קודש לבישה ואין לומר דקאי ביום כיפורים שעבר היה לובשן אם יום כפורים שני דלא מיד אחר לבישה עעוני' גניזה ולא יעבוד כהן לעולם שהרי כתיב והניחם שם. ועל זה פי' שיהיו משל קודש כלומר שיקנה אותן במעות של קודש לפי שאינו שהפר בא משלו הייתי אומר שאף הבגדים יהיה משלו קמ"ל. והטעם שהפר משלו בא לפי שהפר בא לכפרה שנאמר וכפר בעדו ובעד ביתו אבל בבגדים היה מתפלל בעד כל ישראל. מצאתי: י יהיה בי"ת ובמצנפת נוסף כמו בי"ת בראשו שמים שפרה שהיא גם כן נוספת כאלו אמר ומצנפת בד יצנף ויפרש הבי"ת במקום עם כאלו' עם מצנפת בד יסבב ראשו וכן תרגומו ומצנפת בלא בי"ת והטעם שהביאו לזה מפני שאין בלשון הארמי לנוסף אבל בלשון הקדש מצינו לנוף יצנוף יתפרש הבי"ת בלשון עם כמו ובאבנט בד יחגור אף כאן עם מצנפת בד יסבב ראשו וכוונת להביא התרגום להודיענו שהצניפה הוא בראש ולא במקום אחר ואגב זה פי' מלת יחית שהוא לשון יניח: כ וזהו סדר העבודות ביום כפורים בתחילה טבל ולבש בגדי זהב לתמיד של שחר שהוא עבודה חוץ ואח"כ פשט וטבל ולבש בגדי לבן

התורה והמצוה

יעמא, מנוה, שמה שחזר שנית פעל לה יעמא סוף ציוי מיוחד וכמ"ש בזה בסדר ויקרא (ס' קלח). ולפ"ז גם אם הי' צריך לכתב פה מלת בזאת לאיזה דרשה. לא היה לו לומר שנית יבא אל הקדש. רק הי' צ"ל ואל יבא בכל עת אל הקדש כי אם בזאת בפר בן בקר לחטאת. השיבו חז"ל (במשנה א') שלכן החזיר את הפעל ואמר שנית יבא אהרן אל הקדש. שאם יאמר ואל יבא בכל עת אל הקדש אל פני הכפורת כי אם בפר בן בקר. יאמר שאין האזהרה רק בקדש שיש בו ארון וכפורת לא בבית שני שלא הי' שם ארון וכפורת. וע"כ אמר שנית בזאת יבא אהרן אל הקדש (שאמר קדש סתם אף שאין בו כפורת). ואמרו (במשנה ב') שלכן אמר מלת בזאת סתם מלות כי אם. (שהי"ל כי אם בפר בן בקר יבא אל הקדש. כמו אלמנה וגרושה וכו' לא יקח כי אם בתולה מעמיו יקח). כי יש מקום לטעות שגם פר כהן משיח שמביא על כל המצות דמו נכנס לפנים. (דהא פר זה מכפר יותר מפר יוהכ"פ שאינו לבן

מכפר רק על לא הודע כד"ם לקמן ס' נח) והייתי טועה שמטעם זה חזר את הפעל שנית ואמר יבא אל הקדש, כי בפר כהן משיח נאמר (ויקרא ד) והזה מן הדם את פני פרוכת הקדש והז"ל בזבחים שמזו ע"ז מ"מ נאמר פרוכת הקדש בפר כ"מ ולא בפר העדה ודרשוהו עיי"ש. והייתי טועה שלכן אמר שם את פני פרוכת הקדש מפני שצריך לכנס בדמו לפני ולפנים. ושיזה בגד הקדש. ושלכן חזר פה ואמר יבא אהרן אל הקדש, ללמד זה שתמיד יכנס בפרו אל הקדש. ולדמות קדש דפה למש"ם את פני פרוכת הקדש. להוציא מזה אמר מלת בזאת. שכבר באתרו (נו ס' כג) שכינוי הרומז זה זאת. מציין רק זאת הנז' במקום הזה לא זולתו, ור"ל רק בפר ובאיל יכנס לא בפר לבד, וביומא (דף ד) דרים בזאת במה דכתיב בעניגא דמלואים, ומואל הא מבע"ל לגופי' בפר בן בקר לחטאת ואיל לעולה, לכתוב בזה או באלה מאי בזאת ש"מ תרתי. ר"ל הלא מבע"ל לגופי' שצריך דוקא פר ואיל. ולמעט פרו הבא על כל המצות שהוא פר לבד וכדרשת הספרא. ומשיב שע"ז הי"ל בזה כי פר ואיל לשון זכר. או באלה כי הם לשון רבים. ולמה אמר בזאת, ע"כ מציין ג"כ ענין שמי שהוא הפרשה שילדק עליו לשון נקבה:

יא **בפר בן בקר לחטאת ואיל לעולה**. כלל בלשון כי אות היחוס הבא בשמות שהם נגדי המפעל העומדים ביחום אחד צריך להיות כפול עם כל אחד ואחד. וישע ה' אל הבל ואל מנחתו. לך לעבדך לאמך לשכירך ולתושבך. ויזכר אלקים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה. בדם הצפור ובמים החיים ובעץ הארז ובאזוב ובשני התולעת, וכן היה לו לומר פה בפר בן בקר לחטאת ובאיל לעולה, מזה הוכיחו חז"ל שעם האיל אינו נכנס לפנים רק עם הפר. ולא יכול לאמר ובאיל כי לא נכנס עם האיל. (ור"י פי' שלא צריך למעט רק עולה זו שיש למעות שדומה להפר אבל מולת העם נמעט מן לא תשלו שלית וכו') ודע שהי' לחז"ל בזה יסוד קיים שכ"מ שכפל שם היחוס מורה שכ"א הוא ענין בפ"ע ובמקום שלא נמצא שם היחוס על שם א' מורה שהוא טפל. כמ"ש בספרי (תבא פסקא נג) ונתת ללוי לגר ליתום ולאלמנה תן לכ"א וא' את חלקו. ר"ל לכן בא הלמ"ד ספול בכ"א. ושם (ברכה ס' שנז) לפרעה ולכל עבדיו ולכל עם ארצו למצרים בפ"ע לפרעה בפ"ע לעבדיו בפ"ע. ובספרי (דברים פסקא ח') לאברהם ליצחק וליעקב כדאי אברהם לעצמו כדאי יצחק לעצמו וכו', ושם (ברכה ס' שנז) ואת כל ארץ

לַעֲלָתָא: י כִּתּוּנָא דְבוּצָא דְקוּדְשָׁא יִלְבַּשׁ וּמִכְנְסִין דְבוּץ יְהוֹן עַל בִּסְרֵיהּ וּבְהֶמְיָנָא דְבוּצָא יֵיסַר וּמַצְנַפְתָּא דְבוּצָא יָחֵית בְּרֵישֵׁיהּ לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא אִינוּן וְיַסְחֵי בְּמַיָּא יַת

ספרא

ולפנים: יא (ד) כפר בן בקר לחטאת ואיל לעולה. יכול מקום מתן דמו של פר שם מתן דמו של איל. א"ר יוסי מה ת"ל לא תעלו עליו קטורת זרה עולה ומנחה. איזהו עולה שצריך הכתוב למעטה זו איל העולה לכך נאמר בפר בן בקר לחטאת ואיל לעולה: יב (ה) בד שיהיו של בוץ. בד שיהיו חדשים בד שיהיו כפולים. בד שלא ילבש עמהם בגדים אחרים. יכול לא ילבש עמהם בגדי פשתן אבל ילבש עמהם בגדי צמר ת"ל בד. יכול לא ילבש עמהם בגדי חול אבל ילבש עמהם בגדי קדש ת"ל בד. ומה ת"ל בד בד ד' פעמים למעט ארבעה כלים שנאמר בהם לפני ה'. (ו) מתוך שנאמר בחשן ונשא אהרן את חשן המשפט על לבו בבואו אל הקדש לזכרון לפני ה' תמיד יכול יכנס בו לפני ולפנים ת"ל בד ולא בחשן. (ז) מתוך שנאמר באפוד ונשא אהרן את שמותם לפני ה' על שתי כתפיו לזכרון יכול יכנס בו לפני ולפנים ת"ל בד ולא באפוד. (ח) מתוך שנא' במעיל והיה על אהרן לשרת ונשמע קולו בבואו אל הקדש לפני ה' יכול יכנס בו לפני ולפנים ת"ל בד ולא במעיל. (ט) מתוך שנאמר בציץ והיה על מצחו תמיד לרצון לפני ה' יכול יכנס בו לפני ולפנים ת"ל בד ולא בציץ: יג (י) קדש ילבש שיהיו משל קדש. אין לי אלא אלו בלבד מנין לרבות שאר בגדי כהונה גדולה ובגדי אחיו הכהנים ת"ל בגדי קדש בנין אב לכל הבגדים שיהיו משל קדש: יד (יא) מנין שהוא טעון

התורה והמצוה

אפרים ומנשה, לפי שהיה גדעון לעיל סמכו הכתוב, שנאמר הנה אלפי הדל במנשה. ר"ל לכן לא כתוב את מנשה כי היה שפל ונסמך לאפרים. ובמו"ק (דף כו) נשיא ואב"ד ושמועות רעות מנ"ל דכתיב על שאול ועל יהונתן ועל עם ה' וכו', אימא עד דאיתא כולהו, א"ל על הפסיק הענין. ובמגלה (דף ב) ואימא פרזים בי"ד מוקפים בי"ד ובט"ו מדכתיב להיות עושים את יום י"ד לחדש ואת יום חמשה עשר. אי הוה כתיב את יום ארבעה עשר וחמשה עשר כדאמרת, השתא דכתיב את יום ואת יום, אתא את ופסק הני בי"ד והני בט"ו. ר"ל שאם ט"ו הוא שפל ועקר הוא י"ד לפרזים ולמוקפים, היל"ל ביום חמשה עשר בלא מלת את. ובזה תבין מ"ש במכילתא (פ' בא סוף פרשה יב) ויעשו ב"י כאשר צוה ה' את משה ואהרן כן עשו. להודיע שבחן שכשם שאמרו להם משה ואהרן כן עשו. ד"א אף משה ואהרן כן עשו. ר"ל שעוד קשה שכפי כללי הלשון היל"ל את משה ואת אהרן כמ"ש בכ"מ ולמה אמר ואהרן בלא את. ע"ז דרשו שנית שהשמיט מלת את, למען נדרוש משה ואהרן כן עשו שגם משה ואהרן עשו כן. ולכן דריש (ברכות לו) וערלתם ערלתו את פריו את השפל לפריו. כי אחר שאמר ערלתו בלא מלת את הל"ל פריו ג"כ בלא אות היחוס:

יב כתנת בד. מ"ש בספרא משנה ה' כבר נשנה בפ' צו (פרק ב' משנה ח). ושם בארנו כי נמצא בתורה שבעה פעמים שכתוב אצל בגדי כהונה שם בד. והשלשה פעמים נדרש במשנה ה'. והוא ועשה להם מכנסי בד (שמות כח מב) מדו בד ומכנסי בד (צו ואו ג) ודריש ג' דרשות, א] שהכ' לבישתן לבד בלא בגדים אחרים, ב] שלא ילבש עמהם אף בגדי צמר, ג] שלא ילבש אף בגדי קדש (ומ"ש בד שיהיו של בוץ וחדשים וכפולים זה נלמד ממ"ש ויעשו הכתנת שש וכו' ואת מכנסי הבד שש משזר, כמו שמפרש ביומא דף עא, (וכמ"ש בזבחים דף יח ע"ב שהספרא למד זה ממ"ש שם המשנה קראי וכמ"ש בפ' צו ס' ח באורך). ומ"ש כאן שם בד ארבעה פעמים. תמעט ארבעה כלים דכתיב בהו לפני ה' וה"א שיכנס בהם לפני ולפנים (וכפי שכתב הראב"ע שלא הזכיר האפוד והחושן ומעיל האפו' שכבר הזכיר ונשמע קולו בבאו אל הקדש) לזה מיעט ד' פעמים רק בד לא כלים זולתם וז"ש משנה ו' ז' ח' ט':

יג בגדי קדש הם. הוא מוסב למטה שיען שהם בגדי קדש לכן ירחץ בשרו בעת לבישתן. וכן ס' דעת בעל הטעמים שם האתנח על מלת יצנוף. אמנם כבר כללתי (בס' תזריע ס' נג) שכ"מ שאמר נתינת טעם על הדין יבא הטעם מאוחר. ולא יתן עליו לבונה כי חטאת הוא. פתות אותה פתים מנחה היא, ומהרו הכהן מספחת היא וכדומה. וכ"מ שהקדים הטעם אל הדין נדרש המיד, וע"כ דרשו שמה שלא אמר ורחץ במים את בשרו בגדי קדש הם. כי בלא ס' מ"ש בגדי קדש נמשך גם למעלה. שבא ללמד שיעשו משל קדש. כאשר לא אמר. רק כתונת בד קדש, הוסיף שכל הבגדים בין של כ"ג בין של כ"ה יהיו משל קדש:

יד בגדי קדש הם ורחץ במים את בשרו. היינו שיטבול קודם לבישה, וי"ל שרק לבישה זו הראשונה טעונה טבילה ומנין שבכל עת שמשנה מבגדי לבן לבגדי זהב ומזהב ללבן שצריך טבילה. לכן אמר

אֶת־בְּשָׂרוֹ וּלְבֵשָׁם׃ ה וּמֵאֵת עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִקַּח שְׁנֵי־ שְׂעִירֵי עִזִּים לְחַטָּאת וְאַיִל אֶחָד לְעֹלָה׃ ו וְהִקְרִיב אַהֲרֹן

בעל הטורים

לבוש ראשון שעמד ת"י שנה : (ד) ולבשם אותיות בלו שם שמעונין גיתה (פי' יומא ד' ע"ב) ובספר בני' זה סידור דברים

רש"י

פנים לעבודת חוץ ומחוץ לפנים ומשנה מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב ובכל חליפה טעון

התורה והמצוה

טבילה הטבילה היא מפני לבישה זו הראשונה רק מלד שהם בגדי קדש. וכל שמחליפם לריך טבילה. והוא לימוד של רבי (לקמן ס' ואו משנה ד') והגם שסתם ספרא ר"י והוא למד שם ממ"ש ושטף ורחץ וכמ"ש ביומא דף לב באורך. ית' זה לקמן (ס' ס) דכיון שר"י לריך לדרבי מייתי ברייתא דרבי כצורתו, ומבואר אלינו תמיד שדבור המלאות, הוא, הם, מיותר ונדרש לדייק איזה דבר. ור"ל הם הם בגדי קדש.. וא"ל טבילה אם שינה במינם מלבן ללבן או מזהב לזהב, כי הם כולם קדושה שוה, וכלל בלשון שכ"מ שבא הפעל על פעולים רבים בלשון רבים תעשה הפעולה בהם בפעם א'. כמ"ש והקטירם כולם כא' וכדומה. וכן ממ"ש ולבשם בל"ר מבואר שילבשם כא' וא"ל שיטבול בין כל בגד ובגד. וכמ"ש היטבול בין כל בגד ספ' הראב"ד דה"א שילבש המכנסים ויפשיטם ויטבול וילבוש המכנסים והכתונת. ויפשיטם ויטבול וכו'. וא"ל לחתך הזה. דהא כבר למדו הפוסקים ממימרא דמר (כילה דף יח) דנדה טובלת בבגדי' וה"ה כ"ג ביוהכ"פ:

טו ולבשם. כבר הזכיר לבישה בכ"א בלשונו. כתונת ילבש אבנט יחגר מצנפת יצנף. ולמה כפל הפעל שנית, (וכפי הנראה זה הי' מקום דרשת ר"י (זבחים יח) סדרים ולבשם לבישה מעכבת ולא ר"א רק שטם דחם דרשה זו) ופי' חז"ל שמלמד שילבשם בכל אופן. אף שדרים לקמן שלריך כלים אחרים בין הערבים אם אין לו אין מעכב וילבש של שחרית בין בשחרית בין בין הערבים. כי כבר שמנו חק בכפילת הפעל מורה שתעשה הפעולה בכל אופן (בני' הק"א הי' לא ילבש בשחרים. אבל הרמב"ן והראב"ד גרסו לא ילבש של שחרית):

טז ומאת עדת ב"י יקח. כבר בארנו (ויקרא ס' כמ"א) כי שם עדת ב"י יאמר על כללם כשהסנהדרין בראשם, או על הסנהדרין לבד, ותרומת הקדשים הוא עפ"י הסנהדרין ולב ב"ד מתנה עליהם כמ"ש בזבחים דף ז', ע"כ אמר מאת עדת ב"י שיהי' משל צבור וכמ"ש ביומא (דף סב) שבועות יד:

יז יקח שני שעירי עזים. כבר הבאר (ויקרא ס' שכח) שהם שבא בלשון רבים א"צ להוסיף בו מספר שנים. כי מן הכתם נדע שאין לשון רבים פחות משנים. (אם לא במקום שיש לטעות עיי"ש) ולכן בכ"מ שבא מספר שני בשם הרבים יש בו דרוש תמיד והראו איזה מקום טעות שהיינו טועים שיהי' יותר משתים עיי"ש באורך. אמנם פה פי' בלבן אמר מספר שני שבא להורות שיהיו שוים. והוא מיוסד על כלל שהי' לחז"ל להבדיל במספר שני ושנים בין כשבא בצורת השמיכות בני שתי ובין כשבא בצורת הנפרד שנים שתים, שכשאומר שני שתי מקפיד על שויו הנמנים והדמותם זל"ז, ולא כן כשאמר שנים שתים לא יקפיד על השיוי. וע"ז אמרו פה שני שעירי עזים שיהיו שוים, ובספרא מצורע (פרשה ס' ת"א) ולקח שתי לפרים מיעט לפרים שתים מת"ל שתי שיהיו שוים, וכן שם (פרשה ב' מב) על שני כבשים ובסדר אמור (פרשה יג מי"ח) על שני עשרונים שגבי לה"פ, דרים מן מלת שני שיהיו שוות, וכן בספרי בהעלותך (פסקא עב) עשה לך שתי חצוצרות כסף מיעוט חצוצרות שתים או אם רצה להוסיף מוסיף ת"ל שתי חצוצרות שלא להוסיף ושלא לגרוע. שתי חצוצרות שיהיו שוים במראה ובקומה ובנוי, הרי באר תחילה צורך מלת המספר שבא להוציא מטעות שיוכל לעשות יותר משתים, ואח"כ באר מה שבא בצורת הסמיכות שתי שבא להורות על השיוי, ומ"ש בספרא (אמור פי"ג מ"ב) לחם תנופה שתים שיהיו שוות, שני עשרונים שיהיו שוות. הנה שמ"ש שני עשרונים שיהיו שוות הוציא מצורת המספר שני, בסמיכות, מ"מ מ"ש שלחמי תנופה יהיו שוות הוציא מן המאמר עצמו שבא בלשון יחיד תנופה, לא תנופות, שהגם שלחם לא יתרבה, וכהו לך שתי לחם (ש"א יז ד) ולקחת בידך עשרה לחם (מ"א יד ג) מ"מ תוארין בא בל"ר, לחם העצבים (תהלות קכז) לחם כזבים (משלי כג) לחם עצלות (שם לא) לחם כתרים (שם כ) לחם נגלות (שמות כט) וכן הי"ל לחם תנופות, לכן הוכיח שיהיו שוות עד שיהי' דומה כלחם א' בצורתו. (ועמש"ש בפ' כו ס' קי"א) ועע"י החק הזה תמצא ידך להבין כמה שנוים במקרא. ועשית שנים כרובים זהב (שמות כה) ויעש שני כרובים זהב (שם לז) כי הכרובים בעשייתם היו דומים ככל הזוגות במעשה המשכן שהיו דומים ונכתב בכולם מלת שני שתי בסמיכות, שני אדנים. שתי ידות, שתי טבעות, שני עבותות, שני לוחות. אבל בסודם והוראתם היו מעורים כדמות זכר ונקבה משפיע ומקבל זכיו מובדלים זה מזה לפי סודם, שע"ז העיד הכם שיהיו שנים כרובים ר"ל מחולקים בטעמם וצורתם

בְּסְרֵיהּ וְיִלְבְּשִׁנּוּן: ה וּמִן כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִסַּב תְּרֵין צְפִירֵי עִזִּין לְחַטָּאתָא וּדְכַר

ספרא

טבילה שנאמר ורחץ במים את בשרו ולבשם. (יב) ומנין המשנה מבגדי לבן לבגדי זהב מבגדי זהב לבגדי לבן שהוא טעון טבילה ת"ל בגדי קדש הם ורחץ במים את בשרו ולבשם. (יג) יכול המשנה מבגדי זהב לבגדי זהב מבגדי לבן לבגדי לבן יטעון טבילה ת"ל הם. יכול יטעון טבילה בין מכנסים לכתונת בין כתונת לאבנט ובין אבנט למצנפת ת"ל ולבשם כולם כאחת. טו (יד) ומה ת"ל ילבש יחגר ויצנוף לפי שסופנו לרבות לו כלים אחרים בין הערבים. אין לו יכול לא ילבש של שחרית ת"ל ילבש ויחגר ויצנף. (פרשתא ב) טז (א) ומאת עדת בני ישראל שיהיו משל צבור:

יז יקח שעירי מיעוט שעירים שנים א"כ למה נאמר שני שיהיו שוים ומנין שאעפ"י שאינם

התורה והמצוה

הרוחניות. ובדה"ב (ג' יוד) ויעש כרובים שנים ובמלכים (ו כג) ויעש שני כרובים. וזה מובן עפמ"ש בבב"ב (דף צט) כתיב ופניהם איש אל אחיו וכתיב ופניהם אל הבית, ל"ק כאן בזמן שישראל עושין רצונו ש"מ כאן בזמן שאין עושין רצונו ש"מ. וא"כ במלכים מדבר בזמן שעושין רצונו ש"מ [שמטעם זה אמר במלכים ולא יוסיפו בני עולה לענותו. ובד"ה אמר לכלותו. מפני שבד"ה מדבר אחר שחטאו כמ"ש רבא בברכות דף ז'] והיו פניהם איש אל אחיו כתיב גבי כרובים שהיו שוים לטובה. אבל בד"ה שמדבר בזמן שאין עושין רצונו ש"מ שלכן כתיב ופניהם אל הבית הם שנים כרובים מובדלים ומחולקים בעניניהם, אבל החדשים אמר תמיד מספר שנים בנפרד כי החדשים אינם דומים א' מלא וא' חסר, וכן רוב הזוגות שראו הנביאים במראה בא המספר בצורת הנפרד שנים כתים שנים שולחנות שתים אמות (יחז' מם) שתים דלתות שנים פנים לכרוב (שם מא) שנים זתים (זכרי' ד) שתים נשים יוצאות (שם ה) כי המחזה הנבואיית לא השקיפה על הכמות הגשמי והשיווי במציאות רק על המשל והמכוון שעפ"י רוב הי' לכ"א מהזוג הוראה מובדלת. ובקדושין (דף מט) אם אחת מצרית וא' עברית שתי נשים מעם א' בעינן ר"ל כיון דכתיב כי תהיינה לאיש שתי נשים מורה על השיווי: **ובזה** יתבאר לך דברי הגמ' יומא (דף סב ע"ב) שאם הביא הברייתות שדרש גבי מצורע וגבי שעירי יוהכ"פ שיהיו שניהם שוים, ומק' א"כ גבי תמידין נמי לימא כבשים שנים מה"ל שנים שיהיו שוים. ומשני התם מבע"ל שנים ליום כנגד היום כיצד תמיד של שחר היה נשחט על קרן צפונית מערבית וכו'. מוספים של שבת ודאי צריכי שיהיו שניהם שוים. והתוס' שם הק' על פרש"י שפי' שמה שמק' א"ה גבי תמידין נמי שהקושי' הוא מפני שלא מצאו כן בברייתא וא"כ איך אומר דמוספים של שבת צריך שיהיו שוים הלא גם שם לא נמצא זאת בברייתא ותירוצם דחוק. אך באמת אחר שכלל בספרא דכ"מ שנאמר שני צריך שיהיו שוים ממילא הוא כלל כולל כ"מ אף במקום שלא זכרו זאת בספרא במקומו. כמו ביולדת ובמצורע וכן השני כבשים דמוספים ושני עשרונים שנז' בכ"מ בתורה. רק קושיית הגמ' א"כ גבי תמידין נמי. הוא משום דבתמיד לא כתיב שנים בצורת הנפרד, ור"ל אחר שהוכחת מיעוט כבשים שנים ומה"ל שני, הלא הוכחה זאת שייכה גם בתמיד תשאל ג"כ מיעוט כבשים שנים ומה ת"ל שנים. ותרצה להשיב שיהיו שוים ושם אעל"כ דהא שם כתוב שנים. שמורה שהם בלתי שוים, ומשיב דגבי תמיד צריך שנים לדרשא אחריתי שנים ליום כנגד היום, ועז"א מוספים של שבת ודאי צריכי שיהיו שוים כי שם כתיב שני כבשים בצורת הסמיכות, (ובשאלתות דרב אחאי פ' מצורע הביא הא דבעי צפרים שיהיו שוים ומק' והא מבע"ל שתים ולא ארבע עיי"ש, ובאמת בספרי גבי חצוצרות דרש שני הדרשות, והוא כמ"ש שא' דרש מן המספר ודרש ב' מצורת המספר שבא בסמיכות) (ועי' בירושלמי פ"ו דיומא ה"א ופ"ג דסנהדרין ה"א ורפ"ד דשבועות ובבבלי שבועות דף לח וברכתי במק"א) ועי' מ"ש למעלה ס' א' ובפ' אמור ס' רכא, ובמד' ב"ר (פרשה עיין) וללבן שתי בנות כשתי קורות מפולשות מסוף העולם ועד סופו זו העמידה אלופים וזו העמידה אלופים זו העמידה מלכים וכו'. קשה לו איך אמר שתי בנות שמורה על השיווי, ואמר שם הגדולה לאה ושם הקטנה רחל ועיני לאה רכות ורחל היתה יפ"ת. לכן אמר שהשיווי הוא מצד העתיד שמצד זה דומים כשתי קורות שוות ע"י שמפולשות מסוף העולם ועד סופו, שקורות בניהם ישוו יחדיו. ובכ"ז גם היסוד אשר יסדתי בפ' תזריע (ס' יד). שהמספר הנודע ע"י א' מדרכי ההודעה יבא לרוב בצורת הסמיכות הוא נאמר גם בנספר שנים. קח לך אילים שנים (שמות כט א) ואת שתי האילים (שם ג) שים לך שנים דרכים (יחז' כא) בראש שני הדרכים (שם כו), ושנים זתים עלי' (זכרי' ד' ג') מה הם שני הזתים האלה (שם יב) ויעש לפני הבית עמודים שנים (דה"ב ג' טו) ויצר את שני העמודים (מ"א ז' טו) עפ"י שנים עדים יקום דבר (דברי' יז ו) עפ"י שני עדים יקום דבר (שם יט טו) ובדומה רבים. ופירש ביומא (שם) שפה כתוב ג' פעמים שני שעירים ללמד שיהיו שוין ג' דברים במראה בקומה ובדמים:

אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ׃ ז וְלָקַח אֶת־שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם וְהֶעֱמִיד אֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ח וְנָתַן אַהֲרֹן עַל־שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם גֹּרָלוֹת גּוֹרָל

רש"י

טבילה ושני קדושי ידים ורגלים מן הכיור (יומא ל'): (ו) את פר החטאת אשר לו. האמור למעלה ולמדך כאן שמשלו הוא בא ל ולא משל צבור: וכפר בעדו ובעד ביתו. מתודה עליו עונותיו מ ועונות ביתו (יומא ל"ו, מ"ב): (ח) ונתן אהרן על שני השעירים גורלות. מעמיד אחד לימין ואחד לשמאל נ ונותן שתי ידיו בקלפי ונוטל גורל בימין וחבירו בשמאל ונותן עליהם את שכתוב בו לשם הוא לשם ואת שכתוב בו

שפתי חכמים

לבן לעשות עבודת פר ושעיר וקטורת של מחתה בפנים ואח"כ פשט בגדי לבן וטבל ולבש בגדי זהב לעשות עבודת איל שלו ואיל העם ומקצת המוספין בחוץ ואח"כ פשט בגדי זהב וטבל ולבש בגדי לבן לכנס לפנים ולהוציא הכף והמחתה. ואח"כ פשט בגדי לבן וטבל ולבש בגדי זהב לעשות עבודת חוץ להקריב שירי המוספין ותמיד של בין הערבים וקטרת הסמים ודוק ותמצא. וכדפי' רש"י לקמן על קרא זה ורחץ במים וגו' נשמע שהיה צריך לטבול קודם לבישת בגדי לבן ולקמן ג"כ כתיב שצריך לטבול קודם לבישת בגדי זהב אמרינן דבכל פעם שמשנה מבגד זהב לבגדי לבן ומלבן לזהב שצריך טבילה ומה שפירש עוד שצריך עוד שני קידושי ידים ורגלים דמשום שכי כתיב הקרא ורחץ במים בין שפשט ולבש ליתן רחיצה לפשיטה ורחיצה ללבישה וזה אינו ענין לטבילה דכבר למדנוה תנהו לענין קדוש: ל דק"ל למה לי אשר לו והא אין פר אחר נזכר בפרשה זו אלא של אהרן כדכתיב בזאת יבא אהרן וגומר בפר בן בקר וגו' משמע להביא הקרבנות משלו וגם מדכתיב בסמוך ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירים וגומר משמע דקרבנות שכתובים למעלה בשביל עצמו הביא: מ דכפרה ממש אי אפשר לומר דאין כפרה אלא לאחר זריקת דמים כדכתיב בסמוך וכפר עליו ולקח מדם וגו' ונתן על קרנות המזבח וזה עדיין הי' הוא שהרי אחר כך כתיב ושחט את פר החטאת לכך ילפינן מלכפר עליו שפירוש וידוי. מזרחי: נ מדכתיב ונתן על שני השעירים וגו' דמשמע בנתינה אחת נתן על שניהם גורלות וזה אי אפשר אם לא אחד ביד ימין ואחד ביד שמאל:

דבלשון

התורה והמצוה

יח ואיל אחד. כבר באה"ר בסדר מצורע (ס' יז) שכ"מ שבא שם היחיד א"צ לבא עמו מספר אחד. כי שם יחיד הוא אחד. וכ"מ שכתוב פר אחד איל אחד כבש א' וכדומה יש בו דרשא וכמש"ש בתורה אור בארך. ומ"ש כאן איל א' ס"ל כרבי שבא ללמד שזה האיל האמור כאן הוא עצמו איל המוספים דכתיב בפ' פינחס ולא היו שני אילים. וראב"ש ס"ל שהיו שני אילים, ולדידי' מ"ש א' הוא ללמד שיהי' מיוחד בעדלו, ומובא ביומא (דף ג' ודף ע'):

יט והקריב את פר החטאת אשר לו. (מ"ש אשר לו מיותר דהא לא הי' כאן אלא פר א'. והינו דומה למ"ש (בפ' שמיני) את עגל החטאת אשר לו דשם הי' עוד עגל של צבור) וזה נכפל בפסוק יא, ומשולש שם במ"ש ושחט את פר החטאת אשר לו. ודרשו בספרא (מובא ביומא דף נא שבועות דף יד). א] מורה שלא יביא משל צבור וכן ת"י דהוא מן ממוני', ב] שלא יביא משל הכהנים, ג] שמעכב גם בדיעבד. ועז"א ושחט את אשר לו שגם אחר ההבאה בעת השחיטה מעכב:

כ וכפר בעדו ובעד ביתו. פי' חז"ל שהוא כפרת דברים ע"י הוידוי (כמ"ש בסדר ויקרא בפסוק לכפר עליו בארך) וכמו מ"ש בשעיר לכפר עליו שפי' ר"ש (לקמן פרק ב מ"ב) שהוא כפרת דברים. מ"ש ואם נפשך לומר פי' בגמ' יומא (דף לו) שר"ל וכי הימא ניליף משעיר הנעשה בפנים שכפרתו בדמים. ויש להוסיף בהקושי' היא שלא י"ל כרש"י לקמן (שם) בפי' לכפר עליו עד עת כפרת דמים של הפנימי, וע"כ אמר שממקומו הוא מוכרע דהא עדיין לא נשחט וא"א שיהי' רק כפרת דברים. שמ"ש הראב"ע והרשב"ם שפי' וכפר שאחר השחיטה יכפר. הנה לא נמצא דוגמתו שתמיד יזכיר תחלה בתיבה והעשי' ואח"כ יאמר וכפר. וכן ת"י ויכפר באשתמעות מיליה. ובס' יראים (מצוה קכ"ח) פי' מה להלן כפרת דברים בעגלה ערופה. ושם (מצוה שסג) הביא גם כן ברייתא זו ופי' ונאמר להלן כפרה אולי אכפרה בעד חטאתכם. ולפ"ז הי' גורס ונאמר להלן כפרה. ובזה יהי' סתמא דספרא כר"י. וכתב שם שהכפרות הלמודות זו מזו אינם גז"ש רק מה מצינו. ובזה מיושב ק' הק"א ל"ל הגז"ש:

כא בסדר הוידוי נחלקו ר"מ וחכמים (בספרא ומובא ביומא דף לו וביר' שם פ"ג ה"ז) ר"מ ס"ל שיתודה עויתי פשעתי חטאתי וכסדר שנאמר בי"ג מדות נושא עון ופשע וחטאה. וכסדר שהזכיר בוידוי עצמו. וחכמים ס"ל שיסדר חטאתי עויתי פשעתי כמ"ש דוד ושלמה ודניאל. ומבואר אצלינו תמיד כי גדר העון הוא המעוה בדעת שכלו וע"י מחשבת מינות וכפירה: לכפור במצוה או במצווה עלי'. וגדר הפשע הוא המורד באדוניו יודע רבונו ופורק עולו בזדון. וגדר החטא הוא כי תאות לבו תאלצהו עד שיהי' קרוב לאונס מתוך דוחק יצר הלב והתאוה. שיהי' שוגג גמור והוא כזה שלא חטא בשעת בולמוס היצר ממנו, ולפ"ז ראוי לסדר חטאתי עויתי פשעתי שהו הקל אל החמור, כי הראשון אנוס מן היצר או מצד השגגה, והשני אנוס קצת מצד עוות שכלו שהולי

תר לעלתא: ויקרב אהרן ית תורא דחטאתא די ליה ויכפר עלוהי ועל אנש ביתיה. ויסב ית תרין צפירין ויקים יתהון קדם יי בתרע משכן זמנא: ח ויתן אהרן על

ספרא

שאינם שוים כשרים ת"ל שעיר שעיר ריבה: **יח** (ב) ואיל אחד לעולה. רבי א' איל אחד הוא האמור כאן והוא האמור בחומש הפקודים. ראב"ש אומר שני אלים הם אחד אמור כאן ואחד אמור בחומש הפקודים:

יט והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו שלא יביא משל צבור. יכול לא יביא משל צבור שאין צבור מתכפרים בו. אבל יביא משל אחיו הכהנים שהרי אחיו הכהנים מתכפרים בו ת"ל אשר לו. יכול לא יביא ואם הביא כשר ת"ל שוב אשר לו: **כ** וכפר בעדו ובעד ביתו זה וידוי דברים. יכול כפרה בדמים. הריני דן. נאמר כפרה בפר ונאמר כפרה בשעיר מה כפרה האמור בשעיר וידוי דברים (חוץ מדמים) אף כפרה האמור בפר וידוי דברים (חוץ מדמים). (ג) אם נפשך לומר והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו ועדיין לא נשחט הפר: **כא** (ד) כיצד היה מתודה. אנא השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך אני וביתי. אנא השם כפר נא לעונות ולפשעים ולחטאי' שעויתי ושפשעתי ושחטאתי לפניך אני וביתי ככתוב בתורת משה עבדך כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. ואומר והתודה עליו את כל עונות ב"י ואת כל פשעיהם לכל חטאתם. דברי ר"מ. וחכ"א עונות אלו הזדונות. פשעיהם אלו המרדים. חטאתם אלו השגגות. מאחר שהוא מתודה על הזדונות ועל המרדים חוזר ומתודה על השגגות. אלא כך היה מתודה אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך אני וביתי. אנא השם כפר נא לחטאים ולעונות ולפשעים שחטאתי ושעויתי ושפשעתי לפניך אני וביתי ככתוב בתורת משה כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם. (ה) וכן מצינו דרך כל המתודים מתודים. דוד אמר חטאנו עם אבותינו העוינו הרשענו. שלמה בנו אמר חטאנו והעוינו והרשענו. דניאל אמר חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו. אף הוא כך הי' מתודה חטאתי ועויתי ופשעתי לפניך. (ו) מהו שמשה אמר נושא עון ופשע וחטאה ונקה. ואו' והתודה עליו את כל עונות ב"י ואת כל פשעיהם לכל חטאתם. אלא כיון שהיה מתודה על הזדונות ועל המרדים כאלו הם שגגות לפניו:

(פרק ב) **כב** (א) ולקח את שני השעירים מלמד שהם מעכבים זא"ז. והעמיד אותם לפני ה' פתח א"ם מעמידם בשער נקנור אחוריהם למזרח ופניהם למערב:

כג (ב) ונתן אהרן על שני השעירים גורלות גורלות של כל דבר. יכול שנים על זה ושנים ע"ז ת"ל גורל לה' וגורל לעזאזל. יכול של שם ושל עזאזל ע"ז ושל

התורה והמצוה

הועה ונכון, אבל המורד פורק עול בזדון וזה דעת חכמים. וה"ל שמ"ש נושא עון ופשע וחטאה היינו שאחר נשיאת העון והפשע נשאר החטאה. שבתשובה מיראה זדונות נעשות כשגגות כמ"ש ביומא (פרק בתרא), ואח"כ מעביר גם החטאה, כמ"ש לכן בזאת יכופר עון יעקב וזה כל פרי הסר חטאתו (ישעי' כז) וכמש"ש בפי'. ועז"א וסלחת לעונינו ולחטאתינו שכן סדר הסליחה לא סדר הוידוי. ומ"ש והתודה עליו וכו' פי' שע"י הוידוי נתהוה מן העון והפשע חטאת שוגג. וז"ש (במשנה ואו) כיון שהיה מתודה וכו'. ור"מ ס"ל דסדר הוידוי חטא בסוף. שהגם שהוא קל באיכות הוא חמור בכמות. כי רוב העבירות הם בסבת היצר או ההנגה. והם חמורים מצד רבוים והתמדתם:

כב ולקח את שני השעירים הל"ל והעמיד אתם פני השעירים. ואמר ולקח ללמד דצריך שיקח שניהם בבת א' כי מעכבים זא"ז. ובמנחות דף כט למד לה מדכתיב חוקה, וי"ל דהספרא אתא כר' יהודה שס"ל שחוקה לא נאמר רק לדברים הנעשים בבגדי לבן בפנים כמ"ש ביומא (דף לט ודף ס) ומ"ש לפני ה' היינו בשער נקנור שהוא שער המזרחי המכוון נגד בית קה"ק נגד האויר שבין מזבח לכותל צפוני ופני המזבח הוא למערב כמ"ש ביומא (דף לז):

כג ונתן אהרן על שני השעירים גורלות גורל א' לה' וגורל א' לעזאזל. חז"ל דקדקו בלשון זה ארבעה דברים (א) שהיל"ל בקיצור גורלות לה' ולעזאזל. והשיבו שאז נשמע שיתן שנים ע"ז ושנים ע"ז כי שם הרבים שבא על שני נושאים או שני נשואים. יתפרש לפעמים א' על כ"א. ולפעמים יתפרש שנים על כל א'. ויש בזה פלוגתא בירושלמי (פ"א דחגיגה) ר' יוחנן בעי הרם באזנו אחת מהו. א"ר יוסי בר בון מחלוקת ר' יוסי ורבנן. דתניא ולבני אהרן תעשה כתנות רבנן אמרו שתי כתנות לכ"א ור' רי"א

אֶחָד לַיהוָה וְגוֹרָל אֶחָד לַעֲזָאזֵל׃ ט וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־הַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַיהוָה וְעָשָׂהוּ חַטָּאת׃ י וְהַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַעֲזָאזֵל יָעֳמַד־חַי לִפְנֵי

בעל הטורים

שמתודה על פרו: (ח) וגורל ב' במסורה הכא ואידך (ישעיה יז) וגורל לבוזזינו דהיינו כמו שנאמר בו ויבז בעיניו והפיל גורלות על ישראל ואמר הקב"ה הנני טוב לך ככר הפלתי גורלות ונפל הכלי בישראל מכל ע' אומות וזהו שכתוב גורל א' לה' וגורל אחד לעזאזל שמכפר עונותם של ישראל דכתיב ונשא עונותם עונות תם הוא מכפר. ג"פ כתיב עזאזל (נ"ל דלא חשיב דמשלח) כנגד

רש"י

לעזאזל משתלח לעזאזל: עזאזל. הוא הר עז וקשה צוק גבוה ש שנאמר ארץ גזרה, חתוכה (יומא ס"ז, ע"ב): (ט) ועשהו חטאת. כשמניח הגורל עליו קורא לו שם ע ואומר לה' חטאת (שם): (י) יעמד חי. כמו יועמד חי ע"י אחרים ותרגומו יתקם כד חי. מה ת"ל פ לפי שנאמר לשלח אותו לעזאזל ואיני יודע שלוחו אם למיתה אם לחיים לכך נאמר יעמד חי עמידתו חי עד שישתלח מכאן ששילוחו למיתה (שם):

שפתי חכמים

ש דבלשון עזאזל נשמעים תרוייהו שהיא מלה מורכבת עז אל ואל לשון חוזק הוא כמו ואת אילי הארץ לקח ומפרש עוד רש"י מנלן דהר היה שם משום שנאמר ארץ גזירה וגזירה לשון חתוכה שאם אתה מחתך הרין בארץ ממילא נעשים הר שהרי שעומד באותו חריץ הרי הוא כמי שעומד בעמק ההר: ע כלומר ועשהו חטאת היינו קורא עליו שם חטאת וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא הקריבו לשם חטאת כדין חטאת. וי"ל דלקמן בפרשה כתיב ושחט שעיר החטאת וגו' משמע דעדיין לא הקריבו: פ פירוש לפי שנא' יעמוד ואין עמידה אלא מחיים חס

התורה והמצוה

רי"א אפי' כתונת א' לכל א' וא'. מ"ש דרבנן ולבני אהרן תעשה כתנות. מ"ש דר"י למאה ב"א תעשה כתנות. והכא תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם. רבנן אמרי שתי אזנים לכ"א וא'. רי"א אפי' אזן א' לכל א' וא', ובמגלה (דף זיין) תני רב יוסף משלוח מנות איש לרעהו שתי מנות לאיש א' ומתנות לאביונים שתי מתנות לשני אביונים, פרש"י מתנה א' לכל אחד, והוא כר' יוסי, וכן משמע שפת הגמ' חגיגה (דף ג) א"ר תנחום חרש באזנו אחת פטור מן הראיה שנאמר באזניהם, והאי באזניהם מבע"ל באזניהם דכולהו ישראל האי מנגד כל ישראל נפקא, מבואר כשטת ר' יוסי שפי' באזניהם דכל ישראל, ובמגלה (דף ב) מיכדי כולהו (פי' כל הזמנים של קריאת המגלה) אנשי כנה"ג תקינינהו היכא רמיזי, א"ר שמן בר אבא א"ר יוחנן א"ק לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם זמנים טובא, ואכתי מבע"ל זמנו של זה לא כזמנו של זה, (ר"ל של מוקפים ופרזים) א"כ לימא קרא זמנם, מאי זמניהם זמנים טובא, ר"ל כי אם יכתב זמנם נדע ג"כ שכ"א י"ל זמן מיוחד, ולמה אמר זמניהם שהוא סימן הרבים לבני שנים, שפי' שכ"א י"ל שני זמנים, ושם ר"ש בר נחמני (שיליף מן כימים), מ"מ לא אמר מן בזמניהם, זמן זמנם זמניהם לא משמע לי', מבואר שר' יוחנן ס"ל כשטת רבנן ור"ש ב"נ ס"ל כשטת ר' יוסי גבי כתנות, (וע"ע דב"ב (דף קיט) ובנדרים (דף עח) והא דאמר המטות כתיב א"ר"א א"ר יוחנן ביחיד מומחה, מבואר שר' יוחנן מפרש ראש א' לכל מטה, ור"ל נשיאי דעלמא, וזה סותר לשטתו במגלה) ובמד' (ב"ר פי"ט) ויעשו להם חגורות א"ר אבא ב"כ חגורה אין כתיב אלא חגורות חגורי חגורות, אספקין גליון סדינים, כשם שעושים לאיש כך עושים לאשה צלצלים קולסין סכנים, וזה כדעת רבנן, ובפסחים (דף פו) על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מלמד שהפסח נאכל בשתי חבורות יכול יהא האוכל אוכל בשתי מקומות ת"ל בבית אחד יאכל, דברי ר' יהודה, ר"ש אומר על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מלמד שהאוכל אוכל בשני מקומות יכול יהא נאכל בשני חבורות ת"ל בבית א' יאכל, מבואר שר"י ס"ל כרבנן דר' יוסי דאמרי שתי כתנות לכ"א וא', דל"ר שבא על שם הרבים, הם שנים לכל א' וא', וא"כ גם נפרש על הבתים אשר יאכלו שכ"א יאכל בשני בתים דהיינו שיאכל האוכל בשני מקומות ובא בבית אחד יאכל למעט זה, ודריש יאכל כפי המסורת (דאין לומר יאכל כפי המקרא ולמעט שלא יהא נאכל בשתי חבורות דהא לפי פשוטו נפרש בכ"א יאכל בשני בתים), ור"ש ס"ל כדעת ר' יוסי למאה בני אהרן תעשה כתנות, כי שם הרבים פי' א' לכל א', וה"ה פה נאמר מעצמנו שכ"א יאכל רק במקום א' וא"צ למעט זה, וע"כ שקרינן יאכל. ובא ללמד בהפך שהאוכל אוכל בשתי מקומות עיי"ש ותבין, וכן בפסחים (דף סז) ולא ימעטו את מהניהם ליתן מתנה לזה ומתנה לזה דברי ר' יהודה רש"א א"נ וכו' כ"א אזיל לשמתו, ומשם זה אמר בפסחים (דף כג) מ"ע דת"ק ונעשתם בין ליחיד בין לרבים מ"מ דר' יהודה ונעשתם לרבים משמע ליחיד לא משמע, שדעת ר"י שלשון רבים בא תמיד בדוקא, ולקמן (סי' קיד) יתי' שכן דעתו גם בשם יחיד שהוא בדוקא עיי"ש, וכן פה אמר שמתא דספרא כשטת ר' יהודה שאם יכתב ונתן וכו' גורלות לה' ולעזאזל, נאמר שיתן שני גורלות לה' ושני גורלות לעזאזל, [דיוק ב] היה ראוי שיכתב גורל לה' וגורל לעזאזל. ומלת אחד הוא למותר, שלכך בהרע (בסדר מגורע סי' "

תרין צפירין עדבין עדבא חד לשמא דיי ועדבא חד לעזאזל: ט ויקרב אהרן ית צפירא דסליק עלוהי עדבא לשמא דיי ויעבדיניה חטאתא: י וצפירא דסליק עלוהי עדבא לעזאזל יתקם כד חי קדם יי לכפרא עלוהי לשלחא יתיה לעזאזל

ספרא

ושל שם ושל עזאזל ע"ז ת"ל גורל א' לה' וגורל א' לעזאזל אין כאן לשם אלא אחד ואין כאן לעזאזל אלא אחד. (ג) א"כ למה נאמר גורלות שיהיו שוים שלא יעשה גורל א' גדול וא' קטן א' של כסף וא' של זהב א' של שיש וא' של אשכרוע:

כד (ד) והקריב אהרן את השעיר אשר עלה עליו הגורל לה' יכול יהא נותנו על גביו ת"ל אשר עלה עליו הגורל. שעלה לשמו מתוך קלפי: **כה** (ה) ועשהו שאם מת אחד מהם משהגריל יביא שנים ויגריל עליהם בתחלה ואומר אם של שם מת זה שעלה עליו הגורל לשם יתקיים תחתיו. ואם של עזאזל מת זה שעלה עליו לעזאזל יתקיים תחתיו. והשני ימות דברי ר' יהודה. וחכ"א ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנדבה (שאין חטאת צבור מתה) ועשהו חטאת שיאמר לה' חטאת ר' ישמעאל אומר לא היה צ"ל חטאת

התורה והמצוה

בה"א באלך) שכ"מ שכתוב שם יחיד אנ"ל ש מספר אחד, וכ"מ שכתוב מספר אחד כמו פר א' איל אחד עשרון אחד וכדומה יש בו דרשה תמיד, והשיבו שאז נטעה שיתן על שני השעירים הגורל של ה' וגם הגורל של עזאזל, והוא כמו שמפ' בירושלמי דיומא דה"א שאחר שהגריל לה' ולעזאזל, יחליף ויתן גורל של עזאזל על של שם וגורל של שם על של עזאזל, כי היינו מפרשים כן לשון המקרא לכן באר שרק אחד יתן על כ"א, [דיוק ג] אלא גורלות מיותר שהיה ל"ל ונתן על שני השעירים גורל א' לה' וכו', והשיבו חז"ל שהוסיף מלת גורלות להורות שיהיו שני הגורלות שוים, שאם יכתב גורל אחד וגורל א' נאמר שיוכל להיות כ"א מיוחד בכמותו או באיכותו נבדל מחברו, [דיוק ד] מלת גורל מיותר, שהל"ל ונתן וכו' גורלות, אחד לה' ואחד לעזאזל, כמו במסילות אשר אחת עולה בית אל ואחת גבעתה (שופטים כף לא), שני אנשים היו בעיר אחת אחד עשיר ואחד רש (ש"ב יב), שבא מספר אחד בלא המתואר, ע"ז השיבו (במשנה ב') גורלות של כל דבר, ומפרש בגמ' שהיינו שוים שכמו שהשם הכתוב על הגין הוא של זהב כן זה יהיה השם כתוב על זהב [והנה שצריך שיהיו שוים נאמר שיהיו שניהם זהב] ת"ל גורל גורל ריבה של זית ריבה של אגוז וכו', והוא עפ"י החק המיוסד בלשון שהשם הנכתב שני פעמים במאמר בא להקיש שני השמות זל"ז. והוא א' מכללי ההיקש ודרכיו כמ"ש בסדר תזריע (ס' יד). וכן כפל גורל גורל להקיש גורל לה' אל גורל לעזאזל שאצ"ל זהב וכן של שם. וכל פסקא זו מובאת ביומא (דף לז) וביר' שם. ועי' בתוס' שם:

כד אשר עלה עליו הגורל לה' הלא תחלה אמר לשון נתינה ולמה שינה ללשון עלי'. ופי' חז"ל שאם יכתב אשר נתן עליו יהי' משמע דהנתינה על ראשו מעכבת. אמנם בגמ' (דף מ) גרים אילו נאמר את השעיר אשר עליו:

כה אשר עלה עליו הגורל לה' ועשהו חטאת. ידוע שהווי"ו הבא בראש העבר. היא לפעמים ויו מחברת ולפעמים מהפכת העבר לעתיד. וזהו סימן שאם בא אחר פעל עתיד הוא ויו מהפכת ואם בא אחר פעל עבר הוא מחברת. כמו מי פעל ועשה. אביך הלא אכל ושתה וכדומה. והנה מלת ועשהו בא אחר פעל עבר ויל"פ בלד א' אשר עלה עליו הגורל ועשהו חטאת. שכינוי ועשהו מוסב על הגורל. ופי' אשר הגורל עשה אותו לחטאת. וכן פי' חז"ל (יומא דף מא קדושין יד חולין כד כריתות כח) ועשהו חטאת הגורל עושהו חטאת ואין השם עושהו חטאת. שפי' פעל ועשהו פעל עבר ומוסב על הגורל שהגורל עשהו חטאת. וכפי הנראה שם הי' להם ברייתא זו בספרא שבידם כמש"ש סתם ספרא מני ר"י ורב"י נדחק בזה). ועל קושב זה אמר שם (מובא ביומא ריש פרק שני שעירי) שאם מת אחד מהם משהגריל יביא שנים ויגריל עליהם בתחלה. כי הגורל כבר קבעו. וביומא (דף סד ע"ב) דייק מלשון יתקיים תחתיו. דההיא כוותי' דרב דס"ל שם דשני שבראשון קרב. שהלשון משמע שאינו נותן התורה אלא לזה שמת אבל להחי אינו נותן תמורה להכשל ולבא זה תחתיו [אבל נוסח הספרא שסיים ע"ז דברי ר' יהודה הוא פליגא דהא לר' יהודה מודו כ"ע דזוג ראשון ימות כמ"ש בגמ' שם] ואמר שם בגמ' דטעמי' דר' יוחנן שאמר שני שבזוג שני קרב דכתיב יעמד חי ולא שכבר עמד. והוא מוסד על היסוד שהנחנו (סדר ויקרא סי' ספא) שההפעל יבא על שני תמונות. (א) שהא בקמץ. הפקד אתו (ב) ההא בשורק השלך מופקד, ובארנו ההבדל שביניהם שההפעל בקמץ מורה על פעל ממשיך* שנאמר הדבר כן בתמידות *עיי"ש באורך, ומ"כ דייק כאן הפעל יעמד הוא איתן בקמץ, שהוא פעל ממשיך, שלא יופסק בשום פעם, לאפוקי אם הכרו מה שנדחה *בינתים*, וז"ש ולא שכבר עמד ובירושלמי גרס בהפך בדעת ר' יוחנן דשני שבראשון קרב

יְהוָה לְכַפֵּר עָלָיו לְשַׁלַּח אֹתוֹ לַעֲזָאזֵל הַמִּדְבָּרָה׃ יא וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וְשָׁחַט אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ׃ יב וְלָקַח מְלֹא־הַמַּחְתָּה גַּחֲלֵי־אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ מִלִּפְנֵי יְהוָה וּמְלֹא חָפְנָיו

בעל הטורים

ואת פון ופשע והטאה שבזכות שלשה אבות : (יב) ומלא חפניו ב׳ הכא ואידך ומלא החבל להחיות גבי יואב של מלחמות שולש:

רש״י

לכפר עליו . שיתוודה עליו צ כדכתיב והתודה עליו וגו׳: (יא) וכפר בעדו וגו׳. וידוי שני עליו ועל אחיו הכהנים ק שהם כולם קרוין ביתו שנא׳ בית אהרן ברכו את ה׳ וגו׳ (תהלים קל״ה) מכאן שהכהנים מתכפרים בו וכל כפרתן אינה אלא על טומאת ר מקדש וקדשיו כמו שנא׳ וכפר על הקדש מטומאות וגו׳ : (יב) מעל המזבח. ש החיצון (יומא מ״ה) : מלפני ה׳ . מצד שלפני הפתח והוא צד מערבי : דקה . מה ת״ל דקה והלא כל הקטורת דקה היא שנאמר ושחקת ממנה הדק (שמות ל׳) אלא שתהא דקה מן הדקה

שפתי חכמים

אם כן מה ת״ל חי כו׳: צ אבל לא כפרת דמים שהרי השעיר הזה לא היה נקרב ואין בו קבלת דמים שהרי נשתלח לעזאזל : ק וגם זה אינו כפרת דמים שהרי עדיין לא נשחט פרו. וא״ת ולמה לא כפר אהרן על אחיו הכהנים בוידוי ראשון שהתודה בעדו ובעד ביתו . וי״ל משום דכתיב התקוששו וקושו ואמר ריש לקיש קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים לכך התודה אהרן מתחלה בעדו ובעד ביתו לבדו ואח״כ בוידוי שני התודה נמי בעד אחיו ומלת ביתו נאמרה גם על אחיו שנאמר בית אהרן וגו׳ : ר מזה רואה גם כן לסוכית דמה שכתוב ובעד ביתו דקאי אכל אחיו הכהנים שהרי כל כפרתו אינו אלא על טומאת מקדש וקדשיו אם כן כל הכהנים צריכין כפרה על זה : ש מדכתיב מעל המזבח מלפני ה׳ ופירש רש״י מצד שהוא לפני הפתח זה נקרא לפני ה׳ ואם כן ע״כ מזבח החצון הוא דאי הפנימי מאי מלפני ה׳ משמע מהצד שלפני ה׳ והא כולו מזבח הפנימי

התורה והמצוה

ומפרש טעמיה דר״י ועשהו חטאת בראשון . א״ר לא קבעו בתלויה שלא ידחה , ר׳ יוחנן שבירושלמי לשיטתו , דבירושלמי (פרק טרף בקלפי ה״א) , א״ר יוחנן קובען אפי׳ בפה , וא״כ אינו מפרש מ״ש ועשהו חטאת על הגורל רק על הכהן , והוא שעל עתיד עם וי״ו היפך , וא״כ הי׳ לו לאמר ויעשהו חטאת בעתיד גמור כיון שיש פה מקום טעות , אחר שבא אחר שעל עבר , אמנם כבר בארתי (סדר תזריע סי׳ וי״ו) שיש הבדל בין העתיד הגמור ובין העבר המהופך לעתיד . שהעתיד הגמור אינו מציין רק שתתחיל הפעולה בזמן העתיד . והעבר המהופך לעתיד מציין גמר הפעולה , שיהיה נגמר ויהי׳ עבר כשלם בזמן העתיד . ולכן אמר ועשהו בעבר מהופך . להורות שבעתיד יהי׳ נעשה מכבר. דהיינו אף שמת חברו ולקח אחר מ״מ זה עשוי לחטאת מכבר ולא ידחה, וזה גדר העבר הנשלם , משא״כ אם הי׳ אומר ויעשהו הית יכול לקבעו שנית בכל פעם ואם נדחה יעשה חטאת אחר מחדש , ומ״ש והשני ימות וכו׳ מבואר פלוגתתן במשנה שם , ומ״ש ועשהו החטאת שיאמר לה׳ חטאת , פלוגתתן מובא במשנה (ריש פרק טרף בקלפי) ודעת ר״י כיון שמפרשים ועשהו על הגורל שהגורל יעשהו חטאת א״צ קבועה בפה , והת״ק ס״ל שהגם שכן מפ׳ לפי הדרוש ממה שלא אמר ויעשהו בכ״ז אין יוצא מידי פשוטו ג״כ שפי׳ שהכהן יעשהו חטאת ע״י שיאמר לה׳ חטאת שעז״א והקריב שצורך זה יקריב אותו לקרא עליו שם חטאת , ומ״ש במשנה ויו , כבר התבאר (בס׳ כד) עיי״ש :

כו **יעמד חי לפני ה׳** הם דברים מיותרים. דהא בפסוק כף אמרו וכלה מכפר את הקדש וכו׳ והקריב את השעיר החי . ולמה הוצרך להזכיר כאן שהשעיר יעמד חי . ופי׳ חז״ל מפני שהתורה לא הזכירה רק שישלח את השעיר במדבר . וכבר כתב הרשב״ם שלפי פשוטו לשלח אותו הי׳ אל ההרים אשר במדבר כמו בצפורי מצורע . וחז״ל קבלו שהי׳ דוחפו מראש ההר ולא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה איברים איברים. וכפי הנראה מדברי הגמ׳ פרק שני שעירים (דף סו) דחף ולא מת . הי׳ אפשר שלא ימות כי השעיר ידלג על ההרים ומקפץ על הגבעות רק הענין הי׳ בנס . וכמו שת״י (בפסוק כב) וידיחיני׳ זיקא מן קדם ה׳ וימות . ואין דרך הכתוב להזכיר מעשה נסים לכן סתם במקומו , וגילה פה במ״ש שבעודו לפני ה׳ יעמד חי עד הכפרה . ומכילא נשמע שאח״כ לא יחי׳ כי בנוק שלא יהי׳ לפני ה׳ יהי׳ סיהתו (ומה שהגהתי ושלא כ״ה בילקט) :

כז **יעמד חי לפני ה׳ לכפר עליו** . ר״ל עד עת שיכפר . (כי הלמ״ד מורה סגבול שאליו) ומהו הכפרה והלא השעיר אין דמו ניתן בפנים. דעת ר״י שהוא עד מתן דם השעיר הפנימי. וכמ״ש וכלה מכפר את הקדש וכו׳ והקריב את השעיר החי. וסמך ע״מ שאמר בכפרה שם והקריב את השעיר החי עד כאן זקוק לסיום חי עיי״ש

לְמַדְבְּרָא: יא וִיקָרֵב אַהֲרֹן יַת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִי לֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְיִכּוֹס יַת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִי לֵיהּ: יב וְיִסַּב מְלֵי מַחְתִּיתָא גוּמְרִין דְאֶשָּׁא מֵעִלָּוֵי

ספרא

חטאת. אינו אומר אלא לשם. (ו) והשעיר אשר עלה עליו הגורל יכול יהא נותנו ע"ג ת"ל אשר עלה עליו הגורל שעלה לשמו מתוך קלפי:

כב יעמד חי לפני ה' מת"ל. לפי שנאמר (לשלח) [ושלח] אותו שלוחו למיתה. יכול שלוחו לחיים ת"ל יעמד חי לפני ה' לכפר עליו הא כיצד עמידתו חי ומיתתו בצוק: כב (ז) עד מתי הוא זקקו להיות חי עד מתן דמו של חברו. לכפר עד שיכפר שנאמר וכלה מכפר את הקדש ואת א"מ ואת המזבח. דברי ר"י. רש"א עד עת וידוי לכפר עליו כפרה שהוא בגופו. לשלח אותו שאם נשפך הדם ימות המשתלח מת המשתלח ישפך הדם:

כח (ח) לעזאזל למקום הקשה בהרים. יכול בישוב ת"ל המדברה. ומנין שיהיה בצוק ת"ל אל ארץ גזירה:

כט (ט) והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו ז"ש שלא יביא משל צבור. וכפר בעדו ובעד ביתו זה וידוי דברים. כיצד היה מתודה אנא השם חטאתי עויתי ופשעתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עם קדשך ככתוב בתורת משה עבדך. לאמר כי ביום הזה והם עונים אחריו בשכמל"ו: (פרק ג) (א) ל ושחט את פר החטאת אשר לו ולקח מלא המחתה ומביא אותו שם נותנו לאחר למרס את דמו על הרובד הרביעי שבהיכל כדי שלא יקרוש: לא (ב) ולקח מלא המחתה והביא בכל יום הי' חותה בשל כסף ומערה לתוך של זהב והיום חותה בשל זהב ובה היה מכנים

התורה והמצוה

עיי"ש. ור"ש סובר דוידוי מעכב ומ"ש לכפר עליו הו"א כפרת דברים כמו וכפר בעדו ובעד ביתו. ור"י סובר שאם כוונתו על הוידוי הי"ל לכפר בו. כי מלת עליו לא יצייר את המכפר רק את המתכפר. והמכפר יצוין במלת בו. וכמ"ש מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו. הרי מלת בו רומז על האיל המכפר ומלת עליו על האיש המתכפר. וע"כ מלת עליו היינו בהשעיר הפנימי יכפר על החיצון פי' עוזר בכפרתו. ור"ש ס"ל שמלת עליו משמע בגופו. ויצדק על הוידוי כמו והתודה עליו. וכ"ז מובא ביומא (דף מ' ע"ב) ועי"ש באורך. וע"כ אמר ר"י לשלחו שאם מת המשתלח ישפך הדם כיון שצריך להיות חי בעת כפרת הדם. וכמו שמפרש ביומא (דף סב ודף סה עיי"ש):

כח לעזאזל. פי' חז"ל שפרשו עזז אל. עז קשה. ואל קשה כמ"ש ואת אילי הארץ לקח כמ"ש ביומא (דף ס"ז) והוא בהרים העזים הררי אל. אל מורה על גודל ההר ועז מורה על תקפו. וכ"כ רא"בע בשם הגאון וכן תיב"ע, והוסיף המדברה שיהי' במדבר. ואמר אל ארץ גזרה שיהי' צוק התוך כמו והמה מידך נגזרו. ובגמ' גזרה חתוכה. ד"א המתגזר ויורד. ד"א שלא תאמר מעשה תהו אני ה' גזרתיו. מ"ש חתוכה הוא תמונת ההר. ומ"ש המתגזר ויורד הוא ע"ש הפעולה שלא הי' מגיע לחצי ההר עד שנעשה איברים איברים. ומ"ש שלא תאמר מעשהו תהו. כיון למ"ש הרמב"ן שאינו כעובד לשעירים כי הוא גזרת מלך לחלק מנה לכל עבדיו. ולא הם נותנים רק מגזרת מלך עיי"ש באורך. ושם תנא דבי ר"י לכפר על מעשה עזא ועזאל. והוא הסוד שהעלים הרא"בע:

כט והקריב את וכו' אשר לו. התבאר למעלה (ס' יט) ומ"ש שלא יביא משל צבור פי' משל אחיו הכהנים ובילקוט גרים פה ז"ש שאם הביא משל צבור פסול. ועיקר כוו' דפה כמ"ש בס' יט. ומ"ש שנים וכפר בעדו ובעד ביתו בע"כ ה"א כפרת דברים ולא כפרת דמים דהא אמר אח"כ ושחט (וכנ"ל ס' כב) והוא וידוי שני על הכהנים שהם בית אהרן כמ"ש יברך את בית אהרן, ותפס בשניהם לשון שוה בעד ביתו, כי הפרשה מדברת באהרן והכהנים היו בניו. וה"ה שהכ"ג לדורות יתודו על כלל הכהנים (וא"צ למ"ש הרא"ם) ומה שהתודה ב"פ תנא דבי ר"י (יומא דף מג) כך מדת הדין נותנת יבא זכאי ויכפר על החייב. ומ"ש כיצד היה מתודה הוא לשון המשנה יומא (דף מא ע"ב):

ל ושחט את פר ר"ל ומקבל דמו כי כבר למדנו בכל הקרבנות שמקבל דמם בכלי. ובעת הקטורת נותנו לאחר למרס דמו כדי שלא יקרוש, ומ"ש על הרובד הרביעי שבהיכל. פי' בגמ' יומא (דף מג ע"ב) הני של היכל. ר"ל הרובדים שבעזרה. דהא כתיב וכל אדם לא יהי' באה"מ. ועי' בתוס' שם (ד"ה אמר):

לא ולקח מלא המחתה גחלי אש והביא. שם מחתה הוא על חיתוי הגחלים, כמו לחתות אש מיקוד (ישעי' ל) היחתה איש אש בחיקו (משלי ו). ונמצא עוד שם מקטרת (דה"ב כו יט) שהוא הי' מקטיר, ובכל יום הי' מקטיר על מזבח הזהב. וממ"ש בעוזי' ויבא אל היכל ה' להקטיר

קְטֹ֖רֶת סַמִּ֣ים דַּקָּ֑ה וְהֵבִ֖יא מִבֵּ֥ית לַפָּרֹֽכֶת׃ יג וְנָתַ֤ן אֶת־הַקְּטֹ֙רֶת֙ עַל־הָאֵ֔שׁ לִפְנֵ֖י יְהוָ֑ה וְכִסָּ֣ה ׀ עֲנַ֣ן הַקְּטֹ֗רֶת אֶת־

בעל הטורים

(פ"כ ח) שבזכות עבודה יוה"כ היו נוצחים במלחמה: סמים דקה בגי' דקה מדקה. דקה ב' הכא ואידך ואחר האש קול דממה דקה:

רש"י

שמערב יום הכפורים היה מחזירן למכתשת (יומא מ"ו): (יג) על האש. שבתוך ת המחתה: ולא ימות

שפתי חכמים

הפנימי לפני ה' אלא מזבח החיצון הוא ולד מערבי היה עד מזרח המקדש שהם הוא פתח ההיכל שנקרא פנים: ת לאפוקי שלא תפרש שהאש אחרת היתה לפני ה' ושם נתן הקטורת ת"ה פירש על האש שבתוך המחתה נתן הקטורת לפני ה' כלומר מבפנים

התורה והמצוה

להקטיר על מזבח הקטורת וכו' ובידו מקטרת להקטיר, מבואר שלא היה מביא הגחלים במחתה שחתה בה, רק מערה ממחתה למקטרת, ופה אמר ולקח מלא המחתה והביא. הי' מביא במחתה שחתה בה. ואמרו שהי' המחתה של כסף והמקטרת של זהב וכמ"ש ביומא. מפני הפסד ממון, והנה שבמלכים (א' ז' נ') ובדה"ב (ד' כב) מבואר שכל המחתות היו זהב סגור. הלא מבואר במ"ב (כה טו) ובירמי' (נב יט) שהיו שם גם מחתות כסף. שאחר שלמה שלא נעשו מקופת המלך רק משל צבור חסו על ממונם. ועתה שמשום חולשה דכ"ג הקטיר במחתה הי' משל זהב, ובכל יוה"כ הי' חותה בשל ד' קבין או של סאה לר"י ומערה לתוך של ג' כדי שיהי' מלא המקטורת גחלי אש שהקטורת נל"ה למעלה כמ"ש ושים עלי' קטורת והיום שהי' מקטיר במחתה צוה שיהי' המחתה גחלי אש. ובמשנה דיומא הביא עוד שמים אחרים:

לב נחלי אש. שם גחלים כולל גם גחלים עוממות. ושם אש כולל אש הבוער לבדו להבת שלהבת, ושם המורכב גחלי אש. הם גחלים לוחשות. ובכ"ז מבואר שמני שמות המחוכים השם הלהוט הוא עקר תמיד. וא"כ שם גחלים הוא עקר, והאש מתאר שם גחלים שיהיו בוערים והאש תהי' בשלה ע"ג הגחלים. ובפסחים (דף ע"ה) דקדקו יותר בדברי הברייתא הלזו. עיי"ש:

לג מעל המזבח מלפני ה' היינו ממזבח החצון. שאין כולו לפני ה', רק מקצתו שהוא לצד מערב הסמוך לפתח ההיכל. ובאר שיקח מן הצד שלפני ה', היינו מצד שנגד הפתח. שאם הי' כוונתו על מזבח הפנימי הי"ל המזבח אשר לפני ה' (כמ"ש בפסוק יח) וכן דרש בספרא (נו סוף פרשה א) וביומא (דף מה ע"ב) אם מחתה מנין (שיהי' על מזבח החצון ת"ל מעל המזבח מלפני ה' איזה דבר שמקצתו לפני ה' ואין כולו לפני ה' זה מזבח החצון). ואם היה אומר ולקח מלפני ה' לבד הייתי אומר שמעכב גם בדיעבד שיקח מכנגד הפתח ממש. לכן אמר מעל המזבח מלפני ה' ר"ל צד המזבח שלפני ה' שהוא כל צד המערבי שכשר בדיעבד, כ"ש בגמ' יומא (דף מה) ובתוס' (דף מו ד"ה אמר), ור' יוסי כלל דלא לבד קטורת יוהכ"פ אלא כל הניטל בחוץ להנתן בפנים והוא הגחלים הניטלים בכל יום ממערכה שני' ניטלים מן הסמוך לפנים. וכן לא לבד מ"ש בשירי הדם של חטאת הפנימית שישפכם אל יסוד מזבח העולה אשר פתח א"מ. אלא כל הניטל בפנים להנתן בחוץ שהם שני בזיכי לבונה הניטלים בשבת להנתן על מזבח החיצון. ינתנו בצד הסמוך לפנים כ"ש בזבחים פרק ק"ק (דף ח) ובירושלמי פ"ה דיומא ה"ו:

לד ומלא חפניו קטורת סמים דקה ממ"ש חפניו בכינוי מבואר שהוא כמדת חפני הכ"ג, ומ"ש וכך היתה מדתה פי' ביומא (דף מז) שלא יחסר ולא יותיר ויש עוד שם פירושים וספיקות בזה. ומ"ש קטורת סמים, ששם סמים למותר, [כי מ"ש בכ"מ והקטיר קטורת סמים בא להוציא הקטרה אחרת. אבל פה שאמר מלא חפניו קטורת. מבואר שאינו הקטרת חלבים ואימורים]. בא לאמר שיהי' הקטורת סמים הידועים (בכי תשא) שיהי' משל צבור ושלא יחסרו בה י"א סממנים. (דה"א שביוהכ"פ יוכל להקטיר קטורת יחיד או ממינים אחרים וכן דרש בסדר ויקרא ס' רכה). עמש"ש מזבח קטורת הסמים, ומ"ש דקה, חוזר שלא תאמר כן בשום מקום. ואם ללמד שידק אותם הלא כבר נאמר בהלכתם ושחקת ממנה הדק. ע"כ בא ללמד שביוהכ"פ ידוקם שנית, ע"כ אמר כיצד הוא עושה וכמ"ש ביומא (דף מה) וכריתות (דף ו ע"ב):

לה והביא אל מבית לפרוכת ונתן את הקטורת על האש לפני ה' מבואר משמעות הכתוב שיביא תחלה לפנים. ושם יתן את הקטורת על האש. המנה כת הצדוקים הפכו דברי אלקים חיים. ואמרו שיתן את הקטורת תחלה ואח"כ יבוא בפנים. ונדחקו לומר שמ"ש ונתן. הוא פעל עבר שכבר נעשה, ופי' וכבר נתן את הקטורת קודם שיבא. ובאו אל הדוחק מפני שני טענות, א] מן הסברה שכן דרך הכבוד. ב] מן הכתוב ממ"ש כי בענן אראה. שפי' אל יבא בכל עת כי אם בענן

מַדְבְּחָא מִן קֳדָם יְיָ וּמְלֵי חוּפְנוֹהִי קְטוֹרֶת בּוּסְמִין דְּקִיקִין וְיָעֵל מִגָּיו לְפָרוּכְתָּא: יג וְיִתֵּן יַת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא עַל אֶשָּׁתָא קֳדָם יְיָ וִיחַפֵּי עֲנַן קְטוֹרְתָּא יַת כַּפּוּרְתָּא דִּי עַל

ספרא

מכנים. בכל יום היה חותה בשל ארבעת קבים ומערה בתוך שלשת קבים היום חותה בשל שלשת קבים ובה היה מכנים. (ג) ר' יוסי אומר בכל יום היה הותה בשל סאה ומערה לתוך של שלשת קבים והיום חותה בשל ג' קבים ובה הי' מכנים:

לב (ד) גחלי יכול עוממות ת"ל אש. אי אש יכול שלהבת ת"ל גחלי הא כיצד מן הלוחשות הללו. ומנין שתהי' האש בטלה ע"ג הגחלים ת"ל גחלי:

לג (ה) מעל המזבח יכול כולו ת"ל מלפני ה' הא כיצד הסמוך למערב. (ו) א"ר יוסי זה סימן. כל הניטל בחוץ להנתן בפנים ניטל מן הסמוך לפנים. (ז) וכל היוצא מבפנים להינתן בחוץ ניתן על הסמוך בפנים: **לד** (ח) ומלא חפניו קטורת סמים דקה הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו וכך היתה מדתה. קטורת שיהי' משל צבור. סמים שיהיו סממניה לתוכה. דקה מת"ל והלא כבר נאמר ושחקת ממנה הדק וא"כ למה נאמר דקה שתהא דקה מן הדקה. (ט) כיצד היה עושה הי' מפריש שלשת מנים מערב יוהכ"פ כדי למלאת הפניו ומחזירם למכתשת לקיים בה דקה מן הדקה:

לה (יוד) והביא אל מבית לפרוכת ונתן את הקטורת על האש לפני ה' שלא יתקן מבחוץ ויכניס בפנים שהרי הצדוקים אומרים יתקן מבחוץ ויכניס בפנים. אם לפני ב"ו עושים כן ק"ו לפני המקום. ואומר כי בענן אראה על הכפורת. אמרו להם חכמים והלא כבר נאמר ונתן את הקטורת על האש לפני ה'. אינו נותן אלא בפנים. א"כ למה נאמר כי בענן אראה על הכפורת מלמד שהיה נותן בה מעלה עשן. ומנין שהוא נותן בה מעלה עשן, ת"ל וכסה ענן הקטורת את הכפורת אשר

התורה והמצוה

הקטורת ואח"כ צריך שיהי' הענן מתמר ועולה בעת בואו. וחכמים השיבו להם, א] מן הכתוב במקומו והביא ונתן (שמלבד שדעתם מזויפת שא"כ הל"ל ונתן והביא. ומאוחר שפעל עבר בוי"ו שבא אחר פעל עבר בוי"ו שהראשון הוא וי"ו ההיפוך גם השני כמוהו. ואם כן א"ל ונתן וכבר נתן כי פעל ונתן דומה אל פעל והביא). והלא לפי דעתם איך אמר ונתן לפני ה'. שלפני ה' היינו שנותן בפנים, ב] סתרו ראייתם מן הכתוב כי בענן. שלדעת הצדוקים בא מלת כי כטעם כי אם. אל יבא כי אם בענן. ולדעת חכמים בא מלת כי כטעם דהא. ור"ל שבעת יכנס בענן (שהוא בקטורת שיש בה מעלה עשן שנאמר ועולה כענן) יתראה ה' ויגלה שכינתו על הכפורת. וכשתצרף הדברים בכור כללי הלשון. תראה דברי חכמים מזוקקים שבעתים והשיגים ימחו כענן. כי יש הבדל בין מלת כי (כשבא בלשון אלא) ובין מלת כי אם. שכ"מ שבא להטיל תנאי בשלילה הקודמת שלא יהיה הדבר בשום אופן רק באופן זה משמש בלשון כי אם, שמלת אם משמש על התנאי, ולרוב יהי' פירושו, לא יהיה הדבר רק אם יהיה בו התנאי זה, אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה. פי' רק אז תצאו. וכן, לא אשלחך כי אם ברכתני, ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים, וכן ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם (ידע), ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך (חשך), שבכ"ז הטיל התנאי בשלילה הקודמת, וגם במקום שלא נז' בדיבור הוא בכח המאמר. כמו אל תאכלו ממנו נא כי אם צלי אש. לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך. היינו שלא יצויר הירושה והאכילה רק באופן זה. משא"כ מלת כי אינו מקושר עם הקודם. כמו ויאמר לא כי צחקת. ויש הבדל בין מ"ש (שמות לד) כי את מזבחותם תתוצון, ובין מ"ש דברים (ז' ה) כי אם כה תעשו להם מזבחותיהם תתוצון. שבמלת כי אם הטיל תנאי למ"ש וחרה אף ה' והשמידך מהר. ור"ל ולא תתקיים בארץ רק אם כה תעשו להם (ובזה תראה אמיתת קבלת חז"ל ודעתם במ"ש בברכות (דף יג) כיוצא בו לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהי' שמך לא שיעקר שם יעקב ממקומו אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו. ושם הקורא לאברהם אברם עובר בעשה, שנא' והי' שמך אברהם. אלא מעתה הקורא לשרה שרי ה"נ התם קוב"ה אמר לאברהם לא תקרא שמה שרי כי שרה שמה. אלא מעתה הקורא ליעקב יעקב ה"נ שאני התם דהדר אהדרי' קרא. והנה המפ' נלאו. הלא שניהם נאמרו באזהרה. לא יקרא שמך אברם לא יקרא שמך יעקב. ומה ההבדל ביניהם, אבל כפי מה שדברנו. הציווי גבי יעקב בא במלת כי אם, והוא משמש לאופן הך אופן. ר"ל להטיל תנאי בהקודם, ור"ל שלא יקרא שמך יעקב כי אם באופן אם ישראל יהי' שמך אז יקרא שמך יעקב, ר"ל אם יהי' ישראל עקר יהיה יעקב טפל לו, ודומה למ"ש אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה (הנ"ל). וזה לא שייך באברהם שלא הטיל תנאי כי אם. רק אמר והיה שמך

הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדוּת וְלֹא יָמוּת׃ יד וְלָקַח מִדַּם הַפָּר וְהִזָּה בְאֶצְבָּעוֹ עַל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת קֵדְמָה וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת יַזֶּה שֶׁבַע־פְּעָמִים מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ׃ טו וְשָׁחַט אֶת־שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וְהֵבִיא אֶת־דָּמוֹ אֶל־מִבֵּית לַפָּרֹכֶת

בעל הטורים

(מ"א יט) וזהו כי בענן אראה על הכפרת פי' כי בענן הקטרת שנאמר בה דקה יהיה קול דממה דקה ויראה כמו כן: (יד) יזה ב' הכא ואידך כן יזה גוים רבים בפרשה הנה ישכיל עבדי (ישעי' נב) שמדבר בענין משיח שעתיד הקב"ה להחזיר ב' המשפחות. שהשיבה מלך שמשיח תחזור ג"כ משפחה כהונה לעבודתם (ומשפחת בית דוד): ולפני הכפרת יזה ז' פעמים. למה מזה א' למעלה וז' למטה כי די לתחתוני' שיהיו א' משבעה בעליונים וכן אמר דוד ז' הללו את ה' מן השמים וא' הללו את ה' מן הארץ וכן משה לא הזכיר השם בהאזינו אלא לאחר כ"א תיבות אמר די שאהיה א' מז' המלאכים שמזכירים השם אחר ג' תיבות. ע"ז הזאות על הכפרת (ר"ל בין דפר והשעיר) כנגד ע"ז בריות שנבראו בסיני. וע"ז על הפרכת כנגד פ"ז שבאהל מועד (כדעת ר"ע סוטה ל"ז פ"ש כל הענין) ע"ז על המזבח הזהב עם שיורי הדם שעל מזבח החיצון כנגד ע"ז שבערבות מואב והיינו דכתיב דם הברית. וה' טבילות כנגד ה' עבודות שמשנה מחוץ לפנים ומפנים לחוץ וכנגד ה' תפלות וכן כנגד ה"פ מלך הכבוד שבמזמור לה' הארץ ומלואה וביאות לכפר על הנפש שיש לה ה' שמות ועשרה קדושין כנגד י"פ שמזכיר ה' כי ביום ובפרשה י"פ השם עד לפני ה' תטהרו (נ"ל ולא עד בכלל) וכ"ד כפרות כתובים בענין יה"כ כנגד נאמרה תורה ובהר סיני וכאן ובאמור את הכהנים ובפנחס לכפר על

רש"י

כה אז לא עשאה כתקונה א חייב מיתה: (יד) והזה באצבעו. הזאה אחת ב במשמע: ולפני הכפרת יזה שבע. הרי אחת למעלה ושבע למטה: (טו) אשר לעם. מה שהפר מכפר על הכהנים השעיר מכפר על

שפתי חכמים

מכפנים ולא תבהון כדעת צדוקים: א כלו' שלא נתן בה כל הסמנים במשקלם אע"פ שלא עשה כצדוקים אלא לאחר שנכנס נתן הקטרת על האש אשר במחתה אפ"ה אם חסר מסממניה הן סמנים או משקל שלא יהא כתיקונו חייב מיתה מ"ה נקט רש"י כה אם לא עשאה וכו' דהא פשיטא מכלל לאו אתה שומע הן וק"ל: ב אינו ר"ל שמלת והזה אחת במשמע דוהזה אינו משמע אם אחת אם יותר אלא הזאה לומר והזה באצבעו משמע הזאה אחת מכח ג"ש דנאמרה דמים למטה בשעיר ונאמרה דמים למטה בפר מה למטה בפר שבע אף שעיר למטה שבע וכמו שלמעלה בשעיר אחת מדכתיב והזה אותו ודרז"ל אזהו מיעוטא הוא פעם אחת יזה ולא יותר למדנו שדם בשעיר למעלה על הכפורת אינו אלא אחת אף הזאת הפר.

התורה והמצוה

שמך אברהם, וכן לא בשרה. שהשתמש במלת כי לבד. כי שרה שמה. ומה שהק' אלא מעתה הקורא ליעקב יעקב ה"ל. היינו שי"ל שהתנאי הוא על הקריאה לבד. ור"ל שלא יקרא לך שום שם רק אם יקרא לך שם יהי' שם ישראל. ועז"א דהדר אהדרי' קרא ומבואר שהתנאי מוסב על קריאת שם יעקב. שלא יקרא בו רק אם יהי' שמו העקרי ישראל אז יהי' שם יעקב טפל לו) ולפ"ז אם כדעת הצדוקים, היה ראוי לאמר כי אם בענן אראה, והי' פי' שלא יבא כי אם באופן זה. וע"כ שמלת כי בענן פי' דהא. אולם מה שדייקו הצדוקים מלת בענן, שגדרו על תימור הקטורת העולה כשפע רב, במוס הכליהו שנותן בחוץ עד שבעת יכנס יהי' ענן גדול מאפיל ומכסה הכל. הנה על קדקדם במ"ש א"כ למה נאמר כי בענן מלמד שהוא נותן בה מעלה עשן. כי יש הבדל בין עשן ובין ענן. שהענן אינו שם מיוחד לחלקים העולים מגשם הנשרף. שהם יקראו בשם עשן או קיטור לפי מה שיהיו מחלקים מימיים או שמנים או נחלקים מוקשים כמ"ש במק"א. אבל ענן שם מיוחד אל העולה מקובץ כאחד (שהמפוזר יקרא בשם ערפל (והושאל על עשן הקטורת כשיש בו עשב מעלה עשן שאז העשן עולה מקובץ כענן כמ"ש ועתר ענן הקטורת עולה (יחז' ח) ובענין זה התיחד שם זה לעמוד הענן שנגלה בום בעת יצ"מ ובעת גלוי השכינה) וכמ"ש בפי' ישעי' ס"ה), וע"ז שאלו ומנין שנותן בה מעלה עשן הלא עדיין י"ל כפרש"י ורא"בע שמ"ש כי בענן אראה הוא על גילוי ענן הכבוד וכמ"ש (מ"א ה') ולא יכלו הכהנים לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה', ולמה נמליא שם ענן אל עשן הקטורת שעקר שמו קיטור או עשן לא ענן. ומשיב ת"ל וכסה ענן הקטורת הרי קורא אותו בשם ענן הקטורת. ואמר שם ולא ימות ומ"ש כי בענן אראה הוא לאזהרה כמ"ש רבא ביומא (דף נג) ומ"ש או שחסר א' מכל סממני' כמ"ש ענן הקטורת היינו הקטורת השלימה שיהיו סממני' לתוכה [וכ"ז מובא ביומא שם ובירושלמי שם"א]:

לו ולקח מדם הפר והזה. אסל"ס פה כמו מ"ש בפר כ"מ ולקח מדם הפר והביא שהוא על הקבלה ופי' ולקח דם מהפר כמש"ש. דשם לוקח להביא שהוא הקבלה. ופה לוקח להזות וכבר שחט. וא"א שיפסיק בין השחיטה והקבלה עד אחר הקטורת וא"כ קבל כבר ולוקח מיד הממרס להזות בו. ומ"ש והזה ולא המפיל ולא הזורק התבאר בסדר ויקרא (ס' כ) ומ"ש נאמר כאן אצבעו וכו' התבאר שם (ס' ריח):

לז על פני הכפורת קדמה מלות על פני. הוא לפעמים על גבו של דבר ממש. ואוסף על פני הבוס. ויפול יוסף על פני אביו. ולפעמים הוא עד גב הדבר. וישקיפו על פני סדום.

סַהֲדוּתָא וְלָא יְמוּת: יד וְיִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וְיַדֵּי בְּאֶצְבְּעֵיהּ עַל אַפֵּי כַפּוּרְתָּא קִדּוּמָא וְלָקֳדָם כַּפּוּרְתָּא יַדֵּי שְׁבַע זִמְנִין מִן דְּמָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ: טו וְיִכּוֹס יָת צְפִירָא דְחַטָּאתָא

ספרא

אשר על העדות ולא ימות. הא אם לא נתן בה מעלה עשן או שהסר אחת מכל סממניה חייב מיתה:

לז (יא) ולקח מדם הפר נוטלו ממי שהוא ממרס בו. והזה ולא המטיף והזה ולא הזורק. באצבעו נאמר כאן אצבעו ונאמר להלן אצבעו מה אצבעו הימנית האמור להלן המיומנת שבימין אף אצבעו האמור כאן המיומנת שבימין: **לז** (יב) על פני הכפורת קדמה זה בנה אב כ"מ שנאמר פני כפורת זה הפנים למזרח. (יג) ד"א על פני הכפורת קדמה אינו מתכוין להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף. (יד) לפני הכפורת יזה שבע פעמים ולא שבע טיפים: **לח** שבע פעמים שיהיה מונה שבע פעמים הרי אחת ושבע:

(פרשה א) **לט** (א) ושחט את שעיר החטאת אשר לעם שלא יהיו אחיו הכהנים מתכפרים בו. ובמה הם מתכפרים בפרו של אחיהם. יכול לא יתכפרו בפרו של אחיהם שהרי הוא אומר אשר לו מעתה אין להם כפרה. וכשהוא אומר על הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר הוי אומר יש להם כפרה. ובמה הם מתכפרים מוטב שיתכפרו בפרו של אחיהם שכן מצינו שחלק מכללו שהרי הוא וביתו מתכפרים בו. ואל יתכפרו בשל צבור שלא מצינו שחלק מכלל צבור. ואם נפשך לומר. והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו ביתו של אהרן הם: **מ** (ב) והביא את דמו אל מבית לפרוכת מלמד שהוא נכנס בו לפני ולפנים. אין לי אלא דם השעיר שהוא

התורה והמצוה

הנשקף על פני הישימון. ונראה שרק מי שמתו כיון שמוטל עליו לקברו כמוטל לפניו דמי דכתיב ויקם אברהם מעל פני מתו. וס"ל להר"א שמ"ש קדמה בא ללמד שלא יזה על צד מערב הכפורת ממש על גבה, רק על פני היינו נגד הגב, ובזה מטה ההזי' לצד קדם כנגד הכפורת והטיפים נופלים בארץ. וברייתא ראשונה (שהוא ראב"י כמ"ש בגמ') ס"ל דבל"ז ידעינן שאינו ע"ג ממש והוא עפ"י דרכי הלמודים שהסבירו ביומא (דף נה), ומ"ש קדמה מיותר ללמד שכ"מ שנאמר פנים הוא צד המזרח. וי"ל דראב"י יסבור כרבנן במנחות (דף כז) דאל פני ואל נוכח לאו דוקא וה"ה על פני ומיותר קדמה. וברייתא שני' שהם ספרא ר"י לשיטתו דאמר שם דאל פני דוקא וה"ה על פני וצריך קדמה לגופי'. ומ"ש אינו מתכוין להזות (ע' יומא נ"ג) ומ"ש שבע פעמים ולא שבע טיפים התבאר בסדר ויקרא ס' רכא:

לח ולפני הכפורת יזה שבע פעמים. פי' ר' יוחנן ביומא (דף נה) שממה שכפל פעל יזה למד שימנה הזי' ראשונה עם כאו"א, ר"ל שאל"ל שלכן אמר שנית יזה. לבל נפרש והזה על הכפורת ולפני הכפורת שבע פעמים. שבשני המקומות יזה שבע פעמים. שהלא הי' יכול לכתב ושבע פעמים לפני הכפורת ונדע שרק לפני הכפורת יזה שבע ולא יצטרך לכפל פעל יזה. רק שאז אם יקדים המספר יהי' עקר החלוקה מצד המספר ר"ל אחד יזה למעלה ושבע למטה, אבל במה שהקדים לפני הכפורת אל המספר עקר החלוקה מצד המקומות לא מצד המספר, כי הוא מונה שנית מספר אחת גם עם השבע. ואין ניגוד בין המספרים. רק בין המקומות. וכלל בלשון שהגיד יקדים מה שהוא עקר החלוקה והניגוד בין שני המאמרים כמבואר אצלינו תמיד. ודעת ר"א שם שהוא רק מדרבנן כדי שלא יטעה בהזאות:

לט ושחט את שעיר החטאת אשר לעם. מ"ע אשר לעם מיותר דהא לא הי' שעיר חטאת אחר; ואם ללמד שיהי' משל צבור ג"כ א"צ שכבר אמר ומאת עדת ב"י יקח. ופי' בספרא (מובא בשבועות דף יד) שר"ל שהוא מיוחד לכפרת העם לבד ואין הכהנים מתכפרים בו. ואחר שבהכרח הכהנים מתכפרים ג"כ דהא כתיב וכפר וכו' ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר. בהכרח שמתכפרים בפרו של אהרן. והנה שגם בפרו כתיב ושחט את פר החטאת אשר לו. ואף שתפרש כפי שדרש למעלה [סימן יט] שמ"ש בפרו ג"פ אשר לו צריך לג' דרשות,(א) שלא יביא משל צבור,(ב) שלא יביא משל אחיו הכהנים,(ג) לעכובא שאם הביא פסול. עכ"פ נשמע שאין הכהנים משתתפים בו בממונם ואיך יתכפרו במה שאינו משלהם. וז"ש יכול לא יתכפרו וכו' שהרי אומר אשר לו. ע"ז משיב א"כ במה יתכפרו. וא"כ הסברה נותנת שיתכפרו בפרו של אהרן שחלק מכלל דהא בני ביתו מתכפרים בו הגם שלא השתתפו בממונם. ואם נפשך לומר ולהקשות הלא כתיב וכפר בעדו ובעד ביתו משמע רק ביתו לבד. ע"ז משיב דהא באותו הדור היו הכהנים ביתו של אהרן שהיו בניו. וכמ"ש זה למעלה. כ"פ בגמ' שם. ועי' בק"א שהאריך בזה:

מ והביא את דמו אל מבית לפרוכת. לפי הפשט לא הזכיר זה בפר כי שם מדבר שנכנס למבית לפרוכת עם הקטרת. ושם לוקח מדם הפר ומזה. אבל אחר שא"א להביא מחתה וקטורת ומזרק ביחד

וְעָשָׂה אֶת־דָּמוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְדַם הַפָּר וְהִזָּה אֹתוֹ עַל־הַכַּפֹּרֶת וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת׃ טז וְכִפֶּר עַל־הַקֹּדֶשׁ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי

רש"י

ישראל ג והוא השעיר שעלה עליו הגורל לשם: כאשר עשה לדם הפר. אחת למעלה ד ושבע למטה: (טז) מטמאת בני ישראל. על הנכנסין למקדש בטומאה ה ולא נודע להם בסוף ו שנאמר לכל חטאתם וחטאת הוא ז שוגג

שפתי חכמים

למעלה אחת דדמים דמים לגז"ש כרא"ם: ג כלו' דהפר מכפר על הכה"ג. יש על טומאת מקדש כדפירש"י לעיל בסמוך כך השעיר לבור מכפר על טומאת מקדש. וה"ה דק"ל מה צריך לכתוב אשר לעם וכא אין שעיר העולה אשר אלא שעיר החטאת אשר לעם. אלא עומד לך מה מכפר הפר על הכהנים מה שמכפר השעיר על העם ושעיר אשר לעם ודאי מכפר על טומאת מקדש דכתיב גביה וכפר על הקדש מטומאת וגו' כך ודאי מכפר פר דכהן על טומאת מקדש: ד פי' מה שהניח רש"י לפרש זה כדי שלא נילף דמים עליונים מתחתונים ותחתונים מעליונים ונימא למעלה ולמטה או אחד או ד' דה"א דנילף גופא מגופא קמ"ל כאשר עשה להקיש שעיר לפר לכל עשיותיו: ה פי' על הנכנסים בשגגת טומאות מקדש וקדשיו ולא על טומאת ע"ז וגילוי עריות או שפיכות דמים הנקראים טומאות מדכתיב וכפר על הקדש יקדש ש"מ בטומאו' מקדש קא מיירי. עיין בגמ' פ"ק דשבועות ושם מבואר היטב: ו דאי נודע בסוף למה זה הקרא להקריב שעיר עזים והא לעיל בפ' ויקרא כתיב ואם כל עדת וגו' ונודעה החטאת אשר חטאו עליה והקריבו הקהל פר בן בקר אלא ע"כ הכא מיירי בשוגג גמור מ"ה הקריבו שעיר עזים ולא פר וקרבן זה מביא לתלות עליו והכהן עליו מן היסורים עד שיודע לו ויביא לכלל החטאת עולה ויורד המפורש בפ' ויקרא: ז וכן הוא אומר נפש כי תחטא בשגגה. ומפשעיהם הם המרדים ר"ל המזידים וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי

התורה והמצוה

מיוחד בפרט שבעת שעוסק בקטורת לא ירצה שום אדם להיות בהיכל. וע"כ מ"ש ולקח מדם הפר היינו שיצא לחוץ ולוקח הדם מידי הממרס אותו, וא"כ מנין לנו שנכנס עם דם הפר לפני ולפנים הלא י"ל שיזה על הפרוכת כנגד שבהיכל. ולמדונו ממ"ש ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר. מבואר שהי' שניהם דומים ואם זה בחוץ וזה בפנים אין דומים זל"ז:

מא ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר והזה אותו הנה תמיד יאמר והזה מן הדם. או ממנו. ולא מצאנו בשום מקום שיאמר והזה את הדם או והזה אותו. כי המזה יטיף טיפים טיפים. שהוא הקצת שינוי במ"ש תמיד. ומדוע אמר והזה אותו. השיבו חז"ל מלמד שהיה נותן אחת למעלה. שהמלת את ציין שיזה רק הזי' אחת לא טפים רבים. שזה ציון המ"ש. אולם אחר שאמר על הכפורת ולפני הכפורת י"ל שגם לפני הכפרת יזה אחת כמ"ש והזה אותו. מה למעלה אחת אף למטה אחת. לכן אמר שיעשה את דמו כאשר עשה לדם הפר שמבואר בו שהזה למטה שבע (וז"ש משנה ג' ד). והנה בדם הפר לא נתבאר שיזה למעלה אחת. וי"ל שמ"ש והזה באצבעו על פני הכפורה ולפני הכפורת יזה שבע פעמים הכל מספר ח'. וה"ל שעל פני ולפני על שניהם יזה שבע פעמים על כ"א. ומגם שכתוב שעל יזה שנית מצאנו דוגמתו רבים. כמו וירא והנה שני אנשים נצבים עליו וירא וירץ (בראשי' יח) ותלך ותשב מנגד הרחק וכו' ותשב מנגד (שם כא) והיו המים אשר תקח מן היאור והיו לדם (שמות ד) ודומיהם הרבה וכמ"ש חכמי הלשון. וז"ש (במשנה ה' ו ז) וא"י כמה ליתן מדם הפר למעלה וכו', מה דמים האמורים בו למטה שבע אף דמים האמורים בו למעלה שבע. והשיבו ת"ל ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר שאין ת"ל כאשר עשה, ר"ל שהלא הי' יכול לקצר ולומר ועשה את דמו כדם הפר. כמו ויעשהו כראשון. רק הוסיף כאשר עשה. לפרש בו עוד כוונה שני' דרושיית. שמ"ש והזה. מחובר עם כאשר עשה. ופי' כאשר עשה לדם הפר שהזה אותו על הכפורת. (כי כבר התבאר שפעל עבר בוי"ו הבא אחר פעל עבר. הויו הוא ויו החיבור. כמו מי פעל ועשה. וכמו שדרש למעלה (סי' כה) ועשהו חטאת שהוא פעל עבר מוסב אל הגורל. כן פעל והזה הוא פעל עבר בויו החיבור ופי' כאשר עשה לדם הפר וכאשר הזה אותו על הכפורת) כן יעשה לשעיר ופי' מבואר שגם מדם הפר יתן למעלה אחת. וכל הפסקא זו מובאת ביומא (דף נה):

מב וכפר על הקדש מטומאת ב"י. כבר באר (סדר ויקרא סי' ש"ו וסדר שמיני סי' קי) שיש שני מיני טומאות. טומאת הגויה שהוא הפך הטהרה. וטומאת המעשים שהוא הפך הקדושה. וכאשר נבקר בכל המקרא לא נמצא שייחס אל כלל הכנסי' טומאה ממין הראשון. רק טומאה שהוא הפך הקדושה. שהוא שיתטמאו ע"י מעשים מגועלים. או טומאת הקדש עצמו ר"ל שיטמאו את המשכן והמקדש. וכשנדקדק הענינים שבעבורם ייחס טומאה אל כלל הכנסי' הם רק עכו"ם וג"ע וש"ד. כמ"ש בסוף אחרי אל תטמאו בכל אלה וכו' בשמאכם אותה וכו' ולא תטמאו בהם וכו' שמוסב על ג"ע. ובפ' קדושים מזרעו נתן למלך למען טמא את מקדשי ועל ש"ד אמר (במדבר לה) ולא תטמא את הארץ. ויותר מזה בע"כ בגלוליך אשר עשית טמאת (יחז' כב) ויטמאו אותם בזנותם ותטמא בהם (שם כג) וכן נמצא על טומאת הקדש בטמאם את משכני אשר בתוכם (ויקרא טו) את מקדשי טמאת (יחז' ה). אבל על שאר עבירות לא נמצא שידבר לשון טומאה על כלל הכנסי', כי מ"ש בסוף שמיני אל תשקצו את נפשותיכם וכו' ולא תטמאו בהם הוא דיבר ליחידים. (ומיושב מה שהק' התוס' שבועות (דף ז' ע"ב ד"ה י"ל) כי טמא שאכל תרומה ושנכנס

דִּי לְעַמָּא וְיָעֵל יַת דְּמֵיהּ לְמִגָּיו לְפָרוּכְתָּא וְיַעֲבֵד לִדְמֵיהּ כְּמָא דַּעֲבַד לִדְמָא דְּתוֹרָא וְיַדֵּי יָתֵיהּ עַל כַּפּוּרְתָּא וְלִקֳדָם כַּפּוּרְתָּא׃ טז וִיכַפַּר עַל קוּדְשָׁא מִסּוֹאֲבַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ספרא

שהוא נכנס בו לפני ולפנים. מנין לדם הפר שהוא נכנס בו לפני ולפנים. ת"ל ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר מה דם השעיר נכנס בו לפני ולפנים אף דם הפר נכנס בו לפני ולפנים: **מא** (ג) והזה אותו על הכפורת מלמד שהיה נותן אחת למעלה. ולפני הכפורת א"י כמה הם. הריני דן. נאמר מתן דמים בפר למטה ונאמר מתן דמים בשעיר למטה. מה מתן דמים האמורים בפר למטה שבע אף מתן דמים האמורים בשעיר למטה שבע. (ד) או כלך לדרך זו. נאמרו בו דמים למעלה ונאמרו דמים למטה מה למעלה אחת אף למטה אחת. נראה למי דומה. דנים של מטה משל מטה ואין דנים של מטה משל מעלה. או כלך לדרך זו דנים דם השעיר מדם השעיר ואין דנים דם השעיר מדם הפר. ת"ל ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר מה דם הפר למטה שבע אף דם השעיר למטה שבע. (ה) ואיני יודע כמה ליתן מדם הפר למעלה. נאמר מתן דמים בשעיר למעלה ונאמר מתן דמים בפר למעלה. מה מתן דמים האמורים בשעיר למעלה אחת אף מתן דמים האמורים בפר למעלה אחת. (ו) או כלך לדרך זו. נאמרו בו דמים למטה ונאמרו דמים למעלה. מה דמים האמורים בו למטה שבע אף דמים האמורים בו למעלה שבע. (ז) נראה למי דומה. דנים של מעלה משל מעלה ואין דנים של מעלה משל מטה. או כלך לדרך זו. דנים דם הפר מדם הפר ואין דנים דם הפר מדם השעיר. ת"ל ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר. שאין ת"ל כאשר עשה. ומה ת"ל כאשר עשה. שיהיו כל מעשיו שוים. מה דם הפר למטה שבע אף דם השעיר למטה שבע. ומה דם השעיר למעלה אחת אף דם הפר למעלה אחת:

(פרק ד) **מב** (א) וכפר על הקדש מטומאות ב"י ומפשעיהם לכל חטאתם וכן יעשה לא"מ. יש לי בענין הזה להביא שלשה טומאות. טומאת עבודת אלילים כמ"ש למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי. טומאת גילוי עריות שנא' לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשו לפניכם ולא תטמאו

התורה והמצוה

במקדש היא טומאה פרטיית של יחידים לא של הכלל) ואחר שאמר מטומאות בני ישראל הרי דבר על הכנסי' בכללה. א"א לפרש רק או על טומאת עכו"ם וג"ע וש"ד. או על טומאת המקדש. ואם היה כתוב וכפר על הקדש את טומאת ב"י. הייתי מרבה כל טומאות המתיחסות אל הכלל והייתי מרבה גם עכו"ם וג"ע וש"ד. וז"ש יש לי בענין הזה להביא ג' טומאות, ר"ל שחוץ מטומאת המקדש הייתי מרבה גם ג' טומאות הללו. (ובזה מיושב ק' התוס' מנחות (דף נב ד"ה וכפר) ושבועות (דף יג ע"ב) שהקשו דהא לר"י הוא מוכרע. וז"א דפי' לר"י שירבה גם ג' טומאות וכ"ש טומאת הקדש דמה"ת עדיף טומאת הקדש) והנה ר' יהודה ס"ל שמ"ש וכפר על הקדש אין פי' שיכפר על ענינים הנוגעים אל הקדש. דהיינו על טומאת הקדש רק ס"ל שפי' שיכפר על ההיכל. היינו שיזה הדמים האלה גם בהיכל ונלמד על מורה המקום כמו וכפר על המזבח שפי' שעליו יעשה הכפרה. (והנה שזה נשמע ממ"ש וכן יעשה לאהל מועד. פי' בגמ' שס"ל שמזה נוכל לטעות שיביא עוד פר ושעיר אחרים לעשות בדמם כפרת א"מ. לכן אמר שיכפר כפרה זו בפר ושעיר שכפר ממנו לפני ולפנים) וא"כ לא נתבאר מאיזה טומאות יכפר. ויכול שיכפר על כולם. ת"ל מטומאתם ולא כל טומאתם. ר"ל כי פעל כפר נקשר לרוב עם מלת על. ובמקום שבא אחריו מ"ם מורה שיכפר על מקצת הדבר וכמ"ש וכפר לפני ה' מזובו מקצת זבים מביאים קרבן וכדומה. וא"כ הסברה נותנת שהמקצת הזה הוא טומאת הקדש הקל מכל הטומאות שהוא בעולה ויורד. (ובגמ' (שבועות דף ז) הקשו על שטת ר"י ואימא יולדת. ואימא מצורע. ואימא נזיר טמא. ר"ל שאחר שלר"י אין הפי' שיכפר על הקדש עצמו. רק שיכפר הטומאות ע"י זריקת דם בקדש. הנה כפרה זו סובל בשני דרכים. א] על העבר שהוא כפרה שבא אחרי' סליחה. ב] על העתיד לסלק הטומאה שנז' תמיד וכפר עלי' הכהן וטהרה. שהוא הטהרה לכנס למקדש ולאכל קדש. כמו שהוא ביולדת ומצורע ונזיר טמא. ונאמר שיכפר שלא יצטרכו קרבן. והשיב א"ק מטומא' ומפשעיהם מבואר שהוא כפרה על חטא). ר"ש אומר ממקומו הוא מוכרע שנאמר וכפר על הקודש מטומאת שבקדש. ר"ש מפרש במ"ש וכפר על הקדש. שהקדש הוא המתכפר. היינו שיכפרו מה שחטאו בענין הקדש ופי' מטומאת ב"י שטמאו את הקדש. וא"כ מבואר במקומו שבא לכפר על טומאת מקדש וקדשיו. (ר"ש סובר שא"א לפרש כר"י שמ"ש על הקדש היינו ששם יעשה הכפרה דהא ידעינן זה מן וכן יעשה בא"מ. ולא ס"ל הטעות שנטעה שיביא עוד פר ושעיר שאין לטעות בזה). וכבר

יִשְׂרָאֵל וּמִפִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְכֵן יַעֲשֶׂה לְאֹהֶל מוֹעֵד הַשֹּׁכֵן אִתָּם בְּתוֹךְ טֻמְאֹתָם: יז וְכָל־אָדָם לֹא־יִהְיֶה ׀ בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּבֹאוֹ לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ עַד־צֵאתוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל: שני יח וְיָצָא אֶל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי־יְהוָה וְכִפֶּר עָלָיו וְלָקַח מִדַּם הַפָּר וּמִדַּם הַשָּׂעִיר וְנָתַן

בעל הטורים

כ"ד עבירות שביחזקאל בפ' הודע את ירושלים וכ"ד עבירות הכתובים בזה הסדר: (יז) הכהן אפס כהן. בגימטריא אע"ג

רש"י

(ת"כ): ומפשעיהם. אף הנכנסין ח מזיד בטומאה: וכן יעשה לאהל מועד. כשם שהזה מדמיהם בפנים אחת למעלה ושבע למטה כך מזה על הפרוכת מבחוץ מדמיהם אחת למעלה ושבע למטה (יומא נ"ז): השכן אתם בתוך טמאתם. אע"פ שהם טמאים שכינה ביניהם: (יח) אל המזבח אשר לפני ה'. זה מזבח הזהב שהוא לפני ה' בהיכל ומה ת"ל ויצא ט לפי שהזה הזאות על הפרוכת ועמד מן המזבח ולפנים והזה ובמתנות המזבח הזקיקו לצאת מן המזבח ולחוץ ויתחיל מקרן מזרחית צפונית (שם נ"ח): וכפר עליו. ומה

שפתי חכמים

ומיירי נמי שאין ידוע להם בסוף: ח וא"ת יאמר לשוגג צריך כפרה כל שכן מזיד. וי"ל דס"ד מזיד שהוא חמור אין לו כפרה לעולם לכך נאמר ומפשעיהם. ומדאיצטריך מזיד א"כ ליסתוק משוגג. וי"ל דה"א מזיד החמור צריך כפרה אבל שוגג הקל אין צריך כפרה: ט ר"ל דהא אהרן קודם לזה היה גבי פרוכת שאם הוא הזאות וכתיב ויצא משמע שיצא מהפרוכת לחוץ ומפרש רש"י דעכ"ז נמי שייך לומר ויצא דהוא היה אצל הפרוכת והפרוכת מזבח ולפנים הוא ממילא כשיחזור למזבח שייך לומר ויצא. ומה שפירש"י ויתחיל מקרן מזרחית צפונית ר"ל כשהלך להזות היה הופך פניו לצד המזבח נמצא צד ימינו הוא לצד צפון והולך מצד צפונו של מזבח כדאמרינן כל פינות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין הלכך כשחוזר לחוץ על צד צפונית הוא הולך עד פני המזבח שהוא מזרח ומשם היה מתחיל מיד בקרן מזרחית

התורה והמצוה

בהלכתי (סדר ויקרא סי' שכה) שבעל הלשון יזכיר לפעמים את הנושא שבסבתו באה הכפרה במלת על וכפר עליו הכהן על שגגתו. ולפעמים במ"ם השימוש לכפר על ב"י מכל חטאתם. ובארתי שם שהכפרה שאחריו על יכפר החטא עצמו ומסלק אותו. והכפרה שאחריו מ"ם יכוין שמסלק היחוס שבין החטא והחוטא. ולכן בדבר שלא שייך בו חטא ידבר בשימוש המם. ואמר וכפר על הקדש מטומאות שמסלק היחוס שבין הטומאה והקדש. כי הקדש עצמו לא חטא שיאמר שיכפר על טומאתו. (ביאור מצוה ג). והנה השעיר הפנימי אינו מכפר על טומאת הקדש. רק אף על המזיד. כמ"ש ומפשעיהם. שהפשע הוא המרד. אף על החטאת שהוא השוגג. אבל צריך שיהי' השוגג בלתי בעל קרבן. לאפוקי באם יש בה ידיעה בתחלה וידיעה בסוף והעלם בינתים שחייב עליו קרבן. וכנ"ל בספרא. פשעים אלו המרדים וכו' חטאתם אלו השגגות חטאים דומיא דפשעים דלאו בני קרבן. וכ"ה בגמ'. (ביאור מצוה ד) ומ"ש ומנין שיש בה ידיעה בתחלה ואין בה ידיעה בסוף ששעיר זה תולה פי' בגמ' (דף ח ע"ב) שק"ל דלמא אינו מכפר רק על חטא שלא הי' לו ידיעה בתחלה שלא יבא לעולם לידי קרבן דומיא דפשעים שלא יעויר בו קרבן לעולם. ומשיב ת"ל לכל חטאתם שמלת כל מרבה כל מיני חטאת גם מה שהיה לו ידיעה בתחלה. ובגמ' מקשה ונכפר כפרה גמורה. אי כתיב מחטאתם כדקא אמרת השתא דכתיב לכל חטאתם הנך דאתי לכלל חטאת. ר"ל דהא לא מצאנו כפרה שאחריו שימוש הלמ"ד, והלמ"ד מורה הגבול של החטאת לא הסרת החטאת עצמו כשיתודע לו רק שתולה להגן מן היסורים:

מג וכן יעשה לאהל מועד כמו שעשה בק"ק שהזה מדם הפר והשעיר א' למעלה ושבע למטה כן יזה על הפרוכת בחוץ מדמיהם א' למעלה ושבע למטה. ולא הוצרך להזכיר באיזה מקום יזה שכבר נמצא כמוהו בפר כהן משיח ובפר העלם דבר. שמביא מדמו אל ההיכל ומזה את פני פרוכת הקדש (ואין לטעות שכן יעשה גם להקטיר קטורת. דהא אמר לאהל מועד מורה כפיות שעושה אל הא"מ עצמו. שמזה עליו מן הדמים) וביומא (דף נז) פלפלו בזה מענין דבר הלמד בהיקש אין חוזר ומלמד בהיקש. עיי"ש. א"מ השוכן אתם. שב אל האהל מועד. שהוא יעידה השכינה שם והוא מתמיד גם בתוך טומאתם. ולכן צריך הזי' וכפרה על טומאת הקדש:

מד וכל אדם לא יהי' בא"מ בבואו לכפר בקדש עד צאתו. דייק לאמר באהל מועד אבל בעזרה מותר להיות. ושם עמד כהן שממרס את הדם כמ"ש ביומא (דף מ"ג ע"ב), וכבר בארתי בסדר נו (סי' עד) שבכ"מ שהזכיר שם אהל מועד בענין שתלוי בקדושת המקום צריך ריבוי לרבות גם

ממרדיהון לכל חוביהון וכן יעביד למשכן זמנא דשרי עמהון בגו סואבתהון: יז וכל אנש לא יהי במשכן זמנא במיעליה לכפרא בקודשא עד מפקיה ויכפר עלוהי ועל אנש ביתיה ועל כל קהלא דישראל: יח ויפוק למדבחא דיקדם יי ויכפר עלוהי ויסב

ספרא

בהם . טומאת שפיכת דמים שנאמר ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה . (ב) יכול על כל הטומאות הללו יהיה שעיר זה מכפר ת"ל מטומאתם ולא כל טומאתם . מה מצינו שחלק הכתוב מכלל כל הטומאות טומאת מקדש וקדשיו אף כאן לא נחלוק אלא טומאת מקדש וקדשיו דברי ר' יהודה . ר"ש אומר ממקומו הוא מוכרע שנאמר וכפר על הקדש מטומאת ב"י מטומאות שבקדש.(ג) יכול על כל טומאות של קדש יהא שעיר זה מכפר ת"ל פשעיהם אלו המרדים וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי . וכה"א אז תפשע לבנה בעת ההוא . חטאתם אלו השגגות חטאים דומיא דפשעים דלאו בני קרבן . (ד) ומנין לשיש בה ידיעה בתחלה ואין בה ידיעה בסוף שתולה לו עד שיתודע לו ויביא עולה ויורד ת"ל לכל חטאתם במחויבי חטאת: מג (ה) וכן יעשה לאהל מועד כשם שהוא עושה לפני ולפנים כך הוא עושה בהיכל . מה לפני ולפנים אחת למעלה ושבע למטה מדם הפר אף בהיכל אחת למעלה ושבע למטה מדם הפר . ומה לפני ולפנים א' למעלה ושבע למטה מדם השעיר אף בהיכל א' למעלה ושבע למטה מדם השעיר . השוכן אתם בתוך טומאתם אעפ"י שהם טמאים שכינה ביניהם :

מד (ו) וכל אדם לא יהיה יכול בעזרות ת"ל באהל מועד . אין לי אלא בא"מ מנין לרבות שילה ובית עולמים . ת"ל לכפר בקדש . אין לי אלא בשעה שנכנס לכפר בקטורת מנין כשנכנס לכפר בדמים ת"ל בבואו לכפר . אין לי אלא בביאה מנין אף ביציאה ת"ל בצאתו עד צאתו . וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל כפרתו קודמת לכפרת ביתו וכפרת ביתו קודמת לכל ישראל :

מה (ז) ויצא אל המזבח אשר לפני ה' מת"ל . א"ר נחמי' לפי שמצינו בפר הבא על כל המצות שהוא עומד חוץ למזבח ומזה על הפרוכת בשעה שהוא מזה יכול אף זה כן . ת"ל ויצא אל המזבח והיכן היה לפנים מן המזבח . (ח) או אינו מדבר אלא במזבח החיצון . ת"ל

התורה והמצוה

בית עולמים שקדושתו משונה משל א"מ. ולכן הוסיף לכפר בקדש. שקדש כולל משכן ומקדש. ואם היה אומר בבואו עד צאתו. הייתי טועה לאמר רק בביאה ראשונה שנכנס להקטיר קטורת . (וביומא (דף מד) שם מובא בברייתא זאת פי' מקום הטעות ממ"ש וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל . והייתי מפרש בבואו וכפר בעדו היינו בביאת הקטורת שאז מכפר כפר' אחת בעד כולם . לאפוקי בואו עם הדמים . שהפר מכפר בעדו ובעד ביתו והשעיר מכפר בעד ישראל ואינו כפרה אחת) . לכן אמר בבואו לכפר . שכולל גם כפרת דמי' . ואם היה אומר בבואו לבד לא הייתי אוסר רק בביאה לכן הוסיף צאתו ולא אמר בצאתו שהי' משמע תחלת היציאה רק עד צאתו דהיינו עד שיצא לגמרי. וכבר בארנו למעלה (סי' יא) שכ"מ שהפעולים חלוקים זה מזה יכפול אות או מלת היחוס עם כל א'. ופה בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל. שכפרתו קודמת לכפרת ביתו. וכפר' ביתו לכלל ישראל יבא זכאי ויכפר על החייב :

מה ויצא אל המזבח אשר לפני ה' . היציאה הוא תמיד חוץ למחיצה. אם מחיצה ממש. כמו ויצא העם ולקטו . ובמכלתא (בשלח) שהיו יוצאים למדבריות ומלקטין . ובמכלתא (שם ס') צא הלחם בעמלק צא מתחת הענן ובש"ר (פכ"ו) א"א צא הלא למי שהוא בפנים . ובספרא אמור (פכ"ד) ויצא בן אשה ישראלית מהיכן יצא מב"ד של משה. אם מחיצה הגיונית. כמ"ש מהו צא צא ממחיצתי. ובב"ר (פכ"ב) ויצא קין מלפני ה' מהיכן יצא השליך דברים לאחוריו כגונב דעת העליונה ופה שעומד בהיכל משמע לכאורה שיוצא אל העזרה אל מזבח החיצון . וכן פי' הראב"ע . אבל הלא אמר אל המזבח אשר לפני ה' . שהוא מזבח הפנימי (וזה כוונת משנה ח) . וא"כ מז"ש ויצא אל המזבח. פי' ר' נחמיה (ומובא ביומא דף נח) שר"ל שעד עתה בעת הזיית הדם על הפרוכת עמד לפנים מן המזבח. והצריכו הכתוב שיצא חוץ למזבח כולו . ולא יתחיל ההזאות במערב המזבח שאם פוגע תחלה רק יצא עד קרן מזרחית צפונית ושם יתחיל ההזיות . וז"ש בגמ' ו לא אל המזבח עד דנפיק מכולה מזבח . (ומצאנו לשון יציאה כשעובר איזה דבר שידמהו בעל הלשון כמחיצה כמו והוא יצא ותפול (ש"ב כף) שפי' יצא מן האבן הגדולה שבז' שם). ובאר ר' נחמי' שאם היה אומר וכפר על המזבח הייתי אומר שגם עד עתה עמד בעת הזאות הפרוכת במזרח המזבח ומשם הזה כמו שהוא בהזיות פר כ"מ ופר העלם דבר . וכמו שלמד ר' נחמי' עצמו בספרא ויקרא (ס' רכו) לכן אמר

אשר

עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יט וְהִזָּה עָלָיו מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע פְּעָמִים וְטִהֲרוֹ וְקִדְּשׁוֹ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כ וְכִלָּה מִכַּפֵּר אֶת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ

רש"י

היה כפרתו ולקח מדם י הפר ומדם השעיר מעורבין כ זה לתוך זה: (יט) והזה עליו מן הדם. אחר שנתן מתנות באצבעו על קרנותיו מזה שבע הזאות ל על גגו (ת"כ): וטהרו. ממה ם שעבר: וקדשו. לעתיד לבא:

שפתי חכמים

לפונית לפי שאין מעבירין על המצות: י דא"ל שהוא וידוי דהא לעיל מיניה כתיב. וכפר נגדו שהוא וידוי והוא כפרת דברי' כמו שמפורש לעיל א"כ כפולי הוא ולקח מדם וכו' כאלו אמר וכפר ומה היא כפרתו ולקח מדם הפר: כ מדכתיב בסוף פ' אמור וכפר על קרנותיו אחת בשנה משמע דלא נתן על קרנות המזבח הפנימי אלא פעם אחת בשנה וא"כ אי לא היו מעורבין זה בזה אלא נתן כל אחד בפני עצמו דם הפר ודם השעיר היה נתינת הדם על קרנות המזבח הפנימי שני פעמים בשנה אלא ע"כ צ"ל במתנה אחת נותנין והא כ לד הא שתי דמים הם דם פר ודם שעיר אלא מעורבים זה בזה: ל מדכתיב עליו משמע על גגו הוא נותן: ם פי' וטהרו מן הטומאה

התורה והמצוה

ויצא מבואר שהיה עד עתה לפנים מן המזבח:

מו וכפר עליו. ומפרש במה יכפר עליו ולקח מדם הפר ומדם השעיר וז"ש בספרא כפרה. שהוא בגופו דהיינו כפרת דם. ופי' שעליו יעשה הכפרה, ובא להוציא מדעת יב"ע שתרגם ויכפר עלוי באמתעות מיליא. וכן כתב על וכפר על הקדש ואין כן הלכה. שלא הי' מתודה רק הוידוים האמורים למעלה. ומ"ש ולקח מדם הפר ומדם השעיר. פי' שיערבם ויזה מדם שניהם כאחד. ואין הפי' מכל א' בפ"ע דהא כתיב וכפר על קרנותיו אחת בשנה ולא שתים. ואמר ביומא (דף נח) שזה דעת ר' יאשי'. ור' יונתן חולק וכמו שיבואר פלוגתתן באורך בפ' קדושים (ס' קא) וסתמא דספרא ר' יהודה שס"ל במנחות (דף כב ע"ב) דמערבים לקרנות ולמד מזה דמב"מ לא בטל:

מז ונתן על קרנות המזבח סביב. הלא תנא (שהוא ריה"ג דכוותי' סתם במשנה יומא נח) סובר שבית שני לא הי' לו רק פרוכת אחת פרופה מן הצפון ומשם יוצא. ולא יכול להזות בקרן מערבית צפונית דהי' פגע ברישא משום דכתיב ויצא אל המזבח (כנ"ל ס' מה) והולך אל קרן מזרחית צפונית ושם מתחיל. וחוזר אל קרן צפונית מערבית שכבר פגע בו. (והתחייב ליתן עליו משום אין מעבירין על המצות) וגם שמקיף דרך ימין. ומסיים בקרן דרומית מזרחית ששם מתחיל בהספת על מזבח החצון כמ"ש בפ' איזהו מקומן (דף נג) ור"י אמר משום ר"א שאינו מקיף ברגל רק ביד. ולכן בכולם יכול ליתן מלמטה למעלה כיון שרחוק ממנו חוץ מזו שאצלו שיזוב הדם אל בית יד שלו צריך ליתן מלמעלה למטה ועי' ביומא שם באורך. ומ"ש במשנה יא בשם ר' ישמעאל. כבר התבאר בסדר ויקרא (ס' מס):

מח והזה עליו מן הדם התבאר אצלינו (באה"ש פכ"ב) כי בעל הלשון יקדים תמיד את המלה העקרית. ואחר שלרוב יקדים השם שבו יעשה איזה דבר אל מלת עליו, והי' ראוי לומר והזה מן הדם עליו. בהכרח בא לדייק מלת עליו. שיהי' עליו ממש על טהרו. לא מקום הגחלים והאפר [וכמו שאמ' ביומא דף נט וגם דף פו וזבחים דף נח] ומ"ש מן הדם שבענין ר"ל מדם הפר והשעיר. וגם רומז שיטבול אצבעו בכל פעם כמ"ש בסדר ויקרא (ס' ריז). ומ"ש שבע פעמים ולא שבע טיפין התבאר בסדר ויקרא (ס' רכא). ומ"ש שלא ימנה אחת ושבע. זה מבואר דלא באר זה פה. ומ"ש וטהרו וקדשו. פי' שיטהר מטומאות העוברים. ובזה יוקדש להבא שכל העולה עליו יהי' לרצון:

מט וכלה מכפר את הקדש פעל כלה נקשר לרוב אל הפעל שאחריו עם למ"ד. וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם (בראשית יח) כאשר כלה יצחק לברך (שם כז) ויהי כאשר כלו לאכל (שם מג) ביום כלות משה להקים (במדבר ז) ככלות משה לכתוב (דברים לא) וכן כולם. ועל המעט נמצא נקשר במ"ם. ויש הבדל ביניהם. שפעל כלה הנקשר עם למ"ד מדבר בבחינת הפעולה שכלה אותה והשלימה. שזה יהי' תיכף בגמר הפעולה. למשל ויכל יעקב לצו' את בניו זה בעת שגמר הציוי לבן האחרון. וכמו' הפעול בא עמו בזה מלת את. ויכל משה את המלאכה (שמות מ) ויכל את ביתו (מ"א ז). אבל פעל כלה שאחריו מ"ם ידבר בבחינת הפועל. כמו ויכל משה מדבר עמם ויתן על פניו מסוה, מדבר בבחינת משה שכלה עסק הדיבור וזה לא יהי' תיכף בכלות הפעולה רק כשיכלה הפועל ויגמר בדעתו לפנות מן העסק. משה לא שם המסוה תיכף ברגע שכלה דבורו רק בעת נפנה מן העם ולא הי' בדעתו לדבר עמם עוד, אמר (ש"א יג) ויהי ככלותו להעלות העולה והנה שמואל בא כי בא ברגע שכלתה העולה. כמו שמורה מלת והנה. אבל כמ"ש (ש"ב ו) ויכל דוד מהעלות העולה ויברך את העם. זה לא הי' ברגע כלות הפעולה רק בעת שעזב דוד העסק ההוא ונתן דעתו לברך את העם. ואמר (יהושע יט מט) ויכלו לנחול את הארץ וכו' ויכלו מחלק את הארץ. דבר בנחלה בבחינת הפעולה

מִדְּמָא דְתוֹרָא וּמִדְּמָא דִצְפִירָא וְיִתֵּן עַל־קַרְנַת מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: יט וְיַדֵּי עֲלוֹהִי מִן דְּמָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין וִידַכֵּינֵיהּ וִיקַדְּשִׁינֵיהּ מִסּוֹאֲבַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כ וִישֵׁיצֵי מִלְּכַפָּרָא עַל קוּדְשָׁא וְעַל מַשְׁכַּן זִמְנָא וְעַ׳ מַדְבְּחָא וִיקָרֵיב

ספרא

אשר לפני ה׳ הא אינו מדבר אלא במזבח הפנימי: מן (ט) וכפר עליו כפרה שהוא בגופו. ולקח מדם הפר ומדם השעיר בזמן שהן מעורבבים. יכול מזה בפ"ע ומזה בפ"ע ת"ל מדם חטאת הכפורים אחת. הא מה אני מקיים מדם הפר ומדם השעיר בזמן שהן מעורבים: מז (י) ונתן על קרנות המזבח. מתחיל מקרן מזרחית צפונית. צפונית מערבית. מערבית דרומית. דרומית מזרחית. מקום שהוא מתחיל בחטאת על מזבח החצון שם הוא גומר על מזבח הפנימי. ר׳ יהודה א׳ משום ר"א במקומו הוא עומד ומחטא. ועל כולם הוא נותן מלמטה למעלה חוץ מזו שהיתה לפניו שהוא נותן מלמעלה למטה. (יא) סביב ר׳ ישמעאל אומר נא׳ כאן סביב ונאמר להלן סביב מה סביב האמור כאן הפסק ארבע מתנות אף סביב האמור להלן הפסק ארבע מתנות: מח (יב) והזה עליו על טהרו של מזבח. מן הדם שבענין. שבע פעמים לא שבע טיפין. שבע שיהיה מונה שבע פעמים לא אחת ושבע. (יג) וטהרו וקדשו מטומאות בני ישראל טהרו לשעבר וקדשו לעתיד לבא:

(פרשה ד) מט (א) וכלה מכפר את הקדש אם כיפר כלה דברי ר"ע. א"ל ר׳ יהודה מפני מה הוא אומר (אם כלה כיפר) [וכלה מכפר] אלא ללמד שאם חסר אחת מכל המתנות כאלו לא כיפר: נ וכלה מכפר את הקדש זה לפני ולפנים. את אהל מועד זה היכל. המזבח זה המזבח. מלמד שכל או"א כפרה בפ"ע. (ב) מכאן אמרו נתן מקצת מתנות שבפנים ונשפך הדם. יביא דם אחר ויתחיל בתחלה במתנות שבפנים. ר׳ אלעזר ור"ש אומרים אינו מתחיל אלא ממקום שפסק. גמר את המתנות שבפנים ונשפך הדם. יביא דם אחר ויתחיל בתחלה במתנות שבחוץ. נתן מקצת מתנות ונשפך הדם יביא דם אחר ויתחיל בתחלה במתנות שבחוץ ר"א ור"ש אינו מתחיל אלא ממקום שפסק. גמר מתנות שבחוץ ונשפך הדם יביא דם אחר ויתחיל במתנות המזבח. נתן מקצת מתנות במזבח ונשפך הדם יביא דם אחר בתחלה ויתחיל במתנות

התורה והמצוה

ונחלוקים בבחינת הפועלים המחלקים. ועפ"כ בכ"מ שבא פעל כלה במקור. או כשקדם לפניו מלת שרש או כאשר. כמו שרש כלה. כאשר כלה, ככלותו, עד אם כלה, בכל אלה נקשר בלמ"ד (לבד מ"ש (יחז׳ מג) בכלותך מחטא שיצא מן הכלל) ובזה תבין המאמר שלפניו, ר"ע (ובגמ׳ גרים ר׳ יהודה) דייק פעל כפר. שאינו מליין רק מתנות הדם על הכפורת והמזבח. שהם עיקר הכפרה. ואינו מליין שפיכת שירים שאינם מעכבים הכפרה. ולזה דייק ממ"ש וכלה מכפר שיכלה כפרת הדם. ואם כיפר כלה אף שלא שפך השירים. ור׳ יהודה (ובגי׳ הגמ׳ ר׳ נחמי׳) התקיף על ההבדל שהזכרנו. ור"ל שאם הי׳ כוונת הכתוב רק שיכלה כפרת הדם הול"ל וכלה לכפר בלמ"ד שזה מליין תיכף ברגע שכלה הפעולה. ומפני מה הוא אומר וכלה מכפר שזה אינו מליין גמר הפעולה שהוא כשהשלים ההזי׳ השביעית על טהרו של מזבח, רק מליין שהכהן המכפר כלה מעשהו ושבת מפעולתו. והוא אינו שובת עד אחר שפיכת שירים, שהגם שכבר כלתה הכפרה עדן לא כלה המכפר מעשהו כי עודו עוסק בפעולתו, ובא ללמד שאם חסר אף שפיכת שירים כאלו לא כיפר ובגמ׳ יומא [דף ס וזבחים - דף מ׳ ודף נב] גרס מפני מה לא נאמר אם כלה כיפר ואם לא כלה לא כיפר. והיא מתפרשת ג"כ כדברינו ר"ל שהשיב הלא אחר שכתב וכלה מכפר למה לא נאמר שתלוי בהפועל אם כלה הפועל כיפר ואם לא כלה (הגם שכלתה הכפרה) לא כיפר. ובגי׳ הספרא מ"מ הוא אומר אם כלה כפר נראה להגי׳ מ"מ הוא אומר וכלה מכפר. אולם גם לפי גי׳ הכתובה יל"פ שה"ק מ"מ אומר אם כלה ר"ל שהאדם, היינו לפי דצריך לאמר תלה הדבר בהאדם המכפר. וכ"ז פרשתי למ"ד דשפיכת שירים א"ב. ולמ"ד משמעות דורשין א"ב ס"ל דאחר גמר ההזי׳ גם המכפר כבר כלה מעשהו שעשה הדברים שהם עקרי הכפרה ועי׳ ירו׳ פ"ה דיומא ה"ז:

נ וכלה מכפר את הקדש ואת א"מ ואת המזבח. מבואר דשם קודש הוא שם הדרגיי. יאמר על קדושה חמורה קה"ק. ועל קדושה קלה שהוא ההיכל. וכשאמר אל הקדש מבית לפרוכת יכוין בקדש על ההיכל. וכשאמר את הקדש ואת א"מ יכוין בקודש על קה"ק, וכמו מ"ש וכפר על הקדש מטומאת ב"י שהי׳ על קה"ק משום שאמר אח"ז וכן יעשה לא"מ. אולם מה שלא אמר שהם וכלה מכפר והקריב את השעיר. דהא כבר באר בפי׳ שמכפר על כאו"א. מזה הוכיחו חז"ל שבא ללמד שכ"א כפרה בפ"ע. בלתי נתלה בחברו (ואף למ"ד ביומא (דף מו)

דתוקה

וְהִקְרִיב אֶת־הַשָּׂעִיר הֶחָי׃ כא וְסָמַךְ אַהֲרֹן אֶת־שְׁתֵּי יָדָו עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר הַחַי וְהִתְוַדָּה עָלָיו אֶת־כָּל־עֲוֺנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־פִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְנָתַן אֹתָם עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר וְשִׁלַּח בְּיַד־אִישׁ עִתִּי הַמִּדְבָּרָה׃

ידיו קרי

רש״י

(כא) איש עתי. המוכן לכך מיום אתמול (יומא ס״ו): וכא

שפתי חכמים

בכפרה וקודם שיכרו מלטמא לעתיד: ב מ״כ עתי פירוש מזומן ונקרא עתי שהוא מורגל ללכת שם עתים הרבה כך פי׳ ה״רד״ק

התורה והמצוה

דחוקה לא נאמר רק אהזאות שלפני ולפנים והולך לומר זה דגם הזיות שבהיכל ומזבח מעכבי. עדיין מוכח שכ״א כפרה בפ״ע ממה שבא אות היחום כפול בכ״א שהוא מלת את. וכמ״ש זה באורך למעלה ס׳ יא) וג״מ שאם נשפך הדם בין הזיית בין הבדים ובין הזיית הפרוכת שבהיכל. וכן בין הזיית היכל להזיית מזבח א״צ להתחיל ההזיה מחדש, כי כ״א ענין בפ״ע. ובזה מודים כ״ע. אולם אם נשפך הדם באמצע ההזי׳ של בין הבדים. או של ההיכל. או של המזבח. בזה פליגי שלר״מ צריך להתחיל הזיית מקום זה מחדש. ולר״א ור״ש יגמר ההזי׳ מדם האחרת ממקום שפסק. וביומא (דף סא) א״ר יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו מדם חטאת הכפורים אחת בשנה יכפר עליו. ר״מ סבר חטאת אחת אמרתי לך ולא שתי חטאות ור״א ור״ש סברי חיטוי אחד אמרתי לך ולא שתי חטוין. נראה פי׳ שדייקו מ״ש מדם חטאת הכפורים בלשון יחיד. הלא הם שני חטאת. פר החטאת ושעיר החטאת שמזה מדמם. והיל״ל מדם חטאת בלשון רבים. וס״ל לר״מ שבא ללמד ביכפר על קרנותיו מדם חטאת אחת לא מדם שני חטאת. ר״ל אם נשפך הדם באמצע ההזיות של המזבח שיביא אחר אם נאמר שיתחיל ממקום שפסק הרי היה ההזי׳ משני חטאת חצי מהחטאת זה וחצי מזה. רק יתחיל הזיית המזבח מחדש והזי׳ לאשונה כמאן דליתי׳ דמי ובזה יהיו כל ז׳ ההזיות מחטאת א׳. ר״ל מפר חטאת א׳ ואח״כ משעיר א׳. ור״א ור״ש סוברים דשם חטאה לא נגזר מפעל חטא בקל רק מן חטא מבנין הכבד, כמו והטאת על המזבח (שמות כט). ויחטא את המזבח (ויקרא ח). ומלאנו ממנו שם הטאה. הזה עליהם מי חטאת (במדבר ח). שפם החטאת הואר אל מי. וכן פה הוא תואר אל דם שהדם נקרא דם חטאת. ר״ל דם מחטא. (וכן פי׳ ר׳ עקיבא מ״ש וכל חטאה אשר יובא מדמה. שפי׳ כל הזי׳ וחיטוי דם כמ״ש בסדר צו ס׳ עב) ואמר חטאת בשם יחיד שיהיה חיטוי א׳ ולא שתי חטוין שלא יבנה ההזאה שני פעמים. (ביאור משנה ג) אמנם שפיכת שירים אין מעכב לדעת שגאים אלה. ודעת ר״א ור״ש שגם הראשונים מטמאים בגדים. וחכ״א שרק האחרון מטמא בגדים. וכ״ז מובא ביומא (דף סא ע״ב) ועיי״ש [וע׳ בירושלמי פ״ה דיומא ה״ו]:

נא את השעיר החי. קראו בשם חי. ללמד שעד כאן הוא זקוק שיהי׳ חי. וסתמא כר׳ יהודה בכפרא (פ״ב מ״ז) שאמר עד מתי זקוק לסיות חי עד מתן דמו של חברו שנאמר וכלה מכפר את הקדש. ובארתי שם שעקר ראייתו סמך עמ״ש והקריב את השעיר החי:

נב וסמך אהרן את שתי ידיו. בכ״מ כתוב בסמיכה וסמך את ידו. שמשמע ידו אחת. ופה כתוב וסמך את שתי ידיו. והראב״ע כתב בפ׳ ויקרא. הי׳ נראה בידו האחת יסמוך כי דרך שעיר המשתלח איננו כדרך כל קרבן ע״כ שינה הכתוב. רק כאשר מצאנו המעתיקים שהעתיקו שכל סמיכה בשתי ידים סמכנו עליהם. והי׳ יכול להכריח זה גם מן הכתוב, שבפרשת מלואים (שמות כט ויקרא ח׳) אמר אצל פר החטאת ושני האלים. וסמך אהרן ובניו את ידיהם. ולא אמר ידם וכן בפר העלם דבר וסמכו זקני העדה את ידיהם ובדה״ב (כט ב) ויסמכו ידיהם עליהם. מבואר שכ״א סמך שתי ידיו. אולם חז״ל בקבלתם השכילו. שלכן כתב בשעיר המשתלח שתי ידיו. ללמד בנין אב לכל הסמיכות. ובמנחות (דף צג ע״ב) עמ״ש במשנה וסמיכה בשתי ידים. אמר ר״ל דאמר קרא וסמך אהרן את שתי ידיו. כתיב ידו, וכתיב שתי, זה בנה אב כ״מ שנאמר ידו הרי כאן שתים עד שיפרט לך הכתוב אחת. אזל כ״א אמרה להא שמעתתא בבי מדרשא ולא אמרה משמי׳ דר״ל, שמע ר״ל ואקפד. א״ל אי ס״ד כל היכא דכתיב ידו תרתי נינהו. ל״ל למכתב ידיו ידיו. אקשי לי׳ כ״ד ידיו. ידיו תביאנה. ידיו רב לו. שכל את ידיו. אשתק. בתר דנח לעתי׳. א״ל מ״ט לא תימא לי ידיו דסמיכה קאמרי. בסמיכה נמי הא כתיב ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו. סמיכה דבהמה קאמרי עכ״ל וזה פירושו. הנה כבר בארנו (סדר ויקרא ס׳ שכח ולמעלה ס׳ יז) באורך. שכ״מ שבא שם הרבים א״צ לומר בו מספר שתים. פי

יַת צִפְּרָא חַיָא: כא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן יַת תַּרְתֵּין יְדוֹהִי עַל רֵישׁ צְפִירָא חַיָא וְיוַדֵּי עֲלוֹהִי יַת כָּל עֲוָיַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיַת כָּל מָרְדֵיהוֹן לְכָל חַטָאֵיהוֹן וְיִתֵּן יַתְהוֹן עַל

ספרא

המזבח. ר"א ורש"א אינו מתחיל אלא ממקום שפסק. (ג) גמר מתנות המזבח ונשפך הדם אין מתן היסוד מעכב. וכולם מטמאים בגדים ונשרפין בבית הדשן דברי ר"א ור"ש. וחכמים אומרים אינם מטמאים בגדים ולא נשרפים בבית הדשן אלא האחרון שהוא גומר את הכפרה: **נא** והקריב את השעיר החי עד כאן הוא זקוק לו להיות חי. **נב** (ד) וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר מלמד שהסמיכה בשתי ידיו. בנין אב לכל הסמיכות שיהי' בשתי ידים: **נג** (ה) על ראש החי חי טעון סמיכה ואין שעירי עכו"ם טעונים סמיכה דברי ר"י. ר"ש אומר חי טעון סמיכה באהרן ואין שעירי עכו"ם טעונים סמיכה באהרן שהיה רש"א כל חטאת צבור שדמה נכנס לפנים

התורה והמצוה

שהם רבים שנים. ובא תמיד לדרשה כמו שתי תרים שני כבשים וכדומה. עיי"ש. וביותר בדברים שהם זוג. א"א כלל שיבא מספר שני. כמ"ש תמיד ידיו רגליו עיניו אזניו. ולא יאמר שתי ידיו שתי רגליו וכדומה. וע"כ במ"ש שתי הכליות יש דרוש בספרא ויקרא שם. וא"כ מ"ש פה שתי ידיו הוא זרום גדול בלשון. שהתמיד יאמר וישא ידיו ויפרוש כפיו ולא יאמר שתי ידיו. זאת שנית הנה יש פה קרי וכתיב. כתיב **ידו** וקרי ידיו. וכבר באתי זאת במק"א בארך שכ"מ שיש קרי וכתיב הקרי הוא כפי הפשוט וכפי דקדוק הלשון והוא עיקר. והכתיב שהוא משונה בא המיד לנוכך דרש ונדרש תמיד. וא"כ מה שנכתב **ידו** לדרשה. ונכתב אלו מלת שתי (שלפי הקריאה ידיו הוא מיותר) לדרשה. בא ללמד שכ"פ דכתיב ידו אגל סמיכה היינו שתי ידיו. שכן פי' פה מ"ש בכתיב **ידו** שהוא שתי. וה"ה בכל מקום. ור"א שלא הבין כוונת ר"ל ואמר שזה מגלה על כ"מ דכתיב ידו שהוא שם הרבים. הקשה לר"ל שא"כ למה כתב תמיד ידיו בל"ל. והלאה לו כ"ד פעמים דכתיב ידיו. (והם כ"מ דכתיב ידי ידי ידיך **ידיו** ידים חוץ ממקומות שהם חסרים עפ"י המסורה. וחוץ מן **ידינו** ידיהם בכינוי הרבים "דוק" והמלאה כ"ד בתורה) והשיב שהתורה לא גלתה זאת רק גבי סמיכה. ורק על סמיכה דבהמה. **ולכן** בסמיכת משה ליהושע הוצרך לכתב ידיו. שסמכו בשתי ידיו הגם שא"ל השם וסמכת ידך וכמ"ש בספרי (פ' פנחס) אולם מ"ש בכ"מ וסמך את ידו. ולא כתב בפי' וסמך ידיו. נראה מדברי יב"ע שצריך להגביר יד הימין. שכן פרגם בכ"מ וסמך יד ימיני' בתוקפא. וע"כ ר"ל שיד הימין יסמך בחזק יותר מיד שמאל. שכן גם מ"ש וישא אהרן את ידו חסר י'. דרים בזהר (בשלח דף נז ורים יתרו. אמור דף לב נשא **דף** קמו) ידו כתיב דבעי לארמא ימיני' על שמאלא. ופה על וסמך שתי ידיו ת' יב"ע ויסמך **ית** תרתין ידוי בסדרא הדא יד ימיני' על שמאלא. אולם אחר שלא נמצא זה בש"ס שיסמך בכח יותר ביד ימין. ואמרו שהם סמיכה בכל כחו בענין נראה שלכן אמר בכ"מ וסמך ידו בלשון יחיד ללמד שיסמך בכל כחו. כי הכתובים ישמשו בשם יד פעמים על הכח הכללי שבאדם ואז יבא שם יד בלשון יחיד תמיד ויתפרש כשם המין. בחזק יד, כי אזלת יד. היד הגדולה. ידו בכל ויד כל בו. ויד השרים והסגנים (עזרא ט) יד הרוצים תעשיר (משלי יוד) שר"ל הידים שהם כחם ואונם. ובזה מ"ש וסמך ידו הוא כאומר וסמך כחו. וידו הוא שם הקיבוץ וכולל שתי ידיו עם הכח המניע אותם. משא"כ אם הי' אומר וסמך ידיו הי' מדבר על הידים לבד לא על הכלל שכולל הכח המניע. ואחר שמטעם זה הוכרח לכתב תמיד וסמך ידו בל"י, גלה בשעיר שכתב שתי ידיו והכתיב ידו. שידו בכ"מ גבי סמיכה הם שתים. אמנם בסמיכה לאדם שא"ל סמיכה בכל כחו שכן במגדף כתב הרמב"ם ה' עכו"ם שמניחים ידיהם על ראשו, כתב ידיו וזה שכיון ר"ל במ"ש סמיכה דבהמה קאמרי משום דבי' צריך סמיכה בכל כחו וידו הוא שם הכלל על הכח. והראה פה עמקו מחשבות החכמה העליונה שכתב בנין אב זה של שתי ידיו גבי סמיכת שעיר המשתלח שהיא הסמיכה האחרונה שנמצא בתורה גבי קרבן ולא כתב זה קודם לכן. מפני שעקר הדרוש בוא ממ"ש שתי ידיו שמלת שתי מיותר כנ"ל. ואם הי' כותב זאת בסמיכה אחרת הייתי אומר שלכך אמר שתי ידיו למעט גדם שא"ל אלא יד אחת שלא יסמך על הקרבן. (כמו שדרש בספרא ויקרא שם מ"ש שתי הכליות שבא למעט בעל כוליא אחת), כי בעל הקרבן הסומך יצויר שיהי' גדם, וגם בספר כהן משיח לא יכול לכתב זה כי יצויר ג"כ שיהי' גדם, כי משיח שעבר מחמת מומו מביא פר (כמו שלמד בספרא ויקרא דבורא דחובה פ"ב מ"ו), אבל בסמיכת הכ"ג על שעיר המשתלח לא יצויר שיהי' גדם ושלא שתי מיותר, ומלמד בנין אב לכל הסמיכות:

נג וסמך על **ראש השעיר החי** הלא כבר אמר והקריב את השעיר החי והי' די לומר וסמך על ראש בכינוי, ס"ל לר"י שבא למעט שעירי עכו"ם שא"צ סמיכה באהרן ובספרא ויקרא (מכלתא דחובה פ"ג:

כג וְנָשָׂא הַשָּׂעִיר עָלָיו אֶת־כָּל־עֲוֺנֹתָם אֶל־אֶרֶץ גְּזֵרָה

התורה והמצוה

פ"ו מ"ג) מיעט ר"י ממ"ש את ידיו' על ראש הפר שאין שעירי עכו"ם טעונים סמיכה דזקנים. וא"כ א"צ סמיכה כלל. ור"ש ממעטם רק מסמיכת אהרן לא מסמיכת זקנים כמ"ש בסדר ויקרא (ס' רנא) טעמו עיי"ש, והנה גמירי שתי סמיכות בציבור ור"י לשיטתו דס"ל לקמן ס' פ"ב דבני אהרן מתכפרים בשעיר המשתלח והם בעליו, וא' משתי סמיכות הוא שעיר המשתלח, ור"ש ס"ל דאין ב"א מתכפרים בו ואינם בעליו, ואין סמיכת שעיר המשתלח מן החשבון. [ומובא במנחות דף צב] ופרש"י דלר"י א"צ מיעוט כלל כיון דגמירי רק שתי סמיכות בציבור וזכר הכתוב לסימן בעלמא, וי"ל ר' יהודה לשיטתו באמר (בספרא פרק ב מ"ו) שא"צ להיות חי רק עד כפרת דמים. לכן נאמר על ראש החי להוציא שאם מת לא יסמוך עליו, ור"ש לשיטתו שס"ל שצ"ל חי עד אחר וידוי א"ש ג"כ, ור"ש לשיטתו שס"ל שוידוי מעכבת. וא"כ מ"ש וסמך אהרן שם אהרן מיותר דפשיטא שצ"ל ע"י כ"ג כיון שמעכבת, וממעט רק השעיר הזה יסמוך הכהן ולא שעירי ע"ז א"צ סמיכה באהרן רק בזקנים. ור"י לשיטתו שוידוי אין מעכבת וצריך לכתב וסמך אהרן בל נטעה שיסמוך אחר כיון בהוידוי אין מעכב. ועי' ויקרא (ס' רנא) מ"ש עוד בזה:

כד והתודה עליו זה וידוי דברים. וכבר באורתי גדר פעל זה בסדר ויקרא (ס' שיט), ומ"ש כיצד הי' מתודה. התבאר למעלה [בס' כא] פלוגתא דר"מ ורבנן והלכה שסדר הוידוי חטא עון פשע, ונמ"ש עמך בית ישראל דייק בגמ' יומא (דף סו) ואילו בני אהרן לא קאמר ובעי ר' ירמי' לאוקמי דלא כר' יהודה שאמר שבני אהרן מתכפרים במשתלח. והשיב אביי אפ"ת ר"י אטו כהנים לאו בכלל עמך ישראל נינהו. ר"ל כי שם ישראל כולל פעמים כל האומה ובני אהרן בכללם. ופעמים יבדיל שם ישראל נגד בית אהרן כמ"ש בית ישראל ברכו בית אהרן בית הלוי. וכן שם עם בא לפעמים על קיבוץ פרטי מן הגוי כולו. עם הצבא, עם המלחמה, אמנם בכ"מ שאומר עם ה' או כשבא שם עם בכינוי אל ה' כולל תמיד הגוי כולו לא חלק מהם, עיין ותראה כי כן הוא. וזה שהשיב אביי כיון שאמר עמך ישראל בכינוי אל ה'. כהנים הם בכללם:

כה את כל עונות ב"י ואת כל פשעיהם לכל חטאתם. כבר באורנו ההבדל בין עון ובין פשע ובין חטא, המעוה הוא בעלת השכל שכופר במצוה או במצוה ע"י טעות השכל. והפושע הוא מצ המרד שמורד באדוניו ופורק עול. הגם שאינו טועה בשכלו ויודע שהיא עבירה עושה בשאט נפש. והחוטא הוא מצד השגגה או מצד תוקף יצרו והוא מענין חסרון. שהחטיא המטרה הנאותה. ולפי המעוה הוא הפך השוגג כי גדרו שטועה בעלת השכל. והפושע הוא הפך האונס כי יעשה במרד ובשאט נפש, והחוטא הוא הפך הספק. שמי שאכל ספק חלב ספק שומן שא"ל שחטא. רק בספק אם הפה כי לא נודע אם עשה החטא או לא. אולם יצויר מעוה באונס ובספק. למשל שכופר ואומר שהחלב מותר ובכ"ז לא רצה לאכל מפני שמאס בו רק שאנסוהו. וכן שאכל חתיכה בספק חלב ספק שומן מפני שאמר שחלב מותר. וה"ז מעוה. וכן יצויר פושע ע"י ספק. שאכל חתיכה ספק חלב ע"י מרד. ואם היה אומר עונות ופשעים וחטאים. הייתי ממעט שגגות מהם עונות. ואונסים מהם פשעים, וספיקות מהם חטאים. אבל כשאמר מלת כל בכ"א. מרבה בכ"א כל הפרטים שימצאו בו. ומרבה מן כל עונות גם האונסים, מן כל פשעיהם מרבה הספיקות. ומן כל חטאתם מרבה השגגות. וז"ש הברייתא:

כו ונתן אותם על ראש השעיר כבר באורתי (ויקרא ס' מז ובכל הספר) שכ"מ שבא מלת אותו אותם. הוא למותר כי הי"ל בכינוי ונתנם. ומלת אותם בא לדייק תמיד רק אותם לא זולתם, וממעט רק הנתבאים פה דלאו בני קרבן נינהו (כי הטמאים דומיא דעונות ופשעים) יתן על ראש השעיר, לא חייבי קרבן, אבל חייבי אשמות תלוים פטורים ומרבה לה מן לכל חטאתם בלמ"ד שמורה הגבול באליו. שיכול לבוא לידי חטאתם אם יתודע לו [וזה מובא ביומא דף פ"ה כריתות כ"ה ובירושלמי רפ"א דהוריות]:

[כו] ושלח ביד איש עתי, השם התואר יבא לרוב בלא מלת איש. כמו צדיק רשע חכם תם ישר סופר ציד וכדומה. וכשבא אצלו שם איש יהי' לכוונה כדעיה ובב"ר (רים פ' נח) על נח איש צדיק. כ"מ שנא' איש צדיק, צדיק ומומחה. ששם איש מורה שהי' מפורסם ונודע לצדיק, ובספרי תצא (ס' רעז) על ואם איש עני הוא. עשיר מנין ת"ל אם איש. ר"ל הגם שאינו עני אם הוא איש מפורסם לעני בעיני הבריות, ובב"ר (פ' פו) ויקנהו איש מצרי גבר ערום בכ"מ גרמני מוכר כותי וכאן כותי מוכר גרמני, מפרש איש מצרי, איש באנשים נודע לאיש ערום (כמ"ש בתחלת הספר כלל סג). ופה שלא שייך זה. כי מלת עתי כבר מורה על המוכן לזה. ופי' שהוסיף מתואר איש בל נטעה שצריך כהן (כמ"ש ביומא דף סו משום דכפרה כתיב בי') לכן אמר איש שכולל כל האנשים. וכן אמר בספרי (הכא בפסקא קכד יומא מג יבמות עג) ואסף איש טהור להכשיר את הזר:

כז איש עתי פי' עתי שיהי' מזומן. ופרש"י המוכן לכך מיום אתמול. והרמב"ם פי' איש נש

די״ה צפירא וישלח ביד גבר דזמין למהך למדברא: כב ויטול צפירא עלוהי

ספרא

לפנים טעונה סמיכה: נד (ו) והתודה עליו זה וידוי דברים. כיצד היה מתודה אנא השם חטאו עוו פשעו לפניך עמך בית ישראל. אנא השם כפר נא לחטאים ולעונות ולפשעים שחטאו ושעוו ושפשעו לפניך עמך בית ישראל ככתוב בתורת משה עבדך כי ביום הזה יכפר וכו' והם עונים אחריו בשכמל"ו: נה (ז) אין לי אלא זדאיהם ספקותיהם ואנסיהם ושגגותיהם מנין. ת"ל עונות. לכל עונות. פשעיהם לכל פשעיהם. חטאתם לכל חטאתם:

נו יכול אף חייבי חטאת ואשמות עמהם ת"ל אותם. אותם על ראש השעיר ואין חייבי חטאת ואשמות על ראש השעיר. (ח) מכאן אמרו חייבי חטאות ואשמות ודאים שעבר עליהם יוהכ"פ חייבים להביא אחר יוהכ"פ וחייבי אשמות תלוי' פטורי'. [נז] ושלח ביד איש להבשיר את הזר: נז עתי שיהיה מזומן עתי אף בשבת. עתי אף בטומאה:

נח (ט) ונשא השעיר עליו. עליו הוא נושא ואין שאר שעירים עמו. ועל מה שאר שעירים מכפרים. על טומאת מקדש וקדשיו. ואיזהו טומאת מו"ק ששאר שעירים מכפרים עליה. שוגגים מזידים בטומאת מו"ק הרי הם בשעיר הפנימי: (פרק ה) (א) מכאן אמרו כל שיש בה ידיעה בתחלה ובסוף והעלם בינתים ה"ז בעולה ויורד. יש בה ידיעה בתחלה ואין בה ידיעה בסוף שעיר הנעשה בפנים ויוהכ"פ תולה עד שיודע לו ויביא בעולה ויורד. (ב) אין בה ידיעה בתחלה אבל יש בה ידיעה בסוף שעיר הנעשה בחוץ ויוהכ"פ מכפר. שנא' מלבד חטאת הכפורים ע"מ שזה מכפר זה מכפר. מה הפנימי אינו מכפר אלא על דבר שיש בו ידיע' אף החיצון לא יכפר אלא על דבר שיש בו ידיעה. (ג) ועל שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שעירי רגלים ושעירי ר"ח מכפרים דברי ר"י. רש"א שעירי רגלים מכפרים אבל לא שעירי ר"ח מכפרים. ועל מה שעירי ר"ח מכפרים על טהור שאכל טמא. רמ"א כל השעירים כפרתן שוה על שטימא מו"ק. (ד) היה רש"א שעירי ר"ח מכפרים על טהור שאכל טמא. ושל רגלים מכפרים על שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף. ושל יוהכ"פ מכפר על שאין בה ידיעה בתחלה אבל יש בה ידיעה בסוף.

התורה והמצוה

בדרכים ומדבריות שהולך לשם בכל עת. וכ"כ הרד"ק בשרשיו. [ובירושלמי פ"ו ה"ג עתי שיהיה עתיד עתי שיהיה מזומן ומק' לא הוא עתיד הוא מזומן וזה כפרש"י] אולם ע"ז הי' יותר טוב לאמר איש מוכן. שהוא הלשון העצמי אל המוכן לאיזה דבר. ואמרו חז"ל (יומא ד' סו) שבא לרבות אף בשבת ובטומאה. ששם עתי מורה שילך בעת הזאת ולא ידחה העת בשום אופן. והנה על במועדו יש פלוגתא אם כולל שבת וטומאה. ועתי מרבה שבת וטומאה לכ"ע. וזה יובן עפ"י ההבדל שגדרתי בין מלת עת ומלת מועד. עת מציין הנקודה הזמנית המחויבת לאיזה דבר מצד סדר הטבעי, כמו ונתתי גשמיכם בעתם ר"ל בעת הנכון לזה לפי הטבע. עת ללדת ועת למות וכל העתים המנוים שם כולם סדרים טבעיים מחויבים מצד המערכה או מצד תהלוכות העולם והטבע והתולדות וכדומה. אבל מועד מציין נקודה זמנית מוגבלת ע"י הסכמת איש או אנשים או מהגבלת התורה. לפ"ז העת הוא זמן טבעי, והמועד הוא זמן דתיי או הסכמיי; ולכן על במועדו יש דעה שאין במשמעות המלה שידחה שבת וטומאה. כי י"ל שהנחה דתיית או הסכמיית לא תדחה הנחה אחרת דתיית של שבת וטומאה. לא כן מלת עתי שמורה זמן טבעי, שמציין כאילו הזמן הזה קבוע ומוכרח מצד הטבע לכ"ע דוחה זמן אחר של שבת וטומאה:

נח ונשא השעיר עליו, מלת עליו מיותר. שכל הנושא נושא עליו, ופי' שר"ל שהוא עצמו נושא ואין שאר שעירים (כגון שעירי ר"ח ושל מועדים) משתתפים בכפרתו. ומבאר שהגם שאר שעירי' כולם מכפרים על טומאת מו"ק כולם מכפרים על השוגגים ושעיר הפנימי של יוהכ"פ מכפר על המזיד, וכל פרק ה' מועתק ממשניות פ"ק דשבועות מן משנה ב עד משנה ז ונבארם בקוצר נמרץ. (פי' משנה א) כל שי"ב ידיעה בתחלה ובסוף והעלם בינתים בעולה ויורד כמו שהתבאר בסדר ויקרא. יש בה ידיעה בתחלה ולא בסוף שעיר הנעשה בפנים ויוהכ"פ תולה כמו שהתבאר למעלה [ס"ס מ"ב]. (פי' מ"ב) אין בה ידיעה בתחלה רק בסוף שזה לא אתי לכלל חטאת, שעיר הקרב במזבח החיצון במוספי יוהכ"פ מכפר עם יוהכ"פ. דכתיב בו (בפ' פינחס) שעיר עזים א' חטאת מלבד חטאת הכפורים (דהיינו שעיר הפנימי) וכשאמר מלבד ע"כ י"ל איזה דימוי זל"ז ששניהם מכפרים על שיש בה ידיעה אחת. הפנימי כל שי"ב ידיעה בתחלה והחיצון על שי"ב ידיעה בסוף. (פי' משנה ג) ושעירי ר"ח ומועדות מכפרים על שאין בה ידיעה כלל, דכתיב בשעיר ר"ח לחטאת לה' חטא שאין מכיר בו אלא

וְשִׁלַּח אֶת־הַשָּׂעִיר בַּמִּדְבָּר׃ כג וּבָא אַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וּפָשַׁט אֶת־בִּגְדֵי הַבָּד אֲשֶׁר לָבַשׁ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וְהִנִּיחָם שָׁם׃ כד וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַמַּיִם בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ וְלָבַשׁ אֶת־בְּגָדָיו וְיָצָא וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־

בעל הטורים שהם מעלים שכינה ביניהם : (כג) והניחם אותיות וי"ח מנה נמקר היה לנוש בגדים של י"ח מנה׃

רש"י

(כג) ובא אהרן אל אהל מועד. אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה ונתנו טעם לדבריהם ם במס' יומא (דף ל"ב) ואמרו כל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית עולתו ועולת העם והקטרת אימורי פר ושעיר שנעשים בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקדש ופושטן ולובש בגדי לבן : ובא אל אהל מועד . להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה את הקטורת לפני ולפנים : ופשט את בגדי הבד. אחר שהוציאם ולובש בגדי זהב לתמיד של בין הערבים. וזהו סדר העבודות. תמיד של שחר בבגדי זהב. ועבודת פר ושעיר הפנימים וקטורת של מחתה בבגדי לבן . ואילו ואיל העם ומקצת המוספים בבגדי זהב . והוצאת כף ומחתה בבגדי לבן . ושירי המוספים ותמיד של בין הערבים וקטרת ההיכל שעל מזבח הפנימי בבגדי זהב . וסדר המקראות לפי סדר העבודות כך הוא . ושלח את השעיר במדבר . ורחץ את בשרו במים וגו' ויצא ועשה את עולתו וגו' ואת חלב החטאת וגו' . וכל הפרשה עד ואחר כן יבא אל המחנה ואח"כ ובא אהרן : והניחם שם . מלמד שטעונין גניזה ולא ישתמש באותן ד' בגדים ליום ע הכפורים אחר : (כד) ורחץ את בשרו . למעלה למדנו מורחץ במים את בשרו ולבשם שכשהוא משנה מבגדי זהב לבגדי לבן טעון טבילה (יומא ל"ב) שבאותה טבילה פשט בגדי זהב שעבד בהן עבודת תמיד של שחר ולובש בגדי לבן לעבודת היום (וכאן למדנו שכשהוא משנה פ מבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה) : במקום קדוש. המקודש בקדושת עזרה והיא היתה בגג בית הפרוה צ וכן ד' טבילות הבאות חובה ליום אבל הראשונה היתה ק בחול (ע"א בחול) (ת"כ יומא שם) . ולבש את בגדיו . ח' בגדים שהוא עובד בהן ר כל ימות השנה : ויצא . מן ההיכל אל החצר שמזבח העולה שם : ועשה את עלתו . איל לעולה האמור למעלה בזאת יבא אהרן וגו' : ואת עלת העם . ואיל

שפתי חכמים

פרד"ק בפרש עת : ם במסכת יומא דף ל"ס . ולמה כפסיק אמר רב חסדא גמירי המש טבילות ועשרה קידושין טובל ומקדש בו ביום ואלו כסדרן לא משכחת אלא שלש ופרש"י לא משכחת אלא ג' טבילות אחד לתמיד של שחר ואחת בינו ובין עבודת היום כולו עם הוצאת כף ומחתה ואחת בין הוצאת כף ומחתה לאילו ואיל העם ועשה המוספים ותמיד של בין הערבים לפיכך צריך להפסיק אילו ואיל העם בין עבודת היום להוצאת כף ומחתה והוצאתן מפסיק בין אילו ואיל העם לתמיד של בין הערבים הרי המש טבילות תמיד של שחר בבגדי זהב עבודת היום בבגדי לבן אילו ואיל העם בבגדי הב על המזבח החיצון הוצאת כף ומחתה בבגדי לבן ומוספים תמיד של בין הערבים בבגדי זהב עכ"ל רש"י ובין כל לבישה ליך טבילה הרי ה' טבילות . ובכל טבילה צריך קדוש לפניה לאחריה כדפרשתי לעיל הרי עשרה קדושין : ע פי' שלא יתשמש ב"ג אפילו ליוה"כ הבא ולא כהן הדיוט בכל ימות ה שנה דא"ל שינית אותם במקום שפשיטם ולא יוציאם חוצה דהא לא כתב שום מקום לפני ה' דעלה קאי והניחם שם אלא מלמד וכו': פ פי' ולכך הוצרכו שניהם (עיין יומא ל"ב): צ פירש"י בגמ' מכסף אחד בגלה ושמו פרוה ועיין בערוך ערך פרוה : ק רא"ם. היתה בחול דהא כל יומא נמי איתא. אבל ד' טבילות חובה של יום כתיב בהו במקום קדוש : ר לא בגדים שלו בלבשן כל ימות השנה שלא בשעת העבודה והם בגדי חולין

התורה והמצוה

ה' . ושל מועדות למד מר"ח בהיקש כמ"ש בגמ' (דף ח' ודף י') . ודעת ר"ש דשעירי ר"ח מכפרים על טהור שאכל את הטמא ולמד לה ממ"ש והותה נתן לכם לשאת את עון העדה שמדבר בשעיר ר"ח . ויליף עון עון מציץ כמ"ש בגמ' (דף יוד), ור"מ סובר דכל השעירים כפרתן שוה . וטעמי' מפרש בגמ' (דף ט ודף יוד) באורך . וג"מ לטומאה שאירעה בין זל"ז . אבל בשעיר הנעשה בפנים לא נחלקו שהוא תולה על ש"ב ידיעה בתחלה וא"ב ידיעה בסוף , (פי' משנה ד ה) והנה שאלו לר"ש דס"ל שכל אחד מכפר על דבר אחר . אם יקרבו זה בזה פאם אבד שעיר שהופרש ליוהכ"פ ונמצא בר"ח או ברגל מהו שיקרב לשם שעיר של ר"ח, והשיב שיקרבו דאע"ג שאין כפרתן שוה הם שוים בזה שכולם מכפרים על טומאת מו"ק ולכן אע"ג שכפרהם חלוקות יכול הוא לקרב . (פי' משנה ואו) ור"ש בן יהודה אמר משמו של ר"ח . שעל ר"ח מכפר על טהור שאכל את הטמא ושל רגלים מכפר ג"כ ע"ז ומוסיף לכפר גם על שא"ב ידיעה כלל . ושל יוהכ"פ מוסיף עוד וכו', ואמר ג"כ שיקרבו זב"ז אף של ר"ח ביוהכ"פ . הגם שעל ר"ח לא מכפר על כל מה שמעיר של יוהכ"פ מכפר כיון שהשוו במה שמכזרים על טומאת מו"ק . (פי' משנה ז) ועל זדון טומאת מו"ק שעיר הנעשה בפנים מכפר . כמו שלמד (כס' מב) מן פשעיהם , שהם המרדים . ועל שאר עברות שבתורה בין קלות בין חמורות בין שעשאן במזיד בין בשוגג ואותן שעשאן בשוגג בין נודע לו ספיקן בין שלא נודע שעיר המשתלח מכפר , כמו שלמד

יַת כָּל עֲוָיָתְהוֹן לַאֲרַע לָא יָתְבָא וִישַׁלַּח יַת צְפִירָא בְּמַדְבְּרָא: כג וְיֵעוֹל אַהֲרֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִשְׁלַח יַת לְבוּשֵׁי בוּצָא דִּי לְבַשׁ בְּמֵיעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא וְיַצְנְעִינוּן תַּמָּן: כד וְיַסְחֵי יַת בִּסְרֵיהּ בְּמַיָּא בַּאֲתַר קַדִּישׁ וְיִלְבַּשׁ יַת לְבוּשׁוֹהִי וְיִפּוֹק וְיַעְבֵּד יַת עֲלָתֵיהּ וְיַת

שפתי חכמים

(ה) אמרו לו ומהו שיקרבו זה בזה. א"ל יקרבו. אמרו לו הואיל ואין כפרתן שוה איך הם קרבים. א"ל כולם באים על טומאת מו"ק לכפר. (ו) ר' שמעון בן יהודה אומר משמו שעירי ר"ח מכפרים על טהור שאכל טמא. מוסיף עליהם של רגלים שהם מכפרים על טהור שאכל טמא ועל שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף. מוסיף עליהם יוהכ"פ שהם מכפרים על טהור שאכל טמא ועל שא"ב ידיעה לא בתחלה ולא בסוף ועל שאין בה ידיעה בתחלה אבל יש בה ידיעה בסוף. (ז) אמרו לו אומר היה שיקרבו זה בזה א"ל הן. אמרו לו א"כ יהיו של יוהכ"פ קרבים לר"ח. אבל איך של ר"ח קרבים ליוהכ"פ לכפר כפרה שאינה שלהם א"ל כולם באים לכפר על טומאת מו"ק. (ח) ועל זדון טומאת מו"ק שעיר הנעשה בפנים ויוהכ"פ מכפר ועל שאר עברות שבתורה הקלות והחמורות הזדונות והשגגות הודע ולא הודע עשה ול"ת כריתות ומיתות בית דין שעיר המשתלח מכפר:

(פרק ו) **נט** (א) המדברה המדברה המדבר לרבות מדבר נוב וגבעון שילה ובית עולמים:

ס (ב) ובא אהרן אל אהל מועד. כל הפרשה כולה אמורה על הסדר חוץ מן הפסוק הזה ובא אהרן אל אהל מועד ולמה בא כדי להוציא את הכף ואת המחתה. (ג) אמר ר' יהודה מנין שחמש טבילות ועשרה קדושין טובל ומקדש בו ביום. ת"ל ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקדש ורחץ את בשרו במים במקום קדוש ולבש את בגדיו. הא למדת שכל המשנה מעבודה לעבודה טעון טבילה מלמד שחמש טבילות ועשרה קדושין טובל ומקדש בו ביום. (ד) רבי אומר וכי מכאן אני למד והלא כבר נאמר קדש הם ורחץ במים את בשרם ולבשם מלמד שהמשנה מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה. (ה) ה' עבודות היה עושה. תמיד של שחר בבגדי זהב. ועבודת היום בבגדי לבן. ויצא ועשה את עולתו ואת עולת העם אילו ואיל העם

התורה והמצוה

למעלה [ס' נה] ובגמ' פלפלו והאריכו הרבה בביאור המשניות האלה ובק"א האריך עד למאוד וכמ"ש יבאו ידי חובתינו לפי מסרת מגמתינו בחיבור הנוכחי:

נט **ביד איש עתי המדברה.** כבר אמר לשלח אותו לעזאזל המדברה וכן שלש בפסוק שאח"ז ושלח את השעיר במדבר. ופי' חז"ל [בספרא מובא ביומא דף סז ע"ב]. לרבות שילה ונוב וגבעון וב"ע, לבל נטעה שרק במשכן הי' נוהג זה ולא בשילה שהי' בית מלמטה ויריעות מלמעלה. וכ"ש במקדש שהי' בית קבוע וקדושת כ"א מסוגה מחברו. וכבר באורתי זה בסדר צו (ס' עד) למה צריך רבוים האלה שם עיי"ש:

ס **ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדי הבד** לשון זה תמוה מאד הא לא נז' שיצא מא"מ שעד עתה הוא עודנו שם שיצא מק"ק אל המזבח אשר בהיכל ושם הזה על המזבח וסמך שם על ראש השעיר החי, וכיון שאומר ובא מבואר שיצא משם לעבודה אחרת, ופי' חז"ל שפסוק זה לא נאמר על הסדר, ושמ"ש ויצא ועשה את עולתו ואת עולת העם היה קודם ביאה זו. וביאה זו הי' אחר שעשה אילו ואיל העם והמוספים. כי הכתוב סדר בפ' זו כל העבודות שעושה בבגדי בד, כמו שהתחיל כתונת בד קדש ילבש. ופי' כל מה שיעשה בבגדים אלה, שהם קטורת של מחתה והזיות שבפנים ושבהיכל. ואמר שעוד יבא אל אהל מועד בבגדי הבד שנית. ואז יפשט אותם ויניחם שם, ולא באר למה יבא עוד, והסברה נותנת שבוא להוציא הכף והמחתה שתחלה לא יכול להוציא' שעדיין לא הקטירו כל הקטורת והוא לא הי' פונה שם כמ"ש שהי' מתפלל תפלה קצרה. ובהכרח יכנס שם אחר שעה שנגמר' הקטורת על האש, ואחר שספר כל העבודות שעושה בבגדי לבן מספר למה יצא בינתים, ופי' ורחץ את בשרו ולבש בגדיו ויצא ועשה את עולתו וכו' ואת חלב החטאת יקטיר עד ואחר כן יבא אל המחנה, ולפ"ז הגם שלא סדר כפי סדר המעשים סדר דבריו כסדר שרצה לחשב ביחד כל מה שיעשה בבגדי לבן. ומה שבאר בסדר הזה ולא סדר כפי המעשים שתחלה יצא ועשה את עולתו וכו' ואח"כ ובא אל א"מ, זה תירץ במ"ש במשנה ג' אמר ר' יהודה מנין שחמש טבילות ועשרה קידושין טובל ומקדש וכו', ור"ל שאם יאמר ורחץ את בשרו במים ולבש וכו' ויצא. ואח"כ יאמר ובא אהרן אל א"מ, ולא יזכיר שנית שירחץ במים **ושבעת כבשים תמימים בבגדי זהב.**

עֹלַת הָעָם וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד הָעָם׃ שלישי (שני במחוברין) כה וְאֵת חֵלֶב הַחַטָּאת יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה׃ כו וְהַמְשַׁלֵּחַ אֶת־הַשָּׂעִיר לַעֲזָאזֵל יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן

רש"י

לעולה האמור למעלה ש ומאת עדת בני ישראל וגו' (שם ע"ג): (כה) ואת חלב החטאת אמורי ת פר ושעיר: יקטיר המזבחה. על מזבח החיצון. דאילו בפנימי כתיב לא תעלו עליו קטרת זרה

שפתי חכמים

בגדי היה עושה אילו ואיל הנה ליפ שהם בגדי קודש ושם שקרין בגדיו משום שהוא עומד בכן כל תוך הסגה: ש כתב הרא"ם תימה למה הוצרך לפרש דבר שהוא מבואר בזה וכו' וי"ל דהא דפירש"י את עולתו איל לעולה כו' ללמד בא כאן שעולה של הכהן היינו אלא א"ל האמור למעלה כי אהרן לא היה מקריב אלא עולה אחד כך ואת עולת העם נמי האמור למעלה לאפוקי העולות הכתובים בפ' פנחס ובעשור לחדש וגו' והקרבתם עולה לה' פר בן בקר אחד וגו' והוכחת רש"י הוא מדכייליה הקרא בהדא דלא כתיב ועשה את עולתו וכפר בעדו ועשה את עולת העם וכפר בעדו אלא לומר שגם עולת העם הוא ג"כ האמור למעלה כמו עולת הכהן ולא עולות האמורים בפ' פנחס. רא"ם: ת דאי היה אימורי פר חטאת לבד או שעיר לבד שהוא קרבן העם היה לו למיכתב חלב הזאת העם או אי הוה של פר לבד דהוא קרבן של אהרן היה לו למיכתב חלב החטאת אשר לו כדכתיב

התורה והמצוה

נאמר שאינו רוחץ רק בעת שיוצא בפעם הראשון לכן כתב ובא אהרן וכו' באמצע. וידעינן שמ"ש ורחץ את בשרו מוסב בין לאחר שבא אל א"מ להוציא הכף והמחתה דהא נכתב אחריו. בין קודם שיצא ועשה את עולתו דהא נכתב לפניו. וידעינן דבכל חליפות בגדיו מבגדי לבן לבגדי זהב טובל ומקדש. וכן אמר ביומא (דף ע"א) עמ"ש שכל הפרשה נאמרה על הסדר חוץ מפסוק זה, מ"מ אר"א גמירי חמש טבילות טובל וכו' הרי שזה טעם למה שינה הסדר. וה' עבודות הללו פי' במשנה ה'. (והסדר של הספרא שאמיד של בין הערבים הי' אחר שנכנס להוציא הכף והמחתה כן דעת רש"י. ולדעת הרמב"ם והרמב"ן הי' סדר אחר ועי' במ"ל (פ"ג מה' עבודת יוהכ"פ) שהאריך בזה) והנה לר"י מכאן למדנו שטובל כל עת שמשנה מבגדי לבן לבגדי זהב. וזה שיטבול בעת שמשנה מבגדי זהב לבגדי לבן למד ממ"ש ברחצו הענין ורחץ בשרו במים ולבשם. ודעת רבי שממ"ש בגדי קדש הם למדנו שה"ה כשמשנה מבגדי לבן לבגדי זהב צריך טבילה כמ"ש בספרא וכמו שפי' במשנה ד ה. ולכן פי' שמ"ש כאן ורחץ בשרו במים שמיותר בא ללמד על קידוש ידיו ורגליו. (שהגם שבכ"מ שאמר ורחץ במים הוא הטבילה שעל הקידוש אמר תמיד ירחצו מים בלא ב' השימוש. תפס לשון טבילה ללמד שהטבילה דומה לקידוש שיהי' במקום קדוש. כי רחץ כולל טבילה וקידוש וכ"ז עקרו בא כאן משום הקידוש. כ"ה ביומא (דף לב ע"ב). וכן דעת יב"ע שעמ"ש בפסוק ד' ורחץ במים את בשרו ולבשם ת' יסחי את בשרי' בארבעים סאה וכן ת' בכ"מ שנז' ורחץ במים. וכאן תרגם ויסחי את בשרי' במוי ולא ת' בארבעים סאה וזה ברור) ומה שלא אמר פסוק ובא אהרן אל א"מ במקומו אחר כל המעשים. ע"ז השיב במ"ש ומנין ששני קדושי ידים ורגלים על כל טבילה וטבילה ת"ל ופשט ורחץ. ורחץ ולבש. שלכן הקדים פסוק ובא אהרן ונאמר אחריו ורחץ את בשרו ולבשם וזה מ"ש ורחץ מוסב בין אלפניו שאחר הפשיטה ירחץ בין אלאחריו שקודם הלבישה ירחץ. ולכן צריך הרי קידושין. כי בעבור זה שינה הכתוב הסדר ללמוד שצריך קידוש משום פשיטה. וקידוש א' משום לבישה. ולר' אחא בר"י שאמר ביומא שם דהכל מודים בקידוש ב' שכשהוא לבוש מקדש. ניחא בזה מ"ש ורחץ ולבש והלא לובש ואח"כ רוחץ. רק שהוכרח לכתב ורחץ בין הפשיטה והלבישה מטעם הנז'. ולהגר"א ס"ל כדעת ר' יהודה שעיקר קרא משום טבילה וללמד שצריך טבילה כשמחליף מבגדי לבן לבגדי זהב. וקידוש א' של הלבישה למד בק"ו. וקידוש הב' של פשיטה למד ממ"ש ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקדש. שמ"ש אשר לבש הוא מיותר ללמד שהפשיטה יהי' בדרך אשר לבש. שירחץ ידיו ורגליו עם הפשיטה כמו עם הלבישה ועי' ביומא דף לב ודף ע"א. ובמ"ש דברי הז"ל בזה קרובים עם פשטי המקראות [ובירוש' פ"ז דיומא ס"ב אריב"א כל הפרשה אמורה על הסדר חוץ מזו [ר"ל פסוק ובא אהרן] א"ר יוסה עוד היא אמורה על סדר ובא אהרן אל א"מ מסיק בא מקידוש. כלשון שהיה בידו ולאן הולך לקידוש האחרון וכו' עיי"ש ומובן בת"ש]:

כא והניחם שם. לשון הנחה ישמש לפעמים על עזיבה מוחלטת. ואלה הגוים אשר הניח ה' (שופטים ג) אשר הניח שם משה (מ"א ח) והניח מחוץ למחנה (במדבר יט). ולפעמים ישמש על עזיבה בלתי מוחלטת. והניחו לפני מזבח ה' אלקיך (דברים כו) וינח משה את המטות (במדבר יז). ובזה פליגי הם. בר' דוסא ס"ל שהוא הנחה לשעה והם כשרים לכ"ה. והז"ל לשטתו שלמד זה (בספרא נו) מן ילבש על בשרו. ור' יהודה (כן גרים בגמ' יומא יב ודף כד) ס"ל שהיא עזיבה מוחלטת. והז"ל לשטתו שדרים שם ילבש לדרשה אחריתי (וע"ע מ"ש ביומא (דף ס') ובכ"מ בס"ם ע"ז הניחא למ"ד ב"כ הבכ"א אין מלמדין אלא למ"ד מלמדין מאי א"ל והא מ"ד מלמדין הוא ר' יהודה כמ"ש בקדושין (דף לה). והוא החולק עם ר' דוסא

עֲלַת עַמָּא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל עַמָּא: כה וְיָת תַּרְבָּא דְחַטָּאתָא יַסֵּיק לְמַדְבְּחָא: כו וּדְמוֹבִיל יָת צְפִירָא לַעֲזָאזֵל יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יָת בִּסְרֵיהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן

ספרא

בכנס להוציא את הכף ואת המחתה בבגדי לבן. ועושה תמיד של בין הערבים בבגדי זהב. ואומר בגדי קדש הם ורחץ בשרו במים ולבשם מלמד שהמשנה מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה. (ו) א"כ למה נאמר ורחץ את בשרו במים במקום קדוש ולבש את בגדיו הא אינו מדבר אלא בקידוש ידים ורגלים. ומנין ששני קדושי ידים ורגלים על כל טבילה וטבילה ת"ל ופשט ורחץ. ורחץ ולבש. אראב"ש ודין הוא. ומה אם במקום שאינו טעון טבילה טעון קידוש ידים ורגלים במקום שטעון טבילה א"ד שטעון קידוש ידים ורגלים. טול לך מה שהבאת. אי מה להלן אחת אף כאן אחת. וא"כ למה נאמר ופשט את בגדי הבד שאין ת"ל אשר לבש וכי עלתה על דעתך כלום הוא פושט אלא מה שהוא לובש וא"כ למה נא' אשר לבש הקיש פשיטה ללבישה. מה לבישה בקידוש ידים ורגלים אף פשיטה בקידוש ידים ורגלים: **סא** (ז) והניחם שם מלמד שהם טעונים גניזה (ואינם כשוים ליוהכ"פ הבא) ר' דוסה אומר כשרים הם לכהן הדיוט. וא"כ מת"ל והניחם שם שלא ישמש בהם ביוהכ"פ אחר:

סב (ח) ורחץ בשרו במים במקום קדוש בלשכת בית הפרוה. וה' טבילות היו שם באותו היום כולם בקדש בבית הפרוה חוץ מן הראשונה שהיתה בחול ע"ג שער המי': **סג** (ט) ויצא ועשה את עולתו ואת עול' העם וכפר בעדו ובעד העם עולתו קודמת לעולת העם וכפרתו קודמת לכפרת העם: **סד** (י) ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה. יקטיר אף בשבת יקטיר אף בטומאה:

(פרשה ה) **סה** (א) והמשלח לא המשלח את המשלח. והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו יכול יטמא בגדים משיצא חוץ לחומת העזרה ת"ל לעזאזל יכבס בגדיו. אי לעזאזל יכבס בגדיו יכול לא יטמא בגדים עד שיגיע לצוק ת"ל והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו. הא כיצד כיון שיצא חוץ לחומת ירושלים מטמא בגדים דברי ר' יהודה. (ב) ר' יוסי אומר לעזאזל יכבס בגדיו אינו מטמא בגדים עד שיגיע לצוק.

התורה והמצוה

דוסא. ויותר תימה על דברי התוס' שם ד"ה אלא ולפ"ז אם לא נדחק שר"ל לשמאי דס"ל בקידושין (דף מג) מלמדין אם יסבר כר' דוסא):

סב במקום קדוש המקודש בקדושת עזרה. כמו שבארתי בטעם [בסדר נו ס'] וכן כל ד' טבילות חוץ מן הראשונה שהיתה לתמיד של שחר ואינה ליוהכ"פ ביחוד. וברייתא זו מובא ביומא (דף לא) ועי' בתוס' שם מה שפלפלו בזה:

סג ויצא ועשה את עולתו ואת עולת העם. מבואר תמיד שהקודם בכתוב קודם במעשה. כמ"ש בב"ר (פ' עד ופ' סג) ביעקב כתיב ויקח את בניו ואח"כ נשיו ובעשו כתיב נשיו, ואח"כ בניו. ושם (פ ל) ואחר נגש יוסף ורחל יוסף תחלה. ובחולין (פד) ללחמך וללחם ביתך לחמך קודם ובמכילתא ריש בא דברים רבים. וכן שם בשלח (דף כף) על ואכבדה בפרעה ובכל חילו וכן במקומות לא חקר:

סד ואת חלב החטאת יקטיר. אימורי פר ושעיר יקטיר על מזבח החיצון. והנה לגופו לא צריך שכבר למד לה (בספרא ויקרא דבורא דחובה) ממ"ש ואת חלב פר החטאת ירים. שבא ללמד על פר ושעיר של יוהכ"פ כמש"ש. ושנה זה פה ללמד שיקטיר בכל אופן אף בשבת ובטומאה. כדין [illegible] הנשנה שבא ללמד שיעשה בכל אופן:

סה והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו. הנה תחלה יחס השליחות אל הכ"ג כמ"ש ושלח ביד איש עתי המדברה. אמנם מבואר שפה אמל"פ על הכ"ג כי יש הבדל בין שלח בקל ובין שלח בכבד. שכל שליחות שהשליחו החזרה יבא בבנין הקל. וכל שאינו לחזרה יבא בבנין הכבד. ומהם לשון גירושין ומהם לשון לוי'. ולפ"ז הכ"ג שולח את האיש עתי הי"ל והשולח בקל. כי אינו משלח את השעיר עצמו רק שולח את האיש ואמר ושלח ביד איש עתי והאיש הוא המשלח. לא הכ"ג. וז"ש והמשלח לא המשלח את המשלח. ר"ל שע"ז דהוי שיבא והשולח בקל. [ומזה עצמו פשיט בירוש' פ"ו דיומא ה"ג דשלחו ביד שניה א"צ בגדים] וכל לשון שליחות בכבד כשלא נז' אחריו המקום שאליו משלח יהי' תיכף כשמוציא הדבר מרשותו. כמו שלח תשלח את האם. ושלחה מביתו. וישלחהו ה' מגן עדן. וכן אם הי' כתוב והמשלח את השעיר הי' זה תיכף כשהוציא מחומת העזרה. אבל כשאמר לעזאזל מציין המקום שאליו ואם הי' אומר לעזאזל לבד הי' דוקא כשבא לשם. אבל במ"ש את השעיר מציין שישלח את השעיר לשם. וזה יהי' כשיגיע לגבול ההוא אף שאינו שם ממש. כמו וישלחם מעל יצחק בנו קדמה, ושלח אותו פדנה ארם. ודעת ר' יהודה שר

יבוא אל־המחנה: כז ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת אשר הובא את־דמם לכפר בקדש יוציא אל־מחוץ למחנה ושרפו באש את־ערתם ואת־בשרם ואת־פרשם: כח והשרף אתם יכבס בגדיו ורחץ את־בשרו במים ואחרי־כן יבוא אל־המחנה: כט והיתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את־נפשתיכם וכל־

רש״י

ועולה ומנחה (שמות ל'): (כז) אשר הובא את דמם. להיכל ולפני ולפנים: שבת

שפתי חכמים

דכתיב לעיל את פר החטאת אשר לו אלא ודאי מדכתיב הכא שחטאת כהם של בני העם הוא: א לא כמו וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש שפירושו להיכל בלבד וגם לפ״י ולפנים אבל הכא גבי כל יום כפור קאי שאותו שובא דמו

התורה והמצוה

כששניע חוץ לחומת ירושלים, אבל ר״י ור״ש סוברים דאחר שאמר לעזאזל צריך שיגיע לשם ממש, והוא לר״י בצוק שהר נקרא עזאזל ע״ש חקפו, ולר״ש הספ״א המקבלים אותו ומשברים עצמותיו נקרא עזאזל וכדהנא דבר״י לכפר על מעשה עזה ועזאל, וברייתא זו מובא ביומא (דף סז ע״ב) בשינוי קצת עי״ש:

כו ואחר כן יבא אל המחנה, לא נז' בכל טומאות שיבא אח״כ אל המחנה, כי הוא דבר שא״צ שהכבר כתיב וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש. (לבד במצורע נ״ל שיוכל לבא תיכף אחר חלוטו, הגם שהוא עדיין בימי ספורו), אמנם במשלח לעזאזל ובשורף פרים ושעירים הנשרפים ובשורף את הפרה הולך לומר זה כי יוכל לטעות שאינו מצוה טומאה וכיבוס בגדים הוא חק וגזרת מלך לכן הוצרך לבאר שלא יבואו אל המחנה עד אחר שיכבסו:

כז ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת אשר הובא את דמם לכפר, מ״ש פר החטאת שעיר החטאת שם חטאת הוא למותר כיון שאמר אשר הובא את דמם ידעינן שמן החטאת מדבר, וז״ש ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת וכו' מה ת״ל, ומשיב שבא ללמד שמה שמטמאים בגדים הוא מגד שהם חטאת, וה״ה פר כ״מ ופר העדה ושעירי עכו״ם שג״כ חטאת בדמן מובא לפנים מטמאים בגדים, (וכבר פרש״י בזבחים (דף פג) (שהם מובא בברייתא זו) שמ״ש ונשרפין בבית הדשן כדי נשנה שזה כתוב במקומו בפר כהן משיח, ושעירי עכו״ם למד (שם סי' רנו) ממ״ש חטאת הקהל הוא), ורבי (ובגמ' גרס ר״מ) אומר, שזה נלמד ממ״ש אשר הובא את דמם לכפר שהוא מיותר שאין שם רק פר החטאת ושעיר חטאת ה' ומפרש שמזה מדמן לפנים, ובא ללמד שמטעם שהובא דמן לפנים מטמא בגדים וה״ה כל שדמן מובא בפנים, ומפרש בגמ' שר״י יסבר כר״ש (בספרא צו סי' עה) וצריך מלת לכפר לגז״ש דשם, ורבי יסבר כר״א שם עיי״ש, וממ״ש לכפר בקודש ולא אמר אשר הובא את דמם בקדש למד שרק אם כפרו כמצותן וכמ״ש בזבחים (דף קד) עיי״ש:

כח ויצא אל מחוץ למחנה ושרפו. א״ל שישרוף חוץ למחנה אחת שהוא מחנה שכינה. והלא התבאר בפר כהן משוח ופר העדה שישרוף חוץ לג' מחנות. ושני אלה נלמדים זה מזה לכל דבר. (כנז' בסי' הקודם ובסדר ויקרא שם). וע״כ פי' חוץ לג' מחנות. ותפס חוץ למחנה שכיון שיצא חוץ למחנה אחת מטמא בגדים. (כן פי' בספרא ומובא ביומא דף סח זבחים דף קה). ולפ״ז נ״ל שמ״ש והשורף אותם יכבס בגדיו כשהוא עוסק לשרוף הגם שאינו שורף עדיין כי מצאנו פעמים רבות שייחס הפעולה אל הפועל תיכף כשמוכן לעשות הפעולה אף שאינו עושה עדיין. וישמע ראובן ויצילהו מידם. וילך פדנה ארם ויצא יעקב מבאר שבע. שפי' וילך שהכין א״ע לילך וכן ויעבר את מעבר יבק ויקחם ויעבירם את הנחל. יין ושכר אל תשת בבואכם אל א״מ. ר״ל כשתרצו לבא. וכן השתמשו מטעם זה בפעלים הרבה על מחשבת הפועל לבד. ויכבד את בלהה פלגש אביו. אשר יעכבון את הנשים הצובאות. אז יבנה שלמה כמ״ש חז״ל בשבת (דף נו). וכן פי' הכהן במחבת אותה יאכלנה יקרבנה פי' שיהי' מוכן לאכלה. ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו. שחשב לאכל. וגם בלשון חז״ל כמ״ש בשבת (דף פו) נתינה קאמרת או לראויה קאמרת. וכבר כתבתי הרבה כיוצא בו בסדר ויקרא (סי' פא) על והקטיר המזבחה. ומ״ש מכאן אמרו הוא משנה בזבחים שם:

כט ושרפו באש את עורותם יפשטו אחר הוצאה קודם שריפה כמו בפר כ״מ ופר העדה כיון שלמד זה מזה לכל דבר כנ״ל ה״ה לענין זה ושם מבואר שינתח אחר שריפה. כן פי' בספרא (מובא ביומא דף סח וזבחים דף נון) וכתבתי דרך הלימוד (סדר ויקרא סי' רנ״ג) שלפמ״ש ל״ק קושי' התוס'

יֵיעוֹל לְמַשְׁרִיתָא׃ כז וְיָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא וְיָת צְפִירָא דְחַטָּאתָא דִּי אִתָּעַל מִדְּמְהוֹן לְכַפָּרָא בְקוּדְשָׁא יַפֵּיק לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיוֹקְדוּן בְּנוּרָא יָת מַשְׁכֵיהוֹן וְיָת בִּסְרֵיהוֹן וְיָת אוּכְלֵיהוֹן׃ כח וּדְמוֹקִיד יָתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יָת בִּסְרֵיהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל לְמַשְׁרִיתָא׃ כט וּתְהֵי לְכוֹן לִקְיַם עָלַם בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא

ספרא

רש"א המשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו הזורקו בבת ראש מטמא בגדים :

סו (ג) יכבס בגדיו ורחץ בשרו במים יכול יהא גזרת מלך ת"ל ואחר יבא אל המ' נה' מה לאחר האמור להלן מפני טומאה אף כאן מפני טומאה :

סז (ד) ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת אשר הובא את דמם לכפר בקודש יוציא . והשורף אותם יכבס בגדיו. מת"ל. שיכול אין לי מטמאים בגדים ונשרפין בבית הדשן אלא אלו בלבד . ומנין לרבות פר כהן משיח ופר העלם דבר של צבור ושעירי עכו"ם ת"ל חטאת חטאת. דברי ר"י [רבי] (ר"מ) אומר ממקומו הוא מוכרע אשר הובא את דמם לכפר בקדש . זה בנין אב כל שדמו נכנס לפנים השורפו מטמא בגדים . לכפר בקדש אם כפרו כמצותם נשרפים בבית הדשן ומטמאים בגדים . אם לא כפרו כמצותם נשרפים בבירה ואינם מטמאים בגדים :

סח (ה) יוציא אל מחוץ למחנה . מה להלן אתה נותן שלש מחנות וכאן אתה נותן מחנה אחת א"כ למה נאמר יוציא אל מחוץ למחנה אלא כיון שיצא חוץ למחנה אחת השורפו מטמא בגדים (ו) מכאן אמרו היו סובלים אותם במוטות יצאו הראשונים לחומת עזרה והאחרונים לא יצאו הראשונים מטמאים בגדים. והאחרונים אין מטמאים בגדים עד שיצאו:

סט (ז) ושרפו באש את עורותם ואת בשרם ואת פרשם . נאמר כאן עור ובשר ופרש ונאמר להלן עור ובשר ופרש מה עור ובשר ופרש האמור להלן ע"י נהות אף כאן ע"י נתוח :

ע (ח) והשורף לא המצית את האור ולא המסדר את המערכה . איזהו השורף המסייע בשעת שריפה. יכול יטמא בגדים משיעש' אפר ת"ל אותם אות' מטמאי' בגדים ואין השורף משיעשה אפר מטמא דברי ר' יהודה רש"א אינם מטמאים בגדים עד שיוצת האור ברובם . אותם ניתך הבשר אין השורף מטמא בגדים :

(פרק ז) **עא** (א) והיתה לכם ולא לאחרים . לחוקת עולם לבית עולמים . בחדש השביעי יכול כולו ת"ל בעשור לחדש : **עב** תענו את נפשותיכם יכול

התורה והמצוה

בתוס' שם דהוה למד מלמד עיי"ש והבן :

ע והשורף אותם מבואר אצלי בגדרי שמות הנרדפים דלק בער יצת שרף אכל. שהפעלים דלק בער יצת מציינים איכות ההדלקה וההבערה שמאחז האור ומדליקו . או מאחז האור בעצים ומבעירם . ובאו ע"ז כמה לשונות. אבל פעל שרף מציין שרפת הדבר עצמו . ובא גם על דברים שאין האור נאחז בהם עצמם רק נשרפים ע"י אלים ודומיהם . ויש הבדל פרטי בין שרף ובין אכל. שפעל אכל מציין פעולת האש עצמו שאוכל ומכלה את הגשם ופעל שרף מציין פעולת האדם המסבב שריפת הענין . וז"ש בספרא (מובא ביומא דף סח זבחים דף קו) השורף ולא המצית את האור . כי ע"ז הונחו לשונות מבעיר מדליק מצית . ולא המסדר את המערכה שע"ז הונח פעל ערך וכדומה . וכבר התבאר (באה"ש כלל קל) שבכ"מ שאמר מלת אותם מציין גוף הפעול ביחוד . כי הי"ל ושרפם בכינוי , וס"ל לר' יהודה שבא למעט השורף משנעשה אפר שלא יקרא השורף אותם רק שורף אפרם . כמ"ש ואסף את אפר הפרה . ור"ש חולק ע"מ שהתבאר (בסי' סח) לשטת ר"י שמ"ש והשורף אותם היינו המכין ה"ע לשרוף . שר"י הכריח זה ממ"ש מחוץ למחנה שהוא מחנה אחת , ור"ש דעתו שמ"ש מחוץ למחנה פי' חוץ לג' מחנות שלמד לה מפר כהן משיח . ותפס לשון חוץ למחנה ללמוד גז"ש מפר לפרה אדומה (כמ"ש בזבחים קה וביומא דף סח) . וס"ל דאין מטמא בגדים עד שישרף ממש . וזה משיצית האור ברובם . וגם בת"כ אלא אותם ס"ל שמשניתך הבשר אינו קרוי שורף אותם . שאז הגם שלא נקרא בשם אפר נקרא בשם דשן כמ"ש בפ' צו (סי' יח) עיי"ש ולא יצדק אותם . ובגמ' י"ג לשב"ב :

עא והיתה לכם לחוקת עולם במלת לכם מדייק ולא לאחרים שלא כמו מצוה זאת רק לישראל . ומ"ש חק עולם לבית עולמים יתבאר בפ' אמור (ס"ס"ו) ומ"ש בחדש השביעי יכול כולו ר"ל שהלא כבר באר זה בפ' אמור ובפ' פנחס שיהי' בעשור לחדש השביעי בכ"ז הוצרך לבאר זה גם כאן דאל"כ נטעה שאם לא עשאו בעשור יוכל להשלים זה בכל ימי החדש :

עב תענו את נפשותיכם . הנה העינוי יבא על כל דבר שהוא צער אל הגוף . אשר ירגיש בו

מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ הָאֶזְרָח וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם: ל כִּי־

התורה והמצוה

הכנעת כחות נפשו. אם עבודה כבדה ביותר. למען ענותו בסבלותם. אם ע"י דרך מינע. עינה בדרך כחי, וכן ע"י רעבון למאון עינוי מתשמיש וכדומה כל דבר שי"ב נער, והתורה לא באר במה יענה את נפשו. וא"א שיהי' כולל כל העינויים שא"כ יכלול ג"כ שיעשה מלאכות כבדות וזה אסור דכתיב וכל מלאכה לא תעשו. וע"כ כוונת התורה שיהי' העינוי דוגמת המלאכה שהוא בשוא"ת, ולכן כתב בפ' פינחס ועניתם את נפשותיכם כל מלאכה לא תעשו, שמ"ש כל מלאכה לא תעשו הוא מיותר. שכבר אמר זה ארבעה פעמים לד' דרשות כמשית' (בס' שאח"ז). וגם דייק לומר כל מלאכה בלא ויו החיבור שבא לפרש את העינוי שיהי' בשוא"ת דוגמת המלאכה, וז"ש בברייתא שמובא בגמ' יומא (דף עד ע"ב) מקיש עינוי למלאכה מה מלאכה בשוא"ת אף עינוי (ומק' ונימא היכא דיתיב בשמשא וחייש לי' לא נימא לי' קום תיב בטולא ומשני דומיא דמלאכה מה מלאכה לא חלקת בה (שהיא לא תלוי בקום ועשה) אף עינוי). וזה שכיון גם בספרא יכול ישב לו בחמה ת"ל כל מלאכה ל"ש. ר"ל ומקיש עינוי למלאכה. ושואל אסרתי לך במק"א מלאכה ואסרתי לך במק"א עינוי מה מלאכה אסרתי לך ממק"א וכו', ר"ל שא"כ נאמר שהוקש בכל מילי למלאכה. וכמו שהמלאכה יצויר בו שיתחייב עליו כרת ממק"א כמו העושה מלאכה בשבת, אף עינוי יל' שיענו שלא יאכל דבר שחייב עליו כרת במק"א. והם פיגול ונותר. והשיבו שלכן נכתבו שש עינוים בתורה כי יצויר בזה שש מדרגות, א] אכילת דבר שיש בו כרת, ב] מיתה בידי שמים שקל מכרת, ג] איסור לאו, ד] אכילת רשות, ה] אכילת נגוס. ו] אכילת דבר שמניעת האכילה הוא בל"ת. והם קדשים שמוזהר לאכלם בלאו דבל תותירו. ומרבה שגם כל אלה לא יאכל (וז"ש משנה א' ב' ג'). ומ"ש דבר אחר תענו את נפשותיכם וכו' בגמ' גריס ואם נפשך לומר. ומפרש מפני שי"ל שבעריות משתעי קרא, ר"ל די"ל שיהי' העינוי מתשמיש. והוא דומה ג"כ למלאכה שהוא רק בשוא"ת וגו י"ל ג"כ דצריך שש ענוים, כי יש עריות שחייבים מיתת ב"ד, ויש שחייבים כרת לבדו. ויש באיסור לאו, ויש בעשה. ורשות. ומצוה כגון יבמה. עז"א ת"ל תענו את נפשותיכם. ור"ל כי אחרי העיון במקרא נמצא שכ"מ שיחס עינוי אל הנפש הוא תמיד מאכילה ושתיה. עניתי בצום נפשי (תהלים לה), עינינו נפשינו ולא תדע. יום ענות אדם נפשו (ישעי' נח), כי אחר שקיום הנפש בגוף הוא ע"י האכילה, כמו שמיחס תמיד אכילה אל הנפש. נפש כי תאכל כל דם, נפש שבעה נפש רעבה (משלי כז) באוכל להשיב נפש (איכה א') ונפש נענה תשביע (ישעי' נח) ודומיהם רבים, כן ייחס העינוי אליה. וז"ש עינוי שיהי' בבית נפשותיכם. ובגמ' גריס גי' אחרת וגי' הספרא מאוורת כפי הפשט. וזה אתיא כר' יוסי בנדרים (דף עט) דס"ל דרחיצה אינה בכלל עינוי נפש. ורבנן דס"ל שהוא בכלל ידרשו כר' ישמעאל, ור' ישמעאל (במשנה ד) למד לה מן ויענך וירעיבך, ובגמ' מקשה עליו ונילף מאם תענה את בנותי. דנין עינוי דרבים מעינוי דרבים ואין דנין ענוי דרבים מעינוי דיחיד. ונילף מעינוי דמצרים דכתיב וירא את עניינו ואמרינן זו פרישת דרך ארץ, דנים עינוי בידי שמים מעינוי בידי שמים ואין דנים עינוי בידי שמים מעינוי בידי אדם. פי' דבריהם. כי העינוי יהיה לפי מזג האדם המתענה. העינוג והרך יתענה אם יחסר לו אבקת רוכל ובשמים שרגיל בהם, האמון עלי תולע יתענה אם ילבש בגד עב, והעצל יתענה במלאכה כל שהוא. והכפרי לא יתענה בכל אלה. לכן אין דנים עינוי דרבים מעינוי דיחיד, כי יצויר שהיחיד יתענה בדבר שאינו עינוי לאחר בני אדם. וכן אין דנים עינוי בידי שמים מעינוי בני אדם, כי הנה שפרישת דרך ארץ הי' עינוי כולל במצרים הוא משום שהיתה ע"י שלים אכזר שמנעם מתשמיש בע"כ. ובכ"ז יצויר שימנע אדם א"ע מתשמיש בעבור מצות ה' משום קדושה ופרישות ולא יהי' זה לו לעינוי. וא"כ לא מצאנו שיהי' עינוי כולל לכל מיני אנשי' רק עינוי דרעבון. כמ"ש ויענך וירעיבך שהי' עינוי על ידי שמים וכולל לרבים, וכיון שמצות ועניתם את נפשותיכם היא מצוה כוללת לרבים לא נוכל לומר רק עינוי דאכילה, וביומא (דף עו) אר"ח שחמשה עינוים כנגד ה' עינוים שבתורה. (בתוס' הק' הלא ששה הם וכבר הק' כן בירושלמי ואמר וה' עוסף פי' א' כתוב במוסף דפנחס וזה לא חשיב בגמ' דידן) ועי' בס' יראים (מצוה קיח):

עג **וכל מלאכה לא תעשו**, כל עסק שיתעסק האדם לפעול איזה דבר לצורך תכלית מיוחד נקרא מלאכה. וכשיש בה טרחה יתירה ועמל הגוף נקרא מלאכת עבודה. ובי"ט אמר תמיד כל מלאכת עבודה לא תעשו. כי כבר הקילה התורה בי"ט והתירה מלאכת אוכל נפש, ולא אסרה רק מלאכת עבודה כמו חרישה וזריעה וכדומה. שהעבודה הוא לרוב במלאכת מחובר. עובד אדמתו. עובד שדהו וכדומה. ושם עבודה למשל, שמלאכה הדומה למלאכה שיש בה עבודה אסורה בי"ט אבל מלאכה שיעשה לאוכל ביתו הוא מלאכה ועסק סתם לא עבודה. אבל בשבת ויוה"כ כתיב כל מלאכה. ויש מלאכה סתם ויש מלאכת מחשבת דהיינו מלאכת אומן. כמו מלאכת המשכן שהי' מלאכת חרש וחושב ורוקם

תַעַנּוּן יַת נַפְשָׁתְכוֹן וְכָל עִיבִידָא לָא תַעְבְדוּן יַצִּיבָא וְגִיוֹרַיָּא דְיִתְגַיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן :

ספרא

ישב לו בחמה ובצינה כדי שיצטער . ת"ל וכל מלאכה לא תעשו. אסרתי לך במק"א מלאכה ואסרתי לך במקום אחר עינוי מה מלאכה אסרתי לך ממקום אחר מלאכה שחייבים עליה כרת אף עינוי שאסרתי לך במקום אחר עינוי שחייבים כרת. (ב) ואלו הם הנותרים והפיגולים. מנין לרבות את הטבלים ת"ל תענו את נפשותיכם ריבה . (ג) ארבה את הטבלים שהן במיתה ולא ארבה את הנבלות שאינם במיתה ת"ל תענו את נפשותיכם ריבה. ארבה את הנבלות שהן בל"ת ולא ארבה את החולין שאינם בל"ת ת"ל תענו את נפשותיכם ריבה . ארבה את החולין שאינם בעמוד ואכול ולא ארבה את התרומה ומעשר שני שהם בעמוד ואכול ת"ל תענו את נפשותיכם ריבה ארבה את התרומה ומעשר שני שאינם בבל תותירו ולא ארבה את הקדשים שהם בבל תותירו ת"ל תענו את נפשותיכם ריבה. דבר אחר תענו את נפשותיכם עינוי שיהא בבית נפשותיכם ואיזו זו אכילה ושתיה . (ד) משום ר' ישמעאל אמרו נאמר כאן תענו את נפשותיכם ונאמר להלן ויענך וירעיבך מה עינוי האמור להלן רעבון אף עינוי האמור כאן רעבון: ע"ג (ה) וכל מלאכה לא תעשו יכול לא יקנב את הירק ולא יציע את המטות ולא ידיח את הכוסות . ודין הוא . נאמר כאן מלאכה ונאמר מלאכה במלאכת המשכן. מה מלאכה האמורה במלאכת המשכן שיש עמה מחשבה אף מלאכה האמורה כאן שיש עמה מחשבה. (ו) אי מה מלאכה אמורה במלאכת המשכן מלאכה גמורה אין לי אלא מלאכה גמורה שלא יכתב את הספר ולא יארג את הבגד ולא יעשה כל הנפה. מנין שלא יכתב שתי אותיות ולא יארג שני חוטין ולא יעשה שני בתים בנפה ובכברה ת"ל מלאכה וכל מלאכה ריבה. (ז) אין לי אלא מלאכת רשות מלאכת מצוה מנין. שלא יכתב שני אותיות בספרים תו"מ ושלא יארג שני חוטין במכנסים ובפרוכת ת"ל מלאכה וכל מלאכה ריבה. (ח) אין לי אלא מלאכה שחייבים עליה כרת מלאכה שאין חייבים עליה כרת מנין שלא יכתב אות אחד שלא יארג חוט א' ושלא יעשה בית א' בנפה ובכברה ת"ל מלאכה וכל מלאכה ריבה . (ט) אין לי אלא מלאכה שחייבים על מינה כרת מלאכה שאין חייבים על מינה כרת מנין. שלא יעלה באילן ושלא ירכב ע"ג בהמה ושלא ישוט על המים ולא יספוק ולא יטפיח ולא ירקד ת"ל שבתון שבות. אין לי אלא שביתת רשות. שביתת מצוה מנין. שלא יקדיש ולא יעריך ולא יחרים ולא יגביה ולא יתרום ולא יעשר ולא יקדיש ולא ינרש ולא ימאן ולא יחלץ ולא ייבם ולא יפדה נטע רבעי ומעשר שני ת"ל שבתון שבות : **עד** אזרח זה, אזרח

התורה והמצוה

ורוקה, ושבת וה"ה יוהכ"פ שכתוב בהם מלאכה הוא למדין ממשכן שאין אסור רק מלאכה שיש עמה מחשבה, והנה זה נאמר ביוהכ"פ חמשה פעמים, א] כאן. וג"פ בפ' אמור. ופעם א' בפ' פנחס. וכבר אמר בס' הקודש שמ"ש בפ' פנחס כל מלאכה לא תעשו צריך לאקושי עינוי למלאכה, ומ"ש כאן כל מלאכה ל"א צריך לאזהרה. וג"פ שבפ' אמור צריך א' לעונש. ואחד לדרוש שבמשנה וי"ו, שמרבה כל מלאכה אף מקצת המלאכה, (כי שם מלאכה הוה נופל רק על דבר שנגמר כולו, ומרבה ממלת כל) וא' לדרוש כבמשנה ז' לרבות מלאכת מצוה. ומה שמרבה במשנה ח' אף אות א' הוא ממלת כל שמיותר, וכר"י שחצי שיעור אסור מה"ת. עוד נז' גבי יוהכ"פ שני פעמים שבת שבתון. פה ובפ' אמור. ואסמכו חכמים עליו את השבותין, כי הכפל שבת שבתון. מורה שביתה לגמרי ולדעת חז"ל נון האמנתיו הנוסף בסוף השם, מורה על חוזק הדבר שהשם מורה עליו כמ"ש בפסחים (דף קיח). ובב"ר (פ' פ) קשה מזונות כפלים כיולדה, ביולדה כתיב בעצב תלדי בנים, ובמזונות כתיב בעצבון תאכלנה. וכן שבתון מורה השביתה הגמורה, ואסמכו א] שביתה מדבר הרשות, ב] מדבר מצוה. כמו שמחב בגילה (דף לו):

עד האזרח. ידוע מ"ש חכמי הלשון כי כל שם עצם כללי יתכן שיבא בכלל וביחוד. והכלל ג"כ יתכן שיבא בלשון יחיד ובלשון רבים, אך כשיבא כל המין בלשון יחיד מנהג הלשון להוסיף ה"א השימוש בראש המורה על כללות המין, כמו וירא ה' כי רבה רעת האדם ר"ל כלל המין ר"ל כל אדם. החכם עיניו בראשו, כל חכם, ואם יבא שם העצם ביחוד ר"ל על עצם פרטי אחד. לא יתכן שיבא השם בה' כי אם בהיות הפרטי ההוא נודע והבא ה' הידיעה, לפ"ז אם היה אומר אזרח בלא ה', הי' שם יחיד זכר ומוציא נקבה כדרך כל שמות זכרים, אבל כשאמר האזרח בה' כיון שא"א שתהי' ה' הידיעה ע"כ

בַּיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה תִּטְהָרוּ׃ לא שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הִיא לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־

רש"י

(לא) שבת שבתון היא לכם. כ"מ שנאמר שבתון מותר באוכל נפש. כמו ביום הראשון שבתון דסכות ומותר באוכל נפש אבל כ"מ שכופל שבת שבתון אסור בכל מלאכה אפילו באוכל נפש (תוספ

התורה והמצוה

פ"כ הוא שם המין ור"ל כל אזרח וגם נקבה בכלל, וז"ש בספרא האזרח לרבות הנשים, וכן אמר לקמן (פי"ב מי"ח) על האזרח דגבי עריות, שמרבה נשים, וכן בספרא (אמור פי"ט מ"ז) כאזרח לרבות נשים (ר"ל כי כף כהאזרח נקודה בקמץ שדינו כאילו כתוב כהאזרח בה'), אמנם בספרא (שם פי"ז מ"ם) על כל האזרח בישראל ישבו בסוכות אמר ז"ל אזרח זה אזרח. האזרח להוציא את הנשים, כל האזרח לרבות את הקטנים, בישראל לרבות גרים ועבדים משוחררים, וכבר תמהו חכמי הש"ס על שהיה זאת בסוכה (דף כח), והשיבו שגבי סוכה הלכתא, וקרא ל"ל לרבות את הגרים. פי' שקבלו הלמ"מ שמ"ש גבי סוכה האזרח בה"א לא בא כמו בכ"מ ע"ש המין, רק בא על הכונה לעשות שם העצם דמות פעל. כי שם אזרח הוא מענין הפרשה. כמו כאזרח רענן, וכתב הרד"ק בשרשיו האזרח הוא התושב והקדמון בעיר, כי הוא מגולה לכל ונודע הוא ומשפחתו, (כי זריחה הוא מענין גילוי כמו והצרעת זרחה במצחו) וכן כאזרח רענן שען הלח ורטוב שהוא מגולה ונראה ביופיו ולחלוחתו. והגר הוא מכוסה לא נודע הוא ומשפחתו. וי"ל הטעם שהכריחו לשום פי' שם האזרח שגבי סוכה מבכ"מ, משום דגבי סוכה לא הי' צריך קרא לרבות נשים אי משום דתשבו כעין תדורו איש ואשתו (לאביי בקדושין דף לד) אי משום שיש ללמוד גז"ש מחג המצות לרבא שם, וכמ"ש בגמ' שם וכמ"ש התוס' (שם ע"ב ד"ה בד"א), ולפ"ז יש חילוק בין אזרח הארץ ובין אזרח בישראל. שאזרח הארץ מוציא הגר, ואמר תמיד כגר וכאזרח הארץ, אבל האזרח בישראל כולל גם הגר שהגם שאינו אזרח הארץ הוא אזרח ישראל וכאחד מהם מצד שהתחבר אל דתם, וז"ש בספרא בישראל לרבות גרים, ופי' האזרח בישראל אשר התישב ונודע בישראל, וממילא אינו שם המין רק שם יחיד זכר ומוציא נשים, ובזה תבין דברי הספרי (שלח פסקא קיא) עמש"ש האזרח בבני ישראל ולגר הגר בתוכם, האזרח בב"י למה נאמר. לפי שהוא אומר כל האזרח בישראל ישבו בסוכות שומע אני אף הנשים במשמע ת"ל בבני ישראל זה בנה אב כ"מ שנאמר אזרח בזכרים הכתוב מדבר, והכי פי', שק"ל, אחר שבכ"מ אמרינן שאזרח בלא ה"א הוא שם יחיד זכר ומוציא נשים, רק כשכתוב בה"א הוא שם המין ונשים בכלל, ומפני זה הוצרך לכתוב כאן בני ישראל למעט נשים בל נטעה לרבות נשים מן ה"א של האזרח, ע"ז הקשה למה נאמר. שהיל"ל אזרח בלא ה' ולא יצטרך למיעוט של ב"י, והשיב דגם אם יכתב אזרח בלא ה"א נוכל לטעות משום דבסוכה כתוב האזרח בה"א וממעט נשים כפי הלמ"מ. ומשם נוכל לטעות לומר בכ"מ בהפך שאם כתוב אזרח בלא ה"א גם נשים בכלל. ושלכן כתוב בה"א האזרח להורות על הידוע דהיינו זכר להוציא נשים כמו שהוא בסוכה. לכן כתב פה האזרח בבני ישראל שמדהוצרך ב"י למעט נשים מבואר שמש"ש האזרח הייתי מרבה נשים, כי אזרח בלא ה"א הוא רק זכרים, והאזרח בה"א מרבה נשים, ומכאן למדין בנין אב לכ"מ שאזרח בלא ה"א בזכרים הכתוב מדבר. ושלכן כתב בכ"מ האזרח לרבות נשים, ורק בסוכה לבד פי' משונה מהלמ"מ. וכיון שמ"ש האזרח בב"י אינו שם כדמות פעל רק שם המין, נוכל לומר שבני ישראל ממעט גרים כמו שבארתי כלל זה בסדר ויקרא (ס' קלא) ולכן הוסיף ולגר הגר בתוכם:

עה והגר הגר **בתוככם** יש הבדל בין הה"א של שם האזרח ובין הה"א של שם הגר. כי הה"א של שם האזרח היא ה"א המהלעת. ופי' כל אזרח (ככ"ל ס' הקודם) אבל הה"א של שם הגר היא ה"א הידיעה, כי יש גר תושב וגר צדק, ושניהם נקראים בשם גר, כמו לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה, שהוא הגר תושב, ובמכלתא (פ' יתרו) וגרך אשר בשעריך זה גר צדק, או אינו אלא גר תושב, כשהוא אומר וינפש בן אמתך והגר הרי גר תושב אמור, וכ"ה ביבמות (דף מח ע"ב) על וינפש בן אמתך והגר זה גר תושב וכו', ובספרא קדושים (פ"ג מ"ד) לעני ולגר יכול לגר תושב ת"ל נלוי, ושם (פ"ח מ"ב) כאזרח מכם יהי' לכם הגר, מה אזרח שקבל עליו דברי התורה אף גר, וכן בפ' אחרי פי"ב על כל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה באזרח ובגר, מבואר שנוכל לטעות שגר הוא גר תושב. ולפעמים אמר גם תושב בפי' שלא נטעה שגר הוא גר צדק, כמ"ש בספרא בהר (פ"ה מ"ה ושם פרק ח) גר תושב גר זה גר צדק, תושב זה אוכל נבילות, כי שם גר לא הונח מצד הדת רק מצד שגר בארץ לא לו. אם ברחוק אם בקרוב. ויהי איש גר בירכתי הר אפרים (שופטים יט) ואל

י אֲרֵי בְיוֹמָא הָדֵין יְכַפַּר עֲלֵיכוֹן לְדַכָּאָה יָתְכוֹן מִכֹּל חוֹבֵיכוֹן קֳדָם יְיָ תִּדְכּוּן: יא שַׁבָּא

ספרא

האזרח לרבות נשי אזרח: **עה** גר זה הגר. הגר לרבות נשי גרים בתוככם לרבות נשים ועבדים:

(פרק ח) **עו** (א) כי ביום הזה יכפר עליכם בקרבנות. ומנין שאעפ"י שאין קרבנות ואין שעיר היום מכפר. ת"ל כי ביום הזה יכפר: **עז** עבירות שבין אדם למקום יוהכ"פ מכפר. ושבין אדם לחברו אין יוהכ"פ מכפר עד שירצה את חברו. (ב) זו דרש ראב"ע מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. דברים שבינך לבין המקום מוחלים לך דברים שבינך לבין חברך אין מוחלים לך עד שתפייס את חברך: **עח** (ג) ומנין שיוהכ"פ אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה. ת"ל שבתון שבת. יכול תהי' שבת בראשית אסורה בכולם ת"ל הוא. הוא אסור בכולם ואין שבת בראשית אסור בכולם:

וכפר

התורה והמצוה

גר שנזכר (שם) הוא בקרוב. כי גר יהי' זרעך בארץ לא להם. גר הייתי בארץ נכרי' הוא ברחוק. והכנענים שהשלימו עם ישראל וקבלו מס ועבדות ושלא לעבוד עכו"ם (לדעת הרמב"ם פ' מה' מלכים) הי' גר תושב. והבא שם מרחוק שמסתמא התגייר הוא גר צדק, ושניהם נקראים גרים שהם. ולכן אמר הגר בה"א הידיעה שהוא גר צדק דוקא. ולפ"ז משם הגר א"א לרבות נשים (כמו שריבה משם האזרח כנ"ל) כי הוא שם זכר פרטי, לכן הוסיף הפעל הגר שהפעל מורה שהחיוב מוטל עליו מצד שגר ביניהם לא מצד השם הגר שהוא מיוחד לזכר. רק מצד פעולת הגרות שאין הבדל בזה בין זכר לנקבה שכן תמצא בכ"מ שמן השם הייתי ממעט נשים מרבה להו מן הפעל, שמורה שהפעולה מסבבת החיוב מבלי הבט מי הפועל זכר או נקבה. **ומ"ש** בתוככם לרבות נשים ועבדים. הוא עפ"י ההבדל שהי' לחז"ל בין כשאומר הגר בתוככם ובין כשאומר הגר אתכם, שלשון הגר אתכם. מורה על שנתגייר מקרוב, ולשון הגר בתוככם מורה שנתגייר זה ימים רבים, שכן אמרו בספרי (שלח פסקא קח) על וכי יגור אתכם גר או אשר בתוככם. וכי יגור אתך אין לי אלא גר המתגייר. (פי' שמתגייר עכשיו) גר שנתגייר מנין ת"ל או אשר בתוככם. ובזה תבין מה שבמכלתא (פ' בא) ובספרי על וכי יגור אתך גר ועשה פסח. מצריך לימוד שלא נטעה שגר שנתגייר יעשה פסח מיד. עיי"ש. כי יש למעוט כן מת"ש וכי יגור אתך שמורה בעת שנתגייר. ועפ"ז אמר כאן שמ"ש הגר בתוככם מרבה עבדים, שהם בתוכם מכבר והם בתוכם ממש כי הם קנין אדוניהם. ודרוש זה שדרש הגר לרבות נשים. בתוככם לרבות נשים ועבדים, תמצא עוד בספרא (אחרי פ"י) גבי שחוטי חוץ ושם (פרשה ח) גבי דם, ושם (פרק יא) גבי כיסוי דם, ושם (פי"ג מי"ב) גבי עריות. וקדושים (פרשה יוד) גבי מולך. אמור (פרשה ז' מ"א) גבי בעלי מומין, ובספרא (אמור פרשה ז) הגר בישראל לרבות נשים ועבדים שמ"ש בישראל הוא כמו בתוככם. (ומ"ש נשים ועבדים נשים אגב שטפא דלישנא נקיט שכבר ריבה להו מן הגר), ועמ"ש בספרא אמור (פי"ט מ"ז) על כגר כאזרח ומש"ש:

עו כי ביום הזה יכפר עליכם לפי הפשט יכפר ע"י קרבנות היום, שכפרה באה תמיד עם הקרבנות, וב' ביום הוא ב' בזמן, כמו בבקר בערב בחדש בשנה ודומי', אבל ממ"ש ועניתם את נפשותיכם כי ביום הזה יכפר, ואיך תלוי העינוי בכפרת הקרבנות מבואר ממלא כי שגם היום עצמו מכפר שלכן יתענה ויכנע בו ביום וישוב בתשובה. ובצד זה ב' של ביום הוא ב' הכלי, מציין הדבר המכפר. כמו וכפר עליו באיל האשם. וכן בהיום יכפר שע"י היום עצמו יכפר:

עז יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה'. הלשון בלתי מסודר שראוי לאמר יכפר עליכם לפני ה' לטהר אתכם מכל חטאתיכם. דהא לפני ה' מוסב על הכפרה. ולכן דרש ראב"ע (פה ובמשנה דפרק בתרא דיומא) שלפני ה' מוסב על מכל חטאתיכם, החטאים שהם לפני ה' היינו שבין אדם למקום לא העושה האדם לאדם:

עח שבת שבתון היא לכם ועניתם את נפשותיכם. השביתה היא ההפסק והביטול מעסק שהתמיד בו, ויאמר שיפסוק וישבות ממלאכתו ועסקיו שעסק בהם בחול, ויאמר שיפסק וישבות מעסקי הגוף אכילה ושתי' רחיצה שהמים שהם עניני חול, וכשאמר שבתון אל מלאכה היא שביתה ממלאכה. וכשאמר זה אצל עינוי הוא השביתה מעסקי גופו וצרכיו, וכבר אמרנו (בס' ענ) שפה שבתון בתוספות מורה לחז"ל על שביתה גמורה ויתירה, ודרש גם לענין עינוי שיהי' שביתה השלמה מכל עניני הגוף, וכבר בארנו (בהש"ש כלל קלט) שמלת הוא שבא עם התואר, הוא מיותר ונדרש תמיד למעט זולתו. ופה ממעט שבת בראשית שבו לא ישבות רק ממלאכה לא מצרכי גופו. ובמה שהוכפל מלת הוא בפ' אמור. דרש ריה"ג בחולין (דף קב) בשבת ויוהכ"פ ועשה מלאכה חייב על שבת בפ"ע ועל יוהכ"פ בפ"ע ר"ל שהוא ענין בפ"ע. ופסקא זו נשנה שנית בספרא אמור (פי"ג מ"ד) ושם הם מקומו:

נַפְשֹׁתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם׃ לב וְכִפֶּר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר־יִמְשַׁח אֹתוֹ
וַאֲשֶׁר יְמַלֵּא אֶת־יָדוֹ לְכַהֵן תַּחַת אָבִיו וְלָבַשׁ אֶת־בִּגְדֵי
הַבָּד בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃ לג וְכִפֶּר אֶת־מִקְדַּשׁ הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־
אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ יְכַפֵּר וְעַל הַכֹּהֲנִים וְעַל־כָּל־
עַם הַקָּהָל יְכַפֵּר׃ לד וְהָיְתָה־זֹּאת לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם לְכַפֵּר
עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִכָּל־חַטֹּאתָם אַחַת בַּשָּׁנָה וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר

רש"י

רפ"י): (לב) וכפר הכהן אשר ימשח וגו'. כפרה זו של יום הכפורים אינה כשרה אלא בכ"ג ב לפי שנאמרה כל הפרשה באהרן הוצרך לומר בכ"ג הבא אחריו שיהא כמוהו (ת"כ): ואשר ימלא את ידו. שיכול אין לי אלא המשוח בשמן המשחה מרובה בגדים מנין ג ת"ל ואשר ימלא את ידו ד וגו' והם כל הכהנים גדולים שעמדו מיאשיהו ואילך שבימיו נגנזה צלוחית של שמן המשחה (ת"כ): לכהן תחת אביו. ללמד שאם בנו ממלא את מקומו ה הוא קודם לכל אדם (שם): (לד) ויעש כאשר צוה ה' וגו'. כשהגיע יום הכפורים עשה כסדר הזה ו ולהגיד שבחו של אהרן

שפתי חכמים

דמו להיכל לפני ולפנים: ב פי' דאשר ימשח לא קאי אלא בכ"ג כדכתיב והכהן הגדול מאחיו וגו': ג וא"ת א"כ לישתוק מאשר ימשח אותו ומה אפי' מרובה בבגדים נעשה כ"ג מי שנמשח בשמן המשחה לכ"ש וי"ל דהייתי אומר אפילו הכא שהיה שמן המשחה אינו צריך רק רבוי בגדים לכך איצטריך בניהם: ד פי' דלבישת בגדים הוא מלוי ידים כדכתיב בפ' תצוה והלבשת וחגרת אותם וגו' ומלאת יד אהרן ובניו ופרש"י ומלאת ע"י הדברים האלה: ה מדכתיב בסמוך ואשר ימלא וכו' ר"ל ואשר ימלא מקום אביו או הוא הכהן תחתיו. אע"פ שרש"י דרש למעלה לדרשא אחריתי מ"מ מדסמכו גבי לכהן תחת אביו אתא גם כן לדרש זה: ו לא מיד אחר הצואה עשה כן שהרי מיתתן של בני אהרן היה ביום א' לניסן ומכאן היתה הצואה מיד כדי

התורה והמצוה

עט וכפר הכהן אשר ימשח אותו. אחר שנאמר כל מצות היום. שב לאמר. בל תחשב שרק אהרן לבדו יעשה כן כל ימי חייו. אחר שכל הפרשה אמורה באהרן. כי המצוה הזאת נוהגת ע"י כל כ"ג אשר יעמד תחתיו וז"ש וכפר הכהן אשר ימשח אותו. והוסיף ואשר ימלא את ידו שהמלואים יד הוא בבגדים. כמ"ש ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו וכו' ולמלא בהם את ידם ושעז"א ולבש את בגדי הבד. ר"ל שבזה ימלא את ידו. וממה שכפל מלת אשר. אשר ימשח ואשר ימלא מבואר שהוי"ו הוא וי"ו המחלקת. ופי' או אשר ימלא. (שאם הי' וי"ו המחברת הי' צ"ל בלא מלת אשר. כמו לכל הבהמה אשר היא מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת ולא יכפל מלת אשר רק אם בא בחלוקה כמו אשר ישחט במחנה או אשר ישחט מחוץ למחנה או אם מלת אשר השני מבדיל את הראשון ונכתב בלא וי"ו כמו אשר יגור בתוכם אשר יעלה עולה או זבח) ובא לומר שהכ"ג שיעמדו מימות יאשיה ואילך שנגנז שמן המשחה יכפרו ג"כ. והנה מ"ש וכפר הכהן וכו' וכפר את מקדש הקדש למה כפל פעל וכפר. שהיל"ל וכפר הכהן וכו' את מקדש הקדש. או יאמר והכהן אשר ימשח וכו' יכפר את מקדש הקודש. פי' חז"ל משום שהמלואת יד שהוא החינוך בבגדים הי' כל שבעה. כמ"ש ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו וכו' ולמלא בם את ידם שבעת ימים ילבשם הכהן וכו' וא"כ נאמר שרק כהן שנתרבה שבעה. ומנין לכהן המתמנה בתוך יום אם אירע בו פסול בכ"ג. לכן כפל פעל וכפר. שמגיד זה הכתוב נחלק לשני מאמרים א) וכפר הכהן אשר ימשח או אשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו. (ומלת אביו מוסב בהשגה) ומוסיף שנית ולבש את בגדי הבד וכפר את מקדש הקודש שגם אם לא נתחנך במילוי יד כל שבעה ילבש בגדי הבד ויכפר [וברייתא זו מובא בירו' פ"ג דהוריות ופ"ק דיומא ופ"ק דמגלה] ומ"ש ס"ל וכפר הכהן כיון על מה שכפל וכפר הכהן וכפר):

פ ומלא את ידו לכהן תחת אביו. ממ"ש לכהן תחת אביו. מבואר שהראוי שבנו של הכ"ג יעמד תחתיו. והנה אם הי' המילוי יד בבגדי' לבד. הי"ל ומלא את ידו ולבש את בגדי הבד לכהן תחת אביו. וכמ"ש (אמור כא י') ומלא את ידו ללבוש את הבגדים. וע"כ שמילוי זה אינו בבגדים לבד רק שיהי' בו הכנה עצמיית שיהי' ראוי לכך. כמו מ"ש (דה"ב כט) ויהללו עד לשמחה ויאמר חזקי' אתם מלאתם ידכם לה'. ובדרך המליצה הוציאוהו ג"כ על מילוי מקומו ומדרגתו. שא' משימושי מלת יד הוא על המקום. ויד תהי' לך מחוץ למחנה. רחבת ידים. ראו חלקת יואב אל ידי, בלכתו להציב ידו בנהר פרת, ותרגומו לאשוואה תחומי', וכן רבים כמ"ש הרד"ק בשרשו. ופי' מלא את ידו את

שַׁבְּתָא הִיא לְכוֹן וּתְעַנּוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן קְיָם עָלַם : לב וִיכַפַּר כַּהֲנָא דִּי יְרַבֵּי יָתֵיהּ וְדִי יְקָרֵיב יָת קוּרְבָּנֵיהּ לְשַׁמָּשָׁא תְּחוֹת אֲבוּהִי וְיִלְבַּשׁ יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא: לג וִיכַפַּר עַל מַקְדַּשׁ קוּדְשָׁא וְעַל מַשְׁכַּן זִמְנָא וְעַל מַדְבְּחָא יְכַפַּר וְעַל כַּהֲנַיָּא וְעַל כָּל עַמָּא דִקְהָלָא יְכַפַּר: לד וּתְהֵי דָא לְכוֹן לִקְיַם עָלַם לְכַפָּרָא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִכָּל חוֹבֵיהוֹן חֲדָא

ספרא

עט (ד) וכפר הכהן אשר ימשח אותו מה ת"ל. לפי שכל הפרשה אמורה באהרן. אין לי אלא אהרן עצמו. מנין לרבות כהן אחר. ת"ל אשר ימשח אותו. אין לי אלא משוח בשמן המשחה. מרובה בגדים מנין ת"ל ואשר ימלא את ידו. מנין לרבות כהן אחר המתמנה ת"ל וכפר הכהן:

פ (ה) לכהן תחת אביו. מלמד שהבן קודם לכל אדם. יכול אעפ"י שאין ממלא מקומו של אביו. ת"ל ואשר ימלא את ידו. בזמן שהוא ממלא מקומו של אביו הוא קודם לכל אדם. ואם אינו ממלא מקומו של אביו יבא אחר וישמש תחתיו. (ו) מנין כשם שמתקינים לו כהן אחר תחתיו שמא יארע בו פסול כך מקדשים לו אשה אחרת על תנאי שמא יארע דבר באשתו ת"ל וכפר בעדו ובעד ביתו ביתו זו אשתו. דברי ר' יהודה. א"ל ר' יוסי א"כ אין לדבר סוף:

פא (ז) מנין לרבות כלים אחרים בין הערבים. ת"ל ולבש את בגדי הקדש בנין אב לכל בגדי בוץ שיהיו משל קדש:

פב (ח) וכפר את מקדש הקדש זה לפני ולפנים. אהל מועד זה ההיכל. המזבח זה מזבח. יכפר אף לעזרות:

פג הכהנים אלו הכהנים. עם הקהל אלו ישראל. יכפר אף ללוים. השוו כולם בכפרה אחת. מלמד שהם מתכפרים בשעיר המשתלח. דברי ר' יהודה. רש"א כשם שדם השעיר הנעשה בפנים מכפר על ישראל. כך דם הפר מכפר על הכהנים. כשם שוידויו של שעיר המשתלח מכפר על ישראל כך וידויו של פר מכפר על הכהנים:

והיתה

התורה והמצוה

מקומו. והיינו מדרגתו כמ"ש במו"כ (חלק א' בשתוף שם מקום) ומ"ש במשנה זו מבואר במשנה ר"ש יומא ובגמ' שם:

פא ולבש את בגדי הבד בגדי הקדש. מ"ש בגדי הקדש מיותר. שכבר אמר בתחלת הפרשה בגדי קדש הם. וכבר באררו (עו ס' יח ולמעלה ס' יב) שנמצאו בתורה שמונה פעמים שם בד וכולהו לדרשה. (ממה שקראם בשם בד לא שש או פשתים) ועוד נמצא שני פעמים בגדי הבד, מ"ש (פסוק כג) ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקדש, ומ"ש פה ולבש את בגדי הבד, ובא ללמד שיחליף כלים אחרים פחותים מהראשונים להוצאת כף ומחתה, ולכן אמר ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקדש, היינו בגדים השנים שלבש שנית בבואו שנית אף שהם פחותים מהראשונים בכ"ז יהיו של בד, ופה רמז שגם בגדי הבד האלה יהיו של קודש כי לא למדנו ממ"ש בגדי קדש הם רק לבגדים שלבש שחרית שבהם מדבר שם, (וביומא (דף לד) למד דכלים של שחרית עדיפי דא"ק בד בד מובחר שבבד. אך הספרא לשטתו שדרש ד' פעמים בד לדרשא אחרינא למעלה סי"ב):

פב וכפר את מקדש הקדש ואת א"מ ואת המזבח יכפר מוסב למעלה שגם הכהן אשר יתרבה בבגדי' לבד יכפר כל הכפרות שאהרן מכפר, והשבס בפרטות, (א) את מקדש הקודש, לדעתי שם מקדש סמוך אל שם קדש, ור"ל קדושת הקדש היינו מה שמעל בקדושת ק"ק שנכנס שם בטומאה, (כפסק רש"י יומא דף סא שבועות יג, מכות לב, חולין קלא), (ב) יכפר את א"מ, (ג) את המזבח, אולם מה שכפל שנית פעל יכפר, פי' חז"ל משום דכל אלה. נעשו כפרתם במקומם, הזיית בין הבדים כפרה על לפני ולפנים והזיית הפרוכת בהיכל כפרה על ההיכל, וממילא כפרה גם על טומאת מזבח הזהב שהי' בהיכל, ולמה הזה שנית על מזבח הזהב למדו שהזי' של מזבח הזהב הי' לכפר על העזרות, ובזה מ"ש את א"מ ואת המזבח יכפר, נמשך לשתים, (א) ואת א"מ ואת המזבח שע"י כפרת הא"מ מכפר על המזבח, (ב) ואת המזבח יכפר שע"י המזבח יכפר כפרה אחרת על העזרות. שזה גדר פעל הנכפל להוליד משפט בפ"ע. כמ"ש כ"פ. (ובמ"ש יתיישבו ק' התוס' מנחות נב ד"ה וכפר שבועות י"ג ד"ה וכפר עי' והבן) [ובירושלמי [פרק ה' דיומא ה"ו] משמע שמפ' על הדמים שמזה, ומ"ש אף לעזרות משום ששופך שירי הדם בחוץ ואתיא כמ"ד שירים מעכבים]:

פג על הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר. פ"ש עם הקהל. ולא אמר ועל הקהל. משום דשם קהל בא מגביל נגד שם הכהנים ובאמת גם הכהנים בכלל קהל. דאף למ"ש רבא בהוריות (דף ו ע"ב) דרק שבט לוי אקרי קהל לא כהנים. ה"א רק לענין שיביאו פר בהוראה. וכמ"ש רבא בעצמו בקדושין

צִוָּה יְהֹוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ רביעי יז א וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהֹוָה לֵאמֹר׃ ג אִישׁ

בעל הטורים

(ב) ואמרת אליהם מלא יוד לומר לך שצריך לפרסם הדבר בעשרה:

התורה והמצוה

(דף עג) דגר משפט ממזרת כר' יוסי דחד קהל ממעט כהנים (וכמו שהאריך בזה ובקיום גי' השינה אחרי בלשון רש"י בדברי רבא שגרם וכהנים אקרי קהל בספר הורה גבר עי"ש באורך) . ולכן הוצרך לומר עם הקהל . שהכהנים לא אקרי בשם עם הקהל והוא מבדיל היטב נגד שם כהנים . כי שם עם הגם שמובנו הרחב כולל כולם כמ"ש (ויקרא ס' ר"פ ושמיני ס' ח) בכ"מ בהבנה המדויקת מוציא כהנים ולוים . וכיון שאמר עם הקהל הרי בא שם עם לתאר שם קהל ובזה בא בהבנה המדויקת . (ובזה תבין מ"ש רב יוסף בהוריות שם שאני כהנים דאקרי קהל דכתיב ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר . וכבר תמה בזה בתוספי הרא"ש דאדרבה ממה שהוציא הכהנים מכלל עם הקהל מבואר דכהנים לא אקרי קהל . ולמ"ש מוכיח זה ממ"ש עם הקהל . כי שם קהל לבד כולל גם הכהנים ולכן הוצרך להוסיף שם עם שכהנים אינם בכלל עם) . אולם גם הלוים (הגם שהם בכלל שם קהל כמ"ש רבא בהוריות שם) אינם בכלל שם עם לדעת הספרא (כמ"ש בחולין דף קלא) . ומנין לנו כפרה ללוים. פי' חז"ל בספרא מובא בס"ם שם . שלכן הוסיף שעל יכפר זה שלישית בכתוב זה . להורות שמכפר על כולם . ודעת ר' יהודה אחר שאמר על הכהנים ועל עם הקהל יכפר מבואר שהשוו כולם בכפרה אחת . והלא על טומאת מקדש יש לכ"א כפרה בפ"ע הכהנים בדם הפר וישראל בדם השעיר והי"ל לחלק ולומר ועל הכהנים יכפר ועל כל עם הקהל יכפר . וע"כ פי"ל כפרה כוללת והוא ע"י שעיר המשתלח שמכפר על כולם בשאר עבירות . ור"ש ס"ל שגם בשאר עבירות הם חלוקים בכפרותיהם . ווידויו של פר מכפר על הכהנים בשאר עבירות . ווידויו של שעיר המשתלח מכפר על ישראל (וכמשנה הנ"ל סי' כז דווידוי שעיר מעכב (ובכ"ז ידקדק מ"ש כפרה א' על כולם כי השוו בכפרה עלמר הגם שכ"א מכפר על ידי ד"א :

פד לכפר על ב"י מכל **חטאתם אחת בשנה** . ובפ' תצוה אמר וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה מדם חטאת הכפורים . אחת בשנה יכפר . ונמצא על מ"ש ג' פעמים אחת בשנה ג' **דרושים** בש"ס. (א) בשבועות (דף ח) דרים מן וכפר על קרנותיו אחת בשנה . כפרה אחת מכפר ואינו מכפר **שתי כפרות** . ר"ל שדם שעיר הפנימי אינו מכפר ע"מ שדם שעיר המשתלח מכפר. (ב) ממ"ש שנית אחת בשנה דרים (שם) כפרה זו לא תהי' אלא אחת בשנה (ר"ל שכפרת הפנימי אינו מתכפר ע"י שעיר המשתלח כפרש"י שם שהוא עקר). (ג) מ"ש פה והיתה זאת לכם לחוקת עולם וכו' אחת בשנה דרש ביומא (דף ס) ר"י סבר כתיב זאת וכתיב אחת חד למפוטי בגדי זהב וחד למפוטי בגדי לבן בחוץ. ור"נ סבר חד למעוטי בגדי זהב וחד למעוטי שירים דלא מעכבים. ובספרא פה דרש ג' דרשות אחרות. למעט שמה שעלם היום מכפר אף שלא הביא את השעירים הוא רק ביוהכ"פ . וממעט מג"פ אחת בשנה (א) פסח וסוכות (ב) עצרת (ג) ראש השנה . ואין פלוגתא בין הש"ס והספרא . כי שני מיני הדרשות מוכרחים בלשון . כי מ"ש אחת בשנה . חסר הנסמך והי' ראוי לומר . **פעם אחת** . וכשתבקר בתנ"ך תראה שאין מדרך הלשון לומר **אחת** בלא המתואר . למשל הקף את העיר פעם אחת (יהושע ו) לכד יהושע פעם אחת (שם י") אם לא במקום שהמתואר נודע ע"י השם או הפעל הבא עמו כמו בעשות' אחת ממצות ה' , אל אחת הערים . אל אחת השכונות , שפי' מצות מצות . עיר הערים . כהונה מכהונות . וכן לא יענו אחת מני אלף (איוב ט) מענה . אחת דברתי (שם לט), אחת שאלתי (תהלים כז) פי' דבור א' דברתי. בקשה אחת שאלתי . ומ"ש אחת היא (איוב ט') אחת היא יונתי (ש"ר ו') מלת היא . הוא המתואר . ר"ל היא אחת . רק שני זרים יוצאים מן הכלל . אחת לשלש שנים תבא אני תרשיש (מ"א י' כב), וג"פ אחת בשנה גבי יוהכ"פ , ואחר שחסר המתואר , שהוא מלת **פעם** . דרשו חז"ל שפעל וכפר הוא המתואר . ופי' וכפר אחת. אחת יכפר . לכפר אחת . ר"ל כפרה אחת , ועל יסוד זה הוגהו דרושי הש"ס (וכמ"ש כאן לכפר אחת דרשו שהחוקה היא הכפרה האחת ר"ל המיוחדה שאין דוגמתה והיא כפרה של בגדי לבן. וכמ"ש זאת , שגדרו רק זאת חוקה לא זולתה כמ"ש בפ' נו (ס' כג) באורך . יש שני מעוטים וממעט ר"י כדאית לי' ור"נ כדאית לי') אולם דרושי הספרא נשענים על הפשט , שכפי הפשט ישורש בהכרח שחסר מלת **פעם** וכאלו כתוב פעם אחת בשנה (כי אם פי' כפרה אחת , הי"ל לסמוך מלת אחת אל מלת וכפר , והי"ל וכפר אחת על קרנותיו בשנה וכן פה הי"ל לכפר אחת על ב"י) , ובזה דרים ג"פ . למעט שרק פעם אחת בשנה לא פעמים . ובכ"ז אחר

בְּשַׁתָּא וַעֲבַד כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: ב מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְעִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן דֵּין פִּתְגָמָא דִי פַקֵּיד יְיָ לְמֵימַר: ג גְּבַר גְּבַר

ספרא

פד (ט) והיתה זאת לכם לחוקת עולם לכפר על ב"י מכל חטאתם אחת בשנה. מה ת"ל. לפי שמצינו שזה מכפר עליו שלא בשעיריו. יכול אף שאר הימים כך מכפרים שלא בשעיריהם ת"ל אחת בשנה. אוציא את הפסח ואת החג שהם ז' ימים. ולא אוציא את העצרת שהוא יום א' ת"ל אחת בשנה. אוציא את העצרת שהוא תל כרגלים. ולא אוציא את ר"ה שהוא יו"ט כיוהכ"פ ת"ל אחת בשנה. זה מכפר שלא בשעיריו ואין שאר ימים מכפרים שלא בשעיריהם:

פה (י) מנין שכל הפרשה אמורה על הסדר ת"ל ויעש כאשר צוה ה' את משה. מנין שאין אהרן לובש בגדים לגדולתו אלא כמקיים גזירת מלך. ת"ל ויעש כאשר צוה ה' את משה. מנין שאף אהרן שומע מפי משה כשומע מפי הקדש תלמוד לומר ויעש כאשר צוה ה' את משה. זכן הכתוב משבחו בקבלה בריתי היתה אתו. תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון:

(פרשה ז) **פו** (א) בני ישראל חייבים משום השוחט והמעלה בחוץ. ואין העכו"ם חייבים משום השוחט והמעלה בחוץ ולא זו בלבד אלא שהעכו"ם מותרים לעשות במה בכ"מ ולהעלות לשמים. אי בני ישראל אין לי אלא ב"י מנין לרבות את הגרים ואת העבדים ת"ל ואמרת אליהם. יכול ישראל שחייבים על העליה בפנים חייבים על השחיטה בחוץ אהרן ובניו שאין חייבים על העליה בפנים לא יהיו חייבים על השחיטה בחוץ ת"ל אהרן ובניו ובני ישראל: **פז** אין לי אלא אהרן ובניו וב"י מנין לרבות ראשי המטות ת"ל כאן זה הדבר. ולהלן נאמר זה הדבר. מה זה הדבר האמור להלן ראשי המטות. אף

התורה והמצוה

שהזכיר מלת פעם. והוא יוצא מדרך הדקדוק. ע"כ בא למען נדרש בו גם כוונה שני' דרושית שפי' כפרה אחת כפי דרושי הגמ' כמו שיסדנו בכל החיבור הלז:

פה ויעש כאשר צוה ה' את משה. בא ללמד שעשה כפי הסדר שנאמר ולא שינה דבר, אולם ע"ז הי' די לומר ויעש כן (כמ"ש ראשית מב כף. שמות ח יג יד) ואמר כאשר צוה, כי יש הבדל בין הציווי ובין יתר לשונות. כמו אמירה דיבור. שהציווי יבא במק"ש שלא יעשהו מעצמו אם לא ע"י הכרח של המצוה (כמ"ש בפ' צו ס' אלף באורך) פה שלא יצדק צווי על דברים שיעשה האדם מפני תועלתו כמו לאכול ולשתות. ור"ל שהגם שלבישת הבגדים יש בהם תועלת כבוד וגדולה, לא לבשם אהרן לצורך עצמו רק מפני ציווי ה' כמקיים גזרת מלך, ועדיין הי' יכול לאמר כאשר צוהו משה, ודרש ששמע מפי משה כשומע מפי הקדש. וכמו שדרש בב"ר (פרשה ה') ובירושלמי (פ"ק דפאה) ושם נדרש יתר הפסוק במובא כאן עיי"ש:

פו דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל ב"י ואמרת אליהם. כבר התבאר בסדר ויקרא (ס' ז') באורך שכ"מ שכתוב ב"י בא למעט עכו"ם ומעטם פה שאין נוהג בהם אזהרה זו וכמ"ש בזבחים (דף קטז). וכבר בארנו בסדר ויקרא (ס' קלא) באורך שכ"מ שכתוב ב"י צריך ריבוי על גרים. וריבה פה גרים ועבדים מן ואמרת אליהם, וטעם הדרוש הזה כפי משפטי הלשון התבאר בסדר מצורע ס' קיט באורך, והנה הוסיף פה הדיבור אל אהרן ובניו (שזה לא יבא רק בציווים המיוחדים אליהם לבד כמו בדיני קרבנות וכדומה). פי' חז"ל בהוא כדי שלא נטעה שהכהנים שאין מוזהרים על העלי' בפנים אין מוזהרים על השחיטה בחוץ. [ובש"מ ב"ב דף קכ בשם הרשב"א ולא ידעתי בשחוטי חוץ גופי' למה כתב אהרן ובניו וכל ישראל. וי"ל ללמד על שחוטי חוץ דאפי' זר חייב, ואשתמיטתי' הספרא פה שפי' בהפך]:

פז זה הדבר אשר צוה ה' מלת זה הדבר מיותר. וכן מ"ש גבי הפרת נדרים וידבר משה אל ראשי המטות זה הדבר אשר צוה ה'. ג"כ מיותר. ובפרט למה שאבאר (בס' שא"ז) לא יצדק לאמר זה הדבר על מצוה הנוהגת לדורות ולא בא כן בשום מקום. וקבלו חז"ל שבאו מלות אלה לג"ש כמ"ש בספרא פה ומובא בגמ' ב"ב (דף קכ ע"ב) ונדרים (דף עח). ושם אומר ע"ז המר מר מה להלן אהרן ובניו וכל ישראל למאי הלכתא אמר רחב"י לומר שהפרת נדרים בג' הדיוטות. והא ראשי המטות כתיב א"ר יוחנן ביחיד מומחה. ומה כאן ראשי המטות אף להלן ראשי המטות למאי הלכתא אמר רב ששת לומר שיש שאלה בהקדש. פי' דבריהם, שבשחוטי חוץ אמר אהרן ובניו וב"י להקיש אהרן ובניו לכל ישראל שיתחייבו משום שחוטי חוץ (ככ"ל בס' הקודם) וה"ה שבא להקיש כל ישראל שרובם הדיוטים אל אהרן ובניו שהם מומחים, לענין שאם עבר מי ושחט בחוץ ונתחייב כרת שאז יוכלו אהרן

אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׁוֹר אוֹ־כֶשֶׂב אוֹ־עֵז בַּמַּחֲנֶה אוֹ אֲשֶׁר יִשְׁחַט מִחוּץ לַמַּחֲנֶה: 4 וְאֶל־פֶּתַח אֹהֶל

בעל הטורים

(ג) אשר ישחט מחוץ למחנה. סמך פרשת שחוטי חוץ לשעיר המשתלח לומר אע"פ שההרתי לך בשעיר המשתלח בחוץ שדחייתו לצוק ופירוש נוק הם כלעים שיש להם כמין שינים בולטין וזו היא שחיטתו אעפ"כ השמר בשאר קדשים לשוחט

רש"י

ז שלא היה לובשן לגדולתו אלא כמקיים גזרת מלך (ת"כ): (ג) אשר ישחט שור או כשב. במוקדשין הכתוב מדבר

שפתי חכמים

שלא יבא למקדש ובמיני למילואים היה בר"ח ניסן כמו שפירש רש"י בריש פרשת שמיני ואיך עשה אהרן כאשר צוה משה והא לא נוסה הקדוש ברוך הוא אלא דוקא ביוה"כ לכך פירש כשכיוע ס': ז לעיל בפ' שמיני פירשתי עיין שם פי'

התורה והמצוה

ובניו להתיר נדרו ופקע ההקדש למפרע דיש שאלה בהקדש. וה"ה שכל ישראל יכולים להתיר אם הם במספר כמו אהרן ובניו שהיו שלשה. (ועז"א כל ג"י שפסם מלת כל הוא לא פחות משלשה כמ"ש בסדר ויקרא ס' קגו), אולם מנ"ל שיש שאלה בהקדש זה למד מגז"ש זה הדבר זה הדבר מפרשת נדרים, זה הדבר נאמר לו כאן ג"כ שיש שאלה בהקדש כמו בנדרים. וכן למדין שם מכאן הנם בשם כתוב ראשי המטות שפי' ראש כל מטה כמ"ש ר"י דהיינו יחיד מומחה, למדינן מכאן שה"ה ג' הדיוטות:

פה **זה הדבר אשר צוה ה'**, חז"ל בנ"ב (דף קכח) פי' מ"ש זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד, דבר זה לא יהי' נוהג אלא בדור הזה, ומתוך זה הקשה (שם דף קכ) על זה הדבר דשחוטי חוץ ודראשי המטות שנאמר ג"כ שלא היו נוהגים רק בדור המדבר, ותירצו דבשחוטי חוץ כתיב לדורותיכם ודראשי המטות למדו היונם לדורות מגז"ש, והם אמת ודבריהם אמת, כי לא נמצא בתורה שום מקום שיתפרש לשון זה הדבר רק על דבר שהי' רק בשעתו. זה הדבר אשר צוה ה' לקטו ממנו איש לפי אכלו (שמות טז טז) זה הדבר אשר צוה ה' מלא העומר ממנו למשמרת לדורותיכם (שם לב) וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם (שם כט א') זה הדבר אשר צוה ה' קחו מאתכם תרומה לה' (שם לה ד) וגבי מלואים (ויקרא ח ד ושם ט' וא"ו), ועל מצוה הנוהגת לדורות לא בא לשון זה בשום מקום (רק גבי שחוטי חוץ וראשי המטות שבא לגז"ש כנ"ל ס' הקודם) מבואר שלשון זה ישמש רק על דבר פרטי לשעתו לא על דבר קיים לדורות, שכן בא לשון זה גם על מעשה הקיים רק לשעתו. מי עשה את הדבר הזה (שופטים כא כו) יען אשר עשית את הדבר הזה (שם כב) וכדומה, שמ"ש (שמות יב כד) ושמרתם את הדבר הזה, מוסב על פסח מצרים שהי' רק לשעתו, עפ"ז מ"ש כאן זה הדבר הוא מוקשה וסותר לדרכי הלשון, לכן פי' בו הספרא כוונה אחרת. כי מלת דבר יבא לפעמים כמלת ענין, כמו עפ"י שנים עדים יקום דבר. וזה דבר הרוצח, על דבר שרי. שפי' ענין או עסק מה, ולפעמים יורה על הדיבור המבטאיי, ובאמת עיקר הנחתו על הדיבור המבטאיי בפרט, כמו הלא זה הדבר אשר דברנו (שמות יד) ולא ענו אותו דבר (מ"ב יח) משיב דבר בטרם ישמע (משלי יח), ודומי', ומשם הושאל אל כל עניני העולם, על שכל דבור ודבור מקעלם ויהי' שם לאיזה ענין, וע"כ אמרו חז"ל תמיד להשיב מלת דבר המורה ענין מה אל עיקר הוראתו מענין דבור, כמ"ש בב"ר (פרשה הא ופנ"ב) על דבר שרי דבורה, ושם (פמ"ו) זה הדבר אשר מל יהושע דבר א"ל ומלן, וכן על אחר הדברים האלה דרש בב"ר (פמ"ד פנ"ו ופנ"ז ופס"ז ופס"ח ובמ' אבתר פסוק אחר הדברים ובמד' שהש"ש בפסוק השכל) אחר הרהורי דברים או דברים ממש, ובשבת (דף נח סג) כל דבר אשר יבא באש דבור, ובספרי דברים וישיבו אותנו דבר באיזה לשון הם מדברים, ובש"ר (פ"י) על דבר הצפרדעים. ושם (פכ"א ופכ"ה) על לא הכרת דבר, ורבה קדושים (פ' כד) על ערות דבר, פי' מענין דיבור ממש, וכן בסנהדרין (דף מא) על דבר אשר עיוה על עסקי דיבור, וביומא (דף נג ע"ב) לא יותר דבר אלו עשרת הדברות, ובמכות (דף יוד) על וזה דבר הרוצח. ושם על זה דבר השמיטה. ובברכות (כד) ובדבר הזה. ויומא (דף ה') זה הדבר אפי' דיבור מעכב, וכן במקומות לא תקר, וכן מ"ש זה הדבר אשר צוה ה' פי' על הדיבור המבטאיי ור"ל שה' צוה בזה הדבר, ר"ל בדבורי' ומלות האלה, היינו בל תחשבו כי ה' צוה רק הענין ומשה סדר הדברים מדעתו רק שנאמר לו בכה אמר. וכל דבור ודבור קבל מאת ה'. ומזה בנה אב לכל התורה שכל המלות והדבורים קבלם מאת ה' ולא הוסיף אף מלה אחת מדעתו:

פט **אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה או אשר ישחט מחוץ למחנה.** כבר בארתי בסדר ויקרא (ס' רלד) בארך, כי הי' לישראל שלשה מחנות. מחנה שכינה, מחנה לוי'. מחנה ישראל. וכ"פ שנז' שם מחנה בהם יפורש לפי ענין הכתוב עיי"ש. ופה אם יכתב מחוץ למחנה לא

מבית ישראל דייכוס תור או אמר או עזא במשריתא או די יכוס מברא למשריתא

ספרא

אף זה הדבר האמור כאן ראשי המטות. ומה זה הדבר האמור כאן אהרן ובניו וב"י אף זה הדבר האמור להלן אהרן ובניו וב"י:

פח (ב) זה הדבר אשר צוה ה' מלמד שהפרשה נאמרה בכה אמר. אין לי אלא זו בלבד מנין שכל הפרשיות נאמרו בכה אמר ת"ל זה הדבר אשר צוה ה' בנין אב לכל הפרשות שנאמרו בכה אמר:

פט (ג) איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה יכול השוחט חטאת בדרום יהיה חייב ת"ל מחוץ למחנה. אי מחוץ למחנה יכול עד שישחט חוץ לג' מחנות ומנין אף במחנה לוי' ת"ל במחנה. אי במחנה יכול אף השוחט חטא' בדרום יהיה חייב ת"ל מחוץ למחנה. מה מחוץ למחנה מיוחד שאינו כשר לשחיטת כל זבח. אף מחנה שאינו כשר לשחיטת כל זבח. יצא השוחט חטאת בדרום שהוא כשר לשחיטת קדשים קלים:

צ (ד) אין לי אלא השוחט את הבהמה יהיה חייב מנין לשוחט את העוף יהיה חייב ת"ל או אשר ישחט. יכול המולק את העוף יהיה חייב ודין הוא. אם שחיטה שאין דרך הכשרה בכך בפנים חייבים עליה בחוץ מליק' שדרך הכשרה בפנים א"ד שיהיה חייב עליה בחוץ. ת"ל אשר ישחט על השחיטה הוא חייב ואינו חייב על המליקה:

יכול

התורה והמצוה

יכול לומר שמדבר בערך ישראל שאינהם בא הלוי, ור"ל חוץ למחנה ישראל, ואם יאמר אשר ישחט במחנה. נאמר שמדבר במחנה ששם שוחטים את הקדשים והוא מחנה שכינה, ונאמר שהשוחט חטאת בדרום יהי' חייב, וא"ל שהלא כתיב ואל פתח אהל מועד לא הביאו, ע"ז משיב שיש יכול אף השוחט חטאת בדרום יהיה חייב. ר"ל שנפשה לומר שחייב בין אם שחט חטאת בדרום. ממ"ש במחנה, בין אם שחט בחוץ שפז"א ואל פתח אהל מועד לא הביאו. (ועי' בזבחים (דף קז ע"ב) שם הביא ברייתא זאת וצריך לגרוס בפעם השני יכול אף השוחט עולה בדרום ועי' עוד שם), לכן כתב במחנה ומחוץ למחנה. להקים שתי השמות זל"ז, וזה משני פנים, א] שכבר הסבאר ששני שמות הבאים זה אצל זה הם דומים ושוים בעניגם וזה א' מכללי הסיקש, כמ"ש בכ"מ. ב] כן מוכרח מסדר הכתוב, שכבר התבאר (ויקרא ס' שמו) שדרך הכתוב לדבר תמיד בדרך לא זו אף זו. ודבר שיש בו חידוש יותר כתוב תמיד באחרונה, וא"כ אם תאמר שמ"ש במחנה כולל אף השוחט חטאת בדרום הרי יש בזה חידוש גדול והי' צ"ל בהפך מחוץ למחנה או במחנה, שיוסיף שגם במחנה חייב כרת, אף שראוי לשחיטת קדשים קלים. וע"כ שגם מ"ש במחנה הוא מקום שאינו ראוי לשחיטת כל זבח. כמו מחוץ למחנה. ולכן כתוב מחוץ למחנה באחרונה שזה חידוש יותר שגם שהוא רחוק מן המקדש חייב משום שחוטי חוץ:

צ או אשר ישחט מה שהנה הפעל אשר ישחט הוא לעתיד ואין דרך הלשון בכך, כמו ולקחה שתי תורים או שני ב"י, אשר יצוד ציד חיה או עוף. ולא יבנה או אשר יצוד עוף. וכן מלת שהם נקוד בקמץ על זקף קטן, שמורה שהוא מופסק מן מחוץ למחנה, ולמדו חז"ל שבא גם על בוונה שני', שמלת אשר ישחט, כולל כל דבר הנשחט. ושעורו אשר ישחט שור או כשב או עז או אשר ישחט (פי' או כל דבר שישחט דהייט אף עוף), במחנה או מחוץ למחנה, (ולכן נקוד קמץ, כי אם נסדרהו כפי סדרו יהיה מקום האתנח על מלת ישחט), ובמ"ש יכול המולק את העוף יהיה חייב ת"ל אשר ישחט. גרם בזבחים (דף קז) ת"ל זה הדבר. ומוקי לה שם כר' ישמעאל. ור"ע אמר דזה הדבר מבע"ל לגז"ש ולמד בדרך אחר פיי"ש, נראה פי', שהדרוש הנז' במשנה ב', זה הדבר מלמד שהפרשה נאמרה בכה אמר, אתיא כר' ישמעאל ועל זה השיב ת"ל זה הדבר. ר"ל אחר שאמר שכל דיבור ודיבור נאמר בדיוק מאת ה', מבואר שהלשון דוקא וכשאמר אשר ישחט דוקא שחיטה ולא מליקה ואין לדון ק"ו. ולפ"ז מ"ש בנ' הספרא ת"ל אשר ישחט ומ"ש בנ' הגמ' ת"ל זה הדבר הוא ענין אחד, שר"ל שלא כתוב לשון ישחט והלשון דוקא, דהא כתיב זה הדבר שהפ' נאמרה בכה אמר ובדיוק. ובאמת דוחק לומר דר' ישמעאל יסבור כב"ש דמוקי בנ"ב (דף קכ) דס"ל דזה הדבר דשחוטי חוץ אתי למעט מולק וס"ל דאין שאלה בהקדש, דהא מבואר בנזיר (דף ס) דלמ"ד אין שאלה בהקדש אין שאלה בנזירו'. ור' ישמעאל אמר בפי' בנדרים (דף סט) דיש הפרה בנזירות פיי"ש, וה"ה שאלת חכם, רק ר' ישמעאל לטעמו דס"ל בנדה (דף כב) דגז"ש מופנה מצד א' למדין ואין משיבין וא"כ לענין הגז"ש די במה שזה הדבר דראשי המטות מופנה, וזה הדבר דשחוטי חוץ מבע"ל לדרוש שנאמרה הפרשה בכה אמר, ואחר שהתבאר שדרוש זה עדיים או אשר ישחט, כל דבר שישחט הוא לר' ישמעאל, מבואר מה שלא אמר אשר ישחט שור או כשב או עז או אשר ישחט במחנה או מחוץ למחנה. דר' ישמעאל לטעמו דס"ל שבמדבר נאסר להם בשר תאוה כמ"ש בחולין (דף יז). ופשוט

מוֹעֵד לֹא הֱבִיאוֹ לְהַקְרִיב קָרְבָּן לַיהוָה לִפְנֵי מִשְׁכַּן יְהוָה דָּם יֵחָשֵׁב לָאִישׁ הַהוּא דָּם שָׁפָךְ וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא

רש"י

ח בנאמר להקריב קרבן: במחנה. חוץ ט לעזרה (זבחים ק"ו): (ד) דם יחשב. כשופך דם האדם י שמתחייב

שפתי חכמים

ח פי' בקדשים ששחט בחוץ הכתוב מדבר: ט ר"ל מה שכתוב הכא במחנה לא מיירי במחנה כפשוטו דהיינו מעזרה ולפנים דאם שחט הבהמה שלא במקומו דהיינו בצפון של מזבח יצא בכרת דאף אם ישחט אותם בדרום מה צד איסור יש בזה כשהם מעזרה ולפנים אלא חוץ לעזרה: י כאלו אמר דם אדם יחשב לאיש ההוא. דאם לא כן וכי לא ידענו שדם יחשב כשפך

התורה והמצוה

זה כולל גם חולין שהיו מוכרחים להביאם לשלמים, וזה היה נוהג רק בבהמה הראוי' לשלמים לא בעוף, ולכן לא יכול לומר שור או כשב או עז או אשר ישחט. כי לשטתו מדבר פה בחולין, ולא נאמר של עוף ולכן כתב אשר ישחט אח"כ למען ישמע לשתי אופנים. משא"כ לר"ע דס"ל דבשר תאוה לא נאסר כלל, ומ"ש אשר ישחט שור או כשב מדבר במוקדשין, אם איתא שמ"ש אשר ישחט כולל עוף. הי"ל כסדרו. או עז או אשר ישחט, ואמר בגמ' שם דר"ע למד עוף. מן דם יחשב לאיש ההוא דם שפך. ומה שכפל פעל אשר ישחט. בא לדייק להוציא המולק. ור"י ס"ל שמ"ש דם שפך מרבה הזורק. וגם בזה אזיל כ"א לשטתו, דר' ישמעאל ס"ל (בסוף פסחים) דזריקה בכלל שפיכה. ור"ע חולק עליו בזה ולא יכול לרבות זורק מן דם שפך, ולכמ"ל יותר:

צא ואל פתח א"מ לא הביאו להקריב קרבן, כבר בארנו (בסדר ויקרא ס' יג) שכ"מ שבא שם הפעל נוסף על הפעל יש בו דרוש, כמש"ש טעם הדבר. ופי' חז"ל שבא להודיע טעם האיסור לבל נסבור שהוא מפני ששחט הדבר שלא במקומו הראוי. ועפ"ז נדון ק"ו לשוחט חולין בפנים שמעולם לא הי' ראוי להשחט במקום הזה שהוא חייב. לכן באר שטעם האיסור מצד שהי' קרבן מכבר ולא הקריבו. וז"ש על הקרבן הוא חייב [וכ"ה בקדושין דף נ"ז ע"ב]. אולם הלא בארנו שם שלפעמים יוסיף שם הפעל על הפעל לכלול כל דבר שיקרא בשם ההוא. וי"ל שלכן הוסיף שם קרבן לכלול גם קדשי בד"ה שנקראים בשם קרבן כמ"ש ונקרב את קרבן ה' איש אשר מצא אצעדה וצמיד. ולכן הוסיף ואמר ואל פתח א"מ לא הביאו להקריב, שאם הי' אומר ולא הביאו להקריב קרבן הייתי מפרש שלא הביאו לבדק הבית רק שהמו לנרכו. אבל במ"ש אל פתח א"מ לא הביאו להקריב, הרי שהקפידה משום דלא הביאו להקריב ממש בא"מ. לא על שלא הביאו לאוצר ההקדש, (וברייתא זו הובאה בזבחים דף קיג תמורה יג יומא סג):

צב ואל פתח א"מ לא הביאו להקריב קרבן לה', פעל העבר הביאו כתבו המדקדקים שהוא זמן מורכב מעבר ועתיד. ומה שלא אמר נה יביאו. מפני שאז הי' משמע לאחר שחיטה ואז אין תועלת עוד בהבאתו. לכן אמר הביאו, אמנם הלא י"ל שהוא עבר ממש הגמור ומדבר גם בקרבן שהיה כשר תחלה ואח"כ נפסל ולא הביאו בעבר בהיותו כשר להקרבה ועתה שנפסל שחטו בחוץ, ולימד שגם בזה חייב ולכן אמר הביאו בעבר, (וזה יצויר ברובע ונרבע אחר שהוקדשו, וכן בנטרף והומס ובני יונה שעבר זמנם אחר שהוקדשו וגם במוקצה ונעבד אחר שהוקדשו, (וזה בקדשים קלים לריה"ג דממון בעלים הם ולכן חל האיסור עליהם אף שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו). ובאתנן ובמחיר יצויר בולדות קדשים, וסבר דולדות קדשים בהוייתן הם קדושים לא ממעי אמן והיו ראוים לבוא אל פתח א"מ בעודן במעי אמם אם היה מקדים להקריב את אמם, וכן יוצא דופן וכלאים יצויר ג"כ בולדות קדשים, כן פי' בזבחים (דף קיד) דברי הברייתא דפה), אמנם הלא אמר אל פתח א"מ לא הביאו להקריב קרבן, הלא באר שעקר האיסור הוא מפני שהי' ראוי אל פתח א"מ בעבר, רק מפני שלא הביאו להקריב בהיותו עתה ראוי להקרבה שע"ז מורה למ"ד להקריב. ורק זה קיפת האיסור. אבל דברים שפסולים עתה אף שהיו ראוים בעבר פ"ח עליהם משום ש"ח:

צג להקריב קרבן לה' מה שהוסיף. לה'. פי' בספרא (מובא ביומא דף סג. וזבחים דף קיג). משום דיש לטעות שהם שחט שעיר המשתלח בהוץ קודם הגרלה או קודם וידוי (כן מוקי לה בגמ') יתחייב. דראוי לבא אל פתח א"מ להגריל עליו ולהתודות. וגם זה בכלל להקריב קרבן שבדרך ההרחבה יאמר על כל הקרב אל הקודש, כמ"ש ויקריבו נשיאי ישראל ויביאו את קרבנם לה' שש עגלות צב. לכן הוסיף מלת לה', והנה מלת לה' פעמים יבא בהרחבה ויבא על כל דבר הראוי לשם ה', קדש הלולים לה'. ושבתה הארץ שבת לה'. נזיר לה', בערכך נפשות לה'. וכדומה. ולפעמים יבא בדיוק רק המיוחד לה' לבד. ושני השעירים שלקח ביוהכ"פ בדרך ההרחבה לקח שניהם לה' כי הובאו לפנים להגריל ולהתודות על שניהם. ובדרך הדיוק הי' אחד לה' ואחד לעזאזל, לא לה', ומכללי הלשון

י ולתרע משכן זמנא לא איתיה לקרבא קורבנא קדם יי קדם משכנא דיי דמא יתחשב

ספרא

צא (ה) יכול השוחט חולין בפנים יהא חייב ודין הוא. ומה אם קדשים שהיה להם שעת היתר בחוץ חייבים עליהם משום שוחט בחוץ. חולין שלא היתה להם שעת היתר בפנים א"ד שיהיו חייבים עליהם משום השוחט בפנים ת"ל קרבן על הקרבן הוא חייב ואינו חייב על החולין. (ו) אי קרבן יכול יהיו חייבים על הקדש בדק הבית. ת"ל אל פתח אהל מועד לא הביאו. יצא הקדש בדק הבית שאינו בא אל פתח א"מ: **צב** (ז) אוציא הקדש בד"ה שאינו בא אל א"מ ולא אוציא את הרובע ואת הנרבע והמוקצה והנעבד והאתנן והמחיר והכלאים והטריפה ויוצא דופן ובני יונה שעבר זמנם ובע"מ קבועים ת"ל להקריב הכשרים ליקרב יצאו אלו שאינם כשרים ליקרב: **צג** או יכול אוציא את אלו שאינן כשרים ליקרב ולא אוציא (פרת חטאת) ושעיר המשתלח ת"ל לה' המיוחדים לשם יצאו אלו שאין מיוחדים לשם:

צד (ח) או אוציא את אלו שאינן מיוחדים לשם ולא אוציא עולה ומחוסרת זמן בגופה. וחטאת בין בגופה בין בבעלים. ותורים שלא הגיע זמנם. ובעלי מומים עוברים. ת"ל לפני משכן ה' הכשרים ליקרב עכשיו יצאו אלו שאין כשרים אלא לאחר זמן רש"א הואיל והם כשרים לאחר זמן יהיו חייבים עליהם בל"ת:

(פרק ט) (א) או יכול שאני מוציא עולה מחוסר זמן בבעלים ואשם נזיר ואשם

התורה והמצוה

ותוקותי' ששני שמות הכתוב זאח"ז. שהשני מגביל את הראשון ומפרש אותו. אם הראשון מרבה בא השני למעט. ואם הראשון ממעט בא השם השני לרבות. שזה סותר אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט ובהפך, שהוסד בחכמת ההגיון. כמ"ש פעמים רבות. ואחר שבמ"ש פה להקריב קרבן יש מקום לרבות. בהכרח שמ"ש לה' בא למעט. ובא על צד הדיוק. רק המיוחד לה' לא לעזאזל. וז"ש ביומא (דף סג) שמקשה על ברייתא דהס ממ"ש בספרא (אמור) ירצה לקרבן אשה לה' אלו אישים מנין שלא יקדישנו מחוסר זמן ת"ל קרבן לה' לרבות שעיר המשתלח; (ובתמורה דף ו"ו) מקשה ממ"ש בספרא (שם) ואשה לא תתנו מהם על המזבח לה' לרבות שעיר המשתלח, אמר רבא התם מעיינא דקרא והכא מעיינא דקרא התם אל פתח לרבות לה' להוציא. הכא דאשה להוציא לה' לרבות ומובן כמ"ש. (ומ"ש פר חטאת מחקו רש"י ועי' בתוס' ובק"א היך יועמד הגי' עפ"י דוחק):

צד לפני משכן ה'. למה הזכיר פה שני השמות אל פתח א"מ, לפני משכן ה'. והיל"ל להקריב קרבן לפניו. דהיינו לפני א"מ שזכר. אחרי הדיוק יש הבדל בין שם משכן ובין שם אהל מועד. ששם משכן נגזר מפעל שכן. ומורה על צורתו שעשוי להטלטל ממקום למקום ולשכון בעת החניה. ושם אהל מועד מורה על ענינו שעשוי להועד שם בשכינת עוזו. ומטעם זה בכ"מ שידובר עליו מצד צורתו יקראהו בשם משכן. כמו בכ"פ שזכר מעשה המשכן בספר שמות. כי מצד שעשוי להטלטל ולשכן עשו לו אדנים וקרשים ובריחים ומכסה לפרקו ולהקימו בכל עת. לבד במקומות שדבר על מעשה הקרבנות והעבודות כמו בפ' המלואים ופ' תשא. קוראהו בשם אוהל מועד ובספר במדבר בכ"פ שמדבר מן המסעות קוראהו בשם המשכן. ולפעמים בשם משכן אהל מועד אם ישקיף על שני הענינים יחד. כמו שיראה המעיין [ובזה יש לבאר מ"ש בזבחים דף סא ודף קטז ומנחות כה ובירושל' פרק ד דיומא ה"ו דלאם הפנים או ק"ק אינו נפסל במסעות דכתיב ונסע אהל מועד אעפ"י שנסע אהל מועד הוא. כי הי' לו לומר ונסע המשכן שמצד הנסיעה יפול עליו שם משכן וע"כ שבא ללמד שגם אז ידבק עליו שם א"מ כי עדן מיועד להשראת השכינה] ואמנם בכל ספר ויקרא קוראהו בשם אהל מועד כי בספר ההוא דבר מעניני העבודה והלכותיה. ומדוע יצא פה מן הכלל והזכיר שם משכן. מזה הוציאו חז"ל (בספרא מובא ביומא דף סג וזבחים דף קיג) שבא ללמד שדבר הפסול עתה אף שיוכשר לאחר זמן (כגון עולה שמחוסר זמן בגופה קודם יום שמיני ללידתה. וחטאת מח"ז בין בגופו בין בבעלים כגון נזיר ומצורע שלא מלאו ימיהם. וכן ב"מ עוברים ותורים שלא הגיע זמנם) אע"צ שיהיו ראוים לבא לקרבן אל פתח א"מ אח"ז. אין עוברים עליהם. ולימד זה במ"ש לפני משכן ה'. ששם משכן הוא מפני שכינתו עתה במקום. ר"ל שצריך שיוכל להקריבם במקום זה ששוכן בו עתה. לא אלה שיהיו ראוים לאח"ז במשכן אחר. וזה לימד בשם משכן. שמובדל משם אהל מועד שנקרא בו מצד שכינת ה' הקבועה בו. והבן. ודעת ר"ש שמ"מ חייבים עליו בל"ת. וטעמי' מבואר בזבחים (דף קיד). ומ"ש או יכול שאני מוציא עולה מחוסר זמן וכו'. מובא בזבחים (דף קטו) והי' גירסתם אשם נזיר ואשם מצורע. ופי' בזה שני פי'. עי"ש. ולפי גי' דהכא ששחטן שלא לשמן. וא"כ ר"א הוא דמקים קרא לחטאת דפסול שלא לשמו בפנים. ואפ"ה מחייב עליו בחוץ דבע"ג דעקר מיני' שם אשם אכתי אי הוא מעייל לי' לפנים הוה כשר למחשבי' כשמא וכשר לשם

מִקֶּ֥רֶב עַמּֽוֹ׃ ה לְמַ֞עַן אֲשֶׁ֨ר יָבִ֜יאוּ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל אֶת־זִבְחֵיהֶם֮ אֲשֶׁ֣ר הֵ֣ם זֹבְחִים֮ עַל־פְּנֵ֣י הַשָּׂדֶה֒ וֶהֱבִיאֻ֣ם לַֽיהוָ֗ה אֶל־פֶּ֛תַח אֹ֥הֶל מוֹעֵ֖ד אֶל־הַכֹּהֵ֑ן וְזָבְח֗וּ זִבְחֵ֧י שְׁלָמִ֛ים לַֽיהוָ֖ה אוֹתָֽם׃ ו וְזָרַ֨ק הַכֹּהֵ֤ן אֶת־הַדָּם֙ עַל־מִזְבַּ֣ח יְהוָ֔ה פֶּ֖תַח

בעל הטורים

מתוך: (ה) והביאם ג' במסורה הכא ואביאך (ירמיה כ') והביאום בבלה בנבואת ירמיה על הגולה והליך (ישעי' יד) ולקחום עמים והביאום אל מקומם בשביל שהיו מביאים זבחים לשעירים שהיו עובדים עכו"ם והביאום בבלה ומיד כשיעשו תשובה יחזרו כדכתיב

רש"י

נפשו: דם שפך. לרבות את הזורק דמים בחוץ: (ה) אשר הם זובחים. אשר הם רגילים ב לזבוח:

שפתי חכמים

שפך דם בשחיטה: ב דאי זביחה ממש הוא הייט אם זבחיהם ופרי קראי למה לי אלא אשר הם זובחים אשר הם רגילים לזבוח וק"ל. א"נ דקשיא אשר הם זובחים משמע שכבר זבוח והרי אחר כתיב וזבחו זבחי שלמים. רא"ם: דק"ל

התורה והמצוה

אשם ועולה לשם תודה דמשום דבורי' לא מיעקר שמיה מיני' וכל כמה דלא שחט ליה בעקירת שמו עדיין קאי בתמא לשמו הלכך כי שחיט ליה רצוי לפנים לשמו הי'. וה"ה בחטאת כן. ולמד לה ממ"ש שור או כשב או עז. ולא אמר אשר ישחט זבח. ובא ללמד אפי' שלא שחטו לשם הזבח שהי' מיוחד אליו כי שחטו שלא לשמו חייב:

צה דם יחשב לאיש ההוא. במלת ההוא דקדק להוציא שלא יחשב זה לשולחיו. כי בכל הקרבנות הכהנים הם שלוחי הבעלים ועומדים במקומם ולא כן בשחוטי חוץ שאין שליח לדבר עבירה (ועי' בסוגיא דקדושין (דף מ"ג) דלר"י דס"ל שני כתובים הבא"ח מלמדים צריך גם ונכרתה האיש ההוא למעט שולחיו עיי"ש. וא"כ סתמא דספרא פה שאמר ההוא לא אנוס וכו' דלא כר' יהודה). ומזה שכפל דם שפך. דרשו רק א' שפך ולא שנים. בל נלמד לה ק"ו מהעלאה. שיש בו קולא שהמעלה להדיוט פטור דכתיב לעשות אותו לה' למעוטי המעלה להדיוט (כמ"ש בזבחים דף קח) ואעפ"כ חייב בשנים שהעלו (כמ"ש לקמן סי' קח) וכ"ש בשחיטה שהשוחט להדיוט חייב שיתחייבו שנים ששחטו. ובזבחים שם מבואר שעקר המיעוט ממלת ההוא. האי דם שפך. א' ולא שנים. וצ"ע דהא מבע"ל ההוא ולא לשולחיו. ומ"ש ונכרת האיש ולא הצבור וכו' המבאר בפ' נו (סי' קלג) עיי"ש:

צו למען אשר יביאו ב"י את זבחיהם וכו' הכתוב הזה מיותר לגמרי, ופי' חז"ל (בספרא מובא בפרש"י דף נח. ובזבחים דף קו). שבא לומר. שלא לבד שלא ישחטו קדשים בחוץ מהיום והלאה שכבר נאסרו הבמות. והם בעונש כרת וגם באזהרה ממ"ש פן תעלה עולותיך (ועי' בסוף' זבחים שם מ"ש בזה). כי גם מצווים להביא את זבחיהם אשר הם זובחים על פני השדה. היינו זבחים שיש בידם מכבר מעת היתר הבמות, שהיו מוכנים לזבחם בבמה. וז"ש אשר הם זובחים. צריכים ג"כ להביאם לעזרה. ומה שקרא זביחת הבמה בשם על פני השדה, כי השדה היא אמצעי בין העיר והבית ובין המדבר, ועפ"כ בדרך המליצה יקרא כל היוצא ממחיצתו בשם שדה, בשר בשדה טריפה היוצא חוץ למחיצה, וכן ימצא בשם שדה כל שהיא אמצעי בין שני קצוות, כמ"ש בסוטה (דף מד) ובמד' אחרי (פ' כב) ומד' קהלת (על פסוק מלך לשדה נעבד), שם שדה על למוד המשנה שהוא אמצעי בין מקרא והגמ', ובמד' ילמדנו (פ' תצא) דבא עמו מן השדה שבא על נערה המאורסה, שהיא אמצעי בין הפנוי' והנשואה, וכן אחר שהקדושה משכן בבית מועד. והשעירים ישכנו במדבר ציה, קורא הזביחה בבמה בשם שדה, שהוא אמצעי בין הבית והמדבר, וז"ש מלמד שכל שזובח בבמה כזובח בשדה:

צז והביאום לה'. למה כפל שנים שעל והביאום. שמ"ש המדקדקים בכפולים כאלה שהוא ליפות המליצה אין זה הדרך הנכון לדבר דברי מוסר. וחז"ל דייקו זאת תמיד לא לבד במאמר הספורי. כי גם במאמר השירי דרשו כפולים כאלה. כמ"ש בברכות (דף ד) עד יעבר עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבר עם זו קנית זו ביאה שני'. ובמד' ילמדנו, דרש מ"ש אנכי לה' אנכי אשירה ב"פ אנכי, וביבמות (דף קג) שבע בעילות בעל אותו רשע שנאמר בין רגליה כרע נפל וכו'. ובברכות (דף לג) סנהדרין (דף לב) אל נקמות ה' אל נקמות שתי נקמות הללו למה. ובסוטה (דף י) הני תמניא בני שבעה דאסקי' מז' מדורי גיהנם וכו'. ובברכות (דף ס) עניני ה' עניני למה אמר עניני ב"פ וכו' וכן יש ע"ז דרוש בירושלמי (פ"ג דתענית). וכן דרשו בסנהדרין (דף נט) יעשה שלום לי שלום יעשה לי, ובשבת (דף פט) כי אתה אבינו וכו' אתה ה' אבינו. ובר"ס (דף לא) גלו שם גליות שנא' ישפילה ישפילה עד ארץ וכו', וכן

לְגַבְרָא הַהוּא דְמָא אֲשַׁד וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגוֹ עַמֵּיהּ: ה בְּדִיל דְיַיְתוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דִבְחֵיהוֹן דִי אִינוּן דָבְחִין עַל אַפֵּי חַקְלָא וְיַיְתִינוּן קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לְוָת כַּהֲנָא וְיִכְּסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ יָתְהוֹן: ו וְיִזְרוֹק כַּהֲנָא יָת דְמָא עַל מַדְבְּחָא דַיְיָ

ספרא

ואשם מצורע ששחטן שלא לשמן . ת"ל שור מ"מ . כשב מ"מ . עז מ"מ : **צה** דם יחשב לאיש ההוא ולא לשולחיו. דם שפך אחד ששפך חייב שנים ששפכו פטורים , (ב) והלא דין הוא , ומה אם במקום שהמעלה להדיוט פטור , חייב שנים שהעלו , מקום ששוחט להדיוט חייב א"ד שנחייב שנים ששחטו , ת"ל דם שפך , א' ששחט חייב שנים ששחטו פטורים , ונכרת האיש ולא הצבור , ההוא לא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה , מקרב עמו ולא עמו ועמו שלום :

צו (ג) עד כאן הוא מדבר בקדשים שהקדישן בשעת איסור הבמות והקריבם בשעת איסור הבמות בחוץ שהרי עונשם אמור . אזהרתם מנין ת"ל השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום . (ד) מיכן ואילך הוא מדבר בקדשים שהקדישם בשעת היתר הבמות והקריבם בשעת איסור הבמות שנאמר למען יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם זובחים . זבחים המותרים להם כבר. אל פני השדה מלמד שכל הזובח בבמה כזובח בשדה : **צז** (ה) והביאום לה' מצות עשה . מצות ל"ת מנין ת"ל ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם : **צח** איני יודע אלו קדשים קרבים בבמה ת"ל שלמים . אין לי אלא שלמים מנין לרבות את העולה ת"ל זבחי. (ו) או יכול שאני מרבה חטאת ואשם ת"ל אותם , מה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו אחר שריבה הכתוב מיעט . תלמוד לומר שלמים. מה שלמים מיוחדים שהם באים בנו"נ אף איני מרבה אלא את כל שהוא בא בנו"נ . אף המנחות והנזירות דברי ר"מ . וחכ"א אין לך קרב בבמה אלא עולת ושלמים בלבד :

צט (ז) וזרק הכהן את הדם על מזבח ה'. זריקת כהן במזבח ואין זריקת כהן בבמה אלא אף הגרים אף הנשים אף העבדים כשרים בבמה. מזבח ה' פתח א"מ אין מזבח ה' בבמה אלא אפי' העלה על הסלע או על האבן חייב דברי ר"מ . ר' ישמעאל אומר לעולם אינו חייב עד שיבנה כמין מזבח ויעלה עליו . והקטיר את החלב לריח נחוח לה' ואין ריח נחוח בבמה .

התורה והמצוה

במקומות לא חקר . וכ"ש במאמרים פשוטים . וע"כ פי' חז"ל שכפל הפעל והביאום לה' למצות עשה . ובמ"ש ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים, הגם שדרשו מזה בזבחים (דף קו) ובעכו"ם (דף) אזהרה לזובח למרקולים, בכ"ז במ"ש מלת עוד משמע שזבחו כן עד עתה . (שזה גדר מלת עוד בכ"מ , כמ"ש בב"ר (פ"ס) וירא עוד , כבראשונה . ובסוטה (דף מא) מותר להחניף את הרשעים בעוה"ז שנאמר ולא יקרא עוד לנבל נדיב מכלל דבעוה"ז שרי) ובזה פי' שר"ל שזביחה בבמה ידמה לזביחה לשעירים שהוא חוץ למחיצה . וח"ש בגמ' (שם ושם) קרי בי' ולא יזבחו וקרי בי' ולא עוד , ומה שפי' הראב"ע שמלת עוד מורה שכן היו עושים ישראל במצרים הוא נגד מקרא מלא יזבחו לשדים וכו' חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם ופי' בספרי שם שהאומות לא היו עובדים לשדים. עיי"ש :

צח וזבחו זבחי שלמים לה' אותם כבר באר (באה"ש כלל לה) שכ"מ שכתוב זבח שלמים יש בו דרוש . כי די בשם שלמים לבד שהוא שם העצם ולמה הוסיף שם הסוג זבח . וחז"ל דרשו תמיד שבא לרבות גם זבח אחר הדומה לשלמים . ופי' שבא לרבות זבח הבא בנו"נ כשלמי' שהוא העולה . (ודעת ר"מ שמרבה גם מנחות ונזירות שבאים ג"כ ע"י נו"נ וחכמים פליגי עלי' כי מנחה אינו בכלל שם זבח . ונזירות הוא חובה ואין דומה לשלמים) . אמנם כבר גליתי פעמים רבות שכשהוסיף שם הסוג זבח כולל אף חטאת ואשם . (כמ"ש בספרא ויקרא דבורא דנדבה פרק טז מ"א. ופי"ב מ"ה. ושם פרשה יא מ"ו) ולכן בא פה הכתוב מסורס . שכפי חוקי הלשון הי' צ"ל וזבחו אותם זבחי שלמים לה' (כי שם הפעול או מלת אותו דינו להכתב תיכף אחר הפעל . ולא יפסיק ביניהם במלות שהם מגדרי המשפט . וכבר חשב הרד"ק במכלול (דף קיף ע"ב) פסוק זה בין הכתובים המסורסים עיי"ש) ומבואר אצלנו (בסדר ויקרא סי' יא) שסירוס כזה יבארו חז"ל שבא המלה לבאר את המאמר כולו . ור"ל מה שיזבחו זבחי שלמים יהיה אותם דוקא לא זולתם . היינו רק שלמים לא חטאת ואשם :

צט וזרק הכהן את הדם פסוק זה מיותר לגמרי , והלא ידענו זאת שהכהן זורק הדם ומקטיר החלב על המזבח . ופי' חז"ל שבא לומר שלכן יביאם לעזרה כי שם יזרק הכהן הדם משא"כ בבמה

אהל מועד והקטיר החלב לריח ניחח ליהוה: ז ולא־יזבחו עוד את־זבחיהם לשעירם אשר הם זנים אחריהם חקת עולם תהיה־זאת להם לדרתם: חמישי (שלישי כשהן מחוברין) ח ואלהם תאמר איש איש מבית ישראל ומן־הגר אשר־יגור בתוכם אשר־יעלה עלה או־זבח: ט ואל־פתח אהל מועד לא יביאנו לעשות אתו ליהוה ונכרת האיש

רש"י

(ז) לשעירים. לשדים כמו ושעירים ירקדו שם (ישעיה י"ג): (ח) אשר יעלה עולה. לחייב על המקטיר איברים בחוץ (ועי' ברא"ם) כשוחט ל בחוץ שאם שחט אחד והעלה חבירו שניהם חייבין (ת"כ חולין ק"ח): (ט) ונכרת. זרעו נכרת מ וימיו נכרתין: (י) כל דם. לפי שנא' בנפש יכול לא יהא חייב אלא על דם נ המוקדשין ת"ל כל דם: ונתתי פני. פנאי שלי ס פונה אני מכל עסקי ועוסק בו: (יא) כי נפש הבשר. של כל בריה בדם היא תלויה ע ולפיכך נתתיו על המזבח לכפר על נפש האדם,

שפתי חכמים

ל דק"ל מה בא ללמד אשר יעלה עולה אם לאיסור שחוטי הקרבת חוץ וכלא כבר נאמר איש איש אשר ישחט וגו' לעיל בפ' זו ומפרש דבא ללמד לחייב על המקטיר איברים בחוץ כשוחט כלומר אע"פ ששחט אחד כבר בחוץ ונפסל הקרבן ה"א אם היה מקריב אחר אחר שחיטת פסול אינו עובר עליו דכבר נפסלו כראשון בא הכתוב ללמד ששניהם עוברים וחייבים: מ (נח"י) הא דלא פי' זה לעיל נראה משום דלעיל כתיב מעמו שהוא לשון יחיד אבל מעמיו הוא לשון רבים משמע קלא הרבה מיני כריתות: נ כתב הרא"ם ויש לתמוה דל"ל כל לרבות אף דם חולין שלא לאוכלו תיפוק ליה מקרא דרק דם לא תאכל דערבת רהב שדרשו שם לע"פ שאין שם זריקה מנה הוא באזהרה. ותירץ ושמא י"ל כתיב בהאי וכתיב בהאי דהאמרי' גבי חיוב חלב דהוה בזמן הזה עכ"ל. (נח"י) כבודו במקומו מונח שלא ידע לחלק בין לשון חייב שפירושו כרת ובין לשון לא תאכלו שהוא באזהרה וחילוק זה פשוט הוא ואשתמיטתיה להרא"ם מה שאמרו בפ"ק דכריתות אמר רבא שלש כריתות באמורות בדם למאי וכו' ע"ש: ס מפני שנתינת פניו של מקום בכל מקום הוא לטובה וכאן היא לרעה: ע תיקן בזה דבר דבקרא הוא לאו בשר ממש אלא כל בריה הוא נקרא בשר כמו שנא' כי השחית כל בשר דרכו וגם נקט לשון תלויה להורות שאין הנפש מונחת בדם כי הנפש אין בה ממש ואין שייך בה לשון הנחה ב"א לשון תלויה כלומר שקיומה אינו אלא בדם כי בהעדר הדם תפסד הנפש ואמר עוד ולפיכך נתתי מקום ואתי דבקרא כלומר כיון שהנפש תלויה בדם לפיכך נתתי

התורה והמצוה

בבמה א"צ כהן, וכן שם זורק על המזבח שהוא פתח א"מ ולא בבמה. וכן שם יקטיר לריח ניחוח ולא בבמה, ודעת ר' ישמעאל שגם בבמה צריך מזבח דכתיב ויבן שם מזבח לה', ועי' לקמן (ס' קה) מ"ש בזה:

ק ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים. ביאר טעם איסור שחוטי חוץ שע"כ יבדלו מטומאת העמים שהיו זובחים בשדה ומדבריות אל השעירים והשדים שוכני המדבר וענין השדים וטעם קריאת השם שעירים עי' ברמב"ן בארוך, והרלב"ג כתב מפני שיחשבו ענין השדים לשבתאי כמו שהתבאר בספרי הכוכבים והי' גדי בית בשבתאי לכן נקראו השדים שעירים ועיי"ש עוד, וכבר באר הרא"ע שפורנו שלא היו מקבלים השדים לאלוק בשום פנים אבל היו חפצים בחברתם להיות השדים להם משרתים ומסייעים בעסקיהם או שליחתם אל ארץ רחוקה והאריך בזה עיי"ש. וא"כ לא יצדק לשון אשר הם זונים. וע"כ שמ"ש אשר הם זונים כולל כל עכו"ם. כי כל זנות המוזכר אצל כלל הכניסי' הוא על עבודת כו"ם, שהכתובים ידמו הכניסי' הנאמני' לאלקיה כאשה נאמנה לבעלה והפונה ממנו אל עבודת זולתו כזונה העוזבת ברית אלקי' ואת אלוף נעוריה שכחה. ומ"ש חוקת עולם לבית עולמים, לדורותיכם שינהג לדורות, ית' בפ' אמור (סי' סו) באורך, ומ"ש הכי' בזמן הזה, הוא כמ"ד שכיון שנאסרו הבמות לא הותרו עוד. ומ"ש זאת להם ולאין חייבים עליהם כרת היינו על הקדשים שהוקדשו בשעת היתר הבמות, וכמ"ש בזבחים (דף קז):

קא ואליהם תאמר. הם דברים מיותרים דהא כל הפרשה אליהם נאמרה. ופי' חז"ל בזבחים (דף קז) שבא להזהיר גם על קדשים ששחטן בחוץ. שלא יעלה אותם בחוץ. וכמ"ש (במשנה זיין) שחייב על השחיטה ועל העליה. ולכן אמר שאליהם ר"ל לאותן שהוזהרו מלשחוט בא ז האמר שמוזהרים גם על העליה, ר"ל שגם מה שעברו ושחטו בחוץ אסור להעלות בחוץ, ולשון הגמ' שחוטי חוץ שהעלן לאחר מנין, אמר רב כהנא ת"ק ואליהם תאמר על הסמוכים, מתקיף לה רבא מי כתיב ועליהם ואליהם כתיב, אלא כדתנא דבר"י ואליהם תאמר לערב פרשיות, רב כהנא דייק שמצאנו פעמים רבות מלת אל במקום על, כמו ותתפלל חנה על ה'. וילך אלקנה על ביתו, ורבא ישיב שזה מן הזרים ויש בהם דרוש תמיד.

יפ"ב

בתרע משכן זמנא ויסיק תרבא לאתקבלא ברעוא קדם יי: ז ולא ידבחון עוד ית דבחיהון לשדין די אינון טען בתריהון קים עלם תהי דא להון לדריהון: ח ולהון תימר גבר גבר מבית ישראל ומן גיוריא די יתגירון ביניהון די יסיק עלתא או נכסת קודשיא: ט ולתרע משכן זמנא לא ייתיניה למעבד יתיה קדם יי וישתיצי אנשא

ספרא

ק (ח) ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אין שעירים אלא שדים שנא' ושעירים ירקדו שם. אשר הם זונים אחריהם לרבות שאר עכו"ם. (ט) חוקת עולם לבית עולמים. תהיה אף בזמן הזה. זאת להם ואין חייבים עליהם כרת. לדורותיכם שינהוג לדורות:

(פרק יד) קא (א) ואלהם תאמר ככל האמור בענין. ישראל אלו ישראל. גר אלו הגרים. אשר יגור אלו נשי הגרים. בתוכם לרבות נשים ועבדים. (ב) וא"כ למה נאמר איש איש. לרבות שנים שהעלו דברי ר"ש. אר"ש ודין הוא. ומה אם במקום שהשוחט להדיוט חייב פטור שנים ששחטו. מקום שהמעלה להדיוט פטור א"ד שנפטר שנים שהעלו. ת"ל איש איש להביא את השנים. ר' יוסי אומר ההוא אחד שעלה חייב שנים שהעלו פטורים: קב (ג) אשר יעלה עולה או זבח. אין לי אלא עולה. מנין אימורי חטאת ואימורי אשם ואימורי קדשי קדשים ואימורי ק"ק תלמוד לומר זבח. ומנין לרבות את הדם תלמוד לומר או זבח:

קג (ד) מנין הקומץ והלבונה והקטורת ומנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים ושלשת לוגין מים ושלשת לוגין יין ת"ל אל פתח א"מ לא יביאנו כל שהוא בא אל פתח א"מ חייבים עליו. (ה) אין לי אלא כשרים פסולים מנין. הלן והיוצא והטמא ושנשחט חוץ לזמנו חוץ למקומו ושקבלו בו פסולים וזרקו את דמו והניתנים למטה שנתנם למעלה והניתנים למעלה שנתנם למטה. והניתנים בפנים שנתנם בחוץ והניתנים בחוץ שנתנם בפנים. והפסח והחטאת ששחט שלא לשמן ת"ל לא יביאנו לעשות. כל המתקבל לבא אל א"מ חייבים עליו. (ו) דזיב על השחיטה ועל ההעלאה ריה"ג אומר

התורה והמצוה

כמ"ש בברכות (דף לא) וחנה היא מדברת על לבה על עסקי לבה, ותתפלל חנה על ה' מלמד שהטיחה דברים כלפי מעלה, ופי' שמ"ש אליהם תאמר בא לערב פרשיות, ר"ל להזהיר שנית להמוזהרים על שחוטי חוץ, (ובזה תבין מה שבדף קיח ע"ב אמר שבא לערב פרשיות גם לענין קדשים שהקדישן בשעת היתר הבמות עיי"ש, כי למ"ש לערב פרשיות אינו קאי על הדברים שהוזהרו עליהם, רק על האנשים המוזהרים), וזה ג"כ כונת הספרא מ"ש ככל האמור בענין, ר"ל בענין של מעלה, לערב פרשיות, ומ"ש ישראל אלו ישראל גר זה הגר וכו' התבאר למעלה (סי' ע"ה) באורך, (ביאור משנה ב) והנה בכ"מ שכפל איש איש. בא להורות על הכללות ור"ל כל איש ואיש, ומרבה תמיד מין מהאנשים שהי' עולה על הדעת למעטם, אמנם פה שבאר הכל בפי', א"כ איש איש מיותר, ופי' שבא ללמד כל נאמר שם איש בא בדיוק רק איש א' ולא שנים, וכמ"ש בספרא אמור (פרשה ז משנה ז) מה ת"ל איש אלא להוציא את השותפים, לכן כפל איש איש שמורה הכללות ללמד שלא נאמר בדיוק, ולחייב שנים שהעלו. (ובאר שמן הדין הייתי טועה שבא שם איש בדיוק למעט שנים שהעלו, שהוא ק"ו משחט בחוץ שהשוחט להדיוט חייב, וכנ"ל סי' נח) ור' יוסי ס"ל למעט שנים שהעלו ממ"ש ונכרת האיש ההוא, (וס"ל שמ"ש איש איש דברה תורה כלשון ב"א) ור"ש ס"ל שמלת ההוא בא למעט אונס שוגג ומוטעה, כן פי' בזבחים (דף קח):

קב אשר יעלה עולה או זבח. זבח שם כולל כל הזבחים שלא תאמר עולה לבד, כי ה"ה כל זבח, ומ"ש מנין לרבות את הדם ת"ל או זבח הוא כשטת ר"ע בזבחים (דף קז) שלמד זורק בחוץ מן או זבח, כי א"צ מלת או לחלק דנפק"ל מן לא יביאנו, ר"ל שגם אם יכתב עולה וזבח לא כטעה שדוקא בהעלה שתיהם דהא כתיב יביאנו בכינוי היחיד, (ועי' לקמן סי' קיד מ"ש בזה), ויתב' אצלי בפ' קדושים (סי' קג) שכ"מ שא"א לפרש יכתב וי"ו, וכשכתב שם מלת או בא לדרשה תמיד, וא' מנתיבות הדרוש הזה שמלת או, מורה החלוקה שבין השמות, שעיקר העלאת העולה הוא הבשר שכולה כליל, ועיקר הזבח הוא הדם שבא לכפר. כמ"ש בזבחים (דף נ') דם חטאת קודם לדם עולה מפני שמרצה איברי עולה קודמים לאימורי חטאת שהן כליל, וז"ש מלת או, לרמז על ההבדל שביניהם, ולכן ריבה את הדם מן או זבח:

קג ואל פתח א"מ לא יביאנו לעשות אותו לה'. מה שתפס גם כאן הלשון אל פתח א"מ לא

יביאנו

הַהוּא מֵעַמָּיו: י וְאִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר יֹאכַל כָּל־דָּם וְנָתַתִּי פָנַי בַּנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת אֶת־הַדָּם וְהִכְרַתִּי אֹתָהּ מִקֶּרֶב עַמָּהּ: יא כִּי־נֶפֶשׁ הַבָּשָׂר

התורה והמצוה

יביאנו. ולא אמר אשר יעלה חוץ למחנה. שזה עיקר האיסור לא מניעות ההבאה בפנים. פי' (בספרא מובא בזבחים דף קט) שבא לרבות גם מה שאינו זבח כל שמובא אל פתח א"מ כגון הקומץ והלבונה וכו', ומ"ש שלשת לוגין מים הוא כר' אליעזר (דף ק"י ע"ב) דס"ל כשטת ר"ע דניסוך המים דאו' (ביאור משנה ה') ומה שהוסיף לעשות אותו לה'. שהוא מיותר, פי' שבא לרבות פסולים שאין להביאם לכתחלה, ומ"מ אם עלו לא ירדו (כמ"ש בפ' נו ס"ב). וראוים לעשות הגם שאין ראוים לבא. וגם זה מובא בזבחים שם, (ביאור משנה ויו) פלוגתא הת"ק וריה"ג מובא במשנה (רים פי"ג דזבחים) ומ"ש שחייב על השחיטה והעלי' דהם תרי גופי עבירות. וריה"ג סובר דשחט בחוץ והעלה בחוץ פטור דבעינן שיהי' מתקבל בפנים דכתיב ואל פתח א"מ לא יביאנו. וחכמים השיבו דהא גם בשחט בפנים נפסל כשהוציאו ואפ"ה חייב. ורבי וראב"ש השיבו לחכמים. ומובא בזבחים (דף קח) ואמר שם מה בינייהו אמר זעירי שחיטת לילה א"ב רבה אמר קבלה בכלי חול א"ב. ומ"ש טמא שאכל וכו' הוא שם (משנה ג') ומשום דדמי לפלוגתא הקודמת נשנו גבי אהדדי. ובטומאת הגוף ואח"כ נטמא בשר כ"ע לא פליגי דחייב כרת דאיסור טומאת הגוף קודם. כי פליגי בטומאת בשר ואח"כ נטמא הגוף רבנן אית להו איסור כולל. דמתוך שחל איסור טומאת הגוף נאסרו בבשר טהור חל על בשר טמא. וריה"ג לית לי' איסור כולל כן פי' בזבחים (דף קח) ובחולין (דף קא) עיי"ש. ואכמ"ל:

קד **לעשות אותו לה'.** מבואר אצלינו בכל הספר שכ"מ שבא מלת אותו. יש בו דרוש כי הי' יכול לומר בכינוי לעשותו לה'. ובארנו (בא"ש כלל קן) שמלת אותו תופס גוף הפעול ובא למעט מקצתו. ובברייתא כרבנן זבחים (דף קט) ור"א שם פליג עיי"ש. וכבר אמרנו (בס' קב) כי במלת זבח מרבה כל הזבחי' וא"כ שם עולה מיותר. אחר שנכלל ג"כ במלת זבח. ופי' (בספרא מ"ע מובא במנחות דף קטו) שפי' עולה דבר הראוי להעלאה להוציא דבר בלתי ראוי להעלאה. עוד אמר במשנה יוד (ומובא בגמ' שם) שמ"ש אשר יעלה עולה בלשון העלאה ולא אמר אשר יעשה עולה. כמו שתפס לשון זה תמיד. בא ללמד שאינו חייב רק דוגמת העלאה שהיא גמר עבודה. (בגיר' הספרים יצאו אלו שאינם תמם עבודה. ואעפ"כ דהא קמיצה וקבלת דמים הוא עבודה ולכן תקנתי כגי' הגמ' ובגמ' סיים אף כל שהוא גמר עבודה. ופרש"י כגון מנסך ומקטיר קטורת וקמצים ומנחת כהנים):

קה **ונכרת האיש ההוא.** ממ"ש האיש ממעט צבור כמ"ש בסדר נו ס' קלב. ומ"ש ההוא ס"ל לר"י דוקא אחד ולא שנים ור"ש מרבה לה מאיש איש וכבר נשנה זה (במשנה ב') והתבאר בפי' (סימן קא). ובהעלה וחזר והעלה מאותה בהמה עצמה לר"ש חייב ולר"י פטור. ופליגי בפי' ר"י ור"ל בגמ' (דף קח ע"ב) עיי"ש. ועוד ס"ל לר' יוסי דהעלאת חוץ צריך מזבח ור"ש ס"ל דא"צ. ומפרש בגמ' (דף קח) שר"ש למד לה ממ"ש גבי מנוח ויעלהו על הצור ור' יוסי ס"ל דהוראת שעה היתה. ולפ"ז נראה דר"ש דהכא כרשב"י בזבחים (דף קיט) דזו וזו ירושלים ובשילה היו הבמות מותרות ולא הי' הוראת שעה. ור' יוסי יסבור כמ"ד שם שהיו הבמות אסורות בשילה. וכמו שסתם במתניתין. וכן בסדר עולם (פי"א) אמר באו לשילה נאסרו הבמות וסתם סדר עולם ר' יוסי וא"כ הי' הוראת שעה. ולפ"ז מ"ש למעלה (פרק ס מ"ז) דר' ישמעאל ס"ל דצריך מזבח. אתיא כתנא דבי ר' ישמעאל (בזבחים שם) דא וזו שילה. וי"ל דמשנה ראשונה נשנית תחלה ומשנה זו נשנית אח"כ דמשכוה גברא לגברא. ותנא דבי ר' ישמעאל כר"ש ולכן לא הזכיר פה דעת ר' ישמעאל ודוק:

קו **איש איש מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם.** יש במשמע לשון זה גרים ונשים ועבדים כמו שבארתי זה למעלה ס' עה באורך. ולפ"ז קשה למה כתוב איש איש. שכפל השם מורה על הכללות ובא לרבות כל איש. והלא כבר חשב את כולם. ואמר ראב"ש שבא לרבות גם איש הנולד מבית ישראל ר"ל שאמו מישראל ואביו עכו"ם. שאזלינן בתר אימי' לא בתר אביו:

קז **אשר יאכל כל דם.** מלת כל מרבה תמיד. ובדם נמצא ג' כריתות א' בפ' נו. ושנים בפ' זו כמ"ש רבא בכריתות (דף ד'). ובכולהו כתב כל דם. וס"ל לר"י שבא לרבות ג"ד. א] דם הנפש בחולין, ב] דם התמצית במוקדשים. ג] דם התמצית בחולין. כי יש לטעות כמ"ש כי נפש הבשר בדם ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר הם שני תנאים. דוקא דם הנפש. ודוקא הניתן לכפר דהיינו מוקדשים. ובגמ' שם אמר רבא ג' כריתות האמורות בדם עיי"ש. ולר"י שלמד דם חולין מן כל דם דריש בספרא

הַהוּא מֵעַמֵּיהּ: י וּגְבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן דִּי יֵיכוּל כָּל דְּמָא וְאֶתֵּן רוּגְזִי בֶּאֱנָשָׁא דְּיֵכוּל יָת דְּמָא וְאֵשֵׁיצֵי יָתֵיהּ מִגּוֹ עַמֵּיהּ: יא אֲרֵי נְפַשׁ בִּסְרָא

ספרא

אומר שחט בפנים והעלה בחוץ חייב שחט בחוץ והעלה בחוץ פטור. שלא העל' אלא דבר פסול. אמרו לו אף השוחט בפנים והעלה בחוץ כיון שהוציאו פסלו. (ז) רבי אומר מה לשוחט בפנים ומעלה בחוץ חייב שכן היתה לו שעת הכושר. תאמר בשוחט בחוץ ומעלה בחוץ שלא היתה לו שעת הכושר. ראב"ש אומר מה לשוחט בפנים ומעלה בחוץ חייב שכן המזבח מקבלו תאמר בשוחט בחוץ ומעלה בחוץ שאין המזבח מקבלו. טמא שאכל בין קדש טמא בין טהור חייב יה"ג א' טמא שאכל טהור חייב וטמא שאכל טמא פטור שלא אכל אלא דבר טמא א"ל אף טמא שאכל טהור כיון שנגע בו טמאהו. והטהור שאכל טמא פטור שאין חייב אלא על טומאת הגוף:

קד (ח) יכול המעלה פחות מכזית מן העולה. פחות מכזית מן האימורין. פחות מכזית מן הקומץ פחות מג' לוגין יין יהא חייב תלמוד לומר אותו, על השלם הוא חייב ואינו חייב על המקצת. (ט) יכול המעלה מבשר חטאת מבשר אשם מבשר קדש קדשים מבשר קדשים קלים מותר העומר ושתי הלחם ולה"פ ושירי מנחות יהא חייב ת"ל עולה מה עולה מיוחדת שהיא ראוי' לאישים יצאו אלו שאין ראוים לאישים. (יוד) יכול היוצק והבולל והפותת והמולח והמניף והמגיש המסדר את השולחן והמטיב את הנרות הקומץ והמקבל דמים בחוץ יהא חייב ת"ל אשר יעלה עולה. מה העלאה מיוחדת שהיא גמר עבודה יצאו אלו שאינם גמר עבודה:

קה (יא) ונכרת האיש ולא הצבור. ההוא אחד שהעלה חייב שנים שהעלו פטורים דברי ר' יוסי. רש"א איש איש להביא את שנים. העלה וחזר והעלה חייב על כל עליה ועליה דברי ר"ש. ר' יוסי אומר אינו חייב אלא אחת. אינו חייב עד שיעלה על ראש המזבח רש"א אפי' העלה על הסלע או על האבן חייב:

(פרשה ה) קו (א) ישראל אלו ישראל. גר אלו גרים הגר לרבות נשי הגרים בתוכם לרבות נשים ועבדים. (ב) א"כ למה נאמר איש איש אמר ראב"ש להביא ולד בת ישראל מן העכו"ם ומן העבד: קז (ג) אשר יאכל כל דם מה ת"ל לפי שנא' כי נפש הבשר בדם וכו' שיכול אין לי חייבים אלא דם הנפש במוקדשים. מנין על דם הנפש בחולין ועל דם התמצית בחולין ועל דם התמצית במוקדשים. ת"ל אשר יאכל כל דם דברי ר"י וחכ"א על כולם א"ח אלא על דם הנפש בלבד: קח (ד) ונתתי פני. פונה אני מכל עסקי ועוסק בה. בנפש ולא בצבור. האוכלת ולא המאכלת. מקרב עמה ועמה שלום:

התורה והמצוה

שמ"ש כל אוכליו יכרת בא למעט שאין במאכיל נכרת ובני כריתות א' לדם קדשים וא' לדם כיסוי. עוד אמר רבא שש חמשה לאוין האמורים בדם למה א' לדם חולין וא' לדם קדשים וא' לדם כיסוי וא' לדם איברים וא' לדם התמצית. והשתעין שמלא בג' לאוין כתוב כל דם (והם א' בויקרא כל חלב וכל דם ל"ת. וא' בצו את אהרן כל דם ל"ת בכל מושבותיכם. וא' כאן דם כל בשר ל"ת, ומרבה מן ג' כל, דם הנפש בחולין, דם התמצית בקדשים, דם התמצית בחולין. והג' לאוין בעצמם צריכי לדם קדשים ולדם כיסוי ולדם האיברים. ונשארו ב' לאוין דפ' ראה ואזיל ר"י לשטתי' שדרש להו (בספרא סוף מכלתא דנדבה דויקרא) למעט דם פסולי המוקדשים ולמעט דם בכור מספי לאוין ע"ש:

קח ונתתי פני בכם, הפנים יציירו ההשגחה העליונה, שהוא פונה אל ברואיו לראות בעניניהם. והשי"ת ישגיח לתכלית הטוב וקיום העולם, כמ"ש ישא ה' פניו אליך, נסה עלינו אור פניך ה'. וכשאין הדור ראוים מסלק השגחתו. ונז' בשם הסתרת פנים. כמ"ש ואנכי הסתר אסתיר פני ומצאוהו רעות רבות. כי הם נעזבים אל המקרים. אולם לפעמים יהי' העונש השגחיי ואז יצויר העונש ע"י פני ה' והשגחתו. והם פנים של זעם כמ"ש בברכות (דף ז'ע) על פני ילכו והניחותי לך. והעונש ההשגחיי מכרית הנענש לגמרי וכמ"ש בתנחומא ריש נצבים כ"ז שהקב"ה מסתכל במעשיהם של רשעים ומהפך בהם אין להם תקומה, ויש הבדל בין הפניה לטובה ובין הפני' לרעה בשימוש הלשון. שלטובה בא אחריו מלת אל, ופניתי אליכם, ולרעה בא אחריו שימוש הב' תמיד. כי עסקי ה' והשגחתו הם רק להשפיע מילואות וטובה. והם עסקיו התמידים. וכשפונה לענוש הוא פונה א"ע מכל עסקיו, והנה הרעה לא תיוחס אליו רק אל המקבל ואל מעשיו הרעים. שעז"א תמיד ושמתי פני בכם ונתתי פני בכם ר"ל לפי הכנתכם ומעשיכם, וח"ש בספרא

בדם הוא ואני נתתיו לכם על־המזבח לכפר על־נפשתיכם כי־הדם הוא בנפש יכפר: יב על־כן אמרתי לבני ישראל כל־נפש מכם לא־תאכל דם והגר הגר בתוככם לא־יאכל דם: יג ואיש איש מבני ישראל ומן־הגר הגר בתוכם אשר יצוד ציד חיה או־עוף אשר יאכל

רש"י

תבא נפש ותכפר על הנפש: (יב) כל נפש מכם. להזהיר גדולים על הקטנים: (יג) אשר יצוד. אין לי אלא ציד אוזין ותרנגולין מנין ת"ל ציד מ"מ, אם כן למה נאמר אשר יצוד שלא יאכל בשר אלא ב בהזמנה זאת:

שפתי חכמים

שיתן הדם לכפר על הנפש של אדם ולא שיהא ואני דבקרא סיפור בפני עצמו: ב פי' רש"י כאלו הוא צד שאינה מזומנת לו כלומר

התורה והמצוה

בספרא (כאן ובפ' קדושים פרשה יוד מ"ס ומי"ג) פונה אני מכל עסקי ועוסק בה, וביתר ביאור בספרא בחקותי (פ"ד מ"ל), עיי"ש. וכ"ה בסוטה (דף מ) על וסתר פנים ימים עיי"ש. וכן א' יב"ע. ומ"ש בנפש ולא בלבור המבאר בס' נו (ס' קלב), ומ"ש האוכלם ולא המאכלת המבאר שם (ס' קכד):

קט כי נפש הבשר בדם הוא. הנה לדעת חכמים (במשנה ג') שאין חייב כרת אלא על דם הנפש, יאמר שטעם העונש מפני שנפש הבשר הוא בדם. ר"ל שהנפש המקיים בגוף באמצעות הדם ותנועתו ומרוצתו בגוף, והנפש החיוני היא נשוא בחלק האדי והדק שבדם ולכן חייב כי הדם הוא הנפש. אמנם לר"י סתמא דספרא שחייב גם על דם התמצית. ע"כ מ"ש כי נפש הבשר הוא הודעת הסבה שבעבורה אסר הדם מפני שהוא נושא הנפש בהיותו בחיים לכן נאסר כולו אף דם התמצית כי כולו הי' עוזר לקיום הנפש בגוף. וז"ש להגיד מה גרם. ומ"ש ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר. ר"ל ואין לכם שום רשות על הדם. כי הוא כלי הנפש ואין לכם רשות רק על דברים אבריים חומריים לא על נפשות הב"ח. ומה שנתתי לכם רשות על הנפש שהוא הדם. הוא על המזבח, שבבואו הדם על המזבח אז נתתיו לכם לכפר על נפשתיכם, נפש תחת נפש, זה פשט הכתוב ואמנם במ"ש ואני נתתיו לכפר. והלא הדם הנזרק בעולה ושלמים אינו דוקא לכפר, רק מתיר הבשר להעלות או לאכילה, וגם מ"ש על המזבח מיותר, וכן מ"ש לכם שמורה ולא לאחרים, והלא גם העכו"ם נודרים נו"נ כישראל, והרי ניתן הדם גם להם. ע"ז אמר שמואל (זבחים דף כו ע"ב) ע"מ דתני במשנה נתן את הניתנים למטה למעלה ואת הניתנים למעלה למטה וכו' פסול ואין בו כרת, שר"ל פסול בשר אבל הבעלים נתכפרו מ"ט דא"ק ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר כיון שהגיע דם למזבח נתכפרו בעלים. א"ה בשר נמי, א"ק לכפר לכפרה נתתיו לא לדבר אחר, ובזה דייק היטב שנתתי הדם לכם לבדכם לכפר על נפשותיכם. וזה על המזבח כשהגיע על המזבח שלא כהלכתו הגם שאז אינו מועיל לענין הבשר, ולצורך הקרבן עצמו (שזה מתיחס אל ה'. כמ"ש תמיד אשם ריח נחוח לה') בכ"ז יועיל לכם לכפר, גם בלא הבשר. וז"ש בספרא שזה מועיל אף במתנה אחת ואף בכ"מ שיתן על המזבח, (ולדעת הרמב"ם אף על הכבש כמ"ש בסדר ויקרא סי' קמב), חוץ מקרקע המזבח שאינו בכלל מזבח, ופי' הראב"ד דהיינו על היסוד שצריך שיתן בזקיפת המזבח במה שזוקף ועולה מן היסוד. ובזה ספיר אמר לכם ולא לאחרים, שזה אין מועיל בקרבן עכו"ם שאין מביאין רק נדבה לא לכפרה ולא שייך אצלם כפרה, ומ"ש כי הדם הוא בנפש יכפר, פי' שהדם יכפר ע"י הנפש שהיא קשורה בו לכן יכפר על עון הנפש וכן פי' הראב"ע, ומזה הוציאו שאין מכפר רק בדם הנפש לא מדם התמצית וכמ"ש בכריתות (דף כב):

קי על כן אמרתי לב"י כל נפש מכם לא תאכל דם. כפל דבריו לומר שב"י הוזהרו להשגיח על כל נפש מהם שלא יאכל דם. ובכלל נפש גם הקטן שזה ההבדל בין נפש ובין איש, הרי הוזהרו גדולים על הקטנים (ופי' ביבמות (דף קיד) שהאזהרה הוא שלא יאכילו אותם בידם) אמנם במ"ש ואיש אשר יאכל כל דם ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם, שהי' די לומר ונתתי פני בו. ופי' שבא לדייק רק בנפש האוכלת לא שמאכלת לאחרים. וכן במ"ש (פסוק יד) כל אוכליו יכרת שהוא מיותר לשטת ר' יהודה כנ"ל (סי' קז) ובא ללמד שרק האוכל יכרת לא המאכיל, ופי' שא' בא למעט המאכיל את הקטנים, וא' בא למעט שמאכיל את הגדולים:

קיא איש איש מבית ישראל וכו' אשר יצוד ציד חיה. כ"מ שכפל שם איש בא על הכללות ור"ל כל איש ואיש, אולם פה שבאר בפי' כל פרטי ההנסים גרים ועבדים ונשים כמ"ש במ"ש גבי אלו הגרים הנגל לרבות נשי הגרים וכו' ובארתי למודים אלה למעלה (סי' עה) עפ"י יסודי שלשה

בדמא היא ואנא יהביתיה לכון על מדבחא לכפרא על נפשתכון ארי דמא הוא על נפשא מכפר: יב על כן אמרית לבני ישראל כל אנש מנכון לא ייכול דמא וגיוריא דיתגיירון ביניכון לא ייכול דמא: יג וגבר גבר מן בני ישראל ומן גיוריא די יתגיירון

ספרא

קט (ה) כי נפש הבשר בדם הוא להגיד מה גרם. ואני נתתיו ואם נתנם במתנה אחת כפר. לכם ולא לאחרים. על המזבח כ"ם שיתן על המזבח יכפר. על המזבח ולא על קרקעו של מזבח. כי הדם הוא בנפש יכפר הא אם נתן מדם התמצית לא עשה כלום:

קי (ו) על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם להזהיר גדולים על הקטנים. יכול יהיו נכרתים על ידיהם ת"ל האוכלת האוכל נכרת. (ז) יכול לא יהיו נכרתים על הקטנים שאין הקטנים נכרתים ע"י עצמם. אבל יהיו נכרתים ע"י גדולים שהרי גדולים נכרתים ע"י עצמם ת"ל כל אוכליו יכרת אינם נכרתים לא ע"י קטנים ולא ע"י גדולים:

(פרק יא) קיא (א) ישראל אלו ישראל. גר אלו הגרים. הגר לרבות נשי הגרים. בתוכם לרבות נשים ועבדים. (ב) א"כ למה נאמר איש איש לרבות. לפי שנאמר אשר יצוד אין לי אלא הצד. לקח ירש נתן לו במתנה מנין ת"ל איש איש, אין לי אלא צד, בצוד כמו אוזין ותרנגולים מנין ת"ל ציד מכ"מ. א"כ למה נאמר אשר יצוד אמר רבי למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא בהזמנה זו: קיב (ג) עוף יכול אף עוף טמא במשמע ת"ל חיה. מה חיה שהיא מטמאה בגדים אף עוף שהוא מטמא בגדים יצא עוף טמא שאינו מטמא בגדים. אי מה חיה שאינה באם על הבנים אף עוף שאינו באם על הבנים יצא עוף טהור שהוא באם על הבנים ת"ל אשר יאכל יצא עוף טמא שאינו נאכל: קיג (ד) אין לי אלא עוף הנאכל חיה הנאכלת מנין ת"ל חיה או עוף אשר יאכל. חיה משמע בין מרובה בין מועט עוף משמע כל עוף בין מרובה בין מועט מכאן אמרו שחט מאה חיות במקום א' כיסוי א' לכולם מאה עופות במקום אחד כיסוי

התורה והמצוה

יקשה למה נאמר איש איש, פירשו (במשנה ב) הבא לרבות לקח ירש נתן לו במתנה. ר"ל כי שם ופעל ציד, בדרך הדיוק יבא על הניצוד על ידי מצודה, כמו איש יודע ציד, צא השדה וצודה לי צידה. ומשתתף עם שם מצודה, ועם פעל צדה מגזרת צ"ס המורה על המארב. שאורב עליו מן הצד, כמו אשר לא צדה. אולם בדרך ההרחבה בא על הכנת המזון והצרכים בכלל. הכינו לכם צידה (יהושע א) זה לחמנו חם הצטידנו אותו מבתינו (שם ט) ביום מכרם ציד (נחמיה יג) שפי' מיני מזון. ולחם לכם צידה לדרך (לפי' מב) שהוא מענין הכנה והזמנה, ומזה הענין בא פה, וזה ידעינן ממ"ש איש איש שפי' כל איש אף שאינו יודע ציד, ולימד שפי' אשר יצוד אשר יזמין, וכמ"ש רבי למדך תורה ד"א שלא יאכל אדם בשר אלא בהזמנה זו (וכמ"ש בחולין (דף פד) ועי' בתוספתא פ"ד דערכין) וה"ה לקח ירש וכו' מנין ת"ל איש איש. ר"ל כי אם פי' הצד דוקא הלא לא כל איש יודע ציד. וכן אמר בספרי (שופטים פסקא קצ"ד ופסקא קצ"ה מובא בסוטה דף מג) מי האיש אשר בנה בית. אין לי אלא בנה לקח ירש נתן לו במתנה מנין ת"ל מי האיש, וכן אמר שם על מי האיש אשר נטע כרם. ור"ל דאחרי שאמר מי האיש שהוא שם הכולל כל איש ואיש. ולא כל איש יודע לבנות ולנטוע, וע"כ שמ"ש אשר בנה. אשר נטע, הוא לדוגמא. וה"ה לקח וירש, וצריך לדרוש אחר שדרש שם. וכבר בארנו (בסדר ויקרא סימן יז) שכ"מ שבא שם הפעולה נוסף על הפעל בא לדרוש, כי השם מורה על דבר שישנו במציאות וכבר שמו עליו כמ"ש יומת המת המת מעיקרא. יקריב קרבן שיוקדש הקדשו להקרבתו ר"ל מה שהוא קרבן מכבר. וכן במ"ש יצוד ציד היינו אף דבר שהוא נצוד ומוכן מכבר כגון אוזים ותרנגולים. ובילקוט יש גי' אחרת עיי"ש:

קיב ציד חיה או עוף אשר יאכל. הוסיף אשר יאכל להוציא הטמאים, והנה מבואר באילת (באה"ש כלל קנ"ה) שכל שמות הבאים כ"א יש להם דימוי זל"ז, וזה גורם לדרוש ההיקש בכ"מ. כמ"ש כל חלב וכל דם לאקושי חלב ודם. כל טהור וכל דבק לאקיש טהור לדבק וכן רבים, וא"כ הלא נוכל לדעת זאת ע"י שנקיש עוף לחיה שמטמאת בגדים. ר"ל שנאמר שאחר שאמר הא"כ והנפש אשר תאכל וכו' וכבס בגדיו, שמוסב על נבלת חיה ועוף שהזכיר למעלה, וזה דוקא בעוף טהור, והשיב ש"ל בהסך שיהיו דומים בענין הצידה כמ"ש אשר יצוד, שתדמה לחי' שאינה באה על הבנים וזה דוקא בעוף טמא, לכן אמר אשר יאכל:

קיג ציד חיה או עוף אשר יאכל, דע כי כשפעל אחד מוסב משני נושאים או שני פעולים

וְשָׁפַךְ אֶת־דָּמוֹ וְכִסָּהוּ בֶּעָפָר׃ יד כִּי־נֶפֶשׁ כָּל־בָּשָׂר

בעל הטורים

ובביאום אל מקומם : (יג) ושפך את דמו וכסהו בעפר. דם חיה ועוף טעונין כסוי שאין מקריבין ממנו על המזבח (חוץ מתורים ובני יונה ולא פלוג בעופות) שלא תהא מדה״ד מקטרגת איך דם יאכל דם לכך צוה לכסותו : סמך לפרשת דם ובחקותיהם לא תלכו רמז שאין שוחטין בתוך גומא שלא יחקה את המינין (בחולין). (ר״ל במסכת חולין מבואר זה) :

התורה והמצוה

זכר ונקבה, שהא׳ עיקר יבא במין ומספר השם שהוא עיקר אף שהיא נקבה. כמו ותכתוב אסתר המלכה ומרדכי, ותשר דבורה וברק, ותאכל היא והוא. וכן האשה וילדיה תהי׳ לאדוניה. ותגשן השפחות הנה וילדיהן ותשתחוין (בני השפחות היו קטנים) ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו. היא היתה עקר בהגשה ונפל׳ בהשתחוי׳. ולרוב יבא בלשון זכר על שהזכרים הם העיקר לרוב. אבל במקום שאין תלוי בפעולה יבא בלשון רבים. וכמ״ש בפ׳ תזריע (ס׳ קיח). ואם בא הפעל בלשון יחיד נופל על הדבק אם לראשון ואם לאחרון, (וכן בשני שמות הנסמכים זא״ז). קול דמי אחיך צועקים, קול שמועה הנה באה, קול נגידים נחבאו, נגע צרעת כי תהיה באדם. ומאתנו ספר התורה הזה, ספר התורה הזאת. כפי כוונת המדבר), ולפ״ז הי׳ ראוי לומר פה ציד חיה או עוף אשר יאכלו. כיון ששניהם שוים בכוונת האומר. ומדוע תפס יאכל ומשמע שאינו מוסב רק על שם עוף שהוא שם זכר, לא ע״ש חיה, וז״ש חיה נאכלת מנין, ומשיב ת״ל חיה או עוף אשר יאכל חיה משמע בין מרובה. ר״ל דמ״ש חיה או עוף הוא שם המין, שבא על היחיד ועל הרבים, כמו ויהי לי שור וחמור, עץ פרי וכדומה. ופי׳ חיות ועופות הרבה, ובשם המין לא יקפיד על המין והמספר, כמו ויהי לי שור וחמור, ותהי ישראל וכדומה, ואין הכרח ממ״ש יאכל שמוסב על עוף לבד שא״כ הי׳ ל״ל עוף אשר יאכל או חיה, לבל נטעה :

קיד חיה או עוף ושפך את דמו בברייתא דפה מובא בחולין (דף פו ע״ב), ואמר עליה, מאי קא מהדרי לי׳, הכי קאמרי לי׳ רבנן האי או מבע״ל לחלק. ור׳ יהודה לחלק מדמו נפקא ורבנן דמו טובא משמע דכתיב כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. פי׳ שדעת ר׳ יהודה, שהיה יכול לכתב אשר יצוד ציד חיה ועוף, ובכ״ז לא נטעה שהוא ויו מחברת שיצוד דוקא חיה ועוף ביחד דהא אמר ושפך את דמו בכינוי היחיד, והיל״ל את דמם, (ומבואר אצלינו (בפ׳ קדושים ס׳ קג) שלא כתבה התורה מלת או רק במקום שיש לטעות שהויו בא לחבר אבל בכ״מ שאין מקום טעות יכתב ויו המחלקת והשכתוב מלת או בא לדרשה) וכיון שפה נדע שהויו בא לחלק למה כתב או עוף. וע״כ שבא לומר שכ״א טעון כיסוי בפ״ע. ודעת רבנן שאם יכתב חיה ועוף בויו נטעה שהיא ויו החיבור, וממ״ש דמו בלשון יחיד אין ראי׳, שלפעמים יבא לשון יחיד על שנים, כמו כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. ותראה שרבנן ור״י אזלי לשטתם. דבב״ק (דף נג ע״ב) מ״ע דרבנן ונפל שמה שור או חמור שור ולא אדם חמור ולא כלים, ור׳ יהודה (דמחייב על נזקי כלים בבור) או לרבות את הכלים, ורבנן או מבע״ל לחלק, ור״י לחלק מן ונפל נפקא (פי׳ דנפל לשון יחיד), ורבנן ונפל טובא משמע, ופרש״י כמו ועשה בצלאל ואהליאב, ובא האות והמופת, ובא הארי ואת הדוב. הרי ר״י לשטתו דס״ל דלשון יחיד שבא על שני שמות מורה שהם מחולקים, א״צ מלת או לחלק. ורבנן לשטתם דס״ל ונפל טובא משמע וכן דמו טובא משמע, שיבא לשון יחיד על שני פעלים, ולכן צריך מלת או לחלק. ועי׳ מ״ש בזה בסדר ויקרא (ס׳ ר״נ), וביחוד תמצא שדעת ר״י נוטה תמיד לפרש שם היחיד כפשטו, כמ״ש בחולין (דף נא) דלרבנן גיד הנשה נוהג בירך של ימין ושל שמאל ולר״י נוהג רק בימין דכתיב הירך שם יחיד, ובב״ר (פ׳ עה) ויהי לי שור וחמור ר׳ יהודה אומר משור א׳ יצאו כמה שורים, מחמור א׳ כמה חמורים, ולא אבה לפרש שהוא שם המין, (ועי׳ מ״ש למעלה ס׳ כ״ג) ובזבחים (דף ק״ז) רע״א או זבח לרבות את הזורק ור׳ ישמעאל האי או זבח מאי עביד לי׳ מבע״ל לחלק, ור״ע לחלק מנ״ל נפק״ל מלא יביאנו, וזה כדעת ר״י שהפעל בלשון יחיד מורה לחלק, אולם י״ל שהדיוק ממ״ש לא יביאנו בכינוי הנון, ולא אמר לא יביאו ועפ״י הכלל שבארתי בסדר ויקרא (ס׳ רפט) :

קטו אשר יאכל ושפך את דמו, דעת רבנן (שהוא ר״ש כמ״ש בחולין דף פה) שמ״ש אשר יאכל בא שלא בדקדוק. כי על מה שדרש במשנה ג׳ להוציא הטמאים, היל״ל חיה או עוף טהור, שזה לשון הרגיל כמ״ש כל צפור טהור תאכלו. ויקח מכל הבהמה הטהורה וכדומה, אבל במ״ש אשר יאכל מוסיף שיהי׳ ראוי לאכילה אחר השחיטה כי יש טהור בלתי ראוי לאכילה כמו טריפה ושוחט לעכו״ם וחולין בפנים וקדשים בחוץ וחיה ועוף הנסקלים, וז״ש בגמ׳, ור״מ אשר יאכל למעוטי עוף טמא, ור״ש עוף טמא מ״ט דלאו בר אכילה טריפה נמי לאו בר אכילה, ר״ל אחר שלא אמר בלשון עוף טהור רק בלשון אשר יאכל מקפיד שיהי׳ בר אכילה. (ובזה מיושב ק׳ התוס׳ בכורות (דף פ ע״ב ד״ה מכל) ומנחות (דף קא ע״ב) בשם הרא״ם והוא בספר יראים. מצוה קלט. עיי״ש). ור״מ ס״ל

בְּגֵיכוֹן דְיָצוּד צֵידָא חַיְתָא אוֹ עוֹפָא דִי יִתְאֲכֵיל וְיֵישׁוֹד יַת דְמֵיהּ וִיכַסֵינֵיהּ בְּעַפְרָא:

ספרא

כיסוי א' לכולם: קיד שחט חיה ועוף במקום אחד כיסוי אחד לכולם. ר' יהודה אומר שחט חיה יכסה ואח"כ ישחט את העוף שנאמר חיה או עוף (אשר יאכל) א"ל והלא כבר נאמר כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא: קטו (ה) ושפך פרט לשוחט ונתנבלה בידו ולנוחר ולמעקר ולהביא השוחט לאכילת עכו"ם ולאכילת כלבים. (ו) השוחט ונמצאת טריפה השוחט לעכו"ם השוחט חולין בפנים וקדשים בחוץ חיה ועוף הנסקלים ר"מ מחייב שנא' ושפך וכסה. וחכ"א אשר יאכל ושפך וכסה שחיטה שהיא כשרה לאכילה חייב לכסות ושאינה כשרה לאכילה פטור מלכסות: קטז (ז) ושפך וכסה במה ששפך בו יכסה. לא יכסנו ברגל שלא יהיו מצות בזויות עליו: קיז ושפך וכסה מי ששפך הוא יכסה ולא יפקד שאחר יכסה. ומנין שאף אחרים מוזהרים עליו תלמוד לומר כי נפש הבשר דמו בנפשו הוא: קיח (ח) ושפך וכסהו מצוה שיכסנו הוא. כסהו ונתגלה פטור מלכסות. כסתו הרוח חייב לכסות.

התורה והמצוה

דבכל אלה חייב כי למה אמר ושפך את דמו הול"ל וכסה את דמו בעפר. רק שחפס פעל ושפך להורות שבכל אופן שנשפך דמו יכסה, (כי לשון זה בא תמיד על שפיכת הדם דרך רצח). ולמד לה מגז"ש דבחוטי חוץ דכתיב ג"כ דם שפך שהוא מיותר לר"פ ללמד דאף שחיטה שאינה ראויה שמה שחיטה, (כ"כ בגמ' שם), ובכ"ז מודה ר"מ שצריך שיהי' דרך שחיטה דהא בשחוטי חוץ כתוב אשר ישחט, ח"ש ושפך פרט לשוחט ונתנבלה וכו', ר"ל כי יליף שפיכה משחוטי חוץ. (וגם לשון ושפך מורה שלא הומת בחק כדרך הצידים כמ"ש עד יפלח חץ כבדו כמהר לפור אל פח. שלכן אמר ושפך את דמו), ומ"ש אשר יאכל ס"ל לר"מ שבא להביא אכילת כלבים:

קטז ושפך וכסה, יש פעלים רבים שמיוחדים לאבר מיוחד. כמו ולקח ונתן. ביד, דרך כמס הלך, ברגל, סנה ע"י פניית הפנים. שעת באמצעות הגוף. וכדומה. וכ"מ שהוא מיוחד לאבר מיוחד צריך שיעשה באבר ההוא, כמ"ש הכותב בשמאל פסול, המוציא מצה מאחריו פסול, וחקרו אם לקיחה ע"י ד"א שמה לקיחה, וזה מבואר בפעלים מיוחדים כמו חפן קמץ כרע וכדומה. אבל בפעלים שמורים על העשות איזה דבר, כמו זרק שפך אלן כסה וכדומה. אין הכרע. שיש כיסוי שלא ביד כמו כוסה קלון ערום. ואמר ביבמות דף עה גדמית מהו שתחלוץ בשיני' מי כתיב וחלצה ביד, וילפינן זה מן הענין ומן הפעל הסמוך לו. למשל כשאמר ובאת וכבית את לאתך, דרכה להעשות ברגל, העוסק בידו דרך לגמר בידו. והשופך דם העוף שהוא ביד דרך לגמר ביד, ח"ש ושפך וכסה במה ששפך יכסה (ומובא בחולין דף פז):

קיז אשר יצוד ציד חיה וכו' ושפך וכו' וכסהו בעפר, כבר באר‍תי (בסדר תזריע ס"ב) שיש הבדל בין שימוש מלת כי ובין שימוש מלת אשר, שמלת כי הוא מלת התנאי. ומלת אשר הוא מלת הצירוף (ווע‍לכער), ולכן בכל מקום שהתולדה חוזרת לגוף הנושא ישמש במלת אשר. אשר יקלל את אביו מות יומת. ובמקום שהתולדה הוא ענין אחר חוץ מעצם הנושא ישמש במלת כי, ולפ"ז הול"ל פה כי יצוד ציד היה וכו' וכסהו, אחר שהכיסוי היא פעולה חוץ מהנושא. מזה הוכיחו חז"ל (בספרא מובא בחולין דף פז) שמי ששפך יכסה. ומצד זה מלת אשר היא מלת הצירוף. האיש אשר (ווע‍לכער) יצוד ושפך הוא בעצמו יכסה ולא אחר. (בגי' הספרים ולא יקפיד ואין לו ביאור ועיקר הגי' ולא יפקיד שאחר יכסה). ובכ"ז ממה שנתן טעם כי נפש כל בשר דמו הוא ואומר לב"י וכו' שכפי הפשט באר טעם הכיסוי מצד שהדם הוא נושא הנפש, והראי' שלכן הזהרו ב"י מאכילת הדם, ולכן צריך ג"כ לכסותו בל יתפתו אבני הנפש בראש כל חוצות, מבואר שאין הטעם בשביל שהוא הרג החי, ושלכן רק השופך הדם יכסהו. כי הטעם הוא בשביל שהנפש היא הדם. ולכן כמו שכל ב"י מוזהרים מאכילתו כן מצווים לכסותו. וז"ש ת"ל כי נפש כל בשר, ובגמ' גרס ת"ל ואומר לב"י והכל אחד:

קיח וכסהו בעפר. יש פעל עובר ופעל ממשיך כידוע, ובהרבה פעלים יש להסתפק אם הוא פעל ממשיך או עובר. והתורה נלהה במצות רבות שהוא פעל ממשיך ושצריך להתמיד את הפעל. כמו עזב תעזב הקם תקים שלח תשלח ואם פסה תפסה, שדרשו חז"ל אפי' מאה פעמים, וכמו שהביאו דרשות רבות כאלה בב"מ (דף לא), ובמקום שלא כפל המקור עם הפעל יש להסתפק. ובהרבה מהם ידעינן מן הסברה שהם פעל ממשיך, כמו אם כסף תלוה. וכתבתם על מזוזות וכדומה. ואמנם פה קבלו חז"ל שהוא פעל עובר ואחר שכסה פעם אחד יצא וא"צ לכסות שנית. וזה משני טעמים, א] ממ"ש וכסה בעבר המהופך לעתיד שנגדרו שיהי' הפעל עשוי פעם א' כמ"ש בסדר תזריע (ס' ו"ו), ואם הי' הכוונה שיכסה כ"פ הול"ל ויכסהו, עיי"ש, ב] ממ"ש וכסהו בכינוי, כי כבר שמתי חק (באילת השחר כלל קנא) שכל שני פעלים הבאים זה אחר זה שהא' משלים פעולת חברו יצא הפעל השני בלא כינוי.

דָּמוֹ בְנַפְשׁוֹ הוּא וָאֹמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דַּם כָּל־בָּשָׂר לֹא תֹאכֵלוּ כִּי נֶפֶשׁ כָּל־בָּשָׂר דָּמוֹ הִוא כָּל־אֹכְלָיו יִכָּרֵת׃
טו וְכָל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל נְבֵלָה וּטְרֵפָה בָּאֶזְרָח וּבַגֵּר

רש"י

(ת"כ, חולין פ"ד): אשר יאכל. פרט צ לממאים: (יד) דמו בנפשו הוא. דמו הוא לו במקום הנפש ק שהנפש תלויה בו: כי נפש כל בשר דמו הוא. הנפש ר היא הדם, דם ובשר לשון זכר. נפש לשון נקבה: (טו) אשר תאכל נבלה וטרפה. בנבלת עוף טהור דבר הכתוב ש שאין לה טומאה אלא בשעה שנבלעת בבית ת הבליעה, ולמדך כאן שמטמאה באכילתה ואינה מטמאה במגע וטרפה האמורה כאן לא נכתבה אלא לדרוש. וכן שנינו יכול שהא נבלת עוף טמא מטמאה בבית הבליעה ת"ל טרפה מי שיש במינו א טרפה יצא עוף טמא שאין במינו

שפתי חכמים

שלא יאכל בשר תדיר שלא יעני: צ ואית דגרסי למעט טריפה שאין דאתא כגון שניקב קרום של מוח לו ששחטו טריפה. וי"ל דכוותיה מדכתיב הכא ושפך את דמו וכסהו ולעיל כתיב דם שפך מה להלן בהיתר שאינה ראויה כגון ששחט טריפה ואע"ג כתיב וכסהו בעפר ת"כ ואשר יאכל ל"ל אלא פ"מ לטמאים צוה דאתא אליבא דר' מאיר ולא כחכמים דהלכתא כוותייהו וק"ע: ק לא שדעתו של אדם תלוין בנפשו אלא נפשו תלוי בדמו: ר רצונו לפרש ופירי הבשר והדם שניהם לשון זכר הם ולמה כתיב היא ומתרץ שנפש בזה הדם ומלת היא קאי על הנפש שהיא לשון נקבה: ש פי' מדכתיב ולא יאכל לטמאה בה כלומר שאין לו בה טומאה אלא ע"י אכילתה יצאת נבלת בהמה במאה שמטמאה במגע ובמשא ומ"ה כתיב כאן וכל אשר תאכל ללמדך שמטמאה באכילה ולא במגע ומשא ואין זה כי"א בנבילת עוף טהור דבהמה מטמא במגע ובמשא: ת לאפוקי קודם בליעה שבעודה בפיו טהור ולאפוקי אחר הבליעה שעודה בתוך מעיו אף שלא נתעכל עדיין וטבל אחר הבליעה שהוא טהור: א כלומר קודם לכן היה כשר ועכשיו נטרף יצא זה שאין

התורה והמצוה

ולפ"ז היל"ל וכסה בעפר בלא כינוי, כי הוא משלים את הפעל ושפך, ובא בכינוי להורות שאינו להשלים מה יעשה בהדם שקדם יפי' מכוסה (שאז י"ל שיהי' מכוסה בהמידות) רק היא מצוה מיוחדת אל האדם השוחט. ולכן המצוה שיכסנו הוא דוקא. כי היא מצוה מיוחדת אל האדם, וכיון שכסה פעם א' קיים מצותו. וז"ש ושפך וכסהו מצוה שיכסנו הוא. כסהו ונתגלה פטור מלכסות. ובחולין (דף פז) אמר פ"ז. א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי מ"ש מהשבת אבדה דאמר מר השב תשיבם אפי' מאה פעמים. א"ל התם לא כתיב מיעוטא הכא כתיב מיעוטא וכסהו, ומובן במ"ש ומיושב תמיהת התוס' שם:

קיט ושפך את דמו וכסהו, דעת הת"ק דדמו כל דמו משמע, ודעת ר' יהודה דאפי' מקצת דמו וכמ"ש בחולין (דף פח). וי"ל שר"י לשיטתו דס"ל שדם התמצית בכרת כנ"ל (כ' קז) ולדידי' דם מעליא הוא כמ"ש בפסחים (דף סה). וא"כ במ"ש ושפך את דמו שא"ל כל דמו. דהא דם התמצית אינו נשפך, וא"כ פי' מקצת דמו. ות"ק ס"ל דדם התמצית אינו בכלל דם, ולכן פי' כל דמו כי הוא שופך כל דם הנפש, והנה מ"ש שלר"י די אף במקצת דם התמצית כ"כ בס' המלחמות להרמב"ן וכ"כ כל הפוסקים, והגם שהרמ"א בשם מהרי"ל דצריך דם הנפש, הוא חומרא בעלמא, וגם מדברי רש"י אין הכרח שחולק בזה וכמ"ש בתב"ש (ס' כח), ובמ"ש י"ל דהגם דלר"י מהני אפי' מדם התמצית, זה לדעתו שס"ל שדם התמצית דם מעליא הוא ובזה לא קיי"ל כוותי' ואין חייב כרת על דם התמצית (כמ"ש הרמב"ם פ"ו מה' מ"א ה"ד) ולכן החמיר הרמ"א לדידן שיהי' מדם הנפש, (ועי' בפסחים (דף מז) וצ"ע שם לר' יהודה). ובמ"ש יש ליישב ק' התוס' ד"ה ור"י עיי"ש:

קכ וכסהו בעפר, יש הבדל בין עפר ובין אדמה. בשם אדמה, (כשבא על התלום כמו ואדמה על ראשו) יאמר על רגבים שלמים. ובשם עפר יאמר על הפרור והשחוק, כמ"ש ואשחקם כעפר על פני רוח, עד אשר דק לעפר. מי מנה עפר יעקב, וכמ"ש הסמ"ג הטעם דקרקע פסולה לכיסוי דלא נקרא עפר כי אם דבר הנפרד ואפשר למנות הגרגרים, כמ"ש אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ. והנה שם עפר כשיאמר בדיוק הוא רק עפר אדמה. כמ"ש ונתן עפר לחמו. ועפר אשכל, והוא רק עפר מאדמה בחולה כמ"ש בב"ר (פרשה קף), אמנם בהרחבה יכלול גם כתיתת אבנים ולבנים וחרסית, כמ"ש ואת המזבחות נתץ המלך והשליך את עפרם (מ"ב כג), וכל דבר המגדל צמחים, ומעפר אחר יצמחו, ודעת ב"ה דגם אפר אוכלים בכלל עפר, כמ"ש מעפר שריפת החטאת ואע"ג שאינו מגדל צמחי', ובאפר עצים גם ב"ש מודים דהא מגדל צמחי זריעה, וכמ"ש בביצה דף ח' בין לב"ש בין לב"ה שאפר כירה מוכן הוא, וכן יידו בעפרות זהב, דהא כתוב (מ"ב כג) להוציא את כל הכלים וישרפם ונשא את עפרם. והנה מצאנו פעמים רבות שתפסה התורה שם הדוגמא, כמו והכה באבן או באגרוף. וכי יכה את עבדו בשבט, לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן, שהשם המבאר במה יעשה הפעל אינו בדיוק. רק לדוגמא, ולפעמים בא השם בדוקא כמו והרים ממנו בקומצו והזה באצבעו, וכדומה. אבל אמר ר' ישמעאל (בסוטה דף טז) בשלשה מקומות הלכה עוקבת מקרא, התורה אמרה בעפר

יא אֲרֵי נְפַשׁ כָּל בִּסְרָא דְּמֵיהּ בְּנַפְשֵׁיהּ הוּא וַאֲמָרִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דַּם כָּל בִּסְרָא לָא תֵיכְלוּן אֲרֵי נַפְשׁ כָּל בִּסְרָא דְּמֵיהּ הִיא כָּל דְּיֵיכְלִינֵיהּ יִשְׁתֵּיצֵי: טו וְכָל אֱנָשׁ דְּיֵיכוּל נְבִילָא

ספרא

קיט (ט) את דמו וכסה מלמד שכל דמו חייב לכסות, מכאן אמרו דם הניתז ושעל הסכין חייב לכסות. א"ר יהודה אימתי בזמן שאין שם דם אלא הוא אבל אם יש שם דם שלא הוא פטור מלכסות. **קכ** (יוד) וכסהו יכול יכפה עליו כלים, יכפה עליו אבנים ת"ל עפר. אין לי אלא עפר מנין בשחיקת אבנים בשחיק' הרסי' בנעורת של פשתים דקה. בנסורת של הרשי' דקה. בזבל דק בחול דק בסיד ובחרסית ובלבינה ובמגופה שכתשה ת"ל וכסהו. אי וכסהו יכול בשחיקת כלי מתכות בקמח בסובין ובמורסן ת"ל עפר, מה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו אחר שריבה מיעט. מוציא אני את אלו שאינם מין עפר. (יא) שתמצא לומר כלל שהיה רשב"ג אומר מה עפר שהוא מיוחד שהוא מגדל צמחים ומכסים בו אף כל דבר שמגדל צמחים מכסים בו יצא דבר שאין מגדל צמחים אין מכסים בו:

קכא (יב) כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא להגיד מה גרם. ואומר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו להזהיר גדולים על (הקטנים) [הגדולים] יכול יהיו נכרתים על ידיהם ת"ל כל אוכליו יכרת הא אין נכרתים לא ע"י קטנים ולא ע"י גדולים:

(פרק יב) **קכב** (א) וכל נפש יכול אף העכו"ם ת"ל גר. אי גר יכול אף גר תושב ת"ל אזרח מה אזרח בן ברית אף גר בן ברית:

התורה והמצוה

והלכה בכל דבר, שהורה אמר' בתער (ובירושלמי דקדושין שהורה אמרה במרצע) והלכה בכל דבר, התורה אמרה ספר והלכה בכ"ד. ר"ל שבכל אלה א"א להכריע מן הכתוב אם בא השם בדוקא או לדוגמא, רק מהלכה שמלמדת אותנו שהפעל היא עיקר, וכסהו, וגלח. ורצע. וכתב. והשמות בעפר, בתער, במרצע, ספר, באו לדוגמא. ולשון הספרא. יש הבדל בזה בין אם יקדים השם אל הפעל, ובין כשהקדים הפעל אל השם, שאם הי' כתוב ובעפר יכסנו ובתער יגלח במרצע ירצע ספר יכתב הי' השם בדוקא. כי כלל אצלנו שכ"מ שהקדים השם אל הפעל בא בדרך הדיוק, משא"כ כשהקדים את הפעל הוא עיקר ואין הכרע שיהי' עפר דוקא. ובא ההלכה שעפר בא בדרך ההרחבה, ר"ל כל הנקרא עפר בדרך ההרחבה והדומה לו בסגולתו וטבעו שמגדל צמחים, ובריית' זו מובאת בחולין (דף פח ע"ב), ובא להוציא זבל דק וחול דק וכו' שכל אלה י"ל שמות מיוחדים זבל אבן חול חרס, (ושם הקשה ואימא וכסהו כלל בעפר פרט ואין בכלל אלא מה שבפרט ומשני דהו"ל כלל הצריך לפרט ואין דנים אותו בכלל ופרט. ר"ל שלא בא פה שם הכלל ושמות פרטי הכלל. כמו מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן. רק הפעל והשם במה יעשה הפעל, והכלל צריך לפרט, והוא מבואר). ואמרו בחולין (דף פד) שצריך שיתן עפר למעלה ועפר למטה מדלא כתיב וכסהו עפר רק וכסהו בעפר, ר"ל כי מצאנו בלא ב' השימוש, ויכס שק (יונה ג) ויתכסו שקים (שם) ומצאנו בב', מתכסים בשקים (מ"ב יט) ודעת חז"ל דשימוש הב' מורה שמתכסה סביב, כמו בהמון גליו נכסתה (ירמי' נא) וכסו בה את ארון העדות (במד' ד') ויכסהו בבגדים (מ"א א) פי' סביב סביב, ולכן במ"ש וכסהו בעפר הוציאו שיהי' עפר למעלה ולמטה. וגם י"ל שפירשו שמלת בעפר מוסב גם על פעל ושפך. ושפך את דמו בעפר וכסהו בעפר (וזה לא הי' צודק אם הי' כתוב עפר. וכן פי' הרלב"ג). וכן מורה דעת בעל הטעמים שנקד באתנח על מלת עוף, והי' יותר ראוי על מלת דמו. שהוא התגלי, וע"כ שמ"ש ושפך מוסב למטה ומחובר אל מלת בעפר:

קכא כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. כבר השבאר (ס' קיט) שלר"י סתמא דספרא יוצא גם בדם התמצית כשכסהו, וא"כ אא"ל שהוא נתינת הטעם למצות כיסוי, דהא יוצא גם בכיסוי דם התמצית וגם בכיסה מקצת הדם. ככ"ל שם, רק הוא נתינת הסבה, להראות שחס על כבוד הנפש ומסתירו מעין רואה וכמ"ש בספר החינוך באורך עיי"ש, א"ש להגיד מה גרם, ומ"ש ואומר לבני ישראל וכו' כבר השבאר למעלה (סי' ק"י). וצריך להגי' להזהיר גדולים על הגדולים כמש"ש ופי' שכבר בארנו בכ"מ שיאמר המצוה אל היחיד ואל הכלל בא להזהיר את הכלל שישגיחו על יחידיהם וז"ש ואומר לבני שהם הכלל שישגיחו על פרטיהם:

קכב וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה באזרח ובגר מפני שהכלל כל נפש הי' גם העכו"ם, לכן הוצרך לפרט באזרח ובגר ולא העכו"ם, כי בנ"ז לא היה צ"ל שינהג בגר. שכבר באר במכילתא פ' בא שהט"ו, ובספרי בהעלותך פסקא ע"א, ובלא פסקא קם שכל המצות נוהגים בגר ולא צריך לפרט גרים רק במקום שכתוב בני ישראל וכמ"ש באורך בסדר ויקרא (סי' קנא). ולכן פי' שהוצרך

וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר: טז וְאִם

התורה והמצוה

כדי למעט עכו"ם, וכבר בארנו למעלה (סי' עה) ששם גר יבא לפעמים על הגר צדק ולפעמים על הגר תושב ונלמד מעניינו תמיד, ופה כתוב באזרח ובגר מכתמא נאמרו בצדק א' ומדבר מגר צדק. שזה גדר היקש:

קכג אשר תאכל נבלה כבר התבאר בסדר צו (סי' לב) שיש הבדל בין אכילה ובין טעימה. שלא תקרא אכילה עד שיש בה כזית, עוד התבאר (פ' שמיני ס' קלה) ששם נבלה היא מענין כמישת הגוף המת ונבולו וחסרונו ולא יפול רק על הבשר הבלה לא על חלקים הקשים והבלתי משתנים להפסד ע"י המות. וכמ"ש בספרא [פרק י מ"ב] מנבלתה ולא מן העצמות והשנים והצפורן וכו':

קכד וטמא עד הערב וטהר. בכ"מ כתוב וטמא עד הערב לבד. ומדוע הוסיף פה מלת וטהר שהוא למותר פי' חז"ל בא ללמד שהגם שאכל סמוך לשקיעה שעדיין לא נתעכל המזון טהר בערב, ואינה מטמא אותו בתוך המעיים הגם שמשונה טומאה זו שמטמאה בבית הבליעה. והנה מ"ש וכל נפש (שעי"כ נצרך מיעוט למעט עכו"ם ככ"ל ס' קכב) דרש שבא לומר דוקא הנפש שאכלה. והוא אם בלע מאכלו. לא שפה שאכל היינו אם עדן לא בלע. שאין הוא האוכל לא נפשו. וכבר התבאר בפ' צו סי' קמב הטעם שכתבה תורה שם נפש גבי דברים שנפשו של אדם קצה בהם דרש לרבות השוחט עיי"ש ובחולין (דף קך) דרש לה ר"ל בחלב חמץ ונבלת עוף טהור, ומדברי הספרא משמע שאחר שאדם שנוכל לגמר מטרפים א"ל לימוד לנבלת עוף טהור דנילף לי' במה הצד מכולהו כקושית התוס' שם ד"ה שכתוב. וממ"ש אשר תאכל מבואר רק האוכל לא המקיא:

קכה אשר תאכל נבלה אח"ל שמדבר בנבלת בהמה וחי'. שא"כ יהיו הדברים מיותרים שכבר אמר בפ' שמיני (יא לט) שהנוגע והאוכל והנושא טמא. ולמה נשנה פה, ולמה פרט רק אשר תאכל נבלה והלא גם הנוגע והנושא טמא, וע"כ שמדבר מדבר שלא הוזכר בפ' שמיני שהוא העוף הטהור שנבלתו אינה מטמאה במגע ובמשא ומלמד שמטמא בבית הבליעה. ולפ"ז מ"ש אשר תאכל נבלה נמשך למ"ש אשר יצוד ציד חיה או עוף, ור"ל נבלה מן העוף הנז', ובספרא למד זה ממ"ש בפ' אמור נבלה וטריפה לא יאכל לטמאה בה, שמ"ש לטמאה מיותר והלשון משמע שרק ע"י אכילה מטמא לא ע"י מגע ומשא שנגע קודם שאכל, (שהתקור בלמ"ד שבא נדבק אל הפעל מורה מיעוט וגדר, וכמ"ש (שבת דף עה ר"ה דף כד) ובכ"מ, לא הלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות), ור"ל רק ע"י האכילה תטמא לא מקודם. וכבר התבאר בסדר ויקרא (סי' שו) שפעל טומאה יבא תמיד בלא קישור הב' כי שימוש הב' לפעל טומאה מורה תמיד על טומאת הנפש לא טומאת הגוי'. וכשבא שימוש הב' בטומאת הגוי' נדרש תמיד כמ"ש, ולכן מ"ש לטמאה בה, פי' שמלת בה לא ישמש לפעל טומאה רק לכלל המאמר, יאכל לטמאה. ור"ל מ"ש שיטמא באכילה, הוא רק בה לא בזולתה, ובא להוציא בל נדרש קי', שגם נבלת בהמה יטמא בבית הבליעה אחר שאמור שמיטמא במגע ומשא, וה"ה שבא להוציא בל גפרש מ"ש פ' שמיני והאוכל מנבלתה היא כששוהה רק שפי' הנושא כשיעור אכילה כמ"ש [ס' קס] ומאמר זה הוכפל בספרא שמיני [פרשה י מ"ז] אמור (פ"ד מי"ב) ובגמ' נדה (דף מב):

קכו אשר תאכל נבלה וטרפה: כבר נכתב זה פ' אמור שכתוב נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה. שמשם ידעינן שנבלת העוף מטמא בבית הבליעה כנ"ל (סי' הקודם), ופי' ר' יהודה שלכן כפל הדברים להורות ששם נבלה בא בדוקא, (כפי הכלל שהשם הנשנה בא בדיוק), ומלמד שרק מי שיש בו איסור נבלה יצא עוף טמא שאין בו איסור נבלה, דס"ל לר"י שאין איסור חל על איסור (וכמ"ש בחולין דף קוף וזבחים דף סט ע"ב), ודעת חכמים שהוא ר"מ שאיסור חל על איסור. וממעט עוף טמא ממש דכתיב נבלה וטרפה, ואחר שהטרפה לא הטמא אא"כ היתה עם זה נבלה וא"כ פי' נבלה וטרפה יחד, והלא הטרפה אינה סבת הטומאה כי גם בהיותה נבלה לבד מטמאה, ע"כ זכרה התורה כי מדברת במין מן העוף שיגזור בה נבלה וטרפה יחד דהיינו עוף טהור. יצא עוף טמא שא"ל טרפה, [ביאור משנה ח] והנה לר' יהודה מיותר טרפה, ואמר ר"י אם טרפה חיה הלא כבר נאמר נבלה וכו'. ורש"י ותוס' בזבחים שם פי' בו פירושים שונים, והקרוב אלי, כי אחר שבאר בספרא (שמיני פרשה ז מ"ה) שבמ"ש ולאלה תטמאו לכל הבהמה אשר היא מפרסת פרסה (שמדבר מטומאת אבר מן החי) שמ"ע פרסה ממעט עוף שאין אבמ"ה ממנו מטמא. ומזה מבואר שמ"ש בעוף נבלה לא יאכל דוקא נבלה ממש, לא אבמה"ח. ויעז"א אם טריפה חיה היינו שנטל ממנה אבר והלא כבר נאמר נבלה דוקא. (וסמך על מה שלמד כבר בפ' שמיני למעט אבמה"ח של עוף) ואם טריפה מתה הרי הוא בכלל נבלה. וא"כ למה הוסיף טריפה. ומשיב מפני שהנבלה היא רק אם מתה לא אם שחטה, והטריפה הוא אף שנשחטה שהשחיטה אין מטהרת בטריפת העוף. וז"ש מה ת"ל נבלה פרט לשחוטה, ובגמ' הלשון אלא להביא טריפה ששחטה

וְתִבִּירָא בְּיַצִּיבַיָּא וּבְגִיּוֹרַיָּא וְיִצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וְיְהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי:

ספרא

קכג (ב) אשר תאכל אין אכילה פחותה מכזית. נבלה פרט להרטום ולצפרנים ולכנפים ולנוצה ולביצים: **קכד** (ג) יכול תהא מטמא בגדים בתוך המעים ת"ל וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב וטהר. אינו מטמא בגדים בתוך המעים. יכול לא יטמא בגדים בתוך המעים אבל תטמא בגדים תוך הפה. תלמוד לומר נפש בבית נפש היא מטמאה לא תוך המעים ולא תוך הפה. (ד) יכול אם הקיאה תהא מטמאה בגדים דרך יציאתה. ת"ל אשר תאכל בדרך אכילתה היא מטמאה ואינה מטמאה דרך יציאתה: **קכה** (ה) יכול תהא נבלת בהמה מטמאה בגדים בבית הבליעה ת"ל נבלה וטריפה לא יאכל לטמאה בה את שאין לה טומאה אלא אכילתה יצאת נבלת בהמה שהיא מטמאה עד שלא יאכלנה. (ו) יכול נבלת עוף תטמא מן הכתוב. ונבלת בהמה מק"ו ת"ל בה. בה אתה מטמא בגדים בבית הבליעה ואין אתה מטמא בנבלת בהמה בבית הבליעה: **קכו** (ז) יכול אף נבלת עוף הטמא תהא מטמא בגדים בבית הבליעה ת"ל אשר האכל נבלה וטריפה את שאיסורו משום בל תאכל נבלה יצא עוף טמא שאין איסורו משום בל תאכל נבלה דברי ר' יהודה. וחכ"א נבלה וטרפה נבלה שיש לה טריפה יצא עוף טמא שאין לו טריפה. (ח) אשר תאכל נבלה מה ת"ל טריפה א"ר יהודה אם טריפה היה והלא כבר נאמר נבלה. ואם טריפה מתה הרי היא בכלל נבלה וא"כ מת"ל נבלה פרט לשחוטה. (ט) אר"מ ומה אם נבלת בהמה שהיא מטמאה במגע ובמשא שחיטתה מטהרת טריפתה מטומאתה. נבלת העוף שאינה מטמאה במגע ובמשא אינו דין ששחיטתה מטהרת טריפתה מטומאתה. מה מצינו בשחיטה שהיא מכשרתה לאכילה מטהרת טריפתה מטומאתה. אף מליקתה שהיא מכשרתה לאכילה תטהר טריפתה מטומאתה. ר' יוסי אומר דיה כנבלת בהמה. שחיטתה מטהרתה ולא מליקתה. (יוד) יכול המליקה שבפנים תהא מטמא בגדים בבית הבליעה. ת"ל נבלה וטריפה, מה נבלה שאינה מתרת את האסור אף טרפה שאינה מתרת את האסור יצאה המליקה שבפנים שהיא מתרת את האסור. ובא המולק קדשים בחוץ והולין בין בפנים בין בחוץ שאינם מתירים את האסור:

קכז (יא) אחרים אומרים באזרח ובגר את שאיסורו שוה באזרח ובגר יצא מליקה שבפנים שאין איסורו שוה באזרח ובגר. (יב) יכול השוחט חולין

התורה והמצוה

ושניהם מעט א' והבן, ועי' בירושלמי פרק ג' מיניס ה"א. [ביאור משנה ט] ור"מ חולק וס"ל מדין ק"ו שחיטה מועיל גם לעוף טריפה (מכ"ש מבהמה שחמורה שמטמאה במגע ובמשא ושחיטה מועיל לטריפתה כמו שלמד בספרא שמיני ריש פרשה י) וס"ל שה"ה שמליקה מועיל ואין גומר דיו (ומפרש בגמ' שם דקרא אסכת ודרש זאת תורת הבהמה והעוף באיזה תורה שוותה בהמה לעוף ועוף לבהמה מה בהמה דבר המכשיר בה מטהר טריפתה אף עוף (ואע"ג שדרש בחולין (דף כז) שהשוה עוף לבהמה לענין שחיטה (כן הקשו התוס') ור"מ ע"כ סבר יש שחיטה לעוף מן התורה כמו שמוכח ממה שפסק' בגמ' שם (דף כח) ת"ש מלק בסכין וכו'. שכתבו התוס' ד"ה היכי דלר"מ פריך עיי"ש. י"ל ר"מ לטעמו בחולין (דף פה ע"ב) דיליף שפיכה שפיכה משחוטי חוץ. ולדידי' יתכין שחיטה לעוף ממ"ש ושפך. וכמו שכן למד הרמב"ם (פ"א מה' שחיטה) שחיטת העוף מן ושפך ועי' בכ"מ שם. ולא כמ"ש התוס' חולין כז ע"ב ד"ה נשפיכה), ור' יוסי ס"ל ג"כ הק"ו מבהמה. רק לא כ"ל היקש מתורת הבהמה והעוף. דיסבור שצריך היקש מה בהמה בשחיטה אף עוף. וסובר שמ"ש נבלה וטריפה בא למעט עוף טמא שאין לו טריפה. ופלוגתתן מובאת במשנה זבחים (שם). [באור משנה י] אמנם במ"ש נבלה וטריפה שתי פעמים. מה שכפל שם נבלה ס"ל לר"י שבא למעט עוף טמא. (כנ"ל במשנה ז') ור"מ ס"ל שאחד בא להורות שעיעור אכילת נבלה בכזית (כמ"ש בפי"ב מ"ב) והשני בא ללמד שצריך שיהי' כזית בכדי אכילת פרס כן פי' בגמ' זבחים (דף עיין) ומה שכפל שם טריפה (בין לר"מ בין לר"י) מדרים מה טריפה שאינה מתרת את האיסור אף נבלה שאינה מתרת את האיסור לאפוקי נבילות הבא ע"י מליקת פנים בהכשר הואיל שבמליקה זו מתירה לגבוה. (משא"כ המולק שלא בהכשר כגון הולין בפני' וקדש' בחוץ מטמאה ומובא ומפורש בזבחים דף סט ע"א). ועי' לקמן משנה יב:

קכז אשר תאכל נבלה וטרפה באזרח ובגר. הכתוב מסורס. שהיל"ל וכל נפש באזרח ובגר אשר תאכל נבלה וטרפה. וכבר אספתי רבים והרוסים כאלה כאלה (ויקרא ס' יא) והראיתי שחז"ל הסינוס על מכונס בזה שפי' תמיד שהפסוק הבא שלא במקומו הוא נשוא המאמר

בפנים

לֹא יְכַבֵּס וּבְשָׂרוֹ לֹא יִרְחָץ וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ׃ פ יח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ג כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ־מִצְרַיִם אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם־בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ וּכְמַעֲשֵׂה אֶרֶץ־כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ׃

רש"י

פרשה : (טז) ונשא עונו. אם יאכל קודש או יכנס למקדש ב חייב על טומאה זו ככל שאר טומאות : ובשרו לא ירחץ ונשא עונו. על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כבוס ג בגדים במלקות : (ב) אני ה' אלהיכם. אני הוא שאמרתי בסיני אנכי ה' אלהיך (שמות כ') וקבלתם עליכם מלכותי מעתה קבלו גזרותי. רבי אומר גלוי וידוע לפניו שסופן לנתק בעריות בימי עזרא לפיכך בא עליהם בגזרה אני ה' אלהיכם דעו מי גוזר עליכם דיין ליפרע ד ונאמן לשלם שכר : (ג) כמעשה ארץ מצרים. מגיד שמעשיהם של מצרים ושל כנענים מקולקלין היו מכל עובדי גלולים ואותו מקום שישבו בו ה ישראל מקולקל היה מן הכל (ת"כ) : אשר אני מביא אתכם שמה. מגיד שאותן ז' עממין שכבשו ישראל ו מקולקלים היו יותר מכולם (שם): ובחקתיהם לא תלכו. מה הניח הכתוב שלא אמר אלא אלו נמוסות של הכנענים דברים שהיו חקוקים להם כגון ז טרטיאות

שפתי חכמים

פי' כלומר שלא היה לו שעת הכושר: ב דק"ל הל"ל עון ומפ' דל' עונו משמע העונש המיוחד הנכנס בטומאה למקדש והיינו שענש הכתוב בשאר כל טומאות שהיא בכרת. רא"ם. א"נ דקשה לרש"י למה ישא עונו הם טמאה את עצמו: ג (מהרש"י) דק"ל ל"ל בשרו, הל"ל ואם לא כבס בגדיו ולא רחץ במים כדכתיב בסמוך וכבס בגדיו ורחץ במים. ומתרץ דמ"ה כתיב ובשרו על רחיצת גופו כו' פי' אם לא טבל שהיא רחיצת הגוף ענוש כרת אם אכל קודש או נכנס למקדש אבל אם לא כבס בגדיו ונכנס למקדש ואפי' נגעו בגדיו בעודנו עליו במת ונכנס למקדש כשהן נוגעין במת פטור מן הכרת וחייב מלקות: ד (רא"ם) דאלהים זה מדת הדין כלומר ליפרע על עונות. ה' זו מדת הרחמים כלומר לכפר על עונות אם יעשה תשובה ולשלם שכר על המצות (נח"י) ולא זכר מ"ש הרב ריש פ' והרא אני ה' וכו' הכי דמאי הוא מפיק ליה שלא מלת אלהיכם ע"ש: ה פי' ארץ גושן דהל"ל אשר ישבתם בה ל"ל: ו פי' אף ממעשה ארץ גושן וכ"ש משל מצרים. דהל"ל מאי וכמעשה ארץ כנען שהכתוב הולך ומוסיף ממצרים ומגושן לכנען: ז פ"ק דכתובות פי' רש"י טרטיאות פלטי מלכי ע"א ובתים של עובדי אלילים:

התורה והמצוה

בכללו. ועי"ל פי' אחרים המ"ש באזרח ובגר הוא' חוזר לנבלה וטריפה. ור"ל נבלה וטריפה השוים באזרח ובגר לאפוקי מליקת פנים שאינה שוה בכולם שהרי הכהנים מותרים בה. ולדידהו מיותר נבלה וטריפה הכפול וכא להקיש שבמשנה יב. ולפ"ז ר"מ בעצמו (כי אחרים הם ר"מ) חזר מדרוש שבמשנה יוד, ודרש שבא להקיש נבלה לטריפה: מה טריפה שוה בפנים כבחוץ שבב' המקומות היא אסורה אף נבלה וכו' לאפוקי שוחט חולין בפנים שלא שוה בפנים כבחוץ שהרי חולין שחוטין בחוץ אין מטמאין ואפי' שלא בהכשרו כגון עוף טריפה שבחטה. דכן הוא לר"מ. ובגמ' (דף סם) מפרש שהיקש זה רק לענין חולין בפנים. אבל קדשים (שוים בפנים ובחוץ דאידי ואידי פסולים נינהו) ממילא ידעינן דלא מטמאי עופות קדשים שחוטים בחוץ דאם הועילה שחיטה חוץ לחייב עליו כרת משום ש"ח כ"ש שמועיל לטהר מידי נבלה וצריך שיכשר חוץ פנים מנ"ל ומשני הואיל ולא שוו בפנים כבחוץ דהא אוקמינא דבחוץ לא יטמאו ואע"ג דשוין באיסור אכילה לא שוין בטומאה :

קכח וכבס בגדיו כבר התבארו הדרושים האלה בפ' שמיני (סי' נט) מן מש"ש ד"פ יכבס בגדיו ובפ' מצורע (סי' קל"ג). ממש"ש שש פעמים יכבס בגדיו עיי"ש ולמד פה מפה. ומ"ש ת"ל שמא ההבאר שם בסימנים הנ"ל. ומ"ש נמצאת אומר מבואר מפני שא"מ לא אדם ולא כ"ח :

קכט ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ. כבר התבאר (ויקרא סי' שיב) שמדרך הלשון שהדבר שיש בו חידוש יותר יבא לבסוף ולא יאמר בשום פעם זו ואצ"ל זו. וא"כ היה ראוי לומר בהפך ואם בשרו לא ירחץ ולא יכבס. שזה רבותא יותר שגם על כיבוס בגדים ענוש כרת. ומדאמר בהפך הכריחו שעל כיבוס בגדים אינו ענוש כרת ופי' ואם לא יכבס וגם לא רחץ אז ישא עונו משא"כ אם לא כיבס לבד הוא רק בלאו ודוגמא לזה למעלה (סי' ז') ועי' ברמב"ם פ"ג מה' ביאת המקדש הי"ז ובמ"ל שם. ולכן הוסיף שם בשרו להבדיל בין בשרו לכליו וכמ"ש בסדר מצורע (סי' קנא). ומ"ש ומנין שאינו מדבר. נשנה ג"כ בפ' ויקרא סי' שח ושם התבאר :

קל אני ה' אלהיכם. לפעמים יקרא בשמותיו ע"ש הבריאה. ביקרא בשם הוי' על שמהוה כל ההויות. ומצד שגבל כל כחות הבריאה ונתן להם מדה וקצב נקרא בשם אלקים שמורה על הגבול

פ וְאִם לָא יְצַבַּע וּבִסְרֵיהּ לָא יַסְחֵי וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ג כְּעוֹבָדֵי עַמָּא דְאַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּי יְתֵבְתּוּן בַּהּ לָא תַעְבְּדוּן וּכְעוֹבָדֵי עַמָּא דְאַרְעָא דִכְנַעַן דַּאֲנָא מָעֵיל יַתְכוֹן לְתַמָּן לָא

ספרא

בפנים וקדשים בין בפנים בין בחוץ יהיו מטמאים בגדים אבית הבליעה ת"ל נבלה וטריפה מה נבלה ששוה בפנים כבחוץ אף טריפה ששוה בפנים כבחוץ יצא השוחט חולין בפנים וקדשים בין בפנים בין בחוץ שלא שוו בפנים כבחוץ:

קכה וכבס יכול אף הציפה ת"ל בגד. אי בגד יכול בגד גדול לבן המטמא במת ומטמא בנגעים. מנין גדול צבוע קטן לבן קטן צבוע עד שתהא מרכה להביא את שבים של סבכא ונינגלין מנין ת"ל בגד בגדים דיבה מנין לעשות שאר כלים כבגדים ת"ל טמא. יכול יטמא אדם וכ"ח ת"ל בגד. בגד הוא מטמא וא"מ לא אדם ולא כ"ח. (יג) נמצאת אתה אומר היה אוכל בנבלת עוף טהור וידו אחת ע"ג התנור וידו אחת ע"ג חברו שניהם טהורים:

קכט ואם לא יכבס ונשא עונו יכול על כיבוס בגדים יהיה ענוש כרת תלמוד לומר ובשרו לא ירחץ ונשא עונו הא כיצד על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כיבוס בגדים בארבעים. (יד) מנין שאינו מדבר אלא בטומאת מו"ק הזהיר וענש ע"י טומאה והייב קרבן ע"י טומאה מה קרבן שחייב להלן ע"י טומאה בטומאת מו"ק. אף עונש ואזהרה אמורים כאן ע"י טומאה בטומאת מו"ק. (טו) אחרים אומרים ונשא עונו ונשא עונו לגז"ש מה נשיאת עון אמור להלן בכרת אף כאן בכרת:

(פרשה ט) קל (א) וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל ב"י ואמרת אליהם אני ה' אלקיכם, אני ה' שאמרתי והיה העולם. אני דיין אני מלא רחמים. אני דיין להפרע ונאמן לשלם שכר. (ב) אני הוא שפרעתי מדור המבול ומאנשי סדום ומן המצרים ועתיד ליפרע מכם אם תעשו כמעשיהם:

קלא (ג) מנין שלא היתה אומה באומות שהתעיבו מעשיהם יותר מן המצריים ת"ל כמעשה ארץ מצרים לא תעשו. מנין לדור אחרון שהתעיבו מעשיהם יותר מכולם ת"ל כמעשה ארץ מצרים לא תעשו, ומנין למקום שישבו בו ישראל שהתעיבו מעשיהם יותר מכולם ת"ל אשר

התורה והמצוה

הפעולות המתגלות, ומצד זה שם הוי' מורה רחמים ושם אלקים מורה דין, כי מצד שברא והמציא את הכל השפיע בשפע רב במדת טובו וחסדו עד אין גבול, אבל מצד שחקק ונתן גבול לכל דבר בחכמתו ימצא הדין לפי המקבלים וכמ"ש בפי' ישעיה סי' מה. עיי"ש. וכמ"ש בב"ר (פי"ד) ה' אלקים ערב מדה"ר במדה"ד. ולפעמים יקרא בשמותיו ע"ש ההנהגה וההשגחה ובזה יקרא בשם הוי' כשמנהיג ברחמים לתת גמול טוב ובשם אלקים כשנוהג בדין. וכשנקרא בשני השמות הרי דין ממוזג ברחמים, וכמ"ש בב"ר (פכ"א) כשברא ברא במה"ד ובמה"ר, וז"ש הספרא משנה א', וכ"ה בב"ר (פל"ג פע"ג שמות רבה פ"ג פ"ה ואח"ת פ"ו מספסים פ"ל קדושים פכד אמור פכ"ט במדבר רבה ת"מ פיב), ובברכות (דף מ"ח ע"ב) על אשר נתן לך ה' אלקיך ושם (דף כמך) על בה' אהלל דבר וספרי (ריש ואתחנן), וכבר כללתי בפי' ישעי' (סי' אלף) ובכל הספר, שכ"מ שבא שם אלקים בכינוי אל ישראל מורה ההשגחה עליהם ביחוד, וכמ"ש בספרי (דף לא) ה' אלקינו המיוחד אלינו. ובמכלתא יתרו לא הבא שם אלקיך, דייניך. וכן במד' רבה (פ"ט). אין הקב"ה מיחד שמו בישראל שיהי' נקרא אלקיך אלא בזמן שהיה מהניך קדוש. ולמה אמר פה אלקיכם פי', שר"ל שחוץ ממה שהוא השופט כל הארץ. הוא עתיד להפרע מכם אם תעשו כמעשיהם:

קלא כמעשה א"מ אשר ישבתם בה לא תעשו. וכו' מבואר מזה כי ארץ מצרים כללה בתוכה כל התועבות שבעולם. עד שבמ"ש שלא יעשו כמעשה א"מ וכן כמעשה ארץ כנען. כבר יזהרו מכל מיני התועבות והגלולים שכולם התקבצו שמה. וכן מבואר עוד שהתועבות האלה כולם נעשו בזמן שישבו שם ישראל במצרים ובזמן שבאו לכנען כי לא יזהירם מתועבות שלא נעשו בימיה' ולא ידעו מהם, וז"ש מנין שלא היתה אומה וכו' מנין לדור אחרון וכו'. ומ"ש אשר ישבתם בה. וכן אשר אני מביא אתכם שמה. פי' בו שתי כוונות, א] כפשוטו שרומז על חלק הארץ במצרים שישבו שם ישראל. והחלק שיכבשו בכנען כי שם הי' מקום כל הגלולים. ב.] שמצד שישבו שם יהיה גרמא לישראל שיעשו התועבות האלה כי למדום מן המצרים. וכן מצד שיבואו לכנען יהי' זה גרם לישראל לעשות כן כמ"ש כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בא"מ ואת אשר עברנו בקרב הגוים ותראו את שקוציהם וכו' פן יש בכם איש או אשה וכו', וז"ש ומנין למקום וכו'. ומנין שישיבתם של ישראל

ד אֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשׂוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמְרוּ לָלֶכֶת בָּהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ה וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֲנִי יְהוָה׃ ס ששי ו אִישׁ אִישׁ אֶל־כָּל־שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגַלּוֹת עֶרְוָה אֲנִי

בעל הטורים

(ה) וחי בהם וסמיך ליה לא תקרבו לגלות ערוה לומר אע"פ שנאמר וחי בהם לא תקרבו לגלות ערוה כי בגילוי עריות יהרג ואל יעבור: (ו) אני ה' ערות אביך וערות אמך כי שלשה שותפין יש באדם:

רש"י

ח ולאסטדיאות, ר' מאיר אומר אלו דרכי האמורי שמנו חכמים: (ד) את משפטי תעשו. אלו דברים האמורין בתורה ט במשפט שאילו לא נאמרו היו כדאי לאומרן: ואת חקתי תשמרו. דברים שהן גזרת הכתוב שיצר הרע משיב עליהן למה לנו לשמרן כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז וטהרת מי חטאת לכך נאמר אני ה' גזרתי עליכם אי אתה רשאי ליפטר: ללכת בהם. אל תפטרו מתוכם י: (ה) ושמרתם את חקתי. לרבות שאר דקדוקי הפרשה כ שלא פרט הכתוב בהם (שם) ד"א ליתן שמירה ועשיה לחוקים ושמירה ועשיה למשפטים ל לפי שלא נתן אלא עשיה למשפטים ושמירה לחוקים: וחי בהם. לעולם הבא, שאם תאמר בעולם הזה והלא סופו הוא מת: אני ה'. נאמן לשלם שכר: (ו) לא תקרבו. להזהיר הנקבה כזכר

שפתי חכמים

ח (ג"א) ולאסטדיאות בהוק שמסיתין את השוורים ושאר חיות לנגחם ולהלחם זה עם זה: ט כגון גזל ושפיכת דמים: י דאם לא כן ללכת בהם ל"ל שהרי תשמרו כתיב: כ דאם לא כן ושמרתם למה לו הרי כבר כתיב ואת חקותי תשמרו: ל פירוש דלעיל כתיב ואת חקותי תשמרו והכא כתיב אשר יעשה אותם דקאי אחקים ומשפטים ושמירה ועשי' למשפטי' לעיל כתיב את משפטי

התורה והמצוה

גרמה להם (פי' שהוא יהי' גרם לישראל בעתיד ולא כק"א שנדחק) ור"ש (במשנה ה) פי' מ"ש אשר ישבתם בה, כי זה העדות על רוע מעשיהם ועל ענשם שלכן גלגל ה' שתשבו בה ויקבלו עונש ע"י. וריה"ג (משנה ו) אמר שכיון שהי' מעשה כנענים דומים כמעשה מצרים למה הוצרך להם ה' מ"ז שנה שזה בשביל שכבדו את אברהם אבינו ורבב"ג הסמיכו עמ"ש (יהושע יד) ושם חברון לפנים קרית ארבע האדם הגדול בענקים (היינו שנקברו שם אברהם וד' זוגות כמד' חז"ל) ועי"כ והארץ שקטה ממלחמה. ר"ל עי"כ היו שוקטים מ"ז שנה. ובספרא יש חסרון וצריך להוסיף כמו שהוא בילקוט יהושע. ומה אם כנענים ע"י שכבדו אותו עמדה להם זכותו אעפ"י שלא הלכו בדרכיו ולא הכנו את המקום. בניו שהולכים בדרכיו ועושים צדקות וג"ח עאכ"ו:

קלב **ובחקותיהם לא תלכו**. החוקים הם הנמוסים הכוללים הקבועים במדינה. ורובם אין להם טעם רק המחוקק יודע טעמו או קבעם מרצונו. ויען שאמר כמעשה א"מ לא תעשו ומעשה כולל כל הפעולות שיעשה האדם פי' שר"ל שלא ילכו בחוקיהם הנעתקים ועי' לקמן ה':

קלג **את משפטי תעשו ואת חקותי תשמרו**. כפי כללי הלשון המשפטים הם דברים שבין אדם לאדם ויש משפט בכל מדינה ומדינה בין איש לרעהו. וכן כל הנהגה קבועה שטעמה גלוי ומבואר לשכל. ואמנם יען שהאדם אין בכחו לדעת הצדק האמתי ויסודות המשפט בנוים לפעמים על קו תהו ואבני בהו, כפי נטיות דעת המחוקקים ובחירתם, לזה שישמרו משפטי ה' אמת שהם הדינים שבתורה והחוקים הם המצות שאין להם טעם (וכמו שית' בס' ק"מ) אמנם במ"ש חקותי תשמרו שהשמירה מורה על ההגיון בדבר לשמרו בלב ע"י הלימוד, פי' חקותי על המדרשות. וכן פי' בפ' שמיני (פרשה א' מ"ט) בחוקותי (פ"ח מי"ב) ובספרי ראה (פסקה נח ופסקא נט), ומובא בקדושין (דף לז) וכבר פרשתי הטעם בפ' שמיני (ה' מס) מפני שהחק הוא דבר המסודר ע"י כללים וחוקים קבועים וכן המדרשות כולם בנוים על חוקים קבועים ביסודי הלשון כפי הדרכים שסללנו בם בהבור הנוכחי עיי"ש. וע"כ אמר שהשמירה הוא המשנה שהם שמורים בלבבות ועי"כ ילכו בדרכים האלה, וממ"ש שאמרו ללכת מבואר שתכלית השמירה בלב הוא כדי שילכו בהם כי המעשה עקר:

קלד **ושמרתם את חקותי** וכו'. תחלה הזכיר עשי' במשפטים ושמירה בחוקים. כי אחר שהאדם הוא מורכב מנפש וגוי', מעליונים ותחתונים. הנה מצד הנהגת נפשו הרוחניות צריך הוא לחוקים ולכן סודם נעלם כי באו לתקן נפשו הנעלמת, ומצד גופו צריך הוא למשפטים באשר הוא מדיני. ותתיחס השמירה בלב שהוא העיון והמחשב אל החוקים שהם מתחברים עם נפשו ושכלו שענינה בעיון וחכמה ודעת, ויחס העשי' למשפטים שבאו לתקן עניני גופו. אולם בכתוב הזה חזר ונתן שמירה ועשי' לחוקים ולמשפטים, כי מצד שהאדם מורכב משניהם וכ"א עוזר להשלמת חברו צריך לעשות החוקים באיברי גופו

 וזה

תעבדון ובנימוסיהון לא תהכון: ד ית דיני תעבדון וית קימי תטרון למהך בהון אנא יי אלהכון: ה ותטרון ית קימי וית דיני די יעביד יתהון אנשא ויחי בהון בחיי עלמא

ספרא

ישבתם בה לא תעשו. ומנין שישיבתם של ישראל גרמה להם לכל המעשים הללו ת"ל אשר ישבתם בה לא תעשו. (ד) ומנין שלא היתה אומה באומות שהתעיבו מעשיהם יותר מן הכנענים ת"ל וכמעשה ארץ כנען לא תעשו ומנין לדור אחרון שהתעיבו מעשיהם יותר מכולם ת"ל וכמעשה ארץ כנען לא תעשו, ומנין למקום שבאו בו ישראל וכבשו שהתעיבו מעשיהם יותר מכולם ת"ל אשר אני מביא אתכם שמה ומנין שביאתם של ישראל גרמה להם לכל המעשים הללו ת"ל אשר אני מביא אתכם שמה ל"ת. (ה) רש"א הרי הוא אומר מי פעל ועשה קורא הדורות מראש. זימן לדור ההיב שיבואו ישראל ויפרעו מהם. (ו) ריה"ג אומר אחר שהכתוב שוקל מעשה ארץ מצרים כמעשה ארץ כנען ומעשה ארץ כנען כמעשה ארץ מצרים. מפני מה זכו הכנענים לישב בארצם ארבעים ושבע שנים שנאמר וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים אלא בשביל שכר שכבדו את א"א שאמרו לו שמענו אדוני נשיא אלקים אתה בתוכנו, בני אדם שכבדו את א"א זכו לישב בארצם מ"ז שנה. (ז) רשב"ג אומר משום ר"ש ב"ל הרי הוא אומר האדם הגדול בענקים הוא והארץ שקטה ממלחמה בני אדם שכבדו את הצדיק זכו שתשקט עליהם את הארץ:

התורה והמצוה

וזה יעזר הגוף לתיקון הנפש והכנתה אל החיים הנצחיים, וכן לשמור המשפטים בכח שכלו ועיונו הנפשי וזה תעזר נפשו בחיי הגוף והשכרו. וז"ש אשר יעשה אותם האדם מלמד שהוא אדם מורכב מרוחני וגשמי וחי בהם בשני מיני החיים. שאחר שישפט שמצותיו האלקיות יחי' חיים הנצחיים שהם החיים האמתיים. וע"ז סיים אני ה' נאמן לשלם שכר. ואני תכנתי חוקי התורה ומשפטי' ערוכים וסדורים עם החיים והאושר הנצחי, ומאמר כזה נמצא בספרא קדושים (סוף פרק זיין ופ"ש מ"ד):

קלה איש איש, כפל השם יורה לרוב על הכללות, כמו ויהי המה עושים גוי גוי אלהיו, ופי' כל איש ואיש. ובא לרבות העכו"ם. ומפרש בסנהדרין (דף נז) דאצטריך בעריות ישראל. כי בעריות דידהו יליף מדכתיב ויצו ה' על האדם לאמר עי"ש:

קלו איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו. הנה ית' זה בס' קדושים (ס' ב) שכ"ש דכתיב איש י"ל שהוא שם המין ופי' איש ולא אשה אמנם ע"י שאמר אח"כ לא תקרבו בלשון רבים, מבואר שאינו שם המין שאז הי"ל לא יקרב, רק שם הכללות כל איש, ואינו ממעט אשה עי"ש:

קלז ולפע"ד פי' מה שפתח כאן וכן במתן תורה, אנכי ה' אלקיך, שהוא מה שהזכיר להם כי הוא אלהיהם ושהם קבלו מלכותו ועי"כ מוכרחים המה לקבל גזרותיו, ושם זכר מה שקבלו מלכותו במצרים ופה זכר מה שקבלו מלכותו בסיני. כי במצרים הוציאם מעבדות הגוף והשלימם בשלמות כאשון ובמ"ת

קלב (ח) או כמעש' ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען לא תעשו יכול לא יבנו בנינים ולא יטעו נטיעות כמותם ת"ל ובחקותיהם לא תלכו. לא אמרתי אלא בחוקים החקוקים להם ולאבותיהם ולאבות אבותיהם. ומה היו עושים האיש נושא לאיש והאשה לאשה. האיש נושא אשה ובתה. והאשה ניסת לשנים לכך נאמר ובחקותיהם לא תלכו:

קלג (ט) משפטי אלו הדינים. חקות אלו המדרשות. תשמרו זו המשנה. ללכת בהם זה המעשה. תשמרו ללכת בהם לא המשנה נגיד אלא המעשה נגיד:

קלד (י) ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם ליתן שמירת ועשי' לחוקים ושמירה ועשי' למשפטים. וחי בהם לעה"ב. וא"ת בעה"ז והלא סופו מת הוא הא מה אני מקיים וחי בהם לעה"ב. אני ה' נאמן לשלם שכר:

(פרק יג) קלה (א) איש מה ת"ל איש איש להביא את העכו"ם שיהיו מוזהרים על העריות בישראל:

קלו (ב) לא תקרבו מה ת"ל לפי שנאמר איש איש שיכול אין לי אלא איש ממש שמוזהר ע"י אשה. אשה מוזהרת ע"י איש מנין ת"ל לא תקרבו הרי כאן שנים:

מכאן ואילך לא נמצא בספרא ישן ובעל ק"א הכניסו מן הילקוט ונפרשהו בקיצור:

קלז וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל ב"י ואמרת אליהם אני ה' אלקיכם רשב"י אומר הוא שנאמר להלן אנכי ה' אלקיך אני ה' שקבלתם מלכותי עליכם במצרים. אמרו לו הין והין. קבלתם

וכמ"ש השלימה בשלימות האחרון שהוא שלמות הנפש, ומ"ז הגדיל תורה והאדיר להשלים את נפשם, ור' ישמעאל אמר שלכן פתח וסיים בה' זו אני ה' אלקיכם, מתוך שהעריות חמורים כי דבר העיקר והחמר מגיע עליו חותם לר מכל צדדיו לשמרו וכן בנית הוזהרו עליו שהוא שמו הגדול, ורבי אומר הטעם שב"ה מפני שידע שלא יעמדו בפני התאוה והיצר, וכן בא עליהם בגזירה שיראו ויחילו מפני שמו הגדול. ומביא ראיה שכן עברו ע"ז במדבר, כמ"ש וישמע את העם בוכה למשפחותיו על עסקי משפחותיו כמ"ש בשבת (דף קל) יומא (דף עה), ועז"א מלאכי ואת שנית תעשו, שכ"מ שאמר שנית עשו כבר עשה א' דוגמתו כמ"ש בסדר תזריע (ס' סב), ואגב פי' הכתובים שם המוקשים מאד. ופי' שמ"ש ולא אחד עשה היא תשובת העם על שהוכיחם על נשים נכריות שהלא אל א' ברא כל האנשים, והנביא השיבם שהשם מבקש זרע אלקים ובנך הנולד מהכותית קרוי בנה, ואז הסכימו לגזר כרת, כמ"ש יכרת ה' וכמו שדרש ג"כ שבת דף נה סנהדרין דף פב וכן ה"א ומבני יוידע וכו' והבריחם מעלי, הרי הרחיקם מן הכהונה:

קלח והגדת אליהם אני ה' דלא כבר צוה שיאמר להם הלשון. שיאמר לו אני ה' אלקיכם, שמזה הלשון מבואר שהגיע הציוי גם למשה, שכללו עם הכלל במ"ש לו אני ה' אלקיכם, להורות שגם הוא מוזהר, כי ימעט שלפמ"ש המקובלים בענין העריות שלמעלה הקרובים מתדבקים, ולכן נשא יעקב שתי אחיות מפני שא"ל ה' אני אלוה בעליונים וכו' כמ"ש ויקרא לו אל, ושלכן אין דורשין בכתרי עריות, ולהוציא מזה אמר משה שגם הוא מוזהר הגם שהוא בעלה דמטרוניתא ויעקב מלבר ומשה מלגו, וכבר בארתי בסדר ויקרא ס"ג שמ"ש ואמרת מוסב על האזהרות הפרטיות ע"ש ובין האזהרות הכלליות בעריות יש עונש מיתה וזה רק אזהרה לב"ד, ומ"ש אני ה' וכו' התבאר (בס' קל), ומ"ש במשנה ה' ו' ז', כבר נשנה ונתבאר בפרטות בס' קלא:

קלט ובחקותיהם לא תלכו. החוקים הם הנמוסים הקבועים להם והם תוחריות וכו' שהם מיני נהוג שלהם, ול"מ הם דרכי האמורי שמנו בסוף פ' במה אשה בגמ' ובתוספתא שם (וכפי גי' המשנה

קבלתם מלכותי קבלו גזרותי לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. הוא שנא' כאן אני ה' אלקיכם אני הוא שקבלתם מלכותי בסיני אמרו לו הין והין. קבלתם מלכותי קבלו גזרותי כמעשה א"מ אשר ישבתם בה לא תעשו. ר' ישמעאל אומר חמורו' העריו' שהוא פותח בהם ביוד הא וחותם בהם ביוד הא. שבתחלת הענין הוא אומר איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה אני ה' ובסוף הענין הוא אומר ושמרת' את משמרתי וכו' אני ה' אלקיכם הא חמורים העריות שהוא פותח בהן ביוד הא וחותם ביוד הא. (ג) רבי אומר גלוי וידוע לפני מי שאמר והי' העולם שסופן לינתק בעריות לכך בא עליהם בגזרה אני ה' אלקיכם דעו מי הגוזר עליכם. וכן מצינו שניתקו בעריות שנא' וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו. וכן מלאכי אומר להם וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח ה' בכי ואנקה. אמר להם אין זו תחלה לכם שכבר בכיתם בימי משה. אמרו לו. ולא אחד עשה ושאר רוח לו. לא מי שברא את ישראל הוא ברא את האומות. אמר להם ומה האחד מבקש זרע אלקים. ענו כולם ואמרו יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב לא יהא לו לא ער בחכמים ולא עונה בתלמידים ואם כהן הוא לא יהי' לו בן מגיש מנחה לה'. וכה"א ומבני יוידע בן אלישיב הכה"ג חתן לסנבלט החרני ואבריחם מעלי: קלח (ד) רבי אומר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלקיכם. אמור להם אף אני מוזהר. כשם שאמרתי לך וקבלת. כך אמור להם ויקבלו. ואמרת אליהם ה"ז אזהרה לב"ד. אני ה' אלקיכם אני דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר. (ה) כמעשה א"מ אשר ישבתם בה ל"ת. מגיד הכתוב שמעשיהם של מצרים מקולקלים מכל עממין ואותו המקום שישבו בו ישראל מקולקל מכולם. (ו) וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה ל"ת והלא בידוע שבארץ כנען הם באים ומה ת"ל וכמעשה ארץ כנען וכו' אלא מלמד שמעשיהם של כנענים מקולקלים מכל האומות ואותו המקום שנתישבו בו ישראל מקולקל מכולם. (ז) כמעשה א"מ וכמעשה ארץ כנען הקיש מעשה מצרים למעשה כנענים ומעשה כנענים למעשה מצרים מה מעשיהם של מצרים שטופים בעכו"ם ובג"ע ובש"ד ובמשכב זכור והרבעת בהמה אף מעשיהם של כנענים כיוצא בהם וא"כ למה קדמו מצרים לכנענים כמ"ם שנה לפורעניות מפני שכבדו את אותו הצדיק שמענו אדוני נשיא אלקים וכו' ואומר האדם הגדול בענקים וכו':

קלט (ח) ובחקותיהם לא תלכו. וכי מה הניח הכתוב שלא אמרו. והלא כבר נאמר לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש וגו'. וחובר חבר וגו'.

ומה ת"ל ובחקותיהם לא תלכו שלא תלכו בנימוסות שלהם בדברים החקוקים להם כגון תותריות וקרקסאות והאסטריות. ר"מ אומר אלו דרכי האמורי שמנו חכמים. ריב"ב אומר שלא תנהיר ושלא תגדל ציצית ושלא תספור קומי שפה. ושמא תאמר להם חוקים ולנו אין חוקים ת"ל את משפטי תעשו ואת חקותי תשמרו ללכת בהם אני ה' אלקיכם. עדיין יש מקום ליצה"ר להרהר ולומר שלהם נאים משלנו ת"ל ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם: קמ (ט) את משפטי תעשו. אלו דברים הכתובים בתורה שאילו לא נכתבו בדין היה לכתבן כגון הגזילות והעריות והעכו"ם וקללת השם וש"ד שאילו לא נכתבו בדין היה לכתבן. ואת חקותי אלו שיצה"ר משיב עליהם ועכו"ם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת כלאים וחליצת יבמה וטהרת המצורע ופרה אדומה ושעיר המשתלח שיצה"ר משיב עליהם ועכו"ם משיבין עליהם ת"ל אני ה' חקקתי אין אתה רשאי להשיב עליהם: קמא (י) ללכת בהם. עשם עיקר ואל תעשם טפלה. ללכת בהם שלא יהיה משאך ומתנך אלא בהם שלא תערב בהם דברים אחרים בעולם. שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלמד חכמת או"ה ת"ל ללכת בהם אינך רשאי ליפטר מתוכם. וכה"א יהיו לך לבדך וגו' בהתהלכך תנחה אותך בעוה"ז. בשכבך תשמר עליך בשעת מיתה. והקיצת היא תשיחך לעוה"ב. ושמא תאמר אבד סברי ואבד סבויי ת"ל אני ה' בוראך ואני סבוייך ועלי בטחונך. וכה"א ועד זקנה אני הוא. ואומר כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו ה' צבאות וגו' ואומר אני ה' ראשון אף אני אחרון ואומר אני ה' ראשון ואת אחרונים

המבנה בירו' שם בר"מ אוסר בשן שועל וכו' ר"מ מחמיר יותר מפני שהוא מפ' כן מ"ש ובחוקותיהם לא תלכו) וריב"ב אמר על גידול בלורית וקיצוץ שער הראש מלפניהם כלפי הנוה, ובאר שה"ל שקאי על דרכי הכישוף והעכו"ם שזה כבר אסר בפסוק מיוחד כמ"ש לא ימצא בך מעביר בנו ובתו וכו' ואמר להם שנגד זה יש לישראל חוקים נתונים להם מאת ה' לפי חכמתו הנשגבה כמו חוקי המועדים ושעטנז וכדומה, וכבר באר כי החוקים האלה שקולים במאזני החכמה והדעת מאת המחוקק העליון ית'. ערוכים נגד חוקי העולם הכוללים. ולפי החוקים האלה יתנענעו מיתרי הכינור הגדול, שהוא מהלך הטבע והעולם בכללו כמ"ש אם בחקותי תלכו חוקים שבהם חקקתי שמים וארץ חוקים שחקקתי על התהום וכו', כי חוקי התורה וחוקי סדר העולם ערוכים זה מול זה ובעת ישמר חוקי התורה יעוררו גם חוקי סדר העולם לטוב ולחסד עד שכל העמים יכירו כי יש חכמה נפלאה בסדר החוקים האלה הנקשרים בקשר אמיץ עם חוקי המציאות. וז"ש כי הוא חכמתכם ובינתכם. ומפרש כי מי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ומי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו. כי לא במופת שע"י שמירת החוקים יגיע עליהם שפע ההשגחה ויתעוררו לעומתם כל סדרי המערכה להריק שפע טוב ורצון:

קמ את משפטי תעשו ואת חקותי תשמרו. פה באר ההבדל בין חק ומשפט כפי שהסכימו ג"כ בעלי השפה. שחק הונח על חיוב דבר הבלתי נודע מעצמו מצד הטבע או המוסר או השכל רק שהמחוקק לבדו יודע טעמו של דבר. ושם משפט הונח על דבר שהשכל והמוסר מחייבו, ובא לרוב על הדתות שבין אדם לאדם שהם מוטעמים לרוב על אדני השכל. וכן יקרא חוקי הטבע שגבל ה' בהמציאות חק עול' בשם חוקים. ודרכי הנהגתו לפי ההשגחה וכפי דרכי יצוריו בשם משפטים. והנה על חוקי ה' שטעמם בלתי נודע שיצה"ר ועכו"ם משיבים עליהם. ולכן אמר אני ה'. שטעמם ידוע אצלי ואני חקקתי כן. וע"כ תפס עשי' אצל משפטים ושמירה אצל חוקים, כי השמירה בלב קלה אצל המשפטים כי השכל מסכים עמהם רק עשייתם כבדה שהגם שיודע חיובם יחמוד ויגזול ויעשוק מצד תאות לבו. ובחוקים הוא בהפך שמירתם בלב קשה. אחר שהם בלתי מיושבים בשכלו ובמדעו. ועי' מ"ש בס' תהלות (סי' יח) בפסוק כי כל משפטיו לנגדי, ומאמר זה מובא ביומא (דף סז):

קמא ללכת בהם. ההליכה מושאלת מן ההליכה הפעלית שילך בדרך להגיע אל מחוז חפצו. אל ההליכה המוסריית שילך בדרך טובים וארחות צדיקים ישמור. ובלשון יש ע"ז הבדל, במה שהלך בבנין הכבד יבא לרוב על הליכה הגיונית, אהלך באמתך (תהלות כ"ו), בחקותי יהלך (יחזק' יח), או על הליכה מליציה, בין הרים יהלכון, שם אניות יהלכון, לאור חציך יהלכו, צדק לפניו יהלך, שהוא הליכה ברגלים, ויבא בבנין התפעל. על הליכה הנה והנה כגון לטייל או להתהלך לפני או אצל נפש אחר. כמו הנה המלך מתהלך לפניכם, את האלקים התהלך נח, ובמדרש וישמעו את קול ה' מתהלך כגן מקפץ ועולה מקפץ ויורד, שהיא הליכה טיולית הנה והנה, ועל הליכה בדרך ישר למחוז החפץ ישמש בבנין הקל, ואם בא בבנין הקל על הליכת הנפש בדרך התורה. ירצה שילך בדרך זה בקביעות עד שהיא תהי' מחוז חפצו ומגמת פניו, כהולך בדרך להגיע אל עיר וז"ש עשם עיקר ואל תעשם טפלה. ואחרי

אחרונים אני הוא: קמב (יא) ושמרתם את חקותי ואת משפטי. שא"ל אלא מה שפרט הכתוב שאר דקדוקי הפרשה מנין ת"ל ושמרתם את חקותי ואת משפטי:
קמג (יב) אשר יעשה אותם היה ר' ירמיה אומר מנין אתה אומר אפי' נכרי ועושה את התורה הרי הוא ככ"ג ת"ל אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. וכה"א וזאת תורת האדם ה' אלקים תורת הכהנים ולוים וישראל לא נאמר אלא תורת האדם. וכה"א פתחו שערים ויבא כהנים לוים וישראל ל"נ אלא ויבא גוי צדיק שומר אמונים. וכה"א זה השער לה' כהנים לוים וישראל ל"נ אלא צדיקים יבואו בו. וכה"א רננו כהנים לוים וישראל ל"נ אלא רננו צדיקים בה'. וכה"א הטיבה ה' לכהנים לוים וישראל ל"נ אלא הטיבה ה' לטובים הא אפי' נכרי ועושה את התורה הרי הוא ככ"ג:
קמד (יג) וחי בהם לא שימות בהם. היה ר' ישמעאל אומר מנין אתה אומר שאם אמרו לו לאדם בינו לבין עצמו עבוד

הענין לא"תי כי בכינוי הרבים יאמר לפעמים בם לפעמים בהם. ונשא בם את השולחן ויקדש בם כי בם בחר ה' לשרתו ולא תתחתן בם. והמוני את כל העם אשר הבא בהם. ויפתח יוסף את כל אשר בהם. ומבואר שמלת בהם מורה יותר ממלת בם. ובא לרוב כשיתפשט בכל הדבר שבו. ואמר (במד' ד' ט) ואת כל כלי שמנה אשר ישרתו לה בהם. ושם (יד) ונתנו עליו את כל כליו אשר ישרתו עליו בהם. משא"כ (בפסוק יב) אמר את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש. ואמר ביומא (דף מח) הניח מזרק בתוך מזרק וקבל בהם את הדם מהו תנא דבר"י אשר ישרתו בם בקדש שני כלים ושירות א', שמ"מ בם משמע שאינו משמש בכל אחד בפרט וביחוד, [וכן אמר ביומא דף ס"ד ללמוד דרך באיסנייהו בעין ממ"ש משחטם בהם ולא כ' בם], וע"כ ממ"ש ללכת בהם הוציא שלא יהא משאך ומתנך אלא בהם. ומ"ש וכה"א יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך. ר"ל שהוא המעין המתמלא מעצמו. וא"צ לחכמות חצוניות למלאת מימיו, וכן דרש בספרי ואין לזרים אתך שלא תערב בהם דברים אחרים וכו' ככל דברי הספרא דפה. והוסיף כי יתרון לחכמת התורה על חכמות אחרות שאין מועילים רק בעה"ז והתורה תועיל בין בעה"ז כשהוא מתהלך ומתענג אל השלמות, ועז"א בהתהלך. ובין בעולם הנשמות שם יתעדן במה שהשיג בחייו וזה בשכבך, ובין בעולם התחי' ועז"א והקצות. כי האדם חי ומת וחי, והם שלשה הגבולים, ומוסיף כי עיקר שישוב לחיות בתחי' הוא ע"י התורה. וז"ש הקיצו ורננו שוכני עפר כי טל אורות טלך. וכמ"ש כתובות (דף קיא) כל העוסק בטל תורה טל תורה מחייהו. ושמא האמר אבד סברי שהלא הגוף יבלה וישוב העפר על הארץ והנשמות יהרסון. ולדיק מה פעל, משיב אני ה' כי הוא השכל המקוה שישיבו הנפשות אליו. והוא שישוב להחיות הגוף בתחי' וז"ש ועד זקנה אני הוא אף אני אחרון וכו', ואין להאריך יותר:

קמב ושמרתם את חקותי, תחלה אמר את משפטי תעשו וכו', נגד מ"ש ובחקותיהם לא תלכו רק בחקותי ומשפטי, שהם הפוכים לחוקות העכו"ם, וע"ז הקדים הם את הפעל שמורה סתירה והפך להקודם כמבואר אצלי בכ"מ, וכבר אחר הרמב"ם במורה לתת טעם להרבה חוקי התורה כמו שעטנז והקפת פאת הראש וזקן וכדומה שהם להשמר מחוקי עכו"ם. ופה הוסיף שישמרו כל חוקיו, וכן כל דקדוקיהם שדקדוקי החוקים ופרטיהם הרבים אינם להרחיק מעכו"ם לבד שבזה די אם נמנע מלעשות מה שהם עושים, רק יש בהם טעמים נשגבים וע"כ צריך לשמרם בכל פרטיהם, כי בהם יחי' האדם חיי עולם:

קמג אשר יעשה אותם האדם יש הבדל בין שם אדם לשם האדם בה'. שהם הבא בה' (אם אינו ה' הידועה) מורה על כלל המין. וע"כ אף למ"ש ויקרא (ס' יוד) שהם אדם הבא סתם היינו מי שהשלים נפשו הרוחנית שבה יבדל מן הבהמה. בכ"מ שם האדם מוסב על המין כלו. וכולל כל מי שאינו בהמה. (וכמ"ש התוס' שיש חילוק בין אדם להאדם) ובמ"ש אשר יעשה האדם וכן וזאת תורת האדם היינו המין כולו ואינו מדבר מישראל לבד, ומאמר זה מובא בסנהדרין (דף נט) וכל"א בגם ר"מ וגרס נכרי שעוסק בתורה. וכן שם צדיקים וטובים כולל כל מי שהולך בדרכי הצדק. וכל מי שהוא טוב לשמים ולבריות אף שלא מב"י הוא. וכמ"ש במד' ויקרא (פ"ה) נקראו ישראל צדיקים ונקרא העמים צדיקים וכו':

קמד וחי בהם. ר' ישמעאל מפרש זה על חיי העה"ז והוציא מזה שגם בעכו"ם אם הוא בצנעא יהרג ואל יעבר, ואף לר"א שחולק אר"י (בסנהדרין דף עד ועכו"ס דף כז) יפרש כן על שאר מצות שבתורה. כמ"ש ביומא דף פה, מנין לפקוח נפש שדוחה את השבת אמר שמואל וחי בהם, וילמד גם בעכו"ס לענין שאין בה מיתה ואף באונס רק עשה, וכמו שנראה מדברי רבא בעכו"ס (דף נד) והאירוץ שאר מקולי בתוס' (שם ד"ה הא). וממ"ש בת"א ויחי בהון לחיי עלמא. ותרגומו נאמר מפי ר"א

עבוד עכו"ם ואל תהרג יעבר ואל יהרג ת"ל וחי בהם ולא שימות בהם. או אפי' ברבים ישמע להם. ת"ל ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי. אם מקדישים אתם את שמי אף אני אקדש את שמי על ידכם. כשם שעשו חנניה מישאל ועזריה שהיו כל או"ה בזמן ההוא שטוחים לפני הצלם והם עומדים דומים לתמרים. עליהם מפורש בקבלה זאת קומתך דמתה לתמר אמרתי אעלה בתמר אוחזה בסנסניו היום אני מתעלה בהם לעיני או"ה מכחישי התורה. היום אני נפרע להם משונאיהם. היום אני מחי' להם את המתים. אני ה' אני דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר:

קמה (יד) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה כלל. ערות אביך וערות אמך לא תגלה פרט. כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט. הואיל ומותר בבת אחי אביו ואחי אביו מותר בבתו. אם למדתי שהוא אסור באשת אחי אביו אף אחי אביו יהא אסור באשתו. הואיל ומותר באשת הורגו והורגו מותר באשתו. אם למדתי שהוא אסור בבת חורגו אף חורגו יהא אסור בבתו, א"א כן הבאת עריות מן הדין. לכך נאמר איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה כלל. ערות אביך וערות אמך לא תגלה פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט. אני ה' אני דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר:

פ"כ נוסף על ספרא

קמו (טו) ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב לגלות ערותה אין לי אלא שלא יגלה מנין שלא יקרב ת"ל לא תקרב. אין לי אלא נדה כל תקרב כל תגלה. מנין לכל העריות בל תקרבו בל תגלו ת"ל לא תקרבו לגלות. אני ה' אני נאמן לשלם שכר:

ור"י כמ"ש במגלה (דף ג). מבואר שלדעת ר"ע שחולק על ר' ישמעאל מ"ש וחי בהם היינו לעוה"ב. ומה שדרש על זאת קומתך דמתה לתמר כן נדרש גם במד' חזית, ועל אעלה בתמר דרש היום אני מתעלה, ולשון סנסיניו דרש משונאיהם. ובמד' מפני שהתמר י"ל שלשה סנסינים. כמו חמ"ו שהיו ג'. ומ"ש היום אני מחי' להם את המתים הוא כמ"ש בסנהדרין (דף צב) שבאותה שעה שהפיל חמ"ו לכבשן הלא א"ל השם ליחזקאל להחיות מתים בבקעת דורא. ומבואר אצלי בספרי שירי הנפש. בהערה שבסוף הספר כי שיר השירים הוסד על עולם התחי' שאז תתעלה מלכות שמים שעז"א זאת קומתך דמתה לתמר, ואז יתעלו העולמות כולם. ובעת שקדשו חמ"ו את השם הי' קצת התערות מעין דוגמא זו ולכן ירד אז טל תחי' בבקעת דורא ולכן נדרש פסוק זה גם על עת זאת שהי' מעין דוגמא של זמן התחי':

קמה איש איש אל כל שאר בשרו פי' חז"ל שהוא כלל. ומה שחשב אח"כ כל העריות בפרטות הוא פרט המפרש את הכלל כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, ללמד שלא נמסר הדבר לשקול הדעת לאסור עריות אחרות מסברא שהייתי דן מסברא, שכמו שההיתר מתהפך, שהוא מותר בבת אחי אביו ואחי אביו מותר בבתו. כן יתהפך גם האיסור ויהי' אחי אביו אסור באשתו כיון שהוא אסור באשת אחי אביו, וכן נדון שחורגו יהא אסור בבתו אחר שהוא אסור בבת חורגו. לכן כתבה התורה בזה כלל ופרט. רק אלו שחשב הם שאר בשר האסורים, יש שהם שאר בשר בעצמן ויש שאסורות משום בעליהן, שהם שאר בשרו כמו כלתו ואשת אחיו ויש שאסורים מפני שהנקבות שאר בשר זו"ז כמו אשה ובתה ושתי אחיות, והפרט הזה נמשך עד פסוק יט, כי אלה שחשב מפסוק יט ואילך נדה וא"א וזכר ובהמה אינם שאר בשר:

קמו לא תקרבו לגלות ערותה המקור הנקשר אל הפעל הקודם בלמ"ד יורה לרוב על המחשבה, ולפעמים בא במקום המחשבה והמעשה. כמו להרגו בערמה (שמות כא), והרגו. תקחנו למות (שם), וימות. לשכב את בת יעקב (בראשית לד) ושכב, וכמ"ש הרד"ק במכלול דף לו. ומזה נמשך הפלוגתא בין ר"א ור"ש (ספרא ט פרק ח) במ"ש אבר יובא דמה אל א"מ לכפר אם פי' שכפר ממש או פי' שבאה לכפר [כמש"ש ס' עה]. וכן במ"ש לא תקרבו לגלות, דעת ר' פדת (שבת דף יג) דוקא אם גלה וקריבה לא הזכירה התורה, ודעת הספרא שפי' אף הקורבה לגלות אסור. והנה זה נז' שנית בנדה. והטעם מבואר במ"ש בס' הקודם שפסוק זה הוא כלל ופרטיו מתפרשים עד פסוק יט, ולכן אחר שהודיע בהכלל שגם קורבה אסור לא הוצרך לשנות בכל פעם. אמנם בפסוק יט שאינו שייך אל דיני עריות של שאר. הוצרך להודיע זה שנית בנדה שאינה בכלל עריות של שאר ומזה נלמד גם לא"א בדרש שבא"א אצ"ל זאת כי גם יחוד אסור וכמ"ש בשבת שם:

קמז אל תטמאו בכל אלה, ידוע שמלת כל כשבא במשפט מחייב הוא מחייב כללי, וכשבא במשפט שולל הוא שולל כללי וכולל הכלל והקצת ועז"א בין בכולם בין במקצתם. ומבואר שאם הי' כתוב אל תטמאו באלה הי' נוטה יותר לפרש בכולם. ובמלת בכל הוסיף אף כל שהוא. ובמאמר המחייב יהיה

יְהוָה׃ ס ז עֶרְוַת אָבִיךָ וְעֶרְוַת אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה אִמְּךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס ח עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָבִיךָ הִוא׃ ס ט עֶרְוַת אֲחוֹתְךָ בַת־אָבִיךָ אוֹ בַת־אִמֶּךָ מוֹלֶדֶת בַּיִת אוֹ מוֹלֶדֶת חוּץ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן׃ ס י עֶרְוַת בַּת־בִּנְךָ אוֹ בַת־בִּתְּךָ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן כִּי עֶרְוָתְךָ הֵנָּה׃ ס יא עֶרְוַת בַּת־אֵשֶׁת אָבִיךָ מוֹלֶדֶת אָבִיךָ אֲחוֹתְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס יב עֶרְוַת אֲחוֹת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה שְׁאֵר אָבִיךָ הִוא׃ ס יג עֶרְוַת אֲחוֹת־אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי־שְׁאֵר אִמְּךָ הִוא׃ ס יד עֶרְוַת אֲחִי־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה אֶל־אִשְׁתּוֹ לֹא תִקְרָב דֹּדָתְךָ הִוא׃ ס טו עֶרְוַת כַּלָּתְךָ לֹא תְגַלֵּה אֵשֶׁת בִּנְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס טז עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָחִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָחִיךָ הִוא׃ ס יז עֶרְוַת אִשָּׁה וּבִתָּהּ לֹא תְגַלֵּה אֶת־בַּת־בְּנָהּ וְאֶת־בַּת־בִּתָּהּ לֹא תִקַּח לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ שַׁאֲרָה הֵנָּה זִמָּה הִוא׃ יח וְאִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ לֹא תִקָּח לִצְרֹר לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ עָלֶיהָ בְּחַיֶּיהָ׃ יט וְאֶל־אִשָּׁה בְּנִדַּת טֻמְאָתָהּ לֹא תִקְרַב לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ׃ כ וְאֶל־אֵשֶׁת

בעל הטורים

(יח) עליה בחייה גימ' אף ביבמה (עם האחיות): (יט) ואל אשה ב' במסרה הכא ואידך ואל אשה נדה לא תקרב (יחזקאל יח) וכן בנדת ב' הכא ואידך (בעזרא ט) בנדת עמי הארצות שהם לא יקרב אל אשה נדה כתיב ביה (יחזקאל שם) צדיק הוא חיה

רש"י

וכך נאמר ם לשון רבים: אני ה'. נאמן ב לשלם שכר (הוספת רש"י): (ז) ערות אביך. זו אשת אביך או אינו אלא כמשמעו ם נאמר כאן ערות אביך ונאמר להלן ערות אביו גלה (ויקרא כ') מה להלן אשת אביו אף כאן אשת אביו (סנהדרין נ"ד): וערות אמך. להביא אמו שאינה ע אשת אביו: (ח) ערות אשת אביך. לרבות לאחר מיתה: (ט) בת אביך. אף בת אנוסה פ במשמע: מולדת בית או מולדת חוץ. בין שנולדה מאותה שאומרים לו לאביך קיים את אמה ובין שאומרים לו הוצא את אמה כגון ממזרת או נתינה (יבמות כ"ג): (י) ערות בת בנך וגו'. בבתו מאנוסתו הכתוב מדבר צ ובתה ובת בתו מאשתו אנו ק למדין מערות אשה ובתה שנאמר בהן לא תגלה בין שהיא ממנו בין שהיא מאיש אחר (שם כ"ז): ערות בת בנך וכו' לבתך ר אלא לפי שאין מזהירין מן הדין למדוה מגזרה שוה ש במסכת (יבמות דף ג'. סנהדרין ע"ו): (יא) ערות בת אשת אביך. לימד שאינו חייב על אחותו משפחה וכנענית לכך נאמר בת אשת אביך בראויה לקדושין: (יד) ערות אחי אביך לא תגלה. ומה היא ערותו אל אשתו ת לא תקרב: (טו) אשת בנך היא. לא אמרתי אלא כשיש לבנך אישות בה, א פרט לאנוסה ושפחה וכנענית: (יז) ערות אשה ובתה. לא אסר הכתוב אלא על ידי נשואי הראשונה לכך נאמר לא תקח לשון קיחה וכן לענין העונש אשר יקח את אשה ואת אמה לשון קיחה אבל אנס אשה מותר ב לישא בתה (יבמות צ"ז): שארה הנה. קרובות הן זו לזו: זמה. עצה כתרגומו ב עצת חטאין שיצרך יועצך לחטוא: (יח) אל

אחתה

אֲנָא יְיָ׃ ו גְּבַר גְּבַר לְכָל קְרִיב בִּשְׂרֵיהּ לָא תִקְרְבוּן לְגַלָּאָה עֶרְיָא אֲנָא יְיָ׃ ז עֶרְיַת אֲבוּךְ וְעֶרְיַת אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אִמָּךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ ח עֶרְיַת אִתַּת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דַאֲבוּךְ הִיא׃ ט עֶרְיַת אֲחָתָךְ בַּת אֲבוּךְ אוֹ בַת אִמָּךְ דִּילִידָא מִן אֲבוּךְ מִן אִתְּתָא אוֹחֲרִי אוֹ מִן אִמָּךְ מִן גְּבַר אוֹחֲרָן לָא תְגַלֵּי עֶרְיַתְהֶן׃ י עֶרְיַת בַּת בְּרָךְ אוֹ בַת בְּרַתָּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיַתְהֶן אֲרֵי עֶרְיְתָךְ אִנּוּן׃ יא עֶרְיַת בַּת אִתַּת אֲבוּךְ דִּילִידָא מִן אֲבוּךְ אֲחָתָךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ יב עֶרְיַת אֲחַת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי קָרִיבַת אֲבוּךְ הִיא׃ יג עֶרְיַת אֲחַת אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אֲרֵי קָרִיבַת אִמָּךְ הִיא׃ יד עֶרְיַת אֲחִי אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי לְאִתְּתֵיהּ לָא תִקְרַב אִתַּת אֲחִי אֲבוּךְ הִיא׃ טו עֶרְיַת כַּלְּתָךְ לָא תְגַלֵּי אִתַּת בְּרָךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ טז עֶרְיַת אִתַּת אָחוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דְאָחוּךְ הִיא׃ יז עֶרְיַת אִתְּתָא וּבְרַתַּהּ לָא תְגַלֵּי יָת בַּת בְּרַהּ וְיָת בַּת בְּרַתַּהּ לָא תִסַּב לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ קָרִיבָן אִנּוּן עֵצַת חֶטְאִין הִיא׃ יח וְאִתְּתָא עִם אֲחָתַהּ לָא תִסַּב לְאַעָקָא לַהּ לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ עֲלַהּ בְּחַיַּהָא׃ יט וּלְאִתְּתָא בְּרִחוּק סְאוֹבְתַהּ לָא תִקְרַב לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ׃ כ וּבְאִתַּת חַבְרָךְ לָא תִתֵּן

רש"י

אחתה. שמיכן ד כה' (קדושין כ') : לגרר . ל' גרה לעצות את זו גרה לזו : בחייה . למדך שאם גרשה

התורה והמצוה

בהפך במלת אלה טעם יותר על הקלה, ובמלת כל שהוא מחייב כללי הוסיף חיוב כללי, כי מלת כל מתהפך תמיד אל הכוונה שהיא מפרשים בלא מלת כל. ובזה תבין היטב מ"ב במכות (דף כד) וסנהדרין (דף פא) ר"נ כי מטי להאי קרא בכי עושה אלה לא ימוט עושה כולם הוא דלא ימוט הא חדא מינייהו ימוט. א"ל ר"ע מי כתיב עושה כל אלה עושה אלה כתיב אפי' בחד מינייהו, דאלת"ה כתיב קרא אחרינא אל תטמאו בכל אלה התם נמי בכל אלה הוא דמטמא בחדא מינייהו לא אלא לאו בא' מכל אלה. והפליאה מבוארת שהשיב מי כתיב עושה כל אלה. הרי שאם הי' כתוב כל אלה', פי' בכלהו, ואיך

שפתי חכמים

תעבו והכא כתיב ושמרתם את חקותי ואת משפטי: מ אם האמר וכא דרך הפסוק להכר כן בלשון רבים ר"ל כל אחד מכם כמו בסמוך וכתיב תשמרו ולא תעבו ולא תלכו . וי"ל דבאמי הכא סותל ובתחלה כתב לשון יחיד דכתיב איש וגו' ואח"כ כתיב תקרבו לשון רבים אלא ע"כ תקרבו לרבות הנקבה . וא"ת למה איצטריך לרבות גבי עריות דהוא לא תעשה והא נקבה ג"כ חייבת במצות לא תעשה דהא הוקשה אשה לאיש לכל עונשין בבתורה קידושין דף ל"ה . וי"ל דעריות שאני דבלאו הכי איסורין בבתורה כגון אכילת איסור ונבילה וטריפה שאשה חייבת דהא היא עשתה האיסור כמו האיש אבל גבי עריות הבועל עושה מעשה והנבעלת לא עשתה כלום דהרי היא כקרקע עולם לכן איצטריך לרבויי שחייבת : נ אע"פ דאין כאן עבירה מ"מ הלא הרהקת עבירה ואין צריך לומר לבלם שכר אלא במעשה י"ל כל מי שבא עבירה וניצל הימנה נותנים לו שכר כאלו עשה מצוה . בקידושין דף ל"ט : ס ר"ל משכב זכור. וכתב הרא"ם יש לתמוה על ר"י ורש"י ז"ל שהביאו דברי

למה לא הביאו הג"ש של אביך אביך מקרא דערות אשת אביך לא תגלה ערות אביך היא שהיא כנגדו ואיירי באזהרה כמותו וכבר הג"ש מקרא דפרשת קדושים דאיירי בעונש והניח הדבר כתימה . (נח"י) ואני אומר דהיא הנוהגת מערות אשת אביך שכתב בלבו הוא קשה כדמקשה התם אין לי אלא באזהרה וכו' עונש מניין דהא זה הפסוק בכמון איירי ג"כ באזהרה ועי"כ מוכרח ללמד מאשת אביו גלה ע"ש : ע ר"ל כגון שנולד מאנוסת אביו או ממפותת אביו : פ וקרא דערות בת אשת אביו מלמד עי שיש לו אישות לאביך בה פרט לאהוהו שנולדה לאביו מן השפחה משום דלא תפסי בה קידושין כדכתיב בבו לכם עם החמור עם הדומה לחמור : צ רנ"ה שלא תאמר מדכתיב בת בנך ובת בתך הא בת בנה ובת בתה מותר אחר והא כתיב ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ובת בתה . ל"ש שאיירי באנוסה דלאו אשתו ולפיכך אינו באזהרה לא תגלה אלא בבת בתו שהבא מזרעו אבל בתה של אנוסתו שבאה מזרע אחרים אינו באזהרת לא תגלה ואי"ה בת אשתו דאתו בתו : ק פי' ואיה אחר שזה כמקרא של ערוה בת בנך וגו' באנוסתו קא מיירי א"כ בתו ובת הגו מנשואתו מניין אליבא למימר דאסיא בק"ו מאנוסתו דהא אין מזהירין ואין עונשין מן הדין והשיב בתו אנו למדין וכו' : ר פי' ק"ו לבתך מן האנוסה דהלא מן הנשואין נערות אשה ובתה ולקמן כתיב ערות אשה ובתה וגו' והתם כתיב ג"כ הנה מה הנה דכתיב התם מיירי בנתה אף הנה דכתיב הכא מיירי בבתה : ת אבל גבי ערות אביך לא הולכך לכתוב אחריו הלאביו לא תקרב להודיע מה היה ערותו משום דסמוך הקרא על הג"ש דלעיל : א וכא דלא נקט רש"י גם לעיל גבי ערות בת אשת אביך אנוסה . משום דלעיל מרבינן אנוסה להיות כד היא בה אביך ופי' רש"י אף בת אנוסה במשמע . ואית פי"ש הכא דממעט מקרא דהא בנך אף האנוסה ואלו גבי בת אשת אביך אינו ממעט האנוסה אם מפני דלעיל ריבה הכתוב משום דכתיב בת אביך ואף בת אנוסה במשמע ה"נ כתיב כלהן אף האנוסה במשמע . והיינו הרא"ם אני התם דכוי תרי קראי וכל א' נדרש לעצמו וכיון שמהאחד משמע אף האנוסה ומהאחד משמע למעט אנוסה כדי שלא יסתור זה את זה דרבו שלא בא למעט אלא הנשואה והנ"א בנלבד כדי לקיים שני המקראות אבל הכא שהרבוי והמיעוט מיהב במקרא אחד אין כל אחד נדרש לעצמו אלא קאמר מבאר קאמו באיזה כלהן אמרחי באותה שיב לבנך אישות בה פרט לאנוסה וכי' באין לבנך היבוה בה וכו' : ב ומקרא של ערוה בת בנך וגו' דאסר הקרא בה אנוסתו לא אסר אלא בתו ובת בנו מאנוסתו אבל בתה ובת בתה לא : ג כי דגם כמ"ש מביא את הכפל ושוי זמה בהוא לשון מחשבה : ד כדתנן המקדש אשה ועבה את אחיה והוגה בהתה חייב מקודשת מדכתיב אשה אל אחותה לא תקח לא יהו לקוחי אפי' באחת מהן . ופי' אל

להוסף

עמיתך לא־תתן שכבתך לזרע לטמאה־בה׃ כא ומזרעך
לא־תתן להעביר למלך ולא תחלל את־שם אלהיך
אני יהוה׃ שביעי (רביעי כשהן מחוברין) כב ואת־זכר לא תשכב
משכבי אשה תועבה הוא׃ כג ובכל־בהמה לא־תתן
שכבתך לטמאה־בה ואשה לא־תעמד לפני בהמה
לרבעה תבל הוא׃ כד אל־תטמאו בכל־אלה כי בכל־
אלה נטמאו הגוים אשר־אני משלח מפניכם׃ כה ותטמא
הארץ ואפקד עונה עליה ותקא הארץ את־ישביה׃
כו ושמרתם אתם את־חקתי ואת־משפטי ולא תעשו מכל
התועבת האלה האזרח והגר הגר בתוככם׃ מפטיר כז כי
את־כל־התועבת האל עשו אנשי־הארץ אשר לפניכם
ותטמא הארץ׃ כח ולא־תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה
כאשר קאה את־הגוי אשר לפניכם׃ כט כי כל־אשר
יעשה מכל התועבת האלה ונכרתו הנפשות העשת

בעל הטורים

חיים אבל אם יקרב אליה בגדים טומאתה כרי הוא כנדס עמי הארצות:(כט) הנפשת העשת כתיב חסר לומר שחייב אפי׳ בלא הפרשה:

רש״י

לא ישא את אחותה ה כל זמן שהיא בחיים: (כא) להעביר למלך. עבודת גלולים היא ששמה מולך וזו היא עבודתה שהיה מוסר בנו לכומרים ועושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש (סנהדרין ס״ד): לא תתן. זו היא מסירתו לכומרים: להעביר למלך. זו היא העברת האש: (כג) תבל הוא. לשון קדש וערוה וניאוף, וכן ואפי על תבליתם (ישעיה י׳) דבר אחר תבל הוא לשון בלילה וערבוב זרע אדם וזרע בהמה: (כח) ולא תקיא הארץ אתכם. משל לבן מלך שהאכילוהו דבר מאוס שאין עומד במעיו אלא מקיאו כך ארץ ישראל ו אינה מקיימת עוברי עבירה ותרגומו ולא תרוקן לשון ריקון מריקה עצמה מהם: (כט) הנפשות העשת. הזכר והנקבה ז במשמע:

שפתי חכמים

אחותה כמו של ושי׳ כמו עם אחותה כמו על נשיו שפי׳ עם נשיו: ה (דכ״ט) דאל״כ בהייה ל״ל הא כבר כתיב אל אחותם דמשמע בחיים כאחת: ו דלפי פשוטו של מקרא משמע שלא הקיא הארץ את ישראל אפי׳ אם יטמאו אותה כאשר קאה את בגוי בטומאה אותה וא״כ מה גיזום להם שישמרו את החקים וכמשפטים לכן הביא כמשל לבן מלכים וכו׳ כלומר שאתם תכין כמו בן מלכים שאם יאכל דבר מאוס מיד מקיא מפני שהוא מפונק כך אם אתם תטמאו את הארץ מיד תקיאה אתכם ולא תאריכו ימים על האדמה כמו הגוי אשר לפניכם שהאריכו ימים על האדמה אף שעשו כל התועבות האלה אבל אתם אם תעשו התועבות האלה מיד תקיא אתכם: ז עיין לעיל בפסוק לא

התורה והמצוה

ואיך הביא הכתוב אל שמהו בכל אלה. ועם דברינו נכון. כי ידע שמשמעות הלשון יתהפך במאמר מחייב ממה שהוא במאמר שולל. וכיון שבמאמר שולל כל אלה פי׳ מקצת. וע״כ שאלה פי׳ כולהו, וע״כ במאמר המחייב יהי׳ בהפך. שכל אלה פי׳ כולהו ואלה פי׳ מקצת, וז״ש מי כתיב עושה כל אלה, וכן:

קמח בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכ׳ אם הי׳ אומר בכל אלה נטמאו הגוים הייתי מפרש על המצריים כי גם הם נטמאו בכל הטומאות האלה, לכן הוסיף אשר אני משלח מפניכם להודיע שמדבר מן הכנענים, כי ארץ מצרים לא קאה אם יושביה רק ארץ כנען לבד שנז״ש ותטמא

שכובתך לזרעא לאסתאבא בה: כא ומזרעיתך לא תתן לאעברא למולך ולא תחיל ית שמא דאלהך אנא יי: כב וית דכורא לא תשכוב משכבי אתתא תועבתא היא: כג ובכל בעירא לא תתן שכובתך לאסתאבא בה ואתתא לא תקום קדם בעירא למשלט בה תבלא הוא: כד לא תסתאבון בכל אלין הרי בכל אלין אסתאבו עממיא דאנא מגלי מן קדמיכון: כה ואסתאבת ארעא ואסערית חובה עלה ורוקינת ארעא ית יתבהא: כו ותטרון אתון ית קימי וית דיני ולא תעבדון מכל תועבתא האלין יציביא וגיוריא דיתגיירון ביניכון: כז ארי ית כל תועבתא האלין עבדו אנשי ארעא דקדמיכון ואסתאבת ארעא: כח ולא תרוקן ארעא יתכון בסאוביכון יתה כמא דרוקינת ית עמא דקדמיכון: כט ארי כל דיעביד מכל תועבתא האילין וישתיצון נפשתא דיעבדן

ספרא

קמז (טז) אל תטמאו בכל אלה בין בכולן בין במקצתן:

קמח כי בכל אלה נטמאו הגוים אלו המצרים אשר אני משלח מפניכם אלו הכנענים. ותטמא הארץ מלמד שהארץ מטמאה ע"י הדברים האלו. ואפקד עונה עליה כיון שאני פותח הפנקס. מיד אני גובה את הכל. ותקיא הארץ את יושבי' כאדם שמקיא את מזונו:

קמט (יז) ושמרתם אתם נאים שומרים אותם שאתם פתחתם תחלה וכה"א גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום. (יח) ולא תעשו מכל התועבות האלה בין מכולם בין ממקצתם אזרח זה אזרח האזרח לרבות נשי אזרחים. גר זה גר הגר לרבות נשי הגרים בתוככם לרבות נשים ועבדים:

קנ (יט) כי כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם מלמד שהארץ מיטמאה ע"י הדברים האלו. ולא תקיא הארץ אתכם כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם מלמד שהארץ חייבת גלות ע"י הדברים האלה. (כ) כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה בין מכולם בין ממקצתם. ונכרתו הנפשות מת"ל לפי שנאמר איש

איש

התורה והמצוה

ותטמא הארץ. כי יען שהיא ארץ קדושה מקבלת טומאה מדברים האלה, משא"כ ארץ מצרים שהיא ארץ טמאה ואין דברים אלה מזיקים לה כי היא ערות הארץ כידוע. ומ"ש ואפקד עונה עליה, הנה ר' יהודה סתמא דספרא. ס"ל בר"ה (דף לב) שיש הבדל בין פקידה ובין זכירה, וחולק עם ר' יוסי שס"ל שזכירה ופקידה א' הוא, ור"ל כי הפוקד הוא ע"י בקרת המעשים, ובזה משתתף עם ענין פקדון, וכמ"ש בב"ר (פ' נג) אמר הקב"ה בעל פקדונות אני עמלק הפקיד אצלי חבילה של קוצים ואחזיר לו חבילה של קוצים פקד פקדתי את אשר עשה עמלק. שרה הפקידה חבילה של מצות ומע"ט וה' פקד את שרה [וכן במד' שו"ט מובא בילקט ש"א ס' ע"ז חנה הפקידה אצלי נפשות וכו' וה' פקד את חנה]. ובזה משתתף עם הוראה אחרת שיש לפעל זה של החשבון ועל הפקדון ועל ההנחה במקום. כמ"ש בפסיקתא דרב כהנא (פ' מ"ב) ובתנחומא מובא בילקט ש"א (ס' פח) באורך. יש פקידה לבכורות, ויש פקידה לבנים וכו'. שכיון על שתוף ההוראות של שורש זה עיי"ש. וז"ש כיון שאני פותח הפנקס. וזה מענין פקידה וחשבון. מיד אני גובה. וזה מענין ציוי לגבות ומענין מינוי השטן לחבל ולהשחית ומענין החזרת הפקדון דכולהי איתנייהו בלשון זה בהבדלו מן זכירה. הפוקד זוכר ע"י מעשים טובים או רעים. ומונה המעשים וסופרם בחשבון. ומוציא הפקדון שאצלו. ר"ל שמשלם גמול כפי שפקדו בידו. ומה שאמר לשון הקאה. הושאל אל הארץ מהאדם שמקיא דבר הבלתי נאות אל טבעו. כך תפלט הארץ הבלתי נאות אל טבע קדושתה ורוחניותה:

קמט ושמרתם אתם, כבר התבאר (באילת השחר כלל רמ רי) שבכ"מ שכפל הכינוי עם גוף הפעל הוא זרות בלשון כמו שהשגם הרד"ק במכלול (דף כט) עם הזרים, וחז"ל דרשום תמיד, ופי' שר"ל שהלא אתם כבר שמרתם ר"ל אתם בעצמכם גם בלא הציוי הלא שמרתם במצרים, כמ"ש גן נעול. שנדרש על שנשמרו מעריות. (כמ"ש במכלתא פ' בא. וי"ר פל"ב. במד' רבה פ"ג. ומד' חזית פסוק גן נעול) ומ"ש (במי"ח) מכל התועבות בין מכולם בין ממקצתם התבאר (בס' קמז). ומ"ש אזרח זה אזרח וכו' התבאר למעלה (ס' עד):

קנ כי כל התועבות האל וכו' כבר אמר זה (בפסוק כ"ח). רק שם דבר מטעם השגחיי כמ"ש ואפקד עונה עליה. ופה הוסיף כי בעונש ההשגחיי לישראל הוא דבר יותר גדול שהוא כריתת הנפש,

מִקֶּרֶב עַמָּם׃ ל וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת מֵחֻקּוֹת הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ לִפְנֵיכֶם וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ פ פ

הפטרת אחרי עמוס סימן ט' הלא כבני כשיים

יט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם קְדֹשִׁים תִּהְיוּ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ג אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת־

בעל הטורים

(ב) קדשים תהיו לעיל כתיב ושמרתם את משמרתי וסמיך ליה קדושים תהיו שאם ישמור עצמו מן החטא שוב אין חטא בא על ידו ומקדשין אותו מלמעלה. אני ה' אלהיכם וסמיך ליה דבר אל (כל עדת) בני ישראל לומר שבני ישראל ייחדו שמו ויאמרו ה' אחד. עדת בני ישראל וסמיך ליה קדושים שדבר שבקדושה צריך עשרה דהיינו עדה. וכן יש אני ה' אלהיכם בס' זו: אני ה' אלהיכם איש אמו ואביו תיראו לומר ששקול כבוד אב ואם ומוראם ככבוד שמו ומוראו. וסמיך ליה ואת שבתותי תשמורו שאם אמר לו אביו לחלל שבת אל ישמע לו. וסמיך לשבת ע"ז ששקולים הם מנסך יין לע"ז ומחלל שבת כדאיתא בפ"ק דחולין: וסמיך ליה אל תפנו כלומר אל שעשיתם מדעתכם אל תפנו לו: ה' אלהיכם וכי תזבחו שצריך לזבוח לשם:

רש"י

(ל) ושמרתם את משמרתי. להזהיר ב"ד ח על כך: ולא תטמאו בהם אני ה' אלהיכם. הא אם תטמאו איני אלהיכם ט ואתם נפסלים מאחרי ומה הנאה יש לי בכם ואתם מתחייבים כלייה לכך נאמר אני ה' אלהיכם:

(ב) דבר אל כל עדת בני ישראל. מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל א מפני שרוב גופי תורה תלויין בה: קדשים תהיו. (ויקרא רבה פ"כ) הוו פרושים מן העריות ב ומן העבירה שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה; אשה זונה וחללה וגו' אני ה' מקדשכם (להלן כ"א) ולא יחלל את זרעו אני ה' מקדשו (שם) קדושים יהיו אשה זונה וחללה וגו' (שם) (ויקרא רבה): (ג) איש אמו ואביו תיראו. כל אחד מכם תיראו ג אביו ואמו. זהו פשוטו ומדרשו אין לי אלא איש אשה מניין כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים ד א"כ למה נאמר איש שהאיש סיפק בידו לעשות אבל אשה רשות ה אחרים עליה (ת"כ קידושין ל"ט): אמו ואביו תיראו. כאן הקדים אם לאב לפי שגלוי לפניו שהבן ירא את אביו יותר מאמו ובכבוד הקדים אב לאם לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו

שפתי חכמים

לא תקרבו: ח דאי להזהיר את ישראל על כך הרי כבר אמור ושמרתם את חקותי וגו' ולא תעשו מכל התועבות האלה: ט דק"ל והא בתחילת הפרשה כתיב אני ה' אלהיכם. לכן פי' רש"י דאני ה' אלהיכם דכתיב הכא. הוא קבלת מלכותי וגזרותי משום הכי הואלתי אתכם וא"כ כשתטמאו את עצמיכם ולא תשמרו את גזרתי א"כ נפסלים אתם ממני וא"כ מה הנאה יהיה לעולם בכם כיון שאין אתם מקיימים גזירות ומצותיו של הקב"ה וכל שכן שאין אתם מקיימים גזירות ומצותיו של שאר מלכי בשר ודם וממילא אתם חייבים כלייה כיון שאין צורך בכם ונפרע שאתם עובדים עבודת אלילים: א וא"ת והא כל התורה כולה שנה משה לישראל כמו שפירש רש"י בפרשת כי תשא. וי"ל דפרשה זו נאמרה לכן בהקהל נשים וטף דכתיב כל עדת בני ישראל כדכתיב בפ' וילך הקהל את העם האנשים ונשים וטף אבל משה לא שנה אלא לאנשים. עי"ל דמשה שנה להם כתות כתות זו אחר זו אבל פרשה זו היה במעמד כל ישראל וק"מ שאינם יכולין לומר אי אפשי במצוה זו דיה לי לקבול עלי' ומה שלא שאלתי מיד למשה לפי שלא היו שם כל ישראל ומ"ש היו כל ישראל ביחד שלא יכולין לומר כו': ב דהא אין קדושה שייך אלא במה שהם פרושים ונבדלים מן הטמאים במעשה כגון כלאים וחבילין ושאר מלות עשה אבל בשב ואל תעשה אין ניכר שום פרישות. ומתרץ הוו פרושין וכו' ר"ל דקאי אפרשה של עריות דלעיל. ומן העבירות דנקט רש"י ר"ל נמי עבירות של עריות: ג דקשה לרש"י דאיש לשון יחיד ותיראו לשון רבים: ד והא"ת והא אמרינן השוה הכתוב אשה לאיש. וי"ל דהיינו היכא דכתיב בל' זכר אבל היכא דכתיב איש ממעטינן אשה אי לאו רבוי וכה"ג איתא בסוט' פ' ד' מיתות. מגלחתי: ה ואין להקשות א"כ למה מרבינן אשה. די"ל כגון גרושה או אלמנה דאין רשות

התורה והמצוה

וגם שתקיא הארץ אותם יהי' עונש טבעי, ועז"א שית ותטמא הארץ מעצמה והיא הקיאה העמים האלה מצד טבעה שהיא בלתי סובלת הטומאות האלה, והיא בעצמה חייבת גלות ע"י הדברים האלה, אך מהעונש שיגיע לכם מצד שנפשיכם קדושה שהוא עונש כרת שלא יגזר באנשי הארץ אשר לפניכם, ומ"ש (במשנה כק) מכל התועבות בין מכולם, היא כי דומה כמו מ"ש ולא תעשו מכל התועבות וכו' שהיא אף מקצתם כנ"ל, ומ"ש ונכרתו הנפשות, לכלול גם האשה, שנפש כולל זכרים ונקבות ומובא בב"ק (דף לב), ומ"ש העושות שהוא מיוחד שכבר אמר אשר יעשה, לבאר שאין חייב כרת על קריבה לעריות רק כשעשה מעשה:

ושמרתם

מִנוֹ עַמְהוֹן: ל וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מֵימְרִי בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּד מִנִּמּוּסֵי תּוֹעֲבָתָא דְּאִתְעֲבִידוּ קֳדָמֵיכוֹן וְלָא תִסְתַּאֲבוּן בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: פ פ פ

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּיל עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן קַדִּישִׁין תְּהוֹן אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ג גְּבַר מִן אִמֵּיהּ וּמִן אֲבוּהִי תְּהוֹן דָּחֲלִין וְיָת

ספרא

איש שיכול אין לי אלא איש שהוא ענוש כרת ע"י אשה. אשה ענושה כרת ע"י האיש מנין ת"ל הנפשות הרי כאן שנים. (כא) העושות מת"ל לפי שנאמר לא תקרבו יכול יהיו חייבים כרת על הקריבה ת"ל העושות ולא הקריבות. מקרב עמם ועמם שלום:

קנא (כב) ושמרתם את משמרתי. שמרו לי משמרת. ושמרתם משמרתי להזהיר ב"ד על כך. לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשו לפניכם ולא תטמאו בהם מלמד שכל העריות קרוים טומאה. ולא תטמאו בהם ונטמתם בם אם מטמאים אתם בהם נפסלים אתם מאחרי. מה הניה י"ל בכם ואתם מתחייבים לי כליה לכך נאמר אני ה' אלקיכם. (כג) וכן עזרא אומר הנשוב להפר מצותיך ולהתחתן בעמי הארצות הלא תאנף בנו עד כלה לאין שארית ולפליטה ה' אלקי ישראל צדיק אתה:

(פרשה א) א דבר אל כל עדת ב"י ואמרת אליהם קדושים תהיו מלמד שהפרשה נאמרה בהקהל. ומ"מ נאמרה בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלוים בה: ב קדושים תהיו. פרושים תהיו. כי קדוש אני ה' אלקיכם לומר אם מקדשים אתם עצמכם מעלה אני עליכם כאלו קדשתם אותי. ואם אין אתם מקדשים עצמכם מעלה אני עליכם כאלו לא קדשתם אותי. או אינו אומר אלא אם מקדישים אתם אותי הריני מקודש ואם לאו איני מקודש ת"ל כי קדוש אני. בקדושתי אני בין מקדשים אותי ובין אין מקדשים אותי. אבא שאול אומר פמליא למלך ומה עליה להיות מחקה למלך:

איש

התורה והמצוה

קנא ושמרתם את משמרתי, כבר הבאתי (ויקרא ס' יג) שכ"מ שבא שם הפעולה מוסף על הפעל יש בו דרוש, ודרשו שישמרו גם המשמרת דהיינו הסייגים שיעשו לזה כגון שניות לעריות. וכן אמרו ביבמות (דף כא) ועז"א שבא להזהיר הב"ד כי הם העושים הסייגים והגדרי' שעי"כ ישמרו העם בל יפגעו בחוקי התועבות עצמם, ומ"ש ולא תטמאו בהם, וכבר התבאר ויקרא (ס' טו) שכל לשון טומאה שבא אחריו שימוש הב' אינה טומאת גוף' רק טומאת הנפש, וז"ש מלמד שכל העריות קרוים טומאה. והנה כבר אמר אל תטמאו בכל אלה, רק שכיון שלא אז' טומאה רק בנדה ושכבת איש ובהמה, הייתי אומר שהשם לשון טומאה מפני שלא לבד דבליק מינייהו לא בעריות שאר בשר, לכן אמר בכ"ת ולא תטמאו בהם שכולם קרוים טומאה, והביא דוגמא לזה ממ"ש בסוף שמיני ולא תטמאו בהם שהיא ג"כ טומאה הפך הקדושה שלכן בא שימוש הב' כמש"ש (ס' קסו), ושם אומר ונטמתם בם שדרש שסופם ליטמא בם ולהתרחק מה' כי יטמטמו את הלב כמש"ש (ס' קס"ז), ונגד זה אמר אני ה' אלקיכם ששם אלקים בכינוי מורה על הקשר שי"ל עם ישראל ואיך תתרחקו ממני ע"י טומאת נפשותיכם ותתחייבו כלי', וכמ"ש עזרא הכתוב להפר וכו' הלא תאנף וכו' הזכיר ג"כ שם ה' אלקי ישראל שהוא הדיבוק שי"ל עמהם:

א דבר אל כל עדת בני ישראל. כבר באורתי (באילת השחר כלל רל"ז) ששם עדה יאמר על הסנהדרין או על הכלל כשהסנהדרין בראשיהם, ושם עדת בני ישראל מציין כל ב"י כשהם עדה, היינו שזקניהם בראשיהם, והנה סדר משנה היה תחלה לאהרן ואח"כ לבניו ואח"כ להזקני' ואח"כ לישראל כמ"ש בעירובין (דף נ"ד), ופרשה זו נשתנה שצוה שיגיד תיכף לכולם בפעם אחד, שבזה הוצרך להקהילם ע"י החצוצרות שתקע בשתי החצוצרות, ולכן אמר עדת ב"י (ושמיד אמר ב"י, כי בעת שדבר אל כולם כבר דבר להעדה תחלה ב"פ ביחוד) ובק"א נתן טעם לשינוי הזאת, מפני שבכל דיבור יחד הלימוד לכ"א לפי מדרגתו, שהזקנים קבלו ממנו מצפוני התורה ובני אהרן דברים עמוקים יותר, ועז"א נכנס אהרן ושנה לו פרקו ר"ל שלכ"א שנה פרק מיוחד לפי מדרגתו, באופן שההמון קבלו גוף התורה דהיינו הפשט שהוא הגוף', והזקנים קבלו נשמת התורה ורוחניותה, אולם פ' זו שרובה גופי תורה. פי' מצות רבות שצריך לדעתם ולקיימם כפי הגוף והפשט כולם בשוה, הקהיל את כולם ביחד. וז"ש שרוב גופי תורה תלוים בה:

ב קדושים תהיו כי קדוש. הקדושה היא הפרישות וההתנשאות מכל דרכי החומר והטבע אל ענינים נפשיים אלקיים גבוהים ונעלים מכל עניני הבשר. ויש בקדושה מדרגות רבות. יש מתנשא על כח המתאוה לעריות ומאכלות אסורות, יש מתנשא לפרוש מכל עניני החומר ותאוותיו ומכל הנאות העולם,

שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ד אַל־תִּפְנוּ אֶל־

רש"י

ו בדברים: את שבתתי תשמרו. סמוך שבת למורא אב ואם לומר אע"פ שהזהרתיך ז על מורא אב ואם, אם יאמר לך חלל את השבת אל תשמע לו וכן בשאר כל המצות: אני ה' אלהיכם. אתה ואביך חייבים בכבודי ח לפיכך לא תשמע לו לבטל את דברי (יבמות ה') איזהו מורא לא ישב במקומו ט ולא ידבר במקומו י ולא יסתור את דבריו ואיזהו כבוד מאכיל ומשקה כ מלביש ומנעיל מכניס ומוציא (ב"מ ל"ב קדושין ע"ו): (ד) אל תפנו אל האלילים. ל לעבדם (ת"כ): אלילים. לשון אל. כלא הוא חשוב: ואלהי מסכה. שהלכם

שפתי חכמים

אחרים עליה: ו פי' מפתה אותה כדמתרגמי' כי יפתה ארי ישדל: ז דעת רש"י בזה שאל תקשה מנ"ל לפרש דלכך סמכו יחד כדי לומר שאע"פ שהזהרתיך על מורא או"א אין דוחה שבת הא רש"י סביר' ליה בפ' ויקהל לסיפך דמה שמוקדם בפסוק הוא עיקר כמו שמבואר שם. וכאן הקדים מורא א"וא לשבת א"כ דלמא מורא או"א דוחה שבת. ועוד מנ"ל לפרש וכן בשאר כל המצות דלמא דוקא שבת אינו דוחה שהוא חמור ויש בו מצות עשה ולא תעשה אבל שאר כל המצות נדחין מפני מורא אב ואם לכך פי' אני ה' אלהיכם אתה ואביך כו': ח וא"ת והא בפ' זו לא כתיב כבוד אלא מורא וגם לעיל פירש"י א"כ למה נאמר איש מפני שהאיש כו' משמע נמי שר"ל דפרשה זו מדברת בכבוד דגבי מורא אין שייך לשון ספק ואין ספק. וי"ל כיון דלעיל מרבינן אשה מדכתיב תיראו ומ"ה איש מוזהר שפי' מאשה מדכתיב איש כמו שפירש"י לעיל ואם אינו לענין מורא דאין שייך בה ספק ואין ספק תהו לענין כבוד דשפיר שייך בו אינ' ספק מפני שרשות אחרים עליה: ט י"מ כל מקום שמיוחד לו בבית. וי"מ מקום מיוחד שיש לו אצל זקנים: י כגון שזקנים מדברים זה אחר זה וכשיגיע הזמן שהוא מדבר לא ידבר הבן במקומו: כ וא"ת היאך הלא זה בכאן לעיל היה לו לפרשו וגם גבי כבוד היה לו לפרשו בפרשת וישמע יתרו. וי"ל דבלא פי' זה הייתי אומר דמורא היינו דאפי' אמר לך חלל את השבת תשמע לו ותחללו וכן בשאר כל המצות אם אומר לך עבור עליהם חייב אתה לשמוע לו ולעבור עליהם וכבוד דכתיב במקום אחר הוא שלא ישב במקומו כו'. אבל בשתא דפירש"י דמורא הו"א אין דוחה המצות ע"כ מורא היינו לא ישב במקומו א"כ איזה הוא כבוד ומפרש מאכיל אותו כו': ל פי' לא תפנה מחשבתך לעבדם ואין

התורה והמצוה

עד יהיה כבר אלהין, וכן תמיד, גבן הקדושה הנאמרת אצל ה', היא מה שיעלה מן ההנהגה הטבעיית אל הנהגה נסיית פלאיית ושודד ומבטל כל ענייני הטבע והאצטגנינות', אולם ה' ערך סדרי העולם הגדול והנהגתו שיהיו נמשכים לפי סדרי האדם שהיא העולם הקטן והנהגתו, שאם הטבעיים שולטי' בעולם הקטן והנפש נמשכת אחר החומר וטבעי' ויצרי', אז גם בעול' הגדול הטבע שוררת והכל מתנהג לפי סדרי המערכת ומנהג הטבע, ועת יתקדש האדם ויתנשא מן החומר אל הנהגה בחיריית נפשיית, והשכל גובר והנפש האלקית שוררת. אז גם בעולם יתקדש ה' ויתעלה וינהיג הנהגה נסיים פלאיית. וז"ש אם מקדשים אתם עצמכם מעלה אני עליכ' כאילו קדשתם אותי. כי שיתקדש ה' בהנהגת העולם להנהיג הנהגה פלאיית תלוי בקדושת ישראל וממשלתם על הטבע והחומר, אולם זה דוקא לענין הנהגת העולם שזה תלוי לפי מעשה התחתונים המונהגים. וע"ז דייק כי קדוש אני ה' אלקיכם. ששם אלקים הבא בכינוי אל ישראל מציין שמיד השגחתו הפרטית והנהגתו את ישראל, וקדושתי מצד זה שאני אלקיכם תלוי בקדושתכם. ולכן היו קדושים ואז אהי' קדוש מזה הצד שאני אלקיכם ר"ל אנהיג העולם בהנהגה פלאיית לפי קדושתי נעלה מכל עניני הטבע וסדרי העולם הקבועים. אמנם ה' מצד עצמו נעלה ונשא מכל והוא בקדושתו בין יתקדשו המונהגים בין לא, וז"ש או אינו אלא אם מקדישים אותי הריני מקודש וכו' ת"ל כי קדוש אני, והכא שאול הומר שמ"ש קדושים תהיו כי קדוש אני. פי' שמצד שאני קדוש צריכים אתם להתדמות אלי, כי בזה האופן נברא האדם בצלם ובדמות להיות אנדרט' של מלך הכבוד כי כמו שה' הוא הא' בעולם שהוא קדוש ונבדל ונעלם מכולם באשר כולם נתונים תחת חוקים קבועים בלתי משתנים והוא לבדו אשר לו הכח והממשלה להמשיך הכל כפי חפצו ורצונו החפשי הבב"ת, כן האדם הוא ציור הצלם העליון מזה הצד שיכול להתקדש ולהנהיג את מרכבתו הקטנה שהיא גויתו בהנהגה בחיריית חפשית בלתי נתונה תחת חוקי הטבע ובזה היא מחקה למלך ומצייר הצלם והדמות והכבוד העליון ואין להאריך יותר:

ג איש אמו ואביו תיראו. כבר באתי (ויקרא י) כי שם איש הוא שם המין. ונגדו שם אשה ולכן בכ"מ שנאמר איש אין אשה בכלל. (כי זה ההבדל בין שם איש לשם אדם ששם אדם כולל זכר ונקבה כמש"ש). אמנם לפעמים יבא שם איש להוראת הכללות. פי' כל איש ואיש. ואז לא בא על הכוונה למעט אשה, רק על כוונת הכללות. (כי שם אדם לא ישמש להוראת הכללות בשום מקום כמש"ש). ואז י"ל שתפס שם איש מפני שרוב המעשים הם באנשים. וגם אשה בכלל, ויש בחינה לזה לראות אם הוא שם המין או שם הכללות. כי בכ"מ שבא שם איש על הכללות יבא השם הסמוך לו בלשון יחיד והפעל בא תמיד בלשון רבים, כמו ויקחו איש מטהו. כי מכרו מצרים איש שדהו. לקטו ממנו איש לפי אכלו, וכדומה וכמ"ש בבלר ויקרא (ס' יט), וזה פי' הספרא (מובא בקדושין דף כט ודף למד). שאם היה כתוב איש אמו ואביו יירא, בלשון יחיד, היה שם המין והיה פירושו איש ולא אשה, אבל כשכתוב תיראו הכי כאן שנים. ר"ל הרי דבר בלשון רבים. שאמר כל איש ואיש

יוֹמֵי שַׁבַּיָא דִילִי תִטְּרוּן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ד לָא תִתְפְּנוּן בָּתַר טַעֲוָן וְדַחֲלָן דְמַתְּכָא לָא

ספרא

ג (ב) איש אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל תיראו הרי כאן שנים. (ג) א"כ למה נאמר איש. אלא שהאיש ספוק בידו והאשה אין ספוקה בידה מפני שיש רשות אחרים עליה. ד נאמר איש אמו ואביו תיראו ונאמר את ה' אלקיך תירא הקיש מורא אב ואם למורא המקום. (ה) נאמר כבד את אביך ואת אמך ונאמר כבד את ה' מהונך הקיש כיבוד אב ואם לכיבוד המקום. (ו) נאמר מקלל אביו ואמו מות יומת ונאמר איש איש כי יקלל אלקיו ונשא חטאו הקיש קללת אב ואם לקללת המקום. (ז) אבל א"א לומר מכה כלפי מעלה. וכן בדין ששלשתם שותפים בו. (ח) ר"ש אומר כבשים קודמים לעזים בכ"מ יכול מפני שהם מובחרים ת"ל אם כבש יביא קרבנו לחטאת מלמד ששניהם שקולים. תורים קודמים לב"י בכ"מ יכול מפני שהם מובחרים ת"ל ובן יונה או תור לחטאת מלמד ששניהם שקולים. (ט) האב קודם לאם בכ"מ יכול שכבוד האב עודף על כבוד האם ת"ל איש אמו ואביו תיראו מלמד ששניה' שקולי'. אבל אמרו חכמים האב קודם לאם בכ"מ מפני שהוא ואמו חייבים בכבוד אביו. (יוד) איזהו מורא לא ישב במקומו ולא מדבר במקומו ולא סותר את דבריו.

איזהו

התורה והמצוה

תיראו והוא שם הכללות, ואין הכרח למעט אשה, כי י"ל שחפש לציור הכללות בשם איש מפני שהאנשים הם הרוב העושים מפני שספוק בידם. וכן אמר בספרא אחרי איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו. אשה מנין כשהוא אומר לא תקרבו הרי כאן שנים. ובספרא בהר (סוף פרק ה') ואיש אל משפחתו תשובו לרבות האשה. ר"ל, ממה שבא הפעל (תקרבו, תשובו) בל"ר מבואר שהוא שם הכללות לא שם המין וגם אשה בכלל, ורש"י ז"ל כתב איש אמו ואביו תיראו כ"א מכם תיראו אביו ואמו זה פשוטו. ומדרשו אשה מנין ת"ל תיראו הרי כאן שנים עכ"ד. ולפמ"ש זה פשוטו. כי אחר שכתוב תיראו. שפי' כל אחד מכם יירא, הרי הוא שם הכללות. שמלות במלת כל אחד מכם, ולא שם המין, ועמ"ש בזה בסדר תזריע (ס' קנ). וכלל זה הדש ר' יהודה סתמא דספרא. והמכלתא לא ס"ל כלל זה, שלכן בפ' יתרו בפסוק כבד את אביך. יש לר' ישמעאל וריב"ב למודים אחרים לרבות אשה. וכן בפ' בא על איש לפי אכלו תכוסו. אמר אשה וטומטום מנין ת"ל נפשות. ולדעת הספרא זה מבואר ממה שבא הפעל תכוסו בל"ר שמורה שהוא שם הכללות. והגם שבפסחים מבואר שגם לר"י ממעט אשה מן נפשות י"ל ר"י לשטתו דס"ל דאין שוחטין את הפסח על היחיד ולכן מוכרח לומר תכוסו בל"ר. ואינו שם הכללות:

ד **איש אמו ואביו תיראו**. היראה והכבוד יתיחס בעצם רק לאלקים, הוא מלך הכבוד שהכבוד עצמי לו, ונמשך ממנו לבדו כמ"ש והעושר והכבוד מלפניך. והיראה לא תאות רק מפניו, והירא מפני ה' לא יירא זולתו, ומפני אלה ימשכו חיוב העשה והל"ת. שע"י היראה ישמר מעשות דבר נגד רצונו. וע"י הכבוד ישתדל לעשות מצותיו להיות אות כי מכבדו במה שיעשה מצותיו. ואמר (ישעי' כה) ע"כ יכבדוך עם עז קרית גוים עריצים ייראוך כמ"ש בפי' שם. ואמר (תהלות קמה) הדר כבוד הודך וכו' ועזוז נוראותיך וכו' וכמ"ש בפי' שם. ופעל ירא נקשר לפעמים עם מלת את ולפעמים יבוא אחריו מ"ם השימוש, ויש הבדל ביניהם שכשיהי' הכוונה שמתירא מהעצם עצמו בא שימוש מלת את, וכשיהי' הכוונה שמתירא לעשות דבר מפני שרואהו או ידעהו וירע בעיניו או מפני שיענישהו וכדומה בא שימוש המם, למשל כי ירא העם את השבועה. החפצים ליראה את שמך, מדבר ביראת העצם עצמו, משא"כ כי יראתם מפני האש. יראו להתקרב אל ההר והאש הי' סבת היראה, וכן בכ"מ שמדבר בבחינה שירא לעשות דבר מפני שה' משקיף עליו ורואהו, אמר ויראת מאלקיך, ואמר בספרא (פרשה ב' מי"ד ופ' ס' י"ב) כל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלקיך, וכשמדבר בבחינת שירא מה' עצמו מפני גדולתו ורוממותו אמר ירא את ה', ויראה כזו לא תצדק כלל אל ב"ו, שהגם שיצויר שירא מעצמו או מסיבתו, לא יתכן שירא מרוממותו (בלא צרוף איזה נזק או הפסד או בושה שיגיע להמתירא) רק ע"י ההשקפה שה' חלק לו חלק מיראתו כמו יראת המלך והת"ח והאב והאם שהם מצות ה', שחלק להם חלק מיראתו, ועז"א ירא את ה' בני ומלך. ודרשו את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח. שהוא דבוק עם יראת ה' כאשר הם דבקים בה'. כמו שיירא משרי המלך מפני קורבתם אל המלך, ולכן על מ"ש יעקב כי ירא אנכי אותו, פי' במד' שירא שלא יעמד לו זכות אבות, וכן אמרו בנדרי' (דף סא) על מ"ש גבי עוג אל תירא אותו שירא שיעמוד לו זכות א"א. כי לא יצדק יראה עצמיית מב"ו אם לא מצד שיש לו זכות. וז"ש בגמ' שם מתשובתו של אותו צדיק אתה יודע מה הי' בלבו וזה מוכרח ממ"ש אל תירא אותו שאם היה יראת הנזק הי' צ"ל אל תירא ממנו, ולכן אמר בספרא (פ"ט מ"ו) ומקדשי תיראו יכול יתירא אדם מן המקדש, ר"ל שכן יש לטעות מזה שלא אמר ממקדשי בשימוש המ"ם

ומשמע

האלילם ואלהי מסכה לא תעשו לכם אני יהוה אלהיכם׃
ה וכי תזבחו זבח שלמים ליהוה לרצנכם תזבחהו׃ ו ביום

רש"י

אלילים הם ואם אתה פונה אחריהם ם סופך לעשות אותם אלהות: לא תעשו לכם. לא תעשו לאחרים ולא אחרים ב לכם. וא"ת לא תעשו לעצמכם אבל אחרים עושין לכם ם הרי כבר נאמר לא יהיה לך (שמות כ') לא שלך ולא של אחרים: (ה) וכי תזבחו וגו'. לא נאמרה פרשה זו אלא ללמד שלא תהא זביחתן אלא על מנת ליאכל בתוך הזמן הזה שאם לקבוע להם זמן אכילה הרי כבר נאמר ואם נדר או נדבה זבח וגו' (לעיל ז'): לרצונכם תזבחהו. תחלת זביחתו תהא על מנת נחת רוח שיהא לכם לרצון שאם תחשבו עליו מחשבת פסול לא ירצה עליכם לפני: לרצונכם. אפיימנ"ט וזהו לפי פשוטו, ורבותינו למדו מכאן

שפתי חכמים

פי' לעובדם כמשמעו שזה כבר אמור אחת בעשרת הדברות ואחת בפ' משפטים ולימד דאף שלא כדרכה אסור לעובדן. ועוד הא כתב רש"י אם אתה פונה סופך וכו' והא כבר עשאן אלקות כיון שעובדן א"כ נ"ל לא הפנה מהשבחן לעובדם. וא"כ אל תפנו לראות א"כ היה לו לכתוב לא תביטו: ם דאל"כ למה קראן תחלה אלילים ואח"כ קראן אלהות: ג ר"ל דהלקיין הפסוק לא תעשו פי' לאחרים. ולכם פי' ולא אחרים לכם והוא שתי אזהרות אחת לא תעשו ואחת לכם: ם ואין להקשות למה לא מקשה רש"י נמי וגם לא תעשו לאחרים. די"ל דזה אין מהופך דלא משמע שלא יהיה לך אלא אם עושה הוא או אחרים לו שאסור לקיימו אבל שהוא לא יעשה לאחרים לא משמע מלך. וה"ה הואיל וכן הוא דלמא הוא מותר לעשות לאחרים דדוקא כתיב לא תעשו לכם. וי"ל הואיל ומרבינן מלך לא שלך ולא של אחרים ע"כ לכם דכתיב כאן לא קאי אלא

התורה והמצוה

ומשמע שירא מן העונש עצמו ובאמת היא רק יראה בשבת העולם מפני שה' שוכן בה. ואחר שפה אמר איש אמו ואביו תיראו ולא אמר מאמו ומאביו תיראו מבואר שהוקש יראתם ליראת המקום. ומזה שה"ה שכבודם ידמה לכבוד המקום. כנ"ל (וז"פ משנה ה' ו' ז'). ומובא בירושלמי (פ"א דפאה ה"א ופ"ק דקדושין) ובבלי קדושין (דף למד ע"ב) וכבר התבאר שדרך הלשון כשיבואו שני שמות זאח"ז יש להאחד קדימה על חברו, וכשרצה הכתוב ללמד ששניהם שוים יקדים במקום א' את המאוחר, והדש ר"ע שלכן הקדים פה אם לאב להורות ששניהם שוים, וכבר הובא מאמר זה בסדר ויקרא (ס' רפח) ושם בארתיו, ובכ"ז נתן טעם שהקדים אב גבי כבוד ואם גבי מורא, מפני שבדרך הטבע יכבד יותר את האם וירא את האב, לכן הקדים בכל אחד הפך דעת ב"א וטבעם. ללמד שלא יהי' הכיבוד והמורא מצד מצוה טבעית רק מפני מצוה אלקים, שכן צריכים אנו לשמור מצות השכליות והנמוסיות לא מפני חיוב השכל והנימוס רק מפני חיוב הדת, כמ"ש בפי' תהלות (סי' יח) על פסוק כי כל משפטיו לנגדי, (ואס פי' משנה א' מ'): וכבר בארנו שעניני הכבוד הם במעשה, ועניני המורא מסבבים מניעת המעשה, וז"ש איזה מורא לא ישב במקומו ר"ל אחר שהוא יראה הרוממות צריך שימנע לישב במקומם וכו', והנה הכבוד יצויר בכמה דברים שבהם יראה אותות הכבוד, כי יכבדו בדברים, בקימה והידור, בכריעה והשתחויה וכדומה. אולם אחר שאל ה' אמר כבד את ה' מהונך, שהוא שיוציא מהונו לכבודו, כן גם בכיבוד אב ואם מאכיל ומשקה, וז"ש במכילתא יתרו יכול בדברים, ת"ל כבד וכו' ונאמר כבד את ה' מהונך, וכל זאת מובא בקדושין (שם ובדף לא), ובגמר' פליגי אי משל אב או משל בן:

ה ואת שבתותי תשמרו. זה א' מן המקומות שנכפלה מצוה א' ללמד על חברתה שבצדה, כי מצות שבת כבר נאמרה פעמים רבות, אך ששני המצות יש להם שייכות זל"ז, כי בששת ימי המעשה המציא האישים ואם לא הי' שובת ממלאכתו זאת והיה בורא וממציא תמיד באופן זה לא הי' מציאות לאבות ומולידים, כי היו האישים נבראים תמיד מאת ה', רק על ידי ששבת ממלאכה זאת בשביעי, השאיר קיום העולם על ידי שמירת המינים ע"י אב ואם שהם יזדוגו וישאירו מינם, שעז"א כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלקים לעשות, ר"ל שמעתה תעשה המלאכה מעצמה על ידי שכל מין יוציא תולדות לקיום מינו, ומעתה יש להאבות שותפות עם המוליד הראשון ית' שהוציא הבריאה כולה והנותן נשמה לעם עלי', כי האבות לא יוציאו רק הגויות והאלקי שרוחות יפיח רוח חיים לפגרים. ובזה יש סמך לשבת עם מורא האבות כי זה נמשך בסבת השבת. שלולא ששבת בשביעי היו התולדות נמצאים בדבר ה' כמו בששת ימי המעשה שנבראו האדם מאדמה. והוסיף לומר אני ה' ר"ל שהגם שהאב והאם הם הסבה האחרונה להוצאת הנולד. אני המוליד הראשון, אני המהוה הכל ברצון והם בהכרח לפי טבעם, ואני ה' אלקיכם המשגיח עליכם בהשגחה מתמדת שזה מעיד השבת על ההשגחה וקשורו עם יגוריו. וא"כ מוראי גדול ממורא האבות, ואם יאמר האב חלל שבת אל ישמע לו, שאם לא יאמין האב בשבת ובהמוליד כל נולד, איך יחויב לכבדו, בשהוא מוליד טבעי הכרחי, וה"ה שמטעם זה אם אמר לעבור על אחד מיתר מצות אל ישמע לו כי גם הוא מחויב לירא את ה' ומצותו, ומאמר זה מובא ביבמות (דף ה ע"ב):

ו אל תפנו אל האלילים הפנים הוא ששם פניו לדבר אחד, ויסיב לפעמים לעשות בו איזה מעשה

תַעַבְדוּן לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן : ה וַאֲרֵי תִכְסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן

ספרא

איזהו כיבוד מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מכנים ומוציא : **ה** יכול אמר לו אביו ואמו לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה ישמע להם ת"ל ואת שבתותי תשמרו אני ה' כולכם חייבים בכבודי : **ו** אל תפנו אל האלילים אל תפנה לעבדם. ר' יהודה אומר אל תפנה לראותם ודיו. **ז** (יא) אלילים. זה א' מעשרה שמות המגונים שנתגנה בהם עכו"ם לשם מעשיה. אלילים ע"ש שהם חלולים. פסל ע"ש שהם נפסלים. מסכה ע"ש שהם נסוכים. מצבה ע"ש שהם עומדים. עצבים ע"ש שנעשים פרקים פרקים. תרפים ע"ש שהם מרקיבים. גלולים ע"ש שהם מנועלים. שקוצים ע"ש שהם משוקצים. חמנים ע"ש שהם עומדים בחמה. אשרים ע"ש שהם מתאשרים מאחרים. **ח** אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה. תחלתם אלילים הם. אם פונה אתה אחריהם אתה עושה אותם אלהות : **ט** (יב) ואלהי מסכה לא תעשו יכול יעשו להם אחרים ת"ל לא לכם. אי לא לכם יכול הם יעשו לאחרים ת"ל לא [תעשו] לא לכם. מיכאן אמרו העושה עכו"ם לעצמו עובר משום שתי

התורה והמצוה

כמו פנה אלי וחנני, וזה דעת הת"ק שאמר לעבדם, ר"ל אל יחשב מחשבות איך לעבדם. ולפעמים פירושו הפניה להסתכל בדבר. ויפן אחריו ויראני, ויפן אחריו ויראם, וזה דעת ר"י שכיון שישמש גם על הראי' די לאסור גם בזה, וכתב הרמב"ן והוא מלשון, אשר לבבו פונה היום מעם ה' שלא יפנה לבו להאמין שיש בה איזה תועלת או שיגלו העתידות שינבאו בשמם כי לא תבוא עתידה רק בגזרת עליון. וכל מעשיהם אפס ותוהו, וכך אמרו חז"ל אל תפנו וכו' אפי' להסתכל בהם אסור, שלא יתן דעתו בענינים אלו כלל [וברייתא זו מובא בירושלמי דעכו"ם פ"ג ה"א] :

ז **אלילים**. כמו שיש עשר מדרגות בקדושה. כן כנגד שכנגדה, עשר קדושות, עשר טומאות, עשר ספירות בקדושה, וכן לעומתן, עשר כיתות מלאכים ועשרה זינין דמסאבותא, עשר שמות שאינם נמחקים. ועשר לרועי האליל, וכן באבות דר"נ (פל"ד) עשר שמות נקרא בהם הקב"ה ועשר שמות גנאי לעכו"ם, וכן במלאכת משפטים, ושם חשב חרם תועבה, והוציא אחרה מצבה, ופי' בספרא שנקראת לגנאי ע"ש מעשי' ותמונת חמרם וצורתם, **אלילים**, שעשוים חלולים בתוכם שיתדמה כי יפרה בם רוח קדושה ובאמת הוא אליל ולא כלום, **והפסל**, נחצב מאבנים, **והמסכה**, נסוכה וממתכות, ע"י התכה, **והמצבה** היא אבן הנצב ועומד, **והעצבים** עשוים פרקים כמ"ש עשינו לה כונים להעציבה. וע"ז המליץ חבור עצבים, וכן ידיך עצבוני על חבור פרקי האברים, **והתרפים**, מלשון רפיון, שחלקי' בלים ומתרפים, **וגלולים**, מלשון גללים וצואה וגיעול, ע"ש תועבתם המגועלת, כמו צורת שקצים ורמשים הפרפרות ועטלפים, **והחמנים**, נעשו לעובדי החמה. להעמידם נגד החמה, **והאשרות**. לעובדי הירח, שהיא מקבלת מהשמש, ולכן אמר שהיא מתאשרת מאחרים :

ח **ואלהי מסכה**, יסוד מוסד אצלינו שהכתובים ידברו תמיד בדרך לא זו אף זו, שהדבר שיש בו חידוש יותר כתוב לבסוף, וכמ"ש ויקרא (סי' פ"ב) ובכ"מ, וא"כ היה ראוי לומר בהפך, אלהי מסכה לא תעשו ויותר מזה כי גם אל תפנו אפי' במחשבה, מזה הכריחו חז"ל שבא סדר הכתוב לפי התולדה שיצמח ממעשיהם, שאל יפנו אל האלילים ולא יגיעו ליותר חמור לעשות אלהי מסכה, ומצאנו כן במליצת הכתוב (יהושע כג) לבלתי בא בגוים ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום ולא תשתחוו להם, שהסדר ג"כ הפוך, ומוכרח להתפרש שע"י שלא תבואו לא ימשך שתזכירו ויותר חמור שתשביעו וכו' וכמו שפרשתי בפירושי שמה, וכן דרשו מ"ש אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים שאם הלך סופו לעמוד ואם עמד סופו לישב, וכיוצא בו בספרא (לקמן ס' כו) על לא תגנובו ולא תכחשו :

ט **ואלהי מסכה לא תעשו לכם** העשיה תפול בין על מעשה האדם עצמו בין על הנעשה בפקודתו ושניהם בפסוק א' אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן, וכשאמר תעשה לך בלשון יחיד י"ל שיעשה בעצמו וכשאמר לא תעשו לכם בלשון רבים היינו ע"י אחרים. שהרבים המשתתפי' במעשה לא יהי' רק ע"י פקוד מאתם כמ"ש במנחות (דף מב) ועשו להם ציצית ועשו להם אחרים. ואזהרה זו כפולה, בפ' יתרו אמר לא תעשה לך פסל בלשון יחיד על העושה לעצמו ופה אמר לא תעשו לכם בלשון רבים על המצוים לעשות, וז"ש יכול יעשו להם אחרים ת"ל לא לכם (ר"ל ממ"ש שפעל החוזר בלשון רבים לכם מבואר שהוא ע"י אחרים) יכול הם יעשו לאחרים ת"ל לא תעשה (כצ"ל ור"ל מ"ש לא תעשה לך פסל או מ"ש פ' תשא אלהי מסכה לא תעשה לך). מכאן אמרו שהעושה עכו"ם לעצמו עובר משום ב' אזהרות משום לא תעשה (כצ"ל) ומשום לכם פי' לא תעשו לכם, ודעת ר' יוסי כדעת המכלתא שלאו דלא יהי' לך הוא על קיום אליל בביתו, (וכן דעת רש"י בפי' התורה וכן דעת ר' לוי במד' שאמר שיוד הדברות נכללים בפ' זאת וחשב מ"ש אלהי מסכה לא תעשה לך נגד לאו דלא יהי' לך). ות"ק ס"ל דלאו

זִבְחֲכֶם יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר עַד־יוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף׃ ז וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פִּגּוּל הוּא לֹא יֵרָצֶה׃ ח וְאֹכְלָיו עֲוֺנוֹ יִשָּׂא כִּי־אֶת־קֹדֶשׁ יְהוָה חִלֵּל וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ ט וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ לִקְצֹר וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט׃ י וְכַרְמְךָ

בעל הטורים

זבחכם חסר וי"ו שלא יהיו שנים שוחטין זבח אחד: (ח) ונכרתה וסמיך ליה ובקצרכם מי שגוזל את העניים וקובע את קובעיהם נפש: (ט) ובקצרכם קרי ביה ובקצר כם שצריך לשנות א' מסמיך שהוא שיעור של פאה וד"ס לשון קציר בפסוק למעוטי קטניות לסטין כרשינים נמליב שברתו סרות אכלהו בהמה. פאה שדך בגי' ספאה אחד משסים: לא תלקט וסמיך ליה לא תגנובו להזהיר הבעל הבית שלא יגנוב ממה שראוי לעניים. וכן להזהיר לעני שלא יגנוב משל בעה"ב יותר מהראוי כדתנן ב' לקט ג' אינו לקט.

רש"י

למתעסק בקדשים ע שפסול שצריך שיתכוין לשחוט (חולין י"ג): (ו) ביום זבחכם יאכל. כשתזבחוהו תשחטוהו על מנת זמן זה שקבעתי לכם כבר: (ז) ואם האכל יאכל וגו'. אם אינו ענין לחוץ לזמנו שהרי כבר נאמר ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו וגו' (לעיל ז') תנהו ענין לחוץ למקומו פ יכול יהיו חייבין כרת על אכילתו ת"ל והנפש האוכלת ממנו עונה תשא (שם) ממנו ולא מחבירו יצא השוחט במחשבת צ חוץ למקומו: פגול. מתועב כמו (ישעיה ס"ה) ומרק פגולים כליהם: (ח) ואכליו עונו ישא. בנותר גמור הכתוב מדבר ק ואינו ענוש כרת על השוחט חוץ למקומו (זבחים כ"ח) שכבר מעטו הכתוב. וזהו בנותר גמור מדבר. ובמסכת כריתות למדוהו ר מגזרה שוה: (ט) לא תכלה פאת שדך. שיניח פאה ש בסוף שדהו (ת"כ): ולקט קצירך. שבלים הנופלים בשעת ת קצירה אחת או שתים אבל שלש א אינן לקט (ת"כ).

שפתי חכמים

מעשו דהא של אחרים נמי אסור לך וצריך לחלק בפסוק ואם כן לא תעשו לאחרים משמע. מהרי"ן: ע ר"ל במתעסק בדבר אחר ובא שחיטה לידו כגון שזורק כותל לנועצו ובזריקה נשחטת הבהמה בלא כוונה: פ ר"ל שאם חישב בזמן שחיטה על מנת לאכול חוץ למקומו ת"ל והנפש האוכלת כחוץ לזמנו כתיב: צ ר"ל בשחיטה פי' מחשבתו לאכול חוץ למקומו. ר"ל חוץ לקלעים: ק דק"ל כיון דקרא דואם האכל יאכל וגו' מדבר במחשבת חוץ למקומו ואין עונש כרת עליו הא כתיב ואוכליו עונו ישא משמע דיש עליו עונש כרת. ומתרץ דזה מדבר בנותר גמור: ר נאמר כאן ואוכליו עונו ישא ולהלן בפ' צו הוא אומר והנפש האוכלת ממנו עונה תשא מה להלן מדבר בנותר גמור אף כאן בנותר גמור: ש פרש"י בגמר קצירת שדהו ולא בהתחלתו: ת פי' ולא בשעת קטוף מלילות שאם נושר מידו אינו לקט קציר במגל הוא שדרכו בכך: א דבפרשת אמור כתיב גם כן ולקט קצירך לא תלקט לעני ולגר תעזוב אותם ומיעוט רוב שנים. ועוד מצאתי שנאמר ולקחתם לכם אגדת אזוב ופרש"י ג' קלחים נקראים אגודה לכך פרש"י כאן אבל ג'

התורה והמצוה

דלא יהי' לך קאי על מחשבת עכו"ם כמו שם דעת הרמב"ם וכל מוני המצות:

י וכי תזבחו זבח שלמים. כבר נאמר זה בפ' צו ופי' חז"ל בספרא (שם פי"ב מ"ם וכאן) שפה מדבר מן הזביחה לא מן האכילה. כמ"ש וכי תזבחו, ומזהיר לרצונכם תזבחהו ביום קרבנו יאכל. ר"ל שיהי' רצון הזובח וכוונתו לאכלו רק לב' ימים לא יותר, וממ"ש זבח שלמים הוסיף שכן הדין בכל זבח הדומה לשלמים, וכן הוכפל בפ' אמור גבי תודה על כוונה זו, ובארתיו היטב בפ' צו (סי' קיג וסי' קטו), והנה גבי תודה אמר לרצונכם תזבחו, ומדוע אמר פה תזבחהו בכינוי, פי' שר"ל שיזבחו אותו לבדו ולא ישחט שני לחמים כא'. וע"ז מורה כינוי היחיד. ובחולין (דף כט) תני רב יוסף הזבח שלא יהיו שנים שוחטים זבח א' תזבחהו שלא יהי' א' שוחט שני זבחים, ר"ל שראוי להיות תזבחוהו מלא ויו, ויש אם למסורת כאילו כתוב בצירי ליחיד, וכן על ויקחהו וישליכו אותו הבורה, דרש בב"ל (פ') חסר כתיב מי הוא זה שמעון. ובגמ' שם שזה דברי ראב"ש ואין הלכה כותי', ומ"ש במשנה ד' אם האכל יאכל אם אינו ענין לחוץ לזמנו וכו' התבאר בארך בפ' צו (ס' קכב). ומ"ש כי את קדש ה' חלל שהוא מיותר בא לתת טעם וללמד שה"ה כל כיוצא בו שחלל קדש הוא בכרת והינו אוכל נותר ממש:

יא ובקצרכם וכו' פסוק זה כפול בפ' אמור, ודורש פה הכפולים והשנוים שביניהם אחז לאהם, מ"ש בקצרכם, מורה שאתם תהיו הקוצרים לא הנקצר מאליו ע"י לסטי' וכדומה. ומה שכפל שנית בפ' אמור בא לדייק יותר. (כי זם גדר הפעל הנכפל) ובא למעט קצרוהו עכו"ם אף שנתגייר אח"כ שלכן דייק דוקא בקצרכם אתם ב"י, ור' יהודה מחייב בשכחה דבשעת העימור כבר נתגייר, וכ"ז מובא בפאה (פ"ב מ"ז ופ"ד מ"ו) ועי' בירושלמי שם טעמי' דרבנן:

יב לא תכלה פאת שדך לקצור ובפ' אמור פאת שדך בקצרך שמלת לקצור וכן בקצרך מיותר.

תִּבְסוֹנֵיהּ: ו בְּיוֹמָא דְיִתְנְכֵיס יִתְאֲכֵל וּבְיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּדְיִשְׁתְּאַר עַד יוֹמָא תְלִיתָאָה בְּנוּרָא יִתּוֹקַד: ז וְאִם מִתְאֲכָלָא יִתְאֲכֵיל בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה מְרַחַק הוּא לָא יְהֵי לְרַעֲוָא: ח וּדְיֵיכְלִינֵיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל אֲרֵי יַת קוּדְשָׁא דַיָי אֲחֵיל וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ: ט וּבְמֶחֱצַדְכוֹן יַת חֲצָדָא דְאַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצֵי פָּאתָא דְחַקְלָךְ לְמֶחֱצַד וּלְקָטָא דַחֲצָדָךְ

ספרא

שתי אזהרות משום לא תעשו ומשום לכם. ר' יוסי אומר משום שלש משום לא תעשו משום לא לכם ומשום לא יהי' לך:

(פרק א) י (א) וכי תזבחו זבח שלמים לה' לרצונכם תזבחוהו ביום זבחכם יאכל וממחרת שאין ת"ל. אלא אם אינו ענין לאכילה תנהו ענין לזביחה אף תחלת זביחתם לא יהיה אלא ע"י לאכל לב' ימים. (ב) אין לי אלא שלמים מנין לכל הנאכלים לשני ימים שלא תהיה זביחתו אלא ע"מ לאכל לשני ימים ת"ל וכי תזבחו שלמים וכי תזבחו זבח לרבות זבחים הנאכלים לב' ימים שלא תהא זביחתן אלא ע"מ לאכל לב' ימים. (ג) תזבח תזבחהו אין שוחטים שני ראשים בבת א'. (ד) אם האכל יאכל ביום השלישי פגול הוא לא ירצה שאין ת"ל אלא אם אינו ענין להוץ לזמנו תנהו ענין להוץ למקומו. (ה) ואוכליו עונו ישא כי את קדש ה' חלל ונכרת. זה בנין אב כל שהוא קדש חייבים עליו כרת:

יא (ו) ובקצרכם פרט לשקצרוהו לסטים. קרסמוה נמלים. שברתה הרוח או בהמה. ובקצרכם פרט לשקצרוה עכו"ם. מכאן אמרו עכו"ם שקצר שדהו ואח"כ נתגייר פטור מן הלקט והשכחה והפאה. ור' יהודה מחייב בשכחה שאין שכחה אלא בשעת העמור: יב (ז) אין לי אלא קוצר תולש מנין ת"ל לקצור קוטף מנין ת"ל בקצרך: יג אין לי אלא תבואה קטניות מנין ת"ל ארצכם. אילנות מנין ת"ל שדך: יד יכול הירק והקשואים והדלועים והאבטיחים והמלפפניות הכל בכלל. ת"ל קציר. מה קציר מיוחד שהוא אוכל ונשמר וגידולו מן הארץ ולקיטתו כא' ומכניסו לקיום. יצאו ירקות שאעפ"י שלקיטתן כאחת אין מכניסן לקיום יצאו תאנים שאעפ"י שמכניסן לקיום אין לקיטתן כא' והתבואה והקטניות בכלל זה: (ח) ובאילן האוג והחרובין האגוזים והשקדים הגפנים והרמונים הזתים והתמרים חייבים בפאה: טו (ט) לא תכלה פאת שדך

התורה והמצוה

ודרש (א) לרבות תולש וא' לרבות קוטף האשכלים לבד, שנגד ההרחבה שכל יכנס בגדר קצירה, כמו את ספיח קצירך לא תקצור, אבל בגד הדיוק. הקצירה היא במגל, כמ"ש שלחו מגל כי בשל קציר (יואל ד יג). תופש מגל בעת קציר (ירמי' נ טז), והתולש נקרא מפלס, בכל שבותי מפרש. לא עקר. וכן על כריתת השבלים יאמר קוטף, קוטם, מולל, קמל, וכדומה, וכשאמר בקצרכם, יש לנו לומר שבא על צד הדיוק, ולכן הוסיף לקצור. להורות שבא על צד ההרחב'. וזה עפ"י הכלל דאין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות, שאמרנו טעמו עפ"י חוקי ההגיון שהשם השני מבטל את הראשון, ומורה הפך הכוונה שהיינו אומרים בו. וכזה שהייתי מפרש דוקא קוצר במגל. הוסיף שה"ה כל מין קצירה, ובירושלמי (דף קל"ג) גורס עוקר מנין תלוש מנין, ופרש"י עוקר עם השרשים, ותולש מלמעלה. והיינו קוטף דפה. ובירו' (פ"ק דפאה) עוקר מנין תולש מנין:

יג את קציר ארצכם. הלשון לרך לגופי' קציר א"י ולא ח"ל, והשני שבפ' אמור בא לרבות קטניות. כי סתם קציר הוא התבואה. אבל גם הקטניות יקראו בשם לווי, קציר הארץ, כי הארץ תוליד, וביואל (א' יא) קציר שדה. ומה שכפל פאת שדך. כי שם שדה בדיוק יהיה רק על שדה זרע. כמ"ש והנה אנחנו מאלמים אלומים בתוך השדה (בראשי' לז). לזרע השדה (שם מז), אבל בגד ההרחבה תכלול גם מקום אילנות. כמה שהשדה הפך העיר והמדבר. וימלא גפן שדה (מ"ב ד'), ועץ השדה יתן פריו (ויקרא כו), וגם זה בכלל אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות שהשם הנכפל בא לבאר השם הראשון. הפך ממשמעותו שדה דוקא והוסיף גם מה שיקרא שדה בהרחבה. ומובא בירו' פ"ק דפאה. ויש בזה פלוגתא לרמב"ם ובה"ג הוא דאו' ולר"ת ור"ש הוא מדרבנן וקרא אסמכתא:

יד ובקצרכם את קציר כבר בארתי (ויקרא סי' יג) שכ"מ שבא שם הפעולה נוסף על הפעל בא לבאר. כי פעל קצר יאמר על הכל כמו וקוצים קצרו (ירמי' יב), אבל שם קציר בא רק על דבר שהוא אוכל ושגדולו מן הארץ ושלקיטתו כא'. כי יתר הדברים אוסף ולוקט ולא קוצר. וכן הירק לא נקרא בשם קציר שבא רק על דבר שמכניסו לקיום ומ"ש תעזב אותם ממעט הפקר הנעזב מעצמו. וכ"ז מובא בפאה (פ"א מ"ד). ובש"ס (שבת סח פסחים נו נדה נ):

טז לא תכלה פאת שדך דע שיש הבדל בין שמות הנרדפים, עבר. צד. צלע. קצה. סוף

שדך . אין פאה אלא מהמת הכילוי , ואין פאה אלא שי"ל שם. ואין פאה אלא בסוף. מיכן אמרו נתן בין בתחלה בין באמצע ה"ז פאה. ובלבד שלא יפחות באהרונה א' מששים . (י) וכן היה רש"א בשביל ד' דברים אמרו לא יתן אדם פאה אלא בסוף שדהו . מפני גזל עניים . מפני ביטול עניים ומפני מראית העין ומשום שאמרה תורה לא תכלה פאת שדך . מפני גזל עניים כיצד. שלא יראה האדם שעה פנויה ויאמר לקרובו העני בוא וטול לך פאה . מפני ביטול עניים כיצד . שלא יהיו עניים יושבים ומשמרים כל היום ואומרים עכשיו הוא נותן פאה . אלא ילכו וילקטו בשדה אחרת ויבואו בשעת הכילוי . מפני מראית העין כיצד שלא יהיו העוברים והשבים אומרים ראו איך קצר איש פלוני את שדהו ולא הניח פאה לעניים . ומשום שאמרה תורה לא תכלה פאת שדך :

שדך

פאה , שפה . הלא תראה בפ' תרומה ועשו ארון עצי שטים וכו' ושתי טבעות על צלעו האחד וכו' והבאת את הבדים בטבעות על צלעות הארון . ושם ועשית שנים כרובים משני קצות הכפורת , כרוב א' מקצה מזה וכו' , ועשית שולחן וכו' . ונתת את הטבעות על ארבע הפאות אשר לארבע רגליו. ועשית מנורה וכו'. וששה קנים יוצאים מצידי'. ועשית לולאות תכלת על שפת היריעה מקצה בחוברת . ראה איך שינה הלשון . צלע קצה פאה צד שפה . והנה שם צלע יפול על גשם שיש לו ארך ורוחב וקומה. באופן שיהי' לו מעלה ומטה פנים ואחור וצדדים . ועיקר שם צלע בא בו על צלעות הצדדים . ולפעמים יזכיר שם צלע אל צד הפנים והאחור ואז יפרש . כמ"ש המשה בריחים לקרשי צלע המשכן הא' וחמשה בריחים לקרשי צלע המשכן השנית ; וחמשה בריחים לקרשי צלע המשכן לירכתים ימה. פי' שהיא צלע הירך . שכפי שצייר המשכן כגוף עומד . וצד ים היא ירך הגוף . יצויר צלע הירך כמו והוא צולע על ירכו . ר"ל שנוטה לצלע א'. ואמר על שני צלעות המזבח . ושמעי הולך בצלע ההר . ויבן ה' את הצלע . על צלעי הצדדים . וכן הבית אשר חדרים דבוקים לו סביב יקראו צלעות (מ"א ו יחז' מא) והושאל על הארזים שחופים גם את הצלעות .—ושם קצה בא על דבר שפתי שי"ל בני קצוות וכשבא על מרובע יהיו הקצות בארבע הזויות . כמ"ש ארבע טבעות נחשת על ארבע קצותיו (שמות כז ד) . ובדבר שי"ל גובה ר"ל סוף הדבר במקום שכלה הגובה . וזה ההבדל בין וירד הגבול אל קצה ההר היא במקום שכלה השפוע . אבל והוא הולך בצלע ההר הוא באמצע השפוע . ולכן אמר משני קצות הכפורת כי הכפורת הי' שטחי ולא הי' לו צלעות רק קצוות .—ושם פאה בא לציין את הרוח של איזה דבר . למשל פאת נגב פאת ים של גשם פלוני . ויש לשטח מרובע ארבע פאות . לארבע רוחות העולם . ואמר ולצלע המשכן השנית לפאת צפון . הצלע הוא הקיר עצמו . והפאה הוא הרוח שהי' לצפון . וכשמדבר בפנימית החדר אמר (כו לה) ואת המנורה על צלע המשכן תימנה והשלחן תתן על צלע צפון . ולא יכול לומר בפאת שהפאה היא בחוץ . כי הצלע היא בפאת צפון . והשולחן הי' אצל הצלע . ואמר על ארבע הפאות אשר לארבע רגליו . כי בצד רגליו לא נקראו צלעות . לכן הפס פאות היינו על ארבע רוחותיו.—ושם צד מובדל מצלע כי מציין דבר שבצד דבר אחר. וששה קנים יוצאים מצידי'. ופתח התיבה בצידה תשים . ובצד ההר ר"ל אצל ההר בצדדיו .—ושם עבר הונח על דבר הנמשך בארך ועוברים אותו מקצה לקצה . ויש לו שני מעברים עבר המזרחי והמערבי . כמו עבר הירדן מזרחה . לא יכול לומר פאת הירדן כי הירדן לא היה לו ארבע פאות רק שני עברים. ואמר והלוחות כתובים משני עבריהם . אם הי' אומר משני צידיהם הי' פי' שהי' המכתב על עובי הלוחות . שהיא הצד , ואם הי' אומר על שני קצותם הי' פי' שהי' כתוב על קצות הלוח לא באמצע .—ושם סוף מגביל אל שם ראשית והונח לשני צדדי הארך . ומלאתם אותו בסוף הנחל . שצד האחד נקרא ראש הנחל והשני סופו .—ושם שפה לא נמצא רק שפת הים שפת הנחל שפת הירדן . שהוא המים סביב יומלך כשפה התפורה סביב הבגד .—בזה נבוא אל ביאור הספרא . הנה לא יכול לומר צלע שדך . כי השדה היא שטחי ואין לו צלע . וכן לא . עבר שדך שעבר יבא על מעבר ברוחב לבד . אולם מדוע לא תפס שם א' מהנרדפים הנ"ל , כמו צד או קצה או סוף או שפת שדך. אחר ששם פאה אינו עצמי אל קצה השדה עצמה רק מציין פאת העולם כנ"ל. ע"ז השיב בספרא שהיה מוכרח לתפוס שם פאה מפני ג' דברים שגודל שם זה ומבדיל בין יתר נרדפיו . א] אם היה אומר צד שדך הי' פירושו השדה שבצד שדך. כי שם צד מורה אצל . כמו מצד שעי אשר מצד בית אל , ויעב הכנר מצד שאול . ועז"א אין פאה אלא מחמת הכילוי . ר"ל שהלא אמר לא תכלה שהוא שלא יקצור כל השדה ואין מועיל אם מניח פאה בצדה כיון שעכ"פ כילה שדה זאת . וצריך להניח פאה באופן שלא יכלה השדה וע"כ לא יכול לומר מצד וכמ"ש בירושלמי דפאה (פ"ב מ"א) שאם הפרים מן המצר אינו מועיל אל השדם , ב] מה שלא אמר סוף שדך או קצה שדך . הוא מטעם שאין פאה אלא שי"ל שם . ר"ל בכבר נתרנו ששם פאה לא יאמר רק בבחינת הרוחות (רק מובדל מן רוח במה שרוח בא רק על רוח העולם והוא תוך מן הדבר, ופאה מקושר עם הדבר עצמו לציין איזה גבול ממנו , כמו פאת מזרח ... יתן פאת קדם ...

פנים

טז (יא) שדך ולא שדה אחרים. ר"ש בן יהודה אומר משום ר"ש שדך ולא שותף עם העכו"ם. שדך לחייב על כל שדה ושדה:

(פרק ב) [א) מיכן אמרו אלו מפסיקים לפאה הנחל והשלולית דרך היחיד ודרך הרבים ושביל הרבים. ושביל היחיד הקבוע בימות החמה ובימות הגשמים. הבור. והניר. וזרע אחר. הקוצר לשחת דברי ר"מ וחכ"א אינו מפסיק אא"כ חרש. (ב) אמת המים הקבועה ה"ז מפסקת. ר' יהודה אומר אם אינה יכולה להקצר כאחת ה"ז מפסקת כל ההרים אשר במעדר יעדרון אעפ"י שאין הבקר יכול לעבר בכליו הוא נותן פאה לכל. (ג) הכל מפסיקים לזרעים ואינו מפסיק לאילן אלא גדר שהוא גבוה עשרה טפחים, אם היה שער בותש אינו מפסיק לאילן אלא נותן פאה לכל, (ד) לחרובים כל הרואים זא"ז, אמר ר"ג נוהגים היו בית אבא נותנים פאה אחת לזיתים שהיה להם בכל הרוח ולחרובים כל שרואים זא"ז ראב"צ אומר משמו אף לחרובין שהיה להם

שנים וכדומה) וכשאמר פאת שדך (אחר שבזה לא יקפיד באיזה צד מיוחד שיהי') ע"כ מציין שיקרא שם לקציר הנשאר עד שיהי' נקוב ומופרש לפאה בפ"ע מיוחד' לעניי', דרך משל שפאת ימין יהי' לעניים. ומצד כוונה זו לא יכול להשתמש בשם סוף או קצה שיאמרו בבחינת השדה עצמה לא בבחינת שציין בה גבול מיוחד. נ] שלא יכול לתפוס שפת שדך (הגם שהשפה מציין ביחוד גבול העיגול המקיף, מפני שאין פאה אלא לבסוף ושפה היא המקיף סביב סביב. ואין פי' דוקא בסוף הכל השהלה שזה אינו נגדר פאה. רק נגדר שם סוף. כי פאה יהי' בא' מארבע הרוחות. לאפוקי השפה סביב. ולכן אמרו שנותנים פאה מתחלת השדה ומאמצעה, שכ"מ שציין וייחד בשדה יפול עליו שם פאה. ובלבד שיתן בסוף כשיעור, ומפרש בירושלמי כשיעור המשתייר. ושם ר' יוסי בר בון בשם ר"ש בן לקיש. ובקצרכם את ל"ל לקצור אפי' י"ל כמה לקצור. ודבריהם מיוסדים עפ"י יסודי הלשון שיש הבדל בפעל כלה, בין אם נקשר אל השם לבין כשנקשר עם הפעל, כשנקשר עם השם מורה שנגמר כולו. כמו עד אם כלו את כל הקציר אשר לי (רות ב') ויכל משה את המלאכה (שמות מ') ויכלו המים מן החמת, כד הקמח לא כלתה. אבל כשנקשר עם הפעל מורה שהפסיק הפועל מעסוק עתה בפעולה זאת הגם שהדבר לא נגמר, כמו ויהי כאשר כלו לאכל (בראשית מג) ויהי ככלות ישראל להרג (יהושע ח) שאינו מציין בזה שכלה הלחם והעם. רק הפסק הפעולה. וא"כ אם היה אומר לא תכלה פאת שדך היה מורה הכליון הגמור שהוא בסוף המעשה, אבל כשאמר לא תכלה לקצור מדבר על הפסק הפועל ויצוייר שכלה לקצור ולא כילה הקציר עצמו, למשל שפוסק מלקצור במקום הזה ומניח שם פאה לעניים. ובזה לא כלה פאת שדהו בבחינת הקציר עצמו. ולכן הראשונה י"ל דין פאה וכשחוזר וקוצר צריך ליתן בסוף כשיעור המשתייר. ולפי דברי הזיר' מ"מ פה ובלבד שלא יפחות באחרונה א' מששים היינו משיעור המשתייר. ויל"פ שבאם לא נתן תחילה כשיעור צריך להשלים עתה את השיעור. ומ"ש וכן היה ר"ש אומר, ר"ל לשיטתו שדרש טעמא דקרא. ומפ' הטעם שלכן אין להניח לכתחלה באמצע השדה. ובשבת (דף כג) גרס מפני מה אמרה תורה, ושם מקשה הא כולהו לאו משום בל תכלה נינהו ומפרש מפני הרמאים. אמנם לגי' הספרא שגרס אמרו. לא קשה אמאי כולהו לאו משום בל תכלה שהי' מ"מ אמרו חכמים. רק שלפי זה הי' לו לאמר מפני חמשה דברים, כי מפני הרמאים ובל תכלה הם שני טעמים. ובאמת בתוספתא וירושלמי (פ"ד ה"ב) גרסו מפני חמשה דברים כי גם הם לא גרסו מפני מה אמרה תורה: והנה בכ"מ שבא פעל כלה בא על כלל המעשה, ויכל להקים את המשכן, כלו מעשיכם. כי ר"ל שבא להכלית מלאכתו מהחל עד כלה, לבד פה אמר לא תכלה פאה. שיהיה הכליון אל הפאה והקצה והיל"ל לא תכלה שדך. מזה הוציאו חז"ל שהפאה א' פורשת מדאורייתא שאם היה אומר לא תכלה שדך היה צריך להניח חלק מן השדה. אבל לא תכלה פאת היא חלק מן החלק והפאה. ודי בכל שהוא:

טז פאת שדך. דרש א] למעט שדה אחרים. או שותפות עכו"ם לר"ש (ועי' בחולין דף קלה קלו). ומה שכפל שנית בפ' אמור דרש לחייב על כל שדה ושדה. ומזה יצמחו ההלכות שבפרק ב' עד משנה ה' המועתקים מפאה (פ"ב). אלה מפסיקים **הנחל** נהר. **ושלולית** קטן מנחל. ומ"ש **ודרך הרבים** עי' נרע"ב. **והבור** שדה שאינה זרועה. **ובקוצר לשחת** לר"מ לאו קצירה היא ולחכמים הוה אתחלתא דקצירה ועי' במנחות (דף עא). (משנה ב) **ובאמת המים** עי' נרע"ב ובתוי"ט שם ומכאן מבואר שר"י פליג דלא כמ"ש הכ"מ (פ"ג מס' מ"ע) דר"י מפרש **וכל ההרים אשר במעדר יעדרון** ר"ל שתופסין אותו הר בכלי שחופרים בו את הקרקע חשוב מהוכר ועי' בתוס' רע"ק שם. (משנה ג) מ"ש הכל מפסיק. מפרש ביני' לאתויי סלע. **ושער בותש**. פי' שענפי האילן מתחברים למעלה. (משנה ד) **כל הרואים** פי' הרע"ב שהעומד אצל א' מהם נוח יכול לראות האילן האחר ולרמב"ם ולראב"ד פירושים אחרים בזה, ומ"ש **שהי' להם בכל העיר** לא שאין רואים זא"ז:

לֹא תְעוֹלֵל וּפֶרֶט כַּרְמְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם

רש"י

פיאה מ'): (י) לא תעולל. לא תטול עוללות ב שבה והן ניכרות איזהו עוללות כל שאין לו לא כתף ג ולא

שפתי חכמים

אינן לקט אלא אגודה: ב לשון עולל ויונק. כלומר האשכלות קטנות: ג פי' שהכופים ושוכבין זה על זה כמו כבריות שזה שוכב על כתף חבירו. נטף פי' כמו טיפות הנוטפים זה אחר זה ואינן תכופין וסמוכין כמו הכתף זה מקרי נטף. פי' האשכול יש שממנו יוצאים מהשדרה שלו פסולים מכאן ומכאן זו על גב ש וכאותן הפסולים תלויין גרגרי ענבים יחד בקיבוץ אחד ומחבור כל פיצולים עם הגרגרים שלהם נקיה האשכול ויש ממנו שאין פסולין יוצאין ממנו כלל אלא גרגרי ענבים תלויין מהשדרה שלו ויורדין מראש האשכול עד סופו וכל אחד מבני המינים הללו אינו נקרא עולל אלא אשכול שמו אבל מי שאין לו משני המינים הנזכרים לעיל אלא שהגרגרים כלם מקובצים יחד במקום אחד ואין שם שדרה כלל והרוב מזה המין נקראים מכר ונמלאים כראשי הגפנים זה נקרא עולל ועליו הזהיר הכתוב בלא נעול. כרא"ם. עיין במס' פאה דף ט' בפירוש רבינו שמשון

התורה והמצוה

יז ולקט קצירך. גם זה נזכר שני פעמים. ודרש ב' דרשות, א] לקט קציר ולא לקט קטוף. שכבר התבאר (בס' יב) שמשם קציר הוא במגל וחרמש. וביד נקרא קיטוף כמ"ש וקטפת מלילות בידך. וגבי פאה רבי לה ממה שכפל הפעל לקצור כמש"ש. אבל כאן צריך קציר דוקא, אם לא דברים שדרך לתלשם ביד שזה קציר שלהם, ב] לקט קצירך לקט הבא בסבת הקציר לא בסבה אחרת ע"י קוץ או עקרב או שנכעת וכן מה שנפל אחר היד בדברים הנתלשים. ואחר המגל בדברים הנקצרים ומה שנפל מראש המגל וביד המלאה לא עמיר לר"י הוא מחמת הקציר ולר"ע הוא כמו מאחר המגל וביד וכ"ז מובא בפאה (פ"ד משנה יוד):

יח לא תלקט מ"ש בבנין הכבד. ולא אמר לא תלקט. הנה כפי השרש ראיתי שיש הבדל בפעל לקט בין בנין הקל והכבד, שהנלקט בקל ע"י שמקובץ במק"א בא בקל. והנלקט בקיבוי ע"י שמפוזר ונפוץ בא בפיעל הדגוש. במן אמר ויצא העם ולקטו. לקטו ממנו איש לפי אכלו, כי היה נצור במק"א. וכן אמר לקטו אבנים (בראשי' לא) תתן להם ילקטון (תהלות קד) ר"ל ילקטו בקבוצה, אבל בלקט אמר תמיד בבנין הכבד. אלקטה נא (רות ב) איפה לקטת היום (שם) וזה ראי' למ"ש חז"ל שני שבלים לקט שלשה אינו לקט. כי שלשה הנקבצים במק"א נלקטים בקל (לבד בועז אמר אל תלכי ללקט בשדה אחר דרך כבוד כי הוא הרשה לה לקחת אף שלשה) וכן אמר וילקט יוסף את כל הכסף, וילקט נער יהונתן את החצים ואחר תלוקטו לאחד אחד. שכ"ז ליקוט המפוזר ומפורד. אולם חז"ל נתנו בו טעם אחר דשלשה שבלים נקרא בשם קציר לא לקט. כמ"ש בירושלמי דפאה (פ"ו מ"ו) וכמה היא בציר דבי רב שילא אמרי ג' אשכולות שהן עושין רביע. ובפאה (פ"ו מ"ה) פלוגתת ב"ש וב"ה. לב"ש שלשה לעניים דכתיב (דברים כד) לגר ליתום ולאלמנה יהי'. ולב"ה שנים לעניים. דכתיב לעני ולגר תעזב. ולדעת חז"ל בא פעל תלקט מבנין הכבד כפי הוראתו תמיד שהוא יוצא לאחרים. שלא יסייע להעני, ופי' לא תלקט לאחרים (ואמר לעני כי העשיר בודאי לא ילקט לקט) ומ"ש שנית בפ' אמור בא להזהיר שנית שבכל אופן לא ילקט אף שהוא עצמו עני וז"ש הזהיר העני בשלו. וסמכוה ע"מ שבפ' אמור כתוב לא תלקט לעני ולגר תעזב, שהגם שאתה עני תעזבהו לעני אחר ואמרו ע"ד הלאוות לא תלקט לעני. ובגיטין (דף יג) עד כאן לא קאמרי רבנן התם אלא דכתיב לא תלקט לעני לא תלקט לו לעני, ור"א לא תלקט מה עביד לי' להזהיר את העני על שלו, ופי' בלרבנן לא תלקט השני דסמיך לי' לעני היינו שלא יזכה הפאה בשביל עני. ופי' לא תלקט בשביל אחר שע"ז מורה פעל היוצא. רק לעני העזב שילקט בעצמו:

יט וכרמך לא תעולל. העוללות הם האשכולות הקטנים הדומים לפני אשכולות הגדולים כעולל לפני מלא ימים, כי המליצה תשאיל מושגיה מיחוסי הדברים זל"ז כמו שהושאל לאנשים גדולי המעלה שם אשכולות על היוחס כאשכול מלא ענבים (כמ"ש בסוטה (דף מז ע"ב) משמת יוסי בן יועזר בטלו אשכולות ומפ' איש שהכל בו. וכן בתמורה (דף טו) כל האשכולות שעמדו עד יוסי בן יועזר וכו' ובמד' שה"ש (פסוק אשכל הכופר) מהו אשכל איש שהכל בו. ובספרי (האזינו) אשכול זה גדול. ובחולין (דף נג) אשכולות מבה אלו ת"ח), כן הושאל מן האנשים לאשכולות הקטנים שם עוללות. וכמ"ש הרמב"ם (פ"ד מה' מת"ע הי"ח) למה נקרא שמו עולל שהוא לגבי האשכולות כעולל לאיש. ומשם עולל בא הפעל תעולל על לקיטת העוללות, שפעל בנר מיוחד לאשכולות הגדולים ופעל עולל ללקיטת העוללות. כמ"ש הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר (שופטי' ח). ונקשר בו שני מושגים. א] לקיטת העוללות. ב] נקשר בו מושג האיחור ממה שדרך הבוצר ליקח העוללות לבסוף. כמ"ש כאספי קיץ כעוללות בציר (מיכה ז) כעוללות אם כלה בציר (ישעי' כ"ד) יבא פעל זה על כל הנלקט בסוף ועל הדקדוק ללקט את הכל. ויעוללוהו במסילות (שופטים כף מה) ובמד' איכה (על פסוק היה מכאב כמכאובי אשר עולל לי) שדקדק עמי וקסף שוללתי (ועל פסוק ועולל למו כאשר עוללת לי) דקדק עליהון מה דדקדקת עלי. קטוף עוללתהון כמה דקטפת עוללתי. פי' מענין עוללות, ומענין דקדוק לעקר הכל, ומזה נמשה הפלוגתא בין ר"א לר"ע, כי שם

לא תְלַקֵּט: י וְכַרְמָךְ לָא תְעַלֵּיל וְנִתְרָא דְכַרְמָךְ לָא תְלַקֵּט לַעֲנְיֵי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יָתְהוֹן

ספרא

להם בכל העיר: יז (ה) ולקט קצירך לא לקט קיטוף. ולקט קצירך אין לקט אלא מחמת הקציר. מיכן אמרו היה קוצר קצר מלא ידו תלש מלא קומצו הכהו קוץ, עקצו עקרב, נבעת, נפל מידו על הארץ ה"ז של בעל הבית, תוך היד ותוך המגל לעניים אחר היד ואחר המגל לבעה"ב ראש המגל וראש היד ר' ישמעאל אומר לעניים רע"א לבעה"ב: יח (ו) לא תלקט לעני לא תסייע את העני לא תלקט הזהיר את העני בשלו: (פרק ג) יט (א) וכרמך לא תעולל מיכן אמרו כרם שכולו עוללות רא"א לבעה"ב רע"א לעניים, אר"א וכי תבצור לא תעולל אם אין בציר מנין עוללות, אמר לו ר"ע וכרמך לא תעולל אפי' כולו עוללות שיכול הואיל והתיר הכתוב את העוללות לעניים יבואו עניים ויטלו אותם בכל שעה שירצו א"כ למה נאמר וכי תבצור לא תעולל אין לעניים בעוללות קודם לבציר: כ (ב) ופרט כרמך אין פרט אלא מחמת הבציר, מיכן אמרו היה בוצר עקץ את האשכולות, הוסבך בעלים ונפל בארץ ונפרט ה"ז של בעה"ב, המניח כלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר ה"ז גוזל את העניים עז"נ לא תשיג גבול עולם. (ג) איזהו עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף. י"ל כתף אבל לא נטף נטף אבל לא כתף לבעה"ב. אם ספק לעניים. עוללות שבארכובה אם נקצרת עם האשכול הרי של בעה"ב ואם לאו הרי של עניים.

נרניר

התורה והמצוה

כתוב וכרמך לא תעולל. ובדברים (כד) כתוב יכי תבצר כרמך לא תעולל, וס"ל לר"א דהא לא באה האזהרה רק אם בוצר (שבציר הוא על האשכולות כנ"ל) וא"כ מ"ש לא תעולל הוא מענין השני שלוקח העוללות בסוף אחר גמר הבציר, ואם אין בציר מנין עוללות. ומפרש בירושלמי (פ"ז מ"ז) שלר"א מ"ש פה וכרמך לא תעולל, היינו שלא יקחם בעה"ב אף קודם לבציר, שלא תאמר הואיל ואין לעניים עוללות קודם הבציר יזכה בהם בעה"ב, ור"ע ס"ל שמ"ש פה לא תעולל שזה הוא כפשוטו שלא יקח העוללות אף שאין בוצר כגון שכולו עוללות. ומ"ש שם כי תבצור לא תעולל מציין הזמן. בזמן הבציר אז מוזהר שלא יעולל ות"ש אין לעניים בעוללות קודם הבציר. כמו באספכם את תבואת הארץ תחגו (ויקרא כג לט) שפי' בזמן האסיפה אף מי שאינו אוסף:

כ **ופרט כרמך לא תלקט,** פרט הוא מענין פרס וכלל שבדברי חז"ל, הגרגרים הנושרים מן האשכל בהם פרטים הנבדלים מן הכל, ומזה הפורטים על פי הנבל, שמפרט פרטי הניגון, וקרוב מענין פרס, שמופרד מן השלם, ולשון פרט משמע הנפרש ונפרד מעצמו להוציא אם עקץ את האשכולות פי' שחתך עוקצם והוסבך בעלים ועי"כ נפל אינו פרט (וכמו ששנינו פ"ז דפאה מ"ג), והמניח את הכלכלה של גמי שהיא לח בשעה שהוא בוצר כדי שלא יפרד גוזל את העניים (וכמ"ש בירושלמי שכן שהוא גרס לו כפי' הגר"א) ועז"נ אל תסג גבול עולם, פסוק זה כתוב שני פעמים במשלי. אל תסיג גבול עולם אשר גבלו אבותיך (כב כח) אל תסג גבול עולם ובשדה יתומים אל תבא (כג י). ר"ל שגדר הגבול היא מה שנגבל ליחיד או לשבט בנחלתו. ולא יצדק לומר גבול עולם, שמושג גבול סותר למושג עולם, כי הגבול הוא הנגבל לא' בפ"ע מבלעדי זולתו. ופי' חז"ל כי מלבד הגבול הפרטי הנמוסר שיש לכ"א בשדו יש גבול דמיי הנקרא גבול עולם, שהוא הגבול שיש לעניים בלקט שכחה ופאה ופירות שביעית בכל הארץ שהוא גבול כולל לכל העולם כיון שכולם שוים בו והיא גבול היחיד. כי גבול העולם נכנס בגבול כל אחד בנחלתו לקחת המגיע להם מדין תורה. וכמו שאין רשאים להסיג גבול יחיד כך אין רשאים להסיג גבול העניים שהוא גבול הכולל לכל העולם. והנה אחר מתנת עניים סיים וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ע"כ אנכי מצוך וכו' (דברים כד כב), ר"ל שבמצרים הייתם כולכם עניים והי' לכם הגבול הזה ללקט אחרי הקוצרים. ע"כ לא תסיג גבול עולם הזה שעל תנאי זה נתן לכם נחלת שדה וכרם שישאר גבול העולם בגבולך שלענין זה אינו גבולך רק גבול העניים, ועז"א אשר גבלו אבותיך שאבותיך אחזו בגבול הזה במצרים. ואמר שנית ובשדה יתומים אל תבא כי לענין זה נקרא שדה יתומים וגבול נחלתם, ובירושלמי (פ"ה דפאה מ"ו) ר' ירמי' ור' יוסף, חד אמר אלו עולי מצרים, וחד אמר אלו שירדו מנכסיהון, לשמיה נוחין סגי נהורא, ושני הטעמים מיוסדים בשני המקראות מ"ד אלו עולי מצרים ר"ל שעז"א אשר גבלו ראשונים ומ"ד אלו שירדו מנכסיהון שעז"א ובשדה יתומים שע"י שחסר להם גבול נכסיהון הפרטי ניתן להם נחלה בלא מצרים בגבול העולם הכללי. כמו שהעור ע"י שחסר לו מאור עיניו הפרטי קורין לו סגיא נהורא כי יגיע באור השכלי הכללי, ומ"ש (במשנה ג') איזהו עוללות שנוי' (בפ"ז דפאה מ"ד), ומפרש בתוספתא וירושלמי כתף פתיגין המחוברים בשדרה זו ע"ג זו נטף. ענבים המחוברות בשדרה ויורדות. ולשון הרמב"ם (פ"ד מה' מת"ע ה"ז) איזהו עוללות זה אשכל הקטן שאינו מעובה כאשכל שיש"ל כתף ואין ענביו נוטפים זע"ז אלא מפוזרות. ומ"ש גרגר יחיד פי' שאין בשדה רק גרגרים של

אֲנִ֖י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ יא לֹ֖א תִּגְנֹ֑בוּ וְלֹא־תְכַחֲשׁ֥וּ וְלֹֽא־תְשַׁקְּר֖וּ

רש"י

נסף (פיאה ז'): ופרט כרמך. גרגרי ענבים ד הנושרים בשעת בצירה: אני ה' אלהיכם. דיין ה להפרע ואיני גובה מכם אלא ו נפשות שנאמר (משלי כ"ב) אל תגזול דל וגו' כי ה' יריב ריבם וגו': (יא) לא תגנבו. אזהרה לגונב ממון אבל לא תגנוב שבעשרת הדברות אזהרה לגונב נפשות דבר הלמד מעניינו ז דבר שחייבין עליו מיתת בית דין: ולא תכחשו. (ב"ק ק"ה) לפי שנאמר (ויקרא ה') וכחש בה משלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל ולא תכחשו: ולא תשקרו. לפי שנאמר (שם) ונשבע על שקר ישלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל ולא תשקרו: לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו ולא תשבעו. אם גנבת סופך

שפתי חכמים

שמשון שהאריך שם בפירוש כתף וגטף: ד ר"ל דפרט לשון יחיד כמו פרט וכלל דהיינו גרגרי ענבים: ה דק"ל דכתיב לא תעולל וגו' לא תלקט כולן לשון יחיד וכתיב ה' אלהיכם לשון רבים אלא ה"ה אני ה' שאני דיין ליפרע וא"כ אתי שפיר דכתיב לשון רבים אלהיכם מאחר שיפרע נפשות דהיינו נפשו של גזלן ובזה יקח גם נפש בניו של גזלן שישארו יתומים: ו (ג"א) דהל"כ למה נזכר כאן נאין ליפרע יותר ממקום אחר: ז ר"ל דהתם כתיב לא תרצח לא תנאף שהיא מיתת ב"ד אף לא תגנוב מיכר במיתת ב"ד ע"כ לא תגנובו דכאן אינו אלא לממון דאל"כ פרתי ל"ל. וכתב הרא"ם ויש לתמוה למה צריך רש"י להוכיח מהתם דכאן מדבר בגונב ממון. הרי מכאן ג"כ מוכיח דדבר הלמד מעניינו הוא דכאן אינו מדבר אלא בממון. וי"ל דכאן ג"כ מדבר במיתה דכתיב אני ה' אלהיכם ופרש"י דיין ליפרע ואיני גובה מכם אלא נפשות. ולכך הביא רש"י לעיל דרשה זו ועוד י"ל רצונו לתרץ דלא תקשה ואימא איפכא דכאן מיירי בגונב נפשות ולעיל מיירי בגונב ממון ותירץ דבר הלמד מעניינו וכו' ודלא כפי' הרא"ם דלעיל שפי' דקשה לו

התורה והמצוה

לר"י שדינם כאשכול אם יש בו יותר מג' גרגרים, ומפ' בירושלמי טעמי' ונשאר בו עוללות כנוקף זית שנים שלשה גרגרים יותר מכאן אשכול. כ"כ הר"ש והגר"א גרים פחות מכאן אשכל, עיי"ש:

כא לעני ולגר תעזב, כבר התבאר (אחרי ס' עה) שגר האמור סתם יכלול גם הגר תושב. אם לא במקום שיש הוכחה שמדבר מגר צדק, ומכאן יש הוכחה שהגר האמור אצל מתנות עניים הוא גר צדק, שכן במעשר עני אמר והלוי והגר הרי מדבר מעניי ישראל, וה"ה גר האמור פה, וכן כמו שהעני הוא המחוסר לחם כן הגר לוקח מפני עניו, וע"כ חשב פה עני וגר נלמד זה מזה, ועי' בספרי ראה (פסקא קי) מקיש מפה למש"ש גר יתום ואלמנה, וכ"ז בנוי על דרכי ההיקש שהשמות הבאים במשפט א' הם דומים זל"ז כמ"ש פעמים רבות:

כב תעזב אותם, בכ"מ הפש לשון נתינה, לגר אשר בשעריך תתננה. ונתת ללוי, ופה תפס לשון עזיבה, ויש הבדל ביניהם, הנותן מושיט לכל אחד חלקו, והעוזב מניח הדבר שיהי' הפקר כמו שהוא. ועז"א לשון עזיבה הנח לפניהם והם יבזבזו, ולכן למי שאמר לבזבז שומעים שאמר כהלכה. ומבואר אצלינו תמיד שכ"מ שאמר מלת אותם יש בו מיעוט כי היה יכול לאמר תעזבם בכינוי. והאתם תופס גוף הפעול ומיעט זולתו. ר"ל רק הקציר תעזב שאין בו סכנה אבל הדליות והדקל שי"ב סכנה צריך אתה להוריד לעניים, (וזה פי' מ"ה ומ"ו) ומובא בפאה (פ"א מ"ד), וזה כפול שנית בפ' אמור, ודרש (במשנה זיין) שכפל פעל עזיבה שנית שבא במובנו המדויק ובהבדלו מן פעל מוציא. שג"כ מובדל מנתינה שהמוציא אינו נותן ליד חברו רק הוציאו מרשותו. אך שבפעל מוציא נכלל שיוציאהו נקי ממוץ וקש כמ"ש תוציא את כל מעשר תבואתך, אבל העוזב עוזב כמו שהיא הבואה בקשה תמרים במכבדות, ומ"ש שנית מלת אותם ולא אמר תעזבם דייק רק אותם תעזב ואין אתה מחויב לעזב עוד דבר עמהם. כגון אם השירם הרוח איך צריך להוציא אחריהם הקש לעניים, (וכפי הגרא"ה דרשה שבמשנה זיין נדרש מפ' קדושים ודרשה שבמשנה הו' נדרש מפ' אמור שעם נז' קציר), ומ"ש מנין שספק לקט לקט. איתא בירושלמי (ספ"ד דפאה) מנין שספק לקט לקט, ר"ל בשם ר' יוחנן עני ורש הצדיקו הצדיקהו במחתותיו. ר"ש בן לקיש בשם בר קפרא לא תטה משפט אביונך בריבו אי אתה מטהו אבל אתה מטהו במחתותיו. א"ר יוחנן וכה זכה לי מה שתנה לנו רבי, תעזב הנח לפניהם משלך, א"ר לא. כתיב לגר ליתום ולאלמנה יהיה בין מדיוק בין מדידי' שב לי', עכ"ד פי' כי יש הבדל בין משפט ובין * צדק. המשפט הוא מה שיעשה כפי שורת הדין לבד מבלי ישקיף על הנדונים ועל העת והמקום רק יקוב הדין את ההר. והצדק הוא נה שיטה מן קו המשפט אל חיקי הצדק, להבים אל הענין והנידון וכפי צורך העת והמקום והיושר וכדומה, והנה בדבר שיש בו ספק, עפ"י שורת הדין המוציא מחברו עליו הראיה, ולאוי שספק לקט יהיה לבעה"ב דמוקי לה בחזקת מרא קמא כמו שהדין בכל ספק ממון, וזה כפי המשפט. וכשאנו דנים שספק לקט לעניים אנו נוטים מן המשפט אל הצדק שהוא לפנים משורת הדין ולמד לה ר' יוחנן ממ"ש עני ורש הצדיקו הרי יש מצות לפעמים שנלך עמו עפ"י הצדק ולא במשפט. ובר קפרא דייק ממ"ש לא תטה משפט אביונך בריבו, דוקא בדבר ריב שהוא דו"ד שבין אדם לחברו לא בענין מת"ע שהוא ענין לדקה יכול להטות קו המשפט. לפ"ז לדברי שניהם אינו דין רק לפנים משורת הדין, ור' יוחנן אמר שאנלו זכה ובלורה משנת רבי שהוא באמת דין גמור, והבית הכתוב תעזב שהוא הלימוד של הסברא כאן, ור'

אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: יא לָא תְּגַנְבוּן וְלָא תְּכַדְּבוּן וְלָא תְשַׁקְּרוּן אֱנָשׁ בְּחַבְרֵיהּ: יב וְלָא

ספרא

נרטיר יחיד ר' יהודה א' אשכל. וחכ"א עוללות: **כא** (ד) לעני יכול לעני מאחרים ת"ל לגר. אי לגר יכול לגר תושב ת"ל ללוי. מה לוי בן ברית אף גר בן ברית. (ה) אי ללוי ולגר יכול בין הערים בין שאינם מחוסרים ת"ל לעני מה עני מחוסר ובן ברית אף כולם מחוסרים ובני ברית: **כב** תעזב הנח לפניהם והם יבזבזו. אפי' תשעים ותשעה אומרים לחלק וא' אומר לבזבז לזה שומעים שאמר כהלכה. יכול בדלית ובדקל כן ת"ל אותם. אפי' תשעים ותשעה אומרים לבזבז וא' אומר לחלק אפי' זקן או חולה לזה שומעים שאמר כהלכה. (ו) מה ראית לומר בדלית ובדקל להלק ובשאר כל הפירות לבזבז אחר שריבה הכתוב מיעט. ת"ל קציר מה קציר מיוחד שהקטן מושל בו כגדול. יצאו הדלית והדקל שאין הקטן מושל בהם כגדול, רש"א חלוקי אגוזים כדלית וכדקל. (ז) תעזב לפניהם הנח תבואה בקשה. תלתן בעמיריו. תמרים במכבדות. יכול אפי' השירה אותם הרוח ת"ל אותם. הפרישם ואח"כ השירה אותם הרוח כשם עזבו בהם כך זכו בעציה. מנין שספק לקט לקט. ספק שכחה שכחה. ספק פאה פאה, ת"ל לעני ולגר תעזב אותם, אני ה' אלקיכם אני איני גובה מכם אלא נפשות שנא' אל תגזול דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער, וכה"א כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש:

(פרשה ב) **כג** (א) לא תגנובו מה ת"ל לפי שנאמר גניבה שנים ישלם למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל לא תגנובו. (ב) לא תגנובו ע"מ למיקט, לא תגנובו ע"מ לשלם תשלומי כפל ולא ע"מ לשלם תשלומי ד' וה', בן בג בג אומר לא תגנב את שלך מאחר הגנב ש"א תראה גונב: **כד** (ג) לא תכחשו מה ת"ל לפי שנאמר וכחש בה למדנו עונש אזהרה מנין

התורה והמצוה

לא הביא פסוק לגר ליתום ולאלמנה יהיה שכן בספרי (פ' תצא) למד ספק לקט לעניים מפסוק זה. ושני הדרשות צריכים זל"ז. ור"ל שאחר שאמרה תורה תעזב אותם נסתלק ממנו רשות בעה"ב כי העזיבה היא הסילוק מרשותו להיות הפקר, ונסתלק חזקת בעה"ב. וע"י שאמרה תורה לגר וכו' יהיה, נעשו העניים בעליו כזוכה מן הדבר הנעזב ומופקר. וממילא כל ספק היא בחזקתם. ומ"ש אני ה' אלקיכם, שפי' תמיד שבא לומר שה' דיין ושופט ומענים את העובר כנ"ל, וביאר כי יענה נפשות כמ"ש וקבע את קובעיהם נפש:

כג לא תגנובו כבר באר במכלתא (פ' יתרו) ובסנהדרין (דף פו) כי לא תגנב שבעשרת הדברות בגונב נפשות ולא תגנבו דפה בגונב ממון, שדבר הלמד מענינו ששם מדבר מחייבי מיתות ב"ד, ופה דבר מחייבי לאוין. ואמרו שבא לאזהרה על גניבה. אולם אחר שאין לוקין על הגניבה שניתן לתשלומין כמ"ש הרמב"ם (פ"א מה' גניבה) הלא יש ללמדו במה הגד מריבית ואונאה, כמ"ש בב"מ (דף סא), וע"כ שבא ללמד שבכל ענין אסור לגנוב אף למיקט ואף להכאותו בתשלומי כפל, כי שם גניבה יפול בכל ענין שמסתיר מחברו. כמו ויגנב אבשלום את לב העם (ש"ב טו) מדוע גנבוך אחינו (שם יט), ובן בג בג (מובא בב"מ שם ע"ב) מוסיף שלכן אמרו בלשון רבים ללמד שלא יגנוב את שלו מאחר הגנב שבזה יש שני גנבים. ועי' בשאלתות (פ' נח) ובתנחומא שם [וברייתא זו מובא בירושלמי סנהדרין פ"ח ה"ג ופי"א ה"ח]:

כד ולא תכחשו ולא תשקרו שניהם מדברים אם מכחש בתביעת ממון ונשבע על שקר ושיעורו ולא תכחשו וכו' וע"כ תשבעו לשקר. והוא אזהרה עמ"ש וכחש בעמיתו בפקדון וכו' ונשבע על שקר. שמביא חומש ואשם. ופה בא האזהרה. (והגם שלא מצאנו אזהרה על חיוב ממון פי' שמשם יוכל לאמר שעונש החומש והאשם הוא רק בעד השבועה לבד. למד פה שגם בעד ההכחשה והשיקור בצירוף השבועה נענש כן פי' בש"מ ב"ק דף ק"ו) וכבר באמנו בסדר ויקרא (ס' שע"א) שמ"ש וכחש בעמיתו. גדר הכיחוש הוא בדבר שחברו טוען כנגדו ומכיר בשקרו כמו פקדון י"ל בידך וזה כופר. ומ"ש ונשבע על שקר. היינו על דבר שאין חברו מכיר בו כגון ערב מים ביין מי גלוביא בשמן. שפי' על דבר שיש בו שקר, ר"ל שאין בו כחש רק שקר ר"ל שאין יכול להכחישו (וכמ"ש ס' שעה עיי"ש). ועז"א בספרא פה שמ"ש לא תכחשו הוא אזהרה למ"ש וכחש בה, ומ"ש לא תשקרו הוא אזהרה למ"ש ונשבע על שקר, ובב"ק (דף קו ע"ב) אמר רב שבא הכופר בפקדון נעשה עליו גזלן וחייב באונסין, ותנא תונא וכחש בה למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל לא תכחשו, מה לאו לעונש ממון, לא לעונש שבועה, והא מדקתני סיפא ואשתבע מכלל דרישא בלא אשתבע, דקתני סיפא ונשבע על שקר למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל לא תשקרו, ומדסיפא דאשתבע רישא דלא אשתבע, אידי ואידי דאשתבע, כאן שהודה כאן שבאו עדים. אתי עדים חייב באונסין הודה משלם קרן וחומש ואשם. עכ"ד, רב שמע הסב מדקתני בברייתא דספרא שני

איש בעמיתו: יב ולא־תשבעו בשמי לשקר וחללת את־שם אלהיך אני יהוה: יג לא־תעשק את־רעך ולא תגזל לא־תלין פעלת שכיר אתך עד־בקר: יד לא־תקלל חרש

בעל הטורים

לא תגנובו וסמיך ליה לא תכחשו וגו' שהגונב בא לידי לא תכחשו ולידי לא תשקרו ולידי לא תשבעו: (יג) לא תלין פעולת שכיר וסמיך ליה לא תקלל כי אף אם ילין שכרך אל תקללהו אלא תתבעהו בב"ד. לא תתן מכשול השר וי"ו לומר אפי' אינו נותן מכשול ממש אלא אפי' ליעצו לפי דרכו. ויראת מאלהיך וסמיך ליה לא תעשו עול במשפט כי לא לאדם תשפוטו כי אם לה'. בצדק תשפוט עמיתך רמז שב"ד יושבין בשני ובחמישי. בצדק פי' במזל צדק והדק מאמצ ביום ב' וביום ה' בתחלתו. בצדק תשפוט עמיתך וסמיך ליה לא תלך רכיל אזהרה לדיין שלא יצא כך לזה וקשה לזה ולא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבין. רכיל בעמיך מלא יו"ד שהרכיל

רש"י

לכחש סופך לשקר סופך להשבע לשקר: (יב) ולא תשבעו בשמי. למה נאמר לפי שנאמר (שמות כ') לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד מניין לרבות כל הכינויין ת"ל לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי: (יג) לא תעשק. (ת"כ) זה הכובש שכר שכיר: לא תלין. לשון נקבה מוסב על הפעולה: עד בקר. בשכיר יום הכתוב מדבר שיציאתו משתקיעת החמה לפיכך זמן גבוי שכרו כל הלילה ובמקום אחר הוא אומר (דברים כ"ד) ולא תבא עליו השמש מדבר בשכיר לילה שהשלמת פעולתו משיעלה עמוד השחר (ב"מ קי') לפיכך זמן גבוי שכרו כל היום לפי שנתנה תורה זמן לבעל הבית עונה לבקש מעות: (יד) לא תקלל חרש. אין לי אלא חרש מניין לרבות כל אדם ת"ל (שמות כ"ב) בעמך לא תאור (שמות כ"ב) א"כ למה נא' חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים אף כל שהוא בחיים יצא המת

שפתי חכמים

פרתי נמס לי וק"ל: ח דבל לשון עשק כבישת שכר שכיר הוא וכן פרש"י בב"מ דף כ"ח: ט ופי' הרה"ם דאי הוי ת"ין הנוכח א"כ הוי פועל יוצא ולא מצינו המלה הזאת בשום מקום שהיא יוצאת אלא פועל עומד כמו וילן שם וילינו שם כי ברחוב נלין רק בפסוק ערום ילינו בלי לבוש ויותר טוב לפי על הפעולה ויהיה עומד. וצ"ל דאי קאי אבעל הבית לא נתקשר עמו מלת אתך דלא הל"ל אלא לא תלין פעולת שכיר עד בוקר: י דק"ל דמשמע כל הלילה מותר ללין רק עד שבוקר אסור והא כת' כי אלא בתיב ולא תבא עליו השמש. ומתרץ דבשכיר יום הכתוב מדבר: כ עונה או יום או לילה שהיא י"ב שעות נקרא עונה: ל דלא הל"ל א"ח ונשיא לא תאור בעמך למה לי אלא לרבות כל שבעמך. ומה שדרכו בעונש מפסק עמך אינו אלא מסמיכות

התורה והמצוה

אזהרות א' על וכחש בה, ב' על ונשבע על שקר, א"כ ע"כ שהאזהרה של וכחש בה הוא גם בלא שבועה, ואם שניהם בשבועה מה הבדל בין מכחש למשקר. שהנה שבמכחש מכיר בשקרו ובמשקר אין מכיר, מ"מ הלא חיובם שוה ונלמד א' מחברו, וע"כ דכמ"ש וכחש היינו שגם קודם שבועה תיכף בכחש קמה לי' ברשותו ונעשה עלי' גזלן. והנה' דחה פנים אזהרת לא תכחשו מוסב על ולא תשבעו לשקר ורק אחר השבועה נעשה עלי' גזלן ומ"מ צריך ב' אזהרות, כי המכחש שהוא בדבר שיכולים לידע והוא מכחש הבירור הוא ע"י עדים וחייב כתוגסין. ובמשקר שהוא בדברים שא"א לדעתם ולא לתובעם ובזה א"א שיבואו עדים רק יצייל שמודה בעצמו בשקרו ובזה חייב קרן וחומש ואשם. ואחר שדרך הכיחוש שיבואו עדים ודרך המשקר שיודה א"כ ועונש בלתי שוה לא נדע א' מחבירו, והתו"ס' גם כתבו ומיהו איכא אמאי הומר ברישא וכו' ולפמ"ש נכון היטב:

כה **איש בעמיתו**, מבואר אצלינו שכ"מ שבא שם איש לסימן המין ממעט אשה, אבל במקום שבא ע"ם הכללות יר"ל כל איש, אינו ממעט אשה, וא' מהם הוא אם אומר. איש לאחיו איש לרעהו, שפי' אחד לרעהו (ובזה לא יצדק לומר אדם לרעהו כמ"ש בסדר ויקרא ס' יוד) בזה אינו ממעט אשה, וז"ש אשה באיש איש באשה מנין ת"ל בעמיתו. וכן אמר בספרא בהר (פרשה ג מ"ט) על אל תונו איש את אחיו. ושם (פרשה ואו מ ו) על באחיכם ב"י איש באחיו, ובספרי דברים (פסקא מז) על בין איש ובין אחיו, עיי"ש. ועוד אמר בספרי תצא (פסקא רלב) כי ינצו אנשים איש עם אשה ואשה עם איש מנין ת"ל יחדיו, כי גם אנשים יהדיו טעמו איש עם רעהו, ואינו שם המין:

כו **לא תגנובו** וכו' **ולא תשבעו**, הנה כלל מוכר אצלינו שדבר שיש בו חידוש יותר יכתב תמיד באחרונה כמ"ש ויקרא (ס' שטו), וא"כ הול"ל בהפך להקדים לא תשבעו, ואף לא תשקרו וכו', ויהי' המאמר לא זו אף זו. וכבר כתבתי למעלה (ס' ע). שלפעמים ידבר להודיע התולדה הנסבבת לפי סדר הסבות ימסובבים. וכן כאן אמר לא תגנובו כדי שעי"כ לא תכחשו ועי"כ תשקרו. וכמש"ש עוד דוגמאות לזה:

כז **ולא תשבעו בשמי** כבר הזהיר ע"ז בעשרת הדברות, רק שם אמר לא תשא שם ה' אלקיך, ומניין לרבות יתר הכנויים לכן אמר בשמי שכולל כל השמות שיקרא השם בהם, ועמ"ש הרמב"ן בפי':

כח **וחללת את שם אלקיך** האלהות נודע ביו בעולם בין בנפש. הוא נודע בעולם הגדול בשהוא

תִשְׁתַּבְּעוּן בִּשְׁמִי לְשִׁקְרָא וּתְחַיֵּל יָת שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ: יג לָא תַעֲשׁוֹק יָת חַבְרָךְ
וְלָא תֵינוֹס לָא תְבִית אַגְרָא דַאֲגִירָא לְוָתָךְ עַד צַפְרָא: יד לָא תְלוּט דְּלָא שְׁמַע וְקֳדָם

ספרא

מנין ת"ל ולא תכחשו. לא תשקרו מה ת"ל לפי שנאמר ונשבע על שקר למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל ולא תשקרו:
כה (ד) איש בעמיתו. אין לי אלא איש באיש. אשה באיש איש באשה מנין ת"ל בעמיתו מ"מ:
כו (ה) לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו ולא תשבעו בשמי לשקר הא אם גנבת סופך לכחש סופך לשקר סופך להשבע לשקר:
כז (ו) ולא תשבעו בשמי לשקר מה ת"ל לפי שנאמר לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא שיכול אין לי חייבים אלא ע"ש המיוחד לבד מנין לרבות את כל הכנוים ת"ל בשמי כל שם שיש לי: **כח** (ז) וחללת את שם אלקיך מלמד ששבועת שוא חילול השם. ד"א וחללת נעשה אתה חולין לחיה ולבהמה. (ח) וכן הוא אומר על כן אלה אכלה ארץ ויאשמו יושבי בה על כן חרו יושבי ארץ ונשאר אנוש מזער:
כט (ט) לא תעשק את רעך. יכול אפי' אמר איש פלוני גבור הוא והוא אינו גבור, איש פלוני חכם והוא אינו חכם. איש פלוני עשיר והוא אינו עשיר, ת"ל לא תגזול מה גזל מיוחד שהוא של ממון אף עושק דבר של ממון. ואיזה זה הכובש שכר שכיר: **ל** לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר. אין לי אלא שכר האדם שכר

התורה והמצוה

שוכן וממלא את כולם, ונודע בנפש האלהות שבה חכות המציאות כולו והוא ציור העולם הגדול לכל מחלקותיו וה' שוכן בה בקדש על נשמות הצדיקים. וע"י שבועת שקר מחלל שם הגדול המחיה העולם הכללי, וז"ש שבשבועת שקר חילול השם, ועי"ז נעשית גם נפשו חולין ויוצא מגדר המדבר אל גדר החי הגרוע עד שנעשה חולין לחיה ולבהמה וגרוע מהם, ושניהם מבוארים בכתוב א', שמ"ש ע"כ אלה אכלה ארץ, הוא החילול שנעשה בהמציאות הכללי, ומ"ש ונשאר אנוש מזער ר"ל קטן האיכות כי נעשה חולין לחי' ולבהמה:
כט לא תעשק את רעך, מצאנו פעל עושק על התוספת והיתר, כמ"ש הרד"ק (ישעי' לח) ה' עשקה לי ערבני פי' ענייני תוספת ויתור שיוסיף ימיו. וכן בב"מ עשיק לגבך, שהוא מענין יתור. וכן במד' קהלת (פסוק וראה את כל העשוקים) ר' בנימין פתר קריא בהגיפי תורה. דקרין כל עמא שהוא קרין וליה הוא קרין, תנוי וליה הוא תנוי. עסיק גולתי' ותפילין ברישי', והנה דמעת העשוקים אמר הקב"ה עלי להפרע מהן שנאמר ארור עושה מלאכת ה' רמי'. מבואר מדבריהם שעקר שם עושק בא על היותר והתוספת. יותר ממה שהיא באמת, ומזה נתגלגל על כובש שכר שכיר שמשיב לו שהכסף שרוצה הוא יותר ממלאכתו ושיפעל לו עוד כדי שוי השכר. ובב"מ (דף קיא) אמר תהא לך ושוב הוה עשק. ואח"כ אמר דנתתי לך הוה עושק. ומק', ואומר דאין לך בידי הוה עושק, הרי יש כמה מיני עשק. ובסוכה (דף למד) על כובשי שכר שכיר ועל עושקי שכר שכיר, פרש"י כובש לך ושוב, ועושק שאינו נותן לו, לפ"ז לא תעשק במובנו העצמי היא המיקר את מה שרוצה לתת בשכרו. כאילו רוצה עבור השכר מלאכה גדולה יותר ממה שפסק. ובמובנו הרחב כולל כל אופן שמחזיק את של חברו בידו, ואחר שהאזהרה זו הוכפלה (דברים כד) לא תעשק שכר עני ואביון, ה"א שפה שכתוב שם מדבר מכל מיני יוקר וכולל גם את מיקר ומוסיף על חבירו לאמר שהוא חכם גבור ועשיר ומזיק לו בזה. כמ"ש וראה את העשוקים כפי' ר' בנימין הנ"ל, ומביא ת"ל לא תגזול, ר"ל שהוא דבר הלמד מענינו שזה מדה בתורה, שמדבר בלאו של ממון כמו גזל שאצלו, ומה שהוכפל במשנה תורה הוא לעבר עליו בשני לאוין, כמ"ש בספרי תצא (פסקא רעח) ובב"מ (דף קיא) שעובר בחמשה לאוין:

ל לא תלין פעולת שכיר יש הבדל בין **שכר** ובין **פעולה**. שם פעולה ישקיף על העסק שפעל ועשה, ושם שכר ישקיף על הריוח שהרויח ע"י פעולתו. ושם שכר בא בו הפעל, שמציין שמוכר וקובע שכר ידוע על פעולה ידוע, ולרוב ישכר על ימים ידועים שמזה נגזר שם שכיר, שהוא הקנוי קנין שנים. והשכר הוא לפי הקצב שלא ישקיף לפי מדת פעולתו רק לפי שהתנה עמו או לפי המנהג. שלפעמים יהי' השכר יותר מן הפעולה לפי הריוח והתועלת שקבל ממנו, שכר פרי הבטן, ונתן אלקים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי. לא שייך בזה פעולה. אבל הפעולה ישקיף מה שפעל ועשה בלבד. האומן יקבל נגד הפעולה. והשכיר לזמן יקבל שכר, כמו ביעקב נקבה שכרך עלי, ולא ישקיף על פעולות החלקיות רק על הכלל, למשל שאמר הלבן שש שנים וסי' שכרו הנקודים שבצאן. אבל ישקיף על פעולות חלקיות. אבל שיום הפעולה ר"ל להאומן. למשל תפר לי בגדים ומקבל נגד פעולתו כפי שוי הפעולה כך

וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ שני
(חמישי כשהן מחוברין) טו לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט לֹא־תִשָּׂא פְנֵי־

רש"י

ם באינו בחיים (ת"כ) : ולפני עור לא תתן מכשול . לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו אל ב תאמר לו מכור שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ם ונוטלו הימנו (שם) : ויראת מאלהיך. לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריות לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה ויכול להשמט ולומר לטובה נתכוונתי לפיכך נאמר בו ויראת מאלהיך המכיר מחשבותיך , וכן כל דבר המסור ללבו של אדם העושהו ואין שאר הבריות מכירים בו נאמר בו ויראת מאלהיך : (טו) לא תעשו עול במשפט . מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול שנאוי ומשוקץ ותועבה , שהעול קרוי תועבה שנאמר כי תועבת ה' כל עושה עול (דברים כ"ה) ע והתועבה קרוי שקץ וחרם שנא' ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו וגו'

שפתי חכמים

מדסמך אזהרת נשיה לאזהרת עמך: ם דאי לאו מיעוטא ה"א דגם מת בכלל דהא לקמן כתיב אביו ואמו קלל לרבות לאחר מיתה לכך איצטריך למיעוטא : ב וא"ת מנ"ל לרש"י שפירושו כן דלמא כמשמעו. וי"ל דרש"י בעצמו מתרץ ויראת מאלהיך שהדבר הזה כו'. ואי אמרת לפני עור כמשמעו הא דבר זה מסור לבריו' דעתו של זה לרעה שהרי נתן תקלה לרגלי העור ואין שייך ויראת מאלהיך בדבר המסור לבריו' אלא ודאי אין פירושו כמשמעו: ם כמו אל תבא עליו בעקיפין (ולשון ערמה הוא) דבפרשת בהר ופירש רש"י בב"ק דף קי"ג בעלילות והוא כמו עוקב לשון ויעקבני זה פעמים כי פי' מתהלך כמ' כדכתמון דפירש"י בעצמו: ע וגם התועבה קרויה שנוא בנאמר כי כל תועבת ה' אשר שנא בפרשת

התורה והמצוה

עשה יום א' או הדש ימים , ואמר בועז לרות ישלם ה' פעלך ותהי משכרתך שלמה אשר באת , כי על כל מצוה ומצוה יקבלו שכר כאומן . ועל מה שבאת לחסות תחת צל כנפיו , היא כמושכרת לו כל ימי חייה בין תעשה בין לא תעשה ובעד זה מגיע שכר שכיר . וקרוב לזה ראיתי בפי' דה"ב (טו) מהגר"א עיי"ש . ובספרי (קרח ס' קכ"א) כי שכר הוא לכם, אם עבד יטול אם לא עבד לא יטול , מיכן אמרו בן לוי שקבל עליו כל עבודת הלוים חוץ מדבר א' א"ל חלק בלויה . כי לשון שכר הוא המושכר על

בלל המעשים לא על פעולה מיוחדת לבד, וכן הלוים אינם כאומנים רק כשכירים לעשות כל מלאכת בעה"ב, ולפ"ז היה ראוי לומר שכר שכיר (כמ"ש דברים כד יד , טו יח . מלאכי ג' ה) ויש מקום לטעות שאינו עובר רק בעד עיכוב פעולת שכיר לא בעד עיכוב שכרו . אם שכרו טוב יותר ממה שפעל. והשיבו חז"ל שתפס פעולת שכיר לרבות שכר בהמה וכלים . כי השכר מיוחס רק למי ששכרוהו כמ"ש כי שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה (זכרי' ח) וימצא אניה ויתן שכרה (יונה א') ושכר עבדיך אתן לך (מ"א ה) הרי מיחס השכר אל הבהמה והעבדים והאניה לא אל בעליהם . וא"כ במ"ש שכר שכיר לא נכלל שכר בהמתו וכליו . אבל במ"ש פעולת שכיר הוא מה שפעל גם ע"י אמצעי , שהפועל הוא העסק בין בעצמו בין ע"י אמצעי . ואמר (יחז' כט) הנני נותן לנבוכדנצר את ארץ מצרים וכו' ושלל שללה ובזז בזה והיתה שכר לחילו . פעולתו אשר עבד בה נתתי לו את א"מ . ר"ל השלל והבזה יהי' שכר חילו . ופעולת נבוכדנצר עצמו יהי' מה שארץ מצרים תהיה שלו . ולכן לא אמר שכרו כי הוא פעל ע"י אמצעי שהוא חילו . א"ש אין לי אלא שכר האדם וכו' ת"ל לא תלין פעולת כל דבר . ובב"מ (דף קיא) כל שפעולתו אתך ר"ל אף שפעל ע"י אמצעי:

לא ולא תלין וכו' עד בוקר . אחר שאמר לא תלין לא הי' צ"ל עד בוקר . שדי בפעל לין לבד, כמו ולינו וכחתו רגליכם , וילן שם כי בא השמש , ולפעמים יוסיף עד בוקר להוציא מקצת הלילה, כמו לא ילין חלב חגי עד בקר . כמ"ש בפסחים (דף נט) עד בקר הוא דלא ילין הא כל הלילה ילין , אבל פה א"א לטעות ולמה אמר עד בקר , פי' חז"ל כי הלינה יאמר לפעמים על לינות הרבה , כמו ובאה ולנה בתוך ביתו (זכרי' ה) אלין במדבר סלה (תהלות נה) וטל ילין בקצירי (איוב כט) וכמ"ש הרד"ק (ישעי' א') על צדק ילין בה . ומ"ש מקום לנו ללין פרש"י לינות הרבה , ולכוונה זו באר לינו פה הלילה (במדבר כב) . וילן שם בלילה ההוא (ראשית לב) , וכן הוסיף פה עד בקר שאזהרה היא רק על בקר הראשון . ואח"כ אינו מוזהר רק משום משהה שכרו משום שכתוב אל תאמר לרעך לך ושוב כמ"ש בב"מ (דף קי ע"ב) :

לב ולא תלין פעולת שכיר אתך שני הלשונות אתך עמך משתמשים במה שמורים המצא דבר אחד עם ואצל דבר השני , כמ"ש מתר אתה ובניך עמי , במחיצתי , (ברכות יב עירובין נג) . ויקח משה את עצמות יוסף עמו, במחיצתו במחנה לוי' (פסחים סז נזיר מה סוטה כף) ובסנהדרין (דף יז) עמך ולא בהדייהו . אתך ולא בהדייהו . וז"ש אתך פרט לשהמחהו אצל החנוני ר"ל שאז אין השכר אתו רק אצל החנוני . וכן מה שדרשו בב"מ (דף קיא) פרט אם י"ל לשלם . שאז"כ אין השכר אתו יש הבדל רק בין אתו ובין עמו . שמלת עמו היא מלת השווי והצירוף . אבל מלת אתו משתתף גם עם

מלת

דְלָא חָזֵי לָא תְשִׂים תַּקְלָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ: טו לָא תַעְבְּדוּן שְׁקַר בְּדִין לָא תִסַּב

ספרא

שכר הבהמה והכלים מנין שכר הקרקעות מנין ת"ל לא תלין פעולת כל דבר:

לא (י) עד בקר אינו עובר עליו אלא עד בקר הראשון: **לב** יכול אפי' לא בא ולא תבעו ת"ל אתך לא אמרתי אלא שלא ילין אתך לרצונך. (יא) יכול אפי' המחהו אצל החנוני ואצל השלחני יהא עובר עליו ת"ל אתך לא ילין אתך לרצונך:

לג (יב) לא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר אין לי אלא שכר יום שהוא גובה כל הלילה שכר הלילה שגובה כל היום מנין ת"ל ביומו תתן שכרו:

לד (יג) לא תקלל חרש אין לי אלא חרש מנין לרבות כל אדם ת"ל ונשיא בעמך לא תאור. א"כ למה נאמר חרש. מה חרש מיוחד שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים: **לה** (יד) ולפני עור לא תתן מכשול. לפני סומא בדבר. בא אמר לך בת איש פלוני מה היא לכהונה אל תאמר לו כשרה והיא אינה אלא פסולה. היה נוטל ממך עצה אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו. אל תאמר לו צא בהשכמה שיקפחוהו לסטים. צא בצהרים בשביל שישתרב. אל תאמר לו מכור את שדך וקח לך חמור ואת עוקף עליו ונוטלה

התורה והמצוה

מלת את שמורה על הפעול. ובזה מורה תמיד שהאחד פועל על האחר והאחר שהוא אתו נפעל מאתו ונטפל אליו. וילך אתו לוט אברם עיקר ולוט טפל לו (ב"ר פ' לח). ואח"כ אמר ויעל אברם ממצרים ולוט עמו שבחזירתו ממצרים לא היה נטפל לאברהם כי מעצמו רצה ללכת אתם. וה' אמר לבלעם. לא תלך עמהם (במד' כב יב) ושם (כ) קום לך אתם. וכתיב וילך בלעם עם שרי מואב. שמח בפורעניות ישראל כמותם (רבה פרשה כ). ושם (פסוק לה) לך עם האנשים ואפס את הדבר וכו' וילך עם שרי בלק, ובמד' לך עם האנשים שהלך עמהם (ר"ל שעתה נוח לו ללכת. ולא כמתפעל מאתם), וילך עם שרי בלק כשם שהם שמחים כך הוא שמח. ר"ל הי' דומה להם בשמחה ולא כנפעל מהם ללכת. (ולא בשמחתם של פורעניות ישראל. כי כבר הזהירו אפס את הדבר אשר אדבר אליך וכו'). ובמד' רבה (שמות פ"א) הבאים מצרימה את יעקב השוו ליעקב. ד"א בזכותו של יעקב. התחלה דרש מלת את כמלת עם ששניהם מורים על השווי (וכמ"ש סנהדרין (דף לו) עמך בדומים לך אתך בדומים לך, וכ"ה בהוריות דף ד. קדושין עו. סנהדרין דף יז עכו"ם דף ה). ואח"כ דרש מ"ש את יעקב ולא עם יעקב, שהיו נטפלים מיעקב כי באו בזכותו. ובמכלתא (משפטים דף מס) כי טוב לו עמך שתהי' טובתו שוה לך ד"א שתהי' שוה לו, דרוש הא' ממה שמלת עמו והאו מורה השווי. דרוש הב' מן ההבדל בין עמו לבין אתו. שעמו מורה שאין א' נפעל מהב'. ועז"א שגם אתה תהא שוה לו, ובב"ר (פ' עה) וארבע מאות איש עמו כעמו מה הוא וכו' כך כאו"א מהן עבוי על ד' מאות איש. ועי"כ גם פה ממ"ש ולא תלין אתך ולא אמר ולא תלין עמך. דורש דוקא אם אתה הפועל את ההלנה. לאפוקי אם לא אתה פועל זאת כגון שלא בא לתבוע שבזה השכר הוא עמך לא אתך:

לג לא תלין פעולת שכיר. ודבר זה הוכלל בפ' הלא. ביומו תתן שכרו. ופי' בספרא וכ"ה בספרי (תס פסקא רעס). שלא תלין מדבר בשכיר יום. ופי' בגמ' ב"מ (דף קיא) משום דשכירות אין משתלמת אלא לבסוף וא"כ חל החיוב מכשקעה חמה. וזמנו כל הלילה כמ"ש עד בקר. וביומו תתן שכרו בשכר לילה שזמן התשלומין בבקר וזמנו כל היום כמ"ש ולא תבוא עליו השמש:

לד לא תקלל חרש דברי הספרא מכוונים עפ"י דברי הגמ' סנהדרין (דף ס) וכפי פי' הר"ן בחדושיו שם שפי' שממה שכתב נשיא בעמך לא תאור וגא תקלל חרש הפס לד הגדול ולד השפלה להורות שאסור לקלל בין החשוב בין השפל. ומפני שים לדחות מה לחרש ונשיא שהם מיוחדים. אמר אלהים לא תקלל שמיותר ללמד שעל כולם הייב. ושתפס רק דוגמא. היותר גדול והיותר שפל. וכ"כ הרמב"ן בפי'. (ובתוס' סנהדרין שם ד"ה מאי ושבועות לו ד"ה מקלל דרך אחר). ובשבועות (שם) תפס רק לא תקלל חרש כי ע"י שכתוב ונשיא לא תאור ידעינן שפי' אף חרש שאינו שומע הקללה וכ"ש השומע. ולכן גם הרמב"ם (פ' מה' ממרים) תפס אזהרה למקלל אביו ולמקלל חברו. לא תקלל חרש. ואינו מוציא רק המת שאינו בחיים. וכפי הלשון שם חרש מובנו אלימי. על הבלתי שומע, ועל המהרים ושותק, ויחרישו העם, וע"כ פרש ואני כחרש לא אשמע, כי יש חרש שומע, והרמב"ן כתב ועפ"י הפשט הזכיר החרש בקללה שאעפ"י שלא ישמע ולא יתקצף אסור וכ"ש לשומעים שיתביישו ויחר להם מאד. ועוד שדרך לקלל החרש והכסיל העור שלא יירא מהם. וכן הזהיר על קללת המושלים הנשיא והדיין שדרך ההמון להתרעם עליהם כאשר בהשפטו יצא רשע והם במשפט יעמידו ארץ:

לה ולפני עור לא תתן מכשול גם העור מובנו האומיי. בא על עור העין, ועל עור הלב. הוציא פס עור ועינים יש (ישעי' מג) מי עור כי אם עבדי (שם מב) צופיו עורים כולם (שם נו) כולם שנ

דָּל וְלֹא תֶהְדַּר פְּנֵי גָדוֹל בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ׃ טז לֹא־תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ לֹא תַעֲמֹד עַל־דַּם רֵעֶךָ אֲנִי יְהוָה׃

בעל הטורים

מוכר כ' סדכרות. בירושלמי מותר לומר לשון הרע על בעלי מריבה שנא' לא תלך רכיל (בעמיך בעושה מעשה עמך כ"ל) הכל לא תעמוד על דם רעך וכן תמינו בנהן סנביא ואני הבא אחריך ומלאתי את דבריך. ולא תשא עליו חטא וסמיך ליה לא תקם רמז לפיית שאינו נושא חטא אם נוקם ונוטר. ואהבת לרעך כמוך וסמיך ליה לא תרביע כלאים האוהב אשתו לא ישמש עמה ועיניו באשה אחרת. ולא יכנסו לתשמים. לא תרביע כלאים וסמיך ליה ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והיא שפחה נחרפת דהיינו כמו כלאים שהיא חציה שפחה וחציה בת חורין. וסמך לשפחה חרופה ערלתו את פריו לומר שהבועל שפחה חרופה הפרי יהיה רשע. ועוד דאמרי' (ביצה כ"ה ע"ב וע"ש) כת"ע מקטע רגליהון דבוצעי נדות כמו זה שלא היה יכול לסמוך עד שנתחררה.

רש"י

(שם ז') : לא תשא פני דל. שלא תאמר עני הוא זה ם והעשיר חייב לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בנקיות (ת"כ) : ולא תהדר פני גדול. שלא תאמר עשיר הוא זה בן גדולים הוא זה היאך אביישנו ואראה בבשתו עונש יש בדבר לכך נאמר ולא תהדר פני גדול : בצדק תשפט עמיתך. כמשמעו, ד"א הוי דן את חבירך צ לכף זכות (סנהדרין ל"ב) : (טז) לא תלך רכיל. אני אומר ע"ש שכל משלחי מדנים ומספרי לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל הולכי רגילה אשפיימנ"ט בלע"ז. וראיה לדברי שלא מצינו רכילות שאינו כתוב בלשון הליכה כמו לא תלך רכיל, הולכי רכיל נחושת וברזל (ירמיה ו') ושאר לשון הרע אין כתוב בו הליכה. כגון מלשני בסתר רעהו (תהלים ק"א) לשון רמיה (שם ק"כ) לשון מדברת גדולות (שם י"ב) לכך אני אומר שהלשון הולך ומרגל, שהכ"ף נחלפת בג' שכל האותיות שמוצאיהם ממקום אחד ק מתחלפות זו בזו בי"ת בפ"א וגימ"ל בכ"ף וקו"ף בכ"ף ונו"ן בלמ"ד וזיי"ן בצד"י וכן וירגל בעבדך (ש"ב י"ט) רגל במרמה לומר עלי רעה וכן לא רגל על לשונו (תהלים ט"ו) וכן רוכל הסוחר ומרגל אחר כל סחורה, וכל המוכר בשמים להתקשט בהם הנשים על שם שמחזר תמיד בעיירות נקרא רוכל לשון רוגל. ותרגומו לא תיכול קורצין כמו (דניאל ג') ואכלו קרציהון די יהודאי אכל קורצא בי מלכא נראה בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה והוא גמר החזוק שדבריו מקויימים ומעמידם על האמת ואותה הלעטה היתה נקראת אכילת קורצין, לשון קורץ בעיניו (משלי ו') שכן דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן שלא יבינו שאר השומעים: לא תעמד על דם רעך. לראות במיתתו ואתה יכול להצילו כגון טובע בנהר וחיה או לסטים באים עליו (ת"כ): אני ה'. נאמן

שפתי חכמים

בפרשת ראה: פ דהל"ל מאי לא תשא פני דל אטו שפי לאו בכלל לא תעשו עול במשפט: צ ר"ל דוקא כשהיא הבירך הדין אוהו לכף זכות אבל אם הוא רשע הוי דן אותו לחובה ועיין בפי' הרמב"ם פ"ק דמסכת אבות: ק ר"ל שישנו בקצת האותיות שמוצאיהן

התורה והמצוה

הפכל. וכן לא תפקחנה עיני עורים (שם לה) לפקח עינים עורות (שם מב). שבעל פקח מורה שמדבר בעור השכל כמ"ש במורה (מאמר א' פ"ח) ולכן יפרש פעמים רבות שם עורון אל העין. ואת עיני צדיקיו עיר, כי השוחד יעור עיני חכמים, ומבואר אצלינו בהבדל שבין לשון שימה ובין לשון נתינה, שלשון שימה יבא על הסכנה, ואם יבא לשון נתינה מאדם לאדם, פי' שיתן לו או לפניו בידיעתו, ועל ביכן לפניו צור מכשול שלא בידיעתו מתהמת בלשון שימה, ושם לה עלילות דברים, כשדים שמו שלשה ראשים, ועל נתיבותי חשך ישים (איוב יט), ואם מדבר פה מעור העין שמכין מכשול שלא בידיעתו הי' לו לומר לא תשים מכשול, מזה הוציאו לדרש על עור השכל, שנותן לו עצה שע"ז ילדק לשון נתינה, כי יתן לו העצה בידיעתו, רק המכשול נסתר בתוכו, כמו ונתתי מכשול לפניו (יחז' ג'), הבו לכם דבר ועצה (שופטים כ), ולכן אמר ויראת מאלקיך שכבר התבאר בסי' ג' כי פעל ירא שאחריו מ"ם, פי' משנתו, ר"ל הגם שאינך ירא אנשים הבלתי יודעים העלומות לב הלא אלקים יחקור זאת, וכמ"ש גם לקמן (פ"ז מי"ד) בהר (פ"ד מ"ב פרשה ו מ"ב) ובקדושין (דף לב), ב"מ (דף נח), כ"ד המסור ללב נאמר בו ויראת מאלקיך, והכותים פרשוהו עור ממש (כמ"ש בחולין דף ג ובנדה דף נז), וכבר בארנו אמיתת דברי חכמים, ומזה הוציאו גם את מכשילו בעבירה (כמ"ש בפסחים (דף כב) עכו"ם דף ואו ודף כב ובמו"ק דף ה' ודף יז ובב"מ ע"ה נ) :

לן לא תעשו עול במשפט וכתיב תועבת ה' כל עושה עול. הרי העול קרוי תועבה, וכתיב ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמהו וכו'. וכתיב כי תועבת ה' אשר שנא הרי העול שנוא ומשוקץ וחרם ותועבה וכ"ה בספרא לקמן (פ"ח מ"ה) ובספרי דברים (פסקא רכו. ופסקא רנה) :

לז לא תשא פני דל גדר הנשיאת פנים שמעביר איזה פשע ורוע ענין שיש בו ומוחל לו. וישא ה' פני איוב (איוב מב) אולי ישא פני (בראשי' לב) ולפעמים נושאים לאחר פנים בעבורו ר"ל שע"י מוחלים עוות אחרים כמ"ש הנה נשאתי פניך לבלתי הפכי את העיר. ואמרו [חגיגה דף יד] ונשוא פנים בנושאים

אַפֵּי מִסְכְּנָא וְלָא תְהַדַּר אַפֵּי רַבָּא בְּקוּשְׁטָא תְּדִינֵיהּ לְחַבְרָךְ: טז לָא תֵיכוּל קוּרְצִין

ספרא

תוטלר הימנו. שמא האמר עצה טובה אני נותן לו. והרי הדבר מסור ללב שנאמר ויראת מאלקיך אני ה':

(פ"ד) **לו** (א) לא תעשו עול במשפט בדין. מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול שנוי משוקץ חרם ותועבה. וגורם לחמשה דברים מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם:

לז (ב) לא תשא פני דל שלא תאמר עני הוא זה והואיל ואני והעשיר הזה חייבים לפרנסו אזכנו ונמצא מתפרנס בנקיות לכך נאמר לא תשא פני דל:

לח ולא תהדר פני גדול. שלא תאמר עשיר הוא זה בן גדולים הוא זה לא אביישנו ואראה בבשתו. עד כמה שאני מביישו. לכך נאמר לא תהדר פני גדול:

לט (ד) בצדק תשפוט עמיתך. שלא יהיה אחד מדבר כל צרכו ואחד אתה אומר לו קצר בדבריך. שלא יהא אחד עומד ואחד יושב. אמר ר' יהודה שמעתי שאם רצו להושיב את שניהם מושיבים. ואיזהו אסור שלא יהא א' עומד וא' יושב. ד"א בצדק תשפט עמיתך הוי דן את כל האדם לכף זכות:

מ (ה) לא תלך רכיל בעמך. שלא תהיה רך דבורים לזה וקשה לזה. ד"א שלא תהי' כרוכל שהוא מטעים דברים והולך. (ו) א"ר נחמיה כך הוא מנהגם של דיינים בע"ד עומדים לפניהם ושומעים את דבריהם ומוציאים אותם לחוץ ונושאים ונותנים בדבר גמרו את הדבר הזה מכניסים אותם. הגדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב. (ז) ומנין שכשיצא א' מן הדיינים לא יאמר אני מזכה

התורה והמצוה

לחזרו פנים בעבורו. ועי' בספרי נשא על ישא ה' פניו אליך. וז"ש לא תשא פני דל במוסר על מה שטוען שקר. כדי שיתפרנס בנקיות:

לח ולא תהדר פני גדול. ההדר הוא היופי החצוני המיוחד לכל דבר שבו נהדר במינו. כמו פרי עץ הדר. הדר הכרמל. בכור שורו הדר לו. הוא ההדר המיוחד במיני הצמח והחי. הדר מלכים רוב עם (משלי יד) הדר זקנים שיבה (שם כ יט), הדרת חסידים רוממות אל בגרונם (תהלות קמט). הדרת קדש מיראה והחרדה (ברכות דף ל"ד ע"ב) וכדומה. והוא מובדל מן הוד שהוא הענין הפנימי הנוראי המיפה את הדבר מצד צורתו. ע"א לפי מה שהוא. ויהי כזית הודו (הושע יד), הוד נחרו אימה (איוב לט) הוד מלכות. כ"ז ענין פנימי עצמי, וע"כ לא נמצא ממנו הפעל. ונמצא הדר כבוד הודך. שהיא התגלות ההוד הפנימי ע"י הדר חצוני. וכ"מ שנמצא הוד והדר. ר"ל ההוד העצמי הנוראי וההדר החצוני. **ובספרי ברכה (סי' שע)** מלמד שניתן לו הוד למשה והדר ליהושע שאלו ניתן הוד ליהושע אין כל העולם יכול לעמוד בו. וכן במד' שו"ט (תהלים קד). ור"ל שמשה הי' בו עוז הפנימי הנפשי ברוח ה' עליו. ויהושע הי' לו ההדר החצוני קשת וחרב ומלחמה וחיל. ואם הי' ליהושע גם הוד פנימי כמשה לא הי' כל העולם יכול לעמוד בו. אבל הודו הפנימי הי' רק ממשה כמ"ש ונתת מהודך עליו. ורק בכור שורו הדר לו. והם רבבות אפרים. ואמר במד' שם על הוד והדר לבשת. מלך ב"ו אם גבור אינו נאה ואם נאה אינו גבור אבל הקב"ה ב' דברים יש בו ההוד וההדר, ר"ל ההוד הוא הגבור' והכח העצמי, וההדר הוא כפי מה שמתגלה לאחרים בהדר מלכותו. ולכן אמר אל תהדר פני גדול. שהדרת הגדול הוא שלא להפיל תפארתו החצוני ולביישו בב"ד. לא תעשה כן רק בצדק השפט:

לט בצדק תשפט עמיתך יש צדק שהוא תואר לפעל שפט פי' שהמשפט לא יהי' נלוז מן הצדק והאמת. (וזה ההבדל בין שם צדק שבא לבדו כמו צדק צדק תרדוף. שבו ישקיף על הענין והנדונים ויצדק בו לפנים משורת הדין כנ"ל (סי' כב). ובין כשאומר בצדק השפט. שר"ל המשפט בקו הדין הגמור. וכמ"ש בסנהדרין (דף לב) ר"ל רמי כתיב בצדק תשפט וכתיב צדק צדק תרדף וכו'). אמנם על שלא יעשה עול במשפט כבר הזהיר ופי' שהוסיף בצדק תשפט שלא יגרום איזה סבה שע"י יצא מן הדין לאמיתו. ע"י שא' מבעלי הדינים יסתתמו טענותיו. וז"ש שלא יהא א' מדבר כל צרכו וכו', ומובא בשבועות (דף למד), עוד דרש מ"ש בצדק תשפט עמיתך בלשון יחיד, והלא הנידונים הם שנים תמיד כמ"ש ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו, ודרשו עוד כוונה שני' שיש צדק שהוא ההפוך מרשע, ובא על המצדיק עצמו בו צלמו, כמו אם אצדק פי ירשיעני (איוב ט), ויצויר המשפט באדם ה' אם בוחנים משפטיו, כמו שפטני ה' כצדקי, ור"ל שתשפט את חברך לזכות ואל תרשיעהו:

מ לא תלך רכיל, יש בזה ב' דעות (א) שהוא אזהרה להדיין שלא יהי' רך לזה וקשה לזה, וכבר בארתי (ויקרא ס' קצ) כי היה דעת חז"ל שכל שרשי לה"ק מתנענעים משתי אותיות או אות א', לא כהמתחדשים שכל שורש יש בו ג' אותיות בשרש בשמות שלרוב יצאו מורכבים, כמ"ש בשבת (דף סד) על כומז, (ודף ס)

יז לֹא־תִשְׂנָא אֶת־אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת־עֲמִיתֶךָ וְלֹא־תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא׃ יח לֹא־תִקֹּם וְלֹא־תִטֹּר אֶת־בְּנֵי עַמֶּךָ וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ אֲנִי יְהוָה׃ יט אֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמֹרוּ

רש"י

לבלב ר שכר ונאמן ש ליסרע: (יז) ולא תשא עליו חטא. לא תלבין את פניו ברבים: (יח) לא תקם. אמר לו השאילני מגלך א"ל לאו, למחר א"ל השאילני קרדומך א"ל איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה. ואיזו היא נטירה אמר לו השאילני את קרדומך א"ל לאו. למחר א"ל השאילני מגלך א"ל הא לך ת ואיני כמותך שלא השאלתני, זו היא נטירה שנוטר האיבה בלבו אע"פ שאינו נוקם (יומא כ"ג): ואהבת לרעך כמוך. א"ר עקיבא זה כלל א גדול בתורה (ת"כ): (יט) את חקתי תשמרו. ואלו הן בהמתך לא

שפתי חכמים

שמואליכן בשפה וקאמר בלבון וקאמר בגרון: ר למקיימים באזהרות: ש פי' לעוברים בהם: ת ואית ולמה התחיל בתקום במגל ובהטור התחיל בקרדום. וי"ל דגבי נקימה נקט מגל בריבא לרבותא דאפילו אם לא רצה להשאילך אפילו מגל שהוא בת זוז אחד והוא מבקש ממך קרדום שהוא בת המש זוז אפ"ה לא תקום והשאילו ומ"ה גבי נטירה נקט קרדום בריבא כדי לדקדק ולפרש הרבותא דלעיל: א ר"ל במצוה זו נכלל כל התורה כמו שאמר הלל הזקן מאי דסני לך לחברך לא תעביד זהו כל התורה כולה ואידך פירושו הוא:

התורה והמצוה

דשא דרך שם דרגא דרך גג וכן רב"ס. ובעירובין (דף יח) דיופרא דו פני. ופסחים (לו). ורבה במד' (דף י) אספר א' מעשה בפר אטיבה וכו'. ובנדרים (דף נא) תועבה. זימה. ובסוטה (דף יא) על פיהוס, פרך. ודומיהם אין חקר. וכן שורש רכיל רך. והלמ"ד נהוסף לנגמי על שימוש אל. שרך לאחד והינו רך באמת. וכזה אמרו שמלה. מה שבם לה, כמשנה (מב), הלמ"ד שרש שימוש אל. ועמ"ש בתנאי

בס' הכ"ל. כי כן דעת גדולי הכמי הלשון. (ב) שהוא אזהרה על לשה"ר ומענין רוכל המחזיר בעיירות. קונה ומוכר ומטעים דברים, וכן פרש"י ורמב"ן ורהב"ע ורשב"ם. ויש בזה פלוגתא בכתובות (דף מו). ר' אלעזר ס"ל דלא תלך רכיל הוא אזהרה למוציא ש"ר. ור"נ ס"ל דבא להזהיר לדיין שלא יהיה רך לאחד וכו'. וס"ל אזהרה ללה"ר מן ונשמרת מכל דבר רע. והרמב"ם (פי"ג מה' נערה בתולה) כתב אזהרה למוציא ש"ר מלא תלך רכיל. ובפכ"א מה' סנהדרין כתב שלא ידבר רכות מגלדק תשפט. והוא כר' אלעזר (ועי' בירושלמי פ"ק דפאה). ומ"ש (במשנה ואו) אר' נחמי'. ס"ל ג"כ הולך רכיל ללה"ר ומפרש דלכן סמיך לי' לעניני משפט דמפכחת גם בדיינים. ובירושלמי (פ"ק דפאה) אזהרה ללה"ר ונשמרת מכל דבר רע. סנא דבר"י לא תלך רכיל זו רכילות לה"ר. תני ר' נחמי' שלא תהא כרוכל מטעים דברי' של זל"ז. ועי' דסנהדרין (דף כט במשנה) ובגמ' (דף לא) וב"ק (דף נט) מביא ברייתא דפה. והריף והרא"ש לא הביאו רק קרא דהולך רכיל מגלה סוד. ויש לעיין בזה והכמ"ל:

מא לא תעמוד על דם רעך פשוטו של מקרא שאם רואה חברו בסכנה לא יעמוד ויסמין ידו בגלהה רק יעשה כל השתדלות להצילו. וז"ש ומנין אם ראית טובע בנהר וכו'. אולם מן הסמיכות לא תלך רכיל לא תעמד. אמרו ספי' שהגם שהזהרתי מרכילות בכ"ז אם ידעת עדות לחברך. הגם שבזה תלך רכיל ותגלה סוד. צריך אתה לגלות ולהעיד. אף שעי"ז יתגלה איזה ענין סוד כי אין זה בכלל לה"ר. ובסנהדרין (דף עג) מפרש שמ"ש חייב אתה להצילו בנפשו לא מכאן נלמד רק מכתוב אחר:

מב ולא תשנא את אחיך בלבבך. יש הבדל בין השונא והאויב. שהאויב איבתו גלויה והשנאה היא נעלמת כמ"ש במק"א. ובכ"ז פעל שנא יבא לפעמים בענין שהלא שנאתו לפועל ע"י פעולות גלות בהם הולדות השנאה. כי יהי' איש שונא לרעהו וארב לו. ולכן באר בלבבך שעקר האזהרה על שנאת הלב. כמ"ש בשפתיו ינכר שונא ובקרבו ישית מרמה. (ומובא בעירובין דף סז) ולספך אמר הוכח הוכיח טובה תוכחת מגולה הבאה מאהבה מסותרת:

מג הוכח תוכיח את עמיתך יש הבדל בפעל יכח בין כשבא אחריו שימוש הלמ"ד או מלת עם. או מלת את. שיכח שאחריו שימוש הלמ"ד או מלת עם. הוא מענין וכוח שמראה לו עפ"י חוקי השכל או המוסר הדרך שבו ילך והתועבה אשר יעשה. ובא במלת עם אם שניהם מתווכחים ומחליפים דבריהם זע"ז. כמו שם ישר נוכח עמו (איוב כג) ועם ישראל יתווכח (מיכה ו), ובא בנפעל או בהתפעל. וכשבא בשימוש הלמ"ד רק א' הוא המדבר ומברר לחברו ענין מוסרי אבל לא יוכיחנו על חטא פרטי. כמו והוכיח לעמים רבים (ישעי' ב) והוכיח במישור לענוי ארץ (שם יא) והוכח לנבון יבין דעת (משלי יט). אמנם פעל יכח שאחריו מלת את. הוא קרוב עם ענין מוסר שמוכיחו על חטא פרטי שעשה. והוכיח אברהם את אבימלך על אודות באר המים (בראשי' כא). אוכיחך ואערכה לעיניך (תהלים נ). את אשר יאהב ה' יוכיח (משלי ג). ויש הבדל בין מוסר לתוכחה, המוסר כוונתו אם בפועל אם בדברים. ובא מן הנדוף

בעמך לא תקום על דמא דחברך אנא יי: יז לא תשני ית אחוך בלבך אוכחא תוכח
ית חברך ולא תקבל על דיליה חובא: יח לא תקום ולא תטר דבבו לבני עמך ותרחם
לחברך כותך אנא יי: יט ית קימי תטרון בעירך לא תרכיב ערובין חקלך לא תזרע

ספרא

מוכה וחבירי מחייבים אבל מה אעשה
ורבו עלי לכך נאמר לא תלך רכיל בעמיך.
וכה"א הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח
מכסה דבר: מא (ח) ומנין שאם אתה
יודע לו עדות שאין אתה רשאי לשתוק
עליו ת"ל לא תעמד על דם רעך. ומנין
אם ראית טובע בנהר או לסטים באים
עליו או חיה רעה באה עליו חייב אתה להצילו
בנפשו ת"ל ולא תעמד על דם רעך:
מב ולא תשנא את אחיך יכול לא תקללנו
לא תכנו ולא תסטרנו ת"ל בלבבך לא
אמרתי כי אם בשנאה שבלב: מג ומנין
שאם הוכחתו ד' וה' פעמים חוזר והוכיח
ת"ל הוכח תוכיח. יכול אפי' אתה מוכיחו
ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא.
(ט) א"ר טרפון העבודה אם יש בדור הזה
יכול להוכיח, אראב"ע העבודה אם יש בדור
הזה יכול לקבל תוכחת. אר"ע העבודה אם יש
בדור הזה יודע איך מוכיחים. אמר ריב"נ
מעידני עלי שמים וארץ שיותר מד' וה'
פעמים לקה עקיבא על ידי לפני ר"ג
שהייתי קובל לו עליו וכל כך הייתי יודע
שהוא מוסיף לי באהבה: מד (יוד) לא תקם
עד היכן הוא כחה של נקימה א"ל
השאילני מגלך ולא השאילו למחר א"ל
השאילני קרדומך א"ל איני משאילך כשם
שלא השאלת לי מגלך לכך נאמר לא
תקום. (יא) לא תטור עד היכן כחה של
נטירה א"ל השאילני קרדומך ולא השאילו.
למחר א"ל השאילני מגלך. א"ל הא לך.
איני כמותך שלא השאלת לי קרדומך לכך
נאמר לא תטור. (יב) לא תקום ולא
תטור את בני עמך נוקם אתה ונוטר לעכו"ם:
מה ואהבת לרעך כמוך ר"ע אומר זה כלל

התורה והמצוה

אך הקטן ונקשר לרוב עם העתיד שמיכרהו כי יעשה
כן בעתיד. והמוכיח הוא בראיות ובא לרוב על
העבר. ודברתי ע"ז במק"א. ומבואר תמיד שכפל
המקור על הפעל מורה על שאת הפעולה והתמדתה.
וז"ש ומנין שאם הוכחתו ד' וה' פעמים וכו' ת"ל
הוכח תוכיח. ומ"ש ולא תשא עליו חטא שפי' אל
תשאו חטאו בעבורו. כמו ולא תשאו עליו חטא
בהרימכם את חלבו (במד' יח) ולא ישאו עליו חטא
(לקמן כב) דע שאתי עליך חרפה (ירמי' טו) שפי'
בשבילו. וע"כ אין פי' שתשא חטא אם לא תוכיחנו
שאז צ"ל ולא תשא את חטאו רק פי' שעליו
בשבילו. ופי' שצריך לזהר בל יביישנו שאז חטא
חטא בשבילו. ומלת עמיתך פי' חז"ל עם שאתך
בתורה ובמצות. וכמ"ש בסדר ויקרא (ס' שע). כי
כבר אמר החכם. אל תוכח לץ. ומוכיח לרשע
מומו. והתוכחה היא רק בשוים. ששניהם המוכיח
והמוכח מקובלים בתורה ובמצות. כי הפורע
תורה איך יוכיח ויאמרו לו טול קורה. וכן
הרשע לא יקבל תוכחה. ולפ"ז יש בתנאי התוכחה
ג' דברים, א] שיהיה המוכיח נקי מחטא, ב]
שיהי' המוכח מוכן לקבל תוכחה. ושניהם נכללים
במלת עמיתך שהוא אתו ושוה לו בתורה ובמצות,
ג] בסדר התוכחה ואיכותה שלא יביישנו כמ"ש ולא
תשא עליו חטא. ור' טרפון אמר שבדורו נמנע
התוכחה מצד המוכיח שהוא בלתי זך מחטא.
וראב"ע אמר שנמנע מצד המוכח אשר ימאן תוכחה.
ורע"א שנמנע מצד שבלתי יודעים לסדר הדברים
בל יביישו. וריב"נ ספר איך עניו עם ר"ע שהוא
הי' יכול להוכיח. ור"ע לא נשתנו פניו הגם שהוכח
וקבל התוכחה עד שהוסיף לו אהבה. כמ"ש מוכיח
אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון. וכ"ז מובא
בערכין (דף טז ע"ב) ובספרי ס' דברים:
מד לא תקום ולא תטור, הנקמה הוא בפועל.
שנוקם מחברו על אשר הרע לו. ויהי' אם
במעשה כשעשה לו רע במעשה, או במניעת הטובה לא מנע טוב מאתו. והנטירה היא בלב. כמ"ש נוקם
ה' לצריו ונוטר הוא לאויביו (נחום א' ב) כי הנקם הוא המריע בפועל. והאויב הוא השומר איבה בלב
ולא נקם אותו בפועל וכן נוטר להם איבה בלב. (וזה ההבדל בין נוטר ובין שומר שהשמירה היא רק
בדברים הטובים. ועי' מ"ש בפי' שה"ש בפסוק נוטרה את הכרמים) ובפי' תהלות (ס' קג). לכן
פי' חז"ל שהנקימה הוא כשאומר איני משאילך. (וכ"מ הנוקם בפועל בקום ועשה), והנטירה כשאינו
רק שמזכיר איבה הצפונה בלב, והגם מה שתפס אצל נקמה א"ל השאילני מגלך. ואצל נטירה א"ל
השאילני קרדומך. רצו בזה שאף למי שנקם ממנו אסור ליטור לו שנאה וכ"ש לנקום, ולכן ציירו שראובן
י"ל מגל ושמעון י"ל קרדום. ושמעון בקש מראובן המגל ולא השאילו ולמחר בקש ראובן הקרדום
ושמעון נקם ממנו דרך נקמה, ואח"כ בא שמעון שנית ובקש מראובן את המגל הסיר לו לנטור. וכ"ש
לנקום, ועי' ביומא (דף כג) מ"ש ע"ז:
מה ואהבת לרעך כמוך. כבר העירו המפ' שא"א שיאהב את חברו כאשר אוהב את עצמו שזה

בְּהֶמְתְּךָ לֹא־תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם שָׂדְךָ לֹא־תִזְרַע כִּלְאָיִם וּבֶגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ׃ כ וְאִישׁ כִּי־יִשְׁכַּב אֶת־

רש"י

תרביע כלאים וגו', חקים אלו גזרת המלך שאין טעם לדבר: ובגד כלאים. למה נאמר לפי שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו (דברים כ"ב) יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן ת"ל בגד מנין לרבות את הלבדים ת"ל שעטנז דבר שהוא שוע טוי ונוז, ואומר אני נוז לשון דבר ב הנמלל ג ושזור זה עם זה לחברו פילטר"ל בלע"ז כמו חזי לנאזי דאית בהון (מ"ק י"ב) שאינו מפרפים לשון ד כמוש פליטר"א

שפתי חכמים

ב כלומר פי' מבוך: ג ובזור מעורב: ד לשון כמוש ר"ל נתקשה כמו דבר שזור שהוא קשה:

התורה והמצוה

דבר שאינו בכח הנפש. וגם אין לצוות על אהבה או שנאה שאין אדם מושל עליהם. אבל באמת האהבה הזאת מצוין תמיד במלת בנפשו. ויאהבהו יהונתן כנפשו. כי אהבת נפשו אהבו. לא במלת כמוך. וגם פעל אהב תקשר תמיד עם את. ופה נקשר עם למ"ד, וכן לקמן (יט ד) ואהבת לו כמוך, ויש הבדל בין מלת את המורה על הפעל ובין שימוש הלמ"ד שמורה ההגעה אל הדבר, כמו ונתן את מלכיהם בידך הוא הפעולה בגוף העצם, ונתן לו הוא ההגעה לידו. וכן תמיד, ואמנם כבר גדר זה הלל הזקן (במס' שבת במה שלימד להגר כל התורה על רגל אחד) מה דעלך סני לחברך לא תעביד, שאהבה הוא הפך השנאה. שירצה להגיע לחברו מה שרוצה להגיע לעצמו, הן מן התועליות הן משמירת הנזק. שישתדל בכל אשר הוא לתועלת חברו הן לבריאות גופו הן להצלחת נכסיו בכל אשר ישתדל לעצמו, וכ"ש שלא יגרם לו דבר אשר רוצה למנוע מעצמו. וזה מציין בשימוש הלמ"ד שמורה ההגעה לחברו שירצה לחברו מה שירצה לעצמו. וכבר באתו הפילוסופים שהחק הראשי שהוא שורש לחכמת המדות. הוא שירצה שכל מה שיעשה יהיה חק כולל. ר"ל שכאשר ירצה שיגיע רע לחברו במקום שע"י יקבל הוא תועלת. יתבונן אם רוצה שזה יהי' חק כולל. שאז יהיה החק הזה לכולם להפסיד לחבריהם שיגיע להם מזה תועלת. וזה ודאי לא יכון בעיניו שיגיע אים אליו הפסד בעבור תועלת עצמו ובזה ימנע גם הוא מעשות לחברו. וכן אם יש בידו להועיל לחברו וימנע מזה, יתבונן אם רוצה שיהי' זה חק כולל שאז גם כל האנשים ימנעו מהועיל לו. וז"ש ר"ע שזה כלל גדול בתורה. אולם הפילוסופים המעיינים שאלו על זה הכלל שחק זה הוא עדן בלתי כולל, כי לפ"ז יעשה הכל בסבת תועלת עצמו. וראוי שיעשה כל מעשיו בעבור חוקי התבונה העליונה הכוללת מבלי יערב עמה תועלת עצמו. ומטעם זה העלה בן עזאי את הכלל לענין נשגב יותר, שסמך על זה ספר תולדות אדם שכל בני אדם קשורים כגוף אחד. וכולם נבראו בצלם אלקים להשלים הצלם ודמות העליון שכולל כל נפשות בני אדם כולם שכולם כאיש אחד וכגוף אחד המורכב מאיברים שונים. שהראש יאהב את היד כמו א"ע. וכמ"ש בן עזאי (אבות) אל תהי בז לכל אדם. ואמר (ברכות ו' ע"ב) כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה. כי בהיות כל אישי ב"א כולם כאיש אחד, הנה שהשלם הוא הלב והסגולה. הנה כל ההמון הם כבשר גידין ועצמות ועור ושחום שבנוי' שמקיפים על הלב וסוככים עליו. והלב ירגיש בחסרון כל אבר ובחליו והפסדו אף במכאב העור או בדל אזן. ובזה ירצה האדם להאדם מה שירצה לעצמו כי הוא אבר מבשרו ועצם מעצמותיו. וכן מבואר בירושלמי נדרים (פ"ט ה"ד) עמ"ש במשנה ועוד אמר ר"מ פותחין לו מן הכתוב שבתורה לא תקום ולא תטור וכו' אמר היך עבידא הוה מקטע קופד (פי' בשר) ומחת סכינא לידי' תחזור ותמחי לידי' (ופי' וכי אם חתך בסכין ידו א' יחזור ויחתוך את השנית. כך כיון שכולם כגוף א' מדין הוא שיאהב חבר: כנפשו), ואהבת לרעך כמוך רע"א זה כלל גדול בתורה בן עזאי א' זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול מזה ע"כ. ימובן במ"ש, ועי' בב"ר (פכ"ד) הביא נ"כ דברי ר"ע ובן עזאי. וכפי ההערה דברי ר"ע לשפחו (בספרא בהר פרשה ה' מ"ג) שדרש חייך קודמים לשל חברך. ודברי בן עזאי כבן שמורי שם. והאכמ"ל יותר:

מו בהמתך לא תרביע כלאים לא מצאנו פעל רבע בחנך רק על היכור מין בשאינו מינו, וחז"ל הוכיחו שפעל רבע הוא כולל לזיוג הבהמות אפי' מב"מ שאל"כ למה הוסיף שם כלאים. וע"כ שאם אמר לא תרביע כפרש שאסור לזווג גם מב"מ (ומ"ש לא יאחז פי' בב"מ דף לא ובעכו"ם דף זיין דהיינו הם מכניס כמכחול בשפופרת) וע"כ הוסיף שרק כלאים אסור. ומזה הוציאו חז"ל במדרשיהם לפרש רביעה גם על זוג האדם (מושאל מזוג יתר בע"ח) כמ"ש בנדה (דף לא) על רובע ישראל ועל ארמי ורבעי זרית:

מז בהמתך לא תרביע אם נדייק מלות הכתוב בדיוק נוכל לומר שדייק רק בהמתך דהיינו בהמה שלך נא אחרים. והנה פעל תרביע י"ל בגד א' שקאי על הרובע. כי לא מצאנו פעל רבע רק על

סְרוּבִין וּלְבוּשׁ עֲרוּבִין שַׁעַטְנְזָא לָא יִסַּק עֲלָךְ: כ וּגְבַר אֲרֵי יִשְׁכּוּב יַת אִתְּתָא שְׁכְבַת

ספרא

גדול בתורה בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם. זה כלל גדול מזה:

מו אילו נאמר בהמתך לא תרביע יכול לא יאחוז בבהמה ויעמידנה לפני הזכר ת"ל כלאים לא אמרתי לך אלא משום כלאים:

מז (יד) אין לי אלא בהמתך על בהמתך בהמתך על בהמת אחרים בהמת אחרים על בהמתך. בהמת אחרים על בהמת אחרים מנין ת"ל את חקותי תשמרו. (טו) אין לי אלא בהמה על בהמה בהמה על חיה וחיה על בהמה מנין. טמאה על טהורה טהורה על טמאה מנין ת"ל את חקותי תשמרו: מח (טז) שדך לא תזרע אין לי אלא שלא יזרע שלא יקיים מנין ת"ל שדך לא. כלאים לא אמרתי אלא משום כלאים: מט (יז) מנין שאין מרכיבים עץ סרק ע"ג עץ מאכל ולא עץ מאכל ע"ג עץ סרק ולא עץ מאכל ע"ג עץ

התורה והמצוה

על הזכר, ואסה לא תעמד לפני בהמה לרבעה. ובזה נרבה בהמתך על בהמת אחרים.. ובלא ס' י"ל שקאי על הנקבה ופעל תרביע הוא מבנין הפעיל שיונא לשלישי על הנקבה הנרבעת ע"י הזכר ע"י האדם המרביע, ובזה י"ל בהמת אחרים על בהמתך. וי"ל שכולל שניהם ובכל גד שיהי' שנו אסור. ועכ"ז לא נדע בהמת אחרים. זאת שנית אם נדייק שם בהמה במובנו המדויק י"ל שאין חיה בכלל וכמ"ש כזה בפ' שמיני (ס' סו) באורך וכן י"ל שרק בהמה טהורה ששם בהמה האמור בספר ויקרא מדבר בטהורות. ומשיב ת"ל את חקותי תשמרו ויובן במ"ש בסנהדרין (דף ססך) דאמר ר' אלעזר דב"נ מצוה על הכלאים מהנ"מ אמר שואל את חקותי שאמרו חוקים שחקקתי לך כבר. אלא מעתה ושמרתם את חקותי ואת משפטי חוקים שחקקתי לך כבר, התם ושמרתם את חוקותי דהשתא הכא את חקותי תשמרו חוקים דמעיקרא שמרו. פי' הדבר, כי דרך העברי תמיד להקדים את הפעל אל השם. אבל כ"ז במאמרים המסודרים לפי סדר הזמן אחד אחר חברו. אבל כשידבר מענין שכבר קדם והיה לפני הזמן

הזה יקדים את השם אל הפעל. וכמו שפרש"י על והאדם ידע אלו הי' כתיב וידע האדם היה משמע לאחר שנטרד, וכן וה' פקד את שרה פרש"י קודם שריפא את אבימלך. וכן ואל משה אמר (שמות כד) קודם עשרת הדברות. ולראובני ולגדי וכו' אמר יהושע (יהושע א) קודם שהכריזו השוטרים, כמו שבררתי בפירושי שם. וכן רבים, ולכן ושמרתם את חקותי הוא כמאמר המסודר ופי' חוקים דהשתא. אבל את חקותי תשמרו. שהקדים השם אל הפעל פי' חוקים שנאמרו כבר. והוא מ"ש למינהו באילנות ובבהמה במעשה בראשית. כמ"ש בחולין (דף ס) ובב"ק (דף נה). שהמחוקק [illegible] חוקי הטבע גדר כל מין בפ"ע שלא יתערב מין בשאינו מינו והמרביע מין על שאינו מינו עושה דבר נגד חוקי הבריאה. וגם המולידים זה מזה אין זרעם מוליד כמו הכלד. והם חוקי העולם הכוללים שנאסרו גם לב"נ כמ"ש הרמב"ם (פ"י מה' מלכים ה"ו). ואין פי' חקותי כמו ושמרתם את חקותי שפי' דברים שאין להם טעם. כי טעם איסור ההרבעה והרכבה כלאים ידוע וכמ"ש ג"כ הרמב"ן רק פי' חוקים שחקקתי בעולמי. חוקי הטבע במעשה בראשית. ואחר שתלה זה בחוקים הכוללים הקבועים במ"ב אין הבדל בין בהמה שלו לשל אחרים או בין חיה לבהמה ובין טמאה לטהורה כי בכולם נאמר למינהו:

מח שדך לא תזרע כלאים. מבואר אצלינו תמיד שדרך הכתוב להקדים את הפעל (כמ"ש באה"ש סי"ב), וכן באזהרות לא תבשל גדי לא תאכל חמץ לא תלבש שעטנז, והי"ל לא תזרע שדך כלאים. ומחוקי הלשון שיקדים תמיד את המלה שהוא עקר במאמר (כמ"ש באה"ש סכ"ב) ועפ"ז כללו חז"ל שבמקום שהקדים השם אל הפעל לא בא הפעל בדוקא. שאם היה אומר לא תזרע שדך הי' האזהרה רק על הזריעה וכשהקדים שם שדך עיקר האזהרה על השדה שלא ימצא כלאים בשדהו, ושם הפעל זרע לפי הרגיל. וה"ה אם נמצא בשדהו אסור לקיים. וז"ש ת"ל שדך לא כלאים (כצ"ל ויש כמה סלופי גרסאות בברייתא זו המובא בגמ' מ"ק ב. עכו"ם סד. מכות כא). שעיקר האזהרה שלא תהי' שדהו זרועה כלאים. וכן בספרא בהר (פרשה א מ"ד) על שדך לא תזרע מנין לכל עבודת השדה ת"ל שדך לא. כרמך לא. ומובן בכלל הנז', גם יל"ש שהוכיחו ממלת שדך המיותר שהי"ל לא תזרע כלאים. ומבואר שעיקר הקפידה אינו דוקא על מזורע רק על שנמצא בשדה. וכמ"ש בספרא (ויקרא מכלתא דנדבה פרשה יב מ"ח). אין לי אלא שיזרע שלא מאליו מנין ת"ל אשר בשדה עי' בפי' שם:

מט שדך לא תזרע, כבר באר׳תי (למעלה ס' יג) ששם שדה כשנאמר בהרחבה כולל גם מקום אילנות. ועץ השדה יתן פריו. ולענין פאה ריבה גם אילנות ממה שכפל שדך. וכה מבואר במדבר גם בשדה אילנות ממ"ש את חקותי תשמרו שפי' חוקי מעשה בראשית (כנ"ל ס' מז). ועיקר למינהו נאמר באילנות, ומבואר אצלינו בפי' ישעיה (ס' יז) כי הגיעה באילן הוא כשמרכיב

אִשָּׁה שִׁכְבַת־זֶרַע וְהִוא שִׁפְחָה נֶחֱרֶפֶת לְאִישׁ וְהָפְדֵּה לֹא נִפְדָּתָה אוֹ חֻפְשָׁה לֹא נִתַּן־לָהּ בִּקֹּרֶת תִּהְיֶה לֹא יוּמְתוּ כִּי־

רש"י

ולשון שעטנז פירש מנחם מחברת ה צמר ופשתים: (כ) נחרפת לאיש. מיועדת ומיוחדת לאיש ואיני יודע לו דמיון במקרא ו ובשפחה כנענית חציה שפחה וחציה בת חורין ז המאורסת לעבד עברי ח שמותר בשפחה דבר הכתוב (קדושין ו'): והפדה לא נפדתה. פדויה ואינה פדויה ויש לה פדיון בכסף (ת"כ, גטין ל"ט): או חפשה. ט בשטר: בקרת תהיה. היא לוקה ולא הוא י יש על הסנהדרין לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה: כי לא חפשה. ואין קדושיה קדושין גמורין. ורבותינו למדו מכאן שמי שהוא במלקות תהא בקריאה, כ שהדיינים המלקין היו קורין על הלוקה (דברים כ"ח) אם לא תשמר לעשות וגו'

שפתי חכמים

ה ר"ל שעטנז לשון חיבור שמחבר צמר לפשתים: ו אבל במשנה יש לו דמיון כמו הרי את חרופתי ביהודה וכו' זהו פשוטו. אבל מדרשו בכריתות דף י"א: ז ר"ל מדכתיב בסמוך והפדה לא נפדתה דסתר זה את זה אם הפדה היא למה אמר לא נפדתה ואי לא נפדתה למה אמר והפדה אלא פדויה ואינה פדויה כמו שפירש"י בסמוך: ח ר"ל דודאי מקודשת לאיש מדאיצטריך הכתוב לבועל להביא אשם ואי מקודשת לבן חורין אסור להשתמש בלא עבדות שבה ואי מקודשת לעבד כנעני שחציו בן חורין אסור בלא עבדות שבו להשתמש בלא חירות שבה אלא ע"כ צ"ל שמקודשת לעבד עברי שהוא מותר בה: ט מדכתיב או חפשה לא נתן לה וגמר לה לה מאשה דכתיב וכתב ונתן לה: י דלא תימא גלה הכתוב מלקות באשה והאשם באיש וילמד האחד מחבירו שתהיה האשה במלקות והאשם וכן האיש מש"ה כתיב תהיה למעט האיש ממלקות: כ ר"ל מדכתיב

בקורת

התורה והמצוה

אילן בחברו, כמ"ש לא תזרע כרמך כלאים. ביום נטעך תשגשגי ובבקר זרעך תפריחי, ויתנהו בשדה זרע, שבכל אלה היא הרכבת אלנות מין בשאינו מינו. וא"כ כלל באזהרה גם הרכבת האילן מין בשאינו מינו (וכ"פ הרמב"ם (פ"א מכלאים ה"ו) שאין כלאים באלנות אלא הרכבה בלבד לא זריעה והראב"ד השיג עליו עיי"ש). וכן מבואר מזה שאין הבדל בין אם מרכיב אילן מאכל באילן מאכל או אילן סרק באילן מאכל. וז"ש ת"ל את חקותי תשמרו. ובירושלמי (פ"א דכלאים) אומר על ברייתא זו, ר' יונה, ר"א בשם ר"כ. דר"א הוא משום חוקים שחקקתי בעולמי. מעתה אסור לאדם הראשון (ר"ל אחר שהוא משום חוקי העולם ממילא אסור לב"נ וזה כר"א) ר' יוסי בשם הילא ד"ה הוא משום חוקים שחקקתי בעולמי. (ר"ל וגם לר"י דסתמא דספרא כוותי' דס"ל בסנהדרין דב"נ לא נצטוו רק על עכו"ם בכ"ז אסור מפני שהוא נגד חוקי הטבע הכלולים) תני בשם ר' אליעזר מותר הוא ב"נ ללבוש ולזרוע כלאים אבל לא להרביע בהמתו כלאים ולא להרכיב אילני כלאים למה מפני שכתוב בהם למיניהם. והרי דשאים כתוב בהם למיניהם אין כתיב בגיזי אלא בהוצאה:

נ ובגד כלאים שעטנז מ"ש בגד בא למעט גיזי צמר ואניצי פשתן שאינם בגד. ומ"ש מנין לרבות הלבדים פי' מנין לרבותם לכלל האיסור ת"ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז. כן פרשתי מאמר זה בספר אילת השחר (ס' יא) ובכל נמצא דוגמאות רבות בספרא שמ"ש מנין לרבות הוא שנרבה לכלל המיעוט. והנה בספרי תצא (ס' רלב) יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן ת"ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז שם ממעט גיזי צמר הבלתי טווים. ושם מדבר מגיזי צמר הטווים ושועים ונוזים מפני שאינם בגד. והרא"ש בספר יראים (מצוה שמ) גרים לפי שנאמר צ"פ יחדיו. ור"ל דשעטנז צריך שיהי' שוע טווי ונוז (וכמ"ש בסדר ויקרא (ס' קנב) דשרשים המרובעים והמתומשים הם מורכבים תמיד מכמה סיבות ע"ש). ובגד צריך שיהי' בגד, וכפל שם שעטנז פה ובפ' תצא ללמד העלאה ולבישה זו מזו כמ"ש ביבמות (דף ד' ע"ב) והרמב"ם דעתו שא"ל שוע טווי ונוז ביחד. ופי' מ"ש בספרא מנין לרבות הלבדים לכלל האיסור, ועמ"ש באילת השחר ס' הנ"ל באורך. וראיתי בספר יראים גרס מנין לרבות דברים אחרים ר"ל אף חגורה וצלצל אף שאינו בגד והרמב"ן פי' כן גם בלשון הגי' דספרא ע"ש. ובפי' את הלקו קדמונים הנדמ"ל. את"ם מכלל שנאמר וכו' מובא בירושלמי (פ"ט דכלאים פ"א). ופי' דכאן כתב העלאה ובפ' תצא כתב לבישה והיינו העלאה שיהי' בה הנאה כגון לבישה ומ"ש אבל מותר לסליעו תחתיך מובא ביומא (דף סט) ובביצה (דף יד):

נא ואיש כי ישכב את אשה ש"ז. כבר בארנו כי שם איש כשבא במובנו המדויק הוא דוקא אדם גדול. שזה ההבדל בין איש ובין אדם. ששם איש מורה על שהוא איש באנשים, אמנם במקום שבא שם איש להורות על הכללות שפי' כל איש ואיש. בא במובן הרחב ואף קטן במשמע (כמ"ש בסדר ויקרא ס' י) והוכיחו פה ממ"ש ואיש וי"ו החיבור שהוא שם הכללות. כי מבואר אצלי שהפרשיות המחוברות בוי"ו, יש להם קישור זל"ז. ובמקום שהם פרשיות נפרדות בא הקישור להשוות הנושאים זל"ז (כמו שלמדו מטעם זה (ויקרא ס' נב) ממ"ש ונפש לרבות כהן משיח למנחת נדבה עיי"ש) וכן ממ"ש ואיש מבואר שהוא מחובר עם מ"ש איש אמו ואביו תיראו. ואיש כי ישכב,

זרעא והיא אמתא אחידא לגבר ואתפרקא לא אתפרקת בכספא או חירותא לא

ספרא

עץ מאכל ת"ל את חקתי תשמרו :

נ (יח) ובגד כלאים מה ת"ל לפי שנאמר לא תלבש שעטנז צו"פ יחדיו. יכול לא ילבש ניזי צמר ואניצי פשתן ת"ל בגד אין לי אלא בגד מנין לרבות הלבדים ת"ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז. ר"ש בן אלעזר אומר נלוז ומליז הוא אביו שבשמים עליו. מכלל שנאמר לא יעלה עליך יכול לא יפשיל את הקופה לאחריו ת"ל לא תלבש. לא תלבש א"ל אלא שלא ילבש מנין שלא יתכסה ת"ל לא יעלה. עליך מותר אתה להציעו תחתיך אבל אמרו חכמים לא יעשה כן שלא תהיה נימא אחת עולה על בשרו :

(פרק ה) נא (א) איש פרט לקטן או יכול שאני מוציא בן תשע שנים ויום אחד ת"ל ואיש. (ב) כי ישכב את אשה פרט לקטנה שכבת זרע פרט למערה : נב והיא שפחה יכול בשפחה כנענית הכתוב מדבר ת"ל והפדה לא נפדתה. אי והפדה יכול כולה ת"ל לא נפדתה. הא כיצד פדויה ואינה פדויה. את שחציה שפחה וחציה בת חורין במאורסת לעבד עברי הכתוב מדבר דברי ר"ע. ר' ישמעאל אומר בשפחה כנענית הכתוב מדבר המאורסת לעבד עברי א"כ מה ת"ל והפדה לא נפדתה דברה תורה כלשון ב"א. ראב"ע אומר כל עריות כבר אמורות משויר אין לנו אלא שחציה שפחה וחציה ב"ח המאורסת לעבד עברי. אחרים אומרים לא יומתו כי לא חופשה בשפחה כנענית המאורסת לעבד כנעני :

התורה והמצוה

שזה שלשון המאמר וחבורו במה שלוה וה"ל לכל איש. וכיון שמ"ש איש אמו ואביו תיראו הוא שם הכללות מטעם שבארתי (למעלה ס' ג) כן איש דפה הוא שם הכללות. וכזה דרש בפ' מצורע (ס' קנח) ומה שצריך שיהי' בן ט'. הוא מהלמ"מ מפני שפחות מזה אין ביאתו ביאה כמ"ש בפ' מצורע שם. ופי' אם הי' כתוב איש הייתי מוציא קטן. אבל ע"י שכתוב ואיש גם בן ט' שנה בכלל. אמנם במ"ש כי ישכב את אשה צריך גדולה דוקא ומ"ש ש"ז פרט למערה עי' ס' מצורע ס' קס :

נב והיא שפחה נחרפת לאיש יש כמה דעות במפ' על מלה זו, ולדעתי היא מענין אסוף חרפתנו (ישעי' ד') שהשפחה היא מופקרת לכל וכשהיא נשואה לאיש הוסר חרפתה והוא מן השרשים המשמשים דבר והפוכו. ובכריתות (דף יא) א"ר יצחק לעולם אינו חייב אלא על שפחה בעולה לבד. שנא' והיא שפחה נחרפת לאיש. מאי משמע דהאי נחרפת לישנא דשנויי הוא דכתיב ותשטח עלי' הריפות וכן הוא אומר אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי. וכ"ה בירושלמי (פ"ק דקדושין) הנה לחז"ל הה' והח' מתחלפים כמ"ש במק"א בארך וס"א של הריפות הוא לדעתם מגזרת חלה, ושרשו חרף, וכמ"ש בסוטה (דף מב) ערפה שמה ולמה נקרא שמה הרפה שהכל דשים אותה כהריפות, מבואר שהה' היא שרשית, ונתחלפה בח' נחרפת כמו נהרפת, ע"ש דישות הבעילות בדרך נגאי, (ועי' קדושין דף ו) וכן י"ל שהיא מענין נסיגת אחור, כמ"ש הרד"ק בשרש חרף, שהיא נסוגה מכל העולם לאיש מיוחד. ודעת ר"ע שמדבר בחצי' שפחה וחצי' ב"ח, ממ"ש והפדה לא נפדתה, וזה מבואר עפמ"ש בפ' שמיני (סימן לה) שהמקור הבא לפני הפעל במשפט שולל מורה בהגם שהי' הפעל ראוי להעשות בכ"ז לא נעשה, כמו והמלח לא המלחת, בכה לא תבכה וכדומה, וא"כ מדבר בשכבר פדו חצי' שאז מהראוי לפדות את כולה ולא גמרו פדיונה וא"כ ע"כ שמאורסת לע"ע. דבן חורין אסור בה מצד חלק שפחות וכן עבד כנעני אסור בה. ודעת ר' ישמעאל דמיירי בשפחה גמורה (דמה שכפל המקור ס"ל שדברה תורה כל' ב"א ומ"ש בירושלמי לשונות כפולים הן הלך הלכת נכסף נכספת גונב גנבתי) ובכ"ז מדבר במאורסת לע"ע, ומפרש בגמ' כריתות (דף יא) דכתיב כי לא חופשה מכלל דהיא חופש. דהא פי' הטעם שלא יומתו מפני שלא חופשה. מבואר שאם היתה חפשית הי' חייב מיתה כי היתה אשת איש, ומזה מוכרח דהוא חופש שאז אם היתה חופשה קדושי' תופסין, כי אם הוא עבד כנעני גם אם היתה חפשית לא הי' קדושי עבד תופסין בה. וראב"ע ס"ל ג"כ כר' ישמעאל שדברה תורה כלשון ב"א, ומפרש בגמ' דה"ק הכא שאני מכדי כתב קרא כי לא חופשה. והפדה לא נפדתה ל"ל, ש"מ להכי אתי פי' שמוכיח ממה שהיל"ל והיא שפחה נחרפת לאיש לא יומתו כי לא חופשה והייתי יודעים שלא חופשה וגם שמיירי בנחרפת לעבד עברי מדקאמר שלא יומתו כי לא חופשה הא אם חופשה יומתו, וא"כ מ"ש והפדה לא נפדתה כולו מיותר. וע"כ שבא לדוקא פדוי' ואינה פדויה ולא דבר כאן כלשון ב"א ולשון הברייתא אינה מתישבת עדיין, וטוב לפרשה עפ"י דברי ר' זירא בגיטין (דף מ"ג) שאמר דחצי' שפחה וחצי' ב"ח שנתקדשה לראובן ונשתחררה וחזרה ונתקדשה לשמעון גמרי קדושי דראובן דכתיב לא יומתו כי לא חופשה הא אם חופשה יומתו, ולפ"ז לר"ע שמיירי במאורסה לע"ע מ"ש לא יומתו כי לא חופשה אין מיותר דזה עצמו קמ"ל שאם חופשה אח"כ יומתו

לֹא חֻפָּשָׁה׃ כא וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֵיל אָשָׁם׃ כב וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן בְּאֵיל הָאָשָׁם לִפְנֵי יְהוָה עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְנִסְלַח לוֹ מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא׃ פ שלישי כג וְכִי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ וּנְטַעְתֶּם כָּל־עֵץ

בעל הטורים

והפדה לא נפדתה. בגימ' יהיה בכסף ובשוה כסף: (כב) ונסלח לו מחטאתו אשר חטא וסמיך ליה וכי תבאו אל הארץ לומר כל הדר בא"י שרוי בלא עון. כל עץ מאכל בגימ' זה בפלפלין. סמך לא תאכלו על הדם לערלה לומר שאסור לאכול בלא ברכה כערלה בלא חילול. לא תאכלו על הדם וסמיך ליה לא תנחשו שלא ינהגו באכילה כדרך שעושין הרואים שאוכלין להם על ההרוג שלא

רש"י

והפלא ה' את מכותך וגו' (כריתות י"א): כי לא חפשה. לפיכך אין חייב עליה מיתה ל שאין קדושיה קדושין גמורין הא אם חופשה קדושיה קדושין מ וחייב מיתה (מכות כ"ג): (כב) ונסלח לו מחטאתו

שפתי חכמים

מקורם שהוא לשון קריאה שקורין על הלוקה אם לא וגו': ל כי כל כי שבמקרא הוא נתינת טעם לדלעיל: מ הוצרך לדוקיא הואיל ואמר דאף אם חופשה חציה בכסף נעשית בת חורין

התורה והמצוה

דגמרי קדושי ראשון. אבל לר' ישמעאל, ע"כ יצטרך לומר הא אם חופשה ימותו, בחזרה ונתקדשה וכמ"ש אביי שם, וא"כ מאי קמ"ל הלא אשת איש מבואר בין העריות, וז"ש כל עריות כבר אמורות.

(ר"ל ואשת איש ג"כ) משויר אין לנו אלא אליו שפחה וכו', לענין זה משויר ומיותר כי לא חופשה להורות שאם חופשה אח"כ גמרי קדושי ראשון ונעשי' א"א גמורה (וכן קמ"ל לאפוקי מדרבא ורב ששת (שם ע"א) דהמקדש חצי' שפחה וחצי' ב"ח אינה מקודשת רק כרב חסדא ורבה בר"ה שחזר בו דמקודשת). ידעת אחרים שמיירי בשפחה כנענית המאורסה לעבד כנעני מ"ש בשפחה כנענית דס"ל דברה תורה כלשון ב"א. ומ"ש שמאורסה לכנעני פי' בגמ' שדייקי ממ"ש כי לא חופשה אם אינו ענין לדידה תנהו ענין לדידי', נראה פי' דס"ל שאחר שמ"ש כי לא חופשה מיותר, דכבר אמר לא נפדתה. ע"כ פי' מצד שאין בה צד חופש כלל לא מצדה ולא מצד בעלה. כי המאורסת לע"ע יש בה צד חופש מצד בעלה. ולכן אין בה מלקות ג"כ כיון שהוא חופש ואין יעודה יחוד לגבי' כי יש בזה צד חופש שאינו חופש בצד עבדות:

נג והפדה או חופשה. שהם פדיון הוא בכסף או בשוה כסף ומ"ש או חופשה לא נתן לה לשון שלא השתמש בו בשום מקום, שתמיד יאמר משלח חפשי לחפשי ישלחנו, (שמות כא דברים טו ירמי' לד) ופה העבד יאמר יצא לחפשי. ואם על מה שנתנן בידה לראי' הי"ל נתן בידה, כמו וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה, ותפש נתן לה היינו דבר המיוחד לה ובשבילה שהיא השטר הנכתב בשמה, כמו וכתב לה שנגבי אשה, ומבואר דשני דברים שבאו כאחד. בלשון זה או זה, יש להם דימוי בעניניהם, וזה א' מאופני ההיקש כמו שבארנו פעמים רבות. וכמ"ש פסחים (דף פא ודף נג) טמא או בדרך רחוקה כי דרך. וכדומה. וא"כ מה פדיון באו כדעת ר"ע אף שטר, אה כרבי גיטין (דף מא) דהמשחרר חצי עבדו בשטר קנה:

נד בקורת תהי', שרש בקר בא על המעיין בדבר לדעת טבעו ותכונתו, כבקרת רועה עדרו, על הבריאה והחולה. השמנה והרזה. וכן לא יבקר בין טוב לרע. ויען שבעת שלוקים איש מישראל צריך לבקר תחלה טבעו וכחו אם יוכל לסבול המכות כמ"ש במכות דף. לימד שגם השפחה הלוקה תבוקר תחלה ולא תלקה רק כפי כח גופה, וזה כדעת רב אשי (כריתות שם) בביקר תהי'. ויש גם ביקור הגיזוי שבעת שלקו המחויב מלקות היו מבקרים ומודיעים חטאו ע"י שגדול הדיינים קורא אם לא תשמר לעשות, וז"ש ר' יצחק בקריאה תהי', (או דעתו כדעת חכמי הלשון, אשר יסדו שכל שורש משרשי לה"ק מתחלף בשפתי אותיות ואותיות בכל"ם הנוסף בם יבואו לשימוש וכמ"ש הרש"ף בירישות שלמה. ששורש בצק בא נק. בא בתכונת היניקה (ח"א דף סה) ברח בא רח בא ברוחה, בצר בא גר, בא בגרה. (שם דף קד) בער בא ער. מלשון עירוי וגילוי שנעשה המקום מופנה (שם דף פז), ויותר הי' משכיל אם הי' אומר שהב' בא לשימוש, ברח ברוחה, גר בגרה, וכדומה (ועמ"ש ויקרא ס' קנב). וכן חשף ר"י שם בקורם מן בקריאה) והנה הי' צ"ל תבוקר בפעל, רק אז הייתי אומר שגם הוא ילקה (ותפש צדידה לרבותא שגם היא הבלתי מוזהרת כ"כ תלקה. ושיחוסו גם עליה לבקרה לרב אשי. או לקרוא הפסוק לר' יצחק) לכן אמר בקרת תהיה שבא למעט רק היא לא הוא כי יביא איל אשם:

נה לא יומתו כי לא חופשה. פי' כי אם חופשה יומתו, כמ"ש בגיטין (דף מג) כי אז נגמרת הקדושין לר' זירא (או בשנתקדשה מחדש כמ"ש אביי שם) ודעת ר"ע בשם ר"ע שאחר שהאשה חצי

אִתְיְהִיבַת לַהּ בִּשְׁטַר בִּקּוֹרְתָּא תְּהֵי בַהּ לָא יְמוּתוּן אֲרֵי לָא אִתְחָרָרַת: כא וְיַיְתֵי יָת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא דִּכְרָא לַאֲשָׁמָא: כב וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא בְּדִכְרָא דַּאֲשָׁמָא קֳדָם יְיָ עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חַב וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ מֵחוֹבְתֵיהּ דִּי חָב: כג וַאֲרֵי תֵיעֲלוּן

ספרא

נג (ג) והפדה לא נפדתה בכסף ובשוה כסף. בשטר מנין ת"ל או חופשה לא נתן לה להלן הוא אומר וכתב לה מה לה האמור להלן בשטר אף כאן בשטר. אין לי אלא כסף בחצי'. ובשטר בכולה. מנין אף שטר בחצי'. ת"ל או חפשה לא ניתן לה מה בכסף בחצי' אף שטר בחצי':

נד (ד) בקרת תהי'. מכות. מלמד שהיא לוקה יכול אף הוא ילקה ת"ל תהי' היא לוקה והוא אינו לוקה: **נה** (ה) לא יומתו כי לא חופשה הא אם חופשה הרי אלו חייבים מיתה ר"ש אומר משום ר"ע יכול יהיה הכסף נומר בה ת"ל לא יומתו כי לא חופשה. עירה כל הפרשה כולה לכי לא חופשה מלמד שאין גומר בה כי אם בשטר:

נו (ו) והביא את אשמו לה' אל פתח א"מ איל אשם. נאמר כאן איל אשם ונאמר להלן איל אשם. מה איל האמור להלן בכסף שקלים. אף כאן בכסף שקלים:

נז (ז) וכפר עליו הכהן באיל האשם לפני ה' על חטאתו אשר חטא. מלמד שהוא מביא חטאת אחת על ביאות הרבה. ונסלח לו מחטאתו אשר חטא לעשות את המזיד כשוגג. (ח) כל העריות (לא) עשה בהם את הקטן כגדול והשפחה [לא] עשה הקטנה כגדולה. (ט) כל העריות עשה בהם המערה כגומר והשפחה לא עשה בה את המערה כגומר. (יוד) כל העריות אחד האיש ואחד האשה שוים במכות ובקרבן. ובשפחה היא לוקה והוא אינו לוקה הוא מביא קרבן והיא אינה מביאה קרבן. כל העריות בחטאת וש"ח באשם. כל העריות בנקבה ושפחה בזכר. כל העריות חייב על כל ביאה וביאה ובשפחה אינו חייב אלא אחת על ביאות הרבה. כל העריות לא עשה בהם מזיד כשוגג ושפחה עשה בה את המזיד כשוגג:

(פרשה ג) **נח** (א) כי תבואו יכול משבאו לעבר הירדן ת"ל אל הארץ.

התורה והמצוה

שני דברים פדיון כסף וחופש השטר. והיינו בלא חופשה לגמרי ולא אמר לא יומתו כי לא נפדתה ולא חופשה, מבואר שפדיון כסף לבדו אינו גומר לעשותה ב"ח שיתפסו בה קדושין ואף שנפדתה כולה. עד שחופשה בשטר שחרור (ומובא בגטין דף לט):

נו והביא את אשמו וגו' איל אשם. מ"ש איל אשם מיותר שהי"ל והביא את אשמו וכו' איל וגו' בא ללמד שיהי' כאיל אשם הידוע שדינו שיהי' בכסף שקלים. ועי' בכריתות (דף כב):

נז וכפר עליו הכהן באיל האשם. על חטאתו אשר חטא. מ"ש על חטאתו אשר חטא מיותר וכפול, פי' חז"ל שמלמד שמכפר באיל האשם הא' על כל מה שחטא. (וכמו שדרים כן ג"כ בספרא ויקרא ס' שנז. ג"ס מחטאתו אשר חטא דשם באופן זה). וכפל שנית ונסלח לו מחטאתו אשר חטא לעשות את המזיד כשוגג. ובגמ' (כריתות דף ט) מק' ע"ז והא כי כתיב קרא במזיד כתיב (דהא כתיב בקורת תהי' ואין מלקות בשוגג) אלא אימא לעשות שוגג כמזיד. ר"ל דשם חטאת בשעת כולל שוגג ומזיד אבל במובנו המדויק הוא שוגג דוקא כמ"ש בסדר ויקרא (ס' קלב) וכמה שכפל חטאתו אשר חטא בא להורות שבא במובנו המדויק ואף שחטא בשוגג מביא קרבן. שעיקר הקרבן על השוגג ומה שמביא גם על המזיד מפני שהתורה עשה בה מזיד כשוגג שעז"א מחטאתו אשר חטא הגם שהוא מדבר במזיד ללמד שמזיד זה עשאו התורה כשוגג, ובזה נכון גם גי' הספר לעשות המזיד כשוגג. שהוא פי' לשון הכתוב. והנה יקשה מדוע לא כתבה התורה דיני ש"ח גבי עריות. והשיבו חז"ל (במשנה ח) מפני שדיני ש"ח נשתנו מדיני יתר עריות בשבעה דברים. א] כל העריות עשה בהם את הקטנה כגדולה (כצ"ל וכן הגיה בק"א) ר"ל גם הבא על הקטנה חייב ובש"ח פטור. (ובכריתות הוכיח זה ממה שהקדים בקורת תהי'. והי"ל תחלה והביא את אשמו דהא התחיל המאמר בדידי' ואיש כי ישכב. ובזה דרך הלשון לומר תחלה מה דין האיש. לא להקדים דין האשה. וע"כ שבא ללמד שרק אם בקרת תהי' מביא אשם, אבל אם היא קטנה שאינה לוקה גם הוא פטור), ב] בכל העריות מערה כגומר ולא בש"ח דכתיב שכבת זרע עמ"ש בזה בס' תזריע ס' קס וה"ה דבש"ח פטור שלא כדרכה. ג] שבכל העריות דין האיש והאשה שוה, ללקות במזיד ולהביא קרבן בשוגג ובש"ח היא לוקה והוא מביא קרבן כנ"ל. ד] בכל עריות קרבנם חטאת ובש"ח אשם, ה] כל החטאת נקבה וכל אשם זכר, (ו) כל עריות חייב על כל ביאה ובש"ח מביא קרבן א' על ביאות הרבה, ז] שעשה בש"ח מזיד ושוגג שוים כנ"ל:

נח כי תבואו אל הארץ. כבר התבאר דרוש הזה בפ' תזריע (ס' עד) שהאלם דה' הידועה בפ

מַאֲכָל וַעֲרַלְתֶּם עָרְלָתוֹ אֶת־פִּרְיוֹ שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם

רש"י

אשר חטא. לרבות ב את המזיד כשוגג (גמין ל"ס, כריתות ס'): (כג) וערלתם ערלתו. ואטמתם אטימתו יהא אטום ונסתם מליהנות הימנו: שלש שנים יהיה לכם ערלים. מאימתי מונה לו משעת נטיעתו

שפתי חכמים

חורין לספירה לבן חורין וקידושיה קדושין: ב ופרש"י בפ' ד' מחוסרי כפרה לעשות מזיד כשוגג שיביא קרבן על המזיד דהא קרא יתירה הוא דהא לעיל מיניה כתיב על חטאתו אשר חטא ונסלח

התורה והמצוה

כארץ הנבחרת לא ארץ סיחון ועוג. וממ"ש פי' תבואו ונטעתם היינו דוקא אחר ביאה לא הנטוע קודם. והנה יש פעלים רבים שיתיחסו אל האדם הממו' לעשותם אף שאין עושה בעצמו. כמו כל המלאכות שדרך לעשותם ע"י פועלים כמו בנין הבתים ומלאכת השדות וחפירת הבורות ודומיהם. כשאמר בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים, כי תבנה בית חדש. כי חפרתי את הבאר הזאת. הי' זה ע"י משרתיו ופועליו. ויתיחס אליו כי פי' הוא לוה ורוחו הוא קנאם. והנה בנטיעה פרטית יוכל להיות שכיון על הנוטע בעצמו. ואם הי' אומר ונטעתם עץ יש לטעות שמדבר בנוטע עץ אחד וזה יצויר בנוטע בעצמו. אבל הלא אמר ונטעתם כל עץ מאכל. הלא מדבר מנטועות הכלליות שיטעו בבואן לארץ, ונטועות העצים דרך לעשותם ע"י פועלים וז"ש או יכול שאני מוציא את שנטעו עכו"ם וכו' ת"ל כל עץ. ומ"ש מכאן אמרו הוא (בפ"א דערלה מ"ב) ובכ"ז לא יקרא בשם נטיעה את העולה מאליו כמ"ש אף בל נטעו אף בל זורעו וכן אומר בהוסנחא דהעולה מאליו פטור ומיירי בר"ה או דמקום פרצין כמ"ש בירושלמי ולא בשהוא במקום שיפים לבי עליו לקיימה כגון ברה"י כמ"ש הרמב"ם (פ"י מה' מעשר ה"ה). וז"ש במשנה דעולה מאליו חייב:

נט) ונטעתם כל עץ. מצאנו בנטיעת האילנות ג' לשונות **נטיעה זריעה שתילה**, ויש הבדל ביניהם בלשון פעל נטע הונח על שמגיח גרעיני הזרע בארץ שמהם יצמחו האילנות, ופעל זרע לא מצאנו באילנות רק על ההרכבה, ויתנהו בשדה זרע (יחז' יז), ובבקר זרעך תפריחי (ישעי' יז), שמדבר שם בההרכבת כלאים מין בשאינו מינו, וכן שדך לא תזרע כלאים. שאין אסור אלא הרכבת אילן באילן כמ"ש ביר"ד (ס' רנה) ומ"ש בלא תזרע כרמך כלאים שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד. שבזה ילדק זריעה משום החטה ושעורה שהם הרוב. כי על החרצן לבדו שייך לשון נטיעה ועי' בירושלמי (פ"ק דפאה משנה ואו) תמן אמרין זרעי אילן קרוים זרעים וכו' ברם הכא ריבה הכתוב על כל זרע זרוע אשר יזרע. וכבר כתבתי כן למעלה (ס' מט) ז"ש בספרא פרט למרכיב ולמבריך, שזה מיוחד בלשון זריעה לא נטיעה, והנה בר"ה (דף ט ע"ב) איתא אחד הנוטע וא' המבריך וא' המרכיב. וזה סותר להברייתא דפה. ועי' בתוס' שם. והר"ן כתב בשם הרמב"ן דאנו אין נוהגים ערלה בהברכה והרכבה משום דאמרינן בסוטה (דף מד) גבי הא דתמר לא חללו פרט למבריך ומרכיב (כלומר שאינו חוזר מעורכי המלחמה) והא תנן תנן אחד הנוטע וא' המבריך וא' המרכיב וכו', כי אתי רב דימי אמר הא מני ראב"י, לא מי אמר ראב"י השם כרם כמשמעו ה"נ נטע כמשמעו נוטע אין מבריך ומרכיב לא ע"כ. הלכך נמי ונטעתם כמשמעו אבל לא מבריך ומרכיב. ומש"ה הוא שאין חוזר עליו מעורכי המלחמה לראב"י משום דלא נהגו בהו ערלה, וה"נ ודאי מסתברא דאי הוה ס"ל לראב"י דונטעתם לא דוקא ואפי' מבריך ומרכיב נמי. אמאי נימא גבי עורכי המלחמה נטע דוקא א"ו כדפי', וכין דקיי"ל כל המקיל בארץ הלכה כמותו בח"ל לא נהגה ערלה בח"ל כלל, עכ"ד. בהברכה והרכבה ולפ"ז י"ל דהא דפ"ק דר"ה אתיא כרבנן (והם ס"ל דבא פעל נטע גבי עורכי המלחמה ופעל ונטעתם גבי ערלה בדרך המלוח והדוגמא וה"ה מבריך ומרכיב). והספרא פה כראב"י דס"ל דפעל נטע ונטעתם דוקא, ובמורי אבן בר"ה שם הק' כמה ק' על דברי הרמב"ן אלה. א] אם איתא דס"ל לראב"י מסברא דאין הברכה והרכבה בכלל נטע. א"כ ל"ל המיעוט של לא חללו. ב] כיון דאין נוהג איסור ערלה ממילא אין חוזרים עליהם ול"ל קרא להכי. דחזרה באיסור ערלה תליא דכיון דאין בה ערלה אין בה רבעי ולא שייך לא חללו וכמו שמבואר בסוגיא דסוטה שם. ג] הקשה על הגמ' עצמה. דאיך אמר רב דימי דהאי לא חלל ולא חללו דממעט מו"מ אתיא כראב"י. הא אדרבה האי תנא ע"כ ס"ל נטע לאו דוקא שלכן צריך המיעוט של לא חללו. ומתוך כך דחה דברי הרמב"ן עיי"ש. ועם העיון דברי הרמב"ן ישרים וטובים. שזה מבואר בדרב דימי שטעם ראב"י הוא משום דנטע מוציא מו"מ. ובכ"ז צריך המיעוט דלא חללו. כי אחר שלענין חזרה מעורכי המלחמה צריך כרם דוקא שהם שתים כנגד שתים יצויר שאחד מן החמשה נטע ע"י הברכה והרכבה והד' האחרים הי' ע"י נטיעה. וע"ז יפול שפיר אשר נטע כרם כי עיקר הכרם הי' בדרך נטיעה. וגם לא יקשה ע"ז דכיון שאין נוהג בו איסור ערלה ורבעי פשיטא דאינו חוזר. כי הרמב"ן לשטתו, שחלק על רב אחא משבחא וס"ל שלענין רבעי א"צ כרם רק אפי' גפן יחידי, ויצדק ע"ז ג"כ ולא חללו, ומיעט זה מלא חלל ולא חללו, ר"ל שאם הי' הפי' שהוזר אף שלא חלל קלא הכרם כגון בה"ג דא' הי' ע"י הברכה וא"צ לחלל רק ד' נטיעות.

לְאַרְעָא וְתִצְבוּן כָּל אִילַן דְּמֵיכַל וּתְרַחֲקוּן רִיחֲקָא יַת אִבֵּיהּ תְּלַת שְׁנִין יְהֵי לְכוֹן מְרַחַק

ספרא

הארץ המיוחד. (ב) כי תבואו ונטעתם
פרט לשנטען עכו"ם עד שלא באו לארץ.
אי יכול שאני מוציא את שנטעו עכו"ם
משבאו לארץ ת"ל כל עץ. מיכן אמרו
עד שבאו אבותינו לארץ ומצאו נטוע פטור
נטעו אעפ"י שלא כבשו חייב: **נט** ונטעתם
פרט למרכיב ולמבריך. מיכן אמרו סיפוק
גפנים. סיפוק ע"ג סיפוק אעפ"י שהבריכה
בארץ מותר. ר"מ אומר מקום שנטע
שבחה יפה מותר מקום שבחה רע אסור.
אין לי אלא אגוז ושקד. נטע יחור מנין
ת"ל כל עץ:

ס (ג) עץ מאכל ולא עץ סרק. עץ מאכל
פרט לנוטע לסייג ולקורות ולעצים.
ר' יוסי אומר אפי' אמר הפנימי למאכל
והחיצון לסייג הפנימי חייב והחיצון פטור.
(ג) ארשב"ג בד"א בזמן שנטע לסייג ולקורות
ולעצים דבר שהוא ראוי להם שאין ראוי להם
מנין ת"ל כל עץ. מאימתי הוא מונה לו
משעת נטיעתו: **סא** פריו פרט לעלים
ולולבים ולמי גפנים ולמי סמדר. או יכול
שאני מוציא את ענקנקלות והבוסר ת"ל
פריו

התורה והמצוה

הי"ל לא חלל בלא כינוי. וכשאמר לא חללו בכינוי
מוסב על כל הכרם שצריך שיוכל לחלל כל הכרם
ולא מקצתו. וממעט מבריך ומרכיב. ואף לדעת
הרא"ש והרשב"א שהביאו ג"כ בפי' הרמב"ן ולדידהו
אא"ל כנ"ל דהא הם ס"ל כדעת הגאון דגפן יחידי
אין נוהג בו רבעי וא"כ אא"ל לכאורה כפי' הנ"ל.
אמינא לך. כי מה שס"ל דגם רבעי אינו נוהג רק
בכרם הוא רק למאי דדרים רבי גז"ש. נאמר
כאן תבואתו ונאמר להלן ותבואת הכרם וא"כ צריך כרם
דוקא. אבל למאן דיליף מקדש הלולים דבר הטעון שירה
טעון חילול (כמ"ש ברים פרק כיצד מברכין) מודה
שדי בגפן א'. וי"ל דהרשב"א כן ס"ל. (ומ"ש מכאן
אמרו הוא בפ"ק דערלה מ"א). ופי' סיפוק גפנים
שנטל זמורה והרכיב בגפן אחר זקן. וסיפוק ע"ג
סיפוק שהרכיב עוד זמורה בסיפוק זה. ור"מ סבר
שאינה פטור רק אם כחה של היפה יפה שאז
בטל לגבי זקנה. אבל אם אין כחה יפה חייב
ומיירי שהרכיב יחור של ערלה בזקנה
באופן שהי' תחלה חייב בערלה. וכ"ז כפי מה שפרשתי
בשטת הרמב"ן. כי להתוס' שטה אחרת בזה ולא
עת להאריך בזה יותר, ופעל שתל. הונח על עץ
שעוקרים אותו ממקומו ושותלים אותו במק"א. כמ"ש
בעכו"ם (דף יט) והי' כעץ שתול א"ר ינאי כעץ
שתול ולא כעץ נטוע כל הלומד תורה מרב א' אינו רואה סימן ברכה לעולם. וכן דרש כזה כמה דרשות
בב"ר (פכ"ו) ובמ"ד שו"ט (סי' א) על והי' כעץ שתול, ועל שתולים בבית ה'. על נסיעת האילן ממקום
למקום עיי"ש. וכן פעל שתל שנמצא ביחזקאל (סי' יז וסי' יט). מדבר בנטיעה ממקום למקום. וז"ש
בספרא אין לי אלא שנטע אגוז ושקד נטע יחור מנין. ר"ל כי הלא זה ההבדל בין נטע ובין שתל. שהנטיעה
הוא שנוטע הגרעין. והשיבו ת"ל כל עץ. שהגם שמובן המדויק של נטע היא על נטיעת הגרעין. בכ"ז
בדרך ההרחבה הוא ענין כולל. ובפרט כשבא על העץ. כמו לא תטע לך אשרה כל עץ. שמובן ממנו
גם אם נוטע עץ שלם. וכן בב"ר (פ' טו) עמ"ש ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע. אומר א"ר חנינא
כקרני חגבים היו ועקרן הקב"ה ושתלן בג"ע. כי במ"ש ארזי לבנון אשר נטע מדבר בנטיעת ארזים לא
מגרעיני הזרע. וכן ממ"ש ונטעתם כל עץ כולל גם הנוטע יחור:

ס **ונטעתם כל עץ מאכל** ולא עץ סרק. אמנם ע"ז יאמר שמיד לשון עץ פרי. ופי' שבא לומר שאף
שהוא עץ פרי צריך שיהי' נטוע למאכל. ולא לסייג ולקורות ולעצים. דהיינו להיסק. (ובירושלמי מפרש
מפני שהי' די לאמר כל עץ ונדע שמדבר בעץ מאכל ממ"ש ערלים לא יאכל או ממ"ש ואכלו את פריו.
והתוי"ט פי' דהירו' בא לפרש טעמי' דר' יוסי כי חשב מה"ש ר' יוסי למד דבר מתחלתו היינו ר' יוסי
דמתניתין וז"א שהוא שם אמורא כמו ר' יונה שאחריו עיי"ש). ור' יוסי ס"ל דאף שמקצתו למאכל והחצון
לסייג נקרא עץ מאכל. ולדעת הרמב"ם (פ"י מה' מעשר שני) בא ר' יוסי לפרש מלתא דת"ק כמ"ש הכ"מ
שם. והשב"ג ס"ל דאם נטע לסייג ולקורות דבר שאין ראוי להם חייב בערלה דכתיב כל עץ מאכל. היינו
אם העץ עומד למאכל אף שנטעו לד"א אינו מועיל דלא כתיב ונטעתם למאכל. וחכמים ס"ל דמועיל אם
שינה סדר נטיעתם בענין שנראה שלא נטעו למאכל וכמו שמפ' בירושלמי עיי"ש. ואם חשב אח"כ לאכילה
חייב כיון ששוב נקרא עץ מאכל. ומונה משעת הנטיעה דכתיב ונטעתם:

סא **וערלתם ערלתו את פריו**. דוקא מה שהוא פרי לא עלים ולולבים וכו'. אמנם עניקוקלות (מפרש
בירושלמי שהוא ר"ת ענבים שלקו תלת. ר"ל עד שלא הביאו שליש). והבוסר הוא בכלל פרי (וכמ"ש
בפ"ק דערלה משנה ז) ודעת ר"ע לרבות את כולם. דכתיב וערלתם ערלתו את פריו. שבא שם הפעולה
נוסף על הפעולה ונגרם תמיד. (כמ"ש סדר ויקרא ס' יג) ופי' בין פריו בין ערלתו. היינו כל דבר שהוא
ערלה בו. וכן ממ"ש ערלים בלשון רבים. והעץ והפרי נאמר בלשון יחיד. יפ' לכם. ומפ' ערלים המינים
שהם ערלים בו. ומרבה כל אלה:

עֲרֵלִ֖ים לֹ֥א יֵאָכֵֽל׃ כד וּבַשָּׁנָה֙ הָֽרְבִיעִ֔ת יִהְיֶ֖ה כָּל־פִּרְי֑וֹ קֹ֥דֶשׁ הִלּוּלִ֖ים לַיהוָֽה׃ כה וּבַשָּׁנָ֣ה הַחֲמִישִׁ֗ת תֹּֽאכְלוּ֙ אֶת־פִּרְי֔וֹ לְהוֹסִ֥יף לָכֶ֖ם תְּבוּאָת֑וֹ אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ כו לֹ֥א תֹאכְל֖וּ

רש"י

יכול אם הניחו עד לאחר ג' שנים יהא מותר, ם ת"ל יהיה ע בהוייתו יהא (ת"כ): (כד) יהיה כל פריו קדש. כמעשר שני שכתוב בו וכל מעשר הארץ וגו' (להלן כ"ז), קדש לה'. מה מעשר שני אינו נאכל חוץ לחומת ירושלים אלא בפדיון אף זה כן (קדושין כ"ד) ודבר זה הלולים לה' הוא שטעון פ לשבח ולהלל לשמים: (כה) להוסיף לכם תבואתו. המצוה הזאת שתשמרו תהיה להוסיף לכם תבואתו שבשכרו אני מברך לכם פירות הנטיעה, היה רבי עקיבא אומר דברה תורה כנגד יצר הרע שלא יאמר אדם הרי ארבע שנים אני מצטער בו חנם לפיכך נאמר להוסיף לכם תבואתו: אני ה'. אני ה' המבטיח על כך ונאמן לשמור הבטחתי: (כו) לא תאכלו על הדם. להרבה פנים נדרש בסנהדרין (דף ס"ג) אזהרה שלא יאכל מבשר

שפתי חכמים

וגאולה לו ולמה אני וכתב עוד מהטעם אשר אמה לומר לך שאף המזיד מביא קרבן: ם וכי קאמר פריו שלש שנים יהיו ערלים ומשם ואילך כן עלמן יהיו מותרין. (נח"י) וז"ל בשלמא אי מנינן הג' שנים משעה שמוציא פרי פשיטא דהוי ידעינן בכל מה שמגדל בג' שנים אסור לעולם אבל השתא דמנינן נטיעתו ואפילו שלא גדל כלום ומה שיגדל לאחר ג' שנים מותר מיד ס"ד דלאו בפירות תליא מילתא אלא בשנים מעתה ה"א אפילו מה שגדל בתוך ג' שנים מותר לאחר ג' שנים הואיל ובשנים תליא מילתא לכך ת"ל יהיה: ע כלומר בהוייתו שיש לו בשלש שנים שהוא אסור יהא כן: פ דלכך תליא בפי' דלעיל באלו תקשי ליה מנא ליה לפרש דגמרינן קדש קדש ממעשר לענין שמותר בפדיון דלמא גמרינן קדש קדש משביעית לענין שאין לו פדיון שנאמר כי יובל היא קודש תהיה לכם. ומתרץ אי גמרינן קדש קדש משביעית אין מתיישב מה שכתוב אחריו קדש הלולים לה' כיון שאסור לפדותו ולאכלו בשלמא אי קאי אמעשר א"ש דכתיב קדש הלולים דה"פ ודבר זה כו' אבל

התורה והמצוה

סב שלש שנים יהי'. הל"ל שלש שנים ערלים ופי' חז"ל מפני שאז יסב המאמר אל וערלתם ערלתו שלש שנים. ונפרש שאחר ג' שנים הפירות מותרים. לכן אמר יהי' שבזה חלק המאמר לשני משפטים. א] שיערלו את פריו. ב] שיהיו ערלים ר"ל שישאר כן לעולם. שמלת יהי' מורה בכ"מ על הקיום. וכן דרשו כן גבי שביעית בהר סי':

סג יהי' לכם פלוגתא ר"י ורבנן מפרש בפסחים (דף כג). ת"ק סבר ונטעתם ליחיד משמע לכם להביא לרבים. ור"י סבר ונטעתם בין ליחיד בין לרבים משמע לכם בין ליחיד בין לרבים משמע הוה ריבוי אחר רבוי ואין רמ"ר אלא למעט. ר"ל כי הפעלים שנאמרו בל"ר נשקיף בהם לפי הענין. אם דרך שיעשה נהכלל נפרש שמוסב על הכלל. כמו ועשו לי מקדש והבאתם את עומר. ואלה שדרך להעשות ע"י כל יחיד בפ"ע נפרש שר"ל כל א' וא'. כמו וכי תזבחו זבח שלמים. ועשו להם ציצית. ועפ"ז פליגי בפעל ונטעתם. לת"ק דרך שיטע כ"א לעצמו וא"כ פירושו ונטעתם ליחיד. ולכן הוסיף יהיה לכם שגם הנטוע לרבים חייב. ור"י ס"ל שהנטיעה יצויר בין ליחיד בין לרבים וממה שהוסיף יהי' לכם בזה מגלה שרק האיסור מוסב בכולם לא גוף הנטיעה. כי ונטעתם רק ליחיד. ולכן מלמד שנטיעת היחיד אסורה אל הכלל משום ערלה. וזה גדר אין ריבוי אחר רבוי. שפרשנו בכ"מ שהשם השני מגביל את הראשון. בל תפרש בו כפי העולה במחשבה. והסב"א א' כר"י מודה לת"ק בנוטע בתוך שלו לרבים. ולא פליג רק בנטע מאליו כר"ש וה"ה הנוטע ברשות הרבים כן מבואר בירושלמי (פ"ק דערלה ס"ב):

סד וערלתם ערלתו ערלים מה שהוסיף שם הפעל ערלתו על הפעל הוא מיותר ונדרש בכ"מ (כמ"ש ויקרא סי' יב בתורה אור שם באורך). וכן מ"ש ערלים מלבד שהוא מיותר. בא לשון רבים שלא כדין כי העץ והפרי נאמרו בלשון יחיד. ופי' חז"ל שבא ללמד שיש שם כמה מיני ערלים. והוסיף בג' לשונות. ערלתו חד וערלים תרין. לאסור הנאה וצביעה והדלקה. דהוה מעינן מלשון לכם שמורה שיהי' לכם להנות בו (ומובא בקדושין דף נ. ובפסחים דף כג. ובב"ק דף קא). ובתוס' שם מפרש דהוה מעינן דצביעה אין בה ממש והדלקה הוא דרך ביעור. ושם פלפלו בזה ואכמ"ל:

סה ובשנה הרביעית. יש הבדל בין אם בא המספר לבדו בלא המתואר שנה. כמו ובשביעית יצא לחפשי. ובין כשנזכר המתואר שנה. שכ"מ שאומר שנה. היינו השנה הסתמית שהוא שנת עולם שמתחיל מתשרי. וכשלא אמר מלת שנה תבינן שנה שלו לא שנת עולם. והוא השנה מיום אל יום. כמ"ש במכלתא (פ' משפטים) שביעית למכירה או אינו אלא שביעית לשנים ת"ל שש שנים יעבד (ובשביעית) שביעית למכירה ולא שביעית לשנים. שדייק זה ממה שלא אמר בשנה השביעית. וכן פרשתי (בפירושי שם) את דברי הגמ' ערכין (דף יח) והירושלמי (פ"ק דקדושין) בזה. ופה שאמר בשנה הרביעית הוא שנת עולם. וכמ"ש בר"ה (דף ט) לנטיעה מנ"ל דכתיב שלש שנים ערלים וכתיב ובשנה הרביעית וילפי שנה שנה מתשרי דכתיב מראשית השנה (ר"ל שסתם שנה היא שנת עולם כדכתיב מראשית השנה), ולעבר

לאבדא לא יתאכיל: כד ובשתא רביעתא יהי כל אביה קודש תושבחן קדם יי: כה ובשתא חמישתא תיכלון ית אביה לאוספא לכון עללתיה אנא יי אלהכון: כו לא

ספרא

פרין דברי ריה"ג. רע"א וערלתם ערלתו ערלים לרבות את כולם: סב (ד) שלש שנים. יכול בתוך ג' שנים הוא אסור ולאחר ג' שנים יהי' מותר תלמוד לומר יהיה: סג (ה) לכם להביא את הנטוע לרבים. ר' יהודה אומר לכם פרט לנטוע לרבים. רשב"א א' משמו הנטוע לרבים חייב בערלה עלה מאליו לרבים פטור מן הערלה: סד (ו) לא יאכל אין לי אלא שלא יאכל מנין שלא יצבע בו. ושלא יהנה בו. [ושלא ידליק בו את הנר] ת"ל וערלתם ערלתו ערלים לרבות את כולם:

סה (ז) מנין לשלשים יום לפני ר"ה הרי הן ככל השנה ת"ל ובשנה הרביעית:

סו יהיה כל פריו להביא את הפרט ואת העוללות כדברי ב"ה. בש"א יש לו פרט ויש לו עוללות והעניים פודים לעצמם. ובה"א כולו לגת. (ח) קדש מה קדש האמור להלן טעון חומש וביעור אף קדש האמור כאן טעון חומש וביעור:

סז (ט) הלולים מלמד שהוא טעון ברכה לפניו ולאחריו מיכן היה ר"ע אומר לא יטעום אדם כלום קודם שיברך. מנין לשלשים יום לפני ר"ה הרי הן ככל השנה ת"ל ובשנה החמישית:

תאכלו

התורה והמצוה

שנה שנה מניסן דכתיב ראשון הוא לכם לחדשי השנה, דהיא שנה שאין עמה חדשים משנה שאין עמה חדשים (ר"ל שמה אמר ראשון לחדשי השנה, והוא רק ראשון להחדשים לא לשנה עצמה), וכיון דמשכינן שנת ע"ס ידעינן שלשים יום בשנה חשוב שנה כמו שלמדו בר"ה (דף יא) מקרא, וכן אמר (במשנה ס) על ובשנה החמישית, וכסדר בהר (פ"א מ"ס) על ובשנה השביעית עיי"ש, ועי' בירושלמי (פ"ב דשביעית פסקא ד') א"ר יי בשם ר"י ובשנה וכו' (וס"א דר"ה ה"ב):

סו יהיה כל פריו קדש. מה שהוסיף מלת כל, בא ללמד שלא ישאיר ממנו עוללות ופרט לעניים מפני שהוא קדש וממון גבוה, כדעת ב"ה שלמדו קדש קדש ממעשר, דגם שם כתוב וכל מעשר הארץ וכו' קדש לה', וכיון שיש לנו גילוי דעת ממ"ש קדש הלולים שאין בו קדושה עצמית כפירות שביעית שקרוים ג"כ קדש, רק קדושה לענין שיהללו עליהם שם ה' בירושלים, ולפ"ז אין כ"מ אם ההלל עליהם עצמם או על הקנוי בכסף פדיונם, כמו שיבואר בסי' שאח"ז (עי' בתוס' ברכות דף לו וקדושין דף נד ע"ב), ממילא למדין הכל ממעשר שבפודה מוסיף חומש וצריך לבערו במוצאי רביעית לשמטה, וב"ש חולקים על כל זה וס"ל דהוא ממון הדיוט לכל אלה הדברים, ופלוגתתן מובא בפאה (פ"ז מ"ו) ומעשר שני (פ"ה מ"ג) עדיות (פ"ד מ"ה) ושם חשב זה מקולי ב"ש וחומרי ב"ה כי גם מה דמחייבי לה בפרט ועוללות קולא הוא כי מן הדין הם בחזקת עניים כמ"ש למעלה (סי' כב), וב"ה מחמירים ומוציאין אותם מחזקתם:

סז קדש הלולים, שיהללו את ה' בכמה הלולים והיינו הברכה לפניו ולאחריו, ואף שברכת שלפני המזון אינו מה"ת וכן ברכת הפירות י"ל בנטע רבעי ומעשר שני היה חיובם מה"ת לברך לפניהם ולאחריהם. ובזה נוכל לומר שמ"ש (במשנה יא פ"ה דמעשר שני ובספרי פ' תבא) מ"ש בוידוי מעשר ולא שכחתי שהיינו מלהזכיר שמך עליו, וסוא ברכה כשו"מ כמ"ש בברכות, הוא ברכת המזון לפניה ולאחריה, שמחויב בה מה"ת במ"ש ורבעי ממ"ש הלולים, (ובזה נתלם מתה שדחקו לפי' המפ' דהיינו ברכת הפרשת מעשר שהלא אינה מה"ת), ומזה סמך ר"ע שלא יטעום כלום קודם שיברך והוא מדרבנן באמת. ובירושלמי (פרק הרואה) הביא ברייתא זו ולא הקשו כלום. רק בבבלי שם (דף לה) הקשה מ"ז דקדש הלולים נצרך לדרשה אחרת אחלי' והדר אכלי' ועוד דבר הטעון שירה טעון חילול. ומסיק דמ"ש במשנה כיצד מברכין סברה היא וכו' ואולם למ"ש (בסימן הקודם). שממ"ש קדש הלולים מבואר שאינו קדש רק לענין ההילול לבד לא בעצמותו ומזה בעצמו ידעינן חלולים. יכונו דברי הירושלמי שלא הקשו כלום. הנה שבירושלמי (פ"ה דמ"ש) ר' זעירא בעי קומי דר' אבו' מנין שהוא טעון פדיון שנאמר קדש הלולים. לא מתמנעין רבנן דרשי בין הא' לחי"ת. (שזה רחוק שיוציא המלה ממשמעותו' לפרשו מענין חילול. שהנה שמצאנו בכ"מ שהחליפו בדרוש בין ה"א לח' שמפני שיוי ההברה והמכתב הם מתחלפים זב"ז. בכ"ז לא יתכן לשות את הפשט. בפרט שחילול על הפדיון אינו לשון מקרא רק לשון משנה. ומ"ש לא מתמנעין רבנן מוכיח שהוא אסמכתא כפי דרך הדרוש והסמך לא שיהי' דלא' בפשט הכתוב ולשון זה מצא גם ביר' (פ"ז דשבת ה"ב) אך פירושו שמן הלולים ידעינן חלולים. שר"ל שהוא רק קדש הלולים לא קדושה עצמית וכנ"ל. וגם הש"ס בבבלי לא אל וקאי להכי הוא דאתא האי שבע"ל חד' דאל' אחלי' והדר אכלי' רק למאי דסבר המק' שבא ללמד על ברכת המזון לפניו גם כאלין. ויש להוסיף

עַל־הַדָּם לֹא תְנַחֲשׁוּ וְלֹא תְעוֹנֵנוּ׃ כז לֹא תַקִּפוּ פְּאַת רֹאשְׁכֶם

בעל הטורים

יקמו גואלי הדם: (כז) לא תקיפו בגימ׳ אחד המקיף ואחד הניקף חייבים הם. לא תשחית בגימ׳ זהו תער ולא מספרים: פאת

רש״י

קדשים לפני זריקת דמים ואזהרה לאוכל מבהמת חולין קודם שתצא נפשה ועוד הרבה: לא תנחשו. (סנהדרין ס״ו) כגון אלו המנחשין בחולדה ובעופות צ פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך: לא תעוננו. לשון עונות ושעות שאומר יום פלוני יפה להתחיל מלאכה שעה פלונית קשה לצאת: (כז) לא תקפו פאת ראשכם. (מכות כ׳) זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ק ולפדחתו ונמצא הקף ראשו עגול סביב שבעל אחורי אזניו עקרי שערו למעלה

שפתי חכמים

בברכות דף נ״ז מפרש זה בענין אחר: צ אי בקריאתן או בפגיעתן אם הוא לטובה או לרעה. ואליעזר עבד אברהם ויונתן לא סמכו על הדבר. אליעזר סמך על זכותו של אברהם כמו שפירשתי לעיל ויונתן בן שאול לזרז את נערו אמר כן דבלאו הכי היה עולה. בחולין צ״ה: ק כלומר אמר לא תשחיתו צדעיכם. וקראם פאת ראש מפני שסוף הראש הוא סוף עקרי השער שבפדחת וסוף עיקרי השער שבאחורי האזנים וסוף עיקרי השער שבאחורי הקדקד שמשם ולמטה שער שעורף דעורף לצדי האחר הוא ונמצא שכל עיקרי השער הם נטועים בסוף הראש בעיגול חוץ מן הצדעים שיורדים מכאן ומכאן דלמטה ומעכבים העיגול וכשישחית שער הצדעין בתער ישוה אותה לאחורי אזניו ולפדחתו נשאר כל ראשו מוקף סביב בעיגול ולפיכך אמר לא תקיפו פאת ראשכם במקום לא תשחיתו

התורה והמצוה

תאכלון. פי׳ אבו׳ שאמר בירושלמי דמ״ש מנין שהוא טעון פדיון שנאמר קדש הלולים. הוא מיוסד עמ״ש בירושלמי פרק כיצד מברכין אמר ר׳ אבוה פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם העולם כולו ומלואה עשוי ככרם ומה פדיונו ברכה. ר״ל שקדש ה׳. (דהיינו מ״ש כל הנהנה מעה״ז בלא ברכה מעל) ניתר ויוצא לחולין שיהנו בו זרים שהם בני אדם ע״י הברכה. כמ״ש בברכות (דף לו) כתיב לה׳ הארץ וכו׳ ל״ק כאן קודם ברכה וכו׳. וכן אמר שנטע רבעי הוא קדש לענין שיהי׳ טעון הלולים ובזה ע״י הברכה ניתר לאכלה והוא חלולים כמ״ש ומה פדיונו ברכה. ונאמר זה בפסוק על נטע רבעי ומ״ש. ובדרך סמך על כל דבר שנהנים ממנו. כי בדרך המוסר הכל לה׳ עד אחר ברכה שהיא הפדיון, והבן:

סה תאכלו את פריו להוסיף לכם תבואתו. יש הבדל בין מרבה ובין מוסיף שהריבוי יאמר בבחינת עצמו והתוספת הוא בבחינת דבר אחר קודם, ונקשר לרוב עם מלת על. הנני יוסיף על ימיך. ויסף המיטיבו עליו. וזה במוסיף דבר על העיקר. או יבא על מי שמוסיף מעשה שכבר עשאה. בבחינת שהשני נוסף על הראשונה. כמו ולא יספה שוב אליו עוד. לא תוסיפו לראותם עד עולם: והנה מ״ש להוסיף לכם תבואתו. ע״כ מוסב על כלל המאמר. שבשנה הרביעית יהי׳ פריו קדש ורק בשנה החמישית תאכלו. ובזכות המצוה הזאת יוסיף תבואתו. והי׳ ראוי לומר להרבות לכם תבואתו כמו וקראתי אל הדגן והרביתי אותו (יחז׳ לו). והרביתי את פרי העץ (שם). כי לשון תוספת לא יצדק רק בבחינת השנה הקודמת והרי בשנת הרביעית הי׳ לה׳ לא לכם. ומזה הוציא ריה״ג שגם בשנה הרביעית היה לבעלים. וכמו שמפ׳ בירושלמי (פ״ז דפאה) שריה״ג סבר כר׳ יהודה דמעשר שני ממון בעלים הוא. ור״ל שיוסיף של חמישית על הרביעית. ור״ע ס״ל כר״מ שהוא ממון גבוה. וכמו שכן הלכה (רמב״ם פ׳ מה מה׳ מעשר שני) ואמר שתפס לשון תוספת בבחינת האדם המצטער על שאיבד פירות ד׳ שנים ויגע לריק ולאחס. מבטיח כי ימצא בשנה הזאת מאה שערים. עד יהיה לו פירות של הד׳ שנים וגם יוסף עליהם תבואת החמישית בתוספת מרובה על העיקר. וכמ״ש במד׳ ב״ר (פ סא) תוספתו של הקב״ה מרובה על העיקר:

סט להוסיף לכם תבואתו הל״ל להוסיף לכם פריו. כמו שעד עתה תפס לשון פרי. פי׳ חז״ל מפני שפרי כולל גם בעודו במעמד הגידול. אבל תבואה פורש פרי הנגמר והגיע עת לאסוף אותו הביתה. כמ״ש תמיד ואספת את תבואתה. ואמר ויעשו פרי תבואה. היינו פרי נגמרת והא מענין הבאת פירותיו להביאו הגורן. כמ״ש כתבואת גרן וכתבואת יקב:

ע לא תאכלו על הדם. פי׳ הרלב״ג מפני שסמוך אל זה אמרו לא תנחשו ולא תעוננו למדנו שהאכילה על הדם היתה לכוונה שיודיעו להם העתידות. וזה אמנם היה שהיו זובחים הבע״ח והיה אתו יורד סוף חפירה אחת וסביבה היו אוכלים בשר הבע״ח ההוא שהיו חושבים שיהיו אוכלים בזה האופן עם השדים על שולחן א׳ ותתחזק האהבה ביניהם עד שיודיעום השדים העתידות. כמו שזכר הרב המורה שראה בספרים ההם. וכ״כ הרלב״ג (פ׳ אחרי) אצל מצות כיסוי. ובשמואל (א יד) וישחטו ארצה ויאכל העם על הדם וכו׳ ויאמר בגדתם וכו׳ פי׳ הרד״ק לפי שהיו מכינים הבשר בחפזון היו שוחטים בארץ ולא היה הדם ניגר ומתמצה יפה, ואין זה פי׳ לא תאכלו על הדם רק פי׳ שהיה דומה כחק הזובחים לשדים וכו׳. וחז״ל באו בספרא ובסנהדרין (דף סג) שלאו זה כולל ענינים רבים. כפי שימוש מלת על שיפרד לכמה הוראות. א] תשמש מלת על כמלת עם. ויבואו האנשים על הנשים (שמות לה) נחה אחר על אפרי׳

תֵיכְלוּן עַל דְמָא לָא תְנַחֲשׁוּן וְלָא תְעַנְנוּן : כז לָא תַקְפוּן פָּאתָא דְרֵישְׁכוֹן וְלָא תְחַבֵּל יָת

ספרא

סח תאכלו את פריו להוסיף לכם תבואתו ריה"ג אומר הרי אתה כמוסיף פירות חמישית על פירות רביעית . מה פירות חמישית לבעלים אף פירות רביעית לבעלים. רע"א דברה תורה כנגד היצר שלא יהיה אדם אומר הרי ארבע שנים אני מצטער בו חנם . לכך נאמר להוסיף לכם תבואתו:

סט (י) תבואתו מלמד שאין נפדה אלא תבואה מיכן אמרו אין פודין את הרבעי עד שיגיע לעונת המעשרות :

(פרק יא) **ע** (א) מנין לאוכל מן הבהמה עד שלא תצא נפשה עובר בל"ת ת"ל לא תאכלו על הדם . ד"א לא תאכלו על הדם לא תאכל מן הבשר והדם קיים במזרק . ר' דוסא אומר מנין שאין מברין על הרוגי ב"ד ת"ל לא תאכלו על הדם . רע"א מנין לסנהדרין שהרגו את הנפש שאין טועמים כלום אותו היום ת"ל לא תאכלו על הדם . ריב"ת אומר אזהרה לבן סורר ומורה מנין ת"ל לא תאכלו על הדם :

עא (ב) לא תנחשו כגון אלו שהם מנחשים בחולדה ובעופות ובככבים :

עב לא תעוננו אלו אוחזי עינים . (ר"ש) [ר' ישמעאל] אומר זה המעביר על העינים . רע"א אלו נותני עתים כגון אלו שהם אומרים למודות ערב שביעית להיות חטים יפות עקורות קטניות מהיות רעות :

לא

התורה והמצוה

(ישעי' ז') ולא שהם על לאן לבן (בראשית ל) ועז"א מנין לאוכל מן הבהמה עד שלא תצא נפשה . פי' שלא תאכל הבשר עם הדם . והנה מלת על שבא במקום עם גדלו שהתפעל המפעל אל העקר . שמ"ש ויבואו האנשים על הנשים . קדמו הנשים בנדבה זו . (כמו וילוו עליך . ונלוה הגר עליהם) ור"ל כי חק העכו"ם הי' לחבב אכילת הדם עד שהבשר הי' כטפל אל הדם . וע"ז סמך לא תנחשו וזה מסכים לפי' הרד"ק הנ"ל שזה היה החטא בימי שאול . ב] ישמש מלת על כמלת אצל . והוא עומד עליהם . וזבחת עליו את עולתך , וישימו אותם חונים על הים . ועז"א לא תאכלו מן הבשר והדם קיים במזרק . ולדעת חז"ל זה היה החטא בימי שאול . וכ"כ הראב"ע שדבוק עם מ"ש למעלה שלא יאכל פרי עץ נטוע עד יקדי' פריו קדש לה' , וכן לא יאכל בשר טהור עד יזרק דמו לה' וכו' עיי"ש , ג] ישמש מלת על בענין סבה . הנך מת על האשה . ויוסיפו עוד שנוא אותו על חלומותיו . וז"ש ר' דוסא מנין שאין מברין על הרוגי ב"ד וכו' . ופי' לא תאכלו סעודת הבראה בסבת הדם ובעבורו , ורא"ם בחזקוני פי' דסמך ללא תנחשו שהי' מנהג אמוריים שגואלי הדם אכלו על קבר הרצוח וכו' . ד] ישמש כמלת אחר . על עולת התמיד . ופי' שלא יאכלו אחר הדם , ה] ישמש כמעם אל . וילך אלקנה על ביתו , ותתפלל חנה על ה' , וכן יבוא כשימוש עד , כוא ינהגנו על מות , על המעברות . וז"ש אזהרה לבן סו"מ מנין ר"ל לא תאכלו באופן שיביא אל הדם והרצח . כמ"ש בן סו"מ נהרג ע"ש סופו . ולדעת הרמב"ם הכל מלאו' . כמו שחשב כל אלה בהלכותיו (פ"ט מה' שחיטה ופי"ג ופ"ד מה' סנהדרין ופ"ז מה' ממרים) רק לדעת רש"י חולין (דף קכ"א) מ"ש שלא יאכל מן הבהמה קודם שתצא נפשה הוא דרבנן וקרא אסמכתא ועי' בחב"ם (ס' כז) מהיכן יצא לו זאת לרש"י :

עא לא תנחשו , פי' הרלב"ג , הוא שישפט בדבר טוב או רע מפני דבר אחר בלתי מעיד עליו כלל , כמו שיאמר שלא אעשה דבר פלוני שיעדתי לעשות שאם אעשנו לא אשיג בו רצוני והעד ע"ז שהרי נפלה פתי מפי . ואמרו חז"ל (סנהדרין סה) מנחש זה האומר פתי נפלה מפי , מקלי נפלה מידי , בני קורא מאחרי . עורב קורא לו צבי הפסיקו נחש מימינו שועל משמאלו וכיוצא . ויתכן שהתחלת אלה הי' מן הנחש שהיו צופים בו ועשים סימנים בתנועותיו והלוכו . ומשם התפשט לנסות בדברים אחרים . וגמ"ש בחולין (דף צה) כל נחש שאינו כאליעזר וכו' יש פלוגתא בין הרמב"ם להראב"ד . ולדעתי גם להרמב"ם וההולכים בשטתו שנחש של אליעזר ויהונתן הי' ממין האסור . הם לא עשו איסור כי תלו הדבר בהשגחת ה' באמר ידעו כי ה' עמם בדבר הזה . והניחו סימן שבו יתודע להם הופעת ה' אם לעשות אם לחדול . וכן במ"ש בסנהדרין (דף סה) באביי בן גרוי' דאתא יונה איפריך מקמי' , וכן כמה מעשים כאלה שנמצאים בזהר , שכל אלה לא הלכו בדרך האמורי וסימניהם המוסכמים אצלם . רק בענין נפלא שידעו כי זה להם הופעה וסימן מאת ה' , כי הם אנשי הרוח . ומבואר ברוה"ק . ובזה יש ליישב דברים הרבה , ועי' ביריעות שלמה (ח"ה יריעה לד) , האריך בזה , ועי' בב"ח יור"ד (ס' קעט) . ואכמ"ל :

עב לא תעוננו . ת"ק ור"ש מפרשים שהוא פעל נגזר משם עין שמצאנו מאתו פעל הקל . ויהי שאול עוין את דוד . ונגזר ממנו פעל המרובע עונן . כמו בונן כונן קומם שובב . ולדעת המדקדקים האחרונים בא הלמ"ד כפולה תחת דגש החסר בבנין הפעל במשקל הכבד וההתפעל . (כמ"ש בתור מאמר ב' עיקר ח') , וידוע שבנין הכבד יורה לפעמים הפך הפעל . כמו ודשנו את המזבח .

וְלֹא תַשְׁחִית אֵת פְּאַת זְקָנֶךָ: כח וְשֶׂרֶט לָנֶפֶשׁ לֹא תִתְּנוּ

רש"י

מצדעיו הרבה: פאת זקנך. (מכות כ"א) סוף הזקן וגבוליו והן חמש שתים בכל לחי ולחי למעלה אצל הראש שהוא רחב ויש בו שתי פאות ואחת למטה בסנטרו מקום חבור שני הלחיים יחד: (כח) ושרט לנפש. כן דרכן של

שפתי חכמים

לפיכם. פאות: ר"ל במקום חבור הלחי עם הראש לצדדי כן שני פאות והוא ראש העולם שבלחי ואחת בסוף רוחב הלחי שהלחי רחב בראשו וכן הקראים תפוחי הפנים ובא אותו הקלה באמצע הפני' והוא סוף רחב הלחי ואחת במקום חבור שני הלחיים יחד בסנטרו שהוא שבולת הזקן. רא"ם. ויש עוד פירושים אחרים עיין בטור יורה דעה סימן קפ"א:

דאם

התורה והמצוה

ובכל תנואתי תפרש, סקלו מאבן ודומיהם (כמ"ש הבחור מאמר א' עקר ט), ולכן פי' הת"ק האוחז את העינים. ור"ל שמסיר פעולת העינים לאחוז ולהטעותם. ור' שמעון ס"ל שבא לשון הכבד שלא הבורחה שיש לבנין הכבד על התמדת הפעולה כמ"ש רש"י (שמות א' טו) שבא לשון כבד על העוסק בפעולה בתמידות, כמו שובב ששבר דובר מדבר מוליד מילד וכן (ישעי' ס' יא) ופתחו שעריך תמיד פתוח ממשקולת לשון כבד, ע"ש שפתיחתן פתיחה שלם. וכ"כ (הושע ב ו) על ורדפה את מאהבי' עיי"ש. והראב"ע חולק עליו שם. וכן פי' תעוננו. שעוסק בהתמדה עם העינים. וגי' הגמ' זה המעביר שבעה מיני זכור על העינים. שעי"ז עושה בהם פעולה תמידית לראות דברים נעלמים. ור"ע מפרש נותני עתים. ר"ל שהוא פעל נגזר מן ועונתה לא יגרע. אולם עפ"י הדקדוק דרך הבנין המרובע שיהיה יוצא לשני והרד"ק במכלול (דף קמו) חשב לא תעוננו בין הכפולים. (ובשרשיו כתבם בשרש עון ובשרש ענן) והרי י"ל בנם שם עונתה מן הכפולים שהשמות משתנים במשקליהם כנודע. בשגם מבואר אצלינו שהכפולים ונע"ו ונל"ה משתתפים לרוב. כמו דוש דמה דמם. שוג שגה שגג. שור שרה שרר. מין מאה מאן. ודומי' וכמ"ש הרד"ק במכלול (דף לט). ויסי' שרשו ענן. וזה כדעת המפ' שרואה בעבים וענגים. והוא פעל קל עומד. ובמחלוקת ראשונים כן מצאנו למדקדקים האחרונים שהרד"ק במכלול (דף קיח) כתב וז"ל פעל מרובע כגון קומם שובב הוא"ו בהם עיין הפעל. ומשקל פועלל כולם שהם מנחי העיין בציר"י. ומפעלי הכפל בפתח, ורומם תחת לשוני, אשר עולל לי. וכ"כ הבחור (מאמר א' עקר יב), וא"כ אחר שבא לא תעוננו ועונן וגם וכשף בציר"י מבוא' שהוא מנחי העין. כדעת הת"ק ור"ש. אבל הראב"ע כתב. אשר עולל לי יעשה לי, והוא מבנין שלא מ' שם פעלו מהכבד בעבור שאינו בקמץ קטן, כמו כונן אשורי וכ"כ על ורומם תחת לשוני. ורומם כמו ומורק ושוטף דעתו שבין בכפולים בין בנחי ע"ו. הפתח והציר"י מבדילים בין פעל ובין פעל. שבבנין פעל בא בשניהם בציר"י. ובבנין פעל בא בשניהם בפתח. כמו שזה הכלל ביניהם בשלמים פקד פקד. וכ"כ בצהר התיבה תיבת הפעלים (ס' לו) בשם אבן ירחי. ולפ"ז י"ל כר"ע שהוא מן הקל מהכפולים. וגם לדעת הרמב"ם (פי"א מה' עכו"ם והטור ס' קעט) שר"ע מוסיף את ת"ק ופסקו כדברי שניהם. יש מקום לפי דעת הראב"ע בס' צחות. שהבינוני והפעול מהכפולים לא יבואו רק בשלימות. כמו מסבב מסבבים, וכתב כי אין סבב יאמר סובב ומהשניים מכונן. ואל יקשה עליך ועוננים כפלשתים ומעוננים לא יהי' לך כי הם שני שרשים והטעם א', ולשמה זו אחר שמצאנו לא תעוננו. ולא ימצא בך מעונן, יש אזהרה לאוחז העינים וגם לנותני עתים. ולהרד"ק והבחור שחולקים על הראב"ע בזה, נ"ל שר"ע חולק עם הת"ק:

עג לא תקיפו פאת ראשכם. הפעל תקיפו מוסב על המקיף שהוא הפועל לא על הניקף. ומ"ש אחד המקיף וא' הניקף פרש"י במכות (דף כ:) דלשון לא תקיפו משמע נ"כ לא תניחו להקיף. אי נמי מדכתיב לשון רבים. ושם בגמ' תנא תנא קמי' דרב חסדא א' המקיף וא' הניקף לוקה. א"ל מאן דאכל תמרי בארבלי לקי, דא"ל מני ר"י הוא דא' לאו שאב"מ לוקה עליו. רבא אמר במקיף לעצמו וד"ה. רב אשי אמר במסייע וד"ה, והגה לרבא במקיף לעצמו לוקה שתים משום מקיף וניקף דכ"ל שאלו נאמר גם להניקף, ולרב אשי רק במסייע חייב משום מקיף אבל במקיף לעצמו אינו חייב רק א' משום מקיף לא משום ניקף. וכ"ד הרמב"ם (פי"ב מה' עכו"ם), והראב"ד חולק עליו וס"ל דלא תקיפו קאי גם לניקף. וכאשר נפלם במחזי הדקדוק. דבר זה תלוי במחלוקת המדקדקים, כי לדעת הרד"ק במכלול (דף עח ע"ב ודף פו ע"ב) נמצא בכל שרשי פא יוד חסרים נחים. וחשב גם שורש ינה ושרש יקף מחסרי פא יוד. והבחור (מאמר ג' עקר הא ס"ו) חולק עליו וכתב שלא נמצא חסרי פא יוד רק כאשר עין הפעל נד"ק. כמו יצב יצע יצק יצר יצת. יאמר יצב גבולות עמים, הציגם כנד. אצק מים וכדומה. בכולם הדגש במקום יוד פ"א הפעל. אבל לא הניח לאיש לעשקם. כי הקיפו ימי המשתה. שרשם נקף נוח. לא יקף ינה עכ"ד. וכבר כללו המדקדקים. שהפעלים שנמצא מהם בנין הקל והכבד והפעיל. אז הכבד מוציא לשני והפעיל מוציא לשלישי. וכן אם נמצא הקל

פָּאתָא דְדִקְנָךְ: כח וְחִבּוּל עַל מִית לָא תִתְּנוּן בִּבְסַרְכוֹן וּרְשַׁם חֲרִיתִין לָא תִתְּנוּן

ספרא

עג (ג) לא תקיפו אחד המקיף ואחד הניקף פאת ראשכם סוף ראשכם ואלו הם הצדעים מיכן ומיכן:

עד (ד) ולא תשחית את פאת זקנך מה ת"ל לפי שנא' ופאת זקנם לא יגלחו יכול אפי' גלחו במספרים כבתער יהיה חייב ת"ל לא תשחית פאת זקנך. אי לא תשחית פאת זקנך יכול אפי' לקטו במלקט וברהיטני יהא חייב ת"ל זקנם לא יגלחו הא כיצד גלוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער. (ה) פאת זקנך סוף זקנך מלמד שהוא חייב על הראש שתים א' מיכן וא' מיכן ועל הזקן שתים מכאן ושתים מכאן וא' מלמטה. ר' אלעזר אומר אם נטלן כולם כא' אינו חייב אלא א'. (ו) עד שיטלנו בתער רא"א אפי' לקטו במלקט וברהיטני חייב:

עה (ז) ושרט לנפש. יכול אפי' שרט על ביתו שנפל ועל ספינתו שאבדה בים יהא חייב ת"ל לנפש לא אמרתי שריטה אלא שהוא על המת. (ח) מנין לחמש שריטות על מת א' שהוא חייב על כל שריטה ושריטה ת"ל ושרט לחייב על כל שריטה ושריטה. (ט) ר' יוסי אומר מנין לשריטה אחת על חמש מתים שהוא חייב על

התורה והמצוה

ההפעיל ויוצא לשני בקל הוא יוצא לשלישי בהפעיל. כמו מן אכל שהאכילך מן במדבר. אבל הבניינים שנמצאו בהפעיל ולא נמצאו ביתר הבניינים הם שעומדים כמו השכי' שהוליך שהוראתם כהוראת הקל וכמ"ש בבחור (מאמר א' עיקר יא) וא"כ לדעת הבחור ששרש תקיפו היא נקף. שלא נמצא בנין זה גם בקל. אגים ינקופו. וגם בכבד. ונקף סבכי היער. וא"כ ההפעיל תקיפו יוצא לשלישי ומזהיר גם שלא יקיף את עצמו ע"י אמצעי. ופי' לא תקיפו לא תניחו להקיף הרי יש גם אזהרה לניקף. וכדעת רבא. וכפסק הראב"ד, אבל להרד"ק ששרש תקיפו היא יקף הרי לא נמצא ממנו לא בקל ולא בכבד. (כי שם באו מגזרת ניקף לא מגזרת יקף) וא"כ אינו יוצא לשלישי ולא באה אזהרה רק למקיף לא לניקף. וזה דעת רב אשי שמוקי לה רק במסייע וד"ה, וכפסק הרמב"ם. ואמנם ההבדל בין מה שבא לא תקיפו בלשון רבים. נראה שהוא להזהיר את המקיף את חברו. שאם הי' בא בלשון יחיד הי' האזהרה רק למקיף א"ע ובמה שבא בל"ר הוא אזהרה כוללת, וכמ"ש הרמב"ם כן גם בלאו דכתובת קעקע וכדומה שעבר בניתן בחבירו. ואין כ"מ להאריך יותר:

עד **ולא תשחית את פאת זקנך** ולקמן (פ' אמור) ופאת זקנם לא יגלחו. ולמה שינה הלשון, פי' חז"ל (ומובא במכות דף כא נזיר נח קדושין לו) משום דפשט גלח הנה שבדרך הדיוק בא על הגלוח בתער. הנה בדרך ההרחבה בא גם על המגלח במספרים כעין תער ר"ל שמגלח עד עקרי השערות. (ואם גוזז ומשייר, בא לשון גזיזה, ויגז את ראשו (איוב א) שכן מ"ש מגולחי זקן (ירמי' מא) היה במספרים. וכן במ"ש בנתק והתגלח כולל כל דבר כמש"ש. ולכן אמר להלן לא תשחית שלשון זה מיוחד אל השער המשחית הכל. ואם היה אומר רק לשון לא תשחית הי' כולל עוקר השער במלקט ורהיטני לכן אמר לא יגלח. שעל עקירת השער באו לשונות אחרים. כל ראש מוקרח וכל זקן גדועה. ואמרטה משער ראשי, ואחר שבשני המקומות כתיב לשון פאה, גמרינן לאו שהוא אזהרה שוה. וצריך גלוח שיש בו השחתה וזה תער. ור"א ס"ל שגם מלקט ורהיטנא יקרא גלוח כי הלשונות מרט קרח גדע באו רק על המורט ביד לא בכלי. כ"ה בגמ' שגם ר"א גמיר גז"ש דבעינן גלוח. וכבר גדרתי שם פאה שהוא מורה בעצם על רוח מרוחות העולם. ויש לפאה מרובע ארבע פאות ואמנם לפאה מעגל שם הראש. לא יצדק פאה. רק על הקצה שמבורר בו ע"י מקומו וקשורו עם הגוף. שקצהו הא' הוא הקדקד וקצהו התחתון מחובר עם הלחיים מימין ומשמאל. ובהכרח לא כיון על קצה הקדקד שהוא כולו עגול וגבי, והכתוב פרט בו פאת פניו ופאת אחוריו (תזריע) וע"כ כיון על קצה התחתון שהם הצדעים מכאן ומכאן. ובזה יצדק לשון לא תקיפו. שאם מגלח הצדעים מקיף שער הראש כולו וכמ"ש במכות (דף כ:) פאת ראשו סוף ראשו ואיזה סוף ראשו זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו ופרש"י אחורי אזנו אין שער כלום אבל בצדדיו שבאמצע יש שער ואם הוא משוה ונוטל כל השער שבצדעיו למדת אחורי אזנו ופדחתו זה מקיף סוף הראש. וכן לא יצדק שם פאה בזקן רק במקום הפרקים שמתחברים לחיי התחתון והעליון והם שנים מכל צד וא' בכנפיתו בשבולת הזקן. ורבו בזה הפי' ביור"ד (ס' קפא). וממ"ש פאת בלשון יחיד מבואר שחייב על כל פאה בפ"ע. ב' על הראש וה' על הזקן. אם גלח כב"א אף בהתראה אחת. (ובזאת"ז בחדא התראה תלוי במחלוקת רש"י ותוס' במכות שם גבי קרחה) ודעת ר"א דאם נטלן כא' א"ח אלא א' כדמפרש בגמ' (דף כ"א) קסבר חד לאו הוא:

עה **ושרט לנפש**. באר שלא אסר שריטה רק לנפש דהיינו על המת לבד לא על צער אחר. ולדעת ר' יוסי (במשנה ט) ידעינן זה ממ"ש בפ' ראה לא תתגודדו למת דס"ל דגדידה ושריטה אחת

בִּבְשַׂרְכֶם וּכְתֹבֶת קַעֲקַע לֹא תִתְּנוּ בָּכֶם אֲנִי יְהוָה: כט אַל־תְּחַלֵּל אֶת־בִּתְּךָ לְהַזְנוֹתָהּ וְלֹא־תִזְנֶה הָאָרֶץ וּמָלְאָה הָאָרֶץ

בעל הטורים

זקנך וסמיך ליה ושרט לנפש לומר כשם שחייב על ספחה כה׳ שהוא כך חייב אם שרט ה׳ שריטות בה׳ אצבעות. קעקע בגימ׳ שם שכותב שם הטומאה (כדאיתא במסכת מכות כ״א): (כט) ומלאה הארץ זמה וסמיך ליה את שבתותי לומר שקבלה דשבת ריגלא (חבורה של כל השנה הרגל כלומר כיון שאוכלין ושותין ובטלין ממלאכתן מיהדרין ובאין לידי עבירה. ערוך ופרש״י (קדושין דף פ״א ע״א) שאוכלין ושותין ומטיילין בשבתות. והיינו דכתיב זנות יין ותירוש יקח לב). סמך שבתותי תשמרו לאל תפנו אל האבת שהשואל באוב אינו מודה בשבת (שידוע שאינו עולה בשבת כדאיתא בסנהדרין (דס״ה) ואעפ״כ הוא שואל באוב ע״כ שאינו מודה בשבת): אני ה׳ וסמיך ליה מפני שיבה תקום אמר הקב״ה אני כבדתי זקניה שנא׳ ונגד זקניו כבוד. זקן ויראת אזהרה לזקן שלא יטריח: פעמי שיבה תקום וסמיך ליה וכי יגור אתך גר לומר אפי׳ מפני זקן אשמאי. אני ה׳ וסמיך ליה וכי יגור אתך גר לומר כל המתפ

רש״י

שהאמוריים ש להיות משרטין בשרם כשמת להם מת: וכתבת קעקע (מכות כ״א) כתב המחוקה ושקוע שאינו נמחק לעולם ת שמקעקעו במחט והוא מכהיר לעולם: קעקע, לשון (במדבר כ״ה) והוקע אותם (שמואל ב כ״א) הוקעטוס. תוחבין עץ בארץ ותולין אותם עליהם ונמצאו מחוקין ותחובין בקרקע א פורפוי״ינג בלע״ז: (כט) אל תחלל את בתך להזנותה. במוסר בתו פנויה לביאה שלא לשם קדושין: ולא תזנה הארץ. אם אתה עושה כן הארץ

שפתי חכמים

ש דאם לא כן מה ענינו לכאן אלא לא תנהגו ולא תעזבו שכן מעשה האמוריים: ת מורה לנו בזה שאינו חייב אלא א״כ כתב ואינו חייב אלא א״כ קעקע וכן הוא במכות דף כ״א: א ר״ל שאדם שנתלה פלוי נראה כאלו הוא נתחב בקרקע ושקע לשון

התורה והמצוה

הוא. ולכן ס״ל במ״ש ושרט לנפש שמיותר בא ללמד שחייב על כל נפש. שאם שרט על חמש מתים בחמש אצבעותיו חייב חמש. (כ״נ פי׳ דברי הגמ׳ מכות (דף כא). ולא כק״א שר׳ יוסי למד לחייב על כל מת מן למת. שא״כ יהי׳ חייב בקרחה על ה׳ מתים. שהגם שהחינוך כתב שחייב בקרחה א׳ על ה׳ מתים הוא הפך מדברי כל הפוסקים). והנה מ״ש לר״י דשריטה וגדידה א׳ הוא היינו לענין התראה ומלקות שלא הקפיד הכתוב רק שפוגע בבשרו בין דרך שריטה בין דרך גדידה. אבל בלשון יש חילוק כמ״ש הרע״ב שהשריטה הוא חריץ קל. כמו משרט על בשרו. ומשרטט את הקלף. וגדידה הוא חריץ עמוק. עד הגידין, כלשון הש״ס מגויד או צלוב. ובכלי יעשו חריץ עמוק לרוב. ומכ״מ אם עשו שריטה בכלי חייב ג״כ. ומ״ש במשנה ת׳ מנין לחמש שריטות וכו׳ ת״ל ושרט. פרש״י דמצי למכתב לנפש לא תשרטו. לשון אחר ת״ל ושרט מרבוי׳ דויו. עכ״ד. אמנם הדברים מבוארים בספרא אמור (פרק א׳ מ״ד ומ״ה) שם למד ממ״ש ובבשרם לא ישרטו שרטת שחייב על כל שריטה ושריטה (שע״ז מורה שם הפעל הבא כפעל על הפעל. כמ״ש להניף תנופה. תנופה א׳, יקרחו קרחה לחייב על כל קרחה. וכדומה) יכול הכהנים שריבה בהם מצות יתירות חייבים על כל שריטה ושריטה אבל ישראל לא יהיו חייבים אלא א׳ ת״ל שרטת שרט לג״ש הרי שדומה מ״ש ושרט לנפש אל מ״ש לא ישרטו שרטת מדין ג״ש. וכן פרש״י בפי׳ התומש (אמור כ״א ה):

ען וכתובת קעקע. פרש״י במכות (דף כא) כותב תחלה על בשרו בסם או בסקרא ואח״כ מקעקע הבשר במחט או בסכין ונכנס הצבע בין עור לבשר ונראה בו כל הימים. לדעתו הכתיבה הוא בדיו והקעקוע היא במחט כמ״ש בפי׳ החומש. שהוא מלשון והוקע אותם שהיא התחיבה והשקוע בעומק. ואחר שאמר במשנה ובספרא עד שיכתב ויקעקע. צריך שיכתב בדיו תחלה. אבל הרמב״ם (פי״ב מה׳ עכו״ם) ז״ל כתב ולא רשם בצבע או שרשם בצבע ולא כתב בשריטה פטור עד שיכתב ויקעקע. הוא מפרש כתובת על השריטה וקעקע על המילוי בדיו שבזה יורד הכתב בעומק ונשאר שם. ולכן צריך לשרט תחלה ואח״כ לרשום כסדר המשנה, וכ״ה בסמ״ג, ועם העיון הרמב״ם לשטתו שכתב (בפי״א מה׳ שבת) שהמקרע על העור כתבנית כתב חייב והרושם על העור כתבנית כתב פטור. שכן אמר בירושלמי (פי״ב דשבת ה״ד ופ״ב דגיטין ה״ג), כי שהמקרע בעומק העור הוא נקרא כתיבה (ומ״ש (בפ״ד מה׳ גירושין ה״ז) דבין המקרע בין הרושם כשר. כבר תמהו בזה הרשב״א והה״מ. ועי׳ בס׳ ג״פ (ס׳ קכ״ח ס״ק יט) מ״ש בזה ליישב דבריו), ורש״י ז״ל יסבר כדברי התוספתא דגרס להפך (בפ׳ הבונה ובפ״ב דגיטין) הקורע פסול והרושם כשר. דקורע בעור לא נקרא כתב. ולכן מפרש דהרשימה בדיו היא הכתיבה והשריטה היא הקעקוע. (וכר״ן מכות וברע״ב פי׳ דבעינן דוקא שיקעקע תחלה. הנה לפי שירושם דקעקע היא השריטה לא הי׳ להם לנטות מפרש״י דכותב תחלה כסדר המשנה. כי הרמב״ם הי׳ מפרש דקעקע היא הרשימה בדיו. וצ״ע. ואכמ״ל יותר) ור״ש בן יהודה ס״ל שאינו חייב מלקות עד שיכתב שם עכו״ם (כן פי׳ בגמ׳ מ״ש שם השם) מדכתב טעם שאני ה׳ ר״ל אני הוא אלוה האמתי ולא אחר זולתי. וא״כ לא שלל אלא דבר המתנגד לשמו הגדול ולאלהותו:

עז אל תחלל את בתך להזנותה מוסיף לבזנותה, כי לשון חילול שלל גם אם שוילה מקודשת

בכון אנא יי: כט לא תחיל ית ברתך לאטעיותה ולא תטעי ארעא ותתמלי ארעא

ספרא

עד כל מת ומת ת"ל לנפש לחייב על כל מת ומת:

עו (י) וכתובת קעקע יכול אפי' כתב ולא קעקע יהא חייב תלמוד לומר קעקע. אי קעקע יכול קעקע ולא כתב יהא חייב ת"ל וכתובת הא כיצד עד שיכתב ויקעקע בדיו ובכחול ובכל דבר שהוא רושם ר"ש בן יהודה אומר משום ר"ש אינו חייב עד שיכתב שם השם שנא' וכתבת קעקע לא תתנו בכם אני ה':

(פרק ז) עז (א) אל תחלל את בתך להזנותה. יכול לא יתננה ללוי ולא יתננה לישראל ת"ל להזנותה. לא אמרתי אלא חילול שהוא לשם זנות. ואיזה זה המוסר להברו בתו פנויה שלא לשם אישות וכן המוסרת עצמה שלא לשם אישות. (ב) ולא תזנה הארץ מזנים הם לפירות. יכול על מעשה יחידי ת"ל ומלאה הארץ זימה ולא על מעשה יחידי. (ג) ר' יהודה אומר הרי הוא אומר ותחניפי ארץ בתזנותיך וברעתך מהו עונשו של דבר וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם. (ד) ראב"י אומר מתוך שהוא בא על נשים הרבה וא"י על איזה מהן בא והיא שקבלה מאנשים הרבה ואין יודעת מאיזה מהם קבלה שנג ונשא לבתו. שנג השיאה לבנו. נמצא הוא נושא לבתו ובנו לאחותו נמצא ממלא את העולם ממזרים שנאמר זימה. זה מה הוא. (ה) ר"א אומר מנין שהוא ענוש לפני המקום כבא על אשה ואמה. נאמר כאן זימה ונאמר להלן ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זימה היא. מלמד שהוא ענוש לפני המקום כבא על אשה ואמה:

עח (ו) יכול יהא בנין בהמ"ק דוחה שבת ת"ל את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו. אמר שבת משם שמירה ואמר מקדש משם מורא יכול תתירא מן המקדש ת"ל את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו מה שבת לא מן השבת אתה מתירא אלא ממי שפקד על השבת. אף מקדש לא מן המקדש אתה ירא אלא ממי שפקד על המקדש. (ז) אין לי אלא בזמן שבהמ"ק קיים. בזמן שאין בהמ"ק קיים מנין, ת"ל את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו מה שמירת שבת לעולם אף מורא מקדש

התורה והמצוה

כהונה, כמו שם חללה שנז' אצל כהונה. וכן ולא יחלל זרעו. וה"א שאמו זה כולל שכהן לא יתן את בתו לישראל וללוי. לכן הוסיף להזנותה. שלא ימסר בתו לשם זנות. והנה הרמב"ן השיג על רש"י שפי' שמוסרה אליו שלא לשם אישות דא"כ אתיא כר"א דסבר פנוי הבא על הפנויה עשאה זונה ולא קיי"ל כוותי' וע"כ פי' שמדבר אם מסרה לאיש שאין קדושין תופסין לו בה. והולך לשטתו שחולק עם הרמב"ם בזה דלא תהיה קדשה שהוא לדעת הרמב"ם (במנין המצות ס' שנה ובחבורו ריש ה' אישות) על הבא על הפנויה דרך זנות ולהרמב"ן קאי על מי שאין קדושין תופסין כגון עבד. וגם לדעת הרמב"ם דוקא אם מסרה לשם זנות בקביעות. כמו שאמר בה' נערה בתולה (פ"ב הי"ד) ובזה מיושב ק' הראב"ד עליו דא"ל איך משכחת קנס במפותה. וכן לשון רש"י בסנהדרין (דף עו) מורה כן וכבר האריכו המחברים בזה ואכ"מ, ומ"ש ולא תזנה הארץ היא מיותר שדי שיאמר ולא תמלא הארץ זמה. גם מה שכפל שם הארץ זה מכריח שמ"ש ולא תזנה הארץ פי' הארץ עצמה המוציאה פירות, שיצויר עליה שם זנות בדרך המליצה אם תוציא פירות משונים. וכמ"ש בב"ר (פכ"ח) אף הארץ זינתה הוו זרעין לה חטין והיא מפקא זונין אילן זונייא דבה מן דלא דמבולא איכון, ומ"ש ומלאה הארץ, קאי על יושבי הארץ שימלאו זמה, כמ"ש כי מלאה הארץ חמס. כי מנאפים מלאה הארץ וז"פ משנה ב'. ואמר ר"י (במ"נ) שעונש דבר הוא עצירת גשמים. וכמ"ש ביבמות (דף עח) שמא עוברי עבירה יש בכם. ובירושלמי (דתענית פ"ג ה"ג וקדושין פ"ד ה"א וסנהדרין פ"ז ה"ז). ומ"ש במשנה ה' ראב"י אומר מובא בתוספתא דקדושין (פ"א) וביבמות (דף לז ע"ב). ומה שמסיים זמה זה מה הוא. מבואר בגמ' שם שהוא סיום דברי רב (דתנא ספרא דבי רב) לשטתו עיי"ש היטב. ור"א מוסיף שסיים זמה היא כלשון שנמצא גבי ערוות אשה ואמה. משום שסופו נגרר מזה ערוות ותערובות אשה ובתה וכדומה:

עח את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו.

מה שחזר עוד הפעם שמירת השבת. באו שם ג' דרשים. ומבואר ביבמות (דף ה) שהדרש הראשון שדרש שלא יהא בנין בהמ"ק דוחה שבת א"צ כי למדינן לה מכיבוד אב ואם שאין עשה דוחה ל"ת רק מה שהכך שבא לבהמ"ק מבע"ל לשני דרשים שאח"ז. וכן יפורש הספרא שתחלה אמר שמשה מכל ללמוד שאין בנין בהמ"ק דוחה שבת. ור"ל אף שמקדשי תיראו הכ"מ את שבתותי תשמרו. וחזר לדרשים אחרים (מפני שבזה א"צ לימוד שכבר למדנום

זִמָּה׃ ל אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה׃ לא אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֹבֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים אַל־תְּבַקְשׁוּ לְטָמְאָה בָהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לב מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי

רש"י

מזנה את פירותיה לעשותן במקום אחר ולא בארצכם. וכן הוא אומר (ירמיה ג') וימנעו רביבים וגו': (ל) ומקדשי תיראו. (יבמות ו') לא יכנס לא במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ואע"פ שאני מזהירכם על המקדש את שבתותי תשמורו אין בנין ביהמ"ק ב דוחה שבת: (לא) אל תפנו אל האבת. אזהרה לבעל אוב ג וידעוני (סנהדרין ס"ה) בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו. וידעוני מכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך ד פיו והעצם מדבר: אל תבקשו. להיות עוסקים בם ה שאם תעסקו בם אתם מטמאין לפני ואני מתעב אתכם: אני ה' אלהיכם. דעו את מי אתם מחליפין במי: (לב) מפני שיבה תקום. (ת"כ. קדושין ל"ב) יכול זקן ו אשמאי. ת"ל זקן אין זקן אלא שקנה ז חכמה: והדרת פני זקן. איזהו הדור לא ישב במקומו ולא יסתור את דבריו יכול יעלים עיניו ח כמי שלא ראהו לכך נאמר ויראת מאלהיך שהרי דבר זה מסור ללבו של עושהו שאין מכיר בו אלא הוא וכל דבר המסור ללב נאמר

שפתי חכמים

לשון תחיבה: ב וא"ת היאך סלקא דעתך דבנין מקדש דוחה שבת הא מקדש עשה ושבת עשה ול"ת ואין עשה דוחה ל"ת ועשה. וי"ל דאי לאו קרא ה"א הואיל ומקריבין במקדש קרבנות שדוחין שבת דעבודה דוחה שבת א"כ ק"ו בנין המקדש שתדחה לכך איצטריך קרא. ואע"פ שהקדים שבת לבהמ"ק ש"מ דבנין בהמ"ק אינו דוחה שבת כמו שפירש"י בפ' ויקהל א"כ למה נאמר אני ה'. י"ל כיון דכתיב יראה גבי מקדש ה"א שהוא דוחה שבת שאין בה אלא שמירה בעלמא אפ"ה כתיב אני ה' ובזה נמי יתורץ קושיו' דלעיל: ג נפי שנאמר בפ' שופטים לא ימצא בך וגו' ושם ג"כ אזהרה ע"ז ולא נאמר שם כרת והכא כתיב כרת שנא' והכרתי אותו מקרב עמו א"כ ודאי בכאן מדבר בבעל אוב עצמו והתם מדבר בשואל בבעל אוב: ד כתב רבינו שמשון בשם ר' מאיר בר קלונימוס שהיא חיה ששמה ידוע וכמין חבל גדול יוצא משורש שבארץ ששם גדלה אותה חיה כעין קשואין ודלועין אלא שהידוע צורתה כצורת אדם בין בצורת פניו בין בצורת שאר אבריו ומטבורו הוא מחובר באותו חבל ואין כל בריה רשאי לקרב במלא החבל שטורפת והורגת את הכל ובמלא החבל רועה את כל סביבותיה וכשבאים לצוד אותה מורין בחיצי' מרחוק אל החבל עד שיפסוק ומיד מתה. עמ"נ ע"כ: ה דק"ל דפשיטא הוא דאין אדם מטמא את עצמו מדעתו ומתרץ להיות עסוקים בם כו': ו רש"י מפרש לשון אשם כלומר רשע שחייב הרבה אשמות. ור"ת מפרש שהוא בור לשון של לא תשם ומתרגמינן לא תשוי ר"ל בור: ז נוטריקון דזקן דרש רק מג"ש דזקן זקן מזקני ישראל כדכתיב אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו כלומר שהם גדולים וחכמים: ח וא"ת היאך סלקא דעתך דיעלים עיניו פשיטא שעובר. וי"ל דס"ד יכול יעלים עיניו קודם שיבא לארבע אמות שלו דליכא חיוב לקום מפניו אלא כשיבא לד' אמות שלו:

דבא

התורה והמצוה

מכיבוד או"א) ואמר (במשנה ה) שהאמת מה שסמך שבת למקדש בא ללמד מה שמירת שבת לעולם אף מורא מקדש לעולם. שקדושת ה' משפשטת בעולם שנה נפש. וכמו שבנפש הלב יש בו סגולה יותר מכל הגוף. כן בעולם בחר במקום המקדש, ובשנה בחר ביום השבת, זה הלב במקום וזה הלב בזמן. וכמו שקדושת הזמן אינו פוסק כן קדושת המקום קיים אף כשאין בית, ועי' ברמב"ם (פ"ז מה' בהב"ח) וברמב"ד שם. אולם לפ"ז היה לו לתפוס בשניהם לשון מורא, שלשון מורא נופל גם במצות. ירא מצוה הוא ישולם (משלי יג). כי ירא העם את השבועה (ש"א יד). ע"ז השיבו (במשנה זיין) שלכן אמר בשבת שם שמירה ובמקדש שם מורא, שאם היה אומר יראה בשניהם הייתי חושב שיראה מן המקדש עצמו, ומן השבת עצמו. (שכבר כתבתי שיראה שבא אחריו שימוש מלת את היא שיראה מעצם הדבר) ולכן תפס בשבת שמירה. שבא על שמירת פקודת מזהיר ומצוה, שמר לך את אשר אנכי מצוך היום. אני פי מלך שמור. וכן מורא מקדש שאנו הוא יראת פקודת ה' שצוה על המקדש, ולשון הגמ' שם נאמרה שמירה בשבת ונאמרה מורא במקדש מה שמירה האמורה בשבת וכו'. ומובן במ"ש, שדייק שינוי הלשון, שמירה מורא. (ובק"א נדחק בזה ללא ערך), ומפרש (במשנה ט) איזהו מורא, (אחר שאין פי' מורא המקדש עצמו) לא יכנס להר הבית וכו', ומ"ש ורקיקה מק"ו מפרש בברכות (דף נד) מכי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק וכ"ש רוק דמאיס:

עט אל תפנו אל האבות ואל הידעונים. לדעת הרמב"ם והסמ"ג ותוס' הוא אזהרה לבעל אוב עצמו. ואזהרת השואל באוב כגון שאול הוא מלאו דלא ימצא בך וכו' ושואל אוב וידעוני, וכן מבואר בברייתא דספרא (פרק יוד מ"א) עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל אל תפנו אל האובות. ודעת רש"י במ"ש במשנה דסנהדרין (דף סה) והנשאל בהם באזהרה. שהוא אל תפנו אל האובות. ובגמ' שם עמ"ש דאוב וידעוני בלאו א' נאמרו פי' מקרא דאל תפנו. וכתב המהרש"א שחזר בו ממ"ש במשנה, ובכריתות (דף ג' ע"ב) פי' בלאו א' נאמרו לאו דלא ימצא בך וצ"ע. ובעירובין (דף יז ע"ב) מתקיף לה ר' יונתן וכי לוקין על לאו שבכלל. מתקיף לה רב אחא בר יעקב אלא מעתה דכתיב אל תפנו אל האובות ה"נ דלא לקי ר' יונתן הכי קא קשיא ליה לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד ואין לוקין עליו. ומבואר דלאו דאל

עצת חטאין : ל ית יומי שביא דילי תטרון ולבית מקדשי תהון דחלין אנא יי : לא לא תתפנון בתר בידין ודכורו לא תתבעון לאסתאבא בהון אנא יי אלהכון : לב מן קדם

ספרא

לעולם . (ח) איזהו מורא לא יכנס להר הבית במקלו ובהרמילו במנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשנו קפנדריא . ורקיקה מק"ו :

יעת (ט) אל תפנו אל האובות ואל הידעונים. אוב זה פיתום המדבר משחיו וידעוני המדבר בפיו. הרי אלו בסקילה והנשאל בהם באזהרה. (י) אל תבקשו לטמאה בהם מלמד שאינם באים עליו על אדם אא"כ הפנה דעתו להם ונטמא בהם הא אם מטמא אתה בהם דע מה אתה מחליף . מה במה :

פ (יא) מפני שיבה תקום יכול אפי' אשמיי ת"ל זקן ואין זקן אלא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל . ריה"ג אומר אין זקן אלא זה שקנה חכמה שנא' ה' קנני ראשית דרכו. (יב) יכול יעמד לפניו מרחוק ת"ל והדרת פני זקן . אי והדרת יכול יהדרנו בממון ת"ל תקום והדרת מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בו חסרון כיס . (יג) איזהו הידור לא ישב במקומו ולא מדבר במקומו ולא סותר את דבריו . יכול אם ראהו יעצים עינו כאילו לא ראהו . הרי הדבר מסור ללב שנאמר ויראת מאלקיך אני ה' . (יד) רשב"א אומר מנין לזקן שלא יטריח תלמוד לומר זקן ויראת מאלקיך. איסי בן יהודה אומר מפני שיבה תקום אפי' כל שיבה במשמע :

בא

התורה והמצוה

שפעו לא ניתן לאזכרת מיתת ב"ד , כי הוא אזהרה לנשאל וכדעת רש"י. ובדרך החידוד י"ל שזה בעצמו מתרץ . שר' יונתן שהקשה וכי לוקין על לאו שבלאו לא היה כוונתו שיש הבדל בין לא ובין אל , רק ציין על לאו דאל תפנו . שהוא לאו שניתן לאזהרת מב"ד ואין לוקין עליו וה"ה לאו אל יוציא . ובזה עצמו דחה ק' ראב"י כי גם בלאו דאל תפנו אין לוקין . וראיתי שהרמב"ם בספר המצות ס' גרים אלא מעשה דכתיב אל תפנו אל האלילים . והוא גיר' מוכרחת לשמתו . ומ"ש אל תבקשו לטמאה בהם , ר"ל כי הענינים האלה לא ישיג רק אחר הבקשה והסכנה , הן במחשבה שעז"א אא"כ הפנה דעתו להם , הן במעשיה מגועלים שעז"א ונטמא בהם . לכן לא תבקשו כי למה תעזבו מקור מים חיים לחצוב לכם בורות נשברים הלא אני ה' אלקיכם. ולמה תעזבו מקור מים חיים את ה' :

פ מפני שיבה תקום והדרת פני זקן . דעת הת"ק שהכל משפט א' כפול במלות שונות. שנקרא זקן מצד חכמתו . ושלכן יבא שם זקן לרוב על החכמים, כמ"ש בסדר ויקרא (ס' רמט) שכ"מ שבא שם זקן בסמיכות או בכינוי או בה' הידיעה מורנו על החכם . ופה שנכפל עם שיבה שמציין הימים ע"כ מציין במלת זקן את החכמה . ור"ל שתקום מפני זקן וחכם מפני שעמים, א] מפני השיבה , ב] מפני שהוא זקן וקנית החכמה . ר"ל תקום מפני שיבתו ותהדר את חכמתו , אחר שמניהם התקבלו בו . ולכן בשיבה תפס שם המקרה שהיא השיבה עצמה , ובזקן תפס שם המתואר. כי החכמה מתיחסת אליו לפקידתו והשתדלותו והשיבה היא בלתי מתיחסת אליו לומר תקום מפני שב . ודעת ריה"ג שהם שני משפטים. ור"ל שיכבדו את החכמים ויקומו לפניהם . וזה בשני פנים . אם החכם ע"י השיבה . כמ"ש אמרתי ימים ידברו ורוב שנים יודיעו חכמה שהזקנים אספו חכמה ע"י הנסיון ותולדות הימים , אם החכם ע"י הרוח כמ"ש אכן רוח היא באנוש שלפעמים ישפיע ה' שפע החכמה על איש צעיר לימים וגם הוא נקרא בשם זקן על קנין החכמה שבא לו מאת ה' . ובקדושין (דף לב) מפרש שריה"ג לא מפרש כת"ק דא"כ הל"ל מפני שיבה זקן תקום והדרת. ות"ק לא רצה לפרש כריה"ג שא"כ הל"ל מפני שיבה תקום והדרת , תקום והדרת פני זקן , וכבר הראיתי בסדר ויקרא (ס' קיז) מקומות רבים שבאו שני שמות ולכל שם פעל מיוחד ואנו נוהגים של זה בזה ושל זה בזה , בפרט פה שהחליף סדר הלשון ולא אמר ופני זקן תהדר כמ"ש מפני שיבה תקום . מבואר שאין הבדל ביניהם . כי בכ"מ שיש הבדל בין הנושאים מקדים השם גם במשפט השני . אברם ישב בארץ כנען ולוט ישב בערי הככר , וכדומה . ובענין דפה יודו בין ר"מ בין ר"י דפליגי גבי לגר אשר בשעריך תתננה כמ"ש שם . והנה מלת מפני יציין הדבר ברחוק , ובא לרוב על הסיבה . לא על שמתרחק מפני הדבר , כמו מפני שרי גברתי אנכי בורחת . וז"ש יכול יעמד לפניו ברחוק . אבל לשון והדרת פני , הוא שיהדר פניו בהיותו אתו . וכן כבר באררנו (למעלה ס' לח) שההידור מציין היופי ההלוני שנותנים אל הדבר . וזה יצייר גם בממון שיעשירו אותו , אבל הלא סמך לו תקום והדרת מבואר שהוא הידור של כבוד ומעלה . כי שני הפעלים תקום והדרת באו על שניהם על שיבה ועל זקן כנ"ל , ואיסי בן יהודה חולק על כ"ז וס"ל דהשמות והפעלים שבמאמר זה מחולקים , שיבה היא רק מלא ימים לבד אפי' בור וע"כ בכ"ז מתויבים לקום מפניו וכמש"ש בגמ' . דר' יוחנן (דפסק

זָקֵן וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ ס רביעי (ששי כשהן מחוברין) לג וְכִי־יָגוּר אִתְּךָ גֵּר בְּאַרְצְכֶם לֹא תוֹנוּ אֹתוֹ׃ לד כְּאֶזְרָח מִכֶּם יִהְיֶה לָכֶם הַגֵּר ׀ הַגָּר אִתְּכֶם וְאָהַבְתָּ לוֹ כָּמוֹךָ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לה לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל

רש"י

ט ויראת מאלהיך: (לג) לא תונו. אונאת דברים ט לא תאמר לו אמש היית עובד ע"א ועכשיו אתה בא ללמוד תורה שנתנה מפי הגבורה: (לד) כי גרים הייתם. מום שבך אל תאמר לחברך: אני ה' אלהיכם. אלהיך ואלהיו אני: (לה) לא תעשו עול במשפט. אם לדין הרי כבר נאמר לא תעשו עול במשפט ומהו משפט השנוי כאן היא

שפתי חכמים

ט דלא נפרש בכל כתיב לא תונו שמדבר באונאת ממון דשם מדבר במקח וממכר וא"כ לא תונו דכתיב כאן מדבר

התורה והמצוה

כאיסי) הוה קאי מקמי סבי דארמאי. והחידוש שלא ישב במקומו רק לזקן ת"ח. ורשב"א למד פה דרוש מוכרי. שגם הזקן עצמו מחויב במצוה זו לקום מפני שיבה שלו. ולהדר פני זקנתו. במעשים נאים ומשובחים כמ"ש אחרי זקנתינו וכו'. וכמ"ש עטרת תפארת שיבה אם בדרך צדקה תמצא. וכמו שנאמר אחרים לירא מאלקים ובל יעלמו עיניהם מלכבדו, כן גם הוא ירא ה' היודע תעלומות לב ולא יטריח על הצבור לקום מפניו בכל עת כי בזה מפיל הדר הזקנה ומשפיל כבוד השיבה ולא ימצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם:

פא וכי יגור אתך גר בארצכם, הי"ל בקיצור לא תונו את הגר וגם כבר נאמרו (סדר אחרי פ' עט) שיש הבדל בין הגר אתך ובין הגר בתוככם. שהגר בתוככם הוא שנתגייר מכבר והגר אתך הוא המתגייר עתה, וא"כ מדבר פה במתגייר עתה, וכן ה"א ויב"ע ואחרי יתגייר עמכון גיורא, ולמה פתח בלשון יחיד וכי יגור אתך. ואח"כ תופס לשון רבים בארצכם, פי' חז"ל (ומובא ביבמות דף מז) שמ"ש וכי יגור אתך מורה שמתגייר אתך בפניך שבזה ידעת שהוא גר. ובמ"ש בארצכם מורה שהתגייר בארצכם הגם שלא בפניך, והוא אם מוחזק אל כלל ישראל לגר ע"י שבאו עדים ואומרים שמעט שנתגייר בב"ד של פלוני. (רש"י פי' בד"א עיי"ש) והנה יש לטעות שרק בא"י מקבלים גרים (עפ"י הטעם שכתבו התוס' שם ד"ה אין) בא"ל מנין ת"ל אתכם, (כנ"ל גם מ"ש בגמ' חדא מאתך וחדא מעמך נ"ל והדא מאתכם וכן הגי' הגאון מהרא"ו). ר"ל שהלא אמר שנית כאזרח מכם יהי' לכם הגר הגר אתכם שהוא מיותר ללמד שתנאי בארצכם אינו מעכב. רק שבארץ צריך להביא ראי' כי שם כתוב אתך בארצכם לשון יחיד ורבים, שצריך שיהי' נודע בגרותו ליחיד הרואה או ע"י עדים. ובח"ל כתוב אתכם בל"ר שא"צ עדים וזה דעת ר"י:

פב *לא תונו אותו פי' באונאת דברים וכן פי' במכלתא (משפטים) מש"ש וגר לא תונה. ובב"מ (דף נט) המאנה את הגר עובר בג' לאוין וכו'. ומכל אלה המקומות מבואר דאונאה בדברים ולחילה בממון עיי"ש וזה כרמב"ם (פי"ד מה' מכירה הט"ו), ובב"מ (שם) אמר ר' אליעזר הגדול שהזהירה התורה בל"ו מקומות בגר, ואמרי לה במ"ו מקומות, נ"ל שהסופר ל"ו מקומות. חשב כ"מ שהזהירנו על הגר והם כ"ו מקומות. וכל מ"ע ומל"ת שכלל הגר עם ב"י. והם עשרה מקומות שהכל ל"ו. והסופר מ"ו מקומות חושב גם עשרה מקומות שכלל הגר עם ב"י בעונשים. כרת או מיתה, והם. מקומות שנזהרנו על הגר. א] תורה אחת וכו' לגר (שמות יב מט). ב] וגר לא תונה, ג] ולא תלחצנו (שם כב כ). ד] וינפש בן אמתך והגר (כג יב), ה] וגר לא תלחץ (שם שם ט), ו] לעני ולגר תעזב (ויקרא יט יוד). ז] וכי יגור אתך גר (יט לג), ח] כאזרח וכו' הגר וכו' (שם לד), ט] לעני ולגר תעזב (כג כב), יוד] משפט וכו' כגר כאזרח (כד כב), יא] והחזקת בו גר ותושב (כה י"), יב] חוקה א' וכו' ולגר (במדבר ט' יד), יג] חוקה וכו' ולגר (טו טו), יד] תורה א' וכו' ולגר (שם מז), טו] והגבתם את הגר (דברים י' יט), טז] ובא הלוי והגר (יד כט), יז] ושמחת וכו' והגר (טז יא), יח] ושמחת וכו' והגר (שם יד), יט] לא תעשק וכו' או מגרך (כד יד), כ] לא תטה משפט גר (שם יז), כא] לגר יהי' (שם יט), כב] לגר יהי' (שם כא), כג] ושמחת וכו' והגר (כו יא), כד] ונתת ללוי ולגר (שם יב), כה] ארור מטה משפט גר (כז יט), כו] הקהל וכו' וגרך (לא יב)--מקומות שהוזהרו במ"ע ול"ת. א] וכי יגור אתך גר (שמות יב מח), ב] לא תעשה כל מלאכה וכו' וגרך (כ' י'), ג] תענו וכו' והגר (ויקרא טז כט), ד] והגר אשר יגור (יז יג), ה] הגר אשר יקריב (כב יח), ו] וכי יגור אתכם גר ועשה פסח (במד' ט יד), ז] וכי יגור וכו' ועשה אשה (טו יד), ח] ושיתה לב"י ולגר (יט י"), ט] לב"י

דסבר באוריתא תקום ותהדר אפי סבא ותדחל מאלהך אנא יי: לג וארי יתגייר עמכון גיורא בארעכון לא תונון יתיה: לד כיציבא מנכון יהי לכון גיורא דיתגייר עמכון ותרחים ליה כותך ארי דירין הויתון בארעא דמצרים אנא יי אלהכון: לה לא תעבדון

ספרא

(פרק ח) **פא** (א) בא ואמר גר אני יכול יקבלו ת"ל אתך במוחזק לך. את שבאו עדים מנין ת"ל בארצכם. אין לי אלא בארץ בח"ל מנין ת"ל אתכם בכ"מ שאתם. א"כ למה נאמר בארצכם אלא בארץ צריך להביא ראיה ובח"ל א"צ להביא ראיה: **פב** (ב) לא תונו אותו שלא תאמר לו אמש היית עובד עכו"ם והיום נכנסת תחת כנפי השכינה:

פג (ג) כאזרח מה אזרח שקבל עליו את כל דברי התורה אף גר שקבל עליו כל דברי התורה מיכן אמרו גר שקבל עליו כל דברי התורה חוץ מד"א אין מקבלים אותו. ר' יוסי בר"י אומר אפי' דבר קטן מדקדוקי סופרים. (ד) יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך כשם שנאמר לישראל ואהבת לרעך כמוך כך נאמר לגרים ואהבת לו כמוך. כי גרים הייתם בארץ מצרים דעו מנפשם של גרים שאף אתם הייתם גרים בארץ מצרים:

פד (ה) לא תעשו עול במשפט אם לדין כבר הדין אמור א"כ למה נאמר לא תעשו עול במשפט במדה ובמשורה. מלמד שהמודד נקרא דיין שאם שקר במדה קרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם ותועבה וגורם לחמשה דברים מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק השכינה ומפיל ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם:

במדה

התורה והמצוה

ולגר וכו' ערי מקלט (לה טו), י'] ל"ת כל מלאכה וכו' וגרך (דברים ה יד)—ועשרה מקומות שכללו בעונשים הם, א] ונכרתה וכו' בגר (שמות יב יט). ב] בשחוטי חוץ (ויקרא יז ח), ג] בדם (שם יוד). ד] בנבלה (שם טו), ה] ולא תעשו מכל התועבות וכו' והגר (יח כו), ו] במולך (כ ב), ז] במברך השם (כד טז), ח] ונסלח וכו' ולגר (במדבר טו כו), ט] לענין חטאת עכו"ם (שם כט), יוד] במגדף (שם ל') ולא חשיב ואוכל גר שאינו אזהרה לגו*):

פג כאזרח מכם יהיה לכם הגר. שאל"ש שקבל על דברי תורה ומצות שישוה בם עם האזרח שזה כבר נאמר כ"פ. (כמ"ש בסדר ויקרא סי' קנא). וכן א"ל שמוסב על ואהבת לו כמוך שהדבר זה מבואר דלשון ואהבת לו כמוך שוה עם לשון ואהבת לרעך כמוך. וזה שכיון (במשנה ד) כשם שנאמר לישראל וכו' כך נאמר לגרים ואהבת וכו', ר"ל וא"כ מ"ש כאזרח מכם ע"כ הוא הציוי שצריך שיהי' כאזרח מכם בעת שגר אתכם היינו בעת שמתגייר. (שכבר בארתי פ' אחרי סי' עה שכ"מ שנאמר הגר אתכם מדבר בעת הגירות). ר"ל שיקבל עליו כל דברי התורה ואז ואהבת לו כמוך. ורב"י מוסיף שיקבל אף כל דקדוקי סופרים שאנו מוזהרים עליהם בלאו דלא תסור כמ"ש בשבת (דף כג). וכ"ז מובא בבכורות (דף ל) ומ"ש כי גרים וכו' דעו מנפשם של גרים. כיון על הפסוק ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בא"מ. וכיון בזה על הסוד שמביא בשבת דמשפטים (דף לט) כיון דאזהר על גיורא נפק מלה מגרסקה ואמר ואתם ידעתם את נפש הגר וכו' וז"ש דעו מנפשם של גרים והמ"י:

פד לא תעשו עול במשפט. שם משפט בא בעלם ולאמונה על עיון הדיינים בין טענות הבע"ד בדברי ריבות בין דין לדין והחלטת הצודק והבלתי צודק בדיני ממונות. אולם בהשאלה יבא על כל חק ותכונה וסדר המיוחד לאיזה דבר. כמו והקמות את המשכן כמשפטו. ושאל לו במשפט האורים. אולם דרך חז"ל להשקיף בכל שם או פעל. על עקר שרשו וראשית הנחתו בלשון ולהשיב את המלות הנעתקים מעקר הוראתם בדרך שאלה או מליצה אל מחצבת בור נקרתם ואל הוראתם הפנימי. וידוע לרוב. מה דגים שבים וכו' (ברכות כף כ"ב קיח). עלה זית טרף בפיה. אמרה יונה יהיו מזונותי מרורים כזית וכו' (עירובין יח) מלשון טרף ומזון. (זחלתי מן חמת זוחלי עפר (עירובין סג) תעכסנה מלשון נחש (שבת עב יומא ס) והעברת שופר תרועה דרך שעברתו בעין (ר"ה כז. לד) וכדומה הרבה). וכן שב"מ שבא מלת משפט על הטוגה או סדר והנהגה. יתחרו להשיבו אל הוראתו העקרית משפט ממש. כי למה תפס לשון בלתי עצמי. כמ"ש בירושלמי שבת (פרק ב"מ ה"ו) במשפט האורים וכי יש משפט לאורים. ושם (פ' הבונה ה"ג) והקמות את המשכן כמשפטו וכי יש משפט לעצים אלא קרש שזכה להנתן בצפון וכו'. וביבמות (דף מו) א"ר"י גר צריך שלשה משפט כתיב בי' משפט א' יהיה לכם [ובחולין דף קל. וזה יהיה משפט הכהנים מלמד שהמתנות דין]. וכן מ"ש כאן לא תעשו עול במשפט פי' משפט ממש. אמנם הלא על הדין כבר הזהיר (בפסוק טו) רק ר"ל במשפט של המדות והמשקולות שגם זה קרוי משפט שע"י הכרעת דעתו יקוב הדין חלק של כל אחד. ומ"ש שאם שקר במדה נקרא עול. דכתיב

*) דיני גר אינו נוהג בזמה"ז:

לט

בַּמִּשְׁפָּט בַּמִּדָּה בַּמִּשְׁקָל וּבַמְּשׂוּרָה: לו מֹאזְנֵי צֶדֶק אַבְנֵי־צֶדֶק אֵיפַת צֶדֶק וְהִין צֶדֶק יִהְיֶה לָכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: לז וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה: פ חמישי

כ א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר הַגָּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתֵּן

בעל הטורים

דינו של גר כאלו מטה דינו של הקב"ה: (לה) במדה ג' דין ואידך אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה (יהושע ג) הארך אמות במדה הראשונה (ד"ה ב' ג') מה התם איירי במדת קרקע אף הכא איירי במדת קרקע: (לו) והין צדק יהיה לכם

רש"י

המדה והמשקל והמשורה. מלמד שהמודד נקרא דיין שאם שיקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין וקרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם ותועבה וגורם לחמשה דברים האמורים בדיין ב מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם: במדה. זו מדת ל הארץ (ב"מ ס"א. ב"ב פ"ט): במשקל. כמשמעו: ובמשורה. היא מדת מ הלח: (לו) אבני צדק. הם המשקולות ששוקלין כנגדן: איפה. היא נ מדת היבש: הין. זו היא מדת ס הלח: אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן. ד"א אני הבחנתי במצרים בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור ואני הנאמן להפרע ממי שטומן משקלותיו במלח ע להונות את הבריות שאין מכירין בהם: (ב) ואל בני ישראל תאמר. עונשין פ על האזהרות: מות יומת. (ת"כ)

שפתי חכמים

האמורות בדיין: י משום דכתיב משפט מלמד שהמודד נקרא דיין וכ"מ שאם שיקר במדה הרי הוא כו': כ וקשה למה צריך משפט ללימוד זה הא ג"כ בכאן כתיב עול משמע עול ושנאוי כמו שפירש"י לעיל גבי דיין. ועוד קשה למה פי' בכאן וגורם לה' דברים כו' למה לא פירש זה לעיל בדיין. וי"ל דהך כוונת רש"י למה צריך למכתב משפט ללמד שהוא כדיין לענין מאי אין לומר לענין שיהא קרוי עול שנאוי כו' הא בכאן גם כן כתיב עול. ומתרץ דלענין זה הוקש לדיין לומר לך שגורם לה' דברים האמורים בדיין: ל ר"ל שני אחים או שני שותפים לא ימדוד לזה חלקו בחבל בימות הגשמים מפני שאז החבל לח ונמתח ביותר ולזה בימות החמה שאז החבל קשה ואינו נמתח ונמצא שזה יפסיד. אי נמי אפי' אם ימדוד בענין לא ימדוד לזה בימות החמה ולזה בימות הגשמים מפני שבימות החמה הארץ יבשה ובקוע ובימות הגשמים מחובר להדדי: מ הכי גרסינן במשורה מדת הלח ולא גרסינן מדת היבש דמשורה היא מדה הלח כדכתיב ביחז' ומים במשורה תשתה: נ שנא' והעומר עשירית האיפה: ס שנא' רביעית ההין: ע י"מ הלוקח טומן משקלותיו במלח כדי שיהא כבד על ידי הלחלוחית המלח. וי"מ המוכר טומן משקלותיו במלח לפי שהמלח חזק וחריף וממעט את המשקל ונעשה קל ומוכר לבריות ושוקל במשקל זו: פ דק"ל הא לאוין הללו כתובין כולן כבר בפ' אחרי מות. ומתרץ לעיל כתובין האזהרות וכאן כתובין

התורה והמצוה

לא יהי' לך בביתך איפה ואיפה וסיים כי תועבת ה' כל עושה עול. וכתיב כל תועבת ה' אשר שנא. וכתיב ולא תביא תועבה וכו' והיית חרם וכו' שקץ וכו' וכבר נשנה למעלה [סי' לו] ושם התבאר:

פה במדה במשקל ובמשורה. עקר שם מדה הונח על מדידת כמות כל גשם בא' משלשה מרחקיו. שע"ז נמצא רוב תשמישיו בתנ"ך. ומה שבא לפעמים גם על מדת הכלי כמה יכיל בתוכו. הוא שם מושאל מן מדידת האורך והרוחב והגובה שלפיהן ישערו כמה תחזיק הכלי בתוכו. ובא רק על מדה גדולה. כמ"ש הרד"ק (דה"א כג) על למדה ולמשורה מדה גדולה ומשורה קטנה. ובל"ז הלשון העצמי אל שיעור הכלי. כול. וכל בשליש עפר הארץ. ועקר שם מדה על מדת הקרקע. וכן פי' חז"ל. ובארו בב"מ (דף סא) ובב"ב (דף פט) שלא ימדוד לא' בימות החמה (שהחבל יבש) ולא' בימות הגשמים (שהחבל לח). והמשקל ידוע פירושו. ופי' ר"ח (סוטה דף מד) קנה המאזנים. כי המשקל כולל בין ע"י קנה. וכסף בקנה ישקלו (ישעי' מו), בין מאזני משקל (יחז' ד), ובמאזנים ישקלו ע"י אבנים, כמ"ש מאזני מרמה וכו' ואבן שלמה וכו' (משלי י), במאזני רשע ובכיס אבני מרמה (מיכה ו) ועז"א אח"כ מאזני צדק אבני צדק, ושם משורה אמר בו ג' פי', ופי' א' וב' הוא מדת הלח, רק לפי' א' הוא מדה גדולה, ומענין שיר המיוחד לבישול, ופי' מים במשורה תשתה (יחז' שם) תשתה בשיר הנמאס, ופי' הב' ס"ל שהיא מדה קטנה וכדעת הרד"ק הנ"ל, ועז"א ליחז' במשורה תשתה ומפרש ששית ההין, רק למ"ש בגמ' שם שהוא א' מל"ו בלוג, יפלא דא"כ יחזקאל ששתה ששית ההין שהוא שני לוגין ליום הי' צריך לשתות ע"ב פעמים ביום ולמה? ופי' הג' שהוא המחק מענין אם יתגדל המשור (ישעי' י) הכלי העוסר ומחלק העצים וכן המחק חולק חלק הנמדד:

שְׁקַר בְּדִין בְּמִשְׂחֲתָא בְּמַתְקְלָא וּבִמְכִלְתָּא: לו מֹאזְנַן דִּקְשׁוֹט מַתְקְלָן דִּקְשׁוֹט מְכִילָן דִּקְשׁוֹט וְהִינִין דִּקְשׁוֹט יְהֵי לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּיקִית יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: לז וְתִטְּרוּן יַת כָּל קְיָמַי וְיַת כָּל דִּינַי וְתַעְבְּדוּן יַתְהוֹן אֲנָא יְיָ: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל תֵּימַר גְּבַר גְּבַר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בְּיִשְׂרָאֵל דִּי יִתֵּן

ספרא

פה (ו) במדה זו מדת הארץ. במשקל זו טריטני. ובמשורה זו זיד הגדול וי"א זו קוטית קטנה. וי"א זו המחוק:

פו (ז) מאזני צדק צדק את המאזנים יפה. אבני צדק צדק את המשקלות יפה. איפת צדק צדק את האיפות יפה. והין צדק צדק את ההין יפה ר' יוסי בר"י אומר והלא ההין בכלל איפה הוא ונאמר ואיפת צדק א"כ למה נאמר והין צדק יהיה לך. לאו צדק והן צדק:

פז (ח) יהיה לך מנה לך אגרדמין על כך. מיכן אמרו הסיטון מקנח את מדותיו א' לל' יום בעה"ב אחת לי"ב חדש. רשב"ג אומר חילוף הדברים החנוני מקנח מדותיו פעמים בשבת וממחה משקלותיו פעם א' בשבת ויקנח מאזנים על כל משקל ומשקל. (ט) ארשב"ג בד"א בלח אבל ביבש א"צ. והייב להכריע לו טפח, היה שוקל לו עין בעין נותן לו גרומים. א' מעשרה נותן לו בלח וא' מכ' ביבש. (י) אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מא"מ על תנאי כך הוצאתי אתכם מא"מ. על תנאי שתקבלו עליכם מצות מדות. שכל המודה במצות מדות מודה ביצ"מ. וכל הכופר במצות מדות כופר ביצ"מ. (יא) ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ליתן שמירה ועשיה לחקים ושמירה ועשיה למשפטים אני ה' אני נאמן לשלם שכר:

(פרשה יוד)

פח (א) ואל בני ישראל תאמר. ואל ב"י תדבר. אמור אל ב"י. דבר אל ב"י. צו את ב"י. ואתה תצוה אל ב"י. ר' יוסי אומר דברה תורה כלשון בני אדם בלשונות הרבה וכולם צריכים להדרש. ישראל אלו ישראל. גר אלו הגרים. הגר לרבות נשי הגרים. בישראל לרבות נשים ועבדים. (ב) א"כ למה נאמר איש איש להביא את העכו"ם שבאו על ערות העכו"ם שידונו בדיני העכו"ם ושבאו על ערות ישראל שידונו

התורה והמצוה

פו מאזני צדק אבני צדק הוא פי' של במשקל ויש הבדל בין אבן שלמה ובין אבן צדק, שהשלם הוא כפי המשפט לא חסר ולא עודף והצדק הוא לפנים משורת הדין, ועז"ש צדק את המאזנים יפה ורומז לכל ההזהרות שהזהירו חכמים שיעדף לצד הלוקח וימעט לצד עצמו שכולם הם לפנים משורת הדין ונלמד ממ"ש מלת צדק בכתו"א, ומ"ש איפה והין, איפה היא מדת היבש, והין הוא מדת הלח, ור"י אמר שהין צדק מיותר שנדע מדת הלח ממדת היבש, ודרש על צד הרמז מענין ותהינו לעלות ההרה (דברים א' מ"א) שהי' על הרצון, וגדרו לפי דעתי על אמירת ההסכמה בשפה וזה הבדלו מן אבה שהוא בלב, כמו שמאן נבדל מן לא אבה שמאן בפה ולא אבה בלב כמ"ש בפי' ישעי' (ס"א), ורמז שהן שלו ר"ל הסכמתו שאמר בפיו יהי' צדק ולא יחזר בו אף שלא אבה בלב ושנו בב"מ (דף מט):

פז יהיה לכם. ובפ' תצא אמר אבן שלמה וצדק יהי' לך. בלשון יחיד. מזה הוציא בספרא פה ובספרי (שם פסקא רצד ובב"ב דף פט) שמעמידים ממונים על כך. וזה שהפס בספרא יהיה לך. שהוא מ"ש בפ' תצא בלשון יחיד. שהוא הכלל שיבואו בלשון יחיד. ומ"ש מיכן אמרו הוא במשנה דב"ב (דף פח) הסיטון הוא חנוני גדול ודעת רשב"ג דהסטון א"צ לקנח משום שאוכל סדיר אין נקרש. ובחנוני מודה רשב"ג כמ"ש הרשב"ם דכיון שאינו חייב להטיף ג' טיפין נקרש בתוכו יותר. ומ"ש שנותן גירומים הוא ההכרעה ולמד לה בספרי שם ובגמ' מקראי. ומ"ש (במשנה י) על תנאי כך הוצאתי אתכם מא"מ. כן אמר גם בספרא אמור (סוף פ"ט) בקדש את השם. ובהר (פרשה ה' מ"ו) גבי ריבית. ושמיני (פי"ב מ"ד) גבי שרצים. ובב"מ (דף סא ע"ב) אמר רבא מפני שבריבית ובמשקלות הדברים נעלמים ואין ב"ש מכירים כגון בתולה מעותיו בנכרי. וטומן משקלותיו במלח. הזכיר יצ"מ שאז נודע השגחתו הפרטיית ושיודע תעלומות. כמ"ש אני שהבחנתי בין טפה של בכור. והבלתי מאמין בזה כופר ביצ"מ. וכן מטעם זה כתוב כן בציצית ובשרצים עיי"ש. ומ"ש במשנה יא ושמרתם וכו' ליתן שמירה ועשי' וכו'. כן כתב גם בס' אחרי (סי' קנד) ושם בארתי:

פח ואל ב"י תאמר. מה שהקדים את השם אל הפעל ומבואר אצלינו שדרך הלשון להקדים הפעל תמיד. כמ"ש בכ"מ דבר אל ב"י אמור אל ב"י, אמר ר' יוסי שצריך להדרש. כי יש הבדל בין הלשונ' השונות. כמ"ש כבר ההבדל בין אמירה ובין דבור בסדר ויקרא (סי' ג) ובין הציווי ויתר לשונות (סדר

מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ מוֹת יוּמָת עַם הָאָרֶץ יִרְגְּמֻהוּ בָאָבֶן: ג וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ מִקֶּרֶב עַמּוֹ כִּי מִזַּרְעוֹ נָתַן לַמֹּלֶךְ לְמַעַן טַמֵּא אֶת־מִקְדָּשִׁי וּלְחַלֵּל אֶת־שֵׁם

בעל הטורים

וסמיך ליה ומרחם את האבי לומר שהמוסר כמודה כאלו עובר על המצות כלם: (ג) ואני אתן ב' במסורה ואני אתן את

רש"י

בבית דין ואם אין כח לבית דין עם הארץ צ מסייעין אותן: עם הארץ. (ת"כ) עם שבגינו נבראת הארץ ד"א עם שעתידין לירש את הארץ על ידי מצות הללו: (ג) אתן את פני. (ת"כ) פנאי שלי ר פונה אני מכל עסקי ועוסק בו: באיש. ולא בצבור שאין כל הצבור ש נכרתין: כי מזרעו נתן למלך. (ת"כ סנהדרין ס"ד) לפי שנאמר מעביר בנו ובתו באש בן בנו ובן בתו ת מניין ת"ל כי מזרעו נתן למולך זרע פסול מניין תלמוד לומר בתתו מזרעו למולך: למען טמא את מקדשי. את כנסת ישראל שהיא א מקודשת לי כלשון (ויקרא

שפתי חכמים

שוכבין על האזהרות: צ דהס"ד שעם הארץ ירגמוהו הוא פי' של מות יומת לבתוק קרא מיניה ולא לכתוב מות יומת: ק דא"כ הארץ ל"ל הל"ל העם ירגמו אותו וגו'. (מהרר"ס) ובהאי לחוד לא סגי דא"כ הל"ל עם העולם ובהא לחוד נמי לא סגי דא"כ ה"ל לפרש דבא"י קא איירי מדכתב סתם משמע כל העולם: ר דק"ל אדרבה זו נחה לו שהקב"ה פונה פניו אליו. ועוד דהא אין דרכו לשום פניו אלא בצדיקים. ל"ש שלא מענין פנים הוא: ש (נח"י) בת"כ נ"ל דה"פ שאם כל הצבור נתנו מזרעם למולך אין נכרתין דא"ל שאין כל הצבור בהכרת מחמת חטא היחיד דהא מילתא פשיטא היא. דהא אפי' משפחתו אינן בהכרת ע"ש יותר: ת פרש"י בסנהדרין סד' דהני תרי קראי כי מזרעו נתן למולך וכן בתתו מזרעו למולך יתירי נינהו לכך דרשו חד לרבות בן בנו ובן בתו וחד לרבות זרע פסול: א אבל לא מקדש ממש כי מה ענין טומאת מקדש אצל התועבה. כתב הרב רבי אליהו מזרחי אבל יש לתמוה איך מטמא כנסת ישראל באיש אחד אשר יחטא וכו'. ונראה לי כיון שעובד עבודת אלילים א"כ נסתלקה השכינה מן הארץ ובהסתלקות השכינה יבואו רוחות הטומאה בארץ וממילא יטמאו כל ישראל כמו שהאריך בענינים כאלו בספר הזוהר ואין להאריך:

ר"ל

התורה והמצוה

נו סי' א') וכן במ"ש ואסה תגוה. דרש במכלתא (שם) שבא למעט שיגוה בעצמו לא ע"י שליח. אמנם במה שהקדים הכב אל ב"י תאמר אל ב"י תדבר. ידקדק את מדבר בשני נושאים. כמו ברים שמיני ויאמר אל אהרן קח לך עגל ואל ב"י תדבר קחו שעיר עזים. אזה לא ידקדק כאן. וכן במ"ש (אמור כד טו) ואל ב"י תדבר איש איש כי יקלל אלקיו. ואדם ר' יוסי שבא ללמד. שמצות אלה נוהגות גם בעכו"ם וכל"ז דיניהם מובדל מישראל. שבעריות אם בא על עריות העכו"ם נידון בדיני עכו"ם וכן בברכת השם מיתתם בסייף. ולכן דייק אל ב"י תאמר שקדימתה השם בא לדייק השם ב"י דוקא. כי דיניהם מובדל בזה מעכו"ם הנה שנם בו נוהג דיני עריות ודיני ברכת השם. וכן דיני מולך דהא ר' יוסי סבר בסנהדרין (דף נו) דכל האמור בפ' כישוף ב"נ מוזהר עליו לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש. והוצרך ר' יוסי להקדמה זאת. כי הולך לשיטתו, דס"ל לענין שתומי חוץ שממ"ש איש איש דברה תורה כלשון ב"א. וכמ"ש בזבחים (דף קח). וא"כ אם הי' כתוב דבר אל ב"י לא הי' דורש איש איש והי' אומר שלא בא בדוקא. רק ע"י שכתוב ואל ב"י תאמר מוכרח שבא איש איש בלכך הדיוק. והנה שדרוש איש איש להביא את העכו"ם שבאו על עריות ישראל וכו' נדרש מן איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה שבפ' אחרי וכמ"ש בספרא שם. ותפס הדרוש פה כי לר' יוסי אינו מוכרח משם די"ל דברה תורה כלשון ב"א רק ממ"ש ואל ב"י תאמר שמוסב על כל הפרשה שנכתב בה עונש של עריות. אמר שמכאן מוכח שנדרש איש איש לרבות עכו"ם לענין עריות. ודבר זה מפרש בגמ' חגיגה (דף יא ע"ב) סנהדרין (דף נז ע"ב) דהיינו בבא על נערה המאורסה או נכנסה לחופה ולא נבעלה. דלב"נ לית להו רק לישראל מידון בדיני ישראל. וה"ט שמפני טעם זה דכתיב פה ואל ב"י תאמר. נדרש איש איש לרבות הנכרי לענין מולך לשטת ר' יוסי. וה"ה שמפני שכתב גבי ברכת השם ואל בני ישראל תדבר נדרש איש איש דשם לרבות עכו"ם שחייב על הכנויים וכמ"ש בסנהדרין. ותפיס עריות שהוא הראשון. וה"ה מולך וברכת השם. והקדים ישראל אלו ישראל גר אלו הגרי' וכו'. ר"ל בא"ל באיש איש דגבי עריות (וה"ה גבי מולך וברכת השם) בא לרבות גרים או נשים ועבדים דכולהו כתיבי בהדיא. (וכבר בארנו זאת בפ' אחרי (סי' עד) בארך איך שמן הגר מרבה נשים ומן בתוככם עבדים לפי משפטי הלשון וכלליו עיי"ש). וזה כתוב בין בעריות. (אחרי יח כו) ולא תעשו מכל התועבות האזרח והגר הגר בתוככם. וכמ"ש בספרא (שם פי"ג מי"ח) שבא לרבות נשים ועבדים. וכן במברך השם (אמור כד טז) כגר כאזרח ודרש ג"כ כן בספרא שם (פי"ט מ"ז). ושיעור המאמר ר' יוסי אומר דברה תורה כלשון בני אדם, הוא הנחה תחת דס"ל לר' יוסי שדברה תורה כל' ב"א, וליכא לרבוי' מאיש איש מידי, והוסיף שדברה בלשונות הרבה והם צריכים להדרש ר"ל ע"י שפיגה הלשון ואל ב"י שאמר. וגבי מברך השם אל ב"י שדבר ע"כ צריכים להדרש, וזה מעיד שאיש איש בא בדוקא. והא מי מרבה, אלא כולם נאמרו בפי'

מזרעיה למולך אתקטלא יתקטיל עמא בית ישראל ירגמוניה באבנא : ג ואנא אתן ית רוגזי בגברא ההוא ואשיצי יתיה מגו עמיה ארי מזרעיה יהב למולך בדיל לסאבא

ספרא

שידונו בדיני ישראל : פט (ג) אשר יתן מזרעו למולך לא שיתן מזרעו מיבך כך : צ אשר יתן מזרעו למולך מה ת"ל. לפי שנא' ומזרעך לא תתן יכול אפי' העביר ולא מסר יהא חייב ת"ל אשר יתן מזרעו . יכול אפי' מסר ולא העביר יהא חייב ת"ל ומזרעך לא תתן להעביר למולך . יכול אפי' מסר להעביר למולך שלא באש יהא חייב ת"ל לא ימצא מעביר בנו ובתו באש וקוסם קסמים . העברה העברה לגז"ש מה העברה האמורה כאן למולך אף העברה האמורה להלן למוכך ומה העברה האמורה להלן באש אף העברה האמורה כאן באש . נמצאת אתה אומר שימסר ויעביר באש למולך : צא (ד) מות יומת בב"ד . מנין אם אין בב"ד בת יפה שעם הארץ מסייעים אותם ת"ל עם הארץ ירגמוהו . ד"א עם הארץ עם שבגינו נבראת הארץ . ר"נ אומר עם שהם עתידים לירש את הארץ ע"י הדברים הללו ירגמוהו ולא בכסותו :

באבן

התורה והמצוה

ומז"ה ישראל אלו ישראל וכו' וכו' רק שבא לרבות עכו"ם :

פט אשר יתן מזרעו למולך לא אל הדומה למולך . וז"ש מיכך כך . ר"ל הדומה לזה . ומס' בק"א דאתיא כראב"ש סנהדרין (דף סד) דהלכתא כותי' שהמעביר באש לשאר עכו"ם פטור דמולך איננו ע"ז :

צ אשר יתן מזרעו למולך דע שיש הבדל בין לשון נתינה הבא בלמ"ד הקנין שמורה שמוסר או נותן דבר לחברו . להיות שלו או ברשותו . כמו ויתן לי את מערת המכפלה . ויעקב נתן לעשו לחם . וכדומה . אבל אם לא בא אחריו למ"ד הקנין וכ"ש לשון נתינה שבא במשפט שולל ואחריו המקור בלמ"ד מורה תמיד מענין שביקה . כמו ולמות לא נתנני , שלא נתנני טרף לשיניהם , ולא נתנו אלקים להרע עמדי , ולא נתנו אבי' לבוא , בכל אלה מתרגם ולא שבקי' , ר"ל שלא עזבו לעשות המעשה ההוא , ולפ"ז במ"ש (אחרי יח כא) ומזרעך לא תתן להעביר למולך , נפרש לא תעזב , ולא נפרש על נתינה להיות ברשות הכומרים כי שם בא בשלילה לפני המקור להעביר , ופי' לא תעזב מעשה ההעברה וכל שהעביר אף שלא מסר יהא חייב , וממ"ש פה אשר יתן מזרעו למלך שנתינה שאחריו למ"ד הקנין הוא המסירה לרשות הכומרים , לא נדע ההעברה ונאמר שאם מסר למולך היינו להכומרים אף שלא העביר חייב , הולך בצירוף שני הלשונות ידעינן שצריך מסירה לרשות הכומרים כלשון דפה , והעברה כלשון שבפ' אחרי , ודעת הרמב"ם שצריך שימסרנו תחלה לכומרים ואח"כ יקחנו מידם ויעביר בעצמו , ובזה עוסק כל' הלשונות , וכ"ה בירושלמי ר"נ בשם ר"א לעולם א"ח עד שימסרנו לכומריו ויפלנו ויעבירנו (ודעת רש"י איננו כן) , ובגמ' (סנהדרין דף סד ע"ב) גרים יכול העביר ולא מסר יהא חייב ת"ל לא תתן וכו' , היינו אחר שכתב אשר יתן מגלה שמ"ש לא תתן אין פי' לא תשבוק רק לא תמסר , וגי' הספרא נכונה יותר ומיוסדת בלשון העברי , והנה מ"ש להעביר למולך למדינן מלשון מעביר בנו ובתו באש , שמדכתב שם לשון העברה מדבר במולך ומבואר שהי' באש , וכ"ה בסנהד' (שם) ובספרי שופטי' (סי' קעא) , ולדעת הרמב"ן היו מעבירי' באש ממש והאש אוכלת בהם עד ששורפים ולדעת רש"י העביר רק מצד זה לצד זה :

צא מות יומת עם הארץ ירגמוהו באבן גבי מקושש וגבי מקלל אמר מות יומת רגום ירגמו אתו כל העדה , ופי' בספרא העדים במעמד כל העדה , כי שם עדה הוא על הסנהדרין כמ"ש ויקרא (סי' רמא) , ובס' שופטים גבי עכו"ם יד העדים תהי' בו בראשונה ויד כל העם באחרונה , ודרשו שם לא מת ביד העדים מצוה להמיתו ביד כל אדם , וגבי בן סורר ומורה וגבי נערה המאורסה ורגמוה כל אנשי עירה פי' בספרי במעמד כל אנשי עירה , כי הרגימה לא נעשה לא ע"י העדה שהם הסנהדרין ולא ע"י אנשי העיר רק ע"י העדים בראשונה , ופה שאמר שם עם הארץ , שאינם הב"ד , כי עם הארץ כולל ההמונים כולם חוץ מהב"ד ונשיאי ישראל כמ"ש ויקרא (סי' רס) וגם מה שהקדים השם אל הפעל מורה שיומת ע"י הב"ד שהם המצווים לפסוק ולהרוג דינו ואם אין לאל ידם להעניש מוטל על עם הארץ המתנים לחזק ידם בדבר , אולם פה שבחר לקרא המון העם בשם עם הארץ , ולא בשם העם , או בני ישראל וכדומה . דרש בדרך הדרוש האגדיי , שזה התעוררות להם לנקום על הדבר , כי העון הזה מחריב את הארץ (כמ"ש במשנה ח) והם בשבילם נבראה הארץ למען יקיימו מצותיו , ור"נ א' שע"י הדברים שלנו שעשו האמורים נעשו הם עם הארץ הזאת כמ"ש לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש וכו' ובגלל התועבות האלה ה' מורישם מפניך , ומ"ש ירגמוהו ולא בכסותו לא נלמד מפה , רק ממ"ש במקלל ורגמו אותו כמו שפי' שם . ופה בא אגב אורחא לבאר הדין :

קדשי: ד ואם העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם מן האיש ההוא בתתו מזרעו למלך לבלתי המית אתו: ה ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אתו ואת כל הזנים אחריו לזנות אחרי המלך מקרב עמם: ו והנפש אשר תפנה אל האבת ואל הידענים לזנת אחריהם ונתתי את פני בנפש ההוא והכרתי אתו מקרב עמו: ז והתקדשתם והייתם קדשים כי אני יהוה אלהיכם: ששי (שביעי כמחוברין) ח ושמרתם את חקתי ועשיתם אתם אני יהוה מקדשכם: ט כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו:

בעל הטורים

אני באים הכוונה ואני אתן את שכרך שאם חזר בתשובה ואני אתן את שכרך שעונותיו נחשבין כזכיות: (ח) אני ה' מקדשכם סמך קלל אביו ואמו כי ג' שותפין יש באדם: סמך איש אשר ינאף את אשת רעהו למקלל אביו ואמו לפי שהממזר אינו יודע מי אביו

רש"י

כ"א) ולא יחלל את מקדשי: (ד) ואם העלם יעלימו. אם העלימו בדבר אחד סוף שיעלימו בדברים הרבה אם העלימו סנהדרי קטנה סוף שיעלימו סנהדרי גדולה: (ה) ובמשפחתו. אמר רבי שמעון וכי משפחה מה חטאה אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולם מוכסין שכולן מחפין עליו: והכרתי אתו. למה נאמר לפי שנאמר ובמשפחתו יכול יהיו כל המשפחה בהכרת תלמוד לומר אותו. אותו בהכרת ולא כל המשפחה בהכרת אלא ביסורין: לזנות אחרי המלך. (ת"כ) לרבות שאר ע"א שעבדה בכך ואפילו אין זו עבודתה: (ז) והתקדשתם. זו פרישות ע"א: (ט) אביו ואמו קלל. (ת"כ. סנהדרין פ"ה) לרבות

שפתי חכמים

ב ר"ל שכולן מחפין כזכותו לפי שקרובין לו לפיכך מלן גזלנים. (נח"י) נ"ל שקאי אדלעיל ואם העלם יעלימו ומסתמא מפני שמתיראין ממנו והמשפחה שמחפין עליו לפיכך במשפחתו וכו': ג מפני שכבר כתב והכרתי אותו מקרב עמו והכרתי אותו פו. למה לי אלא לכדי כדר. כהביה דלכתוב ביה ואת כל

התורה והמצוה

צב יתרגמוהו באבן. וכן כתוב וידעוני וגבי מקלל. כתוב באבן. ובשבעה מקומות כתוב באבנים, ופי' בספרי (פסקא קיד) ובסנהדרין (דף מ:). שמ"ש באבן קמ"ל שבאבן א' יצא. ומ"ש באבנים קמ"ל שאם לא מת יוסיף אבנים. וי"ל דגבי עכו"ם, שהם מולך ואוב ומקלל הייתי טועה שלא די באבן א' וקמ"ל רבותא, וגבי יתר עבירות הייתי טועה שאם לא מת א"צ להוסיף אבנים וקמ"ל רבותא ומ"ש במשנה ה ואני אתן את פני פונה אני. התבאר בפ' אחרי סימן קה ומ"ש באים ולא בגבור וכו' התבאר בפ' נו (ס' קלג):

צג כי מזרעו נתן למולך. זה מיותר שכבר אמר אשר יתן מזרעו למלך. ובפסוק שאח"ז שלש עוד בתתו מזרעו למולך. ופי' חז"ל משום שזרע כולל גם בני הבנים כמ"ש תמיד לזרעך אחריך, וכמבואר ביבמות (דף עיין) וקדושין (דף ד) זרע זרעה ל"ל קרא. וכן שם דף ועי' תוס' יבמות (כב. ד"ה וכן) ב"ב (קט ד"ה כיון, ושם קטו ד"ה בן) אמנם פה שלא כתוב לא ימלא מעביר בנו ובתו באש. ונאמר שבנו ובתו דוקא. ושמ"ש אשר יתן מזרעו סמך עמש"ש בנו ובתו. לכן אמר שנית כי מזרעו נתן למולך. חה פי' משנה ויו. והנה שם זרע בדיוק הוא רק זרע הכשר השומר מינו. (ודברי התוס' בב"ת קטו ד"ה בן נ"ע) ולכן שלש בתתו מזרעו להורות שבא בדרך ההרחבה וכולל אף זרע פסול. ובסנהדרין (דף סד) הביא ברייתא בן בנו בן בתו מנין ת"ל, בתתו מזרעו. תנא פתח כי מזרעו, וסליק בבהו מזרעו. דהא אחרינא הוא זרע פסול מנין ת"ל בתתו מזרעו. ונראה כי כפי תירוץ הגמ' כ"ה בספרא. וכפי שהביא בגמ' שתלה כן נמצא בספרי (פ' ראה), ופי' הספרי שע"י שכתוב בבנו מזרעו על זרע פסול. מיותר כי מזרעו על בן בתו. שאל"כ הייתי דורש כי מזרעו על זרע פסול

ית מקדשי ולאחלא ית שמא דקודשי: ד ואם מכבש יכבשון עמא בית ישראל ית עיניהון מן גברא ההוא כדיהב מזרעיה למולך בדיל דלא למקטל יתיה: ה ואשוי אנא ית רוגזי בגברא ההוא ובסעדוהי ואישיצי יתיה וית כל דטען בתרוהי למטעי בתר מולך מגו עמהון: ו ואנש די יתפני בתר בידין ודכורו למטעי בתריהון ואתן ית רוגזי באנשא ההוא ואשיצי יתיה מגו עמיה: ז ותתקדשון ותהון קדישין ארי אנא יי אלהכון: ח ותטרון ית קימי ותעבדון יתהון אנא יי מקדשכון: ט ארי גבר

ספרא

צב באבן מלמד שאם מת באבן א' יצא. (ה) ואני אתן את פני פונה אני מכל עסקי ועוסק בו, באיש ולא בצבור. ההוא: ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה. והכרתי אותו מקרב עמו ועמו שלום:

צג (ו) כי מזרעו נתן למולך מה ת"ל לפי שנאמר לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש אין לי אלא בנו ובתו. בן בנו ובן בתו מנין ת"ל כי מזרעו נתן למולך. (ז) אין לי אלא זרע כשר זרע פסול מנין ת"ל בתתו מזרעו למולך כל זרע שיש בו, (ח) למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי מלמד שהוא מטמא את המקדש ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם:

צד (ט) ואם העלם יעלימו מנין אם העלימו בדבר א' סוף שדברים הרבה מעלימים ת"ל אם העלם יעלימו. (י) ומנין שאם העלימו ב"ד א' סוף שבבתי דינים הרבה מעלימים ת"ל אם העלם יעלימו. (יא) מנין אם העלימו בסנהדריות של ישראל סוף שסנהדרי גדולה מעלימים ודיני נפשות נטלה מהם על כך. לכך נאמר ואם העלם יעלימו:

צה (יב) ואם העלם יעלימו ע"ה את עיניהם מן האיש ההוא לבלתי המית אותו בכל מיתה שירצו. (יג) ושמתי אני את פני פונה אני מכל עסקי ועוסק בו. באיש ולא בצבור. ההוא ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה. ובמשפחתו מה ת"ל אר"ש וכי מה חטאת המשפחה אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולה מוכסים שיש בה לסטים שאין כולה לסטים מפני שמחפים עליו:

צו והכרתי אותו מה ת"ל לפי שנאמר ובמשפחתו יכול תהא משפחתו בהכרת ת"ל אותו אותו בהכרת ואין משפחתו בהכרת אלא ביסורין:

צז והכרתי אותו ואת כל הזונים אחריו לזנות אחרי המולך לרבות שאר עכו"ם בהכרת. מקרב עמה ועמה שלום:

התורה והמצוה

פסול לבל יוכחש הקרא מעביר בנו ובתו באש. ולא נדע בן בתו ובן בנו והבן, ומ"ש למען טמא את מקדשי פי' על טומאת המקדש עצמו וכמ"ש ביחזק' (כג לט) ובשחטם את בניהם לגלוליהם ויבאו אל מקדשי ביום ההוא לחללו. וכבר האריך בזה הרמב"ן פי' עליו:

צד **ואם העלם יעלימו ע"ה את עיניהם.** מבואר תמיד שכ"מ שכפל המקור על הפעל מורה על השנות הפעל כ"פ. וכן ממ"ש העלם יעלימו. דרש במשנה ט' שעי"כ יעלימו דברים הרבה. וכבר הזכרתי (סדר ויקרא ס' רמ"ג) שיש הבדל לרבותינו בין כשנז' שם העלמה סתם ובין כשסמך אל העינים שאז מציין שהי' לו עינים לראות את הדבר ושבא על הקיבוץ מציין את הב"ד שהם עיני העדה המשגיחים על כל הנעשה. עיי"ש. ולכן ממ"ש יעלימו את עיניהם. ולא כתב ואם יתעלמו ע"ה. דרש במשנה יוד שעי"כ יעלימו את עיניהם שהם הבתי דינים שלהם שעיני העדה יעלימו, וז"ש סוף שבבתי דינים הרבה מעלימים: וממ"ש העלם יעלימו את עיניהם בכפל המקור עם הפעל, שהוא העלמות הרבה עד הסנהדרין הגדולה, וזה פי' משנה יא:

צה **לבלתי המית אותו** מיותר ופי' שעקר הקפידא על שלא ימיתו אותו אבל אם ימיתוהו הגם שלא ירגמוהו לא יענשו. ומ"ש ושמתי אני את פני התבאר ס' אחרי ס' קח, ומ"ש באיש וכו' התבאר ס' נו ס' קלג ומ"ש ובמשפחתו ר"ל מפני שמחפים עליו כמ"ש ר"ש ומובא בשבועות דף לט:

צו **והכרתי אותו**, ממה שלא אמר והכרתי אותם. מבואר שהמשפחה אינם בכרת, רק האיש והזונים אחריו העובדים עכו"ם לא המשפחה שלא זנו אחריו. הם רק נדונים ביסורין שע"ז ישים פניו בהם להענישם בעה"ז לא להכרית בעה"ב:

צז **ואת כל הזונים אחריו לזנות אחרי המולך** הנה שם זנות הבא בהשאלה הוא על עכו"ם דוקא, כמ"ש אשר אתם זונים בו הבאור עכו"ם (ברכות יב). ולכן ממ"ש לשון לזנות מרבה שאר עכו"ם. ועם שיון מכאן ראי' למ"ש הרמב"ם בספר המצות הזכרנו לאו מנגוע אל הנעבד שהי' שמו

(פרק ט) **צח** (א) איש אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל איש איש.

כי יקלל את אביו ולא את אבי אביו ואת אמו ולא את אבי אמו. אביו ודאי ולא הספק אמו ודאי ולא הספק, (ב) אביו ואמו קלל מה ת"ל. לפי שנא' ומקלל אביו ואמו מות יומת. יכול לא יהא חייב עד שיקלל שניהם בבת אחת. ת"ל אביו קלל אמו קלל אפי' אחד מהם, והלא הגר חייב על אמו ואינו חייב על אביו דברי ריה"ג. ר"ע אומר אביו ואמו קלל את שהוא חייב על אביו חייב על אמו ואת שאינו חייב על אביו א"ח על אמו. מודה ר"ע בשתוקי שהוא חייב על אמו אעפ"י שאינו חייב על אביו. (ג) אביו ואמו קלל אפי' לאחר מיתה. והלא דין הוא הואיל והמכה חייב והמקלל חייב. מה מכה א"ח אלא בחיים אף המקלל אינו חייב אלא בחיים. ת"ל אביו ואמו קלל אפי' לאחר מיתה. דמיו בו בסקילה:

ברייתות אלה היו חסרים מן הספרים ונלקט הביאם על פה מו"ל ובעל ק"א הכניסם בפנים ואני סדרתים כפי סדר הפסוקים באמצע פרק ט, בין משנה ג' ובין משנה ד':

(פרק י) **צט** (א) והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים לזנות אחריהם למה נאמר. לפי שהוא אומר איש או אשה כי יהי' בהם אוב או ידעוני. עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל אל תפנו אל האובות ואל הידעונים. עונש ואזהרה שמענו כרת לא שמענו ת"ל והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים:

ק (ב) והתקדשתם והייתם קדושים. זו קדושת פרישת עכו"ם, אתה אומר קדושת פרישת עכו"ם או אינו אלא קדושת כל המצות, כשהוא אומר קדושים תהיו הרי

מולך, וכו', וכ"כ בפי' המשניות פ' ד' מיתות. וכ"כ רש"י ז"ל בפי', עכו"ם ששמו מולך. והוא עד הש"ס שאמר (סנהדרין דף סד) קתני עכו"ם וקתני מולך אלמא מולך לאו ע"ז הוא. וע"כ שהיו הפרסים העובדים זו שהיו מעבירים הבנים לא הי' עכו"ם רק חק. אבל הצלם עצמו הי' עכו"ם. ובאמת הרמב"ם בחבורו הביא הדין דאם עשה עבודה זו לשאר עכו"ם דפטור. ולא הביא דפטור אם עשה עבודה אחרת למולך כגון שזבח וקיטר לפניו, וי"ל דאי' מברייתא דפה שדייק ממ"ש לזנות אחרי המולך היינו גם אלה שלא העבירו הבנים (שזה אינו קרוי זנות כיון שאינו עכו"ם רק חק) רק שזנו אחרי הצלם של המולך עצמו לעבדו ע"י זביחה וקיטור. או כדרך עבודתו שהי' עבודה כזה, וז"ש לרבות שאר עכו"ם:

צח **איש איש כי יקלל**. מפרש מ"ש איש איש בכפל בא להורות על הכללות. (שלא נפרש איש על המין ולא אשה) ובא לרבות אשה. והנה יש ג' פסוקים, א] מ"ש בפ' משפטים ומקלל אביו ואמו מות יומת, ב] כי יקלל את אביו ואת אמו. ג] אביו ואמו קלל. ולקמן בפלוגתא דר' יאשי' ור' יונתן יבואר דלר' יאשי' מ"ש אביו ואמו קלל בא לחייב על כ"א בפ"ע. ומ"ש בפ' משפטים צריך לחייב המקלל לאחר מיתה. ולר' יונתן הקרא דמשפטים צריך לרבות אשה וטו"א ולא ס"ל דרשא דאיש איש, ומ"ש טו"א קלל מרבה לאחר מיתה. והנה באר בזה ג' פיסוק, א] שפת סתמא דספרא כר' יהודה שמ"ש אביו ואמו קלל מוציא את הספק. וביבמות (דף קא) תרי תנאי אליבא דר"י לחד ת"ד בספק שניהם (בספק בן ט' לראשון או בן ז' לשני) בבת אחת חייב ולחד ת"ד פוטר ר' יהודה גם בהכה שניהם בבת א' וכוותי' סתם בספרא. וממעט לה מן אביו ואמו קלל דוקא אביו ודאי, וריה"ג כר' יאשי' וצריך או"א קלל לרבות אפי' א' מהם. ור"ע כר' יונתן וס"ל דצריך או"א קלל לפטור את הגר. ולכולהו ס"ל דקרא דפרשה משפטים מרבה מקלל לאחר מיתה, ואשה וטו"א מרבינן מן איש איש. ומ"ש את אביו ולא אבי אביו זה ידעינן מפשטות הלשון בלא ריבוי שהגם שלפעמים נקרא אבי אביו אב כמ"ש רש"י זה נתך השאלה לא בדרך הפשוט:

צט **והנפש אשר תפנה** כאן נאמר כרת לאוב וידעוני ובסוף הפרשה נאמר חיוב מיתה, והאזהרה הוא מ"ש (למעלה יט לא) אל תפנו אל האובות, וכזה מבואר כדעת הרמב"ם והסמ"ג והתוס' שאזהרת אוב הוא מאל תפנו. וכ"כ הכ"מ שכן איתא בת"כ. והתוי"ט כתב שלא מצא כן בת"כ. כי הרקים אלה היו חסרים בספרא שבידו, כנ"ל, וכבר העירותי בזה למעלה (ס' עט) עיי"ש:

ק **והתקדשתם והייתם קדושי'** הקדושה היא ההתרוממות מכל ענינים השפלים והחומריים והנגזים והתדמות אל הרוחניים, ויש בזה מדרגות רבות יש פורש מתאוות הבשר למאכלות אסורות שע"ז נאמר והתקדשתם בסוף שמיני, ויש הפורש מן העריות והמתקדש במעשה המצות שעז"א קדושים תהיו בריש הפרשה שכולל קדושת כל המצות וכדעת רבי בספרי סוף שלח. ובסוף הפרשה היה והייתם לי קדושים על קדושת עריות, ויש המשגיח על כל מחשבת און ומתאמין בהבלי העכו"ם באוב וידעוני ועניניהם. ועז"א פה והתקדשתם שבא אחרי אזהרת מולך ואוב וידעוני, ומ"ש כי אני ה' אלקיכם אני דיין לפרע וכו' כמבואר בארך בפ' אחרי (ס' קל), ומ"ש (במשנה ג') ובמרחם את תהומי אמר דקדוקי הפרשה:

הרי קדושת כל המצות אמורה, ומת"ל והתקדשתם והייתם קדושים זו קדושת פרישת עכו"ם, כי אני ה' אלקיכם אני דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר. (ג) ושמרתם את חקותי ועשיתם אותם שאין לי אלא מה שפרט הכתוב שאר דקדוקי הפרשה מנין ת"ל ושמרתם את חקותי ועשיתם אותם. (ד) אני ה' מקדשכם בשם שאני קדוש כך אתם היו קדושים: קא (ה) איש מה ת"ל איש איש לרבות בת וטומטום ואנדרוגינוס ומקלל אביו ואמו מות יומת אין לי אלא אביו ואמו, אמו שלא אביו אביו שלא אמו מנין ת"ל אביו ואמו קלל מ"ם דברי ר' יאשיה, ר' יונתן אומר משמע שניהם כאחד ומשמע אחד ואחד בפ"ע עד שיאמר לך הכתוב יחדיו:

כי

מנין. כבר נאמר ונתבאר בפ' אחרי (ס' קמ"ב) ומ"ש אני ה' מקדשכם כשם שאני קדוש וכו' כן נאמר ונתבאר בפ' שמיני (ס' קט):

קא אשר יקלל את אביו ואמו. הנה פלוגתת ר' יאשיה ור' יונתן. משתרע על כלל הלשון. ואם נחזיק הדברים כפשטן שר' יאשיה יסבור בכ"מ שהויו בא לחבר. הוא דבר שאין לו שער. שבכל מאמר ומאמר נמצא ווים הבאים לחלק. כנודע. וכן שיסבור ר' יונתן שלא נמצא ויו החבור הוא דבר בלתי אפשר. לכן צריך לשום גדר לפלוגתא זאת. ואחרי העיון הנה בציוי פשוטה גם ר' יונתן מודה שהויו בא תמיד לחבר, כמו והקרב והכרעים ירחץ. על מצות ומרורים יאכלוהו. ולקחתם לכם ביום הראשון כו' כפות תמרים וערבי נחל ודומיה', באזהרה פשוטה גם ר' יאשיה מודה שהויו בא תמיד לחלק. כמו לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב, לא יחבול רחים ורכב. אלמנה וגרושה וחללה לא יקח. וכדומה. והטעם מבואר, כי אחר שנמצא בלשון מלת או המורה החילוק. וגם וי"ו שמורה החילוק לפעמים. בהכרח יש איזה הבדל ביניהם ובמקום שהשתמש במלת או יכול להשתמש בוי"ו החילוק. והוא כי שוי"ו מורה החילוק וגם החיבור. למשל אלמנה וגרושה וחללה לא יקח. היא וי"ו החילוק שלא יקח אלמנה או גרושה או חללה. והוא ג"כ וי"ו החיבור שמוזהר גם על אלמנה גם על גרושה. וזה שמבדיל בינו ובין מלת או, למשל אם יאמר לא יחבול רחים או רכב. נמצא שרחיים ורכב ביחד מותר לחבול. ולכן אמר בויו. שמוזהר גם על זה וגם ע"ז וגם על שניהם יחדיו. וכמו שדייק ר' יונתן בלשונו משמע שניהם כא' ומשמע כ"א בפ"ע ר"ל שזה שנבדל בין וי"ו החילוק ובין מלת או. וע"כ באזהרה פשוטה מוכרח לדבר בויו המחלקת. אבל בציוי פשוטה מבואר שהוא ויו החיבור שאם יהיה וי"ו החילוק לא ימלא בו חיבור כלל. למשל אם נאמר שולקחתם פרי עץ הדר וכפות תמרים היינו או זה או זה. היה צריך לומר מלת או, כיון שהוא חילוק הגלוי. והשתא אין מציאות לפלוגתת ר' יאשיה ור' יונתן רק במאמר תנאי כמו מכה אביו ואמו מות יומת. שלדעת ר' יאשיה שעיקר הוא התנאי ולשון מכה אביו ואמו דומה כמו והכשו בו אביו ואמו. כי בא בצורת ציוי פשוטה, ופי' שניה' יחדיו. ור' יונתן ס"ל שעיקר הוא התולדה מות יומת שהוא האזהרה ובזה דינו כאזהרה פשוטה. כי פירושו בין מכה אביו בין מכה אמו שוים בזה שחייבים מיתה. ונודע וי"ו החילוק לא מלת או. וכשתעיין תראה רוב המקומות שהובא פלוגתא זו הם במאמרים תנאיים. בשבועות (דף כז) עמ"ש מנין לרבות השבת אחרים ת"ל או להיטיב מקשה והאי או מבע"ל לחלק? ומשיב לחלק ל"צ קרא. ומק' היניחא לר' יונתן וכו'. שם הוא מאמר תנאי' כי השבע לבטא בשפתים וכו' והביא את אשמו. וכן בב"מ (דף לד ע"ב) ונשבר או מת או לרבות שבוי', והא מבע"ל לחלק שניחא לר' יונתן וכו', שם ג"כ מאמר תנאי וכי ישאל איש וכו' והתולדה בעליו אין עמו שלם ישלם, שפי' לר' יונתן שדין זה שלם ישלם שוה בין בנשבר בין במת. וכן מ"ש במנחות (דף נא) והשתא דאמרת או לדרשה לפלא נדר או בנדבה ל"ל. לחלק, ומק' היניחא לר' יאשיה וכו', שם ג"כ מאמר תנאי, כי תבואו ועשיתם אשה, ומטעם של ר' יאשיה, משום שמצא שברוב מאמרים תנאים בא מלת או. וע"כ שבכ"מ שבא וי"ו הוא לחיבור. ור' יונתן לא פנה אל זה כי כפי כללי ההגיון תולדות המאמר הוא העקר במאמרים התנאיים, ולפיכך משפט הלשון שיבא ויו המחלקת ובכ"מ שבא מלת או במאמר תנאי ס"ל שבא לדרשה. ואל תשיבני ממ"ש במנחות (דף ל) עמ"ש ר' יונתן לפי שנאמר אדם כי יקריב קרבן מן הבקר ומן הצאן יכול יביא משניהם וכו' ל"ל קרא הא אמר עד שיפרט לך הכתוב יחדיו הצריך סד"א כיון דכתיב ומן הצאן כמאן דכתיב יחדיו דמי. והא שם הוא ציוי פשוטה? כי לדעתי זה בעצמו כוונת המתרץ. מ"ש כיון דכתיב ומן הצאן. ר"ל אחר שהוא ציוי פשוטה. (ובא להוציא שאם היה כתוב בקר וצאן שהוא שם הכלל לא הי' מקום לטעות ולערב שניהם ביחד, כי אינו מביא הרבה בקר והרבה צאן. וע"כ היה פי' מכלל בקר ומכלל צאן וא"כ רצוף החילוק בלשון עצמו. כמו לרצונכם תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים (ויקרא כב יט) וע"כ במש"ש לפלא נדר בבקר או בצאן דריש בספרא (אמור פרשה ז מ"ח) מלת או. עיי"ש) אבל במ"ש מן הבקר ומן הצאן הוא ציוי פשוטה ומשמע במביא משניהם דהא בכל כיוצא בו בא תמיד מלת או. כמו והקריב מן התורים או מן בני היונה, והם מן הצאן קרבנו מן הכשבים או מן העזים. וכן תמיד. ולא נמצא

שום דרוש על אותיות אלה, כי באו כמשפטם. שלא יכול לכתוב בויו שיורה החיבור. וכ"כ התוס' יומא (דף נז. ד"ה תניא) וז"ל א"כ נ"ל מדכתב גבי בן צאן מן הכשבים או מן העזים ובבן עוף נמי כתיב מן התורים או מן בני היונה והכא לא כתב או מן הצאן ש"מ לערבן. **ולכאורה** יקשה על כלל זה ממ"ש ביומא (דף נז) ר' יאשיה ור' יונתן ח"א מערבין לקרנות וח"א אין מערבין. תסתיים דר' יאשיה אמר מערבין דאמר אע"ג דלא כתב יחדיו כמאן דכתיב יחדיו דמי. והלא שם הוא מאמר צווי שום ולקח מדם הפר ומדם השעיר. והלא בזה לכ"ע בא הויו לחיבור. אך עם העיון זה שיערב דם הפר והשעיר ביחד. אינו תלוי בויו החיבור כלל. שהגם שאנו מפרשים שויו ומדם השעיר היא ויו המחברת. מכ"מ אין מוכרח שצריך לערב כי אם לוקח כ"א בפ"ע הוא ג"כ לוקח שניהם. אולם הלא הראה שהגמ' לא דייק רק מר' יאשיה ודחה שם אפ"ת ר' יונתן שאני הכי דכתיב אחת. ולמה לא דייק להפך והו"ל תסתיים דר' יונתן אמר אין מערבים מדס"ל דמשמע כ"א בפ"ע ג"כ עד שיפרט לך הכתוב יחדיו. ומזה מבואר שאחר שמאמר זה הוא צווי פשוטה. הוא ויו החיבור בין לר' יאשיה בין לר' יונתן. רק שמדעת ר' יאשיה מוכיח דבר אחד. דהא גם במקלל אביו ואמו דיני לר' יאשיה כמו צווי פשוטה כנ"ל. ואמר שנשמע שיקלל שניהם יחדיו. הרי מוסיף שויו שבצווי פשוטה אינו ויו החיבור לבד. רק כאן כאילו כתוב יחדיו. ולכן הייתי סובר שיקללם שניהם כא'. ולדידי' ה"ה מ"ש ולקח מדם הפר ומדם השעיר היינו יחדיו. אבל מר' יונתן לא יכול להוכיח כלום. דלא שמעינן שעתו בצווי פשוטה אם הוא כיחדיו או כויו החיבור בלא יחדיו. כי המאמר התנאי דינו לדידי' כאזהרה פשוטה לא כצווי פשוטה. וא"א ללמוד מזה על צווי פשוטה. ובאמת למסקנא דמשמעתין דיומא לא תלה פלוגתייהו בהכי. כמ"ש א"ל ר' יאשיה הא כבר נאמר אחת. א"ל ר' יונתן הא כבר נאמר מדם הפר ומדם השעיר. מבואר שרי"א למד מן אחת לא מן הויו. ור' יונתן למד ממה דכתיב שני פעמים מדם מדם. שבא לחלק הנושאים עפ"י הכלל שבארתי בס' ויקרא (ס' קסו) עיי"ש, רק שמדברי הגמ' בתמורה (דף ה) שאומר דאביי ס"ל מערבין לקרנות ורבא ס"ל דאין מערבין משמע לכאורה שזה תלוי בפלוגתת ר' יאשיה ור"י. דהא אמר בב"מ (דף לה) שאביי כר' יאשיה ורבא כר' יונתן, וראיתי בב"מ פ' השואל (דף לד) מביא בשם הריטב"א וז"ל וקבלו מרבינו בשם ר' פנחס הלוי אחיו שלא אמר ר' יונתן אלא בדבר שיש בו מניעה כגון לא תחרוש ולא תקלל וכדומה, אבל באומר שיעשה לפלוני או שיתן ודאי שיעשה לשניהם משמע. עכ"ד. הנה במ"ש שבאומר שיעשה לפלוני ודאי שיעשה לשניהם הוא כדברינו, אבל מ"ש שר' יונתן אמרו בדבר שיש בו מניעה וכגון לא תחרוש. לדעתי בזה גם ר' יאשיה מודה כמ"ש למעלה, ומ"ש בגמ' ור' יאשיה הא ס"ל אע"ג דלא כתיב יחדיו כמאן דכתיב יחדיו דמי אינו בלאו דלא תחרוש ולא תלבש. דא"כ יקשה למה כתוב יחדיו, וכבר הקשו כן התוס' בסנהדרין (דף סה) ותרוצם דחוק. רק פי' שבמקלל אביו ואמו דומה כאילו כתיב יחדיו אחר שלדידי' מאמר התנאי דינו כצווי פשוטה כנ"ל. אבל באזהרה פשוטה מודה שבא לחלק. ובזה הכלל הזה שלם אצלי מכל המקומות, לבד שבחולין (דף עח) שתלה שם מ"ש ושור או שה בפלוגתא דר"י ור' יונתן ושם הוא אזהרה פשוטה צריך לדחוק שם קצת עיי"ש. אולם אחרי שובי לבקר בדבר. בקיומי הכלל ראיתי כי רבו בראשית הסתקפה. כי במכלתא (משפטים פרק ו') דרש על והכה את רעהו באבן או באגרוף לחייב ע"ז בפ"ע וע"ז בפ"ע. וכן דרש שם (פרק ט) על וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו. ושם (פרק י) על אם עבד יגח השור או אמה, ושם (פרק יא) על כי יפתח איש בור או כי יכרה. ושוד (שם) על ונפל שמה שור או חמור. ושם (פרשה יב) על וכי יגנב איש שור או שה. ושם (פרשה יד) על כי יבער איש שדה או כרם. ושם (פרשה כף) על כי תפגע שור איבך או חמורו. בכל אלה המקומות. דרש במכלתא שבא מלת או לחייב על זה בפ"ע ועל זה בפ"ע והשתא כל אלה אתו לכאורה כר' יאשיה ולא כר' יונתן, דהא כל אלה הם מאמרים תנאים, ולר' יונתן גם אם הי' כתוב בויו. הייתי מפרש או זה או זה. ומה יעשה ר' יונתן בכל אותיות אלה המיותרים לדידי' וכן יקשה עמ"ש בחולין (דף פו) עמ"ש כי יצוד ציד חי' או עוף לרבנן האי או מבע"ל לחלק ור' יהודה לחלק מנ"ל וכו', וכ"ז דלא כר' יונתן. ושוב ראיתי שבב"ק (דף נג) עמ"ש שמ"ש ונפל שמה שור או חמור לרבנן האי או מבע"ל לחלק ור"י לחלק מנ"ל הקשו התוס' דאתיא דלא כר' יונתן ובב"מ משמע דהלכה כר' יונתן. עכ"ד. והלא תגדל המבוכה בהרבות הלהב מכל המקומות שהזכרתי.

ונראה כי ר' יונתן דייק בלשונו במ"ש משמע שניהם יחדיו ומשמע כ"א בפ"ע עד שיפרט לך הכתוב יחדיו. הרי יש ג' לשונות. מלת יחדיו מורה החיבור לבד. ומלת או מורה החילוק לבד. והויו מורה שניהם בין החיבור ובין החילוק. (ובזה חולק עם ר' יאשיה שלדעתו הוי"ו אינו מורה רק החיבור), ולכן לר' יונתן כשכתב וי"ו אנו מפרשים שתי משמעות. ר"ל ומקלל אביו ואמו מות יומת. היינו בין שמקלל כ"א בפ"ע בין שמקלל שניהם כא' חייב מיתה. והשתא לר' יונתן לא יתכן שיכתב בוי"ו המחלקת רק במקום שהדין שוה בעושה כ"א בפ"ע ובעושה שניהם כא' כמו במ"ש ונשבר או נשבה או מת. שאין נ"מ לדינא בין אם נשבר לבדו. או נשבר וגם מת ולכן אמר בג"מ עמ"ש או מת לרעה שנוי' והא מבע"ל לחלק

קב (ו) כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו, בשם, אתה אומר בשם, או אינו אלא בכינוי, ת"ל בנקבו שם יומת שאין ת"ל שם, ומה ת"ל שם, אלא להביא את המקלל אביו ואמו שלא יהא חייב עד שיקללם בשם דברי ר' אחי בר' יאשיה, ר' חנינא בר' אידי אומר הואיל ואמרה תורה השבע ואל תשבע קלל ואל תקלל מה השבע בשם אף אל תשבע בשם

הניחא לר' יונתן. כי לר' יונתן א"צ לאמר או שיטול לכתוב בוי"ו המחלקת, אבל במקום שאין הדין שוה ויש הבדל בין כשעשה מחובר ובין כשעשה מחולק. צריך לכתוב מלת או גם לר' יונתן, למשל אם יכתב וכי יכה איש את עין עבדו ועין אמתו נאמר שבהכה עין שניהם דינו שוה לאם הכה עין אחד מהם שרק א' מהם יוצא לחפשי. וכן אם יכתב אם עבד יגח השור ואמה, וכי יפתח וכי יכרה בור. ונפל שור וחמור, וכי יגנוב שור ושה. כי יבער שדה וכרם, נאמר שבעשה שניהם. שנגח עבד ואמה. ופתח וכרה בור, וגנב שור ושה ובער שדה וכרם, דינו שוה כמו בעשה א' מהם שאינו חייב אלא על אחת מהם. ובזו"ר בפ"מ בב"ק שהשיב קו' התוס' הנ"ל ג"כ בדרך זה שפ"ש ורבנן האי או מבעי"ל לחלק אתיא גם כר' יונתן. והדבר זה כלמד מתורגמן של חכמי הש"ס ז"ל במנחות (דף נא). שהק' שם הנחה דאמרת, או לדרשה, לפלא נדר או בנדבה ל"ל, לחלק, ומקשה לר' יונתן ל"ל לחלק. ומשני דס"ד כי מייתי נדר ונדבה ביחד שני כבשים לחד מינייהו. מבואר שגם לר' יונתן במקום שיש לטעות שהדין שוה כשעשה שניהם צריך מלת או, ובזה גם הסוגיא דחולין (דף פו) אתיא שפיר כר' יונתן דגם שם צריך לכתב ציד חיה או עוף בל נטעה דבשחט שניהם סגי בכיסוי דחד. וכן במ"ש בחולין (דף קלז) דצריך אם שור אם שה לחלק ניחא גם לר' יונתן דה"א דבשחט שור ושה אינו נותן רק מתנות לחד מינייהו. והגם שמה שדרש במכילתא על באבן או באגרוף לחייב ע"ז בפ"ע וע"ז בפ"ע וכן על וכי יכה את עבדו או את אמתו בשבט. לא יכון כפי הכלל הזה. ומתיא בהכרח כר' יאשי', י"ל שר' יונתן הי' לו איזה דרוש על מלת או שבשני המקומות האלה, ועדיין יל"ק לפ"ז עמ"ש בחולין (דף עח) שור ושה ובנו. הא גם לר' יונתן צריך לחלק דלא נימא דשחט שור ושה ובנו א"ח אלא א', וכן יל"ק עמ"ש בשבועות (דף כז) גבי להרע או להיטיב הניחא לר' יונתן דהא גם לר' יונתן צריך לחלק דלא נטעה שאם נשבע להרע ולהטיב ביחד א"ח אלא א', ובזבחים (דף קז) ר"ע אומר או זבח לרבות את הזורק ור' ישמעאל האי או זבח מאי עביד לי' לחלק, ור"ע לחלק מנ"ל נפ"ל מלא יביאנו. וזה כשטת ר' יאשיה דהא שם מאמר תנאי והדין שוה אם מעלה עולה וזבח ביחד או כ"א בפ"ע. ואנ"ב לר' יונתן ל"ל או לחלק ודי לכתב עולה וזבח. וכבר התפלאו התוס' שם דסוגיא זו כאביי דס"ל כר' יאשי' ולא כרבא. אבל אני מתפלא הפלא ופלא, הלא המדברים שם הם ר"ע ור' ישמעאל, ודעת ר"ע מבואר בספרא למעלה (פרק ט מ"ב) שדרש אביו ואמו קלל לדרשה שס"ל כר' יונתן שלא בעי לחלק. וכמ"ש ס' לח, ודעת ר' ישמעאל מבואר בב"ק (דף עח) דבי ר' ישמעאל תנא וטבחו או מכרו או לרבות את השליח, וזה כר' יונתן שמלת או מיותר דלר' יאשי' צריך לחלק, ואיך יאמר הש"ס לר"י ולר"ע דברים כשטת ר' יאשי', והם חולקים עליו? ודע כי בכ"מ שנדע מן הענין שהוי"ו הוא ויו החילוק גם ר' יאשיה מודה שא"צ מלת או ובא לדרשה, ויהיה במקום שבאו שני השמות ובא הפעל בלשון יחיד (לשטת ר"י) כמ"ש בב"ק (דף נג) לר' יהודה לחלק מן ונפל משמע, ובחולין (דף פו) לחלק מן דמו משמע, ושם (דף עח) לחלק מבנו נפקא, ובזבחים (דף קז) לחלק מלא יביאנו נפקא, ועי' מ"ש בזה בפ' אחרי (ס' קיד) ובמנחות (דף נא) לר' יאשי' א"ל קרא לחלק דהא כתיב אם מן הבקר ואם מן הצאן, ובב"מ (דף נד) אפ"ת ר' יאשי' הכא ל"ל קרא דמסברא נפקא, וכן בספרא במקומות הרבה שדרש מלת או, מפני שנבין מן הענין שהוא מחולק ופרשתי כ"מ ובארתיו עפ"י כללים אלה, שמלת או מיותר, כמ"ש סדר ויקרא (ס' רנט, וס' שיב) סדר שמיני (ס' קיז) מ"ג או בגד, תזריע (ס' כג) על לבן או לבת. ושם (ל:) על לזכר או לנקבה. ושם (ס' קיט) על איש או אשה, ושם (ס' קכ) על בראש או בזקן, ושם (ס' קמה) על בקרחת או בגבחת ועתמ"ש:

זבמ"ש בקדושין (דף ס) א"ר בעולת בעל וכו' א"ל ר' זירא כשלה זו משנה רבי ובעלה וכו' פי' הריטב"א דר' יוחנן ס"ל כר' יאשי' ורבי סובר כר' יונתן, ועי' בספרי שופטים בפסוק ובאת אל הכהנים ואל השופט, ומפני שרבים מהגאונים בשאלותיהם האריכו בענין זה לדינא בכמה דברים יגאתי לברר וללבן הדברים בשרשם ואכמ"ל יותר, נחזור לענין, ובארו בסנהדרין (דף סה ע"ב) שלר' יונתן פ"ש אביו ואמו קלל בא לרבות אף לאחר מיתה, ור' יאשי' למד לה מכסל ומקלל אביו ואמו שבפ' משפטים ור' יונתן ס"ל דמה שכתב ומקלל אביו בא לרבות אשה וטו"ח ולא מרבה לה מאיש איש כי ס"ל דברה תורה כלשון ב"א:

קב אשר יקלל את אביו, פי' דלא"ת עד שיקלל בשם כדעת חכמים במשנה, ופי' בגמ' סנהדרין (דף סו) ובשבועות (דף לו) שהיא דברי ר' מנחם, וכבר פי' הכ"מ שהכ"ז ס"ל גם לר' מנחם שם

י וְאִישׁ אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־אֵשֶׁת אִישׁ אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ מוֹת־יוּמַת הַנֹּאֵף וְהַנֹּאָפֶת: יא וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־

רש"י

אחד ד' מיתות: דמיו בו. זו סקילה וכן כל מקום שנאמר דמיו בו דמיהם בם ולמדו מאוב וידעוני שנאמר בהם באבן ירגמו אותם דמיהם בם. ופשוטו של מקרא כמו דמו בראשו (יהושע ב' י"ט) אין נענש על מיתתו אלא הוא שהוא גרם לעצמו שיהרג: (י) ואיש. פרט ח לקטן: אשר ינאף את אשת איש. (קידושין י"ט. סנהדרין נ"ב) פרט לאשת קטן למדנו שאין לקטן קידושין ועל איזו אשת איש ו חייבתי לך: אשר ינאף את אשת רעהו. פרט לאשת עכו"ם למדנו שאין קידושין לעכו"ם: מות יומת הנואף והנואפת. כל מיתה האמורה בתורה סתם ז חניקה היא חנק: תבל עשו. גנאי. ל"א מבלבלין ח זרע האב בזרע הבן:

שפתי חכמים

כל הזונים וגו' שפירושו לזנות אחר המולך לעשות כאותו באחר עבודת אלילים שאע"פ שהיא שלא כדרכה שאין עבודה בכך חייב עליה כרת: ד דלא תקשה למה אביו שאב דוקא בחיים דאל"כ הרי כבר אמור איש אשר יקלל את אביו ואת אמו אלא כאן בא לרבות לאחר מיתה: ה וא"ת פשיטא הא לאו בר עונשין הוא. וי"ל דהא קמ"ל דקטן אינו נענש אבל היא נענשת אפי' אם בא קטן עליה: ו הוצרך רש"י להאריך פה ועל אשת איש וכו' ולא אמר אשת רעהו פרט לאשת עו"ג כמו שאמר ואיש פרט לקטן אלא דק"ל למה ליה לקרא להאריך ולכתוב שני פעמים אשר ינאף לא היה לו לכתוב אלא אשר ינאף את אשת איש אשת רעהו למה לי מש"ה פירש דקרא עצמו פי' דבריו ועל איזה אשת איש וכו' ומה שפי' עוד למדנו כו' שלא תקשה לו מיש הא אשת איש היא ואע"פ שאין חייבים במצות מ"מ הא אשת איש היא לכך פירש למדנו כו': ז מדכתיב מות יומת סתם והוא מיתה בידי אדם ומצינו נמי מיתה סתם שהוא מיתה בידי שמים גבי ער ואונן דכתיב וימת גם אותו מה מיתה בידי שמים אין בה רושם אף מיתה בידי אדם אין בה רושם ועיין כל זה בסנהדרין פרק ארבע מיתות: ח לפי' הראשון פרשו תבל ויכלול לשון גנאי וענין בלילות כל הארצות.

ולפי

התורה והמצוה

שדרשו מן בנקבו שם שיברך שם בשם, רק ע"ז הי' די לכתב ונוקב שם ה' בשם מות יומת, ומ"ש בנקבו שם הוא מאמר כולל שבכ"מ יומת ע"י שם דוקא, וכ"כ בחדושי הר"ן, ולא כפרש"י, ומ"ש ר' חנינא בר אידי אומר מובא בשבועות (דף לה ע"ב), ופי' שאמרה תורה השבע שבועת ה' תהי' (שמות כב) ואל תשבע לשקר (ויקרא יט). קלל יתן ה' אותך לאלה, ואל תקלל, קללת השם וחברו וחרש ואו"א:

קג מות יומת וכו' דמיו בו, הנה במקלל או"א והבא על האם ואשת אב וכלה והזכר, כתוב דמיו בו וקבלו שהוא סקילה, דכן באוב וידעוני פרש בסוף הפרשה באבן ירגמו אותם דמיהם בם, למדו זה כי בכ"מ שמדבר מהריגת איש א' כתוב דמו בראשו, בלשון יחיד, ובלשון דמו בראשו לא דמו בו, ופה שינה ואמר דמיו בל"ר מציין מיתת הסקילה שנופלים ממנו הדמים ממקומות רבים בגופו, שיפולת מאבני הרגימה, ומשונה מכל מיתות שהדם יוצא ממקום א', וזה ציין במלת בו היינו שיצאו דמיו בו באופן שימות במיתה קשה מאד. וכזה תבין מ"ש בב"מ [דף סא ע"ב] שלמד רבא. דריבית אינם יוצאים בדיינים ממה דכתיב (ביחזקאל יח) מות יומת דמיו בו יהי', הוקשו מלוי ריבית לשופכי דמים. ונתקשו התוס' היכי משמע דמיו בו עבירה דשפיכת דמים וכו', ולפ"ז הוכיח מלשון דמיו בו שהיל"ל דמו בראשו יהי', אמנם בסנהדרין (דף פה) מפרש האי קרא דמיו בו יהיה בסקילה, והוכיח שם מזה דמי שנתחייב שתי מיתות נידון בחמורה. ולפ"ז צ"ל דעיקר כוי' דבחמורה (דף ויו) כדברי רבא עיי"ש בתוס':

קד ובאר כי האזהרה למקלל אביו ואמו למדינן מן אלקים לא תקלל ובאר הדבר. תחלה אמר שילמד מבנין אב מנשיא ודיין. כי מחד מינייהו לא אתי שבדיין חייב מיתה על הוראתו בזקן ממרא. והנשיא חייבים מיתה על המראתו. (כמ"ש כל איש אשר ימרה את פיך) וע"ז יש להשיב שמה להצד השוה שבהן שגדולתן גרמה להן. ומוסיף ללמוד מבנין אב משתיהם ומחרש. ומשיב, דמה להצד השוה שבהן שהם משונים. זה לגדולה וזה לשפלות. ולכן הקפידה על קללתם אם מיתרון הגדולה אם מיתרון השפלות. ומשיב שהלימוד הוא באופן זה. כי אלקים לא תקלל מיותר שנלמד מנשיא וחרש, וא"כ מה שהזהיר עוד אלהים לא תקלל מבואר שאזהרת לא תקלל חרש אינו מיוחד לחרש דוקא רק הוא אזהרה כוללת לכל אדם. ולכן הוסיף אזהרת אלקים ל"ת על דיין לעבור עליו בשני לאוין שילקה שתים. (כמ"ש הרמב"ם פ' כו מה' סנהדרין ה"ג). מעתה"כ אם לא תקלל חרש רק חרש. וא"כ המקלל דיין ונשיא אין לוקה אלא א' אזהרת אלקים לא תקלל מיותר. כ"כ פי' ודוק, ובסנהדרין מפרש שגם למ"ד אלקים קדש, למדינן מיני' גם הול מש"ש לא תקלל ולא לא תיקל ויע' בפ' אמור ס' קג:

קה ואיש אשר ינאף את א"א מה שתפס שם איש הוא למותר. ומפרשי שבא למעט את הקטן. כי אם הוא הגדול (כמ"ש ויקרא ס' יוד), ומ"מ היא חייבת על ביאת בן ט' כמ"ש בנדה (דף מה) וזה עסתו"ם (למעלה תזריע ס' קנח) ומ"ש אשר ינאף את א"א אשר ינאף את אשת רעהו הוא כפל מבואר. ופי' שמתנה שני תנאים, א] שתהי' אשת איש הגדול, ב] שתהי' אשת רעהו שהשמות ריע ואח יאמרו בפרט על מי שמתחבר עמו ביחוד. ובכלל כל בני האומה ריעים ואחים זל"ז. ובכל המצות והאזהרות

גבר די ילוט ית אבוהי וית אמיה אתקטלא יתקטיל אבוהי ואמיה לייט קטלא חיב׃ וגבר די יגוף ית אתת גבר די יגוף ית אתת חבריה אתקטלא יתקטל גיפא וגיפתא׃

ספרא

בשם : קג (ז) מות יומת בסקילה אתה אומר בסקילה או באחת מכל המיתות שבתורה ת"ל דמיו בו ולהלן נאמר דמיהם בם מה דמיהם בם שנאמר להלן בסקילה אף דמיו בו שנאמר כאן בסקילה :

קד עונש שמענו אזהרה לא שמענו . ת"ל אלקים לא תקלל . ואם נשיא הוא אביו הרי הוא בכלל ונשיא בעמך לא תאור. אינו לא דיין ולא נשיא אלא בור . הרי אתה דן מבנין אב מבין שניהם , לא ראי דיין כראי נשיא ולא ראי נשיא כראי דיין הצד השוה שבהן שהם בעמך ואתה מוזהר על קללתם , אף אביך שבעמך אתה מוזהר על קללתו , אי מה הצד השוה שבהם שהם גדולים ומעמך וגדולתן גרמה להם ואתה מוזהר על קללתו . אף אביך שהוא גדול ומעמך וגדולתו גרמה לו ואתה מוזהר על קללתו . ת"ל לא תקלל חרש דבר הכתוב באומללים של אדם . מה לחרש שכן חרישתו גרמה לו . נשיא ודיין יוכיחו . מה לנשיא ודיין שכן גדולתן גרמה להם חרש יוכיח . הרי אתה דן בבנין אב מבין שלשתן . לא ראי דיין כראי נשיא . ולא ראי נשיא כראי דיין . ולא ראי זה וזה כראי חרש. ולא ראי חרש כראי שניהם . הצד השוה שבשלשתן שהם בעמך ואתה מוזהר על קללתו . מה להצד השוה שבהן שכן משונים . א"כ נכתב קרא אלקים וחרש או נשיא וחרש אלקים ל"ל אם אינו ענין לגופו תנהו ענין לאביו :

קה (ח) ואיש להוציא את הקטן. אשר ינאף את אשת איש להוציא את אשת קטן . אשר ינאף את אשת רעהו להוציא את אשת אחרים : קו מות יומת בחנק אתה אומר בחנק א"א אלא באחת מכל מיתות שבתורה. אמרת צא וראה כל מיתה הסתומה בתורה אין אתה רשאי למושכה להחמיר עליה אלא להקל עליה דברי ר' יאשיה . ר' יונתן אומר לא מפני שהיא קלה אלא מפני שנאמרה סתם וכל מיתה שנא' סתם אינה אלא חנק . רבי אומר נאמרה מיתה בידי שמים ונא' מיתה בידי אדם . מה מיתה האמורה בידי שמים מיתה שאין בה רושם אף מיתה האמורה בידי אדם מיתה שאין בה רושם . מיכן אמרו . מצות הנחנקים היו משקעים אותו

התורה והמצוה

שנ' רעך שאינו עמיתך אין עכו"ם בכלל ומימרא זו מובא בסנהדרין (דף נב) קדושין (דף יט) ומפרש אשת קטן במיעד אשה לבנו קטן או בן ט' שבא על יבמתו שקנאה מדאו' וקמ"ל שאין חייב עליו משום א"א :

והנה לא הזכיר פעל נאף רק באשת איש לא ביתר העריות , וזה כדברי חז"ל שאין ניאוף אלא בא"א . ופרשו אנף . או חסן אף כמ"ש במד' וכנ"ל (ויקרא ס' קנב). כי קנאה חמת גבר . ובעלה יתאנף ויקנא בו על החמס אשר יעשה לו . ועל האשה נמצא פעל נאף ופעל זנה . ומבואר אצלי שנאף בא מצד מעשה הבעילה עצמה ופעל זנה בא על האשה מצד ההתיחדות שמזמנת עצמה לפסול לה אשר אינו דרך קדושין , שבזה תזנה מאחרי אישה אם היא א"א . או מאחרי האישות בכלל אם נבעלה דרך הפקר שדרך האשה להנשא . וע"כ אצל הזכר לא בא פעל זנה רק פעל נאף (אם לא במקום שנקשר עמו עבודת אלילים שבזה יבא ציור העם כאשה זונה כי העם משועבדים לאלקיהם כאשה לבעלה) . ויש הבדל בין נאף בקל ובין מנאף בכבד שזה בא על שגורם הניאוף לזולתו ומזה דרשו בנדה (דף יג) לא תנאף לא יהי' בך ניאוף שזה דרשו מלשון הקל . והוא דרוש אסמכתא. כי עקרו על א"א. וע"כ אמר בסיני שאח"ז לא תנאף א' האיש וא' האשה , כי לשון זה נופל על שניהם ושניהם נכללו באזהרה :

קו מות יומת יש הבדל בין פעל מת ליתר הפעלים שנאמרו על ההמתה. כמו הריגה הכאה וכדומה. שכולם יציירו איכות ההמתה . ופעל מת מציין העדר החיים שיקחו נפשו עד שלא יחי' . והנה בכל מיתת ב"ד יש הודעה במה יומת . כמו דמיהם בם. באש ישרפו . ובאנשי עיר הנדחת כתוב הכה תכה לפי חרב . וגם ברוצח שסתם הכתוב וכתב הרמב"ם (ה' סנהדרין) שסייף הוא מהלכה , יש רמז במ"ש לפי עדים ירצח את הרוצח . ולארץ לא יכופר כי אם בדם שופכו . שכ"ז מציין מיתת חרב . אולם במקום שכתוב מות יומת סתם שהוא רק ציון המיתה דעת ר' יאשיה שנדע שהיא חנק מפני שהיא המיתה הקלה מד' מיתות . (וד' מיתות כסדרן גמרא גמירי לי' כמ"ש בגמ') . ואמר שסתם יש לתפוס הקלה . ור' יונתן ס"ל דחנק אינה הקלה שבכולן . ולמד שהוא חנק מלשון מות יומת וכדמפרש לה רבי (ספי' דברי ר"י) משום שמה מיתה בא בתנ"ך לרוב על מיתת הטבעיית בידי שמים שאין בה מכה וחבורה והוצאת דם רק יציאת הנפש . ודוגמתו היא מיתת חנק . שלא יאמר עליו לשון הכאה והריגה ורציחה רק מיתה . ומאמר זה מובא ומפורש בסנהדרין ומ"ש מכאן אמרו במשנה שם. ומ"ש לא תנאף פרשתי בס' הקודם

אשר

אשת אביו ערות אביו גלה מות־יומתו שניהם דמיהם בם: יב ואיש אשר ישכב את־כלתו מות יומתו שניהם תבל עשו דמיהם בם: יג ואיש אשר ישכב את־זכר משכבי אשה תועבה עשו שניהם מות יומתו דמיהם בם: יד ואיש אשר יקח את־אשה ואת־אמה זמה הוא באש

רש"י

(יג) משכבי אשה. (סנהדרין נ"ד) מכניס כמכחול ט בשפופרת:

שפתי חכמים

ולפי' שפי' פרש"י כלל: ט דהל"ל משכבי אשה למה לי וכי יש לו לזכר משכב אחר עד שיאמר משכבי אשה לאפוקי משכב אחר. מכחול פרש"י בכ"מ דף נ"ח כדרך שמכניסין קיסם או גף בשפופרת, מגולה שמכחול בפוכם ומוציאין מן הכחול במכחול

התורה והמצוה

קז אשר ישכב את אשת אביו ערות אביו גלה. מ"ש את אשת אביו כולל בין אשת אביו שהיא אמו בין שאינה אמו. ועדיין לא שמענו עונש על אמו אנוסה שאינה אשת אביו. ובאזהרה (אחרי יח ג) כתיב ערות אביך וערות אמך לא תגלה. ודעת ר' יהודה (סתמא דספרא) שמ"ש ערות אביך אין פי' כמשמעו ושיתחייב על אביו שתים (וכמו שכן דעת חכמים בסנהדרין דף נד). כי למדין ממ"ש פה ערות אביו גלה שתלה החרפה בבעלה וכן מ"ש ערות אביך היינו אשת אביו וכולל בין שהיא אמו בין אינה אמו. וערות אמך היינו אמו אנוסה. וכמו שסיים אמך היא שהאזהרה משום שהיא אמך אף שאינה אשת אב. וס"ל שלכן ה סיף פה ערות אביו גלה שהוא למותר לרמז שבמה שמשכב את אשת אביו עבר על האזהרה שבפ' אחרי ערות אביך לא תגלה כי ערות אביו גלה. וכיון שציין ורמז פה על האזהרה הזאת ושם כתוב ערות אביך וערות אמך. מתילא שגם שעונש בא על שתיהם. כי עונש זה כולל כל האזהרות שבפ' אחרי. וכן אחרי שלר' יהודה מ"ש באזהרה ערות אשת אביך לא תגלה בא על אשת אביו לאחר מיתה כמו שמפ' בסנהדרין (דף נד). כן גם במ"ש בעונש ערות אביו גלה כולל גם זה. כי מציין פה כל מה שנאמר באזהרה. לומר שע"י שעבר על אזהרה דשם חייב מיתה. ובמה שסיים בפ' אחרי אמך היא לא תגלה ערותה. שהיא מיותר. בא ר' יהודה שמוסב לכלל המאמר שבין ערות אביך שכולל אמו אשת אביו ג"כ ובין ערות אמך האנוסה. החיוב הוא משום שהיא אמך לא משום אשת אב. ובסנהדרין (דף נג ע"ב ודף נד) מביא ברייתא זו ופרשה עי"ש:

קח ואיש אשר ישכב את כלתו. והאזהרה בא בפ' אחרי (יח טו) ערות כלתך לא תגלה. אשת בנך היא לא תגלה ערותה. ופי' חז"ל שכפל הדברים. כי בשם כלה נכלל גם כלה שפחה ונכרית כמ"ש והאמר נעמי לשתי כלותיה. אבל בשם אשה לא תקרא רק מי שקדושין תופסים בה. ורש"י בסנהדרין (דף נד) כתב דהדר כתבי' לחייב עלי' אף לאחר מיתה. ונראה שמשום זה כתב כלתך ולא כתב ערות אשת בנך לא תגלה. לבד מפני שהי' משמע דוקא בחיי הבן. אבל בשם כלתו תקרא תמיד. כמ"ש ויאמר יהודה לתמר כלתו. ונעמי וכלותי' שהיו לאחר מיתת הבנים. ומ"ש תבל עשו. פי' המפ' הרלב"ע והרד"ק מענין בלל שמבלבל זרע האב בזרע הבן. וז"ש שמיבל את החוט ר"ל חוט שלשלת התולדה והיחוס, וי"מ מענין קדם וערוה וניסף כמו ואפי על תבליתם מענין השחתה. וז"ש שחיתו את החפא, והנה לא יכול לדרוש להוציא את הקטן. שלא יעיר לו אשת הבן:

קט ואיש אשר ישכב את זכר מבואר שיש הבדל בין שם איש לשם זכר. ששם איש מורה על הגדלות ולא כן שם זכר, ולכן השוכב צ"ל גדול ולא הנשכב, ובסנהדרין (דף נד) פליגי רב ושמואל בביאה על פחות מבן ט', ואמר משכבי אשה לפי שביאה כולל גם השוכב עמו במשה באר שדוקא על גילוי ערוה חייב כמו באשה, ולפי שאין בזכר משכב אשה כדרכה הוצרך לרמז במלת משכבי על שני משכבים, ואחר שפה היינו יודעים זאת ממילא, אמר ר' ישמעאל כי בזה לימד שגם באשה ביאה שלא כדרכה קרוי משכב ומלמד חיוב על ביאתה שלא כדרכה, ודעת ר' ישמעאל שאזהרה לנשכב נלמד מלא יהי' קדש, שהוא (כמו שפי' הרמב"ם והרמב"ן), שלא יהיה איש מזומן למשכב זכור כדרך הישמעאלים, ומביא מע"ש וגם קדש הי' בארץ ושם אמר עשו כתועבות הגוים ומשכב זה התיחד בשם תועבה, ור"ע ס"ל שהאזהרה היא מע"ש את זכר לא תשכב, ונראה שדבריו בנוים על היסוד שהנהגו בסדר מגורע (סי' קס) שיש הבדל בין לשון שכב עם ובין לשון שכב את. שמשכב שאחריו מלת את מורה שביבה בגורס כדרכה ושכב שאחריו מלת עם מורה שביבה שלא כדרכה, ולפ"ז היה רפוי לומר ועם זכר לא תשכב,

יא וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב יָת אִתַּת אֲבוּהִי עֶרְיְתָא דַּאֲבוּהִי גְּלִי אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן תַּרְוֵיהוֹן קְטָלָא חַיָּבִין: יב וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב יָת כַּלְּתֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן תַּרְוֵיהוֹן תִּבְלָא עֲבַדוּ קְטָלָא חַיָּבִין: יג וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב יָת דְּכוּרָא מִשְׁכְּבֵי אִתְּתָא תּוֹעֶבְתָּא עֲבַדוּ תַּרְוֵיהוֹן אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן קְטָלָא חַיָּבִין: יד וּגְבַר דִּי יִסַּב יָת אִתְּתָא וְיָת אִמַּהּ עֲצַת חֶטְאִין

ספרא

בזכל עד ארכובותיו ונותנים סודר קשה לתוך הרכה וכורך על צוארו זה מושך אצלו וזה מושך אצלו עד שנפשו יוצאת. לא תנאף א' האיש וא' האשה:

קז (ט) איש להוציא את הקטן. אשר ישכב את אשת אביו משמע היא אשת אביו שהיא אמו אשת אביו שאינה אמו. אמו שאינה אשת אביו מנין. ת"ל ערות אביו גלה מופנה להקיש לדון גז"ש, מות יומתו בסקילה. א"א בסקילה או באחת מכל המיתות שבתורה. ת"ל דמיהם בם ולהלן נאמר דמיהם בם. מה דמיהם בם שנא' להלן בסקילה אף דמיהם בם שנאמר כאן בסקילה. עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל ערות אביך וערות אמך לא תגלה. ערות אביך זו אשת אביך. או ערות אביך כמשמעו. הרי אתה דן נאמר כאן ערות אביך ונאמר להלן ערות אביך לא תגלה מה ערות אביך שנא' להלן באשת אביך הכתוב מדבר אף ערות אביך שנא' כאן באשת אביך הכתוב מדבר, ומשמע בין אשת אביו שהיא אמו בין אשת אביו שאינה. אמו. אמו שאינה אשת אביו מנין ת"ל אמך היא מ"מ. אין לי אלא אזהרות שעשה אמו שאינה אשת אביו כאמו שהיא אשת אביו. בעונשין מנין, הרי אתה דן נאמר כאן ערות אביו ונאמר להלן ערות אביו, מה ערות אביו שנא' להלן עשה אמו שאינה אשת אביו כאמו שהיא אשת אביו אף כאן עשה אמו שאינה א"א כאמו שהיא א"א, אמך היא משום אמו אתה מחייבו וא"א מחייבו משום אשת אב:

קח (י) ואיש אשר ישכב את כלתו תבל עשו על שם שתיבל את החוט. תבל עשו ע"ש שחיתו את החטא, מות יומתו בסקילה אתה אומר בסקילה או באחת מכל מיתות האמורות בתורה ת"ל דמיהם בם ונאמר להלן דמיהם בם מה דמיהם בם האמורים להקן בסקילה אף דמיהם בם האמורים כאן בסקילה. עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל ערות כלתך לא תגלה, אי כלתך אפי' שפחה אפי' נכרית ת"ל אשת בנך היא לא אמרתי אלא באשה שי"ל אישות עם בנך יצאו השפחה והנכרית שא"ל אישות עם בנך:

קט (יא) איש להוציא את הקטן, אשר ישכב את זכר אף הקטן במשמע, משכבי אשה מגיד הכתוב ששני משכבות באשה, ר' ישמעאל אומר ה"ז בא ללמד ונמצא למד, מות יומת בסקילה, א"א בסקילה או אלא כאחד מכל מיתות שבתורה, ת"ל דמיהם בם ולהלן הוא אומר דמיהם בם. מה דמיהם בם האמור להלן בסקילה אף כאן בסקילה. עונש שמענו אזהרה לא שמענו. ת"ל ואת זכר לא תשכב משכבי אשה. אין לי אלא אזהרה לשוכב אזהרה לנשכב מנין ת"ל לא יהיה קדש בבני. ואומר וגם קדש היה בא"ץ. רע"א ואת זכר לא תשכב משכבי אשה קרי בי' תשכב. ר' תנינא בר אידי אומר משכב זכר והבהמה היו בכלל כל העריות והרי הכתוב מוציאן מכללן וקראן תועבה לומר לך מה אלו ערוה שחייבים על זדונה כרת ושגגתה חטאת ועליה גלו כנענים אף כל ערוה שחייבים על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת ועליה גלו כנענים:

קי (יב) ואיש להוציא את הקטן. אשר

התורה והמצוה

והנה הבדל של הלשון הזה נראה ממה שמלת את מורה על הפעל וזה מורה על שכיב' כדרכ' שהיא מתפעלת ונהנית משכיבה זו, אבל בשלא כדרכה לא יצדק הלשון שוכב אתה רק שוכב עמה כי הנשכב לא נתפעל, וע"כ כמ"ש פה, את זכר, והרי הנשכב אינו נהנה משכיבה זו והיל"ל עם זכר, מבואר שכולל גם הנשכב, וכן יצדק שכב את. כי השוכב מתפעל ונהנה מן השכיבה, (וכמו שמצא כן על הנשכב כן שכבתי אמש את אבי וכמ"ש הראב"ע), וכזה אמ"ל הר"ע הוציא המלה משמושה לקרא משכב בנפעל רק דבריו מיוסדים ביסודות הלשון, ור' ידי' תנינא ב"א אמר שאחרי שכל העריות קרוים תועבה כמ"ש בסוף אחרי ולא תעשו מכל התועבות האלה, למה יחד שם תועבה במ"ז ובהמה (שבהמה נסמך לזכור ונכלל עמו בשם זה) ללמד שכדומה לאלה עשו הכנענים ועליהם גלו:

קי ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה, בכו"ן תשם שכיבה וכאן אומר לקיחה, ללמדך שאינו

יִשְׂרְפוּ אֹתוֹ וְאֶתְהֶן וְלֹא־תִהְיֶה זִמָּה בְּתוֹכְכֶם׃ טו וְאִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן שְׁכָבְתּוֹ בִּבְהֵמָה מוֹת יוּמָת וְאֶת־הַבְּהֵמָה תַּהֲרֹגוּ׃ טז וְאִשָּׁה אֲשֶׁר תִּקְרַב אֶל־כָּל־בְּהֵמָה לְרִבְעָה אֹתָהּ וְהָרַגְתָּ

רש"י

(יד) ישרפו אותו ואתהן. (סנהדרין ע"ה) אי אתה יכול לומר אשתו הראשונה ישרפו שהרי נשאת בהיתר ולא נאסרה עליו אלא אשה ואמה הכתובות כאן שתיהן לאסור שנשא את חמותו ואמה. ויש מרבותינו האומרים אין כאן אלא חמותו ומהו אתהן את אחת מהן ולשון יוני הוא הן אחת: (טו) ואת הבהמה תהרגו. אם אדם חטא בהמה מה חטאה אלא מפני שבאה לאדם תקלה על ידה לפיכך אמר הכתוב תסקל קל וחומר לאדם שיודע להבחין בין טוב לרע וגורם רעה לחברו לעבור עבירה. כיוצא בדבר אתה אומר (דברים י"ב ב') אבד תאבדון את כל המקומות הרי דברים ק"ו ומה אילנות שאינן רואין ואינן שומעין על שבאת תקלה על ידם אמרה תורה השחת שרוף וכלה.

התורה והמצוה

שאינו חייב אלא דרך לקוחין שנשא אשה ואח"כ בא על בתה, אבל אנס או פתה אשה מותר לבא על בתה כן פי' בספרא וביבמות (דף נג), ובאמת גם באחותו ובאשת אחיו תפס לקיחה, אבל פי' המפרשים שבאחותו עלה שאסר התור' היו נשואים הגוים, וכמ"ש הרמב"ן שהרי משיתו של עולם כך הי' וקין נשא אחותו וכן הבל. והוא לוקח אותה כפי מחשבתו בהיות אשה הראוי' אליו מצד האהבה והאחוה, וכן אשת אחיו לוקח כדי לבנות בית אחיו שהרי כשאין בנים לאחיו הוא מצוה ליבמה, וע"כ תפס לקוחין לפי מחשבתו שמתכוין לטובה ומודיע שאעפ"כ חקק ה' וגזר שזה אסור, אמנם פה שמדבר שלוקח אשה ואמה כא' אין שייך הטעם הזה והי"ל לתפוס לשון שכיבה, וע"כ בא לשון קיחה כפי הוראתו על הקדושין שלקח אשה בקדושין שאז אסור לבא על בתה, וכן דייקו חז"ל בלשון לקיחה תמיד כמ"ש בשבת (דף ט) ואת אשתו לקחת לך לאשה לקוחין י"ל בה:

קיא **אשר יקח את אשה ואת אמה**, כל העריות המפורשים בפ' אחרי באזהרה נשנו פה לעונשים, רק במ"ש באחרי ערות בת בנך ובת בתך, וכן ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה לא תקח, לא נשנו פה בעונשים וכתב תחתיהם איש אשר יקח את אשה ואת אמה. ולפי הפשט הכל אחד, שאם נשא האם ואח"כ בא על בתה קורא אני עליו ערות אשה ובתה ל"ת, ואם נשא הבת ואח"כ בא על אמה קורא אני עליו ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה, וכמו שנאסרו בת בנה ובת בתה של אשתו כן אם נשא הבת נאסרו עליו חמותו נגד בת אשתו ואם חמותו נגד בת בתה ואם חמיו נגד בת בנו, שהרי אשתו בת בתו של אם חמותו ובת בן אם חמיו. וכן כיון שנאסר עליו בת אשתו מאיש אחר ובת בנה ובת בתה, כ"ש בתו ובת בתו ובת בנו, שהם בכלל אשה ובתה, **אולם** בכ"ז אחר שהעונש אין מפורש רק בחמותו, ואם חמותו ואם חמיו בת אשתו ובת בנה ובת בתה ובתו ובת בתו ובת בנו מאנוסתו אין העונש מפורש בהם, הוצרכו חכמים ללמדם בגז"ש, ולמד (במשנה יג) שהעונש נוהג גם בבת אשתו, ובת בתה ובת בנה, כיון שכתוב בשתיהן זימה היא. פי' שלא מצאנו מלת זימה בכל התורה כולה רק בשני אלה ובאיסור הקדשה (ויקרא יט כט), ונגדר המלה שאת, היא נגזרת מן פעל זמם המורה על המחשבה בעלה עמוקה אם להטיב אם להרע. ושם הנגזר ממנו מזימה בא על עומק עיון והתגברות מחשבה על דבר אחד פעמים לטוב ופעמים לרע. אבל שם זימה הונח רק על השתקעות המחשבות בחטא ובזנות לבד, וע"כ בא במ"ש אל תחלל את בתך להזנותה וכו' ומלאה הארץ זימה, שע"י ההפקר את בנותיהם לזנות ישתקעו כולם במחשבת הזנות ובחטאים מצד התפרצות וההפקר, וכן העיד כי בביאת אשה ובתה תתגבר בו שימחת הלב והמחשבה הרעה במאד, אין הבדל בין לקח האשה ובא על בתה או לקח הבת ובא על אמה, ובזה ידעינן ששניהם שוים גם בעונש, אחר שהעידה תורה שהשתקעות יצר הלב בם א' הוא, וכן באר (במשנה יד) מנין לעשות זכרים כנקבות, ופי' אביי בסנהדרין (דף) שר"ל לעשות שאר הבא ממנו שהם בתו ובת בתו ובת בנו מאנוסתו כשאר הבא ממנה, דהן ג"כ זימה זימה, והנה בקרא דבתו לא כתוב זימה, ופי' בגמ' שלמד הגז"ש הנה הנה זימה זימה, ר"ל בבת בנו ובת בתו כתוב כי ערותך הנה. ובערות אשה ובתה כתוב שארה הנה. ושם יש זאת בלשון שאמר את בת בנה ואת בת בתה לא תקח לגלות ערותה שארה הנה. שבא ערותה בלשון יחיד ושארה פה בלשון רבים. והנה בבת בנו ובת בתו אמר בלשון רבים לא תגלה ערותן כי ערותך הנה. כי בנתו מאנוסתו שהאיסור הוא בכולן מצד עצמם. אבל בבת אשתו ובת בנה ובת בתה אמר לא תגלה ערותה בלשון יחיד. כי אם נשא אשה ובתה האיסור אינו על שניהם רק על האחרונה שלקח באיסור. וא"כ למה אמר כי שארה הנה בלשון רבים. ע"כ בא לרמז גם על בת בתו ובת בנו הדומה לזה שנכלל בו גם

היא בְּנוּרָא יוֹקְדוּן יָתֵיהּ וְיָתְהֶן וְלָא תְהֵי עֲצַת חֶטְאִין בֵּינֵיכוֹן : טו וּגְבַר דִי יִתֵּן שְׁכוּבְתֵּיהּ בִּבְעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל וְיָת בְּעִירָא תִּקְטְלוּן: טז וְאִתְּתָא דִי תִקְרַב לְוַת

ספרא

יקח את אשה ואת אמה בכולן הוא אומר שכיבה וכאן הוא אומר לקיחה ללמדך שלעולם אינו חייב אלא דרך לקוחין. מכאן אמרו נושאין על האנוסה ועל המפותה והאונס והמפתה על הנשואה חייב. קיא (יג) אשה ואמה אין לי אלא אשה ואמה. בתה בת בתה בת בנה מנין. הרי אתה דן אומר כאן זימה ונאמר להלן זימה מה זימה האמורה להלן בתה ובת בתה ובת בנה אף זימה שנאמר כאן בתה ובת בתה ובת בנה: (יד) מנין לעשות זכרים כנקבות הרי אתה דן נאמר כאן זימה ונאמר להלן זימה. מה זימה האמורה להלן עשה את הזכרים כנקבות אף זימה האמורה כאן עשה את הזכרים כנקבות. ומנין לעשות למטה כלמעלה הרי אתה דן נא' כאן זימה ונאמר להלן זימה מה זימה שנא' להלן עשה למטה כלמעלה אף זימה שנאמר כאן עשה למטה כלמעלה:

קיב (טו) באש ישרפו אותו ואתהן את אחת מהן דברי ר' ישמעאל רע"א אתהן עד שיהיו שתיהן שאם הי' נשוי אשה ובא על בתה חייב. בתה ובא על אמה חייב. באש ישרפו אותו ואתהן עונש שמענו. אזהרה לא שמענו ת"ל ערות אשה ובתה ל"ת:

(פרק יא) קיג (א) ואיש להוציא את הקטן אשר יתן שכבתו בבהמה בין גדולה בין קטנה. מות יומת בסקילה. אתה אומר בסקילה או באחת מכל המיתות שבתורה ת"ל ואת הבהמה תהרוגו נאמר כאן הריגה ונא' להלן הריגה מה הריגה

התורה והמצוה

כהו מאשתו שהוא ג"כ בת אשתו. שגם היא זימה ולכן תפס הנה בל"ר. להורות על כולם שם זימה. ובזה נלמד שבכל זימה והעונש שוה בכולם. ואמר עוד מנין לעשות למטה כלמעלה פי' בגמ' שכוונתו למעלה כלמטה דהיינו שיענש על אם חמותו ואם חמיו שהם הדורות למעלה כעל בת בתה ובת בנה שהם הדורות למטה. (ור"ב אשי פי' עוד פי' אחר עיי"ש) ולמד ג"כ מגז"ש דזימה זימה שבזה נדע שעונשם שוים :

קיב באש ישרפו אותו ואתהן. אין שורפים רק האשה שלקח בעבירה ופי' אתהן א' מהן. כמו ויקבר בערי גלעד. וכהנהם על מזוזות. אל ירכתי הספינה. וזה דעת ר' ישמעאל. ובגמ' אומר משום דבלשון יוני קורין לאחת הן. דייק מ"ש אתהן שלא נמצא כזה בתנ"ך. שמורה על הא'. ומה שלא אמר אותו ואותה כי רצה לרמז גם יתר הענינים אמה ובתה ובת בתה ואם חמותו ואם חמיו. ודעת ר"ע אתהן את שתיהן. כי גם מ"ש ויקבר בערי גלעד דרשו חז"ל (ב"ר פ' סמך ויר' פל"ז ומד' קהלת פסוק עמל הכסילים) שנפזרו איבריו ונקבר בערים רבות. וכמ"ש על מזוזת הונכך ללימוד במנחות (דף לד). וכמ"ש ויקח מאבני המקום יש דרוש בחולין (דף צא). ומלת אתהן דומה למלת אתהם שנמצא חמש פעמים בתנ"ך כמו שנמסר במסורה (סוף ויצא ויחז' סי' לד וד"ה א' סי' זיין). ואין ללמוד ממנו האחדות שהדרשה משמע שפורש יותר את הרבים. כמו שכן בכל מלה הבא בניאור, כי אותן אותם היא הקיצור מן אתהן אתהם, ובסנהדרין אמר אביי דמשמעות דורשין א"כ לר"ע מרמז במלת אתהן אם חמותו אם חמיו, ולרבא חמותו לאחר מיתה א"כ, ולשון הברייתא שם כפי' רבא, ור"ל שרמז במלת אתהן, רק אם שניהן לפניו, ישרף האחת משתיהן שנשא בעבירה לא אם מתה אשתו :

קיג ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה מות יומת, לא באר באיזה מיתה. וחז"ל למדו ממ"ש ואת הבהמה תהרוגו, ולמד ממ"ש בבן סורר כי הרג תהרגנו, והוא לכאורה כענין אסמכתא, כי כמה וכמה מקומות שבאו הריגות בחרב ובחנית. והריגה כולל בכל מה שהרגו ונוטל נשמתו, ועוד למה באר בפסוק שאח"ז מות יומתו דמיהם בם, אחר שאמר והרגת את האשה ואת הבהמה והריגה היא בסקילה, והלא שם הוא מבואר יותר שכתב הריגה על שניהם מפה שכתוב על האדם מיתה לא הריגה, ולמה פירש שם ולא כאן. אולם האמת כמו שדייקו המבארים שמ"ש בפסוק הבא. מות יומתו דמיהם בם אינו חוזר על האשה והבהמה, שא"כ מות יומתו מיותר, ואיך שייך על הבהמה דמיהם בם ואין בשפיכת דם בהמה דין וחשבון, רק לפי שבשוכב אמר מות יומת סתם ולא באר באיזה מיתה, ובנשכבת אמר והרגת את האשה ולא באר במה יהרג אותה, חזר על שניהם מות יומתו דמיהם בם ומוסב על השוכב ועל הנשכבת ומלמד ששניהם בסקילה, וזה פשט הכתוב, ומ"ש מות יומת בסקילה אתה אומר בסקילה, הוא מפני דכתיב בבהמה הריגה ותפשו דלא שייך לשון הריגה על סקילה שלרוב יבא על מיתת חרב, וא"כ נאמר שהיא מיתה

אֶת־הָאִשָּׁה וְאֶת־הַבְּהֵמָה מוֹת יוּמָתוּ דְּמֵיהֶם בָּם׃ יז וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִקַּח אֶת־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ בַת־אִמּוֹ וְרָאָה אֶת־עֶרְוָתָהּ וְהִיא־תִרְאֶה אֶת־עֶרְוָתוֹ חֶסֶד הוּא וְנִכְרְתוּ לְעֵינֵי בְּנֵי עַמָּם עֶרְוַת אֲחֹתוֹ גִּלָּה עֲוֺנוֹ יִשָּׂא׃ יח וְאִישׁ אֲשֶׁר־

בעל הטורים

ומקללו: (יז) ואיש אשר יקח את אחותו סמך אחותו לבהמה לפי שהיתה מצויין עמו בבית. וסמך לה נדה שגם היא מצויה עמו תמיד: והיא תראה את ערותו ונכרתו לעיני בני עמם כמו למה שאמרו המסתכל באותו מקום קוין לו בניו סומין וזהו וראה את

רש"י

הממה את חבירו מדרך חייה לדרכי מיתה על אחת כמה וכמה: (יז) חסד הוא. לשון ארמי חרפה חסודא (סנהדרין נ"ח). ומדרשו אם תאמר קין נשא אחותו חסד עשה המקום לבנות עולמו ממנו שנאמר

התורה והמצוה

אחרת שיפול עליו שם הריגה, לכן באר שמלאנו הריגה על סקילה גבי בן סורר, ולא הכריח מן לשון הריגה שבפסוק שאח"ז משום שדמיהם בם אינו מפורש סקילה, ואם לשון הריגה אינו מוציא על סקילה לא כבנית על לשון דמיהם בם, ונפרש הכל על מיתה אחרת שיפול עליו שם הריגה, לכן הכלה שנמלא לשון זה בבן סורר ומורה ושם מפורש סקילה, והוא נכון הגם שהלשון דחוק קצת:

קיד אשר יתן שכבתו בבהמה. הוא השוכב, ובא בנית כל שוכב עם בהמה מות יומת שמיוהר לשניהם גם הנשכב, כי לשון עם כולל שניהם, כמו ותשכב עמו, והאזהרה לשוכב נאמרה בפ' אחרי ובכל בהמה לא תתן שכבתך. והאזהרה לנשכב היא לדעת ר"י מלא יהיה קדש שהוא על המוכן למשכב זכר ובהמה (וכנ"ל סי' קס). ור"ע מפרש לא תתן שכיבתך. ודבריו לריכים תבלין הלא לשון זה מורה רק על השוכב כמו ויתן איש בך את שכבתו. שבא על שפיכת הזרע. ועוד א"כ ל"ל לדידי' כל שוכב עם בהמה לעונש לנשכב, הלא כן נפרש גם מ"ש ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה שכינתו. ומה הבדל בין שכבתו ובין שכבתך? ולדעתי דברי ר"ע מבוארים על היסוד אשר הנהנו למעלה (סי' נ). שיש הבדל בין לשון נתינה הבא בחיוב ובין לשון נתינה הבא בשלילה. שלשון נתינה הבא בשלילה הוא מענין עזיבה. כמו ולמות לא נתנני. ולא נתנו אלקים להרע עמדי. ולא נתנו אביה לבוא. ותרגומו תמיד ולא שבקי'. וא"כ במ"ש לא תתן שכבתך. אינו מענין נתינה כיון שבא בשלילה רק מענין שביקה. ור"ל שלא תניח הבהמה לשכב עמך. ובמ"ש ובכל בהמה שכולל זכר ונקבה כי חייב עליו כדרכה ולא כדרכה. נכלל בין הגסיסה כפשוטה שמרביע את הבהמה. בין הנתינה שתרגומו שבוקה שבא לרוב בשלילה שלא תניח לשכב עמו. משא"כ מ"ש אשר יתן שכבתו שענינו תמיד נתינה ממש כיון שבא בחיוב אין במשמעותו רק שוכב לא נשכב. ומ"ש במשנה ג' ההבדל בסי' שקודם עיי"ש:

קטו והרגת את האשה ואת הבהמה. ובמשנה דסנהדרין (דף) נתן ב' טעמים להריגת הבהמה, א] משום שבא לאדם תקלה ע"י, ב] משום קלון. וכמו שפלפלו בזה בגמ' (שם דף נה) ועל שני הטעמים האלה כתבו חז"ל דברי מוסר על אזן שומעת. א] גודל עונש המכשיל לאדם בדבר עבירה. אחר שסוקלים את הבהמה שגרמה תקלה בלא דעת. ויותר מזה ממש שמאבדים המקומות והאלנות שגרמו לאדם לרעה שהם גם לא רואים ולא שומעים וזה חידוש יותר מבהמה שנהגית עכ"פ מעבירה. כ"ש שיענש האדם המכשיל את חברו בזדון ובדעת. ב] מן הטעם של קלון למד מוסר אם חס השם על הרשעים לחפות את קלונם כ"ש שיחוס על כבודם של לדיקים. ג] למד ממה שהזהיר שלא להשחית עץ מאכל וכ"ש כי רגלי חסידיו ישמר. כי פרי לדיק עץ חיים. וכן ממה שאמר לכרות אילן סרק כ"ש שהרשעים יהיו כמוץ אשר תדפנו רוח. וריב"ז למד דעת מאבני מזבח שע"י שמטילים שלום בין ישראל למקום הזהיר מלהניף עליהם ברזל. וכ"ש הלדיקים אשר בריתו אתם החיים והשלום. ושני המאמרים האחרונים מובאים במכלתא סוף יתרו. ויתר הדברים פשוטים ומבוארים:

קטז ואיש אשר יקח את אחותו בת אביו או בת אמו. הוסיף שמה ערות אחותו גלה לחייב על אחותו מן האב ומן האם. שאין עונשים מן הדין וי"ל דוקא על אחותו בת אביו לבד או בת אמו לבד חייב. ומ"ש וראה את ערותה. לומר שיכוין לעבירה כי אחר שבאחים תמיד יחד ויושבים יחד יקרה שנוגע בה באונס ובזה הנוגע פטור. רק אם רואה

בְּעִירָא לְמִשְׁלַט בַּהּ וְתִקְטוֹל יָת אִתְּתָא וְיָת בְּעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן קְטָלָא חַיָּבִין׃
יז וּגְבַר דִּי יִסַּב יָת אֲחָתֵיהּ בַּת אֲבוּהִי אוֹ בַת אִמֵּיהּ וְיֶחֱזֵי יָת עֶרְיְתַהּ וְהִיא תֶחֱזֵי יָת
עֶרְיְתֵיהּ קְלָנָא הוּא וְיִשְׁתֵּיצוֹן לְעֵינֵי בְּנֵי עַמְּהוֹן עֶרְיַת אֲחָתֵיהּ גַּלִּי חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל׃

ספרא

הדינה האמורה להלן סקילה אף כאן סקילה : **קיד** (ב) למדנו עונש לשוכב עונש לנשכב מנין ת"ל כל שוכב עם בהמה מות יומת אם אינו ענין לשוכב תנהו לנשכב. למדנו עונש בין לשוכב בין לנשכב. אזהרה מנין ת"ל ובכל בהמה לא תתן שכבתך לטמאה בה. למדנו אזהרה לשוכב אזהרה לנשכב מנין ת"ל לא יהיה קדש מבני ישראל ואומר וגם קדש הי' בארץ דברי ר' ישמעאל. רע"א אינו צריך הרי הוא אומר לא תתן שכבתך לא תתן שכיבתך. (ג) ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה אותה והרגת את האשה ואת הבהמה מות יומתו בסקילה. א"א בסקילה א"א אלא בא' מכל מיתות שבתורה ת"ל כאן דמיהם בם ולהלן נאמר דמיהם בם מה דמיהם בם האמור להלן סקילה אף דמיהם בם האמור כאן סקילה. (ד) עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל ואשה לא תעמד לפני בהמה לרבעה תבל הוא : **קטן** (ה) והרגת את האשה ואת הבהמה אם אדם חטא בהמה מה חטאה אלא לפי שבא לאדם תקלה על ידה. לפיכך אמר הכתוב תסקל ק"ו ומה אם בהמה שאינה יודעת להבחין בין טוב לרע על שבאת תקלה על ידה לאדם אמר הכתוב תסקל אדם שגורם לחברו להטותו מדרך החיים לדרך המות עאכ"ו שיעבירנו המקום מן העולם. (ו) כיוצא בו א"א אבד תאבדון את כל המקומות וגו' ונתצתם את מזבחותם וגו' והרי דברים ק"ו ומה אם המקומות והאילן שאינם לא רואים ולא שומעים ולא מדברים ע"י שבאה לאדם תקלה על ידיהם אמר הכתוב השחת שרוף וכלה והעבר מן העולם אדם שהוא גורם לחברו להטותו מדרך חיים לדרך מות עאכ"ו שיעבירנו המקום מן העולם. וכי למה אמרה תורה להחריב את המקומות ולאבד את האילנות מפני שמזכירים גנותו של אדם. והלא דברים ק"ו ומה אם כך חס הקב"ה על הרשעים ק"ו על כבודם של צדיקים. לענין צדיקים מהו אומר כי תצור אל עיר ימים רבים לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות. והרי הדברים ק"ו ומה האלנות שאינם לא רואים ולא שומעים ולא מדברים על שעושים את הפירות חס עליהם המקום מלהעבירם מן העולם. אדם שעושה את התורה ועושה רצון אביו שבשמים עאכ"ו שיחוס עליו המקום מלהעבירו מן העולם. (ז) לענין רשעים מהו אומר רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא וגו' והרי הדברים ק"ו ומה אם האלנות שאינם לא רואים ולא שומעים ולא מדברים על שאינם עושין את הפירות לא חס עליהם המקום מלהעבירם מן העולם אדם שאינו עושה את התורה ואינו עושה רצון אביו שבשמים עאכ"ו שלא יחוס עליו הכתוב מלהעבירו מן העולם. (ח) ריב"ז א' הרי הוא אומר אבנים שלמות תבנה את מזבח ה' אלקיך אבנים המטילות שלום. והרי הדברים ק"ו ומה אם אבנים שאינן לא רואות ולא שומעות ולא מדברות ע"י שמטילות שלום בין ישראל לאביהן שבשמים אמר הכתוב לא תניף עליהם ברזל. אדם שמטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין עיר לעיר ובין מדינה למדינה ובין אומה להברתה עאכ"ו שלא תבואהו הפורעניות. (ט) רשב"א א' הברזל נברא לקצר ימיו של אדם והמזבח נברא להאריך ימיו של אדם אינו בדין שיניף המקצר על המאריך :

קטז (י) ואיש להוציא את הקטן. אשר יקח את אחותו בת אביו או בת אמו אין לי אלא בת אביו ולא בת אמו בת אמו ולא בת אביו. אחותו מן האב ומן האם מנין ת"ל אחותו מ"מ. עד שלא יאמר הכתוב י"ל בדין אם חייב על אחותו מן האב ושלא מן האם מן האם ושלא מן האב ק"ו מן האב ומן האם אלא א"א כן ענשת מן הדין לכך נאמר אחותו ללמדך שאין עונשין מן הדין. (יא) וראה את ערותה והיא תראה את ערותו עד שיהיו שניהם מזידין. חסד הוא ושמא תאמר קין נשא את אחותו ת"ל חסד הוא והעולם מתחלתו לא נברא אלא בחסד שנא' כי אמרתי עולם חסד יבנה. (יב) ונכרתו לעיני בני עמם עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל ערות אחותך בת אביך או בת אמך. אין לי אלא בת אביו

ולא

יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה דָּוָה וְגִלָּה אֶת־עֶרְוָתָהּ אֶת־מְקֹרָהּ הֶעֱרָה וְהִוא גִּלְּתָה אֶת־מְקוֹר דָּמֶיהָ וְנִכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם מִקֶּרֶב עַמָּם׃ יט וְעֶרְוַת אֲחוֹת אִמְּךָ וַאֲחוֹת אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי אֶת־שְׁאֵרוֹ הֶעֱרָה עֲוֹנָם יִשָּׂאוּ׃ כ וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־דֹּדָתוֹ

בעל הטורים

ערותה שהמסתכל באותו מקום נכרתו לעיני בני. שכנים יכרתו עיניהם: (יח) דוה ג' הכא ואידך תזרם כמו דוה (ישעי' ל') כל היום דוה (איכה א') שע"ז מטמאה כנדה ובעון שעבדו ע"ז גרמו להיות כל היום דוה: מקורה ב' הכא ואידך והובשתי את מקורה (ירמיה נ"א) בשביל שהערה את מקורה יבש מקורה כדכתיב ערירים יהיו ולא תוליד: הערה ג' הכא ואידך כי את שארו הערה. אשר הערה למות נפשו (ישעי' נ"ג) בשביל שהערה שארו הערה למות נפשו שנתחייב מיתה בעדים והתראה. מקור דמיה קרי ביה

רש"י

(תהלים פ"ט) עולם חסד יבנה: (יח) הערה. גלה וכן כל לשון ערוה גלוי הוא והוי"ו יורדת בתיבה לשם דבר כמו זעוה מגזרת (אסתר ה') ולא קם ולא זע וכן אחוה מגזרת אח והעראה זו נחלקו בה רבותינו (יבמות נ"ה) יש אומרים זו נשיקת שמש ויש אומרים זו הכנסת עטרה: (יט) וערות אחות אמך. שנה הכתוב באזהרתן לומר שהוזהר עליהן בין על אחות אביו ואמו מן האם בין על אחיותיהן מן האב אבל ערות אשת אחי אביו לא הוזהר אלא על אשת אחי אביו מן האב: (כ) אשר ישכב את דדתו. (יבמות כ"ד) המקרא הזה בא ללמד על כרת האמור למעלה י שהוא בעונש הליכת ערירי: ערירים. כתרגומו בלא ולד ודומה לו (בראשית ט"ו) ואנכי הולך ערירי יש לו בנים קוברן אין לו בנים מת בלא בנים לכך שנה בשני מקראות אלו ערירים ימותו ערירים יהיו ימותו אם יהיו לו בשעת עבירה לא יהיו לו כשימות לפי שקוברן

שפתי חכמים

במחול ומעבירין על השין עד כאן לשונו (מהרש"ן): י פי' באחרי מות נכתב אחר כל העריות ונכרתו וגו' שהוא בעונש ערירי דסתם כרת הוא נכרת וזרעו נכרת אבל לא ידעינן איזה זרע נכרת אם אותן שהיו לו קודם שחטא שהם בכלל העונש ואם הם אותן שנולדו לאחר החטא דוקא שהם בני רשע ואתי קרא דערירים ימותו דמשמע דימותו כמו שהם ערירים עתה ואתא קרא דערירים יהיו דמשמע שבשעת מיתתן סופן לבא לידי ערירי שאם יש לו בנים קוברן בין שהיו לו קודם שחטא בין לאחר שחטא כולן יהיו נכרתין: אע"פ

התורה והמצוה

שהיא ערוה והוא והיא מזידים. ומ"ש חסד הוא פי' הראב"ע ורש"י ור"ת מענין חרפה. כי חסד יורה על הפלגת הטוב ועל הפלגת הרע. ומה שהפס מלה זו הוא לדרש. שזה לא הותר רק לקין מצד חסד הבורא עם העולם שלא היה אפשר בלעדי זה. והאזהרה נאמרה בפ' אחרי. ושם אמר (פסוק ט) ערות אחותך בת אביך או בת אמך (שהוסיף אחותך להזהיר על בת אביו ובת אמו, כי אין מזהירין מן הדין) ועוד שם פסוק יא ערות בת אשת אביך מולדת אביך אחותך היא, שמ"ש מולדת אביך מוציא בת אשת אביו שילדה מאיש אחר שהיא מותרת לו, ולדעת חכמים בא בכתוב הזה לחייבו על אחותו מן הנשואה שתים, ועל אחותו מן האנוסה א"ח אלא אחת, ודעת הספרא כר' יוסי בר' יהודה שבא ללמד שרק אחותו שהיא בת אשת אביו דהיינו שי"ל בה אישות חייב עליו לא אחותו משפחה ונכרית, (וכמ"ש ביבמות דף כב ע"ב), ולפ"ז הכתוב הראשון מדבר באחותו מן האנוסה שאינה אשת אביו, ומ"ש מולדת בית או מולדת חוץ היינו בין אם נולדה מאשה כשרה בין אם נולדה מחייבי כריתות, מאחר שכופין אותו להוציאה חוץ מביתו והרי היא ממזרת, בכ"ז חייב עלי' כעל אחותו כשרה:

קיז] אשר ישכב את אשה דוה. שם דוה מורה על זיבת הדם משנה בין דם נדות בין דם זיבה, ומ"ש בספרא והדוה בנדתה מ"מ, מכוין על הדרוש שבסוף סדר מצורע (פ"ט מי"ב) שתהי' בנדתה עד שתטבול, ולמד משם לכאן לענין עונש ג"כ, ומ"ש את מקורה הערה הוא לדעת חז"ל מענין דיבוק כמו כמער איש ולויות, על נשיקת האבר במקום הערוה, וזה ההבדל בינו ובין גילה, ר"ל שבכל עריות חייב על גילוי ערוה, והנדה אינה ערוה והיא אשתו המותרת לו, לכן ביאר שהאיסור מצד מקור דמי', והיא הערה ודבק שם, ולשון זה בא ג"כ באחות אב את שארו הערה כדי שנלמד מבין שניהם לכל העריות, שמנדה לבד יש פרכא שיש בה טומאה, ואחות אב היא ערוה דשאר, וא"א ללמוד ממנה אשת איש ולמד משניהם, וביבמות (דף נד) הק' על זה ומסיק שלמדינן כל העריות מהקישא דר' יונה, ושאר דאחות אב צריך ללמד בבמ"ה עיי"ש:

קיח] ערות אחות אמך ואחות אביך לא תגלה, אזהרתן נאמר בפ' אחרי, ופה בא לעונש, ויפלא למה נאמר שנית בלשון אזהרה. והי"ל כמ"ש בכולן ואיש אשר ישכב את אחות אמו וכו', ופי' רבותינו מפני שיש לטעות שדוקא אחות אביו מן האב, לא אחות אביו מן האם

יח וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב יַת אִתְּתָא מְסָאֲבָא וִיגַלֵּי יַת עֶרְיְתַהּ יַת קְלָנַהּ גַּלִּי וְהִיא תְּגַלֵּי יַת סוֹאֲבַת דְּמַהָא וְיִשְׁתֵּיצוּן תַּרְוֵיהוֹן מִגּוֹ עַמְּהוֹן: יט וְעֶרְיַת אֲחַת אִמָּךְ וַאֲחַת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי אֲרֵי יַת קָרִיבֵיהּ גַּלִּי חוֹבֵיהוֹן יְקַבְּלוּן: כ וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב עִם אִתַּת אֲחִי אֲבוּהִי

ספרא

ולא בת אמו בת אמו ולא בת אביו מן האב ומן האם מנין ת"ל אחותך היא. ועד שלא יאמר הכתוב י"ל בדין אם הזהיר על אחותו מן האב ולא מן האם מן האם ולא מן האב ק"ו מן האב ומן האם אלא א"א כן הזהיר מן הדין לכך נא' אחותך ללמדך שאין מזהירין מן הדין. (יג) אי אחותך אפי' שפחה אפי' נכרית ת"ל בת אשת אביך או בת אשת אמך יכול אפי' מאיש אחר ת"ל מולדת אביך וא"כ למה נאמר מולדת בית או מולדת חוץ. בין שאומרים לו קיים בין שאומרים לו הוצא:

(פרק יב) קיז (א) ואיש להוציא את הקטן. אשר ישכב את אשת דוה אין דוה אלא נדה שנא' והדוה בנדתה והזב את זובו מ"מ. (ב) וגלה את ערותה את מקורה הערה מגיד הכתוב שעשה בה את המערה כגומר. שאר כל העריות מנין, אמרת מה נדה שחייבים על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת עשה בה את המערה כגומר אף כל ערוה שחייבים על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת נעשה בה את המערה כגומר. לא א"א בנדה שיש בה טומאה לפיכך עשה בה את המערה כגומר תאמר בשאר כל העריות שאין בהם טומאה לא יעשה בהם המערה כגומר, ת"ל כי את שארו הערה. הרי את דן מבנין אב מבין שניהם לא ראי נדה כראי אחות אב ולא ראי אחות אב כראי נדה. הצד השוה שבהן ערוה שחייבים על זדונה כרת ושגגתה חטאת ועשה בה את המערה כגומר אף כל ערוה שחייבים על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת נעשה בה את המערה כגומר. (ג) ונכרתו שניהם מקרב עמם עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל ואל אשה בנדת טומאתה:

קיח (ד) וערות אחות אמך ואחות אביך לא תגלה אחות אמך בין מן האב בין מן האם ואחות אביך בין מן האב בין מן האם. אתה אומר אחות אמך בין מן האב בין מן האם ואחות אביך בין מן האב בין מן האם או אחות אמך מן האב ולא מן האם, והה"ד נותן הואיל ואסר אשת אחי אביו ואסר אחות אמו ואחות אביו. מה אשת אחי אביו מן האב ושלא מן האם אף אחות אמו ואחות אביו מן האב ולא מן האם. ת"ל ערות אחות אמך ואחות אביך לא תגלה. אחות אמך בין מן האב בין מן האם ואחות אביך בין מן האב בין מן האם. כי את שארו הערה לענין שאמרנו. (ה) עונם ישאו עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל ערות אחות אביך לא תגלה שאר אביך הוא ערות אחות אמך לא תגלה שאר אמך הוא:

קיט (ו) איש להוציא את הקטן. אשר ישכב את דודתו באשת אחי אביו הכתוב מדבר. או אינו מדבר אלא באשת אחי אמו. ת"ל ערות אחי אביך לא תגלה ואל אשתו לא תקרב וכו'. נאמר כאן דודתך ונאמר להלן דודתך. מה להלן באשת אחי אביו הכתוב מדבר אף דודתך שנא' כאן באשת אחי אביו הכתוב מדבר. או אינו מדבר אלא באשת אחי אביו מאמו והדין נותן הואיל ואסר אחות אמו ואחות אביו ואסר אשת אחי אביו מה אחות אמו ואחות אביו בין מן האב בין מן האם אף אשת אחי אביו בין מן האב בין מן האם. ועד ק"ו ומה אם במקום

התורה והמצוה

האם, כמו שאשת אחי אביו הוא דוקא אחי אבי מן האב, לכן כפל בלשון אזהרה לרבות גם אחות אביו מן האם, ולכן הקדים פה אחות אם לאחות אביו ובפ' אחרי הקדים אחות אבי' כי תפס הרבותא תחלה שגם אחות אמו אסור שבזה אין דומה לאזהרת אחי אביו שאינו מוזהר על אשת אחי אמו, וה"ה שאינו דומה לו במה שהם צריך שיהי' אחיו מן האב דוקא, ומ"ש אם שארו הערה האמור עניינו בסי' הקודם:

קיט ואיש אשר ישכב את דודתו. הוא מה שהזהיר (בפ' אחרי) ערות אחי אביך לא תגלה אל אשתו ל"ת דודתך היא. ומבואר מה שאמר פה דודתו הוא דוקא אשת אחי אביו שהזהיר שם. וקראה שנית מטעם זה בשם דודתך. לא אשת אחי אמו. ועדיין י"ל שמותר בין על אשת אחי אביו מאביו בין על אשת אחי אביו מאמו, כמו שבאיסור אחות אמו ואחות אביו. שוים מן האם כמן האב. וכן באיסור אשת אח הגם שהקל באשת אחיו מאביו באין לו בנים החמיר באשת אחיו מאמו, וכ"ש כאן שלא הותר בשום פעם כלל שיש להשוות

שהתיר

עֶרְוַת דֹּדוֹ גִּלָּה חֶטְאָם יִשָּׂאוּ עֲרִירִים יָמֻתוּ׃ כא וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת־אֵשֶׁת אָחִיו נִדָּה הִוא עֶרְוַת אָחִיו גִּלָּה עֲרִירִים יִהְיוּ׃ כב וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָקִיא אֶתְכֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם

רש"י

בחייו ערירים יהיו שאם אין לו בשעת עבירה יהיה כל ימיו כמו שהוא עכשיו: (כא) נדה היא. השכיבה הזאת מנודה היא ומאוסה. ורבותינו דרשו לאסור הערה בה כנדה שהערה מפורשת בה את מקורה:

התורה והמצוה

להשוות אחי אביו מאמו לאחי אביו מאביו. ולמדו חז"ל שלכן שינה פה ואמר ערות דודו גלה. ולא אמר ערות אחי אביו גלה. משום דאחי אביו כולל מן האב ומן האם. אבל שם דוד לא נקרא רק דוד מן האב. ולא מצאנו דוד מן האם בתנ"ך כמ"ש רש"י ירמי' [סי' לב טו] ואב לכולם או דודו או בן דודו יגאלנו ושם סיים משאר בשרו ממשפחתו יגאלנו ומשפחת אם אינם קרוי' משפחה (כן פי' במכות דף יד ע"ב). הרי שאם דודו רק לאחי אביו מן האב:

קכ חטאם ישאו ערירים ימותו. ובאשת אחיו אמר ערירים יהיו, ומפרש מ"ש ערירים יהיו הוא שאם י"ל בנים ימותו בחייהם והם יהיו ערירים, ערירים ימותו היינו אם אין להם בנים ישארו כך עד מותם. כן פי' ביבמות דף. ולכן כפל המאמר הזה במשנה פ' שנית:

קכא אשר יקח את אשת אחיו נדה היא. לפי שהתיר אשת אח במקום מצוה. פן יחשב לקחתה אף שי"ל בנים, ת"ל נדה היא שדומה כנדה שפעמים אסורה ופעמים מותרת כן פי' הראב"ע, וכ"ה בפסיקתא זוטרתא, אמנם בספרא דייק מזה שלא ענש רק באשת אחיו מאביו שע"ז ציין נדה היא, שדומה כנדה שי"ל היסור וי"ל היתר, וכ"ה בירושלמי (פרק כלל גדול). ודעת הגמרא אינו כן וכבר הארכו התוס' (ריש יבמות) ונדדו בדברי הספרא הללו בכמה פנים עיי"ש:

קכב והנה כל העריות שנז' בפ' אחרי באזהרה נשנו בפ' קדושים לענין עונש, מלבד שתי אחיות שנאמרו באזהרה ולא נשנו לגבי עונש. שהגם שכלל כרת על כל העריות במ"ש כי כל אשר יעשה מכל התועבות ונכרתו. וחז"ל נתנו טעמים למה נשנו עריות שעונשן כרת, בכ"ז כפי הפשט יפלא מדוע עזב רק זאת ביחוד, עד שהראב"ע אמר בו סברה שהי' לכבוד יעקב שנשא שתי אחיות. (דבר בלתי מתקבל אצל המפ' אחריו כמ"ש המסרי"א) ורמזו חז"ל שבמ"ש ואשה אל אחותה לא תקח לצרור לגלות ערותה עליה בחייה רומז איסור אשת אח ג"כ שקמ"ל שאסירה אף במקום יבום, אם שתי אחים נשאו שתי אחיות, ולפ"ז במ"ש ואיש אשר יקח את אשת אחיו נדה היא, שר"ל שהיא כנדה אסורה פעמים מותרת, רמז ג"כ אל מ"ש שגם במת אחי' בלא בנים אסורה אם היא אחות אשתו, ונכלל בזה גם עונש אחות אשה, עד שפסוק זה כולל שתיהן. וזה כוונת הסמך של הספרא כמ"ש ואשה אל אחותה וכו' למה נאמר. ועתה נבאר גוף הדרוש, הנה מ"ש לצרור לגלות ערותה עליה, הם דברים בלתי מובנים כלל. שפשוטם משמע שלא יקחנה להיות צרה לאחותה, ורק עליה היינו על הראשונה, וזה סותר למ"ש בחייה שמשמע אף שגרש הראשונה אסור באחותה, והרי בזה לא תהי' צרתה, ואין זה עליה, וגם מלת עליה כבר נכלל במ"ש אל אחותה, וע"כ קבלו בזה גז"ש מן יבמה יבא עליה, ר"ל שבכל מקום שנז' ביאה או קריבה עם אשה נז' שימוש מלת אל. ויבא אליה. ואקרב אליה, ולא מצאנו שימוש מלת על אחר ביאה בשום מקום בתנ"ך רק גבי יבמה, שאמר יבמה יבא עליה, תחת אליה, ומזה למדו חז"ל שיבא עליה בעל כרחה. שזה ההבדל בין שימוש מלת אל ובין מלת על שאחר פעל בא. האומר אשר בא אליה הוא לכנס בתוכה. האומר אשר אתה בא עליה היינו לכבשה, וכן בכל ביאה אל האשה יאמר אליה כי היא מדעתה וביבמה אמר עליה כי היא בע"כ, ולמדו שגם מ"ש לגלות ערותה עליה אין כינוי עליה על אשתו. רק על אחותה. ופי' לגלות ערותה עליה כמו לבא עליה, שלא תקח אשה אף לבא עליה בביאה שקונה בע"כ כמו ביאת יבמה, שבאים עליה, בכ"ז לא תקח. ושם לגלות ערותה עליה תחת לבא עליה ללמד שגם זה היא גילוי ערוה, וז"ש נאמר כאן עליה ונאמר להלן עליה. ושיעור הכתוב ואשה אל אחותה לא תקח בחייה, גם לגלות ערותה עליה היינו שבא עליה בע"כ, והוסיף מלת לצרור לדרוש שגם צרתה אסורה אליו, ומפרש אופן האיסור של צרתה לגלות ערותה עליה, היינו בענין יבום שמגלה ערותה בעל כרחה, וכפי מה שכתבתי בתחלה יש סמך לדרוש זה המקובל בידם ממה שלא נשנה עונש אשה אל אחותה. בפ' קדושים, וסמכה עם מה שחזר עונש אשת אח, שכולל גם מ"ש בואשה אל אחותה לא תקח לצרור ולכן רק הדומה

עריתא דאחי אבוהי גלי חוביהון יקבלון בלא ולד ימותון: כא וגבר די יסב ית אתת אחוהי מרחקא היא עריתא דאחוהי גלי בלא ולד יהון: כב ותטרון ית כל קימי וית כל דיני ותעבדון יתהון ולא תרוקן יתכון ארעא די אנא מעיל יתכון תמן למיתב בה:

ספרא

שהתיר מכלל אשת אחיו מאביו אסר מכלל אשת אחיו מאמו . מקום שלא התיר מכלל אשת אחי אביו מאביו דין הוא שלא נתיר מכלל אשת אחי אביו מאמו. ת"ל דודו נאמר כאן דודו ונאמר להלן דודו מה דודו שנאמר להלן במשפחת אביו הכתוב מדבר אף דודו שנאמר כאן במשפחת אביו הכתוב מדבר :

קך (ז) חטאם ישאו ערירים ימותו אם יש להם בנים קוברים את בניהם אם אין להם בנים מתים בלא בנים. ואעפ"י שאין ראי' לדבר זכר לדבר כה אמר ה' כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו . עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל ערות אחי אביך לא תגלה :

קכא (ח) איש להוציא את הקטן. אשר יקח את אשת אחיו . באשת אחיו מאביו הכתוב מדבר . או אינו אלא באשת אחיו אפי' מאמו . והדין נותן הואיל ואסר אחות אמו ואחות אביו ואסר אשת אחיו. מה אחות אביו ואחות אמו בין מן האב בין מן האם אף אשת אחיו בין מן האב בין מן האם ת"ל נדה היא . לא אמרתי אלא באשת אח שהיא כנדה מה נדה י"ל איסור וי"ל היתר אף אשת אח י"ל איסור וי"ל היתר ואיזו היא אשת אח שי"ל איסור וי"ל היתר זו אשת אחיו מאביו . אם י"ל בנים אסורה אין לו בנים מותרת . (ט) ערירים יהיו אם י"ל בנים קוברים את בניהם אם אין להם בנים מתים בלא בנים :

קכב (י) ואשה אל אחותה לא תקח וגו' עליה למה נאמר לפי שהוא אומר יבמה יבא עליה שומע אני על אחת מכל העריות האמורות בתורה ת"ל עליה . נאמר כאן עליה ונאמר להלן עליה מה עליה שנאמר להלן ביבמה הכתוב מדבר אף עליה שנאמר כאן ביבמה הכתוב מדבר. אין לי אלא אחות אשתו שאר כל העריות מנין . אמרת מה אחות אשתו ערוה שחייבים על זדונה כרת ושגגתה חטאת ואסורה להתיבם אף כל ערוה שחייבים על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת אסורה להתיבם . (יא) אין לי אלא היא צרתה מנין ת"ל לצרור . צרת כל העריות מנין אמרת מה אחות אשה ערוה שחייבים על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת צרתה אסורה אף כל ערוה שחייבים על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת צרתה אסורה . מכאן אמרו ט"ו נשים פוטרות צרותיהם וצרות צרותיהן עד סוף כל העולם. (יב) או אף שש עריות חמורות שאמרו שיהיו צרותיהן אסורות אמרת מה אחות אשתו ערוה שחייבים על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת ומותרת להנשא לאחיו וצרתה אסורה אף כל ערוה שחייבים על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת ומותרת להנשא לאחיו שאין צרה אלא מאח . מכאן אמרו שש עריות חמורות מאלו מפני שהן נשואות לאחרים צרותיהן מותרות . (יג) אזהרה שמענו עונש לא שמענו ת"ל כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה וגו' :

קכג (יד) ולא תקיא אתכם הארץ בטמאכם אותה א"י אינה כשאר כל הארץ אינה מקיימת בעלי עוברי עבירות משל למה"ד לבן מלכים שהאכילוהו דבר שאינו עומד במעיו אלא מקיאו כך א"י אינה מקיימת עוברי עבירות לכך נאמר ולא תקיא אתכם הארץ בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם :

קכד (טו) ושמרתם את חקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ליתן שמירה ועשיה לחוקים ושמירה ועשיה למשפטים . ולא תקיא אתכם הארץ

התורה והמצוה

לאחות אשה שאפשר להנשא לאחיו צרותיהם אסורות לא שש עריות חמורות מאלו ובריתא זו מובאת ביבמות (דף ג' ע"ב) ואחר הפלפול הארוך מסיק (בדף ח') דערוה לא צריכה קרא דאין עשה דוחה ל"ת שיש בו כרת , וכי אצטריך קרא למשרי צרה שלא במקום מצוה עי"ש ואין להאריך יותר :

קכג ובאמרו הכתוב לשון קיאה אבל הארץ ממשל האדם המפונק שבלתי סובל מאכל הבלתי נאות לטבעו ומטבעו יוריקנו הטבע ע"י קיאה , כך הארץ מקדושתה אינה סובלת מעשים המתועבים האלה , וא"א שיתקיימו יושבים עליה עם המעשים האלה , בזה נשלמה מגלת עריות אשר נתוספת בספרים , ונחזור לדברי הספרא . מן פרק משנה ד' עד סוף סדרה :

קכד מ"ש ושמרתם ועשיתם ליתן שמירה ועשי' וכו' התבאר בס' אחרי (ס' קי"ד) וממ"ש אשר

שמה לשבת בה: שביעי כג ולא תלכו בחקת הגוי אשר אני משלח מפניכם כי את כל אלה עשו ואקץ בם: כד ואמר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אתה ארץ זבת חלב ודבש אני יהוה אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים: מפטיר כה והבדלתם בין הבהמה הטהרה לטמאה ובין העוף הטמא לטהר ולא תשקצו את נפשתיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמש האדמה אשר הבדלתי לכם לטמא: כו והייתם לי קדשים כי קדוש אני יהוה ואבדל אתכם מן העמים להיות לי:

בעל הטורים

דמי ב'. שה' דמים נאמרים בפרשה. בכלם לא נאמר ינאף אלא על אשת רעהו שהקב"ה מלא עליו אף מאוסרת על בעלה: (כד) אשר הבדלתי אתכם שבעים מלות נפרשת קדושים (כיס ברכה ונ"ע גם שם) כנגד ע' אומות שהבדלתי אתכם מהם: (כו) ואבדיל אתכם מן העמים וסמיך ליה איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני. כי אני הבדלתי אתכם מן העמים והשריתי שכינתי ביניכם ואינכם צריכים לאוב וידעוני כשאר אומות שאין עמהם נביא ולא יודע עד מה ולכך צריכין לאוב ולידעוני:

רש"י

הערה: (כג) ואקץ. לשון מיאוס כמו (בראשית כ"ז) קצתי בחיי כאדם שהוא קץ במזונו: (כה) והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה. אין צריך לומר בין פרה לחמור שהרי מובדלין וניכרין הם אלא בין טהורה לך ב לטמאה לך בין שנשחט רובו של סימן לנשחט חציו וכמה בין רובו לחציו מלא שערה: אשר הבדלתי לכם לטמא. ל לאסור: (כו) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחבריו. רבי אלעזר בן עזריה אומר מנין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר אי אפשי ללבוש כלאים אבל יאמר אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי ת"ל ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי שתהא הבדלתכם מהם לשמי פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים:

שפתי חכמים

א"ב בהמה נוסחאות יש הטועות: ב פי' טהורה וטמאה ע"י שחיטתך כגון שחט כל הושט ואני הקנה כלבד טמאה שחט כל הושט ורוב הקנה טהור כלומר טהרת אותו לאכילה: ל דפי' לטמאה לך קאמר שהוא טמא ע"י שחיטתך כדלעיל:

התורה והמצוה

אשר אני מביא אתכם לשבת בה ר"ל שאחוץ מהעונשים הנאמרים על היחיד העובר, גדול עונש הכלל אשר יעברו על חוקים האלה שיגרמו גלות לעצמם. והלא אני הבאתי אתכם ע"מ לשבת בה כי יש תכלית נשגב בישיבתכם בארץ שבזה תשרה השכינה שם וזה היה תכלית בריאת העולם שישכון בתחתונים וינהיג הנהגה נסית מופלאת:

קכה ולא תלכו וכו' אם הי' אומר ולא תלכו בחוקות הגוי הייתי יכול לפרש על המצריים לכן הוסיף אשר אני משלח מפניכם להודיע שמדבר מן הכנענים שהם היו שטופים בדברים האלה ושבו אצלם כחוקים ונמוסים, וס"ש ואקוץ בם אין פי' כמו ויקץ מואב מפני העם שפי' שקץ בחייו, כי קץ שאחריו ב' פי' שמואס בדבר נמאס וז"ש כאדם שהוא קץ ממזונו:

קכו ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה וכו'. כפל דבריו, לומר, א] אתם הגיד עצמכם ראוים אל הירושה הזאת, מגד שאתם פתחתם בדבר וגדרתם עצמכם מן הערוה במצרים ועז"א אתם תירשו, שכפל הכינוי עם גוף הפעל ר"ל אתם ראוים לזה וכמ"ש גם כן כן בס' אחרי (ס' קמט עיי"ש), והוסיף שתוך ממה שאתם ראוים לזה אני אתננה לכם. ונ"מ שמתנת ה' דבר הקיים לעולם וז"ש עתיד אני ליתנה לכם ירושת עולם. והוסיף עוד לרשת אותה. ר"ל שאתם היורשים מגד נחלת אבות כי אתם בני שם. כי הירושה תבא על ב' פנים על הורקת הרשות ע"י כיבוש. כמו והורשתם את יושבי הארץ. ומזה מ"ש אתם תירשו את אדמתם. ועל ירושת נחלת אבות ועז"א לרשת אותה וכדומה לזה בב"ר פרשה א' הה"ד כח מעשיו הגיד לעמו וכו' עיי"ש:

קכז אשר הבדלתי אתכם מן העמים. ר"ל שע"י מצות התורה וגדרים ותקי' נעשה הבדלה

כג ולא תהכון בנמוסי עממיא די אנא מגלי מן קדמיכון ארי ית כל אלין עבדו ורחיק מימרי יתהון: כד ואמרית לכון אתון תירתון ית ארעהון ואנא אתנינה לכון למירת יתה ארע עבדא חלב ודבש אנא יי אלהכון די אפרשית יתכון מן עממיא: כה ותפרשון בין בעירא דכיא למסאבא ובין עופא מסאבא לדכיא ולא תשקצון ית נפשתכון בבעירא ובעופא ובכל די תרחיש ארעא די אפרשית לכון לסאבא: כו ותהון קדמי קדישין ארי קדיש אנא ואפרשית יתכון מן עממיא למהוי פלחין קדמי: כז וגבר או

ספרא

אשר אני מביא אתכם שמה לשבת בה אני איני מביא אתכם אלא ע"י לשבת לא ככנענים שהיו שומרי המקום עד שתבואו:

קכה (טז) ולא תלכו בחקות העכו"ם אלו המצריים אשר אני משלח מפניכם אלו הכנענים. כי את כל אלה עשו מלמד שהיו הכנענים שטופים בדברים האלה ואקוץ בם כאדם שהוא קץ ממזונו:

קכו (יז) ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם אתם נאים יורשים אותם שאתם פתחתם תהלה וכה"א גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום. (יח) ואני אתננה לכם לרשת אותה עתיד אני ליתנה לכם ירושת עולם שמא תאמרו אין לך ליתן לנו אלא משל אחר והלא משלכם היא והיא אינה אלא חלקו של שם ואתם בניו של שם והם אינם אלא בני חם ומה טיבן בתוכה אלא שהיו שומרי המקום עד שתבואו:

קכז (יט) אני ה' אלקיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים. ראו במה ביניכם ולאומות. בעכו"ם אדם מקשט את [אשתו] ומוסרה לאחר. אחד מקשט א"ע ונמסר לאחר. (כ) והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה צ"ל בין פרה לחמור והלא מפורשים הם א"כ למה נאמר והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה בין טהורה לך לטמאה לך בין שנשחט רובו של קנה ובין שנשחט חציו, וכמה הוא בין רובו לחציו מלא שער. (כא) ובין העוף הטמא וכו' אשר הבדלתי לכם לטמא לאסור:

קכח (כב) והייתם לי קדושים כי קדוש אני בשם שאני קדוש כך אתם היו קדושים. כשם שאני פרוש כך אתם היו פרושים. (כג) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. אם מובדלים אתם מן העמים הרי אתם לשמי. ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר מלך בבל וחבריו. ראב"ע אומר מנין שלא יאמר אדם אי אפשי לאכל בשר חזיר אי אפשי לבא על הערוה. אבל אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כך. ת"ל ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי נמצא פירש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים:

התורה והמצוה

טבעיית ביניכם. עד שכבר נמנע מטבעכם שתעשו כמעשיהם. למשל במה שמוסרים גופם ונשותיהם לאחרים למשכב שרחוק שיעשה איש התוריי כזאת. ומ"ש על והבדלתם בין הבהמה הטהורה כבר שנה בספרא שמיני (ס' קע"ג) ושם פרשתיו, ובבהמה הקדים הטהורה מפני שהטהורים מפורשים בתורה ובעוף הטמאים מפורשים הקדים בין העוף הטמא. ומ"ש אשר הבדלתי לכם לטמא פי' שיהיו טמאים לאכילה:

קכח והייתם לי קדושים, כן אמר גם בסוף איסורי מאכלות בפ' שמיני, ושם אומר בספרא ג"כ כדברים דפה ופרשתי שם (ס' קס"ח) עיי"ש, ובמ"ש ואבדיל אתכם מן העמים דרש תחלה מ"ש להיות לי, שרק אז תהיו לחלקי ומושגחים מאתי ואם לאו תהי' אתם ממשלת אחרי', וראב"ע דייק מה שכפל זה שנית שכבר אמר אשר הבדלתי אתכם מן העמים ופי' מ"ש הבדלתי אתכם דבר על ההבדלה הטבעיית בדברים שהם נגד טבע האדם. כמו למסור אשתו לאחרים וכדומה, ופה דבר מהבדלה התוריית בדברים שנפשו של אדם מחמדתן. וטוב בזה הכובש מן הצדיק הגמור. כי בהיות יצרו מסיתו לעבור עבירה והוא כובש יצרו מפני מצות השם נמצא פורש מן העבירה בבחירה וכבישת היצר ומקבל עליו עול מלכות שמים. ועז"א שנית ואבדיל אתכם מן העמים. ע"י מצות התורה. וכן בפרשה שמיני כפל שם שנית, והייתם לי קדושים מטעם זה כמש"ש (בס' קס) עיי"ש:

ואיכ

כז וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בָהֶם אוֹב אוֹ יִדְּעֹנִי מוֹת יוּמָתוּ בָּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמֵיהֶם בָּם׃ פ פ פ

הפטרת קדשים ביחזקאל סימן כב ויהי דבר ה׳

כא א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לְנֶפֶשׁ לֹא־יִטַּמָּא בְּעַמָּיו׃ ב כִּי

בעל הטורים

(א) **אמור** אל הכהנים. סמך אזהרת הכהנים שלא יטמאו לאוב שגם בו נאמר אזהרה שלא לטמא בו. אי נמי שלא יטמא הכהן למת כשירצה לשאול באוב שצריכים ליטמא כששואלין בו. א״נ לכך סמך אמור אל הכהנים לאוב וידעוני שאם תאמר ממי נדע העתידות הרי לא נדרש באוב וידעוני לכך סמך לו אמור אל הכהנים הרי לך כהן שישאל לך באורים ותומים. והכי איתא בתנחומא ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב וידעוני זה שאול ואשה בעלת אוב וסמך לו אמור אל הכהנים. א״ל לוי יפה היה לו לשאול באורים ותומים שאמורים למטה ולא באוב שאמור למעלה. לעיל מיניה כתיב דמיהם בם וסמיך ליה לא יטמא. שאם יטמא דמיו בו. כהא דאמרינן כהן שמת בטומאה אחיו הכהנים מפליגים את מותו: אל הכהנים בני׳ זה לא חללים. בני אהרן בגי׳ זהו גם בעלי מומין למה אמר בני אהרן ולא בנות אהרן לפי שהם גרמו מיתה לדורות. אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת. בגי׳ לדורות. ואמרת הם אותיות אמרות טהורות: אמור ואמרת. אמירה ראשונה כדי שלא ליטמא במת ואמירה

רש״י

(כז) כי יהיה בהם אוב וגו׳. כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה כרת. עדים והתראה בסקילה מזיד בלא התראה בהכרת ושגגתם חטאת וכן בכל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת:

(א) **אמר** אל הכהנים. (יבמות פ״ה. ת״כ) אמור ואמרת להזהיר א גדולים על הקטנים: בני אהרן. (קדושין ל״ה) יכול חללים תלמוד לומר ב הכהנים: בני אהרן. אף בעלי מומין במשמע: בני אהרן. ולא בנות אהרן: לא יטמא בעמיו. (ת״כ) בעוד שהמת בתוך ג עמיו יצא מת ד מצוה: (ב) כי

שפתי חכמים

א דלא היה לו לכתוב אלא אמור אל הכהנים אלא אמור להזהיר את עצמן ואמרת אליהם להזהיר הגדולים על הקטנים. וא״ת למה לא מתרץ רש״י כמו דבר ואמרת דכתיב בפ׳ קדושים. וי״ל דדבור הוי כלל ולא מפרש מהו הדבור ואמרת הוי פרט ר״ל דבר זה אמור להם אבל הכא גבי אמור הוא פרט קשה לרש״י למה לי ב׳ פרטים: ב וקשה למה מהפך רש״י הסדר של פסוק בתחלה היה לו לפרש בני אהרן ואח״כ ואמרת אליהם. וע״ק מנ״ל למילף כל הלימודים מבני אהרן. וי״ל דה״פ כיון שפירשתי ואמרת אליהם להזהיר הגדולים על הקטנים קשה לנ״ל הכהנים בני אהרן בכלמא בלא זה הייתי אומר הי כתיב הכהנים ולא בני אהרן ה״א דוקא גדולים אבל לא קטנים לכך איצטריך למכתב בני אהרן להזהיר הגדולים על הקטנים. אבל השתא דלמדתי זה מואמרת אליהם קשה נ״ל למכתב הכהנים. ומתרץ אי כתיב בני אהרן ולא הכהנים ה״א יכול אפילו חללים פ״ל הכהנים ר״ל שהוא כהן גמור. ותו מתרץ רש״י שאל תקשה לו מנלן לתרץ דהכהנים ממעט חללים דלמא לכך איצטריך דאי לא כתיב הכהנים אלא בני אהרן ה״א דומיא דבני אהרן שהיו תמימים לאפוקי בעלי מומין לכך איצטריך הכהנים לרבות בעלי מומין. ומתרץ דמן בני אהרן אף בעלי מומין במשמע ולא היה מהורך נ״ל הכהנים אלא לכך איצטריך כמו שפרשתי לעיל למעט חללים. ותו קשה לרש״י בני אהרן למה לי דלא היה לו למכתב רק הכהנים ויכול הני למעט חללים ולרבות בעלי מומין שהרי בעיהם נשמעין ממנת הכהנים. ומתרץ אי לא כתיב בני אהרן ה״א דגם בנות אהרן במשמעות של הכהנים דכל מקום שנכתב בתורה בלשון זכר אף הנשים בכלל לכך איצטריך בני אהרן ולא בנות אהרן עיין במזרחי שפירש בענין אחר והכי פי׳ הגטריס מרוויש דאיצט מבני אהרן גרידא ה״א אף הללים במשמע וא״כ אין כאן מיעוט הממעט חללים ויכולין לסיות נכללין בבני אהרן ס״ל הכהנים יצאו חללים וסדר אמר ומניין לרבות אף בעלי מומין תלמוד לומר בני אהרן כלומר דלא אתא שוב מיעוט למעטינהו כמו שבא מיעוט הכהנים למעט חללים ונשאר בני אהרן אף בעלי מומין במשמע למעט בניה אהרן ואלו בכהנים גרידא הוה אמינא כהנה בכלל דהשוו לכל עונשין שבתורה לאיש וליכא למימר איפכא דהוה לתומרא הכהנים יכול ולא חלליה ח״ל בני אהרן ואף חללים בכלל בני אהרן דא״כ מיעוטא דהכהנים בפלי אוקמיה ליה: ג דהל״ל בעמיו ל״ל אלא ר״ל שישנו בתוך עמיו פירוש ברכה נפש אדם שמתעסקין עמו לקבור אותו: ד ר״ל שאין לו קוברין שמותר לטמא לו ומת מצוה הוא כל שקורין ואין אחרים

התורה והמצוה

קכט ואיש או אשה כי יהי׳ בהם אוב. כבר באר׳ דרך הדרוש הזה שדרשו לרבות פו״א בפ׳ תזריע (ס׳ קיט) עיי״ש. ומ״ש כי יהי׳ בהם ולא הנשאל כי על השואל בא הלשון ושואל אוב וידעוני (דברים יח דה״א יוד). ועי׳ בתוספות חדשים סנהדרין (פ״ז מ״ז) על מה שתפס לשון נשאל ולא שואל. מפני שהמכשף אינו שומע קולו רק השואל לבד, וא״כ המכשף שואל מן השואל מה אמר האוב והשואל הוא נשאל ויתר המאמר מבואר למעלה ס׳ ע״ם ועי׳ ברע״ב שם גרים והמדבר משחיו דתרי מילי נינהו:

א אמר אל הכהנים בני אהרן. כבר באר׳נו (ויקרא סי׳ ח באורך) שפס בן ובנים בהבנה המדויקת הוא הזכר דוקא, וכ״מ שכתוב בני ישראל, בני אהרן, צריך ריבוי לנשים. וכאן שאין ריבוי לרבותם אין הנשים בכלל. [ודרש זה מובא בסוטה דף כג. וקדושין דף לה]. וביבמות (דף סד) אמר שם לל״ק. שמ״ש רב יהודה א״ל דהשוה הכתוב אשה לאיש

עונים

אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בְהוֹן בִּידִין אוֹ דְכוּרוּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטְלוּן בְּאַבְנָא יִרְגְּמוּן יָתְהוֹן קְטָלָא חַיָּבִין: פ פ פ

וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה אֵימַר לְכַהֲנַיָּא בְּנֵי אַהֲרֹן וְתֵימַר לְהוֹן עַל מִית לָא יִסְתָּאַב בְּעַמֵּיהּ:

ספרא

קכט (כד) איש ואשה אין לי אלא איש ואשה טומטום ואנדרוגנים מנין ת"ל או אשה. כי יהי' בהם ולא הנשאל בהם. אוב זה פיתום המדבר משחיו וידעוני המדבר בפיו, הרי אלו בסקילה והנשאל בהם באזהרה. (כה) מות יומתו באבן ירגמו אותם דמיהם בם זה בנין אב כל דמיהם בם האמורים בתורה בסקילה:

(פרשה א) **א** (א) ויאמר ה' אל משה אמר אל הכהנים ב"א ואמרת אלהם לנפש לא יטמא בעמיו. בני אהרן אין מיטמאים למתים מטמאות הן בנות אהרן למתים. **ב** בני אהרן יכול חללים ת"ל הכהנים יצאו חללים. ומנין לרבות בע"מ ת"ל בני אהרן. בני אהרן אף הקטנים במשמע. **ג** (ב) ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו אין לי אלא המת. ומנין לרבות את הדם ת"ל לנפש. ואומר כי הדם הוא הנפש. מנין לרבות את הטומאות

התורה והמצוה

לאיש לכל עונשין שבתורה, הוא רק בלאו הפוה בכל. ומה שצריך המיעוט בני אהרן הוא כדי שלא נילף מלא יקחו שגם נשים מוזהרות. וצל"ב אמר במה שהשוה אשה לאיש הוא גם בלאו שאש"ב ומה שצריך ריבוי דלא יקחו היא שלא נילף מפומאה דאין נשים בכלל. ומ"ש בתמורה (דף ב) שצריך לרבות אשה גבי תמורה מפני שהוא עונש שאש"ב אתיא כל"ק. והבי' שהביא רש"י (בתמורה שם) שגורס מ"ד לאו שאין בו מעשה היא אתיא כל"ב. ובשו"ת ש"א (סי' סב) האריך להקשות על גירסא זו דתמורה דל"ל קרא גבי תמורה נגמר מלא יקחו, וא"ל דנגמר מפומאה דהא לחומרא מקשינן בכ"מ. וכן ל"ל לא יקחו נילף מתמורה. ועוד השתא דכתב לא יקחו וריבוי דגבי תמורה ל"ל מיעוט בפומאה דלא נגמר מלא יקחו הא הוה לא יקחו ותמורה ב"כ הבכ"א? ונראה ליישב עפמ"ש בעור אחרים דשה לא שייך הכלל דהשוה הכתוב אשה לאיש. שכיון שהיא מצוה הנוהגת בכהנים לבד י"ל כמו שיש חילוק בין כהן לישראל כן יש חילוק בין כהן לכהנת. ובפרט שי"ל שלא הזהיר כ"ז רק לכהנים מפני קדושתן שעוסקים בעבודה. ולפ"ז הסקילא ופריא שביבמות היא רק בדבר המיוחד בכהונה אסור פומאה ונשים פסולות והריבוי דתמורה הוא ענין אחר מפני שהוא לאו שאש"ב, ולא נוכל למילף לא תמורה מנייהו, שי"ל שבזה השוה כהנת לכהן והוה לאו השוה בכל הכהנים, ולא כן מתמורה שהוא ענין אחר:

ב הכהנים בני אהרן. כבר באלתי זאת בסדר ויקרא (סי' לא) שבכ"מ כתוב בני אהרן הכהנים. ובא שם כהנים להגביל שם בני אהרן דוקא הכהנים הכשרים לא בע"מ, ופה כתוב הכהנים בני אהרן, בא שם בני אהרן להרחיב שם הכהנים, כל שהם בני אהרן אף בע"מ ע"ם והנה שם בן בהבנתו המדויקת כולל גם הקטן. ולפעמים יאמר רק על הקטן. בן סורר ולא איש סורר (סנהדרין דף סז). וכ"מ שאמר בני צריך מיעוט על קטן, כמו שצריך למעט קטן מעבודה (חולין דף כד), ומחלוקת קדשים (מנחות עב). וכי ימכור איש את בתו בקטנה מדבר (מכלתא משפטים). או בן יגח לחייב על הקטנים (שם ובב"ק דף מד) והנה:

ג ואמרת אליהם לנפש לא יטמא. הכתוב יתפוס גבי פומאה את כמה לשונות. אשר יגע בטומאת אדם (ויקרא ה). או באדם אשר יטמא לו (כב ה). הנוגע במת בנפש האדם אשר ימות. וכל טמא לנפש (במד' ה ב). ובאמת בכ"מ כתב שהם פומאת מת בשם טמא נפש. כי עקר הטומאה בא מצד הנפש. שהגוף מצד עצמו לא היה מקבל טומאה (כמו גוף הבהמה והעכו"ם לר"ש) רק מצד שהוא משכן הנפש. ואחר שמשכן הנפש היא בדם כמ"ש כי הדם היא הנפש. והיא יקרא בשם נפש ועליו תחול הטומאה בעצם ולאשונה והגוף ע"י שהוא משכן להדם יקבל טומאה בשני' לכן הוכיח ממ"ש לנפש לרבות את הדם:

חנה בכ"מ כתוב דבר ואמרת ופה כתוב אמור ואמרת. וכבר באמרנו (ויקרא סימן ג' באורך) שכ"מ שאמר דבר ואמרת או דבר לאמור. יציין במלת דבר הרחבת הדברים, שידבר עמם באורך ויודיעם פי' ההלכות עפ"י הכללים שנמסרו למשה ועפ"י המדות שהתורה נדרשת. ובמלת ואמרת מציין הלשון שיאמר לו שהוא כפי שנכתב בהכתוב. ובזה יש הבדל בין דבר ואמרת ובין אמור ואמרת. שכ"מ שהלכות סורה שעל שם מיוסדים בתורת הכתב. על ידי הכללים ותבנית הלשון וע"י מדות הנמסרים לדרוש את הכתוב שמשם נוצא את ההלכות כפי דרכינו נגג

אִם־לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו לְאִמּוֹ וּלְאָבִיו וְלִבְנוֹ וּלְבִתּוֹ וּלְאָחִיו׃

רש"י

אם לשארו . (ת"כ) אין שארו אלא ה אשתו :

שפתי חכמים

אמים אותו: ה ר"ל שארו דכתיב הכא (ועיין בתוספות יום טוב פרק יש נוחלין) וא"ת היה לו לכתוב הקרובה שהוא לשון נקבה. וי"ל דכל היכא דכתיב שאר היינו שאר בשר והוי כאילו כתיב שאר בשר ובשר לשון זכר הוא לכן כתיב הקרוב בלשון זכר :

התורה והמצוה

החיבור הלז . יעיין זאת במלת **דבר** שהיא הרחבת הדברים והפירוש . שיסדם את המאמר כדרך הדורש בארוכה . אבל במקום שיניין הלכה למשה מסיני שאין לה שום יסוד בהכתיב , רק שכן נמסר לו על פה מבלי טעם ודרוש . כמו הלכות שבס"ת תפילין ומזוזה . וכל ההלכות מסיני שמנה הרמב"ם בהקדמתו לסדר זרעים שאין להם שום שורש בהכתוב . כמו גוד ואגוד ודופן עקומה שיעורין חציצין ומחיצין וכדומה . עליהם לא יפול לשון דיבור כי לא נאמרו לדרוש ולהוציא אותם מן הכתוב . ועליהם נפל אמור ואמרת . שהם שני אמירות אחת תורת הכתב וא' הלכות ע"פ שנאמרו ג"כ בקבלה . וע"כ למד מן אמור ואמרת לרבות הטומאות הפורשות מן המת שהם ענס כשעורה , וכן הדברים שהנזיר מגלח עליהם וכהן מוזהר עליהם ואין הכהן מוזהר כמ"ש בתוספתא (פ"ג דמכות) , רובם הם הלמ"מ אשר אין לו סמך בכתוב כלל , וא"ל שיאמר תורת הכתוב ואמרת עוד הלכות בע"פ מטומאות הפורשות (כמ"ש הרמב"ם פ"ז מה' נזירות) . וכן אמר בנזיר (דף מג ע"ב) . **יכול לא יטמא** לאדר' וכו' , כתיב ואזהרה אליהם הוסיף לך הכתוב טומאה אחרת . ולזה בת' יב"ע אמר לכהניא בני אהרן דיתפרשון מן אחוב וכדנא תימר להון על בר נש דמית לא יסתאב . ומדברי הרמב"ן בס' תורת האדם נראה שהי' גירסתו, אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים ומנין לרבות הטומאות הפורשות ת"ל לנפש , וכ"כ מדברי הרמב"ס (פ"ג מה' אבל) שתמה עליו הכ"מ שם . וזה כדרוש הגמרא יבמות (דף קיד) :

ד **לנפש לא יטמא בעמיו** . פי' הרמב"ם בפי' הב' למת המצא בעמיו . וכ"כ הראב"ע בעמיו בכל ישראל שהם עמיו . אולם לאיזה צורך יאמר זה . ומ"ש הרלב"ג מגיד שאין טומאה מת נוהגת בעכו"ם . אינו כפי הדין דהם לדעת רשב"י במגע ובמשא מטמא . כמ"ש רבינא ביבמות (דף סא) . וע"כ פי' חז"ל מוכרח , שהוא מתנאי רק אם נמצא המת תוך עמיו שיש לו קוברין לאפוקי מת מצוה . ומלת **בעמיו** שבא בלשון רבים מרמז על כל כתות האנשים ר"ל אף אם נמצא המת בין עם וכת הגדולים שאין כבודם להספל לו . או בין עם הנזירים . וכמ"ש הרמב"ם (פ"ג מה' אבל ה"ם) . והיותר נראה שביטוי **עמיו עמיה**. הוא ככנוי **בעליו אדוניו אלקיו** שבא בלשון רבים ליחיד לתפארת . והריבוי הוא אחריך בנימין **בעממיך** (שופטים ה) . כמבואר בקדושין (דף ע"ו) לא יחלל זרעו בעמיו בעם אחד הוא דמיתל בשני עממין אינו מיחל . ופרש"י מדלא כתיב **בעממיו** . והרמב"ם שכתב שם שהוא מפי הקבלה בהכרח נסה לפי' אחר . אבל באמת הוא מיוסד בפשט הכתוב :

ה **כי אם לשארו הקרוב אליו** . שם שאר נרדף עם בשר . כלה שארי ולבבי . ככלות בשרך ושארך . וכן נרדף עמו על מושג הקורבה . כמו אך עצמי ובשרי אתה. ושארו כמו בשרו . ועקרו על דבר הדומה וניתך לבשר האדם . שמזה בא על הבשר המוכן למאכל אדם . וימטר עליהם כעפר שאר , ועל המזון עצמו . שארה כסותה ועונתה . שנאך ומשארותיך . על שהמזון ניתך ומתהפך לבשר האדם . ויקראו בשם שאר כל הקרובים . כמ"ש או דודו או בן דודו או משאר בשרו ממשפחתו . ובמ"ש ואם אין אחים לאביו ונתתם את נחלתו לשארו הקרוב אליו . פי' הקרוב קרוב קודם . כי שם קרוב הוא שם מצטרף , ויאמר ביחוס נגד הרחוק ממנו . וגם יאמר בהחלט . כמו שם גדול קטן . רב מעט . וכדומה . וכמ"ש במו"נ (ח"א פ') . אמנם פה אא"ל כן שפי' הקרוב קרוב , דהא פי' אח"כ רק לאמו ולאביו . וע"כ פי' לשארו הקרוב בהחלט . כי הששה קרובים שחשב הם קרובים בלא ע"י אמצעי , ויתר הקרובים הם ע"י אמצעי , אחי אביו ע"י אביו . בן בנו ע"י בנו . וכדומה. אולם למה אמר זה . הלא אינו מוסיף בזה על הששה המפורשים . מזה הוציאו ז"ל שבא לרבות ע"ד שאר הקרוב אליו בלא אמצעי . והיא אשתו . ונכללה במ"ש שארו הקרוב אליו . פי אין לרבות קרוב אחר שכולם הם רק קרובים ע"י אמצעי . וז"ש **אין שארו אלא אשתו שנאמר שאר אביך הוא** . מביא ראי' שאין עוד שאר הקרוב בלי אמצעי זולתה . דהא על ערות אחות אביך נתן הטעם שהיא שאר אביך . הרי לא נקרא שום קרוב שאחר אביו שארו , רק שאר אביו. וה"ה כל קרוב שהוא אחר הששה המפורשים פה , ולא נשאר שאר בלא אמצעי רק אשתו . ואחרי העיון . יש הבדל בין שארו סתם ובין שאר בשרו . שאר סתם לא בא רק על הקרוב בלא אמצעי ולכן דייק **שאר אביך הוא** . שאר אמך היא . ר"ל שאינם שארך רק שאר אביך . אבל שאר בשרו . ר"ל שאר קרובו . וכולל גם הקרוב ע"י אמצעי כמ"ש או משאר בשרו ממשפחתו יגאלנו . וכן מ"ש איש איש אל כל שאר בשרו ל"פ לגלות ערוה . מפני שיש בעריות מה שאינם

ב אֱלָהֵן לְקָרִיבֵיהּ דְקָרִיב לֵיהּ לְאִמֵיהּ וּלְאֲבוּהִי וְלִבְרֵיהּ וְלִבְרַתֵּיהּ וּלְאָחוּהִי:

ספרא

הפורשות מן המת ת"ל ואמרת אליהם לרבות את הטומאות הפורשות מן המת: ד (ג) לנפש לא יטמא בעמיו בזמן שעמיו שם אינו מטמא. מטמא הוא למת מצוה:

ה (ד) כי אם לשארו הקרוב אליו. אין שארו אלא אשתו שנאמר שאר אביך היא. הקרוב לא את הארוסה. אליו לא את הגרושה: ן יאמר לאמו מה ת"ל לאביו. מה אמו שהיא מתחללת הרי הוא מטמא לה אביו שאינו מתחלל אינו דין שיטמא לו. אלו כן הייתי אומר מה אמו בידוע אף אביו בידוע. אביו חזקה מנין. ת"ל ולאביו. (ה) או אלו נאמר לאביו ולא נאמר לאמו. הייתי אומר מה אביו שהוא חזקה הרי הוא מטמא לו אמו ודאי א"ד שיטמא לה. אלו כן הייתי אומר מה אביו שאינו מתחלל אף אמו שאינה מתחללת. אמו שנתחללה מנין ת"ל ולאמו. (ו) יאמר לבנו ולבתו מה ת"ל לאמו ולאביו. בנו ובתו שאינו חייב בכבודם הרי הוא מטמא להם. אמו ואביו שהוא חייב בכבודם א"ד שיטמא להם. אלו כן הייתי אומר לבנו ולבתו הנפלים. ת"ל לאמו ולאביו. מה אמו ואביו בני קיימא אף בנו ובתו בני קיימא. יצאו בנו ובתו הנפלים שאינם בני קיימא. (ז) ומה ת"ל לבנו ומה ת"ל לבתו. לפי שיש בבן מה שאין בבת ויש בבת מה שאין בבן. הבן אביו חייב בו מצות למולו ולפדותו ללמדו תורת וללמדו אומנות ולהשיאו אשה. משא"כ בבת. הבת אביה זכאי במציאתה במעשה ידיה ובהפר נדריה. מה שאין בבן צ"ל לבנו צ"ל לבתו. (ח) יאמר לאחיו ולאחותו מה ת"ל לבנו ולבתו. אחיו ואחותו שאינו חייב בהם מצות הרי הוא מטמא להם. בנו ובתו שהוא חייב בהם מצות א"ד שיהא מטמא להם. אלו כן הייתי אומר לאחיו ולאחותו יכול לאחיו ולאחותו מאמו. ת"ל לבנו ולבתו. מה בנו ובתו שהוא יורשו אף אחיו ואחותו שהוא יורשו יצאו אחיו ואחותו מאמו שאינו יורשו. (ט) יאמר לאחיו מת"ל לאחותו. שאלו נאמר לאחיו ולא נאמר לאחותו הייתי אומר מה אחיו בין גדול בין קטן אף אחותו בין קטנה בין גדולה ת"ל ולאחותו הבתולה. הקטנה ולא הגדולה. (י) אלו נאמר לאחותו ולא נאמר לאחיו הייתי אומר מה אחותו שהיא

התורה והמצוה

שארו רק שאר בשרו. ולכן כמ"ש ונתתם את נחלתו לשארו הקרוב דרים בב"ב (דף קח) על האב. ושם (דף קט) וממאי דשארו זו האב דכתיב שאר אביך הוא. פי' מדקרא אחות אביו שאר אביך. ר"ל שאינם שארך רק שאר אביך. מכלל דהאב הוא שאר בעצם ולכן אוסר שאר האב. ומ"ש באחות אב את שארו הערה אינו מענין קורבה רק מענין בשר, כמ"ש שארה כסותה. שפי' בירושלמי (פ' אעפ"י) ובבבלי (דף מז) על העונה. ור"ל קירוב בשר כמו שפרש"י שבת (דף יג) ובזה מדויק יותר מ"ש אין שארו אלא אשתו. כי שאר סתם לא יאמר רק על הקרוב בלא אמצעי. וכן בת' יב"ע. כי אם לאנתתי' דקריבא לגופי', אולם לפ"ז היה די שיאמר כי אם לשארו, והייתי מרבה אשתו אחר שחוץ מן השבעה קרובים אין עוד מי שיקרא בשם שאר סתם רק אשתו, ולמה הוסיף הקרוב אליו, השיבו שבא להשמי' תנאי להוציא הארוסה והגרושה, הארוסה עדיין אינה קרובה אליו וז"ש הקרוב ולא הארוסה, והגרושה נתמעטה מכינוי אליו, כי יש הבדל בין קרוב לו ובין קרוב אליו, שהעומד בקורבה נוכחית, יאמר, קרוב אליו, ומי שאינו בקורבה נוכחית, יאמר, קרוב לו, כמ"ש, קרוב לנו האיש (רות) ובועז היה קרוב ונתרחק במיתת מחלון, וכן ולפני מזה אלישוב הכהן וכו' קרוב לטוביה (נחמיה יג ד), היה קרוב ונתרחק, ולכן בעצמיים הגיונים יאמר, קרוב לו, קרוב ד' לכל קוראיו, קרוב ליראיו ישעו, כי אינו קרבה נוכחית, ואם היה כתוב, הקרוב לו, היתה גם הגרושה בכלל, ובמ"ש הקרוב אליו מוציא הגרושה, והרמב"ם (פ"ב מה' אבל) ומדבריהם שיתאבל האדם על אשתו, ושם (הלכה ז) אשתו של כהן מתטמא לה ע"כ ואינו מתטמא אלא מד"ס עכהוס כמ"ש שא"ל קונרין, ופי' מהרי"ק שהולך לשטתו שכל מה שאינו מפורש בתורה קורא ד"ס, וכן דבר זה שיטמא לאשתו אינו מפורש, כי יל"פ כי אם לשארו כלל, ומפרש לאמו ולאביו וכמו שפי' הראב"ע וחז"ל הוציאו זה מיתור הלשון, וגם במ"ש עשאוה כמ"מ הוא בקטנה בנשואי' דרבנן שע"ז נאמר זה ביבמות (דף פט) וכמו שהאריך בזה בקרבן אהרן, ומ"מ דינו כדין דבר המפורש בתורה לכל דבר, כמבואר בדברי הרמב"ן בעקר השני למנין המצות עי"ש, ואכמ"ל:

ן לאמו ולאביו, לפי הפשט אמר בדרך לא זו אף זו, אביו הוא ניכותא יותר מאמו, שהיא ודאי ואביו רק חזקה די"ל דלמא לאו אביו הוא, ואף שבלד זה אינו כהן ואינו מוזהר על הטומאה הא מ"מ אינו מחויב להטמאות, ולכן הוסיף דאף באביו שהוא רק חזקה הוא מצוה לטמא אליו וכופים אותו על כך (כן פי' הרשב"א בתשובה ועי' בסוף פ"ה דיבמות עוד פירושים בזה). ומוסיף לבנו, אף שאינו חייב

בכבודו

ג וְלַאֲחֹתוֹ הַבְּתוּלָה הַקְּרוֹבָה אֵלָיו אֲשֶׁר לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ

רש"י

(ג) הקרובה. לרבות את [ה]ארוסה (ת"כ. יבמות ס'):

שפתי חכמים

ויש מקשין והיאך איסכא למעט הארוסה שלא יטמא לה. וי"ל דאם כן ליסתוק קרא ולא יכתוב הקרובה ואנו ידעינן דאחסס

התורה והמצוה

בכבודו, ומוסיף לאחיו, אף שאינו קרוב לו כבנו, (ולכן בכהן גדול תפס להפך לאביו ולאמו לא יטמא, ור"ל אף לאמו, שכן דרך הכתוב לדבר לא זו אף זו כמ"ש בכ"מ), אולם חז"ל עבדי בזה צריכותא, יאמר לאמו ומה ת"ל לאביו וכו', והוא עפמ"ש (בסימן הקודם) שפה שאמר בא רק על הקרוב בלא אמצעי. וא"כ כמו שלא פירש אשתו. כן לא הי' צריך לפרש יתר הקרובים. ולא יכתב רק א' לבד והשאר נדע במכ"ש. ופי' שנ"ל אביו. אף שהוא רק חזקה. ונ"ל אמו אף אם היא חללה. והיה יכול ללמוד אביו ואמו מק"ו מבנו ובתו. רק ששם בן ובת הנה שבהבנה המדויקת הוא רק על בן קיימא הבונה בית אביו כמ"ש (תזריע סי' ד) בכוונה המורחבת מלאנוהו בהשאלה גם על בלתי בן קיימא בני החי ובנך המת. וכיון שדבר פה מן המת נאמר שאף שהיה בלתי בן קיימא. לכן אמר לאביו ולאמו במבואר אצלינו שהשמות שבאו ביחד י"ל דימוי זל"ז. והוא א' מיסודות ההיקש. הרי מדבר בבני קיימא. וכן היה יכול ללמוד בנו ובתו מק"ו מאחיו ואחותו. רק שמלמד שדוקא אחיו ואחותו מן האב שיורש אותם דומיא דבנו ובתו. וכן א"א ללמוד בנו מבתו ובתו מבנו. שכ"א י"ל מעלה. בנו חייב בו למולו וכו' כמ"ש בקדושין (דף כט). ובתו הוא זכאי במציאתה (כמ"ש בפ"ד דכתובות). וכן א"א אחיו מאחותו ובהפך כי אחותו דוקא קטנה דהיינו בתולה. ואחיו בין גדול בין קטן. ועדיין יש לפלפל שיכתב אמו ונלמד אביו חזקה מבנו ובתו. ושיהיו בני קיימא נלמד מן אמו. וכן שיכתב בנו לבד ונלמד שאחיו מן האב מן בנו. ובתו נלמד מן אחיו ואחותו וכבר האריכו בזה הבונים כמו שהאריך בזה הרשב"א בתשובה ס'. ובתשובת העמקים בפתיחה ובמ"ש די לפי דרך חבורנו הנוכחי:

ז ולאחותו הבתולה הקרובה אליו. הברייתא דפה מובאת ביבמות (דף ס) ואמר שזה דעת ר"מ ור' יהודה ור' יוסי ור"ש דרשי לאחותו הבתולה פרט לאנוסה ומפותה ומוכת עץ. אשר לא היתה פרט לארוסה, הקרובה לרבות ארוסה שנתגרשה, אליו לרבות את הבוגרת, וכן בת' יב"ע דקריבא לי' ולא מארסא. כדעת ר' יוסי ור"ש, כפי הפשט נראה דר"מ ור"י דעתם שמוכת עץ בכלל בתולה, ור"י ור"ש ס"ל שהיא בכלל בעולה. ואזלי לשטתם דלקמן (סוף פרק א') אשה בבתוליה פרט לבוגרת ר"א ור"ש מכשירין בבוגרת, ומפרש ביבמות (דף נט) דמ"ד פרט לבוגרת והוא ר"מ (וה"ה ר' יהודה סתמא דספרא), ס"ל דבתולה אפי' מקצת בתולים משמע, ור"מ ס"ל בכתובות (דף יא) דמוכת עץ דומה לבוגרת וכתובתה מאתים, וכן יסבור ר' יהודה, ולכן במ"ש ולאחותו הבתולה תפסו כפי הפשט שמוכת עץ בכלל, וה"ה בוגרת, ולדעתם מ"ש הקרובה אליו ר"ל כל שסוכנת עמו ביחד בבית אביה וכלל בזה ארוסה ובוגרת שעדן היא בבית אביה, ודייק במלת אליו שמציין הקרובה הנוכחיית (כל"ל ס"ה) לכלול הבוגרת שאין יותר קרובה אליו מארוסה (שיש גם להארוס קורבה לענין הפרת נדרים). ובא לומר שלא נטעה ללמד מכ"ג או מאונס ומפתה ששם מיעט בוגרת. (כפרש"י ותוס' שם), ולפ"ז מ"ש אשר לא היתה לאיש אינו מלת התנאי רק מלת הטעם. שלכן יטמא לבתולה מפני שלא היתה לאיש, כי הבעולה כבר היתה לאיש בנשואין או בזנות שע"כ הוכנה לו כמ"ש ולא היה לאשה, ונתרחקה מעל אחיה, ור' יוסי ור"ש לשטתם דסתם בתולה כל בתולים משמע ולא בוגרת וה"ה מוכת עץ, לכן החזיקו כפי הפשט שמוציא מוכת עץ, ומ"ש אשר לא היתה לאיש הוא מלת התנאי למעט ארוסה. ומ"ש הקרובה לרבות ארוסה שנתגרשה, ואליו מרבה בוגרת שהיא בקורבה נכחיות עמו, והגם דבתולה שלמה משמע הל דבי לה במלת אליו, ומוכת עץ דאתעביד בה מעשה נתמעטה מן בתולה. ובגמ' אומר שם דר' יוסי סובר בארוסה כר"ש ובמוכת עץ כר"מ. והק' מנ"ל. ומשיב מלא היתה לאיש, ומק' והא אפקתי', ומשני חד מלא היתה וחד מן לאיש, ר"ל דר' יוסי ק"ל דהו"ל אשר לא אורסה למעט ארוסה, שכן הלשון באונס ומפתה נערה בתולה אשר לא אורסה. ולמה תפס לשון אשר לא היתה לאיש שנופל גם על נשואה שאין צודק פה שכבר אמר בתולה. ומזה הוכיח שבא ליתן טעם כולל בתולה שלא היתה לאיש בין ע"י אירוסין בין ע"י אונס ופיתוי, שמצד האירוסין תפס לשון הוי', ומצד הבעילה תפס היתה לאיש ולא אשר לא אורסה. שעקר הדיוק שם איש. וללמד שאם היתה לדבר שאינו איש כגון מוכת עץ מטמא לה, וי"ל שר' יוסי יסבור לענין שם בתולה כר"מ ור"י שמקצת בתולים משמע: והנה הרמב"ם (פ"א מה' נערה בתולה) לא חשב מוכת עץ בהדי הנך דאין להם קנס וכן הסמ"ג לא השבה, וא"כ דעתם כדעת הרמ"ה שהביא הטור (ס' קע"ז) די"ל קנס וכמ"ש המ"ל (פי"א מה' אישות). ויקשה הלא מבואר בספרי (תצא ס' רמ"ד) אין לי אלא בעולה מוכת עץ מנין ת"ל בעולה פרט למוכת עץ.

וְלַאֲחָתֵיהּ בְּתוּלְתָּא דְּקָרִיבָא לֵיהּ דְּלָא הֲוָת לִגְבַר לַהּ יִסְתָּאַב: לָא יִסְתָּאַב רַבָּא

ספרא

קטנה ולא גדולה אף אחיו הקטן ולא הגדול ת"ל ולאחיו בין קטן בין גדול:

ז (יא) ולאחותו הבתולה. פרט לאנוסה ולמפותה. או יכול שאני מוציא את מוכת עץ. ת"ל אשר לא היתה לאיש. שהויתה ע"י איש ולא שהויתה בדבר אחר. (יב) הקרובה לרבות את הארוסה. אליו לרבות את הבוגרת:

ח לה יטמא מצוה. לא רצה לטמא מטמאין אותו בעל כרחו. ומעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו בערב פסח ולא רצה לטמא לה ודחפוהו חכמים וטימאוהו בעל כרחו:

ט (יג) לה יטמא מטמא הוא על הודאי ואינו מטמא על הספק. לה יטמא אינו מטמא לאחרים עמה שלא יאמר הואיל ונטמאתי אלקט עצמות פלוני בידי. לה יטמא אינו מטמא על איבריה שאין אדם מטמא על אבר מן החי מאביו אבל מטמא הוא על עצם בשעורה מאביו ר' יוסי אומר אין אדם מטמא על עצם כשעורה באביו. (יד) מעשה ביוסף בן פכסס שעלתה נומי על רגלו ובקש הרופא לחותכה. אמר לו כשתניח בה כחוט השערה הודיעני. חתכה והניח בה כחוט השערה והודיעו. קרא לנהוניא בנו. א"ל הוניא בני עד כאן היית חייב לטפל בי מיכן ואילך צא לך שאין מטמא על אבר מן החי מאביו. וכשבא דבר לפני חכמים אמרו ע"ז נאמר יש צדיק אובד בצדקו הצדיק אבד וצדקו עמו:

י (טו) לא יטמא בעל בעמיו. מה ת"ל. לפי שנא' לאמו ולאביו לבנו ולבתו ולאחיו

התורה והמצוה

הרי מבואר דמוכת עץ אין לה קנס, והמפ' לא הרגישו בזה, הולם לפ"ם י"ל דל"ג סתמא דספרי לבטחו דס"ל דמוכת עץ היגה בכלל ולאחותו הבתולה, והרמב"ם פסק (בפ"ב מה' אבל ה"ם) דמטמא לאחותו מוכת עץ ככ' יוסי, וא"כ למדין מפה דמוכת עץ בכלל בתולה. וכן פסק (פי"ז מה' אסורי ביאה הי"ג) ככ"מ וכ"י דכ"ג לא ישא בוגרת ומוכת עץ. ולפ"ז בתולה אפי' מקלת בתולים משמע רק בכ"ג כתיב בבתולים, ולכן שפיר פסק ד"ל קנס:

ח לה יטמא, כ"מ שבא מלת כי אם אחר שלילה לא יכפול את הפעל שנית. לא הכלך כי אם ברכתני. אם הגאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה. ובמקום שכפל הפעל הוא מיותר ונדרש, וכן הי' די לאמר לנפש לא יטמא כי אם לשארו וכו' ולאחותו הבתולה, ולמה כפל פעל יטמא. וכלל רבותינו. מפני שכל ציוי הבא הפך האזהרה. אינו מצוה רק רשות. כמו לא יגוש את רעהו את הנכרי תגוש פי' מותר ליגוש. לא תזנתו וכו' בשעריך תאכלנו. רק את דמו לא תאכל על הארץ תשפכנו. לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל מצות רשות, לא יבא אל תוך המחנה וכבא השמש יבא רשות, וכמ"ש עוד ויקרא ס', ולכן במקום שרלה להודיע שהוא מצוה וחיוב לא הפך האזהרה לבד. כפל הפעל וכזה מין כמשפט העומד בפ"ע, ולכן אמר לה יטמא מצוה וכמ"ש בסוטה (דף ג') לר"ע, וע"ז מביא המעשה דיוסף הכהן ומובא בזבחים דף קוף. וכן עוד לקמן (ס' לו) על כי אם בתולה מעמיו יקח הפה מצוה:

ט ולאחותו וכו' לה יטמא. הנה מה שבא פה הכינוי כפולה לאחותו. לה. הוא זרות בלשון (כמ"ם הרדק במכלול דף כס). וגדרש תמיד שבא לדייק. מלת לה, לה דוקא, והוציאו הז"ל הדיוק הזה בג' הופנים, א] שידע שמטמא לה וממעט הספק כגון שנתערב ולדה בולד חברתה, או ספק בן ט' לראשון או בן ז' לשני שהיא ספק אחותו, ב] לה ולא לאחרים עמה, ג] לה ולא לחלק ממנה. וכ"ז דגוף במלת לה שבא בדיוק, ומ"ש שאינו מטמא לאחרים עמה מפרש בנזיר (דף מב) דמיירי כשפירש מן המת דמוסיף טומאה בהבורין עיי"ש, ומ"ש שאין אדם מטמא על אבר מה"ח מאביו אבל מטמא הוא על עלם כשעורה, גרים בגמ' נזיר (דף מג ע"ב) אבל מהזיר הוא על עלם כשעורה, ר"ל אם כבר נטמא לקבור את אביו והסר ממנו עלם כשעורה הוזר ומטמא לו וקוברה, ואע"ג שהיה הסר בעת הקבורה בריי"תא זו כ' יהודה היא דס"ל דמטמא לאביו אפי' הוא הסר כן פי' בגמ' שם. ומ"ש ר' יוסי אומר וכו' הרא"ש בה' טומאה להרי"ף גרים ר' יהודה אומר וקאמר דכולה ר' יהודה היא שתחלה אמר דע"י חזרה חוזר ומטמא על עלם כשעורה אבל אינו מטמא עליו בתחלה בלא חזרה, ומ"ש מעשה ביוסף מובא במס' שמחות פרק ה' [ובירושלמי פ"ז דנזיר, ושם היתה תני ר' יוסי א' אין אדם מטמא על אבמה"ח מאביו אבל מטמא על עלם כשעורה מאביו ר' יודא א' כשם שמטמא על עלם כשעורה כך מטמא על אבמה"ח מאביו וצ"ע]:

י לא יטמא בעל בעמיו בפסוק זה נלאו המפ', והאונקלוס תרגם מענין אדון וגדול, שלא יטמא בכבוד בעה. ועי' ברמב"ן. הולם המעיין במקרא יראה שבשם בעל הנאמר תמיד הוא על בעל האשה והבא

לָהּ יִטַּמָּא׃ ד לֹא יִטַּמָּא בַּעַל בְּעַמָּיו לְהֵחַלּוֹ׃ ס לֹא־יִקְרְחָה קָרְחָה בְּרֹאשָׁם וּפְאַת זְקָנָם לֹא יְגַלֵּחוּ וּבִבְשָׂרָם לֹא יִשְׂרְטוּ

בעל הטורים

שנים לטמא למת מצוה. לנפש לא בגימטריא כדם כמת: (ה) לא יקרחה כתיב בה"א לחייב על ה' קרחות אפילו קרא תמצא בפעם א' (ר"ל אפי' בחדא בתראה וע"י מכות דף כ' שדרשוהו מיתורא דקרא ורמז בא למנוה שחייב ה' בפ"א). ופאת זקנם

יקרחו ק'

רש"י

אשר לא היתה לאיש. למשכב: לה יטמא. ז מצוה (ת"כ. יבמות כ"ז): (ד) לא יטמא בעל בעמיו להחלו. (ת"כ) לא יטמא לאשתו פסולה שהוא מחולל בה בעודה עמו וכן פשוטו של מקרא לא יטמא בעל בשארו בעוד שהוא בתוך עמיו שיש לה קוברין שאינה מת מצוה ובאיזה שאר אמרתי באותו שהוא להחלו להתחלל הוא מכהונתו: (ה) לא יקרחו קרחה. (ת"כ) על מת ח והלא אף ישראל הוזהרו על כך אלא לפי שנאמר בישראל (קידושין ל"ו. מכות כ') בין עיניכם (דברים י"ד) יכול לא יהא חייב על כל הראש ת"ל בראשם וילמדו ישראל מהכהנים בגזרה שוה נאמר כאן קרחה ונאמר בישראל קרחה מה כאן כל הראש ט אף להלן כל הראש במשמע כל מקום שיקרח בראש ומה להלן על מת אף כאן על מת: ופאת זקנם לא יגלחו. לפי שנאמר בישראל (ויקרא י"ט) לא תשחית יכול לקטו במלקט י ורהיטני לכך נאמר לא יגלחו שאינו חייב אלא על דבר הקרוי גלוח ויש בו השחתה וזהו תער: ובבשרם לא ישרטו שרטת. לפי שנאמר בישראל (ויקרא שם) ושרט לנפש לא תתנו יכול שרט חמש שריטות לא יהא חייב אלא אחת תלמוד לומר לא ישרטו שרטת לחייב על כל שריטה ושריטה כ שתיבה זו יתירה היא לדרוש שהיה לו לכתוב לא ישרטו ואני יודע

שפתי חכמים

ממועט מדכתיב אשר לא היתה דהיינו שהיא קידושין ואם כן ממילא אנו יודעין דארוסה אסורה מלטמא לה אלא על כרחך הקרובה לרבות בא שיטמא לה ואשר לא היתה פירוש למשכב הוא כדפירש רש"י בסמוך. וא"ת מנא ליה לרבות ארוסה דלמא הא דכתיב הקרובה לרבות מוכת עץ הוא דאתא שלא תמעט מוכת עץ מדכתיב הבתולה ולא בעולה ואשר לא היתה בא למעט הארוסה. ויש לומר דא"כ לא לכתוב קרא לא הבתולה ולא הקרובה ואנא ידענא דמוכת עץ מותר לטמא לה אלא על כרחך צריך לומר דהקרובה לרבות הארוסה הוא בא ואשר לא היתה לאיש פי' למשכב וממילא איתרבי מוכת עץ כיון דבלא משכב נעשית בעולה. ואין להקשות לשתוק קרא מבתולה ולא לכתוב נמי אשר לא היתה לאיש. א"כ הוה אמינא הקרובה למעט ארוסה הוא בא מש"ה הוצרך לכתוב ואשר לא היתה לאיש כדפירש רש"י לעיל ומינה ילפינן נמי למוכת עץ: ז מדכתיב לשנין לא יטמא בעמיו כי אם לשארו וגו' ולאחותו הבתולה וגו' משמע דכל הני דקחשיב רשאי לטמא להן ל"ל למכתב עוד לה יטמא אלא למצוה: ח כמו שמוכיח רש"י מגזירה שוה: ט וא"ת דלמא איפכא מה להלן בין עיניכם דוקא אף בכהנים בין עיניכם דוקא ולא על כל הראש. וי"ל דאין יכול לנילף כהנים מישראל לענין זה דהא בהדיא כתיב הכא בראשם דמשמע כל הראש. ואין להקשות השתא נמי היאך ילפינן גבי ישראל נמי כל הראש הא כתיב בין עיניכם. די"ל דודאי כל הראש במשמע דהא דכתיב בין עיניכם לגז"ש אחרת אצטריך כדי שילמוד תפילין מיניה דכתיב והיו לטוטפות בין עיניכם שלא תאמר בין עיניכם ממש דילפינן ג"ש כתיב הכא בין עיניכם ולהלן כתיב לא יקרחו קרחה בין עיניכם מה להלן מקום שעושה קרחה אף גבי תפילין מקום שעושה קרחה. ואין להקשות היאך ס"ד שילמוד כהנים מישראל דדוקא בין עיניכם דא"כ לא יקרחו קרחה ל"ל וגו' הא בכלל ישראל הם. די"ל דלכך איצטריך כדי שילמוד ממנו שאם קרא הרבה קריחות בפעם אחת שחייב על כל קריחה וקריחה ובזה יתורץ קושית רא"ם שהקשה היאך מנו רז"ל לדרוש לפי שנאמר לא תשימו קרחה בין עיניכם אין לי אלא על בין עיניכם מנלן לרבות את כל הראש ת"ל בראשם והא בין עיניכם כתיב ואם קרא בראשם בא לרבות כל הראש קרא דבין עיניכם היכי מיתוקמא ואדרבה איפכא הוה ליה למדרש לפי שנאמר לא יקרחו קרחה בראשם שומע אני כל הראש ת"ל בין עיניכם לא אמרתי אלא על בין העינים בלבד דהשתא ליכא לאקשויי והא בראשם כתיב דבין העינים נמי ראש הוא שאפילו מקצת ראשו ראש מקרי והא דסדר כתביה גבי כהנים אינו אלא משום קרחה יתירא דדרשינן ביה לחייב על כל קרחה וקרחה וכו' וסרב הניח סדבר בנ"ע ודו"ק: י ר"ל יהא נמי חייב וכו' וילפינן ישראל מכהנים דריבה בכן שכתוב מלות יתרות אפ"ה אינן חייבין אלא בגילוח כעין שער ישראל לא כ"ש: כ וילפינן ישראל מכהנים ואיש ושריטה שריטה אבל א"ל דילפינן במה מנינו ישראל מכהנים שיהיו חייבים על כל שריטה דאיכא למיפרך מה לכהנים שריבה בכן מצות להכי צריכים אנו לג"ש ואף שלא הזכיר זה רש"י ז"ל מפני שסומך במה שכתב בג"ש דקרחה קרחה ולא תם לנהריך:

התורה והמצוה

והבא על ענין אחר בא בסמיכות תמיד, בעל השור, בעלי הבית, וכן בעלי יהודה היינו המושלים על יהודה. ובא על מי שיש לו קנין באיזה דבר חוץ מגופו. או תכונה בגופו בעל שער בעל אף, וא"כ מ"מ בעל סתם מבואר כדברי חז"ל שקאי על בעל האשה, וכן פי' הרשב"ם, ואחר שלמדו מ"מ כי אם לשארו שמטמא לאשתו, פי' ביבמות (דף כב וקף ל) שהכתוב בא התנאי להחלו, והלמ"ד הוא כמו למד של לנפש. שלא יטמא הבעל אל האשה המחוללת אותו דהיינו לאשתו פסולה שהגם שהוא אינו מתחלל פי' שמורדת אותו מקדושתו, כמו אם אביה היא מחללת [וזה פי' מבנה טו], והנה מלת בעמיו פרש"י כשהיא תוך עמיו לאפוקי מת מצוה, [וכ"ה בירושלמי פ"ז דנזיר] אבל הלא כבר אמר זה לנפש לא יטמא בעמיו, וע"כ פי' שמ"ש שני פעמים בעמיו, בא א' מהם להוציא אם יצא מן העם ע"י שפי' מדרכי צבור, וכמו שדרשו ביבמות ובכ"מ ונשיא בעמך בזמן שעושה מעשה עמך, ואמר שאעפ"י שהיא בעמיו לא יטמא להחלו אם היא פסולה, מאח"כ באשר קרובים מטמא לפסולים כל שלא פירש מדרכי

נגל

מדלא

בעמיה לאחלותיה: לא ימרטון מרט בברישיהון ופאתא דדקנהון לא יגלחון ובבשרהון

ספרא

ולאחיו ולאחותו מטמא להם בין פסולים בין כשרים. יכול אף לאשתו יטמא בין כשרה בין פסולה ת"ל לא יטמא בעל בעמיו יש בעל שמטמא ויש בעל שאין מטמא הא כיצד מטמא הוא לאשתו כשרה ואינו מטמא לאשתו פסולה. (טז) בעמיו בזמן שעושים במעשה עמיו לא בזמן שפירשו מדרכי צבור. להחלו נהג מנהג כזה הרי הוא חולין. יכול יהא הולין לעולם ת"ל (בעמיו) [להחלו] בזמן שהוא [מתעסק] עמו הרי הוא חולין פירש הרי הוא בקדושתו:

(פרק א) **יא** (א) לא יקרחו יכול על חמש קריחות לא יהא חייב אלא אחת ת"ל קרחה לחייב על כל קרחה וקרחה. (ב) בראשם מה ת"ל לפי שנאמר לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת. שיכול אין חייבים אלא על בין העינים לבד מנין לרבות את הראש ת"ל בראשם לרבות את הראש. (ג) יכול בכהנים שריבה בהם הכתוב מצות יתירות חייבים על כל קרחה וקרחה ועל הראש כבין העינים אבל ישראל שלא ריבה בהם הכתוב מצות יתירות לא יהיו חייבים אלא אחת ולא יהיו חייבים אלא בין העינים לבד ת"ל קרחה קרחה לגז"ש מה קרחה האמור בכהנים על כל קרחה וקרחה ועל הראש כבין העינים אף קרחה האמורה בישראל חייבים על כל קרחה וקרחה ועל הראש כבין העינים. ומה קרחה האמורה בישראל אין חייבים אלא על המת אף קרחה האמורה בכהנים לא יהיו חייבים אלא על המת:

ובבשרם

התורה והמצוה

לנער, דהיינו שאין שומרים שאנים והמופדים ופורשים מדרכי ישראל כמ"ש ביו"ד (ס' שמה ס' ע"ה) ועי' בסנהדרין (דף מז), וכן כת' יב"ע לא יסתאב במילא להתסי' אלהן עד כשרא לי', ברם לקריבא דאינון עבדין עובדי עמי' יתחל עליהון, ובמ"ש להחלו נהג מנהג כזה לא יכלתי לפרש לפי גיר' הספרים, והגהתי ת"ל להחלו וכן מצאתי בפסיקתא זוטרתי, ור"ל כי על הדרוש הא' הי' ראוי לומר לחללה, כי הוא אינו מתחלל רק האשה, וע"כ דרשו כונה שני', שלא יטמא באופן שיחל כהונתו ע"י שהוא מטמא למתים אינו כהן [כמ"ש בפ"ז דבכורות] והוא חולין. ורמז ג"כ הדרוש שדרשו בנזיר (דף מג) להחלו במי שאינו מחולל יצא זה שמחולל ועומד. דהיינו בזמן שמתעסק במת מותר ליגע במת אחר בתוספת טעה והאזהרה הוא רק אם פירש מן המת שאז אינו מחולל והוא בקדושתו. וקאמר שם שדרוש זה מוכח ממ"ש להחלו ולא להחל. וז"ש בזמן שהוא עמו הרי הוא חולין:

יא לא יקרחו קרחה בראשם, כבר התבאר (ויקרא ס' יג) דכ"מ שבא שם הפעל נוסף על הפעל יש בו טעם. וא' מדרכי חז"ל בזה, שהשם הנוסף בא להגביל כמות הפעל שהפעל יקרחו כולל הפעולה בכלל, והשם קרחה מחלק שיתחייב על כל קרחה בפ"ע. (והיינו אם קרח ה' קריחות בבת א' אף בהתראה א', ובזא"ז בחדא התראה תלוי בפלוגתא דר"י ותוס' במכות (דף כ) לר"י ז"ל אינו חייב אלא אחת, וכן משמע דעת הרמב"ם. ולדעת התוס' הוי כגופים מחולקים וחייב על כ"א, והלשון שתפס חמש קריחות מורה כה' אצבעות, ורומז ג"כ מ"ש לא יקרחה בה' בסוף תחת וי"ו כנמסר במסורה), ולהלן אמר בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת, והיה משמע שכיון שהכהנים הוזהרו במצות יתירות הוסיף עליהם החומר בג' דברים, א] שיתחייבו על כל קרחה, ב] בראשם שיתחייבו על כל הראש. ג] שהוזהרו אף שלא למת, אולם חז"ל קבלו שכהנים וישראל שוים בלאו זה. ומה שנאמר בא' מהן מלמד על השני, וכמ"ש בספרא ובספרי (ראה פסקא נו) ובקדושין (דף לו) מכות (דף כ) וזה מבואר לפמ"ש הרמב"ם (פי"ב מה' עכו"ם) שטעם האזהרות האלה שלא להתדמות לעכו"ם, ואמר שם אין מגלחים פאת הראש כמו שהיו עושים עובדי עכו"ם וכהניהם, ושם (ה ז) דרך כהני עכו"ם להשחית זקנם, ושם (הי"ג) וכשם שהיו הכותים שורטים ונגררים על מתיהם כך היו חובלים לעצמם לעכו"ם וכו', מבואר שהכל משום מנהג העכו"ם וכבר ידעו חכמים שלא הי' מנהגם לקרוח לעכו"ם רק למת בלבד מפני הצער. והי' דרכם לקרח בכל הראש. וכמו שנמצא מנהג זה בדברי הנביאים. כי כל ראש קרחה (ירמי' מח), ובכל ראשיהם קרחה (יחז' ז) וכן עמוס ח' (מיכה א), ומוכרח שמ"ש בין עיניכם לאו דוקא כי קרחה זו שהי' להם לאות לזכר צערם ומותם קרוי בין עיניהם. כמו לזכרון בין עיניך. וכן מ"ש בכהנים הוא על המת. שבענין טומאת הקרובים מדבר פה, ואמר אף שהותר להם לטמאות לקרוביהם ולהתאבל עליהם (וכמ"ש הרמב"ם בס' המצות (מצוה לז) שלומדים האבלות מדין טומאה), בכ"ז לא יקרחו עליהם כדרך שהעכו"ם עושים. ואין לפרש שאסור להם לקרוח משום לתא דע"ג שלא נמצא חק זה לעכו"ם רק למת לבד. ורק בשריטה וגדידה נמצא חק זה לעכו"ם. וכמו שית' בסימן הבא. וע"כ לא יכלו לחלק ביניהם. וקבלו הגז"ש

שָׂרָטֶת׃ קְדֹשִׁים יִהְיוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא יְחַלְּלוּ שֵׁם אֱלֹהֵיהֶם כִּי אֶת־אִשֵּׁי יְהוָה לֶחֶם אֱלֹהֵיהֶם הֵם מַקְרִיבִם וְהָיוּ קֹדֶשׁ׃ ז אִשָּׁה זֹנָה וַחֲלָלָה לֹא יִקָּחוּ וְאִשָּׁה גְּרוּשָׁה מֵאִישָׁהּ לֹא יִקָּחוּ כִּי־קָדֹשׁ הוּא לֵאלֹהָיו׃ ח וְקִדַּשְׁתּוֹ כִּי־אֶת־לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ הוּא

בעל הטורים

סימן יב במסרה : (ח) וקדשתו ג' קדושות בפסוק לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול לו מנה יפה ראשון :

רש"י

פסוק פרשה : (ו) קדשים יהיו . (ת"כ) על כרחם יקדישום ב"ד בכך : (ז) זנה . שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר (יבמו' ס"א) : וחללה . שנולדה מן הפסולים שבכהונה כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרושה וחלוצה מכהן הדיוט (קדושין ע"ז) וכן שנתחללה מן הכהונה על ידי ביאת אחד מן הפסולים לכהונה : (ח) וקדשתו . על כרחו שאם לא רצה לגרש הלקהו ויסרהו עד

שפתי חכמים

ל פירוש כתיב קדושים יהיו אלא קדשים יהיו משמע על כרחם: מ כגון אלמנה לכ"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט שנתחללה היא מן הכהונה ונקראת חללה אע"פ שקודם לכן נ"כ היתה אסורה לכהן נ"מ אם בא כהן אח"כ עליה מחייב שתי לאוין אחד משום גרושה וחלוצה ואחד משום חללה: נ וא"ת הא לעיל נמי כתיב קדושים יהיו על כרחם. י"ל דלעיל איירי לענין שלא יטמאו למתים מייב כיון לספריה בע"כ והכא איירי

התורה והמצוה

שהלשון השוה בשניהם, לא תשימו קרחה לא יקרחו קרחה, והמבאר שכתב בזה שהכהנים הוזהרו על הקרחה ביחוד משום שכך הי' מנהגם לעכו"ם הוא טעות. שרק בגדידה כתב הרמב"ם זה, ורק בגדידה בכלי שהי' המנהג כן לעכו"ם. ובזה שוו כהנים וישראל, ואין להאריך יותר:

יב ובבשרם לא ישרטו שרטת, גם בזה כפל שם הפעל על הפעל לחייב על כל שריטה ושריטה כנ"ל ס"ק הקודם. ולשון אמר ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם. ובארו חכמים שאזהרת שניהם שוה. כי השריטה לא היתה נוהגת בין העכו"ם רק למת ובזכרת שגם הכהנים לא הוזהרו בזה רק למת. וכן למדו מ"ש שם ושרט מה"ש כאן ישרטו שרטת לחייב על כל שריטה עמ"ש (ס' עה), והרמב"ם (פי"ב מה' עכו"ם הי"ב) כתב גדידה ושריטה אחת היא וכדה שהיו הכותים שורטים בבשרם על מתיהם מפני הצער כך היו תוגלים לעצמם לעכו"ם שנאמר ויתגודדו בחרבות כמשפטם, גם זה אסרה תורה שנא' לא תתגודדו. אלא שעל המת בין שרט בידו בין בכלי חייב, לעכו"ם בכלי חייב מלקות בידו פטור, ח"ש מה"ש בגמ' מכות (דף כא) לר' יוסי דגדידה ושריטה אחת היא, והשריטה לא הי' נוהג רק למת בלבד, אבל הגדידה בכלי הי' נוהג בין לעכו"ם, וכמ"ש בספרי (ראה פסקא) שלא תתגודדו כדרך שאחרים עושין שנא' ויתגודדו בחרבות כמשפטם, בין למת, כמ"ש ולא יתגודד ולא יקרח להם (ירמי' טז ו), ולכן למת אסור שריטה וגדידה, ולעכו"ם רק גדידה, וכיון שבה תפס שריטה ע"כ הוא למת וזה מוסף למ"ש בסימן הקודם:

יג קדושים יהיו לאלהיהם, אחר שהזהיר את ישראל בכלל שיקדשו א"ע מטומאת המאכלות (סוף שמיני), ומאיסורי העריות ויתר התועבות (בפ' קדושים), והגד אליהם בנוכח קדושים תהיו, והייתם קדושים. הזהיר את הכהנים בקדושה יתירה נוסף על קדושת ישראל, והגד בלשון נסתר קדושים יהיו שהוא האזהרה לב"ד שיפרישו ע"ז ויכריחו אותם אל קדושה זו, להזהר מן הטומאה והקרחה והשריטה, ובאר הטעם כי אישי ה' וכו' ר"ל שזה הסבה הגורמת שמוכרחים להתקדש בקדושה עליונה כי הם משרתי אלקינו, ומ"ש הם מקריבים, שבא' מלה שמחת הגוף עם כנוי הגוף שבפעל ובא תמיד לדייק, ר"ל הנם גם הלוים נבחרו לשרת את ה', הם מובדלים מהם שמקריבים ע"ג המזבח, והלוים הם רק לשיר ולשמר משמרת. ומה שכפל שנים והיו קדש, פי' שיתארו בקדושתם לעולם אף שיפסלו מן העבודה ע"י מום לא תבטל קדושתם, כי פעל היה מתמש על תחלת ההוי' ועל הקיום, ולכן תסי' מורה תמיד העיכוב (כמ"ש בהא"ש ס' סר), ופה שכפל קדושים יהיו והיו קדש, ע"כ שבא הפעל השני על הקיום שיתארו קדש בכל אופן:

יד אשה זונה. שם זונה הבא בתנ"ך הוא על המפקרת עצמה לזנות ולרוב בא השם הזה בזונה מאת בעלה ובזונה נכרים, ועפ"ז דעת חכמים שהוא רק גיורת ומשוחררת שזנתה בגיותה. ושנבעלה בעילת זנות, ויש בזה ב' פירושים לדעת רש"י יבמות (דף סא) והרמב"ם (רים פי"ח מהא"ב), היינו בעילה האסורה, והתוס' והרא"ש חולקים שדוקא חייבי כריתות או לנכרי ועבד, אבל חייבי לאוין דתפסי בי' קדושין לא הוי זונה, ואמק"ל באחרי שגם להתוס' והרא"ש לוקה מקרא דכי הסי' להיות זר כמ"ש ביבמות (דף כט), אף לרבא שאין לוקין על גילוי מלתא כמ"ש התוס' סוף פרק ד' אחין (דף לב ד"ה

לא יתחבלון חבול: ו קדישין יהון קדם אלההון ולא יחלון שמא דאלההון ארי ית קרבניא
דיי קרבן אלההון אינון מקרבין ויהון קדישין: ז אתתא מטעיא ומחללא לא יסבון
ואתתא דמתרכא מבעלה לא יסבון ארי קדיש הוא קדם אלהיה: ח ותקדשניה ארי

ספרא

יב (ד) ובבשרם לא ישרטו שרטת יכול על חמש שריטות לא יהא חייב אלא אחת ת״ל שרטת לחייב על כל שריטה ושריטה. (ה) יכול הכהנים שריבה בהם הכתוב מצות יתירות חייבים על כל שריטה ושריטה אבל ישראל שלא ריבה בהם הכתוב מצות יתירות לא יהו חייבים אלא אחת ת״ל שרטת שרטת לגז״ש מה שריטה האמור בכהנים חייבים על כל שריטה ושריטה אף שריטה האמורה בישראל חייב על כל שריטה ושריטה. ומה שריטה האמורה בישראל אין חייבים אלא על המת אף שריטה האמורה בכהנים אין חייבים אלא על המת:

יג (ו) קדושים יהיו לאלקיהם על כרחם. ולא יחללו את שם אלקיהם כי את אישי ה׳ לחם אלקיהם הם מקריבים והיו קדש להגיד מה גרם. הם מקריבים ולא הלוים. והיו קדש לרבות בעלי מומים:

יד (ז) אשה זונה ר׳ יהודה אומר זו איילונית. וחכ״א אין זונה אלא גיורת ומשוחררת ושנבעלה בעילת זנות. רא״א פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות: טו (ח) וחללה איזו היא חללה זו שנולדה מא׳ מכל הפסולים:

טז (ט) גרושה אין לי אלא גרושה חלוצה מנין. ודין הוא ומה אם גרושה שהיא מותרת למגרש פסולה מן הכהונה. חלוצה שהיא אסורה לחזור לחולץ אינו דין שתהא פסולה מן הכהונה. צרה תוכיח שהיא אסורה לחזור לחולץ וכשרה לכהונה. (י) הפרש. גרושה עשה בה מעשה חלוצה עשה בה מעשה. ואל תוכיח צרה שלא עשה בה מעשה. ואם נפשך לומר ואשה לרבות את החלוצה. יכול אף הצרה תהי׳ כחלוצה ופסולה מן הכהונה ת״ל ואשה גרושה מאישה שגירושיה ביד אישה ולא שאין גירושיה ביד אישה:

יז (יא) אשה גרושה זו דרש ר״א בן מתיא הרי שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעלה ונתקדשה ואח״כ בא בעלה מנין שהיא מותרת לחזור לראשון שאעפ״י שנתן לה האחרון גט לא פסלה מן הכהונה ת״ל ואשה גרושה מאישה ולא באיש שאינו אישה: יח (יב) לא יקחו

התורה והמצוה

אעפ״י) אלינא דרבא שלוקין, (ודלא כהב״ח בש״ס להרן קושי׳ הב״י בס׳ וא״ו) והרא״ם עצמו כתב (פ׳ הבע״י דין וא״ו) דכהן הבא עלי׳ לוקה מק״ו מגרושה דגלוי מלתא בעלמא. וצ״ל שהר״מ בין שפת רש״י לשפת התוס׳ והרא״ם בהסך נאין שאינם פסולי קהל, דהנך דחשיב בברייתא דמרבי מלאים זר פסולי קהל נינהו ואכמ״ל, ודעת ר׳ אלעזר שכל המופקרת עצמה אף לאיש א׳ נקר׳ זונה. כמו אל תחלל את בתך להזנותה עי׳ מש״ה, ודעת ר׳ יהודה שפי׳ שהיא זונה אלא בעלה הכהן, דהיינו איילונית שביאתו עלי׳ היא זנות, כמ״ש הזע ולא יפרנו כיון שאינה לבולדה:

טו וחללה, עקר שם חללה מענין חול והוא דבר שראוי להיות קדש מתולדתו ויצא לחולין, וזה צרם הכהן שראוי שיהיה קדש כאביו והרי הוא חול שכל זרעו אין להם דין כהונה. וא״ש בגמ׳ (קדושין דף עז) בפי׳ ברייתא ז איזו היא חללה מוזכרת שלא ה׳ לו טעם הטופר כלל כל שנולדה מן פסול כהונה. ומפ׳ לשון מוזכרת דהיינו שעיקרה מד״ס וא״צ לפרש מד״ס. כי הנה שנים אלמנה לכ״ג, וזונה וגרושה לכ״ה נעשית חללה בביאתו. עליו אין טפל שם חול כי אם היא בת ישראל לא היה עליו קדושה מעולם. וגם צ״ל שעיקר חללה הנז׳ בתורה הוא ת״ש ולא יחלל זרעו. מש״כ מה שהיא עצמה מתחללת לא מ׳ בביאור רק נלמד פי׳ מד״ס כמו שיש׳ (בסי׳ לד):

טז ואשה גרושה מאישה. כבר נתבאר (בהה״ש כלל ס״ג) שדרך הלשון להזכיר התואר בלא מלת איש. כמו צדיק חסיד גבור חכם, וכן בלא מלת אשה, וכמ״ש אלמנה וגרושה, ולמה הוסיף ואשה, מזה הסמיכו שחלוצה שאינה גרושה אסורה רק אשה גרושה, שהיבם מיאן לקחתה וכ״ה בת׳ יב״ע, וכבר אמרו (בקדושין דף עח ויבמות כד) שהיא אסמכתא. ר״ל שמה שגזרו חכמים על החלוצה אינו סותר לפשט המקרא כמ״ש ענין זה (בהא״ש כלל רנ). ואמר שאין לעשות אסמכתא כזו על צרתה דכתיב גרושה מאישה וזו נתגרשה מן היבום ע״י צרתה לא ע״י יבמה:

יז אשה גרושה מאישה. הוסיף מאישה, להורות אם נתגרשה מאיש אחר שלא חשש קדושין בה, וזה מובא ביבמות (דף נב) ושם אמר דרוש אחר אפי׳ נתן לה גט ממנו ולא התירה לשוק אדם פסלה מן הכהונה וז״ש מאישה ר״ל לא נתגרשה אלא מאישה לבד וזה די הגט שפסל בכהונה (ומובא עוד ביבמות דף נב ובגיטין דף פב):

יח לא יקחו אשה גרושה מאישה לא יקחו. למה כפל פעל לא יקחו? ומבואר

מַקְרִיב קָדֹשׁ יִֽהְיֶה־לָּךְ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ ט וּבַת אִישׁ כֹּהֵן כִּי תֵחֵל לִזְנוֹת אֶת־אָבִיהָ הִיא מְחַלֶּלֶת בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ ס י וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל מֵאֶחָיו אֲשֶׁר־יוּצַק עַל־רֹאשׁוֹ ׀

בעל הטורים

(ט) באש תשרף לפי שהיא מששה הכהנים באה לפיכך מיתתה באש: (י) והכהן הגדול בגי' גדול מאחיו. בנוי. בכח. בעושר. בחכמה.

רש"י

שניהם (יבמות פ"ח): קדש יהיה לך. נהוג בו קדושה לפתוח ראשון בכל דבר ולברך ראשון בסעודה (ת"כ) (ט) כי תחל לזנות. כשתתחלל ע"י זנות ם שהיתה בה זיקת ע בעל וזנתה או מן האירוסין או מן הנשואין (סנהדרין נ"א) ורבותינו נחלקו בדבר והכל מודי' שלא דבר הכתוב בפנוי': את אביה היא מחללת. (סנהדרין

שפתי חכמים

אשה שפסולה וזהו שקשה רש"י הכא ואם לא רצה לגרש אלקהו כו': ם דק"ל דמשמע דוקא כשהתחיל לזנות היא בעריסה הא אם כבר התחילה לזנות ולא היו יודעין ולבסוף נודע כדבר איכה בעריסה אם אין ע סוס טעם לכן פי' כשנתחללה ע"י זנות והודיענו שמלת תחל מלשון חלול ולא לשון התחלה: ע וזיקה לשון קשירה ומלכיהם נסוגים תרגם יונתן

התורה והמצוה

שפעל הנכפל בא להורות שבא בדיוק. ובא ללמד שהגם שאף היא מוזהרת אין אזהרתה מצד עצמה רק מצדו, וכמ"ש ביבמות (דף פד) כל היכא דהוא מוזהר היא מוזהרת וכל היכא דהוא לא מוזהר היא לא מוזהרת. וגם מה שהיא מוזהרת הוא מצד שלא יקחו הם. ומדיוק הזה ידעינן שהיא מוזהרת ג"כ, שאם לא כן למה כפל יקחו. לשתוק מיני' ונדע שרק לדידי' אזהר, כ"נ לקרב דרוש זה אל הפשט:

יט וקדשתו. בא הציווי אל אחרים שיקדישוהו בעל כרחו, ויכריחוהו להתנהג בקדושת הכהונה. וביבמות (דף פח) מפרש למה צריך קרא לזה עיי"ש, ובאר הסבה לזה מצד שמקריב לחם אלקיך ומה שכפל עוד קדוש יהיה לך. מלת יהיה מורה על הקיום שישאר קדוש אף שנעשה בע"מ ופסול מלהקריב. וכבר דרש כזאת בפסוק ואו. ושם הזהיר על הטומאה ופה על מ"ש שלא יקח זונה וחללה. שזה קדושה אחרת מובדלת מיתר העם בענין הנשואין. ומה שסיים בלשון רבים מקדשכם ולא אמר מקדשך בנוכח מורה שדבר אל כלל ישראל והב"ד בראשם שהם ישגיחו על זה. שכן בכל מצוה שדבר אל הכלל והפרט בא האזהרה גם לבתי דינים בל יעלימו עיניהם:

כ **ובת איש כהן כי תחל לזנות** כ"מ שבא פעל נסמך אל פעל בדרך המקור בשימוש הלמ"ד, בא להגביל את הפעל הראשון כידוע. ובמ"ש אל תחלל את בתך להזנותה פי' בספרא שם. שהוסיף פעל להזנותה מפני שמפעל אל תחלל נוכל לפרש. בל יוציאנה לחולין ע"י שישיאנה ללוי ולישראל וכדומה. ומה שלא אמרו כן גם כאן. שמלשון כי תחל נאמר אם יצאה לחולין ע"י שנשאת לישראל או לפסולי כהונה עד שנעשית חללה. מזה ראיה שדעתם שפעל תחל הוא מבנין הפעיל. כי הרד"ק במכלול שער דקדוק הפעלים (דף קמה ע"ב) ובשרשיו (שורש חלל) נסתפק במלה זו. כי אם היא מהתפעיל הי' צ"ל אות היו"ד בקמץ. כמו אחל גלגך. או בפתח. כמו לא יחל דברו. ולא אחל את שם קדשי. שבא בפתח להפרידו מן לשון התחלה. ואם היא מהנפעל הי' ראוי תחל בפתח החית. כמו כי איך יחל (ישעי' מח). ודעת חז"ל שמשמע. בבנין הפעיל. ור"ל שתחל את אבי' ע"י זנות. (וכן דעת הראב"ע. והטעם נ"ל כי מדינו הי' ראוי להיות איתן העתיד בצירי כמו הבינוני. (כמו הנני מסב כלי המלחמה מחל להרע) ושתנה לקמץ להבדילם מעתידי הקל בנחי פא יוד כמ"ש הבחור (עקר ח' ס' ואו) וכיון שפה הולך לשמעת להבדילו מן לשון התחלה לא הקפיד לשנותו לצירי כדינו). ובזה לא יכלו חז"ל לומר שאם יכתב תחל משמעה אם התחללה ע"י ביאת פסולי כהונה. כי פה בא בהפעיל שחללה את אחרים. וע"ז השיבו שאז נפרש שחללה את השבת. ובסנהדרין (דף נא) מקשה ע"ז חללה שבת בת סקילה היא. ומשיב דאתיא כר"ש דס"ל שריפה חמורה ונמצא דבת כהן דינה חמור יותר. דאף שהכהן שחלל שבת בסקילה י"ל דכהן הותרה שבת אצלו לגבי עבודה:

כא **כי תחל לזנות את אביה היא מחללת.** כבר בארנו בס' הפרדס שמלת תחל היא פעל יוצא מבנין הפעיל. ופי' שמחללה את אביה, וא"כ מה שאמר את אביה היא מחללת מיותר. שכבר נדע מן תחל שמחללת אחריה שהיא אביה בהכרח. ופי' שלכן פרט לה אביה היא מחללת לרמז שאינו מדבר בפנוי'. ולמען נדמה הלשון עם מ"ש בפ' תצא כי נבלה עשתה בישראל לזנות בית אביה שמדבר בזנות עם זיקת הבעל. ודבר זה ימתק היטב עפ"י מה שהעיר הרלב"ג. שבכל חייבי מיתות אמר בכתוב תחלה מות יומת. כמו מות יומת ע"כ ירגמוהו באבן, מות יומת דמיהם בם. וכאן כתב ואמר באש תשרף. לפי שבכ"מ יאמר תחלה שפלוני חייב מיתה ואח"כ יאמר באיזה מיתה יומת. לא כן פה שמדבר מדבר

יַת קוּרְבַּן אֱלָהָךְ הוּא מְקָרֵיב קַדִּישׁ יְהֵי לָךְ אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן: ט וּבַת גְּבַר כָּהֵן אֲרֵי תַתְחִיל לְמִטְעֵי מִקַּדּוּשַׁת אֲבוּהָא הִיא מַתְחֲלָא בְּנוּרָא תִּתּוֹקָד: י וְכָהֲנָא דְּיִתְרַבָּא

ספרא

לא יקחו מלמד שהאשה מוזהרת ע"י האיש: יט (יג) ומנין שאם אינו רוצה דפנו ת"ל וקדשתו בעל כרחו. כי את לחם אלקיך הוא מקריב להגיד מה גרם. קדוש יהי' לך לרבות בעלי מומין. כי קדוש אני ה' מקדשכם להזהיר ב"ד על כך: כ (יד) ובת כהן כי תחל יכול אם חללה את השבת תדון בשריפה ת"ל כי תחל לזנות כשהיללתה בזנות ולא חללה בדבר אחר: כא (טו) יכול אם זנתה פנוי' תהיה בשריפה ת"ל כאן אביה ונאמר להלן אביה. מה אביה האמור להלן זנות עם זיקת הבעל אף אביה האמור כאן זנות עם זיקת הבעל. או אינו אומר אביה אלא להוציא את כל הארץ כשהוא אומר היא מחללת הרי כל הארץ אמור הא מה אני מקיים אביה מה אביה האמור להלן זנות עם זיקת הבעל אף אביה האמור כאן זנות עם זיקת הבעל. [כא] (טז) אי מה אביה האמור לחלן נערה ארוסה אף אין לי אלא נערה ארוסה. מנין נערה נשואה בוגרת ארוסה בוגרת נשואה אפי' זקנה מנין ת"ל ובת כהן מ"מ:

התורה והמצוה

שחייב מיתה אפי' דישראל שהיא ארוסה או נשואה שם בסקילה ובחנק. לא היה צ"ל מות יומת, כי זה פשוט. רק שבאת תשרף שדינה בשריפה, וא"כ מ"ש את אביה היא מחללת, היא חתה מ"ש תמיד מות יומת. ר"ל שלא חייבת מיתה גם בישראל מצד שמחללת כבוד אביה (כמ"ש בפ' מגלה על כיוצא בזה), ופה נשתנה דינה שבאת תשרף. ובאמת עוד שצריך לכפול שנית, ה"א מחללת, הנה שכבר אמר כי תחל שפי' שמחללת את אביה כנ"ל. מפני שאז נשמע שמלת את אביה נמשך על שעל לזנות לא על פעל תחל. ונפרש שתחל במה שתזנה את אביה, ושמדבר שזנתה עם אביה דוקא, לכן הוסיף היא מחללת להמשיך מלת את אביה למפה לא אל פעל לזנות. וז"ש או אינו אומר אביה וכו', וכ"ז מובא בסנהדרין (דף נ ע"ב). ופי' שמ"ש יכול אפי' פנוי' הוא כר"א דפנוי הבא על הפנוי' מקרי זנות. ומ"ש או אינו אומר אביה הלא להוציא כל אדם פי' שלפי פשוט זה לא נדרש דרשא דהנה הנה זימה זימה לחיוב שריפה על בתו. כמ"ש בפ' קדושים סי' קיא:

[כא] והנה הלא י"ל שמה שרמז במ"ש את אביה היא מחללת עמש"ש לזנות בית אביה. מדבר רק בנערה המאורסה. כמו שם, ומנין להביא גם בוגרת נשואה, ת"ל ובת כהן, נראה פי' שבכל הפרשה לא החזיר שם כהן. רק דבר בכינוי, כי

אין

בכל חוזר עמ"ש בראש הפרשה אמור אל הכהנים. ולמה החזיר פה שם כהן. והיה לו"ל ובתו כי תחל לזנות, ומבואר אצלינו בכל החיבור הלז שכ"מ שהחזיר את השם וכו' בא לדייק את השם ביחוד. שאם היה אומר ובתו. נאמר שמדבר רק בנערה ארוסה, ולזה אמר בת איש כהן לדייק את השם שהוא בם כולל, כל שהיא בת איש כהן דינה כך. וגם נשואה ובוגרת הלא נכנסת בשם בת איש כהן, ולמד כי כולם דינם שוה כ"ג פי' הברייתא כפי הפשט וכפי דרכינו בחיבור הלז. אמנם בסנהדרין (דף נא ע"ב) מביא דבר זה בשם פלוגתא דר"י ור"ע, ור' ישמעאל השיב לר"ע אי מה להלן נערה והיא ארוסה אף כאן נערה והיא ארוסה. א"ל ר"ע ישמעאל אחי בת ובת אני דורש, א"ל ר"י וכי מפני שאתה דורש בת ובת נוציא לזו בשריפה וכו'. ור' ישמעאל האי בת ובת מאי דרש בי', לכדתני אבוה דשמואל בר אבין. לפי שמצאנו שחלק הכתוב בזכרים בין תמימים לבע"מ יכול נחלק בנקבות. ת"ל בת ובת. ור"ע מהם מקריבים והיה קדש נפקא וכו'. מבואר שדרש זה מן הוי"ו של ובת ואיך נוציא דרשות כאלה מן סויו: כולם הדבר בנוי ומסוכל על חוקי הלשון. כי מבואר שכל הענינים המחוברים בווי החיבור כולם ענין אחד מחובר זה לזה. כמ"ש בכ"מ, ובכל דבר שהוא ענין אחד אין דרך המליצה לחזור השם בכל פעם רק ירמזנו ע"י הכינוי. כנודע, אמנם כשמתחיל ענין חדש נפסק מן המאמר שלפניו אז דרך הלשון לחזור השם שנית. ולא יסמך על מה שהזכירו בענין שלמעלה הנפרד מענין הזה, והנה המאמר ובת כהן כי תחל לזנות י"ל שהוא נפרד מן המאמר הקודם שעד עתה למד הנהגת הכהנים וקדושתם, ועתה נפסק הענין, ומתחיל ענין חדש מענא אחר שהוא דין בת כהן, ולפ"ז אין ראי' ממה שהחזיר השם בת איש כהן ולא אמר בתו בכינוי. אחר שהוא ענין מפורד משל מעלה, רק זה היה נכון אם היה אומר בת איש כהן בלא ויו. שאז היה ענין בפ"ע, אבל אחר שאמר ובת בווי הוא ענין מחובר, וא"כ השם איש כהן מיותר כי היה יכול לומר בכינוי, ובא לדייק את השם, כל שהיא בת כהן בכל אופן כנ"ל, וגם ר' ישמעאל דורש מה שהוכפל השם בת איש כהן הגם שהענין מחובר לשלמעלה, ומפרש שבא לרבות כל שהיא בת איש כהן אף שאינו כהן כשר לעבודה כגון שהוא בע"מ וביבמות (דף סח ודף סט ודף פז) דרש על פ"ז ובת כהן כי תהיה לאיש זר, ובת ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה. אמכתו כהנם לני'

שֶׁ֣מֶן הַמִּשְׁחָ֗ה וּמִלֵּא֙ אֶת־יָד֔וֹ לִלְבֹּ֖שׁ אֶת־הַבְּגָדִ֑ים אֶת־רֹאשׁוֹ֙ לֹ֣א יִפְרָ֔ע וּבְגָדָ֖יו לֹ֥א יִפְרֹֽם׃ יא וְעַ֛ל כָּל־נַפְשֹׁ֥ת מֵ֖ת

בעל הטורים

ובגדים: ינאק. ב' במס' סכה ואידך (איוב כ"ב) ונסר יוצק יסודם. מלמד ששמן המשחה אשר עשה משה היה מוצק כנסר ומשנו היו מושחין כל המלכים: ללבש. ב' הכא ואידך ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. כדדרשינן גדלהו משל אחיו וזהו כיון שמלא ידו ללבש בגדים או ונתן לי להם לאכול ובגד ללבוש:(יא) ועל כל נפשות מת וכו' כל הפסוק באותיות של סופי תיבות כפולים רמז לרביעית

רש"י

כ"ב) הללו ובזהב את כבודו שאומרים עליו אהרן שזו יולד אהרן שזו גדל: (י) לא יפרע. (ת"כ) לא יגדל פרע על אבל פ ואיזהו גדול פרע יותר משלשים יום: (יא) ועל כל נפשות מת. באהל עם המת: נפשת

שפתי חכמים

ושלשים זקוקין: פ דילפינן מבני אהרן דכתיב ראשיכם אל תפרעו מה להלן על האבל אף כאן על אבל ואיזה גידול פרע יותר משלשים יום דילפינן מנזיר דכתיב בו יהיה גדל פרע יהיה בני שלשים: צ ר"ל מדכתיב לא יבא ואין צריך ביאה אלא

התורה והמצוה

וישראלית מנין, כדאמר ר' אבא א"ר בת ובת. הא בת ובת, ומק' כמאן כר' עקיבא דדריש ווין, אמ"ש רבנן כולה ובת קרא יתירא הוא, פי' שגם מ"ש: ובת כהן כי תהיה לאיש זר. וכן ובת כהן כי תהיה אלמנה. שם בת כהן מיותר, שהיל"ל וכי תהיה, ששם דבר מן בת כהן, וכהן כי יקנה נפש קנין כספו שמדבר באשת כהן כמש"ש (בס' פז). וכ"ש מ"ש ובת כהן כי תהיה אלמנה שמיותר דהא בבת כהן מדבר. ולכן דרשו שבא השם כפול לרבותא שגם בבת כהן נוהג דבר זה וכ"ש בלוי' וישראלית, שזה א' מן הכללים בשם הנכפל, והמק' חשב שזה דומה לדרשת ר"ע על ובת איש כהן כי תחל לזנות שדרש ג"כ מן כפילות השם. ושם הוצרך לדיוק מפני שהמאמר מחובר בויו, שזה מעיד שהוא ענין אחד עם של מעלה. ומן הויו החיבור הוציא לדרוש יתור השם, וז"ש כמאן כר"ע דדריש ווין, והשיב שזה אין דומה לשם. כי במ"ש ובת איש כהן דבר תחלה מכהן, ואח"כ מבת כהן והשם בת אינו מיותר, רק שם כהן שהיל"ל בתו בכינוי. ובזה צריך להוכיח מן הויו, אחר שהם נושאים מפורדים. תחלה דבר מכהן ואח"כ מבת כהן. לא כן במ"ש ובת כהן כי תהיה לאיש זר וכן ובת כהן כי תהיה אלמנה, שכל השם מיותר כי בבת כהן דבר עד הנה, וא"צ כלל לראיה מן הויו. ובזה בודאי השם מיותר, שהיל"ל וכי תהיה ונדרש לכ"ע. אף למי שלא יסקיף לחבר ענינים מפורדים ע"י הויו ולדרשם. כי פה הוא ענין אחד לכ"ע. והכן היטב כי הם דברים נכוחים:

כב **ובת איש כהן**. הנה רוב שמות התואר יבואו בלא מלת איש, כמו כהן צדיק חכם, וכ"פ שהוסיף המתואר איש יש בו טעם. ופי' חז"ל מפני שהם בת יבא לפעמים לציין הקנין הנמצא בה. כמו בת יהודה בת נדיב בת גדוד בנות השיר בת בליעל. וכן י"ל בת כהן הוא תואר עצמה שהיא י"ל שייכות בכהונה. ונטעה להוציא אם נתחללה מן הכהונה כגון שנשאת לנתין ולממזר. או אף בנשאת ללוי וישראל. כיון שאין לה חלק בתרומה בחיי בעלה, ומפרש בגמ' (סנהדרין דף נא) דיש לטעות בהכי משום דסד"א כי תחל לזנות אמר רחמנא הנ"מ היכא דקא מתחלי השתא אבל הא כיון דקא מתחלא וקיימא מעיקרא. דאמר מר בת כהן כי תהיה לאיש זר כיון שנבעלה לפסול לה פסלה. ללוי ולישראל נמי ונבס אל בית אביה כנעוריה מכלל דכי איתא גבי' לא אכלה איתא לא פידון בשריפה קמ"ל. ר"ל להכי כתב בת איש כהן בבזה אתא"ש כלל מלת בת כמו בת חיל בת נדיב על קנין הכהונה שנמצא בה, רק בת איש כהן שאביה כהן אף שהיא אין לה שום חלק בכהונה:

כג **את אביה היא מחללת**. בפי' דברי ר' אליעזר פלפלו בגמ' (סנהדרין נא). ולכל אופן ס"ל כרבנן דאית להו דארוסה בסקילה ונשואה בשריפה. ולשון הברייתא מסיק רבינא סל"ל בהפך עם אביה בסקילה ועם חמיה בשריפה. ופי' ארוסה שהיא ברשות אביה היא בסקילה ונשואה שברשות חמיה בשריפה ועי' בירושלמי שפי' כדסלת רבין אבל בשינוי כפי שהוא בבבלי. ואכמ"ל:

כד **היא מחללת באש תשרף** כבר באמרנו. שמלת היא הוא הם, שבאים נוספים על סימן השם שנכלל בפעל. באו תמיד לאיזה דרשה דהיל"ל את אביה מחללת, ודריש, רק היא מפני שמחללת אינה בשריפה ולא הבועל. וממילא אמרינן דאין הזוממין בשריפה משום דכתיב כאשר זמם לעשות לאחיו ולא לאחותו כמ"ש בסנהדרין (דף נב ודף נ):

כה **והכהן הגדול מאחיו**. אם יציין ערך היתרון בהפלגה שאין למעלה ממנו (זופערלאטיף). יציין לפעמים בשימוש הכ'. היפה בנשים, הנה אלפי הדל במנשה. ולפעמים בא מום המ"ס, הכהן הגדול מאחיו, פי' מכל אחיו ועז"א שיהא גדול מאחיו בנוי בעושר וכו' אולם ע"ז היה יותר טוב לומר הגדול באחיו שזה מציין תמיד ההפלגה בתכלית. כי גדול מאחיו יאמר לפעמים על יתרון מעט. ג"כ כמו ואולם אחיו הקטן

מֵאֲחוֹהִי דְיִתְרַק עַל רֵישֵׁיהּ מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְדִיקָרֵב יָת קוּרְבָּנֵיהּ לְמִלְבַּשׁ יָת לְבוּשַׁיָּא יָת רֵישֵׁיהּ לָא יְרַבֵּי פֵרוּעַ וּלְבוּשׁוֹהִי לָא יְבַזַּע׃ יא וְעַל כָּל נַפְשַׁת מִיתָא לָא יֵיעוֹל לַאֲבוּהִי

ספרא

כב (ח) אין לי אלא בת כהן לכהן. מנין בת כהן ללוי בת כהן לישראל אפי' לנתין ולממזר מנין ת"ל ובת איש כהן אע"פ שאינה כהנת: **כג** (יח) את אביה היא מחללת. ר"א אומ' עם אביה בשרפה ועם חמיה בסקילה: **כד** היא באש תשרף היא בשרפה ואין בועלה בשרפה היא בשרפה ואין זוממין בשרפה:

(פרשה ב) **כה** (א) והכהן הגדול מאחיו שיהא גדול מאחיו בנוי בעושר בכח בחכמה ובמראה. אין לי מנין שיגדלוהו משל אחיו ת"ל הגדול מאחיו שיהא גדול מאחיו. אמרו עליו על פנחס איש הבתה שעלה גורלו להיות כ"ג והלכו אחריו גזברין ומרכולין ומצאוהו חוצב וםלאו עליו את המחצב דינרי זהב א"ר חנניא בן גמליאל וכי סתת היה והלא חתנינו היה והלא לא מצאוהו אלא חורש כענין שנא' ושנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר: **כו** (ב) אשר יוצק על ראשו שמן המשחה מה ת"ל לפי שנא' שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו אשר יבא אל א"מ לשרת בקדש. שיכול אין לי אלא שנמשח שבעה ונתרבה שבעה נמשח שבעה ונתרבה יום א' נמשח יום א' ונתרבה שבעה. נמשח יום א' ונתרבה יום א' ואפי' שעה אחת מנין ת"ל אשר יוצק על ראשו שמן המשחה אפי' שעה אחת. ומלא את ידו ללבוש את הבגדים אפי' שעה אחת: **כז** (ג) אלו אמר ראש לא יפרע ובגד לא יפרום יכול לא יפרע ולא יפרום של סוטה ת"ל ראשו [ובגדיו] ר"מ אומר ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום על מתו כדרך שבני אדם פורעים ופורמים על מתיהם. לא יפרום. לא יפרום כדרך הפורמים הא כיצד כ"ג פורם מלמטה והדיוט מלמעלה:

התורה והמצוה

יגדל מהם. לכן הוציאו עוד טונה שני', שבא פה השיעור גם מצד הורלהה הפנים שיגדלוהו משל אחיו. (וברייתא זו מובא יומא דף יח הוריות דף ט חולין דף קלד). ובילקוט גריס תחת במראה בנוי ובתנחומא כתב בחמשה דברים וכו' ובשנים, שמר על הכ"ג:

כו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלא את ידו, הנה ת"ס ומלא את ידו הוא ויו המחלקת שמשיגה שמן המשחה נתרבו בבגדים לבד, וכמו שלמד (אחרי ס' עג) ממ"ש אשר ימשח ואשר ימלא עי"ש, אולם למה אמר זה והלא כבר ביאר במקומו איך מושחין ואיך מחנכין את הכ"ג, פי' חז"ל משום דכתיב שבעת ימים ילבשם הכהן, וה"ה דמשיחה שבעה דאתקיש משיחה לריבוי, לכן שלמדנו שבדיעבד די אפי' בריבוי יום א' או במשיחה יום א', שעז"א שדי אם יוצק על ראשו אף פעם א' וכן למד כזאת בפ' אחרי שם לענין עבודת יוהכ"פ. וברייתא דת"כ מובא ביומא דף ה. וצ"ל שם נתרבה יום א' ונמשח יום א' (עיי"ש בספר שני יהושע), וכמ"ש הרמב"ם בפ"ד מה' כלי מקדש (ושם למד לענין שנוהג בו כל מצות כ"ג):

כז את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום, דעת ר"מ שלא יפרום קריעה גמורה, כדרך שאר אדם אבל פורם שלמטה מקמי שפה שאינו קריעה אבל יתר ב"א, ודעת רבי ע"ל שהבדל שיש בלשון בין קריעה לפרימה, (שבארתי בסדר שמיני ס' למד) שקריעה כולל כל מקום ובכל אופן שיקרע, אבל הפרימה היא רק הקריעה במקום השפה שקורע את האימרה והוקא בבית הצואר למעלה, עיי"ש, ומזה מוכיח שלא הוזהר רק מלפרום לא מלקרוע למטה מקמי שפה שא"כ הי"ל לאזום לשון קריעה ללמד שגם בזה אסור, ור' יהודה חולק עליו וס"ל שאינו בפרימה ופרימה כל עקר, וסוף דברי ר"י חסרין בספרים וצריך להגיה כמו שהיא בגמ' הוריות (דף יב) וז"ל אילו נאמר ראש לא יפרע ובגד לא יפרום הייתי אומר כראש ובגד של סוטה הכתוב מדבר ת"ל את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום שאינו בפריעה ופרימה כל עיקר דברי ר' יהודה, ודברי ר"י מבוארים על הכלל שכתבתי (בסדר תזריע ס' קמד) בהגם שיש הבדל בין פרימה וקריעה במה שקריעה כולל כל קרע אף כל שהוא ואף בכ"מ, בכל זאת במקום שמז' שפעול אחריו, ויקרע את בגדיו היינו קריעה גמורה כדרכו, עיי"ש, וא"כ אין ראי' ממ"ש כאן לא יפרום ולא כתב לא יקרע שרק פרימה אסור וקריעה מותר, שגם אם הי' כתוב בגדיו לא יקרע היה נ"ל פי' קריעה גמורה שכיון שכתיב הפעול קרע בגדיו, היא כדרך קריעה בגדים הנוהג, אולם שעדיין יש להשיב אם איתא שגם קריעה למטה מקמי שפה אסור, היה לו לכתוב לא יקרע סתם. שקריעה שלא בא הפעל אחריו כולל אף קרע כ"ש, ומדלא כתב הכי וכתב בגדיו לא יפרום יש ראי' לר"מ שקרע כ"ש מותר, ע"ז השיב אם היה כתוב ראש לא יפרע ובגד לא יפרום, ר"ל בלא הכינוי וה"ה אם הי' כתיב לא יקרע לא יפרום סתם בלא הפעול, הייתי טועה לפרש שבא יפרע ראש כסוטה ולא יקרע בגדים (כמ"ש בתוספתא

לא יבא לאביו ולאמו לא יטמא: יב ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו כי נזר שמן משחת אלהיו עליו אני יהוה: יג והוא אשה בבתוליה יקח: יד אלמנה

בעל הטורים

דם כלא משני מתים שמטמא: (יג) והוא אשה בבתוליה והוא עולה י"א רמז בן י"א שנה לאשה. וכן והוא הכהן יולא מאשה

רש"י

מת (נזיר ל"ח) להביא רביעית דם מן המת שמטמא באהל: לאביו ולאמו לא יטמא. (סנהדרין ד'. ת"כ) לא בא אלא להתיר לו מת מצוה: (יב) ומן המקדש לא יצא. (ת"כ. נזיר ל"ז) אינו הולך אחר המטה ועוד מכאן למדו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן ש וכן משמעו אף אם מתו אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה: ולא יחלל את מקדש. שאינו מחלל בכך את העבודה שהתיר לו הכתוב הא כהן

שפתי חכמים

אלא בדבר שיש לו תוך: ק וא"ת והא בפ' חקת ג"כ כתיב במת בנפש ופירש רש"י בנפש זו רביעית דם ולמה לי תרתי קראי. וי"ל לומר דכאן מדבר שמטמא באהל והתם מדבר שמטמא במגע: ר דהא כבר כתיב ועל כל נפשות מת לא יבא ועל כרחך זה בא ללמד שאינו מטמא אף לאביו ולאמו דאי דוקא לשאר בני אדם הוה דאתא פשיטא דהא אפילו כהן הדיוט הוא אסור כדכתיב לנפש לא יטמא אלא על כרחך על כל נפשות מת לא יבא לאסור בכ"ג אף מה שהתיר בכהן הדיוט דהיינו אביו ואמו ואם כן לאביו ולאמו לא יטמא למה לי אלא ודאי לכך איצטריך דאי לאו לאביו ולאמו ה"א כיון דקרא דעל כל נפשות גו' בא לאסור בכהן גדול אף מה שהתיר בכהן הדיוט ולפיל שהתיר לו ג"כ מת מצוה ואביו ואמו וכאן בכהן גדול אסר לו הכל הואיל ואסר לו מת מצוה בכאן ה"א אף באביו ואמו אם הם מת מצוה אסור לו ליטמא לכן דדוקא הוא להלן לכן חזר וכתב לאביו ולאמו לא יטמא לומר לך דאביו ואמו לא דמי כשאר אדם דלשאר אדם אסור ליטמא אפילו מת מצוה ולאביו ולאמו כשהן מת מצוה מותר ליטמא לכן כך מצאתי: ש פי' מקרא הזה ילפינן דהיינו מדכתיב ולא יחלל את מקדש אלהיו דאין לומר מדכתיב לא יצא דלדידן הכי היך יתכן לדרוש השתי דרשות מן המקרא הזה דהא שדרכו אינו הולך אחר המטה משמע בין בעבודה בין שלא בעבודה ולפי המדרש האחר יחייב שיפרוש בשעת עבודה

התורה והמצוה

שהכהן סוהר שערו (ואזהרה בבגדי' אם נקרעו נקרעו וכו' והייתי מפרש שמזהיר שהכ"ג לא יפרע ראשו). וא"כ מוכרח לכתב ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרם, הפעול עם הכינוי, ועתה גם אם הי' חופה לשון קריעה פירושו כלשון פרימה כיון שמוכרח לכתב בגדיו לא יפרום, וא"כ אין ראוי' להזכיר קריעה למסה, וז"ש ח"ל הא ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום שאינו בפריעה ופרימה כל עיקר:

כח ועל כל נפשות מת לא יבא מ"ש על כל נפשות מת ולא אמר על כל מת. דרש ר"ע שבא לרבות על רביעית דם שהוא הנפש, (ככ"ל סימן ג) וממ"ש נפשות בל"ר ומת בלשון יחיד מוכיח שרביעית דם משני מתים מטמא באהל, וכמ"ש בסנהדרין (דף ד') עיי"ש, ומה ששינה ואמר לא יבא ולא יטמא למדו שחייב על ביאה באהל המת ועל טומאה נגיעה, ויצויר שיתחייב על שתיהם כפי שאייר בנזיר (דף מג) שנכנס בשדה תיבה ומגדל פו דעייל כשהוא גוסס דטומאה וביאה בהדדי קאתיין. ולמד שכ"ג שה"ה בכהן הדיוט חייב על טומאה וביאה, כי לשון לא יטמא שוה בשתיהם ולמדנו בגדר תוכן שמטמא חייב בין ע"י אהל בין ע"י נגיעה, והנה ממ"ש על כל נפשות מת לא יבא כולל גם הקרובים, כי על הרחוקים א"צ קרא דלא גרע מכ"ה, ולמה פי' לאביו ולאמו לא יטמא ע"כ בא לדיוק שרק לאביו לא יטמא אבל מטמא למת מצוה, כן פי' בנזיר (דף מז ע"ב), והלח"מ הקשה הא לר"ע צריך על כל נפשות לרביעית דם משני מתים, ונדחק ליישב, והק"א האריך שברייתא השני' ר' ישמעאל הוא שדרש דם המת מן במת בנפש וחולק על ר"ע בתולין, ואני תמה על הספרים האלה שלא עיינו בסוף שמעתא הגמ' בנזיר שם שאחר כל הפלפול מסיק בדף מט, ועל כל נפשות מת לא יבא ל"ל, על כל לאפוקי רחוקים, מת לאפוקי קרובים, נפשות לאפוקי רביעית דם שלא משני מתים שמטמא באהל, הרי נסתר כל מ"ש בזה מדברי הסוגיא עצמו עיי"ש ודוק:

כט ומן המקדש לא יצא פי' לדעת ר"מ שלא יצא מעניני המקדש, ר"ל לא יניח עבודתו ולצאת אבל לא אסר לו היציאה בסתם דא"כ לא ילך גם לביתו, והכי מפרש בסנהדרין (דף יט) לר"מ מקדושתו לא יצא, ולכן מתיר ללכת אחרי המטה מרחוק, ור"י ס"ל דגם זה אסור ופי' שלא יצא אחרי המטה דלגבי מרירות לב ישכח ויטמא א"ע, ועי' מ"ש בס' שמיני (ס' כף):

ל ומן המקדש לא יצא ולא יחלל. שפשוט הכ' שאם יצא יחלל מקדש אלקיו ע"י שמניח עבודתו ויוצא, אבל הז"ל פי' בהפך שאם לא יצא לא יחלל, והוכיחו מזה (בזבחים דף מז) דאונן מחלל עבודה דכתיב מן המקדש לא יצא ולא יחלל הא אחר שעבד אונן חלל, והוא דבר תימה מנ"ל לעזב פשט הפסוק. וכבר תמה הרמב"ן בזה שברייתא א' סותרת לברייתא הקודמת שדרש בביאתו מן המקדש יחלל, והוא אוסרה שלא יצא, והכן דרש שהוא נסיבת ראש שא"צ שילא, ועוד שלפי הדרש הראשון יחויב שיפרוש בין

ולאמיה לא יסתאב: יב ומן מקדשא לא יפוק ולא יחלית מקדשא דאלהיה ארי כליל משח רבות אלהיה עלוהי אנא יי: יג והוא איתתא בבתולהא יסב: יד ארמלא ומתרכא

ספרא

כח (ד) ועל כל נפשות מת לא יבא אמר ר"ע מנין לרביעית דם שהיא משני מתים ת"ל ועל כל נפשות מת. שתי נפשות ומת אחד. לא יבא ולא יטמא חייב בלא יבא וחייב בלא יטמא. אין לי אלא כ"ג שהוא חייב בלא יבא וחייב בלא יטמא מנין לכ"ה שהוא בלא יבא ושהוא בלא יטמא. ת"ל לא יטמא לא יטמא לגז"ש מה לא יטמא האמור בכ"ג חייב בלא יבא וחייב בלא יטמא אף לא יטמא האמור בכ"ה חייב בלא יבא וחייב בלא יטמא. לאביו ולאמו לא יטמא מטמא הוא למת מצוה:

כט (ה) ומן המקדש לא יצא עמהם אינו יוצא אבל יוצא הוא אחריהם אלא הם נכסים והוא נגלה הם נכסים והוא נגלה יוצא עמהם עד פתח העיר דברי ר"מ. ר"י אומר ומן המקדש לא יצא אינו יוצא כל עיקר: **ל** (ו) ומנין שאם עבד עבודתו כשרה ת"ל ולא יחלל את מקדש אלהיו הא כהן הדיוט שעבד אונן עבודתו פסולה:

לא כי שמן משחת אלהיו עליו אין לי אלא משיח בשמן המשחה מרובה בגדים מנין ת"ל כי נזר שמן משחת אלהיו עליו אני ה' להגיד מה גרם:

לב (ז) הוא ולא המלך. הוא ולא הנזיר. הוא לרבות כהן משיח מלחמה: **אשה**.

התורה והמצוה

בשעת עבודה בין שלא בשעת עבודה ולפי הדרש השני הוא דוקא בשעת עבודה, ופי"ז כתב הרמב"ן שדרשה ראשונה אינה מעיקר הכתוב אלא מדבריהם, ואני תמה הלא הדרשה הראשונה היא כפי הפשט שלא יצא שע"כ יחלל, שכן מפורש לשון כזה בכ"מ. וגם מ"ש הרא"ם ובעל ק"א בזה לא יביעו נפש שוקקה. אולם דבריהם דברי אלקים חיים מפולפלים ע' היסוד שהנחתי בפ' שמיני (ס' לה), שאלינו שהכתוב יציין המזכרה התולדית פעמים במלת פן. ולא תגעו בו פן תמותון, ואל ידבר עמנו אלקים פן נמות, ופעמים במלת לא. וכשה ענין הקמורת ולא ימות וכדומה, ושם בארתי כי לרוב יזכר מלת פן בתולדה שאחר תנאי הבא במלת לא, ומלת לא יבא לרוב בתולדה שאחר תנאי הבא בחיוב, וכן אם התולדה מחויבת מצד עצמה למשל שמוכן למות וגם חיקון שלא ימות בא מלת לא, ואם התולדה אינה מחויבת מצד עצמה ומודיע עתה כי ע"י שלא יעשה כשי שצוה ימות בא מלת פן עיי"ש בארך, ולפ"ז היה ראוי שיאמר פה ומן המקדש לא יצא פן יחלל. מצד שדבר בשלילה, ומצד שבלא זה שיחלל המקדש בצאתו אינו דבר מחויב מעצמו, ואינו תקון שע"י שלא יצא יתקן ההילול, והו"ל פן יחלל, להודיע שע"י היציאה יתהדש שיחלל את מקדש אלקיו, ולכן הדשו חז"ל שכהן אחר שעבד מחלל עבודה ולכוונה זו השני' בא מלת לא ההם מלת פן להודיע שהכ"ג אם לא יצא לא יחלל, ולפ"ז הדרש הראשון שדרש שלא יצא אחר המטה כדי שלא יחלל המקדש בצאתו הוא כפי הפשט והדרש השני שאם לא יצא לא יחלל ושאחר אם יצא חלל היא לפי הדרוש שם כרח ע"י בפינה ואמר מלת לא במקום מלת פן, והוא ממש כפי שני הדרושים שמצאנו בפ' שמיני על ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו, שהוציא ג"כ ממה שבא מלת לא תחת מלה פן, שאחר שלא פרע חייב מיתה, והודיע שהם אם לא יפרומו לא יהיו חייבים מיתה. וגם שם נדחק הרמב"ן ויהר מפרשים ושם כתב הרמב"ן שדרוש זה שאחר שלא פרע ופרם חייב מיתה הוא אסמכתא, ופה כתב שהדרש הראשון שלא יצא אחר המטה הוא אסמכתא, ראה כי לא שמר בזה חוקי הלשון והדקדוק, ולפי חוקי הלשון אין דבריו מוסכמים זה עם זה. ות"ל מקום הניחו לי לעמוד על אמיתת כוונת הז"ל ולגלות כוונתם כפי האמת לאמתו:

לא כי נזר שמן משחת אלהיו עליו, שמן משחה אלהיו, הוא מה שנמשח בשמן המשחה, כמו כי שמן משחת ה' עליכם (ויקרא ס) ובני אהרן נמשחו (כמ"ש לו ס' מה שנמשחו ע"י הזי') והוסיף כי נזר שמן, לכלול גם הכהנים בבית שני שלא נמשחו רק הי' נזר אלקים על ראשם שהוא ציץ הזהב נזר הקדש, ונזר הכהונה והפריצות, כמ"ש בנזיר כי נזר אלקיו על ראשו, ומ"ש אני ה' להגיד מה גרם, כי מגדו ית' יוצר הנפשות ואלקי הרוחות בחר בו להקדישו קדש קדשים כפי ערך נפשו העליונה וקרבתו לאלקים בקדושה עליונה ונשגבה:

לב והוא אשה בבתולי' יקח מבואר אצלינו שכ"מ שכלל מלת הגוף על סימן הגוף הנכלל בפעל, בא לדייק מו למעט או ליחד היזה דבר, שהיל"ל והשה בבתוליה יקח, ובארו חז"ל בספרא מובא בירושלמי הוריות (פרק ג) שבא מלת והוא ליחד את השם שהזכיר בראש הענין, כי מלה והוא ר"ל הוא הנז' למעלה. כי במ"ש הכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה נכלל גם משיח מלחמה כמ"ש בהוריות (דף יב ע"ב), עמב"ב וכולן אין נוהגים במשיח מלחמה חוץ מה' דברים האמורי' בפרשה לא

וגרושה וחללה זנה את־אלה לא יקח כי אם־בתולה מעמיו יקח אשה: טו ולא־יחלל זרעו בעמיו כי אני יהוה מקדשו:

רש"י

הדיום שעבד אונן חלל: (יד) וחללה. שנולדה מפסולי ת כהונה: (טו) ולא יחלל זרעו. הא אם נשא אחת

שפתי חכמים

תמדים: ת וא"ת הא כבר פי' לעיל ואי רוצה לפרש גם כאן היה לו לפרש גם פי' שני שפי' לעיל והיה לו לפרש ג"כ זונה דכתיב כאן. וי"ל כאן צריך לפרש הפי' של חללה דה"א דמיירי דוקא בנתחללה מן כהונה ע"י ביאת אחד מן הפסולים פי' אף שלא כדרכה. אבל בתולה שנולדה מן הפסולין לכהונה לא הוה חללה דדוקא כתיב חללה זונה דמשמע חללה שהיא זונה כתיב לפני ואלמנה וגרושה דמשמע אלמנה או גרושה א"כ גם דהא בכאן היה לו לכתוב וזונה דמשמע או זונה אלא מדכתיב זונה בלא וי"ו משמע חללה שהיא זונה לכן הוצרך רש"י לפרש דנולדה מפסולי כהונה ג"כ מקרי חללה וזונה לא קאי אחללה והא דלא כתיב וחללה וזונה דרך המקרא לדבר כן כמו לעיל כי אם לשארו הקרוב אליו לאמו ולאביו היה לו לכתוב

התורה והמצוה

פורע ולא פורם ואין מטמא לקרובים ומוזהר על הבתולה ואסור באלמנה, מה"מ דת"ר והכהן הגדול מאחיו זה כ"ג, אשר יוצק על ראשו שמן המשחה זה משיח מלחמה, ומלא את ידו ללבוש את הבגדים זה מרובה בגדים, על כולם הוא אומר ראשו לא יפרע וכו', יכול יהיו כולם מקריבים אוננים ת"ל כי נזר שמן משחת אלקיו עליו ולא על חברו, ואחר שחלקו הכתוב יכול לא יהא מצווה על הבתולה ת"ל והוא, והכי פירושו, שבמ"ש והכהן הגדול מאחיו וכו' נכלל גם המשיח מלחמה שהומשח בשמן המשחה, אמנם במ"ש כי נזר שמן משחת אלהיו עליו, אין משיח מלחמה בכלל, וזה מבואר עפ"י היסוד שבארנו בסדר ויקרא (ס' רנח) שלא נמצא שם אלקים בכינוי אל היחיד, רק אל הנזיר והכ"ג והנביא שהיו מיוחדים בקדושה ובקורבה לאלקים מזולתם. ואל המלך לבדו שאין עליו אלא ה' אלקיו, ומזה הוכיח שם שמ"ש אשר נשיא יחטא אינו נשיא שבט רק מלך, כי לא נמצא כינוי אלקיו אל שום שר ומושל רק אל המלך לבדו עי"ש, וא"כ במ"ש בטעם שמקריב אונן משום שנזר אלהיו על ראשו, לא נכלל משיח מלחמה שלא יבא עליו שם אלהים בכינוי, כיון שהכ"ג הוא על גביו וגבוה ממנו בענינו, ואם היה כתוב ואשה בבתוליה יקח, היה נמשך על הפסוק שלפניו. שמדבר רק בכ"ג לבדו, וכן הי' נכלל גם המלך והנזיר. שנמצא שמיחס אליהם שם אלהיו בכינוי, והנזיר ג"כ נזר אלהיו עליו, והמלך שמן משחת אלהיו עליו, אבל היה מוציא המשיח מלחמה, לכן אמר והוא שנמשך על הטעם הנז' בראש הענין שכולל גם המשיח מלחמה, ומוציא מלך ונזיר דהא אמר הכהן:

לג אשה בבתולי' מפרש ביבמות (דף נט) שר"מ ס"ל דסתם בתולה אינו מוציא הבוגרת. דהא תלאתו נערה בתולה מכלל דיש בתולה בוגרת, וא"כ מ"ש בתוליה בכינוי, היינו בכל הבתולים הראוים לה ולהוציא בוגרת שכ"ו בתוליה, ור"א ור"ש ס"ל דסתם בתולה היינו נערה בתולה, וא"כ כינוי בתוליה היינו בתולים בי"ל בפרטות אף שאינם בתולים הראוים לכל הבתולות, אזלינן בתרה שהיא מגד בגרותה א"ל יותר, ושם אומר דלר"מ בבתוליה מוציא רק אם נבעלה כדרכה, ולר"א ור"ש מוציא גם נבעלה שלא כדרכה, שלר"מ הב' היא ב' הזמן כמו בנעוריה, ור"ל בעת בתוליה היינו בעודה בימי הבתולים לא בבגרותה, ואינו מוציא נבעלה שלא כדרכה, ולר"א ור"ש אלא"כ. דהא מכשירין בבוגרת, ופי' בבתולים עם בתוליה, וא"כ צריך שיהיו קיימים גם שלא כדרכה ועמ"ש למעלה (ס' זיין):

לד אלמנה וגרושה וחללה זונה, הנה הסדר הראוי היה ראוי להיות בהפך זונה וחללה גרושה אלמנה. מן החמור אל הקל וכי' מוסיף רבותא שכן סדר הכתוב תמיד לומר לא זו אף זו כמ"ש בכ"מ, וכן סדרם בכ"ה ומדוע שינה הסדר, באר חז"ל, משום דגרושה אנ"ל דהיא כ"ש מאלמנה ולא בא רק להקל עליה דאף גרושה אין זרעו ממזרים רק חללים וא"כ יש רבותא בגרושה על אלמנה. ובמ"ש שהייתי סוטה שזרעו מגרושה ממזרים הוא משום דסתמא דספרא ר' יהודה ס"ל כר"ע דיש ממזר מחייבי לאוין (עי' יבמות דף מט), חוץ מחייבי לאוין דכהונה דכתיב ולא יחלל חלולים הוא עושה ולא ממזרים (כמ"ש בפרק אלו נערות), ואם לא כתיב גרושה לא יסא קאי עלם מיעוט דלא יחלל, וה"א שדינו כשאר חייבי לאוין, אולם מ"ש שלא יכתב אלמנה את"ל שלא יכתב כלל, דהא צריך ללאו, דמן כי אם בתולה מעמיו יקח לא נדע כי אם עשה, ולא נדע אלמנה מן האירוסין שידעינן רק מגרושה בהיקש כמ"ש ביבמות (דף נט). רק פי' הספרא שאלמנה היא רבותא שזרעה חללים ובגרושה מוסיף שאינם ממזרים רק חללים. ועיקר דבריו לתרץ סדר הלשון שתפס אלמנה וגרושה ולא בהפך. ומ"ש איזו חללה כל שנולדה מפסולי כהונה. כבר עמד ע"ז הק"א הלא כבר אמר כן בכ"ס, והרא"ס כתב ע"ד רש"י שכתב בכ"ס שנתחללה בביאת א' מן הפסולים ובכ"ג כתב שנולדה מפסולי כהונה משום דבכ"ג ליכא למימר שנתחללה בביאת א' מן הפסולים דא"כ הי"ל בעולה, ועי' במ"ל (פרק ח"י מה' א"ב ה"ג), ובפרט שלר"ע אין איסור חל על איסור ולא חל איסור חללה על אלמנה וגרושה, ולדעת המחבר דלא חשב רק כ"ג הבא על אלמנה ופי'

וּבְתוּלְתָא מִבְּנָת עַמֵּיהּ יִסַּב אִתְּתָא: טו וְלָא יַחֵל — חֲלִילָא מִטַּעְיָא יָת אִלֵּין לָא יִסַּב אֱלָהֵן בְּתוּלְתָּא מֵעַמֵּיהּ יִסַּב אִתְּתָא: טו וְלָא יַחֵל

ספרא

לג אשה בבתוליה יקח פרט לבוגרת שכלו בתוליה ר"א ור"ש מכשירין בבוגרת:

(פרק ב) לד (א) יאמר אלמנה מה ת"ל גרושה שאילו נאמר אלמנה ולא נאמר גרושה הייתי אומר אלמנה שהיא מותרת לכ"ה אסורה לכ"ג גרושה שהיא אסורה לכ"ה א"ד שתהא אסורה לכ"ג. אלו כן הייתי אומר אלמנה שהיא מותרת לכ"ה זרעו ממנה חולין. גרושה שהיא אסורה לכ"ה יהא זרעו ממנה ממזר ת"ל גרושה ולא יחלל. (ב) או אלו נאמר גרושה ולא נאמר אלמנה הייתי אומר גרושה שהיא אסורה לכ"ה זרעו ממנה חלין. אלמנה שהיא מותרת לכ"ה זרעו ממנה כשר ת"ל אלמנה ולא יחלל גרושה ולא יחלל. אלמנה להחמיר עליה וגרושה להקל עליה. (ג) וחללה איזו היא חללה זו שנולדה מא' מכל הפסולים. (ד) זונה מה ת"ל שיכול אין לי אלא כ"ג שנעשה זרעו מן הפסולות ממנו חולין. מנין לכ"ה שנעשה זרעו מן הפסולות ממנו חולין ת"ל זונה זונה לגז"ש מה זונה האמורה בכ"ג זרעו מן הפסולות ממנו חולין אף זונה האמורה בכ"ה זרעו ממנה חולין:

לה (ה) את אלה לא יקח. אלה לא יקח ולא יחלל. ואין זרעו מן הנדה חולין, והלא דין הוא מה אלו שאין חייב על ביאתו כרת זרעו ממנה חולין. נדה שהוא חייב על ביאתו כרת א"ד שיהא זרעו ממנה חולין ת"ל את אלה לא יקח ולא יחלל אין זרעו מן הנדה חולין: לו (ו) כי אם בתולה מלמד שהוא מצווה על הבתולה: לז מעמיו להביא בת גיורת עמונית שתהא כשרה לכהונה: לח יקח אשה מה ת"ל מנין אתה אומר ארס את האלמנה ונתמנה להיות כ"ג יכנוס ת"ל יקח אשה. מעשה ביהושע בן גמלא שקידש מרתא בת בייתוס. ומינהו המלך להיות כ"ג וכנסה. יכול אפי' עשה מאמר ביבמתו יכנס ת"ל יקח אשה ולא יבמה:

ולא

התורה והמצוה

ולא הזכיר בתולה וכמ"ש בספר עני אהרים (ס' ז' סק"ה) עיי"ש. ועם העיון יש הבדל בין החללה הנולדה מאיסורי כהונה שעיקרה מד"ת כמ"ש בקדושין, ובין שנתחללה ע"י ביאת פסול, שהחלל הנולד מפסולי כהונה כזר לכל דבר כמ"ש ביבמות (דף עד), ולענין אכילת תרומה הזהרתי' מכל זר לא יאכל קדש וחייב מיתה, אבל החללה שנתחללה ע"י ביאת פסול, אינה כזרה גמורה ואזהרתו לענין תרומה מן בת כהן כי תהי' לאיש זר (כמ"ש בס"ו מה' תרומות ה"ז) ואין בה רק לאו לאכילת תרומה (כמ"ש בפי"ט מה' סנהדרין), שחשב זר שאכל תרומה בכלל חייבי מיתה והללה שאכלה תרומה בכלל הלוקין, ור"ל חללה שנתחללה ע"י ביאת פסול, וע"כ שפיר דייק שאין חלל אלא שנולדה מפסולי כהונה, שזה חלל גמור ולא זרעו דאהרן הוא, והכמ"ל יותר, ואמר דמה שכתב זונה לבסוף משום דמיותר באמת לגז"ש. וע"כ בא מלת זונה באה את החיבור, שתדמה עם מלת זונה שבכ"ה שאין הגז"ש היא דימוי המלות. וכן כל זונה שבפסוק מלא ויו ואפי' אלה חסרים מטעם זה. ובקדושין (דף עח) אמר בדרך אחר דהם לת"ד קדושין תופסים בחייבי לאוין:

לח את אלה לא יקח. כבר באורנו (נו ס' כג) דכינוי הרומז זה זאת אלה בא תמיד למעט רק אלה ולא אחרים. ופי' בספרא (מובא ביבמות דף ס') בא למעט שרק אלה לא יקח כדי שלא יחלל זרעו. אבל מביאת נדה אינו מחלל זרעו אע"ג די"ל מק"ו דכ"ש כיון שחייב כרת שמחלל זרעו וה"ה שהיא מתחללת. ואמר שם דרשב"י הוא:

לו כי אם בתולה מעמיו יקח אשה כבר באורתי זה (למעלה ס' ח) שכ"מ שבא מלת כי אם אחר שלילה אין דרך לכפול את הפעל שנית. ובמקום שכפל את הפעל פי' חז"ל שבא לומר שמ"ש כי אם. אינו רק הפך האזהרה, רק שהוא מצוה בפ"ע שעז"א יקח אשה שמצוה לקחתה עיי"ש. ועל כן אמר שנית כי אם בתולה וכבר אמר והוא אשה בבתולי' יקח. וגם כפל בעבור הדרוש בס' שאח"ז (דומה לדברי הראב"ע) ובעבור הדרוש (שבס' לח):

לז בתולה מעמיו, שהם ספרא ר' יהודה דאמר בת גר זכר כבת חלל זכר, ומפרש (ירושלמי פ"א דבכורים ובבלי פ' עשרה יוחסין) דכתיב בתולות מזרע ישראל עד דאיכא כל זרע מישראל ר"ל זרע האב, שהוא העיקר. וכן מ"ש מעמיו. היינו מזרע האב, ובכ"ז א"ל שיהא גם מן האם דכתיב מעמיו אפי' מקצת עמיו כמ"ש ביבמות (דף עז):

לח יקח אשה. מלת אשה מיותר, ופי' הז"ל (מובא ביבמות דף סח) מפני שלקיחה באשה יאמר על הקדושין, כמ"ש כי יקח איש אשה אין קיחה אלא בכסף (קדושין דף ד) ועל הנשואין שמ"ש אשר ארש אשה ולא לקחה. וכשיאמר בתולה יקח יכלול שיכנס שגם בעת הלקיחה אחר האירוסין תהי' בתולה, אבל בכ"מ שאומר יקח אשה או ולקחה לאשה, הוא על שעת האירוסין דוקא, שמארסה שתהי' אשתו.

ס שני טז וידבר יהוה אל־משה לאמר: יז דבר אל־אהרן לאמר איש מזרעך לדרתם אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב לחם אלהיו: יח כי כל־איש אשר־בו מום לא יקרב

רש"י

מן הפסולות זרעו הימנו חלל מדין קדושת א כהונה: (יז) לחם אלהיו. מאכל אלהיו ב כל סעודה קרויה לחם כמו (דניאל ה') עבד לחם רב: (יח) כי כל איש אשר בו מום לא יקרב. אינו דין ג שיקרב כמו (מלאכי

שפתי חכמים

ולאמו: א (נח"י) ר"ל שבניו הזכרים מיוחסים ליטמא ולישא גרושה וכל כיוצא בזה: ב וא"ת למה לא פי' זה לעיל דכתיב להם אלהיהם הם מקריבים והיו קודש. וי"ל דלעיל כ"א כא דנקט לחם וגו' קאי על לחם הפנים שהיה בהיכל אבל הכא כתיב לא יקרב להקריב וגו' להקריב ל"ל אלא ע"כ בכל הקרבנות שמקריבים על מזבח מיירי לכן הוצרך לפרש כל מאכל וכו': ג דאל"כ לא יקרב למה לי דהא לעיל כתיב לא יקרב: ד פי'

התורה והמצוה

לא על הקיחה לרשותו אחר שהיא אשתו וארוסתו מכבר, וא"כ במ"ש יקח אשה ידעינן שכל שתחלת האירוסין הי' בהיתר שאז היה כ"ה ונתמנה אח"כ לכ"ג מותר לקחתה לרשותו. אמנם לקיחת היבמה נקראת בשם יקח אשה כדכתיב ולקחה לו לאשה ויבמה ואף שעשה בה מאמר מקודם המאמר אינו מועיל ביבמה מדאורייתא:

לט ולא יחלל זרעו. ולמדו חז"ל (מובא בקדושין דף עז) שגם היא מתחללת ועיקר הדבר למד מק"ו שאם הולד מתחלל כ"ש האשה שעשתה העבירה, והגם שהאיש אינו מתחלל אין ראי' שהוא אינו מתחלל בשום מקום אף בא על שפחה ונכרית. אבל היא מתחללת בביאת פסול כמ"ש כי תהי' לאיש זר, ואם נסתפק לומר לא יחלל ר"ל שתרצה לדחות הק"ו ממ"ש לא יחלל זרעו, ע"ז משיב שגם חילול האשה במשמע שנתחללה מכברותה שהגם שעקרו הונח על הולד (כנ"ל ס' סו) בכ"ז יונח גם על האשה מצד חילול הכשרות לא מצד חילול הקדושה. [ובירושלמי פ"ק דמכות סיים בברייתא זו ת"ל לא יחול ולא יחלל דרש ממה שבא בכפל הלמ"ד חילולים הרבה וכ"ה בירושלמי פ"ג דסוטה ה"ז]:

מ ולא יחלל זרעו בעמיו, מלת בעמיו מציין שיבאר חילול זה בעמיו לעולם שבניו ובני בניו הזכרים בתה מחוללת אף שנשאו בת ישראל כי מלת בעמיו מציין רק הזכרים שהם העם לא הנקבות, משא"כ בתו החללה שנשאת לישראל בתה כשרה לכהונה, כי כתוב זרעו בעמיו ר"ל הזכרים, ומזה למד ר"י שבת גר זכר כבת חלל זכר, כי כתוב ג"כ בתולה מעמיו יקח, היינו שיהי' אביו מישראל לא גר. וגם שם עיקר הקפידא על האב לא על האם כמ"ש למעלה מעמיו להביא בת גיורת עמונית שכשרה לכהונה. כי מעמיו היינו הזכרים שבעמיו:

מא איש מזרעך, כבר התבאר (ויקרא ס' י') ההבדלים שבין שם אדם לשם איש. שאדם הוא שם העצם ונקרא בו מיום הולדו ואיש הוא שם התואר לפי שניו והקטן לא נקרא איש. וז"ש הא תינוק פסול אעפ"י שהוא תמים ובכל עבודות הקרבנות כתיב הכהנים או בני אהרן שאינו מוציא קטנים. רק מפה למדוהו. ומאמר זה מובא חולין (דף כד) ועיי"ש:

מב אשר יהיה בו מום. כבר התבאר (תזריע ס' ב) שיש הבדל בין שימוש מלת כי לשימוש מלת אשר, שבכ"מ שבא שימוש מלת כי כמו בזיבה ונגעים מציין מלת התנאי מכאן ולהבא וממעט לפני הדיבור. אבל מלת אשר מציין הקנין הנמצא בעצם ואף שהי' בו מום קודם מתן תורה או קודם שנעשה בן י"ג. וממ"ש אשר יהי' לשון הוי' מורה על הקביעות אף שהוא בו מתחלת ברייתו, ואף שבגמ' זבחים (דף קב) בע"מ מעיקרו מנין וכן ברמב"ם (פ"ו מה' ביאת המקדש) א' שהי' בו מום מתחלת ברייתו וא' שנולד לו אח"כ, משמע שיותר יש לפסול מום מברייתו. זה לפי האמת אחר שלמדנו פה שאין חילוק ביניהם:

מג לא יקרב. הנה נכפלו פה הדברים כמה פעמים. כאן אמר לא יקרב להקריב לחם אלקיו. ובפסוק יח כל אשר בו מום לא יקרב. ובפסוק כ"א כל איש אשר בו מום לא יגש להקריב את אישי ה'. עוד שם. לחם אלקיו לא יגש להקריב, הרי נכפל ד' פעמים, ושני פעמים כתוב לחם אלקיו. ופעם א' את אשי ה', ופעם א' שהם לא יקרב, ושני פעמים תפס לא יגש, ובארו חז"ל כי שם לחם בעצם ידבק על התמידין שהם בדמיון הלחם שהיא הסעודה הקבועה תמיד בבקר ובערב ולכן אמר עליהם את קרבני לחמי לאשי, ובמ"ש פעם א' לא יקרב להקריב לחם אלקיו נפרש על התמידין, לכן אמר שנית לחם אלקיו לא יגש להקריב, שבהשאלה יבא שם לחם גם על סעודה בלתי קבועה ויבא גם על שאר הקרבנות הקבועים בזמנים כמו מוספי שבת וי"ט ור"ח שקרוים ג"כ לחם כמ"ש (במדבר כח כד) לחם אשה ריח ניחוח לה' על עולת התמיד יעשה, וז"ש שאר כל הקרבנות מנין ת"ל שוב לחם, והטעם ששינה ואמר שם לשון לא יגש, מפני שיש הבדל בין לשון הקרבה ובין לשון הגשה. הקרבה הוא כדבר שעומד רחוק

זַרְעֵיהּ בְּעַמֵּיהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדְּשֵׁיהּ: טז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: יז מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן לְמֵימַר גְּבַר מִזַּרְעָךְ לְדָרֵיהוֹן דִּיהֵי בֵּיהּ מוּמָא לָא יִקְרַב לְקָרָבָא קוּרְבַּן קֳדָם אֱלָהֵיהּ:

ספרא

לט (ז) ולא יחלל זרעו אין לי אלא זרע שהוא מתחלל היא עצמה מנין. ודין הוא ומה אם הזרע שלא עבר עבירה הרי הוא מתחלל היא שעברה עבירה א"ד שתחלל הוא עצמו יוכיח שעבר עבירה ואינו מתהלל. (ח) לא א"א באיש שאינו מתהלל בכ"מ תאמר באשה שהיא מתחללת בכ"מ. ואם נפשך לומר לא יחלל ולא יחלל אף מי שהיה כשר ונתחלל:

מ (ט) בעמיו להביא בת חלל זכר שתהא פסולה מן הכהונה. ר' יהודה אומר בת גר זכר כבת חלל זכר. כי אני ה' מקדשו להגיד מה גרם:

(פרשה ג) **מא** (א) וידבר ה' אל משה לאמר איש מזרעך לדרתם אשר יהי' בו מום לא יגש להקריב לחם אלהיו. אר"א בר' יוסי הא תינוק פסול אעפ"י שהוא תמים. אימתי עבודתו כשירה משיביא שתי שערות. אבל אין אחיו הכהנים מקריבים אותו לעבודה עד שיהיה בן כ' שנה: **מב** (ב) אשר יהיה בו מום אין לי אלא שלא יהיה בו מום לאחר הדבור כזיבה וכנגעים היה בו מום לפני הדיבור מנין ת"ל אשר יהיה בו מום. אין לי אלא שנולד תמים ונעשה בע"מ נולד בע"מ ממעי אמו מנין ת"ל אשר יהיה בו מום: **מג** (ג) לא יקרב להקריב לחם אלהיו. אין לי אלא תמידים שהם קרוים לחם שנא' את קרבני לחמי לאישי. שאר כל הקרבנות מנין ת"ל שוב לחם. מנין לרבות את הדם ת"ל לא יקרב ואומר ויקריבו בני אהרן את הדם אליו. (ד) מנין אימורי חטאת ואימורי אשם ואימורי קדשי קדשים ואימורי קדשים קלים מנין ת"ל לא יגש להקריב. מנין הקומץ והלבונה והקטורת ומנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים ת"ל לא יגש להקריב. מנין היציקות והבלילות והתנופות וההגשות והקמיצות (והקטרות וההזיות) [והפתיתות והמליחות] והמליקות והקבלות ת"ל לא יגש להקריב. יכול יהיו חייבים על כולם ת"ל לחם מה לחם מיוחד שהוא משום עבודה יצאו אלו שאינם משום עבודה:

מד (ה) כל איש אשר בו מום מה ת"ל לפי שנאמר זרע אהרן אין לי אלא זרע. אהרן עצמו מנין ת"ל כל איש אשר

התורה והמצוה

שם בקביעות והגשה היא גם לפרקים. ואל קרבנות משתמש תמיד לשון הקרבה. ורק בשתי מקומות יאמר בגשתם אל המזבח. וממ"ש לא יגש מוסיף אף דברים שאינם קבועים למועדים כמוספים רק באים לפעמים ע"י חטא או נדבה כמו אימורי ק"ק ואימורי קדשים קלים ועז"א לחם אלקיו לא יגש להקריב אף בדרך הגשה, ולמד שכולל בלחם גם אימורים וחלבים שקרוים ג"כ לחם כמ"ש בספרא (ויקרא דבורא דנדבה סוף פרק יט) לחם אשה לה' למד על החלבים שהם קרויים לחם. וז"ש (במשנה ד) מנין אימורי חטאת וכו' ת"ל לא יגש להקריב. ומ"ש כל איש אשר בו מום לא יקרב בא לרבות את הדם, שלא יפול עליו לא לשון לחם ולא לשון אישים רק הקרבה כמה שבא על עבודת הדם, כמ"ש בסדר ויקרא ס', (רק מה שהביא פסוק ויקריבו בני אהרן את הדם צ"ע שהם מדבר בהולכה או קבלה כי ההזי' הי' ע"י אהרן עצמו ושם ודאי מדבר מן הזריקה שהיא עבודה תמה לא מקבלה והולכה שאינם עבודה תמה): ומ"ש לא יגש להקריב את אישי ה' מרבה הקומץ והלבונה והקטורת וכו' בלא יפול עליה' שם לחם רק שם אישים. שנקטרים על האש, וכמ"ש לא יגש ולא בלשון לא יקרב מרבה אף הגשה בעלמא בדברים שאין חייב עליהם מלקות מפני שאינם עבודה תמה. ומ"ש כפל בספרים וצריך למחוק ההקטרות וההזיות ולהכניס תחתיהם הפתיתות והמליחות (כמו שחשב בפ"ד דזבחים משנה ג') וה"ה מסדר את השולחן ומטיב את הנרות שחשב שם (ושם נחשב מולק וכבר עמדו בזה התוס' סנהדרין (דף פג ד"ה היוצק). ומכאן הוציא הרמב"ם מ"ש (בה' ביאת המקדש) שבע"מ אינו חייב רק על עבודה תמה שלא גילה הכ"מ מקורו) ולא כק"א שכתב משום דלא בלל ולא יצק כשר ולפ"ד על קמיצה ומליקה חייב וז"א, וכבר השיגו המל"מ (פ"ט מה' בהה"מ ה"י). ולמ"ש המ"ל (פ"ב מה' תו"מ ה"י) שי"ל לדעת התוס' דבע"מ חייב מלקות אף על עבודה שאין זר חייב עליהם מיתה שכן במשנה (ג' פ"ד דזבחים) לא הזכיר בע"מ. אך הוא עצמו לא הסכים בזה. ולכאורה הלא לר' יהודה לקמן (פ"ג מ"ז) דבע"מ במיתה ממילא דינו כזר שעל עבודה שאינה תמה באזהרה, ואחר שסתם ספרא ר"י יש לקיים סברת הק"א. אך ז"א דגם לר' יהודה יסי' הספ' יכול חייב על כולם מיתה ולכן העיקר כמ"ש:

מד כל איש אשר בו מום, פי' הרמב"ן ז"ל בפרשיות של מעלה אמר דבר אל אהרן ואל בניו לפי שמצוה על הקרבנות שהיא להם להפארת אבל בפרשה זו המדברת על המומין אמר אל אהרן

ולא

אִישׁ עִוֵּר אוֹ פִסֵּחַ אוֹ חָרֻם אוֹ שָׂרוּעַ׃ יט אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר־יִהְיֶה בוֹ שֶׁבֶר רָגֶל אוֹ שֶׁבֶר יָד׃ כ אוֹ־גִבֵּן אוֹ־דַק אוֹ תְּבַלֻּל בְּעֵינוֹ אוֹ גָרָב אוֹ יַלֶּפֶת אוֹ מְרוֹחַ אָשֶׁךְ׃ כא כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם

רש"י

ס') הקריבהו נא לפחתך: חרם. (בכורות מ"ד) שחוטמו שקוע בין שתי העינים שכוחל שתי עיניו ד כאחת: שרוע. שאחד מאבריו גדול מחברו עינו אחת גדולה ועינו אחת קטנה או שוקו אחת ארוכה ד מחברתה: (כ) או גבן. שורצי"ולש בלע"ז שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב: או דק. (בכורות ל"ט) שיש לו בעיניו דוק שקורין טיל"ה כמו (ישעיה מ') הנוטה כדוק: או תבלל. דבר המבלבל את העין כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בסירא שהוא עוגל המקיף את השחור שקורים פרוניל"א והחוט הזה פוסק את העוגל ונכנס בשחור ותרגום תבלל חיליז לשון חלזון שהוא דומה לתולעת אותו החוט וכן כינוהו חכמי ישראל במומי הבכור חלזון נחש ו עינב (בכורות ל"ח): גרב וילפת. מיני שחין הם גרב זו החרס שחין היבש מבפנים ומבחוץ: ילפת. היא חזזית המצרית ולמה נקראת ילפת שמלפפת והולכת עד יום המיתה והוא לח מבחוץ ויבש מבפנים ובמקום אחר קורא לגרב שחין הלח מבחוץ ויבש מבפנים שנאמר (דברים כ"ח) ובגרב ובחרס כשסמוך גרב אצל חרס קורא לילפת גרב וכשהוא סמוך אצל ילפת קורא לחרס גרב כך מפורש בבכורות (בכורות מ"ד): מרוח אשך. לפי התרגום מרים פחדין ז שפחדיו מרוססין שביצים שלו כתותין. פחדין כמו (איוב מ') גידי פחדיו ישרגו: (כא) כל איש אשר בו מום. (ת"כ) לרבות שאר ח מומין: מום בו.

שפתי חכמים

שחוטמו שקוע סמוך לעיניו עד שכשרוצה לכחול שתי עיניו אין חוטמו מעכבת מלכחול שתיהן יחד בכחילה אחת: ה וה"ל היינו פסח. די"ל פסח מיירי שאיבריו כשאר כל אדם אך שוק אחד הוא יותר קצרה אבל שרוע הוא לסיפך כי כל איבריו כשאר איברים של אדם אך שוק אחד הוא יותר ארוך ולשון שרוע מלשון כי קצר המצע מהשתרע: ו ור"ל שיש לו כמין חלזון או כמין נחש או כגרגיר של ענב בעיניו. יש שגורסין חלזון נחש עינב ר"ל שיש לו כמין חלזון או נחש בעיניו וי"א ענב לשון עניבה דדרך של נחש שכורך את עצמו ועניבה הוא לשון כריכה והכל הוא דבר אחד: ז פחדין פי' ביצים: ח דהא"כ כל איש אשר בו מום שנית ל"ל שהא לעיל כתיב איש מזרעך לדורותם

התורה והמצוה

ואל בניו הי' צ"ל איש מכם לדורותיכם והיה נגאי להכהן. כי הכהן קדוש ה' לא יהי' בו מום. ובספרא אומר כל איש מה ת"ל לפי שנאמר זרע אהרן אין לי אלא זרעו אהרן עצמו מנין ת"ל כל איש. וכן בצרעת וזוב תפס זרע אהרן, ורק ברמז דרש אהרן עצמו מן והוא צרוע או זב:

מה כי כל איש אשר בו מום, הנה כפל זה בפ' זו חמשה פעמים. פסוק יז אמר אשר יהיה בו מום. ופה אשר בו מום. ובפסוק כ"א כל איש אשר בו מום מזרע אהרן. ושם מום בו וכו'. ובפסוק כג לא יגש כי מום בו. ויש ע"ז חמשה דרשות. שמה שאמר אשר יהי' בו מום. י"ל מום קבוע שא"צ רפואה לכן אמר שנית אשר בו מום בלא מלת יהי', שממה שאמר תחלה אשר יהי' ואמר שנית אשר בו ידעינן שמרבה אף מום עובר. שאין לו הוי' בקביעות. ומ"ש כל אשר בו מום מזרע אהרן. מרבה (פרק ג' משנה א') יתר מומין שלא נחשבו כאן. ומ"ש מום בו ממעט (שם משנה ואו) יוצא דופן וטרפה. ומ"ש לא יגש כי מום בו ממעט שם פרט לשעבר מומו:

מו איש עור. שם עור כולל בין משתי עינים בין מעין א', דהא מצאנו ואת עיני לדקיהו עור השוחד יעור עיני חכמים. ממ"ש עיני מבואר שיש עור בעין א'. וכבר באררנו (כאה"ש כלל סב) כי בהוספים המיוחדים לא יזכיר שם איש, כמו עור פסח לדיק חכם וכדומה, והוסיף שם איש שהגם שאין עינו עורת. רק שהאיש הוא עור שאינו רואה. כגון החוור הקטע שהם ספות לבנות בעין או מים היורדים אל תוך העין ומונעים הראות (וכדמפרש לה במשנה ג' פ"ו דבכורות). וז"ש ת"ל איש עור. וכיוצא דרש בספרי (תצא ס' רעז) ואם איש עני הוא לא ישכב בעבוטו עשיר מנין ת"ל איש עני, שמלת איש כמיוהר מורה שגם שאינו עני כהואר עני הידוע רק שהאיש חסר לו העבוט לא מצד העוני עצמו:

מז או פסח. שם פסח כולל בין ברגלו אחת בין בשתי רגליו. אחר שמצאנו (ש"ב פ' יג) והוא פסח שתי רגליו; (וזה ההבדל בין פסח ובין צולע. שהצולע הוא ע"י שנשמט הירך והולך על צלע א', והפסח דולג. ונכה רגלים הוא דוקא ע"י הכאה. אבל הפסח יהי' גם מתולדה). ומבואר אצלינו בכ"מ שיכול לדבר בויו המחלקת ותפס מלת או. בא לדרשה. ובמקום שדבר בחלוקה בא מלת או להראות שמדבר בחלוקה המינית, שאם היה אומר עור ופסח וחרום הי' רומז רק על שם הפרטי. אבל במ"ש מלת או מדבר בהבדל המינים, וכל הקרוב אל פסח נכנס בגדרו. וכמ"ש (באה"ש כלל ריד). וא"כ כל שינוי שיש ברגלו נכנס תחת מין פסח ומרבה רגלו חלולה (פי' הרמב"ם (פ"ח מה' ביאת מקדש) שאמצעה גבוה מן הארץ ונמצא כשעומד עומד על עקבו ועל אצבעות רגליו, ועי' בתוס' בכורות דף מה ד"ה

יח אֲרֵי כָּל גְּבַר דְּבֵיהּ מוּמָא לָא יִקְרַב גְּבַר עֲוִיר אוֹ חֲגִיר אוֹ חֲרִים אוֹ שְׂרִיעַ: יט אוֹ גְבַר דִּיהֵי בֵיהּ תְּבַר רַגְלָא אוֹ תְּבַר יְדָא: כ אוֹ גְבִין אוֹ דוּקָּא אוֹ חִילִיז בְּעֵינוֹהִי אוֹ גַרְבָן אוֹ חֲזָזָן אוֹ מְרִיס פַּחְדִּין: כא כָּל גְּבַר דְּבֵיהּ מוּמָא מִזַּרְעָא דְאַהֲרֹן כַּהֲנָא לָא יִקְרַב לְקָרָבָא

ספרא

בו מום. מה אין לי אלא בע"מ קבוע מום עובר מנין ת"ל כל איש אשר בו מום:

מו (ו) עור בין סומא בשתי עיניו בין סומא אפי' בעינו אחת. חרור קבוע והמים הקבועים מנין ת"ל איש עור:

מז (ז) פסח בין חגר בשתי רגליו בין חגר ברגלו אחת. רגלו חלולה ועקומה ודומה למגל מנין ת"ל או פסח:

מח חרום שחוטמו שקוע. חוטמו בלום חוטמו בולד. חוטמו נוטף מנין ת"ל או חרום. (ח) אבא יוסי אמר איזהו החרום הכוחל שתי עיניו כאחת. אמרו לו תפלגת. אע"ג שאין יכול לכחול שתי עיניו כאחת:

מט (ט) שרוע שנשמטה ירכו. פוקה יוצא מגודלו. עקיבו יוצא לאחוריו פרסתו רחבה כשל אווז מנין ת"ל או שרוע:

נ (י) שבר רגל אין לי אלא שנשברה רגלו הקשן והעולקין והקולבן מנין ת"ל איש. (יא) שבר יד אין לי אלא שנשברה ידו אצבעותיו מורכבות זו על זו או קולטות. עד הפרק כשר למטה מן הפרק פסול. התכה כשר מנין. ת"ל או שבר יד:

נא (יב) גבן שי"ל גבינים הרבה אין לו גבינים או אין לו אלא גבן אחד זה גבן האמור בתורה. ר' דוסא אומר מי שגביניו שוכבים ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר כל שי"ל שתי גבים ושתי שדראות:

דק

התורה והמצוה

בע"ל) ועקומה ודומה למגל, כ"ה בתוספתא דבכורות, ומפ' בר"מ שם שנמצא פסח רגלו שיש בו האצבעות עד עקבו כאילו הם שני ראשי הקשת:

מח או חרם פי' שחוטמו שקוע. החוטם נקרא אף וחרון. נקרא אף על שהיא צורת הפנים נקרא חרון ונכיר על שמשם נתגלה הכעס, ובהיותו שקוע ואינו אף ר"ל צורת הפנים. ואין בו רק הנחירים נקרא חרום. ושרשו חר. שכן בהרבה פעלים יתלו בה המם לשם דבר כמו פדיום שלשום. פלוני אלמוני המדבר. וכן מן ערה ערום. מן גל גלם, צלמון צלמות, מן רז ירזמון עיניך. שלוש שלום. שפה שפם, מן פיה פחם לגחלים. נח זה ינחמנו, כדאמר כלם אב (ברכות ד') וכדומה, וממ"ש או חרום שמלת או מורה חלוקה המינית כמ"ש בסימן הקודם, מרבה כל המין כגון בולד ונוטף ר"ל ארוך תלוי לנוטה כמ"ש בבכורות דף מג, ור' יוסי מפרש חרום כפי' הרמב"ן מלשון ויחרם את עריהם שנפחת צורת פניו וכן ת"י דלקי בחוטמי' וכן סתם במשנה וכן הביא רש"י בפי'. ורבנן א"ל הפלגא יותר מגפי והרמב"ם לא פסק כר' יוסי:

מט או שרוע מלשון כי קצר המצע מהשתרע. הארכת הרגל יותר מן הצורך ע"י שנשמטה ירכו (עי' תוס' בכורות דף מ ד"ה שנשמטה) וכ"ה בת"י דאשתמיט ירכי', וממ"ש או שרוע שמדבר בחלוקה המינית כנ"ל מרבה כל מין שרוע, והיינו פוקה יוצא מגודלו ר"ל חתיכת בשר עגול (פ"ו דבכורות מ"ו) או עקבו יוצא לאחוריו עד שהפוק באמצע רגלו. ומ"ש פרסתו רחבה פי' בערוך רחבה ומשוכה וכ"מ ברמב"ם. ורש"י ורע"ב פי' כד"א עיי"ש:

נ או איש אשר יהיה בו שבר רגל גם שבר רגל הוא שנשברה רגלו, וממלת או שמורה על חלוקה המינית מבואר שכל מין שבר אף שנשבר אצבעו, וי"ל שרק אם נשבר לא אם הוא מתולדה שאינו נכלל בלשון שבר, אבל ממ"ש איש אשר יהיה בו שבר משמע שאין עיקר הקפידה על שבירת הרגל והיד רק על האיש שנמצא בו מום זה, ואין חילוק בין אם הוא ע"י שבירה או מתולדה, וז"ש הקשן (מובא בבכורות דף מה) פי' המקיש בקרסוליו, והעקלן כל שמקיף פרסותיו ואין ארכובותיו נוגעות זו בזו, והקולבן פרש"י פיקא יוצאת מגודלו, ונ"ע דא"כ היא בכלל שרוע ובק"א פי' שרגליו מהופכים, ובמ"ש או שבר יד מבואר ג"כ על דרך זה ובגמ' שם צריך להגיה או קלוטות למעלה מן הפרק פסול התכה כשר מנין, והאמרת כשר, אלא ולא התכן מנין, ת"ל או שבר יד, ר"ל שק"ל עמ"ש מנין על התכה כשר ומשיב שמ"ש מנין מוסב על הגד הראשון בלא התיכה:

נא או גבן, מענין גבות עיניו שהם גבנוני העיניים ומלת בעינו מוסב גם על גבן, והשם התואר גבן מורה שי"ל גבינים הרבה כמו איש שעיר איש שמן וכדומה, וממ"ש מלת או שהיא חלוקה המינית מרבה כל השייך למין ההוא כגון שיש שינוי אחר בגבינים. ומ"ש א"ל גבינים וכו' זה גבן האמור בתורה ר"ל במשנה (בכורות מ"ג), ומפ' בגמ' זה מדרש או גבן, ר"ל שזה אינו גבן בלשון ב"א רק גבן האמור בתורה שכיון על כל שמין כמו שמורה מלת או, ולשון הרמב"ם (פ"ז ה"ד) אינו מדוקדק היטב עיי"ש, וגמ' חגיגה פי' גבן מענין גב האדם, ופי' שגדרתו עקומה, ולדידי' מלת בעינו לא קאי על גבן, וכן פי' הראב"ע, וכן משמע במגלה (דף כט) שהוא מענין הרים גבנונים:

מִזֶּרַע אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֹא יִגַּשׁ לְהַקְרִיב אֶת־אִשֵּׁי יְהוָה מוּם בּוֹ אֵת לֶחֶם אֱלֹהָיו לֹא יִגַּשׁ לְהַקְרִיב׃ כב לֶחֶם אֱלֹהָיו מִקָּדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים וּמִן־הַקֳּדָשִׁים יֹאכֵל׃ כג אַךְ אֶל־הַפָּרֹכֶת לֹא יָבֹא

בעל הטורים

בכהונים כ"ח ויו"ד יתירין דהוי מלי למכהן בתולה רמז עד י"ב בנים בהוליה שלמים: (כב) לחם אלהיו הפסוק מתחיל בל' ומסיים בל' רמז לשלשים מומין באדם: (כג) אך אל הפרכת לא יבא. אך מיעוטא הוא שלפעמים יבא כהסיא דאמר הס אין

רש"י

בעוד מומו בו פסול הא אם עבר מומו כשר: לחם אלהיו. כל מאכל קרוי לחם: (כב) מקדשי הקדשים. אלו קדשי הקדשים: ומן הקדשים יאכל. אלו קדשים קלים. ואם נאמרו קדשי הקדשים למה נאמרו קדשים קלים (ת"כ. זבחים ק"א) אם לא נאמרו הייתי אומר בקדשי הקדשים יאכל בעל מום שמצינו שהותרו לזר שאכל משה בבשר המלואים אבל בחזה ושוק של קדשים קלים לא יאכל שלא מצינו זר חולק בהן לכך נאמרו קדשים קלים. כך מפורש בזבחים: (כג) אך אל הפרכת. להזות שבע הזאות י שעל הפרכת:

שפתי חכמים

לאחרים אשר יהיה בו מום וגו': ט וא"ת והא רש"י פירש זה לעיל. וע"ק דכאן מפרש כל מאכל ולעיל פי' דוקא מאכל אלהיו. וי"ל דלעיל מדבר בקרבן תמידין דהם נקראים לחם שנאמר לחמי לאשי והכא מדבר בקדשי קדשים וה"א דלא מקרי לחם לכן פי' כל מאכל קרוי לחם: י דאל"כ מה לו ולפרכת

התורה והמצוה

נב או דק (בעינו) או תבלול בעינו, דק מפרש בגמ' נקודה לבנה תוך השחור של עין. שחלזון נחש הוא בשר נוסף ומופה השחור שבעין, עי' רמב"ם (פ"ז ה"ה) ובראב"ד שם. ועינב, היינו שהשחור כגרגר של ענבה, ורש"י פי' על תבלול חלזון נחש עינב, וצ"ל שהי' לו גרסא אחרת, וככר השיגו הרא"ם בז"ע, ומ"ש לכן פוסק בסירס היינו שורה שבעין בסביב השחור, ומ"ש בעינו להביא וכו' ר"ל אף שאמר אשר יהי' בו הי"ל בעין בלא כינוי, כמ"ש שבר יד ושבר רגל בלא כנוי, וממ"ש בו עינו למדו שפי' עינו הראוי' לו לא עין המשונה, ומ"ש שתי עיניו למעלה ממקום שראוים להיות וכן למטה, ושני שמש בלתי יכול לראות בשמש. והזוגדן שתי עינים משונות זו מזו, וברמב"ם (פ"ח ה"ז) פי' שראיית עיניו מעורבת עד שרואה את החדר ואת העליה כא' ויודע דבר זה בעת שמדבר עם חברו ונראה כאילו הוא מסתכל באיש אחר, ולפ"ז היה גירסתו ורואה את החדר והעליה כא' ומדבר עם חברו וכו' וכ"ה בגמ'. ושני שמש והזוגדום צריך לגרוס קודם ורואה את החדר. ומ"ש או גרב היינו שחין יבש מבפנים ומבחוץ ות"י דמלי חרסין יבשין, וילפת ת"א חזזין והוא חזזית מצרית כמו שת' יב"ע: שיבש מבפנים ולח מבחוץ:

נג או מרוח אשך, רי"א זו שנמרחו אשכיו כמו וימרחו על השחין מענין מעיכה והמ"ס סורס, ורי"ע לא נכון בעיניו פי' זה, כי משקל פעול יבא ברוב על שם שהוא נקרא מצד עצמו, כמו גדול רחוק קרוב, אבל השם שנקרא בו ע"י שינוי שנעשה בו יבא לרוב ע"מ פעול שבור הרוץ קלוט מעוך כתות נתוק וכרות. (וצ"ל בגמ' שם קשיא לי' לר"ע האי מרוח אשך מבע"ל) וכן עשוק הוא הנעשק, הגזול מיד עשוק הוא העושק, לכן אמר ששרשו רוח ע"מ משקל כמו מקום מלון, משוש, מנוס, ר"ל מלא רוח, וכ"כ הראב"ע, וכמו מאור מקום האורה, מלון מקום הלינה. ור' חנינא ק"ל שמשקל זה לא יבא ג"כ על שינוי רק על דבר קיים, והוצ"ל רוח אשך בתולם שיצאה מן השם פעל בדרך המקור שאשכיו נמלאו רוח כמו זוב סור וכדומה. (ובגמ' גרס מרוח אשך מבע"ל וזה כדברינו), וע"כ אמר שהשם מורכב מן מלאה אשך וע"י קריאת השם בפי ההמון שהורכבו שני תיבות אלה נתהפכו האותיות כמו שזה מצוי בשמות, ואונקלוס ת' מריס פחדין וזה כר' ישמעאל, ויב"ע ת' דפחדוי נפוחין וקליפין וזה כר"ע:

נד כל איש אשר בו מום מזרע אהרן, כבר נתבתי בסימן מו, שכפל זאת בס' זו חמשה פעמים, וכולהו לדרשא, ופי' מ"ש עתה זה שליסית אשר בו מום מרבה גם יתר המומים שלא נכתבו בכתוב וכמו שמנאם הרמב"ם (פ' מה' ביאת המקדש) ומ"ש כל איש שמיותר שכבר אמר איש מזרעך, כל איש אשר בו מום. פי' שבא לרבות אף באין המום באבר פרטי רק בכלל האיש ר"ל בבנין הגוף והגזמא בכלל שזה מום המיוחד באיש ולא בבהמה, וזה אם במראה צבעו כגון הכושי והגיחור והלבקן שהוא כשחור או האדום או הלבן ביותר, אם בכמות גופו הקופח (ארוך ודק) או הננס. אם בתכונת אבריו שכלו חרש ושוטה ושיכור (משאר משקים המשכרים, עמ"ש בס' שמיני ס' לה) אם שינוי על עורו בעלי נגעים טהורים כמו בוהק וכולו הפך לבן. ובאר דצריך קרא שהיינו לומדים ק"ו מבהמה שכשר, ומ"ש לפסו ואם בנו פי' אהרן ובניו ואתיא כתנאי דאותו ואת בנו נוהג בזכרים כמ"ש בגמ' (דף עה ע"ב)

יַת קוּרְבָּנַיָא דַיְיָ מוּמָא בֵיה יַת קוּרְבַּן אֱלָהֵיה לָא יִקְרַב לְקָרָבָא: כב קוּרְבַּן אֱלָהֵיה מִקּוּדְשֵׁי קוּדְשַׁיָא וּמִן קוּדְשַׁיָא יֵיכוּל: כג בְּרַם לְפָרוּכְתָּא לָא יֵיעוֹל וּלְמַדְבְּחָא לָא יִקְרַב

ספרא

נב דק זה הדוק חלזון נחש ענב מנין ת"ל **או דק**. (יג) תבלול לבן נכנס בשחור ושחור בלבן. ר' יוסי אומר אין מומים בלבן. איזהו תבלול לבן פוסק בסירה ונכנס בשחור. (יד) בעינו להביא את שבעינו שתי עיניו למעלה ושתי עיניו למטה עינו אחת למעלה ועינו אחת למטה ורואה את החדר ואת העליה כא' סני שמש והזוגדות. והמדבר עם חברו ואחר אומר לי הוא רואה. (טו) גרב זו החרס ילפת זו חזזית מצרית: **נג** מרוח אשך ר' ישמעאל אומר כל שנמרחו אשכיו. רע"א כל שרוח באשכיו. חנניא בן אנטיגנוס אומר כל שמראיו חשוכים: (פרק ג) **נד** (א) אין לי אלא אלו בלבד מנין לרבות שאר המומים ת"ל מום מום ריבה. (ב) מנין הכושי והגיחר והלבקן והקופח והננס והחרש והשוטה והשיכור ובעלי נגעים טהורים. ת"ל איש איש ריבה. (ג) והלא דין הוא. ומה אם בהמ' שפסל בה אותו ואת בנו וטריפ' ויוצא דופן הכשיר בה הכושי והגיחר והלבקן והקופח הננס והחרש והשוטה והשיכור ובעלי נגעים טהורים. (ד) אדם שהכשיר בו אותו ואת בנו וטריפה ויוצא דופן א"ד שנכשיר בו את הכושי והגיחר והלבקן והקופח והננס והחרש והשוטה והשיכור ובעלי נגעים טהורים ת"ל איש איש ריבה:

נה (ה) מום בו פרט לאותו ואת בנו וטרפה ויוצא דופן. והלא דין הוא ומה אם בהמה שהכשיר בה הכושי והגיחור והקיפח והננס והחרש והשוטה והשיכור ובעלי נגעים טהורים פסל בה אותו ואת בנו וטרפה ויוצא דופן. אדם שפסל בו הכושי והגיחור והקופח הננס והחרש והשוטה והשיכור ובעלי נגעים טהורים אינו דין שיפסל בו אותו ואת בנו וטריפה ויוצא דופן ת"ל מום בו פרט לאותו ואת בנו וטריפה ויוצא דופן. (ו) מום בו פרט לשעבר מומו. והלא דין הוא ומה אם בהמה שפסל בה אותו ואת בנו וטריפה ויוצא דופן אם עבר מומו כשרה. אדם שהכשיר בו אותו ואת בנו וטריפה ויוצא דופן אם עבר מומו לא יהיה כשר. (ז) לא א"א בבהמה שהכשיר בה הכושי והגיחור והלבקן והקופח והננס והחרש והשיכור והשוטה ובעלי נגעים טהורים. תאמר באדם שפסל בו את כל אלו. אם עבר מומו לא יהא כשר ת"ל מום פרט לשעבר מומו:

נו (ח) לחם אלקיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל. אם נאמר מקדשי הקדשים למה נאמר ומן הקדשים ואם נאמ' מן הקדשים למה נא' מק"ק שאילו נאמר מק"ק ולא נאמר מן הקדשים הייתי אומר ק"ק שהותרו לזר מהם יאכל ומקדשים קלים לא יאכל צ"ל מן הקדשים. או אילו נאמר מן הקדשים ולא נאמר מקדשי הקדשים הייתי אומר מקדשים קלים יאכל ומק"ק לא יאכל. צ"ל מקדשי הקדשים וצ"ל מן הקדשים: **נז** (ט) יאכל אף במחלוקת

התורה והמצוה

ובגמ' (דף מג) למד מומין הפוסלים באדם לכד ממ"ש אשר בו מום מזרע אהרן אין שמוה בזרעו של אהרן ופרשתיו בתורה אור ויקרא (ס' יח):

נה מום בו את לחם אלקיו לא יגש להקריב הנה חזר ואמר טעם רביעית מום בו. (וגם יש פה עוד דבר היוצא מכללי הלשון שמוסד אליגו שדרך הלשון תמיד לומר הטעם לבסוף כמ"ש באילת השחר (כלל) וא"כ היל"ל לא יגש להקריב כי מום בו) ודרשו שרק אם מום בו לא יגש אבל דבר שאינו מום כגון יוצא דופן וטריפה אעפ"י שפסול בבהמה אינו פסול באדם, (וזה פי' משנה ה'), ומה שאמר פעם המיוחד (בפסוק כג) אל המזבח לא יגש כי מום בו, בא ללמד שדוקא בעוד שהמום בו לא יגש, אבל כשעבר מומו כשר (וזה פי' משנה ו"ז), ובאר שאין ללמדו מק"ו מבהמה, כי יש בכ"א קולא וחומרא:

נו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל, מה שהוצרך לומר ק"ק וקדשים, הלא קדשים קלים נשמע מכ"ש מק"ק, פי' שהייתי מוקשה שרק ק"ק יאכל משום שהותרו לזר, ומפרש בזבחים (דף קא) שהותרו לזר בבמה, ולפ"ז אתיא סתמא ע כר"מ שס"ל יש מנחה בבמה ולא כר"י (זבחים דף קיג) דלדידי' אין מנחה בבמה, וי"ל שזה רק לרב דס"ל שמשה כ"ג הי', אבל למה דמסיק שם (דף קב) דתנאי פליגי בזה ור"מ ס"ל שמשה לא הי' כהן, מ"מ שהותרו לזר היינו שמשה אכל במלואים, וכזה תמצא חדהו של רש"י בפי' פה שפי' שהותרו לזר למשה, שהיא פלאי שהיא נגד הגמ', אך שרצה לאוקים הספרא כר' יהודה:

נז יאכל אף חולק בקדשים, וזה לא נשמע משם רק ממ"ש בפ' צו במנחה ובחטאת ובאשם כל זכר בכהנים יאכל שמרבה בע"מ לחלוקה, כי ממ"ש פה יאכל ידעינן אכילה וידעינן ג"כ בין בע"מ קבוע

וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִגַּשׁ כִּי־מוּם בּוֹ וְלֹא יְחַלֵּל אֶת־מִקְדָּשַׁי כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃ כד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ כב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְיִנָּזְרוּ מִקָּדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר הֵם מַקְדִּשִׁים לִי אֲנִי יְהוָה׃

רש"י

ואל המזבח. החיצון ושניהם הוצרכו להכתב ב ומפורש בתורת כהנים: ולא יחלל את מקדשי. שאם עבד עבודתו ל מחוללת להפסל: (כד) וידבר משה. המצוה הזאת: אל אהרן וגו' ואל כל בני ישראל. להזהיר בית דין על מ הכהנים (ת"כ): (ב) וינזרו. אין נזירה אלא פרישה וכן הוא אומר (יחזקאל י"ד) וינזרו מאחרי (ישעיה א') נזורו אחור יפרשו מן הקדשים בימי טומאתן. ד"א וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי ולא יחללו את שם קדשי. סרס המקרא נ ודרשהו: אשר הם מקדישים לי. לרבות קדשי כהנים

שפתי חכמים

עד שיזהיר שכתוב אלבא שם: כ ואי"ה מנ"ל לרש"י דלמא מזבח הפנימי. וי"ל דאי מדבר במזבח הפנימי אז לא נריך למיכתב תו ואל הפרכת לא יבא דאם אסור ליקרב למזבח הפנימי שהוא תוך לפרכת מכ"ש שאין רשאי ליקרב אל הפרכת אבל אי מדבר במזבח החיצון שניהם הוצרכו לכתוב ומפרש כו': ל כלומר מקדשי שנאמר בקרא אינו מקדש ממש אלא פירוש עבודתו כי מלת מקדש נאמר על מקדש ממש ונם על העבודה הנעשה במקדש: מ דאל"כ מה לישראל כאן אלא אזהרת כהנים: נ ר"ל וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי אבל לא כמו שכתוב בקרא. ואי לא מסרס המקרא אלא אשר הם מקדישים לי כתוב אחר ולא יחללו ואשר הם מקדישים לי מרבה אני אפי' קדשי כהנים עצמן כדפי' רש"י בסמוך א"כ לפסוק אין הכרע דמלינו לפרש דלאו דולא תחללו קאי ג"כ על אשר הם מקדישים לי או אם אשר הם מקדישים לי קאי אאני ה' ויהי' פי' וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו את שם קדשי אבל אותם אשר הם מקדישים לי אני ה' להפרע מהם אבל אינם בחילול וכו' הראשים. ואני מצאתי בספר מונס דהאי דיא שגרס רש"י לעיל ע"ש וצריך להגיה האי ד"א למטה וכך היא הגירסא יפרשו מן הקדשים בימי טומאתן וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי אני ה' ולא יחללו את שם קדשי סרס המקרא ודרשהו ד"א אשר וכו' ושמעתי לפ' דה"ש דלישנא קמא פי' רש"י וינזרו מקדשי בני ישראל בימי טומאתן ולפי ד"ה שפי' רש"י וינזרו וכו' פירש דקאי אבהמה שהקדישה לקרבן הוזהרו הכהנים שלא יאכלו אותם אלא יקריבו אותן ע"ג

התורה והמצוה

בין עובר ובין בע"מ שבולדה, והייתרא נ' קראי במנחה והטאת ואשם לרבות בע"מ משקלו ובע"מ עובר ובע"מ קבוע לחלוקה, ובזה מיושב ק' התוס' זבחים (דף קב) ד"ה בע"מ, ועי' בס' נו ס' לו באלשי זה, והק"א פה שהשמטי' גמ' דזבחים שם. (ועי' עוד בזבחים דף נט):

נח אך אל הפרוכת ל"י ואל המזבח. באמו ג"כ הטעם מה שצריך לכתב שתיהם, והנה לדעת הרמב"ם מוזהר גם על הכניסה לבד, ולפ"ד מ"ש (בס"א דכלים) בין האולם ולמזבח מקודש ממנו שאין בע"מ נכנסים לשם. לאו דוקא כי גם אל ל"ב אמה של המזבח אסור וכ"כ בסה"מ (לאוין סט), והרמב"ן השיב עליו ודעתו דהכניסה אינה אסורה אלא מדרבנן, רק בין האולם למזבח, ומ"ש אל המזבח לא יבא הוא רק לעבודה ואל הפרוכת להזיה, וצ"ע דא"כ איך אומר פרוכת שאינה כשרה לעבודה הא מיידי בנכנס להזות שהיא עבודה תמה כמ"ש ביומא (דף כד), אולם בילקט גרים פרוכת שאינה כשרה לכל עבודה ר"ל רק להזי' בפרים ושעירים הנשרפים, והנה הרמב"ן הביא ראי' לשטתו ממ"ש בעירובין [דף קד] הכל נכנסין לתקן כהנים לוים וישראלים. וא"י מה ראי' הוא דהא ריבה במשנה יש דמשום תיקון מותר, והרי אמר לר"כ טמא ובע"מ טמא נכנס אע"ג דטמא יש בו כרת וע"כ דלצורך תיקון שאני ואדרבה להרמב"ן יק' למה יכנס טמא ולא בע"מ והלא בע"מ רק מדרבנן, אמנם הרמב"ן בעצמו כתב במ"ש בספרא יכול לא יכנס לעשות רקועים ת"ל אך, בא להוציא כל כניסה שלא לעבודה שאסור בביאה ריקנית משום אל יבא בכל עת אל הקדש וא"כ להיכל איכא איסור בכניסה מדאו' גם להרמב"ן (אולם בגי' הפ"ם שלנו בעירובין (דף קד) יכול לא יהיו כהנים בע"מ נכנסים בין האולם ולמזבח, ועז"א טמא ובע"מ איזה מהן נכנס ושם אין איסור בביאה ריקנית ומוכרח כהרמב"ם), ובמגלה אסתר הביא ראי' ממ"ש בפרק בתרא דזבחים היוצק והבולל וכו' והמסדר את השולחן והמטיב את הנרות א"ח עליהם לא משום זרות ולא משום טומאה, ולא קאמר משום בע"מ, ש"מ כהרמב"ם דבע"מ בל"ז אסור לכנס אפי' שלא לעבודה, ולמ"ש גם הרמב"ן מודה שיש איסור בהיכל משום ביאה ריקנית רק בין האולם ולמזבח הולק. אך בל"ז קשה הלא גם זר אסור בביאה ריקנית בהיכל ואפי' כהן שלא לצורך כמ"ש הרמב"ם (פרק ב' מביאת מקדש), וכיון דעבודתו פסולה אף על פי שאינה עבודה תמה הוי ביאה ריקנית וצ"ע:

ארי מומא ביה ולא יחל ית מקדשי ארי אנא יי מקדשהון: כד ומליל משה עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל: א ומליל יי עם משה למימר: ב מליל עם אהרן ועם בנוהי ויפרשון מקודשיא דבני ישראל ולא יחלון ית שמא דקודשי די אינון מקדשין

ספרא

והלא דין הוא. ומה אם טב"י ומחוסר כפורים שהם כשרים לעבודה מותר אינם אוכלים במחלוקת. בע"מ שאינו כשר לעבודה מותר א"ד שלא יאכל במחלוקת ת"ל יאכל אף במחלוקת:

נח (י) אם נאמר אל הפרוכת למה נאמר אל המזבח ואם נאמר אל המזבח למה נאמר אל הפרוכת. שאילו נאמר אל הפרוכת ולא נאמר אל המזבח הייתי אומר אל הפרוכת שהיא בפנים יהיה פסול. אל המזבח שאינו בפנים לא יהי' פסול צ"ל אל המזבח. ואילו נאמר אל המזבח ול"נ אל הפרוכת, הייתי אומר אל המזבח שהוא כשר לעבודה יהיה פסול אל הפרוכת שאינה כשרה לעבודה לא יהי' פסול. צ"ל אל המזבח וצ"ל אל הפרוכת: נט (יא) יכול לא יכנס לעשות רקיעין ת"ל אך. כך היא מצותיו הכהנים נכנסים אם אין כהנים לוים נכנסים. אם אין טהורים נכנסים טמאים. ואם אין תמימים נכנסים בע"מ:

ס ומנין שאם עבד עבודתו פסולה ת"ל ולא יחלל את מקדשי. ומנין שבע"מ במיתה ר' יהודה אומר נאמר כאן חילול ונאמר להלן חילול מה חילול שנא' להלן מיתה אף כאן מיתה. וחכ"א אין בע"מ במיתה אלא באזהרה:

סא (יב) וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל ב"י הזהיר את אהרן ע"י הבנים ואת הבנים ע"י ישראל ואת הבנים זה ע"י זה:

פרשה ד) סב (א) וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל אהרן ואל

התורה והמצוה

נט אך אל הפרוכת, רש"י פי' להעיד ז' הזיות וזה כדעת הרמב"ן הנ"ל, ועמ"ש אל המזבח החיצון הקשה הרא"ש דלמה שינוי ולק"מ דכ"מ שכתוב מזבח סתם היא החיצון, והפנימי נקרא תמיד בשם לוי' מזבח הזהב או מזבח הקטורת או מזבח אשר לפני ה' וכמ"ש (ס' ויקרא ס') ומבואר אצלינו שיש הבדל בין מלת רק ובין מלת אך, שבמלת אך מציין תמיד איזה מיעוט במשפט הזה עצמו, אך זה לא זולת. וכן פי' כאן, אם הולך אך אל הפרוכת אז לא יבא, אבל אם אין כוונתו לפרוכת רק לתקן שם דבר יבא. ובמ"ש לוים נכנסים ר"ל אין לוים ישראלים נכנסים. וכסדר הכתוב פה היא בתוספתא (פ"ק דכלים) ובעירובין (דף קה) מצוה בתמימים אין תמימים נכנסים בע"מ, מצוה בטהורים אין טהורים נכנסים טמאים, אידי ואידי כהנים אין ישראלים לא. ולפי דעתי מסדר הספרא והתוספתא אין ראיה דכהנים טמאים קודמים לישראל טהורי' וכן מלשון הרמב"ם (פ"ז מה' ביהב"ח הכ"ג) שסדר כמו שם, רק מה שהקדים כאן בע"מ לזר משמע שסובר דמ"מ רב כהנא מסייע כהנא, חולק על ברייתא דלעיל שהיא כהספרא ותוס' דכלים. ופסק דישראל טמא קודם לכהן טהור ולא כמ"ש הכ"מ שם, ובזה מתיישב מה שהק' המ"ל שם על גירסת הכ"מ שגרס טמא ובע"מ יכנס בע"מ והל"ל יכנס טמא שטומאה דחוי' בצבור, ופי' לגירסתא שלזה לא יכנס טמא מפני שהיא רק דחויה לא הותרה, וקשה למה נקט הרמב"ם הטעם בשלילה ולא בחיוב כמ"ש ר' אלעזר בע"מ נכנס דהא אשתרי באכילת קדשים (וממתא זה רצה להסכים לגי' המבים שגרס בהפך יכנס טמא), ולמ"ש ניחא דמ"ש ר"א הטעם דבע"מ נכנס דהא אשתרי באכילת קדשים הוא דוקא לברייתא דרב כהנא, דכהן טמא קודם לישראל טהור, ואכ"ק למה בע"מ טהור עדיף מכהן טמא לא יהי' רק כישראל לזה צריך טעם דבע"מ עדיף מישראל שאוכל קדשים, אבל למ"ש הרמב"ם דישראל טהור קודם לכהן טמא כ"ש דבע"מ עדיף מכהן טמא וא"צ כלל לטעם דאוכל קדשים:

ס ולא יחלל את מקדשי, אמר מקדשי בלשון רבים כי מוסב בין עמ"ש למעלה שלא יגש להקריב אשי ה' ובין עמ"ש שלא יכנס אל הפרוכת שהם הקדש והמקדש, ושם מקדש מורה על המקדש והשימוש רבים ע"כ הל קדשי המקדש (ועי' עוד טעם לזה בפ' שמיני ס"ס לא) ור' יהודה למד חילול חילול מתרומה שהוא במיתה, וחכמים דס"ל דכתיב בתרומה ומתו בו כי יחללוהו מלת בו ממעט זולתו והיא הבע"מ, ומובא בסנהדרין (דף פד ושם גרס ר' אומר) וכן בתוספתא (דכריתות ופי"ב דזבחים):

סא וידבר משה אל אהרן ואל בניו. ה' אמר לו דבר אל אהרן, ומשה דבר אל כולם למען יזהירו זה את זה ולמען ישגיחו ב"ד של ישראל גם על הכהנים. וכן הכהנים ישגיחו זה על זה:

סב וינזרו מבואר אצלי שיש הבדל בין שם נזר ובין נסג. נסג מורה רק שמתרחק מן הדבר. אבל שם נזר נקשר מושג הפרישות ר"ל שנבדל מאיזה דבר מפני פרישות או קדושה. ויהיה אם בשורש

ג אֱמֹר אֲלֵהֶם לְדֹרֹתֵיכֶם כָּל־אִישׁ ׀ אֲשֶׁר־יִקְרַב מִכָּל־זַרְעֲכֶם אֶל־הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיהֹוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִלְּפָנַי אֲנִי יְהֹוָה׃

רש"י

טומאתו: (ג) כל איש אשר יקרב. אין קריבה זו אלא אכילה וכן מצינו שנאמרה אזהרת אכילת קדשים בטומאה בלשון נגיעה בכל קדש לא תגע (ויקרא י"ב) אזהרה לאוכל ולמדוהו רבותינו מגזרה שוה (זבחים מ"ה) ם וא"ת אומר שחייב על הנגיעה שהרי נאמר כרת על האכילה בצו את אהרן שתי כריתות זו אצל ש ואם על הנגיעה חייב לא הוצרך לחייבו על האכילה וכן נדרש בת"כ וכי יש נוגע חייב א"כ מה תלמוד לומר יקרב משיכשר להקרב שאין חייבין עליו משום טומאה אלא אם כן קרבו מתיריו ע ואם תאמר שלש כריתות וטומאת כהנים למה פ כבר נדרשו במסכת שבועות אחת לכלל ואחת לפרט וכו' (שבועות ז'): וטמאתו עליו. בטומאת האדם עליו יכול בבשר הכתוב מדבר וטומאתו של בשר עליו ובטהור שאכל את הטמא הכתוב מדבר על כרחך ממשמעו אתה למד במי שטומאתו פורחת ממנו צ הכתוב מדבר וזהו האדם שיש לו טהרה בטבילה: ונכרתה וגו'. יכול מצד זה לצד זה יכרת ממקומו ויתישב במקום אחר תלמוד לומר אני ה' בכל מקום אני:

שפתי חכמים

פ"ג מכאן דלא"ש מאחר דקדשים מותרים לכהנים אחר הקרבת מתיריו אם כן בהמה משהקדיש אותה תהא נמי מותרת לכן אסור על זה ולכך מפרש רש"י הקרא ודורשו כאלו כתיב וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי, דקאי על קריאת שם של הקדש: ם הכי גרסינן ולמדוהו רבותינו בהיקש. וכי יש נוגע חייב אם כן כו' ר"ל אם על הנגיעה חייב לא הוצרך לחייבו על האכילה אלא ע"כ צ"ל אין קריבה זו אלא אכילה. וא"ת לעולם אימא לך יקרב מיירי בנגיעה ודקשה לך אם כן לשתוק מן האכילה האמור בצו את אהרן איצטריך דס"ל אין עונשין מן הדין. וי"ל דוקא בעונש דיני אדם אין עונשין מן הדין אבל בדיני שמים עונשין מן הדין: ע ר"ל אינו חייב אלא אם כן קירב דבר המתיר את הקרבן באכילה דהיינו חלב וזריקת דם: פ ר"ל לפי מה שפירשתי לעיל שהרי נאמר כרת על האכילה בצו את אהרן שתי כריתות זו אצל זו ואם על וכו'. דמשמע דגם כרת זה מדבר באכילה וא"כ לפי זה מכ"ש קשה ג' כריתות למה לי הא כבר נדרשו: צ כלומר מדכתיב עליו כלומר שעדיין עליו שלא נטהר מטומאתו דאי אבשר קאי שאין לו טהרה במקום היה לו לומר והוא טמא כלומר שאינו נטהר מטומאתו והא דמקשה רש"י הלא אחר שפי' קריבה זו אכילה. וי"ל בשלמא כלא זה היה לו לתרץ ג' כריתות חד לאיסור אכילה וחד לאיסור נגיעה וחד כרת לאוכלו קודם שקרבו מתיריו. אבל השתא דרש"י דאין חיוב על הנגיעה ואין

התורה והמצוה

מדברים טמאים מפני קדושתו. כמו והזרתם את ב"י מטומאתם. או מדברי חול כמו הנזיר מן היין. וכן יבא על הפורש מן הדבר מפני קדושת הדבר. כמו וינזרו מאחרי. שפי' מפני קדושת השם שמדמה בדעתו שלא יוכל לעבוד ה' מגד רוממותו. וכמ"ש לא תוכלו לעבד את ה' כי אלקים קדושים הוא. (וכ, י"ל שהוא שחושב שיש באליל קדושה יותר וכמ"ש בפי' ישעי' סי' אלף) וכן אמר פה שינזרו מן הקדשים מפני קדושתם, וז"ש אין נזירה אלא הפרשה פי' פרישות ומצוה. לא כן אם היה אומר ויסוגו מן הקדשים. היה פי' שיתרחקו מהם ויעזבו אותה תמיד גם בהיותם טהורים:

סג וינזרו מקדשי בני ישראל דרך הלשון תמיד לומר מקדשי ה' או מן הקדשים סתם ובכ"מ שאומר מקדשי ב"י יש בו טעם פרטי. ופי' שבא למעט קדשי עכו"ם. ומ"ש שאין חייבים על פיגול נותר וטמא מהם [בזבחים דף מה ובתמורה דף ג] דאתי פיגול עון עון מנותר ואתי נותר חילול חילול מתרומה ובתרומה כתיב ולא יחללו את קדשי בני ישראל למעוטי עכו"ם:

סד ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים לי. כבר כתב רש"י ז"ל שהכתוב מסורס, והרצוי וינזרו מקדשי ב"י אשר הם מקדישים לי. וחק מוסד אצלינו שאין סירוס ועוות בדברי אלקים חיים. וכבר התבאר (ויקרא מג) שמחוקי הלשון שהשם המצרף הבא במלת אשר יבא סמוך להמלה שהיא מצורף עמו בלא הפסק. וכ"מ שיוצא מכלל זה יש בו דרוש. ודרשוהו חז"ל כפשוטו שר"ל (א) וינזרו מקדשי ב"י (ב) שלא יחללו את שם קדשי ואשר הם בעצמם מקדישים לי ר"ל שלא יחללו קדשי עצמם. וז"ש קדשי עצמם מנין. וכ"כ הרמב"ן ז"ל:

סה בזבחים (דף מה) תני לוי מנין שאף בפסול זמן מדבר. ת"ל ולא יחללו את שם קדשי בשני חלולים הכתוב מדבר א' פסול נותר וא' פסול טומאה. נראה פי' כי יש הבדל לדעת חז"ל בפעלי הכפל בין כשבא הפעול בתשלומו למ"ד הפעל כפול ובין כשלמ"ד הפעל נבלע בדגש. שכ"מ שבא בתשלומו מורה על ריבוי הפעולה וכפלותה. כמ"ש לגרר גרה מנין ת"ל לגרור ולא לגור (יבמות דף ג ודף ח). כרת כריתות (קדושין דף ס וכ"מ). שככה שתי שכיכות אלו למה (מגלה טז). בלעם חגר ברגלו א' דלך שפי, שמשון בשתי רגליו שפיפון (סוטה דף י). נדוד נדנוד אחר נדנוד (ב"ר פ' לס), ויתמהמה שהוא אחר תמהון (שם פ' נון). ובסנהדרין (דף) לא יחל ולא יחלל, וכן ממ"ש ולא יחללו בכפל למד הפעל מורה כמה חלולים. (ובזה מיושב משה"ק התוס' (זבחים מו בד"ה אלא) דהא צריך חילול בלשון

קֳדָמַי אֲנָא יְיָ׃ ג אֱימַר לְהוֹן לְדָרֵיכוֹן כָּל גְּבַר דִּי יִקְרַב מִכָּל זַרְעֲכוֹן לְקוּדְשַׁיָּא דִּי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וּסְאוֹבְתֵיהּ עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִן קֳדָמַי אֲנָא

ספרא

אל בניו וינזרו . אין נזירה אלא הפרישה וכן הוא אומר וינזר מאחרי ויעל גלוליו ואומר נזרו אחור : סג וינזרו מקדשי ב"י על קדשי ב"י חייבים על פיגול נותר וטמא. ואין חייבים על קדשי העכו"ם משום פיגול נותר וטמא : סד קדשי בני ישראל. אין לי אלא קדשי ב"י עצמן מנין ת"ל אשר הם מקדישים לי אני ה' לרבות את כולם : סה (ב) מנין שאין מדבר אלא בזמן. נאמר כאן חילול ונאמר להלן חילול מה חילול שנאמר להלן זמן אף כאן זמן ומה חילול שנאמר להלן מיתה אף כאן מיתה ומה חילול שנאמר להלן הרציה אף כאן הרציה ר' יהודה אומר נאמר כאן אני ה' ונאמר להלן אני ה' . מה אני ה' האמור למטה מכרית אף אני ה' האמור כאן מכרית: סו (ג) אמור אליהם אלו העומדים לפני הר סיני . לדורותם שינהג הדבר לדורות . אם נאמר לאבות למה נאמר לבנים ואם נאמר לבנים למה נאמר לאבות. לפי שיש באבות מה שאין בבנים ובבנים מה שאין באבות מהו אומר וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אבותיו תהיה לאשה למען ירשו ב"י איש נחלת אבותיו . והרבה מצות בבנים מה שאין באבות . הא לפי שיש באבות מה שאין בבנים . . ובבנים

סח

התורה והמצוה

רבים לאגמורי מיתה בטמא שאכל ולמ"ש לא אשכחן רבים למד רק מכלל הלמ"ד) . אולם עדיין לא ידענו שהם פסול טומאה ונותר דלמא טומאה ופסול אחר . עז"א בספרא פה וכן צריך לגרוס מנין שמדבר אף בפסול זמן נאמר כאן חילול וכו' . ר"ל אחר שמצאנו שכתוב בנותר כי את קדש ה' חלל ונכרתה גמרינן גז"ש שמה שכפל פה למ"ד הפעל לרבות עוד חילול הוא חילול דנותר . וממילא גמרינן מאהדדי שמ"ש פה ולא יחללו שכולל נותר וטומאה על שניהם יש מיתה . אחר שמצאנו מיתה בנותר משמע עונש שניהם שוה . וכן כמו שנותר אינו מרצה כמ"ש לא ירצה כן גם טמא שאכל אין הציץ מרצה (ובזה מיושבים קושי' התוס' בזבחים דף מו ד"ה ה"ג עיי"ש כי באמת גם לוי על הגז"ש סמיך. רק ההכרח שהכריחו לדרוש הגז"ש הוא ממ"ש לא יחללו בכפל למ"ד הפעל שזה מורה שיש עוד חילול . וזה קרוב למ"ש התוס' בסנהדרין (דף פג, ד"ה חילול דרבים) :

סו אמור אליהם לדורותיכם פי' מ"ש אמור אליהם הוא לדור הזה ומ"ש לדורותיכם הוא שינהג לדורות . ופי' הרשב"ם בב"ב (דף קך) שאם יכתב סתם ולא פי' לא אבות ולא בנים הוה מוקמינן לי' באבות מדלא כתיב כי תבואו כדכתיב בשאר מצות האמורות לבנים . אי נמי הוה ילפינן בגז"ש או בבנין אב או בק"ו מאחת ממצות המפורשות לאבות או לבנים והוה מוקמינן לי' כאחת מהן , להכי כתיב תרוייהו והשתא ילפינן מהכא לכל מצות הסתומות שנוהגות בין בבנים בין באבות עד שיפרט לך הכתוב כגון שכתב כי תבואו ונדע שהוא רק בבנים . או שכתב זה הדבר ונדע שאין נוהג רק באבות עכ"ד: ויפלא לפי זה למה כפלה התורה במצות רבות לדורותיכם . ותמצא זה יותר משלשים פעמים . והכרה מהם באמרו חז"ל בפי' שבא ללמד שינהג לדורות ולמה לא נלמד מכאן כדברי רשב"ם . ואמר בספרא ויקרא דבורא דנדבה (פרק כף משנה או) עמ"ש בחלב ודם לדורותיכם שינהג הדבר לדורות . וכן אמר שם (צו פ"ב מ"ה) על לדורותיכם דגבי מנחה . ושם (פי"א מ"ב) בחזה ושוק . אחרי (פ"ט מ"ט) גבי שחוטי חוץ . אמור (פי"א מי"א) גבי עומר . ובמכלתא (פ' בא) על לדורותיכם חוקת עולם דגבי פסח , ושם (פ' תשא) על לדורותם דגבי שבת . ובספרי בהעלותך (פסקא סט) גבי פסח שני . ובפ' שלח (פסקא קט) על וכי יגור אתכם גר בתוככם או לדורותיכם גבי נסכים . ופ' קרח (פסקא קיט) גבי מעשר . ומפורש אומר בספרי זוטא (הובא בילקוט גבי פסח שני) אי לכם יכול ליוצאי מצרים ת"ל לדורותיכם. ובמכלתא (הנ"ל) אי לדורותיכם יכול מיעוט דורות שנים ת"ל חוקת עולם . ולמה לא נלמד כל הנהו מפה. וגם עמ"ש גבי מתנות כהונה לחק עולם . דרש בספרי (קרח פסקא קיז) שינהג לדורות . וכן אומר שם עמ"ש (קרח יח פי"א) לחק עולם . וכן עמ"ש גבי פרה (חוקת יט יוד ושם כא) לחוקת עולם דרש בספרי (פסקא קכד וקכט) שינהג הדבר לדורות . וכן עמ"ש ביוהכ"פ לחוקת עולם דרש כן בספרא (אחרי פ"ז מ"א). ובמ"ש גבי חביתין לחק עולם פליגי ר"י ור"ש בספרא ומנחות דף נא . ור"ש סובר והולך את דברי הרשב"ם הנ"ל — ואחרי העיון שמתי על לבי כי בספרא ברוב המקומות שהבאתי למעלה כתוב חוקת עולם לבית עולמים לדורותיכם שינהג לדורות . ובזה נצא מן המבוכה כי כל אלה המקומות הנז' אין נוהגים בבמה. כי רובא דתנאי ור' יהודה סתמא דספרא מכללם ס"ל דאין מנחה בבמה . וכן קיי"ל דאין חזה ושוק בבמה . וכן פסח ופסח שני ועומר ושאופה ושחוטי חוץ כולם אין נוהגים בבמה . וע"כ הוכרח

ד אִישׁ אִישׁ מִזֶּרַע אַהֲרֹן וְהוּא צָרוּעַ אוֹ זָב בַּקֳּדָשִׁים לֹא יֹאכַל עַד אֲשֶׁר יִטְהָר וְהַנֹּגֵעַ בְּכָל־טְמֵא־נֶפֶשׁ אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר־תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זָרַע׃ ה אוֹ־אִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל־שֶׁרֶץ

רש"י

(ד) **בכל טמא נפש.** במי שנטמא במת: (ה) **בכל שרץ אשר יטמא לו.** בשיעור הראוי לטמא כן בכעדשה:

שפתי חכמים

חייב אלא אשר שקרבנו מתירין א"כ קשה ג' כריתות למה לי וכו': ק דהא"ל לא לכתוב אלא או איש אשר יגע בכל שרץ והו לא ואשר יטמא לו למה לי אלא דלא תימא דוקא נוגע בשרץ

התורה והמצוה

להודיע שבכ"ז ינהגו לדורות בבית עולמים ר"ל כל עת שיבנה המקדש שהיה לו הפסק בכל פעם. כמ"ש בפרק בתרא דזבחים באו לגלגל באו לשילה באו לנוב וגבעון. וכן את"כ בנוי וחרב ובנוי. ובמ"ש וכי יגור אתכם גר וגו' לדורותיכם. אמר בכריתות (דף ה) אלא מעתה אלידנא דליכא קרבן לא נקבל גרים. אמר רב אחא ב"י וכי יגור לדורותיכם, וגבי מעשר באמרו שם דה"א שאין נוהג אלא בזמן שהעבודה נוהגת כמ"ש. ועבד הלוי וכו'. וזה ג"כ הטעם מ"ש לדורותיכם גבי מתנות כהונה. וגבי פרה כתוב לדורותיכם ללמד שינהג טומאה וטהרה גם אחר חורבן הבית כמ"ש בנדה (דף ו' א) חבריא מדכן בגלילא. ואפשר שגם מטה נאמרה לדורות וכמ"ש גם בהוריות (דף יב) כריתות (דף ו' א) עמ"ש שמן המשחה קדש יהיה זה לי לדורותיכם. ואמר במנחות (דף סד) גבי עומר דהמנא אמר לדורותיכם ואת אומר שבבל. והנה מצאנו עוד מצות רבות שנאמר בהן לדורותיכם וחז"ל לא פירשו אותם. ויתפרשו ג"כ כטעם הנ"ל כמו בנרות (שמות כז כא. ויקרא כד ג), בתמיד (שמות כט מב), בקטורת (שמות למד ח). ברחוץ ידים (שם למד כא). במחוסר בגדים (שם שם מו). בבעלי מומין (ויקרא כא יז), שכל אלה אין נוהגים בבמה כמ"ש בפרק בתרא דזבחים. וכן במ"ש לדורותיכם גבי שבת וגבי מועדות וגבי חלב ודם וגבי מצה ומרור. נכון ג"כ עפמ"ש בקדושין (דף לז) השתא דאמרת חובת הגוף נוהג בין בארץ בין בח"ל מושבות דכ"ל גבי שבת ל"ל. אצטריך סד"א הואיל ובעניא דמועדות כתיב שיבעי קידוש ב"ד כמועדות, ולפ"ז אצטריך לדורותיכם אצל שבת ומועדות כי אין קידוש ב"ד אלא ביהודה כמ"ש רמב"ם שם, עוד אומר שם מושבות דכ"ל גבי חלב ודם ל"ל סד"א הואיל ובעניא דקרבנות כתיב בזמן דליכא קרבן לא נתסר, מושב דכ"ל גבי מצה ומרור ל"ל, אצטריך סד"א הואיל דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו בזמן דאיכא פסח אין בזמן דליכא פסח לא, ובמ"ש לדורותיכם גבי שתויי יין דרש בספרא שם אין לי אלא אהל מועד שילה ובית עולמים מנין ת"ל לדורותיכם, משום דכתיב שם אה"מ, ולדורותיכם דגבי אזכרות דרש בספרי (בהעלותך פסקא עה) להוקה ניתנו לדורותיכם ולא ירושה לדורות, ולדורותיכם דגבי חלה דרש בספרי (שלח פסקא קי) להביא את עסת שביעית שתהא חייבת בחלה וכמ"ש בבכורים (דף יב), ובמנחות (דף פד) אמר טעם זה שעומר בא בשביעית, ומ"ש גבי רוצח לחוקת משפט לדורותיכם דרש במכות (דף ז) ללמדך שסנהדרין נוהגת בארץ ובח"ל, הרי יגענו ומצאנו ישוב בכל המקומות רק במ"ש גבי ציצית לדורותם לא מצאנו לו טעם, הגם שהפוסקים הביאו מד' לדורותם לדור תם, שמטילין ציצית בטליתות של מתים, הוא דרוש אסמכתא, הנה הראני ה' שבכ"מ דכתיב לדורותיכם הי' בו מקום לטעות או יש בו דרוש, ויתר המצות שלא כתיב לדורותיכם רובם ילמדו מפה שנוהגים לדורות וכמ"ש הרמב"ם ז"ל:

סז איש אשר יקרב מכל זרעכם כבר באמרנו (ויקרא סי' י) שכ"מ שכתוב שם איש י"ל שהוא שם המין וממעט האשה, אמנם במקום שבא שם איש על הכללות ופירושו כל איש ואיש, אינו ממעט אשה, וזה בכ"מ דכתיב איש מכם, איש מבני ישראל, איש מכל זרעכם, הוא שם הכללות, ובפרט שזרע כולל זכרים ונקבות וגם אשה בכלל:

סח כל איש אשר יקרב מכל זרעכם, כבר באמרנו (ויקרא סי' יט) שהמלות שבאים לבאר שם הנושא צריכים לכתב בסמוך לו, וכן היה ראוי לכתב כל איש מכל זרעכם אשר יקרב, ובמקום שמקדים את הפעל, יפרשהו חז"ל כפי הלשון שמשמע שהמאמר מחולק כל איש אשר יקרב, היינו אף איש זר. וכן אשר יקרב מכל זרעכם שהוא מזרע אהרן. וכן מורה מה שבא מלת הכללות כפול. כל איש מכל זרעכם, שזה מורה שכל איש כולל כל הזרים. וכל זרעכם כל זרע אהרן. וז"ש מנין לרבות כל ישראל ת"ל כל איש:

סט כל פסקא זו כבר נשנה בפ' נו, משנה הו"ז בפס"ו ובארתיו בס' קלד. ומשנה זיין ומשנה ח' נשנה שם פרשה ה' ופרשתי בסי' קיט דרשהו משם כי אין לכפול הדברים:

ע איש איש מזרע אהרן והוא צרוע. מלת והוא צרוע מה"ד. שלא יסמך בשום מקום מלת ושם

ד: י גְּבַר גְּבַר מִזַּרְעָא דְאַהֲרֹן וְהוּא סְגִיר אוֹ דָאִיב בְּקֻדְשַׁיָּא לָא יֵיכוֹל עַד דִּי יִדְכֵּי וּדְיִקְרַב בְּכָל טְמֵא נַפְשָׁא אוֹ גְּבַר דִּי תִפּוֹק מִנֵּיהּ שִׁכְבַת זַרְעָא: ס אוֹ גְּבַר דְּיִקְרַב

ספרא

מה שאין באבות צ"ל באבות וצ"ל בבנים: **סז** (ד) איש אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל מכל זרעכם: **סח** מנין לרבות כל ישראל ת"ל כל איש: **סט** (ה) כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו ב"י לה' וטומאתו עליו ונכרתה מה ת"ל לפי שנא' והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה' וטומאתו עליו ונכרתה שיכול אין לי חייבים כרת משום טומאה אלא על השלמים בלבד מנין לרבות כל הקדשים ת"ל אמור אליהם לדורותיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים וגו'. או אינו מביא אלא כיוצא בשלמים מה שלמים מיוחדים הנאכלים לשני ימים. ליום א' מנין ת"ל בשר. א"ל אלא ששיריו נאכלי' שאין שיריו נאכלי' מנין ת"ל זבח. אין לי אלא מיני זבחים. העופות והמנחות שאינם מיני זבחים עד שתהא מרבה לוג שמן של מצורע מנין ת"ל אשר הם מקדישים לי. (ו) יכול כל שחייבים עליו משום פיגול יהיו חייבים עליו משום טומאה ודין הוא ומה אם הפיגול שהיא בקבועה וכידיעה אחת ולא הותר מכללו אינו נוהג אלא בדבר שי"ל מתירין טומאה שהיא בשתי ידיעות ועולה ויורד והותרה מכללה א"ד שלא תנהוג אלא בדבר שי"ל מתירין. מנין הקומץ והלבונה והקטורת ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים ת"ל אל הקדשים אשר יקדישו לרבות את כולם. (ז) יכול יהיו חייבים עליו מיד ת"ל אשר יקריבו. א"ר אלעזר וכי יש נוגע חייב א"כ למה נאמר אשר יקרב עד שיכשר לקרב. את שי"ל מתירין עד שיקרבו מתירין את שא"ל מתירין עד שיקדש בכלי. (ח) וטומאתו עליו טומאת הגוף יכול טומאת בשר ת"ל וטומאתו עליו לגז"ש מה טומאתו עליו נאמר להלן בטומאת הגוף דבר אף טומאתו אמורה כאן בטומאת הגוף דיבר לא דיבר בטומאת הבשר. (ט) רבי אומר ואבל וטומאתו עליו בטומאת הגוף דיבר לא דיבר בטומאת בשר. ר' חייא אומר נאמרו קדשים לשם רבים ונאמר טומאתו לשם יחיד הא מה אני מקיים וטומאתו עליו בטומאת הגוף דיבר לא דיבר בטומאת הבשר. אחרים אומרים לא דיבר אלא במי שהטומאה פורשת ממנו יצא הבשר שאין טומאה פורשת ממנו. (י) ונכרתה הנפש ההיא יכול מצד זה לצד זה ת"ל מלפני אני ה' בכל מקום אני:

(פרק ד) **ע** (א) זרע אהרן אין לי אלא זרע אהרן. אהרן עצמו מנין ת"ל והוא צרוע או זב: **עא** בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר אוכלים הן ישראל במעשר טבולי יום. אהרן ובניו מנין. ודין הוא. מה ישראל שאינם אוכלים בתרומה במעורבי שמש הרי הן אוכלים במעשר טבולי יום. אהרן ובניו שהם אוכלים בתרומה במעורבי שמש א"ד שיאכלו במעשר טבולי יום. יצאו

התורה והמצוה

(שהיא מלה שמחת הנפש) אל הנושא רק עם מלת אשר. לכל הבהמה אשר היא מפרסת פרסה. והאיש אשר הוא צרוע. (אם לא כשבא בסוף המשפט. אבינו מת במדבר והוא לא היה בעדת קרח) כי אם יאמר איש והוא צרוע דינו כאומר ואיש והאיש צרוע. ולא יכין לדבר כן. ופי' חז"ל שבא כן לרמז טומאה אל אהרן עצמו. או הכ"ג שעומד במקום אהרן. שאחר שאמר איש מזרע אהרן ולא אמר איש מהם שלא ליחס צרעת וזיבה לאהרן קדוש ה'. וכמ"ש כן הרמב"ן גבי בע"מ [כנ"ל סי' מד] רמזו ברמז במ"ש והוא צרוע שמלת והוא אינו רומז על שם איש רק על שם אהרן הסמוך לו. אם אהרן צרוע. כמו ואיש אשר ישכב את אשה והיא שפחה נחרפת שמלת והיא רומז על אשה לא על איש:

עא בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר' בפרק הערל (דף עד ודף עה) מוקי לה ר' ישמעאל בזב בעל שתי ראיות ומצורע מוסגר דומיא דטמא נפש. ועד אשר יטהר עד הערב שמש. ומ"ש לא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים הא רחץ טהור מוקי לה במעשר, ומ"ש ובא השמש וטהר הוא לתרומה. ועוד יש שני פסוקים ביולדת עד מלאת ימי טהרה כיון שמלאו ימי' טהרה, והוא לתרומה. וכפר עליה הכהן וטהרה היא לקדשים. נמצא יש על תרומה ג' כתובים. ומפרש דאי מעד אשר יטהר לא ידעינן במאי (אי בטבילה לחוד אי בהערב שמש לחוד) כתב ובא השמש וטהר (אחר אם רחץ בשרו במים דהיינו הערב שמש אחר טבילה). אי ובא השמש ה"א דלאו בר כפרה כתוב עד מלאת דאפי' יולדת שמביאה כפרה טהורה לתרומה בהערב שמש. ואי כתב עד מלאת ה"א הערב שמש אפי' בלא טבילה דהא לא נז' טבילה. כתב עד אשר יטהר דמשמע טבילה כדמפרש קרא בתרי'.

אֲשֶׁר יִטְמָא־לוֹ אוֹ בְאָדָם אֲשֶׁר יִטְמָא־לוֹ לְכֹל טֻמְאָתוֹ׃ ו נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע־בּוֹ וְטָמְאָה עַד־הָעָרֶב וְלֹא יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי אִם־רָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם׃ ז וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ וְטָהֵר

רש"י

(ס"כ): או באדם. ר במת: אשר יטמא לו. כשיעורו לטמא ש וזהו כזית: לכל טמאתו. לרבות נוגע

שפתי חכמים

בשרץ שלם: ר ה"ה וכלא טומאת מת צריך שבעה וכאן כתיב שלא צריך אלא רק הערב שמש כמו טומאת שרץ שנאמר וטמא עד הערב. וי"ל לא בא אלא ללמד טומאת מת מטומאת שרץ מה טומאת שרץ צריך הערב שמש שלא תאמר מאחר שנכנס מקצת היום שביעי הוא טהור לפי שמקצת היום ככולו. מאחי: ש דאל"כ אשר יטמא לו למה לי מאו באדם לכל טומאתו שמעינן

התורה והמצוה

ודעת הנה דחולק על ר' ישמעאל דקרא והוא צרוע או זב מיירי בזב בעל ג' ראיות ומצורע מוחלט. ועד אשר יטהר עד דמייתי כפרה עיי"ש. ודעת הספרא מבואר שמפרש עד אשר יטהר על הערב שמש שאז יאכל תרומה. וקשה לי' קושיית התוס' בס דלכתוב עד מלאת ובא השמש ולא עד אשר יטהר. ולא ס"ל כת' התוס' דצריך עד אשר יטהר לאזהרה לטב"י כי בס' תזריע (פ"א מ"ה) אמר דבכל קדש לא תגע מרבה תרומה. והרי יש אזהרה לטב"י בתרומה, ולכן אמר דהאי עד אשר יטהר צריך למעוטי ישראל ממעשר. ופי' רק איש מזרע אהרן לא יאכל בקדשים דידי' עד אשר יטהר בהערב שמש כמו שמפ' ובא השמש אבל איש מבית ישראל צרוע או זב אוכל מעשר שיטהר ודי בטבילה לבד, וזה הכריח ממה שלא אמר איש מזרע אהרן והוא צרוע וכו' והנוגע בכל טמא נפש וכו' ובא השמש וכו' ועוד יש' בס' שאח"ז בדרך אחר:

עב **עד אשר יטהר** לא פי' במה יטהר כי סמך על סוף הדברים שמפרש באיזה אופן יטהר ע"י שירחץ במים ובא השמש. ואז יטהר לא קודם לכן. כן נראה לפי פשוטו. אמנם ביבמות (שם) אמר דמ"ש ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים הא רחץ טהור מיירי במעשר. ובא השמש וטהר מיירי בתרומה. ולהשוות שטת הספרא עם הגמ'. נראה שמ"ש בפסקא הקודמת אוכלים הן ישראל במעשר הוציא ממ"ש ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים, וס"ל שלכן חלקם הכתוב, איש מזרע אהרן צרוע או זב בקדשים דידי' דהיינו תרומה לא יאכל עד יטהר בהערב שמש. (וזה נודע ממ"ש ובא השמש וטהר דמיירי בתרומה) אבל והנוגע בכל טמא נפש שהוא ישראל (כי זרע אהרן מובדלים מטומאת מת) לא יאכל מן הקדשים (דידי' שהוא מעשר שמותר לזרים) כי אם רחץ בשרו במים הא רחץ טהור. ואהרן ובניו ידעינן מק"ו. ועפ"ז פי' מ"ש בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר שמיירי בתרומה במה יטהר פי' ובא השמש וטהר:

עג **והנוגע בכל טמא נפש.** זה היה ראוי לכתב אח"כ אצל או באדם אשר יטמא לו שמדבר מטומאת מת, ופי' בספרא שסדר התלה טומאת מגע, טמא נפש שאינו מטמא אלא במגע וכן ש"ז ושרץ, ואח"כ מדבר מנבלה ומת שמטמא גם במשא. וז"ש אין טמא נפש אלא במגע:

עד **אשר תצא ממנו ש"ז.** בנדה (דף מג) פליגי בה מהיכן מרבה נוגע בש"ז לר"ה ברי' דר"נ למד לה מן או איש אשר תצא ממנו ש"ז ולרב פפא למד לה מן או איש אשר יגע בכל שרץ, וזה מבואר עפ"י היסוד המונח אצלינו שמגדר החלוקה שתהיה שלמה מכל הצדדים, וכ"מ שבאו לפרט כל מיני החלוקות (שע"ז מורה מלת או שהיא מלת החלוקה) בהכרח שהכל נכנס תחת החלוקה וגם הבלתי מפורש נכניסהו תחת א' המינים המפורשים. למשל פה חשבה התורה כל החלוקות הנוגע בטמא נפש. איש אשר תצא ממנו ש"ז, הנוגע בשרץ. ובכ"מ כתוב מלת או, זה מעיד שהיא חלוקה שלמה מינית ויתר הטומאות נכנסו בגדרם, ונוגע בש"ז נכנס תחת א' החלוקות ורמזה במלת או. שפי' כל הדומה לזה. ולרב הונא היא דומה יותר לבעל קרי כיון שטומאתה משום הש"ז ורמזה במלת או הכתוב בש"ז. ולרב פפא דומה יותר לטומאת שרץ שזה נוגע וזה נוגע משא"כ ב"ק רואה הוה:

עה **או באדם.** כבר הסבאר שע"כ עשתה התורה חלוקה שלמה. והנה שלא פרטה פה טומאת נבלה הוא נכנסה תחת המינים האלה. כי היא טומאה ממוצעת בין שרץ ומת. שדומה כשרץ לענין שאין מטמא באהל, ולמת לענין שמטמא במשא. ונרמז במלת או באדם שמורה על החלוקה המינית. שגם הדומה למיניה אלה הנחשבים דינם כן. וגיר' הספרים ת"ל בכל שרץ ולא יכולתי ליישבה:

עו **אשר יטמא לו.** כבר בארתי (ויקרא ס' מו) שפעל טמא שבא על טומאת הגוף בא תמיד בלא שימוש אחריו. וכ"מ שבא אחריו שימוש הב' או הלמ"ד דרשוהו חז"ל עיי"ש. וכן מ"ש אשר יטמא לו היינו כשיעור שמטמא לו דהיינו לשרץ בכעדשה. וכן מ"ש באדם אשר יטמא לו היינו ג"כ כל השיעור. למה

בְּכָל רִיחְשָׁא דִּיסְתְּאַב לֵיהּ אוֹ בֶאֱנָשָׁא דִּיסְתְּאַב לֵיהּ לְכָל סְאוֹבְתֵיהּ׃ אֱנָשׁ דְּיִקְרַב בֵּיהּ וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וְלָא יֵיכוּל מִן קוּדְשַׁיָּא אֱלָהֵן אַסְחֵי בִשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא׃

ספרא

ישראל מן הכתוב ואהרן ובניו מק"ו:

עב (ב) עד אשר יטהר יכול עד שיבא במים ת"ל ובא השמש וטהר מה טהרה האמורה למטה ביאת שמש אף כאן ביאת שמש: **עג** (ג) והנוגע בכל טמא נפש אין טמא נפש אלא במגע: **עד** אשר תצא ממנו שכבת זרע זה בעל קרי מנין לרבות את הנוגע בשכבת זרע ת"ל או איש:

עה (ד) אשר יגע בשרץ אין לי אלא השרץ מנין לרבות את הנבלה ת"ל (בכל שרץ) [או באדם]: **עו** אשר יטמא לו לרבות את השיעורים. (אדם זה המת טומאת אדם זה טמא מת טומאתו לרבות זבים וזבות נדות ויולדות אין לי אלא ימי הזמן ימי קולן מנין ת"ל לכל טומאתו, אשר יטמא לרבות בועל נדה, לו לרבות בולע נבלת עוף הטהור:

עז (ה) נפש אשר תגע בו ולא המסיטה.

עח וטמאה עד הערב ולא יאכל מן הקדשים יש לך קדשים שהוא אוכל בהם. פרט לעירובין לפחות ממאה. (ו) אין לי אלא אוכלי התרומה באוכלי תרומה אוכלי תרומה באוכלי קדש אוכלי קדש באוכלי התרומה משקה תרומה במשקה קדש משקה קדש במשקה תרומה. אוכלי תרומה באוכלי חולין אוכלי חולין באוכלי תרומה משקה תרומה במשקה חולין משקה חולין במשקה תרומה מנין ת"ל מן הקדשים:

עט (ז) כי אם רחץ בשרו במים יכול יהא מרחיץ אבר אבר ת"ל ובא השמש וטהר

התורה והמצוה

בכזית. והנה הדרוש שדרש פה אדם זה המת וכו' אין פה מקומו. וכבר נאמר בפ' ויקרא מכלתא דחובה (פי"ב מ"ח) ור"ל כי שם פרט הדברים יותר שהם חשב טומאת נבלה. ויתר הטומאות שדרש מן המקרא דשם. ופה קלל כדבר ואמר סתם לכל טומאתו היינו כל הטומאות המבוארות גבי טומאת קודש ומקדש בפ' ויקרא. ולא הוכפל פה בתורה רק ללמד על השעור במ"ש אשר יטמא לו, וע"כ חזר כאן הדרושים דשם ללמד כאן משם:

עז נפש אשר תגע בו כבר אמר נגיעה בכל אחד ואחד ולמה חזר לומר נפש אשר תגע בו. פי' הז"ל מפני שמצאנו לשון נגיעה על ההסט. כמ"ש וכל אשר יגע בו הזב שפי' הסט, ולכל נמצא שלשון נגיעה פה כולל גם ההסט. לכן כפל שנית אשר תגע בו שפעל הנכפל בא במובנו המדויק כמבואר אצלינו תמיד. דוקא נגיעת גוף בגוף לא הסט:

עח ולא יאכל מן הקדשים לשון אכילה בא תמיד עם שימוש מלת את, ואכל את הלחם או ואכל לחם. (ובא בב' הם יאכלו בלחמו כשמדבר על הכלל שאוכל במין פלוני) אבל כשבא בשימוש המ"ם מורה על הקצתיות, מכל עץ הגן אכל תאכל. ואכלת מן הלחם (רות) ר"ל מקצתו, ובמ"ש ולא יאכל מן הקדשים, שפי' מקצת קדשים לא יאכל ומקצתם יאכל, דרשו על התערובות שאם נתערב תרומה בחולין פחות ממאה לא יאכל דשם קדשים עליהם אבל אם נתערב בחולין יותר ממאה יאכל. וכן במ"ש שנית ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים. פי' ג"כ שמקצת קדשים אוכל והוא (אם הוא מחוסר כפרה) אם נתערבה תרומה בקדש ויש מאה סאין של תרומה יאכל כי שם תרומה עלה אבל אם פחות ממאה סאין של תרומה לא יאכל כי שם קדש עלה. אולם למה צריך לכתוב זה שני פעמים, מפרש שאם לא הי' כתוב רק ולא יאכל מן הקדשים לבד הייתי אומר דמקצת קדשים שאינו אוכל הוא רק אם נתערבו אוכלי תרומה באוכלי קדש. או משקה תרומה בתרומה ותרומה בקדש ומנין אם נתערב תרומה בחולין שאינו אוכל בפחות ממאה. וז"ש (במשנה ואו) אין לי אלא אוכלי תרומה באוכלי תרומה וכו'. וכן אם יכתב ואחר יאכל מן הקדשים לבד. נאמר שהמקצת שאוכל אחר הערב שמש הוא אם נתערב תרומה בתרומה או תרומה בחולין. אבל אם נתערב תרומה בקדש אף שהתרומה יותר ממאה לא יאכל דלא בטיל כלל, וז"ש (במשנה יוד) אין לי אלא אוכלי תרומה באוכלי תרומה וכו'. אבל במ"ש זה שני פעמים אח"כ שאם נאמר ממ"ש ולא יאכל מן הקדשים דמקצת קדשים שאוכל הוא אם נתערב עם חולין אף בפחות ממאה. הרי שהתרומה בטלה אף בפחות ממאה ואיך נאמר אח"כ במ"ש ואחר יאכל מן הקדשים שמקצת שאינו אוכל הוא אם נתערב קדש בתרומה, שהלא גם הקודש יבטל בתרומה כמו שהתרומה בטלה בחולין. ומזה מוכח שההבדל הוא בכמות התערובות בין נתערב במאה ובין נתערב בפחות ממאה. וז"ש במשנה יוד אין לי אלא אוכלי תרומה וכו' ובספרי' לא כתוב כסדר וסדרתים כפי הלמודים. והבן:

וברייתא זו מובאת בירושלמי (פ"ב דערלה) בשנוי נוסח ועיי"ש:

עט כי אם רחץ בשרו במים כבר בארתי זה ס' שמיני (ס' קכב) שממ"ש וטמא עד הערב ופה וכאן ובא השמש וטהר משמע שמתפרש כפ' ואם יועיל טבילה לחצי הכלי וחצי הגוף לא יטהר עד

וְאַחַר יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי לַחְמוֹ הוּא׃ ח נְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא יֹאכַל לְטָמְאָה־בָהּ אֲנִי יְהוָה׃ ט וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי וְלֹא־יִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא וּמֵתוּ בוֹ כִּי יְחַלְּלֻהוּ אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃ י וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל קֹדֶשׁ תּוֹשַׁב כֹּהֵן וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל קֹדֶשׁ׃

בעל הטורים

כהנים נכנסין גוים אם אין טהורין נכנסין טמאים אם אין טמאים נכנסין בעלי מומין: (י) תושב כהן ושכיר (עם ההיכות)

רש"י

בזב וזבה ת נדה ויולדת: נפש אשר תגע בו. באחד מן הטמאים א הללו: (ז) ואחר יאכל מן הקדשים. נדרש ביבמות (דף ע"ד) בתרומה שמותר לאכלה ב בהערב השמש: מן הקדשים. ולא כל הקדשים: (ח) נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה. לענין הטומאה הזהיר כאן ג שאם אכל נבלת עוף טהור שאין לה טומאת מגע ומשא ד אלא טומאת אכילה בבית הבליעה אסור לאכול בקדשים וצ"ל וטרפה מי שיש במינו טרפה יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טרפה: (ט) ושמרו את משמרתי. מלאכול תרומה ה בטומאת הגוף: ומתו בו. (סנהדרין פ"ג) למדנו שהוא מיתה ו בידי שמים: (י) לא יאכל קדש. (סנהדרין פ"ג) בתרומה הכתוב מדבר שכל הענין דבר בה: תושב כהן ושכיר. תושבו של כהן ושכירו ז לפיכך תושב זה נקוד פתח לפי שהוא דבוק ואיזהו תושב זה נרצע שהוא קנוי לו עד היובל ואיזהו שכיר זה קנוי קנין שנים שיוצא בשש

שפתי חכמים

שמטינן ליה: ת שאע"פ שהיא מטמאה את במיירי ביה קרא פ"מ הם בכלל לכל טומאתו שכל אלו טומאת אדם הם: א ר"ל דכל"ל נפש אשר תגע בהם: ב פי' האי מן הקדשים ולא כל הקדשים דמשמע מקצת קדשים בקדשי תרומה מיירי: ג דק"ל הא כבר כתיב נבלה וטרפה לא יאכל. והא דקאמר לענין טומאה הזהיר וכו' פירוש לא בא להזהיר על אכילתה אלא רק לענין הטומאה לומר שאם אכל וכו' ומה שאמר אלא טומאת אכילה בבית הבליעה עיין לעיל בפ' אחרי מות בפסוק אשר תאכל נבלה: ד וא"ת מה צריך רש"י לנקוט בהמה שאין מטמאה כך היה לו לומר שאם יאכל נבלת עוף טהור שיש לו טומאת אכילה בבית הבליעה. וי"ל דרש"י רוצה להוכיח מה שנקט נבלת עוף טהור ולא נקט נבלת בהמה משום דבקרא כתיב נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה באכילה ר"ל באכילתה מטמאה ואין מטמאה במגע ובמשא ואי מדבר בנבלת בהמה הא מטמא נ"כ במגע ובמשא בשלמא אי מדבר בנבלת עוף אתי שפיר דמטמא דוקא באכילה לפי שאם יאכל נבלת עוף טהור אין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת אכילה כו': ה פי' דושמרו אד לעיל קאי דמיירי בתרומה כדפירש"י לעיל: ו הקשה הרא"ם יש לתמוה מהיכן למדו שהיא במיתה בידי שמים והלא קי"ל כל מיתה האמורה בתורה סתם אינו אלא חנק וכו' והניח בצ"ע. וי"ל דע"כ מיתה דהכא בידי שמים הוא דהא קדשים שהם חמורים מתרומה דהא אסור לאכול קדשים בהערב שמש אפ"ה אם אכל קדשים בטומאת הגוף אינו חייב מיתה בידי אדם דילפינן אכילת קדשים מביאת מקדש כדיליף כדלעיל בפרשת כי תזריע וביאת מקדש בטומאה הוא בכרת דכתיב ונכרתה כי את מקדש ה' טמא תרומה דקל לא כ"ש שאין חייב מיתה בידי אדם. וצ"ל דרש"י פי' לעיל בפרשת כי תזריע בכל קדש לרבות את התרומה ש"מ מיתה שנא' בתרומה הוא כרת כמו אכילת קודש. ועי"ל דקרא דייקא דכתיב ומתו בו וגו' אני ה' דקשה למה לי אני ה' אלא אני ה' מוסב לתחלת המקרא על ומתו בו וגו' אני ה' נאמן ליפרע שאמית אותו והיינו מיתה בידי שמים: ז פי' לא תושב שהוא כהן וכן שכיר

התורה והמצוה

כא'. ויטהר חלק ממנו היום וחלק למחר וגם כתבתי בפ' מצורע (ס' קנא) שמטעם זה הוסיף מלת בשרו שבא על רחיצת כל הגוף כאחת עיי"ש:

פ ובא השמש וטהר. הגם שפרשנו שהספרא אזיל בשטת ר' ישמעאל דמוקי למ"ש בקדשים לא יאכל עד יטהר בהערב שמש. בכ"ז מ"ש והוא צרוע או זב הוא מאמר כולל לכל צרוע וזב אף מצורע מוחלט וזב בעל ג' ראיות. רק שעיקר הלימוד הוא במצור' וזב שאינו בעל קרבן דומית דטמא נפש כמ"ש בגמ' יבמות (דף עד) ובכ"ז הלא שהם בכל צרוע וזב. ועל כולם סיים שאחר ביאת השמש יטהר לתרומה. ומבואר שאין כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה. ומאמר זה מובא בריש ברכות והקשה שם וממאי דהאי ובא השמש ביאת שמשו ומאי וטהר טהר יומא דלמא ביאת אורו הוא ומאי וטהר טהר גברא (פרש"י דלמא ביאת אורו הוא שיאיר השמש ביום השמיני ויטהר האיש עצמו בהבאת קרבנותיו) אמר רבה בר שילה א"כ לימא קרא ויטהר מאי וטהר טהר יומא. כוונתו מבוארת עפמ"ש (תזריע ס' זיין) שיש הבדל בין העתיד הגמור ובין העבר המהופך לעתיד. שהעבר המהופך לעתיד מורה על עבר נשלם בזמן העתיד וא"כ אם היה הפי' שיטהר בהבאת הקרבנות הי' לו לומר לשון מבואר במה שיאמר ויטהר שהוא ציוי אל מה שיעשה בעתיד שיטהר א"ע ע"י הקרבנות מבא"כ וטהר מורה שיטהר ממילא. שכבר יהי' טהור בעת שבא השמש. שזה גדר המעבר המהופך, וכמ"ש התוס' דהיכא דאיכא למיטעי צ"ל לשון עבר. ומ"ש במשנה ס' התבאר למעלה (ס' עח):

פא כי לחמו הוא. מיוחד, וממ"ש לחמו בכינוי. מבואר שמחשיבו אלו כלחם ביתו. ויוכל לעשותו קמח או סולת וכדומה כמנהגו עם לחמו. וכבר דקדק (ויקרא ס' סע) שבהרבה מקומות לא יבוא

אלם

ז וּבְמֵיעַל שִׁמְשָׁא וְיִדְכֵּי וּבָתַר כֵּן יֵיכוּל מִן קוּדְשַׁיָּא אֲרֵי לַחְמֵיהּ הוּא: ח נְבִילָא וּתְבִירָא לָא יֵיכוּל לְאִסְתָּאָבָא בַהּ אֲנָא יְיָ: ט וְיִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מֵימְרִי וְלָא יְקַבְּלוּן עֲלוֹהִי חוֹבָא וִימוּתוּן בֵּיהּ אֲרֵי יְחַלְּנֵיהּ אֲנָא יְיָ מְקַדְּשְׁהוֹן: י וְכָל חִלּוֹנַי לָא יֵיכוּל קוּדְשָׁא תּוֹתָבָא

ספרא

וטהר מה ביאת שמשו כולו כאחת אף במים כולו כאחת:

פ (ח) ובא השמש וטהר ביאת שמשו מעכבתו מלאכל בתרומה ואין כפרתו מעכבתו מלאכל בתרומה. (ט) ואחר יאכל מן הקדשים יש לך קדשים שאינו אוכל פרט לעירובין בפחות מטאה. (יד) אין לי אלא אוכלי תרומה באוכלי תרומה אוכלי תרומה באוכלי חולין אוכלי חולין באוכלי תרומה משקה תרומה במשקה חולין משקה חולין במשקה תרומה. אוכלי תרומה באוכלי קדש אוכלי קדש באוכלי תרומה משקה קדש במשקה תרומה משקה תרומה במשקה קדש מנין ת"ל מן הקדשים:

פא (יא) כי לחם כי לחמו מעלה את החיטים כמו שהוא רוצה. ומקנב את הירק כל שהוא רוצה. יכול תהא קניבת ירק חולת"ל היא הרי היא בקדושתו. (יב) יכול תהא נבלת בהמה מטמאה בגדים בבית הבליעה ת"ל נבלה וטריפה לא יאכל לטמאה בה את שאין לו טומאה אלא אכילתה יצתה נבלת בהמה שהיא מטמאה עד שלא יאכלנה. (יג) יכול נבלת העוף תטמא מן הכתוב ונבלת בהמה מק"ו ת"ל בה. בה את מטמא אבית הבליעה ואין מטמא בנבלת בהמה בבית הבליעה:

פב (יד) ושמרו את משמרתי ישמרו לי משמרת. ושמרו את משמרתי להזהיר ב"ד על כך: פג ולא ישאו עליו חטא יכול בנבלה הכתוב מדבר ת"ל עליו בקדש הוא מדבר ואינו מדבר בנבלה: פד (טו) ומתו בו ולא המעשר. כי יחללוהו פרט לטהור שאכל מן הטמא. (טז) אם נאמרו הקלות למה נאמרו החמורות שאילו נאמרו הקלות ולא נאמרו החמורות הייתי אומר על הקלות בל"ת ועל החמורות במיתה צ"ל החמורות או אילו נאמרו החמורות ולא נאמרו קלות הייתי אומר על החמורות יהיה חייב ועל הקל יהיה פטור. צ"ל הקלות וצ"ל החמורות:

פה זר אין לי אלא ממזר מנין אפי' לוי

התורה והמצוה

מלת הוא וסי' די לומר כי לחמו. ומלת הוא חופס את כולו. שכולו יהי' לחמו ולא ישליכנו לאיבוד, ועי' במשנה (פי"א דתרומות) ובירושלמי שם לע"ק ועי' ברמב"ם (פי"א מה' תרומות הלכה ה'), ומ"ש במשנה יב כבר מובא למעלה (שמיני פ' י' אחרי פי"א) ועי' לפי שהזהיר למעלה על כל הטומאות הזכיר כאן שגם לא יאכל נבלת העוף שגם היא תטמאנו בבית הבליעה ויפסל מאכילת קדשים. וכן פרש"י:

פב ושמרו את משמרתי כבר התבאר (ויקרא ס' יד) שכ"מ שבא שם הפעולה נוסף על הפעל יש בו דרוש. ולרוב מורה השם על דבר שישנו במציאות בפ"ע. ולכן סי' שישמרו את המשמרת דהיינו הסייגים שנעשו. וביבמות (דף כ) עשו משמרת למשמרתי, והנה עד כאן דבר בלשון יחיד ופה דבר בל"ר ומבואר אצלנו שכ"מ שבא הציוי בל"ר מגוה אל הכלל שישגיחו על יחידיהם וח"ש להזהיר ב"ד על כך כי הם העושים הסייגים והגדרים וכן דריש (אחרי ס' קנא) על מ"ש ושמרתם את משמרתי:

פג ולא ישאו עליו חטא מלת עליו מיותר ועוד דשם משמרת היא לשון נקבה והיל"ל ולא ישאו עליה חטא ר"ל על המשמרת, ומשיב שאז נטעה שקאי על פסוק הקודם נבלה וטרפה לא יאכל שגם נבלה וטרפה היא ג"כ לשון נקבה לכן אמר עליו לשון זכר שנדע שקאי על שם קדש שהוא לשון זכר:

פד ומתו בו פי' בסבתו. אבל מלה זו מיותרת דהא פי' הסבה כי יחללוהו. ופי' חז"ל (מובא ביבמות דף פו) שר"ל רק בו בתרומה ימות כשיחללוהו לא על קדש אחר שהיא המעשר, ובאר טעם המיתה כי יחללוהו ובזה מוציא. הב הוא מחולל מכבר כגו פהור שאכל תרומה טמאה (ומובא בסוף פרק הנשרפין) ומ"ש אם נאמרו הקלות. פי' זעירי בזבחים (דף מד, לפי שחשב פה קלות וחמורות, אם בדבר הנאכל מעשר קל בלאו. ותרומה חמורה במיתה. ואם בטומאה חייב טומאת הגוף קלה וטומאת מת חמורה. ואמרו ע"ז שהוכרח לכתב טומאת הגוף וטומאת מת. דאם יכתב טומאת הגוף לבד ויפרש דמעשר בלאו ותרומה במיתה. הייתי אומר דמה שמעשר רק בלאו הוא משום דיש קולא משני הצדדים מעשר קל והגוף קל. ותרומה במיתה משום דיש תומר מצד א' בנאכל. וה"ה אם יש חומר מצד א' בטומאה ג"כ במיתה. ונאמר דבטומאת מת חייב מיתה גם על המעשר. ואם יכתב חמורות לבד שהוא טומאת מת נאמר דרק כשיש חומרא מצד א' הוא בלאו כגון מעשר בטומאת מת ותרומה בהגוף. אבל מעשר בטומאת הגוף שיש קולא משני צדדים פטור לגמרי לכך צ"ל שניהם:

פה וכל זר לא יאכל קדש שם זר הוא שם מצטרף ונאמר ביחוס, למשל אין זר אתנו בבית

יא וְכֹהֵן כִּי־יִקְנֶה נֶפֶשׁ קִנְיַן כַּסְפּוֹ הוּא יֹאכַל בּוֹ וִילִיד בֵּיתוֹ

בעל הטורים

בניס׳ (זהו) קנוי קנין עולם (וקנוי) קנין שנים: (יא) וכהן ב׳ במסורה הכא ואידך ויגאך כהנא אלו מלך וכהן. זהו שאמרו בס׳ מקום שנהגו ד׳ טוחות לוחם עזרה. שאו שערים לאסיבים ויכנס ישמעאל בן פאבי וישמש בכהונה גדולה שהיה לדיק ורבים אוכלי שולחנו ולא נמלא עתר בימיו. וזהו וכהן כי יקנה שהיה לו הרבה קניני נפשות ולכך הוא ראש פסוק שהיה לדיק. אבל

רש״י

ח בא הכתוב ולמדך כאן שאין גופו קנוי לאדוניו לאכול בתרומתו: (יא) וכהן כי יקנה נפש. עבד כנעני שקנוי גופו לגופו: ויליד ביתו. אלו בני השפחות ואשת כהן אוכלת בתרומה מן המקרא הזה שאף היא קנין

שפתי חכמים

ואשו מבוש קנין שנים הפסיד כהונתו: ח ואין להקשות א״כ נכתוב תושב שקנוי לו׳ עד היובל והשיה אין אוכל בתרומה ואז לא הולטריך לכתוב שכיר שאינו אוכל כיון שיולא בשש די״ל דאי לא כתיב שכיר הוה מוקמינן קרא אמסתבר וה״א תושב זה שקנוי קנין שנים שיולא בשש מכ״ש אינו אוכל. אבל נרלע שקנוי לו עד היובל אוכל בתרומה לכך אילטריך תושב ושכיר: ט דק״ל הא בפסוק שלפניו משמע שאין גופו קנוי לו וכאן כתיב כי יקנה וגו׳. ומתרץ דלעיל מדבר בעבד עברי וכאן מדבר בעבד

התורה והמצוה

(מ״א ג) זר בערך הבית, לא הסיה אשת המת החולה לאיש זר מי שאינו אח, ועמדו זרים ורעו לאנכם זרים בערך האומה, ויש זר בערך האיתון שהוא הממזר שלא יבא בקהל. ונוכל לומר שמ״ש וזר לא יאכל קדש היינו זר מלבוא בקהל ממזר, לכן אמר וכל זר לכלול כל מיני זרות. שבערך מתנת כהונה גם הלוי והישראל זרים יחשבו, ומ״ש לא יאכל הוא בכזית שפחות מזה נקרא מועט וכמ״ש בפ׳ לו (ס׳ נא). והנה לא קדע אם שם קדש שבכאן דומה לשם קדשים שהזכיר למעלה שדבר בתרומה או שדבר בקדשי מזבח כיון שמדבר מגושא אחר שהוא הזר, פי׳ חז״ל שקדש היינו קדשי הגבול. דומה למ״ש בערכי הקדש מן הבית, וכן אמר לקמן (פרק ולו מסגה ג):

כ׳ן תושב כהן ושכיר לפי פשוטו מדבר בין בתושב ושכיר נכרי בין בישראל, שתמיד מדבר גם בנכרי, כמו ולשכירך ולתושבך הגרים עמך פי׳ בספרא (בהר פרק א מ״ז) מן העכו״ם, וכן מ״ש כשכיר כתושב פי׳ בספרא (שם פ״ז מ״ג) על גר תושב, וכן בכ״מ שאומר גר ותושב, וכמ״ש גבי פסח תושב ושכיר לא יאכל בו, פי׳ במכלתא תושב זה גר תושב שכיר זה העכו״ם, וכן פי׳ הרמב״ם (פ״ט מה׳ ק״פ ה״ז) וכן פי׳ התוס׳ ביבמות (דף עיין ד״ה אלא), וכלל גם שכיר ותושב ישראל שלא נמכר לו בעבד רק השכיר א״ע לשנים וזה שכיר, והשכיר א״ע לעולם ויושב בביתו של כהן ואוכל על שולחנו זה תושב, ועבד עברי מתמעט ממ״ש וכל עבד איש מקנת כסף כמ״ש (בפרשה ה׳ מסגה ב׳) ואחר שנתמעט גם עבד עברי גם עבד נרלע נכלל בכלל תושב, וכ״כ הרמב״ם (פ״ו מה׳ תרומות ה״ה) הזר אסור לאכל תרומה אפי׳ הוא תושב כהן או שכירו תושב זה שכיר עולם שכיר זה שכיר שנים ועבד עברי הוא כתושב ושכיר, ובחנם נתקשה הכ״מ שם, שיש הבדל בין שכיר עולם ובין עבד ואין ע״ע נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג. ושכיר נוהג תמיד. ומ״ש בגמ׳ קדושין (דף ד) וזבחים (דף פב) שיכתב עבד נרלע לא יאכל היינו השתא דנתמעט גם ע״ע, הי׳ טוב לכתב בפי׳ עבד נרלע ולא ילטרך לא המיעוט של מקנת כסף ולא שכיר, רק דעלתא דאתיא בק״ו פרח וכתב לי׳ קרא. ומ״ש דבא שכיר ולימד על תושב, כי שם תושב פי׳ שיושב בביתו ומסב על שולחנו בין לזמן קלוב בין לעולם. רק כשבא עם שם שכיר אז בא בדיוק על מי שיושב בקביעות לעולם. ומ״ש ר׳ ישמעאל אומר מובא ביבמות (דף ע) ובמכלתא (פ׳ בא) בשם ר׳ אליעזר. נראה פי׳ כי אחר שמ״ש תושב ושכיר בפסח מדבר בעכו״ם הוא מיותר דהוא בכלל בן נכר. רק שמדבר שלקחו לעבד ולא מל אותו, כמ״ש ומלתה אותו אז יאכל בו, אבל תושב ושכיר דהיינו שלא מל לא יאכל, וגם בזה מיותר דהוא בכלל ערל, והנה לגי׳ הגמ׳ והמכלתא דגרס ר׳ אליעזר. ור׳ אליעזר ס״ל במכלתא שם דאסור לקיים עבדים ערלים י״ל שמדבר גם בעבד גמור רק שלא מל, ובא ללמד שכן גם תושב ושכיר האסור בתרומה הוא אף עבד גמור שלא מל ונקרא תושב ע״י שאסור לקיימו בתורת עבד ונפסל לתרומה מטעם ערל, ומלמד שערל אינו אוכל. ולגי׳ הספרא ר׳ ישמעאל, וכן גרס בירושלמי (פ׳ הערל) ור׳ ישמעאל ס״ל ביבמות דמותר לקיים עבדים ערלים, י״ל שקרא להעבד הזה בשם תושב. על שקבל עליו שלא לעבוד עכו״ם ולא קבל יתר מגום, כשם תושב שנאמר אלל גר בכ״מ, ובא בהכה ללמד. שה״ה גבי תרומה לא יאכל בתרומה מלד שהוא ערל, ור״ע ס״ל דערל דומה כטמא, וכמו שחשב לרוע וזב וכל טמא דאסורים בתרומה גם הערל מכללם לדומם כטמא (כמ״ש בחגיגה דף ד ויבמות דף עב). וסמך לי׳ עמ״ש איש איש מזרע אהרן והוא לרוע, ולמה דייק לכפול שם איש, הוא מפני שגם ערל ככל הטמאים, וזה אין נוהג רק באיש לא באשה. כי במ״ש איש מזרע לרבן גם אשה בכלל זרע ונוהג בה כל הדינים האלה, לבד מן טומאת הערלה, ורמז בזיוס איש איש ועי׳ ביבמות (דף ע ודף עא) פלפלו בברייתא ז באריכה:

דְּכַהֲנָא וַאֲגִירָא לָא יֵיכוּל קוּדְשָׁא: יא וְכַהֲנָא אֲרֵי יִקְנֵי נְפַשׁ קְנָין כַּסְפֵּיהּ הוּא יֵיכוּל

ספרא

אפי' ישראל ת"ל וכל זר. לא יאכל אין אכילה פחותה מכזית. קדש מה קדש האמור להלן בקדשי הגבול הכתוב מדבר אף קדש האמור כאן בקדשי הגבול הכתוב מדבר: **פז** (יז) תושב זה קנוי קנין עולם ושכיר זה קנוי קנין שנים. יאמר תושב מה ת"ל שכיר אם הקנוי קנין עולם אינו אוכל הקנוי קנין שנים יאכל. אילו כן הייתי אומר תושב זה קנוי קנין שנים וכשהוא אומר שכיר בא שכיר ולימד על התושב שהוא קנוי קנין עולם. (יח) ר' ישמעאל אומר נאמר כאן תושב ושכיר ונאמר תושב ושכיר בפסח מה תושב ושכיר האמור בפסח פסל בו את הערל אף תושב ושכיר האמור כאן יפסל בו את הערל. רע"א א"צ הרי הוא אומר איש איש לרבות את הערל:

(פרשה ה) **פז** (א) מנין לכהן שנשא אשה וקנה עבדים שיאכלו בתרומה ת"ל וכהן כי יקנה נפש קנין כספו הוא יאכל בו. מנין לאשה שקנתה עבדים ועבדים שקנו עבדים שיאכלו בתרומה שנא' וכהן כי יקנה קנין. אף קנינו שקנה קנין אוכל. (ב) יכול אפי' קנה עבד עברי יאכל בתרומה ת"ל כסף יצא עבד עברי שאין כסף: **פח** (ג) אוציא את עבד עברי שאינו כסף ולא אוציא את של שותפין ת"ל כספו הוא פרט לשחציו עבד וחציו בן חורין: **פט** (ד) יליד בית מה ת"ל אם הקנוי קנין כסף אוכל יליד בית לא יאכל. אלו כן הייתי אומר מה קנין כסף שיש בו כסף אף יליד בית שיש בו כסף. ומנין שאעפ"י שאין שוה כלום ת"ל ויליד בית מ"מ. (ה) עדיין אני אומר יליד בית בין שיש בו כסף בין שאין בו כסף אוכל. אבל קנין כסף אם יש

התורה והמצוה

פז וכהן כי יקנה נפש כולל בין אם קנה עבדים בין אם נשא אשה שגם זה קרוי קנין כמ"ש (רות) אשת המת קניתי, כי הקנין אינו מציין דוקא הנקנה ע"י מכירה שע"ז הונח פעל כרה, כקברי אשר כריתי לי (בראשית נון) לפי' חז"ל, אבל פעל קנה מציין מה שנעשה שלו בכל אופן שיהיה. כמו זה קנתה ימינו. קונה שמים וארץ. קניתי איש את ה'. (וכל הפעלים שאח"ל כלא פועל. הלשון אחד בהפועל ובהנפעל מלוה לוה, מכה מוכה. רוצח נרצח וכדומה. ואם הלשון משונה יצויר אחד בלא חברו כמו נותן לוקח, יצויר לוקח בלא נותן, וכן יצויר קונה בלא מוכר). ומלבד זה גם האשה היא קנינו, והפעולת הקנין מצוין בשם קיחה כי יקח אשה, שע"י שלקחה קונה אותה, וכמ"ש בריש קדושין דקיחה אקרי קנין, וז"ש בספרא (מובא ביבמות דף סו) מנין לכהן שקנה אשה וקנה עבדים פי' או קנה עבדים ת"ל כי יקנה נפש. וכלל מוסד אצלינו שכ"מ שבא שם הפעולה נוסף על הפעל יש בו דרוש, כי מושג השם כולל את מושג הפעל, שהפעל מורה שהדבר מתנועע לצאת אל המציאות והשם מורה על דבר שיש כבר במציאות, וגם זולת זה הנה בכ"מ בא שם הקניה על מעשה מפעל. מקנת כסף, כסף מקנתו, ר"ל שקנה אותו, אבל [illegible] שם קנין הוא שם המופשט של הקנין בעצמו בלא השקף על הפעולה. (כמו מגלה) (החומה הבצורה) בצרון, שם המופשט, וכן מזכרת זכרון וכדומה וכמ"ש באילת השחר ס' ואו) והול"ל כי יקנה נפש מקנת כספו, שזה המגביל נגד יליד בית. כמו המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך, ר"ל שנקנה בכסף, אבל שם קנין אינו מגביל נגד יליד בית, כי גם היליד בית הוא קנינו ורכושו, ולכן פי' חז"ל שבא כן ללמד הלכה דרובייתא כהן אשר יקנה קנין כספו נפש, (ובזה קנין כספו הוא שם העצם) ר"ל שאם אשתו קנתה עבד (מנכסי מלוג שלה) או אם עבדו קנה עבדים (כגון שניתן לו מעות ע"מ שאין לרבו רשות בהם או אם הפקיר הוא ומתוסר גם שתרומ' כ"כ התוס' שם) גם הם יאכלו בתרומה, וכבר פי' רש"י ז"ל עמ"ש (ראשי') מקנה קנינו אשר רכש, מה שקנה מקנינו שמכר הצאן וקנה עבדים, וה"ה שם פי' מה שיקנה ע"י קנין כספו גם הם יאכלו בתרומה, וז"ש מנין לאשה שקנתה עבדים וכו' אף קנינו שקנה קנין אוכל, ויש הבדל בין קנין או מקנה כסף או קנין כסף, שקנין שהם כולל כל דבר שהוא ברשותו אף לזמן. וגם עבד עברי כמ"ש כי תקנה עבד עברי, כי ימכר לך אחיך העברי. אבל קנין כסף מציין שהוא שלו בהחלט והוא ממונו וכספו, ומציין בהמתו וכליו ועבדיו הכנענים שדומים לכספו כמ"ש לא יוקם כי כספו הוא, מוכרו לאחר ומוריש לבניו, ולא עבד עברי שאינו כספו רק שכר שם וזולא לתפשי, וכבר בארתי (בס' הקודש) למה צריך מיעוט הזה עיי"ש:

פח הוא יאכל בו מבואר אצלינו שכ"מ שבאל מלת הוא הם, עם כינוי השם הנרמז בפעל בא לדייק כי הול"ל יאכל בו. ובמלת הוא מדייק רק קנין כספו הוא לבדו אוכל לא מה שאינו כספו ומשכחת לה בחציו עבד וחציו ב"ח שרק חלק העבדות מותר לאכל לא חלק ב"ח שאינו כסף הכהן ולכן א"א לו לאכל מצד חלק זה וז"ש ת"ל כספו הוא:

פט יליד ביתו. הוא מיותר דכ"ם הוא מן קנין כסף, ופי' חז"ל (מובא בגיטין דף מג) דהייש

הֵ֖ם יֹ֥אכְל֖וּ בְּלַחְמֽוֹ׃ יב וּבַת־כֹּהֵ֔ן כִּ֥י תִהְיֶ֖ה לְאִ֣ישׁ זָ֑ר הִ֕וא בִּתְרוּמַ֥ת הַקֳּדָשִׁ֖ים לֹ֥א תֹאכֵֽל׃ יג וּבַת־כֹּהֵ֡ן כִּ֣י תִהְיֶה֩ אַלְמָנָ֨ה וּגְרוּשָׁ֜ה וְזֶ֗רַע אֵ֣ין לָהּ֒ וְשָׁבָ֞ה אֶל־בֵּ֤ית אָבִ֙יהָ֙

בעל הטורים

ויגאך בזעם אפו הוא ינאי המלך שהיה רשע לכן הוא סוף פסוק. ד"א לפי שהיו מכס כהנים רשעים לקנות כהונה מאשר לא להם על כן ויגאך בזעם אפו מלך וכהן: בלחמו ג' במסורה הכא ואידך נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה י"א) (על כן) בלחמו קדש

רש"י

כספו ועוד למד ממקרא אחר כל טהור בביתך וגו' בספרי: (יב) לאיש זר. ללוי וישראל: (יג) אלמנה וגרושה. מן האיש הזר: וזרע אין לה. ב ממנו (יבמות פ"ז): ושבה. הא אם יש לה זרע ממנו ל אסורה בתרומה כל זמן שהזרע ם קיים: וכל זר לא יאכל בו. לא בא אלא להוציא את האונן שמותר בתרומה זרוס

שפתי חכמים

בעבד כנעני: י דקי"ל שפיטא הסיה לאיש זר דהא אסורס לקרוביס ומתרץ דלוי וישראל נקרא זר אצלה: כ כלומר אע"פ שיש לה זרע מאיש אחר שהוא כהן אפ"ה לא תאכל אם יש לה זרע ממנו: ל אע"פ שפשוט הוא הוצרך כאן מפני שאין כוונת התורה אלא להודיע ההיתר כמובן מן המקרא וכאילו אמר וכם בכן כי תהיה אלמנה וגו' ולה זרע ממנו לא תאכל בתרומה: ם אבל אחר מיתתו חוזרת אע"ם דגבי יבמה אם מת בעלה יאח"כ מת הבן הרי הוא כחי ואינה חוזרת להזקק ליבם אפ"ה לענין תרומה אם מת חוזרת ואינו נחשב כחי מדכתיב וזרע אין

התורה והמצוה

טועה שלשון קנין כספו מורה שהוא ככף ומוציא את העבד שהוא מגול ומוכה שחין שאין שוה כלום לכן כתב יליד בית שכולל אף שאין שוה כלום. וכבר כללנו (בסדר ויקרא ס' ובכ"מ) שדרך הכתוב שדבר שיש בו רבותא יותר יכתב תמיד באחרונה כי לדרך המגילה לכתב תמיד לא זו אף זו. וא"כ היל"ל בהפך יליד בית בתחלה ואח"כ מקנת כסף שהוא רבותא יותר. ע"ז השיבו (במשנה ה) מפני שיש לטעות שהגם שיליד בית א"ל שיהיה שוה כסף בכ"ז מקנת כסף צריך שיהי' שוה כסף. ולכן הפך הסדר וכתב יליד בית לבסוף, להודיע שיליד בית מלמד על מקנת כסף כמו שיליד בית אעפ"י שאין שוה כלום ה"ה מקנת כסף, ובזה יסדנו (בהה"ם כלל רי"ם) שכ"מ שנכתבו שני דברים בא' ילמד על חברו, יכתב הדבר המלמד באחרונה אעפ"י שהלשון הלמד הוא רבותא יותר, כמו אל הקדש פנימה, תושב ושכיר וכדומה וז"ם הלמוד לומר קנין כספו ויליד ביתו (ר"ל מה שנכתב יליד ביתו בסוף מורה) מה יליד בית אעפ"י שאין שוה כלום וכו':

צ **ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו** בגם המין יבא הפעל לרוב בלשון יחיד, ותעל כצפרדע, כי אם הסום אסור, ואיש ישראל נגש, כי נשמדה מבנימין אשה, והיל"ל ויליד ביתו יאכל בלשון יחיד, שהגם שנמצא ג"כ שידבר על שם המין אח"כ בלשון רבים, כמ"ש בפ' בחקותי (ס' עג) כאן שתחלת הכתוב בא בלשון יחיד הי' ראוי שיבא גם סופו בלשון יחיד, וגם שלמה תפס שם המין, ולא שם היחיד, כמו שקנין כספו הוא שם היחיד, ויהי' פי' כ"א מילידי ביתו יאכל, וגם שהיה יכול לומר בקיצור קנין כספו ויליד ביתו הוא יאכל בו. מזה הוציא ר"ם כוונה שני' דרושים שמוסב על הנושאים המוזכרים תחלה שאמר שהכהן שיקנה נפש, שכולל אשתו ועבדיו, יאכל ע"י הכהן, וגם ע"י יליד בית הכהן הם יאכלו בלחמו במלת הם מרמז על האשה והעבדים שאמר עליהם נפש קנין כספו. הם יאכלו בלחמו של יליד בית הכהן. ובהכרח ר"ל על בן הכהן בגם הוא יליד בית שמאכיל לאמו ועבדיו בלחמו, כי עבד יליד ביתו אין לו לחמו כי הוא הניזון מלחם אדוניו, רק הבן יליד בית הוא היורש ומאכיל בלחמו את אמו ועבדיו, וז"ם בנדה (דף מד) קרי בי' יאכילו. ר"ל שהכוונה שיליד ביתו יגרמו שהם יאכלו. והרמב"ם (פ"ו מה' תרומות הי"ב) אמר שישראלית שיש לה זרע מכהן אוכלת בשביל בנה שנאמר וזרע אין לה כשם שזרע ישראל מכהנת פוסל אותה כך זרע ישראלית מכהן מאכיל אותה, הרי תפס עיקר מפני הסברה שכמו שהזרע פוסל כך מאכיל, ומפני שעל סברה זו יש דחיה שרבו הפוסלים מתרומה מהמאכילים, כמ"ם (בפרק אלמנה לכ"ג) העובר והיבם והאירוסין והחרש וכו' פוסלים ואין מאכילים לכן הוסיף ר"ם חזוק ואסמכתא מן הכתוב ג"כ:

צא **הם יאכלו בלחמו** מבואר אצלינו תמיד שכ"מ שהוסיף מלת הוא הם על סימן הגוף הנרמז בפעל בא למעט רק הם לא זולתם וכמ"ש באילת השחר (כלל רט) ומיעט הבהמה. כי במ"ם וכהן כי יקנה נפש גם הבהמה בכלל, כמ"ש מכה נפש בהמה ישלמנה, ובספרי נשא (פסקא כו) ובנזיר (דף מח) על נפש לא יבא שומע אני אף נפש בהמה, וממ"ש אך אשר יאכל לכל נפש מרבה גם נפש בהמה (ביצה דף), זהאמת הוא שגם בהמת כהן אוכלת בכרשיני תרומה, ופה אמר הם יאכלו בלחמו ולא הבהמה שלא תאכל לחם אדם משום הפסד תרומה. אבל אוכלת מאכל בהמה דהא כתב כי יקנה נפש, וממ"ש יאכלו בלחמו מורה שהוא זה וי"ל לחם והם משתתפים באכילתו ולא המם:

ביה וילידי ביתיה אינון יכלון בלחמיה: יב ובת כהנא ארי תהי לגבר חלוני היא באפרשות קודשיא לא תיכול: יג ובת כהנא ארי תהי ארמלא ומתרכא ובר לית

ספרא

יש בו כסף אוכל אם אין בו כסף לא יאכל ת"ל קנין כספו ויליד ביתו מה יליד ביתו אעפ"י שאינו שוה כלום אף קנין כספו אעפ"י שאינו שוה כלום:

צ (ו) מנין לבן שיאכיל את אמו בתרומה. ודין הוא אם עשה זרע כאב לפסול נעשה את הזרע כאב להאכיל. הין אם עשה את הזרע כאב לפסול. שמדת הפסול מרובה נעשה את הזרע כאב להאכיל שמדת אכילה מעוטה. אמר ר"ש ת"ל ויליד ביתו יאכל הם אוכלים: **צא** הם אוכלים ולא הבהמה אוכלת יכול לא תאכל בכרשינין ת"ל נפש. בלחמו יצא המת שאין לו לחם:

צב (ז) ובת כהן כי תהיה לאיש זר אין לי אלא לממזר מנין אפי' ללוי ולישראל ת"ל לאיש זר. מנין אלמנה לכ"ג גרושה והלוצה לכ"ה ת"ל לאיש. לאיש המאכיל. (ח) והלא דין הוא ומה אם ישראל שאין ביאתו פוסלתה מן הכהונה ביאתו פוסלתה מן התרומה. כ"ג שביאתו פוסלתה מן הכהונה. א"ד שתהא ביאתו פוסלתה מן התרומה. לא א"א בישראל שאינו מאכיל אחרות תאמר בכ"ג שמאכיל אחרות הואיל והוא מאכיל את אחרות לא תהא ביאתו פוסלתה מן התרומה ת"ל לאיש המאכיל. **צג** (ט) היא בתרומת הקדשים לא תאכל. היא אינה אוכלת אוכלת היא את אמה. (י) כיצד בת ישראל שניסת לכהן וילדה ממנו בת והלכה הבת ונשאת לישראל הייתי אומר כשם שאינה אוכלת כך אמה לא תאכל ת"ל היא בתרומת הקדשים לא תאכל. היא אינה אוכלת אבל אוכלת היא את אמה: (פרשה ואו) **צד** (א) אם נאמר בתרומה למה נאמר בקדשים ואם נאמר בקדשים למה נאמר בתרומה. לפי שיש בקדשים מה שאין בתרומה ובתרומה מה שאין בקדשים. קדשים הותרו לזר ותרומה לא הותרה לזר. קדשים חייבים עליהם משום פגול נותר וטמא ותרומה אין חייבים עליהם משום פיגול נותר וטמא. הא לפי שיש בתרומה מה שאין בקדשים ובקדשים מה שאין בתרומת צ"ל בתרומה וצ"ל בקדשים:

צה (א) יאמר גרושה מה תלמוד לומר

התורה והמצוה

צב ובת כהן כי תהיה לאיש זר. ככר בארנו שדרך שיבא האומר לבדו בלא מלת איש. כמו נדיק רשע כהן זר וכדומה וכמ"ש באה"ש (כלל סג), ובכ"מ שהוסיף מלת איש יש בו כוונה מיוחדת. כי זר כולל כל מי שהוא זר בכלל, ויבא גם על הממזר שהוא זר בערך היחוס בכלל, לכן אמר לאיש זר. שהוא זר מצד שהוא איש של הבת כהן שאינו מיוחסה, ושם איש נרדף עם שם בעל, כמו וימת אלימלך איש נעמי. וכתב הרמב"ם (פ"ו מה' תרומות) ששני ענינים נכללו בלאו זה. א] אם הנשאת לישראל שהיא אסורה בתרומה עד שנגרשה או מת. ב] שאם הבעל לאסור לה ועשה זונה או חללה הרי היא אסורה בתרומה לעולם כדין חלל. וז"ש מנין אלמנה לכ"ג וכו' ת"ל לאיש זר לאיש המאכיל. ופי' ביבמות (דף סח) כי על הא' בת כהן שנשאת לישראל הרי נלמד ממ"ש ובת כהן כי תהי' אלמנה וגרושה ושבה אל בית אביה מכלל דמעיקרא לא אכלה וע"ז רמז במ"ש שיש וכל זר לא יאכל קדש שכולל גם אשתו. כמש"ש. וא"כ מ"ש פה לאיש זר מורה שהיה ע"י נשואין לזר אללה שמחללה בביאתו אלמנה לכ"ג וה"ה יתר הפסולים:

צג היא בתרומת הקדשים ל"ת. מבואר אצלינו תמיד שמלת הוא הנוסף על סימן הגוף הנכלל בפעל בא למעט. ופי' שממעט רק היא לא תאכל. אבל אמה אוכלת בשבילה כמו שאכלה קודם שנשאת לזר. שכמו שהבת מישראל פוסלת את אמה אעפ"י שהבת נשאת לכהן ואוכלת בתרומה. כן הבת מכהן מאכלת את אמה אעפ"י שנשאת לזר ואינה אוכלת בעצמה וכנ"ל סימן ל:

צד בתרומת הקדשים. יל"פ על תרומה ופי' תרומה שהיא קדשים ונסמך המתואר אל התואר כמו בני שלשים מי המרים. אך לפ"ז שם קדשים מיותר שבכ"מ כתוב תרומה לבד, ויל"פ תרומה של קדשים והיינו חזה ושוק המורם מן הקדשים. אך היה די שיאמר קדשים לבד. וע"כ למדו חז"ל שכיון בין על תרומה ובין על חזה ושוק, ולכן כתב לשון שיש בו שני המשמעות. ופי' שצריך לכתב שניהם כי יש לכ"א קולא וחומרא. קדשי קדשים הותרו לזר בבמה. או לאשה בז' ימי המלואים כמ"ש לתפלה ס' נו, וזה קולתן. וי"ל חומרא שחייבים עליהם חטאת על פיגול ונותר וטמא. (ועי' ברש"י יבמות דף ע ד"ה שכן ובתוס' שם ד"ה מה והכן):

צה ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה. ושבה אל בית אביה וכו'. מבאר שלענין מה שתשוב לבית אביה לאכל בתרומה יש רבותא בגרושה שאף גרושה שאסורה גם לכ"ה

כִּנְעוּרֶיהָ מִלֶּחֶם אָבִיהָ תֹּאכֵל וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ: יד וְאִישׁ

התורה והמצוה

תחזור לבית אביה וכ"ש אלמנה. אבל לענין התנאי שרק אם זרע א"ל תחזור ואם י"ל זרע לא תחזור יש רבותא באלמנה שאף באלמנה צריך התנאי וזרע אין וכ"ש בגרושה. ולכן צריך לכתב שתיהם אלמנה וגרושה. כי א"א ללמוד חד מחבריה:

צן וזרע אין לה. יש הבדל בין בן ובין זרע. שזרע כולל גם זרע זרעו. והיה זרעך כעפר הארץ. זרע היהודים. ממזרח אביא זרעך. וכמ"ש בסדר קדושים סי' נג, וז"ש זרע זרעה מנין ת"ל וזרע. וכן אמר בקדושין דזרע זרעה לא צריך קרא. והביא ע"ז משל דכ"ג פעמים שהוא פוסל את אם אמו מפני ש"ל בן לבתה מישראל. ומאכיל את אמו שנשאת לכהן, ומובא במשנה יבמות (דף סט ע"ב) ואמר (במשנה ד') זרע פסול מנין (מפרש בתוס' שר"ל זרע זרעה פסול מנין. כי על זרעה פסול ל"צ קרא דכיון שנבעלה לפסול לה פסלה) ת"ל וזרע אין לה. מפרש בגמ' (קדושין ד יבמות ע). עיין עלה. וכן אמר ביבמות (דף כב) על בן אין לו דגבי יבום. ובב"ב (דף קטו) על ובן אין לו דגבי נחלות. עיין עליו. והסמ"ע בח"מ (רים סי' רעו) כתב ילפינן מדכתיב אין ביוד שהוא מלשון אין ואפס ולא כמפרשים שהקליפו אלף בעין. רק פי' עיין עליו. וכבר קדמו בזה בערוך (ערך איין). ובערך עין הביא כן בשם רבינו גרשום ור' חננאל. אולם דבר זה צריך ביאור, שלא תמיד כתיב אין ביוד. ואיך דרים כזאת. ובקדושין (דף ג ע"ב ודף ד) אמר מנלן דמקניא בכסף וכסף דאבוה הוא. אר"י אמר רב דא"ק ויצאה חנם אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר ומאן ניהו אב. ומק' והאי ויצאה חנם להכי הוא דאתא האי מבע"ל לכדתניא דתניא ויצאה חנם אלו ימי בוגרות אין כסף אלו ימי נערות. אמר רבינא א"כ לימא קרא אין כסף מאי אין כסף אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר ומאן ניהו אב. וממאי דדרשינן הכי דתניא וזרע אין לה וכו' זרע פסול מנין ת"ל זרע אין עיין עלה. ותנא גופיה מגליה דדרים הכי, אמרי כתיב מאן בלעם ומאן יבמי דלא כתיב בהו יוד והכא כתיב ביה יו"ד ש"מ לדרשה פ"כ. והמאמר בכללו מופלא ותמוה. והמדקדק הרז"ה בספר יסוד הנקוד. נסה לבארו אבל דבריו נוטים לדרום. והנני לבאר הדברים עפ"י היסוד אשר הניח. והוא כי ראה שמלת אין י"ל שתי גזרות האחת היא גזרת הכפולים בפלס קן שן חל לב גם שבכינוי ישתנה הציר לחיריק ולמ"ד הפעל דגושה לחסרון אות הכפל. כמו קִנּוֹ ... שִׁנּוֹ תִלּוֹ לִבָּם נִסִּי וכדומה. והגזרה השנית הוא גזרת נחי העי' בפלס זית חיל יין עין שנאמר מהם בסמיכות זית שמן. חיל פרעה. יין לבנון, עין ה'. וכן אין אין. והנה בכינוי היחיד מלה זו דגושה תמיד אינני אינֶנּוּ. ובכנויי הרבים אין ... שם דגש אינכם אינם. כי כינוי היחיד הוא מגזרת הכפולים וכינויי הרבים הם מנחי העין. והטעם בזה כי יש הבדל בין אין מגזרת הכפולים ובין אין מגזרת נחי העין. שאין מנחי העין. שולל את הכלל. וכמ"ש הרד"ק בשורש אין שמלת לא נופל על אדם מיוחד ומלת אין נופל על הכלל. אין דבר פי' אין שום דבר לחוש. וכן ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ. אם הי' אומר לא רואה הי' מוסב על אדם מיוחד אבל אין רואה שולל הכלל. וכן אין עושה טוב אין גם אחד. שהוא שלילת הכלל. אולם מצאנו ג"כ מלת אין על אדם מיוחד. אין יוסף בבור. אין האיש בביתו. אין הכל שוה בנזק המלך. וזה נגזר מגזרת הכפולים. שבא מלת אין על שלילת דבר אחד (וההבדל בזה בין מלת אין ובין מלת לא. שמלת אין שוללת את נושא המאמר ותבא סמוך אל הנושא. והוא ההפך של מלת יש. ומלת לא הוא עפ"י רוב שלילת הנשוא. ולכן לא יבא מלת אין על שום פעולה שבעולם) וע"כ בכינוי היחיד בא מלת אין דגושה. אחר שבא על שלילת דבר פרטי ומיוחד הוא מגזרת הכפולים שדינו להדגש. ובכנויי הרבים לא בא דגש כי בזה הוא מגזרת נחי העין ושרשו אין ששולל הכלל. בזה נבוא לביאור המאמר הנ"ל. הנה הגם שמלת אין י"ל שני גזרות. מכ"מ מן הסתם יש לנו לומר שהוא מגזרת נחי העין והנפרד ממנו אין ששולל את הכלל. וכמ"ש הרד"ק בהחלט. כי לרוב בא על שלילת הכלל זולת מקומות מעטים. וגם נקוד היוד שבא בו תמיד מורה שגזרה זו היא הרוב. והיוד הוא עין הפעל. וע"כ בכ"מ שכתובה מלה זו דרשוהו על שלילת הכלל. בן אין לו אין. זרע אין לה אין. ר"ל שאין ואפס ולא נמצא כלל אף זרע פסול ואף בני בנים וכמ"ש הסמ"ע. ועל יסוד זה דרש רב אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר ומאן ניהו אב. שבזה הבדיל בין שני לשונות הכפולים ויצאה חנם אין כסף שב"ג"ם ויצאה חנם פי' שא"צ לתת דמי פדיונה. ובמ"ש אין כסף הוסיף שלילה כללית שאין להאדון שום כסף שבעולם. שהגם שהאב י"ל כסף קדושים. ואם לא היה האדון משלחה והיה רוצה ליעדה היה מיעדה בכסף מקנתה שנתן לאביה. ס"א שעכשיו שמשלחה שייכים כסף קדושיה אל האדון כי היה לו זכות לקדשה בכסף שנתן לאביה בעד מקנתה. לכן אמר שהכסף הזה ג"כ אין לו. ולכן אמר אין כסף בשלילה כללית. ומזה מוכח דיש כסף קדושין להאב. שאם אין הכסף להאב רק לידה א"צ ללמד שלא יהיו להאדון. כי כסף מקנתה שיש לו זכות לקדשה בהם הם

לָהּ וּתְתוּב לְבֵית אֲבוּהָא כְּרַבְיוּתַהָא מִלַּחְמָא דַּאֲבוּהָא תֵּיכוּל וְכָל חִלּוֹנַי לָא יֵיכוּל

ספרא

אלמנה. שאילו נאמר גרושה ולא נאמר אלמנה הייתי אומר גרושה שהיא אסורה לכהן הדיוט הרי היא חוזרת. אלמנה שהיא מותרת לכ"ה אינו דין שתחזור. אלו כן הייתי אומר גרושה שאין לה זרע תחזור. אלמנה בין שי"ל זרע בין שא"ל זרע תחזור ת"ל אלמנה וזרע אין לה. (ב) או אלו נאמר אלמנה ולא נאמר גרושה הייתי אומר אלמנה שא"ל זרע תחזור גרושה בין שי"ל זרע בין שא"ל זרע לא תחזור ת"ל אלמנה וזרע אין לה וגרושה וזרע אין לה: צו (ג) וזרע אין לה אין לי אלא זרעה זרע זרעה מנין ת"ל וזרע אין לה. כיצד בת כהן שנשאת לישראל וילדה ממנו בת והלכה הבת ונשאת לכהן וילדה ממנו בן ה"ז ראוי להיות כ"ג ועומד ומשמש ע"ג המזבח. מאכיל את אמו ופוסל את אם אמו. זאת אומרת לא כבני כ"ג שהוא פוסלני מן התרומה. (ד) אין לי אלא זרע כשר. זרע פסול מנין ת"ל וזרע אין לה. כיצד. בת ישראל לכהן בת כהן לישראל וילדה ממנו בת. והלכה הבת ונשאת לעבדו נשאת לנכרי וילדה ממנו בן ה"ז ממזר. היתה אם אמו בת ישראל לכהן תאכל בתרומה בת כהן לישראל לא תאכל בתרומה. (ה) יכול אפי' זרע מן השפחה ומן הנכרית יפסול או יאכיל ת"ל זרע יצא זה שאינו זרעה. כיצד. בת ישראל לכהן ובת כהן לישראל וילדה ממנו בן והלך הבן ונכבש עם השפחה והנכרית וילדה ממנו בן יכול יפסול או יאכיל ת"ל אין לה יצא זה שאינו זרעה: (פרק ו) צז (א) ושבה אל בית אביה פרט לשומרת יבם. כנעוריה פרט למעוברת. והלא דין הוא. ומה במקום שלא עשה הולד מן הראשון כולד מן האחרון לפטרה מן היבם עשה את העובר כילוד. כאן שעשה את הולד מן הראשון כולד מן האחרון לפסלה מן התרומה אינו דין שנעשה את העובר כילוד. לא. מה לא עשה את העובר

התורה והמצוה

ביד האב ועתה כיון שאין להאב זכות בכסף קדושין איך נעשה שיהיה זכות לאדון. רק כיון דיש כסף להאב ה"א שיזכה בו האדון דהא כבר נתן כסף להאב שהיה יכול לקדשה בהם. ובאמת הדרוש שדרש שאין כסף אלו ימי נערות עם דרשת רב אחדים הנה שממ"ש אין כסף בשלילה כללית אין שום כסף בעולם להאדון להוציא כסף קדושין מבואר שמדבר בימי נערות. שאז הכסף קדושין אל האב וה"א שיזכה בה האדון שכבר נתן כסף להאב שהיה יכול ליעדה בו. אבל אם ידבר בימי בגרות לא היה צריך ללמד. דהא אז אין כסף קדושין להאב וכ"ש להאדון. רק המקשה לא ידע מכלל זה שמלת אין יש לפרשו תמיד על שלילה כללית. וסבר שיש לפרשו גם מגזרת הכפולים על שלילה פרטית ופי' אין כסף הפרטי של פדיונה. ומה שכפל ויצאה חנם אין כסף בא אחד לימי בגרות ואחד לימי נערות. שגם בימי נערות א"צ להשיב כסף פדיונה. וע"כ הקשה והאי ויצאה חנם להכי הוא דאתא וכו'. וע"ז השיב רבינא א"כ לימא קרא אן כסף מאי אין כסף לאדון זה וכו'. ר"ל א"כ שמלת אין כסף היא שלילה פרטי רק של כסף של פדיונה. והוא מגזרת הכפולים הי"ל לנקוט שיבא מלת אן בלא יוד והייתי יודע שאינו מנחי העין. אבל כיון שבא ביוד יל"פ שהוא מנחי הע' ופרשו אין שמורה שלילה כללית ושולל כל כסף שבעולם אף כסף הקדושין. והביא ראיה שיל"פ תמיד מלת אין מנחי העין לא מן הכפולים ממה שדרש בברייתא על וזרע אין לה שהוא שלילה כללית. ושולל כל זרע שבעולם אף זרע פסול. וע"ז שאל ותנא גופי' מגלים למדרש הכי. ר"ל כיון שמלת אין בא בכל התנ"ך מלא יוד. וידענו שנמצא ממנו גם מה שהוא מגזרת הכפולים שמורה שלילה פרטית. מגלים למדרש מלת אין שכתב סתם על שלילה כללית דוקא. ומשיב שמצאנו מאן בלעם הלוך עמנו. הנה דעת חז"ל שפעל מאן נגזר משורש אין. כמו שפעל ויהינו לעלות ההרה נגזר מן הן. כן בשלילה נגזר מאן מן אין. והמם נוסף לעשות מן המלה פעל. כמו … שנמצא כן בשרשים הרבה כמ"ש בסדר תזריע (סי' קס"ו) אבל לדעת המחברת. ומבואר שיש הבדל בין מאן ובין לא אבה. שלא אבה הוא בלב ומאן הוא בפה שאומר אין שהיא השלילה. ופעל מאן נגזר מן אין שמגזרת הכפולים ולכן בא בלא יוד. ומורה שממאן בדבר פרטי שהוא שלילה פרטית. הרי נמצא מלת אין המורה שלילה פרטית בלא יוד. וא"כ כ"מ שבא מלת אין עם יוד יש להוציא מגזרת נחי העין. ושמורה שלילה כללית. אם לא במקום שמוכח כגון כשבא אצל שם פרטי או בכינויי היחיד. אבל במקום דלא מוכח בודאי שהוא מנחי העין שאם היה מן הכפולים היה כתבו חסר דלא נקטי כמו שפעל מאן הנגזר ממנו בא חסר:

צז ושבה אל בית אביה כנעוריה מלבד שהוא מיותר. יקשה שהיל"ל ואכלה מלחם אביה. שכל המאמרים המאוחרים יקדם הפעל אל השם. ומזה הוכיחו חז"ל שמ"ש ושבה אל בית אביה שייך אל אמצעי המאמר. ומלחם אביה תאכל היא תשובת המאמר. ובזה יקדים לפעמים את השם אל הפעל. כמו בהמה שקריבנו, זכר תמים יקריבנו. עולה כשמן פעמים. וזולתם. ופירשו שהתחיל ב' דברים, א) ושבה

כִּֽי־יֹאכַ֥ל קֹ֖דֶשׁ בִּשְׁגָגָ֑ה וְיָסַ֤ף חֲמִֽשִׁיתוֹ֙ עָלָ֔יו וְנָתַ֥ן לַכֹּהֵ֖ן אֶת־הַקֹּֽדֶשׁ׃ טו וְלֹ֣א יְחַלְּל֔וּ אֶת־קָדְשֵׁ֖י בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל אֵ֥ת אֲשֶׁר־

בעל הטורים

נודד (ישעי' כא) שהלכו בגולה מפני קשת דרוכה וחרב נטושה: (יג) כנעוריה מלא וי"ו לומר לך שאין בין נערות

רש"י

אמרתי לך ולא אנינות: (יד) כי יאכל קדש. ב תרומה: ונתן לכהן את הקדש. (ת"כ) דבר הראוי להיות קדש ם שאינו פורע לו מעות אלא פירות של חולין והן נעשין תרומה: (טו) ולא יחללו וגו'.

שפתי חכמים

אין לה כך מפורש ביבמות פ"ז: ב משום דכל הפרשה כולה בתרומה איירי ודלא כהרא"ם שפי' מג"ש דקדש קדש דכתיב גבי ביעור בערכי הקדש מן הבית: ם דקי"ל הא כבר אכל התרומה כיון שצריך לשלם ולמה כתיב ונתן לכהן את הקדש: פי'

התורה והמצוה

אל בית אביה שגדר פעל שב הוא אם שב בענין שהיה בו תחלה. פרט לשומרת יבם שאינה שבה אל אביה כי זקוקה ליבמה. והגם שהלך לבית אביה לא חשוב להשא' שם כמ"ש שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני ותלך תמר ותשב בית אביה. הרי אמר ותלך לא ותשב, ב] כנעוריה פרט למעוברת. כי א' מן הכללים שבין שם נערה לשם אשה. ששם נערה הגם שכולל בתולה ובעולה לא יכלול המעוברת בשום מקום. וביבמות (דף פז) ובנדה (דף מד) פי' דאעפ"י שמיעט המעוברת צריך ג"כ וזרע אין לה דים לטעות דמעוברת גריעה יותר שהולד במיעיה ולכן פסלוה דמעיקרא גופא סריקא והשתא מליא עיי"ש. והקשה והלא דין הוא שמעוברת לא תאכל דהא לענין יבום אין מועיל לה ולד שי"ל מן הבעל הראשון. ובכ"ז מעוברת פטורה מיבום. כאן אף שנשאת לאחר, הולד מן הבעל הראשון שישראל פוסלה כ"ש שהעובר יפסל. ומשיב דשם העובר פוטר מיבום שכן גם אם מת הבן אח"כ היא פטורה כמ"ש בגמ' שם משום דרכי' דרכי נועם. וכיון שנפטרה מחליצה ע"י הבן פטורה לעולם אף שמת אח"כ. אבל בתרומה שאין כח לבן המת לפסול אותה ה"ה שהעובר לא יפסל לכן צריך קרא. וכ"ז מובא בגמ' יבמות (שם):

צח מלחם אביה תאכל פי' חז"ל שחוזרת לתרומה ולא לחזה ושוק. וביבמות (דף פז) אמרו בזה כמה למודים. רבינא בר שילא אמר א"ק היא בתרומת הקדשים לא תאכל במורם מן הקדשים. ר"ל שכבר בארנו שבמ"ש בתרומת הקדשים כולל תרומה וחזה ושוק. והי"ל פה תאכל בו בכינוי, ואמר מלחם אביה ולא מתרומת הקדשים שהוא חזה ושוק, רב ספרא אמר מלחם אביה תאכל ולא בשר. ר"ל בכל הפרשה קראו בשם קדשים. ולפני זה אמר בתרומת הקדשים. ופה פרט שם לחם בודאי בא על צד הדיוק. רב נחמן אמר מלחם ולא כל לחם פרט לחזה ושוק, ר"ל כי פעל אכל נקשר תמיד עם את או ב'. ואם נקשר עם מ"ם מורה הקצתית כנ"ל (סי' עח) רק מקצת לחם אבי' לא כולו. ר"פ אמר לחם אבי' הקנוי לאביה. ר"ל ששם לחם יפול גם על האישים מצד שהם לחם אלקים כמ"ש את קרבני לחמי, ובכ"מ שמדבר בהם אל הכהן ייחסם אל ה' את אשי ה' לחם אלקיהם הם מקריבים. לחם אלקיו יאכל. כי הכהנים משולחן גבוה קא זכו ואחר שקראו לחם אביה ע"כ מדבר בקדשי הגבול:

צט וכל זר לא יאכל בו כבר נאמר (למעלה פסוק יוד). ופי' חז"ל שבא להוציא בל נטעה שמ"ש ואיש כי יאכל קדש מוסיף חומש. היינו גם הבלתי זר אכל התרומה, לכן הקדים שרק הזר לא יאכל ויוסיף חומש באכילתו. לאפוקי כהן שאכל תרומת חברו, וכן בת כהן שנשאת לישראל אעפ"י שמשלמים קרן א"צ להוסיף חומש, ואם נשאת לפסול לה פלוגתא דר"מ ור"י (בפ"ז דתרומות וכריתות דף ה):

ק ואיש כי יאכל קדש בשגגה בכ"מ שאומר איש מוציא קטן (כמ"ש בתורה אור ויקרא סי' יוד). ומ"ש יכול שאני מוציא בן ט' פי' יכול שאוציא אותו מכלל קטן. כמו שהוא לגבי עריות. דשם הלכה. ופה אינו בכלל איש. והוא קטן ופטור, ומ"ש אין אכילה פחותה מכזית התבאר פ' צו (סי' לא). ובפסחים (דף לב) יש פלוגתא בזה. ומ"ש כי יאכל קדש, פי' תרומה וכמו שהתבאר למעלה (סי' לח): זמ"ש בשגגה פרט למזיד, דבמזיד ולא התרו בי' משלם קרן לבד (כמ"ש בפ"ז דתרומות), ובהתרו בי' פטור לגמרי וכמ"ש הרע"ב שם, ועי' בירושלמי שם. ומ"ש ר' יוסי הנה מבואר בריש מעילה דאין מעילה בק"ק לאחר זריקת דמים. וטעמו שאמר שיקחו בדמיו שלמים לא ידעתי:

קא ויסף חמישיתו עליו היינו שהחלק החמישית יהיה תוס' על הקרן כר' יאשיה בב"מ (דף נד). וכבר בארתי זה היטב (ויקרא סי' שנד), וכבר ידענו (בא"ש כלל קנא) ששני פעלים הבאים זא"ז שהפעל השני משלים וגומר פעולת הפעל הראשון. יבא הפעל השני בלא כינוי, וכ"ש שלא יחזר עמו שם הפעול, וכן היה די שיאמר ויסף חמשיתו עליו ונתן לכהן, מזה הוציא שמ"ש את הקדש ר"ל שהסדיגן יהיה קדש כדין תרומה, (וכמ"ש במ"א פ"ו דתרומות) והתשלומין תרומה אם רצה הכהן למחול א"י למחול. אולם ע"ז היה מספיק אם יאמר ונתן אותו לכהן, ונידוק מן מלת אותו המיותר שחוסם גוף הפעול

כ״ב ה : יד וּגְבַר אֲרֵי יֵכוּל קוּדְשָׁא בְּשָׁלוּ וְיוֹסֵף חוּמְשֵׁיהּ עֲלוֹהִי וְיִתֵּן לְכַהֲנָא יָת קוּדְשָׁא: טו וְלָא יַחֲלוּן יָת קוּדְשַׁיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דִּיפְרְשׁוּן קֳדָם יְיָ: טז וִיקַבְּלוּן עֲלֵיהוֹן עֲוָיָן

ספרא

כילוד לפטרה מן היבום שכן עשה את המתים כחיים. נעשה את העובר כילוד לפסלה מן התרומה שלא עשה את המתים כחיים. ת״ל ושבה אל בית אביה פרט לשומרת יבם. כנעוריה פרט למעוברת:

צח מלחם אביה תאכל הא אינו מדבר אלא בקדשי הגבול: **צט** (ב) מנין לבת כהן שנשאת לישראל ואח״כ אכלה תרומה וכן כהן שאכל תרומת חברו יכול יהיו חייבים בחומש ת״ל וכל זר לא יאכל בו ואיש כי יאכל קדש בשגגה יצאו אלו שאין זרים לה:

ק ואיש פרט לקטן או יכול שאני מוציא בן ט׳ שנים ויום א׳ ת״ל ואיש. (ג) כי יאכל אין אכילה פחותה מכזית. קדש מה קדש האמור להלן בקדשי הגבול הכתוב מדבר אף קדש האמור כאן בקדשי הגבול הכתוב מדבר: (ד) בשגגה פרט למזיד א״ר יוסי שמעתי באוכל מבשר ק״ק לאחר זריקת דמים שהוא משלם את הקרן לכהנים והכהנים לוקחים בדמיו שלמים: **קא** ויסף חמישיתו עליו שיהיה הוא וחומשו חמשה. (ה) מנין שאין משלמים מן השכחה ומן הפאה ומן ההפקר ולא ממעשר ראשון שנטלה תרומתו ולא ממעשר שני [והקדש] שנפדו ת״ל ונתן לכהן את הקדש דבר הראוי להיות קדש שאין הקדש פודה את הקדש דברי ר״מ וחכ״א משלמים מכולם. (ו) ומנין שאין משלמים אלא ממין על מינו ת״ל ונתן לכהן את הקדש. לפיכך אם אכל קשואין של ערב שביעית ימתין לקשואין של מוצאי שביעית וישלים מהם דברי ר״ע. רא״א משלמים ממין על שאינו מינו וכלבד שישלם מן היפה על הרעה. הא כיצד אכל גרוגרות ישלם לו תמרים תבא עליו ברכה: **קב** (ז) יכול תהא הפרשתו מקדשתו לחייב עליו קרן וחומש ת״ל ונתן לכהן את הקדש. מתנתו מקדשתו לחייב עליו קרן וחומש ואין הפרשתו מקדשתו לחייב עליו קרן וחומש דברי ר״מ ואב״ש אומר אף הפרשתו מקדשתו לחייב עליו קרן וחומש:

קג (ח) ולא יחללו להביא את הסך ואת השותה, את קדשי ב״י על קדשי ב״י חייבים חומש ואין חייבים חומש על קדשי עכו״ם. (ט) יכול יהיו חייבים בתרומה שבטבל

התורה והמצוה

שזה שנותן הוא הקדש בעצמו שנתפס בקדושה. וכמ״ש כלל זה (בא״ה כלל קן). ולכן מדייק ר״מ שמ״ש את הקדש, היינו שיתן דבר שהיה ראוי להיות קדש ולא לקט שכחה ופאה והפקר שאין בהם זיקת תרומה ומעשרות ולא ראוי להיות קדש ולא מ״ש והקדש שנפדו כיון שקודם שנפדו לא חזו. (ובמשנה שם משנה ה גרים שנפדו והר״ש מביא שבתו״כ היה הגי׳ שלא נפדו והק״א מפרש שמיירי שנפדו ולא נפדו כהלכתן. וכמו שאיתא בגמ׳ (בברכו׳ מב׳ ועירובין) ומאן דגרים שלא נפדו פי׳ שלא נפדו כהלכתן, ומאן דגרים שנפדו פי׳ ג״כ שלא כהלכתן וכבר הביא זה הרא״ש בפי׳ זרעים בשם י״מ) וחכמים פליגי דמשלמים מכולם (וזה כגי׳ ר׳ יוחנן בירושלמי שם ע״ש) ור״ע דייק מ״ש את הקדש ר״ל דוקא מאותו מין ר״ל קדש שאכל, לפיכך אם אכל קשואין של תרומה של ערב שביעית ואין קשואים של אותה שנה מצוים עוד צריך להמתין למוצאי שביעית. דמשל שביעית אסור לפרוע (אף באופן שאינם ספיחי שביעית) משום דאסור לשלם חובו משל שביעית דדמי לסחורה. ור״א פליג עליו ודייק בהפך כל שהוא ראוי להיות קדש. וכ״ז מובא במשנה שם:

קב ונתן לכהן את הקדש. כבר בארתי (ויקרא ס׳ יד) שלפעמים יקדים שם הנושא שאליו יתאם או יעשו דבר׳. לפני הדבר הניתן והנעשה, כמו ויעש ה׳ לאדם ולאשתו כתנות עור, ולפעמים בהפך, ויבן נח מזבח לה׳. וזה תלוי לפי מחשבת המדבר. שהדבר העקרי במחשבתו קודם תמיד במאמר. ועפ״ז דייק ר׳ מאיר. ממה שלא אמר ונתן את הקדש לכהן כיון שלפי דעתו מ״ש את הקדש בא לדייק דבר הראוי להיות קדש, והי״ל להקדימו. מזה מבואר שלא נעשה קודש עד אחר הנתינה, ונתן לכהן, ואח״כ הוא קדש, ורא״ב ס״ל שעיקר הרבותא במ״ש ונתן לכהן דאף שהוא קדש משעת הפרשה ויכול הכהן למחול אחר הפרשה, בכ״ז כשלא מחל מצוה לתתו לכהן, ודבר זה מובא בירושלמי (פ״ו דתרומות) דלא כק״א שפי׳ זה של תרומה כמו שהשיגו המ״ל (רפ״י מה׳ תרומות):

קג ולא יחללו את קדשי ב״י. כבר הזהיר של זר האוכל קדש, וע״כ נלחצו המפ׳ למה כפל הדברים וחז״ל פי׳ מפני שבאזהרה פי׳ לא יאכל קדש, הוסיף שלא יחללו בשום דבר ומרבה הסך כשותה (כי שתי׳ בכלל אכילה כן פי׳ בנדה (דף לב) ועי׳ בתוס׳ שם ועי׳ בירושלמי דמ״ש פ״ב שבת פ״ט ה״ד תענית פ״א ה״ו יומא פ״ח) ומה שלא אמר ולא יחללו את קדשיהם. פי׳ שאמר קדשי ב״י למעט קדשי עכו״ם כמ״ש בזה ויקרא ס׳ [?] ר״ל תרומת עכו״ס (וכר״ש פ״ג

ירימו ליהוה: טז והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם כי אני יהוה מקדשם: פ שלישי יז וידבר יהוה אל משה לאמר: יח דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל ואמרת אלהם איש איש מבית ישראל ומן הגר בישראל אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם אשר יקריבו ליהוה לעלה: יט לרצנכם תמים זכר בבקר בכשבים

בעל הטורים

לנבלה אלא שאר הקדשים בלבד: (טז) והשיאו ב' הכא ואידך (ש"ב י"ז) והשיאו כל ישראל אל סעיד בענין אבשלום בעצם בנתן ט חושי שיעץ לו לרעתו אף והשיאו אותם עון אשמה. י"א פעמים הזכיר קדשים בזאת הפרשה [מן איש איש מזרע אהרן שמדבר בתרומה עד כי אני ה' מקדשם דחד לצריך לגופי'] כנגד י' דברים שבין תרומה לקודש (עס"ג דחגיגה מ"א ד'ג'): באכלם ב' הכא ואידך באכלם מעבור הארץ (יהושע ה') דאוכל תרומה בטומאת הגוף. (עי' קדושין דל"ד):

רש"י

להאכילם לזרים: (טז) והשיאו אותם. את עצמם יטענו עון באכלם את קדשיהם שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליהם. ואונקלוס תרגם במיכלהון בסואבא שלא לצורך ע תרגמו כן. והשיאו אותם. זה אחד משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה שמדברים באדם עצמו וכן (במדבר ו) ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא יביא את עצמו וכן (דברים ל"ד) ויקבור אותו בגיא הוא קבר את עצמו כך נדרש בספרי: (יח) נדריהם. (חולין ב') הרי פ עלי: נדבותם. הרי צ זו: (יט) לרצנכם. הביאו דבר הראוי לרצות אתכם לפני שיהא לכם לרצון אפיישמנ"ט בלע"ז ואיזהו הראוי לרצון תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים. אבל בעולת העוף אין צריך תמות וזכרות ואינו נפסל במום אלא בחסרון אבר.

שפתי חכמים

ע פי' נראה שדעת המתרגם היה שלא יחללו מוסב למעלה על ימרו מקדשי בני ישראל כלומר יזהרו בהם שלא יחללום וישאו את עצמם עון כשיאכלום בטומאה ולפיכך כתב ואין צורך כי כבר הפסוק מפורש ולא יחללו על ענינו שלא יאכילו לזרים. הרא"ם: פ ר"ל ואם הפריש ונאבד קודם שקרבה חייב באחריותו: צ ואם נאבד אינו חייב באחריותו:

שלא

התורה והמצוה

ס"ג דתרומות משנה ס') והנה דעת הספרא שמ"ש אשר ירימו לה' בא למעט הטבל, ר"ל הקדשים אשר הורמו לה', לא הטבל שלא הורם, כי מ"ש ולא יחללו הוא טעם למ"ש תחלה שזר האוכל בשוגג יוסיף חומש, ועי"כ יזהרו שלא יחללו, ורק על תרומה מוסיף חומש לא על טבל, ומובא בחולין (דף ק"ל), אמנם בסנהדרין (דף פ"ג) למד שמואל בשם ר"א דטבל במיתה ממ"ש ולא יחללו וכו' את אשר ירימו בעתידים לתרום, הוא דייק מה שבא פה לשון עתיד ולא אמר אשר הורמו (כמ"ש בזבחים דף יב). ופי' שמ"ש ולא יחללו הוא ענין אחר ומדבר מחילול במזיד שחייב מיתה (כי למד חילול חילול ממ"ש תחלה ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי יחללוהו, ובזה מיושב מה שכפל פסוק זה למותר. ולרבות הסך ילמד מן ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו, כמ"ש בנדה (דף לב). ואיבע"א מהכא היינו לשיטת שמואל בשם ר"א ומיושב ק' התוס' שם) ודעת הספרא שפסוק זה נמשך למעלה על האוכל בשוגג. ומ"ש אשר ירימו בלשון עתיד משום שדבר ההוה תמיד יבא בלשון עתיד כנודע. והוא למד מיתה לאוכל טבל ממ"ש והשיאו אותם עון אשמה שמיותר, ופי' שגם ישאו לעצמם עון אשמה באכלם את קדשיהם, היינו הקדשים שלא הורמו שהוא הטבל. שנגד מה שהוסיף תחלה, קדשי ב"י אשר ירימו, להוציא הטבל משם קדשים במה שאמר אשר ירימו, א"כ כשאמר שנית את קדשיהם שם, מדבר בכלה שלא הורמו עדיין, ומלשון והשיאו אותם למד עון מיתה כמ"ש תמיד ולא ישאו עון ומתו, ומ"ש באכלם את קדשיהם ולא תפס לשון חילול, בחללם את קדשיהם, דייקו אכילה דוקא לא זורע מטמא, ומ"ש כי אני ה' מקדשם מודיע סבה הגורמת, זה הנראה כפי פשטות הדברים שהספרא לו שטה אחרת בזה. ועי' בתוספתא שם ובק"א דרכים אחרים:

קד איש איש מבני ישראל מבואר תמיד שכ"מ שכפל שם איש איש בא לרבות כל איש ואיש שיהיה, אמנם פה כבר ריבה כל מיני האנשים שבאומה נשים וגרים ועבדים ממ"ש הגר בישראל, וכבר בארנו אופן למודים אלה עפ"י משפטי הלשון (בפ' אחרי ס' עה), (לבד שם ובכ"מ כתוב הגר הגר וריבה נשים מן הפעל הגר וכאן כבר סמך על שוי הלשון בכ"מ שכיון שכמ"ש תמיד הגר בישראל אינו שם זכר דוקא דתמיד אמר הגר. ה"ה פה אינו שם זכר) ולפ"ז מה ירבה מאיש איש מטיב שמרבה עכו"ם.

חובין במיכלהון בסואבא ית קודשיהון ארי אנא יי מקדשהון : יז ומליל יי עם משה למימר : יח מליל עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל ותימר להון גבר גבר מבית ישראל ומן גיוריא בישראל די יקריב קורבניה לכל נדריהון ולכל נדבתהון די יקרבון קדם יי לעלתא : יט לרעוא לכון שלים דכר בתוריא באמריא

ספרא

ת"ל אשר ירימו לה' על המורם הם חייבים ואינן חייבים על התרומה שבטבל. (יוד) והשיאו אותם עון אשמה מלמד שאף על הטבל חייבים מיתה. באכלם את קדשיהם פרט לזורע ולמטמא. כי אני ה' מקדשם להגיד מה גרם :

(פרשה ז) **קד** (א) ישראל אלו ישראל. גר אלו הגרים. הגר לרבות נשי הגרים. בישראל לרבות נשים ועבדים. (ב) א"כ למה נאמר איש איש להביא את העכו"ם שהם נודרים בנדרים ובנדבות כישראל: **קה** אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם אשר יקריבו לה' לעולה. אין לי אלא עולה מנין לרבות את השלמים ת"ל נדריהם. מנין לרבות את התודה ת"ל נדבותם. מנין לרבות את העופות והמנחות והיין והלבונה והעצים ת"ל נדריהם לכל נדריהם. נדבותם לכל נדבותם. א"כ למה נאמר אשר יקריבו לה' לעולה פרט לנזירות. דברי ר"ע [בנמ' נ' ריה"ג] א"ל ריה"ג [בנמ' ר"ע] אפי' אתה מרבה כל היום אין כאן אלא עולה בלבד :

קו לרצונכם אין כופים את הצבור על כרחו. תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות. יכול שיבש גפה ושנחטט עינה ושנקטע רגלה ת"ל מן העוף ולא כל העוף : **קז** (ג) אשר בו מום מום אין לי אלא מום קבוע מום עובר מנין ת"ל כל אשר בו מום :

קח (ד) לא תקריבו אם משום בל תשחט הרי בל תשחט אמור למטה הא אינו אומר לא תקריבו אלא משום בל תקדיש. (ה) מכאן אמרו המקדיש בע"מ למזבח עובר

התורה והמצוה

ושיעורו איש (היינו כל איש), ואיש מבית ישראל, ר"ל איש מן העכו"ם ואיש מבית ישראל, וכמ"ש בס' קדושי' (ס' פט) :

קה אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם וכו' לעולה. כפי המשמעות זכר תחלה עולה וגזה שיהי' תמים וזכר, ובפסוק כ"א זכר שלמים וגזה שיהי' תמים לבד, אולם שא"כ הארץ ללא צורך שהי"ל לכלול בקיצור אשר יקריב עולה ושלמים תמים יהי' וכו', כי מה שיהיה העולה זכר באר בדיני העולה עצמה ולא חדש כאן רק שיעבר על בע"מ בל"ת, וגם יתי' (ס' קי) שמה שהזהיר בעולה כלל לכל הקרבנות וכן מה שהזהיר גם בשלמים כלל כולם וכמ"ש כי יקריב שלמים לפלא נדר או בנדבה, שלמדו מלשון זה כל מיני הקרבנות עיי"ש. ומ"ש פה לכל נדריהם ולכל נדבותם היא מיותר. שכבר אמר זה גבי שלמי', פי' הת"ק שמ"ש לכל נדריהם מוסב על הריבוי. שריבה קדשי עכו"ם מן איש איש, והזהיר שכל מה שיביאו בנ"כ יהיו תמימים, וגבי שלמים מדבר מקדשי ישראל לבד, (ומ"ש שנדריהם שלמים ונדבותם תודה, כי השלמים באים לרוב ע"י נדר, והתודה באה בנדבת לב על הנס שאירע לו כמ"ש בנדבה אזבחה לך אודה שמך וכו' כי מכל צרה הצילני וכן דריש (בס' קי) מ"ש לפלא נדר או בנדבה), והוסיף אשר יקריבו לה' לעולה שכבר נכללה בכלל נדריהם, למעט נזירות, ר"ל רק אם יקריבו בתורת עולה לא המקריב בתורת נזירות, ור"ע השיב לו שאין לנטות מן הפשט שמדבר מעולה לבד, דהא אמר תמים זכר וזה רק בעולה, ודוחק שיחלק המאמר, שמ"ש תמים זכר קאי רק על סוף הכתוב, ולכן פי' שר"ל כל נדרי העכו"ם אשר יקריבו יהי' רק לעולה, והדברים מובאים, במנחות (דף ע"ג) ועיי"ש מה שפלפלו בזה וכן בתוס' שם ובחולין (דף יג) ובתמורה דף :

קו לרצונכם תמים זכר כבר פירשנו (ויקרא ס' כו) שמ"ש לרצונו פי' שיהי' לרצון המקריב, רק שביחיד אמר יקריב לרצונו שהוציאו מזה שאם חייב קרבן כופין אותו עד שיאמר רוצה אני ופה דכתב ברצונכם לבד, מדבר בצבור, (שכן מורה ל"ר) שאין כופים אותם. ומ"ש בבקר בכשבים וכו' מיותר וגם שהי' יכול לומר בקר וצאן למדו מפרט המינים בפרטות להודיע שעופות א"צ זכר תמים, לבד מחוסר אבר אסור מדכתיב מן העוף ולא כל העוף וכמו שפרשתי ויקרא (ס' עיין) :

קז כל אשר בו מום מלא כל מרבה מום עובר, ושיעורו כל מום אשר בו וכבר באר (למעלה ס' מה) גבי מומי אדם שאמר אשר יהי' בו מום על מום קבוע ואשר בו מום על מום עובר, ופה שכתוב כל אשר בו הוא מום עובר :

קח מום לא תקריבו באו שבזה הזהיר על ההקדש, (וכמ"ש ויקרא ס' לז) שהקרבנה תפול על ההקדש. ובפסוק כב הזהיר על השחיטה ועל ההקטרה כלו ומקצתו, ובפסוק כד הזהיר על הזריקה, ולדעת ריב"י הזהיר גם על הקבלה ועי' [בס' קסז] וכ"ז מובא בתמורה (דף ו' ע"ב) ובתוספתא דמכות פ"ד'

וּבָעִזִּים׃ כ כֹּל אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם לֹא תַקְרִיבוּ כִּי־לֹא לְרָצוֹן יִהְיֶה לָכֶם׃ כא וְאִישׁ כִּי־יַקְרִיב זֶבַח־שְׁלָמִים לַיהוָה לְפַלֵּא־נֶדֶר אוֹ לִנְדָבָה בַּבָּקָר אוֹ בַצֹּאן תָּמִים יִהְיֶה לְרָצוֹן כָּל־מוּם לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ כב עַוֶּרֶת אוֹ שָׁבוּר אוֹ־חָרוּץ אוֹ־יַבֶּלֶת אוֹ גָרָב אוֹ יַלֶּפֶת לֹא־תַקְרִיבוּ אֵלֶּה לַיהוָה וְאִשֶּׁה לֹא־תִתְּנוּ מֵהֶם

רש"י

(כא) לפלא נדר. להפריש ק בדיבורו: (כב) עורת. שם דבר של מום ר עורון בלשון נקבה שלא יהא בו מום של עורת: או שבור. לא ש יהיה: חרוץ. (בכורות לח) ריס של עין שנסדק או שנפגם וכן שפתו שנסדקה או נפגמה: יבלת, ווירו"ה בלע"ז: גרב, מין חזזית וכן ילפת ולשון ילפת כמו (שופטים ט"ז) וילפת שמשון. שאחוזה בו עד יום מיתה שאין לה רפואה: לא תקריבו. שלש פעמים להזהיר על

שפתי חכמים

ק שלא תאמר אם הבא בלבו להביא נדר יביא נדר ל"פ להפריש וכו' ואם תאמר מ"מ למה לרש"י למנקט בדבורו כיון שפירש להפריש פשיטא שבדבורו הוא. וי"ל שלא תאמר שהפריש בהמה ואם כן לא יהיה הפרש בין נדר לנדבה ל"ש בדבורו אם אומר הרי זו או הרי עלי: ר פי' אין עורת תואר לנקבה כלומר בהמה עורת שהרי כל הענין הזה הוא בלשון זכר רק הוא שם דבר כמו עורון הוא בלשון זכר ושם עורת הוא בלשון נקבה כאלו אמר לא יהא בו מום של עורת: ש והא דלא נקט רש"י לא יהא בו שבור כמו שנקט גבי עורת מום, דשבור הוא שם התואר כלומר הקרבן לא יהיה שבור מ"ה אינו נופל עליו אלא לשון לא יהיה אבל כשיהיה שם דבר של עורון נופל עליו לשון בו לא יהיה כלומר לא יהיה בו המום של עורת:

התורה והמצוה

ומ"ש כי לא לרצון שאין מרצין פירשתי בסדר ויקרא (ס' לח) שדקדק מ"ש לרצון לכם, שכ"מ שבא רצון עם מ"ת לכם משמעותו שאין מרצה לצרכיכם לעולות לבעלים לשם חובה, והלא בע"מ אינו מרצה כלל, ודרשו שהציץ אין מרצה על עון דבע"מ כמ"ש במנחות (דף כה) עיי"ש באורך:

קט ואיש כי יקריב מלת איש מיותר ודרש למעט צבור. וכבר עוררתי (ויקרא ס' קנח) שאם מעט שלמים בצבור ממ"ש אם מן הבקר הוא מקריב ול"ל תרי קראי, אמנם אחרי העיון שני הלמודים צריכים זל"ז, כי מן הסברה הייתי אומר שמ"ש הוא מקריב ממעט שותפים, שכן בעולת העוף באמר (בספרא פ"ח מ"א) שקרבנו ממעט צבור מנק' א"א אלא להוציא שותפים, והנה מ"ש פה ואיש יל"פ שהוא שם יחיד ומוציא שותפים, ויל"פ שהוא שם כללות ומוסב עמ"ש תחלה איש איש מבית ישראל שפי' כל איש ואיש ואינו מוציא רק ציבור שאין נכללים בשם איש והכריע הספרא שמ"ש ואיש הוא שם הכללות ובא לרבות השותפים, שפי' כל איש ואיש, ובזה לא תוכל להוציא רק צבור שאינם בכלל איש איש ונתמעטו כבר ממ"ש הוא מקריב, דא"ה שהוא שם היחיד וממעט שותפים הוא מיותר, שאם לא יכתב איש נמעטם ממ"ש הוא מקריב רק יחיד לא שותפים, וע"כ שבא איש על הכללות לרבות שותפים, ולא נוכל לקיים ואיש רק לא צבור, ומעתה נכון למה צריך תרי קראי כי מן הוא מקריב לבד וכן מן איש לבד נמעט שותפים, ובילקט יש פה גרסא אחרת עיי"ש:

קי זבח שלמים לפלא נדר ופו' כבר כתבנו (בס' קה) שלא בא בכאן דרך חלוקה בין עולה ושלמים כי דין זה שיהיו התמימים נוהג בכל הקרבנות, ותפס עולה וה"ה לכולם ושלמים וה"ה לכולם, ולא חלקם אלא כדי לכפול האזהרות ללמוד חמשה לאוין (כמ"ש במשנה ה), ולכן הצריך פה במ"ש זבח שלמים לפלא נדר או לנדבה לרמוז על כל מיני הקרבנות, שבמ"ש נדר או לנדבה כולל עולה שבאה ע"י נדר ותודה שבאה ע"י נדבת לב (כנ"ל ס' קה), וממ"ש לשון לפלא. כולל נזירות שכתוב בו כי יפליא לנדור נדר נזיר שמורה שלא מורה על שפיסת הרעיון בדבר מופלא וגבוה להזיר לה' כמ"ש באק"ח. וה"ה ליולדת ומצורע שדומה לנזירות שבאים להכשיר לא לכפר וכמ"ש בכריתות (דף ח ע"ב ושם דף כו) עי"ש, ומ"ש מנין לרבות חטאת ואשם ת"ל בצאן. יש בילקט גירסות משונות בזה ולכן הגהתי ס"ל זבח שלמים (כי בכל הספר שכתוב זבח שלמים זבח תודה דריש מלת זבח ופה חסר הדרוש, ועוד כי בן ריבה גם בפ' נו חטאת ואשם מן זבח, ור"ל ה"ה זבח אחר הדומה לשלמים) ומעשר למד ממ"ש בבקר או בצאן שמיותר שכבר נאמר בבקר בכשבים ובעזים רק רמז להלשון שנאמר וכל מעשר בקר וצאן, ובילקט גרים בכור ומעשר ופסח. והוא הנא כי דין שלשתן שוה בכ"מ, וממ"ש או בצאן מרבה ולדות ותמורות שכבר באמרתי בפ' קדושים (ס' סא) באורך שמלת או מיותר תמיד ומורה על חלוקה המינים, גם הדומה לזה, ויותר נכון שלמד ג"כ ממ"ש או לנדבה, שני פעמים או ריבה ולדות ותמורות, כמו שבספרא ויקרא (ס' קנט) מצריך שני ריבויים לולדות ותמורות, אולם כל אלה הדרשים לא היו מכריחים

וּבְעִזַּיָא: כ כֹּל דְּבֵיהּ מוּמָא לָא תְקָרְבוּן אֲרֵי לָא לְרַעֲוָא יְהֵי לְכוֹן: כא וּגְבַר אֲרֵי יְקָרֵיב נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ לְפָרָשָׁא נִדְרָא אוֹ לִנְדַבְתָּא בְּתוֹרֵי אוֹ בְעָנָא שְׁלִים יְהֵי לְרַעֲוָא כָּל מוּמָא לָא יְהֵי בֵיהּ: כב עֲוִיר אוֹ תְבִיר אוֹ פְּסִיק אוֹ יַבְּלָן אוֹ גַרְבָן אוֹ חֲזָזָן לָא

ספרא

עובר משום ה' דברים משום בל תקדיש ומשום בל תשחט ובל תזרק את הדם ובל תקטיר את החלב. ובל תקטיר מקצתו. ריב"י אף משום בל תקבל את הדם. כי לא לרצון יהיה לכם מלמד שאין מרצין:

קט (ו) ואיש היחיד מביא שלמי נדבה ואין הצבור מביא שלמי נדבה. (ז) או אינו אומר ואיש אלא להוציא את השותפים כשהוא אומר איש לרבות את השותפים הא מה אני מקיים ואיש, היחיד מביא שלמי נדבה ואין הצבור מביאים שלמי נדבה:

קי (ח) כי יקריב שלמים. מנין לרבות את העולה ת"ל נדר. מנין לרבות את התודה ת"ל נדבה. מנין לרבות את היולדות ואת הנזירות ת"ל לפלא. מנין לרבות חטאת ואשם ת"ל (בצאן) [זבח] מנין לרבות את המעשר ת"ל בבקר. מנין לרבות את הולדות ואת התמורות ת"ל או בצאן:

קיא (ט) תמים יהיו לרצון מ"ע, מל"ת מנין ת"ל וכל מום לא יהיה בו. נפל מן הגג ונשתבר יכול יהא עובר עליו ת"ל וכל מום לא יהיה בו אל תתן בו מום. (י) מכאן אמרו בכור שאחזו דם אפי' מת אין מקיזין בו את הדם דברי ר' יהודה. וחכ"א יקיז ובלבד שלא יעשה בו מום. ואם עשה בו מום ה"ז לא ישחט עליו. רש"א יקיז אעפ"י שעושה בו מום:

קיב (יא) עורת בין סומא בשתי עיניו ובין סומא אפי' בעינו אחת. שבור מה ת"ל לפי שנאמר שבר רגל או שבר יד שיכול אין לי אלא שנשברה ידו או נשברה רגלו. מנין לרבות שבר זנב ת"ל

או

התורה והמצוה

כפי הפשט, רק שכבר התבאר בכל הקרבנות שצריך שיהיו תמימים, כמ"ש בחמשה מיני החטאת ובמיני האשמות ובקרבן נזיר ומצורע, תמים או תמימה. (לבד בחטאת עולה ויורד ואשם ש"ח ואשם נזיר שמפ' ובעולת יולדת לא נז' תמים ונלמד מחבריו חטאת מחטאת ואשם מאשם) וכן בבכור כתוב פסח או עור לא תזבחנו. ומעשר יליף לענין זה העברה העברה מבכור כמ"ש בבכורות (דף יד ע"ב) ובפסח כתיב שה תמים. וולדות ותמורה למד ר' ישמעאל מן רק קדשיך אשר יהיו לך כמ"ש בבכורות (שם) ובכ"מ, ולכן לא התפלא שבלשון הנאמר פה נאמר גם גבי נסכים ועשיתם אשה עולה או זבח לפלא נדר או בנדבה ושם מיעט בספרי ובמנחות (דף ל) בכור ומעשר ופסח וחטאת ואשם, שאינם נדר ונדבה, כי כן מורה פשטות הלשון, רק פה לא יכול למעט אחר שבכולם באר שיהיו תמימים הוכרחו לפרש בהפך שבא לרבות, וכמ"ש רבא ביומא (דף סג) ובתמורה (דף ז) ובב"ק (דף עו ע"ב) הכא מעניינא דקרא והכא מעניינא דקרא. וממילא למד שכל האזהרות שנאמרו פה נוהגים בכל הזבחים:

קיא **תמים יהי'**, הוא מ"ע, וכל מום לא יהיה בו הוא מל"ת. ופי' חז"ל שהוא מ"ע ול"ת על שישאר תמים אחר ההקדש, כי יש פעלים רבים המשמשים על התחלת הפעולה ועל המשכתה, כמו קם עמד שכב חיה היה, ופה אין לפרש לא יהיה בו על המציאות שלא ימצא בו מום, שכבר אמר כל אשר בו מום לא תקריבו שהוא על ההקדש (כנ"ל ס' קח), וע"כ פי' על ההויה והתחדשות המום אחר ההקדש, כמו ויהי אור, יהי רקיע, כי הוא אמר ויהי שפי' שנתהוה. (וא"צ למ"ש המפ' שמפ' יהוה פעל יוצא. שלא מצאנו פעל יוצא משורש היה בשום מקום), ובכ"ז הא"ל שמזהיר גם אם קרה המום מעצמו כמו נפל ונשבר, שע"ז הי"ל כל מום לא ימצא בו. שלשון זה מיוחד על דבר הבלתי תלוי בבחירת האדם. שאמר לא ימצא בבתיכם. לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש, להזהיר ב"ד על כך (ספרי שופטים קעה). ועל המציאה בבחירה אמר איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני, וז"ש נפל מן הגג וכו' ת"ל לא יהיה בו, אל תתן בו מום. ודעת ר"מ במנחות (דף נו) ובכורות (דף לג ע"ב) שאסור להטיל מום אף בבע"מ. דס"ל שמ"ש כל מום לא יהי' מלת כל מורה על כללות המומים שבפ', שמוזהר על כולם, שאם הטיל בו כל המומים עובר על כ"א וא'. ולכן ס"ל שלא יקיז במקום שעושה בו מום, אף שימות אסור לעשות בו מום, וכן דעת ר' יהודה והחמיר יותר אף במקום שאין עושה מום משום גזירה דלמא יעשה במקום שעושה מום כמ"ש בפסחי' (דף יא ע"ב). וחכמים ס"ל שרק בתמים מוזהר כמ"ש תמים יהי' ואז כל מום לא יהי' בו לא בבע"מ. ומ"ש כל מום ר"ל כל אופן הגורם למום. שאסור לגרום בו מום. ולכן הקילו שיקיז כיון שבל"ז ימות וכולהו ס"ל דבר שא"מ אסור. ולכן לא ישחט עליו, ור"ש ס"ל דבר שא"מ מותר:

קיב **עורת**. אין לפרשו שם תואר להבהמה שהי"ל עורת העין בחירק. וע"כ פרש"י שהוא שם

עַל־הַמִּזְבֵּחַ לַיהוָה׃ כג וְשׁוֹר וָשֶׂה שָׂרוּעַ וְקָלוּט נְדָבָה תַּעֲשֶׂה

רש"י

הקדשן ועל שחיטתן ועל זריקת דמן (תמורה ו') : ואשה לא תתנו . אזהרת הקטרתן : (כג) שרוע . אבר גדול מחבירו : קלוט . פרסותיו קלוטות : נדבה תעשה אותו . לבדק הבית : ולנדר . (ת"כ) למזבח : לא

שפתי חכמים

ת ר"ל בהמה שמפרסת פרסה וברגל אחת פרסותיו קלוטות ואינם סדוקים כשאר פרסות רגלים אלא שדומה רגליו לשל סוס

התורה והמצוה

דבר של מום עורון בלשון נקבה. ואח"ל לא כן דעתם כמו שנראה ממ"ש (במשנה יג) יבלת זה בעל יבלת ולא פי' כן על עורת . רק פי' כפי' הראב"ע שהוא שם התואר לעין , וכן מורה שם שבור שאמרו כמו שיח'. וז"ש בין סומא אפי' בעינו אחת דהא עורת שם יחיד . וכן שם שבור פי' אבר שבור . ובאדם אמר שבר רגל או שבר יד. וי"ל רק שבר יד. ורגל. לכן אמר פה שבור . שאע"פ יד או רגל שבור כי יד ורגל נקבה והי"ל שבורה . וע"כ פי' שם שבור . והוא שם הזכר . לא שם ת"ע , כי לכן אמר שם רגל ויד ללמוד שידמה לשבר רגל ויד שבגלוי ואינו חוזר כי אדם ובהמה נלמדים זמ"ז כמו שיח' :

קיג או חרוץ . מענין חריצי הברזל . תרגם חרוץ . בע"מ של אבר חרוץ וסדוק . והוא חריץ הנמצא באבר גלוי בשפתו . בריסי העין בחוטם ובשפה . והק"א הגי' חוטם . וכ"ז מועתק ממשנה דבכורות (פ"ו מ"ד) וכמ"ש הרמב"ם (פ"ז מה' ביאת המקדש) עי"ש. ושפתו פי' שורה החצונה של השפה ; ואיפיו החצונים פרש"י שינים שבאמצע פה. והפנימית הם שינים הגדולות . והרמב"ם פי' בדרך אחר . ודעת ר"ה שאין בודקין מן השינים הגדולות שנראות כתאומות כי שם ומשם ולפנים אין מום נראה ואין הלכה כן :

קיד או יבלת. כבר פירשנו כי עורת ושבור תואר לאבר שיש בו מום . אבל יבלת שם המום בעצמו. לכן הוסיף הספרא בעל יבלת. ופי' יבלת בעין (כי יבלת שבגוף מנוי בכלל אה"ס) ובאדם חסב דק ותבלול בעינו ולמדין זמ"ז . שלכן כפל גרב וילפת בשני המקומות . וגרב מיותר בשניהם דהוא כ"מ מילפת דלא אתיא כ"כ ללמוד זמ"ז וכן למדינן כל המומים שכתוב בא' לחבירו . כמו מרוח ונתוק וכרות דלא כתיב באדם . וגבן (למ"ד שפדרתו עקומה) דלא כתיב בבהמה . ובבכורות (דף מ"ג) פלפלו בזה עיי"ש :

קטו לא תקריבו אלה . היא אזהרה על השחיטה . שעל ההקדש כבר הזהיר כנ"ל (ס' קח) . ומובא בתמורה (דף ו) . ומבואר אצלינו (לו סי' כב בתורה אור באורך) שכינוי הרומז זה ואת אלה בא ליחד ולמעט תמיד את זולתו . וממעט שנעבדה בה עבודה . של נלמד ק"ו מעגלה ערופה . ומובא בסוטה (דף מו) . ושם אומר שיש ג' פסוקים למעט נעבד בו עבודה . א] פסוק דכאן . ב] מ"ש בע"מ אשר לא עובד בה. בה עבודה פוסלת לא בקדשים . ג] מ"ש ומיד בן נכר וכו' מכל אלה . ופירשו דאחד לעבודת היתר ואחד לעבודת איסור ואחד לעבודה אחר שהקדישה . וצ"ע דהא לר' יהודה שהוא דספרא ממעט עבודת איסור מן ואם מן הצאן קרבנו וכו' לעולה . כמ"ש בספרא ויקרא דבורא דנדבה (פרשה ה מ"ב):

קטז ואשה לא תתנו מהם . אשה היא מתנת אש . והיא הקטרת החלבים על האש שעובר עליהם בלאו מיוחד חוץ מן ההקדש והשחיטה . ומבואר שיש הבדל בין תתנו אותם ובין תתנו מהם שמלת מהם מציין המקצת . ומ"ש על המזבח שהיא מיותר דרש על הזריקה ור"ל ולא תתנו מהם על המזבח שהוא הדם הניתן . ובתמורה (דף ז) יש שני לשונות . לל"ק על המזבח ליתנהו דקרא הוא וזריקה למד ממ"ש ומעוך וכתות לא תקריבו . וקבלה לריב"י מן מיד בן נכר לא תקריבו . וכן סדרם הרמב"ם (פ"א פה' א"מ ה"ד) . וסדר הספרא פה וכמשנה יוד כלישנא בתרא שם . והנראה ששתי הלשונות פליגי בפלוגתא אביי ורבא בתמורה (דף ז). דלרבא דלוקין על כל מקטירו כולו ועל תקטירו מקצתו, ה"ה עמ"ש על המזבח ובטעמו אזיל הספרא למעלה משנה ה' . ולאביי שאמר אין לוקין על לאו שבכללות ר"ל אחר שמחד לאו נפקא כפרש"י ותוס' . א"א ללמוד זריקה מן על המזבח שא"כ לא ילקה ג"כ דמחד לאו נפקא , וצ"ל כלישנא קמא. והרמב"ם שאזיל בשטת אביי (והוא גריס רבא במקום אביי וכמ"ש הכ"מ פ"א מה' א"מ ה"ד) לכן הסם כל"ק . ומיושב ק' הלח"מ עי"ש : ומ"ש על המזבח לה' . מלת לה' מיותר ומרבה שעיר המשתלח שבא ג"כ לשם ה' וביומא (דף סג) ובתמורה (דף ו ע"ב) פלפלו בזה ופרשנוהו היטב בפ' ההרי (ס' נג) עי"ש :

קיז ושור ושה שרוע וקלוט. הי"ל ושרוע וקלוט ולמה הזכיר שנית שם שור ושה בחנם. פי' חז"ל שבא כענין בז"ם לדמות הלשון ללשון שור ושה אותו ואת בנו. וללמד שדיניהם שוה. ששם למד בספרא (פרשה ח מ"ז) שקאי גם בקדשים , ושהוא בלא ירצה כמו מחוסר זמן ופה אמר גם בשרוע וקלוט ולנדר לא ירצה . וללמד מלשון שור ושה שמום בשניהם . שדין הפסולים שוה עם דין המום . לעבור עליהם בכל אלה שעובר על בעל מום ובחולין דף כ' ע"ב מקשה ולילקו נמי משום לאו דמחוסר זמן דתניא מנין לכל הפסולין שבשור ושבשה וכו'. ר' זירא אמר הנח למחוסר זמן דהכתוב נתקו לעשה . דת"ק מיום השמיני והלאה ירצה מעיקרא לא. לאו הבא מכלל עשה עשה—נראה לדעתי שהספרא לשטתו שמתמא כר' יהודה שס"ל שלוקין על לאו

תְּקָרְבוּן אִלֵּין קֳדָם יְיָ וְקֻרְבָּנָא לָא תִתְּנוּן מִנְּהוֹן עַל מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ׃ כג וְתוֹר וְאִמַּר

ספרא

או שבור. יכול שאני מרבה שבר צלע ת"ל שבר יד או שבר רגל מה אלו מיוחדים שמומם בגלוי ואין חוזרים יצא שבר צלע שאין מומו בגלוי: קיג (יב) חרוץ ריס של עיניו שניקב שנפגם ושנסדק. שפתו שניקבה ושנפגמה ושנסדקה. חיטיו החיצונית שנפגמו ושנגממו. ופנימיות שנעקרו. ר' חנני' בן אנטיגנוס אומר אין בודקין מן המתאימות ולפנים אף לא המתאימות: קיד (יג) יבלת זה בעל יבלת. גרב זה החרס. ילפת זה חזזית מצרית. כאן לא נאמר דק ותבלול ולהלן לא נאמר יבלת מנין ליתן את האמור בבהמה באדם. ואת האמור באדם בבהמה ת"ל גרב גרב לגז"ש ילפת ילפת לגז"ש:

(פרק ז) קטו (א) לא תקריבו אי משום בל תקדיש הרי בל תקדיש אמור למעלה הא א"א לא תקריבו אלא משום בל תשחט. (ב) לא תקריבו אלה לה'. אלה אין אתה מקריב אבל מקריב אתה את שנעבד בו עבודה. (ג) והלא דין הוא. ומה אם העגלה שאין המום פוסל בה. עבודה פוסלת בה. קדשים שהמומים פוסלים בהם. א"ד שתהא עבודה פוסלת בהם. ת"ל לא תקריבו אלה. אלה אין אתה מקריב אבל אתה מקריב את שנעבד בה עבודה:

קטז (ד) ואשה לא תתנו מהם אלו החלבים. לא תתנו אין לי אלא כולם מנין אף מקצתם ת"ל מהם אף מקצתם. על המזבח זה הדם. לה' לרבות שעיר המשתלח:

קיז (ה) מנין לרבות כל הפסולים שבשור ושבשה ת"ל ושור ושה, לרבות כל הפסולים שבשור ושבשה. (ו) שרוע שנשמטה יריכו. וקלוט פרסת רגלו דומה לשל סוס פרסת רגלו דומה לשל חמור:

קיח נדבה תעשה אותו לבד"ה. ומנין אף לנדר ת"ל ולנדר יכול על המזבח ת"ל לא ירצה. א"ל אלא נדר לנדבה מנין ת"ל ולנדר ולנדבה לא ירצה. רבי אומר ממקומו הוא מוכרע שנאמר ולנדר לא

התורה והמצוה

הבא מכלל עשה שיהא שכתוב לאמר כמו שית' (בסימן קיט) ולדידי' כיון שאמר מיום השמיני והלאה ירצה ולא קודם הוא לאו וה"ה לאותו ואת בנו. שנלמד ממחוסר זמן. וז"ש מנין לכל הפסולים שהן בלא ירצה. ור' זירא השיב לדידן דלא קיי"ל כר' יהודה. וס"ל דבכ"מ לאו הבא מכלל עשה עשה, וליתא לברייתא זאת בין במחוסר זמן בין בכל הפסולים. ולזה כיון הרמב"ם (בפ"ג מה' איסורי מזבח ה"ז) שכתב ויראה לי שאעפ"י שאין כל הפסולים אלו ראוים לקרבן אם עבר והקריבן אינו לוקה מן התורה לפי שלא נתפרשה אזהרתן. שכתב ויראה לי. מפני שיש פי' אחרים בדברי ר' זירא. ולפי' רש"י ותוס' עכ"פ לא אמר זה רק גבי מחוסר זמן. אבל לפי' שפרשתי נדחה ברייתא זו לגמרי לר' זירא שהיא כר' יהודה ושלא כהלכתא, ובזה מיושב כל מה שקיהו בזה הכ"מ והלח"מ ויתר מפרשים. ועי' בתוספתא (פ"ד דמכות) שם אמר שבכל הפסולים עובר משום שמות אלה וצ"ל דאתיא כר"י או שעובר בעשה. ולכן כתב הרמב"ם יראה לי:

קיח נדבה תעשה אותו ולנדר לא ירצה, אין לבאר שהכתוב מבדיל בקדשי מזבח בין הרי עלי ובין הרי זו. שבנדבה מותר שרוע וקלוט ולא בנדר. דהא ביתר המומים לא הבדיל בזה ואסר כולם למזבח בין בנדר בין בנדבה. ושרוע וקלוט לא גרע מהם ושרוע נחשב במומי אדם עם המומים הגדולים. שבר יד ורגל כמ"ש הרמב"ן שם. (שמ"ש בתמורה דף ז' בע"מ מעיקרו דקלא בעלמא הוא. הוא ענין אחר שלא סליק אדעתא להקדישו בין לרש"י בין לתוס' שם) ומוכרח כקבלת חכמים. שמתיר לבד"ה ואוסר למזבח. והאמת בין נדר בין נדבה נופל על שניהם. שמצאנו במזבח אם נדר או נדבה זבח קרבנו. לבד מנדריכם ונדבותיכם וכדומה. ובבד"ה מצאנו כי יפליא נדר בערכך נפשות. וידר ישראל נדר וכו' והחרמתי את עריהם. ושהם חרמים לבד"ה. וההכרח שמבדיל בין תעשה אותו ובין לא ירצה. ר"ל שרוע וקלוט תעשה אותו. והוא לבד"ה שעושהו הקדש לבד. ולא ירצה למזבח ששם מרצה. ומה שאמר בראשון נדבה ובשני נדר תפס רבותא בכ"א. לענין לבד"ה מותר אף נדבה וכ"ש נדר. שהסברה מחייב להקל בנדר שמשלם חוב נדרו מבנדבה שיוכל שלא לנדב. ולרצון למזבח אסור אף נדר וכ"ש נדבה, והספרא הוכיח היטב שנדר מותר לבד"ה ממ"ש ולנדר לא ירצה. הרי לא אסר נדר רק לרצון למזבח לא לעשות לבד"ה. ושנדבה אסור למזבח ממ"ש. נדבה תעשה רק עשי' לא לרצון. ושיש הבדל בין בד"ה ובין מזבח ממ"ש לא ירצה שזה רצון במזבח. וכן רבי מכריח ג"כ מן לא ירצה כת"ק ומפרש בתמורה (דף ז) שלת"ק אם מקדיש לדמי נסכים ג"כ לקי. ור"ל שאחר שמוכיח שנדבה אסורה למזבח ממ"ש נדבה תעשה דוקא עשיה לא רציה. ונדבה דרישא מדבר שהקדיש לדמי בד"ה וה"ה שהאיסור לרציה הוא אפי' לדמי. ורבי לא דייק כן רק לנדר לא ירצה אם מרצה בעצמו לא אם הקדישו לדמי עולה

אֹתוֹ וּלְנֵדֶר לֹא יֵרָצֶה׃ כד וּמָעוּךְ וְכָתוּת וְנָתוּק וְכָרוּת לֹא תַקְרִיבוּ לַיהוָה וּבְאַרְצְכֶם לֹא תַעֲשׂוּ׃ כה וּמִיַּד בֶּן־נֵכָר לֹא תַקְרִיבוּ אֶת־לֶחֶם אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל־אֵלֶּה כִּי מָשְׁחָתָם

בעל הטורים

(כד) ובארצכם לא תעשו וסמיך ליה ומיד בן נכר לומר שאסור לסרס אפי' ע"י נכרי :

רש"י

ירצה . אי זה הקדש בא לרצות הוי אומר זה א הקדש המזבח : (כד) ומעוך וכתות ונתוק וכרות . בביצים או בגיד : מעוך . ביציו מעוכין ביד : כתות . כתושים יותר ממעוך (בכורות ל"ה) : נתוק . תלושין ביד עד שנפסקו חוטים שתלוים בהן אבל נתונים הם בתוך הכיס והכיס לא נתלש : וכרות . כרותין בכלי ועודן בכיס : ומעוך . תרגומו ודימרים זהו לשונו בארמית לשון כתישה : וכתות . תרגומו ודירסים כמו (עמוס ו) הבית הגדול רסיסים בקיעות דקות וכן קנה המרוסס : ובארצכם לא תעשו . דבר זה לסרס שום בהמה וחיה ואפילו טמאה ב לכך נאמר בארצכם לרבות כל אשר בארצכם שאי אפשר לומר לא נצטוו על הסרוס אלא בארץ ג שהרי סרוס חובת הגוף הוא וכל חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ : (כה) ומיד בן נכר . נכרי שהביא קרבן ביד כהן להקריבו לשמים לא תקריבו לו בעל מום ד ואע"פ שלא נאסרו בעלי מומים לקרבן בני נח אלא אם כן מחוסרי אבר זאת נוהגת בבמה שבשדות (תמורה ו') אבל על המזבח שבמשכן לא תקריבוה אבל תמימה תקבלו מהם (חולין י"ג) לכך נאמר למעלה איש איש לרבות הם

שפתי חכמים

ולא אמור : א רש"י רוצה להוכיח בזה שלא תקשה מנ"ל דנדבה תעשה אותו לבדק הבית ולנדר לא ירצה היינו למזבח דלמא איפכא . ומתרץ איזה הקדש כו' הוי אומר זה הקדש המזבח הלכך מה שכתוב לא ירצה מדבר במזבח וממילא מה שכתוב נדבה תעשה מדבר בהקדש בדק הבית והרא"ם פי' מפני שרוב נדבות הם לבדק הבית ורוב נדרים למזבח לכן קרא בדק הבית בשם נדבה ושל מזבח נדר : ב שלא תקריבו בארצכם מעוך וכתות שהרי אין הקרבה בח"ל אלא מאי לא תעשו הסירוס לבד הוא דקאמר : ג פי' שאי אפשר לומר שפירוש ובארצכם לא תעשו הוא שלא ינהגו באיסור הסירוס אלא בארץ ולא בח"ל אבל לא לרבות כל שבארצכם דהיינו אף בטמאה. דהא בסירוס חובת הגוף היא ואינה תלויה בארץ אלא ע"כ לא בא אלא לרבות אפילו בהמה טמאה . רא"ם : ד פי' דוקא לקרבן יחיד שהביאו לכהן להקריבו אז לא יקבלו בעל מום אבל אם הם תמימים יקבלו כמו שפירש"י איש איש לרבות עובדי אלילים

התורה והמצוה

או נסכים שהקנה בדמיו מילה לא הוא :

קיט נדבה תעשה אותו. היל"ל נדבה תעשהו, והאריך בכל הספר שכ"מ שכתוב מלת אותו יש בו מיעוט . ופי' שממעט תמימים שלא יעשם נדבה לבד"ה. והוא עשה דלאו הבא מכלל עשה עשה, ור' יהודה ס"ל שעובר בל"ת משום דכתיב וידבר ה' לאמור . ובתמורה (דף זיין ע"ב) ופסחים (דף מב) א"ל רבי לבר קפרא מאי משמע א"ל דכתיב לאמר לאו נאמר בדברים, בי רב אמרי לא אמור נראה פי' עפמ"ש (ויקרא ס"ג) ההבדל בין דבור ואמירה הדבור הוא הדבור הארוך והאמירה מציין הלשון שנאמר וכשאמר וידבר ה' לאמר פי' וידבר שדבר עמו בארך. ופי' לאמר וכזה אמר . וכיון שטעם מ"ע שלאו הבא מכלל עשה עשה מפני שלא נאמר הלאו בפי', ס"ל לר"י כשאמר וידבר לאמר באר שגם הדיבור נאמר וא"כ גם הלאו הבא מכלל עשה שהיא הדיבור הנדרש מכלל . נאמר בפי' למשה . וכן אמרו בפסחים (דף מא ע"ב) לר' יהודה שאם אכל כזית נאי מבע"י לוקה אף שהיא לאו הבא מכלל עשה . והנה יפלא שלפ"ז ילקה לר"י בכל לאוין הבאים מכלל עשין שנאמר בתחלת הפרשה מלת לאמר . וילקה המקריב חיה כמ"ש בזבחים (דף לד) ורמב"ם (פ"ה מה' א"מ) . וכהן גדול שנשא בעולה [אם לא תחלק בין וידבר לאמר ובין ויאמר לאמר] וכהן טהור שאכל תרומה טמאה (כמ"ש פ"ז מה' תרומות) והגהגה מתער נזיר לדעת הרמב"ן במנין המצות שהוא לאו הבא מכלל עשה קדוש יהי' גדל פרע . והעושה סחורה בפ"ש שהוא לאו הבא מכלל עשה וחשבן הרמב"ן במנין העשין, והמוציא משא על הבהמה שכתב הרמב"ם פרק כף מה' שבת שהיא לאו הבא' מכלל עשה, וא"כ ילקה בכל אלה לר' יהודה שבכל אלה כתוב בתחלת הפרשה וידבר ה' אל משה לאמר . ולא שמענו שיחלק ר' יהודה על הכלל דלאו הבא מכלל עשה עשה ובכתובות (דף כד) מהו להעלות מנשיאת כפים ליוחסין הבעי למ"ד מעלין מתרומה ליוחסין וכו' הנ"מ תרומה דעון מיתה אבל נשיאת כפים דאיסור עשה לא . והא מ"ד מעלין מתרומה ליוחסין הוא ר' יהודה והיל"ל לדידי' דנשיאת כפים הוא איסור לאו . דלאו הבא מכלל עשה וכתיב גם לאמר . ובספרא שמיני (פ"ג מ"ב) עמ"ש אותה תאכלו ולא בהמה טמאה אין לי אלא בעשה בל"ת מנין . וסתם ספרא ר"י הרי ס"ל דלאו הבא מכלל עשה אע"ג דכתיב לאמר , לכן נראה לפרש הדבר שלא אמרה ר"י רק בעשה הסמוכה ללאוין כמו כאן שכל הפרשה נאמרה באזהרה . וכן בפסח נאמרו גם אזהרות בענין וז"ש לאו נאמר בדברים . וגם בזה צ"ע שדין כעת . [ועיין בירושלמי פ"ה דנזיר סמך ע"ז וכתוב כן גורעין לגרוע מתחלת הפרשה לסופה יל"ע

יַתִּיר וַחֲסִיר נְדַבְתָּא תַּעֲבֵד יָתֵיהּ וּלְנִדְרָא לָא יִתְרְעֵי: כד וְדִימְרִיס וְדִירְסִיס וְדִישְׁלִיף וְדִיגְזִיר לָא תְּקָרְבוּן קֳדָם יְיָ וּבְאַרְעֲכוֹן לָא תַעְבְּדוּן: כה וּמִיַּד בַּר עַמְמִין לָא תְּקָרְבוּן

ספרא

לא ירצה ואיזה קדש מרצה זה קדשי מזבח שנאמר ונרצה לו: **קיט** (ז) נדבה תעשה אותו. אותו עושה נדבה וא"א עושה תמים נדבה לבדק הבית. (ח) מיכן אמרו המקדיש תמים לבד"ה עובר בעשה. ומנין אף בל"ת ת"ל וידבר ה' אל משה לאמר דברי ר' יהודה. וחכ"א אין בו בל"ת: **קכ** (ט) ומעוך וכתות ונתוק וכרות כולם בביצים דברי ר' יהודה רא"א כולן בגיד. ר' יוסי אומר מעוך וכתות בביצים נתוק וכרות בגיד. (י) לא תקריבו ז"ש ר' יוסי בר"י אי משום בל תקדיש הרי אמור. ובל תזרק הדם הרי אמור. ובל תשחט הרי אמור. ובל תקטיר מקצתו הרי אמור. הא אינו אומר כן אלא משום בל תקבל את הדם: **קכא** (יא) לא תקריבו אין לי אלא שלא יקריב מנין שלא יעשו ת"ל לא תעשו. אין לי אלא תמימים בע"ם מנין ת"ל לא תעשו. אין לי אלא בהמה חיה ועוף מנין ת"ל בארצכם. אין לי אלא בארץ בח"ל מנין ת"ל לא תעשו. מנין אף באדם ת"ל ובכם כדברי בן חבינא: **קכב** (יב) מנין שאין מקבלים שקלים מן העכו"ם ת"ל ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלקיכם מכל אלה אין לי אלא תמידים שהם קרוים לחם שנאמר את קרבני לחמי לאישי שאר כל קרבנות

התורה והמצוה

נ"ל כיון שבתחלת הפרשה כתוב מלת לאמר מוסב על כל הפרשה:

קכ ומעוך וכתות וכו' מפרש בבכורות (דף לט) דלרבי הוא מום שבגלוי גם בבצים וכ"ש בגיד ולרהב"י אינו מום שבגלוי ולר' יוסי מעוך וכתית מיגלי ונתוק וכרות לא מיגלי. ובקדושין (דף כה) אמר כתנאי לענין עבד. ובאמת במ"ש כ"ד לאשי איברים אין מטמאים משום מחי' ר"י אומר אף שבאים ותני עלה בכולן עבד יוצא בהן לחירות משמע דר"י ס"ל כת"ק דלא חשב סירוס וכן הרמב"ם פסק משמע זה גבי עבד דאין יוצא לחירות ע"י סירוס אע"ג שלענין סירוס פסק כר' יהודה. והבן:

קכא ובארצכם לא תעשו מזהיר שבמקדש אסור בהקרבה ובמדינה אסיר לעשות כן לסרס שום בהמה. והנה במ"ש נתוק וכרות פי' במנחות (דף נו) להביא נותק אחר כורת. כי הכריתה נאמר גם בשכורת מקצת הגל בנהיקה מסרידו לגמרי וס"ל נותק כ"ש מכורת. ובא לרבות שגם הנותק אחר כורת חייב בין בקדשים בין בחולין כי על ונתוק וכרות אמר ובארצכם לא תעשו וכמ"ש בשבת (דף קיא) ובמנחות (דף נו) ובבכורות (דף לג) הכל מודים במסרס אחר מסרס שחייב. ר"ל אף מ"ד דמטיל מום בבע"מ פטור מודה במסרס אף שהנותק אחר כורת מסרס בע"מ וז"ש בספרא בע"מ מנין ת"ל לא תעשו (והפרישה בהב"ע (ס' הא) כתב מסרס אחר מסרס אסור דכתיב לא תעשו. בודאי רחס מן איזה ברייתא. ופירושה כמ"ש לא כמו שפי' הפרישה משום דלא תעשו לשון רבים) והנה היה די לומר לא תעשו. והוסיף בארץ לאסור דבר זה בכל נאלאי הארץ אף חיה ועוף. וכן אמר בחגיגה (דף יד ע"ב) שאלו את בן זומא מהו לסרוסי כלבא א"ל כל שבארצכם ל"ת. (ורש"י ותוס' פי' משום דמחיר כלב אסור. ובס"א הק' על פירושם וי"ל שהי' השאלה על כלב היא שזה פשוט בעיני שלא הוזהרו על סירוס הדגים דכתיב בארצכם. אמנם בכלב היה יש בו טומאה לדעת ר"ע (פי"ז דכלים) מפני שבורח ליבשה והרמב"ם בפי' פסק כותי' ובחבורו חזר בו כמ"ש התוי"ט (רפ"י דכלים). ובן זומא כר"ע לכן השיב כל שבארצכם) והנה היה טוב לומר בארץ לא תעשו שזה מציין כל נאלאי הארץ לא בארצכם שמורה בני אדם תושבי ארצם, ח"ש מנין אף באדם ת"ל בכם. ר"ל מן הכינוי מבואר שר"ל כל היושב בארצכם. שאם"ל שאמר בארצכם למעט ח"ל דהא כתוב לא תעשו וכמו שפי' השאלות (פ' אמור) מכדי חובת הגוף הוא מה לי בארץ מה לי בח"ל:

קכב ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלקיכם מכל אלה. פשטות הכתוב שגם מבן הנכר לא יקבלו קרבנות בע"מ. הגם שהם אין מוזהרים מלהקריב בע"מ במזבח דידהו, וכמו שפי' חז"ל בתמורה (דף ז) ובירושלמי דע"ג פ"ב ה"א. ומ"ש בספרא שבא להזהיר שלא יקבלו מאהם ק"ל אף תמימים, הוא כוונה שניה דרושית, ממ"ש את לחם אלקיכם שמורה על ק"ל. והלא בל"ז לא ריבה מן איש איש רק עולה לר"ע ונו"ג לריה"ג, וכן קשה קושיית התוס' (חולין דף יג ע"ב מנחות עג ע"ב תמורה דף ג) למה לי איש איש להתיר הפ"ל מדאמר בפ"מ לא תקבל מכלל דתמימים שרי, וע"כ דרוש שבא להזהיר מכל אלה שמלה כל מוסב על כל הנז' בפרשה בין תמים בבקר ובכשבים ובעזים, (ומזה מוכח נ"כ שאר ק"ל, כי תמידין לא משכחת רק בכשבים ושלא אמר מכל אלה) וכן ברמב"ם (פ"א מה' אסורי מזבח ה"ו) ולא קרבנות ישראל בלבד אלא אף קרבנות עכו"ם אם הקריבן וכן בע"מ לוקה בנאמר

בָּהֶם מוּם בָּם לֹא יֵרָצוּ לָכֶם׃ ס כו וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כז שׁוֹר אוֹ־כֶשֶׂב אוֹ־עֵז כִּי יִוָּלֵד וְהָיָה שִׁבְעַת יָמִים תַּחַת אִמּוֹ וּמִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יֵרָצֶה לְקָרְבַּן אִשֶּׁה לַיהוָה׃

בעל הטורים

(כז) שור או כשב או עז סמך לבן נכר לומר שאין מקבלין קרבן חובה אלא מישראל. והיה שבעת ימים וגו' אמר הקב"ה אם ישחוט ביום ראשון יהא נראה כשוחט לפני שמים וארץ שנבראו ביום א' ואם ביום ב' יהא נראה כאלו שוחט לרקיע שנעשה ביום ב' וביום ג' לים וליבשה וביום ד' לפני מאורות וביום ה' לפני שרצים וביום ו' לפני אדם אלא ימתין עד ז' ימים וידע שנברא העולם בו' ימים ונחתי בז' וישחט לפני:

רש"י

הנכרים שנודרים נדרים ונדבות כישראל: משחתם. חבולהון: לא ירצו לכם. לכפר עליכם: (כז) כי

שפתי חכמים

אלילים וכו': ה פי' דמלת ירצו לכם משמע שהם אינם מקובלים לכם ואינו נופל לומר על זה מלת לכם אם לא שיוסיף מלת לכפר גם שיהיה מלת לכם וכתב עליכם כי עם מלת כפרה אינה נופלת רק לשון על כמו ונרצה לו לכפר עליו:

דילפינן

התורה והמצוה

ומיד בן נכר, וכתב הכ"מ דמבואר בכתוב. (ובפ"ב מה' מעה"ק ה"ב) כתב אבל העכו"ם אין מקבלים מהם אלא עולות שנאמר ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלקיכם. וזה הדרוש של הספרא, ולפ"ז פסוק ומיד בן נכר בא לאסור ופסוק איש איש מסיר עולת נדבה:

קכג כי משחתם בהם מום בם לדעת הת"ק הוסיף וכפל ללמד שכל משחת אסור וה"ה סירוס דנקבות. ור' יהודה השיב ממלת בהם שהוא לשון זכר, שלדברי הת"ק הי"ל משחתם בהן בנון. וס"ל שפ"ש משהשם קאי על יתר מיני משחת, וכדדרש ר' ישמעאל (חולין כג עכו"ם כג סנהדרין נז בכורות מ תמורה כח) וכמ"ש התוס' בחולין שם ובכ"מ דכ"ע ס"ל דרשא דר' ישמעאל, והנה הסמ"ג הביא ברייתא זו ופי' שמיירי לענין הקרבה, והנה למה שנראה מדברי הרמב"ם והסמ"ג דמשכחת גם בנקבות סירוס במעשה כמ"ש הכ"מ (סי' הא ס"ק י"ד) א"כ בנעלה האם שלא כדי שלא תלד הגם שכשר לאכילה וגם אינו מום, הלא פסק הרמב"ם (פ"ב מה' א"מ) דחסר כוליא פסולה דחסרון מבפנים שמי' חסרון. ולפ"ז ברייתא דספרא את שתי הכליות ולא בעל כוליא א' הוא משום חסרון, וס"ל לר' יהודה סתמא דספרא דשמי' חסרון, וה"ה בנטלה האם, אמנם י"ל דלת"ק הוא בכלל המומים וע"ז חולק ר"י. כי חסרון מבפנים שאינו מום הוא רק בעשה המימים ולא בעל הסרון. ואף למ"ש (בס' קיט) דלר' יהודה לאו הבא מכלל עשה שבפ' זו הוא ל"ת. בכ"ז אין דינו כבע"מ לעבור בחמשה לאוין. אולם יותר נראה שהפלוגתא הוא לענין סירוס וי"ל דת"ק ריב"ב הוא דאמר על שניהם הוא נאמר פרו ורבו ולכן אוסר סירוס גם בנשים כמו שמבואר בשבת (דף קיא) עי"ש. ומה שכתוב לא ירצו מלמד שאין מרצין התבאר בסדר ויקרא (ס' פה):

קכד שור או כשב הנה יקשה לדעת הספרא שלמד (למעלה סי' קיז) שכל הפסולים שבשור ושבשה כן בלא ירצו. למה הפסיק פה בפרשה בפ"ע, . כיון שדין הפסולים האלה שוה לבע"מ היה לו לכוללם בפרשה הקודמת ולא היה צריך לכתב בפסוק כב שור ושה מיותר לגז"ש אל כל הפסולים שבפ' זו, ולא להתחיל שנית שור או כשב. (כי למעט כלאים ונדמה היה יכול לכתב זה במ"ש בבקר בכשבים ובעזים יכתב מלת או ביניהם בבקר או בכשבים או בעזים וידרשו המיעוטים הימנ) זה היה ק"ל להספרא, והשיב שור כי יולד ולא אדם. כי פסולי המומים שנז' בבהמה נוהגים גם באדם (כמו שלמד בסי' קיד מגז"ש דגרב או ילפת) ואם יכתב זה בפ' מומים נאמר שגם פסול יוצא דופן נוהג באדם המקריב. (דאף שלענין סריפה היקיל במקריב הלא נדמהו לבע"מ דאתפ"י שהוא מותר בחולין עשה בו מקריבים כקריבים). לכן הפסיק הפרשה והתחיל שנית שור או כשב ללמד שרק בבהמה נאמר זה. (ולא תקשה עמ"ש דא"כ איך אמר והלא דין הוא הלא גם טריפה למד ממ"ש תחת אמו בגז"ש ממעשר כמ"ש במשנה ג ואם יכתב פסוק זה בין המומים נלמד לאסור גם טריפה במקריבים דקיי"ל (זבחים דף מט) דדבר הלמד בגז"ש חוזר ומלמד בגז"ש ז"א דהא במנחות (דף ואו) מסיק דים ג' קראי בטריפה עיי"ש):

קכה שור או כשב או עז כי יולד. ככר התבאר בפ' קדושים (ס"י קא) באורך שכתוב ימים תמיד בוין החילוק לא במלת או אם לא במקום דיש לטעות שהוא ויו החיבור. וכן הי"ל שור וכשב ועז. רק .פיש לטעות שפי' כשב ועז ביחד והיינו כלאים הבא מב' המינים. ולכן אמר או עז להוציא כלאים. וכן במ"ש שור או כשב משום שאם יאמר שור וכשב נפרש בנדמה לעגל וכשב. ולכן אמר או כשב להוציא נדמה, ומ"ש בהפך שור או כשב פרט לכלאים פי' שאם ימעט נדמה בריבא א"צ מיעוט לכלאים דכ"ש הוא, ועז"א שמן מיעוט א' לבד נמעט רק כלאים. וע"י שנתמעטו כלאים מן או עז.

יַת קוּרְבַּן אֱלָהֲכוֹן מִכָּל אִלֵּין אֲרֵי חִבּוּלְהוֹן בְּהוֹן מוּמָא בְּהוֹן לָא לְרַעֲוָא יְהֵי לְכוֹן׃ ‏ וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ‏כז תּוֹר אוֹ אִמַּר אוֹ עִזָּא אֲרֵי יִתְיְלִיד וִיהֵי שִׁבְעָא יוֹמִין

ספרא

קרבנות הצבור מנין ת"ל מכל אלה .

קכג מנין שהנקבות בסירוס ת"ל כי משחתם בהם מום בם . ר' יהודה אומר בהם אין נקבות בסירוס . לא ירצו לכם מלמד שאין מרצים :

(פרשה ח) קכד (א) שור כי יולד ולא אדם . והלא דין הוא ומה אם טריפה שהיא אסורה בחולין לא עשה בה את המקריבים כקריבים יוצא דופן שהוא מותר בחולין א"ד שלא נעשה בו את המקריבים כקריבים . בע"מ יוכיח שהוא מותר בחולין ועשה בו את המקריבים כקריבים . (ב) אף אתה אל תתמה על יוצא דופן שאעפ"י שהוא מותר בחולין נעשה בו את המקריבים כקריבים ת"ל שור כי יולד ולא אדם כי יולד :

קכה (ג) שור או כשב פרט לכלאים . או עז פרט לנדמה . כי יולד פרט ליוצא דופן . והיה שבעת ימים פרט למחוסר זמן . תחת אמו פרט ליתום . ר' ישמעאל בנו של ריב"ק אומר נאמר כאן תחת ונאמר להלן תחת . מה תחת האמור כאן פרט לכלאים וליוצא דופן ולמחוסר זמן וליתום אף תחת האמור להלן פרט לכלאים וליוצא דופן ולמחוסר זמן וליתום . ומה תחת האמור להלן פרט לטריפה אף תחת האמור כאן פרט לטריפה . (ד) ריה"ג אומר מה ת"ל והיה שבעת ימים תחת אמו . לפי שנאמר שבעת ימים יהיה עם אמו יכול עד שיהיה עם אמו כל שבעה ת"ל תחת אמו . או תחת אמו יכול אפי' יצא ממנה כשהיא מתה ת"ל עם אמו הא כיצד אפי' נתקיימה לו אמו שעה אחת :

ומיום

התורה והמצוה

ידעינן שמ"ש או כשב או פרט לנדמה . וכדומה לזה רבות בלשון הספרא , (ומובאת בכורות יב ע"ז נדה מא וכ"מ) ובכ"ק (דף עז) גבי טובח ומוכר . או שה לרבות הכלאים , מק' והתניא שור או כשב פרט לכלאים. אמר רבא התם מציעתא דקרא והכא מציעתא דקרא , גבי גניבה דכתיב שור או שה שא"א יכול להוציא כלאים מביניהם או לרבות. גבי קדשים דכתיב כבש או עז שאתה יכול להוציא כלאים מביניהם או למעט. ומק' גבי קדשים נמי כתב שור או כשב ונרבה , מדסיפא למעט רישא נמי למעט . אדרבה מדרישא לרבות סיפא נמי לרבות . הלא מאי אא"כ למעט היינו דאצטריך תרי מעוטי דאע"ג דאמעיט כלאים צריך למעט נדמה. אבל א"א לרבות תרי רבוים ל"ל הא כלאים אתרבי נדמה מבעי'. עכ"ד . והכי פירושא . כי מלת או בא לרוב להוציא החיבור, כמו מן התורים או מן בני היונה . ובמקום שאין לטעות שהוא הוא ויו החיבור . כמו מכל כלי עץ או בגד או עור או שק . בא מלת או על חלוקה המינית ללמד שמחלק בין המינים ומודיע דין כ"א , ובזה כל הקרוב למין ומין יכנס בגדרו (כמ"ש באה"ש כלל ריד) וכ"מ . ולכן במ"ש כשב או עז שיש לצייר החיבור והוא כלאים , הבא משניהם בא מלת או להוציא כלאים . אבל במ"ש כי יגנב שור או שה שא"א לצייר החיבור , בא על החלוקה המינית להודיע הבדל הדין בין המינים , וכל הקרוב אל מין שור או שה נכנס בגדרם ומרבה כלאים . כמו שמרבה מן או בגד או עור כל הקרוב אל מין בגד ואל מין עור. ועל מה שהקשו שהלא גם בקדשים כתוב שור או כשב שאין לטעות בו על החיבור . השיבו שע"כ בא על כוונת המיעוט שבזה צריך תרי מעוטים למעט נדמה וכלאים. משא"כ אם בא על כוונת החלוקה המינית ולרבות , א"צ שני רבוים . ועי' בתוס' חולין (דף עח . ד"ה או) ומ"ש כי יולד פרט ליוצא דופן . כבר באמרנו (תזריע ס' ב) כי בהרחבה גם יוצא דופן בכלל לידה, אבל כשידבר בדיוק אינו בכלל . ופה מ"ש כי יולד מיותר . שמובן שמדבר בעת לדתו , וא"כ בא בדיוק דוקא לידה גמורה , והתוס' בחולין (דף לח) כתבו שגמר לידה מבכור . ומ"ש תחת אמו . מפרש פרט ליתום . ודבר זה פי' ריה"ג (במשנה ד') לפי שבבכור כתוב שבעת ימים יהיה עם אמו . וא"כ א"צ תחת אמו ממש . דהא כתב עם . וע"כ פי' תחת אמו במקום אמו . כמו והכהן המשיח תחתיו . תחת אבותיך יהיו בניך . ר"ל שימלא מקום אמו בקיום המין . וזה אם מתה אמו אחרי לידה ונשאר הוא תחתי' . ולקיים שני הפסוקים עם אמו ותחת אמו . צריך שתהיה אמו קצת אחר הלדה שיהיה קצת עם אמו וקצת מהז' ימים יהיה תחתיה ובמקומה . אולם מן הלשון שדרש פרט ליתום מן תחת אמו שלריה"ג עקר הדרש מן עם אמו . משמע שהת"ק מפרש שיהיה רובץ תחת אמו בעת הלדה . ולמעט אם זה פירש למיתה וזה לחיים שלא היה תחתיו כלל. וכמ"ש בחולין (דף לח ע"ב) . וכ"מ בתוס' (שם ד"ה אלא) שת"ק אינו ריה"ג . וכן במכלתא (פ' משפטים) שני דעות. ת"ק ס"ל תחת אמו פי' עם אמו ור"נ ס"ל תחת אמו בא להדרש אחר אמו פי' אם מתה ונשאר אחריו במקומה וכריה"ג . עיי"ש , ור' ישמעאל בנו של ריב"ב ס"ל דלשון תחת שהוא זר בא לגז"ש עם מ"ש במעשר תחת השבט שבא מיעט טריפה שאינה

כח וְשׁוֹר אוֹ־שֶׂה אֹתוֹ וְאֶת־בְּנוֹ לֹא תִשְׁחֲטוּ בְּיוֹם אֶחָד׃

בעל הטורים

(כח) אתו ואת בנו ב' הכא ואידך (ירמיה כ"ז) ועבדו אותו (וגו') ואת בנו גבי נבוכדנצר בשביל שנאמר (בו) אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד והוא לא עשה כן אלא שחט בני צדקיהו לעיניו ע"כ נאמר בו ועבדו אותו (וגו') ואת בנו עד בא (עת) ארצו גם הוא ועבדו בו גוים רבים שנהרג בלשצר וניטלה ממנו המלכות. סמך אותו ואת בנו לשור או כשב לומר שטבע

רש"י

ילד. פרט ליוצא דופן: (כח) אותו ואת בנו. (ת"כ. חולין ע"ח) נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או ז הבת ואינו נוהג בזכרים ז ומותר לשחוט האב והבן: אתו ואת בנו. (חולין פ"ב) אף בנו ואותו

שפתי חכמים

ז דילפינן משלוח הקן דלקמן ומה התם אף הנקבות בכלל דהא כתיב או על האפרוחים שכולל בין זכרים בין נקבות ה"ה ה"נ ליש זכרים ול"ש נקבות: ז דילפינן במה מצינו משילוח הקן דמלות אותו ואת בנו נאמרה בבנים ובאבות ומלות שלוח הקן נאמרה בבנים ובאבות מה להלן בבנים ואם דכתיב והאם רובצת אף הכא בנים ואם. וא"ת הל"ל אותה ואת בנה. וי"ל כיון שכתיב לפניו שור או שה לשון זכר נקט נמי אותו ואת

התורה והמצוה

עוברת (רש"י בחולין קלו. תמורה כה בכורות ח נח פי' כגון נחתכו רגלי' והתוס' גמגמו בזה. אבל במנחות (דף ה) פי' כיון שאין לה חיות לא חשיב עוברת. ור"ל הטריפה אין מעבירה תחת שבטו כיון שאין סופה לחיות) וה"ה פה לא חשיב תחת אמו ובמקומה שאין ראוי להתקיים. וכן גמרינן מעשר מפסח:

קכו ומיום השמיני והלאה ירצה. וגם ביום השמיני ירצה. כי כבר בארתי (בתקוני סי' כמך) שיש הבדל בין והלאה ובין ומעלה כשאומר ומעלה אין היום ההוא בכלל וכשאומר והלאה גם היום ההוא בכלל. ולכן תראה במכלתא (משפטים סוף פ' יט) לא למד רק מקדשים לבכור לא בהפך. כי בבכור כתוב ביום השמיני תתנו לי ולא כתוב ביום השמיני והלאה וי"ל דוקא יום שמיני. ולמד מקדשים. והספרא למד גם מבכור לקדשים מפני דכתיב מיום כמ"ש שלשון המם על הזמן יהיה לפעמים מן ולא מן בכלל וכמ"ש (תזריע סי' סח). והשוה שני הלשונות של בכור ומוקדשים שבשניהם סי' שמיני ומשמיני ואילך:

קכז ירצה לקרבן אשה לה' במה שהוסיף שם קרבן שבא לרבות תמיד מוסיף שגם להקדישו מחוסר זמן אסור אף שאין נותנו עדיין על האש. ומה שהוסיף לה' מרבה שעיר המשתלח ועי' מה שפלפלנו בזה ביומא (דף סג) ונתבאר בפ' אחרי (סי' נג):

קכח ושור או שה. אם היה מדבר במוקדשים לבד הל"ל ואותו ואת בנו שזה זרות בלשון לחזר השם בכל פעם. וע"כ שמדבר מחולין. ואחר שהוא ענין אחר הוצרך להחזיר השם. ובכל זה אין לומר שמדבר מחולין לבד שא"כ אין מקומו פה בדיני קדשים. ועכ"פ הל"ל בלא ויו. שנדע שהוא ענין אחר. וע"כ שמוסב גם למעלה. שלא יהיה מחוסר זמן. וגם אחר הזמן הוא מחוסר זמן אם שחט האם בו ביום. וכן אמר בחולין (דף עח) אימא במוקדשים אין בחולין לא. שור הפסיק הענין. ואימא בחולין אין במוקדשין לא. ושור ויו מוסף על ענין ראשון:

קכט שור או שה מצאנו בכ"מ שתפס שם שור וחמור לדוגמא ונוהג בכל המינים. כמו בחרישה ופריקה וחסימה וכדומה כמ"ש במשנה סוף פרק שור שנגח שלמד שור שור משבת. ור"ל שבכל אלה המקומות תפס דרך הרגיל שדרך לדוש ולחרוש בשור. ודרך לשום משא על החמור. וה"ה ביתר המינים. ולמד משבת שאמר למען ינוח שורך וחמורך כי דרך לעשות מלאכה בשור וחמור זה לדישה וזה למשא. וכמ"ש וכל בהמתך. אבל פה למה תפס שור ושה. לכן אמר שהיא דוקא. ובמה שלא אמר שם בהמה. שכולל שור ושה. פי' מפני שהייתי טועה שחיה בכלל בהמה כמ"ש בסדר שמיני באורך. כי יש ק"ו אחר שחיה שעון כיסוי ה"ה שנוהג בו מצות או"ב. ועדיין יש ק"ו לרבות עופות בשנאמר כמ"ש הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג פ') שטעם אותו וא"ב וכן טעם שלוח הקן הוא מצד רחמנות וכ"ה בויקרא רבה (פרשה כ"ז) ובת' יב"ע. והרי מצאנו שרחם בעופות בשלוח הקן וכ"ש באותו וא"ב. לכן הוסיף גם שה להורות שחשב המינים בדוקא אלה לא זולתם:

קל ושור או שה. כבר התבאר בס' קדושים סי' קא. שבכ"מ שאין לטעות יאמר בויו ולא ישמש במלת או. ומשיב שפה יש לטעות שרק אם שוחט שור ושה ובנו. ומבואר שזה לא הייתי טועה רק אם לא יאמר מלת אותו. ומבואר בחולין (דף עח) דלר' יהודה (שא"צ מלת אותו לרבות זכרים) מלת אותו מחלק ומלת או בא לרבות כלאים. עפ"י ההקדמה שהתבאר למעלה (סי' קכה) ולא כק"א:

קלא אותו ואת בנו שם שור ושה כולל זכר ונקבה. כי הוא שם שנקרא בו מיום הולדו כמ"ש ר' יונה המדקדק. וא"כ י"ל שאותו וא"ב נוהג בשניהם דאף שאם על הבנים רק בנקבה. (בשם להמסבירים מטעם רחמנות כנ"ל) הלא שם משונה בדינו שאין נוהג בעופות שקננו בבית רק באינו מזומן. ויש לדקדק ממלת אותו שהוא מיוחד שבא ללמד שרק על אם חייב לא על אבים וא"כ יש לדמות כמ"ש באם על הבנים שנוהג

צְּתַר אִמֵּיהּ וּמִיּוֹמָא תְּמִינָאָה וּלְהָלְאָה יִתְרְעֵי לְקָרְבָא קוּרְבְּנָא קֳדָם יְיָ: כח וְתוֹרְתָא

ספרא

קכו (ה) ומיום השמיני והלאה ירצה יכול משמיני ולהלן יהיה מותר ובשמיני עצמו יהיה אסור. ת"ל בבכור ביום השמיני תתנו לי יכול יהיה הבכור מותר בשמיני ומשמיני ולהלן יהיה אסור. ת"ל במוקדשים ומיום השמיני והלאה ירצה. אדון אני הבכור יהא מותר בשמיני ובמוקדשים משמיני ולהלן. מנין ליתן את האמור בבכור במוקדשים ואת האמור במוקדשים בבכור ת"ל אמו אמו לגז"ש: **קכז** (ו) ירצה אשה לאשים. מנין אף להקדש ת"ל לקרבן אשה. לה' לרבות שעיר המשתלח: **קכח** (ז) מנין לשוחט אותו ואת בנו במוקדשים ה"ז בלא ירצה ת"ל ירצה לקרבן אשה לה' ושור או שה אותו ואת בנו ל"ת ביום אחד מלמד שהשוחט אותו ואת בנו במוקדשים ה"ז בלא ירצה: **קכט** (ח) שור ולא חיה. והלא דין הוא ומה בהמה שאינה במצות כיסוי הרי היא במצות או"ב. חיה שהיא במצות כיסוי א"ד שתהי' במצות או"ב ת"ל שור ולא חיה. (ט) שה ולא עופות. והלא דין ומה אם בהמה שאינה באם על הבנים הרי היא במצות או"ב עוף שהוא באם על הבנים א"ד שיהא במצות או"ב ת"ל שה ולא עופות: **קל** (י) אלו אמר ושור ושה ובנו יכול לא יהא חייב עד שישחט שניהם ובנו ת"ל או שה או זה או זה: **קלא** (יא) יכול יהא אותו וא"ב נוהג בזכרים כבנקבות. ודין הוא חייב כאן וחייב באם על הבנים. מה אם על הבנים לא עשה בו את הזכרים כנקבות אף כאן לא נעשה בו את הזכרים כנקבות. (יב) לא א"א באם על הבנים שלא עשה בו את המזומן כשאינו מזומן תאמר כאן שעשה את המזומן כשאינו מזומן הואיל ועשה את המזומן כשאינו מזומן יהא אותו וא"ב נוהג בזכרים כבנקבות. ת"ל אותו על אחד הוא חייב ואינו חייב על שנים: (פרק ח) (א) אחר שזכינו לדין חייב כאן וחייב באם על הבנים מה אם על הבן לא עשה בו את הזכרים כנקבות אף כאן לא נעשה את הזכרים כנקבות. (ב) אם נפשך לומר אותו ואת בנו את שבנו כרוך אחריו יצא זכר שאין בנו כרוך אחריו: **קלב** (ג) אותו ואת בנו. אין לי אלא אותו ואת בנו אותו ואת אמו מנין. ת"ל לא תשחטו הרי כאן שנים. (ד) הא כיצד את שבא אחד ושחט את הפרה ובא אחד ושחט את אמה ובא אחד ושחט את בתה שנים האחרונים חייבים. אותו ואת בנו ולא אותה ואת האחים. כיצד חמשה אחים ואח"כ שחט את האם אינו חייב אלא א' אבל שחט את האם ואח"כ חמשה אחים חייב על כאו"א. (ה) אותו ואת בנו ולא אותה ואת אם אמה כיצד שחטה ואת אם אמה שכן הוא ראשי ואח"כ שחט את האמצעי סופג את הארבעים. סומכוס אומר משום ר"מ סופג שמונים. שחטה ואת אמה ואת אם אמה סופג שמונים. (ו) אותו ואת בנו ולא אותה ואת בת בתה כיצד שחטה ואת בת בתה שכן הוא ראשי ואח"כ שחט את האמצעית סופג ארבעים סומכוס א' משום ר"מ סופג שמונים שחטה ואת בתה ואת בת

התורה והמצוה

רק בנקבה. אמנם א"כ יש להשיב אם ע"ז בא אלא אותו י"ל בספק שרק בזכר נוהג מ"ב כי אותו שם כינוי זכר. וז"ש ואם נפשך לומר. ומסיק שר' יהודה דייק זה ממ"ש ואת בנו את שבנו כרוך אחריו. ר"ל כי לא מצאנו בשום מקום בתנ"ך שיחס הבנים אל בע"ח הזכרים רק אל הנקבות. גמלים מניקות ובניהם. ואת בניהם כלו בבית. הקשית בניה ללדת (איוב לט). כי הזכרים אין להם בנים ואינם כרוכים אחריהם. וא"כ מלשון את בנו משמע רק נקבות. ומלת אותו לא בא לדיוק זה כלל רק לחלק כנ"ל בסימן הקודם. ולכן לא הקפיד לכתב אותה בל"נ. כי על שם המין ידבר בלשון זכר תמיד. משא"כ לחנניא ס"ל דאותו בא לרבות זכרים עי' בחולין (דף עח). וכן דעת ת"א שתרגם ותורתא או שיתא לה ולברא כמ"ש התוס' חולין (דף עט ד"ה עייל) וכן ת' יב"ע. וכ"ד רש"י והרמב"ן בפי' ומסבר לה מדוע לא תפס פרה. עי"ש. וכן בה"ג ושאלתות ורי"ף. והרבה פוסקים לחוש לחנניא וכנ"ל:

קלב לא תשחטו ממה שאמר בלשון רבים הוציא שיצוייר האזהרה על שנים השוחטים. אם נשחטה הפרה ואח"כ שחט אחד את אמה וא' את בתה שניהם עוברים. כי במ"ש אותו ואת בנו אף בנו ואותו במשמע, ובחולין (דף פב) מקשה ע"ז האי מבע"ל דאי כתב רחמנא לא תשחט ה"א חד אין תרי לא, א"כ לכתב לא ישחטו מאי לא תשחטו ש"מ תרתי, נראה שר"ל לכתב לא ישחטו בנפעל, כי בפסוק הקודם דבר האזהרה על הדבר' והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני ירצה, וכן היה ל"ל כאן בנפעל על הדבר, ונדע ג"כ שאין הבדל בין אם נשחטים ע"י שוחט

כט וְכִי־תִזְבְּחוּ זֶבַח־תּוֹדָה לַיהוָה לִרְצֹנְכֶם תִּזְבָּחוּ׃ ל בַּיּוֹם הַהוּא יֵאָכֵל לֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר אֲנִי יְהוָה׃ לא וּשְׁמַרְתֶּם מִצְוֺתַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה׃ לב וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ לג הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם

בעל הטורים

במוקדשין: (כט) וכי תזבחו. כמך להותו ואת בנו רמז למה שאמרו ד' צריכים להודות ואלו מברכי סיום לשתום ופל הפרקים ברגלים (עי' חולין פ"ה מ"ג) לכך כמך אותו לרגלים: (ל) לא תותירו ממנו עד בקר וסמיך ליה אני ה' ושמרתם מצותי לומר שאין מעבירין על המצות כלומר לא תותירו המצות: (לב) ונקדשתי בתוך בני ישראל בגי' זהו אין אומרים קדושה פחות מעשרה: בתוך בני ישראל וסמיך ליה מועדים שבמועדים מתקבלים כדי להתפלל ולהלל להקב"ה שברוך עם הדרת מלך: מקדשכם

רש"י

זה במשמע: (כט) לרצונכם תזבחו. תחלת זביחתכם הזהרו שתהא לרצון לכם ומהו הרצון. ביום ההוא יאכל, לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן אל תשחטוהו על מנת לאכלו למחר שאם תחשבו בו מחשבה פסול לא יהא לכם לרצון. דבר אחר לרצונכם לדעתכם מכאן למתעסק שפסול בשחיטת קדשים ואע"פ שהרם נאכלים לשני ימים ט חזר ופרט שנאכלין ליום אחד שתהא זביחתן על מנת לאכלן בזמנן: (ל) ביום ההוא יאכל. לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן שאם לקבוע לה זמן אכילה כבר כתוב (ויקרא ז') ובשר זבח תודת שלמיו וגו': אני ה'. דע מי גזר על הדבר ואל יקל בעיניך: (לא) ושמרתם. (ת"כ) י המשנה: ועשיתם. זה המעשה: (לב) ולא תחללו. לעבור על דברי מזידין כ ממשמע שנאמר ולא תחללו מה ת"ל ונקדשתי ל מסור עצמך וקדש שמי יכול ביחיד ת"ל בתוך בני ישראל וכשהוא מוסר עצמו ימסור ע"מ למות שכל המוסר עצמו ע"מ הנס אין עושין לו נס שכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שלא מסרו עצמן על מנת הנס שנאמר (דניאל ג') והן לא ידיע להוי לך מלכא וגו' מציל ולא מציל ידיע להוי לך וגו': (לג) המוציא

שפתי חכמים

בנו דסמיך ליה לשון זכר: ח ר"ל אם שחט בנה קודם אותה נ"כ חייב מדכתיב לא תשחטו משמע דמיירי שני שוחטים חייבין בין השוחט האם בין השוחט הבת והיכן מצינו ע"כ צ"ל דמיירי בג' פרות אם ובתה ובת בתה ולעולם הראשון פטור. וא"ל דמיירי כגון ששחט זה האם ושנים האחרים שחט כ"א בתה דזה פשיטא הוא דשנים אחרונים חייבים דהא פרווייהו אותו ואת בנו נינהו אלא ודאי כך מצינו כגון ששחט אחד פרה ואחד שחט אמה דהוא חייב ואחד שחט בתה אע"פ שהראשון שחט בתה קודם ולמה יתחייב מי ששחט האם אלא לאו ש"מ אף אם שחט בנו קודם ואח"כ אותו חייב: ט הפרשה בו דכתיב ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי לא ירצה. חזר ופרט בנאכלים וכו' שהשלמים האמורים כאן הם שלמים הנאכלין ליום אחד: י ר"ל ששונה ושומר כל המצות בלב ואח"כ ועשיתם מה ששמור בלב כי לעולם הפעולה אחר המחשבה דהיינו השמירה בלב: כ ר"ל מי שרוצה להעבירך על דת אל תשמע לו לעבור על דברי: ל בשלמא בלא זה היה אתי על השבע והדת התורה וקאי על האדם שיזהר שלא יבא לידי איסור תמור שהוא מזיד ולא לידי איסור קל כגון השוגג

התורה והמצוה

שוחט א' או שנים ומדקאמר לא תשחטו מזהיר את השוחטים ללמד שעל שנים באה האזהרה, על שוחט האם ועל שוחט הבת, והנה אם שחט האם ואח"כ בניה עובר על כל בן ובן, אולם אם שחט הבנים תחלה ואח"כ האם אין כאן אלא לאו א' והתראה א', וזה דלא כסומכוס (במשנה ה') שחולק גם בזה כמבואר בתוספתא וכן אמר (במשנה ה) שאם שחט ואח"כ את אמה ואח"כ שחט האמצעי והיא אם של בת שעבר עליה שני לאוין משום בתה ומשום אמה ששחט תחלה א"א אלא א' שהיא חדא התראה וחד מעשה, וסומכוס ס"ל דהכ"ג חייב שתי מלקיות וכמו שמפ' בגמ' (דף פ"ב). וכן ה"ה בשחטה ואח"כ בת בתה ואח"כ האמצעית נ"כ פליגי בזה והוא הוא:

קכג לא תשחטו, המתכל והנוחר ושוקר סימנים אינו בכלל לשון שחיטה לכ"ע, והשוחט לאכילת עכו"ם וכלבים הוה שחיטה גמורה לכ"ע כיון שראוי לאכילה, ובשוחט ונמצא טריפה ואיך פליגי ר"מ ור"ש וכמו שמפרש בחולין (דף פה) שר"מ למד משחוטי חוץ שזה מקרי שחיטה, ור"ש ס"ל דהוצאת מקדשים לא גמרינן וצריך שחיטה ראוי' לאכילה, ועמ"ש בזה אחרי (סי' קסו), ושוחט לעכומ"ז היינו ששחט הראשון לעכו"ם נר"ל או ספק בשהם ספני ולא התרו בו משום עכומ"ז לר"י, ופרת חטאת אינה מפנס דר"ם ס"ל שמספא מומחם אוכלים, וכן פ"ע למ"ד דאין שחיטתה אוסרתה אינה משנה, כן אמר בגמרא (דף פ"א ע"ב ודף פ"ב) ומשנה ה' שבספרא הוא העתק משנה דחולין שם ולכן חזר השוחט ונסגלה בידו כלשון המשנה:

קכד ביום אחד בעל הלשון יציין זה לרוב במלת ביום ההוא, ביום ההוא יאכל. בפרט במקום שמפר הציוי על השני המעשה ביום הכוא של הראשון, ור"מ הבדיל ביניהם שיום אחד מציין יום מיוחד,

אוֹ שִׂיתָא לַהּ וְלִבְרַהּ לָא תִכְּסוּן בְּיוֹמָא חַד: כט וַאֲרֵי תִכְּסוּן נִכְסַת תּוֹדְתָא קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן תִּכְּסוּן: ל בְּיוֹמָא הַהוּא יִתְאֲכֵיל לָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא אֲנָא יְיָ: לא וְתִטְּרוּן פִּקּוֹדַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ: לב וְלָא תְחַלְּלוּן יָת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי וְאִתְקַדַּשׁ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן: לג דְּאַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן

ספרא

כתה סופג שמונים: קלג (ז) לא תשחטו פרט לשוחט ונתנבלה בידו לנוחר ולמעקר. להביא את השוחט לאכילת עכו"ז ולאכילת כלבים: (ח) השוחט ונמצאת טריפה השוחט לעכו"ם השוחט פרת חטאת ושור הנסקל ועגלה ערופה ר"מ מחייב ור"ש פוטר. השוחט ונתנבלה בידו הנוחר והמעקר פטור משום אותו ואת בנו:

קלד (ט) ביום אחד. ר"מ אמר יום מיוחד וטעון כרוז. (י) מיכן אמרו בד' פרקים בשנה המוכר בהמה להברו צריך להודיעו אמה מכרתי לשחוט. אלו הן ערב י"ט האחרון של חג. ועי"ט הראשון של פסח. וערב עצרת. וערב ר"ה. וכדברי ריה"ג אף ערב יוהכ"פ בגליל. א"ר יהודה אימתי בזמן שא"ל ריוח אבל י"ל ריוח א"צ להודיעו. ומודה ר"י במוכר את האם להתן ואת הבת לכלה שהוא צריך להודיעו שהדבר ידוע ששניהם שוחטים ביום אחד. (יא) ובד' פרקים אלו כופים את הטבח לשחוט בע"כ אפי' שור שוה אלף דינרים ואין ללוקח אלא דינר כופים אותו לשחוט. לפיכך אם מת. מת ללוקח. אבל בשאר ימות השנה אינו כן. לפיכך אם מת מת למוכר מפני שלא משך. (יב) יום אחד האמור באותו וא"ב היום הולך אחר הלילה. זו דרש ר"ש בן זומא. לפי שכל הענין שלמעלה ושלמטה אינו מדבר אלא במוקדשים ובמוקדשים הלילה הולך אחר היום. יכול אף לענין או"ב יהי' הלילה הולך א- היום. נאמר כאן יום אחד ונאמר להלן במעשה בראשית יום אחד. מה יום אחד האמור במ"ב היום הולך אחר הלילה אף יום אחד האמור באו"ב היום הולך אחר הלילה:

(פרק ט) קלה (א) וכי תזבחו זבח תודה לה' לרצונכם תזבחו ביום ההוא יאכל שאין ת"ל. אלא אם אינו ענין לאכילה תנהו ענין לזביחה אף תחלת זביחתו לא תהי' אלא ע"מ לאכל ליום אחד. (ב) אין לי אלא תודה מנין לכל הנאכלים ליום א' שלא תהי' זביחתן אלא ע"מ לאכל יום א' ת"ל וכי תזבחו זבח תודה. וכי תזבחו זבח לרבות זבחים הנאכלים ליום אחד שלא תהא זביחתן אלא ע"מ לאכל ליום אחד:

קלו (ג) ושמרתם זו משנה ועשיתם זו המעשה וכל שאינו במשנה אינו במעשה. ושמרתם את מצות ה' ועשיתם אותם ליתן שמירה ועשיה במצות. אני ה' אני נאמן לשלם שכר:

התורה והמצוה

כמו להתמיד וכו' יום אחד, ביום אחד ימותו שניהם ר"ל ביום מיוחד הנגזר, והוציא הדרוש מהסמכתי שיש יום מיוחד הטעון כרוז, ובן זומא הבדיל ביניהם כי במ"ש יום אחד מציין היום עם הלילה שלפניו כמו במעשה בראשית, לא כן במלת ביום ההוא שבמ"ש ביום ההוא יאכל לא תותירו עד בקר היינו היום עם הלילה שלאחריו, ויהי ביום ההוא ועלי שוכב במקומו (ש"א ג) הי' בלילה שאחר יום בוא איש אלקים אליו. וברייתא זו מובאת בחולין (דף פג), ומ"ש במשנה יוד וי"א כולו נעתק ממשנה דחולין שם. ור"ל דבד' פרקים האלה, ועיו"ט בגליל היו רגילים להרבות בסעודות ופי' ברע"ב ותוי"ט. ובודאי ישחט בו ביום, ומ"ש אבל י"ל ריוח היינו שמכר את הראשון אתמול והשני היום כן פי' בתוספתא ופרש"י והראב"ד, והרמב"ם פי' אחר, ומ"ש ומודה ר"י פי' בתוס' שם. ומ"ש במשנה ד' משהופין וכו' פי' אם קבל דינר מלוקח אע"ג דמדברי חכמים אין מעות קונות העמידו על ד"ת שמעות קונות ומד"ת קנה הלוקח הבשר ושוחט בע"כ אעפ"י שאין לו לוקחים לשאר הבשר, לפיכך אם מת מפסיד הלוקח הדינר, אבל בשאר ימות השנה רק משיכה קונה וכ"ז שלא משך יכול לחזור בו:

קלה וכי תזבחו זבח תודה כבר נאמר זה בפ' צו ופי' חז"ל בספרא (שם פי"ב מ"ב וכאן) שפה מדבר מן הזביחה לא מן האכילה כמ"ש תזבחו, ומזהיר לרצונכם תזבחו ע"מ שביום קרבנו יאכל ר"ל שכן יהיה רצון הזובח וכוונתו, וכן אמר בפ' קדושים (ס' יוד) גבי שלמים עיי"ש, ומה שהוסיף שם זבח בא ללמד שכן הדין בכל מיני הזבחים לא בתודה לבד, כמ"ש בפ' צו (ס' קיג), וכן גבי שלמים (שם ס' קטו וקדושים ס' יוד):

קלו ושמרתם מצותי ועשיתם השמירה היא בלב והוא המשנה שילמד וישמר בלבו מצות ה' לדעתם, והעשיה הוא בפועל, וכבר אמר כן בפ' אחרי ואת חקותי תשמרו ופי' בספרא שם (ס' קלג) על

ולא

לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה׃ פ רביעי כג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדָי׃ ג שֵׁשֶׁת יָמִים

בעל הטורים

וסמיך ליה מועדי ה' הייב אדם לטהר את עצמו ברגל: (ב) מועדי ה' מלא ויש על ו' חדשים שלוחים יוצאים:

רש"י

השכר. על מנת כן: אני ה'. נאמן לשלם שכר: (ב) דבר אל בני ישראל מועדי ה'. עשה מועדות שיהיו ישראל מלומדין בהם שמעברים את השנה ע"ש גליות שנעקרו ממקומם לעלות לרגל ועדיין לא הגיעו לירושלים: (ג) ששת ימים. מה ענין שבת אצל מועדות ללמדך שכל המחלל את המועדות מעלין עליו

שפתי חכמים

אבל השתא שפי' דאיירי שקרא במזידין א"כ וקדשתי ל"ל: ם הכי גרסינן עשה המועדות שיהיו ישראל מלומדין בהם ר"ל שיהיו רגילים לעלות לרגל ומפרש והולך כיצד שמעברין כו'. כיון שנעקרו ממקומן מעברין דאם לא יעברו לא יכלו לעלות ולהגיע לירושלים אלא עד אחר הרגל ובשנה כבאה לא יכלו לעלות לרגל דסבורין שאינן יכולין לבא לירושלים קודם הרגל הלכך מעברין. ועיין בסנהדרין

התורה והמצוה

על המשנה, ושם (ס' קלד) ליתן שמירה ועשיה לחוקים ולמשפטים ופה אמר זה במצות ליתן שמירה ועשיה גם לחלק המצות. וממה שהקדים שמירה לעשיה מבואר שהיא הסבה לה, כי לא עם הארץ חסיד וא"ש כל שאינו במשנה אינו במעשה, ואמר אני ה' המצוה והמשכיר והמעניש לשומרי פקודיו ולעוזביהם:

קלז ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי, מ"ש ונקדשתי מיותר. שאם לא יחללו הוא קדוש ממילא. רק יצייר שאינו מחלל ואינו מקדש, כגון אם אנסוהו לעבור עבירה שאינו מחלל אחר שהוא מוכרח על מעשהו ובכ"ז לא קדש, ובזה צוה שיקדשו גם אז ע"י שימסרו נפשם על קדושת השם. וקדושת שמו ית' יהי' ע"י ב' דברים ע"י המע"ש שיעשו עם קדושו. וע"י הנסים ונפלאות שיעשה בעולם, ואם ירצה לומר שיקדשו שמו ע"י מע"ש ושמירת המצות היל"ל והקדישני לעיני ב"י, ובמ"ש ונקדשתי, בנפעל רומז ג"כ כי אז יקדש ע"י שיעשה להם נסים ונפלאות ושידוד הטבע, אך זה תלוי בקדושת ישראל אם שרוממו הם על טבעם לדכא כחות החומר ולמסרו לאבדון על קדושת שמו כן גם בעולם הגדול תכנע הטבע החומריית ויתקדש ע"י הנהגה פלאיית, וזה רק במוסר עצמו שלא ע"מ לעשות לו נס שזה מקדש השם באמת ואז יתקדש ה' בקדושת הנהגתו הפלאיית מרומם מן הטבע, וע"ז מביא ענין של חמ"ו שמסרו א"ע שלא ע"מ שיעשה להם נס. ומעשה השני' של פפוס (המובאה בתענית דף יח) שאמרו שיש אפשריות שלא יעשה נס אם להעדר זכות המעביר על דת אם להעדר זכות המקבלים שנתחייבו מיתה בל"ז, ובמ"ש בתוך ב"י דרשו שמצות קדושת השם הוא דוקא ברבים ופי' חז"ל בסנהדרין (דף ע"ד) בעדה של עשרה אתיא תוך תוך:

קלח המוציא אתכם מא"מ שבזה קניתי אתכם לעבדים ונתחייבתם למסור נפשכם מה שלא התחייבו ב"נ, כי בזה הי' התנאי להיות לכם לאלקים ע"כ, כעבד המשועבד. ומלך הערת החורג והעונשים שעז"א אני ה' וכבר אמר כזה בפ' שמיני (ס' קע) ע"ש:

קלט דבר אל ב"י מועדי ה', קריאת המועדים וקביעת השנים והחדשים אינה תלוי' ביד העם רק ביד ב"ד הגדול ולמה אמר אל בני ישראל, פי' שגם מפני צורך העם דוחין המועדות אם נשמע לב"ד שבני הגולה הרחוקים מא"י נעקרו ממקומם לעלות לא"י ולא יגיעו ברגל, וכמ"ש בירושלמי (סוף שביעית ופ"ג דר"ה ופ"א דסנהדרין ועי' בבלי בסנהדרין דף יא) ובתוספתא שם. ועקר דרוש הזה נלמד ממ"ש מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש וית' (בס' קמג):

קמ אשר תקראו אתם, היא קריאת השם שיקראו אותם בשם קדש, כמו כי קרא שמחה לה', וכמ"ש בר"ה (דף כד) ראש ב"ד אומר מקודש וכל העם עונים אחריו מקודש, אר"פ מ"ט אשר תקראו אתם קרי בי' אתם. וקריאה אינה אלא בפה בכ"מ ולכן כשלא קראו בפה אינו מועיל, וכן אמר (בפרק יוד מ"א) לענין קידוש החדש:

קמא אשר תקראו אתם זה נאמר בפ' זו ג' פעמים, ודרשו בר"ה (דף כ"ה) אפי' שוגגים מזידים מוטעים. (וכל"ל כאן עי' בהגמי"י פ"ב מה' קידוש החדש) והמפ' פי' משום דכתיב אתם חסר וקרי בי' אתם, וי"ל שמן המלה בעצמה למד, כי יש הבדל בקריאת השם בין קרא את ובין קרא לו. כשהנקרא מחוסר שם יאמר קרא אותו, אבל אם הנקרא י"ל שם ורוצה להוסיף עליו שם אחר יאמר קרא לו. ויקרא לאור יום. לדונים יקראו לחרמון שריון. וכבר העירו בזה דורשי הלשון. ולפ"ז אם היה אומר אשר תקראו לכם

לֵאלָהָא אֲנָא יְיָ׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן מוֹעֲדַיָּא דַּייָ דִּי תְעָרְעוּן יָתְהוֹן מְעָרְעֵי קַדִּישׁ אִלֵּין אִנּוּן מוֹעֲדָי׃ ג שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד

ספרא

קלז (ד) ולא תחללו ממשמע שנאמר ולא תחלל אמור קדש. וכשהוא אומר ונקדשתי מסור את עצמך וקדש שמי. יכול ביחידי ת"ל בתוך בני ישראל המרובים, (ה) מיכן אמרו כל המוסר עצמו ע"מ לעשות לו נס אין עושין לו נס. ושלא לעשות לו נס עושין לו נס. שכן מצינו בחנני' מישאל ועזרי' שאמרו לנבוכדנצר לא חשחן אנחנא על דנא פתגם להתבותך. הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין יכיל לשיזבותנא מן אתון נורא יקידתא ומן ידך מלכא ישזיב והן לא ידיע להוי לך מלכא דאלהך לית אנן פלחין ולצלם דדהב דהקמת לא סגדין. וכשתפס טרינוס את פפוס ואת לוליינוס אחיו בלודקיא אמר להם אין אתם מעמו של חנ"ו יבוא אלקיכם ויציל אתכם מידי וא"ל חמ"ז כשרים היו ונבוכדנצר הי' הגון שיעשה נס על ידו. אבל אתה מלך רשע אתה ואין אתה הגון שיעשה נס ע"י ואנו מחויבים מיתה לשמים. ואם אין אתה הורגנו הרבה מזיקים לפני המקום הרבה דובים הרבה אריות הרבה נמרים הרבה נחשים שרפים הרבה עקרבים שיפגעו בנו. אלא סוף שהמקום עתיד ליתבע דמנו מידך. אמרו לא נסע משם עד שבאו עליו דיופלי מרומי והוציאו את מוחו בבקעיות: קלח (ו) המוציא אתכם מא"מ על הנאי הוצאתי אתכם מא"מ על תנאי שתמסרו א"ע לקדש את שמי. להיות לכם לאלקים על כרחכם, אני ה' אני נאמן לשלם שכר:

(פרשה ט) קלט (א) ומנין שמעברין את השנה על הגליות שגלו ועדיין לא הגיעו ת"ל בני ישראל מועדי ה' עשה את המועדות שיעשו אותם כל ישראל: קמ (ב) היתה שנה צריכה להתעבר וישבו ונתנו בדבר ותמרו ולא הספיקו לומר׳ מעוברת עד שאירע ניסן יכול תהא מעוברת ת"ל אשר תקראו אותם מועדי, קראתם אתם מועדי ואם לאו אינם מועדי: קמא (ג) לא היתה השנה צריכה לעבר ועברוה אנוסים או שוגגים או מוטעים מנין שהיא מעוברת, ת"ל אשר תקראו אתם במועדם, אתם אפי' שוגגים אתם אפי' מוטעים אתם אפי' אנוסים אם קראתם אתם מועדי ואם לאו אינם מועדי: קמב (ד) עברוה בלילה, עברוה משנה לחברתה, פחות חדש או יתר חדש יכול תהא מעוברת ת"ל אותם אלה הם מועדי אין אלה מועדי: קמג (ה) ומנין שמעברין את השנה מפני הצורך ת"ל מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש, (ו) יכול כשם שמעברין את השנה מפני הצורך כך יעברוה מפני הטומאת ת"ל [אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אותם במועדם] ובחדש הראשון פסח אל יצא חדש הראשון בלא פסח:

קמד וזה ענין שבת לענין מועדות אלא ללמד שכל המחלל את המועדות מעלים

התורה והמצוה

לכם מקראי קדש, היה מבואר שצריך שיהיה זמן המועד כדינו באופן שכבר הם מועדים מעצמם והם מוסיפים עליהם שם מקרא קדש, אבל כשאמר אשר תקראו אותם. ר"ל אף שאין ראוים למועד כלל וקראתם עליהם השם על דבר שאין לו שם מועד כלל ע"י שוגג או מזיד או מטעה בכ"ז הם מועדי:

קמב אלה הם מועדי וכן אמר בכל מקום שהאמר אשר תקראו אתם, אמר אלה מועדי ה', וכינוי הרומז אלה מטעם תמיד, שהגם שנותן לכם הרשות לקרא אותם אף שלא בזמנם מכל מקום צריך שיהי' העיבור כדין, לא אם עברו בלילה ומשנה לחברתה או פחות חדש שאינו כדין כמו שאמרו בסנהדרין (דף יא) אינם מועדי:

קמג מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש משמע שהם שקוראים מקראי קדש אף שאינם מוכנים לקדש, כגון אם מעברין מפני הצורך כמו מפני הדרכים והגשרים והגליות כמו שחשב בסנהדרין (דף יב). וזה עצמו הדרוש שבס' קלט. ואח"כ אמר מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו במועדם, כי שם מדבר בקידוש החדש כמ"ש בפרק שאח"ז ואין מקדשים את החדש מפני הצורך, כי ר"ש שם משנה ה', לכן אמר מקראי קדש אשר תקראו, בהם אין בכחם לקבוע מקרא קדש כחפצם, ופה דבר על כללות המועדות ושם דבר מפסח לבד כמ"ש ובחדש הראשון וכו' פסח, ולימד שג"כ אין בכחם לקבוע מקרא קדש בשביל הטומאה וכמ"ש בסנהדרין. כי בלא"ז פסח דוחה טומאה ולא יצא החדש בלא פסח, ובספרים כתוב פסוק זה קדם והגהתי כפי הנראה לפע"ד:

קמד ששת ימים. לא הי' לו לכלול שבת עם המועדות ששבת קביעא וקיימא ואינה מתקדשת

תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש כל מלאכה לא תעשו שבת הוא ליהוה בכל מושבתיכם: פ ד אלה מועדי יהוה מקראי קדש אשר תקראו אתם במועדם: ה בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין

בעל הטורים

(ג) מקרא קדש בגימ' משנה. מקרא קדש בגי' במאכל בכסות נקיה:

רש"י

כאלו חלל את השבתות וכל המקיים את המועדות מעלין עליו כאלו קיים את השבתות: (ד) אלה מועדי ה'. למעלה מדבר בעיבור שנה וכאן מדבר ב בקדוש החדש: (ה) בין הערבים. משש שעות ולמעלה:

שפתי חכמים

דף י"א: ג ר"ל לעיל כתיב מועדי ה' אשר תקראו אותם וקרינן אתם ר"ל דתלי הכל בב"ד אם מעברין השנה מעובר ואם לאו אינו מעובר וכאן ג"כ כתיב מועדי ה' מקראי קודש אשר תקראו אתם משמע דתלי בב"ד שאם קדשוהו מקודש ואם לאו אינו מקודש: ה ר"ל דבתחלת היום עד שש שעות מאיר היום ביותר וכשיגיע משש שעות ולמעלה אינו מאיר כל כך כבתחלה וא"כ משם ואילך נקרא ערב וכשיקרב הלילה שהוא

התורה והמצוה

מתקדשת ע"י הב"ד. רק בא ללמד בל יקל אדם בקדושת המועדות אעפ"י שנקראים ע"י הב"ד כי קדושתם שוה עם קדושת השבת ושניהם אחד לפי סודם וטעמם, והמחלל את המועדות כאילו חלל את השבתות:

קמה שבת הוא לה' מותר, וכן ביוהכ"פ אמר יוהכ"פ היא. ודרש ר"ע שבא ללמד שכ"ה הוא בכ"ע ואם חל יוהכ"פ בשבת ועשה מלאכה חייב על שניהם ומפרש בחולין (דף קא) דס"ל דאיסור חל על איסור אם הוא איסור כולל או מוסיף, ושבת איסור מוסיף דחייב סקילה ויוהכ"פ איסור כולל דמיתסר באכילה, וריה"ג לית ליה איסור חל על איסור עיי"ש:

קמו אלה מועדי ה' וכו'. מפרש שזה מדבר לענין קידוש החדש שתלוי ג"כ בב"ד, ודומה בהלכותיו לעיבור שנה שצריך שיקראו הב"ד, כמו שנת' לענין עיבור שנה (בס' קמה), ומ"ש נראה בעליל היינו דאוהו ב"ד וכל ישראל כמ"ש בר"ה (דף כה ע"ב), ומ"ש שבאו עדים בל תאמר שהוא כתחלת דין ונאמר בלילה כן פי' בגמ' שם, ומ"ש ת"ל אשר תקראו התנאי (בס' ק"מ), ומ"ש במ"ב קדשוהו שלא בעדים וכו' מובא ביר' (סוף שביעית) והוא נלמד ממ"ש במשנה ג' שוגגים ומזידים ומוטעים, ונתבאר (בס' קמ"א) ומ"ש קדשוהו קודם זמנו. מובא בירושלמי (סוף שביעית ופ"ג דר"ה ופ"ק דסנהדרין) ונלמד מן אלה הם מועדי כמו שנת' לענין עיבור שנה (בס' קמ"ב). והנה על קביעת המועדות היה צריך שני דברי' א] אחר שכל מועד קבוע בחדש מיוחד מחדשי הלבנה, וגם י"ל זמן קבוע מוגבל עם הלך החמה, פסח בחדש האביב ועצרת בכורי קציר חטים וסוכות בזמן האסיף, ושנת החמה יתירה על שנת הלבנה קרוב מי"א יום לכן הי' צריך לעבר את השנה ולהוסיף חדש להשוותו עם מועדי החמה, כמ"ש שמור את חדש האביב ועשית פסח. והוא הקריאה הראשונה שאמר אשר תקראו אותם מקראי קדש, שהם נגלו אם יהיה חדש זה ניסן או אדר, ב] אחר שחידוש הירח יהי' לפעמים בליל שלשים ולפעמים בליל ל"א. ולפיהו יתחילו ימי החדש, וגם זה נגבל ע"י הב"ד מתי יתחיל החדש, ועז"א שנית אשר תקראו אותם שגם אחר שנגבל את החדש, צריך שיגבילו ימי החדש. למשל כמ"ש בחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש. החדש הראשון נגבל ע"י הקריאה הראשונה, ויום ארבעה עשר נגבל ע"י הקריאה השני'. ועז"א בראשון אשר תקראו אותם מקראי קדש. כי בזה הם קוראים שבחדש הזה יהי' מקרא קדש. ובשני אמר בהפך מקראי קדש אשר תקראו אותם במועדם. שכבר הוגבלו לקריאת קדש ע"י עיבור שנה והם קוראים אותם שנית שיהיו במועדם ע"י הגבלת חשבון ימי החדש, וקריאה זו דוחה שבת (כמ"ש בס' קמ"ח) וז"ש בספרא למעלה דבר מעיבור שנה וכאן הוא מדבר בקידוש חדש:

קמז ונראה שיש הבדל בין קידוש החדש ועיבור שנה שאין מקדשין החדש לצורך. והוא כמ"ש רבא בר"ה (דף כ) כאן לעברו כאן לקדשו, שלקדשו היינו להקדימו יום א' לפני קדום הלבנה אסור, ובגמ' שם דכתיב החדש הזה לכם ר"ח, שצריך שכבר יתחדש הירח ויתראה כמ"ש החדש הזה כזה ראה וקדש, אבל לעברו ולדחותו יום א' אחר החידוש מותר, ולכן אמר בת"ו יכול אם הוצרך שני ימים וכו' היינו לעברו שמותר יום א'. והדבר מבואר בירושלמי (פ"ג דר"ה ה"א) מתניתא פליגי על ר' בא, יכול אם הי' צריך שני ימים וכו'. מתניתא פליגא על ר' בא יכול כשם שמעברין את השנה מפני הצורך כך יקדשו את החדש מפני הצורך וכו', והק"א חדש זאת מסברת עצמו, עיי"ש, ומ"ש ת"ל יום, פי' המפ' דכתיב בתמצה כבר עם לחדש דמלת יום יתר, ואין בו טעם, ואחרי העיון במקרא ראיתי כי מסגולת הלשון שכל מספר

עבידתא וביומא שביעאה שבא שבתא מערעקדיש כל עבידא לא תעבדון שבתא היא קדם יי בכל מותבניכון: ד אלין מועדיא דיי מערעי קדיש די תערעון יתהון בזמניהון: ה בירחא קדמאה בארבעת עשרא לירחא בין שמשיא פסחא קדם יי:

ספרא

עליו כאילו חלל את השבתות וכל המקיים את המועדות מעלים עליו כאילו קיים את המועדות ואת השבתות:

קמה ומנין ליוהכ"פ שהל להיות בשבת ושגג ועשה מלאכה מנין שהוא חייב על זה בפ"ע ועז בפ"ע, ת"ל שבת הוא יוהכ"פ הוא דברי ר"ע, (ר' ישמעאל) [ריה"ג] אומר א"ח אלא אחת:

(פרק י) קמו (א) למעלה הוא מדבר בעבור שנה וכאן הוא מדבר בקידוש הדש. נראה בעליל, או שבאו עדים והעידו לפניהם ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשיכה, מנין מעובר, ת"ל אשר תקראו אותם. אם קריתם אתם מועדי ואם לאו אינן מועדי. (ב) קידשוהו שלא בעדים. או שבאו העדים והעידו ונמצאו זוממים. מנין שיהיה מקודש ת"ל אשר תקראו אותם מועדי אם קריתם אתם מועדי ואם לאו אינם מועדי. (ג) קדשוהו אנוסים או שוגגין או מוטעים מנין שהוא מקודש ת"ל אשר תקראו אתם אתם אפי' מוטעי' אתם אפי' אנוסין אתם אפי' שוגגים אם קריתם אתם מועדי ואם לאו אינם מועדי. (ד) קידשוהו קודם זמנו או לאחר עיבורו יום א' יכול יהא מקודש ת"ל אותם אלה הם מועדי ואין אלו מועדי:

קמז (ה) יכול כשם שמעברין את השנה מפני הצורך כך יקדשו את החדש מפני הצורך ת"ל החדש אחר החודש הם הולכים. (ו) יכול אם הוצרך שני ימים נותנים לו שני ימים ת"ל יום אין לו אלא יום אחד בלבד: קמח ומנין שמחללים את השבת להעיד עליו ת"ל אלה מועדי ה' [אשר תקראו אותם במועדם]. (ז) יכול כשם שמחללים את השבת להעיד עליו כך יחללו את השבת להודיע עליהם שנתקיימו. ת"ל אשר תקראו על קריאתם אתה מחלל את השבת וא"א מחלל את השבת להודיע עליהם שנתקיימו:

(פרק יא) קמט (א) ובחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים יכול משתחשך ת"ל יום. אי יום יכול משתי שעות ת"ל בין הערבים. מה בין הערבים מיוחד משפנה יום אף יום משפנה יום משש שעות ולמעלה. אעפ"י

התורה והמצוה

לחדש עד עשר ועשר בכלל לא בא בו אלא יום, ומן עשרה ולמעלה יאמר תמיד בשבעה עשר יום לחדש בארבעה עשר יום לחדש. ואין טעם בדבר רק לפי דברי רבותינו שלא ישנו את החדש רק יום א' לא שנים, ומן מספר עשר ולמטה מסגולת הלשון לאמר שם המנין בל"ר ימים, לכן לא אמר בעשר ימים לחדש השביעי, כי אין החדש נמנה בימים מרובים רק באחדים. אבל מעשרה ולמעלה שדרך הלשון להזכיר המנין בלשון יחיד, (וכמ"ש בסדר תזריע ס' יד) הזכיר המנין יום. ובפרשה זו נשה הלשון מדרכו, שאמר ובארבעה עשר לחדש, ובחמשה עשר יום לחדש, ויש בו ב' זריות. א] מ"ש בארבעה עשר בלא מלת יום שלא נמצא כמהו בתורה (רק בט"ב), ב] שאם לא הזכיר מלת יום בתחלה כ"ש שלא היה לפרשו בפסוק הסמוך לו אחריו, אולם בא להעיר אזן שמלת יום מיותר כיון שמפורש ממילא שהמנוים הם ימים, כמו שלא הזכירו קודם לו, רק בא בכוונה זה ללמד שמנין החדש הם רק ע"י יום מיוחד לא ע"י שני ימים, ודבריהם דברי אלקים חיים:

קמח אשר תקראו אותם במועדם ר"ל שיזהר שתהי' הקריאה בזמן המיועד ומוגבל להם, וע"כ דוחה שבת, כמ"ש במשנה ר"ה דף כא על ב' חדשים מחללים את השבת וכו'. שכ"מ שנאמר במועדו דוחה שבת, אמנם דייק רק הקריאה שהוא הקידוש צריך לזהר שיהי' במועדו אבל אחר שנתקדש אין לחלל שבת כדי להודיע ע"י שלוחים שיתקיימו המועדות בזמנם. ומובא בגמ' שם. ובירושלמי (פ"ב):

קמט בארבעה עשר לחדש בין הערבים רש"י ז"ל פי' בין הערבים משש שעות ולמעלה, ופי' בין הערבים שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היום בתחלת שבע ועריבת הלילה בתחלת הלילה, וכ"כ הרד"ק בשרשיו. (שורש ערב). והראב"ע התלונן עליו כי מצאנו בין הערבים תאכלו בשר וכתב בתת ה' לכם בערב בשר לאכל. ובהדלקת המנורה ובפסח מצאנו ערב ובין הערבים, ודעתו שהוא בין ביאת השמש ובין ביאת אורו שהוא קרוב משעה ושליש שעה קודם הלילה. ואין כן דעת חכמים. וכבר כתב הראב"ע בשם הגאון שלא הי' אפשר שיעשו כל הפסחים בימי יאשי' בעת הקצר הזאת. ובספרא פה בא לסתור דעה זו מן הכתוב בפ' פנחס כתוב בארבעה עשר יום לחדש פסח לה'. הרי הי' הפסח ביום לא אחר שקיעת החמה ת"ש יכול משתחשך ת"ל יום, ואא"ל נ"כ שפי'

הָעַרְבָּיִם פֶּסַח לַיהוָה׃ ו וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חַג הַמַּצּוֹת לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ׃ ז בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ ח וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ פ ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וּקְצַרְתֶּם אֶת־קְצִירָהּ וַהֲבֵאתֶם אֶת־עֹמֶר רֵאשִׁית קְצִירְכֶם אֶל־

בעל הטורים

י) קצירה ב׳ וקצרתם את קצירה ביבש קצירה (ישעיה כ״ז) שאם תביאו העומר וקצרתם את קצירה ואם לאו ביבש קצירה:

רש״י

פסח לה׳. הקרבת קרבן ששמו פסח: (ח) והקרבתם אשה וגו׳. הם המוספין האמורים בפרשת פנחס. ולמה נאמרו כאן לומר לך שאין המוספין מעכבין זה את זה: והקרבתם אשה לה׳. מכל מקום אם אין פרים הבא אילים ואם אין פרים ואילים הבא כבשים: שבעת ימים. כל מקום שנאמר שבעת שם דבר הוא שבוע של ימים שטיינ״א בלעז וכן כל לשון שמונת ששת חמשת שלשת: מלאכת עבודה. אפילו מלאכות החשובות לכם עבודה וצורך שיש חסרון כיס בבטלה שלהן כגון דבר האבד כך הבנתי מתורת כהנים דקתני יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה צ וכו׳: (י) ראשית קצירכם. שתהא ראשונה לקציר:

שפתי חכמים

מאפיל ביותר זהו ערב ממש נמצא משש שעות ואילך עד הלילה נקרא הכל בין הערבים: ע דפסח לא קאי איו״ט אלא אהקרבת כו׳: פ והכוונה בזה כי שבעה הוא שם תואר לקבוץ שבעה שהם בעלי. תואר או ב״ה או נמהים או דומה אבל שבעת מורה על השבעה המופשטים מן החומר כמו הגבורה והחכמה שהם מופשטים מהחומר לא כמו הגבור והחכם שהוא מורה על החבור עם החומר ומפרש אחריו ממש שהוא הקבוץ מימים ועיין בפרשת בא: צ ומתרץ דבחול המועד מותר דבר האבד משמע דביו״ט עצמו אפילו דבר האבד אסור: ק כלומר שלא יהא רשות לישראל לקצור שדותיהם עד שיקצור העומר תחילה לכל הקצירים ולא מתפרש ראשית קצירכם כלומר דוקא מראשית קציר השדה תקריבו העומר דהא לא מכוף

התורה והמצוה

זמנו כל היום וכמו שאמר עולה כרי׳ דבר עולת בזבחים (דף יא ע״ב) דפי׳ בין הערבים בין ערב של אתמול לערב של היום דא״כ בין הערבים מיותר והיל״ל יום לבד, ושכתוב יום ובין הערבים גודר שעה מיוחדת ביום, והנה דעת הפרחון שהיא בתשע שעות שהיא ממוצע בין שם ובין ערב ממש, אולם כן רגם ריב״ל לפרש בפסחים (דף נח) חלקהו לשני ערבים, והגמ׳ דחה זה ומסיק דמצותו דתמיד משיכשו צללי ערב. ועם העיון יש הבדל בין ערב ובין הערבים בשימוש הלשון, כי שם ערב שמגביל אל בוקר יחלק שם היום לשני גבולים עד חצות הוא בקר ע״ש בקור האורות והתראותם ומשם ואילך נקרא ערב ע״ש ערוב האורות כמ״ש הראב״ע והרד״ק. אולם כשבא שם ערב מגביל אל שם יום הוא לילה ממש כמ״ש ויהי ערב ויהי בקר, שר״ל יום ולילה, ובזה צריך לפרש בין הערבים. ולכן כתוב זה שמגביל נגד מ״ש בפ׳ פנחס בארבעה עשר יום פסח, לא יכול לומר בערב, שהי׳ פי׳ ערב ממש, משא״כ מ״ש שם הזבח את הפסח בערב, היא הפך של שם בקר, אולם בגרות שאמר בין הערבים מגביל אל שם בקר. הוא באמת סמוך לחצות. וכן במ״ש בין הערבים תאכלו בשר, אולם בגמ׳ פסחים (דף נט) אמרו בזה דרך אחר שלכן כתוב בתמיד בין הערבים, כדי שיאוחר פסח מתמיד משום דפסח כתוב ערב ובין הערבים ולמפי דהניא כי קושיין גם בקסורה וגרות יש טעם זה, שבמקום שכתוב ערב עם בין הערבים ערב הוא גבול מאוחר יותר ואין להאריך יותר:

קנ לחדש הזה. כבר התבאר בפ׳ ע (בתורה אור ס׳ כג) באורך שכ״מ שכתוב כינוי הרומז הזה בא למעט. ודרשו למעט חג הסוכות ממלה אף שנוהג בו מצות סוכה מה שאין בפסח. וכן דרשו כיוצא בו לקמן (פרשה יב מ״ב) על חג הסוכות הזה:

קנא שבעת ימים מצות תאכלו הרא״ם והק״א הי׳ להם גירסא לפי שנא׳ שבעת ימים תאכל מצות ועפ״ז נאמרו פה השגב פירושים וכולם דחוקים. וגרסת הספרי׳ לפי שנאמר ששת ימים

ו וּבְחַמְשַׁת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין חַגָּא דְפַטִּירַיָא קֳדָם יְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין פַּטִּירָא תֵּיכְלוּן׃ ז בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן׃ ח וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן׃ ט וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ י מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵעֲלוּן לְאַרְעָא דַאֲנָא יָהֵיב לְכוֹן וּתְחַצְדוּן יָת חֲצָדַהּ וְתַיְתוּן יָת עוּמְרָא רֵישׁ

ספרא

שאין ראוי לדבר זכר לדבר אוי לנו כי פנה יום כי ינטו צללי ערב:

קנ (ב) ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות. יום זה טעון מצה ואין חג הסוכות טעון מצה. והלא דין הוא ומה אם זה שאין טעון סוכה טעון מצה זה שטעון סוכה א"ד שטעון מצה. ת"ל זה. זה טעון מצה ואין חג הסוכות טעון מצה:

קנא (ג) חג המצות שבעת ימים לה' מה ת"ל לפי שנאמר ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי [עצרת] לה' שביעי בכלל היה ולמה יצא להקיש אליו אלא מה שביעי רשות אף כולם רשות יכול אף לילה הראשון רשות ת"ל עליו תאכל מצות הכתוב קבעו חובה. (ד) אין לי אלא בזמן שבהמ"ק קיים בזמן שאין בהמ"ק קיים מנין ת"ל בערב תאכלו מצות. א"כ למה נאמר שבעת ימים מצות תאכלו מצה הנאכלת כל שבעה יוצא בה ידי חובתו בפסח יצאו חלות ורקיקי נזיר שאין נאכלים כל שבעה:

קנב (ה) והקרבתם אשה לה' שבעת ימים מנין אם אין לך פרים הבא אלים ואם אין לך אלים הבא כבשים ואם אין לך בטהרה הבא בטומאה ת"ל והקרבתם אשה לה'. שבעת ימים תקריבו אשה לה' מ"מ:

(פרשה יוד) קנג (א) כי תבואו יכול משבאו לעבר הירדן ת"ל אל הארץ המיוחדת. (ב) יכול משבאו לעמון ומואב ת"ל אשר אני נותן לכם ולא עמון ומואב. (ג) וקצרתם את קצירה שתהי' תחלה לכל הנקצרי' יכול אף של בית השלחין ושל בית העמקים ת"ל קצירכם. קצירכם של כולכם אמרתי ולא של בית השלחין

התורה והמצוה

תאכל. ונ"ל היא עלמה הברייתא דאיתא במכלתא בא (פרשה ח' ופרשה יז) ומובאת בפסחים (דף קכ) שהפסוקים סותרים זא"ז שפה כתוב שבעת ימים ובפ' ראה כתוב ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת. והם יצא השביעי מן הכלל, שהוא רק עצרת לא אכילת מצה משום דעצרת חובה ומצה רשות. ומלמד בהיקש שכ"מ שנאמר שבעת ימים תאכל מצות הם רשות (חוץ מלילה הראשונה), ומה שנמנעו בזה הרא"מ והק"א שאין זה דומה לדבר שהיה בכלל. אני אומר שהלימוד הוא מדין היקש. דאחר שידענו שהשביעי רשות, מקשינן השבעה זל"ז. דא"ל שהם חובה דהא א' מהם רשות וא"כ כולם רשות. ועפ"ז שואל הספרא א"כ למה נאמר שבעת ימים מצות תאכלו הל"ל בכ"מ ששת ימים האחרונים בפ"ע שדינם משונה שהם רשות לא לכתב שבעת ימים דהא הראשון חובה, כמ"ש תאכל עליו מצות שהכתוב קבעו חובה, וא"ל דמיירי בזמן שאין בהמ"ק קיים ע"ז השיב במשנה ד' דגם בזמן שאין בהמ"ק הוא חובה דהא כתיב בערב תאכלו מצות. וכמ"ש גם במכלתא שם. ומשיב שבא ללמד דצריך מצה שנאכלת כל שבעה ומובא בפסחים דף לח:

קנב והקרבתם אשה לה' פרטי הקרבנו' מבוארים בפ' פנחס. ומה אמר זה ללמד שעכ"פ יקריבו איזה אשה גם אם לא מצאו כל המינים וכן אמר במנחות (דף מד). וממ"ש שבעת ימים תקריבו אשה לה' שזה נאמר בסוכות, מבואר שדורש כן בכולם. שבכולם חוץ משבועות כתוב והקרבתם אשה לה'. ובסוכות כתוב שבעת ימים תקריבו אשה לה', לרבות בכולם שיביא אשה מ"מ, וכן בספרי דרש כן (פסקא קמז) בחג המצות. (ופסקא קמט) גבי שבועות מפסוק שבעת ימים תקריבו אשה לה'. (ר"ל דיליף שבועות מסוכות). (ופסקא קנ) גבי סוכות (ופסקא קנא) גבי עצרת, וצ"ל שם ובפסקא קמז ת"ל והקרבתם אשה לה', [ועי' בתוס' מנחות דף מד. ד"ה אלא שהערו בזה] והספרא והספרי יחלוקו על פסק הש"ס דס"ל דבחג מעכבים זא"ז, וכן הרמב"ם (בפ"ח מה' תו"מ) דכולם אין מעכבים זא"ז. כשטת הספרא והספרי וכמ"ש בספרי אס"ח במ"ל (ס' יא ס' קט) עיי"ש:

קנג כי תבואו אל הארץ. אינו כולל ארץ סיחון ועוג שלא נודע להם אז בעת הדיבור כי יכבשום לבסוף, ולא שייך הארץ בה' הידיעה, ובמ"ש אשר אני נותן מוציא עמון ומואב וכבר נתבאר זה למעלה מצורע ס' עד, ומ"ש וקצרתם, פי' כשתרצו לקצור. אז יהי' העומר ראשית הקציר. שכבר התבאר שלפעמים יבוא הפעל על מחשבת הפועל לבד, אמנם במ"ש ראשית קצירכם בכינויי הרבים היינו רק ראשית קציר שכולל גם של בית השלחין שהן רעים ואין עומר בא מהן. (ורפ"י במנחות (דף סח) גרים ביש

הכהן: יא והניף את־העמר לפני יהוה לרצנכם ממחרת השבת יניפנו הכהן: יב ועשיתם ביום הניפכם את־העמר כבש תמים בן־שנתו לעלה ליהוה: יג ומנחתו שני עשרנים סלת בלולה בשמן אשה ליהוה ריח ניחח ונסכה יין רביעת ההין: יד ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד־עצם היום הזה עד הביאכם את־קרבן אלהיכם חקת עולם

תנסכו קרי

רש"י

עמר . עשירית האיפה כך היתה ר שמה כמו (שמות ט"ז) וימודו בעומר : (יא) והניף. (מנחות ס"א) כל תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד ש מוליך ומביא לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד לעצור ת טללים רעים: לרצנכם . אם תקריבו כמשפט זה יהיה לרצון לכם : ממחרת השבת . (מנחות ס"ו) ממחרת יום טוב הראשון של פסח שאם אתה אומר שבת בראשית א אי אתה ב יודע איזהו: (יב) ועשיתם וגו' כבש. חובה לעומר בהוא בא : (יג) ומנחתו . מנחת ד נסכיו : שני עשרנים . כפולה היתה : ונסכו יין רביעית ההין. (מנחות פ"ט) אף על פי שמנחתו כפולה אין נסכיו כפולים : (יד) וקלי . קמח עשוי מכרמל רך שמייבשין אותו בתנור : כרמל. הן קליות שקורין גרויילי"ש : בכל מושבותיכם . (קדושין ל"ז) נחלקו בו חכמי ישראל יש

שפתי חכמים

קציר השדה או אמלא : ר כלומר שם המדה שמכילה בתוכה עשירית האיפה קרוי עומר : ש וא"ת מנ"ל לרש"י דתנופה הוא באמר ג"כ על מעלה ומוריד . וי"ל דילפינן ג"ש הוגף הוגף דכתיב בפרשת תלוה אשר הוגף ואשר הורם והתם מוליך ומביא מעלה ומוריד דהוגף היינו מוליך ומביא דהוא לשון הנפה כשודרין שעשוי להכרית הזבובים שמוליכים ומביאים אותו והורם היינו מעלה ומוריד דהורם לשון הורמה ואם הגביה צריך אתה להורידו אף כאן כן : ת ר"ל שיהיה הכל לברכה ולא לקללה : א כל שבת נקרא שבת בראשית ע"ש שבתה בו הקב"ה ממעשה בראשית : ב ואף על פי בזאת הכתוב היא פרוכה בגמ' ובביא שם ראיות אחרות מ"מ הביא ראיה זו מפום שהיא תשובה לדברי צדוקים וביתוסין מ"מ הביא ראיה זו : ג דק"ל הא בפרשת פנחס מנה קרבנות המוספין כמו שפירש רש"י ולמה לא מנה ג"כ כבש זה . ומתרץ דכבש זה לא בא למוספין אלא חובה לעומר בא : ד כלומר לא כמנחה כפני עצמה האמורה בפרשת ויקרא מדכתיב בהדיא ונסכו יין רביעית ההין וכיון דיין הוא יין הנסכים ודאי מנחה היא ג"כ מנחת נסכים אע"פ שהוא שני עשרונים ומנחת נסכים לכבש הוא עשרון אחד אפ"ה הוא מנחת נסכים

התורה והמצוה

השלחין שבעמקים וכן גרים הרע"ב (פ"י מ"ח) והרמב"ם (פ"ז מה' תמידין) וככר האריכו בזה התוס' (דף סח) עי"ש) אולם בגמ' (דף עא) תניא ר' בנימין אומר כתוב א' אומר וקצרתם את קצירה והבאתם את עומר (פי' דמשמע שיכול לקצור קודם לעומר) וכתיב ראשית קצירכם , הא כיצד ממקום שאי אתה מביא אתה קוצר וכו' , וזה מתחלף לדרשת הספרא, ונראה דסתמא דספרא ר' יהודה לשטתו שפי' בפרשה אחרי (פ' סח) מ"ש והשורף אותם כשעוסק בשריפה . דבא הפעל על מחשבת הפועל . וה"ה וקצרתם כשתעסקו לקצור טרם שיקצר ממש . ולכן אינו מוכיח מן הפעל וקצרתם . ור' בנימין ילך בשטת ר"ש שס"ל שם וביומא (דף סח) וזבחים (דף קה) דפי' והשורף אותם השורף ממש . וה"ה וקצרתם כשקוצר ממש ודוחק בעיניו לפרש הפעל על העסק והמחשבה לבד . וכבר בארתי בפ' שמיני (פ' פ"ז) שלשטת הספרא ס"ל לר' יהודה כחזקי' בפסחים (דף כא) דכ"מ שנאמר לא תאכל לא תאכלו רק איסור אכילה משמע . ובגמ' שם אמר דאליבא דר' אבוה מוכרח דס"ל לר' יהודה דחולין שנשחטו בעזרה לאו דאו' . וכבר שערו התוס' שם דבספרא (פרשה נו גבי נותר) דרש ר' יהודה מקרא למעט חטב"ע הרי ס"ל שהוא דאו' , ואני דקדקתי כן עוד ממ"ש בספרא ויקרא (דבור דנדבה פרק יז משנה ס) עי"ש . וא"כ ס"ל להספרא אליבא דר' יהודה כשטת חזקיה. ובפסחים (דף כג) דלר' אבוה מ"ש קצירכם בא להתיר הנאה . וכן יסבר ר' בנימין , ולכן לא יכול לדייק למעט בית השלחין , והספרא לשטתו דס"ל כחזקי' ולדידי' אומר שם דקצירכם היינו קצירכם דכולהו ישראל. פי' קציר כולכם ולמעט בית השלחין :

קנד וקצרתם את קצירה כבר התבאר בפ' קדושים (פ' יב) שפס קציר כשיבא בדיוק אינו בא רק על התבואה לא על הקטניות , ובקוצר לשחת פליגי ר' יהודה ור"ש ומובא במשנה דמנחות (דף עא) דלר"י דוקא עד שלא הביא שליש ולר"ש אף משהביא שליש אינו בכלל קצירה וה"ה לענין לקט שכחה ופאה דכתיב בי' קציר, אבל במעשרות חייב דלא כתיב בי' קציר, והוא זרען מתחלה לאדם :

קנה והבאתם אל הכהן . מבואר שהאקוניס שנעשו בו קודם התנופה כשרים בזר . דהרי אמר והבאתם אל הכהן והניף . וא"כ הקצירה וכן קלוי באש והטחינה והרקד' ויציקת שמן ולבונה כשרים

חצדכון לות כהנא: יא וירים ית עומרא קדם יי לרעוא לכון מבתר יומא טבא ירימיניה כהנא: יב ותעבדון ביום ארמתכון ית עומרא אימר שלים בר שתיה לעלתא קדם יי: יג ומנחתיה תרין עשרונין סולתא דפילא במשח קורבנא קדם יי לאתקבלא ברעוא ונסכיה חמרא רבעות הינא: יד ולחם וקלי ופירוכן לא תיכלון עד בכרן יומא הדין עד איתואיכון ית קורבנא דאלהכון קים עלם לדריכון בכל מותבניכון:

ספרא

השלחן ובית העמקים: קנד קציר ולא הקטניות. קצירה ולא השחתת ר' יהודה אומר אם התחיל עד שלא הביא שליש קוצר ומאכיל לבהמה ולחיה ולעופות ופטור מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה וחייב במעשרות. רש"א אף משהביא שליש מתחיל קוצר ומאכיל לבהמה ולחיה ולעופות ופטור מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה וחייב במעשרות: קנה וקצרתם את קצירה והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן אין מצות קצירה בכהן: קנו (ה) והניף את העומר לפני ה' ג' שמות יש לו עומר שבלים. עומר תנופה. עומר שמו. לרצונכם אין כופים את הצבור ע"כ. ממחרת השבת מחרת יו"ט: קנז יניפנו הכהן בנין אב לכל התנופות שיהיו בכהן:

קנח (ו) ועשיתם ביום כבש בן שנתו אעפ"י שאין עומר. ועשיתם עומר אע"פ שאין כבש. ביום הניפכם אין תנופה אלא ביום. כבש בן שנתו תמים לעולה לא שנה למנין עולם:

קנט (ז) ומנחתו שני עשרונים סולת בלולה בשמן אשה לה' ריח ניחח ה"ז יצא מכלל כל הכבשים ליתן שני עשרונים. (ח) יכול כשם שנכפל סולתו כך יכפל יינו ת"ל יין רביעית. יכול לא יכפל יינו שאין היין נבלל עם הסולת אבל יכפל שמנו שהרי השמן נבלל עם הסולת. ת"ל ונסכה רביעית ההין כל נסכי' יהיו רביעית:

קס (ט) אילו אמר קלי וכרמל לא תאכלו יכול אף הקטניות בכלל ת"ל לחם. אין לי

התורה והמצוה

נו וכל אלו נתבארו ביחוד בס' ויקרא. (בס' ולא תקריב מנחת בכורים) ומן התנופה ואילך הי' מצוה בכהן. והתנופה לא נהגה בשאר מנחות. ויתר הדברים שהם הגשה וקמיצה והקטרה נתבארו בדיני מנחות:

קנו והניף את העמר. פי' חז"ל שעקר שמו הי' עומר. ולפ"ז שכל המנחות באו עשרון שהוא עומר יחד לזה שם עמר כי היה מביא ג' סאין ומעמידו על עמר שהוא עשירית האיפה. ועוד הי' לו ב' שמות לוי. עומר ראשית קצירכם אשר שאלו נקראו כמבואר. וזה עומר שבלים. ועומר התנופה על שהי' מניפו שכל המנחות לא היו טעונים תנופה רק מנחת עומר ומנחת סוטה. ומנחת סוטה מפורש שא"צ שמן ולבונה ולכן אמר מיום הביאכם את עמר התנופה. ומ"ש לרצונכם אין כופים כמבואר ויקרא (ס' ט). ומ"ש ממחר' השב' מחרת יו"ט יתב' לקמן ס' קסד:

קנז יניפנו הכהן. מיותר שכבר אמר והבאתם אל הכהן והניף. ופי' חז"ל שהוא מאמר בפ"ע ללמד שכל התנופות בכהן, ונראה פי' משום דבכל התנופות כהן מניח ידו תחת יד בעלים. אמר שזה יניפנו הכהן לבד בלא סיוע. ומזה שגם כל התנופות בכהן רק עם סיוע הבעלים ועמ"ש צו ס' קמה:

קנח ועשיתם ביום הניפכם. פי' חז"ל שאין הלחם וכבש העולה מעכבים זא"ז דכל היכי דמעכבים אהדדי יש בהן ריבוי חוקה או הוי' וכיוצא (כמ"ש בפ"ג ופ"ד דמנחות). ופה אין לימוד שיעכבו זא"ז ונגמ' והרמב"ם לא הביאו ד"ז כי כ"ש הוא מן מה שיש' גבי שתי הלחם (בס' קעח). וממ"ש ביום הניפכם מבואר שתנופת העומר רק ביום וכמ"ש במגלה (דף כ) ונתבאר בארך פ' צו (ס' מס), ומ"ש שנתו הוא למנין ש"ע (כמ"ש תזריע ס' כד):

קנט ומנחתו שני עשרונים. יצאו מכלל כל הכבשים שמנחת נסכיו שני עשרונים. ובכ"ז נסכי היין היה רק רביעית ההין כמו בכל כבש, ולא נתבאר כמה יהיה שמנו אם בערך המנחה של שני עשרונים הי' שיעור השמן שלישית ההין, אם בערך הכבש שמנו רביעית, לכן כתב ונסכה בה' בסוף. וזה דרשו חז"ל שמיד סקרי והכתיב. כמ"ש בב"ר (פל"ו) על ויתגל בתוך אהלה אהלה כתיב אהל אשתו. וכן שם (סוף פל"ט) ויט אהלה. וכן מ"ש ונסכו ונסכה היין בא בכינוי זכר על הכבש. והשמן בא בכינוי נקבה על המנחה שהיא לשון נקבה. כי הוא נבלל עם המנחה ומלמד דגם השמן שהיא נסך המנחה יהי' ג"כ ברביעית. וכן מפרש במנחות (דף פט):

קס ולחם וקלי וכרמל ל"ת. שהם לחם הוא של חטים כמ"ש שהם מאכל אדם. והשעורים והתבן לסוסים (מ"א ה) וכמ"ש בפסחים (דף ג') אם לא כשעורים לתת שעורים (סוטה ז פ"ב ד). וקלי

לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ ס טו וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת מִיּוֹם הֲבִיאֲכֶם אֶת־עֹמֶר הַתְּנוּפָה שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת

התורה והמצוה

כולל בין של מיני תבואה בין של מיני קטניות, כמ"ש (ש"ב יז כח) חטים ושעורים וקמח וקלי ופול ועדשים וקלי. שהוא א' של חטים וא' של עדשים כמ"ש חז"ל בעכו"ם (דף לח). וכן כרמל כולל כל מין הרך ומלא. כמ"ש במ"ב (ד מב) לחם שעורים וכרמל בצקלונו שהי' כרמל של שעורים כמ"ש בסנהדרין (דף יב) לכן אמר לחם וקלי וכרמל שמזה נמצא ששם לחם בא על צד ההרחבה שכולל כל חמשת המינים. כמו שלחם האמור גבי חלה וגבי מצה כולל חמשת המינים. כמו שלמדו במנחות (דף ע' ע"ב) ועי' כריתות (דף ה') וצ"ע:

קסא עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם. שני קרבנות נז' בענין. העומר וכבש העולה. אולם בעומר תפס הבאה ובכבש העולה תפס לשון עשיה. לדייק שמ"ש עד הביאכם הוא על העומר המובא לא על כבש העולה הנעשה. ובזמן שבהמ"ק קיים היו אסורים באכילה עד שקרבנם העומר שהעומר מתיר ושוקי ירושלים היו מלאים קמח וקלי וס"ל לר' מאיר שהגם שהיו יכולים לקצור בבית השלחין או ע"י קיטוף בכ"ז הי' שלא ברצון חכמים שגזר שמא יאכל ורבנן לא גזרו ומובא (במשנה ס' פ"י דמנחות) ובגמ' שם (דף סז וסח) ובפסחים (דף יוד ע"ב) פלפלו בזה עיי"ש. ובמ"ש עד עצם היום הזה. עד הביאכם. פי' שבזמן המקדש תלוי בהבאת העומר ובזמן שאין בהמ"ק קיים עד עצם היום הזה. וס"ל לר' יהודה דעד ועד בכלל. ור"ל שאסור כל היום. שעצם היום היא עצומו של יום. וע"כ תמה עמ"ש התקין ריב"ז דהא מה"ת אסור. ובאמת פי' התקין דרש והתקין שהתקין כן עפ"י דרשת הכתובים כן פי' בר"ה (דף ל') סוכה (דף מא) מנחות (דף סח). והתוס' במנחות (שם ע"ב ד"ה בספת) הק' מנ"ל לר"י ולר"ל דאיכא תנא דפליג עלי' דר' יהודה. נראה דס"ל כיון דטעמא דר"י משום דסבר עד ועד בכלל, א"כ רבנן בגיטין (דף ח) דס"ל עד היום האחרון ולא היום בכלל. וכן ר' יונתן בנזיר ואו ע"כ חולקים על ר"י וחכמ"ל יותר. ועי' בירושלמי (פ"ק דחלה):

קסב חקת עולם לדורותיכם. כבר התבאר למעלה (ס' סו) באורך מה שצריך לבאר שינהג לדורות. ופי' מ"ש לבית עולמים עיי"ש. ומ"ש בכל מושבותיכם מפרש בארץ ובח"ל והוא כשטת ר"ע דפליג על ר"י בקדושין (דף לז) וכן שטת הספרא בכ"מ דכתיב מושבות. ומ"ש אר"ש הנה בקדושין (דף לח) תניא רשב"י ב' מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ ונוהגות בכ"מ וה"ה שינהגו עיי"ש שלמד ערלה וכלאים בק"ו. וא"כ ס"ל שהוא דאו' ולפ"ז מה שהיה החדש אסור מה"ת וכו' והכלאים מד"ס אינו מדברי ר' שמעון רק סתמא דספרא שהעתיק משנה דערלה (פ"ג מ"ט):

קסג וספרתם לכם. ולהלן אומר שבעה שבועות תספר לך. בלשון יחיד, ואמר בספרי (שם) תספר לך בב"ד. כי לשון יחיד הנאמר על כלל הכנסי' הוא על הב"ד. וכן במ"ש (להלן) וספרת לך שבע שבתות שנים אמר בספרא בב"ד. ומ"ש כאן וספרתם לכם היינו שיספר כאו"א בפ"ע:

קסד וספרתם לכם ממחרת השבת. שם שבת אינו מציין יום השביעי לבד. רק השביתה וההפסק ממלאכה. וגם יו"ט מקרי שבתון ע"ש הפסק ממלאכה. וכבר כתבתי (אחרי ס' עג) שלדעת חז"ל שם שבתון וכן כל השמות שנוסף בהם נון בסופם מציינים הדבר יותר כמו עלבון זכרון מורים על חוזק הדבר והתעצמו. ושביתת השבת עקרו הוא שיהי' נוח מכל עסק. וא"כ המנוחה עקר וביטול המלאכה מסובב ממנה. אבל ביו"ט שמותר מלאכת אוכל נפש ולא נאסר רק מלאכת עבודה השביתה היא בעצם ולכן נקרא שבתון. שמורה בעצם על ביטול העבודה עכ"פ יצדק שם שבת גם על יו"ט ואין הבדל בין שבת ובין שבתון. רק אחר שדרך הלשון להבדיל בין הדברים ע"י שמות מיוחדים יציין המועדים בשם חג או מועד. או בשמם הפרטי פסח עצרת סוכות וכדומה. רק פה לא יכול לציין המועד בשום שם מובדל. שאם יאמר ממחרת החג או ממחרת המועד יובן על כלות המועד. כי כל שבעת ימי החג יקראו בשם חג ומועד. ואם יאמר ממחרת הפסח יהי' יום ט"ו. שמחרת הפסח האמור בתנ"ך הוא מחרת שחיטת הפסח. וע"כ הוכרח לציינו בשם מחרת השבת. ומוסב עמ"ש תחלה שביום הראשון מקרא קדש. ונר"ל כי נצטוו שזמן פסח יסכים עם זמן האביב. וא"כ אחר שצריך להתחיל לקצור עם האביב. זמן הקצירה היא ביום א' של פסח רק שיום ההוא יום השבת וביטול ממלאכה. וממחרת השבת שאז וקצרתם והבאתם את עומר והניף. ופי' ממחרת השבת יניפנו הכהן. שאז זמנו. ומיום ההוא יתחיל לספור. ואין שום סברה להמתין עד מחרת שבת בראשית או שבת השני שהוא ז' של פסח דהא כבר הגיע זמן הקצירה בהחלת החג שהוא מועד האביב. ומ"ש שבע שבתות בא שם שבת נרדף עם שם שבוע ור"ל שבע שבועות. כמ"ש במק"א שבעה שבועות תספור לך. ושם שבוע כולל כל חשבון של ז'

וְתִמְנוּן לְכוֹן מִבָּתַר יוֹמָא טָבָא מִיּוֹם אַיְתוֹאֵיכוֹן יָת עוּמְרָא דַאֲרָמוּתָא שְׁבַע שָׁבוּעַן

ספרא

לי אלא השים שקהים לחם שנאמר ממושבותיכם תביאו לחם תנופה ומנין לרבות שעורים וכוסמים ושבולת שועל ושיפון ת"ל קלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה : קסא (י) עד הביאכם את קרבן אלקיכם זה העומר יכול זה הכבש צא וראה מה אמור למטה משם הבאה עומר אף כאן עומר . משקרב העומר מוצאים שוקי ירושלים מלא קמח וקלי . שלא כרצון חכמים דברי ר"מ. ר"א כרצון חכמים היו עושים. משקרב העומר הותר החדש מיד . והרחוקים מותרים מחצות היום ואילך . משחרב בהמ"ק התקין ריב"ז שיהא יום הנף כולו אסור , אמר ר' יהודה והלא מן התורה הוא אסור שנאמר עד עצם היום הזה, מ"מ הרחוקים מותרים מחצות היום ולהלן מפני שהם יודעים שאין ב"ד מתעצלים בו :

קסב (יא) חוקת עולם לבית עולמים . לדורותיכם שינהג הדבר לדורות , בכל מושבותיכם בארץ ובח"ל. א"ר שמעון ג' דברים תלוים בארץ ונוהגים בארץ ובח"ל. החדש והערלה והכלאים, החדש אסור מה"ת בכל מקום והערלה הלכה והכלאים מד"ס :

(פרק יב) קסג (א) וספרתם לכם כ"א וא' :

קסד ממחרת השבת ממחרת יו"ט יכול ממחרת שבת בראשית אמר ר' יוסי בר' יהודה כשהוא אומר עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום כל ספירתם לא יהיה אלא חמשים יום. (ב) אם אומר אתה ממחרת שבת בראשית פעמים שאתה מונה חמשים ואחד חמשים ושתים חמשים ושלש חמשים וארבע חמשי' וחמשה חמשים וששה, הא מה אני מקיים ממחרת השבת ממחרת יו"ט . ר' יהודה ב"ב אומר ממחרת השבת ממחרת יו"ט . יכול ממחרת שבת בראשית . כשהוא אומר שבעה שבועות תספר לך . ספירה שהיא תלוי' בב"ד יצאה שבת בראשית שאינה תלוי' בב"ד שספירתה בכל אדם . (ד) ר' יוסי אומר ממחרת השבת ממחרת יו"ט יכול ממחרת שבת בראשית וכי נאמר ממחרת שבת בפסח . והלא לא נאמר אלא ממחרת שבת והלא כל השנה מלאה שבתות צא וחשוב מאיזה שבת. נאמר כאן ממחרת שבת ונאמר למטה ממחרת שבת , מה מחרת שבת האמור למטה רגל ותחלת רגל אף ממחרת שבת

התורה והמצוה

ימים שכל יום שיתחיל כמו מלא שבוע זאת. ושאלה שבועים. כן מ"ש שבע שבתות היינו שבועות, שבכל שבוע יש שבת בתוכה. ומ"ש עד ממחרת השבת השביעית היינו השבוע השביעית. וכתרגומו. ונקרא שבת על השבוע. באי השבת ויוצאי השבת (מ"ב יא) וכל שבתות שבתורה חסרין וזה מלא ואו להכיר שפי' שבועות. ויען שהמכחישים תקנו על החכמים ופירשו ממחרת שבת בראשית, ועד ממחרת השבת השביעית שבת ממש. לכן באו חכמים לברר ראיות נגד דעתם. ור' יוסי בר"י מביא ראי' ממ"ש תספרו חמשים יום, שכבר נאמר בו המס', ורש"י כתב ז"ל עד ולא עד בכלל והם מ"ט יום, חמשים יום והקרבתם, פי' ביום חמשים תקריבו. ואומר אני זה מדרשו אבל פשוטו עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום חמשים תספרו עכ"ל. ומלבד שלשני הפי' הכתו' מיותר. הנה לפי' הא' הי"ל וביום החמשים תקריבו מנחה. ולפי' השני הי' ל"ל עד ממחרת השבת השביעית ביום חמשים הספרו, ועוד כמה ק' שהקשו המפ'. וגם למ"ש המבארים שמ"ש תספרו פי' שתוכלו לספור לצורך החג הי"ל יום חמשים במספר היסודי, רק שבא להוציא מדעת המכחישים. ואמר שהספירה תהי' באופן זה שלא תוכלו לספר עד ממחרת השבת השביעית (שהוא עד זמן הקרבת המנחה השנית) רק חמשים יום ולא יותר. וזה רק אם נתחיל ממחרת יו"ט אבל אם נתחיל ממחרת שבת בראשית הי' יכול להתחיל מן יו"ט ולספר יותר מחמשים. ובזה מתוקן מ"ש רבא דאית לי' פירכא דלמא חמשין לבר מהני שיתא. כי דייקו ממ"ש תספרו חמשים יום שאין לו ביאור כפי פשוטו וכפי הנראה גם שגורס ריב"ז בגמ' (דף סה ובמגלת תענית) שהשיב להם כתוב א' אומר תספרו חמשים יום וכתוב א' אומר שבע שבתות תמימות תהיינה הא כיצד כאן ביו"ט שחל להיות בשבת כאן ביו"ט שחל להיות באמצע שבת. מותבים ג"כ ע"ז. שהוא השיב לפי שטתם שהתורה תפסה שני אופנים. פה אומר שבע שבתות מייר אם חל יום פסח בשבת שאז יודעין ימי המנין וימי השבוע כאחד ויתחילו לספר ממחרת השבת ויספרו שבע שבתו' שהוא מיום א' עד שבת שבת א'. ופה צייר אם חל א' פסח באמצע השבוע שאז יספרו שבעה שבועות, ר"ל ז' ז' ימים מיום שהתחיל מחרת יו"ט, ופה הוסיף תספרו חמשים יום ללמד שמ"ש שבע שבתות לאו דוקא כי העקר שיהיו רק חמשים עד שבועות ולא יעיר יותר. ובזה יובן ג"כ פרכת רבא שהק' שם ע"ז דאצטריך לכדאביי דמצוה למימני יומא ושבוע. שעקר הדיוק מפירוש הלשון. ור' יהודה ב"ב השיב ממ"ש שם. תספר לך שקאי על ספירת הב"ד. ואם תאמר הספירה משבת בראשית אינו שייך מיוחד לב"ד

שבכל

תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה׃ טז עַד מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִת תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם וְהִקְרַבְתֶּם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה׃ יז מִמּוֹשְׁבֹתֵיכֶם תָּבִיאּוּ ׀ לֶחֶם תְּנוּפָה שְׁתַּיִם שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת תִּהְיֶינָה

רש"י

שלמדו מכאן שהחדש נוהג בחוצה לארץ ויש אומרים לא בא אלא ללמד שלא נאסרו על החדש אלא לאחר ירושה וישיבה משכבשו וחלקו: (טו) ממחרת השבת. ממחרת יום טוב: תמימות תהיינה. מלמד שמתחיל ומונה מבערב שאם לא כן אינן תמימות: (טז) השבת השביעית. כתרגומו שבועתא שביעתא: עד ממחרת השבת השביעית תספרו. ולא עד בכלל והן ארבעים ותשעה יום: חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה'. ביום החמשים ז תקריבוהו ואומר אני זהו מדרשו אבל פשוטו עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום חמשים תספרו ומקרא מסורס הוא: מנחה חדשה. היא המנחה הראשונה שהובאה מן החדש וא"ת הרי קרבה מנחת העומר אינה כשאר כל המנחות שהיא באה ז מן השעורים: (יז) ממושבותיכם. ולא מחוצה לארץ:

שפתי חכמים

נסכים אלא שהיא כפולה: ה דק"ל דהאי שבת ממש א"כ בשבע שבתות לא יהיה חמשים יום אלא מ"ט יום: ו ר"ל כיון שאין מונין אלא מ"ט יום היאך מיושב מה שכתוב בקרא נ' יום. ומתרץ דהחמשים לאו אתספרו קאי אלא אהקרבה קאי ביום הנ' אקריבוהו ויחסר בי"ת כאלו אמר ביום החמשים תקריבוהו: ז ר"ל היא תחלה מן החטים ועומר תחלה מן

התורה והמצוה

מבכל אדם, אבל אם הוא ממחרת יו"ט הי' הלוי' בב"ד שהם קובעים ימי המועד והיום שיהיה יו"ט לאשון שתחול הספירה ממחרת. ותשובה זו מובא במגלת תענית ובגמ' שם גם בשם ר' אליעזר. ור' יוסי השיב מת"ש ממחרת השבת סתם ואם על שבת בראשית הי' לו לפרש באיזה שבת, וגם שלפ"ז לא הי' לו לומר השבת בה' הידיעה. אחר שאין השבת נודע ומוגבל. וע"כ פר"ל השבת הנז' קודם שהוא יו"ט של פסח. וגם שפשוטו הכתוב וספרתם ממחרת השבת עד ממחרת השבת. היינו מיו"ט של פסח עד יו"ט של חג. שסך הימים ביניהם יהיה חמשים יום. וע"כ פירושו מתחלת רגל עד תחלת רגל. וז"ש ועוד נאמרה שבת למטה וכו'. ורשב"א סמך זה על סתירת הכתובים שבפ' ראה. אמר ששת ימים תאכל מצות (ככ"ל ס' קנא) ופי' שמוסב עמ"ש שם ופנית בבקר והלכת לאהליך ששת ימים תאכל מצות ויום השביעי עצרת שבעה שבועות תספר לך. ר"ל שאחר יום א' של פסח שמעון ליה תלך בבקר לאהליך ואז אחר הקרבת העומר ששת ימים תאכל מצות מן התבואה החדשה ומן עת הבוא שבעה שבועות תספר לך מעת החל חרמש בקמה שהוא ביום שבאת לאהליך והתחלת לאכל מן החדש וזה סמך נפלא מאד בכוונת הכתובים. וכתב הרמב"ם (פ"ז מה' תו"מ) ומפי השמועה למדו שאינה שבת אלא יו"ט וכן ראו תמיד הנביאים והסנהדרין בכל דור ודור שהיו מניפים את העומר בט"ז בניסן בין בחול בין בשבת והרי נאמר בתורה ולחם וקלי וכרמל ל"ת עד עצם היום הזה ונאמר ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי. וא"ת שאותו הפסח בשבת היה כמו שדימו הטפשים איך תלה הכתוב בהיתר אכילת החדש בדבר שאינו העיקר ולא הסיבה רק מקרה קרה וכו' ועמ"ש בבאור הכתובים האלה בפי' יהושע, וגם למ"ש תעלה הראי' כהוגן עיי"ש:

קסה מיום הביאכם תספרו ולהלן אמר מהחל חרמש בקמה תחל לספור. כי מת"ש מיום הביאכם ידעינן שהספירה תהי' ביום ההבאה. ולא נדע שיהי' ביום הקצירה, ונאמר שיקצור. ואימתי שירצה יביא ויספור לכן אמר מהחל חרמש. שתהי' הספירה ביום הקצירה, ואם יאמר מהחל חרמש נדע שהספירה תהי' ביום הקצירה ולא נדע שיהיה ביום ההבאה. נאמר שיקצור ויספור ויביא אח"כ. לכן צריך שניהם ונדעין שיקצור ויביא ויספור ביום א'. (בק"א מחק הגי' וגרס כבריתא יכול יקצור ויביא ואימתי שירצה יספור שכן גרס בגמ' מנחות (דף סו) ובת"כ דילן יכול יקצור ויביא אימתי שירצה יספור. והוא ט"ס וצ"ל ויספור בזיו ור"ל יקצור ביום שלפניו. ואח"כ יביא אימתי שירצה ויספור, וכן מצאתי הגי' בילקוט. ועולה עם גי' הספרא שכן גרס גם בפסיקתא זוטרתא. כי לגי' הק"א איך נטעה מיום הביאכם שתהי' הספירה שלא ביום ההבאה ודבריו דחוקים):

קסו שבע שבתות תמימות פי' חז"ל שאמר זה בל נטעה שיחל לספור ביום כדכתיב מיום הביאכם, וכן הקצירה תהי' ע"כ ביום דהא כתיב מהחל חרמש תחל לספור. לכן אמר שיהיו השבתות תמימות מלילה ויום, שכן במ"ש ולא אן לבא כיום תמים היא מעת לעת לכולהי אמוראי בערכ"ס (דף כה) ובת"כ עד מלאת לו שנה תמימה בעינן מעל"ל כמ"ש בערכין (דף לא), ולפ"ז יש לטעות שגם ההבאה תהיה בלילה שכבר נקבע (סימן הקודם) שיהיו שלשתן כא' אבל הלא אמר מיום הביאכם. ולא אמר מעת הביאכם שכבר גדרנו זה (לו ס' מ') שזה מורה שתהי' ההבאה ביום דוקא. וא"כ קצירה וספירה בלילה ואף שהיא קודם ההבאה מ"מ היא ביום ההבאה. שהיום נמשך אל הלילה שלפניו, ומובא במנחות (דף סו)

שַׁלְמִין יְהוֹן: טז עַד מִבָּתַר שְׁבוּעֲתָא שְׁבִיעֲתָא תִּמְנוֹן חַמְשִׁין יוֹמִין וּתְקָרְבוּן מִנְחֲתָא חֲדָתָא קֳדָם יְיָ: יז מִמּוֹתְבָנֵיכוֹן תַּיְתוֹן לְחֵם אֲרָמוּתָא תַּרְתֵּין גְּרִיצָן תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין

ספרא

דאמור כאן רגל ותחלת רגל. (ה) רשב"א אומר כתוב א' אומר ששת ימים תאכל מצות וכתוב א' אומר שבעת ימים מצות תאכלו הא כיצד יתקיימו שני כתובים הללו מצה שאי אתה יכול לאכלה מן החדש כל שבעה אתה יכול לאכלה ששה מן החדש הא מה אני מקיים ממחרת שבת ממחרת יו"ט: **קסה** (ו) מיום הביאכם תספרו יכול יקצור ויביא ויספור אימתי שירצה ת"ל מהחל חרמש בקמה תחל לספור אי מהחל חרמש יכול יקצור ויספור. ויביא אימתי שירצה ת"ל מיום הביאכם תספרו: **קסו** יכול יקצור ביום ויספור ביום ויביא ביום ת"ל שבע שבתות תמימות תהיינה אימתי הם תמימות בזמן שמתחיל מבערב יכול יקצור בלילה ויספור בלילה ויביא בלילה ת"ל מיום הביאכם. אין הבאה אלא ביום. הא כיצד קצירה וספירה בלילה והבאה ביום:

קסז (ז) עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום זו היא שאמר ר' יוסי בר' יהודה כל ספירתך לא תהיה אלא חמשים יום. (ח) תספרו חמשים יום יכול יספור חמשים ויקדש חמשים וא' ת"ל שבע שבתות תמימות תהיינה. יכול יספור ארבעים ושמונה ויקדש יום מ"ט ת"ל תספרו חמשים יום הא כיצד מנה ארבעים ותשעה וקדש יום חמשים כיובל:

קסח (ט) והקרבתם מנחה חדשה לה' שתהי' חדשה לכל המנחות. אין לי אלא מנחת חטים מנחת שעורים מנין. כשהוא אומר וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה לה' בשבועותיכם אם אינו ענין למנחת חטים תנהו ענין למנחת שעורים:

(פרק יג) **קסט** (א) ממושבותיכם ולא מח"ל. ממושבותיכם אף מן העליה. תביאו מה שאתה מביא ממק"א הרי הוא כזה מה זה עשרון לחלה אף מה שאתה מביא ממק"א עשרון לחלה אי מה אלו שני עשרונים אף הללו

ב'

התורה והמצוה

קסז עד ממחרת השבת וכו' הספרא במשנה א' באר שצריך לכתוב שני הכתובים כדי להודיענו שחג השבועות אינו לא ביום מ"ט ולא ביום נ"א. אמר שבע שבתות תמימות. ר"ל בלא חסרון ובלא תוספת. וידעינן שאין לספור המשים יום רק מ"ט לבד ושוב אמר עד ממחרת השבת השביעית תספרו המשים יום להודיע שהחג אינו ביום מ"ט שכלה הספירה רק בממחרת השבת השביעית שהוא ביום החמשים. והנה ע"ז הי' די שיאמר עד ממחרת השבת השביעית והקרבתם ולמה אמר תספרו חמשים יום עז"א במשנה ז' זו שאמר ריב"י כל ספירתך לא יהיה אלא יום חמשים וכבר פרשנוהו בס' קסד. שבא להוציא מדעת המינים שאמרו שיתחיל המנין משבת בראשית. שא"כ המנין לענין החג שעליו אמר תספרו חמשים יום הלא ימנה מן החג הקודם. ויהי' לפעמים חמשים וא' ונב ונג וכו'. ופי' שלא תוכל לספור רק חמשים יום לא יותר:

קסח מנחה חדשה אין לפרש מנחה מתבואת הקציר החדש שהיל"ל מנחת חדש. כמו ויתן מפני חדש תוציאו. רק פי' חדשה לכל המנחות, שלא היו רשאים להביא מנחה בין של חטים בין מנחת קנאות של שעורים קודם לשתי הלחם כמו שלמד ממ"ש שתי פעמים מנחה חדשה, וכבר פרשנוהו (ויקרא ס' קלז) שאם הובא מאמר זה ובספרי פנחס (פ' קמח) ובמנחות (פ"ג פ"ד):

קסט ממושבותיכם תביאו פי' מושבותיכם מארץ ולא מח"ל. ואינו דומה למ"ש בכל מושבותיכם שדרים תמיד בספרא לרבות ח"ל ממלת כל, אבל מושבותיכם דומה עם כי תבואו אל ארץ מושבותיכם כמ"ש הרמב"ן. ועל מ"ש ממושבותיכם אף מן העליה מק' במנחות (פג ע"ב) והם אפיקתי'. אמר קרא תביאו ואפי' מן העליה, והאי מבע"ל שכל שאתה מביא ממק"א הרי הוא כזה, א"כ לכתב תביא מאי תביאו ש"מ תרתי, ר"ל שהדרוש השני שכל מה שאתה מביא ממק"א הרי הוא כזה. המבאר בפ' נו (ס' קיא) שנלמד לו ממה שהקדים השם אל הפעל ולא אמר והבאתם ממושבותיכם. שזה מורה דיוק וגדר להבדיל בין הקרבה זו ובין הקרבת לחמי תודה הדומה לה שבאה ג"כ חמץ. שזו דוקא ממושבותיכם ולא מח"ל. ומזה הוציא שאין הבדל אחר בין שתי הבאות האלה. שאם יש הבדל גם בשיעור החלה היל"ל ממושבותיכ' שני עשרונים תביאו עיי"ש. ואם כתבנו שנם גוף הפעל שביאו מיותר דהא כבר אמר והקרבתם וכו' ממושבותיכם. אולם אם לא בא הבא מיותר רק לזה למען יהי' קדימת השם אל הפעל. היה די שנכתב בלשון יחיד (ונראה יותר לגרום לכתב ממושבותיכם תובא. ר"ל שבפסוק הזה דבר הכל בנפעל כמזהיר על הדבר שהיינה תאפינה וכן היל"ל תובא, כי כבר הזהיר על האדם במ"ש והקרבתם ולמה הזהיר שנית תביאו וע"כ בא גם לנוסי'. שפעל הנכפל שלא לצורך מורה תביאו מ"ש

חמץ תאפינה בכורים ליהוה: יח והקרבתם על־הלחם שבעת כבשים תמימם בני שנה ופר בן־בקר אחד ואילם שנים יהיו עלה ליהוה ומנחתם ונסכיהם אשה ריח־ניחח ליהוה: יט ועשיתם שעיר־עזים אחד לחטאת ושני כבשים בני שנה לזבח שלמים: כ והניף הכהן |

בעל הטורים

(יח) על הלחם ב' במסרה הכא ואידך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם על כן והקרבתם על הלחם שבעה כבשים כי אכילת מזבח מעין אכילת אדם כדאמרי' גבי נסכים (פ"א דמגילה) מה אכילת אדם אכילה מרובה משתיה וכו':

רש"י

לחם תנופה. לחם תרומה המורם לשם גבוה ח וזו היא המנחה החדשה האמורה למעלה: בכורים. ראשונה לכל המנחות אף למנחת קנאות הבאה מן השעורים ט לא תקרב מן החדש קודם לשתי הלחם: (יח) על הלחם. בגלל הלחם חובה י ללחם: ומנחתם ונסכיהם. כמשפט מנחה ונסכים המפורשים בכל בהמה בפרשת נסכים (במדבר כ"ח) שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש זו היא המנחה והנסכים חצי ההין לפר ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש: (יט) ועשיתם שעיר עזים. (ת"כ מנחות מ"ה) יכול שבעה כבשים והשעיר האמורים כאן הם ז' הכבשים והשעיר האמורים בחומש הפקודים כשאתה מגיע אצל פרים ואילים אינם הם כ אמור מעתה אלו לעצמן ואלו לעצמן אלו קרבו בגלל הלחם ואלו למוספין: (כ) והניף הכהן אתם תנופה. (מנחות ס"ב) מלמד שטעונין תנופה מחיים ל יכול כולם ת"ל על שני כבשים.

שפתי חכמים

שטעונין: ח פי' אין התנופה הזאת מאותה תנופה שאמר מוליך ומביא וכו'. כי אותה תנופה היא אחר ההבאה וזאת התנופה הוא קודם ההבאה כדכתיב מלחם התנופה תביאו שהתנופה קודם ההבאה הלכך ע"כ צריך להיות תנופה דהכא מלשון הרמה והפרשה המורמת לשם גבוה: ט לא ראשונה לקרבים אלא היא עצמה היא בכורים להיות ראשונה לכל המנחות דאל"כ בכורים ל"ל דהא לעיל כתיב והקרבתם מנחה חדשה לה' שמביא מנחה מן החדש אלא להכי כתיב בכורים מלשון בכור כדי שתהא היא ראשונה לכל המנחות וכו' כלומר שאף מנחת קנאות שהיא מן השעורים אינה באה אלא אחר המנחה הזאת ואע"פ שמנחת הקנאות אינה באה מן החטים: י ולא חובת היום שאם לא הביא הלחם אינו מביא כבשים כו'. ואמר בגלל הלחם כי לא יתכן להיות כמשמעו עליו ממש אלא על פי' בגלל שמצינו שעל משמש במקום למ"ד שמשמשת במקום בגלל (נה"י) הרא"ם האריך לבאר כוונת הרב וכתב שאם לא הביא לחם אינו מביא כבשים והביא לראיה דברי הת"כ ואיסתמיטתיה הא דאמרינן במנחות דף מ"ה במשנה ויותר מבואר בסוגיא והכי אמרינן התם בדברי ר"ש: כ פי' אף על פי שמספר הכבשים והשעיר שבזאת הפרשה הם כמספר אותן שבפרשת פנחס מ"מ מספר פרים ואילים שבזאת הפרשה אינן מכוונים עם פר ואיל שבפרשת פנחס דכאן כתיב פר בן בקר אחד ואילים שנים ובפרשת פנחס כתיב פרים בני בקר שנים ואיל אחד: ל דילפינן ג"ש דאותם אותם כתיב הכא והניף הכהן אותם ולהלן בפרשת מצורע כתיב והניף אותם תנופה מה להלן מחיים שהרי כתיב אחריו ושחט אף כאן מחיים. והרא"ם פי' מדכתיב בשלמי יחיד את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם דמשמע לשון רבים והוה ליה למימר בלשון יחיד כיון דבשלמי יחיד מיירי לימד על שלמי צבור שטעונים תנופה אם כן והניף אותם תנופה לפני ה' דכתיב הכא ל"ל אלא ללמד שתנופת שלמי

התורה והמצוה

כמ"ש בכ"מ. אף מן העליה) ויתר המאמר התבאר בפ' צו ע"ש:

קע לחם תנופה שתים מ"ש שיהיו שוות למד ממ"ש תואר תנופה בלשון יחיד. ומ"ש שני עשרונים שיהיו שוות למד ממלת שני ודברים אלה התבארו באורך אחרי (ס' יז) ובמ"ש חמץ תאפינה פליגי ר"מ ור"י (במשנה דמנחות פ"ה) שר"מ ס"ל שהי' בודה (פי' מוציא) השאור מן המנחה עצמה שהי' לש מן הסולת מעט לאחר שנמדד ומטמנו בסלת ומתחמץ מאליו ונמנו מחמץ השאר, ור"י סובר שבאופן זה אינו מתחמץ יפה רק מביא שאור מתוך ביתו ונותן לתוך העשרון ומוסיף וממלאה סולת. ור"מ השיב שאז אם השאור עבה ומגובל בקישוי עם מעט מים אינו מחזיק נפח גדול כאילו הי' קמח ונמצא מוסיף ובהפך בשאור שיש בו מים הרבה נגרע. ומ"ש במשנה ג' ר"ש אומר כבר נשנה בכלל ויקרא (דבורא דנדבה פרק טו משנה ב) והתבאר היטב (בס' קיד שם) דרשהו משם:

קעא והקרבתם על הלחם שבעת כבשים במנחות (דף מה ע"ב) תני לה בפלוגתא. שאמר דברי ר"ש תני שם ר"ע אומר יכול הן הן כבשים האמורים כאן וכו' אלא אלו קרבו בגלל עצמן ואלו קרבו בגלל לחם נמצא מה שאמור בחומש הפקודים קרב במדבר ומה שאמור בתו"כ לא קרב במדבר. וכן כתב הכ"מ (פ"ח מה' תו"מ) שר"ש חולק על ר"ע. נמצא שלר"ש השבעה כבשים האמורים כאן הם הם השבעה כבשים האמורים בפ' פנחס, רק הפר ואילים הם אחרים משום דכאן פר אחד ואילים שנים ושם שני פרים ואיל אחד. ור' טרפון הוציא זה ממ"ש שבעת כבשים. שבא מלת שבעת בצורת הסמיכות.

סולתא יהוין חמיע יתאפין בכורין קדם יי׃ יח ותקרבון על לחמא שבעא אימרין שלמין בני שנא ותור בר תורי חד ודכרין תרין יהון עלתא קדם יי ומנחתהון ונסכיהון קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי׃ יט ותעבדון צפיר בר עזין חד לחטאתא ותרין אמרין בני שנא לנכסת קודשיא׃ כ ויריס כהנא יתהון על לחם בכוריא ארמא קדם יי על

ספרא

ב' עשרונים ת"ל תהיינה אלו ב' עשרונים ואין הללו שני עשרונים: קע לחם תנופה שתים שיהיו שוות. שני עשרונים שיהיו שוות. סולת תהיינה חמץ תאפינה שאור בודה להן מתוכן ומחמצן דברי ר"מ. ר' יהודה אומר אף היא אינה מן המובחר אלא מביא את השאור ונותנו לתוך המדה וממלא את המדה אמר לו אף היא היתה חסרה או יתירה. (ג) בכורים לה' רש"א נאמר כאן בכורים לה' ונאמר להלן בכורים לה' מה בכורים אמורים כאן של צבור אף בכורים אמורים להלן משל צבור. אם תאמרו זו משל צבור והלן משל יחיד. אמרת לאו. אם זו ראשית קציר אין הלן בכורים לה' ואם הלן בכורים לה' אין זו ראשית קציר דברים מחוסרים להלן אמורין הכתוב כאן: קעא (ד) והקרבתם על הלחם חובה ללחם. שבעת כבשים תמימים בני שנה כבשים אעפ"י שאין לחם דברי ר"ט א"כ למה נאמר להם מלמד שלא נתחייבו בכבשים עד שנתחייבו בלחם. (ה) ופר בן בקר אחד ואלים שנים יהיו עולה לה' ומנחתם ונסכיהם אשה ריח ניחוח לה' דבר הכתוב בקצרה. (ו) ועשיתם שעיר עזים אחד להבאת לה' יכול שבעת כבשים ושעיר האמור בחומש הפקודים הם שבעת כבשים ושעיר האמור כאן וכשאתה מגיע לפרים ולאלים אינם הם אלא אלו קרבו בגלל להם ואלו קרבו בגלל היום: קעב (ז) ושני כבשים בני שנה לזבח שלמים שתהא זביחתן לשם שלמים. ושני כבשים בני שנה לזבח שלמים. אמר ר"ש על מה שני כבשי עצרת מכפרין על טומאת מקדש וקדשיו אם כיפר הראשון על מה השני בא ומכפר. על טומאה שאירע בין זה לזה. אמור מעתה כך היו ישראל צריכים בכל שעה.

אלא

התורה והמצוה

שכבר יסדתי יסוד מוסד (פז"ע ס' יד) שיש הבדל בין המספר הבא בצורת הנפרד שבעה שמונה ובין הנסמך שבעת שמונת, שכ"מ שהמספר ידוע וכו' במקומו או במק"א בא בצורת הסמיכות (כמו ושבעת כבשים וכו' עשרון עשרון תעשה לשבעת הכבשים במדבר כח. וכט) וא"כ ממה שפינה לכתב פה שבעת כבשים מבואר דר"ל כבשים הידועים שכבר נז' בפ' המוספים. ומ"ש מבואר ג"כ דכבשים אעפ"י שאין לחם כיון שהם הכבשים שבפ' המוספים ושם לא הזכיר התנאי שיוקרבו על הלחם. וכמו שהפרים והאיל קרב גם בלא לחם כן הכבשים דשם. וא"כ יש סתירה שממ"ש והקרבתם על הלחם היינו חובה ללחם. וממ"ש שבעת כבשים מבואר שאעפ"י שאין לחם. ואמר ר"ע שלכן חשב השבעה כבשים פה שלא יתחייבו בהם במדבר עד בואם לארץ שנתחייבו בלחם ולא קרב במדבר רק השני פרים ואיל א' דפ' פנחס. ור"ט חולק (במנחות מה) וס"ל דשבעת כבשים דכאן הינם הז' כבשים שבפ' פנחס כמו שהפר והאילים הם אחרים דמבוכים במנינם. ובמדבר לא קרבו רק הז' כבשים ושני פרים ואיל דמוספים. ובמנחות שם אומר דלמא הכי קאמר רחמנא אי בעי פר ושני אילים ליקרב ואי בעי שני פרים ואיל א' ליקרב, מדאשתני סדרן ש"מ אחרינא נינהו, ר"ל דסדר דשם הוא פרים איל כבשים. וכן צריך להקריב אותם כמ"ש בזבחים (דף צ). ופה שינה הסדר כבשים פר אילים. משום דמקריב אותם אחר המוספים וכיון שסיים בכבשים מסמיך כבשים אחר כבשים ואח"כ פר ואילים. ומזה מוכח שהם אחרים. ומ"ש במשנה ה' ומנחתם ונסכיהם דבר הכתוב בקצרה, משום דבפ' פנחס האריך וכתב תמיד ומנחתם וכו' שלשה עשרונים לפר וכו' ולמה קצר כאן. וי"ל שמזה הביא ר"ט ראי' לשטתו. דשבעה כבשים דכאן הם אותם שבפ' פנחס. וא"כ לא הוצרך לבאר נסכיהם שמבוארים שם ולכן קצר גם בנסכת הפר והאילים:

קעב ושני כבשים לזבח שלמים כבר שהאר שכ"מ שיאמר זבח שלמים יש בו דרוש שדי לומר לשלמים. ודרש כ"פ שתהי' הזביחה לשם שלמים וכן דרש פה. כי אין ללמוד שלמי צבור משלמי

יחיד, ומ"ש אמר ר"ש ע"מ שני כבשי עצרת מכפרים, (והוא בתוספתא פ"ק דשבועות), אמר בזבחים (דף ולו) כבשי עצרת שלמים נינהו (פי' והובא ללחם הם לא לכפר) אלא שעירי עצרת למה הם באים. ומק' וכא הכא עשה דלאחר הפרשה נינהו. (פי' שהרי מאתמול הופרשה וקתני דבני מכפר על טומאת מו"ק (שהוא עשה דויצלהו מן המחנה) שאירע בין זל"ז אחר הפרשה) ומסיק דקרבנות צבור לב ב"ד מתנה עליהם (שלא תהא הפרשת האחרונה הפרשה עד סמוך להקרבתו כדי שיהי' שני ראוי לבא על טומאה

שארעה

אֹתָם עַל לֶחֶם הַבִּכֻּרִים תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁנֵי כְּבָשִׂים קֹדֶשׁ יִהְיוּ לַיהוָה לַכֹּהֵן׃ כא וּקְרָאתֶם בְּעֶצֶם ׀ הַיּוֹם הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם בְּכָל־מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ כב וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא־תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ בְּקֻצְרֶךָ וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ חמישי כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כד דַּבֵּר

רש"י

קדש יהיו. לפי ששלמי יחיד קדשים קלים הוזקק לומר בשלמי צבור שהן קדשי קדשים: (כב) **ובקצרכם.** חזר ושנה לעבור עליהם בשני לאוין אמר רבי אבדימי ברבי יוסף מה ראה הכתוב ליתנ' באמצע הרגלים פסח ועצרת מכאן וראש השנה ויוה"כ וחג הסכות מכאן ללמדך שכל הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי מעלין עליו כאילו בנה בית המקדש והקריב עליו קרבנותיו בתוכו: **תעזוב.** (פאה פרק ד') הנח לפניהם וה

שפתי חכמים

צ שמניפם חיים והוא בפרק כל המנחות: ם דאל"כ קדש יהיו ל"ל דלא גרעי שלמי צבור משלמי יחיד שהם קודש אלא

התורה והמצוה

שאירעה בינתים). ובזה יבואר מ"ש ועשיתם שעיר עזים לחטאת. למה הזכיר בו בפרטות עשיה ולא אמר ושעיר עזים חטאת כמ"ש בכ"מ. רק ששעיר זה צריך שלא תחול הפרשתו עד עתה, וע"ז אמר ועשיתם לחטאת היינו הפרשה לחטאת. כמו ועשהו הכהן את האחד חטאת דהיינו קריאת השם כמ"ש ויקרא ס' שכח. **אולם** יפלא איך נשתרבב טעות בספרא ותוספתא לומר כבשי עצרת במקום שעירי עצרת. [וכן נמצא בירושלמי פ"ק דשבועות ה"ד]. ונראה כי ר"ש דייק בדבריו, והוא עפ"י מה שדקדקתי שבכל שעירי הרגלים אמר שעיר עזים לכפר עליכם, לבד בשעירי החג אמר שעיר עזים אחד חטאת ולא אמר לכפר, וכן בשעיר מוסף יוהכ"פ ובשעיר הנז' פה לא אמר לכפר עליכם, (כי בשעיר של ר"ח אמר לחטאת לה' ופי' חז"ל שביאו עלי כפרה והומה כאילו אמר לכפר כי לא יכול לפרוש לכפר לה'), והדבר מובן עפמ"ש בירושלמי דהוריות, פר של עכו"ם קודם לשעיר הבא עמו מפני שקדמו במקרא, ר"ש אתוי דר"ב בעי פר של ר"ח (וה"ה של רגלים) יוקדם לשעיר הבא עמו מפני שקדמו במקרא, א"ר מ"ר אבא, לית את יכול, דידי' אמר על עולת התמיד יעשה סמכו לעולת התמיד, וא"כ כל השעירים היו סמוכים לעולת התמיד וזה רק בדם לא בהקטרת אמורים כמ"ש (בפרק כל התדיר) שלאיבריה עולה קודמת לחטאת ולכן אמר בכולם שעיר עזים אחד, לכפר על עולת התמיד ללמד שכפרת הדם היתה סמוכה לעולת התמיד, אבל הקטרת האימורים הי' כסדר הכתוב תמיד עולת המוספים קודם לחטאת, אמנם בפרי החג דכתיב בהו כמשפטם והי' זריקת דם העולה קודם לחטאת כמ"ש בזבחים (דף נ'), וא"כ מה דכתיב מלבד עולת התמיד מוסב של כולם לא על חטאת לבד לכן לא כתוב שעי עזים לכפר, וכן חטאת מוסף של יוהכ"פ הי' קרב עם תמיד של בין הערבים לבסוף לא כתיב לכפר, והנה שעיר זה של עצרת שבא לכפר על טומאה שאירע בין זל"ז ולב ב"ד מתנה עליו שלא תחול הפרשתו עד לבסוף, נעשה עם כבשי השלמים לבסוף ולכן לא כתוב לכפר ולכן נסמך אל כבשי עצרת, וזה שרמז במה שתפס כבשי עצרת למה הם באים, ר"ל למה באו סמוכים עם השעיר כמ"ש ועשיתם שעיר ושני כבשים, ומשיב מפני שבא לכפר על טומאה שאירע בין זל"ז לכן נזרק דמו באחרונה, והבן:

קעג והניף על לחם הבכורים על שני כבשים. מ"ש אותם על לחם, סותר עם מ"ש לחם הבכורים על שני כבשים, ודעת הת"ק שנלמד מהנפת השלמים דכתיב ומסל המצות לקח חלת מצה אחת וכו' וישם על החלבים ועמ"ש בזה נו (ס' קנ), ודעת ר"י בן המשולם שהעיקר כבשים על לחם הבכורים. ומ"ש על שני כבשים, בא להוציא מטבעה כבשים של עולה שלא יונפו, ודעת חנינא ב"ע שיניח הלחם בין ירכות הכבשים ונמצא לחם על הכבשים וכבשים על הלחם, ודעת ר' שפי' על בסמוך, ופי' והניף אותם על לחם ר"ל בצידו, והניף לחם על שני כבשים פי' בצידם, ויבאר התנאר (נו ס' קמט) שאין לעשות שני תנופות מדכתיב אותם:

קעד קדש יהיה לה' לכהן כפי הפשט מוסב על הכבשים ועל הלחם. לפי ששלמי יחיד הם קדשים קלים. וכן הלחם חמץ ואינו קרב. קמ"ל שבכל זה דינו כקדשי קדשים ואין נאכל לזרים רק

הָדֵין אָמְרִין קוּדְשָׁא יְהוֹן קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא: כא וּתְעָרְעוּן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן קְיָם עָלָם בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן: כב וּבְמֶחְצַדְכוֹן יָת חֲצָדָא דְאַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצֵי פָּאתָא דְחַקְלָךְ בְּחַצְדָךְ וּלְקָטָא דְחַצְדָךְ לָא תְלַקֵּט לַעֲנִיֵּי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: כג וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר:

ספרא

אלא שחסך הכתוב את ישראל:

קענ (ח) והניף הכהן אתם על לחם הבכורים תנופה לפני ה' יכול יהיה הלחם מלמטה ת"ל על שני כבשים. אי על שני כבשים יכול לחם ע"ג כבשים ת"ל על לחם הבכורים. עדיין הדבר צריך. מ"מ בכ"מ הלחם מלמעלן אף כאן הלחם מלמעלה. ר' יוסי בן משולם אומר כבשים ע"ג הלחם ומה אני מקיים על שני כבשי להוציא שבעה. תניא בן עכינאי אומר מניח שתי הלחם בין ירכותיהם של כבשים ומניף ונמצא מקיים שתי מקראות הללו לחם על גבי כבשים וכבשי' ע"ג לחם. א"ר לפני מלך ב"ו אין עושים כן לפני ממ"ה הקב"ה עושין כן אלא מניח זה בצד זה ומניף. קעד (ט) קדש יהיו לה' לכהן לחם אעפ"י שאין כבשים דברי ר"ע. אמר ר"ש בן ננס לא כי אלא כבשים אעפ"י שאין לחם. א"ר הדבר שקול מי מכריע. אמר לו בן ננס אני אכריע שכן מצאנו במדבר מ' שנה קרבו כבשים בלא לחם אף כאן בלא לחם. (י) אר"ש הלכה כדברי בן ננס אבל אין הטעם כדבריו שכל האמור בחומש הפקודים קרב במדבר והאמור בתו"כ לא קרב במדבר משבאו לארץ קרבו אלו ואלו שנאמר כי תבואו והבאתם. מ"מ אני אומר יקרבו כבשים בלא לחם שהכבשים מתירים א"ע. ולא לחם בלא כבשים שאין לו מי יתירנו:

קעה (יא) וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש. (יב) ובקוצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך בקצרך לקט קצירך לא תלקט א"ר אוורדימס בר' יוסי וכי מה ראה הכתוב ליתנה באמצע הרגלים פסח ועצרת מכן ור"ה ויוהכ"פ מכן. אלא ללמד שכל מי שהוא מוציא לקט שכחה ופאה ומעשר עני מעלים עליו כאילו בהמ"ק קיים והוא מקריב קרבנותיו לתוכו וכל מי שאינו מוציא לקט שכחה ופאה ומעשר עני מעלים עליו כאילו בהמ"ק קיים ואינו מקריב קרבנותיו לתוכו:

(פרשה יא) קעו (א) בני ישראל מקרא קדש ואין העכו"ם מקרא קדש. אי בני ישראל אין לי אלא בני

התורה והמצוה

לכהן. ופי' לה' לכהן הם קדש לה' והוא זוכה אותם לכהן. ובמ"ש מלת יהיו שמורה שכונה כמ"ש בכ"מ. מבואר שיש עיכוב וכבר למד במנחות (דף כז) דשני הלחם מעכבים זא"ז וכן שני הכבשים מעכבים זא"ז מדכתיב יהיו. אך לבן ננס ס"ל דיהיו לשון זכר וא"כ אינו קאי על הלחם שהיא לשון נקבה. כמ"ש סולת תהיינה. כי כבר התבאר. שכ"מ שבא פעל אחד על שני שמות יתפס כפי השם שהיא עקר ואם עקר הפעל נאמר על הלחם היה צ"ל תהיינה. וע"כ שעקרו נאמר על הכבשים שהם לשון זכר. והלחם בא כטפל במאמר כי הכבשים מעכבים את הלחם ולא בהפך. ומפ' לה' לכהן כמו לה' ולכהן שהאימורים לגבוה והבשר לכהנים. ור"ע דייק ממ"ש לה' לכהן ולא אמר ולכהן בויו. שעקר בא על הלחם שה' נתנו מחלקו כולו לכהן. ועקר המאמר על הלחם שמעכב הכבשי'. ואמר יהיו בלשון זכר למען נדע שגם הכבשים מעכבים זא"ז. ולא אם שנשען על הכבשים לבד דהא פי' לה' לכהן. וא"כ שאין הכרעה מכאן. כי יש פנים לכל צד. והכריע בן ננס מצד שבמדבר קרבו כבשים בלא לחם דשתי הלחם אין באים מח"ל. ור"ש השיב שבמדבר לא קרבו כבשי עצרת כלל. ובכ"ז יש סברה אחרת שא"א לקרב לחם לבד שאין לו מתירין. וזה העולה מתוך המשא ומתן של הגמ' מנחות (מה ע"ב) לפי עניות שכלי.

קעה ובקצרכם כבר נכתב זה בס' קדושים. ושם באו הדרושים על מה שנכפל הדבר שני פעמים עי"ש. רק שעדיין יבוקש טעם למה כתב זה באמצע תורת המועדות. וא"ר אוורדימוס. מפני שאחת מן כוונות ותועליות הרגלים והחגים היה לפרנס כהני ה' והעניים שבתי אלה סמוכים על שולחנו של מקום לפרנס. כמ"ש ושמחת אתה והלוי והגר והיתום וכו'. אמר שגם אחר הרגל מצוה עליך לפרנס העניים ממתנות הקציר. וזה במעלה אחת עם קרבנות ה' ברגל שמהם יתפרנסו הכהנים כמ"ש אשי ה' ונחלתו יאכלון. וזה נוהג כל השנה וגם כשהמקדש חרב. ומי שאינו מוציא חלק העניים דומה כאילו מונע מלהקריב קרבנותיו בבית הבחירה:

קעו דבר אל בני ישראל כבר התבאר (ויקרא סי' ז) בכ"מ שכתוב דבר אל ב"י בא למעט את העכו"ם וכן התבאר (שם סי' קלא) שבכ"מ שכתוב ב"י צריך ריבוי לגרים ועבדים. כי י"ל שגם השם בדיוק בני ישראל שבא. אבל כשאמר יהיה לכם בנוכח אל הכנסיה. ידבר עם כל הנכנס בעדה.

ומבואר

אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא־קֹדֶשׁ׃ כה כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ס כו וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כז אַךְ בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה יוֹם הַכִּפֻּרִים הוּא מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ כח וְכָל־

בעל הטורים

(כד) שבתון זכרון תרועה בשבת אין תוקעין שאין תקיעת שופר דוחה שבת ואין בו אלא זכרון תרועה. אבל במקדש תוקעין תקיעו שופר כגון ר"ה שחל להיות בשבת שבגבולין תוקעין אפילו בשבת: זכרון ג' במסורה זכרון תרועה ואידך אין זכרון לראשונים ואידך כי אין זכרון לחכם עם הכסיל כנגד ג' ספרים שנפתחים בר"ה על כן בשבת כתיב אין זכרון דהיינו לצדיקים ורשעים שאין צריכין להזכירם יותר אלא אלו נחתמין מיד לחיים ואלו למיתה. והיינו אין זכרון לחכם וגם בפסוק השני כתיב אין זכרון שהוא כנגד הרשעים אבל בפסוק שלישי כתיב זכרון שהוא כנגד הבינונים שתלוין ועומדין וצריך להזכירם עוד ביום הכיפורים: (כז) אך בעשור לחדש אך מיעוט שאינו מכפר לשבים ואינו מכפר לשאינן שבים. ותמצא עינויים כן אכילה ושתיה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל

רש"י

לקטו ואין לך לסייע לאחד מהם: אני ה' אלהיכם. נאמן לשלם שכר: (כד) זכרון תרועה. (ר"ה ל"ב) זכרון פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות לזכור להם עקידת יצחק שקרב תחתיו איל: (כה) והקרבתם אשה. המוספין האמורין בחומש הפקודים: (כז) אך. כל אכין ורקין שבתורה מיעוטין מכפר הוא לשבים ואינו

שפתי חכמים

נומר שהיה קדש קדשים: ב פי' דק"ל למה לא נאמר יום תרועה כמו בפרשת פנחס. ועל זה פי' זכרון פסוקי וכו'. ותו קשה

התורה והמצוה

ומבואר שבא השם בהרחבה על כלל המוסף עיי"ש ובס' ח"ח:

קעז **שבתון זכרון תרועה מקרא קדש**. הנה אמירת פסוקי מלכיות זכרונות ושופרות היא מדרבנן כמ"ש בר"ה (דף לד ע"ב) שתי עיירות בא' תוקעים ובא' מברכים הולכים למקום שתוקעים ספיקא הא דאו' הא דרבנן. וא"כ הפסוקים המובאים כאן הם רק אסמכתות לא דרושים חזקים ביסודי הלשון. ור"א ור"ע מחולקים במ"ש שבתון מקרא קדש. לר"א מקרא קדש מציין איסור מלאכה ושבתון הוא שם היו"ט. ולר"ע מלת שבתון מציין איסור המלאכה ומקרא קדש הוא מענין קריאה ממש (וכבר נחלקו בו המפ' הרמב"ן והרשב"ם עי' עליהם) ולפ"ד נ"מ ביניהם שר"א ע"כ יסבר כריב"נ דתוקע לקדושת היום דכן הסמך שבתון קדושת היום וזכרון זכרונות ועל כולם תרועה. ולר"ע תוקע למלכיות דהא סמך אני ה' אלקיכם מלכיות וזכרון תרועה. וריב"י (משנה ב) למד מלכיות ממ"ש ותקעתם בחצוצרות וגו' והיה לכם לזכרון אני ה' אלקיכם. שהם שופרות זכרונות מלכיות. ונראה שר"י בר' יהודה אזיל בשטת אביו דס"ל בתענית (דף טו) שבתעניות לא היו אומרים זכרונות ושופרות. וא"כ מ"ש כ"מ שא"א זכרונות הוא רק ביובל ור"ה. שהוים בדיניהם כמ"ש בר"ה (דף כו). אבל לדעתי הסתם משנה שם שאומר פסוקי זכרונות ושופרות בתעניות א"א ללמוד כריב"י שא"כ יאמרו גם מלכיות. ורבי שהתם המשנה ס"ל ללמוד מלכיות מן ה' אלקיכם בחדש השביעי. (כאיד משנה ג) ריב"נ יסבור כר"א וכנ"ל ולכן ס"ל דתוקע לקדושת היום ומלכיות אומר קודם בלא תקיעה שלכן בא ה' אלקיכם בפרשה אחרת. ומ"ש ר"ע (משנה ד) למה הוא מזכיר מפ' בגמ' (ר"ה דף לב בשם מובא כל הפיסקא הזו) שפי' למה מזכיר עשר פסוקים דוקא הלא כיון דהאחני שאין לתקוע יתהגה ג"כ לפחות מנין הפסוקים. ור"ע ס"ל דתוקע למלכיות. וכן ס"ל לרבי במשנה ה'. וה"ל דקדושת היום עם מלכיות משום דתמיד אומרה ברביעית ורשב"ג סובר דקדושת היום באמצע. וספר סע"ז מ"ש ביבנה כריב"נ שלא תקע למלכיות אמר רשב"ג שלא היו נוהגים כן. (הנה שבמה שאמר כר"ע קדושה היום עם מלכיות חולק רשב"ג) ומ"ש ביום השני פי' ליום שני לשנה הבאה. כן מפרש בגמ' שם עיי"ש. ועיין בירושלמי פ"ג דר"ה ה"ח:

קעח **זכרון תרועה** למדו שיהיה התרועה בשופר מתקיעת יובל ששם כתוב בחדש השביעי בעשור לחדש ביוהכ"פ. שהיה די במ"ש ביוהכ"פ. רק מלמד שהתקיעה שהיא בחדש השביעי היינו בר"ה תעבירו ביוהכ"פ ומזה נלמד שהני התקיעות שוות. וכן למד משם שיהיה פשוטה לפניה ולאחריה ממ"ש לשון והעברת שופר. שהנה במלאכו לשון העברה על הקול ויעבירו קול במחנה על שהקול עובר ומתפשט בכ"מ לא ינדק על השופר. וסיל"ל והעברת קול שופר. וע"כ פי' שתעבירו את השופר עמו. שהתוקע

כד מלל עם בני ישראל למימר בירחא שביעאה בחד לירחא יהי לכון ניחא דוכרן יבבא מערע קדיש : כה כל עבידת פולחן לא תעבדון ותקרבון קורבנא קדם יי : כו ומליל יי עם משה למימר : כז ברם בעשרא לירחא שביעאה הדין יומא דכפוריא הוא מערע קדיש יהי לכון ותענון ית נפשתיכון ותקרבון קורבנא קדם יי : כח וכל

ספרא

ישראל מנין לרבות את הגרים ואת העבדים ת"ל יהיה לכם: קעז שבתון זכרון תרועה מקרא קדש, רא"א שבתון זו קדושת היום. מקרא קדש קדשהו. א"ל ר"ע אינו אומר שבתון אלא שבות שבן היא פותח בשביתה ראשון. אלא זכרון אלו הזכרונות תרועה אלו השופרות מקרא קדש זו קדושת היום. ומנין שיהיה כולל עמה את המלכיות ת"ל ה' אלקיכם בחדש השביעי. (ב) ר' יוסי בר' יהודה אומר מה ת"ל והיו לכם לזכרון לפני ה' אלקיכם שאין ת"ל אני ה' אלקיכם אלא זה בנין אב כ"מ שאתה אומר זכרונות את סומך לה את המלכיות. (ג) כיצד סדר ברכות אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכיות עמהם ואינו תוקע קדושת היום ותוקע שופרות ותוקע. ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים דברי ריב"נ, (ד) א"ל ר"ע אם אינו תוקע למלכיות למה הוא מזכיר אלא אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל את מלכיות עם קדושת היום ותוקע, זכרונות ותוקע, שופרות ותוקע ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים, (ה) רבי

התורה והמצוה

תקיעה פשוטה מעביר רוח פיו דרך השופר. לא כן המריע אין רוח עובר ביושר כי פורש על פיו בלשונו. ואמר עוד דממ"ש ג"פ תרועה ב' בר"ה וא' ביובל. למדין בגז"ש ליתן של זה בזה. וצריך בר"ה וביובל ג' תרועות וכ"א פשוטה לפניה ואחריה. ובגמ' (דף לד) מסיק (לפי מה שפי' בסוגי' אבן שם וכבר קדמו בזה בעל המאור) שעכשיו שיש גז"ש א"צ היקש. והכל למדין בגז"ש. כי רק שני למודים הראשונים יוכל ללמד בהיקש לא לימוד האחרון עיי"ש ודו"ק. וסתם ספרא כר' יהודה. והנה שבסוכה (דף נג) מבואר שר"י דרש ותקעתם תרועה שנית היא לענין תרועת מדבר. והנה שר"י ס"ל בר"ה (דף כו) דעל יובל בשל יעלים. נ"ל כמ"ש התוס' שם בסופו. וברייתא זו מובא שנית בספרא (פ' בהר) ובר"ה (דף לד) ובירושלמי (שם פ"ג ה"ה):

קעט אך בעשור לחדש יוהכ"פ הוא. ממה שאמ' וכפל יוהכ"פ הוא מקרא קדש וכו' וכל מלאכה ל"ת כי יום כפורים הוא. מבואר שקריאת מקרא קדש ועינוי ואיסור מלאכה נכרך מצד שהוא יוהכ"פ לא בהפך. ואף שלא עשה בו כל המעשים היום מכפר, וכפי הכרעה ממ"ש כאן ב"פ יוהכ"פ מרבה

אף

אומר עם המלכיות אומר קדושת היום ס"מ בכל יום ברביעית אף כאן ברביעית, רשב"ג אומר קדושת היום עם הזכרונות, ארשב"ג מ"מ בכל יום באמצע אף כאן אומרה באמצע וכשקדשו את השנה באושא ביום הראשון עמד ר' שמעון בנו של ר"י בן ברוקה ואמר כדברי ריב"נ, אמר רשב"ג לא היינו נוהגים כן ביבנה, ביום השני עמד חנניה בנו של ריה"ג ואמר כדברי ר"ע, ארשב"ג כך היינו נוהגים ביבנה: קעח (ו) ומנין שהוא בשופר ת"ל והעברת שופר תרועה בעשור לחדש ביוהכ"פ שאין ת"ל בחדש השביעי ומה ת"ל בחדש השביעי הרי תרועת שביעי כזו, מה זו בשופר אף תרועת ר"ה בשופר, (ז) ומנין שהיא פשוטה לפניה ת"ל והעברת שופר תרועה, ומנין שהיא פשוטה לאחריה ת"ל תעבירו שופר, אין לי אלא ביובל בר"ה מנין ת"ל והעברת שופר תרועה בעשור לחדש ביוהכ"פ שאין ת"ל בחדש השביעי ומה ת"ל בחדש השביעי הרי תרועת כל חדש שביעי כזו. מה זו פשוטה לפני' ופשוטה לאחריה אף תרועת ר"ה פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה. (ח) מנין שלש של שלש ת"ל והעברת שופר תרועה. זכרון תרועה מקרא קדש. יום תרועה יהי' לכם מלמד שהם שלש של שלש שלש. (ט) ומנין ליתן את האמור ביובל בר"ה ואת האמור בר"ה ביובל ת"ל בחדש השביעי לגז"ש. (י) כיצד סדר תקיעות תוקע ומריע ותוקע תוקע ומריע ותוקע ג' תקיעות שהם תשע. שיעור תקיעה כדי תרועה ושיעור תרועה ג' שברים. שיעור שופר כדי שיהי' תוקע: (פרק יד) קעט (א) מקרא קדש יוהכ"פ הוא ועניתם את נפשותיכם וכל מלאכה לא תעשו כי יום כפורים. שיכול אין לי יוהכ"פ מכפר אא"כ עשאו מקרא קדש ונתענה ולא עשה בו מלאכה. ומנין אפי' שלא עשאו מקרא קדש ולא

מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כִּי יוֹם כִּפֻּרִים הוּא לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כט כִּי כָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא־תְעֻנֶּה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְנִכְרְתָה מֵעַמֶּיהָ׃ ל וְכָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה כָּל־מְלָאכָה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְהַאֲבַדְתִּי אֶת־הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃ לא כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ לב שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הוּא לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב מֵעֶרֶב עַד־עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שַׁבַּתְּכֶם׃ פ ששי לג וַיְדַבֵּר יְהוָה

רש"י

מכפר לשאינם שבים: (ל) והאבדתי. לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא כשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא אבדן: (לא) כל מלאכה וגו'. לעבור עליו בלאוין הרבה או להזהיר

התורה והמצוה

אף שלא נתענה וקראו מקרא קדש (פי' תוס' בשבועות שאינו שובת מחמת קדושת היום ובכריתות פי' שלא כבדו בכסות נקי' וכפי' הזה מוכח בספרא לקמן פרשה יב מ"ד). וכן מרנה אף שעשה בו מלאכה. וממ"ש בפ' אחרי כי ביום הזה יכפר למד אף שלא הביא הקרבנות כמש"ש (אחרי סי' עו). וכבר גדרנו שיש הבדל בין מלת אך ובין מלת רק. שמלת רק היא מיעוט במשפט הקודם. ומלת אך ימעט ויצמצם במשפט הזה עצמו, ור"ל אך באופן זה יהיה לא באופן אחר. ופי' שאינו מכפר על שאינם שבים, ר"ל אך אם יענה ולא יעשה מלאכה וישמר את יהכ"פ או יכפר, שמלת אך מציין בל ישנה מה שנאמר פה. ובשבועות (דף יג) וכריתות (דף זיין) מקשה שהברייתא סותרת א"ע דאמר תחלה במכפר אעפ"י שלא נתענה ועשה מלאכה (במ"ש מיושב קושי' התוס' שם) ותירץ רבא דברייתא כרבי דס"ל דיוהכ"פ מכפר על שאינם שבים. ומודה רבי בכרת דיומא. ר"ל לענין דברים שעבר באותו יום שלא נתענה ועשה מלאכה אין יוהכ"פ מכפר ועז"א מלת אך. אך אם יענה וכו' יוהכ"פ הוא, ואם לאו אינו מכפר על כרת דיומא, ובמ"ש ודין הוא שלפלו בתוס' ומפרשים ואכמ"ל:

קפ וכל מלאכה ל"ת, פי' שבא אזהרה ועונש למלאכה, וכן עונש לעינוי ואזהרה לעינוי ילמד לקמן מאזהרת המלאכה שבא כפולה, וכבר בארתי בפ' אחרי (סי' עג) שנאמרה אזהרה למלאכה ושמה פעמים ושרשי הדרושים בזה ע"ש, ואמרו עוד שבכ"מ בא לשון כרת ופה חכם לשון אבדם ללמד כי ה' ברחמיו חשב מחשבות בל תכרת הנפש בהחלט. כי יש הבדל בין כריתה ובין אבדון הכורת כורת הענף משרשו וקוצץ הדבר עצמו. והמאביד הוא שינוי מקומית, שלא תעלה הנפש אל צרור החיים רק יורדת לגיהנם ובכ"ז אינה נכרתת רק נאבדת לזמן מוגבל כמ"ש משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש וכל אובד מתבקש. וכמ"ש ובאו האובדים מארץ אשור. וז"ש לימד על הכרת שאינו אלא אבדן. ר"ל שאינה כריתה נצחית רק אבדן בשאול ואבדון לשעתו. עד יקבל ענשו, ומ"ש ומנין שיוהכ"פ וכו' כבר נשנה בסדר אחרי (פ"ח מ"ג) ושם מקומו והתבאר שם (בס' עח) ופה בא אגב גררא כמש"ש:

קפא ועניתם בתשעה לחדש בערב. כבר כתבנו [בסי' קמס] ששם ערב יאמר על ב' פנים. אם על עת שמתחיל חמה לשקוע. כמו שם תזבח את הפסח בערב. אם על הלילה הגמור שכבר ערב האור ונחשך. וממ"ש בתשעה בערב מבואר שיתחיל מתשיעי והיא הערב של שקיעת החמה. להוסיף מחול על הקדש. וממ"ש מערב עד ערב. שהיה די לומר בערב עד ערב. למה אמר שנית מערב, וכלל אצלינו ששם השנה אינו השם הראשון. ור"ל ומערב הראשון שהיא מחשכה עד ערב השני שהיא בחשכה תשבתו שכי שצריך להוסיף מלאחריו. ומ"ש תשבתו מיותר שכבר אמר שבת שבתון הוא לכם מערב עד ערב. וא' מן היסודות שהיה לחז"ל שפעל השנה. בא לעשות מאמר חדש כולל בפ"ע, שאת מזה שמיד תשבתו מערב עד ערב אף שביתת השבתות, וכבר התבאר (ויקרא סי' יג) שבכ"מ שאומר הפעל שם הפעל בכחו ולמה הוסיף השם שבתכם. ודרשו שבא לכלול כל שבת אף יו"ט שנקרא ג"כ שבתון. ונקרא שבתכם המיוחס לכם. כי שבת בראשי' מיוחס ונקדש ע"י שמים. ושביתת יו"ט נקדש ע"י הב"ד

עֲבִידָא לָא תַעַבְדוּן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי יוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא הוּא לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן: כט אֲרֵי כָּל אֱנָשׁ דִּי לָא יִתְעַנֵּי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ: ל וְכָל אֱנָשׁ דְּיַעֲבֵד כָּל עֲבִידָא בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין וְאוֹבֵיד יָת אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ: לא כָּל עֲבִידָא לָא תַעַבְדוּן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן: לב שַׁבָּא שַׁבְתָּא הוּא לְכוֹן וּתְעַנּוֹן יָת נַפְשָׁתֵיכוֹן בְּתִשְׁעָה לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא מֵרַמְשָׁא עַד רַמְשָׁא תְּנוּחוּן נְיַחְכוֹן:

ספרא

נתענה בו ועשה בו מלאכה שהיום מכפר ת"ל יוהכ"פ הוא. שיכול אין לי יוהכ"פ מכפר אלא עם הקרבנות ועם השעירים. ובנין אעפ"י שלא בקרבנות ושלא בשעיר היום מכפר ת"ל יוהכ"פ היא. יכול יכפר על השבים ועל שאינם שבים ודין הוא חטאת ואשם מכפרים ויוהכ"פ מכפר מה חטאת ואשם אין מכפרים אלא על השבים אף יוהכ"פ לא יכפר אלא על השבים. (ב) לא א"א באשם וחטאת שאין מכפרים על הזדון כשגגה תאמר ביוהכ"פ שהוא מכפר על הזדון כשגגה הואיל והוא מכפר על הזדון כשגגה יכפר על השבים ועל שאינם שבים ת"ל אך. הא אינו מכפר אלא על השבים:

קפ (ג) וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה הרי זו אזהרה למלאכה. כל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה והאבדתי הרי זו עונש למלאכה. (ד) כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום ונכרתה ה"ז עונש עינוי. והאבדתי מה ת"ל לפי שהוא אומר כרת בכ"מ וא"י מהו כשהוא אומר והאבדתי לימד על הכרת שאינו אלא אבדן. ומנין שיוהכ"פ אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובתשמיש המטה ובנעילת הסנדל ת"ל שבתון שבות. יכול תהא שבת בראשית אסורה בכולן ת"ל שבתון הוא לכם ועניתם. הוא אסור בכולן ואין שבת בראשית אסור בכולן: קפא (ה) ועניתם את נפשותיכם בתשעה יכול יתחיל ויתענה בתשעה ת"ל בערב. אי בערב יכול משתחשך. ת"ל ועניתם את נפשותיכם בתשעה. הא כיצד מתחיל ומתענה מבעוד יום שכן מוסיפים מן החול על הקדש. (ו) אין לי אלא מלפניו מלאחריו מנין ת"ל מערב עד ערב. אין לי אלא יוהכ"פ שבת בראשית מנין ת"ל תשבתו. ימים טובים מנין ת"ל שבתכם הא כל שבתות שאתה שובת אתה מוסיף לה מחול על הקדש בין מלפניו בין מלאחריו: קפב (ז) יכול יהיו הייבים כרת על התוספת ת"ל וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה והאבדתי. על עצם היום הזה ענוש כרת ואין ענוש כרת על תוס' מלאכה. (ח) יכול לא יהיו חייבים כרת על תוספת מלאכה אבל יהיו חייבים כרת על תוס' עינוי ת"ל כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרתה על עצם היום הזה חייבים כרת ואין הייבים כרת על תוס' עינוי. יכול לא יהי' בכלל עונש אבל יהיה בכלל אזהרה ת"ל כל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה על עצם היום הזה מוזהרים ואין מוזהרים על תוספת מלאכה. (ט) יכול לא יהיו מוזהרים על תוספת מלאכה אבל יהיו מוזהרים על תוספת עינוי. ודין הוא. ומה מלאכה שהיא נוהגת בשבתות ויו"ט ה"ז אינו מוזהר עליה עינוי שאין נוהג בשבתות ויו"ט א"ד שלא יהי' מוזהר עליה. אבל אזהרה לעינוי ליום עצמו לא שמענו. וכשהוא אומר עונש מלאכה שאין ת"ל שכבר ק"ו. ומה אם עינוי שא"נ ביו"ט ושבתות הרי הוא ענוש כרת מלאכה שהוא נוהג ביו"ט ושבתות א"ד שיהא ענוש כרת א"כ למה נאמר עונש מלאכה ללמוד ממנו אזהרה לעינוי מה עונש מלאכה לאחר אזהרה אף עונש עינוי לאחר אזהרה:

התורה והמצוה

ויסהלו וכרייתא זו מובאת בכר"כ (דף ס) וביומא דף פ"א:

קפב וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה. לשון עלם היום מורה גוף היום ותעלומו. לא לפניו ולאחריו. וכמו שהאריך בזה הרמב"ן בפסוק כ"א. ואמר זה באזהרה ועונש דמלאכה ובעונש דעינוי למעט שאין אזהרה ועונש על התוס' רק על היום לבד. ועדיין אין מיעוט על שלא יהיו מוזהרים על תוס' עינוי דבי' כתיב ועניתם בערב. ולמד לה מק"ו ממלאכה ומביא ראיה על הק"ו הזה, כי לא נמצא אזהרה בעינוי כלל על היום עצמו ומשמעוהו ממה שמיוחד עונש דמלאכה שהיא ק"ו מעונש דעינוי. והרי דמלאכה חמורה מעינוי, וא"כ אם אין מוזהרים על תוס' מלאכה כ"ש על תוס' עינוי, וביומא (דף פב) פריך על ק"ו זה ומסיק דגמיר גז"ש עלם עלם. וכפי מסקנת הגמ' דתנא דעלם עלם לא

אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ לד דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה חַג הַסֻּכּוֹת שִׁבְעַת יָמִים לַיהוָה׃ לה בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ לו שִׁבְעַת יָמִים תַּקְרִיבוּ אִשֶּׁה לַיהוָה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה עֲצֶרֶת הִוא כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ לז אֵלֶּה מוֹעֲדֵי

רש"י

על מלאכת לילה ם כמלאכת יום: (לה) מקרא קדש. [ביה"כ] קדשהו בכסות נקיה ובתפלה ע ובשאר י"ט במאכל ובמשתה ובכסות נקיה ובתפלה: (לו) עצרת היא. עצרתי אתכם אצלי כמלך שזימן את בניו לסעודה לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנן להפטר אמר בני בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד קשה עלי פרידתכם: כל מלאכת עבודה. אפילו מלאכה שהיא עבודה לכם שאם לא תעשוה יש חסרון כיס בדבר: לא תעשו.

שפתי חכמים

ליה למה מזכיר פסוקי שופרות בשלמא פסוקי מלכיות שאומרים אותן משום דהקב"ה דן ברי"ה כל העולם כמלך אלא פסוקי שופרות למה אומרים אותן ומתרץ לזכור להם וכו': ם ול"ת למה איצטריך לכי מסיכי אתי למעט לילה. וי"ל ה"א הואיל וכתיב בעצם היום דמשמע בעצומו של יום דוקא כמו בעצם היום הזה בא נח. בעצם היום הזה נימול אברהם דהוה דוקא בעצומו של יום אף אסר מעשה כל מלאכה בעצם היום היה הוא דוקא בעצומו של יום לכך איצטריך כל מלאכה. רא"ם. א"נ הואיל ובעצם היום ממעט תוספת י"כ מה שמוסיף מחול על הקדש בכניסתו וביציאתו שאינו בכרת אם עושה בהם מלאכה ה"א דממעט ליה נמי מלאכה לכך איצטריך רבויא: ע והא דמהפך רש"י הקרא דמקרא קדש דהיה לו לפרש לעיל קודם פירוש והאבדתי וקודם כל מלאכה לא תעשו. וי"ל דלעיל לא יכול לפרש קדשהו בכסות נקיה כו' דלמא הא דכתיב מקרא קדש לאסור בלילה כיום לענין עשיית מלאכה וכרת אבל עכשיו דכתיב כל מלאכה לא תעשו שהוא מיותר וכא ללמד ולהסיר על מלאכת לילה כיום ע"כ ההי מקרא קודש בא ללמד על קדשהו בכסות

התורה והמצוה

לא ס"ל דרשא ועניתם הנ"ל בסימן הקודם א"כ ענס מופנה למסקנא. ובגמ' אומר דהל מלאכה ל"ת מופנה. ויש בזה פלפולים רבים כשעיין בסוגיא שם כמו שהאריכו המפ', וכן שם שמת הירושלמי משונה שם מסמת הבבלי דשם אמר דלר"ע א"נ מופנה והנא דפליג על דרשא דועניתם ר"ע הוא כמ"ש בר"ה (דף ח) וגם יש לעיין בספת הרמב"ם (פ"א מה' שביתות עשור) שהיה לו ספר אחרת בזה, והענין ארוך לא ישתרע פה ויתבאר אי"ה במק"א:

קפג בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסוכות שבעת ימים. ה"ה החג הזה יקרא לפעמים בשם חג האסיף (שמות כג טז, לד כב), ולפעמים בשם חג סתם או מקרא קדש, (במדבר כט מ"א ח נחמיה ח ובכ"מ). ואם רצה לקראו פה בשם חג הסוכות היה לו לומר היכף עניננו והיל"ל חג הסוכות לה'. שבעת ימים תשבו בסוכות, כמ"ש (פסוק ו או) חג המצות לה' שבעת ימים מצות תאכלו. לא שיקראו בשם חג הסוכות. ויפרש שם חג (כמ"ש מקרא קדש. תקריבו אשה) ויניח מלהודיע ענין הסוכות עד בסוף, ופי' חז"ל, כי הנס שהוצרך להגיה הודעת הלכות הסוכה שהם מרובים עד לסוף. (מש"כ ענין המלה ופרשי' נתבאר כבר בפ' בה) בכ"ז הוכרח לקראו תיכף בשם חג הסוכות, שלא נטעה שמ"ש א"כ בסוכות תשבו שבעת ימים, הם אחר שבעת ימי החג שזכר לפניו, לכן אמר הג הסוכות ולמדו שהם ז' האמורים:

קפד לחדש השביעי הזה חג הסוכות כבר התבאר (לו ס כג במ"א באורך) שכ"מ שבא כינוי הרומז הזה בא למעט דבר זולתו, ופי' שבא למעט חמשה עשר אחר שהיא חמשה עשר בניסן שאינו טעון סוכה, דהוה ענין כן מדין ק"ו, וכמוהו דריש (למעלה סי' קו) גבי חג המצות:

קפה חג הסוכות שבעת ימים לה' ולהלן תומר הג הסוכות תעשה לך שבעת ימים. ופי' חז"ל דפה שם חג עיקר וסוכות בא לתאר שהחג דהיינו הקרבנות יהיו לגבוה ואסור ליהנות מהם. ושם שם סוכות עיקר והיא לצורך הדיוט, ויש ע"ז עוד דרושים בספרי ראה (סי' קמ) ובסוכה (דף ט ודף כז):

קפו ביום הראשון מקרא קדש הקדושה הא ההבדלה שיבדיל יום זה משאר הימים אם בדבור שיקראהו קדש כמו שלמדו מן זכור את יום השבת לקדשו קדושת היום. אם במעשיו לשנות מלבושיו ומאכליו. כמ"ש אכלו משמנים וכו' כי קדוש היום לאדונינו (נחמיה ח):

קפז כל מלאכת עבודה לא תעשו. חז"ל למדו פה איסור מלאכה בחה"ס. והעת הרשב"א והרמב"ן

לג וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: לד מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּחַמְשָׁא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין חַגָּא דִּמְטַלַּיָּא שַׁבְעָא יוֹמִין קֳדָם יְיָ: לה בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן: לו שַׁבְעָא יוֹמִין תְּקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ כְּנִישִׁין תְּהוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן: לז אִלֵּין מוֹעֲדַיָּא דַּייָ דִּי תְעָרְעוּן יָתְהוֹן מְעָרְעֵי קַדִּישׁ

ספרא

(פרשת יב) קפג (א) וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל ב"י לאמר בחמשה עשר לחדש השביעי הזה. חג הסוכות שבעת ימים לה' מה ת"ל. לפי שנאמר בסוכת תשבו שבעת ימים ואיני יודע אם שבעה ראשונים ואם שבעה אחרונים כשהוא אומר ובט"ו יום לחדש השביעי הזה חג הסוכות שבעת ימים לה' הרי שבעה ראשונים ולא שבעה אחרונים:

קפד (ב) הזה חג הסוכות זה טעון סוכה ואין חג המצות טעון סוכה. והלא דין הוא. ומה אם זה שאינו טעון מצה טעון סוכה. חג המצות שהוא טעון מצה אינו דין שיטעון סוכה ת"ל הזה חג הסוכות זה טעון סוכה ואין חג המצות טעון סוכה:

קפה (ג) חג הסוכות שבעת ימים לה' יכול תהי' חגיגה וסוכה לגבוה ת"ל חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים. אי חג הסוכות תעשה לך יכול יהא חגיגה וסוכה להדיוט ת"ל חג הסוכות שבעת ימים לה' הא כיצד חגיגה לגבוה וסוכה להדיוט:

קפו (ד) ביום הראשון מקרא קדש קדשהו וביום השמיני מקרא קדש קדשהו במה אתה מקדשו במאכל ובמשתה ובכסות נקי':

קפז (ה) כל מלאכת עבודה לא תעשו הוי בא ללמד על ימי מועד שהם אסורים במלאכה. (ו) יכול יהיו אסורים בכל מלאכה ת"ל הוא. הוא אסור בכל מלאכה ואין ימי מועד אסורים בכל מלאכה דברי ריה"ג. (ז) רע"א מה ת"ל אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש אם לענין ימים טובים כבר ימים טובים אמורים שנאמר מלבד שבתות ה'. ואומר ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון. א"כ למה נאמר אשר תקראו אתם מקראי קדש אלא אלו ימי מועד שאסורים במלאכה. (ח) יכול יהיו אסורים בכל מלאכת עבודה ת"ל היא. היא אסור בכל מלאכת עבודה ואין ימי מועד אסורים בכל מלאכת עבודה:

להקריב

התורה והמצוה

וכ"ש שהיא דרשה גמורה. והנוסחא שהעתקתי בפנים היא גירסת הרמב"ן שמצא כן בנוסחאות המדויקות וכן בחגיגה (דף יח) ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת מה שביעי עצור אף ששת ימים עצורים אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששת ימים עצורין בכל מלאכה ת"ל וביום השביעי עצרת. (כי גיר' הספרים יכול יהיו אסורים במלאכת עבודה אין לו ביאור כמו שהאריך הרמב"ן ז"ל). אולם מה שפי' התוס' בדברי ריה"ג שדרש כל מלאכת עבודה לא תעשו שבעת ימים תקריבו אשה. מקרא נדרש לאחריו. מלאכת עבודה לא תעשו שבעת ימים, לא יעלה כפי המסלה אשר בה נלך להוציא הדרשות ממקור הכתוב ויסודי הלשון. ולפי דעתי דברי ריה"ג מוצקים על אבן פינה, כי בשבת ויוה"כ כתוב תמיד כל מלאכה לא תעשו, וביו"ט כתוב תמיד כל מלאכת עבודה לא תעשו. וכבר בארנו זה למעלה מפני שמלאכת אוכל נפש הותרה בי"ט שינה וכתב מלאכת עבודה שהיא מלאכה שיש יגיעה ועבודה בה, וידוע שדעת כ"ש שמלאכה שדרך לעשות ע"י עבדים אסורה ביו"ט מה"ת אף לצורך אוכל נפש דזה נקרא מלאכת עבודה. ובשבת ויוהכ"פ שכל עסק אסור אף לצורך א"נ כתוב כל מלאכה לא תעשו. אף שיש גם מלאכות קלות שאסורות ביו"ט כל שאינם לצורך אוכל נפש, לא יכול לכתוב כל מלאכה לא תעשו כיון שיש מלאכות מותרות. אבל כתב כל מלאכת עבודה ר"ל שהם כולם אסורים. ונגלה דבר זה בפ' בא שכתב כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. שכיון שאמר כל מלאכה הוצרך להוציא מלאכת אוכל נפש, שהיא מלאכה. משא"כ בכ"מ שכתוב מלאכת עבודה אין אוכל נפש בכלל. אולם שינה אחד מזה שאמר ביו"ט מלאכה. מ"ש בפ' ראה (טז ח) ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלקיך לא תעשה מלאכה, אולם דייק ולא כתב לא תעשה כל מלאכה, שזה אינו דיש מלאכות מותרות והם מלאכת א"נ, רק אמר לא תעשה מלאכה היינו שיש מלאכות אסורות מה שאינם א"נ, אולם יקשה למה לא אמר כמו בכ"מ לא תעשה כל מלאכת עבודה, על זה הוסף הדרוש המובא בחגיגה שם ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת מה שביעי עצור וכו', ששם מלאכה לאות הבדל בין שביעי לששת הימים, שבששת הימים מלאכה מותרת, ובשביעי נאמר גם מלאכה ולכן לא יכול לאמר מלאכת עבודה שזה אסור גם בששת הימים, ומזה בוכים מה שביעי עצור וכו'

יְהוָה אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ לְהַקְרִיב אִשֶּׁה לַיהוָה עֹלָה וּמִנְחָה זֶבַח וּנְסָכִים דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ לח מִלְּבַד שַׁבְּתֹת יְהוָה וּמִלְּבַד מַתְּנוֹתֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־נִדְרֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־נִדְבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַיהוָה׃ לט אַךְ בַּחֲמִשָּׁה

רש"י

יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה ת"ל היא: (לז) עלה ומנחה. (מנחות מ"ד) מנחת נסכים הקריבה עם העולה: דבר יום ביומו. חוק הקצוב בחומש הפקודים: דבר יום ביומו. הא אם עבר יומו בטל קרבנו: (לט) אך בחמשה עשר יום תחגו. קרבן שלמים לחגיגה יכול תדחה את השבת

שפתי חכמים

נסכים וכו': פי' דק"ל דהרבה מנחות כתובים בפ' ויקרא ולמה לא פי' איזה מהן. ותרא"ם פי' אי מנחה בפני עצמה היא עולה זבח ונסכים ומנחה מבעי ליה: צ' בפרשת פינחס ושם מפורש כל המוספים שיש יום שיש בו מוספים הרבה ויש יום שיש בו מוספים

התורה והמצוה

וכו' אי מה שביעי עצור בכל מלאכה, ר"ל אף מלאכת דבר האבד ת"ל וביום השביעי עצרת ועקר הדיוק מסוף הפסוק לא תעשה מלאכה. הרי לא הבדיל ביניהם רק בעשיית מלאכה שלענין זה רק שביעי לבד עצור אבל לענין מלאכת עבודה גם ששת ימים עצורים ופי' הכתוב ביום השביעי עצרת לענין שלא תעשה מלאכה, אבל לענין מלאכת עבודה כל הימים עצורים, וכיה"ג דייק זה הדיוק עצמו ממ"ש תמיד גבי יו"ט ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבודה ל"ת וכן אמר בשביעי ובשמיני, ודייק מלת כל, שמלת כל הבא בשלילה הוא שלילה כללית, וזה המבדיל בין יו"ט ובין חה"מ במה שביו"ט נאמר כל מלאכת עבודה מבלי הבדל, ובחה"מ לא נאסרו כולם ויסד הדרוש עמ"ש עצרת היא כל מלאכת עבודה ל"ת, שפי' עצרת היא שיעצרו א"ע מלעשות מלאכה וא"כ מה שהוסיף כל מלאכת עבודה לא תעשו הוא כפל לשון, ומבואר שבא לפרש לענין מה נקרא השמיני לבדו עצרת נגד הימים שלפניו שימי חה"מ ג"כ אסורים בעבודה ונעצרים בהם מעסקיהם, רק שיום זה עצרת נגד ימים שלפניו במה שכל מלאכת עבודה ל"ת ובימי חה"מ מקצת עבודות מותרות, ולפ"ז פסוק זה מתאחד עם מ"ש בפ' ראה ויום השביעי עצרת, כי יפלא למה קרא לשביעי של פסח ולשמיני של חג בשם עצרת, ולא קרא כן לימי החג הראשונים ולחג השבועות וגם הם עצורים בעשיית מלאכה, רק כי עצרת נתיחד לימים אלה על שהם אחר ימי חה"מ שגם הוא אסור במקצת מלאכות, אמר כי ביום החג האחרון עצרת שהיא המניעה לגמרי אף ממקצת מלאכה שהיו מותרים בחה"מ ובאלו זה בשמיני של סוכות במ"ש כל מלאכת עבודה ל"ת, ובשביעי של פסח במ"ש לא תעשה מלאכה. ור"ע הוכיח זה ממ"ש אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש להקריב אשה לה' שקאי על כל ימי מועד שמקריבים בהם אשה וקורא אותם מקראי קדש. הרי מיוחדים לקדושה ולהבדל בהם מקצת מלאכות. שאין לומר שמוסב רק על יום א' ויום ח'. ופי' שמקצתם תקראו קדש. ומקצתם להקריב אשה. שא"כ הול"ל אשר תקראו מקראי קדש ותקריבו אשה לה' וכן אין לומר שהכל קאי רק על ימי החג לבד דהא אמר מלבד שבתות ה' הרי שכבר כלל ימי חה"מ מדלא אמר מלבד שבתות ה' וימי המועד שג"כ מקריבים אשה וז"ש שנאמר מלבד שבתות ה'. גם יל"פ ראיית ר"ע. עפ"י ההבדל שיש לי בין מלת מלבד ובין מלת על משמש כטעם מלבד. שמלת על מורה שהדבר שאליו ושרמז עליו במלת על היא עקר אם בכמות אם בחשיבות. ולא כן מלת מלבד אינו מציין דבר עקרי או מרובה בכמות. ואם הפי' מ"ש אלה מועדי ה' רק על יו"ט הול"ל על שבתות ה' כיון שהכבשי' של השבתות מרובים מן הכבשים של היו"ט. ומוכח שמ"ש אלה מועדי ה' קאי על כל ימי המועדות וכבשיהם מרובים מן כבשי השבתות לכן אמר מלבד. (ובגמ' לא גרים ונאמר מלבד שבתות ה'). וכן שא"ת כן למה חזר לאמר ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון שכבר אמר זה למעלה ביום הראשון מקרא קדש וכו' ומבואר שמ"ש אלה מועדי ה' כלל כל ימי המועד והורה שכולם נקראים מקרא קדש לאסור בקצת מלאכות ולכן הוכרח לומר שניה ביום הראשון שבתון. ר"ל הגם שימי המועד דומים ליום א' וח' בשם מקרא קדש. יום הא' והח' נבדל מהם שנקרא שבתון שהוא השביתה מכל עסק אף ממלאכת דבר האבד:

קפח עולה ומנחה זבח ונסכים הלא לא פירש פה מספר העולות ואמר סתם והקרבתם אשה לה' כי סמך על שבאו סדורים במקומם בפ' פנחס. ושם נז' שהמנחות והנסכים ג"כ ולמה אמר עולה ומנחה. וגם שהיל"ל עולה ומנחה ונסכים, שקרבנות החג היו עולות ולא הקריבו שלמים רק בעצרת והחטאת לא היו טעונים נסכים. וע"כ שפי' זבח ג"כ עולה. ולמה חלקם. למדו שבא לומר שאם אין עולה אין מנחה ושתקדום עולה למנחה. וכן במ"ש זבח ונסכים. אר כ"ז הי"ע לומדים מפ' פנחס שתכב

לְקָרָבָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ עֲלָתָא וּמִנְחָתָא נִכְסַת קוּדְשִׁין וְנִסוּכִין פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ : לח בַּר מִשַׁבַּיָא דַיְיָ וּבַר מִמַתְּנָתֵיכוֹן וּבַר מִכָּל נִדְרֵיכוֹן וּבַר מִכָּל נִדְבַתְכוֹן דְתִתְּנוּן קֳדָם יְיָ : לט בְּרַם בְּחַמְשָׁא עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּמִכְנַשְׁכוֹן יַת עֲלַלְתָּא

ספרא

קפח (ט) להקריב אשה לה' עולה ומנחה אם אין עולה אין מנחה שתקדום עולה למנחה שאם קדמה מנחה לעולה פסולה זבח ונסכים אם אין זבח אין נסכים. שיקדם זבח לנסכים שאם קדמו נסכים לזבחים פסולים : **קפט** דבר יום ביומו מלמד שכל היום כשר למוספים . ביומו עבר זמנו אינו חייב באחריותו , יכול לא יהיו חייבים באחריות נסכים למחר ת"ל ומנחתם ונסכיהם למחר :

קצ (י) מנין למוספי שבת שיקרבו עם אמורי הרגל ת"ל מלבד שבתות ה' , מלבד מתנותיכם ומלבד כל נדריכם ומלבד כל נדבותיכם אשר תתנו לה' מה ת"ל שיכול אין לי קרב ברגל אלא קרבנות הרגל בלבד מנין קרבנות היחיד וקרבנות הצבור שהוקדשו קודם הרגל ושהוקדשו ברגל שיבואו ברגל . ת"ל מלבד שבתות ה' מלבד מתנותיכם ומלבד כל נדריכם ומלבד כל נדבותיכם . אשר תתנו לה' אלו העופות והמנחות לרבות את כולם שכולם יבואו ברגל :

(פרק טו) (א) יכול רשות ת"ל אלה תעשו לה' במועדיכם , אם להתיר כבר התיר , א"כ למה נאמר אלה תעשו לה' במועדיכם. אלא קבעם חובה שיבואו ברגל כולם , (ב) יכול באיזה רגל שירצה ת"ל ובאת שמה והבאתם שמה אם להתיר כבר התיר אם לקבוע כבר קבוע א"כ למה נאמר ובאת שמה והבאתם שמה אלא זה רגל ראשון שפגעת בו , (ג) יכול אם עבר רגל ולא הביא יהי עובר עליו משום בל תאחר ת"ל אלה תעשו לה' במועדיכם אינו עובר משום בל תאחר עד שיעברו עליו רגלי כל השנה כולה , רש"א ג' רגלים כסדרן וחג המצות ראשון . (ד) כיצד נדר לפני הפסח עד שיעברו עליו הפסח והעצרת והחג , נדר לפני עצרת עד שיעברו עליו העצרת והחג והפסח ועצרת והחג , נדר לפני החג עד שיעברו עליו החג ופסח ועצרת וחג :

התורה והמצוה

תמיד העולה תחלה והנסכים אחריו . וכן אמר תמיד ומנחתה ונסכיה ומנחתם ונסכיהם . מבואר שהמנחה והנסכים רק בשביל הזבח . אך פה אמר זה ללמד הדבר השלישי שאם קדמה מנחה לעולה פסולה וכן אם קדמו נסכים לזבח . שמשם לא ידעינן עכובא. ולכן לא אמר עולה ומנחה ונסכים שהיה משמע שגם אם קדמו נסכים למנחה פסולים דאף שמסיק במנחות (דף מד ע"ב) דלכ"ע מנחה ואח"כ נסכים אין הסולת מעכב את היין כמ"ש במשנה שם . ומה שתפס שם זבח על העולה מבע"ל לדרשת זעירי (שם ובדף עט) דאין נסכים מתקדשים אלא בשחיטת הזבח דכתיב זבח ונסכים מפרש זבח על השחיטה :

קפט דבר יום ביומו כבר באתי זה (נו ס' פז) שכ"מ שנכתב יום כל היום זמנו שזה המבדיל בין יום ובין בקר וכמ"ש עוד תזריע (סי' יוד). וגם באתי (נו סי' הנ"ל) שיש הבדל בין דבר יום ביום ובין דבר יום ביומו . ביום פי' לפי ענין היום . אבל ביומו שכתבו בחדשו מציין דוקא ביום הוא ולא ביום אחר . וז"ש עבר זמנו אינו חייב באחריותו. ומ"ש יכול לא יהיו חייבים באחריות נסכיהם ת"ל ומנחתם ונסכיהם . פרש"י בזבחים (דף פד) דמנחתם ונסכיהם דפרי החג קא דריש . והתוס' במנחות (דף מד ע"ב) הקשו על פירושו . איך משמע מיניה לילה . ועוד הא כתיב מנחתם ונסכיהם לפרים. וזה שלא כסדר דפרים קדמי. ועוד מאי מקשה שם על רבנן דס"ל מן מנחתם ונסכיהם הבא מנחה ואח"כ נסכים הא מבע"ל מנחתם ונסכיהם בלילה וכו' . והא טובא כתיבי . ולדעתי דרש שני פעמים ששינה הכתוב בפרי החג ברביעי ובשמיני כתוב מנחתם ונסכיהם בלא ויו . ובכל יום כתוב ומנחתם בויו. וממה דשינה לכתב בלא ויו החיבור דרש שיכול להקריבם נפרדים בפ"ע ודרש . א] אפי' בלילה. ב] אפי' למחר. וכן בגי' הש"ס (זבחים דף מ ודף פד מנחות דף מד . ודף נב , תמורה יד) גרים מנחתם בלא ויו . וכן צריך להגיה בספרא . וכן הדרוש שדרש במנחות (דף מד) ומנחתם ונסכיהם הבא מנחה ואח"כ הבא נסכים ע"כ צריך לגרוס מנחתם בלא וי"ו דהא מסיק דבבאים עם הזבח כ"ע לא פליגי דמנחה ואח"כ נסכים כי פליגי בבאים בפ"ע . וא"כ הפלוגתא שבברייתא היא בבאים בפ"ע וזה א"א ללמוד מן ומנחתם דשם מדבר בבאים עם הזבח . רק מת"ש מנחתם בלא וי"ו שמשמע שמקריב מנחה בפ"ע וגם היא קודמת לנסכים . ולכן מק' שפיר דמבע"ל לשני הדרושים אפי' בלילה ואפי' למחר . ומסיק דרבנן למדו מסברה כמו דבבאים עם הזבח מנחה ואח"כ נסכים כן ה"ה בבאים בפ"ע :

קצ מלבד שבתות ה' ומלבד וכו' אין לפרש שמוסב על שבתות של כל השנה ועל מ"ע

עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאָסְפְּכֶם אֶת־תְּבוּאַת הָאָרֶץ תָּחֹגּוּ אֶת־חַג־יְהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שַׁבָּתוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שַׁבָּתוֹן׃ מ וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וַעֲנַף עֵץ־עָבֹת וְעַרְבֵי־נָחַל

בעל הטורים

ותמים ששם כנגד ס"ו נפש דכתיבי בפרשה וכנגד השבע שמות בית לנפש וחמשה טבילות לכ"ג: (מ) פרי עץ הדר כפת תמרים. פרי עץ הדר בגימטריא אתרוגים. עבת חסר וי"ו בשביל ששה דברים שפוסלים בו ואלו הן יבש גזול אשרה עיר הנדחת נקטם ראשו ושל ע"ז. כפת תמרים היינו לולב. לולב בגימטריא חיים לכך יבש פסול. עץ חיים ה' נו עולם שעולם.

רש"י

תלמוד לומר אך הואיל ויש לה תשלומין כל שבעה: באספכם את תבואת הארץ. שיהא חדש שביעי זה בא בזמן אסיפה מכאן שנצטוו לעבר את השנים שאם אין העבור פעמים שהוא בא באמצע הקיץ או החורף: תחגו. שלמי חגיגה: שבעת ימים. (חגיגה ט׳) אם לא הביא בזה יביא בזה יכול יהא מביא כל שבעה ת״ל ותחגתם אותו יום אחד במשמע ולא יותר ולמה נאמר שבעה לתשלומין: (מ) פרי עץ הדר. (סוכה ל״ה) עץ שטעם עצו ופריו שוה: הדר. הדר באילנו משנה לשנה וזהו אתרוג: כפת תמרים. חסר וי״ו למד שאינה אלא אחת: וענף עץ עבת. שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים וזהו הדס העשוי כמין קליעה:

שפתי חכמים

מוספים מועטים: ק ואית פלפל ארוך הוא הדר גם כן באילנו משנה לשנה וטעם עצו ופריו שוה נמי. וי״ל דמ״מ אין יוצאין בו דאי שקלת חדא לא הוי כשיעורו ולא ניכר לקיחתו ואי שקלת ב׳ או ג׳ ולקחתם פרי כתיב פרי אחד במשמע ולא שנים: ר וא״ת אם כן ה״ה לנו לכתוב כף. (נח״י) וי״ל דכפת היינו כף אחת

התורה והמצוה

שמקריבים בכל השנה. דא״כ אמאי לא חשב נמי ר״ח וחובות של כל השנה כמו חטאת ואשמות וכיוצא. וע״כ הפי׳ מלבד מה שמקריבו בשבתות שחלו ברגל. בל נאמר שיצאו בכבשי הרגל גם חובת השבת. וכן נו״נ שמקריבו ברגל. וכ״כ לא חשב ר״ח שאין חל בו רק בר״ה ושם כתב מלבד עולת החדש. וז״ש מנין למוספי שבת וכו׳. ומ״ש מלבד כל מתנותיכם הם קרבנות שנותנים בעבור כבוד הרגל כמ״ש איש כמתת ידו כברכת ה׳. ונדריכם הרי עלי ונדבותיכם הרי זו. והיינו שהוקדשו קודם הרגל ושהוקדשו ברגל. וממה שבא לשון רבים שבואר שאין הבדל בין קרבנות היחיד והצבור. וז״ש אשר תתנו לה׳ דהיינו עופות ומנחות שעולת העוף ומנחת נסכים כולה לגבוה ואין מהם דבר לכהנים. ובזה המתבארה משנה א׳. ואמר (פרק טו מ״א) שמ״ש שנית בפ׳ פנחס אלה תעשו לה׳ במועדיכם לבד מנדריכם ונדבותיכם. בא לקבוע חובה שחייב להביא נדריו ונדבותיו ברגל. כי מכאן לא שמענו אלא שרשות להביאם. וממ״ש ובאת שמה והבאתם שמה שמענו שברגל א׳ שבא ולא הביא עובר בעשה. ובכ״ז אין עובר בבל תאחר ברגל א׳ דהא כתיב אלה תעשו במועדיכם שקאי על מועדי כל השנה הרי י״ל זמן להביא נדריו בכל מועדי השנה. ודעת ר״ש שצריך שיהיו ג׳ רגלים כסדרן וחג המצות תחלה. והדברים מבוארים בארך בר״ה (דף ד) וחגיגה (דף יז) עיי״ש. והמאמר הזה כולו מובא בירושלמי דר״ה (פ״א). ואחרי העיון מצאתי הבדל בין כשאמר מלבד נדריכם ובין כשאמר לבד מנדריכם. שכ״מ שיש מקום טעות להכניס את הדבר שמוציא, בכלל החשבון, ויכוין לאמר שאינו בכלל החשבון אמר לבד מן, כמו לבד מערי הפרזי (דברים ג׳). לבד מארץ הגלעד והבשן (יהושע יז). לבד מיושבי הגבעה (שופטים), בא להודיע שאינם בכלל החשבון, אבל במקום שא״א לטעות להכניס הדבר בחשבון, וכוונתו רק להודיע שחוץ מן הנאמר היה עוד דבר פלוני יאמר מלת מלבד. מלבד הרעב הראשון (בראשי׳ כו), יוצאי ירכו מלבד נשי בני יעקב (שם מו), מלבד עולת הבקר וכדומה. והנה פה לא בא לחשבון כלל רק אמר סתם בכ״א והקרבתם אשה לה׳. וא״צ להוציא דבר מן החשבון רק להודיע שגם מוספי שבת ונו״נ קרבים אמר מלבד שבתות ה׳ ומלבד כל נדריכם. אבל שם שבא לחשבון כמה יקריבו בכל יום. ובא לומר שהנו״נ הגם שחובה להביאם ברגל אין יוצאים לחובת הרגל. רק מספר קרבנות הרגלים יהיו לבד מהם ונבדל מאתם אמר לבד מנדריכם (שמלת לבד מן מציין שהדבר הנאמר יהי׳ בודד ונבדל מדבר האחר. עולות הרגלים יהיו נבדלים ולא יצטרפו עמם עולת נו״נ. אבל מלת מלבד מציין שעוד יש דבר שלא נז׳ פה):

קצא אך בחמשה עשר יום. כבר אמר בחמשה עשר יום חג הסוכות. למעלה נוה על המועד וכאן נוה על החגיגה. ולדעת חז״ל שם חג ופעל תחוגו הונח על השלמים והזבחים שמקריבים. כמו אסרו חג בעבותים. לא ילין חלב חגי. ומן פירשוהו תמיד. והגם שבחגיגה (דף יו״ד) אמרו מפני

וְאַרְעָא תְּחַגּוּן יָת חַגָּא דַיְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא קַדְמָאָה נְיָחָא וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה נְיָחָא: מ וְתִסְּבוּן לְכוֹן בְּיוֹמָא קַדְמָאָה פֵּירֵי אִילָנָא אֶתְרוֹגִין וְלוּלְבִין וַהֲדַסִין וְעַרְבִין

ספרא

קצא (ה) בש"א יכול יחוג אדם ביו"ט ת"ל אך, במועד אתה חוגג ואין אתה חוגג ביו"ט, בה"א יכול יחוג אדם בשבת ת"ל אך, ביו"ט אתה חוגג וא"א חוגג בשבת:

קצב (ו) באספכם את תבואת הארץ עבר את השנה שתעשה החג באסיפת הפירות. (ז) יכול באסיפת כל הפירות ת"ל באספך מגרנך ומיקבך, מגרנך ולא כל גרנך מיקבך ולא כל יקבך, אי באספך מגרנך ומיקבך יכול מקצתם ת"ל באספכם את תבואת הארץ כיצד השתדל לעבר את השנה שתעשה את החג באסיפת רוב הפירות, (ח) תחגו את חג ה' שבעת ימים בתשלומין כל שבעה. ביום הראשון שבתון שבתו וביום השמיני שבתון שבתו:

(פרק טז) קצג (א) ולקחתם לכם ר' יהודה אומר נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן לקיחה מה לקיחה האמורה להלן אגודה אף כאן אגודה, וחכ"א אעפ"י שאינו אגוד כשר: קצד (ב) ולקחתם לכם כל א' וא', לכם משלכם ולא את הגזול, מיכן אמרו אין אדם יוצא ידי חובתו ביו"ט הראשון של חג בלולבו של חברו אלא א"כ רצה נותנו מתנה לחברו וחברו לחברו אפי' הן מאה, מעשה בר"ג והזקנים שהיו באים בספינה ולא נמצא לולב כי אם ביד ר"ג בלבד ונתנו ר"ג מתנה לר' יהושע ור"י לראב"ע, וראב"ע לר"ע וכולם יצאו ידי חובתם:

התורה והמצוה

דחגיגה זביחה דלאו חוג חגא. מ"מ מסיק שבא על החגיגה. והנה בר"ה ויוה"כ לא נז' לשון חג בשום מקום. רק בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות, כי רק ביו"ט האלה היו מצוים להביא שלמי שמחה. ובשמיני עצרת לא נז' ג"כ לשון חג וכו"ז נשמע מכללו כי הכתוב כללו בחג הסוכות וכמו שית' (בס' רב), ושם יתב' כי עקר מצות החגיגה היא ביום הראשון והז' ימים הם להשלומין. וס"ל לב"ש דלכן אמר אך בחמשה עשר. מלת אך מורה מיעוט, נגד שאמר למעלה שבחמשה עשר חג הסוכות ולענין מועד מתחיל מיום ט"ו, לומר אך לענין החגיגה אינו כן רק יחוגג שבעת ימים של כלל החג לתשלומין כי אין חגיגה קרבה ביו"ט [ובגמ' ביצה יט מבואר שעקר דבריהם על עולת ראיה], וב"ה יסדו דבריהם על הכלל המבואר אצלי. שיש הבדל בין מלת אך ובין מלת רק שמלת אך ממעט במשפט הזה עצמו, אמר בחמשה עשר אך שבעת ימים תחוגו לא שמונת ימים כי בהכרח יחול יום א' בשבת ואין חגיגה דוחה שבת, ועפ"י דברי הירושלמי (פ"א דחגיגה ה"ו):

קצב באספכם את תבואת הארץ. ר"ל בזמן האסיפה וכ"כ בכל מועד. פסח אביב. ושבועות קציר חטים, וסוכות אסיף, להזהיר על העבור לקבוע השנים כתקנם שיבואו המועדים בזמנם. ופה הזהיר שיבניהו שיבוא סוכות בזמן האסיף, וכמ"ש בסנהדרין דף יב, ולהלן אמר באספך מגרנך ומיקבך, שהם תבואת שדה וכרם. וכבר כתבנו כ"פ שיש הבדל בין כשבא השימוש במלת את ובין כשבא במ"ם שהמ"ם מורה חלקית. וממ"ש פה את תבואת ושם מגרנך במ"ם. ידענו שאין די אם נתבשלו מיעוט התבואות וגם א"צ שיתבשלו כולם רק רובם, שבזה הוא זמן האסיף במובנו המדויק. ומ"ש תחגו שבעת ימים בתשלומין ית' לקמן (ס' רכ):

קצג ולקחתם לכם. כבר בארנו (תזריע ס' ו') שיש הבדל בין העתיד הגמור ובין העבר המהופך לעתיד ע"י הוי"ו. שהעבר המהופך לעתיד מציין השלמת הפעולה בפעם א'. והעתיד הגמור יבא גם על פעולה נמשכת. כמו שדרש על ויתן לך האלקים ויחזור ויתן כמ"ש. ומזה הוציא ר"י הגז"ש לקיחה לקיחה מאגודת אזוב ששם אמר משכו וקחו לכם צאן ושחטו הפסח ולקחתם אגודת אזוב. פתח בעתיד הגמור ובלשון משכו וקחו ושחטו וחזר לדבר בעבר המהופך ולקחתם ולא וקחו. מפני שהאזוב צריך להלקח באגודה בפעם א' לא כל בד בד בפ"ע, וזה מציין בעבר המהופך לעתיד שמורה פעולה נגמרת בלקיחה אחת. וכן פה אמר תחגו ולקחתם. ולא אמר תחוגו וקחו שבזה הי' מציין קיחה נמשכת א' א' אבל ולקחתם שהוא העבר המהופך לעתיד מציין לקיחה בפעם א'. כי צריכים אגודה. וחכ"א שזה רק לכתחילה. משום זה אלי ואנוהו לא דיעכב וברייתא זו מובא בסוכה (דף יא ודף לג) ומנחות (דף כז):

קצד ולקחתם לכם. כבר התבאר שמצות שיאמרו אל הכלל בלשון יחיד נאמרו לב"ד ומצות שנאמרו בל"ר נאמרו לכ"א. כמ"ש תספר לך בב"ד. וספרת לך שבע שבתות שנים בב"ד, וספרתם לכם כ"א בפ"ע. וה"ה ולקחתם כ"א בפ"ע, וידוע שמלת לך הבא עם פעל קיחה מורה לרוב שיהי' שלו ולצרכו. ואף למ"ד ביומא (דף ג') דקח לך ועשה לך משל צבור. ס"ל שמשה עמד במקום הצבור. אולם במ"ש ולקחתם לכם הוא שיהי' שלכם. ולא השאול והגזול. וזה רק ביו"ט ראשון. ודברי הברייתא דפה מובא בתוספתא דסוכה (פ"ב) ובגמ' (דף מא). ושם גרים. שקנאו ר"ג באלף זוז, ושלבסוף החזירו

וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים׃ מא וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּשָּׁנָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי תָּחֹגּוּ אֹתוֹ׃ מב בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת

בעל הטורים

כמנין חיים וכן תודיעני אורח חיים: (מב) בסכות תשבו שבעת ימים כנגד שבעה ענני כבוד וכנגד שבעה הימים שישראל יושבין בסכות זוכין לשבעה חופות ואלו הן ענן עשן נוגה אש להבה כבוד שכינה וסכת לויתן. ורמז לעשות סכה בתהלים

התורה והמצוה

קצה ביום הראשון כבר התבאר (פ' לו ס' מס) שכ"מ שאמר מלת ביום (שהי' די לומר בראשון) בא או להוציא הלילה או לדייק שיהי' דוקא באותו יום לא ביום שלאחריו. ודרשה ראשונה דורש ביום ולא בלילה. ודרשה שני' אתיא כר' אליעזר דס"ל דמכשירי לולב דוחין את השבת והוא ס"ל דלילות ממועטים מן שבעת ימים ואייתר לדידי' ביום שיהיה באותו יום ולא ידחה אף שהוא שבת. וכיון שאמר זה רק על ביום הראשון לא ידענו שידחה שבת רק יום הראשון לבד. כן פי' בגמ' סוכה (דף מג) וא"צ למ"ש התוס' שם דמן ה' דרש:

קצו פרי עץ הדר. אין ספק שבלשון הקדש נקרא עץ האתרג בשם הדר כמו שנקרא עץ זית גפן וכדומה וכן נשאר הקבלה מדור דור שהדר היינו אתרג. אבל אחרי שהכחישו הקראים יסודי הקבלה ולא נמצא לשם הדר ריע בתנ"ך על האתרג. רק הנמצא ממנו הוא על ההידור והנאה. כמו הדר זקנים הדרת מלך. באו חז"ל לבאר ולסמוך את קבלתם. כי אם אמר פרי עץ סתם זה א"א. שזה סוג כולל כל פרי עץ ואיזה יקח. וע"כ שבא הלשון במובן המדויק פרי המורכב מן העץ עצמו. כי כל עץ נושא פרי הוא רק הנצור אל לשד האדמה המתגדלת דרך קוקנות העץ ומזה יתהוה הפרי. לא כן בעץ האתרג שטעם העץ כטעם הפרי הפרי נעשה מן העץ עצמו ממבחר חלבו ולחותיו. לא מן הארץ באמצעות העץ. ולפי"ז מ"ש הדר מוסב על הפרי שיקח ההדר והנאה שבמינו וכמ"ש בגמ' הדר בעינן וליכא. ובן עזאי דורש זה מלשון הדר כפי פשוטו שהוא שם העץ או העץ והפרי (כמו תאנה רמון שנקראו בשם העץ והפרי) וידוע שהשמות המשותפים דומים בצד מה. כמ"ש הראב"ע שנקרא פרד בעבור הפרדו שלא יוליד. ושם ערב מצד עירוב האורות. וכן נקרא העץ בשם הדר. על הדרו ויפיו. אבל מה היא הדר העץ. וכבר כתבנו בפ' קדושים (ס' לז) שהדר בא על צורתו החצונה. וכל דבר מהודר במה שהיא יופי למינו, והדר העץ היא פירותיו, כמ"ש כבוד הלבנון ניתן לה הדר הכרמל והשרון, וכל עץ משולל ההדר כי אם יתבשלו פירותיו יבצרו ויאורו וילקטו פירותיו ויקחו הדרו ממנו, לבד עץ האתרוג כלול הוא בהדרו כי פירותיו עומדים בו כל השנה, וז"ש הדר באילנו משנה לחברתה, שא"צ לדחוק שהחליף לשון הדר בלשון דר. רק ר"ל שמצד זה נקרא עץ הדר ובסוכה (דף לה) עוד טעמים ורמזים וכולם שבים אל מה שכתבנו:

קצז וכפת תמרים, הלולב נקרא כפות בלשון רבים כי נקרא ע"ש העלים שלו. ונקראים כפות על שהם כפופים למעלה זו לפנים מזו אחת מונחת בחברתה, וזה בעודו רך שאח"כ יתפרדו עליו אל הצדדים כמ"ש בגמ' (דף לב) אימא חרותא בעינן כפות וליכא. עיי"ש. וז"ש (איוב טו) וכפתו לא רעננה שגם העלים הלחים באבם שהם כפופים זע"ז אינם רעננים. ולשון כפות על הכפיפה יפול גם על ההכרחיית, כפף נפשי. ולזה ס"ל שאם הי' פרוד יכפתנו, שגם זה נקרא כפות. וגם בא שם כף של דבר שנכפף שי"ל בית קבול כמו כפות זהב כף היד ועלי הלולב העליונים כפולים לשנים וזה נקרא בתלמוד בשם תיומת מלשון תאומים. ונחלקו בו הפוס' ואכמ"ל:

קצח וענף עץ עבות. עבות היא מענין קליעה כמו שרשרות גבלות מעשה עבות, וכעבות העגלה חטאה, וכן כל אלה עבותה ובסוכה (דף לב) ת"ר עבות אר"י והוא דקיימי תלתא תלתא שרפי בקינא (כי אין עבות פחות משלשה). ומצאנו (נחמי' ח') עלי הדס ועלי עץ עבות, כי הדס כולל גם הדס שוטה ועץ עבות דוקא הנעשה כקליעה. (ועי' בסוכה (דף לז) מ"ש לר"י עלי הדס לסכך צ"ע לפ"ז. וההגהות מביא במחק גי' זו עיי"ש) וכן אם היה אומר שם הדס. הייתי פוסלים הדס מצראה שי"ל שם לווי משא"כ כשאמר עץ עבות כמ"ש בגמ':

קצט וערבי נחל. לדעת חז"ל המין נקרא כך מפני שדרכו לגדל בנחל. ומינים הגדלים בנחל ניכרים מן הגדלים בהרים שהם מיני ערבה הנקראים צפצפה. שעלים שלהם משוך והצפצפה עליו עגולים ולכן אמר ערבי נחל על המינים. כמו חלפה גילא. כמ"ש בסוכה (דף לד). וכ"ה אם גדלה בהרים וביבשה ועליו משוכים נקראת בשם ערבי נחל כמ"ש (איוב מ') יסכוהו ערבי נחל ושם מדבר ביבשה, ולדעת הת"ק לא נמצא שם ערבה בלשון יחיד. ולדעת אבא שאול שכל יבואו שם היחיד.

דְּנְחַל וְתֶחְדּוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן שַׁבְעָא יוֹמִין : מא וּתְחַגּוּן יָתֵיהּ חַגָּא קֳדָם יְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין בְּשַׁתָּא קְיָם עָלָם לְדָרֵיכוֹן בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה תְּחַגּוּן יָתֵיהּ : מב בִּמְטַלַּיָא תֵּתְבוּן

ספרא

קצה (ג) ביום ולא בלילה, ביום הראשון ואפי' בשבת, ביום הראשון אין דוחה את השבת אלא יום הראשון בלבד.

קצו (ד) פרי עץ את שטעם עצו דומה לפריו זה אתרוג. בן עזאי אומר הדר הדר באילנות משנה לחברתה :

קצז (ה) וכפות תמרים ר' טרפון אומר כפות ואם פרוד יכפתנו :

קצח (ו) וענף עץ עבות. את שענף עציו דומה לקליעה זה הדס:

קצט וערבי נחל אין לי אלא של נחל של בעל ושל הרים מנין ת"ל וערבי נחל, אבא שאול אומר ערבי נחל שתים, ערבה ללולב וערבה למקדש , (ז) ר' ישמעאל אומר פרי עץ הדר א' וכפת תמרים אחד וענף עץ עבות שלשה וערבי נחל שתים ואפי' שתי דליות וא' שאין קטום , ר' טרפון אומר אפי' שלשתן קטומים , רע"א פרי עץ הדר א' וכפת תמרים א' וענף עץ עבות א' וערבי נחל א' הא כשם שלולב א' ואתרוג א' כך הדס א' וערבה א' :

ר ר' אליעזר אומר יכול אף האתרוג יהיה עמהם בכלל אגיד וכי נאמר פרי עץ הדר וכפות, הא כיצד אתרוג לעצמו הללו אגודה לעצמם , (ח) ומנין שמעכבים זא"ז שנא' ולקחת' לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל שתהא לקיחה תמה מלמד שהם מעכבים זא"ז :

רא (ט) ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים ולא בגבולים כל שבעה . ומשחרב בה"מ התקין ריב"ז שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש ושיהא יום הנף כולו אסור :

(פ"יז) רב (א) וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים לפי שנאמר שבעת ימים תחוג לה' אלקיך יכול יטען חגיגה כל שבעה ת"ל אותו. יום א' בלבד. (ב) וא"כ למה נאמר שבעת ימים . בתשלומין כל שבעה. (ג) ומנין שאם לא חג ביו"ט הראשון של חג חוגג את כל הרגל ויו"ט האדרון . ת"ל בחדש השביעי תחוגו יכול אם לא חג ברגל חוגג אחר הרגל ת"ל תחוגו אותו , במועד אתה חוגג ואי אתה חוגג חוצה לו :

התורה והמצוה

כמו שנמצא שם ערבה בלשון המשנה . והכתוב תפס לשון רבים לרמוז גם לערבה שבמקדש . ודעת ר' ישמעאל שבא שם הרבים על שצריך שתי ערבות וכן דעתו דענף עץ עבות שלשה . נראה שלדעתו אומר עבות המוסב על העץ הוא על שענפיו קלועים ואין קליעה פחות משלשה . ופי' מעץ עבות יקח ענפיו . וא"כ יקח לא פחות מג' ענפים. שאם אין בו ג' ענפים אינו עץ עבות . וכל פסקא זו מובא במשנה סוכה (דף לד ע"ב) , ובגמ' מפרש שבמ"ש ר"י אפי' שנים קטומים ואחד בו . וס"ל דדי בענף א' ולכן לא הקפיד רק בא' יהי' בלתי קטום . ור"ט ס"ל דבעי שלשה רק ס"ל דכולהו כשרי בקטומים - דס"ל דהדס א"צ הדר ור"ע ס"ל דדי בא' א' :

ר ולקחתם לכם פרי עץ הדר כפת תמרים . ממ"ש כפת תמרים בלא וי"ו החיבור ואינך כולם בוי"ו מבואר שהאתרוג לעצמו . והג' מינים לעצמם נאגדים ביחד. וכבר הזכרנו שר"י למד ממ"ש ולקחתם דצריך אגודה וחכמים חולקים ע"ז . ומ"מ מודים דצריך שיטלם כא', שאל"כ הל"ל ויקחו או וקחו תקחו בעתיד פשוט לא בוי"ו המהפך העבר לעתיד שזה מורה על פעולה תמה ונשלמה כמ"ש (בס' קנג). וז"ש ולקחתם לקיחה תמה ומובא בסוכה (דף לד). וכן מ"ש והבאתם כתיבה תמה ועבדתם עבודה תמה (יומא כד) וכדומה נלמד ממה שבא העבר המהופך לעתיד שמורה על פעולה נשלמה כמ"ש תזריע (ס' ותו). ואמר בדרך הלכות כתיבה תמה קריאה תמה וכיוצא :

רא ושמחתם לפני ה' שבעת ימים . והלא אמר ולקחתם ביום הראשון ואיך היה בשבעה ימים. פי' חז"ל שמ"ש ביום הראשון היינו במדינה כמ"ש ולקחתם לכם. ומ"ש שבעת ימים היינו במקדש כמ"ש ושמחתם לפני ה' אלקיכם . וכבר התבאר בפ' נו (ס' כו) דכ"מ שאמר לפני ה' היינו במקום קדוש כ"א לפי ענינו . עיי"ש . וריב"ז התקין זכר למקדש ומובא בר"ה (דף למד) סוכה (דף מא) :

רב וחגותם אותו חג לה' כבר אמר תחוגו את חג ה' שבעת ימים . וע"כ מ"ש וחגותם אותו אינו מוסב על החג הנז' למעלה שא"כ הוא כפל ומותר . רק על יום הראשון שהזכיר בסמוך ר"ל וחגותם את יום הראשון . כי הוא העקר ושבעת ימים הם לתשלומין . ומה שכפל שנית בחדש השביעי תחוגו בא לרבות שמיני עצרת . שגם בו יחוגו לתשלומין כי גם הוא נקרא חג בכלל (כמ"ש בס' קנא) . ור"ל כל החג שבחדש השביעי תחוגו , והוסיף מלת אותו תחת שהיל"ל בשביעי תחוגו . כל [illegible] שנחוג כל ימי החדש , אומר רק אותו שהוא החג הנז' , וכ"ז מובא בחגיגה (דף ט) , ובירושלמי יאמר

יָמִים כָּל־הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֻּכֹּת׃ מג לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ מד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה

בעל הטורים

בחורף שאם היו עושים אותה בקיץ לא היה ניכר אלא היה נראה שעושין אותן לצל : (מג) למען ידעו כי בסכות הושבתי

רש"י

(מב) האזרח. זה אזרח : בישראל : (ת"כ) לרבות את הגרים : (מג) כי בסכות הושבתי . (סוכה י"א)

שפתי חכמים

וכה ענין הרבה אבל אי כתיב כך לא משמע אלא עלה אחת : ש ר"ל ישראל מדכתיב האזרח בה"א הידיעה לומר המיוחד

התורה והמצוה

למד לה ממ"ש בשבעת ימים, ר"ל שאחר שאינו דוחה שבת א"כ בצירוף שמיני עצרת חוגג שבעת ימים לא שמונה, ואם אין שמיני בכלל הול"ל ששה ימים ועי' בתוס':

רג בסכת תשבו ג"פ כתוב חסר בסכת תשבו. בסכת הושבתי, חג הסכת תעשה לך. ואחר בסוכות הסכות מלאים ויו תנינא. ודרש ג' דרשות, א] למעט סוכה שבתוך הבית, ב] סוכה תחת האילן, ג] סכה תחת סוכה. וגמ"ש סוכה (דף ט) אר"י סכה כתיב, ומ"ש ר"י כל שאין דורין בעליונה מפרש בגמ' (דף יוד) אם אין התחתונה יכולה לקבל כרים וכסתות של עליונה רק ע"י הדחק. דלרבנן שם סוכה על העליונה, ולר"י לא:

רד בסוכות תשבו לשון ישיבה הנאמר על הבית והמשון מציין הדירה בקביעות. וזה המבדיל בינו ובין שכן, כמ"ש בפי' ישעי' (ס' יג) כמו וישבת בעריהם. ויהי כי ישב המלך דוד בביתו. וכעו נאים וישבו. וז"ש כאן ובסוכה (דף כח ע"ב) תשבו כעין תדורו:

רה תשבו שבעת ימים כבר התבאר בפ' זו (ס' מס) שכ"מ שאמר ימים יל"פ שבא בדיוק ימים ולא לילות. וחז"ל דייקו ממ"ש שבעת ימים בצורת הסמיכות. וכבר בארתי בסדר תזריע (סימן יאו) שיש הבדל בין המספר שבא בצורת הסמיכות שבעת סמוכת שבא תמיד על מספר ידוע או על מספר שכבר נז' במק"א, ולכן דנו שבעת שבעת מא"מ בימי המלואים שאם מפורש תשבו יומם ולילה שבעת ימים, אבל יש להשיב שר"ל שבעת ימים שנז' פה למעלה גבי לולב שאין לילות בכלל, ויש פנים שדומה לא"מ שהיא מצוה נמשכת כל היום, ויש פנים שדומה יותר ללולב שהיא מצוה לדורות, ולמדו גז"ש מדימוי הלשון תשבו תשבו, ישיבה משמע דירת קבע ימים גם לילות כמו הקביעות דמלואים שנמשך ביום ובלילה, וכ"ז מובא בסוכה (דף מג) וכן למד בירושלמי הביאוהו התוס' סוכה (דף כז), ומ"ש במשנה פ' אזרח זה אזרח כבר התבאר בהלך אחרי ס' ע"ד עיי"ש:

רו ישבו בסוכות הול"ל ישבו בהם. ולמה נשנה השם שנית, וא' מן הכללים שיש לחז"ל שהשם הנשנה אינו דוקא השם הראשון. כי מ"ש בסוכות תשבו יל"פ שפתח הבא על הב' מורה על הידוע היינו בסוכות הידועים שנעשו מד' מינים שנז' בסמוך. כמו שלמד ר"י מק"ו, לכן אמר השם שנית ללמד בכל סוכה שיהי', וכמו שמבואר בעזרא, וכ"ז מובא בסוכה (דף ט ודף לו) ולר"י קרא דעזרא. עלי זית ועלי עץ שמן להפנות:

רז כי בסוכות הושבתי, לר"א סוכות ממש ולר"ע ענני כבוד ומובא בסוכה (דף ו). וכן במכלתא על ויסעו מסוכות, וגם הומר שלר"ע היו שבעה ענגים ור' יהודה אומר י"ג, ומבואר שלר' יאשי' דאמר ד' ולרבי דא' שתי ענגים היו. ס"ל סוכות ממש, וי"ל שהטעמים שנאמרו בריש סוכה תלוים בזה, למ"ד משום דלא שלטה בי' עינא ס"ל ענני כבוד היו, ולמ"ד דירת עראי, סוכות ס"ל ממש. כי למ"ד סוכות ממש ר"ל שהדורות הבאים בל ירום לבבם בעת האסיף שמלאו בתיהם טוב וישבו השלם הזה לבית הייהם ותכליתם, ידעו וישימו על לב כי בסכות הושבתי את ב"י להעיר אזן שעה"ז מלון אורחים ודירת עראי, וכן יצאו מדירת קבע אל דירת ארעי שזה רמז הסוכה כמ"ש חכמי לב. ולמאן דא' ענני כבוד ר"ל שישאו עיניהם מן האדמה אשר עסקו בה לעבדה ולאסף תבואתה, אל השמים אשר ברשם בקדש, ולתכלית זה סכך עליהם בענני הכבוד במדבר, ובגמ' (דף יא) גרס בהפך שר"א ענני כבוד ורע"א סוכות ממש, ולפ"ז י"ל שר"א ור"ע אזלי לטעמי דר"א ס"ל סוכה דירת קבע ור"ע ס"ל דירת עראי כמש"ש (דף ז). אמנם למ"ש למעלה שר' יאשי' ורבי במכלתא שס"ל שהיו רק ד' או ב' ענגים ע"כ ס"ל סוכות ממש. ושם ס"ל ג"כ דסוכה דירת קבע בעינן אא"כ וע"כ דלא תליא זה בזה, אבל הטעמים גם הסוכה ככל המועדים לזכרון יצ"מ. ובכל דבר יש הומר וצורה ותכלית, למשל בלחם יש ג' דאשיות שלעומתם ג' מצות שנקראו ראשית, עת נגמרה התבואה עומר התנופה והראשית שם

שבעא יומין כל יציביא בישראל יתבון במטליא׃ מג בדיל דידעון דריכון ארי במטלת ענגין אותיבית ית בני ישראל באפקותי יתהון מארעא דמצרים אנא יי

ספרא

רג (ד) בסכת, ולא בסוכה שבתוך הבית ולא בסוכה שתחת האילן ולא בסוכה שתחת סוכה, ר' יהודה אומר אם אין דיורין בעליונה התחתונה כשרה:

רד (ה) תשבו, אין תשבו אלא כעין תדורו מיכן אמרו אוכל בסוכה ושותה בסוכה ומטייל בסוכה ומעלה כליו בסוכה: רה אין לי אלא ימים לילות מנין, הריני דן נאמר כאן שבעה ונאמר שבעה בא"מ, מה שבעה האמור באהל מועד עשה בהן לילות כימים אף שבעה האמורים כאן נעשה בהן לילות כימים, (ו) או כלך לדרך זה, נאמר כאן שבעה ונאמר שבעה בלולב, מה שבעה האמורים בלולב לא עשה בהם את הלילות כימים אף שבעה האמורים כאן לא נעשה בהם את הלילות כימים, (ז) נראה למי דומה, דנים שבעה שהם תדירים כל היום משבעה שהם תדירים כל היום ואל יוכיחו ז' שבלולב שאינם תדירים כל היום, (ח) או כלך לדרך זה דנים שבעה שהם מנהג לדורות משבעה שהם מנהג לדורות, ואל יוכיחו שבעה שבא"מ שאין מנהג לדורות, ת"ל תשבו שבעת ימים תשבו שבעת ימים לגז"ש, מה תשבו שבעת ימים שנא' בא"מ עשה בהם את הלילות כימים אף תשבו שבעת ימים אמורים כאן נעשה בהם את הלילות כימים. (ט) אזרח זה אזרח האזרח להוציא את הנשים כל האזרח לרבות את הקטנים. בישראל לרבות גרים ועבדים משוחררים: רו (י) ישבו בסוכות, בסוכות של כל דבר, שהיה ר"א והדין נותן שלא תהא סוכה אלא מד' מינים, ומה אם לולב שאינו נוהג בלילות כבימים אינו בא אלא מד' המינים, סוכה שהיא נוהגת בלילות כבימים א"ד שלא תהא אלא מד' המינים. א"ל לר' יהודה כל דין שאתה דן תחלתו להחמיר וסופו להקל אינו דין, הא אם לא מצא מד' המינים ישב לו שלא בסוכה והכתוב אומר ישבו בסכות בסכות של כל דבר, (יא) וכן עזרא אומר ואשר ישמעו ויעבירו קול בכל עריהם ובירושלים לאמר צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן עלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סוכות ככתוב: רז למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את ב"י בהוציאי אותם מא"מ ר' אליעזר אומר סוכות ממש היו, רע"א סוכות ענני הכבוד היו, בהוציאי אותם מא"מ מלמד שאף הסוכה זכר ליצ"מ:

רח (יב) וידבר משה את מועדי ה' אל ב"י, מלמד שהיה משה אומר להם לישראל הלכות הפסח בפסח ה' עצרת בעצרת והלכות החג בחג. בלשון שהיה שומע בו בלשון הוא אומר לישראל וכל פרשיות נאמרו בענין אחד. ריה"ג אומר מועדי ה' נאמרה ולא נאמר שבת בראשית עמהם. בן עזאי אומר נאמרו מועדי ה' ולא נאמרה פרשת נדרים עמהם. (יג) רבי אומר מה ת"ל וידבר משה את מועדי ה' אל ב"י. לפי שלא למדנו אלא על הפסח ועל התמיד שידחו את השבת שנא' בהם במועדו. שאר כל קרבנות הציבור מנין נאמר אלה תעשו לה' במועדיכם. לעומר ולקרב עמו ולשתי הלחם ולקרב עמהם לא שמענו וכשהוא אומר וידבר משה את מועדי

התורה והמצוה

מצות בכורים. עד נתמרח בכרי נגמרה צורת הלחם והראשית הוא מצות תרומה. ועד נתגלגלה העיסה נגמר התכלית והראשית היא מצות חלה, וכמ"ש בב"ר (פ"א) בראשית בזכות בכורים תרומה חלה עיי"ש, וכן הטעם הזה בעת יצ"מ נגמר המדרגה שהיא בערך העומר במה שהוציאם מבית עבדים. וצוה לאכול לחם עוני חומר בלא צורה, ועומר מן השעורים. ובחג השבועות נגמרה מדרגת הצורה ע"י קבלת התורה וצוה להביא שתי הלחם המן מחמץ שנגמר צורת הלחם. ובסכות רמז אל התכלית שהיא העה"ב. וכמ"ש בספרי עקב ובברכות (דף ה) ג' מתנות טובות וכו' ע"י יסורין. תורה וא"י ועה"ב. א"י נגד החומר ותורה נגד הצורה ועוה"ב נגד התכלית, והכמ"ל יותר:

רח וידבר משה את מועדי ה' אל ב"י. גם בסוף פרשת המועדים שבסדר פנחס סיים ויאמר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה, ויש"ל, א] למה סיים שמשה אמרן לישראל בפשיטא. ב] למה כפל זה פה ובפ' פנחס. הלא בודאי נאמרו לו שני הפרשיות כאחד וכן אמרן לישראל ודי בשהזכיר זה פעם א', ג] מדוע תפס כאן לשון דיבור ושם לשון אמירה. ואמר במשנה יב. מלמד שהיה משה אומר להם לישראל ה' הפסח בפסח וכו', ר"ל שהי' בזה שני ענינים. א] ה' אמר

אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ שביעי כד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃ ג מִחוּץ

בעל הטורים

שנין על כ"ף דכסכות דעד כ' אמה אדם יודע שיושב בצל סוכה: (ב) ויקחו אליך שמן זית סמך שמן זית לסוכה לומר שגומרין ההלל כל שמונת ימי חנוכה כדרך שגומרין אותו כל ח' ימי החג: להעלות נר ואחר כך כתיב נרות והיינו כבית הלל שבליל ראשון מדליק נר אחד ומוסיף והולך: (ג) מחוץ לפרוכת העדות וכן כותחה תגוה אשר על העדות וזהו שאמרו:

רש"י

עננֵי כבוד: (ב) צו את בני ישראל. זו פרשת מצות הנרות ופרשת ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה וכן משמע ואתה סופך לצוות את בני ישראל על כך: שמן זית זך. שלשה שמנים יוצאים מן הזית הראשון קרוי זך והן מפורשין במנחות (דף פ"ו) ובת"כ: תמיד. מלילה ללילה כמו

התורה והמצוה

אמר למשה שני הפרשיות כא' וכן אמרן לישראל כא' וכו בלשון אשר שמע. ב] בחון מזה אמר להם בכל חג ה' החג ההוא ובזה לא אמר רק ה' החג שעמד בו לבד. ולא אמר להם רק פרשה שבסדר אמור שמבואר בו הנהגת החג לישראל. לא דסדר פנחס ששם מלמד דיני הקרבנות שא"צ ללמדם אל כלל העם. וכן לא אמר להם בלשון שמשמע כי באר להם כל ההלכות כפי שקבל בתורה שבע"פ. וכבר בארנו בסדר ויקרא (ס' ג') ההבדלים. שבין לשון דיבור ולשון אמירה. שהאמירה מציין הלשון שבו אמר בלא תוספת ומגרעת. והדיבור מציין שדיבר עמהם ויבא על הדובר באורך ומרחיב הדברים כדרך הדורש. וכשאמר וידבר לאמר מציין במלת וידבר שדבר פרטי ההלכות ותורה שבע"פ ובמלת לאמר מציין הלשון שנאמר כפי שהוא בכתוב. ולכן בסוף פ' המועדות שבסדר אמור סיים וידבר משה את מועדי ה' אל ב"י ר"ל שבכל מועד ומועד דבר עמהם באורך ולמדם דיני המועד והלכותיו ע"כ אמר לשון דיבור. אלא למדם רק דיני מועד שבסדר אמור וע"כ פרשה זו נחלקה לפרשיות. ומתחיל בכל חג וחג וידבר ה' אל משה לאמר כי חלקה לפרשיות שכן ילמד להם כל פרשה בפ"ע בזמנה, ועז"א בספרא מלמד שהי' משה א"ל ה' הפסח בפסח וכו', ובסוף פ' המועדות שבסדר פנחס סיים ויאמר משה אל כל ב"י ככל אשר צוה ה' את משה הוא מה שאמר להם תיכף בפעם הראשון שמשמע מפי הגבורה. שבזה אמר להם כל הפרשיות שבסדר אמור ושבסדר פנחס בפעם א', וז"ש ככל אשר צוה ה' את משה. וגם אמר להם באותו לשון שנאמר לו כמו שכתובים בתורה ועז"א ויאמר שמציין הלשון שאמר. ועז"א בספרא בלשון שהי' שומע בו בלשון הוא אומר (ר"ל לכן כתוב ויאמר) וכל פרשיות נאמרו בענין א' (ר"ל ולכן כתוב ככל אשר צוה), וריה"ג ובן עזאי תי' זה באופן אחר, וכבר נז' בגמ' נדרים (דף עח) בב"ב (דף קכא). שרב אשי ב"ב קשיא לי' הא מתניתא ושאל מרב שמא. וא"ל מועדי ה' צריכין קידוש ב"ד שבת בראשית א"צ קידוש ב"ד. מועדי ה' צריכים מומחה ואין פרשת נדרים צריכה מומחה, ומק' והא ראשי המטות כתיב אמר ר' יוחנן ביחיד מומחה, והכי פירושה, ריה"ג מפרש מ"ש כאן וידבר משה את מועדי ה' מפני שבפ' זו נז' גם שבת בראשית. והתחיל ואמר מועדי ה' אשר תקראו אותם. ודרשו אם קראתם אתם מועדי ואם לאו אינם מועדי, וא"כ יש לטעות שגם שבת בכלל שצריכה קידוש ב"ד. לכן אמר בסוף פרק את מועדי ה' דבר אל ב"י. רק הם תלוים בבני ישראל לפי שיקדשו את השנים והחדשים לא שבת בראשית דקבועה וקיימה. וז"ש ולא נאמר שבת בראשית עמהם. ובן עזאי בא לפרש מ"ש שם ויאמר משה אל כל ב"י, וזה מבואר בספרי שם [ס' קנג]. לבד מנדריכם ויאמר משה אל ב"י להפסיק הענין דברי ר' ישמעאל. שאם קורא אני לבד מנדריכם א"י במה ענין מדבר, ת"ל לבד מנדריכם (ויאמר משה כנ"ל), ר"ל שאם נאמר בסמוך לו וידבר משה אל ראשי המטות איש כי ידור נדר. ואם לא הי' אומר ויאמר משה אל ב"י. נפרש שהכל דבר אל ראשי המטות. בין פרשת המועדות בין פרשת נדרים. וכשסיים לבד מנדריכם. אמר ע"ז בדבר משה אל ראשי המטות ופי' להם מ"ש לבד מנדריכם איש כי ידור נדר וכו'. וא"כ נפרש בהכרח ראשי המטות היינו ג' מומחין כמו שמועדות צריכים מומחין כיון שהכל נאמר בענין אחד. לכן אמר ויאמר משה אל כל ב"י להפסיק הענין, ונדע שפ' מועדות דבר אל כל ב"י שהם צריכים ב"ד מומחין, ופ' נדרים דבר אל ראשי המטות שיפורש בהכרח כמ"ש ר"י ראשי ה' לכל מטה היינו יחיד מומחה. וזה שאמר בן עזאי נאמרו מועדי ה' ולא נאמרה פ' נדרים עמהם. ודעת רבי שמ"ש וידבר משה את מועדי ה' שהוא מיותר שכבר נכלל במה שסיים בסוף פ' פנחס כנ"ל, משום דפסח ושבת בדחי שבת למד מן במועדו. וקרבנות יתר רגלים למד מן אלה תעשו לה' במועדכם. ועדיין לא ידענו שעומר והקרבנות הקרבים עמו וכן שתי הלחם והקרבים עמהם דחי שבת. כי עומר

אלהכון: מד ומליל משה ית סדרי מועדיא דיי ואלפינון לבני ישראל: א ומליל יי עם משה למימר: ב פקיד ית בני ישראל ויסבון לך משח זיתא דכיא כתישא לאנהרא לאדלקא בוציניא תדירא: ג מברא לפרוכתא דסהדותא במשכן זמנא

ספרא

מועדי ה' אל ב"י קבע מועד לכולם:

(פרשה יג) רטו (א) צו אין צו אלא זירוז מיד ולדורות. אר"ש ביותר כ"מ שיש חסרון כיס. ויקחו אליך, אתה נזבר לדבר: רי שמן זית ולא שמן שומשמין ולא שמן אגוזים ולא שמן צנונות, שמן זית מזיתו. מיכן אמרו ג' זתים. ובו ג' ג' שמנים. הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכונסן לתוך הכד. וטוחנו בריחים ונותנם בסלים. והיוצא מהם ראשון. פורקם וטוחנם שניה וטוענם בקורה היוצא מהם שני. וחזר וטחן וטען זה שלישי. הראשון למנורה והשאר למנחות. (ב) הזית השני מגרגרו בראש הגג וכונסו לתוך הכד וטוחנו בריחים ונותנו בסלים והיוצא מהם ראשון, פורקן וטוחנן שני' וטוענן בקורה היוצא מהם שני חזר וטחן וטען זה שלישי הראשון למנורה והשאר למנחות. (ג) הזית השלישי עוטנו בבית הבד עד שילקה ומעלהו ועושהו תמר בראש הגג. כונסן לבית וטוחנם בריחים ונותנם בסלים היוצא מהם ראשון. פורקן וטחנם שנית וטענם בקורה היוצא מהם שני. חזר וטחן וטען זה שלישי הראשון למנורה והשאר למנ־ות. (ד) ר' יהודה אומר לא היה טוחנם בריחים אלא כותשן במכתשת. ולא היה טוענם בקורה אלא באבנים. ולא היה נותנם בתוך הסל אלא סביבות הסל נותנם וקודח מתוך הסל. (ה) הראשון שבראשון אין למעלה הימנו. השני שבראשון והראשון שבשני שוים. הג' שבראשון והשני שבשני והראשון שבג' שוים. הג' שבשני והשני שבג' שוים. הג' שבג' אין למטה הימנה. (ו) זך שיהא נקי. כתית ר' יהודה אומר אינו אומר כתית אלא כתוש. יכול לא יהא כתית כשר למנחות. וכשהוא אומר עשרון סולת בלול בשמן כתית רביעית ההין לימד על הכתית שהוא כשר למנחות. הא מה אני מקיים כתית למאור לא כתית למנחות:

להעלות

התורה והמצוה

ושתי הלחם לא נז' בפ' פנחס ולא נאמר עליהם אלה תעשו במועדיכם וא"א ללמדם מיתר קרבנות הרגלים שמעירי הרגלים מכפרים והם באו רק להכשיר. ולכן סיים גם בסוף אמור וידבר את מועדי ה' שגם עליהם נאמרו שיבואו במועדם לדחות שבת. ומובא בפסחים (דף עז) ומנחות (דף ע"ב). ובירושלמי (פ"ז דפסחים):

רטו צו את ב"י. כבר הסבאר גדר הציווי בר"ש פ' ט. שהם מובא ג"כ מאמר זה פי"ש, וכבר כתב הרשב"ם (בפ' תצוה) שבציווי על תרומת המשכן כתיב דבר אל ב"י. ובשמן אמר וצוה תצוה מפני שהשמן הי' מצוה לדורות. ומ"ש ויקחו אליך. כ"מ שנאמר ויקחו הציבור הם הלוקחים (כמ"ש ביומא דף ג'). וגמה אמר אליך מורה את משה לגזבר, ובמנחות (דף פו) דרש אליך ולא לי לא להורה אני צריך, דרש כן ממ"ש זה עוד הטעם בפ' תצוה. ומ"ש בתיב"ע ויסבון מן דילך הוא נגד הגמ':

רי שמן זית זך כתית למאור. שהם שמן האמור בתנ"ך הוא שמן זית שאין לו שם לווי. לא כן שאר השמנים י"ל שם לווי ואין נקראים שמן סתם. וא"כ מ"ש שמן זית ולא שמן שומשמין זה מבואר מסם שמן, ולפ"ז מ"ש פה שמן זית שר זית מיותר. (ולא נמצא כן בשום מקום רק במנורה ובשמן המשחה, וגם הלשון שמן זית בלתי מיושר. כמו שלא יאמר יין גפן או יין ענבים) לכן דרש שמן זית מזיתו. ר"ל השמן עצמו הבד היה בעוד הפרי על הזית שהוא באילן, והוא השמן היוצא מעצמו שלא ע"י טעינה בקורה או באבנים. רק זה לבד כשר למנורה. ולפמ"ש כל מ"ש פה ובמנחות (דף פו) ג' זתים הב לא מזך כתית יליף כפרש"י. רק משם זית, כמ"ש זית מזיתו מכאן אמרו זית לאשון וכו', ומדברי הרמב"ם (ה' אסורי מזבח) ורש"י בפ' תצוה מבואר שגרס מגרגרו. וכ"ה בספרא. ועי' גרא"ס פה ובלח"מ שם (ולמ"ש י"ל שס"ה שלשמן המשחה הי' צריך שמן מזיתו דגם בו' כתוב שמן זית ומה שלא באורהו מפני שלא נעשה לדורות רק בימי משה ע"ה). התנאי השני הוא זך, ובאר (במשנה ואו) אין זך אלא נקי מכל תערובות שמרים, שגם השמן הראשון היוצא ע"י כתישה או טחינה אפשר שיצאו בו שמרים, ולכן אמר שיתן לתוך הסל ולר"י סביבות הסל כדי שיצאו השמרים, וכן במ"ש לבונה זכה סי' בספרא (לקמן ת"ז מ"ד) מתהי' ברורה. והתנאי הג' הוא כתית. ותנאי זה נמצא גם במנחות בלולה בשמן כתית רביעית ההין. ומצאתי בספרי (פנחס ס' קמב) בשמן כתית להוציא את הבלוק אין לי אלא למנחות למנורה מנין ת"ל ויקחו אליך שמן זית זך להוציא את הבלוק. מבאר שמ"ש כתית היינו שיצא השמן ע"י כתישה (או טחינה)

לְפָרֹ֨כֶת הָעֵדֻ֜ת בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֗ד יַעֲרֹךְ֩ אֹת֨וֹ אַהֲרֹ֜ן מֵעֶ֧רֶב עַד־בֹּ֛קֶר לִפְנֵ֥י יְהוָ֖ה תָּמִ֑יד חֻקַּ֥ת עוֹלָ֖ם לְדֹרֹתֵיכֶֽם׃ ד עַ֚ל

בעל הטורים

הו"ל שנר מערבי הוא עדות שהשכינה בישראל: מתחיל לפרוכת הפסוק מתחיל בת"ס ומסיים בת"ס שההיכל היה ארכו ארבעים אמה. (וכן הפרכת היה מדתה מ"ס). יערוך אותו הארון וכוונתה תלוה כתיב אהרן וכגון לפי שאמר שמתו נדב ואביהוא

רש"י

עולת תמיד שאינה אלא מיום ליום: (ג) לפרכת העדת. שלפני הארון שהוא קרוי עדות (שבת כ"ב. ה"ט) ורבותינו דרשו על נר מערבי שהיא עדות לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מתחיל ובה ת היה מסיים: יערך אתו אהרן מערב עד בוקר. (ת"כ) יערוך אותו עריכה הראויה למדת כל הלילה ושיערו חכמים חצי לוג לכל נר ונר והן כדאי אף ללילי תקופת טבת ומדה זו

שפתי חכמים

שבאוהלים דהיינו ישראל ואה"נ נ"ל בישראל אלא נרבות את הגרים בישראל: ת ר"ל נמחלה בערב כשהדליק את הנרות הדליק נר המערבי בתחלה כשבא להטיב את הנרות בשחרית היה מטיב כולן ועדיין נר מערבי דולק והוציא הפתילה הדולקת נהון

התורה והמצוה

לא ע"י שליקה (וה"ה כתישה וביטול שפסול! כמ"ש במשנה דמנחות פה ע"ב), ולס"ז אין לדייק כתית ולא שחון שכתיתה ושחיקה קרובים זל"ז כמ"ש ואכות אותו שחון היטב. כי עקר הכוונה להוציא שלוק. ותפס כתיתה וה"ה שחיקה וזה דעת הת"ק. ור' יהודה חולק (במשנה ד') וס"ל שלא הי' טוחן. ונראה טעמו שס"ל שבמנורה א"צ למעט שלוק שזה מבואר ממ"ש שמן זית מזיתו וע"י השליקה יוצא כל השמן כמו ע"י טעינה בקורות, ורק במנחות שא"ל שמן מזיתו הייתי מכשיר שלוק כמו טען בקורה לכן צריך כתית, וכן דייק בספרי הנז' למנורה מנין ת"ל ויקחו אליך שמן זית זך להוציא את השלוק. ר"ל ממ"ש שמן זית מזיתו מוציא גם שלוק, וא"צ כתית להוציא שלוק. לכן ס"ל לר"י שבא כתית בדיוק להוציא טוחן. ואמר כתית למאור למעט מנחות שהייתי אומר מצד הסברה כיון שהמנחות הם לאכילה כ"ש שצריך ג' מעלות מזיתו וזך וכתית. וזה אין לומר שכתית פסול במנחות דהא כתוב כתית גם במנחות וע"כ שמעט שבמנחות כשר אף שאינו כתית, ומ"מ שם כתית אינו לחיוב ובא רק למעט שלוק. ובגמ' מסיים שם ת"ל כתית למאור ולא כתית למנחות (וגי' הרא"ש היפה מה ת"ל למאור להכשיר שני במנחות) מפני החסכון תהי חסכון אר"א התורה חסה על ממונם של ישראל, והנה נטיתי מדרך המפרשים שבדברי יתיישבו המון הקושי' שהק' הרא"ס והלח"מ (סוף ה' אסורי מזבח) וכמו שמבואר מדברי הספרא והספרי שממקורם שאבו בעלי הש"ס. ויתר דברי הספרא מובנים, וכולו מועתק בגמ' מנחות (דף פו) ואין להאריך יותר. ומ"ש ר"י שטוען באבנים ונותן סביבות הסל, משום דגם בשניות יש להיות בלא שמרים מטעם מבחר ודריך, ומ"ש בספרא (ויקרא דבורא דנדבה פרשה יוד משנה ו) בשמן בשמן להכשיר בשמן הב' והג'. וזה תמוה הא ידעינן ממ"ש כתית למאור ולא למנחות, וכמש"ק הרא"ס והלח"מ, נראה שבא להכשיר ב' מדרגות שאחרונים, כי ממ"ש ולא כתית למנחות נדע להכשיר ג' שמנים שבראשון. וממילא ה"ה ראשון שבשני שדומה לשני שבראשון. וכן שני שבשני ולאשון שבג' שדומה לג' שבראשון, ולא נדע ג' שבשני. ושני וג' שבשלישי וזה מרבה מן בשמן בשמן ודו"ק:

ריא **להעלות נר.** על הדלקת המנורה שמה תמיד בלשון העלאה, ולמה לא בחר בלשון הדלקה או הבערה. (כמ"ש בד"ה (כ"ד כף) לבערם כמשפט) מזה גדרו חז"ל שלשון העלאה מציין אם גומר ההדלקה עד שאחז השלהבת בכל חלקי הפתילה ועולה היא למעלה אבל דלק מציין האחז האור במקצתו. ובער מציין שהבער רוב הדבר וזה א"צ רק שתהא שלהבת עולה. וכמ"ש התוס' (שבת כף ד"ה כדי), ובגמ' (שם ודף כא) תני ר' חייא שתהא שלהבת עולה מאליה ולא מחמת ד"א ומפרש"י נראה שגרס כן בספרא. ופי' כי כלל בידנו דכ"מ שבנין הקל עומד. אז ההפעיל (במקום שלא נמצא בנין הכבד) יוצא לשני לא לשלישי. (רק אם נמצא הקל והכבד וההפעיל שאז ההפעיל מוציא לשלישי) וא"כ שעל להעלות מוציא לשני לא שתהא עולה ע"י ד"א שזה יוצא לשלישי:

ריב **להעלות נר תמיד** כפי הפשט מלת נר הוא שם הקיבוץ. ור"ל כלל הנרות שבמנורה. אמנם ממה שנז' זה שני פעמים, א] בפ' תצוה וא' פה. ויש שינוים בינישם. דרשו שמ"ש בפ' תצוה היא כפשוטו על כלל הנרות הדולקות מערב עד בקר. ופי' תמיד תמידות שדורי בכל לילה. ומה שהוכפל פה בא בדיוק (כמבואר בכללים שכל מאמר הנשנה בא במובן המדויק) ור"ל נר א'. ותמיד היינו תמידות החלפי, בלי הפסק. ודרשו שנר א' ידלק תמיד ביום ובלילה. ומפרש אח"כ לפני ה' תמיד שהוא הנר שהיא לפני ה' והיא נר מערב שדולק תדיר וממנו מתחיל ובו מסיים. ומ"ם נכנס ומצא ב' שהיו שהאחיות דולקים היעתק ממחנים (פ"ז דסתיד) וכבר פי' הרע"ב (שם פ"ג) דס"ל להאי תנא

יְסַדַּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן : ד עַל

ספרא

ריא (ז) להעלות נר תמיד שתהא שלהבת עולה : **ריב** להעלות נר שתהא נר המערבי דולק תדיר שממנו יהא מתחיל ובו יהא מסיים. ובשעה שאחיו הכהנים נכנסים להשתחוות הוא היה מקדים לפניהם. כיצד נכנס ומצא ב' נרות מזרחיות דולקים מדשן את המזרחי ומניח את המערבי דולק שממנו מדליקין את המנורה בין הערבים, מצאו שכבה מדשנו ומדליקו ממזבח העולה. תמיד אף בשבת תמיד אף בטומאה :

ריג (ח) מחוץ לפרוכת העדות. מה ת"ל לפי שנא' וישם את המנורה בא"מ נכח השלחן. א"י אם סמוכה לפרוכת אם סמוכה לפתח וכשהוא אומר מחוץ לפרוכת העדות בא"מ מלמד שהוא סמוך לפרוכת יותר מן הפתח: **ריד** (ט) העדות עדות לכל באי העולם שהשכינה בישראל. וכי צריכים לנר והלא כל ארבעים שנה שעשו ישראל במדבר לא צרכו לנר. שנא' כי ענן ה' על המשכן ואש תהיה לילה בו, א"כ למה נאמר העדות עדות לכל באי העולם שהשכינה בישראל.

יערך

התורה והמצוה

כראב"ע דהנרות היו מונחים בין מזרח ומערב ונר הפני של המזרחי קרוי לפני ה' על שקרוב אל ההיכל מן המזרח שלפניו. ובתחלה היה מטיב ה' נרות והניח שתי נרות מזרחים (כמ"ש בפרק ג') אח"כ נכנס שנית להטיב ב' נרות ודשן את המזרחי והניח המערבי שאצלו שהיה דלק כנס כל היום, (ויש בזה עוד פירושים להרמב"ם לשיטתו ולהרשב"א בתשובה כפשטו ואכמ"ל) ומ"ש מצאו שכבה היינו לאחר שמעון הצדיק שלא היו רואים נס הי' מדשנו. ומ"ש שמדליקו ממזבח העולה כמו שלמד בספרא צו פ' (א מ' טז), ומ"ש תמיד אף בשבת יה' (בס' ריט) :

ריג מחוץ לפרוכת העדות באהל מועד. פירשו שמ"ש מחוץ לפרוכת היינו שיהי' סמוך לפרוכת משום שכתוב וישם את המנורה נכח השולחן ושם כתוב וישם את השולחן מחוץ לפרוכת הייתי טועה שהיתה המנורה סמוכה לפתח, ונראה שבא לתת טעם על מה שכפל הדבר פה וכבר נאמר בפ' תצוה באהל מועד מחוץ לפרוכת, כי משם נאמר שעקר הנרות יהיו סמוכים לפרוכת ודי אם רוב המנורה נמשכת לפנים כי מ"ש שם יערך אותו קאי על כל הנרות. לכן כפל הדבר פה שמ"ש פה להעלות נר תמיד קאי על נר המערבי שהוא השני מן הראשון במזרח (כנ"ל בס' הקודם) וידעינן שנס זה יהי' מחוץ לפרוכת. והנה השולחן בצפון ונגדו המנורה בדרום היו מושכים מן הכותל שני אמות ומחצה (כמ"ש ביומא דף לג ובמנחות דף נח). והשולחן הי' ארכו י"ב טפחים לר"מ ועשרה לר"י. ורוחב המנורה לשמ"ש הרמב"ם בפ"ג מה' בהב"ח הי' לא עלה לשמונה טפחים, וא"כ אם הי' מעמיד המנורה נכח השולחן בשוה אליו נכח צדו המזרחי יהיה משוך מן הכותל יותר משתי אמות ומחצה, לכן אמר פה שנית שיקרב נר המיוחד לחוץ לפרוכת:

ריד מחוץ לפרוכת העדות בא"מ. ובפ' תצוה אמר בא"מ מחוץ לפרוכת אשר על העדות. וזה כפי הלשון שהפרוכת הי' סוכך על ארון העדות, אמנם מ"ש כאן פרוכת העדות אינו בדקדוק. וכן למה הקדים מחוץ לפרוכת לשם א"מ. והסדר הראוי שיאמר תחלה באהל מועד אח"כ יבאר באיזה צד של א"מ שהוא בצד שחוץ לפרוכת לא בהפך, וע"כ דרשו שמלת העדות נמשך אל שם אהל מועד. כי כבר באררנו שבפ' זו מ"ש להעלות נר תמיד מדבר מנר המערבי ויכוין על תמידות הפלאי כי נר הזה דלק תמיד בנס. וכבר אמרו שמשמש שמעון הצדיק מצאו שכבה, כי הנס הזה המורה על קביעות אור השכינה לא הי' רק בזכות הכ"ג, וכמ"ש עוד בסדר ויקרא ס' מה. ולכן הזכיר פה יערך אותו אהרן, ובפ' תצוה אמר יערך אותו אהרן ובניו. כי שם מדבר מעריכת הנרות כולם ואין הבדל בין אהרן ובניו, ופה שמדבר מעריכת נר תמיד דהיינו נר המערבי שידלק תמיד בנס זה לא הי' רק באהרן ובזכותו, או בעת ששמשו כ"ג שהיו צדיקים כאהרן. ולכן אמר כאן העדות באהל מועד כי שם אהל מועד מורה על ידיעת השכינה כמ"ש באהל מועד אשר אועד לכם שמה, ונר זה שיערך מחוץ לפרוכת יהיה העדות באהל מועד, יעיד לכל באי עולם על ועידת השכינה שמה. וכמו שמפרש בגמ' (שבת דף כב. מנחות דף פ"ו) מהו עדותה אמר רבא זה נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנו היה מתחיל ובו הי' מסיים. ובזה ידע שאור השכינה שמה, וכן בתיב"ע ובת"י בפי' הביאו דרוש זה כאן ולא בפ' תצוה, וזה ראי' שעיקר הדרוש הוא פה דוקא מטעם שכתבתי, ואחר שפה דבר מעריכת אהרן עצמו. שהשפיע שבחייו יתמיד הנס הזה. כמ"ש יערך אהרן, הביא ראי' השבע וכי צריכים לנר שהלא בימי אהרן לא היו צריכים לנר כי הי' עמוד האש על המשכן. וכן פרש"י מ"ש בשבת שם וכי לאורה הוא צריך היינו אהרן. וגם נת"ש במנחות וכי לאורה אני צריך, היינו שאין לומר שערכו לפניו נר לכבודו להאיר דהא במדבר הלך לפניהם בעמוד אש, וכמ"ש בקדושין מלך שמחל על כבודו וכו' והא וה' הולך לפניהם יומם וכו'

הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה יַעֲרֹךְ אֶת־הַנֵּרוֹת לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד׃ פ
ה וְלָקַחְתָּ סֹלֶת וְאָפִיתָ אֹתָהּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה חַלּוֹת שְׁנֵי

בעל הטורים

משנכנס לסיכל לא הניח אהרן לבניו ליכנס לבדם אלא היה נכנס עמהם ומכל מקום היה פורש בשעת הקטרה: (ה) ואפית אותה בגימטרי' כמין תיבה פרוצה וגימ' כסינה רקדת (עי' מנחות ד' נ"ד). בלחם הפנים כ"ד עשרונים והם י"ב חלות כנגד י"ב מלות שמוזרין תלולה בכ"ד שעות שביום והם שש שש מערכות כנגד ששת ימי בראשית שבהן נברא העולם שהכל מתקיים

רש"י

שיקבעם להם: (ד) המנרה הטהרה. שהוא זהב טהור. ד"א על טהרה של מנורה שמטהרה ומדשנה

התורה והמצוה

בכבודו האיר לכל. והי' הנר הזה רק לעדות על יעידת שכינתו באהל מועד:

רמז יערך אותו אהרן כבר כתבנו שמ"ש בפ' זו להעלות נר בלשון יחיד וכן יערך אותו. נדרש על נר יחידי שהיא נר מערבי, אמנם מ"ש בפ' תצוה להעלות נר קאי על כל הנרות ומה שתפס לשון יחיד מפני שהנרות נקבעים במנורה כולם חשובים כנר א' אצל המנורה העושה אותם כגוף א'. וכמ"ש בפי"א דכלים משנה ז' קני מנורה פסולים הפרח והגבים טמאים ובשעת חבורן הכל טמא. ופי' הרמב"ם שקני מנורה לא נקראו אלא בשם לויי אבל הפרח היא העגולה שעליה תהיה הנר והגבים הוא התושבות אשר בו הרגלים הוא גוף המנורה. לפ"ז בשעת חבורם יחשבו כגוף א' עם המנורה. אולם בכ"ז יקשה למה לא אמר לשעלות נרות כמ"ש תמיד בהעלותך את הנרות, והעלה את נרותיה. והשיבו בספרא לפי שכתוב אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות ומשמע שעקר המצוה היא שיאירו כל הזמן. לא ההדלקה בעצמה (וכענין שחקרו לענין נ"ח אם הדלקה עושה מצוה או הנחה) כי זה ההבדל בין העלאה והדלקה ובין יאירו. שאין מציין רק התמדת האור לא ההעלאה והדלקה. וא"כ נוכל לטעות שיכול הכהן להדליק ז' הנרות מבחוץ ולהכניסם ולקבעם במנורה, (דעת הספרא כר' נחמי' במנחות (דף פח ע"ב) דהנרות לא באו מן הככר והיו של פרקים וכמ"ש רב ששת שם). ולכן אמר להעלות נר שלא ידלק עליהם שם יחיד רק כשהם קבועים במנורה. וידעינן שבשעת העלאה שהיא ההדלקה יהי' נר א', ר"ל יהיו קבועים במנורה. ואמר שנית יערך אותו בלשון יחיד ולא אמר יערך אותם מפני שאז הי' עדיין מקום לטעות שיכול לעשות ההדלקה בנרות בפ"ע ולקבעם אח"כ במנורה. ומ"ש להעלות נר תמיד בלשון יחיד הייתי מפרש שזה ללמד שהכהן א' לא יעלה שני נרות רק כל נר צריך כהן בפ"ע. ויכול שיהיו ז' כהנים נכנסים בז' נרות. לכן אמר בפ' תצוה, יערך אותו אהרן ובניו, שהעריכה היא תקון הנרות וסדרם שגם זה יהי' אותו, ר"ל הנרות הקבועים במנורה בפנים שאז נקראו בלשון יחיד, וכן הוא אמר אהרן ובניו. שגם כהנים רבים לא יערכו רק א', ר"ל נרות הקבועים במנורה שהם כנר א' אצל המנורה המאחדת אותם כנ"ל, ועל שלא יוציא המנורה כולה לחוץ ויערך יש לימוד מיוחד במשנה יב:

רמז יערך אותו מערב עד בקר. מ"ש מערב עד בקר היינו שישער שידלקו עד הבקר והם חצי לוג לכל נר שאף בלילות הקצרות ידלקו על היום לית לן בה. ומ"ש יערך אותו ולא אמר יערכנו בכינוי (וכלל אגלינו שמלת אותו נדרש תמיד) דרש אותו יערך מערב עד בקר לא זולתו. כן אמר ביומא (דף מו) ובפסחים (דף נט) שלימוד זה הוא ממלת אותו. וכמ"ש שלא תהא עבודה אלא הם. פרש"י בפסחים שם שלא תהי' עבודה כשרה להתחיל. וזה כפי' התוס' במנחות (דף פט ד"ה אין) שהקט' מהקטרת איברים ותרומת הדשן ותי' דהקטרת איברים מתחלת מבעוד יום. ותנ' ביומא שם ובזבחים (דף יא) פי' אין לך עבודה מעבודה שכן כשרות ביום. ר"ל מעבודת היום. ובזה תי' ק' זו באופן אחר:

ריז לפני ה' תמיד כבר באלתי (נו ס' כף) שכ"מ שנאמר תמיד מרבה אף בשבת ובטומאה עיי"ש, וזה נאמר במטרה ג"פ. ואמר בספרא דלוש זה ג"פ (סוף פרשה ז. וזה ובסוף פרשה זו) ונראה שכיון דהכתוב דכאן מדבר על נר המערבי, כנ"ל. לכן הוסיף שני פעמים תמיד. א] לרבות שאם מלאו שכב' מדשנו ומדליקו ממזבח העולה אף בשבת. (ואף שלהרע"ב פי' מדליקו בערב הרא"ם לא פי' כן). ב] לאחר נרות. ג] כיון שאמר על המנורה הטהורה. מכלל שמקבלת טומאה כמ"ש בסוף חגיגה במ"ש על השולחן הטהור מכלל שהוא טמא. הוצרך לומר תמיד לרבות אף בטומאה:

ריח על המנורה הטהורה ר"ל שעריכת הנרות יהי' על המנורה עצמה ולא יהי' דבר מפסיק בין הנרות להמנורה ולכן אמר הטהורה כי אם הי' יכול להפסיק בקיסמים וגרורות לא היה קפידא בטהרת המנורה לענין הנרות שאין נוגעים בה אבל כיון שצריך שיקבעם במנורה עצמה מקבלים טומאה ולכתחלה צריך ליזהר בטהרתם. ואם נאמר דסתמא דספרא ר' יהודה כר' יוסי ברי' ס"ל דמשיל מנורה של פן

מְנַרְתָּא דָכִיתָא יְסַדַּר יָת בּוֹצִינַיָּא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא: ס וְתִסַּב סֻלְתָּא וְתֵיפֵי יָתַהּ

ספרא

רטו (י) יערך אותו אהרן ובניו מה ת"ל. לפי שנא' אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות יכול יהיה כהן אחד נכנס בז' נרות. ת"ל להעלות נר תמיד. יכול לא יהא כהן אחד נכנס בז' נרות. אבל יהיו ז' כהנים נכנסים בז' נרות ת"ל יערך אותו אהרן ובניו. הא אהרן ובניו אינן עורכים אלא אחד: **רטז** (יא) מערב עד בקר תן להם מדתן שיהיו דולקים מערב עד בקר. ושלא תהא להם עבודה מערב עד בקר אלא הם: **ריז** תמיד אף בשבת תמיד אף בטומאה:

ריח (יב) על המנורה הטהורה על טהרת של מנורה שלא יסמכם בקיסמים ובצרורות. **ריט** יערך את הנרות לפני ה' שלא יתקן מבחוץ ויכנים. תמיד אף בשבת תמיד אף בטומאה:

(פרק יח) **רכ** (א) סולת ואפית אותה מנין אף חטין יקח. ת"ל ולקחת סולת. יכול אף שאר מנחות נלקחות חטין ת"ל אותה זו נלקחת חטין ואין שאר מנחות נלקחות חטין: **רכא** (ב) שתים עשרה חלות שיהיו שוות. שני עשרונים שיהיו שוים: **רכב** החלה האחת כל לישתה ועריכתה לא יהיה אלא אחת אחת. ומנין שאף שתי הלחם לישתן ועריכתן אחת אחת ת"ל יהיה החלה האחת:

ומנין

התורה והמצוה

(כמ"ש במנחות דף כח) קמ"ל ג"כ שהמנורה אף שהיא מעץ מקבלת טומאה ולא נאמר דכלי עץ העשוי לנחת היא. וכן מבואר ברמב"ם (פ"ג מה' כלים) וז"ל אלא משולחן של מקדש וממנורה שהקשו עליהם כלי עץ העשוי לנחת הוא ומשמע שהי' לו בגירסתו כן גבי מנורה, ומ"מ דבריו צ"ע דסותר למ"ש במנחות (דף כט) עי"ש, ורש"י בפי' פי' על טהרה של מנורה שיטהרה וידשנה מן האפר. ולדבריו מ"ש שלא יסמכם בקיסמים הוא ענין אחר:

ריט יערך את הנרות לפני ה'. אמר זה ללמד שעריכת הנרות על המנורה יהי' לפני ה' בהיכל לא בחוץ. כי למעלה (ס' רטו) למד שלא יכנים הנרות דולקים מבחוץ ויערכם בפנים על המנורה, ופה למד שלא יוציא המנורה לחוץ לערכם שם שזה לא נודע משם, ומ"ש תמיד אף בשבת התבאר (בס' ריז):

רכ ולקחת סולת ואפית אותה, למה לא אמר ויקחו אליך, דהא באים משל צבור. וע"כ שמ"ש ולקחת אינו על ההבאה כי ההבאה יכול להיות חטין. רק שהוא יקח מהן את הסולת ויאפה, וז"ש מנין אף חטין יקח ת"ל ולקחת סולת. ובגמ' מנחות (דף עו) ת"ל ולקחת מ"מ, ר"ל אף שהצבור לא לקחו סולת וכבר כללנו (ויקרא ס' פה) דבב' שני פעלים הבאים זא"ז שהפעל השני משלים וגומר פעולת הפעל הראשון יבא הפעל השני בלא כינוי. וא"כ מלת אותה מיותר. ופי' שבא לומר שאין כן בשאר מנחות. ששם צריך שהצבור יקחו סולת. ורק בשתי הלחם אמר זה מפני שצריך להביא כ"ד עשרון. והסולת מן התגר הוא ביוקר ותהיה הטורח על ממון של ישראל. כן פי' בגמ' שם. והרמב"ם לא הביא דבר זה בהלכותיו כי היא רק עצה שלא להטריח על הצבור:

רכא שתים עשרה חלות. כבר בארנו (אחרי ס' יז) שיש הבדל בין מספר שני שתי שבא בצורת הסמיכות ובין שנים שתים בצורת הנפרד. שכ"מ שבא בצורת הסמיכות מורה על שיווי הנמנים באיכות כמ"ש שני השעירים שיהיו שוים, וכן שתי צפרים שתי כבשים. ולכן ממ"ש שני עשרונים מוכיח השיווי כי יכול לאמר שתים עשרונים. אמנם מ"ש שתים עשרה חלות שיהיו שוות. אינו מוכיח מצורת המספר כי לא מצאנו שנים עשר או שתים עשרה בנפרד. אבל הי' להם היכר אחר במה שבא המספר קודם הנמנה אז הסמיכות דוקא. ואם בא המספר אחר הנמנה בא המספר כצורת המאמר כמו פרים עשרה אילים שנים. ובזה דינו כמספר הבא בצורת הנפרד, כי כבר בארתי (תזריע ס' יד) שמספר הבא בצורת הסמיכות לא בא להודיע המספר כי הוא מספר נודע והבא בנפרד בא להודיע המספר עיי"ש, ואם הדין שיכולים להיות בלתי שוים הל"ל ואפית אותה חלות. ר"ל אותה חלות אף בלתי שוים. ובך מספרם יהי' שתים עשרה. וכשאמר שתים עשרה חלות דינו כמספר סמוך שמורה שיווי הנמנים:

רכב שני עשרונים יהיה החלה האחת. הי' די לומר יהיה החלה ולמה הוסיף מספר אחת. וכבר בארתי בסדר מצורע (ס' יז) בת"א בארך שכ"מ שבא מספר אחד על שם יחיד יש בו דיוק. ודרש שכל חלה תהיה אחת בפ"ע. כי שם חלה נאמר עליה גם בעודה עסה. כמ"ש ראשית עריסותיכם חלה תרימו (וכמ"ש בסדר נו ס' קה). ועז"א שכ"א יהי' חלה אחת בפ"ע. והנה מ"ש יהיה בלשון זכר הוא זרות דחלה היא שם נקבה, והל"ל תהיה, וע"כ מרמז שלאו דוקא החלה הזאת רק בן יהיה תמיד שבזה בא מלה זו בלשון זכר. ויהי' המשמעות בזה, שלחם בא גם בלשון זכר וכמ"ש

עֶשְׂרֹנִים יִהְיֶה הַחַלָּה הָאֶחָת׃ ו וְשַׂמְתָּ אוֹתָם שְׁתַּיִם מַעֲרָכוֹת שֵׁשׁ הַמַּעֲרָכֶת עַל הַשֻּׁלְחָן הַטָּהֹר לִפְנֵי יְהוָה׃ ז וְנָתַתָּ עַל־הַמַּעֲרֶכֶת לְבֹנָה זַכָּה וְהָיְתָה לַלֶּחֶם לְאַזְכָּרָה אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ח בְּיוֹם הַשַּׁבָּת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת יַעַרְכֶנּוּ לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם׃ ט וְהָיְתָה

רש"י

החלה מן האפר: (ו) שש המערכת. שש חלות המערכה א האחת: השלחן הטהור. של זהב טהור. ד"א על טהרו של שלחן ב שלא יהיו הסניפין מגביהין את הלחם מעל ג גבי השלחן (מנחות צ"ו. ת"כ): (ז) ונתת על המערכת. על כל אחת משתי המערכות היו שני בזיכי לבונה מלא ד קומץ לכל אחת: והיתה. הלבונה הזאת ללחם לאזכרה. שאין מן הלחם לגבוה כלום אלא הלבונה נקטרת כשמסלקין אותו בכל שבת ושבת והיא לזכרון ללחם שעל ידה הוא נזכר למעלה כקומץ שהוא אזכרה למנחה: והיתה. המנחה הזאת של

שפתי חכמים

לחוץ ומטיב אבל נר זו לא היה מטיב עד הערב ונותן בו שמן כמו בשא"נ הוא כן פירש"י בפרק במה מדליקין: א והוא מקרא קצר וצריך להוסיף חלות אחר מלת שש להודיע אלו ששה מה הן והוסיף מלת אחת להודיע ששש חלות שאמרנו הן היו על המערכה השניה: ב ופי' טהרו גבו ובלי' ישמעאל קורין הגב טהור בפי"ת רפויה שנקרא בלשונם ד"ע. הרא"ם: ג כלומר הסניפין היו למעלה על השלחן ולחם הפנים מונח עליהם והיו בין כל לחם ולחם כמו שמפורש בפרשת תרומה כדי שלא יכבד משא העליונים על התחתונים וישברו אבל על השלחן לא היה קנה דהלחם התחתון שוכב על השלחן: ד פי' דילפינן מג"ש כתיב הכא מערכת וכתיב גבי לחם הפנים מערכת מה מערכת האמורה גבי לחם הפנים שתים אף כאן היה נותן שני בזיכי לבונה כלומר על כל מערכה היה נותן לבונה ולא על הלחם היו הבזיכים אלא אצל המערכה כדי שלא יבלעו הלחם מפני כובדן של בזיכין ופי' על המערכה אצל המערכה וסמוך לו כמו וסכות על הארון את הפרכת:

לפי

התורה והמצוה

התוס' במנחות (דף צד ד"ה שתי) ורמז בגם שתי הלחם יהי' כן, ומובא במנחות (דף צד):

רכג ושמת אותם. על סדר שעל השולחן היה לו לומר וערכת אותם שתים מערכות שכן אמר תמיד וערכת את ערכו (שמות מ ד) ויערך עליו ערך לחם (שם כג). וכן בארנו בו (ס' יב) שיש הבדל בין לשון שימה ובין לשון נתינה, שהשימה מציין שמכוין הדבר במקום ובאומנות כפי הראוי. ומזה הוציאו חז"ל שבא לכלול כל האומנות של לחם הפנים מעת האפי' עד העריכה והעריכה בכלל. שהיו נותנים לדפוס כמ"ש ועשית קערותיו שהם הדפוסים והי' לו ג' דפוסים. וכמו שמפ' במנחות (דף צד). ושם מפרש איכא עשייתם בארך. ועז"א לשון שימה שכולל שיכוין אותם בדפוסים שלהם עד שיהיו בשולחן שתים מערכות. וכבר בארנו (באה"ש כלל קנא) שכל פעל הבא להשלים פעולת הפעל הראשון יבא בלא כינוי והי' די לומר ושמת שתים מערכות. ופי' שיען שאמר שבעת הלים ה' תהי' כל חלה בפ"ע אמר ושמת אותם בל"ר שמעת השימה בדפוס לאפות בתנור יוכלו להיות שתים שתים. והי' די לאמר ושמתם בכינוי, ומבואר אצלינו שמלת אותם בא תמיד למעט זולתם וממעט שתי הלחם שנאפית א' א'. וכן פי' בגמ' (דף צד ע"ב):

רכד שתים מערכות שש המערכת. באמו שהוצרך לכתוב ג' המספרים שאם לא יאמר מספר שש. נאמר שהשתים מערכות לא יהיו שוים ויכול להיות שמונה וארבע וה"ה תשע ושלש וכיוצא. ואם לא יכתוב מספר שתים עשרה נאמר שמ"ש שתים מערכות שש המערכת. היינו כאומר שש המערכת. שיהיו שתי מערכות בפ"ע כפי שירצה וחוץ מזה מערכה א' של שש. (בילקוט גרים שלש שש שש. ורש"י במנחות (דף נח) מביא ג' שלש של שלש. והי' נכון שלש שלש שש. ובגמ' גרים שלש של שש שש והכל הולך למקום א' שהייתי טועה שהם שלש מערכות ממ"ש שנים שש המערכה) ובמ"ש אי שתים עשרה יכול ד' וד' וד'. אמר בגמ' אלו נאמר שתים עשרה חלות ומערכות ולא נאמר שתים ושש. אלו הייתי טועה שיעשה שלש של ד' ד'. וכן אם יאמר מערכת ושש המערכת. נאמר שיעשה שתים של שלש וא' של שש, לכן אמר דוקא שתי מערכות ולא יותר:

רכה על השלחן הטהור ככר פרשתי בס' רי"ח שאמר שיהי' השולחן טהור (וקמ"ל דמקבל טומאה כמ"ש בחגיגה כו ובמנחות דף כט ודף צו ע"ב) ומבואר שהלחם מונח על השולחן דאל"כ אינו מקבל טומאה מן השולחן כיון שמונח על הקנים. וא"ש על טהרו של שולחן, והנה בפ' תרומה כתיב וקשותיו ומנקיותיו אשר יוסך בהן. ופי' במנחות (דף צז) קשותיו אלו סניפים ומנקיותיו אלו קנים שמסככים בהם את הלחם. (וצ"ע דבמעשה פ' ויקהל כתוב ואת מנקיותיו ואת הקשות אשר

תַּרְתָּא עַשְׂרֵי גְרִיצָן תְּרֵין עֶסְרוֹנִין יְהוֹן גְרִיצְתָּא חֲדָא׃ וּתְשַׁוֵּי יָתְהוֹן תַּרְתֵּין סִדְרִין שִׁית סִדְרָא עַל פָּתוֹרָא דַכְיָא קֳדָם יְיָ׃ וְתִתֵּן עַל סִדְרָא לְבוֹנְתָּא דַכִּיתָא וּתְהֵי לִלְחֵם לְאַדְכָּרָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ ח בְּיוֹמָא דְשַׁבַּתָּא בְּיוֹמָא דְשַׁבַּתָּא יְסַדְּרִינֵּיהּ קֳדָם יְיָ תְּדִירָא מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קְיָם עָלָם׃ ט וּתְהֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי וְיֵיכְלוּנֵּיהּ

ספרא

רכג ומנין שירדו לתנור שתים שתים ת"ל ושמת אותם. יכול אף שתי הלחם יחדו לתנור שתיהם ת"ל אותם. ושמת אותם. לטפוס. ת' טפוסים היו שם. נותנם לטפוס כשהם בצק ובתנור היה להם טפוס. וכשהוא רודם נותנם לטפוס כדי שלא יתקלקל: **רכד** (ג) שתים מערכות יכול שמונה וארבע ת"ל שש המערכות אי שש המערכת יכול שש ושש ת"ל שתים עשרה. אי שתים עשרה יכול ד' וד' וד' ת"ל שתים מערכת ושש המערכת הא עד שיאמרו ג' כתובים ואם לאו לא שמענו: **רכה** (ד) על השלחן הטהור על טהרו של שולחן שלא יהיו הסניפים מגביהים את הלחם מע"ג השלחן. מיכן אמרו ארבעה סניפים של זהב היו שם מפוצלים מראשיהם שהיו סומכים בהם שנים לסדר זה ושנים לסדר זה ועשרים ושמונה קנים בת צי קנה חלול י"ד לסדר זה וי"ד לסדר זה:

רכו (ה) ונתת על המערכת יכול מערכה אחת. הריני דן נאמר כאן מערכת ונאמר להלן מערכת מה מערכת האמור להלן תופס שתים מערכות אף מערכת האמור כאן תופס שתים מערכות:

רכז (ו) לבונה זכה שתהיה ברורה:

רכח והיתה ללחם חובה ללחם. והיתה ללחם מלמד שהיתה מעכבת ומפגלת ופוסלת את הלחם. והיתה ללחם. אינה ע"ג לחם אלא נותנה לשני בזיכים שיש להם שולים ונותנם ע"ג השולחן כדי שלא יבצעו את הלחם. (ז) לאזכרה ר"ש אומר נאמר כאן אזכרה ונאמר להלן אזכרת מה אזכרה אמורה להלן מלא הקומץ אף כאן מלא הקומץ מלמד שהיא טעונה שני קמצים מלא הקומץ לסדר הזה ומלא הקומץ לסדר הזה:

רכט (ח) ביום השבת ביום השבת עורך חדשה ובשבת יקטיר ישנה:

התורה והמצוה

יסך כהן. וכ"כ וקשות הנסך, ורש"י בפי' החומש כתב דנחלקו בו רבותינו ועי' ברא"ש). וע"כ שמנה ד' סניפים (כמו יתדות זהב עומדים בארץ ונוטים למעלה מן השולחן הרבה והי' בהם כ"ח פצולים כמנין הקנים) וכ"ח קנים י"ד לכל סדר. לארבעה חלות לכל א' ג' קנים, ולעליונה די בשנים לפי שאין עליה משוי והתחתונה א"צ כל עקר לפי שמונח על טהרו של שולחן (מנחות דף צז):

רכו ונתת על המערכת פי' על כל מערכה יתן לבונה כמו מה שאמר שם המערכת. שפי' כל מערכה ומערכה, וז"ש נאמר כאן מערכת, ובק"א פי' מ"ש בפ' פקודי ויערך עליו ערך לחם. שקראו בשם יחיד ופי' עריכת לחם והי' בהם שתי מערכות:

רכז לבונת זכה ברור מכל פסולת. וכן שמן זית זך הנקי משמרים, וכן זכו נזירים משלג. השלג זך מכל הערובות:

רכח והיתה ללחם לאזכרה היה די לומר לבונה זכה לאזכרה, רק שמלמד שהלבונה שייכה אל הלחם ואינה קרבן בפ"ע. ובמ"ש והיתה מבואר שהיא לעכובא. ומזה נדע שמעכבת (כמ"ש במנחות דף כז) ושמפגלת ופוסלת אם חשב להקטירה חוץ לזמנה או חוץ למקומה כמ"ש במנחות דף. ושמא זו כרבי דס"ל במנחות (דף סב) לגבי כבשים (ודף נח) לגבי לבונה דפי' על בסמוך. כמו ושכות על הארון את הכפורת. ומביא סמך לדבריו ממ"ש והיתה ללחם ולא אמר והיתה על הלחם. ושעם מחברם כדי שלא ישברו את הלחם ושמא זו דלא כר' יהודה דס"ל דאמת כלים בת חמשה דא"כ הי' רוחבו של לח"ס ממלא כל השולחן ולא הי' מקום להניח שם שני בזיכי לבונה כמו שנראה במשנה (דף צו) עיי"ש. וממה שמביא טעם וסברה לדבריו יש ראי' למ"ש התוס' בסוטה (דף לז) דגם לרבי י"ל על ממש רק היכא שיש טעם וסברה אמר דעל בסמוך עיי"ש. ועי' תוס' פסחים (דף סג. ד"ה לא) ועי' עוד בזה בירושלמי (פ"ז דפסחים ה"א) ומ"ש במשנה ואו ר"ש אומר נאמר כאן אזכרה וכו' כבר מובא בספרא ויקרא דבורא דנדבה (פרשה ט) ופרשתיו בטוב טעם (שם ס' קט) דרשהו משם:

יערכנו

רכט ביום השבת ביום השבת לפי הפשט פי' בכל שבת כמו בבקר בבקר. אמנם כבר התבאר בפ' צו (ס' מס) שכ"מ שכתוב בבקר בבקר ביום ביום דרשו חז"ל עיי"ש הטעם. וזה דחד אתי שיוקטרו הבזיכין בשבת וכ"ל והיתה ללחם לאזכרה אשה לה' ביום השבת, וחד ביום השבת יערכנו:

לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדש כי קדש קדשים הוא לו מאשי יהוה חק עולם: ס ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל וינצו במחנה בן

בעל הטורים

בזכות ישראל: (י) ויצא בן אשה ישראלית סמך מקלל לביום השבת לומר שהמקלל ומקושש היו בזמן אחד לומר שהמחלל שבת

רש"י

דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה הוא: ואכלהו. מוסב על הלחם שהוא לשון זכר: (י) ויצא בן אשה ישראלית. (ת"כ) מהיכן יצא רבי לוי אומר מעולמו ה יצא רבי ברכיה אומר מפרשה שלמעלה יצא לגלג ואמר ביום השבת יערכנו ו דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום שמא פת צוננת של תשעה ימים בתמיה. מתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחויב בא ליטע אהלו בתוך מחנה דן אמרו לו מה טיבך לכאן אמר להם מבני דן אני אמרו לו (במדבר ב') איש על דגלו באותות לבית אבותם כתיב נכנס לבית דינו של משה ויצא מחויב עמד וגדף: בן איש מצרי. הוא המצרי ז שהרג משה: בתוך בני ישראל. מלמד ח שנתגייר:

שפתי חכמים

ה לפי שדרשינן סמיכות ולעיל כתיב חק עולם ויצא וגו' כלומר מעולמו יצא: ו כתב הרא"ם מכאן משמע דמעשה המקלל בשנה שניה היה שהרי לחם הפנים לא היה אלא לאחר שהוקם המשכן וכן מעשה הדגלים לא היה אלא עד שנה שניה כדכתיב בפרשת במדבר וקשה דהא פירש"י ויניחהו במשמר ולא הניחו המקושש עמו וכו' והמקושש בשנה ראשונה היה כדפירש"י וימצאו איש מקושש עצים בגנותן של ישראל הכתוב מדבר שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשניה בא זה וחללה וכו' אם כן מעשה דמקלל ג"כ בשנה ראשונה היה. ותירץ אף על פי שמעשה לחם הפנים לא היה אלא בשנה שניה מכל מקום אפשר שצווי לחם הפנים היה בשנה ראשונה ובשעת צווי כששמע אותו רשע מיד לגלג וע"ש: ז לפי שפירש"י לעיל ויצא מחויב עמד וגידף קשה היאך תני' זה בזה אלא כך פירושו כשאמר לו בשמותם לבית אבותם כתיב אמר להו מי היה אבי אמרו לו מצרי היה אמר להו איזה מצרי אמרו לו אותו מצרי שהרג משה בשם המפורש מיד עמד וגידף: ח וא"ת והא בפרשת שמות כתיב וירא כי אין איש ופירש"י עתיד לצאת ממנו איש טוב וי"ל דלכך נקט רש"י עתיד לצאת רוצה לומר דבאותו זמן כבר נולד היה זה הבל אחר כך אין איש עתיד לצאת ממנו בסוף טוב

וס

התורה והמצוה

רל יערכנו. כבר בארתי בסדר ויקרא (סי' רפט) שיש הבדל בין הכינוי יפקדן יפקדהו ובין הכינוי יפקדנו שכינוי נו פורט הדבר יותר רק אותו לבדו. וכן דייק ממ"ש יערכנו ולא יערכו. שר"ל יערך אותו לבדו. ולמ"ש התוס' במנחות (דף נז ד"ה לא) ובשבת (דף קכג ע"ב) שהוא רק שבות דרום זה אסמכתא, ומ"ש כל הכלים שהיה שם אזיל לטעמו דס"ל גם בנרות דמזרח ומערב מונחים כמ"ש למעלה ס' רי"ב ועי' במנחות (דף נח), ומ"ש ולאחר שבת הי' נכנס כ"ה במנחות (דף נז):

רלא מאת ב"י. כבר בארתי זה בפ' צו (ס' קנז). ומ"ש ברית עולם. לא נמצא זה אצל שום קרבן רק בלה"פ. שהי' ענינו להמשיך שפע המזון על כל העולם ולחבר תרין עלמין ע"י הורדת השפע כנודע בדברי חכמי האמת ואכמ"ל:

רלב והיתה לאהרן ולבניו ואכלוהו במקום קדוש, מ"ש ואכלוהו מוסב על הלחם שבא כפ בלשון זכר, כמ"ש ביום השבת יערכנו. דלחם בא פעמים בלשון זכר כמ"ש התוס' והתוי"ט (ריש פרק שתי הלחם). ומ"ש והיתה בלשון נקבה פרש"י והיתה המנחה הזאת שכל דבר הבא מן התבואה היא בכלל מנחה, אך למה רמז לשם מנחה ומה מגמדנו, אמר שספרא שבא ללמד שדינה כיתר מנחות שאפייתן ולישתן ועריכתן במקום קדוש וכמ"ש התוס' במנחות (דף נה ע"ב). וזה דעת ר' יהודה שכל מעשיהם בפנים כיתר מנחות. (בגירסת הספרים יכול אף שתי הלחם ותקשה הק"א שהוא נגד המשנה שלכ"ע שתי לה"פ ושתי הלחם שוים בדין זה וחדש גירסא שאין לה פנים כלל למעיין. ולפ"ד צ"ל מנין שאף שתי הלחם וכו' ודייק ממ"ש כי קדש קדשים, בכ"מ שאמר טעם זה בא ללמד דין כולל לכ"מ כמ"ש כ"פ, ומלמד שה"ה לשתי הלחם שהם ג"כ ק"ק שדינם כמוהם. ור"ש ס"ל דגם אפייתן בחוץ וכ"ע דבגמ' שם בקש במאי פליגי ולא בביא דרשה דברייתא זו):

רלג קדש קדשים הוא, הנה התבאר (באה"ש כלל קלה) שכ"מ שאומר מנחה היא חטאת היא קדש היא מלת היא מיותר ונדרש תמיד, ופי' חז"ל שתפס מלת הוא על שכלל הלחם לדייק כל הלחם בלשון יחיד כאלו כולו לחם א' וא' מעכב את חברו. שאם נפרסה אחת מהם כולם פסולות. וגם שפתח והיתה (בלשון נקבה) על המנחה כנ"ל (ס' הקודם) ודין המנחה בפתיתה, וה"א שגם לה"פ כשר אם נפרס. לכן אמר הוא בלשון זכר על הלחם, שמתחלתו שיהי' שלם שזה ההבדל בין פת ובין לחם כמ"ש בסדר ויקרא (ס' קכד):

רלד הוא לו. מהראוי שיאמר הוא להם ר"ל לאהרן ולבניו, כמ"ש ואכלוהו בלשון רבים. ומלת לו מורה לאהרן לבדו וזה א"א דהא כבר אמר לבניו, וז"ש יכול לו לבדו ת"ל לבניו, וכן אין

לומר

בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי קֹדֶשׁ קֻדְשִׁין הוּא לֵיהּ מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּייָ קְיָם עָלָם׃ וּנְפַק בַּר אִתְּתָא בַּת יִשְׂרָאֵל וְהוּא בַּר גְּבַר מִצְרָאֵי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְנְצִיאוּ בְּמַשְׁרִיתָא

ספרא

רל יערכנו אין עורך עמו קנים בשבת אלא נכנס מע"ש ושומטם ונותנם לארכו של שלחן. כל הכלים שהיו במקדש אורכן לאורכו של בית חוץ מן הארון. (ט) ואחר שבת היה נכנס וסודר שלשה תחת כל א' וא' ושנים תחת העליונה לפי שאין עליה משאוי: רלא מאת בני ישראל מרצון בני ישראל. ברית עולם ממי שהברית שלו:

רלב (י) והיתה לאהרן ולבניו ואכלוהו במקום קדוש מלמד שאכילתה במקום קדוש אין לי אלא אכילתה במקום קדוש מנין אף לישתה ועריכתה במקום קדוש ת"ל והיתה. [מנין] (יכול) אף שתי הלחם לישתן ועריכתן במקום קדוש ת"ל כי קדש קדשים. ר' יהודה אומר כל מעשיהם בפנים. ר"ש אומר לעולם הוי רגיל לומר שתי הלחם ולה"פ כשרות בעזרה וכשרות בבית פגי: רלג (יא) היא שאם נפרסה אחת מהם כולם פסולות: רלד לו יכול לו לבדו ת"ל ולבניו. אי לבניו יכול לבניו ולא לו ת"ל לאהרן הא כיצד לאהרן שלא במחלוקת ולבניו במחלוקת מה אהרן כ"ג אוכל שלא במחלוקת אף בניו כ"ג אוכלים שלא במחלוקת. מאישי ה' אין להם אלא לאחר מתנת האישים. חק עולם לבית עולמים:

(פרשה יד) רלה (א) ויצא בן אשה ישראלית. מנין יצא. מבית דינו של משה. שבא ליטע אהלו בתוך מחנה דן. אמרו מה טיבך ליטע בתוך מחנה דן. אמר להן מבנות דן אני. אמרו לו הכתוב אומר איש על דגלו באותות לבית אבותם יחנו בני ישראל. נכנס לב"ד של משה ויצא מחויב ועמד וגדף. והוא בן איש מצרי אעפ"י שלא היו ממזרי באותו שע' הוא הי' כממזר. בתוך בני ישראל מלמד שנתגייר. וינצו במחנה על עסקי מחנה. בן הישראלית ואיש הישראלי זה שכנגדו: (ב) ויקב בן האשה הישראלית את השם זה

התורה והמצוה

לומר שבא מלת לו בל נטעה שהיא לבניו לבד דהא כבר אמר לאהרן. וז"ש או לבניו וכו' ת"ל לאהרן. הא כיצד, ר"ל א"כ למה אמר שוא לו. פי' שמלמד שהוא לו לבדו לענין שיקח כל מה שירצה בלא חלוקה, והוא לו ולבניו לענין שיקחו בחלוקה, וכללא הוא דכ"מ שאמר לאהרן ולבניו פי' הכ"ג שעומד במקום אהרן והכ"ה, כמ"ש בפ' נו (ס' נס), וז"ש מה אהרן כ"ג וכו' ועיי' בהה"ש (פל"ג) ומ"ש מאשי ה' וכו' התבאר בפ' נו (ס' לז) ומ"ש חק עולם לבית עולמים ר"ל ולא בבמה:

רלה ויצא בן אשה ישראלית פי' הראב"ע שיצא מאהלו אל תוך העם. וכ"כ הרמב"ן. ויל"פ שפיעור הכתוב ויצא בתוך בני ישראל. כמו ויצא בתוך העיר, אבל עם הדיוק לשון זה לא בא רק על היוצא ומתהלך מאיש לאיש וממקום למקום. וגם למה יאמר דברי מותר. וע"כ פי' חז"ל שיצא מבית דינו של משה, זאת הי' סבת הקללה, כי בהכרח האריך הכתוב בלשונו למען נדע הסבה למה עשה כן, וספר שהסבה הי' מפני שיצא מב"ד חייב. וענין ביאתו לב"ד היה מה שנצו במחנה, וסבת הריב הי' במחנה על עסקי מחנה ומה שהוא בן הישראלית ו מו שית', והנה עמ"ש מלמד שנתגייר כתב הרמב"ן דלמה אצטריך שיתגייר הא קיי"ל דגוי ועבד הבא על בת ישראל הולד כמוה. וחכמי ארשת אמרו שקודם מתן תורה הי' משפטם לילך אחר הזכר וכאשר נולד זה לא מלו אותו כי הי' מצרי בדינו. אבל כשגדל נתגייר לדעתו ונימול והרמב"ן השיב עליהם שמעת שבא אאע"ה בברית יצאו ישראל מכלל ב"נ, וכמ"ש בעשו ודלמא ישראל מומר שאני, ומ"ש שנתגייר הוא שנכנס לברית מילה וטבילה והרצאת דמים בשעת מתן תורה ככל ישראל, אמנם בס' פר"ד דרוש א' וב' האריך לבאר שדבר זה עומד בספק אם יצאו קודם מ"ת מכלל ב"נ וגם ישראל עצמם היו מסופקים בזה כל הזמן ההוא, והי' ביניהם דעות חלוקות. כי עמרם נשא דודתו מן האב שאסור לישראל ומותר לב"נ כמ"ש בסנהדרין (דף נט) ומשה הרג את המצרי מצד שעכו"ם המכה לישראל חייב מיתה כמ"ש ר"ח (שם דף נח) וזה כדין ישראל, וכן א"ש אמול והגא סכנה הוא לנלד סוא מדין ישראל דכתי' בהו וחי בהם ולא שימות בהם כמ"ש הרא"ש (פ' שמות), עיי"ש בארך. והנה מ"ש אעפ"י שלא היו ממזרים באותו שעה הוא הי' כממזר ביניהם, נראה פי'. כי שמא דספרא ר' יהודה לטעמו דס"ל עכו"ם שבא על בת ישראל הולד ממזר כמ"ש התוס' (ביבמות דף מו ע"ב ד"ה כה. ודף כז ע"ב ד"ה אמוראי), ואם היה דינם קודם מ"ת כישראל פי' ממזר גמור. רק הם נסתפקו בזה שמא דינם כב"נ, וז"ש אעפ"י שלא היו ממזרים באותו שעה צ"ל בעת שבא המצרי עליה, בכ"ז היה כממזר מצד הספק, והנה אם היה דינם כישראל הגם שבוא

הַיִּשְׂרְאֵלִית וְאִישׁ הַיִּשְׂרְאֵלִי׃ יא וַיִּקֹּב בֶּן־הָאִשָּׁה הַיִּשְׂרְאֵלִית אֶת־הַשֵּׁם וַיְקַלֵּל וַיָּבִיאוּ אֹתוֹ אֶל־מֹשֶׁה וְשֵׁם אִמּוֹ שְׁלֹמִית בַּת־דִּבְרִי לְמַטֵּה־דָן׃ יב וַיַּנִּיחֻהוּ בַּמִּשְׁמָר לִפְרֹשׁ לָהֶם עַל־פִּי יְהוָה׃ פ יג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יד הוֹצֵא אֶת־הַמְקַלֵּל אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְסָמְכוּ כָל־הַשֹּׁמְעִים אֶת־

בעל הטורים

כקובר בעיקר: ויצא ב' הכא ואידך ויצא שניהם בשדה (ש"ב י"ד) רמז למאן דאמר שיצא חייב מב"ד של משה על שרצה ליטע אהלו במחנה דן וזהו ויצא על עסקי שדה: (יא) ויקב ב' במסורה מתרי לישני ויקב את השם ויקב חור בדלתו (מ"ב י"ב) והיינו דאיתא בסנהדרין (דף נו וע"ש ובע"ק) ואימא דברזים מברז מלמד שנתים רצוע עשה: ויקלל ד' במסרה הכא ואידך ושמעי הולך בצלע ההר לעומתו הלוך ויקלל (ש"ב ט"ז) ויקלל הפלשתי את דוד (ש"א י"ז) ויקלל את יומו (איוב ג') דאיתקש קללת השם לקללת השם דכתיב אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור על כן נהרג שמעי והפלשתי אבל איוב שלא רצה לקלל כדכתיב כאחת הנבלות תדברי ולא קלל רק את יומו על כן ויוסף ה' לאיוב למשנה: (יב) ויניחהו ב' במס' הכא ואידך ויניחהו מחוץ לעיר גבי לוט:

רש"י

ויצא במחנה. על עסקי המחנה: ואיש הישראלי. זה שכנגדו שמיחה בו ט מטע אהלו: (יא) ויקב. כתרגומו ופריש (סנהדרין פ"ז) שנקב שם המיוחד וגדף והוא שם המפורש ששמע מסיני: ושם אמו שלומית בת דברי. שבחן של ישראל שפרסמה הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה: שלמית. דהות פטפטה שלם עלך שלם עליכון מפטפטת בדברים שואלת בשלום הכל: בת דברי. דברנית היתה מדברת עם כל אדם לפיכך קלקלה: למטה דן. מגיד שהרשע גורם גנאי לו גנאי לאביו גנאי לשבטו כיוצא בו (שמות ל"א) אהליאב בן אחיסמך למטה דן שבח לו שבח לאביו שבח לשבטו: (יב) ויניחהו. לבדו ולא הניחו מקושש עמו ששניהם היו בפרק אחד ויודעים היו י שהמקושש במיתה (סנהדרין עח) שנאמר (שמות ל"א) מחלליה מות יומת אבל לא פורש להם ב באיזו מיתה לכך נאמר (במדבר ט"ו) כי לא פורש מה יעשה לו. אבל מקלל הוא אומר לפרוש להם שלא היו יודעים אם חייב מיתה אם לאו: (יד) השומעים. אלו העדים: כל. להביא את הדיינים: את ידיהם. אומרים לו דמך בראשך ואין אנו נענשים במיתתך ל שאתה גרמת לך:

שפתי חכמים

זהו דאמר שנתגייר והא ע"א הבא על בת ישראל הולד כשר ונמי צריך להתגייר. תירץ הרמב"ן שנכנס לברית מילה וטבילה והרצאת דמים בשעת מתן תורה והוא דבק באמו בתוך בני ישראל. והמזו' תירצו קודם מתן תורה היה הולד הולך אחר אביו וכאשר נולד לא מלו אותו כי הוא מצרי וכאשר גדל נתגייר לדעתו: ט ר"ל שלא הניחו ליטע אהלו שם: י זה טעם הוא אלעיל למה לא הניחום ביחד ומשו"ה לפי שיודעין שזה במיתה אבל מקלל לא היו יודעין שהוא במיתה ושמא לא יהיה במיתה ויצטער זה שסבר הואיל ויושבין יחד ימיתוהו: ב וא"ת כיון שהיו יודעין שמחלל שבת במיתה למה לא דנוהו בחנק דהא כל מיתה שבתורה היא חנק. י"ל שסבורין שהמחלל שבת כאלו עובד ע"א וכופר בהקב"ה כיון שאין מאמין שבת הקב"ה במעשה בראשית אין מאמין שהקב"ה ברא העולם והאלו מאמין בע"א ושמא כמו שע"א בסקילה כך מחלל שבת בסקילה או שמא חנק לכך היו מסופקים: ל וי"מ שאין אנו נענשין לפי שהעדים צריכין להעיד כמו ששמעו מפי שמגדף אבל אין לשון רש"י משמע

התורה והמצוה

ממזר לדעת ר"י בכ"ז דינו כישראל ולא הי' צריך להתגייר כי הולד כמוה. ואם הי' דינם כבנ"נ הולד הולך אחר הזכר והי' מצרי כאביו והי' צריך להתגייר, והנה הוא רצה ליטע אהלו בתוך מחנה דן. כי חשב שהוא ישראל גמור דהולד כמוה. והם דחו אותו מצד שהוא מצרי כאביו (כי באמת מ"ש איש על דגלו באותות הפסוק שזה לא נאמר אז כמ"ש לקמן ס"ס רכ"ז רק עקר הדחי' היה שמולין בתר האב) ולכן נכנס לב"ד של משה דוקא. כי חשב שמשה ידון אותו זכאי אחר שהרג את המצרי מפני שחשב שי"ל דין ישראל קודם מ"ת. ובכ"ז יצא חייב כי הגם שמשה עשה כן אז. אומר במד' שהמלך במלאכים ושאלם מה שעשה בבית שבא על אשתו. ולא שהאלים כן דהא עמרם אביו נהג בהפך. וז"ש ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי, שטענתו הי' שהוא בן אשה ישראלית שהולד כמוה. אבל יצא והוא בן איש מצרי שיצא חייב שדינו לילך אחר אביו. כי בב"נ הולכים אחר הזכר. ולכן בתוך בני ישראל מלמד שנתגייר. אחר שיצא מב"ד ונגזר עליו שהוא מצרי הוכרח להתגייר ונכנס ע"י גרות בתוך בני ישראל. ועתה מבאר מה הי' הענין שעי"כ נכנס לב"ד. אמר וינצו במחנה על עסקי מחנה, ושהריב הי' שהוא טען שהוא בן ישראלית ודינו כישראלי וזה שכנגדו קרא א"ע איש הישראלי. כלומר אבל אתה מצרי. וזה היה הסבה שנקב את השם. וי"ל שעי"כ חרה לו על שנהרג אביו המצרי ע"י שם המפורש. שזה מודק אם הי' דינם כישראל ועכו"ם שהכה לישראל חייב מיתה לא לפי שנגמרו הדין שהי' להם אז דין ב"נ. ומ"ש זה שם המפורש ששמע בסיני. לפי מה שיתבאר (בס' רכז) שהי' בפרק א' עם שמקושש הי' זה קודם מעמד הר סיני

בר אתתא בת ישראל וגברא בר ישראל: יא ופריש בר אתתא בת ישראל ית שמא וארגיז ואיתיאו יתיה לות משה ושום אמיה שלומית בת דברי לשבטא דדן: יב ואסרוהי בבית מטרא עד די יתפרש להון על גזירת מימרא דיי: יג ומליל יי עם משה למימר: יד אפיק ית דארגיז למברא למשריתא ויסמכון כל דשמעו ית ידיהון

ספרא

זה שם המפורש ששמע בסיני:

דלן ויקלל אינו אומר ויברך כענין שנאמר ברך נבות אלקים ומלך אלא ויקלל מלמד שאינם הורגים בכינוי. (ג) ארי"בק בכל יום דנים את העדים בכינוי יכה יוסי את יוסי נגמר הדין לא היו הורגים בכינוי. אלא מוציאין את כל אדם לחוץ ושואלים את הגדול שבהם ואומרים לו אמור מה ששמעת בפירוש והוא אומר והדיינים עומדים על רגליהם וקורעים ולא מאחים והשני אומר אף אני כמהו והשלישי אומר אף אני כמהו ואין העדים צריכים לקרע שכבר קרעו משעה ששמעו:

דלן (ד) ויביאו אותו אל משה ולא הביאו המקושש עמו. ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן גנאי לו וגנאי לאמו וגנאי למשפחתו וגנאי לשבטו שיצא ממנו. וכנגדו אתה אומר ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן הרש והושב שבח הוא לו ושבח לאביו ושבח למשפחתו ושבח לשבטו שיצא ממנו. (ה) ויניחהו במשמר ולא הניחו המקושש עמו ושניהם היו בפרק אחד. ויודעים היו במקושש שהוא חייב מיתה שנא' מחללי' מות יומת אבל לא היו יודעים באיזה מיתה יומת שנא' כי לא פורש מה יעשה לו וכאן הוא אומר לפרוש להם על פי ה' מלמד שלא היו יודעים אם חייב מיתה אם לאו:

התורה והמצוה

וצ"ל שמעו בסיני. ר"ל השם הנודע לישראל בסיני. וי"ל ג"כ שמ"ש מלמד שנתגייר היינו שנתגייר אחר שנגדף. ובזה רצו ליישב מה שלא ידע משה אם חייב מיתה שבאמת ידע הדין, רק כיון שנתגייר אח"כ נפטר ממיתה כמ"ש בסנהדרין דף   ב"נ שבירך את השם ואח"כ נתגייר פטור דאשתני מיתתו אשתני דינו. רק זה נכון אם תחילה הי' לו דין ב"נ. אבל כיון שמשה נסתפק בזה, ולא נתגייר רק מספק. נסתפק אם חייב מיתה או נפטר ע"י שנתגייר:

דלן ויקב ויקלל. ויקב פי' הראב"ע בפי' א' ויפרש. והנה הכתוב מסתפק תמיד בלשון א', ונוקב שם אלקים. לא תקלל. ופה כפל הלשון. להודיע הגדת העדים בב"ד של משה שהיו צריכים לאמר שפירש השם וקלל. כי הי' צריך לברך שם בשם. וגם דרך הכתובים להשתמש בלשון ברכה ברך נבות. רק פה באר שהעדים לא יכלו לדבר ברמז רק לפרש בלשון שברך. וכמו שמפ' במשנה ג' שכולו מועתק ממשנה דסנהדרין (דף נו ע"ב). ושם מתחיל המגדף אינו חייב עד שיפרש השם. והי' נכון לתקן גם בספרא מלמד שאינם הורגים עד שיפרש. ובאמת בירושלמי הק' איך אומרים לעד קלל. וביאר שהעד הזכיר השם ואמר השם שבו קלל ולא אמרו העדים הגידוף בפירוש וכ"כ דעת הרמב"ן בס' תוה"א. וכמ"ש הב"ח יו"ד (ס' ש"מ) והש"ך שם (ס' קנ"ח). ודעת הרמב"ם אינו כן ועי' תוס' סנהדרין (דף ס' ד"ה המלך), ומו"ק (דף כו ד"ה וא' שומע) ואכמ"ל:

דלן ויביאו אותו אל משה. מבואר בכל הספר שכ"מ דכתיב מלת אותו בא למעט זולתו. שהל"ל ויביאוהו בכינוי. וקבלו שהמגדף והמקושש היו בפרק א' כמ"ש במשנה ה', ומיעט שהביאו אותו בפ"ע. ונראה הטעם משום דאין דנים שנים ביום א' כמ"ש בסנהדרין (דף לה ודף מו), ומ"ש במשנה ה' ויניחהו ולא הניחו המקושש עמו נראה שזה למד ממ"ש גבי מקושש ויניחו אותו במשמר ונדרש אותו לבדו. ונראה הטעם מפני דחבישה דמקושש היה מן הדין וחבישה דמגדף הי' הוראת שעה שכיון שלא ידעו אם חייב מיתה לא הי"ל לחובשו מספק וכמ"ש בסנהדרין (דף עח ע"ב) לרבנן. לכן לא חבשוהו עם המקושש שהיה חייב מיתה בודאי, ובספרי שלח (פסקא קיג) אמר על ויהיו ישראל במדבר בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא שמרו אלא שבת ראשונה ושבת שני' חללו. וא"כ היה בשנה הראשונה בר"ח אייר כי במרה ניתן להם השבת. וכן מביא בילקוט בשם ספרי זוטא שמעשה דמקושש הי' בה' לחדש אייר. (שהי' בשבת כמ"ש במכילתא בשלח) וא"כ גם מעשה דמגדף הי' קודם מ"ת, וצ"ל דס"ל כמ"ד שבמרה נצטוו על הדינים וכמ"ש בסנהדרין (דף נו ע"ב), אר"נ וכו' לא נצרכה אלא לעדה ועדים והתראה וא"כ ידעו דיני התראה. דאל"כ מאי פליגי בסנהדרין (דף פ) אם מקושש הוראת שעה הי' משום דלא התרו בו באיזה מיתה. וע"כ שנהג דין התראה. והא יקשה לר' נחמי' דיליף חבישה ממגדף וס"ל דלא הי' הוראת שעה והא לא התרו בי' דהא לא ידעו כלל אם חייב מיתה והא צריך שיתיר עצמו למיתה. ומזה קשי' לדעת הרמב"ם דמגדף א"צ התראה. אבל לדעת הראב"ד שנראה דעתו (פרק כ' מה' עדות ה"ב) דס"ל

וידבר

יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁוֹ וְרָגְמוּ אֹתוֹ כָּל־הָעֵדָה׃ טו וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי־יְקַלֵּל אֱלֹהָיו וְנָשָׂא חֶטְאוֹ׃ טז וְנֹקֵב שֵׁם־יְהוָה מוֹת יוּמָת רָגוֹם יִרְגְּמוּ־בוֹ כָּל־הָעֵדָה כַּגֵּר כָּאֶזְרָח בְּנָקְבוֹ־שֵׁם יוּמָת׃ יז וְאִישׁ כִּי יַכֶּה כָּל־נֶפֶשׁ אָדָם מוֹת יוּמָת׃ יח וּמַכֵּה נֶפֶשׁ־בְּהֵמָה יְשַׁלְּמֶנָּה נֶפֶשׁ תַּחַת

בעל הטורים

ויהוהו מחוץ לעיר למה ויניחוהו במשמר כדי לשמרו: (טז) בנקבו שם וסמיך ליה איש כי יכה רמז למה שאמרו יכה יוסי את יוסי. ד״א בנקבו שם ואיש כי יכה לומר כל הסוטר לועו של ישראל כאילו סוטר לועו של שכינה: סמך מקלל לפרשת בהר סיני לומר לך שמקלל קלל השם ששמע בסיני ועוד כאשר צוה ה׳ את משה וסמיך ליה בהר סיני לומר כאשר צוה למשה בסיני סקל יסקל או ירה יירה כן יעשה לו:

רש״י

כל העדה. (ת״כ) במעמד כל העדה (מכאן) ששלוחו של אדם כמותו: (טו) ונשא חטאו. בכרת כשאין התראה: (טז) ונקב שם. אינו חייב עד שיפרש את השם ולא המקלל בכינוי: ונקב. לשון קללה כמו (במדבר כ״ג) מה אקב: (יז) ואיש כי יכה. לפי שנאמר (שמות כ״א) מכה איש וגו׳ אין לי אלא שהרג

התורה והמצוה

דצריך התראה עיי״ש. וכן נראה מדברי רש״י בחומש על פסוק ונשא חטאו. נ״ל כמ״ש למעלה שהספק הי׳ משום שנתגייר כנ״ל. וא״כ בעת שחטא הי׳ חייב מיתה ממ״נ אם כב״נ אם כישראל דר׳ יהודה סתמא דספרא ס״ל בסנהדרין דאה״ר הוזהר על ברכת השם. ואף שב״נ א״צ התראה. כיון שנסתפקו אם דינו כב״נ או כישראל התרו בו ממ״נ (רק מה שלר״י צריך להתרות באיזה מיתה ומגד זה הי׳ הוראת שעה כמ״ש בסנהדרין דף ע״ח) אולם מלשון הספרא שכתב השם המפורש ששמע בסיני. וכן ממ״ש שאמרו לו איש על דגלו באותות וכ״ה גם בתרגום יב״ע מוקשה. וצ״ל דהספרא יסבר שמעשה דמקושש הי׳ אח״כ וכן כתבו התוס׳ בב״ב (דף קיט ע״ב ד״ה אפי׳ קטנה) שמעשה דמקושש הי׳ אחר מעשה מרגלים. ויתר דברי הספרא מובנים ואין להאריך יותר:

רלח הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה, פי׳ בסנהדרין (דף מב ע״ב) חוץ לג׳ מחנות, דמשה הי׳ יתיב במחנה לוי׳, ואח״כ אמר אל ב״י ויוציאו אל מחוץ למחנה שהוציאו אותו גם ממחנה שלהם שהיא מחנה ישראל, כן פי׳ רב פפא, ועי׳ שם עוד ועמ״ש ויקרא ס׳ רלד, והנה גם במקושש אמר ויוציאו אותו כל העדה אל מחוץ למחנה והרא״ם שם הק׳ הלא נילוף ממקלל, ונראה שדנו את המקלל תחלה, ונשארו הב״ד קבועים חוץ למחנה, לדון את המקושש אח״כ וכמ״ש ויקריבו אותו אל משה ואל אהרן ואל כל העדה, ופי׳ ר׳ חני משום ר״א בספרי שם שבבהמ״ד היו יושבים, כי הם מקובלים משה והסנהדרין מדין המקלל, שלא יכלו לדון שניהם כא׳ כנ״ל (ס׳ רלז) ובזה אמר בסנהדרין שם דאי נפיק ב״ד ויתיב חוץ לשלש מחנות עבדינן בית הסקילה חוץ לב״ד וכו׳. ועי׳ ברמב״ם (פי״ב מה׳ סנהדרין סוף הלכה ג׳) ובלח״מ שם, דשיעור זה הי׳ ג״כ כמרחק ג׳ מחנות, וזה נלמד ממקושש, וז״ש בספרי שם ויוציאו אותו מלמד שכל חייבי מיתות נסקלים חוץ לב״ד, והוא לימוד אחר שלא נלמד ממקלל ודו״ק:

רלט וסמכו כל השומעים, לשון השומעים היא העדים ששמעו הגידוף מפיו, וממ״ש כל השומעים מרבה אף הדיינים ששמעו הגידוף מפי העדים (כנ״ל ס׳ רל״ו), ומ״ש וסמכו את ידיהם היינו שיסמך כ״א בפ״ע. כמו שהיא בכל הסמיכות דחמשה שהביאו זבח כ״א סומך ומסתלק, וכמ״ש ויקרא (ס׳ רמס) וכ״ה מן הסברה שא״א שיסמכו כל הסנהדרין בפ״ע, וכ״כ הרמב״ם (ספ״ב מה׳ עכו״ם) העדים והדיינים סומכים את ידיהם אחד אחד, נ״ל שזמ״ש ידי כל א׳ א׳, ולמ״ש תמה בכסף משנה שם עיי״ש, ומפרש טעם הסמיכה הזאת (שאינה בשום חייבי מיתה) מפני שמה שהוכרחו העדים לשמוע ולהזכיר הגידוף בית והדיינים לשמעו הוא עון ובזה נותנים העון עליו כמו על השעיר המשתלח:

רמ ורגמו אתו הל״ל ורגמוהו בכינוי ומבואר בכל הספר שכ״מ שכתוב מלת אותו בא לדייק, רק אותו ולא כסותו, ומ״ש כל העדה, פי׳ העדים במעמד העדה. ומובא בספרי ש״ח (פסקא א׳ קיד) וסנהדרין (דף מה) וכבר התבאר בפ׳ קדושים (ס׳ נא):

רמא ואל בני ישראל תדבר לאמר, מה שהוסיף מלת לאמר, בא ללמד שהוא מצוה לדורות שכן אומר במכלתא (בשלח פ״א) רשב״י אומר כ״מ שהוא אומר לאמר ואמרת אליהם ה״ז לדורות וכ״מ שאינו אומר לאמר ה״ז לשעה ורבי חולק עליו, ודעת הספרא כר״ש, וכן אמר בספרי (פנחס

עַל רֵישֵׁיהּ וְיִרְגְּמוּן יָתֵיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא: טו וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימָר גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יַרְגֵּיז קֳדָם אֱלָהֵיהּ וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ: טז וְדִי יְפָרֵשׁ שְׁמָא דַייָ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל מִרְגַּם יִרְגְּמוּן בֵּיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא כְּגִיוֹרָא כְּיַצִּיבָא בְּפָרָשׁוּתֵיהּ שְׁמָא יִתְקְטֵיל: יז וּגְבַר אֲרֵי יִקְטוֹל כָּל נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל: יח וְדִיִקְטוֹל נְפַשׁ בְּעִירָא יְשַׁלְמִנַּהּ

ספרא

(פרק יט) רלח (א) וידבר ה׳ אל משה לאמר הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה מלמד שבית דין מבפנים ובית הסקילה מבחוץ:

רלט וסמכו השומעים אלו העדים. כל השומעים אלו הדיינים, ידיהם ידי כל אחד וא׳. (ב) ידיהם על ראשו סומכים ידיהם עליו אומרים לו דמך בראשך שאתה גרמת לכך: רמ (ג) ורגמו אותו ולא כסותו. כל העדה וכי כל העדה רגמתו. א״כ למה נאמר העדה אלו עדים במעמד כל העדה:

רמא יכול הוראת שעה היתה ת״ל ואל בני ישראל תדבר לאמר. יהא מנהג לדורות: רמב (ד) איש מה ת״ל איש איש להביא את העכו״ם שיהיו נהרגים על קללת השם כישראל. אבל אינם נהרגים אלא בסייף שלא נתנה מיתה לב״נ אלא דין הרג לבד:

רמג (ה) כי יקלל אלקיו מה ת״ל לפי שנא׳ ונוקב שם ה׳ מות יומת. יכול אין לי חייבים מיתה אלא על שם המיוחד בלבד מנין לרבות את הכנוים ת״ל כי יקלל אלקיו דברי ר״מ. וחכ״א על שם המיוחד במיתה ועל שאר כל הכנוים באזהרה. (ו) ונשא חטאו ר׳ יהודה אומר נאמר כאן נשיאת חטא ונאמר להלן נשיאת חטא. מה נשיאת חטא אמור להלן כרת אף כאן כרת. רמד (ז) ונוקב שם ה׳ מות יומת רגום ירגמו בו כל העדה. יהיו כל העדה כבעלי דבב לו. גר זה הגר כגר לרבות נשי גרים. אזרח זה אזרח באזרח לרבות נשי אזרחיים. בנקבו שם יומת אמר ר׳ מנחם בר׳ יוסי להביא את המקלל אביו ואמו שלא יהיו חייבים עד שיקללם בשם:

(פרק כ) רמה (א) ואיש כי יכה אין לי אלא איש מכה. אשה מכה מנין ת״ל מכה איש בין איש בין אשה. אין

התורה והמצוה

פסקא קל״ד) ואל ב״י תדבר לאמר א״ל אלא לשעה לדורות מנין ת״ל תדבר לאמר. ולדעת הרמב״ם דס״ל דמגדף א״צ התראה בא ללמד שגם מעשה דמגדף שהיה בלא התראה לא הי׳ הוראת שעה רק כן יהא מנהג לדורות להמיתו בלא התראה:

רמב ר״מ שכפל שם איש בא על הכנוים, ומרבה עכו״ם. ובסנהדרין (דף נו) אמר דאתיא לר״מ דס״ל דישראל חייב על הכנויים ומרבה גם לעכו״ם, וכבר בארתי בפ׳ קדושים ס׳ פח דרוש זה אליבא דר׳ יוסי עיי״ש. וכפי הנראה יותר שהספרא קאי כר׳ מיישא אליבא דרבנן וכדעת התוס׳ דלדידהו שצריך איש איש עיי״ש והבן:

רמג כי יקלל אלקיו, ונוקב שם וכו׳, לדעת ר״מ כפל דבריו לרבות את הכנוים. ושיעורו בין שקלל אלקיו בין ונקב שם המפורש מות יומת, ולדעת רבנן המאמר מחולק. מקלל אלקיו בכינוים נשא חטאו היינו כרת, ונוקב השם יומת. ומובא בסנהדרין (דף נו) ובשבועות (דף לו). ור׳ יהודה פי׳ שנשא חטאו היינו כרת דגמרינן ממ״ש בפסח שני חטאו ישא, והמעיין בסוגיא דפסחים (דף צג) יראה דרבי ס״ל דמגדף היינו מברך השם (וכתיב בי׳ כרת בגופי׳) ולמד פסח שני ממגדף ושם (דף צה ע״ב) מבואר בשטת הגמ׳ דר׳ יהודה סובר כרבי עיי״ש. ולפ״ז צריך להגי׳ בספרא מה נשיאת חטא האמור כאן כרת אף שם כרת, ועפ״י מ״ש התוס׳ שם (דף צה ע״ב ד״ה טעון לינה) ושמא כיון דתשלומי דראשון הוא משמע דס״ל דר׳ יהודה הספרי דאמר דפסח שני אין טעון לינה ס״ל דתשלומי דראשון הוא ודלא כרבי, וצ״ל דתרי תנאי אליבא דר״י ובזה יש לקיים גירסת הספרא והאמ״ל יותר:

רמד רגם ירגמו בו, בכ״מ כתוב ירגמו אותו. וכאן שינה לכתוב מלת בו. שזה מורה על הרגימה באיבה ובמשטמה לנקום בו שזה ענין נפשי מצוין במלת בו, וז״ש יהי׳ כבעלי דבב לו, ובזה רמז הסמיכה שלא פורש לדורות שזה כמניחים אשמת הדם על ראשו, וכן בד״ה וירגמו בו אבן. ר״ל באיבה ובנקמה, ומ״ש גר זה הגר וכו׳ התפרש בס׳ אחרי (ס׳ עד) והנה שעקר הלימוד ממ״ש הגר הגר סמך על כף הדמיון כגר כאזרח, וא״כ שני השמות שאינם שם זכר דוקא, ומ״ש בנקבו שם המיוחד דרש ר״מ בר״י שהוא מאמר כולל לכל קללה כיוצא בו שצריך שיפי׳ בשם ומובא (סנהדרין סו שבועות לו) ועמ״ש בזה בפ׳ קדושים ס׳ כד:

רמה ואיש כי יכה כל נפש אדם, כבר אמר בפ׳ משפטים מכה איש ומת מות יומת. ופי׳ הת״

נפש: יט ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו: כ שבר תחת שבר עין תחת עין שן תחת שן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו: מפטיר כא ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת: כב משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה כי אני יהוה אלהיכם: כג וידבר משה אל בני ישראל

רש"י

את האיש אשה וקטן מניין ת"ל כל נפש אדם: (כ) כן ינתן בו. פירשו רבותינו שאינו נתינת מום ממש אלא תשלומי ממון שמין אותו כעבד ם לכך כתיב בו לשון נתינה דבר הנתון מיד ליד: (כא) ומכה בהמה ישלמנה. למעלה דבר בהורג בהמה וכאן דבר בעושה ב בה חבורה: ומכה אדם יומת. אפילו לא הרגו אלא עשה בו חבורה שלא נאמר כאן נפש ובמכה אביו ואמו דבר הכתוב ם ובא להקישו למכה בהמה מה מכה בהמה מחיים אף מכה אביו מחיים פרט למכה לאחר מיתה לפי שמצינו שהמקללו לאחר מיתה חייב הוצרך לומר במכה שפטור ומה בהמה בחבלה שאם אין חבלה אין תשלומין אף מכה אביו ואמו אינו חייב עד שיעשה בהם חבורה: (כב) אני ה' אלהיכם. אלהי כלכם כשם שאני מיחד שמי עליכם כך אני מיחדו על הגרים:

שפתי חכמים

דמשמע כן: ם פירוש כמה הוא שוה בלא מום וכמה הוא שוה עם המום ומשלם הפחת: ב דאל"כ לא כן מה ישלמנה מה חסרון עשה בה שישלמנה: ם פי' כיון דלא כתיב הכא נפש ז"מ דבהכאה בלא מיתה מיירי ואי באדם אחר מיירי והא כתיב ומכה איש ומת אמר רחמנא ולא בהכאה בלבד אלא ע"כ במכה אביו ואמו מיירי וכו':

ות"ת

התורה והמצוה

דמשמע כאן איש כי יכה י"ל דוקא כשהמכה איש ולא אשה ולכן אמר מכה איש, כל מכה, ומש"ה מכה איש י"ל דוקא מכה איש ולא מכה אשה וקטן, לכן אמר כאן מכה נפש, ובכלל מכה נפש הוא גם הנפל, לכן אמר מכה איש ר"ל יש ונמלא ראוי להתקיים לא נפל, ובמכלתא פ' משפטים התבאר הדבר בפרטיות יותר עיי"ש ומובא בסנהדרין (דף פד ע"ב). וכ"ז מיוסד על הגדרים שבארנו במלת איש בסדר ויקרא (ס' י') עיי"ש:

רמו כי יכה כל נפש, סתמא זו כר"י בן בתירה דסובר בב"ק (דף יא ודף כו) וסנהדרין (דף עח) בהכהו עשרה ב"א בזא"ז שאחרון חייב. וכמו דתני תנא קמי' דרב ששת בסנהדרין (שם) שזוהי ברייתא דפה שאוקמא כריב"ב. ונראה דס"ל שלשון נפש משמע כל הנפש. וכשהוסיף מלת כל מרבה אפי' מקצתו ור"י סתמא דספרא לשיטתו שדרש כעין זה בבכורות (דף ג') בכור כולה בכור וכל הבכור מקצתו. וכן במנחות (דף יא ע"ב) גבי כל הלבונה. ועי' בתוס' שם ואכמ"ל. ומ"ש עד שיכה כל נפש מחק בק"א:

רמז ומכה נפש בהמה ישלמנה. לא נמצא פעל שלם בכינוי על הדבר שנגרם התשלומין בשום מקום לבד פה. (שמ"ש איוב המעמך ישלמנה הכינוי מוסב על התשלומין) והוא זרות בלשון שאין משלמין הדבר עצמו רק תמורתו. וע"כ דרש ר' אמי בב"ק (דף יוד) א"ת ישלמנה אלא ישלימנה כמ"ש התוס' שם, ומפיק בספרא שאם יאמר ישלם נטעה לפרש המכה נפש, (ר"ל המכה נפש אדם הכאה בלא מיתה) בהמה ישלם פי' ישלם בהמה. ע"כ אמר ישלמנה בכינוי שנדע שמוסב על הבהמה:

רמח אשר יתן מום בעמיתו, כאשר עשה כן יעשה לו. ואמר שנית כאשר יתן מום כן ינתן בו. והוא לשון כפול, ופי' חז"ל מפני שלשון מום במובנו המדויק בא על החסרון אבר, ובמובן הרחב בא גם על חסרון הגיוני. כמו אז תשא פניך ממום (איוב יא) ומוכיח לרשע מומו (משלי ט) שקורא הכלימה והבושה מהראוי בשם מום, וכן בין המומים הפוסלים באדם יש דברים שאינם חסרון ניכר רק שהם נגד כבוד האדם וצורתו הנכבדה, כמו השכור והשוטה. וא"כ בפסוק השני שמשם לשון נתינה מדבר במום גמור. ופה שאמר כאשר עשה מרבה כל מום ובושה וכלימה שעשה לו, וממ"ש כאשר עשה כן יעשה, מרבה כל מיני עשיות. אף ע"י אמצעי כמו בלוח ובטימיספירין, וביר' גורם ובעומום שהוא מעשה. וכן אם אחזו בחמה כמ"ש בסנהדרין (דף ע"ז). ומ"ש השיך בו את הנחש סתמא כר' יהודה (במשנה שם דף עו). ומ"ש במ"ו יכול אפי' אמר וכו' מפני שלא עשה מעשה, ודייק ממ"ש אשר יתן מום, ולא הגורם:

רמט כן ינתן בו. חז"ל בב"ק (דף פד) בררו בכמה ראיות שא"א לעשות עונש הזה כפשוטו עיי"ש בארך. וכן באר הראב"ע פ' משפטים בשם הגאון בוכוחו עם בן זוטא, ופי' הכתוב שלפי שורת הדין הוא ראוי שיעשה לו כמו שעשה לחברו וכן הוא בדיני שמים. אמנם כיון שבדיני אדם א"א למוד

בנפשא חלף נפשא: יט וגבר ארי יתן מומא בחבריה כמא די עבד כן יתעבד ליה: כ תברא חלף תברא עינא חלף עינא שינא חלף שינא כמא דיהב מומא באנשא כן יתיהב ביה: כא ודיקטול בעירא ישלמינה ודיקטול אנשא יתקטל: כב דינא חד יהי לכון כגיורא כיציבא יהי ארי אנא יי אלהכון: כג ומליל משה עם בני ישראל

ספרא

אין לי אלא שהכה את האיש הכה את האשה מנין ואת הקטן מנין ת"ל כי יכה נפש. בין איש בין אשה בין קטן. יכול אפי' הכה את הנפלים יהא חייב ת"ל איש. מה איש מיוחד שהוא בן קיימא יצאו נפלים שאינן בני קיימא: רמו כי יכה כל נפש (עד שיכה כל נפשו) להביא את שהכה ויש בו כדי להמית ובא אחר והמית הרי זה חייב: רמז (ב) אלו אמר מכה נפש בהמה ישלם הייתי אומר מכה אדם ישלם בהמה וכשהוא אומר ישלמנה בבהמה עסקתי. רמח (ג) ואיש כי יתן מום בעמיתו אין לי אלא בזמן שנתן בו מום. מנין צרב באזנו תלש בשערו רקק והגיע בו הרוק. והעביר טליתו ממנו ופרע ראשה של אשה בשוק ת"ל כאשר עשה כן יעשה לו. ומנין הכהו כלאחר ידו בלוח ובפנקס ובטיטסמירין שבידו ת"ל כאשר עשה. (ה) מנין אחזו והעמידו בחמה ונשתרב בצינה ונצטנן השיך בו את הכלב השיך בו את הנחש ת"ל עשה. (ו) יכול אפי' א"ל המתן לי כאן בחמה ונשתרב בצינה ונצטנן שיסה בו הכלב שיכה בו את הנחש ת"ל מום. מה ראית לרבות את אלו ולהוציא את אלו. אחר שריבה הכתוב מיעט מרבה אני את אלו שהן מעשה ביד: רמט (ז) יכול סימא את עינו יסמא את עינו קיטע את ידו יקטע את ידו שיבר את רגלו ישבר את רגלו ת"ל מכה בהמה מכה אדם מה מכה בהמה בתשלומין אף מכה אדם בתשלומין. אם נפשך לומר. לא תקחו כופר לנפש רוצח. לרוצח אין אתה נוטל כופר. נוטל אתה לאיברים כופר. רנ (ח) מכה בהמה מכת אדם מה ת"ל. לפי שנאמר מכה אביו ואמו יכול לא יהי' חייב עד שיכה שניהם כא' ת"ל ומכה אדם אפי' א' מהם. יכול אפי'

התורה והמצוה

שיעשה בעין החובל כמו שנעשה ממש בעין הנחבל אם הכה לו שלים עינו. וא"א למוד שיהיה הצער שוה, שזה תלוי לפי תכונת האנשים שטבעיהם משונים ויש שאין מרגיש בכאב ויש שכאב קטן יגרם לו מיתה. ולכן יפדה א"ע בממון, וזה באר הכתוב במק"א במ"ש ולא תקחו כופר לנפש רוצח, אשר הוא רשע למות: שמשמע שבעונש אחר מועיל כופר שלכן הצריך ואמר אשר הוא רשע למות לבאר שאם לא היה רשע למות היה מועיל כופר כמו שמועיל בראשי איברים הגם שבתורה הדין היה שיהיה עין ממש. והספרא פי' שלכן כפל דין מכה בהמה. והפסוק ומכה נפש בהמה בא שלא במקומו, שתחלה היה לבאר דיני מכה אדם, שמכה נפש יומת. ומכה אבר יענש, ואח"כ יאמר ומכה בהמה ישלמנה, וא"כ מ"ש בתחלה ומכה נפש בהמה מיותר, וע"כ הפסיק להורות שמעתה מדבר בעונש ממון. שבבהמה אף מכה נפשה די בממון ובאדם אם נותן בו מום ישלם ממון, ומ"ש שבר תחת שבר דומה למ"ש במכה בהמה ישלמנה נפש תחת נפש. שפי' דמי נפש. (וכ"ז מובא בכתובות (דף לה ובב"ק דף פג ע"ב), ועי' בתוס' שם ובמ"ש מתוקן הכ') ובגמ' שם אומר מאי אם נפשך לומר תו קא קשיא לי' לתנא מה חזית דילפית ממכה בהמה ליליף ממכה אדם. ר"ל הלא י"ל שהכתוב סדר תחלה ההבדל בין אדם ובבהמה במכה נפש. באדם יומת ובבהמה ישלם. ואח"כ סדר שנית ההבדל בין עשה חבורה באדם יעשה לו חבורה ובבהמה ממון. ומ"ש שנית ומכה בהמה מדבר בחובל בבהמה. ודנים אדם מאדם. ר"ל כמו שבהמית אדם אין מועיל ממון כן בחובל. לכן מביא הלימוד ממ"ש לא תקחו כופר לנפש רוצח. שמשם מבואר דבחובל בחברו מועיל כופר והגם שמשם יוכל לומר אי בעי עינא ניתיב ואי בעי דמי עינא ניתיב מבואר שדומה למכה בהמה לתשלומין. ונלמד מכאן שפי' רק דמי עין כן פי' בגמ'. ופסוק זה כתוב במשפטים, ואם אסון יהיה ונתת נפש תחת נפש עין תחת עין. ובס' שופטים גבי עדים זוממין ולא תחוס עינך נפש בנפש עין בעין, ולר"ש דקיי"ל כוותי' בנתכוין להרוג את זה והרג א"ז פטור. מ"ש ונתת נפש תחת נפש פי' ממון, (ובזה מדוקדק לשון ונתת) ודומה עם עין תחת עין. ובב"ק (דף פד) מביא עוד דר' ישמעאל דייק כפל הלשון כן יעשה לו כן ינתן בו שמיותר, ומפ' דר"ל מן הדין להוי שכן יעשה לו ממש. אבל כיון שזה א"א לכן כן ינתן בו ואין נתינה אלא ממון. ר"ל שנמצא נתינה שאחריו ב' על נתינת הדת והדין, להנתן דת בכל מדינה. ותנתן דת בשושן, ר"ל שיאמרו כן פסק דינו:

רנ מכה בהמה. מ"ש עוד הפעם מכה בהמה, ר"ל אף בלא הרג אותה, כי מכה שם היא ככלום

וַיּוֹצִיאוּ אֶת־הַמְקַלֵּל אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ אָבֶן וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ פ פ

הפטרת אמר ביחזקאל סימן מ"ד פ' ט"ו :

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר

בעל הטורים

(א) בהר סיני. סמך מקלל להר סיני לפי שבסיני שמעו לא תשא ונזדעזע כל העולם, וזה שמע ולא נוכר. ושד סמיכת

רש"י

(כג) ובני ישראל עשו. כל המלוה האמורה בסקילה במקום אחר דחייה רגימה ותלייה:

(א) בהר סיני. מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו בסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה (ופרטותיה) ודקדוקיה מסיני אף כולן נאמרו א כללותיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בת"כ. ונ"ל שכך פירושה לפי שלא מצינו שמטת קרקעות שנשנית בערבות מואב במשנה תורה למדנו

שפתי חכמים

א וא"ת מ"ל לרש"י דכולם נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני ודאי מכח יתור לשון של בהר סיני יש ללמוד שכללותיהן ודקדוקיהן נאמרו בהר סיני מ"מ שמא בא ללמד על שמיטה עצמה ולא על שאר מצות וגם היא גופה תקשה לך מנלן דילנמא בהר סיני אתא דלא תימא באהל מועד דכתיב בריש' דס' ויקרא דכולהו פרשיות שאחר ס' ויקרא קאי מש"ה סמיכ כאן

התורה והמצוה

לבד מדהולרך לומר מכה איש ומת, וכן מכה אדם פי' הכאה לבד ויצויר במכה אביו ואמו, והנה שכבר אמר מכה מ"ח מות יומת בא ללמד באפי' על א' מהן חייב מיתה. (וזה לדעת ר' יאשיה קדושים סי' קא). ובא שנית מכה בהמה להקים שמכה או"א ח"ת על שיעשה בהם חבורה. ועד שיהיה בחיים עמו מכה בהמה. ור"ל תחלה באר שיש הבדל בין בהמה לאדם בהורג אותם, ואח"כ באר שיצויר הבדל זה גם בחבל. שבאדם יומת החייב מיתה והוא בן החובל באביו, ועי' בסנהדרין (דף פד) מה שפלפלו בזה:

רנא משפט אחד יהיה לכם. לפי הפשט שיהיה שוה לגר ולאזרח. אולם לפ"ז הי"ל משפט א' לגר ולאזרח כמ"ש בכ"מ, וממה שחלק המאמר לשנים מבואר שהם ב' דברים. א] שיהיה משפט א' כולל לכל מ"ש למעלה שדבר מד"כ מקלל ומכה אדם. ומד"מ חובל בחברו ומכה בהמה. יתאחדו במשפט לחקור ולדרוש היטב. ופירש שלא תאמר שגם לענין זה שוים שצריך כ"נ א"ל עין תחת עין. נראה פי' שזה שצריך דו"ח למד ממ"ש בעדים זוממין (דברים יט) ודרשו השופטים היטב והנה עד שקר העד וכו' ולא תחוס עינך נפש בנפש עין בעין, הרי השוה שבין נפש בנפש שהם ד"נ ובין עין בעין שהם ד"מ צריך דו"ח כמ"ש ודרשו היטב, ועז"א גם כאן שחשב ד"נ וד"מ במ"ש עין תחת עין. משפט א' יהיה, ולא עכל ללמוד מזה לענין שיצטרך כ"ג. ויוסר נכון להגיה א"ל עין בעין ריבה, וכיון להפסוק דשם, והבן:

רנב ויוציאו את המקלל פי' חוץ לג' מחנות כנ"ל סי' רכח ומ"ש וירגמו אותו ולא כסותו כנ"ל סי' ר"ל. ומ"ש אבן מלמד, הובאר בפ' קדושים סי' נב, ומ"ש ובנ"י עשו. כאשר צוה היינו באשר דברים שלא נז' פה לסמוך ידיהם ולדחי' ולא תלין שנוהג במגדף. ועי' בסנהדרין דף מג:

א וידבר ה' וכו' בהר סיני. הנה בזבחים (דף קטו ע"ב) פליגי ר"י ור"ע, שר"י ס"ל דכללות נאמרו בסיני ופרטות באה"מ, ור"ע ס"ל דכללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באה"מ ונשתלשו בערבות מואב, שעמים דמלאנו מצות רבות שנאמרו בסיני, ומצות שנאמרו באהל מועד כמו כל ספר תו"כ, ומצות שנאמרו בערבות מואב כמו בפ' מסעי וכל ס' משנה תורה, והמצות שנאמרו בשנים או שלשה מקומות, הידם ר"י שבסיני נאמרו רק הכללים, ודעת ר"ע שנאמרו ג"פ ובסוף פ' הקרבנות (בפ' צו) סיים זאת התורה לעולה וכו' אשר צוה ה' את משה בהר סיני, ביום צותו להקריב במדבר סיני, ופי' לר"י שכללות הקרבנות צוה בהר סיני וזאת התורה בפרטיו נאמר במדבר סיני דהיינו באה"מ, ודעת ר"ע שפי' שנאמרו בהר סיני למשה, ושנה במדבר סיני לאמרה לישראל בשעתה, וכן דעת הספרא שם כר"ע כמש"ש, ובסוף התוכחה (לקמן כו מו) סיים אלה החוקים וכו' אשר נתן ה' וכ' בהר סיני, וכן סיים בסוף הספר, ואמר בספרא (בחקותי סוף פרק ח' וסוף הספר) מלמד שכולם נתנו בכל דקדוקיהם מסיני, וזה כדעת ר"ע, אולם משם לא נוכל להכריע כי י"ל שמצות אלה נאמרו בסיני כמו כמה מצות שנזכרו אז בשפתן וע"כ נאמרו בכל פרטיהם, כי נכתבו מיד, או שנפרש שמ"ש שצוה אותם בהר סיני היינו כלליהם נאמרו בסיני ופרטיהם באה"מ, והספרא מכריע זה ביחוד ממצות שמטה, שמצוה זו נאמרה בכללות בהר סיני בפ'

וְאַפִּיקוּ יַת דְאַרְגֵיז לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּרְגָמוּ יָתֵיהּ אַבְנָא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבַדוּ כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ פ פ פ

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינַי לְמֵימַר׃ ב מַלִּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי

ספרא

אפי' הכהו ולא עשה בו חבורה יהא חייב. ת"ל מכה בהמה ומכה אדם. מה מכה בהמה עד שיעשה בה חבורה אף מכה אדם עד שיעשה בו חבורה. יכול אפי' הכהו לאחר מיתה יהא חייב ת"ל מכה בהמה ומכה אדם מה מכה בהמה בחיה אף מכה אדם בחיין:

רנא (ט) משפט אחד יהיה לכם. כמשפט דיני נפשות דיני ממונות. מה ד"נ בדרישה וחקירה אף ד"מ בדו"ח. אי מה דיני ממונות בכ"ג אף ד"מ בכ"ג ת"ל עין תחת עין ריבה:

רנב (י) וידבר משה אל ב"י ויוציאו את המקלל אל מחוץ למחנה זה הוא שאמר מלמד שב"ד מבפנים ובית הסקילה מבחוץ, וירגמו אותו ולא כסותו. אבן מלמד שאם מת באבן א' יצא, וב"י עשו כאשר צוה ה' את משה אף לסמיכה אף לדחיה אף לתלי' אף ללא תלין נבלתו על העץ:

(פרשה א) **א** (א) וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר מה ענין שמטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני. אלא מה שמטה נאמרו כללותיה ודקדוקיה מסיני. אף כולם נאמרו כללותיהם ודקדוקיהם מסיני:

ב (ב) כי תבואו יכול משבאו לעבר הירדן ת"ל אל הארץ ארץ המיוחדת. יכול משבאו לעמון ומואב ת"ל אשר אני נותן לכם ולא לעמון ומואב. מנין אתה אומר כבשו אבל לא חלקו חלקו למשפחות ולא חלקו לבתי אבות. חלקו לבתי אבות ואין כ"א מכיר את חלקו. יכול יהיו חייבים בשמטה. ת"ל שדך שיהא כ"א וא' מכיר שדהו. כרמך שיהי' כ"א וא' מכיר את כרמו. (ג) נמצאת אתה אומר כיון שעברו ישראל את הירדן נתחיבו בחלה ובערלה ובחדש. הגיע ששה עשר בניסן נתחייבו בעומר. שהו חמשים יום נתחייבו בשתי הלחם. לי"ד שנה נתחייבו במעשרות. התחילו מונים לשמטה לעשרים וא' עשו שמטה. לששים וארבע עשו יובל:

ג (ד) ושבתה הארץ יכול מלחפר בורות שיחין ומערות ומלתקן את המקואות ת"ל שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר. אין לי אלא לזרע ולזמיר. לחריש ולעידור לניכוש

התורה והמצוה

(בפ' משפטים) והשביעית תשמטנה ונטשתה, ומ"כ יקשה לענין מה אמר פה שנאמרה בהר סיני, אם מפני שהיא מצוה לשעתה כמצות שנאמרו בכל פרשיות מפני שנצרכו תיכף, ע"ז שואל מה ענין שמיטה אצל הר סיני, הלא לא נתחייבו בה עד לאחר כ"א שנה שנכנסו לא"י. ואם ללמד שהכללות נאמרה בסיני ופי' מ"ש בהר סיני. שפה נאמרה בכלל. הלא זה נאמר בכל המצות, וע"כ בא ללמד שמ"ש בפ' משפטים והשביעית תשמטנה לא נאמרה בכלל לבד רק אמרה בכל הפרטים והדקדוקים כמ"ש פה, וחזר ואמר בסוף הענין שה"ה שכל המצות היה כן אף שלא הוצרכו לשעתן ולמדו ממ"ש כן בשמטה. ובמ"ש נסתלק כל מה שהקשו הרא"ם והק"א במשנה זו. וקרוב לזה ברמב"ן. ועי' עוד ברמב"ן דברים ערבים על סידור הפרשיות לוף דבש אמרי נועם:

ב כי תבואו אל הארץ ממ"ש הארץ בה' הידיעה היינו ארץ הידועה ולא ארץ סיחון ועוג שלא [illegible] בעת ההוא שיכבשוה. וממ"ש אשר אני נותן מיעט ארץ עמון ומואב וכבר נתבאר זה בפ' מצורע סי' עד עיי"ש וממ"ש שדך וכרמך היינו אחר שכ"א מכיר את חלקו. ובמכלתא (פ' בא) הכי שהיו עשר משפחות לבית אב וכו' משמע שהבית אב הוא השורש הראשון והמשפחות הם תחתיו. וכאן משמע בהפך שהבתי אבות הם תחת המשפחות? אך כבר באר׳תי בפי' שם. שיש משפחות עליונות והם קודמים להבתי אבות. ולפיכן שמקיף בחלוקת הארץ. עיי"ש, ובין למ"ד לשבטים נחלקה ובין אם לקרקפתא דגברי נחלקה החלוקה האחרונה היה לכ"א ביחוד כמ"ש בזה בפי' יהושע. ומ"ש במשנה ג' מבואר:

ג ושבתה הארץ. שדך לא תזרע. מפרש שמ"ש ושבתה הארץ אינו שביתה כוללת משבות מכל מלאכה שעושין בקרקע, רק השבות מזריעת השדות ומלאכת הכרמים, וכבר באמרנו בפ' קדושים (סי' מח) שהוכיחו ממ"ש שדך לא תזרע כלאים שאינו מקפיד על הזריעה דוקא. רק שלא ימצא כלאים בשדהו בכל אופן. ובארנו שם שזה נשמע ממה שלא הקדים את הפעל לא תזרע שדך. שמבואר שאינו מקפיד על הפעל. וכן ממה ששם שדך מיותר עיי"ש, וכן ממ"ש כאן שדך לא תזרע ולא אמר לא תזרע שדך. וגם ששם שדך מיותר מבואר שעיקר הקפידא על מלאכת השדה ופעל תזרע בא רק לדוגמא לאסור כל מלאכה הדומה לזריעה. ועל יסוד הזה הוציא במשנה ג' ד' ה' ו' איסור שאר המלאכות. וכל הפסקא הזאת מובאת במ"ק (דף ג) ושם אמר שכ"ז אסמכתא. ומדאו' אין אסור רק זריעה וקצירה

אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שַׁבָּת לַיהוָה׃ ג שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמֹר כַּרְמֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ ד וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַיהוָה

רש"י

שכללותיה ופרטותיה כלן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולמד כאן על כל דבור שנדבר למשה שמסיני היו כלם כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ונשנו בערבות מואב: (ג) שבת לה'. לשם ה' כשם שנאמר ב בשבת בראשית: (ד) יהיה לארץ. לשדות ג ולכרמים: לא תזמר. שקוצצין ד זמורותיה ותרגומו לא תכסח ה ודומה לו

שפתי חכמים

א כאן נאמר סיני וי"ל דלכך פירש"י ונראה לי שכך פירושו לפי שלא מצינו שמיטת קרקעות שנשנית בערבות מואב במשנה תורה שכללותיהן נאמרו בפרשת משפטים א"כ יכול אני לבא לידי טעות ויכול לומר דלכך נשנו כל המצות בערבות מואב משום פרטותיהן ודקדוקיהן אבל אינם מסיני והא דכתיב לקמן בסוף הספר אלה המצות וגו' דמשמע דכל המצות נאמרו מסיני דלמא הכללות של מצות קאי וה"ה על הפרטות אבל כיון דשמיטה לא נשנית שם אלא ברמיזה שמות משמע א"כ צריך אני לומר שכללותיה ופרטיה נאמרו כולן מסיני וא"כ למה נאמר יאמר כבר סיני אלא בא ללמד כאן על כל דבור ודבור הנאמר למשה שמסיני היו כללותיהן ודקדוקיהן והרי בנה אב לכל התורה כולה: ב וא"ת היאך תלוי זה בזה. וי"ל לפי שפעמים אין אדם חורש את האדמה אלא מפני עזבתו כדי שתהא הארץ שמינה. לכן פירש"י כשם שנאמר בשבת בראשית כלומר דהתם כתיב ויום השביעי שבת לה' והטעם משום שהקב"ה שבת ביום השביעי אף כאן הטעם להזכרה כלומר לעשות שמיטה בשנה השביעית להזכיר שהקב"ה שבת ביום השביעי ולא בא הכתוב להזהיר שלא יחרוש האדמה אלא בשביל השם ולא יכוין בשביל עזבתו: ג דאל"כ הוה אמינא דהוי לאסור אף לעשות גומא בארץ. לכן פירש"י לשדות ולכרמים והוכחתו מדכתיב שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור משמע דוקא שדות וכרמים אסור אבל גומא מותר. והא דלא פירש"י זה לעיל גבי ושבתה הארץ. י"ל דה"א מגיל דילמא אף חפירות קרקע אסור אבל הכא כתיב בהדיא שדה וכרם: ד והא דלא פירש"י זה לעיל גבי שש שנים תזמור כרמך. י"ל דלעיל ס"ל דתזמור לשון נטיעה הוא כלומר שלא יטע זמורות להיות כרם אבל הכא כתיב וכרמך לא תזמור דכתיב כרמך בריש' ש"מ שהוא כרם נטוע כבר ואם כן מאי לא תזמור אלא ע"כ פירוש לשון כריתות הוא: ה והא דלא פירש כתרגומו. י"ל שאף הוא לשון מקרא קוצים כסוחים. וכן מצינו בפרשת ויצא הוה פירש"י שחום והוא כתרגומו ולמה לא פירש כתרגומו אלא משום שאף הוא לשון משנה שהתחיל

התורה והמצוה

וקצירה לבד. וזה מבואר ממ"ש כרמך לא תזמור ואת ענבי נזירך לא תבצר והלא זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה. וע"כ פרט הני אסר רחמנא, ורק ממה שלא אמר לא תזרע שדך שבמק"א יכוין בזה על כלל המלאכות. השאיר סמך לחכמים לגזור כפי חכמת' ושלא יהיה גזרת' מתנגדת אל המבואר בכתוב. (וכמ"ש באילת השחר כלל רלו) שזה ענין האסמכתות עיי"ש. ובגמ' שם גרים (במשנה ד') מנין לניכוש ולטידור וכסוח. ומ"ש בברייתא דשה חרים ועידור ר"ל חורש בכלי חרישה, ועידור חופר בכלי ברזל, וכן לשון הרמב"ם (בה"ד) החופר או החורש לצורך הקרקע (ת"ס לצורך הקרקע נראה שבא ליישב מה שהק' רש"י ממה דמהיר אח"כ עידור ולשמתו הייט בעודר לצורך הגפן לבד סביב האילן) ומ"ש (במשנה ה') אין מזבלין פי' מניחים זבל בעיקר האילן ומ"ש מפרקין היינו אבנים שבעיקר והרמב"ם ור"ש פי' אין מפרקים העלים והבדים היבשים. וכ"מ מג' דשם אין מעשנים בעלים. ומקרסמים היינו זימור. מזרדין, חותך ענפים לחים ויבשים. ומפסגים, סומכים האילן שהוא רענן יותר מדאי, ומ"ש (במשנה ו') יטול לא יקסקס היינו עידור שתחת הזית. ופי' בגמ' שם:

ד **שש שנים תזרע שדך** פי' בספרא דהאי קרא שמיותר בא ללמד שלא יוחשב למנין שני שמטה רק שנים שמותרים בזריעה וזמירה, לא שנת היובל, וכבר אמר בנדרים (דף סא) שזה דלא כר' יהודה דלדידי' שנת היובל עולה מן המנין, ומדבר ברוב השנים:

ה **ואספת את תבואתה** הול"ל תבואתו, שהשדה וכרם לשון זכר. או תבואתם, וגם הוא מיותר. ופי' בר"ל תבואת הזריעה, (שהזריעה היא שם מופשט נקביי) ומלמד שלפעמים אם נזרע בששית תוכל לאסוף בשביעית, כגון במינים אלה שאין נלקטים כא' וא"א לילך בהם בתר לקיטה כמו שמפ' בר"ה (דף יג), ובכ"ז דוקא אם השריש הזרע. שאל"כ הוא שייך לשביעית שאז נשרש. והרי אמר שש שנים ושש שנים, לדייק רק שש שנים תאסוף לא שבע. (עי' בירושלמי (פ"ב דשביעית) הביא ברייתא זאת ומש"ש). ועי' בתוס' בר"ה שם מה שהק' על ברייתא זו, וכפי הנראה ר' יונתן בן יוסף חולק על דרוש הנז' ודייק מלשון תבואתה דהיינו שהביאה שליש. שסבר כאחי (פ' קדושים ס' סמ) שיש הבדל בין יבול ובין תבואה. שלשון תבואה לא נאמר רק על תבואה נגמרת והוא משהביאה שליש שזורעים אותה ומצמח', וכמ"ש בירושלמי (פ"ב דשביעית) על עשר תעשר את כל תבואת זרעך וכן בירושלמי (פ"א דמעשרות ופ"א דחלה). ולכן אמר בספרא שאין פודין רבעי עד שהביא שליש ממ"ש להוסיף לכם תבואתו, וכן לקמן (פרק א' משנה יוד) על תהי' כל תבואתה לאכל, (במ"ש המצאה שסובה על מה שהק' התוס' על שמואל) שאמר שכל אילן אחר גמר פרי וכווסי' קי"ל להלכה. והוא דלא

תַּיְעֲלָן לְאַרְעָא דַּאֲנָא יָהֵיב לְכוֹן וְתַשְׁמֵיט אַרְעָא שְׁמִיטְתָא קֳדָם יְיָ׃ ג שִׁית שְׁנִין תִּזְרַע חַקְלָךְ וְשִׁית שְׁנִין תִּכְסַח כַּרְמָךְ וְתִכְנוֹשׁ יַת עֲלַלְתַּהּ׃ ד וּבְשַׁתָּא שְׁבִיעֵתָא נְיָח

ספרא

ולכסח ולבקוע מנין . ת"ל שדך לא וכרמך לא . כל מלאכה שבשדך ושבכרמך . (ה) ומנין שאין מזבלים ואין מפרקים ואין מעשנים בעלים ואין מאבקים ת"ל שדך לא. ומנין שאין מקרסמים ואין מזרדין ואין מפסגים באלנות תלמוד לומר כרמך לא . (ו) או שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר יכול לא יקשקש תחת הזתים ולא ימלא את הנקעים שתחת הזתים ולא יעשה עגיות בין אילן לחברו ת"ל שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר . הזרע והזמיר בכלל היו ולמה יצאו להקיש להם . מה זרע חמיר מיוחדים שהם עבודה בארץ ובאילן אף אין לי אלא דבר שהיא עבודה בארץ ובאילן:

ד יכול אף שנת היובל תהיה עולה למנין שבוע ת"ל שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך שני זרעים עולות ממנין שני שבוע ואין שנת היובל עולה למנין שני שבוע : ה (ז) מנין לארז ולדוחן ולפרגום ולשומשמין שהשרישו לפני ר"ה כונסן אתה בשביעית ת"ל ואספת את תבואתה בשביעית . (ח) יכול אעפ"י שלא השרישו . ת"ל שש שנים תזרע שדך ואספת ששה זרעים וששה אסופים , לא ששה זרעים וז' אסופים . (ט) ר' יונתן בן יוסף אומר מנין לתבואה שהביאה שליש לפני ר"ה כונס אתה בשביעית ת"ל ואספת את תבואתה משהביאה שליש : (פרק א) ו (א) ומנין לשלשים יום לפני ר"ה הרי הם בכל השנה ת"ל

ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ. מיכן אמרו בנות שוח שביעי שלהם שניה מפני שהם עושות לג' שנים . ר' יהודה אומר הפרסיות שביעית שלהם מוצאי שביעית שהם עושות לב' שנים . א"ל לא אמרו אלא בבנות שוח : ז שבת לה' כשם שנאמר שבת בראשית שבת לה' כך נאמר בשביעית שבת לה' . שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר כל מלאכה שבשדך וכל מלאכה שבכרמך :

את

התורה והמצוה

כמאן דבין ר"ש שזורי בין רבנן מודו דאזליך בתר השרשה והיינו בתימה , והכסף משנה (פ"ד מה' שמטה ויובל ה"א) כתב דודאי ראה שמואל איזה שנה דלא אזיל בתר השרשה. ולמ"ש שמואל סמך על ברייתא זו) , והנה ברייתא זו כלשונה מובאת בירושלמי (פרק בתרא דמעשרות) (ולא כק"א שהגיה כאן כנוסח הגמ') לבד בבבלי ר"ה (דף י"ג). איתא ר' יונתן בן יוסף אמר ועשת את התבואה לשלש השנים , אל תקרי לשלש אלא לשליש , (ולמד מזה שהתבואה והזתים משהביאו שליש) , ומקשה והא מבעי"ל לגופי' , ומשני כתוב קרא אחרינא וזרעתם את השנה השמינית ואכלתם מן התבואה ישן עד השנה התשיעית, והנה זה רחוק מאד להוציא הכתוב מעוותו . תחת לשלש השנים . לשליש , ולפרש שליש התבואה ? ולדעתי דייק זה מפשט הכתוב עפמ"ש בספרא (פ"ד מ"ו) לשלש השנים לששית ולשביעית ולמוצאי שביעית , ד"א לשביעית וליובל ולמוצאי יובל . ר"ל כי הלא במוצאי יובל יצטרך ד' שנים. וס"ל לר' יונתן בן יוסף, שהכתוב כולל שתיהם, שבשאר שני שבוע יצוה ברכה בששית . לששית ולשביעית ולמוצאי שביעית , ובשנת היובל יהי' גם אחר שיזרעו לפני ר"ה ותביא שליש בששית ולא יהי' מותר לאספה בשביעית , ותבואה זו תהי' ג"כ לשלש השנים שהם שביעית ויובל ומוצאי יובל . וז"ש אל תקרא לשלש אלא לשליש , ר"ל א"א שתקרא לשלש השנים רק אם תאמר שדי אם גדלה התבואה שליש שאז מותר לאספה בשביעית , ויצויר המיד לשלש השנים כי גם בשנת היובל תעשה התבואה (שהיא מה שהביאה שליש) בששית . לג' שנים , כי יאספו אותם בשביעית, אבל אם תאמר שתבואה שגדלה שליש בששית אין לאספה שביעית א"כ בשנת היובל יצטרך ברכה לד' שנים , ויתר דברי הגמ' שם ית' לקמן (ס' לת):

ז ובשנה השביעית , כבר באורתי (באה"ש כ"ד פ"ד) ש"מ הבדל בין ובשביעית ובין בשנה השביעית שכ"מ שיאמר שנה אבנינן לשנות עולם . וגם למדו בר"ה (דף יוד) דשלשים יום בשנה חשיב שנה ומזה למד לבנות שוח שנהגתו קודם ר"ה של שביעית חשיבי משנת השמטה ושביעית שלהם שנה שני' לשמטה (וכמ"ש במשנה פ"ה דשביעית ובר"ה דף ס) ור"ל שאם הי' אומר ובשביעית הייתי אומר דאזלינן בתר שנה דידי' , שלא כלה עד שמינית ואינו נחשב כפירות שביעית אבל כשכתוב בשנה השביעית כלתה השנה בר"ה , (מ"מ לא אמרו אלא בבנות שוח מפ' בירושלמי משום דיש מקומות שעושות בשנה א'):

ז שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' . לשון שבת לא נמצא רק בשבת בראשית וביוהכ"פ . (פי' בכל המועדים אמר שבתון) וגם ביוהכ"פ אמר שבת שבתון הוא לכם . ולשון שבת לה' לא נמצא כי

בשבת

שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר׃ ס אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת־עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ׃ ו וְהָיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ לָכֶם לְאָכְלָה לְךָ וּלְעַבְדְּךָ

בעל הטורים

בקדושין שם בן ד' אותיות חכמים מוסרין אותו לתלמידים פעם א' בשבוע לכך סמך לו שמיטה: (ה) ספיח ב' במס' דין

רש"י

(ישעיה ל"ג) קוצים כסוחים (תהלים פ') שרופה באש כסוחה: (ה) את ספיח קצירך. אפי' לא זרעתה והיא צמחה מן הזרע שנפל בה בעת הקציר הוא קרוי ספיח: לא תקצור. להיות מחזיק בו כשאר קציר ו אלא הפקר יהיה לכל: נזירך. שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם: לא תבצר. אותם אינך בוצר ז אלא מן המופקר: (ו) והיתה שבת הארץ וגו'. אע"פ שאסרתים עליך לא באכילה ולא בהנאה אסרתים אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבית ח אלא הכל יהיו שוים בה אתה ושכירך ותושבך: שבת הארץ לכם לאכלה. (ת"כ) מן השבות ט אתה אוכל ואי אתה אוכל מן י השמור: לך ולעבדך ולאמתך. (ת"כ) לפי שנאמר (שמות כ"ג) ואכלו אביוני עמך יכול יהיו אסורים באכילה לעשירים ת"ל לך ולעבדך ולאמתך

שפתי חכמים

מ': ו דק"ל קצירך למה לי לא הל"ל אלא את ספיח לא תקצור. ועל זה פירש להיות מחזיק וכו'. א"נ דק"ל והיך כתב לא תקצור והא כתיב והיתה לכם לאכלה וגו' ש"מ דמותר לאכול ואין סברא שיאכל מן השדה כבהמה בלא קצירה ועל זה פי' להיות מחזיק וכו': ז ברא"ם פי' באזהרה ראשונה שמיעטנו שאפילו בספיחים שצמחו מעצמם אינו רשאי לקצור מהם אלא מן ההפקר וה"ה ענבים שגדלו בלא זמירה ועבודה ובאזהרה השנייה היא שאפילו הענבים שהשמרים בני אדם מהם או אפילו עבר וחרש וזרע וחזר והפקירם מותרים באכילה ויכול לבצור מהם גם הוא כאחד מן העניים וה"ה בזרעים אם שמרום בני אדם מהם או אפילו עבר וחרש וזרע וחזר והפקירם הם מותרים באכילה ויכול מהם גם הוא לקצור כא' מן העניים מלקטים: ח וא"ת הרי גם לעיל פירש"י לא תקצור להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכם דמשמע מותר בהנאה ובאכילה. וי"ל דגם לעיל שמעינן מכאן שאם לא כתיב קרא זה והיתה לכם לאכלה הייתי אומר לא תקצור אפילו באכילה ובהנאה אסור: ט שבות הוא לשון רשות כלומר מה שהוא רשות לכל אי לאכול ממנו דהיינו הפקר אתה אוכל: י פי' מן הפירות של שביעית ששמור לעצמו מלהפקירן לכל מדכתיב והיתה שבת הארץ ולא כתיב והיתה תבואות שנת הארץ וגו' אלא שבת לשון שבות. ואע"ג דלעיל כתיב לא תבצר ופירש"י אותם אינך בוצר אלא מן ההפקר. י"ל דלעיל לא מיירי אלא בענבים והכא כולל כל יוצא מן הארץ. א"נ היא גופא מהכא נפקא דאי לאו הכי קרא ה"א לא תבצור כלל כדפירש לעיל: כ הא דכתיב והיתה שבת הארץ לכם לאכלה הקמ"ל כמו לדידיה ס"א דוקא אם הוא גם כן עני מדכתיב ואכלו אביוני עמך מש"ה כתיב לך ולעבדך וגו' פי' עשיר דאף הוא אוכלו. וא"ת למה כתיב כאן ולעבדך ולאמתך הוה לי לכתוב רק לך שהרי עניים כבר כתיב דכתיב ואכלו אביוני עמך. וי"ל דכאן מדבר קודם ביעור שיש עדיין תבואה שאין בעה"ב צריך ליתן על השדה משלו וכאן להודיע שמכאן אוכלין מן השדה והתם מדבר לאחר ביעור שבעה"ב צריך ליתן

התורה והמצוה

בשבת ובשמטה כי הם עדות לה' ששבת בשביעי. ומודיעים חידוש העולם. כי אחר שהי' הציוי במצות שבת למען ינוח שורך וחמורך וכל אשר לך הי' ראוי שתנוח גם הארץ ולא תגדל פירותיה ביום השבת אך עולם כמנהגו נוהג והשבע תתיגע ותעבד כדרכה וע"כ בחר שתנוח הארץ אחת לשבע שנים להשלים בהם שביתת השבתות של שש השנים. ומזה הטעם הסמיך בפ' משפטים ציוי שבת אל אזהרת שמטה. כי שנת השמטה באה להשלים שביתת השבתות, וז"ש שש שנים תזרע שדך ובשנה השביעית שבת שבתון יהי' לארץ. ר"ל אחר שש שנים רצופים תזרע ותאסף והארץ לא תשבת בשבת לכן בשנה השביעית שבת שבתון. להשלים שבתות השש שנים. ומפ' שבת לה' דייקא הוא שבת בראשית אשר בו שבת וינפש ועז"א בתוכחה. כל ימי השמה תשבת את אשר לא שבתה בשבתותיכם. ר"ל בשבת בראשית של השש שנים, וידוע ששם יום הונח על סיבוב השמש בכל מע"ל פ"א ממזרח למערב וידוע שתנועות השמש העצמיית ממערב למזרח תסבב בכל שנה. וא"כ יש שני מיני ימים יום של היקף היומי ויום של היקף השנתי, (שגם על השנה בא לשון ימים ימים תהי' גאולתו) כי בשנה משלמת ג"כ היקף הגלגל. וזה הנקראים ימי הארץ כמ"ש עוד כל ימי הארץ. כי ימי האדם נחשבים בסיבוב הגלגל ממזרח למערב וימי הארץ נחשבים בהיקף תהלוכות השמש בגלגלה ממערב למזרח. והנה ימי האדם יתקבצו לשנה כשתשלים ההיקף השנתי בשס"ה ימים. וימי הארץ נחשבים לשנה בחמשים שנה שנקרא עולם כמ"ש ועבדו לעולם. ועז"ז שדות חוזרות לבעליהם וגאולה תתנו לארץ. ורמז זה במ"ש יובל היא שנת החמשים שנה תהי' לכם. ר"ל החמשים שנה בכללות יחשבו שנה לשנות הארץ. וימי האדם קודם המבול הי' ק"ך שנה כמ"ש והיו ימיו מאה ועשרים שנה. וכן יהי' שנות הארץ כמ"ש הז"ל שית אלפי שני הוה עלמא וחד חריב. בששת אלפים שנה יהי' ק"כ יובלות. ואז יהי' שמטה הנרמזת לשבת בראשית בימיו של הקב"ה כמ"ש יומו של הקב"ה אלף שנים, וז"ש כשם שנא' בשבוע בראשית וכו' ועי' ברמב"ן. ומ"ש שדך וכו' כל מלאכה ככל התנאי (כס' ג') שהוא אסמכתא.

שְׁמִיטְתָא יְהֵי לְאַרְעָא שְׁמִיטְתָא קֳדָם יְיָ חַקְלָךְ לָא תִזְרַע וְכַרְמָךְ לָא תִכְסָח: ה יָת כַּתָּא דְחַצָּדָךְ לָא תֶחֱצַד וְיָת עִנְבֵי שִׁבְקָךְ לָא תִקְטוֹף שְׁנַת שְׁמִיטְתָא יְהֵי לְאַרְעָא: ו וּתְהֵי שְׁמִיטַת אַרְעָא לְכוֹן לְמֵיכַל לָךְ וּלְעַבְדָּךְ וּלְאַמְתָךְ וְלַאֲגִירָךְ וּלְתוֹתָבָךְ דְּדַיְרִין

ספ"א

ח (ג) את ספיח קצירך לא תקצור מכאן סמכו חכמים על הספיחים שיהיו אסורים בשביעי' **ואת ענבי נזירך לא תבצר** מן השמור בארץ אין אתה בוצר אבל אתה בוצר מן ההפקר. **לא תבצר** לא תבצר כדרך הבוצרים מיכן אמרו תאנים של שביעית אין קוצין אותם במוקצה אבל קוצה אותה בחורבה. אין דורכים ענבים בגת אבל דורכים בעריבה. אין עושים זתים בבד ובקוטב אבל כותש ומכנים לבדידה. רש"א אף טוחן הוא בבד ומכנים לבדידה: **ט (ד) שנת שבתון יהיה לארץ** כיון שיצאת שביעית אעפ"י שפירותיו שמטה מותר אתה לעשות מלאכה בגופו של אילן אבל פירותיו אסורי' עד ט"ו בשבט: **י (ה) והיתה שבת הארץ לכם.** מן השבות אתה אוכל ואין אתה אוכל מן המשומר.

מיכן

התורה והמצוה

ח את ספיח קצירך כתב הרמב"ם (פ' ד' מה' ש"י) כל שתוציא הארץ בשנה שביעית בין מן הזרע שנפל בה מקודם שביעית בין מן העיקרים שנקצרו מקודם וחזרו ועשו. ושניהם נקראים ספיח. בין מן העשבים והירקות שעלו מאליהם ואין להם זרע הכל מותר לאכלו מה"ת שנא' והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. ואפי' שדה שנעבדה בשביעית ונמצאו פירותיה מותרים באכילה, וזה שנא' את ספיח קצירך ר"ל שלא יקצור כדרך שקוצר בכל השנה. ואם קצר כדרך הקוצרים לוקה וכו'. ומד"ס שיהיו כל הספיחים אסורים באכילה ולמה גזרו עליהם מפני עוברי עבירה שלא ילך ויזרע תבואה וקטניות וירקות גינה בסתר וכו', הא למדת שאין אוכלים מפירות שביעית אלא מפירות האילנות והעשבים שאין זורעים אותם וכו', ולפי שטה זו כן פי' הספרא. שבאמת מ"ש ספיח קצירך לא תקצור היינו רק שלא יקצור הרבה בפ"א כדרך הקוצרים. ורק על הקצירה הזהיר לא על אכילה דהא אמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ולפ"ז מ"ש ענבי נזירך משמע מששומר שהוא כמו ספיח קצירך. וכ"כ הרמב"ן שהכונה שלא עבד אותו ולא זמרו נקרא נזיר כי הזירו והפרישו כאילו אינו שלו. וכן ת"א שבקך. ר"ל שהנחתו לשמיר ולשית. ומ"ש מן השמור אין אתה בוצר פי' שלא תבצור בשדו שמור רק תפקירנו ותבצור כדרך שבוצרים את ההפקר כ"א מעט מעט. וי"ל שדייק זה ממ"ש נזירך בכינוי שלא יהי' שלך רק הפקר. ושטה זו היא שטת רש"י והר"ש והרמב"ם והראב"ד שהשומר פירותיו בשביעית אין הפירות נאסרים רק שרש"י פי' נזירך ענבים שמשמרת. ומ"ש אתה בוצר מן ההפקר ר"ל אחר שתפקירם ואז ג"כ תבצור כדרך הבוצרים. ובריית' זו מובאת ביר' (פ"ח דשביעית). וכבר כתבנו בכ"מ שענין האסמכתא הוא שדבר שרצו חכמים לגזור עליו עיינו ומצאו סמך שלא יהי' מתנגד לדבר שמפורש בתורה בהסך. והראו שמשמעות לשון הכתוב אין מנגד לגזירתם. ועז"א שממ"ש את ספיח קצירך לא תקצור יל"פ ג"כ שלא יקצור כלל וים סמך לגזרת חכמים בספיחים. (ואתיא כרבנן דר"ע לקמן ס' לז עיי"ש), אולם במ"ש את ענבי נזירך לא תבצר אין לומר כן כי על ספיחי האילנות לא גזרו, ובזה פי' לפי האסמכתא דהיינו ענבים המשומרים לא יבצר כלל עד שיפקירם וכ"ז פי' לפי האסמכתא, ושוב אמר לא תבצור כדרך הבוצרים ר"ל אבל מדין תורה עיקר הפי' לא תקצר כדרך הבוצרים. ור"ת ורבותיו של רש"י ס"ל דשמור אסור באכילה כמ"ש ר"ת בס' הישר ביבמות (דף קכב) בסוגיא דעזקא ותוס' בר"ה (דף ט ד"ה קציר) וסוכה (לט ע"ב ד"ה בד"א) ובכ"מ ולדידהו יתפרשו דברי הספרא כפשטם, ויש לכ"א ראיות וקושי' ואכמ"ל:

ט שבת שבתון יהי' לארץ, אחר ישלא למה חזר זה שנית, וכבר אמר שבת שבתון יהי' לארץ. וגם הלא שבת שבתון הוא יותר משבתון לבד, שלכן לא נמצא לשון זה רק בשבת ויוהכ"פ. ובכל יו"ט אמר שבתון לבד (כמ"ש אמור ס' קפ"ז) ופי' חז"ל שתחלה מדבר בשמטה עצמה שהיא שבת שבתון מכל מלאכה. ועתה אמר שחוץ מזה יהיה שנת שבתון. שכל דבר ישבות כל שנתו. האילנות שנחנטו נמשכת עד ט"ו בשבט שהוא ר"ה לאילנות ישבתו עד סוף שנתם. ועז"א שנת שבתון. שמוסיף עמ"ש בתחלה ובשנה השביעית, ולכן לא אמר בזה שבת שבתון כי בכ"ז מותר לעשות מלאכה בגופו של אילן ושית רק שביתה מאכילת הפירות לא ממלאכה:

י והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ר"ל לא אסרתי אלא לקצור כדרך הקוצרים שקוצר הרבה והוסף הביתה אבל בכ"ז מותרים באכילה אם תקצור מעט, ואז הכל שוים בה כמ"ש לך ולעבדך. ודייקו חז"ל מ"ש שבת הארץ ולא אמר תבואת הארץ, שזה דוקא אם שבתה הארץ ולא נעשה בה מלאכה, אלא מן המשומר, פי' שנעבד הדהו ולא שבת שב"ם החמירו בזה, הו' ב"ה אליבא דרבי יהודה. (ומ"ש מכל אמרו הין במשנה ב' פ"ד דשביעית) ועמ"ש (בס' ח'):

וְלַאֲמָתֶךָ וְלִשְׂכִירְךָ וּלְתוֹשָׁבְךָ הַגָּרִים עִמָּךְ׃ ז וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ תִּהְיֶה כָל־תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל׃ ס

רש״י

הרי בעלים ועבדים ושפחות אמורים כאן : ולשכירך ולתושבך . (ת"כ) אף לגוים : (ז) ולבהמתך ולחיה . אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן מ שמזונותיה עליך מה ת"ל ולבהמתך מקיש בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית כלה לחיה מן השדה כלה נ לבהמתך מן הבית (ת"כ

שפתי חכמים

של השדה והכי כתיב ואכלו אביוני עמך שהם אוכלין ואין צריכים ליתן על השדה : ל (נח"י) דא"א לומר ישראל ושכיר היינו קנין שנים ותושב היינו קנין עולם ככל שכיר ותושב שבמקרא דהא כבר כתיב ולעבדך ולאמתך שהם עברים וקמ"ל שאע"פ שנקראת השנה קודש אפ"ה מותרין הפירות לגוים : מ וה"ה (נח"י) מאחר שכוונת הפסוק להתיר הפירות אפילו לגוים ולבהמות ולחיות אע"פ שהן קודש אם כן יותר יש סברא להתיר לבהמה שמצוה באכילתה שהיא ברשותך ומזונותיה עליך משאכל חיה . לכן מת"ל ולבהמתך ולאפוקי ממה שהקשה הרא"ם ע"ש : נ כלומר מה שאספת מפירות שביעית לבהמתך צריך אתה לבערם מן הבית כשכלה לחיה מן השדה וצריך להפקיר

התורה והמצוה

יא לכם לאכלה, כבר התבאר (באה"ש כלל תקנג) שר"ל שאמר לכם ממעט עכו"ם וכמ"ש בתוספתא (פ"ה דשביעית) שאסור להאכילם לעכו"ם, גם יל"פ שבא למעט עכו"ם שקנה קרקע בא"י וזרעה בשביעית וכמ"ש הרמב"ם (פ"ד מה' שמטה הכ"ט), ובזה נמצא מקור לדברי הרמב"ם אלא אבל הרעיש עליהם בעל כו"פ ואחריו המבי"ט ומהרי"מט, והרמב"ם לא רצה לפרש שאוסר להאכילם לעכו"ם דיסתור מ"ש אח"ז משנה ז' ולתושבך מן העכו"ם. וכמה שפרט לאכלה ובאמת ילמד להלן שמותר אף אחר תשמישים כמו לצביעה והדלקה, פי' שממעט מנחות ונסכים :

יב לכם לאכלה לך ולעבדך, בפ' משפטים אמר והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך משמע רק עניים, וכאן אומר לך ולעבדך היינו בעל הבית. ומחלק ר' יהודה בין קודם הביעור שבזה מדבר פה אז כולם אוכלים, ושם מדבר אחר הביעור. אז לא יאכלו אלא עניים, ופה אמר ולבהמתך ולחי' ושם אמר ויתרם תאכל חית השדה. והיא לר"י כי פה מדבר קודם שכלה לחי' מן השדה כמ"ש ולבהמתך ולחי'. ושם מדבר כשכלה לחי' מן השדה שאז כלה לבהמתך מן הבית (כמ"ש בפסחים נב. תענית ו. נדה נא) ולכן רק ואכלו אביוני עמך ורק חית השדה, ודעת ר' יוסי דא' עניים וא' עשירים אוכלים. כן נגרס בספרא והיא מוסכמת עם דעת רש"י והרמב"ן והתוס' והסמ"ג והר"ש שס"ל דענין הביעור הוא רק שיוציאם מרשותו ויפקירם, ויכול הוא בעצמו לחזור ולזכות בהם אח"כ כמ"ש בתוספתא וכמו שהאריך בזה הרמב"ן פה בדברי טעם. דלא כרמב"ם שגרס (במשנה ח' פ"ט דשביעית) בדברי ר' יוסי א' עניים וא' עשירים אין אוכלים, וס"ל שאחר הביעור צריך לאבדם כמ"ש בפי' (משנה ב פ"ט ומשנה ג' פ"ה. ובה' שמטה ויובל פ"ז וכן הוא שטת הראב"ד). ומצאתי במכלתא (פ' משפטים) וז"ל כתוב א"א ואכלו אביוני עמך וכתוב א"א לך ולעבדך ולאמתך כיצד יתקיימו שני מקראות הללו, כשהפירות מרובין הכל אוכלים כשהפירו' מועטים לך ולעבדך ולאמתך, ר' יהודה בן בתירה אומר עד שלא הגיע שעת הביעור היו הכל מבערים (נ"ל אוכלים) אותה עניים ועשירים הגיע שעת הביעור מבערים (נ"ל אוכלים) אותה עניים ולא עשירים עכ"ל. הנה דעת ר' יהודה בן בתירה כדעת ר' יהודה. ודעת הת"ק כר' יוסי, ומפרש שבזמן שהפירות מועטים אוכל הבעה"ב לבדו. כי אעפ"י שחייב להפקירן חוזר וזוכה בהם תיכף ומכניסן לביתו כמ"ש בתוספתא, ויוכל להפקירם בפני ג' אוהביו או בשעה שתכלה רגל מן השוק באופן שאוכל מהם הוא לבדו. וזה מבואר כדעת הרמב"ן ודעימי' :

יג ומפרש מ"ש ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה רק המותר שאין ראוי לאביונים תאכל החיה לא דבר הראוי למאכל אדם שאסור לתתה לבהמה כמ"ש בתוספתא (פ"ה דשביעית). ואמר גם דאם נכנס הבהמה מעצמה ואכלה אין מחייבין אותו להחזירה ועז"א ולבהמתך וכו' תהי' כל תבואתה לאכל כמ"ש הרמב"ם (פ"ה מה' שמטה ה"ה) :

יד ולשכירך ולתושבך הגרים עמך כבר כתבתי (אמור ס' פו) ששם תושב ושכיר מדבר גם בעכו"ם. ובתוספתא (פ"ה דשביעית) מאכילין את האכסניא פירות שביעית ואין מאכילין לא את הפועל ולא את השכיר ואם היה שכיר שבת וכו' או שקצץ מזונותיו עליו מותר. ומשמע אפי' לשכיר ישראל אסור משום דנראה שפורע חובו מפירות שביעית רק אם הוא שכיר לזמן. ובזה מדבר פה, ור"ל אפי' לשכירך מן העכו"ם. (ובאינו לזמן גם לישראל אסור. ומ"ש הגרים עמך מרבה אכסניא אפי' עכו"ם כמ"ש בפי' בירושלמי רפ"ג דדמאי) :

טו ולבהמתך ולחי', הנה בהמה היא כ"ש מחי'. כי הבהמה היא הבייתות שמזונותם עליו והחי' היא המדבריות כמ"ש בפ' שמיני (ס' ט). ופי' שבא ללמד שצריך שיהי' לשניהם, אבל אם כלה

עַמָּךְ: יְוְלִבְעִירָךְ וּלְחַיְתָא דִּבְאַרְעָךְ תְּהֵי כָל עֲלַלְתַּהּ לְמֵיכָל: יְוְתִמְנֵי לָךְ שְׁבַע שְׁמִטִּין

ספרא

מיכן אמרו שדה שנטייבה בש"א אין אוכלים פירותיו בשביעית. ובה"א אוכלים. בש"א אין אוכלים פירות שביעית בטובה . ובה"א בטובה ושלא בטובה . ר' יהודה א' חילוף הדברים זה מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה :

יא לכם ולא לאחרים . לאכלה ולא להביא ממנה מנחות ולא להביא נסכים ממנה:

יב לך ולעבדך ולאמתך מה ת"ל . לפי שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך . שיכול אין לי פירות שביעית נאכלים אלא לעניים בלבד מנין אף לעשירים ת"ל לך ולעבדך ולאמתך הרי בעלים עשירים אמורים עבדים ושפחות אמורים א"כ למה נאמר ואכלו אביוני עמך העניים אוכלים אחר הביעור ולא עשירים דברי ר' יהודה. ר' יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלים אחר הביעור :

יג (ז) דבר אחר . ואכלו אביוני עמך . הראוי לאדם לאדם והראוי לבהמה לבהמה : **יד** ולשכירך ולתושבך מן העכו"ם הגרים עמך לרבות את האכבניא :

טו (ח) ולבהמתך ולחיה מה ת"ל ומה אם חיה שאינה ברשותך הרי היא אוכלת בהמה שהיא ברשותך א"ד שתאכל , אלו כן הייתי אומר יכנס לבהמה ותהא אוכלת לעולם, מה אני מקיים ביעור פירות שביעית בפירו' אדם, אבל בהמה תהיה אוכלת לעולם וכשהוא אומר לבהמתך ולחיה מקיש בהמה לחיה, כל זמן שחיה אוכל' בשדה בהמה אוכל' בבית כלה לחיה שבשדה כלה לבהמתך שבבית: **טז** (ט) אשר בארצך מה שבארצך אוכלים לא מה שהוציא עקלים לעבדיו פנדוס , אר"ש שמעתי בפירוש שמוציאין לסוריא ואין מוציאין לח"ל : **יז** (י) תהיה אף להדלקת הנר אף לצבוע בה צבע :

יא כל תבואתה מלמד שאין נאכלת אלא תבואה . מיכן אמרו. מאימתי אוכלים פירות האילן בשביעית. הפגים משהזריחו אוכל בהן פתו בשדה . ביחלו כונס לתוך ביתו . (יא) וכן כיוצא בהם בשאר שני שבוע חייבים במעשרות. הבוסר משיגרע אוכל בו פתו בשדה הבאיש כונס לתוך ביתו . וכן כיוצא בו בשאר שני שבוע חייבים במעשרות. זתים כ"ז שהם עושין שלשת לוגין לסאה . הכניסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה . הכניסו חצי לוג כותש וסך בשדה . הכניסו שליש כותש בשדה וכונס לתוך ביתו וכן כיוצא בהם בשאר שני שבוע הייבים במעשרות. ושאר כל פירות האילן אין אתה רשאי לכבוש מהם לשלוק מהם ולא לאכל מפניהם אלא כעונתן למעשרות כך עונתן לשביעית .

התורה והמצוה

לחי' מן השדה כלה לבהמתך שבבית. ולשון זה כותב פוד עמ"ש (פ"ג מ"ד) על מן השדה תאכלו כלה מן השדה וכו' , וכבר פירשנו (בס' יב) שלכן אמר בס' מספפים ויהרס תאכל חית השדה . כי בזמן שהם אין אוכלים בא זמן הביעור :

טז אשר בארצך מיותר , ופי' שאין להוציאם לח"ל . ודעת ת"ק דאפי' לסוריא אסור . וז"ש לא מה שהוציא עקילס פנדוס הוא מקום בסוריא . ור"ש ס"ל שסוריא נקרא ארצך. וי"ל שס"ל כר"מ (בפ"ק דעכו"ס) דכיבוש יחיד שמי' כיבוש , ות"ק ס"ל כר' יוסי שם דלאו שמי' כיבוש. וכן פסק הרמב"ם דאסור להוציא אפי' לסוריא כת"ק וכשטתי' (ריש תרומות) דכיבוש יחיד לאו שמי' כיבוש. אך לפ"ש בירושלמי דנה ת"ק דמתניתין (ה' פ"ו דשביעית) ס"ל שאין מוציאין לסוריא. וכתם משנה ר"מ . משמע דאף שס"ל שמי' כיבוש לענין זה לא מקרי ארצך ועי' בפסחים (דף נב ע"ב) :

יז תהי' כל תבואתה . זה מיותר שהיה יכול לכללה עם הקודם. לך ולעבדך ולבהמתך . ומזה הוכיח הדלקת הנר וצביעה . ובאמת בירושלמי (פ"ח דשביעית) מביא עוד דרוש, לכם כל שהוא צורך לכם ותני עלה כגון אכילה וכו' וצביעה , ושם אמר דמזה מוכח דצבועין לאדם הל עליהם קדושת שביעית . ר' יוסי בן ר' לא . במע לה מן הדא. תהי' אף להדלקת הנר ולצבוע (ר"ל הרי שחל עליהם קדושת שביעית), א"ר מנא תפתר באוכלי בהמה לאדם וליה את שמעת מיני' כלום . ולפ"ז מדרוש תהי' למד אוכלי בהמה לאדם , ומדרוש לכם למד אוכלי אדם לאדם . וקיי"ל דאין צובעים לבהמה מפירות שביעית אפי' מאכלי בהמה, שאין קדושת שביעית חלה על צבעי בהמה כמ"ש הרמב"ם (פ"ה ה"ט) והוא מבואר בירושלמי , ולכן הוכרח הפסוק לגזור המאמר לשנים ע"י מלת תהי' . כי לאדם יהי' לכם גם לצביעה והדלקה , אבל לבהמה ולחי' גם אוכלי בהמה יהי' רק לאכל , לא לצביעה, ומזה בעצמו מוכח שלאדם מותר גם לצביעה:

יא תהי' כל תבואתה . כבר באַרנו (בס' ה') שפם תבואה לא בא רק על הנגמר והוא מתנגמר שליש . כמו שהוא לענין מעשר . אמנם מ"ש לענין שביעית שני זמנים א' בבית וא' בשדה. למד לה בירושלמי ממה דכתיב שנית מן השדה תאכלו את תבואתה, וצ"ל שגם הספרא סמך ע"ז, כי מ"ש כלה לחי' מן השדה כבר נלמד ממ"ש ולבהמתך ולחי' וכל ספקא זאת מובאת בשביעית (פרק ד') . ובמ"ש

וכן

לאבל

ח וְסָפַרְתָּ לְךָ שֶׁבַע שַׁבְּתֹת שָׁנִים שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁבַע פְּעָמִים וְהָיוּ לְךָ יְמֵי שֶׁבַע שַׁבְּתֹת הַשָּׁנִים תֵּשַׁע וְאַרְבָּעִים שָׁנָה: ט וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפַר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל־אַרְצְכֶם: י וְקִדַּשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרָאתֶם דְּרוֹר בָּאָרֶץ

בעל הטורים

שבא ואידך ענביתו עניי רוח שאם תגלגל בשביעית יהיו עניי רוח שבעון שביעית גלו ישראל: (ט) בחדש השביעי חסר יו"ד כלו' ששבע במשמע: תעבירו שופר בכל. ר"ת שבת לומר דוקא תקיעת יובל שהוא בבית דין (ר"ל בזמן שיושבין בסנהדרין תוקעים בכ"מ ועיין רש"י פ' זו ובר"ה דף ל') דוחה שבת: (י) דרור עולה כמנין פ"ז רמז שמנין דרור שנים הוי דרורים באין מתכנס

רש"י

תענית ו'): (ח) שבתת שנים. שמטות שנים יכול יעשה שבע שנים רצופות שמטה ויעשה יובל אחריהם ת"ל שבע שנים שבע פעמים הוי אומר כל שמטה ושמטה בזמנה (ת"כ): והיו לך ימי שבע וגו'. מגיד לך שאע"פ שלא עשית שמטות עשה יובל לסוף מ"ט שנה ופשוטו של מקרא יעלה לך חשבון שנות השמטות למספר מ"ט: (ט) והעברת. לשון (שמות ל"ו) ויעבירו קול במחנה לשון הכרזה: ביום הכפרים. (ת"כ) ממשמע שנאמר ביום הכפורים איני יודע שהוא בעשור לחדש א"כ למה נאמר בעשור לחדש אלא לומר לך תקיעת בעשור לחדש דוחה שבת בכל ארצכם ואין תקיעת ר"ה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בבית דין בלבד: (י) וקדשתם. (ת"כ) בכניסתה מקדשין אותה. בבית דין ואומרים מקודשת השנה: וקראתם

שפתי חכמים

הספיק כל מה שאסף מן הפירות של שביעית לבית: ס פירוש דשמטה נקראת שבת כדכתיב או תרצה הארץ את שבתותיה וכן תרגם אונקלוס שבע שמיטין דשנין והכתוב הוא מדכתיב שבע שנים שבע פעמים דמשמע דקאי אשנים ולא אשבועות שמים דומיא דשבע שבתות תמימות תהיינה שתרגם אונקלוס שבע שבועיא שלימין: ע פירוש ודרוש הקרא הכי והיו לך מ"ט שנים אז והעברת שופר וגו' וקרא יובל: פ ואיש צריך הכתוב להודיע מנין. ותירץ הרא"ם דמנהג הכתוב רק הוא בכמה מקומות. וי"ל לפי שבת היובל עולה לכאן ולכאן כלומר שסוף שנת היובל ובו מתחילין לספור השמיטה אחר היובל (כ"כ דף ל"ג) א"כ הייתי אומר גם שנת החמישים עולה לכאן ולכאן ואם כן לא יהיה החשבון השנים רק מ"ט לכן פירש"י מ"ט. ועי"ל דכתיב שבע שבתות השנים ואח"כ כתיב והעברת שופר וגו' בעשור לחדש ביום הכפורים ואם כן הייתי אומר מ"ט שנים כלים ביום הכפורים וא"כ יהיו עשרה ימים יתרים לכן פי' רש"י מ"ט: צ לא שהכרה כיד (בר"ה דף ל"ד): ק כלומר ולא בעשור לחדש שבו העברת השופר של יובל דא"כ את שנת החמשים שנה למה לי הא ממילא שמעינן דשנת החמשים שנה מקדשין. ואין להקשות דמהכא משמע דמתחלת השנה נעשו בני חורין ולעיל כתוב והעברת שופר וגו' בי' לחדש למנין מה היה

התורה והמצוה

וכן כיוצא בהם מחולקים הר"ש והרמב"ם אם קאי למסה על חיוב המעשר. או למעלה שמבואם אוכל אכילת ארעי קודש ואמ"ל. והק"א הרכיב פי' הר"ש בפי' הרמב"ם עי' עליהם ותראה. וכמ"ש הכניסו שלים עי' הגהות הראב"ד מ"ש בזה:

יב לאכל, ממעט זילוף ומלוגמא. ודרוש זה תמוה אחד. הא פה מדבר מאוכלי בהמה ואוכלי בהמה שאין מהם מלוגמא כמ"ש במשנה (רפ"ח דשביעית) ובאמת בסוכה (דף מ) ובב"ק (דף קב) גרס בברייתא זאת לאכלה ולא למלוגמא וכ"כ הרמב"ם (פ' ה"ב) אבל אין כן סדר הספרא שדרש לאכלה ולא למכות. ומלוגמא דרש מן לאכל. ועוד שהרמב"ם (שם הי"ד) דייק לכם לאכלה המיוחד לכם יהי' לאכלה ולא למלוגמא (לאפוקי המיוחד לבהמה) ואיך דרש פה מן לאכל? וראיתי בירושלמי (רפ"ח דשביעית) ר' בון בר"ח בעי קומי ר"ז אוכלי אדם ואוכלי בהמה היו בפרשה. מה חמית מימר אוכלי אדם אין עושין מהם מלוגמא ואוכלי בהמה עושין מהם מלוגמא? א"ל והיתה שבת הארץ לכם לאכלה מיעט. מה מיעט אוכלי אדם אין עושין מהם מלוגמא. ומיעט אוכלי בהמה? (פי' נמעט גם אוכלי בהמה) א"ר בון בר' חייא כל מדרש שאתה דורש ומוכר מדרש ראשון אין זה מדרש. (ר"ל וכבר דרש מן לכם לאכלה רק לכם אסור במלוגמא לא אוכלי בהמה) מכ"ז מבואר בעליל שהספרא הזה אין מקומו פה. אם לא שנדחק שבא למעט שלא לעשות מאוכלי בהמה מלוגמא לבהמה וצ"ע:

יג וספרת לך פיה הספירה בב"ד לכן אמר בלשון יחיד. וכן עמ"ש בס' ראה שבעה שבועות תספר לך פי' בספרי בב"ד. ועמ"ש בס' אמור וספרתם לכם פי' בספרא כ"א וא'. ומ"ש שבע שבתות שנים. פי' שבע שנים של שמטה. כי שבע שבתות שהם פי' ימי שבת בראשית והם שבעה שבועות. והי' מקום לטעות שיספר ז' שנים זו אח"ז בקדושת שמטה ויעשה יובל לכן פי' שבע שנים שבע פעמים ר"ל שבע פעמים שבע שנים, ובכ"ז נ"ל ג"כ שבע שבתות שנים. לכ' יתחיל לספור שבעה שבעה מאמצע ימי השמטה

דשנין שבע שנין שבע זמנין ויהון לך יומי שבע שמטן דשנין ארבעין ותשע שנין: ט ותעבר שופר יבבא בירחא שביעאה בעשרא לירחא ביומא דכפוריא תעברון שופרא בכל ארעכון: י ותקדשון ית שנת חמשין שנין ותקרון חירותא בארעא לכל יתבהא

ספרא

יב לאכל ולא לעשות משנה זלפין ולא לעשות משנה מלוגמא. ולא לעשות ממנ' איספלנית. ולא לעשות ממנה אפיקטויזין:

(פרשה ב) יג (א) וספרת לך בב"ד. שבע שבתות יכול שבע שבתות ימים תלמוד לומר שבע שבתות שנים. או שבע שבתות שנים יכול יספור שבע שמטות ואח"ז ויעשה יובל ת"ל שבע שנים שבע פעמים הא עד שנאמרו שני כתובים הללו ואם לאו לא שמענו:

יד (ב) ומנין שיספר לשני שביע ת"ל והיו לך ימי שבע שבתות השנים. מנין שיספר לשני יובל ת"ל והיו לך תשע וארבעים שנה. מנין עושה שביעית אעפ"י שאין יובל ת"ל והיו לך שבת שבתות שנים. ומנין עושה יובל אעפ"י שאין שביעית ת"ל תשע וארבעים שנה. דברי ר' יהודה. וחכ"א שביעית נוהגת אעפ"י שאין יובל והיובל אינו נוהג אא"כ יש עמו שביעית:

טו (ג) ומנין שהיא בשופר ת"ל והעברת שופר. אין לי אלא ביובל. בר"ה מנין. ת"ל והעברת שופר תרועה בעשור לחדש ביוהכ"פ שאין ת"ל בחדש השביעי ומת"ל בחדש השביעי הרי תרועת שביעי כזו מה זו בשופר אף תרועת ר"ה כזו. (ד) ומנין שהיא פשוטה לפניה ת"ל והעברת שופר תרועה. ומנין שפשוטה לאחריה ת"ל תעבירו שופר. אין לי אלא ביובל בר"ה מנין. ת"ל והעברת שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחדש ביוהכ"פ שאין ת"ל בחדש השביעי ומה ת"ל בחדש השביעי שתהא תרועת שביעי כזו. מה זו פשוטה לפני' ופשוטה לאחרי' אף תרועת ר"ה פשוטה לפני' ופשוטה לאחריה:

טז (ה) ביום ולא בלילה. ביום הכפורים אפי' בשבת. תעבירו שופר בכל ארצכם מלמד שכל יחיד ויחיד חייב. יכול אף תרועת ר"ה תהי' דוחה שבת בכל ארצכם ת"ל והעברת שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחדש ביוהכ"פ שאין ת"ל בעשור לחדש ממשמע שנא' ביוהכ"פ איני יודע שהוא בעשור לחדש אלא בעשור לחדש דוחה את השבת בכל ארצכם ואין תקיעת ר"ה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בב"ד בלבד:

(פרק ב) יז (א) וקדשתם את שנת החמשים שנה מה תלמוד לומר לפי

שנאמר

התורה והמצוה

כגון משנה ג' של שמטה עד שנה ג' וכן תמיד, וז"ש הא עד שיאמרו שני כתובים וכו':

יד והיו לך ימי שבע שבתות השנים מ"ט שנה. זה מיותר שהא החשבון ידוע, ופי' שבא ללמד איכות הספירה. שיספרו בכל שנה מימי השמיטה למנין השמטה. וגם שיספרו למנין היובל. כמו היום שנה שלישית לשמטה הרביעית שהיא שנת הכ"ד ליובל. ולכן אמר שיספר ז' שבתות שנים שהיא המספר לשמטה. ומפרש שגם יהיו ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה שהיא המספר ליובל. אולם ע"ז הי' לו לומר בלשון שאמר גבי ספירת העומר. שאמר וספרתם שבע שבתות, תספרו חמשים יום, והוציא רבה מזה דבעי למימני יומי ובעי למימני שבועי וכן הי"ל וספרת וכו' שבע פעמים תשע וארבעים שנה ולמה האריך בלשונו. לכן דרשו מזה שחלקם הכתוב לשני מספרים ללמד שיספר א' בלא השני שמטה בלא יובל ויובל בלא שמטה, כגון שהאו ולא עמו שמטה כן פי' התוס' בערכין (דף לב). ולכן חלקם וספרת שבע שבתות שנים היא ספירת השמיטות. והיו לך תשע וארבעים שנה היא ספירת היובל. וזה דעת ר' יהודה. ודעת חכמים שהגם שזה מבואר שספירת השמטות אין תלויים ביובל, אבל היובל תלוי בשמטות דהא אמר והיו לך ימי שבע שבתות השנים מ"ט שנים היינו דוקא אם מנה שמיטות. ומבואר דר' יהודה לשיטתו לקמן [ס' כף] שס"ל יובל הוא אע"פ שלא השמיטו, וכן דעת ר' יוסי, וחכמים הם האומרים בר"ה דף ט ע"ב שס"ל דשלחן מעכבים:

טו פסקא זו, כבר הובאה ביותר ביאור בפ' אמור (ס' קצ"ח) ושם פרשנוה היטב קחנה משם ואין לכפול הדברים:

טז בעשור לחודש ביוהכ"פ. ביוהכ"פ מיותר אחר שאמר בעשור לחדש ודרש ביום בא למעט לילה כמ"ש בס' זו (ס' מב), אולם לזה היה די לומר ביום עשיר לחדש. לכן פי' שהוסיף ביוהכ"פ ללמד אפי' חל בשבת אחר שתלה הדבר ביוהכ"פ דוקא. ומה שכפל ואמר בעשור לחדש בא למעט תרועת ר"ה שאין דוחה שבת אלא בב"ד. וכפי מ"ש בגמ' (ר"ה דף) כ"ז אצטריכא דמה שאין תוקעים בר"ה שחל בשבת היא תקנת חכמים עי"ש:

יז וקדשתם את שנת החמשים שנה, מלת שנה מיותר וח"ש שנה מה ת"ל ודרש שבא ללמד

שנים

לְכָל־יֹשְׁבֶיהָ יוֹבֵל הִוא תִּהְיֶה לָכֶם וְשַׁבְתֶּם אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשֻׁבוּ׃ יא יוֹבֵל הִוא שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּהְיֶה לָכֶם לֹא תִזְרָעוּ וְלֹא תִקְצְרוּ אֶת־

רש"י

דרור. לעבדים בין נרצע בין שלא כלו לו שש שנים משנמכר (ר"ה ט') א"ר יהודה מהו לשון דרור כמדייר בי דיירא ם וכו' שדר בכל מקום שהוא רוצה ואינו ברשות אחרים: **יובל הוא**. שנה זאת מובדלת משאר שנים בנקיבת שם לה לבדה ומה שמה יובל שמה על שם תקיעת שופר: **ושבתם איש אל אחזתו**. שהשדות ש חוזרות לבעליהן: **ואיש אל משפחתו תשבו**. לרבות את ת הנרצע: (יא) **יובל הוא שנת החמשים שנה**.

שפתי חכמים

שעברה שופר בי' שאי כבר מקודש השנה לכל מילי מתחלת השנה כבר פירשו בגמרא פ"ק דר"ה מר"ה עד יוה"כ לא היו העבדים נפטרים לבתיהם ולא משתעבדין לאדוניהם אלא אוכלים ושותים ועטרותיהן בראשיהן כיון שהגיע יום הכפורים תקעו ב"ד בשופר נפטרים עבדים לבתיהם ושדות חוזרות לבעליהן: ר ומוביל סחורתא בכל מדינתא. ופי' הערוך כמדייר בי דיירא פי' פירון נושא הסבל הסוחר ומוליך סחורה בכל מקומות. מדוור לשון רוכב דיירא לשון סבל. מדוור בשני ווי"ן ורש"י פירש שם כמדייר בי דיירא מי שהוא ברשותו לגור בכל מלון שירצה: ש ולפי זה מקרא מסורס הוא וצריכין לומר ושבה אחזתו אל איש כלומר ולא שהבעלים חוזרים לשדות כמובן מושבתם א"ש וגו': ת פי' הנרצע שהגיע בו יובל קודם שם לרציעתו כדתניא בת"כ בקידושין דף ט"ו וא"ת והלא כבר כתיב וקראתם דרור ופירש רש"י לעבדים בין נרצע וכו' ולמה כתיב ואיש אל משפחתו. וי"ל דמה שפירש רש"י על וקראתם דרור לעבדים בין נרצע כו' הוא יליף מאיש אל משפחתו תשובו כי זהו עיקר הפסוק וראיה לדברי שהרי פי' רש"י בואלה המשפטים על ולעולם בהם תעבודו עד היובל ומקשה או אינו אלא לעולם ממש ת"ל ואיש אל משפחתו תשובו ולא מביא קרא דוקראתם דרור אלא ש"מ דזה עיקר. ועי"ל דאי לא כתיב אלא וקראתם דרור לבד ה"א ה"מ שיוצא ביובל היכא שמכרו ב"ד אבל מכר עצמו לא לכך נאמר ואיש אל משפחתו

התורה והמצוה

שנה לענין קריאת דרור לעבדים ולשדות קדושת היובל מתחלת בר"ה לענין כל דבר ולכן כפל שם שנה ללמד שדינו ככל דבר שנאמר בו שנה שמתחיל מר"ה ועי' בס"ק שאח"ז שזה אתיא כר' יהודה שחולק אריב"ב וס"ל דעבדים נפטרים לבתיהם תכף בר"ה וריב"ק סובר דתקיעת שופר מעכב למצות יובל כר' יוסי לקמן או כרבנן ולכן אין הולכים לבתיהם שמא לא יתקעו, וכ"מ בר"ה (דף ח) שאמר לריב"ק דיובלות תלוי במעשה התקיעה. וזה מובא בר"ה (דף ח' ע"ב) ובערכין (דף כח) עי"ש:

יח וקראתם דרור. לכ"ע הדרור מורה על החירות כמו לצפור דרור שאינו תחת רשות אדם. כמ"ש הראב"ע רק ר' יהודה הוסיף והוציאו מענין דר ודירה שיכול לדור בכ"מ ומענין דר שמורה על הסיבוב שיוכל לסחור ולסבב בכ"מ, ונראה שר' יהודה לשיטתו דס"ל לקמן (ס' כף) יובל הוא אעפ"י שלא תקעו. וכיון שמבואר מסוגית הגמ' בר"ה (דף ט) שר"י שס"ל שנת החמשים עולה לכאן ולכאן, בודאי איתר לי' הדרוש של שנת החמשים שנה לענין שמתקדשת בתחלתה, ולא ס"ל כריב"ב במ"ש שמן ר"ה עד יוהכ"פ אין עבדים נפטרים לבתיהם, שזה דוקא לריב"ק שיסבור שתקיעה מעכב לא לר"י. (ובזה תבין שראשית הברייתא בפסקא הקודמת וקדשתם את שנת וכו' הוא סתמא דספרא ר' יהודה ולדידי' מתקדשת בתחילה ועבדים נפטרים לבתיהם. וריב"ק חולק עליו וס"ל שלא היו נפטרים לבתיהם, וא"כ ה"ק שאמר אין דרור אלא חירות אתי' כריב"ק וס"ל שתכף מר"ה מקדש וקורא דרור מענין חירות שאין עבדים משתעבדים. הגם שאין יכולים לדור ולסחור בכ"מ שרוצים עד יוהכ"פ, ור' יהודה דייק שדרור מורה שיוכל לדור ולסבב בכ"מ שירצה וא"כ תיכף מר"ה נפטרים לבתיהם:

יט לכל ישביה. שהדרור היא לעבדים היוצאים לחירות לא אל כל יושבי הארץ, ולכן פי' חז"ל (מובא בערכין דף לב ובירו' פ"י דשביעית ופ"ד דגיטין) שהיא תנאי רק אם יש כל יושבי' ורק אם יושבים איש על מקומו שזה מורה כינוי יושבי'. לא בזמן שגלו מקצתם או שאין יושבים בנחלתם:

כ יובל היא. אמר זה ג' פעמים (פסוק זה ופסוק יא ופסוק יב), ודעת ר' יהודה שעקר שם יובל מורה על החרות. ופה כמ"ש המבארים שהתקיעה הי' מורה ענינים נפרדים לפעמים הי' לעורר חרדה ולפעמים לעורר שמחה, כמ"ש וביום שמחתכם וכו' ותקעתם וכי תבואו מלחמה והרעותם. ותקיעת היובל היה ענין מיוחד לעורר שמחה ולרמוז על החירות. שכן במ"א אמר במשוך היובל המה יעלו בהר שזה הי' סימן חירות לעלות בהר וכן בכיבוש יריחו והי' במשוך בקרן היובל וכו' כי זה הי' סימן החירות לפלוש ולכבוש. ולכן ס"ל שמ"ש וקראתם דרור יובל הוא בא לעיכוב. כי זה עקר תקיעה הפרטית הנקראת יובל שמורה דרור. ומ"ש עוד שני פעמים יובל הוא. בא לרבות שדי אם יובל הוא ר"ל אם שלחו לחירות, וא' מרבה אעפ"י שלא תקעו וא' מרבה אעפ"י שלא השמיטו. ומ"ש בר"ה (דף ט ע"ב) ר"י מ"ט דכתיב וקראתם וקסבר מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו ר"ל שמ"ש יובל הוא מוסב על וקראתם דרור לבד. וא' פמ"ש תעבירו שופר, ודעת ר' יוסי שעיקר שם יובל הלא מורה על התקיעה בקרן האיל, וכמ"ב

יובלא היא תהי לכון ותתובון גבר לאחסנתיה וגבר לזרעיתיה תתובון: יא יובלא היא שנת חמשין שנין תהי לכון לא תזרעון ולא תחצדון ית כתהא ולא תקטפון

ספרא

שנאמר בעשור לחדש יכול אין שנה מתקדשת אלא בעשור לחדש כשהוא אומר וקדשתם את שנת החמשים שנה מלמד שהיא מתקדשת מר"ה. אמר ר' יוחנן בן ברוקה לא היו עבדים משועבדים [ולא] נפטרים לבתיהם ולא שדות חוזרות לבעליהם אלא אוכלים ושותים ושמחים ועטרותיהם בראשיהם עד שהגיע יוהכ"פ הגיע יוהכ"פ תקעו שופר. חזרו שדות לבעליהם ועבדים נפטרים לבתיהם:

יח (ב) וקראתם דרור אין דרור אלא חירות. א"ר יהודה מה הלשון דרור כמדייר בי דיירא ומסחר בכל מדינה:

יט (ג) יושבי' בזמן שיושביה עליה ולא בזמן שגלו מתוכה. היו עליה אבל היו מעורבבי' שבט יהודה בבנימין ושבט בנימין ביהודה יכול יהי' היובל נוהג ת"ל יושבי' לכל יושביה נמצאת אומר כיון שגלו שבט ראובן וגד וחצי שבט מנשה בטלו היובלות:

כ (ד) יובל אעפ"י שלא השמיטו אעפ"י שלא תקעו בשופר או יכול אעפ"י שלא שלחו העבדים ת"ל הוא דברי ר' יהודה. ר' יוסי אומר יובל אעפ"י שלא השמיטו אעפ"י שלא שלחו העבדים או יכול אעפ"י שלא תקעו בשופר ת"ל הוא. א"ר יוסי אחר שהכתוב תולה אותה לענין תקיעת שופר וכתוב א' תולה אותה לענין שלוח עבדים. מ"מ אני אומ' יובל שלא בשלוח עבדים. שאפשר ליובל שלא בשלוח עבדים אבל א"א ליובל שלא בתקיעת שופר. ד"א תקיעת שופר תלוי' בב"ד ושלוח עבדים תלוי' בכל אדם:

כא (ה) ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו. א"ר אליעזר בר' יעקב במי מדבר אם (בנמכר שש) [במוכר עצמו] הרי אמור אם (בנמכר שנה או שתים) [במכרוהו ב"ד] הרי אמור הא אין הכתוב מדבר אלא בנרצע [שתים ושליש שני'] לפני היובל שהיא היובל מוציאן:

כב דבר אחר ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו למה שהוזקה משפחתו הוא שב דברי ר"מ.

התורה והמצוה

(בר"ה דף כו) כשהלכתי לערביא היו קורין לדכרא יובלא, וא"כ מ"ש יובל הוא מוסב על העבירו שופר שזה עיקר שמו, ומ"ש שני פעמים יובל הוא בא לרבות אעפ"י שלא שלחו אעפ"י שלא השמיטו. ומ"ש מ"מ אני אומר וכו' שאפשר שלא בשלוח עבדים שמשכחת שאין עבד ביניהם. ומפני שזה רחוק שלא ימצא עבד א' לכן אמר ד"א. כן פי' בגמ' שם. ומ"ש בגמ' שם דחכמים ס"ל דשלשתן מעכבים וקסברי מקרא נדרש לפניו ולפני פניו ולאחריו והכתיב יובל היא דחסי' בא"ל. פי' דס"ל דמ"ש בפסוק יוד יובל היא נדרש על וקראתם דרור שלפניו ועל והעבירו שופר שלפני פניו. ומ"ש בפסוק יא יובל היא נדרש על לא תזרעו שלאחריו ושלשתן מעכבים. ומ"ש בפסוק יב כי יובל היא נדרש אפי' בח"ל שמ"ש וקראתם דרור בארץ פי' בזמן שהדרור נוהג בארץ נוהג גם בח"ל וכמ"ש בקדושין (דף לח) ועי' בירושלמי פ"ג דר"ה ה"ה:

כא **ושבתם איש אל אחוזתו.** מאמר זה מובא בקדושין (דף טו) והבאתי אותו כפי נסחת הגמ'. ופי' שמוכר עצמו כבר נאמר להלן עד שנת היובל יעבוד עמך. ובמכרוהו ב"ד כבר אמור (והוא שדרש רשב"י (בספרא ס' פו). מ"ש ושב אל משפחתו על מכרוהו ב"ד) מהו דנרצע למוד מכאן, א"כ פסוק זה מדבר בנרצע. ובגמ' שאל אחרי שפסוק זה ופסוק ושב אל משפחתו סתומים למה אוקים כאן בנרצע והם במכרוהו ב"ד. אמר רבה בר שילה א"ק איש איזהו דבר שנוהג באיש ולא באשה הוי אומר זו רציעה, והקושי' מבוארת א"כ למה לתר באה איש ענין כמ"ש אם במכרוהו ב"ד הרי אמור. והרי מגופי' מוכח שמדבר בנרצע, וכבר נתקשה בזה בק"א ונדחק, אולם הדבר מובן עפמ"ש בס' קדושים (ס' ב') שכ"מ שנאמר איש י"ל שהוא שם המין וממעט אשה אבל במקום שבא שם איש בלשון יחיד והפעל שאחריו בא בלשון רבים כמו איש אמו ואביו תיראו. איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו, מבואר שאינו שם המין רק שם הכללות וגם אשה בכלל. ומ"ש צריך טעם למה נייר באיש כמש"ש כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים א"כ למה נאמר איש מפני שהאיש סיפוק בידו וכו'. וא"כ ממה שאמר פה ושבתם איש אין לומר כ"כ שבאמת הוא שם הכללות דהא בא הפעל ושבתם בלשון רבים, רק ע"י אם אינו ענין. גם לנו הדייק שלכן תפס איש מפני שמדבר בענין הרציעה שאינו נוהג באשה. ולולא הלמוד, דהם לא היו מדייקים כן והבן:

כב **ושבתם איש אל אחוזתו** פלוגתא זו הובאה שנית בספרא (לקמן פרק ז משנה ד) על ושב אל משפחתו ואל אחוזת אבותיו. ולפ"ז נראה ברור שר' יהודה דייק שכתוב שבכא: משפחה כשאנ

סְפִיחֶיהָ וְלֹא תִבְצְרוּ אֶת־נְזִרֶיהָ׃ יב כִּי יוֹבֵל הִוא קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה תֹּאכְלוּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ יג בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תָּשֻׁבוּ אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ׃ שני יד וְכִי־תִמְכְּרוּ מִמְכָּר

בעל הטורים

הבית: (יא) ספיחיה. ב' הכא ואידך (איוב י"ד) תשטוף ספיחיה עפר ארץ והיינו דאיתא בתוספתא בשביעית פורץ אדם כרמו וכותש גדרו והיינו דכתיב (שם) אבנים שחקו מים תשטוף ספיחיה עפר ארץ שאפי' אם יש לו גדר אבנים ישחקו ואף אם בא על שדהו שטף מים לא יגדור אותה: נזריה ב' במסורה הכא ואידך זכו נזיריה משלג רמז שחור שחור אומרים לנזירא לכרמא לא תקרב זכו נזיריה שלא תבצרו את נזיריה. שבעים שמיטות ויובלות בטלו ישראל בארץ וכנגדם גלו שבעים שנה וזה הוא שעתה שבעים כנדתה כתיב ב שבעים חסר וכתיב בתריה כנדתה על כן היו כנדה דכתיב סביביו צריו היתה ירושלים לנדה ביניהם כמנין נדה דיו: אחד מ ל שנה האחרון תשוב שנה (ערש"י): (יג) איש אל אחזתו וסמיך ליה וכי תמכרו ממכר לעמיתך לומר נכסים שאין להם אחריות נקנין עם נכסים שיש להם אחריות ועוד סמך אל תונו איש לאחזתו לומר שגם הקרקע יש בו אונאה

רש"י

מה ת"ל לפי שנאמר וקדשתם וגו' כדאיתא א בראש השנה ובת"כ: את נזריה. את הענבים המשומרים אבל בוצר אתה מן המופקרים כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל ב נמצאו שתי שנים קדושות סמוכות זו לזו שנת מ"ט שמטה ושנת החמשים יובל: (יב) קדש תהיה לכם. (ת"כ) תופסת דמיה ג כהקדש יכול תצא היא לחולין ד תלמוד לומר תהיה בהוייתה תהא: מן השדה תאכלו. (ת"כ) על ידי השדה אתה אוכל מן הבית שאם כלה לחיה מן השדה צריך אתה לבער מן הבית כשם שנאמר בשביעית ה כך נאמר ביובל: (יג) תשבו איש אל אחזתו. והרי כבר נאמר ושבתם איש אל אחזתו אלא לרבות המוכר שדהו ועמד בנו וגאלה שחוזרת ו לאביו ביובל: (יד) וכי תמכרו וגו'. לפי פשוטו כמשמעו ועוד יש דרשה מנין כשאתה מוכר מכור לישראל חברך ת"ל וכי תמכרו ממכר לעמיתך מכור ומנין שאם באת לקנות קנה מישראל חברך

שפתי חכמים

תשובו או נסיך: א כלומר כדאיתא בר"ה ובת"כ ר"ל כל מקום דשייך לומר קודש כמו בי"ט ושבת מוסיפין מחול על הקודש והכא ביובל גם כן כתיב וקדשתם ה"א ה"נ מוסיפין משנה שלאחר היובל ליובל לכך נאמר יובל היא שנת החמשים דוקא שנה זו ולא יותר ואין צריך להוסיף משנה שלאחריה: ב וא"ת למה מפרש רש"י כשם שנאמר כו' גבי לא תבצור את נזיריה יותר מגבי לא תזרע ולא תקצור. וי"ל דלכך פי' רש"י כשם כו' לפי שכתיב ביובל לא תבצור את נזיריה סתם ואיכא למימר דלמא שאר פירות ולא ענבים לכך פירש"י כשם וכו' דהתם גבי שמיטה נמי נאמר ואת ענבי נזירך לא תבצור וה"נ כתיב ואת נזירך והתם קאי על ענבים דכתיב שם בהדיא ואת ענבי נזירך לא תבצור ה"נ קאי על ענבים ולכך פירש"י כשם כו' כלומר דשנת שמיטה ושנת יובל שוין בכל דבר: ג פי' אי פקעינהו לפירות שביעית או דיובל בדמים הני דמים תפיסי קדושה כמו הקדש שפדוהו בדמים שהדמים נתפסין ונעשו הקדש: ד כמו הקדש שפדוהו בדמים שהדמים נתפסין במקומו והוא יוצא לחולין אף פירות שביעית כן ת"ל תהיה: ה וא"ת למה מפרש רש"י כשם כבר פי' לעיל גבי נזירך. וי"ל דקאי הוא לפירושו שפירש כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית. ואין להקשות מנ"ל דלמא אף על פי שכלה לחיה מן השדה אי אתה צריך לבער מן הבית והא דכתיב מן השדה תאכלו פירושו שמה שאתה תביא מן השדה ביומו אתה תאכל ולא מה שאתה אוצר ממנו בבית די"ל אי אתה מודה כשם שנאמר בשמיטה כך נאמר ביובל ובשמיטה כתיב ולבהמתך ולחיה ופי' רש"י אם חיה אוכלת בשדה לא כ"ש ומתכך כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית וה"ה גבי יובל נמי לכך פירש"י כשם שנאמר כו': ו כלומר ולא תאמר כיון דבנו יורש אותו לא ישוב השדה לאביו ביובל:

התורה והמצוה

משפחתו ואחוזתו. ולא כתוב אחוזת אבותיו, וז"ש לאחוזתו ולמשפחתו הוא שב. ור"מ דייק הכתוב דלקמן שכתוב ואל אחוזת אבותיו ישוב שכולל גם השררה שהחזיקו בו אבותיו. וכמו כן פליגי לענין גולה ברוצח שכתוב בו אל ארץ אחוזתו (כמ"ש בספרי מסעי סי' קס) ר"י דייק דוקא ארץ אחוזתו, ור"מ גמר שיבה שיבה מע"ע. וכמ"ש בברייתא דלקמן ישוב לרבות את הרוצח, ר"ל שמה שכפל פעל ישוב מיותר ובא ללמד שכל שיבה כמוה כגון שיבת הרוצח יהיה אל אחוזת אבותיו. ובמכות (דף יג) מביא הברייתא דלקמן וצריך לפרש כמו שבארנו. ומה שכפל פה פעל תשובו בא לרבות את האשה, והוא עפמ"ש בפ' קדושים (סי' ב) שכ"מ שכתוב שם איש י"ל שהוא שם המין וממעט אשה, אבל במקום שנודע שהיא שם הכללות כגון אם בא הפעל אצלו בל"ר אינו נוגע אשה. ואחר שמן ושבתם איש אין נודע שהוא שם הכללות כי למ"ש הראב"י בסימן הקודם איש דוקא שמדבר בנרצע כנ"ל. ולכן כפל פעל תשובו בל"ר ללמד שמ"ש ואיש אל משפחתו תשובו אינו שם המין איש ולא אשה רק שם הכללות כל איש ואיש וגם אשה בכלל וללמד שאם מכרה אביה יוצאת ביובל:

כג יובל הוא שנת החמשים שנה. מ"ש שנת החמשים שנה כפל שנה. בא ללמד שכמו שיהיה שנה מלאה מתחלה בלא חסרון כן תהיה מלאה באחריתה בלא עודף דה"א שתמשך עד יוה"כ הבא שכן מוסיפים מחול על הקדש. לכן כפל שם שנה שהשנה הזאת היא מר"ה עד ר"ה ומובא בר"ה דף ט. וצ"ע לענין הלכה דפסק הרמב"ם דלא כר' יהודה שסובר דשנת החמשים עולה לכאן ולכאן וא"כ צריך כפל שנה שנה לאפוקי מדר"י כמ"ש בגמ' שם. והוא פסק כר"י [illegible] הכפל לדרושי הספרא וצ"ע:

לא

יַת שַׁבְקְתָא: יב אֲרֵי יוֹבֵלָא הִיא קוּדְשָׁא תְּהֵי לְכוֹן מִן חַקְלָא תֵּיכְלוּן יַת עֲלַלְתַּהּ: יג בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵלָא הָדָא תְּתוּבוּן גְּבַר לְאַחְסַנְתֵּיהּ: יד וַאֲרֵי תְזַבְּנוּן זְבִינִין לְחַבְרָךְ אוֹ

ספרא

ר' יהודה אומר לאחוזתו ולמשפחתו הוא שב ואינו שב לשררה שהיה בה. וכן הוא אומר בגולה. תשובו לרבות את האשה: (פרק ג) **כג** (א) יובל היא שנת החמשים שנה. שיכול בכניסה תהיה מקודשת מר"ה. וביציאתה תהי' מושכת והולכת עד יוהכ"פ שכן מוסיפין מחול על הקדש ת"ל יובל היא שנת החמשים שנה תהי' לכם: **כד** (ב) לא תזרעו ולא תקצרו את ספיחי' ולא תבצרו את נזיריה כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל: **כה** (ג) כי יובל היא קדש מה קדש תופס את דמיו אף שביעית תופסת את דמיה. או מה קדש יוצא לחולין ודמיו נתפסים יכול אף שביעית כן. ת"ל היא הרי היא בקדושתה. נמצאת אומר אחרון אחרון נתפס בשביעית ופרי עצמו אסור. כיצד לקח בפירות שביעית בשר אלו ואלו מתבערים בשביעית. לקח בבשר דגים יצא בשר ונכנסו דגים. בדגים שמן יצאו דגים ונתפס שמן האחרון אחרון נתפס ופרי עצמו אסור: **כו** (ד) מן השדה תאכלו את תבואתה. כל זמן שאתה אוכל מן השדה אתה אוכל מתוך הבית כלה מן השדה כלה מן הבית. (ה) מיכן אמרו הכובש ג' כבשים בחבית אחת רא"א כיון שכלה מין אחד מן השדה יבער כל החבית. ר' יהושע אומר אוכל והולך עד שיכלה האחרון שבה. ר"נ אומר מין שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן החבית והלכה כדבריו. ר"ש אומר כל הירק א' לביעור אוכלים ברגילה עד שיכלו סתריות מבקעת בית נטופה: **כז** (ו) בשנת היובל הזאת. זו מוציאה עבדים ואין השביעית מוציאה עבדים. והלא דין הוא. ומה אם היובל שאינו משמט כספים מוציא עבדים. שביעית שמשמטת כספים א"ד שתוציא עבדים. ת"ל בשנת היובל הזאת. זו מוציאה עבדים ואין השביעית מוציאה עבדים. ק"ו ליובל שישמט כספים. ומה אם השביעית שאינה מוציאה עבדים משמטת כספים. יובל שהוא מוציא עבדים א"ד שישמט כספים. ת"ל וזה דבר השמטה שמוט שביעית משמטת כספים ואין יובל משמט כספים יובל מוציא עבדים ואין שביעית מוציאה עבדים: **כח** תשובו איש אל אחוזתו לרבות המוכר שדה ועמד בנו וגאלה שתחזור לאביו ביובל:

התורה והמצוה

כד לא תזרעו ולא תבצרו לא אמר כאן לא תזמורו שהזומר בכלל זורע. ומה שכפל ולא תבצרו והלא בצירה בכלל קצירה. ללמד שגם הבציר ביובל אינו חייב רק על אבות המלאכות לא על תולדות. וכנ"ל א"צ לכפול זמירה שכבר ידעינן משביעית וה"ה כמש"כ בשביעית והבן:

כה קדש תהי' לכם. באיזה ענין קראה בשם קדש. וזה לא יצדק רק על המועדים שממנעים בהם מכל מלאכה ומתקדשים לעבודת ה' אבל יובל מותר בכל מלאכה. ופי' חז"ל שהפירות דינם כקודש שתופס את דמיו ע"י מכירה, אולם אמר קדש שהיה שתשאר קדש ואין לה פדיון. שבין השני בין הדבר שנותן תחתיו י"ל קדושת שביעית לענין שאסור לעשות ממנו מלוגמא ולבערם בעת הביעור (ובברייתא זו מובאת בסוכה מס קדושין נ"ה עכו"ם כד. ובירושלמי פ"ה דשביעית):

כו מן השדה תאכלו את תבואתה פי' חז"ל שר"ל ע"י השדה תאכל בבית. וכשכלה מן השדה צריך לבער מן הבית. והוא עצמו מה שדרש למעלה (סי' פו) על ולבהמתך ולחיה. וא"כ פסוק זה מיותר. ופליגי בזה ר"א ור"י ור"נ (מובא במשנה ה' פ"ט דשביעית). ר"א ס"ל דבא ללמד שאף אם טעם מין זה בלוע באחר שלא כלה צריך לבערו. ור"י ס"ל שבא ללמד להפך אם שרי כלה כבר ויש בו טעם ממין שלא כלה תאכלוהו ע"י קצת הטעם ממין שלא כלה. ור"נ ס"ל שבא ללמד דקא המין עצמו שיש ממנו בשדה יאכלו ואין משגיחים בטעם. כן פי' התוס' (פסחים דף נג) ובתוי"ט שם. ור"ש אמר שכל מיני ירק כמין אחד לענין ביעור כשעדיין נמצא מין א' אוכלים כולם. ורגילה היא עשב שיש בו הרבה ליחות ור"ל שלא כלה מבקעת בית נטופה שהיא ארץ רבת לחות בודאי נמצא עוד ממנו באיזה מקום בשדה וא"צ לבער:

כז בשנת היובל הזאת כבר התבאר (נס' נו סי' כג) שכ"מ שבא כינוי הרימז זה זאת בא למעט איזה דבר עיי"ש בתורה אור באורך. ומ"ש פה בשנת היובל הזאת בא להוציא שמטה שאין שלוח עבדים נוהג בה (כל נמכר בשביעית יצא לחפשי בשנת השמטה). וכן מ"ש וזה דבר השמטה מלת וזה מוציא דזה רק דבר השמטה לא דבר היובל. וכן דרש בספרי פ' ראה (פסקא קיב):

כח תשובו איש אל אחוזתו זה מיוסר שכבר נאמר. ופי' חז"ל מפני שממ"ש ושבתם איש אל

לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ אַל־תּוֹנוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו׃
טו בְּמִסְפַּר שָׁנִים אַחַר הַיּוֹבֵל תִּקְנֶה מֵאֵת עֲמִיתֶךָ בְּמִסְפַּר

בעל הטורים

עד כדי דמיו: (יד) קנה. ג׳ הכא ואידך גבי דוד לא כי קנה אקנה בכסף מלא (ד״ה א׳ כ״א) כי קנו אקנה מאותך במחיר (ש״ב כ״ד) כשקנה שגורן מארונה אע״ג דדרשינן או קנה מיד עמיתך שתקנה מיד ישראל ולא מיד נכרים אעפ״כ קנה דוד הגורן מארונה כיון שלא היה יכול לקנות מישראל: אל תונו איש את אחיו וסמיך ליה במספר לומר לך דבר שבמדה ומשקל

רש״י

ת״ל או קנה מיד עמיתך: אל תונו. (ת״כ. ב״מ נ״ח) זו אונאת ממון: (טו) במספר שנים אחר היובל תקנה. זהו פשוטו ליישב המקרא על אופניו על האונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דעו כמה שנים יש עד היובל ולפי השנים ח והתבואות השדה שהיא ראויה לעשות ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזירה לו בשנת היובל ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח ואם יש שנים מרובות ואכל ממנה תבואות הרבה הרי נתאנה מוכר לפיכך צריך לקנותה לפי הזמן וזהו שנאמר במספר שני תבואות ימכר לך לפי מנין שני התבואות שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו ורבותינו דרשו (ערכין כ׳) מכאן שהמוכר שדהו אינו רשאי לגאול פחות משתי שנים ט שתעמוד שתי שנים ביד הלוקח מיום ליום ואפילו יש שלשה תבואות באותן שתי שנים כגון שמכרה לו בקמותיה. ושני אינו יוצא מפשוטו כלומר

שפתי חכמים

ח בפ׳ קדושים פירשתי: ט פי׳ פשוטו וכו׳ פי׳ קרא דמספר שנים הוא מה שפי׳ אחריו לפי רוב השנים וכו׳ והוא דבק עם אל תונו ואע״פ שהפסוק הראשון תפס השנים שעברו אחר היובל תמורת השנים שנשארו עד היובל שבפסוק האחרון מפני שמתחייב זה מזה כי הקונה והמוכר אינם מביטין אלא על השנים הנשארים עד היובל וכפי מספרם יהיה חשבון לכן פירש רש״י השני פסוקים על מספר השנים הנשארים. רא״ם:

התורה והמצוה

אל אחוזתו י״ל הטעם שלא תסב נחלה לזרים דוגמת מ״ש ואיש אל משפחתו. ויש לטעות שאם היה הקונה בנו שאין עוות בנחלה כי בל״ז עתיד ליורשו אין יוצא ביובל. לכן אמר שנית תשובו איש אל אחוזתו:

כט וכי תמכרו ממכר לעמיתך מה שפרש וכפל שם עמיתך לא יצטרך לענין אונאה שכבר אמר אל תונו איש את אחיו. אחיו דוקא, וע״כ הוציאו חז״ל ממנו לימוד מוסרי שימכר גם יקנה מעמיתו דוקא. שהוא הקודם לעסק עמו ולסחור. וכבר באר בק״א, שצריך להשמיע זה בין במוכר בין בקונה עיי״ש. גם יש סיוע לדרוש הזה ממלת קנה. שהיל״ל תקנה, ופי׳ שבא המקור במקום הציווי כמו זכור את יום השבת וכמ״ש הרא״ב״ע:

ל וכי תמכרו ממכר כפי הפשט הכל נמשך אל עניני היובל שאחר שהזהיר שבשנת היובל יחזרו השדות לבעליהם, מזהיר שכל מוכר לא ימכר לחלוטין שבזה יאנה את הלוקח, רק במספר שנים אחר היובל תקנה, שלפי השנים שיש עד היובל ולפי תבואת השדה שהיא ראויה לעשות תמכר לו. וכן פרש״י, וכתב הרמב״ן ז״ל ובאמת הוא הנכון בישוב המקרא אבל חז״ל אמרו שאין אונאה לקרקעות שנאמר או קנה מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד ולפ״ז יצטרך להוציא הכתובים מפשטן, והשיב ז״ל שהוא תופס שמ״מ אין אונאה הלא במטלטלין הוא דוקא לענין שיהיה המקח בטל אם הונהו יותר משתות ובקרקעות אפי׳ יותר משתות המקח קיים לפי שימחלו עליה כמו על פחות משתות במטלטלין. אבל בזה שוים הם למטלטלים שהמאנה עובר בלאו דלא תונו שהרי הענין מדבר בקרקעות. וכן אעפ״י שאין אונאה בקרקעות אין זה אלא בענין שווי השדה במקח אבל אם הטעהו שמוכר לו לחלוטין או שהטעהו בגודל השדה ובמספר תבואות יש אונאה גם בקרקע. והנה הסברה הראשונה שכתב דאף במקום שאין דין אונאה לענין הזרת כמו פחות משתות במטלטלין ויותר משתות בקרקע מ״מ עובר בלאו דלא תונו. הנה הטור בח״מ (סי׳ רכז) הביא שאביו הרא״ש נסתפק בזה. וכן סתם בש״ע שם סעיף ומו שהוא ספק. והסברה השנית הוא ודאי לכ״ע שבזה יש אונאה. ובזה יבואו דברי חז״ל כמין חומר. שבאמת לא נטו מן הפשוט שהכתוב הזהיר על אונאה גם בקרקעות וכל הענין מדבר בקרקעות. רק שם השקיפו שלגבי המוכר בא עיקר האזהרה בקרקעות, שבהם מדבר וריבה גם מטלטלים מן ממכר (שכולל כל דבר), ולגבי לוקח פרט מיד עמיתך שהוא רק מטלטלין. ומזה למדו שאין דין אונאה נוהג בקרקעות אם נתאנה בדמים כגון שמכר שוה עשרים בשלשי׳, ולא יצויר אונאה בקרקעות רק אם הונאהו שמכר לו לחלוטין או בגודל הקרקע או בשני תבואות כמו שצייר הכתוב. ואונאות אלה יוצאות מן המוכר לא מן הלוקח כי המוכר בקי בגודל הקרקע ובתבואותיו וכן יוכל לרמאותו שמוכר לחלוטין. ולכן הזהיר אל המוכר. אבל במטלטלין שיש בהם אונאה גם בדמים הזהיר גם אל הקונה שלא יאנה את המוכר בדמים. וא״כ מזה בעצמו שבאזהרת הקונה דייק מיד עמיתך מבואר שבלא זה אין אונאה לקרקעות. רק בצד הראשון שהזהיר אל המוכר. ות״ם מנין לרבות דבר המטלטל ת״ל ממכר היא עמ״ש ויקרא (סי׳ יג) כי כ״ט שבא שם שפעולה נוסף על הפעל יש לימוד. ומכר משתתף ג״כ עם מסירה, וימכרם ביד כושן רשעתים. ר״ל

תִּזְבַּן מִן־יַד חַבְרָךְ לָא תוֹנוּן גְּבַר יָת אֲחוּהִי: טו בְּמִנְיַן שְׁנַיָּא בָּתַר יוֹבֵלָא תִּזְבַּן מִן

ספרא

כט (א) מנין כשהוא מוכר לא תהא מוכר אלא לעמיתך ת"ל וכי תמכרו ממכר לעמיתך מנין כשהוא קונה לא תהא קונ' אלא מיד עמיתך ת"ל או קנה מיד עמיתך:

ל אין לי אלא קרקעות שבהם דבר הכתוב. מנין לרבות דבר המטלטל ת"ל ממכר לרבו' דבר המטלטל. מנין שאין אונאה לקרקעות ת"ל או קנה מיד אל תונו המטלטלים י"ל אונאה ואין אונאה לקרקעות. (ב) ומנין שאין אונאה לעבדים. ת"ל והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה מה אחוזה אין להם אונאה אף עבדים אין אונאה. (ג) מנין שאין אונאה להקדשות ת"ל את אחיו לא הקדש. מנין שאין אונאה לשטרות ת"ל ממכר מה זה מיוחד שגופו מכר וגופו לקח יצאו שטרות שלא גופם מכר ולא גופם לקח אלא הראיה שיש בהם. לפיכך המוכר שטרותיו לבשם י"ל אונאה:

לא (ד) אל תונו איש את אחיו זו אונאת ממון, יכול זו אונאת דברים כשהוא אומר לא תונו איש את עמיתו הרי אונאת דברים אמורה הא מה אני מקיים לא תונו איש את אחיו זו אונאת ממון. (ה) וכמה היא אונאה. ארבעה כסף מעשרים וארבע כסף לסלע שתות למקח, עד מתי מותר להחזיר עד כדי שיראה לתגר או לבקי. הורה ר"ט בלוד האונאה שמונה כסף לסלע שליש למקח ושמחו תגרי לוד. אמר להם מותר להחזיר כל היום אמרו יניח לנו ר"ט במקומנו וחזרו לדברי חכמים. (ו) אחד לוקח ואחד מוכר י"ל אונאה וכשם שיש אונאה להדיוט כך יש אונאה לתגר. ר' יהודה אומר אין לתגר אונאה. מי שהוטל עליו ידו על העליונה שהוא אומר לו תן לי מעותי או תן לי מה שהוניתני. (ז) וכמה תהי הסלע חסרה ולא יהיה בה אונאה ר"מ אומר ד' איסרות מאיסר לדינר ר"י אומר ארבע פונדיונות מפונדיון לדינר. ר"ש אומר שמונה פונדיונות מב' פונדיונים לדינר. (ח) עד מתי מותר להחזיר. בכרכים עד כדי שיראה לשולחני. ובכפרים עד ערבי שבתות. שכן דרך השוק להיות עומד בעיירות מע"ש לע"ש. ואם היה מכירה לאחר יב"ש מקבלת ממנו ואין לו עליו אלא תרעומת. ונותנה למעשר שני ואינו חושש שאינו אלא נפש רעה:

לב (ט) אל תונו איש את אחיו. אין לי אלא איש. אשה מנין ואשה את איש מנין. ת"ל את אחיו מ"מ. אין לי אלא הדיוט להדיוט תגר לתגר תגר להדיוט הדיוט לתגר מנין תלמוד לומר את אחיו מ"מ. ר' יהודה אומר תגר להדיוט י"ל

התורה והמצוה

שתאכול דבר נמסר מיד ליד. ר"ל מיד היא מטלטלין שזה הנבדל בין מעמיתך ובין מיד עמיתך שבמובנו המדויק היא שליקת החפץ מידו. וכמ"ש ויקרא (סי' סכ"ו). וכמ"ש בגמ' דף וכן הי"ע או תזבנון עסקא דמטלטלי מיד חבריכון וכל פסקא זו מובא בב"מ (דף נו) עבדים הוקשו לקרקעות כמ"ש בספרא לקמן סי' פט והקדשות ממעט ממ"ש את אחיו. ושטרות אימעטי מלשון ממכר שמשמע שהדבר עצמו הוא שממכר:

לא אל תונו איש את אחיו בעל יכה נמנה על ב' דברים. וגם לא תונה ולא תלחצנו, שכלליה בממון ואונאה בדברים. ועל אונאת ממון, להונותם מאחוזתם (יחז' מו). וכאן שכתוב ב"פ הראשון על אונאת ממון והשני על אונאת דברים, ומ"ש (במשנה ה') עד סוף הפסקא מועתק ממשניות ב"מ. (פ"ד משנה ג ד ה ו). ופי' ארבעה מעות כסף, אם היה המקח בדמי סלע שהיא כ"ד מעות דהשתא הויא אונאה שתות למקח. ומ"ש עד מתי מותר להחזיר ר"ל וליכא מי שטעה אם חוזר מן המקח (כי משניות אלה כר' יהודה דשיא שיכול לחזור מן המקח כמ"ש בסוף מ"ו) ומ"ש במ"ו א' לוקח וא' מוכר כמ"ש וכי תמכרו וכו' או קנה וכו' אל תונו. מי שהוטל עליו פי' מי שנתאנה ומתניתין ר"י הנשיא וליה הלכתא כוותי' רק באונאה שתות קנה ומחזיר אונאה. ומ"ש במ"ז כמה תהיה הסלע חסרה ר"ל מטבע היוצא ותמיד היא שוחק וחסר כמה תחסר ואם הוציאה לא יהא בה אונאה. והיא לר"מ א' מכ"ד ולר"י א' מי"ב ולר"ש שתות. ומ"ש במ"ח ואם היה מכירה פי' אם תמיד מקבלה ממנו, ואם לא רצה לקבל אין לזה אלא תרעומת, ומ"ש ונותנה למ"ש, היינו סלע חסרה נותנה למ"ש בשויה ואינו חושש משום אסימון כי שם מטבע עליו, דמי שהוא לוקחה בשויה בתורת מטבע: אלא כמו נסכא של כסף אינו אלא נפש רעה:

לב אל תונו איש את אחיו, כבר התבאר (קדושים ס' כ"ה) שכ"מ שבא שם איש הוא שם המין וממעט אשה אבל במקום שבא ע"ש הכללות כמו בכ"מ שאומר איש את עמיתו איש את אחיו אינו ממעט אשה עיי"ש, וז"ש אשה מנין וכו' ת"ל את אחיו, אמנם ע"ז היה נ"ל איש את עמיתו כי בכל הפרשה תפס שם עמיתו. ע"ז אמרו עוד דרוש אחר משום דשם עמית בא על אנשים השוים, עם אתך, או מלשון לעומת כמ"ש ויקרא (סי' שע). והוא דוקא אנשים שוים כמו תגר לתגר והדיוט להדיוט לא

בכלתי

שני תבואת ימכר לך: טז לפי רב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תמעיט מקנתו כי מספר תבואת הוא מכר לך: יז ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך כי אני יהוה אלהיכם: יח ועשיתם את חקתי ואת משפטי תשמרו ועשיתם אתם וישבתם על הארץ

בעל הטורים

אין בו אונאה: (יז) איש את עמיתו ויראת. ס"ת שתוק לומר לך שאונאה עד שתוק: אני ה' אלהיכם וסמיך ליה ועשיתם את חקתי יעשה סמוכה לשם פועלה: (יח) וישבתם לבטח בטח בגי' ב"ש שנ"ם כחשבון שנ"ם עמד הבית וישבו בטח:

רש"י

מספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומשום שנים שתים: (טז) תרבה מקנתו. תמכרנה ביוקר: תמעיט מקנתו. תמעיט בדמים: (יז) ולא תונו איש את עמיתו. (ת"כ) כאן הזהיר על אונאת דברים שלא יקניט את חבירו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ וא"ת מי יודע אם נתכוונתי לרעה לכך נאמר ויראת מאלהיך היודע מחשבות הוא יודע כל דבר המסור לבב שאין מכיר אלא מי שהמחשבה בלבו נאמר בו ויראת מאלהיך: (יח) וישבתם על הארץ לבטח. שבעון שמטה ישראל גולים שנאמר (ויקרא כ"ו) אז תרצה הארץ את שבתותיה והרצת את שבתותיה ושבעים שנה של גלות בבל כנגד שבעים שמטות שבטלו

שפתי חכמים

ט משום דקשה להו לפרש שיהא הפסוק הראשון דבוק לאחרון: י משום דתרבה ותמעיט מקנתו משמע שירבה וימעיט קניותיו ואין זה כוונת הכתוב מש"ה פירש תרבה מקנתו תקנה ביוקר והמעיט מקנתו שיקנה בזול וה"א דהאי תרבה מקנתו תמכרנה ביוקר ולא נקט תרבה בדמיה כמו שנקט תמעיט בדמים כדי שלא נחשוב שפירש ירבה וימעיט דמיאן יותר שכדי שווין אבל מתמכרנה ביוקר אינו משמע ביותר מכדי שויו אלא שוויו רב. רא"ם: כ ופי' ועשיתם את חקותי וגו' דפסולת סקלה מיירי בחקות ומשפטים של שמיטה דאל"כ

התורה והמצוה

בבלתי שוים כמו הדיוט ותגר, דהא לדעת ר"י תגר אין אונאה וה"א שה"ה לענין איסור מותר להונותו לכן אמר את אחיו שכולל כל אישי האומה, ואינו פורש השווי:

לג במספר שנים אחר היובל לפי הפשט. ר"ל שיהי' מקנתך כפי מספר השנים אחר היובל אם מעוטות או מרובות וכנגדן תתן כסף השדה רב או מעט. אבל עם ההשקפה אין הלשון מדויק שהיל"ל במספר שנים עד היובל תקנה. שהחשבון הוא כמה שנים יש עד היובל כמ"ש לפי רוב השנים תרבה מקנתו. שהוא לפי רוב השנים עד היובל לא אחר היובל? וגם שכל הפסוק מיותר ודי שיאמר לפי רוב השנים עד היובל תרבה וכו' ותו לא, ועוד למה דבר נגד הקונה. והלא כבר באתי שבקרקעות לא ינויר אזהרת אונאה רק גבי המוכר שמוכר לו לצמיתות (כנ"ל ס' למ"ד). על פי המסורות האלה למדו חז"ל שכולל בזה עוד הלכה אחרת. שמזהיר את הקונה וגם המוכר שיהי' הקנין ע"פ מספר שנים ר"ל שתי שנים [ולכן במשנה ערכין כ"ט ע"ב מביא ע"ז שנאמר במספר שני תבואות ימכר לך ובספרא תפס ע"ז ס"ל במספר שנים תקנה שזה נגד המוכר וזה נגד הלוקח וכמ"ש בגמר' שם ל"מ מוכר דקאי בעשה דכתיב במספר שני תבואות ימכר לך אלא אפי' לוקח נמי קאי בעשה דבעינן שנים תקנה וליכא]. ונכלל בזה שתי ענינים. א] שקודם שהי' ביד הלוקח שתי שנים לא יפדנו, ב] שאם מכרה לו קרוב ליובל ישלים אחר היובל לשני תבואות כמ"ש בערכין (דף כט ע"ב). ובזמת אני מסתפק בזה אם מכר לו לפני היובל ולא אכל תבואה קודם. אם ישלים שתי שנים אחר היובל, דהא שנים הללו תפיגן מצ"ל רמ"ש בערכין (דף יח). הולם בגמ' אמר (שם כט ע"ב) לרב דאמר דמוכר שדהו בשנת היובל מכורה ויוצאה ומפר' שאינה מכורה למספר שני תבואות אבל מכורה היא ויוצאה. דתיקום בלעותי' עד בתר יובל ובתר יובל ניכלי' שני תבואות וגהדרה, מי לא תניא אכלה שנה אחת לפני היובל משלימין לו שנה אחרת אחר היובל, ומתרץ התם נחית לאכילה הכא לא נחית לאכילה, ועדיין אני מסופק לשמואל דקיי"ל כוותי' דביובל אינה מכורה כל עיקר ולדידי' אין סברא לחילוק זה, וגם אם נאמר דלכ"ע צריך דנחית לאכילה משכחת אם מכרה לו לפני ר"ה של שביעית שקודם יובל והיא מלאה פירות. שבזה נחית לאכילה. וצריך להשלים שתי שנים אחר היובל, וזה שרמז במ"ש במספר שנים אחר היובל תקנה שהזהיר שאם קנה סמוך ליובל שדה מלאה פירות, ישלים מספר שתי שנים אחר היובל. וכן הזהיר למוכר שבמספר שני תבואות ימכר ולא יפדנו קודם לכן. ולמסורות הדרוש הזה אמר אחר היובל. דה"ל שפי' אחר היובל סמוך ליובל ולאפוקי מופלג מן היובל דהא אמר לפי רוב השנים ולפי מעט השנים. עד הגיעו חז"ל ממ"ש מספר שני תבואות יצא

חברך במנין שני עללתא יזבין לך: טז לפום סגיאות שניא תסגי זבינוהי ולפום זעירות שניא תזעיר זבינוהי ארי מנין עללתא הוא מזבין לך: יז ולא תונון גבר ית חבריה ותדחל מאלהך ארי אנא יי אלהכון: יח ותעבדון ית קימי וית דיני תטרון ותעבדון

ספרא

אונאה הדיוט לתגר אין לו אונאה:

לג (י) מנין למוכר שדהו בשנת היובל אינו מותר לגאול פחות משתי שנים ת"ל שנים תקנה מאת עמיתך. אחר היובל סמוך ליובל. מופלג מן היובל מנין ת"ל לפי רוב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תמעיט מקנתו, שני תבואות לא שנת שדפון ולא שנת ירקון ולא שביעית עולה לו מן המנין. נרה או הובירה עלה לו מן המנין, ר' אלעזר אומר מכרה לו לפני ר"ה והיא מלאה פירות יכול יאמר לו הניחה לפני מלאה פירות כדרך שהנחתיה לפניך מלאה פירות ת"ל כי מספר תבואות הוא מוכר לך פעמים שאתה אוכל ממנה שלש תבואות לשתי שנים:

(פרק ד) **לד** (א) ולא תונו איש את עמיתו זו אונאת דברים. יכול זה אונאת ממון. כשהוא אומר אל תונו איש את אחיו הרי אונאת ממון אמורה. הא מה אני מקיים ולא תונו איש את עמיתו הרי אונאת דברים. (ב) כיצד. אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים מה היו. ואם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מה היו מעשה אבותיך כיצד היו חליים באים עליו יסורין באים עליו היה קובר את בניו לא יאמר לו כדרך שאמרו חבריו לאיוב הלא יראתך כסלתך תקותך ותום דרכיך זכור נא מי הוא נקי אבד ואיפה ישרים נכחדו. ראה חמרים מבקשים תבואה מבקשים יין לא יאמר להם לכו אצל פלוני. והוא לא מכר חטה מימיו. ר' יהודה אומר אף לא יתלה עיניו על המקח ולא יאמר בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח. וא"ת עצה טובה אני מוסר לו והרי הדבר מסור ללב נאמר בו ויראת מאלקיך. כל דבר שהוא מסור ללב נאמר בו ויראת מאלקיך:

לה (ג) ועשיתם את חקותי ואת משפטי תשמרו ועשיתם אותם ליתן שמירה ועשי' לחוקים ושמירה ועשי' למשפטים:

התורה והמצוה

דוקא שנים הראוים לתבואה לא שני שדפון ושנת השמטה: [ומ"ש ר"א מכרה לו לפני ר"ה והיא מלאה פירות גרים בגמרא שם ת"ל במספר שני תבואות וכו' שמזה נראה שאזלינן בתר השנים לא בתר התבואות וברמב"ם פי"א מה' שמיטה ה"ו מביא שנא' על פי השנים לא לפי התבואות שהוא הכתוב אבל מקדיש שדה אחוזה ולמד דה"ה למוכר, ולגי' הת"כ שנאמר כי מספר תבואות הוא מוכר לך, נראה שמפ' בענין שהוא טוען שמכר לך מספר תבואות והרי יש ג' תבואות אין טענתו טענה שמכר לשוה שרק במספר שני תבואות ימכר לא במספר תבואות]:

לד ולא תונו איש את עמיתו אזהרה שכר כתובה, ומוסר על אונאת דברים וכן מיב"ע. כי מ"ש הראב"ע שאל תונו הא' אזהרה למוכר, והב' היא אזהרה ללוקח א"ל טעם, דה"א בתחלה וכי תמכרו או קנה אל תונו. וכל פסקא זו מובאת בב"מ (דף נח ע"ב) ופי' התוס' שמ"ש אם הי' בן גרים מוסיף שאף מעשה אבותיו לא יזכר. וכן י"ל שמוסיף באם היו חליים באים עליו בל יאמר שבזה יעוררהו לתשובה דהא כאינו כחבריו של איוב שכתוב ובשלשת ריעיו חרה אפו. ומ"ש בברכות (דף ה ע"ב) בר"ה דהקיפו לי' ארבע מאה דני דחמרא וכו' שא"ל רבנן מי חשיד קוב"ה דעביד דינא בלא דינא. כבר פי' התוס' שם שהיו יודעים שלא יהיב שביקא לאריסא. ובדברי ר' יהודה גרס בגמ' לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים משמע אף שרוצה לקנות, וכן בפסחים (דף קיג) נוה"כ ליב"י אח רבי, אולם י"ל שזה דוקא בה"ת כרבי דהוה חילול השם אם לוקח בלא דמים כמ"ש ביומא (דף פו) כגון אנא דשקילנא בשרא מבי טבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר. ומ"ש שהרי הדבר מסור ללב כבר התבאר פ' קדושים ס' לה:

לה ועשיתם את חקותי ואת משפטי תשמרו. ובפ' אחרי תנם את משפטי תעשו ואת חקותי תשמרו ואח"כ אמר ושמרתם את חקותי ואת משפטי. כאן דבר לפי הרגיל שהחוקים רגיל לעשות לא לשמור בלב כי אין להם טעם והמשפטים ישמרו בלבבות כי השכל מחייבם וקשה לעשותם. ובכ"ז הוסיף ועשיתם ליתן עשי' לשניהם. ושם דבר מגד ענין החוקים והמשפטים. החוקים ניתנו להשלים הנפש ועקר פעולתם ההשכלה והמשפטים ניתנו להשלים חיי הגוף ועיקר' העשי', בכ"ז הוסיף ושמרתם ליתן שמירה לשניהם, וכמ"ש (בס' קלה) עי' מ"ש שם, ובפ' קדושים אמר שמירה ועשי' על שניהם כמ"ש בספרא (שם כז) שצריך לעשות שניהם במעשה ובשון בהתבונה ובשיעל:

לָבֶטַח׃ שלישי (ושני כשהן מחוברין) יט וְנָתְנָה הָאָרֶץ פִּרְיָהּ וַאֲכַלְתֶּם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח עָלֶיהָ׃ כ וְכִי תֹאמְרוּ מַה־נֹּאכַל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת הֵן לֹא נִזְרָע וְלֹא נֶאֱסֹף אֶת־תְּבוּאָתֵנוּ׃ כא וְצִוִּיתִי אֶת־בִּרְכָתִי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית וְעָשָׂת אֶת־הַתְּבוּאָה לִשְׁלֹשׁ הַשָּׁנִים׃ כב וּזְרַעְתֶּם אֵת הַשָּׁנָה הַשְּׁמִינִת וַאֲכַלְתֶּם מִן־הַתְּבוּאָה יָשָׁן עַד ׀ הַשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִת עַד־

רש"י

היו: (יט) ונתנה הארץ וגו' וישבתם לבטח עליה. שלא תדאגו משנת בצורת: ואכלתם לשבע. אף בתוך המעים יהא בו ברכה: (כ) ולא נאסף. אל מן הבית: את תבואתנו. כגון יין ופירות האילן וספיחין נ הבאים מאליהם: (כא) לשלש השנים. לקצת הששית מניסן ועד ר"ה ולשביעית ולשמינית שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן: (כב) עד השנה התשיעית. עד חג הסוכות של תשיעית שהוא עת בא תבואתה של שמינית לתוך הבית שכל ימות הקיץ היו בשדה בגרנות ובתשרי הוא עת האסיף לבית ס ופעמים שהיתה צריכה לעשות לארבע שנים בששית שלפני השמטה השביעית שהן בטלין מעבודת קרקע שתי שנים רצופות השביעית

שפתי חכמים

דאל"כ מה ענין זה לכאן: ל ר"ל ו[א]לא כדאיתא כתיב ונתנה הארץ פריה ותפילה במעיין דאוכל לשובע ולמה כתיב ואכלתם לשובע לכך פירש רש"י בתוך כו'. והא דמהפך רש"י לפרש תחלה מלת וישבתם לבטח בכתוב אחר מלת ואכלתם לשובע משום דרש"י פירש לעיל מיניה וישבתם על הארץ לבטח משום עון שמיטה ישראל גולין וכו' וקשה לו ולמה כתיב עוד וישבתם לבטח עליה. ומתרץ שלא תדאגו משנת בצורת וכדי להודיע ההפרש שבין וישבתם על וגו' ובין וישבתם לבטח. מ כרא"ם: מ וזהו מלשון כניסה אל הבית אבל אין לומר ולא נאסף בשדה אל הגדיש והוא מלשון קיבוץ אל מקום אחד א"כ מה הועלת בזה אם היה נאסף בשדה בגדיש ולא היה נאסף לבית: נ מדכתיב הן לא נזרע ממילא דלא נאסף התבואה ולמה כתיב ולא נאסף את תבואתינו אלא ודאי כך פירושו ולא נאסף את תבואתינו כגון יין ופירות וספיחים שאינם צריכים זריעה: ס משמע שלא היו אוכלין מן התבואה עד חג הסוכות ולעיל פירש רש"י לשלש השנים קצת הששית מניסן עד ראש השנה ולשביעית ולשמינית שיזרע בשמינית במרחשון ויקצור בניסן משמע שהיו אוכלין מיד בניסן וקשיא אהדדי. וי"ל לעיל כתיב כי תאמרו כלומר אם תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף והשיב הקב"ה על דבריכם וצויתי את ברכתי ועשת את התבואה לשלש שנים כמו שפירש"י שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן אבל באמת לא היו אוכלין עד שנה תשיעית שהוא חג הסוכות והא דכתיב ואכלת וגו' עד השנה התשיעית רבותא קמ"ל לא מיבעי לשלש שנים מניסן של ששית עד ניסן של שמינית אלא אפילו עד סוף השמינית שהוא תחילת השנה התשיעית יספיק לכם הישן שתאכלו ממנו כמו בכל שנה ושנה שאוכלין מן הישן עד חג הסוכות

התורה והמצוה

לן וישבתם על הארץ לבטח היטיבה את הספק הגלות מן הארץ. והבטחון הוא הספק הפחד, וכפל זה שנית וישבתם לבטח עלי' תחלה אמר שע"י שישמרו מצות שמיטין לא יגלו מן הארץ כי בעון שמיטין גלות בא לעולם. כמ"ש בשבת (דף לג), וע"כ הקדים וישבתם על הארץ קודם לבטח כי הוא העיקר בכוונת האומר. ומוסיף שתתן הארץ פרי' ולא יהי' רעב וע"כ ישבו לבטח ולא יפחדו מחסרון לחם. וע"ז הקדים וישבתם לבטח קודם עלי'. שמציין שלא יגלו כי זה העיקר בכוונה ומדבר בפחד לרעב. ואמר ולא מפוזרים ולא מפוחדים כי רעב בעיר פזר רגליך, ומ"ש ואכלתם לשובע פי' ר"י אוכל הרבה והק"א נדחק בפי'. אמנם ראיתי בפסיקתא זוטרתא כתוב אוכל קימעה ושבע. וכן הי' גי' רש"י בפי', וכן במ"ש (כו ה) ואכלתם לחמכם לשובע פי' בספרא אוכל קמעה והוא מתברך במעיו כמ"ש וברך את לחמך וסתמא ר' יהודה, וכן נראה לגרוס בכאן, והרב"ג סובר שמ"ש וברך את לחמך היינו שלא יזיק לו המאכל כמ"ש והסירותי מחלה וכמ"ש בב"ק (דף צב). ופי' ולא ניסי מלשון אסטנים. וכמ"ש בגמ' שם ס"ג תלאים יש במרה כמנין מחלה שלא יזיק לו איסטניסו, ומ"ש שלא יהי' דבר חסר היינו שיהא בריא אולם אוכל כל מיני מאכלים. ובא לשון שביעה על שלא חסר לנפשו מכל אשר יתאוה, ומ"ש אף שיא אינה סימן ברכה. כי ס"ל שהברכה במאכל הוא אם אוכל כפי הטבע לא בנס. כמ"ש תמיד ואכלתם אכל ושבוע, וכדומה. והנה יקשה לדעת ר' יהודה מ"ש וכי תאמרו מה נאכל וכו' וצויתי את ברכתי ועשת את התבואה לשלש השנים, ל"ל ברכה זאת. שלא אוכל קמעה ומתברך במעיו ויספיק תבואת שנה אחת לג' שנים. אולם לר' יהודה זה ביאור הכתובים. כי באמת יש שני מיני ברכות. א] ברכה בפירות שנה א' תעשה תבואת שלש שנים. ב] ברכה במעיים שתספיק תבואת שנה אחת לג' שנים. והנה הברכה הראשונה קרובה אל הטבע שיש שנה מבורכת מוצאת כפי ג' שנים, אבל הברכה השני' היא נס. וידוע שהנס לא יעשה רק לצדיקים גמורים הראוים לזה, וכבר אמרו חז"ל דכל מי שי"ל מה לאכל היום ואומר מה

יתהון ותיתבון על ארעא לרוחצן: יט ותתן ארעא ית אבה ותיכלון למשבע ותיתבון לרוחצן עלה: כ וארי תימרון מה ניכול בשתא שביעתא הא לא נזרע ולא נכנוש ית עללתנא: כא ואפקיד ית ברכתי לכון בשתא שתיתיתא ותעבד ית עללתא לתלת שנין: כב ותזרעון ית שתא תמינאה ותיכלון מן עללתא עתיקא עד שתא

ספרא

לז וישבתם על הארץ ולא גולים. לבטח ולא מפוחדים. (ד) ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשובע שיהא אדם אוכל הרבה ושבע דברי ר' יהודה. רשב"ג א' אף הוא אינו סימן ברכה א"כ למה נאמר ואכלתם לשובע אוכל ולא ניסיי. דבר אחר ואכלתם לשובע שלא יהא דבר חסר משולחנו שלא יהי' עולה לו. וישבתם לבטח ולא מפוזרים ולא מפוחדים. עליה ולא גולים:

לז וכי תאמרו עתידים אתם לומר. מה נאכל בשנה השמינית הן לא נזרע ולא נאסף את תבואותינו. אם אין זורעים מה אנו אוספים, אמ' ר"ע מכאן סמכו חכמים על הספיחים שיהיו אסורים בשביעית וחכ"א אין ספיחים אסורים מד"ת אלא מד"ס א"כ למה נאמר הן לא נזרע ולא נאסף אמרת לנו לא תזרעו ומה שאנו אוספים אין מכניסין לקיום אמרת לנו בערוהו ומה אנו אוכלים מן הביעור ואילך:

לח (ו) וצויתי את ברכתי לכם בשנת הששית אין לי אלא בששית. בחמשית וברביעית בשלישית ובשני' משנה לחברתה מנין ת"ל בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים לששית ולשביעית ולמוצאי שביעית. ד"א לשלש השנים לשביעית וליובל ולמוצאי יובל. (ז) וזרעתם את השמינית זו שמינית שלאחר שמטה. כשהוא אומר שנה זו תשיעית שלאחר שמינית שלאחר שמטה. ואכלתם מן התבואה ישן לא שלמנטין. עד התשיעית זו תשיעית (שאחר שמינית) שאחר היובל שאחר השמטה. כשהוא אומר שנה שנה. זו עשירית שאחר היובל שאחר השמטה עד בוא תבואתה תאכלו ישן שהוא י"א לזית: והארץ

התורה והמצוה

נאכל למחר ה"ז מקטני אמנה. והיא כמו בודאי איש ראוי לנס. וזה מבואר שברכה השני' שאוכל קמעה ומתברך במעיו טובה יותר. כי הראשון צריך לשמור תבואותיו וירא מאויבים ושוללים והשבע לעשיר אינו מניח לו לישון אבל זה השני שהיא ברכה נסתרת הוא יושב לבטח בלתי מפחד, וזה פי' הכתובים. שאלה השפיתם בברכה נסיית וז"ש ונתנה הארץ פריה ר"ל רק פרי הרגיל ובכ"ז תמצאו די ספק ואכלתם לשובע אוכל קמעה ומתברך במעיו ויספיק לשלש השנים. ובזה תרויחו כי וישבתם לבטח בארצכם. כי לא יהי' עליכם קנאת אויבים ושוללים. ולא תצטרכו לשמור רוב התבואות. אולם ברכה זו א"א רק אם הם צדיקים ובוטחים בה'. אבל אם תאמרו מה נאכל בשנה השביעית וגו' וכל מי שי"ל מה נאכל היום ואומר מה נאכל למחר ה"ז מקטני אמנה ובלתי ראוי לנס. ואז א"א שתתנהגו בדרך הברכה הנסיית ואז וצויתי את ברכה הטבעיית שתעשה את התבואה לשלש השנים, שברכה זו בלתי משובחת כברכה הראשונה. כי בעלי' אינו יושב כ"כ לבטח:

לז וכי תאמרו. כבר בארתי (ויקרא ס' יג) שיש הבדל בין מלת כי ובין מלת אם. שמלת אם מורה הספק. ומלת כי מורה הודאי. ולכן ממה שלא אמר אם תאמרו. הוכיח שבודאי יאמרו כן, כי ידע את יצרם כי עתידים לומר כן. ומ"ש ולא נאסוף שהוא מיותר, כי מה יאספו אם לא זרעו. דייק ר"ע שספיחי שביעית אסורים מה"ת. ופי' ולא נאסוף אף הספיחין הגדלים מאליהם וחכמים ס"ל שאיסור הספיחי' מד"ס ופי' לא נאסוף שמחויבים לבער את הנאסף בזמן ביעור ומה נאכל מן הביעור ואילך:

לח וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים פרש"י לקצת הששית מניסן עד ר"ה ולשביעית ולשמינית שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן. וכתב עוד דפעמים שהיתה צריכה לעשות לארבע שנים בששית שלפני שמטה השביעית שהם בטלים מעבודת קרקע ב' שנים רצופות ומקרא זה נאמר בשאר השמיטות. ונראה דבספרא רצה ליישב קושי' זאת איך אמר לשלש השנים.

והנה היה לו להזכיר ברכה לד' שנים ובשנים שלמעלה ממנו מדבר ביובל. ופי' חז"ל בשני דרכים, א] שגם בשאר שני שבוע יהי' בברכה עד שתעשה משנה לחברתה. וא"כ בשנה החמשית כבר יעשה לחמשית ולששית. וא"כ יהי' די ברכה לשלש השנים. שבשאר השמטות יהי' לששית ולשביעית ולמוצאי שביעית ובשנת היובל יהי' ליובל ולמוצאי יובל וכו' כי יתפרנסו בששית מן הישן של חמשית. וז"ש מנין בחמשית ברביעית בשלישית ובשני' יהיו מספקות משנה לחברתה ר"ל בשנה הששית ועשה את התבואה לשלש השנ־ נים.

בוא תבואתה תאכלו ישן: כג והארץ לא תמכר לצמתת כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי: כד ובכל ארץ אחזתכם גאלה תתנו לארץ: ס רביעי כה כי ימוך

בעל הטורים

(כג) כי גרים ותושבים אתם עמדי וסמיך ליה ובכל ארץ אחזתכם לומר שכל מקום שגלו שכינה עמהם:

רש"י

והיובל ומקרא זה נאמר בשאר השמטות כאן: (כג) והארץ לא תמכר. (ת"כ) ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל שלא יהא הלוקח כובשה: לצמתת. לפסיקה למכירה פסוקה עולמית: כי לי הארץ. (ת"כ) אל תרע עינך בה שאינה שלך: (כד) ובכל ארץ אחזתכם. (ת"כ) לרבות בתים ועבד עברי. ודבר זה מפורש בקדושין בפרק ראשון (דף כ"א). ולפי פשוטו סמוך לפרשה שלאחריו שהמוכר אחוזתו רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב: (כה) כי ימוך אחיך ומכר.

שפתי חכמים

אל שנים הבאה וכו'. הרא"ם: ע כאילו אמר לא יכבשנה הלוקחת תחת ידו מלהחזירה עד שנמצא שנמכרת לצמיתות: פ והא דלא נקט רש"י כמו דכתיב בקרא שהיא שלי מפני כי אין טעם בדבר לאמור לא יכבשנה הלוקח בידו מלהחזיר לבעלים מפני שהיא שלי הארץ אלא מפני שבשלם היה הארץ היה לו לומר או מפני שהארץ אינה שלך ולכן אל ירע בעיניך מלהחזירה לכן נקט הרב שאינה שלך. הרא"ם: צ דאל"כ ובכל ל"ל אלא לרבות גאולה אף בקרקעות לבתי ערי חומה ועבד עברי הנמכר לישראל: ק כתב הרא"ם לא ידעתי מי הכריחו לומר שהוא סמוך לפרשה שלאחריו ולא לראש הפרשה עצמה וגם לומר כאן שאין הלוקח יכול לעכב אלא גאולה יתנו לארץ ע"כ. ונראה דהוכרח רש"י לפרש כן דקשה לו ל"ל קרא ובכל ארץ אחזתכם וגו' והא בפרשה שנים כתיב שאין הלוקח רשאי לעכב לכן פירש שאף המקרא הזה סמוך לפרשה

של

התורה והמצוה

לששית וכו', ר"ל ליובל וכו', (כן גרס בילקט) ועקר ההוכחה ממ"ש לשלש השנים. שהגם שביובל יש ד' שנים. ובמשנה ז' תירץ על דרך אחר איך יהי' תמיד לשלש שנים, והוא עפ"י שדייק מ"ש וזרעתם את השמינית ואכלתם מן התבואה ישן עד השנה התשיעית. והלא כבר יאכלו מן החדש בשמינית שעורים מניסן וחטים משבועות, והוא עפ"מ שבארתי למעלה (ס' ה') מ"ש בר"ה (דף יג) ר' יונתן בן יוסף אומר מנין לתבואה שהביאה שליש לפני ר"ה כונסן אותה בשביעית שנאמר ועשת את התבואה לשלש השנים אל תקרי לשלש אלא לשליש. ופרשתי שבא ג"כ ליישב איך אומר לשלש השנים והלא ביובל יהי' ד' שנים. ומתרץ שבשנת לפני שמטה שאחרי' יובל יתן תוספת ברכה שהתבואה שיזרעו לפני ר"ה תגדל שליש בששית ואז מותר לאספה בשביעית ולא יצטרך ברכה רק לג' שנים, כי בתבואה שזרעו לפני ר"ה של שביעית יספיק לשביעית וליובל ולמוצאי יובל, וי"ל גם מ"ש תחלה משנה לחברתה מנין פי' כן שיזרעו תבואת שנה הבאה קודם ר"ה ותגדל שליש ובזה יהי' הברכה בכל השנים האלה משנה לחברתה כי יוקדם זמן הזרע והגידול ויהיו מותרים לאסוף פירות ששית בשביעית. וז"ש אל תקרי לשלש אלא לשליש ר"ל שמ"ש נקרא לשלש שנים רק אם תקרא לשליש ר"ל אם תניח הדין שתבואה שנגמרה שליש דינה כתבואת שנה העברה — והנה תחלה הניח הגמ' שהתבואה מספיק תמיד לשלש שנים. בין בשאר שני שביע בין ביובל. עתה פי' הדבר וזרעתם את השנה השמינית ר"ל אם תזרע בשנה השמינית שהוא בכל שני שבוע. אז תאכלו מן התבואה ישן והיא מתבואת שנה ששית, שיאכלו משנה ג' שנים ששית ושביעית ומוצאי שביעית. וז"ש בספרא זו שמינית שלאחר שמטה ר"ל שמטה פשוטה. ועוד אמר שלפעמים יהיו השלש שנים עד השנה התשיעית. ומפרש בספרא זו תשיעית (שאחר שמינית) שאחר היובל (וכן גריס בילקט) שאז תתגדל התבואה שליש לפני ר"ה ויתחילו הג' שנים משביעית. ויאכלו שביעית ויובל ומוצאי יובל שהוא השנה התשיעית. ובזה מבין דברי הגמ' בר"ה שם שטעמא דר' יונתן אל תקרי לשלש אלא לשליש מקשה והא מבעי"ל לגופי'. ומתרץ כתיב קרא אחרינא וזרעתם את השנה השמינית ואכלתם מן התבואה ישן עד השנה התשיעית. כי ממ"ש ועשת את התבואה לשלש השנים אין ראיה עדיין שי"ל שמדבר ברוב השנים וכעי"ש כן באמת בנדרים (דף סא) ועיקר הראיה ממה שסיים וזרעתם את השנה השמינית עד השנה התשיעית. שמזה מבואר שמדבר ג"כ גם בשנת היובל. ומ"ש עוד בספרא כשהוא אומר שנה ע תשיעית שלאחר שמינית הוא ענין אחר משום דבעינן אזלינן בתר חנטה ולמד בר"ה דף יו"ד לענין ערלה ורבעי דפירות האילן שחנטו קודם ט"ו בשבט של רביעית דינם כשלישית לענין ערלה. וכן קודם ט"ו בשבט של חמשית דינם כרביעית לענין רבעי, ולמד לה ממה דכתיב ובשנה הרביעית ובשנה החמישית, ר"ל כיון דפרט שם שנה אזלינן בתר שנת השביעית שנה שחנטו באילן קודם ט"ו בשבט שייך אל השנה העברה. וכן קיי"ל לענין שמטה דפירות שביעית שיצאו למוצאי שביעית הולכים בהם אחר עונת המעשר ואם חנטו קודם ט"ו בשבט של שמינית דינם כפירות שביעית (כמבואר ברמב"ם ה' שמטה ויובל פ"ד הי"ג ובפ"א מה' מעשר שני ה"ב), וכין

תְּשִׁיעֲתָא עַד מֵיעַל עֲלַלְתַּהּ תֵּיכְלוּן עַתִּיקָא׃ כג וְאַרְעָא לָא תִּזְדַּבַּן לַחֲלוּטִין אֲרֵי דִילִי אַרְעָא אֲרֵי דַּיָּרִין וְתוֹתָבִין אַתּוּן קֳדָמָי׃ כד וּבְכֹל אֲרַע אַחְסַנְתְּכוֹן פּוּרְקָנָא תִּתְּנוּן

ספרא

לט (ח) והארץ לא תמכר לצמיתות לחולטנית. כי לי הארץ אל תרע עינך בה, כי גרים ותושבים אתם אל תעשו עצמכם עיקר. וכה"א כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו וכן דוד אומר כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי. אתם עמדי דיו לעבד שיהי' כרבו. כשתהיה שלי הרי הוא שלכם׃

מ (ט) ובכל גאולה תתנו יכול בעבדים ובשטרות ומטלטלין ת"ל ארץ אחוזה א"כ למה נאמר ובכל גאולה תתנו לרבות בתים וע"ע׃

מנין

התורה והמצוה

שאמר פה שלש שנה וזרעתם את השנה השמינית הוא דוקא השייך לשנה זאת. וא"כ התבואות שחנטו קודם ט"ו בשבט דינם כפירות שביעית ואין אוכלים עד השביעית של אחר שמינית, וכן במ"ש עד השנה התשיעית כיון שכתיב שנה א"כ באילנות משכחת עשירית שלאחר היובל, ועוד דייקו מה שהוסיף הכתוב עד בוא תבואתה תאכלו ישן, שהוסיף לאמר שהגם שתגדל תבואת החדש יהי' לך ישן עד חג הסוכות שמאספים התבואה הביתה. וא"כ יספיק עד סוכות של שנה התשיעית ובשנת היובל עד סוכות של העשירית, ובזיתים שחנטו קודם ט"ו בשבט, ואין מותר ביובל אלא הזיתים של העשירית, כשיאכלו מן הישן עד בוא התבואה יאכלו עד שנת י"א, וז"ש עד בוא תבואתה תאכלו ישן שהוא י"א לזית. כ"כ פי' הברייתא הזאת שנלאו בה כמפ' מלפרשה. ומ"ש ישן לא כלמכניסין תפרש בב"ב (דף נא) אמר ר"כ רגיעתא פי' הולעת שמרקיב התבואה ר"ם אמר שדיפה עיי"ש׃

לט והארץ לא תמכר לצמיתות לפרש"י הוא אזהרה ללוקח שלא יכבשנה בידו ביובל, וכמו לא ימכרו ממכרת עבד שהוא אזהרה ללוקח. ולדעת הרמב"ם בס' המצות הוא אזהרה למוכר שלא ימכר לחלוטין ואף שלא אהני מעשיו לוקה כן פי' החינוך. וכן נראה מדברי הרמב"ן שפי' כן דבריו. ולפי זה לא יעלו הדברים כהלכה למה שכתבו האחרונים שדעת הרמב"ם כאביי דכל מקום דא"ר לא תעביד אי עביד מהני עי' בארות החיים או"ח (ס' יוד ס"ק ג') מ"ש בזה, וגמאת בה' סנהדרין לא הביא זה בין הלוקין, מבואר שס"ל שאין לוקין על לאו זה כיון דלא אהני מעשיו [וכבר עמד ע"ז המג"ל פי"ח מה' שמטה] ולדעת הרמב"ם הכתוב הזה שלילה, והביא מירושלמי פ"ה דדמאי שמפרש שלא ימכרו לנכרי, ולפ"ז למ"ד אין קנין לנכרי בא"י (שכן פסק הרמב"ם בה' תרומות ובה' בכורים) הוא שלילה, ולמ"ד יש קנין הוא אזהרה [שהם ספרא ר"י והוא ס"ל בירושל' שם ופ"ד דגיטין יש קנין]. ומדברי הספרא נראה שכלולים בזה כל האזהרות, הם ללוקח שלא יחזיקנה לחלוטין שעז"א כי לי הארץ אל תרע עינך בה. ר"ל שלא ירע בעיניך להשיבה מידך כי אינה שלך רק לי ה"א. והם אל המוכר אמר כי גרים ותושבים אתם עמדי, ר"ל איך דומה כתושב ואזרח הארץ למוכרה ממכר עולם. רק כגר בארץ שהמלך נתן לו רשות לאכל פירותיו והגוף של המלך וכן אמר שהאדם אינו תושב בזה העולם כי נשמתו הוא ממעל משם באו ולשם ישוב, וז"ש כי גר אנכי עמך. מצד החלק האלקי שבו הוא גר פה כי שרשה ממקום גבוה ושם אחוזתו בקדש לא בעולם השפל ורק תושב ככל אבותיו מצד החומר אשר לא יחי' לעולם. ואמר כי גרים ותושבים אתם עמדי. דיו לעבד שיהי' כרבו. שרשו ממקום גבוה ופה בחיים האלה הזמנים כגר יתגורר פה משך זמן ואל מקומו שואף זורח הוא שם. ובמ"ש אתם עמדי רמז גם שלא ימכר לנכרי רק כשתהי' שלי תהי' שלכם לא כשתמכרוה לעכו"ם ותוציאוה מרשותי ע"ז אין לכם רשות׃

מ ובכל ארץ אחוזתכם גאולה תתנו. הרמב"ן פי' לפי הפשט שזה דבק עם פרשת היובל והוא ציוי (ומסור על הב"ד) שיוציאו הקרקע ביובל מיד המחזיקים בה. כמו כי גאל ה' את יעקב שפי' שהציל אותו מיד המחזיקים בו [וכ"כ הרמב"ם פ"י מה' שמטה ויובל הט"ז]. אבל כבר התבאר אצלינו שמושג שם גאולה בא בעצם ולהשוגה על גאולת הקרובים דרך מקח וממכר. ואחריו בא על ההצלה מצד הקורבה. ולא שייך על יציאת קרקע ביובל. ורש"י ורשב"ם פי' שסמוך לפרשה שאחריו. כענין כלל ופרטיו. אחר שמלבד החזרה ביובל תתנו גאולה ע"י קרובים ומפרש כי ימוך אחיך וכו' ובא גואלו. וכן פי' הספרא על גאולת קרובים. והנה לקמן (פרק ה משנה ב') שתם כר"א שיגאל את ממכר אחיו חובה. ולמד ממ"ש ובכל גאולה תתנו. שכתוב זה מיותר לקבעו חובה כמ"ש בגמ' ופי' שאם לא הי' אומר ארץ אחוזתכם הייתי אומר שיגאלו כל דבר. לכן פרט ארץ אחוזתכם. ואלא בכל מרבה בתים וע"ע. וברייתא זו מובאת בקדושין (דף כא). ומבע"ל שם. אם מרבה בתי ערי חומה. וע"ע הנמכר לישראל. והרמב"ם פסק דאינם נגאלים בקרובים. וזה מבואר לפי מה שסתם בספרא כר"א שגאולת קרובים חובה שמ"ל אבל עודאי שמ"ש ובכל גאולה תתנו בא לקובעו חובה. ובזה מיושב מה שתמה הרא"ש למה לא תא

אחיך ומכר מאחזתו ובא גאלו הקרב אליו וגאל את ממכר אחיו: כו ואיש כי לא יהיה לו גאל והשיגה ידו ומצא כדי גאלתו: כז וחשב את שני ממכרו והשיב את העדף לאיש אשר מכר לו ושב לאחזתו: כח ואם לא

רש"י

(ת"כ) מלמד שאין אדם רשאי למכור שדהו אלא מחמת דוחק עוני: מאחזתו. ולא כולה למד דרך ארץ שישייר שדה לעצמו: וגאל את ממכר אחיו. (ת"כ) ואין הלוקח יכול לעכב: (כו) ואיש כי לא יהיה לו גאל. (ת"כ קדושין שם) וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים אלא גואל שיוכל לגאול את ממכרו: (כז) וחשב את שני ממכרו. כמה שנים היו עד היובל כך וכך ובכמה מכרתיה לך בכך וכך עתיד היית להחזירה ביובל נמצאת קונה מספר התבואות כפי חשבון של כל שנה אכלת אותם שלש שנים או ארבע הוצא את דמיהן מן החשבון ויטול את השאר וזהו והשיב את העודף בדמי המקח על האכילה שאכלה ויתנם ללוקח:

שפתי חכמים

של אחריו. והר"ק: ר דכיון שאין רשאי למכור אלא מפני דוחקו מאי האי דכתיב מאחזתו כיון שמטעם דוחקו שצריך למכור אפילו כו' לכן פי' לגדה תורה כו' כלומר אף אם בשעת דוחקו ימלא את עצמו כמה שיוכל ולא ימכור כולו אלא ישייר לעצמו וכו' וק"ל: ש כתב הרא"ם כנ"ד וגאל דפוס ולא ככתוב של וגאל. לומר שאין הלוקח יכול לעכב דאל"כ וגאל למה לי בשלמא למ"ד חובה שפיר שבא הכתוב לחייב שיוסף קרוב שיגאלנה אלא למ"ד רשות וגאל ל"ל וכי העולה על דעתך שאם רצה לגאול שלא יהא רשאי לגאול אלא ע"כ בא קמ"ל שאין הלוקח יכול לעכב: ת כלומר וכי יש לך בישראל מנותק חלק כאתך שאין לו גואלים מזרע יעקב: א כלומר שהם עניים. כתב הרא"ם אבל בקידושין שנו אלא זה שיש לו ואינו רוצה שהרשות בידו ומכאן ראיה לר' יהושע דהאי קרא דוגאל את ממכר אחיו רשות דקאמר שתה אתה אומר רשות או אינו אלא חובה ת"ל איש כי לא יהיה לו גואל וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים אלא זה שיש לו ואינו רוצה ליקח שהרשות בידו ואם הוא כדברי רש"י שאין לו גואל שיכול לגאול שאין לו השגת יד אין ראיה מן המקרא הזה דקרא וגאל את ממכר אחיו ברשות קמיירי דלמא בחובה קמיירי ומאי ואם אין לאיש גואל שאין לו גואל שיש לו השגת יד לגאול וא"כ לפי פירוש הרא"ם יהיו דברי רש"י סותרים זה את זה דלעיל פי' כמ"ד דברשות קמיירי כמו שפי' הרא"ם והכא פי' כמ"ד חובה ואף כי הרבה פעמים מצינו שרש"י פי' פעמים כי האי מ"ד ופעמים כי האי מ"ד אע"פ ששניהם סותרים זה את זה היינו בשני מקומות אבל במקום אחד כי הכא קשה. לכן נראה דרש"י סובר כמ"ד חובה ולעיל נמי בחובה איירי ודלא כהרא"ם. וא"ת מה מתורץ בזה וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואל שהוא עשיר שיכול ליגאל ממכרו. ויש לומר דהכי פירושו אין לו גואל הקרוב שיכול ליגאל ממכרו לפי שהמצוה מוטלת על הקרוב לו ביותר ואותו קרוב אינו עשיר כל כך שיוכל לגאול

התורה והמצוה

הרמב"ם על מה שהגמ' הקשי על רב ששת ועי' בלח"מ (פ"ב מה' עבדים) והכמ"ל:

מא וכי ימוך אחיך פרשו מוך או מכך. ופה אתף עם נמוך שהלשון חז"ל שירד ממדרגתו. וכמד' רבה ויקרא (פ' לד). ח' שמות נקראו לו וכו' מך שהוא מך לפני כל עשוי כאסקופה הנדרסת. ומענין זה בעצלתים ימך המקרה. והוא שם שנצטרף לכל שירד ממדרגה שהיה בה תחלה אף שלא ירד לגמרי. כמ"ש בספרא (ריש פרשה ה) כי ימוך אחיך ומטה ידו אל תניחנו שירד. ודייקו חז"ל ממה שלייל כי ימוך ומכר. כי אסור למכור שדהו אא"כ העני וצריך למזונות. וממה שלא אמר ומכר אחוזתו דייקו שאסור למכור כל שדותיו בבת א'. דאפי' לעבודה אין רשאי להחרים כולם כמ"ש בספרא בחקותי (פי"ב נ"ע). ומובא בערכין (דף כח):

מב ובא גואלו הקרוב אליו מבואר אצלינו שהם מושג הגאולה מקושר מושג הקורבה. וזה המבדיל בין גואל ובין פודה. שהגואל הוא קרוב אל הנגאל. וכפרט שם גואל בא שם על הקרוב תמיד. וא"כ מ"ש הקרוב אליו מיותר. ובא ללמד שהקרוב קרוב קודם. אולם לפ"ז יהי' סתירה בשתמא דספרא אהדדי. דבקדושין (דף כא) מקשה ע"מ דפשם דבתי ערי חומה וע"ע הנמכר לישראל נגאל בקרובים. ממאי דתניא מה ת"ל יגאלנו יגאלנו ג"פ לרבות כל הגאולות שנגאלות כסדר הזה (והוא ברייתא שנוי' בספרא לקמן פ"ח מ"ג) מאי לאו בתי ערי חומה וע"ע, ומשיב רנב"י לא בתי חצרים ושדה אחוזה ומלמד לקרוב קרוב קודם. והשתא יקשה הלא הספרא מלמד קרוב קרוב קודם בשדה אחוזה ג"כ ממה דכתיב הקרוב אליו. וממ"ש בספרא (משנה ב') א"כ למה נאמר גואל שהוא יכול לגאול מבואר דס"ל כר"א דוגאל את ממכר אחיו חובה. והוא ע"כ כמו שספ' בגמ' דס"ל דמ"ש ובכל ארץ אחוזתכם גאולה תתנו בא לקובעו חובה. וא"כ סובר בהכרח שמ"ש ובכל גאולה תתנו אינו מרבה ע"ע הנמכר לישראל ובתי ע"ח כנ"ל (ס' מ') וא"כ ע"כ מ"ש מה ת"ל יגאלנו ג"פ לרבות כל הגאולות הוא לבתי החצרי' ושדה אחוזה דקרוב קרוב קודם ואיך דרש כאן קרוב קרוב קודם בשדה אחוזה גופי'? וצריך לדחוק וליישב דמ"ש הקרוב אליו הקרוב קרוב קודם אינו ליסוד כי יל"פ בהפך דוקא שהקרוב בהחי' כמו במ"ש כי אם לשארו הקרוב אליו שפי' כן כמ"ש בפ' אמור (ס' ה') רק שממ"ש ג"פ יגאלנו שמשם למדינן לכאן שיהי' גואל כסדר שית

לְאַרְעָא: כה אֲרֵי יִתְמַסְכַּן אָחוּךְ וְיִזַבֵּן מֵאַחְסַנְתֵּיהּ וְיֵיתֵי פָּרִיקֵיהּ דְקָרִיב לֵיהּ וְיִפְרוֹק יַת זְבִינֵי אֲחוּהִי: כו וּגְבַר אֲרֵי לָא יְהֵי לֵיהּ פָּרִיק וְתַדְבֵּיק יְדֵיהּ וְיַשְׁכַּח כְּמִיסַת פּוּרְקָנֵיהּ: כז וִיחַשֵּׁב יַת שְׁנֵי זְבִינוֹהִי וְיָתֵיב יַת מוֹתָרָא לִגְבַר דִּי זַבִּין לֵיהּ וִיתוּב לְאַחְסַנְתֵּיהּ:

ספרא

(פרק ה) מא (א) מנין שאין אדם רשאי למכור את שדהו ולהניח באפודתו ולוקח לו בהמה ולוקח לו כלים ולוקח לו בית אא"כ העני. ת"ל כי ימוך ומכר הא אינו מוכר אא"כ העני, יכול יצא מכל נכסיו בבת אחת ת"ל מאחוזתו ולא כל אחוזתו. ארא"ב"ע אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים את כל נכסיו עאכ"ו שיהיה אדם חייב להיות חס על נכסיו: מב ובא גאלו הקרוב אליו מלמד שהקרוב קודם. [מב] וגאל את ממכר אחיו לרבות את הנותן מתנה: מג (ב) ואיש כי לא יהיה לו גואל וכי יש אדם בישראל שאין לו גואלים א"כ למה נאמר גואל שהוא יכול לגאול: מד והשיגה ידו יד עצמו. ומצא שלא ימצא ברחוק ויגאל בקרוב. ברעה ויגאל ביפה ולא ילוה. כדי גאלתו ולא יגאל חצים: מה (ג) וחשב את שני ממכרו שנים הוא מחשב ואינו מחשב חדשים. מנין שאם רצה לעשות חדשים שנה יעשה ת"ל וחשב: מו והשיב את העודף לאיש אשר מכר לו מנין אתה אומר מכרה לראשון במנה ומכר הראשון לשני במאתים מנין שאינו מחשב אלא עם הראשון ת"ל לאשר מכר לו. מכרה לראשון במאתים מכר הראשון לשני במנה מנין שאינו מחשב אלא עם האחרון ת"ל לאיש. לאיש אשר בתוכה דברי רבי. (ד) ר' דוסתאי בן יהודה אומר מכרה לו ממנה מנה

התורה והמצוה

ידעינן שס"ה פה הפי' הקרוב קרוב קודם. והספרא בא רק לבאר הפסק:

מב את ממכר אחיו עם העיון ראינו כי רוב השמות שנתלה בהם מ"ם הזמנים. יורינו את המקום או הכלי שבו יעשה איזה פעולה, וזה ההבדל בין השמות שקל קדש קיטור בטחון בצרון שמציינים הדבר עצמו. ובין השמות משקל מקדש מקטור מבטח מבצר שמציינים דבר העשוי לשקול בו ולהקטיר ולבטוח ולהתבצר בתוכו. כמו שמות מרכב משכב מושב שמציינים הכלי המיוחד אל הפעולה. וכן יש הבדל בין שם מכר. ובין שם ממכר. שם מכר מציין דבר המכירה בבלי אמצעי כמו ונתתי מכרם (במדב' כ). אבל שם ממכר כבר יכלול דבר שיעשה בו פעולה זו בכל אופן וכולל אף המתנה. מענין מסירה מרשות לרשות שבהרחבה יבא גם הוא בלשון מכירה. כמ"ש וכי תמכר ממכר לרבות מטלטלין. ובנחמי' (יג טז) מביאים דג וכל מכר. ושם כ' וילינו הרוכלים ומוכרי כל ממכר. תחלה אמר לרבותא שהיו מוכרים מכירה גמורה בכסף. ואח"כ רבותא שלנו גם מוכרי כל ממכר המחליפים וכל עניני מסירה. ולכן ממ"ש ממכר אחיו רבה גם מתנה. והנה בגמ' (בכורות נב ערכין לא) למד דמתנה חוזרת ביובל מן ושבו איש אל אחוזתו. והספרא דריש לה למעלה (סס"ג) לדרשה אחרת:

מג ואיש כי לא יהי' לו גואל. כבר הבא בקדושין (דף כא) שר"י למד מזה דגאולת קרובים רשות, ולר"א הפי' כי לא יהי' גואל שיכול לגאול, ויל"ק מדוע לא מוקי לה בגר שאין לו גואלים כמ"ש בספרי (נשא פסקא ובב"ק דף קט ובסנהדרין דף סח). מ"ש גבי גזל ואיש כי לא יהי' לו גואל דמיירי בגזל הגר. וצ"ל דבגר לא משכחת דיהי' לו קרקע. דקרקע שקנה חוזרת ביובל. ומזה רא' לדעת הרמב"ם שפסק שירושת הבעל דרבנן. דהל"כ משכחת בגר שנשא אשה וירשה:

מד והשיגה ידו הלשון משמע שהשיג בכח עצמו לא ע"י עזר שכן הוא בכ"מ שיסמך הפעולה אל היד ואל האבר הפועל. כמ"ש קרא ויקרא (ס' שכו) וממ"ש ומצא. הוסיף תנאי שאין די אם השיג ע"י שמוכר א' משדותיו לגאול זאת רק שימצא מה שלא הי' לו תחלה. ומ"ש כדי גאולתו. היינו שיש' המעות די לגאול כולו לא חציו. כמ"ש בנדר מלת די ויקרא (ס' שכז) וברייתא זו מובאת בערכין דף ל ע"ב:

מה וחשב את שני ממכרו תלה החשבון בהמוכר וכן יחשבוהו אל השנים. כנס שת"ם והשיב את העודף היינו העודף מדמי המקח כמו שפרש"י, וא"כ היל"ל וחשב כסף שני ממכרו (וממשמע זה נלחץ הרמב"ם לפרש והשיב את העודף מן השנים. וזה לא יתכן כי אינו משיב שנים רק דמים) וכן היל"ל וחשבו. כי הלא שניהם עושים חשבון. מזה למדו חז"ל שחשבון השנים תלוי ברצון המוכר ולטובתו שאם הוא לתועלתו שלא לחשב החדשים וכגון אם מכר בניסן ונשארו עשר שנים ומחצה לתשרי ובא לגאלה בניסן של שנה החמשית אינו מונה החדשים רק מונה מר"ה הבא שנשארו ה' שנים. ומה שהוא לתועלתו להשב החדשים חושב. וכן למד בפ' בחקותי (ס' קב) מן וחשב לו הכהן ועי' בק"א שהאריך בזה:

מו והשיב את העודף לאיש אשר מכר לו הנה בחשבון זה יעור דרכים הרבה. כגון אם הליקה

מצא ידו די השיב לו והיה ממכרו ביד הקנה אתו עד שנת היובל ויצא ביבל ושב לאחזתו: ס חמישי (שלישי כשהן מחוברין) כט ואיש כי־ימכר בית־מושב עיר חומה והיתה

בעל הטורים

(כח) מצאה ב׳ במסורה הכא ואידך גם צפור מצאה בית ודרור קן לה פי׳ אם לא מצאה ידו שאינו יכול לגאול ויאכל ביד הלוקח

רש״י

לאיש אשר מכר לו. המוכר הזה ב שבא לגאלה: (כח) די השיב לו. (ערכין ל׳) מכאן שאינו ג גואל לחצאין: עד שנת היובל. (ת״כ) שלא יכנס לתוך אותה שנה כלום ד שהיובל משמט בתחילתו: (כט) בית

שפתי חכמים

ממכרו: ב פירוש לא הלוקח הראשון שמכר ושני שגם הוא נקרא מוכר (ערכין דף ל׳) דאם כן נמצא דמוכר שדה אחוזתו לפעמים יפסיד דשמא קנה לוקח ראשון במנ׳ ומכר במאתים: ג דאל״כ די נ״ל אלא נומר שאם מצאה ידו כדי גאולת כל השדה הוא גואל ואם לאו לאו: ד בערכין דף ל׳

התורה והמצוה

מכר לאחר ויצויר שמכר בזול או ביוקר. ואיך יחשב וינכה וחז״ל למדו גאולתו מעבד עברי שהחשבון יהי׳ תמיד לטובת המוכר. כמו שם יהי׳ לטובת העבד. ולשון לאיש אשר מכר לו סובל שני פירושים א] ללוקח הראשון וזה מדויק מלשון אשר מכר לו. ב] במה שהוסיף מלת לאיש י״ל ג״כ לאיש שמכר לו הלוקח והוא הלוקח השני, ולמדנו שיחשב המוכר תמיד לתועלתו וידו על העליונה. ור׳ דוסתאי חקר על ציור אחר. שיצויר שהשדה השביחה בינתים גם יצויר שהכסיפה. ויפול השאלה איך יהי׳ העודף ומשיב כיון שכתב סתם את העודף ולא באר אם עודף הכסף שקבל אם עודף שווי הקרקע כי פתח וחשב שני ממכרו. וא״כ העודף הוא מחשבון שחוס כי אינו משיב עודף השנים כמ״ש בסימן מ״ה. ולמדנו שיהי׳ יד המוכר על העליונה. להשב אם עודף של הממון אם עודף שווי הקרקע לפי מה שיהי׳ לתועלתו, וכ״ז מובא בערכין (דף למד). ואמר דנ״מ בין רבי ור׳ דוסתאי דאיקר וזל ואיקר. לרבי דאמר לאיש אשר בתוכה אינו נותן אלא מה שנתן שני, ולר׳ דוסתאי הלא בין אם נלך אחר עודף ממון או קרקע. הלא קבל מאתים והיא שוה מאתים:

מז ושב לאחזתו. הוא מיותר ובא ללמד שאין לו לגאול רק אם ישוב לאחוזתו, לא אם רצה למכרה ללוקח אחר ולהרויח. ולמעלה בגאולת קרובים לא אמר ושב לאחוזתו כי הם גואלים לעצמם:

מח ואם לא מצאה ידו די השיב לו כפל תנאים אלה שצריך שימצא יד עצמו ולא ע״י הלואה וצריך די השיב לו ולא חצאים. וזה כבר נשמע ממ״ש והשיגה ידו כדי גאולתו [כנ״ל ס׳ מ״ד]. ללמד שדינים אלה נוהגים גם בגואל. וכן מ״ש וחשב עם קונהו והדינים שיד המוכר על העליונה ה״ה יד הגואל. שהכתוב עונה על שני התנאים שאמר ובא גואלו. והשיגה ידו. בשניהם הדין וחשב את שני ממכרו. ועל שניהם אמר ואם לא מצאה ידו:

מט והיה ממכרו דקדק לומר ממכרו. ולא אמר שדהו. או והי׳ ביד הקונה אותו. ללמד שתנאים אלה שלא ימכר ולא ילוה ויגאל ולא יגאל חצאים אינו נוהג במקדיש שדהו [ור״ש באר מטעם כי בהקדש הורע כחו שאם לא יפדנו לא תצא ביובל לבעלים. (ובערכין (דף למד) וקדושין (דף כף) למד לה מאם גאל יגאל. והספרא מפיק לי׳ שם לדרשא אחריתי) ונ״מ בין ר״ש ורבנן לענין בית בבתי ערי חומה לרבנן דומה לשדה אחוזה דכתיב ממכרו. ולר״ש דומה להקדש כיון דג״כ הורע כחו. וכמ״ש בערכין (דף לא) לפי׳ התוספות ד״ה תניא:

נ עד שנת היובל עד ולא עד בכלל. כי תיכף בר״ה של יובל שדות יוצאות, ושמטת כספים חל בסוף השנה דכתיב מקץ שבע שנים תעשה שמטה. וכבר אמר בערכין דף כח דר׳ ישמעאל בנו של ריב״ק הוא, דאמר (למעלה ס׳ יז) דמר״ה הוא דחייל יובל. וזה ראי׳ למ״ש דמה שלריב״ק אין השדות חוזרות לבעליהם עד יוהכ״פ הוא מפום דס״ל דיובל בתקיעה תליא ושמא לא יתקעו ולכן הדבר תולה אבל כשתוקעים ביוהכ״פ חל למפרע מר״ה. וכ״ש לר׳ יהודה סתמא דספרא דס״ל יובל אעפ״י שלא תקעו דלדידי׳ השדות חוזרות לבעליהם תיכף בר״ה וכמש״ש בטוב טעם. ודברי הלח״מ (פ״ד מה׳ ערכין וחרמין) וכן דברי הרמ״ס תמוהים וכמו שהאריך המ״ל שם עיי״ש:

נא ויצא ביובל מיותר ופי׳ אף מן ההקדש נראה דמלמד אף שהקונה הקדיש אותו יוצאת בלא דמים לבעלים הראשונים והוא הספק שנסתפק המ״ל (פ״ד מה׳ ערכין) לשטת רש״י עיי״ש. והטעם כיון שצריך לצאת ביובל לא יכול להקדיש דבר שאינו שלו. ומ״ש עוד ושב לאחוזתו לרבות האשה שר״ל כל מי שהוא בעל אחוזה ישוב לאחוזתו באין הבדל:

כח וְאִם לָא תַשְׁכַּח יְדֵיהּ כְּמִיסַת דְיָתֵיב לֵיהּ וִיהֵי זְבִינוֹהִי בִּידָא דִזְבַן יָתֵיהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וְיִפּוֹק בְּיוֹבֵלָא וִיתוּב לְאַחֲסַנְתֵּיהּ: כט וּגְבַר אֲרֵי יְזַבֵּין בֵּית מוֹתַב קַרְתָּא מַקְּפָא

ספרא

השביחה והרי היא יפה ממאתים מאתים, מנין שאינו מחשב אלא ממנה מנה ת"ל העודף שבידו [מכרה לו במאתים הכסיפה והעמידה על מנה מנין שאין מחשבין אלא במנה ת"ל והשיב את העודף שבקרקע] : **מז** ושב לאחוזתו בבעל אחוזה דברתי ולא במוכר למוכר :

מח (ה) ואם לא מצא ידו. מה ת"ל. מנין אתה אומר, אם אינו ענין לבעל השדה תנהו ענין לגואל שיגאל כסדר הזה ת"ל אם לא מצאה ידו ולא ילוה, די השיב לו ואינו גואל חצים :

מט (ו) והיה ממכרו ביד הקונה אותו לא בהקדש אלא מוכר ברחוק וגואל בקרוב ברע וגואל ביפה ולוה וגואל חצים, (ז) אר"ש מה טעם לפי שבהדיוט אם הגיע יובל ולא נגאלה חוזרת היא לבעלים ובהקדש אם הגיע יובל ולא נגאלה יוצאת לכהנים : **נ** עד שנת היובל שלא יכנס בה כלום נמצאת אומר שדות וכספים משמיטים כאחד יובל מוציא בתחלתו והשביעית משמטת בסופו : **נא** ויצא ביובל אף מן ההקדש. ושב לאחוזתו לרבות האשה :

(פרשה ד) **נב** (א) ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה יכול אפי' הקיפוה חומה מכאן ולהבא ת"ל בית מושב : **נג** עיר חומה המוקפת חומה מימות יהושע בן נון ולא שהקיפוה חומה מכאן ולהבא, ואלו הן בתי ערי חומה ג' חצרות של שני בתים המוקפות חומה מימות יהושע בן נון כגון קצרה הישנה של צפורי וחקרה של גוש חלב ויודפת הישנה וגמלה הרי בגליל וגדוד הרי בעבר הירדן, וחדיד ואונו וירושלים הרי ביהודה, אמר ר' ישמעאל בר' יוסי לא מנו אלא אלו שקדשום כשעלו בני הגולה אבל הראשונות בטלו כיון שבטלה הארץ :

נד (ב) והיתה גאולתו מיד עד תום שנת ממכרו לא שנה למנין עולם. ימים תהי' גאולתו רבי אומר אני ימים אין פחות משני ימים : ואם

התורה והמצוה

נב ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה. הואיל בית מושב לא בא כאן מקום. דהיינו בית יושבים בו. ופי' חז"ל שמושב סמוך אל עיר חומה. שצריך שנתישב בעת שהי' עיר חומה שקדמה החומה לישוב העיר. ומובא בערכין (דף לב) :

נג עיר חומה, סמיכות זה לא נמצא בשום מקום בתנ"ך, כי יאמר עיר מוקף חומה עיר בצורה עיר מצור. לא עיר חומה. מזה הוציאו שיש תנאי דוקא ערים שהיו מוקפים חומה מימות יהושע בן נון. שנתקדשו בקדושה מיוחדת שיהי' להם דין מחנה ישראל לענין שלוח מצורעים ולענין שאין קוברים בה מת לדעת הראב"ד (פ"ז מה' ביהב"ח) וכמ"ש מהרימ"ט בשו"ת (ח"ד ס' לז) (ולדעת רש"י בערכין (דף לב ע"ב) קדשום בשיר ובשתי תודות כמ"ש בשבועות (דף טז) וצ"ע דהא בשבועות (דף טז) אמר שם ירושלים דבר הנאכל בה ויוצא ממנה נפסל, מקדשה, וה"נ הלא אינו דבר הנאכל בה דהא נפסל ביוצא חוץ לירושלים. ורש"י בשבועות (דף טז) כתב שלא ידע במה מקדש ערי א"י, ועי' בתוס' שם (דף טז) כתבו כיון דא"א קדים בכל דבר), עכ"פ היו צריכים קידוש. ועל זה נקראו בשם ערי חומה. לא על הקפת חומה לבד שע"ז יאמר ערים מוקפים חומה. רק על קדושת החומה שמתפשטת בכל העיר. וז"ש עיר חומה המוקפת מימות יהושע בן נון. ולדעת תנא דנימרא זו שהי' אליבא דר' ישמעאל בר"י שקדושת יהושע נתבטלה והוצרך עזרא לקדש שנית ולכן מנה תשע עיירות שהיו מוקפות חומה מימות יב"נ וקדשם עזרא. ומ"ש ג' חצרות וכו' (גמ' שם) וכ"ז מובא בערכין (דף לב) :

נד והיתה גאלתו עד תום שנת ממכרו. לפי שנאמר בשדה אחוזה שיכול לגאלה משתי שנים ואילך כ"ז שירצה ובתוך שתי שנים הראשונים אינו יכול לגאלה, הוצרך לפרש בזה שהוא חילוף שאם רצה לגאול בשנה הראשונה גואלה ואפי' מיד כמ"ש והיתה גאלתו, ולאחר שנה אינו גואלה. והנה חשבון השנים יצויר בג' פנים, א] משנת עולם שמתחיל השנה מר"ה תמיד. ב] מיום ליום. והוא או שנת של קביעות שמתחיל כגון מג' אייר עד ג' אייר הבא. או שנת החמה שהיא עד שתבא השמש לנקודתה שהם שס"ה ימים. ודעת חכמים שמ"ש שנה תמימה היינו שנת המחזור, ומ"ש תמימה היינו שאף חדש העיבור נכלל בשנה. ודעת רבי שהיא שנת החמה שס"ה יום כי שנת המחזור אינה תמימה שהיא לפעמים שנ"ד ולפעמים שפ"ד יום, ולכן לדעת רבי שהיא תמיד שס"ה יום ורביע שכן היקף החמה ממילא ידעינן שחשב מע"ל גם בשעות ומ"ש עד תום שנת ממכרו ידעינן שעות ג"כ ולרבנן לא ידעינן מזה השעות שיהי' מע"ל ממש וכ"ל שמ"ש ימים תיבה נתוספה להוסיף שיהי' מע"ל גם בשעות. ולרבי מיותר מ"ש ימים

שהי'

גאלתו עד־תם שנת ממכרו ימים תהיה גאלתו׃ ל ואם לא־יגאל עד־מלאת לו שנה תמימה וקם הבית אשר־בעיר אשר־לא חמה לצמיתת לקנה אתו לדרתיו לא יצא ביבל׃ לא ובתי החצרים אשר אין־להם חמה סביב

לו קרי

רש"י

מושב עיר חומה. (ת"כ) בית בתוך עיר המוקפת חומה ה מימות יהושע בן נון: והיתה גאלתו. לפי שנאמר בשדה שיכול לגאלה משתי שנים ואילך כל זמן שירצה ובתוך שתי שנים הראשונים אינו יכול לגאלה הוצרך לפרש בזה שהוא חלוף שאם רצה לגאול בשנה ראשונה גואלה ולאחר מכאן אינו גואלה: והיתה גאלתו. ו של בית: ימים. ימי שנה שלימה קרויים ימים וכן (בראשית כ"ד) תשב הנערה אתנו ימים: (ל) וקם הבית וגו' לצמיתת. יצא מרשות של מוכר ועמד ז ברשותו של קונה: (אשר לא חמה. לו קרינן אמרו רז"ל אע"פ שאין לו עכשיו הואיל והיתה לו קודם לכן. ועיר נקבה היא והוצרך לכתוב לה אלא מתוך שצריך לכתוב לא בפנים תקנו לו במסורת זה נופל על זה): לא יצא ביבל. אמר רב ספרא אם פגע בו יובל בתוך שנתו לא יצא: (לא) ובתי החצרים. כתרגומו פצחין עיירות פתוחות מאין חומה

שפתי חכמים

פרש"י בין השמשות של ערב שנת היובל נפקא שביעית והוא שעתא תרווייהו משמשי' עכ"ל: ה פי' שבתחלה הוקפה ואח"כ נתיישבה ואמר מימות יהושע וכו' דמסתמא אין הכתוב מדבר אלא בעיר שמוקפת בשעת כיבוש שהוא תחלת ישיבתן בארץ: ו כלומר ולא של ממכרו ודומיא דומא כדי גאולתו דלעיל דהתם עכצ"ל גאולתו של ממכר לא גאולתו של אחוזה דאחוזה לשון נקבה אבל הכא דבית לשון זכר הוא וגם לא הוזכר פה ממכר עד שיפול עליו כנוי של גאולתו עכצ"ל שפירושו גאולתו של בית. רא"ם: ז כלומר אע"פ שהיה בידו של קונה מ"מ היה ג"כ בכחו של מוכר שעדיין היה בידו לפדותו ועמד בידו של קונה שאין יכול להוציאו מידו וכתב הרא"ם אבל יש לתמוה למה לא פירש דמלת וקם אצמיתות קאי דעד השתא היה בידו של קונה קנין של שנה וכו'. וי"ל דדיוקא דרש"י הוא מדכתיב בקרא לצמיתות לקונה וגו' לקונה יתירא הוא פשיטא דלקונה קאי אלא לקונה דיוקא היא לקונה ולא למוכר כלומר דעד השתא היה ברשות של מוכר לפדותו ועכשיו אחר שעברה השנה יצאה מרשותו

התורה והמצוה

תהי' גאולתו לענין שלא יגאל עד יהי' שני ימים ביד הלוקח, כן נראה לפרש מ"ש בערכין (דף לא) לרבנן ימים מבע"ל מע"ל ורבי נפ"ל מע"ל מתמימה ורבנן מבע"ל לעבורה ורבי נמי הא מבע"ל לעבורה הכי נמי. מיום ליום ומע"ל מעד תום שנת ממכרו נפקא. והיינו לשטתו דחשב שנת החמה. וראיתי שהרמב"ם בפי' המשניות כתב לרבי שאין משגיחין בזה על השעות. אבל בהגהות מרדכי בקדושין (ס' תקס"ז) כתב עמ"ש רבי שנה ועבורה פי' יכ"א כ"ד. ר"ל יו"ד ימים כ"א שעות כ"ד חלקים שמנות החמה יתירה על שנות הלבנה, הרי שלרבי מחשבין שעות. עי"ל דרבי לשטתו דס"ל דעד ועד בכלל כמ"ש בערכין (דף יח) ולכן ס"ל שמן עד תום שנת ממכרו ידעינן גם מע"ל, שפי' עד תוך ויום הזה בכלל. ורבנן ס"ל דעד ולא עד בכלל וצריך ימים. ואחרי העיון במקרא כל מקום שבא שם ימים על השנה היא תמיד על שנת המחזור מיום ליום. כמו ושמרת את החוקה למועדה מימים ימימה. ולקץ ימים אשר יגלח דגבי אבשלום פי' מי"ב חדש לי"ב חדש וכדומה. ולכן רבי לשטתו שפי' שנה תמימה מצא"כ ימים אצ"ל לפרש ימים תהי' גאולתו על השנה שעל שנת החמה לא ידקדק שם ימים ופי' ימים ממש:

נה עד מלאת לו שנה תמימה. מלת לו מוסב על שם ואיש הנז' בראש הפרשה. שהוא המוכר או על שם ממכרו הנז' בסמוך. ר"ל להמכר. וקמ"ל שאין הולכים בתר שנת הלוקח. שבזה יוציא שהראשון מכרה לשני וזה השני לא מלאה שנתו. לכן אמר מלת לו שאזלינן בתר המוכר והממכר לא בתר הלוקח ומובא בערכין (דף לא ע"ב) ומ"ש תמימה שס"ה ימים וכו' כבר בארתי פלוגתתן (בס' הקודם). ומובא בערכין (שם) (ומבואר בר"ה (דף ו') וביומא (דף סה) שלרבי הדין כן בכל השנים דאזלינן בהו בתר דידי' הם שס"ה):

נו וקם הבית אשר בעיר, מה שהוסיף אשר בעיר מיותר. ודעת ר"י דבא לרבות בתי בדים וכו' הגם שבדיוק יאמר שם בית על דירת האדם לבד. כ"ז בהרחבה כל שהאדם דר ומשתמש לצרכו נקרא בית, וכן דיבה בספרי שופטים (פסקא קצ"ד) ובסוטה (דף מד) לענין בית שחוזר מעורכי המלחמה, ובספרי תצא (פ' רכט) לענין מעקה, כל מיני בית. ולכן אמר אשר בעיר לרבות כל מיני בית שבעיר, ולדעת ר"מ מרבה גם שדות, ומפרש בערכין (דף לב) דהייט חלסית ומגולה שאינם לדירה ואין ראוים לזריעה כיון דראוים לבנין. ובזה חולק ר"י שאינם בכלל בית כלל ומובא גם בירו' (ספ"ג דמעשרות) וי"ל שר"מ ור"י לשטתם בערכין דף ע"ב בית התבן בית הבקר בית האוצרות וכו' ה"ז אסור עליו ר' יהודה אומר אינו אוסר אלא מקום דירה בלבד:

שור ותהי פורקניה עד משלם שתא דזבינוהי עדן בעדן תהי פורקניה: ל ואם לא יתפרק עד משלם ליה שתא שלמתא ויקום ביתא די בקרתא די ליה שורא לחלוטין לדזבן יתיה לדרוהי לא יפוק ביובלא: לא ובתי פצחיא די לית להון שור סחור סחור

ספרא

נה (ג) ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה מה ת"ל מנין אתה אומר מכרה לראשון ועמד ראשון ומכרה לשני וא"י אם שנה לראשון אם שנה לשני כשהוא אומר עד מלאת לו שנה הוי אומר שנה לראשון ולא שנה לאחרון, (ד) תמימות שס"ה ימים כמנין ימות החמה דברי רבי והכ"א שנה תמימה י"ב חדש מיום ליום לפיכך אם נתעברה השנה נתעברה לו:

נו (ה) וקם הבית אין לי אלא הבית מנין בתי בדים בורות שיחין ומערות ומרחצאות והשובכות והמגדלות ת"ל אשר בעיר. יכול שאני מרבה את השדות ת"ל בית מה בית מיוחד בית דירה יצאו שדות שאינם בית דירה דברי ר' יהודה, (ו) רמ"א וקם הבית אין לי אלא בית מנין לרבות בתי בדים ובורות שיחין ומערות ומרחצאות והשובכות והמגדלות והשדות ת"ל אשר בעיר: **נז** (ז) אשר לו חומה פרט לבית הבנוי בחומה דברי ר' יהודה רש"א כותל החיצון היא חומתה:

נח ר' אליעזר בר' יוסי אומר אשר לו חומה אעפ"י שאין לו עכשיו והי' לו לפנים

התורה והמצוה

נז אשר לו חומה מלא לו הוא כימי נבית, כי עיר לשון נקבה והיל"ל אשר לה חומה, וזה כר' יהודה, שצריך שיהיה חומה לבית מבחוץ לא אם הבית קבוע בחומה עצמה. ובגמ' (שם דף לב) מפרש דר"ש למד ממ"ש כי ביתה בקיר החומה ובחומה היא יושבת. שמבואר שזה נקרא שיושב בחומה. ור' יהודה מפרש בחומה יושבת לא בעיר חומה ועי' בירושלמי (ספ"ג דמעשרות). [ובגמ' מגלה דף ה' ערכין ל"ב חומה ולא שור איגר סביב פרש לסברי' שימה חומתה ולר"י צ"ל דרוש זה דהא אפי' בית אחד הבנוי בחומה ממועט ור"ש הא כל הבתים בנויים כן. ודוחק לומר שנלמד שאף יתר הבתים שאינם בחומה אין דינם כמוקפים. ושוב ראיתי בירושלמי פ"ק דמגילה מביא זה בשם רשב"י ור"ש לשיטתו וע"כ לא נמצא דרוש זה בספרא שסתמא אליבא דר' יהודה. והתוס' מגלה (דף ג') ד"ה ככך מק' צ"ל למעט שור איגר ת"ל דישב ולבסוף הוקף. ולפ"ז דר"ש באמת אינו ממעט ישב ולבסוף הוקף דהא הוא דרים סתמא דקרא ולפי הטעם שאמרנו בס' ס"ג בשם הרמב"ן אין חילוק בין ישב ולבסוף הוקף או לא וכן לענין ערי מקלט אין לחלק לפי הטעם כמ"ש כמ"ל פ"ח מה' רוצח ה"ה ומה שמק' בערכין (דף לג) בתי ערי חומה ללוים מי אית לי' וכ' הר"כ כאן שהוקף ולבסוף ישב וכ' וכה"ג מי הוי חומה וכ' ולא משני דאתא כר"ש מפני שברייתא דלייתי בה לפי שנאמר וקם הבית אבל בעיר וכ' יכול אף זה כן וכ' הוא ברייתא בספרא לקמן ס' ס"ה שסתמא כר"י ובזה י"ל מה שהק' המ"ל פ"ח מה' רוצח על רש"י במכות עיי"ש ובזה י"ל מה שהק' עמ"ש ריב"ל מגלה (דף ג') ככך שישב ולבסוף הוקף נדון ככפר שפרש"י לענין בתי ערי חומה ומה קמ"ל מהגיחא היא אך שקמ"ל שהלכה בזה כר' יהודה]:

נח אשר לו חמה, כתיב לא בא' וקרי לו בויו במ"ש הר"כ במגלה ובכסיקתא זוטרתא ובמסורה, (לא כמ"ש רש"י ז"ל בערכין לוא מלא ויו. ולא כתוס' שם דלא קרי ולא כתיב). וכלל בידינו שהקרי עיקר תמיד והכתיב בא לדרשה לא בהפך. ודרים רא"בי שהכתיב לא, נדרש אף שאין לו עכשיו רק היה לו מקודם לכן. ומבואר מדברי הגמ' ערכין (לב ע"ב) שס"ל דקדושה ראשונה קדשה לעת"ל והולק על ר' ישמעאל בר' יוסי במשנה א' שס"ל לא קדשה, וכן אמר במגלה דף יוד ושבועות דף טז)—הולס דרוש זה לדרוש הכתוב לא בא'. מודים בה כ"ע. והם ג' בתורה, אשר לא יעדה. אשר לא כרעים. אשר לא חומה, כמו שנמסר במסורה שמיני. וכולהו לדרשה כמו שדרשו מאשר לא יעדה דמצות יעוד קודם לפדי'. ומאשר לא כרעים. אעפ"י שאין לו עכשיו כמ"ש ס' ואין חולק בזה. וכן דרש בסוטה בכל נרחם לא גר ושם כן יקסלני לא איחל. ובב"ר (פ' ק') על הוא עשנו ולא אנחנו. דהם מן סו דכתבין א' וקרינן ויו. ונראה שר' ישמעאל בר' יוסי פי' ג"כ אעפ"י שאין לו עכשיו על הזמן של בית ראשון. שכל הזמן כהוא הי' דינו כמוקף חומה אף שנפל החומה, רק ס"ל שאח"כ בטלה הקדושה והוצרך עזרא לקדש. ור' אליעזר בר"י שאמר סתם אעפ"י שאין עכשיו סר"ל גם אחר עזרא הדין כן ס"ל דהקדושה לא בטלה. ובזה סבין חדתו של הרמב"ם ז"ל (פרק יב מה' שמטה ויובל הלכה טו) שכתב ועיר שהיתה מוקפת בימי יהושע אעפ"י שאינה מוקפת עתה הרי היא כמוקפת וכיון שגלו בחורבן ראשון בטלה קדושת ערי חומה שהי' בימי יהושע כיון שעלה עזרא נתקדשו כל הערים המוקפים חומה באותה העת והשיג עליו הראב"ד שסותר א"ע שכיון שפסק דקדושת יהושע בטלה כר' ישמעאל בר' יוסי איך פסק להא דר"א בר' יוסי דאעפ"י שאין לו עכשיו שהוא ב"ל שלא בטלה, ולמ"ש גם ר' ישמעאל בר"י מודה בדרוש זה. על זמן בית ראשון. ולזה כיון הרמב"ם ז"ל

עַל־שְׂדֵה הָאָרֶץ יֵחָשֵׁב גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ וּבַיֹּבֵל יֵצֵא׃ לב וְעָרֵי הַלְוִיִּם בָּתֵּי עָרֵי אֲחֻזָּתָם גְּאֻלַּת עוֹלָם תִּהְיֶה לַלְוִיִּם׃ לג וַאֲשֶׁר יִגְאַל מִן־הַלְוִיִּם וְיָצָא מִמְכַּר־בַּיִת וְעִיר אֲחֻזָּתוֹ בַּיֹּבֵל כִּי בָתֵּי עָרֵי הַלְוִיִּם הִוא אֲחֻזָּתָם בְּתוֹךְ בְּנֵי

רש"י

ויש הרבה בספר (יהושע י"ג) הערים וחצריהם (בראשית כ"ה) בחצריהם ובטירותם: על שדה הארץ יחשב. הרי הן כשדות הנגאלי' עד היובל ויוצאין ביובל לבעלים אם לא נגאלו: גאלה תהיה לו. (ת"כ) מיד אם ירצה. ובזה יפה כחו מכח שדות שהשדות אין נגאלות עד שתי שנים: וביובל יצא. ח בחנם: (לב) וערי הלוים. ארבעים ושמנה עיר שנתנו להם: גאלת עולם. גואל מיד אפי' לפני שתי שנים אם מכרו שדה משדותיהם הנתונות להם באלפים אמה סביבות הערים או אם מכרו בית בעיר חומה גואלין לעולם ואינו חלוט לסוף שנה: (לג) ואשר יגאל מן הלוים. ואם יקנה בית או עיר מהם. ויצא ביובל. אותו ממכר של בית או של עיר וישוב ללוי שמכרו ולא יהיה חלוט כשאר בתי ערי חומה של ישראל וגאולה זו לשון מכירה. ד"א לפי שנאמר גאלת עולם תהי' ללוים ט יכול לא דבר הכתוב אלא בלוקח ישראל שקנה בית בערי הלוים אבל לוי שקנה מלוי יהיה חלוט ת"ל ואשר יגאל מן הלוים אף הגואל מיד לוי גואל גאולת עולם: ויצא ממכר בית. הרי זו מצוה אחרת י ואם לא יגאלנה יוצא' ביובל ואינו נחלט לסוף שנה כבית של ישראל: כי בתי ערי הלוים היא אחזתם. לא היה להם נחלת שדות וכרמים אלא ערים לשבת ומגרשיהם לפיכך הם להם במקום שדות ויש להם גאול' כשדות כ כדי שלא יופקעו נחלותיהם מהם:

שפתי חכמים

מכירתו של מוכר וכו': ח כלומר בלא תשלומים דגבי שדה אחוזה היא אכלה שנה ופגע בו יובל משלים לו עוד שנה אחר יובל להכי איצטריך וביובל יצא קרא יתירא הוא לומר שיצא בחנם בלא תשלומים בערכין דף כ"ט: ט פירוש ד"א ואשר יגאל גאולה ממש לשון פדיון ולא לשון קנין ואדלעיל קאי דכתיב גאולת עולם תהיה ללוים בא הכתוב לומר שלא כישראל שקנה מלוי בלבד קאמר שיש ללוי לפדותו לעולם אלא אפי' לוי שקנה מלוי שדה המוכר גאולת עולם: י היינו לפי פי' ד"א וכו' ולא אגאולת עולם דלעיל מיניה קאי דמיירי בפדיון אבל לפי פי' ראשון כולה חדא מילתא היא: כ ופה דקאמר ויש להם גאולה כשדות ולא קאמר נמי ויוצאין ביובל כשדות לאו דוקא אלא הה"נ ויוצאין ביובל והד מינייהו נקט. כתב הרא"ם אך קשה כי זה הטעם כי בתי ערי הלוים וגו' לא שייך אלא בישראל הקונה מן הלוים אבל כשהקונים הם לוים דלא שייך האי טעמא שהרי נשאר ביד לוי ולא יופקעו נחלתם דלמה דינם כבתי ערי חומה של ישראל וכו'. ושמא י"ל משום שרוב הקונים מן הלוים הם ישראלים מפני שהם הרוב נקט התורה הטעם בעבורם ולא חששה למיעוט קונים שהם לוים. ולי נראה מיתורא דקרא יש ללמוד דאין לחלק בין הקונים הן שהן ישראלים הן לוים דין אחד להם מדכתיב הוא אחוזתם בתוך בני ישראל בתוך בני ישראל ל"ל אלא לדרשא קאתא לומר שנחלת לוים תהיה בשלימות כמו שהיה בתחלתה בתוך בני

התורה והמצוה

נט לצמיתות לחלוטין, כמו נצמתו בבור חיי. יצמיתם ה' אלקינו. שהוא כריתת החיים לעולם, וכבר כתבנו (אמור ס') שכ"מ שכפל אות הפעל מורה על ריבוי הפעולה כמ"ש כרת כריתות וכן דרבנן נמית נמיתו' כמ"ש בערכין (דף לא ע"ב). לרבות הנותן מתנה. ונראה שיש סמך לדרוש זה מ"ש כאן לצמיתות הלמד בפתח והצ' דגושה, והראשון הלד' רפוי והלמד בחיריק. כי שם בא הלמד לאחר המכירה המכר לצמיתות. ופה שבא אחר וקם, וגם הוא מיותר דהא אמר לדורותיו לא יצא ביובל. פי' שהם ב' דברים א' שיקום לצמיתות ביד המקבל מתנה, ב' לקונה אותו יהי' ג"כ לדורותיו. ומ"ש בראשונה הי' נטמן מתנה בערכין שם:

ס לקונה אותו. ולא מה יהי' לדורותיו שלא יוכל לגאול לא מידו ולא מיד בנו, ומבואר ג"כ שזה רק בהדיוט שמנחיל לדורות לא בהקדש שאין לו דורות יכול לפדותו תמיד. ומ"ש לא יצא ביובל מפ' בגמ' שר"ל שלא יצא אפי' פגע היובל תוך שנתו:

סא ובתי החצרים אשר אין להם חמה סביב. רש"י ז"ל פי' וחצריהם היינו ערי פרזות כמו שת"א ופצחיהם. אבל יב"ע תרגם ובתי כופרניא. וכן א' בחצריהם ובטירותם דאתי כפרניהון. וכן הי' דעת חז"ל שיש הבדל בין חצרים ובין ערי פרזי. הערים יש בהם חצרות הרבה שבכל חצר כמה בתים. והם לכל הפחות ג' חצרות, ועשוים בעיר בשוקים ורחובות. והחצרות הם מפוזרים על פני השדה לבדם, ולכן שייכים אל שדה הארץ. כי ישכנו בהם עובדי האדמה לשמור שדותיהם וכן מבואר בכל ספר יהושע, שסיים תמיד ערים ארבע עשרה וחצריהם ערים שש וחצריהם. והמעיין שם יראה שהערים לא היו כולם מוקפות חומה. דהא אומר שם (ס' כא) שנתנו מהם ללוים. וערי הלוים לא הי' מוקף חומה. וכן אמר (שם טו) עקרון בנותי' וחצרי' עזה בנותי' וחצרי'. ופי' בנותי' הערים הקטנים וחצרי' הם הכפרים. וכמ"ש ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר (ישעי' מב) שפי' קדר היושבים בחצרים מפוזרים. ושב"ז יקשה למה אמר ובתי החצרים. והלא גם בתי הערים אין להם חומה נסבבת כך דינם. ופי"ל

סְחוֹר עַל חֲקַל אַרְעָא יִתְחֲשַׁב פּוּרְקָנָא תְּהֵי לֵיהּ וּבְיוֹבֵלָא יִפּוֹק: לב וְקִרְוֵי לֵוָאֵי בָּתֵּי קִרְוֵי אַחְסַנְתְּהוֹן פּוּרְקַן עָלַם תְּהֵי לְלֵוָאֵי: לג וְדִי יִפְרוֹק מִן לֵוָאֵי וְיִפּוֹק זְבִינֵי בֵיתָא

ספרא

לפנים מכאן: נט (ח) לצמיתות לחולטנית, ד"א לצמיתות לרבות את הנותן מתנה. בראשונה היה נטמן י"ב חדש שתהא חלוטה לו, התקין הלל הזקן שיהא חולש את מעותיו בלשכה ויהא שובר את הדלת ונכנס אימתי שירצה הלז יבוא ויטול מעותיו: ס (ט) לקונה אותו יכול לו לבדו ת"ל לדורותיו יכול לדורותיו ולא לו ת"ל לקונה אותו, הא עד שיאמרו שני כתובים ואם לאו לא שמענו, (י) לצמיתות לקונה אותו לדורותיו [ולא יצא ביובל] יצא הקדש שאין לו דורות:

(פרק ו) סא (א) אשר אין להם חומה סביב. מה ת"ל ובתי החצרים אלא אעפ"י שיש להם רואין אותם כאילו אין להם: סב וכמה הם בתים שנים החצרים שנים שתי חצרות של שני בתים. היו שלש של שני שני בתים הרי אלו כבתי ערי חומה:

סג (ב) אשר אין להם חומה סביב על שדי הארץ יחשב. הרי הן כשדה הארץ מה שדה הארץ יוצא ביובל ובגרעון כסף אף זה כן. אי מה שדה הארץ אינו מותר לגאול בפחות משתי שנים יכול אף זה כן. ת"ל גאולה תהי' לו מיד. (ג) אחר שנתת לו כח יפה שבבתי ערי חומה וכח יפה שבשדות יכול לא יצא ביובל ת"ל וביובל יצא:

סד (ד) וערי הלוים בתי ערי אחוזתם מה ת"ל לפי שנאמר גאולת עולם תהי' ללוים יכול בעבדים ובשטרות ובמטלטלים ת"ל וערי הלוים בתי ערי אחוזתם:

סה גאולת עולם תהי' ללוים. מה ת"ל לפי שנאמר במספר שנים תקנה מאת עמיתך יכול אף בלוים כן ת"ל גאולת עולם תהיה ללוים. (ה) מתוך שנא' ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה יכול אף בלוים כן ת"ל גאולת עולם תהי' ללוים. מתוך שנא' ואם לא יגאל את השדה ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד ויהי' השדה בצאתו ביובל קדש לה' בשדה החרם לכהן תהי' אחוזתו. יכול אף בלוים כן ת"ל גאולת עולם תהיה ללוים:

ואשר

התורה והמצוה

ובתים אשר אין להם חומה. מזה הוציאו שבבתי החצרים אין מועיל חומה. כי הלא התנה בית מושב עיר חומה לא בית מושב כפר חומה. ור"ל בתי החצרים (אף שי"ל חומה) ואשר אין להם חומה אף בתי ערים:

סב ובתי החצרים. שהם לשון רבים שנים. והם שתי חצרות של שני שני בתים ובערכין (דף לג ע"ב) מקשה ואימא בית וחצר. (ר"ל הלא י"ל שלכך אמר בתי מפני שהם שני בתים בית א' לכל חצר. כמ"ש בב"ב דף. לשני המבואות ראש א' לכל מבוי ועמ"ש בזה אחרי ס' כג) ומשיב א"כ לכתוב רחמנא חצרים. כי זה נדע שיש בית בחצר דאל"כ קרפף אקרי. ולפ"ז אין הכרח רק שלא נקרא עיר עד שיש שם ג' חצרים. ולא מוכח שהחצר הב' צריך להיות של שני בתים. ועי' בס' עצי אלמוגים (ס' קנ"ב סק"ג) ישב בזה דעת הריף (בפרק כיצד מעברין):

סג על שדה הארץ יחשב דינם כשדה אחוזה והוא כמו שגלה הרמב"ן ז"ל הטעם. שהחצרות הבנויות על פני השדה למושב האיכרים ועובדי האדמה הם כמו חלק מן השדות. ולכן נגאלים לעולם כמו השדות שכיון שמחייתו תלויה בשדהו ובפירותיו נגאל לעולם (משא"כ בית עיר חומה שאם לא גאלו שנה תמימה בכר מצא דירה אחרת כי עשוים רק למעון). אמנם מה שהוסיף עוד גאולה תהי' לו ביובל יצא שמותר פי' חז"ל (מובא בערכין דף לג) מפני שי"ל שדינם כשדות שאין נגאלים עד אחר ב' שנים לכן אמר גאולה תהי' לו מיד. ואמר במשנה ג' שמ"ש וביובל יצא מפני שי"ל שהחצרות י"ל כח יפה שבבתי ערי חומה ושבשדה אחוזה. אבל יצויר אופן שבין אם תדונם כשדה אחוזה ובין אם תדונם כבית עיר חומה אין מן הדין שתצא ביובל. וזה מצייר בשני אופנים. א] אם מכר בית החצרים ופגע בו יובל בשנה שני' שאם תדינהו כבית עיר חומה דינו שיוחלט ואם תדינהו כשדה דינו שישלים שנה אחר יובל כן הי' רב אושעיא שם, ב] אם הקדיש בית בבתי החצרים וגאלו אחר מיד הקדש ופגע בו יובל אחר שנה. שאם תדינהו כבתי ערי חומה יחלט ללוקח ואם כשדה יוצא לכהנים. ומלמדנו שגם בזה ביובל יצא כי י"ל כח יפה מיוחד מצד עצמו:

סד וערי הלוים בתי ערי אחוזתם. פי' בין אם הלוי מכר עיר מעריו. או בית שבערים האלה שהם אחוזתם ר"ל ממ"ח עיר שנתן להם יהושע והיל"ל וממכר הלוים. אך הייתי אומר גם עבדים ושטרות ומטלטלים. כי למעוטי אחוזה שירשו מאבי אמם ישראל ימעט במשנה א' מן בתי ערי אחוזתם:

סה גאולת עולם תהי' ללוים. לפי שבמ"ש ערי הלוים בתי ערי אחוזתם כלל בין אם מכרו דבר מן עריהם כמו השדה והמגרש שסביב העיר. ובין אם מכרו בית. ויצויר ג"כ שנפל להם עיר מוקפת

חומה

ישׂראל׃ לד וּשְׂדֵה מִגְרַשׁ עָרֵיהֶם לֹא יִמָּכֵר כִּי־אֲחֻזַּת עוֹלָם הוּא לָהֶם׃ ס לה וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ

בעל הטורים

עד שנת היובל וזה הוא מלאה ביובל ודרור. שבשנת היובל יגאל ביתו: (לד) ושדה ב׳ במסורה הכא ואידך (שיר ח׳) ושדי פ״ו ואם פ״ו

רש״י

(לד) ושדה מגרש עריהם לא ימכר. מכר גזבר שאם הקדיש בן לוי את שדהו ולא גאלה ומכרה גזבר אינה יוצאה לכהנים ביובל כמו שנאמר בישראל (ויקרא כ״ז) ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל

שפתי חכמים

ישראל ואם אינו ענין לקונים ישראלים תנהו לקונים לוים שיחזרו ביובל: ל כתב הרא״ם ויש לתמוה דמהיכא לשנויה דהאי קרא דאחוזת עולם הוא להם שלא ימכר מכר עולם כדשניה כתיב לא ימכר מכר גזבר או לא ימכר מכר עולם פי׳ שאין הלוי יכול למוכרו ס״ל כי אחוזת עולם ולא הכי״ת מאה שכתוב גאולת עולם תהיה ללוים פ״מ דס״ל דהנהו קראי דלעיל בבתים וערים קמיירי ולא בשדה מגרש וכיון שכן הוא נמה לא יפרשו לא ימכר שלא יוכל הלוי למכור השדה מגרש שלו וקראי דלעיל בבתים וערים בלבד קא מיירי ולא בשדה מגרש וכו׳ וצ״ע. ונ״ל דהכי קא יליף מקרא דכי אחוזת עולם כלומר אלו לא נאמר כי אחוזת עולם ה״א לא ימכר דכתיב בשדה מגרש פי׳ לא יוכל למכור הלוי שדה מגרש שלו וקרא דגאולת עולם מיירי בבתים וערים ולא בשדה מגרש. אבל השתא דכתיב כי אחוזת עולם הוא להם א״כ ילפינן אחוזה אחוזה מבתים וערים מה בתים יכולין למכור אף שדה מגרש יכולין למכור דומיא דבתים שלא ימכר ממכר עולם ואם כן כיון דיגמינן דדין אחד להם לבתים וערים ושדה מגרש א״כ לערבינהו קרא ולכתבינהו גבי הדדי אלא ע״כ לא

התורה והמצוה

חומה. (דאף שערי הלוים אין לעשות אותם מוקפות חומה ולמשריינהו קיימי בכ״ז יעיר קודש שסתרו החומה. כן פי׳ בגמ׳) ועל כולם אמר שיהי׳ להם גאולת עולם. הבית שבעיר חומה אין דינו כמו בישראל שלא יגאל רק עד שנה. כי גואל לעולם. והשדה שלו אין דינו כשדה אחוזה שאין לפדותו עד אחר שתי שנים כי גואל תיכף, וכן אם הקדיש שדהו ומכרו הגזבר שבישראל אינו נגאל בלוים גואל. וברייתא ש מובאת בערכין (לג ע״ב):

סו ואשר יגאל מן הלוים ה״א לפרש שמוסב למטה, שאשר יגאל ויצא ביובל, כלשי לויים, ומ״ש הרשב״ם אשר יגאל שרוצה לגאול ואין לו. אין זה במשמע הלשון שסי״ל ואשר לא יגאל. לכן פי׳ חז״ל שמוסב למעלה גאולת עולם תהי׳ ללוים ואשר יגאל מן הלוים (ומ״ש ויצא ממכר בית שוה ענין אחר. שגם יצא ביובל אם לא נגאל) ושלוני בזה רבי ורבנן. רבנן ס״ל (במשנה ח׳) שגם ישראל שירש מאבי אמו בערי הלוים גואל כלוי, ומפרשי שמשמיענו שתהי׳ גאולת עולם ללוים וגם ללוי אשר יגאל מן הלוים שהגם שמכר שדהו ללוי אחר וגואלו מידו דינו כן. בל תאמר שלא הקפידה תורה רק שלא תופקע מיד הלוים. ובסברא חפש דה״א דרק אם מכר לישראל משום שהורע כח ישראל בשלו). ורבי שס״ל שישראל שי״ל אחוזה בערי הלוים אין דינו כלוי. מפרש שכ״ל גאולת עולם תהי׳ ללוים ודוקא אשר יגאל מן הלוים אם יגאל הוא מן הלוים לא אם הגואל הוא ישראל וכן לא בן לוי נתין וממזר שאין דינו כלוי שמז״א מן הלוים ולא כל הלוים, ומובא בגמ׳ (דף לג ע״ב) שרבנן חולקים בזה על רבי:

סז ויצא ממכר בית שם ממכר מיותר. שה״ל שבא לרבות כל ממכר אף מטלטלין ועבדים כמו שריבה למעלה מטלטלין מן וכי תמכרו ממכר (כמ״ש טעמו בס׳ למד). דהלא פרט רק בית ועיר ואחוזה, ופי׳ שבא למעט הקדש, שאין הקדש יוצא בלא פדיון. (ומובא בגמ׳ דף לג ע״א):

סח כי בתי ערי הלוים הוא אחזתם כבר כתבנו (בס׳ סו) שלדעת רבי מ״ש ואשר יגאל מן הלוים הוא שגאולה שיהיה המוכר לוי לא ישראל שי״ל אחוזה בערי הלוים. ומ״ש כי בתי ערי הלוים הוא שגאולה מפני שהלוי המוכר ימכר אחוזתו בערי הלוים לא אם מוכר אחוזה שי״ל בערי ישראל, ודעת חכמים שמ״ש כי בתי ערי הלוים היא אחוזתם בא להגיד מה גרם, ר״ל שאין הגרם מפני שהמוכר לוי רק מפני שהיא מערי הלוים, אין הבדל בין שהיא ביד לוי או ישראל, ובמ״ש ואשר יגאל מן הלוים פי׳ פי׳ אחר כנ״ל (סי׳ סו):

סט ושדה מגרש עריהם לא ימכר. הנה פשטות המקרא שלא ימכר לגמרות ע״י הגזבר רק יצא ביובל לבעלים כמו שית׳ אח״ז, אמנם ע״ז היה לו לומר ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו ושדה מגרש עריהם ביובל, והיינו יודעים דין זה כמו שית׳ בסימן שאח״ז, לכן דרשו שתפס לשון לא ימכר שהוראה השנית שיש לפעל מכר על השינוי שלא ישנו בו דבר לעשות משדה מגרש וממגרש שדה, וכמ״ש הרלב״ג לפי שבמכירה ישתנה רשות בעל הקנין וישוב אל בעלים אחרים, הושאל שם מכירה להשתנות התכלית, כמו יען אשר התמכר לעשות הרע, עיי״ש באורך, והנה כגירסת הספרא בדברי ר״א כן נמצא במשניות, והרמ״ק הגי׳ עושין שדה מגרש מגרש שדה, וזה משני שבב״ב (דף כ״ד ע״ב) עמ״ש מרחיקים את האילן מן העיר כ״ה אמה מק׳ ותפ״ל דאין עושין שדה מגרש. ומשני לא צריכה לר״א דא׳ עושין שדה מגרש ומגרש שדה. ולרבנן נמי דאמרי אין עושין הנ״מ זרעים אבל אילנות עבדין. וכ״כ השין

וְקִרְיַת אַחְסָנְתֵיהּ בְּיוֹבֵלָא אֲרֵי בָתֵּי קִרְוֵי לֵוָאֵי הִיא אַחְסָנְתְּהוֹן בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: לד וַחֲקַל רְוַח קִרְוֵיהוֹן לָא יִזְדַּבַּן אֲרֵי אַחְסָנַת עָלַם הוּא לְהוֹן: לה וַאֲרֵי יִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ

ספרא

סו (ו) ואשר יגאל מן הלוים מה ת"ל שיכול לוי מישראל יגאל כסדר הזה שהרי הורע כח ישראל בשלו אבל מלוי לא יגאל. ת"ל ואשר יגאל מן הלוים אף לוי מלוי נגאל: **סז** (ז) ויצא ממכר יכול בעבדים ובשטרות ובמטלטלין ת"ל בית ועיר ואחוזה וא"כ מה ת"ל ממכר ממכרו יוצא ביובל ואין הקדשו יוצא ביובל: **סח** (ח) כי בתי ערי הלוים היא אחוזתם מה ת"ל מנין אתה אומר ישראל שירש את אבי אמו לוי יכול יגאל כסדר הזה ת"ל ואשר יגאל מן הלוים. או אשר יגאל מן הלוים יכול לוי שירש את אבי אמו ישראל יגאל כסדר הזה ת"ל כי בתי ערי הלוים עד שיהא לוי ובערי הלוים דברי רבי. וחכ"א אין דברים אמורים אלא בערי הלוים. כי בתי ערי הלוים היא אחוזתם בתוך ב"י להגיד מה גרם:

סט (ט) מנין שאין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה לא מגרש עיר ולא עיר מגרש ת"ל ושדה מגרש עריהם. אר"א בד"א בערי הלוים אבל בערי ישראל עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה. מגרש עיר ולא עיר מגרש כדי שלא יחריבו את ערי ישראל:

ע (י) לא ימכר. לא ימכר מכר גזבר או לא ימכר מכר עולם ת"ל כי אחוזת עולם היא להם הא מה אני מקיים לא ימכר מכר גזבר כי אחוזת עולם היא להם להגיד מה גרם:

(פרשה ה) **עא** (א) כי ימוך אחיך ומטה ידו עמך אל תניחהו לירד. הא למה זה דומה למשא ע"ג החמור עודנו במקומו אחד תופס בו ומעמידו. נפל לארץ חמשה אין מעמידין אותו. ומנין אם החזקת אפי' ד' או ה' פעמים חזור והחזק ת"ל והחזקת בו. יכול אפי' אתה מפסידו לתרבות

התורה והמצוה

בח"מ (סי' קנה סקי"ב) דש"ס נפל בכל הספרים ונ"ל עושין שדה מגרש מגרש שדה. וכ"ה בתוספתא (דסוף ערכין). ובק"א מפרש עושים שדה מגרש ולא מגרש שדה פי' עושין שדה מהמגרש ולא מגרש מהשדה ובזה יתוקם הגי' שבספרים עם הגי' דב"ב כמ"ש המ"ל (פי"ג מה' שמטה ויובל). אבל זה דוחק גדול. ומצאתי בח"מ כב"ב שם בשם הר"י בן מיגש פי' גירסתו בגמ' לא נריכא לר"א דאמר עושין שדה מגרש מגרש שדה ולהך לישנא דאמר ר' אליעזר עושין שדה מגרש אבל לא מגרש שדה הכ"מ זרעים אבל אילנות לא. והוא מסכים עם מ"ש בילקוט וז"ל רא"א עושין שדה מגרש מגרש שדה ואית דתני רש"א עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה. הרי יש פלוגתא לר"א, וא"כ הגי' שבמשניות ובספרא שגרס ולא מגרש שדה נכונה. והגירסא שבתוספתא שגרס כר"א עושין מגרש שדה ג"כ נכונה, דאית דתני הכי ואית דתני הכי, וכמ"ש בגמ' בהדיא. ומבואר שכן היה בגירסת הרע"ב שכתב בערכין דר"א לא פליג רק מפרש דברי חכמים, ובע"כ גרס בגמ' דב"ב כגי' הר"י בן מיגש. וכן ל"ק עליו ממכות (דף יב) דגם לר"ש אין עושין עיר מגרש. ומק' שם מר"א, וכן מ"ש בערכין (דף לג ע"ב) דכ"ע מיהא בלוים לא משנינן. ר"ל בין למאן דתני לר"א עושין מגרש שדה, ובין למאן דתני אין עושין:

ע ושדה וכו' לא ימכר. אחז"ל שלא ימכר כלל שכבר אמר שמוכר וגואל, וכן אין לפרש שלא ימכר לצמיתות או שנפרש שלא ימכר כלל ומ"ש גאולת עולם שהיה ללוים היא רק בבתים ומגרשים. שא"כ איך נותן הטעם כי אחוזת עולם היא להם, שהלא גם שדות ישראל היא אחוזת עולם ונמכרים. כיון שחוזרים ביובל לבעליהם נשארו אחוזתם לעולם, וע"כ פי' חז"ל שפי' שלא תמכר מכר עולם ע"י הגזבר. שבשדה ישראל הדין הוא אם הקדיש את שדהו ומכרה הגזבר לא יגאל עוד ויוצאת ביובל לכהנים. אבל שדה הלוים יוצא ביובל לבעלים. ולכן נתן הטעם כי אחוזת עולם היא להם, ר"ל שיש הבדל בין שדה הלוים לשדה ישראל. ששם נאמר והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ, ייחס הארץ אל השם, ולכן רק לא תמכר. אבל ע"י הקדש תהיה לצמיתות לכהני כי לה' הארץ. אבל שדה הלוים נתן ה' מחלקו להם עצמם ולא תמכר גם ע"י הקדש. ובזה פסוק זה נקשר היטב עם הקודם. שתחלה אמר שממכר בית יצא ביובל (הפך בית בבתי ערי חומה של ישראל שנחלט לעולם) וכאן אמר שהשדה תצא ביובל. גם במקום שבשדה ישראל נחלט לעולם כגון במקדיש שדה אחוזה, והיה יכול לכלול זה עם הקודם במאמר א' לומר ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו ושדה מגרש עריהם ביובל. רק שבא כן להוראה הדרשה הקודמת בס' הקודם:

עא כי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו. כבר באר בס' מה שפעל מך בא על הירידה מערכו הקודם. כענין המוך נגד הגובה, וכן פורש מום. משתתף עם פורש נטה, ומורה על שתחלת הנטיה מן המוזק אל הרפיון, והנטיה לצד מטה, ויחס ההתמוטטות אל היד, שהיא ציון הפועל והחיל והנכסים. שהיד תוספת כל אלה כענין יד הרוזים שאמר כחי ועוצם ידי עשה לי את

וְהֶחֱזַקְתָּ בּוֹ גֵּר וְתוֹשָׁב וָחַי עִמָּךְ׃ לו אַל־תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ׃ לז אֶת־כַּסְפְּךָ לֹא־תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית לֹא־תִתֵּן אָכְלֶךָ׃ לח אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם

בעל הטורים

דאמרי' בערכין ובדה מגרש עריסם לא ימכר פי' לא ישונה. וכמו כן שדי תרומות לא ישונה כדכתיב(שם) אל על ואל ממר: (לו) וחי אחיך עמך וסמיך ליה אל תקח מאתו נשך ותרבית רמז שכל המלוה ברבית אינו חי וכסיא (יחזקאל י"ח) בנשך נתן וגו' לא יחיה. נשך בגי' זה נתם לעפיד לבא אין הנחם מזרפא כדכתיב ונחם עפר להמו כן הלוקח רבית לא יחיה. ד"א שדומה רבית לנחש שנושך

רש"י

עוד הגל בן לוי גואל לעולם: (לה) והחזקת בו. אל תניחהו שירד ויפול ויהי' קשה להקימו אלא החזקהו משעת מוטת היד למה זה דומה למשאוי שעל החמור עודהו על החמור אחד תופש בו ומעמידו נפל לארץ חמשה אין מעמידין אותו: גר ותושב. אף אם הוא גר או תושב ם ואיזהו תושב כל שקבל עליו שלא לעבוד ע"א ואוכל נבלות: (לו) נשך ותרבית. חד שויוהו רבנן ולעבור עליו בשני לאוין: ויראת מאלהיך. לפי שדעתו של אדם נמשכת אחר הרבית וקשה לפרוש הימנו ומורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו הוצרך לומר ויראת מאלהיך (ב"מ ס"ב) או התולה מעותיו בנכרי כדי להלוות' לישראל ברבית הרי זה דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו לכך הוצרך לומר ויראת מאלהיך: (לח) אשר הוצאתי וגומר. והבחנתי בין בכור לשאינו בכור אף אני יודע ונפרע מן המלוה מעות לישראל ברבית ואומר של נכרי הם. ד"א אשר הוצאתי

שפתי חכמים

אבל למכר נזכר.סוא דאתא וכוה יהונן נמי הקושי' הסניי בקשה כרח"ס על מתניח' דת"כ: ם פי' אבל לא גר ותושב דוקא דומיא דואל בוגו אם הגר והכבתם את הגר משום דבריתא דקרא כתיב וכי ימוך אחיך ותושב לאו אחיך הוא כיון

התורה והמצוה

החיל. ור"ל שיכף בתחלה, נטיית ידו תחזיק בו בל יפול, כי אחר שכבר נפל מציין זה בלשון הזלת יד אפשו יד רפה ידו וכדומה, ויש הבדל בין פעל חזק בכבד ובין מחזיק בהפעיל. חזק בכבד מציין שמחזק כח החלש. חזקו ידים רפות (ישעיה לה). ויחזק ה' את עגלון (שופטים ג), ופעל החזיק מורה שתופש בחברו בכח, ואם בא אחריו שימוש הב' מורה שתופש בו בלא הנחה, ועדך מחזיק בם (שמות ט) החזק במוסר אל תרף (משלי ד) ור"ל שיתפס בו בתמידות ולא יניח ממנו אפי' שמטה ידו כמה פעמים. ח"ש ומנין אם החזקת אפי' ד' וכו' ת"ל והחזקת בו. ות"ש ומטה ידו עמך, פירשו שמלת עמך פורש רק אם הוא עמך והוא לך בדרכי ה'. לא אם יוצא לתרבות רעה וע"י שתחזיק בו תחזק ביד מרעים:

עב גר ותושב כבר בארתי בפ' אחרי (סי' עה) ששם גר יבא לפעמים על הגר צדק ולפעמים על הגר תושב. ולכן באר פה שכיון על גר תושב. ופי' הספרא אם יאמר גר לבד נאמר שזה גר צדק לכן הוסיף תושב וידעינן שפי' גר ותושב גר שהוא תושב. (והויו ויו הבאור) והיינו גר אוכל נבלות, ורש"י בשי' פי' שמ"ש גר כיון באמת על הגר צדק, ולא משמע כן בב"מ (דף עא) ששם אמר גר תושב האמור לענין ריבית א"י מה היא. דכתיב והחזקת בו גר ותושב וחי עמך אל תקח מאתו נשך ותרבית, ורמינהי לוין מהם ומלוין אותם בריבית וכן בגר תושב. ארבנ"י מי כתב אל תקח מאתם מאתו כתיב מישראל, וא"כ שחלק הכתוב. שתלה אמר פתם והחזקת בו. ואח"כ מבאר שיש הבדל אם הוא גר ותושב אז וחי עמך. (וכן לא כתוב וחי אחיך כי מדבר בגר תושב) אבל בישראל אל תקח מאתו נשך ותרבית וחי אחיך עמך. וע"כ עמ"ש וחי עמך פי' בספרא חייך קודמין. ועל וחי אחיך עמך מביא דרשת בן פטורי. שזה רק בישראל אבל בגר תושב גם בן פטורי מודה לר"ע, ועי' עוד לקמן (ס' עה):

עג אל תקח מאתו נשך לאפוקי אם הישראל לוה מן העכו"ם וישראל ערב בעדו. ומפרש בגמ' (ב"מ דף עא) כגון שקבל עליו הנכרי לדון דין כזה כדיני ישראל שנפרעים מן הלוה תחלה קודם הערב. וא"כ בשעת הלואה מבטיח הריבית להעכו"ם. ואין הישראל לוקח מאתו רק עתן בעד נשך שנתחייב להעכו"ם והוזר ונפרע ממנו:

עד נשך ותרבית נשך נקרא ע"ש שנושך את הלוה לשלם מה שלא לקח ותרבית על שמרבה הונו שמה שלא הלוה. וכבר גדרו חז"ל (ריש פרק איזהו נשך) שא"א לנשך בלא תרבית ולתרבית בלא נשך ולא חלקם הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין. ומה ששנה הלשון לכתוב נשך בכסף וריבית באוכל. י"ל שתפס רבותא בכל א', כי מן הסברא הייתי אומר שבהלואת כסף אין האיסור רק משום תרבית. לא משום נשך, כי הלוה עוסק במעות ומרויח בהם יותר ממה שנותן להמלוה אגר נטר ואינו מפסיד בזה. קמ"ל שאסור גם משום נשך. ובאוכל הייתי אומר שאין האיסור רק משום נשך, כי הלוה אוכל ומכלה

ותמיט ידיה עמך ותתקיף ביה דיר ותותב ויחי עמך: לו לא תסב מיניה חבוליא ורביתא ותדחל מאלהך ויחי אחוך עמך: לז ית כספך לא תתן ליה בחבוליא ובררביתא לא תתן מיכלך: לח אנא יי אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים למתן לכון

ספרא

לתרבות רעה ת"ל עמך: **עב** גר זה גר צדק תושב זה גר אוכל נבלות וחי עמך חייך קודמים לחייו:

עג (ב) אל תקח מאתו נשך ותרבית ממנו אי אתה לוקח אבל אתה נעשה לו ערב: **עד** איזהו נשך ואיזהו תרבית. איזהו נשך המלוה סלע בה' דנרים סאתים חטים בג' מפני שהוא נושך. איזהו תרבית המרבה בפירות. כיצד לקח הימנו חטים מדינר זהב לכור וכן השער. עמדו חטים בשלשה דינרים. אומר לו תן לי חיטיי שאני מוכרם ולוקח אני לי בהם יין אומר לו הרי חיטיך עשויות עלי בשלשה דינרים והרי לך אצלי בהם יין ויין אין לו אם יש לו חייב ליתן לו: **עה** (ג) וחי אחיך עמך זו דרש בן פטורי שנים שהיו הולכים במדבר ואין ביד אחד אלא קיתון של מים אם שותהו א' מגיע לישוב ואם שותים אותו שנים שניהם מתים דרש בן פטורי ישתו שתיהם וימותו שנאמר וחי אחיך עמך. א"ל ר"ע וחי אחיך עמך חייך קודמים לחיי חברך:

עו כספך ולא כסף אחרים. ואכלך ולא אוכל אחרים. או כספך ולא כסף מעשר ואכלך ולא אוכלי בהמה כשהיא אומר נשך כסף לרבות כסף מעשר נשך אוכל לרבות אוכלי בהמה:

עז אני ה' מכאן אמרו כל המקבל עליו עול רבית מקבל עול שמים וכל הפורק ממנו עול רבית פורק ממנו עול שמים. אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם על תנאי כך הוצאתי אותם מא"מ על תנאי שתקבלו את מצות ריבית שכל המודה במצות ריבית מודה ביצ"מ וכל הכופר במצות ריבית כאילו כופר ביצ"מ. (ד) לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים מכאן אמרו כל ב"י היישב בא"י מקבל

התורה והמצוה

ביוקר נשך הוא כי אינו מרויח בהאוכל. ולא משום תרבית כי אם היה המלוה מחזיק האוכל אצלו עד שעת היוקר היה לוקח ג"כ כשער היוקר ואינו מרויח ע"י הריבית, קמ"ל שאסור גם משום תרבית. וכ"ש שאסור בכסף משום תרבית ובאוכל משום נשך. וכמו שדייק רבינא (דף סא) ממ"ש ובמרבית לא תתן אכלך ולא אמר ואכלך לא תתן במרבית כמ"ש תחלה את כספך בנשך. שכן סדר שני המאמרים המגבילים זה כנגד זה בדרך היפוך וסהירס. וע"כ כמ"ש שר"ל את כספך לא תתן אף בנשך וכ"ש במרבית. וגם במרבית לא תתן אכלך וכ"ש בנשך, ולכן הקדים שם במרבית שבו חידוש המאמר. כפי הכלל שבעל הלשון יקדים תמיד מה שהוא עיקר במאמרו. ומ"ש איזהו נשך ואיזהו תרבית לא קאי לפרש נשך ותרבית שבתורה שאין הבדל ביניהם שכל נשך היא תרבית וכן בהפך כנ"ל. רק לפרש איזהו נשך דאו' ואיזהו דרבנן וקורא אבק ריבי' בשם תרבית. ומועתק ממשנה דב"מ ריש פרק איזהו נשך. ומ"ש המרבה בפירות. ר"ל אם הוא דרך פו"מ שאז אינו מלוה, ומ"ש וכן השער פי' כך נמכרים בעיר והותר לו לתת מעות עכשיו ע"מ שיתן לו זה חטים כל ימות השנה בדמים הללו כשיעור מעותיו כיון שיצא השער ויכול לקנותם בדמים הללו, ועמדו חטים בבלפים וא"ל תן לי חיטיי וזה מותר אם נתן לו חטים. אבל אם פסק לתת לו יין אסור שמא יוקיר היין הואיל וא"ל יין. ואע"פ שפוסק עמו כשער היין של עכשיו וכבר יצא השער הואיל ואינו נותן לו דמים שנוכל לומר שיכול לקנות יין בדמים שקבל, אלא בא לעשות עליו דמי החטין חוב ולפסוק של החוב יין אסור אם יין אין לו. דאם היה לו יין הוה מוכר לו מעכשיו לזה שבא לפסוק על החוב יין וכי איקר ברשותו איקר:

עה וחי אחיך עמך. כבר באו' (קדושים סימן לב) שיש הבדל בין אתו ובין עמו שמלת עמו מלין ששניהם שוים. ומזה דרש בן פטורי שישתו שניהם וימותו כי אין לו שום קדימה על חברו. ור"ע מדייק וחי עמך. שמוה אליך לחיות עמך. לא אל שימותו שניהם שבזה לא יחי' עמך. בזה חייך קודמים. וכב"ק (דף קיב וכב"מ דף סב) דלר"א פי' שיחזיר לו הריבית למען יחיה עמו ולר' יוחנן צריך הקרא לדרשה הנז' פה:

עו את כספך אבלך. ובמק"א אומר נשך כסף נשך אוכל בלא כינוי, לכלול גם כסף מעשר ואוכלי בהמה, שאין מיוחדים לך. ומ"ש פה בכינוי ממעט כסף ואוכל של עכו"ם שביד ישראל כמ"ש בתוספתא עכו"ם שאמר לישראל הילך שכרך והלוה מעותי בריבית מותר:

עז אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי וכו', ציין להם במלוה זו מציאות ה' והשגחתו. שזה הכלל כמ"ש אני ד' אלקיכם ויצ"מ. ללמד שהכופר במצות ריבית כופר בכלה. כי מצוה זו מורה על השגחתו

לָתֵת לָכֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים׃ ס ששי (רביעי כשהן מחוברין) לט וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַּר־לָךְ לֹא־תַעֲבֹד בּוֹ עֲבֹדַת עָבֶד׃ מ כְּשָׂכִיר כְּתוֹשָׁב יִהְיֶה עִמָּךְ עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל יַעֲבֹד עִמָּךְ׃ מא וְיָצָא מֵעִמָּךְ הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ וְשָׁב אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ וְאֶל־אֲחֻזַּת אֲבֹתָיו יָשׁוּב׃ מב כִּי־עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לֹא יִמָּכְרוּ מִמְכֶּרֶת עָבֶד׃ מג לֹא־תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ׃

בעל הטורים

כנען. רבית עולה תרי"ג ששקול כנגד תרי"ג מצות (ועי' רבה שמות פ' מ"א): (מ) כשכיר ב' במסורה הכא ואידך עד ירצה כשכיר יומו (איוב י"ד) רמז למה שאמרו חכמים פועל חוזר אפי' בחצי היום פי' כשכיר יהיה עמך עד שירצה ואפי' ביומו אם

רש"י

אתכם מארץ מצרים על מנת שתקבלו עליכם מצותי אפילו הן כבדות עליכם: לתת לכם את ארץ כנען. בשכר שתקבלו מצותי: להיות לכם לאלהים. (ת"כ) שכל הדר בארץ ישראל אני לו לאלהים וכל היוצא ממנה כעובד ע"א: (לט) עבדת עבד. עבודה של גנאי שיהא ניכר בה כעבד שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעול לו מנעליו: (מ) כשכיר כתושב. עבודת קרקע ומלאכת אומנות כשאר שכירים השנהג בו: עד שנת היובל. אם פגע בו יובל לפני שש שנים ב היובל מוציאו: (מא) הוא ובניו עמו. אמר רבי שמעון אם הוא נמכר בניו מי מכרן אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו: ואל אחזת אבתיו. (ת"כ. מכות י"ב) אל כבוד אבותיו ם ואין לזלזלו בכך: אחזת. חזקת: כי עבדי הם. (ת"כ) שטרי קודם: לא ימכרו ממכרת עבד. בהכרזה כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו על אבן הלקח: (מג) לא תרדה בו בפרך. מלאכה שלא לצורך כדי לענותו אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך עדור תחת הגפן עד שאבוא שמא תאמר אין מכיר בדבר אם לצורך אם לאו ואומר אני לו שהוא לצורך הרי

שפתי חכמים

כיון שהוא אוכל נבלות אף שמקיים ז' מצות בני נח ואינו עובד עבודה אלילים: ב פי' ד' קראי כתיבי חד עד שנת היובל יעבוד עמך ואוקמה במוכר עצמו שפגע בו יובל קודם שש ושב אל משפחתו במכרו ב"ד שפגע בו יובל קודם שש ואיש אל משפחתו תשובו בנרצע שפגע בו יובל קודם שש לרציעתו. ועבדו לעולם בנרצע שפגע בו יובל אחר שש לרציעתו. ברייתא פ"ק דקדושין דף כ': ם ולא אחוזת קרקעותיו מדכתיב אחוזת אבותיו דכתיב בקרא ל"ל. ועוד הא לאו במוכר אחוזתו קמיירי אלא בכבוד אבותיו הוא כלומר שלא יזלזלו

התורה והמצוה

והבטחון שמלוה מעותיו בחנם ובוטח כי יעשרהו ה' מלך השגחתו בדרך פלא. שהשגחה זו נתיחדה מעת יצ"מ שהפלא מן הטבע אל הנהגה ניסיית, והמלוה ברבית כופר בזה ורוצה להתעשר בכסף ותרבית וסוף נכסיו מתמוטטים הפך הטבע הנהוג. ובב"מ (דף ס"א ע"ב) ל"ל דכ"ר יצ"מ ברבית אני הוא שהבחנתי בין טפה של בכור וכו' ואני הוא שעתיד ליפרע ממי שתולה מעותיו בעכו"ם וכו', ואמר עוד לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים. כי קישור אלהותו עמהם הוא בישיבת הארץ ששם השכינה והיא הארץ הנבחרת לנבואה ולקדושה ארץ אשר ה' דורש אותה תמיד. והיוצא לח"ל נכנס תחת ממשלת השרים העליונים והטבע. והוא שדוד אומר וכו', בכתובות (דף קי ע"ב) הגי' כל הדר בח"ל והרמב"ם (פ"ה מה' מלכים) כתב היוצא מא"י לח"ל כגי' הספרא:

עח וכי ימוך אחיך עמך ונמכר. מ"ש וכי ימוך בא ללמד שלא ימכר עצמו אא"כ העני. וכן דרש למעלה (ריש פסק ה) על וכי ימוך ומכר מאחוזתו. וכבר אמרו בקדושין (דף כ) ובערכין (דף ל) כמה קשה אבקה של שביעית. מוכר מטלטליו לסוף את שדותיו, לסוף את ביתו, לסוף לוה ברבית, לסוף מוכר בתו לסוף מוכר עצמו. מבואר שאין למכור א"ע עד לבסוף, ומזה ראיה למ"ש הרמב"ם ה' עבדים שאין למכור עצמו לשלם חובו:

עט ונמכר לך וכן בפרשה ראה (שהם מדבר ממכרוהו ב"ד) אמר כי ימכר לך אחיך. ולא חשם כי תקנה עבד עברי כמ"ש בפ' משפטים. פי' שבא ללמד שבין מוכר עצמו ובין מכרוהו ב"ד לא ימכר רק לישראל. וכן פה תפס אחיך. וכן בפ' ראה. ובפ' משפטים תפס כי תקנה עבד. ללמד שמלד המכר הוא אחיך וכן תתנהג עמו אתה, ורק מצד הקנין שי"ל בו הוא עבד. (עד ש"ס רוצה למחול

ית ארעא דכנען למהוי לכון לאלהא : לט וארי יתמסכן אחוך עמך ויזדבן לך לא תפלח ביה פולחן עבדין: מ כאגירא כתותבא יהי עמך עד שתא דיובלא יפלח עמך: מא ויפוק מעמך הוא ובנוהי עמיה ויתוב לזרעיתיה ולאחסנת אבהתוהי יתוב : מב ארי עבדי אנון די אפיקית יתהון מארעא דמצרים לא יזדבנון זבון עבדין: מג לא

ספרא

מקבל עליו עול מלכות שמים וכל היוצא לח"ל כאילו עובד כו"ם וכן בדוד הוא אומר ארורים הם כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלקים אחרים. וכי עלתה ע"ד שדוד המלך עובד כו"ם אלא שהיה דורש ואומר כל היושב בא"י מקבל עליו מלכות שמים וכל היוצא ח"ל כאילו עובד כו"ם:

(פ"ז) עח (א) מנין שאין אדם רשאי למכור עצמו ולהניח באפונדתו וליקח לו בהמה וליקח לו כלים וליקח לו בית אא"כ העני ת"ל וכי ימוך ונמכר אינו נמכר אא"כ העני: עט ומנין כשהוא נמכר אינו נמכר אלא לך ת"ל ונמכר לך. ומנין כשיהיו ב"ד מוכרים אותו לא יהיו מוכרים אותו אלא לך ת"ל כי ימכר לך אחיך. שתנהג בו כאחוה. יכול אף הוא ינהג עצמו באחוה ת"ל עבד. יכול אף אתה תתנהג בו כעבד ת"ל אחיך הא כיצד אתה נוהג בו באחוה והוא נוהג בעצמו בעבדותו: פ (ב) לא תעבד בו עבודת עבד שלא יטול אחריך בלונטיא. ולא יטול לפניך כלים במרחץ. ד"א לא תעבד בו עבודת עבד אבל עובד אתה בבן חורין עבודת עבד:

פא (ג) כשכיר מה שכיר ביומו תתן שכרו אף זה ביומו תתן שכרו. כתושב. מה תושב בטוב לו לא תוננו אף זה בטוב לו לא תוננו. יהיה עמך. עמך במאכל עמך במשתה עמך בכסות נקיה. שלא תהא אוכל פת נקי' והוא אוכל פת קיבר אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש. אתה ישן על מוכין והוא ישן על התבן: פב יעבד עמך שלא תמסר לו אומנתו לאחר שאם היה בלן לרבים ספר לרבים נחתום לרבים לא יעשה. ר' יוסי אומר אם היה אומנתו לפנים מכאן יעשה אבל רבו לא ילמדנו בתחלה. אבל אמרו חכמים מספר לו את שערו ומכבס לו את כסותו ואופה לו את עיסתו: פג ויצא מעמך שלא תהי' אתה בכפר והוא בכרך. אתה בכרך והוא בכפר. הוא ובניו עמו מה רבו חייב במזונותו אף רבו חייב במזונות אשתו ובניו. יכול אפי' נשא אשה שלא מדעת רבו ת"ל הוא ובניו מה הוא מדעת רבו אף אשתו ובניו מדעת רבו: פד (ד) ושב אל משפחתו ואל אחוזת אבותיו ישוב אמר ר"א בר' יעקב במי הוא מדבר. אם

התורה והמצוה

שעבודו צריך גם שחרור) וכן ינהג הוא בעבודות :

פ לא תעבד בו עבודת עבד. ר"ל עבודות המיוחדות לעבדים כגון שיטייל אחריו בשוק שיראו שהוא עבדו. ובסמ"ג גריס ולא ילחוץ לו מנעליו, וכן הי' גירסת הרמב"ם ורש"י בפי'. וממ"ש לא תעבד בו דוקא אבל עם בן חורין מותר וכמו שכתב הרמב"ם (פ"א מה' עבדים ה"ז) מפני שבן חורין עושהו מרצונו :

פא כשכיר כתושב. פי' הוקש לשכיר לענין שלא ילין שכרו. ופרש"י דהיינו פעולת קרקע או מלאכת אומנות שאין מוטל עליו וצריך לשלם לו ע"ז שכר בפ"ע, והוקש לתושב לענין בטוב לו לא תוננו כמו שלמד בספרי שזה נאמר גם בגר תושב. והנה בארץ (קדושים סימן לב) שיש הבדל בין אחך ובין עמך שאת עמך אין השווי הגמורה, וז"ש עמך במאכל וכו'. ר"ל יהי' שוה לך בכל דבר. ומובא בקדושין (דף טו קף כב) ושם מביא הקרא כי טוב לו עמך וכ"ה בספרי וכן ברמב"ם (פ"א מה"ע). והריטב"א פי' שהוא דוקא בדברים ההכרחיים למאכל ומשתה ומעון לא בדברי מותר. עיי"ש :

פב יעבד עמך, משמע ולא לאחרים. שלא ימסר לו אומנתו לאחר שיהי' עובד לרבים, ודעת ר' יוסי שאם היה זה אומנתו לפנים יעשה, רק שלא ילמדהו בתחלה. וכ"ה במכלתא משפטים, ושם מבואר שר' יוסי למד מן כשכיר שעושה רק מלאכתו הרגילה והרמב"ם פסק כר' יוסי :

פג ויצא מעמך הוא ובניו עמו מ"ש ויצא מעמך. שלא מעמך המיוחד מורה שישכן אצלך. לא במקום אחר. ומ"ש ובניו. ובפ' משפטים ויצאה אשתו עמו. והם אינם משתעבדים ע"כ שהרב חייב במזונותיהם. ורק אשתו ובניו שלקח מדעת רבו. שלכן בא מלת הוא שמיותר שהיל"ל ויצא מעמך ובניו עמו. ללמד בניו דומיא דידי' מרצון רבו. וכ"ה גם במכלתא משפטים וברמב"ם (פ"ג מה"ע) עיי"ש :

פד ושב אל משפחתו. הנה במוכר עצמו ככר אמר עד שנה היובל יעבד עמך ולא כפל ושב אל

מד וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ אֲשֶׁר יִהְיוּ־לָךְ מֵאֵת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ עֶבֶד וְאָמָה׃ מה וְגַם מִבְּנֵי הַתּוֹשָׁבִים הַגָּרִים עִמָּכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ וּמִמִּשְׁפַּחְתָּם אֲשֶׁר עִמָּכֶם אֲשֶׁר הוֹלִידוּ בְּאַרְצְכֶם וְהָיוּ לָכֶם לַאֲחֻזָּה׃ מו וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם לָרֶשֶׁת אֲחֻזָּה לְעֹלָם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ וּבְאַחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחִיו

בעל הטורים

ילדים ואחזור: (מה) הולידו. ב' במסורה הכא ואידך אשר הולידו בנים בתוככם (יחזקאל מ"ז) בענין חלוקת הארץ שאע"פ שלא ניתן לגרים חלק בארץ שלעתיד כשיבואו לארץ לא נטלו גרים חלק בארץ לע"ל יטלו חלק בארץ: (מו) והתנחלתם אתם לבניכם ב' הכא ואידך

רש"י

הדבר הזה מסור ללב לכך נאמר ויראת: (מד) ועבדך ואמתך אשר יהיו לך. א"ת אם כן במה אשתמש. בעבדי איני מושל. בז' אומות איני נוחל. שהרי הזהרתני (דברי' כ') לא תחיה כל נשמה אלא מי ישמשני. מאת הגוים. הם יהיו לך לעבדים: אשר סביבותיכם. ולא שבתוך גבול ארצכם שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה: (מה) וגם מבני התושבים. (קדושין ס"ז) שבאו מסביבותיכם לישא נשים בארצכם וילדו להם הבן הולך אחר האב ואינו בכלל לא תחיה אלא אתה מותר לקנותו בעבד: מהם תקנו. ע אותם תקנו: (מו) והתנחלתם אתם לבניכם. החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם אחריכם. ולא יתכן לפרש הנחילום לבניכם שא"כ היה לו לכתוב והנחלתם אותם לבניכם: והתנחלתם. כמו והתחזקתם: איש באחיו.

שפתי חכמים

אלא אותו שהוא עבד: ע וא"ת למה צריך רש"י לפרש אותם תקנו. וי"ל אם לא פירש כן הייתי אומר אם היו להם עבדים שנמכרים להם אותם עבדים תקנו מהם לכך פירש"י אותם תקנו כלומר הם עצמם תקנו. ועי"ל הך פירש"י אותם תקנו ר"ל האבות של בנים מותר לקנות וכ"ש בניהם שמותרים לקנות אבל אי פי' של מהם כמשמעו הייתי אומר פירוש מן האבות מותר לקנות הבנים אבל האבות עצמן אסורין לקנות לעבדים. ל"ש מהם תקנו אותם תקנו אפילו האבות עצמן מותר לקנות כמו הבנים. וא"ת ולמה לא פירש רש"י זה לעיל גבי מהם תקנו עבד ואמה. וי"ל דלעיל לא צריך רש"י לפרש מידי לפי שבהאי גופיה מפרש והולך מהם תקנו עבד ואמה אבל כאן שלא כתיב בפסוק מידי בתריה ולא ידעינן אהיכא קאי מהם סבר דלמא קאי אבהמות וס"ד מהם תקנו בהמות לכך צריך רש"י לפרש מהם תקנו. כה"ס. וא"ת מנ"ל לרש"י לפרש אותם תקנו דלמא מהם כמשמעו הוא ולא אותם. וי"ל דלעיל בפרשת מצורע כתיב ונטמא הארץ אותם ופירש רש"י מהם וגם מוכח שפי' אותם הוא מהם ש"מ דפירושו של אותם מהם כן פירושו

התורה והמצוה

אל משפחתו. ואם על נרצע כבר למד ראב"י למעלה (פרק ב משנה ה') מן ושבתם איש אל אחוזתו שמיותר על נרצע כמ"ש שם (ס' כא). וא"כ פסוק זה בא ללמד על נמכר ר"ל נמכר ע"י הב"ד (ובגמ' למכרוהו ב"ד) שאם פגע יובל בתוך שש היובל מוציאו. ומימרא זו מובא בקדושין (דף טו) ושם מפלפל בזה. ומ"ש ר"א ושב אל משפחתו. הוכפל גם למעלה (ס' כב) ושם פרשנו. שר"א דייק קרא דכאן שכתוב אל אחוזת אבותיו. ור' יהודה דייק קרא דשם שכתוב אחוזתו. ומה שכפל שאל ישוב בא לרבות הרוצח והוא לדעת ר"מ שחב למה שהחזיקו אבותיו. שאע"ג שלא כתוב אל ארץ אחוזתו למד משה:

פה כי עבדי הם וכו' ר"ל אחר שהוציאתים מבית עבדים באותות ובמופתים מאז נקנו לי להיותם עבדי. אם לשמירת התורה והמצות המיוחדות להם אם להשגחתי עליהם ביחוד כמלך על עבדיו עושי רצונו. ואחר שהם קנוים לי לא יתפס בהם קנין אדון אחר ובל תנאי זה שולטתם תה"מ. ולפ"ז אינו אזהרה. ולפי דבר אחר הוא אזהרה מיוחדת שלא ימכרו בבזיון. ונראה שלפי' הראשון הוא אזהרה על הגונב איש ומכרו. והרמב"ם הוציא ממנו שאיסור שהמוכר נפש מישראל עובר על לאו דלא ימכרו ממכרת עבד (ובפ"א מה' עבדים) הוציאו ללאו שלא ימכרו בבזיון:

פו לא תרדה בו בפרך פי' חז"ל שרדיית פרך כולל ב' דברים, א] עבודה שאינו צריך אליו. ב] עבודה שאין לה קצבה. נראה שעבודה שא"צ אליה הוציא מלשון רדי' שזה ההבדל בין רדי' ועבודה שהעבודה הוא לצרכו. והרדי' הוא רק לרדותו ולענותו. ועבודה שא"ל קצבה הוציא ממלת בפרך. ומ"ש שלא תאמר לצורך עצמי אני עושה הוא חוזר לעבודה שאינו צריך. וכ"כ הרמב"ם (בפ"א מה' עבדים) ונסתלקה השגת הראב"ד שם:

פז ועבדך ואמתך אשר יהי' לך יש בכאן ענינים ומלות כפולות. ונדרשים, הנה באר שהגם שאין להם רשות להשתמש בעבד עברי ולקנותו קנין עולם. י"ל רשות על שעבו"ם ושיעור הכתובי'

תִּפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ: מד וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ דִּי יְהוֹן לָךְ מִן עַמְמַיָּא דִּי בְסַחְרָנֵיכוֹן מִנְּהוֹן תִּקְנוּן עַבְדִּין וְאַמְהָן: מה וְאַף מִבְּנֵי תוֹתָבַיָּא עָרְלַיָּא דְּדָיְרִין עִמְּכוֹן מִנְּהוֹן תִּקְנוּן וּמִזַּרְעִיַּתְהוֹן דְּעִמְּכוֹן דְּאִתְיְלִידוּ בְּאַרְעֲכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן לְאַחְסָנָא: מו וְתַחְסְנוּן יָתְהוֹן לִבְנֵיכוֹן בַּתְרֵיכוֹן לְמֵירַת אַחְסָנָא לְעָלַם בְּהוֹן תִּפְלְחוּן וּבַאֲחֵיכוֹן

ספרא

בנרצע הרי אמור. אם במוכר עצמו הרי אמור הא אינו מדבר אלא בנמכר שנה או שתים לפני היובל שיהא היובל מוציאו. ד"א ושב אל משפחתו ואל אחוזת אבותיו ישוב למה שהוחזקה משפחתו הוא שב דברי ר"מ ר' יהודה אומר לאחוזתו הוא שב ואינו שב לשררה שהי' בה וכן הוא אומר בגולה ישוב לרבות את הרוצח: (פרשה ו) **פה** (א) כי עבדי הם שטרי עליהם ראשון. אשר הוצאתי אותם מא"מ על תנאי שלא ימכרו ממכר' עבד. ד"א לא ימכרו ממכר' עבד שלא יעמידנו בסימטא ויעמידנו על אבן המקח: **פו** (ב) לא תרדה בו בפרך שלא יאמר לו החם את הכוס הזה והוא אינו צריך. הצן לי את הכוס והוא א"צ. עדור תחת הגפן עד שאבא. שמא תאמר לצורך עצמי אני עושה והרי הדבר מסור ללב שנאמר ויראת מאלקיך הא כל דבר שהוא מסור ללב נאמר בו ויראת מאלקיך: **פז** (ג) שמא תאמר הואיל ואסרת לנו את כל אלו במה נשתמש ת"ל ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגוים מה ת"ל. מנין אתה אומר ישראל שבא על שפחתו וילדה ממנו בן מותר אתה לשעבדו עבד. ת"ל אשר יהי' לך. מאת העכו"ם אשר סביבותיכם ולא מן הכנענים שבארץ. מהם תקנו בניהם ובנותיהם, הם עצמם מנין ת"ל מהם תקנו. עבד ואמה הוקש עבד לאמה מה אמה אין לה קדושין אף עבד א"ל קדושין. (ד) וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו בניהם ובנותיהם הם עצמם מנין ת"ל מהם תקנו. וממשפחתם אשר עמכם מת"ל מנין אתה אומר א' מכל משפחות האדמה שבאו על א' מן הכנענית וילדה ממנו בן מותר אתה לקנותו עבד ת"ל וממשפחתם אשר עמכם. או א' מן הכנענים שבא על א' מכל משפחות הארצות וילדה ממנו בן מותר אתה לקנותו עבד ת"ל אשר הולידו בארצכם: **פח** והיו לכם לאחוזה הרי הם כאחוזה מה אחוזה נקנית בכסף ובשטר ובחזקה אף עבדים נקנים בכסף ובשטר ובחזקה:

התורה והמצוה

ועבדך ואמתך וכו' והיו לכם לאחוזה. בארץ ששם מותר להחזיק לעבדים וז"ש שמא תאמרו במה נשתמש וכו'. והנה מ"ש אשר יהי' לך. לשון מיותר ובלתי מתוקן. שהיל"ל ומאת הגוים אשר סביבותיכם מהם תקנו עבד ואמה. פי' חז"ל שמדבר בשני ענינים. א] אשר יהי' לך מאת הגוים שהוא אם בא על שפחתו והיה לו בן ממנה, וכן תיב"ע דיהון לכון מן אתהנכון דמן עממיא. ב] מהם תקנו ואמר מאת הגוים אשר סביבותיכם למעוטי כנענים שבארץ שמצווה עליהם בלא תחיה כל נשמה. ומ"ש מהם תקנו. היא זרות בלשון שכפל הכינוי מאת הגוים מהם. וכמ"ש (בא"ס פכ"ד) שזה נדרש תמיד. פי' מפני שהי' מקום לטעות מאת הגוים תקנו ולא העכו"ם עצמם רק בניהם ובנותיהם. לכן הוסיף גם מהם בעצמם תקנו. ומ"ש עבד ואמה מיותר דכבר הזכיר ועבדך ואמתך. פי' שבא שנית להקיש עבד לאמה שא"ל קדושין בבת ישראל. (ביאור מבנה ז) והוסיף וגם מבני התושבים הגרים עמכם. שלא לבד שיכולי' לקנות מאת העכו"ם שבסביבות א"י. כי גם מעכו"ם שבסביבות שנתישבו בא"י וגרים עמהם. אע"ג שיש חשש שילמדו ממעשיהם. ואמר מהם תקנו בכפילות הכינוי לרבות ג"כ שיכלו לקנות הם עצמם. והוסיף וממשפחתם אשר עמכם. שגם אם באו על אשה כנענית. עד שהמשפחה עמכם שהיא משפחת האם. הגם שהאם בלא תחי' כל נשמה. הבן הולך אחר הזכר. והוסיף אשר הולידו בארצכם. לאתויי רק שהולידו מבנות ארצכם לא אם א' מבני הארץ ילד מאשה מחוץ לארץ ובא לגור אצל אביו שזה דינו ככנעני. ובגמ' (יבמות דף עח קדושין סז. סוטה נ) פי' אשר הולידו בארצכם ולא מן הגרים בארצכם ורש"י מביא ג' התו"כ ולא מן הכנענים שבארצכם והכל אחד, ובתיב"ע דאתילידו בארעיכון ולא מן כנענאי. ובגמ' למד מנין לא' מן האומות שבא על הכנענית וכו' וגם מבני התושבים וכו' נ"ל דסמך על סיפא דקרא וק"ל. ורש"י ז"ל לא פי' כן. והרמב"ם (פ' מה"ע) יש לו שטה אחרת שהלימוד הוא שא' מן האומות שבא על שפחה כנענית שלנו הבן עבד. והעבד שבא על א' מן האומות אין הבן עבד וא"כ ל"נ: **פח** והיו לכם לאחוזה שם אחוזה לא נמצא באה"ק רק על הארץ לא על המטלטלים. ע"ש שאוחז הקרקע וקובע דירתו עליה, ולמה הוציא פה נחלת עבדים בלשון אחוזה. פי' שבא להקישו בקנינו לקרקע שנקנה בכסף ובשטר ובחזקה ומוצא בקדושין (דף כב ע"ב):

לא־תרדה בו בפרך׃ ס שביעי מז וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר׃ מח אחרי נמכר גאלה תהיה־לו אחד מאחיו יגאלנו׃ מט או־דדו או בן־דדו יגאלנו או־משאר בשרו ממשפחתו יגאלנו או־השיגה ידו ונגאל׃ נ וחשב עם־קנהו משנת המכרו לו עד שנת היבל והיה כסף ממכרו

בעל הטורים

והתנחלתם את הארץ זה שאמרו חכמים דעבד אסקא לקרקעות לקנות בכסף בשטר ובחזקה : (מט) בן דדו מיו אותיות בן דוד :

רש"י

להביא נשיא בעמיו ומלך במשרתיו שלא לרדות בפרך : (מז) יד גר ותושב . גר והוא תושב כתרגומו ערל ותותב וסופו מוכיח ונמכר לגר תושב : וכי תשיג יד גר ותושב עמך . מי גרם לו שיעשיר דבוקו עמך : ומך אחיך עמו . מי גרם לו שימוך דבוקו עמו על ידי שלמד ממעשיו : משפחת גר . (קדושין כ׳ ב"מ ע"א) זה עע"ג כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לע"א עצמה להיות לה שמש ולא לאלהות אלא לחטוב עצים ולשאוב מים : (מח) גאלה תהיה לו . מיד . אל תניחהו שיטמע. פ עד שנת היובל שהרי כל עצמו לא קנאו אלא לעובדו עד היובל שהרי ביובל יצא כמו שנאמר למטה ויצא בשנת היובל ובעכו"ם שתחת ידיך הכתוב מדבר צ ואע"פ כן לא תבא עליו (ב"ק קי"ג) בעקיפין מפני חלול השם אלא כשבא ליגאל ידקדק בחשבון לפי המגיע בכל שנה ושנה ינכה לו העכו"ם מן דמיו אם היו עשרים שנה משנמכר עד היובל וקנאו בעשרים מנה נמצא שקנה העכו"ם עבודת שנה במנה ואם שהה זה אצלו חמש שנים ובא ליגאל ינכה לו חמשה

שפתי חכמים

של מסם אותם : פ מצאתי בשם הערוך מטמון תרגום טמיע ובערוך הגדול מצאתי ויתפרסו מתטמטמים תרגום מן טומעית. כי כא השמא תרגום ירושלמי טמיעות שמצא . רצה לומר אל תניחהו עד שיהא טמון בין עובדי אלילים : צ מסברא אומר כן דאי בעובד אלילים שאינו תחת ידו מה אתה יכול לעשות לו

התורה והמצוה

[פח] והתנחלתם אותם. מלת אותם אינו נכונס אחרי בנין התפעל. והרד"ק במכלול (דף כז ע"ב) הזהק לפרש והתנחלתם מהם . והרלב"ג כתב בפי׳ ובמאזנים (דף מח ע"ב) שמצאנו בנין זה יוצא . והתנחלתם את הארץ . וכן כל כלי עץ שתחשאו ודומי׳ . אולם למה לא אמר והתנחלתם לבניכם כפי׳ הז"ל (מובא בכתובות דף מג ובקדושין דף יז) שבא למעט זולתם . שא״י להוריש הזכות שי"ל בבתו שמעשה ידיו שלו לבניו , (ועיקר צריך על בתו קטנה כמ"ש התוס׳ שם . והמפ׳ האריכו בזה בפלפול) לכן בא מלת אותם שמורה פעל יוצא . רק נחלה היוצאת בגוף העבד . לא נחלת מעשה ידי בתו שהיא לא תהי׳ לנחלה כי כשתגדל מעשה ידי׳ שלה :

פט לבניכם אחריכם מלת אחריכם מיותר דכל נחלה היא אחר מות המנחיל . ופי׳ שמלת אחריכם היא תואר שם בניכם . בניכם המוחזקים אחריכם . שחזקה זו מועיל לענין ירושה . וכבר כתבו שלא ידקדק אחוזה רק על הקרקע ולמה אמר שנית לרשת אחוזה להשוות אותם לאחוזה גם בזה שא"ל הונאה כנ"ל (ס׳ למד) :

צ לעולם בהם תעבודו זה מיותר ובא למעט שאין לו רשות לשחררו וכדעת ר"ע בסוטה (דף ג׳) וז"ש אין לך בהם אלא עבודה . ר"ל לא להוציאו להירות. וגם י"ל שדייק שהזהיר רק על עבודה לא על עבודה בפרך . שמצד מדת חסידות אין לו להכביד עולו כמ"ש הרמב"ם (סוף ה׳ עבדים) :

צא ובאחיכם ב"י איש באחיו מבואר תמיד דבמקום שנאמר ב"י בדיוק דוקא בנים לא בנות כמ"ש (ויקרא ס׳ ח) וכן כ"מ שנא׳ שם איש בדיוק דוקא איש ולא אשה . אבל במקום שבא שם איש על הוראת הכללות גם אשה בכלל . וא׳ מסימני הכללות היא כשאומר איש לרעהו איש לאחיו כמ"ש בס׳ קדושים (ס׳ כה) . וז"ש ת"ל איש באחיו מ"מ :

צב ובאחיכם לא תרדה בו בפרך . כבר הזהיר ע"ז למעלה (פסוק מג) ולמה כפל יחום הב׳ ובאחיכם לא תרדה בו שמלת בו מיותר , ופי׳ שבא למעט בן חורין . שמותר לרדות בו בפרך אחר שעושה זה מרצונו :

צג וכי תשיג יד גר ותושב עמך מלת עמך המיותר פירשו שר"ל שסבת עשרו הוא מה שנדבק עמך . וכן מ"ש ומך אחיך עמו . ר"ל סבת שפלותו מה שנדבק עמו . באופן שהגר הדבק בך ישעשע

בני ישראל גבר באחוהי לא תפלח ביה בקשיו : מז וארי תדביק יד ערל ותותב עמך ויתמסכן אחוך עמיה ויזדבן לערל תותב עמך או לארמאי מזרעית גיורא : מח בתר דיזדבן פורקנא תהי ליה חד מאחוהי יפרקיניה : מט או אחבוהי או בר אחבוהי יפרקיניה או מקריב בשריה מזרעיתיה יפרקיניה או דתדביק ידיה ויתפריק : נ ויחשב עם זבניה משתא דאזדבן ליה עד שתא דיובלא ויהי כסף זבינוהי במנין

ספרא

[פח] (ה) והתנחלתם אותם לבניכם ואין בנותיכם לבניכם. מלמד שאין אדם מוריש זכות בתו לבניו: **פט** ומנין לכל המוחזק אחריו בנו שהוא בנו ת"ל והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם. לרשת אחוזה. מה אחוזה אין לו הוניו אף עבדים אין להם הוניו: **צ** (ו) לעולם בהם תעבודו אין לך בהם אלא עבודה בלבד:

צא ובאחיכם בני ישראל איש באחיו אין לי אלא איש באיש. איש באשה אשה באיש מנין ת"ל איש באחיו מ"מ:

צב לא תרדה בו בפרך בו אין אתה רודה בפרך. רודה אתה בבן חורין בפרך:

(פרק ח) **צג** (א) וכי תשיג יד גר ותושב עמך מי גרם לו שיעשיר דבוקו עמך. ומך אחיך עמו מי גרם לזה שיעני דבוקו עמו: **צד** ונמכר לגר זה גר צדק. תושב זה גר אוכל נבלות. משפחת גר זה העכו"ם. כשהוא אומר או לעקר זה הנמכר לעכו"ם עצמה:

צה בא ואמר לו הרי אני נמכר יכול הזקק לו ת"ל אחרי נמכר הא אין אתה נזקק לו אלא משימכר. גאולה תהי' לו מיד אל תניחנו שיטמע: **צו** מנין שאחיו מאביו קודם לאחיו מאמו ת"ל אחד מאחיו יגאלנו:

צז (ב) דודו זה אחי אביו. בן דודו זה בן אחי אביו, או משאר בשרו ממשפחתו מלמד שהקרוב קודם: **צח** (ג) או השיגה ידו יד עצמו, ונגאל ביד כל אדם, מה ת"ל יגאלנו יגאלנו ג"פ לרבות את כל הגאולות שיהיה כסדר הזה:

צט (ד) וחשב עם קונהו ולא יורשי קונהו, משנת המכרו לו עד שנת היובל אינו יוצא בשש. והיה כסף ממכרו במספר שנים כימי שכיר יהיה עמו בכסף הוא

התורה והמצוה

ואתה הנדבק בו תרד מטה מטה. כדאמרינן בקדושין:

צד ונמכר לגר תושב כבר פרשתי (למעלה ס' עב) שגם גר יאמר לפעמים גם על גר צדק. לכן אמר לגר תושב שזה גר אוכל נבלות. ומ"ש לעקר משפחת גר הוסיף אם מכר למשפחתו של גר שהוא העובד עכו"ם, וכשאמר לעקר הוא העכו"ם שמתיחסים לעקרם ולשרש אחרי' וכן בתיב"ע או לשרש פולחנא נוכראה למשמשא לה ולפלחא למזרעית גיורא וכ"ז מובא קדושין (דף כ) ב"ק (דף קיג):

צה אחרי נמכר גאולה תהי' לו. אם הי' אומר גאולה תהיה לו היה משמע שהחיוב ג"כ לגאלו שלא יבא לידי מכירה ופי' ונמכר כשעומד להמכר. כמ"ש בפ' ויקרא (ס' שא) שיש פעלים המשמשים על שהפעל מוכן להעשות, לכן דייק רק אחרי נמכר. ואם היה אומר אחרי נמכר יגאל. היינו מפרשים אחרי מופלג. לכן אמר תהי' לו שלשון הוי' מורה על התכיפות אל תיכף שימכר ובזה תבין מ"ש בתיב"ע:

צו אחד מאחיו יגאלנו מלת אחד מיותר שה"ל אחיו או דודו. ודרשו שבא על הורא' היחוד אחיו שמיוחד שהוא אחיו מאביו:

צז או דודו כבר באר' (קדושים ס' קיט) שגם דודו לא בא על אחי האם רק על אחי האב, ומ"ש או משאר בשרו ממשפחתו פי' הקרוב קרוב קודם. שהשאר מורה הקורבה ור"ל כל הקרוב ממשפחתו י"ל קדימה לגאלו זו:

צח או השיגה ידו יד עצמו. ר"ל שאינו לוה וגואל כמ"ש בקדושין (דף כא). דכ"מ שסמך היד אל הפעל מורה שיהיה בלא אמצעי כמ"ש ויקרא סי' שכו. ומה שכפל בכל פעם מלת יגאלנו. פי' שבא לרבות א] בתי ערים ב] שדה אחוזה ג] יגאלנו לזה ולאחר הנמכר לישראל. ומובא קדושין (דף כא) ועמ"ש למעלה [סי' מב] ומ"ש עוד ונגאל הוא פעל סתמי, בכל אופן שנגאל אף ע"י כל אדם שמצוה על כל ישראל לפדותו וכמ"ש בקדושין (דף טו ע"ב). וכן תיב"ע או שארע ידיו או ידה דצבורא:

צט וחשב עם קונהו ולא אם מת קונהו א"צ לחשב עם יורשים כי קונה א"ע במיתת האדון קדושין (דף יז). וממ"ש שיחשב עד שנת היובל מבואר שאינו נגאל בשש. והספרא כשמעו שמפיק מ"ש ואם לא יגאל באלה לדרשת ריה"ג ור"ע (ריש פרק ק) ולא כרבי בקדושין (דף טו ע"ב). ובמ"ש והיה כסף ממכרו דייק שיפדה א"ע בכסף דוקא וכן במ"ש שנית מכסף מקנתו דרש בקדושין (דף ח ע"ב) שאינו נקנה בתורת תבואה וכלים:

בְּמִסְפַּר שָׁנִים כִּימֵי שָׂכִיר יִהְיֶה עִמּוֹ׃ נא אִם־עוֹד רַבּוֹת בַּשָּׁנִים לְפִיהֶן יָשִׁיב גְּאֻלָּתוֹ מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ׃ נב וְאִם־מְעַט נִשְׁאַר בַּשָּׁנִים עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל וְחִשַּׁב־לוֹ כְּפִי שָׁנָיו יָשִׁיב אֶת־גְּאֻלָּתוֹ׃ נג כִּשְׂכִיר שָׁנָה בְּשָׁנָה יִהְיֶה עִמּוֹ לֹא־יִרְדֶּנּוּ בְּפֶרֶךְ לְעֵינֶיךָ׃ נד וְאִם־לֹא יִגָּאֵל בְּאֵלֶּה וְיָצָא בִּשְׁנַת הַיֹּבֵל הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ׃ נה כִּי־לִי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כו א לֹא־תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלִילִם וּפֶסֶל וּמַצֵּבָה לֹא־תָקִימוּ לָכֶם וְאֶבֶן מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֺת

בעל הטורים

(נא) אם עוד רבות בשנים. רבות בשני' יוצא בגרעון כסף: (נב) שניו. ג' הכא ואידך (קהלת ו') ורב שיהיו ימי שניו (איוב ל"ו) מספר שניו ולא יחקר פי' כפי שניו בין אם הם רבים כדכתיב ורב שיהיו ימי שניו או מועטים כדכתיב מספר דהיינו מועטים כמו מתי מספר לעולם ישיב גאולתו. י"ד פעמים כתיב יובל בפ' כנגד י"ד יובלות שהיו בארץ עד שגלו בימי הושע בן אלה ויש פע"ים גאולה יגאלנו וגאל כנגד י"ס ברכות לכן צריך לסמוך גאולה לתפלה: (א) ופסל הפ"א עקומה לומר לך שכל המודה בע"ז כאילו כופר

רש"י

מנים ויתן לו העבד ט"ו מנים וחצו והיה כסף ממכרו במספר שנים: (נ) כימי שכיר יהיה עמו. חשבון המגיע לכל שנה ושנה יחשב כאלו נשכר עמו כל שנה במנה ויגרע לו: (נא) אם עוד רבות בשנים. עד היובל: לפיהן. הכל כמו שפירשתי: (נג) לא ירדנו בפרך לעיניך. כלומר ק ואתה רואה: (נד) הוא ובניו עמו. הגוי חייב במזונות בניו): ואם לא יגאל באלה. באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש: (נה) כי לי בני ישראל עבדים. שטרי קודם: אני ה' אלהיכם. כל המשעבדן מלמטה כאלו משעבדן מלמעלה: (א) לא תעשו לכם אלילים. (ת"כ) כנגד זה הנמכר לנכרי שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות ר אף אני כמותו הואיל ורבי עובד ע"א אף אני כמותו הואיל ורבי מחלל שבת אף אני כמותו לכך נאמרו מקראות הללו ואף הפרשיות הללו נאמרו על הסדר בתחלה הזהיר על השביעית ואם חמד ממון ונחשד על השביעית סופו למכור מטלטליו לכך סמך לה וכי תמכרו ממכר (מה כתיב ביה או קנה מיד וגו'. דבר הנקנה מיד ליד) לא חזר בו סוף מוכר אחוזתו לא חזר בו סוף מוכר את ביתו לא חזר בו סוף לוה ברבית כל אלו האחרונות קשות מן הראשונות לא חזר בו סוף מוכר את עצמו לא חזר בו לא דיו לישראל אלא אפילו לנכרי: ואבן משכית. לשון כסוי כמו (שמות ל"ג) ושכותי לפי שמכסין הקרקע ברצפת אבנים: להשתחות עליה. אפילו לשמים לפי שהשתחואה בפשוט ידים ורגלים היא ש ואסרה תורה לעשות כן חוץ ת מן המקדש:

שפתי חכמים

עד שיאמר הכתוב עליו ויצא בשנת היובל וגו': ק וא"ת והיאך אני יודע אם כוונתו לרדות בפרך שהרי לעיל פירש רש"י לא תרדה בפרך מלאכה שלא לצורך וזה אינו יכול לידע שמא הוא לצורך. ועוד קשה מה שפי' רש"י לעיל א"ת במי אשתמש כו' ומאי קשה ליה לרש"י כו' והרי כל מה שהוא צורך לו מותר להשתמש בעבד עברי. וי"ל דמה שפי' רש"י לעיל לא תרדה בו בפרך מלאכה שלא לצורך כדי לענותו היינו שלא שאמר לו החם לי כוס זה ואינו צריך לו או עדור תחת הגפן זו עד שאבא אפילו הוא צריך שמא לא יבא לעולם אם כן מתורץ הכל מה שפירש רש"י וא"ת אם כן במי אשתמש שהרי אפילו מלאכה שהוא לצורך אסור להשתמש כדפירש"י וגם מתורץ מה שפירש רש"י ואתה רואה לפי שאתה יכול לראות אם אומר עשה לי מלאכה זו עד שאבא אפי' הוא לצורך מקרא לידוי הואיל ואמר עד שאבא: ר וא"ת בשלמא עבודת אלילים ושבת כתיבי בקרא הכא בפרשה אלא גילוי עריות לא כתיבי בקרא למה נקט רש"י גילוי עריות. וי"ל אף שלא נזכר בקרא גילוי עריות רמז גם כן על גילוי עריות. כיון שהזכיר עבודת אלילים כדאמר במדרש פני סדין וכו' שהיו השני לוחות מכוונים דבור כנגד דבור לא תנאף כנגד לא יהיה לך דהיינו ג"ע. א"נ ע"ד שאמרו לא עבדו ישראל עבודת אלילים אלא כדי להתירם בעריות והא דהזכיר שבת דהא כל המחלל שבת כאלו כופר בבריאת שמים וארץ. א"נ כגון שיקנה העבד למשכב זכור והיינו עריות: ש וא"ת מנ"ל לרש"י שהשתחואה בפישוט ידים ורגלים וי"ל דלעיל בפרשת ויצא כתיב להשתחות לך אפים ארצה ש"מ דהשתחוואה בפישוט ידים ורגלים היא: ת וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא אף במקדש אסור לעשות כן. וי"ל דכתיב בקרא ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה משמע בארצכם אסרה תורה אבל במקדש לא אסרה:

שניא כיומי אגירא יהי עמיה: נא אם עוד סגיאות בשניא לפומהן יתיב פורקניה מכסף זבינוהי: נב ואם זעיר אשתאר בשניא עד שתא דיובלא ויחשב ליה כפום שנוהי יתיב ית פורקניה: נג כאגיר שתא בשתא יהי עמיה לא יפלח ביה בקשיו לעינך: נד ואם לא יתפרק באילין ויפוק בשתא דיובלא הוא ובנוהי עמיה: נה ארי דילי בני ישראל עבדין עבדי אינון די אפקית יתהון מארעא דמצרים אנא יי אלהכון: א לא תעבדון לכון טעון וצלם וקמא לא תקימון לכון ואבן סגידא לא תתנון

ספרא

הוא נגאל ואינו נגאל בתבואה ולא בכלים:

ק ומנין שהוא יוצא בגרעון כסף ת"ל אם עוד רבות בשנים לפיהן ישיב גאולתו מכסף מקנתו, מנין אתה אומר נמכר לו ממנה מנה והשביח והרי הוא יפה ממאתים מאתים כסף מנין שאין מחשב אלא ממנה מנה ת"ל מכסף מקנתו ישיב, נמכר לו ממאתים מאתים כסף ואינו יפה אלא ממנה מנה מנין שאינו מחשב אלא ממנה מנה ת"ל כפי שניו ישיב את גאולתו:

קא (ו) למדנו לנמכר לעכו"ם כשהוא נגאל ידו על העליונה מנין לנמכר לישראל כשהוא נגאל ידו על העליונה ת"ל שכיר שכיר לג"ש מה שכיר אמור לעכו"ם כשהוא נגאל ידו על העליונה אף שכיר אמור לישראל ידו על עליונה, (ז) כשכיר שנה בשנה יהי' עמך מה שהוא אוכל הוא אוכל ומה שהוא שותה הוא שותה, (ח) לא ירדנו בפרך יכול יכנס לביתו לידע מה הוא עושה לו ת"ל לעיניך אין אתה מצוה אלא לעיניך:

(פרק ט) קב (א) ואם לא יגאל באלה, ריה"ג אומר באלה לשחרור ובשאר כל אדם לשעבוד, רע"א באלה לשעבוד ובשאר כל אדם לשחרור:

התורה והמצוה

ק אם עוד רבות בשנים. הדברים ארוכים והיל"ל בקיצור. וגם היל"ל אם עוד שניו רבות. ואם שנים מועטות. ושימוש ב' בשנים זר ומוזר, ולמה אמר תחלה מכסף מקנתו ואח"ז כפי שניו ישיב, מזה הוציאו חז"ל, שבא לומר שיד העבד על העליונה. ויצויר שקנאו במנה לשנה ועתה שוה מאתים. ובזה יהיה החשבון מכסף מקנתו. ואינו מחזיר רק מנה לשנה, ויצויר שקנאו במאתים לשנה ועתה אין שוה רק מנה לשנה ובזה אמר שישיב לפי שניו של עתה לפי שויו לא לפי כסף מקנתו, וברייתא זו מובאת בקדושין (דף כ) ובערכין (דף למד). ופלפל בה מנין לי' כן דלמא בהפך. ופי' רנב"י, ממ"ש אם עוד רבות בשנים וכתב אם עוד רבות שנים אם בשנים נתרבה כספו מכסף מקנתו נתמעט כספו כפי שניו. דרש אם יש ריבוי כסף בשנים, אולם כפי השפע. דרך העבדים בשנים הראשונים אינם שוים כ"כ כי עדיין לא למד והרגיל במלאכה, וכן בשנים האחרונים יוזל שויו ע"י זקנה, ואם קנאו לשלשים שנה, ובא לפדות א"ע אחר חמש שנים שמאז שוה מאתים מבאר שאם עוד רבות בשנים א"צ ליתן רק מכסף מקנתו בזול. ואם בא לפדות א"ע בשנים האחרונים שמאז זל שויו, א"צ להשיב רק כפי שניו של עתה, שבימי הזקנה ירד מכסת ערכו, ולרמז שמדבר גם מן ריבוי ומיעוט הכסף ע"י השנים אמר רבות בשנים בב' השימוש, לרמוז על ריבוי ומיעוט אחר המנאה בשנים:

קא כשכיר שנה בשנה יהיה עמך. ולשון זה נאמר גם בנמכר לישראל כשכיר כתושב יהיה עמך ונלמד משינוי הלשון ששוים בדיניהם שגם בנמכר לישראל ידו על העליונה כשנפדה [וכבר למד במשנה ג' ממה דכתיב ג"פ יגאלנו, ומבואר בירושלמי פ"ק דקדושין שזה לימוד רבי, שלמד מן יגאלנו. ות"ק למד משכיר שכיר עיי"ש], וכן כמו שדרש מלשון יהיה עמך על השווי במאכל ובמשתה כן כאן. שזה שהבדל בין עמך ובין אחיך, וממ"ש לא ירדנו בפרך לעיניך מבואר שכל שאינך רואה בעיניך אין אתה זקוק לחקור ע"ז וכן היב"ע ואת חמי לי':

קב ואם לא יגאל באלה ויצא ביובל. מלת באלה מיותר דהל"ל סתם אם לא יגאל. וגם דהא גם מ"ש כשכיר כתושב מדבר על צד שלא יגאל. והיל"ל זה תחלה ואם לא יגאל כשכיר כתושב יהיה ויצא ביובל. לכן מפרשו ריה"ג ור"ע שפה מדבר בצד שנגאל רק שלא נגאל לשחרור רק לשעבד אל הגואל. ומלמד שיצא ביובל מן הגואל. ופי' ריה"ג אם לא יגאל באלה הקרובים כמ"ש או דודו או בן דודו רק ע"י אחרים ויצא ביובל. ור"ע מפרש אם לא יגאל לשחרור באלה, כי ע"י גאולת הקרובים אינו נגאל לשחרור (משא"כ בגאולת אחרים) ובקדושין (דף טו ע"ב) מ"ש דריה"ג א"ק אם לא יגאל באלה אלא באחר. ור"ע אמר אם לא יגאל אלא באלה, ומק' מידי אלא באלה כתיב. אלא בהאי קרא קמפלגי או דודו או בן דודו יגאלנו זה גאולת קרובים או השיגה ידו זה גאולת עצמו ונגאל זו גאולת אחרים. ריה"ג סבר מקרא נדרש לפניו שדי גאולת קרובים לגאולת עצמו מה גאולת עצמו לשחרור אף גאולת קרובים לשחרור. ור"ע סבר מקרא נדרש לאחריו שדי גאולת אחרים לגאולת עצמו וכו'. א"כ באלה ל"ל אי לאו באלה ה"א מקרא

עָלֶיהָ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ב אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה׃ פ פ פ

כ"ז פסו' לאמו"ה סימן, ומפטירין ויאמר ירמיהו בירמיה סימן ל"ב.

ג אִם־בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִצְוֺתַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם׃

בעל הטורים

בכל התורה כולה בחנה מנשיקות פיהו של הקב"ה: (ב) את שבתותי תשמרו סמך לע"ז שהקול שבת כנגד ע"ז וסמיך לו ומקדשי תיראו שאין כ"ה דוחה שבת. את שבתותי תשמרו הרי שכתב שמירה אחר השבת שמור את יום השבת הרי שמירה לפניו שצריך שמירה בין מלפניו בין מלאחריו תוספת מחול על הקודש:

(ג) אם בחקתי (תלכו) בגימ' עמלים בדברי תורה. סמך אם בחקתי לשבת וע"ז לומר ששקולים הם ככל המצות והחקים ועוד סמך שבתות לונתתי גשמיכם בעתם דהיינו בלילי שבתות. אם בחקתי תלכו ראשי תיבות אבת שתלכו בדרכי אבת. בחקתי תלכו הית הירחה וכתיב יראת ה' היא אוצרו. אם תמלאו אוצרותי אמלא אוצרותיכם יפתח ה' לך את אוצרו: ועשיתם אתם עשיום אמת. אי נמי שהעוסקו בתורה דכתיב בה עשייה שכל טוב לכל עושיהם. עשרה פסוקים מאם בחקתי (ר"ל מן

רש"י

(ב) אני ה'. נאמן לשלם שכר:

(ג) **אם** בחקתי תלכו. יכול זה קיום המצות כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו וגו' **א** הרי קיום המצות אמור הא מה אני מקיים אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים **ב** בתורה: ואת מצותי תשמרו. הוו עמלים בתורה על מנת לשמור **ג** ולקיים כמו שנאמר (דברים ה') ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם:

שפתי חכמים

א ה"ג כשהוא אומר וע"שיתם אותם הרי קיום מצות אמור וכו'. ואם כן פירוש ואם בחקותי תלכו בעמלין התם ואת מצותי תשמרו בעמלים ע"מ לשמור ולקיים: **ב** מדכתיב תלכו ולא כתיב תלמדו הלא ללמד שתלכו אחר מדרש חכמים: **ג** רצונו בזה דהא אחרי כן כתיב ונתתי גשמיכם וגו'. והוה משמע שיתעסקו בתורה ע"מ שיקבלו שכר והלא אמרו רז"ל אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס ליה ע"מ לקיים

התורה והמצוה

נדרש בין לפניו בין לאחריו. והכל לברור. אי הכי הדק"ל. אלא בסברה קמפלגי ריה"ג סבר מסתברא גאולת אחרים לשעבוד דאי אימא לשחרור מפגש ולא פרקו לי'. ור"ע סבר מסתברא גאולת קרובים לשעבוד. דא"א לשחרור כל יומא ויומא אזיל ומזבן נפשי' ע"כ. ופי' הדברים. תחלה פי' פלוגתייהו ממ"ש ואם לא יגאל באלה. ומק' דא"כ דברי ר"ע לא יתכנו. וחזר לאמר שהפלוגתא מקרא שסדר גאולת קרובים וגאולת עצמו וגאולת אחרים. שאין סדר זה נכון שהי"ל להקדים גאולת עצמו ואח"כ גאולת קרובים ואח"כ גאולת אחרים ופ"כ לכן קבע גאולת עצמו באמצע להקים אליו, שיהיה הגאולה לשחרור, ולדעת ריה"ג בא להקים לפניו ולדעת ר"ע בא להקים לאחריו, וע"ז מקשה אם עיקר פלוגתתן בהאי קרא ל"ל באלה. ומשיב שצריך גם באלה דאל"כ נאמר שלכן בא גאולת עצמו באמצע להקים אליו לפניו ולאחריו, וחזר לשאול א"כ עיקר ההוכחה מן באלה הדק"ל על ר"ע הלא משמעות אם לא יגאל באלה משמע כריה"ג, ומשיב דבסברה פליגי וכיון שלר"ע מסתברא לי' דגאולת קרובים לשעבוד. הכריח מזה שפי' אם לא יגאל אלא באלה פי' רק בקרובים פאז יצא ביובל. כי כן הסברה מחייבת. ושבקיה לקרא דדחיק ומוקים אנפשיה, ועי' בק"א בהאריך:

קג וממ"ש אחרי נמכר גאולה תהיה לו. מבואר דגזל עכו"ם אסור וצריך לגאלו מידו לא לקחתו בחזקה. וכן לדקדק בהשבון ולא להטעותו ומובא בב"ק (דף קי"ג) ופי' שם התוס' ינלוס שיטעה אותו וכן פי' הערוך עיי"ש ודעת ר"ש כרבי דמ"ש ויצא בשנת היובל היינו מרשות הנכרי דלא כריה"ג ור"ע בסימן הקודם, וקמ"ל דאפי' בנכרי שתח"י א"י להוציאו קודם ליובל. ומובא בקדושין (דף ס"ז) ועי' בתוס' שם:

קד כי לי ב"י עבדים ועל תנאי זה הוציא אותם מא"מ שלא יהיו עבדים עוד. וככר אמר זה בנמכר לישראל. שיוצא בשש ואסור לעבד בו עבודת עבד. וחזר שנית בנמכר העכו"ם שאינו מצוה על המצות הוסיף מפני שאני ה' אלקיכם. והם חלקי וקניני ותכונה דבקה בם למשה וכו':

קה לא תעשו לכם אלילים ככר התפרש בפ' קדושים. ומ"ש ופסל ומצבה מה פסל אם עשיתו פסלתו. פי' הק"א דאסור בהנאה מיד אף שלא עבד אותו. ולפ"ז אתיא כר' ישמעאל בעכו"ם (דף כח) דעכו"ם של ישראל אסורה מיד. ולע"ק, ומ"ש מה מצבה בבל תקימו פי' בק"א דכתיב לא תקים לך מצבה וגם זה תמוה הא כאן כתיב ופסל ומצבה לא תקימו. ובספרי (פ' שופטים) לא תקים מצבה אין לי אלא מצבה אשרה ועכו"ם מנין ודין הוא ומה מצבה שאהובה לאבות, לפ"ז משמע שלמד גם אף אשרה שמעמיד לגבו' כמו מצבה שאסור אף לגבוה. וכן למד אף פסל בבל תקימו ר"ל אף לגבוה. אה למד ממ"ש לא תקים לך מצבה שמיירי לגבו'. כי פה מדבר במצבה שעושים לבם עכו"ם כמ"ש

בְּאַרְעֲכוֹן לְמִסְגַּד עֲלַהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן : ב יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִילִי תִּטְּרוּן וּלְבֵית מַקְדְּשִׁי תְּהוֹן דָּחֲלִין אֲנָא יְיָ : פ פ פ

ג אִם בִּקְיָמַי תְּהָכוּן וְיָת פִּקּוּדַי תִּטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן : ד וְאֶתֵּן מִטְרֵיכוֹן בְּעִדָּנְהוֹן

ספרא

קג (ב) ר"ש אומר מנין שגזל העכו"ם גזל ת"ל אחרי נמכר יכול מושכו ויצא ת"ל גאולה תהיה לו. יכול ינלום עליו ת"ל וחשב עם קונהו ידקדק עמו. (ג) או אינו מדבר אלא בעכו"ם שאינו תחת ידך וכי מה אתה יכול לעשות לו כשהוא אומר ויצא בשנת היובל הוא ובניו עמו הא בעכו"ם שתח"י הכתוב מדבר. אם כן דברה תורה בעכו"ם שתחת ידך עאכ"ו בעכו"ם שאינו תחת ידך א"כ החמירה תורה על גזילו של עכו"ם ק"ו על גזילו של ישראל :

קד (ד) כי לי ב"י עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מא"מ על תנאי שלא ישתעבדו בהם. אני ה' אלקיכם מה ת"ל מלמד שכל המשתעבד בהם למטה מעלין עליו כאלו משתעבד למעלה:

קה (ה) לא תעשו לכם אלילים זה אחד מן השמות המגונים שנתגנה בהם עכו"ם לשם מעשי', ופסל ומצבה מה פסל אם עשיתו פסלתו אף מצבה אם עשיתה פסלתה. מה מצבה בכל תקימו. אלו המרקלוס שע"ג הדרכים. רשב"ג א' אלו ההמנים שבראשי הגגות. ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עלי' בארצכם אי אתם משתחוים על האבנים אבל אתם משתחוים על האבנים שבמקדש:

קו (ו) כי אני ה' אלקיכם את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו כנגד זה הנמכר לעכו"ם הכתוב מדבר שלא יאמר הואיל ורבי עובד עכו"ם אף אני אעבד עכו"ם. הואיל ורבי מגלה עריות אף אני אגלה עריות. הואיל ורבי מחלל שבתות אף אני אחלל שבתות ת"ל לא תעשו לכם אלילים את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו הזהיר כן הכתוב על כל המצות אני ה' אני נאמן לשלם שכר :

(פרשה א) א (א) אם בחקותי תלכו מלמד שהמקום מתאוה שיהיו ישראל עמלים בתורה. וכה"א לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי. ואומר לו הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו לא יכרת ולא ישמד שמו מלפני. וכה"א מי יתן והי' לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור מצותי כל הימים למען יטב להם ולבניהם לעולם מלמד שהמקום מתאוה שיהיו עמלים בתורה

התורה והמצוה

אף המרקולים שע"ג הדרכים שעובדים לאבנים שנותנים אבן מכאן ואבן מכאן. או החמנים ופי' כמ"ש בירמי' (מג) ושבר את מצבות בית שמש אשר בארץ מצרים ועי' בירוש' פ"ד דע"ג ה"ד ומ"ש אבן משכית לא תתנו בארצכם מבואר דבבהמ"ק שרי ולרש"י הטעם כדי שלא יעשה דוגמת מקדש כמו שנאסר לעשות תבנית היכל ואולם ולרמב"ם משום חק עובדי ככבים. ועי' בירושלמי שם ה"א :

קו כי אני ה' אלקיכם את שבתותי וכו' פי' חז"ל שסמך האזהרות האלה פה להזהיר את העבד הנמכר לנכרי שלא ילמוד ממעשה רבו לפרוק מעליו עול מצות. כי הוא עבד ה'. וה' הוא אלקיו גם בעודו תחת רבו. והנה שהדבר קשה עליו לשמר מצות ה' בהיותו בית עכו"ם אמר ה' נאמן לשלם שכר טוב ולפום צערא אגרא :

א אם בחקותי תלכו סדר הלשון במאמרים שיש בהם תנאי כפול. להקדים את הדבר שיבקש שיהיה כן. וע"כ יקדים הן ללאו כמ"ש בקדושין (דף סא). ופי' התוס' שהדבר שיבקש שיהיה כן הוא כהן ומקדימו בלשון. וכן מה שהקדים אם בחקותי תלכו. מפני שהרצון מלפניו שילכו בחוקיו ושיקבלו שכר. ומאמר זה מובא בעכו"ם (דף ה'). ושם אומר אין אם אלא לשון תחנונים. כי ממ"ש אם בחקותי תלכו ואם בחקותי תמאסו. משמע שהבחירה בידם. וזה אינו. רק שהגיד הלשון בא על צד החפץ שיהיה כן שישמעו ושיקבלו הברכות. והנה חז"ל הזהירו שלא לעבד ע"מ לקבל פרס. כי העבודה היא לתועלת הנשמות הנכספי' ואיך יתנו שכר בעד דבר שהאדם עושה לטובת עצמו וכי ישלם הרופא להחולה בעד ששומע לו לקחת רפואות תעלה ולהשמר מנזקים ופחים. אבל ממ"ש פה שיתן להם שכר בעוה"ז מבואר שהמקום מתאוה שיהיו עמלים בתורה שבאופן שיש בזה נחת רוח לפניו, ובעד זה יצדק שכר באשר השלים חפץ השי"ת. וכה"א לו עמי שומע לי. אמר בלשון התאוה. על שחפצו שיהיה כך. ובעבור זה בעצמו הבטיח שכר. וכן בעולם. ואחר שתכלית חפצו שישמרו התורה הוא כדי שיוכל להטיב ולהשפיע להם מטובו. א"כ גם מה שמקבלים שכר בזה שמלאים חפץ השי"ת כענין שפרשתי באה"ם לרות פ' מ"ש שכר מצוה מצוה וז"ש מי יתן והיה לבבם וכו'

י ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו: ס והשיג לכם דיש את בציר ובציר

רש"י

(ד) בעתם. (ת"כ. תענית כ"ב) בשעה שאין דרך בני אדם לצאת ד כגון (בלילי רביעית. רש"י ישן) בלילי ה שבתות: ועץ השדה. (ת"כ) הן אילני סרק ו ועתידין לעשות פירות: (ה) והשיג לכם דיש את

שפתי חכמים

ע' כמו שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם דמשמע שישמרו בלב בעת שעמלים בה לעשות כל האמור בה: ד וא"ת מ"ל לרש"י דלמא בעתם פי' בעת שצריכין אתם לגשמים. די"ל מדכתיב גשמיכם ולא כתיב גשם אלא גשמיכם משמע גשם שלכם ר"ל בעת שצריכין לו וא"כ בעתם ל"ל אלא בא ללמדך בשעה שאין כו': ה כדאמרינן בערבי פסחים דף קי"ב משום דבעתם קאי אלעיל דכתיב בסוף פ' בהר את שבתותי תשמרו ודרשינן סמיכות עיין לקמן בפ' עקב עוד על זה: ו מדכתיב ועץ השדה דהוה מיותר אלא השדה משמע אילנות שגדלין בשדה שאין דרכן לעשות פרי דהיינו אילן סרק: פי'

התורה והמצוה

וכ' למען ייטב להם וכו'. עיי"ש באורך:

ב אם בחקותי תלכו וכו' כבר בארנו (באה"ש כלל תקי"ג) שהחוקים יבואו פעמים על המצות שאין בהם טעם. ואז באו מבדילים כנגד משפטים שהם המצות המושכלות שטעמם גלוי ומושכל. אולם חז"ל פי' פעמים רבות שם חוקים על לימוד התורה ומציין בזה המדרשות. שהם תולדות הדינים וההלכות מן הכתוב עפ"י הכללים וחוקי הלשון וע"י המדות שהתורה נדרשת בהם שהם חוקים קבועי' כחקות שמים וארץ אשר חקק ה' בעולמו. ואחר שפה אמר ואת מצותי תשמרו אל"פ חוקים על מצות שאין להם טעם. כי בשם מצות נכללו החוקים ג"כ שכולם מצות ה', וצ"ל בחקותי ואת משפטי ומוכרח שמ"ש אם בחקותי תלכו ר"ל חוקי וכללי התורה. ר"ל שתהיו יגעים בעיון התורה להשיג החוקים האלה והכללים שעל פיהם התורה נדרשת ולהוציא ע"י הכללים והחוקים האלה הלכות התורה ותורה שבע"פ שזה לא יושג רק בעמל גדול ויגיעה. וכן במ"ש אח"כ אם לא תשמעו ולא תעשו מוכרח לפרש השמיעה על הבנת התורה שאל"כ הענין כפול. ועז"ה מביא כמה דוגמאות. למשל פעל זכר יל"פ על הזכירה בפה ועל הזכירה בלב. וכשכפל ואמר זכר ושמר. זכר אל תשכח. בהכרח נפרש זכור על זכירה בפה שלא יהיו הדברים מיותרים ומזה מוציא החיוב לזכר שבת ומעשה עגל ומרים ועמלק בפה (עי' מ"ש מזה בחבורי אה"ת ס' אלף) עוד דוגמא ממ"ש ונתת את עריכם חרבה, החורבה יפול בין על החרב קצת ונרדף עם שממון, בין על החרב בהחלט. וכשאמר חרבה והשימותי צ"ל שפי' חרב לגמרי. וכן פעל שממון יהי' לפעמים ביחוס כמו במקדש כששמם מהקרבנות. אבל כשאמר ולא אריח בריח ניחחכם מבואר שמ"ש והשימותי את מקדשכם הוא השממון מעולי רגל. ומבואר ממ"ש אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו שהסדר הוא להקדים התלמוד למעשה כי התלמוד מביא לידי מעשה. ובכ"ז תכלית חכמה תשובה ומע"ט והלימוד הוא רק הכנה אל המעשה והלמד שלא לעשות לא השלים התכלית וכמ"ש בברכות (דף יז). ולכן נוח לו שלא נברא כמ"ש בירושלמי פ"א דברכות ופ"א דשבת ובמד' ס"א):

ג ונתתי גשמיכם בעתם. כבר כתב רבינו בחיי (פ' עקב) שיש הבדל בין גשם ובין מטר. הגשם הוא הטבעי הבא בסבות האדים העולים מן הארץ. והמטר הוא ההשגחיי הבא מן השמים, והביא כן מדברי פרקי ר"א וכמה ראיות עי"ש. והנה המטר ההשגחיי יש לו עת קבוע שהוא יורה ומלקוש. בזמנים מיוחדים שהארץ צריכה למטר. אבל הגשמים הטבעיים אין להם עת קבוע רק תלוי לפי עליית האדים ולפי ריבוי הלחות באויר אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו, וע"כ במ"ש ונתתי גשמיכם בעתם לא רצה לפרש על עת הצריך למטר. כי הגשמים ירדו תמיד. ומפרש שירדו בעת מיוחד להם לבד. שאין בני אדם מצוים בדרכים. וזה בלילי רביעיות ובלילי שבתות. ומ"ש תחלה בלילי רביעיות ואח"כ שניה בעתם בלילי שבתות שכל א' כנראה מהשגמ' (תענית דף כג) רק מפני חילוק המעשים שבימי הורדוס הי' בלילי רביעיות ובימי שמעון בן שטח בלילי שבת. אמנם בספרי (פ' עקב) ציין כן על ונתתי מטר ארצכם בעתו וצ"ל דשם אל"פ בעתו ממש דשם אמר יורה ומלקוש. ובעתו מיותר. וע"כ דרש גם זה על לילי שבת:

ד ונתתי גשמיכם בעתם. ממ"ש גשמיכם בכינוי ממעט יתר הארצות וגם למ"ש שהגשם הוא הטבעי הבא מלמטה, הלא הי' לו לומר ונתתי מטר ארצכם שהלא לישראל ירד מטר השגחיי מן השמים. כמ"ש למטר השמים תשתה מים. רק שבא למעט שאר ארצות ובהם לא נמצא מטר השגחיי רק גשם טבעי. לכן תפס שם גשמים, ומ"ש ונברכו בך כל משפחות האדמה שיתברכו בכסף כדי שיביאוהו לישראל ויקנו ברכת מזונם מתבואת הארץ:

ה ונתנה הארץ יבולה. אחרי שכל הברכות הנז' בפרשה זו הם נסיות למעלה מן הטבע. לא הי' צ"ל שתתן הארץ יבולה שזה ענין טבעיי ותלוי ברוב הגשמים. פי' חז"ל שתתן יבולה הראוי' לה מעת בריאתה וסמכו זה עמ"ש זכר עשה לנפלאותיו. ר"ל כי כל מה שהי' קודם הקללה הי' בסברת הכנה אל

וְתִתֵּן אַרְעָא יַת עֲלַלְתַּהּ וְאִילָן חַקְלָא יִתֵּן אִבֵּיהּ: ה וִיעָרַע לְכוֹן דִּיָשָׁא לִקְטָפָא וּקְטָפָא

ספרא

בתורה: ב (ב) אם בחקותי תלכו יכול אלו המצות. כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם. הרי מצות אמורות. הא מה אני מקיים אם בחקותי תלכו להיות עמלים בתורה. וכן הוא אומר אם לא תשמעו לי. יכול אלו המצות. וכשהוא אומר ולא תעשו את כל המצות האלה הרי מצות אמורות, א"כ למה נאמר אם לא תשמעו לי, להיות עמלים בתורה. (ג) וכה"א זכור את יום השבת לקדשו יכול בלבך. כשהוא אומר שמור הרי שמירת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור. שתהא שונה בפיך. וכה"א זכור אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלקיך במדבר. יכול בלבבך. כשה"א אל תשכח הרי שכחת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך. וכן הוא אומר זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים יכול בלבך כשה"א השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות. הרי שכחת הלב אמורה, הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך. וכן הוא אומר זכור את אשר עשה לך עמלק. יכול בלבבך כשה"א לא תשכח הרי שכחת הלב אמור הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך. (ד) וכן הוא אומר ונתתי את עריכם חרבה. יכול מאדם. כשהוא אומר והשימותי אני את הארץ הרי אדם אמור. הא מה אני מקיים ונתתי את עריכם חרבה מעובר ומשב. וכה"א והשימותי את מקדשכם יכול מן הקרבנות. כשה"א ולא אריח בריח ניחוחכם הרי קרבנות אמורה. הא מה אני מקיים והשימותי את מקדשיכם מן הגדודיות. (ה) אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם הלמד לעשות לא הלמד שלא לעשות שהלמד שלא לעשות נוח לו שלא נברא:

(פרק א) ג (א) ונתתי גשמיכם בעתם. בלילי רביעית, אתה אומר בלילי רביעית א"א אלא בערבי שבתות אמרו אפי' שנים כשני אליהו וגשמים יורדים בע"ש אינם אלא סימן קללה הא מה אני מקיים ונתתי גשמיכם בעתם בלילי רביעית. מעשה בימי הורדוס שהיו גשמים יורדים בלילות. בשחרית זרחה החמה ונשבה הרוח ונתנגבה הארץ והפועלים יוצאים למלאכתם ויודעים שמעשיהם לש"ש. ונתתי גשמיכם בעתם בלילי שבתות מעשה בימי שמעון בן שטח בימי שלמניצי' המלכה שהיו גשמים יורדים מלילי שבת ללילי שבת עד שנעשו הטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדנרי זהב וצררו מהם חכמים והניחום דוגמא לדורות הבאים להודיע כמה חטא גורם לקיים מ"ש עונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם:

ד (ב) ונתתי גשמיכם בעתם לא גשמי כל הארצות הא מה אני מקיים ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך. שיהיה שובע בא"י ורעב בכל הארצות. והם באים ולוקחים מכם ומעשירים אותם בכספים כענין שנא' וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בא"מ ובארץ כנען בשבר אשר הם שוברים. וכן הוא אומר וכימיך דבאך שיהיו כל הארצות דובאות כסף ומביאות לא"י: ה (ג) ונתנה הארץ יבולה לא כדרך שהוא עושה עכשיו אלא כדרך שעשתה בימי אדם הראשון. ומנין שהארץ עתידה להיות נזרעת ועושה פירות בן יומה ת"ל זכר עשה לנפלאותיו. וכה"א תדשא הארץ דשא עשב מלמד שבו ביום שהיתה נזרעת בו ביום עושה פירות. (ד) ועץ השדה יתן פריו לא כדרך שהיא עושה עכשיו אלא כדרך שעשתה בימי אה"ר. מנין שהעץ עתיד להיות ניטע ועושה פירות בן יומו ת"ל זכר עשה לנפלאותיו. ואומר עץ פרי עושה פרי למינו מלמד שבו ביום שהוא נטוע בו ביום עושה פירות. (ה) מנין שהעץ עתיד להיות נאכל, ת"ל עץ פרי, אם ללמד שהוא עושה פרי והלא כבר נאמר עושה פרי, א"כ למה נאמר עץ פרי אלא מה פרי נאכל אף העץ נאכל, (ו) ומנין שאף אילני סרק עתידים להיות עושים פירות

התורה והמצוה

מה שיהי' לעת"ל, הלא נברא בחור שבעתיים. ואור הלבנה כאור החמה. והארץ הוציאה פירותיה בו ביום גלוסקאות וכלי מילות, והאדם נברא לחיות לעולם. ולא היה כל זה נבטל. רק היה הכונה אל שיוחזר להיות כן לעת"ל. אחר שיתוקן העולם מן המזיק והרע והקלקול. ולכן האריך ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו. והיה יכול לומר בקיצור ונתנה הארץ פריה. שכולל פרי העץ ופרי האדמה כמ"ש (כפ' בהר), רק שיבול התבואה הי' לו ענין אחר קודם הקלקול. שבו ביום שנזרעה עשתה פירותיה. כמ"ש

יַשִּׂיג אֶת־זָרַע וַאֲכַלְתֶּם לַחְמְכֶם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח בְּאַרְצְכֶם׃ שני ו וְנָתַתִּי שָׁלוֹם בָּאָרֶץ וּשְׁכַבְתֶּם וְאֵין מַחֲרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רָעָה מִן־הָאָרֶץ וְחֶרֶב לֹא־תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם׃ ז וּרְדַפְתֶּם אֶת־אֹיְבֵיכֶם וְנָפְלוּ לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃ ח וְרָדְפוּ מִכֶּם חֲמִשָּׁה מֵאָה וּמֵאָה מִכֶּם רְבָבָה יִרְדֹּפוּ

בעל הטורים

ונתתי וקי"ל) עד ואולך אתכם קוממיות. כנגד עשרה ברכות שבויתן לך. וכנגד עשרת הדברות: (ה) לשבע ד' במסורת הכא ואידך ואכלתם לשבע דפ' בהר ואידך בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע ואידך גידה שלא לחם לשבע בבוקר מזכיר שובע על שלחם או על הפירות בשביל שהוא כתוב על מקום יישוב אבל כשהיו במדבר אמר גידה שלא לחם לשבע שהולך ליתן כל צידתם לשבע. לשבע בגימטריא אפילו אוכל קימעא: (ו) שלום. אותיות לשמו ששמו שלום: והשבתי חיה רעה. (עם התיבות) בגימטריא אלו ארבעה מלכיות בבל מדי יון אדום: ורדפו מכם. בגימטריא חלשים שבכם: (ח) רבבה ד' הכא ואידך אחותנו את היי לאלפי רבבה. רבבה כצמח השדה. ושנים יניסו רבבה שבתאלנו עליה שיהיו זרעה מאותה

רש"י

בציר. שיהא הדיש מרובה ואתם עסוקים בו עד הבציר ז ובבציר תעסקו עד שעת הזרע: ואכלתם לחמכם לשבע. (ת"כ) אוכל קמעא ח והוא מתברך במעיו: (ו) ונתתי שלום. שמא תאמרו הרי מאכל הרי משתה אם אין שלום אין כלום תלמוד לומר אחר כל זאת ונתתי שלום בארץ מכאן שהשלום שקול ט כנגד הכל וכן הוא אומר (ישעיה מ"ה) עושה שלום ובורא י את הכל: וחרב לא תעבר בארצכם. (ת"כ) אין צריך לומר שלא יבואו למלחמה אלא אפילו לעבור כ דרך ארצכם ממדינה למדינה: (ז) לפניכם לחרב. (ת"כ) איש בחרב ל רעהו: (ח) ורדפו מכם. (ת"כ) מן החלשים שבכם מ ולא מן הגבורים שבכם: חמשה מאה ומאה רבבה. (ת"כ) וכי כך הוא החשבון נ והלא לא היה צריך לומר אלא מאה מכם שני אלפים ירדופו (יש מדקדקים בל' רש"י שהוא כמו כפל ואריכו' וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צ"ל. וכמו כן מדקדקים כל גדולי המפרשים ותשובותם בלשון רש"י בפרשת בראשית לא היה צריך להתחיל ומה טעם פתח שנה כן כפל וע"ש בישוב' וכאן נראה לפרש למורי הגאון המופלג מהר"ר משה חריף נר"ו שמלת רבבה סובל ב' פירושים פי' א' עשרת אלפים וע"ז מקשה רש"י וכי כך הוא החשבון ופירוש ב' רבבה מספר מרובה על שם ריבוי וזה הפירוש שולל רש"י באומרו והלא לא היה צ"ל וכו' והו"ק) אלא אינו דומה מועטין העושין את

שפתי חכמים

ז פי' דקי"ל דאין זה מכלל ברכה אם יתעכב הדיש עד סמוך לבציר וע"ז פי' וכו': ח מדכתיב בתחילה והשיג לכם דיש וגו' משמע שיהא לכם תבואה מרובה א"כ ל"ל למכתב ואכלתם לשובע פשיטא שיאכלו לשובע כיון שיש לכם הרבה תבואה אלא רבותא קמ"ל אפי' אם אוכל קמעא כו': ט מדכתיב לעיל תיניה ונתנה הארץ יבולה וגו' שמדבר בענין התבואה ואחר ונתתי שלום כתיב ג"כ ואכלתם ישן נושן וגו' שמדבר בתבואה ונתתי שלום כתיב באמצע ולמה כתיב באמצע אלא ששקול כנגד הכל: י ואע"פ שאין במקרא כך אלא כתיב עושה שלום ובורא רע אך שינה משום לישנא מעליא כדאמר בברכות: כ דקי"ל דהל"ל וחרב לא תבא בארצכם ועוד הא כתיב וישבתם לבטח ונתתי שלום אלא אין צ"ל שלא תבא חרב למלחמה אלא אפי' כו': ל מדלא כתיב והפלתים לפניכם בחרב או והכיתם אותם בחרב מיבעי ליה אלא שיפלו בחרב רעהו כה"ג. א"נ מי דרך הגבורי' כשמכי' אותם בחרב מכים אותם מאחוריהם והם נופלים על פניהם ואם כן למה כתיב לחרב אלא לחרב רעהו: מ מדלא כתיב וירדפו חמשה מכם מאה כמו שכתיב אח"כ ומאה מכם רבבה אלא לכך שינה וה' לומר לך דהאי מכם אין פירושו כמשמעו אלא מכם לשון מן כמו ומך אחיך עמו דהיינו עני והם פני מה אלם: נ והלא שייך ב' מאות איש לרבבה לפי חשבון ה' אנשים למאה. והגהתי בשם מהר"ר יעקב מאורלינ"ש שאף

התורה והמצוה

כמ"ש תוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע שתיכף בהוצאתה הי' בתוכה גרעיני הזרע, שזה לא יצויר רק אם נגמר הפרי שאז זורעים אותה ומצמחת. ובפרי העץ היה שם ג' ענינים. א] שהוציא פירות בן יומו כמ"ש עץ פרי עושה פרי. הרי נברא עם פריו. ב] שהעץ הי' נאכל כמ"ש עץ פרי עושה פרי. ולא אמר עץ עושה פרי. רק עץ פרי שהעץ יהי' כתכונת הפרי. ג] שגם אילני סרק עשו פרי. כי לא אמר רק עץ פרי כי לא הי' עץ סרק כלל. וע"ז רמז במ"ש עץ השדה יתן פריו שעץ השדה במובן המדויק הוא עץ הסרק הגדל בשדות. ומ"ש יבולם פריו בכינוי היינו הראוי לה מעת הבריאה:

ד והשיג לכם דיש את בציר. דיש התבואה הנקצרת בניסן תהיו עסוקים בה עד זמן בצירת הכרם שהוא בסוף הקיץ. מרוב התבואה והברכה. וכן בציר הענבים יתארך עד זמן הזרע. ובכ"ז לא תצטרכו לריבוי התבואה כי תאכלו לשובע ויהיה הברכה במיעים. וכמ"ש בזה למעלה (בהר ס' לו כ"ה) וריבוי התבואה יהי' למכור לעמים סביבותיכם (כנ"ל ס' 7) שאם יהי' רעב. ובזה תשבו לבטח בארצכם. כי כשיש הרעבון לחם יצאו לארצות אחרות כמו שהי' באבימלך. ולפעמים יצאו לסחורה אבל אחר שיהי'

יַרְעָא לְאַפּוֹקֵי בַּר זְרַע וְתֵיכְלוּן לַחְמֵיכוֹן לְמִשְׂבַּע וְתֵיתְבוּן לְרוּחְצָן בְּאַרְעֲכוֹן: וְאֶתֵּן שְׁלָמָא בְּאַרְעָא וְתִשְׁרוּן וְלֵית דְּמָנִיד וַאֲבַטֵּל חֵיוְתָא בִּישְׁתָּא מִן אַרְעָא וּדְקָטְלִין בְּחַרְבָּא לָא יְעִידוּן בְּאַרְעֲכוֹן: וְתִרְדְּפוּן יָת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְיִפְּלוּן קֳדָמֵיכוֹן לְחַרְבָּא: וְיִרְדְּפוּ מִנְּכוֹן חַמְשָׁא מְאָה וּמְאָה מִנְּכוֹן לְרִבּוֹתָא יַעְרְקוּן וְיִפְּלוּן בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן

ספרא

פירות ת"ל ועץ השדה יתן פריו :

ד (ז) והשיג לכם דיש את בציר שתהיו עסוקים בדיש עד שיגיע בציר. ובציר ישיג את זרע שתהיו עסוקים בבציר עד שיגיע הזרע, ואכלתם לחמכם לשובע אצ"ל שיהי' אדם אוכל הרבה ושבע אלא אוכל קמעא והוא מתברך במעיו כענין שנאמר ועבדתם את ה' אלקיכם וברך את לחמך ואת מימיך. וישבתם לבטח בארצכם בארצכם אתם יושבים לבטח ואי אתם יושבים לבטח חוצה לה :

ז (ח) שמא תאמרו הרי מאכל הרי משתה אם אין שלום אין כלום ת"ל ונתתי שלום בארץ, מגיד שהשלום שקול כנגד הכל וכה"א עושה שלום ובורא את הכל מגיד שהשלום שקול כנגד הכל :

(פרק ב) ח (א) ושכבתם ואין מחריד לא יראים מכל בריה. והשבתי חיה רעה מן הארץ ר' יהודה אומר מעבירם מן העולם. רש"א משביתן שלא יזוקו, אר"ש אימתי הוא שבחו של מקום, בזמן שאין מזיקין או בזמן שיש מזיקין ואין מזיקים, וכן הוא אומר מזמור שיר ליום השבת למשבית מזיקין מן העולם משביתן שלא יזיקו. (ב) וכן הוא אומר וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדיו ונער קטן נוהג בם ופרה ודוב תרעינה יחדיו ירבצו ילדיהם ואריה כבקר יאכל תבן ושעשע יונק על חור פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה, מלמד שתינוק מישראל עתיד להושיט את ידו לתוך גלגל עינו של צפעוני ומוציא מרה מתוך פיו וכה"א גמול ידו הדה זו חיה ההורגת את הבריות :

ט (ג) וחרב לא תעבר בארצכם אצ"ל שלא יהיו באים עליכם למלחמה. אלא שלא יהיו העוברים והשבים עוברים ממדינה לחברתה כדרך שעברו בימי יאשי', ורדפתם

את

התורה והמצוה

לחם גם כסף ממכירת התבואה שישבו לבטח . ודייק בארצכם שאם תצאו מן הארץ לא תשבו לבטח, כי בעת היות ישראל מושגחים לא יתקיימו רק בא"י הנאות לקדושתם ולהשראת השכינה כאשר לא יתקיים השורק המובחר רק בקרן בן שמן. לא אם יבלעוהו ממקומו :

ז ונתתי שלום בארץ. אחר שהבטיח להם הברכה יבטיח על הכלי המחזיק ברכה שהיא השלום . שהיא מחזיק כל הברכות . כי השלום כולל כל הטובות אשר במציאות . שהרע הוא הפירוד וההתנגדות אשר במציאות, בין התנגדות היסודות במורכב . בין התנגדות המערכת בהנהגה . בין התנגדות כת האנשים זל"ז. או עם עמים אחרים, וכן התנגדות יחד הבע"ח שן בהמות עם חמת זוחלי עפר . והשלום כולל ההסכמה הכללית והפרטית בכל המציאות שאז יתקיימו כל הטובות ועז"א עושה שלום ובורא רע שהשלום הוא הפוך הרע . כמו שהאור הפך החושך . ת"כ מגיד שהשלום שקול כנגד הכל . ובקרא כתיב ובורא רע רק שתפס נוסחת מסדרי התפלות כמ"ש בברכות דף יא כתיב רע וקרינן הכל לישנא מעליא :

ח ושכבתם ואין מחריד והשבתי חי' רעה . הוא פי' על ושכבתם ואין מחריד ע"י שישבית חי' רעה ישכבו ביערים ובמדבר ולא יראו ממזיק כמ"ש (יחז' לד כה) וכרתי להם ברית שלום והשבתי חיה רעה מן הארץ וישבו במדבר לבטח וישנו ביערים. ומ"ש וחרב לא תעבר בארצכם הוא עונה עמ"ש ונתתי שלום בארץ — וכבר כתבתי (ויקרא ס' קמה) שיש הבדל בין פעל שבת ובין פעל חדל מנע חשך הנרדפים עמו . במה שפעל שבת מציין הפסק העסק או דבר המתמיד במציאות . והיך אמר פה לשון והשבתי וכי חיה רעה מתמדת בארץ . עד שיאמר שישבית ויפסיק הווה והי"ל ומנעתי או והחדלתי ? וע"כ אמר ר"י שיעבירם מן העולם. שבזה הלא חי' רעה מתמדת להיות בעולם ואז הושבת ותובטל וילדק השבתה . ור"ש לא נראה לו שישבית המינים מן המציאות שטבעו של מקום הוא שישנם במציאות ואינם מזיקים , ומפרש שיפול לשון השבתה על ביטול ההיזק והאדם שהתמיד על עתה . שהוא הפסק שבעם הרע . ודרש מ"ש מזמור שיר ליום השבת שקאי על לעת"ל ליום שכולו שבת (כמ"ש בר"ה לא סנהדרין צז ובסוף תמיד) שקרא כן בעבור השבתת הרע והנזק . ומביא ראי' ממ"ש וגר זאב עם כבש וכו' הרי יהיו מזיקין ולא יזיקו . ומ"ש גמול ידו הדה , פי' שם הדה על מין חי' מזקת, ובילקוט ישעי' וגמולי חלב עתיד ליתן ידו לתוך חבלבל וכו' . הדה זו חי' המזקת וכו' ועי' ברמב"ן שהאריך בזה :

ט וחרב לא תעבר לשון העברה גם על העובר ממקום למקום , והוסיף שגם לא תעבר דרך ארצכם

וְנָפְל֧וּ אֹיְבֵיכֶ֛ם לִפְנֵיכֶ֖ם לֶחָֽרֶב׃ ט וּפָנִ֣יתִי אֲלֵיכֶ֔ם וְהִפְרֵיתִ֣י אֶתְכֶ֔ם וְהִרְבֵּיתִ֖י אֶתְכֶ֑ם וַהֲקִימֹתִ֥י אֶת־בְּרִיתִ֖י אִתְּכֶֽם׃ שלישי (חמישי כשהן מחוברין) י וַאֲכַלְתֶּ֥ם יָשָׁ֖ן נוֹשָׁ֑ן וְיָשָׁ֕ן מִפְּנֵ֥י חָדָ֖שׁ תּוֹצִֽיאוּ׃ יא וְנָתַתִּ֥י מִשְׁכָּנִ֖י בְּתוֹכְכֶ֑ם וְלֹֽא־תִגְעַ֥ל נַפְשִׁ֖י אֶתְכֶֽם׃ יב וְהִתְהַלַּכְתִּי֙ בְּת֣וֹכְכֶ֔ם וְהָיִ֥יתִי לָכֶ֖ם לֵֽאלֹהִ֑ים וְאַתֶּ֖ם תִּֽהְיוּ־לִ֥י לְעָֽם׃ יג אֲנִ֞י יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֗ם אֲשֶׁ֨ר

בעל הטורים

שנאמר בהם רבבה כלמה ורבבה ירדופו (וע"ל פרשת היי) : (ט) ופניתי אליכם. פני תיו שת"י שנים שעמד הבית היו פני שם דכתיב והיו עיני ולבי שם כל הימים אבל לאחר שגלו אנה פנה דודך : (יא) ונתתי משכני. מנין בגימ' של משכני עמד בית שני וסמיך ליה ואכלתם ישן שבזכות בהמ"ק בא השובע : (יב) והתהלכתי. ב' הכא ואידך והתהלכתי באמתך בזכות והתהלכתי באמתך והתהלכתי בתוככם. מואם בחקתי עד קוממיות כל האלפא ביתא חוץ מבמ"ש ופ"א (ר"ל ק') וכן בויתן לך חסר סמ"ך ופ"א (וכנגדם שהם חסר ג"ב ז' וקו"ף סיכה דהיכא למדרש דרשינן) כי אין שטן ולא אף וקצף ונגף ואנף בברכות

רש"י

ם התורה למרובין העושין את התורה : ונפלו אויביכם וגו'. שיהיו נופלין לפניכם ע שלא כדרך הארץ : (ט) ופניתי אליכם. אפנה מכל עסקי לשלם שכרכם מלה"ד למלך ששכר פועלים פ וכו' כדאיתא בת"כ : והפריתי אתכם. (ת"כ) בפריה צ ורביה : והרביתי אתכם. (ת"כ) בקומה ק זקופה : והקימותי את בריתי אתכם. (ת"כ) ברית חדשה לא כברית הראשונה שהפרתם אותה אלא ברית חדשה שלא תופר שנאמר (ירמיה ל"א) וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית וגו' : (י) ואכלתם ישן נושן. הפירות יהיו משתמרין וטובים ר להתישן שיהא ישן הנושן של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד : וישן מפני חדש תוציאו. שיהיו הגרנות מלאות חדש ש והאוצרות מלאות ישן וצריכים אתם לפנות האוצרות למקום אחר ת לתת החדש לתוכן : (יא) ונתתי משכני. זה א בה"מ : ולא תגעל נפשי. אין רוחי קצה בכם כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר כמו (שמואל ב' א') כי שם נגעל מגן גבורים לא קבל המשיחה שמושחין מגן של עור בחלב מבושל כדי להחליק מעליו מכת חץ או חנית שלא יקוב העור : (יב) והתהלכתי בתוככם. אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם ולא תהיו מזדעזעים ממני יכול לא תיראו ממני ת"ל והייתי לכם לאלהים : (יג) אני ה' אלהיכם. כדאי אני שתאמינו בי שאני יכול לעשות כל אלה שהרי הוצאתי אתכם מארץ

שפתי חכמים

מפרש הפסוק ורדפו מכם חמשה מאה ומאה פעמים חמשה איש ירדפו רבבה. מנאתי : ם כתב הרא"ם ויש לתמוה דהא כן בעובדי אלילים דכתיב בהו איכה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה היה לו לומר ושנים יניסו שני אלפים. בספר אמרי נועם מקשה קושיא זו ותירץ בשם ר"ת דהכא רודפים והורגים קאמר מדכתיב ונפלו אויביכם לפניכם לחרב ולכך לא ירדוף ויכתת כ"א חמשה מאה אבל התם לא הריגה כ"א רדיפה. ולי נראה דכל רדיפה הוא הריגה ולא כן לגבי ניסה ולכן גבי עובד אלילים דאחד ירדוף ויהרוג אלף ה"ה נמי דשנים יהרגו ב' אלפים ולא יותר וכן ג' ג' אלפים וכן לעולם ולא כן בני ישראל כדפירש"י וכי כך הוא החשבון וכו' אבל לענין ניסה יכול להיות ששנים יניסו עשרת אלפים איש ואפשר שאני אנשים מישראל יניסו כשלים מהם כמו יהונתן ונושא כליו ואפשר דבכלל דברי הם ג"כ דברי בעל אמרי נועם וק"ל ועיין בתוספות בסוטה דף י"א: ע דקשה לרש"י ל"ל למכתב ב' פעמים ונפלו אויביכם הא לעיל נ"כ כתיב ונפלו לפניכם אלא וכו': פ ולא עבדו לו באמונה חוץ מאחד שעבד לו באמונה נכנסו הפועלים לטול שכרן ונכנס עמהם גם הפועל באמונה אמר לו המלך בני אפנה לך פי' אלו עשו עמי מלאכה מועטת ואני נותן להם שכר מועט אבל אתה חשבון רב יש לי עמך כך הקב"ה לעובדי אלילים משלם שכרם במהירות וכשבא לישראל פונה מכל עסקיו שבכרם הרבה מאד וצריך פנאי לעשות עמהם חשבון לפרוע כל הזכיות (נח"י) ועיין במ"ש בפרשת כי תשא ובפרשת אחרי מות : צ וא"ת דלמא והפריתי והרביתי תרווייהו קאי אפריה ורביה כמו בכל מקום כתיב פרו ורבו בהדדי. וי"ל מדלא כתיב והפריתי והרביתי אתכם אלא והפריתי אתכם דמשמע דשני ענינים הם (מהרא"י) ואת דלא דרשו כלום גבי ישמעאל דכתיב ולישמעאל שמעתיך והפריתי אותו ולא דרשו כלום במלת אותו די"ל דגבי ישמעאל מלת אותו מיעוט הוא אותו אבל בברכת פריה ורביה ולא בני קטורה שאף שהם ג"כ בני קטורה ודו"ק : ק הרא"ם פי' מכיון שפרים ורבים מהרבין אלא ודאי מלשון התרברבות הוא דהיינו קומה זקופה : ר דקשה לרש"י מה ברכה יש בזו שתאכלו ישן וכו' : ש ר"ל ואין דרכו של חדש להיות באוצר בגורן אלא מקדם אם נשאר בגורן שלכך צריכין לתתו באוצר בה : ת אבל לא נקט רש"י שזורקין הישן להיות דא"כ מה ברכה יש בה. ועוד איך יאכלו ישן נושן וס"מ ישן נמי הוא יותר טוב מן החדש אלא עכ"ל להוציא מן האוצר וליתן במקום אחר בבית שבאוצר שומר החדש שלא ירקב והישן כיון שעברה עליו השנה אין בו להתקלקל : א אבל אינו משכן כמשמעו דהא לא היה לכן המשכן אלא עתה במדבר. במס' עירובין בשמעתא קמייתא גרסי' בשלמא מקדש דמקרי משכן דכתיב ונתתי משכני בתוככם ופירש"י קשאמר

התורה והמצוה

למקום אחר. וזה אפי' חרב של שלום. אתכם את אויביכם תרדפו חוץ מארצכם. ולא תצטרכו להלחם

קֳדָמֵיכוֹן לְחַרְבָּא: ט וְאֶתְפְּנֵי בְּמֵימְרִי לְאוֹטָבָא לְכוֹן וְאַפֵּישׁ יָתְכוֹן וְאַסְגֵּי יָתְכוֹן וְאָקִים יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן: י וְתֵיכְלוּן עַתִּיקָא דְּעַתִּיק וְעַתִּיקָא מִן קֳדָם חַדְתָּא תְּפַנּוּן: יא וְאֶתֵּן מַשְׁכְּנִי בֵּינֵיכוֹן וְלָא יְרַחֵק מֵימְרִי יָתְכוֹן: יב וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיכוֹן וְאֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי לְעָם: יג אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּיקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא

ספרא

את אויביכם ונפלו לפניכם לחרב שיהיו נופלים לפניכם איש בחרב רעהו:

י (ד) ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדופו. מכם מן ההלשים שבכם ולא מן הגבורים שבכם. ומאה מכם רבבה ירדפו, וכי כך הוא החשבון אלא אין דומה המרובים העושים את התורה למעוטים העושים את התורה, ונפלו אויביכם לפניכם לחרב שיהיו נופלים לפניכם שלא כדרך הארץ:

יא (ה) ופניתי אליכם, משלו משל למה"ד למלך ששכר פועלים הרבה, והיה שם פועל א' ועשה עמו מלאכה ימים הרבה נכנסו הפועלים ליטול שכרם ונכנס אותו הפועל עמהם, א"ל המלך לאותו הפועל בני אפנה לך, הרובים הללו שעשו עמי מלאכה מועטת ואני נותן להם שכר מועט, אבל אתה חשבון רב אני עתיד לחשוב עמך, כך היו ישראל בעה"ז מבקשים שכרם מלפני המקום. ואו"ה מבקשים שכרם מלפני המקום, והמקום אומר להם לישראל בני אפנה לכם, או"ה הללו עשו עמי מלאכה מועטת ואני נותן להם שכר מועט אבל אתם חשבון רב אני עתיד לחשב עמכם לכך נאמר ופניתי אליכם:

יב ופניתי אליכם בטובה. והפריתי אתכם בפו"ר. והרביתי אתכם בקומה זקופה, והקימותי את בריתי אתכם לא כברית הראשונה שהפרתם אותה. שנאמר אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בם נאום ה' לכן הנה ימים באים נאום ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה:

(פ"ג) יג (א) ואכלתם ישן נושן מלמד שכל המתישן מחברו יפה מחברו, נושן אין לי אלא יין שדרכו לכך מנין לרבות כל המתישן ת"ל ישן נושן. וישן מפני חדש תוציאו שיהיו גרנות מלאים חדש והאוצרות מלאים ישן ואתם מקפידים האיך נוציא ישן לפני חדש:

ונתתי

התורה והמצוה

להלחם כי יפלו לפניכם איש בחרב רעהו. ולשון נפילת חרב בא תמיד בב' יפול בחרב. ולא בא לשון לחרב רק אם משמש בפעל נתינה ומיגור והסגרה לחרב. ופה לבד אמר לחרב בלמ"ד לרמז שיפלו מעצמם אל החרב של עצמם איש לחרב רעהו:

י ורדפו מכם חמשה מאה. ר"ל לא תהיו צריכים להתקבץ ברוב חיל רק אם ימצאו מאה יהי' די בחמשה, ואם ימצאו רבבה יהי' די במאה (ולפי החשבון חמשה למאה הי' צריך חמש מאות לרבבה רק זכות הרבים שקול יותר) ומה שכפל מלת מכם ר"ל מן המון העם אף שאינם מבני הצבא והחיל. ומ"ש שנית ונפלו אויביכם כנה להורות על חוזק נפילתם שיהי' חוץ מדרך הטבע:

יא ופניתי אליכם. פעל פנה מציין הפיים הפנים אל צד א' ומורה שפונה מצד אל צד אחר ושם אליו מגמת פניו וגם יציין במלת פונה אל [illegible] משגיח שם בהשגחה יתירה ויכוין אליו מאד. עפ"ז באר במשל כאילו גם העכו"ם באים לתבוע שכרם. והשם הקדים לתת להם שכרם המעט בתחלה באשר א"ל אליו חשבון גדול ואח"ז יפנה מעמהם אל הפועל הנאמן שעשה עמו מלאכה ימים רבים אשר צריך לפנות אליו בפניה יתירה כי יש לו עמו חשבונות רבים וגדולים ושכר הרבה. וכן הקדים שכר המצות להעכו"ם בעה"ז אשר השכר הוא בעל תכלית וגשמי קטן ושפל מאד לפי קוטן עבודתם ולפי ענינו שהי' גשמי. ואח"ז יפנה אל עם קרובו באחרית הימים לתת להם שכר רוחני בלתי ב"ת שכר נצחי וגדול מאד כפי גודל עבודת' ואהבתם בקדש:

יב ופניתי אליכם, היא הפני' לטובה כי הפני' לרעה יציין במלת ונתתי פני בכם (כנ"ל אחרי ס' קך). ומ"ש והפריתי הוא לפרות בבנים ובנות. והריבוי הוא בגודל וקומה זקופה. והקמת הברית הוא ברית קיים שלא ישתנה כמו שנשתנה הברית הראשון. וכמ"ש בירמי' לא עיי"ש:

יג ואכלתם ישן נושן, היא ברכה אחרת של קיום הפירות שלא ירקיבו ויופסדו ויהיו נשמרים. שזה ע"י השגחה ה' הפרטיית וכמ"ש בפ' נח על והקמותי את בריתי אתך שלא ירקבו המאכלים בתיבה. ולכן סמך זה גם כאן אל הברית. ומזה מבואר שהישן טוב מן החדש שלכן יאכלו ישן וימכרו החדש, ומה שכפל ישן נושן ר"ל כל דבר הנושן אף דברים שאין דרכם ליישן (עי' בב"ב דף צא) ומ"ש תוציאו ישן מפני החדש הגם שהישן טוב יותר. מפני שאין מקום שינוי באוצרות והחדש צריך לשום באוצר שיתיבש. והגם שיקפידו איך עליו ישן יהיו מוכרחים לכך מאפס מקום:

הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִהְיֹת לָהֶם עֲבָדִים וָאֶשְׁבֹּר מֹטֹת עֻלְּכֶם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוּת׃ פ יד וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל־הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה׃

בעל הטורים

אלו: (יג) קוממיות ב' תגין על הקוף שעתידים לשוב קומתן ק' אמה ולמ"ד (סנהדרין דף ק') ר' אמה לכך יש בו שני

רש"י

מצרים ועשיתי לכם נסים גדולים: **מטת.** כמין יתד בשני ראשי העול המעכבים המוסרה שלא תצא מראש השור ויתיר הקשר כמו (ירמיה כ"ז) עשה לך מוסרות ומוטות קבילי"א בלע"ז: **קוממיות.** בקומה זקופה: (יד) **ואם לא תשמעו לי.** להיות עמלים בתורה. ולדעת מדרש חכמים ב יכול לקיום המצות כשהוא אומר ולא תעשו וגו' הרי קיום מצות אמור הא מה אני מקיים ואם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה ומה תלמוד לומר לי אין לי אלא זה המכיר את רבונו ומתכוין למרוד בו וכן בנמרוד (בראשית י') גבור ציד לפני ה'

שפתי חכמים

קרא זה כבר קודם המשכן מסרי בת"כ נכתב קרא זה וכל אותו הספר באהל מועד נאמר כדכתיב וידבר ה' אליו מאהל מועד ועל איזה משכן היה מנעיתן אם לא על המקדש כו' עכ"ל: **ב** פי' דק"ל למה שינה הכתוב דלעיל כתיב אם בחקתי תלכו דהיינו שתהיו עמלים בתורה והכא כתיב ואם לא תשמעו לי דהל"ל

התורה והמצוה

יד ונתתי משכני לפי' חז"ל הברכות האלה הם על התיקון שבזמן הגאולה העתידה. שאז יתן משכנו בקביעות ולא ימאס בהם לעולם. ובזה יתיישב מה שהתפלא הרמב"ן והספ' איך יעלה על הדעת שיגעל שומרי תורה. ואם ישובו מתורתו הלא כתוב בהוכחה וגעלה נפשי אתכם. ולדברי חז"ל אם יזכו עד שיתוקן העולם כמו שאנו מיחלים בעתיד אז לא יחטאו עוד. כמ"ש ונתתי לכם לב חדש וכו' ועשיתי אשר בחקי תלכו. ולא יגעל בם לעולם כי תהיה גאולה נצחית:

טו והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלקים הם שני מיני מדרגות. א] היות האלקות בתוכם ממש בהיות נפשם אלקית. וע"י הקדושה הזאת להיות מושלת ופועלת בפלאות באופן שידמו הצדיקים כהאריסים שנעשה שותף אל המלך בפרדס. הגם שאינו קונהו הוא שותף אליו מצד עבודתו שהשקו וגדלו ויעשהו שורק. כן הצדיקים חסידי ה' אשר שמרו את הפרדס הגדול שהוא העולם. שמקיימים את העולם שנברא בעשרה מאמרות ע"י התורה והמצוה. ימיילו עם המלך במלאכתו ישבו ונעשו שותף להקב"ה במעשה בראשית מצד שישבו בגן הגדול לעבדו ולשמרו ע"י תורה ומצות. וא"ל הריני כיוצא בכם. כי הם במעשיהם ינענעו מוסרי המערכת. ולפי גזרתם ינהיגו העולם לחסד ולשבט. כמ"ש מי מושל בי צדיק. וכדומ' ממאמרי חז"ל. ומצד הב' והייתי לכם לאלקים. מצד הנהגתו את הצדיקים בעצמם כפי רצונו עליהם לטובה, ויהי' מוראו עליהם בהכירם גדולתו ורוממותו. ועל שני דברים אלה אמר (יחז' לז כו כז) ונתתי את מקדשי בתוכם לעולם. והי' משכני עליהם והייתי להם לאלקים והמה יהיו לי לעם. (והם שני המדרגות המקדש אשר בתוכם והמשכן אשר עליהם ולמעלה מהם). ואם (לח) וידעו הגוים כי אני ה' מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם. כי בעת שיהי' המקדש בתוכם והם מושלים על כל המעשים יודע לעכו"ם כי הם קדושים ונעלים מן הטבע:

טז אני ה' אשר הוצאתי אתכם מא"מ. ר"ל כי הלא יפלא על כל המעשים שעשה ה' בגאולת מצרים שלא נתקיימו. כי אח"ז חזרו ונשתעבדו בשעבוד מלכיות. וידענו זה כי כל אשר יעשה האלקים הוא יהי' לעולם. ולא יפעל דבר לבטלה, אולם מבואר בדברי חז"ל וחכמי האמת שכל הנסים שעשה בימי קדם הי' כעין ערבון על לעתיד. וכזורע זריעה שצומחת בעתיד ביתר שאת ממה שזרע. וז"ש אם אין אתם מאמינים לי אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מא"מ. שבהכרח ישובו כל הנסים ויתקיימו בעתיד. כמ"ש אלה הדברים עשיתם ולא עזבתם. ואמר כימי צאתך מא"מ אראנו נפלאות. ואמר מהיות להם עבדים. ר"ל הגם שבמצרים לא הייתם עבדים לרבים. כי מ"ש ויפדך מבית עבדים אין פי' עבדים לעבדים רק שאתה היית שם בית עבדים ר"ל משפחה שעבדו בהם, והעבדות לא הי' רק למלך מצרים. וא"כ לא הוצאתיך מפני ריבוי השעבוד לאדונים רבים רק מפני השעבוד עצמו שרציתי שתהיו חפשים וז"ש מהיות להם עבדים. הגאולה הי' כדי שלא תהיו עבדים. וכ"ש שאגאל אתכם מש"מ ששם עבדים לרבים. ופי"א ואשבר מוטות עולכם. מוטות הרבים וכמשל שהבית. שישבור העול והשמלונים. ופי' ואשבר על לעת"ל וכן ואולך אתכם קוממיות. ומאמר זה מובא במד' שו"ט תהלים (ס' קכט):

יז ואולך אתכם קוממיות. פי' בקומת איש היותר גדולה שאפשר. וזה קומה של מאה אמה ש... ס"ר. כמ"ש חז"ל. ור"ש דייק הלשון רבים קוממיות שני קומות והם מאתים אמה:

דְּמִצְרַיִם מִלְּמֶהֱוֵי לְהוֹן עַבְדִין וּתְבָרִית נִיר עַמְמַיָּא מִנְּכוֹן וְדַבָּרִית יַתְכוֹן בְּחֵירוּתָא׃
יח וְאִם לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְלָא תַעְבְּדוּן יַת כָּל פִּקּוּדַיָּא הָאִלֵּין׃ טו וְאִם בִּקְיָמַי

ספרא

יד (ב) ונתתי משכני בתוככם זה בהמ"ק. ולא תגעל נפשי אתכם משאני גואל אתכם שוב איני מואס בכם:

טו (ג) והתהלכתי בתוככם. משלו משל למה"ד למלך שיצא לטייל עם אריסו בפרדס והי' אותו אריס מיטמר מלפניו א"ל המלך לאותו אריס מה לך מיטמר מלפני הריני כיוצא בך כך עתיד הקב"ה מטייל עם הצדיקים בג"ע לעת"ל וצדיקים רואים אותו ומזדעזעים מלפניו וא"ל הריני כיוצא בכם. יכול לא יהא מוראי עליכם ת"ל והייתי לכם לאלקים ואתם תהיו לי לעם:

טז (ד) אם אין אתם מאמינים לי כל הדברים הללו אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם אני שעשיתי לכם נסים במצרים אני הוא שעתיד לעשות לכם כל הנסים הללו. (ה) מהיות להם עבדים מה ת"ל לפי שנאמר ויפדך מבית עבדים יכול שהיו עבדים לעבדים ת"ל להם. עבדים היו למלכים ולא היו עבדים לעבדים. (ו) ואשבר מוטות עולכם משלו משל למה"ד

התורה והמצוה

יח ואם לא תשמעו לי ולא תעשו. אחר שאמר ולא תעשו את כל המצות מבואר שלא ישמעו פקודת ה'. וע"כ מפ"ש אם לא תשמעו שלא לשמוע אל החכמים מקבלי ומורישי תורה שבע"פ. כי אזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין, והנה פעל שמע יבא לרוב בשימוש מלת אל. ומ"ש לשמוע לי, נמצא מזער בתנ"ך. וחז"ל הבדילו שבלשון שומע אל. היינו שאינו מאמין ומקבל דבריו. ובלתי שומע לפלוני מאמין לו רק בכ"ז מסרב לשמוע. ואמר (שופטים יט כה) ולא אבו האנשים לשמוע לו (ש"ב יג יד) ולא אבה לשמוע לה. הגם שידעו שהדבר נכון בכ"ז כוונו להקניט. ועל אופן זה אמר כאן שלא לו שמורה שיודעים רבונם. וכמ"ש בנמרוד ובסדום. וכבר בארנו בפ' קדושים (סי' ח וסי' כו) שמצאנו שהכתוב יסדר דבריו מן הסבה אל המסובב כמש"ש לא תגנבו שעי"כ לא תכחשו ועי"כ לא תשקרו. וכיוצא. וכן סדר הדברים פה. ללמד שע"י שאינו שומע לתורה עי"כ נמשך שאינו עושה המצות. וזה סבה שימאס החוקים. שהמואס ימאס את האנשים המקיימים אותם. וזה סבה שיגעל את המשפטים,
הנה

לבעה"ב שהי' לו פרה חורשת והשאילה לאחר להיות חורש בה והי' לאותו האיש עשרה בנים. זה בא וחרש וישב לו וזה בא וחרש וישב לו עד שנתיגעה הפרה ורבצת לה. לא הספיק בדעתו לקבל פיוס מאותו האיש אלא בא מיד ושבר את העול וקצץ את הסמלונים, כך ישראל בעה"ז שולטן א' בא ומשעבדם והולך לו בא שולטן אחר ומשעבדם והולך לו והמענה ארוכה שנא' על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם. למחר כשיגיע הקץ אין הקב"ה אומר לאומות כך וכך עשיתם לבני. אלא מיד הוא בא ושובר את העול ומקצץ הסמלונים שנא' ואשבור מוטות עולכם וכה"א ה' צדיק קצץ עבות רשעים: **יז** (ז) ואולך אתכם קוממיות רש"א מאתים אמה. רי"א מאה אמה כאה"ד אין לי אלא אנשים נשים מנין ת"ל בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל וכמה היא תבנית היכל מאה אמה. דבר אחר ואולך אתכם קוממיות בקומה זקופה שלא תהיו יראים מכל בריה:

(פרשה ב) **יח** (א) ואם לא תשמעו לי אם לא תשמעו למדרש חכמים. יכול למה שכתוב בתורה. כשהוא אומר ולא תעשו את כל המצות האלה. הרי מה שכתוב בתורה אמור. הא מה אני מקיים אם לא תשמעו למדרש חכמים. (ב) ואם לא תשמעו לי מה ת"ל לי. אין לי אלא זה שהוא יודע רבונו ומתכוין למרוד בו. וכה"א כנמרוד גבור ציד שאין ת"ל לפני ה'. אלא זה שהוא יודע את רבונו ומתכוין למרוד בו. וכה"א ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד. שאין ת"ל לה' אלא אלו שיודעים את רבונם ומתכונים למרוד בו. (ג) ואם לא תשמעו לי מה ת"ל לא תעשו [וכי] יש לך אדם שאינו למד אבל עושה ת"ל אם לא תשמעו ולא תעשו הא כל שאינו למד אינו עושה. או יש לך אדם שאינו למד ואינו עושה אבל אינו מואס באחרים ת"ל אם בחקותי תמאסו הא כל שאינו למד ואינו עושה סוף שהוא מואס באחרים. או יש לך שאינו למד ואינו עושה ומואס באחרים אבל אינו שונא את חכמים ת"ל ואם את משפטי תגעל נפשכם הא כל שאינו למד ואינו עושה ומואס אחרים סוף שהוא שונא את החכמים, או יש לך אדם שאינו למד ואינו עושה ומואס באחרים ושונא את החכמים אבל מניח לאחרים לעשות. ת"ל לבלתי עשות. הא כל שאינו למד ואינו עושה ומואס
באחרים

טו ואם־בחקתי תמאסו ואם את־משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את־כל־מצותי להפרכם את־בריתי׃ טז אף־אני אעשה־זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה את־השחפת ואת־הקדחת מכלות עינים ומדיבת נפש וזרעתם לריק זרעכם ואכלהו איביכם׃ יז ונתתי פני בכם ונגפתם לפני איביכם ורדו בכם שנאיכם ונסתם

בעל הטורים

פנין: (יח) ורדו ב' במס' הכא ואידך ורדו בנוגשיהם (ישעיה י"ד) אלו זכיתם ורדו בנוגשיכם עכשיו שלא זכיתם ורדו בכם שונאיכם:

רש"י

שמכירו ומתכוין למרוד בו וכן באנשי סדום (שם י"ג) רעים וחטאים לה' מאד מכירים את רבונם ומתכוונים למרוד בו: ולא תעשו. (ת"כ) משלא תלמדו לא תעשו ג הרי שתי עבירות: (טו) ואם בחקתי תמאסו. מואס באחרים ד העושים: משפטי תגעל נפשכם. שונא החכמים: לבלתי עשות. מונע את אחרים מעשות: את כל מצותי. כופר שלא צויתים לכך נאמר את כל מצותי ולא נאמר את כל המצות: להפרכם את בריתי. כופר בעיקר הרי שבע עבירות הראשונה גוררת השניה וכן עד השביעית ואלו הן. לא למד. ולא עשה. מואס באחרים העושים. שונא את החכמים. מונע את האחרים. כופר במצות. כופר בעיקר: (טז) והפקדתי עליכם. וצויתי ה עליכם: שחפת. חולי שמשחף את הבשר אנפולי"ש בלע"ז דומה לנפוח שהוקל נפיחתו ומראית ו פניו זעופה: קדחת. חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבעירו כמו (דברים ל"ב) כי אש קדחה באפי: מכלות עינים ומדיבת נפש. העינים צופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא וידאבו הנפשות של משפחתו במותו. כל תאוה שאינה באה ותוחלת ממושכה קרויה כליון עינים: וזרעתם לריק. תזרעו ולא תצמח ואם תצמח ז ואכלוהו אויביכם: (יז) ונתתי פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי להרע לכם: ורדו בכם שנאיכם. כמשמעו ישלטו בכם. אגדה ת"כ מפרשה זו: אף אני אעשה זאת. איני מדבר אלא באף וכן אף אני אלך עמכם בקרי: והפקדתי עליכם. שיהיו המכות פוקדות אתכם מזו לזו עד שהראשונה פקודה אצלכם אביא אחרת ואסמכנה לה: בהלה. מכה המבהלת את הבריות ואיזו זו מכת ח מותן: את השחפת. יש לך אדם שהוא חולה מוטל במטה אבל בשרו שמור עליו ת"ל שחפת שהוא נשחף או עתים שהוא נשחף אבל נוח ואינו מקדיח ת"ל ואת הקדחת מלמד שהוא מקדיח או עתים שהוא מקדיח וסבור הוא בעצמו שיחיה ת"ל מכלות עינים או הוא אינו סבור בעצמו שיחיה אבל אחרים סבורים שיחיה ת"ל ומדיבת נפש: וזרעתם לריק זרעכם. זורעה ואינה מצמחת ומעתה מה אויביכם באים ואוכלים תלמוד לומר ואכלוהו אויביכם הא כיצד זורעה שנה ראשונה ואינה מצמחת שנה שנייה מצמחת ט ואויבים באים ומוצאים תבואה לימי המצור י ושבפנים מתים ברעב שלא לקטו תבואה אשתקד. ד"א וזרעתם לריק זרעכם כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר שאתה עמל בהם ומגדלן והחטא בא ומכלה אותם שנאמר (איכה ב') אשר טפחתי ורביתי איבי כלם: ונתתי פני בכם. כמו שנאמר בטובה ופניתי אליכם כך נאמר ברעה ונתתי פני משלו משל למלך שאמר לעבדיו פונה אני מכל עסקי ועוסק אני עמכם לרעה: ונגפתם לפני איביכם. (ת"כ) שיהא המות הורג אתכם מבפנים כ ובעלי דבביכון מקיפין אתכם מבחוץ: ורדו בכם

שפתי חכמים

דס"ל אם בחקתי לא תלכו בכלמא אי מיירי נמי במדרש חכמים אפי' שפיר דתלי בשמיעה מפני שמדרש חכמים היא נקראת קבלה שהם קבלו איש מפי איש: ג דק"ל כיון שלא למדו ודאי לא יודעין לעשות ומתרץ דאין הכי נמי דאמר הפסוק כן הואיל ולא תלמדו ודאי לא תעשו: ד דהא"כ דהא לעיל כתיב ולא תעשו דהיינו מאוס שאם א"כ ואם בחקתי תמאסו ל"ל אלא מואס באחרים וכן הוא פי' ואת משפטי תגעל נפשכם וכו': ה דק"ל דוהפקדתי משמע לשון פקדון ומה פקדון שייך הכא. ל"פ שהוא לשון צוה: ו ר"ל מראית פניו של בשר שנפוח ונופח שאינו אדום כשאר בשר של אדם בריא: ז דק"ל דבתחלה אמר וזרעתם לריק זרעכם דמשמע שלא יצמח ואח"כ אמר ואכלוהו אויביכם דמשמע שיצמח. או י"ל דקשה לרש"י היאך יזרע הזרע לריק הא בקרקע הוא זורע. ומתרץ לריק כלומר שלא יצמח וכו': ח י"מ שהוא לשון המתנה כלומר שהבריות ממתינין ותוחלת בכל שעה יקל ממנו החולי וירפא ובתמה נבהלים ממנו הבריות שמת מיתה פתאומית. וי"מ אותו לשון מתנים ר"ל מכה שמתחלת במתנים ואוסה מכה מבהלת אותו ולשון מותן מלשון אוזן שמשמע על כד סיני וכו' כלומר שהיא נסה למר אוגים ה"ס נמי לשון מתנים: ט ר"ל ובשהילע שנה שניה שמצמחת: י ר"ל ומאספין לכן תבואה כדי שיהא להם לאכול כשצרין על עיירות ישראל: כ וא"ת מנ"ל לרש"י לפרש כן הא כתיב ונגפתם לפני אויביכם משמע שיהיו הורגים אותם בהרכם. וי"ל דסוכתא דרש"י מדכתיב ונתתי פני בכם משמע שהוא מיתה בידי שמים וסיומו כרת במת על מטתו קודם זמנו כדכתיב בפ' קדושים ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אותו משמע כל מקום שכתיב פני שהוא כרת וכתיב אחריו ונגפתם לפני אויביכם משמע מיתה בידי אדם בסייף. ומתרץ שפ"ש הא דקאמר ונתתי את פני בכם שיהיו שיהא המות הורג אתכם

תקוצון ואם ית דיני תרחק נפשכון בדיל דלא למעבד ית כל פקודי לאשניותכון ית קימי: טז אף אנא אעבד דא לכון ואסער עליכון בהולתא שחפתא וקדחתא מחשכן עינין ומפחן נפש ותזרעון לריקנו זרעכון ויכלוניה בעלי דבביכון: יז ואתן רוגזי בכון ותתברון קדם בעלי דבביכון וירדון בכון סנאיכון ותערקון ולית דרדיף

ספרא

באחרים ושונא את החכמים סוף אינו מניח לאחרים לעשות. או יש לך אדם שאינו למד ואינו עושה ומואס באחרים ושונא חכמים ואין מניח לאחרים לעשות אבל מודה במצות שנאמרו מסיני ת"ל את כל מצות. הא כל שאינו למד ואינו עושה מואס באחרים ושונא חכמים ואינו מניח לאחרים לעשות סוף שהוא כופר במצות שנאמרו מסיני. או יש לך אדם שיש בו כל המדות הללו אבל אינו כופר בעיקר ת"ל להפרכם את בריתי הא כל שיש בו כל המדות הללו סוף שהוא כופר בעיקר:

(פרק ד) **יט** (א) אף אני איני מדבר אלא באף, אני אשר בניתי אני אהרוס אני אשר נטעתי אני אתוש. וכן הוא אומר הנה אשר בניתי אני הורס אשר נטעתי אני נותש. אעשה זאת זו קשה לכם יותר מכל ששמי הגדול הוי עליכם כבעל חוב. לכם מידכם היתה זאת אין הרעה יוצאה מלפני לעולם וכה"א מפי עליון לא תצא הרעות אלא הטוב:

כ (ב) והפקדתי עליכם בהלה שיהיו המכות פוקדות אתכם מזו לזו עד שהראשונה פוקדה אצליכם אביא אחרת ואסמכה לה. בהלה מכה המבהלת את הבריות ואיזו זו מכת מותן:

כא (ג) את השחפת יש לך אדם שהוא חולה ומוטל במטה ובשרו שמור עליו מה ת"ל ואת השחפת מלמד שהוא נשחף. או עתים שהוא שחוף אבל נוח לו ואינו מקדיח ת"ל ואת הקדחת מלמד שהוא מקדיח או עתים שהוא מקדיח אבל סבור בעצמו

התורה והמצוה

הנם שהמתפלספים הם שקועים בשכל אדם וממילא שהם שיגעל גם את החכמים המשכילים אותם. (כי המואס החוקים שאין להם טעם לא יתחייב עדיין שימאס החכמים מצד חכמתם בדברים שכליים, לא כן הגועל המתפלספים השכליים, וזה סבה לבלתי עשות, ר"ל שיפריע בידים לבלתי עשות ואינו מניח לעשות), ומוסיף את כל מצותי, לכלול כולם גם המצות שנאמרו מסיני ר"ל עשרת הדברות, שיודו בם גם האומות. ובילקוט גרים שאינו מודה במצות שניתנו מהר סיני וכן הוא בפרש"י שר"ל שכופר שלא ניתנו המצות מה'. ודייק ממ"ש את כל מצותי בכינוי וזה גורם להפרת הברית מכל וכל, כי יכפור בעיקר. וכן ת' יב"ע וסופכן למבטלא ית קיימי:

יט אף אני אעשה זאת לכם. ר"ל כמו שאתם משחיתים במעשיכם ומחריבים את הארץ ומקלקלים סדרי הבריאה בתועבותיכם. כן גם אני אעשה זאת ואשחית ואחריב ואהרוס הכל, אמנם יש הבדל בין מלת אף למלת גם שמלת אף בא על דבר מיוחד. ור"ל אף אני, אף שלא היה ראוי שאעשה זאת, כי הכל מעשה ידי ולא חפץ הפועל בהשחתת מעשה ידיו, בכ"ז אעשה זאת, וז"ש איני מדבר אלא באף, כי החידוש הוא אשר בניתי אני אהרוס. ורמז ג"כ על מדת האף והכעס, כי קיום המציאות הוא במדת החסד והרחמים והריסתה הקצף ובחרון אף, ועז"א (ירמיה מה) על שרצה ברוך להשיג מעלת הנבואה השיב לו, כה אמר ה' הנה אשר בניתי אני הורס וכו' ואתה תבקש לך גדולות, כי בעת שהורס מעשה ידיו, נסתם המעין ומקור השפע וגם נביאיו לא מצאו חזון מה', מפני האף והחמה. ויש עונש שבא ע"י הסתרת פנים שזה רק מניעת החסד והרחמים, ויש עונש השלוחי שהורס ונותש בעצמו וזה באף ובקצף. וז"ש אף אני אעשה, ואמר אף אני אעשה זאת. מלת זאת רומז על דבר מיוחד. והוא על שמו הגדול ית'. שכמו שהם חללוהו ע"י מעשיהם הרעים. כן יתחלל על ידי מה שיהרוס עולמו ויחריב ארצו ועירו ונחלתו. כמ"ש ויבא אל הגוים וכו' ויחללו את שם קדשי וז"ש זו קשה לכם יותר מכל ששמי הגדול הוי עליכם כבע"ח. ומבואר בזהר כי מלת זאת מציין מדת מלכות והשכינה בזאת יבא אהרן, בזאת אני בוטח, ומ"ש אעשה לכם, כי הרעה מיוחסת אל המקבלים לפי מעשיהם, לא לה' שמאתו לא תצא הרעות. כמ"ש בכמה מקומות:

ב והפקדתי עליכם בהלה. שם בהלה הוא תואר הפעל, לכן לא אמר את הבהלה כמ"ש את השחפת, ר"ל שיפקוד המכות שיחשב בבהלה זו אחר זו. עד שהראשונה פקודה אביא אחרת ואסמכה לה, גם מציין בבהלה שכל מכה ומכה תהי' נבהלה מאד כי תהי' מכת מות, וכן תרגם יונתן מחת מותנא:

כא את השחפת מכה שסוחף את הבשר ונוסף על זה תהיה קדחת חולי מחממת ומבערת ונוסף להם מכלות עינים באשר לא יקוה לרפואה רק למות וגם מדיבת נפש של כל העומדים שם שיתיאשו ממנו

וְאֵין־רֹדֵף אֶתְכֶם׃ יח וְאִם־עַד־אֵלֶּה לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְיָסַפְתִּי לְיַסְּרָה אֶתְכֶם שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃ יט וְשָׁבַרְתִּי אֶת־גְּאוֹן עֻזְּכֶם וְנָתַתִּי אֶת־שְׁמֵיכֶם כַּבַּרְזֶל וְאֶת־אַרְצְכֶם כַּנְּחֻשָׁה׃ כ וְתַם לָרִיק כֹּחֲכֶם וְלֹא־תִתֵּן אַרְצְכֶם אֶת־יְבוּלָהּ וְעֵץ הָאָרֶץ לֹא יִתֵּן פִּרְיוֹ׃ כא וְאִם־תֵּלְכוּ עִמִּי קֶרִי

בעל הטורים

(יח) ואם עד אלה סופי תיבות מדה שאמדוד לכם מדה כנגד מדה: ואכלוהו ג' במסורה ואכלוהו אויביכם ואכלוהו במקום קדוש ואכלוהו ויכלוהו (ירמיה י') פי' אני אמרתי ואכלוהו במקום קדוש שאמרו מנוהי ותאמרו בארץ במקום קדוש ואתם לא עשיתם כן על כן אכלוהו ויכלוהו ואת נוהו השמו ואכלוהו אויביכם: (יט) את גאון. בגימ' זה המקדש. את גאון עזכם. בגימ' זה ירושלים:

רש"י

שונאיכם. (ת"כ) שאיני מעמיד שונאים אלא מכם ובכם ל שבשעה שאומות העולם עומדים על ישראל אינם מבקשים אלא מה שבגלוי שנאמר (שופטים ו') והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם וגו' ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ אבל בשעה שאעמיד עליכם מכם ובכם הם מחפשים אחר המטמוניות שלכם וכן הוא אומר (מיכה ג') ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליה' הפשיטו וגו': ונסתם. מפני ם אימה: ואין רודף אתכם. מבלי ב כח: (יח) ואם עד אלה. ואם בעוד אלה ם לא תשמעו: ויספתי. עוד יסורין ע אחרים: שבע על חטאתיכם. (ת"כ) שבע פורעניות פ על שבע עבירות האמורות למעלה: (יט) ושברתי את גאון עזכם. זה בית המקדש וכן הוא אומר (יחזקאל כ"ד) הנני מחלל את מקדשי את גאון עוזכם: ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחשה. זו קשה משל משה שמשה הוא אומר (דברים כ"ח) והיו שמיך אשר על ראשך נחשת וגו' שיהיו השמים מזיעין כדרך שהנחשת מזיעה והארץ אינה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע והיא משמרת פירותיה אבל כאן השמים לא יהיו מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ויהא חורב בעולם והארץ תהא מזיעה כדרך שהנחשת מזיע והיא צ מאבדת פירותיה: (כ) ותם לריק כחכם. (ת"כ) הרי אדם שלא עמל שלא חרש שלא זרע שלא נכש ק שלא כסח שלא עדר ובשעת הקציר בא שדפון ומלקה אותו אין בכך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש וכסח ועדר ובא שדפון ומלקה אותו ר הרי שניו של זה קהות: ולא תתן ארצכם את יבולה. (ת"כ) אף מה שאתה ש מוביל לה בשעת הזרע: ועץ הארץ. (ת"כ) אפילו מן הארץ יהא לקוי ת שלא יחניט פירותיו בשעת ההנצה: לא יתן. משמש למעלה ולמטה אעץ ואפרי: לא יתן פריו. כשהוא מפריח משיר פירותיו הרי שתי קללות ויש כאן שבע פורעניות: (כא) ואם תלכו עמי

שפתי חכמים

מבפנים שהוא כרס וזה דקאמר ונגפתם לפני אויביכם ס"פ דבעלי דבביכון תקיפין הסכם מנהון ר"ל עומדין מנהון שמהים במיתתן נמצא שנתנגפו לפני אויביכם. א"נ מדכתיב ונגפתם שהוא לשון מגפה שהיא מיתה בידי שמים: ל דק"ל בכם ל"ל דהא כתיב ונגפתם אלא ע"כ לדרשא אתי. והו"לך לומר שרפי מכם ובכם משום דמשמע שסרודים מכון מכם ובקרא משמע שירדו בכם מ"ה פי' תרוייהו: ם דהא כתיב אחריו ואין רודף אם כן למה ינוסו אלא מפני אימה: ב דק"ל כח זה ברכה הוא שאין רודף אותם ומתרץ משום שאין בהם שום כח לא צריכין לרדוף אתכם דסבורין מה לנו לרודפם והא אין בהם כח למלחמה: ם דק"ל דואם עד אלה משמע שקבע להם זמן וה"ק ואם עבר הזמן ועדיין לא תשמעו לי ויספתי ליסרה וגו' וזה לא יתכן לומר שיקבע להם זמן לעבור על המצות לכך פירש דעד כמו בעוד דאל"כ ואם על אלה מבעי ליה: ע לא שאוסיף עוד להביא עליכם היסורים הראשונים פעם שנייה שהרי יסורים שניים אינם ממין הראשונים: פ דק"ל דהפסוק משמע שהקב"ה יפרע להם ז' פעמים על העבירות וזה אינו. דאין נפרע מאדם יותר ממה שהרשיע כנגדו: צ כיון שהיא לחה הפירות נרקבין: ק נוכש שמלקט עשבים מתוך הזרעים. כסח קוצר. עודר חופר: ר ופי' ותם לריק כחכם אחר העמל והטורח וכו' שאז שניו כהות שאם פי' כחכם על ממונם הנה מכה לא היה צריך לומר דכבר כתוב ונתתי שמיכם כברזל וגו' ומכסתא והסגר לריק (ג"א) גם אין לומר שיתום כח גופם דא"כ לא הל"ל לריק אלא ותם כחכם: ש דק"ל ל"ל למכתב ארצכם היה לו לכתוב ולא תתן הארץ כמו שכתוב לעיל בברכה ונתנה הארץ יבולה אלא ארצכם משמע אף מה שאתם מביאים שם בשעת הזרע מבלכם שלכם גם לא תוציא א"נ דייק מדכתיב יבולה לשון מוביל שהוא מביא. רא"ם: ת דק"ל דסל"ל ועץ לא יתן פריו אבל

התורה והמצוה

כי אין דן דינו למזור:

כב וזרעתם לריק זרעכם כבר פי' המבארים כי סדרי הברכות והקללות מסודרים על ארבעה דברים המפורשים בנבואת יחזקאל שהן רעב חיה רעה חרב דבר. (כמש"ם ס' יד). ולעומת זה זכר סדרי ברכות שובע במזון שלום חיים, וכן הכנס בכללם הזיע מזי רעב ולחומי רשף וכו' ותחתיהם כלולים כל הטובות והרעות שתחת השמש. ובקללות כל מיני עוני ומחסור כלולים ברעב. כל נזק המגיע מבע"ח כלולים בחיה רעה. כל מיני פגעים ורעות ע"י בעלי בחירה כלולים בחרב. כל חולאים טבעיים כלולים בדבר. וסדר בפרשה זו תחלה רעב ואחריו חי' רעה ואחריו חרב ואחריו דבר. רק שקודם הסדר הוא הקדים תוכחה הכוללת תולדותיהן של חרב ורעב ודבר. שחפת וקדחת תולדות דבר. וזרעתם לריק תולדות

יְתְכוֹן: יח וְאִם עַד אִלֵּין לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְאוֹסִיף לְמִרְדֵי יָתְכוֹן שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן: יט וְאֶתְבַּר יַת יְקַר תּוּקְפֵיכוֹן וְאֶתֵּן יַת שְׁמַיָּא דְּעִלָּוֵיכוֹן תַּקִּיפִין כְּפַרְזְלָא מִלְּאַחָתָא מִטְרָא וְאַרְעָא דִּתְחוֹתֵיכוֹן חֲסִינָא כִּנְחָשָׁא מִלְּמֶעְבַּד פֵּירִין: כ וִיסוּף לְרֵיקָנוּ חֵילְכוֹן וְלָא תִתֵּן אַרְעֲכוֹן יַת עֲלַלְתַּהּ וְאִילָן אַרְעָא לָא יִתֵּן אִבֵּיהּ: כא וְאִם תְּהָכוּן קֳדָמַי

ספרא

בעצמו שיהי' ת"ל מבלות עינים. או הוא אינו סבור בעצמו שיחיה אבל אחרים סבורים בו שיחי' ת"ל ומדיבת נפש:

כב וזרעתם לריק זרעכם זורעה ואינה מצמחת. ואם זורע ואינה מצמחת מה אויבים באים ואוכלים. אלא זורעה שנה ראשונה ואינה מצמחת ובשני' מצמחת ואויבים באים ואוכלים אותה. ד"א וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם. כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר שתהא עמל בהם ומגדלם ווהחטא בא ומכלם וכמ"ש אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם:

כג (ד)ונתתי פני בכם כשם שנאמר בטובה ופניתי אליכם כך נאמר ברעה ונתתי פני בכם. משלו משל למלך שאמר לעבדיו פונה אני מכל עסקי ועוסק עמכם ברעה. (ה) ונגפתם לפני אויביכם שיהי' המות הורג אתכם מבפנים ובעלי דבב מקיפים אתכם מבחוץ:

כד ורדו בכם שונאיכם שאיני מעמיד עליכם אלא מכם ובכם ובשעה שאוה"ה עומדים על ישראל אינם מבקשים אלא מה שבגלוי. שנא' והיה אם זרע ישראל ועלו מדין ועמלק ובני קדם ועלו עליו ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ ולא ישאירו מחיה ושור ושה וחמור. אבל בשעה שאעמיד עליכם מכם ובכם הם מחפשים אחר מטמוניות שלכם שנא' ואשר אכלו שאר עמי. ונסתם מפני אימה. ואין רודף אתכם מבלי כח:

(פרק ה) **כה** (א) ואם עד אלה ר' אליעזר א' אין המקום מביא פורעניות בישראל עד שהוא מעיד בהם תחלה שנא' ואם עד אלה. ר' יהושע א' שלא יהיו ישראל אומרים כלו המכות ואין לו אחרות להביא עלינו ת"ל ואם עד אלה עוד יש לי אחרים מאלה וכאלה להביא:

כו ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם אתם

התורה והמצוה

רעב. וכפי' חז"ל שיזרעו ולא יצמח. ומ"ש ואכלוהו אויביכם וכו' הוא תולדות חרב שבשנה שני' שיצמח ינוהו האויבים עליכם ויאכלוהו אויביכם הגרים מבחוץ ואתם תמותו ברעב בפנים. גם כלל בזה מיתת הבנים שהם זרע אדם ופרי בטן. שיאכלום אויביו האמיתים שהם החטאים המורדים לנפשו להפילו שאולה:

כג ונתתי פני בכם שיפנה להענישם וכבר באלרתי זה בפ' אחרי (ס' קה) עיי"ש ור"ל שיוסיף סדרי העונשים במדרגה יותר גדולה על הקודם. שכמ"ש ונגפתם רמז על המגפה שתהיה גם בפנים. והנגף הזה יהיה לפני אויביכם המקיפים אתכם מבחוץ. ואתם תמותו במגפה לפניהם:

כד ורדו בכם שונאיכם יש הבדל בין האויב ובין השונא שהאויב איבתו גלוי' והשונא שנאתו הוא בלב, וא"כ היה לו להקדים ורדו בכם שונאיכם. שבזה יוסיף ונגפתם לפני אויביכם שזה קשה יותר, אם מפני לשון נגף שגרע מן הרדי' אם מפני שהאויב קשה מן השונא. וכבר באלרנו (באה"ש כלל קל"ע) שדרך הכתוב להעלות דבריו מן הקל אל החמור לא בהפך, מזה הוציאו חז"ל שמ"ש ורדו בכם שונאיכם. הם שונאיהם שבהם עלמם. כמו הכתות הרבות שהיו אז בבית שני. כת לדוק ובייתוס ויתר הכתות. והם נקראים שונאים נגד האו"ה שנקראים אויבים שאיבתם גלוי' יותר. ובכ"ז הם קשים יותר. שהם יודעים מטמונותיהם וסתריהם ועז"א ונסתם. ואין רודף כי ינוסו מפני האימה שתתפשט בין העם עלמם. איש מפני חברו כמו שהיה בימי החורבן שדקרו איש את אחיו ולא נודע מי כמו' ביוסיפון. והוסיף שגם לא יהיה רודף כי גם הרודף שיהיה נ"כ מישראל לא יהיה לו כח. כי שני הכתות יהיו חלושים ורפוים:

כה ואם עד אלה לא תשמעו לדעת ר' אליעזר מלת אלה רומז להמכות שהזכיר תחלה. ופירש שמ"ש והפקדתי עליכם בהלה וכו' הוא התראה שמתרה בם שיביא מכות הללו. ועתה אמר אם לא ישמעו עד אלה ר"ל עד שיבואו המסות האלה שהתריתי. הנני מתרה במכות אחרות. ור' יהושע ס"ל שמלת אלה רומז על המכות שמדבר בהם עתה. ור"ל שסדרי המכות סדורים לפניו זא"ז. בל יאמרו שכיון שנשלם סדר אחד. אין עוד מכה. לכן אמר שאחר סדר הא' יש סדר שני ואם לא תשמעו עד אלה ר"ל עד הסדר הזה יוסיף הסדר השני. ומאמר זה מובא בפתיחה דאיכה רבתי. והמפ' פי' שר"א דריש מלת עד מלשון עד והתראה ור"י דורש מלשון עוד וכ"פ בק"ס ובהגהות הרא"בד ואנכי [illegible] שני דרכי:

כו ויספתי וכ' שבע. פי' שהם כנגד ז' מיני עבירות שהגב (בסימן ח) אינו עומד ואיש עומד

עומד

וְלֹא תֹאבוּ לִשְׁמֹעַ לִי וְיָסַפְתִּי עֲלֵיכֶם מַכָּה שֶׁבַע כְּחַטֹּאתֵיכֶם׃ כב וְהִשְׁלַחְתִּי בָכֶם אֶת־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְשִׁכְּלָה אֶתְכֶם וְהִכְרִיתָה אֶת־בְּהֶמְתְּכֶם וְהִמְעִיטָה אֶתְכֶם וְנָשַׁמּוּ דַּרְכֵיכֶם׃ כג וְאִם־בְּאֵלֶּה לֹא תִוָּסְרוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי קֶרִי׃ כד וְהָלַכְתִּי אַף־אֲנִי עִמָּכֶם בְּקֶרִי וְהִכֵּיתִי אֶתְכֶם גַּם־אָנִי שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃ כה וְהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם חֶרֶב נֹקֶמֶת נְקַם־בְּרִית וְנֶאֱסַפְתֶּם אֶל־עָרֵיכֶם וְשִׁלַּחְתִּי דֶבֶר בְּתוֹכְכֶם וְנִתַּתֶּם בְּיַד־אוֹיֵב׃ כו בְּשִׁבְרִי לָכֶם מַטֵּה־לֶחֶם וְאָפוּ עֶשֶׂר נָשִׁים לַחְמְכֶם בְּתַנּוּר אֶחָד וְהֵשִׁיבוּ

בעל הטורים

(כא) כחטאתיכם בגימ' בין בשוגג בין במזיד: (כה) נקם ב' במסורה נקם ברית נקם אחת משתי עיני גבי שמשון (שופטים ט"ז) כדאיתא בסוטה שעברו פלשתים על שבועתם וזה הוא נקם ברית דהיינו שבועה דבשביל השבועה שעברו אנקמם נקם

רש"י

קרי. רבותינו אמרו עראי במקרה שאינו אלא לפרקים כן תלכו עראי במצות ומנחם פירש לשון מניעה וכן (משלי כ"ה) הקר רגלך וכן יקר רוח (משלי י"ז) וקרוב לשון זה לתרגומו של אונקלוס לשון קושי שמקשין לבם להמנע מהתקרב אלי: שבע כחטאתיכם. שבע פורעניות אחרים במספר שבע כחטאתיכם: (כב) והשלחתי. לשון א גירוי: ושכלה אתכם. אין לי אלא חיה משכלת שדרכה בכך בהמה שאין דרכה בכך מניין ת"ל (דברים ל"ב) ושן בהמות אשלח ב בם הרי שתים ומניין שהיא ממיתה בנשיכתה ת"ל (שם) עם חמת זוחלי עפר מה אלו נושכין וממיתין אף אלו נושכין וממיתין כבר היו שנים ג בארץ ישראל חמור נושך וממית ערוד נושך וממית: ושכלה אתכם. אלו ד הקטנים: והכריתה את בהמתכם. מבחוץ: והמעיטה אתכם. ה מבפנים: ונשמו דרכיכם. שבילים גדולים ושבילים קטנים הרי שבע פורעניות. שן בהמה. ושן חיה. חמת זוחלי עפר. ושכלה. והכריתה. והמעיטה. ונשמו: (כג) לא תוסרו לי. לשוב ו אלי: (כד) נקם ברית. ויש נקם שאינו בברית ז כדרך שאר נקמות וזהו סמוי עיניו ח של צדקיהו. ד"א נקם ברית נקמת בריתי אשר ט עברתם. כל הבאת חרב שבמקרא היא מלחמת י חיילות אויבים: ונאספתם. מן החוץ אל תוך הערים מפני המצור: ושלחתי דבר בתוככם. על ידי הדבר ונתתם ביד האויבים הצרים עליכם לפי שאין מלינים את המת בירושלים כ וכשהם מוציאים את המת לקברו נתנים ביד אויב: (כו) מטה לחם. לשון משען כמו (ירמיה מ"ח) מטה עז: בשברי לכם מטה לחם. אשבור לכם כל משען אוכל ל והם חלי רעב: ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד. מחוסר מ עצים: והשיבו לחמכם במשקל. שתהא התבואה

שפתי חכמים

למם ליס: א דאין שייך לשון שליחות אלא בבר דעת: ב וכאן כתיב גם כן והשלחתי בכם וגו' לגזירה שוה: ג רש"י מביא זה שלא תקשה ליה ותאמר היאך אמינו שבהמה ממיתה בנשיכתה ומביא מעשה דכבר היו כו': ד ר"ל כשמתים בניו של אדם כשהם קטנים נקרא משכל כמו שמצינו ברבקה שאמרה למה אשכל גם שניכם ביום אחד ובאותו זמן היו קטנים. עיין פרשת תולדות: ה והא דשינה רש"י בלשון ונקט מבפנים גבי בני אדם. וי"ל דק"ל למה לא כתיב והכריתה בהמתכם ואתכם אלא משום דבהמה שהיא מבחוץ בשדה יכריתו אותם מכל וכל אבל האדם שהוא בפנים בתוך העיר משום הכי לא יכריתו כולם אלא ימעיטו אותם: ו דלשון לא תוסרו לי אין מיושב בפסוק דודאי לא ירצו לקבל הייסורין. לכ"פ שאם בכל אלה הייסורין לא תרצו לשוב אלי: ז ר"ל והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית משמע אותו חרב שכתוב בברית דהיינו תורה אבל יש עוד נקם שאינו בברית והוא סימא וכו': ח סימא עיניו אינו כתוב בתורה. אי נמי ה"פ נקמות נקם ברית שהוא השבועה שנשבע צדקיהו ועבר על השבועה סימא את עיני צדקיהו ופי' כשאר נוקמת כלומר אם עברו על דברי תורה כגון גזל ועריות וכדומה לכן: ט ר"ל התורה: י דק"ל ואיך אפשר שחרב יכה אותם מעצמו. והא דלא פירש רש"י זה לעיל גבי וחרב לא תעבור בארצכם. יש לומר משום דכתיב לעיל ונתתי שלום דמלת שלום הוא הפך המלחמות כדכתיב אני שלום וכי אדבר המה למלחמה ודאי קאי אחיל המלחמה אבל הכא לא נזכר שום אויב אלא כדכתיב והבאתי עליכם חרב מש"ה פירש דמלת חרב יורה על חיל האויבים: כ דאל"כ מה ענין הדבר אצל ונתתם ביד אויב. ואע"פ שעשו כל רעות לא היו מלינים את המת לפי שהארץ אינה יכולה לסבול שתכבים. מיד אם מלינין אותו: ל הולך לפ"ם מלת בשברי אשבור מפני שמלת בשברי פירש בעת שברי והמכוון הם שישבור ולא בעת שישבור: מ (נ"ה) דא"ל לומר מחמת חסרון לחם דא"כ הוה כתיב בשברי לכם וגו'

בְּקַשְׁיוּ וְלָא תֵיבוּן לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי וְאוֹסֵיף לְאַיְתָאָה עֲלֵיכוֹן מְחָא שְׁבַע כְּחוֹבֵיכוֹן: כב וַאֲגָרֵי בְכוֹן יָת חֵיוַת בָּרָא וּתְתַכֵּל יָתְכוֹן וּתְשֵׁיצֵי יָת בְּעִירְכוֹן וְתַזְעֵיר יָתְכוֹן וְיִצְדְּיָן אוֹרְחָתְכוֹן: כג וְאִם בְּאִלֵּין לָא תִתְרְדוּן לְמֵימְרִי וּתְהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ: כד וְאֵיהָךְ אַף אֲנָא עִמְּכוֹן בְּקַשְׁיוּ וְאַלְקֵי יָתְכוֹן אַף אֲנָא שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן: כה וְאַיְתֵי עֲלֵיכוֹן דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְיִתְפָּרְעוּן מִנְּכוֹן פֻּרְעָנוּתָא עַל דַּעֲבַרְתּוּן עַל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא וְתִתְכַּנְשׁוּן לְקִרְוֵיכוֹן וַאֲגָרֵי מוֹתָנָא בֵּינֵיכוֹן וְתִתְמַסְרוּן בְּיַד סַנְאָה: כו בְּדְאִתְבַּר לְכוֹן סְעִיד

ספרא

אתם עברתם לפני ז' עבירות בואו וקבלו ז' מיני פורעניות:

כז (ב) ושברתי את גאון עוזכם זה בהמ"ק וכה"א הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם רע"א ושברתי את גאון עוזכם אלו הגבורים שבישראל כגון יואב בן צרוי' וחבריו. אחרים אומרים ושברתי את גאון עוזכם אלו הגאים שהם גאונם של ישראל כגון פפוס בן יהודה ולוליינוס אלכסנדרי וחבריו:

כח (ג) ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה. זו קשה לכם יותר מן האחרונה. שבאחרונה מהו אומר והיו שמיך אשר על ראשך נחושת שיהיו השמים מזיעים כדרך שהנחשת מזיע והארץ לא תהיה מזיע כדרך שאין הברזל מזיע. אבל כאן מהו אומר ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה שלא יהיו השמים מזיעים כדרך שאין הברזל מזיע והארץ תהיה מזיע כדרך שהנחשת מזיע והיא מאבדת פירותיה. ותם לריק כחכם. רבי אומר זה הכרם. וי"א זה פשתן. וי"א זה הכח. ד"א זה שהוא משיא את בתו ונותן לה ממון הרבה ולא הספיקו שבעת ימי המשתה לצאת עד שמתה בתו. נמצא קובר את בתו ומאבד את ממונו. (ד) ותם לריק כחכם הרי אדם שלא עמל ולא חרש ולא נכש ולא כסח ולא עדר ובשעת הקציר בא שדפון וירקון והלקה ואין בכך כלום. אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש ועדר וכסח ובשעת הקציר בא שדפון הלקה הרי שיניו קהות: **כט** ולא תתן ארצכם את יבולה מה שאתה מוביל לה. ועץ הארץ לא יתן פריו שלא יהי' העץ חונט את פירותיו ובשעה שהוא מפריח יהיה מקליח את פירותיו:

ל (ה) ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמוע לי. אתם עשיתם את דיניי עראי בעולם. אף אני אעשה אתכם עראי בעולם. ויספתי עליכם מכה שבע

התורה והמצוה

אותם באחרים וכו'. ומפרשים שהם ז' מיני פורעניות כי מ"ש ועץ הארץ לא יתן פריו הם שני קללות כמו שית' וכן היב"ע:

כז ושברתי את גאון עוזכם פי' הת"ק על שבהמ"ק שנקרא מבחר שהם עוז יבוא לרוב על הכח הנפשי הפנימי. ובכלל האומה יפול על הבהמ"ק שהם מגדול עוז שם ה' בנסים ונפלאות וכן פ' יב"ע ור"ע פי' כפשוטו שהוא נרדף מאד עם הגבורה והאומץ ור"ל גאון גבורתם. ואחרים פי' ג"כ על עוז הנפשי שהם אבירי לב המוסרים נפשם על קדושת השם וזה גאות ישראל וגאונם כגון פפוס ולולייאנוס שקדשו השם ברבים:

כח ונתתי את שמיכם כברזל מפרש שזו קשה מא"ש בתוכחה משה. וכ"ה בתרגום יב"ע. ומ"ש ותם לריק כחכם בהכרת מוסיף עמ"ש בסדר הקודם וזרעתם לריק זרעכם. ופי' רבי שר"ל דבר שצריך יגיעה רבה כמו הכרם וי"א הפשתן וי"א שקאי על כח האדם בעצמו. ועוד כלל בזה כל דבר שעמל בכחו ואחר שבא לתכליתו היה לריק. כמו שמתה בתו אחר נשואיה, וכשהדפה שדהו אחר שטרח בה כל השנה עד עת הקציר. באופן שכל הפירושים מוסיף על מ"ש וזרעתם לריק שהיא הזריעה לבדה בלא יתר העמל ויגיעה רבה:

כט ולא תתן ארצכם בזה חושב ג' קללות, א] בפרי האדמה שלא תתן גם את הזרע שהובילו לה שגם זה נכלל בשורש יבול, ב] מה שקראו בשם עץ הארץ. ולא בשם עץ השדה, היינו שיהיה אפילו בכחי מוסף הלחות למעלה לחנוט פירותיו, ג] שלא יתן פריו אף אם יחנים קצת ובזה השלים שבע קללות וכ"ה בתיב"ע:

ל ואם תלכו עמי קרי. חז"ל פי' מענין מקרה וכן פי' הראב"ע והרשב"ם. ור"ל אחרי שהכה אתכם שני פעמים שראוי שתשימו על לב כי זה אינה מקרה כי המקרה לא יתמיד ובכ"ז תחשבו כמו"ש הפלשתים. כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו. וכאילו העולם מתנהג עפ"י הטבע ומפני ה' היוצאים מהשגחתו הם עראי בעולם. לא פיקר הנהגת העולם. כן יעשה ה' כדבר אראי ומקרה. וז"ש עמ"ש אח"ז והלכתי אף אני עמכם בקרי. כי כאן לא אמר זאת, כי בפעם השלישית עוד יסרים

לַחְמְכֶם בְּמִשְׁקָל וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא תִשְׂבָּעוּ׃ ס כז וְאִם־בְּזֹאת
לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי בְּקֶרִי׃ כח וְהָלַכְתִּי עִמָּכֶם
בַּחֲמַת־קֶרִי וְיִסַּרְתִּי אֶתְכֶם אַף־אָנִי שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃
כט וַאֲכַלְתֶּם בְּשַׂר בְּנֵיכֶם וּבְשַׂר בְּנֹתֵיכֶם תֹּאכֵלוּ׃
ל וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת־בָּמֹתֵיכֶם וְהִכְרַתִּי אֶת־חַמָּנֵיכֶם וְנָתַתִּי
אֶת־פִּגְרֵיכֶם עַל־פִּגְרֵי גִּלּוּלֵיכֶם וְגָעֲלָה נַפְשִׁי אֶתְכֶם׃
לא וְנָתַתִּי אֶת־עָרֵיכֶם חָרְבָּה וַהֲשִׁמּוֹתִי אֶת־מִקְדְּשֵׁיכֶם

רש"י

נבקעת ונעשית פת נפולת ומשתברת בתנור וכן יושבות ושוקלות את השברים לחלקם ביניהם: ואכלתם ולא תשבעו. זהו מארה בתוך המעים בלחם הרי שבע פורעניות חרב מצור דבר שבר מטה להם חוסר עליה פת נפולה מארה במעים ונתתם אינה מן המנין ב שהיא החרב: (ל) במתיכם. מגדלים ובירניות: חמניכם. מין ע"א שמעמידין על הגגות וע"ש שמעמידין בחמה קרויין חמנים: ונתתי את פגריכם. תפוחי רעב היו ומוציאים יראתם מחיקם ם ומנשקים אותם וכרסו נבקעת ונופל עליה: וגעלה נפשי אתכם. (ת"כ) זה סילוק שכינה: (לא) ונתתי את עריכם חרבה. יכול מאדם כשהוא אומר והשמותי אני את הארץ הרי אדם אמור הא מה אני מקיים חרבה מעובר ושב: והשמותי את מקדשיכם. יכול מן הקרבנות

שפתי חכמים

ב דאל"כ יהיו שמונה רק הוא החרב דכתיב ברישא דקרא וסי' וע"י החרב דהיינו חיילות האויבים אתם נתונים ביד האויבים פי' הדבר: ם רש"י כולה לפרש היאך בא מה שכתב בקרא ונתתי את פגריכם על פגרי גילוליכם דמשמע כשהם מתים הם נופלים על ע"א שלהם: ע דק"ל למה לא מנה אותן בכלל הפורעניות ויהיו שמונה. לכ"פ זו מדה טובה וכו' ואין לתקשות למה לא מנה בכלל הפורעניות ואתכם אזרה וגו' שהוא יותר קשה. וי"ל מאהר"ש שהפסיק במדה טובה לא חשיב בכלל הפורעניות דלעיל וק"ל ודלא כהרא"ם שפי' זו מדה טובה קושיא דמלתא קאמר אבל אינו ר"ל אם לא היה מדה טובה אלא פורענות א"כ יהיה שמונה א"כ תקשה לך ואתכם אזרה בגוים שהיא מדת פורענות וכא יהיו שמונה אלא ע"כ צריך לומר שאין הכתוב מקפיד אם נשלם הסדר ז' פורענות שמוסיף עוד פורענות אחרים עספים על

התורה והמצוה

כאב את בנו בהשגחה. כי כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר. וייסרם עוד בשבע עונשים, כמו שיבואר:

לא והשלחתי יש בזה ג' קללות. א] הי' משכלת. ב] חי' שאינה משכלת. ג] שיהיו נושכים וממיתין, וזה יתפשט על הקטנים כמ"ש ושכלה אתכם ששיכול בנים הוא מיתת ילדים הקטנים, ומוסיף שיהיה זה על הבהמות. וזה קללה הד'. ה] שימעטו גם את הגדולים הגם שהם מכפנים בעריהם ולא יכריתו אותם לגמרי ימעטו אותם (ו ו') ונשמו דרכיכם ממ"ש לשון רבים כולל דרכים הגדולים והקטנים. והרי ב' קללות הרי ז' קללות:

לב נקמת נקם ברית. הנקם שנוקם בעבור הפרת הברית הוא קשה יותר. כמו שהיה בצדקיהו שנקם נבוכדנצר ממנו על שהפר בריתו ועור את עיניו. והיה נכון להגיה איזו נקם שהוא בברית. אך גם במד' ויקרא רבה פ' ולו גרים כן. ונל"ס איזו נקם שאינו בברית ר"ל שנוקם על שאינו בברית היינו על שעבר הברית (וכאן ר"ל נקם על שעברתם ברית התורה כמו שת"א ויונתן):

לג ונאספתם. חז"ל א' התוכחה כפי שנתקיימה בעונות בעת החורבן ואח"ז. שבא עליהם מלך בבל וכן מלכי רומי בחורבן בית שני ותבא העיר במצור והיה הדבר בפנים. וקוברי המת שיצאו חוץ לעיר נמסרו אחד אחד ביד האויב. ואח"כ שבר מטה לחם. ואח"כ בא הסדר שאח"ז שאכלו בשר בניהם. ואח"כ כבש האויב את העיר ושרף בהמ"ק. ולכן לא פי' מ"ש ונתתם ביד אויב על הכיבוש ממש, שאין מקומו כאן לפי הסדר וכן היב"ע ותתמסרון כד מיתין ביד סנאכון:

לד בשברי לכם מטה לחם מפרש שישבור המטה שהלחם נשען עליו. והם כל מיני לפתן וקטניות שהם סעד ללחם. וגם יחסר עלים בענין שנשים רבות יצטרכו לאפות בתנור א', וגם ישיבוהו ליד בעליו במשקל כי יסול ויתפרר ויצטרכו לחלקו ע"י משקל. ור"י מפרש שיאכלו לפי המשקל מאכל השוקל יותר יקנו להשביר רעבונם אף מאכל רע. כל שהוא רב הכמות. ובכ"ז לא ישבעו. ובזה הסדר קבץ חרב ודבר והתחלת הרעב. וגם חשב ז' פורעניות כי מ"ש ואכלתם ולא תשבעו הוא תולדה מקודם ונמשך ממנו ולא נחשב בנ"פ:

לא ויפין עשר נשין לחמכון בתנורא חד ויתיבן לחמכון במתקלא ותיכלון ולא תשבעון: כז ואם בדא לא תקבלון למימרי ותהכון קדמי בקשיו: כח ואיהך עמכון בתקוף רגז וארדי יתכון אף אנא שבע על חוביכון: כט ותיכלון בשר בניכון ובשר בנתיכון תיכלון: ל ואשיצי ית במתכון ואקצץ ית חניסנסיכון ואתן ית פגריכון על פגרי טעותכון ויתרחק מימרי יתכון: לא ואתן ית קרויכון חרבא ואצדי ית

ספרא

כחטאתיכם. אתם עברתם לפני ז' עבירות בואו וקבלו ז' פורעניות:

לא (ו) והשלחתי בכם את חית השדה אין לי חיה משכלת חיה שאינה משכלת מנין ת"ל ושן בהמות אשלח בם. יכול יהיו נושכים ולא ממיתין ת"ל עם חמת זוחלי עפר מה אלו נושכים וממיתים אף אלו נושכים וממיתים. כבר היו שנים בא"י חמור נושך וממית ושור נושך וממית. (ז) ושכלה אתכם אלו הקטנים. והכריתה את בהמתכם מחוץ. והמעיטה אתכם מבפנים. ונשמו דרכיכם דרך דרכיכם לרבות שבילים גדולים וקטנים:

(פרק ו) **לב** (א) והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית. נקם בברית ונקם שאינו בברית. ואיזו נקם שאינו בברית כגון סימוי עינים שסימו את עיני צדקיהו מלך יהודה:

לג ונאספתם אל עריכם מפני המצור. ושלחתי דבר בתוככם שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי דבב מקיפים אתכם מבחוץ. ונתתם ביד אויב הלכה אין מלינים את המת בירושלים וכשהם מוציאים אותו לקברו קוברי מתיהם ניתנים ביד אויב:

לד (ב) בשברי לכם מטה לחם לרבות כל מסעדי לחם. ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד מבלי עצים. והשיבו לחמכם במשקל שתהא פת נפולת והן יושבות ומשקלות אותה בתנור. ר' יוסי בן דורמסקית אומר משקל מת"ל. ביד אדם איסר ופרוטה והוא יושב ומשקלו ואומר אקח בו פת אוכל אני ולא שבע אקח בו תמרים שמא אוכל אני ושבע אעפ"כ אוכל לא שבע שנא' ואכלתם ולא תשבעו. ד"א ואכלתם ולא תשבעו זה רעב של מהומה:

לה (ג) ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם תאכלו אמרו עליו על דואג בן יוסף שמת והניח בן קטן לאמו והיתה מודדתו בטפחים בכל שנה ונותנת משקלו הב לשמים. ומשהקיפו מצודת ירושלים טבחתו בידה ואכלתו. ועליה מקונן ירמיה ואומר רבוני אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים משיבה רוח הקדש ואומרת אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא זה זכריה בן יהודע הכהן. ד"א ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם תאכלו אין לי אלא אבות אוכלים בשר בנים ובנות. בנים אוכלים בשר אבות מנין שנאמר לכן אבות יאכלו בנים בקרבך ובנים יאכלו אבותם:

לו (ד) והשמדתי את במותיכם כמשמעו והכרתי את חמניכם אלו הנחשים והקסמים שבישראל. ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם וכי מה הפגרים עושים אצל הגלולים אלא שהי' אליהו זכור לטוב מחזר על כל תפוחי הרעב. מצא אחד תפוח ומוטל ברעב א"ל בני מאיזה משפחה אתה. א"ל ממשפחה פלונית. א"ל וכמה הייתם א"ל שלשת אלפים. וכמה נשתייר מכם א"ל אני. א"ל רצונך לומר דבר אחד ולחיות. א"ל הן. א"ל אמור שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד צעק מיד ואמר הס כי לא להזכיר בשם ה'

התורה והמצוה

לה ואכלתם בשר בניכם בסדר החמישי הוסף כ"ח קללות. והם הם"כ שבע פעמים שבע. להשלים מ"ט קללות. ומתחיל מרעב היותר מופלג עד שיאכלו בשר בניהם כמו שהיה בעונות בעת החורבן. כמעשה דדואג בן יוסף. ומה שכפל ובשר בנותיכם תאכלו. שאין בזה רבותא. רומז על שגם בנים יאכלו בשר אבות. ועי"כ ילחמו הבנים ואבותם ויקדימו לשחוט את הבנים האורבים עליהם ואח"ז יאכלו בשר הבנות והרי יש בזה שני קללות. ובילקוט גרס ת"ל תאכלו וכה"א לכן אבות יאכלו בנים וכו':

לו והשמדתי את במותיכם שהקימו הם לעכו"ם והחמנים פרש"י שמעמידים אותם בחמה וכ"כ בספרא קודפים. ומ"ש כאן אלו הנחשים נ"ל שהיו מנחשים בגזרות הל"ה לפי מהלך החמה והמזלות. ומ"ש ונתתי את פגריכם ר"ל שיעמיד העובדים עם הנעבדים. כי אין מועיל להם תשובה כי נלאה לעכו"ם מבלי להזכיר עוד בשם ה' וכמעשה שהביא וכמ"ש בסנהדרין (דף סג) על מעשה זו שהוא בתר דאביקו בי'. ומ"ש וגעלה נפשי, י"א על שישליך אותם מן הארץ לגולה. וי"מ על סילוק השכינה מהם. וזה תלוי בפלוגתא אם נסתלקה השכינה ובטלה הקדושה בימי החורבן אם לאו:

ונתתי

וְלֹא אָרִיחַ בְּרֵיחַ נִיחֹחֲכֶם׃ לב וַהֲשִׁמֹּתִי אֲנִי אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמְמוּ עָלֶיהָ אֹיְבֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים בָּהּ׃ לג וְאֶתְכֶם אֱזָרֶה בַגּוֹיִם וַהֲרִיקֹתִי אַחֲרֵיכֶם חָרֶב וְהָיְתָה אַרְצְכֶם שְׁמָמָה וְעָרֵיכֶם יִהְיוּ חָרְבָּה׃ לד אָז תִּרְצֶה הָאָרֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ כֹּל יְמֵי הֳשַׁמָּה וְאַתֶּם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם אָז תִּשְׁבַּת הָאָרֶץ וְהִרְצָת אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ׃ לה כָּל־יְמֵי הָשַּׁמָּה תִּשְׁבֹּת אֵת אֲשֶׁר לֹא־שָׁבְתָה בְּשַׁבְּתֹתֵיכֶם בְּשִׁבְתְּכֶם עָלֶיהָ׃

בעל הטורים

אתם: (לג) ואתכם אזרה הזיין עקומה לומר לך שנתתי לכם ארץ ז' עממין לקיים התורה שהלכה עמודים שבעה (הפירש"י שבת דף קט"ז) ואתם שבע תועבות בלבבכם לכן אתכם אזרה: והריקותי ב' במסורה הכא ואידך והריקותי לכם ברכה עד בלי די אני אמרתי והריקותי לכם ברכה עד בלי די ואתם לא רציתם לקיים מעשי ע"כ והריקותי אחריכם חרב. ויש כתיב

רש"י

כשהוא אומר ולא אריח הרי קרבנות אמורים הא מה אני מקיים והשמותי את מקדשיכם מן הגדודיות שיירות של ישראל שהיו מתקדשות ונועדות לבא שם הרי שבע פורעניות. אכילת בשר בנים ובנות. והשמדת במות הרי שתים. כריתות חמנים אין כאן פורעניות אלא על ידי השמדת הבירניות יפלו החמנים שבראשי הגגות ויכרתו. ונתתי פגריכם וגו' הרי שלש. סלוק שכינה ארבע. חרבן ערים. שממון מקדש מן הגדודיות. ולא אריח קרבנות. הרי שבע: (לב) והשמתי אני את הארץ. זו מדה טובה ע לישראל שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארצם פ שתהא שוממה מיושביה: (לג) ואתכם אזרה בגוים. זו מדה קשה שבשעה שבני מדינה גולים למקום אחד רואים זה את זה ומתנחמין וישראל נזרו כבמזרה כאדם הזורה שעורים בנפה ואין אחת מהן דבוקה בחברתה: והריקתי. כששולף החרב מתרוקן הנדן צ ומדרשו חרב הנשמטת אחריכם אינה חוזרת מהר ק כאדם שמריק את המים ואין ר סופן לחזור: והיתה ארצכם שממה. שלא תמהרו לבוא לתוכה ומתוך כך עריכם יהיו חרבה נראותלכם חרבות שבשעה שאדם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור כאלו אין כרמו וביתו חרבים כך שנויה בתורת כהנים: (לד) אז תרצה. תפייס את כעס המקום ש שכעס על שמטותיה: והרצת. להקב"ה את שבתותיה: (כל ימי השמה. לשון העשות ומ"ם דגש במקום כפל שממה): (לה) את אשר לא שבתה. שבעים שנה של גלות בבל הן היו כנגד ע' שנות השמטה ויובל שהיו בשנים שהכעיסו ישראל בארצם לפני המקום ארבע מאות ושלשים שנה שלש מאות ותשעים היו שני עונם משנכנסו לארץ עד שגלו עשרת השבטים ובני יהודה הכעיסו לפניו מ' שנה משגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלים הוא שנאמר (ביחזקאל ה') ואתה שכב על צדך השמאלית וגו' וכלית את אלה וגו' ושכבת על צדך הימנית ארבעים יום ת ונשאת את עון בית יהודה ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין ועוד עשו שש שנים עד גלות צדקיהו הרי ארבעים ושש ואם תאמר שנות מנשה חמשים וחמש היו א מנשה עשה תשובה שלשים ושלש שנה וכל שנות רשעו עשרים ושתים כמו שאמרו באגדת חלק ושל אמון שתים ואחת עשרה ליהויקים וכנגדן לצדקיהו צא וחשוב לארבע מאות ושלשים ושם שנה שמיטין ויובלים שבהם וכם שם עשרה למאה י"ד שמיטין וב' יובלות הרי לארבע מאות שנה ששים וארבע. לשלשים ושש

שפתי חכמים

השבת עד כאן לשונו: פ כלומר מה שכתיב בקרא ושממו עליה אויביכם שלא יוכלו לדור בארצכם מחמת שממון: צ דלשון ריק נה עשל ההרב כמו שפירש"י בפרשת בשלח. הנדן ר"ל תיק החרב: ק ולכך כתיב והריקותי: ר רצה לומר אותן מים ש כתב הרא"ם אין פירוש שפיים כעס המקום תמלא תרצה כי מלת תרצה הוא פועל יוצא לשני ותפייס כעס המקום הוא פועל יוצא לשלישי פי' הארץ תרצה את כעסו של מקום אלא פירוש תפייס כעס המקום הוא פירושו של והרצת את שבתותיה דכתיב בסיפא דקרא ופירוש מלת תרצה הוא תתפייס ופירושו אז תתפייס הארץ מן שבתותיה ושפי שתכלית התפייסות הארץ הוא כדי שתחזור ותפייס את המקום כתב רש"י ז"ל מתחלה התכלית ואמר תפייס את כעס המקום והרחיב על זה שהרי גבי והרצת פירש להקב"ה פי' שחבר מלת להקב"ה וגבי מלת תרצה הארץ לא פי' תהיו מלת להקב"ה לומר הפייס להקב"ה מכעסו אלא ע"כ נ"ל דלעיל לא פירש רק הכונה ואמר הפייס את כעס המקום. (ג"א) פי' מלת תרצה מלשון פיוס שהם קרובים בענין ואמר תפייס כעס המקום שאין לפרש שתפייס השמיטות שאין שייך לפייס השמיטות שכבר עברו עליהם אלא יפייסו כעס המקום שכעס על השמיטות. אבל והרצת את שבתותיה שהוא לשון הפעיל שלא כתב ותרצה שבתותיה כמו בראש שמקרא פירושו והרצת להקב"ה שבתותיה שהוא פועל יוצא לשלישי שהארץ תפייס השמיטות להקב"ה: ת מ' יום מרמז על מ' שנה שהיו יהודה אחר גלות י' השבטים: א כלומר ומנשה עלה עוד כשגלו עשרת השבטים ושנותיו הוי נ"ה ונמצא שמנשה היה רשע וא"כ בימי מנשה הכעיסו לפניו יותר משמ

מַקְדְּשֵׁיכוֹן וְלָא אֲקַבֵּל בְּרַעֲוָא קוּרְבַּן כְּנִישַׁתְכוֹן: לב וְאַצְדֵּי אֲנָא יָת אַרְעָא וְיִצְדּוֹן עֲלַהּ בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן דְּיָתְבִין בַּהּ: לג וְיָתְכוֹן אֲבַדַּר בֵּינֵי עַמְמַיָּא וַאֲגָרֵי בָּתְרֵיכוֹן דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וּתְהֵי אַרְעֲכוֹן צַדְיָא וְקִרְוֵיכוֹן יְהֶוְיָן חָרְבָא: לד בְּכֵן תִּרְעֵי אַרְעָא יָת שְׁמִיטְהָא כָּל יוֹמִין דְּצַדְיָאַת וְאַתּוּן בַּאֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן בְּכֵן תַּשְׁמֵט אַרְעָא וְתַרְעֵי יָת שְׁמִיטְהָא: לה כָּל יוֹמִין דְּצַדְיָאַת תַּשְׁמֵיט יָת דִּי לָא שְׁמִיטַת בִּשְׁמִטֵּיכוֹן

ספרא

לא למדני אבא כך. מה היה עושה נוטל יראתו ונותנה על לבו ומגפפה ומנשקה עד שכריסו נבקעת ונופל הוא ויראתו לארץ לכך נאמר ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם. וגעלה נפשי אתכם זה הגולה וי"א זה סילוק שכינה:

לז ונתתי את עריכם חרבה עיר ערי עריכם לרבות הכרכין והמחוזות. והשימותי את מקדשיכם מקדש מקדשי מקדשיכ' לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות. ולא אריח בריח ניחוחכם כמשמעו:

לח (ה) והשימותי אני את הארץ. זו מדה טובה שלא יהיו ישראל אומרים הואיל וגלינו מארצנו עכשיו האויבים באים ומוצאים עליה נחת רוח לכך נאמר ושממו עליה אויביכם היושבים בה זו האויבים הבאים אחרי כן לא ימצאו עליה נחת רוח:

לט (ו) ואתכם אזרה בגוים זו מדה קשה לישראל שבשעה שבני המדינה גולים כולם למקום א' הם רואים זה את זה ומתנחמים ואתם אין אתם כן. אלא עתיד אני לזרות אתכם לבין כל האומות כאדם שהוא זורה שעורים במזרה ואין אחת מהם דבקה לחברתה שנאמר ואזרם במזרה בשערי הארץ שכלתי אבדתי את עמי מדרכיהם לא שבו. (ז) והריקותי אחריכם חרב הנשלחת אחריכם לא במהרה היא חוזרת וכמים הנשפכים ששוב אין חוזרים לכלים:

(פרק ז) **מ** (א) והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה זו מדה קשה לישראל. שבשעה שאדם גולה מתוך כרמו ומתוך ביתו וסופו לחזור כאלו אין כרמו וביתו חרבים. אתם אין אתם כן אלא והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה מ"מ שאין סופכם לחזור:

מב (ב) אז תרצה הארץ את שבתותיה. אני אמרתי לכם שתהיו זורעים שש ומשמטים לי אחת. בשביל שתדעו שהארץ שלי היא. ואתם לא עשיתם כן. עמדו גלו ממנה והיא תשמט מאלי' כל שמיטין

התורה והמצוה

לז ונתתי את עריכם חרבה פי' חז"ל שהם מדבר מן הכרכים והמחוזות שיוקדם חורבתם לשממת הארץ. לכן סדר חורבת הערים ואח"כ והשימותי את הארץ. ואח"ז אמר והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה מדבר מן הערים הקטנים. שנשארו אחרי דלת העם שהשאיר האויב לכורמים וליוגבים ואח"כ התפשט השממון בארץ יותר ונחרבו גם הערים הקטנים מאין אדם. ונראה שז"ל עריכם עריכם הייתו כפל עריכם. ומ"ש והשמותי את מקדשיכם דרש שכולל גם בתי כנסיות כי על בהמ"ק הי"ל מקדשי או מקדש שהם לא מקדשיכם בכינוי לישראל:

לח והשימותי. כשתגלו ממנה לא תשאר בכחה ובברכתה, רק תהי' שממה עד שהאומות שיתישבו בה לא ימצאו בה נחת רוח, כמ"ש גפרית ומלח שרפה כל ארצה. וא' על כן אלה אכלה ארץ. ואמרו חז"ל שזו טובה לישראל. שהארץ לא תוסיף תת כחה לזרים. וגם אויביהם לא ימצאו בה חפץ.

לט ואתכם אזרה הוא הפיזור שנתפזרו אחר החורבן בכל כנפות הארץ. וזו מדה קשה. ומצאנו ג"כ בדברי חז"ל שהי' לטובה כמ"ש על צדקת פזרונו בישראל. ועז"א והריקותי אחריכם חרב שלכן יצטרכו לפיזור. שאם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו וכו' כמ"ש במד' רבה שם. ולשון הריקותי שתהי' החרב שלופה מתערה תמיד והיא הלך אחריכם:

מ והיתה ארצכם שממה. זה מדבר על עת החורבן. ולכן אמר לשון הוי', שמורה על התמידות ר"ל שתשאר שממה לעולם. כי לא תשובו אליה עד עת קץ. ולכן הקדים פה הארץ אל הערים (כמ"ש בס' לז). וזה הי' אחר שנהרג גדלי' בן אחיקם ושמו דלת העם אשר השאיר נבוזראדן. וכולם הלכו למצרים ולא שבו עוד:

מב אז תרצה הארץ את שבתותיה וכו'. ביאור הכתוב. שיען לא שמרו מצות שמטה נתחייבו בגלות. א] מצד שהיא חובת קרקע וצריך שתשמט הארץ כל הזמן שלא שבתה. ב] מצד שגם השמטה שהיא כמעט השבת להעיד על החידוש ועל שהארץ לה' היא. ומצד זה לא די במה שתשמט רק צריך שתגלו מן הארץ. וזה מדה כנגד מדה על שהחזקתם בה כאילו שלכם היא. יבא בעל הארץ ויגרש אתכם מתוכה. ובזה תדעו כי הוא האדון. וכמ"ש

לו וְהַנִּשְׁאָרִים בָּכֶם וְהֵבֵאתִי מֹרֶךְ בִּלְבָבָם בְּאַרְצֹת אֹיְבֵיהֶם וְרָדַף אֹתָם קוֹל עָלֶה נִדָּף וְנָסוּ מְנֻסַת־חֶרֶב וְנָפְלוּ וְאֵין רֹדֵף׃ לז וְכָשְׁלוּ אִישׁ־בְּאָחִיו כְּמִפְּנֵי־חֶרֶב וְרֹדֵף אָיִן וְלֹא־תִהְיֶה לָכֶם תְּקוּמָה לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃ לח וַאֲבַדְתֶּם בַּגּוֹיִם וְאָכְלָה אֶתְכֶם אֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם׃ לט וְהַנִּשְׁאָרִים בָּכֶם יִמַּקּוּ בַּעֲוֺנָם בְּאַרְצֹת אֹיְבֵיכֶם וְאַף בַּעֲוֺנֹת אֲבֹתָם אִתָּם יִמָּקּוּ׃ מ וְהִתְוַדּוּ אֶת־עֲוֺנָם וְאֶת־עֲוֺן אֲבֹתָם בְּמַעֲלָם אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בִי וְאַף אֲשֶׁר־הָלְכוּ עִמִּי בְּקֶרִי׃ מא אַף־אֲנִי אֵלֵךְ עִמָּם בְּקֶרִי וְהֵבֵאתִי אֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אוֹ־אָז יִכָּנַע לְבָבָם

בעל הטורים

כפרשה עון ועונש וכנגדם גלו ו"פ ג' ע"י סנחרב וג' ע"י נ"נ (לו) ורודף ג' במסורה הכא ואידך (ישעיה א') כולו אוהב שוחד ורודף שלמונים ואידך (הושע י"ב) אפרים רועה רוח:

רש"י

שנה חסר שמיטות. הרי שבעים חסר אחת ועוד שנה יתירה שנכנסה בשמיטה המשלמת לשבעים (כ"א זאותו יובל שגלו שלא נגמר בעונם נחשב להם). ועליהם נגזר שבעים שנה שלמים ב וכן הוא אומר בדברי הימים (ד"ה ב' ל"ו) עד רצתה הארץ את שבתותיה וגו' למלאות שבעים שנה: (לו) והבאתי מרך. פחד ורך לבב מ"ם של מרך יסוד נופל הוא כמו מ"ם של מועד ושל מוקש: ונסו מנוסת חרב. כאילו רודפים ג הורגים אותם: עלה נדף. שהרוח דוחפו ומכהו על עלה אחר ומקשקש ד ומוציא קול וכן תרגומו קל טרפא דשקיף לשון הכאה שלופות קדים שקיפן קידום לשון משקוף מקום הכאת הדלת וכן תרגומו על חבורה משקופי: (לז) וכשלו איש באחיו. כשירוצו לנוס יכשלו זה בזה כי יבהלו לרוץ: כמפני חרב. כאילו בורחים מלפני הורגים שיהא בלבבם פחד וכל שעה סבורים שאדם רודפם. (ת"כ) ומדרשו וכשלו איש באחיו זה נכשל בעונו של זה ה שכל ישראל ערבין זה לזה: (לח) ואבדתם בגוים. כשתהיו פזורים תהיו ו אבודים זה מזה: ואכלה אתכם. אלו המתים בגולה: (לט) בעונות אבותם אתם. (ת"כ) כשעונות אבותם אתם. כשאוחזים מעשה ז אבותיהם בידיהם: ימקו. לשון המסה כמו ימסו וכמוהו (זכריה י"ד) תמקנה בחוריהן (תהלים ל"ח) נמקו חבורותי: (מא) והבאתי אתם. (ת"כ) אני בעצמי אביאם ח זו מדה טובה לישראל שלא יהיו אומרים הואיל וגלינו בין האומות נעשה כמעשיהם אני איני מניחם אלא מעמיד אני את נביאי ומחזירן לתחת כנפי שנאמר (יחזקאל כ') והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגו' חי אני וגו' אם

שפתי חכמים

נגד מה שהכעיסו לפניו בשאר שנות מלכים. ומסרך דעסס שובה וכו': ב אע"פ שלא עברו רק על ס"ט שמיטות ויובלות מ"מ היה גלות ע' שנה שלימים דמה שלא שמתין שקרי"ם עד שעברו ע' שמיטות לדקה עשה להם כן פירש"י בפרשת ואתחנן בפסוק כי תוליד וגו': ג כאלו אמר נסו כמנוסת חרב לא מנוסת חרב שהרי כתיב אחריו ואין רודף: ד כי פירוש נדף נדחף ואין העלה הנדחף מוציא קול רק כשנדחף אלא עלה אחר גם אין העלה נדחף מעצמו רק ע"י הרוח לכן הוצריך הרב בראיות והביא התרגום דשקיף שפירושו הכאה לא שפירש דנדף דשקיף דנדף ל' דחיפה הוא רק שמן דהדחיפה התחדש ההכאה והתרגו' פי' הכונה ולא המלה כדרך התרגום שהוא שומר הטעם בהרבה מקומות והקדים לזה פי' ונסו מנוסת חרב כמנוסת חרב לא מנוסת הרב ממש כדי ביסוד עליו פי' של קול עלה נדף דהא מה שהם נסים לא מפני שהאויב רודף אותם אלא מרוב מורך שבלבם. שלה"ס: ה ויהיה פי' כמפני חרב כמו שנכשל האיש מפני חרב הרודף אחריו כך הוא נכשל מפני עון חבירו: ו ולא אבודות ממש דהא כתיב ואף גם זאת וגו' לכלותם: ז דקשה אתם ל"ל ועוד וכה כתיב לא יומתו אבות על בנים וגו' לכ"ש כשאוחזין וכו': ח פי' מדכתיב והבאתי אתכם ולא כתיב והולכתי אתכם כמו יוליך ה' אתכם ואת מלכך וגו' אלא ש"מ למדרש שיביאם מתם

התורה והמצוה

וכמ"ש במד' על כי הנה האדון ה' צבאות עובר לפניכם בידך כ"מ שנאמר האדון ה' צבאות עוקר דיורין ומכניס דיורין. וז"ש שאז תרצה הארץ את שבתותי'. ע"י שני דברים. א] ע"י כל ימי השמה. ב] ע"י מה שאתם בארץ אויביכם. ומפרש כל ימי השמה תשבות. וזה לתקן חובת קרקע. ב] והרצת את שבתותי' זה עונה עמ"ש ואתם בארץ אויביכם ע"י תרצה חטא שחטאתם במה שהשמט' מורה עליו כי לה' הארץ. ועתה מודיע להם כמה יתארך

כד הויתון יתבין עלה: לו ודישתארון בכון ואעל תברא בלבהון בארעתא דסנאיהון וירדוף יתהון קל טרפא דשקיף ויערקון כמיערק מן קדם דקטלין בחרבא ויפלון ולית רדיף: לז ויתקלון גבר באחוהי כמקדם דקטלין בחרבא ורדיף לית ולא תהא לכון סיעדא קדם בעלי דבביכון: לח ותיבדון ביני עממיא ותגמר יתכון ארע בעלי דבביכון: לט ודישתארון בכון יתמסון בחוביהון בארעתא בעלי דבביכון ואף בחובי אבהתהון בישיא דאחידין בידיהון יתמסון: מ ויודון ית חוביהון וית חובי אבהתהון בשקריהון די שקרו קדמי ואף די הליכו קדמי בקשיו: מא אף אנא איהך עמהון בקשיו ואעל יתהון בארע בעלי דבביהון או

ספרא

שהיא הייבת לי שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה. כל ימי השמה תשבות:

מג (ג) והנשארים בכם והבאתי מורך בלבבם אינו אומר והבאתי מרוך בלבבם אלא והבאתי מורך בלבבם ואיזו. זו אימה ופחדה דאגה ורעדה ויראה:

מד (ד) ורדף אותם קול עלה נדף אמר ריב"ק פעם א' היינו יושבים בין האילנות ונשבה הרוח והטיחו העלים זב"ז עמדנו ורצנו ואמרנו אוי לנו שמא ידביקונו הפרשים. לאחר זמן נפנינו אחרינו וראינו שאין ברי'. וישבנו במקומנו ובכינו ואמרנו אוי לנו שעלינו נתקיים הפסוק ורדף אתכם קול עלה נדף ונסו מנוסת חרב מפני אימה ונפלו ואין רודף מבלי כח:

מה וכשלו איש באחיו אינו אומר איש באחיו אלא איש בעון אחיו מלמד שכל ישראל ערבים זב"ז ולא תהי' לכם תקומה לפני אויביכם זו שעה שנלכדה בה ירושלים:

התורה והמצוה

זמן השממה אמר כל ימי השמה השבות את אשר לא שבתה. ר"ל שילך במדת הזמן שבטלתם השמטה שהיא שבעים שנה, שבזמן הזה בטלו שמטות ויובלות. וכמ"ש עד רצתה הארץ את שבתותי' וכו' למלאת שבעים שנה (דה"ב לו כא). וז"ש בספרא. אני אמרתי לכם שתהיו זורעים שש וכו' וזה הוצא קרקע. ב] בשביל שתדעו שהארץ שלי וזה חטא ישראל. לכן עמדו וגלו נגד חטא ישראל, ב] והוא תשמש מאליו נגד הוצאת קרקע וכמה יתארך כל שמיטין שהיא חייבת לי:

מג והבאתי מורך בלבבם פרש"י פחד ורכות לב מ"ש של מורך יסוד נופל, וכ"כ הראב"ע שהיא מפעלי הכפל מגזרת ורך הלב. והמם לתקון השם (וכמ"ש בסדר תזריע ס' קסו) והרשב"ם אמר שאינו מגזרת ורך הלבב כי המם של מורך עיקר שהרי הניגון בשם כמו אהל אוכל. ואין לו חבר כי אם בתלמוד נתמרך (חולין דף מה). אמנם הספרא הכריע שאינו מלשון נתמרך. שאחר שלשון נתמרך בתלמוד הוא ממשקל כבד הי"ל מרוך. כמו קבוץ שקוץ ודומי' היוצאים מן הפעלים שבמשקל כבד. רק הוא מענין רכות וכ"פ החכם רוו"ה במודע לבינה. וחז"ל הבדילו בין שם רכות ובין שם מורך. שרך הלבב יהיה מפני החולשה והאסטניסטים וכדומה אבל שם מורך כולל כל מיני רכות הלבב שהדם מתקבץ אל תוכו ומרכזו. וכולל אימה ופחד ודאגה ורעדה ויראה וכדומה:

מד ורדף אתכם קול עלה נדף נדף כמו נגדף. והוא תואר העלה שהוא נידף ומקשקש ומשמיע קול ע"י העלה האחר המכה עליו בעת הרוח. וכן פרש"י עפ"י התרגום טרפא דשקיף. וכמעשה דריב"ק. וינוסו מפני הקול הזה מרוב אימה הגם שלא יהי' רודף כלל. ומ"ש מבלי כח ר"ל כי לא ינדק נפילה רק אם א' מפילו מפרש שיפלו מפני עיפות ותשות כח:

מה וכשלו איש באחיו אחר שאמר שיפלו מעצמם מסבת העיפות ותשות כח לא ינדק שיכשלו איש באחיו שזה מורה שיהי' בם כח לנוס רק יזדמנו להם מכשולים כמו גבור בגבור כשלו (ירמי' מו) מפרש שר"ל בעון אחיו בסבת הערבות, ומובא (שבועות לט סנהדרין כז), ומ"ש ולא תהי' להם תקומה לפני אויביכם. בהכרח חוזר על עת שילחמו עם האויבים. וכך הוא הסדר. שבסדר זה חשב ג' פעמים ז' קללות כנ"ל ס'. וחשב. (א) ז' קללות עד החורבן. והם. א] ואכלתם בשר בניכם. ב] ובשר בנותיכם תאכלו. ג] והשמדתי את במותיכם (והמותר אינו קללה בפ"ע). ד] וגעלה נפשי, ה ו] ונתתי את עריכם והשימותי. ז] ולא אריח. (סדר ב) מתחיל מן החורבן. א] והשימותי (ומ"ש ושממו זו מדה טובה), ב] ואתכם אזרה. ג] והריקותי. ד] והיתה ארצכם. ה] ועריכם. ו] והבאתי מורך. ז] ונסו וכו'. (סדר ג') חוזר לזמן החורבן. א] וכשלו בעון הערבות. ב] ולא תהי' לכם תקומה. ג]

הערל ואז ירצו את עונם: מב וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר: מג והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתתיה

בעל הטורים

ורודף קדים בבבל שהם רודף שלמונם ורודף קדים על כן וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורודף אין : (מב) וזכרתי את בריתי יעקב ביצחק לא כתיב ביה זכירה. לפי שאפרו צבור ומונח לפני הקב"ה. האבות מגוין למפרע אומר הקב"ה אני זוכר אחין באהם ומונה ומתבמם היהום עד למעלה עד בן יעקב בן יצחק בן אברהם. בכולם כתיב אף חוץ מיעקב שהיתה מטתו שלימה ולא יצא ממנו פסולת. וזכרתי הפסוק מתחיל בזכירה ומסיים בזכירה שלעולם יזכור זכות אבות. אברהם נקרא עבדו כדכתיב זכור לעבדיך ושמיך ליה לאברהם וכן ביעקב כתיב יעקב עבדי מאה"כ ביצחק לפי שאברהם ויעקב קיימו המצות בין באה"י בין בח"ל משא"כ ביצחק (שלא יצא לו לילך לחו"ל) אברהם ויעקב הוזכרו ראש לאבות ויצחק לא הוזכר בשום מקום בראש לפי

רש"י

לא ביד חזקה וגו' : או אז יכנע . כמו (שמות כ"א) או נודע כי שור נגח הוא ט אם אז יכנע. לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם וגו' : ואז ירצו את עונם . יכפרו על עונם י ביסוריהם : (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב . בחמשה מקומות נכתב מלא ואליהו חסר בחמשה מקומות יעקב נטל אות משמו של אליהו ערבון כ שיבוא ויבשר גאולת בניו : וזכרתי את בריתי יעקוב . למה נמנו אחורנית כלומר כדאי הוא יעקב הקטן לכך ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו ואם אינו כדאי הרי אברהם עמו שהוא כדאי ולמה לא נאמרה

שפתי חכמים

שפיו בהיותם בארץ אויביהם : ט כתב הרא"ם לא הכניס כונת הרב כוס דלפי זה יהיה המובן ממנו שאני בעצמי אביאם תחת כנפי השכינה אם יכנע לבבם הערל אבל אם לא יכנע לבבם לא אביאם תחת כנפי השכינה וזה הפך מן המדרש שהביא הם לא בחמה שפוכה אמלוך עליכם ע"כ ממליך אני מלכותי עליכם אבל היה לו לפרש או אז כמשמעו אז אני אביאם תחת כנפי השכינה בעל כרחם אז אז יכנע לבבם מעצמם ולא אצטרך להביאם אני תחת כנפי השכינה בעל כרחם עכ"ל וקשה מנ"ה דהא רש"י בפ' משפטים מפרש או לא היה תם אלא נודע וכו'. ונ"ל דס"פ או לא אצטרך למלוך עליכם בעל כרחם אם אז מעצמם יכנע לבבם הערל ואז יתודו את עונם ויתכפרו ביסורים ואם יעשו כן אז זכרתי את בריתי וגו' ויהיה פי' או אז יכנע כמו פי' או נודע כי שור נגח הוא לפי מה שפירש"י לעיל ובזה יתורץ נמי מאי ל' אחר של רש"י ודו"ק : י דק"ל מי מרצה את עונם ומתרץ דירצו קאי על היסורים שהם יכפרו על עונם : כ לא ידעתי לפ' מקומות כי היה מספיק זה במקום אחד ושמא היה זה כאלו נשבע

התורה והמצוה

ואבדתם . ד] ואכלה . ה] ימקו בעונם . ו] בעון אבותם . ז] אף אני אלך עמם בקרי כמו שית' שם :
מו ואבדתם בגוים . ר"ל כי היו שני מיני גליות . א] עשרת השבטים שנדחו ממקומם לארצות רחוקות ועקבותיהם לא נודעו עד עת קץ . וזה קרא אובדים שיהי' כדבר האבד שהגם שהוא בנמצא אין יודעים מקומו. ב] שבט יהודה ובנימין שלא נאבדו לארצות רחוקות רק ארץ אויביהם אוכלות אותם בשמדות והריגות . ועל שני אלה הגליות אמר ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ (ישעי' יא) כמש"ש בפי' שם . ואמר לאסירים צאו ולאשר בחשך הגלו (שם מט) . ועז"א ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בא"מ , שקרא להם בשם אובדים ; ולשבט יהודה בשם נדחים . כמש"ש בפי' , ור"ע לשיטתו (בפרק חלק) דעשרת השבטים [אין עתידים לחזור שעז"א ואבדתם . ואחרים אומרים אין אבדן שלא גולה] ולגוליא מדעת ר"ע שפי' אבדן ממש אמר שעל הגלות השני אמר ואכלה שהוא הכליון ושם אבד קל משם כליון וע"כ פר"ל בשם אבדה על איבוד מקומי לבד :
מז ימקו בעונם אם היה אומר ימקו סתם לא היה תקוה אבל הכתוב אמר ימקו בעונם . אבל ישובו מעונותיהם ושבו ורפא להם . ומ"ש שימקו בעון אבותם . מפרש דהייט באוחזי' מעשה אבותם בידיהם כמ"ש בעונות אבותם אתם וכמ"ש בברכות (דף ז) . שמ"ש פוקד עון אבות וכו' הוא באוחזי' מעשיהם בידיהם. וכמ"ש עונותיכם ועונות אבותיכם יחדיו וכו' (ישעי' סה) וכן ת"א ויב"ע בחובי דאחידון בידיהון :
מח והתודו. שני קללות האחרונים נאמרו בדרך רחמים. שבכל זה ישנית בתגלתו להחזירם בתשובה ולגשה להם מזור . והם צריכים לשוב על שני דברי' . א] על העונות שעשו בפועל ויהי' העונש בדרך השגחיי שימקו בעונותיהם באופן שיכירו שבא העונש על העון עד שבעבור זה יתודו על עונם ומעלם וה' ירחם עליהם . ב] השאו במה שהלכו בקרי ר"ל שחטא הכל במקרה וכמ"ש ואמר ביום ההוא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה . שיחשבו שהם נתונים תחת המערכה ככל עמי הארצות ועי"כ יחשבו להתדמות אליהם בעבודת נכר , כמ"ש אשר אתם אומרים נהיה כגוים וכמשפחות האדמה לשרת עץ ואבן . והנה נגד זה אמר ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא שהוא מה שיעזבם אל המקרה וכמ"ש אף אני אלך עמהם בקרי וזה הקללה השביעית (כי מ"ש זה למעלה היא רק הוצעה אל העונשים יאבל פה חשב את זה לקללה בפ"ע) ומבטיחם כי גם בעת ההוא יזרח לנו שמש ההשגחה מבין שענן שלא ינלגע בין השבו"ס וזה ע"י שיביא אותם בארץ אויביהם שהשבו"ס לא יתחברו עמהם ויהיו אויביהם

בְּכֵן יִתְּבַר לִבְּהוֹן טַפְּשָׁא וּבְכֵן יַרְעוֹן יַת חוֹבֵיהוֹן: מב וּדְכִירְנָא יַת קְיָמִי דְעִם יַעֲקֹב וְאַף יַת קְיָמִי דְעִם יִצְחָק וְאַף יַת קְיָמִי דְעִם אַבְרָהָם אֲנָא דְכִיר וְאַרְעָא אֲנָא דְכִיר: מג וְאַרְעָא תִּתְרְטֵישׁ מִנְהוֹן וְתִרְעֵי יַת שְׁמִטְּהָא בְּדִצְדִיאַת מִנְהוֹן וְאִנּוּן יַרְעוֹן יַת

ספרא

(פרק ח) **מו** (א) ואבדתם בגוים ר"ע אומר אלו יוד שבטים שגלו למדי. אחרים אומרים ואבדתם בגוים אין אובדן אלא גולי' יכול אובדן ממש כשהוא אומר ואכלה אתכם ארץ אויביכם הרי אובדן ממש הא מה אני מקיים ואבדתם בגוים אין אובדן אלא גלה: **מז** (ב) והנשארים בכם ימקו בעונם אינו אומר ימקו אלא ימקו בעונם. ובעונות אבותם אתם ימקו והלא כבר הבטיח המקום לישראל שאינו דן האבות ע"י בנים ולא בנים ע"י אבותם. שנא' לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות א"כ למה נאמר אף בעונות אבותם ימקו אלא בזמן שהם תופסים מעשה אבותם דור אחר דור דוריהם נדונים על ידיהם:

מח (ג) והתודו את עונם ואת עון אבותם לצד התשובה הם הדברים. שמיד שהם מתודים על עונותיהם מיד אני חוזר ומרחם עליהם שנא' והתודו את עונם ואת עון אבותם במעלם אשר מעלו בי. (ד) אף אני אלך עמהם בקרי הם עשו את דיניי עראי בעול' אף אני אעשה אות' עראי בעול'. והבאתי אותם בארץ אויביהם זו מדה טובה לישראל שלא יהיו ישראל אומרים הואיל וגלינו לבין או"ה נעשה כמעשיהם. אני איני מניחם אלא אני מעמיד נביאיי עליהם ומחזירין אותם לטוטב תחת כנפיי שנאמר והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהי' כגוים וכמשפחות האדמה אלא חי אני נאום ה' אם לא ביד חזקה ובזרוע נטוי' ובחמה שפוכה אמלוך עליכם על כרחכם שלא בטובתכם ממליך אני מלכותי עליכם. (ה) או אז יכנע לבבם הערל. לצד התשובה הם הדברים שמיד שהם מכניעים לבם לתשובה מיד אני חוזר ומרחם עליהם שנא' או אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם:

מט (ו) חכרתי את בריתי יעקב ולמה נאמרו אבות אחורנית. אלא אם

התורה והמצוה

וגורריהם עד שיהיו מוכרחים להפרד מהם וממעשיהם מפני האיבה והמשטמה, ולשוב תחת עול מלכות שמים או אז יכנע לבבם הערל ויכירו כי מיד ה' היתה זאת להם ובזה יכניעו לבם לתשובה ובזה ירצו את עונם. וכל אלה הדברים היו ונתקיימו בעתי הגליות כנודע:

מט חכרתי את בריתי יעקב ואף את וכו'. מה שלא נאמרו האבות כסדרן פי' חז"ל משום דהאבות כ"א בפ"ע כדי שיתלה לעולם בגינו. ואפ"ה מתחיל מאברהם רחם אמנה. ולפעמים שהעונות רבות מאד עד שאין זכות אברהם לבדו מספיק יוסיף זכות יצחק. וכשהעונות מתגברים יוסף מוסיף זכות יעקב. כי בעת שמזכיר ברית יעקב ממילא מזכיר גם זכות יצחק ואברהם שקודם לו. אולם פה ישמיענו בהפך שיזכור זכות יעקב ובזה כולל זכות השלשה אבות. ומוסיף שיועיל גם זכות יצחק שאינו כולל רק שתים, ומוסיף שיועיל גם זכות אברהם לבדו. לפ"ז במ"ש וזכרתי את בריתי יעקב עז"א אם אין מעשה אברהם כדאי וכו', ובמ"ש ואף את בריתי אברהם קמ"ל שכדאי לבאו"א וכו'. ופירשו עוד שביצחק לא נאמר זכירה בפ"ע כמו באינך כי ענין העקדה נראה לפניו ית' תמיד כמ"ש ה' יראה וכו'. וא"צ לזכור דבר הקיים במציאות. ואמרו עוד שלכן אמר באברהם וביצחק אף. שיש הבדל בין מלת אף למלת גם. שמלת אף מורה דבר חידוש שיזכר אף זכות אברהם ויצחק הגם שיצא מהם ישמעאל ועשו. וזה רבותא נגד יעקב שהיתה מטתו שלימה ואין זה חידוש מה שיזכר לעולם בריתו. ואמרו עוד (משנה ח) שמ"ש מלת את בא לרבות אמהות. וזה ית' עפ"י הכלל באה"ש (אחרי ס' יא) שדרך הלשון שכל השמות הבאים ביחוס א' צריך שיבא מלת היחוס כפול עם כאו"א. וכיון שאמר והארץ בלא מלת את. לא הי' צ"ל מלת את בכולם. ולמה שינה הלשון. לכן דרשו שבאבות אמר מלת את על צד הרבוי מענין מלת עם. שיזכר גם האמהות שעמהם. אשר גם במותם לא נפרדו ומ"ש והארץ פי' ברית הארץ. שמלת ברית נמשך גם למטה וז"ש ופי' שהברית כרותה לארץ וכו':

אין מעשה אברהם כדי מעשה יצחק. ואם אין מעשה יצחק כדי מעשה יעקב. כדאי לבאו"א שיתלה לעולם בגינו. (ז) ולמה נאמר באברהם ויעקב זכירה וביצחק לא נאמר זכירה. אלא רואין את אפרו כאילו הוא צבור ע"ג המזבח. ולמה נאמר באברהם וביצחק אף. וביעקב לא נאמר אף אלא מלמד שמטתו של יעקב אבינו שלימה. (ח) אין לי אלא אבות אימהות מנין ת"ל את ואין אתים אלא אימהות שנא' שמה קברו את אברהם

בהשמה מהם והם ירצו את־עונם יען וביען במשפטי מאסו ואת־חקתי געלה נפשם: מד ואף גם־זאת בהיותם בארץ איביהם לא־מאסתים ולא־געלתים לכלתם להפר בריתי אתם כי אני יהוה אלהיהם: מה וזכרתי להם ברית ראשנים אשר הוצאתי־אתם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני יהוה: מו אלה החקים והמשפטים והתורת אשר נתן יהוה בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד־משה: פ רביעי (ששי כשהן מחוברין)

כז א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב דבר אל־בני ישראל ואמרת אלהם איש כי יפלא נדר בערכך נפשת ליהוה:

בעל הטורים

שלכך נאמר לעשו הוי גביר לאחיך לעשותו ראש ליעקב: (מג) והארץ תעזב מהם זיי"ן עקומה שז' שנים נתקיים בא"י גפרית ומלח. מתחלת התוכחה עד געלה נפשם ש"ן תיבות כנגד ש"ן שנים שחטאו עשרה שבטים ובכלם לא הוזכר בהם השם לפי שאמרו אין לנו חלק באלהי ישראל ולכך כתיב (בד"ה י"א ט"ז) ושבועתו ליצחק (ובתהלים ק"ה) כתיב לישחק שנשבע הקב"ה

רש"י

זכירה ביצחק אלא אפרו של יצחק נראה לפני צבור ומונח על המזבח: (מג) יען וביען. גמול ובגמול אשר ל במשפטי מאסו: (מד) ואף גם זאת. ואף אפילו אני עושה עמהם זאת הפורענות אשר אמרתי בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים לכלותם ולהפר בריתי אשר אתם: (מה) ברית ראשונים. של שבטים: (מו) והתורת. אחת בכתב ואחת בעל פה מגיד שכלם נתנו למשה בסיני: (ב) כי יפלא. יפריש בפיו: בערכך נפשת. ליתן

שפתי חכמים

בכ' חומשי תורה כמו שנכתב ישראל ס"פ בפסוק אחד כנגד ס' חומשי תורה: ל כי פי' יען בכל מקום הוא גמול והוסיף מלת אשר כי בזולת התוספת לא תתקשר מלת יען וביען עם במשפטי מאסו והוה כאלו אמר יען אשר במשפטי מאסו וביען אשר

התורה והמצוה

נ והארץ תעזב מהם. נראה פי' הכתובים שיאמרו שיש ב' ענינים מוכנים לתשועת ישראל. א] גם קודם הזמן יושעו ע"י הוידוי והתשובה. ב] כשיגיע הזמן אז יזכר זכות אבו' ויושעו בהכרח. וכמ"ש בפי' נביאים במקומות רבות. וכמ"ש חז"ל זכו אחישנה לא זכו בעתה. ותחלה דבר על התשובה. והתודו את עונם. ופי' בספרא לצד התשובה הם הדברים. ואמר עוד או אז יכנע לבבם הערל ופי' כן לצד התשובה הן הדברים ר"ל שלכן אמר מלת או. שפי' או שיכנע לבבם ואז יושעו קודם הזמן ע"י תשובה. ועוד באר לצד שני אם לא ישובו יגאלו בעתו. ועז"א וזכרתי את בריתי יעקב והארץ אזכר. ובצד זה הארץ תעזב מהם בהכרח עד כלות זמן שבעים שנה שתירץ את שבתותיה. וכן הם ירצו את עונם במשך ימי הגלות כי בצד זה לא יגאלו קודם זמן המוגבל לכלא פשע ולהתם חטאת:

נא יען וביען מלת יען נופל על הגמול הן טוב הן רע. ולשון יען וביען הי' מורה שבא על דקדוק הגמול. ר"ל גמול כנגמול בלי עודף וחסרון, וע"ז השיבו וכי ראש בראש פרעתי. לכן פי' שהמאמר מחולק לשתי דלתות מקבילות. יען וביען ומפרש יען במשפטי מאסו וביען את חקותי געלה נפשם. וכן פי' הרשב"ם והראב"ע, ובחזקוני מפרש שירצו את עונם ויכירו שבא העונש יען במשפטי וביען את חקותי. ומ"ש חקותי אלו המדרשות המבאר היטב (ס' ב'):

נב ואף גם זאת בהיותם. מלת אף וכן מלת גם מורה שמרבה על הקודם. ור"ל שלא לבד שלא מאסתים בעת שחטאו במדבר ובעת שחטאו בבעל פעור ואח"כ בא"י שלמדו ממעשה האמוריים. ולכן כפל אף גם זאת. שגם ואף בארץ אויביהם לא מאס אותם. ועמ"ש שלא מאסם ולא געלם שאלו הלא נטל מהם כל מחמדיהם המקדש והארץ והכהונה והמלכות ואיך תאמר שלא מאסם. רק שהמאמר נמשך על לכלותם שגם בעת שמאסם בימי אספסיינוס וגעלם בימי יון לא הי' כדי לכלותם כליון חרוץ, וכן גם בעת שעמדה שרוצה לכלותם בימי המן לא הפר בריתו אתם והעמיד להם מושיעים. וכ"ז מטעם

תִבְיהוֹן לְוָטִין חֲלַף בִּרְכָן אֲיתִי עֲלֵיהוֹן בְּדִיל דִבְדִינַי קָצוּ וְיָת קְיָמַי רְחֵיקַת נַפְשְׁהוֹן: מד וְאַף בְּרַם דָא בְּמֶהֱוֵיהוֹן בְּאַרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן לָא אַרְטֵשִׁינוּן וְלָא אַרְחֵיקִינוּן לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן לְאַשְׁנָאָה קְיָמִי עִמְהוֹן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן: מה וּדְכַרְנָא לְהוֹן קְיָם קַדְמָאֵי דִי אַפֵּקִית יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְעֵינֵי עַמְמַיָא לְמֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא אֲנָא יְיָ: מו אִלֵין קְיָמַיָא וְדִינַיָא וְאוֹרַיְתָא דִי יְהַב יְיָ בֵּין מֵימְרֵיהּ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְסִינַי בִּידָא דְמשֶׁה: א וּמַלֵיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְבַר

ספרא

ואת שרה אשתו. ומנין שהברית כרותה לארץ ת"ל והארץ אזכור:

נ (ט) והארץ תעזב מהם ותירץ את שבתותיה אני אמרתי להם שיהיו זורעים שש ומשמיטים לי אחת בשביל שידעו שהארץ שלי והם לא עשו כן אלא יעמדו ואגלו ממנה והיא תשמט מאליה כל שמיטין שהיא חייבת לי שנא' והארץ תעזב מהם ותירץ את שבתותיה בהשמה מהם והם ירצו את עונם: **נא** יען וביען וכי ראש בראש פרעתי מהם מישראל והלא לא פרעתי מהם אלא א' ממאה שחטאו לפני. א"כ למה נאמר יען וביען. יען במשפטי מאסו אלו הדינים ואם חקותי נעלה נפשם אלו המדרשות:

נב (יוד) זאת זו עונה של מדבר. גם זאת עונה של בעל פעור. ואף גם זאת זו עונה של מלכי האמורי. לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וכי מה נשתייר להם שלא נגעלו ולא נמאס: והלא כל מתנות טובות שנתנו להם ניטלו מהם ואילולי ס"ת שנשתיירה להם לא היו משנים מא"ה כלום. אלא לא מאסתים בימי אספינוס. געלתים בימי יון. לכלותם להפר בריתי אתם בימי המן. כי אני ה' אלקיהם בימי גוג:

נג ומנין שהברית כרותה לשבטים שנא' וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם מא"מ מלמד שהברית כרותה לשבטים:

נד (יא) אלה החקים והמשפטים והתורות החוקים אלו המדרשות והמשפטים אלו הדינים והתורות מלמד ששני תורות

התורה והמצוה

כי הוא ה' אלקיהם ועתיד ליחד אלהותו עליהם בעתיד בימי גוג. ובמגלה (דף יא) גרס לא מאסתים בימי כשדים ולא געלתים במדי לכלותם ביון וכ"ה בתיב"ע וילקט גרס וכי מה נשתייר וכו' זה ס"ת. ולפי גירסתו מוסב עמ"ש יען וביען במשפטי מאסו. וכל"ז לא מאסם בזכות התורה שהיא לבדה נשארה בידם:

נג וזכרתי להם ברית ראשונים ר"ל שלא מאס אותם על אופן שיכלה אותם כי עדן הוא אלקיהם ועוד יזכר ברית שכרת לשבטים בעת שהוציא אותם מא"מ. וכימי צאתם מא"מ יוסיף ידו שנית לקנות את שאר עמו:

נד אלה החקים אלו המדרשות התבאר (סי' ב') ומ"ש והתורות פי' על תורת הכתב והפה וכ"ע פי' על תורת כל פרשה ופרשה. והם תורות רבות. ומ"ש בינו ובין ב"י ביד משה ר"ל שמשה היה עומד בין ה' וביניהם להיות שליח תורה ומ"ש בהר סיני מלמד וכו' התבאר ברית פ' בהר עיי"ש:

נה דבר אל ב"י איש כי יפליא נדר, הנה התבאר (ויקרא ס' ז) שכ"מ שכתוב בני ישראל בא למעט עכו"ם ואף במקום דכתיב איש אינו מרבה עכו"ם בשום מקום רק אם כתוב איש איש בכפל. כמ"ש בס' אחרי ה', אולם פה ריבה עכו"ם ממלת איש. ויש בזה טעם כי כבר בארנו (ויקרא ס' יוד) שיש הבדלים בין שם אדם לשם איש. ששם איש מוציא אשה וקטן ולא כן שם אדם. ואדם מוציא העכו"ם ולא כן שם איש. וא"כ בכ"מ בא שם איש למעט אשה או קטן. וא"א לכתב שם אדם. אולם פה אם שאמר שאין העכו"ם בכלל הי' ע לתפוס שם אדם שמוציא העכו"ם. כי א"צ פה שם איש לא למעט אשה כמ"ש אם זכר אם נקבה. ולא למעט קטן דהכל תלוי בהפלאה ואמר בסוף הפרשה עפ"י אשר תשיג יד הנודר

נתנו להם לישראל א' בכתב וא' בע"פ. אר"ע וכי שתי תורות הי' להם לישראל והלא תורות הרבה נתנו להם. זאת תורת העולה זאת תורת המנחה זאת תורת האשם זאת תורת זבח השלמים זאת התורה אדם כי ימות באהל. אשר נתן ה' בינו ובין ב"י זכה משה ליעשות שליח בין ישראל לאביהם שבשמים. בהר סיני ביד משה מלמד שניתנה התורה הלכותי' ודקדוקי' ופירושי' ע"י משה מסיני:

(פרשה ג) **נה** (א) בני ישראל מעריכין ואין העכו"ם מעריכין יכול לא יהיו נערכים ת"ל איש דברי ר"מ. אמר ר"מ אחר שכתוב א' מרבה וכתוב א' ממעט. ס"ם אני אומר נערכים אבל לא מעריכים. מפני שריבה מדת הנערכים

ג וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְעַד בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה
וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשִּׁים שֶׁקֶל כֶּסֶף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ ד וְאִם־
נְקֵבָה הִוא וְהָיָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשִׁים שָׁקֶל׃ ה וְאִם מִבֶּן־חָמֵשׁ
שָׁנִים וְעַד בֶּן־עֶשְׂרִים שָׁנָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר עֶשְׂרִים
שְׁקָלִים וְלַנְּקֵבָה עֲשֶׂרֶת שְׁקָלִים׃ ו וְאִם מִבֶּן־חֹדֶשׁ וְעַד

שפתי חכמים

כל זמן שלא יתפחו בניו יותר מס"ן שנים שלא יגלם: (ג) בפרשת ערכין יש נ' שקלים ול' שקלים וכ' שקלים וי' שקלים וה' שקלים וג' שקלים ומיו שקלים וי' שקלים בין זכר לנקבה שהוא סך הכל קמ"ג שקלים לכפר על מ"ם קללות שבתיב ונ"ח שבמשנה

רש"י

ערך נפשו לומר ערך דבר שנפשו תלויה בו ם עלי: (ג) והיה ערכך וגו'. אין ערך זה לשון דמים ב אלא בין שהוא יוקר בין שהוא זול כפי שניו הוא הערך הקצוב עליו בפרשה זו: ערכך. כמו ערך וכפל הכפי"ן לא ידעתי מאיזה ם לשון הוא: (ה) ואם מבן חמש שנים. לא שיהא הנודר קטן שאין בדברי קטן

שפתי חכמים

אבר תקותי נעלה נפשה. רא"ם: ם לאפוקי יד ורגל שאין נפשו תלויה בו אם אמר ערך יד או רגל לא אמר כלום ופטור מכלום: ב ר"ל כשאר דבר של הקדש דמים שאמר הנודר דמי פלוני עלי שמשין לפי היוקר והזול שבאותו זמן אבל הקדש זה אינו כן אלא כפי שניו הכתוב בפרשה וכו': ם כתב הרא"ם שמה והלא בפ"ב מייתי לה ובס"ק דערכין דף ד' שנו כבדיא שהא כ"ף הכנוי דתניא בערכך ערך כל גופו הוא נותן ואינו נותן ערך איבריו יכול שאני מוציא אבר שהנשמה תלויה בה ת"ל נפשות אלמא ש"מ בערכך ערך כל גופו הוא ולא ערך מקצתו

התורה והמצוה

שנודר אף אשה וקטן. וא"כ ממ"ש שם איש מורה שבא לרבות עכו"ם. וב"י בא למעט עכו"ם כי א"ל למעט גרים ועבדים שהם בכלל כמ"ש במ"ג וא"כ יש כאן ריבוי ומיעוט. ודעת ר' יהודה שמרבה שעכו"ם מעריך ור"ל איש כי יפליא כל איש אף עכו"ם. ומ"ש ב"י דוקא הוא מפני הנערך. ודעת ר"מ שעקר מ"ש דבר אל ב"י איש מהם כי יפליא (ר"ל מעריך לא עכו"ם) ומ"ש איש ולא אדם. מפני שאם הי' אומר אדם כי יפליא היו שני מעוטים א' למעריך וא' לנערך. לכן אמר איש להורות שמיעוט ב"י בא רק על המעריך לא למעט נערך. (וכ"ז מובא בערכין דף ה' ובמ"ש מיושב ק' התוס' שם ד"ה יכול). והנה כפי שמת הגמ' נזיר דף ס"ב שמק' איש כי יפליא בערכין ל"ל (ר"ל לרבות עכו"ם) והסניא גבי נדרים איש מת"ל איש לרבות העכו"ם שנודרים נ"כ כישראל אלא איש דערכין מבע"ל לאתויי מופלא סמוך לאיש, הניחא למ"ד מופלא סמוך לאיש דאו' אלא למ"ד דרבנן כי יפליא ל"ל. לאתויי מופלא סמוך לאיש דכותי, הניחא למ"ד אין הכותים נערכים אלא למ"ד אין מעריכים מא"ל, אמר ר"א ב"א לאתויי כותי גדול דאע"ג דגדול הוא א"י להפלות. לפ"ז עיקר שם איש בא על מופלא סמוך לאיש. וכה יפורש הספרא, ב"י מעריכין ולא העכו"ם וכו' ת"ל איש. ר"ל אם לא יוערך איש לגופי' נרבה עכו"ם, והדר אמר במשנה ג' איש פרט לקטן או יכול וכו' ור"ל שבאמת צריך איש על מופלא סמוך לאיש (דישראל או דכותי) ועז"א נאמר כאן נדר ונאמר להלן נדר ואסקיה נדרים וערכין. ר"ל וה"ה שנלמד מזה שעכו"ם מעריך. וכבר באר בס"מ שם בשם הרא"ם דמ"ש בברייתא יכול לא יהיו מעריכין ת"ל איש. לאו דוקא כי מה שעכו"ם מעריך ילפינן מנדרים אלא שגא לסום ליהשא נקט האי דרשא לומר דאי לאו דידעינן לי' מגק"א הוה ילפינן מהאי קרא עכ"ד. ולמ"ד מופלא סמוך לאיש דרבנן עיקר קרא לעכו"ם ולכן התחיל הדרוש בעכו"ם לגשר אליבא דשתי הדעות, וסברת ר"מ ור"י אחה מדה מרובה מפורש בגמ' ערכין שם. עי"ש. ומ"ש במשנה ג' מנין לרבות את הגרים ס"ל ואמרם אליהם הסבאר בסדר מצורע (ס' קים) בסוב טעם באהך. ומ"ש יכול שאני מוציא את הקטן ש"ש ע הפלאה ר"ל כי נדר שעל פלא היא הבחירה המחשביית. ומשתף עם שעל פלל שמורה על שפיטת הרעיון בדבר נשגב. ומענין זה בא על התפלה שענינה שפיטת הרעיון ובדידת המחשבה ומזה הוציא שיוכל לגרר במחשבתו למי נדר שאו נדרו נדר. ומ"ש נאמר כאן נדר ר"ל שהם נדר מיוסד וכן במ"ש בפ' שלח כי תדור נדר לא תאחר לשלמו. ובא להקים שם שפה שתלוי בהפלאה. ופה מהם לענין שעובר על בל תאחר. (וכילקט גרים מה נדר האמור להלן נדבה עמו וכן גרם הראב"ד ובאמת הכל למד מסיקת זה שסוקה לכל מילי) ומ"ש במ"ד נדר בערכך הוקש נדרים לערכין הוא מעם אחר שמקיש מיני' וכי' [ויותר נראה לגרום מה נדרים בבל יחל אף ערכין בבל יחל. וזה מובא במ"ש הראב"ס פ"א מה' ערכין הערכין הם נדר וכו' שנאמר נדר בערכך לפיכך חייבים עליהם משום לא יחל דברו ולא תאחר לשלמו]:

ב נדר בערכך לפי השום כמו בערכך ובא השם שחת התקור ר"ל נמה שאתה מעריך נפשות. אך מדות

אֲרֵי יַפְרֵישׁ נְדַר בְּפוּרְסַן נַפְשָׁתָא קֳדָם יְיָ: ג וִיהֵי פּוּרְסָנֵיה דִדְכָרָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וְעַד בַּר שִׁתִּין שְׁנִין וִיהֵי פּוּרְסָנֵיה חַמְשִׁין סִלְעִין דִכְסַף בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא: ד וְאִם נוּקְבְתָא הִיא וִיהֵי פּוּרְסָנַהּ תְּלָתִין סִלְעִין: ה וְאִם מִבַּר חֲמֵשׁ שְׁנִין וְעַד בַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וִיהֵי פּוּרְסָנֵיה דִדְכָרָא עַסְרִין סִלְעִין וּלְנוּקְבְתָא עֲשַׂר סִלְעִין: ו וְאִם מִבַּר

ספרא

שמדת המעריכים. שהרי חש"ו נערכים אבל לא מעריכים: (ב) ר' יהודה א' ב"י נערכים ואין העכו"ם נערכים, יכול לא יהיו מעריכים ת"ל איש, אר"י אחר שכתוב א' מרבה וכתוב א' ממעט מ"מ אני אומר מעריכים אבל לא נערכים מפני שריבה מדת המעריכים ממדת הנערכים שהרי בו"א מעריכים אבל לא נערכים. (ג) אי בני ישראל יכול אין לי אלא ב"י מנין לרבות את הגרים ואת העבדים ת"ל ואמרת אליהם. איש פרט לקטן. או יכול שאני מוציא את הקטן שיש בו הפלאה ת"ל כי יפליא. (ד) כי יפליא נדר נאמר כאן נדר ונא' להלן נדר מה נדר האמור כאן כי יפליא אף נדר האמור להלן כי יפליא. ומה נדר האמור להלן בל תאחר לשלמו אף נדר האמור כאן בל תאחר לשלמו, נדר בערכך הקיש ערכין לנדרים מה נדרים בבל תאחר לשלמו אף ערכין בבל תאחר לשלמו: נו (ה) בערכך להביא ערך הסתום: נז ד"א בערכך ערך כולו הוא נותן ואינו נותן ערך איבריו. (ו) או יכול שאני מוציא דבר שהנשמה תלוי' בו ת"ל נפשות. נח נפשות ולא המת אוציא את המת ולא אוציא את הגוסס ת"ל והעמיד והעריך את שי"ל העמדה י"ל הערכה ואת שא"ל העמדה א"ל הערכה. (ז) ד"א מה ת"ל נפשו' שיכול אין לי אלא א' שהעריך את אחד. א' שהעריך את מאה מנין ת"ל נפשות. שיכול אין לי איש שהעריך את האיש והאשה. אשה שהעריכה את האיש והאשה מנין ת"ל נפשות. ד"א מה ת"ל נפשות שיכול כל שהוא בכלל דמים יהיה בכלל ערכין מנול ומוכה שחין שלא היו בכלל דמים לא יהיו בכלל ערכין ת"ל נפשות:

נט (ח) והיה מה ת"ל שיכול כל שהוא בכלל

התורה והמצוה

שיהא את המקור בצורת השם. פי' חז"ל שהב' הוא ב' המין. כמו ויגוע כל בשר בעוף ובבהמה. לעשות בזהב ובכסף. לאפוקי נדר בבקר או בצאן. ופי' שנדר אחד מכל מיני הערכין ולא פרט את הנדר רק אמר סתם. ובארו בערכין (דף ה) שנותן ג' שקלים שהוא הערך הפחות. וזה היינו יודעים מסברא רק שמלמד לפי' א' שדינו כמפרש ג' שקלים ואינו נדון בהשג יד. שע"י שפרטו הכתוב מלמד שדינו חלוק מיתר ערכין. ולפי' ב' אמר בהפך שנדון בהשג יד דס"ל שכמפרש דמי ועיי"ש ברש"י ותוס':

נז בערכך הי"ל בערך בלא כינוי, אחר שמוסב על כלל מיני ערכין. ופי' כי ערך כולל כל דבר הגשמי ויש לו שיור וצויר גם באמר א' ערך יד או ערך רגל. אבל ערכך בכינוי מציין ערך כל האיש לא חלקיו. ובכ"ז מ"מ נפשות שעיקרו בא על נפש החיוניות. מלמד שהדבר שנפשו תלוי בו הוא עיקר בערכין. ובגמ' שם אמר והא אפקיה לערך כאיש ערך ערכך ר"ל דרוש הא' מן הב' ודרוש הזה מן כף הכינוי. וכמש"פ:

נח נפשות, לא מצאנו בשום מקום שם נפשות בלשון רבים שהם על המתים אם לא שיאמר נפשות מת (אבל בלשון יחיד מצאנו טמא לנפש וכו' מת) וא"כ מלשון נפשות נוכל להוציא את המת. אבל מזה לא נוכל להוציא גוסס לכן כתוב והעמיד והעריך ומשם למדינן שצריך שיהיה בכלל העמדה ולמעט משם גם מת גם גוסס. וא"כ נפשות מיותר. (וז"ש משנה ו) ר"ל מנפשות מוציא מת ולא גוסס לכן כתוב והעמיד והעריך למעט מת וגוסס ועי' לקמן ס' סב. ואמר במשנה ז' שצריך נפשות (כי על מה שדרש בסימן הקודם לרבות דבר שהנשמה תלוי' בו הי' יכול לומר נפש בלשון יחיד כ"ש בגמ' דף ה') לרבות אף אם העריך רבים. וכן ממלת נפשות ידעינן שאין הבדל בין אם הנערך איש או נשים. (והגם שעל איש שהעריך א"צ קרא דמפורש אומר והי' ערכך הזכר ולנקבה, הייתי טועה באשה שהעריכה איש. דהגם שידעינן שערכין נוהג גם באשה כמ"ש ממ"ש פס"י אשר תשיג יד הנודר כמ"ש לקמן (ס' סה) הייתי אומר דוקא אם העריכה אשה. עוד ידעינן מזה שאין מביטים על הגוף כנערך אם שוה דמים אם לאו רק על הנפש והחיות שבו אף מנוול ומוכה שחין. כי לשון נפש מבדיל נגד הגוף כמ"ש לבזה נפש למתעב גוי (ישעי' מט) אשר אמרו לנפשך שחי ושימי כארץ גוך (שם) וכמ"ש בפי' שם. ובגמ' אומר על ב' הדרשות האלה שקולות הם ויצאו שניהם. ר"ל שהכל נשמע ממלת נפשות:

נט והיה ערכך הזכר והיה ערכך הוא כפול. ופי' חז"ל שבא לדיוק שרק בערכין יש תנאים אלה

בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר חֲמִשָּׁה שְׁקָלִים כָּסֶף וְלַנְּקֵבָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשֶׁת שְׁקָלִים כָּסֶף׃ ז וְאִם מִבֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וָמַעְלָה אִם־זָכָר וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשָּׁה עָשָׂר שָׁקֶל וְלַנְּקֵבָה עֲשָׂרָה שְׁקָלִים׃ ח וְאִם־מָךְ הוּא מֵעֶרְכֶּךָ וְהֶעֱמִידוֹ לִפְנֵי הַכֹּהֵן וְהֶעֱרִיךְ אֹתוֹ הַכֹּהֵן עַל־פִּי אֲשֶׁר תַּשִּׂיג יַד הַנֹּדֵר יַעֲרִיכֶנּוּ הַכֹּהֵן׃ ס ט וְאִם־בְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיבוּ

רש"י

כלום אלא גדול שאמר ערך קטן זה שהוא בן חמש שנים עלי: (ז) ואם מבן ששים שנה וגו'. כשמגיע לימי הזקנה האשה קרובה להחשב כאיש לפיכך האיש פוחת בזקנותו יותר משליש ערכו והאשה אינה פוחתת אלא שליש ערכה (ערכין י"ט) דאמרי אינשי סבא בביתא ע פחא בביתא סבתא בביתא פ סימא בביתא (וסימנא טבא בביתא): (ח) ואם מך הוא. שאין ידו משגת ליתן הערך הזה: והעמידו. לנערך לפני הכהן ויעריכנו לפי השגת ידו של מעריך: על פי אשר תשיג. לפי מה שיש לו יסדרנו וישאיר לו כדי חייו

שפתי חכמים

מקלו ואמר ואת ערך איברין עכ"ל. ולא ידעתי מאי קשיא לו על רש"י ז"ל דרש"י ז"ל כתב על שאר ערכך דכתיב בפרשה שאין שייך בו כלל פי' רבותינו ז"ל וא"ל מדהד לדרשא כתב האחר ערכך אגב זה אע"פ שאין שייך בו סדרש רז"ל. כ"ל נרש"י דוחק לפרש כן: ע מלשון מפח נפש פי' כלומר שהוא רע בבית: פ אוצר טוב ומטמוני מסתרים תרגם

התורה והמצוה

שיהי' זכר ודאי ולא טו"א ושיהי' מבן חדש ומעלה אבל לענין דמים א"צ תנאים אלה. ובגמ' מפרש שהוא לענין שנידון בכבודו ר"ל אם נדר בדבר שהנשמה תלוי' בו שנותן דמי כולו כמ"ש בערכין (דף יח). וה"ה לענין טו"א ופחות מבן חדש בדמים. וכבר בארתי (ויקרא ס' כב באורך) שמאחר דספרא ס"ל שממלה זכר לבד א"א למעט טו"א רק פה ממעטם ממ"ש הזכר בה' הידיעה שמורה זכר ודאי עיי"ש באורך:

ס מבן עשרים ועד בן ששים שנה. כבר בארנו (תזריע ס' פח) שמלת עד לפעמים עד ועד בכלל ולפעמים ולא עד בכלל. ובמקום שציין שני הגבולים. **מן עד** דעת רבי שעד בכלל ולחכמים הדבר מסופק כמ"ש בערכין (דף יח). אולם פה יסופק גם לרבי אם כי נאמר שבן עשרים שייך למעלה ממש מבן עשרים עד בן ששים ולרבי שני הגבולים בכלל. הלא ממ"ש מבן חמש עד בן עשרים מבואר שעשרים שייך למטה. אולם זה נלמד ממ"ש ואם מבן ששים שנה ומעלה שמלת ומעלה מציין השנה שאחר ששים. ושנת הששים שייך למטה. ויש הבדל בלשון בין ומעלה ובין והלאה. שמלת והלאה מציין מן היום ההוא והיום בכלל. ומלת ומעלה מציין רק אחר הזמן ולא הזמן בכלל, שכן במ"ש מיום השמיני והלאה ירצה היום השמיני בכלל ועמ"ש (אמור ס' קכו) וכן והי' מיום השמיני והלאה יעשו הכהנים (יחז' מג כז) וידעו את ה' מיום ההוא והלאה (שם לט כב) ויהי שאול עוין את דוד מהיום ההוא והלאה (ש"א יח ט) בכולם היום בכלל. אבל כשאמר ומעלה אין היום בכלל. ועמ"ש בפי' שמואל (א' למד) לפרש דברי המד' על מ"ש ויסימה לחק מהיום ההוא ומעלה. והנה עדיין י"ל שרק שנת ששים נחשב למטה לא שנת חמש ושנת עשרים שהוא להקל. עז"א (במשנה יב) שלמדין גז"ש שנה שנה. ר"ל כי למה כפל שם שנה בכל פעם. וכבר בארנו (תזריע ס' יד) ובכ"מ ששם הכפול ללא צורך בא להקיש, ומקיש שנת עשרים לשנת ששים. ודעת ר"א דהאי ומעלה הוא חדש יתר על ששים. והנה ר"א ס"ל בר"ה דף יוד ובנדה דשלשים יום בשנה חשוב שנה. וע"כ חדש. אחר שנת הששים נחשב לשנה הבאה ומה שצריך חדש למד מגז"ש ממ"ש פקוד כל בכור זכר מבן חדש ומעלה. ושנת עשרים למד שנה שנה בגז"ש:

סא ואם מך הוא מערכך ר"ל אף שאינו מך מצד עצמו. רק ביחוס הערך שאין לו חמשים שקל רק פחות. וכבר בארנו (בהר ס') ששם מך הוא לפי הענין עיי"ש:

סב והעמידו קאי על הנערך דהא אינו מעריך את המעריך רק את הנערך ויען שהכתוב מדבר במעריך א"ע תפס לשון והעמידו על הנודר שהוא עצמו הנערך. [ומיושב ק' התוס' ערכין דף ס' ד"ה וכי] וממ"ש והעמידו מבואר שצריך שיוכל לעמוד וכבר בארנו (ויקרא ס' פח) שיש פעלים רבים שמשמשים על שהפועל יהיה מוכן לעשות לא שיעמד דוקא רק שיהי' ראוי לעמוד וכל הראוי לביאה כו', ומ"ש תוליא את המת. יבואר עפמ"ש למעלה (ס' נח). שממ"ש נפשות הייסי צוליא את המת רק

אונקלוס

יַרְחָא וְעַד בַּר חֲמֵשׁ שְׁנִין וִיהֵי פּוּרְסָנֵיהּ דִּדְכַרָא חֲמֵשׁ סִלְעִין דִּכְסַף וּלְנוּקְבְתָא פּוּרְסָנָהּ תְּלַת סִלְעִין דִּכְסַף: ז וְאִם מִבַּר שִׁתִּין שְׁנִין וּלְעֵילָא אִם דְּכוּרָא וִיהֵי פוּרְסָנֵיהּ חֲמֵשׁ עֲשַׂר סִלְעִין וּלְנוּקְבְתָא עֲשַׂר סִלְעִין: ח וְאִם מִסְכֵּן הוּא מִפּוּרְסָנֵיהּ וִיקִימִינֵיהּ קֳדָם כַּהֲנָא וְיִפְרוֹס יָתֵיהּ כַּהֲנָא עַל מֵימַר דְּתַדְבֵּיק יַד נָדְרָא יִפְרְסִינֵיהּ כַּהֲנָא: ט וְאִם בְּעִירָא דִּי יְקָרְבוּן מִנַּהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ כֹּל דְּיִתֵּן מִנֵּיהּ קֳדָם יְיָ יְהֵי

ספרא

בכלל ערכין יהיה בכלל דמים טו"א ופחות מבן חדש שלא היה בכלל ערכין לא יהיה בכלל דמים ת"ל והיה. (ט) זכר ולא טו"א יכול לא יהיו בכלל איש אבל יהיו בכלל אשה ת"ל ואם נקבה היא זכר ודאי ונקבה ודאית ולא טומטום ואנדרוגנים: **ס** ומנין ששנת ששים כלמטה הימנו ת"ל ואם מבן ששים שנה ומעלה אם זכר מלמד ששנת ששים כלמטה הימנו. (יוד) אין לי אלא שנת ששים שנת כ' ושנת חמש מנין ודין הוא חייב שנת ששים וחייב שנת עשרים ושנת חמש מה שנת ששים כלמטה אף שנת חמש ושנת עשרים כלמטה הימנה. (יא) הין אם עשית שנת ששים כלמטה הימנו להחמיר נעשה שנת חמש ושנת עשרים כלמטה הימנו להקל. ת"ל שנה שנה לגז"ש מה שנה האמורה בשנת ששים כלמטה הימנו אף שנה האמורה בשנת חמש ושנת עשרים כלמטה הימנו בין להקל בין להחמיר. (יב) רא"א מנין לחדש א' ויום אחר החדש הרי הוא כשנת ששים ת"ל ומעלה. נאמר כאן ומעלה ונאמר להלן ומעלה. מה ומעלה האמור להלן חדש א' ויום אחר החדש אף כאן חדש א' ויום א' אחר החדש. (יג) אין לי אלא לאחר ששים אחר חמש אחר עשרים מנין ודין הוא חייב אחר ששים וחייב אחר חמש ועשרים מה אחר ששים חדש א' ויום א' אחר החדש אף אחר עשרים חדש א' ויום א' אחר חדש:

סא (יד) ואם מך הוא מערכך אם הוא עני סליהו ערך: **סב** והעמידו לפני הכהן להוציא את המת אוציא את המת ולא אוציא את הגוסס ת"ל והעמיד והעריך את שי"ל העמדה י"ל הערכה ואת שא"ל העמדה א"ל הערכה: **סג** (טו) יכול אפי' אמר ערך של פלוני עלי ומת יהיה פטור ת"ל יעריכנו אפי' מת: **סד** והעריך אותו הכהן שלא יתן אלא בזמן הערך: **סה** על פי אשר תשיג יד הנודר לא יד הנידר בין איש בין אשה בין קטן מיכן אמרו השג יד בנודר והשנים בנידר והערכין בנערך והערך בזמן הערך: **סו** יעריכנו הכהן. בנין אב לכל הנערכים שיהיו בכהן:

התורה והמצוה

כיון שהיתי ממעט את המת וגם הגוסס לכן צריך והעמיד והעריך והשתא ממעטינן מת וגוסס ואיתא' נפשות לדרכה שלמעלה. וז"ש והעמידו להוציא המת וק"ל הא גויה זה מגפשות והשיב אוציא את המת ולא הגוסס ת"ל והעמיד וכו', וא"כ אימר נפשות וכמ"ש בערכין (דף ה' ע"ב):

סג והעריך אותו וכו' יעריכנו למה כפל שאל יעריכנו. והתבאר אלי שאם בא כפל הראשון בתנאי וכפלו שנית בלא תנאי רוצה ללמד שתנאי הראשון אינו בדוקא. כמ"ש ישרף אעפ"י שאין פנים וכדומה וכן תחלה התנה והעמיד והעריך. ומוסיף יעריכנו אף בשאינו ראוי להעמדה. והיינו אם מת אח"כ וכ"ה בערכין (דף כף):

סד והעריך אותו חק מוסד שכ"מ שבא מלת אותו בא לדיוק שהיל"ל והעריכו בכינוי ומלת אותו מופס גוף הפעול רק אותו יעריך ר"ל אותו הגוף שהיה בשעת הנדר לא אם נשתנה ערכו שעתה נעשה יותר מבן עשרים לא יתן רק כמו שהי' בזמן הערך כמ"ש בערכין (דף יז יח):

סה עפ"י אשר תשיג יד הנודר. מבואר שהולכים בתר הנודר, עני שהעריך עשיר נותן ערך עני וכן בהפך. שלא נאמר כמו שבשנים אזלינן בתר הנידר כן לענין השג יד, ומ"ש יד הנודר משמע אף אשה וקטן שלא האמר איש דוקא דכאן לא אמר איש הנודר, ומ"ש מכאן אמרו הוא משנה בערכין (פרק ד') ור"ל לענין השג יד אזלינן בתר הנודר והמעריך, ולענין השנים בתר הנערך, ולענין קצב הערך דזכר ונקבה בתר הנערך. וכן אזלינן בתר זמן הערך (כמ"ש בס' סד), והפס תחלה נודר ונידר כלשון הכתוב עפ"י אשר תשיג יד הנודר.

סו יעריכנו הכהן. למה אמר שנית שם הכהן. פי' חז"ל שבא לדרוש לעצמו מאמר כולל בפ"ע, לומר שלא לבד ערך זה רק תמיד הכהן יעריך, וכן פי' (אמור ס') על יניפנו הכהן. בנין אב לכל השגופות עיי"ש. [והסמא כר' יהודה סנהדרין ב', דא' מהם כהן]:

ואם

מִמֶּנָּה קָרְבָּן לַיהוָה כֹּל אֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ לַיהוָה יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ׃ י לֹא יַחֲלִיפֶנּוּ וְלֹא־יָמִיר אֹתוֹ טוֹב בְּרָע אוֹ־רַע

רש״י

טמאה כר וכסת וכלי אומנות אם היה החמר משאיל לו חמורו: (ט) כל אשר יתן ממנו. אמר רגלה של זו עולה דבריו קיימין צ והמכר לצרכי עולה ודמיה חולין חוץ מדמי אותו האבר: (י) טוב ברע. תם בבעל

שפתי חכמים

פרגס וסימא המטמרן: צ משא״כ בערך אדם דבעינן דבר שנפשו תלוי׳ בו דכתיב ביה נפשות אבל כאן כתיב כל אשר יתן

התורה והמצוה

סז ואם בהמה אשר יקריבו הרמב״ם (פ״ה מה׳ ערכין) מפרש האי קרא במקדיש בהמה תמימה לבדק הבית ומפרש מ״ש יהיה קדש הייט שלא יוציאו ע״י פדיון לחולין רק ימכרו לצרכי עולות דמ״מ יפלו לבד״ה והם יקרבו עולות. ופעז״א יהי׳ קדש היינו שלא יצא לחולין רק יעשה למזבח, וקשה להעמיד דבריו עם פלוגתא זו שמדבר שהקדיש למזבח. דהא מבואר בערכין (דף ה) ובתמורה (דף יא) דמבע״ל לרבא בהקדיש אבר לדמיו אם הל קדושי בכולה. ובפרט שהרמב״ם ע״כ סבר דמה דאמרינן דדבר הראוי למזבח אינו יוצא מידי מזבח לעולם הוא דאו׳, אבל התוס׳ בזבחים (דף נט) הוכיחו שהוא מדרבנן. ומשמעות הדברים שחז״ל מפרשי כתוב זה על המקדיש למזבח. שנגד מה שיאמר שבהמה שמאה תפדה אומר שבהמה תמימה לא יחליפנו. ומיירי במקדיש למזבח דהא כבר ריבה (אמור ס׳ קיט) דאסור להקדיש תמימה לבד״ה ולדעת ר׳ יהודה שם עובר בל״ת. וכן משמע מסוגיא דתמורה (דף ו) שפק׳ על רבא דאמר כ״מ דא״כ לא מעביד אי עבד לא מהני שמקדש תמים לבד״ה והי״ל להשיב שמבואר בקרא דמהני שמ״ש כאן יהי׳ קדש וכפי׳ הרמב״ם וע״כ דלא מפרשי הכי. ור״מ ור״י משמע להו מ״ש כל אשר יתן ממנו לה׳ יהיה קדש (שמורה שנותן ומקדיש מקצתה כמ״ש אשר יתן ממנו, דהו״ל אשר יתן לה׳) דהייט שהחלק שיתן יהי׳ קדש לא כולה, ור׳ יוסי ור״ש משמע להו שאם יתן ממנו יהי׳ כולה קדש (ופלוגתתן מובא בתמורה ובערכין שם קדושין ז חולין שם קלא עיי״ש). וי״ל ר״מ ור״י דייקו מ״ש יהי׳ בלשון זכר שמשמע האבר לבד. ור׳ יוסי ור״ש דייקו מ״ש יהיה ולא אמר יקדש משמע שכל הבהמה תהא קדש. ובמלת יהי׳ נמצא לשון זכר על נקבה כי יהי׳ נערה בתולה וכדומה:

סח אשר יקריבו ממנה קרבן לה׳ כבר כללנו (ויקרא ס׳ יג) שכ״מ שבא שם הפעל נוסף על הפעל יש בו דרש. ומ״ש כאן יקריבו קרבן בא להוציא קדשי בד״ה, שפעל יקריב יבא בשלוח גם על הדורון כמו ויקרב את המנחה אל עגלון, אבל שם קרבן לא יפול רק על קדשי מזבח. ובתמורה (דף יג) מקשה פ״א מברייתא דספרא (אחרי פרשה ואו משנה ו) שאמר אי קרבן יכול אפי׳ קדשי בד״ה ומתרץ שזה סברת ר״ש (במשנה ד׳) שלמד ממעשר ורבנן פליגי עלי׳, ומק׳ והכתיב ונקרב את קרבן ה׳ אצעדה וצמיד (במדבר לא) ומתרץ קרבן ה׳ אקרי קרבן לה׳ לא אקרי. ר״ל כשאמר קרבן ה׳ פי׳ סחורה ודורון ואינו נקרא קרבן סתם. אבל כשאמר קרבן לה׳ מלת לה׳ מוסב אל פעל יקריבו לה׳ קרבן והרי כתוב קרבן סתם:

סט לא יחליפנו ולא ימיר. יש הבדל בין חלופין לתמורה. המחליף היא בבחינת הדבר. שהדבר חולף ממקומו ואחר בא תחתיו. כמו ויחלף שמלותיו, שמלה במקום שמלה. וכן והחליף את משכורתי, וארזים נחליף. בא דבר אחר במקומו, ומשתתף עם חלף ועבר מן הקל על החלפת המקום. אבל התמורה היא בבחינת האדם הממיר לבד לא בבחינת הדבר, ובא לרוב על נושאים הגיונים כהודם בקלון אמיר, וימירו את כבודם שהכבוד לא נעשה בו שינוי רק הממיר השיג קלון ולפ״ז שם תמורה יתכן יותר אם עושה שניהם קדש. ובם חליפים אם רוצה לעשות מקדש חול שבזה נעשה חילוף בדבר עצמו שהקדושה חולפת מן הקדש לנוח על החול, לא כן הממיר לא נעשה שינוי בקדש. רק בבחינת האדם שרוצה שתנוח הקדושה על החול ג״כ, אולם לפי האמת שא״א להוציא קדש לחול. גם מ״ש לא יחליפנו הייט שיהיו שניהם קדש רק משמע שהחליפים בשל אחרים והתמורה בשל עצמו. כי בבהמת אחרים (שאמר כל הרוצה להמיר בבהמתו ימיר) נעשה חליפים בבחינת הרשות, שהקדש שברשות חברו חולף ועובר אל בהמה שלו, אבל בשממיר בשל עצמו שלא נעשה חליפה והעברה לא בבחינת הדבר ולא בבחינת הרשות יפול לשון תמורה. ובזה תבין דברי הש״ס תמורה (דף ט) ת״ר לא יחליפנו בשל אחרים ולא ימיר בשל עצמו. ומק׳ ולכתב לא יחליפנו ולא בעי לא ימיר אי כתב לא יחליפנו ה״א שלא זו ותהא זו הוא דלקי. ומובן במ״ש. שההבדל בין לא יחליפנו לתמורה הוא בא׳ משני אלה, ואם יכתב לא יחליפנו לבד נפרש שהחילוף בדבר עצמו מקדש לחול באומר הלא זו ותהא זו. ואחר שכתוב לא ימיר וידעינן שרק אם מתפיס שניהם בקדושה בהכרח שמ״ש לא יחליפנו הוא בשל אחרים שידבק החליפים משום חליפת הרשות. ובזה תבין דברי הספרא שמוציא גבור מן לא יחליפנו. ושותפים מן לא ימיר. כי בגבור לא משכחת גם חליפים, שלא יצויר חליפים בשל אחרים רק אם אמר כל הרוצה להמיר בבהמתי ימיר חם ל״מ בגבור. אבל בשותפים משכחת חליפים מדעת

קודשא: לא יחלפיניה ולא יעבר יתיה טב בביש או ביש בטב ואם חלפא יחליף

ספרא

(פרק ט) סז (א) אמר רגלה של זו עולה יכול יהיה כולה עולה ת"ל כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קדש אין כולה קדש, יכול תצא לחולין ת"ל יהיה קדש. מה יעשה לה תמכר לחייבי עולה ודמיה חולין חוץ מדמי אותו הרגל דברי ר"מ ור"י. ר' יוסי ורש"א מנין אפי' אמר רגלה זו של זו עולה תהיה כולה עולה ת"ל כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קדש לרבות את כולה: סח (ב) יכול אף הקדש בדק הבית יעשה תמורה ת"ל קרבן יצא הקדש בד"ה שאינו קרבן:

סט (ג) אוציא הקדש בד"ה שאינו קרבן ולא אוציא את של צבור ת"ל לא יחליפנו. אוציא את של צבור ולא אוציא את של שותפים ת"ל ולא ימיר אותו היחיד עושה תמורה ואין צבור ולא השותפים עושין תמורה. (ד) אר"ש והלא המעשר בכלל היה ולמה יצא להקיש אליו מה מעשר קרבן יחיד אף אין לי אלא קרבן יחיד. או דבר שאתה לומדו בדרך אחד אתה לומדו בכל הדרכים שיש בו. מה מעשר מיוחד שהוא הקדש מזבח ונוהג בבקר ובצאן ונאכל לב' ימים אף איני מרבה אלא את שהוא כיוצא בו מנין לרבות ק"ק וקדשים קלים של יחיד ת"ל בהמ' ואם בהמ': ע (ה) ולא ימיר אותו הקדש עושה תמורה ואין תמורה עושה תמורה ר' יהודה אומר הולד עושה תמורה אמרו לו הקדש עושה תמורה ולא הולד ולא התמורה עושה תמורה:

עא טוב ברע או רע בטוב תמימים בבע"מ ובע"מ בתמימים מנין לרע שהוא בע"מ שנא' לא תזבח לה' אלקיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע: עב (ו) ואם המר ימר לרבות את האשה

ואם

התורה והמצוה

שותפו. אבל לא יצדק תמורה כי תמורה הוא רק בשל עצמו. וכשיש לו שותף וממיר בחלק שותפו ברשותו הוא מחליף ההקדש מרשות אל רשות אחר ונקרא בשם מחליף לא ממיר, וע"כ מלשון לא ימיר ממעט שותפים. אולם גם בשותף יוכל לפרש. עפ"י הכלל המבואר אצלינו שכ"מ שאמר לשון יחיד אין הצבור בכלל. אולם השותפים יהי' בכלל כמו בדיני הקרבנות שאין מוציא שותפים מלשון יחיד. אך ממ"ש שני השללים בלשון יחיד לא יחליפנו ולא ימיר בא בדוקא יחיד ולא שותפים. ומ"ש ר' שמעון והלא המעשר וכו' מובא בתמורה (דף יג) דהוא ס"ל דקדשי בד"ה איקרי קרבן. וכן לא ס"ל למעט צבור ושותפים מן לא יחליפנו רק ס"ל דמעשר בכלל כל הקדשים ולמה יצא מן הכלל בפ"ע, כמ"ש בסוף הפרשה לא יבקר בין טוב לרע ולא ימירנו ודינו כדבר שהי' בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו. פרט קרבן יחיד וכו'. ומ"ש או דבר שאתה לומדו וכו' ת"ל בהמה ואם בהמה. יובן עפ"י הכלל שיסדתי שהשם הבא סתם בא בדוקא. אבל השם שבא עם מלת אם המורה על החלוקה בא לדוגמא. וא"כ אם היה כתוב בהמה אשר יקריבו הייתי אומר דוקא בהמה דוגמת מעשר. אבל כשאמר אם בהמה בא בדרך החלוקה שתלה דבר מענין אדם. ועתה מהקדש בהמה. ולא בא בדוקא רק כל בהמה מכל מין קרבן שיהי':

ע ולא ימיר אותו. חק מוסד שכ"מ שבא מלת אותו בא למעט לזולתו אע"פ ולא ימירנו. וממעט רק אותו לא ימיר אבל את תמורתו ימיר. ובגמ' (דף יג) מפרש דה"ק ותמורתו יהי' קדש ולא תמורת תמורתו. דרוש הספרא לענין לאו ודרוש הגמ' לענין שאין התמורה נתפסת, ומ"ש ר' יהודה הולד עושה תמורה מפרש בגמ' שמדייק כן ממ"ש והי' הוא ותמורתו יהי' קדש שמלת יהי' מיותר ומרבה הולד. ר"ל עפמ"ש (תזריע ס' וא"ו) שיש הבדל בין העתיד הגמור ובין העבר המהופך לעתיד, שהעבר המהופך לעתיד מורה על פעולה נגמרת ונשלמת. ולכן במ"ש והיה קדש מציין פעולה נשלמת שהוא עצמו קדש. ובמה שהוסיף יהי' היינו גם בעתיד יתהוה קדש הולדות אשר יוליד, וכמו שדרשו כזאת עמ"ש רק קדשיך אשר יהיו לך אלו הולדות. ואחר שזה שהולד קדש אנ"ל שנלמד ממק"א. מפרש שבא ללמד שהולד עושה תמורה. וחכמים דפליגי סוברים דהא אמר והיה הוא דוקא לא הולד. ומה שכפל יהי' קדש בא לרבות שוגג כמזיד:

עא טוב ברע או רע בטוב. פי' חז"ל על הבע"מ שהוא רע האלמי לענין הקרבן, וקמ"ל שאף רע בטוב אסור להמיר ואף טוב ברע נתפס בקדושה, וכ"ש טוב יחוסיי ורע יחוסיי דהיינו יפות מראה ובריאות בשר נגד דלות ורזות. וכן תיב"ע שלים בדביה מומא:

עב ואם המר ימיר מבואר אצלינו שהמקור הנלוה אל הפעל בא לרבות כל אופן שתעשה הפעולה. כי המקור מופשט מן הזמן ומן הגוף. ומרבה יורש לר"מ דאמר יורש סומך ואשה לר"י דס"ל יורש אינו סומך וה"ה דאינו ממיר. ור"ל בכל ענין שימיר אף ע"י יורש או ע"י אשה. ובגמ' ריש תמורה גר"ס אשה מנ"ל נפ"ל מואם ור"י ואם לא דרש. נראה פי' כי שם אומר לפי שכל הפרשה בלשון זכר נאמרה צריך ריבוי על אשה, והנה פרשת ערכין הקודמת לה גם אשה בכלל כמ"ש עפ"י אשר תשיג יד הנודר כמש"ש, והפרשה

בְּטוֹב וְאִם־הָמֵר יָמִיר בְּהֵמָה בִּבְהֵמָה וְהָיָה־הוּא וּתְמוּרָתוֹ יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ׃ יא וְאִם כָּל־בְּהֵמָה טְמֵאָה אֲשֶׁר

רש"י

ק מום: או רע בטוב. (ת"כ. תמורה ט') וכל שכן טוב בטוב ר ורע ברע: (יא) כל בהמה טמאה. (ת"כ. תמורה ל"ג) בבעלת מום הכתוב מדבר שהיא טמאה להקרבה ש ולמדך הכתוב שאין קדשים תמימים

שפתי חכמים

תמה לכלול כל מה שהוא מקדיש נעשה הקדש: ק כלומר שלא יתן מה שאינו של הקדש כבעל מום של הקדש. וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא כמשמעו שמינה בכתונה. וי"ל שמציע במקום אחר גבי קדשים דכתיב רע וכתיב מום גבי' ש"מ דכל רע שנאמר בקדשים מום הוא דכתיב וכי יהיה בו מום פסח או עור כל מום רע בפרשת ראה: ר וא"ת מאי כ"ש זה דלמא דוקא רע שאינו של הקדש אסור ליתן בהקדש הטוב אבל בשניהם טובים לא משמע מזה שכ"ש אסור. ועוד למה צריך לכתוב כלל או רע בטוב הא כ"ש הוא דהא אפילו טוב ברע אסור. ועוד למה מפרש רש"י כ"ש טוב בטוב ארע בטוב אטוב ברע היה לו לפרש. וי"ל דה"ה דודאי צריך לכתוב או רע בטוב משום סיפא דקרא ואם המר ימיר וגו' והיה הוא ותמורתו יהיה קודש דמשמע בדיעבד יהיו שניהם קודש לכך אצטריך או רע בטוב לרבותא דאפילו כשנותן רע בטוב הקדש ס"א לא חל עליו קדושה כלל קמ"ל קרא דאם המר דהיה קדש דהא תרוייהו קאי והשתא כיון שאפילו בעל מום כשהוי בעל מום קודש מכ"ש תם בתם דהיה קודש כיון דשניהם טובים. וא"ל למה נקט רש"י רע ברע וי"ל דהוה אמרינן דוקא אם ימר בטוב דאלימא קדושתם דטוב ליחול על תמורתו אבל אי הוה ימיר ברע הייא דלא אלימא קדושת דבעל מום מליחול קמ"ל דהא כתיב נמי טוב ברע. ודו"ק. עיין ברא"ם שהאריך שם בקושיות: ש דהוכחת רש"י מסוף הפרשה דכתיב שם ואם בבהמה הטמאה וגם א"א לומר אלא שמדבר בבהמה טמאה ממש

התורה והמצוה

זו מתחלת ואם בהמה וכבר באֹרנו (ויקרא ס') כי מלת ואם לא בא רק במאמר א' שיש בו חלוקים פרטות, ומלה ו' מורה שהענין אחד ונלמד ס' מחברו. ולכן מפ"ש ואם בהמה. מבואר שהיא חלוקה מהקודם אם מעריך נפשות דינו כך ואם בהמה דינו כך. ממילא כיון שהקודם מדבר גם באשה ה"ה פרשה זו. ור"י לא ס"ל סברה זאת. ורש"י ז"ל פי' פרשה ואם המר ימיר:

עג בהמה בבהמה. כבר באֹרנו שלפעמים ידבר על הכלל בלשון יחיד כמו ויהי לי שור וחמור, כי אם הסוס אסור, עץ פרי וכדומה. וכן שם בהמה בא לפעמים על הכלל אמחה את האדם מאדם עד בהמה, אסוף אדם ובהמה, וזה דעת חכמים שמ"ש בהמה בבהמה הוא שם הקיבוץ בהמות בבהמות, ודעת ר' שמעון שהוא שם היחיד ומפרש במשנה דתמורה (דף ט) שנאמר והיה הוא ותמורתו מה הוא מיוחד אף היא מיוחדת (כן גרים במשנה דגמ' ובמשניות גרים אף תמורתו) ר"ל שס"ל שאם היה שם המין הי' לו לדבר עליו בלשון רבים, כמו וכל פטר שגר בהמה הזכרים לה', מאדם עד בהמה לי יהיו, מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו (ירמי' ט). וז"ש מה הוא מיוחד (פי' מלת הוא הוא לשון יחיד) אף היא מיוחדת ר"ל גם שם בהמה לשון יחיד. מדלא אמר והיו הם ותמורותיהם, והגם שבארתי בפ' אמור (ס' ל) שיבא הפעל על שם המין לרוב בלשון יחיד זה במקום שאין לטעות אבל פה הלא יש לטעות שפי' בהמה א', ובגמ' שם מביא ברייתא דכאן ומסיים בה אמרו לו מצאנו בהמות שקרויים בהמה שנא' ובהמה רבה. ור"ש בהמה רבה אקרי בהמה סתם לא אקרי, ומק' ומעמא דר"ש משום בהמה הוא והא טעמא דר"ש משום דכתיב הוא. מה הוא מיוחד אף (תמורתו) [היא] מיוחדת ומשני מעיקרא ס"ל ר"ש משום והיה הוא ותמורתו. וכי חזא דדרשי רבנן מבהמה בבהמה. א"ל מהתם נמי מינו למילף טעמא דידי ע"כ. ופירושו דחכמים ס"ל שהוא שם הקיבוץ ולא קשה מ"ש הוא בלשון יחיד דכן מצאנו בהמה רבה שאף ששם בהמה היא שם הקיבוץ אמר רבה בלשון יחיד לא רבות. ור"ש דחה זה דשם שניהם שם א' ונקרא בהמה רבה שאין לשנות השם מלשון יחיד ואליו לשון רבים ומשם רבה נודע שאינו שם יחיד, וז"ש בהמה רבה אקרי ר"ל שהיא שם א' שהלך שיאמר בהמות להורות על הריבוי אמר מלת רבה שהוא עצמו שם הריבוי. והמקשה בגמ' חשב שר"ש למד משם בהמה לבד שהוא שם יחיד והק' דהא במשנה למד ממלת הוא. ומשיב דשניהם לימוד א' שנגד מה שלמדו רבנן מבהמה שהוא שם הקיבוץ השיב שא"כ דהא מלת הוא בא ביחיד ועיי"ש ברש"י עוד גי' אחרת והוא לפי הגי' מה הוא מיוחד אף תמורתו מיוחדת:

עד בהמה בבהמה. ר"ל דוקא בהמה בבהמה לא עופות ומנחות שאינם בהמה. וכן בהמה משמש שלימה לא אבר. וכן העובר אינו נכנס תחת שם בהמה. שכן בספרא (שמיני ס"ו) לכל הבהמה מרבה את השליל שיעמא. הרי הוצרך לרבותו מאלת כל, שכן בב"ק (דף נד) מרבה גם עופות מן את בהמה ממלת את. אבל בדרך הדיוק אין עובר בכלל בהמה, והגם בחולין (דף סח) עמ"ש כל בהמה מפרסת פרסה בהמה בבהמה לרבות הולד, מק' אלא מעתה ימירו בו. ומשני דמלת כל מרבה ולד, ורב אשי משיב דמאי דתניא אין ממירין ר"ש הוא. וכבר הזכרתי דסתמא דספרא שאמר לכל הבהמה לרבות השליא מורה דס"ל דעובר אינו בכלל בהמה. וא"כ לא אמרה רב אשי רק אליבא דמהם מתניתין ר"ש ואליביה אמר דעובר בכלל בהמה. ומתניתין דתמורה ר' שמעון היא כי ר' שמעון נו' במשנה הקודם

בְּעִירָא בִּבְעִירָא דִיהֵי הוּא וְחִלּוּפֵיהּ יְהֵי קוּדְשָׁא: יא וְאִם כָּל בְּעִירָא מְסָאֲבָא דִי לָא

ספרא

ואם המר ימר לרבות את היורש:

עג בהמה בבהמה א' בב' וב' בא' בהמה בבהמה א' במאה ומאה בא' רש"א בהמה בבהמה ולא בהמה בבהמות אמרו לו בהמה אחת קרויה בהמה ובהמות הרבה קרוים בהמה:

עד (ז) בהמה בבהמה לא בהמה בעופות ולא עופות בבהמה. בהמה בבהמה ולא בהמה במנחות ולא מנחות בבהמה. (ח) בהמה בבהמה ולא בהמה בעוברים ולא עוברים בבהמה. בהמה בבהמה ולא עוברים באיברים ולא איברים בעוברים. לא איברים בשלמים ולא שלמים בהם. (ט) ר' יוסי אומר ממירים איברים בשלמים ולא שלמים בהם א"ר יוסי והלא במוקדשין הוא אומר רגלה זו עולה כולה עולה אף כשאומר רגלה של זו תחת זו תהא כולה תמורה תחתיו:

עה (י) והיה הוא ותמורתו יהיה קדש והיכן קדושה חלה עליו בבית הבעלים אף תמורה בבית הבעלים. (יא) והלא הבכור עושה תמורה בבית הבעלים ואינו עושה מבית כהן דברי ר"ע. אמר ריב"נ וכי מפני מה אין ממירין בבכור. א"ל ר"ע חטאת ואשם מתנה לכהן והבכור מתנה לכהן מה חטאת ואשם אין ממירין בהם אף הבכור אין ממירין בו א"ל ריב"נ אינו ממיר בחטאת ואשם שאין זכיה בהם בחייהם תאמר בבכור שזוכה בו בחיי' א"ל ר"ע השבת על הדין מה אתה משיב על המקרא והי' הוא ותמורתו יהיה קדש היכן קדושה חלה עליו בבית הבעלים אף תמורה בבית הקדשים. (יב) ואם משנתנו לכהן זה וזה אין עושין תמורה:

עו (יג) והיה הוא הקדש עושה תמורה ואין תמורה עושה תמורה. (יד) והלא דין הוא. ומה אם הקדש שאין קדושה חלה עליו בבע"מ קבוע עושה תמורה. תמורה שהקדושה חלה עליו בבע"מ קבועה א"ד שיעשה תמורה ת"ל והי' הוא קדש הקדש עושה תמורה ואין תמורתו עושה תמורה:

עז (טו) יהיה קדש מלמד שהקדושה חלה עליה בבע"מ קבוע. והלא דין הוא ומה אם הקדש שהוא עושה תמורה אין קדושה חלה עליו בבע"מ קבוע. תמורה שאינה עושה תמורה א"ד שלא תהא קדושה חלה עליו בבע"מ קבוע. ת"ל יהיה קדש מלמד שקדושה חלה עליו בבע"מ קבוע. (טז) ר' יוסי בר"י אומר יהיה

התורה והמצוה

ר"ש אומר אין ממירין אלא א' באחד וכו' אין ממירין לא איברים בעוברין. וס"ל לרב אשי שהכל דברי ר"ש. וטעמו משום דהולך לשטתו שלמד ממעשר. ולכן השיב ר' יוסי והלא במוקדשים וכו' שזה תשובה לר"ש דס"ל בזה כר' יוסי כמ"ש במשנה א'. אמנם בברייתא דספרא שאמר במשנה ואו ר"ש א' בהמה וכו' אמרו לו בהמה א' וכו' כבר הפסיק דברי ר"ש ואעפ"כ מ"ש במשנה ז' בהמה בבהמה הם דברי ר"ש. רק הם דברי ר' יהודה שאמא דספרא שהולך לשטתו דעובר אינו בכלל בהמה. ור' יוסי טעמא דנפשיה קאמר. או דמהדר כן משום דידע שגם ר"ש ס"ל כר' יהודה. דאין ממירין איברים, ומהדר אליבא דר"ש שס"ל בזה כר' יוסי דפשטה קדושה בכולה:

עה והיה הוא ותמורתו מבואר שלנו שכל שני שמות שבאו כא' הם דומים שוים זל"ז וזה א' מכללי ההיקש, ובשנים שמ"ש והיה הוא מלת הוא מיותר דזה פשיטא שהוא נאסר בקדושתו דהא פי' תמורה היא שאומר שגם השני יוקדש וממ"ש יהיה קדש משמע דקאי על שניהם דאם על התמורה לבדה הל"ל תהיה קדש ואיך ילדך לומר עליו יהיה קדש הא הוא קדוש ועומד. ומזה למדו שמלמד שצריך שיחול הקדושה על שניהם בענין אחד שכמו שחלה הקדושה על הקרבן בבית הבעלים כן התמורה יהיה בבית הבעלים, והנה בחטאת ואשם ר"ע מודים שאין הכהן ממיר בהם דהא אין לו זכות בגוייהו עד אחר זריקת הדם. רק בבכור שזוכה בו הכהן מחיים נחלק ריב"נ וס"ל שהכהן ממיר בו. ור"ע השיב שע"ז בא הלימוד והיה הוא ותמורתו וכ"ז מובא במשנה דתמורה (דף ז ע"ב):

עו והיה הוא ותמורתו. דוקא תמורתו ולא תמורת תמורתו, שא"כ הל"ל ותמורותיו כמ"ש וחמישותיו שלמדו שמוסיף חומש על חומש, וכבר בארנו (סי' סה) שלמד זה מן לא ימיר אותו וזה לענין לאו ועדיין הייתי אומר אף שאין עובר בלאו קדושה חלה עליו וז"ש והלא דין הוא, לכן צריך עוד לימוד שאין קדושה חלה עליו כלל:

עז והיה וכו' יהיה קדש מלת יהיה כפולה ומיותרת שהל"ל והיה הוא ותמורה קדש. ודעת הת"ק שבא לרבות בע"מ שהקדושה חלה עליו לענין שאם יפדה לא יצא לחולין אלא דינם כדין קדשים שקדם הקדשן את מומם. שאין יוצאים לחולין ע"י פדיון ליגזז וליעבד כמ"ש בבכורות (דף טז), ומן הסברה הייתי טועה שאין קדושת תמורה חלה עליו רק כמקדיש בע"מ שיוצא לחולין ע"י פדיון. לכן הוכיח ותמורתו יהיה קדש, ר"ל שגם בהחליף רע בטוב יהיה ויתפס קדש ולא יצא לחולין, וריב"י ס"ל שמלת יהיה מרבה שאף שהמיר בשוגג יתפס קדש,

ולפי"ז

לֹא־יַקְרִיבוּ מִמֶּנָּה קָרְבָּן לַיהוָה וְהֶעֱמִיד אֶת־הַבְּהֵמָה לִפְנֵי הַכֹּהֵן׃ יב וְהֶעֱרִיךְ הַכֹּהֵן אֹתָהּ בֵּין טוֹב וּבֵין רָע כְּעֶרְכְּךָ הַכֹּהֵן כֵּן יִהְיֶה׃ יג וְאִם־גָּאֹל יִגְאָלֶנָּה וְיָסַף חֲמִישִׁתוֹ עַל־עֶרְכֶּךָ׃ יד וְאִישׁ כִּי־יַקְדִּשׁ אֶת־בֵּיתוֹ קֹדֶשׁ לַיהוָה וְהֶעֱרִיכוֹ הַכֹּהֵן בֵּין טוֹב וּבֵין רָע כַּאֲשֶׁר יַעֲרִיךְ אֹתוֹ

רש"י

יוצאין לחולין בפדיון אלא אם כן הוממו: (יב) כערכך הכהן כן יהיה. לשאר כל אדם הבא לקנותה מיד הקדש: (יג) ואם גאל יגאלנה. בבעלים החמיר הכתוב להוסיף חומש (ת"כ) וכן במקדיש בית וכן במקדיש

שפתי חכמים

וקאי אפסוק דלקמן כמו שפירש רש"י שם וא"כ ש"מ דכאן מדבר בבעלת מום. רא"ם. א"נ מדכתיב אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה'. יתור הוא דפשיטא דאין מקריבים טמאים לה' אלא ללמד שבבעל מום הוא מדבר כ"ל: ת דק"ל דבתחלה כתיב כערכך הכהן כן יהיה ואח"כ כתיב ואם גאל יגאלנה ויסף חמישיתו על ערכך ומתרץ דכאן כשאדם אחר

התורה והמצוה

ולפ"ז משמע דת"ק חולק אריב"י והרמב"ם פסק לתרוייהו וכתב דהלכה כריב"י שאין חולק עליו, ולפ"ז משמע שהלימוד הראשון עקרו מגוף הקרא שאמר טוב ברע או רע בטוב, וכ"מ בגמ' (דף יג) שאמר לרבנן יהיה לרבות שוגג כמזיד עי"ש ועי' בתוי"ע (פ"ב משנה ג'):

עח ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן פסוק זה כפול (בפ' כז) ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך, וע"כ שזה מדבר בטמאה ופה מדבר בע"מ וכמ"ש אשר לא יקריבו ר"ל שהוא טמא לענין הקרבה, ומלמד שאם הוממו יצאו לחולין ע"י פדיון, וממ"ש אשר לא יקריבו בעתיד מבואר שמדבר במום קבוע שלא יקריבו לעולם (וזה פי' משנה א מובא במנחות ובכורות דף לז ותמורה דף לג). (ביאור משנה ג וד) עולם יק' שא"כ הי"ל ואם כל בהמה אשר לא יקריבו וכו', ונדע שמדבר מבע"מ ולמה קרא בע"מ בשם טמאה, אמרו חז"ל שבא לכלול המתה שהיא טמאה באמת, ואמרו שזה רק אם הקדיש מתה לא אם הקדישה ואח"כ מתה, דלכן אמר לשון טמאה שהבהמה הטמאה היא טמאה תמיד, וכן צריך שתהיה מתה בשעת ההקדש. אבל אם מתה אח"כ בעינן והעמיד והעריך, (ביאור משנה ד) והנה במ"ש לקמן ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך, תנא תנא (בב"מ דף נד ע"ב) מה בהמה טמאה מיוחדת שתחלת הקדש וכולה לשמים ומועלים בה, אף כל שתחלת הקדש וכולה לשמים מועלים בה, ופי' שם שמ"ש מועלים בה היינו שמוסיפים חומש, וכריב"ל דאמר שם דעל הקדש שני אינו מוסיף חומש, ומפרש שם מעוט דהיינו בסוף הקדש דלא חזיא לא למזבח ולא לשקעה בבנין הגם דישנה באמצע הקדש שמתפיס שהם אחר וחוזר ופודה אותה כתיב בבהמה הטמאה בה' הידוע משמע שמדבר על הראשונה שמתפיס בקדושה, ואמר כאן שלפ"ז י"ל שנדמה לבהמה בכל דבר והיינו גם לענין שיהיה כולה לשמים כהקדש טמאה לבד"ה, וא"כ לא משכחת חומש רק בפרים הנשרפים ושעירים הנשרפין. דכל הקדשים יש בהם לכהנים, לכן אמר כאן ואם כל בהמה טמאה, שמרבה הכל דל"א בבהמה הטמאה בה' המיוחד הידוע, רק במלת כל הכולל הכל:

עט והעמיד את הבהמה הי"ל והעמיד אותה וזה חק קבוע שאין מתפחלת המלוה לחזור בשם בכל פעם. פי' שבא למעט רק הבהמה יעמיד לא דברים אחרי' כמ"ש במנחות (דף ק):

פ והעריך וכו' בין טוב ובין רע. מבואר שצריך שיסקיף בערכו אם היא טובה ושמינה ואם הכבה או אם היא רעה. ולא ישום לפי האומד לבד שלא כדקדוק וכן אמרו נכרים פרק יוד:

פא כערכך הכהן כן יהיה פי' חז"ל שר"ל שאל ישונה הערך ואם חזר בו האחרון צריך להשלים. שאין בהוסיף עד נון צריך שיהיה כן. וכן בכל א' שהוסיף. וכ"ז מובא בערכין (דף כז). ושם מפרש דאם הזדו הבן מש וכן עון כא' משלשלי' ביניהם. והוא לשרב"י והראב"ד ישלם הבן נון מ"ו והבן מ"ס ישלם התשה כי הבן נון י"ל חלק גם בהמ"ס ולהרמב"ם (פ"ח מה' ערכין) פי' אחר עיי"ש. ועי' בק"א:

פב ואם גאל יגאלנה התבאר תמיד שכפילת המקור על הפעל מורה שבכל אופן שתעשה הפעולה ומרבה אשה ויורש פי' אם אשתו או יורש שלו פודה יוסיף חומש כמ"ש הר"מ (פ"ה מערכין ופ"ז):

פג ויסף חמשיתו כאן מדבר בבעלים שהם צריכים להוסיף חומש. שכן במקדיש בית ושדה ובפדיון מעשר שני רק הבעלים מוסיפים חומש וה"ה כאן אעפ"י שהכתוב סתם. וכן שלשון גאולה מגאש שמדבר בבעלים. שלשון גאולה נופל רק על מי שי"ל שייכות בה:

יַקְדְּבוּן מִנַּהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ וִיקִים יָת בְּעִירָא קֳדָם כַּהֲנָא: יב וִיפָרוֹס כַּהֲנָא יָתַהּ בֵּין טַב וּבֵין בִּישׁ כְּפוּרְסַן כַּהֲנָא כֵּן יְהֵי: יג וְאִם מִפְרַק יִפְרְקִינַהּ וְיוֹסֵף חוּמְשֵׁיהּ עַל פּוּרְסָנֵיהּ: יד וּגְבַר אֲרֵי יַקְדֵּשׁ יָת בֵּיתֵיהּ קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וִיפָרְסִינֵיהּ כַּהֲנָא בֵּין טַב

ספרא

קדש לעשות את השוגג כמזיד:

(פרשתא ד) עח (א) ואם כל בהמה יכול בבהמה טמאה הכתוב מדבר. כשהוא אומר אם בבהמה הטמאה יפדה הרי בהמה טמאה אמורה, הא אינו מדבר אלא בפסולי המוקדשים שיפדו. יכול יפדו על מום עובר. ת"ל אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה׳. יצא מום עובר שהוא כשר ליקרב למחר. (ב) טמאה לרבות את המתה. יכול אפי׳ אמר ה"ז הקדש ומתה תפדה ת"ל והעריך את שי"ל עמדה י"ל ערכה ואת שא"ל עמדה א"ל ערכה. (ג) מנין לרבות המתה ולהוציא את שאמר ה"ז הקדש ומתה. אחר שריבה הכתוב מיעט. הרי אנו למדין אותה מבהמה טמאה, מה בהמה טמאה המיוחדת ששוה שעת פדיונה לשעת הקדשה אף אני ארבה את המתה ששוה שעת פדיונה לשעת הקדשה. ומוציא את שאמר ה"ז הקדש ומתה שלא שוה שעת פדיונה לשעת הקדשה. (ד) או דבר שאתה למדו בדרך א׳ אתה למדו בכל הדרכים שיש בו, מה בהמה טמאה מיוחדת שהיא תחלת הקדש ומועלים בה וכולה לשמים, אף אני ארבה את כיוצא בו, וכי מה יש לנו פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים מנין לרבות קדשי קדשים וק"ק של צבור ושל יחיד ת"ל בהמה ואם בהמה ואם כל בהמה: עט (ה) והעמיד את הבהמה לפני הכהן, בהמה נפדית ואין העצים והלבונה וכלי שרת נפדים:

התורה והמצוה

פד כי יקדיש את ביתו וכו׳ נכסיו בכלל ביתו, ועפ"כ אמר בית ואם המקדיש יגאל את ביתו והל"ל בכינוי יגאלנה. וכלל בידינו שבשם הכנוי מורה על שם אחר ומדבר בבית ממש. וא"כ הראשון מדבר מבית ונכסים. והכוונה כי יש הבדל בין הבית לנכסים שהבית שנפדה ע"י אחר חוזר ביובל לבעלים. ויש הבדל בין בית לשדה אחוזה שיוצא ביובל לכהנים. לכן שם שני טעמים שם ביתו להורות שדין ביתו כדין יתר נכסיו ולא כשדה אחוזה עיין פי׳ אח"ז. וכן אף בביתו יש נ"מ בין אם גאלה המקדיש שנחלטת לו לעולם ובין אם גאלה אחר שא"ל רק עד היובל. בכ"ז אין הבעלים מוסיפים יותר מחומש לפי השווי של בית הנחלט לעולם רק חומש ע"מ שנתנו אחרים. ועי׳ בירושלמי פ"ד דשקלים ה"ז:

פה כי יקדיש קדש לה׳ הל"ל כי יקדיש לה׳. ולמה הוסיף השם על הפעל, פי׳ חז"ל שבא לעשותו מאמר בפ"ע שכל סתם קדש הוא לה׳ לבד"ה:

פו מ"ש בין טוב ובין רע היינו שלא יפדה בחומר כנ"ל, ומ"ש כאשר יעריך הכהן כן יקום הכבר אמר למעלה כן יהיה. פי׳ חז"ל שזה לענין הבעלים שאם הוסיף א׳ על עשרים וא"א ליתן אותו לזה דיפסיד ההקדש דהא הבעלים ישנו כ"ה כופין את הבעלים להוסיף דינר זה. אבל על דינר זה א"צ להוסיף חומש, ולכן אמר כן יקום, וכ"ז מובא בערכין (דף כז) ובב"מ דף . ובמ"ש דאם אמר עשרים וחמש הבעלים נותנים שלשים פליג בגמ׳ והא העמידו אחר במקומם. שנתן כ"ה כמ"ש הבעלים. ומשני רבא דמיירי שהבעלים אמרו הגלה עשרים ופרוטה. וא"כ הוא עם החומש כ"ה ופרוטה וחומש והאחר לא נתן רק

פ (ו) והעריך הכהן אותה בין טוב ובין רע אין פודים ההקדשות אבסרה:

פא כערכך הכהן כן יהיה אמר א׳ בעשרים אמר א׳ בשלשים אמר א׳ בארבעים אמר א׳ בחמשים. חזר בו של חמשים ממשכנים מנכסיו עד עשר, חזר בו של ארבעים ממשכנים מנכסיו עד עשר. חזר בו של שלשים ממשכנים עד עשר, חזר בו של עשרים ממשכנים מנכסיו עד עשר, חזר בו של עשר מוכרים אותו בשוה ונפרעים משל עשר המותר: פב (ז) ואם גאל יגאלנה לרבות את האשה ואם יגאלנה לרבות את היורש. פג ויסף חמישתו על ערכך. הרי כאן שתים א׳ מוסיף חמשית וא׳ שאינו מוסיף חמשית ואין ידוע אם בבעלים אם בכל אדם, מצינו בגאולות האמורות למטן הבעלים מוסיפים חמשית ואין כל אדם מוסיפים חמשית אף הגאולות האמורות כאן הבעלים מוסיפים חמשית ואין כל אדם מוסיף חמשית:

פד (ח) ואיש כי יקדיש את ביתו יכול בבית דירה הכתוב מדבר כשהוא אומר ואם המקדיש יגאל את ביתו הרי בית דירה אמור הא מה אני מקיים ואיש כי יקדיש את ביתו מקדיש אדם את נכסיו: פה קדש לה׳ מלמד שסתם הקדשות לבד"ה. (פרק י) פו (א) והעריכו הכהן בין טב ובין רע אין פודין את ההקדשות אבסרה.

כאשר

הַכֹּהֵן כֵּן יָקוּם׃ טו וְאִם־הַמַּקְדִּישׁ יִגְאַל אֶת־בֵּיתוֹ וְיָסַף חֲמִישִׁית כֶּסֶף־עֶרְכְּךָ עָלָיו וְהָיָה לוֹ׃ חמישי (שביעי כשהן מחוברין) טז וְאִם ׀ מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ אִישׁ לַיהוָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ לְפִי זַרְעוֹ זֶרַע חֹמֶר שְׂעֹרִים בַּחֲמִשִּׁים שֶׁקֶל כָּסֶף׃ יז אִם־מִשְּׁנַת הַיֹּבֵל יַקְדִּישׁ שָׂדֵהוּ כְּעֶרְכְּךָ יָקוּם׃ יח וְאִם־אַחַר הַיֹּבֵל יַקְדִּישׁ שָׂדֵהוּ וְחִשַּׁב־לוֹ הַכֹּהֵן אֶת־הַכֶּסֶף עַל־פִּי הַשָּׁנִים הַנּוֹתָרֹת עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְנִגְרַע מֵעֶרְכֶּךָ׃

רש"י

את השדה וכן בפדיון מעשר שני הבעלים מוסיפין חומש ולא שאר כל אדם: (טז) והיה ערכך לפי זרעו. לא כפי שוויה א אחת שדה טובה ואחת שדה רעה פדיון הקדשן שוים בית כור שעורים בחמשים שקלים כסף כך גזרת הכתוב והוא שבא לגאלה בתחלת היובל ואם בא לגאלה באמצעו נותן לפי החשבון סלע ופונדיון לשנה לפי שאינה הקדש אלא למנין שנות היובל שאם נגאלה הרי טוב ואם לאו הגזבר מוכרה בדמים הללו לאחר ועומדת ביד הלוקח עד היובל כשאר כל השדות המכורות וכשהיא יוצאת מידו חוזרת לכהנים של אותו משמר שהיובל פוגע בו ומתחלקת ביניהם זהו המשפט האמור במקדיש שדה ועכשיו אפרשנו על סדר המקראות: (יז) אם משנת היבל יקדיש וגו'. אם משעברה שנת היובל מיד הקדישה ובא זה לגאלה מיד: כערכך יקום. כערך הזה ב האמור יהיה. חמשים כסף יתן: (יח) ואם אחר היבל יקדיש. וכן אם הקדישה משנת היובל ונשתהה ביד גזבר ג ובא זה לגאלה אחר היובל: וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרות. כפי חשבון כיצד הרי קצב דמיה של ארבעים ותשע שנים חמשים שקל הרי שקל לכל שנה ושקל יתר על כולן והשקל ארבעים ושמונה פונדיון הרי סלע ופונדיון לשנה אלא שחסר פונדיון אחד לכולן ואמרו רבותינו שאותו פונדיון קלבון ד לפרוטרוט והבא לגאול יתן סלע ופונדיון לכל שנה לשנים הנותרות

שפתי חכמים

שבא לקנותו וכאן בבעלים הרוצים לפדות: א פי' לפי זרעו לפי כמות הזרע שיוכל לזרוע בה דהיינו לפי גודלה לא לפי שויה שאם היתה גדולה שיכול לזרוע בה חומר שעורים אע"פ שהיתה זבורית נותן ערך הכתוב בפרשה: ב ופי' יהיה במקום יקום מפני שכוונת הכתוב על שנתינה לא על שיקום ביד מי שהוא עומד ומלת יקום לא תסבול ענין נתינה פי' מלת יקום יהיה מפני שזאת המלה תסבול שיהיה בקיומו או שיהיה בשיעור שיתן שהוא מענין נתינה: ג פי' מה שאמר הכתוב וחשב לו הכהן וגו' ואינו נותן כל החמשים שקל לאו דוקא כשהוא הקדש מאוחר בשנת היובל גם אם יהיה ההקדש מיד אחר שנת היובל אלא שהגואל לא בא לגאול אלא אחר כמה שנים משהקדיש והכתוב כתב האחד וה"ה למי שבא אחר שהקדיש כמה שנים: ד כלומר הכרעה לכל סלע. ופונדיון לשון

התורה והמצוה

רק כ"ה. ועמ"ש אם רצו הבעלים ליתן שלשים וא' ודינר מפרש בגמ' דמיירי כגון דמעיקרא כשפתחו הבעלים ראשון אמרו בא' ועשרים סלעים דהוה בין קרן וחומש כ"ו סלעים ודינר. ולכן הבעלים קודמים דאי הוה יהבינן ליה להאי הוה מפסיד הקדש הדינר. ומ"ש ואם לאו היינו שלא פתחו הבעלים תחלה אלא בעשרים לא מהדרינן אבעלים משום שהעמידו אחר במקומם:

פז ואם המקדיש יגאל. נראה שמ"ש כאן לרבות האשה והיורש. אינו נלמד מפה, רק ממ"ש גבי בהמה וגבי שדה אחוזה וגבי מעשר ואם גאל יגאל כמ"ש בספרא (פרשה ד מ"ז ופרק יוד מ"א ופרק יב מ"י) וילפינן משם דה"ה במקדיש נכסיו. ומ"ש לרבות שפחה דליתא נקים:

פח ויסף וכו' והיה לו ר"ל שלא יפדנו רק בכסף לא בקרקע. ועבדים ושטרות (כמ"ש בבכורות נא ובערכין כ"ז ובב"מ דף נד וכן לקמן משנה יח) על ונתן הכסף וקם לו. [וביאו' פ"ק דקדושין סוף ה"ו פדה מן ההקדש במנה לא הספיק להביא מנה עד שקם במאתים מביא מאתים הס"ד ויסף חמישית ערכך עליו וקם לו כאן אם יוסיף קם לו ואם לאו אינו קם לו:

פט ואם משדה אחוזתו יקדיש איש, כפי תהלוכות הלשון ראוי שיאמר ואיש כי יקדיש משדה אחוזתו. כמ"ש ואיש כי יקדיש את ביתו. ולפ"ז מבואר שהיא חלוקה ממאמר הקודם. שנגד ביתו אמר אבל אם משדה אחוזתו יקדיש דינו משונה מדין מקדיש ביתו. ומזה הוציאו חז"ל שאחוזתו בין מאביו בין מאמו כי שם אחוזתו לא בא בדיוקו המכוון על אחוזת אבותיו דוקא. כי עיקר הוא שם שדה שמגביל נגד שם בית, וגם לפי הטעם שהבדל בין שדה אחוזה לשדה מקנה הוא מטעם שבשדה מקנה אינו יכול

וּבֵין כִּישׁ כְּמָא דִיפָרוֹס יָתֵיה כַּהֲנָא כֵּן יְקוּם: טו וְאִם דְּאַקְדֵּישׁ יִפְרוֹק יָת בֵּיתֵיה וְיוֹסֵף חוּמַשׁ כְּסַף פּוּרְסָנֵיה עֲלוֹהִי וִיהֵי לֵיה: טז וְאִם מֵחֲקַל אַחְסַנְתֵּיה יַקְדֵּשׁ גְּבַר קֳדָם יְיָ וִיהֵי פּוּרְסָנֵיה לְפוּם זַרְעֵיה בֵּית זְרַע כּוֹר שְׂעוֹרִין בְּחַמְשִׁין סִלְעִין דִּכְסַף: יז וְאִם מִשַּׁתָּא דְיוֹבֵלָא יַקְדֵּישׁ חַקְלֵיה כְּפוּרְסָנֵיה יְקוּם: יח וְאִם בָּתַר יוֹבֵלָא יַקְדֵּישׁ חַקְלֵיה וִיחַשֵּׁב לֵיה כַּהֲנָא יָת כַּסְפָּא עַל פּוּם שְׁנַיָּא דְּאִשְׁתָּאֲרוּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא

ספרא

באשר יעריך אותו הכהן כן יקום הבעלים אומרים בעשרים וכל אדם בעשרים הבעלים קודמים מפני שהם מוסיפים המישית. אמר א' הרי הוא שלי בעשרים וא'. הבעלים נותנים עשרים ושש. עשרים ושנים הבעלים נותנים עשרים ושבע. עשרים ושלש הבעלים נותנים עשרים ושמונה. עשרים וארבע הבעלים נותנים עשרים ותשע. עשרים וחמש הבעלים נותנים שלשים שאין מוסיפים המישית על עלוי של זה. אמר א' הרי הוא שלי בעשרים ו"ש אם רצו הבעלים ליתן שלשים וא' יותר הבעלים קודמים ואם לאו אומרים לו הגעתיך:

פז (ב) ואם המקדיש גאל לרבות את האשה ואם המקדיש יגאל לרבות את היורש: פח ויסף המישית כסף ערכך עליו והיה לו אם נתן את הכסף הרי הוא שלו ואם לאו אינו שלו:

פט (ג) שדה אחוזתו אין לי אלא שדה אחוזתו מאביו. שדה אחוזתו מאמו מנין ת"ל יקדיש איש: צ והיה ערכך לפי זרעו ולא לפי גדוליו. זרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף הרי זו גזירת מלך. א' המקדיש בחולת המחוז וא' המקדיש בפרדיסות סבסטי נותן בזרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף:

צא (ד) מנין שאין אדם רשאי להקדיש שדהו בשנת היובל ואם הקדישה תהא מקודשת ת"ל אם משנת היובל יקדיש שדהו: צב שדהו מה ת"ל מנין אתה אומר היו שם נקעים עמוקים יוד טפחים או סלעים גבוהים יוד טפחים אין נמדדים עמה ת"ל שדהו: צג (ה) כערכך יקום נותן ארבעים ותשע סלעים וארבעים ותשע פונדיונות. מה טיבו של פונדיון זה. קולבון לפרוטרוט:

אחר

התורה והמצוה

להקדיש רק עד היובל אבל שדה אחוזה יכול להקדיש לעולם ואין חילוק בין אחוזת אביו לאחוזת אמו:

צ והי' ערכך לפי זרעו לא חשבינן כמה גדל שם רק לפי זרעו. ואין הבדל בין שדה רעה בחולת המחוז ר"ל בסביבות מחוז העיר שנדרס שם מן ההולכים ושבים ובין שדה טובה בפרדיסות של מקום סבסטי גזיר' הכתוב שיתן בעד מקום שיוכל לזרוע עליו חומר שהם עשרה איפות (כמ"ש ביחז' מה יד) חמשים שקלי כסף. וכנזרם שלשים של עבד וחמשים של מוציא ש"ר. ולשון זה מועתק ממשנה דערכין (פ"ג):

צא אם משנת היובל יקדיש בריית' דספרא דבי רב אתיא כרב דא' בערכין (דף כט) דהמקדיש שדהו בשנת היובל עצמה קדושה ונותן חמשים. ומשמע דס"ל משנת היובל ושנת היובל בכלל. דס"ל כרבי שדעתו דכ"מ שאמור מן עד. שני הגבולים בכלל כמ"ש בסדר יזריע (ס' פ"ח). וא"כ כשאמר משנת היובל שנת היובל בכלל, וכבר הוכחתי(שם) שדעת ר' יהודה בתמא דספרא [ובגיטין דף ח ג"כ כרבי וגם בלדעת ר' יהודה לקמן ס' ק' דכהנים נותנים דמיה מטהר דלא כשמואל וכמו שהוכחתי בס' הנ"ל]. וגם מקשה בשלמא לרב היינו דכתיב ואם משנת היובל ואם אחר היובל אלא לשמואל מאי אחר היובל. אחר אחר. ולקמן במשנה ואו אמר אחר היובל סמוך ליובל וזה כרב. וכן פי' רמב"ם ואם משנת היובל בעצם השנה. ובכ"ז ממה שלא אמר בשנת היובל כפ' הוכיחו דאסור להקדיש שדהו בשנת היובל ולכן תפסו משנת ללמד שאין לעשות כן לכתחלה:

צב יקדיש שדהו. למה הזר שם שדה הל"ל בכינוי יקדישנה. והנה גם במ"ש ואם אחר היובל יקדיש שדהו. שם שדה מיותר ונמצא בכפרא דרוש שבכאן גם שם במשנה ואו. והוא פלא למה דרש ב' פעמים דבר א'. ובלי ספק שיש ס"ס [ולקמן צ"ל מנין אתה אומר היו שם נקעים עמוקים פחות מעשרה או סלעים גבוהים פחות מעשרה טפחים הרי הם נמדדים עמה ת"ל שדהו, ר"ל שכשהם פחות מעשר' הם בכלל השד' כמ"ש בערכין (דף כה) הני נגאו דארעא מקרי, וכן מצאתי שגרס כן הרמב"ם בב"ב דף ק"ג ד"ה פחות, והרב ממ"ש פה שדהו משמע נקעים שהם יוד טפחים שאינם בכלל שדה בת זריעה כמ"ש בגמ' שם דמיירי במלאים מים ואח"כ אומר יקדיש שדהו לרבות אם הם פחות מעשרה]:

צג בערכך יקום ר"ל יתן הערך האמור שהם חמשים שקל. והרי לפ"ם שיש מ"ט סלעים ומ"ט פונדיונות שהכלע ההמשים עושה ממנו פונדיונות. ומפרש בבכורות (דף נ) שהגם שאין בסלע רק

פ"ב

יט וְאִם־גָּאֹל יִגְאַל אֶת־הַשָּׂדֶה הַמַּקְדִּישׁ אֹתוֹ וְיָסַף חֲמִשִׁית כֶּסֶף־עֶרְכְּךָ עָלָיו וְקָם לוֹ׃ כ וְאִם־לֹא יִגְאַל אֶת־הַשָּׂדֶה וְאִם־מָכַר אֶת־הַשָּׂדֶה לְאִישׁ אַחֵר לֹא־יִגָּאֵל עוֹד׃ כא וְהָיָה הַשָּׂדֶה בְּצֵאתוֹ בַיֹּבֵל קֹדֶשׁ לַיהוָה כִּשְׂדֵה הַחֵרֶם לַכֹּהֵן

רש"י

עד שנת היובל: ונגרע מערכך. מנין השנים שמשנת היובל ה עד שנת הפדיון: (יט) ואם גאל יגאל. המקדיש אותו יוסיף חומש על הקצבה הזאת: (כ) ואם לא יגאל את השדה. המקדיש: ואם מכר. ו הגזבר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד. לשוב ביד ז המקדיש: (כא) והיה השדה בצאתו ביובל. מיד הלוקחו מן הגזבר ח כדרך שאר שדות היוצאות מיד לוקחיהם ביובל: קדש לה'. לא שישוב להקדש בדק הבית ליד הגזבר אלא כשדה החרם הנתון ט לכהנים שנאמר (במדבר י"ח) כל חרם בישראל לך יהיה אף זו תתחלק.

שפתי חכמים

לשון פרוס כלומר על יד על יד: ה שאותן שנים כשהיה ביד הקדש לפיכך מונין לו מאותן שנים שהרי מה שצריך שגואל ליתן אינו אלא כפי המנין משנת הפדיון עד שנת היובל שהגואל אוכל פירותיו לא כפי מנין השנים משנת היובל עד שנת הפדיון שאינו אוכל פירותיו: ו פי' שהוא המוכר ולא המקדיש שנזכר למעלה: ז פי' ביובל: ח פירוש ולא מיד ההקדש כי לא מצינו בשום מקום שיוצא השדה ביובל מיד ההקדש ואיך אמר והיה השדה בצאתו וכו': ט מפני שקדש לה' נאמר על הקדש

התורה והמצוה

מ"ח פונדיונות נותן מ"ט משום קולבון:

צד ואם אחר היובל כבר התבאר בס' מגורש. ס' שיש הבדל בין אחר ובין אחרי שמלת אחר מורה על התכיפות וז"ש סמוך ליובל, ובכ"ז אין לומר דוקא סמוך דהא כתיב יקדיש שדהו וכו' ור"ל וסוף הפסוק וחשב לו את השנים הנותרות. ומ"ש מנין אתה אומר וכו' התבאר (בס' לב עיו"ש שהגהתי בכאן):

צה עפ"י השנים הנותרות מבואר שמה שחושב ומגרע מן הכסף הוא רק עפ"י השנים הנותרות והם שנים שלמים וא"כ צריך שיהי' שתי שנים עד היובל. ומפרש בערכין (דף כד) שאם הקדיש בפחות מב' שנים לפני היובל אינו גואל בגרוע רק צריך ליתן כל החמשים שקל וכן צריך שיהיו שנים נותרות. לא אם גואל בשנה שאחר היובל שעדן כל השנים קיימים, [וזה לשמואל, אבל לר"ש בס' נ"א דספרא סובר כרב דאם הקדישה בשנת היובל מקודשת ומפ' בגמרא (דף כ"ה) סר"ל שאם גואל אחר היובל דהיינו באמצע יובל כל כמה דלא מליא שנה לא מגרע וע"ז מפרש במשנה א' מפני שאין מחשבין חדשים להקדש ע"ש]:

צו וחשב לו הכהן את הכסף עפ"י השנים הנותרות. מבואר שלא יחשב חדשים רק שנים. שאם עדיין יש ב' שנים ומחצה עד היובל יתן ג' סלעים ג' פונדיונים ולא ינכה החדשים של חצי שנה, אולם ממ"ש וחשב לו הכהן מבואר שהחשבון תלוי ברצון הכהן ואם ירצה יחשב החדשים כגון אם רוצה לפדות שנה ומחצה לפני היובל יחשב שכבר עברו ששה חדשים משנה האחת. ואין כאן שתי שנים לפני היובל ואינו נגאל בגרעון כסף, וכיוצא בזה למד בספרא בסוף פרק ה' מן וחשב את שני ממכרו. וכ"ז מובא בערכין (דף כד וכה). וממ"ש וחשב את הכסף מבואר שצריך שיתן הכסף בפעם א' לא פ' א'. וממ"ש עד שנת היובל פי' עד ולא עד בכלל. ומ"ש ונגרע מערכך. גרעון זה אינו מתחיל מעת שהקדש רק מעת שבא לפדות. ושנים שהיתה ביד ההקדש מן ההקדש עד הפדיון מגרע מן החשבון אף שלא אכל ההקדש מן השדה והוציאה כל הזמן:

צז ואם גאל יגאל לרבות אשה ויורש והתבאר בס'. ומ"ש שדה מה ת"ל [מובא בערכין כ"ה ובב"ב ק"ג, קדושין דף ס"ח]. והנה חסרין סדרושים על ב' פעמים השדה שבפסוק שאח"ז [וי"ל שבא למ"ש בערכין דף י"ד ע"ב הקדיש טרשין פודה בשוויין זרע כתיב והני לאו בני זריעה נינהו, לא גאלן יוצאים לכהנים ביובל מ"ש שדה א"ר כל דהו, הקדיש אלנות פודה בשוויין זרע ולא אלנות לא גאלן אין יוצאים לכהנים ביובל השדה א"ר ולא אלנות] ומ"ש ויסף וכו' אם נתן את הכסף התבאר (בס' סח):

צח ואם לא יגאל פי' אם הבעלים לא גאלוהו או שהגזבר מכרו לאחר לא ישוב השדה לבעלים רק לרשות ההקדש וכבר נתבאר (ע ס' יד) גדר מלת אחר שמורה שמשונה מן הקודם, וע"כ אמרו דבן לא מקרי אחר כי קם תחת אביו ליעידה ולעבד עברי שעובד את הבן וכבר בארנו (באה"ש כלל סג) שבכל המקומות שאין מוכרח שיבא בכאן שם איש כמו צדיק עני עור וכדומה שם איש בא לדרשה וכן הי"ל ואם מכר לאחר ולמה אמר איש אחר. פי' חז"ל מפני שעם אחר יבא לפעמים על הדיוק שהוא אחר לגמרי בלתי שייך עמו ובגד זה גם שלא איש אחר כי קרוב לו ויורשו כגון בן, ועז"א איש אחר כל שהוא

וְיִתְמְנַע מִפּוּרְסָנֵיהּ: יט וְאִם מִפְרַק יִפְרוֹק יָת חַקְלָא דְּאַקְדֵּישׁ יָתֵיהּ וְיוֹסֵף חוּמַשׁ כְּסַף פּוּרְסָנֵיהּ עֲלוֹהִי וִיקוּם לֵיהּ: כ וְאִם לָא יִפְרוֹק יָת חַקְלָא וְאִם זַבִּין יָת חַקְלָא לִגְבַר אוֹחֲרָן לָא יִתְפְּרַק עוֹד: כא וִיהֵי חַקְלָא בְּמִפְּקֵיהּ בְּיוֹבֵלָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ

ספרא

צד (ו) אחר היובל סמוך ליובל. מופלג מן היובל מנין ת"ל ואם אחר היובל יקדיש שדהו וכו'. שדהו מה ת"ל מנין אתה אומר היו שם נקעים נמוכים יוד טפחים או סלעים גבוהים יוד טפחים הרי אינם נמדדים עמה ת"ל שדהו:

צה (ז) מנין שאין מקדישין לפני היובל פחות משתי שנים ולא גואלים לאחר היובל פחות משנה ת"ל וחשב לו הכהן את הכסף עפ"י השנים הנותרות:

צו (ח) מנין שאין מחשבים את החדשים להקדש אבל הקדש מחשב חדשים ת"ל וחשב לו הכהן את הכסף עפ"י השנים הנותרות. (ט) ומנין שאם אמר הריני נותן דבר שנה בשנה אין שומעים לו אלא נותן את כולם כא' ת"ל וחשב לו הכהן את הכסף עפ"י השנים הנותרות. (יוד) שנים הנותרות שנים הוא מחשב ואין מחשב חדשים ומנין אם רצה הקדש לעשות חדשים שנה יעשה ת"ל וחשב. עד שנת היובל שלא יכנס בה כלום. ונגרע מערכך אף מן ההקדש שאם אכלה ההקדש שנה או שתים לפני היובל או לא אכלה אלא שהיתה לפניו מנכה סלע ופונדיון בכל שנה ושנה:

התורה והמצוה

אחר מלד האעשיית אף שאינו אחר מלד הקורבה וגם האת הוא איש אחר. רק הבן כאביו בעניא ומוכא בערכין (דף כד ע"ב):

צט **לא יגאל עוד**. הגאולה נופלת על הבעלים שמחזירים את הדבר לרשותם, וגם אם קונים אותו מיד ההקדש יצדק לשון גאולה ולפ"ז היה משמע שלא יוכלו אף לקנותו מן ההקדש. לכן הוסיף מלת עוד שכבר התבאר (תזריע ס' קטו) גדר מלה זו בשהדבר חוזר כמו שהיה בתחלה. ודייק שלא יגאל עוד לענין שהי' בתחלה שדה אחוזה אבל תהי' אצלו כשדה מקנה שיוצאת ביובל, ומפרש בערכין (דף כו) דלר"י ור"ש דסברי (פרק יא מ"ב) שיוצאה ביובל הראשון לכהנים משכחת לה שהקדישה כהן וקמ"ל שיכול בעל השדה לפדותה שתהי' לפניו כשדה מקנה. דא"ל כמ"ש התוס' שם דמשכחת ביובל ראשון כשגאלה האחר מיד הגזבר דהא מ"מ לא יגאל עוד חוזר גם עמ"ש ואם לא יגאל את השדה ודוק:

ק **והי' השדה בצאתו ביובל קדש לה' כשדה החרם לכהן תהי' אחוזתו**. במ"ש קדש לה' כשדה החרם ר"ל שמפורש שייך לכהני' כמ"ש כל חרם בישראל לך יהי' (מדבר יח). ופליגי ר"י ור"ש ור"א לר'

צז (יא) ואם גאל יגאל לרבות את האשה ואם גאל יגאל לרבות את היורש. שדה מה ת"ל שיכול אין לי אלא המקדיש בית כור בענין הזה הקדיש בית לתך בית סאה בית קב מנין ת"ל השדה. ויסף חמשית כסף ערכך עליו וקם אם נתן את הכסף הרי שלו ואם לאו אינה שלו: **צח** (יב) ואם לא יגאל את השדה הבעלים ואם מכר את השדה לאיש אחר הגזבר: לאחר ולא לבנו. או לאחר ולא לאחיו כשהוא אומר לאיש להוציא את האח. ומה ראית לרבות את הבן ולהוציא את האח. אחר שריבה הכתוב מיעט. מרבה אני את הבן שהוא קם תחת אביו ליעוד ולעבד עברי ומוציא אני את האח שאינו קם תחת אחיו ליעידה ולעבד עברי:

צט (יג) לא יגאל עוד יכול לא יקחנה מיד הגזבר ותהי' לפניו כשדה מקנה ת"ל ו"א יגאל עוד לכמות שהיא אינה נגאלת אבל לוקחה הוא מיד הגזבר ותהי' לפניו כשדה מקנה:

(פרק יא) **ק** (א) והיה השדה בצאתו ביובל מלמד שהשדה קרוי לשון זכר בלשון הקדש. מה קדש אמור להלן אינו יוצא אלא בפדיון אף קדש האמור כאן לא יצא אלא בפדיון. (ב) מלמד שהכהנים נכנסים לתוכה ונותנים את דמיה דברי ר' יהודה רש"א נכנסים אבל לא נותנים. ר' אליעזר א' לא נכנסים ולא נותנים אלא נקראת שדה רטושין עד היובל השני לא נגאלה נקראת דטושי רטושים עד היובל השלישי. לעולם אין הכהנים נכנסים בה עד שיגאלנה אחר. (ג) כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו מה ת"ל מנין אתה אומר שדה שהיא יוצאה לכהנים ביובל וגאלה א' מן הכהנים והרי היא תחת ידו. יכול יאמר הואיל והוא יוצא לכל אחיו הכהנים ביובל הרי היא תחת ידי הרי היא שלי ת"ל כשדה החרם. לכהן תהיה אחוזתו. שדה אחוזתו של כהן שלו. אין זו שלו אלא יוצא לכל

תִּהְיֶה אֲחֻזָּתוֹ׃ שש כב וְאִם אֶת־שְׂדֵה מִקְנָתוֹ אֲשֶׁר לֹא מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ לַיהוָה׃ כג וְחִשַּׁב־לוֹ הַכֹּהֵן אֵת מִכְסַת הָעֶרְכְּךָ עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְנָתַן אֶת־הָעֶרְכְּךָ בַּיּוֹם הַהוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ כד בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל יָשׁוּב הַשָּׂדֶה לַאֲשֶׁר קָנָהוּ מֵאִתּוֹ לַאֲשֶׁר־לוֹ אֲחֻזַּת הָאָרֶץ׃ כה וְכָל־עֶרְכְּךָ יִהְיֶה בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה יִהְיֶה הַשָּׁקֶל׃ כו אַךְ־בְּכוֹר אֲשֶׁר־יְבֻכַּר לַיהוָה בִּבְהֵמָה לֹא־יַקְדִּישׁ אִישׁ אֹתוֹ אִם־שׁוֹר

רש"י

לכהנים של אותו משמר שיום הכפורים של יובל פוגע בו: (כב) ואם את שדה מקנתו וגו'. חילוק יש בין שדה מקנה לשדה אחוזה שהשדה מקנה לא תתחלק לכהנים ביובל לפי שאינו יכול להקדישה אלא עד היובל שהרי ביובל היתה עתידה לצאת מידו ולשוב לבעלים לפיכך אם בא לגאלה יגאל בדמים הללו הקצובים לשדה אחוזה. ואם לא יגאל וימכרנה גזבר לאחר או אם לא יגאל הוא בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו אותו שהקדישה ופן תאמר לאשר קנהו הלוקח הזה האחרון מאתו וזה הגזבר לכך הוצרך לומר לאשר לו אחוזת הארץ מירושת אבות וזהו בעלים הראשונים שמכרוה למקדיש: (כה) וכל ערכך יהיה בשקל הקדש. כל ערכך שכתוב בו שקלים י יהיה בשקל הקדש: עשרים גרה. עשרים מעות כך היו מתחלה ולאחר מכאן הוסיפו שתות ואמרו רבותינו. שש מעה כסף דינר עשרים ב וארבע מעות לסלע: (כו) לא יקדיש איש אתו. לשם

שפתי חכמים

רק בבית וגם לכהנים חוזר ופי' כשדה החרם לכהן: י דק"ל דפסוק משמע דכל ערך לא יהיה פחות משקל וזה אינו דהא מעריכין לו לפי מה שיש לו ומשאיר לו כדי חייו כדלעיל: ב דסלע ארבע דינרין ודינר שש מעה נמצא כ"ד מעות לסלע:

שהרי

התורה והמצוה

לר' יהודה לא תצא לכהנים בלא פדיון דגמר קדש קדש ממקדיש בית, ולר"ש יוצאה בלא פדיון דגמר קדש קדש מכבשי עצרת דדומה להם שהיא מגיע לכהנים. אבל מקדיש בית אין יוצא לכהנים, ור"י ס"ל דדמי יותר למקדיש בית ששניהם קדשי בד"ה, ור' אליעזר דייק הלשון והי' השדה בצאתו ביובל שמשמע בצאתו מיד הקונה אותו דאל"כ הי' לו לומר והיה ביובל יצא השדה לכהנים. כי אנה מצאנו זאת שיוצאת מרשות בד"ה שאמר והיה בצאתו. כן מפרש בגמ' ערכין (דף כה ע"ב ודף כו) לפלוגתא זו המובאת במשנה שם. ואמר במשנה ג' (מובא ב"ק דף קט ובערכין שם) שמ"ש לכהן תהיה אחוזתו. פירושו שבא למעט שאחר שבמ"ש ואם מכר את השדה לאיש אחר כולל גם אם מכרה לכהן אין הכהן יכול להחזיק השדה לעצמו רק צריך שהלא לכהני המשמר המשמשים באותו שבת שיוהכ"פ של יובל פוגע בו. ור"ל רק אחוזת עצמו היא תהי' לכהן. לא שדה החרם. שהיא אחוזת זולתו. וההכרח שהכריחם לדרוש זה נראה שהיא מ"ש בספרא (משנה ה') והי' השדה וכו' מלמד שהשדה קרוי לשון זכר בלה"ק. שהיא יסוד לדרוש הזה. כי מ"ש תהי' אחוזתו, משמע שמלת תהי' מוסב על השדה ובאמת בלשון משנה בא שדה תמיד בלשון נקבה. אבל בלשון המקרא בא תמיד בלשון זכר. וא"ל שהוא כמו שם גן שבא בלשון זכר ובלשון נקבה גנים גנות. כי לא מצאנו בשום פעם בלשון נקבה. ועוד שגם פה אמר בלשון זכר והי' השדה בצאתו ואיך יאמר עליו מלת תהי' שהוא כינוי נקבה. וע"כ שמלת תהי' כינוי לשם אחוזתו. ור"ל אחוזתו שהי' לכהן היינו אחוזת עצמו. (שא"ל אחוזתו של הבעלים דכאן לא נז' שם הבעלים ומזה הכריחו הדרוש במשנה ג'):

קא ואם את שדה מקנתו אשר לא משדה אחוזתו. יש חילוק בין שדה מקנה לשדה אחוזה. שדה מקנה אינה מתחלקת לכהנים ביובל לפי שאינו יכול להקדישה אלא עד היובל שהרי ביובל היתה עתידה לצאת ליד בעליה, אמנם מה שהוסיף אשר לא משדה אחוזתו, פליגי בזה ר"מ עם ר"י ור"ש. (מובא במשנה דערכין דף כו ובג' שם דף יד גטין דף מח בב"ב דף עב). לר"מ בא להוציא שדה מקנה שבשעת ההקדש נעשית שדה אחוזה. שקנאה מאביו ומת אביו קודם שהקדישה. דס"ל כיון שקנין פירות כקנין הגוף דמי לא ירש כונס ונקראת שדה מקנה. ולדעת ר"י ור"ש ממעט גם אם מת אביו בשעת הפדיון אחר ההקדש. ומפרש בגמ' (שם ושם) דטעמייהו משום דאי לכדר"מ לכתוב אם שדה מקנתו אשר לא אחוזתו או אשר לא שדה אחוזתו למה אמר משדה. המ"ם מורה על המין, ר"ל שאינה מן השדות הראוים להיות שדה אחוזתו במית המוריש, ובג"ז דוקא אם בשעת הפדיון כבר מת אביו ולמדו. שורה שבזה נלך בתר שעת הפדיון. ועי' מבי"ם כסמך

כחקל חרמא לכהנא תהי אחסנתיה: כב ואם ית חקל זבינוהי דלא מחקל אחסנתיה יקדש קדם יי: כג ויחשב ליה כהנא ית נסיב פורסניה עד שתא דיובלא ויתן ית פורסניה ביומא ההוא קודשא קדם יי: כד בשתא דיובלא יתוב חקלא לדזבניה מניה לדי ליה אחסנת ארעא: כה וכל פורסניה יהי בסלעי קודשא עשרין מעין יהי סלעא: כו ברם בוכרא די יתבכר קדם יי בבעירא לא יקדש גבר יתיה אם תור

ספרא

אחיו הכהנים:

קא (ד) ואם את שדה מקנתו אשר לא משדה אחוזתו. מה ת"ל מנין אתה אומר הלוקח שדה מאביו ומת אביו ואח"כ הקדישה יכול תהי' לפניו כשדה מקנה ת"ל ואם את שדה מקנתו אשר לא משדה אחוזתו שדה שאינה שדה אחוזה יצאה זו שהיא שדה אחוזה דברי ר"מ. ר' יהודה ור"ש א' הלוקח שדה מאביו הקדישה ואח"כ מת אביו יכול תהי' לפניו כשדה מקנה ת"ל ואם את שדה מקנתו אשר לא משדה אחוזתו שדה שאינה ראויה להיות שדה אחוזה יצאת זו שהיא ראוי' להיות שדה אחוזה. שדה מקנה אינה יוצאה לכהנים ביובל שאין אדם מקדיש דבר שאינה שלו:

קב וחשב לו הכהן את מכסת אין מכסת אלא דמיה מלמד שהוא נותן את שווי'. (ה) ר"א צא וראה נאמר כאן וחשב ונאמר להלן וחשב. מה והשב האמור להלן נותן בזרע חומר שעורים חמשים שקל כסף. אף והשב האמור כאן נותן בזרע חומר שעורים חמשים שקל כסף:

קג (ו) ונתן את הערכך ביום ההוא שלא ישהא שאפי' מרגליות בקלים אין לה אלא כקומה בשעתה:

קד (ז) בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו יכול הנזכר הנקנה ממנו ת"ל לאשר לו אחוזת הארץ. יאמר לאשר לו אחוזת הארץ מה ת"ל לאשר קנהו מאתו. מנין אתה אומר שדה שיצתת לכהנים. ומכרה הכהן והקדישה הלוקח יכול בשיגיע יובל השני תחזור לבעלים הראשונים ת"ל לאשר קנהו מאתו:

קה (ח) וכל ערכך יהי' בשקל אין נערכין פחות מסלע. בשקל הקדש מה ת"ל לפי שנא' [ופדויו מבן חדש תפדה] יכול בעבדים ובשטרות ובקרקעות. ת"ל בשקל הקדש. אין לי אלא סלעים של קדש מנין לרבות דבר המטלטל ת"ל תפדה לרבות דבר המטלטל. א"כ למה

נאמר

התורה והמצוה

הטעם שבשדה מקנה א"י ביובל משום דאין אדם מקדים דבר שאינו שלו. ובשדה הראוי' לאחוזה עכ"פ בשעת הפדיון כבר היא שלו ואדעתא דהכי אל ההקדש שגזיל בתר הפדיון:

קב וחשב לו הכהן את מכסת הערכך. פה מכסת הוא מענין הזמנה. ומשתתף עם יום הכסא שהוא יום המזומן. וזה ההבדל בין מנת חלקי וכוסי. שכוס הוא החלק המוכן לפניו כמ"ש בספר תהלות. וכן אמר במכלתא פ' בא ובפסחים (סג) על במכסת נפשות אין מכסת הלא למנויים. היינו המזומנים א"ע לזה, ודעת הת"ק שפי' מכסת הערך, היינו ערך שווי השדה, שהוא הערך המוכן לה מצד שויה. ודעת ר"א שלכן אמר וחשב לו הכהן כלשון שאמר בשדה אחוזה להורות שבשני החשבונות שוות. ולכ"ע בשדה מקנה אינו מוסיף חומש כמו שמסיק בגמ' (דף יד ע"ב) [ורש"י בפי' התומש כתב חילוק יש בין שדה מקנה וכו' שאחרי ביובל היתה עתידה לצאת מידו ולשוב לבעלים לפיכך אם בא לגאלה יגאל בדמים הקצובים לשדה אחוזה. משמע שמפרש כר"א וזה תימה דהלכה כחכמים ובערכין (דף כ"ז) על מתניתין דהלוקח שדה מאביו פי' כחכמים וצריך לדחוק שמ"ש לפיכך אם יבא לגאלה ר"ל הבעלים הראשונים שנגדם י"ל דין שדה אחוזה ועיי' במ"ל פ"ד מה' ערכין]:

קג ונתן ביום ההוא. פי' חז"ל (בערכין דף יח ודף כד) שר"ל שיתן באותו יום ולא ישהא עד ימכר שהורתו אף כשהסחורה היא מרגליות במקום ובזמן שהם קלים בשוין לא ישהם על מקום וזמן היוקר:

קד לאשר קנהו מאתו לאשר לו אחוזת הארץ. ר"ל לא להנזכר שקנהו מאתו רק פי' להבעלים הראשונים שהיא אחוזתו. ובכ"ז צ"ל אשר קנהו מאתו. שלפעמים אינו שב אל בעל האחוזה, כגון שדה שיצתה לכהנים ומכרה הכהן והקדישה הקונה. חוזרת לכהן שקנאה מאתו ולא לבעלים הראשונים שהיתה אחוזתו. וכבר למד כזאת למעלה סוף (פרק י') על לא יגאל עוד. ובערכין (דף כו) מפרש שצריך שני הלמודים עי"ש:

קה וכל ערכך יהי' בשקל הקדש. כל ערכין שכתוב בו שקלים יהי' בשקל הקדש. רש"י. כי ערכין שמעריך לפי שויו הרי צריך ליתן כפי שווית הדמים. רק ערכין הקצובים כמו ערך נפשות וערך שדה אחוזה יהי' בשקל. ומזה למדו חכמים שגם סתמי שנידון בהשג יד יתן עכ"פ סלע. ובזה

אם־שה ליהוה הוא: כז ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך ויסף חמשתו עליו ואם־לא יגאל ונמכר בערכך: כח אך כל־חרם אשר יחרם איש ליהוה מכל־אשר־לו

בעל הטורים

פרש שהם בין הכל קמ"ג ולכך סמך ערכין לקללות: (כח) יחרם ג' הכא ואידך זובח לאלהים יחרם יחרם כל רכושו (עזרא י') לומר מה חייבי מיתות לא נשקול ממונא ונסתריה אף חייבי ממון אין לנו לפוטרו עד שישלם וזהו יחרם כל רכושו דאיירי בחייב

רש"י

קרבן אחר לפי שאינו שלו: (כז) ואם בבהמה הטמאה וגו'. אין המקרא הזה מוסב על הבכור שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך ל וחמור אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא טלה והוא מתנה לכהן ואינו להקדש אלא הכתוב מוסב על ההקדש שהכתוב של מעלה דבר בפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית: ופדה בערכך. כפי מה שיעריכנ' הכהן: ואם לא יגאל. ע"י בעלים (ת"כ): ונמכר בערכך. לאחרים: (כח) אך כל חרם וגו'. (ת"כ) נחלקו רבותינו בדבר יש אומרים סתם חרמים להקדש מ ומה אני מקיים (במדבר י"ח) כל חרם בישראל לך יהיה בחרמי כהנים שפי' ואמר

שפתי חכמים

ל שהרי אין הבכורה נוהג בבהמה טמאה אלא בחמור בלבד: מ פי' לבדק הבית:

התורה והמצוה

נפשו. אבל אם נתן פחות מסלע לא נפטר. ובשיעשיר צריך לשלם כל הערך כמ"ש בערכין (דף ז'). והנה ממ"ש בשקל הקדש משמע שיתן כסף דוקא. וכן אמר בספרא למעלה (פרק י' משנה ב' ומי"א) על ונתן הכסף. אבל ממ"ש (במדבר יח טז) ופדויו מבן חדש תפדה בערכך כסף חמשת שקלים בשקל הקדש (למדו בבכורות דף נא) מכפל ופדויו תפדה שנדון בכלל ופרט וכלל כדין שני כללות הסמוכים זל"ז כדתנא דבי ר"י (חולין סו ב"ק סד שבועות ה') ומרבה כעין הפרט דבר המטלטל, ומוציא עבדים ושטרות וקרקעות וכיון שגם אמר בערכך מבואר שה"ה מ"ש כאן שכל ערכך יהי' בשקל הקדש. הוא כמו שבאר שם שוה כסף ככסף ומוציא עבדים ושטרות וקרקעות. ומבואר מזה שדרושי הספרא הנז' על ונתן הכסף באו אגב גררא שעיקר הלימוד הוא מכאן וכמ"ש תוס' (שם ד"ה אימא. ובשבת דף קכח) וכב"מ. שלפעמים אינו מביא עיקר הדרוש ומקור:

כו עשרים גרה יהיה השקל, השקל הוא מלשון משקל. ותלוי לפי הסכמת המדינה. ויש שקלים גדולים וקטנים. כפי הצורך לפי העת והמקום. שהמטבעות משתנות תמיד. ובפ' תשא אמר בשקל הקדש עשרים גרה השקל. ובפ' קרח אמר עשרים גרה הוא, ומבואר שלא יפחות ממשקל זה. וכאן אמר עשרים גרה יהיה ר"ל שכן יהי' תמיד ור"ל שגם אם יצטרכו לשנות את השקל. לא יפחיתו מעשרים גרה. ומבואר שיכולים להוסיף ולא לגרוע ממשקלו. ומובא בבכורות (דף נ'):

כז אך בכור אשר יבכר לה' בבהמה לא יקדיש איש אותו. בספרא משנה א' וריש משנה ב'. עמד על יתור הלשון, שהיה די לומר אך בכור לא יקדיש. ומ"ש אשר יבוכר לה' הוא למותר, וכן שם בבהמה וכן מלת אותו מיותר. שכבר נז' שם בכור שהוא הפעול. וא"צ לכפול מלת אותו. והשיבו שאם יאמר אך בכור לא יקדיש נאמר בשם בכור הוא שם לבכור אדם. ומזהיר שבכור אדם לא יקדישו הקדש. לכן צ"ל לא יקדיש אותו שנדע שלא יקדיש את הבכור. ואחר שהי' צריך לכפול בכור אשר יבוכר מטעם שית' אח"כ. עדיין הי' מקום לטעות שהם בכור של אדם המקדיש. ואשר יבוכר קאי על בכור בהמה. ושיעור הכתוב אך בכור (ר"ל בכור אדם) לא יקדיש את אשר יבוכר היינו שלא יקדיש בכור את הבכור אבל אחר כל אדם יקדישו את הבכור, לכן כתוב בבהמה. שמזה ידעינן שהם בכור אינו על אדם. כי כל מקום שבא שם בכור האדם מגביל עם בכור כמזה אמר בכור אדם עד בכור בהמה וכדומה. וכיון שבאר אשר יבוכר בבהמה כן הי' לו לבאר ולומר אך בכור אדם אשר יבוכר בבהמה לא יקדיש. ומזה ידעינן שהם בכור הנז' סתם נמשך ג"כ על בבהמה. ועתה באר (במשנה ב') למה כפל אשר יבוכר לה'. (שמזה הי' מקום לטעות הנז'). שבא לומר שרק אשר יבוכר לא יקדיש. ר"ל אשר יצא ממעי אמו (כי כפעל בכר כולל גם גמר הפרי והתבשלו כמו לחדשיו יבכר). אבל במעי אמו מותר להקדישו הקדש אחר דאינו קדוש עד שיולד ועז"ש (בתמורה דף כו) כיצד מערימין על הבכור אומר מה שבמיעי' של זו אם זכר עולה וכו'. ולפ"ז פשטות הכתוב שנגד מה שבאר בפרשה הזאת מדיני הקדשות. בין במקדיש למזבח כמ"ש ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן. בין במקדיש לבד"ה כמ"ש ואם בהמה טמאה וכו'. וכן הקדש בית ושדה לבד"ה אמר אך את הבכור לא יקדיש לא לבד"ה ולא למזבח לשנותו לקדושה אחרת כי אין מעלים מקדושה לקדושה. וכן פרש"י והרשב"ם בפי', שלא יקדישנו לשם קרבן

אִם אֲמַר דַּיְיָ הוּא: (כז) וְאִם בִּבְעִירָא מְסָאֲבָא וְיִפְרוֹק בְּפֻרְסָנֵיהּ וְיוֹסֵף חוּמְשֵׁיהּ עֲלוֹהִי וְאִם לָא יִתְפְּרֵק וְיִזְדַּבַּן בְּפֻרְסָנֵיהּ: (כח) בְּרַם כָּל חֶרְמָא דִי יַחְרִים גְּבַר קֳדָם

ספרא

נאמר בשקל הקדש פרט לעבדים ולשטרות ולקרקעות: קו עשרים גרה יהי' השקל לימדך כמה הוא סלע. מנין אם רצה לרבות ירבה ת"ל יהיה מנין אם רצה לפחות לא יפחות ת"ל הוא:

(פ"ח) קז (א) אלו נאמר בכור לא יקדיש. יכול לא יקדיש אדם בכור הקדשות ת"ל אותו. אותו אין אתה מקדיש אבל מקדיש אדם בכור הקדשות. עדיין אני אומר הוא לא יקדיש אבל יקדישוהו אחרים. ת"ל בבהמה עסקתי. (ב) יכול לא יקדישהו מן הבטן ת"ל אשר יבוכר לא יקדיש. משיתבכר אין אתה מקדישו מקדישו אתה מן הבטן. מכאן אמרו מערימין על הבכור. ר' ישמעאל אומר מנין שלא יקדיש אדם בכור ת"ל בכור לא יקדיש איש אותו. יכול לא יקדישנו הקדש עילוי ת"ל כל זכר תקדיש. מה ראית להביאו להקדש עילוי ולהוציא מהקדש מזבח. אחר שריבה הכתוב מיעט. מ"מ אני מביאו להקדש עילוי שהוא חל על הכל ומוציאו מהקדש מזבח שאינו חל על הכל. (ג) אין לי אלא בכור מנין לכל הקדשים שאין משנים אותם מקדושה לקדושה ת"ל בבהמה לא יקדיש איש אותו. (ד) יכול לא יקדישנו הקדש עילוי ת"ל בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש. מה ראית להביאו להקדש עילוי ולהוציא מהקדש מזבח אחר שריבה הכתוב מיעט. מ"מ אני מביאו להקדש עילוי שהוא חל על הכל ומוציאו מהקדש מזבח שאינו חל על הכל. (ה) ר"ע אומר מנין שלא יקדיש אדם בכור ת"ל בכור לא יקדיש איש אותו. (ו) יכול לא יקדישנו הקדש עילוי ת"ל אך. מה ראית להביאו להקדש עילוי. ולהוציא מהקדש מזבח אחר שריבה הכתוב מיעט. מ"מ אני מביאו להקדש עילוי שהוא חל על הכל ומוציאו מהקדש מזבח שאינו חל על הכל. (ז) אין לי אלא בכור מנין לכל הקדשים שאין משנים אותם מקדושה לקדושה ת"ל לא יקדיש אם שור אם שה יכול לא יקדישם הקדש עילוי ת"ל אך. (ח) מה ראית להביא' להקדש עילוי ולהוציא' מהקדש מזבח. אחר שריבה הכתוב מיעט. מ"מ אני מביאם להקדש עילוי שהוא חל על הכל ומוציאן מהקדש מזבח שאינו חל

התורה והמצוה

אחר. ופי' זה מוסכם לכ"ע. שגם ר' ישמעאל ור"ע למדו מנין שלא יקדיש אדם בכור ת"ל בכור לא יקדיש איש אותו. וכן אי' בבכורות (דף סו ע"ב) בשתא ע"ש, ופלוגתא ר"י ור"ע. הוא באופן הלימוד שמקדישין את הבכור הקדש עילוי (ופרש"י בתמורה דף לב) שפי' שאם התפיס קדשי מזבח לבד"ה נותן כפי טובת הנאה שי"ל בה דרשאי ליטול דבר מישראל חברו כדי שיתן עולתו זאת לבן בתו כהן להקריבה כדי שיטול את העור. והתוס' בתמורה חלקו ע"ז ופי' שאומדין כמה אדם רוצה ליתן בשור זה להקריבו עולה שאינו חייב וכן פי' רש"י בעצמו בערכין (כח) וכן איך למדין דין זה לכל הקדשים. שר"י למד מ"ש בפ' ראה כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך תקדיש לה' אלקיך. שסותר עם מ"ש כאן בכור לא יקדיש. שמ"ש לא יקדיש היינו קדשי מזבח ומ"ש תקדיש היינו הקדש עילוי. ור"ע ס"ל כדעת חכמים בערכין (דף כט) שמ"ש תקדיש לה' היינו שאף שהבכור קדוש מעצמו מצוה להקדישו בפה, ולמד שמקדישין הקדש עילוי ממלת אך. שכבר נודע שיש הבדל בין אך ובין רק, שמלת אך ממעט במשפט הזה עצמו. ור"ל אך לא יקדיש איש אותו בעצמו, אבל מקדיש טובת הנאה שלו בו (ולפ"ז ר"י ור"ע סוברים דסתם חרמים לבד"ה כריב"ב. דאם ס"ל דהם לכהנים הי' להם ללמוד זה ממ"ש כל חרם קדש קדשים כמ"ש בתמורה דף כח ע"ב) עיי"ש (ועי' לקמן סימן קי). ור' ישמעאל למד שכל הקדשים אין משנים אותם ממ"ש בבהמה. ר"ל שס"ל שמ"ש כל בכור לא יקדיש הוא לדוגמא. ולכן הוסיף מלת בבהמה. ללמד שהיא כולל כולם. ויותר נראה שבזה למד ר"י ג"כ ממה שסיים אם שור אם שה קדש הוא לה' שמ"ש אם שור אם שה מיותר שכבר אמר בבהמה. ובא לכלול כל שור ושה שהוא קדש לא יקדיש שנית. (ותפס מלת בבהמה שהוא מיותר כדי לגלות שמור ושה אינו פי' על בכור שכבר אמר בבהמה). ושמקדישין כל הקדשים הקדש עילוי למד ממ"ש בבקרך ובצאנך הזכר. ודרוש זה מבואר יותר בספרי (ראה פסקא קנה) וז"ל שם או דבר שאתה לומדו לד"א אתה לומדו לכל הדרכים שיש בו מה בכור מיוחד שהוא קדשים קלים ונאכל לשני ימים וכו' ומנין לרבות קדשי קדשים וכו' ת"ל בבקרך ובצאנך תקדיש לא תעבד בבכור שורך וכו' לא יצא בכור אלא ללמד מה בכור קדשי מזבח וכו'. ר"ל שע"מ שכתיב בבכור תקדיש שמקדישו הקדש עילוי י"ל דוקא בכור שהוא קל לא יתר קדשים שחמורים לכך הוא כתוב לא תעבוד בבכור וזה דוגמא. ופי' אף בבכור הקל לא תעבוד וכ"ש ביתר קדשים וא"כ ה"ה מ"ש בכור תקדיש אינו בכור דוקא (והמפ' שם לא כיון יפה עיי"ש) ולזה כיון גם בספרא

מֵאָדָם וּבְהֵמָה֙ וּמִשְּׂדֵ֣ה אֲחֻזָּת֔וֹ לֹ֥א יִמָּכֵ֖ר וְלֹ֣א יִגָּאֵ֑ל כָּל־חֵ֕רֶם קֹֽדֶשׁ־קָֽדָשִׁ֥ים ה֖וּא לַֽיהוָֽה׃ שביעי כט כָּל־חֵ֨רֶם אֲשֶׁ֧ר

רש"י

הרי זה חרם לכהן ויש שאמרו סתם חרמים לבדק הבית: לא ימכר ולא יגאל. אלא ינתן לכהן. לדברי האומר סתם חרמים לכהנים מפרש מקרא זה בסתם חרמים והאומר סתם חרמים לבדק הבית מפרש מקרא זה בחרמי כהנים (ערכין כ"ח) שהכל מודים שחרמי כהנים אין להם פדיון עד שיבואו ליד כהן נ וחרמי גבוה ס נפדים: כל חרם קדש קדשים הוא. האומר סתם חרמים לבדק הבית מביא ראיה מכאן והאומר סתם חרמים לכהנים מפרש כל חרם קדש קדשים הוא ללמד שחרמי כהנים חלים על קדשי קדשים ועל קדשים קלים ונותן לכהן כמו ששנינו במסכת ערכין אם נדר נותן ע דמיהן ואם נדבה נותן פ את טובתה: מאדם. (ערכין כ"ח) כגון שהחרים עבדיו ושפחותיו הכנענים: (כט) כל חרם אשר יחרם וגו'. (ת"כ) היוצא

שפתי חכמים

נ פי' ואחר שיבואו ליד הכהן הרי הן חולין גמורין לכל דבריהם אם רוצה קונה אותן מן הכהן והרי הן כחולין ממש: ס פי' חרמי בדק הבית בעודן בידו ויפלו הדמים לבדק הבית ויצאו הנכסים לחולין: ע ר"ל היינו שאמר הרי עלי ואם כן חייב באחריות אם נאבד חייל חרמו ולכך צריך ליתן דמי שווים לכהן כיון שהחרם לכהנים והבהמה נקרבת למזבח בבעי הנדר שנדר ככל: פ כלומר שאמר הרי זו א"כ אינו חייב באחריותו אם נאבד ואינו חייל שחרם אלא כדי טובת הנאה ואינו נותן לכהן אלא טובת הנאה דהיינו מה שכהן אחר רוצה ליתן לבעל הבית זה שימתין בקרבן זה להקריבו עד שיגיע משמר שלו כדי שיהיה לו העור של קרבן וכן שאר דברים לפי שהיה כ"ד משמרות וכל משמר היה נוטל שבוע אחד דכלל שבוע היה משמר אחד מקריבים כל הקרבנות וכל מה שראוי לכהנים נוטלין:

התורה והמצוה

אלא שקלר. ור"ע ס"ל שממ"ש אם שור אם שה כולל כל הקדשים כנ"ל וממילא כיון שממלא אך למדנו שמקדישים בכור הקדש עילוי ה"ס שזה נוהג ביתר הקדשים. ומ"ש לה' הוא מלת היא מיותר. ודרש שבא למעט תמורה ומובא בתמורה (דף ה'):

קח ואם בבהמה הטמאה. אין המקרא הזה מוסב על הבכור שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך. וחמור אין זה שהרי אין פדיון שבר חמור אלא שה והוא מתנה לכהן ולא להקדש. אלא הכתוב מוסב על ההקדש שהכתוב שלמעלה דבר מפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבד"ה לשון רש"י. וכן אמר בספרא למעלה כמ"ש בס'. והמבאר רצה להתהכם שמוסב על פדיון פטר חמור והיינו תם הקדים החמור לבד"ה שהרי גוף החמור שלו ואין לכהן עליו אלא שה. והוא טעות גדול שהרי ר"י שהמא דספרא סובר בבכורות (דף ח) דפטר חמור אסור בהנאה מחיים. ואמר בקדושין (דף נז) דאם קדש בו אשה אינה מקודשת. והספרא פה מדייק מ"ש ופדה בערכך. שהיל"ל וגאל כי גאולת הבעלים יפול עליו שם גאולה (כמ"ש למעלה ס' נט) שזה ההבדל בין גאולה ובין פדיון. וכמ"ש בסוף ואם לא יגאל ע"י הבעלים ונמכר לאחרים, וז"ש ופדה מה ת"ל. ומשיב לפי שיש לטעות ממ"ש וכל ערכך יהי' בשקל הקודש. שיהי' דוקא בכסף. ואף שכבר למדנו בבכור שפודין בשוה כסף ממ"ש ופדויו מבן חדש תפדה (כנ"ל ס' קה) נבדיל בין בכור שכתוב בו לשון פדיון. (כי אינו גואלו לעצמו, רק פודהו למצות לצורך הבכור עמ"ש בפי' ישעי' ס' לה) ובין הענינים דפה שכתוב בהם לשון גאולה. לכן הפה גם כאן לשון פדיון. ומ"ש ויסף חמישיתו שיהא היא וחומשו חמשה. הנזכר ויקרא (ס' שלד):

קט אך כל חרם אשר יחרים איש לה' מכל אשר לו מאדם ובהמה ומשדה אחוזתו. מדבר בחרמי כהנים כמו שיש', וכבר כללנו בס' אחרי (ס' יח) שכל שמות הנאים במאמר ביחוס א' צריך שיבוא אות היחוס כפול עם כאו"א ואם לאו יש בו דרוש. וכן היל"ל כאן מאדם ומבהמה. ובהכרח חסר אות היחוס בשם בהמה להורות שהמ"ש שבא בכולם בא על הוראה פרטית שלא יחרים כל אשר לו רק מקצת. וכן מקצת אדם ומקצת שדה אחוזתו. ובגמ' ערכין (דף כח) בארו שצריך לכתוב זאת בג' אלה דאין ללמוד א' מחברו, וא"כ בא המ"ם על הוראת הקצת. ובבהמה לא הי' צ"ל זה כי נילוף מביניהו. אמנם מה שבא שם בהמה בא לגלות שפי' אדם הוא על עבדו ושפחתו הכנענים. וכבר באחרתי (ויקרא ס' יוד) שכ"מ שבא' שם אדם י"ל שבא במובנו המדויק רק על שומרי תורה ומצות. וא"כ הייתי אומר שקאי על עבדו העברי. אמנם במקום שבא שם אדם עם שם בהמה בא על גר ההרחבה. וכל שאינו בהמה היא בכלל אדם. וגם עבדו הכנעני בכלל. אמנם המבאר (באה"ם כלל קנט) שא' מיסודות ההיקש שהשמות הבאים במשפט א' יש להם דימוי זל"ז. וכן במ"ש אדם ובהמה מה בהמה י"ל רשות למכרה לעולם אף אדם שי"ל רשות למוכרו לעולם והוא עבדו הכנעני דוקא כן פי' בגמ' ועי' בתוס' שם. ומ"ש יכול אף החרים יהיו מוחרמים ת"ל אך. מבואר עפ"י היסוד שהנחנו שיש הבדל בין מלת רק לבין מלת אך. שמלת אך מורה מיעוט במשפט הזה עצמו. ור"ל אך אם יחרים מכל מאדם משדה אך אז לא ימכר אבל אם החרים את כולם אינם מוחרמין. וגם זה ולדברי ראב"ע מובא במשנה וגמ' שם. ואומר דר"א ורהב"ע א"כ הא דאמר ר' אילא אל יבזבז אדם יותר מחומש:

כח מכל די ליה מאנשא ובעירא ומחקל אחסנתיה לא יזדבן ולא יתפרק כל חרמא קודש קודשין הוא קדם יי: כט כל חרמא די יתחרם מן אנשא לא יתפרק אתקטלא:

ספרא

על הכל. (ט) אם שור אם שה לה' הוא. הוא קרב ואין תמורתו קרבה:

(פרק יב) **קח** (א) ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך מה ת"ל לפי שנא' בשקל הקדש יכול אין לי אלא סלעים של הקדש מנין לרבות דבר המטלטל ת"ל ופדה לרבות דבר המטלטל. וא"כ למה נא' בשקל הקדש. פודה בכל דבר שהוא מטלטל ובלבד שהוא צריך לישום בכסף אמר טלית זו תחת חמור זה יצא לחולין וצריך לעשות דמים. (ב) ויסף חמשיתו עליו שיהא הוא וחומשו חמשה. לא יגאל בבעלים ונמכר בערכך לכל אדם:

קט (ג) אך כל חרם אשר יחרים איש לה' מכל אשר לו ולא כל אשר לו. מאדם לרבות עבדו ושפחתו הכנענים או אדם לרבות עבדו ושפחתו העברים ת"ל [ובהמה] מאדם ולא כל אדם [מבהמה ולא כל בהמה] ומשדה אחזתו ולא כל שדה אחוזתו. יכול אם החרים אדם את כולם יהיו מוחרמים ת"ל אך. ארא"בע ומה לגבוה אין אדם רשאי להחרים את נכסיו עאכ"ו שיהא אדם חייב להיות חס על נכסיו:

קי (ד) לא ימכר לגזבר ולא יגאל לבעלים מה יעשה לו כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו או יכול אעפ"י שפי' לשם ת"ל הוא. (ה) ריב"ב אומר מנין שסתם חרמים לבד"ה ת"ל כל חרם ק"ק הוא לה' או יכול אעפ"י שפירש לכהן ת"ל הוא. (ו) מנין שמחרים אדם את קדשיו ת"ל כל חרם קדש מנין שמחרים אדם את קדשי קדשים ת"ל כל חרם קדש קדשים. יכול הכהנים והלוים יהיו מחרימים ת"ל אך דברי ר' יהודה. רש"א הכהנים אינם מחרימים שהחרמים שלהם הלוים מחרימים שאין חרמים שלהם. רבי אומר נראים דברי ר"י בקרקעות שנאמר כי אחוזת עולם הוא להם. ודברי ר"ש במטלטלים שאין חרמים שלהם:

קיא (ז) מנין למחיבי מיתות שאמר ערכי עלי לא אמר כלום ת"ל חרם לא יפדה. אין לי אלא מחויבי מיתות החמורות מחויבי מיתות הקלות מנין ת"ל כל

התורה והמצוה

קי אך כל חרם וכו' לא ימכר וכו'. מה שמחרים לכהנים אין לו פדיום לא ע"י אחר ולא ע"י הבעלים. והנה כאן לא פי' מה יעשה בו. ומפרש במ"ש (פסוק כח) במקדיש שדה אחוזה וקנאו אחר מן הגזבר פירש' השדה בצאתו ביובל כשדה החרם, ושם באר שלכהן יהי' אחוזתו. מבואר ששדה החרם יוצא לכהן בצאתו משמר (כמו שאמר בערכין דף כח ע"ב) מגזל הגר. והנה סתמא דספרא ר"י ס"ל שם דמקיש מטלטלין למקרקע וה"ה חרמי מטלטלין נותנים לכהן בצאתו משמר כמש"ג תנאי היא איכא דמקיש איכא דלא מקיש. וע"כ מה יעשה לו כשדה החרם לכהן וכו' ר"ל אף במטלטלין. דלר"ש מטלטלין אינם כשדה החרם. עי"ש. ודעת סתמא דספרא דסתם חרמים לכהנים. שבזה פליגי (במשנה ה"ו) ריב"ב ס"ל שסתמם לבד"ה כמ"ש כל חרם ק"ק לה'. ומ"ש כל חרם לא ימכר מדבר במפרש לכהנים. וחכמים ס"ל דסתם חרמים לכהנים שנאמר כשדה החרם לכהן תהי' אחוזתו ומ"ש כל חרם קדש קדשים הוא לה'. שחל על קדשי קדשים ועל קדשים קלים לענין הקדש עילוי (כנ"ל ס' קז) כן אמר במשנה שם. וא"כ במ"ש מה יעשה לו כשדה החרם לכהן וכו' כלל גם הראי' שיש מפסוק זה דסתם חרמים לכהנים. וממילא מבואר מ"ש כל חרם ק"ק. שר"ל חרם של קדש קדשים היינו אם מקדיש קדשי' הוא לה' (וכמ"ש במשנה ו'). וז"ש או יכול אעפ"י שפירש לשם ה"ל היא. כי לשטתו מ"ש חרם ק"ק הוא לה' היינו שמחרים קדשיו לה' וזה כפי' לה'. (ולא מבעי' לרב הונא בתמורה (דף לב) דקדשי מזבח שהתפיסו לחרמי כהנים לא עשה כלום אלא אף למאי דתניא שם דקדשי מזבח שהקדישן לחרמי כהנים מה שעשוי עשוי היינו דוקא במפרש לכהני'. כי במקדיש קדשים לכ"ע סתם חרמים לבד"ה. וכ"ש למ"ש התוס' שם ד"ה כל דר"ה כרבנן דריב"ב עי"ש. וכ"ש למ"ש שם סוף ד"ה והאמר דלעולא הוא מדרבנן עי"ש). ושפיר דייק לשטתו ממ"ש הוא לה' דהיינו במפרש לה', וריב"ב לשטתו דס"ל סתם חרמים לבד"ה וא"כ מ"ש כל חרם ק"ק היינו ככל מחרים סתם, א"כ מלת הוא מדייק ההפך רק במחרים סתם הוא לה' אבל במפרש לכהנים שייך לכהנים. ומ"ש (במשנה ו') יכול הכהנים והלוים יהיו מחרימים ת"ל אך. הוא עפ"מ שאמרו בערכין (דף כח) שמה שהלוים אין מחרימים במטלטלי' לר"י משום דבקרקעות כתיב כי אחוזת עולם הוא להם וכתיב מכל אשר לו ומשדה אחוזתו מקיש מטלטלין למקרקעי. ור"ש לא מקיש. ע"ז מביא ר"י ראיה ממלת אך שהתבאר אצלינו שיש הבדל בין מלת אך ובין אלא רק שמלת אך ממעט ומדייק במשפט הזה עצמו. ורק ממעט דבר במשפט הקודש. וא"כ במ"ש אך כל חרם בא לדייק

יָחֳרַם מִן־הָאָדָם לֹא יִפָּדֶה מוֹת יוּמָת׃ ל וְכָל־מַעְשַׂר הָאָרֶץ מִזֶּרַע הָאָרֶץ מִפְּרִי הָעֵץ לַיהוָה הוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ לא וְאִם־גָּאֹל יִגְאַל אִישׁ מִמַּעַשְׂרוֹ חֲמִשִׁיתוֹ יֹסֵף עָלָיו׃ מפטיר לב וְכָל־מַעְשַׂר בָּקָר וָצֹאן כֹּל אֲשֶׁר־יַעֲבֹר תַּחַת הַשָּׁבֶט

רש"י

ליהרג צ ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום: מות יומת. הרי הולך למות לפיכך לא יפדה אין לו לא דמים ולא ערך: (ל) וכל מעשר הארץ. במעשר שני ק הכתוב מדבר: מזרע הארץ. ר דגן: מפרי העץ. תירוש ויצהר: לה' הוא. קנאו ה' ומשלחנו צוה לך לעלות ולאכול ש בירושלים כמו שנאמר (דברים י"ד) ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך וגו': (לא) ממעשרו. ולא ממעשר חבירו הפודה מעשר של חבירו אין מוסיף חומש ומה היא גאולתו כדי להתירו באכילה בכל מקום והמעות יעלה ויאכל בירושלים כמו שנאמר (שם י"ד) ונתתה בכסף וגו': (לב) תחת השבט. כשבא לעשרן מוציאן בפתח זה אחר זה והעשירי

שפתי חכמים

אותו מעשר של אותו שבוע ומה שנותן כהן אחר לבעל הבית זה שימשין בקרבן זה להקריבו עד שיגיע משמר שלו כדי שיוסיף לו העור של קרבן ושאר דברים דהיינו דבר מועט דשמא יאבד הקרבן ולא יהיה כלום דהבעל הבית אינו חייב באחריותו ובשעור זה צריך ליתן בעל בית שמחרים בהמה של נדבה לכהן: צ אבל לא נגמר דינו למיתה אפילו הוא מוכה שחין נותן כפי קלב השנים. ומה שפירש הפסוקים שלא על הסדר כי מתחלה פי' כל חרם קדש קדשים הוא אחר כך חזר למפרע ופי' מאדם ובהמה ואח"כ פי' כל חרם אשר יחרם ומפני שרצה לפרש כל משפט החרם על הסדר ומפני שפי' אך כל חרם שחרם הכהנים לא ימכר לאחר ולא יגאל הוא עצמו רק יתן לכהן היינו שחל על קדשי קדשים וקדשים קלים ונותן דמי הנדר וטובת הנאה של נדבה לכהן והחרם שהוא לשמים פודה אותו ונותן דמיו לבדק הבית ולא כחרם הכהנים שאין יכול לפדותו עד שיבא ליד הכהן וזהו פי' כל חרם קדש קדשים ואח"כ חזר לפרש משפטי המוחרמים ופי' מאדם ולא כל אדם אלא עבדיו הכנענים בלבד וכל חרם אשר יחרם לה' וגו' ביוצא ליהרג שהוא חשוב כמת ואין לו דמים. הרא"ם: ק מדכתיב כאן קדש לה' ובמעשר שני כתוב בערתי הקדש מן הבית דילפינן קדש קדש מהדדי לאפוקי ראשון דחולין גמורין הן דכתיב ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגורן: ר הוא"ל דמיירי כאן במעשר שני ובמעשר שני כתיב דגן תירוש א"כ ודאי מיירי נמי כאן מזרע הארץ דגן תירוש ויצהר דהוא מזרע הארץ: ש לא שהוא לה' ממש שיהא אסור בהנאה:

התורה והמצוה

לדייק אך כל חרם אשר יחרים מכל אשר לו ומשדה אחוזתו לא ימכר, אבל חרם שלא יחרים בשדה אחוזתו אינו נוהג גם במטלטלין. ומ"ש רבי נראים דברי ר"י מפרש בגמ' שר"ל נראים דברי ר"י לר"ש בקרקעות שאף ר"ש לא נחלק עליו אלא במטלטלין אבל בקרקעות מודה לר':

קיא כל חרם אשר יחרם מן האדם. לדעת הרמב"ן (בפי' התורה ובמשפט החרם שלו שהועתק במיוחסות ובכלבו וריב"ן) פשט הכתוב הוא רשות למלך ולסנהדרין עם כל ישראל להחרים יושבי עיר א' העוברים על תקנתם והם חייבים מיתה ואין להם פדיון ולדעתו זה פי' ענין אנשי יבש גלעד שנהרגו וענין יכיתו ויונתן בן שאול עי"ש באורך. ודעת חז"ל אינו כן (ובירושלמי סוף ברכות אמר על חרמו של עכן חטא ישראל ולא יהושע גזר מכאן שהסכים הקב"ה על ידו, וענין יהונתן ואנשי יבש הוא ענין אחר מדין מלך ובארתיו במק"א), ומפרשים שר"ל המוכן ליחרם דהיינו למות אין לו פדיון ואם אמר ערכי עלי לא אמר כלום. והוקשה משנגמר דינו שלזה א' חרם אשר יחרם כפל השם עם הפעל ר"ל שמוכן לכך. ובגמ' דייק ממ"ש מן האדם ולא כל אדם ור' חנינא סובר שנערך, ומפרש בגמ' (ערכין ו. בכתובות לז), דדריש האי קרא שלא יועיל פדיון להמחויב מיתה בב"ד. וזה עצמו מ"ש לא תקחו כופר לנפש רוצח ומפ' בכתובות דצריך תרוייהו עי"ש, ומ"ש אין לי אלא המומתות בגמרא איתא כן על דרשת ר"י בנו של ריב"ק ועי' בק"ח, ומ"ש ר' יוסי גולל ומעריך בזה כ"ע מודים דק חדא שאם הזיק חייב בתשלומין דלת"ק פטור ושם התבאר במאי פליגי עי"ש:

קיב וכל מעשר הארץ במ"ש מזרע הארץ וכן מפרי העץ, מורה שלא כל זרע הארץ ולא כל פרי העץ חייב וממעט הבלתי ראוים לאכילה כ"כ. ובגוף הדבר ס"ל להרמב"ם דכולם חייבים במעשר דאו'. והראב"ד השיגו וכן דעת התוס' בכ"מ. ומן הספרא כאן ויותר מבואר בירושלמי (ס"ק דמעשרות) עי"ש והספרי (פ' ראה) משמע שהוא דאו', והר"א ממיץ בספר יראים (סי' קנג) והסמ"ג (עשין קלג) מחלקים דרק מעשר שני הוא דאו', ועפ"י דבריהם יבואר היטב מ"ש בספרא יכול בשני מעשרות הכתוב מדבר ויובן היטב עם מ"ש בספרי עשר תעשר את כל תבואת זרעך מכלל שנאמר ואכלת לפני ה' אלקיך יכול א"א אלא דגן תירוש ויצהר מנין לרבות פירות ת"ל תבואת זרעך. מנין לרבות קטניות ת"ל עשר תעשר. מנין לרבות ירקות ת"ל וכל מעשר הארץ. ושני הפסוקים האלה מדברים במעשר שני לבד ואמר בספרא שלא תוכל לפרש עשר תעשר בשני מעשרות הכתוב מדבר כמ"ש בגמ' ת"ל הוא וכו'. ר"ל רק הוא קדש

יִתְקְטֵל: ל וְכָל מַעְשַׂר אַרְעָא מִזַּרְעָא דְאַרְעָא מִפֵּרֵי אִילָנָא דַיְיָ הוּא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ: לא וְאִם מִפְרַק יִפְרוֹק גְּבַר מִמַּעַשְׂרֵיהּ חוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי: לב וְכָל מַעְשַׂר תּוֹרִין

ספרא

כל חרם לא יפדה. יכול עד שלא נגמר דינו ת"ל אשר יחרם מן האדם לא יפדה הלא עד שלא נגמר דינו. (ח) ר' חנניא בן עקביא אומר נערך מפני שדמיו קצובים אבל לא נידר מפני שאין דמיו קצובים ר' יוסי אומר נודר ומעריך ומקדיש ואם הזיק חייב בתשלומין:

קיב (ט) זרע הארץ לרבות שום ושחלים ונרניר או יכול שאני מרבה זרע לפת וצנונות ושאר זרעוני גינה שאינם נאכלים ת"ל מזרע הארץ ולא כל זרע הארץ. מפרי העץ לרבות כל פירות האילן או יכול שאני מרבה חרובי שקמה וצלמונה וחרובי גרירה ת"ל מפרי העץ ולא כל פרי העץ. מנין לרבות את הירקות למעשר ת"ל וכל מעשר. יכול בשתי מעשרות הכתוב מדבר ת"ל הוא. הוא אמור כאן והוא אמור להלן דברים מתוסרים כאן אמרם הכתוב להלן:

קיג (יוד) ואם גאל יגאל לרבות את האשה ואם גאל יגאל לרבות את היורש. איש פרט לקטן או יכול שאני מוציא בן ט' שנה ויום א' ת"ל גאל יגאל. ממעשרו אין לי אלא מעשר שנכנס משהותו לקח ירש נתן לו במתנה מנין ת"ל ואם גאל יגאל. ממעשרו ולא כל מעשרו פרט למעשר שנכנס לירושלים ויצא [חמישיתו] פרט לפחות משוה פרוטה, יוסף עליו שיהא הוא וחומשו חמשה:

קיד (יא) מנין שאין מעשרין מן הבקר על הצאן ולא מן הצאן על הבקר ת"ל וכל מעשר בקר וצאן. (יב) יכול לא יעשר מן הכבשים על העזים ודין הוא ומה החדש והישן שאינם כלאים זב"ז אינם מתעשרים זה על זה כבשים ועזים שהם כלאים זב"ז א"ד שלא יתעשרו זע"ז ת"ל וצאן משמע כל צאן א. (יג) ק"ו לחדש וישן שיתעשרו מזה על זה. ומה אם הכבשים והעזים שהם כלאים זב"ז מתעשרים זה על זה החדש וישן שאינם כלאים זב"ז א"ד שיתעשרו מזה על זה ת"ל עשר תעשר שתי מעשרות. שנה אין מעשרין משנה לחברתה:

כל

התורה והמצוה

היינו מעשר שני. וכן שם מדבר רק במעשר שני, כמ"ש ואכלת לפני ה', אלא שבסוגיי האלו בר"ס (דף סו ע"ב) הרבה להקשות על שפה זו עיי"ש ואכמ"ל בזה:

קיג ואם גאל יגאל איש ממעשרו ככר בארתי (מצורע סי' קעח) דכ"מ שבא מלת איש אחר מלת אם אינו שם המין רק שם הבעלות וגם אשה בכלל וז"ש ואם גאל יגאל לרבות את האשה ר"ל כיון דכתיב ואם. שם איש הוא שם הבעלות. וכן מרבה קטן מטעם זה אמנם מה שהשם רק פ' שנה, שמפיה דלשנא נקט מן הדרוש שדרש (שם) על ואם שכב ישכב איש אותה. ופה ר"ל קטן שהוא בר דעת שמקחו מקח דהא כתיב לשון גאולה וצריך שיהיה לו דעת לגאול כי עם מושג הגאולה נקשר מושג הקנין. אמנם בקדושין (דף כד) אמר איש אמר רחמנא ולא אשה, אמנם לפי שטת רש"י שם. מיירי במעשר של בעלה והלימוד הוא ממ"ש איש ממעשרו ולא אשה ממעשר בעלה. רק שטת ר"ת שם אינו כן וכן ברמב"ם (פ"ה מה' מעשר ה"ב) עיי"ש וברמב"ם לא נז' הדין דקטן אינו מוסיף חומש, וזה חק מוסד שכ"מ שכפל המקור עם הפעל מורה שהטעם השעולה בכל אופן ודרש כאן מ"ש אם גאול יגאל מרבה אף לקח ירש, שלא נאמר שמ"ש ממעשרו היינו דוקא מעשר של תבואה שזרע בעצמו. ומ"ש נתן לו במתנה לשטת ר' יהודה (קדושין כד) מעשר ממון הדיוט הוא, או גם לר"מ אם נתן לו בטבלו. וממ"ש ממעשרו בא"ם שמורה על הקצת, כי מעשר שנכנס לירושלים אין פודין אותו. וכן מעשר שאין בחומשו שוה פרוטה, ומלת חמישיתו פ"ס וכמו שהוא בב"מ (דף נד) ומ"ש שיהא הוא וחומשו חמשה כמבאר (ויקרא סי' שנד):

קיד וכל מעשר בקר וצאן ממה שלא אמר וכל מעשר בהמה. ולמה פרט המינים מבואר שמעשר הבקר בפ"ע והצאן בפ"ע, אולם הכבשים ועזים א"צ לחלקם דהא כלל שניהם בשם הסוג צאן, ולא אמר בקר וכבשים ועזים. אולם בבכורות (דף נג ע"ב) שאם מובא ברייתא זאת, דייק שבמקום שרוצה לחלק המינים דרכו לכפול השם, (כמ"ש כלל זה באה"ש כלל קח) והיל"ל וכל מעשר בקר ומעשר צאן, ופי' שבמ"ש סמיכי דינו כאילו כפל שם מעשר, וי"ל כי בת"כ כל אשר יעבר סמיכי מבואר שבקר וצאן מתעשרים בפ"ע כי אין דרך להעביר בקר וצאן ביחד רק הצאן בפ"ע (כבשים ועזים כמ"ש עוד תעבורנה הצאן ע"י מונה) והבקר בפ"ע, ועיי"ש שהאריך בזה. ועוד למד שהחדש וישן לא יתעשרו זה ע"ז ממ"ש עשר תעשר וכו' היוצא השדה שנה שנה. וזה כמ"ש שמבארים שת"ש עשר תעשר את כל תבואת זרעך כולל מעשר בהמה, זרע השדה וזרע נכסים, תבואת השדה ותבואת נכסיו. וכמ"ש אח"כ

ואכלת

הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ לַיהוָה׃ לג לֹא יְבַקֵּר בֵּין־טוֹב לָרַע וְלֹא יְמִירֶנּוּ וְאִם־הָמֵר יְמִירֶנּוּ וְהָיָה־הוּא וּתְמוּרָתוֹ יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ לֹא יִגָּאֵל׃ לד אֵלֶּה הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינָי׃ חזק

ע"ח עו"א סימן. ומפטירין ה' עזי ומעזי בירמיה סימן ט"ז:

בעל הטורים

במנין איתקש לזבח שלמים יחרם דהינו חייבי מיתות דבשניהם הני הומר לא יפדה: (לד) אלה המצות. מצות במילוי. פרט נד"ו ויין סיין עולה תרי"ב והוא כגי' תלמידי חכמים על שם חכם לב יקח מצות (משלי י"ד):

רש"י

מכה בשבט לבועה בסקרא להיות ניכר שהוא מעשר כן עושה לטלאים ועגלים ת של כל שנה ושנה: יהיה קדש. להקרב למזבח דמו ואמוריו והבשר נאכל לבעלים שהרי לא נמנה עם שאר מתנות כהונה ולא מצינו שיהא בשרו נתון לכהנים: (לג) לא יבקר וגו'. לפי שנאמר (שם י"ב) וכל מבחר נדריכם יכול יהא בורר ומוציא את היפה תלמוד לומר לא יבקר בין טוב לרע בין תם בין בעל מום חלה עליו קדושה ולא שיקריב בעל מום אלא יאכל בתורת מעשר ואסור להגזז ולהעבד:

שפתי חכמים

ת לפי שאין מדה זו נוהגת אלא בבקר ובצאן כלכד שנאמר ומעשר בקר וצאן: חסלת ספר ויקרא

התורה והמצוה

ואכלת מעשר דגנך ובכורות בקרך. שאין פי' הבשר שנאכל לכהן, רק המעשר. כדרך אף אני בכור שאינו ומזה למד ר"ע מעשר בהמה שלא התפרש במק"א, וכיון דכתיב היוצא השדה שנה שנה שאין מתעשרין משנה לחברתה, ה"ה שכן הוא במעשר בהמה. ועי' בבכורות שם ולקמן סי':

קטו כל אשר יעבר תחת השבט העשירי. כבר אמר במשנה דבכורות (דף נח) באיזה לד מעשרן כונסן לדיר ועושה להם פתח קטן שלא יהיו שנים יכולים לצאת כא' ומונה א ב ג ד וכו' והיוצא עשירי סוקר בסקרא ומכוחר. שכ"ז אינו מעכב, שא"כ היה ל"ל כל אשר יעבר תחת השבט עשירי (בלא ה"א) והיה פי' אשר יעבור עשירי, וכשאמר העשירי אינו תואר לפעל יעבר רק מאמר בפ"ע, שבמיד יהיה העשירי קדש באיזה אופן שמנהם אף רבוצים או עומדים. ומ"ש כל אשר יעבר פי' הרצים לעבר פרט לטריפה:

קטז העשירי יהיה קדש ממה שלא אמר העשירי יקדש משמע שיהיה קדש מעצמו אפי' לא קרא שמו. ודוקא אם הוא עשירי לא אם נפל א' מתוכם כמ"ש לא יבקר בין טוב לרע וריב"י ס"ל קדש ומפרש בבכורות (דף נח ע"ב) שלמד מתרומה שנטלת באומד ובמחשבה. ואמר במשנה יב (מובא בבכורות דף ס') שאם קרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי וכו' כלם מקודשים, דמשמע העשירי יהיה קדש כל שקרא שמו עשירי אף בטעות. ומשמע נמי כל אשר יעבר אף העשירי יהיה קדש א, שקרא שמו תשיעי או יכול שאני מרבה אף שמיני וי"ב משיב כמו שהוא עצמו אינו מקדש אלא את הסמוך לו שאין סמוך יותר מגופו כן טעותו אינו מקדש רק הסמוך לו שהוא ט' וי"א לבד. ומ"ש במשנה ג' התשיעי נאכל במומו וי"א קרב שלמים כן למד בספרא ויקרא (סי' קנז) ממ"ש אם מן הבקר הוא מקריב ודעת ר"י דשטעם מעשר תמורה הוה ואין תמורה עושה תמורה ור"מ ס"ל דאינו תמורה דהא תמורת מעשר אינן קרב והי"א קרב שלמים ואם קרא לעשירי עשירי אין י"א מקודש כי הכלל שאמר רבי שאם לא נעקר שם עשירי ממנו אין י"א מקודש ולדעת רבי גם אם קרא לתשיעי ולעשירי י"א אין זה עקירת השם דיל"פ מ"ש י"א היינו העשירי השני וכנון שי"ל עוד בהמות ודעתו למנות עוד עשירי ב' כן אומר בגמ':

קיז לא יבקר בין טוב לרע כפי הפשט שיוציא העשירי בין טוב בין רע וא"ל לברור את היפה ולחכמים אם נכנס לדיר וברר המובחר אינו מעשר דצריך עשירי דוקא. ומ"ש לא יבקר שאף בע"מ קדוש בקדושת מעשר ואסור לגזוז ולעבוד כמו שפרש"י ומ"ש כאן דשופא את הארבעי' משום דה"ס דרק בתמורה חייב מלקות אע"ג דהוה לאו הניתק לעשה משום דכתיב תרי לאוין לא יחליפנו ולא ימיר אבל במעשר לא כתיב רק חד לאו ס"ה דאינו לוקה קמ"ל דדין א' למעשר עם יתר קדשים. וכנ"ל ס'. ומ"ש לרבות האשה והיורש המבואר למעלה (סי' קיג):

קיח לא יגאל. למדו רבותינו (בכורות לא לב תמורה ה' ב"ק יג) שה"ה שאינו נמכר. כי לכן לא כתוב לשון לא תפדה כמו בבכור, כדי להשוות הלשון עם מ"ש גבי חרמים לא ימכר ולא יגאל לכלול גם מכירה, וכמו שבארו דרך הלימוד הזה בבכורות שם וכ"ה בירושלמי דמ"ש פ"א:

וְעָן כֹּל דְּיֶעְבַּר תְּחוֹת חוּטְרָא עַשִׂירָאָה יְהֵי קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ: לג לָא יְבַקַּר בֵּין טַב לְבִישׁ וְלָא יְחַלְּפִינֵּיהּ וְאִם חַלָּפָא יְחַלְּפִינֵּיהּ וִיהֵי הוּא וְחִלּוּפֵיהּ יְהֵי קוּדְשָׁא לָא יִתְפְּרֵק: לד אִלֵּין פִּקּוֹדַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְּסִינָי:

חזק

סכום פסוקי דספר ויקרא שמונה מאות ושמשים ותשעה נטף סימן. וחציו והנגע בבשר סז. פרשיותיו עשרה בא גר סימן. וסדריו כ״ג וכתורתו יהגה יומם ולילה סימן. ופרקיו כ״ז ואהיה עמך ואברכך סימן. מנין הפסוקים שתים וחמשים ופסוקותם שש וארבעים ככל שמנה ותשעים פרשיות דודי צח ואדום סימן.

ספרא

(פרק יג) קטו (א) כל אשר יעבר תחת השבט פרט לטריפה שאינה עוברת. אין לי אלא בזמן שמונים בשבט רבוצים או עומדים מנין ת״ל העשירי יהיה קדש: קטז אין לי אלא בזמן שקרא שמו עשירי מנין אעפ״י שלא קרא שמו עשירי ת״ל העשירי יהיה קדש. יכול אפי׳ היה לו מאה ונטל עשרה. עשרה ונטל א׳ ת״ל העשירי אין זה מעשר. ריב״י אומר מעשר. (ב) קרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי ולאחד עשר עשירי מנין ששלשתן מקודשים ת״ל העשירי יהיה. או יכול שאני מרבה את י״ב. אמרת לא. הואיל והוא מקדש זמעותו הקדש מה הוא אינו מקדש אלא את הסמוך לו אף טעותו אינו מקדש אלא את הסמוך לו. (ג) נמצאת אומר קרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי ולאחד עשר עשירי שלשתן מקודשים התשיעי נאכל במומו העשירי מעשר וי״א קרב שלמים עושה תמורה דברי ר״מ רי״א וכי יש תמורה עושה תמורה אמר ר״מ אלו הה תמורה לא היה קרב. קרא לט׳ עשירי ולעשירי עשירי ולי״א עשירי אין י״א מקודש קרא לתשיעי ט׳ ולעשירי י״א ולי״א עשירי רבי א׳ אינו מקודש ר״ב״י א׳ מקודש זה הכלל שהיה רבי א׳ כל שנעקר שם עשירי ממנו לפניו מקודש ולאחריו אינו מקודש:

קיז (ד) מתוך שנאמר וכל מבחר נדריכם יכול יהי׳ מרגל ומוציא את היפה ת״ל לא יבקר בין טוב לרע ולא ימירנו ואם המ׳ ימירנו הא אם המר סופג את הארבעים אם ימירנו לרבות את האשה ואם המר ימירנו לרבות את היורש:

קיח והיה הוא ותמורתו יהי׳ קדש לא יגאל בבכור הוא אומ׳ לא יפדה נמכר הוא ובמעשר אומר לא יגאל ואינו נמכר לא חי ולא שחוט לא תם ולא בע״מ:

קיט (ה) ומנין שמעשר בהמה בעמוד ועשר ת״ל יהיה קדש מלמד שמעשר בהמה בעמוד ועשר. ריה״ג א׳ והעברת שמעשר בהמה בעמוד ועשר. (ו) רע״א עשר תעשר מלמד שמעשר בהמה בעמוד ועשר רבי אומר אלה המצות מלמד שמעשר בהמה בעמוד ועשר: קכ (ז) אלה המצות אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. (ח) אשר צוה ה׳ את משה כראי השליח לשולחו את משה אל ב״י כדאי השליח למי שנשתלח אצלו וכדאי מי שנשתלח אצלו לשליח אל ב״י זכות ישראל גרמה בהר סיני שכולם נאמרו מסיני:

התורה והמצוה

קיט והנה לא מלאנו בתורה מצוה מפורש במעשר בהמה ודעת הת״ק שלמדין זאת מת״ש העבירי יהיה קדש שהוא מ״ע לעשר. וריה״ג למד זה מת״ש בבכור והעברת וכאן נאמר כל אשר יעבר תחת השבט ור״ע למד מת״ש עשר תעשר שמדבר גם במעשר בהמה כמ״ש בס׳ בפס המבהלי׳: ודעת רבי. שלכן סמך לו אלה המצות ללמד שגם ענין זה מכלל המצות שנצטוו עליהם בהר סיני:

קכ אלה המצות הלא לא אהרות (כפי שגדרתי על כינוי הרומז זה זאת אלה לו סי׳ כג) כי רק מרע״ה הי׳ נביא תורה והנביאים אחריו לא באו רק להזהיר על תורת משה. לא להוסיף או לגרוע כמ״ש בש״ס (שבת קד מגלה ג יומא פ תמורה טז ירושלמי פ״ק דמגלה). וכן א׳ יב״ע, ומ״ש אשר צוה ה׳ את משה אל ב״י. כי משה היה השלם שבמין האנושי ולא קם עוד נביא כמשה. ודור המדבר היה מובחר הדורות, ולא יקום עוד שליח כזה ודור כזה אל שישתנה או יוסיף להם דבר. ומ״ש שכולם נאמרו מסיני התבאר ג״ש בהר:

אודך ה׳ כי עזרתני עד הלום, תמו דברי הספר וחסדך לא תמו. תמו דברי הספר ודברי תורתך לא תמו ורחמיך לא כלו. עזרני להשלים ולהוציא לאור יתר חבורי וגם עד זקנה ושיבה אלקים אל תעזבני, עד אגיד זרועך לדור לכל יבא מצותיך:

הפטרת תזריע במלכים ב סימן ד

מב וְאִישׁ בָּא מִבַּעַל שָׁלִשָׁה וַיָּבֵא לְאִישׁ הָאֱלֹהִים לֶחֶם בִּכּוּרִים עֶשְׂרִים־לֶחֶם שְׂעֹרִים וְכַרְמֶל בְּצִקְלֹנוֹ וַיֹּאמֶר תֵּן לָעָם וְיֹאכֵלוּ׃ מג וַיֹּאמֶר מְשָׁרְתוֹ מָה אֶתֵּן זֶה לִפְנֵי מֵאָה אִישׁ וַיֹּאמֶר תֵּן לָעָם וְיֹאכֵלוּ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אָכֹל וְהוֹתֵר׃ מד וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וַיֹּאכְלוּ וַיּוֹתִרוּ כִּדְבַר יְהוָה׃ א וְנַעֲמָן שַׂר־צְבָא מֶלֶךְ־אֲרָם הָיָה אִישׁ גָּדוֹל לִפְנֵי אֲדֹנָיו וּנְשֻׂא פָנִים כִּי־בוֹ נָתַן־יְהוָה תְּשׁוּעָה לַאֲרָם וְהָאִישׁ הָיָה גִּבּוֹר חַיִל מְצֹרָע׃ ב וַאֲרָם יָצְאוּ גְדוּדִים וַיִּשְׁבּוּ מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נַעֲרָה קְטַנָּה וַתְּהִי לִפְנֵי אֵשֶׁת נַעֲמָן׃ ג וַתֹּאמֶר אֶל־גְּבִרְתָּהּ אַחֲלֵי אֲדֹנִי לִפְנֵי הַנָּבִיא אֲשֶׁר בְּשֹׁמְרוֹן אָז יֶאֱסֹף אֹתוֹ מִצָּרַעְתּוֹ׃ ד וַיָּבֹא וַיַּגֵּד לַאדֹנָיו לֵאמֹר כָּזֹאת וְכָזֹאת דִּבְּרָה הַנַּעֲרָה אֲשֶׁר מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל׃ ה וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־אֲרָם לֶךְ־בֹּא וְאֶשְׁלְחָה סֵפֶר אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ עֶשֶׂר כִּכְּרֵי־כֶסֶף וְשֵׁשֶׁת אֲלָפִים זָהָב וְעֶשֶׂר חֲלִיפוֹת בְּגָדִים׃ ו וַיָּבֵא הַסֵּפֶר אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר וְעַתָּה כְּבוֹא הַסֵּפֶר הַזֶּה אֵלֶיךָ הִנֵּה שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ אֶת־נַעֲמָן עַבְדִּי וַאֲסַפְתּוֹ מִצָּרַעְתּוֹ׃ ז וַיְהִי כִּקְרֹא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַסֵּפֶר וַיִּקְרַע בְּגָדָיו וַיֹּאמֶר הַאֱלֹהִים אָנִי לְהָמִית וּלְהַחֲיוֹת כִּי־זֶה שֹׁלֵחַ אֵלַי לֶאֱסֹף אִישׁ מִצָּרַעְתּוֹ כִּי אַךְ־דְּעוּ־נָא וּרְאוּ כִּי־מִתְאַנֶּה הוּא לִי׃ ח וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אֱלִישָׁע אִישׁ־הָאֱלֹהִים כִּי־קָרַע מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּגָדָיו וַיִּשְׁלַח אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר לָמָּה קָרַעְתָּ בְּגָדֶיךָ יָבֹא־נָא אֵלַי וְיֵדַע כִּי יֵשׁ נָבִיא בְּיִשְׂרָאֵל׃ ט וַיָּבֹא נַעֲמָן בְּסוּסָו וּבְרִכְבּוֹ וַיַּעֲמֹד פֶּתַח־הַבַּיִת לֶאֱלִישָׁע׃ י וַיִּשְׁלַח אֵלָיו אֱלִישָׁע מַלְאָךְ לֵאמֹר הָלוֹךְ וְרָחַצְתָּ שֶׁבַע־פְּעָמִים בַּיַּרְדֵּן וְיָשֹׁב בְּשָׂרְךָ לְךָ וּטְהָר׃ יא וַיִּקְצֹף נַעֲמָן וַיֵּלַךְ וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָמַרְתִּי אֵלַי יֵצֵא יָצוֹא וְעָמַד וְקָרָא בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהָיו וְהֵנִיף יָדוֹ אֶל־הַמָּקוֹם וְאָסַף הַמְּצֹרָע׃ יב הֲלֹא טוֹב אֲבָנָה וּפַרְפַּר נַהֲרוֹת דַּמֶּשֶׂק מִכֹּל מֵימֵי יִשְׂרָאֵל הֲלֹא־אֶרְחַץ בָּהֶם וְטָהָרְתִּי וַיִּפֶן וַיֵּלֶךְ בְּחֵמָה׃ יג וַיִּגְּשׁוּ עֲבָדָיו וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ אָבִי דָּבָר גָּדוֹל הַנָּבִיא דִּבֶּר אֵלֶיךָ הֲלוֹא תַעֲשֶׂה וְאַף כִּי־אָמַר אֵלֶיךָ רְחַץ וּטְהָר׃ יד וַיֵּרֶד וַיִּטְבֹּל בַּיַּרְדֵּן שֶׁבַע פְּעָמִים כִּדְבַר אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיָּשָׁב בְּשָׂרוֹ כִּבְשַׂר נַעַר קָטֹן וַיִּטְהָר׃ טו וַיָּשָׁב אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים הוּא וְכָל־מַחֲנֵהוּ וַיָּבֹא וַיַּעֲמֹד לְפָנָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אֵין אֱלֹהִים בְּכָל־הָאָרֶץ כִּי אִם־בְּיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה קַח־נָא בְרָכָה מֵאֵת עַבְדֶּךָ׃ טז וַיֹּאמֶר חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־עָמַדְתִּי לְפָנָיו אִם־אֶקָּח וַיִּפְצַר־בּוֹ לָקַחַת וַיְמָאֵן׃ יז וַיֹּאמֶר נַעֲמָן וָלֹא יֻתַּן־נָא לְעַבְדְּךָ מַשָּׂא צֶמֶד־פְּרָדִים אֲדָמָה כִּי לוֹא־יַעֲשֶׂה עוֹד עַבְדְּךָ עֹלָה וָזֶבַח לֵאלֹהִים אֲחֵרִים כִּי אִם־לַיהוָה׃ יח לַדָּבָר הַזֶּה יִסְלַח יְהוָה לְעַבְדֶּךָ בְּבוֹא אֲדֹנִי בֵית־רִמּוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֺת שָׁמָּה וְהוּא נִשְׁעָן עַל־יָדִי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי בֵּית רִמֹּן בְּהִשְׁתַּחֲוָיָתִי בֵּית רִמֹּן יִסְלַח־נָא יְהוָה לְעַבְדְּךָ בַּדָּבָר הַזֶּה׃ יט וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ לְשָׁלוֹם וַיֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ כִּבְרַת־אָרֶץ׃

הפטרת מצרע במלכים ב סימן ז. בין נגמר בין מחובר

ג וְאַרְבָּעָה אֲנָשִׁים הָיוּ מְצֹרָעִים פֶּתַח הַשָּׁעַר וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים פֹּה עַד־מָתְנוּ׃ ד אִם־אָמַרְנוּ נָבוֹא הָעִיר וְהָרָעָב בָּעִיר וָמַתְנוּ

שם ואם ישבנו פה ומתנו ועתה לכו ונפלה אל מחנה ארם אם יחינו נחיה ואם ימיתנו ומתנו: ה ויקמו בנשף לבוא אל מחנה ארם ויבאו עד קצה מחנה ארם והנה אין שם איש: ו ואדני השמיע את מחנה ארם קול רכב וקול סוס קול חיל גדול ויאמרו איש אל אחיו הנה שכר עלינו מלך ישראל את מלכי החתים ואת מלכי מצרים לבוא עלינו: ז ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את אהליהם ואת סוסיהם ואת חמריהם המחנה כאשר היא וינסו אל נפשם: ח ויבאו המצרעים האלה עד קצה המחנה ויבאו אל אהל אחד ויאכלו וישתו וישאו משם כסף וזהב ובגדים וילכו ויטמנו וישבו ויבאו אל אהל אחר וישאו משם וילכו ויטמנו: ט ויאמרו איש אל רעהו לא כן אנחנו עשים היום הזה יום בשרה הוא ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון ועתה לכו ונבאה ונגידה בית המלך: י ויבאו ויקראו אל שער העיר ויגידו להם לאמר באנו אל מחנה ארם והנה אין שם איש וקול אדם כי אם הסוס אסור והחמור אסור ואהלים כאשר המה: יא ויקרא השערים ויגידו בית המלך פנימה: יב ויקם המלך לילה ויאמר אל עבדיו אגידה נא לכם את אשר עשו לנו ארם ידעו כי רעבים אנחנו ויצאו מן המחנה להחבה בהשדה לאמר כי יצאו מן העיר ונתפשם חיים ואל העיר נבא: יג ויען אחד מעבדיו ויאמר ויקחו נא חמשה מן הסוסים הנשארים אשר נשארו בה הנם ככל ההמון ישראל אשר נשארו בה הנם ככל המון ישראל אשר תמו ונשלחה ונראה: יד ויקחו שני רכב סוסים וישלח המלך אחרי מחנה ארם לאמר לכו וראו: טו וילכו אחריהם עד הירדן והנה כל הדרך מלאה בגדים וכלים אשר השליכו ארם בהחפזם וישבו המלאכים ויגדו למלך: טז ויצא העם ויבזו את מחנה ארם ויהי סאה סלת בשקל וסאתים שערים בשקל כדבר יהוה: יז והמלך הפקיד את השליש אשר נשען על ידו על השער וירמסהו העם בשער וימת כאשר דבר איש האלהים אשר דבר ברדת המלך אליו: יח ויהי כדבר איש האלהים אל המלך לאמר סאתים שערים בשקל וסאה סלת בשקל יהיה כעת מחר בשער שמרון: יט ויען השליש את איש האלהים ויאמר והנה יהוה עשה ארבות בשמים היהיה כדבר הזה ויאמר הנך ראה בעיניך ומשם לא תאכל: כ ויהי לו כן וירמסו אתו העם בשער וימת:

הפטרת קדשים

לאשכנזים. ביחזקאל סימן כ"ב. ויש מפטירין הושע בסדר קדשים. ובק"ק פפ"ד לעולם מפטירין בפ' אחרי הלא כבני כשיים דלקמן ובפ' קדשים מפטירין זה ויהי דבר ה'. ואם נדחה הפטרת הלוא כבני כשיים מן פ' אחרי בשביל מחר חדש אז מפטירין בפ' קדשים הלא כבני כשיים.

א ויהי דבר יהוה אלי לאמר: ב ואתה בן אדם התשפט התשפט את עיר הדמים והודעתה את כל תועבותיה: ג ואמרת כה אמר אדני יהוה עיר שפכת דם בתוכה לבוא עתה ועשתה גלולים עליה לטמאה: ד בדמך אשר שפכת אשמת ובגלוליך אשר עשית טמאת ותקריבי ימיך ותבוא עד שנותיך על כן נתתיך חרפה לגוים וקלסה לכל הארצות: ה הקרבות והרחקות ממך יתקלסו בך טמאת השם רבת המהומה: ו הנה נשיאי ישראל איש לזרעו היו בך למען שפך דם:

ז אב ואם הקלו בך לגר עשו בעשק בתוכך יתום ואלמנה הונו בך: ח קדשי בזית ואת־שבתתי חללת: ט אנשי רכיל היו בך למען שפך־דם ואל־ההרים אכלו בך זמה עשו בתוכך: י ערות־אב גלה־בך טמאת הנדה ענו־בך: יא ואיש ׀ את־אשת רעהו עשה תועבה ואיש את־כלתו טמא בזמה ואיש את־אחתו בת־אביו ענה־בך: יב שחד לקחו־בך למען שפך־דם נשך ותרבית לקחת ותבצעי רעיך בעשק ואתי שכחת נאם אדני יהוה: יג והנה הכיתי כפי אל־בצעך אשר עשית ועל־דמך אשר היו בתוכך: יד היעמד לבך אם־תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך אני יהוה דברתי ועשיתי: טו והפיצותי אותך בגוים וזריתיך בארצות והתמתי טמאתך ממך: טז ונחלת בך לעיני גוים וידעת כי־אני יהוה:

עד כאן לספרדים. וכפ״ס דמיין מוסיפין

יז ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: יח בן־אדם היו־לי בית־ישראל לסוג כלם נחשת ובדיל וברזל ועופרת בתוך כור סגים כסף היו: יט לכן כה אמר אדני יהוה יען היות כלכם לסגים לכן הנני קבץ אתכם אל־תוך ירושלם:

הפטרת קדשים כמנהג האשכנזים. בת״ע בעמוס סי׳ ט׳. ויש מפטירין אותה בסדר **אחרי** מות. עיין בלבוש החור סי׳ תצ״ג.

ז הלוא כבני כשיים אתם לי בני ישראל נאם־יהוה הלוא את־ישראל העליתי מארץ מצרים ופלשתיים מכפתור וארם מקיר: ח הנה עיני ׀ אדני יהוה בממלכה החטאה והשמדתי אתה מעל פני האדמה אפס כי לא השמיד אשמיד את־בית יעקב נאם־יהוה: ט כי־הנה אנכי מצוה והנעותי בכל־הגוים את־בית ישראל כאשר ינוע בכברה ולא־יפול צרור ארץ: י בחרב ימותו כל חטאי עמי האמרים לא־תגיש ותקדים בעדינו הרעה: יא ביום ההוא אקים את־סכת דויד הנפלת וגדרתי את־פרציהן והרסתיו אקים ובניתיה כימי עולם: יב למען יירשו את־שארית אדום וכל־הגוים אשר־נקרא שמי עליהם נאם־יהוה עשה זאת: יג הנה ימים באים נאם־יהוה ונגש חורש בקצר ודרך ענבים במשך הזרע והטיפו ההרים עסיס וכל־הגבעות תתמוגגנה: יד ושבתי את־שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את־יינם ועשו גנות ואכלו את־פריהם: טו ונטעתים על־אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר־נתתי להם אמר יהוה אלהיך:

הפטרת קדשים כמנהג האיטליאנים והספרדים, ביחזקאל סימן כ׳. ויש מפטירין אותה בסדר אחרי מות.

א ויהי ׀ בשנה השביעית בחמשי בעשור לחדש באו אנשים מזקני ישראל לדרש את־יהוה וישבו לפני: כאן מתחילין הספרדים. ב ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: ג בן־אדם דבר את־זקני ישראל ואמרת אלהם כה אמר אדני יהוה הלדרש אתי אתם באים חי־אני אם־אדרש לכם נאם אדני יהוה: ד התשפט אתם התשפוט בן־אדם את־תועבת אבותם הודיעם: ה ואמרת אליהם כה־אמר אדני יהוה ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ואשא ידי להם לאמר אני יהוה אלהיכם: ו ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ

מצרים אל ארץ אשר תרתי להם זבת חלב ודבש צבי היא לכל הארצות: ז ויאמר אלהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו אני יהוה אלהיכם: ח וימרו בי ולא אבו לשמע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואמר לשפך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים: ט ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם אשר נודעתי אליהם לעיניהם להוציאם מארץ מצרים: י ואוציאם מארץ מצרים ואבאם אל המדבר: יא ואתן להם את חקותי ואת משפטי הודעתי אותם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם: יב וגם את שבתותי נתתי להם להיות לאות ביני וביניהם לדעת כי אני יהוה מקדשם: יג וימרו בי בית ישראל במדבר בחקותי לא הלכו ואת משפטי מאסו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ואת שבתתי חללו מאד ואמר לשפך חמתי עליהם במדבר לכלותם: יד ואעשה למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר הוצאתים לעיניהם: טו וגם אני נשאתי ידי להם במדבר לבלתי הביא אותם אל הארץ אשר נתתי זבת חלב ודבש צבי היא לכל הארצות: טז יען במשפטי מאסו ואת חקותי לא הלכו בהם ואת שבתותי חללו כי אחרי גלוליהם לבם הלך: יז ותחס עיני עליהם משחתם ולא עשיתי אותם כלה במדבר: יח ואמר אל בניהם במדבר בחוקי אבותיכם אל תלכו ואת משפטיהם אל תשמרו ובגלוליהם אל תטמאו: יט אני יהוה אלהיכם בחקותי לכו ואת משפטי שמרו ועשו אותם: כ ואת שבתותי קדשו והיו לאות ביני וביניכם לדעת כי אני יהוה אלהיכם:

הפטרת אמר ביחזקאל סימן מד

טו והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני ישראל מעלי המה יקרבו אלי לשרתני ועמדו לפני להקריב לי חלב ודם נאם אדני יהוה: טז המה יבאו אל מקדשי והמה יקרבו אל שלחני לשרתני ושמרו את משמרתי: יז והיה בבואם אל שערי החצר הפנימית בגדי פשתים ילבשו ולא יעלה עליהם צמר בשרתם בשערי החצר הפנימית וביתה: יח פארי פשתים יהיו על ראשם ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם לא יחגרו ביזע: יט ובצאתם אל החצר החיצונה אל החצר החיצונה אל העם יפשטו את בגדיהם אשר המה משרתם בם והניחו אותם בלשכת הקדש ולבשו בגדים אחרים ולא יקדשו את העם בבגדיהם: כ וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו כסום יכסמו את ראשיהם: כא ויין לא ישתו כל כהן בבואם אל החצר הפנימית: כב ואלמנה וגרושה לא יקחו להם לנשים כי אם בתולת מזרע בית ישראל והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו: כג ואת עמי יורו בין קדש לחל ובין טמא לטהור יודעם: כד ועל ריב המה יעמדו לשפט במשפטי ושפטהו ואת תורתי ואת חקתי בכל מועדי ישמרו ואת שבתותי יקדשו: כה ואל מת אדם לא יבוא לטמאה כי אם לאב ולאם ולבן ולבת לאח ולאחות אשר לא היתה לאיש יטמאו: כו ואחרי טהרתו שבעת ימים יספרו לו: כז וביום באו אל הקדש אל החצר

א (ש"ח ה"ג) 7 למשפט ק' ישפטהו ק' הפנימית

הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ כח וְהָיְתָה לָהֶם לְנַחֲלָה אֲנִי נַחֲלָתָם וַאֲחֻזָּה לֹא־תִתְּנוּ לָהֶם בְּיִשְׂרָאֵל אֲנִי אֲחֻזָּתָם׃ כט הַמִּנְחָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם הֵמָּה יֹאכְלוּם וְכָל־חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לָהֶם יִהְיֶה׃ ל וְרֵאשִׁית כָּל־בִּכּוּרֵי כֹל וְכָל־תְּרוּמַת כֹּל מִכֹּל תְּרוּמוֹתֵיכֶם לַכֹּהֲנִים יִהְיֶה וְרֵאשִׁית עֲרִיסוֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַכֹּהֵן לְהָנִיחַ בְּרָכָה אֶל־בֵּיתֶךָ׃ לא כָּל־נְבֵלָה וּטְרֵפָה מִן־הָעוֹף וּמִן־הַבְּהֵמָה לֹא יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים׃

הפטרת בהר סיני בירמיה ל״ב כשפרשיות נפרדות.

ו וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ הָיָה דְּבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ז הִנֵּה חֲנַמְאֵל בֶּן־שַׁלֻּם דֹּדְךָ בָּא אֵלֶיךָ לֵאמֹר קְנֵה לְךָ אֶת־שָׂדִי אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת כִּי לְךָ מִשְׁפַּט הַגְּאֻלָּה לִקְנוֹת׃ ח וַיָּבֹא אֵלַי חֲנַמְאֵל בֶּן־דֹּדִי כִּדְבַר יְהוָה אֶל־חֲצַר הַמַּטָּרָה וַיֹּאמֶר אֵלַי קְנֵה נָא אֶת־שָׂדִי אֲשֶׁר־בַּעֲנָתוֹת אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִין כִּי־לְךָ מִשְׁפַּט הַיְרֻשָּׁה וּלְךָ הַגְּאֻלָּה קְנֵה־לָךְ וָאֵדַע כִּי דְבַר־יְהוָה הוּא׃ ט וָאֶקְנֶה אֶת־הַשָּׂדֶה מֵאֵת חֲנַמְאֵל בֶּן־דֹּדִי אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת וָאֶשְׁקֲלָה־לּוֹ אֶת־הַכֶּסֶף שִׁבְעָה שְׁקָלִים וַעֲשָׂרָה הַכָּסֶף׃ י וָאֶכְתֹּב בַּסֵּפֶר וָאֶחְתֹּם וָאָעֵד עֵדִים וָאֶשְׁקֹל הַכֶּסֶף בְּמֹאזְנָיִם׃ יא וָאֶקַּח אֶת־סֵפֶר הַמִּקְנָה אֶת־הֶחָתוּם הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְאֶת־הַגָּלוּי׃ יב וָאֶתֵּן אֶת־הַסֵּפֶר הַמִּקְנָה אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה בֶּן־מַחְסֵיָה לְעֵינֵי חֲנַמְאֵל דֹּדִי וּלְעֵינֵי הָעֵדִים הַכֹּתְבִים בְּסֵפֶר הַמִּקְנָה לְעֵינֵי כָּל־הַיְּהוּדִים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה׃ יג וָאֲצַוֶּה אֶת־בָּרוּךְ לְעֵינֵיהֶם לֵאמֹר׃ יד כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לָקוֹחַ אֶת־הַסְּפָרִים הָאֵלֶּה אֵת סֵפֶר הַמִּקְנָה הַזֶּה וְאֵת הֶחָתוּם וְאֵת סֵפֶר הַגָּלוּי הַזֶּה וּנְתַתָּם בִּכְלִי־חָרֶשׂ לְמַעַן יַעַמְדוּ יָמִים רַבִּים׃ טו כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד יִקָּנוּ בָתִּים וְשָׂדוֹת וּכְרָמִים בָּאָרֶץ הַזֹּאת׃ טז וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה אַחֲרֵי תִתִּי אֶת־סֵפֶר הַמִּקְנָה אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה לֵאמֹר׃ יז אֲהָהּ אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ בְּכֹחֲךָ הַגָּדוֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה לֹא־יִפָּלֵא מִמְּךָ כָּל־דָּבָר׃ יח עֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים וּמְשַׁלֵּם עֲוֺן אָבוֹת אֶל־חֵיק בְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ יט גְּדֹל הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילִיָּה אֲשֶׁר־עֵינֶיךָ פְקֻחוֹת עַל־כָּל־דַּרְכֵי בְּנֵי אָדָם לָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו וְכִפְרִי מַעֲלָלָיו׃ כ אֲשֶׁר־שַׂמְתָּ אֹתוֹת וּמֹפְתִים בְּאֶרֶץ־מִצְרַיִם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה וּבְיִשְׂרָאֵל וּבָאָדָם וַתַּעֲשֶׂה־לְּךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה׃ כא וַתֹּצֵא אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בְּאֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְיָד חֲזָקָה וּבְאֶזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָא גָּדוֹל׃ כב וַתִּתֵּן לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתָם לָתֵת לָהֶם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ כג בספרים קצת מסיימין כאן וַיָּבֹאוּ וַיִּרְשׁוּ אֹתָהּ וְלֹא־שָׁמְעוּ בְקוֹלֶךָ וּבְתוֹרָתְךָ לֹא־הָלָכוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתָה לָהֶם לַעֲשׂוֹת לֹא עָשׂוּ וַתַּקְרֵא אֹתָם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת׃ כד הִנֵּה הַסֹּלְלוֹת בָּאוּ הָעִיר לְלָכְדָהּ וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים הַנִּלְחָמִים עָלֶיהָ מִפְּנֵי הַחֶרֶב וְהָרָעָב וְהַדָּבֶר וַאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ הָיָה וְהִנְּךָ רֹאֶה׃ כה וְאַתָּה אָמַרְתָּ אֵלַי אֲדֹנָי יֱהוִה קְנֵה־לְךָ הַשָּׂדֶה בַּכֶּסֶף וְהָעֵד עֵדִים וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים׃ כו וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר׃ כז הִנֵּה אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי כָּל־בָּשָׂר הֲמִמֶּנִּי יִפָּלֵא כָּל־דָּבָר׃

הפטרת בחקתי בירמיה סימן ט״ז. בין במחובר בין בנפרד, ולאיטליאני סוף הפטרת בהר.

יט יְהוָה עֻזִּי וּמָעֻזִּי וּמְנוּסִי בְּיוֹם צָרָה אֵלֶיךָ גּוֹיִם יָבֹאוּ מֵאַפְסֵי־אָרֶץ וְיֹאמְרוּ אַךְ־

שֶׁקֶר נָחֲלוּ אֲבוֹתֵינוּ הֶבֶל וְאֵין־בָּם מוֹעִיל׃ כ הֲיַעֲשֶׂה־לּוֹ אָדָם אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים׃ כא לָכֵן הִנְנִי מוֹדִיעָם בַּפַּעַם הַזֹּאת אוֹדִיעֵם אֶת־יָדִי וְאֶת־גְּבוּרָתִי וְיָדְעוּ כִּי־שְׁמִי יְהוָה׃ א חַטַּאת יְהוּדָה כְּתוּבָה בְּעֵט בַּרְזֶל בְּצִפֹּרֶן שָׁמִיר חֲרוּשָׁה עַל־לוּחַ לִבָּם וּלְקַרְנוֹת מִזְבְּחוֹתֵיכֶם׃ ב כִּזְכֹּר בְּנֵיהֶם מִזְבְּחוֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם עַל־עֵץ רַעֲנָן עַל־גְּבָעוֹת הַגְּבֹהוֹת׃ ג הֲרָרִי בַּשָּׂדֶה חֵילְךָ כָל־אוֹצְרוֹתֶיךָ לָבַז אֶתֵּן בָּמֹתֶיךָ בְּחַטָּאת בְּכָל־גְּבוּלֶיךָ׃ ד וְשָׁמַטְתָּה וּבְךָ מִנַּחֲלָתְךָ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ וְהַעֲבַדְתִּיךָ אֶת־אֹיְבֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ כִּי־אֵשׁ קְדַחְתֶּם בְּאַפִּי עַד־עוֹלָם תּוּקָד׃ ה כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אָרוּר הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בָּאָדָם וְשָׂם בָּשָׂר זְרֹעוֹ וּמִן־יְהוָה יָסוּר לִבּוֹ׃ ו וְהָיָה כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבוֹא טוֹב וְשָׁכַן חֲרֵרִים בַּמִּדְבָּר אֶרֶץ מְלֵחָה וְלֹא תֵשֵׁב׃ ז בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיהוָה וְהָיָה יְהוָה מִבְטַחוֹ׃ ח וְהָיָה כְּעֵץ ׀ שָׁתוּל עַל־מַיִם וְעַל־יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו וְלֹא יִרְאֶ כִּי־יָבֹא חֹם וְהָיָה עָלֵהוּ רַעֲנָן וּבִשְׁנַת בַּצֹּרֶת לֹא יִדְאָג וְלֹא יָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי׃ ט עָקֹב הַלֵּב מִכֹּל וְאָנֻשׁ הוּא מִי יֵדָעֶנּוּ׃ י אֲנִי יְהוָה חֹקֵר לֵב בֹּחֵן כְּלָיוֹת וְלָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָו כִּפְרִי מַעֲלָלָיו׃ יא קֹרֵא דָגַר וְלֹא יָלָד עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט בַּחֲצִי יָמָו יַעַזְבֶנּוּ וּבְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה נָבָל׃ יב כִּסֵּא כָבוֹד מָרוֹם מֵרִאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ׃ יג מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל יְהוָה כָּל־עֹזְבֶיךָ יֵבֹשׁוּ יְסוּרַי בָּאָרֶץ יִכָּתֵבוּ כִּי עָזְבוּ מְקוֹר מַיִם־חַיִּים אֶת־יְהוָה׃ יד רְפָאֵנִי יְהוָה וְאֵרָפֵא הוֹשִׁיעֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה כִּי תְהִלָּתִי אָתָּה׃

יראה ק׳ כדרכיו ק׳ ימיו ק׳ וסורי ק׳

ברכות שאומרים קודם ההפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק׃

וכשסיים ההפטרה יאמר זה׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק׃

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן (וְרַחֲמָן) אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו׃

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ׃

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד׃

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃ עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת׃

הפטרת ערב ראש חודש שחל בשבת (ש"א סי' כ')

נדחית מפני פ' שקלים ופ' החדש, וי"מ שנדחית גם מפני עניה סערה בפ' ראה, ובי"מ מפטירין של מחר חדש בפ' ראה ועמ"ש, ומחברין עניה סערה עם רני עקרה בפ' כי תצא.

יח וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ יט וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ כ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ כא וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ כב וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ כג וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ כד וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ כה וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ כו וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ כז וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ כח וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ כט וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ ל וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ לא כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ לב וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ לג וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ לד וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ לה וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ לו וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ לז וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ לח וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ לט וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ מ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ מא הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ מב וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

הפטרת שבת ור"ח (ישעיה סי' ס"ו)

נדחית הפטרה זו מפני הפטרת שבת וחנוכה, שקלים, החדש, ושמעו דפ' מסעי. אבל בפ' ראה ור"ח מפטירים השמים כסאי ומפטירים בכי תצא רני עקרה ועניה סוערה.

א כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ ב וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה

ואל

וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ ג שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ ד גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ ה שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ ו קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ ז בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ ח מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ ט הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ י שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ יא לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ יב כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ יג כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַםִ תְּנֻחָמוּ׃ יד וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ טו כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ טז כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ יז הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַד בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ יח וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ יט וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ כ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם מִנְחָה לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַםִ אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ כא וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ כב כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ כג וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ כד וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחוות לפני אמר יהוה׃

אתת קרי

סימן להפסקת הארבע פרשיות

אם חל ר"ח אדר בשנים פשוטות או ואדר במעוברות ביום שבת היא זטו. אם חל ביום ב' אז בו. אם חל ביום ד' הוא דד. ואם חל ביום ו' אז ובין כלומר בפי הפסקות׃

שיר השירים

עם פירוש רש״י ז״ל

ופירוש

שירי הנפש

פירוש על חמשה שירי קדש אשר שרה נפש שלמה, על חמשה זמנים אשר עזבה את נויתה ותדבק בדודה העליון ברבבות קדש, ארבעה פעמים בארבעה עתים שזכתה לנבואת ומראות אלהים בעוד המלך חי. והפעם החמישית עת נאסף אל עמיו ותשב אל בית אביה כנעוריה, וכל המושל עליה המשיל כי ברחה השולמית מהיכל המלך אל הרועה במדבר חמשה פעמים, ויהי שירו חמשה ושיר האלף על הכרם בבעל המון:

השירים האלה קדש קדשים רמים ידברו נשגבות יספרו ומלין לצד עלאה ימללו, על סוד הנפש האלהית ועניניה על קשורה בגויה ותשוקתה אל דודה בשמים כוספה אל העליונים ומלחמתה עם התחתונים, על סוד הנבואה ורוה״ק, על מעמד הנפש בעת החזון בעת תעלה בסולם ובעת תרד, על מעמדה בעת הפרידה, ואחר המות עת תשוב אל צרור החיים, כלו מלא חכמה ודעת קדושים מלא יראת ה׳ ומוסר השכל, כלו מפורש ומבואר בדרך הפשט והמושכל, דרך הקדש יקרא לה דרך חדש לא סללוהו ראשונים, ואחרונים לא דרכו בו, וארח ישרים סלולה:

מאת הרב הגאון האמיתי המפורסם בכל קצוי ארץ כליל החכמה והמדעים פאר הדור כקש״ת מוהר״ר **מאיר ליבוש מלבי״ם** זצללה״ה

עם פירוש

מצודת דוד, ומצודת ציון.

ווילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראם

תרע״ג.

ШИРАЙ ГАНЕФЕШЪ.

Комментарь на Ширъ Гаширимъ.

Соч. Мальбима

1912.

ВИЛЬНА. Типографія «Вдова и бр. Роммъ».
Уголъ Духовскаго и Глухого пер. собств. домъ № 1-2.

אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי. מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו ואף על פי שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא צריך ליישב הדוגמא על אופניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה וראיתי לספר הזה כמה מדרשי אגדה יש סודרים כל הספר הזה במדרש אחד. ויש מפוזרים בכמה מדרשי אגדה מקראות לבדם ואינם מתיישבים על לשון המקרא וסדר המקראות. ואמרתי בלבי לתפוש משמעות המקרא ליישב ביאורם על סדרם והמדרשות מרבותינו אקבעם מדרש ומדרש איש איש במקומו. ואומר אני שראה שלמה ברוח הקודש שעתידין ישראל לגלות גולה אחר גולה חורבן אחר חורבן ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון ולזכור חבה ראשונה אשר היו סגולה לו מכל עמים לאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה ויזכרו את חסדיו ואת מעלם אשר מעלו ואת הטובות אשר אמר לתת להם באחרית הימים ויסד ספר הזה ברוח הקדש בלשון אשה צרורה אלמנות חיות משתוקקת על בעלה מתרפקת על דודה מזכרת אהבת נעורים אליו ומודה על פשעה אף דודה צר לו בצרתה ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יופיה וכשרון פעליה בהם נקשר עמה באהבה עזה. להודיעם כי לא מלבו ענה ולא שילוחיה שילוחין כי עוד היא אשתו והוא אישה והוא עתיד לשוב אליה:

הקדמה לשירי הנפש

אוצר האוצרות ואבני כל חמדה, סגולת הסגולה ויקר כל קדש, השיר המקודש הזה לנו. מיום אביר החכמים ברוח ה' עליו השכיל עד היום הזה. זקני קדם קדש קדשים קראוהו. סולת נקיה כנוהו, ראש השירים ונזרם, תפארת הכתובים והדרם, חמדת שנות עולם ואבני עדים, חושן התומים והאורים, אוסם החכמה והדעת, מעון האור והזהר, אהל האלהות והנהר, לא היה יום — כה אמרו חכמינו הנאמנים — כיום שניתן בו שיר השירים לישראל:

אולם מה סוד השיר הזה ועל מה ועל מי משלו נשאו? מי המה נביאיו ועל מה נבאו? על מי נאמרו הדברים והחזיונות האלה אשר מאד נפלאו? מה יסודו ועל מה אדניו הטבעו? מי זאת עולה מן המדבר ודודה אשר חמק עבר? מי הדוד הבחור אשר שלח ידו מן החור? ורעיתו כעוטיה, ושדים תאומי צביה. והיא מקוטרת מור ולבונה, ומי היא אחותה הקטנה? מי הוא זה הצבי והעופר, אשכל הכופר, הלן בין שדים, ורובץ בצהרים, צרור המור והתפוח, המציץ והמשגיח, וקווצותיו תלתלים, וידיו גלילים, רגליו כאלים, ומי הם השועלים המחבלים? מי אשה היא הרועה בשושנים, אשר עיניו כיונים, שוקיו כעמודים, וכולו מחמדים, דגול מרבבה, ודגלו אהבה, הדוד על הרי בתר, ומי היא יונתו בסתר? השחורה ונאוה, והיא תולה אהבה, ברה כחמה, וכנדגלות איומה. ונופת שפתותיה, וכעדר העזים שניה, ברכות בחשבון עיניה, ובנעלים יפו פעמיה? ומי הוא המלך במסבו, ועלמות ובנות סביבו, מלכות ופלגשים, והיפה בנשים, בלהה ושולמית ומחולת המחנים, כלה ולבנון ובנות ירושלים? מי הם החושקים והנושקים, הריעים והרועים, הדודים והידידים. השיר והשומרים. הכרם בבעל המון והנוטרים, המטה וששים גבורים? ומה האפריון ועמודיו, והגן ומגדיו, התמר וסנסיניו, מעין גנים ופרדס רמונים, הדודאים והגפנים, האשישות והתפוחים. שושנת העמקים והיא בין החוחים? כל אלה חדות נפשות וסודות תהומות, חכמות למות ופליאות נעלמות, חכמי קדם חרשו בעגלתו וחדתו לא מצאו, ונבוני דור אחרון אחריו שלמתו ואלומותיו לא נשאו, וניתן הספר על יד יודע ספר לאמר קרא נא זה ואמר לא אוכל כי חתום הוא חדה היא ותבי לחדה:

השמלה אשר בה יתכסה השיר בהגלותו לעיני רואים, הוא שיר ידידות הוסד לפי דברי המבארים בין המלך שלמה וחשוקתו, או בין רועה בנאן ורעיתו, מלא דברי חשק אין סדרים למו, ומליצות דנות אין מבין אותמו, ורוב המליצות והדמיונות נלאו המפרשים לשבצם במשבצות זהב הפשט במלואם, וישימו העקוב למישור ויאמרו משל היה:

אבל מי הוא הגנב המתעטף באדרת היקר הלז? ומי הם החושקים המופלאים והידידים הנעלמים הנכספים מחלצות האלה ויבואו בעדי עדים? יאמרו המושלים. כי כנסת ישראל היא היא החשוקה והחושק הוא דודה העליון אלהיה, אשר ארשה לו לאשה במצרים בנעוריה, שם הגיע עתה עת דודים. שם זכר אהבת כלולותיה, ובמדבר ליה שם קשרה בתולה עדיה כלה קשוריה, ואחת מרכבות קדש ובשני עפרים שני שדיה, ובאהרן אבי פרש כנפיו עליה, ובבית עולמים אתו מלבנון כלה וכריח לבנון ריח שמלותיה, אך בגדה אשה מריעה, וישלחה מביתו בפשעיה, ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיה, ודומה דודה לצבי הנה עומד אחר כותליה, ועוד ישוב לשוש עליה לטוב כאשר שש על אבותיה — דרך זה סללו חכמי המדרש במדרשיהם. ורוב המפרשים הלכו בעקבותיהם, לבד בפתרון פרטי הכתובים והמשך המאמרים נטו מעגלותיהם. איש לדרכו כטוב בעיניהם. — וחכמי הקבלה הסירו מצנפת המליצה מעל ראשו העטרה, ומבלי חומר עשו צורה, ואלו הרים גבוהים בשערה, אמרו בשיר הזה כל חכמת הקבלה והמערכה

והמערכה, קורי עכביש עם המסכת, ויניעו את הכתובים אל אשר יהיה שמה רוח הפילוסופיא ללכת, ונשאר מנבת גם כאלה וכאלון אשר בשלכת, סוף דבר רוב הפירושים והבאורים, שוכנים חררים בירכתי צפון ביערים, בגבול הרמז והדרוש נעצרים, מעיר מושב הפשט רחוקים, במעבה הכתוב בלתי מונקים, ועליל המליצה מזוקקים, והנה כי ידענו זאת כי הדבר האלקי לו שבעים פנים ואלף כוונים, בכל זאת הבאור הפשטי הוא להשית דעת, הוא המפתח בו נפתח השערים טרם נבוא בחדרים אל הקדש פנימה ואל היכלי מלך. לכן יגעתי להשכיל בינה, בם אזוק האזינה, הנה אפתח לך שער חדש, בו נפשך תראה אור ותמצא מרגוע, ומתוק האור וטוב לעינים לראות את השמש:

לא מחשבת המבארים בהבנת תכונת המשל הזה מחשבותי, ולא דרכיהם כמות המשל דרכי, לא המלך שלמה לבדו זה דודה וזה ריעה וידידה, ולא רועה צאן במדבר הוא לבדו חמדה וגם יעדה. ולא על מקהלת ישראל נשא השיר לפי פרושי משלו, וגם לא על מעשי הטבע ומפעלו, המשל יספר הבלי שלמה עודו בחיים חייתו, נשיו הרבות והעלמה אהובת ריע אשר מאסה אהבתו, והמליצה תחוש דעת ידו החזקה ברוח נבואתו, עם פשט בגדיו הגואים ובאלהים חיים דבקה נשמתו, המשל והמליצה יחדיו יפיו תמים, וימלאו ימיהם ללדת והנה בבטן אם אחת תאומים, והנה אנחנו מאלמים אלומים, והנה קמה אלמתי וגם נצבה, הרפא משובת הכתובים אוהבם נדבה, ודגלם עלי אהבה, ועתה אפרש את פתחי, אטה למשל אזני אפתח בכנור חדתי, והנה תסובנה אלומותיכם ותשתחוינה לאלמתי:

המשל מספר, כי בין המון הנשים מלכות ופלגשים, אשר בהמה דבק שלמה לאהבה, חשקה נפשו רהבים, אילת אהבים, עלמה כקציעה וימימה, ברה כחמה, כולה מאהימה, אין כמוה על אדמה, והיא רועה צאן בני אמה. והיא ככרמל לפני גוזזיה נאלמה, כי כלא עצור בעצמותיה ולהבה, רשפי אש שלהבת אהבה, אל עלם נעלם, פלוני אלמוני, טוב רואי אדמוני, יפה עינים, וזרזיר מתנים, בתאר כארזים, וחכם הרזים, רועה צאן ונדיים, הררי בשדה בירכתים, והוא יחוש יום יום כנשר שמים, מן המדבר אשר הוא חונה שמה, אל חדרי שלמה מעון רעיתו העגומה, ויחדש עמה תמיד ברית אהבתו, ויקראיה יונתו תמתו, והוא נקרא דודי וריעי בפי כלתו. והגם כי הפקיד המלך עליה שומרים, בנות ירושלים אותה נטרים, וסביב מטתו ששים גבורים, בכל זאת מנעולי ברזל ונחשתים, נפשי רשפי האהבה לא נעלו, וחומה בריח דלתים, בין החושקים לא הבדילו, כי הדוד שב לדבר עמה תמיד דרך חור מזוזה ודלתים, גם היא יצאה אחריו המדבר רוכבת עמו בין המשפתים, ובכל עת נלחם ירדפו אחריה, בנות ציון נטריה, יסובבוה במחולת המחנים, והיא נושאת אליהן ידים, לאמר, השבעתי אתכם בנות ירושלים, אם תעוררו את האהבה, כי טוב לי שמה פת חרבה, במדבר ציה וערבה, מהיכלי שועה בם לא ראיתי טובה, ויין הרקח מאול בלהבה. — באחרית הימים, בא עופר האילים מהרי בשמים, הרפים מידו עליה ארחו, ודודאי האהבים פרחו, ורשפיה רשפי אש נגהו, ואסירי התקוה חפשי שולחו, ואל המדבר בנתו, ולהקת המשוררים רנה פצחו — כמות עזה אהבה, וקנאה כשאול נשגבה, לא יכבו מים רבים האהבה. ולא נהרות ומי תהום רבה. — העבים סרו, שחקים נטהרו, צללים עברו, ריעים התחברו, גיל וששון תגרו, הניסו והרו, עמדת עמרו המזמרים זמרו, והמשוררים שרו:

הוצעה

חכמי המחקר וחכמי תושיה, ידמו במשליהם את הגויה, עם המון כחותיה הגדולות, הפועלות והמתפעלות, אל קרית מלך רב ובנתיה, או אל עיר קטנה אחת ואנשיה. כי כמו שימצאו בעיר אנשים רבים שונים, המונים ששונים, איש על דגלו חונים, ופועלים בעסקים מפורדים, לתכליתים אישיים מיוחדים, כן גם בגויה המון כחות רבות, כסדר הקבוצות, איש על מקומו יחנה, ועל יסוד טבעו נבנה, ופעולתו יענה, ולתכליתו מיוחד יפנה: וכן כמו שכל אנשי העיר, רב וצעיר, ישתתפו בהנהגה כוללת, ויתחברו תחת ממשלה אחת מושלת, ותחת דת וחקים, ומשפטים צדיקים, וכולם מתחזקים ועוסקים, איש על דגלו ואיש על נבאו, איש על עבודתו ואיש על משאו, להעמיד שלום העיר על מכונה, בל יכרת מעונה, ויש ביניהם רופאים ועוזרים, שופטים ושוטרים, מלוים ומזהירים, אלה הפם טף וגברים, זקנים עם נערים, כורמים ואכרים, מנהגים ונכנעים, מזהירים ושומעים: כן גם כל כחות הגויה ומדותיה, תכונותיה ומתנותיה, כולם להנהגת האחד בכלל יתאחדו, יתלכדו ולא יתפרדו, כולם שמים במלאכם, כאנשי הממלכה, להעמיד על מכונה, שלום הגויה ועניה, חיותה בריאותה ושמחה, ותאלה פרטיה וכפחה רעננה, וכולם מתחברים תחת חק טבעי כולל, בכל כתותיהם אל מתגולל, להעמיד את חיי ונויאו, כל ימי היותו על אדמתו, עד בוא חליפתו, ויש ביניהם כחות ראשיות העומדים על הפקודים, וכחות כהיות אשר נתנו להם לעבדים. והדבר מבואר וערוך, בספרי הפילוסופים בארך:

ובאשר נשקיף בעין הבחינה . על כל כחות הגויה ונתבונן בם בינה . ראינו כי כולם עמה יעמדו ותמם יאבדו . עם הבשר נולדו ובמותם לא נפרדו . כולם היו מן העפר ואל עפרם ישובון . החמר היא להם לחמר וממנו יעצבון . הם חניכיו ילידי ביתו . הם בעלי בריתו . רצים למלאת תאותו . אך כל פרי עקידתם כל ימי היותם על אדמתם . להפיק רצון גויתם . תענוגיו ומשאלותיו . מאוייו ותועלותיו . הם אלופי הקריה והבונים . הם יושבי העיר לפנים אכרים ועובדי אדמה . כי אפס אלה חכמה . כולם עם נבל . און יחבל . והרה הבל . וילד אבל . החבל והכבל . הטמא והסבל . וקללת עיבל . זה חלקם בתבל :

לבד אחת היא כמראה הלפידים היא מתהלכת . גם מלך היא והיא המולכת . היא פנים המאירה את הפגרים . לפיד אש העובר בין הבתרים . כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים . היא היונה היפה . כשחר נשקפה . כבודה בת מלך פנימה . ברה כחמה . היא הרעיה היא הכלה . הקיימת סלה . היא החיה והמשכלת . מכל בני בשר נבדלת . ואחרי המזוזה והדלת . שמים זכרונה . בעוז תכונה . בהודה השוכן על הרי בשמים . כי היא נשמת שדי ממרומים . הוא דודה ובו דובקת . הוא ריעה ואליו היא מתרפקת . בערב היא באה ובבקר היא שבה . אל האלהים אשר אהבה . לא תכרות ברית ליושב הארץ ולא תחנם . וכי יקראו אליה לא תענם . ועת יאמר אשר בידו נפש כל חי גזרו את הילד החי . תאמר לא כי בנך המת ובני החי . וגואלה חי ישיבה אל בית מועד לכל חי . ונעלמה מעיני כל חי . ועתה לפניך אלך ואישר הדורים . אפתח לפניך שערים . ונתתי לך אוצרות חשך ומטמוני מסתרים . הנה יד שלוחה אלי ובו מגלת ספר . והיא כתובה פנים ואחור . ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק , פתח פיך ואכול את אשר אני נותן אליך . דבש חמאה אכול דיך . ונופת מתוק אל חכך :

מבוא המחברת

הן כל אדם באשר הוא אדם . חייו ופעולותיו יפרדו והיו לשני ראשים . כפי שני החלקים אשר מהם הורכב . (א) הראש האחד יפנה דרך בית און . הוא חיי הגוף ופעולותיו החומריים שהוא מצד היותו בן אדמה לבבו פונה אל הגאוות הזמניות . לאסוף הון ועושר . לבקש כבוד ותפארה . לאהב חמדת עולם ותענוגות בשר . (ב) והראש השני יפנה למסלה העולה בית אל . הוא חיי הנשמה ופעולותיה הרוחניים . שהיא מצד היותה בת שמים מגמת פניה אל האושר הרוחני . לאסוף חכמה ודעת . לבקש יראת ה' ועבודת צדק . לאהב את ה' ולדבקה בו . מואסת הבלי הזמן . מתקדשת מטומאת הגויה . להיות לה מהלכים בין העומדים הנצחיים . וגם בעת יפתוה או ינצחוה כחות החומריות שכניה לכרות עמהם ברית . להיות עטרה לה כרמיהם . או ליתן בחיק העגלה בית עולם . אף גם זאת היא ישינה ולבה ער . ומשתדלת פעם בפעם להנער מעפר . יזורר עד שבע פעמים ויפקח את עיניו השכליים לראות כי ענן לנגדו ולדעת כי ערפל חתולתו :

אולם שני הראשים האלה . רעוני . שני מיני החיים אשר בהם צלם יתהלך איש עלי חלד . נראו ונתגלו ביתר שאת ויתר עז בחיי שלמה המלך ע"ה . כי (א) בחיים הגופניים הוא השיג מאויי עולם ותענוגות הזמן יותר מכל האדם כמו שבאר זה בארך בספר קהלת . (ב) בחיים הנפשיים . הוא זכה למראות אלהים . ותנח עליו הרוח ודבר עמו בחלום ובחזון . שאז (כפי תנאי הנבואה) יכלה הגשם . וכחות החומר ישבותו . ועמודיו יתרופפו . ונפשו האלהית תפרד אז מחברת החומר ותפשט מלבושים הצואים . ותשאר יחידה מתדבקת עם השכל העליון הבלתי ב"ת זה דודה וזה ריעה . ואחר שחבר ספר קהלת בו שם מערך לחיי הגוף וכור להבליו כי כמה מהבל יחד . חבר השיר הקדוש הזה . בו דבר נכבדות על חיי הנשמה בעת נח עליה הרוח ותדבק בדודה העליון הדגול מרבבה . בו למד דעת את העם חכמה ומוסר להודיע סוד הזה ועניינו . ולהאיר נשמות השוכנות בערפל . והלביש את דבריו משל ומליצה דברי חכמים וחידות' :

ידמה במליצתו את בית שלמה היא גויתו ואת כחותיה אל קריה מלך רב אשר פי המשורר יכנה בשם . ציון וירושלים . (כמו שהשתמש במשל הזה בספר קהלת עיר קטנה ואנשים בה מעט ואמרו חז"ל עיר קטנה זה הגוף ואנשים בה מעט אלו האברים) ואת הכח המתעורר או היצר המושל בגויה אשר כל כחות הגוף שומעים אליו למלאות פקודתו יכנה בשם המלך שלמה . כי הוא המנהיג את העיר הזאת ר"ל את גוית שלמה ומלך עליה מלכות עוזם ומשל בה ממשל רב כמלכות שלמה בעיר ירושלים . (וכן אמר שם ובא אליה מלך גדול וסבב אותה ופי' חז"ל מלך גדול זה היצה"ר) גם יכנה במליצתו את הכחות הנפשיות הנמשלות בחומר למיניהם בשם ,בנות ציון או בנות ירושלים' . כי הם בנות העיר. והגוף הזה . הם נשי שלמה ופלגשיו למלאות תאותיו ותענוגותיו על כל חמדת נשים . הם אמהותיו ושפחותיו מהם יקח להיות לו לרקחות ולטבחות ולאופות בכח הזן והמגדל והמוליד ויתר כחות הגויה במסכת נפשות :

וישא משלו ויאמר

כי בין המון הנשים אשר היה לשלמה. חשקה נפשו רעיה אחת היפה בנשים. היא מחותנה אל רועה צאן במדבר. והלקח הרעיה מחיק אהובה הרועה אל המלך שלמה אל בית מלכותו. וישם כתר מלכות בראשה ויתן לה משאת כיד המלך. גם הפקיד עליה שומרים בנות ירושלים עוטרים אותה. שמה עקבה ישמורו בל תברח אל המדבר אל דודה. אבל לבוא שקד שומר. כי היא לא נפתה לבבה אל כל חשק שלמה. נפשה בחלה באהבתו. מאסה פת בג המלך ויין משתיו. כי נכספה גם כלתה נפשה אל אלוף נעוריה הרועה בשושנים. גם הוא זכר לה אהבת כלולותיה. ובכל יום ויום היה מתהלך לפני חצר בית הנשים שבו נלכדה כלאה. משגיח מן החלונות. מדבר עמה אחרי הקירות והחרכים. והיא תשפך לפניו שיחה מבקשת יוצא ממסגר נפשה. וישימו אותותם אותות. עשה לה ציונים איך תברח ותנס ותמלט על הררי בתר. וכן ברחה כמה פעמים מהיכל המלך אל המדבר אשר הוא חונה שם. ובכל פעם רדפו אחריה בנות ירושלים השומרות וישיבוה בחמת רוחה אל חדרי שלמה. עד כי באחרית הימים תגבר בעוז מתניה שברה דלתות נחושה גדעה מסגרות. פתחה הזיקים נתקה מוסרות. ותצא ביד רמה מור ולבונה מקוטרת. אל דודה הצבי על הרי בשמים:

זה תורף המשל. ומליצה חדות לו. וזה פתרונו

האשה היפה בנשים אשר בה חשק שלמה לאהבה ויביאה אל היכלי המלך. היא נשמתו הרוחניית האלקית אשר ירדה מגבהי מרומים לשכן בבית שלמה בגשם ה' אמר לשכן בערפל — והדוד הרועה בצאן אשר אליו היתה מחותנה, הוא דודה העליון הרועה בצבאות, היושב בשמי שמי קדם ושוכן בערבות — ואשר כלאה המלך בבית מלכותו ויפתיה אל אהבתו. הוא כי התאמץ הכח המתעורר המולך בגויה להיות שליט ברוח לכלא את הרוח הקדוש בבריח אהבה בין הבשרים, וישתדל למשוך את הנפש האלהית עם בתולות אחריה רעותיה (שהם כחות נפש השכליות) אל רצונו, גם לכבוש את המלכה עמו בבית להיות לו לעבד וסוכנת למלאות תאוותיו ותשוקותיו הן בהנהגת המלכות, הן באסיפת הון ועושר וכל חשק שלמה — ואשר שם בנות ירושלים שומרים לה סביב. הוא כי בנות הגויה ר"ל כחותיה עומדים סביבה ויחזיקו בה בל תתפשט מן הגשמיות, ובל תשל נעלי החומר מעל רגליה, ובל תשא אבר לעוף על כנפי הטהרה והקדושה אל הרוחניות אל דודה בשמים — ואשר המשיל משלים כי כלתה נפש הרעיה אל הרועה אלוף נעוריה, הוא כחתן יכהן פאר והיא ככלה תעדה כליה. ר"ל כי נפש שלמה מאסה מאויי החומר ותשוקותיו, ולא התגאלה לצאת אחרי המולך בגויה שהוא הכח המתעורר ויצרי מעלליו, רק התעוררה בכל עת בתשוקה עצומה אל דודה ה' מנת חלקה וכוסה ותאמץ זרועותיה בעיון ובמעשה ללכת בדרכיו ולדבקה בו — ואשר אמר המשל כי דודה שלח לה דבריו אחרי הקיר והחלון, דרך חלונות וחרכים. הוא כי גם הדוד העליון אליה תשוקתו לשפוך עליה רוח קדשו, להשכילה באמתתו, ישלח לה דברי השגחתו דרך הקיר הוא החומר אשר היה למסך בינה ובין קדש הקדשים, משגיח עליה דרך חלונות וחרכי הנפש להעלותה מעמק השדים ובארות חמר אל הקדושה ורוח הקדש ולהוציאה מעמק עכור אל פתח תקוה — ואשר המשיל כי ברחה כמה פעמים מהיכל המלך אל דודה אשר בערבה. ר"ל שע"י השתלמות נפש שלמה ותשוקתה והכנתה אל הדיבוק האלקי, נח עליה הרוח ותדבק בהדרת קדש וזכתה לנבואה ודבר ה' כמה פעמים שבעת ההיא ברחה מהיכל שלמה, רצוני שהתפשטה מן החומר וסר מעליה השטן והרפש, ואז התרחקה מאהבת המלך ר"ל שאז נסו הצללים ותשכח הכח המתעורר ונשארה מתבודדת עם אור הגדול וכבוד דודה הלא הזריח עליה — ואשר אמרו במשל שבכל פעם רדפו אחריה בנות ירושלים וישיבוה אל היכל המלך, הוא כאשר עוד לא נמסו אסירי הגויה בהחלט לכן לא נמשך הדיבוק ההוא זמן רב, כי אחר שחל עליו הרוח האלקי שבו בנות החומר להתעורר ולהשבית הדבוק הזה, וילך ה' כאשר כלה לדבר אל שלמה ונפשו שבה למקומה להכלא תחת מסגר החומר כבתחלה — ואשר אמר המשל כי באחרית הימים יצאה ביד רמה מבית שלמה ולא יספה שוב אליו עוד רק דבקה בדודה ויארשה לו לעולם. ר"ל כי בעת נאסף שלמה אל עמיו וישכב עם אבותיו, אז נפרדו הקשורים ונמסו האסורים, הפח נשבר ונפשו נמלטה אל אלהיה אל בעל נעוריה, וישב העפר על הארץ והרוח שב אל האלהים אשר נתנה ותדבק בצרור החיים בחיי עד ועדן נצח: —

ובאשר בתרנו את השיר הקדוש הזה למחלקותיו, ועברנו בין בתריו, ראינו כי נחלק לחמשה חלקים או חמשה שירים. בכל שיר ושיר יספר כי ברחה הרעיה מחדרי המלך אל המדבר, עד שנמצא כי ברחה אל המדבר חמשה פעמים, בארבעה פעמים הראשונים יספר כי הושבה מן המדבר אל היכל המלך. ובפעם החמישי מספר כי יצאה אל המדבר ונשארה שם אצל דודה. ולא שבה עוד. — והמליצה בזה,

כי פעמים נראה ה' אל שלמה ודבר עמו ארבעה פעמים, כמו שיבואר, על כן היה למשל שיצאה הרעיה היא נפשו האלהית ונפרדה מן החומר ארבעה פעמים, ואחרי כלות הדבור והחזון שבה אל החומר הכלאה בו כבתחלה, ובפעם החמישית בעת הגויעה והפרידה אז נפרדה נפשו מגופו לעולם ובאה אל בית אביה כנעוריה:

השיר הראשון מתחיל ישקני מנשיקות פיהו (א' ב') ומסיים השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תעירו את האהבה (ב' ז) בו מספר כי הרעיה מתחזקת אל דודה והוא עומד אחר הכתלים, היא מבקשת ממנו יגיד לה [illegible] איה תמצאהו, וכי ברחה ויצאה אל המדבר והתחברה עם דודה ודגלו עליה אהבה שאהלו אתה להאהב ויציגו התבקיה, עד ראתה כי בנות ירושלים רודפות אחריה, מבקשת מהם בל ישביתו ובל יעוררו את האהבה. ובזה נשלם החבור בראיה ויפרידו בין שניהם. והוא משל אל המראה הראשונה (שנזכר מלכים א' ג' ודה"ב א') שבמלון שם בגבעון והעלה שם אלף עולות וה' נראה אליו בחלום הלילה ויאמר שאל מה אתן לך, ובקש לב שומע משפט להבין בין טוב לרע וה' מלא שאלתו. עפ"ז יציר כי נפש שלמה היתה נכספה אחרי דודה, ותבא בימי השלום, ודרשה להשכיל דרכיו ומשפטיו וחכמת אלהים, וזכתה אל הדיבוק הנפלא במראה נבואיית שאז התפשטה מן הגשם ודבקה בדודה, עד שהביאוה בנות ירושלים כחות הגוף ששבו לאיתנם ויקץ שלמה ונשבו שבה אל בית כלא כבראשונה:

השיר השני מתחיל קול דודי הנה זה בא. (ב' ח') ומסיים עד שיפוח היום סוב דמה לך דודי לצבי. (סוף הקאפיטול) בו מספר כי הדוד ההעיר מעצמו לבא אל רעיתו, וקרא לה שתצא אחריו, אבל היא נשארה במדרגה הנואה וכלואה. ולא הלך הדוד עמו רק מעט ואז עבר ממנה. והוא ציור אל הדבור השני (שנזכר במ"א ו' י"א), עת שהל לבנות הבית שא"ל הבית אשר אתה בונה אם תלך בדרכי וכו'. ושמואר שלא היה נבואה גמורה (שלכן כתיב ויהי דבר ה' אל שלמה שזה מדרגה קטנה. כי לא היה מראה וחזון ולכן אמר (מ"א ט') וירא ה' אל שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון ולא חשב מראה זאת וכן לא תחשב בד"ה) ולכן לא ספר בזה שרדפו אחריה בנות ירושלים. כי הדודים נפרדו מעצמם ויצאה רק לפי שעה עד שיפוח היום ונסו הצללים ואז נפרד דודה מעצמו. וכמו שיבואר בפנים:

השיר השלישי מתחיל על משכבי בלילות. (ג' א') ומסיים באתי לגני (ה' א') מספר כי הרעיה בקשה את דודה על משכבה בלילות ובכל העיר, ולא מצאה אותו עד שיצאה מן העיר ומצאה את דודה והביאה אותו אל בית אמה עד שרדפו אחריה בנות ירושלים וגם ספר איך ברחה ממטת שלמה ואיך התיחדה עם דודה ודבר עמה בכל לשונות של חבה וכ"ז ציור אל הדבור השלישי (שם' במ"א ט' ובדה"ב ז') אחר שכלה את הבית ויתגלה אז הרבה מאד והעשיר בשפעות ובהתבונות והתחזקות אין מספר כנז' שם בארוך. וזה המשל שהרעיה הרבתה לבקש את דודה בכל עת. ואז נראה ה' אל שלמה והיה מראה גמורה כמ"ש כאשר נראה אליו בגבעון שזה ממליץ כי אז נפרדה נפש שלמה מן החומר ודבקה בדודה בדבוק נבואיי. וגם הביאה אותו אל בית אמה ע"י המקדש אשר בנה כאשר אפרש אי"ה בפנים. עד שבנות החומר השביתו את הדיבוק ושבה נפשו אל גויתו כבראשונה. וגם ספר מענין האפריון שהוא נבנה"ק אשר גם דברים נפלאים השייכים לענין הנבואה הזאת כאשר יבואר בגוף המחברת:

השיר הרביעי מתחיל אני ישנה (ה' ב') ומסיים זה דודי וזה רעי. (סוף הקאפיטול) בו יספר כי הרעיה נרדמה ימים רבים בחדרי שלמה ולא זכרה את דודה ואת אלוף נעוריה שכחה. עד שבלילה אחת בא ודפק על פתחה. ותחלה לא רצתה לקום ממטתה לפתוח לו, ואחר שקמה לפתוח הדלת דודה חמק עבר ולא יכלה למצוא אותו עוד. ונגלתה נערה לפני בנות ירושלים והודיעה להן שהיא חולת אהבה. וספרה להן תכונות דודה ותפארותיו ושלמותיו. וזה ציור אל מ"ש (במ"א י"א) כי אח"כ הטה שלמה ונשא נשים נכריות ונטה לבבו מעם ה' הנראה אליו פעמים ויאמר ה' לשלמה יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וכו' קרוע אקרע את הממלכה מידך וגם כתוב ויתאנף ה' בשלמה. וזה מצייר שנפש שלמה נרדמה בחיק הגוים ונמשכה אחרי תאותיו. עד שבא ה' ודפק על פתחה והודיע לו חטאתו ונכנס ואז שמה אל לבה לבקש את דודה ולשוב בתשובה עד שתזכה אל האור והדיבוק האלהי כבתחלה. אבל דודה חמק עבר. וה' התרחק ממנו ולא נפרדה נפשו מן החומר אל הרוחניות עד בא מועד פרידתו. שאז מצאו בנות ירושלים ר"ל כחות גופו את דודו. שבא לאסוף את נפשו אליו למקור החיים. והגידו לו כי חולת אהבה היא:

השיר החמישי מתחיל אנה הלך דודך. (ו' א') ומסיים מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. (ח' ז'), בו ספר כי בא הדוד אל כלתו. והיא דבקה נפשה אחריו. ועלה עמו אל המדבר ביד רמה. ולא יכלו בנות ירושלים והמלך שלמה עצמו לעצור בעדה, כי עזה כמות אהבה. והיא אמרה לבנות (ח' ד') מה תעירו ומה תעוררו את האהבה. ר"ל לא תוכלו עוד להשבית את האהבה. ומציר בזה העת שבא הדוד העליון לאסף נפש שלמה אל צרור החיים. שאז הפריד המות ביניה ובין הגויה. ותשב אל אלהים, לא יתגברו עוד כחות הגשם כי בלע מדי תאלונן. ובתוך זה באו עניינים נפלאים מענין הנפש בעת הגויעה ואחר המות כמ"ש בפנים אי"ה:

תוספת אל המגילה הלזו שיר קטן מתחיל אחות לנו קטנה עד סוף הספר, והיא דברת הנשמה ותחנתה בעד אחות היושבת בקבר בגויה, ובעד יתר הכחות הנפשיות הנתלות בחומר ובעד הגוף עצמו המוכן ג"כ לקבל גמול מעשיו בעת התחיה, וממשיל משלים כאילו מתחנן הרעיה בעד אחותה הקטנה אשר שדים אין לה כמ"ש במקומו, ושיר זה נקרא שיר האלף. על שספר בו מהכרם של שלמה שהיה מביא בפריו אלף כסף, ועז"א ויהי שירו חמשה ואלף. ר"ל שהשיר שהבר, יש בו חמשה שירים. ונוסף עליו שיר האלף:

אחרי יצא קו המדה וכלה את מדות הבית הפנימי ויצא דרך השער אשר פניו דרך הקדים ומדד חמש אמות בקנה המדה סביב סביב, טרם אבוא אל החצר הפנימי ואל ההיכל לפני. אליך ה' אתפלל שלח אורך ואמתך המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך ואל משכנותיך אל תשליכני מלפניך ורוח קדשך אל תקח ממני:

וישא משלו ויאמר

כי מן המון הנשים אשר היה לשלמה. חשקה נפשו רעיה אחת היפה בנשים. היא מחותנה אל רועה צאן במדבר. ותלקח הרעיה מחיק אהובה הרועה אל המלך שלמה אל בית מלכותו. וישם כתר מלכות בראשה ויתן לה משאת כיד המלך. גם הפקיד עליה שומרים בנות ירושלים שומרים אותה. המה עקבה ישמורו בל תברח אל המדבר אל דודה. אבל לשוא שקד שומר. כי היא לא נפתה לבבה אל כל חשק שלמה. ונפשה בחלה באהבתו. מאסה פת בג המלך ויין משתיו. כי נכספה גם כלתה נפשה אל אלוף נעוריה הרועה בשושנים. גם הוא זכר לה אהבת כלולותיה. ובכל יום ויום היה מתהלך לפני חצר בית הנשים שבו נלכדה כלתו. משגיח מן החלונות. מדבר עמה אחרי הקירות והחרכים. והיא תשפך לפניו שיחה מבקשת יוציאה ממסגר נפשה. וישימו אותותם אותות. עד כה לא יודעים איך תברח ותגש שמלאכו על הרי בתר. וכן ברחה כמה פעמים מהיכל המלך אל המדבר אשר הוא חונה שם. ובכל פעם רדפו אחריה בנות ירושלים השומרות ויביאוה בחמת רוחה אל חדרי שלמה. עד כי באחרית הימים תגרש בעוז פתגים שברה דלתות נחושה גדעה מסגרות. פתחה הזיקים נתקה מוסרות. ותצא ביד רמה מור ולבונה מקוטרת. אל דודה הצבי על הרי בשמים:

זה תורף המשל. ומליצה חדות לו. וזה פתרונו.

האשה היפה בנשים אשר בה חשק שלמה לאהבה ויביאיה אל היכלי המלך. היא נשמתו הרוחניית האלקית אשר ירדה מגבהי מרומים לשכן בבית שלמה בבשל ה' אמר לשכן בערפל — והדוד הרועה בצאן אשר אליו היתה מחותנה, הוא דודה העליון הרועה בגאות, היושב בשמי שמי קדם ושוכן בערבות — ואשר כלאה המלך בבית מלכותו ויפתיה אל אהבתו. הוא כי האמן הכח המתעורר המולך בגויה להיות שליט בגוח לכלא את הרוח הקדוש בבית אהבה בין הבשרים, וישתדל למשוך את הנפש האלהית עם בתולות אחריה רעותיה (שהם כחות נפש השכליות) אל רצונו, גם לכבוש את המלכה עמו בבית להיות לו לסגל וסוכנת למלאות תאוותיו ותשוקותיו הן בהנהגת המלכות, הן באסיפת הון ועושר וכל חשק שלמה — ואשר שם בנות ירושלים שומרים לה סביב. הוא כי בנות הגויה ר"ל כחותיה עומדים סביבה ויחזיקו בה בל תפשט מן הגשמיות, ובל תשל נעלי החומר מעל רגליה, ובל תשא אבר לעוף על כנפי הטהרה והקדושה אל הרוחניות אל דודה בשמים — ואשר המשיל משלים כי כלתה נפש הרעיה אל הרועה אלוף נעוריה, שוא כחתן יכהן פאר והיא ככלה תעדה כליה. ר"ל כי נפש שלמה מאסה מאויי החומר ותשוקותיו, ולא השגהלה לצאת אחרי המולך בגויה שהוא הכח המתעורר ויצרי מעלליו, רק התעוררה בכל עת בתשוקה עצומה אל דודה ה' מנת חלקה וכוסה ותאמן זרועותיה בעיון ובמעשה ללכת בדרכיו ולדבקה בו — ואשר אמר המשל כי דודה שלח לה דבריו אחרי הקיר והדלת, דרך חלונות וחרכים. הוא כי גם הדוד העליון אליה תשוקתו לשפוך עליה רוח קדשו, להשכילה באמתו, ישלח לה דברי השגחתו דרך הקיר הוא החומר אשר היה למסך בינה ובין קדש הקדשים, משגיח עליה דרך חלונות וחרכי הנפש להעלותה מעמק השדים ובארות חמר אל הקדושה ורוח הקדש ולהוציאה מעמק עכור אל פתח תקוה — ואשר המשיל כי ברחה כמה פעמים מהיכל המלך אל דודה אשר בערבה. ר"ל שע"י השתדלות נפש שלמה ותשוקתה והכנתה אל הדיבוק האלקי, נח עליה הרוח ותדבק במדרגת קדש וזכתה לנבואה ודבר ה' כמה פעמים שבעת היא ברחה מהיכל שלמה, רצוני שהתפשטה מן החומר וסר מעליה המסך וערפל, ואז התרחקה מאהבת המלך ר"ל שאז נסו הצללים ותשכח הכח המתעורר ונשארה מתבודדת עם האור הגדול וכבוד דודה הלא נזרח עליה — ואשר אמרו במשל שבכל פעם רדפו אחריה בנות ירושלים ויביאוה אל היכל המלך, הוא באשר עוד לא נמסו אסירי הגויה בהחלט לכן לא נמשך הדיבוק שזה זמן רב, כי אחר שחל עליו הרוח האלקי שבו בנות החומר להתעורר ולהשבית הדבוק הזה, וילך ה' כאשר כלה לדבר אל שלמה ונפשו שבה למקומה להכלא תחת מסגר החומר כבתחלה — ואשר אמר המשל כי באחרית הימים יצאה ביד רמה מבית שלמה ולא יספה שוב אליו עוד רק דבקה בדודה ויארשה לו לעולם. ר"ל כי בעת נאסף שלמה אל עמיו וישכב עם אבותיו, אז נפרדו הקשורים ונמסו האסורים, הפח נשבר ונפשו נמלטה אל אלהים אל בעל נעוריה, וישב העפר על הארץ והרוח שב אל האלהים אשר נתנה ותדבק בצרור החיים בחיי עד ועדן נצח: —

ובאשר בתרנו את השיר הקדוש הזה למחלקותיו, ועברנו בין בתריו, ראינו כי נחלק לחמשה חלקים או חמשה שירים. בכל שיר ושיר יספר כי ברחה הרעיה מחדרי המלך אל המדבר, עד שנמצא כי ברחה אל המדבר חמשה פעמים, בארבעה פעמים הראשונים יספר כי הושבה מן המדבר אל היכל המלך. ובפעם החמישי מספר כי יצאה אל המדבר ונשארה שם אצל דודה. ולא שבה עוד. — והמליצה בזה,

כי פעמים שנראה ה' אל שלמה ודבר עמו ארבעה פעמים, כמו שיבואר, על כן היה למשל שיצאה הרעיה היא נפשו האלהית ונפרדה מן החומר ארבעה פעמים, ואחרי כלות הדבור והחזון שבה אל החומר ונכלאה בו כבתחלה, ובפעם החמישית באה הגויעה והפרידה אז נפרדה נפשו מגופו לעולם ושבה אל בית אביה כנעוריה:

השיר הראשון מתחיל ישקני מנשיקות פיהו (א' ב') ומסיים השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תעירו את האהבה (ב' ז) בו מספר כי הרעיה מתרפקת אל דודה והוא עומד אחר כתליה, היא מבקשת ממנו יגיד לה מי ומה איפה תמצאהו, וכי ברחה ויצאה אל המדבר ונתחברה עם דודה ודגלו עליה אהבה שמצאו שם לרעיה ויצאו התענוג, עד ראתה כי בנות ירושלים רודפים אחריה, מבקשת מהם כל ישביתו וכל יעוררו את האהבה. ובזה נשלם הדבור ביניהם ויפרידו בין שניהם. והוא משל אל המראה הראשונה (שנזכר מלכים א' ג' ודה"ב א') שבהלך שלמה לגבעונה והעלה שם אלף עולות וה' נראה אליו בחלום הלילה ויאמר שאל מה אתן לך, ובקש לב שומע משפט להבין בין טוב לרע וה' מלא שאלתו. עפ"ז יצייר כי נפש שלמה היתה טובה אחרי דודה, והבוא היא בשלום, ותדרוש להשיג דרכיו ומשפטיו וחכמת אלהים, וזכתה אל הדיבוק הנפלא במראה נבואיית שאז התפשטה מן הגשם ודבקה בדודה, עד שהשיבוה בנות ירושלים כחות הגוף שבנו לאיתנם ויקץ שלמה ונפשו שבה אל בית כלאה כבראשונה:

השיר השני מתחיל קול דודי הנה זה בא. (ב' ח') ומסיים עד שיפוח היום ונסו הצללים סוב דמה לך דודי לצבי. (סוף הקאפיטול) בו מספר כי הדוד התעורר מעצמו לבא אל רעיתו, וקרא לה שתלך אחריו, אבל היא בחרה במדרגה הנואה והלוהה. ולא ארך הדבור עמו רק מעט ואז עבר ממנה. והוא ציור אל הדבור השני (שנזכר במ"א ד' י"א), עת התל לבנות הבית שא"ל הבית אשר אתה בונה אם בדרכי תלך וכו'. ומבואר שלא היה נבואה גמורה (שלכן כתיב ויהי דבר ה' אל שלמה שזה מדרגה קטנה. כי לא היה מראה וחזון ולכן אמר (מ"א ט') וירא ה' אל שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון ולא חשב מראה זאת וכן לא חשבה בד"ה) ולכן לא ספר בזה שרדפו אחריה בנות ירושלים. כי הדודים נפרדו מעצמם ויגסה רק לפי שעה עד שיפוח היום ונסו הצללים ואז נפרד דודה מעליו. וכמו שיבואר בפנים:

השיר השלישי מתחיל על משכבי בלילות. (ג' א') ומסיים באתי לגני (ה' א') מספר כי הרעיה בקשה את דודה על משכבה בלילות ובכל העיר, ולא מצאה אותו עד שיצאה מן העיר ומצאה את דודה והביאה אותו אל בית אמה עד שרדפו אחריה בנות ירושלים וגם ספר איך ברחה ממטת שלמה ואיך התיחדה עם דודה ודבר עמה בכל נעימות של חבה וכיון ציור אל הדבור השלישי (שם' במ"א ט' ודה"ב ז') אחר שכלה את הבית ויתגבהו שם הרבה מאד והעשיר בהפלות ובתהלוכות ובזבחים אין מספר כנז' שם בהלך. וזה המשל שהרעיה הרבתה לבקש את דודה בכל עת. ואז נראה ה' אל שלמה והיה מראה גמורה כמ"ש כאשר נראה אליו בגבעון שזה ממלין כי אז נפרדה נפש שלמה מן החומר ודבקה בדודה בדבוק נבואיי. וגם הביאה אותו אל בית אמה ע"י המקדש אשר בנה כאשר אמרו חז"ל בפנים. עד שבגדה ההומר שהביאתו את הדיבוק והשיב נפשו אל גוייתו כבראשונה. ושם ספר מענין האפריון שהוא נמשל אשר בנה דברים נפלאים השייכים לענין הנבואה הזאת כאשר יבואר בגוף המחברת:

השיר הרביעי מתחיל אני ישנה (ה' ב') ומסיים זה דודי וזה רעי. (סוף הקאפיטול) בו יספר כי הרעיה נרדמה ימים רבים בחדרי שלמה ולא זכרה את דודה ואת אלוף נעוריה שכחה. עד שבלילה אחת בא ודפק על פתחה. ותחלה לא רצתה לקום ממטתה לפתוח לו, ואחר שקמה לפתוח כבר דודה חמק עבר ולא יכלה למצוא אותו עוד. וגלתה צערה לפני בנות ירושלים והודיעה להן שהיא חולת אהבה. וספרה להן שבחות דודה ומעלותיו ונפלאותיו. וזה ציור אל מ"ש (במ"א י"א) כי את"כ הטה שלמה ונבא נשים נכריות ונטה לבבו מעם ה' בנראה אליו פעמים ויאמר ה' לשלמה יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וכו' קרוע אקרע את הממלכה מידך ושם כתוב ויתאנף ה' בשלמה. וזה מצייר שנפש שלמה נרדמה בחיק הגויה ונמשכה אחרי תאותיו. עד שבא ה' ודפק על פתחה ויודיע לה חטאה ועונה ואז שמה אל לבה לבקש את דודה ולשוב בתשובה עד שתזכה אל האור והדיבוק האלהי כבתחלה. אבל דודה חמק עבר. וה' התרחק ממנו ולא נפרדה נפשו מן החומר אל הרוחניות עד בא מועד פרידתו. שאז מצאו בנות ירושלים ר"ל כחות גופו את דודו. שבא לאסוף את נפשו אליו למקור החיים. והגידו לו כי חולת אהבה היא:

השיר החמישי מתחיל אנה הלך דודך. (ו' א') ומסיים מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. (ח' ז'), בו ספר כי בא הדוד אל כלתו. והיא דבקה נפשה אחריו. ועלה עמו אל המדבר כיד רמה. ולא יכלו בנות ירושלים והמלך שלמה עצמו לעצור בעדם, כי עזה כמות אהבה. והיא אמרה לבנות (ח' ד') מה תעירו ומה תעוררו את האהבה. ר"ל לא תוכלו עוד להשבית את האהבה. וצייר בזה שעת שבא הדוד העליון לאסף נפש שלמה אל צרור החיים. שאז הפריד המות בינה ובין הגויה. ושבה אל אלהים, לא יתגברו עוד כחות הגשם כי בלע שדי תאוותן. ובחלק הזה באו ענינים נפלאים מענין הנפש בעת הגויעה ואחר המות כמ"ש בפנים היטב:

תוספת אל המגילה בלשון שיר קטן מתחיל אחות לנו קטנה עד סוף הספר, והיא דברת הנשמה והתנצלות בעד הרות הירושלמי הנקבר בגויה, ובעד יתר כחות הנפשיות הנתלות בחומר ובעד הגוף עצמו המוכן ג"כ לקבל גמול מעשיו בעת התחיה, ומתחיל משליש כאילו מתחנן הרעיה בעד אחותה הקטנה אשר שדים אין לה כמ"ש במקומו, ושיר זה נקרא שיר האלף. על שספר בו מהכרם של שלמה שהיה מביא בפריו אלף כסף, ועז"א ויהי שירו חמשה ואלף. ר"ל שבשיר שחבר, יש בו חמשה שירים. ונוסף עליו שיר האלף:

אחרי יצא קו המדה וכלה את מדות הבית הפנימי ויצא דרך השער אשר פניו דרך הקדים ומדד חמש אמות ביקה המדרש סביב סביב, ערם אבוא אל החצר הפנימי ואל ההיכל לפני. אליך ה' אתפלל שלא אורך ואמצא בטוב ישועה ישאוני אל הר קדשך ואל משכנותיך אל תשליכני מלפניך ורוח קדשך אל תקח ממני:

שלמים וכן רבים שמו עין עיונם על מגלת שיר השירים לפרשה בפנים מפנים שונים . איש איש ממלאכתו אשר המה עושים . אולם כל דורשי הפשט לא מלאו מנוח ועדיין לא נתקררה דעתם בכל אלה . היות מהם יצאו הרחק מאד מדרך רז"ל במדרשות ומדרך רש"י אבי המפרשים והטיעו לדבר אחר . ומהם לא קשרו כל הפסוקים להיות אחד באחד יוגשו רוחם לר . ומהם השמיטו במקומות מלבאר ענין המשל או הנמשל והיו מסתפקים באחת . לזאת קמתי מרעיד ודרכתי בעקבות הפי' אשר ס"ל יתברך פתחתי ורחיתי על נ"ך ונ"א **וכתובים** דאתבריו בעלמא והוטב בעיני כל . הן קלטתי הסולת מכל דברי המפרשים הנדפסים ומספרי כ"י כל יקר ראתה עיני . ובמקום ההכרח וההזדמן הוספתי עוד נופך משלי למען הוציא כלי למעשהו . וגם פה חלקתי הפי' לשנים . האחת פרשתי המלות המסופקות ועדיו בלבד הנקרא בשם **מצודת ציון** והב' חבורי המלות והענין הנקרא בשם **מצודת דוד** . והמגלה הזאת ובכללותיה תמשיל אהבת כ"י עם המקום ב"ה לאהבת חבוקה עם החשוק אשר מאד תכסוף ומתשוקק אליו אחרי הפרדו ממנה . והוא גם הוא לא זז מחבבה ומבטיחה לשוב אליה לשבת עמה כמאז כאשר יבואר בפסוקים אחת אל אחת . ובכל מאמר הנחלק מפורש יצא המשל מיד אחריו יאיר נתיב הנמשל . למען יערב לחיך הטועמת ויהם לדרך פעמיו . ויהי ה' אלהיו עמו :

אזהרה

מלבד אשר חקי המלכות ונמוסי המדינות סגרו השער בפני עושי עולה להדפיס שום ספר בלא רשות המחבר . הנני פורש האיסור על כל איש אשר ירים יד להדפיס ספר הזה או שום אחד ממיטורי בלעדי רשותי או רשות באי כחי :

מאיר ליבוש מלבים

וכעת נדפס ע"י הנגיד הר"ר נפתלי הערץ בהר"ם סנדר נ"י הערצאג מניעשוויעז

אשר קנה הזכות מהגאון המחבר שליט"א , עפ"י החקים הנהוגים, כפי שטר הנדפס בראש ספר ויקרא :

א א שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה׃ ב יִשָּׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ

רש"י

(א) **שיר** השירים אשר לשלמה. שם רבותינו כל שלמה (דק"ל למה לא מייחסו אחר אביו כמו במשלי וקהלת) האמורים בשיר השירים קדש מלך שהשלום שלו. שיר שהוא על כל השירים אשר נאמר להקב"ה מאת עדתו ועמו כנסת ישראל. אמר רבי עקיבא לא היה העולם כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים אמר ר' אלעזר בן עזריה למה הדבר דומה למלך שנטל סאה חטים ונתנה לנחתום אמר לו הוצא לי כך וכך סולת כך וכך סובין כך וכך מורסן וסלית לי מתוכה גלוסקיא אחת מנופה ומעולה כך כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו: (ב) ישקני מנשיקות פיהו. זה השיר אומרת בפיה בגלותה ובאלמנותה מי יתן וישקני המלך

משל

א (א) שיר השירים, שיר זה נחלק לחמשה שירים, ור"ל שיר שכלולים בו שירי שלמה, ספר בשיר הזה כי המלך שלמה אהב רעיה אחת היפה בנשים ויסגרה בבית מלכותו וישם בנות ירושלים שומרים סביבה, אבל היא היתה אהובת ריע לרועה צאן במדבר, וברחה חמשה פעמים מהיכל המלך אל המדבר אל דודה, בארבעה פעמים הראשונים הושבה אל חצר המלך, ובפעם החמישי לא יכלו לעצור בעדה, יצאה ולא שבה עוד, ובכל שיר ושיר יספר איך יצאה אל המדבר ונתחברה עם דודה:

שירי הנפש

מליצה

א (א) שיר השירים, שיר זה נחלק לחמשה שירים, ספר בשירתו כי המלך שלמה, ר"ל היצר וכח המתעורר של גוף שלמה אהב רעיה אחת בת שמים, היא נשמתו הרוחנית האלקית אשר נסגרה בגויתו, מקום מלכות היצר וממשלתו, וישם בנות ירושלים הם כחות החומריות למיניהם שומרים סביבה, להשקיע אותה בחומר ולמשכה אל רצונו להיות לו לפלגש. אבל היא היתה קשורה במוסרות אהבה אל דודה בשמים, הרועה צבאותיו אשר ברא. ויצאה חמשה פעמים מן הגויה שהיא היכל היצר המולך שמה, והתחברת עם דודה אשר בערבות בשמי קדם. בארבעה פעמים הראשונים התפשטה מן הגויה בעוד שלמה חי, ע"י שחל עליה הרוח האלקי במראות אלקים ארבעה פעמים, ושבה בכל פעם אל הגויה כסור המראה, בעת התעוררו בנות ירושלים שהם כחות החומריות משנתם, ובפעם החמישי יצאה ונפרדה מן הגויה עת נאסף שלמה אל עמיו, ודבקה באלהיה בצרור החיים לנצח, ובכל שיר ושיר יספר איך התפשטה מן החומר ונדבקה עם דודה פנים אל פנים:

השיר הראשון

נמשך עד קול דודי דופק (ב' ח') מספר איך ברחה הרעיה בפעם הראשון, ובאיזה אופן ברחה, ואיך נתחברה עם דודה, ואיך הושבה ע"י בנות ירושלים השומרות אותה:

נמשך עד קול דודי דופק (ב' ח') מספר איך התפשטה הרעיה השמיימית מן הגויה בפעם הראשון. ע"י המראה הראשונה אשר נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה בגבעון. כמו שנז' (מ"א ג' דה"ב א') ויספר באיזה אופן היה החזיון הזה. ואיך נתחברה עם הקדש ונח עליה הרוח. ואיך שבה אל הגויה ויקץ שלמה והנה חלום:

(ב) **ישקני**, הרועה דודה, עומד אחרי הדלת והמחזה, והיא מרגשת בו ע"י שמניו הטובים המריחים

(ב) **ישקני** הדוד העליון משגיח על רעיתו היא נפש שלמה ועומד אחר כתליה. כי הקיר שהוא החומר והגויה מבדיל בין הרעיה האלהית ובין דודה וריעה, והיא מרגשת בו ע"י שמן תורק וריחו הטוב. ומבקשת ישקני מנשיקות פיהו. ר"ל כי השגת הנפש תהיה בשני דרכים. א) מה שמשיג

מצודת דוד

א (א) שיר השירים. לפי ששלמה חבר שירים הרבה כמ"ש ויהי שירו חמשה ואלף (מ"א ה) לכן אמר בפתיחת הספר זה השיר הוא המשובח והנעלה מכל השירים המיוחסים לשלמה על כי הוא שיר ידידות יספר בו את כל תוקף קשור אהבה העזה ודבוק האמתי שבין האל יתברך ובין עמו בית ישראל. והנה במשל מן האהבה הנמרצת וחזקה שבין החושק וחשוקתו אשר למאד יתרבה געגועם בהפרדם זה מזה ויגאו עת בוא דבוק התמידי (ועם כי שאין הנמשל דומה אל המשל בכל חלקי פרטי הענינים אין בכך כלום. כי כן דרכי המשל שיש בו דברים נוספים ליפותו לטוב מקובל על הלב לרדת חדרי בטן): (ב) ישקני. עתה החל לספר

מצודת ציון

א (א) שיר השירים. ר"ל שיר המעולה המובחר שבכל השירים וכן והבואי בעדי עדיים (יחזקאל טז)

כִּי־טוֹבִים דֹּדֶיךָ מִיָּיִן: ג לְרֵיחַ שְׁמָנֶיךָ טוֹבִים שֶׁמֶן תּוּרַק

רש"י

שלמה מנשיקות פיהו כשם שהוא לפי שיש מקומות שנושקין על גב היד ועל הכתף אך אני מתאוה ושוקקת להיותו נוהג עמי כמנהג הראשון כחתן אל כלה פה אל פה: כי טובים. לי דודך מכל משתה יין ומכל עונג ושמחה. ולשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין כענין שנאמר (אסתר ז') אל בית משתה היין (ישעיה כ"ד) בשיר לא ישתו יין (שם ה') והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם זהו ביאור משמעו. ונאמר דוגמא שלו על שם שנתן להם תורתו ודבר עמהם פנים אל פנים ואותם דודים עודם ערבים עליהם מכל שעשוע ומובטחים מאתו להופיע עוד עליהם לבאר להם סוד טעמיה ומסתר צפונותיה ומחלים פניו לקיים דברו וזהו ישקני מנשיקות פיהו: (ג) לריח שמניך טובים. שם טוב נקרא על שם שמן טוב: לריח שמניך טובים. שהריחו בהם אפסי ארץ אשר שמעו שמעך הטוב בעשותך גבורות במצרים: שמן תורק. נקרא שמך להיות נאמר עליך אתה שמן אשר תורק תמיד להיות ריח ערב

מליצה

את ה' ע"י השכל והבינה והעיון. שאז לא תשיג את עצמו, וגם לא תשיגנו מצד עצמו רק מצד סימני החכמה והיכולת והרצון הנראים מהנהגתו את העולם. וזה נמשל במשל הריח. בהגם שהדבר המורח הוא במקום סתר בלתי מתראה, בכ"ז נודע בבירור שישנו במציאות ע"י הריח הטוב שיגיע ממנו לחוש הריח. וכן רואיות ה' מורח אצל החכמים מצד הריח הטוב (שהיא ההנהגה השלמה) המורק מחכמתו על כל

שירי הנפש משל

ריח טוב, והיא אומרת מי יתן יקרב אלי שיש אל פניו וישקני נשיקות אהבה, [משיבה פניו אליו נוכח ואומרת] כן דודיך ואהבתך טובים לי מיין ותענוג שיש לי בבית המלך: (ג) לריח, הנה עתה הגם שאינך נראה ואין מרגישים ממך רק ריח שמניך הטובים והנריחים, ואין להם השגה רק משמך הטוב בנודע כשמן תורק ע"י הריח הנודף למרחוק ובכ"ז עלמות [הם מדרגה יותר מכונה] הם אהבוך וכ"ש אם ירחוק וישיגו יפיך ומעלת עצמך. לכן אהבה.

משכני

במציאות ויריחוהו המשכילים ביראת ה', וכמ"ש המליץ בכל כחי אעבד את אלהי אעלה אל בית אבי בתמרת עשן ענן הקטורת המורח לאפסי מריהו, ימליץ כי עמוד ענן הקטורת הוא המקשר בין הנפש והאלהי. בו תבנים ותתעלם לסכירו ולהריחו, ב) יש השגה גדולה מזאת אשר תדמה כנשיקה. שהיא התקרב החושקים פנים אל פנים בתשוקה נפלאה. והיא. עת ישפך ה' את רוחו על הנפשות אשר הוכנו והתקדשו אל הנבואה ורוח הקדש שאז תגא הנפש מהדממה ותדבק בשכל הנפלא ובקודש הקדשי' (ובמכלתא דרשב"י משפטים (דף קכ"ד) דכגון כך נשיק' בפה דהא פומא אפקותא ומקורא דרוחא היא, וע"ד נשיקין בפומא בחביבותא ודבקין רוחא ברוחא דלא מתפרשין דא מן דא, וע"ד מאן דנפיק נשמתי' בנשיקה מתדבק ברוחא אחרא וכו'. ושם פ' תרומה (דף קמ"ו) דליה רחימו דדביקותא דרוחא ברוחא בר בנשיקי ונשיקה בפומא דהיכו מבועא דרוחא ומפקנו דיליה וכו') וע"ז בקשה מי יתן ישקני (ובמד' ידביקני) מנשיקות פיהו. והנשיקות האלה יש בהם כמה מדרגות וכמה מהלות שכפי שילאו וישיגו ההוזים כפי רוב הקירוב והחשק והדיבוק שבין האלוה ובין הנפש המתדבקת בו, ועז"א מנשיקות פיהו. עתה חשב דבורה אל הדוד העומד אצל קיר גוייתה, אומרת אליו דודיך טובים מיין ר"ל כי היין יגביה כחות הנפש ילהיב את החום הטבעי וישמח רוח האדם. אבל ההתלהבות הזה היא אש זרה כי באה מלמטה למעלה, מן הגוף אל הנפש. וע"כ ה"א אש זרה ושמחה של חול לא כן התלהבות הנפש ושמחה ע"י תלית רוח הקדש והנבואה. היא חדות ה' ושמחה של קדושה הבאה מלמעלה למטה. הם אלוה המתפשטת מן הנפש אל הגוף עד שעתודי הגויה יתפלצון ויכנעון תחת קדושת הנפש ולכן דודך טובים מיין: (ג) לריח מבארת דבריה, מדוע תחשוק אל הנשיקות האלה, ואל היין הרוחני המשמח הנפש והרוח. הוא

מצודת ציון

ומן) ור"ל טיפה והמזכה שבעדיים: (ב) דודיך. ענין אהבה וחבה כמו נרוה דודים (משלי ז'): (ג) לריח. בעבור ריח כמו פתח פיך לאלם (שם ל"א): תורק. ענין שלה והריקה וכן

מצודת דוד

מהמשלת הגעגועין שהיה אחר הפרד החשוק מאת אהובתו והלך לו ומה הנעשה באוהן הימים (ועם כי לא פורש במקרא שנפרד החשוק ממנה ועזבה אף לא פורש מי הוא המדבר כל דבר מהדברים הנה כן המה דרכי לחות מליצת השירים התלוים אשר יקצרו ויסתמו הדברים אולם הם מוכיחים על עצמם מי הוא המדבר ומי הוא המשיב ומה הוא הסבה לכל הדברים הנאמרים ובזה הדרך הולכת והובכת גם המגלה הזאת עד תומה) ותאמר הנה כאלו החשוקה שמו מעיה גם תשתוקק אליו ואומרת אל לבה מי יתן וישקני עוד החשוק הוא מעין הנשיקות החביבות אשר נשקני בפיו בימי קדם (ועם כי אמרה מנשיקות הוסיפה לומר פיהו לתוספת ביאור כי כן דרך הנשים המוסרות אהבת נעורים מדברת אמריהן בתלום נוספות לפי גודל הגעגועין זה יחשב להן לנאות מליצה): כי טובים דודיך מיין. טוב אהבתם לו סותק בנפשה כאלו עומד לנגדה ואליו תאמר הנה אתאוה אל הנשיקות האלה כי הדודים שהראית לי אז היו טובים מתעגם היין ולכן אחמוד אליהם. והנמשל הוא לומר הנה כנסת ישראל בהיותה בגולה זוכרת אהבת ה' שהראה לה בעת הוציאה ממצרים ועת עמידתה מול הר סיני לקבל התורה והשראת השכינה שהיתה עליה מאז ולבה תתאוה וכן תחל פניו להופיע עוד עליה שכינתו לבאר לה סוד טעמי התורה ומסתרי צפונותי': (ג) לריח שמניך טובים. בעבור ריח שמניך הטובים שאתה כך בערך מהם ועל כי תתמיד להריק בכל עת את השמן על בשרך עד כי נקרא כינוי שמך שמן תורק לפי ערבית ברקת השמן בעבור כל אלה אהבו אותך כל הנערות כולן. והנמשל הוא עמר בעשר גודל הנסים ומרבית

שְׁמֶךָ עַל־כֵּן עֲלָמוֹת אֲהֵבוּךָ׃ ד מָשְׁכֵנִי אַחֲרֶיךָ נָּרוּצָה הֱבִיאַנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ נַזְכִּירָה דֹדֶיךָ

רש"י

שלך יוצא למרחוק שכן דרך שמן טוב בכל עת שהיה בגלותם הקומ' אין ריחו נודף פותחה ומריק משמה לכלי אחר ריחו נודף: על כן עלמות אהבוך. בא יתרו לקול השמועה ונתגייר אף רחב הזונה אמרה (יהושע ב) כי שמענו את אשר הוביש וגו' ועי"כ (שם) כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים וגו': עלמות. בתולות לפי שהדבור דימהו לבחור שאהובתו מחבבתו, ולפי הדוגמא כעלמות הן העכו"ם: (ד) משכני אחריך נרוצה. אני שמעתי משלוחיך רמז שאמרת למשכי ואני אמרתי אחריך נרוצה להיות לך לאשה: הביאני המלך חדריו. וגם היום הזה עודנה לי גילה ושמחה אשר נדבקתי בך: נזכירה דדיך.

שירי הנפש

משל

(ד) משכני, והוליאני מן המסגר הזה מחדרי שלמה, ואז כשהיה הפשי ונראה אותך פנים אל פנים אחריך נרוצה, אני והעלמות רעותי. [ובאהרה כטעם שמבקשת שימשוך אותה לחפשי, כי הביאני המלך חדריו. שאני כלואה בחדרי שלמה ולא אוכל לצאת משם] ואז בשוכיה הפנים, נגילה ונשמחה בך, כי השמחה השלמית שיש לנו ממך גדולה על השמחה של חדרי שלמה, שאין לכם מעלה עצמית רק דמיונית [הגיל הוא על דבר שהתחדש והשמחה הוא על דבר התמידי, ר"ל שאח"כ נתמיד לשמוח בך] כי את דודיך נזכירה יותר מיין וכל העונג, כי מיבריש לבטן, ר"ל לא כמו האהבה אל שלמה שאין אנו אוהבים אותו מצד עצמו רק מצד ההנאה והמועיל והערב, אבל אותך נאהב אהבה מיוסד מצד מעלתך העצמיים:

מליצה

כי כבר הרגישה בו היא והעלמות רעותיה (שהם כח החכמה והבינה והדעת) מצד ההשכלה בפעולות הנרגשות ממנו הגם שלא הכירו עצמותו פנים אל פנים. וז"ש לריח שמניך טובים (השמן מורה על השפע המורק ממנו על המלאכים, והאורה והרוחנית הלפון בו) (ובר"מ נו דף ל"ד שמן תורק שמך דהא מכאי שמן נגידין ברכאן ע"י דכנא ושם כי עמך מקור חיים דא שמן עלאה דנגד ולא פסק לעלמין דשריא בגו חכמה עלאה דכולא. ונזכר שם דף לי"ח לריח שמניך טובים בגין דבהאי ריחא אתקיים הולכא דנפשא במכימנותא. ואתנגדי ברכאן לעילא ותתא. ובפ' שמיני דף לי"ח כל חדותא דלעילא תליא בהאי שמנא קדישא דמתמן נפק הדוס וברכאן לכולהי עולמין), ושמן תורק שמך. ר"ל אין לך שם מצד עצמך כי איך יוכר ונודע רק מצד הרקת השמן והשפע והרוחניות המורק על כלל הבריאה. על כן עלמות הם הכחות השכליות המשרתות את הנפש הרוחניות, אהבוך כי הכירו בכבודך ומעלתך ע"י הריח שהוא סימני החכמה וההנהגה הנראים מפעולתיך. עד שהכירוך ע"י השכל והעיון הגם שלא השיגו את עצמותך ע"י הנבואה, כי ההשגות השכליות נתלות בחומר אשר הוא למסך מבדיל ביניהם ובין ההשגה הנקיה להשיג כבוד ה' כפי מה שהוא. ולכן אבקש.

(ד) משכני והוציאני מן המסגר הזה שהוא מן החומר הסוכך ביני ובין מראות אלקים, והוא ע"י שאחול עליה שפע הנבואית, שאז בזה הרוח אוכל להפרד מן הגויה שהיא חדרי שלמה. כי תמשכני מעלה אל הדבוק הרוחני. ואז אחריך נרוצה. אני והעלמות רעותי שהם כחות השכליות נרוץ אחרי ה' (ר"ל כי עתה בהשגת השכל בעודו שקוע בחומר. ילכו כחות השכל בהשגתם בלאט ובמתינות גדול. כי העפר יכביד עליהם והגשם יעכב תנועתם. כי ההשגה בדרך העיון הלך ממדרגה למדרגה ממושכל למושכל מסיקם אל סיבם, לא כן ההשגה הנבואיית בהפרד ענן הגשם מעל הנפש, ישיגו הכל השגה פשוטה בזריזות גדול ובמרוצה) בהרה טעם שאלהה, כי עתה הביאני המלך חדריו. ר"ל המלך הגדול אשר סבב את העיר ירושלים, שהוא הכח המתעורר והיצר המולך בגויה. הוא הביאני והגרני בבית כלא בחדריו, עד שלא אוכל לצאת אל דודי ולא אוכל להשכיל את ה' והמיהתו השכלה זכה ואמתית. כי לקחני המלך הזה לפלגש ואת עלמותי לשפחות. להשתמש בהם כחפצו. (ובר"מ פנחס דף רמ"ז ובזמנא דתבך דאיהי יצה"ר מכסה על אור דאיהו יצ"ט איהו כמאן דאסיר בבית האסורין דיצה"ר) ולכן משכני, ובזה נגילה ונשמחה בך. (הגיל היא השמחה בפתאומית על ההתחדש כאור באלהי עליו, והשמחה היא השמחה התמידית אח"כ כהתמיד האור ולא יאסף) נזכירה דודיך מיין, כי היין הרוחני המשמח הנפשות ע"י ההשגה הנבואיית שע"י יתבטלו כחות הגוף והמו בנו יין ונדמו כשכורים. זאת נזכר תמיד בשמחה תמידית, לא כיין הגשמי שאחרי יפיג יינו אהבינו

מצודת דוד

אשר הבאת אחרי והכרכם שמך לפי בין האומות: (ד) משכני. משך אותי אליך מביתי מעט ואני ארוץ אחריך במהירות רב: הביאני המלך חדריו. ובזה אתה הפסוק מתבונן בעיני המלך הבית לומר אל חדריך וגם אגיל ואשמח בך ואזכיר הדודים האהובים משמחים כיין. והנמשל הוא לומר שאמרה כנסת ישראל הראה לי כבוד יכולתך והיבה ואז אמהר לבוא אליך בכל לב. ועוד הביאני אל בית המקדש ואגיל ואשמח בישועתך ואזכיר

מצודת ציון

וכן על הארץ יריקו (קהלת י"א): עלמות. נערות כמו והיא כעלמה (בראשית כ"ד): (ד) נרוצה. ענין מהירת ההליכה וכה בלשון רבים ליחיד נתפארת וכן ומהנה לך גם את זאת (שם כ"ט): הביאני. עבר במקום עתיד וכמוהו רבים במקרא

מִיַּיִן מֵישָׁרִים אֲהֵבוּךָ: ה שְׁחוֹרָה אֲנִי וְנָאוָה בְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם כְּאָהֳלֵי קֵדָר כִּירִיעוֹת שְׁלֹמֹה: ו אַל־תִּרְאוּנִי

רש"י

גם היום באלמנות חיות תמיד אזכיר דודיך הראשונים מכל משתה עונג ושמחה: מישרים אהבוך. אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיבה ורכסים [ל' פסוק (ישעיה מ') והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה]. אבל אהבוך אני ואבותי באותן הימים זהו פשוטו לפי ענינו. ולפי דוגמתו הם מזכירים לפניו חסד נעורים אהבת כלולות לכתם אחריו במדבר ארץ ציה וצלמות וגם צדה לא עשו להם והאמינו בו ובשלוחו ולא אמרו היאך נצא למדבר לא מקום זרע ומזונות והלכו אחריו והוא הביאם לתוך חדרי היקף ענניו בזו עודם היום גלים ושמחים בו אף לפי עניים וצרתם ומשתעשעים בתורה ושם מזכירים דודיו מיין ומישור אהבתם אותו: (ה) שחורה אני ונאוה וגו'. אתם רעותי אל אקל בעיניכם אף אם עזבני אישי מפני שחרות שבי כי שחורה אני על ידי שזיפת השמש ונאוה אני בתיקון איברים נאים. אם אני שחורה כאהלי קדר שמשחירים מפני הגשמים שהם פרוסים תמיד במדברות קלה אני להתכבס להיות כיריעות שלמה. דוגמא היא זו אומרת כנסת ישראל לעכו"ם שחורה אני במעשי ונאה אני במעשה אבותי ואף במעשי יש מהם נאים אם יש בי עון העגל יש בי כנגדו זכות קבלת התורה. וקורא לעכו"ם בנות ירושלים על שם שהיא עתידה להעשות מטרפולין לכולן כמו שנבא יחזקאל (יחזקאל ט"ז) ונתתי אתהן לך לבנות כמו (יהושע ט"ו) עקרון ובנותיה: (ו) אל תראני. אל תסתכלו בי לבזיון [כמו (שמואל א' ו') כי ראו בארון ה']: שאני

מליצה	שירי הנפש	משל

משל

(ה) **שחורה**. כרעיה הזאת [אבל ירגישו כי עם דודה מדברת], משיבה פניה אל בנות ירושלים כשומרים אותה, אומרת לכן דעו כי הגם שאני נראת שחורה, [כי ישבה תמיד תחת השמש עם הצאן] אין השחרות הזה השחרות הכושית שהיא עצמי לה ובלתי סר כשום אופן, כי בעצם אני נאוה והשחרות היא רק מקרה אצלי. וכל מקרה יסור בקל בסור סבתו. וכן אם לא אשב תחת השמש אהיה נאוה כבתחלה, כי אהלי קדר הם בעצם כיריעות שלמה, ויוכלו להתכבס ולשוב אל לבנותן, יען בהם לבנים מצד עצמם והשחרות היא רק מקרה ע"י השמש, אבל.

(ו) **אל תראוני** ותחשבו שאני בעצמי שחורה, כי השחרות שהגוני בא רק ע"י ששזפתני השמש שהשמש

מליצה

שמחה תוגה. **מישרים אהבוך** ר"ל כי כל אהבת המלך. ר"ל אהבת היצר והמדת העולם. אינם הולכים מישרים. ר"ל לא יאהבו אותם מצד עצמם, ובעבור עצמם רק בעבור היותם אמצעים לדבר אחר. שגם הדבר האחר אינו נאהב מצד עצמו. למשל אוהב עושר כדי לקנות בו כלי פז ואבני יקר. ואת הכלים יאהב שעי"ז יהיה מכובד. ואת הכבוד יאהב שעי"ז יהיו דבריו נשמעים. וכן אוהב שבר לקנות בשר ויין. והבשר והיין יאהב כדי לחזק בו את הגוף. ואת הגוף יחזק כדי לחיות ימים ארוכים. ותכלית החיים מה הוא? לא כן אהבת ה' היא אהבת מישרים. כי יאהבהו בעבור עצמו כי טוב הוא. כי תדבק בו הנפש דבוק עצמי טבעי כדבקות החלק אל הכל:

שירי הנפש

(ה) **שחורה** הנפש החושקת אל הדיבוק הנפלא הזה שהיא ההשגה הנבואית. בראותם כי אין דודה השמימי יכול ע"ז עתה לנשק אותה בדבור פנים אל פנים, ולהמשיך אותה מחדרי המלך שהיא הגויה. כי בנות ירושלים שהם כחות הגויה מקיפים אותה והיא נאחזת נסבך ביניהם. משיבה פניה אל כחות הגויה שכניה שהם בנות ירושלים. אומרת לכן. דעו כי הגם שאני נראה שחורה בהגוניתו (כי מראה השחרות בולעת הלקי האור לפנים כנודע בהכמת הטבע. וזה משל על שחלקי האור כחותי בגשמים בם. נסתרים בתוכם בלתי מתגלים ר"ל שהם בם בכח ולא בפועל) בכ"ז אני נאוה בעצמותי. כי עצמותה היא אור יקר הולך אור לא ומלוחלה. ומה שאני שחורה היא רק מקרה קרה לי ע"י שאני כלואה בחומר נגד השמש כמו שיתבאר ועת אתכבס מכתמי החומר ולא אהיה נגד השמש אז ישובו **אהלי קדר** להיות **כיריעות שלמה**. אבל.

(ו) **אל תראוני** ותחשבו **שאני שחרחורת** מצד עצמי, כי השחרות הנראה עלי היא מפני סעמים.

מצודת ציון

במקרא: מישרים. מל' יושר ורצוי: (ה) ונאוה. מל' נאה ויופי כמו נאוה כירושלים (שה"ש ו'): כיריעת. ענין וילון: (ו) תראוני. ענינו הסתכלות דרך בזיון וכן לראות בך יתנכלו

מצודת דוד

והזכיר להודות לך על הנפלאות ועל התשועות: מישרים אהבוך. ר"ל לא יקשה לי לבוז מה שאני רודפת כ"כ אחר אהבתך כי אין זה אלא מחשק לבד אבל באמת היא גם מעלה והיושר הנמצא בך כי אוהבי מישרים אהבוך בעבור רוב המעלה והיושר והנמשל הוא שאמרה כ"י שהאהבה ההיא מוחזקת בידי מאבותי אנשי היושר והם העמידו אותי על האמת: (ה) שחורה אני וכו'. חזרה פניה כלפי הנערות בנות גילה ותאמר לכן אתן בנות ירושלים אל תחשבו שהשוק עזב אותי בעבור השחרות הנמצא עתה בי כי אף שאני שחורה עכ"ז אני נאה בעיניו ועם כי יש בי שחרות כאהלי קדר הפרוסים למטר השמים ונשחרים מהתמדת רטיבת הגשם הנה נוחה אני להתלבן כיריעות שלמה בשמה בתכלית הלבנינות ולכן לא נמאסתי. והנמשל הוא שאמרה כ"י אל מול האומות אל תחשבו שה' מאס בי בעבור הפשע הנמצא בי כי עכ"ז חביבה אני בעיניו בעבור הזכות הנמצא בי ובאשר אשוב אליו יכפר עון פשעי ובשלג ילבינו: (ו) אל תראוני. אל תסתכלו בי דרך בזיון על שאני בכללם בשחרות כי לא נולדה בי ממעי

פני

שֶׁאֲנִי שְׁחַרְחֹרֶת שֶׁשֱּׁזָפַתְנִי הַשָּׁמֶשׁ בְּנֵי אִמִּי נִחֲרוּ־בִי שָׂמֻנִי נֹטֵרָה אֶת־הַכְּרָמִים כַּרְמִי שֶׁלִּי לֹא נָטָרְתִּי׃ ז הַגִּידָה לִּי שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֵיכָה תִרְעֶה אֵיכָה תַּרְבִּיץ

רש״י

שחרחרת. לפי שאין שחרותי וכיעורי ממעי אמי אלא על ידי שזפת השמש שאותו שחרות קל להלבין כשיעמוד בצל: בני אמי נחרו בי. הם בני מצרים שגדלתי בהם ועלו עמי בערב רב הם נחרו בי בהסיתם ופתוים עד ששמוני נוטרה את הכרמים. והם שזפתני השמש והשחרתני כלומר נתעני עובדת אלהים אחרים וכרמי שהיה שלי מאבותי לא נטרתי. מצינו פרנסים נקראים במקרא בלשון כרמים שנאמר (הושע ב׳) ונתתי לה את כרמיה משם ומתרגמינן ואמני לה ית פרנסהא וכן (איוב כ״ד) לא יפנה דרך כרמים: (ז) הגידה לי שאהבה נפשי. עכשיו רוח הקדש חוזר ומדמה אותה לצאן החביבה על הרועה אומרת כנסת ישראל לפניו כאשה לבעלה הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה צאנך בין הזאבים הללו אשר היו בתוכם

שירי הנפש

משל

ראתה אותי והסתכלה בי [מלשון ולא שזפתו עין איה] ותה שבקע השחרות גם תחת העור מגע, היא מגד בבני אמי נחרו בי, הם חרו עצמותי מני חרב, [מלשון ושכן חררים במדבר] כי שמוני נוטרה את הכרמים עד שע״כ ישבתי תחת השמש בתמידות, ועי״כ כרמי שלי לא נטרתי ר״ל לא השגחתי על יפיי שהוא הכרם שלי, ועי״כ חררה השמש גם בפנימיותי, ודע שיש הבדל בין נטר ובין שמר או נצר, שפעל נטר לא יבא רק על דברים הגזונים כמו נוטר איבה נוטר חמה וכדומה, ולפי״ז לפי המשל היל״ש שומרה או נוצרה את הכרמים, והפס פעל נטר לפי הנמשל שהכרמים כאלה הם ענינים הגזונים:

(ז) הגידה, הרעיה מדברת אל דודה העומד אחר הקיר. [אחר שלא יכלה עתה להתיחד עמו מפני בנות ירושלים השומרות] מבקשת יודיע לה מקומו איה תמצאהו בעת

מליצה

(ו) ששזפתני השמש, ר״ל שאני תחת הזמן, אשר מציאותם תלוי בתנועת השמש כידוע. כי הנפש במהלכה טרם ירדה בגויה, היתה אלהית רוחנית. והשכלותיה לא היו נתונים תחת חוקי הזמן והמקום ומשיגיהם. רק היתה משגת השכל בהשגה פשוטה פתאומית בלי גבול ובלי הדרגה. וע״י שנכנסה בגויה תחת השמש והזמן והתנועה. שבו להיות השגותיה מוגבלים הולכים בהדרגה, מקושרים עם הזמן והמקום, כפי תנאי השגת השכל הנקשר בחומר. ולכן היא שחורה בחיצוניותה. שהשכל והאור הרוחני היא צפון בה בכח ולא בפועל, (ב) בני אמי נחרו בי, כי הנפש יש לה אחים בני אביה. והם השכליים הנפרדים וכחות השכל אשר אתה, שהם בני אביה שבשמים. וגם י״ל אחים בני אמה (כמ״ש בזהר שמות דף י״ב ובפ׳ שלח דף קע״ד. אב ואם אית לה לנשמתא כמה דאית ליה לגופא בארעא) כי הם הנפש של הגויה שעל ידה ירדה לעוה״ז והיתה שכל דבוק בחומר ומתערבת עמו. ואחיה מצד זה הם בני אמה, שהם הכח המדמה והכח המתעורר ויתר כחות הגויה: והם נחרו בי עד שנחרר ונשחר גם פנימיותי: כי הם שמוני נוטרה את הכרמים המליצה תדמה הפעולות שיעשה האדם להשיג על ידם איזה תכלית. לנטיעת כרם. שבעת יבשילו תכליותיה ענבים נאמר בהשיג את התחלת התכלית. ועת ידרוך את הענבים וימצא יין ביקבים נאמר שבא להתכלית הכללי (וזה יהיה בין בעניני העולם בין בעניני התורה. כמ״ש כרם היה לידידי. כרם חמר ענו לה) והם שמוני לנטור כרמים אחרים. ר״ל לשמור תכליותיהם אחרים בלתי שייכים אל תכליתי ואשרי. כמו להשיג מלכות ועושר ומשרה תאוה והמדה ודומיהם: ועי״כ כרמי שלי לא נטרתי לא שמרתי את התורה והחכמה והקדושה שהיא הכרם המיוחד לי לתכליתי ומצד זה השך משחור אשרי וכהה אור רוחניותי גם בפנימיותי, וכ״ז יוכר בקל אם לא אפנה דרך כרמים ואם אהפשט מהחומר ואתרחק מן השמש: (ז) הגידה הרעיה השמימית מדברת אל דודה העליון העומד אחר כותליה. (אחר שלא יכלה עתה להתיחד עמו בדבוק נצחיי מפני כחות החומר המאפילים עליה) מבקשת יודיע לה מקומו. ר״ל ילמדהו איך ישכיל אמיתתו ע״י הדרישה והחיפוש בדרכי העיון והמחקר: והנה הרועה הגדול ב״ה לפעמים ירעה ולפעמים

מצודת דוד

אמי כי במקרה בא הוא כי השמש לקחה בי וזרחה עלי וע״י זה נולדה בי השחרות ונוחה אני א״כ להתלבן בקל בסור המקרה כשאעמוד בצל: בני אמי נחרו בי. ר״ל אל תחשבו שאני יצאתי רודפת בדדה אל מול השמש ובביתי לא ישכנו רגלי כי לא כן הוא אלא אחי בני אמי נתכעסו בי ושמו אותי להיות יושבת ומשמרת את כרמיהם לעין השמש ואני מעולם לא שמרתי אף הכרם שלי ולא הורגלתי לעמוד בשמש ולזה הושחרתי ביותר. והנמשל הוא שאמרה כ״י אל תבזו אותי על שעבדתי ע״א לעגלי הזהב בימי מלכי ישראל כי לא מלבי נעשתה אלא ע״י הכרחת המלכים ונוחה הייתי להפרד מהם בסור המכריחים: (ז) הגידה לי וגו׳. כאלו תשלח האמרי׳ אל החשוק ותאמר אליו אתה החשוק שנפשי אוהבת אותך הגידה לי היכן תרעה את

מצודת ציון

(יחזקאל כ״ה): שחרחורת. מל׳ שחרות בכפל העי״ן והלמ״ד יורה על רוב השחרות וכן ירקרק או אדמדם (ויקרא י״ג): ששזפתני. ענין ראיה והבטה כמו שזפתו עין (איוב כ״ה): נחרו. מל׳ חרון אף וחמס: נוטרה. ענין שמירה כמו הינטור לעולם (ירמיה ג׳): (ז) איכה. הוא כמו אנה וכן איכה

בַּצָּהֳרָיִם שַׁלָּמָה אֶהְיֶה כְּעֹטְיָה עַל עֶדְרֵי חֲבֵרֶיךָ׃ ח אִם־לֹא תֵדְעִי לָךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים צְאִי־לָךְ בְּעִקְבֵי הַצֹּאן וּרְעִי

רש"י

איכה תרביצם בצהרים בגלות הזה שהיא עת צרה להם כצהרים שהיא עת צרה לצאן. שלמה אהיה כעטיה ות"א מה איכפת לך אין זה כבודך שאהיה כאבילה עוטה על שפה בוכיה על צאני: על עדרי חבריך. אצל עדרי שאר הרועים שהם רועים צאן כמותך כלומר בין גדודי האומות הסמוכים על אלהים אחרים ויש להם מלכים ושרים מנהיגים אותם: (ח) אם לא תדעי לך. זו היא תשובת הרועה אם לא תדעי לך להיכן תלכי לרעות צאנך את היפה בנשים שחדל לו הרועה מלהנהיג אותם: צאי לך בעקבי הצאן. הסתכלי בפסיעות דרך שהלכו הצאן והעקבים ניכרים פרשנ"ם בלע"ז וכן הרבה במקרא (תהלים עז) ועקבותיך לא נודעו (ירמיה י"ג) נחמסו עקביך (בראשית מ"ט) והוא יגוד עקב ישוב על עקביו ואותו הדרך לכי: ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים, בין משכנות שאר הרועים שאת אצלם וזהו הדוגמא אם

מליצה — שירי הנפש

ירבץ. רעוני. שהנהגת ה' ורעייתו את הצאן רבה לומר לצבאותיו ובריותיו וכל החיים יסיה בשני בחינות. לפעמים ינהגם הנהגה השגחיית שלא באמצעות הטבע והמזל ומנהיגים אחרים, רק ירעה צאן עמו בהשגחתו הפרטיית ויחלק שפע לכל א' כפי מחסורו, וזה במשל שרועה את הצאן בעצמו. ולפעמים כשאין הדור זכאים ינהיגם ע"י הטבע והמזל ומשפטי שמים אשר גבל בששת ימי הבריאה. וזה ימלין שאינו רועה רק מרביץ, שבעת הרביצה לא יקבלו הצאן מאת הרועה שפע ומחיה ומזון חדש רק ינחם באופן שיתקיימו ע"י המחיה והמזון שקבלו כבר, וכן בעת שליטת הטבע והמזלות לא יוסיף ה' שפע חדש רק ירביץ צאן הבריאה על אופן שלא יחסר מאתם המחיה והשפע שגבל בעולמו בעת הבריאה. והרביצה הזאת תהיה בצהרים, ר"ל בעת שליטת המזלות ותוקף השמש אשר הוא ראש כל משפטי שמים וכוכבי אור ומזלות, והנה בעת הרעים וההשגחה יראה וישגיח לבדו ואין זר אתו. אבל בעת הרביצה ירביץ על ואצל עדרי חבריו, כי אז נמצאו לו חברים רועים ועדריהם שהם הכוכבים והשרים העליונים המרביצים צאנם איש איש כפי פקודתו. והנה בקשה נפש שלמה להכיר ולמצוא את דודה ה' בשני מיני ההנהגות האלה (ומ"ש שלמה אהיה כעוטיה הוא מאמר מוסגר, ר"ל למה אהיה מכוסה ומעוטפת במכסה הענן והערפל בין גללי הגוים שהיא בית שלמה הלא אני למודה להיות משכלת ויודעת ורבת פעלים):

(ח) אם לא (תשובת הרועה העליון ב"ה) הנה לזה שהערבתי מחצר המלך ושבותי אלי. ר"ל שתעזבי את היצר והתאוה ועניני הגויה ותשתדלי בעיון ומושכלות עד שתשיג את מהותי צריכה את לשני דברים, א) שתדעי את מקומי אן ואיך תמצאני. ר"ל שתדעי הדרך איך ישגו האמיתיות ואי חכמה נסתרה להכיר את מי שאמר והיה העולם. ב) צריכה את עצה בל יעכבוך גדודי המלך שלמה, ר"ל בל ישביתך היצר וגדודיו מן העיון והפקידה: הנה על הא' שתמצאי את מקומי ואמתתי. אני אומר לך צאי לך בעקבי הצאן ר"ל ידיעת ה' מצד עצמו הוא דבר נמנע ולא תוכלי להכיר. ולדעת את רועה העולם מצד מה שהוא רועה ר"ל מצד עצמו רק מצד הצאן המונהגים על ידו, שע"י הצאן תכיר את הרועה, ר"ל שע"י

משל

בעת התמלא ימיו לגרות מהיכל המלך. ת"ב הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה, ר"ל כי הרועה לפעמים ירעה את הצאן, ולפעמים ירביץ והוא בעת הצהרים שאינו יכול לרעות מפני תוקף השמש, אז ירביץ, ובעת הרעים כ"א רועה לבדו במקום מיוחד, וע"ז איכה תרעה. ובעת הרביצה יתאספו כל הרועים אל מקום אחד שיש שם צל ושם ירביצו את הצאן לנוח מעט, וע"ז איכה תרביץ בצהרים על עדרי חבריך ר"ל אצל עדרי חבריך [ומ"ש שלמה אהיה כעוטיה, הוא מאמר מוסגר ר"ל כי למה אהיה פה כעוטיה ומכוסה ומעוטפת [מלשון עוטה מעיל או מלשון עיט על עוף הטורף] תחת יריעות שלמה ומדריו הלא אני למודה להיות מנשי על ההרים ועל הררי בתר]:

(ח) אם לא, [תשובת הדוד הרועה] הנה לזה שהשבתי מאחר המלך והבואי אלי, צריכה את לשני דברים, [א] שתדעי את מקומי אנה תמצאני, [ב] צריכה את עצה ותחבולה בל יכירו אותך השומרים וגדודי שלמה בדרך, הנה על דבר א' שתמצאי את

מצודת ציון

איכה. הוא (מ"ב ו): תרביץ. ענין השכיבה לנוח: בצהרים. מל' נוגה והורה והוא חצי היום: שלמה. אשר למה והשי"ן בוא במקום אשר: כעטיה. ענין הסרחה והטיפה כמו ועטה אל בגדו (ש"א ט"ו): בעקבי. ר"ל במדרך עקבות הרגל וכן ועקבותיך לא נודעו (תהלים עז): ורעי. מל' מרעה: גדיותיך

מצודת דוד

הצאן ואיה תרביצם בעת הצהרים (כי אז היא העת להרביץ הצאן לנוח) וכאלו תאמר הודיעני מקומך ואבוא אני אליך לרעות עמך צאני: שלמה. אשר למה אהיה כמטוטלת חוץ ונחה על עדרי הרועים חבריך לחפש עד אשר אמצאך. והנמשל הוא כאומרת כ"י עתה לבי לדעת אמתותך ויכולתך למען אהיה נמשכת אחריך ודבוקה. כי למה אהיה נוטה כדעת העמים ובנותם: (ח) אם לא תדעי לך. כאלו המשוק משיב לה ויכלה דבריו לאמר אתה היפה בין הנשים אם לא ידעת מקום המנוחה איו צאי ולכי במדרך עקבי רגלי הצאן צאני ורעי גם את גדיותיך מעל למשכנות שאר הרועים כי שם מקומי והיה א"כ קרובה אלי. והנמשל הוא כי משיב לה אם לא מנחת חכמה לדעת אמתתי מעצמך סמכי על הקבלה ומעלתי בדרכי אבותיך והיי דבוקה אלי ואז תהיה למעלה מכל גויי הארצות כי גדול אני מכל אלהי העמים הם שרי מעלה

את־גְּדִיֹּתַיִךְ עַל מִשְׁכְּנוֹת הָרֹעִים : ס לְסֻסָתִי בְּרִכְבֵי

רש"י

לא תדעי לך כנסייתי ועדתי היפה בנשים באשר אומות אוכה הרעי ותגלי מיד המליקים לך להיות ביניהם ולא יאבדו בניך התבונני בדרכי אבותיך הראשונים שקבלו תורתי ושמרו משמרתי ומצותי ולכי בדרכיהם ואף בשכר זאת תרעי גדיותיך אצל שרי האומות וכן אמר (ירמיה ל"א) הציבי לך ציונים שיתי לבך למסילה וגו' : (פ) לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי . למ"ד זו כמו למ"ד (שם י) לקול תתו המון מים. וכמו למ"ד לריח שמניך לקיבוץ סוסים הרבה שהספתי מחנותי לצאת לקראתך ברכבי פרעה להושיעך כמו שנאמר (חבקוק ג) דרכת בים סוסיך סוסים הרבה שם דמיתיך רעיתי שתקתיך מלעקתך וגו' (שמות י"ד) ואפס המבינון זאת ראיתי בספרי אגדה . דבר אחר דמיתיך רעיתי שם הראיתי לכל שרעיתי את : לססתי.

משל

אם תקומי , צאי לך בעקבי הצאן , כי בהליכך שבילי הצאן ועקבותם תבאי עד המקום ששם הרועה. ועל הכי שלא יכירוך , רעי את גדיותיך על ואצל משכנות הרועים שאז יחשבו כי רועה את , [והפסק מלת על לפי המליצה שהיא על ומעלה] :

(ס) לססתי , [עפ"י הסימנים והראיות האלה שנתן לה דודה עלה בידה לברוח מחדרי שלמה אל

חדר במדבר ויספר הדברים שעברו ביניה ובין דודה] , הרועה רואה אותה שהיא מקושטת בתכשיטי זהב ופנינים , ובוא אומר אליה , רעיתי דמיתיך לסוסתי ברכבי פרעה , ר"ל את דומה בעיני כאילו לקח שלמה את הסוסיא שלי , שהיא יחידה אצלי . והסדה במרכבתו בין יתר הסוסים והרכב שהיו לו ממצרים מבית פרעה , [כמ"ש והעלה מרכבה ממצרים] שהגם שיש לו מה סוסים ומרכבות רבות ועוצות , שהם רכבי פרעה ומקוה הסוסים אשר יוצאת ממצרים , לקח גם סוס שלי שהיא יחידה אצלי ואסרה במרכבתו , ור"ל הגם שי"ל נשים רבות ופלגשים ובת פרעה בראשן, לקח גם הסוסיא שלי שהיא הרעיה שלי שהיא יחידה אצלי :

שירי הנפש

מליצה

סימני החכמ' והיכולת והרחמי' והחסד הניכרים בעקבי הצאן וכחות החיים כפי שהוא מנהיג אותם בחמלתו , תכיר גדולת הרועה חכמתו ויכלתו הבב"ת . ואם על הב' שלא ישכנוך היצר המולך בגויה וגדודיו ממהלך השלמות. איעוך . ורעי את גדיותיך . שתמשלי שאת שהי הרועה ומנהגת את כחות החיים שבך שהם הגדיים שלך (וזה יהיה באופן שתדמי ההנהגה לכחות החיים אשר בעולמך הקטן שהיא הגויה, להנהגת ה' לכחות החיים אשר בעולמו הגדול, שכמו שהוא מנהיג הכל לתכלית אחד כולל שכלי הנרצה אצלו שהוא תכלית הטוב והשלימות כן תנהיגי את התכלית האושר והטוב. ועז"א צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך שתלמד את הרעיה מן רעייתו את צאן עולמו ע"י הרועה הטוב

ב"ה). על משכנות הרועים . ר"ל כי תחת הנפש יש ג"כ רועים אחרים המנהיגים את הגויה כמו כח הדמיון והמתעורר והתאוה ודומיהם אבל צריך שיהיו כולם נכנעים תחת הנהגת הנפש האלהית . עד שהרועים האלה ר"ל מנהיגי כחות הגויה ירעו תחת הרעיה האלהית והיא תהיה עליהם והתבונות כפיה תנחם :

(וכבר בארנו במבוא המחברת כי השיר הזה הוסד על המראה הרוחנית שנגלה ה' אל שלמה בגבעון בחלום הלילה ויאמר שאל מה אתן לך , ושלמה בקש לב מבין לשפוט משפט להבין בין טוב לרע . וייטב הדבר בעיני ה' כי שאל את הדבר הזה . ובודאי לא מצד שהאל הדבר הזה בחלומו הוטב בעיני ה' , כי הההשכמה והמחשבה העולה על לב בחלום אינה מפעולת השכל והבחירה . רק כי אחר שהאל את הדבר בחלומו בהכרח היה משתדל במחשבה זאת תחלה ימים רבים בהקיץ , ודרש ושקד עיון להבין משפט , ועי"ב הפקידה והשתדלות הזה היה הכנה אל המראה הנבואית הזאת שנגלה אליו האלקים ויעש את שאלתו , וע"כ טרם יבוא לספר בפסוקים הבאים . מענין המראה והנבואה הזאת שהתחברה הרעיה נפש שלמה עם דודה ית' , הקדים לספר בשירו איך שתלה השתדלה נפש שלמה להכיר את ה' ולדעת דרכיו , וכבר בארנו בפ' ס' תהלות ס' ע"ב , (בפסוק משפטיך למלך תן) , כי המשפט לאלקים הוא , ר"ל כאשר כבר הכינו המחוקקים שבהכרח ימצא משפט בלי ראשי , הוא יהיה הפלס שבו ישקלו השופטים כל הנמוסים החלקיים והפרטים . וכאשר נלאו כל אנשי חיל למצוא הפלס והחק הראשי הזה . הסכימו כי המשפט לאלהים הוא , כי באשר הוא המחוקק העליון והתבונה הכוללת . א"כ מקור המשפט והרצון הוא אצל בורא העולמים האדון הכל ית' , וע"כ שאל שלמה שיתן את המשפט מה' , והמשורר בקש משפטך למלך תן , כירך מאלקי המשפט נלמד לדעת פלס ומאזני משפט נה' , וזה נלמד ע"י שנשכיל דרכיו והנהגותיו בעקבי הצאן והנהגתו את צאן הבריאה כבקרת רועה עדרו במשפט ובצדק . ולכן הקדים להציע כי טרם נגלה ה' אל שלמה ודבר עם כחזון , שיסופר מן לסוסתי ברכבי פרעה והילך , דרש שלמה ושקד לדעת דרכי ה' ומשפטיו בהנהגת עולמו) :

(ס) לסוסתי (עפ"י הסימנים אשר נתן ה' לנפש שלמה איך תכיר דרכיו ותשכיל באמתתו, זכתה למראה הנבואה ודבר אליו ה' בגבעון בחלום הלילה ויספר פה הדברים אשר דברו הדודים במחזה) אלהים רואה כי נפש שלמה קבלה תכשיטין מן הגויה אשר התחברה עמו שיבואר בפסוק שאח"ז

מצודת דוד

(ט) לססתי . אני רעיתי כן דמיתי אותך מול העולמות כולן כסוסיה הקשורה ברכבי פרעה מול שאר הסוסיות אשר בארץ מצרים שהנה מעולות מכולן כי מוצא הסוסים המה ממצרים כמ"ש ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים (מ"א י"ד) והמובחרות שבכולן יקשרו במרכבת המלך . והנמשל הוא לומר הנה את משונה מכל משפחות האדמה אף מן המובחרים שבהם :

מצודת ציון

גדיותיך . הם גדי עזים : על . ממעל : משכנות , מלשון משכן : (ט) לססתי . נקבת הסוס תקרא סוסה כאשר תקרא נקבת החמור חמורה והיו"ד נוספה ובעבור תוספת הי' נהפכה הה"א לתי"ו להסמיכה אל היו"ד וכן מלאתי משפט (ישעיה א') שבעבור תוספת היו"ד נהפכה הה"א לתי"ו ואמר בלשון נקבה לפי שדרך המלך והשרים היה לקשור במרכבתם סוסות נקבות

פַּרְעֹה דִּמִּיתִיךְ רַעְיָתִי: י נָאווּ לְחָיַיִךְ בַּתֹּרִים צַוָּארֵךְ בַּחֲרוּזִים: יא תּוֹרֵי זָהָב נַעֲשֶׂה־לָּךְ עִם נְקֻדּוֹת הַכָּסֶף:

רש"י

קבוצת סוסי ובלשון לע"ז קבליי"ה: דמיתיך. תריסת"י בלע"ז כמו (שופטים כ') אולי דימו להרוג כי הם קשטתיך בקישוטים נאים: (י) נאוו לחייך בתורים. שורות נזמי אזן ומלאת זהב: צוארך בחרוזים. ענקי זהב ומרגליות חרוזות בפתילי זהב של ביזת הים: (יא) תורי זהב נעשה לך. נמלכנו אני ובית

מליצה | שירי הנפש | משל

אומר הוא אליה: רעיתי דמיתיך לסוסתי ברכבי פרעה. קורא את הכחות המנהיגים גוית שלמה בשם רכבי פרעה. כי המנהיגים האלה המושכים מרכבת הגויה יצאו ממצרים מקום הזמה, והמדמה והמתעורר הם השתדלו להנהיג מרכבת שלמה שהיא גויתו, בענין שיהיה אוהב נשים נכריות רבות שהם התאוה והחמדה קנאה וכבוד ושופר, ושיאהב את הזמה בהיא בת פרעה. וקורא את הנפש האלהית שגם היא נהגה לו להיות מנהגת מרכבת גויתו בשם סוסתי היא הסוסה של הרוכב בערבות אשר היא מוכנת למשוך את המרכבה הקטנה שהיא גוית שלמה, אל הצד שישיג הרוכב העליון את המרכבה הגדולה שהיא המציאות הכללי, אל הטוב והאושר והשלמות. והמלך שלמה שהוא היוצר המוליך במרכבתו, לקח הסוסה האלהית ויאסרה אל רכבי פרעה שתמשוך את הרכב אל מקום אשר יהיה שם רוח סוסי פרעה ללכת והוא לא רצה שהנפש האלהית תהיה נמשכת אחרי הנהגת כחות החומר ברכבו ובפרשיו, ובכ"ז הנך סוסתי המיוחדת לי להמשך ולמשוך ולהנהיג כפי רצוני:

(י) נאוו, והנה נדמית כסוסי שלמה שהם מקושטים בתכשיטין, וכן נתנו תורי זהב על לחייך וחרוזי פנינים על צוארך כאשר יעניקו לסוסי המלך:
(יא) תורי, כשהיית אצלי לא היה לך רק נקודות הכסף, לא היה

(י) נאוו אבל ע"י שהיית אסורה במרכבת שלמה, ר"ל ע"י שהרכבת בגויתו את מקושטת בתכשיטין אשר בם יקשטו סוסי המלך תורים על לחייך וחרוזי פנינים על צוארך, מה שלא היה לך בהיותך אצלי. ר"ל כי הנפש טרם התקשרה בגויה לא היתה משגת שום דבר ממשיגי הגשם איכות וכמות זמן ומקום וכל תנאי הגשם ומשיגיו, כי השכל המופשט מחומר ישיג הדברים כמו שהם בעצמם מופשטים מן הזמן והמקום והמקרים שהם תנאי השכל הנקשר בגויה, אבל ע"י שירדה אל הגויה ונקשרה במרכבת החומר נעשה בה שינוי גדול שתקבל השגותיה דרך מסך החומר ודרך חלונות החושים ועי"כ השגותיה הם בדרך הדרגה, והוא, א) שתחלה יקשים השכל מושגים מן התמונות הגשמיות אשר ירמה בעיון, ולכל דבר בשם יקרא עד שכלל הדבור בעבור זה תכונה נפש הדברית הם מושגים מופשטים מן המוחשים כידוע בחכמת ההגיון. ובהיותה במקורה טרם נכלאה בגויה לא ידעה כלל מן הדבור השכלי אשר ידבר האדם ואף שהשכלים הנפרדים ישיגו הכל בדרך שכלי ולא ישתמשו בהדבורים שבהם יציינו הנפשות הנהלות בחומר מושגיהן. ועז"א נאוו לחייך בתורים הלחי מציין את הדבור, ר"ל הלחיים המדברים נאוו בתורים [שהוא היה ציון שמוחשי מכוון ראש גור משתתף עם שלאר] ר"ל שעתה יש לך דבורים נלקחות מן הציורים המוחשים הנקראים בשמות שונים שבהם תגוע הלחי לגלות בם מושגיך. (זאת שניה) שתחלה בהיותה במקום השיגה השגה כתאומית לדעת מושכלים בהשגה פשוטה בלא הדרגה ובלא זמן ועיון ודרישה, ואחר שהתרכבה בגויה והשגותיה הולכים לאט לאט בהדרגה, שתחלה תבנה משפטים מן המושגים ע"י שתרכיב המושגים זה לזה בדרך חיוב או שלילה, למשל התפוח הוא אדום, התפוח אינו שחור, או בדרך חיוב או תנאי או הפסק ויתר הדרכים וההרכבות שירכיב השכל הנודעים בחכמת ההגיון ואח"כ תחבר המשפטים זה לזה ותבנה מהם היקשים אח"כ תבנה מן ההיקשים היקשים אחרים והם חוקים קבועים ומוכרחים לנפש הנקשרת בחומר בהשכלתה, ועיונה לא להנפש המופשטת מן החומר כנודע בחכמת מה שאחר הטבע: ועז"א צוארך בחרוזים הצואר מציין מוצא הקול שהיא פנימי יותר מן הדבור ומציין דרכי השכלת הנפש בעיון הם יאוו בחרוזים בחורזים פנינים רבים א' אל א' ע"י החוט המחבר ומורז אותם, כן תחרוז משפט אל משפט היקש אל היקש:

(יא) תורי בהיותך במעונה אלהי קדם טרם נלמדת אל רכבי שלמה, לא היה לך רק נקודות הכסף, ר"ל

מצודת ציון

כי בסוסים זכרים ירכב על הרכב לעורר לנקבה לאוש לבל ירוצו: פרעה. כל מלכי מצרים יקראו בשם פרעה: דמיתיך. מל' דמיון ומשל: רעיתי. חברתי: (י) נאוו. מל' נאה ויופי: לחייך. הם הלחיים אצל העינים וכן בשבט יכו על הלחי (מיכה ד): בתורים. הם הפנינים המסודרים בתור אחר זה ותכונה יפה וקרוב לו כתור האדם המעלה (ד"ה א' י"ז) ור"ל כתואר ותכונת האדם המעלה: בחרוזים. הם אבנים טובות ומרגליות נקובות ומחוברות בחוט ובדרז"ל שתחוזת של דגים (ב"מ כ"א): (יא) נעשה. פעמים דרך היחיד לדבר

מצודת דוד

(י) נאוו לחייך בתורים. לחייך נאים ומגונים לקשטם בתורים וצוארך נאה והגון לקשטו בחרוזי מרגליות ואבני יקר, והנמשל הוא לומר ראוי' את ומגונה להשפיע לך טובה מרובה:
(יא) תורי זהב נעשה לך. וכמו שראוי' את לקשוטים כן לתתם לך קשוטים

יב עַד־שֶׁהַמֶּלֶךְ בִּמְסִבּוֹ נִרְדִּי נָתַן רֵיחוֹ: יג צְרוֹר הַמֹּר ׀ דּוֹדִי

רש"י

די לפני בא פרעה שהשיאנו והחזק את לבו לרדוף אחריך עם כל שבח גמי אוצרותיו כדי בנעשה לך תורי קבועי הזהב : עם נקודות הכסף. שהיה בידך כבר שהגולה ממצרים בגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים : נקודות . כלי כסף מנוקדים ומצויירים בחברבורות וגוונים : (יב) עד שהמלך במסבו . משיבה כנסת ישראל ואומרת כן זה אמת טובה גמלתני ואני גמלתיך רעה כי בעוד שהמלך על השולחן מסבת חפתו : נרדי נתן ריחו . חילוף להבאיש בעוד השכינה בסיני קלקלתי בעגל ולשון חבה כתב הכתוב נתן ריחו ולא כתב הבאיש או הסריח לפי שדברי הכתוב בלשון נקיה (עיין ברש"י במסכת שבת פרק ר"ע דהפסוק דלא כתב הבאיש או הסריח משום חיבה אבל לפירוש התוס' שם שפי' ור"ק מ"ש נתן ולא עזב זהו משום חיבה. אבל מה שלא כתב הבאיש או הסריח זהו בלאו הכי משום לשון נקיה) : (יג) צרור המור דודי לי , דודי נעשה לי כמי שיש לו צרור המור בחיקו ואמר לו הרי לך צרור זה שיתן ריח טוב מן הראשון שאבדת כך הקדוש ב"ה נתרצה לישראל על מעשה עגל ומצא להם כפרה על עונם ואמר יתנדבו למשכן ויבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל : בין שדי ילין . שם

משל

שיה לך תכשיטין מזהב רק מכסף , ולא תורים רק נקודות קטנות ממטע כסף , ועתה נעשה לך תורי זהב :

(יב) [השיבת הרעיה] , עד , דע כי עתה נפרדתי מחברת המלך בלאט , כי בעודו יושב על השולחן במסבו , מתענג בתענוגים , לא הלאיתי לתענוגותיו , כי נרדי [זה ציין אל דודה שהוא נרד ובושם לה] , בושם של דודי שהוא נרד ובושם לי , נתן ריחו הרגשתי את ריחו הטוב ונמשכתי אחריו , גם יאמר שריח נרדו היינו ריח דודי הגיע ממקומו עד מקום שהמלך במסבו :

(יג) צרור , מבארת כי הרגישה ריח הטוב של דודה משני פנים , [א] מצד זכרון הבושם שנמצא אצלה שדודה דומה לה כצרור המור הצרור בין שדיה , כן הקרן על נפה , עד שבכל פעם יעלה ריחו וזכרונו מבין שדיה : אשכול

שירי הנפש

מליצה

שאז לא היה נמצא בהשכלתה לא כמות ולא איכות כי הנקודה ההנדסיית אינה תופסת מקום ובלתי מתחלקת כנודע והוא ציור שלילת הכמות וזה הפך של התורים והחרוזים בהתורים שהם המושגים המוחשים הלקחים ע"י הכמות המקומי שזה יבדיל בין תמונה לתמונה והחרוזים שהם המספרים וההיקשים ההגיוניים. מקושרים עם הכמות הזמני כידוע בחכמת נקור השכל וזה הפך הנקודה שאין לה כמות . גם על ידי שהרכבת בנויה משנת איכות, וזה ממשיל בזהב הפך הכסף, כי מראה לובן הכסף מציין שלילת הצבע שמראה הלובן היא הצבע הפשוטה כנודע, אבל מראה אודם הזהב מציין הצבע שהיא ציון האיכות (ר"ל שמתה משגם מקרי הנפש כי רוב המקרים נכללים בכמות ואיכות) , וע"ש אתלה היה לך רק נקודת הכסף ועתה נעשה לך בעצמותך (שעצמות הנפש היא השכלתה) תורי זהב להשיג כמות ואיכות ויתר מקרי הגשמים מצד שהתעלמו מושכליך בחומרים ומשיגיהן :

(יב) (תשובת הנפש) עד דע שעזבתי את החומר ונפרדתי מחברתו, כי בעוד שהמלך שהוא הכח המתעורר והיצר המולך בגויה יושב במסבו ומכל גרהם ומתענג בתענוגות בשר נרדי נתן ריחו הרגשתי ריח הנרד שלי שהיא ריח הרוחני וקטורת סמים לקדש שיוצא מנרדי שהיא זוד קדשי, ר"ל הרגשתי דרכי ה' והנהגתו המורה לאפי מריחו וגם יאמר שריח רוחניות הדוד העליון נסע לי ממקומו בקדש עד מקום גויתי שהיצ"ה יושב שם במסבו :

(יג) צרור מבארת כי הרגישה ריח הטוב ורוחניים ה' ואלהותו משני צדדים. א) מצד האלהית אשר בנפש כי הנפש מצד שהיא אלהית וחלק מעצמותו ית' היא דומה כלוח אשר הרוש עליה כל העניינים האלהיים, כי החלק יתדמה אל הכל , ועת יפקח האדם את עיני שכלו הפנימיים ויביט על לוחות נפשו ימצא שם משכן ה' והיכלו ויביט שם כל הפלאים האלהיים במכתב אלהים חרותים על הלוחות והריח האלהי צרור וגנוז בצרור נפשו ומצד זה דודי דומה לי כצרור המור הלן בין שדי וחדרי לבבי (ושם אמר שמור שהוא כמוסך והוא דם הצרור בהיט שבהודו, ימשיל כאילו בדם הלב שהוא מעבר הדם שעליו תשא נפש כמו נאמר הריח האלהי שם) :

מצודת דוד

קשטים מתורי זהב וגם נקודות נקודות מכסף והוא הכבוד מעולה ביותר . והנמשל הוא לומר כמו באת ראוי' לטובה כן אשפיע לך : (יב) עד שהמלך במסבו . כאלו התשובה מצלת אמרי' לאמר לו הנה בעוד היות המלך נכמן במסבו בגמר הכבודה ואז הדרך לבוא לפ"ה המוגמר מבושם הטוב להעלות ריח טוב עליו הכילי הנרד אשר עמדי נתן ריחו ונודף מאוד והבשל ריח המוגמר הכוא . והנמשל הוא לומר הנה כמעט שבידי נבהו מאוד על מעשה מנהרי שבעתם"ו וכאשר ואשים בפה מול מעשי : (יג) צרור המור דודי לי . עכ"ז אתה דודי נחשב לי כצרור המור שבעבור שהוא נאחז וקשור עומד ריחו עם לבל המוג וזוהי השבולה על ריח נרדי ולכן תשוקתי אליך ואהבה שתלין בין שדי לבהתענג בך . והנמשל הוא לומר הנה

מצודת ציון

בלשון רבים לתפארת : (יב) עד . בעוד וכן עד שיותי על המתי (יונה ד') : במסבו . דרכם היה לסבב ולהסב על המטות בשעת האכילה : נרדי . מין בושם : (יג) צרור . ענין קשר כמו צרור כספו (בראשית מ"ב) : המור . מין בושם

לִי בֵּין שָׁדַי יָלִין׃ יד אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר דּוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי עֵין גֶּדִי׃ טו הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים׃ טז הִנְּךָ

רש"י

לפי שמעלתי בו אמר לשכון שם: בין שדי. בין שני בדי הארון: (יד) אשכול הכופר. יש בושם ששמו כופר כמו (שיר ד') כפרים עם נרדים ועשוי כעין אשכולות: בכרמי עין גדי. שם מקום ושם הוא מצוי ורבותי באגדה שאותן כרמים עושין פירות ארבעה או חמשה פעמים בשנה ודוגמא היא לכמה כפרות ומחילות שמחל להן הקב"ה על כמה נסיונות שנסוהו במדבר: (טו) הנך יפה רעיתי. אני הייתי בושה בקלקולי והוא חזקני בדברי רצוים לומר (במדבר י"ד) סלחתי כדבריך והרי את יפה ויפה כי עיניך יונים כלומר כלה שעיניה כעורים כל גופה צריך בדיקה ושעיניה נאים אין גופה צריך בדיקה והדוגמא זו היא מחלפי לך על עונך והרי את יפה במעשה והנך יפה בנשמע יפה במעשה אבות יפה במעשיך: כי עיניך יונים. צדיקים יש בך שדבקו בי כיונה זו שמשמכרת את בן זוגה אינה מניחתו שיזדווג לאחר כך (שמות ל"ב) ויאספו אליו כל בני לוי ולא טעו בעגל ועוד הנך יפה במלאכת המשכן שנאמר (שם ל"ט) והנה כאשר צוה וגו' ויברך אותם משה הרי שקלסם על כך: (טז) הנך יפה דודי אף נעים. לא היופי שלי אלא

מליצה

(יד) **אשכול** ב) מרכבת ריחו ותחנויותו מצד האלהות המגלה חוץ לנפש האלהים המתפשטת בכל המציאות אשר משם יריחוהו החכמים לדעת אותו ולהשיגו ומן **ברמי עין גדי** (שהיה מדבר כמ"ש בספר שמואל) ר"ל מן המדבר אשר הוא שוכן בם שזה מליצה על מעונו במרבות חוץ העולם הזה המיושב מבני אדם הוא דומה **כאשכול הכופר** שמרגישים את ריחו מרחוק [ותפס אשכול כי האלהות כוללת כל המציאות שאין דבר בלעדו כאשכול שכולל כל הפירות שבתוכו ובכרמים יש אשכולות לרבבות ובכ"ז מרגישים האשכול היחידי של הכופר ומכירים בו בין רבבות אשכולות הכרם ע"י ריחו וכן אות הוא לגלות שנו והאחד המיוחד ניכר בין רבבות העולמות ע"י הגיונו והנהגתו בכיוצו מחיה את כולם) והיא אומרת כי השיגה רוחניות ה' וכבודו בין מצד ההשגה אשר בנפשו בין מצד ההשגה באלהות חוץ לנפשו:

משל

(יד) **אשכול**, [ב] מרגיש ריחו שנודף מרחוק, לי מ כרמי עין גדי במדבר אשר הוא חונה שם, דומה לי כאשכול הכופר המשלח ריחו למרחוק: (טו) **הנך יפה**, כשמע הדוד אהבת כלולותיה משיב לה הנך יפה משני טעמים, [א] מצד שאת רעיתי, שומרת אהבתי, ולא נפתית למלך שלמה: [ב] הנך יפה גם מצד עצמך, עיניך דומים יונים, שאינן מסתכלים רק אל בן זוגם: (טז) **הנך**, משיבה הרעיה הנך יפה דודי מצד תוארך, גם נעים מצד שלמותך, והנה הגיע הבית שנתחבר יחד ואחר כי לא נשכב עוד על מטת זהב וכסף ולא בבית ובהיכל, רק נלין ביערים על ערש של עלים ועשבים רעננים, הנה ערשנו הוא שבו נשכב משכב דודים, רעננה הוא

שירי הנפש

(טו) **הנך יפה** ה' אומר אל הנפש הנך יפה משני פנים, א) מצד שאת **רעיתי** חלק ממני ודבוקה בי דבוקה אל האלהות אשר בכלל המציאות חוץ לנפש. וזה נגד אשכול הכופר. ב) **הנך יפה** מצד עצמך כי גם מצד עצמותך את קדושה בת אלהים והיופי האלהי שיש לפירת תפארה עליך מצד האלהות אשר בנפש. וזה נגד צרור המור. **עיניך יונים** ר"ל שני מיני עינים שבך, א) העין הפנימי שבו תחזה על כחות הנפשיות לראות בם המראות האלהיות החרוטים על לוחותיהם. ב) העין החיצוני שבו תביט על כלל המציאות להבים בהם הנהגת ה' השגחתו וחכמתו ויכלתו דומים כעיני יונים הבלתי נפרדים מבן זוגם כן תביט אלי בשני עיניך אלה להכירני ולדרשני ולבקש אהבתי:

(טז) **הנך** (משיבה הנפש) הנך יפה דודי גם אתה משני פנים האלה, א) מצד האלהות שחוץ לנפש הנך יפה שהיופי הנגלה בסדר המציאות נמצא בך בעצם ובאבונה כי אתה מקור היופי שמן המקור הזה מתפשט היופי על כלל המציאות. ב) מצד האלהות אשר בנפש **אף נעים** ירגישו בו הנפשות הנעימות והערבות והערך היותר עלם, אחר שבארו הפסוקים הקדושים האלה היחס אשר ביניהם מצד שני הקצוות האלהות אשר חוץ לנפש והאלהות הצפון בנפש עתה תאמר כי הגיע העת לזווגם יחד האלהות שחוץ לנפש עם האלהות אשר בנפש הרוח הקדוש השופע על העולם הגדול עם הרוח הקדוש השופע בעולם הקטן כתלק.

מצודת ציון

בושם: דודי. אהובי: שדי. הם דדי האשה: ילין. ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א'): (יד) אשכול. כן יקרא הענף והגרגרים שלוים בו וכן אשכול ענבים (במדבר י"ג): הכופר. מין בושם: בכרמי. הוא מושאל לפרדסים בעלי אילנות וכן כרם זית (שופטים ט"ו): עין גדי. שם מקום בא"י: (טו) הנך. הנה את. כמו הנך הרה (בראשית

טז

מצודת דוד

הבושם שתלה עלי גברו על מעשי ולכן אתאוה משארה בריתך בקרבי: (יד) אשכול הכופר. דומה אתה בעיני לאשכול הכופר הגדל בכרמי עין גדי שמרובה בגרגרים וריחו נודף למרחוק. והנמשל הוא לומר הרבה פלאות עשית עמדי השמפים עד אשר אין: (טו) הנך יפה רעיתי. כאלו המקום ישלח דברו לקלסה ולומר הנך יפה ועיניך כעיני היונים ביופיו מהוד ומשפילות הכרה. והנמשל הוא לומר הנה מדברי ובמעשים ובמעשים אהבתי אליך: (טז) הנך יפה דודי. כאלו המקום השיבה תבנית המרי' לקלסו ולומר הנך יפה בהנהגה

יָפֶה דוֹדִי אַף נָעִים אַף־עַרְשֵׂנוּ רַעֲנָנָה׃ יז קֹרוֹת בָּתֵּינוּ אֲרָזִים רַהִיטֵנוּ בְּרוֹתִים׃ ב א אֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת

רהיטנו קרי

רש"י

אלך אתה הוא היפה, אף נעים. שעברת על פשעי והשרית שכינתך בתוכי וזהו קילוס של ירידת האש (ויקרא ט׳) וירא כל העם וירונו: אף ערשנו רעננה. ע״י נעימותך הנה רעננה ערשנו בבנינו ובבנותינו שהם כולם נקבצים אליך פה שנאמר (שם ח׳) ותקהל העדה וגומר המשכן קרוי מטה שנאמר הנה מטתו שלשלמה וכן המקדש קרוי מטה שנאמר ביואש (ד״ה ב׳ כ״ה) בחדר המטות אשר בבית ה׳ על שהם פריין ורביין של ישראל: (יז) קרות בתינו ארזים. שבח המשכן הוא זה: רהיטנו. לא ידעתי אם לשון קרשים או לשון בריחים אך ידעתי שאף בלשון משנה שניטו רהיטי ביתו של אדם הן מעידים בו:

(א) חבצלת. היא שושנה: שושנת העמקים. נאה משושנת ההרים לפי שמלפפת תמיד שאין כח החמה

משל

שהם מעושים לחים ורעננים, שהם רענן וטוב ונגיע עת דודים:

(יז) קורות, ר״ל אחר כי נבנה ונתלונן בשדה יער. א״כ קירות של בתינו יהיו כארזים שגבוהים אשר בשדה, ומתחת נלא נמלא מהבה ומשכב. והרהטים שמגירים את המים יהיו כברותים שענפיהם להבים, ודרך שענפים והעלים אשר יסוכו על ערשינו יגירו המים כפורי אל שלדדים מסביב כל יורד שגשם עלינו:

ב (א) אני שרעים הומרת, אני דומה כחבצלת הגדלה בשרון וכשושנה הגדלה בעמקים, [חבצלת הם צמחים שפרשם מתחת לארץ דומה לבצל שאין להם ריח חזק ועל ראש׳ פרח יפה מאד דרכו לפתוח לפני השמש ולנטות אחריו ולהסגר בשקיעת השמש. והוא גדל ומצוייה רק בשרון לפני השמש, והשושנה היא בעלת ריח טוב. ודרכה לכפלים הריח שקלטה בעת שקיעת השמש, ולכן היא מגדלה בגדולה וריחה בעמקים ותחת הצללים] ר״ל אני חובבת המנוחה לשבת בשרון ולפתוח פרחי היפים לפני השמש הזורחת שם.

שירי הנפש — מליצה

המזדווג עם הכל שע״י נשיקה ישקני מנשיקות פיהו: ואף ערשנו ששם יהיה הזוג והחבור הקדוש שלא רענן ורטוב כי כבר סוכנו שנכנס אל החבור הלא והתדבקות רוחא ברוחא כן הנפש מאז התעוררה לקראת האלהים בדרשה ובקשה אותו וכן האלהים מאז שמוכן לשפוך רוחו ואהבתו עליה בהסדו:

(יז) קורות מצייר הדבוק הנפלאי הזה שתדבק הנפש עם האין סוף ית׳ כפי הציור שאמר: ה׳ לעשות בביהמ״ק שהוא אמצעי בין האין סוף ובין הנמצא. בין הבלתי גבול ובין הגבול כי ברצות ה׳ האין סוף ובלתי בעל תכלית לשכון כבוד על כבודו ישראל אשר הם מוגבלים ומצומצמים בתכלית כי מושב הנפש בעלית קיר קטנה ככף איש היה כעין פשר שיבנו לו בית ארזים כאילו האל הנשגב יעזוב עליונו שהוא בלתי בעל גבול ובלתי מתקומם במקום לשכון במקום מוגבל על כנפי הכרובים תחת קורות ארזים וכן הנפש תעזוב עליה אשר היא מצומצמת במקום לר זרת סרכו וזכת לחבו בגוף המורכב מן בשר גידין ועצמות. בשפל המדרגה ותעלה לשכון ולהתיחד עם דודה במקום יותר חפשי ומקום יותר מרווח ובגוף יותר חזק מגוף האדם גוף הצומח אלא רבתה בו ההרכבה כ״כ כבגוף החי והוא למטר השמים ישתה מים ויזון מן הפשוטים וכן יזדווגו תמיד שני קצוות הרחוקים בגבול אמצעי. ולהורות המשל הזה בחר שלמה (כפי מה שבחרה התורה במשכן) לצייר הגבול האמצעי שבו יתקרבו הדודים הרחוקים שישכנו תחת קורות ארזים שהם העצים היותר גבוהים [וגם זה מצייר שהשתלות יסוד העפר למעלה בציור הצומח הוא ציור עליית חלק שעפרורי מן השפל אל הרום והציור הזה מתגלה ביותר באילני לבנון ברמים והגבהים]. וז״ש קורות בתינו ארזים ובזה יהיה רהיטנו שהם הצנורים המקלחים את המים מעלי ברותים שענפיהם מתפשטים ברחב ר״ל כי זרם מי השפע יעבור דרך שברותים אשר בגג המקדש הזה וכם יהיו הרהטים לשקות המים וצנורי הברכה להגיר השפע והרוחניות ולהריקו על הארץ ועל הגופים הקודרים הצמאים למטר השמים ופל אורות. וגשמי נדבות ולהחיותם במים העליונים מי החסד והקדושה:

ב (א) אני כנסת אומרת אני דומה כחבצלת הגדלה בשרון וכשושנה הגדלה בעמקים ר״ל

מצודת דוד

ואף הוא של חסד מחוק עליך להיו׳ נעים ואהוב: אף ערשנו רעננה. אף המטה שהכנת לנו מאז לשכוב בה להתעלס באהבים הנה היתה אהבה ויפה כעץ רענן. והנמשל הוא לומר הטוב בגמלה עלי מאז היה על צד הפוהבה בחסד רב ומקום השכב בקרבי מאז על השפורת היתה חמודה ביותר: קורות בתינו ארזים. הבית שהכנת לנו מאז לבוא בו הנה הקורות היו עצי ארזים והבנין שבעליות הבית מהדר להדר הנמשל לנו להתהלך בו היה מעצי ברותים שנתחדים למראה עין. והנמשל הוא לומר הנה בהמ״ק כולו שהכנת מאז לשכינתך היה בנין נפלא ומפואר:

ב (א) אני הבצלת השרון. עתה תבלה אמרי׳ ומספרת בשבחה והתאהבה על החבוק וכה תאמר דומה

מצודת ציון

סיו): (טז) נעים. אהוב וחביב כמו נטעי נעמנים (ישעיה י״ז): ערשנו. כן יקרא המטה כמו ערש יצועי (תהלים קל״ב): רעננה. ענין לחות ורטיבות כמו דשנים ורעננים (שם צ״ב): (יז) קורות. כן יקרא הכמן הפב וכן ונקחה משם איש קורה אחת (מ״ב ו): רהיטנו. הם הבנינים שבעליות הבתים אשר בהם ילכו וירוצו מחדר לחדר וכן מגן אסור ברהטים (לקמן ז׳) כי ההרגום של וירץ כוא ורהט ובלשון הזה יקרא גם שתות המים כמ״ש והפלגים אשר ברהטים (שמות ל׳) וזה ע״ש מרוצת המים שבהן. ברותים. כמו ברושים בבי״ן והוא גם אילן סרק חשוב:

ב (א) הבצלת. שם הורד שבריח: השרון. הוא מקום

הָעֲמָקִים׃ ב כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחוֹחִים כֵּן רַעְיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת׃ ג כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר כֵּן דּוֹדִי בֵּין הַבָּנִים בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי

רש"י

סולם בה : (ב) כשושנה בין החוחים . שמנקבין אותה ותמיד היא עומדת בנויה ובאדמימותה כן רעיתי בין הבנות מפתות אותה לרדוף אחריהם לזנות כמותם אחרי אלהים אחרים והיא עומדת באמונתה : (ג) כתפוח . אילן של תפוחים כשהוא בין אילני סרק הוא חביב מן כולן שפריו טוב בטעם ובריח : כן דודי בין הבנים . בין הבחורים הדוגמא כך הקב"ה מכל האלהים נבחר לפיכך בצלו חמדתי וישבתי ומדרש אגדה התפוח הזה הכל בורחים הימנו לפי שאין לו צל כך ברחו כל העובדי גלולים מעל הקב"ה במתן

מליצה

כי כהיותה זו אשר תשוש שלמותי הגלוית והנה מן העמק והחורים שהיא השכונה בנויה אל השרון בהתחמם נגד אור השמש הגדול שהוא אור ה' הזורח עלי אני דומה כחבצלת השרון שפותחת פרחיה בפחוריה וקנותיה לבלוע אור השמש ושפה אחריו ואז תפרחה ביפיה והדרה , כן עת תזרח עלי השמש האלהות תתפשט הנפש ותוציא פרחיה הרוחניים ותגלה זרועיה שהיא האלהות הצפון בה ואז תתראה בהדרה והוד תפארתה. אולם בסור כבוד ה' מעליה ובהשקע השמש הגדול שאז תסגר פרחיה ותקמץ פיה וזרועיה האלהיים מתקבלים אל תוכה לא יתראו ההוגה ויאת תשוב אל העמק שהיא הגויה אז תפלט ריח הטוב והלוחניות שקבלה מן האור הגדול ושכניה שהם כחות הנפשיות הנתלות בחומר בגדי בשמיה יתבשמו וישימו בכליהם ללמוד ממנה דרכי ה' והנהגותי חכמתו וחסדיו ואז הדמה כשושנת העמקים אשר תפלט ריחה תחת הצללים [ובזוהר אמור דף קיז בקדמיתא חבצלת בזמנא דבעיא לאזדווגא במלכא אקרי חבצלת בתר דאזדווגת ביה במלכא באינון נשיקין אקרי שושנה דכתיב שפתותיו שושנים שושנת העמקים דסיא צוית ומשניאת גוונאה זמנין לטב וזמנין לביש] :

שירי הנפש

(ב) כשושנה (השוכם הדוד העליון ב"ה) אמנם את דומה בין בנות ירושלים ר"ל בין כחות הגויה כשושנה שהעץ שהיא גדלה עליו מלא חוחים וצריך שתנשא רחמה עליהם בל תתערב עמהם כי אז ינקבוה החוחים כן כחות החומריות אשר הנפש נשאת עליהם הם כחוחים המנקבים את השושנה הקדושה עת התערב בחברתם וישחיתו יפיה ותפארת קדושתה וצריך שתתנשא עליהם ולא תתערב בחברתם . [וברע"מ פ' אמור דף רע"ח ואם לא אלא דאתפשט כל איברין דגופא מליא חובין ולא אשתכח אבר לברי עלה חוטא ומאח איהי שושנה בין החוחים] :

(ג) כתפוח (משיבה הנפש) גם ה' מלך שהוא נפש העולמות ר"ל מלך שהוא מנהיג העולמות ומנימס

משל

ר"ל נהה אם דודי לפני דודי הזורח כשמש בשרון בערבם ומופיע אורו עלי , ואז יתראה יפיי והדר הודי . אמנם אחרי בואי אל העמק תחת הצללים [שוק אלה דמות אל חדרי שלמה שהם היו כלולה בעמקים רחוקה מן שמש דודה הזורח על פרחיה] אז אפלים ריח כטוב שקבלתי מן השמש . ואז דומה כשושנה שפולטת ריחה בעמק תחת הצללים . ר"ל בזה ירגישו בנות ירושלים שכמותי בטוב ריחי מוסרי ומדות הטובות :

(ב) כשושנה , (תשובת הדוד) אמנם את דומה בין בנות ירושלים כשושנה בין החוחים . שהעץ שהשושנה גדלה עליו מלא חוחים . ועת תתערב ביניהם ינקבוה וישחיתוה . וצריך שתשא רחמה עליהם בל תתערב עמהם כן צריכה את להשמר בל יפתוך בנות ירושלים אל חכמת שלמה :

(ג) כתפוח , [משיבה הרעיה] גם אתה דומה בין הבנים כתפוח בעצי היער . שהם מסתירים אותו ע"י גובהם ורוב ענפיהם . ובכל זאת הוא ניכר ביניהם ע"י ב' דברים , [א] בריחו . שלכן בצלו חמדתי וישבתי ליהנות מריחו הטוב . [ב] בפריו המתוק לחכי . ור"ל לפעמים חשב בצלו בעת אלא מחדרי שלמה ומתיחד עמו ולפעמים בעת שהיא כלואה תחת צל עצי היער , פ"ש אוכל מפריו פרי האהבה שהם מתוקים לחכה :

מצודת ציון

שמן דכן כמו והיה השרון כנרבת (ישעיה נג) : שושנה . שם נמח החריה ונקראת כן על כי היא לעולם בעלת שש עלין : (ב) החוחים . מין קוצים כמו חוח עלה ביד שכור

מצודת דוד

אני אל כורך הנדל בריקום דכן ובזמן היפה מאד ואל כשושנה הגדלה בעמקים שעומדת בלחותה והיא גם שש עלין ולא תתהנג כי כן גם אני עומדת תמיד ביופיי מבלי השחתה . והנמשל הוא שאומרת כ"י בכל עת אני עומדת רטובה במעשים וידי רוחות במצות ורגלי עומדת במישור בדרך אחת לא אסור

ממנה : (ב) כשושנה בין החוחים . כאלו המקום ישלח דברו לומר לא כן אמת דומה אתה לשושנה ועוד אוסיף על שבחך לומר שדומה אתה מול הבנות כולן אל השושנה כשעומדת בין החוחים עד שא"א למי לקרב אליה לתלשה כי כן אתה הארם וכמו כן גם אתה עם רוב היופי שבך שהיא סיבה שהלשונות לב אנשים לרדוף אחר אהבתך עכ"ז לא תמצא אדם מי לקרוב אליך . והנמשל הוא לומר אף שכל העולם מפתים אותך ללכת בדרכיהם להתחבר עמהם לא תאבה ולא תשמע אליהם : (ג) כתפוח בעצי היער . טוב השלה אמרי' לקלם את התשוק והאמר דומה אתה בעיני בין שאר הבחורים לאילן החשוב בין אילני סרק אשר ביער שלא סגל אילן התפוח הוא שמעם מכל כל אילני סרק עכ"ז טוב הוא מכולם כי עושה פרי ולכן חמדתי בצלו וישבתי תחתיו עם כי הוא המעט מכולם כי פריו הוא מתוק לחכי מה שלא נמצא באילני סרק ובאלו תאמר עם כי מול שאר הבחורים מלאתי מעט מן ההון עכ"ז העדתי לשבת בצלך כי פרי חכמתך יערב לחכי וטוב להשות בצל החכמה מבצל הכסף . והנמשל הוא לומר שאמרה כ"י אף שהגאות העבודה זרה וע"ג מאחם לבוא בעיס"ז כל האלן שהנהגה באה ממנה מיד הדבר ישבו יושבים תחתיו עכ"ז תמכתי ידי מן העבודה וע"ג ודבקתי בך כי פרי הגמול בעה"ב ערבה עלי ביותר עם כי היא הנאתה

וְיָשַׁבְתִּי וּפִרְיוֹ מָתוֹק לְחִכִּי׃ ז הֱבִיאַנִי אֶל־בֵּית הַיָּיִן וְדִגְלוֹ עָלַי אַהֲבָה׃ ה סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת רַפְּדוּנִי

רש"י

פורה אבל אני בצלו חמדתי וישבתי: אל בית היין. אהל מועד ששם ניתנו פרטיה ודקדוקיה של תורה: (ד) ודגלו עלי אהבה. וקבוצתי שדגלני אליו אהבה היא עלי עודני זוכרת אהבתו ודגלו אטריי"ש בלע"ז: (ה) סמכוני. עתה כמדת החולים באשישי ענבים או באשישות סלת נקיה: רפדוני. רפדו רפידתי סביבותי בתפוחים לריח טוב כדרך החולים כי חולה אני לאהבתו כי נמאסתי לו פה בגלותי רפידה לשון מצע היא כמו

משל

(ד) הביאני, [הרעיה מספרת] כי אחר שרכבו הדודים היו לקחה דודה והביאני אל בית היין, ושם העמיד עליה את דגלו. והיא אהבה. האהבה היא הדגל שהעמיד עליה:

(ה) סמכוני באשישות, וגביעי יין ורפדוני בליטי מהפי התפוחים נותני ריח טוב. כי אני חולת אהבה:

שירי הנפש — מליצה

ומחיה אותם כנפש המניע ומחיה את הגויה שמזה הנגד ידמה אל הנפש שמנהיג גופים ומניע אותם ונותן להם חיות ושפע הנה הוא בין הבנים ר"ל שגלוים לו עוד מנהיגים אחרים שהיא הטבע ומשרי שמים וכהנותיהם אשר חלק להם עד שפע ההשגחה היורד מאת ה' נעלמת ונסתרת ומשוקעת והומה ביניהם כתפוח בעצי היער שהם מלד גובה עליהם ורוב ענפיהם מאפילים ומכסים על התפוח שעצו קטן בערכם כן השדרים הגדולים והגופים הסובבים על הוספיהם ויבימו משטרם בעולם הם מורגשים לעין. לא כן ההשגחה האלהית שהיא נכונה מן העין. והנה יש בזה ב' בחינות שלפעמים ינהיג הנהגה הנסיית ויבטל כל כחות הטבע. ולפעמים הגבר הנהגת הטבע והקות שמים ומסתירים עד שהוד העליון נעלם וזה נמשך לפי מה שינהיגו הנפשות את עולמיהם הקטנים ר"ל את גויותיהם שאם הם מושלים על גויותיהם ומנהיגות אותם הנהגה השכלית בחירית לפי פקודת השכל והבחירה החפשיית אז גם העולם הגדול וטבעיו יכנעו לפני השכל העליון ב"ה ויונהגו ההתיו בהנהגה נסיית ואז יתחברו הנפשות עם נפש העולם ית' ואז יחזו במראות אלהים ויתבאו כי הנבואה תתגלה אל הנביאים מזה מלד שהשי"ת הוא נפש העולם והעולמות הם מרכבתו שזה ענין המרכבה שלפה ישעיה ויחזקאל והמהות שלפו החוזים ברוח אלהים שהם תמונת העולמות והא"ס הרוכב עליהם ומנהיג אותם בהנהגתו המופלאת לפי המדרגה שהוא ממלא כל עלמין כנודע ואז בצלו חמדתי וישבתי כי אז בצל אל חי היער סר צלם מעליהם והנפש בצל שדי תתלונן במחזה אלהים ויהגו מריתו כי ינתן כחתו עליהם ובעת שהטבעיים מתגברים בעולמות הקטנים ר"ל בהנפשות נמשכים אחרי הטבע ובלתי מושלים על טבעם ויצרם לדכא תחת רגלם כל כחות ההופך כן יתגברו הטבעיים בעולם הגדול וההשגחה מעוספת תחת מסך הטבע והמזל ואילני היער יאפילו את התפוח בענפיהם וצלם ובכ"ז פריו מתוק לחכי פרי ההשגחה פרי קודש יהיו לנפשות הכהות לאכל ולתרופה כי ישכילו בתורתו ומצותיו בדרכיו והנהגותיו וילמדו יראת ה' ואהבתו ויאכלו מפרי עץ החיים ויחיו. [ובזהר מה תפוח אתפרש בגווני על כל שאר אילני חקלא כך הקב"ה אתפרש ואתרשים על כל אילין עלאין והתאלך נגי"ב ה' גוונים כמו אות הוא בכל אילין דלעילא ועיין זהר פ' לך דף פ"ה. פ' אחרי דף ע"ד]:

(ד) **הביאני** (הנפש מספרת) כי אחר הדברים האלה השבנים אחר רוח ה' לפעם על נפש שלמה והביאה אל החבור האלהי וזה קרא במליצה **שהביאה אל בית היין** כי היין המוזכר בכל הספר הזה שפתחה הרעיה ע"י דודה היא היין הנבואיי המשומר בענביו הסך נסך שכר לה' המשמח הנפשות עת יחול עליהם הרוח [ובזהר ויקרא דף י"ב. אי ת"ח הוא כתיב ויין ישמח לבב אנוש ודא יינא דמנטרא דהוי לבלא וחיא חינא אתרא דחיסו דינא וכו'] ודגלו והכבר הריה עלי הדגל שלו והיא **אהבה** שמשכני ודבקני אליו באהבתו כי האהבה קודמת אל הנשיקה והבאה אל בית היין קודמת אל שתית היין עצמו:

(ה) **סמכוני** עתה מבקשת **שיסמכו אותה באשישי יין וירפדו תחתיה תפוחי הריח הטוב למצע** ומבואר בכל הספר שהיין ימליץ השפע הנבואיית והריח ימליץ השגה אל ההשכלה:

מצודת דוד

לשם: (ד) הביאני אל בית היין. כאילו למולו נודבנים לאמר מאז הוא אני בתביאה אותי אל בית היין להתענג בו בתק ס אחים לפרסם היבחק אני: ודגלו עלי אהבה. הרמת דגלו עלי להראות לכל שאני לו וכר למשמעתו זה תחשב לי כראות אהבה ותבה יתירה. והנמשל הוא לומר מתאוה אני להראות כי בכינתך לעין כל הגוים לפרסם כדבר שאני לו לעם היא הכיפה עלי מאוד: (ה) סמכוני באשישות. מרוב הגעגועים באלו לה אמרה לבני ביתה סקרובו אלי גלגלי היין לסביב נפשי ותליעו תחתי התפוחים המעלים ריח טוב נהנה אלי כי חולה אני על כי כלתה נפשי לאהבת החשוק הה"א. והנמשל הוא שתאמר כ"י נהנהנים ולקנים אמצו ברכי כושלים

מצודת ציון

בפור (משלי כ"ז): (ג) לחכי. החיך הוא מה שממשל להלשון: (ד) הביאני. עבר במקום עתיד: ודגלו. מלשון דגל במתרימין בנגה: (ה) באשישות. הם הלגינים יפים בבב יין כמו אשישי ענבים (הושע ג'): רפדוני. ענין מצע המטה

בַּתַּפּוּחִים כִּי־חוֹלַת אַהֲבָה אָנִי׃ ו שְׂמֹאלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃ ז הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַ͏ִם

רש"י

(איוב מ"א) ירפד חרוץ עלי טיט: (ו) שמאלו תחת לראשי. במדבר: וימינו תחבקני. לדרך ג' ימים נוסע לתור להם מנוחה ובמקום המנוחה מוריד להם מן ושלו כל זה אני זוכרת עתה בגלותי וחולה לאהבתו: (ז) השבעתי אתכם. אתם האומות: בצבאות או באילות. שתהיו הפקר ומאכל לצביים ואיילים. אם

מליצה | שירי הנפש | משל

ע"י החקירה והעיון שיריחו את רוחניות ה' מרחוק תבקש שיסמכו אותה באשישי היין הנבואיי, כי אחר שנפרדה מן הגויה באהבה ותשוקה אל דודה אין לה על מה לסמוך רק על אשישי יין המשומר בענביו וכסף שכר הקדש. וההשכלה ע"י הדרישה והעיון שזה מליצת התפוחים יועיל למגע תחתיה שעקר סמיכתה יהי הנבואה ואח"כ תשיג אמיתת ה' גם בדרך העיון והמחקר ע"י שנתן ה' חכמה לשלמה ורוחב לב כחול להבין ולהשכיל, **כי חולת אהבה אני** שנפשי דבקה בה' בתשוקה נפלאה כדמיון החולה חולת אהבה שנפשו דבוקה באהבה:

(ו) שמאלו, והדוד מסתבר עמה באהבה:

השבעתי [בתוך כך רדפו אחריה בנות ירושלים שמזמתה לובא והיא רואה אותן מרחוק] אומרת להן. אני משביע אתכן. בל תעירו ותעוררו איבה באהבה זאת. [מלשון ויעיר ערין]. וכן אף בל תעוררו אותה. ר"ל לא לרחק ולא לקרב רק עד שתחפץ. לפי אמץ האהבים והחושקים. ובל יתערב ביניהם, ויען שאין איש שם במדבר רק צבאות ואילות השדה. משבעת אותם באלה, שם יסוד עדיה ומתרים ומודיעים השבועה הזאת:

הדוד חלף הלך לו. והרעיה הושבה אל חדרי שלמה ובזה נשלם השיר הראשון:

(ו) **שמאלו** מצייר דבקת נפש שלמה ברוח העליון כמ"ש ישקני מנשיקות פיהו. והנה הנהגת ה' בדרך הטבע תכונה בשם שמאל ועלילותיו הפלאיים יכונו בשם ימין בכתבי הקדש וכן מה שהשיג הנפש ע"י הנבואה שאז יוליך לימינה זרוע תפארתו שהוא הענין הנסיי יכונה שמחבק את נפשו בימינו וזרוע כחו וזה נגד סמכוני באשישות, ומה שישיג אח"כ בדרך ההשכלה והעיון יכונה שישים שמאלו תחת ראשה ויתמכה בהשכלתה ויאמר כי **השמאל** יהיה מגע תחתיו **תחת לראשו** כמ"ש רפדוני בתפוחים כי תהיה תחת ההשגה הקדושה שישיג ברוח הקדש **והימין** שהיא ההשגה ההשגחיית הנסיית **תחבקה** כי היא תהיה העקר [אולם יען שההשגה השכליית תוקדם קדימה זמניית על הנבואיית ואין הנבואה שורה אלא על המוכנים לה בחכמה ובילאת ה' ע"כ הקדים השמאל בסדר מאמרו]:

(ז) **השבעתי** בתוך כך התחילו כחות הגויה להתעורר מתרדמתם ולהשבית את החבור היקר הלז והנפש האלהית **משבעת את בנות ירושלים** שהם כחות הגויה **בל ישבתו את האהבה** הנפשיית ודבוקה בלול שזה לא לרחק ולא לקרב. כי גם התעוררות האהבה הזאת באמצעות כחות החומריות היא אש זרה ואהבה בלתי נקיה מסגות חיצוניות **רק עד שתחפץ** האהבה בעצמה בהתעוררם הרוח להדבק ברוח אלהים. וכ"ש שלא ישביתוה ע"י שיטילו איבה בינה ובין דודה שבשמים ע"י שיפתוה אל חמדת העולם ואהבת זולתו. ויען שהנפש היא עתה במדבר חוץ מן העיר ר"ל שהתפרדה מן הגויה נפרדת מכל כחותיה כי דבקה ברוחניות ובשכל העליון ולא נמצא מליץ בינה ובין כחות הגויה רק נפש החיונית לבדה אשר עורקיה לא ישכבון והיא משלחת מעינותיה בנחלים ע"י מרוצת הדם הסובב מן הלב אל כל עורקי הגויה ואליו ישובון, והמרוץ הזה הולך במרוצה רבה סובב על כל פאת הגויה כ"ד או שלשים פעמים בשעה ונמשל במרוצתו **לצבאות ואילות השדה** בע"ה במרוצתם קל מאד משבעת את כחות הגייה בנבאות האלה הרצים בל יפריעו חק האהבה:

רוח הקודש עלה מעל נפש שלמה, והיא הושבה ע"י שהקיצו כחות הגויה להסגר בבית כלא החומר כבתחלה. ובזה נשלם השיר הראשון

מצודת ציון | מצודת דוד

(ו) תחבקני. ענין חבוק כמו (איוב י"ז) והקו ידי סרפות לנחם אותי בהחזרת השכינה למקומה כי (ז) השבעתי. מלשון שבועה: בצבאות. נקבות | סמכו כמו רפדתי יצועי: (ו) שמאלו תחת לראשי. כי מאהוב אני הסבב הזרוע בגוף: כלתה נפשי לה: להיות דבוקה כי כאלו להשים שמאלו תחת לראשי ותחבקני ימינו

דרך אהבה וחיבה. והנמשל הוא כי האהב כ"י כן מאוד תאבתי להסרות כי שכינתו כמאז: (ז) השבעתי. חזרה פניה כלפי העמרות ותאמר להן אתן בנות ירושלים השבעתי אתכם להיות דומות לצבאות או לאילות השדה להיות להפקר ולמאכל כמוהן אם תעוררו אליכן אהבת החשוק הזאת עד שתחפים האהבה. נחלאת לבוב אני מעצמה ר"ל כל עוד שלא תבא האהבה מעצמה אל תמתאו אותי בעיניו נעורר האהבה אליכן וכאומרת אבל אחר שתשוב האהבה הנה לא יוסי' לא ידכן לסתיים אותי בעיניו ולעורר האהבה אליכם ואין צורך אז אל השבועה. והנמשל הוא לומר כאלו כ"י השביעה את השכינ"ו דואות אבר כל עוד שגא בבם אני אסבת המקום כים מעצמה שלא תכריחוני לעבור על דת נבאוש אותי בעיניו ולעורר אהבתו

בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ ׀ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ ס קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה־זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל־הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל־הַגְּבָעוֹת׃ ס דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים הִנֵּה־זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ

רש"י

תעירו ואם תעוררו את האהבה. שביני לדודי לשנותה ולהחליפה ולבקש מאני להשפתות אחריכם: **עד שתחפץ**. בכל עוד שהיא תקועה בלבי והוא חפץ בי: **עד שתחפץ**. כמו עד שהמלך במסיבו בעוד שהמלך **במסיבו**: אם תעירו. אם תעירו כמו (שמואל א' כ"ד) ויהי ערך (דניאל ד') ופשרה למערך: **ואם תעוררו**. כמו שעורר על העדה קלניי"ר **בלע"ז** יש מדרשי אגדה רבים ואינם מתיישבים על סדר הדברים כי רואה אני שנתנבא **שלמה** ודבר על יצ' את מצרים ועל מתן תורה והמשכן וביאת הארץ ובית הבחירה וגלות **בבל** וביאת בית שני וחורבנו: (ח) קול דודי. חוזר המשורר על הראשונות כאדם שקצר דבריו **וחוזר** ואומר לא אמרתי לפניכם ראשית הדברים הוא התחיל ואמר הביאני המלך חדריו ולא סיפר היאך קדם במצרים **בלשון** חבה ועכשיו חוזר ואומר משיבה זו שהשיבה להם שמשכני דודי ונרוצה אחריו כן היתה נואם הייתי אומרת לגאולה עד שם ארבע מאות שנה שנאמרו בין הבתרים: קול דודי הנה זה בא. לפני הקץ כמדלג על **ההרים** ומקפץ בגבעות: (ט) דומה דודי לצבי. בקלות מרוצתו שמיהר לבא כצבי וכעופר האילים **עד**

משל	השיר השני	מליצה

נמשך עד על משכבי בלילות (ג' א') אחרי נכלאה הרעיה ימים רבים בחצר המלך, והסתיו וקצת האביב עבר והגיע ירח זיו. בא הדוד מהררי בתר ויפתה את רעיתו שתצא אחריו והיא יצאה אל הכרמים. ותשלח בנות ירושלים השומרות מאתה. ובתוך כך נתחברה עם דודה במשעול הכרמים עד שיפוח היום. ושבו הבנות. והדוד פרח הלך לו:

נמשך עד על משכבי בלילות (ג' א') אחרי נכלאה הרעיה השמיימית ימים רבים בגויה והסתיו וקצת **האביב** עבר והגיע ירח זיו בא הדוד **אל** הרעיה, הוא מליצה אל הדבור השני שדבר ה' **אל** שלמה בעת החל לבנות הבית בירח זיו שנזכר **באורך** במכוא הספר שלא היה נבואה גמורה רק דבור **לא** שעה וע"ז ממליץ שהדוד העליון בא מעצמו אל רעיתו הקדושה כי נפש שלמה לא הכינה א"ע אז לנבואה, ושהיא לא יצאה אז אל המדבר להתרחק מן הגויה הרחק רב רק אל הכרמים שהם קרובים אל העיר **והבנות** שהם כחות הגויה נפרדו רק לפי שעה עוסקים לאחוז שועלים המחבלים כרמים שיתבאר ענינם לקמן עד שיפוח היום, ושבו בנות החומר והדוד העליון עלה מעל נפש שלמה:

(ח) **קול** מליץ שהרעיה שומעת קול דודה מרחוק. ובכ"ז מכרת כי הנה זה בא, והוא מדלג על ההרים מהר להר, ומשם מקפץ מן ההר אל הגבעה שתחתיו: (ט) ובזה דומה דודי לצבי או לעופר שמדלגים על ההרי בתר ועל הגבעות. משם שהתקרב יותר, עד שעומד אחר כתלינו. התקרב יותר עד שיצגיח מן החלונות. עוד יותר עד שמציץ ומושיט רגלי אל החרך שהוא אל תוך הבית שרעיתו שם. [מליץ לשון ציץ שהוא דבר הבולט]:

(ח) **קול** הרעיה השמיימית שומעת קול דודה העליון ובכל זה מכרת בקולו **כי הנה זה בא כי** הנביאים ישיגו בקול וידעו כי ה' דבר. **מדלג** מליץ החסה מדרגות (זה"ז, א) **שמדלג מהר להר** והוא מליצה על היות שכינת עוזו חוץ לעולמות (כי ההרים הגבוהים מתנשאים על הארץ והעומד עליהם הוא מנושא מן העולם הזה). ב) אח"כ **מקפץ** מן ההרים **אל הגבעות** שהתחתיהם ויורד אל סוך העולם להיות ממלא כל עלמין:

(ט) **דומה** ר"ל ובזה דומה דודי **לצבי או לעפר האילים** שהיה מטבעם שאף שמתרחקים חוזרים

מצודת דוד

שבעתו לבטל אהבה עלי עד עולם לבל אלא מתחת ידכם ובאומרם אבל אחר כו' כמו במשל: (ח) קול דודי. והנה מהר שבוב באהבה למקומה ובאלו נשמע קול לעדי דודי והנה כאלו הוא בא היא מהר ובאלו מדלג על ההרים למהר ביאתו. והנמשל הוא לומר הלא בגאולה מוכנה ומהרה תשוב אהבת המקום ב"ה אלי: (ט) דומה דודי. בקלות מרוצתו דומה הוא לצבי או לעופר האילים שהם קלי המרוץ ובאלו הוא עומד כבר אחר כותל נסיעו ומשגיח בי דרך החלונות ומגלה עצמו אלי דרך החרכים. והנמשל הוא לומר מוכן הוא להשיב שכינתו אלי וימהר את הקץ ובאלו כבר בא ומשגיח בי בעין חמלה:

מצודת ציון

נקבות הצבאים: באילות. נקבות האילים: תעירו תעוררו. מלי התעוררות ובפל המלה לחזק הענין: (ח) הנה זה. בלשון הזה יורה על מהירות הענין וכן והנה זה מלאך נוגע בו (מ"א י"ט): מדלג מקפץ. שניהם ענין רקוד ומסירות הרגלים ובפל במלות שונות יורה על מרבית המהירות: (ט) דומה. מלשון דמיון: לעופר. כן יקרא ילד האיל וכן יקרא ילד הצבי כמ"ש כשני עפרים תאומי צביה (לק' ד')

מַשְׁגִּיחַ מִן־הַחַלֹּנוֹת מֵצִיץ מִן־הַחֲרַכִּים׃ י עָנָה דוֹדִי וְאָמַר לִי קוּמִי לָךְ רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃ יא כִּי־הִנֵּה

רש"י

אל בחור: הנה זה עומד וגו'. סבורה הייתי לישב עגונה עוד ימים רבים והנה הוא הודיע שהיה עומד ומציץ מן החלונות השמים את העשוי לי שנאמר (שמות ג) ראה ראיתי את עני עמי וגו': (י) ענה. לשון בניה ולשון צעקה קול רם וזה בנין אב לכולם (דברים כז) וענו הלוים: ואמר לי. ע"י משה: קומי לך. (שמות ג') אעלה אתכם מעני מצרים: (יא) הנה הסתיו עבר. אין עכשיו טורח בדרך. סתיו תורף

מליצה

למקומם והצבי מטבעו שרץ סביב לאחוריו כמ"ש הז"ל. ויפליג כי בבחינה הראשונה שהוא חוץ לעולמות מביט לאחוריו והשגחתו חוזרת אל השכליים העליונים ובבחינה השנית דומה כאיל שמביט לפניו אל העולם ובכ"ז דעתו לשוב למקומו ועדיין אינו משגיח בקביעות כי ישגיח רק השגחה כללית. ג) מוסיף עוד הנה זה עומד אחר כתלנו להשגיח על הצדיק ביחוד בהשגחה פרטיית ובזה יש שלש מדרגות. מדרגה א' שאינו משגיח רק על הגוף להשפיע לו כל צרכי חיותו ומחיתו ולשמרו מן הפגעים וזה במשל העומד אחר הכותל שאינו משגיח רק על הכותל בל תפול ותחרב לא על השוכן בבית כן ישגיח על הגוף שהוא הבית ועל כתליו בל יתמוטטו. ד) מוסיף עוד מדרגה ב' בההשגחה הפרטיית שמשגיח על הנפש שהיא השוכנת בבית ובהיכליו ר"ל בגוף וזה במשל שמשגיח מן החלונות שזה יביט על השוכנים בבית כן ישגיח ה' על הנפש להצילה באמתחו אדל' רק השגחה מרחוק בלא קירוב ודבוק כמביט דרך החלון שמביט על השוכן בבית מרחוק שהחלון מפסיק ביניהם, וזה במשל שישלח לה עזרו מקדש להתקדש ולהטהר ולהכיר חכמתו וגדליו ע"ד הבא לטהר מסייעין אותו. ה) מוסיף עוד מדרגה ג' בההשגחה הפרטית שיתדבק המשגיח עם המושגח וישפוך ה' רוחו על הדבקים בו ואת הקדוש והקריב אליו וזה במשל המציץ מן החרכים שמוציא ראשו לתוך החדר ומתחבר עם השוכן בו כי אז ראש המציץ תוך החדר פנימה כן ישכון כבוד חוץ היכל בחירו להדבק את הנפש בנשיקות פיהו ולהכינה אל שיחול עליה רוח הקדש ושפע הנבואה לדבר עמה פנים אל פנים עד שתמשך אחריו מבית כלאה ותהיה מרכבה לשכינת עוזו:

שיר הנפש — משל

(י) ענה, תחלה ענה בקול ואח"כ אמר קומי וצאי מחדרי שלמה:

(יא) כי, כבר עבר הסתיו. וגם הגשם שבא אחר הסתיו כבר חלף והלך לו מהעולם:

בנמשל

(י) ענה. תחלה ענה מרחוק ואח"כ ואמר לי מקרוב המירה פרטית כי כן יתעלה הדבור לפי ההכנה תחלה ענה מרחוק קומי לך והכיני עצמך אל הדבור האלהי ואח"כ אמר לי לכי לך וצאי מחדרי שלמה שהיא הגויה. רעיתי יפתי עד הנה קראה רעיתי ועתה הוסיף יפתי כי קבל הריעות הוא דבר בתירי. אבל האהבה שמצד היופי הוא מפני עצמות הנאהב ומעלת יפיו כי אחר שכבר אל עליה הרוח פעם אחת ראה אותה כי יפה היא וטובה לבכון הגרותיו ולשבוע מטוב ביתו:

(יא) כי הנה כבר המשילו החכמים את הנפש לחלקת השדה אשר זרועיה תצמיח כי כמו שהשדה כחוית ומוכנת להוציא הזרע אשר יזרע בה. כן הנפש עת תעבד בעיון ובמעשה תוציא הזרעים האלהיים הנטועים בה ותטעם פרי קדש הלולים וכבר דברנו בענין קרוב לזה בפירושנו לישעי' ס' כ"ח. וכבר באר במורה (פל"ב מ"א) שיקרה להשגות השכליות מפני שהם נתלות בחומר דבר ידמה להשגות החושיות, ר"ל כי מפני שהנפש נקשרה בחומר ישיגה מפגעי החומר בהכרח וראינו שהכחות החומריות ישיגום העיפות והלאות, אולכן נתן ה' בטבע הבע"ח השינה והתרדמה למען ינוחו מפעולותיהם ירגיעו ויחליפו כח שע"י השינה והמנוחה יתחדש כחם כבראשונה. וטבע זה ניתן גם להצמחים שיש להם שינה קבועה להחליף כחם כידוע בחכמת הבאטאניק. והנה כן ראינו בטבע הכולל אל הארץ אשר גלל ה' בחכמתו גבולות קיץ וסתיו חום וקור, שזה דבר הכרחי לזרע הארץ וצמחיה, כי אחר הקציר והבציר, אחר אשר הארץ הוציאה צמחה והגנה זרועיה תצמיח, ילאו כחותיה וייעפו, ואם היה הקיץ מתמיד, והיתה הארץ מוציאה פירותיה בלא הפסק, היו פירותיה נגומות דקות ורזות מחולשת כח הצמיחה בהפך לשדה בהרבוני קיץ, לכן שם הבורא ית' חק לארץ שאחרי הקציר יתחילו ימי הכתו והשלג, בו ירדמו כל כחות

מצודת ציון

משגיח. ענין הבטה בהסתכלות רב: מציץ. מלשון נץ והוא גוני הפרח ר"ל מגלה עצמו להיות נראה ונבקש: החרכים. ארובות של חלון הרכה: (י) ענה. ענין הרמת קול כמו וענו

מצודת דוד

(י) ענה דודי. ר"ל הנה בתחלת גאולת מצרים האהבה אשר בא אלי בראשונה הרים קול ואמר לי קומי ממקומך לנהלך אל רעיתי יפתי ולטובתך לכי אחרי. והנמשל הוא לומר הנה ביום גאלנו בי עוד הייתי במצרים שלח שלוחיו להוציאני מבית השעבוד: (יא) כי הנה הסתיו עבר. כי כבר עבר החורף והלך זמן הגשם ואין טורח להולכי ארח. והנמשל הוא שאמר

הַסְּתָו עָבָר הַגֶּשֶׁם חָלַף הָלַךְ לוֹ: יב הַנִּצָּנִים נִרְאוּ בָאָרֶץ עֵת הַזָּמִיר הִגִּיעַ וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצֵנוּ: יג הַתְּאֵנָה

הסתיו קרי

רש״י

הכנוס סתוה: (יב) הנצנים נראו בארץ. קרבו ימי החמה שהאילנות מוציאין פרחים והולכי דרכים מתענגים לראותם: עת הזמיר הגיע. שהעופות נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכים: וקול התור. כמשמעו תורים ובני יונה דרך העופות להיות משוררים ומצפצפים בימי ניסן: (יג) התאנה חנטה פגיה. כמשמעו: והגפנים סמדר. כשנופל הפרח והענבים מובדלים זה מזה ונכרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר. כל הענין הזה לפי פשוטו לשון חבת פתוי שבחור מרצה את ארוסתו לילך אחריו כן פתה לי דודי: ענה דודי. על ידי משה: ואמר לי. על ידי אהרן: קומי לך. זרזי עצמך (שמות י״א) וישאלו איש מאת רעהו: כי הנה הסתיו עבר. אלו ארבע מאות שנה דלגתים למנותם משנולד יצחק: הגשם. שהוא טרחותו של סתיו חלף והלך לו כלומר שמונים ושש שנה של קושי השעבוד נגזרו עליכם והלכו להם

משל

(יב) הנצנים, מוסיף לאמר שגם כבר יצאו הצמחים מן הארץ, מוסיף עוד שהגיע עת הזמיר שהעופות המשוררים יתנו זמירות בימי האביב, מוסיף עוד שגם התור [שהוא מעופות הנוסעים כמ״ש ותור וסוס ועגור שמרו את עת בואנה. שדרכם להתרחק בעת הסתיו לארצות החמים ואינם שבים עד תזרח שמש ומרפא בכנפיה], גם היא שבה וקולה נשמע בארצנו:

(יג) התאנה, מוסיף כי גם התאנה חנטה פגיה, וגם הגפנים כי כבר הגיע ירח זיו שבו זיו לאילנות. וא״כ קומי לך רעיתי, ור״ל שהאהוב אמר קומי לך שאין ירא עוד מפני הסתיו שכבר עבר, ועתה מוסיף קומי מפני שהעולם מתקבל מן האביב והקיץ:

שירי הנפש — מליצה

הטבע ויתקבצו אל תוכה, ישכבו ינוחו יגיעי כח ההם מעטפות השלג והקרח למתעלפים, עד יגיע האביב שאז יעורו משנתם וכחם חדש עמהם, ואז תוסיף את כחה בגידול ובפירות שנית. וכן יהיה בכחות הנפש אלה התקררה בחומר, שעת תוציא הנפש את פריה, והיא עת הפרח כשפונה ותוציא פרחים האלהיים לחזות במראות אלהים, ואשכלותיה יבשילו ענבים להשיג בנבואה ורוה״ק. אז התעלף ותרדם ימים, ותנוח בחיק הגויה, וזה נקרא לה ימי הסתיו שכחות הנפשיות עליהם יתעלם שלג, עד תחליף כח ויזרח עליה השמש האלהי שנית. והנה ראינו בטבע הארץ שאחר עבור הסתיו יתחילו ימי הגשם, כי אחר שהקודרים מני קרח יזורבו נמסו בחום האויר, יתחילו האדים לעלות, והגשם המתהוה מהם יתחיל לרדת, ואז האויר בלתי נקי ומאפיל בעד אור השמש. וכן יהיה בטבע הנפש שגם אחר שהרגיעו הכחות הנפשיות ויחלו להתעורר משנתם, והקפיאה תמס תהלוך אז גם הכח הדמיון יתחיל לפעול פעולתו, וציורי הנפש עדיין מעורבים באדים והרהורים המאפילים בפני האור העליון הזך, עד שיטהרו העבים ויזכו המחשבות ואז גם הגשם חלף הלך לו, ועל מליצה זו אמר הדוד העליון לרעייתו, **כי כבר עבר הסתיו וגם כבר חלף הגשם** [וכבר כתב הרמב״ם בהקדמת המורה שיש מי שיברק לו הברק פעם אחר פעם בהפסק ביניהם, עד שהוא כאילו היא באור תדיר וזה מדרגת גדול הנביאים ע״ה, ויש מי שיהיה לו בין ברק וברק הפסק רב, וזה מדרגת רוב הנביאים וכו׳. ובלמא ע״ה שהבריק לו הברק בליל היו ארבעה פעמים, שאז זרחה השמש האלהות עליו, (כד׳ פעמים שדבר ה׳ אליו), ובין כל דבור ודבור היו לו ימי הסתיו והשלג]:

(יב) **הנצנים** מוסיף עוד שגם החלו הזרעים האלהיים אשר נזרעו בנפש בעת חול עליה הרוח (שבימי הסתיו ותרדמת הנפש התעלמו והיו בה בכח) להתגלות ולצאת אל הפועל עד **שנראו בארץ**, מוסיף עוד **שעת הזמיר הגיע** ר״ל כי הנפש האלהית יש בה שתי מדרגות, א) כשמה הפרטי בגוף הבלתי נפרדת ממנו כל ימי חייו, ב) מדרגה גבוהה הנקראה חיה ויחידה הבאה אליו ממרום לפי מעשיו וקדושתו והיא נפרדת ממנו בעת הסתיו ותרדמת הנפש (כמ״ש זכה יתיר יהבין לי׳ נשמתא וכו׳). והנה הנשמה במדרגה הראשונה דומה לצפור הזמיר בעת הסתיו אינו מזמר ובכ״ז לא יתרחק ממדינתו רק תשכון כיונה בעברי פי פחת בחגוי הסלע כן בעת הרדמת הנפש והשכל תשכון בגויה והיא נאלמה ולא תשורר ואמר **כי** עתה כי הקיצה הנפש מתרדמתה **עת הזמיר הגיע** כי תשיר את שיר ה׳ ותתנשא בנעים זמירות הנבואה וההשכלה שהוא שיר הנפש. ומוסיף לאמר שגם **קול התור** שהיא מדרגת חיה ויחידה הנשפעת ממרום שעד עתה הרחקה מפני הסתיו לארץ נגלל כנפים ולמעוני שחקים עתה **נשמע קולה בארצנו** כי שבה לשכון כבוד ע״י התעורר הרוח הקדוש:

(יג) **התאנה** ר״ל כי הזרועים הקדושים הנטועים בנשמת האדם יש בהם שני מדרגות, יש שהם בה בכח

מצודת דוד

כיון כבר נשלם ימי השעבוד וזמן עבודת הארץ: (יב) הנצנים וכו׳. כבר נראים פרחי האילן והגיע עת האביב שהעופות מצפצפים ומשוררים בקול ערב ובארצנו נשמע קול התורים הדרך הולכי אורח נתענג בהם. והנמשל הוא שהלכה כמדבר

מצודת ציון

וענו הלוים מי קול רם (דברים כ״ז): (יא) הסתיו. זמן החורף כי וקיץ וחורף (בראשית ח׳) ת״א וקיטא וסתוא: חלף. עבר כמו וחלף ביהודה (ישעיה ח׳): (יב) הנצנים. ענין פרח כמו עלתה נצה (בראשית מ׳): הזמיר. מלשון

הַתְּאֵנָה חָנְטָה פַגֶּיהָ וְהַגְּפָנִים סְמָדַר נָתְנוּ רֵיחַ קוּמִי לָכִי רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃ יד יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה

לך קרי

רש"י

שנולדה מרים הקשו המצריים שעבוד על ישראל ולכך נקראת מרים על שם מרור: (יב) הנצנים נראו בארץ. הרי משה ואהרן מוכנים לכם לכל צרכיכם: עת הזמיר הגיע. שאתם עתידים לומר שירה על הים: וקול התור. קול התייר הגדול. דבר אחר קול התור קול שהגיע זמן יציאתכם ממצרים: (יג) התאנה חנטה פגיה. הגיע זמן של בכורים לקרב שתכנסו לארץ: והגפנים סמדר. קרב זמן נסכי היין. דבר אחר הפרים שבכם הנצו והגנו לפני מעשים טובים והריחו ריח טוב: קומי לכי. כתיב יו"ד יתירה קומי לך לקבל עשרת הדברות. דבר אחר התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל שכלו בשלשת ימי אפילה: והגפנים סמדר נתנו ריח. אלו הנשארים מהם עשו תשובה ונתקבלו כך נדרש בפסיקתא: (יד) יונתי בחגוי הסלע. זה נאמר על אותה שעה שרדף פרעה אחריהם והשיגם חונים על הים ואין מקום לנוס לפניהם מפני הים ולא להפנות מפני חיות רעות למה היו דומין באותה שעה ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיקי הסלעים והיה הנחש נושף בה תכנס לפנים הרי הנחש תצא לחוץ הרי הנץ אמר לה הקב"ה הראיני את מראיך את כשרון פעלתך למי את פונה בעת צרה: השמיעני את קולך. (שמות יד) ויצעקו בני ישראל אל ה': בחגוי. בנקיק והוא לשון שבר ודומה לו (תהלים ק"ז) יחוגו וינועו (ישעיה י"ט) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא ובספר רבינו קורא לכן חגוי וכן קלה קגוי וכן (שמואל ב' י') ויכרות את מדויהם: מדרגה.

מליצה

ולא בפועל והם דומים לזרעים שבימי הסתיו יתעלמו לגמרי ולא נשאר מהם רק זרעם הטמון באדמה ומוכן לצאת אל הפועל עת יזרח שמש וכן יתעלמו הכחות האלה בעת תרדמת הנפש בהחלט. ויש שהם בכח בפועל ונעשו לה קנין והם דומים לעצים עושי פרי שגם בימי הסתיו לא יתעלמו בהחלט רק יעמדו מגדת ולשאת פרי אבל בכ"ז מלבד גם. וכן הכחות האלה לא יתעלמו גם בעת תרדמת הנפש רק לא ישאו אז פרי ותנובה והם ישנים שנת החורף ובכ"ז זרע קדש מצבתה. ובזה הוסיף במליצתו כי גם הכחות האלה שהם בנפש בפועל אשר עד עתה לא עשו פרי קדש הגלים עתה ישאו פרים. והנה התאנה משל אל כחות השכל והבינה נוף דבש אמרי נועם והגפן משל אל הכח המוכן אל הנבואה ורוה"ק שכבר בארנו שהיין המוזכר בספר הזה רומז אל הנבואה. ואומר כי הכחות האלה הוציאו ניצים ופרחים ומוכנים לשאת פרים וא"כ קומי לכי רעיתי ונאי מן הנויה להדבק בעליון. ותחלה אמר קומי לכי כי אין עוד יראה נזק כי הסתיו עבר ואין מעכב בפני הנפש לצאת ועתה הוסיף שצריך שתצא אחר שהכל פורח ונותן פריו והיא מוכנת אל התועלת הגדול שישפוך ה' את רוחו עליה. והמשורר לקח מליצותיו מן הזמן שאז היה הדבור הזה שהיה בחדש זיו בשנה הרביעית לשלמה (מ"א ו') ולקח משל מן השנויים שעשה הירח הזה בתולדות האדמה אל השנויים שעשה הגלות זיו ה' והדרו על הנפש ותולדותיה:

(יד) יונתי כבר בארנו במבוא המחברת שהדבור הזה לא היה נבואה גמורה במראה ובחזון רק הערה נבואיית והנפש לא התפשטה אז מן הגוף לגמרי וע"ז ממשיל אותה ליונה החבואה בחגוי הסלע כי נשארה מלובשת בגופה. והנה הדבור שדבר ה' אז אל שלמה הוא הבית הזה אשר אתה בונה

שירי הנפש — משל

(יד) יונתי, [והוא הוא כי הרעיה לא טייל עמה להתרחק מן העיר, כי לא יצאה עמו אל המדבר רק אל הכרמים] ממשיל אותה ליונה החבואה ביפי הסתיו בחגוי הסלע, וגם אין משוררת אז בקולה כי היא נסתר במדרגה. כאילו מתבאת נופה לכל יתראה וקולה לכל ישמע, מבקש הראיני את מראיך והשמיעני קול שירתך, ומפרש כי קולך ערב. ר"ל אם לא תצאי אל המדבר עכ"פ צאי מן המחבא למען אראך ואשמע קולך:

אחזו

מצודת ציון

זמר ושיר: התור. שם עוף: (יג) חנטה. יציאת הפירות והראשון קודם גמר בישולן תקרא חנטה ובדרז"ל אילן שחנטו פירותיו (ר"ה ט"ו): פגיה. הם התאנים שלא בשלו כל צרכן ובדרז"ל פגה שטמנה (שבת קכ"ג): סמדר. הם הענבים הדקים הניכרים אחר שנפל הפרח וכן פתח הסמדר (לקמן ז): לך. ר"ל להנאתך: (יד) בחגוי. ענין בקע והריץ כמו שוכני בחגוי סלע (עובדיה א'): המדרגה.

ענין

מצודת דוד

בשעבוד אתם ועתה ותאמרו שירה על הים על שנכם במצרים. (יג) התאנה כו'. אילני התאנה חנטו פירותיהם ודרך האדם להתענג בראותו והסמדר מן הגפנים נתנו ריח טוב באפי הולכי אורח והכל הוא ענין פתוי מה שדרך לעשות בכדי ללכת בדרך: קומי לך. ר"ל כאומר וכ"ז תתענג מזה לכן קומי לך כו'. והנמשל הוא שבאכילת המן תתענגו לטעום בו כל הטעמים והגיז לה כסליו ולא חסרה דבר: (יד) יונתי בחגוי הסלע. עודה מספרת המליצה שאמר לה התבונן מאז ואמר אם התנכלו מצריו אמר לי אתה שמובטחני בך שלא תעזבי אותי כאחר כדרך שאין היונה מתירה בן זוגה בבקשה ממך כשנסים בדרך שמקום מולנם בנקיקי הסלע או במקום נסתר שבין המדרגות שם הראיני את מראיך ושם השמיעי לי את קולך לדבר בי דברי חשק ואהבה כי קולך ערב ומראך נאוה ולזה אתאוה להקשיב קולך ולהשביע עיני ממראך. והנמשל הוא שאמר ה"ס לישראל בהיה במדבר מול הר סיני שם תראה לפני ושם הקשיב מאמרים שתאמר לו אשר כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע

סהז

הַרְאִינִי אֶת־מַרְאַיִךְ הַשְׁמִיעִנִי אֶת־קוֹלֵךְ כִּי־קוֹלֵךְ עָרֵב וּמַרְאֵיךְ נָאוֶה׃ טו אֶחֱזוּ־לָנוּ שֻׁעָלִים שֻׁעָלִים קְטַנִּים

יתיר י'

רש"י

סיפקלוי"ס בלע"ז כשעושין חריץ סביבות המגדלים ושופכים העפר למעלה להגביה הסל סביב עושין אותו מדרגות מדרגות זו למעלה מזו : בסתר המדרגה. פעמים שיש בהן חורים ונכנסים שם נחשים ועופות : (טו) אחזו לנו שועלים. שמע הקב"ה את קולם צוה את הים ושטפם זהו אחזו לנו השועלים הללו הקטנים עם הגדולים שאף הקטנים היו מחבלים את הכרמים בעוד כרמנו סמדר שהענבים דקים כשהיתה בת ישראל יולדת זכר והיא טומנתו והיו המצרים נכנסים לבתיהם ומחפשין את הזכרים והתינוק טמון והוא בן שנה או בן שנתים והם מביאין תינוקות מבית מצרי ותינוק מצרי מדבר ותינוק ישראל עונהו ממקום שטמון שם והיו תופסין ומשליכין אותו ליאור ולמה קרא אותם שועלים מה השועל הזה מביט לפנות לאחוריו לברוח אף מצרים מביטים לאחוריהם שנאמר (שמות י"ד) אנוסה מפני בני ישראל : שעלים קטנים.

משל

(טו) אחזו, עתה יספר איך התיחדה הרעיה עם דודה. והלא לא התרחקו מן העיר רק היו בין הכרמים ושם היו ג"כ בנות ירושלים השומרות אותם, ואיך לא הכירוהו את התעור הלז? ויספר כי הרעיה שלחה את בנות ירושלים אתמה שילחו לאחוז את השועלים המחבלים את הכרמים, ואמרה לכן אחזו לנו שועלים, כי השועלים הקטנים הסובבים בכרם הם המחבלים את הכרמים, וכרמינו הוא סמדר, אחזו אותם בל ישחיתוהו, ובתוך שהלכו הבנות לצוד את השועלים, בתוך כך נשארה לבדה עם דודה, שעז"א דודי לי וכו' [וגם הסתירה תוך משכיות כסף תפוחי זהב, כי שמעון ע"י שנתנו את ארובתו לאיש אחר ושלשתים לא מיתו בדבר, לכד שלא תאות שועלים וישלחם להשחית את הכרמים ובן אלה השועלים יאחו ג"כ לחבל הכרם על שנלקחתי מדודי איפי ואכרושי לאו אחזו אותם :

דודי

שירי הנפש

מליצה

אם תלך בחקתי ואת משפטי תעשה ושמרת את כל מצותי ללכת בהם וכו'. והיה הבדל בינו ובין הדבור הראשון שדבר אליו בחלום הלילה בגבעון שאז בקש שלמה את החכמה ונתן לו חכמה ולב מבין ובדבור הזה הזהירו על שמירת המצות, לפ"ז בדבור הראשון השפיע עליו שפע חכמה ותבונה על שכלו העיוני ובדבור הזה השפיע עליו שפע יראת ה' ואהבתו על שכלו המעשי. וידוע שהשכל העיוני והמעשי הם כרוכים זל"ז כמ"ש אם אין יראה אין חכמה ואם אין חכמה אין יראה כי החכמה קודם אל היראה קדימת הסבה כי לא עם הארץ חסיד וצריך שיקדים בשכלו העיוני לדעת את מי הוא ירא ואת החקים אשר יעשה האדם וחי בהם. ומצד היראה קודמת אל החכמה קדימת התכלית אל האמצעיים כי תכלית החכמה היא יראת ה' כמ"ש תכלית חכמה תשובה ומע"ט. ואחר שבדבור הראשון השפיע עליו חכמה ודעת בא בדבור זה להזהירו על יראת ה' ועבודת מצותיו שהיא התכלית. והנה מראה הנפש הוא השכל העיוני וקולה הוא השכל המעשי. דעוני שמראה הנפש שזה מורה על עצמותה הנה עצמות הנפש היא ההשכלה שבן נקראת בפי החכמה נפש השכלית. וא"כ ע"י השכל העיוני תראה הנפש את מראה והשכל העיוני הוא ישפוט על הדברים כמו שהם נמצאים להכיר בין האמת והשקר אמנם השכל המעשי הוא ישפוט על הדברים כמו שהם ראויים להיות מה יעשה ומה לא יעשה להכיר בין טוב לרע, וזה קול הנפש כי בזה תשמיע קולה אל כל כחות הגויה לצוות אותם ולהזהירם על הטוב והרע על המצוה ועל העבירה, שע"י הקול יגלה האדם את רצונו וע"י המראה יגלה את עצמותו מה הוא, אמר ה' אל נפש שלמה הנה את כלואה **בחגוי הסלע ובסתר המדרגה** מסתרת את מראיך בלתי משמעת את קולך **הראיני את מראיך** ע"י שתשכיל בשכל העיוני אשר כבר השפיע ה' עליך חכמה בדבור הראשון וגם **השמיעני את קולך** ע"י שתצוה אל כחות גופך לשמור מצות ה' ותקותיו בשכל המעשי שזה הזהירו בדבור הזה ולכן הקדים הראיני את מראיך שהוא קודם בזמן אולם כאשר פירש הסיבותם הקדים כי קולך ערב, כי היראה קודמת אל החכמה בחשיבות כי היא התכלית :

(טו) **אחזו**, כבר באמרנו כי בדבור זה לא התרחקה הרעיה מן העיר ר"ל לא התפשטה נפש שלמה מן הגויה כי לא הי' נבואה גמורה. והפסוק הזה מצייר איך התיחדה נפש שלמה עם דודה העליון והיא עדיין בגויה ואיך לא הכירו בנות הגויה וכחותיה, את הדבוק הזה, מספר כי נפש שלמה

מצודת דוד

(טו) אחזו לנו שועלים. ר"ל עם כי אז נפרדה מחברם כי בני אדם ערומים כשעלים אחזו אותנו בכשפתם ופיתויים להיות נפרדים זה מזו לכל התקרב : שעלים קטנים מחבלים כרמים. כה תפרש איך היה מהאפשר לעשות פירוד בין החשוקים ותאמר הלא אף שעלים קטנים יכולים הם להשחית את הכרמים בעוד שכרמינו סמדר כי אז נוח להשחית וכאלו תאמר לפי שעדיין לא הוחזקה האהבה כי היתה בתחלתה לכן מצאו ידי האנשים ההם הערומים כשעלים לעשות פירוד. והנמשל הוא עמד הנה שערב רב והאספסוף אשר עלו עמי הם השיאו לעבוד את העגל ויכלו לי כי אז עדיין לא נשרשה בלבי אמונת

מצודת ציון

ענין מעלות כמו ונפלו המדרגות (יחזקאל ל"ח) : ערב. ענין מתיקות ונעימות כמו וערבה לה' מנחת (מלאכי ג') : נאוה. נאה ויפה : (טו) שעלים. שם חיה מה : מחבלים, משחיתים

מְחַבְּלִים כְּרָמִים וּכְרָמֵינוּ סְמָדַר׃ טז דּוֹדִי לִי וַאֲנִי לוֹ הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ יז עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים סֹב

רש"י

כתיב חסר וי"ו על שם שהיה נפרע מהם בזמן שנמדדו בשעלו של מקום: (טז) דודי לי ואני לו. הוא כל צרכיו תבע ממני ולא צוה אלא לי עשו פסח קדשו בכורות עשו משכן הקריבו עולות ולא תבע מאומה אחרת: ואני לו. כל צרכי תבעתי ממנו ולא מאלהים אחרים: הרועה. את צאנו בשושנים במרעה טוב ונוח ויפה: (יז) עד שיפוח היום. מוסב למקרא של מעלה שימו דודי לי ואני לו עד זמן שגרם העון ושזפתני השמש כחום היום וגבר השרב: ונסו הצללים. חטאנו במעל חטאנו במרגלים. ונסו

מליצה שירי הנפש

שלחה את כחות הגויה לאחוז שעלים קטנים מחבלים כרמים, השועלים הוא ציור לכחות הדמיון כי הפקחות של השועל בא מצד כח דמיונו יותר מיתר בעלי החיים לחשוב ערמומית בעזר כח המדמה שלו, ובעת תהיה הנבואה בלתי שלמה שהנפש לא התפשטה מן הגויה אז יתערבו מחזות כחות הדמיון עם השגת השכל ועי"ז יראו הנביאים צורות ותמונות כמ"ש וביד הנביאים אדמה שזה בא מצד תערובות כח הדמיון ואז בעת יתעסקו בנות החומר בציורי הדמיון ובתמונותיו יפשיט השכל ההשגה הזכה אשר ישיג ע"י שפע ה' השופע עליו וישיג ברוח ה' עליו. וזה מצייר פה שהרעיה נפש שלמה שלחה נערותיה כחות החומריות לאחוז השועלים ר"ל להתעסק בהדמיונות אשר יפיץ את הכח המדמה ויוליד מחזות ודמיונות (כמו שצייר פה ציור ביאת דודו העליון ששומע קולו ורואהו מדלג על ההרים כצבי וכעופר שכ"ז הוליד המדמה בחזיונו מצד התערבו בהשגה זו) ובעוד עסקו בנות החומר בדמיונות האלה המפתחים אל החושים ואל הבנות חומריות הפשיט השכל מהם את השגתו הזכה הנבואיית והתיחדה הנפש עם דודה, ובאורה כי השועלים האלה מחבלים כרמים והכרם סמדר ר"ל כי מבואר אצלי בכל ספר זה שהנבואה נמשלת אל היין שימלין שמחת הנפש בהשגה. והנה בנבואה הראשונה שהיתה נבואה גמורה אמר הביאני אל בית היין, סמכוני באשישות, כי הנפש התפשטה מן החומר וכחותיו ולא התערב עמה הכח המדמה ושתתה יין המשומר בענביו אמנם נבואה זו שלא היתה נבואה גמורה לא שתתה אשישי יין רק נמשל לכרמים שממנו יצאה יין שהיא מליצה שהיה רוח הקדש וכעין התחלה והכנה לנבואה כמו שהכרם הוא הכנה אל היין וגם התחלה זו לא היתה במעלה ושלמותה רק נדמה ככרם שהוא סמדר שעדיין לא הבשילו אשכלותיו ענבים. וזה שאמרה שמטעם זה יתעסקו כחות החומריות לאחוז השועלים שהם ציורי הדמיון ותמונותיו שזה יען שהכרם סמדר ר"ל שהנבואה בלתי שלמה ועי"כ רבו בה ציורי הדמיון והם מחבלים את הכרם ר"ל משחיתים את הנבואה ומאפילים אורה ומערבים בהשגותיה מחזות ודמיונות. לכן יאחזו כחות החומר את ציורי הדמיון עד שבתוך כך תתיחד הנפש עם דודה העליון לחזות בנועם ה' ולשמוע דברות קדשו [וגם יאמר כפי הציור השני שכמו שחבלו השועלים כרמי המנוחה ע"י שניתנה אשת שמשון לאיש אחר כן יחבלו השועלים שהם כחות הדמיון את כרם הנבואה ע"י שנכנס הרעיה נפש שלמה אל המלך שלמה ר"ל ע"י שהתערבה בחומר ולא יכלה להתפשט ממנו ולהתחבר עם דודה העליון כ"ה]:

(טז) דודי. בעוד התעסקו כחות החומריות עם ציורי המדמה התחברה הנפש עם דודה ויען שפה בא ההתעוררות מלמעלה למטה כי הנפש לא היתה מוכנה אל הנבואה אמר דודי לי תחלה ואח"כ ואני לו הרועה בשושנים ר"ל שבעת ירעה הגויות להחיותם ולכלכלן נקרא רועה בלחם ובמים ומרביץ בנאות דשא ובעת ירעה הנפשות לנבאותן ולהשכילן באמיתתו נקרא רועה ע"י שושנים נותני ריח כי היא רעיה רוחנית שע"י יחיו השכליים והנפשות:

(יז) עד. חיבור הזה הנבואיי לא ימשך זמן רב רק עד שיתגבר חום היום וזה במליצה עד יגברו סבתי החומר ומנהגיו שייעשו בנות החומר להתעסק בהשגה הדמיונית ואז ינוסו הצללים

משל

(טז) דודי, בתוך שהלכו בנות ירושלים לאחוז שועלים דודי לי, והתחברה עם דודה, הרועה בשושנים שהביא לה שושנים נותני ריח לזכרון אהבתו:

(יז) עד, חיבור זה נמשך עד שיגבר חום היום וינוסו הצללים, שאז

מצודת ציון

משחיתים כמו וחבל עול (ישעיה י): (יז) שיפוח. מל' נפחה ונשיבה: היום. כן יקרא השמש כמו לרוח היום (בראשית ג') ונקרא לפי שבעמוד השמש על הארץ הוא יום: ונסו. מלשון ניסה ובריחה: הצללים. מלשון צל: סב. מלשון סביב

מצודת דוד

שמקום ב"ה ומלאו יד לעשות פירוד ביני ובין המקום ב"ה משך ארבעים שנה ששהיתי במדבר: (טז) דודי לי. עכ"ז לא נפסקה האהבה מכל וכל אבל דודי הי' מיוחד לי ולא געלתי בו לחשוק באחר וכן אני הייתי מיוחדת לו ולא געל בי לחשוק באחרת: הרועה בשושנים. ר"ל לא הלך לחבק חיק נכריה אבל הלך לרעות עדרו לטייל בין השושנים עד יעבר הזעם ולשוב אלי. והנמשל הוא לומר שעכ"ז לא בחרתי באל נכר והמקום ב"ה לא בחר בעם אחר אבל השרה שכינתו על משה ואהרן ועל שבעים זקני העם הנמשלים לשושנים בריח מעשיהם וביופי מעלליהם: (יז) עד שיפוח היום. ואז מיד תרתי ופייסתי אותו ושאלתי ממנו לומר עד עת שיפיח השמש נשבת חם

דְּמֵה־לְךָ דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל־הָרֵי בָתֶר׃
ג א עַל־מִשְׁכָּבִי בַּלֵּילוֹת בִּקַּשְׁתִּי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי

רש"י

בגללים זכות המגינות עלינו פרקתי עולו : סב דמה לך דודי . גרמתי לו להסתלק מעלי על הרים המופלגים ממני : בתר לשון חלוקה והפלגה : (א) על משכבי בלילות . בצר לי שישבתי אפילה כל שלשים ושמונה שנה שהיו ישראל נזופים : בקשתיו ולא מצאתיו . (שמות ל"ג) כי לא אעלה בקרבך (דברים ב')

משל

אלו יהיו בנות ירושלים מן הכתים מאדם , כי לא יוכלו לסבול חום השמש , ואז סוב מפה כל ימצאוך בצל בשכן , ודמה לך לצבי הבורח תמיד אל מקומו , כן תשוב אלי כפעם בפעם :

הדוד שב על הררי בתר :

ונשלם השיר השני :

שירי הנפש

הדוד העליון שב אל מעון קדשו. ובזה נשלם השיר השני

מליצה

שהם חזונות המדמה שיסורו עם יסודות החומר וטבעיו לשוב לענייני הנפשיים ולרכיו ולא יסתלק הדוד העליון ונפסק הדבור מפני בעת הגויים וכאותיה ששבו להתעסק בצרכיהם הגשמיים ואז ידמה לצבי החוזר לאחוריו ואל מקומו כן ישוב אל נפש שלמה כפעם בפעם כל עת תהיה מוכנת אל ההשגה :

השיר השלישי

אחר ימים רבים , והרעיה סגורה בחדרי שלמה , זכרה את דודה ואהבתו על משכבה בלילות . ותצא ממטתה לבקשו בעיר ולא מצאת אותו עד שיצאה מן העיר אל המדבר . שם נתחברה עמו עד שרדפו אחריה בנות ירושלים , אמנם גם אח"כ נמשך החבור ביניהם ודבר עמה בכל לשון של חיבה ובסיפור זה יספר איך יצאה ממטת שלמה , ואיך לא הפרידו בנות ירושלים ביניהם גם אחרי זאת , והשיר הזה נמשך עד אני ישנה (ה' ב') :

אחרי ימים רבים והרעיה שהלכה הנפש הגויה זכרה את דודה שבשמים ותצא ממטתה ר"ל מגויתה שנפרדה מן החומריות ותשקוד לבקש את ה' ולדרשו . וזה היה בשנת אחת עשרה למלך שלמה שאז כלה בנין בית ה' והרבה בתפלות ובתחנונים ובזבחים רבים [כנז' במ"א ח' ובדה"ב ד'] ולא מצאה את דודה עד שיצאה מן העיר אל המדבר ר"ל עד שהתפשטה מן הגויה להתחבר עם הקדש אז נראה אליו שנית כאשר נראה אליו בגבעון [כנז' במ"א ט' ובדה"ב ז] והיה נבואה גמורה ודבור ארוך באהבה וחבה . וגם אחר שהשביעו כחות החומר את החבור הזה בכל זאת דבק כח ה' בנפש שלמה גם אח"ז ע"י המקדש אשר בנה אשר ה' אמר לשכון בערפל . ויספר איך התפשטה הנפש מן הגויה ואיך לא יכלו בנות ירושלים שהם כחות החומר להשבית את קדושת שלמה ודבוקו באלהים גם אח"ז . והשיר הזה נמשך עד אני ישנה ולבי ער [ה' ב']

א) על , הרעיה התחילה לזכור בדודה ולבקשו על משכבה לילה אחר לילה ולא מצאה אותו :

ג (א) על . הרעיה נפש שלמה התחילה לזכור אהבת דודה העליון ב"ה ולבקשו על משכבה בלילות כי לפני הלילה הוא שנגלה ה' אל שלמה במחזה שנית היה מכין א"ע לנבואה לילה אחר לילה (אחר שהקדים לקדם פניו בתפלה ובזבחים) ועז"א בלילות לשון רבים שהתמיד בזה לילות רבים , ולא מצאה אותו ר"ל שלא השיג הנבואה [כי מעת שהרבה בתפלה ובזבחים עברו י"ד ימי החנוכה ששמחו בשמחת הבית ועדן לא הופיע דבר ה' אליו] :

מצודת דוד

כארץ לרדת לשקוע ועד ינוסו הצללים הוא עת ערב שאז ינוכו צללי הדברים להיות מתארכים ונמשכים למרחוק ועד לא תבוא העת ההיא סב דודי ודמה עצמך כדבר מהירת ההליכה להיות דומה לצבי או לעופר האילים הרצים על הרי בתר החלוקים ומופלגים אלו מאלו כי שם היו מצויים . ויתכן שאמרו שעמדו שם הוא מ"ש וילכו כל הבתרון (ש"ב ב') ר"ל הנה אני בקשתי ממנו לשוב אלי קודם העבר ולהתעלס באהבים . והנמשל הוא לומר מיד הלך משם לפייס את המקום ב"ה לשוב ולהתרצות אלי פיס קל מאד :

ג (א) על משכבי בלילות . עודה מספרת מה שאירע באותן הימים ותאמר בהיות הלילה בלכתי על מקום רפידת משכבי בלילות ושם בקשתי את המבוקש שנפשי אוהבה אותו במושבי שאמר לה כאשר שאלתיו ושוכב הוא על משכבי אבל בקשתיו ולא מצאתיו כי לא חזר . והנמשל הוא לומר הנה תפלתי בע"י תפלת משה נתרצה לי המקום ב"ה מכל וכל אבל לא

מצודת ציון

סביב : דמה . מלשון דמיון : לעופר . הוא ילד האיל : בתר . ענין חלוקה והפלגה כמו ויבתר אותם בתוך (שם ט"ו) : בשוקים

בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִֽיו׃ ב אָקוּמָה נָּא וַאֲסוֹבְבָה בָעִיר בַּשְּׁוָקִים וּבָרְחֹבוֹת אֲבַקְשָׁה אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִֽיו׃ ג מְצָאוּנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי רְאִיתֶֽם׃ ד כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי מֵהֶם עַד

רש"י

כי אינני בקרבכם: (ב) אקומה נא ואבקשה. (שמות ל"ג) ויחל משה (שם) אעלה אל ה': (ג) מצאוני השומרים. משה ואהרן: את שאהבה נפשי ראיתם. מה מצאתם בפיו: (ד) כמעט שעברתי

מליצה

(ב) אקומה עד שקמה מן המשכב ותסובב לבקשו בעיר וגם בשוקים וברחובות ולא מצאה אותו. ר"ל שכבר בארנו כי העיר ירושלים המוזכרת בספר הזה היא משל אל קבוץ כל כחות הגויה שהיא העיר הקטנה המליציית, וכל אנשיה היינו כל כחותיה יש להם דירות ובתים מיוחדים שכל אחד פועל באבר ומקום מיוחד ומתגלה במקום זולת מקום. למשל נמצא בגויה איש חכם איש מבין איש בעל דעה איש מצייר איש חושב מחשבות איש שומר איש זוכר ר"ל כח החכמה כח הבינה כח הדעת כח המצייר כח המחשב כח השומר כח הזוכר. וכן נמצא איש רואה איש שומע איש מריח איש טועם מטעמים איש ממשש ר"ל חוש הראות והשמע והריח והטעם והמשוש וכל אלה יוצאים משורש הנפש המשכלת שמושבה במוח ומתפשטים באיברים ובמקומות מיוחדים, וכן נמצא בגויה איש מקנא איש מתגאה איש מתאכזר איש גבור איש עז פנים איש עניו איש בעל רחמים איש רך הלבב איש ביישן רצוני מדת הקנאה והגאוה והאכזריות והגבורה והעזות והענוה והרחמים והבושת וכל אלה שרשם מנפש החיונית שמשכנה בלב. וכן נמצא איש אוכל איש טוחן המזון איש מוציא הזבל רצוני כח הזן והמעכל והדוחה ששרשם מנפש הצומחת שמשכנה בכבד וכל כח וכח מתראה ופועל במקום מיוחד. והנה כמו שנמצא בעיר מקום השוק והרחוב ששם יתקבצו כל אנשי העיר בצאתם מן חדריהם המיוחדים לסחור ולדבר איש אל אחיו על שהמקום הזה הוא רשות הרבים כן יש גם בגויה שוקים ורחובות ששם יתקבצו הכחות כלנה שהוא הכח המדמה שם יתקבץ הרואה והשומע והמריח והטועם והממשש והכח המתעורר שם יתקבצו האנשים בעלי הגאוה והקנאה והעזות והענוה והרחמים והגבורה והמורך וכח המתאוה שם יתעוררו האוכלים והשותים והמוחנים וכו', עפ"ז יצייר המליץ כי הרעיה נפש שלמה יצאה לבקש את דודה העליון וסבבה בעיר היינו שרצתה להשיג ההשגה הגדולה הזאת באמצעות כחותיה הגופניות וגם עברה אל השוקים והרחובות ר"ל הכחות הכוללים אשר בגויה ובכל זאת לא מצאה אותו כי לא יושג בכח חומרי ולא תדבק הנפש ברוחניות בעודה בעיר ובגויה הגם שיצאה מן החדרים והיא מתעסקת עם הכחות הכוללים שהם השוקים והרחובות א"א שתשיג ההשגה הנבואיית בעוד שלא עברה מן העיר ולא נפרדה מן החומר לגמרי: (ג) מצאוני ואז ברוב תשוקת הנפש אחרי דודה התחילה לצאת מן העיר ר"ל להתפשט מן החומר ולעזוב את אנשיה וגם את הכחות הכוללים שנה שעברה והתפשטה גם מן המשכל והמדמה עד שמצאוה השומרים לעיר סביבותיה בסוף העיר והוא ציור הגדר האחרון שבו היא העמדת הסוף עד שאם תצא הנפש מגדר הזה ותעבור את הגבול הזה האחרון תהיה חוץ לעיר והוא משל שכמעט יצאה מן הגויה ושם דרשה שנית על הדוד העליון אהבת נפשה:

שירי הנפש

משל

(ב) אקומה, עד שקמה מן המשכב והסובב לבקשו בעיר ושם לשוקים ולרחובות ובכ"ז לא מצאה אותו: (ג) מצאוני, עד שהתחילה לצאת מן העיר ובאה עד מקום השומרים סביב לעיר, העומדים בשער העיר ושם שאלה שנית אם ראו את שאהבה נפשה: (ד) כמעט, שהיתה עוברת מן השומרים עד חוץ לעיר מצאה שאהבה נפשה, והיא גומרת בדעתה

מצודת ציון

(ב) בשוקים וברחובות. כפל המלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל י"ב): (ד) כמעט. באה הכ"ף לדמיון הדבר וכן מכרה כיום (בראשית כ"ה): ארפנו. מל'

מצודת דוד

לא כן היה כי אמר כי לא אעלה בקרבך (שמות ל"ג): (ב) אקומה נא. אז אמרתי אל לבי עתה אקומה נא ואלכה בעיר מסביב בשוקים וברחובות ואבקשה את שאהבה נפשי והנה כן עשיתי כי בקשתיו אבל גם שם לא מצאתיו. והנמשל הוא לומר הנה בכל הימים שסבבתי במסעות המדבר הייתי מחזרת אחר אהבתו אבל לא נגלה לי ולא אבה לשכינתו עוד אל האהל: (ג) מצאוני השומרים. בעת סבבתי בעיר לחפש אחריו מצאו אותי שומרי העיר הסובבים בלילה לשמרה והנה לא כבשתי ואת פיהם שאלתי האם ראיתם את שאהבה נפשי כי מרבים האהבה קלקלה את השורה ושאלתי הבושה מנגד ושאלתים ולאומרם אני שאלתים אבל לא מצאתי מהם. והנמשל הוא לומר כאשר מצאו אותי השומרים הסובבים שהנהיגים אותי הם משה ואהרן ושאלתים מה מצאתם בפי ה' והנה אין ולא מצאו נבואה על כי הייתי חופה לפניו באותן הימים: (ד) כמעט שעברתי מהם. אבל כזמן מעט היה משעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי וכאשר מצאתיו אחזתיו בידי

ולא

שֶׁמָּצָאתִי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֲחַזְתִּיו וְלֹא אַרְפֶּנּוּ עַד־
שֶׁהֲבֵיאתִיו אֶל־בֵּית אִמִּי וְאֶל־חֶדֶר הוֹרָתִי׃ ה הִשְׁבַּעְתִּי
אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִַם בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־
תָּעִירוּ ׀ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ ו מִי
זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר כְּתִימְרוֹת עָשָׁן מְקֻטֶּרֶת מֹר

רש"י

מהם. קרוב לפרישתם ממני לסוף ארבעים שנה: עד שמצאתי. שהיה עמי בימי יהושע לכבוש שלשים ואחד מלכים: אחזתיו ולא ארפנו. לא נתתי לו רפיון עד שהביאותיו אל משכן שילה בשביל כל זאת שעשה לי: (ה) השבעתי אתכם. האומות בהיותי גולה ביניכם: אם תעירו ואם תעוררו. אהבת דודי ממני על ידי פתוי והסתה לעוזבו לשוב מאחריו: עד שתחפץ. בעוד שאהבתו חפץ עלי: (ו) מי זאת עולה מן המדבר. כשהייתי מהלכת במדבר והיה עמוד האש והענן הולכים לפני והורגים נחשים ועקרבים ושורפין הקוצים והברקנים לעשות הדרך מישור והיה הענן והעשן עולין ורואין אותן האומות

שירי הנפש

משל

כי עתה לא תרפה אותו עד הביאתו אל בית אמה, להיות אתה במקום קבוע ולא ידלג עוד על הרי בתר:

(ה) השבעתי, בתוך כך רדפו אחריה בנות ירושלים והיא משבעת אותנה בל יעירו את האהבה כנ"ל [ב' ז']:

(ו) מי זאת וכו' הנה מטתו וכו' [דבר המסודר עם תארה הרעיה מן המדבר, התפלאו הרואים איך ברחה בלילה ממטת שלמה, ואיך לא עצרוה נוטרי שלמה שומרי המטה, וא"ש מי זאת עולה מן המדבר והלא

מליצה

(ד) כמעט שעברה את השומרים כי לא עברה מהם לגמרי שאז היתה נשמתו יוצאה בנשיקה אבל כמעט עברה מהם כי כבר עמדה הנפש על המפתן קרובה יותר אל העליונים ורחוקה מן העיר שהיא הגויה חוץ לגבולה עד שנבטלו כל כחות הגוף כי יצאה הנפש ונפרדה מהם **ואז מצאה את שאהבה נפשי** ואז עליה הנבואה ע"י ביטול כחות הגוף שכמעט לא נותרה בו נשמה. **אחזתיו** יספר כי הרעיה בת מרום השכימה, כי עתה לא תרף את דודה **עד תביאהו אל בית אמה**, ר"ל שמעתה לא יהיה כמו בפעמים הקודמים שאחרי כלות הנבואה שב הדוד הנשגב אל מעון קדשו בשמים יען שאז לא נבנה המקדש עדיין ולא היה לשכינה מקום לשכון בתחתונים בקביעות אבל אחר שנבנה המקדש שחל ה' לשכון כבוד בתוך בני ישראל כמ"ש בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים ובאמצעות מקדש ה' דבק רוח קדשו על הבונים אותו שזה היה עקר הכוונה בבנין המקדש כמ"ש ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ולכן אמר שעתה לא תרף ממנו עד תביאהו אל בית אמה שהוא הגוף ואל חדר הורתה שהוא בית קדשי הקדשים על כנפי הכרובים:

(ה) **השבעתי**. בתוך כך התעוררו כחות הגויה מתרדמת הנבואה והיא משבעת אותן בל יעירו את האהבה כנ"ל ב' ז' וכמו שפרשתי שם:

(ו) **מי זאת** שואל ומתפלא איך יכלה הנפש להתפרד מן הגויה ואיך ברחה בליל החזון ממטת שלמה ר"ל מן הגוף שעל יצועו ישכב שנת עולם עד שאל עליה הרוח האלהי במדבר ר"ל תוך

מצודת דוד

ולא נתתי לו רפיון להיות נעזב ממני עד שהבאתיו אל בית אמי לשבת שם עמדי בתושבה שאמה שגור לה על התמדת האהבה. והנמשל הוא לומר מיד שפרשו ממני המנהיגים ההם שמתו בשנת הארבעים עמד יהושע והעבירני את הירדן לבוא לרשת את הארץ והמקום ב"ה נלחם באומות והאתי אל א"י המוחזקת לי מאבותי והיא ארץ קדושה ומוכנת לעבוד שם את ה': (ה) השבעתי כו'. אחר שספרה גודל האהבה שארבה לשמוע אותו ללכת אחריו וכל הנעשה אז תורה ערבים אמרים לומר הואיל וכן היה מאז ולכן אבטח שמהר תשוב האהבה למקומה ולכן השבעתי אתכם להיות הספק לבלות כו' את שמהיכן אוסי לעורר האיכן האהבה בעוד שלא שבה אלי האהבה מעצמה וכמ"ש למעלה כי קרובה היא לשוב כמו שהיה מאז. והנמשל הוא נאחדים עם המשל וכמ"ש למעלה: (ו) מי זאת עולה. עודה מספרת ומשבחת במרבים בגלותה שהיה לה מאז וכה שאמר אל הנערות הידעתן מי היא זאת שעלתה מן המדבר ומרוב זהרה היתה נראית למרחוק כמו תימרות עשן אשר נראה למרחוק וריחה הטוב היה נודף כאלו היתה מקוטרת במור ולבונה ומכל בשמים השחוקים הנמצאים אצל הרוכל המעלים ריח ערב ומעולה והאומרת הלא אני היא העולה ואין אחרת. והנמשל הוא שאמר הלא אני עליתי מן המדבר בעמודי אש וענן ההולכים לפני אשר היו נראים כתימרות עשן ועמי המשכן והכהנים:

מצודת ציון

אל' רפיון: הורתי. מלשון הריון ור"ל אמי שהרתה אותי והוא כפל ענין כמ"ש: (ה) תעירו תעוררו. מלשון התעוררות: (ו) כתימרות. מלשון אילן התמר ור"ל עמוד עשן זקוף כאילן תמר וכן ותימרות עשן (יואל ג'): מקטרת. הבער הבשמים לשריפה קרוי קטרת בלשון מקרא: מור לבונה. שמות מיני בושם: אבקת. ר"ל בשמים השחוקים דק דק כאבק וכן יקרא עפר הדק כמו יכסך אבקתם (יחזקאל כו)

ולבונה מכל אבקת רוכל: ז הנה מטתו שלשלמה ששים גברים סביב לה מגברי ישראל: ח כלם אחזי חרב מלמדי מלחמה איש חרבו על ירכו מפחד בלילות:

רש"י

ומתמיהות על גדולתי ואומרות מי זאת כלומר כמה גדולה היא זאת העולה מן המדבר וגו': כתימרות עשן. גבוה וזקוף כתמר: מקטרת מר. על שם ענן הקטורת שהיה מתמר מעל מזבח הפנימי: רוכל. בשם המוכר כל מיני בשמים: אבקת. על שם שכותשין אותו ועושין הדק כאבק: (ז) הנה מטתו שלשלמה. אהל מועד והארון שהיו נושאין במדבר: ששים גבורים סביב לה. ששים רבוא סביב לה: מגבורי ישראל. מיוצאי הצבא לבד פחותים מבן עשרים ויתרים על בני ששים: (ח) מלומדי מלחמה. מלחמתה של תורה

מליצה

גויה כשיוצא נפרדת מן העיר שהוא הגוף והיא עולה במעלה הסולם מן המדבר שהוא עולם הרוחני הרחק מאד מאדם העיר אשר מגד גרת החומר והגשם (כתימרות עשן ר"ל כמו שהעשן בא ע"י שיתפרדו החלקים הדקים והקלים שבמורכב מן העפרורי הככד ע"י יסוד האש המפריד בין המורכבים ומעלה חלקים הדקים והרוחניים למעלה ויסוד העפר נעשה אפר ונשאר למטה כן ע"י האש האלקי ושלהבת אהבת ה' שבער בלבה נפרדה הנפש הרוחנית מן העפר ועלתה למעלה כעשן המתדבק עם האש האוכלה: והיא מקטרת מר ולבונה ר"ל כי הקיטור בא ע"י החלקים המריחים הנפרדים מן הגשם המועלה ע"י יסוד האש [שזה ההבדל בין קיטור ועשן שהקיטור בא מחלקים הלחים המתחממים באש או מחלקים המריחים] כאילו ע"י תבערת אהבתה והאש האלהי יצא קיטור של מור ולבונה. והנה ככר בארנו (א' י"ג) כי המור הוא המוסק שהוא דם הצרור בחיה שבהודו המריח והוא מצייר חלקי הריח והמובחר של הנפש החיונית והלבונה היא חלקים המריחים בעצי לבונה והיא ציור לחלקים המובחרים של הנפש הצומחת ר"ל שבעלותה לרוחניות העלתה עמה גם הרוחניות הצרור בנפש החיונית והצומחת שעשתה כמו מלאכת האלכימיא ע"י האש הגדולה המצרף ומברר הסיגים עד שגם הם שבו אל הקדושה גם לקחה עמה מכל אבקת רוכל הוא מליצה על כל מדות הנפש למיניהם בכל חלקיהם שעולם הזדככו לריח טוב והיה קודם ורוחניות והעפר והגוף נפרד מהם) שואל ומתפלא איך נהיה זה, והלא:

(ז) הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה ר"ל הלא בנין הגוף שהוא מטת שלמה אשר עליו תשכב הנפש ותסגר בערש ברזל שלא להפרד ממנו כל ימי חייה יש לה ששים גבורים שומרים סביב הם איברי הגוף שהם רמ"ח איברים שנחלקים לששים ששים סביב [כי שני פעמים ששים הם איברים חיצונים נגמרי כמו שחושב במשנה פ"א דאהלות שלשים בפסת הרגל מכאן ומכאן ושלשים בפסת היד מכאן ומכאן וששים אברים הם פנימיים יותר ובכ"ז הם חצונים בערך שאחריהם והם עשרה בקורסל שנים בשוק חמשה בארכובה אחד בירך שלשה בקטלים שנים בקנה שנים במרפק אחד בזרוע ארבע בכתף ס"ה שלשים מכאן וכן בצד השני הרי ששים וששים ושמונה איברים הם עקר בנין הגוף והם כ"ב צלעות (מצני הצדדים) י"ח חוליות השדרה תשעה בראש שמונה בצואר ששה במפתח הלב ותמשה בנקביו ועקר המספר הוא ששים שהוא המספר הגדול] וא"כ הלא ששים האברים האלה הגבורים שומרים את הנפש בל תפרד מן המטה שהיא הגויה והם גבורי ישראל, ימלין כמו שישראל ישר אל המלך ויוכל ונלחם עם המלך הרוחני כן הגבורים האלה מנצחים את הנפש האלהית ויאמרו לה אל תלך ולא יעזבוה להפרד מהם. והגבורים האלה:

(ח) כולם אחזי חרב ר"ל שמנצחים את הנפש הן מצד טבעם שמצד הטבע א"א שתפרד הנפש מהם

משל

וכלא מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה, שהם שומרים את המטה סביב סביב, והם כולם אחזי חרב ומלומדי מלחמה ואיך לא עמדו לנגדה, ואיך יכלה לברוח ממטת שלמה אל המדבר? (ומ"ש כתמרות עשן מצייר רוב הבשמים שהתבשמה מן דודה שהוא מלא בשמים וזיוים, [כמ"ש לריח שמניך טובים אשכל הכופר], עד שהריח נתפשט כמו עשן שיש בו ממש, כי מקוטרת מור ולבונה וכו'), ומשיב איש חרבו על ירכו, שהגבורים האלה לא יכלו לשלוף חרבם נגדה וחרבם שבה אל תערה ונשארה חגורה על ירכם, והסבה לזה היה מפחד בלילות שנפל עליהם פחד הלילה, שם פחדו פחד עד עברה בלא עיכוב:

אפריון

מצודת ציון

כ"ו): אבקת. כן יקרא מוכר הבושם כמו שלפים ורכלים (נחמיה ג'): (ח) מלמדי. ענין הרגל כמו וילמד לטרוף טרף

מצודת דוד

שהקטירו עליו הקטורת מהרכה מיני בושם: (ז) הנה מטתו שלשלמה. לפי מרבית אהבתה אל החשוק היה גדול בעיניה עד שהיתה אותו בשם מלך שלמה שהיה הגדול והמעולה שבכל בני אדם וכה אמרה אל הנערות הנה כ"כ היופי מאד אהובה ויקרה בעיני החשוק עד כי מפחדו פן שודדי לילה יחטיפו אותי מן המטה אשר הכין לי עשה שמירה מעולה והקיף את המטה בששים גבורים מגבורי ישראל הנאמנים על השמירה לבלתי תת שינה לעיניהם. והנמשל הוא לומר הנה בבהמ"ק היו ששים רבוא גבורים והם כ"ד משמרות כהונה וכ"ד משמרות לויה ושתים עשרה מחלקות ישראל כן הוא במדרש וכולם היו מליקים וזריזים וגבורים ככפיר יזכם: (ח) כלם אחזי

ט אַפִּרְיוֹן עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֵעֲצֵי הַלְּבָנוֹן: י עַמּוּדָיו עָשָׂה כֶסֶף רְפִידָתוֹ זָהָב מֶרְכָּבוֹ אַרְגָּמָן תּוֹכוֹ רָצוּף

רש"י

וכן הכהנים הסובבים אותם החונים סביבות המשכן תלמידי סדר עבודתם: אחוז חרב. כלי זיינו הן מסורת וסימנים שמעמידים על ידם את הגירסא והמסורה שלא תשתכח: מפחד בלילות. פן ישכחוה ויבא עליהם צרות וכן הוא אומר (תהלים ב') נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך: (ט) אפריון עשה לו. זה אהל מועד שנקבע במשכן שילה עשה לו אפריון חופת כתר לכבוד: (י) רפידתו. משכבו ומשכנו על הכפרת שהוא זהב: מרכבו ארגמן. זה הפרכת שהיה תלוי ורוכב על כלונסות מעמוד לעמוד: תוכו

משל

(ט) אפריון, עתה בא להשיב על השאלה אנה היו בנות ירושלים השומרות אותה, ואיך הניחוה ללכת אל דודה, ולא עוד כי גם בשובה מן המדבר היה דודה מתיחד עמה כפעם בפעם ואין מחריד? משיב כי המלך שלמה עשה לו אפריון, שהיה דרכם להושיב את הכלה ביום החופה באפריון מיוחד לגדלה ולכבדה. והמלך רצה אז לגרש את הרעים שהסיתו כלתו וארוסתו, אחרי אשר עתה החזיקה בפלגש, והיתה כלואה ושמורה מבנות ירושלים כשושנה בין החוחים, ולמורך זה עשה אפריון, עד שיכנס לתוך החופה כחתן אל כלתו, והאפריון הזה עשה בכל יופי, עשו הי' מעצי הלבנון: (י) ועמודיו מכסף וכו', ומי הוא השוכן בתוכו? רצוף אהבה מבנות ירושלים, (רצוף מלשון וכידו רצפה) רצף האהבה הנקנית מבנות ירושלים שכן בתוכה, ר"ל כלה זו המופשטת מכל כתם סופי ובנות ירושלים כולנה קנאה שמה, וצייר כלה אהבתו אל כלתו הרעיה שקולה כאהבת כל בנות כהן:

שירי הנפש

מליצה

והיא כלואה בתוכם כעבור האוחז חרב ומגלה בטבע מלך גבורתו כן מלך הרגלם ע"י מלחמה שלוחמים תמיד נגד רוחניותה ע"י תכסיסי מלחמה שמשקיעים אותם בחומריות כמלומד מלחמה שמגלה ע"י תכסיסי מלחמה וא"כ נשאר השאלה מי זאת עולה מן המדבר ואיך יצאה הנפש וקמה ממטתה. משיב איש חרבו על ירכו מפחד בלילות שע"י הפחד והחרדה שנפלה על אברי הגויה [שבעת חמול רוח אלהי על הנביאים יפול עליהם פחד גדול ואבריהם מתפרקים ועשתונותיהם מתטרפות ובנין גופם נמוג וילך וכלום כמ"ש פחד קראני ורעדה ונבהלתי ואפול על פני וכמ"ש הרמב"ם בה' יסודי התורה] על ידי כן שב תגבורתם אל ירכם ונחלשו טבעם וכח חומריותם ולא יכלו לעצור בעד בת שמים הזאת מלהפרד מאתם [ואמר איש חרבו על ירכו שלא נשאר אז כח החומר רק בירך שהוא קצה הגוף ומקום הבולדה שזה ענין ויגע בכף ירכו שגם לא נפרד יעקב מן החומריות בהדבקו עם המלאך כמ"ש בזהר וישלח דף קע"ע וכמ"ש בספר' המורה שם]:

(ט) אפריון. עתה בא להשיב על השאלה איך התרחקו בנות ירושלים מן הרעיה ר"ל איך נפרדו כחות החומריות וגבלו מנפש שלמה והניחוה לבדה מתבודדת עם האלהים דודה, ולא עוד כי גם אחרי המחזה הזאת לא נפרדה נשמת שלמה מן הדבקות עם האלהים ואחז ברוה"ק והיה דבק ברוחניות ימים רבים (עד לעת זקנתו שנשיו החומריות הטו את לבבו ונטה במות אל תאות הגשמיות) משיב כי המלך שלמה עשה אז אפריון להרעיה הזאת ר"ל כי עתה רצה להמליך את נפשו האלהית בל תהי עוד לפילגש למלאת תאות הגוף והנאותיו ולהיות נכנעת אל פקודתו רק תשב ככלה באפריון ותהיה כאשה המושלת בתוך הבית וכמלכה מולכת ופוקדת על בנות ירושלים שהם כחות הגויה והמלך שהוא השכל והכח המתעורר יבא אל מעון כבודה. ומזון בזה על המקדש אשר בנה שלמה שהוא בעצמו בחדריו ואולמיו למחלקותיו היה ציור אל שלשה חלקי הנפש הנקברים בתואר לפי מחלקותיהם כמו שנבאר, וכל המעשים והעבודות שנעשו

מצודת דוד

חרב. כל הגבורים השומרים היו אוחזים החרב בידם להיות מוכנים להלחם מול שודדי לילה והיו מורגלים במלחמה לדעת תכסיסיה ותחבולותיה: איש חרבו על ירכו. כ"א מהם היתה חרבו מזומנת לו על ירכו להיות נכונה לאחוז ביד את קבול החרב לאוחזה בכח והריצות השומרים היתה מן הפחד המצוי בלילות מהבודדים הגנבים. והנמשל הוא לומר כל הכחות האלה היו מורגלים במלחמת היצה"ר ועמדו על משמרתם לעשות גדרים להשמר מפתויי היצה"ר ואופן תחבולותיו ועורם ערמתו על כי פחדו פן יוליכו ברשת פתויו ויהי' מעומד לבוא הוכן כחשכת הלילה: (ח) אפריון. עתה חזרה לספר בשבח ויופי האפריון שעשה מלא להתעלס עמה בו וכה אמרה כה האפריון עשה מעצי הלבנון מן המובחר במינם. והנמשל הוא על בנין המקדש שהיה בנין מפואר ומפואר: (י) עמודיו. הם העמודים בארבע מקצעות האפריון ועל הכלונסות המתפשטים יתלו הוילון סביב האפריון. והנמשל הוא על עמודי יכין ובועז שהיו עמודי כסף: רפידתו. המלבושות שעל האפריון היו מפותלי זהב מעשה רוקם. והנמשל הוא על מקום משכן השכינה שעל כפרת הזהב: מרכבו. זהו הוילון התלוי ורוכב על הכלונסות מעמוד לעמוד. והנמשל הוא על פרוכת פתח ההיכל המבדלת בין הקדש לקה"ק: תוכו. בתוך האפריון שוכב נהלת בת אהבה שאהבה מכל הנערות ועל שבעבור שאת אהבתו מוקד בלב כל הנערות שבך וכמ"ש על כן עלמות אהבוך (לעיל א'). והנמשל הוא לומר בתוך המקדש

מצודת ציון

ערך (יחזקאל י"ט): על ירכו. על לדו: (ט) אפריון. הוא מטה שנושאין בה הכלות ובדז"ל הושיבה באפריון (סוטה י"ב) וכן קראו רז"ל למטה פוריא ואמרו ע"ש שפרין ורבין עליה (כתובות י'): הלבנון. שם יער בא"י: (י) רפידתו. ענין הצעה כמו רפדוני בתפוחים (לעיל ב): מרכבו. מל' רכיבה: ארגמן. שם צבע חשוב: רצוף. ענין נחלת אש כמו ובידו רצפה (ישעיה ו). ודרך המקרא לכנות שלהבת האהבה באש הבוער ומתלהב. וכן רשפיה רשפי אש שלהבת

המקדש

בתוכו היה מניע להעלות כחות הנשמיות אל האלהים שזה היה ענין הקרבנות שנפש החי והצומח והרוחנית שבדומם ישענו אל הרוחניות ע"י הקרבת בע"ח והעלאת נפש הצומח במנחות ונסכים ורוחניות הדומם ע"י המלח באמצעות אש של מעלה המפריד את הראוי ועמהם תתקשר גם נפש המדברים ע"י שהמקריב ימסור גם את נפשו במחשבה כליל לה', ואחר שכל מעשה המשכן והקרבנות וכוונותיהם באו ע"י פעולות מעשיות חומריות ע"י גופים מקריבים וגופים נקרבים בזה גם הגוף וכחותיו שהוא המלך שלמה בא אל אפריון של הנפש וחופתה ויארשה לה בצדק ובעבודת ה' להיות לו לאשה להוליד ממנה זרע ברך ה' וכל כחות הגויה בפעולותיהם החומריות יהיו נמשכים אחר הרעיה בת שמים שהיא המולכת על פעולת הגויה (ולכן קראו עתה בשם המלך שלמה לא המלך סתם כמו שית'), ובאר שעשה האפריון הלז מעצי הלבנון שאחר שציור המקדש היה שהגויה תתעלה להיות רוחני ולפעול השכל המעשי לצורך ענינים אלהיים שעפ"ז גם החומר שהוא המלך שלמה ומעשיו יהיו שכליים אלהיים לכן בחרו לנפשות ישראל הכוללות השוכנים במקדש ועשו מרכבה לשכינה באמצעותו גויות מחומריים חזקים יותר מחומר האדם שהוא עצי לבנון שחומר הצ'מח חזק יותר מחומר הבע"ח ולא רבתה בו ההרכבה כ"כ וכמ"ש למעלה (א' י"ז) על קורות בתינו ארזים:

(י) **עמודיו** עתה מבאר מעשה האפריון שהוא המקדש בפרטות ואיך היה מסודר וערוך ומכוון בשלש מחלוקותיו נגד שלשה חלקי הגוף שהם היכולות לשלשה חלקי הנפש וכמו שבארנו זאת בפרטות בספר ארצות השלום דרוש ג' וזה תוכן דברינו שם. כאשר נשקיף שהקפה כוללת על זה העולם הקטן שהוא האדם מצד שני חלקיו שהם כחות נפשו אשר כן המה עצמות האדם ועמודי גופו ואבריו אשר הם הלבוש בם תתלבש נפשו כתנות עור ובשר לכסות מערומיה נמצא בם שלשה חלוקות התחתים והבינים והעליונים. והיא המדרגה הראשונה היא הנפש הטבעיית והצומחת אשר תתלבש בחלק התחתון של גוף האדם בחדרי בטן מן החזה ולמטה אשר שם מעון ביתה ושם כל כליה אשר תעשה מלאכה בהם להצמיח גוף האדם ע"י האצטומכא והכבד והקרבים ובית המבשלות אשר יבשלו המאכל ויחלקו לכל האברים מנותיהם איש לפי אכלו ע"י הכחות הידועים העושים במלאכה שהם המושך והמחזיק והמעכל והדוחה. ואחריו (אחר הפריסה המבדלת בין העליונים והתחתונים) תשכון הנפש החיונית בחלק הגוף שכנגד החזה בלב האדם אשר ממנו תוצאות חיים ועליו עלית קיר קטנה בכדור העליון של הגויה שהוא הראש והגלגלת, בו בנתה הנפש המשכלת בית זבול לה מכון לשבתה עולמים. ואחרי באורי שם הערך והיחס שבין שלשה חלקי העולם הזה הקטן אל שלשה חלקי העולם הגדול בעולם השפל ועולם הגלגלים ועולם השכליים הנפרדים, הראינו לדעת, כי אנחנו נוחלי מורשה ידענו זאת כי עוד נשארו שנים במחנה הישראלית שתי מדרגות במכסת נפשות אשר חכמי הטבע לא ראו אורם, כי עוד נמצא נפש האלהית הנאצלת מעם כבודו מעולם הכסא עת ישמרו עמו חקיו ותורותיו גבוה מנפש המשכלת הטבעיית אשר קראוה החכמים בשם חיה כי היא החיה לעולם בצרור החיים את ה' אלהיה ונבוה עליה נפש יקר שנאצלה על הנביאים מעולם האצילות הנקראת יחידה כי פרשה מהאחדות הגמור אל יחיד ומיוחד בה יתעלו מהמון האנשים וישובו להיות אלהיים מושלים על כל המעשים רואים בלא עין ושומעים בלא אזן ומתהלכים בהיכלי מלך להפליא פלאות ולעשות נוראות צדיק מושל ביראת אלהים. ואחר שע"י המקדש נתאחדו כללות נפשות ישראל להיות מרכבה לשכינת ה'. כי שם נקבצו באו כל חלקי נשמותיהם ויעמדו כולם כאיש אחד פרטי כמו שבארתי בדרוש זה בארוך. עד שנתאר עתה כל נפשות בית ישראל כנפש איש אחד פרטי כלולה מכל מחלקותיו. לפ"ז בהכרח שיכוונו בית המקדש שהוא הגויה הכללית לקומה הכללית הנפשיית. כל הדברים אשר ימצאו בגוף איש פרטי. כי כמו שבגוף האדם אשר הוא לבוש אל כחות הנפשיים נמצא בו אברים וכלים אשר בם ישתמשו הכחות הנפשיות ויוציאו פעולותיהן לחוץ, כן בהכרח שימצא בבית המקדש שהוא האפריון אשר עשה המלך שלמה להיות לבוש אל האיש הכללי. שהיא הנשמה הכללית. כל הכלים והחלוקות שימצאו באיש פרטי. וכן היה באמת כשנסתכל במעשהו. כמ"ש הרמב"ם ז"ל (פ"א מה' בהב"ח) אלו דברים שהם עקר בבנין הבית, עושין בו קדש. וקדש הקדשים. ועוד מחילה סביב להיכל כעין קלעי החצר שהיה במקדש שזה ג"כ מה שחשב המשורר פה באמרו **עמודיו עשה כסף**. ומפרש במד' עמודיו עשה כסף אלו העמודים. **רפידתו זהב** אלו הקרשים. **מרכבו ארגמן** זה הפרוכת. כי חצר אהל מועד שבמשכן ונגדו האולם במקדש היה מגביל נגד כלי הנפש הטבעיית שהיא האצטומכא וכל חדרי בטן המעכלים את המאכל ומבשלים אותו ומוציאין את האפר הנרקב לחוץ. וכן היה שם המזבח אשר עליו נשרף ונתעכל תמיד המזון הרוחני ולחם ה', ושם היו סירותיו לדשנו ויעיו ומחתותיו שיראה המעיין שדומים לאצטומכא שכל נד. וזה מליץ במ"ש **עמודיו עשה כסף** שחצר המשכן היה מוקף עמודים לא קרשים [כי האברים הנשמרים גם אין חשובים כ"כ עד שיהיו מכוסים בקרשים. רק ימצאו כמו העץ העומד זקוף שהוא על פלגי מים והיה של כסף במעלתו פחותה מן הזהב]. והיכל שהוא המחילה האמצעית היה מגביל נגד כלי הנפש החיונית ולכן היו שם כלים המיוחדים אל ענין נעלה מזה. שהם מזבח הקטורת אשר יהיה ממש הנאה נפשיית רוחניית שהנשמה נהנית ממנה. והיא הנמשל אל עיכול השני שבלב שכולו ענין רוחני

אַהֲבָה מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם: יא צְאֶינָה וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה־לּוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ

רש"י

תוך. סדור ברצפת אהבה ארון וכפרת והכרובים והלוחות: מבנות ירושלם. אלו ישראל יראים ושלמים להקב"ה: (יא) בנות ציון. בנים המצויינים לו במילה ובתפילין ובציצית: בעטרה שעטרה לו אמו. אהל מועד שהוא מעוטר בגוונין תכלת וארגמן ותולעת שני אמר רבי נחוניא שאל רבי שמעון בן יוחאי את רבי אלעזר ברבי יוסי אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו אמר לו משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה ביותר לא זז מחבבה עד שקראה בתי שנאמר (תהלים מ"ה) שמעי בת וראי לא זז מחבבה עד שקראה אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי לא זז מחבבה עד שקראה אמי שנאמר (ישעיה נ"א) הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו ולאמי כתיב עמד רבי שמעון בן יוחאי ונשקו על ראשו וכו': ביום חתונתו.

משל

(יא) צאינה, ועי"ז מצאה הרעיה תחבולה לשלח את בנות ציון מעליה כי אמרה להן (שיצאו מאתה לראות בעטרה שעטרה את המלך למלך שלמה ביום חתונתו) את הרעיה (וקראה אותן בשם בנות ציון, כי עתה נתנו לה שמות מבנות ציון היקרות והנרצפים), ובעת יצאו לראות ונפרדו מאתה, בתוך כך נתיחדה עם דודה:

שירי הנפש — מליצה

אוירי. וכן תחייהם הדלקת המנורה בשבע נרות אל שבע כנפי ריאה המניפה על הלב ומדלקת את רוח החיים. ולכן ההיכל היה מוקף קרשים שצריכין הגנה ביותר. והיה של זהב שחזק וחשוב יותר מן הכסף. ועז"א רפידתו זהב. כי שם הרפד הנפש להיות מגע אל הנפש המשכלת. אחריו היה קה"ק שהיה מגביל נגד כלי הנפש המשכלת. ועמד שם הארון ושני לוחות אבנים. שם חלקת מחוקק ספון ותורת השכל הכולל צפון. והוא היה מרכבה לשכינת עוז השוכן עליו. והיה תחת מחיצת ארגמן שהוא הפרוכת. ועז"א מרכבו ארגמן. ועל הארון מלמעלה היו שני כנפי הכרובים. שהיו ציור לשני הנפשות אשר שרשם נקדש ששם היה יחודם. אשר בין שדיהם הדוד העליון ישכון ויתלונן עם רעיתו הכלה הכלולה. אשר בגבולות מדובר בה בשיר הזה המקודש, עתה מבאר כי תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים. ששם נמצא הרצף שהוא האש שלמעלה שהיה רבוץ כארי ואוכל כליל האהבה הנקבצת מבנות ירושלים. שהם כחות הגשמיות אשר נזדככו אל אהבת ה' מן הנפשות העולות לאשים של מבחר הדומם והצומח והחי עם המשכלת שעלו על מזבח ה' לרצון. ע"י הרעיה הנשגבה שהיא הנפש האלהית המתחברת שם עם דודה שאהבתה כוללת את כולן. עד שבנות ירושלים ישתתפו עמה באהבת הדוד עם רעיתו. וגם המלך שלמה ישכון תוך האפריון שעשה להרעיה הזאת אשר היא המולכת עתה. ולפניה ישתחוו כלם. ולא בעבורם יעבדו למלך הכבוד השוכן אתה [ולכן נקרא בשם המלך שלמה לא המלך סתם. כי המלך סתם הוא המלך זקן וכסיל המולך בגויה. והמלך שלמה רומז לשלום הנפש עם הגויה ויצרו. כי יכנע היצר וכחותיו אל תחת ממשלת הנפש]:

(יא) צאינה. וע"ז יכלה הרעיה הקדושה לשלח את בנות ציון שהם כחות החומריות מעליה. בל ישביתו אותה מלהתחבר עם דודה העליון, כי אמרה להן. אתנה בנות ציון, שהם כחות החומר. צאינה, הפרדו מעלי. איש אל יעמוד אתי בהתיחדי עם דודי ב"ה. וראינה במלך שלמה שגם המלך שהוא היצר במלכותו. הוא מלך שהשלום שלו. כי עתה אין עוד ריב ומלחמה בינו ובין הנפש האלהית. בעטרה שעטרה לו אמו, כי גם אמו שהיא המקור שמשם יצא היצר שהוא החומר וכחותיו. עטרו לו עטרה לחתונה זו שהתחתן עם הרעיה השמיימית להתחבר עמה אהבים. כי גם הגוף וכחותיו יקריב א"ע לאשים על מזבח האהבה כליל לה'. ויתהפך לרוחני בשמעו מצות אלהיו. ובו נתעטר עטרת חתנים שהוא עטרת השכל המעשי שבו יזדווג להכלה הכלולה שהיא הנשמה הקדושה לשמור משמרתה ולעבוד עבודתה. ועי"ז נפרדו מאתה בנות החומר ברצונם והיא נתיחדה ע"י עבודתם עם הרוח הקדוש השוכן באפריון:

מצודת דוד

שמקדש היא משרת השכינה הנאהבה והנעימה בעיני כל האומות: (יא) צאינה וראינה. עתה מספרת בפני הנערות

מצודת ציון

שלהבת יה (לקמן ח'): (יא) בעטרה. בכתר: חתנתו. מל' חתן:

ואלו אומרת אל תחשבו שהחשוק הזה כי מאסת החשק ועם כי אין אני כדאי לו כי נאוים מבחינן ולכנס לראות העטרה שעטרה לו אמו ביום שנתחתן עמדי והוא הוא יום שמחת לבו כי הרבה לשמוח על שנפלתי בגורלו ובאומרם הנה מזה מקחו ראוי שאני סוגנת לו כי לולא זאת לא העטירה לו אמו עטרה ביום חתונתו. והנמשל הוא לומר אתם האומות אל תחשבו שמה שנאמר כי ה' הוא בעבור אהבת האבות לבד עם כי אינני סוגנת לו מפאת עצמי כי הביטו וראו שביום מתן תורה הייתי לו לעטרה ולאולר הביב כמ"ש והייתם לי סגולה כו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות י"ט) ואמר ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מ"ט) וכ"ז חוזר למעלה לומר הואיל וכן הוא בודאי אסור לשוב האהבה למקומה ולכן השבעתי אתכם כו':

וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּֽוֹ׃ ד א הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מֵהַר

רש"י

יום מתן תורה שהמליכוהו להם למלך וקבלו עולו : וביום שמחת לבו . זה שמיני למילואים שנתחנך בו המשכן במדבר : (א) הנך יפה רעיתי . קילסה ורצה ועריבו עליו קרבנותיהם : על שיפוט היום . שחטאו לפני בימי חפני ופינחס : עיניך יונים . גווניך ומראיך ודוגמתך כיונה הזאת הדבקה בבן זוגה וכשמוליכין אותה אינה מפרכסת אלא פושטת צואר כך את נתת שכם לסבול עולי ומוראי : מבעד לצמתך . שערך כעדר העזים . הקילוס הזה דוגמת קילוס אשה הנאהבת לחתן מבפנים לקישוטייך שערך נאה ומבהיק כצהר ולבנונית כשער עזים לבנות היורדות מן ההרים ושערן מבהיק מרחוק והדוגמא שדימה כנסת ישראל לכך היא מבפנים למחנותיך ומשכנותיך אף הרקים שביך חביבין עלי כיעקב ובניו שגלשו לרדת מהר הגלעד כשהשיגם לבן שם . ד"א כאותן שנצחו על מדין בעבר הירדן שהיא בארץ גלעד ולשון זה במדרש שיר השירים : מבעד . הוא לשון מבפנים שרוב בעד שבמקרא דבר המסיך ומגין על דבר אחר כמו (איוב ט') ובעד כוכבים יחתום (יונה ב') הארץ בריחיה בעדי (איוב כ"ח) הבעד פרסל ומבעד הוא הדבר שהוא מבפנים לאותו בעד לכך הוא אומר מבעד : לצמתך . לשון דבר המצמצם השער שלא יפריח לנאת וזו היא השבכה והקישורים ולא יתכן לפרש צמתך לשון צומת שהתי"ו משורשת בתיבה שא"כ היה לה להיות דגושה כשהיא נסמכת לה"א לפעול בה פעולת נקבה או לוי"ו לפעול בו פעולת זכר כמו תי"ו של שבת כשהוא נותנה לנקבה היא מודגשת כמו חנה חדשה ושבתה וכן לזכר עולת שבת בשבתו ותי"ו של צמתך שהיא רפה על כרחינו באה במקום ה"א ויהא שם הקישור צמה וכשהוא סמוך לתתו לזכר או לנקבה תהפך הה"א לתי"ו כגון שפחה תהפך לומר שפחתו שפחתה . וכן אמה אמתי אמתה . ערוה ערותו ערותה . וכן זה צמה צמתו צמתה צמתי צמתך : שגלשו . שנקרחו גבח

מליצה | שירי הנפש | משל

ד (א) הנך. הדוד העליון מספר את כלתו הכלולה בכל פרטיה . כי עתה מתיחד עמה

ד (א) הנך, עתה מתחיל לשבחה בפרטות כחתן המשבח את כלתו בכל איבריה :

בסודה פועלת בגויה על ידי שנודעת ה' בנית עולמים . והנה עיני הנפש הם שנים . כמו שפרשתי (א' ט"ו) . והם . העין הרוחני שבו תביט אל האלהות אשר בעולם הגדול . והעין אשר בו תביט אל האלהות אשר בעולמה הקטן . ושניהם דומים ליונים הבלתי נפרדים מבן זוגם . והנה שהם **מבעד לצמתך** וקשורך , ר"ל שנתונים תחת קשר הגויה וכלואים שם , בכ"ז מבעד הצמה והקשר עם הבשר . תלמוש שני עיניך להביט אלי ולהכירני . **שערך** כמו שבהגוף יהוו השער והשנים מן המותרות שהפליט הטבע לחוץ עד שהוכל להפליט עליהם שהם צומחים מן סימיות הגוף שפנימיותו נתעבה ונתקשה ויוצא לחוץ . כן במשל ההוהיית ימליצו השער והשנים על התגלות אור הפנימי ובקיעתו ויציאתו לחוץ עד שיורגש ויצוייר לנו . (ובענין זה ישתמשו בעלי החכמה הנעלמת ליחס שער ושנים בספירות העליונות ובאורות האלהות . ויאמרו כי השער ירמוז התגלגלות אורות אין מספר מן פנימיות האלהות ולחוץ והשנים הם ל"ב נתיבות החכמה) ודוגמת זאת תמצא בענין הנפש . אם בנפש הדברית שהוא השכל הנחלה בחומר . שמציאות השכל יתגלה . א) ע"י מושגים . ב') ע"י משפטים והיקשים . והנה המושגים הם רבים לבלי תכלית . ואין אחד דומה לחברו . כידוע בהגיון שכל מושג י"ל הבדל שבו יוכר מזולתו . ומצד זה קורא אותם שערות הנפש . שכמו שהשערות צומחים ממותרי המוח שהוא משכן השכל . והם רבים ודקים מאד . כן מותרי ההשכלה הפנימית ישטטו בשערות הנפש שהם המושגים . והם דומים **כעדר העזים שגלשו מהר הגלעד** , שכולם

מצודת ציון

ד (א) הנך . הנה את : יונים . כיונים : מבעד . בפנים כי בעד ענינו דבר המפסיק כמו הארץ בריחיה בעדי (יונה ב') ומבעד הוא הדבר שהוא מבפנים להוגן בעד המפסיק : לצמתך . הוא כמו המכסה את הפנים כמו גלי צמתך (ישעיה מז) והוא יריעה דקה מאוד ומראית הפנים בה: דרך בה : שגלשו . ענין קריחת השער כי גבת היא

מצודת דוד

ד (א) הנך יפה רעיתי . כאשר היא שמעה אל החשוק שהיא מתאוננת באהבתו אליו והפלגת בתשובה בו שלא אמרו לקלסה וכה אמר הנך יפה כו' ר"ל יפה היית מאז עודך רעיתי ויושבת עמדי ועדיין את עומדת ביופיך ולא נפרדה היופי ממך מאז וכל בעבור הצער שעזבתיך . והנמשל הוא להתודה עם המשל ויאמר על הגרון במעשים : עיניך יונים . מראה עיניך היה מאז כמראה עיני יונים והנה נסתרות מבפנים לצמתך ובזה היו ממשיכים אהבה וחשק יותר אלו היו גלויות מבלי מסוה והנמשל הוא על החכמים שהם עיני העדה להורותם הדרך אשר ילכו בה אשר היו מתמידים כיונים וצנועים במעשיהם להסתירם מבני אדם : שערך כעדר העזים . שער ראשך היה מאז ארוך ומבהיק כשער עדר העזים אשר נמלטו ונסרקו בענפי הקוצים בדדם ממקום מרעיתם מהר גלעד וכאלו נסרקו במסרק . והנמשל הוא על הבחורים שאף גם המגדלים פרע שער לראשם כעדר העזים כו' שהם בחורים ושבטים אהובים ונאווים כלבי צבם :

גִלְעָד: ב שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הַקְּצוּבוֹת שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם: ג כְּחוּט הַשָּׁנִי שִׂפְתוֹתַיִךְ וּמִדְבָּרֵיךְ נָאוֶה כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ:

רש"י

מתורגם גלוש כשהבהמות יורדות מן ההר נמצא ההר נקרח ומקורח מהם: (ב) שניך כעדר הקצובות וגו'. אף קילוס זה בלשון עדי אשה: שניך. דקות ולבנות וסדורות על סדורן כנגד וסדר עדר הרחלים הברורות מאחר הצאן בקצב ומנין נמסרות לרועה חכם והגון ליזהר במנין שעושין אותן לכלי מילת ומשמרין אותן מעת לידתן שלא יתלכלך הצמר ורוחצין אותם מיום אל יום: שכלם מתאימות. לשון תאום (תהלים ל"ח) אין מתום בבשרי כלומר תמימות אינטיר"ש בלע"ז: ושכלה. שום שכול ומום אין בהם ונאמר הדוגמא הזו על שם גבורי ישראל הכורתים והורגים אויביהם בבגיסם סביבותם והרי הם מתרחקין מן הגזל של ישראל ומן העריות שלא יתלכלכו בעבירה ונאמר קילוס זה על שנים עשר אלף איש שנלחמו על מדין בקצב ומנין שלא נחסר אחד מהם על העריות שנאמר (במדבר ל"א) ולא נפקד ממנו איש ואף על הרהור הלב הביאו כפרתן ואף על הגזל לא נחשדו שהעיד עליהם הכתוב (שם) ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה ואל אלעזר הכהן וגו' ולא הבריח אחד מהן שה אחת או חמור אחד: (ג) כחוט השני שפתותיך. נאות להבטיח ולשמור הבטחתן כמו שעשו המרגלים לרחב הזונה שאמרו לה (יהושע ב') את תקות חוט השני וגו' ושמרו הבטחתם: ומדברך. דבורך והרי הוא מגזרת (יחזקאל ל"ג) הנדברים בך אצל הקירות (מלאכי ג') אז נדברו יראי ה' פרליי"ר בלע"ז: רקתך. היא גובה הפנים שקורין פומיל"ש בלע"ז אצל העינים ובלשון גמרא קורין אותו רומני דאפי ודומין לפלח חצי רמון בחוץ שהוא אדום וסגלגל

שירי מליצת הנפש

היו נקודים עקודים וברודים. שע"ז היה כ"א מובדל מחברו, כן יש הבדל וסימן ההכרה לכל מושג בנ"ש (וכן בנפש האלהית הבלתי נתלית בחומר. ירמוז בהשערות על המושגים הרוחניים שהשיגה בעניני האלהות. שהם רבות מאד, ודומים כעדר העזים שגלשו מהר גלעד. שהם העולמות העליונים הנקראים בדברי האלהיים עולם העקודים והנקודים. שעומדים בראשים ההתגלות במרום הררי עד. וגם ימליץ על רכב אלהים רבותים והשגות לאין מספר שגלשו מהר סיני. שהם העיד ה' בינו ובין עמו, והגל הזה עד ביניהם: (ב) שניך. והנה כמו שהשנים הם התעבות מותרות הגוף והתגלותו לחוץ, כן בענין הנפשי יורה. אם בנפש הדברית הנתלית בחומר על התגלות השכל בדרכים מיוחדים כפי מדתו ופעולתו. והם ע"י משפטים והיקשים, שמבואר בחכמת חקור השכל בארך, כי החקים המוטבעים בעצמות השכל הם ט"ז שהם י"ב בדרכיו במשפטים. וארבעה בדרכי התבונה בהיקשים, ומאתם יצאו ט"ז דרכים שבהם יבנה המשפטים וההיקשים הפשוטים, ובארנו זאת במק"א בארך והם ל"ב נתיבות, מכוונים נגד השנים שבפתחים ט"ז בלחי העליון וט"ז בלחי התחתון, אחד גבוה מחברו, והם דומים במשלם כעדר הקצובות שעלו מן הרחצה שנתנקו נמרק מכל שמן. וכולם קצובים ושוים במצעיהם, כן אין בהם רושם נלקח מן המוחשים, כי הבדליהם טבוע בפעולת השכל עצמו מצד טבעו, שנחלק אל נתיבות אלה, וכלם אחיות תאומות אין בהם שבולה כי הם יסודות חזקות מולידים בנים חיים, ר"ל שכל תולדות השכל יהיו עפ"י שהלכותיה, כידוע בחכמה הנ"ל בפרטות (וכן בעניני הנפש האלהית הבלתי נתלית בחומר, השכלותיה העליונות הנבואות שרשם בל"ב נתיבות חכמה העליונות, שהם נקיים מכל סיג ושמן כעדר הקצובות. ואין בהם שכולה כי כולם בני אל חי ופרי החכמה העליונה: (ג) כחוט. עתה מצייר דבורה שמצד זה נקראת נפש הדברית, והוא התגלות מושגיה והשכלותיה לחוץ

מצודת דוד

(ב) שניך כעדר הקצובות. שניך היו דומות זו לזו בגובה ובעובי ולבנות היו במראה כמו עדר הדומות זו לזו כאלו נחתכו כאחת וכשהם עולים מן הרחצה שמנקים ומלובן לה: שכולם מתאימות. נוסף על השנים לומר אשר כל השנים זוגות היו כתאומים ולא היה בהם שכולה ר"ל לא היה נחסר אחד מהם ולא נפגם ולא נשתנה מראהו. והנמשל הוא על הגבורים אנשי המלחמה אשר היו בה מאז הכורתים והורגים אויביהם שהיו כעדר השווים במדה המנוקים מן הלכלוך אחר שעלו מן הרחצה כי כמו כן היו שוים גם המה אלו לאלו וכולם היו קדושים ומנוקים מן הגזל ולא נמצא במי מהם נדנוד עוסק לא הכרך גדודי העו"ג (ג) כחוט כו'. שפתי פיך המה היו דקות ואדומות כחוט השני והוא ענין יופי. והנמשל הוא

מצודת ציון

הוא (ויקרא י"ג) ת"א גלוש הוא: (ב) הקצובות. ענין חתוך וכריתה כמו מדה אחת וקצב אחד (מ"א ו'): מתאימות. מלשון תאומים: ושכלה. ר"ל חסרון ופגם ואמר בלשון שאלה מלשון הנופל בבע"ח שנשכל מחיים רעה: (ג) כחוט השני. פתיל צבוע אדום כמו ושני תולעת (במדבר יט): ומדברך. דבורך: נאוה. נאה ויפה: כפלח. ענין בקוע כמו כפלח תחתים (איוב מ"א): רקתך. הוא גובה הפנים שאצל העין מזה ומזה ויקרא כן על מיעוט ורקות הבשר אשר בהם וכן ותתקע את היתד ברקתו (שופטים ד'):

לתלפיות

ד כְּמִגְדַּל דָּוִיד צַוָּארֵךְ בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת אֶלֶף הַמָּגֵן תָּלוּי

רש"י

הרי קילוח בנוי חטה והדוגמא פירשו רבותינו ריקני' שביך מלאים מצות כרמון: מבעד לצמתך. מבפנים לקישוריך: (ד) כמגדל דויד צוארך. קומה זקופה נוי באשה והדוגמא כמגדל דוד היא מצודת ציון שהוא מקום חוזק ועופל ומבצר כך הוא צוארך זו לשכת הגזית שהיתה חוזק ומבצרן של ישראל ותופו שהמגדל בנוי לתלפיות בנוי לנוי להיות הכל מסתכלין בו ללמוד צורותיו ונוי מלאכת תבניתו והוא מגזרת (איוב ל"ה) מלפנו מבהמות ארץ והתי"ו בתלפיות כמו תי"ו שבתרמית ובתבנית: אלף המגן תלוי עליו. כך מנהג השרים לתלות מגיניהם ושלטיהם בכותלי המגדלים: שלטי. אשפות שנותנין בהם חצים כמו (ירמיה נ"א) הברו החצים מלאו השלטים ודומה לו לשכת הגזית שמשם הוראה יוצאה שהתורה מגן לישראל ויש לומר אלף המגן כמו מגן האלף על שם (ד"ה א' ט"ז) דבר צוה לאלף דור: כל שלטי הגבורים. מגיע שהתלמידים נקראים על שם חצים ושלטים כענין שנאמר (תהלים קכ"ז) כחצים ביד גבור כן בני:

שירי מליצה הנפש

ע"י הדבור, שפתותיה דומים כחוט השני, שעליו חורזים המרגליות, עד שהמרגליות שאחדים המפוזרים יתקשרו ע"י החוט הזה ויהיו לחרוזה אחת, כן יקשר הדבור מושגי הנפש והשכלותיה לחרוז מהם מאמרים ודבורים שלמים. **וגם מדברך** בעצמו **נאוה** קדם כי תדבר בתורה ובנבואה וברוח הקודש כמ"ש רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני. **כפלח**, אחר שבאר דברים המתגלים מן הנפש, שהם המושגים והמשפטים והדבורים שע"י נכיר את עצמותה כי הוא עצם משכיל, יאמר כי עצמות הנפש כמו שהיא מצד עצמה, דומה **כפלח הרמון** שהוא מלא תרי"ג גרעינין, כן עצמותה מלאה אורות שכליות אלהיות, שזה קורא **רקתך**, כי היא איננה ממלאה מקום, ודומה כדבר ריק שלא נמצא בו מאומה, ומ"מ הוא מלא כפלח הרמון, והוא **מבעד לצמתך** וקשורך, כי ענין הנפש בעצמותה בלתי מושג לנו, ואין אנו יודעים מה היא. רק כפי קשורה בגוף:

(ד) **כמגדל**, אחר שתאר את הנפש כמו שהיא פועלת בעצמה בהשגת השכל והחכמה מתחיל לציירה כפי שהיא מנהגת את הגויה ומושלת עליו, ויורד מן ספור תארי הגלגלת שהוא משכן לנפש המשכלת, אל אמצעית הגויה ששם משכן הנפש החיונית, (ולכן הפעמים תארים אלה לקמן ו' ז' כמש"ש). והנה הצואר הוא הפרוכת המבדיל בין הגלגלת והגויה, וכאלו דרך המסך הזה שהוא הצואר תתן הנפש קולה קול עוז לצוות ולמשול על הנפש החיונית וכחותיה, ולכן ממשיל צואר הנפש **כמגדל דויד**, אשר היה **בנוי לתלפיות**, ושם עמדו הגבורים נושקי רומי קשת ללחום את אויבים בשער, **ועליו היה תלוי אלף המגן וכל שלטי הגבורים** לקרב ומלחמה. כן דרך שם תמשול על אויבי הנפש, שם מלחמה מגיניה לדרוך קשת נגד גדודי המלך הזקן והכסיל הבונה מצודות על העיר הקטנה לכבשה, כי היא המשול עליו בחכמתה. כמ"ש ומצא בה איש מסכן חכם ומלט הוא את העיר בחכמתו. וכבר באהרו שנמצא על הכח המתעורר. כח מניע מיסר, וכח מניע מצוה, וכח מניע משלים, ומצייר שעל השני עדים שיאמר אח"ז. שהם תולדות הכח המתעורר, עומד המגדל החזק שהוא הצואר, שהוא משל אל המושל המצוה וגוער בקול שישמעו פקודתו, ומשם יכריח את הכח המתעורר להכנע תחת פקודת השכל העומד למעלה מהם. ועמהם אלף המגן שהיא הכח המיסר, וכל שלטי הגבורים שהוא הכח המשלים ושיש משכרו עליהם:

מצודת ציון

לתלפיות: ענין הוראה ולמוד כמו מלפנו מבהמות ארץ (איוב ל"ה) והתיו שבתלפיות הוא כמו תי"ו שבתרמית ובתבנית: שלטי. הוא המגן וכן את שלטי הזהב (דה"א י"ח): (ה) שדיך. שם

מצודת דוד

על הנביאים שהיו משגיחים ומודיעים לעם רחוקות ודבריהם היו מקוימים כנטע אדום הנראה למרחוק ולא סוסר כ"א בקושי: ומדברך נאוה. דברי פיך שמה היו נאים ונחמדים במיעוט המלילה וכמן המבטא. והנמשל הוא על הלוים שהיו עומדים על הדוכן לדבר בשיר והכהן היה מולק בשפתותם: כפלח כו'. גובה פניך מזה ומזה היה מעוגל ואדום ומעורב בלובן כמראה חתיכה הנבקעת מן הרמון והמה היו נסתרים מבפנים לצמתך וגם היו ממשיכים אהבה וחשק יותר מאלו היו גלוים מבלי מסוה. והנמשל הוא על הסנהדרין יושבי העדה שהם פני הדור והיו ממולאים בכל חכמה ומדע כרמון המלא גרגרים והמה היו מסתירים החכמה בלבותם ולא התפארו בפני אנשים: (ד) כמגדל כו'. צואר שלך היה זקוף ומיושר כמו המגדל של דוד הוא מצודת ציון הבנוי להתלמד להולכי אורח כי לפי רוב הגובה היה נראה למרחוק והיה סימן להם לדעת אנה יפנו: אלף המגן. אשר על המגדל ההוא היה תלוי אלף המגן כי כן היה הדרך לתלות המגינים על כותלי המגדל להיות להדר ולפאר וכמ"ש מגן וכובע תלו בך המה נתנו הדרך (יחזקאל כ"ז): כל שלטי הגבורים. כזה יפרש אחריו מה שאמר אלף המגן אחז מספר מרובה והכוונה הוא לומר כל שלטי הגבורים אנשי המלחמה ולא אלף לבד ובאלו יבנה בזה את המשוקה לומר שצוארך זקוף ומיושר כמגדל והרבו מיני עדי וחלי כמו היו תלוים על צוארה לקשטה וליפותה. והנמשל הוא על בה"מ שהיה מהם חוזק ומבצרן של ישראל כצואר הזה שהוא חוזק האדם והיה עומד על הר גבוה ונוטל ומשם יצא הוראה לכל ישראל וגם בנוי בתבנית שבבנינים ומעוטף זהב כשפוי מקלעות כרובים ותמורות ופטורי

עָלָיו כֹּל שִׁלְטֵי הַגִּבֹּרִים׃ ה שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תְּאוֹמֵי צְבִיָּה הָרוֹעִים בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ ו עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים אֵלֶךְ לִי אֶל־הַר הַמּוֹר וְאֶל־גִּבְעַת הַלְּבוֹנָה׃

רש"י

הנעורים אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם: (ה) שני שדיך. המניקות אותך זה משה ואהרן: כשני עפרים תאומי צביה. דרך צביה להיות יולדת תאומים כך שניהם שוים שקולים זה כזה. דבר אחר שני שדיך על שם הלוחות תאומי צביה שהם מכוונות במדה אחת וחמשה דברות על זו וחמשה על זו מכוונין דבור כנגד דבור. אנכי כנגד לא תרצח שהרוצח ממעט את הדמות של הקב"ה. לא יהיה לך כנגד לא תנאף שהזונה אחר עבודה זרה דרך אשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים. לא תשא כנגד לא תגנוב שהגונב סופו לישבע לשקר. זכור כנגד לא תענה שהמחלל את השבת מעיד שקר בבוראו לומר שלא שבת בשבת בראשית. כבד כנגד לא תחמוד שהחומד סופו להוליד בן שמקלה אותו ומכבד למי שאינו אביו: הרועים. את צאנם בשושנים ומדריכים אותם בדרך נוחה וישרה: (ו) עד שיפוח היום. עד שתתפשט החמה: ונסו הצללים. הוא עת הרב וחום היום אני אלך ואת עריבה עלי: היום. הוא השמש וכן (בראשית ג') לרוח היום וכן (מלאכי ג') כי הנה היום בא בוער כתנור ומשיפוח היום אלך לי בהר המוריה בבית עולמים כנ"ל. כלומר משחטאו אז לפני לחלל את קדשי ולנאץ מנחתי בימי חפני ופנחס אסתלק מעליכם ואטוש משכן הזה ואבחר לי בהר המוריה בבית עולמים. ושם כולך יפה ואום

משל

(ו) **עד**, אמר לה הנה הדבור זה שבינינו ימשך עד שיגביר חום היום וינוסו הצללים, שאז התשובה בנוה ציון מדרכן, ובכ"ז גם אז לא ארחיק נדוד מאתך כמקדם רק אלך לי אל הר המור שם אתעכב לפי שעה:

אחי

שירי הנפש מליצה

(ה) **שני**. ומלמטה מהם הם **השני שדים**, שהם כח המתאוה וכח הכעסני, שעליהם תולדות כח המתעורר, ועז"א שהם **תאמי צביה** (צבי לשון חפץ ורצון), ר"ל שהם ילדי אם אחת, כידוע בחכמת הנפש, ששני הכחות האלה בני אם אחת. דרך משל מתאוה לדבר מאכל שביד חברו כועס עליו לקחתו ממנו וכן בהפך, וע"י הנהגת הנפש האלהית הם **רועים בשושנים** המריחים ריח טוב, ר"ל לא יתאוו ולא יתעוררו רק לדברים רוחניים ולעבודת ה' ומצותיו:

(ו) **עד**. ר"ל הדבוק הזה שבין הדוד הקדוש והרעיה, ימשך **עד שיפוח היום**. והוא מליצה על עת שלא תהיה הנפש מוכנת אל הדבוק הנבואיי (כנ"ל ב' י"ז) בכל זה לא תסיר השכינה ממנו גם אחר שישובו בנוה ציון שהם להות החומר לאיתנם, והוא כי מעתה תהיה השכינה קבועה ע"י המקדש והקרבנות לא ע"י ההשכלה והעיון והנבואה לבדה כמו עד עתה, שזה א"א שיתמיד בקביעות, כי החומר יעכב בעד הנפש מלהשכיל או לחזות במחזות אלהות בתמידות, לא כן בעבודת המקדש שהמשיכו את השפע האלהית באמצעות דברים גשמיים כמו הקרבנות והמנחות והנסכים וכל עבודת המקדש לכל כליו (שכמו שהמזון הגשמי הוא סיבה אל שתחול הנשמה האלהית בגוף האדם. שמבחר המאכל והזך ממנו יתברר ויעלה להיות מזון לנפש החיונית. והצלול והברור יותר לנפש המשכלת, כן היה המובחר העולה מן החיים והקיטור של הקרבנות על ידי האש האלהי, כסא ומכון להתמדת השכינה שמה). וז"ש **אלך לי אל הר המור**, שכבר בארנו (למעלה א' י"ג ג' ו') שהמור הנאמר בכל השיר הזה ירמוז אל הזך והמובחר של הנפש החיונית, כי המור הוא המוסק שהוא הדם המריח מחיה שבארו, והלבונה הנאמר בכל הספר הם החלקים הזכים ומובחרים המריחים בצומח, ור"ל שיקח ויקבל ברצון את חלקי החיים הרוחניים העולים מן הקרבנת בע"ח ודם הנזרק על המזבח. שהוא הר המור. וגם יקבל חלקים הזכים של המנחות והנסכים שהוא מבחר הצומח. **גבעת הלבונה**, (וקרא גבעה שקטנה מן ההר. כי מעלת הצומח נמוכה ממעלת החי. ובכ"ז נפש החי סמוך ונשען על נפש הצומחת כמו שההר נשען על הגבעה

מצודת דוד

לילה כמו שכתוב במ"א: (ה) שני שדיך. דדיך הן שווים זה עם זה כשני ילדי צבי בלידתו תאומים שהם בשווי גמור וכהם הרועים בין השושנים שאז המה נחמדים ביותר אל העין לראותם וכן נחמדו היו שדיך. והנמשל הוא על המלך וכה"ג שהיו מניקים אותם שאז ומשפיעים לה טובה המלך במלחמתו וכה"ג בעבודתו והיו שווים בגדולה ומסכימים ונשמעים זה לזה כרעים אהובים והיו מקובלים על האומה כשני עפרים כו': (ו) עד שיפוח היום. כאומר לכן בעבור השרון והיופי הנמצא בך מאז ביותר באתי כותלי פי' הטובה כי יש תקוה ועד העת שיהיה השמש נפוח מן הארץ לרדת לבקוע ועד ינוסו הצללים הוא עת ערב שאז ינוסו צללי הדברים להיות מתארכים ונמשכים למרחוק ועד לא תבא העת ההיא אלך אל הר שגדל שם המור ואל גבעה שגדלה שם לבונה ובמה אלין הלילה. והנמשל הוא לומר בעבור השרון המעשה ונשבת הנמצא בך

מצודת ציון

הם דדי האשה: עפרים. כן יקראו ילדי הצבים והאילה: (ו) שיפוח. מלשון נפחה ונשיבה: היום. השמש: ונסו. מלשון ניסה ובריחה: הצללים. מל' צל: המור הלבונה. שמות

ז כֻּלָּךְ יָפָה רַעְיָתִי וּמוּם אֵין בָּךְ׃ ח אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה אִתִּי מִלְּבָנוֹן תָּבוֹאִי תָּשׁוּרִי ׀ מֵרֹאשׁ אֲמָנָה מֵרֹאשׁ שְׂנִיר

רש"י

אין בך ונרצה שם כל קרבנותיך: (ח) אתי מלבנון כלה. כשתגלו מלבנון זה אתי תגלו כי אני אגלה עמכם: אתי מלבנון תבואי. וכשתשובו מן הגולה אני אשוב עמכם ואף כל ימי הגולה בצרתך לי צר ועל כן כתב אתי מלבנון תבואי. כשתגלו מלבנון זה אתי תבוא ולא כתב אתי ללבנון תבואי. לומר משעת יציאתכם מכאן עד שעת ביאתכם כאן אני עמכם בכל אשר תלכו ותבאו: תשורי מראש אמנה. בקבלי את נדחיך תסתכלי ותתבונני מה שכר פעולתך מראשית האמונה שהאמנת בי ללכת אחרי במדבר ומסעותיך ותחנותיך על פי וביאתך לראש שניר וחרמון שהיו מעונות אריות סיחון ועוג. ד"א מראש אמנה הר הוא בגבול צפונה של ארץ ישראל ושמו אמנה ובלשון משנה טורי אמנון והוא ההר שנאמר בו (במדבר ל"ד) מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר וכשהגליות נקבצות ומגיעו' עד שם הם צופים משם ורואין גבול ארץ ישראל ואוירה של ארץ ישראל ושמחים ואומרים שירה לכך נאמר תשורי מראש אמנה:

מליצה

פתחתיו), ועי"ז לא יתרחק מן הרעיה שהיא הנפש גם בעת שיפוח היום. כי ישכנו שוכן תמיד במקדש, ומתאחד גם הנפש גם בעודה קשורה עם נפשות החי והצומח שבגויה. ע"י שישכון בהר המור ובגבעת הלבונה, ויקבל ריח ניחוח גם מנפשות הנאלות בחומר:

משל

(ח) אתי, ומשם מלבנון תלך ותבואי אתי, להיות עמי בקביעות כי אוליכך מחדרי שלמה והוא קורא אותה עתה בשם כלה כי עתה ארשה לו באמונה, גם תשורי תביט מראש שניר וחרמון אשר מרוב גבהם ומפני מעונות אריות אשר שם לא יוכלו לעלות מרוב הרים:

לבבתני

שירי הנפש

(ז) כלך. מעתה אחר שגם נפש החי והצומח התאחדו אל הקדש וישכון ה' כבוד בתוכם לקבל משם ריח ניחוח מעתה אין מום ביחידה הרעיה בת מרום, כי עד עתה היה בה מום קבוע מחובר בה, שהוא נפש החי והצומח שהתחברו עמה והיו דבוקים בה שרוע וקלוט, והיו מבדילים בינה לבין הקדש ופוסלים אותה מלהיות כהן לאל עליון ועובד עבודת הציון והפרישות, לא כן עתה כלך יפה, כי גם אלה חוברו יחדו אל הקדש:

(ח) אתי. אומר לה כי מעתה לא יפרד ממנה, (וקראה בשם כלה כי עתה ארש ה' את הנפש היקרה להיות מיוחדת להתמדת שכינתו עליה), ומציין לה המקום שבו ועל ידו תמצא אותו תמיד והוא הלבנון שהוא הבהמ"ק שהוא מלבין עונות הנפש, והוא היער שחפצי עולם אלה הנפש מתמכרה, כמ"ש על קורות בתינו ארזים, משם תלך אתו הכלה הכלולה. ובמדרש הנעלם חיי דף קכ"ח. אתי מלבנון כלה זו היא הנשמה וכן מלבנון אתי תבואי לעלות אל מעון הרוחני ממדרגה למדרגה, ומבאר כי בנות ציון וירושלים שהם כחות החומר ויצריו לא יוכלו עתה להסבית את החבור היקר הלז, כי תשורי מראש אמנה, כי שם למדה אמונת ה' ע"י שראו שם התגלות השכינה והנסים הגלוים שהיו מתמידים בבהמ"ק, וכן תשורי מראש שניר וחרמון, שהם הררי עד ששם הפליא ה' פלאות ואותות, וכן התמידו נסים אלה במקדש, עד שהשראת השכינה שם היה בדרך נסיי פלאי, לא בדרך הרגיל שלא יהיה רק כפי ההכנה והזכות. (ובזוהר שמות דף ה', אתי מלבנון מאתר די מקדשא דלעילא, תשורי מראש אמנה מראשיהון דבני מהימנותא, מראש שניר וחרמון דאינון עתידין לקבלא אורייתא דילי), וממש תשורי ממעונות אריות, כי האריה הוא מגיר לכל בעלי חיים ע"י גבורתו, והנמר ממנו יפחדו ע"י עזותו, וילייל כי ע"י התעוררות מדת הגבורה והעזות לעבודת ה' במקדש, יגורו כחות החיים ולא ימרדו במלכות הנפש, (ובזוהר שם ממעונות אריות אלין ס"ח דעסקין באורייתא, דאינון אריות ונמרים באורייתא), ומבואר אצלנו, כי כל הכחות הנפזרות בכל החיים למיניהם נקבצו באו בנפש האדם, ועת תגבר בו מדת הגבורה יקרא בשם ארי וכמ"ש במו"נ בפי' מעשה מרכבה, ועת תגבר בו מדת העזות יקרא בשם נמר, ואמרו חכמים הוי עז כנמר וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים, וזה היה המליצה לאש של מעלה שהיתה רבוצה כארי והיתה אוכלת את הקרבנות, פר"י

מצודת ציון

שמות מיני בושם: (ח) מלבנון. שם יער: כלה. נקראת כן על כי אז היא כלולה בכל מיני יופי והדר: תשורי. ענין ראיה והבטה כמו באשורי אחזה רגלי (איוב כ"ג): אמנה שניר

מצודת דוד

אלא אסבב להשרות שכינתי בבה"מ מקום שמקטירין שמה הקטרת ובשם מור ולבונה: (ז) כלך יפה רעיתי. מעודך רעיתי כל חלקי גופך יפה ולא נמצא בך שום מום. והנמשל הוא נאמר אחר כ"י אתם כולכם כשרים ולא נמצא בכם שום פסול:

(ח) אתי מלבנון כלה. הנה אתם כלה ר"ל כלולה בכל מיני יופי אתי מלבנון תחזור ומשם מלבנון תבואי ר"ל ממקום שאת עומדת עתה בלבנון משם תבואי אתי אל הר המור כו' ושם נתעלסה באהבים ונרוה דודים עד הבוקר: תשורי מראש אמנה. תסתכלי ותבטי ממקום ההוא שם מראש הר אמנה ומראש הרי שניר וחרמון שהם

מקומות

וְחֶרְמוֹן מִמְּעֹנוֹת אֲרָיוֹת מֵהַרְרֵי נְמֵרִים׃ ט לִבַּבְתִּנִי אֲחֹתִי כַלָּה לִבַּבְתִּנִי בְּאַחַד מֵעֵינַיִךְ בְּאַחַד עֲנָק מִצַּוְּרֹנָיִךְ׃ י מַה־יָּפוּ דֹדַיִךְ אֲחֹתִי כַלָּה מַה־טֹּבוּ דֹדַיִךְ מִיַּיִן וְרֵיחַ

באחת קרי

רש"י

(ט) לבבתני. משכת את לבי אליך: באחת מעיניך. הרבה דוגמות טובות שבך אלו הייתה בך אלא אחת מהן הייתי מחבבך ביותר וכל שכן בכולן וכן באחת ענק מצורוניך באחת מרבידי ענקי קישוטיך הם תכשיטי מצוה שישראל מצוינין בהם. ד"א באחד ענק באחד מאבותיך הוא אחד היה מיוחד וזה אברהם שנקרא ענק האדם הגדול בענקים: (י) מה יפו דדיך. כל מקום שנראית לי שם הנה יפה הוא בעיני גלגל שילה נוב וגבעון ובית עולמים הוא שיסד הבבלי מנוחה ואמר ויעודים מנוחה זו ירושלים ואמר ויעודים מקום שנוועדה שם שכינה

משל

(ט) לבבתני, משכת את לבבי אל לבבך הגם שלא השקיפי אלי רק באחת מעיניך, כי בעין השנית פנים אל חדרי שלמה ובנות ציון השומרות וכן הגם שאין מיוחד אלי רק אחד ענק מצורניך כי האחר לשלמה:

שירי הנפש

(ט) לבבתני. אומר עד עתה היה הדבוק בינינו ע"י ההשגה שהיא במוח, ועתה יהיה ע"י התעוררות הנפש בעבודה שהיא ע"י עבודת הלב שהוא שורש לכח המתעורר וכחות החיים וז"ש לבבתני דבקות לב בלב. ועד עתה היה שני ההשגה שתי עינים, שהיא עין המחזה וההשכלה באלהות אשר במרכבה הגדולה שהוא המציאות הכללי, ועין ההשכלה באלהות אשר בנפש שהיא המרכבה הקטנה (כנ"ל א' פ"ו, ד' א') ועתה משכת את לבבי באחת מעיניך, ר"ל השגה עיונית על המציאות והנהגתו, רק השתכלות הנפש בעצמה, שתרד להשגיח על עולמה הקטן, ליחד כל כחותיו ולהקריבו לקרבן לפני מלך הכבוד, וכן די באחד ענק מצורניך שהוא פקודת השכל המעשי לבדו, על היראה והעבודה, וא"צ לשכל העיוני:

(י) מה יפו. עד עתה שהיה הדבוק ע"י ההשגה האנושיית היה הידידות מצד השם, כי ההופעה הנבואיית תרד מלמעלה למטה, לא כן ההתדבקות שבא ע"י מעשה העבודה במקדש שעקרו בא ע"י מדת האהבה אשר בבתי הנפש, אשר תכלה ותכסוף באהבה עזה לדודה, היא בא מלמטה למעלה ע"י התעוררות הנפש ואהבתה, ועז"א מה יפו דודיך. והנה עד עתה לא שבח רק א"ע כמ"ש הנך יפה רעיתי, ועתה משבח את אהבתה, כי עד עתה שהתחבר עמה ע"י ההשגה שהיא עצמית הנפש, ועתה התחבר עמה ע"י שלהבת אהבתה בעבודתה לאלהים, ולכן קראה אחותי, כי ע"י מדת האהבה נעשית אחותו ושוה לו. ומבאר מה טבו דודיך מיין, אם יכוין על היין ממש יאמר שהתלהבות הנפש באהבת ה' טוב מהתלהבותה בסבת היין, שהיא את זרה גופני, לא כן אהבת ה' שהוא ענין רוחני אלהי, ואם יכוין על היין המליצי שנדרו תמיד על השפע הנבואיית, יאמר שדודים ר"ל מדת האהבה גדולה ממדרגת השגת הנבואה, כי היא המתעלם בנפש עצמו עד שדבוקה תמיד באהבתו, וריח שמניך שהוא הריח וההשגה שתשיג ע"י התלהבותה ועבודתה, טובים מכל בשמים שזה ממליץ תמיד על השכלות עיוניות, כי השמן המורק ע"י אהבת ה' הוא ההשגה ברוח הקדש הדבוקה על הדבקים באהבתו:

מליצה

הכנעת כחות החיים הגופניים ע"י התלהבו' אש העבודה וכח הגבורה שבו עבדו ודבקו במלכם, (ובכר"מ ויקרא דף י"ז ומחיון דכורסיא דדינא, הוה נחית אריה דאשא למיכל קרבנין, אינון דממנן על כל אבר דהב מחבל קטיגור אחד. ומיד דנחת אש של גבוה ואוקיד לון וכו', הוי' דנחית כאריה דאשא לאוקדא לון, אתוקדון אברין דלהון אתוקדון מחבלן דממנן עליהון, ועי' בס' גו ל"ב):

מצודת דוד

מקומות מעון אריות ונמרים ולא תעמודי עוד באלה המקומות כי אתי תבואי אל הר המור כו'. והנמשל הוא לומר עמי תבואי לארצך ותצאי מהגולה: (ט) לבבתני. הנה מאז בהיותי עמך משכת את לבי אליך את אחותי כלה ואמר אחותי כלשון חיבה יתירה: לבבתני באחת מעיניך. יתרש במה משכה לבו ואמר כהבטת עין אחת מעיניך כי הבטה כדרך היבה בעין אחת מסביך את הלב עד מאוד: באחד ענק. אף בעדי אחד מקשוטי צוארך משכת את לבי אליך ומכ"ש בכולם. והנמשל הוא לומר אהבתי לך בעבור אברהם אביך שהיה עין העולם לפרסם אלהותי בין בני אדם לבייתרם בדרך אשר ילכו בה ובעבור מצוה עדי המכניסך עמי בברית. וכינהו באחד ענק מן הצואר שהוא היה העדי והקשוט המיוחד בהמדברים בך וקוראים בגרון ללכת בדרכי ה' ולשמור מצותיו: (י) מה יפו דודיך. מה מאוד היו יפים הראות חיבתך אלי את אחותי כלה מה מאוד היו טובים יותר ממשתה היין וריח השמן שאתם סך מהם הוא ריח ערב מריח כל בשמים. והנמשל הוא לומר

מצודת ציון

שניר וחרמון. שמות הרים: ממעונות. ענין מדור כמו ש' מעון אתה היית (תהלים צ'): (ט) לבבתני. מלשון לב: ענק. כן יקרא עדי הצואר כמו וענקים לגרגרותיך (משלי א'): (י) מה יפו. מלת מה יורה על הפלגת הדבר כמו מה רב טובך (תהלים ל"א): דודיך. אהבתך ותבתך:

טפת

כהמונה

שְׁמָנַיִךְ מִכָּל־בְּשָׂמִים: יא נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתוֹתַיִךְ כַּלָּה דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ וְרֵיחַ שַׂלְמֹתַיִךְ כְּרֵיחַ לְבָנוֹן: יב גַּן ׀ נָעוּל אֲחֹתִי כַלָּה גַּל ׀ נָעוּל מַעְיָן חָתוּם: יג שְׁלָחַיִךְ פַּרְדֵּס רִמּוֹנִים עִם פְּרִי מְגָדִים כְּפָרִים עִם־נְרָדִים:

רש"י

לישראל: וריח שמניך. שם טוב: (יא) נפת. מתוק: תטופנה שפתותיך. טעמי תורה: וריח שלמותיך. מצות הגנונות הטובות בשלמותיך ציצית תכלת בגדי כהונה איסור שעטנז: (יב) גן נעול. על שם צניעות בנות ישראל שאין פורצות בעריות: גל נעול. יש לפרשו לשון מעין כמו (יהושע ט"ו) גולות עליות ויש לפרשו לשון שער והוא ל' ארמי בתלמוד פרוקו גלי: (יג) שלחיך. ארץ יבשה קרויה בית השלחין וצריך להשקותה תמיד ושדה בית הבעל יפה הימנה וכאן קילס יבש שלחיך הרי הן מלאין כל טוב כפרדס רמונים וזה על שם קטנים שבישראל מרטיבים מעשים טובים כפרדס רמונים: כפרים עם

מליצה

(יא) נפת. ספר התקרבות הנפש לאלהים בשלשה דברים, שהם מחשבה דבור מעשה. ואחר שהקדים מן המחשבה שמלאה אהבת ה' כמ"ש מה יפו דודיך, שזה היה עקר הקרבנות (כמ"ש בזהר ויקרא דף ס' עקרא דקורבנא לקרבא קמיה דקוב"ה רעותיה ורוחיה ונשמתיה), זכר עתה מן הדבור בתורה ובתפלה נעים זמירות, כי יטפו שפתותיה נופת, ומבואר אצלנו תמיד כי יש הבדל בין שפה ובין לשון, שהשפה ירמוז אל הדבור החיצוני. והלשון ירמוז אל הדבור הפנימי השכלי, ועז"ו הוסיף כי **דבש וחלב תחת לשונך**. והנה הדבש יעשוהו הדבורים מצוצי הפרחים של הצומח, והחלב תעשהו הטבע ממובחר הדם של החי, והיא מליצה אל ההספקות נפש הצומחת והחיונית לדברים זכים וטובים שיהיו ראוים להיות מזון טוב לנפש המדברת כדבש וחלב, ור"ל שטעמי המצות והקרבנות כפי פנימיותם לבטל הגיונות וזוך הנפשות להעלות את הצומח והחי למדרגת מדבר כידוע, עתה נזכרים המעשים שהם הלבושים החיצונים בתחתיהם יתעטפו הדבור והמחשבה, ועז"א **וריח שלמותיך** שהם הלבושים, דומים **כריח לבנון**. העולה מן הקרבנות. שהיה ענינו לחבר השכינה עם הכנסיה הקדושה. ולחבר ולקשר המדרגות כנ"ל:

(יב) **גן נעול**. עתה יעיד על הנפש כי בתולה היא ולא הוטמאה מאלהי נכר שהם כח היצר המשחית והמתאוה אשר יזנו הנפשות אחריהן ויחללו קדושתן, אמר שהיא כגן נעול שלא בא זר תוכו, והגל שבו יקרבו אל המעין נעול, והמעין והמקור בעצמו חתום, ר"ל שלא קרבו אליה הזרים האלה לא במחשבה ולא במעשה, כי מקורה חתום בחותם האלהות והקדושה כמו שהיתה בהיותה במעון קדשה:

(יג) **שלחיך**. עתה יספר אל הגן הנעול ומהלל כל הנמצא בו, שנמצאו בו פירות הטובים למאכל והם **פרדס רמונים**, והטובים לריח **כפרים עם נרדים**. ר"ל כמו שהאיש בקרבנות

שירי הנפש

משל

(יא) נפת, יספר כי עתה התקרבו החושקים זה לזה, וגלו אהבתם זל"ז, שעז"א יפו דודיך, מספר יותר לנשקה ואמר נופת תטופנה וכו':

(יב) מוסיף גן נעול כי איש לא ידעה:

(יג) (טו) שלחיך, מבאר שהיא הגן שנמצאו בו כל פרי חמד, והיא המעין שהוא באר מים חיים וכו':

מצודת ציון

(יא) נופת. ענין שולה ושתכה כמו ונופת צופים (תהלים י"ט) והאחד מלת צופים והוא יובן מעצמו שר"ל כהזלת הליתי הדבש: תטופנה. תוריד טיפין: שלמותיך. בגדיך: (יב) נעול. סגור וכן ונעל הדלת (ש"ב י"ג): גל. מעין כמו גולות מים (יהושע טו): חתום. ענין סגירה כמו כי חתום הוא (ישעיה כ"ט): (יג) שלחיך. כן יקראו הסעיפים המתפשטים חוצה כמו שלוחותיה נטשו (שם טז): פרדס. כן יקרא גן מעצי מאכל וכן גנות ופרדסים (קהלת ב): מגדים. כן יקרא דבר מתוק ומעולה כמו ומגדנות נתן לאחיה (בראשית כד)

מצודת דוד

האמונה שאתה מאמין בי ופרסום קדושת שמי הבא על ידך הגון בעיני ומקובל לפני: (יא) נפת תטופנה. אמרי שפתין מתוקים וערבים כאלו מטיפים הנה צופים וכאלו תחת לשונך דבש וחלב ויגלו מפיך והוא כפל ענין במלות שונות. והנמשל הוא על עסק למוד חכמת התורה: וריח שלמותיך. הריח הנודף משלמותיך הן המוגמר הוא כריח יער הלבנון הנמצא בו הרבה עשבים ושמנים המעלים ריח טוב. והנמשל הוא על המצות התלוים בבגדים כמצות ציצית ואיסור שעטנז: (יב) גן נעול, אתה חוזר לשבחה בדבר הצניעות וכה יאמר הרי את כגן הנעול שאין מי יוכל לבוא בו כ"א בעל הגן כי כמה לא מעוב את מי לגשת אליך: גל נעול. את נעול כמעין הנעול כי לא שערה מי בן לקלקל ולשבור החותם והרי את נעול: מעין חתום. כפל הדבר במ"ש. והנמשל הוא על ההרחקה מן עובדי כוכבים ומזלות: (יג) שלחיך. הנה לפי מעשיך הטובים ותמירת הצניעות מובטחני בך שיהיו שלחיך פרדס רמונים ר"ל פרי בטנך המתפשטים והולכים ממך יהיו מלאים חכמות כרמון המלא לה גרגרים עם פרי מגדים גם יהיו בני מדות טובות כפרי מתוקה ומעולה בהרבה מיני שבח במעשה יופי וכדומה: כפרים עם נרדים. פרסום השמות נתפשט למרחוק כריח כפרים עם נרדים שהשרשם הבית מגלה ריח

יד נֵרְדְּ ׀ וְכַרְכֹּם קָנֶה וְקִנָּמוֹן עִם כָּל־עֲצֵי לְבוֹנָה מֹר וַאֲהָלוֹת עִם כָּל־רָאשֵׁי בְשָׂמִים׃ טו מַעְיַן גַּנִּים בְּאֵר מַיִם חַיִּים וְנֹזְלִים מִן־לְבָנוֹן׃ טז עוּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן הָפִיחִי גַנִּי יִזְּלוּ בְשָׂמָיו יָבֹא דוֹדִי לְגַנּוֹ וְיֹאכַל פְּרִי מְגָדָיו׃

רש"י

נרדים. מיני בשמים הם: (טו) מעין גנים. כל זה מושב על שלחיך ומקלסן כמעין המשקה אותן והדוגמא על שם טבילות טוהר שבנות ישראל טובלות: ונוזלים מן לבנון. ממקום נקיות באין נובעות מים: (טז) עורי צפון ובואי תימן. אשר שערב עלי ריחך ומי משכנותך אני מצוה את הרוחות צפון ותימן

משל

(טז) עורי, אומרת שיתעורר רוח הצפון והדרום ויפיח בגן ובשמיו כדי שיבוא הדוד לתוכו ויאכל מפריו

ר"ל שיתעורר רוח הרצון והאהבה ויפיח גן שידידות כדי שתתחבר עם דודה באהבה:

והדוד

שירי הנפש מליצה

שהיה ענינם להתמיד שכינת ה' בתוך עמו, והיה יחוסם אל שכינת הקדש, כיחוס המאכל והריח אל שכינת הנפש בגויה, כמ"ש בכוזרי. והיו הקרבנות ציור המאכל כמ"ש קרבני לחמי לאשי, שע"י הרוחני בנפרד מנפש החי והצומח בהתחבר עמהם מחשבת וכוונת נפש הקדושה היו מכון לשכינת האלהות, והקטורת היה ציור הריח והיה המאכל ציור העבודה הגופניית והריח ציור ההשגה האלהית. (ובזוהר ויקרא דף י"ב אבל קטורת קשיר קטורא דמהימנותא ושם ע"ב ואלין אינון עשרה שמהן דקוב"ה אקרי בהו, מתקטרין דא בדא ביחודא שלים, ואלין אינון כתרין קדישין דמלכא, דאיהו אשתמודע בהון. וכד אינון מתקשרין כולהו כחדא כ"י ריחא דקטורת, כדין איקרי קטורת, קטורא, דמתקשרין כחדא), כן צייר בגן הזה שנמצאו בו דברים למאכל. שהם פרדס רמונים. שהרמון רומז לתרי"ג מצות כמספר גרעיני הרמון. והם הלחם סעודתא דמלכא קדישא, עם כל פרי מגדים שכולל יתר האזהרות והסייגים וכדומה, וכנגד הריח נמצא בו דברים לריח, שהם כפרים עם נרדים וכו', והם י' מינים לדוגמת עשרה מינים הרוקחים שהיו בקטורת סמים חוץ מן הלבונה שאין לו מקום במליצת השיר הזה אשר הרעיה כולה יפה ומום אין בה, (ועיין בזוהר תרומה קל"ב ויקהל ר"י חשבון אחר כפי דרך הסוד):

(טו) **מעין**. אחר שחשב מעלת הגן שהוא התורה והמצוה אשר נתן בעל הגן לנוטריו. יחשב מעלת המעין עצמו המשקה את הגן. שהוא עצמות הנפש וקדושתה שהיא **מעין גנים**. היא המעין המשקה את הגן שמימיו נובעים מעצמם. וגם היא **באר** ששואבים ממנו **מים חיים**, ומי המעין **נוזלים מן לבנון**. ר"ל כי היא עצם רוחני משכיל בפועל טבעה חכמה ודעת ורוח ה'. וגם ממנו ישאבו מים חיים האלהיים ע"י העיון והעבודה והשכלה. שאז ישאבו הגופות מי ההשכלה וחיי עד מן המקור הקדוש אשר לא יכזבו מימיו. (עיין בזוהר בלק דף ר"א ע"ב) והמים נוזלים מן לבנון העליון. **כי מימיו** מן המקדש הם יוצאים ששם מעון הרוחות והנפשות:

(טז) **עורי**. עתה תצוה הנפש אל הרוחות שיתעוררו. וזה משל אל רוח המתעורר המעלה ציוריו אל הלב, והוא משל הרוח צפון. ר"ל רוח הקדושה והאהבה וכל מדות היקרות הנפשיות שמלך ש"ם שזה משל שרות דרום הפונה לימין, ואמר בצפון עורי כי רוח זה אין דרכו להפיח הגן לעבודת ה' ובתימן בואי כי דרכו בכך וא"צ התעוררות וגם **יפיחו את הגן עד שיזלו בשמיו**. ר"ל שיעוררו את כחות הנפשיות הצפונים בכח הלב אל מדת האהבה והתשוקה לה' עד שיזלו בשמיו ורוחניותו למען **יבא הדוד** העליון **אל הגן ויאכל פרי מגדיו**. שהוא קבלת הניחוח מטוב המחשבה והמעשה של הנפש שהוא לחם ה' ונחלתו (ובזוהר בא דף ל"ו. ויאכל פרי מגדיו אלו קרבנין דאתקרבון קמיה מנשמתהון דצדיקיא):

מצודת דוד

ערב ונודף למרחוק, והנמשל הוא לאחדים עם הסמוך: (יד) נרד וכרכם. ר"ל הכבוד שבהם יהיה מוסיף והולך להתפשט ממרחק רב כריח נרד כו' עם כל מין עצי לבונה מור ואהלות עם כל מיטב מיני בשמים שהרכבה גדולה כזאת אין למעלה ממנה בדבר העלאת ריח טוב וערב עד למרחוק. והנמשל הוא לאחדים עם הסמוך: (טו) מעין גנים. ר"ל כדין הוא שיהיו שליחות פרדס רמונים כו' כי המעין המשקה את הגנים היא כאלו כל מים חיים תוקף מחיצות ולא תגלה לשיבא בו אבק ועפרורית וגם המים ההם נוזלים ונובעים מהר הלבנון ולכן המה מתוקים ביותר ולזה מהראוי שילוחיו השליחות להיות פרדס רימונים כו' ר"ל כדין הוא שיהיו בניך מלאים חכמות ומדות טובות לפי שאת הוא מקור מתוכם והגונה את להוליד תולדות כאלה. והנמשל הוא לומר לפי במקום מתוכב כ"י היא מאבות ואמהות כשרים וצדיקים ראויים התולדות להדמות אל האבות: (טז) עורי צפון. כאשר נשמע לאוזן כתקיעת מרבים תקיעות מה שהפסיק מקול' אמרה אתה רוח הצפוני התעוררי לנשב

מצודת ציון

כ"ד): כפרים נרדים. מיני בושם: (יד) נרד וכרכם כו', כולם המות מיני בושם הם: ואהלות. ענין מיטב ומובחר כמו וראשית שמנים (עמוס ו): (טו) חיים. נובעים כמו על מים חיים (ויקרא יד): ונוזלים. מלשון הזלה ונטיפה: (טז) עורי. מלשון התעוררות: הפיחי. מלשון הפחה ונשיבה:

כאחי

אלסה

ה א בָּאתִי לְגַנִּי אֲחֹתִי כַלָּה אָרִיתִי מוֹרִי עִם־בְּשָׂמִי אָכַלְתִּי יַעְרִי עִם־דִּבְשִׁי שָׁתִיתִי יֵינִי עִם־חֲלָבִי אִכְלוּ

רש״י

להשיב בגך לגאת ריחך הטוב למרחוק והדוגמא על שם שהגליות מתקבצות ומכל הגוים מביאים אותם מנחה לירושלם ובימי הבנין יהיו ישראל נקבצים שם למועדים ולרגלים וישראל משיבין יבא דודי לגנו אם אתה שם הכל שם: (א) באתי לגני. בימי חנוכת הבית: אריתי. לקטתי והוא לשון משנה כמלא אורה וסלו ואף לשון מקרא (תהלים פ׳) וארוה כל עוברי דרך ונאמר על שם הקטורת שהקטירו קטורת יחיד הנשיאים על מזבח החיצון ונתקבלה והוא דבר שאינו נוהג לדורות ועל כן נאמר אכלתי יערי עם דבשי יש דבש שהוא גדל בקנים כענין שנאמר (שמואל א׳ י״ד) ביערת הדבש ויערת היא לשון קנה כמו (שמות ב׳) ותשם בסוף ושויתים ביערא ומוצצין הדבש ומשליכין העץ ואני מרוב חיבה אכלתי יערי עם דבשי אכלתי הקנה עם הדבש את שאינו ראוי עם הראוי קטרת נדבה וכן שעירי חטאת שהקריבו הנשיאים ואין חטאת קריבה נדבה ואני קבלתים בו ביום: שתיתי ייני. אם הנסכים: עם חלבי. מתקי ונאו מחלב: אכלו רעים. באהל מועד אהרן ובניו ובית עולמים הכהנים

משל	שירי הנפש	מליצה
והדוד אומר		והדוד העליון משיב:
ה (א) שבא לגנו ואכל מפריו ועושה סעודת מריעים לריעיו וידידים:		ה (א) הנה באתי לגני. שע״י התעוררות הנפש הנזכר שגיע עת דודים ונתיחדו הידידים, (ובמדרש באתי לגני לגנוני עקר שכינה מתחלה לא בתחתונים היתה), אריתי מורי, מצייר כי קבל ניחוח מן הגן הזה, שהיא עבודת הנפש ופעולותיה בכל מחלקותיה. א) מן כחות הרוחניים הנבררים
הדוד שב למעונתו והרעיה נרדמה בחדרי שלמה ושכחה את דודה ימים רבים:		
ובזה נשלם השיר השלישי:		

מנפש החיונית, שעז״א אריתי מורי עם בשמי, שכבר בארנו (א׳ י״ג, ג׳ ו׳. ד׳ ו׳) שמור הנזכר בספר הזה רומז להזך והרוחניות של הנפש החיונית, כי המור הוא המוסק שהוא דם הצבור המריח ריח טוב הנמצא בחיה שבהודו, יאמר כי לקט המור עם כל בשמיו ורוחניותו. ב) מן כחות הרוחניים הנבררים מנפש הצומחת שזה משל היער הצומח עליו יאמר שאכל היער עם דבשו ר״ל שקבל פעולת הנפש הזאת ועבודתו בקדש, למשל המצות התלויות באכילה ושתיה כמו אכילת הקרבנות אכילה בשבתות ויו״ט וכדומה, היא דבש היער הצומח מנפש הצומחת. המצות התלויות במדות ובכחות החי הוא מור של הדם החי. ג) פעולות הנפש השכליית בזה הנמשל ביין וחלב כמ״ש ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב (ישעיה נ״ה) כמ״ש בפי׳ שם, ועז״א שתיתי ייני עם חלבי, ועי״ז משפיע שפע ברכה ונדבה על כל המלאכות, שכולם מתברכים באמצעות המע״ש העולים מטיב הנפשות ועבודתן, ועז״א אכלו רעים, והם העולמות הרוחניים, שתו ושכרו דודים, יתר העולמות, (עיין בזהר ויקרא דף ד׳ ודף ז׳), כי באמצעות המקדש והקרבנות ועבודת הנפשות, אשר נפש בלמה היתה להם לפירת תפארה, התברכו עליונים ותחתונים:

הדוד העליון שב למעון קדשו והכלה הבלולה שבה אל הגויה ונרדמה בחיקו ולא זכרה את דודה ימים רבים, ובזה נשלם השיר השלישי:

מצודת דוד	מצודת ציון
ואתה רוח תימן בואי הנה והפיחי אל גני למען יזלו ויטיפו בשמיו את הטרף והמין ולמרבית הריח אשר יפיץ נודף למרחוק יבוא דודי איש קל משר אל הגן שהכנתי לו לטייל בו ושם יאכל הפירות החשובים אשר זמנתי לו למען יתמיד לשבת עמדי.	ה (א) באתי. עבר במקום עתיד וכן אריתי אכלתי שתיתי: אריתי. ענין לקיטה כמו וארוה כל עוברי דרך (תהלים פ׳): יערי. כן יקראו הקנים שגדל בהם הדבש וכן ביערת הדבש

והנמשל הוא כאלו תאמר כ״י עם כל אלה כי אמנה הן בעיניו יהיה נא וימשך ישרה כי שכינתו בבית המלון לבבתו ויקבל שם קרבנותי ברצון:

ה (א) באתי לגני. הפסוק שלא דברו וכה אמר כן אעשה ואמר לבא אל הגן שהכנת לי ואלקט המור עם שאר מיני הבושם שהזמנת לי ואת הדבש אוכל לתאוה עד שאוכל גם הקנים למען הדבש מהם ואשתה היין עם החלב שהזמנת לי. אכלו רעים. למרבית השמחה אזמן קרואים ואפייסם לאכול וכה אומר להם אכלו רעים כו׳. והנמשל הוא לומר כאלו המקום ב״ה מבטיח ואומר הנה אני מהר אשרה שכינתי בקרבך ואקבל ברצון קטורת הסמים ואת חלק מן הסמים יתאכל עלי המערכה עם הקרבנות אשר יערבו עלי כדבש ואקבל ברצון נסכי היין אשר יומתקו עלי כחלב והכהנים

רֵעִים שְׁתוּ וְשִׁכְרוּ דּוֹדִים׃ ב אֲנִי יְשֵׁנָה וְלִבִּי עֵר קוֹל ׀ דּוֹדִי דוֹפֵק פִּתְחִי־לִי אֲחֹתִי רַעְיָתִי יוֹנָתִי תַמָּתִי שֶׁרֹּאשִׁי

ריש דגוש / רש"י

שלום: שתו ושכרו דודים. אלו ישראל אוכלי בשר זבח השלמים שהקריבו לחנוכת המזבח: (ב) אני ישנה. כשהייתי שלוה ושקטה בבית ראשון נואשתי מעבוד הקב"ה כישנה ונרדמת: ולבי ער. זה הקב"ה כך דרש בפסיקתא: ולבי ער. הקב"ה שהוא צור לבבי וחלקי ער לשמרני ולהטיב לי: קול דודי דופק. משרה שכינתו על הנביאים ומזהיר על ידיהם השכם ושלוח: פתחי לי. אל תגרמו לי שאסתלק מעליך: שראשי נמלא טל. לשון אדם שבא בלילה דופק על פתח אהובתו אומר כן בשביל חיבתך באתי בלילה בעת הטל או הגשם והדוגמא שראשי נמלא טל שאני מלא רצון ונחת רוח אברהם אביך שערבו עלי מעשיו

השיר הרביעי

משל

נמשך עד אנה הלך דודך. מספר כי הרעיה שכחה את דודה ימים רבים. עד שפעם אחת בא בלילה ודפק על פתחה. ולא רצתה לפתוח לו, ואח"כ יצאת לפתוח לו ודודה חמק עבר. ולא מצאה אותו עוד. ושומרי העיר הכוה, ואז נתפרסם הדבר וגלתה אהבתה לדודה לפני בנות ירושלים. וספרה להן מעלותיו ותאריו:

מליצה

הרעיה השמיימית נפש שלמה שכחה את דודה העליון ימים רבים, כמ"ש (מ"א י"א) והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות וכו' ויטו נשיו את לבבו, ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים וכו'. עד שפעם אחת בא הדוד העליון ודפק על פתחה ולא רצתה לפתוח לו. ודודה חמק עבר בחרי אף, וזה הוא המראה הרביעית שנאמר שם, ויתאנף ה' בשלמה כי נטה לבבו מעם ה' אלהי ישראל הנראה אליו פעמים, ויאמר ה' לשלמה יען היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וחקותי אשר צויתי עליך קרוע אקרע הממלכה מעליך וכו', ואז התעורר שלמה לשוב בתשובה, אבל לא זכה מאז למראות ה' ולא יכלה נפשו להפשט מן החומר עד יום מותו שאז נתפרדה ההבורה ויצאה מן החומר ותשב אל דודה, ונלאה אהבתה ותשוקתה אל ה' לפני בנות החומר כמש"ת עניינו בפנים:

(ב) אני ישנה, כי ישנה על מטתה ולא נתערה אל דודה כמקדם, ובכ"ז לבה היה ער וזוכר קלת אהובה הרועה, והנה שמעה קול הדוד דופק על הפתח, ואומר פתחי לי אחותי וכו' כי הטל מלא את ראשו:

משיבה

(ב) אני, ספר כי נפש שלמה התרחקה ימים רבים מדודה העליון, כמ"ש ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו, עד שהיתה ישנה בחיק הגויים ובתנומה על משכב הזמן וחמדותיו, ולא התעוררה כפעם בפעם לקראת הכנור התלוי למעלה ממטתו של דוד, ובכ"ז לבה ער כי לא נפרדה מאלהים בהחלט, כי לבה נוהה אחריו מבקש הדבוק בלב, רק עליה הפיל תרדמה. והנה שמעה קול הדוד העליון דופק על הפתח, והוא המחזה הרביעית שנראה ה' אל שלמה והוכיחו בתוכחת חמה. והדוד העליון אומר פתחי לי אחותי, כי אז היו חדרי שלמה סגורים ומסוגרים והקיר בינו לבינה. ר"ל שאז כבר התרכבה ונדבקה באהבת החומר הסוכך בינה ובין הקדש. והוא הקיר המבדיל בינה ובין כרובי, כמ"ש (יחזקאל מ"ג) בתתם את ספם אל ספי וכו' והקיר ביני לביניהם. ע"ד כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם. ולכן דפק על דלתי הגויה שתכין א"ע לפתוח שעריו, ולהתפשט מן החומר. ואמר לה פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי, חשב כל המדרגות שעלתה אליהן בשלש מחזות הקדומות, במחזה הראשונה קראה בשם רעיתי (א' ט' ושם ט"ו. ב' ב). במחזה השניה קראה בשם רעיתי (ב' י' ושם י"ג) והוסיף לה שם יונתי (שם י"ד). ובמחזה השלישית קראה בשם רעיתי (ד' א' ושם ז') ובשם יונתי (עיניך יונים ד' א'). ובשם תמתי (ומום אין בך

מצודת דוד

והכהנים בני אהרן יאכלו חלקם ממותר אשי: (ב) אני ישנה. עתה חזרה הרעיה להשלים אמרי' עם הנערות כי כבלה לאוזן כחשוק נועם אמרי' והפלגת חשקה אלה אמריו לקלסה באומרו הנך יפה כו' (לעיל ד) וכל הענין והיא השבה מאהבות ביבואת אל הגן לאכול עמה והוא השיב שכן יבוא ספיק הענין בזה הסדור ועתה שבה לספר מה היה הסיבה אשר בתחלה נפרד ממנה כ"כ הרבה מן הזמן ואמרה כאשר הלכתי ליבן ועדיין היה לבי ער כי לא נשתקעתי בשינה שמעתי קול דודי דופק על הדלת וכה אמר פתחי לי הדלת את אחותי רעיתי הדבוקה בי כיונה בקן וזוגה התמימה באהבתה אלי: שראשי נמלא טל. כי בעבר ראשי נמלא מן הטל שירד עלי והקוצות נתמלאו מרסיסי הגשמי' שירדו בלילה, כאומר מהרי פתחי כי מצר אני בעומדי חוצה בעבור רטיבת הטל והמטר שירדו עלי. והנמשל הוא לומר כאשר ישבתי בגולה בבבל הייתי נואש מן הגאולה אבל הנבואים שבי כדניאל וחביריו היו מאספים עלי והשבו את הקץ הנאמר בפי ירמיה והנה המקום ב"ה כעיר רוח כורש לגאלי

מצודת ציון

רבה (ש"א י"ד): ושכרו. ענין השתיה יותר מכדי המדה: דודים. אהבים: (ב) ער. מל' הערה והקצה: דופק. ענין הכאה בכחת על הדלת כמו מתדפקים על הדלת (שופטים יט)

תפשי

נִמְלָא־טָל קְוֻצּוֹתַי רְסִיסֵי לָיְלָה: ג פָּשַׁטְתִּי אֶת־כֻּתָּנְתִּי אֵיכָכָה אֶלְבָּשֶׁנָּה רָחַצְתִּי אֶת־רַגְלַי אֵיכָכָה אֲטַנְּפֵם:

רש"י

כטל הנני בא אליך מלא ברכות ושילום שכר מעשים טובים אם תשובי אלי: קווצותי רסיסי לילה. אף בידי הרבה קבוצות מיני פורענות ליפרע מעוזבי וממנאצי. טל הוא לשון נחת: רסיסי לילה. גשמי לילה שהן פורה ועייפות. רסיסי תרגום של רביבים (דברים ל"ב) וכרביבים עלי עשב וכרסיסי מלקושא. קווצות הן דבוקי שערות הראש המדובקים יחד שקורין קלויי"ש ולפי שאחז המקרא בלשון טל ומטר אחז בלשון ראש וקווצות שדרך טל ומטר להאחז בשער ובקווצות ויש לפרש טל ורסיסי לילה שניהם לטובה שכר מצות קלות הנוחות להעשות כטל ושכר מצות חמורות הקשות כצורת רסיסי לילה: (ג) פשטתי את כתנתי. כלומר כבר למדתי לעצמי דרכים אחרים לא אוכל לשוב אליך עוד כענין שנאמר (ירמיה מ"ד) ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים וגו' שהיו הדרכים האלה ישרים בעיניהם ולשון פשטתי את כתנתי רחצתי את רגלי לשון תשובת האשה המנאפת שאינה רוצה לפתוח לבעלה הדלת. לפי שפתח הכתוב בלשון

מליצה | שירי הנפש | משל

(ג) **משיבה** הרעיה שכבר פשטה את הכתונת ורחצה את רגליה וא"א לה לקום להתלבש וללכת יחף:

ד' ז') והוסיף לה שם אחותי כלה (ד"פ שם). והנה שם אחותי הוא השם שהיה לה טרם לדתה בגויה, שהיתה שוה עמו וחלק מעצמותו, וע"ז פשט בשם זה עתה, ושם רעיתי נקראת מצד הנפש הדברית המשכלת, ושם יונתי מצד הנפש החיונית, כיונה שחוזה פלס עם בן זוגה, ושם תמתי מצד הנפש הצומחת, שמצדו מצד גידול הגוף ואבריו יצויר החסרון והמום, והם המדרגות שקנתה זא"ז, שתחלה הזדככה להשלים נפשה המשכלת, ואח"כ גם המדרגה הנמוכה ממנה שהיא החיונית, ואח"כ גם המדרגה השפלה שהיא הצומחת, יאמר עתה פתחי לי מצד מעלותיך אלה שקנית ע"י מעשיך הטובים הקודמים כמ"ש בנבואתי יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וכו', שר"ל שיגדל ענשך לפי גודל המעלה שהיית בה עד עתה. **שראשי**, מצייר כי ראשו **נתמלא טל**, שהוא מליצה על השפע הנבואיית שישפיע עליו עתה, שהוא ציור על אורות הרוחני (ע"ד אהיה כטל לישראל תזל כטל אמרתי) אבל **קוצותי** מלאים **רסיסי לילה**, פי' כי הראש הוא מליצה על המחשבה העליונה הנעלמת, והקוצות הם מליצה על התפשטות התעלומה לחוץ, כמו שהשערות הם מותרי המוח משכן המחשבה שמתעבים ונתגלים לחוץ, ור"ל מחשבתי העליונה מלאה של השפעת הנבואה, אבל התגלות הנבואה הזאת ע"י הדבור מלא רסיסי לילה, שהוא משל אל הדין והעונש תולדות הגלות והחשכה, מתוך המעשים והעונש אשר הכה את הבית לרסיסים, שהוא משל אל התחלקות מלכות בית דוד:

(ג) **פשטתי**. משיבה נפש שלמה כבר **פשטה את כתנתה**, ר"ל כי הנפש הזוכה לנבואה עת תתפשט מן הגשם תתלבש כתנות אור. שהיא לבוש דק שנעשה לה מתורה ומע"ט שעסקה בהם, ע"י השכלותיה ומעשיה בדברים שיש להם קשר עם דברים חומריים, ומצד הלבוש הזה לא תשאר ערומה לגמרי, ר"ל בעצמותה הרוחני, שא"א שתעמוד בעולם הזה החומרי בלא לבוש, (והוא הכתנות אור שלבש בו אדם קודם החטא, וגם מלאכי מעלה עת ירדו במלאכותיהם לעה"ז יתגלמו להתלבש בלבוש דק כנודע בדברי החכמים) והנה עתה בעונותיה כבר פשטה את הכתנות אור, (שנתערבה עם כתנות עור ובשר) וא"א עוד שתלבשנו בעת שתפשט מגויתה כי כבר הוסר ממנה. **רחצתי את רגלי**, הגוף אל הנפש הוא בדוגמת הנעל שעליו תעמוד ותסובב, ובעת הנבואה תסיר הנעל, ר"ל תפשוט את החומר, כדרך השכליים המפשטים מגופות, כמ"ש של נעלך מעל רגלך, שהוא על הפשטת החומר, (וכידוע מ"ש האלהיים בס' חלוץ הנעל), אבל עתה כבר רחצתי את רגלי, כדרך הענוג הבלתי הולך יחף, כי כתנאים בל אלך בלא נעל, **ואיככה אטנפם**, (תפס לשון זה כפי המשל) ר"ל שכבר א"א לי לעזוב את הגוף שהוא נעל רגלי, רגע:

מצודת ציון

ריס): תמתי. מלשון תמימות והוא הפוך הטרתם: קוצותי. הוא שער הראש התלוי למטה וכן קוצותיו תלתלים (שה"ש ה'): רסיסי. ענין זלוף וטיפה וכן לרוס את הסולת (יחזקאל מ"ו): (ג) פשטתי. ענין הסרת המלבוש: איככה. מלשון איך: אטנפם. מלשון טינוף ולכלוך:

מצודת דוד

תמתי למען לא יתחלל עוד שמו בין הגוים לומר עם ה' אלה ומארצו יצאו מבלי יכולת להעמידם בארצו: (ג) פשטתי את כתנתי. ואני השבתי לו הנה כבר פשטתי את כתנתי כדרך השוכבים לישן ואין ללכת ערומה ואיך א"כ אלבשנה כי יש לי טורח בזה וכבר רחצתי את רגלי עד לא עליתי על המשכב ואיך א"כ אטנפם ללכת בארץ לפתוח לך הדלת. והנמשל הוא לומר כנה נתעצלתי לעלות לירושלים לפי שכבר נתישבתי בבבל ושמה הארץ הזאת ערבה עלי ולא רציתי לטרוח בעליה לשם:

ד דּוֹדִי שָׁלַח יָדוֹ מִן־הַחוֹר וּמֵעַי הָמוּ עָלָיו׃ ה קַמְתִּי אֲנִי לִפְתֹּחַ לְדוֹדִי וְיָדַי נָטְפוּ־מוֹר וְאֶצְבְּעֹתַי מוֹר עֹבֵר עַל כַּפּוֹת הַמַּנְעוּל׃ ו פָּתַחְתִּי אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי חָמַק

רש"י

אני ישנה קול דודי דופק כיוצא בלשון תשובה המשלה על לשון דופק על הדלת בעת משכב השינה בלילות: (ד) דודי שלח ידו מן החור. שאצל הדלת וראיתי ידו ונהפכו עלי המון מעי לשוב לאהבתו ולפתוח לו: (ה) קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור. כלומר בלב שלם ונפש חפצה כמתקשטת עצמה להתאהב על אישה בריח טוב: מור עובר. ריח שעבר ומתפשט לכל צד: (ו) ודודי חמק עבר. נסתר ונכסה ממני כמו (שיר ז') חמוקי ירכיך סתרי ירכיך ע"ש שהולך בסתר (ירמיה ל"א) עד מתי תתחמקין תסתרי ותתכסי מחמת בושה שמעלת בי:

שירי הנפש

משל

(ד) והנה שלח הדוד את ידו מן החור לפתוח המנעול והנה המו מעיה עליו:

(ה) והנה קמה ממשכבה לפתוח לדודה, וידיה נטפו מור שעבר על כפות המנעול כנגעה בו:

(ו) והנה בעת שפתחה כבר חמק הדוד. כי נתקצף עליה ועבר ונפשה יצאה בדברו קשות בלכתו. ומאז לא מצאה אותו:

ובבואה

מליצה

(ד) דודי והנה כראות הדוד העליון כי דלתות ביתה סגורה בפניו שלח ידו (שהוא הנבואה כמ"ש וישלח ידו ויגע על פי, והנה יד שלוחה אלי, כה אמר ה' אלי בחזקת היד) הגיע אליה דבר הנבואה דרך החור, ר"ל לא נכנס לתוך חדרה להתיחד עמה פנים אל פנים ולהוציאה אליו, כמו בדברות הקודמים, רק הודיע לה דבר נבואתו שהיה מלא תוכחות ועונשים, והנה מעי המו עליו, שהתחילה להתחרט על מעשיה, ולהתאוות אל ירחי קדם בסוד ה' עלי אהלה:

(ה) קמתי, ספר כי אחר הדבור הזה שב שלמה בתשובה, וקם משנתו שנת עולם לפתוח לדוד העליון, שרצה להכין א"ע אל הקדושה והטהרה ולעזוב את עניניו הגשמיים וחמדת נשים. עד שיוכן שיבא אל הדבוק האלהי, ושיפתחו המסגרות שסגר החומר בעדו, וידי נטפו מור, כבר בארנו (למעלה א' י"ג, ג' ו', ד' ו') שהמור ולבונה המוזכרים בספר הזה ימשילו את העלאת זכוך נפש החי ונפש הצומחת אל הקדושה, כי המור הוא דם המרית בחיות שבגופו, והלבונה היא הריח מן הצומח. והנה בכל עת שעלתה נשמתו מן החומר אל האלהות והרוחניות, נשאה עמה מור ולבונה, ר"ל העלתה רוחניות כחותיה הנפשיות של נפש החי והצומח השפלים לה אל הקדש, אבל עתה שכבר נשתקעה בחומריות לא יכלה עוד לעשות מלאכה זו בשלמות. לעשות בגופה מלאכת האלכימיא להעלות ומספר כפעולותיה את המור והלבונה, כי את הלבונה לא יכלה להוציא כלל (ר"ל לבטל כחות הנפש הצומחת מאכילה ושתיה ולהעלותם אל הקדש), ואת המור העלתה קצת אבל רק ידיה נטפו מור, ר"ל שתעלה רוחניות נפש החיונית שהיא שורש להמדות וכח המתעורר לא יכלה רק בידיה, ר"ל בפעולותיה המעשיות, אבל לא נזכך את מדותיה ויצרי מעלליה בכלל, ורק אצבעותיה נטפו מור, אבל המור הזה היה עובר על כפות המנעול, שבכל עת שנגע במנעול לפתוח הדלת עבר המור בכל פעם, ר"ל בכל עת שרצה להתפשט מחומריותו ולפתוח לדודו, עבר המור וחלף לו, כי היצר והמתעורר התגברו כפעם בפעם ולא יכול לעמוד בקדש על מעלות הסולם:

(ו) פתחתי. ולכן רק היא פתחה לדודה, ר"ל בחנה להפריד מגויתה ולגלול את מסך החומר הסוכך בינה ובין דודה, אבל דודה כבר חמק עבר, ולא שב להשכין שכינתו עליה ונפשה יצאה בדברו קשות, שהוא הנבואה הקשה שהודיעו אז מחלוק מלכות ב"ד (ובמדרש חמק עבר נתמלא עלי עברה) ור"ל המדרגה העליונה של נפשו שהיא נשמה לנשמה שע"י השיג רוה"ק והנבואה כבר יצאה ונפרדה

מצודת דוד

(ד) דודי שלח ידו מן החור. הא"ז הושיט החשוק את ידו מן החור שאצל הדלת והכונה היה למען תראה ידו ותתגעגע עליו ויצר לה בהסירו ידו ממנה: ומעי המו עליו, כאשר ראיתי ידו השלוחה מן החור נתעוררתי בעבורו ונכמרו רחמי. והנמשל הוא לומר שהמקום ב"ה שלח דברו ע"י חגי וזכריה לנבאות לה שבא הקץ ועי"ז נתעוררה לבנות הבית כמ"ש והתנבי חגי נביאה וזכריה כו' באדין קמו זרובבל כו' ושריו למבנא בית אלהא כו' (עזרא ה'): (ה) קמתי אני. אז קמתי ממטתי לפתוח לדודי את הדלת ובכדי להתאהב עליו שהשמתי לגוף ריחי נודף ובעבור מרבית הבושם היו ידי נוטפים מור ומן אצבעותי היה המור עובר ויורד על ידי המנעול האוחזים את הדלת לסגרה. והנמשל הוא לומר הן עסקתי בבנין בית תפלה והצלחתי בה כמ"ש ושבי יהודיא בנין ומצלחין [שם ו']: (ו) פתחתי. כאשר פתחתי לו הדלת אז סבב עצמו ועבר משם: נפשי יצאה בדברו. כי כשפנה מהם דבר קשות לאמר לא אשוב עוד אליך ואמרם במשמע דבריו אלה כמעט יצאה נפשי

מהפלגת

מצודת ציון

(ד) שלח. ענין הושטה: החור. הנקב: המו. מלשון המיה והוא ענין צער והכמרת רחמים וכן על כן המו מעי לו (ירמיה ל"א): עליו. בעבורו: (ה) עובר. ענין התפשטות: כפות המנעול. הכלי שסוגרין בו הדלת קרוי מנעול כמו מנעוליו ובריחיו (נחמיה ג') וכפות הם ידות המנעול שמתאחזים במקום שעשוי להם לסגור הדלת והוא מל' כף היד: (ו) חמק. ענין סבוב כמו עד מתי תתחמקין (ירמיה ל"א):

פצעוני

עבר נפשי יצאה בדברו בקשתיהו ולא מצאתיהו קראתיו ולא ענני: ז מצאני השמרים הסבבים בעיר הכוני פצעוני נשאו את־רדידי מעלי שמרי החמות:

רש"י

נפשי יצאה בדברו. שאמר לא אבא אל ביתך כי מתחלה לא אבית לפתוח: בקשתיו וגו' מצאוני השומרים הסובבים בעיר. ותופסין גנבים המהלכים בלילות: הכוני פצעוני. חבלו בי חבורה כל פצע לשון מכה כלי זיין הוא נברדור"א בלע"ז: רדידי. עדיי המרודד והמרוקע עלי וכן כל הענין לשון אשת נעורים המתאוננת על בעל נעוריה ומבקשתו. וזו היא הדוגמא: דודי שלח ידו מן החור. כשאמרתי רחצתי את רגלי ולא אפתח לך ולא אשוב מן ע"א שבחרתי בה: שלח ידו. והראה נקמתו בימי אחז והביא עליו חיל מלך ארם (ד"ה ב' כ"ח) ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה וגו' ויהרוג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד: ומעי המו עליו. בא חזקיהו בנו ושב בכל לבבו לדרוש להקב"ה וכל דורו שלמים לא קם דור בישראל כמותם כמו שמפורש בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטוכיא ולא מצאו איש ואשה שאין בקיאין בהלכות טומאה וטהרה וזהו וידי נטפו מור וגו' אף יאשיהו נאמר בו (מלכים ב' כ"ג) וכמהו לא היה לפניו מלך כי ראה פורענות שבאה אל מנשה ובא לו לקיים שלח ידו מן החור ומעי המו עליו: פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר. לא ביטל גזירתו שנאמר בחזקיהו (ישעיה ל"ט) הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך וגו' ומבניך אשר תוליד אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה ואף ביאשיהו על ידי חולדה הנביאה (מלכים ב' כ"ב) הנני מביא רעה על המקום הזה ואל יושבי וגומר ואומר (שם כ"ג) וכמוהו לא היה לפניו מלך וגו' אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה ויאמר ה' גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל ומאסתי את העיר הזאת: נפשי יצאה בדברו. יצאה ממני בדברו דבר זה. בקשתיהו ולא מצאתיהו. ואם תאמר והלא ירמיה עומד ומתנבא בימי יהויקים וצדקיהו שובו אלי ואשובה אליכם לא לבטל את הגזירה אלא להקל הפורעניות ולהכין מלכותם בשובם מן הגולה לנוטעם מאין נתישה ולבנותם מאין הורס: (ז) מצאוני השומרים. נבוכדנאצר וחילותיו: הסובבים בעיר. לנקום נקמתו של מקום: נשאו את רדידי. בית המקדש: שומרי החומות. אף מלאכי השרת שהיו שומרים חומותיה כענין שנאמר (ישעיה ס"ב) על חומותיך ירושלים וגומר הם הציתו בו את האור כענין שנאמר (איכה א') ממרום שלח

מליצה | שירי הנפש | משל

מתנו, (ובזוהר אחרי דף ס"ז) הכי תנא קוב"ה רוחא ונפשא דכולא, ולכן בקשתיהו ע"י תשובה ולא מצאתיהו. קראתיו בתפלה ותחנונים ולא ענני:

(ז) והנואה לפני שער העיר. מצאום השומרים והכום ונשאו את רדידם מעליהם:

(ז) מצאוני ומדי יצאה לעזוב את חדרי שלמה, ר"ל בעת רצתה להפרד מן הגויה אל השפע הנבואיית, מצאוה שומרי העיר, ר"ל הכחות המעמידים חיי הגויה, שלא יכלה עוד לעבור מהם כמקדם ולגנוב דעתם, כי כבר היתה תחת רשותם. והם הכוה ופצעוה שהכריחו את הנפש שתשאר עם גויתה ומדותיה ותאותיה הגשמיות עד שהשיבוה למסגרה בכל פעם ע"י מכות ופצעים שהם חולי הנפש ומכאוביה, (כמ"ש הרמב"ם בח' פרקיו שיש לנפש בריאות וחולי כמו שיש לגוף בריאות וחולי), ושומרי החומות בכלל, שהוא מגדל היותה קשורה בגויה ובחומה היא יושבת, נשאו את רדידי שהוא מכסים יראתה, ר"ל שלא יכלה עוד להשכיל ולהשיג בדרך נבואיי שמשכיל בלא חומה ובלא מעצור, כי שני השכלותיה מוגדרים ומצומצמים לפי ההשגה של שכל הנקשר בחומר, שמשיג השגה הדרגיית ע"י שהוא מוקף חומה דלתים ובריח, לא השגה פתאומית בלא גבול ותכלית:

מצודת ציון

(ז) פצעוני. היא מכה המוציאה דם וכן פצע תחת פצע (שמות כ"א): נשאו. לקחו וכן ונתים ונשאו (מיכה ב'): רדידי. הוא שם תכשיט מה מרודד ודק וכן והצעיפות והרדידים ישעיה

מצודת דוד

מהפלגת הגעגועין: בקשתיהו. אח"ז בקשתי אותו והפשתי אחריו ולא מצאתי אותו וקראתי אותו בחשבי שהוא במקום אשר ויגלה עצמו אלי כשמעו קולי אבל לא ענה לי. והנמשל הוא לומר כאשר גמרתי בנין הבית נסתלקה הנבואה ותאוה לצעקתי על הצדקה ומאחרת הייתי על חזרת הנבואה ולא עלתה בידי: (ז) מצאוני השומרים. בעת סבבתי בעיר לחפש אחריו מצאו אותי שומרי העיר הסובבים בלילה לשמרה והכו אותי ופצעו בי ושומרי החומות לקחו מעלי את רדידי כדרך שעושין להולך יחידי באישון לילה שמכים ופוצעים בו ומפשיטין בגדיו באמרם שהולך הוא לגנוב או לנאף. והנמשל הוא לומר הנה הגיעו בי השודדים המתפרנסים בעולם ואכלו ממני כמה וכמה בכל דור ודור ותפשו אותי אלופי האמוני הגוים

ח הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם אִם־תִּמְצְאוּ אֶת־דּוֹדִי מַה־תַּגִּידוּ לוֹ שֶׁחוֹלַת אַהֲבָה אָנִי: ט מַה־דּוֹדֵךְ מִדּוֹד הַיָּפָה בַּנָּשִׁים מַה־דּוֹדֵךְ מִדּוֹד שֶׁכָּכָה הִשְׁבַּעְתָּנוּ: י דּוֹדִי צַח

רש"י

את וגו': (ח) השבעתי אתכם. האומות אנשי נבוכדנצר שראיתם בחנניה מישאל ועזריה מוסרים עצמם לכבשן האש ואת דניאל לגוב אריות על עסקי התפלה ואת דורו של מרדכי בימי המן: אם תמצאו את דודי. לעתיד לבא ליום הדין שיבקש מכם להעיד עלי כענין שנאמר (ישעיה מ"ג) יתנו עדיהן ויצדקו: מה תגידו לו. שתעידו עלי שבשביל אהבתו חליתי ביסורים קשים ביניכם יבא נבוכדנצר ויעיד יבא אליפז וצופר וכל נביאי האומות ויעידו עלי שקיימתי את התורה: (ט) מה דודך מדוד. כך היו שואלין האומות את ישראל מה אלהיכם מכל האלהים שכך אתם נשרפים ונצלבים עליו: שככה השבעתנו. להעיד לו על אהבתך: (י) דודי צח. לבן כמו (איכה ד') צחו מחלב: ואדום. לפרש תחלה כל הענין לפי שעונו קילוס נוי בחור כשאת לבן ופניו אדמוניות: דגול מרבבה. נדגל בחיילות הרבה רבים

משל | שירי הנפש | מליצה

(ח) וציור המשל הדבר. והיא משבעת את בנות ירושלים שבעת ימצאו את דודה יאמרו לו שהיא חולת אהבתו:
(ט) כה ובנות ירושלים שאלו אותה מה דודך מדוד. הגידי לנו א] מה ההבדל בין אהבתך ליתר אהבות, ב] מה ההבדל בין דודך לדודים אחרים, עד שככה השבעתנו ברוב אהבתך אותו:
(י) (מ) דודי. משיבה סימניו ומעלותיו על

(ח) השבעתי. נפש שלמה רואה אז כי א"א לה עוד למצוא את דודה, ר"ל להשיג השגה זו בחיים, רק בעת שיגיע זמן הגויעה והפרידה שאז הנפש מתגלה אל הצדיקים כמו שנפשם עודם בגופם ועיניהם משיגים את ה' ובזה תאסף הנפש אל עמה, (כמ"ש בזוהר פ' מצורע דף נ"ג ופ' אמור דף פ"ח)
ובזה היא משבעת את בנות ירושלים שהם כחות גופה, שבעת ימצאו את דודה בעת המות שאז יכניעו הם גם תחלה אז יגידו לו שהיא חולת אהבה, (ועיין במדרש הנעלם פ' חיי שרה דף קכ"ב ס"ב ג"כ פסוק זה על דברת הנשמ לנפשות בעת המות):

(ט) מה. והנה בנות הגויה שואלים את הנפש, א) מה דודך מדוד מבקשים שתציר להם ההבדל בין האהבה והתשוקה זו הרוחניית שבה תכסוף הנפש אל האלהים, לבין יתר האהבות והכסופים הגשמיים (כי בנות הגויה לא יכירו מהות האהבה הזאת ועולם יקרה), ב) מה דודך מדוד מה מהותו הנעלם ומה תאריו וסימניו ומה מעלותיו, עד שבעבורם ככה השבעתנו ותבקשהו עד מות:

(י) דודי משיבה הנפש. דודי צח ואדום, תחלה מגדת בכלל כי הדוד הנעלם ית' הוא צח ואדום, ר"ל שכולל מחסד ורחמים שהיא מליצת הצחות ומן מדת הדין שמורה אדום, פי' שהוא המקור לטוב ולרע. הדין והרחמים הטובות והרעות החיים והמות כולם משרש אחד יוצאים מאותו השרשים שכולו טוב ואין דבר נפרד ממנו לא כהאומרים שהם משני שרשים, (ובמד' צח לי בים וכו' הלכו ביבשה בתוך הים ואדום לי בים וינער ה' את מצרים בתוך הים) וכן הוא דגול מרבבה בו נקבצו רבבות כחות שהוא המקור לכולם שמגד זה נקרא בשם אלהים, ר"ל קבוצת כל הכחות אשר במציאות שאין דבר חוץ ממנו:

מצודת דוד | מצודת ציון

כלי ריק: (ח) השבעתי כו'. כאלו תאמר לאשר אמרה אל הנערות משביע אני אתכן אם תמצאו את דודי הנה זאת היא מה שתגידו לו אשר אני חולה מרוב הגעגועין אל אהבתו וכאלו תאמר אין חליי בעבור ההכאות שהכו ונשאו כי השומרים כי בעבור זה הוא כאין מול צער הפרדתו ממני וזהו חליי. והנמשל הוא כאלו כנסת ישראל משבעת את העכו"ם להעיד עליה לעתיד לפני המקום ב"ה לומר שכל התלאות שסבלתי בגולה קבלתי באהבה אבל כל חליי ודאגתי היה על המנעת השראת השכינה כי לבד זאת היה מגמתי ותוחלתי: (ט) מה דודך. כאלו הנערות משיבות אותה מה זה תתרפק בו ומגעגעת עליו את היפה בין הנשים וכו' כמה נחשב הוא ביותר אשר מאשר הדודים: שככה השבעתנו. אשר כך השבעתנו להגיד שאתה חולה לאהבתו וכאלו תאמרנה הנה גודל החריצות הזה יורה שאין מי להצריך אליו אמרי נא מה הם הטובות הנפלאות שאתה מוצא בו. והנמשל הוא כאלו העכו"ם משיבות אותם לומר אמרי נא במה הוא נחשב מכל שרי מעלה של העכו"ם כלא שלום משפיעים טובה לאהביהם וא"כ הואיל וזה עוזבך התחברי עמנו ונהיה לעם אחד ותהי גם את תחת ממשלת השר שלנו: (י) דודי צח ואדום. כאלו משיבה הן אין להצריך אשר הדודים מול דודי כי דודי הוא צח הלבן מעורב במראה אדמימות הנחמד לעין. והנמשל הוא לומר הנה המקום ב"ה פועל הרחמים והדין כי לחות הלבן יורה על הרחמים והאודם על הדין כמפורסם וכאומר הנה בידו הכל הרחמים והדין אבל שרי מעלה לא ייטיבו ולא ירעו מעצמם כי אינם אלא שלוחי המקום ב"ה: דגול מרבבה. יש לו דגלים מקובצים רבבות. והנמשל הוא לומר רבים הם מלאכיו שאין דבר כמ"ש בלא

(ישעיה כ' ג'): (י) צח. ענין בהירות הלובן כמו צחו מחלב (איכה ד'): דגול. מל' דגל והוא הנס שנושאים לפני כל מחנה ומחנה וכן איש על דגלו (במדבר ב'): מרבבה. רבוא עשרת

וְאָדוֹם דָּגוּל מֵרְבָבָה: יא רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז קְוּצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחֹרוֹת כָּעוֹרֵב: יב עֵינָיו כְּיוֹנִים עַל־אֲפִיקֵי מָיִם רֹחֲצוֹת בֶּחָלָב יֹשְׁבוֹת עַל־מִלֵּאת: יג לְחָיָו כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם

רש״י

חיילותיו רבבות הרבה קרויין רבבה שנאמר (יחזקאל ט״ז) רבבה כצמח השדה נתתיך: (יא) ראשו. מפסיק ככתם פז. כתם הוא לשון סגולת מלכים שאוצרין בבית גנזיהם וכן (איכה ד׳) ישנא הכתם הטוב וכן (איוב ל״א) לכתם אמרתי מבטחי וכן (משלי כ״ה) וחלי כתם: קווצותיו תלתלים. לשון תלויים פנדלוי״ש בלע״ז: שחורות כעורב. כל אלה נוי לבחור: (יב) עיניו כיונים על אפיקי מים. עיניו על אפיקי מים נאות כעיני יונים, אפיקי מים עריצים למראה והבחורים יוצאים שם לשוט וכן מקלס המשורר עיני דודי כשהוא מביט על אפיקי מים דומות לנוי עיני יונים: רוחצות. עיני דודי בחלב: יושבות על מלאת. כל זה לשון נוי לא בולטות יותר מדאי לא שוקעות אלא יושבות על מלאת גומא שלהם הענין לפי הדוגמא (פ״א הענין לפי הגומא) והוא לשון כל דבר שעשוי למלאות גומא העשויה לו למושב כמו (שמות כ״ח)

שירי מליצה הנפש

(יא) **ראשו** עתה תתחיל לתארו בשלמות. **ראשו** ר״ל מהות מחשבתו הנעלמת והרצון העליון כמו שהוא במקורו טרם התגלה, הוא דבר נעלם, סתימא דכל סתימין לא יושג ממנו מאומה, ותאמר זה **בכתם פז**, הכתם הוא עצם מקשה, שזה מורה שפנימיותו סתום וחתום וידוע כי אין בפנימיותיו דבר, וכלל העצם הוא פז, שהוא הדבר היותר יקר בעולם השפל, ר״ל דבר יקר מאד הסתום ונעלם בתכלית העלמה. **קווצותיו** השערות הם מותרי המוח, שפנימית המוח בוקע ויוצא ומתגלה ע״י השערות שהוא ציור אל אורות המחשביות הנעלמות וצפונות הבוקעות ויוצאות לחוץ דרך נקבי משכיות השערות, שזה מורה רחבות התגלות מחשבתו הנעלמה, הם **תלתלים** תלי תלים, כי בהם תלוים עולמות שאין להם סוף, אבל הם **שחורות כעורב**, צבע השחור הוא הבולע את האור בתוכו, וזה משל על רוב ההעלמות באופן גנוז בהם וצפון בתוכם בלתי מתגלה מהם מאומה, ודומים כעורב ותערובות שאין ניכר לנו מהם שום הבדלה ורושם כלל:

(יב) **עיניו**. עתה תתחיל לצייר ראיית השגחתו שהתחיל להביט על הבריאה והמציאות שזה משל העינים, ר״ל השתכלות החכמה והבינה העליונה איך להיות להמציא ולבראות, כמ״ש וירא אלהים כי טוב. דומים **כיונים על אפיקי מים**, כי המים הם פנים לפנים, ר״ל שהם כמראה מלוטשת עד שהעומד לנגדם רואה בהם דמות פניו וצורתו, כן העולם והמציאות כולו הוא דמות הכבוד העליון כמ״ש כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם הוא מראה דמות כבוד ה׳, ר״ל כמו שמראה הקשת הוא רק קבוץ הגוונים המתפלשים בענן מאור השמש שזרח כנגדו, כן כל המציאות וגווניו הם ניצוצי השמש הגדול אור ה׳ המתגלה בם, **ועיניו** המשוטטים עליהם דומים **כעיני יונים על אפיקי מים** שהמראה המתראה במים הם דמות המביט ותארו, כן העולמות כולם הם דמות כבודו וחכמתו הנשגבה, והכל נמצא במקור המקורות שמשם נתגלה לחוץ, והם דומים כעיני יונים המשגיחים על בניהם. כן עומדים על אפיקי מים, המים הם כנוי אל הנמצאות, כמ״ש ורוח אלהים מרחפת על פני המים, ואפיקי מים הם התחלת הנמצאות ומקורם הנעלם, שם עומדים עיני השגחתו עיני החכמה והבינה, והם **רוחצות בחלב**, כי כמו שהדם נעכר ונעשה חלב כן נהפך שלם התהו לעולם התיקון ע״י העינים כידוע ליודעי בינה, והם **יושבות על מלאת** שהכל במלואו וטובו כמ״ש וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד:

מצודת ציון

עטרת אופיר: (יא) כתם פז. זהב טוב ויקר כמו בכתם אופז (דניאל י׳): קווצותיו. הוא שער הראש התלוי למטה: תלתלים. מל׳ תל וגובה: כעורב. שם מין עוף: (יב) אפיקי מים. מקומות המים שוטפים ונגרים בחוזק וכן כאפיקים בנגב (תהלים קכ״ו): (יג) לחיו. הוא המקום מתחת לעין: כערוגת

מצודת דוד

אלפין ישמשוניה ורבו רבבן קדמוהי יקומון (דניאל ז) ולא כן שרי מעלה: (יא) ראשו כתם פז. כאומרה אין להניח בראשו עטרת זהב כי בראש עצמו יפה ומבהיק עד ככתם פז. והנמשל הוא לומר אין לספר פעליו גדלו כי הוא מרומם על כל ברכה ותהלה: קווצותיו תלתלים. שערותיו המה מסולסלים ועל כי יתהפכו בסלסולם פעמים נכנסים ופעמים יוצאים לכן המה נראים תלים תלים והמה שחורות כגוונת העורב אחר דבר טוי. והנמשל הוא לומר הנפלאות הנשפעות מאת המקור ב״ה ישפשפו בהתבוננותו והמה נפלאות ותמוהות מעין האדם ואין להשיגם ובא הרמז בגוונת העורב כי דבר השחור הוא התוך אל העין: (יב) עיניו כיונים. הבטת עיניו יפה כהבטת עוף יונים בהתיצבם על אפיקי מים ומביטים לראות שם בנאותם ויפיה הבטת הלב אלהו: רוחצות בחלב. לובן עיניו המה נאות ונקיות כאלו מלוא בפני החלב אדמימות כאלו הן רוחצות בעיד בחלב: יושבות על מלאת, קבועות המה בגומא שלהן לפי מדת הגומא כמלאתו אינן בולטות ואינן שוקעות והוא דבר נוי. והנמשל הוא לומר שהוא משגיח בהשקפת אהבה והשגחה הדין ממתיק ברחמים כי לובן הלב יורה על הרחמים והשגחה עצמה היא על דרך התוליע עם כי על כל יתגים מיפ על מושבם באשר מבטים בה נתעה עניה כמ״ש

מִגְדְּלוֹת מֶרְקָחִים שִׂפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים נֹטְפוֹת מוֹר עֹבֵר: יד יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב מְמֻלָּאִים בַּתַּרְשִׁישׁ מֵעָיו עֶשֶׁת שֵׁן

רש"י

אבני מלואים (שם כ"ח) ומלאת בו מלואת אבן: (יג) לחיו כערוגת הבשם. אמר שם באותה ערוגות גידולי מרקחים: מגדלות מרקחים. מגדלות של מרקחים גידולי בשמים שמשבחים אותם מעשה רוקח: (יד) גלילי זהב. כאופני זהב: ממלאים בתרשיש. כל לשון מושב אבן יקרה בזהב קרוי מלואה: עשת. לשון (ירמיה ה' כ"ח) שמנו עשתו קבוץ עב קרוי עשת משטי"ש בלע"ז: שן. מעצמות פיל: מעלפת

שירי מליצה הנפש

(יג) **לחיו** אחר שצייר איך ראה והסתכל להוציא את הנמצאות, יצייר את הדבור שהוא הצווי אשר הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד. ובזה יש שתי מדרגות. א) הדבור הכללי הנכלל במלת בראשית, שבו נעשה הכל בכח, כמי שזורע זרעים בבת אחת טרם יצמחו, וזה נעשה ביום הראשון שהוציא הכל יש מאין. ב) הדבורים הפרטיים שבו הוציא תולדותיהם כ"א ביומו, כמ"ש במד' משל לזורע שזה זרעים בבת אחת, שהוא במשל שהזרעים הזרועים צמחו ויצאו לחוץ ויפרדו כ"א למינו, שזה היה בששת ימי המעשה. וממשיל הדבור הכללי אל הלחיים שהלחי הוא פנימי נגד השפה, ואמר שלהיו **כערוגת הבשם**. שהערוגה היא ששה טפחים והם **מגדלות מרקחים**. שהמרוקח הוא המעורב וממוזג כמה הערובות, וכן היה הכל מעורב בערוגה זו זרוע ובלתי ניכר, והדבורים הפרטים ממשיל אל השפה שהיא חיצונית. וע"ז אמר **שפתותיו**, שהוא גמר הדבור אז היו **שושנים** שכבר גדלו הזרועים ויוציאו ציץ ופרח ושושנים, **וגם נוטפות מור עובר**, שהוא תולדות החיים, (שזה גדר המור שבספר זה כנ"ל כ"פ) ר"ל שאז יצאו מעשה ימי בראשית על הצמחים והחיים למינם:

(יד) **ידיו**. אחר שצייר את הבריאה איך השתכל ואיך דבר ויוציא הנמצאות מאין ליש ומיש ליש בששת ימי המעשה, יצייר את ההנהגה איך מנהיג ופועל בהמציאות כל ימי עולם, וז"ש ידיו שהיא הכח הפעוליי המכונה לידיו הפועלים ועוסקים ומנהיגים המציאות, הם **גלילי זהב**, כי ינהיג ע"י אופנים וגלילים גלגל ומערכת הכוכבים ומתגלגלים בתמידות והם טהורים וקיימים כזהב, והם **ממלאים בתרשיש**. כי הגלגלים התחתונים מתנועעים ע"י הרוחניים המניעים אותם שנמשל בהם וגויתו כתרשיש, וע"י יגמר מלאכתם וידי היוצר יניע את מניעי המניעים בכח שאין לו סוף עד שלפעמים ישנה כפי חיוב המערכת ולפעמים ימלא גליליהם ע"י התרשישים שהם מלאכיו עושי רצונו. וכן גם עולמות העליונים שם סובבים גלילים העליונים שהם אופני המרכבה, והם ממולאים בתרשיש ע"י החיות כי רוח החיה באופנים, והם המאוירים בתרשיש, כמ"ש תכלת דומה לים וים דומה לרקיע וכו'. **מעיו**, עתה מציין רצונו המתגלה בהנהגה ע"י התורה, שזה יכונה במעיו, שהוא אות הרחמים והחמלה, כמ"ש ע"כ המו מעי לו, שמצד חמלתו נתן לנו תורה ומצות לזכות אותנו כמ"ש ה' חפץ למען צדקו וכו', (ובזה תורת הכתב הוא מהות זרועות עולם מטע ה' להתפאר) והיא דומה **כעשת שן** שמחברים חתיכות רבות והם נעשים כעצם אחד, כן האותיות והתיבות הפסוקים והפרשיות כולם תורה אחת, והיא ג"כ גלומה בפנימותה כעשת שן, תוכה נסתר ונעלם כעשת שהיא חתיכה מדובקת, ובכל זה היא **מעלפת ספירים**. שדרך הספיר ובהירתו יתפלש כח הראות מעבר אל עבר, כן מתוך סתרי התורה ומלבושיה יתראה במראות הנובאות סודותיה מצפוניה ופליאותיה:

מצודת דוד

אך אם ראיתי כלני לא יבצע ה' (תהלים ס"ו): (יג) לחיו כערוגת הבשם, לחייו המה בתכלית ההדור ידמו אל הערוגות שצומחים שם הבושם שמייפין אותן ביותר: מגדלות מרקחים, אשר בערוגת ההן יש גידולי סממנים מובחרים לעשות מהם מעשה רוקח להיות שמור לזמן מרובה. בהן הערוגות ההן הנה בתכלית ההדור מפאת צורתם ומפאת הסממנים המובחרים בתוכם הצומחות עליהן, והנמשל הוא לומר הדבורים שיצאו מן המקום ב"ה המה יקרים ומחוכמים ובתכלית התועלת ויודעו בלחיים על כי המה יקיפו כלי הדבור: שפתותיו שושנים. מבין שפתותיו עולה ריח טוב כריח השושנים והמה מטיפות את המור, והנמשל הוא על הנביאים השלוחים מאת ה' לדבר דבריו בהמון כמו שושנים בריחם נודף ונתרחוק כי ג"כ המה מודיעים מה שיהיה לאחרונה ומייעדים טובה מרובה והצלחה מתמידות: (יד) ידיו גלילי זהב, האצבעות ידיו כשהן פרודות ידמו במראיהן כזרועות אופני זהב ר"ל נקיות כזהב ועם כי ראשי אצבעותיו הן כלי המשוש ידרכן להיות מגולגלות: ממולאים בתרשיש, ובהם יושבים אבני תרשיש לפי מדות הגומות לא בולטין ולא שוקעין ועל הצפרנים יאמר שהם נאים ומלוקים כאבני תרשיש והמה במדה הראויה לא קצרות ולא ארוכות. והנמשל הוא על גלגלי השמים מעשה אצבעות המקום ב"ה שנאמר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך (תהלים ח) שהמה נכונים יקרים כזהב וממולאים ככבי אור: מעיו עשת

מצודת ציון

כערוגת. הוא תלם המהריבה כמו מערוגת מטעה (יחזקאל יז): מגדלות. גידולי: מרקחים. כן יקראו הסממנים המעורבים המשומרים לזמן מרובה וכן רקח מרקחת (שמות ל'): שושנים. שם עשב הנודע: עובר. ר"ל מתפשט: (יד) גלילי. אופני המרכבה כמו על גלילי כסף (אסתר א'): בתרשיש. שם אבן יקר: מעיו. על הבטן יאמר בנו המעיים: עשת. ענין בהירות וזכות וכן ברזל עשות (יחזקאל כז): שן. הוא שן

שן

מעלפת ספירים: טו שוקיו עמודי שש מיסדים על־אדני פז מראהו כלבנון בחור כארזים: טז חכו ממתקים וכלו

רש"י

ספירים. מקושטת ומחופת בספירים לשון ותתעלף דמתרגמינן ואיתקנת: (טו) שוקיו. כעמודי שש המיוסדים על אדני פז: עמודי שש. עמודי שיש והכירו במגלת אסתר (אסתר א') על גלילי כסף ועמודי שש. ומראהו גבוה כארזי הלבנון: בחור כארזים. נבחר בין הבנים כארז בין שאר עצים: (טז) חכו ממתקים. דבריו ערבים: זה דודי. זה דמות דודי וזה דמות רעי ועל כל אלה חליתי לאהבתו. והדוגמא כלפי הקב"ה כך היא: דודי צח. ולבן להלבין עונותי. צח ולבן כשנראה בסיני נראה כזקן מורה הוראות וכן בשבתו למשפט (דניאל ז') לבושיה כתלג חור ושער רישיה כעמר נקא: ואדום. ליפרע מאויביו כענין שנאמר (ישעיה ס"ג) מדוע אדום ללבושך: דגול מרבבה. הרבה חיילות מקיפין אותו: ראשו כתם פז. תחילת דבריו הבהיקו ככתם פז וכן הוא אומר (תהלים קי"ט) פתח דבריך יאיר פתח אנכי ה' אלהיך הראה תחלה שמשפט מלוכה יש לו עליהם ואחר כך גזר עליהם גזירותיו: קווצותיו תלתלים. על כל קוץ וקוץ תילי תלים של הלכות: שחורות כעורב. על שם שהיתה כתובה לפניו אש שחורה על גבי אש לבנה. ד"א קווצותיו תלתלים כשנראה על הים נראה כבחור נלחם בגבורה: עיניו כיונים על אפיקי מים. כיונים שעיניהם צופות אל ארובותיהם כך עיניו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שמשם יוצאת התורה המשולה למים: רוחצות בחלב. כשהן צופות במשפט מבררות דין לאמתו להצדיק צדיק לתת לו כצדקתו ולהרשיע רשע לתת דרכו בראשו: יושבות על מלאת, על מלאת של עולם משוטטות בכל הארץ צופות טובים ורעים. ד"א תלמידי חכמים שהקב"ה נותן להם עינים להאיר לעולם כשם שהעינים מאירים לאדם כיונים הנודדים משובך לשובך לבקש אכלם כך הם הולכים ממדרשו של פלוני חכם לבית המדרש של פלוני חכם לבקש טעמי תורה: על אפיקי מים. על בתי מדרשות שהם מוצאי מים של תורה: רחצות בחלב. לפי שמרחצן עינים. והעין לשון נקבה היא רוחצות לשון נקבה הם מלאכים עצמן בחלב של תורה ומלבני' סתריה וסתומותיה: יושבות על מלאת. מיושבים

שירי מליצה הנפש

(טו) **שוקיו**. וסוף מעשהו ואחרית מסובביו הוא העולם המורגש שהם **עמודי שש** ר"ל שם קצות העולם, והם **מיוסדים על אדני פז**. ר"ל נסמכים על ה' המקיף אותם וממלא אותם בהבדל כסף השגחתו, עד שראשו כתם פז מגיע עד השוקים הנסמכים ג"כ על אדני פז, (כמ"ש בע"ח שער היכלות ענף ד') עתה הושב מעלותיו בכלל **מראהו** בכלל **כלבנון** אשר אין מספר לנטעים הגדלים בו כן מלא נטעים טובים, ר"ל נמצאים רבים עליונים ותחתונים שהוא שורש לכולם ונושא ומחיה אותם, ומבאר עוד היכולת והחכמה והרצון שנמצאים אלו בתכלית השלמות, נגד היכולת אומר, **בחור כארזים**, שהוא הארז היותר גבוה בין עצי הלבנון, כן אות הוא בנפלאותיו מגד גבורתו ויכלתו:

(טז) (נגד החכמה אומר) **חכו ממתקים**, החיך הוא ציון להטעמת החכמה והרגשתה, כמ"ש כי אזן מלין תבחן וחך יטעם לאכול, ר"ל שהחכמה המתגלית ממנו ממתקים, וגנד הרצון אומר **כלו**

מצודת דוד

הן. כמו זך ובהיר כזכות אבן הס"ל כבהות מעופפת בספירים וקבועים בה באלו נופל זוהר הספירים על השן ומבהיק ביותר והנמשל הוא לומר עם כי השמים שמים לה' הוא מאז למושב לו על הכפורת שהוא מקום פנימי ונעלם כמו המעי' שבתוך הגוף ומשם באה הארה לכ"י כלתה וזכית הגן תכשיטות הספירי' (טו) שוקיו עמודי שש, רגליו נאים בלובן ונראה כעמודי אבן שיש ובמה מיוסדים על אדני פז כן כפות הרגלים בהם נקיות כזהב פז עם כי מדרכם להיות מלוכלכות בעפר הארץ.

והנמשל הוא על העולם כהבדל הדום רגלי המקום ב"ה שנאמר והארץ הדום רגלי (ישעיה ס"ו) שהוא חזק כעמודי אבני שיש אדני יסוד כדור הארץ המעמידו במקומו לבל יתקרב לפאה מן הפאות דומה הוא אל הפז ויאמר על הנקודה האמצעית מכדור הארץ שהיא מעמדת כל הכדור במקומו כאשר אמרו הטבעיים כי כל יסוד מתחזק ליסודו ולכן בא הרמז בפז כי הנקודה הזאת היא כמעט קט כמו בפז במעט ידו לעולם באיים רז"ל: מראהו כו', מראה קומתו הוא כהר הלבנון והוא נבחר מאשר הודים כארזים מכל עצי היער. והנמשל הוא לומר שהמקום ב"ה גדול ורם מכל אלהים ומאוד נבחר מכלם ואין לערוך אותם אליו: (טז) חכו ממתקים, כל דברי חכו המה מתוקים כמלילם נאותם ולהות אמריו וכל מעשיו ומנהגותיו המה חמודים כי עשוים בהשכל רב, והנמשל הוא לומר דברי התורה הנתונים מפיו המה מחכימים צדיקים ותקים ישרים וכל מעשיו בחסד וברחמים: זה דודי כו'. הנה מי שיש בו אלה השבחים זה דודי ורעי והאומרת בהיות כן איך לא אתחקק אליו וכי יש מי להעריך אליו. והנמשל הוא לומר דעו מי שכל אלה בו הוא אלהי והלא תאמר עתה אשנו גם אם מי דומה לו ומה זה שאמרו לעזבו ולהתחבר עמכם להיות תחת ממשלת אחר של מעלה הגואל בהם הלא הלא כמוכם האין נשל אלהי:

מצודת ציון

בן הפיל: מעלפת. ענין עטוף וכסוי כמו והתעלף (בראשית לה): (טו) שוקיו. הוא פרק מפרקי הרגל: שש. אבן שיש: מיוסדים. מל' יסוד: אדני. הוא הדבר שהעמוד תקוע בו וכן אדני כסף (שמות כו): פז. הוא המובחר בזהבים: (טז) חכו. הוא מה שמתחת הלשון והוא מכלי הדבור: ממתקים. מלשון מתוק:

אגס

מַחֲמַדִּים זֶה דוֹדִי וְזֶה רֵעִי בְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם: ו א אָנָה הָלַךְ

רש"י

דברים על אופניהם. ד"א פניו עיניו פרשיות של תורה והלכות ומשניות כיונים שהם נאים בהליכתן על אפיקי מים בבתי מדרשות רוחצות בחלב מלוטשות כחלב כמו שפירשתי: לחיו. דברות הר סיני שהראה להם פנים מסבירות ושוחקות: שפתותיו שושנים. דבורים שנדבר באהל מועד שהם לריצוי ולכפרה ולמחילת עון תורת החטאת ואשם ומנחה ועולה ושלמים: ידיו. הלוחות שנתן מימינו ומעשה ידיו המה: גלילי זהב. אלו הדברות שבהן הנחמדים מזהב ומפז רב. א"ר יהושע בן נחמיה מעשה נסים היו של ספירינון היו והיו נגללין. דבר אחר על שם שמגלגלות טובה לעולם: ממלאים בתרשיש. שכלל בעשרת הדברות תרי"ג מצות: מעיו עשת שן. זה תורת כהנים הניתן באמצע חמשה חומשים כמעיים הללו שהם נתונים באמצע הגוף: עשת שן מעולפת ספירים. נראית חלקה כעשת שן והיא סדורה דקדוקים רבים גזירות שוות ובנין אב קלים וחמורים: מיוסדים על אדני פז. אמר רבי אלעזר הקפר העמוד הזה יש לו כותרת למעלן ובסיס למטן אמר רבי שמואל בר גרא פרשיות שבתורה יש להם כותרת למעלן ובסיס למטן וסמוכות לפניהם ולאחריהם כגון פרשיות של שביעית ויובל (ויקרא כ"ה) וכי תמכרו ממכר להודיעך כמה קשה אבקה של שביעית כדאיתא במס' ערכין וסוכה וכגון (במדבר כ"ז) יפקוד ה' איש על העדה לו את קרבני לחמי עד שאתה מפקדני על בני פקוד אותם עלי וכן כמה לכך נאמר שוקיו עמודי שש מיוסדים וגו': מראהו כלבנון. המסתכל ומתבונן בדבריו מוצא בהם פרחים ולולבים כיער זה שמלבלב כך דברי תורה הגו' בהם תמיד מוצא בהם טעמים: בחור. נבחר כארזים הנבחרים לבנין ולחוזק ולגובה: חכו ממתקים. דבריו ערבים (ויקרא י"ט) ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם. אני ה' נאמן לשלם שכר יש חיך מתוק מזה אל תהבלו במעשיכם ותקבלו שכר ובשוב רשע מרשעו (יחזקאל י"ד) ועשה משפט וצדקה עליהם חיה יחיה עונות נחשבו לו לזכיות יש חיך מתוק מזה: (א) אנה הלך דודך. אומות ומקנטרים

מליצה	שירי הנפש	משל
מחמדים, הכל חומדים אותו כי רואים אך בטוב וחסד. זה דודי, ר"ל אלה הם תאריו שבם יוכר, כי אינו ניכר מצד עצמו רק מצד פעולותיו, ומצד זה אני אוהב אותו האהבה הגדולה בהכירי מעלותיו		בגל כל חד, ומסיימת זה דודי ר"ל כמלא כמוהו : הרעיה לא מצאה את דודה עוד : ובזה נשלם השיר הרביעי :

וטובו וחכמתו ושלמותיו, וגם זה רעי, כי גם אנכי עלם רוחני נאצל מאתו ודומה בקצת שלמיות כמוהו. כחלק המתדמה אל הכל, כמ"ש חמשה ברכי נפשי אמר דוד ולא אמרן אלא כנגד הקב"ה וכנגד נשמה, מה הקב"ה מלא כל העולם זן את העולם ורואה ואינו נראה וכו' אף נשמה וכו' :

הרעיה השמימית נפש שלמה לא מצאה עוד את הדוד ודברות קדשו בנבואה כל חיי שלמה, עד נאסף אל עמיו. ובזה נשלם שיר הרביעי.

השיר החמישי

נמשך עד אחות לנו קטנה [ח' ה'] מספר, כי באחרית הימים בא הדוד אל הרעיה לעין כל, ובנות ירושלים והמלך עצמו נתוכחו עמה בל תפרד מהם. והיא לבשה עוז ברוב אהבתה ותצא אל דודה אל המדבר ולא שבה עוד. עד ששררו המשוררים מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. כי האהבה נצחה את כולם :

ו (א) אנה, אחר שהכירו בנות ירושלים מעלת הדוד ויקר האהבה כזאת מסכימים ללכת עמה לבקשו. באמרם, אנה הלך דודך אם יודעת מקומו, או עכ"פ אם אינך יודעת המקום שהוא שם, הנה פנה, נאיזה צד. ונבקשנו בצד ההוא :

נמשך עד אחות לנו קטנה (ח' ה') מספר כי באחרית הימים עת הגיע לשלמה מועד כל חי להאסף אל עמיו, אז בא הדוד העליון אל הרעיה נפש שלמה לאספה אליו אל צרור החיים לעין כל. ויספר את הנצוח שהתוכחו אז כחות הגויה והגוף עצמו עם הנפש בל תפרד מהם, אבל היא מתלבשת אז בעוז, ה' לשוב אל האלהים אשר נתנה. כי עזה כמות אהבה, וכו יספר ענין הנפש בעת הגויעה ואחריו, עד השוב אל מקורה בבית אביה :

ו (א) **אנה**. מספר כי עת הגיע לשלמה תור הגויעה, ואז הכירו גם בנות הגויה את מעלת הדוד העליון ויקר תשוקת הנפש האלהית אל הדבוק בו, והם מסכימים כולם לבקש את ה'

מצודת דוד

(א) **אנה** הלך דודך. כאשר שמעו הנערות אמרים כי נעמו אמרו לה את היפה בנשים אם לא מצאת את דודך נעיר אמרי נא להיכן הלך ולהיכן פנה ר"ל אנה דרכו בעת ונלך עמך ונבקשנו במקום ההוא כאלו האמרנה אם את משתדלת

מצודת ציון

ו (א) **אנה**. להיכן כמו אנה אלך מרוחך (תהלים קל"ט): פנה. לצדות

דּוֹדֵךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים אָנָה פָּנָה דוֹדֵךְ וּנְבַקְשֶׁנּוּ עִמָּךְ׃ ב דּוֹדִי יָרַד לְגַנּוֹ לַעֲרֻגוֹת הַבֹּשֶׂם לִרְעוֹת בַּגַּנִּים וְלִלְקֹט שׁוֹשַׁנִּים׃ ג אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי לִי הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ ד יָפָה

רש"י

האומות את ישראל אנה הלך דודך למה הניח אותך עזובה אלמנה: אנה פנה דודך. כשחזר והשרה רוחו על כורש ונתן רשות לבנות הבית והתחילו לבנות באו ואמרו להם אנה פנה דודך אם חוזר הוא אליך נבקשנו עמך. כענין שנא' (עזרא ד') וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה בונים היכל וגו' ויגשו אל זרובבל וגו' נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם וגו' וכוונתם לרעה כדי להשביתם מן המלאכה והם משיבים: (ב) דודי ירד לגנו. צוה לנו לבנות היכלו ויהיה שם עמנו: לערוגת הבושם. מקום מקטר הקטורת: לרעות בגנים. ועוד ירד לרעות צאנו בגנים אשר נפוצו שם את אשר שלא עלו מן הגולה משרה שכינתו עליהם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: וללקוט שושנים. שומע ומקשיב נדברים בתורתו ללקוט זכיותיהן ולכתבם בספר זכרון לפניו כענין שנאמר (מלאכי ג') אז נדברו יראי ה' וגו' ומה שאתם אומרים לבקשו עמנו ולבנות עמנו אני לדודי ולא אתם לו ולא תבנו עמנו כענין שנאמר (עזרא ד') לא לכם ולנו לבנו' בית אלהינו ואומר ולכם אין חלק וצדק' וזכרון בירושלם: (ג) הרועה בשושנים. הרועה את צאנו במרעה נוח וטוב: (ד) יפה את רעיתי כתרצה. והקב"ה מקלס' על זאת יפה את רעיתי כשאת רצוי'

מליצה — שירי הנפש

ולהשתוקק אליו, ואז כי הגיע עת דודים בהאסף נפש שלמה אל עמה ואל אלהיה, מתאספים כל בנות העיר, ר"ל כל כחות הגויה, אל הרעים בה שמים, מבקשים להאסף עמה אל מקומה ואל דודה, ושואלים אותה אנה הלך דודך, ר"ל כי לפעמים תשיג הנפש את דודה בנבואה ורוה"ק, שאז לא תבקש רק את מקום ההשגה לבוא אל המקום שהמלך במסבו, ועל צד זה אמרו אנה הלך דודך. ולפעמים תשיג הנפש את האלהי ע"י העיון והמחקר, שבזה מוכרחת לחזור גם את דרך ההשגה, כי החקירה תתע לפעמים בעיונה ולא תמצא הדרך הישר לבא ולראות פני אלהים. ועז"א אנה פנה דודך לאיזה צד, ונבקשהו ע"י העיון והדרישה:

(ב) **דודי**. בסוף קץ הרגישה נפש שלמה כי הדוד העליון יורד ממעון קדשו לאספה אליו, והיא אומרת, הנה עתה **דודי ירד לגנו**, ולא לכל הגן, שהוא כל כחות הגויה ומספר נפשותיה, רק **לערוגת הבשם**, שהיא הנפש האלהית הרוחנית, שהיא הערוגה שזורעים בתוכה חמשה זרעונים כמ"ש חמשה ברכי נפשי אמר דוד כנגד הקב"ה וכנגד נשמה והוא הבושם העליון העולה לריח ניחוח. **לרעות בגנים**, ר"ל את הגנים שהם נטעי הגוף ואבריו ירעה, פי' שע"י המות יזדככו מעט מעט לשוב אל היסודות ומשם אל גלגולים אחרים, עד יבנה מהם בית חדש. אבל את **השושנים** שהם הנפשות הקדושות ילקט לעצמו וישימם באוצרותיו. ומה יפה דרשו חז"ל פסוק זה על מיתת הצדיקים:

(ג) **אני**. עתה מתחברת עם דודה העליון (בזה מיתת נשיקה) ואמרה **אני לדודי**, כי היא אשר מתחלת עתה בדבוק בזה ברוב תשוקתה אל האלהים, והרועה העליון מביא לה **שושנים** ממחי צדקתה ומעשים הטובים לריח ניחוח:

(ד) **יפה**. (הדוד העליון אומר אל נפש שלמה). **את יפה ע"י שנרצו מעשיך**, ונתכפרו עונותיך.

משל

(ב) **דודי**, בעודם מדברים זאת [והם היו בגן המלך] **ירד** הדוד מהררי בתר ובא לגנו, אבל אין עקר ביאתו אל הגן רק לערוגת הבושם, ר"ל אל רעייתו שהיא הבושם שלו, והיא הערוגה שנותנת לפניו ריח בגן הזה. כי בא לרעות בגנים שם ירעה צאנו, והוא לא ילקט לעצמו רק שושני הערוגה. רק אהבת כלתו ולבי חמדתו:

(ג) והיא אומרת אני לדודי ודודי הרועה לי בגנים שהביא לי שושנים למנחה:

(ד) **יפה**, [מאמר הדוד] את רעייתי יפה כתרצה ר"ל עיר שנתרצית

מצודת ציון

(ב) **לרעות**. מלשון מרעה: (ד) **כתרצה**. שם עיר מלוכה למלכי ישראל: נאוה. נאה ויפה: **איומה**. מלשון אימה ופחד: כנדגלות. מל' דגל ור"ל מחנות בעלי דגל

מצודת דוד

מתפחדת ללכת יחידי נלכה גם אנו בהדרכך. והנמשל הוא כאלו יאמרו האומות אם הדבר כן הוא אמרי לנו היכן הוא וכלומר במה תבין אותו אליך ובמה יתרצה ונעזור לך על הבקשה להספיק בידך לשיבו אליך ולא נוסיף להרחיק עוד מאחריו:

(ב) דודי ירד לגנו. כאלו משיבה לומר דרכו ללכת בגנים ובודאי ירד שם אל בין ערוגות הבושם לרעות ולטייל בגנים וללקוט שושנים להביאם לי תשורה. והנמשל הוא אבל תשיב אמריה מעולם דרכו להשרות שכינתו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות להקשיב רנה של תורה ותפלה לקבלם ברצון נסיות שמורים אלו לשלם מהם שכר טוב והאומרים הנה בעסק התורה והתפלה אפשנו לשוב אלי: (ג) אני לדודי כו'. ר"ל כמו שכל תשוקתי היא אל דודי כן תשוקתו אלי והוא זה הרועה בשושנים להביא לי מהם תשורה. והנמשל הוא לומר כמו שאני לא בחרתי באל נכר כן הוא לא עזבני מה בא להגעור בעובדי גלולים ואף פה מקבל ברצון עסק התורה והתפלה ושמורים אלו להשיב לי עליהם גמול טוב: (ד) יפה

אַתְּ רַעְיָתִי כְּתִרְצָה נָאוָה כִּירוּשָׁלָ͏ִם אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת׃ ה הָסֵבִּי עֵינַיִךְ מִנֶּגְדִּי שֶׁהֵם הִרְהִיבֻנִי שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מִן־הַגִּלְעָד׃ ו שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הָרְחֵלִים שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם׃ ז כְּפֶלַח

רש"י

לי כך הוא מדרש בספרי: נאוה. את עתה כאשר בראשונה בירושלים: אימה כנדגלות. חילי מלאכים איתקך אסיל עליהם שלא להלחם ולהשביתכם מן המלאכה כמו שנאמר בעזרא: (ה) הסבי עיניך מנגדי. כבחור שארוסתו חביבה ועריבה עליו ועיניה נאות ואומר לה הסבי עיניך מנגדי כי בראותי אותך לבי מתחמם ומתגאה עלי ורוחי גסה כי איני יכול להתאפק, הרהיבני. הגיסו לבי כמו (תהלים צ׳) ורהבם עמל ואון (ישעיה ל׳) רהב הם שבת איסטורדי״ר בלע״ז והדוגמא כך הוא אמר הקב״ה במקדש זה אי אפשר להשיב לכם ארון וכפרת וכרובים שהם הרהיבוני בבית ראשון להראותכם חבה יתירה עד שמעלתם בי: שערך כעדר העזים. בקטניך ורכים ודקים שבכם יש שבח הרבה: (ו) שניך. קציניך וגבורים שבך כולם לטובה: כעדר הרחלים. הרחל הזאת כולה קדושה צמרה לתכלת בשרה לקרבן קרניה לשופרות שוקיה לחלילין מעיה לכינורות עורה לתוף אבל הרשעים נמשלו לחזיר שאין מהם לקדושה כלום:

משל

שהתראית אלי שנית ושב רצוני עליך ואת נאוה בירושלים כולו, ר״ל בכל בנותיה, ואת איומה כנדגלות, כמחנות רבות. שכן ייראו עתה מקרוב אליך:

(ס ו ה) הסבי, מעתה הסבי את עיניך העומדות מנגדי מרחוק כי עד עתה היית מבטת אל חדרי שלמה ושלחת עיניך אלי מן הצד, עתה הסבי אותן אלי כי אם רכבי וגאותי, לכן ידבקו בי בתמידות, שערך הושב יופיה כנ״ל:

מליצה

ואת נאוה בירושלים, ר״ל בכל הגויה והפת כחותיה, שהיא ירושלים המליציית ובנותיה, כי את שקולה כנגד כולם והעקרית בעיני. ואת איומת כנדגלות רבים והמון מחנות, כי מן החומר ומע״ם שעלקת ופעלה, עמדו צבא קדושים ומלאכי שלום העומדים סביבך לשמרך בכל דרכיך וזר לא יקרב אליך:

שירי הנפש

(ס ו ה) הסבי מעתה הסבי את עיניך, שעד עתה עמדו מנגדי מרחוק, כי היית בחדרי שלמה שהוא הגויה לוטשת עיני השכלתך מרחוק ממכלא הגשם והחומר, (וכבר בארנו ענין העינים האלה למעלה, א׳ כ״ו), עתה הסבי אותן אלי, כי תהיי אצלי תחת כסא כבודי, כי עיניך אלה הרהיבני. וגדלני בעולם, שע״י נתפרסם גדולתי ומלכותי. ועתה שב לחשב המעלות והתקונים שהביאה הנפש אתה, שהם השערות והשנים, ורקתה שהם המושגים והעיונים הרוחניים ועצמות הנפש עצמה, כמו שפירשנו זה בפרטות למעלה (סימן ד׳). ודלג את הצואר והשדים, שזה מאמר ההגנתה את הכח המתעורר ויצר הגויה, כי אפשו עתה, באשר תפרד מן הגויה וכחותיה ותעזוב את החומר:

מצודת דוד

את רעיתי כתרצה. כאשר נשמע אל המשוק נופש דבריה והפלגת תשוקתה אליו שלא אחריו לקלסה וכה אמר יפה את רעיתי כעיר תרצה והיא היתה עיר יפה מאוד בבניינים נפלאים (ועד שלא נבנית שומרון היתה עיר מלוכה למלכי ישראל): נאוה כירושלים. שהיתה נאה מאוד בהפלגת ההוד וההדר: איומה כנדגלות. לפי רוב השיבה ומעלתך את מעלה אימה על רואיך כמו דגלים ממחנות רבות המטילים אימה על רואיהם. והנמשל הוא לומר עם כי את גולה והורס עכו״ז יפה את במעשים הנוגים ובמדות ישרות וכל האומות אימת הפנים להשחיתך עד התכלית כאלו היית המון עם רב מלומדי מלחמה: (ה) הסבי עיניך מנגדי. גם זה מדברי המשוק ישלח הגריו לאמר לה בדרך חבה שהזיזי לי עיניך שהם מוסרים מנגד פני כי מאז בהבטתם בי הזקו ואמצו את לבבי לשות נמשך אחריך. והנמשל הוא כאלו יאמר להחכמים עיני העדה שיביטו גם עתה ויסתכלו בתורה ויעסקו בם כי בזה הן מוסיפים כח נאזו כמעלה של מעלה וגם עתה יאהבו בזה אל המקום ב״ה וכאומר עם כי המה בגולה ואין עסק התורה מוספת כח כ״כ כמו שעסקו בא״י מ״מ מוסיפים הם: שערך כעדר העזים. שער ראשך חלק ומבהיק כשער עדר העזים אשר נמרטו ונסרקו בענפי הקוצים בדרכם ממקום מרעיתם מהר הגלעד והאלי נסרקו במסרק. והנמשל הוא על הנזירים שמגדלים פרע שער ראשם כעדר העזים כו׳ בהם סרוקות ושערותם ארוכות ותלויות כלפי מטה וכאומר עם כי אין קרבן בגולה להביא במלאת ימי נזרן מ״מ חביבים הם לפני: (ו) שניך כעדר הרחלים. שניך המה לבנות במראה ומסודרות כמו עדר הרחלים כשהם עולים מן הרחצה שמבהיקים בלובן לה: שכולם מתאימות. מוסב על השנים לומר אשר כל השנים בזוג כתאומים ואין בהם שכולה ר״ל לא נחסר אחד מהם ולא נפגם ולא נבתה מראהו. והנמשל הוא על שופטי העדה הממונים להכריע ולהשחית את החייבים במשפט בהם נקיים מן המוקק כעדר הצולה מן הרחצה שמנוקים מן הלכלוך ויהיו אנו נאמנו וכולם קדושים מנוקים מגזל ולא ימצא באף מהם נחוד שוחד: (ז) כפלח הרמון רקתך.

מצודת ציון

דגל: (ה) הסבי. מלשון סבוב והחזרה: הרהיבוני. ענין התחזקות כמו הרהיבני בנפשי עוז (תהלים קל״ח): שגלשו. ענין מריטת השער: (ו) מתאימות. מלשון תאומים: ושכלה. ר״ל חסרון ופגם והמר בלשון השאלה: (ז) כפלח. ענין בקוע כמו כפלח תחתית (איוב מ״א): רקתך. הוא גובה הפנים שאצל העין מזה ומזה וכן ותתקע את היתד ברקתו (שופטים ד׳): מבעד. מבפנים: לצמתך. היא המסוה המכסה את הפנים

הרמון רקתך מבעד לצמתך: ח ששים המה מלכות ושמנים פילגשים ועלמות אין מספר: ט אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה ראוה

רש"י

(ח) ששים המה מלכות. אברהם ויוצאי ירכו, בני קטורה שש עשרה. ישמעאל ובניו שלש עשרה. יצחק ובניו שלשה. בני יעקב שנים עשר. בני עשו שש עשרה, כדברי הימים. הרי ששים. ואם תאמר לא מנה תמנע שהיא אשה אברהם מן המנין: ושמנים פלגשים. נח ובניו עד אברהם תולדות יוצאי התיבה שמונים תמצאם וכשם שהמלכות שהם נשי המלך יתירות בגדולה על הפלגשים כך היו אברהם ויוצאי ירכו השובים גדולים ויתרים בחשיבות על הכל כאשר תראה הגר בת מלכים היתה תמנע בת שלטונים היתה ונעשית פלגש לעשו ואומר (בראשית י"ד) את עמק שוה וגו' הושוו כלם בעצה אחת והמליכו את אברהם עליהם: ועלמות אין מספר. למשפחות הרבה נחלקו כל אלה: (ט) אחת היא יונתי. ומכלם אחת היא הנבחרת לי ליונה תמה שהיא שלימה לב עם בן זוגה: אחת היא לאמה. לכנסייתה הרבה מחלוקות בבתי מדרשות כלם לבם להבין תורה על מכונה ועל אמתתה: ברה היא ליולדתה. יעקב ראה אותה מטה שלימה בלא פסול והודה וקלס למקום שנאמר (בראשית מ"ז) וישתחו ישראל על ראש המטה: ראוה בנות. את ישראל בגדולתם: ויאשרוה. ומה היא קילוסך מי זאת הנשקפה עלינו ממקום הגבוה לנוך קרויה הנשקפה

מליצה

(ח) ששים. יפנה פניו אל בנות ירושלים, שהם כחות הגויה המתאספים עתה סביב הנפש, אמר הלא יש לו לשלמה, שהיא הכח המושל בגויה, נשים וכחות רבות, ששים מלכות. ר"ל כחות הראשות המושלות בגויה, ותחתיהן שמונים כחות פחותות מהן במדרגה כמדרגת הפילגשים, ותחתיהן עלמות אין מספר, ר"ל יתר תכונות ומדות וכחות אשר אין מספר להן:

משל

(ח) ששים, [רואה כי בנות ירושלים באים שמה ועומדים סביבה] אומרת אליהן, הלא יש לו לבעלה נשים רבות ששים מלכות ושמונים פלגשים ורב עלמות. ולמה לו עוד לעשק את רעיתי שהיא יחידה אצלי, כי. (ט) אחת היא אלי יונתי תמתי, אין לי ידידה זולתה. שב נאמר. אבל היא ג"כ אחת לאמה. שלא ילדה עוד האם בת כמוה, והיא ברה ונבחרת ליולדתה. כאילו יולדתה בררה לעצמה היופי והחן הנמצא בתבל וילדה הבת הזאת. עד כי הבנות כולנה ראוה ויאשרוה. וגם מלכות ופלגשים

שירי הנפש

(ט) אבל אחת היא יונתי תמתי הנפש הקדושה היא יחידה בעניניה, אין לה ריע ואחות בין כחות הבשר כולם, כי נבדלת היא מכל תולדות העולם השפל הלזו, אחת היא לאמה (כאשר בארנו א' ו') שהגוף יקרא במליצה אם הנפש שהגויה לא הוציאה רעיה כזאת בכל הבנות והכחות אשר הוציאה: וגם היא ברה ליולדתה, היא הבר והסולת של הטבע בכללה שאחר שעלתה הטבע מדומם לצומח ומצומח לחי ומחי למדבר אז יצאה בת שמים הלזו המובחרת מכולם, עטרת הנפשות ותפארת הבריאה. עד שהבנות כלנה יאשרו אותה, כי יכירו כל בנות הבריאה שהיא המאושרת מכולם והיא האושר האמיתי, היא לבדה חלק ה' בעולמו, וגם מלכות ופלגשים שהם כחות הגויה כלנה, יהללו אותה, כי היא לבדה בלתי בת תמותה היודעת והמשכלת ואין דומה לה בכל כחות הנפש בגויה:

מצודת ציון

ספיים וכן גלי צמתך (ישעיה מז): (ט) ועלמות. נערות וכן עלמות תשכון (לעיל א): ברה. מלשון ברור ונקי: ויאשרוה. ענין

מצודת דוד

גובה פניך מזה ומזה הוא כגלגל ואדום ומעורב בלובן כמראה חתיכה הנבקעת מן הרמון והמה נסתרים מבפנים להמכוס. ונמשל הוא על שופטי הסנהדרין שהם פני הדור שהמה ממולאים בכל חכמה ומדע כרמון שמלא לה גרגרים והמה מסתירים החכמה בלבותם ואינם מתפארים בפני אנשים ולאומר עם כי בגולה יחמתו השופטים בישראל על פי חקי המלכות עכ"ז לא ימצא מי יערב לבו לגשת להיות מן השופטים אם לא ימצא בו כל אלה (ולא זכר שבח השפתים מה שזכר למעלה כי הם המרמזים על הנביאים ואינם בגולה ובעבור זה לא זכר גם שבח הדבור כי הוא מרמז על הלוים העומדים על הדוכן לדבר בשיר ובגולה אין דוכן ואין שיר וכן לא זכר שבח הצואר כי הוא מרמז על בה"מ והוא חרב וכן לא זכר שבח השדים כי הם מרמזים על המלך וכה"ג ובגולה אין מלך ואין כה"ג): (ח) ששים המה מלכות. יתכן שבימי המלך שלמה שהיו שבע מאות שרות היו בהן ששים מופלגות ביופי ובמדות חמודות ובשלש מאות פילגשיו היו בהן שמונים מופלגות ביופי כו' כאלו החשוק ישלח דברו לאמר הנה בבית המלך השרות יש ששים מופלגות ביופי ובמדות חמודות וכן בפילגשיו יש שמונים וזולתם יש הרבה מן הנערות שהן מופלגות ביופי כו'. והנמשל הוא לומר כי הנה אמרו זרעו של שם בן נח נחלק אחר כך לששים עממים והיו הם בשם מלכות להיותם מזרע שם הנאהב מהמקום ב"ה והמבורך מפי נח אביו וזרעו של יפת אחיו נחלק אחר כך לשמונים עממים והיו אותם בשם פילגשים להיותם מזרע יפת שלא היה נאהב להמקום ב"ה כמו שם אבל לא היה שנוא לפניו כמו חם וזרעו של חם אשר נחלק אחר כך לעממים אין מספר והיו אותם בשם עלמות לבד להיותם מזרע חם השנוא מהמקום ב"ה והמקולל מפי נח אביו: (ט) אחת היא. אבל רעיתי הדבוקה בי כיונה בבן זוגה ותמימה באהבתה אלי היא אחת ומיוחדת בכל

בָּנוֹת וַיְאַשְּׁרוּהָ מְלָכוֹת וּפִילַגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ׃ י מִי־זֹאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ־שָׁחַר יָפָה כַלְּבָנָה בָּרָה כַּחַמָּה אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת׃ יא אֶל־גִּנַּת אֱגוֹז יָרַדְתִּי לִרְאוֹת בְּאִבֵּי הַנָּחַל

רש"י

בך בית המקדש גבוה מכל ארצות: (י) כמו שחר. הולך ומאיר מעט מעט כך היו ישראל בבית שני בתחלה זרובבל פחת יהודה ולא מלך והיו משועבדים לפרס וליון ואחר כך נלחמו בית חשמונאי ונעשו מלכים: אימה כנדגלות. אימה בגבורים כהדגלות של מלכים כל זה הקב"ה מקלס את כנסת ישראל יפה את רעיתי כתרצה וכל הענין ע"כ: (יא) אל גנת אגוז ירדתי. עוד זה מדברי שכינה הנה באתי אל מקדש שני זה אליך: לראות באבי הנחל. מה לחלוחית מעשים טובים אראה בך: הפרחה הגפן. הם

משל

ופלגשים של שלמה הגם שאין צרות לה ראוה ויהללוה:

(י) מי [עתה מתקרבים אליה בנות ירושלים] ושואלים, מי זאת הנשקפה כמו שחר, שהשחר הוא הממוצע יום ולילה, שאז רואים שקיעת הלבנה ויפיה, וזריחת השמש בהדרה, והיא דומה כשני המאורות הנראים בעת אילת השחר, שהיא יפה כלבנה וברה כחמה, וגם היא איומה כנדגלות, כהמון כוכבים וצבא השמים המתנוצצים בעת השחר:

(יא) אל [משיבה הרעיה], אמרה להם אמתלאות למה יצתה מחדרה ונשקפה לחוץ, כי ירדה לגנת אגוז, ושם הלכה לעיין לראות באבי הנחל, ומשם הלכה לראות הפרחה הגפן וכו':

שירי הנפש

מליצה

(י) מי זאת. באות הגויה מרגישים עתה פרידת נפש שלמה מגויתה, ושואלים מי זאת הנשקפה מן החלונות, ר"ל מבין חרכי העפר והגויה, שמושטת את ראשה מן החלון אל החוץ להפרד מן הגויה, והיא דומה כמו שחר, שהשחר הוא הגבול שבין היום ובין הלילה סוף הלילה והתחלת היום. כן עומדת עתה בגבול שבין החיים הזמניים החשכי' למות ולא סדרים כלילה. ובין החיים הנצחיים ששם מזהרים יקוס חלד וכאור בקר יזרח שמש, כמ"ש והרח לצדיקים כאור נגה הולך ואור עד נכון

לבנה

היום. והיא עתה יפה כלבנה ברה כחמה. ר"ל כי כל עוד תחיה הנפש בעה"ז סגורה בחומר. היא דומה כלבנה שאין לה אור מצד עצמה. רק מקבלת אור ע"י השמש הזורח עליה וקרניס מידו לה כי אור הנפש בחיי העה"ז אינו עצמי לה. רק מקבלתו מן השמש הגדול שהוא אור ה' הזורח עליה ובוקע ומפלש דרך בתי הנפש והאהלים. (וכמו שהלבנה ע"י שהיא חומר מקשי, עכור ומעכבת בעד נגוהי השמש. ע"כ תהיה כמראה למוסה לקבל עליה נגוהות השמש המכים על כדורה. כן בהיות הנפש קשורה בחומר ע"י שהחומר עכור ומקשה משיתפלש אור ה' הרוחני דרך בו תקבלהו הנפש על לוחותיה המלוטשים בקדושה ובטהרה ונוגה כאור תהיה). ועתה בצאתה מן הגויה לשוב אל מקורה לאלהי הרוחות. תדמה כחמה שאורה עצמי לה. וכן תשוב להיות עצם משכיל מאיר באור הרוחני מצד עצמו בהיותה אלהית. אולם ברגע זו שהיא עת הפרידה מן הגויה. היא כמו שחר. שבו ימצאו שני המאורות הגדולים שהיא יפה כלבנה וגם ברה כחמה. כי עדן היא בגויה. אבל כבר נשקפה בראשה מן החלון חוץ לגויה. והיא איומה כנדגלות, כי ילוו אותה המון כוכבים ואורות רבות מתנוצצים שהם נר מצות ותורה אור ואורות מלאכיות. מן המע"ט אשר עשתה. (ובזוהר משפטים דף צ"ו זכאה נשמתא כמה משריין קדישין קא מתעתדין לה לאתחברא בהדה ולמיעל לה בג"ע):

(יא) אל (משיבה הנפש) אל גנת אגוז ירדתי. ידוע שהחומר מצד היותו נקשר בעץ הדעת טוב ורע נמשל בדברי חכמי האמת לאגוז, שד' קליפות סובבים את המוח שבו, והאריכו בזה ביחוס

מצודת דוד

ואין להעריכן אליה וזהו על כי היא אחת ויחידה לאמה ושמה בה כל מגמתה לפלס מעגל דרכיה להיטיבה בכל עוז והיא ברה ואהובה בעבור אמה שילדתה כי השתדלה לנהלה למרקה בתמרוקי הנשים. והנמשל הוא לומר הנה כ"י היא המיוחדת בכל העמים כי מקור מחצבת' היו קדש הם האבות והאמהות והם הדריכו בלבה אהבת ה': ראוה בנות. כשראוה העלמות בהדרון מעשיה והשפלגת יופיה היו מאשרות ומשבחות אותה ואחר ראוה נשי המלך ופלגשיו היו מהללות אותה כאלו הודו בעצמן שהיא עולה על כלן. והנמשל הוא על חכמי האומות שכלן מאשרים את ישראל ומודים בשבח': (י) מי זאת הנשקפה כו'. הלשון הזה יורה על ענין שבח וחשיבות וכן מי מלל לאברהם (בראשית כ"א) ומוסב למעלה לומר כן היה הקילוס שקלסוה הבנות והמלכות והפילגשים וכה אמרו ראו מי היא וכמה גדולה וחשובה היא זאת אשר מתחלה היתה נשקפת ונראית כזוהר כוכב השחר ואח"ז נתעלתה עד שנעשית יפה כלבנה ואח"ז הוסיפה עוד ביופי עד שנעשית ברה כחמה לא כדרך שאר הנשים שבנערותן יפיין כשהן מזדקנות. והנמשל הוא לומר כמה גדולה האומה שהיא שבכל פעם מוספת על עצמה סייגים וגדרים לעשות משמרת למשמרת התורה: אימה כנדגלות. לפי רוב חשיבתה ומעלתה מטלת אימה על רואיה כמו דגלים ממחנות רבות המטילי' אימה על רואיהם. והנמשל הוא לומר כל האומות אימת הפנים לשאותה עד שתלכו בהם כפסה המון עם רב מלומדי מלחמה: (יא) אל גנת אגוז ירדתי. גם זה מדברי המשוק שאמר הנה כשנסרדתי מענה

מצודת ציון

ענין הלול ושבח כמו אשרי איש (תהלים א): (י) הנשקפה. ענין ראיה והבטה כמו בעד החלון נשקפה (שופטים ה): שחר. כוכב השחר: איומה. מלשון אימה ופחד: כנדגלות. מל' דגל של מחנות עם: (יא) באבי הנחל. בלחלוחי הנחל כמו

לִרְאוֹת הֲפָרְחָה הַגֶּפֶן הֵנֵצוּ הָרִמֹּנִים: יב לֹא יָדַעְתִּי נַפְשִׁי שָׂמַתְנִי מַרְכְּבוֹת עַמִּי נָדִיב: ז א שׁוּבִי שׁוּבִי הַשּׁוּלַמִּית

רש"י

שהביאו לפני ת"ח וסופרים ושונים: הנצו הרמונים. מקיימי מצות מליאי זכיות כמה שנמשלו ישראל לאגוז מה אגוז זה אתה רואה אותו כולו עץ ואין ניכר מה בתוכו פוצעו ומוצאו מלא מגורות מגורות של אוכלים כך ישראל צנועין וענוותנין מעשיהם ואין תלמידים שבהם ניכרים ואין מתפארים להכריז על שבחן בדקתו אתה מוצא אותו מלא חכמה ועוד כמה מדרשות לדבר מה אגוז זה נופל בטיט ואין מה שבתוכו נמאס אף ישראל היו גולין לבין הבבליים ולוקין מלקיות הרבה ואין מעשיהם נמאסין: (יב) לא ידעתי. כנסת ישראל מתאוננת לא ידעתי להזהר מן החטא שאעמוד בכבודי בגדולתי ונכשלתי בשנאת חנם ומחלוקת שגבר במלכי בית חשמונאי הורקנוס ואריסטובלוס עד שהיה מביא אחד מהם את מלכות לרומי וקבל מידו המלוכה ונעשה לו עבד. ומאז נפשי שמתני להיות מרכבות להרכיב עלי נדיבות שאר אומות: עמי נדיב. כמו עם נדיב יו"ד יתירה כיו"ד של (דברים לג) שכני סנה (בראשית ל) גנובתי יום (איכה א) רבתי עם: נפשי שמתני. אני בעצמי מניתים עלי כענין שנאמר (ירמיה יג) ואת למדת אותם עליך אלופים לראש: (א) שובי שובי השולמית, אומרים אלי שובי שובי מאחר המקום: השולמית. השלימה באמונתך עמו שובי שובי אלינו

מליצה

קליפות האגוז אל שמרי החומר והסרונותיו. (עיין בזהר בראשית דף מ"ז ודף י"ט ע"ב תרומה דף ק"מ ע"ב ר"מ פנחס דף רכ"ז ע"ב) עד שגם העולם הגדול עם ארבע קליפותיו ידמה לאגוז. כמו שצפה יחזקאל במעשה מרכבה רוח סערה וענן גדול ואש מתלקחת ומתוכה כעין החשמל. ואליהו בהר חורב רוח רעש אש וקול דממה דקה כמו שדברנו ע"ז במק"א. ואמר **כי ירדה אל גנת אגוז** שהוא גויתה לספור כחותיו ופעולותיו. לראות מה תוכל להציל ממנו בעת הפרידה. ומשם ירדה **לראות באבי הנחל** את הצמחים שהצמיחה הגויה בחייהו משם **לראות הפרחה הגפן הנצו הרמונים**. כבר באר בספר זה (ב' י"ג ד' י"ג) שהגפן ירמוז על העיון והמושכלות, כי הוא אבי היין שרומז המושכלות וההשגה. והרמונים ירמזו אל התרי"ג מצות, יצאה לראות על האגוז הזה שהוא הגוף מה העלה במושכלותיו ומה הוליד בעבודתו אשר תקח עמה ליום מועד להתלבש בהם עת תלבש מחלצות:

(יב) **לא ידעתי**. באמצע השבועות שמחשבת על פעולות גויתה ומעשיה בזה העולם. ופוקדת על כל מעשיו שעשה בעודו חי. הגיע לה זמן הגויעה שתאסוף רגליה על המטה. ותצא ללכת בדרך עולם, מפסקת מלחשוב בעניני החיים האלה. אומרת **לא ידעתי** עוד דבר. **כי נפשי** ר"ל ה' שהוא נפשי ורוחי. היא **שמתני מרכבות עמי נדיב**, ר"ל שם אותי כמרכבה וצוני לרכוב ברכב אש וסוסי אש לעלות בשערי השמים אל עמי נדיב. (מלשון אני נאסף אל עמי). שמרכב חיים קל אל הצדיקים אשר בעולם הנשמות:

ז (א) **שובי**. אחרי ששמעו בנות הגויה כי הרעיה השמימית מוכנת ללכת אל בית מועד ולעזוב את

שירי הנפש

משל

(יב) אמנם הזורת מדברים, אומרת לא ידעתי אני בעצמי איני יודע למה יצאתי. רק נפשי, ר"ל דודי הרועה שהוא נפשי וחיי רוחי, הוא שם אותי מרכבות עמי נדיב, הוא המניע אותי כמרכבה רצה והשה אל עמי נדיב, אל בני עמי הנדיבים שלא אהיה עוד כלואה בחדרי שלמה, רק אצא וארכב אל בני עמי:

ז א **שובי**, אחרי שגלתה הדבר לפני בנות ירושלים כי היא מוכנת לרכוב ולשוב אל עמה ואל דודה, התחילו להנן ולבקש לה כל תפוז אותם אומרים לה שובי שובי אל חדרי שלמה, שובי ונחזה בך נבוג בך כבוד כמלכה, [תשיבה הרעיה] מה תחזו בשולמית. איך אפשר שתנהגו בי כבוד אחר שאני דומה ביניכן כמחולת המחנים. שתמיד אני מוקף משני מחנות שעומדים סביבי לשמור אותי. ואני כשבויה ביניכן:

מצודת ציון

כמו עודנו באבו (איוב ח): הפרחה. מלשון פרח: הנצו. הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל כמו ויוצא פרח ויצץ ציץ (במדבר י"ז): (יב) שמתני. מלשון שימה ועשיה: עמי. היו"ד יתירה כמו שוכני סנה (דברים לג) ורבים כמוהו: נדיב. ענין שררה כי דרך השר לנדב ולתת מתן:

ז (א) השולמית. מלשון שלם: ונחזה. ענין ראיה והבטה: כמחולת. ענין רקוד של שמחה כמו לחול במחולות שופטים

מצודת דוד

לא הלכתי לחבק חיק נכריה אבל געגועי היה עליה ולהפק הגעגועין ירדתי אל גנת אגוז לטייל שם ולקבל ריח עלי האילנות ולראות בצמחים הגדילים בשפת הנחל ולהבין אם פרחה הגפן אם גדלו שם הרמונים. והנמשל הוא לומר אף בהיות כי בגולה לא בחרתי בעם אחר אבל מצוי אני בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לקבל ברצון עסק הדובי התורה ורצון התפלה: (יב) לא ידעתי. הזרם שהסוקם להתאונן ולומר הנה אז לא שמתי לבי לדעת ולהוסר בכבוד החשוק לפתוח לו הדלת מיד והנה נפשי שמתה לי להיות מרכבות להטעין עלי נדיבי עם ר"ל להיות משועבדת ונכנעת אליהם כדרך היושבת בדוחק ונלחצת. והנמשל הוא לומר שכל ישראל מתאונן לומר לא שמתי לבי מאז לגאלם מכבל כולנו יחד כאשר קוה ה' ונפשי עשתה לעצמה להיות משועבדת בגולה:

ז (א) **שובי** שובי השולמית. כאשר נשמע אל החשוק אשר תשוקתו המתאוננת על שלא נזהרה בכבודו שלא אחריו נאמר לה את השלימה במעלות ומדות הנוטה שובי אלי להיות עמי כמאז ובכל המעלות יולה על החזק והברת

שׁוּבִי שׁוּבִי וְנֶחֱזֶה־בָּךְ מַה־תֶּחֱזוּ בַּשּׁוּלַמִּית כִּמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם׃ ב מַה־יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת־נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן׃ ג שָׁרְרֵךְ אַגַּן הַסַּהַר

רש"י

ונחזה בך נגיד ממך נציבים ושלטונים כמו ואתה תחזה מכל העם כך דרש רבי תנחומא. ד"א ונחזה בך מה נבוא אליך מה גדולה ניתן לך והיא אומרת מה תחזו בשולמית מה גדולה אתם יכולים לפסוק לי כמחולת שוה לגדולתי אפילו לגדולה דגלי מחנות מחנות המדבר: (ב) מה יפו פעמיך בנעלים. הם אומרים לה אלה אם שתדבקי בנו בשביל נוי והיחוס כראינו בך בעודך ביפייך: מה יפו פעמיך. בעליית הרגלים בת נדיב: חמוקי ירכיך כמו חלאים. קבוצת עדיי זהב קרוי חלי כמו אל חלי בלשון ערבי ורבותינו דרשו על נקבי השיתין של נסכים שנעשו משעת ימי בראשית עגולים כמו ירך כמו חלאים לשון חפירה כמו חוליות הבור: מעשי ידי אמן. ידי הקב"ה. במסכת סוכה כמו אומן קילוסו של הקב"ה ישראל מקלסין אותו מלמעלה למטה מתחילין מראשו כתם פז ויורדין ובאין עד שוקיו עמודי שש ולפי שהן באין לרצותו להוריד שכינתו מן העליונים לתחתונים והוא מונה קילוסם מלמטה למעלה מה יפו פעמיך הם הרגלים ומונה והולך עד ראשך עליך ככרמל עד שהוא בא למושבה אליו: שררך אגן הסהר. טיבורך כאגן של מים עגולים

מליצה	שירי הנפש	משל
הגויה, הם אומרים לה שובי שובי השולמית, אל תפרדי מאתנו את אשת שלמה, שהיית מנהגת את הגויה שהוא המלך שלמה, שובי שובי אל הגוף וחיים הזמניים ונחזה בך. נחנו כלנו נהיה נכנעים תחתיך למלאות רצונך. ואת תהי המולכת עלינו מעתה. (משיבה הנפש) מה תחזו בשולמית. ר"ל איך אפשר שאני אמלוך עליכם. ואתן הסורו למשמעתי. אחרי שאני דומה בינינכן		(ב) מה יפו, משיבים בנות ירושלים את בת נדיב הנה פעמיך יפו מאד. אבל רק בנעלים. לא גם מלכי יהף. ר"ל אם מצאי אל דודך שרועה שאז לא יהיה לך מנעלים תתגנה יפיך, חמוקי ירכיך דומים כמו חלאים (כחלי כתם) אבל רק אם מעשה ידי אמן. ר"ל אם מעמדים עליהם הלאים בעשה שאומן במלאכה אז יפו גם כם. לא אם תהי אצל דודך שרועה כלא הכשיטין: (ג) שררך, דומה כאגן באשר מוכיל השקפים בתוכו. ורגיל לבשום יין נרוים ראוי כה באל יחסר כמוג

כמחולת המחנים. כמוקפת משני מחנות. א) מחנה אלהים וצבא קדושים, מחנה הילה"ע המבקשים בהנזר מן כל חמדת העולם ולהתקדש לתורה ועבודה ופרישות. ב) מחנה השטן וגדודי היצה"ר ובנות הגויה. שמבקשים שאמלא תאות הגוף וחמדותיו בכל דבר פשע. ואיך אשכון שקט ושלו ביניכם בין שתי מחנות. אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי:

(ב) מה יפו. משיבים בנות הגויה, את בת נדיב ר"ל בת אלהים. פעמיך יפו. אבל רק בנעלים. ר"ל כי הנפש היא המחיה את הגוף לשלם מחלקותיו, אשר חלקוה החכמים. הנפש השכליית. והחיונית. והטבעיית. ובעת תאסף הנפש אל עמה אז כל כחות הנפשיות התלויות בחומר ספו תמו נכרתו. ולא נשאר רק הרוח אשר תשוב אל האלהים אשר נתנה, עפ"ז ידברו על לבה ויזכירו אותה כי עת תפרד מהם יבטלו ויעדרו כל פעולותיה לכל מחלקותיה. וסדרו את פעולותיה מלמטה למעלה. א) הנה התנועה היא היותם אל הרגלים. היא דבר יפה מאד. ועז"א מה יפו פעמיך. אבל זה רק בנעלים, ר"ל כ"ז שתלבש את הגוף שהוא הנעל (ככ"ל ה' ב'). אבל עת יקרא לה בית חלוץ הנעל. ר"ל עת תפשט את החומר מעליה. (ע"ד של נעלך מעל רגליך שפי' הסרת החומר מעליו) אז הלא תפסק התנועה וישאר כאבן דומם ממקומו לא ימוש. ב) הנה בנפש הצומחת נמצא כח הזן והמוליד, והנה כח המוליד שמעיר בירך, (כמו כל יוצאי ירך יעקב) גם הוא יבטל בעת המות. ועז"א הן חמוקי ירכיך דומים כמו חלאים, כי מוליד בניס להשארת המין, אבל זה רק אם הוא מעשה ידי אמן. אם הגוף קיים שהוא האומן העוסק במלאכה. לא כן בהפרד הנפש שאז יחדל האמן ממעשהו:

(ג) שררך. והנה כח הזן יחלק לאכילה ולשתיה שע"י ניזון הגוף. אומרים אליה. הנה שררך דומה

מצודת דוד

ונחזה בך. אז ואנשי ביתי נסתכל ונביט בך לגדולים תשפך בכל אשר תאלי. מה תחזו. כאלו תשיב הדיבור לאנשי ביתו נוטר נאם דעו מהו כדבר אשר תחזו בה לגדולות תשיקתה לסדוב לכם בשמחי ערובה כבוהת רקוד מחולות של מחנות רבות והנמשל הוא כאלו הנקום ב"ב אמר לה שובי מהגולה אל ה' לך ואני בהמצאו מלאכי מעלה נשלים תשפך בהחזרת בהמ"ק והלוך המחנות של שכינה ולויה וישראל כאשר היה מאז: (ב) מה יפו פעמיך בנעלים. עוד זה מדברי החשוק מכניס לאבר כה בת נדיב מה מאוד יהיו יפו רגליך כפעם בתוך הנעלים המהודקים כהם לפי מדמם לא יעדפו ולא יחסרו: והנעם כוח

מצודת ציון

(תהלים כח): כמחנים. מלשון מחנה: (ב) פעמיך. כי יקראו הרגלים וכן פעמי דלים (ישעיה כו): בנעלים. מלשון מנעל: חמוקי. ענין סבוב והיקף כמו חמק עבר (לעיל ה) ירכיך. מל' ירך והוא מפרקי הרגל: חלאים. ענין תכשיט כמו וחלי כתם (משלי כה): אמן. כן יקרא השופט במלאכה

אַל־יֶחְסַר הַמָּזֶג בִּטְנֵךְ עֲרֵמַת חִטִּים סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ ד שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תָּאֳמֵי צְבִיָּה׃ ה צַוָּארֵךְ כְּמִגְדַּל הַשֵּׁן עֵינַיִךְ בְּרֵכוֹת בְּחֶשְׁבּוֹן עַל־שַׁעַר בַּת־רַבִּים

רש"י

שרוחצין בהם והוא עשוי מאבני שיש ובלשון ערבי קריוה סהר על שם שהטבור כמו נקב עגול. משלו כאגן עגול והקילוח הזה אינו מעיין טי אשה כקילוח העליון לפי שהעליון דודה מקלסה וזה ריעותיה מקלסות אותה על שם מעשיה לומר הנוגה את לשתחבר עמנו והדוגמא על שם לשכת הגזית שיושבת בטבור הארץ: אל יחסר המזג. לא יכלה משם משקה רוויה לומר לא יכלה ולא יפסוק משם שום דברי הוראה: בטנך ערמת חטים. שהכל צריכין לה: סוגה בשושנים. גדורה ומסויגת בגדר שושנים די לה בגדר קל ואין אחד מהם פורץ בו ליכנס הרי חתן נכנס לחופה לבו מגעגעת לחופה ולאהבת חתונים בא ליזקק לה אמרה לו טיפת דם כחרדל ראיתי הרי הופך פניו לצד אחר ולא נשכו נחש ולא עקרב עוקצו. הרי שהוא עובר בדרך ראה בכורות בראשי התאנים פשט ידו ליטול אומרים לו של אחרים הם וגם הוא מושך ידו מפני הגזל הרי סוגה בשושנים: (ד) שני שדיך. שתי הלוחות. דבר אחר מלך וכהן גדול: (ה) צוארך. היכל והמזבח שהם זקופים וגבוהים ולשכת הגזית גם היא שם עשויה לחוזק ולמגן כמגדל השן: עיניך. כבריכות אשר בחשבון המושכות מים. כן עיניך על שער בת רבים חכמיך כשהם יושבים בשערי ירושלים העיר בת רבת עם ועסוקים בחשבון התקופות ומזלות חכמתם ובינתכם לעיני העמים מושכות

מליצה

כאגן הסהר שהוא תמיד מלא משקים. ומשלח מעינותיו בנחלים אל כל אברי הגוף. ראוי לא לבל יחסר המזג כי עם המות תשבר הכד על המבוע, ותפסק המזיגה הזאת, ותהיה הבטן היפה שהוא האגן המוכן לקבל המשקים לבטלה. וכן בטנך אשר היא סוגה בשושנים, בכמה פרחים יפים המוכנים לקבל המזון ולטחנו ולהפיץ זיכוך הדם אל הכלים המבשלים והמחלקים לכל תעלות הגוף, ראוי לא [בל יחסר] ערמת חטים, כי אחר המות לא יהנו עוד החטים אל הרחים לטחן. ובטלו הטוחנות בשפל קול הטחנה:

שירי הנפש

(ד) שני שדיך, אחר שחשב החלק התחתון שהם כלי הנפש הצומחת, מזכירים האחרון. שיגיע באסיפתה אל עמה, בכלי הנפש החיונית שמשכנם מן החזה ולמעלה עד הראש. הנה שני שדיך שהם הכח הכעסני והכח התאווני שניהם תאמי צביה, ר"ל שהם תולדות הכח המתעורר (כנ"ל ד' ה') הם דומים כשני עפרים, אבל רק אם הם תאמי צביה בעולם האמרי, שאז יתעורר המתעורר אל היופי והתאוה, והכעסני אל הקנאה והנקמה וכדומה, לא כן אם תסתלק מן העולם הזה יאבד הפקד ותפר האביונה:

(ה) צוארך. וכן צוארך שהוא ציור אל ממשלת השכל והנפש על הגויה והכח המתעורר שלו והוא דומה

משל

המזג, כי בבית הרועה העני לא ימזגו לך יין לרויה. בטנך. ביאור הכתוב בטנך (אל יחסר) ערמת חטים את סוגה בשושנים. כי בבית המלך יש לך ערמות חטים למלא בטנך. מה שלא יהיה לך בבית הרועה העני: (ד) שני שדיך, הם דומים כשני עפרים במקום השני והיופי ר"ל בחדרי משכיות המלך ששם כל חמדה. לא בבית הרועה: (ה) צוארך, וכן צוארך הדומה למגדל השן. ועיניך הדומים כברכות בחשבון. [שכן אלו לחוש ורעננות]. הלא ראוי שימצאו על שער בת רבים. בעיר כלילת יופי, לא במדבר חורבה. וכן אפך החשוב כמגדל הלבנון. הלא הוא צופה פני דמשק. לעיר מושב לא למדבר חורבה אם ישבתו הכלולים ביופי כודד הררים במדבר:

מצודת ציון

במלאכה: (ג) שררך. הוא הטבור כמו ואונו בשרירי בטנו (איוב מ): אגן. מזרק וכן וישם באגנות (שמות כד): הסהר. תרגום של ירח הוא סיהרא: המזג. ענינו יין המעורב במים וזה הלשון ידוע בדרז"ל: ערמת. אגודת. ערמת שבלים וכן סלוה כמו ערמים (ירמיה נ): סוגה. מלשון סייג וגדר וכמשנה תבורת סייג לתורה (פ"א פ"ג): (ד) עפרים. כן יקראו ילדי הצבי והאיל: (ה) השן. שן הפיל: ברכות. מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים וכן כתעלת הברכה (מ"ב יח)

מצודת דוד

הוא לומר. אם כי מרע אברהם מה מאד היופי במנך לתרנך ואצוא לבה"מ ברגלים שלש פעמים בשנה: חמוקי ירכיך. הקפת ירכיך ישוו בעגולם כעגול התכשיטים שהמה מעשי ידי אמן. והנמשל הוא לומר כאשר תקיפו בעזרה ברגל להיות נראה לפני תמיד תאודה בעיני כחלאים מאיש: (ג) שררך. טבורך יהיה עגול כאגן בעגול כדמות הירח: אל יחסר המזג. לפי שהטבור הוא מקום רב הלחות המרטי מזון אל הגוף לכן אמר שלא תחסר בו הלחות והרי הוא כאגן הזה שלא יחסר בו יין מזוג. והנמשל הוא על הסנהדרין המסבבת ובאה בלא הפסק בבוא זמן יאה פרמו כשר כי דרך בו לא הזנת הולד במעי האם: בטנך ערמת חטים. בטנך יהיה יפה ומריח כאגודת שבלי חטים הנגדרת בשושנים המעלים ריח טוב. והנמשל הוא לומר פרי בטנך יתרבו כגרעיני ערמת חטים וכולם יהיו גדורים בגדרים נחמדים והגונים לבל יכשלו בדבר איסור: (ד) שני שדיך. דדיך ישוו זה עם זה ושניהם יהיו כשני ילדי צביה שנולדו תאומים שהמה בשווי גמור. והנמשל הוא על המלך וכה"ג המניקים ומשפיעים טובה המלך במלחמתו וכה"ג בעבודתו ואמר שיהיו בגדולה ויהיו מסכימים ונשמעים זה לזה כרעים אהובים: (ה) צוארך כמגדל השן. כאומר שלך יהיה זקוף ומיוסד

אַפֵּךְ כְּמִגְדַּל הַלְּבָנוֹן צוֹפֶה פְּנֵי דַמָּשֶׂק׃ ו רֹאשֵׁךְ עָלַיִךְ כַּכַּרְמֶל וְדַלַּת רֹאשֵׁךְ כָּאַרְגָּמָן מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים׃

רש"י

בריכת מים. ועוד יש לפרש ברכות בחשבון כמו יונים. ולשון משנה הוא הלוקח יוני שובך מפריח בריכה ראשונה קובי"ש בלע"ז: אפך כמגדל הלבנון. איני יכול לפרשו לשון חוטם ולא לענין שום ולא לענין דוגמא כי מה קלוס נוי יש בחוטם גדול וזקוף כמגדל ואומר אני אפך לשון פנים וזה שהוא אומר לשון יחיד ואינו אומר אפיך שעל המצח ה"א מדבר שהוא עיקר הכרת פנים כענין שנאמר (ישעיה ג) הכרת פניהם ענתה בם ותדע שהרי מקלסה והולך מלמטה למעלה עיניך בריכות בחשבון ואחריהם המצח וכן האומות מקלסות (יחזקאל ג) מצחך חזק לעמת מצח כל הבאים להרעותך ולשחותך: כמגדל הלבנון צופה פני דמשק. ראיתי במדרש זה בית יער הלבנון שעשה שלמה שהעומד עליו צופה ומונה כמה בתים יש בדמשק. דבר אחר פניך צופות פני דמשק מצפות לבא שערי ירושלים עד דמשק שעתידה עד דמשק: (ו) ראשך עליך ככרמל. אלו תפילין שבראש שנאמר בהן (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך הרי הוא חוזק ומורא כסלע הרים וכרמל הוא ראש ההרים: ודלת ראשך. קליעת שערות נזירך נאה במצותה כקליעת ארגמן: דלת ראשך. על שם שהקליעה תלויה על גובה הראש: מלך אסור ברהטים. שמו של מקום קשור בנזירים שנאמר (במדבר ו) נזר אלהיו על ראשו: רהטים. קורנן בלע"ז כן קורין לתלתלי השערות שקופלין בהם השגורות. ד"א מלך אסור ברהטים הקב"ה נקשר

משל

(ו) וראשך עליך הדומה ככרמל ביפיו והדרו ודלת ראשך כצבע ארגמן הלא מלך אסיר ברהטים. הלא המלך שלמה אסור ברהטים בכבלי האהבה ולא יוכל להתנתק בלעדה כאסור בזיקים:

שירי הנפש — מליצה

כמגדל השן, שמשם ילחמו את אויבים בשער, וכן משם ימשול על כתות הגוף לדכאם תחת רגליו (כנ"ל ד' ד') וכן עיניך שהם עיני השכל הרואה ומחשב ויועץ ומעיין על כל עניני הגויה, שם הם דומים כברכות ששם יקוו המים, וכן יתקבצו שם כל ההרגשות שאספו החושים בכח השומר והם ברכות בחשבון. לחשב מחשבות ולשקול כל דרכי הגויה ופעולותיה תועלותיה ומפסידיה. הלא כאשר שם יעמדו על שער בת רבים. שהיא בשער ירושלים היא הגויה ששם נקבצו רבים, נגד כחות הגויה והמוניה. ששם יקבלו הצווי והנהגת הנפש ומחשבותיה, לא כן אחר המות אין פועל אין סופר ואין מעשה ודעת וחשבון בשאול. וכן אפך הדומה כמגדל הלבנון. שהוא השכל העיוני שהוא אפי הנפש וצורתה. (שצורת הנפש היא ההשכלה). והוא דומה כמגדל הלבנון שמשם רואים וצופים כל הנטיעות אשר בלבנון. וכן משם ישכיל ויתבונן על כל המעשים אשר כונן ה' בשלמו. ועל נטיעותיו אשר נטע בגן הלבנון שהוא בכלל הנמצאות במעל ובשפל. והלא אפך זה צופה פני דמשק. שהיא עיר אחרת חוץ מירושלים ומגבול א"י ממזרח שמש, והיא משל על שכל העיוני צופה בחקירותיו על העיר הגדולה והמדינה המיוחדת שהוא עולם השכלי הנפשי, וכל הנמצא בו ממזרח שמש עד מבואו: (לא כהשכל המעשי שאינו מבין רק בעיר ירושלים שהוא הגויה וצרכיה). וגם השכל העיוני הזה מגד מחוקר וצופה על העולם שערכו השפל וכל אשר בו (שזה רומז בדמשק שהוא ארץ העמים ואין בו קדושה) זה יופסק אחר המות שלא ישיג עוד נמצאים בעלי גשם:

(ו) ראשך. והנה הראש אשר הוא עליך. ר"ל מהותך העצמי. הצלם הגדול האלהי הרוחני. שהוא הנפש עצמו שהוא הראש לכולם, ועז"א עליך, כמו שאת בעצמך, הלא הוא דומה לכרמל שמלא פרי ותנובה, כן את מלאה חכמה ודעת אלהים וכל קדש, וכן דלת ראשך השערות והתלתלים

מצודת דוד

ומגדלים שלובן כמו מגדל מגן השיל. והנמשל הוא על בהמ"ק שהוא תוקף ומגדלן של ישראל כאשר שם שהוא חוזק האדם שעומד על הר גבוה תלול ויפה בנוי בהמבחר שבבניינים משם יצא תחילת התמה ולכון הגון: עיניך ברכות בחשבון. עיניך חסינה זכות ונקיות כמו הברכות שבעיר חשבון אצל השער ששמו בת רבים. והנמשל הוא על התמידים שהם עיני העדה לסורותם הדרך אשר ילכו בה שבעה יהיו כברכות משם המשקים את הגנות: אפך. חוטמך יפה ביושר נמרץ מבלי עקמימות כמגדל שעומד ביער הלבנון שרואה פני דמשק שהוא ממולו ואותו המגדל היה בנוי ביושר רב. והנמשל הוא על השופט אשר יהיה בימים ההם שזה שהוא אמר אני הדוד באמת הוא שהוא תואר הפרצוף והוא יהיה מיושר בלי עקמימות כמגדל הזה: (ו) ראשך אשר עליך יעמוד מתוקף ויהיה נגבה כהר הכרמל. והנמשל הוא לומר אשר השכינה הוא הראש אשר עליך יראה כהר הכרמל: ודלת ראשך. קווצות השער המודלה על ראשך שמה יהיו יפים בצבעי ארגמן. והנמשל הוא על הנביאים הנשענים מספיקים ב"ש שפע הנבואה הם ישמיעו את עיניהם לאהובם וכן

מצודת ציון

ע"א): אפך. חוטמך: צופה. ענין הבטה וראיה: (ו) ודלת. כן יקרא דבר התלוי בדבר ויורד למטה ובדרז"ל הדלה עלים את הגפן (סוכה יח) וכן ודלו דליותיו (ירמיה יא): כארגמן. מין צבע אדום: אסור. ענין קשירה: ברהטים. סמינים שעל העליות מחדר לחדר וכן רהיטנו ברותים (לעיל א)

ז מַה־יָּפִית וּמַה־נָּעַמְתְּ אַהֲבָה בַּתַּעֲנוּגִים: ח זֹאת קוֹמָתֵךְ דָּמְתָה לְתָמָר וְשָׁדַיִךְ לְאַשְׁכֹּלוֹת: ט אָמַרְתִּי אֶעֱלֶה

רש"י

באהבה במצות ובציצית שאתם רצים לפניו: (ז) מה יפית ומה נעמת. אחר שפרט קלוס כל אבר ואבר כולל כל דבר מה יפית כולך ומה נעמת לידבק בך אהבה ההוגנת להתענג בה: (ח) זאת קומתך דמתה לתמר. ראינו נוי קומתך בימי נבוכדנצר שכל האומות היו כורעות ונופלות לפני הצלם ואת עומדת בקומה זקופה כתמר הזה: ושדיך לאשכלות. דניאל חנניה מישאל ועזריה שהיו לך כשדים לינק מהם דמו לאשכולות שמשפיעות משקה כך הם השפיעו להניק וללמוד את הכל שאין יראה כיראתכם, עד כאן קלוסיהו האומות מכאן ואילך דברי שכינה לגלות ישראל שבין הגוים: (ט) אמרתי אעלה בתמר. מתפאר אני בין חיילות

מליצה

שהם האורות והמחשבות הבוקעים מעלמות הנפש ומתגלים ממנה (כמ"ש ביאור זה למעלה (ד' ס' ה' י"ח) שהתעברות ברוחניות ימליץ התבקעות התעלומה לחוץ) הוא דומה כארגמן, שהוא נשא אל העולם הכסא שנקרא ארגמן בפי האלהיים כשם הרוחניים הסובבים את הכסא. והארגמן הוא למטה במדרגה מעולם האורה והאצילות אשר שם מבוע הנפשות הקדושות. והנה המלך שהוא הגוף המולך בעיר הקטנה. אסור ברהטים, בצנורות היוצאות מן הנפש להשקות את הגויה בשקיקת ההשכלה והחיים וההרגשה הוא כאסור בכבליהם ובלעדם לא יזוז ממקומו והוא כאבן דומם אם תסתלק ממנו. (ובמדרש הנעלם פ' ויקרא דף קי"ג ע"ב ר' פנחס אומר הנשמה נטלה מכסא הכבוד שהוא הראש כדקאמר ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך כארגמן זו הנשמה שהיא דלת הראש מלך אסור ברהטים זה הגוף שהוא אסור בקברים):

שירי הנפש

(ז) מה יפית. את אהבה. הנך יפה ונעים מאד אבל רק בתענוגים. ר"ל אם תאהבי את הגוף ותחיי חיים הזמניים שאז יהיו לך תענוגי הזמן וכל עדוניו. אז טובה האהבה. לא כמות. שאז לא תמלא תענוגים ומעדנים:

(ח) זאת קומתך. אחר שצייר איך כל בנות הגויה וכל כחותיה לכל מחלקותיה מתוכחים עם הנפש בל תפרד מאתם, וכ"א מדבר עמה בפרט ומבקש בל תפרד ממנו כי יאבד בהפרדה, מצייר עתה איך המלך שלמה עצמו, (הוא הלב שממנו תוצאות חיים והוא הדופק וחי עד סוף הגויעה שאוסף מרוצת הדם והחיים אליו) מתפרד עתה מן תשוקתו שהיא הנפש. ומתעורר הזעם האחרון בכל עוז ובכל כחותיו לעצור בעד הנפש בל תפרד מן הגויה, (כידוע שברגע האחרון יתאמץ הלב בכחותיו עוד הפעם כאשר יתלהב הנר בעת שקרוב להכבות) אומר אל אליה, נפשי הנה זאת קומתך. ר"ל כי הפרטים שחשב עד עתה מן מה יפו פעמיך עד הראש. היא קומת הגויה הגשמיית, כי הנפש הצומחת והחיונית והמשכלת היא הקומה השלמה של הנפש בכללו, אשר ממנה יתפרדו אלה הכחות (כמ"ש הרמב"ם בח' פרקיו), והיא דמתה לתמר. הפורח למעלה ראשו ולבו פונה למעלה, כן את פונה למעלה ואל אביך בשמים תשוקתך, ושדיך דומים לאשכולות, שכבר הבשילו ענבים ועומדים להבצר ולהותן ביקבים להוציא יינם, כן הגיע עת הבציר לך להפנות מהעה"ז ולקבל שכר מעשיך בעולם הגמול:

(ט) בכל זאת אמרתי אעלה בתמר. ר"ל אתאמץ לעכב את הנפש בל תפרד מן הגויה. ואנס

משל

(ז) מה יפית, (עם אהבה בא ע"ד ההפעלות, את האהבה] אומרים את מדת האהבה. מה יפית ונעמת מאד. אבל רק בתענוגים. אם האהבה מקושרת בתענוגים אז היא יפה, ר"ל את שאהבי את המלך שאז יהי לך כל תענוג ועדן, אז טובה האהבה לא כאהבה לרועה עני. אשר לא יהיה אהבה בתענוגים:

(ח) זאת, עתה בא המלך שלמה עצמו ומדבר על לבה בל תפרד מאתו. אומר לה הנה זאת קומתך שאת הלכת עתה בקומה זקופה בגאוה ועוז, עד שדמתה לתמר הגבוה מאד. עד שלא יוכל איש לעלות אליו, ושדיך תלוים מן הגובה הזאת כאשכולות:

(ט) בכל זאת אמרתי אעלה בתמר אתאמץ בכל כחי לעלות

מצודת ציון

(ז): מה יפית. מלת מה מורה על הפלגת הענין וכן מה רב טובך (תהלים לא): נעמת. ענין אהבה כמו אף נעים (לעיל א): (ח) קומתך. מל' קומה וגבהות: דמתה. מלשון

מצודת דוד

יקוש ללבש ארגמן הנראה למרחוק ולא תסור כ"א בקושי רב: מלך אסור ברהטים. כ"ל היה נחמדת לעין עד אף המלך יהיה חפץ להיות קשור בבנין שבעליית הבית מחדר לחדר להתהלך עמו בחשבו כי שם ישבע עינו ממראית פניך ברהוטך מתהלך מחדר לחדר והנמשל הוא לומר אשר המקום ב"ה יהיה אז כאלו הוא אסור בבנינו כמ"ש כי עוד לא תסור משם שכינתו: (ז) מה יפית. מה מאד היית יפה ונעימה והאהבה היית עם התענוג כי בעודי נפרדת ממך האהבה היא יפה אל העלבון בעבור רוב הגעגועין אבל כשתשבי עמדי תהיה האהבה טובה אל התענוג. והנמשל הוא לומר כשתשובי מן הגולה יהיה שמחה לפני המקום ב"ה אשר לא כן בשבתה בגולה: (ח) זאת קומתך. זאת הוא מראה קומתך דומה לאילן תמר הזקוף מבלי עקמימות. והנמשל הוא על כל האומה שתהיה בגולה ישרים: ושדיך. דדיך יהיו תלוים כלפי מטה כאשכלות מן האילן. והנמשל הוא על המלך והכה"ג המיניקים תוסף להשפיע לך טובה הנה ישפיעו טובה מרובה כאשכלות הגפן המשפיעים יין רב: (ט) אמרתי אעלה בתמר. ר"ל אמר עם הרשים שדמתה לאילן תמר ואוחז בסנסניו

בתמר אחזה בסנסניו ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן וריח אפך כתפוחים: י וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים: יא אני לדודי ועלי תשוקתו: יב לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים:

רש"י

על מעלה בכם שאעלה ואתקדש על ידיכם בתחתונים שתקדשו את שמי בין הגוים: אחזה בסנסניו. ואני אחוז ואדבק בכם. סנסנים. ענפים: ויהיו נא שדיך. ועתה האמתי את דברי שלא תטעי אחרי הגוים ויהיו הטובים והחכמים שבך עומדים באמונתם להשיב דברים למטעים אותך שילמדו מהם הקטנים שבהם: (י) וחכך כיין הטוב. הזהרי בתשובותיך שיהיו כיין הטוב: הולך לדודי למישרים. וזהירה אני להשיב להם שאעמוד באמונתי שיהא חכי הולך לפני דודי לאהבה מישור שהוא מן הלב ולא ברמיה ועקיבה: כיין הטוב. שהוא דובב שפתי ישנים אף אבותי בקבר ישמחו בו ויודו על חלקם. דובב מרחיש פרומי"ר בלעז ויסודו לשון דיבור וכך היא שתשובה אני לדודי וגם הוא מתאוה לי: (יב) לכה דודי נצא השדה.

משל

אל גנבך. וגם שהתמר אלך ויאל בקל השולם עליו, אוחזה בסנסניו כל אשר בעלותי ר"ל אעשה כל האפשרות להשיג תאותך. ואבקש ממך שיהיו נא שדיך כאשכלות הגפן אשר כאחוז שאדם בהם דם ענב ישתה חמר. וריח אפך יהיה כתפוחים נותני ריח טוב:

(י) וחכך, יהי' דומה לי כיין הטוב המשמח את הלב, עד כאן דברי המלך שלמה [משיבה הרעיה] הולך לדודי, היין הזה של חכי לא לך יהיה, רק הוא הולך לדודי הרועה אל אשר אני קומתי. כי לדודי אלך ולו אהיה למישרים, אני הולך עתה לדודי שהוא המישרים. ר"ל הוא ציור המישור עצמו, כי הוא מלא מישרים וצדק, דובב שפתי ישנים. שגם בעת ששפתי ישנים בשינה ידובבו מרוב תשוקתי והרגלי בזכרון דודי, ויאמרו לאמר אני לדודי ועלי תשוקתו, שזה ידובבו שפתי גם בעת שנתם:

(יב) לכה, [הרעיה משיבה פניה אל דודה ואומרת] לכה דודי

שירי הנפש

מליצה

שהיא מתנשאת למרום עוזה והיא גבוהה תמני, בכל זאת אוחזה בסנסניו וענפיו, (והוא ציור אל התגברות הגוף ברגע האחרון לאחוז את הנפש בל תפרד). ויהיו נא. אבקש ששדיך יהיו כאשכלות הגפן (כבר באה לנו למעלה (ד' ה') שהשני שדי הנפש ימליצו את הנהגת כח המזוני והכנסת תולדות הכח המתעורר) הנה יהיו כאשכלות הגפן המלאים ענבים ויין חמר, ר"ל שלא יתעוררו עוד הכחות האלה רק לדבר ה' ומצותיו תורותיו ותקותיו לעשות מצות ומע"ט (ובזהר שלח קנ"ה ע"ב מה אתכלא דאיהו חד ותליין ביה כמה ענבים כך היא מצוה חדא תליין בה ענבים וזמורין). וריח אפך שהוא השכל הציוני שהוא פני הנפש (כנ"ל פסוק ה') יהיו דומים כתפוחים המעלים ריח טוב, ר"ל שיתענג להשכיל בתורת ה' וחכמתו:

(י) וחכך ר"ל דבורך הפנימי בחכמה (כנ"ל ה' פ"ז על וחכו ממתקים) יהיה כיין הטוב שהוא ציור הרוח הקדש שהוא היין הטוב המוזכר בכל ספר זה (כנ"ל ב' ד"ה, ד' י"ד), מקבל עליו כי אם יהיה יעסוק רק בתורה ובחכמה ובמצות ויבקש קדושה ודעת אלהים. (משיבה הנפש) הולך לדודי, לא אשוב עוד אל המלך שהוא הלב והגויה כי אני הולך לדודי העליון ואשוב אל מעוני בשמים, אני הולך למישרים אל המישור, ר"ל אל אלהי הרוחות שהוא מקור היושר והטוב, דובב שפתי ישנים (כי עתה ברגע הגויעה ושלמה נוסע אז וכבר שפתיו ישנים בשנת המות והשפתים אלה הישנים ונוססים ומתעלפים למות דובבים ואומרים (בשם הנפש) לאמר:

(יא) אני לדודי ועלי תשוקתו, כי יצאה נשמתו בנשיקה ותשוקה. תשוקת החלק אל הכל והכל אל החלק, ותדבק במקורה ברוב אהבתה, (ועיין באדרת האזינו דף רפ"ח בהפלגי אמר פסוק זה בעת מותו):

(יב) לכה. עתה שיצאה הנפש מן הגויה, היא משיבה פניה אל דודה העליון המיוחד אליה לאספה אליו -

מצודת דוד

כנומר עוד לא אפרד ממנה. והנמשל הוא לומר שהמקום ב"ה ישרה בם שכינתו ולא תפרד ממנה: ויהיו נא שדיך. ר"ל עתה בזמן קרוב אתענג בשדיך שיהיו כאשכולות התלויי' כלפי מטה. והנמשל הוא לומר בזמן קרוב יוסיפו לך המלך והכה"ג טובה מרובה כאשכולות המשפיעים את היין: וריח אפך. שיהיה כריח התפוחים. והנמשל הוא לומר ארצה קרבנותיך ויעלו לריח ניחוח: (י) וחכך. מאמריך ישמחו לבי כיין הטוב ההולך בנחת לדודים מאהוב לאהוב לייסד האהבה ביניהם לכל תמיד: דובב בשפתי ישנים. ר"ל כיין אשר יש בו עז המתוק עד שהמעים

מצודת ציון

מלשון דמיון והשואה: לאשכלות. כן יקרא הענף והגרגרים תלוים בו וכן אשכול הכופר (לעיל א): (ח) בסנסניו. ענין סעיף וענף ואין לו דומה: נא. עתה: (י) וחכך. הוא פה שמתגלגל הלשון והוא מכלי הדבור: לדודי. כמו לדודים ונפלה הם"ם כמו על דברי חוזי (דה"ב לג) ומשפטו חוזים ורבים כמוהו: למישרים. מלשון ישר: דובב. ענין שיחה ודבור כמו ודבת עם (יחזקאל לו): ישנים. מלשון שינה: (יא) תשוקתו. ענין החשק והתאוה כמו ואליך תשוקתו (בראשית ד): (יב) לכה. הא ענין זרוז: נלינה. מלשון לינה:

יג נשכימה לכרמים נראה אם־פרחה הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים שם אתן את־דודי לך: יד הדודאים נתנו־ריח ועל־פתחינו כל־מגדים חדשים גם־ישנים דודי

רש"י

דרשו רבותינו בעירובין אמרה כנסת ישראל רבונו של עולם אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות אלא כיושבי פרזות שהם בעלי אומנות ועוסקין בתורה מתוך הדחק: נלינה בכפרים. נלינה בכופרים בא ואראך הנבליים שהשפעת להם טובה וכופרים בך: (יג) נשכימה לכרמים. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות: נראה אם פרחה הגפן. אלו בעלי מקרא: פתח הסמדר. כשהפרח נופל והענבים ניכרים הוא פתוח הסמדר ואלה דומה בעלי משנה שהם קרובים ליהנות מהם בהוראת התורה: הנצו הרמונים. כשהם גמורים והנץ שסביבותיהן נופל. הנצו נפל נצו ואלה דומה בעלי תלמוד שכן בחכמה גמורה וראויין להוראות: שם אתן את דודי. שם אראך את כבודי וגודלי שבח בני ובנותי: (יד) הדודאים נתנו ריח.

מליצה

אומרת, לכה דודי מפה, נצא מן העיר שהיא בגויים אל השדה ר"ל חוץ לגויים, נלינה בכפרים, כי ידוע שבלילה הראשונה עדן הנפש מרחפת על קצת חלקי הגויה ואינה מתפרדת מכל חלקיו לגמרי, ואחר שהגוף בכללו נמשל בשיר הזה לעיר, א"כ קצת חלקיו וכחותיו שמיוחדים הנפרדים נמשלים לכפרים קטנים שהישוב בהם מעט, ועז"א נלינה לילה זו בכפרים, ונבקר עוד קצת חלקי הגוף, וכנודע מענין חבוט הקבר:

שירי הנפש

(יג) אח"כ נשכימה בבקר לכרמים כבר בארנו (למעלה א' ו') שהכרם יציין במליצה תכלית המעשים והפעולות, ר"ל נראה מה פרי המעשים ומה הרוחנו בכל אשר עמלתי ועסקתי בעולם הגופים, נראה אם פרחה הגפן, ר"ל אם העלנו איזה דברים לתועלת ע"י ההשגה (שזה נמשל בכל הספר לגפן ויין הטוב כנ"ל ב' י"ג) ואם פרחה, נשקיף אם פתח הסמדר, ר"ל שהחלו הענבים להתבשל ועשו סמדר, ר"ל אם ההשגה עשתה פרי ותנובה, גם נראה אם הנצו הרמונים, שהרמונים בשיר זה שהוא ציון המצות והמע"ט שהם תרי"ג כפלח הרמון (כנ"ל ד' י"ג ולמו א'), ר"ל נראה אם נמצא איזה תועלת מכל אשר עסקנו בעולם המורגש בין בתורה בין במע"ט. אמנם שם אתן את דודי לך, ר"ל הנה שזה שספק אם פרחה הגפן והנצו הרמונים כי לפעמים יעסוק אדם בתורה ובמצות שלא לשמה רק לשם פניות אחרות, ולא היה לתועלת אל הנפש בעולם הגמול, אבל את דודי אתן לך בודאי, כי מדת אהבת ה' והתורה והמצות עצמה ועסק מאהבת ה' זה הוא המובחר שתקבל הנפש מהם תועלת והיא העולה לה לריח ניחוח, את אהבתי זאת אתן לך, שהיא נשמת המעשים ולב העבודה אשר ירצה ה':
(יד) הדודאים. ר"ל העיון והמעשה אינו מיוחד לה' לבדו, כי יעשה לפעמים בעבור פניות חיצוניות

משל

דודי נצא מעם אל השדה, בלילה הזו נלינה בכפרים שסביב ירושלים:
(יג) באור הבקר נשכימה לכרמים, ונראה אם פרחה הגפן ר"ל זה ספק אם פרחה הגפן והנצו הרמונים אבל שם אתן את דודי לך. אבל דודי ואהבתי, שם אתנו והנצו בודאי. ושם אתנה לך לא נאים אחר:
(יד) הדודאים, הרעיה אומרת הנה הדודאים שלוקטים אותן בעבור טוב ריחם, אבל הם נתנו ריח ר"ל שריחם אינו מיוחד לבעליהם לבד. כי הם הפקר בשדה

מצודת ציון

בכפרים. כן יקראו המקומות הקטנות כמו כפרים ובכפרים (דה"א כו): (יג) נשכימה. מלשון השכמה: הסמדר. הם הענבים הדקים הניכרים אחר שנפלה הפרח וזהו פתח הסמדר: הנצו. הוא חנטת הפרי: דודי. ענין אהבה וחיבה: (יד) הדודאים. הם עשב כדמות אדם זכר ונקבה וכן ימצא דודאים בשדה (בראשית ל): מגדים. כן יקראו פירות משובחים וכן פרי מגדים (לעיל ד): ישנים. ענין יושנה: צפנתי. ענין הטמנה והסתרה כמו יצפנו דעת (משלי י):

מצודת דוד

אף שפתי ישנים וזהו ענין ההפלגה על כי דרך היין המתוק להרגיל שפתי שותיו להרבות אמרים עם כי טבע דרכו למעט בדבור ור"ל כמו היינות האלו משמחים את הלב כן מאמריך ישמחו לבי. והנמשל הוא לומר הנה עתה תפלתך ועסק למודך יקובל ברצון לפני: (יא) אני לדודי. כאשר נשמע אל המשוקה ההבטחה והייעודים האלו אמרה הנה מאז ידעתי אשר אני מיועדת לדודי וכל תשוקתו היא עלי לא על זולתו. והנמשל הוא כאלו אמרה כ"י מאז ידעתי שאני לו לעם ולא ימאס כי להחליפני בעם אחר: (יב) לכה דודי. תשלא אמרים לחזוק פני

המשוק לומר לו נצא מן העיר אל השדה ונלין בלאת מן הכפרים אשר הכרמים סמוכים אליה. והנמשל הוא כאלו אמרה כ"י אל המקום ב"ה לך נא בערי השדה ובכפרים להשגיח במעשה אנשיהן עם כי אינם מיושרים ומתוכחים כאנשי כרכים ועיירות גדולות שיש בהם ממי ללמוד כי חכמים רבו למעלה אשר לא ימצא כן בערי השדה ובכפרים: (יג) נשכימה לכרמים. כהיות שהכרמים סמוכים לה נכון בהשכמה אל הכרמים עד שלא תורת השמש בתוקף החום: נראה. שם נתענג לראות אם ככל פרחה הגפן אם פתח כו': שם. בכרמים אראה לך אהבתי אליך אחר שיהיה לנו הרחבת הלב מתענוג ראיית פרחי הגפן כו'. והנמשל הוא כאלו כ"י אומרת לך שם לבתי כנסיות ומדרשות וראה את התלמידים והחכמים הזריזו חכמת התורה ומעש"ט ויהא תראה גודל בבתי ואהבתי לך: (יד) הדודאים. הכיא ראיה שקרוב הדבר שפרחה הגפן כו' כי הנה עתה הדודאים

צָפַנְתִּי לָךְ׃ ח א מִי יִתֶּנְךָ כְּאָח לִי יוֹנֵק שְׁדֵי אִמִּי אֶמְצָאֲךָ בַחוּץ אֶשָּׁקְךָ גַּם לֹא־יָבֻזוּ לִי׃ ב אֶנְהָגְךָ אֲבִיאֲךָ אֶל־

רש"י

דודאי התאנים הטובות והרעות כענין שנאמר (ירמיה כד) הראני ה' והנה שני דודאי תאנים וגו' הדוד האחד טובות וגו' והדוד השני תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה אלו פושעי ישראל עכשיו שניהם שנו ריח כולם מבקשים פניך : ועל פתחינו כל מגדים . יש בידינו שכר מצות הרבה : חדשים גם ישנים . ואחתנו סופרים עם הישנים שכתבת עלי : צפנתי לך . לשמך ולעבודתך צפנתים בלבי . ד"א צפנתי להראות לך שקיימתים : (א) מי יתנך כאח לי . שתבא לנחמני כדרך שעשה יוסף לאחיו שגמלוהו רעה ונאמ' בו (בראשית נ) וינחם אותם : אמצאך בחוץ אשקך . אמצא נביאך מדברים בשמך ואחבקם ואנשקם גם ידעתי

משל

בשדה וככר נתנו ריח לכל עובר . וגם כל מגדים הם על פתחינו . ר"ל גם המגדים העומדים למאכל ועונג הם על הפתח, הפקר לכל . חדשים ר"ל המגדים הם חדשים וכ"ז דומים ישנים , אשר שבענו מהם די ונותר כל אלה אינם חשובים . רק דודי והסכתי צפנתי לך זה אינו הפקר ואינו דבר ישן . כי נגאתי את אהבתי רק לך ונפנתים מעין כל . כי לך המה :

ח (א) מי הרעיה מתאבלת עתה על שהוצרכה לעזוב בית אמה ומשפחתה ולשבת עם דודה בשדות ומדבריות ואומרת מי יתן יחזקו אותך כאלו אתה אח לי אשר ינק משדי אמי עד שגם אם אשקך בחוץ לא יבוזו לי :

(ב) וגם אוכל להנהיג אותך ולהביאך אל בית אמי . ושם תלמדני , ושם אשקך מיין הרקח נברכסיה ושיסים

שירי הנפש

מליצה

והנאות הגוף , הדודאים הנעלים ריח , (שהוא משל המושכלות) , הם נתנו ריח . הפקר לכל , כי הם הפקר בשדה , ר"ל כי העיון יהיה גם בדברים חיצונים והכמות חיצוניות הבלתי נובעים לעבודת ה', (ותהם דודאים שמסגולתם לעורר אהבה בין איש לאשתו אבל זו אהבה גשמיית) ר"ל שישכיל ויעיין בעיונים הבלתי מעוררים אהבה רוחניית שהוא אהבת ה' ובזה הריח הפקר לכל כחות החומר לא לה' לבדו (ועיין בהקדמה בזהר דף י"ב) . וכן על פתחינו כל מגדים. שהם הפירות ר"ל פרי המעשים. הם על פתחינו מבחוץ , לא יובאו אל הקדש פנימה, כי המעשים בלא אהבת ה' הם גויות בלא נשמה קליפות בלא תוך , ועומדים על הפתח ולא יבואו בחדרים הפנימים והגוי הלב , והם חדשים גם ישנים . ר"ל גם המצות השובות הם ישנות ונעשות מתוך ההרגל בלבד מצות אנשים מלומדה אשר שאין בתוכם אהבת ה' אבל דודי צפנתי לך . האהבה מה שעבדתי את ה' מאהבה זאת היא הצפון לה' לבד ומיוחד לה' והיא כולו קדש :

ח (א) מי . הנפש תזכר עוד לגע את המעמד שהיתה בו בחיי הגויה ותתעצב על גויתה , כמ"ש חז"ל שהנשמה מתאבלת על הגוף כל י"ב חדש , אבל אינה מתאבלת על המעמד שהיתה בחיים . אשר כל היום יגורו עמה היצה"ר והתאוה והמתעורר מלחמות , והמלך הגדול שהוא היצ"ה בנה עליה מצודים גדולים וכבשה תחת ידו , רק היתה מתאוה אם היתה במדרגת משה ואליהו . שלא היה הגוף ונכרי מעליו משביתים אותה מדבקות הרוחני , כהאלהיים האלה שהיה בכחם להפשיט שמלותם האוחים בכל עת , ולהפרד מן הגויה אל הנבואה והדיבוק העליון , עד שהיה בכחם לדור בעליה ובחגר , ר"ל להתפשט מן הגויה ולהתדבק בהדרת קדש , וללבוש כתנות אור , ולהביא את הכבוד העליון אל היכלם שישכון בתוכם, כמו מרע"ה שהיה מתנבא בעד נפשו בגופו בלא חרדה ורתת , וז"ש מי יתנך כאח לי , שיהיה ה' כאח דבוק אל הנשמה אחותו , (כי היא אחות המלך מצד שרשה העליון) ושיהיה כיונק שדי אמה , שאם הנפש היא הגויה (כנ"ל א' ו' ג' ד') תניקהו ג"כ משוד תנחומותיה כי יקבל עבודת הגוף ג"כ ברצון , וזה יהיה בשני אופנים , א) אמצאך בחוץ אשקך שאוכל לצאת מן העיר הולה לה ר"ל להפרד מן החומר ושם אמצא את ה' ואשקהו ורתחבר עם נשיקות פיהו ודברות קדשו , ובנות ירושלים שהם כחות הגויה לא יבוזו לי ולא יעצרו בעדי מלהפרד ולהתחבר עם דודי בכל עת :

(ב) (זאת שנית) שאנהגך ואביאך אל בית אמי שהוא גויתי, ושם תלמדני תורתך ומצותיך , שהם

מצודת דוד

ח (א) ככר הפריתו ומעלים ריח טוב ועל פתחינו ככר יש כל מיני מגדים מן החדש ומן הישן של אשתקד אשר קניתים וצפנתים לכת לך וכאלו אומרת וכנה ראיתים אלו מול אלו וראיתי בהם מגדים מן החדש וא"כ קרוב הדבר שפרחה הגפן כו' וכשלך שמה נמצא קורת רוח והרחבת הלב ואראה לך גם תוקף אהבתי אליך . והנמשל הוא כאלו תאמר כ"י שלא אף עמי הארצות שבכם שאמה רק בצורת אדם כדמות עשבי הדודאים עכ"ז גם הם נתנו ריח בעסק המצות ויש א"כ בהם הרבה זכיות מנם שעשו מאדם ומה שעשו מזמן רב וכולם עשוים שמה בעבור כבוד שאין לא לכתיבה ואם כה עשו עמי הארצות מה הם עוד הזכיות אשר תמצא בין החכמים והתלמידים :

ח (א) מי יתנך כאח לי . גם זה מדברי התשוקה תשלח אמרים לומר אל החשוק הן אמרתי לנשק אותך בשוק בפומבי אבל שם אני פן אהיה לבוז ומי יתן אותך בתחלה לשלי כאח קטן שעדיין יונק שדי אמי שאין בושה (אהוש) לנשק

מצודת ציון

ח (א) שדי אמי . דדי אמי : בחוץ . בשוק : אשקך . מלשון נשיקה

נשקים

בֵּית אִמִּי תְּלַמְּדֵנִי אַשְׁקְךָ מִיַּיִן הָרֶקַח מֵעֲסִיס רִמֹּנִי׃ ג שְׂמֹאלוֹ תַּחַת רֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃ ד הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלָםִ מַה־תָּעִירוּ וּמַה־תְּעֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ ה מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל־דּוֹדָהּ

רש"י

כי לא יבוזו לי כי כלאי היא אהבתך שהיא אהובתך סובבת לחזר אחריה: (ב) אל בית אמי. בית המקדש: תלמדני. כאשר הורגלת לעשות באהל מועד: אשקך מיין הרקח. נסכים: עסים, יין מתוק: (ג) שמאלו תחת לראשי: (ד) השבעתי אתכם. עכשיו כנסת ישראל מסבבת דבורה כלפי האומות אף על פי שאני קובלת ומתאוננת דודי מחזיק בידי והוא לי למשען בגלותי לפיכך השבעתי אתכם: מה תעירו ומה תעוררו. כי לא יועיל לכם: (ה) מי זאת. הקב"ה ובית דינו אומרים על כנסת ישראל מי זאת כמה היא חשובה זאת שנתעלתה מן המדבר בכל מתנות טובות שם נתעלתה במתן תורה ובדבוק שכינה ונראית חבתה לכל ועודנה בגלותה: מתרפקת על דודה. מתחברת על דודה מודה שהיא חברתו ודבוקה בו. רפק בלשון ערבי

מליצה

עבודות שהעבוד אותך בהיותי מהלך בלבוש עור ובשר, ואני אשקך מיין הרקח (היין רומז על ההשגה בכל הספר כנ"ל ב' ד"ה, ד' יוד) ר"ל שתקבל נחת מן עיוני ומושכלי שהם מרוקחים, ר"ל מעורבבים עם מושגים הנלקחים מיין הזמן והמקום כפי שתשכיל הנפש בעודה קשורה בגוף, (וזה נקרא יין הרקח ממולח בתערובות בשמים, כי ההשגה הזכה שתשכיל הנפש המופשטת מגויה הוא יין חמר בלתי מרוקח), וכן מעסים רמוני שהם המע"ט, כי הרמון בכל הספר ירמוז על הרי"ג מצות כמספר גרעיני הרמון, (כנ"ל ד' ג' ולמטה ז' י"ג):

(ג) והיה' שמאלו תחת לראשי וכו' כבר פרשתי (למעלה ב') שהשמאל ימלין ההשגה השכליית, והימין ימלין ההשגה הנבואיית הנקיה מכל סיג. ותהיה ההשגה הזכה ברוה"ק עיקר ומתגברת על השגת השכל כדרך ההשכלה לפי המחקר והעיון עיי"ש:

(ד) השבעתי. אולם תחזור מדבריה, אומרת, אתם בנות ירושלים שהם כחות הגויה, הלא השבעתי אתכם תמיד בצבאות או באילות השדה, כי הייתם תמיד מפרידים ביני ובין קדש, אבל עתה מה תעירו ומה תעוררו את האהבה, לא תועילו מאומה לא לרחק ולא לקרב, כי נפרדתי מבנות החומר ואני בצל שדי אתלונן:

(ה) מי זאת. שואלים מה מהות הנפש היקרה הזאת אשר היא עולה מן המדבר. ר"ל כי נלאתה

שירי הנפש

משל

(ג) ושיהיה שמאלו תחת ראשי כפרשתיה:

(ד) השבעתי, מסיימת דבריה אתם בנות ירושלים אשר השבעתי את אהבתי כמה פעמים, ואני השבעתי אתכם תמיד בצבאות או באילות. אמנם עתה אני אשירה מכם, כי מה תעירו ומה תעוררו, לא תוכלו עתה להשבית את האהבה בשום אופן:

(ה) מי, [דברי המשורר] שואל מי זאת אשר בהרחקה שביר מושב אל המדבר והיא מתרפקת אל דודה, [תשובת הדוד] תחת התפוח עוררתיך בפעם הראשון שמצאתי אותך מצאתי אותך ישנה תחת התפוח ושם עוררתיך וגם שם תחת התפוח, חבלתך אמך, שם הולידה אותך, וגם שם חבלה ילדתך. גם אמך נולדה תחת התפוח. ר"ל היא נמדד

מצודת ציון

כביקה: יבוזו. מלשון בזיון: (ב) אנהגך. מלשון הנהגה והליכה: אשקך. ענין שתיה: הרקח. ענין תערובות בשמים כמו רוקח מרקחת (שמות ל): מעסיס. ענין סחיטה ור"ל במין היוצא ע"י סחיטה וכן וכעסים דמם ישכרון (ישעיה מט): (ג) תחבקני. ענין סבוב הזרוע בגוף: (ד) תעירו תעוררו. מלשון התעוררות וכפל המלה לחזוק הענין: (ה) מתרפקת. ענין התחברות ודבוק ואין לו דמיון במקרא וכוח

מצודת דוד

בשוקים כי אם כן היה למולי הייתי מנשק אותך כאשר אמצאך בשוק והייתי אז ממלא תאותי וגם לא היה מי מבזה אותי והנמשל הוא לומר מי יתן ויסורו הסבות המונעות אותי מעבודה תמימה כי אם כן הי' הייתי אז עוסקת בתורה ובמצות בכל מקומות מהלכתי: (ב) אנהגך. הייתי מוליכך להביאך אל בית אמי למען תלמד אותי שמה כמה אהגלה לך לספקת רצונך ושם הייתי משקה אותך מיין המעורב בבשמים ומהמין הנסחט מן רמוני. והנמשל הוא לומר עוד הייתי חוקר לדעת מצפוני התורה ועומק מסתריה והייתי עושה אותם בתכלית מן השלימות ועולם הדקדוק למען יערב לך: (ג) שמאלו. כאומרת הן ידעתי כי בזה ידבק בי דרך אהבה וישים שמאלו תחת ראשי ותחבקני ימינו. והנמשל הוא לומר בזה יהיה תמיד תכונתך כי דרך אהבה ומיבה יתירה: (ד) השבעתי. עתה חזרה פניה כלפי הנערות ותאמר אליכן עונש גדול בשבועה שהשבעתי אתכן מאז יהיה עליכן בעבור מה שתעוררו אליכן אהבת החשוק ההוא בהסתום אותי בעיניו זכל האיום הזה הוא עד הזמן שהיא האהבה נחפצת נשוב מעלמה וכל עוד שלא כבה אני מאיים עליכם על זאת וכאלו תאמר אבל אחר שתשוב האהבה אין עוד צורך לאיים עליכן כי אז לא תוכלו לסתום אותי להעיר עליכן אהבתו. והנמשל הוא כאלו תאמר כ"י אל העכו"ם עונש גדול בשבועה יהיה עליכם בעבור מה שתכריחו אותי לעבור על דת להמאיס אותי בעיני המקום ב"ה להיות תלויה מדכם וכ' הגלות הכל כפי כמו נמשל: (ה) מי זאת עולה. עתה תגלה אמריה אל החשוק וכה תאמר מי עוד זאת כמוני בעלמה

תַּחַת הַתַּפּוּחַ עוֹרַרְתִּיךָ שָׁמָּה חִבְּלַתְךָ אִמֶּךָ שָׁמָּה חִבְּלָה יְלָדַתְךָ׃ ו שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל־לִבֶּךָ כַּחוֹתָם עַל־זְרוֹעֶךָ כִּי־עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה קָשָׁה כִשְׁאוֹל קִנְאָה רְשָׁפֶיהָ רִשְׁפֵּי אֵשׁ

רש״י

ודבקה חבורה: תחת התפוח עוררתיך. כך היא אומרת בבקשה חבת דודה תחת התפוח עוררתיך זכור כי במתחלה הר סיני העשוי על ראשי כמין תפוח שם עוררתיך והוא לשון חבת אשת נעורים המעוררת את דודה בלילות בתנומות עלי משכב מחבקתו ומנשקתו: שמה חבלתך. הרי אמרנו שהקב״ה קראה אמו. שם נעשית לך לאם: חבלתך. לשון חבלי יולדה. חבלתך באו לך חבלים ממך כמו (ירמיה י) בני יצאוני ואינם ממני: (ו) שימני כחותם. בשביל אותה אהבה התחמני על לבך שלא תשכחני ותראה כי עזה כמות אהבה שאהבתיך ועל כנגד מיתתי שאני נהרגתי עליך: קשה כשאול קנאה, הקנאה שנתקנאו ושנתגררו בי העו״ג בשבילך. קנאה בכל מקום אינפרמנט בלע״ז לשון אחיזת ה״ב לנקום נקם: את שלהבת יה. רשפים של אש חזקה הבאה מכח שלהבת של גיהנם. טעם הזקף הגדול הנקוד על רשפי מלמדנו על תיבת

משל

נפיש כמדבר לא בעיר. כי שם נמצאה ושם נולדה היא ואבותיה:

(ו) שימני הרעיה מבקשת מדודה שישים אותה כחותם הקבוע על לבו וזרועו. להגן בעדה מחמת המלך, כי אמנם עזה כמות אהבה שמסרה נפשה בעבור אהבתו. אבל גם קשה כשאול קנאת המלך, על שעזבה אותו. רק רשפים של האהבה גדולים מן אש השאול כי הם רשפי אש שלהבת יה:

מים

שירי הנפש — מליצה

אל המדבר. שהוא אחרי נפרדה מן הגויה, הנה היא עולה במעלות הסולם למעוני שחקים ושם היא **מתרפקת על דודה** להדבק בדוד העליון כלה ואדוק, לשוב לצרורה בצרור החיים את ה׳ אלהיה מה שלא יהיה כן לכל הנפשות שתנועתה עם הגויה. ואין להם קיום אישיי רק קיום מיני, ושם נשארה הנפש הזאת. (תשובת ה׳) **תחת התפוח עוררתיך**, זה הוא יען שהנפש היקרה הזאת היא אצולה ממרום ומתקיים קדום תהלך. כי בעת עוררתי אותך ממקומך לרדת אל הגויה, היית תחת התפוח בחקל תפוחין קדישין באצילות העליון בעולם האורה ששם מקור הנשמות, **שמה חבלתך אמך** בעת נקשרת בחבלי יולדה אל האם שהיא הגויה שמה היית תחת התפוח העליון, וגם **שמה חבלה ילדתך** כי שם שלמך, והיית שם עצם רוחני נבדל חיה ורבת פעלים, ולכן שבת למקומך אשר באת משם (והנה בכל השיר דבר אליה בלשון נקבה ופה בלשון זכר ומלבד שימצא שיתפוס לשון זכר לנקבה כמ״ש הרד״ק במכלול דף ס׳ ודף י׳ עיי״ש יש פה טעם כי הנפש כשעומדת בפ״ע נפרדת מן הגויה אינה מתפעלת ומקבלת רק היא עצם רוחני נבדל כאישים העליונים ולא ידבק לדבר עליה בלשון נקבה):

(ו) **שימני**. הנפש מבקשת מאת דודה העליון שישים אותה כחותם על לבו ועל זרועו, ר״ל שידביק אותה אליו ברצון ובפועל, כי **האהבה** שאהבה את ה׳ **עזה כמות** ומסרה נפשה למות בעבור אהבתו, הנה **שקנאת** היצר היה **קשה כשאול**, שרצה להטותה מעבודת ה׳ ולשום בעמקי שאול קרוטיס, בכ״ז **רשפי אהבת ה׳** אשר בערו בלבה, היו **רשפי אש ושלהבת יה**, אשר גם שרפה חבלי שאול ופחיי היצר, ואחר שהיה לה תמיד מלחמה כבדה עם היצר ונצחה אותו, ראוי שתהיה כחותם על רצונו ועל זרועו, לתת לה שכר ברצון ובפועל:

מצודת דוד

במדבר מקום שממון ואף גם שמה היתה מתחברת עם דודה ולא נפרדה ממנו. והנמשל הוא כאלו כנסת ישראל אומרת אל המקום ב״ה מי כאפין עוד כך כמוני ללכת אחריך במדבר בארץ לא זרועה: תחת התפוח. עוד ביותך תחת אילן התפוח עוררתי שם אהבתך לי ושמה באה לאמך חבלים ממך וכמו שאמה בא לה הבלים כן ילדתך שמה וכאלו תאמר מתחלת הויתך בעולם תחת אילן התפוח שנולדת שמה מיד עוררתי אהבתך לי. והנמשל הוא לומר מעת שילא הבנך בעו״ס אני מאמינה בך כי ע״י הברכה אני נתפרסם שמו בעולם והוא וזרעו נמשכו אחריו: (ו) שימני. לכן שים אותי אל לבך לבל תזוז האהבה מעולם כמו החותם שניתן על היד ואינה זזה משם: כחותם על זרועך. כמו החותם שנתון על היד כן שים אותי על זרועך והוא כפל ענין במ״ש: כי עזה כמות אהבה. האהבה שיש לי אליך היא כמות חזקה כי היא עומדת נגד המות לבל יוכל לבטל אותה ר״ל יותר אקבל עלי המיתה מלהסיר אהבתי ממך ולכן מהראוי שלא תסיר אהבתך ממני. והנמשל הוא נאחדים עם המשל: קשה כשאול קנאה. הקנאה היא דבר קשה כהורידה אל השאול וכאלו תאמר גם אם תסיר את האהבה להפרד עוד ממני מאד יקשה עלי הקנאה בראותי הנערות בנות גילי יושבות תחת בעליהן ומתענגות ואני אהיה בודדה וגלמודה. והנמשל הוא לומר אם עוד אשב גולה יקשה עלי הקנאה בראותי כל האומות יושבים בארצם בשקט ובטח

מצודת ציון

והוא מלשון ערבי: על דודה. עם דודה וכן ויבאו האנשים על הנשים (שמות לה): עוררתיך. מלשון התעוררות: חבלתך. כן יקראו מכאובי הלידה כמ״ש חבלים יאחזון כמו אשת לידה (ירמיה יג): (ו) כחותם. הוא הטבעת העשוי לחתום בו כתבים וכן חותמך ופתילך (בראשית לח): עזה. חזקה: כשאול. הוא בור הקבר: קנאה. ענינו צער בראות גדולות דבר מה בזולת והוא לא יוכל להשיגו כמו ותקנא רחל באחותה

ואני

שַׁלְהֶבֶתְיָה׃ ז מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת־הָאַהֲבָה וּנְהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּהָ אִם־יִתֵּן אִישׁ אֶת־כָּל־הוֹן בֵּיתוֹ בָּאַהֲבָה בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ׃ ח אָחוֹת לָנוּ קְטַנָּה וְשָׁדַיִם אֵין לָהּ

רש"י

אש שהיא דבוקה לשלהבת יה לומר אש של שלהבת יה: (ז) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. על שכינה בלשון רשפים טפל עליהם לשון לא יכבו: מים רבים. השבליים: ונהרות. שריהם ומלכיהם: לא ישטפוה. על ידי חוזק ואימה ואף על ידי פתוי והסתה: אם יתן איש את כל הון ביתו. כדי להמיר אהבתך: בוז יבוזו לו. כל אלה הקב"ה ובית דינו מעידים שכך כנסת ישראל מתרפקת על דודה: (ח) עתה אחות לנו בתחתונים שהיא מאחה ומתחברת ומתאוה להיות עמנו והיא קטנה ומקטנת את עצמה מכל האומות כענין שנאמר לא מרובכם וגומר שהם מקטינים עצמם: אחות. לשון איחוי אלו קרעים שאין מתאחין: ושדים אין לה. כענין שנאמר בגלות מצרים (יחזקאל טז) שדים נכונו בהגיע עת הגאולה אבל

מליצה

(ז) מים. (דברי המשורר) רואים אנו כי **מים רבים לא יוכלו לכבות אהבה.** הרגשים העליונה אל אלהים ר"ל שכל פתויי היצר וחמדת הכח המתעורר לא יכלו לבטל אהבת נפש שלמה לאלקיה: **וגם נהרות.** השוטפים שהם התהפוכות הזמן ורעת העולם: **לא ישטפוה. עד שאם יתן איש כל הון בעבור אהבת ה' בוז יבוזו לו.** כי לא דבר קטן יתכן מחירה כי מטבע האהבה הגדולה הזאת שימכור עליה את נפשו ומאודו:

הרעיה נפש שלמה דבקה בחיי עד האלקי הרוחות. ובזה נשלם השיר החמישי

שירי הנפש

משל

(ז) מים [דברי המשורר] רואים אנו גדול כח האהבה ורשפיה רשפי אש. אשר במים רבים ונהרות לא יוכלו לכבותה, ר"ל שכל התבונות שלמה שעשה לסטות לב הרעיה מן דודה לא הועילו מאומה, כי אש האהבה לא תכובה במים רבים. וגם נהרות בדרכם לשטוף כל הנמצא בדרכם לא ישטפוה ר"ל שלא יכול לה שלמה לא בטוב ולא ביד חזקה. לכן אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו כי לא יקנוה בהון עתק רק באהבת ה"כ כדבר תלוי:

הרעיה דבקה בדודה:

ובזה נשלם השיר החמישי:

שיר האלף

יספר כי הנפש תשפוך שיחה לפני אל, בעד אחותה הקטנה שהוא הרוח ההיולאני בל יקחה המלך ר"ל בל תתחבר עם הגויה ותופסד עמו, ותשובת ה' ב"ה ותשובת הרוח:

בשיר הזה יסופר כי הרעיה שפכה שיחה בעד אחותה הקטנה פן יחשוק בה המלך, ותשובת הדוד ואחותה:

(ח) **אחות.** הנפש אומרת אל ה', **יש לנו אחות קטנה,** שהיא הנפש ההיולאנית הנקשרת בגויה (ונקרא רוח ובפי המחקרים שכל הנקנה) והיא אין מטבעה להשאר נצחי כי הוא כח תלוי בחומר ונפסדת עמו, ובכ"ז ע"י כושר המעשים ותורה ועבודה יעשו בו מלאכת הכימיאה עד שיזדכך לקנות טבע אלהיים ולשוב עלם נבדל ולהשאר חי אחר מות הגויה ואמרו חכמי האמת כי הרוח יסגר בג"ע התחתון והנשמה האלהית העולה היא למעלה תתלבש בו בכל עת ברדתה והדברים ארוכים (עי' בזוהר אחרי דף ע' ע"ב בארך ועי' בזהר שמות דף י"ג ב' משפטים צ"ט ב', תרומה קל"ו קמ"א ב' קמ"ב קמ"ג, ויקהל

(ח) אחות הרעיה אומרת יש לנו אחות קטנה ועדן אין לה שדים שעדיין אין שדים נכונו ומה נעשה לה ביום שידובר בה לנשאת אל המלך פן יקחה אותה המלך שלמה לקחתה לו:

משיב

מצודת דוד

באהבתה (שם ל): רשפיה. ענין גחלת הבוער וכן מקניהם לרשפים (תהלים עח): שלהבת יה. שלהבת הוא ענין להב כמו מיבם שלהבת (איוב ט"ו) ור"ל להבת אש גדולה כי כן דרך המקרא כשרוצה להגדיל דבר מה סומכו לשלם השם וכן מאן מאפליה (ירמיה ב) ורבים כמוהו: (ז) לכבות. מלשון כבוי: ישטפוה. ענין גריפה ע"י חוזק השטיפה וכן תשטף ספיחיה (איוב יד): הון. ענין עושר וכן הון יקר (משלי א)

מצודת ציון

ואני אהיה גולה וסורה: רשפיה רשפי אש שלהבתיה. גחלת האהבה היא כרשפי אש וכשלהבת גדולה ר"ל אהבתי אליך שמורה לעולם כתמימות הגחלת המתקיימת זמן מרובה וגם היא חזקה כלהבת אש גדולה השורף בחוזק. והנמשל הוא לאחדים עם המשל: (ז) מים רבים. לפי שהמשיל את האהבה באש לכן אמר מים רבים כו' לשון הנופל בכבוי האש ור"ל לא יועיל שום הסתה ופתוי לבטל את האהבה ואם מי יתן כל הון ביתו בעבור האהבה להמיר אותם בשנאה הנה כל בני עולם יבוזו אותו וילעגו עליו על שלא השכיל לדעת שא"א לבטל אהבה עזה כזאת בשום דבר ותוסב למעלה לומר מכר אני שלא אסיר עוד אהבתך ממני הואיל וגם אהבתך אליך חזקה מאד. והנמשל הוא לאחדים עם המשל: (ח) אחות לנו קטנה, יאמר כי מעט התשוקה אשר לב החשוק טוב עליה ואין לשבת עמם שאתה מאריך אל החשוק וגם שאמר הנה יש לנו קבוצ

מַה־נַּעֲשֶׂה לַאֲחוֹתֵנוּ בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבַּר־בָּהּ׃ ט אִם־חוֹמָה הִיא נִבְנֶה עָלֶיהָ טִירַת כָּסֶף וְאִם־דֶּלֶת הִיא נָצוּר עָלֶיהָ לוּחַ אָרֶז׃ י אֲנִי חוֹמָה וְשָׁדַי כַּמִּגְדָּלוֹת אָז הָיִיתִי בְעֵינָיו

רש"י

א שדים אין לה עדיין לא הגיע עתה לעת דודים: מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה. כשהבבלים היו מתלחשים עליה להכחידה. כענין שנאמר (תהלים פ"ג) לכו ונכחידם מגוי: (ט) אם חומה היא. אם תחזק באמונתה וביראתה להיות כנגדם כחומת נחשת שלא יכנסו לתוכה רוצה לומר שלא תתחתן בם והם לא יבואו בה ולא תתפתה להם: נבנה עליה טירת כסף. נהיה לה לעיר מבצר ולכתר ולנוי ונבנה לה את עיר הקודש ובית הבחירה: ואם דלת היא. הסובבת על צירה ונסקים עליה היא נפתחת אף היא אם תפתח להם להיות הם באים בה והיא בהם: נצור עליה לוח ארז. נשים בדלתה נסרים של עץ הנרקבים והתולעת גוררתן ואוכלתן. וכנסת ישראל אומרת אני חומה חזקה באהבת דודי: (י) ושדי כמגדלות. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות המניקים את ישראל בדברי תורה: אז. באמרי זאת: הייתי בעיניו כמוצאת

משל

(ט) משיב הדוד, אם חומה היא אם תהיה כחומה סגורה ולא תתגלה אליו אז נבנה עליה טירת כסף ר"ל נגביר אותה בטירה חזקה בעשויה מכסף הכוסף ר"ל ניתן לה בעל שכוסף אליו ואליו תשוקתו והוא יוציאנה מבית שלמה אבל אם דלת היא אם פתחה דלתיה להכנת שלמה נצור עליה לוח ארז בלתי מתקיים ר"ל נפקירנה לו:

(י) [משיבה האחות] אני סגורה כחומה, ושדי קשים להכנס כמגדלות חזקים, אז הייתי בעיניו ר"ל ועד עתה הייתי בעיניו כמוצאת שלום, כאילו עדן לא הגיע לי תור ועת דודים, וע"כ לא נגע בי עדיין:

מליצה

ר"י ע"ב ובפ' לך פ"ג ב' במתרי תורה שם דף פ"א) וע"ז אמרה הנשמה הנה י"ל אחות קטנה שהוא הרוח רק אין לה שדים ר"ל שאינה משפעת (כי הוא שכל נקנה לא שכל נאצל) רק מקבלת שזה יצוייר בהעדר השדים ומה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה שתלקח אל בית המלך שלמה ר"ל אם תלקח אל שלמה שהוא הגויה להשלות עמו בקבר או איך תנצל להשאר בחיי עד:

שירי הנפש

(ט) אם. משיב ה' אם חומה היא אם עמדה חזקה כחומה סגורה ולא שלט בה היצר והתאוה אז נבנה עליה טירת כסף ר"ל נביאוה אל הגן בעדן אל הטירה הנכספת לצדיקים, אבל אם דלת היא אם פתחה דלתיה אל הנחש המסית שהם התאוות אז נצור עליה לוח ארז ותתבלה עם הגוף בקבר תחת ארון העץ:

(י) אני (משיב הרוח) אני חומה הייתי חזק בפני היצר כחומה חזקה שלא שלט בי ושדי שהם כח הכעסני והתאוני שהם השדים (כנ"ל) היו חזקים במגדלות. ר"ל לא נכבשו מגדודי היצר הלוחם אל העיר לכבשה, אז הייתי בעיני הגוף כמוצאת שלום כאילו היה לי שלום עם היצר עד שלא לחם אתי כי מבהתיו לעבודת ה' עד שכרת עמי ברית ולבי חלל בקרבי:

מצודת דוד

אחות קטנה בקומה ואין לה שדים להניק בנים ועתה אתהלך והודיעני מה נעשה עמה בעת שידובר בה להנשא לאיש וכאומרת בלא אין מי ימצא שישאנה בעבור קטנותה והעדר השדים. והנמשל הוא לומר אחר כשבתה הגאולה בבוא הזמן יאמרו בני יהודה הנה אחינו בני עשרת השבטים קטנים המה במעשה המצות כי עוד היו בארצם הדיחום מלכיהם מאחרי ה' ואף כי בגולה וגם לא נמצא עמהם בעלי חכמה ומדע כדרך שהיה עמי בבית השני אנשי כנה"ג ומהם נביאים ולא מצאו א"כ מי להניק אותם מחלב חכמת התורה וא"כ במה יזכו גם המה אל הגאולה: (ט) אם חומה היא. כאלו התשוק שולה אחריו לומר עלמו אם היא סגורה וסתומה כבנין חומה ולא שכבה מי משכבי אשה לאחד ולאחר בתולים אזי נבנה בשבילה ארמון כסף לשתשב בה יחידי מבלי בעל ותתענג לשבת בארמון כסף אם לא תתענג בשבת תחת בעל: ואם דלת היא. אם לא שמרה בתוליה והיא כדלת הנפתחת אזי נעשה בשבילה מאסר בבנין חזק ומשומר מנסרי ארז לבל יוכל מי לקרוב אליה ותשב בדדה ושוממה. והנמשל הוא כאלו המקום ב"ה משיב אם היו כחומה ולא עזבו להכנס ביניהם מעובדי גלולים לדבקה בהם אזי יזכו גם המה לבנין בה"מ ואם פתחו דלת ונכנסו ביניהם ישבו עוד במאסר הגולה: (י) אני חומה. ענתה השוקה ואלתה אמריה לומר הלא אני כחומה כי שמרתי מקום בתולי ולא שכב מי אותי ועם כי שדי המה גדולות כמגדלות במעוררים תאות הנואפים מ"מ אני שמרתי את עצמי וכאלו אומרת הואיל וכן ראוי א"כ אני לשבת בארמון כסף ושב בקרובה עמדי. והנמשל הוא כאלו בית יהודה משיב לומר הלא אני לא דבקתי בעובדי גלולים ויש בי בעלי חכמה ומדע להניק אותי מחלב חכמת התורה וראוי אני לשוב מסגולה ולבנין בה"מ ובעבורי יזכו גם המה לארצם ויזכו לבנין בה"מ: אז הייתי כו'. היתה משתבחת לפני הנערות ואמרה אז כשדברתי הדברים האלה הייתי בעיניו יקרה ונכבדה כדרך המיקרין למחזרת אחר השלום ומוצאה אותו כי טובה בעיניה מה שהייתי מתאוה אחר שלום הקרובים. והנמשל הוא לאמריו

מצודת ציון

א): בה ימאו. מלשון בזיון: (ח) בה. ר"ל בעבורה: (ט) נבנה. מלשון בנין: עליה. בעבורה: טירת. היכל וארמון וכן תהי טירתם נשמה (תהלים ס"ט): נצור. מלשון מצור ומבצר: לוח. נסר כמו את כל לוחותים (יחזקאל כז): (י) כמגדלות. מלשון מגדל: כמוצאת. מלשון מציאה:

בבעל

כַּמוֹצְאֵת שָׁלוֹם׃ יא כֶּרֶם הָיָה לִשְׁלֹמֹה בְּבַעַל הָמוֹן נָתַן אֶת־הַכֶּרֶם לַנֹּטְרִים אִישׁ יָבִא בְּפִרְיוֹ אֶלֶף כָּסֶף׃ יב כַּרְמִי שֶׁלִּי לְפָנָי הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה וּמָאתַיִם לְנֹטְרִים אֶת־פִּרְיוֹ׃

רש"י

שלום. ככלה הנמצאת שלימה ומוצאת שלום בבית בעלה: (יא) כרם היה לשלמה. זו כנסת ישראל כמה (ישעיה ה) כי כרם ה' צבאות בית ישראל: בבעל המון. בירושלים שהיא רבת עם והמון רב: בעל. לשון מישור כמו (יהושע יב) מבעל גד בבקעת הלבנון: נתן את הכרם לנוטרים. מסרם ליד אדונים קשים בבל מדי כו' במדרש שיר השירים מצאתי מקרא סמוך על נוטרים הללו שהם בבליים: איש יביא בפריו. כלומר שילכו לגבות מהן גולגליות וארנוניות ואנפריה הכל גבו מהם להביא לתוך ביתם: (יב) כרמי שלי לפני. ליום הדין יביאם הקב"ה את הבבליים במשפט ותאמר כרמי אף על פי שמסרתיו בידכם שלי הוא ולפני בא כל מה שחטפתם לכם את פריו ולא נכחד ממני מה שגביתם מהם והם אומרים האלף לך שלמה. אלף הכסף שגבינו מהם הכל נחזור. ומאתים לנוטרים את פריו. ועוד נוסיף הרבה משלנו ונתן להם לראשיהם וחכמיהם כענין שנאמר (ישעיה ס) תחת הנחשת אביא זהב: לנוטרים את פריו. אלו ת"ח ואותם תשלומים לתלמידי חכמים כמו שנאמר (ישעיה כג) כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה ואתננה של צור. ויש לפרש ומאתים לנוטרים את פריו כדין הנהנה מן ההקדש משלם קרן וחומש אף אנו נשלם על קדש ישראל

מליצה — שירי הנפש

(יא) כרם הרוח מכסה איך היה לה שלום עם היצה"ר ולא השבית אותו מעבודת ה' כי הנה היה לו לשלמה כרם בבעל המון, כבר אמרנו (למעלה ס"א והו, ז' י"ג) כי הפעולות שיעשה אדם להשיג ליזה תכלית נמשלים במליצה לנטיעת כרם, והנה שלמה היה לו כרם גדול ר"ל המון פעולות ומעשים ועסקים שעסק בין בחכמה ודעת בין במצות ומע"ם לכן אמר שהיה הכרם בבעל המון רב כי רבו מעשיו ועיוניו ומצותיו, ונתן את הכרם לנוטרים שבני ירושלים שהם כחות גופו כולם נמסרו את הכרם ועסקו בעבודתו, כי כחות השכל נמסרו נגד העיון והמושכלות וכחות החיים נמסרו אל תכלית העבודה והמצות וכל איש הרוית בפריו אלף כסף ר"ל שכר הרבה ודברים יקרי הערך הנכספים ונחמדים: (יב) והוא כרמי שלי לפני הכרם הגדול הזה הוא שלי כי שכר התורה והעבודה הזאת יקנה הרוח שע"י ישאר קיים בנצחיות ועל ידם ישוב השכל הנקנה שכל נאצל, והרוח ההיולאני ישוב להיות רוח קדוש החי חיי עד כמו הנשמה שזה בשכר הכרם הזה שקנה שלמה שהוא הגוף בעבודתו ותורתו והוא העומד לפני כמנין והלך לפניך לדקך, גם לאמר אולם גם שלמה שהוא הגוף וכחותיו שעמלו בכרם הזה ועסקו בתורה ובעבודה לא יקופח שכרם כי ינוחו בשלום בקבר ויעמדו לגורלם לקץ הימין (עיין בזהר ותרא כ"ח ב'). וז"ש האלף לך שלמה שכר פירות הכרם שהוא המצות ומע"ע יהיו גם אל הגוף והנפש המתאוה כי יש שכר לפעולתם, ומאתים לנוטרים את פריו (כמ"ש במדרש הנעלם חיי שרה דף קכ"ד. אין לך כל צדיק מהעוסקים בתורה שא"ל מאתים עולמות וכספי' בשביל התורה):

משל

(יא) והדמיון לזה כי כרם היה לשלמה בבעל המון, והכרם היה גדול כ"כ עד שהנוטרים שמסרהו שמלו לו כ"א אלף כסף בשכר פירותיו:

(יב) והנה הכרם שלי העומד לפני כי שלמה נתן לי הכרם הזה במתנה בעבור שהייתי בעיניו כמוצאת שלום. אמנם חוזרת מדבריה ואומרת איני רוצה להחזיק לעצמי את הכרם הזה רק שהאלף כסף [שהביאו בשכר הכרם] יהיו לך שלמה וכן אחזיר את המאתים הראוים לנוטרים את פריו כי איני רוצה ליהנות מן הכרם:

כיוצנב

מצודת ציון

(יא) בבעל. במישור וכן בעל גד (יהושע י"א): המון. ענין עם רב: לנוטרים. ענין שמירה כמו נוטרה את הכרמים (לעיל א'):

מצודת דוד

עם בעלה: (יא) כרם היה לשלמה. עתה חזרה הכתוב לספר ולומר הנה בעבור שהייתי מחזרת אחר שלום הקרוב יקרה דברי בעיניו לקיים את כל מאמרי כי הכתוב הזה יא' בעיני כמלך שלמה שהיה לו כרם במישור שמצויים שם המון ע[ם] רב ואל כי חשש מגנבה מסרו לשומרים מתחלפים בזה אחר זה באופן שכל שומר בזמנו יביא לעצמו אלף כסף וזהו בעבור חלקו בפרי הכרם בשכר השמירה ושאר הכסף יהיה להתשוק בעל הכרם. והנמשל הוא על עדת ישראל המכונים בשם כרם כמ"ש כי כרם ה' צבאות בית ישראל (ישעיה ה') ואותה מסר לשומרים הם מלכי ישראל שמלכו זה אחר זה וכיאה משל בזמנ[ן] של עשרת השבטים ובא הרמז באלף שהם עשרה מאות נגד השבטים: (יב) כרמי שלי לפני. ושלחתי אמרי לאמר כרמי של יהיה לפני ר"ל אני אשימה עלין עיני לשמרו: האלף כו'. האלף כסף שלקח כל שומר בזמנו יהיה לך כי אתה תקחם: ומאתים כו'. כאומרת לא בלבד האלף תקח אשר הבית נתת יותר מהראוי כי אף המאתים כסף שהות הראוי לתת לשומרים הנה כאשמור אני אקח גם זאת את ולא הוציא כלום על שכר השמירה. והנמשל הוא לומר בעת הגאולה העתידה תנקם מלכות יהודה שכל עדת ישראל יהיו תחת ממשלתם ויהיו א"כ עשרת השבטים לה' להאמין בו לא כמו אלו שמלכים בדורות מאחרי ה' גם המאתים שנרמזים על שני השבטים יהודה ובנימין גם הם ישובו אחרי ה' ואיש

יג הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים לְקוֹלֵךְ הַשְׁמִיעִנִי׃ יד בְּרַח ׀ דּוֹדִי וּדְמֵה־לְךָ לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל הָרֵי בְשָׂמִים׃

חזק

סכום פסוקי דשיר השירים מאה ושבעה עשר: סימנו וחכך כיין הטוב הולך לדודי. ופרקיו שמונה והרצו נגילה ונשמחה בך. וחציו נרד וכרכום:

רש"י

לה' ברמאים תבואתו קרן והומש המוטב של קרן ומאתים הם חומשו של אלף: (יג) היושבת בגנים. הקב"ה אומר לכנסת ישראל את הנפוצה בגולה רועה בגנים של אחרים ויושבת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: חברים מקשיבים לקולך. מלאכי השרת חבירך בני אלהים דומתך מקשיבים ובאים לשמוע קולך בבתי כנסיות: השמיעני. ואחר כך יקדישו הם שנאמר (איוב לח) ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל ואחר כך ויריעו כל בני אלהים: (יד) ברח דודי. מן הגולה הזאת ופדנו מביניהם: ודמה לך לצבי. למהר הגאולה והשרה שכינתך על הרי בשמים הוא הר המוריה ובית המקדש שיבנה במהרה בימינו אמן:

נשלם פירוש שיר השירים. תהלה ליוצר אורים:

משל

(יג) היושבת [הדוד אומר אל האהובה הקטנה] את היושבת בגנים ר"ל שלא התרחקת אל המדבר כאהובך רק ישבת בגנים הסמוכים לעיר ושם יש חברים מקשיבים דבריך אחר שאת סמוכה לעיר, ולא אוכל להתיחד עמך מקרוב רק לקולך השמיעני מרחוק בכל פעם:
(יד) והיא ג"כ מהירתה מן השומעים והומרת ברח דודי ודמה לך לצבי לשוב אלי בכל פעם:

שירי הנפש

מליצה

(יג) היושבת הנה הנשמה תשוב אל צור החיים דבקה באלהי הרוחות לנצח, אבל הרוח לא ישוב אל מדרגה הגדולה הזאת רק יעמד בג"ע התחתון ורק לפרקים כמו בשבתות ויו"ט יעלה למדרגה יותר גבוהה כמבואר במקומות שציינתי בפסוק ה'. עפ"ז אומר ה' אל הרוח, את היושבת בגנים בגן אשר בעדן התחתון ולא יצאת אל העולם העליון הנה יש חברים מקשיבים, כי הרוח יש לו קשר עם הנפש שתחתיו והנפש יש לה קשר עם הגויה אשר בקבר באשר קרובה אליהם ועי"ז א"א שיתדבק הרוח בכל פעם עם הדוד העליון רק לקולך השמיעני לעתים מזומנים:
(יד) וכן הרוח אומר אל הנפש ברח דודי למעון העליון כי איך מתחבר עמי תמיד מפני החברים הקרובים אלי, שהם המדרגות הקרובים אל החומר ובכ"ז דמה לך לצבי או לעפר השב תמיד אל מקומו ומביט לאחוריו, כן תשוב אלי מעת לעת ומפקודה לפקודה:

מצודת דוד

דמיו ועזורו: (יג) היושבת בגנים. עתה מספרת ואומרת כ"כ יסרה דברי בעיניו עד שאמר לי אתה היושבת בגנים מקום ימצאו שם החברים בעלי כרמים כמוני הנה הם מקשיבים לקול עלתך והאומר פן גם הם יעשו כזאת ולא יהיה א"כ שפארתך עליהם לזאת השמיעני דבריך בלחש רק לי לבד ולא ישמע זולת. והנמשל הוא לומר כאלו המקום ב"ה ישיב לה היא מלכות יהודה היושבת בירושלים הנה כל בית ישראל חבריך מקשיבים לקולך ומשפים כזה כמ"ש ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם (הושע ג') אבל הזהרי להשמיע קולך לי לבד ולא תפנה עוד אל אלהים אחרים: (יד) ברח דודי. ואני אמרתי לו אם יש לחשוש בזה מהר ללכת מן הגנים ודמה עצמך בקלות המרוצה לצבי כו' ובוא על הרי בשמים ואני אבוא אחריך ושם נשב ושם נדבר דברינו ולא ימצא מי שם מקשיב אמרינו. והנמשל הוא לומר כאלו בית יהודה משיב דבר נעבר א"כ מזה ובחרה את שכינתך בבה"מ מקום יקטירו שם הקטורה וזה יהיה סיבה לחברים אמונתך וירצבו:

מצודת ציון

א): (יג) היושבת. הה"א הקריאה כמו הדור אתם ראו (ירמיה ב): מקשיבים. ענין שמיעה והאזנה: (יד) ברח. ענין מהירות ההליכה: ודמה. מלשון דמיון: לעפר. כן יקרא ילד האיל:

הלא ידעת זאת כי הדברים הרוחניים האלהיים עת ירדו ממרום קדשם להתהלך בשפל, ישימו צעיף על ראשם ויתעטפו במעטפות, הנשמות הקדושות בירדתן מטה גולם וגויה תלבשנה, כי כן תלבשנה בואה אל מעולים עת תבאנה אל בני האדם. וכן מלאכי רוח עת ישוטטו בארץ ישענו תחת העץ ויאכלו. וכן יתכסו סודות התורה בבגד ארוג ובזוי, מקורי ספורי העולם ועניניו, ופליאותיה ישימו על פניהם מסוה, יעליםו על אור יקרות ועל הברק, בל יתן על עיני עטלף הבלול או עורה. אורייתא אית לה לבושא וגופא ונשמתא טפשין דב"נ מסתכלין בלבושא. אינון דחכימין יתיר וכו' מסתכלין בנשמתא:

אמנם עם הבחינה ראה ראינו כי לא דמה המכסה הלוט את פני השיר הקדוש הזה. אל המסכה הנסוכה על כל כתבי הקדש, כי מקראי קדש כולם לבשו בגדי יקר ויבואו בעדי עדיים, כי הספורים אשר יתלבשו סתריהם בתוכו, כולם קדש המה, כולם בני אל חי, כולם מפיקים זיו ונוגה, מלאים חכמה ומוסר, מלמדים עצה ותושיה צדק ומישרים, מחכימים פתי. לא כן השיר הזה, לבש אדרת שער ויתכס שק ואפר ויהי כשיר עגבים, לשיחה בפי פריצים ולשותי שכר נגינות. (הלא תראה כי נסך ה' רוח תרדמה ויעלם את עיני אחד המבלים והמתרגמים בחוצי אשכנז, וילכו נתיבות לא שלום, בחללם קדושת השיר הזה, כי פתרוהו כצורתו כפי קליפתו, ויהי להם כשירת הזונה, וגם פתרון מליצתו הפשוטה לא ידעו, וע"כ בתרוהו לבתרים, קרעוהו לגזרים, היה להם המים המאררים לנדים, ויאמרו כי הורכב משירים שונים המונים סיל היין. שיר ידידות. שיר האביב. שיר המחול וכדומה):

אך זה האות על הוד השיר הזה, וזה המוסף על רוב הדרו וקדושתו. כי בעבור שגם השמלה אשר בה יתעטף היא כתונת בד קדש ומעטה תהלה. לכן לרוב אורו וזהרו גם שמלתו לאורו לא יתראה בלא תיק ונרתק, לכן שם חשך סתרו וערפל חתולתו. באופן שהפי' אשר קראתיו בשם **מליצה** הוא ספור החיצוני של השיר הנשגב הזה והוא המשל באמת כמו שאבאר. והפי' אשר קראתי שמו **משל** היא קליפה חיצונה מקפת את הלבוש הדק וסוככת על האדרת היקר מעטה לבושו. המליצה קדש והמשל חול. המליצה הוא הפשט הפשוט והמשל הוא משל אליו. המליצה הוא משל אל הסודות הנעלמות הצפונות בשיר הקדוש, והמשל הוא משל אל המשל, לבוש אל הלבוש. לבוש שק על לבוש מלכות, כתנות עור על כתנות אור. וכמו שיתבאר עוד:

ומעתה כי ישאלך איש לאמר על מה הוסד השיר הזה כפי פשוטו, ומה הוא הספור המשלי שלו, השמר לך ושמור נפשך מאד פן תאמר לו כי פשוטו הוא דברי רעיה ורועה, דברי עלמה ודודה. דברי דודים וחשק, חלילה וחלילה. רק כה תאמר אליו. הספור המשלי שלו כפי פשוטו הוא קורות כרעיה הקדושה נשמת שלמה המלך ע"ה ווכוחה עם דודה בשחקים בחמש עתים אשר יצאה מן הכור והכסירה את שמלת שביה מעליה, ותבא אל חצר בית המלך הפנימית בהדרת קדש. הוא הספור, הוא המשל, והוא הפשט הפשוט, רק באשר הספור הקדוש הזה יקר מאד נעלה ונבדל מכל ספורי כתבי הקדש, כי כולם מספרים קורות העולם השפל החומרי ועניינים מוחשים, אשר כל אדם חזו בם, עין אנוש יביט, ואזן מלין תבחן, וכל בשר ישימו וישכילו יחדו, לא כן השיר הזה המדבר מקורות הנפש האלהית ועניני הנשמה הרוחנית, בעלותה וברדתה בשכנה בגויה ובצאתה, יחוסה עם העולם הרוחני ועמידה עם כחות הגויה, שכולם הם עניינים נעלמים נפלאים ונסתרים, כולם מושגי השכל לא מושגי החושים, כי הנפש ועצמותה לא תראה בעין בשר ולא ישיגוה חוש ומוחש ולכן ילאה גם בעל הלשון לספר קורותיה במאמרים פשוטים, כי לא נמצא בלשון שמות ומלות ופעלים אשר יורו בעצם על עניינים רוחניים ועל מושגים השכליים, כי השמות שמהם נבנה הלשון כולם לוקחו מן המוחשים, וכולם הונחו על עניני העולם החומרי לבד, לכן בעת ירצה בעל הלשון לספר דבר מן הרוחניים אין בלשונו מלה שיורה עליהם בעצם ובאמונה, וכי ימשש את כל כליו לא ימצא אומר ודברים אשר בם יחוה מחשבותיו, וע"כ יאלצנו ההכרח להלביש דבריו בשמות ופעלים מושאלים המונחים בעצם על עניני העולם השפל הנתונים תחת חוקי התנועה הזמן והמקום וכדומה. וכן היה מוכרח ברצותו לספר דברי השיר הלז שמדבר מן הרוחניים, להשאיל שמות ומלות משלים ודמוים ולבושים מן העולם המוחש, לצייר את הנשמה הרוחניית ותשוקתה אל הסוד הנעלם בציור עלמה מתרפקת על דודה, את הסוד הקדוש המשגיח באהבתו על נפש חסידיו, בציור רועה במדבר חושק אילת אהבים וכדומה, ככל דברי השיר, כי אין אומר ואין דברים בלשון אשר ידבר בם האדם וחי בעודו מתהלך בגויה על דברים רוחניים:

על פי הדברים והאמת האלה נפיתי מדרך המפרשים כולמו, כי כפי דרכם פשט השיר הוא שיר ידידות בין דוד ורעיה, רק הוכו רצוף אהבה, וכוח בין ה' עם סגולתו וכדומה. וכפי דרכם תוכו קדש וקליפתו חול, והוא נמשל ככהן גדול ולובש בגדים צואים, וכמלאך ה' הבוער באש מתוך הסנה, וגם זאת כי התוך והנמשל כפי דרכם בא דרך דרוש או רמז רחוק מגבול הפשט רב הדרך ביניהם, עד אשר ישאל איש מה הפשט הפשוט לא נמצא מענה רק הם נאמר שהוא שיר ידידות, לא כן כפי הדרך אשר סללתי, הפשט קודש. והלבוש טהור. כי פשט השיר הוא דברי וכוח בין הנפש ובין האלוה ד״ש,

היא כונת הפשטן, קדוש הוא וטהור, והוא לא עלתה הוא הפשט הפשוט, כי גדר הפשט ותנאיו הוא.
א) שיסכימו ענייניו עם מחבר הספר ועם קורותיו, ב) שיכיל מליצת הספור כפי חוקי הלשון בלא דוחק,
ג) שיסכים עם כל הספור ועם המשך המאמר מראש עד סוף, ד) שיוקחו הקדמותיו מן השכל הפשוט
לא ממקומות רחוקים, שאז ינקב בשם דרוש או רמז. ובזה תבחן כי הפי' הנקרא בפיה בשם מליצה
שומר ארבעה התנאים אלה, א) כי הוא מסכים עם קורות שלמה מלך [illegible] פעמים מגויסי
ודבקה בחי העולמים דודה, ב) שהוא רציף בכשר הכתובים בלא זרות ובלא דוחק, ג) שהוא משתרע
על כל הספר והמשך מאמריו מראש ועד סוף בדרך אחד, ד) שהקדמותיו לא יוצא ממרחק לא מדרוש
וסוד ומחקר רק מביאות בשכל עצמו כפי הפשוט, ובזה גליתי את חרפת מצרים מעל הכתובים האלה,
שאמרו כי הוא דרך חול. וכי לא נמצא לו פשט כפי המכונה הדורכת אל הקדש, והנה לא הבינו עצת
ה' ותחכמתו כי רעה נגד פניהם:

כתר לי זעיר ואחוך כי עוד לאלוה מלין. כי אחרי אשר גמרנו אומר כי הפי' הנקרא מליצה הוא הלבוש,
והוא המשל אל הסודות הגנוזים בתעלומות השיר. תבקש לדעת מה הנמשל, ומה התעלומות
האלה הנשגבות. אומר אליך, לך נא קרא דברי רשב"י בקדשו בזהר ובתקונים ודברי המקובלים והרמב"ן
בראשם, כי פי' דברי השיר על [illegible] העליונה לדבק מלכותא קדישא עם תפארת ישראל דודה
אלקי חסדה יה'. היא הכלה הכלולה שלמה והיא שבה המעוררת. היא השושנה המחמתה עלים תקיפים
חמשה שירים האלה בקדש. אם אמנם קטן אנכי ודל מלדבר בנשגבות כאלה, לא אחדל לרשום בזה
ראשי דברים במשל וברמז כפי קוצר יד השגתי ומיעוט ידיעתי:

נודע כי בת שבע היא אם שלמה, ודוד ירית מלכותא קדישא, והיה רגל רביעי במרכבה. ויפעם דוד
שם. ושלמה ישב על כסא ה' למלך. ותרב חכמת שלמה, ולבנה עטרת תפארה, ונמלא הים
והלבנה וקיימא סיהרא באשלמותא (וכמ"ש בזהר ויחי דף רמ"ח ע"ב ודף רמ"ט ע"ב ובכ"מ). וידוע שהענף
נכלל בשורש וכל מה שקרה אל הענף קרה אל השורש, וכמו שנפש שלמה היתה תחלה שתלה בגוה דבקה
באלהים חיים בחיי עד ונעימות נצח, ואח"כ ירדה ממעונה נכלאה בגוף ותלבש גולם וגויה. כן
שרשה העליון המולכת באצילות, היתה תחלה דבוקה עם דודה פנים בפנים, ואור הלבנה כאור החמה
ואח"כ ירדה משרשה אל עולם הפירוד, שהיא לנגדה מחוץ גוף וכלים ולבושים, והוא גלות השכינה כנודע:

ואבאר מעט. הנה הנפש הגם שהיא אחת בעצמותה, ובכ"ז ראינו כי פעולותיה באמצעות כלי הגויה
יתחלקו לשלשה חלוקות, א) פעולותיה העליונות באמצעות המוח והגלגולת, ב) פעולותיה
התיכוניות ע"י הכלים האמצעים מן הגוף עד החזה ושרשם היא בלב. ג) פעולותיה הטבעיות ע"י הכלים
התחתונים של הגויה מן החזה ולמטה, והגם שהנפש היא אחת, בכ"ז יתראו ממנה פעולות אלה הנבדלות
לפי הכלים שע"י תפעל, כי כל פעולה וכל מעשה תקדים לעלות במחשבה ואז תפעול באמצעות כלי
המחשבה, ושם תתגלה בכח החכמה והבינה והדעת. ואחר ההסכמה במחשבה יתעורר הכח המתעורר
במדות, ואז תתגלה ע"י כלי הלב במדות לחסד או לנקמה או לרחמים או ליתר המדות. ואח"כ תוציא
הפעולה לידי מעשה, ואז תתגלה בכח הטבעיים המניעים להתנועע ולהשלים הפעולה:

וכאשר הנפש היא חפשית בפעולותיה. יצויר בכל פעולה שני קצוות ואמצעי ביניהם, למשל בכח המדות,
גאוה ושפל רוח, וביניהם ענוה. פזרנות וכילות וביניהם נדיבות. חסד ורוגז וביניהם רחמים.
וכן בפעולות, שתפעול כפי התעוררות המדות לטוב או לרע או ממוצע בין טו"ר. וכן במחשבה, חכמה
בינה ודעת, ותכלית כל הפעולות באה מצד מדת המלכות והממשלה אשר בנפש, שבה תנהיג את הגוף,
כי הממשלה הזאת תשתרע מראשית המחשבה עד סוף המעשה. בכח הזה תתנועע במחשבה ובמדות
ובמעשה. היא ראשית המחשבה והיא אחרית המעשה. נמצא יש בנפש האדם כפי התגלותה בהנהגת הגויה
עשר מדות. שלשה מוחין בנפש השכליית. ושלשה בחיונית. ושלשה בצומחת. וכח המלכות והממשלה
אשר בנפש היא השומרת בראש ובסוף. אולם ידוע כי הנפש כפי מה שהיתה במקורה השגב לא יצויר
בה כל אלה. כי אז היתה שכל מופשט מחומר. אשר לא לבד שלא יצויר אלה שום פעולה, ושום
התפעלות מן המדות שהם בכח המתעורר, כי גם מה שהיתה חיה ומשכלת גם בזה"ב, אינה כדמות
החיים וההשכלה בגויה. כי שם ההבינה השכלה כפשוטיה, כשכל הנפרד הבלתי נתלה בזמן ובמקום.
ואין לזה שום יחוס עם כח החכמה והבינה והדעת המגלים ממנה באמצעות כלי הגויה שהיא השכלה
הדרגית, אשר ישיגוה מסיגי החומר הנתלה בזמן ובמקום בסבות ומסובבים וכדומה. א"כ ישאל איך
יצויר שהנפש הזאת הנבדלת מחומר ימצאו בה הכחות והמדות האלה אשר ימצאו בה אחרי התערבה
בחומר וקשרה עמו:

אך אמרו המקובלים, כי בעת התנועע הנפש מן גבה להקשר בחומר, תתלבש בכל זה דה תתהלך בצלם
ובדיוקנא. כדמות החומר (כמ"ש בזוהר ויחי דף רל"ג ע"ב כל דיוקנין [illegible] וכו' קיימי קמי
קוב"ה עד לא נחתין לעלמא בההיא דיוקנא ממש דאית לון להאי עלמא

זב"ש בפ' שמות דף י"א ודף י"ג ע"ב) כוונו במליצתם כי אז יולד בה הכח, לפעול בעת שתתחבר עם החומר, במדות ובדרכים האלה הנגבלים כפי כח כלי החומר שע"י תפעול. והיא הלבוש הדק שיתגלו בה הכחות האלה בכח, עד שבהקשרה בגויה יצאו אל הפועל. ולפ"ז גם בעת הנגעה הנפש לרדת ממקורה אל הגויה נולד לה מלבוש רוחני שע"י התראו בה עשר מדות אלה הנז' בכח ובדרך רוחני, והם היו שורש שיצאו אח"כ ע"י כלי הגויה מכח אל הפועל:

ומבשרי אחזה אלוה כי כבר אמרו חז"ל (במד' רבה פי"ט ובמד' קהלת) גדול כחן של נביאים שמדמים דמות גבורה של מעלה לצורת אדם, ובב"ר (פכ"ז) שמדמין צורה ליוצרה, רצו בזה כי אנחנו לא נוכל להשיג את ה' מצד עצמותו רק מצד הנהגתו את העולמות, והמציאות בכלל מסודר ונערך כתבנית קומה אדם, כי האדם הוא עולם קטן, וכולל בתוכו כל הכחות הנמצאים בכל העולמות (כמ"ש בזהר בכ"מ ועיין בע"ח שער עיגולים ויושר ושער הצלם פ"א וכן במורה נבוכים ח"א פרק ע"ב) ועצמותו ית"ש מתפשט וממלא את כולם כדמיון הנשמה המתפשטת ומסתתרת בגוף האדם. וכבר דברנו מזה במק"א בפרטות. והנה ציור האדם הגדול ויחוסו אל האדם שהוא העולם הקטן מתחיל מן עולמות הנפרדים. שהם יצוירו כענין לבוש וגוי' והם עולם הכסא ועולם החיות ועול' האופנים וה' בם בקדם, ושכינתו תתלבש בהם ותתגלה בכ"א כפי כח אותו העולם. בעולם הכסא תתגלה כדמיון הנשמה המתגלה במוח שגם כח החכמה והבינה והדעת. (אימא מקננא בכרסיא) בעולם החיות תתגלה כדמיון המתעורר בלב שהם שורש המדות. (זעיר מקנן ביצירה) ובעולם האופנים תתגלה כדמיון הנפש המתראה בכבד, שהם פעולת הטבע וגמר הפעולה והעשיה. ושכינת עוזו תפעל בכל עולם כפי כלי העולם וכחו כדמיון הנפש בכלי הגויה. אולם אחר כי בעצמות הא"ס לא יצוייר שום מחשבה ומדה ופעולה. בהכרח כי בעת עלה ברצונו הפשוט להוציא את העולמים ולהנהיגם, האציל מכבודו אצילות קדוש. שבו יהיו כל הכחות האלה מצויים בכח והוא יהיה שורש לכל המדות שיתגלו אח"ז בכלי כל עולם ועולם לפי ענינו. וזה ממש כמו שהנפש בעת שנגע לרדת ממחצבה אל הגויה תתלבש בלבוש רוחני שבו מצוירים המדות שבהם תפעול בגויה בכח. והם עשר מדות כנ"ל. כן כביכול האציל עולם הספירות, הם יהיו השורש לכל המדות שבהם ינהיג. ונמצא בם שלשה טורים, טור האחד כנגד המחשבה. וטור השני כנגד המדות, וטור השלישי כנגד הפעולות. וכבר אמרנו כי בכל א' מצוייר ההנהגה בג' דרכים שני הקצות וקו האמצע. וכן נמצא בטור הא' חכמה ובינה ודעת. בטור השני חסד גבורה ותפארת. בטור השלישי נה"י. ואחר שתכלית המעשה הוא שיתגלה כבוד מלכותו וממשלתו בכל העולם. והיא סוף מעשה במחשבה תחלה, נמצא שמדת מלכות היא האחרונה במעשה והיא כתר עליון ברצון הקדוש. כסוד אני ראשון ואני אחרון. והם עשרה לבושין שעל ה' מלך גאות לבש שע"י הלבושים האלה שנתעטף מזיו הדרו ניתן מקום לגילוי כחותיו והנהגתו. (וכמ"ש בב"ר פ"ג נתעטף הקב"ה כשלמה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו). אולם גילוי כל המדות היה כדי להנהיג ולמשול על כל המעשים בכח מדת המלכות שע"י ובאמצעותה ישיג את כל העולמות:

והנה כמו שהנפש יש בה הבדל בין העת שהיתה במחצבה דבוקה בשרשה, שאז היתה שכל מופשט מחומר ומשכלת בכח שאין לו סוף. ופעולותיה הרוחניים מתפשטים לבלי תכלית. וגם בעת שהתנוצצה לרדת אל החומר, או בעת תתפשט ממנו, שאז כבר לבשה לבוש הדק בדיוקנא דהאי עלמא, שהיא ההכנה לפעול כפי מדת החומר וכליו. בכל זאת כל עוד לא נכלאה בגויה אין מעצור בעד רוחניותה. ואין כלי וגבול הסוגר בעדה. לא כן בעת באה בין הבשרים שאז ידיה אסורות וכחותיה כלואות, ולא תוכל להתפשט רק כפי שיכיל כח השכלי והלבוש שהיא פועלת ע"י וגם בזה יש מדרגות שונות. כי פעולת ההשכלה שתפעול ע"י כלי המוח היא קרובה יותר אל הרוחניות, ובו נוטה כרגע מסוף העולם ועד סופו. ומשכיל בעליונים ובתחתונים ומשיג השגות רוחניות מופשטות מחומר. כי הכלי הזאת זכה עדיין ודומה כזכוכית זך שבו תבים בעד החלון אל העולם הרוחני ואל הפרדס שמשם לוקחה. משא"כ הפעולת המדות, שע"י כלי הלב התגשמה יותר והיא יורדת יותר אל העולם הגשמי. ובכ"ז עדיין יותקף בו ענין נפשיי כי בו פועלת בבחירה, מתעוררת אל הטוב ואל הרע, ואל ההפכים בשוה. ובידה פלס ומאזני משקל וכח חפשי לעשות כרצונה. לא כן פעולה ע"י כלי הנפש הטבעיית. הם מוגבלים ע"י חוקי הטבע. לא תוכל לעשות קטנה או גדולה רק כפי כח הטבע. וכעץ השדה וצמח האדמה שנפשו הצומחת היא כח טבעי לבד. עד ששם לא ניכר כחה הרוחני כלל. כי גבר החומר והטבע על ענין הנפש. רק בעת תסיר את בגדי אלמנותה ותלבש את בגדיה החמודות. והוא בעת שתתפשט מן הגויה. וזה יהיה בעת כח עליה הרוח ממרום שאז יתבטלו כחות הגויה, או בעת הגויעה שאז תשוב הנפש אל בית אביה, אז תשוב לפעול בכח רוחני בלא גבול ומעצור ועטרת האלהים בראשה:

כן הדבר בענין השכינה שהיא מדת מלכות המנהגת, שבעת תוכרח לירדו ולהנהיג ע"י כלים ולבושים, בעת תתלבש בכסא או בחיות או באופנים, אז היא גולה ממקומה, ולא תכל להנהיג כפי כח אלהותה בכח שאין לו סוף, כי ההנהגה מצומצמת כפי כח הכלים והעולמות שע"י תפעול ותנהיג. ובזה יש

במדרגות רבות כפי ענין העולם וכפי כליו אם הם זכים או עכורים . עד שבאה תרד מאד להגיע כפי כח האופנים , אז הכל מסור בידי הטבע , כי לא תוכל להנהיג אז רק כפי סוד האופנים והמערכת . והנה בעת תעלה מן העולמות הנפרדים אל האצילות , שהוא כמשל הנפש המתפשטת מן הגויה ותלבש בגדי תפארתה להדבק עם דודה העליון שוים בכוים , אז תוליד תגבר כפי כחה האלהי להריק שפע ותוספת ברכה עד בלי די :

ואמרו המקובלים כי בעת האצילות היו חמה ולבנה משתמשים בכתר אחד . וביום הרביעי נקטרגה הלבנה שתמעט אורה . ואז ירדה בסוד נקודה אחת לבריאה . ותיכף חזרה למקומה . עד אשר בחטא אה"ר ירדה שנית . רצו במלותם . כי הכוונה היתה שתהיה ההשגחה וההנהגה כפי כח האלהי המשפיע באור שאין לו סוף . רק אחר שהשי"ת תקן כל העולמות באופן שכל הכחות והעולמות וסדרי המרכבה בנוים ותקונים והריכתם ה"ו יהיה נמשך לפי מעשה האדם . (אשר הוא כלול מכל הכחות הנמצאים בכל העולמות) וכמ"ש במד' מהו אהיה אשר אהיה כשם שאתה עמי כך אני עמך וכו' מהו ה' צלך כצלך וכו' ובזוה"ק בכ"מ . ואחר שביום הד' נתלו המאורות שאז נתקן סדרי המערכת ושליטת הטבע . ויש תשבורות בהם אח"כ לא יהיו התחתונים זכאים תהיה ההנהגה מצומצמת כפי הטבע לבד . שזה לא יהיה בעוד שמלכות שמים עומדת ברום עולם ומנהגת בדרך השגחיי הנסיי שאז תבוטל הנהגת המערכת . לכן ברגע זו נתמעט הירח וירדה ממקומה , לתת הויה לתליית המאורות וממשלתם שאז הירח העליונה לא תגיה אורה . אבל תיכף חזרה למקומה , כי אז לא היה אדם בארץ , והיה ההנהגה כפי כח המלכות והאלהות , עד שחטא אה"ר ונלקה ההשגחה והוכרחה להתלבש במכסה ולמעט אור הנהגתה דרך חלונות ולבושים ומסכים . והנה בעת שחטא אה"ר והלאה , ירדה המלכות לעולמות שלמטה להגיע כפי כח העולמות וכליהם , והשכינה גלתה ממקומה . והיתה דומה כנפש האסורה בגויה וסובלת בכליון שזה ככל בהמה התחתונים (עיין ע"ח שער מיעוט הירח פ"ב ובשער הקליפות פ"ג) וידוע שמלכות דאצילות הוא בורא נשמת כלל ישראל יחד ונקראת כנסת ישראל , ובעת יתקנו ישראל מעשיהם ויתחברו בשכינה , אז תעלה מלכות ה' למקומה אל האלהות ותדמה כנפש המתפשטת מן הגויה , ותלבש מלכות ותדבק בדודה העליון . ובזה תראה כי כל מה שמספר בשיר השירים מחמשה פעמים שיצאה נפש שלמה מן הכלה והגויה בעת הרות ותדבק בדודה ובעפרה העליון , הכל משל ומליצה על עתים שיצאה גם מלכות שלמה השלום בהיס טולס והנפש חבר באצילות מן הגויה שהיא לבושיה וכלי העולמות התחתונים , אל האלהות והאצילות . אז יתפרש בשתי פנים , אם בפרט , כי כאשר שורש נפש שלמה היא מלכות העליונה , וכפי מעשיו וקדושתו ור[ו]ממות נפשו אשר למטה כן התעלה גם שורש נפשו למעלה , כי הוא תקן מדה זאת בימיו כנודע , וגם שנפשו שרה השיר הזה למטה כן שורש נפשו שרה שיר הזה למעלה על עלותה בעתים האלה (וכמ"ש בזהר פ' נח דף ס' ע"ב כגי' לא אתערית תיאובתא לגבי קב"ה אלא ברוחא דצדיקיא דאזלין בגוה , וכן שם דף כ"ז על לה' הארץ ודף רמ"ד ע"ב ובכ"מ) , וכן יתפרש בדרך כלל , על ימות עולם מני שים אדם עלי ארץ עד אחרית הימים , שאחר החלוקה נמצא בהתעלות השכינה ונגבר מלכות שמים בחמשה עתים . והם :

[א] אחרי שגלתה שכינה ממקומה בגלות מצרים , התעלתה ביציאתם ממצרים ובמ"ת ובאהל מועד כנודע . ועל העת הזאת הובא השיר הראשון , שאחר שספרה הרעיה הקדושה שהיא שחורה כאהלי קדר והיא נוטרה את הכרמים , ופנתה א"ע מבנות ירושלים שהם היכלין דלמטה לשאל מדודה איכה ירעה ואיכה ירביץ , [כמ"ש בזוהר בהקדמה דף כ'] התחיל מענין הגאולה מן לסוסתי ברכבי פרעה . וספר התעלתה בי"מ בנסים ונפלאות ובמ"ת וברדינו עליה אחר חטא העגל . ובבנין המשכן , שרמז למטה ולמעלה , כמ"ש אף ערשנו רעננה . ככתוב ומבואר בזוהר ומדרשים . עד שחזרה השכינה למטה בחטא דור המדבר והיא משבעת בנות ירושלים . אשר תשוב לשכון בתוכם כל ישביהו את האהבה :

[ב] אחרי נאספו העדרים ובאו לא"י , גללו את האבן מעל פי הבאר , ונתקנה ארץ העליונה ארץ החיים לאכל משפט וצדק . ואז קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים הררי עד . קרא לרעיתו כי הסתיו עבר הנצנים נראו בארץ . וזה נמשך כל ימי שילה ונוב וגבעון , אבל אז שכנה שכינה לגרעי כי הסלע ונמצאת ביד אויביהם כפעם בפעם . והיונה בחגוי הסלע ובסתר המדרגה . והדוד שב כפעם בפעם על הררי בתר :

[ג] בימי שלמה שאז קיימא סיהרא באשלמותא , ואז נבנה המקדש התחתון והעליון , והדוד שמח עם הרעיה הגור קבוע כל ימי מקדש ראשון בימי מלכי ב"ד הצדיקים , וע"ז בא השיר הש' שאז היה שכינה קבע ומדבר מענין האפריון של שלמה ומענין הקרבנות וקיבוץ השכינה . ככתוב בזוה"ק ובמד' במקומות רבות :

[ד] בימי בית שני , שאז אחרי דבקה לעפר נפשה בגלות בבל , כבר היתה ישנה , ולבה ער הדוד דופק . והיא לא רצתה לקום מעפר . ולא שרתה שכינה בשלמות בימי בית שני כנודע (וכמ"ש

בזהר שמות דף ס׳ ע״ב) כי לא היתה גאולה שלמה וע״ז הוסד השיר הרביעי:

[ה] בימי הגאולה האמתית שאז תהיה אור הלבנה כאור החמה ואשת חיל עטרת בעלה, ואז תתנער ירושלים מעפר, ותשכון במרום עוזה וע״ז הוסד השיר החמישי. ויען בעת ההיא תקום סכ״י וסוכת דוד ולא תוסיף לנפול עוד. ידומה עלותה אל דודה והפרדה מן עולם המלבושים, כנפש הנפרדת מן הגוף בעת מועד לכל חי, והעולמות יכספו להתחבר עמה וזה הויכוח בין הנפש ובין הבנות, ויען אז תעלה עד ראש המדרגות גם רוח ונפש של עולמות שלמטה יתעלו בקדש, והוא הנרמז בשיר האלף. כי אז יזדככו כל העולמות אף כליהם וחילוניותיהם. כי יעברו הקליפות ורוח הטומאה כליל יחלוף. ודרכים האלה נמצאים שלוים לכל דורך על מפתן בית הזוהר ומכילותיו, וכן במד׳ ואגדות. רק כי המד׳ יליין למסה ענין כנ״י וקורותיה, והזוהר ירמוז למעלה ענין כנסת ישראל העומדת לראש פנה, ושניהם אחד כידוע. והנה לא באתי רק להראותך דרך כלל, את הנכון תחת המכסה, באופן שדברי החכם ע״ה נאמרו משל תוך משל ומשל תוך משל כגונת מרגלית יקרה תוך תפוח זהב ועליו משכיות כסף, ועליו בגד תכלת. ועליו יכסה בעור עב. ופרטי הדברים האלה הם כמוסים עמדי, וכל חכם לב יבינם, ונבון תחבולות יקנה. ואם אשמתי כי לא נאלמתי, ודברתי בלשוני וקרע לי חלוני, נגד השמש והירח, ודולתי לא נתנו ריח, והנה כהבק פורח, אל ה׳ אקרא ואל אדוני, יעביר על עוני, יעשה עמי לטובה אות, וילאני מתורתו נפלאות, מה אהבתי תורתך, עשה עמי כחסדך, ואל תשגני ממצותיך, ואל תסתר פניך ממני אמן סלה:

מיד שיתעורר משנתו כדי שלא ישהה ויישן יתגבר כ"ש להתכונן מיד לפני מי הוא שוכב לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. כמ"ש מלא את השמים ואת הארץ אני מלא וכו' ואילו היה שוכב לפני מלך ב"ו היה מתבייש בעצמו וכו' ויזכור לבטל עצמו לומר מיד כשיתעורר נוסח זה מודה וכו' ובי"ז יזכור שם ה' הגדול עליו ויקום בזריזות. ויאמר זה אף קודם נטילה לפי שאין בו השם:

מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ מֶלֶךְ חַי וְקַיָּם שֶׁהֶחֱזַרְתָּ בִּי נִשְׁמָתִי בְּחֶמְלָה . רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ :

קודם לבישת טלית קטן יאמר זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת צִיצִת :

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתְּהֵא חֲשׁוּבַת מִצְוַת צִיצִית לְפָנֶיךָ כְּאִלּוּ קִיַּמְתִּיהָ בְּכָל פְּרָטֶיהָ וְדִקְדּוּקֶיהָ וְכַוָּנוֹתֶיהָ ותרי"ג מִצְוֹת הַתְּלוּיִם בָּהּ אָמֵן סֶלָה :

כשילבוש טלית גדול יאמר ברכי

בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ יְיָ אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ : עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה נוֹטֶה שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה :

קודם עטיפת הטלית גדול יאמר זה:

לְשֵׁם יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּיהּ בִּדְחִילוּ וּרְחִימוּ לְיַחֵד שֵׁם י"ה בו"ה בְּיִחוּדָא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל. הֲרֵינִי מִתְעַטֵּף גּוּפִי בְּצִיצִית כֵּן תִּתְעַטֵּף נִשְׁמָתִי ורמ"ח אֵבָרַי ושס"ה גִּידַי בְּאוֹר הַצִּיצִית הָעוֹלֶה תרי"ג וּכְשֵׁם שֶׁאֲנִי מִתְכַּסֶּה בְּטַלִּית בָּעוֹלָם הַזֶּה כַּךְ אֶזְכֶּה לַחֲלוּקָא דְרַבָּנָן וּלְטַלִּית נָאָה לָעוֹלָם הַבָּא בְּגַן עֵדֶן. וְעַל יְדֵי מִצְוַת צִיצִית תִּנָּצֵל נַפְשִׁי רוּחִי וְנִשְׁמָתִי וּתְפִלָּתִי מִן הַחִיצוֹנִים וְהַטַּלִּית יִפְרוֹשׂ כְּנָפָיו עֲלֵיהֶם וְיַצִּילֵם כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל גּוֹזָלָיו יְרַחֵף. וּתְהֵא חֲשׁוּבָה מִצְוַת צִיצִית לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּאִלּוּ קִיַּמְתִּיהָ בְּכָל פְּרָטֶיהָ וְדִקְדּוּקֶיהָ וְכַוָּנוֹתֶיהָ ותרי"ג מִצְוֹת הַתְּלוּיִם בָּהּ. אָמֵן סֶלָה :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהִתְעַטֵּף בַּצִּיצִית :

ויכסה ראשו בטלית ויאמר מה יקר

מַה יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן : יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ וְנַחַל עֲדָנֶיךָ תַשְׁקֵם : כִּי עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה אוֹר : מְשׁוֹךְ חַסְדְּךָ לְיוֹדְעֶיךָ וְצִדְקָתְךָ לְיִשְׁרֵי לֵב :

קודם הנחת תפילין יאמר זה:

לְשֵׁם יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּיהּ בִּדְחִילוּ וּרְחִימוּ לְיַחֵד שֵׁם י"ה בו"ה בְּיִחוּדָא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל. הִנְנִי מְכַוֵּן בַּהֲנָחַת תְּפִילִּין לְקַיֵּם מִצְוַת בּוֹרְאִי שֶׁצִּוָּנוּ לְהָנִיחַ תְּפִילִּין כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדֶךָ וְהָיוּ לְטוֹטָפוֹת בֵּין עֵינֶיךָ וְהֵם אַרְבַּע פָּרָשִׁיּוֹת אֵלּוּ. שְׁמַע. וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ. קַדֶּשׁ. וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִחוּדוֹ וְאַחְדוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בָּעוֹלָם וְשֶׁנִּזְכּוֹר נִסִּים וְנִפְלָאוֹת שֶׁעָשָׂה עִמָּנוּ בְּהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם וַאֲשֶׁר לוֹ הַכֹּחַ וְהַמֶּמְשָׁלָה בָּעֶלְיוֹנִים וּבַתַּחְתּוֹנִים לַעֲשׂוֹת בָּהֶם כִּרְצוֹנוֹ וְצִוָּנוּ לְהָנִיחַ עַל הַיָּד לְזִכְרוֹן זְרוֹעַ הַנְּטוּיָה וְשֶׁהִיא נֶגֶד הַלֵּב לְשַׁעְבֵּד בָּזֶה תַּאֲווֹת וּמַחְשְׁבוֹת לִבֵּנוּ לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וְעַל הָרֹאשׁ נֶגֶד הַמּוֹחַ שֶׁהַנְּשָׁמָה שֶׁבְּמוֹחִי עִם שְׁאָר חוּשַׁי וְכֹחוֹתַי כֻּלָּם יִהְיוּ מְשֻׁעְבָּדִים לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּמִשֶּׁפַע מִצְוַת תְּפִילִּין יִתְמַשֵּׁךְ עָלַי לִהְיוֹת לִי חַיִּים אֲרוּכִים וְשֶׁפַע קֹדֶשׁ וּמַחֲשָׁבוֹת קְדוֹשׁוֹת בְּלִי הִרְהוּר חֵטְא וְעָוֹן כְּלָל וְשֶׁלֹּא יְפַתֵּנוּ וְלֹא יִתְגָּרֶה בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְיַנִּיחֵנוּ לַעֲבוֹד אֶת יְיָ כַּאֲשֶׁר עִם לְבָבֵנוּ : וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּהֵא חֲשׁוּבָה מִצְוַת הֲנָחַת תְּפִילִּין לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּאִלּוּ קִיַּמְתִּיהָ בְּכָל פְּרָטֶיהָ וְדִקְדּוּקֶיהָ וְכַוָּנוֹתֶיהָ ותרי"ג מִצְוֹת הַתְּלוּיִם בָּהּ אָמֵן סֶלָה :

ויניח של יד תחלה וקודם הקשירה יברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהָנִיחַ תְּפִלִּין :

יניח התפלה של ראש ויברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת תְּפִלִּין :

וסיים יאמר זה:

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד :

וּמֵחָכְמָתְךָ אֵל עֶלְיוֹן תַּאֲצִיל עָלַי וּמִבִּינָתְךָ תְּבִינֵנִי. וּבְחַסְדְּךָ תַּגְדִּיל עָלַי וּבִגְבוּרָתְךָ תַּצְמִית אוֹיְבַי וְקָמַי : וְשֶׁמֶן הַטּוֹב תָּרִיק עַל שִׁבְעָה קְנֵי הַמְּנוֹרָה לְהַשְׁפִּיעַ טוּבְךָ לִבְרִיּוֹתֶיךָ. פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן :

אח"כ כורך שלש כריכות על האצבע האמצעית ואומר:

וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם. וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים. וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת יְיָ :

ויאמר פרשה זו:

וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר : קַדֶּשׁ לִי כָל בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל רֶחֶם בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא : וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא יְיָ אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ : הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב : וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ יְיָ אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ וְעָבַדְתָּ אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה : שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַיְיָ : מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל גְּבֻלֶךָ : וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם : וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְיָ בְּפִיךָ כִּי בְּיָד חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ יְיָ מִמִּצְרָיִם : וְשָׁמַרְתָּ אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֲדָהּ מִיָּמִים יָמִימָה : וְהָיָה כִּי יְבִאֲךָ יְיָ אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלַאֲבֹתֶיךָ וּנְתָנָהּ לָךְ : וְהַעֲבַרְתָּ כָל פֶּטֶר רֶחֶם לַיְיָ וְכָל פֶּטֶר שֶׁגֶר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ הַזְּכָרִים לַיְיָ : וְכָל פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ וְכֹל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה : וְהָיָה כִּי יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים : וַיְהִי כִּי הִקְשָׁה פַרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהֲרֹג יְיָ כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ לַיְיָ כָּל פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה : וְהָיָה לְאוֹת עַל יָדְכָה וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרָיִם :

כשנכנס לבית הכנסת יאמר זה:

וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ : בְּבֵית אֱלֹהִים נְהַלֵּךְ בְּרָגֶשׁ :

תפלה קודם התפלה

תפלה מחסיד המפורסם מוהר"ר אלימלך זצ"ל :

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שומע קול שועת עתירות ומאזין לקול תפלת עמו ישראל ברחמיו שתכין לבנו ותכונן מחשבותינו ותשגר תפלתנו בפינו ותקשיב אזנך לשמוע בקול תפלת עבדיך המתחננים אליך בקול שועה ורוח נשברה. ואתה אל רחום ברחמיך הרבים ובחסדיך הגדולים תמחול ותסלח ותכפר לנו ולכל עמך בית ישראל את כל מה שחטאנו והעוינו והרשענו ופשענו לפניך. כי גלוי וידוע לפניך כי לא במרד ובמעל חלילה וחלילה מרינו את פיך ודברי תורתך ומצותיך כי אם מרוב היצר הבוער בקרבנו תמיד לא ינוח ולא ישקוט עד אשר מביאנו אל תאות העולם השפל הזה ואל הבליו ומבלבל את מחשבותינו תמיד. ואפילו בשעה שאנחנו עומדים להתפלל לפניך ולבקש על נפשנו הוא מבלבל את מחשבותינו תמיד בתחבולותיו ...

נכון לומר זה קודם התפלה מתקוני זהר:

פָּתַח אֵלִיָּהוּ וְאָמַר רִבּוֹן עָלְמִין דְּאַנְתְּ הוּא חַד וְלָא בְּחוּשְׁבָּן. אַנְתְּ הוּא עִלָּאָה עַל כָּל עִלָּאִין סְתִימָא עַל כָּל סְתִימִין. לֵית מַחֲשָׁבָה תְּפִיסָא בָךְ כְּלָל. אַנְתְּ הוּא דְּאַפִּיקַת עֶשֶׂר תִּקּוּנִין וְקָרֵינָן לְהוֹן עֶשֶׂר סְפִירָן לְאַנְהָגָא בְהוֹן עָלְמִין סְתִימִין דְּלָא אִתְגַּלְיָין. וְעָלְמִין דְּאִתְגַּלְיָין. וּבְהוֹן אִתְכְּסִיאַת מִבְּנֵי נָשָׁא וְאַנְתְּ

ואיהו דקשיר לון . ומיחד לון . ובגין דאנת מלגאו כל מאן דאפריש חד מחבריה מאלין עשר ספירן אתחשיב ליה כאילו אפריש בך . ואלין עשר ספירן . אינון אזלין כסדרן . חד אריך וחד קציר וחד בינוני . ואנת הוא דאנהיג לון ולית מאן דאנהיג לך לא לעילא ולא לתתא ולא מכל סטרא . לבושין תקינת לון דמנייהו פרחין נשמתין לבני נשא . וכמה גופין תקינת לון דאתקריאו גופין לגבי לבושין דמכסין עליהון . ואתקריאו בתקונא דא . חסד דרועא ימינא . גבורה דרועא שמאלא . תפארת גופא . נצח והוד תרין שוקין . יסוד סיומא דגופא אות ברית קודש . מלכות פה תורה שבעל פה קרינן לה . חכמה מוחא איהי מחשבה מלגאו . בינה לבא ובה הלב מבין . ועל אלין תרין כתיב הנסתרות ליי אלהינו . כתר עליון איהו כתר מלכות . ועליה אתמר מגיד מראשית אחרית ואיהו קרקפתא דתפלין מלגו איהו שם [ס"ת כזת יו"ד ה"א וא"ו ה"א] דאיהו אורח אצילות . ואיהו שקיו דאילנא בדרועוי וענפוי כמיא דמשקי לאילנא ואתרבי בההוא שקיו: רבון עלמין אנת הוא עלת העלות וסבת הסבות דאשקי לאילנא בההוא נביעו . וההוא נביעו איהו כנשמתא לגופא דאיהו חיים לגופא . ובך לית דמיון ולית דיוקנא מכל מה דלגאו ולבר . ובראת שמיא וארעא ואפיקת מנהון שמשא וסיהרא וכוכביא ומזליא . ובארעא אילנין ודשאין וגנתא דעדן ועשבין וחיון ובעירין ועופין ונונין ובני נשא לאשתמודעא בהון עלמין ואיך יתנהגון בהון עילאין ותתאין ואיך אשתמודען עילאי מתתאי ולית דידע בך כלל . ובר מינך לית יחידא בעילאי ותתאי . ואנת אשתמודע עלת על כולא ואדון על כולא . וכל ספירא אית לה שם ידיעא ובהון אתקריאו מלאכיא . ואנת לית לך שם ידיעא דאנת הוא ממלא כל שמהן ואנת הוא שלימו דכלהו וכד אנת תסתלק מנייהו אשתארו כלהון שמהן כגופא בלא נשמתא . אנת הוא חכים ולא בחכמה ידיעא . אנת הוא מבין ולא בבינה ידיעא . לית לך אתר ידיעא אלא לאשתמודעא תוקפך וחילך לבני נשא ולאחזאה לון איך מתנהג עלמא בדינא וברחמי דאינון צדק ומשפט כפום עובדיהון דבני נשא . דין איהו גבורה משפט עמודא דאמצעיתא צדק מלכותא קדישא מאזני צדק תרין סמכי קשוט הין צדק אות ברית קודש . כולא לאחזאה איך מתנהג עלמא אבל לאו דאית לך צדק ידיעא דאיהו דין ולא משפט ידיעא דאיהו רחמי ולא מכל אלין מדות כלל : ברוך יי לעולם אמן ואמן :

אנו יכולים לעמוד נגדו כי נחלש שכלנו ופוחתנו עד מאד ויכשל כח הסבל מרוב הצרות והתאוות וטרדת הזמן לכן אתה אל רחום וחנון עשה עמנו כמו שהבטחתנו על ידי נאמן ביתך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם ואמרו חז"ל אף על פי שאינו הגון ואינו כדאי כי כן דרכך להטיב לרעים ולטובים כי גלוי וידוע לפניך אנקתנו וצערנו ושיחנו על אשר אין אנו יכולים לקרב עצמנו לעבודתך ולדבק לבנו בך באמת: ובתמים אתה על נפשנו אוי עלינו מאד אבינו שבשמים. ואתה תעורר נא רחמיך וחסדיך הגדולים והמרובים עלינו לגרש ולבער את יצרנו הרע מקרבנו ותגער בו שיסור וילך מאתנו ואל יסית אותנו להדיחנו מעבודתך חלילה ואל יעלה בלבנו שום מחשבה רעה חס בהקיץ חס בחלום חלילה בפרט בעת שאנחנו עומדים בתפלה לפניך או בשעה שאנחנו לומדים תורתך ובשעה שאנחנו עוסקים במצותיך תהא מחשבתנו זכה צלולה וברורה וחזקה באמת ובלבב שלם כרצונך הטוב עמנו. והעורר לבבנו ולבב כל ישראל עמך ליחדך באמת ובאהבה לעבדך עבודה הישרה המקובלת לפני כסא כבודך ותקבע אמונתך בלבנו תמיד בלי הפסק . ותהא אמונתך קשורה בלבנו כיתד שלא תמוט . ותעביר מעלינו כל המסכים המבדילים בינינו לבינך אבינו שבשמים . ותצילנו מכל המכשולות וטעיות אל תעזבנו ואל תטשנו ואל תכלימנו ותהא עם פינו בעת הטיפס ועם ידינו בעת מעבדנו ועם לבנו בעת מחשבותינו ותזכנו אבינו שבשמים אל מלא רחמים שנייחד את לבבנו ומחשבותינו ודבורנו ומעשינו וכל תנועותינו והרגשותינו הידועות לנו ושאינן ידועות לנו הנגלות והנסתרות שיהא הכל ביחוד אליך באמת ובתמים בלי שום מחשבת פסול חלילה וטהר לבנו וקדשנו וזרוק עלינו מים טהורים וטהרנו באהבתך ובחמלתך ותטע אהבתך ויראתך בלבנו תמיד בלי הפסק בכל עת ובכל זמן ובכל מקום בלכתנו ובשכבנו ובקומנו תבער תמיד רוח קדשך בקרבנו ונשען תמיד בך ובגדולתך ובאהבתך וביראתך ובתורתך שבכתב ושבעל פה הנגלה והנסתר ובמצותיך ליחד שמך הגבור והנורא ותשמרנו מן הפניות והגאות ומן הכעס והקפדנות והעצבות והרכילות ושאר מדות רעות ומכל דבר המפסיד עבודתך הקדושה והטהורה החביבה עלינו ותשפיע רוח קדשך עלינו שנהיה דבקים בך ושנשתוקק תמיד אליך יותר ויותר. וממדרגה למדרגה תעלנו שנזכה לבא למעלת אבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב וזכותם יעמוד לנו שתשמע בקול תפלתנו שנהיה תמיד נענים בעת שנתפלל אליך עלינו או על שום אחד מעמך ישראל על יחיד או על רבים ותשמח ותתפאר בנו ונעשה פרי למעלה ושורש למטה ואל תזכור לנו חטאתינו ובפרט חטאת נעורינו כמאמר דוד המלך ע"ה חטאות נעורי ופשעי אל תזכור . ותהפוך עונותינו ופשעינו לזכות ותשפיע עלינו מעולם התשובה תמיד הרהור לשוב אליך בלב שלם ולתקן את אשר פגמנו בשמותיך הקדושים והטהורים ותצילנו מקנאת איש מרעהו ולא תעלה קנאת אדם על לבנו ולא קנאתנו על אחרים . אדרבה תן בלבנו שנראה כל אחד מעלת חברינו ולא חסרונם ושנדבר כל אחד את חברו בדרך הישר והרצוי לפניך ואל תעלה שום שנאה מאחד על חבירו חלילה ותחזק התקשרותנו באהבה אליך כאשר גלוי וידוע לפניך שיהא הכל נחת רוח אליך זה עיקר כונתינו ואם אין לנו שכל לכוין את לבבנו אליך אתה תלמדנו אשר נדע באמת כונת רצונך הטוב ועל כל זאת מתחננים אנחנו לפניך אל מלא רחמים שתקבל את תפלתנו ברחמים וברצון אמן כן יהי רצון :

ידיד נפש אב הרחמן משוך עבדך אל רצונך ירוץ עבדך כמו איל ישתחוה אל מול הדרך יערב לו ידידותך מנופת צוף וכל טעם :

הדור נאה זיו העולם נפשי חולת אהבתך אנא אל נא רפא נא לה בהראות לה נועם זיוך אז תתחזק ותתרפא והיתה לה שפחת עולם :

ותיק יהמו רחמיך וחוסה נא על בן אוהבך כי זה כמה נכסוף נכספתי לראות בתפארת עוזך . אלה חמדה לבי וחוסה נא ואל תתעלם :

הגלה נא ופרוס חביבי עלי את סוכת שלומך . תאיר ארץ מכבודך . נגילה ונשמחה בך . מהר אהוב כי בא מועד וחננו כימי עולם :

כשנכנס לבית הכנסת יאמר זה .

מה טבו אהליך יעקב משכנותיך ישראל : ואני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך: יי אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך: ואני אשתחוה ואכרעה אברכה לפני יי עושי : ואני תפלתי לך יי עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך :

אדון עולם אשר מלך . בטרם כל יציר נברא : לעת נעשה בחפצו כל . אזי מלך שמו נקרא : ואחרי ככלות הכל . לבדו ימלוך נורא : והוא היה . והוא הוה . והוא יהיה בתפארה : והוא אחד ואין שני . להמשיל לו להחבירה: בלי ראשית בלי תכלית . ולו העוז והמשרה : והוא אלי וחי גואלי . וצור חבלי בעת צרה: והוא נסי ומנוס לי . מנת כוסי ביום אקרא : בידו אפקיד רוחי . בעת אישן ואעירה : ועם רוחי גויתי . יי לי ולא אירא :

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח. נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ: אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ. נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ: אֵין לוֹ דְּמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף. לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ: קַדְמוֹן לְכָל דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא. רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ: הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם. לְכָל נוֹצָר יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ: שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ: לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמשֶׁה עוֹד. נָבִיא וּמַבִּיט אֶת תְּמוּנָתוֹ: תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל. עַל יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ: לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ. לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ: צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ. מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ: גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ. נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ: יִשְׁלַח לְקֵץ הַיָּמִין מְשִׁיחֵנוּ. לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ: מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ בָּרוּךְ עֲדֵי עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ (אֲפִילוּ שָׁעָה אֶחָת): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִיּוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ (וצאצאי צאצאינו) וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ (לִשְׁמָהּ): בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל משֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל אַהֲרֹן וְאֶל בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם:

יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

וְשָׂמוּ אֶת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁיעוּר הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה. אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא: וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב וָאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וּלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

אֱלֹהַי נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי. וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא: כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:

בא״י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי:

בא״י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד:

בא״י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם פּוֹקֵחַ עִוְרִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַתִּיר אֲסוּרִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם זוֹקֵף כְּפוּפִים:

בא״י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם רוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם:

בא״י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה לִי כָּל צָרְכִּי:

בא״י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר הֵכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר:

בא״י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה:

בא״י אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה:

ב״א יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינָי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי:

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל תַּשְׁלֶט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר הַטּוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַגּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים. מֵאָדָם רָע. וּמֵחָבֵר רָע. וּמִשָּׁכֵן רָע. וּמִפֶּגַע רָע. וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה. בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן בְּרִית:

אלהינו ואלהי אבותינו זכרנו בזכרון טוב לפניך ופקדנו בפקדת ישועה ורחמים משמי שמי קדם וזכר לנו אהבת הקדמונים אברהם יצחק וישראל עבדיך את הברית ואת החסד ואת השבועה שנשבעת לאברהם אבינו בהר המוריה ואת העקידה שעקד את יצחק בנו על גבי המזבח ככתוב בתורתך:

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר קַח נָא אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ אֶת יִצְחָק וְלֶךְ לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ: וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים: בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם מֵרָחֹק: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו שְׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד כֹּה

ונשובה אליכם: ויקח אברהם את עצי העלה וישם על יצחק בנו ויקח בידו את האש ואת המאכלת וילכו שניהם יחדו: ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעלה: ויאמר אברהם אלהים יראה לו השה לעלה בני וילכו שניהם יחדו: ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים ויבן שם אברהם את המזבח ויערך את העצים ויעקד את יצחק בנו וישם אתו על המזבח ממעל לעצים: וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחט את בנו: ויקרא אליו מלאך יי מן השמים ויאמר אברהם אברהם ויאמר הנני: ויאמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני: וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו וילך אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעלה תחת בנו: ויקרא אברהם שם המקום ההוא יי יראה אשר יאמר היום בהר יי יראה: ויקרא מלאך יי אל אברהם שנית מן השמים: ויאמר בי נשבעתי נאם יי כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך: כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים וירש זרעך את שער איביו: והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמעת בקלי: וישב אברהם אל נעריו ויקמו וילכו יחדו אל באר שבע: וישב אברהם בבאר שבע:

רבונו של עולם כמו שכבש אברהם אבינו את רחמיו מבן יחידו ורצה לשחוט אותו כדי לעשות רצונך בלבב שלם כן יכבשו רחמיך את כעסך מעלינו ויגולו רחמיך על מדותיך ותכנס אתנו לפנים משורת דינך ותתנהג עמנו יי אלהינו במדת החסד ובמדת הרחמים ובטובך הגדול ישוב חרון אפך מעמך מעירך מארצך ומנחלתך. וקיים לנו יי אלהינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך על ידי משה עבדך כאמור וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר:

לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו וישכם ויאמר:

רבון כל העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך. כי על רחמיך הרבים. מה אנחנו מה חיינו מה חסדנו מה צדקותינו מה ישועתנו מה כחנו מה גבורתנו: מה נאמר לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו הלא כל הגבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי רוב מעשיהם תהו וימי חייהם הבל לפניך ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל:

אבל אנחנו עמך בני בריתך בני אברהם אהבך שנשבעת לו בהר המוריה. זרע יצחק יחידו שנעקד על גבי המזבח עדת יעקב בנך בכורך שמאהבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו. קראת את שמו ישראל וישרון:

לפיכך אנחנו חייבים להודות לך ולשבחך ולפארך ולברך ולקדש ולתת שבח והודיה לשמך. אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה ירשתנו: אשרינו שאנחנו משכימים ומעריבים ערב ובקר ואומרים פעמים בכל יום:

שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

וקורין פרשה ראשונה על הסדר

אתה הוא עד שלא נברא העולם אתה הוא משנברא העולם אתה הוא בעולם הזה ואתה הוא לעולם הבא קדש את שמך על מקדישי שמך וקדש את שמך בעולמך ובישועתך תרים ותגביה קרננו ברוך אתה יי המקדש שמו ברבים:

אתה הוא יי אלהינו בשמים ובארץ ובשמי השמים העליונים אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין אלהים: קבץ קויך מארבע כנפות הארץ: יכירו וידעו כל באי עולם כי אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ. אתה עשית את השמים ואת הארץ. את הים ואת כל אשר בם. ומי בכל מעשה ידיך בעליונים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה אבינו שבשמים עשה עמנו חסד בעבור שמך הגדול שנקרא עלינו וקים לנו יי אלהינו מה שכתוב בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר יי:

וידבר יי אל משה לאמר: ועשית כיור נחשת וכנו נחשת לרחצה ונתת אתו בין אהל מועד ובין המזבח ונתת שמה מים: ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם: בבאם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימתו או בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אשה ליי: ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימתו והיתה להם חק עולם לו ולזרעו לדרתם:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתרחם עלינו ותמחול לנו על כל חטאתינו ותכפר לנו על כל עונותינו ותסלח לנו על כל פשעינו ושיבנה בית המקדש במהרה בימינו. ונקריב לפניך קרבן התמיד שיכפר בעדנו כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור:

וידבר יי אל משה לאמר: צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו: ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו ליי כבשים בני שנה תמימם שנים ליום עלה תמיד: את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן כתית רביעית ההין: עלת תמיד העשיה בהר סיני לריח ניחח אשה ליי: ונסכו רביעית ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר ליי: ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחח ליי:

ושחט אתו על ירך המזבח צפנה לפני יי וזרקו בני אהרן הכהנים את דמו על המזבח סביב:

אתה הוא יי אלהינו שהקטירו אבותינו לפניך את קטרת הסמים בזמן שבית המקדש היה קים. כאשר צוית אותם על יד משה נביאך ככתוב בתורתך:

ויאמר יי אל משה קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבנה זכה בד בבד יהיה: ועשית אתה קטרת רקח מעשה רוקח ממלח טהור קדש: ושחקת ממנה הדק ונתתה ממנה לפני העדת באהל מועד אשר אועד לך שמה קדש קדשים תהיה לכם: ונאמר והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את הנרת יקטירנה: ובהעלת אהרן את הנרת בין הערבים יקטירנה קטרת תמיד לפני יי לדרתיכם:

תנו רבנן פטום הקטורת כיצד. שלש מאות וששים ושמונה מנים היו בה. שלש מאות וששים וחמשה כמנין ימות החמה. מנה לכל יום פרס בשחרית ופרס בין הערבים. ושלשה מנים יתרים שמהם מכניס כהן גדול מלא חפניו ביום הכפורים. ומחזירן למכתשת בערב יום הכפורים. ושוחקן יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה. ואחד עשר סממנים היו בה. ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה. מור וקציעה שבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה. הקושט שנים עשר וקלופה שלשה וקנמון תשעה. בורית כרשינה תשעה קבין. יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא ואם לא מצא יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק. מלח סדומית רובע הקב מעלה עשן כל שהוא. רבי נתן הבבלי אומר אף כפת הירדן כל שהוא ואם נתן בה דבש פסלה ואם חסר אחת מכל סממניה חייב מיתה:

רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף בורית כרשינה למה היא באה כדי לשפות בה את הצפורן כדי שתהא נאה. יין קפריסין למה הוא בא כדי לשרות בו את הצפורן כדי שתהא עזה והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים במקדש מפני הכבוד:

תניא רבי נתן אומר כשהוא שוחק אומר הדק היטב היטב הדק מפני שהקול יפה לבשמים פטמה לחצאין כשרה לשליש ולרביע לא שמענו: אמר רבי יהודה זה הכלל אם כמדתה כשרה לחצאין ואם חסר אחת מכל סממניה חייב מיתה:

תניא בר קפרא אומר אחת לששים או לשבעים שנה היתה באה של שירים לחצאין: ועוד תני בר קפרא אלו היה נותן בה קורטוב של דבש. אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה: ולמה אין מערבין בה דבש. מפני שהתורה אמרה כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה ליי:

ג"פ יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: ג"פ יי צבאות אשרי אדם בוטח בך: ג"פ יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

אביי הוה מסדר סדר המערכה משמא דגמרא ואליבא דאבא שאול. מערכה גדולה קודמת למערכה שניה של קטורת. ומערכה שניה של קטורת קודמת לסדור שני גזרי עצים וסדור שני גזרי עצים קודם לדשון מזבח הפנימי. ודשון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות והטבת חמש נרות קודמת לדם התמיד ודם התמיד קודם להטבת שתי נרות והטבת שתי נרות קודמת לקטורת וקטורת קודמת לאברים ואברים למנחה ומנחה לחביתין וחביתין לנסכין ונסכין למוספין ומוספין לבזיכין ובזיכין קודמין לתמיד של בין הערבים שנאמר וערך עליה העלה והקטיר עליה חלבי השלמים עליה השלם כל הקרבנות כלם:

אנא בכח גדלת ימינך תתיר צרורה:	אב"ג ית"ץ
קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא:	קר"ע שט"ן
נא גבור דורשי יחודך כבבת שמרם:	נג"ד יכ"ש
ברכם טהרם רחמם צדקתך תמיד גמלם:	בט"ר צת"ג
חסין קדוש ברוב טובך נהל עדתך:	חק"ב טנ"ע
יחיד גאה לעמך פנה זוכרי קדושתך:	יג"ל פז"ק
שועתנו קבל ושמע צעקתנו יודע תעלומות:	שק"ו צי"ת

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

בשבת וביו"ט אין אומרים זה:

רבון העולמים אתה צויתנו להקריב קרבן התמיד במועדו ולהיות כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם ועתה בעונותינו חרב בית המקדש ובטל התמיד ואין לנו לא כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו ולא ישראל במעמדו ואתה אמרת ונשלמה פרים שפתינו. לכן יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיהא שיח שפתותינו חשוב ומקובל ומרוצה לפניך כאלו הקרבנו קרבן התמיד במועדו ועמדנו על מעמדו:

לשבת וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על עולת התמיד ונסכה:

לר"ח ובראשי חדשיכם תקריבו עולה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים: ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד: ועשרן עשרן סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליי: ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה: ושעיר עזים אחד לחטאת ליי על עולת התמיד יעשה ונסכו:

איזהו מקומן של זבחים. קדשי קדשים שחיטתן בצפון פר ושעיר של יום הכפורים שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון הזיה על בין הבדים ועל הפרכת ועל מזבח הזהב מתנה אחת מהן מעכבת. שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אם לא נתן לא עכב: פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון הזיה על הפרכת ועל מזבח הזהב מתנה אחת מהן מעכבת. שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אם לא נתן לא עכב. אלו ואלו נשרפין בבית הדשן: חטאת הצבור והיחיד אלו הן חטאת הצבור שעירי ראשי חדשים ושל מועדות שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון ארבע מתנות על ארבע קרנות. כיצד עלה בכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית. מזרחית צפונית. צפונית מערבית. מערבית דרומית. שירי הדם היה שופך על יסוד דרומי. ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהנה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות:

העולה קדש קדשים שחיטתה בצפון וקבול דמה בכלי שרת בצפון ודמה טעון שתי מתנות שהן ארבע וטעונה הפשט ונתוח וכליל לאשים:

זבחי שלמי צבור ואשמות. אלו הן אשמות. אשם גזלות. אשם מעילות. אשם שפחה חרופה. אשם נזיר. אשם מצורע. אשם תלוי. שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע. ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהנה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות:

התודה ואיל נזיר קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע. ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל ליום ולילה עד חצות: המורם מהם כיוצא בהם אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם:

שלמים קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה. ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל לשני ימים ולילה אחד: המורם מהם כיוצא בהם אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם:

הבכור והמעשר והפסח קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון מתנה אחת. ובלבד שיתן כנגד היסוד: שנה באכילתן הבכור נאכל לכהנים והמעשר לכל אדם. ונאכלין בכל העיר בכל מאכל לשני ימים ולילה אחד: הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד חצות ואינו נאכל אלא למנויו ואינו נאכל אלא צלי:

רבי ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת בהן. מקל וחומר. ומגזרה שוה. מבנין אב מכתוב אחד. ומבנין אב משני כתובים. מכלל ופרט. ומפרט וכלל. כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט: מכלל שהוא צריך לפרט. ומפרט שהוא צריך לכלל: כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא: כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טוען אחד שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר: כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טוען אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר: כל דבר שהיה בכלל ויצא לדון בדבר החדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפרוש: דבר הלמד מענינו. ודבר הלמד מסופו: וכן שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך:

קדיש דרבנן

מזמור שיר חנכת הבית לדוד: ארוממך יי כי דליתני ולא שמחת איבי לי: יי אלהי שועתי אליך ותרפאני: יי העלית מן שאול נפשי חייתני מיורדי בור: זמרו ליי חסידיו והודו לזכר קדשו: כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה: ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם: יי ברצונך העמדתה להררי עז הסתרת פניך הייתי נבהל: אליך יי אקרא ואל אדני אתחנן: מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך: שמע יי וחנני יי היה עזר לי: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה: למען יזמרך כבוד ולא ידום יי אלהי לעולם אודך:

הריני מזמן את פי להודות ולהלל ולשבח את בוראי לשם יחוד קוב״ה ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל:

ברוך שאמר והיה העולם. ברוך הוא. ברוך עושה בראשית. ברוך אומר ועושה. ברוך גוזר ומקים. ברוך מרחם על הארץ. ברוך מרחם על הבריות. ברוך משלם שכר טוב ליראיו. ברוך חי לעד וקים לנצח. ברוך פודה ומציל. ברוך שמו. ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם האל האב הרחמן המהולל בפי עמו משבח ומפאר בלשון חסידיו ועבדיו. ובשירי דוד עבדך נהללך יי אלהינו בשבחות ובזמרות נגדלך ונשבחך ונפארך ונזכיר שמך ונמליכך מלכנו אלהינו. יחיד חי העולמים. מלך משבח ומפאר עדי עד שמו הגדול: ברוך אתה יי מלך מהלל בתשבחות:

הודו ליי קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו: שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאותיו: התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי יי: דרשו יי ועזו בקשו פניו תמיד: זכרו נפלאותיו אשר עשה מפתיו ומשפטי פיהו: זרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו: הוא יי אלהינו בכל הארץ משפטיו: זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור: אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק: ויעמידה ליעקב לחוק לישראל ברית עולם: לאמר לך אתן ארץ כנען חבל נחלתכם: בהיותכם מתי מספר כמעט וגרים בה: ויתהלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר: לא הניח לאיש לעשקם ויוכח עליהם מלכים: אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו: שירו ליי כל הארץ בשרו מיום אל יום ישועתו: ספרו בגוים את כבודו בכל העמים נפלאותיו: כי גדול יי ומהלל מאד ונורא הוא על כל אלהים: כי כל אלהי העמים אלילים. (כאן צריך להפסיק) ויי שמים עשה: הוד והדר לפניו עז וחדוה במקמו: הבו ליי משפחות עמים הבו ליי כבוד ועז: הבו ליי כבוד שמו שאו מנחה ובאו לפניו השתחוו ליי בהדרת קדש: חילו מלפניו כל הארץ אף תכון תבל בל תמוט: ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי מלך: ירעם הים ומלואו יעלץ השדה וכל אשר בו: אז ירננו עצי היער מלפני יי כי בא לשפוט את הארץ: הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו: ואמרו הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך: ברוך יי אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ויאמרו כל העם אמן והלל ליי: רוממו יי אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא: רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: אתה יי לא תכלא רחמיך ממני חסדך ואמתך תמיד יצרוני: זכור רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה: תנו עז לאלהים על ישראל גאותו ועזו בשחקים: נורא אלהים ממקדשיך אל ישראל הוא נתן עז ותעצמות לעם ברוך אלהים: אל נקמות יי אל נקמות הופיע: הנשא שופט הארץ השב גמול על גאים: ליי הישועה על עמך ברכתך סלה: יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יי צבאות אשרי אדם בוטח בך: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם: נפשנו חכתה ליי עזרנו ומגננו הוא: כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו: יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך: הראנו יי חסדך וישעך תתן לנו: קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך: אנכי יי אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו: אשרי העם שככה לו אשרי העם שיי אלהיו: ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה ליי כי גמל עלי:

א״א מזמור לתודה לא בשבת וי״ט ולא בפ״ס ולא בחוה״מ ע״פ ולא בעיו״כ לפי שאין תודה באה בימים אלו:

מזמור לתודה הריעו ליי כל הארץ: עבדו את יי בשמחה באו לפניו ברננה: דעו כי יי הוא אלהים הוא עשנו ולו אנחנו עמו וצאן מרעיתו: באו שעריו בתודה חצרתיו בתהלה הודו לו ברכו שמו: כי טוב יי לעולם חסדו ועד דור ודור אמונתו:

בחול מתחילין כאן יהי כבוד:

מזמורים אלו אומרים בשבת וביו״ט ובהושענא רבה:

למנצח מזמור לדוד: השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע: יום ליום יביע אמר ולילה ללילה יחוה דעת: אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם: בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם לשמש שם אהל בהם: והוא כחתן יצא מחפתו ישיש כגבור לרוץ ארח: מקצה השמים

מוצאו ותקופתו על קצותם ואין נסתר מחמתו: תורת יי תמימה משיבת נפש עדות יי נאמנה מחכימת פתי: פקודי יי ישרים משמחי לב מצות יי ברה מאירת עינים: יראת יי טהורה עומדת לעד משפטי יי אמת צדקו יחדו: הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים: גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב: שגיאות מי יבין מנסתרות נקני: גם מזדים חשך עבדך אל ימשלו בי אז איתם ונקיתי מפשע רב: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי:

לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך ויגרשהו וילך: אברכה את יי בכל עת תמיד תהלתו בפי: ביי תתהלל נפשי ישמעו ענוים וישמחו: גדלו ליי אתי ונרוממה שמו יחדו: דרשתי את יי וענני ומכל מגורותי הצילני: הביטו אליו ונהרו ופניהם אל יחפרו: זה עני קרא ויי שמע ומכל צרותיו הושיעו: חונה מלאך יי סביב ליראיו ויחלצם: טעמו וראו כי טוב יי אשרי הגבר יחסה בו: יראו את יי קדשיו כי אין מחסור ליראיו: כפירים רשו ורעבו ודורשי יי לא יחסרו כל טוב: לכו בנים שמעו לי יראת יי אלמדכם: מי האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טוב: נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה: סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו: עיני יי אל צדיקים ואזניו אל שועתם: פני יי בעשי רע להכרית מארץ זכרם: צעקו ויי שמע ומכל צרותם הצילם: קרוב יי לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע: רבות רעות צדיק ומכלם יצילנו יי: שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה: תמותת רשע רעה ושנאי צדיק יאשמו: פודה יי נפש עבדיו ולא יאשמו כל החוסים בו:

תפלה למשה איש האלהים אדני מעון אתה היית לנו בדור ודור: בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם עד עולם אתה אל: תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם: כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור ואשמורה בלילה: זרמתם שנה יהיו בבקר כחציר יחלף: בבקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש: כי כלינו באפך ובחמתך נבהלנו: שתה עונתינו לנגדך עלמנו למאור פניך: כי כל ימינו פנו בעברתך כלינו שנינו כמו הגה: ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה ורהבם עמל ואון כי גז חיש ונעפה: מי יודע עז אפך וכיראתך עברתך: למנות ימינו כן הודע ונבא לבב חכמה: שובה יי עד מתי והנחם על עבדיך: שבענו בבקר חסדך ונרננה ונשמחה בכל ימינו: שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה: יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם: ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו:

ישב בסתר עליון בצל שדי יתלונן: אמר ליי מחסי ומצודתי אלהי אבטח בו: כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות: באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה צנה וסחרה אמתו: לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם: מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים: יפל מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש: רק בעיניך תביט ושלמת רשעים תראה: כי אתה יי מחסי עליון שמת מעונך: לא תאנה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך: כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך: על כפים ישאונך פן תגף באבן רגלך: על שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין: כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי: יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו: ארך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי: ארך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי:

הללויה הללו את שם יי הללו עבדי יי: שעומדים בבית יי בחצרות בית אלהינו: הללויה כי טוב יי זמרו לשמו כי נעים: כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו: כי אני ידעתי כי גדול יי ואדונינו מכל אלהים: כל אשר חפץ יי עשה בשמים ובארץ בימים וכל תהומות: מעלה נשאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה מוצא רוח מאוצרותיו: שהכה בכורי מצרים מאדם עד בהמה: שלח אותות ומופתים בתוככי מצרים בפרעה ובכל עבדיו: שהכה גוים רבים והרג מלכים עצומים: לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען: ונתן ארצם נחלה נחלה לישראל עמו: יי שמך לעולם יי זכרך לדור ודור: כי ידין יי עמו ועל עבדיו יתנחם: עצבי הגוים כסף וזהב מעשה ידי אדם: פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו: אזנים להם ולא יאזינו אף אין יש רוח בפיהם: כמוהם יהיו עשיהם כל אשר בטח בהם: בית ישראל ברכו את יי בית אהרן ברכו את יי: בית הלוי ברכו את יי יראי יי ברכו את יי: ברוך יי מציון שוכן ירושלים הללויה:

הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו: הודו לאלהי האלהים כי לעולם חסדו: הודו לאדוני האדונים כי לעולם חסדו: לעשה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו: לעשה השמים בתבונה כי לעולם חסדו: לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו: לעשה אורים גדולים כי לעולם חסדו: את השמש לממשלת ביום כי לעולם חסדו: את הירח וכוכבים לממשלות בלילה כי לעולם חסדו: למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו: ויוצא ישראל מתוכם כי לעולם חסדו: ביד חזקה ובזרוע נטויה כי לעולם חסדו: לגזר ים סוף לגזרים כי לעולם חסדו: והעביר ישראל בתוכו כי לעולם חסדו: ונער פרעה וחילו בים סוף כי לעולם חסדו: למוליך עמו במדבר כי לעולם חסדו: למכה מלכים גדולים כי לעולם חסדו: ויהרג מלכים אדירים כי לעולם חסדו: לסיחון מלך האמורי כי לעולם חסדו: ולעוג מלך הבשן כי לעולם חסדו: ונתן ארצם לנחלה כי לעולם חסדו: נחלה לישראל עבדו כי לעולם חסדו: שבשפלנו זכר לנו כי לעולם חסדו: ויפרקנו מצרינו כי לעולם חסדו: נתן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו: הודו לאל השמים כי לעולם חסדו:

רננו צדיקים ביי לישרים נאוה תהלה: הודו ליי בכנור בנבל עשור זמרו לו: שירו לו שיר חדש היטיבו נגן בתרועה: כי ישר דבר יי וכל מעשהו באמונה: אהב צדקה ומשפט חסד יי מלאה הארץ: בדבר יי שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם: כנס כנד מי הים נותן באוצרות תהומות: ייראו מיי כל הארץ ממנו יגורו כל ישבי תבל: כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד: יי הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים: עצת יי לעולם תעמד מחשבות לבו לדור ודור: אשרי הגוי אשר יי אלהיו העם בחר לנחלה לו: משמים הביט יי ראה את כל בני האדם: ממכון שבתו השגיח אל כל ישבי הארץ: היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם: אין המלך נושע ברב חיל גבור לא ינצל ברב כח: שקר הסוס לתשועה וברב חילו לא ימלט: הנה עין יי אל יראיו למיחלים לחסדו: להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב: נפשנו חכתה ליי עזרנו ומגננו הוא: כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו: יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך:

מזמור שיר ליום השבת: טוב להודות ליי ולזמר לשמך עליון: להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות: עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור: כי שמחתני יי בפעלך במעשי ידיך ארנן: מה גדלו מעשיך יי מאד עמקו מחשבותיך: איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת: בפרח רשעים כמו עשב ויציצו כל פעלי און להשמדם עדי עד: ואתה מרום לעלם יי: כי הנה איביך יי כי הנה איביך יאבדו יתפרדו כל פעלי און: ותרם כראים קרני בלתי בשמן רענן: ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני: צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה: שתולים בבית יי בחצרות אלהינו יפריחו: עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו: להגיד כי ישר יי צורי ולא עולתה בו:

יי מלך גאות לבש לבש יי עז התאזר אף תכון תבל בל תמוט: נכון כסאך מאז מעולם אתה: נשאו נהרות יי נשאו נהרות קולם ישאו נהרות דכים: מקלות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום יי: עדתיך נאמנו מאד לביתך נאוה קדש יי לארך ימים:

יהי כבוד יי לעולם ישמח יי במעשיו: יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם: ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם יי: רם על כל גוים יי על השמים כבודו: יי שמך לעולם יי זכרך לדור ודור: יי בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה: ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי מלך: יי מלך יי מלך יי ימלוך לעולם ועד: יי מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו: יי הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים: רבות מחשבות בלב איש ועצת יי היא תקום: עצת יי לעולם תעמוד מחשבות לבו לדור ודור: כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד: כי בחר יי בציון אוה למושב לו: כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו: כי לא יטוש יי עמו ונחלתו לא יעזוב: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו:

אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה: אשרי העם שככה לו אשרי העם שיי אלהיו: תהלה לדוד ארוממך אלהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד: בכל יום אברכך ואהללה שמך לעולם ועד: גדול יי ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר: דור לדור ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו: הדר כבוד הודך ודברי נפלאותיך אשיחה: ועזוז נוראותיך יאמרו וגדלתך אספרנה: זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו: חנון ורחום יי ארך אפים וגדל חסד: טוב יי לכל ורחמיו על כל מעשיו: יודוך יי כל מעשיך וחסידיך יברכוכה: כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו: להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו: מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור: סומך יי לכל הנופלים וזוקף לכל הכפופים: עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו: פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון: צדיק יי בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו: קרוב יי לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת: רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם: שומר יי את כל אהביו ואת כל הרשעים ישמיד: תהלת יי ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד: ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה:

הללויה הללי נפשי את יי: אהללה יי בחיי אזמרה לאלהי בעודי: אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה: תצא רוחו ישוב לאדמתו ביום ההוא אבדו עשתנתיו: אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על יי אלהיו: עשה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם השמר אמת לעולם: עשה משפט לעשוקים נתן לחם לרעבים יי מתיר אסורים: יי פקח עורים יי זקף כפופים יי אהב צדיקים: יי שמר את גרים יתום ואלמנה יעודד ודרך רשעים יעות: ימלך יי לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:

הללויה כי טוב זמרה אלהינו כי נעים נאוה תהלה: בונה ירושלים יי נדחי ישראל יכנס: הרפא לשבורי לב ומחבש לעצבותם: מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא: גדול אדונינו ורב כח לתבונתו אין מספר: מעודד ענוים יי משפיל רשעים עדי ארץ: ענו ליי בתודה זמרו לאלהינו בכנור: המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר המצמיח הרים חציר: נותן לבהמה לחמה לבני ערב אשר יקראו: לא בגבורת הסוס יחפץ לא בשוקי האיש ירצה: רוצה יי את יראיו את המיחלים לחסדו: שבחי ירושלים את יי הללי אלהיך ציון: כי חזק בריחי שעריך ברך בניך בקרבך: השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך: השלח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו: הנתן שלג כצמר כפור כאפר יפזר: משליך קרחו כפתים לפני קרתו מי יעמוד: ישלח דברו וימסם ישב רוחו יזלו מים: מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל: לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה:

הללויה הללו את יי מן השמים הללוהו במרומים: הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צבאיו: הללוהו שמש וירח הללוהו כל כוכבי אור: הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים: יהללו את שם יי כי הוא צוה ונבראו: ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור: הללו את יי מן הארץ תנינים וכל תהומות: אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עושה דברו: ההרים וכל גבעות עץ פרי וכל ארזים: החיה וכל בהמה רמש וצפור כנף: מלכי ארץ וכל לאמים שרים וכל שפטי ארץ: בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים: יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים: וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה:

הללויה שירו ליי שיר חדש תהלתו בקהל חסידים: ישמח ישראל בעשיו בני ציון יגילו במלכם: יהללו שמו במחול בתף וכנור יזמרו לו: כי רוצה יי בעמו יפאר ענוים בישועה: יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם: רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם: לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים: לאסר מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל: לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו הללויה:

הללויה הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו: הללוהו בגבורתיו הללוהו כרב גדלו: הללוהו בתקע שופר הללוהו בנבל וכנור: הללוהו בתף ומחול הללוהו במנים ועגב: הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי תרועה: כל הנשמה תהלל יה הללויה: כל הנשמה תהלל יה הללויה:

ברוך יי לעולם אמן ואמן: ברוך יי מציון שוכן ירושלים הללויה: ברוך יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן:

ויברך דויד את יי לעיני כל הקהל ויאמר דויד ברוך אתה יי אלהי ישראל אבינו מעולם ועד עולם: לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: והעשר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל: ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך: אתה הוא יי לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחוים: אתה הוא יי האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם: ומצאת את לבבו נאמן לפניך:

וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי לתת לזרעו ותקם את דבריך כי צדיק אתה: ותרא את עני אבתינו במצרים ואת זעקתם שמעת על ים סוף: ותתן אתת ומפתים בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו כי ידעת כי הזידו עליהם ותעש לך שם כהיום הזה: והים בקעת לפניהם ויעברו בתוך הים ביבשה ואת רדפיהם השלכת במצולת כמו אבן במים עזים:

ויושע יי ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים: וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה יי במצרים וייראו העם את יי ויאמינו ביי ובמשה עבדו:

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליי ויאמרו לאמר אשירה ליי כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו: יי איש מלחמה יי שמו: מרכבת פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלשיו טבעו בים סוף: תהמת יכסימו ירדו במצולת כמו אבן: ימינך יי נאדרי בכח ימינך יי תרעץ אויב: וברב גאונך תהרס קמיך תשלח חרנך יאכלמו כקש: וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נזלים קפאו תהמת בלב ים: אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי: נשפת ברוחך כסמו ים צללו כעופרת במים אדירים: מי כמכה באלם יי מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה פלא: נטית ימינך תבלעמו ארץ: נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך אל נוה קדשך: שמעו עמים ירגזון חיל אחז ישבי פלשת: אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמגו כל ישבי כנען: תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן עד יעבר עמך יי עד יעבר עם זו קנית: תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת יי מקדש אדני כוננו ידיך: יי ימלך לעלם ועד: יי ימלוך לעולם ועד: יי מלכותה קאם לעלם ולעלמי עלמיא: כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב יי עלהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים: כי ליי המלוכה ומושל בגוים: ועלו מושיעים בהר ציון לשפט את הר עשו והיתה ליי המלוכה: והיה יי למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד:

ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ. כי לך נאה יי אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה הלל וזמרה עוז וממשלה נצח גדלה וגבורה תהלה ותפארת קדשה ומלכות. ברכות והודאות מעתה ועד עולם: ברוך אתה יי אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות אדון הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים: ח"ק

בעשי"ת אומרים שיר המעלות ממעמקים

חזן ברכו את יי המבורך:

ק"ח ברוך יי המבורך לעולם ועד:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא את הכל:

המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים. ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. מה רבו מעשיך יי כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינך: המלך המרומם לבדו מאז. המשבח והמפואר והמתנשא מימות עולם: אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו. אדון עזנו צור משגבנו. מגן ישענו משגב בעדנו: אל ברוך גדול דעה. הכין ופעל זהרי חמה. טוב יצר כבוד לשמו. מאורות נתן סביבות עזו. פנות צבאיו קדושים רוממי שדי תמיד מספרים כבוד אל וקדושתו. תתברך יי אלהינו על שבח מעשה ידיך ועל מאורי אור שעשית יפארוך סלה:

תתברך צורנו מלכנו וגאלנו בורא קדושים ישתבח שמך לעד מלכנו יוצר משרתים ואשר משרתיו כלם עומדים ברום עולם ומשמיעים ביראה יחד בקול דברי אלהים חיים ומלך עולם: כלם אהובים כלם ברורים כלם גבורים וכלם עשים באימה וביראה רצון קונם. וכלם פותחים את פיהם בקדשה ובטהרה בשירה ובזמרה ומברכים ומשבחים ומפארים ומעריצים ומקדישים וממליכים:

את שם האל המלך הגדול הגבור והנורא קדוש הוא. וכלם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה. ונותנים רשות זה לזה. להקדיש ליוצרם בנחת רוח בשפה ברורה ובנעימה קדשה כלם כאחד עונים ואומרים ביראה:

קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: והאופנים וחיות הקודש ברעש גדול מתנשאים לעמת שרפים. לעמתם משבחים ואומרים:

ברוך כבוד יי ממקומו:

לאל ברוך נעימות יתנו למלך אל חי וקים זמירות יאמרו ותשבחות ישמיעו. כי הוא לבדו פועל גבורות עושה חדשות בעל מלחמות זורע צדקות מצמיח ישועות בורא רפואות נורא תהלות אדון הנפלאות המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. כאמור לעשה אורים גדולים כי לעולם חסדו: אור חדש על ציון תאיר ונזכה כלנו מהרה לאורו: ברוך אתה יי יוצר המאורות:

אהבה רבה אהבתנו יי אלהינו. חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו. אבינו מלכנו בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חקי חיים כן תחננו ותלמדנו: אבינו האב הרחמן המרחם רחם עלינו ותן בלבנו להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה. והאר עינינו בתורתך ודבק לבנו במצותיך ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך ולא נבוש לעולם ועד: כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו נגילה ונשמחה בישועתך: והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ. ותוליכנו קוממיות לארצנו כי אל פועל ישועות אתה. ובנו בחרת מכל עם ולשון וקרבתנו לשמך הגדול סלה באמת. להודות לך וליחדך באהבה: ברוך אתה יי הבוחר בעמו ישראל באהבה:

יחיד אומר אל מלך נאמן:

שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

ואהבת את יי אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך: ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפות בין עיניך: וכתבתם על מזזות ביתך ובשעריך:

והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את יי אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם: ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת: השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם: וחרה אף יי בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר יי נתן לכם: ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפות בין עיניכם: ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:

למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יי לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ:

ויאמר יי אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרותם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת.

וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת יְיָ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ לְדוֹר וָדוֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת: וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ:

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חֹק וְלֹא יַעֲבוֹר. אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ. גּוֹאֲלֵנוּ גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ. יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ. פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ. אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ: אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ: כָּל בְּכוֹרֵיהֶם הָרַגְתָּ וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ וְיַם סוּף בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: עַל זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ אֵל. וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִירוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם: רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים מוֹצִיא אֲסִירִים וּפוֹדֶה עֲנָוִים וְעוֹזֵר דַּלִּים וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו: תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ. מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם:

מִי כָמֹכָה בָּאֵלִים יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ עַל שְׂפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ. יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

צוּר יִשְׂרָאֵל קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל: גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

(למוסף ולמנחה כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:)

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

(בעשי"ת) זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אַתָּה גִבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ: מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

(בעשי"ת) מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים: וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

כשחוזר הש"ץ אומרים זה

נְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם: כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

(ש"ץ) לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל (בעשי"ת הַמֶּלֶךְ) הַקָּדוֹשׁ

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בעשי"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

אַתָּה חוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת וּמְלַמֵּד לֶאֱנוֹשׁ בִּינָה.

במו"ש ובמוי"ט אומרים זה:

אַתָּה חוֹנַנְתָּנוּ לְמַדַּע תּוֹרָתֶךָ. וַתְּלַמְּדֵנוּ לַעֲשׂוֹת חֻקֵּי רְצוֹנֶךָ. וַתַּבְדֵּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל. בֵּין אוֹר לְחשֶׁךְ. בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים. בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָחֵל עָלֵינוּ הַיָּמִים הַבָּאִים לִקְרָאתֵנוּ לְשָׁלוֹם חֲשׂוּכִים מִכָּל חֵטְא וּמְנֻקִּים מִכָּל עָוֹן. וּמְדֻבָּקִים בְּיִרְאָתֶךָ:

וְ) חָנֵּנוּ מֵאִתְּךָ דֵּעָה בִּינָה וְהַשְׂכֵּל. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ חוֹנֵן הַדָּעַת:

הֲשִׁיבֵנוּ אָבִינוּ לְתוֹרָתֶךָ. וְקָרְבֵנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְהַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה:

סְלַח לָנוּ אָבִינוּ כִּי חָטָאנוּ. מְחַל לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי פָשָׁעְנוּ. כִּי מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ חַנּוּן הַמַּרְבֶּה לִסְלוֹחַ:

רְאֵה נָא בְעָנְיֵנוּ וְרִיבָה רִיבֵנוּ וּגְאָלֵנוּ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ כִּי גוֹאֵל חָזָק אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל:

בתענית אומר הש"ץ כאן עננו

רְפָאֵנוּ יְיָ וְנֵרָפֵא הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִוָּשֵׁעָה כִּי תְהִלָּתֵנוּ אָתָּה וְהַעֲלֵה רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל מַכּוֹתֵינוּ: כִּי אֵל מֶלֶךְ רוֹפֵא נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרֵךְ עָלֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת כָּל מִינֵי תְבוּאָתָהּ לְטוֹבָה וְתֵן (בחורף טַל וּמָטָר לִ) בְּרָכָה עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה. וְשַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבָהּ. וּבָרֵךְ שְׁנָתֵנוּ כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים:

תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ גָּלֻיּוֹתֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַבֵּץ נִדְחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

הָשִׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרִאשׁוֹנָה וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבַתְּחִלָּה. וְהָסֵר מִמֶּנּוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה וּמְלוֹךְ עָלֵינוּ אַתָּה יְיָ לְבַדְּךָ בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים וְצַדְּקֵנוּ בַּמִּשְׁפָּט: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט:

(בעשי"ת הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט)

ולמלשינים אל תהי תקוה. וכל הרשעה כרגע תאבד. וכל איביך מהרה יכרתו. והזדים מהרה תעקר ותשבר ותמגר ותכניע במהרה בימינו: ברוך אתה יי שובר איבים ומכניע זדים:

על הצדיקים ועל החסידים ועל זקני עמך בית ישראל ועל פליטת סופריהם ועל גרי הצדק ועלינו יהמו נא רחמיך יי אלהינו ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת ושים חלקנו עמהם לעולם ולא נבוש כי בך בטחנו: ברוך אתה יי משען ומבטח לצדיקים:

ולירושלים עירך ברחמים תשוב ותשכון בתוכה כאשר דברת ובנה אותה בקרוב בימינו בנין עולם וכסא דוד עבדך מהרה לתוכה תכין:
לת״ב במנחה נחם ברוך אתה יי בונה ירושלים:

נחם יי אלהינו את אבלי ציון ואת אבלי ירושלים. ואת העיר האבלה והחרבה והבזויה והשוממה. האבלה מבלי בניה והחרבה ממעונותיה. והבזויה מכבודה. והשוממה מאין יושב. והיא יושבת וראשה חפוי כאשה עקרה שלא ילדה. ויבלעוה לגיונות ויירשוה עובדי כוכבים. ויטילו את עמך ישראל לחרב ויהרגו בזדון חסידי עליון. על כן ציון במר תבכה וירושלים תתן קולה. לבי לבי על חלליהם. מעי מעי על חלליהם. כי אתה יי באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה. כאמור ואני אהיה לה נאם יי חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה: ברוך אתה יי מנחם ציון ובונה ירושלים:

את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח. וקרנו תרום בישועתך כי לישועתך קוינו כל היום: ברוך אתה יי מצמיח קרן ישועה:

שמע קולנו יי אלהינו חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו. כי אל שומע תפלות ותחנונים אתה. ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו:

בת״צ אומרים זה

עננו יי עננו ביום צום התעניתנו כי בצרה גדולה אנחנו. אל תפן אל רשענו ואל תסתר פניך ממנו ואל תתעלם מתחנתנו היה נא קרוב לשועתנו יהי נא חסדך לנחמנו טרם נקרא אליך עננו. כדבר שנאמר והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע: כי אתה יי העונה בעת צרה. פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה:
ליחיד כי אתה וכו׳: וש״ץ מסיים כאן גואל לברכה
ברוך אתה יי העונה בעת צרה:

קודם כי אתה שומע יאמר בכוונה ובפרט לכ ויחבר:

אנא יי חטאתי עויתי ופשעתי לפניך והרע בעיניך עשיתי: רבונו של עולם עשה למען שמך הגדול ותכפר לי על כל עונותי וחטאי ופשעי שחטאתי ושעויתי ושפשעתי לפניך מנעורי ועד היום הזה ותמלא כל השמות שפגמתי בשמך הגדול:

תפלה על הפרנסה:

אתה הוא יי האלהים הזן ומפרנס ומכלכל מקרני ראמים עד ביצי כנים הטריפני לחם חוקי והמציא לי ולכל בני ביתי מזונותי קודם שאצטרך להם בנחת ולא בצער בהתר ולא באסור לחיים ולשלום משפע ברכה והצלחה. ומשפע בריכה עליונה כדי שאוכל לעשות רצונך ולעסוק בתורתך ולקיים מצותיך ואל תצריכני לידי מתנת בשר ודם ויקוים בי מקרא שכתוב פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון:

כי אתה שומע תפלת עמך ישראל ברחמים: ברוך אתה יי שומע תפלה:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל ותפלתם באהבה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך:

בר״ח וכחוה״מ אומרים זה.

אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו ופקדוננו וזכרון אבותינו וזכרון משיח בן דוד עבדך וזכרון ירושלים עיר קדשך וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך. לפליטה לטובה. לחן ולחסד ולרחמים. לחיים ולשלום ביום

לסוכות	לפסח	לראש חודש
חג הסכות הזה:	חג המצות הזה:	ראש החדש הזה:

זכרנו יי אלהינו בו לטובה ופקדנו בו לברכה. והושיענו בו לחיים. ובדבר ישועה ורחמים חוס וחננו ורחם עלינו. והושיענו כי אליך עינינו כי אל מלך חנון ורחום אתה:

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים: ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון:

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקימתנו כן תחיינו ותקימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו מודים לך ברוך אל ההודאות:

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך ועל נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת. ערב ובקר וצהרים. הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך מעולם קוינו לך:

בחנוכה ובפורים אומרים זה

על הנסים ועל הפרקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל הנפלאות שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:

לחנוכה בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו כשעמדה מלכות יון על עמך ישראל להשכיחם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך. ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם. רבת את ריבם. דנת את דינם. נקמת את נקמתם. מסרת גבורים ביד חלשים. ורבים ביד מעטים. וטמאים ביד טהורים. ורשעים ביד צדיקים. וזדים ביד עוסקי תורתך ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה ואחר כן באו בניך לדביר ביתך ופנו את היכלך וטהרו את מקדשך והדליקו נרות בחצרות קדשך וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול:

לפורים בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה כשעמד עליהם המן הרשע בקש להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד בשלשה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ושללם לבוז: ואתה ברחמיך הרבים הפרת את עצתו וקלקלת את מחשבתו והשבות לו גמולו בראשו ותלו אותו ואת בניו על העץ:

ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד לעולם ועד:
בעשי״ת וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך:

וכל החיים יודוך סלה ויהללו את שמך באמת האל ישועתנו ועזרתנו סלה: ברוך אתה יי הטוב שמך ולך נאה להודות:

לש״ץ או״א ברכנו בברכה המשולשת בתורה הכתובה על ידי משה עבדך האמורה מפי אהרן ובניו כהנים עם קדושך כאמור: יברכך יי וישמרך: יאר יי פניו אליך ויחנך: ישא יי פניו אליך וישם לך שלום:

שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך. ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך. כי באור

פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ : כספר בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם :

בעשי"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם :

למנחה ולמעריב שָׁלוֹם רָב עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל הַשָּׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ : כספר בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם :

אלהי . נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה ולמקללי נפשי הדום ונפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי וכל החושבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבתם . עשה למען שמך . עשה למען ימינך . עשה למען קדשתך . עשה למען תורתך . למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננִי : יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי : עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן :

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך : ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות : וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות :

להענית צבור ולעשרת ימי התשובה

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בָּרֵךְ (בעשי"ת חַדֵּשׁ) עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מֵעָלֵינוּ כָּל גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מַחְשְׁבוֹת שׂוֹנְאֵינוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָפֵר עֲצַת אוֹיְבֵינוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כַּלֵּה כָּל צַר וּמַשְׂטִין מֵעָלֵינוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ סְתוֹם פִּיּוֹת מַשְׂטִינֵנוּ וּמְקַטְרִיגֵנוּ :
א"מ כַּלֵּה דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וּשְׁבִי וּמַשְׁחִית וְעָוֹן מִבְּנֵי בְרִיתֶךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְנַע מַגֵּפָה מִנַּחֲלָתֶךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ סְלַח וּמְחַל לְכָל עֲוֹנוֹתֵינוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחוֹק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים כָּל שִׁטְרֵי חוֹבוֹתֵינוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁלַח רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְחוֹלֵי עַמֶּךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קְרַע רוֹעַ גְּזַר דִּינֵנוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ בְּזִכָּרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ :

לתענית צבור	לעשי"ת כתבנו לנעילה חתמנו :
א"מ זָכְרֵנוּ לְחַיִּים טוֹבִים :	א"מ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים טוֹבִים:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִגְאוּלָה וִישׁוּעָה :	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר גְּאוּלָה וִישׁוּעָה :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לְפַרְנָסָה וְכַלְכָּלָה :	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר פַּרְנָסָה וְכַלְכָּלָה :

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתתן לי ולבני ביתי ולכל הסמוכים על שולחני היום ובכל יום ויום מזונותי בכבוד בזכות שמך הגדול (דיקרנוסא) הממונה על הפרנסה :

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִזְכֻיּוֹת :	א"מ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר זְכֻיּוֹת :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִסְלִיחָה וּמְחִילָה :	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר סְלִיחָה וּמְחִילָה :

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַצְמַח לָנוּ יְשׁוּעָה בְּקָרוֹב :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָרֵם קֶרֶן יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחֶךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מַלֵּא יָדֵינוּ מִבִּרְכוֹתֶיךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מַלֵּא אֲסָמֵינוּ שָׂבָע :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁמַע קוֹלֵנוּ חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ פְּתַח שַׁעֲרֵי שָׁמַיִם לִתְפִלָּתֵנוּ :

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכוֹר כִּי עָפָר אֲנָחְנוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ נָא אַל תְּשִׁיבֵנוּ רֵיקָם מִלְּפָנֶיךָ :
א"מ תְּהֵא הַשָּׁעָה הַזֹּאת שְׁעַת רַחֲמִים וְעֵת רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חֲמוֹל עָלֵינוּ וְעַל עוֹלָלֵינוּ וְטַפֵּנוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן הֲרוּגִים עַל שֵׁם קָדְשֶׁךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן טְבוּחִים עַל יִחוּדֶךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן בָּאֵי בָאֵשׁ וּבַמַּיִם עַל קִדּוּשׁ שְׁמֶךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ נְקוֹם נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ אִם לֹא לְמַעֲנֵנוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים :
א"מ עֲשֵׂה לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ :

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וָחֶסֶד וְהוֹשִׁיעֵנוּ :

לשני וחמישי

וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ : אַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנּוּ חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנוּ : הוֹשִׁיעֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ : אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמוֹד : כִּי עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא : לֹא כַחֲטָאֵינוּ תַּעֲשֶׂה לָנוּ וְלֹא כַעֲוֹנוֹתֵינוּ תִּגְמוֹל עָלֵינוּ : אִם עֲוֹנֵינוּ עָנוּ בָנוּ יְיָ עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ : זְכוֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה : יַעֲנֵנוּ יְיָ בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגְּבֵנוּ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב : יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ : אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים צְדָקָה עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ : אֲדוֹנֵנוּ אֱלֹהֵינוּ שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנֵינוּ וּזְכָר לָנוּ אֶת בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ : וְעַתָּה אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ אֶת עַמְּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה חָטָאנוּ רָשָׁעְנוּ : אֲדֹנָי כְּכָל צִדְקוֹתֶיךָ יָשָׁב נָא אַפְּךָ וַחֲמָתְךָ מֵעִירְךָ יְרוּשָׁלַיִם הַר קָדְשֶׁךָ : כִּי בַחֲטָאֵינוּ וּבַעֲוֹנוֹת אֲבוֹתֵינוּ יְרוּשָׁלַיִם וְעַמְּךָ לְחֶרְפָּה לְכָל סְבִיבוֹתֵינוּ : וְעַתָּה שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ אֶל תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל תַּחֲנוּנָיו וְהָאֵר פָּנֶיךָ עַל מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמֵם לְמַעַן אֲדֹנָי :

הַטֵּה אֱלֹהַי אָזְנְךָ וּשְׁמָע פְּקַח עֵינֶיךָ וּרְאֵה שֹׁמְמוֹתֵינוּ וְהָעִיר אֲשֶׁר נִקְרָא שִׁמְךָ עָלֶיהָ כִּי לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים: אֲדֹנָי שְׁמָעָה אֲדֹנָי סְלָחָה אֲדֹנָי הַקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה אַל תְּאַחַר לְמַעַנְךָ אֱלֹהַי כִּי שִׁמְךָ נִקְרָא עַל עִירְךָ וְעַל עַמֶּךָ: אָבִינוּ הָאָב הָרַחֲמָן הַרְאֵנוּ אוֹת לְטוֹבָה וְקַבֵּץ נְפוּצוֹתֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל הַגּוֹיִם כִּי אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְעַתָּה יְיָ אָבִינוּ אָתָּה אֲנַחְנוּ הַחוֹמֶר וְאַתָּה יוֹצְרֵנוּ וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ כֻּלָּנוּ : הוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ : חוּסָה יְיָ עַל עַמֶּךָ וְאַל תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה לִמְשָׁל בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם : יָדַעְנוּ כִּי חָטָאנוּ וְאֵין מִי יַעֲמוֹד בַּעֲדֵנוּ . שִׁמְךָ הַגָּדוֹל יַעֲמָד לָנוּ בְּעֵת צָרָה : יָדַעְנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים צְדָקָה עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ : כְּרַחֵם אָב עַל בָּנִים כֵּן תְּרַחֵם יְיָ עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ : חֲמוֹל עַל עַמְּךָ רַחֵם עַל נַחֲלָתְךָ חוּסָה נָא כְּרוֹב רַחֲמֶיךָ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי לְךָ יְיָ הַצְּדָקָה עוֹשֵׂה נִפְלָאוֹת בְּכָל עֵת :

הַבֶּט נָא רַחֶם נָא עַל עַמְּךָ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים . יְיָ אֱלֹהֵינוּ חוּס וְרַחֵם וְהוֹשִׁיעָה

צאן מרעיתך ואל ימשל בנו קצף כי לך עינינו תלויות הושיענו למען שמך: רחם עלינו למען בריתך. הביטה ועננו בעת צרה כי לך יי הישועה. בך תוחלתנו אלוה סליחות אנא סלח נא אל טוב וסלח כי אל מלך חנון ורחום אתה:

אנא מלך חנון ורחום זכור והבט לברית בין הבתרים ותראה לפניך עקדת יחיד למען ישראל: אבינו מלכנו חננו ועננו כי שמך הגדול נקרא עלינו עשה נפלאות בכל עת: עשה עמנו כחסדך חנון ורחום הביטה ועננו בעת צרה כי לך יי הישועה: אבינו מלכנו מחסנו אל תעש עמנו כרוע מעללינו. זכור רחמיך יי וחסדיך וכרוב טובך הושיענו וחמל נא עלינו כי אין לנו אלוה אחר מבלעדיך צורנו. אל תעזבנו יי אלהינו אל תרחק ממנו. כי נפשנו קצרה מחרב ומשבי ומדבר וממגפה ומכל צרה ויגון הצילנו כי לך קוינו ואל תכלימנו יי אלהינו והאר פניך בנו. וזכר לנו את ברית אבותינו והושיענו למען שמך: ראה בצרותינו ושמע קול תפלתנו כי אתה שומע תפלת כל פה:

אל רחום וחנון רחם עלינו ועל כל מעשיך כי אין כמוך יי אלהינו אנא שא נא פשעינו: אבינו מלכנו צורנו וגואלנו אל חי וקים החסין בכח חסיד וטוב על כל מעשיך כי אתה הוא יי אלהינו אל ארך אפים ומלא רחמים עשה עמנו כרוב רחמיך והושיענו למען שמך: שמע מלכנו תפלתנו ומיד אויבינו הצילנו. שמע מלכנו תפלתנו ומכל צרה ויגון הצילנו: אבינו מלכנו אתה ושמך עלינו נקרא. אל תניחנו: אל תעזבנו אבינו ואל תטשנו בוראנו ואל תשכחנו יוצרנו כי אל מלך חנון ורחום אתה:

אין כמוך חנון ורחום יי אלהינו אין כמוך אל ארך אפים ורב חסד ואמת הושיענו ברחמיך הרבים מרעש ומרוגז הצילנו. זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשינו ואל רשענו ואל חטאתנו: שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך: והסר ממנו מכת המות כי רחום אתה כי כן דרכך עושה חסד חנם בכל דור ודור: חוסה יי על עמך והצילנו מזעמך. והסר ממנו מכת המגפה וגזרה קשה כי אתה שומר ישראל: לך אדני הצדקה ולנו בשת הפנים מה נתאונן מה נאמר מה נדבר ומה נצטדק נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה אליך כי ימינך פשוטה לקבל שבים: אנא יי הושיעה נא. אנא יי הצליחה נא: אנא יי עננו ביום קראנו: לך יי חכינו לך יי קוינו לך יי ניחל אל תחשה ותענגו כי נאמו גוים אבדה תקותם כל ברך וכל קומה לך לבד תשתחוה:

הפותח יד בתשובה לקבל פושעים וחטאים נבהלה נפשנו מרוב עצבוננו אל תשכחנו נצח. קומה והושיענו כי חסינו בך: אבינו מלכנו אם אין בנו צדקה ומעשים טובים זכר לנו את ברית אבותינו ועדותנו בכל יום יי אחד: הביטה בעניינו כי רבו מכאובינו וצרות לבבנו: חוסה יי עלינו בארץ שבינו. ואל תשפוך חרונך עלינו כי אנחנו עמך בני בריתך: אל הביטה דל כבודנו בגוים ושקצונו כטומאת הנדה. עד מתי עזך בשבי ותפארתך ביד צר. עוררה גבורתך וקנאתך על אויביך הם יבשו ויחתו מגבורתם. ואל ימעטו לפניך תלאותינו: מהר יקדמונו רחמיך ביום צרתנו ואם לא למעננו למענך פעל ואל תשחית זכר שאריתנו. וחון אום המיחדים שמך פעמים בכל יום תמיד באהבה. ואומרים שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

ויאמר דוד אל גד צר לי מאד נפלה נא ביד יי כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה:

רחום וחנון חטאתי לפניך יי מלא רחמים רחם עלי וקבל תחנוני: יי אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרני: חנני יי כי אמלל אני רפאני יי כי נבהלו עצמי: ונפשי נבהלה מאד ואתה יי עד מתי: שובה יי חלצה נפשי הושיעני למען חסדך: כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך: יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מטתי בדמעתי ערשי אמסה: עששה מכעס עיני עתקה בכל צוררי: סורו ממני כל פועלי און כי שמע יי קול בכיי: שמע יי תחנתי יי תפלתי יקח: יבשו ויבהלו מאד כל איבי ישבו יבשו רגע:

כשאומרים והוא רחום אומרים זה:

יי אלהי ישראל שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך:

הבט משמים וראה. כי היינו לעג וקלס בגוים. נחשבנו כצאן לטבח יובל. להרוג ולאבד ולמכה ולחרפה:

ובכל זאת שמך לא שכחנו נא אל תשכחנו: יי

זרים אומרים אין תוחלת ותקוה. חון אום לשמך מקוה: טהור ישועתנו קרבה: יגענו ולא הותח לנו. רחמיך יכבשו את כעסך מעלינו:

אנא שוב מחרונך ורחם סגלה אשר בחרת: יי

חוסה יי עלינו ברחמיך. ואל תתננו בידי אכזרים. למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם. למענך עשה עמנו חסד ואל תאחר:

אנא שוב מחרונך ורחם סגלה אשר בחרת: יי

קולנו תשמע ותחון. ואל תטשנו ביד אויבינו למחות את שמנו. זכור אשר נשבעת לאבותינו. ככוכבי השמים ארבה את זרעכם. ועתה נשארנו מעט מהרבה:

ובכל זאת שמך לא שכחנו נא אל תשכחנו: יי

עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך:

יי אלהי ישראל שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך:

בימים שאין אומרים והוא רחום מתחילין שומר ישראל:

שומר ישראל. שמור שארית ישראל. ואל יאבד ישראל. האומרים שמע ישראל:

שומר גוי אחד. שמור שארית עם אחד. ואל יאבד גוי אחד. המיחדים שמך יי אלהינו יי אחד:

שומר גוי קדוש. שמור שארית עם קדוש. ואל יאבד גוי קדוש. המשלשים בשלש קדשות לקדוש:

מתרצה ברחמים ומתפיס בתחנונים התרצה והתפיס לדור עני כי אין עוזר:

אבינו מלכנו חננו ועננו כי אין בנו מעשים עשה עמנו צדקה וחסד והושיענו:

ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו: זכור רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה: יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך: אל תזכר לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד: חננו יי חננו כי רב שבענו בוז: ברוגז רחם תזכור: כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו ג׳ עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך: ח״ק

בשני ובחמשי אומרים זה וצריך לומר בעמידה:

מ״א אל ארך אפים ורב חסד ואמת אל באפך תוכיחנו. חוסה יי על עמך והושיענו מכל רע חטאנו לך אדון סלח נא כרוב רחמיך אל:

מ״ס אל ארך אפים ומלא רחמים אל תסתר פניך ממנו חוסה יי על שארית ישראל עמך והצילנו מכל רע חטאנו לך אדון סלח נא כרוב רחמיך אל:

כשפותחין הארון צריך לעמוד

בעת הוצאת ספר תורה אומרים זה :

ויהי בנסע הארן ויאמר משה קומה יי ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך : כי מציון תצא תורה ודבר יי מירושלים : ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדשתו :

בריך שמיה דמרא עלמא . בריך כתרך ואתרך . יהא רעותך עם עמך ישראל לעלם ופורקן ימינך אחזי לעמך בבית מקדשך . ולאמטויי לנא מטוב נהורך ולקבל צלותנא ברחמין . יהא רעוא קדמך דתוריך לן חיין בטיבותא ולהוי אנא פקידא בגו צדיקיא למרחם עלי ולמנטר יתי וית כל די לי ודי לעמך ישראל . אנת הוא זן לכולא ומפרנס לכולא : אנת הוא שליט על כולא . אנת הוא דשליט על מלכיא ומלכותא דילך היא . אנא עבדא דקודשא בריך הוא דסגידנא קמיה ומקמיה דיקר אורייתיה בכל עידן ועידן . לא על אנש רחיצנא ולא על בר אלהין סמיכנא . אלא באלהא דשמיא . דהוא אלהא קשוט ואורייתיה קשוט . ונביאוהי קשוט ומסגי למעבד טבון וקשוט . ביה אנא רחיץ . ולשמיה קדישא יקירא אנא אימר תשבחן . יהא רעוא קדמך דתפתח לבאי באורייתא ותשלים משאלין דלבאי . ולבא דכל עמך ישראל . לטב ולחיין ולשלם :

כשכה וי"ט מתחיל הש"ץ כאן :

שמע ישראל יי אלהינו יי אחד :

אחד אלהינו גדול אדונינו קדוש שמו :

גדלו ליי אתי ונרוממה שמו יחדו :

קהל לך יי הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש : רוממו יי אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא : רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו :

בשבת ויום טוב אומרים זה :

על הכל יתגדל ויתקדש וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא : בעולמות שברא העולם הזה והעולם הבא : כרצונו וכרצון יראיו וכרצון כל בית ישראל : צור העולמים אדון כל הבריות אלוה כל הנפשות : היושב במרחבי מרום השוכן בשמי שמי קדם : קדשתו על החיות וקדשתו על כסא הכבוד : ובכן יתקדש שמך בנו יי אלהינו לעיני כל חי : ונאמר לפניו שיר חדש ככתוב : שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו : ונראהו עין בעין בשובו אל נוהו ככתוב : כי עין בעין יראו בשוב יי ציון : ונאמר ונגלה כבוד יי וראו כל בשר יחדו כי פי יי דבר :

אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים ויזכור ברית איתנים ויציל נפשותינו מן השעות הרעות ויגער ביצר הרע מן הנשואים ויחון אותנו לפליטת עולמים . וימלא משאלותינו במדה טובה ישועה ורחמים :

כשמגביהין ספר תורה אומרים זה :

וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל על פי יי ביד משה :

יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו :

קהל הודו על ארץ ושמים : וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה :

כשמכניסין ס"ת להיכל אומרים זה :

ובנחה יאמר שובה יי רבבות אלפי ישראל : קומה יי למנוחתך אתה וארון עזך : כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו : בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך : כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו : עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאשר : דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום : השיבנו יי אליך ונשובה חדש ימינו כקדם : אשרי וכו'

למנצח מזמור לדוד : יענך יי ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב : ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך : יזכר כל מנחתיך ועולתך ידשנה סלה : יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא : נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגל ימלא יי כל משאלותיך : עתה ידעתי כי הושיע יי משיחו יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו : אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם יי אלהינו נזכיר : המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד : יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו :

ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם יי : ואני זאת בריתי אתם אמר יי רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר יי מעתה ועד עולם :

ואתה קדוש יושב תהלות ישראל : וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו : ומקבלין דין מן דין ואמרין קדיש בשמי מרומא עילאה בית שכינתיה קדיש על ארעא עובד גבורתיה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא : יי צבאות מליא כל ארעא זיו יקריה : ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד יי ממקומו : ונטלתני רוחא ושמעת בתרי קל זיע סגיא דמשבחין ואמרין בריך יקרא דיי מאתר בית שכינתיה : יי ימלך לעלם ועד : יי מלכותיה קאם לעלם ולעלמי עלמיא : יי אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך : והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו : כי אתה אדני טוב וסלח ורב חסד לכל קראיך : צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת : תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם : ברוך אדני יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה : יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה : יי צבאות אשרי אדם בוטח בך : יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו : ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו הוא יפתח לבנו בתורתו וישם בלבנו אהבתו ויראתו ולעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה : יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שנשמר חקיך בעולם הזה ונזכה ונחיה ונראה ונירש טובה וברכה לשני ימות המשיח ולחיי העולם הבא : למען יזמרך כבוד ולא ידם יי אלהי לעולם אודך : ברוך הגבר אשר יבטח ביי והיה יי מבטחו : בטחו ביי עדי עד כי ביה יי צור עולמים : ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך יי : יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר :

יתגדל ויתקדש שמה רבא . בעלמא די ברא כרעותה וימליך מלכותה . בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן : יהא שמה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא : יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמה דקודשא בריך הוא . לעילא (בעשי"ת ולעילא מכל) מן כל ברכתא ושירתא תשבחתא ונחמתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן :

קהל קבל ברחמים וברצון את תפלתנו :

תתכבל

תתקבל צלותהון ובעותהון דכל בית ישראל קדם אבוהון די בשמיא ואמרו אמן: קהל יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם:

חזן יהא שלמא רבא מן שמיא וחיים עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן: קהל עזרי מעם יי עשה שמים וארץ:

עשה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן:

עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדלה ליוצר בראשית שלא עשנו כגויי הארצות ולא שמנו כמשפחות האדמה שלא שם חלקנו כהם וגורלנו ככל המונם: ואנחנו כורעים ומשתחוים ומודים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ. ומושב יקרו בשמים ממעל. ושכינת עזו בגבהי מרומים. הוא אלהינו אין עוד. אמת מלכנו אפס זולתו ככתוב בתורתו. וידעת היום והשבות אל לבבך כי יי הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד:

על כן נקוה לך יי אלהינו לראות מהרה בתפארת עזך להעביר גלולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון. לתקן עולם במלכות שדי וכל בני בשר יקראו בשמך. להפנות אליך כל רשעי ארץ. יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון: לפניך יי אלהינו יכרעו ויפולו. ולכבוד שמך יקר יתנו. ויקבלו כלם את עול מלכותך. ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד: כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד: ככתוב בתורתך יי ימלוך לעולם ועד: ונאמר והיה יי למלך על כל הארץ. ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד: ק״י

אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבוא. עצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל. ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט:

שיר של יום

ליום ראשון

היום יום ראשון בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

לדוד מזמור ליי הארץ ומלואה תבל וישבי בה: כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה: מי יעלה בהר יי ומי יקום במקום קדשו: נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה: ישא ברכה מאת יי וצדקה מאלהי ישעו: זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד: מי זה מלך הכבוד יי עזוז וגבור יי גבור מלחמה: שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד: מי הוא זה מלך הכבוד יי צבאות הוא מלך הכבוד סלה:

ליום שני

היום יום שני בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

שיר מזמור לבני קרח: גדול יי ומהולל מאד בעיר אלהינו הר קדשו: יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב: אלהים בארמנותיה נודע למשגב: כי הנה המלכים נועדו עברו יחדו: המה ראו כן תמהו נבהלו נחפזו: רעדה אחזתם שם חיל כיולדה: ברוח קדים תשבר אניות תרשיש: כאשר שמענו כן ראינו בעיר יי צבאות בעיר אלהינו אלהים יכוננה עד עולם סלה: דמינו אלהים חסדך בקרב היכלך: כשמך אלהים כן תהלתך על קצוי ארץ צדק מלאה ימינך: ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה למען משפטיך: סובו ציון והקיפוה ספרו מגדליה: שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה למען תספרו לדור אחרון: כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות:

ליום שלישי

היום יום שלישי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

מזמור לאסף אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט: עד מתי תשפטו עול ופני רשעים תשאו סלה: שפטו דל ויתום עני ורש הצדיקו: פלטו דל ואביון מיד רשעים הצילו: לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו ימוטו כל מוסדי ארץ: אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם: אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפולו: קומה אלהים שפטה הארץ כי אתה תנחל בכל הגוים:

ליום רביעי

היום יום רביעי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

אל נקמות יי אל נקמות הופיע: הנשא שופט הארץ השב גמול על גאים: עד מתי רשעים יי עד מתי רשעים יעלזו: יביעו ידברו עתק יתאמרו כל פועלי און: עמך יי ידכאו ונחלתך יענו: אלמנה וגר יהרוגו ויתומים ירצחו: ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב: בינו בוערים בעם וכסילים מתי תשכילו: הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט: היוסר גוים הלא יוכיח המלמד אדם דעת: יי יודע מחשבות אדם כי המה הבל: אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו: להשקיט לו מימי רע עד יכרה לרשע שחת: כי לא יטוש יי עמו ונחלתו לא יעזוב: כי עד צדק ישוב משפט ואחריו כל ישרי לב: מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און: לולי יי עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי: אם אמרתי מטה רגלי חסדך יי יסעדני: ברוב שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי: היחברך כסא הוות יוצר עמל עלי חוק: יגודו על נפש צדיק ודם נקי ירשיעו: ויהי יי לי למשגב ואלהי לצור מחסי: וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם יצמיתם יי אלהינו:

לכו נרננה ליי נריעה לצור ישענו: נקדמה פניו בתודה בזמירות נריע לו: כי אל גדול יי ומלך גדול על כל אלהים:

ליום חמישי

היום יום חמישי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

למנצח על הגתית לאסף: הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב: שאו זמרה ותנו תוף כנור נעים עם נבל: תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו: כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב: עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע: הסירותי מסבל שכמו כפיו מדוד תעבורנה: בצרה קראת ואחלצך אענך בסתר רעם אבחנך על מי מריבה סלה: שמע עמי ואעידה בך ישראל אם תשמע לי: לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר: אנכי יי אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו: ולא שמע עמי לקולי וישראל לא אבה לי: ואשלחהו בשרירות לבם ילכו במועצותיהם: לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו: כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי: משנאי יי יכחשו לו ויהי עתם לעולם: ויאכילהו מחלב חטה ומצור דבש אשביעך:

ליום ששי

היום יום ששי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

יי מלך גאות וכו׳ תמצא לעיל

ליום השבת

היום יום שבת קודש שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

מזמור שיר ליום השבת תמצא לעיל

מן ר״ח אלול עד אחר שמיני עצרת בבקר ובערב אומרים זה המזמור:

לדוד יי אורי וישעי ממי אירא יי מעוז חיי ממי אפחד: בקרוב עלי מרעים לאכול את בשרי צרי ואויבי לי המה כשלו ונפלו: אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח: אחת שאלתי מאת יי אותה אבקש שבתי בבית יי כל ימי חיי לחזות בנועם יי ולבקר בהיכלו: כי יצפנני בסכו ביום רעה יסתירני בסתר אהלו בצור ירוממני: ועתה ירום ראשי על אויבי סביבותי ואזבחה באהלו זבחי תרועה אשירה ואזמרה ליי: שמע יי קולי אקרא וחנני וענני: לך אמר לבי בקשו פני את פניך יי אבקש: אל תסתר פניך ממני אל תט באף עבדך עזרתי היית אל תטשני ואל תעזבני אלהי ישעי: כי אבי ואמי עזבוני ויי יאספני: הורני יי דרכך ונחני בארח מישור למען שוררי: אל תתנני בנפש צרי כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס: לולא האמנתי לראות בטוב יי בארץ חיים: קוה אל יי חזק ויאמץ לבך וקוה אל יי:

שש זכירות

זכירת יציאת מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך:

זכירת מעמד הר סיני רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך: יום אשר עמדת לפני יי אלהיך בחרב:

זכירת מחיית עמלק זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: אשר קרך בדרך

ויזנב

ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים: והיה בהניח יי אלהיך לך מכל איביך מסביב בארץ אשר יי אלהיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח: ימח שמו וזכרו ונמח זכורו מלהזכירו:

זכירת מעשה העגל זכור אל תשכח את אשר הקצפת את יי אלהיך במדבר:

זכירת מרים זכור את אשר עשה יי אלהיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים:

זכירת יום השבת זכור את יום השבת לקדשו:

שלשה עשר עקרים

[א] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא מנהיג ובורא לכל הבריאים והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים:

[ב] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא יחיד ואין יחידות כמוהו בשום פנים והוא לבדו אלהינו היה הוה ויהיה:

[ג] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף ואין לו שום דמיון כלל:

[ד] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא ראשון והוא אחרון:

[ה] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו לו לבדו ראוי להתפלל ואין לזולתו ראוי להתפלל:

[ו] אני מאמין באמונה שלמה שכל דברי נביאים אמת:

[ז] אני מאמין באמונה שלמה שנבואת משה רבינו עליו השלום היתה אמתית ושהוא היה אב לנביאים לקודמים לפניו ולבאים אחריו:

[ח] אני מאמין באמונה שלמה שכל התורה המצויה עתה בידינו היא הנתונה למשה רבנו עליו השלום:

[ט] אני מאמין באמונה שלמה שזאת התורה לא תהא מחלפת ולא תהא תורה אחרת מאת הבורא יתברך שמו:

[י] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו יודע כל מעשי בני אדם וכל מחשבותם שנאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם:

[יא] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו גומל טוב לשומרי מצותיו ומעניש לעוברי מצותיו:

[יב] אני מאמין באמונה שלמה בביאת המשיח ואף על פי שיתמהמה עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבא:

[יג] אני מאמין באמונה שלמה שתהיה תחיית המתים בעת שתעלה רצון מאת הבורא יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד ולנצח נצחים:

לישועתך קויתי יי. קויתי יי לישועתך. יי לישועתך קויתי:
לפורקנך סברית יי. סברית יי לפורקנך. יי לפורקנך סברית:

סדר קבלת שבת

לכו נרננה ליי נריעה לצור ישענו: נקדמה פניו בתודה בזמרות נריע לו: כי אל גדול יי ומלך גדול על כל אלהים: אשר בידו מחקרי ארץ ותועפות הרים לו: אשר לו הים והוא עשהו ויבשת ידיו יצרו: בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני יי עושנו: כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו היום אם בקולו תשמעו: אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר: אשר נסוני אבותיכם בחנוני גם ראו פעלי: ארבעים שנה אקוט בדור ואומר עם תועי לבב הם והם לא ידעו דרכי: אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי:

שירו ליי שיר חדש שירו ליי כל הארץ: שירו ליי ברכו שמו בשרו מיום ליום ישועתו: ספרו בגוים כבודו בכל העמים נפלאותיו: כי גדול יי ומהלל מאד נורא הוא על כל אלהים: כי כל אלהי העמים אלילים ויי שמים עשה: הוד והדר לפניו עוז ותפארת במקדשו: הבו ליי משפחות עמים הבו ליי כבוד ועוז: הבו ליי כבוד שמו שאו מנחה ובאו לחצרותיו: השתחוו ליי בהדרת קדש חילו מפניו כל הארץ: אמרו בגוים יי מלך אף תכון תבל בל תמוט ידין עמים במישרים: ישמחו השמים ותגל הארץ ירעם הים ומלואו: יעלז שדי וכל אשר בו אז ירננו כל עצי יער: לפני יי כי בא כי בא לשפוט הארץ ישפוט תבל בצדק ועמים באמונתו:

יי מלך תגל הארץ ישמחו איים רבים: ענן וערפל סביביו צדק ומשפט מכון כסאו: אש לפניו תלך ותלהט סביב צריו: האירו ברקיו תבל ראתה ותחל הארץ: הרים כדונג נמסו מלפני יי מלפני אדון כל הארץ: הגידו השמים צדקו וראו כל העמים כבודו: יבשו כל עובדי פסל המתהללים באלילים השתחוו לו כל אלהים: שמעה ותשמח ציון ותגלנה בנות יהודה למען משפטיך יי: כי אתה יי עליון על כל הארץ מאד נעלית על כל אלהים: אהבי יי שנאו רע שומר נפשות חסידיו מיד רשעים יצילם: אור זרע לצדיק ולישרי לב שמחה: שמחו צדיקים ביי והודו לזכר קדשו:

מזמור שירו ליי שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו: הודיע יי ישועתו לעיני הגוים גלה צדקתו: זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו: הריעו ליי כל הארץ פצחו ורננו וזמרו: זמרו ליי בכנור בכנור וקול זמרה: בחצצרות וקול שופר הריעו לפני המלך יי: ירעם הים ומלואו תבל וישבי בה: נהרות ימחאו כף יחד הרים ירננו: לפני יי כי בא לשפוט הארץ ישפוט תבל בצדק ועמים במישרים:

יי מלך ירגזו עמים יושב כרובים תנוט הארץ: יי בציון גדול ורם הוא על כל העמים: יודו שמך גדול ונורא קדוש הוא: ועוז מלך משפט אהב אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית: רוממו יי אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא: משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו קוראים אל יי והוא יענם: בעמוד ענן ידבר אליהם שמרו עדותיו וחק נתן למו: יי אלהינו אתה עניתם אל

נשא היית להם ונקם על עלילותם: רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו:

מזמור לדוד הבו ליי בני אלים הבו ליי כבוד ועוז: הבו ליי כבוד שמו השתחוו ליי בהדרת קדש: קול יי על המים אל הכבוד הרעים יי על מים רבים: קול יי בכח קול יי בהדר: קול יי שבר ארזים וישבר יי את ארזי הלבנון: וירקידם כמו עגל לבנון ושריון כמו בן ראמים: קול יי חוצב להבות אש: קול יי יחיל מדבר יחיל יי מדבר קדש: קול יי יחולל אילות ויחשף יערות ובהיכלו כלו אומר כבוד: יי למבול ישב וישב יי מלך לעולם: יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום: ואומרים אנא בכח

לכה דודי לקראת כלה. פני שבת נקבלה: לכה

שמור וזכור בדבור אחד. השמיענו אל המיוחד. יי אחד ושמו אחד. לשם ולתפארת ולתהלה: לכה

לקראת שבת לכו ונלכה. כי היא מקור הברכה. מראש מקדם נסוכה. סוף מעשה במחשבה תחלה: לכה

מקדש מלך עיר מלוכה. קומי צאי מתוך ההפכה. רב לך שבת בעמק הבכא. והוא יחמול עליך חמלה: לכה

התנערי מעפר קומי. לבשי בגדי תפארתך עמי. על יד בן ישי בית הלחמי. קרבה אל נפשי גאלה: לכה

התעוררי התעוררי. כי בא אורך קומי אורי. עורי עורי שיר דברי. כבוד יי עליך נגלה: לכה

לא תבושי ולא תכלמי. מה תשתוחחי ומה תהמי. בך יחסו עניי עמי. ונבנתה עיר על תלה: לכה

והיו למשסה שאסיך. ורחקו כל מבלעיך. ישיש עליך אלהיך. כמשוש חתן על כלה: לכה

ימין ושמאל תפרוצי. ואת יי תעריצי. על יד איש בן פרצי. ונשמחה ונגילה: לכה

בואי בשלום עטרת בעלה. גם בשמחה ובצהלה. תוך אמוני עם סגלה. בואי כלה בואי כלה: לכה

מזמור שיר ליום השבת וכו׳. קי׳:

תפלת ערבית

קודם תפלת ערבית יאמר זה:

לשם יחוד קוב״ה וכו׳ הריני בא להתפלל תפלת ערבית וכו׳

שתיקן יעקב אבינו עליו השלום לתקן שרשה במקום עליון ויהי נועם וכו׳: ח״ק

כחול והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו:

כשם רו״ס מתחילין כאן

חזן ברכו את יי המבורך:

ק״ה ברוך יי המבורך לעולם ועד:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בדברו מעריב ערבים בחכמה פותח שערים ובתבונה משנה עתים ומחליף את הזמנים ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו. בורא יום ולילה גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור. ומעביר יום ומביא לילה ומבדיל בין יום ובין לילה יי צבאות שמו: אל חי וקים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד: ברוך אתה יי המעריב ערבים:

אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת. תורה ומצות חקים ומשפטים אותנו למדת. על כן יי אלהינו בשכבנו ובקומנו נשיח בחקיך ונשמח בדברי תורתך ובמצותיך לעולם ועד. כי הם חיינו ואורך ימינו. ובהם נהגה יומם ולילה: ואהבתך אל תסיר ממנו לעולמים: ברוך אתה יי אוהב עמו ישראל:

קריאת שמע כולו בכוונה מעריב וכו׳

אמת ואמונה כל זאת וקים עלינו כי הוא יי אלהינו ואין זולתו ואנחנו ישראל עמו הפודנו מיד מלכים מלכנו הגואלנו מכף כל העריצים האל הנפרע לנו מצרינו והמשלם גמול לכל איבי נפשנו. העושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר. השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלנו. המדריכנו על במות אויבינו וירם קרננו על כל שנאינו. העושה לנו נסים ונקמה בפרעה אותות ומופתים באדמת בני חם. המכה בעברתו כל בכורי מצרים ויוצא את עמו ישראל מתוכם לחרות עולם. המעביר בניו בין גזרי ים סוף את רודפיהם ואת שונאיהם בתהומות טבע וראו בניו גבורתו שבחו והודו לשמו: ומלכותו ברצון קבלו עליהם משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כלם

מי כמכה באלים יי מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלות עושה פלא: מלכותך ראו בניך בוקע ים לפני משה זה אלי ענו ואמרו: יי ימלוך לעולם ועד: ונאמר כי פדה יי את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו: ברוך אתה יי גאל ישראל:

השכיבנו יי אלהינו לשלום והעמידנו מלכנו לחיים. ופרוש עלינו סכת שלומך ותקננו בעצה טובה מלפניך. והושיענו למען שמך. והגן בעדנו. והסר מעלינו אויב דבר וחרב ורעב

ויגון

והגן בעדנו והסר שטן מלפנינו ומאחרינו . ובצל כנפיך תסתירנו . כי אל שומרנו ומצילנו אתה . כי אל מלך חנון ורחום אתה . ושמור צאתנו ובואנו לחיים ולשלום מעתה ועד עולם : ופרוש

ברוך אתה יי שומר עמו ישראל לעד :

לשו"ט ופרוש עלינו סכת שלומך : ברוך אתה יי הפורש סכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלים :

לשבת ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם : ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש : ח"ק

לחול ברוך יי לעולם אמן ואמן : ברוך יי מציון שכן ירושלים הללויה : ברוך יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו : וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן : יהי כבוד יי לעולם ישמח יי במעשיו : יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם : כי לא יטש יי את עמו בעבור שמו הגדול כי הואיל יי לעשות אתכם לו לעם : וירא כל העם ויפלו על פניהם ויאמרו יי הוא האלהים יי הוא האלהים : והיה יי למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד : יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך : הושיענו יי אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך : כל גוים אשר עשית יבאו וישתחוו לפניך אדני ויכבדו לשמך : כי גדול אתה ועשה נפלאות אתה אלהים לבדך : ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך : ברוך יי ביום . ברוך יי בלילה . ברוך יי בשכבנו . ברוך יי בקומנו . כי בידך נפשות החיים והמתים . אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש : בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי יי אל אמת : אלהינו שבשמים יחד שמך וקים מלכותך תמיד ומלוך עלינו לעולם ועד :

יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו בישועתך באמת באמר לציון מלך אלהיך : יי מלך יי מלך יי ימלוך לעולם ועד : כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד כי אין לנו מלך אלא אתה : ברוך אתה יי המלך בכבודו תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד ועל כל מעשיו : ח"ק ש"ע אל האל תפלה [illegible]

תפלת ערבית לשבת

מתפללין שמו"ע עד האל הקדוש תפלה כדף [illegible]

אתה קדשת את יום השביעי לשמך . תכלית מעשה שמים וארץ . וברכתו מכל הימים . וקדשתו מכל הזמנים . וכן כתוב בתורתך :

ויכלו השמים והארץ וכל צבאם : ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה : ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך . וטהר לבנו לעבדך באמת . והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך . וינוחו בה ישראל מקדשי שמך : ברוך אתה יי מקדש השבת :

רצה ומודים וכו' תפלה כתפלת שחרית כתוב

הש"ץ והקהל אומרים ויכלו :

לש"ץ ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה שמים וארץ :

יחיד מתחיל מגן אבות בדברו מחיה מתים במאמרו האל (בש"ת המלך) הקדוש שאין כמוהו המניח לעמו ביום שבת קדשו כי בם רצה להניח להם לפניו נעבוד ביראה ופחד ונודה לשמו בכל יום תמיד מעין הברכות . אל ההודאות אדון השלום מקדש השבת ומברך שביעי ומניח בקדושה לעם מדושני עונג זכר למעשה בראשית : אלהינו וכו' . ק"ש

ה"א במה מדליקין בי"ט שחל בערב שבת . ובשבת חוה"מ . וכן י"כ וי"ט שחל בשבת א"א :

במה מדליקין ובמה אין מדליקין . אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן ולא בכלך . ולא בפתילת האידן . ולא בפתילת המדבר . ולא בירוקה שעל פני המים : לא בזפת . ולא בשעוה ולא בשמן קיק . ולא בשמן שרפה . ולא באליה . ולא בחלב : נחום המדי אומר מדליקין בחלב מבשל . וחכמים אומרים אחד מבשל ואחד שאינו מבשל אין מדליקין בו : (ב) אין מדליקין בשמן שרפה ביום טוב . רבי ישמעאל אומר אין מדליקין בעטרן מפני כבוד השבת . וחכמים מתירין בכל השמנים בשמן שמשמין בשמן אגוזים בשמן צנונות בשמן דגים בשמן פקועות בעטרן ובנפט . רבי טרפון אומר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד : (ג) כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן . וכל היוצא מן העץ אינו מטמא טומאת אהלים אלא פשתן : פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה . רבי אליעזר אומר טמאה היא ואין מדליקין בה . רבי עקיבא אומר טהורה היא ומדליקין בה : (ד) לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר . בשביל שתהא מנטפת . ואפילו היא של חרס . ורבי יהודה מתיר . אבל אם חברה היוצר מתחלה מותר מפני שהיא כלי אחד : לא ימלא אדם קערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה בשביל שתהא שואבת . ורבי יהודה מתיר : (ה) המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני גוים מפני לסטים מפני רוח רעה או בשביל החולה שיישן פטור . כחס על הנר כחס על השמן כחס על הפתילה חיב . רבי יוסי פוטר בכלן חוץ מן הפתילה מפני שהוא עושה פחם : (ו) על שלש עברות נשים מתות בשעת לדתן . על שאינן זהירות בנדה בחלה ובהדלקת הנר : (ז) שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה . עשרתם ערבתם הדליקו את הנר . ספק חשכה ספק אינה חשכה אין מעשרין את הודאי ואין מטבילין את הכלים . ואין מדליקין את הנרות . אבל מעשרין את הדמאי . ומערבין . וטומנין את החמין :

תניא אמר רבי חנינא חייב אדם למשמש בגדיו בערב שבת עם חשכה שמא ישכח ויצא : אמר רב יוסף הלכתא רבתא לשבתא :

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי יי ורב שלום בניך . אל תקרי בניך אלא בוניך : שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול : יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך : למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך : למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך : יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום :

קדיש דרבנן . ש"ץ קדיש . כו' . [illegible]

בבואו מבית הכנסת לביתו יאמר זה

שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון
ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא : ג"פ
בואכם לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון
ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא : ג"פ
ברכוני לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון
ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא : ג"פ
צאתכם לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון
ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא : ג"פ

כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך :
יי ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם :

רבון כל העולמים אדון כל הנשמות אדון השלום מלך אביר מלך ברוך מלך גדול מלך דובר שלום מלך הדור מלך ותיק מלך זך מלך חי העולמים מלך טוב ומטיב מלך יחיד ומיוחד מלך כביר מלך לובש רחמים מלך מלכי המלכים מלך נשגב מלך סומך נופלים מלך עושה מעשה בראשית מלך פודה ומציל מלך צח ואדום מלך קדוש מלך רם ונשא מלך שומע תפלה מלך תמים דרכו : מודה אני לפניך יי אלהי ואלהי אבותי על כל החסד אשר עשית עמדי ואשר אתה עתיד לעשות עמי ועם כל בני ביתי ועם כל בריותיך בני בריתי. וברוכים הם מלאכיך הקדושים והטהורים שעושים רצונך : אדון השלום מלך שהשלום שלו ברכני בשלום ותפקד אותי ואת כל בני ביתי וכל עמך בית ישראל לחיים טובים ולשלום : מלך עליון על כל צבא מרום יוצרנו יוצר (כל מעשה) בראשית אחלה פניך המאירים שתזכה אותי ואת כל בני ביתי למצא חן ושכל טוב בעיניך ובעיני כל בני אדם וחוה ובעיני כל רואינו לעבודתך. (וסלח ומחל לנו ולזרענו על כל פשעינו וחטאתינו ועונותינו) וזכנו לקבל שבתות מתוך רוב שמחה מתוך עושר וכבוד ומתוך מעוט עונות והסר ממני ומכל בני ביתי ומכל עמך בית ישראל כל מיני חולי וכל מיני מדוה וכל מיני דלות ועניות ואביונות ותן בנו יצר טוב לעבדך באמת וביראה ובאהבה ונהיה מכבדים בעיניך ובעיני כל רואינו כי אתה הוא מלך הכבוד כי לך נאה כי לך יאה : אנא מלך מלכי המלכים צוה למלאכיך מלאכי השרת משרתי עליון שיפקדוני ברחמים ויברכוני בבואם לביתי ביום קדשנו כי הדלקתי נרותי והצעתי מטתי והחלפתי שמלותי לכבוד יום השבת ובאתי לביתך להפיל תחנתי לפניך שתעביר אנחתי ואעיד אשר בראת בששה ימים כל היצור ואשנה ואשלש עוד להעיד על כוסי בתוך שמחתי כאשר צויתני לזכרו ולהתענג ביתר נשמתי אשר נתת בי : בו אשבות כאשר צויתני לשרתך וכן אגיד גדלתך ברנה. ושויתי יי לקראתי שתרחמני עוד בגלותי לגאלני לעורר לבי לאהבתך ואז אשמור פקודיך וחקיך בלי עצב ואתפלל כדת כראוי וכנכון : מלאכי השלום בואכם לשלום ברכוני לשלום ואמרו ברוך לשלחני הערוך. וצאתכם לשלום מעתה ועד עולם אמן סלה :

אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה : בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר : גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה : דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה : היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה : ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערתיה : זממה שדה ותקחהו מפרי כפיה נטעה כרם : חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרועותיה : טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה : ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך : כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון : לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבש שנים : מרבדים עשתה לה שש וארגמן לבושה : נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ : סדין עשתה ותמכור וחגור נתנה לכנעני : עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון : פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה : צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל : קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה : רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה : שקר החן והבל היופי אשה יראת יי היא תתהלל : תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה :

תקוני שבת

זכור את יום השבת לקדשו. ר' יצחק פתח ואמר כתיב ויברך אלהים את יום השביעי. וכתיב במן ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו. וכיון דלא משתכחי ביה מזונא מה ברכתא אשתכח ביה אלא הכי תני כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא שביעאה תליין ותנא אמאי לא אשתכח מנא ביומא שביעאה משום דהאי יומא מתברכין מניה כל שיתא יומין עילאין וכל חד וחד יהיב מזונא לתתא כל חד ביומוי מההיא ברכת דמתברכין ביומא שביעאה בגין כך מאן דאיהו בדרגא דמהימנותא בעי לסדרא פתורא בליליא דשבתא בגין דיתברך פתוריה כל אינון שתא יומין דהא בההוא זמנא אזדמן ברכאן לאתברכא כל שתא יומין דשבתא וברכתא לא אשתכח בפתורא רקניא ועל דא בעי לסדרא פתוריה בלילי דשבתא בנהמא ומזונא. רבי יצחק אמר אפילו ביומא דשבתא נמי. רבי יהודה אמר בעי לאתענגא בהאי יומא ולמיכל תלת סעודתי בשבתא בגין דישתכח שבעא ועינוגא בהאי יומא בעלמא. רבי אבא אמר לאזדמנא ברכתא באינון יומין דלעילא דמתברכאן מהאי יומא. ותאי יומא מליא רישית דזעיר אנפין מטלא דנחית מעתיקא קדישא סתימאדכולא ואטיל לחקלא דתפוחין קדישין תלת זמנין מכד עייל שבתא בגין דיתברכון כלהו כחדא וע"ד בעי בר נש לאתענגא תלת זמנין אלין דהא בהא תליא מהימנותא דלעילא בעתיקא קדישא ובז"א ובחקלא דתפוחין ובעי בר נש לאתענגא בהו ולמחדי בהו ומאן דגרע סעודתא מנייהו אחזי פגימותא לעילא ועונשיה דההוא ב"נ סגי בגיני כך בעי לסדרא פתוריה תלת זמני מכד עייל שבתא ולא ישתכח פתוריה ריקניא ותשרי ברכתא עליה כל שאר יומין דשבתא ובהאי מלה אחזי ותלי מהימנותא לעילא : ר' שמעון אמר האי מאן דאשלים תלת סעודתי בשבתא קלא נפיק ומכריז עליה אז תתענג על יי' דא היא סעודתא חדא לקבל עתיקא קדישא דכל קדישין והרכבתיך על במתי ארץ דא היא סעודתא תניינא לקבל חקלא דתפוחין קדישין והאכלתיך נחלת יעקב אביך דא היא שלימו דאשתלים בזעיר אנפין ולקבלייהו בעי לאשלמא סעודתי ובעי לאתענגא בכלהו סעודתי ולמחדי בכל חד וחד מנייהו משום דאיהו מהימנותא שלימתא ובגין כך שבתא אתיקר מכל שאר זמנין ותגין משום דכלא ביה אשתכח ולא אשתכח הכי בכלהו זמני וחגי. א"ר חייא בגין כך משום דאשתכח כלא ביה אידכר תלת זמנין דכתיב ויכל אלהים ביום השביעי וישבות ביום השביעי ויברך אלהים את יום השביעי. ר' אבא כד הוה יתיב בסעודתא דשבתא הוי חדי בכל חד וחד והוה אמר דא איהו סעודתא קדישא דעתיקא קדישא סתימא דכלהו : בסעודתא אחרא הוה אמר דא היא סעודתא דקב"ה וכן בכלהו סעודתי (והוי חדי בכל חד וחד) כד הוה אשלים סעודתיה אמר אשלימו סעודתי דמהימנותא. ר"ש הוה אמר הכי אתקינו סעודתא דמהימנותא אתקינו סעודתיה דמלכא, וכד הוה יתיב הוו מכרזי עליה אז תתענג על ה' והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך. א"ר אלעזר לאבוי אלין סעודתיהון מתתקנן אמר ליה ליליא דשבתא כתיב והרכבתיך על במתי ארץ. ביה בליליא מתברכא מטרוניתא וכלהו חקל תפוחין ומתברכא פתוריה דב"נ ונשמתא אתוספה והיא ליליא חדוה דמטרוניתא הוי ובעי בר נש למחדי בחדוותא ולמיכל סעודתא דמטרוניתא :

אתקינו סעודתא דמהימנותא שלימתא חדותא דמלכא קדישא. אתקינו סעודתא דמלכא דא היא סעודתא דחקל תפוחין קדישין וזעיר אנפין ועתיקא קדישא אתיין לסעדא בהדה :

[illegible]

ימינא ושמאלא. וביניהו כלה. בקשוטין אזלא. ומאנין ולבושין:

יחבק לה בעלה. וביסודא דילה. דעביד נייחא לה. יהא כתיש כתישין:

צוחין אף עקתין. בטילין ושביתין. ברם אנפין חדתין. ורוחין עם נפשין:

חדו סגי ייתי. ועל חדא תרתי. נהורא לה ימטי. וברכאן דנפישין:

קריבו שושבינין. עבידו תקונין. לאפשא זינין. ונונין עם רחשין:

למעבד נשמתין. ורוחין חדתין. בתרתין ובתלתין. ובתלתא שבשין:

ועטורין שבעין לה. ומלכא דלעילא. דיתעטר כלא. בקדיש קדישין:

רשימין וסתימין. בגו כל עלמין. ברם עתיק יומין. הלא בטיש בטישין:

יהא רעוא קמה. דישרי על עמה. דיתענג לשמה. במתיקין ודובשין:

אסדר לדרומא. מנרתא דסתימא. ושלחן עם נהמא. בצפונא ארשין:

בחמרא גו כסא. ומדאני אסא. לארוס וארוסה. להתקפא חלשין:

נעטר לון כתרין. במלין יקירין. בשבעין עטורין. דעל גבי חמשין:

שכינתא תתעטר. בשית נהמי לסטר. בוין תתקטר. וזינין דכנישין:

שביתין ושביקין. מסאבין דרחקין. חבילין דמעיקין. וכל זיני חרשין:

ויהא רעוא מן קדם עתיקא קדישא דכל קדישין טמירא דכל טמירין סתימא דכלא דיתמשך טלא עילאה מניה למליא רישיה דזעיר אנפין ולהטיל לחקל תפוחין קדישין בנהירו דאנפין ברעוא ובחדותא דכלא ויתמשך מן קדם עתיקא קדישא דכל קדישין טמירא דכל טמירין סתימא דכלא רעותא ורחמי חנא וחסדא בנהירו עילאה ברעותא וחדותא עלי ועל כל בני ביתי ועל כל הנלוים עלי ועל כל בני ישראל עמיה ויפרקינן מכל עקתין בישין דייתון לעלמא ויזמין ויתיהב לנא מזונא ופרנסתא טבתא בלי צרה ועקתא מסולא דכל מזוני ביה תליא ושיזבינן מעינא בישא ומחרבא דמלאך המות ומדינה של גיהנם ויהיב לנא ולכל נפשתנא חנא וחסדא וחיי אריכי ומזוני רויחי ורחמי מן קדמיה אמן. כן יהי רצון. אמן ואמן:

קידוש ליל שבת

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה לקדש על היין כדכתיב זכור ושמור וכרהו על היין:

בלחש ויהי ערב ויהי בוקר:

יום הששי ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות:

על היין סברי מרנן ורבנן ורבותי:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו ורצה בנו ושבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו זכרון למעשה בראשית. כי הוא יום תחלה למקראי קודש זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים. ושבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו: ברוך אתה יי מקדש השבת:

זמירות ליל שבת

כל מקדש שביעי כראוי לו. כל שומר שבת כדת מחללו. שכרו הרבה מאד על פי פעלו. איש על מחנהו ואיש על דגלו: אוהבי יי המחכים לבנין אריאל. ביום השבת שישו ושמחו כמקבלי מתן נחליאל. גם שאו ידיכם קודש ואמרו לאל. ברוך יי אשר נתן מנוחה לעמו ישראל: דורשי יי זרע אברהם אוהבו. המאחרים לצאת מן השבת וממהרים לבא. ושמחים לשמרו ולערב ערובו. זה היום עשה יי נגילה ונשמחה בו: זכרו תורת משה במצות שבת גרוסה. חרותה ליום השביעי ככלה בין רעותיה משבצה. טהורים יירשוה ויקדשוה במאמר כל אשר עשה. ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה: יום קדוש הוא מבואו ועד צאתו. כל זרע יעקב יכבדוהו כדבר המלך ודתו. לנוח בו ולשמוח בתענוג אכול ושתו. כל עדת ישראל יעשו אותו: משך חסדך ליודעיך אל קנא ונוקם. נטרי ליום השביעי זכור ושמור להקם. שמחם בבנין שלם באור פניך תבהיקם. ירויון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם: עזור לשובתים בשביעי בחריש ובקציר עולמים. פוסעים בו פסיעה קטנה סועדים בו לברך שלש פעמים. צדקתם תצהיר כאור שבעת הימים. יי אלהי ישראל אהבת תמים. יי אלהי ישראל תשועת עולמים:

מנוחה ושמחה אור ליהודים. יום שבתון יום מחמדים. שומריו וזוכריו המה מעידים. כי לששה כל ברואים ועומדים: שמי שמים ארץ וימים. כל צבא מרום גבוהים ורמים. תנין ואדם וחית ראמים. כי ביה יי צור עולמים: הוא אשר דבר לעם סגולתו. שמור לקדשו מבואו ועד צאתו. שבת קודש יום חמדתו. כי בו שבת אל מכל מלאכתו: במצות שבת אל יחליצך. קום קרא אליו יחיש לאמצך. נשמת כל חי וגם נעריצך. אכול בשמחה כי כבר רצך: במשנה לחם וקידוש רבה. ברוב מטעמים ורוח נדיבה. יזכו לרב טוב המתענגים בה. בביאת גואל לחיי עולם הבא:

יה רבון עלם ועלמיא. אנת הוא מלכא מלך מלכיא. עובד גבורתך ותמהיא. שפר קדמך להחויא: יה רבון

שבחין אסדר צפרא ורמשא. לך אלהא קדישא די ברא כל נפשא. עירין קדישין ובני אנשא. חיות ברא ועופי שמיא: יה רבון

רברבין עובדך ותקיפין. מכיך רמיא וזקיף כפיפין. לו יחיה גבר שנין אלפין. לא יעול גבורתך בחשבניא: יה רבון

אלהא די ליה יקר ורבותא. פרוק ית ענך מפום אריותא. ואפיק ית עמך מגו גלותא. עמך די בחרת מכל אמיא: יה רבון

למקדשך תוב ולקודש קודשין. אתר די ביה יחדון רוחין ונפשין. ויזמרון לך שירין ורחשין. בירושלם קרתא דשופריא: יה רבון

צור משלו אכלנו. ברכו אמוני. שבענו והותרנו כדבר יי: הזן את עולמו. רוענו אבינו. אכלנו את לחמו ויינו שתינו. על כן נודה לשמו ונהללו בפינו. אמרנו ועניננו. אין קדוש כיי: צור: בשיר וקול תודה. נברך לאלהינו. על ארץ חמדה טובה. שהנחיל לאבותינו. מזון וצידה. השביע לנפשנו. חסדו גבר עלינו ואמת יי: צור: רחם בחסדך. על עמך צורנו. על ציון משכן כבודך. זבול בית תפארתנו. בן דוד עבדך. יבא ויגאלנו. רוח אפינו משיח יי: צור: יבנה המקדש. עיר ציון תמלא. ושם נשיר שיר חדש. וברננה נעלה. הרחמן הנקדש. יתברך ויתעלה. על כוס יין מלא. כברכת יי: צור:

נשמת

נשמת כל חי תברך את שמך יי אלהינו ורוח כל בשר תפאר ותרומם זכרך מלכנו תמיד. מן העולם ועד העולם אתה אל. ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע. פודה ומציל ומפרנס ומרחם בכל עת צרה וצוקה. אין לנו מלך אלא אתה. אלהי הראשונים והאחרונים. אלוה כל בריות. אדון כל תולדות. המהלל ברוב התשבחות. המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים: ויי לא ינום ולא יישן. המעורר ישנים והמקיץ נרדמים. והמשיח אלמים. והמתיר אסורים והסומך נופלים והזוקף כפופים. לך לבדך אנחנו מודים. אלו פינו מלא שירה כים. ולשוננו רנה כהמון גליו. ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע. ועינינו מאירות כשמש וכירח. וידינו פרושות כנשרי שמים. ורגלינו קלות כאילות. אין אנחנו מספיקים להודות לך יי אלהינו ואלהי אבותינו ולברך את שמך על אחת מאלף אלף אלפי אלפים ורבי רבבות פעמים הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו. ממצרים גאלתנו יי אלהינו. ומבית עבדים פדיתנו. ברעב זנתנו. ובשבע כלכלתנו. מחרב הצלתנו. ומדבר מלטתנו. ומחלים רעים ונאמנים דליתנו. עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך ואל תטשנו יי אלהינו לנצח. על כן אברים שפלגת בנו. ורוח ונשמה שנפחת באפינו. ולשון אשר שמת בפינו. הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו. כי כל פה לך יודה. וכל לשון לך תשבע. וכל ברך לך תכרע. וכל קומה לפניך תשתחוה. וכל לבבות ייראוך. וכל קרב וכליות יזמרו לשמך. כדבר שכתוב כל עצמותי תאמרנה יי מי כמוך. מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו. מי ידמה לך ומי ישוה לך ומי יערך לך. האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה שמים וארץ: נהללך ונשבחך ונפארך ונברך את שם קדשך כאמור לדוד ברכי נפשי את יי וכל קרבי את שם קדשו:

האל בתעצמות עזך. הגדול בכבוד שמך. הגבור לנצח והנורא בנוראותיך: המלך היושב על כסא רם ונשא:

שוכן עד מרום וקדוש שמו. וכתוב רננו צדיקים ביי לישרים נאוה תהלה: בפי ישרים תתהלל ובדברי צדיקים תתברך. ובלשון חסידים תתרומם. ובקרב קדושים תתקדש:

ובמקהלות רבבות עמך בית ישראל ברנה יתפאר שמך מלכנו בכל דור ודור שכן חובת כל היצורים. לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי עבדך משיחך:

ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ. כי לך נאה יי אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה הלל וזמרה עוז וממשלה נצח גדלה וגבורה תהלה ותפארת קדשה ומלכות. ברכות והודאות מעתה ועד עולם: ברוך אתה יי אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות אדון הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים: ח"ש

חזן ברכו את יי המבורך:

ק"ה ברוך יי המבורך לעולם ועד:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא את הכל:

הכל יודוך והכל ישבחוך. והכל יאמרו אין קדוש כיי: הכל ירוממוך סלה יוצר הכל. האל הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח. ובוקע חלוני רקיע. מוציא חמה ממקומה ולבנה ממכון שבתה. ומאיר לעולם כלו וליושביו. שברא במדת רחמים: המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים. ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית: המלך המרומם לבדו מאז. המשבח והמפאר והמתנשא מימות עולם: אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו. אדון עזנו צור משגבנו מגן ישענו משגב בעדנו: אין כערכך ואין זולתך אפס בלתך ומי דומה לך: אין כערכך יי אלהינו בעולם הזה. ואין זולתך מלכנו לחיי העולם הבא. אפס בלתך גואלנו לימות המשיח. ואין דומה לך מושיענו לתחית המתים:

אל אדון על כל המעשים. ברוך ומבורך בפי כל נשמה. גדלו וטובו מלא עולם. דעת ותבונה סובבים אותו: המתגאה על חיות הקודש. ונהדר בכבוד על המרכבה. זכות ומישור לפני כסאו. חסד ורחמים לפני כבודו: טובים מאורות שברא אלהינו. יצרם בדעת בבינה ובהשכל. כח וגבורה נתן בהם. להיות מושלים בקרב תבל: מלאים זיו ומפיקים נגה. נאה זיום בכל העולם. שמחים בצאתם וששים בבואם. עושים באימה רצון קונם: פאר וכבוד נותנים לשמו. צהלה ורנה לזכר מלכותו. קרא לשמש ויזרח אור. ראה והתקין צורת הלבנה: שבח נותנים לו כל צבא מרום: תפארת וגדלה. שרפים ואופנים וחיות הקודש:

לאל אשר שבת מכל המעשים. ביום השביעי התעלה וישב על כסא כבודו. תפארת עטה ליום המנוחה. ענג קרא ליום השבת. זה שבח של יום השביעי שבו שבת אל מכל מלאכתו ויום השביעי משבח ואומר מזמור שיר ליום השבת טוב להודות ליי. לפיכך יפארו ויברכו לאל כל יצוריו: שבח יקר וגדלה יתנו לאל מלך יוצר כל. המנחיל מנוחה לעמו ישראל בקדשתו ביום שבת קדש: שמך יי אלהינו יתקדש וזכרך מלכנו יתפאר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: תתברך מושיענו על שבח מעשה ידיך ועל מאורי אור שעשית יפארוך סלה:

תתברך עד שמ"ע מצוה בעמוד אל חל:

אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך:

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה:

בעשי"ת זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים:

מלך עוזר ומושיע ומגן: ברוך אתה יי מגן אברהם:

אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה. רב להושיע:

בחורף משיב הרוח ומוריד הגשם:

מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים. סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים. ומקים אמונתו לישני עפר. מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה:

בעשי"ת מי כמוך אב הרחמים. זוכר יצוריו לחיים ברחמים:

ונאמן אתה להחיות מתים: ברוך אתה יי מחיה המתים:

בחזרת הש"ץ אומרים זה הקדושה:

נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום: ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר: ק"ה קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: חזן אז בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים קול מתנשאים לעמת שרפים לעמתם ברוך יאמרו: ק"ה ברוך כבוד יי ממקומו: חזן ממקומך מלכנו תופיע ותמלוך עלינו כי מחכים אנחנו לך מתי תמלוך בציון בקרוב בימינו לעולם ועד תשכון: תתגדל ותתקדש בתוך ירושלים עירך לדור ודור ולנצח נצחים: ועינינו תראינה מלכותך כדבר האמור בשירי עזך על ידי דוד משיח צדקך: ק"ה ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה:

הש"ץ לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדשתך נקדיש ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד. כי אל מלך גדול וקדוש אתה: ברוך אתה יי האל (בעשי"ת המלך) הקדוש:

אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה: ברוך אתה יי האל הקדוש: (בעשי"ת המלך הקדוש):

ישמח משה במתנת חלקו. כי עבד נאמן קראת לו. כליל תפארת בראשו נתת (לו). בעמדו לפניך על הר סיני. ושני לוחות אבנים הוריד בידו. וכתוב בהם שמירת שבת. וכן כתוב בתורתך:

ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם: ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש:

ולא נתתו יי אלהינו לגויי הארצות ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים כי לישראל עמך נתתו באהבה לזרע יעקב אשר בם בחרת עם מקדשי שביעי. כלם ישבעו ויתענגו מטובך ובשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית:

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך. וינוחו בו ישראל מקדשי שמך: ברוך אתה יי מקדש השבת:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל ותפלתם באהבה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך:

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים: ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון:

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקימתנו כן תחיינו ותקימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו מודים לך ברוך אל ההודאות:

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך ועל נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת. ערב ובוקר וצהרים. הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך מעולם קוינו לך:

בחנוכה אומרים כאן על הנסים:

ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד לעולם ועד:

בעשי"ת וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך:

וכל החיים יודוך סלה ויהללו את שמך באמת. האל ישועתנו ועזרתנו סלה: ברוך אתה יי הטוב שמך ולך נאה להודות:

שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך כי באור פניך נתת לנו יי אלהינו תורת חיים ואהבת חסד וצדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום. וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל בכל עת ובכל שעה בשלומך: ברוך אתה יי המברך את עמו ישראל בשלום:

בעשי"ת בספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה נזכר ונכתב לפניך אנחנו וכל עמך בית ישראל לחיים טובים ולשלום: ברוך אתה יי עושה השלום: אלהי נצור ק"ש

אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך: מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור: יי מלך יי מלך יי ימלוך לעולם ועד: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום: אב הרחמים היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים: כי בך לבד בטחנו מלך אל רם ונשא אדון עולמים:

מוציאין ס"ת ואומרים ויהי בנסוע. בריך שמיה. על הכל. ספוח נכרי(?)

מי שברך לעולה לתורה

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את (פב"פ) בעבור שעלה לתורה לכבוד המקום ולכבוד השבת ובשכר זה הקב"ה ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה. וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו עם כל ישראל אחיו ונאמר אמן:

מי שברך ליולדת

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את האשה היולדת (פב"פ) ואת בנה הנולד (ואת הילדה הנולדה) לה במזל טוב (ויקרא שמה בישראל פב"פ) בעבור שבעלה נדר לצדקה בשכר זה יגדלו (יגדלה) (לזכר לתורה ו) לחופה ולמעשים טובים ונאמר אמן:

מי שברך לחולה

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא ירפא את החולה (החולנית) (פב"פ) בעבור (שפב"פ) נדר מתנה בעבורו (בעבורה) בשכר זה הקב"ה ימלא רחמים עליו (עליה) להחלימו (להחלימה) ולרפאותו (ולרפאותה) ולהחזיקו (ולהחזיקה) ולהחיותו (ולהחיותה) וישלח לו (לה) מהרה רפואה שלמה מן השמים לרמ"ח איבריו ושס"ה גידיו (לכל איבריה ושס"ה גידיה) בתוך שאר חולי ישראל. רפואת הנפש ורפואת הגוף. שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא השתא בעגלא ובזמן קריב ונאמר אמן:

יקום פורקן מן שמיא חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי וסיעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא. זרעא חיא וקימא זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אוריתא: למרנן ורבנן חבורתא קדישתא. די בארעא דישראל ודי בבבל

בבבל. לרישי כלי ולרישי גלותא ולרישי מתיבתא ולדייני דבבא. לכל תלמידיהון ולכל תלמידי תלמידיהון ולכל מאן דעסקין באורייתא. מלכא דעלמא יברך יתהון: יפיש חייהון ויסגא יומיהון ויתן ארכה לשניהון. ויתפרקון וישתזבון מן כל עקא ומן כל מרעין בישין. מרן די בשמיא יהא בסעדהון כל זמן ועדן. ונאמר אמן:

כשמתפלל בלא צבור לא יאמר יקום פורקן זה ולא מי שברך:

יקום פורקן מן שמיא חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי וסייעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא. זרעא חיא וקימא. זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אורייתא: לכל קהלא קדישא הדין רברביא עם זעריא טפלא ונשיא. מלכא דעלמא יברך יתכון יפיש חייכון ויסגא יומיכון ויתן ארכה לשניכון. ותתפרקון ותשתזבון מן כל עקא ומן כל מרעין בישין. מרן די בשמיא יהא בסעדכון כל זמן ועדן ונאמר אמן:

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב. הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה עם כל קהלות הקדש. הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם. ומי שמיחדים בתי כנסיות לתפלה. ומי שבאים בתוכם להתפלל. ומי שנותנים נר למאור ויין לקדוש ולהבדלה ופת לאורחים וצדקה לעניים. וכל מי שעוסקים בצרכי צבור באמונה. הקדוש ברוך הוא ישלם שכרם ויסיר מהם כל מחלה וירפא לכל גופם ויסלח לכל עונם. וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן:

תפלה בעד שלום הקיסר יר"ה

הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה. הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה. הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו הקיסר ניקאלייי אלעקסאנדראוויטש עם אמו הקסרית מאריא פעאדאראוונא עם רעיתו הגבירה הקסרית אלעקסאנדרא פעאדאראוונא ואת יורש העצר אלעקסיי ניקאלאיעוויטש ואת כל בית מלכנו הרם ירום הודם. מלך מלכי המלכים ברחמיו יחיהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו. וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח. מלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובות עמנו ועם כל ישראל. בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן:

כשמברכין החדש אומרים זה:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתחדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה. ותתן לנו חיים ארוכים. חיים של שלום. חיים של טובה. חיים של ברכה. חיים של פרנסה. חיים של חלוץ עצמות. חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא. חיים שאין בהם בושה וכלימה. חיים של עושר וכבוד. חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים. חיים שימלאו כל משאלות לבנו לטובה אמן סלה:

מי שעשה נסים לאבותינו. וגאל אותם מעבדות לחרות. הוא יגאל אותנו בקרוב. ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ. חברים כל ישראל ונאמר אמן:

ראש חדש (פלוני) ביום (פלוני) הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה

יחדשהו הקדוש ברוך הוא עלינו ועל כל עמו בית ישראל לחיים ולשלום. לששון ולשמחה. לישועה ולנחמה. ונאמר אמן:

אל מלא רחמים שוכן במרומים המצא מנוחה נכונה בצל כנפי השכינה ובמעלות קדושים וטהורים כזוהר הרקיע מזהירים את נשמת (פב"פ) שהלך לעולמו (נפטרה שהלכה לעולמה) בעבור שנדבו צדקה בעד הזכרת נשמתו (נשמתה) לכן בעל הרחמים יסתירהו (יסתירה) בסתר כנפיו לעולמים. ויצרור בצרור החיים את נשמתו (נשמתה) ה' הוא נחלתו (נחלתה) וינוח (ותנוח) בשלום על משכבו (משכבה) ונאמר אמן:

בשבת שמברכין החודש ור"ח ויום טוב וחנוכה ופורים ובימי הספן בבית האבל וכדומה אין אומרים אב הרחמים. וביומי הספירה אומרים אף כשמברכין החודש. וכן אומרים בימי הסתב:

אב הרחמים שוכן מרומים ברחמיו העצומים. הוא יפקוד ברחמים החסידים והישרים והתמימים. קהלות הקדש שמסרו נפשם על קדושת השם. הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. מנשרים קלו ומאריות גברו. לעשות רצון קונם וחפץ צורם: יזכרם אלהינו לטובה עם שאר צדיקי עולם. ויקום (לעינינו) נקמת דם עבדיו השפוך: ככתוב בתורת משה איש האלהים הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום. ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו: ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר ונקיתי דמם לא נקיתי וה' שוכן בציון: ובכתבי הקדש נאמר למה יאמרו הגוים איה אלהיהם יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך: ואומר כי דורש דמים אותם זכר לא שכח צעקת ענוים: ואומר ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה: מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש: אשרי וכו'

כשמברכין בה"ב יאמר הש"ץ זה:

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה אהרן דוד ושלמה הוא יברך את כל מי שיקבל עליו להתענות תענית שני וחמישי ושני בשכר זה הקב"ה ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויקבל תפלותיהם ויאזין שועותיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן:

הש"ץ אומר יהללו ומכניסין הספר תורה להיכל והגוזה יאמר וכו'. וכו'.

תפלת מוסף לשבת

מתפללין שמו"ע עד האל הקדוש כמו לעיל. ואח"כ מתחילין כאן:

תכנת שבת רצית קרבנותיה צוית פרושיה עם סדורי נסכיה. מענגיה לעולם כבוד ינחלו. טועמיה חיים זכו. וגם האוהבים דבריה גדלה בחרו. אז מסיני נצטוו עליה. ותצונו יי אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי: יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו: ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם. ואת מוסף יום השבת הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור:

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה:

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג. עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך. ובשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים אותו קראת. זכר למעשה בראשית:

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך. וינוחו בו ישראל מקדשי שמך: ברוך אתה יי מקדש השבת: רצה ומודים וכו'

בחזרת הש"ץ אומרים זה

נעריצך ונקדישך כסוד שיח שרפי קודש המשלשים

שמך נקדש . ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר : קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו : כבודו מלא עולם . משרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו לעומתם ברוך יאמרו : ברוך כבוד יי ממקומו : ממקומו הוא יפן ברחמים ויחון עם המיחדים שמו ערב ובקר בכל יום תמיד פעמים באהבה שמע אומרים : שמע ישראל יי אלהינו יי אחד : הוא אלהינו הוא אבינו הוא מלכנו הוא מושיענו והוא ישמיענו ברחמיו שנית לעיני כל חי להיות לכם לאלהים : אני יי אלהיכם : ובדברי קדשך כתוב לאמר : ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה :

ש"ץ גומר התפלה עד המברך את עמו ישראל בשלום . ק"ש

קוה אל יי חזק ויאמץ לבך וקוה אל יי : אין קדוש כיי כי אין בלתך ואין צור כאלהינו : כי מי אלוה מבלעדי יי ומי צור זולתי אלהינו :

אין כאלהינו . אין כאדונינו . אין כמלכנו . אין כמושיענו : מי כאלהינו . מי כאדונינו . מי כמלכנו . מי כמושיענו : נודה לאלהינו . נודה לאדונינו . נודה למלכנו . נודה למושיענו : ברוך אלהינו . ברוך אדונינו . ברוך מלכנו . ברוך מושיענו : אתה הוא אלהינו . אתה הוא אדונינו . אתה הוא מלכנו . אתה הוא מושיענו : אתה הוא שהקטירו אבותינו לפניך את קטורת הסמים :

פטום הקטורת הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה . מור וקציעה שבלת נרד וכרכם משקל ששה עשר ששה עשר מנה . הקשט שנים עשר וקלופה שלשה וקנמון תשעה . בורית כרשינה תשעה קבין . יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא ואם לא מצא יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק . מלח סדומית רובע הקב מעלה עשן כל שהוא . רבי נתן הבבלי אומר אף כפת הירדן כל שהוא ואם נתן בה דבש פסלה ואם חסר אחת מכל סממניה חיב מיתה :

רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף בורית כרשינה לשפה בה את הצפורן כדי שתהא נאה . יין קפריסין למה הוא בא כדי לשרות בו את הצפורן כדי שתהא עזה והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים במקדש מפני הכבוד :

השיר שהלוים היו אומרים בבית המקדש : ביום הראשון היו אומרים ליי הארץ ומלואה תבל וישבי בה : בשני היו אומרים גדול יי ומהלל מאד בעיר אלהינו הר קדשו : בשלישי היו אומרים אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט : ברביעי היו אומרים אל נקמות יי אל נקמות הופיע : בחמישי היו אומרים הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב : בששי היו אומרים יי מלך גאות לבש לבש יי עז התאזר אף תכון תבל בל תמוט : בשבת היו אומרים מזמור שיר ליום השבת : מזמור שיר לעתיד לבא ליום שכלו שבת ומנוחה לחיי העולמים :

תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות :

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי יי ורב שלום בניך : אל תקרי בניך אלא בוניך : שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול : יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך : למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך : למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך : יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום :

יתגדל ויתקדש עד דאמירן בעלמא ואמרו אמן :

על ישראל ועל רבנן ועל תלמידיהון ועל כל תלמידי תלמידיהון ועל כל מאן דעסקין באוריתא די באתרא הדין ודי בכל אתר ואתר יהא להון ולכון שלמא רבא חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי ופורקנא מן קדם אבוהון די בשמיא וארעא ואמרו אמן : יהא שלמא רבא וכו'

ואומרים עלינו . קדיש יתום . שיר של יום :

שיר הכבוד

פותחין הארון

אנעים זמירות ושירים אארוג . כי אליך נפשי תערוג :

קהל נפשי חמדה בצל ידך . לדעת כל רז סודך :

ח' מדי דברי בכבודך . הומה לבי אל דודיך :

ק' על כן אדבר בך נכבדות . ושמך אכבד בשירי ידידות :

ח' אספרה כבודך ולא ראיתיך . אדמך אכנך ולא ידעתיך :

ק' ביד נביאיך בסוד עבדיך . דמית הדר כבוד הודך :

ח' גדלתך וגבורתך . כנו לתקף פעלתך :

ק' דמו אותך ולא כפי ישך . וישוך לפי מעשיך :

ח' המשילוך ברוב חזיונות . הנך אחד בכל דמיונות :

ק' ויחזו בך זקנה ובחרות . ושער ראשך בשיבה ושחרות :

ח' זקנה ביום דין ובחרות ביום קרב . כאיש מלחמות ידיו לו רב :

ק' חבש כובע ישועה בראשו . הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו :

ח' טללי אורות ראשו נמלא . קוצותיו רסיסי לילה :

ק' יתפאר בי כי חפץ בי . והוא יהיה לי לעטרת צבי :

ח' כתם טהור פז דמות ראשו . וחק על מצח כבוד שם קדשו :

ק' לחן ולכבוד צבי תפארה . אמתו לו עטרה עטרה :

ח' מחלפות ראשו כבימי בחורות . קוצותיו תלתלים שחורות :

ק' נוה הצדק צבי תפארתו . יעלה נא על ראש שמחתו :

ח' סגלתו תהי בידו עטרת . וצניף מלוכה צבי תפארת :

ק' עמוסים נשאם עטרת ענדם . מאשר יקרו בעיניו כבדם :

ח' פארו עלי ופארי עליו . וקרוב אלי בקראי אליו :

ק' צח ואדום ללבושו אדום . פורה בדרכו בבואו מאדום :

ח' קשר תפלין הראה לענו . תמונת יי לנגד עיניו :

ק' רוצה בעמו ענוים יפאר . יושב תהלות בם להתפאר :

ח' ראש דברך אמת קורא מראש . דור ודור עם דורשך דרוש :

ק' שית המון שירי נא עליך . ורנתי תקרב אליך :

ח' תהלתי תהי לראשך עטרת . ותפלתי תכון קטורת :

ק' תיקר שירת רש בעיניך . כשיר יושר על קרבניך :

ח' ברכתי תעלה לראש משביר . מחולל ומוליד צדיק כביר :

ק' ובברכתי תנענע לי ראש . ואותה קח לך כבשמים ראש :

ח' יערב נא שיחי עליך . כי נפשי תערוג אליך :

לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש : מי ימלל גבורות יי ישמיע כל תהלתו :

סדר הקתי שבת

בסעודת שחרית יאמר זה המאמר מהזוהר המסוגל לנשמה . ההקדמה מבואר בסעודה א :

ביומא דשבתא בסעודתא תנינא כתיב אז תתענג על ה', על ה' ודאי דההיא שעתא אתגליא עתיקא קדישא וכלהו עלמין בחדוותא ושלימו וחדוותא דעתיקא עבדינן סעודתא דיליה היא ודאי . בסעודתא תליתאה דשבתא כתיב והאכלתיך נחלת יעקב אביך דא היא סעודתא דזעיר אנפין דהוי בשלימותא וכולהו שיתא יומין מההוא שלימו מתברכין ובעי בר נש למחדי בסעודתיה ולאשלמא אלין סעודתא דאינון סעודתא מהימנותא שלימתא דזרעא קדישא דישראל די מהימנותא דא דלהון ולא דעמין עוע"ג ובגין כך אמר ביני ובין בני ישראל. תא חזי בסעודתי אלין אשתמודעין ישראל דאינון בני מלכא דאינון מהיכלא דמלכא . דאינון בני מהימנותא (עלאין). ומאן דפגים חד סעודתא מנייהו אחזי פגימותא לעילא ואחזי גרמיה דלאו מבני מלכא עלאה הוא. דלאו מבני היכלא דמלכא הוא. דלאו מזרעא קדישא דישראל הוא . ויהבין עליה חומרא דתלת מילין דינא דגיהנם וכו'. ותא חזי בכולהו שאר זמנין וחגין בעי בר נש למחדי ולמחדי למסכני ואי הוא חדי בלחודוי ולא יהיב למסכני עונשיה סגי דהוא בלחודוי חדי ולא יהיב חדו לאחרא עליה כתיב וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם ואי איהו בשבתא חדי אף על גב דלא יהיב לאחרא לא יהבין עליה עונשא

כשאר

כשאר זמנין וזמין דכתיב פרש חגיכם פרש חגיכם קאמר ולא פרש שבתכם וכתיב חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי ואלו שבת לא קאמר. ובגין כך כתיב ביני ובין בני ישראל ומשום דכל מהימנותא אשתכח בשבתא יהבין ליה לבר נש נשמתא אחרא נשמתא עילאה נשמתא דכל שלימו בה כדוגמא דעלמא דאתי. ובג"כ אקרי שבת מהו שבת שמא דקודשא בריך הוא שמא דאיהו שלים מכל סטרוי: אמר רבי יוסי ודאי כך הוא וי ליה לבר נש דלא אשלים חדוותא דמלכא קדישא ומאן חדוותא דיליה אילין תלת סעודתי מהימנותא. סעודתא דאברהם יצחק ויעקב כלילן בהו. וכלהו חדו על חדו מהימנותא שלימותא מכל סטרוי תאנא בהדין יומא מתעטרין אבהן וכל בנין ינקין מה דלא הוה כן בכל שאר חגין וזמנין. בהדין יומא חייביא דגיהנם נייחין בהדין יומא כל דינין אתכפיין ולא מתערין בעלמא בהדין יומא אורייתא מתעטרא בעטרין שלימין בהדין יומא חדוותא ותפנוקא אשתמע במאתן וחמשין עלמין. ביל"ו:

ובמ"כ יאמר זה:

אתקינו סעודתא דמהימנותא: שלימתא חדותא דמלכא קדישא: אתקינו סעודתא דמלכא. דא היא סעודתא דעתיקא קדישא ותקל תפוחין קדישין וזעיר אנפין אתין לסעדא בהדיה:

פזמון להאר"י ז"ל:

א סדר לסעודתא. בצפרא דשבתא. ואזמין בה השתא. עתיקא קדישא:

נ הוריה ישרי בה. בקידושא רבא. ובחמרא טבא. דביה תחדי נפשא:

י שדר לן שופריה. ונחזי ביקריה. ויחזי לן סתריה. דאתאמר בלחישא:

י גלה לן טעמי. דבתריסר נהמי. דאינון את בשמיה. כפילא וקלישא:

צ רורא דלעילא. דביה חיי כלא. יתרבי חילא. ותסק עד רישא:

ח דו חצדי חקלא. בדבור וקלא. ומללו מלא. מתיקא כדובשא:

ק דם רבון עלמין. במלין סתימין. תגלון פתגמין. ותימרון חידושא:

ל עטר פתורא. ברזא יקירא. עמיקא וטמירא. ולאו מלתא אושא:

ו אלין מליא. יהון לרקיעיא. ותמן מאן שריא. הלא הוא שמשא:

ר בו יתיר יסגי. לעלא מן דרגיה. ויסב בת זוגיה. דהות פרישא:

אז שמך סימנו חיים יצחק

ח יי' וברוך צורי. ביי תתהלל נפשי. כי יי יאיר נרי. בהלו נרו עלי ראשי:

יי רועי לא אחסר. על מי מנוחות ינהלני. נותן לחם לכל בשר. לחם חקי הטריפני:

י הי רצון מלפניך. אתה אלהי קדושי. תערוך לפני שלחנך. תדשן בשמן ראשי:

ם י יתן מנוחתי. לפני אדון השלום. והיתה שלמה מטתי. החיים והשלום:

י שלח מלאכו לפני. ללוותי לויה. בכוס ישועות אשא פני. מנת כוסי רויה:

צ מאה נפשי אל יי. ימלא שובע אסמי. אל ההרים אשא עיני. נהלל ולא בשמאי:

ח דות ימים ושנות עולמים עורה כבודי עורה. ועל ראשי יהיו תמים. נר מצוה ואור תורה:

ק ומה יי למנוחתי. אתה וארון עזך. קח נא אל את ברכתי. והחזק מגן חזך:

מזמור לדוד יי רועי לא אחסר: בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני: נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו: גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמני: תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה: אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית יי לארך ימים:

אם תשיב משבת רגלך עשות חפציך ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש יי מכבד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר: אז תתענג על יי והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי יי דבר:

ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם: ביני ובין בני ישראל אות היא לעלם כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש:

זכור את יום השבת לקדשו: ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך: ויום השביעי שבת ליי אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך: כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי:

על כן ברך יי את יום השבת ויקדשהו:

על היין סברי מרנן ורבנן ורבותי:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:

זמירות ליום השבת

ברוך אדני יום יום. יעמס לנו ישע ופדיום. ובשמו נגיל כל היום. ובישועתו נרים ראש עליון. כי הוא מעוז לדל ומחסה לאביון: שבטי יה לישראל עדות. בצרתם לו צר בסבלות ובעבדות. בלבנת הספיר הראם עוז ידידות. ונגלה להעלותם מעומק בור ודות. כי עם יי החסד והרבה עמו פדות: מה יקר חסדו בצלו לגוננמו. בגלות בבלה שלח למענימו. להוריד בריחים נמנה בינימו. ויתנם לרחמים לפני שובימו. כי לא יטוש יי את עמו. בעבור הגדול שמו: עילם שת כסאו להציל ידידיו. להעביר משם מעוני מורדיו. מעבור בשלח פדה את עבדיו. קרן לעמו ירים תהלה לכל חסידיו. כי אם הוגה ורחם כרחמיו וכרוב חסדיו: וצפיר העזים הגדיל עצומיו. וגם חזות ארבע עלו למרומיו. ובלבם דמו להשחית את רחומיו. על ידי כהניו מגר מתקוממיו. חסדי יי כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו: נסגרתי לאדום ביד רעי מדני. שבכל יום ויום ממלאים כרסם מעדני. עזרתו עמי לסמוך את אדני. ולא נטשתני כל ימי עדני. כי לא יזנח לעולם אדני: בבואו מאדום חמוץ בגדים. זבח לו בבצרה וטבח לו בבוגדים. ויז נצחם מלבושיו להאדים. בכחו הגדול יבצור רוח נגידים. הגה ברוחו הקשה ביום קדים: ראותו כי כן אדומי העוצר. יחשוב לו בבצרה תקלוט כבצר. ומלאך כאדם בתוכה ינצר. ומזיד כשוגג במקלט יעצר. אהבו את יי כל חסידיו אמונים נוצר: יצוה צור חסדו קהלותיו לקבץ. מארבע רוחות עדיו להקבץ. ובהר מרום הרים אותנו להרבץ. ואתנו ישוב נדחים קובץ. ישיב לא נאמר כי אם ושב וקבץ: ברוך הוא אלהינו אשר טוב גמלנו. כרחמיו וכרוב חסדיו הגדיל לנו. אלה וכאלה יוסף עמנו. להגדיל שמו הגדול הגבור והנורא שנקרא עלינו: ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו. להללו ולשבחו ולספר הודו. מכל אום גבר עלינו חסדו. לכן בכל לב ובכל נפש ובכל מאודו. נמליכו ונייחדו: שהשלום שלו ישים עלינו ברכה ושלום. משמאל ומימין על ישראל שלום. הרחמן הוא יברך את עמו בשלום. ויזכו לראות בנים ובני בנים עוסקים

בתורה ובמצות על ישראל שלום. יעזין אל גבור אבי עד שר שלום:

ברוך אל עליון. אשר נתן מנוחה. לנפשנו פדיום משאת ואנחה. והוא ידרוש לציון עיר הנדחה. עד אנה תוגיון נפש נאנחה: השומר שבת הבן עם הבת. לאל ירצו כמנחה על מחבת: רוכב בערבות מלך עולמים. את עמו לשבות אזן בנעימים. במאכלי ערבות במיני מטעמים. במלבושי כבוד זבח משפחה: השומר ואשרי כל חוכה לתשלומי כפל. מאת כל סוכה שוכן בערפל. נחלה לו יזכה בהר ובשפל. נחלה ומנוחה כשמש לו זרחה: השומר כל שומר שבת כדת מחללו הן הכשר חבת קודש גורלו. ואם יצא חובת היום אשרי לו. אל אל אדון מחוללו. מנחה היא שלוחה: השומר חמדת הימים קראו אלי צור. ואשרי לתמימים אם יהיה נצור. כתר הלומים על ראשם יצור. צור העולמים רוחו בם נחה: השומר זכור את יום השבת לקדשו. קרנו כי גבהה נזר על ראשו. על כן יתן האדם לנפשו. עונג וגם שמחה. בהם למשחה: השומר קודש היא לכם שבת המלכה. אל תוך בתיכם להניח ברכה. בכל מושבותיכם לא תעשו מלאכה. בניכם ובנותיכם עבד וגם שפחה: השומר

יום זה מכבד מכל ימים. כי בו שבת צור עולמים. ששת ימים תעשה מלאכתך. ויום השביעי לאלהיך. שבת לא תעשה בו מלאכה. כי כל עשה ששת ימים: יום זה ראשון הוא למקראי קודש. יום שבתון יום שבת קודש. על כן כל איש ביינו יקדש. על שתי לחם יבצעו תמימים: יום זה אכול משמנים שתה ממתקים. כי אל יתן לכל בו דבקים. בגד ללבוש לחם חקים. בשר ודגים וכל מטעמים: יום זה לא תחסר כל בו ואכלת ושבעת. וברכת את יי אלהיך אשר אהבת. כי ברכך מכל העמים: יום זה השמים מספרים כבודו. וגם הארץ מלאה חסדו. ראו כי כל אלה עשתה ידו. כי הוא הצור פעלו תמים: יום זה

יום שבתון אין לשכוח זכרו כריח הניחח: יונה מצאה בו מנוח. ושם ינוחו יגיעי כח: היום נכבד לבני אמונים. זהירים לשמרו אבות ובנים. חקוק בשני לוחות אבנים. מרוב אונים ואמיץ כח: יונה ובאו כלם בברית יחד. נעשה ונשמע אמרו כאחד. ופתחו וענו יי אחד. ברוך הנותן ליעף כח: יונה דבר בקדשו בהר המור. יום השביעי זכור ושמור. וכל פקודיו יחד לגמור. חזק מתנים ואמץ כח: יונה העם אשר נע כצאן תעה. יזכור לפקדו ברית ושבועה. לבל יעבר בם מקרה רעה. כאשר נשבעת על מי נח: יונה

כי אשמרה שבת אל ישמרני. אות היא לעולמי עד בינו וביני: אסור מצוא חפץ עשות דרכים. גם מלדבר בו דברי צרכים. דברי סחורה אף דברי מלכים. אהגה בתורת אל ותחכמני: אות היא בו אמצא תמיד נופש לנפשי. הנה לדור ראשון נתן קדושי. מופת בתת לחם משנה בששי. ככה בכל ששי יכפיל מזוני: אות היא רשם בדת האל חוק אל סגניו. בו לערוך לחם פנים לפניו. על כן להתענות בו על פי נבוניו אסור. לבד מיום כפור עוני: אות היא הוא יום מכבד הוא יום תענוגים. לחם ויין טוב בשר ודגים. המתאבלים בו אחור נסוגים. כי יום שמחות הוא ותשמחני: אות היא מחל מלאכה בו סופו להכרית. על כן אכבס בו לבי כבורית. ואתפללה אל אל ערבית ושחרית. מוסף וגם מנחה הוא יענני: אות היא

שמרו שבתותי למען תינקו ושבעתם. מזיו ברכותי אל המנוחה כי באתם. ולוו עלי בני. ועדנו מעדני שבת היום ליי: לעמל קראו דרור ונתתי את ברכתי. אשה אל אחותה לצרור לגלות על יום שמחתי. בגדי שש עם שני. והתבוננו מזקני. שבת היום ליי: ולוו מהרו את המנה לעשות את דבר אסתר. וחשבו עם הקונה לשלם אכול והותר. בטחו בי אמוני. ושתו יין משמני. שבת היום ליי: ולוו הנה יום גאולה יום שבת אם תשמורו. והייתם לי סגולה לינו ואחר תעבורו. ואז תחיו לפני. ותמלאו צפוני. שבת היום ליי: ולוו חזק קריתי אל אלהים עליון. ותשב את נותי בשמחה ובהגיון. ישוררו שם רנני. לויי וכהני. אז תתענג על יי. שבת היום ליי: ולוו

דרור יקרא לבן עם בת. וינצרכם כמו בבת. נעים שמכם ולא ישבת. שבו ונוחו ביום שבת: דרוש נוי ואולמי. ואות ישע עשה עמי. נטע שורק בתוך כרמי. שעה שועת בני עמי: דרוך פורה בתוך בצרה. וגם בבל אשר גברה. נתוץ צרי באף ועברה. שמע קולי ביום אקרא: אלהים תן במדבר הר. הדס שטה ברוש תדהר. ולמזהיר ולנזהר. שלומים תן כמי נהר: הדוך קמי אל קנא. במוג לבב ובמגינה. ונרחיב פה ונמלאנה. לשוננו לך רנה: דעה חכמה לנפשך. והיא כתר לראשך. נצור מצות קדושך. שמור שבת קדשך:

שבת היום ליי. מאד צהלו ברנוני. וגם הרבו מעדני. אותו לשמור כמצות יי. שבת היום ליי: מעבור דרך וגבולים. מעשות היום פעלים. לאכול ולשתות בהלולים. זה היום עשה יי. שבת היום ליי: ואם תשמרנו יה ינצרך כבבת. אתה ובנך וגם הבת. וקראת עונג לשבת. אז תתענג על יי. שבת היום ליי: אכול משמנים ומעדנים. ומטעמים הרבה מינים. אגוזי פרך ורמונים. ואכלת ושבעת וברכת את יי. שבת היום ליי: לערוך בשולחן לחם חמודות. לעשות היום שלש סעודות. וברכת את השם הנכבד לברך ולהודות. שקדו ושמרו ועשו בני. שבת היום ליי:

יה רבון. צור משלו. מעלה בזמירות ליל שבת:

קודם בהמ"ז של כל סעודות שבת יטול ידיו במים אחרונים ויאמר:

ידי אסחי אנא. לגבי חד מנא. לסטרא חורינא דלית בה ממשא: אזמן בתלתא. בכסא דברכתא. לעלת עלתא. עתיקא קדישא:

מנחה לשבת

אומרים אשרי ובא לציון. ח"ס. ואח"כ אומרים זה:

ואני תפלתי לך יי עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך:

ומוציאין ס"ת וקורין ג' גברי ומתפללין שמו"ע עד האל הקדוש:

אתה אחד ושמך אחד. ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. תפארת גדלה. ועטרת ישועה יום מנוחה וקדשה לעמך נתת: אברהם יגל. יצחק ירנן. יעקב ובניו ינוחו בו. מנוחת אהבה ונדבה. מנוחת אמת ואמונה. מנוחת שלום ושלוה והשקט ובטח. מנוחה שלמה שאתה רוצה בה: יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם. ועל מנוחתם יקדישו את שמך:

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך. וינוחו בם ישראל מקדשי שמך: ברוך אתה יי מקדש השבת: רצה ומודים וכו'

אומרים צ"צ בשבת במנחה ואם חל ביום שאילו היה חול לא היו אומרים תחנון א"א צ"צ אבל בזים כאבל סוף שבתם אומרים אף שא"א תחנון בחול.

צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת:

ותדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדולות אלהים מי כמוך : צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע יי : פ״א. עלינו. ק״י.

ואומר מזמור לדוד ה׳ רועי וכו׳ ואח״כ מזמור לדוד ה׳ עוז וכו׳ ואח״כ כשיש פסוקים בפרשת ויכלו ...

תקוני שבת לסעודה שלישית

בסעודה שלישית יאמר זה :

תאנא חזי בכל שתא יומי דשבתא כד ממא שעתא דצלותא דמנחה דינא תקיפא שלטא וכל דינין מתערין אבל ביומא דשבתא כד ממא עידן דצלותא דמנחה רעוא דרעוין אשתכח ועתיקא קדישא גליא רצון דיליה וכל דינין מתכפיין ומשתכח רעותא וחדו בכלא ובהאי רצון אסתלק משה נביאה מהימנא קדישא מעלמא בגין למנדע דלא בדינא אסתלק והחיא שעתא ברצון דעתיקא קדישא נפיק נשמתיה ואתטמר ביה בג״כ ולא ידע איש את קבורתו כתיב . מה עתיקא קדישא טמיר מכל טמירין ולא ידעין עלאין ותתאין אוף הכי האי נשמתא דאטמר בהאי רצון דאתגליא בשעתא דצלותא דמנחה דשבתא כתיב ולא ידע איש קבורתו והוא טמיר מכל טמירין דעלמא ודינא לא שלטא ביה זכאה חולקיה דמשה . תאנא בהאי יומא דאורייתא מתעטרא ביה מתעטרא בכלא בכל אינון פקודין בכל אינון גזרין ועונשין בשבעין ענפין דנהורא דזהרין מכל סטרא וסטרא . מאן חמי ענפין דנפקין מכל ענפא וענפא חמשא קיימין בגו אילנא . כלהו ענפין בהו אחידן . מאן חמי אינון תרעין דמתפתחין בכל סטרא וסטרא . כלהון מזדהרין ונהרין בההוא נהורא דנפיק ולא פסק קל כרוזא נפיק אתערו קדישי עליונין אתערו עמא קדישא דאתבחר לעילא ותתא אתערו חדוותא לקדמות מאריכון אתערו בחדוותא שלימתא אזדמנו בתלת חדוון דתלת אבהן אזדמנו לקדמות מהימנותא חדות דכל חדוותא . זכאה חולקיכון ישראל קדישין בעלמא דין ובעלמא דאתי דא היא דרחים להון מכל עמין עע״ג ועל דא כתיב ביני ובין בני ישראל . אמר רבי יהודה ודאי כתיב זכור את יום השבת לקדשו . וכתיב קדושים תהיו כי קדוש אני יי . וכתיב וקראת לשבת ענג לקדוש יי מכבד . תאנא בהאי יומא כל נשמתיהון דצדיקיא מתעדני בתפנוקי עתיקא קדישא סתימא דכל סתימין ורוחא דא מענגא דההוא עתיקא מתפשטין בכולהו עלמין וסלקא ונחתא ומתפשטא לכלהו בני קדישין לנטורי דאורייתא ונייחין בנייחא שלים ומתנשי מכולהו כל רוגזין כל דינין וכל פולחנין קשין . תח״ד ביום הניח יי לך מעצבך ומרגזך ומן העבודה הקשה , ובגין כן שקולה שבתא לקבל אורייתא וכל דנטיר שבתא כאלו נטיר אורייתא כולא . וכתיב אשרי אנוש יעשה זאת וגו׳ . אשתמע דמאן דנטיר שבתא כמאן דנטיר אורייתא כולא . ברוך יי לעולם אמן ואמן : ואח״כ יאמר זה

אתקינו סעודתא דמהימנותא . שלימתא חדותא דמלכא קדישא : אתקינו סעודתא דמלכא . דא היא סעודתא דזעיר אנפין . ועתיקא קדישא וחקל תפוחין קדישין אתין לסעדא בהדיה :

בני היכלא דכסיפין . למחזי זיו דזעיר אנפין :
יהון הכא . בהאי תכא . דביה מלכא בגלופין :
צבו לחדא . בהאי ועדא . בגו עירין וכל גדפין :
חדו השתא . בהאי שעתא . דביה רעוא ולית זעפין :
קריבו לי חזו חילי . דלית דינין דתקיפין :
לבר נטלין . ולא עאלין הני כלבין דחציפין :
והא אזמין . עתיק יומין . למנחה עדי יהון חלפין :
רעו דיליה . דגלי ליה . לבטלא בכל קליפין :
ישוי לון . בנוקביהון . ויטמרון בגו כפין :
ארי השתא . במנחתא . בחדותא דזעיר אנפין :

מזמור לדוד ה׳ רועי וכו׳ (כתהלים כג)

ויאמר משה אכלהו היום כי שבת היום ליי היום לא תמצאהו בשדה : ראו כי יי נתן לכם השבת על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי : וישבתו העם ביום השביעי : על כן ברך יי את יום השבת ויקדשהו :

וקודם התפלה יאמר זה :

הנה אנכי בא לקיים מצות סעודה שלישית של שבת נגד יעקב אב של חמץ שבעים נפש בזכותו נצל מסלחמות גוג ומגוג ולקיים בנו מקרא שכתוב והאכלתיך נחלת יעקב אביך . נחלה בלי מצרים . ובכן בכח סגלת שלש סעודות אלו יתקן פגמינו בסעודות הרשות ומאכלות אסורות : ויהי נועם וכו׳

ויגלים סעודתו והמ״ע יזמר ופירוש . ומה שדפסנו פה זמר יקר מספר שערי ציון חכו :

אל מסתתר בשפריר חביון . השכל הנעלם מכל רעיון . עלת העלות מכתר בכתר עליון . כתר יתנו לך יי :

בראשית תורתך הקדומה . רשומה חכמתך הסתומה . מאין תמצא והיא נעלמה . ראשית חכמה יראת יי :

רחובות הנהר נחלי אמונה . מים עמוקים ידלם איש תבונה . תוצאותיה חמשים שערי בינה . אמונים נוצר יי :

האל הגדול עיני כל נגדך . רב חסד גדול על השמים חסדך . אלהי אברהם זכור לעבדך . חסדי יי אזכיר תהלות יי :

מרום נאדר בכח וגבורה . מוציא אורה מאין תמורה . פחד יצחק משפטינו האירה . אתה גבור לעולם יי :

מי אל כמוך עושה גדולות . אביר יעקב נורא תהלות . תפארת ישראל שומע תפלות . כי שומע אל אביונים יי :

יה זכות אבות יגן עלינו . נצח ישראל מצרותינו גאלנו . ומבור גלות דלנו והעלנו . לנצח על מלאכת בית יי :

מימין ומשמאל יניקת הנביאים . נצח והוד מהם נמצאים . יכין ובועז בשם נקראים . וכל בניך למודי יי :

יסוד צדיק בשבעה נעלם . אות ברית הוא לעולם . מעין הברכה צדיק יסוד עולם . צדיק אתה יי :

נא הקם מלכות דוד ושלמה . בעטרה שעטרה לו אמו . כנסת ישראל כלה קרואה בנעימה . עטרת תפארת ביד יי :

חזק מיחד כאחד עשר ספירות . ומפריד אלוף לא יראה מאורות . ספיר גזרתם יחד מאירות . תקרב רנתי לפניך יי :

למוצאי שבת

ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירוש : יעבדוך עמים וישתחוו לך לאמים הוה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמך אורריך ארור ומברכיך ברוך : ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים : ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגריך אשר נתן אלהים לאברהם : מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך ברכת שמים מעל ברכת תהום רובצת

תחת ברכת שדים ורחם: ברכת אביך גברו על ברכת הורי עד תאות גבעת עולם תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו: ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירשך ויצהרך שגר אלפיך ועשתרות צאנך על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך: ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך: והסיר יי ממך כל חלי וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך:

המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק וידגו לרב בקרב הארץ: יי אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב: יי אלהי אבותיכם יסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם:

ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה: ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך: ברוך טנאך ומשארתך: ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפיך ועשתרות צאנך: יצו יי אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידך וברכך בארץ אשר יי אלהיך נותן לך: יפתח יי לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה: כי יי אלהיך ברכך כאשר דבר לך והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבט ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשלו: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויכחשו איביך לך ואתה על במותימו תדרוך:

מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך: רנו שמים כי עשה יי הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה יער וכל עץ בו כי גאל יי יעקב ובישראל יתפאר: גאלנו יי צבאות שמו קדוש ישראל:

ישראל נושע ביי תשועת עולמים לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד: ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם יי אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבשו עמי לעולם: וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני יי אלהיכם ואין עוד ולא יבשו עמי לעולם: כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף: הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה יי ויהי לי לישועה: ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה: ואמרתם ביום ההוא הודו ליי קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו הזכירו כי נשגב שמו: זמרו יי כי גאות עשה מודעת זאת בכל הארץ: צהלי ורני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל: ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה יי קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו:

בית יעקב לכו ונלכה באור יי: והיה אמונת עתיך חסן ישועות חכמת ודעת יראת יי היא אוצרו: ויהי דוד לכל דרכיו משכיל ויי עמו: פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי: ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל חלילה חי יי אם יפול משערת ראשו ארצה כי עם אלהים עשה היום הזה ויפדו העם את יונתן ולא מת: ופדויי יי ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה: ולא אבה יי אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפך יי אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך יי אלהיך: אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם:

בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יי ורפאתיו: ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים לך דויד ועמך בן ישי שלום. שלום לך ושלום לעוזרך כי עזרך אלהיך ויקבלם דויד ויתנם בראשי הגדוד: ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום: יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

אמר רבי יוחנן בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענותנותו. דבר זה כתוב בתורה. ושנוי בנביאים ומשלש בכתובים:

כתוב בתורה כי יי אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד: וכתיב בתריה עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה: שנוי בנביאים דכתיב כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים: משלש בכתובים דכתיב שירו לאלהים זמרו שמו סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו: וכתיב בתריה אבי יתומים ודין אלמנות אלהים במעון קדשו: יהי יי אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו: ואתם הדבקים ביי אלהיכם חיים כלכם היום: כי נחם יי ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יי ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה: יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

שיר המעלות אשרי כל ירא יי ההולך בדרכיו: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך: אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך: הנה כי כן יבורך גבר ירא יי: יברכך יי מציון וראה בטוב ירושלים כל ימי חייך: וראה בנים לבניך שלום על ישראל:

עלינו. קדיש יתום:

סדר הבדלה

הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד. כי עזי וזמרת יה יי

הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה יי ויהי לי לישועה: ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה: ליי הישועה על עמך ברכתך סלה: יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יי צבאות אשרי אדם בוטח בך: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר. כן תהיה לנו. כוס ישועות אשא ובשם יי אקרא: סברי וכו'

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא מיני בשמים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא מאורי האש:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה. ברוך אתה יי המבדיל בין קודש לחול:

המבדיל בין קודש לחול. חטאתינו הוא ימחול זרענו וכספנו ירבה כחול. וככוכבים בלילה: יום פנה כצל תומר. אקרא לאל עלי גומר. אמר שומר אתא בוקר וגם לילה: צדקתך כהר תבור. על חטאי עבור תעבור. כיום אתמול כי יעבור. ואשמורה בלילה: חלפה עונת מנחתי. מי יתן מנוחתי. יגעתי באנחתי. אשחה בכל לילה: קולי בל יונטל. פתח לי שער המנוטל. שראשי נמלא טל. קווצותי רסיסי לילה: העתר נורא ואיום. אשוע תנה פדיום. בנשף בערב יום. באישון לילה: קראתיך יה הושיעני. אורח חיים תודיעני. מדלות תבצעני. מיום ועד לילה: טהר טנוף מעשי. פן יאמרו מכעיסי. איה נא אלוה עושי. הנותן זמירות בלילה: נחנו בידך כחומר. סלח נא על קל וחומר. יום ליום יביע אומר. ולילה ללילה. המבדיל:

זמירות למוצאי שבת

במוצאי יום מנוחה. המצא לעמך רוחה. שלח תשבי לנאנחה. ונס יגון ואנחה: יאתה לך צורי. לקבץ עם מפוזרי. מיד גוי אכזרי. אשר כרה לי שוחה: עת דודים תעורר אל. למלט עם אשר שואל. ראות טובך בבא גואל. לשה פזורה נדחה: קרא ישע לעם נדכה. אל דגול מרבבה. יהי השבוע הבא. לישועה ולרוחה: בת ציון השכולה. אשר היא היום געולה. מהרה תהיה בעולה. כאם הבנים שמחה: מעינות אני יזובון. ופדויי יי עוד ישובון. ומי ישע ישאבון. והצרה נשכחה: נחה עמך כאב רחמן. יצפצפו עם לא אלמן. דבר יי אשר נאמן. בהקימך הבטחה: ידידים פלישי הרץ. נגינתם יפצחו במרץ. בלי צוחה ובלי פרץ. אין יוצאת ואין צוחה: יהי החודש הזה. כנבואת אבי חוזה. וישמע בבית זה. קול ששון וקול שמחה: חזק ימלא משאלותינו. אמיץ יעשה בקשתנו. והוא ישלח במעשה ידינו. ברכה והצלחה: במוצאי יום גילה. שמך נורא עלילה. שלח תשבי לעם סגולה. רוח ששון והנחת: קול צהלה ורנה. שפתינו אז תרננה. אנא יי הושיעה נא. אנא יי הצליחה נא:

חבש ששוני אל נא והביא. את אליהו הנביא. אמץ והזק רפיון ידי. ברך מלאכתי וכל מעבדי. גואלי זכור ענוי ומרודי. דרכך הטוב תקם לצועדי. הבן ושלח ושמח לבבי. את אליהו הנביא: ועד והכן די ספוקי. זמן מזוני ולחם חקי. חלב חיל גוים חיש להניקי. טובך תשביע עוללי ויונקי. יבא משיחי לציר מושבי. את אליהו הנביא: כונן לעם זו ערי צור לחבוש. לחם לאכול ובגד ללבוש. משנאי יחזה ירא יבוש. נוה הר שעיר בקרוב תכבוש. ששוני יגיד בראות סביבי. את אליהו הנביא: עמון ומואב מהרה תכלה. פדותך לעמך בקרוב תגלה. ציון תמלא מעם אלה. קרית מלך רב אז נעלה. שכן תשכן בתוך עם צבי. את אליהו הנביא:

אלי חיש גואלי. עבדך ישכילי. מבשר טוב אלי. את אליהו הנביא: נאוו על ההרים. שלוחי יוצר הרים. ורגלי המבשרים. באמור שובי שובי. אלי: חבי כמעט רגע. כל מחלה וכל נגע. איבך אפגע. יום נקם בלבי. אלי: מלכך יבא לך. יפה את כלך. ורעתי למולך. גלעדי התשבי. אלי: נופת תטופנה. שפתי בני יונה. כי בא עת לחננה. ציון נחלת צבי אלי:

איש חסיד היה. בלי מזון ומחיה: בביתו עוסק מלבוש ואין בגד ללבוש. ענן בחשובה אשה. וגם בבנים חמשה: דברה לו האשה. יותר אין להתיאשה: המבלי לחם לאכול. בערום ובחוסר כל: ותורה מצאת כי יגעת. מה נאכל מעתה: זהיר כבר נשוק. הלא הצא לשוק: חנון ורחום במרומיו. אולי יגמלנו ברחמיו: טוב לקוויו מחסה. רצון יראיו יעשה: יעצת בדעת ובחכמה. עצתך בלי להסכימה: כצאתי לבשת ולכלמה. מבלי כסות ושלמה: לאין בידי לפרוטה. אפילו שוה פרוטה: מהרה ושאלה משכנים. מלבושים נאים מתוקנים: נלבש והשליך יהבו. על יי אשר אהבו: סחו ילדיו בפלולם. אל ישוב דך נכלם: עבר כשוק בסברתו. והנה אליהו הנביא לקראתו: פץ לו המבשר. באמת היום תתעשר: צוני בכל כבודך. כי הנני עבדך: קרא למי ברעהו. קנות עבד אין כמותו: רחש איך ישנה דינו. עבד למכור את אדונו: שת לו חכמתו בקרבו. והחזיק בו כמו כבו: תגר קנאו באהבים. בשמונה מאות אלף זהובים: תבעו מה מלאכתך. אם בבנין חכמתך: הכלית טרקלין ופלטרין. הרי אתה בן חורין: יום ראשון בספעלים. פעל עם פועלים: שת בחצי הלילה. ענני נורא עלילה: יגעתי ונמכרתי להעבידי. לכבודך ולא לכבודי: בורא עולם בגאון. השלם זה הבנין: רחמיך יכמרו בתחנתי. כי למובה כונתי: מלאכי רחמים ממעונתו. אז החלו לבנותו: כבו בני המלוכה. והשלם כל המלאכה: רץ הסוחר בראותו. כי נגמרה מלאכתו: כלולת מגדלים נאים. לפי ענין הבנאים: יזכר לך עתה. אתמול אשר דברת: הפשני בודאי ובברור. כנמת לענין שתרור: ות קימו באמת. ופרח לו איש האמת:

אמר יי ליעקב. אתע"י : | לא הביט און ביעקב. אתע"י :
בחר יי ביעקב. אתע"י : | מי מנה עפר יעקב. אתע"י :
גאל יי את יעקב. אתע"י : | נשבע יי ליעקב. אתע"י :
דרך כוכב מיעקב. אתע"י : | סלח נא לעון יעקב. אתע"י :
הבאים ישרש יעקב. אתע"י : | עתה השב שבות יעקב. אתע"י :
וירד מיעקב. אתע"י : | פדה יי את יעקב. אתע"י :
זכר זאת ליעקב. אתע"י : | צוה ישועות יעקב. אתע"י :
חדות ישועות יעקב. אתע"י : | קול קול יעקב. אתע"י :
טובו אהליך יעקב. אתע"י : | רני ושמחי ליעקב. אתע"י :
יורו משפטיך ליעקב. אתע"י : | שב יי את שבות יעקב. אתע"י :
כי לא נחש ביעקב. אתע"י : | תתן אמת ליעקב. אתע"י :

אליהו הנביא אליהו התשבי אליהו הגלעדי במהרה יבוא אלינו עם משיח בן דוד: איש אשר קנא לשם האל. איש בשר שלום על יד יקותיאל. איש נגש ויכפר על בני ישראל. אליהו: איש דורות שנים עשר ראו עיניו. איש הנקרא בעל שער בסמניו. איש ואזור עור אזור במתניו. אליהו: איש זעף על עובדי חמנים. איש חש ונשבע מהיות גשמי מעונים. איש טל ומטר עצר שלש שנים. אליהו: איש יצא למצוא לנפשו נחת. איש כלכלוהו העורבים ולא מת לשחת. איש למענו נתברכו כד וצפחת. אליהו: איש מוסריו הקשיבו כמהים. איש נענה באש משמי גבוהים. איש סחו אחריו יי הוא האלהים. אליהו: איש עתיד להשתלח משמי ערבות. איש פקיד על כל בשורות טובות. איש ציר נאמן להשיב לב בנים על אבות. אליהו: איש קרא קנא קנאתי ליי בתפארה. איש רכב על סוסי אש בסערה. איש שלא טעם טעם מיתה וקבורה. אליהו: איש תשבי תצילנו מפי אריות. תבשרנו בשורות טובות. תשמחנו בנים על אבות. במוצאי שבתות. אליהו: איש תשבי על שמו נקרא. תצליחנו על ידו בתורה. תשמיענו מפיו בשורה טובה במהרה. תוציאנו מאפלה לאורה. אליהו: אשרי מי שראה פניו בחלום. אשרי מי שנתן לו שלום והחזיר לו שלום. יי יברך את עמו בשלום: אליהו

ככתוב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יי הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם:

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ:
יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה:

רבון כל העולמים אב הרחמים והסליחות בסמן טוב ובמזל טוב החל עלינו את ששת ימי המעשה הבאים לקראתנו לשלום חשוכים מכל חטא ופשע ומנוקים מכל עון ואשמה ורשע ומדובקים בתלמוד תורה ובמעשים טובים ותננו דעה בינה והשכל מאתך ותשמיענו בהם ששון ושמחה ולא תעלה קנאתנו על לב אדם ולא קנאת אדם תעלה על לבנו. מלכנו אלהינו האב הרחמן שים ברכה ורוחה והצלחה בכל מעשה ידינו וכל היועץ על עמך בית ישראל עצה טובה ומחשבה טובה אמצו ברכו גדלו וקימו קים עצתו כדבר שנאמר יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא: ונאמר ותגזר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור: וכל היועץ עלינו ועל כל עמך בית ישראל עצה שאינה טובה ומחשבה שאינה טובה תופר עצתו כדבר שנאמר יי הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים. ונאמר עצו עצה ותפר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל: ופתח לנו יי אלהינו אב הרחמים אדון הסליחות בזה השבוע ובכל שבוע שערי אורה שערי ארך ימים ושנים שערי אריכת אפים שערי ברכה שערי בינה שערי גילה שערי גדולה שערי גאולה שערי גבורה שערי דיצה שערי דעה שערי הוד שערי הדר שערי הצלחה שערי הרוחה שערי ועד טוב שערי זריזות שערי זמרה שערי זכיות שערי זיו שערי זהר התורה שערי זהר חכמה שערי זהר בינה שערי זהר דעת שערי חדוה שערי חמלה שערי חן וחסד שערי חיים טובים שערי חכמה שערי טובה שערי טהר שערי ישועה שערי יושר שערי כפרה שערי כלכלה שערי כבוד שערי למוד שערי מזון שערי מנוחות שערי מחילות שערי מדע שערי נחמה שערי נקיות שערי סליחה שערי סיעתא דשמיא שערי עזרה שערי פדות שערי פרנסה טובה שערי צדקה שערי צהלה שערי קדושה שערי קוממיות שערי רחמים שערי רצון שערי רפואה שלמה שערי שלום שערי שמחה שערי שמועות טובות שערי שלוה שערי תורה שערי תפלה שערי תשובה שערי תשועה כדכתיב ותשועת צדיקים מיי מעוזם בעת צרה: ויעזרם יי ויפלטם יפלטם מרשעים ויושיעם כי חסו בו: ונאמר חשף יי את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו ונאמר קול צופיך נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב יי ציון: וקים לנו יי אלהינו מקרא שכתוב מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך: ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אתן. אמן סלה:

סדר הלל

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לקרוא את ההלל:

הללויה הללו עבדי יי הללו את שם יי: יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם: ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם יי: רם על כל גוים יי על השמים כבודו: מי כיי אלהינו המגביהי לשבת: המשפילי לראות בשמים ובארץ: מקימי מעפר דל מאשפות ירים אביון: להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו: מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה הללויה:

בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לעז: היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו: הים ראה וינס הירדן יסוב לאחור: ההרים רקדו כאילים גבעות כבני צאן: מה לך הים כי תנוס הירדן תסוב לאחור: ההרים תרקדו כאילים גבעות כבני צאן: מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב: ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים:

בר"ח ובחוה"מ פסח דולג:

לא לנו יי לא לנו כי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך: למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם: ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה: עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם: פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו: אזנים להם ולא ישמעו אף להם ולא יריחון: ידיהם ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו לא יהגו בגרונם: כמוהם יהיו עשיהם כל אשר בוטח בהם: ישראל בטח ביי עזרם ומגנם הוא: בית אהרן בטחו ביי עזרם ומגנם הוא: יראי יי בטחו ביי עזרם ומגנם הוא: ע"כ

יי זכרנו יברך יברך את בית ישראל יברך את בית אהרן: יברך יראי יי הקטנים עם הגדולים: יוסף יי עליכם ועל בניכם: ברוכים אתם ליי עשה שמים וארץ: השמים שמים ליי והארץ נתן לבני אדם: לא המתים יהללויה ולא כל יורדי דומה: ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה:

בר"ח ובחוה"מ פסח דולג:

אהבתי כי ישמע יי את קולי תחנוני: כי הטה אזנו לי ובימי אקרא: אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני צרה ויגון אמצא: ובשם יי אקרא אנה יי מלטה נפשי: חנון יי וצדיק ואלהינו מרחם: שומר פתאים יי דלותי ולי יהושיע: שובי נפשי למנוחיכי כי יי גמל עליכי: כי חלצת נפשי ממות את עיני מן דמעה את רגלי מדחי: אתהלך לפני יי בארצות החיים: האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד: אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב: ע"כ

מה אשיב ליי כל תגמולוהי עלי: כוס ישועות אשא ובשם יי אקרא: נדרי ליי אשלם נגדה נא לכל עמו: יקר בעיני יי המותה לחסידיו: אנה יי כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי: לך אזבח זבח תודה ובשם יי אקרא: נדרי ליי אשלם נגדה נא לכל עמו: בחצרות בית יי בתוככי ירושלים הללויה:

הללו את יי כל גוים שבחוהו כל האמים: כי גבר עלינו חסדו ואמת יי לעולם הללויה:

הודו ליי כי טוב | כי לעולם חסדו:
יאמר נא ישראל | כי לעולם חסדו:
יאמרו נא בית אהרן | כי לעולם חסדו:

יאמרו

אמרו נא יראי יי כי לעולם חסדו :

מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה : יי לי לא אירא מה יעשה לי אדם : יי לי בעזרי ואני אראה בשנאי : טוב לחסות ביי מבטח באדם : טוב לחסות ביי מבטח בנדיבים : כל גוים סבבוני בשם יי כי אמילם : סבוני גם סבבוני בשם יי כי אמילם : סבוני כדבורים דועכו כאש קוצים בשם יי כי אמילם : דחה דחיתני לנפול ויי עזרני : עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה : קול רנה וישועה באהלי צדיקים ימין יי עשה חיל : ימין יי רוממה ימין יי עשה חיל : לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה : יסר יסרני יה ולמות לא נתנני : פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה : זה השער ליי צדיקים יבאו בו : אודך כי עניתני ותהי לי לישועה : אודך אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה : אבן מאת יי היתה זאת היא נפלאת בעינינו : מאת זה היום עשה יי נגילה ונשמחה בו : זה

אנא יי הושיעה נא : אנא יי הושיעה נא :

אנא יי הצליחה נא : אנא יי הצליחה נא :

ברוך הבא בשם יי ברכנוכם מבית יי : ברוך אל יי ויאר לנו אסרו חג בעבתים עד קרנות המזבח : אל אלי אתה ואודך אלהי ארוממך : אלי הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו : הודו

יהללוך יי אלהינו כל מעשיך וחסידיך צדיקים עושי רצונך וכל עמך בית ישראל ברנה יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו . כי לך טוב להודות ולשמך נאה לזמר כי מעולם ועד עולם אתה אל : ברוך אתה יי מלך מהלל בתשבחות :

מוסף לראש חודש

מתפללין במו"ס עד האל הקדוש מפלח בדף ואו

ראשי חדשים לעמך נתת . זמן כפרה לכל תולדותם . בהיותם מקריבים לפניך זבחי רצון ושעירי חטאת לכפר בעדם . זכרון לכלם יהיו . ותשועת נפשם מיד שונא . מזבח חדש בציון תכין . ועולת ראש חדש נעלה עליו . ושעירי עזים נעשה ברצון . ובעבודת בית המקדש נשמח כלנו . ובשירי דוד עבדך הנשמעים בעירך האמורים לפני מזבחך אהבת עולם תביא להם וברית אבות לבנים תזכור : והביאנו לציון עירך ברנה ולירושלים בית מקדשך בשמחת עולם : ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם . ואת מוסף יום ראש החדש הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור :

ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם :

ומנחתם ונסכיהם כמדבר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידים כהלכתם :

אלהינו ואלהי אבותינו חדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה . לששון ולשמחה . לישועה ולנחמה . לפרנסה ולכלכלה . לחיים ולשלום . למחילת חטא ולסליחת עון . (בשנת העיבור ולכפרת פשע) . כי בעמך ישראל בחרת מכל האמות וחקי ראשי חדשים להם קבעת : ברוך אתה יי מקדש ישראל וראשי חדשים :

רצה ומודים וכו'. עלינו ק"י שיר של יום .

מוסף לשבת ראש חודש

מתפללין במו"ס עד האל הקדוש מפלח [?]

אתה יצרת עולמך מקדם כלית מלאכתך ביום השביעי אהבת אותנו ורצית בנו . ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכנו לעבודתך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת : ותתן לנו יי אלהינו באהבה שבתות למנוחה וראשי חדשים לכפרה . ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו חרבה עירנו ושמם בית מקדשנו וגלה יקרנו ונטל כבוד מבית חיינו ואין אנחנו יכולים לעשות חובותינו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד שנשתלחה במקדשך : יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם : ואת מוספי יום השבת הזה ויום ראש החדש הזה . נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור :

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו : עולת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה : זה קרבן שבת וקרבן היום כאמור :

ובראשי חדשיכם תקריבו עולה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים :

ומנחתם ונסכיהם כמדבר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידים כהלכתם :

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג . עם מקדשי שביעי . כלם ישבעו ויתענגו מטובך . והשביעי רצית בו וקדשתו . חמדת ימים אותו קראת . זכר למעשה בראשית :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו וחדש עלינו ביום השבת הזה את החדש הזה . לטובה ולברכה . לששון ולשמחה . לישועה ולנחמה . לפרנסה ולכלכלה . לחיים ולשלום . למחילת חטא ולסליחת עון . (בשנת העיבור ולכפרת פשע) . כי בעמך ישראל בחרת מכל האמות . ושבת קדשך להם הודעת . וחקי ראשי חדשים להם קבעת : ברוך אתה יי מקדש השבת וישראל וראשי חדשים :

רצה ומודים וכו' אין כאלהינו . עלינו ק"י . [illegible] שיר של יום . אדון עולם :

לוח המולדות

עם הקביעות וראשי חדשים משנת תרס"ח עד שנת תרע"ט :

הלוח הזה יחשב על שעות הזייגער, ולא על שעות המעל"ע. ולמשל אם נכתב ן' בבוקר 18. 17. 7. הפירוש הוא כך. שהמולד יהיה ביום ן' בבוקר 18 מינוט עם 17 חלקים על זייגער 7. היינו קודם חצות. וכן אם נכתב בלילה ג"כ הפירוש על שעות הזייגער מהלילה. וכן כולם :

תרס"ח (בח"ה)

חודש	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל מוצש"ק	9	5	9	ב
חשון ב' בבוקר	53	6	9	ג ד
כסליו אור ליום ד'	37	7	10	ה
טבת ה' בבוקר	21	8	11	ו
שבט ליל ש"ק	5	9	12	ז
אדר יום א' קודם חצות	49	10	12	אב
ואדר ליל ג'	33	11	1	ג ד
ניסן ד' אח"צ	17	12	2	ה
אייר ו' בשחר	1	13	3	ו ז
סיון ש"ק אח"צ	45	14	3	א
תמוז ב' בשחר	29	15	4	ב ג
אב ג' לעת ערב	13	16	5	ד
אלול ה' בבוקר	57	17	6	ה ו

תרס"ט (וש"ג)

חודש	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ו' לעת ערב	42	—	6	ז
חשון א' בבוקר	26	1	7	אב
כסליו תחלת ליל ג'	10	2	8	ג ד
טבת ד' בבוקר	54	3	8	ה ו
שבט אור ליום ו'	38	4	9	ז
אדר ש"ק בבוקר	22	5	10	אב
ניסן אור ליום ב'	6	6	11	ג
אייר ג' קודם חצות	50	7	11	דה
סיון אור ליום ה'	34	8	12	ו
תמוז ו' אחר חצות	18	9	1	ז א
אב ליל מוצש"ק	2	10	2	ב
אלול ב' אח"צ	46	11	2	ג ד

תר"ע (הח"א)

חודש	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל ד'	30	12	3	ה
חשון יום ה'	14	13	4	ו ז
כסליו ליל ו'	58	14	4	א
טבת יום א' בערב	42	15	5	ב
שבט תחלת יום ג'	26	16	6	ג
אדר ליל ה' בערב	10	17	7	דה
ואדר יום ו' בבוקר	55	—	7	ו ז
ניסן תחלת ליל א'	39	1	8	א
אייר יום ב' בבוקר	23	2	9	ב ג
סיון תחלת ליל ד'	7	3	10	ד
תמוז יום ה' בבוקר	51	4	10	ה ו
אב ליל ז'	31	5	11	ז
אלול יום א'	19	6	12	אב

תרע"א (גכ"ת)

חודש	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל ג'	3	7	1	ג
חשון יום ד'	47	8	1	דה
כסליו ליל ו'	31	9	2	ו
טבת יום ש"ק	15	10	3	ז א
שבט ליל ב'	59	11	3	ב
אדר יום ג' בערב	43	12	4	ג ד
ניסן ליל ה' בבוקר	27	13	5	ה
אייר יום ו' בערב	11	14	6	ו ז
סיון ליל א' בבוקר	55	15	6	א
תמוז ליל ג' בערב	39	16	7	ב ג
אב יום ד' כבוקר	23	17	8	ד
אלול תחלת ליל ו'	8	—	9	ה ו

תרע"ב (זש"ג)

חודש	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ש"ק	52	1	9	ז
חשון ליל ב'	36	2	10	אב
כסליו יום ג'	20	3	11	ג ד
טבת ליל ה'	4	4	12	ה ו
שבט יום ו'	48	5	12	ז
אדר ליל א'	32	6	1	אב
ניסן יום ב'	16	7	2	ג
אייר ליל ד'	—	8	3	דה
סיון יום ה'	44	9	3	ו
תמוז ליל ש"ק	28	10	4	ז א
אב יום א'	12	11	5	ב
אלול ליל ג'	56	12	5	ג ד

תרע"ג (הש"ג)

חודש	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ד'	40	13	6	ה
חשון יום ו' בבוקר	24	14	7	ו ז
כסליו ליל א' מוצש"ק	8	15	8	אב
טבת יום ב'	52	16	8	ג ד
שבט ליל ד'	36	17	9	ה
אדר יום ה'	21	—	10	ו ז
ואדר ליל ש"ק	5	1	11	אב
ניסן יום א'	49	2	11	ג
אייר ליל ג'	33	3	12	דה
סיון יום ד'	17	4	1	ו
תמוז ליל ו'	1	5	2	ז א
אב יום ש"ק	45	6	2	ב
אלול ליל ב'	29	7	3	ג ד

תרע"ד (הכ"ז)

חודש	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ג'	13	8	4	ה
חשון יום ה' בבוקר	57	9	4	ו ז
כסליו יום ו' בערב	41	10	5	א
טבת יום א' בבוקר	25	11	6	בג
שבט ליל ג' בערב	9	12	7	ד
אדר יום ד' בוקר	53	13	7	ה ו
ניסן ליל ו'	37	14	8	ז
אייר יום ש"ק	21	15	9	אב
סיון ליל ב'	5	16	10	ג
תמוז יום ג'	49	17	10	דה
אב ליל ה'	34	—	11	ו
אלול יום ו'	18	1	12	ז א

תרע"ה (בח"ג)

חודש	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל א'	2	2	1	ב
חשון יום ב'	46	3	1	ג ד
כסליו ליל ד'	30	4	2	ה
טבת יום ה'	14	5	3	ו
שבט ליל ז'	58	6	3	ז
אדר יום א'	42	7	4	אב
ניסן ליל ג'	37	8	5	ג
אייר יום ד'	21	9	6	דה
סיון ליל ו'	5	10	6	ו
תמוז ליל א'	49	11	7	ז א
אב יום ב'	34	12	8	ב
אלול ליל ד'	18	13	9	ג

תרע"ו (הש"ג)

חודש	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ה'	50	14	9	ה
חשון ליל ש"ק	34	15	10	ו ז
כסליו יום א'	18	16	11	אב
טבת ליל ג'	2	17	12	ג ד
שבט יום ד'	47	—	12	ה
אדר ליל ה'	31	1	1	ו ז
ואדר יום ש"ק	15	2	2	אב
ניסן ליל ב'	59	3	2	ג
אייר יום ג'	43	4	3	דה
סיון ליל ה'	23	5	4	ו
תמוז יום ו'	11	6	5	ז א
אב ליל א'	55	7	5	ב
אלול יום ב'	39	8	6	ג ד

תרע"ז (הכ"ז)

חודש	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ד'	23	9	7	ה
חשון ליל ו' בערב	7	10	8	ו ז
כסליו יום ש"ק	51	11	8	א
טבת ליל ב'	35	12	9	ב ג
שבט יום ג'	19	13	10	ד
אדר ליל ה'	3	14	11	ה ו
ניסן יום ו'	47	15	11	ז
אייר ליל א'	31	16	12	אב
סיון יום ב'	15	17	1	ג
תמוז ליל ד'	—	—	1	דה
אב יום ה'	44	1	2	ו
אלול ליל ש"ק	28	2	3	ז א

תרע"ח (בש"ה)

חודש	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום א'	12	[illegible]	4	ב
חשון ליל ג' בוקר	56	4	4	ג ד
כסליו יום ד' בערב	40	5	5	ה ו
טבת ליל ו' בבוקר	24	6	6	ז א
שבט ליל א' בערב	8	7	7	ב
אדר יום ב' בבוקר	52	8	7	ג ד
ניסן ליל ד'	36	9	8	ה
אייר יום ה'	20	10	9	ו ז
סיון ליל ש"ק	4	11	10	א
תמוז יום א'	48	12	10	ב ג
אב ליל ג'	32	13	11	ד
אלול יום ד'	16	14	12	ה ו

תרע"ט (זח"ג)

חודש	מינוט	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל ו'	—	15		ז
חשון יום ש"ק	44	16	1	אב
כסליו ליל ב'	28	17	2	ג
טבת יום ג'	12	—	3	ד
שבט ליל ה'	57	1	3	ה
אדר יום ו' ערב	41	2	4	ו ז
ואדר ליל א' בוקר	25	3	5	אב
ניסן יום ב' בערב	9	4	6	ג
אייר ליל ד' בוקר	53	5	6	דה
סיון ליל ו' בערב	37	6	7	ו
תמוז יום ש"ק בוקר	21	7	8	ז א
אב ליל ב' בערב	5	8	9	ב
אלול יום ג' בוקר	49	9	9	ג ד

מקראות גדולות

חמשה חומשי תורה

עם

פירושים והוספות רבת

כמבואר בשער השני

ווילנא

בדפוס ותוצאות

האלמנה והאחים ראם

ספר

במדבר

מן

חמשה חומשי תורה

עם

תרגום אונקלוס, ופירש"י ז"ל, ושפתי חכמים, ובעל הטורים

ונוסף גם הספרי והוא מדרש רבותינו התנאים ז"ל.

ופירוש יקר נקרא בשם

התורה והמצוה

בנוי על שלשה יסודות קבועים:

א) מפרש דברי אלהים באופן שלא ימצא בשום מקום כפל ענין במלות שונות:

ב) שכל מלה הבאה במאמר, מוכרחת לבא במאמר ההוא, על פי כללי הלשון והבדלי הנרדפים:

ג) שלא נמצא מאמר ריק מרעיון נשגב:

זאת (רוב) דברי הספרי פותר ומפרש בדרך שפירש את הספרא, על ספר ויקרא, אשר רבים יהנו לאורו, כי טוב.

מאת

הרב הגאון האמתי המפורסם בכל קצוי ארץ, כליל החכמה והמדעים, כקש"ת
מוהר"ר מאיר ליבוש מלבי"ם זצללה"ה:
בעל המחבר פירוש מקראי קדש על נביאים וכתובים, ופירוש התורה והמצוה על תורת כהנים.
ספר ארצות החיים על שו"ע או"ח, וספר ארצות השלום, ועוד כמה ספרים יקרים:

ווילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראם

תרע"ג.

ХУМЕШЪ. Пятикнижіе. Томъ IV.
Соч. Мальбима.
1912.

ВИЛЬНА. Типографія «Вдова и бр. Роммъ».
Уголъ Духовскаго и Глухого пер. собств. домъ № 1-2.

ספר במדבר

א א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ ב שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת כָּל־זָכָר

בעל הטורים

(א) במדבר סיני לעיל מיניה כתיב אלה המצות וסמיך ליה במדבר לומר אם אין אדם משים עצמו כמדבר אינו יכול לידע תורה ומצות. למעלה כתיב וכל מעשר בקר וצאן וסמיך ליה שאו את ראש ע"ש מה שנאמר עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה: (ב) במספר שמות. כתיב כאן ובפנחס לא כתיב באותו מנין במספר שמות אלא כתב כאן להודיע שלא שינו שמותם

רש"י

וידבר. במדבר סיני באחד לחדש. מתוך חיבתן לפניו מונה אותם כל שעה א כשיצאו ממצרים מנאן וכשנפלו בעגל מנאן לידע ב מנין הנותרים כשבא להשרות שכינתו עליהם מנאן. באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד ג באייר מנאם: (ב) למשפחתם. לדע מנין כל ד שבט ושבט: לבית אבותם. מי שאביו משבט אחד ואמו משבט אחר יקום ה על שבט אביו. לגלגלותם

שפתי חכמים

א רצונו לתרץ למה ליה למכתב כל הסימנים הללו. ומתרץ מתוך חיבתן כו' כלומר הרי בלאו הכי צריך לתרץ למה ליה למכתב שאו את ראש כל עדת וגו' והרי כבר מנאן בפ' כי תשא אלא ע"כ צ"ל מתוך חיבתן וכו': ב דכתיב ויפול מן העם כשלשת אלפי איש ומתוך שמנה הנופלים ידע הנותרים והכי פירושו כשנפלו בעגל מנאן המתים לידע הנותרים בחיים וק"ל: ג כתב הרא"ם פי' ואל תקשה ממה שמנין זה היה כששרתה בהם השכינה למה לא מנאם בניסן כששרתה. ומתרץ כי באחד בניסן שרתה שכינה ובאחד באייר מנאן והוי כאילו מנאן בניסן. ונ"ל דרצונו בזה שלא תקשי ליה מנ"ל לפרש שמנאן ג' פעמים דלמא לא מנאן אלא שתי פעמים ותדע שהרי המנין האמור כאן והמנין האמור בפרשת כי תשא שוין הן לכך פירש"י באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאן ואם איתא דמנין זה הוא המנין האמור לעיל א"כ למה כתב לעיל ויעשו אדנים למשכן מן הכסף שהביאו לכפרה על מנין נפשם והרי כאן כתיב בא' באייר מנאן וכבר הוקם המשכן בא' בניסן אלא ודאי זה היה מנין אחר וק"ל. וא"ת ולמה לא מנאן הכתוב מיד אחר הקמת המשכן כי מיד שהוקם המשכן שרתה השכינה. וי"ל כמו דאמרינן (ב"ב דף ח') לענין נדרים המודר הנאה מבני העיר מותר ליהנות מבני אדם שלא דרין שם ל' יום לפי שלא חשוב קבוע לכך לא מנאן עד שהוקבעה השכינה שלשים יום: ד ולא כל משפחה ומשפחה שהרי לא הזכיר מנין משפחה בקרא רק מנין השבטים: ה פי' אביו ממשפחת שבט א' ואמו ממשפחת שבט אחר יקום על משפחת שבט אביו. אבל לא תפרש אביו ממשפחה אחת ואמו ממשפחה אחרת כלומר ואפילו משבט א' כפי המובן

התורה והמצוה

א (א) **וידבר** ה' אל משה, הנה במנין זה נבוכו המפרשים שבשנה ראשונה לצאתם מא"מ אחר יוה"כ נמנו ע"י שקלים שנתנו לתרומת המשכן והיה מספרם שש מאות אלף וג' אלפים וחמש מאות וחמשים, ובמנין הזה שנמנו בשנה שני' באחד באייר היו ג"כ כמספר הזה, ואיך אפשר שהיה מספרם שוה וא"א שלא היו בשעת מנין הראשון בני י"ט שנה שלא נמנו ובשנה שני' נעשו בני כ"ף, ורש"י ז"ל השיב ע"ז בפ' תשא שלענין שנות האנשים נחשב השנה מתשרי שהוא שנת עולם והיו שני המנינים בשנה אחת אף שהיתה שנה שני' למנין יצ"מ שהוא מניסן, וכבר הבאתי בפ' פקודי שלפ"ז צ"ל שגם במנין הראשון לא מנה משה את הלוים, שמעת העגל נלקחו הבכורים ונבררו הלוים כמו שפרש"י על מלאו ידכם היום לה' וע"כ הא שני המנינים שוה, ודעת הרמב"ן שבמנין הראשון נמנה גם שבט לוי ולא במנין השני ומה שחסר במנין השני ע"י שהוציא את שבט לוי מן המנין נשלם בתוספת שהגיעו במנין השני לשנת העשרים שלדעתו נחשב השנה לכ"א מיום לדתו, ואירע הדבר שנתרבו בני עשרים על המנין הראשון כמספר שחסר ע"י הלוים, ודעת הרלב"ג שבשני המנינים לא מתו שבט לוי רק שהאנשים שהיו קרובים לעשרים שנה היו שוי המספר להאנשים שהיו קרובים לס' שנה והיה זה בהשגחת ה' שכולם האריכו ימים וראיתי במד' רבה (פ"א) באר בפי' כדעת רש"י שלא מנו להם השנה מניסן או מיום לדתן רק מתשרי כדעת רש"י, והרמב"ן הקשה על רש"י, איך אפשר שלא מת אחד מהם בשנה זו והא כתיב ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם, ואין זה פלא דהא כבר הבטיחם ולא יהי' בהם נגף בפקוד אותם שלפי פירושי שם הי' זה הבטחה שע"י הפקידה ותרומת השקלים לא יהיה בהם נגף ונתקיים שלא מת שום אחד מהם במשך זמן שבין מנין הראשון למנין השני, ומ"ש ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם כבר אמרו ע"ז בסוכה (דף כ"ה) מי היו נושאי ארונו של יוסף היו רע"א מישאל ואלצפן היו, שאלה זו מי היו נפלאת מאד הלא יעיר שמת אחד מן העם, ומזה ראי' שהיתה דעת חז"ל כדעת רש"י ששני המנינים היו בשנה אחת, ומבואר בכתוב שלא מת אחד מן העם אחר שהיו המנינים שוה וע"כ שואל מי היו, וגם ר' יצחק שאומר שם טמאי מת מצוה היו סובר שלא מת אחד מבני ישראל ופי' שמת אחד מן הגרים שלכן הי' מת מצוה כי לא היו לו קרובים שיטמאו לו, ובמגייה האלה גם מתו הגרים ויעיר שמתו אנשים מהם, שההבטחה שלא יהיה בהם נגף לא נאמר רק לבני ישראל לבד

לא

א וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בְּחַד לְיַרְחָא תִנְיָנָא בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא לְמִפְּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימָר: ב קַבִּילוּ יָת חֻשְׁבַּן כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי

השאלות

(א-ד) למה ספר שהי' במדבר סיני באהל מועד והלא ידענו זאת שעד עשרים באייר חנו במדבר סיני ושמעת שהוקם א"מ לא נדבר עמו רק מאהל מועד. למה מנה אותם עתה שנית והלא זה מקרוב מנה אותם ולדעת רש"י היו שני המנינים בשנה אחת והיו מנינם שוה. ולמה כפל במספר שמות לגולגלותם וכפל שנית כל יוצא צבא תפקדו לצבאותם. ולמה במנין הקודם לא נזכרו כל התנאים האלה. ולמה במנין הקודם מנה אותם משה לבדו ובמנין הזה צרף אליו את אהרן והנשיאים:

התורה והמצוה

לא לגרים. ומה שהק' הרמב"ן עוד ממ"ש בערכין (דף יח) דשנה שבכן ובנה בעיק מפ"ל למאי הלכתא לערכין משום דכתיב ומעלה יש כאן כתיב ומעלה, למ"ש התוס' שם (דף י"ט ד"ה לערכין) לק"מ עיי"ש. ואדרבה לדעת הרמב"ן קשה הלא במנין שאתחל בא' להדש לא נגמר ביום א' ונמשך כמה ימים כמו שיתבאר וא"כ בימים שבינתים נתוספו בכל יום אנשים שהגיעו ביום ההוא לשנת עשרים ותבלבל מנין הראשון בכל יום, אולם אחר שהחזקנו כדעת רש"י יקשה הלא כלל המנין היה ללא ערך אחד שנמנו בשנה זו וכולם ידעו שלא מת א' מן המנוים ולא נמצאו שמאים לנפש אדם רק יוצאי ארונו של יוסף או שמאי מ"ת, א"כ למה נמנו למטהם שנית, לכן בא הכתוב להודיע ערך המנין הזה שבו השמע ישראל על מנין הקודם בכמה ענינים כמו שית', והקדים לאמר שהיה הדבור במדבר סיני באהל מועד להודיע שהדבור הזה אף שהיה במדבר סיני כמו דבור של כי תשא המעלה מצד שהיה באהל מועד והראשון הי' בהר סיני, ומעת שהוקם האהל מועד נתעלו ישראל במדרגתם והוצרך מנין אחר כדי ליחסם על משפחותם נגיה אבותם שאין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות מישראל, ולעשותם דגלים כעין דגלי מלאכיו במרכבה העליונה כי מעתה דגלו עליהם אהבה בד' מחנות הסובבים משכן כבודו למטה כעין ד' מחנות הסובבים את כבודו למעלה, והיה באחד לחדש השני כי בחדש הראשון הוקם המשכן וי"ב ימים היו טרודים בחנוכת המזבח ואח"כ היו ימי הפסח, ובאחד לחדש השני שהיו עתידים לנסוע משם אל ארץ ז' עממין בעשרים לחדש, שיער כי המנין וההתילדות על משפחותם ונדור הדגלים ימשך עשרים יום וע"כ התחיל למנותם, ובמד' רבה אמר ע"ז כשהקב"ה בא לגדל את ישראל מודיע באיזה יום באיזה חדש באיזה שנה באיזה תופעיתה כי הזמן והמקום היו עוזרים לזה ובמנין זה בא לגדל את ישראל כמו שית':

(ב) שאו את ראש כל עדת בני ישראל, באשר המנין הקודם לא היה תכליתו רק לדעת מספרם, ולא נתיחסו אז על משפחותם ושבטיהם, כי כולם עברו ע"י מונה ונתנו שקליהם בערבוביא ולא שאלו אותם לא על שמותם ולא מאיזה משפחה ושבט הוא, ולא אם הוא ראוי לצאת בצבא או לא. וכ"ש שלא הקפידו על סדר דגלים ולא היו זקניהם בראשיהם, שכבר באורתי (ויקרא ס' רמ"א) שיש הבדל בין שם בני ישראל ובין שם עדת ב"י, שבשם עדה לא נקראו רק כשזקניהם בראשיהם. ופה הקפיד שיהיו זקניהם בראשיהם ועז"א: שאו את ראש כל עדת ב"י, זאת שנית שבמנין הקודם לא נתיחסו על משפחותיהם, ובמנין הזה צוה שיהיו למשפחותם לבית אבותם שהיה צריך ליחס כל אחד, ונתיחסו מלמטה למעלה תחלה באו כל אנשי המשפחה ונתיחסו על משפחותם ואח"כ התיחסו המשפחות התחתונות אל משפחות העליונות ואח"כ אל בתי האבות ואח"כ אל השבט, וכמו שבארתי זה בפרשת בהעלותך (בא סי' י"ז) וכמ"ש חז"ל שאין השכינה שורה אלא משפחות מיוחסות, ומפני שעתה רצה להשרות שכינתו עליהם בקביעות הוצרכו להתיחס וכמ"ש במ"ד שהשיב הקב"ה לעו"ג שרצו להעשות דגלים הביאו ספרי יוחסין שלכם:

[ג] במספר שמות שכל א' הגיד שמו ונכתבו על ספר ואח"כ מנו את השמות וידעו כמה אנשים יש, [ד] כל זכר לגלגלותם שתוך מזה עברו האנשים בעצמם לפני משה ומנו אותם לגלגלותם [ומסתמא שגם שקלים כמ"ש בסדר כי תשא], והטעם שהיה ספירה כפולה מספר שמות וגלגולת התבאר במד' (הובא בילקוט תהלים) מונה מספר לכוכבים אלו השבטים, הכוכבים הללו כשהם יוצאים אין יוצאים אלא בשמות שנא' לכולם שמות יקרא ובגיאתם נקובים במנין שנאמר מונה מספר לכוכבים כך השבטים כשנכנסו למצרים נכנסו במנין בשבעים נפש וכשיצאו בשש מאות אלף רגלי, ועד שלא ירדו נתפרשו שמותם ואלה שמות ב"י, ר"ל שהכוכבים לפי מה שנשקף עליהם בכולם בכלל מתאחדים להיות כאיברים וגידים של האיש הכולל דהיינו של העולם הגדול בכללו שנחשב כאיש אחד ונקרא האדם הגדול, כמו שגוף אדם פרטי צריך שיהיו בו רמ"ח איברים ושס"ה גידים, כן האדם הגדול שהוא העולם צריך שיהיו בו כוכבים כמספר שהם נמצאים ואם יחסר א' מהם הרי חסרון ומום כולל בכלל האדם הגדול שהוא העולם כחסרון אבר או גיד באדם הקטן, וזה קורא בהכוכבים במספר היינו לפי ההשקף שהם נכנסים בכלל בנין העולם להיות חלק מחלקיו ואבר מאיבריו, וכמו שהרמ"ח איברים שבאדם יש לכל אחד פעולה מיוחדת משונה מפעולת זולתו כך יש לכל ככב פעולה מיוחדת ומשונה מזולתו שלפיכו יש לכ"א שם מיוחד לפי פעולתו, למשל מאדים לשפוך דם לזדק לפעול צדקות ועז"א כשיוצאים לפעול פעולה יוצאים בשמות, ועל כללות

לְגֻלְגְּלֹתָם׃ ג מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל־יֹצֵא צָבָא
בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצִבְאֹתָם אַתָּה וְאַהֲרֹן׃ ד וְאִתְּכֶם
יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לַמַּטֶּה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית־אֲבֹתָיו הוּא׃
ה וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעַמְדוּ אִתְּכֶם לִרְאוּבֵן
אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ ו לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃
ז לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ ח לְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־
צוּעָר׃ ט לִזְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ י לִבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם
אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃
יא לְבִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ יב לְדָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃
יג לְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ יד לְגָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃
טו לְנַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ טז אֵלֶּה קְרִיאֵי הָעֵדָה נְשִׂיאֵי
מַטּוֹת אֲבוֹתָם רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם׃ יז וַיִּקַּח מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן אֵת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת׃ יח וְאֵת
כָּל־הָעֵדָה הִקְהִילוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּתְיַלְדוּ עַל־
מִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים

קרואי קרי

בעל הטורים

במצרים ולכך כתיב לבית אבותם לומר לך שנקראו בשמות אבותם: (ג) אתה ואהרן. ולמעלה בכי תשא לא הזכיר אהרן בהוא מנין לפי שעל ידו נעשה העגל שבשבילו הוצרכו למנין לכך לא מנאן הוא: הנשיאים מתחיל באליצור ומסיים בעינן על שם ירבעם שהסית עינו ועל ידי העגל: (טז) קראי העדה. י"ו קטיעה. וקרי קרואי בשביל שלומיאל בן צורי שדי שהוא זמרי בן סלוא

רש"י

לגלגלתם. על ידי שקלים ו בקע לגלגלת: (ג) כל יוצא צבא. מגיד שאין יוצא בצבא פחות ז מבן עשרים (ד) ואתכם יהיו. כשתפקדו אותם יהיו עמכם ח נשיא כל שבט ושבט: (טז) אלה קרואי העדה. הנקראים לכל דבר ט חשיבות שבעדה: (יז) האנשים האלה. את שנים עשר נשיאים י הללו: אשר נקבו. לו כאן בשמות: (יח) ויתילדו על משפחתם. הביאו ספרי יחוסיהם

שפתי חכמים

פשט הכתוב דאי נפקותא אם יהיה האב ממשפחת החנוכי והאם ממשפחת הפלואי ויקרא על שם החנוכי כיון שאתיה משבט ראובן אין הפרש בין יקוס על משפחת האב או האם: ו ר"ל למה מנאן והלא דבר בא כשמונין אותן ועל זה פי' פ"י שקלים מ': ז וא"ת מנלן לרש"י דלמא אף פחות מבן כ' יוצא לצבא וכן אמר הכתוב מבן כ' שנה ומעלה והוא יוצא צבא תפקדו אותם אבל אם הוא מבן כ' שנה ואינו יוצא לצבא דשים זקן וחולה או יוצא לצבא ואינו בן כ' אל תפקדו אותם. וי"ל דא"כ הל"ל מבן כ' שנה ומעלה היוצא צבא ונל"ל כל יוצא צבא אלא ודאי אין זה אלא ביאור כדפירש"י. וכן מ"ש בכי תשא למדך כאן שאין פחות מבן כ' וכו' מהכא נפקא. הרא"ם. וע"ל בפרשת כי תשא: ח וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא יהיו עמכם בצרכים אחרים כמובן מן הקרא ולא כשתפקוד אותם ועוד מנ"ל שהיו נשיאים דלמא אנשים אחרים. וי"ל מדכתיב בסוף אלה קרואי העדה נשיאי מטות ש"מ שהיו נשיאים וגם כתיב ויקח משה ואהרן את האנשים וגו' ואת כל העדה הקהילו וגו' ש"מ שהיו מונין עם משה: ט רצונו לפרש וכי זה היה חשיבתן שהיו קוראין כל העדה לכן פירש הנקראים וכו' כלומר נתן עצה ולתקן כל צרכי העדה: י רצונו לתרץ הל"ל ויקח משה ואהרן אותם שהרי לעיל מיניה כתיב נשיאי העדה וממילא ידעינן שהם הנזכרים למעלה א"ו הואיל וכתיב האנשים האלה יכול אני לומר שהיו אחרים ולא נשיאים לכך פירש"י שנים עשר הנשיאים הללו. וא"ת אחרים בין לכך פירש"י אשר נקבו לו כאן בשמות ומי הם אשר נקבו לו כאן בשמות הוי אומר אלו הנשיאים והוסיף מלת לו

ק

ישראל לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן כל דכורא לגלגלתהון: ג מבר עשרין שנין ולעלא כל נפק חילא בישראל תמנון יתהון לחיליהון את ואהרן: ד ועמכון יהון גברא גברא לשבטא גבר ריש לבית אבהתוהי הוא: ה ואלין שמהת גבריא די יקומון עמכון לראובן אליצור בר שדיאור: ו לשמעון שלמיאל בר צורישדי: ז ליהודה נחשון בר עמינדב: ח ליששכר נתנאל בר צוער: ט לזבולן אליאב בר חלון: י לבני יוסף לאפרים אלישמע בר עמיהוד למנשה גמליאל בר פדהצור: יא לבנימן אבידן בר גדעוני: יב לדן אחיעזר בר עמישדי: יג לאשר פגעיאל בר עכרן: יד לגד אליסף בר דעואל: טו לנפתלי אחירע בר עינן: טז אלין מערעי כנשתא רברבי שבטי אבהתהון רישי אלפיא דישראל אנון: יז ודבר משה ואהרן ית גבריא האלין די אתפרשו בשמהן: יח וית כל כנשתא כנשו בחד לירחא תנינא ואתיחסו על זרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין

רש"י | שפתי חכמים

יחוסיהם ב ועידי חזקת לידתם ל כל א' וא' להתייחס

כי בעלתו לא יודע למי נקנו: כ הולך לפרש כן לפי שאלא ויתילדו הוא מבנין התפעל שעומד בעצמו ואם היה כמשמעו מלבון לידה היה משמע שהולידו את עצמם. לכך פי' שהביאו שהם עצמם הביאו את ספריהם וכו': ל תוקף ל' כבוד כמו

התורה והמצוה

אמר מונה מספר לכוכבים ועל פעולתם כ"א ביחוד אמר לכולם שמות יקרא, וכן ישראל בכללותם שיהיו אומה אחת מוכנת להיות מרכבה לשכינת ה' נכנסו במנין, ר"ל שע"ז צריך מנין הכולל שהמנין שפתות הם שבעים נפש והמנין הגדול הוא ששים רבוא כמ"ש האריז"ל בס' הגלגולים, אמנם בפרטותם כל איש ואיש י"ל שכונה מיוחדת וסגולה פרטית שע"י בשמות נקראו, וע"כ נמנו במספר שמות שכ"א י"ל ענין נאמר וקדושה מיוחדת וגם נמנו לגלגלותם שמורה על המנין הכולל:

(ג) מבן, [ענין ה'] שנאמר בעת ההוא היו מוכנים לכנס לארץ והיה צריך לדעת מספר צבא המלחמה ולסדרם בדגלים כמחנה ההולכים למלחמה שמסודרים במערכה איש על דגלו ותחת שרי אלפים ושרי מאות הי' צריך מנין אחר לדעת מי ראוי לצאת בצבא ולתכלית זה מנו מבן עשרים שנה כל יוצא צבא, היינו פרטו אם הוא גבור חיל ראוי לצאת לצבא ואם אינו בע"מ וחלש, וגם שאז היו כולם אנשי חיל שלמים וגבורים שכל בע"מ נתרפאו בעת מ"ת כמ"ש חז"ל זה היה ענין נסיי, והעברת המנין היה כפי הטבע שנאסוו להשגיח ע"ז אם כ"א ראוי לצאת לצבא, והתנה שיהיו רק בישראל לא מן הגרים, וגלפי הסקף זה לא מנה את השבטים כסדר תולדותם רק כפי סדר הדגלים כמו שית' ועז"א תפקדו אותם לצבאותם, שצבא המלחמה היה איש על דגלו, וי"ל שבסדר זה סדר ג"כ את כולם לפי סדר יוצאי צבא שהיו ממונים עליהם שרי אלפים ושרי מאות ותחת כל שר המו אנשיו המופקדים תחתיו, ועז"א תפקדו אותם לצבאותם שע"כ תפס לשון פקידה שמליין ג"כ המינוי שכ"א הנה תחת השר הממונה עליו, ועתה באר עוד הבדל בין המנין הקודם שהיה ע"י משה לבדו ומנין זה הי' ע"י משה ואהרן:

(ד) ואתכם יהיו איש למטה, באשר היו מוכנים לכנס אל הארץ והארץ התחלק לפי האבות שיש בכל שבט כמ"ש לרב תרבו נחלתו, היה צריך שכל הנשיאים יהיו מקובלים וישגיחו על המנין שלא יתערב שבט בשבט אחר, וכן באשר הם היו ג"כ שרי האלפים היו מסדרים אותם לצבאותם ועז"א הטעם איש ראש לבית אבותיו הוא:

(טז) אלה קריאי העדה, באר הטעם מה שבחר באנשים האלה שזה: [א] מפני שהיו קריאי העדה ר"ל ראשי סנהדראות, שבדברים גדולים היה צריך שיהיו עפ"י מלך ונביא וכ"ג וסנהדרין והיה פה המלך והנביא ואהרן הכ"ג והנשיאים היו ראשי סנהדרין כי שתה עדה הוא כשהסנהדרין בראשם [ב] מלד שהם נשיאי מטות אבותם והם היו מזומנים לחלק את הארץ לפי מספר אנשי השבט [כנ"ל פסוק ד']: [ג] מלד שהם ראשי אלפי ישראל והיו צריכים לסדר צבא המלחמה כא' תחת שר האלף שלו [כנ"ל פסוק ג']:

(יז יח) ויקח משה, ביאר שמשה מדרז לקיים מצות ה' תכף ביום הזיוי, אם במה שלקח י"ב הנשיאים אם במה שהקהילו את כל העדה כ"ה היו באחד לחדש השני ביום הזיוי, ויתילדו שכ"א הגיד את יחוסו והתחילו מן משפחות ההתחתונות ועלו למעלה עד בית אבותם ולכן אמר למשפחותם לבית אבותם

שָׁנָה וָמַעְלָה לְגֻלְגְּלֹתָם׃ יט כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה
וַיִּפְקְדֵם בְּמִדְבַּר סִינָי׃ ס שני כ וַיִּהְיוּ בְנֵי־רְאוּבֵן בְּכֹר
יִשְׂרָאֵל תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר
שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל
יֹצֵא צָבָא׃ כא פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים
אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ כב לִבְנֵי שִׁמְעוֹן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לְבֵית אֲבֹתָם פְּקֻדָיו בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר
מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ כג פְּקֻדֵיהֶם
לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן תִּשְׁעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ פ
כד לִבְנֵי גָד תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר
שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ כה פְּקֻדֵיהֶם
לְמַטֵּה גָד חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃
פ כו לִבְנֵי יְהוּדָה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם
בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃
כז פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה יְהוּדָה אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ
מֵאוֹת׃ כח לִבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית
אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא
צָבָא׃ כט פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף
וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ ל לִבְנֵי זְבוּלֻן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה
כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ לא פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה זְבוּלֻן שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים
אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ לב לִבְנֵי יוֹסֵף לִבְנֵי אֶפְרַיִם תּוֹלְדֹתָם
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים
שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ לג פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה אֶפְרָיִם
אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ לד לִבְנֵי מְנַשֶּׁה תּוֹלְדֹתָם

למשפחתם לבית אבתם במספר שמות מבן עשרים

שנה

אונקלום

ולעלא לגלגלתהון: יט כמא די פקיד יי ית משה ומננון במדברא דסיני: כ והוו בני ראובן בוכרא דישראל תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן לגלגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעלא כל נפק חילא: כא מניניהון לשבטא דראובן ארבעין ושתא אלפין וחמש מאה: כב לבני שמעון תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון מנינוהי במנין שמהן לגלגלתהון כל דכורא מבר עשרין שנין ולעלא כל נפק חילא: כג מניניהון לשבטא דשמעון חמשין ותשע אלפין ותלת מאה: כד לבני גד תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעלא כל נפק חילא: כה מניניהון לשבטא דגד ארבעין וחמשא אלפין ושית מאה וחמשין: כו לבני יהודה תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעלא כל נפק חילא: כז מניניהון לשבטא דיהודה שבעין וארבעא אלפין ושית מאה: כח לבני יששכר תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעלא כל נפק חילא: כט מניניהון לשבטא דיששכר חמשין וארבעא אלפין וארבע מאה: ל לבני זבולן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעלא כל נפק חילא: לא מניניהון לשבטא דזבולן חמשין ושבע אלפין וארבע מאה: לב לבני יוסף לבני אפרים תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעלא כל נפק חילא: לג מניניהון לשבטא דאפרים ארבעין אלפין וחמש מאה: לד לבני מנשה תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין

בעל הטורים

זכן בעדת קרח קראי כתיב חסר ושם חסר הוי"ו לגמרי לפי שהיו כלם רשעים אבל בכאן היו האחרים צדיקים: (יט) במדבר סיני. שנים דסמיכי בסוף פסוק ויפקדם במדבר סיני ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם לה' במדבר סיני לפי שבשביל שמנין היו מקריבים עליהם קרבנות כדי שלא ישלוט בהם דבר כדכתיב כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו: (כב) לבני שמעון לגלגלותם. הלמ"ד עקומה למטה לפי שהלמ"ד שלו זמרי בן סלוא הטה ונפלו משבטו והלמ"ד הוא גבוה מכל האותיות כך הסר משבטו שלא העמיד לא מלך ולא שופט: (לב) לבני יוסף לבני אפרים. ולא אמר לבני יוסף לאפרים לפי שיוסף לא זכה במטת אביו משום כבוד מלכות לא רצה למנותו בדגלים וקרא הדגל על שם בניו. לכך

השאלות

(כ - מב) למה הוסיף אצל שמעון מלת פקודיו ולמה אמר בכולם לבני ואצל נפתלי אמר בני:

התורה והמצוה

אבותם כמ"ש בפ' בא (ס' י"ז) וכן קיים שם שהאבות שיהיו במספר שמות וגם לגלגולתם כנ"ל, וכ"ז התחילו באותו יום ומובן מעצמו שכ"ז לא נגמר ביום א', ולכן אמר:

(יט) ויפקדם במדבר סיני, ר"ל שבעשרים יום שהיו עדיין במדבר סיני נגמר המנין, והגם בתחלה התעסקו במנין ואחר שגמרו המנין התחילו שנית לסדרם לפי הדגלים ולסדר הצבא תחת שרי האלפים והמאות כמ"ש הפקדו אותם לצבאותם ועז"א ויפקדם שזה נקרא פקידה כנ"ל, וכ"ז נגמר במדבר סיני קודם שנסעו משם:

(כ מב) ויהיו בני ראובן, מבואר שמנאם לפי סדר הדגלים וא"כ היו ראוי להקדים דגל מחנה יהודה שנסע ראשונה רק מפני שראובן הוא הבכור חלקו לו כבוד להקדים את דגלו במנין הזה וז"ש ויהיו בני ראובן בכור ישראל, ואמר אצל ראובן ושמעון כל זכר לגלגלותם ולא אמר כן ביתר השבטים סמך ע"מ שאמר זה בשנים הראשונים, ומה שהוסיף גבי שמעון מלת פקודיו י"ל מפני שפעם ראשונה מנו במצרים ושם היה לכל שבט מנין אחר, אבל שבט שמעון לא נוסף מנינו על מנין מצרים, כי מתו שבט בחטא העגל כמנין שנתוספו בשנה שני' מן אלה שנעשו בני עשרים, לז"א פקודיו, ר"ל שהיו כפי

מנין

שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ לה פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה
שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמָאתָיִם׃ פ לו לִבְנֵי בִנְיָמִן תּוֹלְדֹתָם
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים
שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ לז פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה בִנְיָמִן
חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ לח לִבְנֵי דָן
תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ לט פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה
דָן שְׁנַיִם וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ פ מ לִבְנֵי אָשֵׁר
תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ מא פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה
אָשֵׁר אֶחָד וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ מב בְּנֵי נַפְתָּלִי
תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ מג פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה
נַפְתָּלִי שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ מד אֵלֶּה
הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים
עָשָׂר אִישׁ אִישׁ־אֶחָד לְבֵית־אֲבֹתָיו הָיוּ׃ מה וַיִּהְיוּ כָּל־
פְּקוּדֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה
כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ מו וַיִּהְיוּ כָּל־הַפְּקֻדִים שֵׁשׁ־מֵאוֹת
אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ מז וְהַלְוִיִּם
לְמַטֵּה אֲבֹתָם לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹכָם׃ פ מח וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ מט אַךְ אֶת־מַטֵּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת־

בעל הטורים

אמר לבני אפרים כדרך שאמר בכלן: (מב) בני נפתלי. בכלן אומר לבני לבד בנפתלי שאמר בני לפי שבשבט נפתלי היו בנות יותר מבנים לכן רמז בברכת נפתלי אשה אילה שלוחה שנותן ר"ת אשה ולפיכך בפנחס כתיב בכלן בני לפי שמתו הנשים ונתרבו

שפתי חכמים

שפירש רש"י בפרשת בהר אל אחוזת אבותיו ישוב פי' אל חזקת אבותיו והוא ל' כבוד: מ כלומר שלא יהא מונים מבן עשרים אלא מבן חדש ומעלה כיון שהם לגיון המלך חשובים הם הקטנים שיהיו מכלל נפל כמו יוצא צבא בישראל: נ כי לפי טעם ראשון למה כתב אך דהא כל הכין מיעוטין

רש"י

על השבט: (מט) אך את מטה לוי לא תפקד. (במדבר רבה ב"ב קכ"א) כדאי הוא לגיון של מלך להיות מ נמנה לבדו. נ דבר אחר צפה הקב"ה שעתידה לעמוד גזירה על כל הנמנין מבן עשרים שנה ומעלה שימותו

ולעלא כל נפק חילא: לה מניניהון לשבטא דמנשה תלתין ותרין אלפין ומאתן: לו לבני בנימן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעלא כל נפק חילא: לז מניניהון לשבטא דבנימן תלתין וחמשא אלפין וארבע מאה: לח לבני דן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעלא כל נפק חילא: לט מניניהון לשבטא דדן שתין ותרין אלפין ושבע מאה: מ לבני אשר תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעלא כל נפק חילא: מא מניניהון לשבטא דאשר ארבעין וחד אלפין וחמש מאה: מב בני נפתלי תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעלא כל נפק חילא: מג מניניהון לשבטא דנפתלי חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה: מד אלין מניניא די מנא משה ואהרן ורברבי ישראל תרי עשר גברין גברא חד לבית אבהתוהי הוו: מה והוו כל מניני בני ישראל לבית אבהתהון מבר עשרין שנין ולעלא כל נפק חילא בישראל: מו והוו כל מניניא שית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין: מז ולואי לשבטא דאבהתהון לא אתמניאו ביניהון: מח ומליל יי עם משה למימר: מט ברם ית שבטא דלוי לא תמני וית

רש"י

במדבר אמר אל יהיו אלו בכלל לפי שהם שלי שלא חטאו

שפתי חכמים

הן מ"ס פי' ד"א והמיעוט הוא מגזירת בן עשרים דימותו במדבר וא"ת היה לו למינקט שלא טעו במרגלים דהרי מה שבמדבר מתו בשביל גזירת מרגלים היה. וי"ל דגם הלוים חטו במרגלים רק בעגל לא טעו לכך לא נפקדו דהרי אפילו ישראל לא נענשו אלא בשביל השתי עבירות כמו שמוכיח רש"י בפרשה שלח לך שהוא' וכתיב תשאו את עונותיכם ולא נאמר תשאו את עונכם אלא ודאי בתי עבירות של עגל ושל מרגלים. וכא דפי' רש"י לקמן בפ' אלה הדברים שלא היו הלוים עמהם בשילוח מרגלים ואפילו בעלה לא היו עמהם כמו שאפרש לקמן בע"ס וי"ל מתחילה לענין השילוח לא היו עמהם אפי' בעלה אבל בחזרתם כשבאו המרגלים והוציאו דבת הארץ ויבאו כל העדה את קולם ויבכו וגו' באותה בכייה היה גם שבט לוי שאמרו ולמה ה' מביא וגו' לנפול בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז וגו'. ובזה יתורץ ג"כ מה שמקשין העולם אף אם היו נמנים מבן עשרים שנה כיון שלא חטאו למה יהיו בכלל הגזירה כי אין העבוד ממים אלא החטא ממית אלא ודאי שחטאו במרגלים משום הכי לא נמנו וק"ל:

השאלות

(מה - מו) למה כפל ויהיו כל פקודי בני ישראל ויהיו כל הפקודים:

(מט - נד) למה כפל את מטה לוי לא תפקד ואת ראשם לא תשא. ולמה כפל ב"פ שיחנו סביב למשכן ועוד כפל ענינים במאמר זה:

התורה והמצוה

מנין הראשון, ואמר בכולם לבני שמעון לבני גד, רק אצל נפתלי אמר בני נפתלי בלא למ"ד, כי אחר שנמנו י"א שבטים ידעו ממילא מספר בני נפתלי ע"י המנין הקודם שנמנו ממחרת יוהכ"פ בשנה זו, אחר שלא מת אחד מהם כנ"ל:

(מד) אלה הפקודים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל. מודיע ששנים עשר הנשיאים עסקו בכל הפקודים שלא תאמר שלא עסק כל אחד רק במנין שבטו לבד, כי כולם השגיחו על מנין כל השבטים שלא ירבו מנין אישי שבט אחד יותר ממה שהוא ועי"כ יגרע נחלת שבט האחר בחלוקת הארץ, ועז"א ונשיאי ישראל שנים עשר איש:

(מה מו) ויהיו כל פקודי ב"י. ויהיו כל הפקודים, תחלה משמיע החדוש שכל הנמנים לגלגולת היו כולם ראוים לצבא שלא היו בהם חלשים ובע"מ עד שכל פקודי ב"י היו כל יוצאי צבא ר"ל הראוים לצבא, ולא היה צריך שני חשבונות מנין הגלגולת לבד ומנין יוצאי צבא לבד, ועי"כ היו כל הפקודים שש מאות אלף וכו' והיה רק מנין אחד:

(מז) והלוים למטה אבותם, ר"ל הלוים בסבת מטה אבותם דהיינו נשיא המטה ממה שראו שלא נבחר נשיא מן הלוים שיעמוד אתם כשיפקוד את הלוים מזה הבינו שהם לא יבואו במנין ב"י, ולכן לא התפקדו בתוכם, וכבר פי' ר"ע ספורנו שמלת התפקדו בא מורכב מן הפעל והתפעל, שר"ל שלא הפקדו ע"י משה ונשיאי השמות ולא התפקדו מעצמם שימסרו מעצמם חשבון מנינם כי הבינו מעצמם שהם לא יבואו במנין זה:

(מח) וידבר ה', אבל באשר היה משה מסופק אם ימנם בפ"ע או לא א"ל ה':

(מט) אך את מטה לוי לא תפקד, כבר בארנו שישראל נמנו בשתי הפקפות, [א] שמנו אותם במספר שמות לגלגלותם, [ב] שעיינו הנית מי הראוי לצאת לצבא, וכן בני לוי נמנו בב' הפקפות אלה, [א] מה שמנו

רֹאשָׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ נ וְאַתָּה הַפְקֵד אֶת־הַלְוִיִּם עַל־מִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְעַל כָּל־כֵּלָיו וְעַל כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ הֵמָּה יִשְׂאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְהֵם יְשָׁרְתֻהוּ וְסָבִיב לַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ׃ נא וּבִנְסֹעַ הַמִּשְׁכָּן יוֹרִידוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וּבַחֲנֹת הַמִּשְׁכָּן יָקִימוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ נב וְחָנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ עַל־מַחֲנֵהוּ וְאִישׁ עַל־דִּגְלוֹ לְצִבְאֹתָם׃ נג וְהַלְוִיִּם יַחֲנוּ סָבִיב לְמִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְלֹא־יִהְיֶה קֶצֶף עַל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׁמְרוּ הַלְוִיִּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן הָעֵדוּת׃ נד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ׃ פ שלישי ב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב אִישׁ עַל־דִּגְלוֹ בְאֹתֹת לְבֵית אֲבֹתָם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנֶּגֶד סָבִיב לְאֹהֶל־מוֹעֵד

בעל הטורים

טנשים ולכך לא אמר לבני: (נ) הפקד ב' במסורה. הכא ואידך הפקד עליו רשע וזהו שאמרו אין אדם נעשה שוטר מלמטה אלא אם כן נעשה רשע מלמעלה וזה הוא הפקד את הלוים שנעשו שוטרים הפקד עליו רשע: (ב) איש על דגלו באתת. שיפקב רנה כנס מי יהיה ראש דגל כל מי שמדבר עמו לנוכח היה ראש דגל כמו ראובן בכורי אתה. יהודה אתה יודוך. יוסף שאל אמך ויעזרך. דן לישועתך קויתי ה': מנגד סביב לאהל. בגימטריא לאלפים אמה. סביב לאהל מועד יחנו וכחנים. לומר כשם שהייתה למעלה ד' דגלים סביב לכסא הכבוד כך היה למטה ד' דגלים סביב למשכן וזהו איומה כנדגלות. וזהו ודגלו עלי

שפתי חכמים

ם וא"ת למה פירש כתרגומו שלא האמר הפקד ל' מנין גאי מסוכן בזה שהרי אף על ל' מנין מפרש התרגום מני. וי"ל שבכל מקום שמתרגמינן מני על ל' מינוי שררה הנו"ן של מני דגושה וכאן נמי הנו"ן דגושה ש"מ שהוא לשון מינוי שררה אבל כשהנו"ן של מני אינה דגושה הוא לשון מנין. ועי"ל לכך פירש"י כתרגומו לפי שמלת פקוד הוא ג"כ לשון זכרון כמו וה' פקד את שרה ופעמים שהוא לשון חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש לכך פירש"י כתרגומו מני להפוקי אותן ב' פירושים של זכרון או של חסרון. ואין לומר דילמא הוא ל' מנין לכך פירש"י כמו ויפקד פקידים: ע פי' שמפרקין אברי המשכן ומפרידין אותן ממקום תבוך ומעמידין כל אחד לבדו. לא יורידו ממקום גבוה למקום נמוך כמובן מלשון ירידה: פ דק"ל על מה דכתיב ובנסוע המשכן וכי המשכן נוסע והלא מסיעין אותו אנשים וע"ק והא קודם הנסיעה היו מפרקין ובקרא משמע דבשעת נסיעה היו מפרקין. וע"ז פירש כשבאו ליסע הנסיעה קאי על האנשים וכו' ואמר ונושאין אותו וכו' שלא שאמר הורדה לבדה הוצת הלוים ולא המשא ואע"פ שלא הכר כאן בקרא משאם סמך על סוף הפרשה וכמו שפיר' בפרשת נשא: צ והיא פריקה והקמה. רצונו לתרץ והרי כבר הזהיר בכתוב כמה פעמים שכל הקרב לעבודת מזבח או הנכנס להיכל יומת לכך פירש לעבודתם זו שהיא פריקה והקמה לא לקריבה למזבח: ק וא"ת מנ"ל לרש"י הכי דהא כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק. וי"ל דרש"י בעצמו מפרש זה בסמוך במה דכתיב ולא יהיה קצף וגו' שזו היא מיתה בידי שמים כמו שמצינו בקרח כי יצא הקצף ושם היתה

מיתה

רש"י

טעו בעגל: (נ) ואתה הפקד את הלוים. כתרגומו מני לשון מנוי שררה ם על דבר שהוא ממונה עליו כמו (אסתר ב') ויפקד המלך פקידים: (נא) יורידו אתו. כתרגומו יפרקון ע כשבאין ליסע במדבר ממסע למסע היו מפרקין אותו מהקמתו פ ונושאין אותו עד מקום אשר ישכון שם הענן ויחנו שם ומקימין אותו: והזר הקרב. לעבודתם צ זו: יומת. בידי ק שמים: (נב) ואיש על דגלו. כמו שהדגלים סדורים בספר זה שלשה שבטים לכל דגל: (נג) ולא יהיה קצף. אם תעשו כמצותי לא יהיה קצף ואם לאו שיכנסו זרים בעבודתם זו יהיה קצף ר כמו שמצינו במעשה ש קרח (במדבר י"ז) כי יצא הקצף וגומר: (ב) באתת. כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו ת צבעו של זה לא כצבעו של זה צבע כל אחד כגוון אבנו הקבועה בחשן ומתוך כך יכיר כל אחד את דגלו. דבר אחר באותות לבית אבותם באות שמסר להם יעקב אביהם א כשנשאוהו ממצרים שנאמר (בראשית נ') ויעשו בניו לו כן כאשר צום יהודה ויששכר וזבולן ישאוהו מן המזרח וראובן ושמעון וגד מן הדרום וכו' כדאיתא בתנחומא בפרשה זו: מנגד. מרחוק מיל ב כמו

שנאמר

חשבנהון לא תקבל בגו בני ישראל: נ ואת מני ית לואי על משכנא דסהדותא ועל כל מנוהי ועל כל די לה אנון יטלון ית משכנא וית כל מנוהי ואנון ישמשנה וסחור סחור למשכנא ישרון: נא ובמטל משכנא יפרקון יתה לואי ובמשרי משכנא יקימון יתה לואי וחלוני דיקרב יתקטל: נב וישרון בני ישראל גבר על משרוהי וגבר על טקסה לחילידהון: נג ולואי ישרון סחור סחור למשכנא דסהדותא ולא יהי רוגזא על כנשתא דבני ישראל ויטרון לואי ית מטרת משכנא דסהדותא: נד ועבדו בני ישראל ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו: א ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: ב גבר על טקסה באתון לבית אבהתהון ישרון בני ישראל מלקבל

רש"י

ש"אמר (יהושע ג') אך רחוק יהיה ביניכם וביניו באלפים אמה שיוכלו לבא בשבת. משה ואהרן ובניו והלוים

שפתי חכמים

מיתה בידי שמים ועיין לעיל בפרשת אמור: ר יש מקשים דהא כל התורה נאמרה כללות ופרטות ומכלל כן אתה שומע לאו. וי"ל דרש"י בא לפרש שלא נטעה לומר דהא דכתיב ולא יהיה קצף דקאי אדסמיך ליה וחנו בני ישראל וגו' והלוים יחנו וגו' לכן פירש אם תעשו ואם לא תעשו וכו' קאי אעבודת המשכן פריקה וטעינה והוכחתו כמו שמצינו גבי קרח. מזרחי: ש רש"י פי' זה משום פירוש דלעיל שפירש יומת בידי שמים שא' תקשה מנ"ל לכן הביא מעשה קרח: ת ופי' לבית אבותם הם שמות אבותם המפורסמים בהמון ולפי שפירוש זה רחוק שפירש על לבית אבותם לכן אמר ד"א וכו' ולפי' ד"א קשה מלת דגלו באותות לבית אבותם לכן צריך גם לטעם הראשון: א פירוש ולפי זה צ"ל דגל לשון קיבוץ כמו ודגלו עלי אהבה כלומר וכל דגל היה גבי קיבוצו. מזרחי: ב וא"ת לעיל בפרשת יתרו פירש"י עד הבר למזרחו כל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח ומשמע אפילו סמוך. וי"ל דכאן כתיב סביב לאהל מועד יחנו א"כ אי אפשר שיהיו כולם נגד מזרח לכן פירש"י לשון רחוק. ועוד מגאסי מג"ש למד נאמר כאן מנגד ונאמר להלן וחשב מנגד הרחק מה להלן רחוק אף כאן רחוק

השאלות

(ב - לד) למה חזר המנין שנית וד אריך במנינם והלא כבר באר מנין כל שבט ושבט. ולמה בכולם אמר ופקודיהם ובג' שבטים אמר ופקודיו. ולמה כפל אלה פקודי ב"י כל פקודי המחנות ולמה אמר שנית והלוים לא התפקדו שכבר אמר זה למעלה:

התורה והמצוה

שמנו את כלנוהם מבן חדש ומעלה שעז"א לקמן [ג טו] פקוד את בני לוי [ב] מה שמנה אותם מבן שלשים ומעלה שעז"א [ד ב] נשא את ראש בני קהת, ואמר לו ה' שבין הפקידה מבן חדש ובין נשיאת ראש מבן שלשים לא יהיו בתוך בני ישראל רק בפ"ע, ולכן אמר מלת אך לא מלת רק, שמבואר אצלי תמיד שמלת אך ממעט במספר ... עצמו שבא בו מלת אך (עיין השחר כלל תקנא), ר"ל אך בתוך ב"י לא תפקוד ולא תשא, כי הפקדם בפ"ע: (ג) ואתה הפקד את הלוים, באר הטעם שלא ימנו בתוך ב"י כי הם מובדלים מישראל אם במנין לגאולה כי הם הם נתונים לעבודת הקדש [ולבן בוכרי דפליג במתניתין דשקלים וס"ל דכהנים פטורים ממחצית השקל ס"ה לוים כמ"ש התוס' במנחות (דף כא) ובערכין (דף ד') ומפרש בירושלמי דשקלים שסובר שמ"ש כל העובר על הפקודים היינו הנמנים מבן עשרים והלוים לא נמנו], ואם במנין לצבא מלחמה הם יהיו מופקדים לצבא המשכן, וכן ס"ל למנאם לענין חלוקת הארץ שלא נטלו חלק בארץ וע"כ א"צ שיפגיעו באלפי המסות על מניים, לכן אמר ואתה הפקד אותם לבדך, וחשב בזה ה' ענינים [א] שיהיו מופקדים על משכן העדות בעת עמדו במקומו הם השוערים והשומרים, על כל כליו ועל כל אשר לו על סין והסולת והבשמים והחביתין ולהם המערכת ועוד כמה דברים שחשב בדס"א (סי' פ' וסי' כג), והרלב"ח פי' על כל כליו הארון והשלחן והמנורה ועל כל אשר לו כלי הכלים ר"ל המלקחים והמחתות והסירות והמזרקים, [ב] המה ישאו את המשכן בעת הנסיעה וזה מצוה גם לדורות, וסביב למשכן יחנו י"ל ר"ל שבעת הנסיעה יקיפו את המשכן, ואף למ"ד כקורה היו מהלכים הלכו בני גרשון ובני מררי סביב העגלות: (נא) ובנסוע, [ג] בעת הנסיעה והחניה יתעסקו בהקמתו ובפרוקו וזה נהג כל ימי המדבר: (נב נג) וחנו, [ד] שב"י יחנו איש על מחנהו, שכל שבט יחנה בפ"ע וכל דגל בפ"ע כ"א במקומו והלוים יחנו סביב למשכן שהוא בעת החניה שלמעלה דבר מעת הנסיעה ובזה לא יהיה קצף על ב"י כי הלוים יהיו כמחיצה בין מחנה ישראל ובין המקדש, שהמקדש הוא כלב בבעל חי שממנו תוצאות חיים וסביב לו הריאה המגינה עליו וסביב לו האברים החיצונים, [ה] ושמרו הלוים כמ"ש שהלוים שומרים בכ"א מקומות: (נד) ויעשו ב"י, שהוא רחוק מן המשכן וכ"א על מחנהו ודגלו בכל הנ':

ב (ב) איש על דגלו, אחר שגמר המנין התחיל לסדר את הדגלים, ואז נמנו שנית כמה יעלו לכל דגל, כי כבר עברו ימים מאחד לחדש השני שהתחיל המנין ובדרך הטבע ימותו מהם אנשים בימים שבינתים, ונמנו שנית להראות נסי ה' ונפלאותיו שגם עתה אחר המנין לא נפקד מהם איש במשך ימים אלה ונמקים שנית מ"ב ... יהיה בהם ענף בפקוד אותם, כמו שפירשתי שם במקומו, ובמנין הזה ששיב

שנגד

יחנו: ג והחנים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה לצבאתם
ונשיא לבני יהודה נחשון בן־עמינדב: ד וצבאו ופקדיהם
ארבעה ושבעים אלף ושש מאות: ה והחנים עליו מטה
יששכר ונשיא לבני יששכר נתנאל בן־צוער: ו וצבאו
ופקדיו ארבעה וחמשים אלף וארבע מאות: ז מטה
זבולן ונשיא לבני זבולן אליאב בן־חלן: ח וצבאו ופקדיו
שבעה וחמשים אלף וארבע מאות: ט כל־הפקדים
למחנה יהודה מאת אלף ושמנים אלף וששת־אלפים
וארבע־מאות לצבאתם ראשנה יסעו: ס י דגל מחנה
ראובן תימנה לצבאתם ונשיא לבני ראובן אליצור בן־
שדיאור: יא וצבאו ופקדיו ששה וארבעים אלף וחמש
מאות: יב והחונם עליו מטה שמעון ונשיא לבני שמעון
שלמיאל בן־צורישדי: יג וצבאו ופקדיהם תשעה
וחמשים אלף ושלש מאות: יד ומטה גד ונשיא לבני גד
אליסף בן־רעואל: טו וצבאו ופקדיהם חמשה וארבעים
אלף ושש מאות וחמשים: טז כל־הפקדים למחנה ראובן
מאת אלף ואחד וחמשים אלף וארבע־מאות וחמשים
לצבאתם ושנים יסעו: ס יז ונסע אהל־מועד מחנה הלוים
בתוך המחנת כאשר יחנו כן יסעו איש על־ידו לדגליהם:

בעל הטורים

אהבה: וישראל ראו בשעת מתן תורה הדגלים של מעלה נתאוו לאותן הדגלים זהו הוא ובשם אלהינו נדגול: (ז) מטה זבולן. ולא אמר ומטה כדרך שנאמר באחרים לפי שזבולן היה מפרנס ליששכר וראויי' בהתחברם הטעם שלא אמר ומטה בזבולן כמו שאמר בכלן ללמדך שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא ונותן לתוך פיו של יששכר לפיכך לא רצה הכתוב לעשותו טפלה לו לומר ששכרו גדול כמותו וכן הוא אומר עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר וכתיב כי בצל החכמה בצל הכסף לכן חשוב הכל כמטה אחד וכאלו

רש"י

והלוים חונים בסמוך לו: (ג) קדמה. לפנים הקרויים קדם ואיזו זו רוח ג מזרחית והמערב קרוי אחור: (ט) ראשונה יסעו. כשרואין הענן מסתלק ד תוקעין הכהנים בחצוצרות ונוסע מחנה יהודה תחלה וכשהולכין הולכין כדרך חנייתן ה הלוים והעגלות באמצע דגל יהודה במזרח ושל ראובן בדרום ושל אפרים במערב ושל דן בצפון: (יז) ונסע אהל מועד

שפתי חכמינו

רחוק. מיל הוא אלפים אמה שיכלו לבא בשבת: ג וא"ת מנ"ל לרש"י. ומפרש מדנערב קרוי אחור א"כ ש"מ דקדם הוא מזרח: ד דק"ל והיאך היו יודעין שיסעו שהיו הם ראשונים בנסיעה וא"ל שברצונם יסעו דהא כתיב על פי ה' יסעו ועל זה פירש כשרואים וכו' כתב הרא"ם ויש לתמוה למה השמיט רש"י ז"ל מאמר משה קומה ה' וגו' ולא הזכיר רק סילוק הענן ותקיעת חצוצרות. ונ"ל דרש"י לא בא לפרש אלא היאך היו יודעין שהגיע הזמן ליסע ומפרש שבזה היו יודעין כשרואין ומ'

סחור סחור למשכן זמנא ישרון: ג ודי שרן קדומא מדינחא טקס משרית יהודה לחיליהון ורבא לבני יהודה נחשון בר עמינדב: ד וחילה ומניניהון שבעין וארבעא אלפין ושית מאה: ה ודישרן סמיכין עלוהי שבטא דיששכר ורבא לבני יששכר נתנאל בר צוער: ו וחילה ומנינוהי חמשין וארבעא אלפין וארבע מאה: ז שבטא דזבולן ורבא לבני זבולן אליאב בר חלון: ח וחילה ומנינוהי חמשין ושבעא אלפין וארבע מאה: ט כל מנינא למשרית יהודה מאה ותמנן ושתא אלפין וארבע מאה לחיליהון בקדמיתא נטלין: י טקס משרית ראובן דרומא לחיליהון ורבא לבני ראובן אליצור בר שדיאור: יא וחילה ומנינוהי ארבעין ושתא אלפין וחמש מאה: יב ודישרן סמיכין עלוהי שבטא דשמעון ורבא לבני שמעון שלמיאל בר צורישדי: יג וחילה ומניניהון חמשין ותשעא אלפין ותלת מאה: יד ושבטא דגד ורבא לבני גד אליסף בר רעואל: טו וחילה ומניניהון ארבעין וחמשא אלפין ושית מאה וחמשין: טז כל מנינא למשרית ראובן מאה וחמשין וחד אלפין וארבע מאה וחמשין לחיליהון בתנייתא נטלין: יז ונטל משכן זמנא משרית ליואי

רש"י

מועד. לאחר שני ד' דגלים הללו: כאשר יחנו כן יסעו. כמו שפירשתי הליכתן כחנייתן כל דגל מהלך לרוח הקבוע לו: על ידו. על מקומו ואין לשון יד זה ממשמעו רוח של אדו קרוי על ידו הסמוכה לו לכל

שפתי חכמים

וכו' אבל הנסיעה האמתית דהיינו ההליכה לא היה עד שאמר משה קומה ה' והא דכתיב בקרא ראשונה יסעו פירושו ראשונה היו מכינים את עצמן לנסוע ואכתוב עוד מזה בפרשת בהעלותך אי"ה. (נח"י) ואי אומר ישתמיטתיה דהא הרב הביא גם הברייתא בפר' בהעלותך בפסוק ע"פ ה' יסעו וגם הא דעל פי שלשה היו נוסעים וכולי וע"ש: ה כמ"ד כתיבה הלכו ופירוש מאסף לכל המחנות דכתיב גבי דן שכל מי שהיה מאבד דבר מאותן המחנות שכבר נסעו היה מחזיר לכן אבל אינו ר"ל שהיה דגל מחנה דן האחרון מכל הדגלים כמ"ד כקורה היו הולכין: ו פי' בתוך המחנות היינו מחנות ישראל שהן ד' מחנות שתים לפניו ושתים לאחריו ולא בתוך המחנות המוכרות לעיל דהיינו בין מחנה יהודה ומחנה ראובן הואיל וכתיב ונסע אהל מועד אחר

התורה והמצוה

לצורך הדגלים לא צרף כל ראשי המטות רק משה ואהרן התעסקו בזה וכל נשיא עסק במנין בני שבטו, ואמר איש על דגלו באותות לבית אבותם, ר"ל שכל אחד היה לו דגל מיוחד וכל דגל היה לו אות מיוחד מתיחס לבית אבותם, כמו שפי' המפ' שיהודה הי"ל על דגלו צורת אריה ועל דגל ראובן צורת אדם ולאפרים שור ולדן נשר והיה דוגמת ארבע חיות שבמרכבה, והיה בכל דגל ג' שבטים וכל שבט היה לו דגל מיוחד מתיחס אל אבני החשן כמ"ש בתרגום יונתן, ומתיחסים אל י"ב מזלות בעולם הגלגלים וי"ב מחנות מלאכים בעולם המלאכים וכן למעלה למעלה, וכ"ז מהיחס לבית אבותם שכל שבט י"ל מעון מיוחד בעליונים, עוד צוה שיחנו מנגד לאהל מועד רחוק מיל ושיהיו סביב לא"מ עד שאהל מועד שסם יעידת השכינה היה כדוגמת הלב והשבטים כדוגמת הגוף המקיף רוח חיים השוכן באמצע:

(ג לא) והחונים, ודגל יהודה היה במזרח ועמו יששכר וזבולן, ודגל ראובן בדרום ועמו שמעון וגד, כי מבני לאה לא היו רק המשה צרפו את גד שהיה בכור שפחת לאה, ולא צרפו את ראובן ושמעון לדגל יהודה שהם היו גדולי האחים ולא יתכן שיהיו טפלים, וכתב הרי"א שנבחר דגל יהודה ליסע ראשונה מפני שאנשיו היו רבי המספר מכולם, ואחריו היו אנשי דגל דן רבי המספר מכולם, ויען שהסכנה מרחפת בעת מלחמה על ההולכים ראשונה ועל המאסף, לכן נבחרו יששכר וזבולן שהיו רבי המספר לדגל יהודה, ואחריו היה דן המאסף שעליו יפול האויב מאחרי המחנה לזנב את כל הנחשלים כמ"ש בפי' ירמי' (סי' ס') עמ"ש מדן נשמע נחרת סוסיו, ומחנה שבדרום ושבצפון אינה בסכנה כל כך, ונבחר ראובן שמעלתו בצד ימין ואפרים מצד שמאל ודגל ראובן היה מרובה מדגל אפרים ולכן השוה מספרם להודיע הטעם שסדרו הדגלים באופן זה שהיה לפי רובי האנשים בכל דגל, ומ"ש ביששכר וזבולן ולראובן פקודיו, בזה שמודיע שאלשה נשיאים אלה מנו בעצמם את אנשיהם, ועז"א וצבאו של הנשיא ופקודיו של הנשיא ויתר השבטים לא ספרם הנשיא בעצמו רק הם מנו א"ע:

(יז) ונסע אהל מועד, למ"ד בירושלמי כקורה היו מהלכים נסעו דגל מחנה יהודה ואחריהם בני גרשון ומררי ואחריהם דגל ראובן ואחריהם הקהתים ואחריהם שני הדגלים וע"כ פי' הראב"ע שמ"ש בתוך המחנות היינו בין מחנה ראובן ומחנה יהודה, ורש"י שפי' לאחר שני דגלים ע"כ מפרש שמ"ש ונסע א"מ הוא כתבו ולמ"ד בירושלמי כתבה היו מהלכים ואם כפשוטו שר"ל שבעת הנסיעה היו בתוך כמו בעת החניה, ולמ"ד

ס יח דגל מחנה אפרים לצבאתם ימה ונשיא לבני אפרים אלישמע בן־עמיהוד: יט וצבאו ופקדיהם ארבעים אלף וחמש מאות: כ ועליו מטה מנשה ונשיא לבני מנשה גמליאל בן־פדהצור: כא וצבאו ופקדיהם שנים ושלשים אלף ומאתים: כב ומטה בנימן ונשיא לבני בנימן אבידן בן־גדעני: כג וצבאו ופקדיהם חמשה ושלשים אלף וארבע מאות: כד כל־הפקדים למחנה אפרים מאת אלף ושמנת־אלפים ומאה לצבאתם ושלשים יסעו: ס כה דגל מחנה דן צפנה לצבאתם ונשיא לבני דן אחיעזר בן־עמישדי: כו וצבאו ופקדיהם שנים וששים אלף ושבע מאות: כז והחנים עליו מטה אשר ונשיא לבני אשר פגעיאל בן־עכרן: כח וצבאו ופקדיהם אחד וארבעים אלף וחמש מאות: כט ומטה נפתלי ונשיא לבני נפתלי אחירע בן־עינן: ל וצבאו ופקדיהם שלשה וחמשים אלף וארבע מאות: לא כל־הפקדים למחנה דן מאת אלף ושבעה וחמשים אלף ושש מאות לאחרנה יסעו לדגליהם: פ לב אלה פקודי בני־ישראל לבית אבתם כל־פקודי המחנת לצבאתם שש־מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים: לג והלוים לא התפקדו בתוך בני ישראל כאשר צוה יהוה את־משה: לד ויעשו בני ישראל ככל אשר־צוה יהוה את־משה כן־חנו לדגליהם וכן נסעו איש למשפחתיו על־בית אבתיו: פ

רביעי ג א ואלה תולדת אהרן ומשה ביום דבר יהוה את־

משה

בעל הטורים

כלומר יעבור מטה זבולן: (יח) דגל מחנה אפרים. הפסוק מתחיל בדל"ת ומסיים בדל"ת לפי שיעקב הקדים בארבע מקומות אפרים לפני מנשה וכנגדו קדם בארבע מקומות אפרים למנשה בדגלים ובנשיאים ובקרבנות ובשבטים: (לא) לאחרונה ב' במסורה. לאחרונה יסעו לא יהיה לכם זכרון עם שיהיו לאחרונה שעמלק היה מכה שבט דן בעון פסל מיכה שעמהם. יהיה לכם זכרון ס"ס כמו שנאמר כזה נקם לנגד זכרם: (לג) לא התפקדו בתוך בנ"י. יש תגין על הה"א לומר שבחמשה מקומות שנמנו

כגו משריתא כמא דשרן כן נטלין גבר על אתרה לטקסיהון: יח טקס משרית אפרים לחיליהון מערבא ורבא לבני אפרים אלישמע בר עמיהוד: יט וחילה ומניניהון ארבעין אלפין וחמש מאה: כ ודי סמיכין עלוהי שבטא דמנשה ורבא לבני מנשה גמליאל בר פדהצור: כא וחילה ומניניהון תלתין ותרין אלפין ומאתן: כב ושבטא דבנימן ורבא לבני בנימן אבידן בר גדעוני: כג וחילה ומניניהון תלתין וחמשא אלפין וארבע מאה: כד כל מניניא למשרית אפרים מאה ותמני אלפין ומאה לחיליהון בתליתיתא נטלין: כה טקס משרית דן צפונא לחיליהון ורבא לבני דן אחיעזר בר עמישדי: כו וחילה ומניניהון שתין ותרין אלפין ושבע מאה: כז ודישרן סמיכין עלוהי שבטא דאשר ורבא לבני אשר פגעיאל בר עכרן: כח וחילה ומניניהון ארבעין וחד אלפין וחמש מאה: כט ושבטא דנפתלי ורבא לבני נפתלי אחירע בר עינן: ל וחילה ומניניהון חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה: לא כל מניניא למשרית דן מאה וחמשין ושבעא אלפין ושית מאה בבתרתא נטלין לטקסיהון: לב אלין מניני בני ישראל לבית אבהתהון כל מניני משריתא לחיליהון שית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין: לג וליואי לא אתמניאו בגו בני ישראל כמא די פקיד יי ית משה: לד ועבדו בני ישראל ככל די פקיד יי ית משה כן שרן לטקסיהון וכן נטלין גבר לזרעיתה על בית אבהתוהי: א ואלין

רש"י

לכל הוספת ידו. איגש וי"ן אים"א בלעז: (כ) ועליו. כתרגומו ז ודי סמיכין עלוהי: (א) ואלה תולדת אהרן ומשה. ואינו מזכיר אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה. מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו: ביום דבר ה' את משה. נעשו אלו התולדות שלו ח שלמדן מה שלמד

שפתי חכמים

אחר שני דגלים של יהודה ושל ראובן: ז לעיל לא צריך רש"י לפרש מידי שהרי גבי ועליו כתיב והחונים א"כ ודאי פירושו כתרגומו אבל כאן אין כתיב כלום רק ועליו מטה מנשה אם כן אין אני יודע פירושו לכן פירש"י כתרגומו: ח דא"ל כ"כ מה ענין זה לכאן ופי' ביום דבר מיום דבר והבי"ת כבי"ת והנוסר בבשר ובאהם לא שבאותו יום עצמו שדבר הש"י עם משה בהר סיני למדן אלא שמאותו יום והלאה היה מלמדן ונעשו תולדותיו. וא"ת והא לכל ישראל למד משה תורה ולמה לא נקראו תולדותיו וי"ל דמה שלמד לכל ישראל תורה היה במצות הש"י כמו דכתיב ויאמר ה' אל משה עלה אלי וגומר אשר כתבתי להורותם משמע דעיקר מה שלמד הש"י תורה עם משה היה הכל בשביל כלל ישראל לכן אין שייך לומר כל המלמד אבל גבי בני אהרן שלא היה משה מחוייב ללמוד עמהם דהא חייב האב ללמד את בנו תורה מ"ה נקראו הם תולדותיו של משה וכן נראה דדייק לישנא דכל המלמד את בן חבירו תורה

השאלות

(א - ד) התחיל בתולדות אהרן ומשה ולא הזכיר רק את בני אהרן. ומז"ש ביום דבר ה' אל משה. ומה שהאריך במ"ש אלה שמות וכו' שכ"ז אין לו צורך בכאן:

התורה והמצוה

ולמ"ד כקורה היו מהלכים נ"ל שמ"ש כאשר יחנו כן יסעו מוסב על מחנה ישראל כי הלוים לא נסעו כאשר חנו כמ"ש הראב"ע ולמ"ד כתבה היו מהלכים הוא כפשוטו שמוסב על כולם:

(לב) אלה פקודי ב"י, בא להראות תוקף הנס שלא מת אחד מכל ההמון הרב, זאת שנית שכל הפקודים לגלגלת היו ג"כ פקודי המחנות לצבאותם שכולם היו ראוים לצבא ולא נעשה אחד מהם בעל מום:

(לג) והלוים, אמר זה שנית ללמד שאע"ג שבמנין זה לסדר הדגלים לא היה להם הוכחה שלא יתפקדו ממש שלא יחד להם נשיא כי במנין זה לא היו נשיאי המטות בכ"ז לא התפקדו במנין זה מצד שצוה ה' את משה שכבר נודע להם מ"ש ה' למשה אך את מטה לוי לא תפקוד, ומזה ידענו ג"כ שמ"ש אח"ז פקוד את בני לוי זה נאמר אחר שנסדרו הדגלים בסוף העשרים יום:

(לד) ויעשו ב"י, אמר זה להודיע שעשו גם בענין הדגלים כדבר ה' בין בעת החניה בין בעת הנסיעה, וממ"ש איש למשפחותיו מבואר שחוץ ממה שכל שבט הנה בפ"ע כן כל משפחה ומשפחה חנו בפ"ע וכן כל בית אבותיו שכנו ביחד כ"א ביחוד:

ג (א ב) ואלה תולדות אהרן ומשה, אחר שמנה את ישראל לבד ורצה למנות את שבט לוי לבד, בא להזכיר את הכהנים לבד, שהם לא היו לא במנין ישראל ולא במנין בני לוי, ואהרן ומשה שניהם היו כהנים כמ"ש משה ואהרן בכהניו וכמ"ש בזבחים [דף קב], ואמר ביום אשר דבר ה', שאז חיו עדיין נדב ואביהוא, ועז"א ואלה שמות בני אהרן הבכור נדב ואביהוא כי אז היו ארבעה:

משה בהר סיני: ב ואלה שמות בני־אהרן הבכר ׀ נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר: ג אלה שמות בני אהרן הכהנים המשחים אשר־מלא ידם לכהן: ד וימת נדב ואביהוא לפני יהוה בהקרבם אש זרה לפני יהוה במדבר סיני ובנים לא־היו להם ויכהן אלעזר ואיתמר על־פני אהרן אביהם: פ ה וידבר יהוה אל־משה לאמר: ו הקרב את־מטה לוי והעמדת אתו לפני אהרן הכהן ושרתו אתו: ז ושמרו את־משמרתו ואת־משמרת כל־העדה לפני אהל מועד לעבד את־עבדת המשכן: ח ושמרו את־כל־כלי אהל מועד ואת־משמרת בני ישראל לעבד את־עבדת המשכן: ט ונתתה את־הלוים לאהרן ולבניו נתונם נתונם המה לו מאת בני ישראל: י ואת־אהרן ואת־בניו תפקד ושמרו את־כהנתם והזר הקרב יומת: פ יא וידבר יהוה אל־משה לאמר: יב ואני הנה לקחתי את־הלוים מתוך בני ישראל תחת כל־בכור פטר רחם

בעל הטורים

שנמנו ישראל לא התפקדו בתוכם: (ב) אהרן הבכר נדב. יש פסיק בין הבכור לנדב לומר שאינו אחר על נדב כי נדב מת בלא

שפתי חכמים

וכו': ט יש ספרים שגורסין על פני אהרן אביהם בחייו. וא"ת למה ליה לרש"י לפרש בחייו. וי"ל אי לא פירש בחייו הייתי אומר שהוא לאחר מיתתו לפי שאינם ראויים לעבודה בפניו. לכ"פ על פני אהרן אביהם בחייו נעשו כהנים גדולים. ופי' אם אירע טומאה באהרן שימש אלעזר. באלעזר שימש איתמר. תנחומא: י ולא שהם שני ענינים שישרתו וגם ישמרו משמרתם כי אין להם שירות אחר שמירת המקדש שירתו של אהרן ובניו הוא: כ ר"ל דוקא עבודת הקודש הנעשה בעזרה אבל לא עבודת חול והוכחתו מדכתיב בפ' קרח ואני נתתי לכם מתנה לעבוד את עבודת אהל מועד ש"מ דוקא עבודת הקודש אבל לא חול: ל ר"ל לפי שמאת בני ישראל משמע שהם היו ברשות בני ישראל וישראל הן הנותנים לכהנים וזה אינו. ועוד שהרי כתיב ואני לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל וגו' משמע שהקב"ה הוא הנותן לא' בני ישראל ועל זה פירש כמו מתוך וכו'

רש"י

שלמד מפי הגבורה: (ד) על פני אהרן. ט בחייו: (ו) ושרתו אתו. ומהו השרות ושמרו את משמרתו י לפי ששמירת המקדש עליו שלא יקרב זר כמו שנאמר (במדבר י"ח) אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש והלוים הללו מסייעין אותם זו היא השרות: (ז) ושמרו את משמרתו. כל מנוי שהאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא ובלשון משנה כמו שאמור בבגתן ותרש (מס' מגילה) והלא אין משמרתי ומשמרתך שוה וכן משמרות כהונה ולויה: (ח) ואת משמרת בני ישראל. שכולן היו זקוקין לצרכי המקדש אלא שהלוים באים תחתיהם בשליחותם לפיכך ליקחים מהם המעשרות בשכרן שנאמר (שם י"ח) כי

שכר הוא לכם חלף עבודתכם: (ט) נתונים המה לו. כ לעזרה: מאת בני ישראל. כמו מתוך בני ישראל ל כלומר מאחר כל העדה נבדלו לכך בגזרת המקום והוא נתנם לו שנאמר (שם ח') ואתנה את הלוים נתונים וגומר: (י) ואת אהרן ואת בניו תפקד. לשון פקידות ואינו לשון מנין: ושמרו את כהנתם. קבלת דמים וזריקה והקטרה ועבודות המסורות לכהנים: (יב) ואני הנה לקחתי. ואני מהיכן זכיתי בהן מתוך בני ישראל שיהיו ישראל שוכרין אותן לשרות שלי על ידי הבכורות זכיתי בהם ולקחתים תמורתם לפי שהיתה העבודה

תולדת אהרן ומשה ביומא דמליל יי עם משה בטורא דסיני: ב ואלין שמהת בני אהרן בוכרא נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר: ג אלין שמהת בני אהרן כהניא דאתרביאו די אתקרב קרבנהון לשמשא: ד ומית נדב ואביהוא קדם יי בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם יי במדברא דסיני ובנין לא הוו להון ושמש אלעזר ואיתמר על אפי אהרן אבוהון: ה ומליל יי עם משה למימר: ו קרב ית שבטא דלוי ותקים יתיה קדם אהרן כהנא וישמשון יתיה: ז ויטרון ית מטרתיה וית מטרת כל כנשתא קדם משכן זמנא למפלח ית פלחן משכנא: ח ויטרון ית כל מני משכן זמנא וית מטרת בני ישראל למפלח ית פלחן משכנא: ט ותתין ית ליואי לאהרן ולבנוהי מסירין יהיבין אנון ליה מן בני ישראל: י וית אהרן וית בנוהי תמני ויטרון ית כהנתהון וחלוני דיקרב יתקטל: יא ומליל יי עם משה למימר: יב ואנא הא קרבית ית ליואי מגו בני ישראל חלף כל בוכרא פתח ולדא מבני ישראל ויהון משמשין

השאלות

(ו' - י') למה אמר שנית הקרב את מטה לוי שכבר אמר זה למעלה (א' מ"ט) והכפולים שבאו פה ואת משמרת כל העדה ואת משמרת ב"י וכפל נתונים נתונים:

התורה והמצוה

(ג ד) אלה, הנה התחיל אלה תולדות אהרן ומשה ולא הזכיר מבני משה, וגם לא הזכיר את פינחס בין בני אהרן, ומשיב שלא יוכל להזכיר פה שמות בני משה שלא היו כהנים, והם נזכרו לקמן בה"ש למשפחת העמרמי, שטון על שני בני משה, כי לא היו ממשפחת העמרמי רק משה ובני אהרן והם נזכרו בין הכהנים, ונשארו למשפחה זו רק שני בני משה, וז"ש הטעם שחשב רק שמות בני אהרן מפני שהם הכהנים המשוחים ובני משה לא נמשחו ולא נתכהנו, וכמ"ש בדה"א כ"ג ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים ומשה איש האלהים בניו יקראו ע"ש שבט הלוי, וגם בא לבאר בזה מדוע לא הזכיר את פינחס מפני שהם היו משוחים ופינחס לא נמשח וכ"ש לכ"ג שלא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי, ובזה בא ג"כ לתת טעם למה הוצרך לתת לאהרן את שבט הלוי לשרתו, ולמה לא נבחר מזרע אהרן רק אלעזר על עבודת בני קהת ואיתמר על עבודת בני מררי שזה מפני שלא היו מבניו קיימים רק שנים כי נו"א מתו ובנים לא היו להם למלא מקומם:

(ו) הקרב את מטה לוי, למעלה [א' נ'] אמר ואתה הפקד את הלוים היינו לשאת את המשכן להקימו ולפרקו שתחלה נעשה כ"ז ע"י משה לכן אמר ואתה הפקד, ופה הודיעו שיקריב אותם למדרגה יותר קרובה אל ה' בשיהיו משרתי אהרן שכולל ג"כ את השיר שהיה חלק מן העבודה:

(ז) ושמרו את משמרתו, שישמרו משמרת הראוי לאהרן כמו הכנת צרכי הקרבן כמו שחשב בד"ה שהיו ממונים על היין והסלת והשמן והחביתין וגם כולל שמירת המקדש שהכהנים שומרים מבפנים והלוים מבחוץ משמרת למשמרת, ואת משמרת כל העדה, ענינים הראוים לסנהדרין כמו לעשות גזברין ואמרכלין שהם עדה הם הסנהדרין, וכן עניני הכנת צרכי העבודה שמוטלים על הסנהדרין שעל זה אמר לעבוד את עבודת המשכן:

(ח) ושמרו את כל כלי א"מ, כלי שיר וכלי שרת, ואת משמרת, ר"ל הכנת דברים שצריכים לעבודת המשכן שמוטלים על כלל ישראל לא על הב"ד לבד:

(ט) ונתתה את הלוים, ר"ל שלא לבד שישרתו את אהרן בדור הזה שהכהנים מועטים כי גם לעתיד ישרתו את בניו, נתונים נתונים המה לו מאת בני ישראל, שכ"ז היה מוטל על כלל ישראל ועד עתה היו בכוריהם שלוחים לכ"ז ומעתה יתנו את הלוים שלוחים לזה, ומפני שא"א להקנות דבר שלא בא לעולם ולא לדבר שלא בא לעולם לכן אמר נתונים נתונים ר"ל שכל דור יבא יתנום להיות שלוחים תחתם:

(י) ואת אהרן, ובזה יוכלו אהרן ובניו לשמור את כהונתם באשר על ענינים שאינם צריכים כהן דוקא יעזרום הלוים כמו שחיטה והפשטה וכדומה, וכן יוכלו לשמור שלא יקרב זר לעבודתם:

(יב) ואני הנה לקחתי, הוא טעם ופי' לצווי ה' הקודמת שצוה להפקיד את הלוים שיש בזה ג' שאלות [א] שלא תהלה היה העבודה בבכורות ולמה יקח את הלוים תמורתם, [ב] למה שצוה שיפדו הלוים את הבכורים ויתר הבכורים יתנו חמשת שקלים וכן נשאר מצוה לדורות שצריך לפדות את הבכורים, והלא כבר יצאו מקדושתם ע"י שנתנו לוים תחתם ולמה צריכים פדיון, [ג] מה שהלוים הבכורים לא פדו את בכורי ישראל כי די מה שפדו את עצמם ולמה? ע"ז משיב על הראשון מאני לקחתי את הלוים תחת הבכורים, ובזה נכלל ג"כ טעם הדבר, כי כבר בארתי בא"ש [כלל מא] שפעל עבר בוי"ו הבא אחר פעל עבר הוי"ו הוא לרוב וי"ו החבור לא וי"ו ההפוך וא"כ גם כאן פעל והיו הוא פעל עבר כמו פעל לקחתי ר"ל שלקחתי אותם מפני שהלוים היו לי במעשה העגל כמ"ש ויאספו אליו כל בני לוי והבכורים לא היו לי:

מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם׃ יג כִּי לִי כָּל־בְּכוֹר בְּיוֹם הַכֹּתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִקְדַּשְׁתִּי לִי כָל־בְּכוֹר בְּיִשְׂרָאֵל מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה לִי יִהְיוּ אֲנִי יְהוָה׃ פ חמישי יד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי לֵאמֹר׃ טו פְּקֹד אֶת־בְּנֵי לֵוִי לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה תִּפְקְדֵם׃ טז וַיִּפְקֹד אֹתָם מֹשֶׁה עַל־פִּי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צֻוָּה׃ יז וַיִּהְיוּ־אֵלֶּה בְנֵי־לֵוִי בִּשְׁמֹתָם גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי׃ יח וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־גֵרְשׁוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם לִבְנִי וְשִׁמְעִי׃ יט וּבְנֵי קְהָת לְמִשְׁפְּחֹתָם עַמְרָם וְיִצְהָר חֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל׃ כ וּבְנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם מַחְלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְבֵית אֲבֹתָם׃ כא לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַלִּבְנִי וּמִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְעִי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי׃ כב פְּקֻדֵיהֶם בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה פְּקֻדֵיהֶם שִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ כג מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי אַחֲרֵי הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ יָמָּה׃ כד וּנְשִׂיא בֵית־אָב לַגֵּרְשֻׁנִּי אֶלְיָסָף בֶּן־לָאֵל׃ כה וּמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי־גֵרְשׁוֹן בְּאֹהֶל מוֹעֵד הַמִּשְׁכָּן וְהָאֹהֶל

רש"י

העבודה בבכורות וכשחטאו בעגל נפסלו והלוים שלא עבדו ע"א נבחרו תחתיהם: (טו) מבן חדש ומעלה. משיצא מכלל נפלים הוא נמנה להקרא שומר משמרת הקדש. א"ר יהודה בר' שלום למוד הוא אותו השבט להיות נמנה מן הבטן שנאמר (שם כ"ו) אשר ילדה אותה ללוי במצרים עם כניסתה בפתח מצרים ילדה אותה ונמנית בשבעים נפשות מ שכשתחשוב מנינם לא תמצאם אלא שבעים חסר אחד והיא השלימה את המנין: (טז) על פי ה'. אמר משה לפני הקב"ה היאך אני נכנס לתוך אהליהם לדעת מנין יונקיהם א"ל הקב"ה עשה אתה שלך ואני אעשה שלי הלך משה ועמד על פתח האהל והשכינה מקדמת לפניו ובת קול יוצאת מן האהל ואומרת כך וכך תינוקות יש באהל זה לכך נאמר ע"פ ה': (כא) לגרשון משפחת הלבני. כלומר לגרשון היו הפקודים משפחת הלבני נ ומשפחת השמעי פקודיהם ס כך וכך: (כה) המשכן. יריעות ע התחתונות: והאהל. יריעות

שפתי חכמים

וגו': מ ז"א"ת וכי לעיל כתיב מבן חדש ומעלה משיצא מכלל נפלים הוא נמנה וי"ל שכאן מדבר בודאי שלא היה נפל והיה כלו חדשיו לכך נמנה משנולד קודם שלשים יום: נ יש נוסחאות שגורסין הראשון לפרש מי היו בניו רצונו להק' למה כתיב ב' פעמים הרי כתיב לעיל מניה ואלה שמות בני גרשון וגומר ומתרץ הראשון לפרש מי היו בניו והשני כלומר לגרשון משפחת הלבני והשמעי פקודיהם כך וכך ולפי גרסא שלפנינו נמי פירושו הכי שלא בא להשמיענו מי היו משפחותיו דהא כבר ידענו זה אלא האי קרא בא לאשמועינן שמשפחת לבני ושמעי פקודיהם היו כך וכך כאלו אמר לגרשון משפחת הלבני ומשפחת השמעי שאלה הם משפחת הגרשוני והיו הפקודים כך וכך: ס דק"ל לפי שהלשון לגרשון משפחת הלבני משמע שגרשון היה משפחת הלבני וזה אינו דהא משפחת הלבני היה משפחת גרשון ל"פ כלומר לגרשון היו וכו' מצאתי: ע ולמה נקראין משכן לפי שהם

התורה והמצוה

(יג) כי לי כל בכור, ולהסובת השאלה הב' והג' אומר כי לי כל בכור שבכ"ז שאחרו הבכורים מקודשים לי כמ"ש במד' שכ"מ שאומר לי הוא דבר קיים לעולם, כי ביום הכותי כל בכור הקדשתי אותם לי

קדמי לואי: יג ארי דילי כל בוכרא ביומא דקטלית כל בוכרא בארעא דמצרים אקדשית קדמי כל בוכרא בישראל מאנשא עד בעירא דילי יהון אנא יי: יד ומליל יי עם משה במדברא דסיני למימר: טו מני ית בני לוי לבית אבהתהון לזרעיתהון כל דכורא מבר ירחא ולעלא תמנינון: טז ומנא יתהון משה על מימרא דיי כמא דאתפקד: יז והוו אלין בני לוי בשמהתהון גרשון וקהת ומררי: יח ואלין שמהת בני גרשון לזרעיתהון לבני ושמעי: יט ובני קהת לזרעיתהון עמרם ויצהר חברון ועזיאל: כ ובני מררי לזרעיתהון מחלי ומושי אלין אנון זרעית לואי לבית אבהתהון: כא לגרשון זרעית לבני וזרעית שמעי אלין אנון זרעית גרשון: כב מניניהון במנין כל דכורא מבר ירחא ולעלא מניניהון שבעא אלפין וחמש מאה: כג זרעית גרשון אחורי משכנא ישרון מערבא: כד ורב בית אבא לבית גרשון אליסף בר לאל: כה ומטרת בני גרשון במשכן זמנא משכנא ופרסא חופאה ופרסא דתרע משכן

השאלות

(יד - לט) למה אמר פה לבית אבותם למשפחותם ואצל ב"י אמר למשפחותם לבית אבותם, ולמה אמר שנית תפקדם. למה אמר שנית (בפסוק כ"ה) לגרשון וכו', ואמר שם שני פעמים פקודיהם, למה בגרשון ומררי אמר פקודיהם במספר ואצל קהת לא אמר פקודיהם, וכן מדוע בגרשון ומררי תפס על חנייתם לשון משפחות הגרשוני משפחות מררי ובקהת אמר משפחות בני קהת ולא אמר משפחות הקהתי, ולמה דייק לומר אצל בני קהת שומרי משמרת הקדש? אצל גרשון וקהת אמר תחלה מקום החניה ואח"כ שם הנשיא ובבני מררי הקדים שם הנשיא?

התורה והמצוה

לי, ועי"כ לי יהיו, ישארו לי גם לעתיד וצריכים פדיון:

(יד) פקוד את בני לוי, אחרי ההקדמה הזאת בא הצווי לפקוד את הלוים כדי לדעת כמה עודף מספר הבכורים על הלוים, והיה תכלית הצווי לדעת סכום הכולל לא לדעת את הפרטים לכן אמר פה לבית אבותם למשפחותם, ואצל ב"י אמר למשפחותם לבית אבותם כי שם התחיל מלמטה מן המשפחות ועלה אל הבית אבות, ופה פקד מלמעלה למטה מן הבית אבות אל המשפחות כמ"ש בס' בא [אי' יז], ואמר שנית תפקדם, ר"ל שאיני מבקש רק לדעת מספר הכולל שזה גדר פקידה והבדלו מן ספירה, כמ"ש בפירושי לס"ב. ולא כ"י כאן לא לגלגלותם ולא מספר שמות, וחז"ל אמרו שמרע"ה עמד בפתח אהליהם ובת קול אמרה כך וכך תינוקות יש בבית הזה ועז"א אמר שנית הפקדם שהוא הבטחה לא צווי, ר"ל אני מבטיחך שתדע מספר כללם, ועז"א:

(טו) ויפקד אותם משה על פי ה', שידע המפקד ע"י ה' והבת קול:

(יז) ויהיו, מתחיל מבית אבותם ויורד מלמעלה למטה אל המשפחות שגרשון היה הבית אב ולבני ושמעי הם המשפחות:

(כא) לגרשון, אמר זה שנית להודיע שכל אלה העמידו משפחות ושלא היו משפחות עליונות רק אלה:

(כב) פקודיהם במספר, מודיע שבא מנינם ע"י מספר שהשכינה ספרה את הפרטים ולא הוצרכו למחלים השקל כי לא ספר אותם אדם רק ה', ואמר שני פעמים פקודיהם, כי א' מוסב למעלה שמשפחות הגרשוני היו פקודיהם במספר, ר"ל שנספרו ע"י ה' ולא הזיק המספר אף שספר גם הקטנים כי נעשה ע"י השכינה, ואמר עוד שפקודיהם וסכומם הכולל היה שבעת אלפים, וכן במררי אמר פקודיהם במספר, אבל אצל בני קהת לא אמר פקודיהם רק במספר כל זכר כי בני קהת לא נמנו כולם כי יצא מן המספר משה ואהרן ובניו, וכן מטעם זה אמר משפחות הגרשוני יחנו וכן אמר במררי, ואצל קהת אמר משפחות בני קהת יחנו ולא אמר משפחות הקהתי, כי בני קהת לא חנו כל המשפחה תימנה כי משה ואהרן ובניו חנו מזרחה, ואמר אצל בני קהת [בפכ"ח] ח' אלפים וכו' שומרי משמרת הקדש, שר"ל הלוים השומרים כלי הקדש היו במספר הזה חוץ מהכהנים שלא שמרו משמרת, וכן אמר שומרי משמרת הקדש משפחות בני קהת יחנו על ירך ר"ל רק הלוים לא הכהנים שחנו במזרח, ואצל בני גרשון ומררי בא מלת יחנו בסוף לא אצל קהת כי בא"ס כל המשפחה חנו, והנה אצל בני גרשון אמר תחלה מקום החניה ואח"כ שם הנשיא וכן אצל בני קהת, ובבני מררי הזכיר תחלה שם הנשיא ואח"כ מקום החניה, וזה יובן עפ"י הכלל שנתתי בתחלת הספר (כלל קפ"ד) שדרך להקדים תמיד מה שהוא עיקר במאמרו ואצל גרשון וקהת עיקר כוונתו להשמיענו מקום החניה שקהת חנה בימין וגרשון במערב שמקומות אלה י"ל השיבות, והודעת הנשיא אינו נחוץ אצלו כ"כ, אבל במררי ידעינן מקום החניה מעצמנו כי לא נשאר פנוי רק צד צפון והודעת הנשיא חדוש יותר לכן הקדימו:

(כה) ומשמרת בני גרשון המשכן, היינו יריעות התחתונות, והאהל הם יריעות עזים, מכסהו הוא עורות אילים ועורות תחשים, וכמ"ש לקמן [ד כה] מכסהו ומכסה התחש:

מִכְסֵהוּ וּמָסַךְ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ כו וְקַלְעֵי הֶחָצֵר וְאֶת־מָסַךְ פֶּתַח הֶחָצֵר אֲשֶׁר עַל־הַמִּשְׁכָּן וְעַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב וְאֵת מֵיתָרָיו לְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ ס כז וְלִקְהָת מִשְׁפַּחַת הָעַמְרָמִי וּמִשְׁפַּחַת הַיִּצְהָרִי וּמִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי וּמִשְׁפַּחַת הָעָזִּיאֵלִי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי׃ כח בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה שְׁמֹנַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ׃ כט מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־קְהָת יַחֲנוּ עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה׃ ל וּנְשִׂיא בֵית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי אֱלִיצָפָן בֶּן־עֻזִּיאֵל׃ לא וּמִשְׁמַרְתָּם הָאָרֹן וְהַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנֹרָה וְהַמִּזְבְּחֹת וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ בָּהֶם וְהַמָּסָךְ וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ לב וּנְשִׂיא נְשִׂיאֵי הַלֵּוִי אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן פְּקֻדַּת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ׃ לג לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי וּמִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת מְרָרִי׃ לד וּפְקֻדֵיהֶם בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה שֵׁשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם׃ לה וּנְשִׂיא בֵית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת מְרָרִי צוּרִיאֵל בֶּן־אֲבִיחָיִל עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ צָפֹנָה׃ לו וּפְקֻדַּת מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי מְרָרִי קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמֻּדָיו וַאֲדָנָיו וְכָל־כֵּלָיו וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ לז וְעַמֻּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאַדְנֵיהֶם וִיתֵדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם׃ לח וְהַחֹנִים לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן קֵדְמָה לִפְנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִזְרָחָה מֹשֶׁה ׀ וְאַהֲרֹן וּבָנָיו שֹׁמְרִים מִשְׁמֶרֶת הַמִּקְדָּשׁ לְמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

בעל הטורים

בנים אלין נפקותא בבכורה שלו אלא חוזר על אהרן שהוא הב זר למשה : (לח) והחונים גו' לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן .

רש"י

יריעות עזים פ העשויות לגג : מכסהו . עורות אילים צ ותחשים : ומסך פתח . הוא ק הוילון : (כו) ואת מיתריו . של משכן והאהל ולא ר של חצר : (כט) משפחות בני

שפתי חכמים

שהם נראים בפנים כשאתה עומד במשכן . ועוד דכתיב ואת המשכן העשה עשר יריעות וגו' והם יריעות התחתונות מכל ד' מכסים לא המשכן בכללו כמו והקמות את המשכן . רא"ם : פ ולמה נקראין אהל לפי שהם אהל על היריעות התחתונות : צ וא"ת למה כתיב מכסהו שהוא משמע דעורות אילים ותחשים הכל כיסוי אחד היה ובמקום אחר משמע שהם כל אחד ואחד בפני עצמו . וי"ל דודאי כל אחד היה מין בפני עצמו אבל היו מחוברין יחד באמצע ולכך נקראים מכסה . וא"ת היה לו לכתוב אהלו שהרי גם הם היו אהל כיריעות העזים וי"ל בשלמא יריעות עזים ניחא שנקראין אהל לפי שהן היו על גבו ועל הצדדין נכך נקראו אהל שהיו מגינים עליו מכל צד אבל עורות אילים מאדמים והתחשים לא היו אלא מסך על גבו לכך נקראין מכסה : ק שהיא מחיצה מבדלת לא הפרוס למעלה כהוראת לשון מסך : ר כי בני מררי היו נושאין מיתרים של חצר

עין

משכן זמנא: כו וסרדי דדרתא וית פרסא דתרע דרתא די על משכנא ועל מדבחא סחור סחור וית אטונוהי לכל פלחנה: כז ולקהת זרעית עמרם וזרעית יצהר וזרעית חברון וזרעית עזיאל אלין אנון זרעית קהת: כח במנין כל דכורא מבר ירחא ולעלא תמניא אלפין ושית מאה נטרי מטרתא דקודשא: כט זרעית בני קהת ישרון על צדא דמשכנא דרומא: ל ורב בית אבא לזרעית קהת אליצפן בר עזיאל: לא ומטרתהון ארונא ופתורא ומנרתא ומדבחיא ומני קודשא די ישמשון בהון ופרסא וכל פלחנה: לב ואמרכלא דממנא על רברבי לואי אלעזר בר אהרן כהנא דמתחות ידוהי ממנן נטרי מטרת קודשא: לג למררי זרעית מחלי וזרעית מושי אלין אנון זרעית מררי: לד ומניניהון במנין כל דכורא מבר ירחא ולעלא שתא אלפין ומאתן: לה ורב בית אבא לזרעית מררי צוריאל בר אביחיל על צדא דמשכנא ישרון צפונא: לו ודי מסיר למטרת בני מררי דפי משכנא ועברוהי ועמודוהי וסמכוהי וכל מנוהי וכל פלחנה: לז ועמודי דדרתא סחור סחור וסמכיהון וסכיהון ואטוניהון: לח ודי שרן קדם משכנא קדומא קדם משכן זמנא מדינחא משה ואהרן ובנוהי נטרין מטרת מקדשא למטרת בני ישראל וחלוני דיקרב

רש"י

בני קהת יחנו וגו' תימנה. וסמוכים להם דגל ראובן החונים תימנה ש אוי לרשע ואוי לשכנו לכך לקו מהם דתן ואבירם ומאתים וחמשים איש ת עם קרח ונמשכו עמהם במחלוקתם: והמסך. הוא הפרכת שאף היא קרויה פרכת המסך: (לב) ונשיא נשיאי הלוי. ממונה על כולם א ועל מה היא נשיאותו פקודת שומרי משמרת הקדש על ידו היא פקודת כולם: (לח) משה ואהרן ובניו. וסמוכים להם ב דגל מחנה יהודה והחונים עליו יששכר וזבולן טוב לצדיק טוב לשכנו לפי שהיו שכניו של משה שהיה עוסק בתורה נעשו גדולים בתורה שנאמר יהודה מחוקקי ומבני יששכר יודעי בינה וגו' מאתים ראשי סנהדר' ומזבולן מושכים

שפתי חכמים

עיין רש"י פרשת נשא: ש מקשים העולם ל"ל לרש"י לכל הפירוש זה כאן וי"ל דק"ל למה לא כתיב משפחת בני הקהתי כמו שכתב בתר הכי למשפחת הקהתי ולעיל נמי כתיב אלה הם משפחות הקהתי ומפרש וסמוכים להם דגל ראובן וכו' שהטעה והטעיא את הרבים והיו ראויים לכתוב השם בשמו דהיינו ה"א בראש התיבה והיו"ד בסוף התיבה: ת כי אלו חנן משבט ראובן היו כדלקמן בסדר קרח וכתוב (בג"א) שרש"י בא להך דבבני גרשון כתיב אחרי המשכן יחנו ימה ובני מררי על ירך המשכן יחנו צפונה וכאן כתיב יחנו על ירך המשכן תימנה אלא כאן לא כמך יחנו לתימנה לומר שלא בא הכתוב כאן לצוות שיחנו תימנה אלא שהיו כבר תימנה וכאלו כתב יחנו על ירך המשכן במקום שהם חונים עכשיו שהוא תימנה ומאי נ"מ אלא לומר לך שלכך נמשכו וכו': א לפי שהלשון משמע שהוא כאחד מאחד הנשיאים ולא יותר משום דניקוד ונשיא הוי"ו במלאפום והוא דבוק דהל"כ היה ניקוד ונשיא בשו"א תחת הוי"ו וקמ"ץ תחת הנו"ן מ"ה צריך לפרש ממונה וכו': ב (ג"א) גם כאן לא נאמר דגל"ל משה ואהרן ובניו יחנו לפני אהל מועד אלא שלא בא לצוות רק להגיד לך שהחונים לפני אהל מועד הם החשובים

התורה והמצוה

(ס) פתח החצר אשר על המשכן ועל המזבח, ר"ל שהחצר וכן קלעי החצר הקיפו בג' רוחות את המשכן וברוח מזרחית היה עקרו להקיף את המזבח שלכן היה רחוק כ' אמה מן המשכן, ועמ"ש בפ' תרומה [כז נח].
ואת מיתריו, היינו מיתרי המשכן וה"ה מיתרי הקלעים [כמש"ל ד טו] ולא מיהדריהם בל"כ, שקאי על מיתרי הקלעי' וכמו שפרש"י שם וכאן: (לב) ונשיא נשיאי הלוי, הא היו להם ג' נשיאים לג' בתי אבות וחוץ מזה היו אהרן ובניו פוקדי' בעניני המקדש כמ"ש [ד כז] עפ"י אהרן ובניו תהיה, והיה איתמר ממונה על בני גרשון ומררי כמ"ש [ד כח לג] ואלעזר היה נשיא על כל הנשיאים השלשה, וגם עליו היה מוטל פקודת שומרי משמרת הקדש, וזה יפ' לקמן [ד טז], והראב"ע מפרש נשיא פקודת שומרי משמרת הקדש, ר"ל שאלה השלשה נשיאים הם פקידים על השומרים שהם הלוים ואלעזר ממונה על הנשיאים:
(לו) ופקודת משמרת בני מררי, הוסיף מלת ופקודת לרמז מ"ש לקמן [ד' לב] אצל בני מררי ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם שהיו לכל קדש נושאים מיוחדים מופקדים בשמותם כמ"ש חז"ל שהיו רושמין על קרשי המשכן, ושקרש שזכה להנתן בצפון לעולם בצפון, ולכן האנשים היה כ"א פקיד על דבר מיוחד:
(לח) והחונים קדמה, כי בני קהת חנו אלף אמה רחוק מן המשכן אבל משה ואהרן ובניו מלבד שהם קדמה חנו לפני אהל מועד מזרחה, ר"ל סמוך לאהל מועד, כי הם שומרים משמרת המקדש שלא יקרב שם זר שחייב מיתה, וע"כ חנו סמוך למשכן כמ"ש במשנה פ"א דתמיד בג' מקומות הכהנים שומרים: ובילקוט פקודי [רמז תכז] כיצד היו הלוים משמרים במקדש בני קהת היו משמרים בדרום וכו', תנא

וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ לט כָּל־פְּקוּדֵי הַלְוִיִּם אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה לְמִשְׁפְּחֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃ ס ששי מ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּקֹד כָּל־בְּכֹר זָכָר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה וְשָׂא אֵת מִסְפַּר שְׁמֹתָם׃ מא וְלָקַחְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִי אֲנִי יְהוָה תַּחַת כָּל־בְּכֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵת בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בְּבֶהֱמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מב וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֶת־כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מג וַיְהִי כָל־בְּכוֹר זָכָר בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה לִפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף שְׁלֹשָׁה וְשִׁבְעִים וּמָאתָיִם׃ פ מד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ מה קַח אֶת־הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם תַּחַת בְּהֶמְתָּם וְהָיוּ־לִי הַלְוִיִּם אֲנִי יְהוָה׃ מו וְאֵת פְּדוּיֵי הַשְּׁלֹשָׁה וְהַשִּׁבְעִים וְהַמָּאתָיִם הָעֹדְפִים עַל־הַלְוִיִּם מִבְּכוֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

נקוד על ואהרן

בעל הטורים

יש פסיק בין משה לאהרן לומר משה במקום אחד לבד ואהרן וכניו במקום אחד לבד: (מ) ושא ג'. ושא את מספר שמותם

שפתי הכמים

החשובים האלו לפיכך היו כמותם התומים סמוכים להם: ג פירוש שלא היה מתעסק במנין הלוים אלא משה לבדו ומפני שמיהם היו מתעסקין במנין ישראל דקך המקרא לכתוב כך אף שלא היה במנין הלוים והזכירו ג"כ במנין הלוים וי"מ שלא היה במנין הלוים שלא היה הוא מן הנמנים וכן משמע במסכת בכורות (דף ד') אבל קשה והא קרא במונין כתיב אשר פקד משה ואהרן ולא בנמנין הרא"ם. ונ"ל דה"פ מדנקוד על ואהרן משמע שלא היו במונין ולא הוי נמי בנמנין דאל"כ למה ליה לכזכיר אהרן ולנקוד עליו. אלא שלא למדרש במונין לא היה אבל בנמנין היה מ"ה הזכירו ונקוד עליו למדרש שהיה חסר מכל וכל אף מן הנמנין. דומה קלת פירוש זה למה שפירשתי במלת את לאן נקוד על את וכולי אף שדחוק קלת יש לייסבו כדי שלא פקשה רש"י דפי' החומש על פירש"י דמסכת בכורות שפי' שם בהדיא שאהרן לא היה בנמנין וכן יש לייסב לישנא דכ"ר כל פקודי הלוים אשר פקד משה ואהרן נקוד עליו שלא היה אהרן מן הנמנין דמשמע לישנא שלא היה מן הנמנין: ד פי' שלא לטרכו ליתן חמשה שקלים לפדיון גלגלותם: ה י"מ דקשה לרש"י דאי אבהמה טהורה קאי אין שייך פדיון דלא פקע קדושי' בכור דהא הכהנים עצמן חייבים בקדושת בכור וי"ל עוד דהוכחתו מדכתיב בפרשת בא כל בכור אדם תפדה וכל פטר חמור תפדה בשה וכאן דכתיב בכור אדם ובכור בהמה תפדה מיירי נמי דוקא פטרי חמורים (הרא"ם) תימא והלא רש"י בעצמו פי' בפ"ק דבכורות (דף ד') גבי הא דפריך רבא לאביי אם איתא דדרשתם ק"ו מבהמה לפטרו לוים מבכור בהמה טהורה דהא בהמה טהורה דידהו הפקיעו בהמת ישראל הטהורה וצ"ע. ושמא י"ל דהא פירכא דפריך רבא לאביי אינה אלא לפי סברתו אבל אביי פליג עליה בהא וס"ל דלא פדו בהמות הלוים את בכורי בהמה טהורה של ישראל וכולי עכ"ל (עיין נח"ו) ו ברא"ם. תימא איך הביא הראיה הזאת שהתלמוד כבר בטל אותה ואמר ודלמא הוו נסיבין בהג תן והוו קיימין יהדי בכורי [illegible]

רש"י

מועטים בשבט סופר: (לט) אשר פקד משה ואהרן. נקוד על ואהרן לומר שלא היה במנין ג הלוים: שנים ועשרים אלף. ובפרטן אתה מוצא שלש מאות יתרים בני גרשון שבעת אלפים וחמש מאות בני קהת שמונת אלפים ושש מאות בני מררי ששת אלפים ומאתים ולמה לא כללן עם השאר ויפדו את הבכורות ולא יהיו זקוקים השלשה ושבעים ומאתים בכורים העודפים על המנין לפדיון אמרו רבותינו במסכת בכורות אותן שלש מאות לוים בכורים היו ודים שיפקיעו ד עצמם מן הפדיון: (מ) פקוד כל בכור זכר לב"י מבן חדש ומעלה. משיצא מכלל ספק נפלים: (מה) ואת בהמת הלוים וגו'. לא פדו בהמת הלוים את בכורי בהמה טהורה של ישראל אלא את פטרי חמוריהם ה ושה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים של ישראל תדע שהרי מנה העודפים באדם ולא מנה ו העודפים בבהמה:

ואת

יתקטל : לט כל מניני לואי די מנא משה ואהרן על מימרא דיי לזרעיתהון כל דכורא מבר ירחא ולעלא עשרין ותרין אלפין: מ ואמר יי למשה מני כל בוכריא דכריא לבני ישראל מבר ירחא ולעלא וקביל ית מנין שמהתהון : מא ותקרב ית לואי קדמי אנא יי חלף כל בוכרא בבני ישראל וית בעירא דלואי חלף כל בוכרא בבעירא דבני ישראל : מב ומנא משה כמא די פקיד יי יתה ית כל בוכרא בבני ישראל: מג והוו כל בוכריא דכריא במנין שמהן מבר ירחא ולעלא למניניהון עשרין ותרין אלפין מאתן ושבעין ותלתא: מד ומליל יי עם משה למימר: מה קרב ית לואי חלף כל בוכרא בבני ישראל וית בעירא דלואי חלף בעירהון ויהון משמשין קדמי לואי אנא יי: מו וית פרקן מאתן ושבעין ותלתא דיתירין על לואי מבוכריא דבני ישראל:

התורה והמצוה

להם ג' שבטים ראובן שמעון גד וכו', מחנה ישראל י"ב מיל, מן המזרח למערב י"ב מיל ודגלו של יהודה ארבע מילין וכו', מחנה לויה ומחנה שכינה ד' מילין דגלו של ראובן ארבע מילין מן הצפון לדרום י"ב מיל וכו', ושם [רמז תכו] והלוים יחנו כיצד היתה חניתן בפסיקיא אחת של ארבעת אלפים היו חונים ומקיפים את המשכן מכל רוח וכו', מזרח ומערב צפון ודרום, כל מחנה ומחנה ד' אלפים אמה וכו', כל אחד ואחד מהם על פני מאה באמה בתוך ד' אלפים אמה ועוד ארבע אלפים מכל רוח ורוח, כך היה מקומם, נמצא מקומם של לוים א' בשמונה במקומם של שבטים, עכ"ל, והוא מברייתא דמדות, ור"ל שכל דגל של השבטים החזיק י"ב מיל בארכו וארבע מיל ברחבו הרי משני הצדדים שמונה מיל, נשארו ארבע מיל למחנה שכינה ומחנה לויה. והנה מחנה ישראל היה רחוק ממחנה לויה מיל מכל צד כמ"ש מנגד יחנו, נשאר למחנה שכינה ולוים שני מיל שהם ארבעת אלפים אמה, ועז"א בפסיקיא אחת של ארבעת אלפים היו חונים, ומ"ש כל אחד מהם על פני מאה באמה בתוך ד' אלפים אמה, ר"ל בתוך ד' אלפים אמה של מחנה שכינה ולויה ביוצא מהם מאה באמה של אורך החצר שהוא מחנה שכינה, ומ"ש ועוד ארבע אלפים מכל רוח, ר"ל שהמקום הפנוי בין מחנה ישראל למחנה לויה היו משני הצדדים למזרח ולמערב ד' אלפים אמה שהוא מיל בכל צד, וא"כ לא השאר ללוים רק אלף אמה, ועז"א שמקומם של לוים א' משמונה במקומם של שבטים כי לכל שבט היה ארבע מיל שהם ח' אלפים אמה, ומזה נשאר זכר למ"ש בפ' מסעי ומגרשי הערים אלף אמה סביב ומדותם מחוץ לעיר אלפים באמה וכדעת הרמב"ם [פי"ג מה' שמטה ויובל ה"ב] שהיה אלף מגרש ואלפים לשדות וכרמים וכ"ד הרא"ה בס' החינוך :

(לט) כל פקודי הלוים אשר פקד משה ואהרן, ותחלה אמר ויפקד אותם משה, ונראה ע"פ מ"ש בבכורות [דף ג'] בפרטן אתה מוצא כ"ב אלף שלש מאות ובכללן אי אתה מוצא אלא כ"ב אלף, אותן ג' מאות בכורים היו ופדו א"ע, ותחלה פקד משה את פרטיהם בתערובות בכורים ופשוטים, ואח"כ צרף עמו את אהרן להוציא מן המספר את הבכורים שלא פדו בכורי ישראל, ומנין זה היה ג"כ עפ"י ה', ומנין זה היה ע"י אהרן כשם שפדיונם ע"י כסף היה ע"י אהרן כך פדיון זה שפדו א"ע בגופם, וכן כמו שהלוים נכנסו תחת הבכורים ע"י שאהרן הניף אותם תנופה כמ"ש בפ' בהעלותך, כן בכורי הלוים שזכו בעצמם הכף נשארו בקדושתם שהיו קדושים מצד הבכורה היה זה ג"כ ע"י אהרן, לז"א אשר פקד משה ואהרן :

(מ) פקוד כל בכור וכו' ושא את מספר שמותם, במנין הלוים לא צוה ליקח מספר שמותם רק לפקד כללותם, כי המספר שמורה על מנוי הפרטים [שאמר בכ"א פקודיהם במספר] היה עפ"י ה', ולכן לא היו צריכים לחצאי השקל כנ"ל, אבל במנין הבכורות נצטוה שיקח גם המספר הפרטי, ובכ"ז א"צ לחצאי שקלים [א] מפני שהן נפדו ע"י הלוים, ועז"א :

(מא מג) ולקחת את הלוים וכו' תחת כל בכור, [ב] מפני שפקד כאשר צוה ה' במספר שמות, ר"ל שלא מנה הגלגולת רק השמות שכ"א מסר את שמו כתוב וכמ"ש חז"ל שהטילו קלפי וכו' ומצד זה לא הזיק להם המנין :

(מה) קח את הלוים, מ"ש למעלה [פסוק יא] ואני הנה לקחתי את הלוים הוא הודעת העתיד ונתינת טעם למ"ש מקודם כמ"ש, ופה בא הצווי. והנה כבר נצטוו לפדות את הבכורים ועד עתה לא נפדו, כי לא נתפרש למי יתנו כסף הפדיון וכמה יתנו, וגם אחר שנבחרו הלוים נשארה מצות פדיון בכור אדם ובכור פטר חמור לדורות, ואמר לו כי בכורים של עתה לא יצטרכו פדיון כסף כי הלוים יפדו אותם בין באדם בין בבהמה, רק העודפים על הלוים הם יתנו כסף פדיונם וכן הבכורות שיולדו בימים הבאים :

(מו) ואת פדויי וכו' העודפים, היה ראוי לאמר ואת פדויי השלשה והשבעים מבכור ב"י העודפים על הלוים, רק שבא לרמז מ"ש חז"ל שג' מאות לוים שהיו בכורים פדו א"ע ולא פדו בכורי ישראל,

יו"ש

מז ולקחת חמשת חמשת שקלים לגלגלת בשקל הקדש תקח עשרים גרה השקל: מח ונתתה הכסף לאהרן ולבניו פדויי העדפים בהם: מט ויקח משה את כסף הפדיום מאת העדפים על פדויי הלוים: נ מאת בכור בני ישראל לקח את־הכסף חמשה וששים ושלש מאות ואלף בשקל הקדש: נא ויתן משה את־כסף הפדים לאהרן ולבניו על־פי יהוה כאשר צוה יהוה את־משה: פ שביעי ד א וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר: ב נשא את־ראש בני קהת מתוך בני לוי למשפחתם לבית אבתם: ג מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן־חמשים שנה כל־בא לצבא לעשות מלאכה באהל מועד: ד זאת עבדת בני־קהת באהל מועד קדש הקדשים: ה ובא אהרן ובניו בנסע המחנה והורדו את פרכת המסך וכסו־בה את ארן העדת: ו ונתנו עליו כסוי עור תחש ופרשו בגד־כליל תכלת מלמעלה

הפדוים קרי

בעל הטורים

ושא עיניך ימה וצפונה ותימנה ומזרחה וראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי שהיה דוד מתפלל על שנשא מספר בני ישראל וזהו ושא את מספר שמותם והמתפלל צריך שיהא עיניו למטה וזהו ושא עיניך ימה יתן עיניו למטה ולא ירים עיניו למעלה: בארון ובמזבח כתיב

שפתי חכמים

ישראל והביא ראיה אחרת אמר קרא ואת בהמת הלוים תחת בהמתם בהמה אחת תחת בהמות רבות דאי ס"ד דהאי ואת בהמת הלוים בבהמה רבה מיירי לכתוב קרא או בהמת בהמת או בהמתן בהמתן ש"מ חד פוטר טובא. והירך הוא מ"ה הביא ראיה אחרונה מפני שהוא רחוק מן הפשוט מ"ה הביא ראיה ראשונה: ז כדי שלא תטעה לומר דהאי את פדויי השלשה ושבעים וגו' פי' כמו העודפים על פדויי הלוים דכמוך דפי' אותן שפדו הלוים בגופן כדפי' רש"י שם ומהם תקח חמשת שקלים ג"כ לכך פי' דהאי ואת פדויי השלשה וגומר פי' ואת הבכורות הצריכין ליפדות כו' כי עדיין לא היו פדויין אלא הם צריכין ליפדות ומהם תקח חמשת שקלים לגלגלת: ח פירוש חתיכות אגרות וכן בספר יוחנן מתרגמינן בפתקא יהרכמון: ט כוונתו לפרש טעם המנין שבל הנמנין נמנין מבן הדש ומבן כ' ובני י"ג אבל זה המספר אינו דומה לשום אחד מהמתכפרים

רש"י

(מו) ואת פדויי השלשה וגומר. ואת הבכורות הצריכין להפדות בהם אלו השלשה ושבעים ומאתים העודפים בהם ויתרים על הלוים מהם תקח ז חמשת שקלים לגלגולת כך היתה מכירתו של יוסף עשרים כסף שהיה בכורה של רחל: (מט) העודפים על פדויי הלוים. על אותן שפדו הלוים בגופן: (נ) חמשה וששים ושלש מאות ואלף. כך סכום החשבון חמשת שקלים לגלגולת. למאתים בכורות אלף שקל. לע' בכורות שלש מאות והמשים שקל. לשלש בכורות חמשה עשר שקל. אמר כיצד אעשה בכור שאומר לו תן ה' שקלים יאמר לי אני מפדויי הלוים מה עשה הביא כ"ב אלף פתקין ח וכתב עליהם בן לוי ורע"ג פתקין כתב עליהן ה' שקלים בללן ונתן בקלפי אמר להם בואו וטלו פתקיכם לפי הגורל: (ב) נשא את ראש וגו'. ממה שהם את הראוין לעבודה משא ט והם מבן שלשים ועד בן חמשים שנה והפחות משלשים לא נתמלא כחו מכאן אמרו בן שלשים לכח והיותר על בן חמשים כחו מכחיש מעתה: (ד) קדש הקדשים. המקודש שבכלם

מז וְתִסַּב חֲמֵשׁ חֲמֵשׁ סִלְעִין לְגֻלְגַּלְתָּא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תִּסַּב עֶשְׂרִין מָעִין סִלְעָא: מח וְתִתֵּן כַּסְפָּא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי פֻּרְקַן דְּיַתִּירִין בְּהוֹן: מט וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת כְּסַף פֻּרְקָנְהוֹן מִן דְּיַתִּירִין עַל פְּרִיקֵי לֵוָאֵי: נ מִן בּוּכְרַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְסֵיב יָת כַּסְפָּא אֶלֶף וּתְלָת מְאָה וְשִׁתִּין וַחֲמֵשׁ סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא: נא וִיהַב מֹשֶׁה יָת כְּסַף פְּרִיקַיָּא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי עַל מֵימְרָא דַּייָ כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר: ב קַבִּילוּ יָת חֻשְׁבַּן בְּנֵי קְהָת מִגּוֹ בְּנֵי לֵוִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן: ג מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְמֶעְבַּד עֲבִידְתָּא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא: ד דֵּין פָּלְחַן בְּנֵי קְהָת בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא: ה וְיֵעוֹל אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי בְּמִטַּל מַשְׁרִיתָא וְיִפְרְקוּן יָת פָּרֻכְתָּא דִּפְרָסָא וִיכַסּוּן בַּהּ יָת אֲרוֹנָא דְּסַהֲדוּתָא: ו וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי חוּפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא וְיִפְרְסוּן לְבוּשׁ גְּמִיר

רש"י

שבכלן הארון והשלחן והמנורה והמזבחות והפרוכת וכלי לגרחקן המפורש לו בפרשה א ולא יוסרכו הלוים וכלי שרת: (ה) ובא אהרן ובניו וגו'. יכניסו כל כלי בני קהת אלא לשאת: בנסוע המחנה. כשהענן מסתלק

התורה והמצוה

וז"ש רק העודפים על הלוים, שבאו מבכור בני ישראל, ר"ל שפדו בכורי ישראל להוציא בכורי הלוים שהם פדו את עצמם:

(נ) מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף, בא למעט בכורי הלוים שעד עתה היו מחויבים לפדות א"ע כמ"ש כל בכור בניך תפדה שכולל כולם, ועתה נתחדש דינם שפדו את עצמם בלא כסף, וזה אמר לדורות שהלוים פטורים מפדיון כמ"ש במשנה דבכורות, גם הודיע שהגורל עלה על בכורים גדולים שהם עצמם נתנו את הכסף לא על בכורים קטנים שיתנו אבותיהם בעדם, ואגב הודיע שהיה הפדיון ע"י משה וכדעת הש"ך ביור"ד [סי' שה] שיכול לפדות ע"י שליח, חמשה וששים וכו' בשקל הקדש, ר"ל לא שוה כסף הגם שעפ"י הדין יכול לפדות בשוה כסף:

(נא) ויתן משה לאהרן ולבניו, מבואר שערב את הכסף ונתן מחצה לאהרן ומחצה לבניו אע"ג שבאו חמש סלעים של בכור א' מהם לג' כהנים כמ"ש בבכורות [דף נא] נתנו לעשרה כהנים יצא:

ד (ב) נשא את ראש בני קהת, לפי הסדר הי"ל להתחיל מגרשון כמו במנין הקודם רק מפני שמנין זה היה לענין עבודתם בקדש ואז נבחרו בני קהת לשאת את הארון וכלי הקדש שהם האברים הפנימיים הקדומים לפי מעלתם, ועז"א נשא ר"ל שהם ראוים לנשיאת ראש מתוך יתר בני לוי, וכבר באהרתי שכ"מ שעלה במנין ממטה למעלה אמר למשפחותם לבית אבותם וזה היה ההבדל בין מנין זה למנין בני לוי הקודם שירד מלמעלה למטה וע"כ אמר שם לבית אבותם למשפחותם, לבד אצל בני גרשון [לקמן כב] שיבא בזה הטעם שיתבאר שם, ובבני גרשון ובני מררי אמר למשפחותם הפקוד אותם ופה לא אמר הפקדם, כי לא פקד את כל בני קהת שיאלו מהם משה ואהרן ובניו כנ"ל:

(ג) כל בא לצבא לעשות מלאכה באהל מועד, ובבני גרשון ומררי הפס לשון עבודה, וידוע ההבדל שפס מלאכה מציין מלאכת מחשבת שיש בה אומנות, ושם עבודה מציין שיש בו טורח הגוף, לכן בבני קהת שהיה עניינם עם דברים המקודשים שהיה צריך להזהר בהם במחשבת הלב בל יסיח דעתו מקדושתם קוראהו מלאכה ומצד שיש בה גם משא וטורח הגוף אמר ואת עבודת בני קהת, ושם עבודה כולל ג"כ עבודת ה' שיש בדבר, ומלאכה מציין אופן התעסקו בזה שהוא כ"לאכת מחשבת להדבק בקדש במחשבה זכה וע"ז חשם

שני פלאות:

(ה ו) ובא אהרן ובניו, בכל הכלים היה מכסה עור תחש מלמעלה לבד בארון שהיה בגד תכלת על העור תחש, כי קדושתו [שזה ימלין בלבע. התכלת שדומה לרקיע] בוקע גם במלבושיו, כי גם אחר שנבלע בתוך כסויו היו מהלכים פניו כנגד פניו [כמ"ש הרמב"ם [פ"ב מה' כה"מ הי"ג] ומקורו מן המדרש רבה פרשת במדבר] ואמר במדרש שהארון כנגד כסא הכבוד שהתכלת רומז לו וע"כ אמר כליל תכלת שכולו דומה לו, ובכל הכלים היו שני כסוים, ונראה שכסוי עור תחש של כ"א היה כיסוי מיוחד לו ונקרא כליין, ובגד התכלת של ארגמן היה בלתי מיוחד ונקרא בגד לא כיסוי, והיה זה כפי הדין המבואר בא"ח [סי' נ"ס] שצריך שיהיה כלי בתוך כלי וא' מהם אינו כליין, והארון נתכסה תחלה בפרוכת שהיה ג"כ קדוש והיה צריך שני כלים עליו, עור תחש ובגד תכלת, ומ"ש ושמו בדיו התפרש בפ' תרומה:

וְשָׂמוּ בַּדָּיו׃ ז וְעַל | שֻׁלְחַן הַפָּנִים יִפְרְשׂוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת
וְנָתְנוּ עָלָיו אֶת־הַקְּעָרֹת וְאֶת־הַכַּפֹּת וְאֶת־הַמְּנַקִּיֹּת וְאֵת
קְשׂוֹת הַנָּסֶךְ וְלֶחֶם הַתָּמִיד עָלָיו יִהְיֶה׃ ח וּפָרְשׂוּ עֲלֵיהֶם
בֶּגֶד תּוֹלַעַת שָׁנִי וְכִסּוּ אֹתוֹ בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְשָׂמוּ
אֶת־בַּדָּיו׃ ט וְלָקְחוּ | בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר
וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֶת־מַלְקָחֶיהָ וְאֶת־מַחְתֹּתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי
שַׁמְנָהּ אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ־לָהּ בָּהֶם׃ י וְנָתְנוּ אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־
כֵּלֶיהָ אֶל־מִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְנָתְנוּ עַל־הַמּוֹט׃ יא וְעַל |
מִזְבַּח הַזָּהָב יִפְרְשׂוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אֹתוֹ בְּמִכְסֵה עוֹר
תָּחַשׁ וְשָׂמוּ אֶת־בַּדָּיו׃ יב וְלָקְחוּ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַשָּׁרֵת
אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ־בָם בַּקֹּדֶשׁ וְנָתְנוּ אֶל־בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ
אוֹתָם בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְנָתְנוּ עַל־הַמּוֹט׃ יג וְדִשְּׁנוּ
אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׂוּ עָלָיו בֶּגֶד אַרְגָּמָן׃ יד וְנָתְנוּ עָלָיו
אֶת־כָּל־כֵּלָיו אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ עָלָיו בָּהֶם אֶת־הַמַּחְתֹּת אֶת־
הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת כֹּל כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ
וּפָרְשׂוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ וְשָׂמוּ בַדָּיו׃ טו וְכִלָּה אַהֲרֹן־
וּבָנָיו לְכַסֹּת אֶת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ בִּנְסֹעַ
הַמַּחֲנֶה וְאַחֲרֵי־כֵן יָבֹאוּ בְנֵי־קְהָת לָשֵׂאת וְלֹא־יִגְּעוּ אֶל־
הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ אֵלֶּה מַשָּׂא בְנֵי־קְהָת בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃

בעל הטורים

כתיב בדיו ובשלחן ובמזבח הזהב כתיב לבתים לבדים כתיב לא בדיו לרבות הבתים:

רש"י

היו יודעין שיסעו: (ז) קערות וכפות וקשות ומנקיות. כבר פירשתי במלאכת המשכן: הנסך. הכסוי לשון מסך אשר יוסך בהם: (ט) מלקחיה. כמין לבת שמושך בה את הפתילה לכל צד שירצה: מחתותיה. כמין כף קטנה ושוליה פשוטין ולא מגלגלים ואין לה מחיצה לפנים אלא מלדים וחותה בה את דשן הנרות כשמטיבן: נרותיה. לוצ"ש בלעז שנותנין בהן ב השמן והפתילות: (י) אל מכסה עור תחש. כמין ל מרצוף: (יב) את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש. בתוך המשכן שהוא קדש מ וזן כלי הקטרה שמשרתין בהם במזבח

שפתי חכמים

מהמספרים לכך פי' מנה מהן הראוין וכו'. רא"ם: י פי' אל יקשה בעיניך לומר היאך היו יודעים השעה שיסעו עד שיתחילו לפרק שאין כבוד לארון הקודש ליכסות אחר נסיעת דגל מחנה יהודה כי היה נראה שנסיעת דגל יהודה הכריח לפרק המשכן ולכסות הארון: כ פי' את הפתילה הדולקת כמו נר אלהים וגו' ולכן פירש פה שהוא מורה על הכלי כי מלת נר מורה גם על הכלי: ל פי' שק גדול שעמים בו סחורות מדכתיב אל מכסה משמע דבר שיש לו תוך: מ דק"ל דלא כל"ל אלא אשר ישרתו בם. בקודש ל"ל. ומתרץ מ"כ כתיב בקודש לומר שלא

תכלא מלעלא וישוון אריחוהי: ז ועל פתורא דלחם אפיא יפרסון לבוש תכלא ויתנון עלוהי ית מגיסיא וית בזיכיא וית מכילתא וית קסוות נסוכא ולחם תדירא עלוהי יהי: ח ויפרסון עליהון לבוש צבע זהורי ויכסון יתה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוהי: ט ויסבון לבוש תכלא ויכסון ית מנרתא דאנהורי וית בוצינהא וית צביתהא וית מחתיתהא וית כל מני משחא די ישמשון לה בהון: י ויתנון יתה וית כל מנהא לחופאה דמשך ססגונא ויתנון על אריחא: יא ועל מדבחא דדהבא יפרסון לבוש תכלא ויכסון יתה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוהי: יב ויסבון ית כל מני שמושא די ישמשון בהון בקודשא ויתנון ללבוש תכלא ויכסון יתהון בחופאה דמשך ססגונא ויתנון על אריחא: יג ויספון ית קטמא דמדבחא ויפרסון עלוהי לבוש ארגון: יד ויתנון עלוהי ית כל מנוהי די ישמשון עלוהי בהון ית מחתיתא וית צנוריתא וית מגרופיתא וית מזרקיא כל מני מדבחא ויפרסון עלוהי חופאה דמשך ססגונא וישוון אריחוהי: טו וישיצי אהרן ובנוהי לכסאה ית קודשא וית כל מני קודשא במטל משריתא ובתר כן יעלון בני קהת למטל ולא יקרבון לקודשא ולא ימותון אלין מטול בני קהת

רש"י

הפנימי: (יג) ודשנו את המזבח. מזבח הנחשת: ודשנו. יטלו נ את הדשן מעליו: ופרשו עליו בגד ארגמן. ואש שירדה מן השמים רבוצה תחת הבגד כארי בשעת המסעות ס ואינה שורפתו שהיו כופין עליה פסכתר ע של נחשת: (יד) מחתות. שבהן חותים גחלים לתרומת הדשן עשויה כמין מחבת שאין לה אלא שלש מחיצות ומלפניה שואבת את הגחלים: מזלגות. צנורות של נחשת שבהן מכין באברים שעל המזבח להפכן כדי שיתעכלו יפה ומהר: יעים. הם מגרפות ובלע"ז ודי"ל וכן של נחשת ובהן מכבדין את הדשן מעל המזבח: (טו) לכסות את הקדש. הארון והמזבח: ואת כל כלי הקדש. המנורה וכלי שרת: ומתו. שאם

שפתי חכמים

שלא היו מערכים על המזבח בלותן כלים כ"א במשכן כי אין צריך כלים למזבח הפנימי שלא היו מקטירים עליו אלא קטורת הסמים. (ג"א) לא שיהיה פירושו שישרתו שם בקודשה דא"כ ה"ל לנקד הבי"ת בשו"א אבל עכשיו שהיא נקודה בפת"ח משמע קודש הידוע והוא המשכן שהוא ידוע ביותר: נ לא שישימו בו הדשן: ס דוקא בשעת מסעתן נראה הגחלת כארי אבל בשעת חנייתן לא היתה נראה מפני אש של המערכה שהיה מונח עליו ובנסעם הסירו כל האש ונראית הגחלת: ע בשלהי פרק המוצא תפילין פירש רש"י פסכתר סיר של נחשת סיתא מתרגמינן

התורה והמצוה

(ז) ועל שלחן הפנים יפרשו בגד תכלת, נמצא היו להש"פ וכלי השלחן בין שני משות, ומפני קדושת לה"פ וכלי השלחן היה צריך שני כלים עליהם. והנה מ"ש ולחם התמיד עליו יהיה שמזה למד במנחות [דף נ"ה] שבמסודר אינו נפסל במסעות יקשה איך הניח הלחם על בגד תכלת הלא צריך שיונח על טהרו של שלחן, מזה מוכח כפי' הרמב"ן שמ"ש ולחם התמיד עליו יהיה פי' על השלחן עצמו, ופרש בגד תכלת על השלחן והלחם שעליו ועל הבגד נתנו את הקערות וכו', ועליהם פרשו בגד תולעת שני ועור תחש מפני קדושת הכלים שיהיו כלי בתוך כלי:

(יג) ודשנו את המזבח, פרש"י יסלק את הדשן מעליו ופרשו עליו בגד ארגמן ואש שירדה מן השמים רבוצה תחת הבגד ולא נשרף שהיו כופין עליו פסכתר של נחשת, ויש בזה פלוגתא בספרא נו [פ' כא] שהן סובר ר' יהודה, ור"ש ס"ל שבשעת המסעות נסתלקה האש, ואמר בירושלמי דיומא [פ"ד] שלר"י פי' ודשנו שנתנו עליו דברים דשנים לקיום האש, ולר"ש פי' ודשנו שסלקו הדשן, וא"כ פרש"י מורכב אחרי רבתי, רק יש לקיים דבריו מן המד"ל, וכבר בארתי בפ' יתרו מכלתא [סי' ד'] שלדעת ר"י היה המזבח מלא עפר בעת הנסיעה ולדעת ר"ש היה חלול, וא"כ לר"י פרשו בגד ארגמן על עפר המזבח ועליו נתנו הכלים ולא היה לכלי המזבח רק כסוי אחד אבל למ"ד שהיה חלול בא בגד הארגמן עם הכלים בתוך חלל המזבח והוא היה כלי אחד וכסוי עור התחש היה כלי ב':

(יד) ושמו בדיו, התבאר בפ' תרומה [כ"ה י"ב] מדוע פה אמר ושמו בדיו וכן בארון ובשלחן ומזבח הזהב כתיב ושמו את בדיו. וכתב הרייד"ז שעל השלחן היה בגד תולעת שני שהוא מראה אדום שהוא סימן לכתר מלכות שהוא מדת הדין אבל הארון ומזבח הזהב מכוסה בתכלת רומז למדת הכלולה מן הכל ומזבח העולה מכוסה בארגמן שהוא אדום כדם שנזרק עליו:

(טו) וכלה אהרן וגו' ואחרי כן יבואו, ר"ל שלא יבואו לשאת עד שיכלה לכסות את כולם, ולא שישאו כל שנתכסה

טז ופקדת אלעזר ׀ בן־אהרן הכהן שמן המאור וקטרת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה פקדת כל־המשכן וכל־אשר־בו בקדש ובכליו: פ מפטיר יז וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר: יח אל־תכריתו את־שבט משפחת הקהתי מתוך הלוים: יט וזאת ׀ עשו להם וחיו ולא ימתו בגשתם את־קדש הקדשים אהרן ובניו יבאו ושמו אותם איש איש על־עבדתו ואל־משאו: כ ולא־יבאו לראות כבלע את־הקדש ומתו: פ פ פ

קנ"ט. חלקיהו סימן: ומפטירין והיה מספר. בח"ע בהושע סימן ב'

כא וידבר יהוה אל־משה לאמר: כב נשא את־ראש בני גרשון גם־הם לבית אבתם למשפחתם: כג מבן שלשים שנה ומעלה עד בן־חמשים שנה תפקד אותם כל־הבא לצבא צבא לעבד עבדה באהל מועד: כד זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד ולמשא: כה ונשאו את־יריעת המשכן ואת־אהל מועד מכסהו ומכסה התחש אשר־עליו מלמעלה ואת־מסך פתח אהל מועד: כו ואת קלעי החצר ואת־מסך ׀ פתח ׀ שער החצר אשר על־

בעל השורים

(יט) וחיו ב'. וחיו ולא ימותו וחיו את בניהם ושבו בהרי עשר בענין הגאולה מלמד שמלאך המות בטל לעתיד לבא הם וחיו את בניהם ושבו וחיו ולא ימותו:

רש"י

יגעו חייבין מיתה בידי שמים: (טז) ופקדת אלעזר. שהוא ממונה עליהם למשא הוא: שמן וקטרת ושמן המשחה ומנחת התמיד. עליו מוטל לשאת ולזרז צ ולהקריב בשעת חנייתן: פקודת כל המשכן. ועוד היה ממונה. על משא בני קהת לשאת איש איש על עבודתו ועל משאו והוא המשכן וכל אשר בו של הסדורים למעלה בפרשה זו אבל משא בני גרשון ובני מררי

שפתי חכמים

מתרגמינן פסכהרות: פ לא שאם לא יגעו ימותו כדמשמע פשוטו של קרא אלא מלה ימותו אינה דבוק עם מלת ולא יגעו רק שהוא דבק עם מלת יגעו לבד הכא מדויקא ולא יגעו הא אם יגעו ועליה קאי ימותו: צ ומה שכתב כרים דברין לשאת אותם. יש לפרש דבך פירושו לשאת אותם שמן וקטורת ושמן המשחה אבל מנחת התמיד עליו מוטל וכו' אע"ג שלשאת אותם אכולהו משמע אף על המנחה מ"מ אי אפשר לומר כן לפי שהמנחה זו קונה ומקריבין עם הקרבן שמפרישין אותה עשרון לכבש ואינה קרויה מנחה אלא בזמן שמפרישין אותה לקרבן והיא בשעת החנייה שאז היו מקריבין ולא בשעת הנסיעה. וכ"ש באין לומר שמיירי שבפרישו אותה או נתקדשה בכלי דא"כ היתה נפסלת ביוצא גם למה יפרשו אותה מקודש והביאה מלוה בשעתם וא"כ א"א לומר שנשאה בשעת הנסיעה ל"פ שעליו מוטל לשאת כו' ובזה נדחה קושית הרמב"ן מדברי רש"י ז"ל: ק פי' לא שישאם הוא בעצמו כמו שמן המאור והשאר כי כבר כתוב למעלה והרי כן יכולו בני קהת לשאת. והוסיף לומר על משא בני קהת מפני שלא תטעה לומר שגם משא בני גרשון ומררי נמי היה ע"פ אלעזר מדכתיב פקודת כל המשכן ש"מ אינו דומא [illegible]

בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא: יו וְדִי מְסִיר לְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא מִשְׁחָא דְאַנְהָרוּתָא וּקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא וּמִנְחָתָא תְדִירָא וּמִשְׁחָא דִרְבוּתָא מַטְּרַת כָּל מַשְׁכְּנָא וְכָל דִּי בֵהּ בְּקוּדְשָׁא וּבְמָנוֹהִי: יז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר: יח לָא תְשֵׁיצוּן יָת שִׁבְטָא זַרְעִית קְהָת מִגּוֹ לֵוָאֵי: יט וְדָא עֲבִידוּ לְהוֹן וְיֵחוֹן וְלָא יְמוּתוּן בְּמִקְרַבְהוֹן לְקֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יֵעֲלוּן וִימַנּוּן יָתְהוֹן גְּבַר גְּבַר עַל פָּלְחָנֵהּ וּלְמַטּוּלֵהּ: כ וְלָא יֵעֲלוּן לְמֶחֱזֵי כַּד מְכַסַּן יָת מָנֵי קוּדְשָׁא וְלָא יְמוּתוּן: פ פ פ

כא וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: כב קַבֵּל יָת חֻשְׁבַּן בְּנֵי גֵרְשׁוֹן אַף אִנּוּן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן: כג מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא עַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין תִּמְנֵי יָתְהוֹן כָּל דְּאָתֵי לְחַיָּלָא חֵילָא לְמִפְלַח פָּלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא: כד דֵּין פָּלְחַן זַרְעִית גֵּרְשׁוֹן לְמִפְלַח וּלְמַטּוֹל: כה וְיִטְּלוּן יָת יְרִיעַת מַשְׁכְּנָא וְיָת מַשְׁכַּן זִמְנָא חוּפָאֵהּ וְחוּפָאָה דְסַסְגּוֹנָא דִּי עֲלוֹהִי מִלְעֵלָּא וְיָת פְּרָסָא דִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: כו וְיָת סְרָדֵי דַרְתָּא וְיָת פְּרָסָא

רש"י

מררי שאינם מקדש הקדשים על פי איתמר היה כמו שכתוב בפרשת נשא: (יח) אל תכריתו. אל תגרמו להם ר שימותו: (כ) ולא יבאו לראות כבלע את הקדש. לתוך נרתק שלו כמו שפירשתי למעלה בפרשה ז ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלוני ובלוע שלו ש זהו כסויו: הסלת פרשת במדבר

(כב) נשא את ראש בני גרשון גם הם. כמו שצויתיך על בני קהת א לראות כמה יש שהגיעו ב לכלל עבודה: (כה) את יריעות המשכן. עשר ג התחתונות: ואת אהל מועד. יריעות עזים ד העשויות לאהל עליו: מכסהו. עורות אילים ה מאדמים: מסך פתח. וילון ו המזרחי: (כו) אשר על המשכן. כלומר הקלעים והמסך של חצר הסובבים

שפתי חכמים

ומררי ע"פ איתמר היה. נ"ס על משא בני קהת היה ממונה אלעזר: ר הודיענו בזה שמלת תכריתו הוא מבנין הפעיל: ש וכן ת"א כד מכסן ית מני קודשא: הסלת פרשת במדבר

א הא דנקט רש"י כמו שצויתיך על בני קהת ולא כמו שכבאת לבני קהת משום דעדיין לא נשא את ראשם של בני קהת אלא הקב"ה צוה למשה שישא את ראשם לעיל בפרשת במדבר והמעשה כתיב בפרשה זו לכך נקט כמו שצויתיך על בני קהת ר"ל כך מצוה אני אותך גם. על בני גרשון ויהיה מלת גם דבוק עם לבית אבותם למשפחותם וכו'. ועי"ל דק"ל הל"ל גם אותם כי מלת הם נופל על דבר אחר כגון הם ילכו הם ישרתו אבל על נשא אינו נופל לשון הם אלא אותם לכך פירש כמו שצויתיך וכו' ואותם אינו נופל על שתי מלות אלו על פועל ועל נפעל. מזרחי: ב הא דלא נקט כך כמו שצויתיך על בני קהת לישא את ראשם משום דק"ל למה לא כתב רחמנא כי נשא גם את ראש בני גרשון לבית אבותם וגו' ואז לא היה צריך למכתב הם ומתרץ דאי הוה כתב נשא גם וגו' היה משמע דגם תקבל מנינם מבן כ"ה שנה ומעלה א"נ מבן חודש ומעלה לכך כתב גם בסוף לומר לך דגם לא קאי אנשא דלעיל אלא קאי אמבן ל' שנה וגו' דלמנינהו והיינו דנקט שהגיעו לכלל עבודה דהיינו מבן ל' עד נ'. מזרחי: ג הרא"ם פי' מדכתיב אחריו ואת אהל מועד שהם י"א יריעות עזים הקרוים אהל כדכתיב ועשית יריעות עזים לאהל: ד כ"ז פירשתי בפרשת ויקהל: ה וכאלו אמר ומכסהו ומכסה וי"ו וכמוהו רבים. דאל"כ למה זכר מכסה התחש נבה ולא מכסה העורות אילים: ו כבר מפורש בפרשת במדבר. ומ"ש המזרחי אינו הבדל כי אין וילון אחר על פתח אהל

התורה והמצוה

שהתכסה הקבוצה שלא יגויר שיגעו אל הקדש, וגם י"ל שגם אחר שהתכסו לא ישאום רק ע"י המוט שכן מצות עוזא הע"ג שהארון היה מכוסה בודאי. אלה משא, ר"ל וכל הדברים שהשב מיוחדים לנסיעת בני קהת:

(טז) ופקודת אלעזר, שמן וקטורת יהיו תחת פקודת שיעזר ביחוד מרוב קדושתם, ונחלקו המפ', י"א שנשאם כולם בעצמו בדרך נס, וי"א שנשא רק הארון ליום א', וי"א שהיה משגיח עליהם ביחוד. פקודת, פי' וכן היה שהיו פקודת כל המשכן שהיה ראש האמרכלין:

(יח יט) אל תכריתו, עתה חדש להם צווי אחרת שמפני שיש חשש שמרוב חיבות הקדש יטהר כ"א לשאת וידחקו ל"ע קודש שיהכנו הכלים כמשבה [illegible] בכאם ע"כ צוה שאין רשות לבני קהת לעשות דבר מעצמם רק עפ"י מפורש של אהרן ובניו שיסדרו לכל אחד מה ישא וכמה שעות ישא. ועז"א אהרן ובניו יבואו ושמו איש איש על עבודתו ואל משאו, ר"ל שיסדר מי ישא ומי יעבוד ר"ל להניח על כתף הנושאים, ובכל שעה החליפו את הנושאים והכל על פי פקודת הארן, וממילא לא ידחקו לבוא קודם הזמן ועי"כ לא יבואו לראות וכו':

(כב) נשא את ראש בני גרשון גם הם, ר"ל הגם שהם ירודים נגד בני קהת בכ"ז גם הם י"ל התנשאות נגד בני מררי שהם נשאו דברים המכובדים אחרי משא בני קהת, ומעלתם זה בא להם לבית אבותם, ר"ל מצד שגרשון הוא הבכור לאבותיו:

(כג כד) כל הבא לצבא צבא, ואצל קהת ומררי אמר כל הבא לצבא כי גרשון מצד שהיה הבכור היה הוא המצביא בראש והם באו לצבא שהצביא גרשון. לעבוד עבודה, כולל כל עבודת הלוים השיר והשוער והשמירה והמשא, ונגד זה אמר זאת עבודת כולל כולם. ולמשא, שזה מפורש בכאן כמ"ש ונשאו:

ונשא

המשכן ועל־המזבח סביב ואת מיתריהם ואת־כל־כלי עבדתם ואת כל־אשר יעשה להם ועבדו׃ כז על־פי אהרן ובניו תהיה כל־עבדת בני הגרשני לכל־משאם ולכל עבדתם ופקדתם עלהם במשמרת את כל־משאם׃ כח זאת עבדת משפחת בני הגרשני באהל מועד ומשמרתם ביד איתמר בן־אהרן הכהן׃ ס שני כט בני מררי למשפחתם לבית־אבתם תפקד אתם׃ ל מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן־חמשים שנה תפקדם כל־הבא לצבא לעבד את־עבדת אהל מועד׃ לא וזאת משמרת משאם לכל־עבדתם באהל מועד קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו׃ לב ועמודי החצר סביב ואדניהם ויתדתם ומיתריהם לכל־כליהם ולכל עבדתם ובשמת תפקדו את־כלי משמרת משאם׃ לג זאת עבדת משפחת בני מררי לכל־עבדתם באהל מועד ביד איתמר בן־אהרן הכהן׃ לד ויפקד משה ואהרן ונשיאי העדה את־בני הקהתי למשפחתם ולבית אבתם׃ לה מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן־חמשים שנה כל־

רש"י

ומגינים על ז המשכן ועל מזבח הנחשת ח סביב: ואת כל אשר יעשה להם. כתרגומו וית כל דיתמסר ט להון לבני גרשון: (כז) על פי אהרן ובניו. ואיזה

מהבנים

שפתי חכמים

מועד חוץ מהמזרחי רק הוא תוספת ביאור. ובג"א פי' לאפוקי אני יריעה הכפולה לפני פתח אהל מועד למזרח כדלעיל בפרשת תרומה שהיא היתה מחוברת עם שאר היריעות ואין לה שם בפני עצמה: ז דק"ל דקלעים היו כמו דפנות סביב החצר ואין מופל בו לשון על המשכן ומתרץ דה"פ הסוככים ומגינים על המשכן כלומר דצריך להגיה תיבה אחת אשר סוככים על המשכן כי מדקדק ה׳לשון לומר שהוא מגין עליו ומגינים עליו סביב. ויש מקשים למה לא פירש"י לעיל בפרשת במדבר דכתיב וקלעי החצר ואת מסך פתח החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב וגו' ולא פירש שם כלום ולפי מה שפירש הרא"ם ר"פ בהעלותך גבי להעלות פ' תמיד שבפרשת אמור שלא פירש רש"י שם כלום כתב וז"ל במפרש פעם יפרש כל הכתובות הנופלות על הלשון ופעם יפרש קצ: מהן ופעם יסמוך על מה שפירש במקום אחר ולא יפרש שם כלום עכ"ל ול"נ דרש"י הוכרח לפרש פה אף שפירושו הוא פשוט משום דהכא כתיב ואת מסך פתח שער החצר וגו' וקשה כפל לשון ל"ל היינו פתח והיינו שער ועוד יש להקשות על הפסיק דבין מלת פתח ובין מלת שער ומפני זה יבא הטועה לטעות לפרש הקרא כאלו אמר ואת מסך פתח ואת מסך שער החצר ויפרש הקרא מסך פתח החצר הוא שער המזרחי של החצר ומסך שער הוא מסך פתח אהל מועד שגם הוא שער החצר מפני שהוא פתוח אל חצר המשכן וזה שאמר על המשכן כלומר שער החצר אשר הוא סמוך אל המשכן ואל המזבח ועל דכתיב הכא פירוש לשון סמוך הוא והא דכתיב לפני זה ואת מסך פתח אהל מועד פי' הוא פרכת המסך שלפני בית קדש הקדשים ונקרא פתח אוהל מועד מפני שהוא עומד בתוך אוהל מועד והיה עולה על הדעת לומר שגם הפרכת שלפני בית קדש הקדשים היתה במשא בני גרשון וזה אינו אמת כי פרכת המסך היה במשא בני קהת כדכתיב לעיל בפרשת במדבר ובא אהרן וגו' והורידו את פרכת המסך וכסו בה את ארון העדות מ"ה פירש רש"י הכא אשר על המשכן כלומר הקלעים וכו' הסוככים ומגינים על המשכן וכו': ח דק"ל כיון דקלעים היו מסככים על המשכן פשיטא שהיו סביב כמזבח שהיה במשכן. ועוד שהרי הקרשים היו מגינים על מזבח הזהב ומתרץ דלאו מזבח הזהב הא שהיה במשכן אלא מזבח הנחשת שהיה חוץ למשכן: ט פירוש ולא לכלים הסמוך לו כי אין לכל כלי עבודתם כלים אחרים גם לא תפול

עליהם

דמעלנא דתרע דרתא די על משכנא ועל מדבחא סחור סחור וית אטוניהון וית כל מני פלחנהון וית כל די יתמסר להון ויפלחון: כז על מימר אהרן ובנוהי יהי כל פלחן בני גרשון לכל מטולהון ולכל פלחנהון ותמנון עליהון במטרא ית כל מטולהון: כח דין פלחן זרעית בני גרשון במשכן זמנא ומטרתהון בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: כט בני מררי לזרעיתהון לבית אבהתהון תמני יתהון: ל מבר תלתין שנין ולעלא ועד בר חמשין שנין תמננון כל דאתי לחילא למפלח ית פלחן משכן זמנא: לא ודא מטרת מטולהון לכל פלחנהון במשכן זמנא דפי משכנא ועברוהי ועמודוהי וסמכוהי: לב ועמודי דדרתא סחור סחור וסמכיהון וסכיהון ואטוניהון לכל מניהון ולכל פלחנהון ובשמהן תמנון ית מני מטרת מטולהון: לג דין פלחן זרעית בני מררי לכל פלחנהון במשכן זמנא בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: לד ומנא משה ואהרן ורברבי כנשתא ית בני קהת לזרעיתהון ולבית אבהתהון: לה מבר תלתין שנין ולעלא ועד בר חמשין שנין כל דאתי

רש"י

מהכהנים ממונה עליהם י ביד איתמר בן אהרן הכהן: (לב) ויתדתם ומיתריהם. של עמודים שהרי יתדות ומיתרי הקלעים במשא בני גרשון הן. ויתדות ומיתרים הן ליריעות ולקלעים מלמטה שלא תגביהם הרוח. ויתדות ומיתרים הן לעמודים כ סביב לתלות בהם הקלעים ל בשפתם העליונה בכלונסות וקונדסין

כמו

שפתי חכמים

עליהם לא מסירה ולא עשייה אבל המסירה נופלת על בני גרשון ועוד דאי קאי על הכלים א"כ היה לו לכתוב אשר יעשה להם לעובדים לכך הביא התרגום דפירש העשייה לשון מסירה. וכינוי להם קאי על בני גרשון המוזכרים לעיל שכל האמורים באותה הפרשה נמסר בידם: י דק"ל דהפסוקים סותרי זה לזה דפסוק א' אומר על פי אהרן ובניו ואח"כ כתיב ביד איתמר בן אהרן הכהן ומתרץ דהפסוק השני פירוש הוא על הפסוק דלעיל איזה מן הבנים ממונה עליהם כו' ומפרש איתמר בן אהרן. וא"ת כיון דאין ממונה אלא איתמר למה כתב לעיל ובניו לשון רבים אין זו קושיא דבכמה מקומות מצינו לשון רבים על בן אחד כמו ובני דן חושים ובני פלוא אליאב: כ מפרש בזה היכן תלוים הני' לפרשייהו יתדות ומיתרים. וא"ת והא לעיל בפ' במדבר פירש"י את מיתריו של משכן והאהל ולא של חצר והכא פירש"י דמיתרי החצר הן גם כן לבני גרשון. וי"ל דהא דפירש רש"י לעיל ולא של חצר רצה לומר דמיתרים של המשכן הן כולם במשא בני גרשון. אבל של חצר לא היו כולם במשא בני גרשון אלא קצתם במשא בני גרשון וקצתם במשא בני מררי כמו שפירש כאן וק"ל: ל פירש הרא"ם והן היתדות מחוברים לעמודים שהיה עושה כמין קונדסין שקורין פילו"ש שבו יתחבו אלה שבה ותחבן שלשה טפחים ובאמצען הכנת נחשת ומוך שפת הקלעים סביביו במיתרים כנגד כל עמוד ועמוד

התורה והמצוה

(כו) ואת כל כלי עבודתם, כלל הקרסים שהיו לחבר היריעות וכלי השיר שהיה מענין העבודה. ואת כל אשר יעשה להם, כל מה שהיה צריך להקן או לעשותו מחדש צריכים לעבוד:

(כז) על פי אהרן ובניו תהיה, גם בני גרשון היה משאם עפ"י אהרן ובניו, והיה ההבדל ביניהם ובין בני קהת שלבני קהת לא היה לשום אחד חזקה במשאם רק בכל פעם היו אהרן ובניו מיחדים מי ישא ומה ישא ואחר שנשא חלקו נפסק זכותו, אבל בני גרשון היה להם חזקה שאחר שקבע אהרן לכל אחד משאו ועבודתו היה זוכה בו לעולם כמ"ש בד"ה [א' ט'] שהשוערים ויתר עבודות היו לאנשים מיוחדים בירושה וכן שם [כה כו] ועז"א ופקדתם עליהם במשמרת את כל משאם, כמ"ש רש"י למעלה [ג' ז'] על ושמרו את משמרתו כל מינוי שהאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא ובלשון משנה כמו משמרת כהונה ולויה, ור"ל שמ"ש עפ"י אהרן ובניו אין פירושו שיהיה כן בכל פעם רק שיפקדו עליהם משאם ויהיה במשמרת שיהיה ממונה על דבר זה לעולם:

(כח) זאת עבודת, ר"ל שאין לא' מבני קהת ומררי ליגע בעבודתם. ומשמרתם, ר"ל והגם שכל א' הי' לו משמרת ימשי קבוע לישא דבר זה לעולם, בכ"ז יהיה ביד איתמר שהוא ישגיח עליהם שיעשו מעשיהם באמונה:

(כט) בני מררי, בהם לא אמר נשא את ראש כי הם אחרונים במעלה:

(לא) וזאת משמרת משאם, שהם היו להם ג"כ התמנות קבוע מה ישא ומה תהיה עבודתו:

(לב) ובשמות תפקדו, הוסיף צווי בבני מררי שיקרא שם מיוחד לכל כלי שהם ממונים לשאו כמ"ש שהיו רושמים על קרשי המשכן לידע איזה בן זוגו, וכל קרש היה ניתן במקום שזכה בו בפעם הראשון, וע"כ צוה ליחד שם לכ"א, וליחד מי הממונה לשאו וגם עליהם היה איתמר הממונה:

(לד מד) ויפקד משה, אחר שהשלים צווי ה' באר שמשה עשה כן ושפקד בני קהת תחלה כצווי ה', ושהיו למשפחות לבית אבותם שהתחיל מן המשפחות כנ"ל, והגם בקהת ומררי אמר ויהיו פקודיהם למשפחותם

הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ לו וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם
לְמִשְׁפְּחֹתָם אַלְפַּיִם שְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ לז אֵלֶּה פְקוּדֵי
מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי כָּל־הָעֹבֵד בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר פָּקַד
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ ס לח וּפְקוּדֵי בְּנֵי
גֵרְשׁוֹן לְמִשְׁפְּחוֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם׃ לט מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה
בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ מ וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית
אֲבֹתָם אַלְפַּיִם וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ מא אֵלֶּה פְקוּדֵי
מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן כָּל־הָעֹבֵד בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר פָּקַד
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה׃ מב וּפְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם׃ מג מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה
וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל
מוֹעֵד׃ מד וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים
וּמָאתָיִם׃ מה אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי אֲשֶׁר פָּקַד
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ מו כָּל־הַפְּקֻדִים
אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַלְוִיִּם
לְמִשְׁפְּחֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם׃ מז מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה
וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַעֲבֹד עֲבֹדַת עֲבֹדָה
וַעֲבֹדַת מַשָּׂא בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ מח וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם שְׁמֹנַת
אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּשְׁמֹנִים׃ מט עַל־פִּי יְהוָה פָּקַד
אוֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וְעַל־מַשָּׂאוֹ
וּפְקֻדָיו אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ שלישי ה א וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִישַׁלְּחוּ מִן־

שפתי חכמים

קונדס דק שבשתו כאונקלי שבעמוד עשוי כמין ווין ראשו אחד זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד: מ בפרשת תרומה בפירש"י מבואר היטב: נ כלומר בזמן שהכהנים היו מקריבים ועוסקים בעבודה הלוים היו משוררים ומנגנים במצלתים וכנורות שגם זה ענין עבודה לעבודת כהנים: ס (מהרל"ה) כלומר לפע"ם

רש"י

ם כמו שמניה במלאכת המשכן: (מז) עבדת עבדה. הוא השיר במצלתים וכנורות שהיא עבודה ג לעבודה אחרת: ועבדת משא. ם כמשמעו: (מט) ופקדיו אשר צוה ה' את משה. ואותן הפקודים היו במצות מבן

לחילא לפלחנא במשכן זמנא: לו והוו מניניהון לזרעיתהון תרין אלפין שבע מאה וחמשין: לז אלין מניני זרעית קהת כל דפלח במשכן זמנא די מנא משה ואהרן על מימרא דיי בידא דמשה: לח ומניני בני גרשון לזרעיתהון ולבית אבהתהון: לט מבר תלתין שנין ולעלא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפלחנא במשכן זמנא: מ והוו מניניהון לזרעיתהון לבית אבהתהון תרין אלפין ושית מאה ותלתין: מא אלין מניני זרעית בני גרשון כל דפלח במשכן זמנא די מנא משה ואהרן על מימרא דיי: מב ומניני זרעית בני מררי לזרעיתהון לבית אבהתהון: מג מבר תלתין שנין ולעלא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפלחנא במשכן זמנא: מד והוו מניניהון לזרעיתהון תלתא אלפין ומאתן: מה אלין מניני זרעית בני מררי די מנא משה ואהרן על מימרא דיי בידא דמשה: מו כל מנינייא די מנא משה ואהרן ורברבי ישראל ית ליואי לזרעיתהון ולבית אבהתהון: מז מבר תלתין שנין ולעלא ועד בר חמשין שנין כל דאתי למפלח פלחן פלחנא ופלחן מטול במשכן זמנא: מח והוו מניניהון תמניא אלפין וחמש מאה ותמנן: מט על מימרא דיי מנא יתהון בידא דמשה גבר גבר על פלחנה ועל מטולה ומנינוהי די פקיד יי ית משה: א ומליל יי עם משה למימר: ב פקד ית בני ישראל

רש"י

מבן שלשים שנה ע ועד בן חמשים: (ב) צו את בני ישראל וגו'. פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן ושמונה פרשיות נאמרו בו ביום פ כדאיתא במסכת גיטין בפרק הנזקין: וישלחו מן המחנה. שלש מחנות היו

שפתי חכמים

אע"פ שעבודת עבודה עבודה פירושו עבודה לעבודה מ"מ עבודת משא אין פי' עבודה למשא אלא כמשמעו עבודה שהיא משא: ע דעת רש"י ז"ל דהאי ופקודיו קאי על משה דכתיב לעיל פקד אותם ביד משה ואשר צוה כמו כאשר צוה וה"ק ופקודים של משה כאשר צוה ה' את משה דהיינו מבן ל' עד בן נ'. וזהו שנקט רש"י ואותן הפקודים היו במצוה מבן ל' עד בן נ'. ואין להגיה כיון דקאי על משה דלעיל למה כתיב ב' פעמים משה דהיה לו לכתוב אליו במקום משה. וי"ל דהרבה פסוקים מדברים כן כמו ואל משה אמר עלה אל ה' היה לו לומר עלה אלי וכן וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' היה לו לומר מאתו וכן ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך היה לו לומר נשיי. וק"ל. וא"ת מאי צריך רש"י לפרש כן והלא כמה פעמים כתב מבן ל' וגו'. וי"ל לפי שכתב ויהיו פקודיהם שמונת אלפים וחמש מאות ושמונים ואחר כך אמר ע"פ ה' פקד אותם ושמא אתה רוצה לפרש על מנין אחר האמור בפרשת בהעלותך שהוא מבן כ"ה שנים. לכך פירש"י ואותן הפקודים כו' והוכחתו מדכתיב אשר צוה ה' את משה משמע שכבר נצטוה עליו ואלו הצוואה מבן חמש ועשרים לא נאמר אלא לאחר מכאן. וי"מ ופקודיו פי' ממוניו ופירש"י ואותם הפקודים וכו' כלומר ואותן הממונים אלעזר ואיתמר שממונים עליהם צריכין אף הם להיות מבן ל' ועד בן חמשים: מצאתי בכש גדול אחד: פ דק"ל למה לא צוה להם פרשה זו מיד כשהוקם המשכן דהא ביום שהוקם המשכן מסתמא היו עושין המחנות וא"כ מיד היה לו לצוות שישלחו כל טמא מן

התורה והמצוה

ואל בני גרשון אמר למשפחותם לבית אבותם, וזה מבואר שמעלת בני גרשון היה מצד שהוא בכור לכן בא אחר בני קהת [כנ"ל כ"ב] לכן חזר שנית שהי' מעלתו מצד אביו שהי' בכור לאביו, ובגרשון אמר ופקודי בני גרשון ובמררי אמר ופקודי משפחות בני מררי למשפחותם, ויבואר עפמ"ש בדה"א [כג] בני מררי מחלי ומושי, בני מחלי אלעזר וקיש, וימת אלעזר ולא היו לו בנים כי אם בנות וישאום בני קיש אחיהם, ומלמד פה שלא התנו בני קיש אל משפחת אלעזר רק אל משפחת קיש שהוא לבית אבותם, ואצל קהת ומררי אמר עפ"י ה' ביד משה ואצל גרשון אמר עפ"י ה' לבד, כי בדבור נשא בני קהת כתיב וידבר אל משה ואל אהרן ומודיע שהיה ביד משה שיאמר לאהרן ואצל גרשון כתיב וידבר ה' אל משה לכן מודיע שמה שצרף את אהרן היה עפ"י ה', לאפוקי הנשיאים, ואצל מררי שלא נזכר צווי מיוחד למשה הודיע שהיה עפ"י ה' ביד משה, וכתב הרי"א ומפקודי הלוים למדנו שבני קהת הגדולים עלו לעבוד קרוב לשלים, מספר פקודיהם לבן חדש, ומבני גרשון עלו פקודיו יותר משלים פקודיו הראשונים ובבני מררי היה בו דבר חידוש שעלו יותר מחצי עד שהיו הגדולים יותר מן הטוף הפך המנהג הטבעי, וזה מעיד שהיו אנשים גבורי כח הלקם בחיים ולכן נבחרו לעבודת משאות הכבדים:

(מט מט) כל הפקודים, פי' חז"ל שצרף את הנשיאים להפיס דעתם, ומ"ש עפ"י ה' פקד אותם ר"ל שפקידה זו מענין מנוי שמה שמנה כל א' לעבודה מיוחדת ולמשא מיוחדת היה עפ"י ה', ואמר ופקודיו ר"ל שהמנות של כ"א עם ה' באופן שהיה אסור לב"א לנגוע בהאמנות של חברו:

א (א ג) **וידבר** ה' אל משה לאמר צו את ב"י וישלחו מן המחנה למה נאמרה פרשה זו, לפי שהוא אומר ואיש אשר יטמא ולא יתחטא (במדבר י"ט) עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל צו את ב"י וגו' [ולא יטמאו את מחניהם] הרי זה אזהרה לטמאים שלא יכנסו למקדש בטומאה: **ב** צו הצווי מיד בשעת מעשה ולדורות, אתה אומר הצווי מיד בשעת מעשה ולדורות, או אינו אלא לאחר זמן ת"ל צו את ב"י ויעשו כן ב"י וישלחו אותם הא למדת שהצווי מיד בשעת מעשה. לדורות מנין ת"ל צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך וגו' [יערוך אותו אהרן חוקת עולם לדורותיכם] (ויקרא כ"ח) הא למדת שהצווי מיד בשעת מעשה ולדורות מצווי הזה. מנין לכל הצואות שבתורה היה רבי ישמעאל אומר הואיל ונאמרו צואות בתורה סתם ופרט באחת מהם (שאינה אלא) [שהוא] מיד בשעת מעשה ולדורות אף פורטני בכל הצואות שבתורה שיהיו מיד בשעת מעשה ולדורות. ר' יהודה בן בתירה אומר אין הצווי בכ"מ אלא זירוז שנא' וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו (דברים ג') לפי דרכנו למדנו שאין מחזקים אלא המחוזקים ואין מזרזים אלא למזורזים. רשב"י אומר אין צווי בכ"מ אלא חסרון כיס שנאמר צו את בנ"י ויקחו אליך שמן זית זך (ויקרא כ"ד) צו את בנ"י וישלחו מן המחנה (במדבר ה') צו את בנ"י ונתנו ללוים מנחלת (שם ל"ה) צו את בנ"י ואמרת אלהם את קרבני לחמי לאשי (שם כ"ח) הא אין צווי בכ"מ אלא חסרון כיס חוץ מאחת ואיזה זה צו את בנ"י ואמרת אלהם כי אתם באים אל הארץ כנען (שם ל"ד) תורזם לענין חילוק הארץ. ורבי אומר אין צווי בכ"מ אלא אזהרה שנא' ויצו ה' אלהים על האדם [וגו'] ומעץ הדעת טו"ר לא תאכל ממנו (בראשית ב'):

וישלחו

התורה והמצוה

א (א) צו את בנ"י וישלחו מן המחנה, בגיטין (דף ס') תני לוי שמונה פרשיות נאמרו ביום שהוקם המשכן וחשיב פרשת טמאים ופרשת שלוח טמאים, ונחלקו רש"י ותוס' בפי' פרשת טמאים, ולדעתי כוון על פרשת תזריע ומצורע, שהם בזה על טומאת יולדת ומצורע וזב וזבה, וקיי"ל דלידה ונגעים וזיבה שלפני הדבור אין מטמאין, כמ"ש בספרא (תזריע סי' ב' וסי' ל"ז מצורע סי' קכ"א וסי' קס"ח) וא"כ בהכרח שבעת שצוה לשלח הטמאים הקדים לומר פ' טמאים, שהם פ' תזריע ומצורע. וכן פ' טומאת מת שנכלל בפ' פרה נאמרה ג"כ בו ביום, ויקשה לפ"ז שא"כ למה הוצרך לצוות שנית על שלוחם, שבמצורע אמר בדד ישב וכו', ובזב אמר והזרתם את ב"י מטומאתם ולא ימותו וכו', ובמת אמר ואיש אשר יטמא ולא יתחטא את משכן ה' טמא ונכרתה וממילא מובן שצריך לשלחם, וז"ש למה נאמרה פ' זו, ותפס פסוק שבגבי מת לדוגמא, ומשיב מפני שבכל אלה לא נאמר רק עונש כמו גבי זב ומת או רק עשה במצורע לכן נאמר פרשה זו לאזהרה, והנה שביולדת נאמרה אזהרה ואל המקדש לא תבוא לא נדע אזהרה על שלוח ממחנה לויה:

ב (ב) צו את ב"י, כבר בארתי בהתו"כ (צו סי' אל"ף) שיש הבדל בין צווי ובין דבור ואמירה, שהצווי מציין דבר שלשון שיפקד על המצווה לעשות פקודתו בשים לו איזה הכרח למלאות פקודת המצוה כמו אב או גדול או מושל הפוקד, עוד בארתי שם, שכ"מ שבא בתחלת המאמר לשון צווי יהיה בא' מג' פנים: [א] אם ירצה לציין הזריזות, [ב] אם ירצה לציין התכיפות, [ג] אם ירצה לציין שתהיה מצוה נוהגת תמיד, ושם בארתי הדבר היטב בטעמו, וכתבתי כי בספורי התורה ירשום בפעל צוה אם נמצא שם א' מן ההוראות האלה, אבל בצווים שבאו בהלכות ומשפטי התורה שדרכו להתחיל תמיד בלשון דבר אל ב"י או אמור אל ב"י אם התחיל בו לשון צו את ב"י צריך שימצאו בו ג' הוראות אלה, ור' ישמעאל למד בברייתא די"ג מדות (פיסקא וא"ו) שצו מורה מיד ולדורות מבנין אב משני כתובים והוא. ענינו מ"ש כאן, שבשלוח טמאים היה עולה על הדעת שלא נצטוו תיכף כי לא היו טמאים אז כי מצורע וזב שלפני הדבור אינו מטמא, לכן משמיענו שעשו כן תיכף. ובנרות היה עולה על הדעת שאינו לדורות דהא אמר ויקחו אליך שמן זית לכן הודיע שהוא חקת עולם לדורותיכם, ולמדין מכאן לכ"מ שמתחיל צו את ב"י [וכ"ז דוקא בלשון צו שבא בתחלת הפרשה לא כן בלשון צווי שבא באמצע הענין, ובזה סרה פליאת המפ' ממ"ש ר' ישמעאל בקדושין דף כט], וריב"ב באר הלמוד שצו מורה על הזריזות ממ"ש וצו את יהושע וחזקהו, ומה שפרש זה אצל יהושע לפי שמחזקים את המחוזקים, ששפע האלהית תחול כפי ההכנה וכן אמר בספרא שם אין צו אלא זירוז מיד ולדורות, ורשב"י מוסיף חסרון כיס שבזה צריך זריזות ביותר ובכל אלה יש חסרון כיס חוץ ממ"ש כי אתם באים אל הארץ כנען שמורה הזירוז לבד, ומ"ש רבי שצו מורה אזהרה אין כונתו אזהרת ל"ת דלכל הנחשבים הם בקום ועשה, וכן הראיה שמביא ממ"ש ויצו ה' על האדם אינו ראיה. כי יש הבדל בין צוה שאחריו מלת על ובין צווי שאחריו מלת את. שצווי שאחריו מלת על הוא אזהרת ל"ת כמו כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד, אם לא במקום שהצווי הוא על נושא שלישי כמו ויצו עליו פרעה אנשים. רק כונתו כמו שמצאנו שהצווי מורה אזהרה. כן גם כשאחריו מלת את הגם שאינו אזהרת ל"ת הוא אזהרת

המעשה

ג וישלחו מן המחנה מחנה שכינה שומע אני ממחנה לויה ת"ל אל מחוץ למחנה תשלחום דא עד שלא יאמר יש לי בדין אם נדחו טמאים ממחנה ארון הקל ק"ו ממחנה שכינה החמור אלא אם אמרת כן ענשת מן הדין לכך נאמר וישלחו מן המחנה ללמדך שאין עונשין מן הדין. רבי אומר א"צ ק"ו אם נדחו טמאים ממחנה ארון הקל ק"ו ממחנה שכינה החמור א"כ למה נאמר וישלחו מן המחנה כל צרוע כל זב אלא בא הכתוב ליתן להם את המחיצות:

ד וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש שומע אני שישלחן במקום אחד ת"ל במצורע בדד ישב מחוץ למחנה מושבו. מצורע היה בכלל ויצא מן הכלל ולמד על הכלל מה מצורע שהוחמרה טומאתו וחמור שלוחו משלוח חברו אף כל שהוחמרה טומאתו חמור שלוחו משלוח חברו, מכאן מנו חכמים למחיצות כל שהזב מטמא מצורע מטמא חמור מצורע שמטמא בביאה. כל שטמא מת מטמא הזב מטמא חמור הזב שהוא מטמא תחת אבן מסמא, כל שטבול יום מטמא טמא מת מטמא חמור טמא מת שהוא מטמא את האדם, כל שמחוסר כפורים פוסל טבול יום פוסל חמור טב"י שהוא פוסל את התרומה

התורה והמצוה

שמעשה שמזהיר אותו מאד בל יתעצל בדבר ועל אופן זה בא צווי כי אתם באים אל הארץ כנען שהזהיר אותם בכל זהירה גדולה :

ג וישלחו מן המחנה, כבר בארתי (ויקרא סי' רל"ד) שהיה בישראל ג' מחנות וכשאמר סתם שלוח מן המחנה לא ידענו אל איזה מחנה יכוין יפורש תמיד לפי ענין הכתוב, וכאן י"ל מן הסברא שמדבר ממחנה לויה כי כל הפרשיות הקודמות (מן סימן ג' עד כאן) מדבר ממחנה הלוים, אמנם ממה שכפל שם מחנה כי היל"ל חוצה לה תשלחום למה אמר חוץ למחנה, מבואר שמחנה ראשונה הוא מחנה שכינה, ואל מחוץ למחנה תשלחום הוא מחנה לויה כפי הכלל שיסדתי בתחלת הספר (כלל קלח) שכל שם הבא כפול מורה שהשם השני אינו השם הראשון, וע"ז שואל הא אם יאמר וישלחו מן המחנה לבד שנפרש ממחנה לויה כנ"ל תדע מחנה שכינה מק"ו ומשיב שאין עונשין מן הדין, ורבי אומר שא"צ לכפול בשביל זה שם מחנה כי תדע מחנה שכינה מק"ו רק שבא ליתן את המחיצות, ר"ל שממחנה שכינה ישלחו טמא לנפש, וזב ומצורע מחוץ למחנה האחרת השלישי שהם זב ממחנה לויה ומצורע ממחנה ישראל, שעז"א ולא יטמאו את מחניהם, ופי' הראב"ד שרבי סבר עונשין מה"ד, והתוס' נתקשו בזה מאד הא אמרינן (בפ' קמא דמכות) דאף למ"ד עונשין מה"ד אין מזהירים מן הדין. ונראה עפ"י מ"ש בספרא שמיני (סי' ס"ט) שאמר בהמות טמאות למד ל"ת שלהם מק"ו ומלאו הבא מכלל עשה, ופי' הסמ"ג שאף שאין מזהירין מן הדין כיון שכבר אמר איסורו בפי' בלאו הבא מכלל עשה מזהירין מן הדין וכ"ד הרמב"ם והרמב"ן עיי"ש, וה"ה כאן שיש לאו הבא מכלל עשה בכל הטמאים, והזהרתם את ב"י מטומאתם, בדד ישב (כמ"ש בסי' א') ס"ל לרבי שבזה מזהירין מן הדין, ושם (סי' קע"ד) בארתי שמ"ש שם אחרים אומרים להבדיל בין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל בא ליתן אזהרה לחיה, פליגי עמ"ש בספרא שלמדין אזהרה לחיה טמאה מק"ו ומלאו הבא מכלל עשה, כי ס"ל שגם בה"ג אין מזהירין מן הדין, שלא כסברת הסמ"ג, וזה דעת הת"ק פה שסובר שגם בכאן אין מזהירין מן הדין אף שיש לאו הבא מכלל עשה, ולפי מה שאבאר לקמן (סי' ה"א) שמדברי הספרי שבפני נראה שלא בענין מבואר דת"ק דזה הוא ר' יאשיה ורבי דפה הוא ר' יונתן, א"כ הדבר שריר וקים, שכבר בארתי בפ' בא (סי' כ"ס) שר' יונתן למד איסור מלאכה בחש"מ מק"ו ומלאו הבא מכלל עשה כסברת הרב המגיד ור' יאשיה חולק שם ע"ש וס"ל דאף שיש עשה וק"ו אין מזהירין מן הדין, א"כ כל אחד לשטתו אזיל :

ד וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכו', לפי הפשט מדבר בדרך לא זו אף זו שישלחו צרוע החמור ואף זב הקל ממנו ואף טמא מת הקל מכולם, אולם הלא יכול לאמר בקצרה וישלחו כל הטמאים, דהא באמת מרבה כל הטמאים ממלת כל שכתוב בכ"א כמ"ש בפסחים (דף ס"ז), ואחר שמצאנו שבמצורע אמר בדד ישב שלא יהיו שאר טמאים עמו [כמ"ש בספרא תזריע סי' קנ"ד] הוא מלמד על הכלל שכל חמור מחברו חמור שלוחו משלוח חברו, מכאן מנו חכמים למחיצות כמ"ש בפ"ק דכלים ולכן פרטם כל צרוע וכל זב וכו' כי כ"א משתלח למחנה אחרת. ודברי הספרי אלה מועתקים ברמב"ם (פ"ג מה' ביאת המקדש), ויש הבדל בין שטת הספרי ובין שטת ר"ש בפסחים שלמד ג"כ באופן קרוב לזה שהוא לומד כן מצד הסברא ומיותר לי' בדד ישב שגבי מצורע ואמר שהכתוב נתקו לעשה ולדידי' מצורע שנכנס לפנים ממחיצתו אינו לוקה, אבל לשטת הספרי הוצרך בדד ישב שזה מלמד על הכלל כולו שכל שחמור מחברו שלוחו חמור מחברו שלשטת הספרי לא תדע זאת מסברא רק ממצורע שיצא מן הכלל שכתוב בו בדד ישב וא"כ לא נתקו הכתוב לעשה, ולכן פסק הרמב"ם (בפ"ג מה' בהמ"ק ה"ח) שמצורע שנכנס לירושלים לוקה, שע"ג שבהלכה ג' למד חילוק מחיצות כסברת ר"ש בכ"ז לא ס"ל שהכתוב נתקו לעשה כי סמך על הספרי, וזה שלא כמ"ש הכ"מ שם שהרמב"ם

הַמַּחֲנֶה כָּל־צָרוּעַ וְכָל־זָב וְכֹל טָמֵא לָנָֽפֶשׁ׃ ג מִזָּכָר עַד־נְקֵבָה תְּשַׁלֵּחוּ אֶל־מִחוּץ לַֽמַּחֲנֶה תְּשַׁלְּחוּם וְלֹא יְטַמְּאוּ

בעל הטורים

(ג) מזכר עד נקבה תשלחו. לפי שנתגרשו אדם וחוה ונחש מג"ע. וסמך פרשת סוטה לפי שהנחש בא על חוה ונפלו ידיו דכתיב על גחונך תלך. וסמך פרשת נזיר על שם הפרי שאכל אדם הראשון שנכמו ענבי רוש: ולא יטמאו ב'. הכא ואידך ולא יטמאו עוד בית ישראל את שם קדשי שאם יטמאו את מחניהם מטמאים את שם קדשי כדכתיב למען טמא את מקדשי

רש"י

היו שם צ בשעת חנייתן. תוך הקלעים היא מחנה שכינה. חניית הלוים סביב כמו שמפורש בפרשת במדבר סיני היא מחנה לויה. ומשם ועד סוף מחנה הדגלים לכל ארבע הרוחות היא מחנה ישראל. הצרוע נשלח חוץ ק לכולן. הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן השתים. והטמא לנפש מותר אף בשל לויה ואינו משולח אלא משל שכינה ר וכל זה דרשו רבותינו מן המקראות במסכת פסחים: טמא לנפש. דמסאב לטמי נפשא דאנשא. אומר אני שהוא לשון עצמות ש אדם בלשון ארמי והרבה יש בב"ר אדריינוס שחיק טמיא שחיק עצמות

שפתי חכמים

המחנה ומתרץ דבאמת נאמרה ביום שהוקם המשכן. ותו קשה ליה והיכן מצינו שנאמרה להם עוד איזה פרשה ביום שהוקם המשכן ומתרץ ושמונה פרשיות כו': צ מדכתיב ג' פעמים מחנה בפרשה זו: ק דכתיב גבי מצורע בדד ישב משמע שיהא ישיבתו במקום שאין שאר טמאים הולכים שם דהיינו חוץ לג' מחנות ומדכתיב ולא יטמאו את מחניהם ולא כתיב את מחנם משמע מחנה אחד לזב ומחנה אחד לטמא מת. ומדטמא מת מותר במחנה לויה כמו שכתוב בסמוך (אות ר') ש"מ דזב הוא מותר במחנה ישראל: ר וא"ת מנ"ל הא. וי"ל הא דטמא מת מותר אף בשל לויה יליף ממרע"ה שהיה לוי וכתיב ויקח משה את עצמות יוסף עמו והיה נכנס במחנה לויה: ש כלומר דעת התרגום שנטמא בעצם של מת. הרא"ם פירש דהוכחתו הוא שאם הוא לשון טומאה א"כ היה מחויב שהנוגע בטמא מת יהיה אב הטומאה מדלוה לשלח המגע בטמא מת מחוץ למחנה כזב ומצורע שהם אב הטומאה ואין הדבר כן שהרי המגע בטמא מת אינו אלא ולד הטומאה הלכך על כרחך צ"ל לטמי נפשא וכו' אינו אלא מלשון עצמות ועצם הוא אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה. ול"נ מדמתרגם דמסאב לטמי נפשא לא היה לתרגם כ"א דמסאב לנפשא. אלא לטמי עצמות משמע. (הרא"ם) וא"ת ולהתרגום מנ"ל דלמא פי' של פסוק שנטמא בבשר מת ולא בעצם. וי"ל דאם כן הי"ל לכתוב טמא בנפש מאי טמא לנפש משמע שנטמא במה שמחובר לנפש ואיזה זה

ספרי

התרומה: ה וישלחו מן המחנה [כל צרוע וגו'] למה נאמר אין לי אלא אלו שאר טמאים מנין [ת"ל כל צרוע וכל זב] היה ר' יאשיה אומר ק"ו אם נדחו טמאים ממחנה ארון הקל ק"ו ממחנה שכינה החמור אלא אם אמרת כן ענשת מן הדין לכך נאמר וישלחו מן המחנה וגו' ללמדך שאין עונשין מה"ד [ר' יונתן אומר א"צ אם נדחו טמאים ממחנה ארון הקל ק"ו למחנה שכינה החמור א"כ למה נאמר וישלחו מן המחנה כל צרוע בא הכתוב ליתן להם את המחיצות]:

ו (ג) בכל אדם הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בלוים נושאי הארון ת"ל מזכר עד נקבה תשלחו, בכל אדם הכתוב מדבר אחד גדולים ואחד קטנים במשמע. או אינו אלא כענין שענש מה מצינו בטמא מקדש שלא ענש

התורה והמצוה

הרמב"ם פוסק כר' יהודה שלמד מן ולא יטמאו את מחניהם, וזה דבר שאי אפשר דהא בגמ' (דף ס"ז ע"ב) מקשה ור' יהודה שפיר קאמר ר"ש, ומשני ההוא מבע"ל לכדתניא ר' אליעזר אומר יכול דחקו זבין ומצורעים ונכנסו לעזרה בפסח הבא בטומאה יכול יהיו חייבים ת"ל וישלחו כל צרוע וכו' והרמב"ם לא פסק כר' אליעזר בזה וא"כ א"א שיפסוק כר' יהודה:

ה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש. בפסחים (דף ס"ז) אומר שכל זב מרבה בעל קרי [ר"ל שכל זב כולל אף ראיה ראשונה ודומה לו ב"ק] וכל טמא מרבה טמא שרץ, וז"ש שאר טמאים מנין ת"ל כל זב כל"ע, ומ"ש היה ר' יאשי' אומר מחקו הגר"א, וכן מ"ש (סי' זיי"ן) ר' יונתן אומר מזכר עד נקבה תשלחו מחקו ג"כ, ולדעתי חוזר בכאן מ"ש בסימן ג', ות"ק דשם הוא ר' יאשיה דכאן ורבי דשם הוא ר' יונתן, ונפל טעות בדברי ר' יונתן וגם הגיהוהו שלא במקומו כי מקומו הוא כאן וכפי הנוסחא שהגהתי, וחוזר שלוגתא ו כאן עמ"ש שריבה מן וישלחו כל זב שאר טמאים, באר שנית למה צריך שתי פעמים מחנה, והיה מקום זולות דבריהם במה שיש דעות אם ב"ק משתלח חוץ לב' מחנות, וגם בספרי (תלא סי' רנ"ב) משמע דפליגי בזה ת"ק ור' שמעון התימני, ור' יונתן חדש שגם לב"ק שמרבה מכל זב שייך חילוק מחיצות וכר' יונתן דב"ק משתלח חוץ לב' מחנות, וסכ"מ להאריך בזה:

ו מזכר עד נקבה תשלח, לפי הפשט הוצרך לומר זה לבל נפרש גם סב על הענין האמור בפרשיות שקודמות שמדבר מהלוים נושאי הארון והמשכן שגם שלא ימצא ביניהם מצורע וזב בעת נשיאת הארון, כז"ס

ג יְשַׁלְּחוּן מִן מַשְׁרִיתָא כָּל דִּסְגִיר וְכָל דְּדָאֵב וְכֹל דִּמְסָאַב לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא :
ג מִדְּכַר עַד נוּקְבָא תְּשַׁלְּחוּן לְמִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא תְּשַׁלְּחִנּוּן וְלָא יְסָאֲבוּן יָת מַשְׁרִיתְהוֹן

ספרי

ענש אלא גדולים שנא' ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ונכרתה הנפש (במדבר י"ט) אף כאן לא נאמר אלא גדולים ת"ל מזכר עד נקבה תשלחו אחד גדולים ואחד קטנים במשמע : ד ר' יונתן אומר מזכר עד נקבה תשלחו למה נאמר לפי שהוא אומר וישלחו מן המחנה א"ל אלא אלו שאר טמאים מנין אמרת ק"ו אם הוציאו טמאים ממחנה ארון הקל ק"ו ממחנה שכינה החמור אא"כ עושה מה"ד לכך נאמר מזכר עד נקבה תשלחו לומר שאין עושין מה"ד אין לי אלא זכר ונקבה טומטום ואנדרוגינוס מנין ת"ל אל מחוץ למחנה תשלחום אין לי אלא שיכול להשתלח שאינו יכול להשתלח מנין ת"ל אל מחוץ למחנה תשלחום אין לי אלא אדם כלים מנין ת"ל אל מחוץ למחנה תשלחום : ה ר' עקיבא אומר מזכר עד נקבה תשלחו א' אדם וא' כלים במשמע ר' ישמעאל אומר הרי אתה דן הואיל ואדם מטמא בנגעים וכלים מטמאים בנגעים מה אדם טעון שלוח אף כלים טעונים שלוח לא א"א באדם שמטמא ע"ג משכב ומושב לפיכך טעון

התורה והמצוה

יפז"א מזכר עד נקבה, ונקבות לא מצאנו רק נשאי הארון. וא"כ ידעיק שבכל אדם הכתוב מדבר, אולם הלשון הרגיל בזה הוא לומר מאיש ועד אשה, רק שאם היה אומר לשון איש ואשה היה מורה רק גדולים, שאיש ואשה מציינים הגדלות לכן אמר זכר ונקבה שכולל גדולים וקטנים :

ז מזכר עד נקבה תשלחו אל מחוץ למחנה תשלחום, הנה במ"ש מזכר עד נקבה ממעט טו"א שראו לטבן ואודם כאחד א"ח על ביאת מקדש כמ"ש בנדה (דף כח), ודוקא בטומאה המפורשת מן הזכר אבל אם נטמאו בשאר טומאות נריכים שלוח, וזה מוכיח ר' יונתן ממ"ש אל מחוץ למחנה תשלחום ולא יטמאו את מחניהם מבאר שהשלוח הוא כדי שלא יטמאו וא"כ אין חילוק דהא גם טו"א שנטמאו בשאר טומאות מטמאים, וכן מוכח מזה שצריך לשלח אף החולה ויונק שדים שא"י ללכת בעצמו, וכן אף כלים טמאים שלא נאמר שלשון שלוח בדרך הדיוק שייך רק במי שיכול להשתלח וללכת ברגליו כי באר הטעם שלא יטמאו את מחניהם, ואין הצווי דוקא על המשתלח רק אל כלל ישראל שישלחו אותם כדי שלא ימצא טומאה ביניהם ובזה ימצא בהרחבה שעל שלח גם על דברים שאין בם רוח חיים :

ח, ור"ע למד דכלים טעונים שלוח ממ"ש מזכר עד נקבה תשלחו, ויל"פ עפמ"ש בנדה (דף כ"ח ע"ב) שממה דכתיב זכר ונקבה ממעט טו"א, וממה דכתיב מזכר עד נקבה [ולא כתב זכר ונקבה תשלחו] למדין כל דבר שי"ל טהרה במקוה לאפוקי כלי חרס, נראה פי' שממ"ש מזכר עד נקבה, מבואר שיש שיזה הבדל ביניהם כמו מגדול ועד קטן, והוא כי הזב טעון ביאת מים חיים והזבה א"צ מים חיים ור"ל אף הזבה שקלה מזב תשלחו, ומזה ידעיק שעכ"פ צריך שיהיה לו טהרה במקוה, וממילא ידעינן שכל שי"ל טהרה במקוה צריך שלוח אף כלים כי לא אתמעט רק כלי חרס, אמנם למ"ש בעירובין (דף ק"ד ע"ב) דר"ע שס"ל דשרץ שנמצא במקדש מוציאין אותו מכל העזרה ס"ל דהמכניס שרץ במקדש חייב, א"כ לא ס"ל כר"ע למעט מי שאין לו טהרה במקוה, וצ"ל שס"ל שממעט כלי חרס שאינו נעשה אב הטומאה מבואר דשאר כלים נריכים שלוח, ור' ישמעאל למד הואיל ואדם מטמא בנגעים וכלים מטמאים בנגעים וכו', נראה שר"ע ור' ישמעאל אזלי לשטתם, דבספרא (ויקרא סי' ש"א) או נפש אשר הגע בכל דבר טמא הזקנים הראשונים אומרים יכול אפי' במגע טומאות יהא חייב ת"ל בנבלת חיה בנבלת בהמה בנבלת שרץ מה אלו מיוחדים שהן אבות הטומאה יצא דבר שאינו אה"ט, רע"א יכול אפי' אוכלים ומשקים וכלי חרס [כצ"ל] יהא חייב ת"ל בהמה וכו', ופי' הראב"ד שלזקנים הראשונים אפי' הכניס משכב ומושב לעזרה פטור וזה נקרא מגע טומאה כי אין הטומאה מעצמו, ור"ע ס"ל שבזה חייב ולא ממעט רק כ"ח שאין נעשה אב הטומאה, והתבאר דזקנים הראשונים דרשי כל התורה בכלל ופרט וכלל, ולא מרבה אלא כעין הפרט, ור"ע דורש כה"ת בריבה ומיעט וריבה ומרבה הכל כמ"ש בתוספתא דשבועות ובגמ' שם (דף כ), וע"כ ר"ע לשטתו לדידי' מ"ש מזכר עד נקבה כולל גם משכב ומושב של זב וזבה שהם כלים ונריכים שלוח, ור' ישמעאל לשטתו שדרים כה"ת בכלל ופרט ס"ל כהזקנים הראשונים שעל מגע טומאות וה"ה משכב ומושב א"ח על ביאת מקדש, לא למד מן מזכר עד נקבה, רק למד לבגד המנוגע שצריך שלוח מן אדם המנוגע כי הבגד המנוגע הוא טמא מצד עצמו ואינו מגע טומאות, ומבואר בתוספתא (פ"ק דשבועות) שר"ע שדורש ריבוי ומיעוט וריבוי ס"ל שת"ש בכל דבר טמא מלא דבר מרבה את הנגעים שטומאתם וטהרתם תלוי בדבר הכהן, אבל לר' ישמעאל שדורש כללי ופרטי אין ריבוי לנגעים, וע"כ הוצרך ללמוד בגד מנוגע שטעון שלוח מאדם מנוגע מה אדם טעון שלוח אף בגד. והנה כמ"ש בספרי שאדם מצורע מטמא מו"מ ובגדים מנוגעים אין מטמאים מו"מ

באבר

אֶת־מַחֲנֵיהֶם אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָם׃ ד וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְשַׁלְּחוּ אוֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ו דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אוֹ־

ספרי

טעון שלוח תאמר בכלים שאין מטמאין ע"ג מו"מ לפיכך לא יטענו שלוח הרי אבן המנוגעת תוכיח שאינה מטמא ע"ג מו"מ וטעונה שלוח ואל תתמה בכלים שאעפ"י שאין מטמאים ע"ג מו"מ לפיכך יטענו שלוח: **ט** ריה"ג אומר מזכר עד נקבה תשלחו מה זכר ונקבה מיוחדים שהם ראוים לעשות אב הטומאה וטעונה שלוח אף כל שראוי לעשות אה"ט בכל התורה. ור' יצחק אומר הרי הוא אומר ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ (ויקרא י"ז) על רחיצת גופו ענוש כרת או [לא] ענש [אלא] על כיבוס בגדים אמרת מה טומאת מת לא ענש בו על כיבוס בגדים האוכל מנבלה קלה דין הוא שלא יענש בו על כיבוס בגדים: אל

התורה והמצוה

נאמרו בזה דברים רבים ופלפולים שונים, שדעת הרמב"ם (פ"י מה' ט"ל) דאדם מצורע מטמא מו"מ כזב וזבה, וכ"כ רש"י יומא (דף ו' ע"ב) ותוס' שם בשם הר"מ מפונטייזא, (שלא כמ"ש רש"י בפסחים (דף ס"ב) שאינו מטמא רק טומאה קלה וכ"ד הר"ש והראב"ד) וע"ז יקשה ממ"ש בפסחים (שם) דזב חמור ממצורע שמטמא מו"מ, והאירוצים שנאמרו בזה דחוקים, עוד כתב הרמב"ם (פי"ג מה' טומאת צרעת הי"ג) שבגד המנוגע עושה משכב ומושב, וזה סותר למה שנאמר בספרי כאן, ונראה שר' ישמעאל בספרי כאן אזיל בשטת ר"ש [שלרוב יהיו ר' ישמעאל ור"ש אחדים במכלתא וספרי וכאו זה תחת זה] שבספרא (מצורע סי' ק"ל) ממעט מד' פעמים הזב [שמיותר] אבן המנוגעת ובעל קרי וטמא מת ומת שאין מטמאים מו"מ, ור"ש אומר אשר ישכב עליו ואשר ישב עליו מי שי"ל שכיבה וישיבה מטמא מו"מ ולא המת, וא"כ לר"ש ס"ה שבגד מנוגע אינו מטמא מו"מ דהא א"ל שכיבה וישיבה, אבל לת"ק דלא ס"ל סברא זאת ומצריך מיעוט למעט מת ואבן המנוגעת אע"ג שא"ל שכיבה וישיבה, ממילא בגד מנוגע שאין לו מיעוט מטמא מו"מ, [ועי' בנדה (דף כ"ד) דמה בר מו"מ הוא ולסעמיך אבן המנוגעת בת מו"מ היא דתניא הזב ולא אבן המנוגעת מבואר שהמקשן סובר סברת ר"ש והתרצן השיב כת"ק דר"ש], ולפ"ז מבואר שגם מ"ש הרמב"ם דמצורע מטמא מו"מ טומאה חמורה הוא לשטת הת"ק דר"ש שדרים ארבעה פעמים הזב שמיותר למעט מת ואבן המנוגעת, אבל לר"ש דא"צ מיעוט על מת ואבן המנוגעת אחר שא"ל שכיבה וישיבה מיותר לי' שם הזב למעט מצורע שי"ל שכיבה וישיבה, ובזה מתורץ מה שהקשו על הרמב"ם ממ"ש בפסחים (דף ס"ז) עמ"ש ר' שמעון דמצורע חמור מזב, אדרבה זב חמור שמטמא מו"מ ולא מצורע לדעת הרמב"ם שזה לשטת ר"ש אבל לדידן גם מצורע מטמא מו"מ, ובכ"ז גם לר"ש שלדידי' יש מיעוט על מצורע לא אתמעט רק מטומאה חמורה לא מטומאה קלה כמ"ש בספרא (מצורע סי' נמ"ד) וכבס המסגר את בגדיו א"ר שמעון מה זה בא ללמדנו וכו' ומסיק שכבס לטמא מו"מ, מבואר שהמצורע מטמא מו"מ בטומאה קלה גם לר"ש, וע"כ אמר בספרי כאן לר' ישמעאל דאזיל בשטת ר"ש לא א"א באדם שמטמא ע"ג מו"מ [פי' טומאה קלה] וכלים אין מטמאים אפי' טומאה קלה כי אין להם שכיבה וישיבה, וכ"ז לשטת ר"ש, והרמב"ם להלכה ס"ל דמצורע מטמא מו"מ בטומאה חמורה כמ"ש בספרא (תזריע סי' ס"ט ומצורע סי' ה"א) שמצורע מטמא מו"מ, וכן ס"ל דבגד מנוגע מטמא, כי לא ס"ל סברת ר"ש דכל שא"ל שכיבה וקימה א"מ מו"מ, ולא יש מיעוט רק על אבן מנוגעת לא על בגד מנוגע ולכן ס"ל דבגד מנוגע מטמא מו"מ:

ט ריה"ג א"ל ע ללמוד של ר' ישמעאל, כי הוא אומר בספרא תזריע (סי' קכ"ט) מחוץ למחנה מושבו, והבגד מלמד שבגד המנוגע טעון שלוח, אמנם מה שלמד בכאן, מובא בגמ' (עירובין ק"ד. ע"ב) בשמו, פרט לכלי חרס וכן בנדה (דף כ"ח) והגמ' הוקר בזה אם משום דלית טהרה במקוה אם משום שאין נעשה אה"ט, א"כ מ"ש כאן כל שראוים לעשות אב הטומאה הוא מדברי הספרי שכן דעתו כפי' דברי ריה"ג שאמר פרט לכ"ח [דלא כגי' הילקוט פרט לפחות מסלע על סלע], וצ"ע לחלק בינו ובין ר"ע. ור' יצחק מביא ראי' שלא ענש על כיבוס בגדים באוכל נבלת עוף טהור [דבי' מיירי קרא דאם לא יכבס] דהא בטמא מת כתיב וכבס בגדיו ורחץ במים ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ולא אמר ואם לא יכבס בגדיו ולא יתחטא מכלל שעל כיבוס בגדים אינו חייב כרת וכ"ש שאינו חייב באוכל נבלת עוף טהור. והנה בספרא אחרי (סי' רכ"ט.

די שְׁכִנְתִּי שָׁרְיָא בֵּינֵיהוֹן׃ ד וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשַׁלְּחוּ יָתְהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ו מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יַעַבְדוּן מִכָּל חוֹבֵי אֱנָשָׁא לְשַׁקָּרָא שְׁקַר

ספרי

י אל מחוץ למחנה תשלחום למה נאמר לפי שהוא אומר וישלחו מן המחנה שומע אני לא יגעו לא בארון ולא בנושאים אבל יקנו להם מקום בפ"ע ת"ל אל מחוץ למחנה תשלחום: **יא** ולא יטמאו את מחניהם מכאן אמרו ג' מחנות הם מחנה ישראל ומחנה לויה ומחנה שכינה. מפתח ירושלים ועד הר הבית מחנה ישראל ומפתח הר הבית עד העזרה מחנה לויה ומפתח העזרה ולפנים מחנה שכינ': אשר אני שוכן בתוכם חביבים הם ישראל אעפ"י שהם טמאים שכינה ביניהם וכן הוא אומר השוכן אתם בתוך טומאותם (ויקרא ט"ז) ואומר ולא יטמאו את מחניהם ואומר ולא תטמאו את הארץ אשר אתם יושבים בה (במדבר ל"ה) ריה"ג או' בא וראה מה כח עברה קשה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה לא היו בהם זבים ומצורעים ומשפשטו ידיהם בעבירה היו בהם זבים ומצורעים. לפי דרכנו למדנו ששלשה דברים אלו אירעו בו ביום. רשב"י אומר בא וראה מה כח עבירה קשה שעד שלא פשטו ידיהם בעברה נאמר בהם ומראה כבוד ה' כאש אוכלת (שמות כ"ד) לא יראים ולא מזדעזעים משפשטו ידיהם בעברה מה נאמר בהם וירא אהרן וכל ב"י את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו (שם ל"ד): **יב** (ד) ויעשו כן ב"י הודיע שבחן של ישראל שכשם שא"ל משה כן עשו מה ת"ל כאשר דבר ה' אל משה כן עשו ב"י מלמד שאף הטמאים לא עכבו: **יג** (ה ו) וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל

בני

התורה והמצוה

קכ"ס) אמר יכול על כיבוס בגדים יהיה ענוש כרת ת"ל ובשרו לא ירחץ והוא עונש הא כיצד על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כיבוס בגדים בארבעים, והמ"ל (פ"ג מה' באה"מ"ק הלכה י"ז) הק' מזה על הרמב"ם שפסק שהמכנים כלי ראשון למקדש אינו חייב מלקות דהא בגד של אוכל נבלת עוף טהור הוא ראשון ואמר שלוקה ארבעים, ונראה שהספרי שאמר סתם שלא ענש על כיבוס בגדים סבר שגם אינו לוקה, והטעם מפני שהוא לאו הבא מכלל עשה, והספרא שסתמא ר' יהודה אזיל לשטתי' דס"ל שכ"מ דכתיב בתחלת הפרשה וידבר ה' אל משה לאמר לוקין על לאו הבא מכלל עשה ולא קיי"ל כוותי' וכמ"ש בפ' אמור (סי' קי"ס) ולכן אמר שעל כיבוס בגדים בארבעים. אמנם מה שבספרא לא למד מק"ו מטומאת מת כמו שלמד ר' יצחק בכאן, נראה שר' יהודה סתמא דספרא לשטתו שהוא לא ס"ל הכלל שכל טומאה שאין הנזיר מגלח עליו אין כאן מוזהר עליו כמ"ש בפ' ויקרא (סי' ש"א), ולדידי' לוקין על כלים שנגעו בטמא מת, ור' יצחק ס"ל כלל זה ואין לוקין לכן למד ק"ו מכיבוס בגדים שבי מת:

י אל מחוץ למחנה תשלחום, היל"ל מן המחנה תשלחום, כמ"ש הלה וישלחו מן המחנה, רק שלא יל"ס שיאסרו במחנה רק שיהיו מסורדים במקום בפ"ע שלא יגעו בארון ובנשאים, שמהם דבר בפרשיות הקודמות, לכן באר שישלחו מחוץ למחנה:

יא ולא יטמאו את מחניהם, אמר לשון רבים מפני שהם ג' מחנות כמ"ש בתוספתא (פ"ק דכלים) ובזבחים (דף קי"ז). ועיי"ש בתוס' (ד"ה והתורה אמרה בדד ישב) נתקשו שזה אליבא דר"ש, ודרשא דמחניהם אליבא דר' יהודה, ולמ"ש למעלה (סימן ד') דרשה זו כשטת הספרי שהוא ממוצע בין שטת ר' יהודה ור"ש, ולק"מ, ומ"ש אשר אני שוכן בתוכם, ר"ל שאף בטומאתם שכינה ביניהם וכן אמר בספרא אחרי (סי' מג) על השוכן אתם בתוך טומאותם, ובספרי פ' מסעי על מ"ש אשר אני שוכן בתוכה, וריה"ג למד מה כח עברה קשה, וממ"ש ויעשו כן ב"י וישלחו שמשמע שעשו כן תיכף, בא ללמד שנתחדשו ג' טומאות שלא באותו יום כי צרעת וזיבה שהיה בהם מקודם הדבור אינו מטמא (כנ"ל סי' אל"ף) וטומאת מת היה בע"א שמתו באותו יום ומקודם לא מת אדם כמ"ש בפ' במדבר (סי' א') עז"א ריה"ג כמה כח עברה קשה, ורשב"י י"ל שיסבור כמ"ד בנגעים (פ"ז מ"ב) דנגע שלפני הדבור שנשתנו מראיה טמא, וי"ל שהיה גם צרעת מקודם ובו ביום נשתנו מראיה, לכן מוכיח ממה שיראו מגשת אל משה:

יב ויעשו כן ב"י וכו' כאשר דבר ה' וכו', כפל לשונו, מפני שהיו בזה שני צווים [א] אל הב"ד שישלחום [ב] אל הטמאים עצמם שצריכים לצאת, ספר שבין הכלל עשו כן וגם לא היה צריך לכוף את הטמאים ולא העלימו טומאה מסותרה שהי' ביניהם, כי מלד שדבר ה' אל משה עשו כן גם הטמאים עצמם מבלי כפיה ע"י הב"ד:

יג (ה ו) דבר אל ב"י וכו', כאן חזר שנית פרשת גזל ושבע על שקר האמור בויקרא, ולא היה נכון

רק

אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל־חַטֹּאת הָאָדָם לִמְעֹל מַעַל בַּיהוָה וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא׃ ז וְהִתְוַדּוּ אֶת־חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ

בעל הטורים

ולגאל את שם קדשי: (ו) מכל חטאת האדם סמך לשילוח המצורעים שע"י חטאת האדם שחטא אדם הראשון שאכל מן העץ ונחש שהטעה את האשה והוציאה ש"ר באדם והוכו הג' בצרעת ואשה בזיבה והאדם במות ובסדר קללתם מנאם כאן נרמז דכתיב נגע וזב דהיינו אשה וטמא לנפש דהיינו האדם שנענש במות תמות. למעול מעל בה'. לומר שכל המטה דינו של גר כאלו

רש"י

עונות: (ו) למעל מעל בה'. הרי חזר וכתב כאן פרשת גזל ונשבע על שקר היא האמורה בפרשת ויקרא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו וגומר ושנית כאן בשביל שני דברים שנתחדשו בה. האחד שכתוב והתודו לומר שאינו חייב חומש ואשם על פי עדים עד שיודה בדבר והשני על גזל הגר שהוא ניתן לכהנים:

ספרי

בני ישראל איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למה נאמרה פרשה זאת. לפי שהוא אומר נפש כי תחטא ומעלה [מעל] בה' (ואומר) או מצא אבדה וכחש בה ונשבע על שקר [וגו'] אבל בגזל הגר לא שמענו (בכל התורה) ת"ל דבר אל ב"י איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם בא הכתוב ולימד על גוזל הגר ונשבע לו ומת שישלם קרן וחומש לכהנים ואשם למזבח. זו מדה בתורה כל פרשה שנאמרה במקום אחד ותיסר בה דבר אחד וחזר ושנאה במקום אחר לא שנאה אלא על שחיסר בה דבר אחד. ר"ע אומר כ"מ שנאמר בה (לאמר) צריך לידרש: **יד** ר' יאשיה אומר איש או אשה למה נאמר לפי שהוא אומר (שמות כ"א) וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בור אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל איש או אשה להשוות אשה לאיש לכל חטאת ונזקין שבתורה. ר' יונתן אומר א"צ שכבר נאמר (שם) בעל הבור ישלם ואומר שלם ישלם המבעיר את הבערה מה ת"ל איש

התורה והמצוה

רק מ"ש ואיש כי לא יהיה לו גואל, שהוא גוזל גר שמת וא"ל יורשים, [כי מה שחדש והתודה שצריך שיודה בעצמו ידעינן לר"ש סתמא דספרי לשטתו שלמד גז"ש תחטא תחטא (בספרא ויקרא סי' רנ"ט) משבועת העדות], וסת"ק דפה הוא ר' ישמעאל שאמר בסוטה (דף ג' ע"ב) כל פרשה שנאמרה ושניה לא שניה אלא בשביל דבר שנתחדש בה, ואין לדרוש כל הפרשה, ור"ע חולק עליו שם וס"ל שצריך לדרוש כל השנה וע"כ אמר לשטתו כל מה שנאמר בה צריך לידרש, והדרושים שיבואו פה את"ז הם כשטת ר"ע, ומלת לאמר מחק הגר"א:

יד איש או אשה, דברי הספרי דפה מובאים במכלתא משפטים (סי' ס"ט), ושם אמר שר' יאשיה דורש הפסוק והמית איש או אשה, להשוות אשה לאיש לכל נזיקין שבתורה, ובב"ק (דף טו) מביא הדרוש מן והמית איש או אשה בשם ריה"ג, והדרשה מן איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם מביא בשם תנא דבי ר' ישמעאל, ועביד צריכותא ביניהם, דכאן לענין כפרה ושם לענין נזקין וצריכי עיי"ש. וכבר בארתי בפי' המכלתא שם, שר' יאשיה דרש מ"ש והמית איש או אשה ולא דרש מש"ש תחלה וכי יגח שור את איש או את אשה, מפני שמ"ש כי יגח י"ל שצריך לגופי' להשוות אשה לאיש בנגיחת השור ולא נכל ללמוד ממנו כל נזקין שבתורה, רק ממה שחזר שנית והמית איש או אשה שא"צ לגופי' ידעינן שבא ללמד על כל נזקין שבתורה, ור' יונתן ס"ל שע"ז א"צ למוד דיליף ממ"ש בעל הבור ישלם וכו', ומ"ש והמית איש או אשה לתלמודו הוא בא, ר"ל על הדרוש שדרש במכלתא (שם סי' נ"ט) לעשות כל המיתות כנגיחה או על הדרוש שדרש בב"ק (דף מ"ב ע"ב) מה איש נזקיו ליורשיו, עי' בפי' המכלתא (סי' ס"ט) שם בארתי פרטי הדברים, אולם מדברי הספרי כאן, שיסד דבריו עמ"ש איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם, מבואר שר' יאשי' דרש גם פסוק דכאן, כי גם איש או אשה דכאן אינו צריך לגופי', דהא אמר ואשמה הנפש ההוא, ושם נפש כולל גם נשים וכמ"ש לקמן (סי' פ"ז), ופי' מ"ש ר' יאשיה אומר איש או אשה למה נאמר הוא שאלה בין על איש או אשה דכאן בין על מה שאמר שם והמית איש או אשה, ומשיב דשם יש לטעות בכל הנזקין שאין אשה בכלל ממ"ש וכי יפתח איש בור וכי יכרה איש שי"ל שכפל שם איש להוציא אשה בכל הנזקין, וכן פה הגם שמדע כאן שגם אשה בכלל ממ"ש ואשמה הנפש, לא ידע בשאר חטאות שבתורה, לכן אמר שבכאן איש או אשה מיותר וגם בשור נגח והמית איש או אשה מיותר, להשוות אשה לאיש לכל הטאות שבתורה [מאיש או אשה המיותר בכאן] ולכל נזיקין שבתורה [מאיש או אשה המיותר בשור נגח], ור' יונתן אומר שללמד אל נזיקין א"צ, ובכ"ז במ"ש איש או אשה בכאן אל חטאת מודה ר' יונתן שבא ללמד על כל חטאות שבתורה. כי אין ללמוד כפרה מנזקין כמ"ש בב"ק (שם):

קֳדָם יְיָ וִיחוּב אֱנָשָׁא הַהוּא: ז וִיוַדוּן יָת חוֹבֵיהוֹן דִּי עֲבַדוּ וְיָתֵב יָת חוֹבְתֵהּ בְּרֵישֵׁהּ

ספרי

או אשה לתלמודו הוא בא: טו כי יעשו מכל חטאת האדם למה נאמר לפי שנאמר נפש כי תחטא ומעלה מעל [וגו'] או מצא אבדה אין לי אלא במשקר באלו כמשקר במקום בשאר כל דבר מנין ת"ל כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל אין מעילה בכ"מ אלא שיקור וכה"א וימעלו באלהי אבותיהם (דה"א ה') ואומר וימעלו ב"י מעל בחרם (יהושע ז') ואומר וימת שאול במעלו אשר מעל בה' (דה"א י') ואומר בעוזיה צא מן המקדש כי מעלת (דה"ב כ"ג) ואומר ומעלה בו מעל (במדבר ה'): טז ואשמה הנפש ההוא למה נאמר לפי שהוא אומר איש או אשה אין לי אלא איש או אשה טו"א מנין ת"ל ואשמה הנפש ההוא, הנפש ההוא הכל במשמע האנשים והנשים והגרים במשמע משמע מביא את אלו ומביא את הקטן אמרת מה אם ע"ז חמורה פטר בה את הקטן ק"ו לכל מצות שבתורה: יז ואשמה הנפש ההוא מנין לנחל (הגר) ונשבע לו והלך להביא את הכסף ואת האשם ולא הספיק להביא עד שמת שהיורשים פטורים ת"ל ואשמה הנפש ההוא. או כשם שפטורים מן האשם כך יהיו פטורים מן הקרן ת"ל ונתן לאשר אשם לו: יח ואשמה הנפש ההוא למה נאמר מנין אתה אומר המדליק גדישו של חברו ביוהכ"פ שאעפ"י (שאין ב"ד נפרעים ממנו שהוא נדון בנפשו) [שהוא נדון בנפשו ב"ד נפרעים ממנו] ת"ל ואשמה הנפש ההוא: יט ואשמה הנפש ההוא והתודו למה נאמר לפי שנאמר והתודה אשר חטא עליה אין לי אלא חטאת שטעונה וידוי אשם מנין ת"ל ואשמה הנפש ההוא והתודו. ר' נתן אומר זה בנה אב לכל המתים שטעונים וידוי: כ (ז) והתודו את חטאתם אשר עשו ולא על מה שעשה אביו שאם א"ל תן לי

התורה והמצוה

טו כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל בה', זה מיותר לגמרי שכבר אמר בזה נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' ועכ"פ הי"ל לתפוס הלשון כי יחטאו ואשמה הנפש, ופי' חז"ל משום דמעילה מציין השיקור והבגד הגלוי שזה ההבדל בין מעל ובין בגד כמ"ש ויקרא (סי' שמ"ו) ושם חושב וכחש בעמיתו בפקדון וגו' ונאמר בזה שהוא מעל בה' משום שמועל בה' היודע תעלומות כמ"ש ר"ע בספרא (סי' שמ"א) ופה בא לתת כלל כולל שבכל מיני החטאות שיחטא האדם מכל מין שיהיה (שזה מציין במ"ש מכל חטאת האדם) הוא מעל ושיקור בה', ועי"ז מביא בספרא שמצאנו זה במעל עבודה כו"ם ומעל בחרם ומעל בשאול בשאל אוב כשאול, וכבוגד בברית הכהונה כעוזיה. ובזנות מעילת אשה בבעלה, וזה רמז במ"ש מכל חטאת האדם:

טז ואשמה הנפש ההוא, למה חזר שם נפש, הי"ל ואשמו, רק שממ"ש איש או אשה שבא למעט טו"א ולכן אמר שם נפש שכולל הכל, וממילא נכלל בזה אף הנשים והגרים [שלא נמעטם מבני ישראל כמ"ש ויקרא סי' ח'] ולפ"ז שם איש או אשה מיותר, שא"צ פה למעט נשים, ומזה הוציא ר' יאשיה שבא ללמד שאשה שוה לאיש לכל חטאת שבתורה כנ"ל (סי' י"ד) ושם נפש כולל גם קטן, רק שידעינן שקטן פטור שאף בע"ז פטור שכתוב בו איש או אשה (טופסים):

יז ואשמה הנפש ההוא, כי ההוא בא תמיד למעט זולתו (הס"ם כלל תקל"ם) ופי' חז"ל שממעט שאם נשבע והודה ומת אין היורשים חייבים באשם, שאין האשמה עליהם, אבל חייבים בקרן וחומש [וקורא שכאן את החומש בשם קרן כמ"ש בב"ק (דף קד ע"ב) חומשא ממונא ובעי לשלומי יורשים] וכמו שאמר ונתן לאשר אשם לו הרי אינו משום כפרה רק משום תשלומין, והגר"א מחק מלת הגר, כי אינו דוקא בגר:

יח ואשמה הנפש ההוא, לא מצאנו שייחס שם או פעל אשם אל הנפש, ותמיד אומר נפש כי תחטא, מאשר חטא על הנפש, ולא נמצא רק פעם א' אם תשים אשם נפשו (ישעיה נג) שפעל ושם אשם מציין השום הגדול ומשתתף עם אשם שמורה על השממון וזה לא ידבק על הנפש רק בחייבי כריתות שהשום מגיע אל הנפש, ומרמז פה שחטא של שבועת שקר והכחשה פועל בנפש החוטא, ומזה נלמוד שעונש המגיע לנפש אינו פוטר מן התשלומין, הגם שלמד בויקרא (סי' שע"ח) מן אחת בה ובהגה שאם הדליק גדישו בשבת פטור מן התשלומין, שם מגיע עונש לגוף, אבל בכאן ובחייבי כריתות שהעונש מגיע לנפשו חייב בתשלומין:

יט ואשמה הנפש ההוא והתודו, הנה פעל ידה מורה על ההודאה הפך ההכחשה, וכשבא בהתפעל מורה גם הוידוי, וכמ"ש (ויקרא ה') והתודה אשר חטא עליה למדו בכריתות (דף יא) דאם אין מודה בדברים פטור, וגם למדו על שצריך להתודות על הקרבן, ופה שעקר משמיע שאינו חייב בחומש ואשם עד שיודה, למה אמר התודו בבנין התפעל, ע"כ שבא ללמד ג"כ שהאשם צריך וידוי כמו החטאת שלמדו ממ"ש והתודה אשר חטא עליה שצריך וידוי על החי כמ"ש בויקרא (סי' ש"ך), ור' נתן הוציא דרך רמז שבמ"ש כי יעשו מכל חטאת האדם שכולל כל מיני חטא בעת שתשם הנפש שהוא בעת המיתה יתודה, ובילקוט גרס כל המומתים ועי' בסנהדרין (דף מ"ג):

כ (ז) והתודו את חטאתם אשר עשו, מ"ש והתודו את חטאתם מלמד שאינו חייב חומש ואשם עד שיודה

וְהֵשִׁיב אֶת־אֲשָׁמוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִישִׁתוֹ יֹסֵף עָלָיו וְנָתַן לַאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ׃ ח וְאִם־אֵין לָאִישׁ גֹּאֵל לְהָשִׁיב הָאָשָׁם אֵלָיו הָאָשָׁם הַמּוּשָׁב לַיהוָה לַכֹּהֵן מִלְּבַד אֵיל הַכִּפֻּרִים

רש"י

(ז) את אשמו בראשו. הוא הקרן ת שנשבע עליו: לאשר אשם לו. מי שנתחייב א לו: (ח) ואם אין לאיש גואל. שמת התובע שהשביעו ואין לו יורשים: להשיב האשם אליו. כשנמלך זה להתודות על עונו ב ואמרו רבותינו וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים או בן או בת או אח או שאר בשר הקרוב ממשפחת אביו למעלה עד יעקב אלא זה הגר ג שמת ואין לו יורשים: האשם המושב. זה הקרן ד והחומש: לה' לכהן. קנאו השם ה ונתנו לכהן שבאותו ו משמר: מלבד איל הכפורים. האמור בויקרא ז שהוא צריך להביא

שפתי חכמים

כשלם: ת דממון כשמשלם בראש הוא ומפרש ואיזה נקרא קרן אותו שנשבע עליו ר"ל אותו ממון שנשבע עליו לאפוקי חומשו: א דקשה לרש"י למה לא כתיב לאשר גזל לו אלא לאשר אשם לו משמע למי שהקרן שלו כגון שאיש אחד הלוה לנגזל וזה בא וגזל מידו חייב ליתן למלוה שהלוה לנגזל הם שנקט רש"י למי שנתחייב לו ר"ל למי שנתחייב הנגזל לו: ב דקשה לרש"י כיון שהגוזל כפר לו הם שהשביעו הוא כבר מת א"כ היאך בא שזה חוזר לשלם ומתרץ כשנמלך וכו': ג וא"ת בפרשת בהר כתיב ואיש כי לא יהיה לו גואל ופירש"י וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואל ומתרץ אלא גואל שיוכל לגאול ממכרו ולמה לא מתרץ דמיירי בגר שאין לו יורשים כמו שמתרץ הכא. וי"ל דהתם א"א לומר בגר דהא כתיב ומכר מאחוזתו דהיינו מירושת אביו ולגר אין לו ירושה מאביו וגם הכא א"א לתרץ כדהתם דכל אדם חוזר לקבל האשם דהיינו קרן וחומש בין עני ובין עשיר: ד והא דלא כתב זה לעיל גבי ואם אין לאיש גואל להשיב האשם מפני שסמך אדלעיל מיניה דכתיב והשיב את אשמו בראשו וחמישיתו וגו': ה דאל"כ אם הוא לה' אינו לכהן וכן הסיפך וא"ל שמהם לה' האימורים והבשר לכהנים. לה' ולכהן מבעי ליה: ו וא"ת דלמא לאיזה כהן שירצה אע"פ שאינו באותו משמר. וי"ל מדכתיב אחריו מלבד איל הכפורים וגו'. ר"ל דזה יתן לכהן מלבד אותו איל הכפורים ו"ל הכפורים ניתן דוקא לכהן שבאותו משמר כדכתיב בפרשת שופטים חלק כחלק יאכלו וגו' אם כן אף קרן וחומש אינו ניתן אלא לכהן שבאותו משמר: ז (פענח רזא) כי מלשון מלבד משמע חוץ ממה שהוא צריך להביא כבר שחייב כה לכך צריך לומר האמור בויקרא והוצרך להוכיח פה דסד"א היכא דמחזיר הגזילה לבעלים צריך קרבן להסכבר

ספרי

פקדון שהפקדתי אצל אביך והוא אומר לא הפקדת משביעך אני ואמר אמן לאחר מכאן נזכר שומע אני שהוא חייב ת"ל את חטאתם אשר עשו ולא על מה שעשה אביו: **כא** והשיב את אשמו בראשו למה נאמר לפי שהוא אומר ושלם אותו בראשו אין

לי אלא (עקר דמים חומש) [דמים, עקר] מנין ת"ל והשיב את אשמו בראשו וחמישתו יוסף עליו עד שיהיה (חומש וחומשה) [הוא וחומשו חמשה] משום ר' יאשיה אמרו חמשה שלם לעולם: **כב** ונתן לאשר אשם לו למה נאמר לפי שהוא אומר לאשר הוא לו יתננו ביום

התורה והמצוה

שיודה לא הם מכחיש אף שבאו עדים, אולם למה אמר אשר עשו, פי' חז"ל שבא ללמד שהודאת הבן לא מהני להייבו חומש ואשם, כי בספרא ויקרא (סי' שפ"א) ובב"ק (דף ק"ד) למד ממ"ש את הגזלה אשר גזל, שאינו משלם חומש ואשם על גזל אביו אף שנשבע הוא ואביו, ומסיק בב"ק שם שזה אם לא הודה אבי והודה בנו [כי אם הודה אביו צריך לשלם החומש] ומנלן זה שהודאת בנו לא מהני, זה נלמד ממ"ש והתודו אשר עשו, ומ"ש לאחר מכאן חכר ולא אמר לאחר מכאן הודה, הוא משום קושית הגמ' וניחייב בנו חומש אשבועה דידי' ותירץ רבא כגון שהיתה דיסקיא של אביו מופקדת ביד אחרים וכו' דכי אשתבע בקושטא אשתבע דהא לא הוה ידע:

כא והשיב את אשמו וכו', כבר נאמר זה בפ' ויקרא, רק שפה אומר ושלם אותו בראשו וחמישיתיו יוסף עליו, ויש הבדל בין השבה ובין תשלומין, המשיב משיב גוף הדבר והמשלם משלם דמים, וה"א שאינו מוסיף חומש רק אם אין הגזלה בעין ומשלם דמים אבל כשמשיב הגזלה עצמה אינו מוסיף חומש שכן בכ"מ שמוסיף חומש מדבר כשמשלם דמים, לכן אמר פה והשיב וחמישיתו יוסף שאף במשיב את העקר יוסיף חומש, [בגי' הספרים א"ל אלא עיקר דמים חומש מנין ואין לזה לי' דחומש ידעינן מס' ויקרא, והגהתי כגי' הגר"א, ומ"ש עד שיהיה הוא וחומשו חמשה הוא כר' יאשיה בב"מ (דף נד), ופי' הדבר חמשה שלם לעולם ר"ל שאינו סובר את השלם לחמשה חלקים שיהיה חומש מלגו רק החומש הוא חוץ מן השלם שנשאר בשלמותו. ובהרחי זה היטב ויקרא (סי' שנ"ד) והגר"א הגיה הוא וחומשו חמשה דברי ר' יאשי' ר' יונתן אומר תומשה של קרן, והוא כגי' הגמ' ב"מ (דף מד):

כב ונתן לאשר אשם לו, זה מיותר שכבר אמר והשיב את אשמו, ואם לומר שימסור לידו, כבר אמר לאשר

אונקלוס

וְחֻמְשֵׁהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי וְיִתֵּן לִדְחָב לֵהּ: ח וְאִם לֵית לִגְבַר פָּרִיק לַאֲתָבָא חוֹבְתָא לֵהּ

ספרי

אשמתו אין לי אלא לו ושלוחו מנין לרבות שליח ב"ד והיורש ת"ל ונתן לאשר אשם לו הרי שהיה חייב לחברו מנה ובא בב"ד ולא הספיק לתתו לו עד שבא בע"ח של נגזל מנין שמוציאין מיד הגזלן ונותנים לבע"ח של נגזל ת"ל ונתן לאשר אשם לו מ"מ :

כג (ח) ואם אין לאיש גואל. ר' ישמעאל אומר וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואל ומה ת"ל ואם אין לאיש גואל בא הכתוב ולימד על הגוזל הגר ונשבע לו ומת שישלם קרן וחומש לכהנים ואשם למזבח ר' נתן אומר ואם אין לאיש גואל אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל להשיב האשם אליו. אבא חנן אומר משום ר' אליעזר בנגזל הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בגוזל ת"ל להשיב האשם אליו הא בנגזל הכתוב מדבר :

כד האשם המושב לה' לכהן בכסף הכתוב מדבר אתה אומר בכסף הכתוב מדבר

התורה והמצוה

לאשר הוא לו יתננו, ע"ז פי' ר' נתן דמלמד שיתן לבע"ח של נגזל שהוא הנגזל האמתי כאילו אליו כפר ושבע והודה וצריך ליתן לו הקרן והחומש כמו שפי' בקה"ח (סי' פ"ו), וגם שקיי"ל שאף שמחויב ליתן ליד הנגזל בעצמו בזה הבע"ח הוא במקום הנגזל כי האשמה הוא לו, ומזה הוציא לרבות שליח ב"ד כי בענין זה נותן לשליח ב"ד שהם המוציאין מזה ונותנים לזה, וכבר למד בספרא ויקרא (סי' שפ"ט) עמ"ש לאשר הוא לו יתננו ולא יתננו לשלוחו שיוליך לו יכול לא יתננו לשליח ב"ד וליורש ת"ל יתננו, שמ"ש יתננו מרבה יורש, וממ"ש ונתן לאשר אשם לו מבואר שנותן לשליח ב"ד, ומפרש הרי שהיה חייב לחברו [פי' שחייב ע"י גזלה וכפירה והודאה והגר"א גורס הרי שגזל מחברו מנה] ר"ל שמזה מבואר שנותן לשליח ב"ד, ויורש מוכח מן יתננו, ובזה לא יהיה סתירה בין הספרא והספרי כי צריך שני הלמודים לשליח ב"ד ויורש, וגם סרה קו' הראשונים ל"ל קרא והא בלא"ה ידעינן שכל אשר לו משועבד ללוה, כי עקר קרא משמיענו שיוצא בזה ידי השבה אף שלא מסר לידו, ודבר זה מובא בש"ס (פסחים דף לא וכל"מ) בשם ר' נתן, וע"ד הדרוש מפרש והשיב את אשמו, ר"ל שישיב להנגזל עצמו כמ"ש לאשר הוא לו יתננו, וגם ונתן לאשר הנגזל אשם לו שהוא בע"ח של נגזל שיתן לו קרן וחומש, ומ"ש בספרא ולא יתננו לשלוחו מיירי שלא עשאו הנגזל שליח בעדים ומ"ש בספרי אין לי אלא לו ושלוחו, מיירי שעשאו שליח בעדים כמ"ש בב"ק (דף ק"ד) :

כג ואם אין לאיש גואל להשיב האשם אליו, שמת הנגזל ואין לו יורשים וזה לא משכחת רק בגר, ור' ישמעאל בעל המאמר פה נמשך למ"ש (בסי' י"ג) שמפני הידוש זה החזיר פרשה זו כאן, והנה מ"ש להשיב האשם אליו הוא מיותר, שזה מובן מעצמו ממ"ש האשם המושב לה', ופי' ר' נתן מפני שכתיב ואם אין לאיש גואל [וזה צריך למעט קטן כמ"ש בגמ' (ב"ק דף קט ע"ב)] יש לטעות שהוא שם המין איש ולא אשה לכן אמר להשיב האשם אליו, ר"ל הגם שי"ל גואל רק שאינו גואל לענין זה שישיבו אליו את האשם, וזה משכחת בגיורת שמתה דלא בניה שי"ל גואל כי בעלה יורשה וס"ל דירושת הבעל דאו', ובכ"ז אינו יורש את האשם אם הודה הגזלן אחר מיתתה, שאין הבעל יורש בראוי כבמוחזק כמ"ש בב"ב (דף קי"ג), ומזה ידעינן באשה אינו שם המין למעט אשה וכן מ"ש בב"ק (דף קט ע"ב) אשה מנין כשהוא אומר המושב הרי כאן שנים פי' אחרי שאומר האשם המושב מיותר מ"ש להשיב האשם אליו, והרי כאן שנים פי' שהוא כלל למנין, שאמר שני פעמים דבר אחד, ור' אליעזר הולך לשיטתו שלמד בב"ק (דף ע"ו) ממ"ש ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם דהשוה הכתוב אשה לאיש לכל דינים שבתורה וא"צ ריבוי לרבות אשה, לכן פי' שמ"ש להשיב האשם אליו, מפני שנוכל לטעות שמ"ש ואם אין לאיש גואל, היינו שאין גואל לא לגוזל ולא לנגזל, כגון גר שגזל גר ומתו שניהם, והוא כי נאמר כדעת ריה"ג שסובר בב"ק (דף קט) שאם מת הגר זוכה בו הגזלן ומקשה בגמ' (שם ע"ב) אלא גזל הגר דקאמר רחמנא נתינה לכהנים היכא משכחת לה ואמר רבא משכחת לה כשגזל הגר ונשבע לו ומת הגר והודה לאחר שבועה דבעידנא דאודי קנאו השם ונתנו לכהנים, וסברא זו לא ס"ל לר' אליעזר [דלדידן דס"ל כר"ע לית לן סברא זו, דלדידן בהודה אחר שמת הנגזל ומת הגזלן אין היורשים מחוייבים לתת לכהן ואין אומר דבעידנא דאודי קנאו השם ונתנו לכהנים], ולכן נאמר שיצויר זה אם גם הגזלן הוא גר ומת הגזלן ואח"כ מת הגר הנגזל ונאמר שרק בזה נותנים לכהנים כי הגזלן לא זכה בו בהיון כי היה הגר הנגזל חי, ואחרי מות הנגזל קנאו השם ונתנו לכהנים [ונאמר שמ"ש מלבד איל הכפורים חוזר לכתוב הקודם בלבד, ונתן לאשר אשם לו מלבד הבאת הכפורים, ופסוק ואם אין לאיש גואל בא כמאמר מוסגר] לכן אמר להשיב האשם אליו, שמבואר שמדבר בנגזל לבד, שאלין משיבים את האשם לא בגזלן המשיב :

כד האשם המושב לה' לכהן מלבד איל הכפורים, מ"ש מלבד איל הכפורים הוא מיותר, שזה מובן שמה שאין לו גואל לא יפטר אם הגזלן מהבאת אשם, רק שבא להוציא כל נטעה שמ"ש האשם המושב

קיים

אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ עָלָיו׃ ט וְכָל־תְּרוּמָה לְכָל־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה׃ י וְאִישׁ אֶת־קֳדָשָׁיו

בעל הטורים

מכה דימו של מעלה: הנפש ההוא ונתודו. רמז שכל המומתים מתודים בעת יציאת הנפש: (ט) תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה. מוקי לה בספרי בבכורים: יקריבו בגימטריא הם הבכורים: (י) ואיש את קדשיו לו יהיו. וסמיך ליה פ' סוטה לומר שמי שמעכב קדשי הכהנים ואינו מקריבם כדרך שעשו בני עלי סוף כאלו

רש"י

להביא: (ט) וכל תרומה וגו'. אמר רבי ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא המחזר אחריה לבית הגרנות ומה ת"ל אשר יקריבו לכהן אלו הבכורים שנאמר בהם תביא בית ה' אלהיך ואיני יודע מה יעשה בהם ת"ל לכהן לו יהיה בא הכתוב ולימד על הבכורים שיהיו ניתנין לכהן: (י) ואיש את קדשיו לו יהיו.

ספרי

או אינו מדבר אלא באשם כשהוא אומר מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו הרי אשם אמור הא מה ת"ל האשם המושב לה' בכסף הכתוב מדבר: **כה** לה' לכהן קנאו השם ונתנו לכהנים: **כו** באנשי משמר הכתוב מדבר. או אינו מדבר אלא בכל כהן שירצה ת"ל מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו (את) [מי] שמכפרים בו עליו אלו אנשי משמר. הרי שגזל כהן יזכה בו והדין נותן אם זכה בשל אחרים לא יזכה בשל עצמו. היה ר' נתן אומר בלשון אחרת אם דבר שלא זכיתי בו עד שלא בא לתוך ידי משבא לתוך ידי [אין אחר יכול להוציאו מידי דבר שזכיתי בי ובא לידי] דין הוא שלא יהא אחר זוכה ומוציא מתוך ידי. א"ל לא אם אמרת בזה שאין לאחרים חלק בו תאמר בזה שיש בו לאחרים חלק הואיל ויש בו לאחרים חלק דין הוא שיצא מת"י ויתחלק לאנשי משמר: **כז** מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו מנין אתה אומר הגוזל את הגר ונשבע לו והלך להביא את הכסף ואת האשם ולא הספיק להביא עד שמת שהיורשים פטורים ת"ל מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו כך היה ר' עקיבא שונה עד שלא בא מזפרונה אבל (מי שבא) [משבא] מזפרון אמר (אפי') [אם] נתן את הכסף לאנשי משמר ומת (היורשים פטורים) אין מוציאין מיד כהן וקורא אני עליו איש אשר יתן לכהן לו יהיה. והכהן אומר לו הבא אשם והקרב והוא אומר האשם המושב לה' לכהן [וגו'] את שצריך כפרה:

התורה והמצוה

היינו איל האשם שזה קרוי אשם בשתם בכ"מ, ר"ל אם אין גואל הגר שאין משיב כסף, בכ"ז איל האשם יובא לכהן לכן הוצרך לומר מלבד איל הכפורים ונדע שהאשם המושב היינו הכסף ובגמ' ב"ק (דף ק"י) מפרש שהייתי אומר אשם זה איל והמושב זה קרן, [ר"ל כי על איל לבדו לא ידקדק לשון השבה] וכשכתב מלבד איל הכפורים ידעינן שאשם זה קרן והמושב זה חומש ומה שלא אמר הכסף המושב בא ללמד שהקרן קרוי אשם לענין שאם החזירו בלילה או החזירו חציין לא יצא ושאין חולקין גזל הגר כנגד גזל הגר:

כה לה' לכהן, בא ללמד שהיא נתונה לכהנים מן השם, והיפשיטא איבעיית רבא (דף ק"י ע"ב) דכהנים בגזל הגר מקבלי מתנות הן וא"צ להפרים ממנו מעשר:

כו מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו, זה מיותר לגמרי וכי יש שם עוד איל שאינו מכפר שצריך לציין את האיל המכפר, וכבר כללתי בהא"ש (כלל קל"ד) שאם הוסיף כנוי המיחד אשר ע"כ יוסיף ידיעה חדשה על השכר החלה, מזה מוכרח שמלת אשר אינו מוסב על איל הכפורים רק על שם הכהן, ור"ל האשם המושב לכהן אשר יכפר בו עליו היינו לכהני המשמר שהם המכפרים, ומ"ש הרי שגזל כהן מובא בב"ק (דף ק"ט) ועי' בספרא בהקוהי (סי' קו"ף), ערכין (דף כה ע"ב) ובספרא ויקרא (סי' שנ"ו):

כז מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו, כבר בארתי שמ"ש אשר יכפר בו מוסב על שם הכהן אשר יכפר, אולם כבר שמתי הק (אילת השחר כלל ק"ט) שמלת אשר [הנקרא כנוי המצרף צריך שיכתב תמיד סמוך אל השם שהוא מצורף עמו בלי הפסק וכ"מ שיוצא מן הכלל דרשוהו חז"ל, וא"כ היה ראוי לכתוב לה' לכהן אשר יכפר עליו מלבד איל הכפורים, מזה הוציאו חז"ל שבלד אחד מ"ש אשר יכפר בו מצורף גם אל איל הכפורים, ר"ל שלא יביא איל הכפורים רק אם יכפר בו עליו לא אם מת שאינו מכפר היורשים פטורים. והנה בב"ק (דף קי ע"ב) אמר אביי על מה דתנא במתניתין שאם נתן הכסף לאנשי משמר ומת אין היורשים יכולים להוציא מידם שנא' איש אשר יתן לכהן לו יהיה, ש"מ כסף מכפר מהנה דאי לא מכפר הא מהדר ליורשים. מ"ע אדעתא דהכי לא יהיב לי', ור"ע סבר תחלה שהכסף אינו מכפר והיה ס"ל שגם אם נתן לאנשי משמר צריכים להחזיר ליורשים, וכשבא מזפרונה לחד שהכסף מכפר מהנה ואם נתן לאנשי משמר אין מוציאין מידם כי על הכסף קריק אשר יכפר עליו לבד מן האשם פטור דלא קריק אשר יכתר עליו שכפרה לו נסמו:

מלבד

לְהּ חוּבְתָא דִמְתַב קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא בַּר מִדְּכַר כִּפּוּרַיָּא דִּי יְכַפַּר בֵּהּ עֲלוֹהִי: ט וְכָל אַפְרָשׁוּתָא לְכָל קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יְקָרְבוּן לְכַהֲנָא דִּלֵהּ יְהֵא: י וּגְבַר יָת

ספרי

יצא זה שכפרה לו נפשו: **כח** מלבד איל הכפורים מכאן אתה אומר נתן הכסף ליהויריב ואשם לידעיה יצא וקורא אני עליו איש אשר יתן לכהן לו יהיה או אפי' נתן את האשם ליהויריב והכסף לידעיה יצא וקורא אני עליו איש אשר יתן לכהן לו יהיה ת"ל מלבד איל הכפורים [וגו'] יחזיר ויביא אשם אחר ויתננו לידעיה ויזכה יהויריב בשלו: **כט** (ט) וכל תרומה לכל קדשי ב"י רבי ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך על מקדיש ערימתו עד שלא מרח שהוא פטור מן התרומות ומן המעשרות או אף משמרת ת"ל ראשית דגנך תירושך ויצהרך: **ל** ר' עקיבא אומר בא הכתוב ללמדך שאם בא לעשות כל גרנו תרומה רשאי ובלבד שישייר מקצת. וכל תרומה לכל קדשי ב"י בא הכתוב ולימד על התרומה שתהא נוהגת בכל. איסי בן עקביא אומר אם מעשר הקל הרי הוא נוהג בכל תרומה חמורה א"ד שתהא נוהגת בכל. ד"א אם מעשר הקל שאינו נוהג (כראשית הגז) [בשנת הג"ן] הרי הוא נוהג בכל תרומה (שהיא חמורה) א"ד שנוהגת בכל (אשר יקריבו ד"א) איסי בן מנחם אומר אם מעשר שאינו בא אלא משום תלמד ליראה הרי הוא נוהג בכל תרומה חמורה דין הוא שתהא נוהגת בכל. אשר יקריבו לכהן לו יהיה ר' ישמעאל אומר וכי תרומה מקריבים לכהן מת"ל אשר יקריבו לכהן לפי שהוא אומר ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך אבל לא שמענו מה יעשה בהם ת"ל אשר יקריבו לכהן לו יהיה בא הכתוב ולימד על הבכורים שיהיו נתונים לכהנים: **לא** (י) ואיש את קדשיו לו יהיו כל הקדשים היו בכלל שנאמר ואיש את קדשיו

התורה והמצוה

כח מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו, כבר בארתי זאת (ויקרא סי' שכ"ז) עפ"י כללי הלשון שאם יש פעל עתיד בדבר הטפל הגרמז ע"י מלת מלבד אז יעשה הדבר הטפל אחר הדבר העקרי עיי"ש שפרשתי בזה דברי הגמ' בב"ק (דף קי"א), ודברי הספרי מבוארים שם במשנה (דף ק"י), והלמוד הוא ממ"ש אשר יכפר בלשון עתיד מבואר שצריך להקדים הכסף להאשם:

כט וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל, כפי הפשט בא לומר שאם נתנו התרומה לכהן היה שלו והגוזל אותה ממנו דנו בדין אשם גזלות כן פי' הרמב"ן, ובאשר אמר בפ' ויקרא וכחש בעמיתו שממעט הקדש שאין דין אשם גזלות נוהג בהקדש, אמר פה שבתרומה נוהג דין אשם גזלות, כי יש הבדל בין קדשי ה' ובין קדשי בני ישראל, שהפקדונות הם קדשי ה' וכמ"ש בספרא ויקרא (סי' שמ"ט) קדשי ה' המיוחדים לה', אבל מתנות כהונה שבגבולים מכונים בשם קדשי ב"י, ועז"א לכל קדשי ב"י ר"ל שאינם קדשי ה' רק קדשי ב"י והם נכסי כהן שינהג בם דין אשם גזלות, ומזה הוציא ר' ישמעאל שאם הקדיש ערימתו ונתמרחה ביד הגזבר פטור מן התרומות, דהא התנה בתרומה שיהיה קדשי ב"י לא קדשי ה', אבל אם נתמרח ביד ישראל קרינן בי' ראשית דגנך, והגר"א גרס על מקדיש ערימתו עד שלא מרח ופדה שחייב בתרומה יכול אפי' פדה משמרח ת"ל ראשית דגנך:

ל וכל תרומה וכו', ר"ע מדייק מלת כל, שמורה שכל התרומה שהפריש ושהקדיש יהיה לכהן אף אם עשה כל גרנו תרומה, [ובפ"ד דתרומות פליג עליו ר' ישמעאל ואמר שצריך שיהיה מחלה חולין ומחלה תרומה כי ר' ישמעאל לשטתו שמפ' מ"ש וכל תרומה אשר יקריבו לכהן מדבר בבכורים, ולכן ס"ל שרק בבכורים הדין הוא שאם רצה לעשות כל שדהו בכורים עושה כמ"ש (בפ"ב דבכורים), יש בבכורים מה שאין בתרומה שעושה אדם כל שדהו בכורים], ונ"ש לכל קדשי ב"י ס"ל לר"ע דמלת כל כולל כל הפירות שהפרישו והקדישו לתרומה ולמד שתרומה נוהגת בכל הפירות [וכן דעת הרמב"ם (רפ"ב מה' תרומות), והראב"ד חולק עליו וכ"ד התוס' בכורות (דף נד) שדברי הספרי אסמכתא] ואיסי למדה מק"ו ממעשר שהוא קל שמותר לזרים, וגם זה כדעת הרמב"ם דכולהו חייבים במעשר מדאו', וכבר הבאתי בס' התו"כ בחקותי (סי' קי"ב) בשם הר"א ממיץ בס' יראים והסמ"ג, שרק מעשר שני הוא דאו', ובזה נכון מ"ש ד"א אם מעשר הקל שאינו נוהג בשנת הג"ן [כן הגיה הגר"א ר"ל בשנה הג' והו"ו, שאז אין מעשר שני נוהג], וכן מ"ש אם מעשר שאינו בא אלא משום תלמד ליראה ר"ל מעשר שני שאינו נוהג אלא בפירות שיכול להביאם לירושלים למען תלמד ליראה את ה' אלהיך וא"כ הי' הסברא נותנת שלא יתחייב אלא פירות שיכול להגיען לירושלים ובכ"ז נוהג בכל, וכן פי' הגר"א, מכ"ז מבואר שלמד ממעשר שני, ומ"ש אשר יקריבו לכהן ולשון הקרבה לא יבא רק על דבר הקרב למזבח מפרש ר' ישמעאל שבא לכלול גם הבכורים שהם טעונים הקרבה והנופה לפני המזבח וכ' זכה אותם לכהן, וידעינן מזה שיהיו נתנים לכהנים, ואז הם נכסי כהן שיהיה נוהג בהם דין אשם גזלות:

לא (י) ואיש את קדשיו לו יהיו גם זה בא לפרש דיני אשם גזלות, והיא כריס"נ שאמר בספרא ויקרא

לוֹ יִהְיוּ אִישׁ אֲשֶׁר־יִתֵּן לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה׃ פ רביעי יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי־תִשְׂטֶה אִשְׁתּוֹ וּמָעֲלָה בוֹ מָעַל׃

רש"י

לפי שנאמרו מתנות כהונה ועדיין יכול יבואו ויטלום בזרוע תלמוד לומר ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד שטובת הנאתן לבעלים ח ועוד מדרשים הרבה דרשו בו בספרי. ומדרש אגדה ואיש את קדשיו לו יהיו מי שמעכב מעשרותיו ואינו נותנן לו יהיו המעשרות סוף שאין שדהו עושה אלא אחד מעשרה שהיתה למודה ט לעשות: איש אשר יתן לכהן. מתנות הראויות לו: לו יהיה. ממון הרבה: (יב) איש איש כי תשטה אשתו. מה כתיב למעלה מן הענין ואיש את קדשיו לו יהיו י אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שתצטרך לבא אצלו להביא לו את הסוטה: איש איש. ללמדך שמועלת בשתים באיש מלמעלה ובאשה מלמטה: כי תשטה אשתו. שנו רבותינו אין המנאפין נואפין עד שתכנס בהן רוח שטות כ דכתיב כי תשטה וכתיב בו נואף אשה חסר לב. ופשוטו של מקרא כי תשטה תט מדרכי צניעות ל ותחשד בעיניו כמו שטה מעליו ועבור אל ישט אל דרכיה לבך: ומעלה בו מעל.

שפתי חכמים

ז מן השמים אבל היכא דיהיב ליה לכהן זו יהיה כפרתו קמ"ל: ח ר"ל שיתן לכל כהן שירצה דהיא טובת הנאה ונוטל מישראל סלע או יותר כדי לתתה לבן בתו כהן אבל לא שיקח מהכהן איזה ממון שיתן לו המתנות לכך כתיב לו יהיו כלומר שטובת הנאה היא לבעלים: ט למודה. רגילה: י ואע"פ שרש"י ז"ל אינו דורש הסמוכים אלא אותן שלא נכתבו במקומן שבודאי לא נכתבו אלא לדרשה מ"מ מאחר שאין שום דמיון בין דיני סוטות לתרומות וקדשים ודאי לא נסמכו זו אצל זו אלא לדרשה. (נ"א) פי' דאלו סמיכת הפרשה ק"ל דא"כ למה נסמכה פרשת סוטה לקדשים מיבעיא ליה כדרכו אלא דק"ל דלא ה"ל להתחיל הפרשה באיש אלא באשה לומר אשה כי תשטה ומעלה וגו' שהוא עיקר החטא לכ"פ מה כתיב למעלה וגו' ר"ל שהוא עיקר החטא: כ כלומר שיצה"ר מורה להם היתר מכח השטות. דא"כ למה חייבים מיתה כיון דשוטים היו: ל דוקא נקט רש"י מדרכי צניעות ולא נקט מדרכי תורה דמדרכי תורה משמע דודאי היא בזינתה ואם ודאי שזינתה אין משקין אותה לכך נקט מדרכי צניעות ר"ל שראה אותה מחבקת ומנשקת עם איש אחר וספק

ספרי

לו יהיו משך הכתוב כל הקדשים ונתנם לכהנים ולא שייר מהם אלא תודה ושלמים והפסח ומעשר בהמה ומעשר שני ונטע רבעי שיהיו לבעלים: לב ואיש את קדשיו לו יהיו מכאן אתה אומר כהן שהקריב את הזבח אפי' במשמר אחר הרי הן שלו ועבודתו שלו: לג ואיש את קדשיו לו יהיו למה נאמר לפי שהוא אומר (ויקרא י"ט) ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש הלולים לה' קדש לבעלים או קדש לכהנים ת"ל ואיש את קדשיו לו יהיו בנטע רבעי הכתוב מדבר שיהא לבעלים דברי ר' מאיר. ר' ישמעאל אומר קדש לבעלים א"א קדש לבעלים או קדש לכהנים הרי אתה דן מעשר שני קרוי קדש ונטע רבעי קרוי קדש אם במעשר שני למדת שאינו אלא של בעלים אף נ"ר לא יהיה אלא

התורה והמצוה

ויקרא (סי' שע"ב) ומעלה מעל בה' להביא קדשים קלים דס"ל שקדשים קלים ממון בעלים והגוזל מיד בעלים חייב באשם גזלות והלכה כוותי' כמו שפסק הרמב"ם (פ"ח מה' נזקי ממון ה"א), והרש"ל ביש"ש ב"ק (פ"ק דל"ו) הוכיח דכ"ע ס"ל כריה"ג ועז"א דואיש את קדשיו לו יהיו ומחויב לשלם קרן וחומש לבעלים, וזה דוקא בקדשים קלים לא בקדשים שנתנם לכהנים ועז"א משך הכתוב כל הקדשים וכו', וממ"ש ששייר מעשר בהמה יש ראיה למ"ש הלח"מ (פ"ח מה' נזקי ממון) שהרמב"ם סובר דבן עזאי פליג אריה"ג וריה"ג סובר שגם מעשר הוא ממון בעלים שלא כרש"י ותוס' בב"ק (דף יב ע"ב) ולשון הספרי דפה מועתק בס' המצות להרמב"ם (מצוה קי"ט):

לב ואיש את קדשיו לו יהיו, מלת את [שמורה על הפעול] זרה בכאן, ודרשו חז"ל ששתי מלות אשר יקריבו שבפסוק הקודם נמשך לשניהם ואיש [אשר יקריב] את קדשיו לו יהיו, שכבר למדנו ממ"ש (דברים י"ח) ובא בכל אות נפשו ושרת שהכהן יכול להקריב קרבנותיו בכל עת שירצה אפי' במשמר שאינו שלו ולמד בכאן שאם יקריב את קדשיו לו יהיו, ובגמ' ב"ק (דף קט ע"ב) מנחות (דף עד ע"ב) עבודתו (פי' בשרה) ועורה שלו:

לג ואיש את קדשיו לו יהיו, כבר באתי (בסי' למ"ד) שר"ל שקדשים קלים ומעשר שני ונ"ר הם ממון בעלים ונוהג בהם דין אשם גזלות וכשטת ריה"ג, והנה על קדשים קלים א"צ ללמדו שכבר למד לה ריה"ג בספרא (ויקרא סי' שע"ב) ממ"ש ומעלה מעל בה' וכאן בעמיתו רק בא ללמד על מעשר שני ונטע רבעי, וזה נכון לשטת ריה"ג שס"ל שמעשר שני ונטע רבעי הם ממון בעלים וכמו שיתבאר, אבל לר' מאיר שס"ל

מעשר קודשה דלה יהון גבר דיתן לכהנא דלה יהא: יא ומליל יי עם משה למימר: יב מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר גבר ארי תסטי אתתה ותשקר

ספרי

של בעלים והרי תרומה תוכיח שקרוי קדש ואינה אלא של כהנים והיא תוכיח לנ"ר שאע"פ שקרוי קדש לא יהא אלא של כהני' אמרת הפרש מע"ש טעון הבאת מקום ונ"ר טעון הבאת מקום אם למדתי למעשר שני שאינו אלא של בעלים אף נ"ר לא יהיה אלא של בעלים הרי בכורים יוכיחו שטעונים הבאת מקום ואינן אלא של כהנים והם יוכיחו לנ"ר שאעפ"י שטעון הבאת מקום לא יהיה אלא של כהנים. אמרת הפרש (מעשר שני קרוי קדש וטעון הבאת מקום ופדיון ונטע רבעי קרוי קדש וטעון הבאת מקום ופדיון ואל תבא תרומה ותוכיח שאעפ"י שקרויה קדש אינה טעונה הבאת מקום ולא בכורים שאעפ"י שטעונים הבאת מקום אבל אין להם פדיון ולא יהיו אלא של כהנים אמרת הפרש אדון בשלשה לשונות כאחד) מעשר שני קרוי קדש וטעון הבאת מקום ופדיון ונ"ר קרוי קדש וטעון הבאת מקום ופדיון ואל תוכיח תרומה שאעפ"י שקרויה קדש אינה טעונה הבאת מקום ולא בכורים שאעפ"י שטעונים הבאת מקום אבל אין להם פדיון אלמד דבר מדבר ואדון דבר מדבר אלמד דבר (מדבר) ששוה בג' דרכים מדבר ששוה בג' דרכים ואל אלמד דבר השוה בג' דרכים מדבר שלא שוה אלא בדרך א' או בב'. אם למדתי למעשר שני שאינו אלא של בעלים אף נ"ר לא יהיה אלא של בעלים ר' יהושע או' קדש של בעלים א"א קדש של בעלים או קדש לכהנים ת"ל (שם) ובשנה החמישית תאכלו את פריו להוסיף לכם תבואתו למי מוסיפים למי שכבר ניתנו לו:

לד ואיש את קדשיו לו יהיו למה נאמר לפי שהוא אומר (במדבר יח) כל תרומות הקדשים אשר ירימו ב"י שומע אני יטלם בזרוע ת"ל ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד שטובת הנאתן (קדשים) לבעליהם. ואיש את קדשיו לו יהיו הרי שמדד להם בארץ ונתוספו אחרים עליהם יכול קורא אני עליו (ואיש את קדשיו לו יהיו) [איש אשר יתן לכהן לו יהיה] ת"ל (איש אשר יתן לכהן לו יהיה) [ואיש את קדשיו לו יהיו], או אפי' מדד בקופה ונתוספו אחרים עליהם קורני עליו ואיש את קדשיו לו יהיו ת"ל איש אשר יתן לכהן לו יהיה, ר' יוסי אומר הרי שפדה את בנו בתוך שלשים יום ומת קורני עליו איש אשר יתן לכהן לו יהיה ת"ל ואיש את קדשיו לו יהיו, לאחר שלשים יום אין מוציאין מיד כהן וקורא אני עליו איש אשר יתן לכהן לו יהיה:

לה (יב) דבר אל ב"י ואמרת אליהם איש איש כי תשטה אשתו למה נאמרה פ' זו לפי

התורה והמצוה

שס"ל בקדושין (דף כ"ד ע"ב) דמעשר שני וכ"ל ממון גבוה הוא אין שייך בו דין גזלות כמ"ש הרמב"ם (פ"ג מה' מעשר שני הלכה כ"ד), וא"כ מ"ש ואיש את קדשיו לו יהיו מיותר דאף שבקדשים קלים ס"ל לר"מ כריה"ג לענין גזל כמ"ש בקדושין שם, זה א"צ ללמדי פה כנ"ל וז"ש ואיש את קדשיו לו יהיו למה נאמר, לכן פי' ר"מ שמלמד שנ"ר אעפ"י שהוא ממון גבוה לא ניתן לכהנים רק לבעלים וכ"כ הרמב"ם (פ"ט מה' מעשר שני ה"א) נטע רבעי נאכל בירושלים לבעלים וכו' ובנ"ר הוא אומר ואיש את קדשיו לו יהיו שאין לך קדש שלא נתפרש דינו בתורה למי שהוא חוץ מנטע רבעי, ור' ישמעאל אומר לדבר זה שהוא לבעלים ולא לכהנים ידעינן ממעשר שני שדומה לו בג' דברים שקרוי קדש וטעון הבאת מקום ופדיון כמוהו, וס"ל לר' ישמעאל שמ"ש ואיש את קדשיו מלמד שנוהג דין גזלות בקדשים קלים דאף שידעינן מן ומעלה מעל בה' ר' ישמעאל לשטתו בסוטה (דף ג') דכל דבר שנאמר ושנה א"צ לדרוש כל השנה (כנ"ל סי' י"ג), ור' יהושע ס"ל כריה"ג שלמד בספרא (קדושים סי' ס"ח) ממ"ש להוסיף לכם תבואתו שמלשון תוספת מבואר שגם פירות שנה רביעית הוא ממון הדיוט כמו שמפרש דבריו בירושלמי (פ"ז דפאה ופ"ה דמעשר שני) דס"ל לריה"ג כר' יהודה דממון הדיוט הוא, ומלמדי שנוהג בו דין גזלות, והגר"א גרס במקום ר' יהושע ר' יוסי אומר, ולפ"ז הוא עצמו מימרא דריה"ג בספרא שם:

לד ואיש את קדשיו וכו' איש אשר יתן לכהן, במ"ש ואיש את קדשיו לו יהיו כולל ג"כ שלא ישלם הכהן אלא מדעת בעלים שטובת הנאתן לבעלים כמ"ש בחולין (דף קל"ג) וברמב"ם (פי"ב מה' תרומות הט"ו), ובמ"ש איש אשר יתן, מהלך שקודם נתינה ליד כהן טובת הנאה לבעלים, ואחר אשר יתן לכהן אפי' רק מדד לכליו של כהן לא יוכל לחזור ולתת לכהנים אחרים שנתוספו, והגהתי כפי הגהת הגר"א וזית רענן. וכן אם פדה את בנו תוך שלשים ומת תוך ל' צריך הכהן להחזיר אבל אם מת אחר שלשים א"י לשנות ולהגיע לכהן אחר כי כבר זכה בהם כהן זה ומובא בבכורות (דף מ"ט):

לה (יב) איש איש כי תשטה אשתו וכו', לפי הפשט מדבר על הספק שידמה לבעל שאשתו מעלה בו מעל ושכב איש אותה ש"ז, הגם שנעלם מעיניו ע"י שנסתרה נדמה לו שהיא נטמאה הגם שעד אין בה נדמה לו כן ע"י שעבר עליו רוח קנאה וקנא אותה פי"כ נדמה לו שהיא נטמאה ובכ"ז

יג וְשָׁכַב אִישׁ אֹתָהּ שִׁכְבַת־זֶרַע וְנֶעְלַם מֵעֵינֵי אִישָׁהּ

שפתי חכמים

וספק הוא אם זינתה: ם דק"ל ומעלה בו מעל ושכב איש משמע דב' ענינים הם לכן פי' ומהו המעל ושכב וגו' כאלו כתב ששכב איש אותה ואין שייך לומר ששכב איש אותה באמת אלא שנעלם מעיני אישה שא"כ יחויב מזה שאם לא היה האמת ששכב איש אותה אלא שבעלה חשדה לא ינהוג בה כל האמור אלא ס"ק מ', וסדר הכתובים כן הוא, כי תשטה מדרכי צניעות ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו ואח"כ נסתרה כשיעור טומאה. בין מעלה בו מעל ושכב איש אותה שכבת זרע ונטמאה ונעלם ממנו בין לא שכב איש אותה והיא לא נטמאה רק קנא לה אף שלא תמם בכפה וסכיא וגו'. הרא"ס: נ ס"ג שכיבתה פוסלתה ואין שכיבת אחותה פוסלתה מבעלה פי' כששוכב בעלה עם אחותה אינה נפסלת אשתו מחמת זנות אחותה מבעלה דה"א שיפסלה מק"ו ומה מי שבא על איסור קל נאסר האוסר מקום שבא על איסור חמור אינו דין שנאסר האוסר פירש"י איסור קל אשת איש שיש לה היתר ע"י גט אם זינתה אשתו נאסר בה בעלה האוסרה לכל העולם מקום שבא על איסור חמור כגון אחות אשתו שאשתו אוסרת את אחותה עליו כל ימי חייה אינו דין שנאסר האוסר שתאסר אשתו על בעלה האוסרת אחותה על בעלה לכך נאמר אותה לומר שכיבתה פוסלתה וכו' יבמות דף נ"ה ע"א וטעות נפל בספרי רש"י. מפי הגאון מו"ה יצחק כהן ז"ל. ומצאתי כתוב דהאי כמעשה בשתי אחיות וכו' נ"ל בפסוק איש איש שפירש"י שמועלת בשנים כו' והכי איתא במדרש כאיש שלמעלה וכאיש שלמטה אמר לה הקב"ה באיסך את משחקת שמא בי את משחקת ומעשה בשתי אחיות וכו': ם ר"ל דשני דברים הם וכולם נתמעטו מפסוק זה מעיני פרט לסומא אע"פ שיודע שזינתה הואיל ואינו רואה אינה שוטה. ומונעלם משמע אם היה

רש"י

ומהו המעל ושכב איש מ אותה: (יג) ושכב איש. איש פרט לקטן ומי שאינו איש: אותה שכבת זרע. שכיבתה פוסלת אותה ואין שכיבת אחותה פוסלת אותה נ כמעשה בב' אחיות שהיו דומות זו לזו: ונעלם מעיני אישה. פרט לסומא. הא אם היה רואה ם ומעמעם (ס"א ומעלים)

ספרי

שהוא אומר כי יקח איש אשה ובעלה וגומר לא שמענו אלא בזמן שי"ל עדים והתרו בה שיוצאה ממנו בגט אבל [יש ב' עדים ולא התרו בה נבעלה בפני ע"א] ספק נבעלה ספק לא נבעלה [אחר סתירה] לא שמענו מה יעשה לה ת"ל דבר אל ב"י ואמרת אליהם איש איש כי תשטה אשתו הרי הכתוב זוקקה שתהא שותה מים המרים לכך נאמרה הפרשה: לך איש איש לעשות אשה כאיש דברי ר"ע: לך כי תשטה אשתו בראויה לאישות הכתוב מדבר להוציא אלמנה לכ"ג גרושה וחלוצה לכ"ה וכדברי עקביא בן מהללאל אף משוחררת ואשת הגר אמרו לו והרי כרכמית שפחה משוחררת

התורה והמצוה

יוכל להיות שהגם שעבר עליו רוח קנאה בכ"ז לא נטמאה, ובזה מלמדנו שאסורה עליו עד שתשתה מים המרים, זה הוא התכת הכתוב לפי דרך המפרשים כפי הפשט וכן מבואר בספרי (לקמן סי' מ"ה) שהכל מדבר על צד הספק, ותפס הלשון כי תשטה אשתו, שפעל שטה נרדף עם נטה רק שמציין הנטיה מדרך המוסר כמו עשה סטים שנאתי, שזה גרם להקנאה ולהחשד, וז"ש בספרי ספק נבעלה וכו' לא שמענו מה יעשה לה, אולם באשר הלשון ארוך ובלתי מסודר כראוי, היה לחז"ל בזה עוד פי' בדרך הדרוש, שלפי דרך הדרוש הפי' כן הוא, אם שכב איש אותה ש"ז ונעלם הדבר מעיני אישה כי נסתרה ואם נטמאה ועד אין בה ר"ל שלא נמצא שני עדים רק ע"א המעיד על הטומאה ושלא נתפשה באונס רק שנטמאת ברצון, וכבר עבר עליו רוח קנאה וקנא אותה, אז הגם שאין על הטומאה שני עדים גמורים שהתרו בה, בכ"ז והיא נטמאה ואסורה לבעלה: ואמר עוד או עבר עליו רוח קנאה וכו' ר"ל ואם עבר עליו רוח קנאה וכו' והיא לא נטמאה ר"ל שאין עד מעיד על הטומאה אז תשתה מים המרים. ויתבאר עוד (בסי' מ"א) כי חז"ל פירשו הכתובים האלה בשני פנים. ובזה נכון גי' הגר"א שגרים אבל יש ב' עדים ולא התרו בה נבעלה בפני ע"א, כי גם לד זה שמענו מהכתובים האלה שבזה היא נטמאה ואסורה לבעלה ואם ספק נבעלה ספק לא נבעלה שעז"א או עבר עליו רוח קנאה והיא לא נטמאה אז תשתה מים המרים לבדקה:

לך איש איש כי תשטה אשתו, בכאן תפס הלשון באיש, ובסוף הפרשה תפס הלשון באשה אשר תשטה אשה תחת אישה, וחז"ל למדו בסוטה (דף כ"ד ע"ב ודף כ"ז) ממ"ש אשר תשטה אשה תחת אישה להקיש איש לאשה ואשה לאיש לענין שאם אחד מהם סומא או חגר או אלם לא היתה שותה, וכאן למד לה מפה, ונראה שצריכים למוד אחד שממה שתפס בכאן את האיש לעקר ושם תפס את האשה לעקר בא ללמד ששניהם שוים ולמדין זה מזה:

לך כי תשטה אשתו, שם אשתו בדרך הדיוק הוא אשה הראויה לו, אולם הרמב"ם (פ"ב מה' סוטה ס"ח) כתב שאם אשתו אסורה לו מחייבי לאוין אינה שותה משום דאין האיש מנוקה מעון, וכ"כ בפי' המשניות ר"פ ארוסה, והרמב"ן בפי' כתב על הא דנוקה האיש מעון פי"מ שאם בעל הבעל ביאה אסורה אימיו אין המים בודקין את אשתו, וי"מ שרק אם בא עליה משקנא לה ונסתרה, וכן רש"י ז"ל בכ"מ שמובא בברייתא

בַּהּ שְׁקָר: יג וְיִשְׁכּוּב גְּבַר יָתַהּ שְׁכְבַת זַרְעָא וִיהִי מְכַסָּא מֵעֵינֵי בַעְלַהּ וּמִטַּמְּרָא

ספרי

היתה בירושלים והשקוה שמעיה ואבטליון כלשון הזה אמר להם דוגמא השקוה ונדוהו ומת בנדויו וסקלו ב"ד את ארונו: **לז** ומעלה בו מעל על דבר ערוה או על דבר ממון כשהוא אומר ושכב איש אותה שכבת זרע הרי מעילה על דבר ערוה לא על דבר ממון. ומעלה בו מעל אין מעילה בכל מקום אלא שיקור וכן הוא אומר וימעלו באלהי אבותיהם (דה"א ה') ואומר וימעלו ב"י מעל בחרם (יהושע ז') ואומר וימת שאול במעלו אשר מעל (דה"א י') וכה"א בעוזיה מלך יהודה צא מן המקדש כי מעלת (דה"ב כ"ו) (ואומר ומעלה בו מעל) הא אין מעילה בכל מקום אלא שיקור:

לח (יג) ושכב איש להוציא את הקטן שאינו איש: **לט** אותה ולא את אחותה שהיה בדין אם כשבא איסור הקל על איסור הקלה אסר את אוסרו כשבא איסור חמור על איסור חמורה אינו דין שהוא אוסר את אוסרו ת"ל אותה ולא את אחותה, אבא חנן אומר משום ר' אליעזר אותה ולא את חמותו אותה ולא את הערוה שהיה בדין ומה אם במקום שאין האוסר אוסר כל ימיו כשבא איסור הקל על איסור הקלה אסר את אוסריו מקום שהאוסר אוסר כל ימיו כשבא איסור המור על איסור חמורה אינו דין שיהיה אוסר את אוסריו ת"ל אותה ולא את חמותו אותה ולא את

התורה והמצוה

ברייתא זו שבזמן שאין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו פי' שלא בא עליה משנאסרה עליו (כמ"ש בסוטה דף כ"ח ודף מ"ז שבועות ה' יבמות נ"ח קדושין כ"ז) וכמ"ש המ"ל (פ"ב דסוטה ה"ח), וע"כ לשטתי' במ"ב ברים פ' ארוסה אלמנה לכ"ג גרושה וחלוצה וכו' לא שותות פי' משום דכתיב כי תשטה אשתו ברצוי' לאישות הכתוב מדבר שהוא כשטת הספרי, ונראה דיש פלוגתא בזה דסתם ספרי ר' שמעון, ור"ש לא יוכל לסבור זה שאם בעל ביאה אסורה מימיו אין המים בודקין, דהא אמר בסוטה (דף כ"ב) ר"ש אומר אין זכות תולה במים המרים וכו' ואתה מוציא שם רע על הטהורות ששתו, ואם איתא דכל שבעל ביאה אסורה מימיו אין המים בודקין אותה עדיין אתה מוציא ש"ר שיאמרו שטמאות הן אלא שבעליהן בעלו בעילת איסור וכמ"ש המ"ל שם, ובהכרח ס"ל שרק אם בא עליה אחר שנסתרה וזה לא שכיח וכמ"ש כה"ג בסוטה (דף ו') לר"ש, והרמב"ם סמך על הסוגיא דפרק עגלה ערופה (דף מ"ז) שמשם מבואר שבכל עון ואפי' עון דבניו וכלותיו אין המים בודקין: ומ"ש וכדברי עקבי' וכו' כ"ה בעדיות (פ"ה מ"ו) דבני ישראל אמור בפרשה כמו שפרש"י ברכות (דף י"ט) וחכ"א משקין משום דוגמרת רבויא הוא כמ"ש בסוטה (דף כ"ו), ובארתיו בפי' הספרא מצורע (סי' קי"ט) ועי' במ"ל (פ"ב ה"ז) שהאריך בזה ולא עיין שמבואר בספרי דפלוגתייהו בין בגיורת בין באשת גר, והכמ"ל בזה:

לז ומעלה בו מעל, כבר בארתי (ויקרא סי' שמ"ו) ההבדל בין מעילה ובין בגידה, שמעילה מורה השיקור הגלוי והוא יותר מן בגד, ובכ"ז כולל השיקור בכל דבר כמו שמביא מכמה מקומות וכמו שבארתי זה למעלה (סי' ע"ו) שאמר ג"כ כלשון דפה, וכולל גם השיקור בדבר ממון כמ"ש גבי שבועת העדות ושבועת הפקדון לשון מעל על עניני ממון, ולכן פי' שהמעל דפה הוא בעניני אישות כמ"ש ושכב איש אותה והוי"ו הוא וי"ו הבאור, אבל אם מעלה בו בעניני ממון וכדומה א"י להשקותה:

לח (יג) ושכב איש, התבאר אצלי (ויקרא סי' יו"ד) שכ"מ שנאמר איש מוציא את הקטן שזה ההבדל בין שם איש לשם אדם, והרמב"ם (פ"א מה' סוטה ה"ו) פי' שממעט קטן פחות מבן ט', ומדברי התוס' סוטה (דף כ"ו ע"ב ד"ה אבל) מבואר שמפ' שממעט גם יותר מבן ט' לענין שאינו שותה, ודברי הרמב"ם נראים יותר שהגם שבכ"מ שכתוב איש ומוציא את הקטן הוא פחות מן י"ג שנים, לענין עריות אינו ממעט רק בן ט' שנים ויום א', כמו שהראה בספרא (מצורע סי' קס"ה וסי' קע"ח קדושים סי' נ"א וסי' ק"ה ק"ז ק"ט ק"י קי"ג קט"ז קי"ז קי"ט קכ"א) כי לגבי בעילה כל שהוא בן ט' שנים מקרי איש, וליישב דעת התוס' י"ל משום דפה כתיב שכבת זרע ופחות מבן י"ג אינו מזריע ומוליד כמ"ש בסנהדרין (דף נ"ז), ומטעם זה הראה שבספרא (מצורע סי' קע"ח וקדושים סי' נ"א) שממעט קטן מאיש מצריך ריבוי על יותר מבן ט' שנים ויום א', ובכל יתר המקומות אמרינן שלגבי שכיבה אינו ממעט מן איש רק פחות מבן ט' וא"צ ריבוי על יותר מבן תשע כי באלה המקומות כתיב ואם שכב ישכב איש אותה שכבת זרע, שלענין זה איש איש עד שהוא בן י"ג, וה"ה פה שכתב ושכב איש אותה שכבת זרע יש מקום לדברי התוס' שממעט גם יותר מבן ט' שלענין שכיבה של ש"ז אינו איש ופה אין ריבוי לרבות יותר מבן תשע:

לט ושכב איש אותה, כבר בארתי בפי' התו"כ מצורע (סי' קס"ו) שיש הבדל בין שכב עמה ובין שכב אותה, ששכב עמה כולל אף שכיבה שלא כדרכה ושכב אותה מורה רק שכיבה כדרכה, כי מלת את מורה

וְנִסְתְּרָה וְהִיא נִטְמָאָה וְעֵד אֵין בָּהּ וְהִוא לֹא נִתְפָּשָׂה׃
יד וְעָבַר עָלָיו רֽוּחַ־קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהִוא נִטְמָאָה

רש"י

ומעלים) אין המים בודקין אותה: ונסתרה. שיעור שתראה ע' לטומאה ביאה: ועד אין בה. הא אם יש בה אפילו עד אחד פ שאמר נטמאת לא היתה שותה: ועד אין בה. בטומאה אבל יש עדים לסתירה: נתפשה. נאנסה צ כמו ותפשה ושכב עמה: (יד) ועבר עליו. קודם ק לסתירה: רוח קנאה וקנא. פירשו רבותינו לשון התראה שמתרה בה אל תסתרי עם איש פלוני: והיא נטמאה או עבר עליו וגו'. כלומר הוא התרה בה ועברה על התראתו ואין ידוע אם ר נטמאה אם

שפתי חכמים

אחה ומעמעם שעיניהם יחד אין המים בודקין אותה. ומעמעם כמו גחלים עוממות והוא תרגום של כהה: ע פי' כאי והיא נטמאה דכתיב אחר ונסתרה בשיעור טומאה קמיירי שהוא כדי צלות ביצה ולגומעה דאם"ד נטמאה ממש הא כבר כתיב לעיל ושכב איש אותה והיינו נטמאה. והיא נטמאה דכתב רחמנא ל"ל אלא לשיעור טומאה בא דהאת: פ וא"ת מהיכא משמע דיוק זה מדכתיב ועד אין בה הא קי"ל כ"מ שנאמר עד הרי כאן שנים מדהוצרך הכתוב לפרש לא יקום עד אחד משמע כל עד שבתורה שנים אא"כ פרט בו הכתוב אחד כמו שפירש רש"י בפ' שופטים וא"כ הכא דכתיב עד סתם משמע שנים אין בה אבל אחד יש בה. וי"ל דקרא דועד אין בה קאי על והיא לא נתפשה ולא על וקנא את אשתו והביא את אשתו אל הכהן להשקות אותה כלומר עד אין בה שהיא לא נתפשה שאין כאן שני עדי טומאה אלא עד אחד רהה שנטמאה אין משקין אותה אלא אסורה על בעלה (סוטה דף ב) והאי מלת הא הוא כמו והא למדת ולאו דיוקא הוא כי לא לדיוקא אהיא רק מסקנא דמילתא הוא הא למדת אבל יש בה וכו'. ותו קשה לרש"י למה מהימן עד אחד לאוסרה על בעלה ומתרץ ועד אין בה בטומאה אבל יש עדים בסתירה והואיל ובסתירה יש שני עדים שאומרים ראינו שנסתרה עם פלוני כשיעור טומאה ועד אחר בא ואמר שנטמאה רגלים לדבר הוא דמהימן דודאי זינתה כיון שיש גם עדי סתירה לכך כתב הקרא דועד אין בה כאן כדי ללמדך דקאי אונטמאה דלעיל כלומר שיש עדי סתירה ולכך מהימן עד אחד ואי לא נכתב כאן לא הייתי יודע שיש עדים בסתירה: צ וה"ק קרא ועד אין בה כלומר שנים אין בה אלא אחד והיא לא נתפשה אלא מעיד שעשתה ברצון אסורה לבעלה ודין בפני עצמו הוא: ק משמע דמקרא מסורס כמו שמפורש למעלה: ר פירש לא שנודע לו שנטמאה ומודע לו שלא נטמאה והיא לא נטמאה דכא ונעלם מעיני אישה כתיב ודרשו ח"ל נטמאה והיא לא נטמאה כפי המובן מוכיח

ספרי

את הערוה: מ ונעלם מעיני אישה להוציא את הסומא, ונעלם מעיני אישה ולא שיהא בעל רואה ומעמעם הא אם ידע בה בעלה אינו רשאי להערים עליה ולהשקותה: **מא** ונסתרה והיא נטמאה אין עדים לטומאה אבל יש עדים לסתירה או אין עדים לא לטומאה ולא לסתירה אם אמרת כן אף היא מותרת לבעלה הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון ונסתרה אין עדים לטומאה אבל יש עדים לסתירה. ונסתרה לא שמענו שיעור סתירה ת"ל ונסתרה והיא נטמאה סתירה כדי טומאה כדי להקיף דקל דברי ר' ישמעאל ר' אליעזר אומר כדי מזיגת הכוס ר' יהושע אומר כדי לשתותו בן עזאי אומר כדי לצלות ביצה ר"ע אומר כדי לגמותה ר' יהודה בן בתירא אומר כדי

התורה והמצוה

מורה על הפעול, וכיון שפה מדבר גם אם שכב עמה שלא כדרכה [כמו שריבה לה לקמן (סי' ס"ב) מן וכי נטמאת], היל"ל ושכב עמה, ע"כ באור חז"ל שבא מלת אותה על צד המעוט למעט זולתה וזאת אם שכב את אחותה, או לאבא הך אם שכב את המוהה או את הערוה כגון שבא על בת אשתו או בת בנה ובתה אע"ג שהם בשרפה וגם שהאוסר אוסרו כל ימיו בכ"ז אין אשתו אסורה עליו בעבור זה וזה מובא ביבמות (דף ל"ה) ועיי"ש:

מ ונעלם מעיני אישה, ההעלמה הוא הפך הידיעה שאינו יודע בדבר לאפוקי אם ידע בה בעלה, וכבר באורתי בהתו"ה ויקרא (סי' רמ"ג) שכ"מ שסמך ההעלמה אל העינים מציין שהיו לו עינים לראות את הדבר לאפוקי הסומא שא"י לראות וז"ש להוציא את הסומא ומובא בסוטה (דף כ"ז):

מא ונסתרה והיא נטמאה ועד אין בה, מ"ש ועד אין בה מפרש בספרי שר"ל שני עדים, שממ"ש לא יקום עד אחד מבואר שסתם עד הוא שנים ומפ' בגמ' סוטה (דף ב' ודף ל"א) שר"ל אם אין שם עדים על הטומאה רק עד אחד והיא לא נתפשה אסורה וזה כמ"ש (בסי' ל"ה) שמפ' שמ"ש וקנא את אשתו והיא נטמאה הוא מאמר מיוחד שאם נסתרה והיא נטמאה ע"י ראית ע"א שמעיד על הטומאה שעז"א ועד אין בה ר"ל שאין על הטומאה שני עדים רק ע"א והיא לא נאנסה, וכבר עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו [קודם הסתירה], והיא נטמאה, ר"ל אז היא טמאה לבעלה, ומלמדי שאחר קינוי וסתירה שבא ע"א והעיד שנטמאה היא טמאה לבעלה, ומ"ש או עבר עליו רוח קנאה וכו' הוא למוד אחר שאם עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה ר"ל שאין עד אחד על הטומאה שבזה י"ל שלא נטמאה

יְהִיא מְסָאֲבָא וְסָהִיד לֵית בַּהּ וְהִיא לָא אִתְאַחֲדַת: יד וְיִעְבַּר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה

ספרי

לגמות ג' ביצים זו אחר זו. ועד אין בה בשני עדים הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בעד אחד ת"ל לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת שאין ת"ל אחד אלא זה בנה אב כל מקום שנאמר עד הרי בכלל שנים עד שיפרוט לך הכתוב אחד: **מב** והיא לא נתפשה להוציא את האנוסה או בין בישראל בין בכהונה אמרת אם המטמא טומאה קלה עשה בה אונס כרצון סוטה חמורה דין הוא שיעשה אונס כרצון בכהונה: **מג** (יד) ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו רשות דברי ר' ישמעאל

התורה והמצוה

נטמאה אז יביאנה אל הכהן להשקותה מים המרים, ועל יסוד זה אמר בספרי ונסתרה אין עדים לטומאה אבל יש עדים לסתירה ר"ל שמ"ש ועד אין בה מוסב רק על הטומאה לא על הסתירה שבזה צריך שני עדים, וכמ"ש בגמ' (דף ב' ע"ב), בה ולא בקינוי בה ולא בסתירה, והספרי שתפס אבל יש עדים לסתירה ר"ל לקינוי רק שעל הסתירה יש לטעות דאיתקיש לטומאה דכתיב ונסתרה והיא נטמאה ונאמר שמ"ש ועד אין בה מוסב גם על פעל ונסתרה לכן באר שמ"ש ועד אין בה מוסב רק על ונטמאה ומ"ש ונסתרה והיא נטמאה בא ללמד שעור סתירה כדי טומאה, וכמ"ש אבל לא שמענו שעור סתירה ת"ל ונסתרה והיא נטמאה שהיא כדי טומאה וכו' ומובא בסוטה (דף ד') ובגמ' שעור סתירה כדי טומאה כדי ביאה כדי הערא' כדי הקפת דקל, וא"צ למה שנדחק בזה בז"א. והנה עמ"ש בסוטה (דף ו') סוטה פי"ל עדים במדינת הים אין המים בודקים אותה מ"ט דא"ק ונסתרה והיא נטמאה ועד אין בה דליכא דידע בה לאפוקי הא דאיכא דידעו בה, פרש"י דאע"ג דדרשינן לעיל לעד א' נאמן בסוטה ולסוטה ודאית שלא תשתה עוד, אין מקרא יוצא מידי פשוטו, ודרשינן לי' נמי הכי ועד אין בה הוא דאמר והביא האיש את אשתו וכל הפרשה הא יש בה עד אין המים בודקים אותה, וכן פרש"י בחומש ועד אין בה הא יש בה אפי' ע"א שאמר נטמאת לא היתה שותה, שזה כפי הסוגיא דדף ו', והוא כמו שכתבתי (בסי' ל"ה) שכפי דרך הפשט כלו מדבר על צד הספק שנדמה לבעל שאשתו מעלה בו ושכב איש אותה ושנסתרה ונטמאה בסתירה זו ועד אין בה אפי' עד אחד. ובאשר יש ספק אם קנא את אשתו והיא נטמאה או קנא את אשתו והיא לא נטמאה לכן צריכה לשתות מים המרים, זה הוא דרך הפשט, רק באשר הלשון ארוך ובלתי מתוקן שהיל"ל ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו ולא נודע אם נטמאה אם לאו, לכן פי' חז"ל בדרך הדרוש, שראש הפסוק מדבר בנטמאה בודאי על פי ע"א שמעיד על הטומאה ומ"ש ועד אין בה פי' שאין בה שני עדים רק ע"א ועז"א וקנא את אשתו והיא נטמאה ר"ל שאז היא נטמאה לבעלה ואינה שותה, ובכ"ז אין הדרוש סותר את הפשט, כי פ"ש שכ"מ שאמרה תורה עד הרי כאן שנים הוא מפני ששם עד לא יצדק רק על מי שראוי לעדות לא על הפסול לעדות שלא נקרא בשם עד כמ"ש בהתו"ה ויקרא (סי' רנ"ו), וא"כ אחר שאמרה תורה שלא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת ממילא ע"א לא נקרא בשם עד, וכ"מ שאומר עד פי' שראוי לעדות והוא כשיש עוד אחר עמו, וע"כ אמר בסנהדרין (דף למ"ד) שמ"ש ושמעה קול אלה והוא עד היינו כשיש אחר עמו שאל"כ אינו עד, ובכ"ז לשון עד שייך בעצם על עד אחד, רק שכשאין אחר עמו לא יצדק עליו שם עד, אולם אחר שגילה פה לפי דרך הדרוש שעד אחד שראה שנטמאה אחר סתירה מהימן לאסרה, א"כ במקום הזה גם עד אחד נקרא עד, אחר שעדותו עדות, ממילא אמריך לפי דרך הפשט שמ"ש ועד אין בה היינו שלא נמצא אף ע"א כי לפי האמת פה מכוין בלשון עד על ע"א, וכן דייק בספרי כ"מ שנאמר עד הרי בכלל שנים, ר"ל ששם עד כולל עד אחד ושני עדים, שבמקום שע"א מהימן פי' עד עד אחד כמשמעו:

מב והיא לא נתפשה, שלא נאנסה, כי אם הוא באונס מותרת לישראל ובגמ' יבמות (דף נ"ו ע"ב כתובות נ"א ע"ב) דורש ממלת והיא המיותר שבא לרבות אשת כהן שאף באונס אסורה, וזה שלא כשטת הספרי שלמד לה מק"ו, ובז"א מתרץ שהספרי כר' ישמעאל (לקמן סי' מ"ד) שלמד ק"ו והגמ' כר"ע, והגר"א גורס והיא לא נתפשה להוציא את האנוסה שהיה בדין ומה טומאה קלה עשה בה אונס כרצון סוטה חמורה א"ד שעשה בה אונס כרצון ת"ל והיא לא נתפשה, או בין בישראל בין בכהונה ה"ל והיא להוציא אשת כהן, וזה כשטת הש"ס:

מג (יד) ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו, פי' שכבר עבר עליו רוח קנאה מקודם לכן, וכתב הרלב"ג וכבר ידענו שהקינוי הוא קודם לסתירה והיא הסבה שתשתה האשה מי סוטה מצד הסתירה ואלו היה קינוי מאוחר לא יהיה הקינוי סבה לזה כיון שלא חטאה אחר הקנאה אך תהיה הסתירה סבתו ולכן אמר ג"כ בסוף זאת תורת הקנאות למדע שהקינוי הוא הסבה בכ"ז ועיי"ש עוד, ועוד מבואר זה עפ"י הכלל באילת השחר שפעל עבר בנין המהפכת שבא לפניו במאמר פעל עבר ופרשוהו חז"ל שאינו וי"ו ההפוך רק וי"ו החבור וכן בכאן בא לפניו פעל נטמאה ופעל נתפשה שהוא פעל עבר וא"כ גם פעל ועבר וקנא הוא פעל עבר בוי"ו

אֽוֹ־עָבַ֨ר עָלָ֧יו רֽוּחַ־קִנְאָ֛ה וְקִנֵּ֥א אֶת־אִשְׁתּ֖וֹ וְהִ֣יא לֹ֣א נִטְמָ֑אָה׃ טו וְהֵבִ֨יא הָאִ֣ישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ֮ אֶל־הַכֹּהֵן֒ וְהֵבִ֤יא אֶת־קָרְבָּנָהּ֙ עָלֶ֔יהָ עֲשִׂירִ֥ת הָאֵיפָ֖ה קֶ֣מַח שְׂעֹרִ֑ים לֹֽא־יִצֹ֨ק

שפתי חכמים

ר"ל שאם היא רואה ומעמעם אין כאיש בודקין אותה: ש כתב הרא"ם הרב הודיע הטעם למה מיעט סלת וחטים דאין לפרש דכוונתו להודיע שקמח שעורים כתיב בקרא למעט סלת וחטים הוא

רש"י

אם לאו: (טו) קמח. שלא יהיה סלת: שעורים. ולא חטים היא עשתה מעשה בהמה ש וקרבנה מאכל בהמה: לא יצוק עליו שמן. שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן

ספרי

ר' אליעזר אומר חובה: מד ר' עקיבא אומר מה ת"ל נטמאה נטמאה שלשה פעמים אלא טמאה לבעל וטמאה לבועל וטמאה לתרומה, ר' ישמעאל אומר אינו צריך ומה אם גרושה קלה שמותר לחזור למגרשה בישראל פסולה מן הכהונה סוטה חמורה דין הוא שתהיה פסולה מן הכהונה: מה מה ת"ל והיא נטמאה והיא לא נטמאה אם היא נטמאה למה שותה ואם טהורה היא למה הוא משקה אלא בא הכתוב ללמדך שלעולם אין משקים אלא על הספק ומכאן אתה דן לשרץ ומה אם במקום שלא עשה אונס כרצון עשה ספק

התורה והמצוה

בי"ן כמחברת וכבר בארתי בפי' ישעי' (י"א י"ג) שפעל קנא הנקשר עם מלת את מורה ע"ל רוגז על חברו מפני שחושב שמגרע מאתו דבר שמגיע לו, ומזה הוא קנאת איש באשתו שחושדה שנותנת דרכה לזרים ובוגדת באהבתו שע"ז אמר כי קנאה חמת גבר, וציור הקנאה יוצא מעומק הנפש שמעלה ציור זה על הלב שע"ז אמר שעבר עליו רוח קנאה, שהרוח הוא הציור שעולה אל הלב מעומק הנפש, וישנו לטובה ולרעה, אם בא מציור הטהרה והפרישות או אם בא מתכונה רעה כמ"ש בגיטין (דף צ) יש לך אדם שזבוב נופל בתוך כוסו וכו', וע"כ אמר (סוטה ג') מאי רוח רבנן אמרי רוח טומאה רב אשי אמר רוח טהרה, ופליגי בסוטה שם שר' ישמעאל אומר רשות ור"ע אומר חובה, וזה יסוד מוסד בכללי הלשון שכ"מ שבא צוי במקום שהיה עולה על הדעת שהדבר אסור אינו צוי אלא הרשאה וכמ"ש באילת השחר (כלל רכ"ז רכ"ח). ואחר שלפי הסברא אין לו לקנאות דכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך משמע שמ"ש וקנא את אשתו הוא רשות, רק ר"ע למד שהוא חובה ממ"ש שנית או עבר עליו ר"ק וקנא את אשתו, כפי הכלל שפעל השנה שלא לצורך מורה שתעשה הפעולה בכל אופן כמ"ש באילת השחר (פרק י"ז) ובא להורות שהוא חייב לקנאות, ור' ישמעאל לטעמו שאינו דורש לשונות כפולים כמ"ש בירושלמי (ריש נדרים ובכ"מ) כן מבואר מסקנת הש"ס שם, ובירושלמי גרס פלוגתא זו בשם ר' אליעזר ור' יהושע, ואחר שר' יהושע דורש לשונות כפולים, תלה פלוגתא זו בפלוגתת ב"ש וב"ה בגיטין (דף צ), והתוס' סוטה שם הקשו מר"ע ולק"מ כי הירושלמי לא גריס פלוגתא זו בין ר"ע ור' ישמעאל כלל כמו שרגיל חלופי שמות התנאים בין הבבלי והירושלמי במקומות אין מספר:

מד ר"ע אומר, מפרש בגמ' (דף כ"ט) שר"ע ס"ל ארבעה קראי כתיבי חד לבעל וחד לבועל וחד לתרומה וחד לכהונה [ר"ל שמ"ש ר"ע מת"ל נטמאה שלשה פעמים פי' שלשה נטמאה הם מיותרים כי הראשון אינו מיותר וצריך לגופי' שנטמאה לבעל] ור' ישמעאל סובר תלתא קראי כתיבי חד לבעל וחד לבועל וחד לתרומה וכהונה אתיא מק"ו [ובגמ' גרים הק"ו מה גרושה שמותרת לתרומה אסורה לכהונה זו שאסורה בתרומה א"ד שאסורה לכהונה וכן הגיה הגר"א כאן], וכפי דרך הפשט היה נראה שארבעה קראי הם ונסתרה והיא נטמאה וקנא את אשתו (פי"ג) והיא נטמאה (פי"ד) והיתה אם נטמאה (פכ"ז) אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמאה (פכ"ט), שמ"ש רש"י במשנה (דף כ"ז ע"ב) שנסתרה והיא נטמאה לאו ממניא כי מדבר מסוטה ודאי, כבר בארתי (בסי' מ"א) שלפי הפשט מדבר מסוטה ספק, ור' ישמעאל לטעמו שאינו דורש לשונות כפולים כנ"ל (סי' מ"ג) אינו דורש כפל מ"ש בפסוק י"ד וקנא את אשתו והיא נטמאה כמו שאינו דורש כפל וקנא את אשתו, ור"ע שדורש כפל וקנא את אשתו לחובה דריש ג"כ כפל והיא נטמאה, כן היה נראה אלא שרש"י לא פי' כן רק שדורש הוי"ו וכדבריו נמצא בסוגיא דדף כ"ח, ויש לי דרך לפרש גם הסוגיא שיסכים עם דרכנו שלא ירחק מן הפשט רק שאין רצוני להאריך בזה:

מה וקנא את אשתו והיא נטמאה או וכו' והיא לא נטמאה, כבר בארנו (בסי' ל"ה ובסי' מ"א) שלפי הפשט הפסוק הכל מדבר על צד הספק, שמסופק אם נטמאה אם לא נטמאה, ומ"ש ונסתרה והיא

ויקני ית אתתיה והיא מסאבא או עבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית אתתיה והיא לא מסאבא : טו וייתי גברא ית אתתיה לות כהנא וייתי ית קרבנה עלה חד מן עסרא בתלת סאין קמחא דשערין לא יריק עלוהי משחא ולא יתן עלוהי לבונתא
ארי

ספרי

כודאי כאן שעשה אונס כרצון א"ד שנעשה ספק כודאי ומה כאן רשות היחיד אף להלן רשות היחיד מה כאן דבר שיש בו דעת לישאל אף להלן דבר שיש בו דעת לישאל מכאן אמרו ספק טומאה ברשות היחיד טמא ספק טומאה ברשות הרבים ספיקו טהור את שיש בו דעת לישאל ספיקו טמא ואת שאין בו דעת לישאל ספיקו טהור : **מו** והביא האיש את אשתו אל הכהן מן התורה האיש מביא את אשתו אל הכהן אלא אמרו מוסרים לו שני תלמידי חכמים בדרך שלא יבא עליה. ורבי [יוסי] אומר בעלה נאמן עליה מקל וחומר ומה נדה שחייבים על ביאתה כרת בעלה נאמן עליה סוטה שאין חייבים על ביאתה כרת אינו דין שיהא בעלה נאמן עליה אמרו לו כל שכן הואיל ואין חייבים על ביאתה כרת לא יהא בעלה נאמן עליה [ר"א] אמרו לו לא אם אמרת בנדה שיש לה היתר אחר איסורה תאמר בסוטה שאין לה היתר אחר איסורה ד"א נתשדו ישראל על הסוטות ולא נחשדו על הנדות : **מז** והביא את קרבנה עליה כל קרבן שעליה דברי ר' יהודה וחכ"א קרבן שמכשירה לו כגון זבה ויולדת הרי זו מביאה משלו ואין מקיץ מכתובתה וקרבן שאין מכשירה לו כגון שקפחה נזירות בראשה או שחללה את השבת הרי זו מביאה משלה ומקיץ מכתובתה : **מח** עשירית האיפה אחד מעשירית באיפה . קמח (שעורים) למה נאמר שהיה בדין הואיל ומנחת חוטא באה על חטא ומנח' זו באה על חטא אם למדתי למנחת חוטא שאינה באה אלא סולת אף זו לא תבוא אלא סולת ת"ל קמח. שעורים למה נאמר שהיה בדין הואיל ומנחת חוטא באה על חטא וזו באה על חטא אם למדתי למנחת חוטא שאינה באה אלא חטים אף זו לא תבא אלא חטים ת"ל שעורים, אמר ר' (שמעון בן) גמליאל הניחו לי סופרים ואומר כמין חומר (אבל נראה הוא) כשם שמעשיה מעשה בהמה כך קרבנה מאכל בהמה : **מט** לא ישים עליה שמן
מגיד

התורה והמצוה

יהיה נטמאה ועד אין בה היינו שאין שום עד על הטומאה וכ"ז טמאה לבעלה מחמת ספק, ומ"ש בשם ר' בסי' מ"א ועד אין בה בשני עדים מדבר הוא על לא הדרוש וכן ראיתי בפסיקתא זוטרתא עמ"ש ועד אין בה עדות אין בה דהיינו שנים ד"א ועד אין בה עד אחד שאם קנא ונסתרה משקה עפ"י ע"א, ומכאן למדו שספק טומאה ברה"י ובשיש בו דעת לישאל דומיא דסוטה הוא טמא ומובא בסוטה [דף כח] עיי"ש :

מו (טו) והביא האיש את אשתו, מבואר אצלנו שאין מדרך הלשון להחזיר שם העצם בכל פעם והיל"ל והביא את אשתו, ופי' חז"ל שבא ללמד שלא יביא ע"י שליח רק יביאנה בעצמו, כמו שדרשו במכילתא משפטים (סי' ל"ג) מ"ש ורצע אדוניו את אזנו למעט שליח. ודעת הת"ק שמוסרים לו שני תלמידי חכמים משום יחוד, ודעת ר' יוסי שא"צ משום ק"ו, וכ"ז מובא בסוטה (דף ז') ושם אמר ר' יהודה שההורס הקפידים שיביאנה הוא וא"ל לשמירה :

מז והביא את קרבנה עליה, מלת עליה [שפירושו בשבילה כמ"ש הראב"ע] מיותר, דהא ידעינן שהוא בשבילה דהא היא בעלת הקרבן שמניפה אותו, וע"כ פירשו חז"ל שפי' עליה פי' המוטל עליה וללמד שכל קרבן המוטל עליה הוא מחויב להביאו ומרבה כל קרבן שעלי' וכמ"ש דוגמא לזה ויקרא (סי' של"ט) עיי"ש ודעת ר"י שמחויב בכולן, ודעת חכמים שרק דוגמת קרבן סוטה שמכשירה לו, לא קרבן שאינ' נוגע לו, והרמב"ם (פ"ז מה' שגגות ה"ו) פסק כר"י, ועי' מ"ש בז"א, ובק"ע פט"ו דיבמות ה"ג, ועי' מ"ש בזה בהתו"ס מצורע (ס"ס ע"ג) :

מח עשירית האיפה קמח שעורים וכו', מנחת חוטא שהיה אסור ג"כ לתת עליה שמן ולבונה כמ"ש הטעם כי חטאת היא, היתה באה מסלת חטים, ובמנחה זו הוסיף שיהיה קמח לא סלת ושעורים לא חטים, ובאר הטעם שמה שבאה קמח שעורים מפני שמנחת קנאות הוא, שמעלה קנאה וחמה וכמ"ש הרמב"ן שטעם השעורים שתהיה שערת המה יצאה סער מתחולל על ראש רשעים יחול, ולזה באה קמח גרוע לא סלת מהודר, ועמ"ש לא יצוק עליו שמן מפרש מנחת זכרון מזכרת עון ובזה דומה כמנחת חוטאת שלא יתן שמן ולבונה, ור' גמליאל אמר שהוא י"ל טעם יותר מרווח על מה שבאה שעורים שהוא מאכל בהמה כי עשתה מעשה בהמה ומובא בסוטה (דף ט"ו) ומ"ש עשירית האיפה וכו' מפורש בהתו"ה ויקרא (סי' של"ט) :

מט לא יצוק עליו שמן ולא יתן וכו', מה שחלקם מבואר שעובר על שניהם, ושחייב על כ"א בלאו :

עליו שמן ולא־יתן עליו לבנה כי־מנחת קנאת הוא מנחת זכרון מזכרת עון: טז והקריב אתה הכהן והעמדה לפני יהוה: יז ולקח הכהן מים קדשים בכלי־חרש ומן

בעל הטורים

שלא שכבוס: (יז) ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן. בירושלמי למה מים ועפר מים ממקום שבאת עפר למקום שהולכת.

שפתי חכמים

קשה פשוט הוא דזיל קרי בי רב הוא: ת כלומר דשמן היים יותר שקרוי שמן כדכתיב דגן תירושך ויצהרך והוא ל' צוהר נהרים

רש"י

שהשמן קרוי אור ת והיא עשתה בחשך: ולא יתן עליו לבונה. שהאמהות נקראו לבונה שנאמר אל גבעת הלבונה והיא פרשה מדרכיהן: כי מנחת קנאת הוא. הקמח הזה. קנאה לשון זכר: מנחת קנאות. מעוררת עליה שתי קנאות קנאת המקום וקנאת הבעל: (יז) מים קדשים. שקדשו בכיור לפי שנעשה מנחשת מראות הצובאות וזו פרשה מדרכיהן שהיו נבעלות לבעליהן במצרים תחת התפוח וזו קלקלה לאחר תבדק בו: בכלי חרש. היא השקתה את הנואף יין משובח

ספרי

מגיד שאם נתן עליה שמן ולבונה עובר בלא תעשה (או) כשם שעובר על שמנו כך עובר על לבונתו אמרת על השמן יהא עובר שאין יכול לחזור וללקט על לבונה לא יהיה עובר שיכול לחזור וללקטה ת"ל לא ישים עליו שמן ולא יתן עליו לבונה מגיד שאם נתן עליו שמן ולבונה עובר בלא תעשה:

נ ומפני מה? טעמו של דבר (מגיד) [כי] מנחת קנאות הוא שתי קנאות כשם שקנאה לבעל כך קנאה לבועל כשם שקנאה למטה כך קנאה למעלה. מנחת זכרון שומע אני זכות וחובה ת"ל מזכרת עון כל הזכרונות שבתורה לטובה וזו לפורעניות דברי ר' טרפון ר"ע אומר אף זאת לטובה שנאמר ואם לא נטמאה האשה [וגו'] אין לי אלא מזכרת עון מזכרת זכות מנין ת"ל מנחת זכרון מכל מקום. ר' ישמעאל אומר מנחת זכרון כלל מזכרת עון פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט (שהיה כדין) ויש לבעל דין לחלוק וכי איזה מדה מרובה, מדת טובה או מדת פורענות הוי אומר מדת טובה אם מדת פורענות מעוטה הרי היא מזכרת עון מדה טובה מרובה דין הוא שתהא מזכרת זכות זאת היא מדה בתורה כל כלל ופרט שדרך הדין לוקה בו יתקיימו זה וזה אל תלקה דרך הדין כיצד יתקיימו זה וזה ואל תלקה דרך הדין אם היתה טמאה פורענות פוקדה מיד ואם יש לה זכות זכות תולה לה (שנה) [שלשה] חדשים מפני תיקון הולד דברי אבא יוסי בן חנן. ר' אליעזר בן יצחק (איש הדרום) איש כפר דרום אומר תשעה חדשים שנאמר ונקתה ונזרעה זרע מה זרע בן ט' חדשים אף זכות ט' חדשים. ר' ישמעאל אומר שנים עשר חדש ואעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר (דניאל ד') להן מלכא מלכי ישפר עלך כלא מטא על נ"נ לקצת ירחין תרי עשר. רשב"י

התורה והמצוה

בלאו בפ"ע כמ"ש במנחות (דף נט ע"ב), הגם שלענין פסול יש הבדל ביניהם שבשמן פסול ולבונה כשרה מפני שיכול לחזור וללקטה וכמו שלמד בספרא ויקרא (סי' שמ"א) לענין שיהיה עובר אין חילוק דכתיב לא ישים וכו' משמע שתיכף בנתינתן עובר בלאו:

נ כי מנחת קנאות הוא מנחת זכרון וכו', הול"ל מנחת קנאה הוא, כמ"ש ועבר עליו רוח קנאה, דהא די בקצר טעם אחת, רק שבא לתת טעם לדבר למה באה קמח שעורים מפני שהשעורים מעידים סער מחולל כמ"ש הרמב"ן, והוא לעורר כמה קנאות קנאה לבעל על אשתו וזה קנאה למטה, וקנאה לבועל והוא קנאה למעלה להעניש וע"כ אמר הוא בלשון זכר על הקמח שעורים, ועל מה שלא ישים שמן ולבונה בא' הטעם שהיא מנחה מזכרת עון ודינו כמנחת חוטא שלא ישים בה שמן ולבונה, והול"ל מנחת מזכרת עון, ודעת ר' טרפון שהוא כלל ופרט, שמנחת זכרון כולל כל זכרונות ורוצה לזכות לכן אמר שמנחה אינה מזכרת רק עון לא זכות, וכן דעת ר' ישמעאל שהוא ס"ל שכל התורה נדרשת בכלל ופרט, רק ס"ל מצד הסברא שאם יש לה זכות תולה לה י"ב חדש שכן דרך דינו של הקב"ה להאריך אף בשיש זכות שמגין, ור"ע לשטתו שדורש כל התורה בריבוי ומיעוט כמ"ש בשבועות (דף כ') והמיעוט הוא ממעט שלא רק קנאה לכן ס"ל שמנחת זכרון כולל שכל אשה שבורה היא מזכיר זכות זו לנסה, וגם בזה ר"ע ג"כ

[illegible]

אונקלוס

אֲרֵי מִנְחַת קִנְאֲתָא הוּא מִנְחַת דּוּכְרָנָא מַדְכְּרַת חוֹבָא: טז וִיקָרֵב יָתַהּ כַּהֲנָא וִיקִימִנַּהּ קֳדָם יְיָ: יז וְיִסַּב כַּהֲנָא מֵי כִיּוֹרָא בְּמָן דַּחֲסַף וּמִן עַפְרָא דִּי יְהֵי בִּיסוֹדֵי מַשְׁכְּנָא יִסַּב

ספרי

אומר אין זכות תולה במים המרים אם אתה אומר שהזכות תולה במים המרים מדהה אתה את המים בפני כל הנשים ששותות ומוציא אתה שם רע על הטהורות ששתו ויאמרו טמאות היו אלא שתלתה להן זכות, רבי אומר אני אכריע אם היתה טהורה סופה למות כדרך בני אדם ואם היתה טמאה סופה למות תצבתה בטנה ונפלה ירכה, ר"ש אומר וכי מי מודיע לכל העומדים שסוף זו למות וצבתה בטנה ונפלה ירכה אלא כיון שהיתה שותה פניה מוריקות ועיניה בולטות וכמין שרביטין היו מורקים בה והם אומרים מהרו והוציאוה שלא תטמא העזרה:

נא (טז) והקריב אותה הכהן מכאן אמרו אין משקין שתי סוטות כאחת. והעמידה שלא יעמיד עמה לא עבדיה ולא שפחותיה מפני שלבה סמוך עליהן. לפני ה' בשער נקנור מכאן אמרו ראש המעמד היה מעמיד את הטמאים בשערי נקנור:

נב (יז) ולקח הכהן מים קדושים אין מים קדושים אלא שקדשו בכלי (ואליהם) אלו מי כיור. בכלי חרש מגיד שלא עשה בה כל הכלים ככלי חרס שהיה בדין הואיל ועפר ומים מקדשים בפרה ועפר ומים מקדשים בסוטה אם למדתי לפרה שעשה בה כל הכלים ככלי חרס אף סוטה אינו דין (שלא יעשה) [שנעשה] בה כל הכלים ככלי חרס ת"ל בכלי חרש מגיד שלא עשה בה כל הכלים ככלי חרש. בכלי חרש חדשה שהיה בדין הואיל ועפר ומים מקדשים בפרה ועפר ומים מקדשים בסוטה אם למדתי בפרה שעשה בה (כל הכלים ככלי חרס) [ישנה כחדשה] אף סוטה יעשה בה (כל הכלים ככלי חרס) [ישנה כחדשה] ת"ל בכלי חרש דברי רבי ישמעאל

התורה והמצוה

לשיטתם שלדעת ר"ע (בספרי לקמן סי' ע"ה) אם היתה עקרה נפקדת שזה גם היוצא מדרך הטבע שבא ע"י מנחת זכרון כמו שפועל בדרך נס על צד החוב כן פועל בדרך נס על צד הזכות, ור' ישמעאל לשיטתו שהעקרה אינה נפקדת רק אם יולדת בצער יולדת בריוח שזה אינו נס רק קרוב לטבע ולא נעשה ע"י המנחה שבא רק להזכיר עון. ומה שזכות תולה לה אינו ע"י המנחה רק מדרך דינו של הקב"ה, ומאמר זה שפליגי כמה הזכות תולה לה מובא בסוטה (דף כ"א ע"ב) ושם גרים שלשה חדשים כדי הכרת העובר וכן הגיה הגר"א כאן, ומ"ש ר"ש אומר אין זכות תולה במים המרים וכו' רבי אומר מובא במשנה (דף כב ע"ב):

נא והקריב אותה הכהן, פי' הראב"ע שקאי על המנחה, וכ"מ לכאורה דהא אמר אח"כ והעמיד את האשה לפני ה', ומ"ש בסוטה (דף ח') אין משקין שני סוטות כאחת דכתיב אותה פרש"י והשביע אותה הכהן, ובנדרים (דף ע"ג) אמר משום דכתיב והשקה, אותה לבדה, אמנם מדברי הספרי מבואר שלמד מן והקריב אותה, וכן מבואר בתוספתא (פ"א דסוטה ופ"א דנגעים) שפירוש והקריב אותה על האשה, ומ"ש אח"כ שנית והעמיד הכהן את האשה כבר פרש"י כדי ליגעה וכן בספרי (סי' כ"ה) מקום שהעמידה בתחלה מעמידה בסוף, וכן מוכרח שעל המנחה היל"ל והניחה לפני ה' שלשון העמדה לא ידבק במנחה, וכבר התבאר באילת השחר (כלל ק') שכ"מ שירמוז גוף הפעול ע"י כנוי הדבוק אל מלת את בא להוציא זולתו שהיל"ל והקריבה בכנוי. עוד בארתי (שם סי' קפ"ז) שכ"מ שיקדים מלת אותו אותה אל שם העושה בא לדייק, וממה שלא אמר והקריב הכהן אותה מבואר שבא לדייק אותה לבדה לא סוטה אחרת עמה, עוד התבאר (שם סי' קנ"א) ששני פעלים הבאים זא"ז באופן שהפעל השני משלים וגומר פעולת הפעל הראשון יבא הפעל השני בלא כנוי ואם בא בו הכנוי בא למעט זולתו, וכן פה היל"ל והעמיד לפני ה' ואמר והעמידה, מזה למדו למעט זולתה שהם עבדיה ושפחותיה, ומ"ש לפני ה' היינו בשער נקנור ומובא (דף י"ד) וכבר התבאר בארוך בספר התו"כ (ע סי' כ"ו) ומ"ש מכאן אמרו תמיד (כד) פסחים (פ"ב) ועי' בז"א:

נב (יז) ולקח הכהן מים קדושים, עד שיקח מים קדושים והם מי כיור ושיהיו בכלי חרש דוקא שהן הסברא לא נאמר לדמותו למצורע [שמצריכים מים חיים לר' ישמעאל שאמר מי כיור מי מעין הם] שיותר נדמה אותו לפרה שיש עפר ומים חיים וא"צ כ"ח. אבל מחה שכתב כלי חרש ידעינן שצריך שיהיה חדשה כמו במצורע, ואין ללמוד מפרה שא"צ חדשה דשם שאני שא"צ כלי חרש. ובגירסת הספרים יש ס"ס ובז"א מחק סוף הברייתא והעקר כמו שהגהתי וקרוב לזה בהגהות הגר"א ומשמע שלמדה בגז"ש. וי"ל שאינו גז"ש ממש דהא אינה מופנה רק ר"ל שדומה יותר אל מצורע מאל פרה ועי' בסוטה (דף ט"ו) ובתוד"ה איכא, ותמה הרמב"ם כתב בה' ס"ל שמה שצריך חדשה גבי מצורע הוא הלמ"מ ואין דנים י"ג מדות מהלכה ונסתרת שם בסוטה הוא הלכה, וסרה קו' הכ"מ פ"ג מה' סוטה ס"ס:

הֶעָפָר אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּקַרְקַע הַמִּשְׁכָּן יִקַּח הַכֹּהֵן וְנָתַן אֶל־הַמָּיִם: יח וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וּפָרַע

בעל הטורים

וכתב שהיא עתידה ליתן דין ותשבון: בקרקע ב' במסורה. הכא ואידך ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים פי' ואם יסתר מנגד עיני שנסתרה ונעלם מעיני אישה בקרקע הים יבדוק אותה ע"י קרקע ויש דהיינו מים ועפר: בקרקע המשכן. ע"ש

רש"י

בכוסות משובחים לפיכך תשתה מים המרים במקידה בזויה של חרס: (יח) והעמיד הכהן וגו'. והלא כבר נאמר והעמידה לפני ה' אלא מסיעין א היו אותה ממקום למקום כדי ליגעה ותטרף דעתה ותודה: ופרע. סותר את קליעת שערה ב כדי לבזותה מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש ג גנאי להן: לפני ה'. בשער נקנור ד הוא שער העזרה המזרחי דרך כל הנכנסים:

ונתן

שפתי חכמים

נהרים שהוא אור: א מסיעין לשון מעתיקין הוא: ב משמע דפרע לשון סתירה הוא וא"ת והא בכל מקום פירש רש"י פרע דגבי ראש לשון גידול הוא לעיל בפרשת אמור לא יפרע לא יגדל ולקמן גבי נזיר. ויש לומר דגם כאן לשון גידול הוא דכששערה קלועים קצרים הם ואינן ארוכים וכשסותר הקליעה הן מאריכין ונמצא דסתירה זו מגדלהן וכתב הרא"ס אע"פ שהפרע בכל מקום לשון גילוי הוא כמ"ש הרב בעצמו גבי כי פרוע הוא מגולה וכו' כמו ופרע את ראש האשה אין זה כותר מה שפי' דסותר קליעת שערה דמה שפירש הכא לאו ממלת ופרע דרש אלא מיתורא דהאשה דה"ל למכתב ופרע את ראשה דסא להאשה דלעיל קאי אלא האשה לרבות כל גופה שסותר שערה ומגלה לבה ומרכה בקלונה ואפשר לי לומר דעל ידי שסתירה נתגלה איך שבערותיה ארוכים הם שהיו נראים מקודם שהם קצרים ודו"ק: ג והטעם מצאתי משל לאחד שעבר עבירה יוצא לשוק ומתביים ומכסה את ראשו ולא פניו כך האשה שעברה על הגלוי מכסה ראשה: ד אדם גדול היה והביא דלתות נחשת מאלכסנדריא

ספרי

ישמעאל: נג ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן מגיד הכתוב שאם לא היה שם עפר מביא עפר ממקום אחר ונותנו למקום מפני שהמקום מקדשו. איסי בן עקביא אומר להביא קרקע בית עולמים. איסי בן מנחם אומר אם (הממאה) טומאה קלה עשה בה בית המקדש כמשכן סוטה חמורה דין הוא שנעשה בה בית המקדש כמשכן ומה ת"ל [בקרקע המשכן שלא יביא מתוך קופתו]: נד יכול העפר לפי שהוא אומר ולקחו לטמא מעפר נאמר כאן עפר ונאמר להלן עפר מה עפר האמורה (להלן) [כאן] עפר על פני המים אף (כאן) [להלן] עפר על פני המים, ומה להלן אם הקדים עפר למים יצא אף כאן אם הקדים עפר למים יצא. יקח הכהן ונתן אל המים כדי שיראה. ג' דברים בתורה כדי

שיראו

התורה והמצוה

נג ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן, עפי' הוא הנשחק והדק וקרקע הוא אדמת הרצפה והיל"ל מן עפר קרקע המשכן רק שאז הייתי אומר שאם אין עפר תיחוח לא יביא מן החוץ רק יחפור בקרדומות ויעשנו תיחוח, לכן אמר אשר יהיה אף שאינו עתה בקרקע המשכן ויהיה שם בעתיד שיתקן מבחוץ ויתננו בקרקע המשכן כשר, מפני שהמקום מקדשו, וזה נ"כ ברייתא שבגמ' תניא אידך ומן העפר אשר יהיה מלמד שהיה מתקן מבחוץ ומכניס, בקרקע המשכן, איסי ב"ע א' להביא קרקע בית עולמים, ופרש"י ז"ל הכב שמ"ש בקרקע המשכן הוא ענין בפ"ע לציין הפסוק הנדרש להביא בית עולמים, וע"כ פי' שא"ל להניחו בקרקע ההיכל וכתב בסוף שבספרי לא תני הכי לגבי ברייתא. והאמת שמ"ש בקרקע המשכן מוסב למעלה ור"ל ומכניס בקרקע המשכן. והוא כמ"ש בספרי, נותנו למקום, ואיסי בן עקביא מפרש כאלו אמר בקרקע המשכן אשר יהיה, ר"ל בית עולמים שיהיה בעתיד, וכמ"ש הרד"ק במכלול (ד' ליק דף פ"ח ע"ב) שלפעמים לא הקפידו העברים בסדור התבות כמו אף אם נריך תאכלם כל הרע אויב בקדש ודומיהם רבים עיי"ש, ואיסי אומר שלא יביא מתוך קופתו וצריך שיהיה מקרקע המשכן, ואם אין שם יחפור בקרדומות ויעשה עפר תיחוח כ"כ שזה ההבדל בינו לבין הת"ק. וברייתא ראשונה שמביא בסוטה שם היא נוסכמת עם ת"ק דברייתא שני' שהוא ברייתא דספרי ופסקה הרמב"ם להלכה:

נד ומן העפר וכו' ונתן אל המים, ובאפר פרה אומר ולקח מעפר שרפת החטאת ונתן עליו מים, ודעת ר"ש סתמא דספרא (סוטה ט"ז): תמורה י"ג תוספתא דפרה פ"ה) שאם נתן עפר בתחלה כשר בדיעבד, וטעמו שס"ל שלכן כתיב בם לשון עפר תחת אפר כדי לדמותו עם עפר דסוטה, שגם בפרה נולותו כהחלה עפר ע"ג מים, ולדמות סוטה לפרה דשם מנ"מ ונתן עליו מים חיים משמע מים בריבא, ממ"ש מים אל כלי משמע שהמים יהיו בגד הכלי ולא עפר חוצץ ביניהם, ולמדין שיכול לעשות כמ

שירצה

כַּהֲנָא וְיִתֵּן לְמַיָּא: יח וִיקִים כַּהֲנָא יַת אִתְּתָא קֳדָם יְיָ וְיִפְרַע יַת רֵישָׁא דְאִתְּתָא
ויתן

ספרי

שיראו אפר פרה ועפר סוטה ורוק יבמה ר' ישמעאל אומר אף דם הצפור:

נה (יח) והעמיד הכהן את האשה לפני ה' מקום שמעמידה בתחלה מעמידה בסוף: **נו** ופרע את ראש האשה כהן נפנה לאחוריה ופורעה כדי לקיים בה מצות פריעה דברי ר' ישמעאל (ד"א) לימד על בנות ישראל שהן מכסות ראשיהן ואעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר (ש"ב י"ג) ותקח תמר אפר על ראשה, ר' יהודה אומר אם היה בית חליצתה נאה לא היה מגלהו ואם היה שערה נאה לא היה סותרו היתה מכוסה לבנים מכסה שחורים היו שחורים נאים לה מפשיטן ומלבישים אותה כעורים היו עליה כלי זהב קטלאות ונזמים וטבעות מסלקים הימנה כדי לנוולה, ר' יוחנן בן ברוקה אומר אין מנוולים בנות ישראל יותר ממה שכתוב בתורה אלא לפני ה' ופרע את ראש האשה סדין של בוץ היה פורס בינו לבין העם כהן פונה לאחוריה ופורעה כדי לקיים בה מצות פריעה אמרו לו כשם שלא חסתה על כבוד המקום כך אין חסין על כבודה כל הגיוול הזה היה מנוול אותה כל הרוצה לראות בה רואה חוץ מעבדיה ושפחותיה מפני שלבה גס בהן אחד האנשים ואחד הנשים אחד קרובים ואחד רחוקים מותרים לראותה שנאמר (יחזקאל כ"ג

התורה והמצוה

שירצה וה"ה בסוטה, ומ"ש ונתן אל המים כדי שירצה זה הוציאו מפשט נתן והבדלו מן פשט שימה שצריכה שיעור כמ"ש חז"ל בכ"מ וא"כ צריך שירצה שאל"כ נמחה במים וכאלו אינו ולא ידלק לשון נתינה:

נה (יח) והעמיד הכהן את האשה לפני ה'. היינו ג"כ בשער נקנור רק שהוציאה משם לסבב את כל הבית ליגעה כדי שתודה:

נו ופרע את ראש האשה, פעל פרע בא על גידול השער, גדל פרע שער ראשו, ופרע לא ישלחו, ובא על גילוי שער הראש, ופרע את ראש האשה, ויען שהוא נוול לבנות ישראל בא פעל פרע לכל גילוי שהוא נוול, כמו כי פרעה אהרן פרש"י מענין גילוי, ובספרא מצורע (סי' קנ"ג) וראשו יהיה פרוע לגדל פרע דברי ר' אליעזר ור"ע פי' מגולה, ובספרא שמיני (סי' כ"ט) ראשיכם אל תפרעו אל תגדלו פרע יכול אל תפרעו מן הכובע, ולמד מיחזקאל ופרע לא ישלחו, ור' ישמעאל מפרש מענין גילוי שיגלה שער ראשה, וז"ש כדי לקיים בה מצות פריעה, ר"ל שא"צ לסתור שער ראשה שדי בגילוי ראשה לבד [ומ"ש כהן נפנה לאחוריה, שממ"ש והעמיד את האשה לפני ה' משמע שהכהן אינו לפני ה' רק עומד מאחוריה [כמ"ש ויקרא סי' ל"ו וסי' מ"ב ובכ"מ] שכ"מ שיספר המקום שבו תעשה הפעולה לא יציין מקום הפועל רק מקום הפעולה עיי"ש]. והנה מ"ש ראש האשה הוא נגד חוקי הלשון שאין להחזיר את השם בכל פעם שכבר אמר והעמיד את האשה והיל"ל ופרע ראשה (כמ"ש באילת השחר פרק ס"ו) ודייק ר' ישמעאל שבא להורות שפריעה זו היא מתנגדת נגד מה שהיא אשה, שהאשה אין לך לגלות ראשה, והביא זכר לדבר ממ"ש ותקח תמר אפר על ראשה, ונראה שמפ' אפר כובע הראש וצניף וכמו ויתחפש באפר על עיניו (מ"א א' כ') שהבתולות הולכות בגילוי ראש (כמ"ש באה"ע סי' כ"א ומג"א סי' ע"ה) ואחר שהגם אותה כסתה ראשה, ובכ"ז הוא רק זכר לדבר כי יש לפרש אפר ממש כפי' המפ', [ובמשנה סוטה [דף ז'] שסותר את שערה וקורע את בגדיה, ובגמ' ת"ר ופרע את ראש האשה אין לי אלא ראשה גופה מנין ת"ל האשה, א"כ מה ת"ל ופרע את ראש מלמד שהכהן סותר את שערה, מפרש פרע שעוסק בשערה לסתרה, כמ"ש שיוצאה בהינומא וראשה פרוע (כתובות טו) שהוא סתירת השערות שבזה כלל העסק בהפרע שהם השערות וסתירתם שפעל פרע כולל גם סתירת הדבר והריסתו בפרוע פרעות בישראל [שופטים ה'] כי הפריע ביהודה (דה"ב כ"ח) שקליעת השערות נדמה כבנין כמ"ש ברכות ס"א ובכ"מ ויבן ה' אלהים את הצלע שקלעה הקב"ה לחוה, שקורין לקליעתא בניתא, והפריעה היא סתירת השערות, ובזה מפרשים מה שהזכיר שם האשה, שבא ללמד שלא נפרש ופרע על גילוי השער לבד רק על סתירת השערות שזה מיוחד רק באשה שהשערותיה קלועות לא באיש. משא"כ גילוי השער נוהגת בכל ראש לא בראש אשה לבד. ומזה הוציא שהגילוי לבד אינו דוקא בראשה לבד כי מגלה גם גופה, וחוץ מזה מוסיף בראשה שפורע מה שהוא מיוחד באשה לבד שהיא סתירת השערות], ור' יהודה ס"ל שפעל פרע כולל גם הנוול שגידול השער וגלוי' הי' נוול [שע"כ אסרו פריעת ראש במקדש והצריכוהו במצורע] וא"כ אם שערה נאה לא היה מגלהו שזה לא נכלל בנוול ופרע את ראש וריב"ב סובר שאין לנוולה ופריעת ראשה היה שלא בפני העם ואף אם שערה נאה כי אין הכונה לנוולה רק קיים מצות התורה וחכמים חולקים עליו בזה, ומ"ש אחד האנשים ואחד הנשים במשנה [דף ז'] כל הרוצה לראות יראה וכל הנשים מותרות לראותה

אֶת־רֹאשׁ הָֽאִשָּׁה וְנָתַן עַל־כַּפֶּיהָ אֵת מִנְחַת הַזִּכָּרוֹן מִנְחַת קְנָאֹת הִוא וּבְיַד הַכֹּהֵן יִהְיוּ מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים׃ יט וְהִשְׁבִּיעַ אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְאָמַר אֶל־הָֽאִשָּׁה אִם־לֹא שָׁכַב אִישׁ אֹתָךְ וְאִם־לֹא שָׂטִית טֻמְאָה תַּחַת אִישֵׁךְ הִנָּקִי מִמֵּי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה׃ כ וְאַתְּ כִּי שָׂטִית תַּחַת אִישֵׁךְ

בעל הטורים

מידלי מספי כי עין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין: (יח) המאררים. עולה שני פעמים רמ"ח לומר שבודקין רמ"ח

רש"י

ונתן על כפיה. ליגעה ה אולי תטרף דעתה ותודה ולא ימחה שם המיוחד ו על המים: המרים. על שם סופן ז שהם מרים לה: המאררים. המחסרים אותה מן העולם לשון סלון ממאיר ולא יתכן לפרש מים ארורים שהרי קדושים הן. ולא ארורים כתב הכתוב אלא מאררים את אחרים ואף אונקלוס לא תרגם ליטייא אלא מלטטייא שמראות קללה בגופה של זו: (יט) והשביע אותה וגו'. ומה היא השבועה ח אם לא שכב הנקי הא אם שכב חנקי (ס"א לא תנקי) שמכלל לאו אתה שומע הן אלא שמצוה לפתוח בדיני נפשות תחלה לזכות: (כ) ואת כי שטית. כי משמש ט בלשון אם: בשבועת

שפתי חכמים

מאלכסנדריא של מצרים לאותו שער ונעשו בו נסים כדאיתא במסכת יומא דף ל"ז: ה דאין לומר משום תנופה כמו דעל כפי אהרן ועל כפי בניו דמלואים. דהתם כתיב מיד בתריה והנפת אבל הכא כתיב בהשקאת מי המרים ובשבועת האלה וכו' ואח"כ כתיב והניף וגומר אלא ע"כ כדי ליגעה וכו': ו (מהרש"ל) הא דלא פי' טעם זה לעיל שכתב ג"כ ליגעה דהתם י"ל שהוא ליגעה כדי שלא תשתה ותמות שחסה התורה עליה כיון שאין כאן עדים והתראה על הטומאה אבל כאן א"א לומר כן דאין לחוס עליה כ"כ כיון ששטה מדרכי צניעות ועברה על הקינוי שנסתרה אלא שחס הקב"ה על כבוד שמו: ז ויהיה פי' מי המרים המים המרים. ופי' המאררים למרים. להיות בפיה מרים ורעים: ח כלומר לא תאמר שישביעה בשם כמו כל שבועה שפירש שנשבע בשם. והרא"ם פי' שלא תאמר האמירה לבד והשבועה לחוד. אם לא שכב הנקי הא אם שכב לא הנקי וי"ס גורסין הא אם שכב חנקי ולכן ל' חסר יו"ד כדי לדרוש מלשון חנק כאלו היתה בה"א שרשית וה"א וחי"ת מתחלפים ופירוש הנקי כלומר שהמות: ט דק"ל דכי משמע שודאי שזינתה ואם ודאי זינתה אין משקין

ספרי

כ"ג) ונוסרו כל הנשים ולא תעשינה כזמתכנה: נז ונתן על כפיה אבא חנן אומר משום ר' אליעזר כדי ליגעה כדי שתחזור בה והלא דברים ק"ו אם כך חס המקום על עוברי רצונו עאכ"ו יחוס על עושי רצונו: נח וביד הכהן יהיו מי המרים מגיד הכתוב שאין המים נהפכים להיות מרים אלא ביד הכהן, דבר אחר נקראו מרים על שם סופם שממררין את הגוף ומערערים את העון: נט (יט) והשביע אותה הכהן הכהן משביעה ואין נשבעת מאליה, שהיה בדין נאמר כאן שבועה ונאמר להלן שבועה מה שבועה האמורה להלן היא נשבעת מאליה אף שבועה האמורה כאן היא נשבעת מאליה

התורה והמצוה

לראותה ומפרש רבא [שם דף ח'] שהיה חייבות לראותה שנא' ונוסרו כל הנשים ר"ל שצריך להקהל שהיה מותרות ר"ל חייבות:

נז ונתן על כפיה את מנחת הזכרון, מפרש בסוטה (דף יד) דסבר משקה ואח"כ מקריב מנחתה, ואח"כ היו על כפיה גם אחר השקאה שסבר נותקה מגלה ואח"ל שהיה ליגעה כדי שלא ימחק השם כמו שפרש"י בחומש רק כדי שתודה ולא תשתה ועז"א ק"ו וכו' ותחלה א' מנחת קנאות מנחת זכרון כי עיקר הבאה הבעל היא מחמת הקנאה, ופה הקדים זכרון לקנאות כי הכהן מכוין יותר שיהיה זכרון לטובה ולזכות:

נח וביד הכהן יהיו מי המרים, ר"ל כשהם ביד הכהן יתן לתוכם דבר מר כמ"ש בסוטה (דף כ'). ופי' מי של דברים המרים, ולפי' השני בא סמוך במקום מוכרת כמו בני שלשים ר"ל מים המרים, וקראם כן ע"ש סופם:

נט (יט) והשביע אותה הכהן, למה חזר שם הכהן, פי' מפני שהיינו טועים, שס"ד אם תכנס מאליה דהא בשבועת העדים כתיב ושמעה קול אלה ובכ"ז חייב אף בנשבע מפי עצמו, וגם בשבועת

וְיִתֵּן עַל יְדָהָא יָת מִנְחַת דוּכְרָנָא מִנְחַת קִנְאָתָא הִיא וּבִידָא דְכַהֲנָא יְהוֹן מַיָּא מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא׃ יט וְיוֹמֵי יָתַהּ כַּהֲנָא וְיֵימַר לְאִתְּתָא אִם לָא שְׁכִיב גְּבַר יָתִיךְ וְאִם לָא סְטֵית לְאִסְתָּאָבָא בַּר מִבַּעְלִיךְ הֲוַי זַכָּאָה מִמַּיָּא מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא הָאִלֵּין׃ כ וְאַתְּ אֲרֵי סְטֵית בַּר מִבַּעְלִיךְ וַאֲרֵי אִסְתָּאַבְתְּ וִיהַב גְּבַר בִּיךְ יָת שְׁכָבְתֵּיהּ

ספרי

ת"ל והשביע אותה הכהן הכהן משביעה ואינה נשבעת מאליה: ם ואמר אל האשה בכל לשון שהיא שומעת דברי ר' יאשיה שהיה בדין ומה אם יבמה קלה לא עשה בה כל הלשונות כלשון הקדש סוטה חמורה אינו דין שלא עשה בה כל הלשונות כלשון הקודש ת"ל ואמר אל האשה בכל לשון שהיא שומעת דברי ר' יאשיה, ר' ישמעאל אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר ואמרה האשה אמן אמן אם אינה שומעת כיצד אמרה אמן אמן או אינה אומרת אמן אלא אחר האלה כשהוא אומר יתן ה' אותך לאלה ולשבועה בתוך עמך הרי שבועה אמורה הא מה ת"ל ואמר אל האשה למדה כהן סדר שבועה: סא אם לא שכב איש אותך מלמד שפותח לה בזכות אומר לה הרבה יין עושה הרבה שחוק עושה הרבה ילדות עושה הרבה קדמוך ונשטפו אל תגרמי לשם הגדול הנכתב בקדושה שימחה על המים. אומר לפניה דברי הגדה מעשים שאירעו בכתובים הראשונים כגון אשר חכמים הגידו ולא כחדו מאבותם ואומר לפניה דברים שאינן כדאי לשמען היא וכל משפחת בית אביה (כדלי נסס) ר' ישמעאל אומר בתחלה מודיעה כחן של מים המרים אומר לה בתי (אומר לך) חמים המרים האלו למה הן דומים לסם יבש הניתן על בשר חי ואין מזיקו כשהוא מוצא [מכה] מתחיל לחלחל אף [את] אם טהורה את שתי ואל תמנעי ואם טמאה את חנקי ממי המרים המאררים האלה:

סב (כ) ואת כי שטית אין לי אלא כדרכה שלא כדרכה מנין ת"ל וכי נטמאת. ויתן

התורה והמצוה

בשבועה ביטוי מפורש ואף כי השבע, ולכן חזר שם הכהן וכאן (בפסוק כ"א) והשביע הכהן שיהיה דוקא ע"י הכהן :

ם ואמר אל האשה, יש פה זרות גדול, כי מבואר אצלנו שאין מדרך הלשון להחזיר את השם בכל פעם רק ירמזנו על ידי כנוי, ועכ"פ גם במקום שיזכיר שם הפעול כמו בתחלת ענין יזכירנו בפעם הראשון ואח"כ יבא בכנוי, ופה בא זרות גדול שאמר תחלה והשביע אותה ואח"כ הזכיר שם האשה, מזה דרשו חז"ל בספרי ובסוטה (דף ל"ד) שבא ללמד שיאמר אל האשה ביחוד היינו כפי הלשון שהיא מבינה, ור' ישמעאל אומר שזה מדע ממ"ש ואמרה אמן, שלא ילדק אמירת אמן על דבר שאינו יודע ענינו, וא"ל שאמירת אמן הוא על האלה שבפסוק כ"א לא על השבועה שבפסוק י"ט, ורק האלה צריך שיאמר בלשון שמבינה לא השבועה, דהא אמר יתן ה' אותך לאלה ולשבועה בתוך עמך והיא אומרת אמן גם על השבועה כמו שיתבאר, ופי' ר' ישמעאל שמ"ש ואמר אל האשה, פירושו וכבר אמר קודם השבועה שתחלה היה צריך לאמר לה וללמדה סדר השבועה, ואח"כ משביעה, וא"כ שעור הכתוב ואמר אל האשה והשביע אותה, ובזה בא שם האשה כדין, כי מ"ש ואמר אל האשה הוא תחלת המאמר. ומ"ש שהכהן מלמדה סדר השבועה הוא מ"ש בסוטה (דף ל"ב ע"ב) ת"ר משמיעין אותה בכל לשון שהיא שומעת על מה היא שותה ובמה היא שותה על מה נטמאת וכו' שלא להוציא לעז על מים המרים עיי"ש :

סא אם לא שכב איש אותך, שעור הכתוב אם לא שכב איש אותך תחת אישך, ובאשר יצויר ששכב איש אותה באונס או בשוגג לכן הוסיף ואם לא שטית טומאה שאם לא שטית טומאה בשכיבה זו שלא היה במזיד וברצון בא אל השבועה (ובתוס' דהכא המפ' בזה). ומ"ש הנקי פי' הראב"ע שבא צווי במקום עתיד כמו ומות בהר, ר"ל תהיה נקיה, וממילא מכלל הן אתה שומע לאו רק שפותחים בזכות, וס"ל להת"ק כמ"ש במשנה דסוטה (דף ז') שקודם שמתחקה מגלה מאיימין עליה שלא תשתה, ור' ישמעאל ס"ל שמ"ש הנקי הוא צווי שמצוה לה שאם היא טהורה הנקה א"ע מן החשד ע"י שתית המים המרים ולא תמנע מלשתות, וממילא נשמע שאם אינה טהורה לא תשתה ותחנק בגרונה שלא יכנסו המים לתוכו, ומבואר שר' ישמעאל סבר שגם קודם מחיקת המגלה יש לדבר על לבה שתשתה שלא כשטת הגמ' (שם ע"ב), והגמ' לא רצה לתרץ מה שמקשה מברייתא שא' שמאיימין עליה שתשתה שברייתא זו ר' ישמעאל היא כי רצה לקיים הברייתא כפי הלכה, שלא פסקינן כר' ישמעאל :

סב (כ) ואת כי שטית טומאה, כבר פרשנו בפי' הקודם שמ"ש ולא שטית טומאה היינו שלא נטמאה ברצונה

וְכִי נִטְמֵאת וַיִּתֵּן אִישׁ בָּךְ אֶת־שְׁכָבְתּוֹ מִבַּלְעֲדֵי אִישֵׁךְ׃ כא וְהִשְׁבִּיעַ הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה בִּשְׁבֻעַת הָאָלָה וְאָמַר הַכֹּהֵן לָאִשָּׁה יִתֵּן יְהוָה אוֹתָךְ לְאָלָה וְלִשְׁבֻעָה בְּתוֹךְ עַמֵּךְ בְּתֵת יְהוָה אֶת־יְרֵכֵךְ נֹפֶלֶת וְאֶת־בִּטְנֵךְ צָבָה׃ כב וּבָאוּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה בְּמֵעַיִךְ לַצְבּוֹת בֶּטֶן וְלַנְפִּל יָרֵךְ

שפתי חכמים

אותה: י כלומר אם לא אמת מה שאמרתי יארע לי כו׳. דאל״כ יתן ה׳ בך אלה מבעי ליה ולמ״ד דמלת לאלה במקום בעבור

רש״י

(כא) בשבועת האלה. שבועה של קללה: יתן ה׳ אותך לאלה וגו׳. שיהיו הכל מקללין בך יבואך כדרך שבא לפלונית: ולשבועה. שיהיו הכל נשבעין בך לא יארע לי י כדרך שארע לפלונית וכן הוא אומר והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהצדיקים נשבעין בפורענותן של רשעים וכן לענין הברכה ונברכו וגו׳ בך יברך ישראל לאמר: את ירכך. בקללה הקדים ירך לבטן לפי שבה התחילה בעבירה תחלה: צבה. כתרגומו נפיחא: (כב) לצבות בטן. כמו להצבות בטן זהו שמוש פת״ח שהלמ״ד נקודה בו וכן לנחותם הדרך לראותכם בדרך אשר תלכו בה וכן לנפיל ירך להפיל ירך שהמים מצבים את הבטן ומפילים את הירך: לצבות בטן ולנפיל ירך. בטנו וירכו של בועל

ספרי

יתן איש בך את שכבתו להביא את הסרים. מבלעדי אישך להביא את אשת הסרים על הכל היה מתנה עמה: סג (כא) והשביע הכהן את האשה בשבועת

התורה והמצוה

ברצונה, ובזה י״ל שכן מ״ש כי שטית טומאה שפי׳ ברצון כמ״ש בירושלמי (פ״ק דסוטה ה״ב ופ״ד ה״ו) תחת אישך פרט לאונסין י״ל ה״ה שממעט שלא כדרכה שזאת לא תהיה ברצונה לרוב, ובפרט שממ״ש ושכב איש אותה י״ל שממעט שלא כדרכה. שזה ההבדל בין שכב אותה ובין שכב עמה (כנ״ל סי׳ נ״ט), לכן הוסיף וכי נטמאת, והיא נטמאה גם בשכיבה שלא כדרכה כמו שלמד בסנהדרין (דף נ״ד) מן משכבי אשה. והנה לשון נתן שכבתו מציין שכיבה שאינה ראויה להוליד, שכן נמצא לשון זה בביאת בהמה, ובכל בהמה לא תתן שכבתך (אחרי י״ח כ״ג וקדושים כ׳ ט״ו) שהבהמה אינה מתעברת מן האדם, ומצאת ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע (אחרי שם) הוסיף לזרע, ומפורש ביבמות (דף נ״ה) שבא למעט משמש מת, כי מלשון לא תתן שכבתך הייתי אומר אף משמש מת שאין ראוי להוליד, [וגבי בהמה למדינן לפטור משמש מת מיתר עריות], וי״ל שתפס בא״א לשון זה כי חייב אף אם הם עקרים וזקנים שאינן ראוים להוליד כל שמשמש באבר חי, וע״כ פה שאמר ויתן איש בך את שכבתו מרבה את הסרים, ומובא בירושלמי פרק ארוסה, ובש״ס (דף כ״ו) אמר שמוצא שחוץ מקנאים על ידו ופוסל בתרומה (ובק״א בשו״ת שער אפרים הקשה עמ״ש הרמ״א בא״ע (סי׳ כ׳) דכל שאין חיוב מיתה על ביאת איסור אין האשה נאסרת על בעלה והלא שחוף ומשמש באבר מת פטור ממיתה כמ״ש הרמב״ם (פ״א מה׳ א״ב) ומקנאים על ידו, ולק״מ דבהשקאה משביע ויתן איש את שכבתו שכולל שכיבת הסרים, וביבמות (שם) אמר שמכבת זרע שנאמר בא״א ממעט משמש באבר מת, ומ״ז האמור בש״ח ממעט שלא כדרכה ומ״ז שאמר בסוטה ממעט קנא לה דרך אברים דה״א בקפידא דבעל תליא והא קפיד, ולמה לא אמר שגם בסוטה ממעט אבר מת, אך שבסוטה משביע גם על הסרים כמ״ש ויתן איש בך את שכבתו, וה״א למעט אבר מת רק קנא דרך אברים, אבל אבר מת נכלל במ״ש את שכבתו, והרי בנדה (דף מ״ג) אמר לחד לישנא דשמואל דש״ז שאינו יורה כחץ אע״ג שאינה מזרעת טמויי מטמאה שנא׳ אשר לא יהיה טהור מקרה לילה אפילו קרי בעולם אע״ג דשם כתיב שכבת זרע, הרי שבדרך ההרחבה יקרא ש״ז וילדק ואשה אשר ישכב איש אותה ש״ז, אחר שגלי קרא, וה״ה גבי סוטה גלי קרא שאחר קנוי וסתירה המים בודקים אותה שבקפדת הבעל תליא והכמ״ל בזה יותר. ואחר שבמ״ש ויתן איש בך את שכבתו כולל גם שכיבת הסרים מבואר שמ״ש מבלעדי אישך שר״ל בלעדי שכיבת אישך, שה״ה שכיבת הבעל נקרי שכיבה אף שהוא סרים ולאו בר זריעה וכמו שפרש״י בסוטה (דף כ״ו), וא״צ למ״ש רש״י במשנה שאשת סרים מיירי שנסתרס לאחר שנשאה, שגם אם היה סרים בשעת נשואין מקיים בו שקדמה שכיבת בעל, ששכיבה מקרי, וכבר כתב ע״ז בחדושי הלכות מאינו מדברי רש״י רק גליון עי׳ במ״ל פ״ב ה״ו:

סג (כא) והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה, זה בא כמאמר מוסגר, ושעור הכתובים

ולא

בַּר מִבַּעְלִיךְ: כא וְיוֹמֵי כַהֲנָא יַת אִתְּתָא בְּמוֹמָתָא דִלְוָטָא וְיֵימַר כַּהֲנָא לְאִתְּתָא יִתֵּן יְיָ יָתִיךְ לִלְוָט וּלְמוֹמֵי בְּגוֹ עַמִּיךְ בְּדִיתֵּן יְיָ יַת יַרְכִּיךְ מַסְיָא וְיַת מְעַיְכִי נְפִיחָא: כב וְיֵעֲלוּן מַיָּא מְלַטְטַיָּא הָאִלֵּין בִּמְעַיְכִי לַאֲפָחָא מְעִין וּלְאַמְסָאָה יַרְכָּא וְתֵימַר

ספרי

האלה מכאן אתה דן לכל השבועות שבתורה הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהם שאינו אלא באלה ובשבועה אף פורטני בכל השבועות שבתורה שלא יהיו אלא באלה ובשבועה הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהם שאינם אלא ביו"ד ה"א אף פורטני בכל השבועות שבתורה שאינם אלא ביו"ד ה"א. יתן ה' אותך לאלה ולשבועה, בתוך עמך למה נאמר לפי שהוא אומר ושמעה קול אלה אין לי אלא אלה מנין לעשות שבועה כאלה הרי אתה דן נאמר כאן אלה ונאמר להלן אלה מה אלה האמורה כאן עשה שבועה כאלה אף אלה האמורה להלן עשה שבועה כאלה (ומה אלה ביו"ד ה"א אף שבועה ביו"ד ה"א) הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחד מהם שאינן אלא ביו"ד ה"א אף פורטני בכל שבועות שבתורה סתם אינן אלא ביו"ד ה"א:

סד בתוך עמך ועמך שלום. בתוך עמך ולא בזמן הזה הפרש בין אדם המתנוול במקום שמכירים אותו לאדם המתנוול במקום שאין מכירין אותו:

סה (כב) בתת ה' את ירכך נופלת ובאו המים המאררים האלה ר' יוסי הגלילי אומר זה בטני וירכו של בועל. אתה אומר זה בטנו וירכו של בועל או אינו אלא.

התורה והמצוה

ואת כי שטית טומאה וכו' יתן ה' אותך לאלה, ובעבור אריכות התנאים חזר פעם אחרת ואמר והשביע הכהן את האשה ולפרש שהוא שבועת אלה כ"כ הרמב"ן. וזה כמ"ש הריטב"א שבועות (דף לו) שמ"ש בקדושין (דף סב) אם שכב הנקי ואם לא שכב חנקי הוא אליבא דרב בסוטה (דף יח) ששתי שבועות הן, אבל לדידן שהוא שבועה אחת א"צ לכל זה, כי יש בשבועה זו תנאי כפול אם שכב הנקי ואת כי שטית יתן ה' אותך לאלה, שכ"ז שבועה אחת. וכן ברמב"ם (פ"ג מה' סוטה ה"ז) ואומר לה אם לא שכב וכו' הנקי ואת כי שטית וכו' יתן ה' אותך לאלה, הרי שכ"ז שבועה אחת בתנאי כפול כדינו, שלא הזכיר שיאמר ואם לאו חנקי. אולם יקשה לפ"ז למה חזר שנית והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה הלא כבר אמר והשביע אותה הכהן שמוסב על כל השבועה בשני התנאים שבה, פי' הז"ל שבא ללמד שתנאי הראשון של השבועה נקרא בשם שבועה ותנאי השני נקרא שבועת האלה כי בתנאי זה מזכיר קללה שבא ללמד שבכ"מ שנזכר בתורה שבועה כמו בשבועת הפקדון שאמר ונשבע על שקר ובשבועת הדיינים שכתוב שבועת ה' תהיה בין שניהם, גם הקללה בלא שבועה הוא בכלל שבועה. דלזה חלק את השבועה וקרא חלק הראשון שאין בו אלה בשם שבועה לבד, ותנאי השני שהוא אלה לבד קורא בשם שבועת האלה ללמד שגם אלה לבד נקרא בשם שבועה ובכ"מ שכתוב לשון שבועה יוכל לקבלו בלשון ארור וכמ"ש בשבועות (דף לו) ארור בו קללה בו שבועה דכתיב ויואל שאול לאמר ארור האיש וכתיב בהשביע אביו את העם. ועדיין לא ידענו שבמקום שכתוב לשון אלה כמו בשבועת העדות שכתוב ושמעה קול אלה שגם שבועה בלא אלה בכלל אלה, ועז"א יתן ה' אותך לאלה ולשבועה בתוך עמך שהקדים אלה לשבועה שלא כסדר השבועה דלכאן שהקדים את השבועה אל האלה להורות שגם תנאי הראשון שהוא שבועה בלא אלה דינו כאלה ובמקום שכתוב אלה גם שבועה בכלל. ובזה תבין אורך לשון הברייתא שלפנינו שהגר"א מחק חצי הברייתא שנראה לו שהוא אריכות לשון. ולפמ"ש הם שני למודים, [א] על מקום שכתוב שבועה שגם אלה בכלל, [ב] על מקום שכתוב אלה ששבועה בכלל. וממ"ש ללמד שצריך שבועה בשם מבואר דאתיא כר' חנינא בר אידי, וגם בזה יש שני למודים שהלמוד הא' הוא ששבועה הוא בשם וזה למד משבועת השומרים דכתיב שבועת ה' תהיה בין שניהם שהוא שבועה בשם והלמוד שאלה הוא בשם למד מכח שתנאי של האלה הוא בשם וכן תמצא במכלתא משפטים (סי' קמז וסי' קנז) ששבועה בשם למד ממ"ש שבועת ה' תהיה בין שניהם. ומ"ש ומה אלה ביו"ד ה"א צריך למחוק ועי' בשבועות שם וע' בספרא ויקרא (סי' רנג) ומש"ש:

סד לאלה ולשבועה בתוך עמך, מ"ש ועמך שלום, כן פי' חז"ל תמיד בספרא ומכלתא בכ"מ שכתוב ונכרת מקרב עמו ועמו שלום ופרשתיו לו סי' קלב. ומ"ש בתוך עמך כי זה עונש יותר כבד אם מתנוול בתוך עמו המכירים אותו, וממה שאמר שנית (בפסוק כז) והיתה לאלה בקרב עמה מדייק שמציין של עת שישבו על אדמתם, שמלת קרב העם מציין שהם מקובצים במקומם לא בזמן הגולה:

סה (כב) לצבות בטן ולנפיל ירך, ממה שלא אמר בכטי בטנך משמע שבא לכלול כל בטן שעסק בעבירה וכולל גם בטנו וירכו של בועל, ורש"י ז"ל בפי' כתב בטנו וירכו של בועל או אינו אלא של נבעלת כשהוא אומר את ירכך נופלת ואת בטנך צבה הרי של נבעלת אמור, מבואר שכן היה גירסתו בספרי וכ"ה במדרש

רבה

וְאָמְרָה הָאִשָּׁה אָמֵן ׀ אָמֵן׃ כג וְכָתַב אֶת־הָאָלֹת הָאֵלֶּה הַכֹּהֵן בַּסֵּפֶר וּמָחָה אֶל־מֵי הַמָּרִים׃ כד וְהִשְׁקָה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים׃ כה וְלָקַח הַכֹּהֵן מִיַּד הָאִשָּׁה אֵת מִנְחַת

בעל הטורים

שגרים של איש ושל אשה לכך כתיב מנחת קנאות הוא וקרינן היא: (כב) אמן אמן. פסיק בין שני אמנים. לומר אמן מאיש זה אמן מאיש אחר: (כג) ומחה ד׳. ומחה אל מי המרים. ומחה על כתף ים כנרת. ומחה ה׳ אלהים דמעה מעל כל פנים. ומחה ה׳ את שמו. ומחה אל מי המרים היינו מים חיים שנאמר ומחה על כתף ים כנרת מה התם מים חיים דכתיב מקדש לעין אף הכא מים חיים אם נטמאה ומחה ה׳ את שמו ואם נמצאת טהורה ומחה ה׳ אלהים דמעה ואם היתה עקרה נפקדת ואם היתה יולדת בצער יולדת בריוח: (כד) והשקה ב׳ במסורה. והשקה את האשה והשקה את כל השדים ואד יעלה מן הארץ והשקה. והשקה אותה הכהן נותן עפר במים ומשקה אותה וזהו ואד יעלה מן הארץ והשקה למה בשביל שעשתה מעשה שדים שזנתה וזהו

שפתי חכמים

כמבור שמסיה כלי לכל מקלל ומשביע: כ תוספות פ״ק דקדושין (דף כ״ז) פירשו דמהד אמן מפיק שפיר על האלה ועל השבועה ואיש זה ואיש אחר שהרי אכל מ״ש בפרשה קאי ואלה ושבועה כבדיא כהיגי בפ׳ וכתיב נמי תחת אישך דמשמע בין מאיש זה בין מאיש אחר ואידך אמן קאי אארוסה ושומרת יבם דלא כתיבי בפרשה ורש״י קיצר בלשונו: ל כדכתיב והקטיר המזבחה ואחר ישקה את האשה את המים: מ דק״ל הא גם זה כתיב לעיל ובאו המים המאררים האלה לצבות בטן וגו׳ ומתרץ לפי שנאמר וכו׳: נ לא שיבואו שם אל דברים מרים שכבר הם בבטנה ואין ס״ל ובאו בה בכולה אם כן מה ת״ל בטן וירך לפי שהן התחילו בעבירה תחלה לפיכך התחיל מהם הפורענות: למרים. להיות לה רעים נ ומרים:

רש״י

או אינו אלא של נבעלת כשהוא אומר את ירכך נופלת ואת בטנך צבה הרי של נבעלת אמור: אמן אמן. קבלת שבועה כ אמן על האלה אמן על השבועה אמן אם מאיש זה אמן אם מאיש אחר אמן שלא סטיתי ארוסה ונשואה שומרת יבם וכנוסה: (כד) והשקה את האשה. אין זה סדר המעשה שהרי בתחלה מקריב מנחתה ל אלא הכתוב מבשרך שכשישקנה יבואו בה למרים. לפי שנאמר בטן וירך מ מנין לשאר כל הגוף והגיף

ספרי

בטנה וירכה של נבעלת כשהוא אומר וצבתה בטנה ונפלה ירכה הרי בטנה וירכה של נבעלת אמור הא מה ת״ל לצבות בטן ולנפיל ירך זה בטנו וירכו של בועל מגיד הכתוב כשם שהפורענות פוקדתה כך הפורענות פוקדתו והלא דברים ק״ו אם מרת פורענות ממועטת המביא תקלה לחברו הרי הוא כיוצא בו ק״ו למדת הטובה מרובה: **כו** ואמרה האשה אמן אמן שלא נטמאתי אמן שלא אטמא דברי רבי מאיר ואין חכמים מודים בדבר אלא אמן שלא נטמאתי ואם נטמאתי יבאו לה. אמן עם איש זה אמן עם איש אחר אמן אם ארוסה אמן אם נשואה אמן אם שומרת יבם אמן אם משנתיבמתי, זה הכלל כל שתבעל ותהא אסורה לו על אותה השעה הוא מתנה עמה. הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהם שאינו אלא באלה ובשבועה כך פורטני בכל שבועות שבתורה שלא יהא אלא באלה ובשבועה, הואיל ופרט באחת מהם שאינה אלא ביו״ד ה״א אף פורטני בכל שבועות שבתורה שאינם אלא ביו״ד ה״א. והואיל ונאמרו שבועות סתם בתורה ופרט באחת מהם שאינה אלא באמן אף פורטני בכל שבועות שבתורה שאינם אלא באמן. אבא חנן אומר משום ר׳ אליעזר להביא את שבועות הדיינים שתהא באמן שאם אין אתה עונה אחריו אמן אתה עושה שבועת שוא. הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהם שמגלגלים עליה את הישן אף פורטני בכל שבועות שבתורה

התורה והמצוה

רבה והגר״א הגיה כן את הספרי אולם ברייתא זו מובא בסוטה ושם גרים כגרסתנו. ונראה שהספרי רצה ללמוד מזה גם מ״ש בסוף דבריו כשם שהפורענות פוקדתה כך פוקדתו ר״ל שמניהם שוים לצבות בטן תחלה ואח״כ לנפיל ירך אע״ג שבקללה הזכיר תחלה ירך ואח״כ בטן, ואם לא יביא הפסוק וצבתה בטנה וטכיח בטנו וירכו של בועל ממ״ש את ירכך נופלת נאמר עכ״פ שאין הפורענות פוקדם בשוה שנבעלת ירך תחלה והבועל בטן תחלה, לכן הביא פסוק וצבתה בטנה שמזה מוכח שני דברים [א] שמ״ש לצבות בטן זה בטנו של בועל [ב] כשם שהפורענות פוקדהם ר״ל שמניהם בטן ואח״כ ירך:

כו ואמרה האשה אמן אמן, כפל אמן על האלה ועל השבועה ועל מה שמגלגל עליו מאיש אחר ובעודה ארוסה או שומרת יבם ור״מ ס״ל שמשביעה על העתיד והחכמים חולקים עליו וכ״ז מובא בסוטה [דף יח], ות״ש הואיל ונאמר שבועה בתורה סתם וכו׳ כבר נתבאר בסי׳ ס״ג, והביאו כאן שנית מפני שחושב שלמדים מכאן

אתתא אמן אמן: כג ויכתוב ית לוטיא האלין כהנא בספרא וימחוק למיא מריריא: כד וישקי ית אתתא ית מיא מריריא מלטטיא ויעלון בה מיא מלטטיא למרירו: כה ויסב כהנא מידא דאתתא ית מנחת קנאתא וירים ית מנחתא קדם

ספרי

שיגלגלו עליה את הישן. והלא דברים ק"ו מה כוכה שלא נתבעה מקודם מגלגלים עליה את הישן גזילות שנתבעו מקודם אינו דין שיגלגלו עליה את הישן:

סז (כג) וכתב את האלות הכהן שומע אני כל אלות שבתורה ת"ל האלה. הכהן למה נאמר שהיה בדין נאמר כאן וכתב ונאמר להלן וכתב מה וכתב האמור להלן כשר בכל אדם אף וכתב האמור כאן כשר בכל אדם ת"ל הכהן: **סח** בספר ומחה בדבר הנמחה והלא דברים ק"ו ומה להטיל שלום בין איש לאשתו אמר המקום ספר שנכתב בקדושה ימחה על המים ספרי אפיקורסים שמטילין איבה ושנאה וקנאה ובעלי ריבות עאכ"ו שימחו מן העולם. ר' ישמעאל אומר ספרי מינים כיצד הוא עושה קודר את האזכרות ושורף את השאר ר' עקיבא אומר שורף את כולו מפני שלא נכתב בקדושה [בספר ומחה בדבר הנמחה] מכאן אמרו אין כותבים על הלוח ולא על הנייר ולא על הדפתרא אלא במגלה שנאמר בספר, ואינו כותב לא בקומוס ולא בקנקנתום אלא בדיו שנא' ומחה אל מי המרים כתב שיכול למחות: **סט** (כה) ולקח הכהן מיד האשה ולא מיד

התורה והמצוה

יתכאן ג"כ שצריך שיענה אמן וחגלגול שבועה דאו' כמו שמבואר בקדושין (דף כז). אמנם מ"ש אבא חנן אומר משום ר"א זה מובא במכלתא משפטים (סי' קנו) לא הבא שמע שוא אבא חנן אומר משום ר' אלעזר להביא שבועת הדיין וכו' כמ"ש כאן, וצריך להגיה פה לא הבא שמע להביא את שבועת הדיינים וכו', ר"ל שלא מכאן למדינן רק מלא תשא שמע שוא:

סז (כג) וכתב את האלות האלה הכהן, כינוי הרומז האלה בא להוציא שלא נחשוב שיכתב האלות הידועים בתורה, כגון אלות שבמשנה תורה. והנה כללתי בס' הת"ס ויקרא (סי' ד') שלעולם לא יבא שם הפועל לפני שם הפועל, ופה יצא מן הכלל שהיל"ל וכתב הכהן את האלות, וגם שם הכהן מיותר שכבר אמר והשביע אותה הכהן, ופי' הז"ל שמלאהו שיאמר וכתב ע"י שליח כמו וכתב לה ספר כריתות וכתב לו את משנה התורה שכבר ע"י שליח, כמ"ש באילת השחר (כלל טז) שיש פעלים שיתיחסו אל האדם שהלוה למעותם אף שאינו עושה בעצמו, לכן בא שם הכהן בסוף שדינו כאלו כתוב שני פעמים הכהן, שאם יכתוב וכתב פי' וכתב הכהן האמור למעלה ומוסיף שנית הכהן דוקא לא אחר וכמ"ש הרמב"ם [פ"ד מה' סוטה ה"ה] שאם כתבה ישראל פסולה:

סח וכתב בספר ומחה, יש הבדלים בין ספר ובין מגלה ובין אגרת, הספר הוא הנכתב להיות קיים לעולם כמ"ש בא כתבה על לוח אתם ועל ספר חוקה (ישעיה ל"ד) עמש"ש בפי' שם, והיה עניינו ידוע שהיו כותבים על הקלף המעובד ומסרטטים אותו, לא כן האגרת והמגלה והלוח, וע"כ אמר ר' ישמעאל (סוטה דף כז) בג' מקומות הלכה עוקבת מקרא התורה אמרה בספר והלכה בכל דבר, ואמר במגלה (דף יט) נקראת ספר ונקראת אגרת וכו' עיי"ש, וע"כ אמר אין כותבים על הלוח וכו' ומובא בסוטה (דף יז) עיי"ש, ובמ"ש ומחה שעיינו על המחיקה עד שאין רשומו ניכר מבואר שצריך כתב שיוכל למחות וכמ"ש בסוטה שם ובעירובין (יג), ומזה הוציא ק"ו לספרי מינים, והפלוגתא שלדעת ר' ישמעאל קודר האזכרות ולדעת ר"ע שורפן. לפמ"ש הרמב"ם [פ"ו מה' יסודי התורה ה"ח] שס"ת שכתבו אפיקורוס שורפין אותו עם האזכרות שבו מפני שלא כתבם לשמן וכמ"ש בהגמ"י (שם ה"א) בשם הרא"ש דאם לא קדש את השם מותר למחקו וכ"ד הרבה מן הפוסקים וזה מפני שפסקו כר"ע שהלכה כוותי' וכר' טרפון בשבת (דף קטז) ועיין בבו"ה סב יעקב (סי' לד) ור' ישמעאל בכאן ור' יוסי בשבת (שם) יסברו דשם שנכתב שלא בקדושה אסור לאבדו שכן דעת הפר"ה, וע"כ אמר שקודר לא שורף, ובספרי ראה (פיסקא סא) על לא תעשון כן לה' אלהיכם ס"ל לת"ק שהוא אזהרה לנותץ אבן מן ההיכל ור' ישמעאל ס"ל שהוא אזהרה למוחק השם. ואם נאמר כדעת הרא"ש שם שפליגי, י"ל שלכן מחמיר ר' ישמעאל יותר במחיקת השם אף שלא נכתב בקדושה, והכמ"ל, ומ"ש ומחה אל מי המרים והיה די לומר אל המים, לפ"ש בספרי למעלה להד מ"ד שנקראו מרים המאררים על שם סופם, באר שעתה ע"י מחיקת השם בתוכם יתהדש בהם טעם מרירות:

סט (כה) ולקח הכהן מיד האשה, כבר באהי (ויקרא סי' כט) שכ"מ שכתוב ידו מטעם שליה פיי"ש, ומזה הוציא שאם פרסה נדה לא היתה שוהה ואין הטעם מפני שמטמאה את המנחה דהא היתה מנחה תרבה ולא הוכשרה לקבל טומאה והבא הקדש דרבנן רק מגד שא"א שתמלא בעזרה להנופה ולקחת המנחה מידה:

הַקְּנָאֹת וְהֵנִיף אֶת־הַמִּנְחָה לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיב אֹתָהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ׃ כו וְקָמַץ הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְאַחַר יַשְׁקֶה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־הַמָּיִם׃ כז וְהִשְׁקָהּ אֶת־הַמַּיִם וְהָיְתָה אִם־נִטְמְאָה וַתִּמְעֹל מַעַל בְּאִישָׁהּ וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים וְצָבְתָה בִטְנָהּ וְנָפְלָה

שפתי חכמים

ואין בכשנה דבר אחר מר: ם פירשתי בפרשת אמור: ע דילפינן יד משלמים דכתיב ידיו תביאינה וגומר מה להלן הבעלים מניפין עם הכהן אף כאן עם הכהן וכתיב ולקח הכהן הא כיצד אלא שהכהן מניף והיא נ"כ מניפה עמו שידה למעלה משל כהן ועוד מן מיד האשה למד זה פי' מתחת יד האשה שידה למעלה מידו של כהן. דאל"כ היה לו לכתוב ולקח הכהן מן האשה ול"ל מיד: פ דקשה לרש"י דוהקריב משמע שקרב המנחה וכתיב אחר כך וקמץ הכהן מן המנחה משמע דעדיין לא נקמלה והיאך כתיב שקרב אותו קומץ שעדיין לא נקמץ. ומתרץ דוהקריב לשון הגשה הוא כלומר שמגיש את המנחה בקרן מערבית דרומית: צ כלומר אלא ממנו בלא כתובה ואפי' שותה אין שומעין לה כיון שנמחק השם עד שתאמר בפירוש טמאה אני אבל קודם שנמחק השם אם תאמר איני שותה ותצא בלא כתובה שומעין לה ואין משקין אע"פ שאינה מודה בטומאה: ק פירש רש"י בפרק היה נוטל פותחין את פיה שלא בטובתה ושופכים המים לתוך גרונה עכ"ל ובערוך ערך עור פי' לשון שיכור: ר ואע"פ שבקללה פלמה כתיב לצבות בטן ולנפיל ירך הבטן תחלה ואחר כך הירך הכוה לאו בבטנה וירכה של סוטה קמיירי אלא בבטנו וירכו של בועל: ש אע"פ דלעיל פירש שיהיו ככל הנבעין ביך ומקללין ביך כאן א"א לפרש כן דא"כ ל"ל: ת שבגלוי יוצר

רש"י

(כה) והניף. מוליך ומביא מעלה ומוריד ם ואף היא מניפה עמו שידה למעלה ע' מן של כהן: והקריב אתה. זו היא הגשתה בקרן דר' מית מערבית של מזבח פ קודם קמילה כשאר מנחות: (כו) אזכרתה. הוא הקומץ שעל ידי הקטרתו המנחה באה לזכרון לגבוה. (כז) והשקה את המים. לרבות שאם אמרה איני שותה צ לאחר שנמחקה מגלה מערערין אותה ק ומשקין אותה בעל כרחה אא"כ אמרה טמאה אני. וצבתה בטנה וגו'. אע"פ שבקללה הזכיר ירך תחלה ר המים אינם בודקין אלא כדרך כניסתם בה: והיתה האשה לאלה. כמו שפירשתי שיהיו ש הכל אלין בה: בקרב עמה. הפרש יש בין אדם המחנוול במקום שניכר ת לאדם המתנוול
במקום

ספרי

שלותה, מיד האשה שאם פרסה נדה לא היתה שותה: ע' והשקה את האשה לכ"ה נאמר והרי כבר נאמר ואחר ישקה את האשה מה ת"ל והשקה את האשה שאם נמחקה המגלה ואמרה איני שותה מערערים אותה ומשקים אותה בעל כרחה דברי רבי עקיבא (וחכ"א) [ר' שמעון אומר] ואחר ישקה את האשה למה נאמר [והלא כבר נאמר והשקה את (האשה) המים] ומה ת"ל ואחר ישקה את האשה שלשה דברים מעכבים בסוטה עד שלא נמחקה המגלה ועד שלא קרב הקומץ ועד שלא קבלה עליה את השבועה. ואין מגלתה כשרה להשקות בה סוטה אחרת רבי אחי בר' יאשיה אמר

התורה והמצוה

ע' והשקה את האשה, ברייתא זו היא הברייתא המובא בסוטה (דף יט ע"ב), ול"ל רש"א וכן הגיה הגר"א [כי לגי' וחכ"א א"א לפרש כמו שהתלבט בזה בז"ר ובז"א] והמיסס ס"ל דמביא מנחתה ואח"כ משקה כמ"ש ואחר ישקה, ומ"ש והשקה קודם הבאת המנחה, פי' שמאז מוכנת להשקותה [שמצאנו כמה פעלים שמורים שמוכן אל הפעולה כמ"ש באילת השחר כלל י'] והוא לר"ע שמאז מוכנת אל ההשקאה לענין שאינה יכולה לחזור בה כי כופין אותה לשתות, ולר"ש פי' שמוכנת אל ההשקאה שאם השקה קודם המנחה כשרה. ור"ש דייק כפל ואחר ישקה עם והשקה בתרא. ומפרש ואחר ישקה היינו שדברים הקודמים מעכבים, והשקה בתרא מלמד שאם נמחקה מגלה אחר הקטרה משקים אותה בעל כרחה. ובגמ' אמר עד שלא נמחקה מגלה אלא מאי משקה לה אמר רב אבי לא נצרכה אלא לרשומו ניכר. ולפ"ז מ"ש ג' דברים מעכבים [שמ"ש עד שלא קבלה את השבועה כדי נסבה כמ"ש בגמ'] אינם דומים שאם רשומו ניכר פסול אפי' דיעבד ואם הקדים השקאה למנחה כשר בדיעבד לר"ש, וזה יובן ע"פ הכלל שיסדתי באילת השחר (כלל מקע"א) שיש הבדל בין אחר ובין אחרי ואחר כן, שמלת אחר מורה סמיכת הדבר אחר דבר אחד קודם לו, אבל מלת ואחרי כן מורה סמיכת הדבר אחר מעשים רבים, וכן דעת ר' שמעון שאמר בנזיר (דף מו) כיון שנזרק עליו אחד מן הדמים הותר הנזיר לשתות ביין, שמפ' ואחר ישתה הנזיר אחר מעשה יחידי. ולפ"ז מ"ש כאן ע"ז
ואחר

כו וִיקָרֵב יָתַהּ לְמַדְבְּחָא: כו וְיִקְמוֹץ כַּהֲנָא מִן מִנְחָתָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא וּבָתַר כֵּן יַשְׁקֵי יָת אִתְּתָא יָת מַיָּא: כז וְיַשְׁקִנַּהּ יָת מַיָּא וּתְהֵי אִם אִסְתְּאָבַת וְשַׁקָּרַת שְׁקַר בְּבַעְלַהּ וְיֵעֲלוּן בַּהּ מַיָּא מְלַטְטַיָּא לִמְרִירוּ וְיִפְחוֹן מְעַהָא וְתִתְמְסֵי יַרְכַּהּ וּתְהֵי

אתתא

ספרי

משקים בה סוטה אחרת: **עא** והניף את המנחה מוליך ומביא מעלה ומוריד מנין שנאמר אשר הונף ואשר הורם מקיש הרמה לתנופה מה תנופה מוליך ומביא אף הרמה כן ומה הרמה מעלה ומוריד אף תנופה מעלה ומוריד זו היא מצות תנופה. לפני ה' במזרח שבכל מקום שנאמר לפני ה' הרי הוא במזרח עד שיפרוט לך הכתוב: **עב** והניף את המנחה לפני ה' והקריב אותה אל המזבח למד על מנחת סוטה שטעונה תנופה והגשה: (כו) וקמץ הכהן מן המנחה את אזכרתה והקטיר המזבחה זו הקטרת הקומץ שקרויה אזכרה. ואחר ישקה את האשה לענין שאמרנו: **עג** (כז) (והשקה את האשה עד) וצבתה בטנה ונפלה ירכה אין לי אלא בטנה וירכה שאר אברים מנין ת"ל ובאו בה אני אקרא ובאו בה מה ת"ל וצבתה בטנה נפלה ירכה אבר שהתחיל בעבירה ממנו תתחיל הפורענות, כיוצא בו אתה אומר וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה מי שהתחיל בעבירה ממנו התחילה הפורענות, כיוצא בו אתה אומר ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים מי שהתחיל בעבירה ממנו התחילה הפורענות, כיוצא בו אתה אומר ואכבדה בפרעה ובכל חילו פרעה התחיל בעבירה ממנו התחילה הפורענות, כיוצא בדבר אתה אומר הכה תכה את יושבי העיר ההיא לפי חרב מי שהתחיל בעבירה ממנו התחילה הפורענות אף כאן וצבתה בטנה ונפלה ירכה אבר שהתחיל בעבירה הוא מתחיל בפורענות והלא דברים ק"ו אם מדת פורענות ממועטת אבר שהתחיל בעבירה ממנו התחילה הפורענות ק"ו למדת הטובה מרובה. והיתה האשה לאלה שיהיו אלין בה יארעך כשם שאירע לפלונית. לשבועה שיהיו נשבעים בה שיארעך כשם שאירע לפלונית וכן הוא אומר (ישעיה ס"ה) והנחתם שמכם לשבועה לבחירי נמצינו למדין שהרשעים שבועה לצדיקים, ומנין שהצדיקים ברכה לרשעים וכן הוא אומר (ירמיה ד') והתברכו בו גוים ובו יתהללו ואומר ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך (בראשית י"ב) ואומר ויברכם ביום ההוא לאמר (שם מ"ח):

ואם

התורה והמצוה

ואחר ישקה שלשה דברים מעכבים סותר הכלל הזה דהא מלת ואחר בלתי מציין רק מעשה יחידי, אך דהא ואחר ישקה מציין שמעשה הקודם מעכב למעשה השני, וזה אינו פה לר"ש דהא הבאת המנחה אינו מעכב בדיעבד דהא למד מן והשקה קמא שאם השקה קודם הבאת המנחה כשר, ולכן חדש ר"ש שיש כאן דבר אחד מעכב גם בדיעבד שהוא מחיקת המגלה ועליה יצדק מלת ואחר בעצם, כי זה מעכב, ועז"א שלשה דברים מעכבים בסוטה שר"ל שמלת ואחר מציין בעצם אחר שנמחקה מגלה [כי קבלת השבועה כדי נסבה] שזה מעכב ואגב ידעינן הקרבת הקומץ שמעכב לכתחלה דהא סדר הקרבת המנחה קודם השקאה שזה לענין לכתחלה, ומ"ש ואין מגלתה כשרה להשקות בה סוטה אחרת וכו' הוא ענין אחר ומובא בסוטה (דף כ"ף ע"ב) וה"פ דת"ק סבר ועשה לה לשמה קאי אכתיבה ור' אחי סובר דקאי אמחיקה, ומיירי שהסוטה השניה קבלה כבר השבועה קודם כתיבת המגלה דבשני כהנים משקים ב' סוטות כמ"ש בסוטה (דף ח):

עא והניף את המנחה, כבר למדנו ממ"ש את חזה התנופה ואת שוק התרומה אשר הונף ואשר הורם, שכ"מ שכתוב תנופה היה גם הרמה וכן בהפך כמו שהתבאר בספרא (צו סי' קמח) ופי' בפי' שם. ומ"ש לפני ה' במזרח היינו בכ"מ שכתוב לפני ה' אצל תנופה כמ"ש בספרא (צו סי' קמט מצורע סי' מה ומנחות דף סא) ובארתי בארוך בתורה אור (צו סי' ט):

עב והניף זו תנופה ודינו ככל התנופות שכהן מניח ידו תחת יד בעלים, והקריב זו הגשה בקרן דרומית מערבית כמ"ש (צו סי' ט), ומ"ש (כו) וקמץ את אזכרתה הוא הקטרת הקומץ, ומ"ש ואחר ישקה התבאר בסי' עי"ן:

עג (כז) ובאו בה המים המאררים למרים, כבר אמר זה (בפסוק כד), ובא הדבר לדייק שמ"ש ובאו בה הוא דוקא ומוסיף עמ"ש ובאו במעיך, כי אח"כ יתפשטו בכל גופה, ח"ש שאר אברים מנין, וחזר וצבתה בטנה ללמד שבכ"ז יתחיל הלקה בבטן וירך שהתחילו בעבירה:

ואם

יְרֵכָהּ וְהָיְתָה הָאִשָּׁה לְאָלָה בְּקֶרֶב עַמָּהּ׃ כח וְאִם־לֹא נִטְמְאָה הָאִשָּׁה וּטְהֹרָה הִוא וְנִקְּתָה וְנִזְרְעָה זָרַע׃ כט זֹאת תּוֹרַת הַקְּנָאֹת אֲשֶׁר תִּשְׂטֶה אִשָּׁה תַּחַת אִישָׁהּ וְנִטְמָאָה׃ ל אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר תַּעֲבֹר עָלָיו רוּחַ קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהֶעֱמִיד אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וְעָשָׂה לָהּ הַכֹּהֵן אֵת כָּל־

בעל הטורים

והשקה את נחל השטים: (כח) ונזרעה. וסמיך זאת תורת הקנאות לומר שאם טהורה היא יהיו לה בנים צדיקים בעלי תורה:

שפתי חכמים

סא נו: א אע"פ שלא היה צריך לומר זה דהא כל הכתוב באשתו שקנאה ונסתרה קמיירי מ"מ איידי דבעי לפרש וטהורה היא ממקום אחר שפירושו מהאיש שקנא לה ונסתרה עמו פי' תחלה דואם לא נטמאה מיירי בסתירת האיש שקנא לה: ב שלא תאמר דונזרעה זרע נמשך אונקתה כלומר ונקתה או ונזרעה או ונקתה מהדברים המונעים הלידה ובזה ונזרעה זרע. לפיכך פירש ונקתה מהמים המאררים שהוא ענין האלה מצביית בטן ומנפילת ירך ופירש ונזרעה זרע לעצמו ולא עוד אלא ונזרעה

רש"י

במקום שאינו מכר: (כח) ואם לא נטמאה האשה בסתירה א זו: וטהורה היא. ממקום אחר: ונקתה. ממים המאררים ב ולא עוד אלא. ונזרעה זרע. אם היתה יולדת בצער תלד בריוח אם היתה יולדת שחורים יולדת לבנים: (ל) או איש. כמו או נודע כלומר אם איש קנאי הוא לכך והעמיד את האשה:

ונקה

ספרי

עד (כח) ואם לא נטמאה האשה ר' ישמעאל אומר וכי מי טמאה שהכתוב מטהרה ומה ת"ל ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא אלא מגיד הכתוב כיון שיצא עליה שם רע אסורה לבעלה. ר' שמעון ב"י אומר לא תעלה על דעתך שהזכות תולה במים המרים אלא אם לא נטמאה האשה וטהורה היא למה נאמר לפי שהוא אומר ואיש אשר ינאף את אשת איש לא שמענו אלא בזמן שיש לה עדים והתרו בה שהיא במיתה יש לה עדים ולא התרו בה פטורה מן המיתה הואיל ופטורה מן המיתה תהיה מותרת לבעלה אמרת ספק נבעלה ספק לא נבעלה אסורה לבעלה ק"ו לשנבעלה ודאי אלא הרי היא בכלל שנאמר כי יקח איש אשה ובעלה. ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא טהורה לבעל וטהורה לבועל וטהורה לתרומה: עה ונקתה מן האלות ואף מן

התורה והמצוה

עד (כח) ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא, מ"ש וטהורה היא מיותר. ומפרש ר' ישמעאל שר"ל אם היא טהורה גם בעיני העולם לא אם יצא עליה ש"ר שאז אין המים בודקים אותה, וזה עצמו הברייתא המובא בסוטה (דף ו' ע"ב), וטהורה ולא שי"ל עדים במדה"י, וטהורה ולא שתלה לה זכות, היא ולא שישבו ויהגו בה מוזרות בלבנה, שזה מ"ש שיצא עליה שם רע, שאז אין המים בודקים, ויש קיצור שה"ה שממעט אם י"ל עדים במדה"י, שאז אינה טהורה בפני העולם וכן אם תלה לה זכות שאינה טהורה באמת ורשב"י חולק וס"ל שהזכות אינו תולה כנ"ל מפני שא"כ אתה מוציא לעז על הטהורות ששתו וכו'. ולפ"ז לא ס"ל ג"כ הא שיש עדים במדה"י וכפסק הגמ' (שם ע"א) לר"ש מדזכות לא תליא עדים נמי לא תלו, וע"כ מפרש מ"ש וטהורה היא היא תשובת התנאי אם לא נטמאה אז אחר ששתה מים המרים טהורה היא ונקתה ובא ללמד שקודם השתיה היתה טמאה ודאי אע"ג שהיא ספק וללמד שכ"ש כשנבעלה ודאי ולא התרו בה שצריך לגרשה בגט, ור' ישמעאל לשטתו שלמד למעלה (סי' מה) ממ"ש והיא נטמאה והיא לא נטמאה שלעולם אין משקין אלא על הספק ולמד מסוטה לספק סרך ול"ל לזה למוד של וטהורה היא ור"ש לשטתי' שס"ל (נדה דף ג) שבסוטה אינו ספק מפני שיש רגלים לדבר ולא למדין ממנה לספק סרך, ולא פי' כר' ישמעאל שמ"ש והיא נטמאה והיא לא נטמאה היינו שהוא ספק, ולכן למד ממ"ש וטהורה היא, שעד עתה הגם שאינה טמאה אינה ג"כ טהורה ודאי רק ספק והבן. ועוד מפרש שמה שכפל וטהורה היא מלמד שהיא טהורה לכל הדברים שנאסרה להם תחלה והוא לבועל ולתרומה:

עה ונקתה ונזרעה זרע, מ"ש ונקתה היינו מן העונש שלא תאמר שיגע בה האלה לרעה כמ"ש שקללת הכס אפי' על תנאי היא באה, וז"ש ונקת' מן האלות וכן שלא תאמר שאף על שבועת אמת יש עונש ועז"א ואף מן השבועה, ומ"ש ונזרעה זרע, פי' ר"ע שאם היא עקרה נפקדת, ור"י פי' שר"ל שתוליד כדרך הרגיל בלא צער כמ"ש

נגדר

אִתְּתָא לִלְוָט בְּגוֹ עַמַּהּ: כח וְאִם לָא אִסְתְּאָבַת אִתְּתָא וְדַכְיָאָה הִיא וְתִפּוֹק זַכָּאָה וְתַעְדֵּי עִדּוּי: כט דָּא אוֹרַיְתָא דְקִנְאֲתָא דִּי תִסְטֵי אִתְּתָא בַּר מִבַּעְלַהּ וְתִסְתְּאַב: ל אוֹ גְבַר דִּי תֶּעְבַּר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יָת אִתְּתֵיהּ וִיקִים יָת אִתְּתָא קֳדָם יְיָ וְיַעְבֵּד

ספרי

השבועות. ונזרעה זרע שאם היתה עקרה נפקדת ד"ר עקיבא, אמר לו ר' ישמעאל א"כ ילכו כל העקרות ויקלקלו בשביל שיפקדו וזו שישבה הפסידה אלא מה ת"ל ונקתה ונזרעה זרע שאם היתה יולדת בצער יולדת בריוח נקבות יולדת זכרים אחד יולדת שנים שחורים יולדת לבנים קצרים יולדת ארוכים. ד"א ונקתה ונזרעה זרע להוציא את האילונית שאינה ראויה לילד. ד"א ונזרעה זרע מפני שהיתה בכלל ויצאה לידון בדבר החדש החזירה הכתוב לכלל:

עז (כט) זאת תורת הקנאות אין לי אלא לשעה לדורות מנין ת"ל זאת תורת דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר כחותם הדברים:

עז אשר תשטה אשה להביא אשת חרש ואשת שעמום שב"ד מקנאים להם (אף לפוסלן מכתובתם או אף להשקותם ת"ל והביא האיש את אשתו אל הכהן האיש משקה ואין ב"ד משקים. תחת (אישה) [אישך] להוציא את הארוסה. משמע מוציא את הארוסה או מוציא את היבמה ת"ל איש איש כי תשטה אשתו להביא היבמה ד"ר יאשיה ר' יונתן אומר (איש איש כי תשטה אשתו) [תחת אישך] להוציא את היבמה משמע מוציא את היבמה ומביא את הארוסה ת"ל תחת אישה להוציא את הארוסה:

עח (ל) או איש אשר תעבור עליו רוח קנאה למה נאמר לפי שהוא אומר ועבר עליו רוח קנאה או כשם שעד שלא קנא לה רשות אף כך משקנא לה רשות ת"ל או איש אשר תעבור עליו חובה ולא רשות. והעמיד (הכהן) את האשה לפני ה' (ופרע את ראש

התורה והמצוה

וג"ר פעל זה (הזריע סי' ג), ובברכות (דף לא) גרים ומהפך דברי ר"י לר"ע ולא משמע כן ממה שדרש זה שם על אם ראה הראה אם ראה מוטב וכו' ור"י ס"ל בכ"מ דלא דרשינן מלות כפולות כמ"ש במ"ר בכ"מ. ומ"ש ד"א מובא בסוטה (דף כו) שזה דעת ר' שמעון בן אלעזר דאילונית לא שותה, ומ"ש מפני שילא לדון בדבר החדש מתקן הגר"א:

עו (כט) זאת תורת הקנאות, כבר בארתי בפי' התו"כ (שמות) שר' יאשיה ס"ל דכ"מ שאומר זאת תורת בין בתחלת הענין בין בסוף מלמד שהוא תורה נוהגת לעולם, וכן דעת ר' יהודה סתמא דספרא בכ"מ שאומר זאת תורת אמר בספרא לבית עולמים, וזה כמ"ש התוס' בסוטה שלר' יהודה נוהג מנחת סוטה בנוב וגבעון ובזבחים אמרו להפך, ועיין במ"ל פ"א מה' ק"פ ודברתי מזה במק"א וע"כ אמר ר' יאשי' שמ"ש זאת תורת הקנאות מרבה לדורות היינו בנוב וגבעון כמ"ש במד' רבה בפי', ור' יונתן הולך במכלתא שם וכן פה ולקמן וס"ל שלא בא לרבות רק שסדר הלשון כ"ה לחתום הדברים כלשון זה, וס"ס שכן ס"ל בזאת תורת שבא בתחלה כמ"ש שם במכלתא, והיינו שר' יונתן ס"ל דאין מנחה בבמה:

עז אשר תשטה אשה תחת אישה וכו' או איש, מפרש רש"י שמלת או בא במקום אם כמו או נודע כי שור נגח הוא, כלומר אם היה קנאי הוא, ובאמת כבר בארתי בהתו"כ (ויקרא) שחז"ל לא רצו בזה לפרש מלת או כמלת אם, ופירשוהו כפשוטו, וס"ל לר' יאשיה שמ"ש אשר תשטה אשה תחת אישה מדבר בלא שלא קנא לה הבעל כגון אשת חרש ואשת שעמום רק הב"ד קנאו לה להפסידה כתובתה, ומדבר בשני לדדים, אשר תשטה בלא קנוי הבעל או איש אשר תעבור עליו רוח קנאה היינו אם אינו חרש ושעמום וקנא בעצמו, [כ"ל שמ"ש דברי ר' יאשיה מוסב גם על דרוש זה ומיושב קו' התוס' (דף כד ע"ב) ד"ה ור' יונתן תימא הכי רבויא לר' יאשי' מכ"ל] וממ"ש תחת אישך מוציא ארוסה [כ"ה בגמ' וכצ"ל בספרי] שהארוסה אינה תחתיו וברשותו, וממ"ש איש איש כי תשטה אשתו מרבה כל איש אף יבם, וס"ל שזה נקראת תחת אישה דלא מחסרה מסירה לחופה ובפרט למ"ש בגמ' (שם) שמיירי שבא עליה יבם שאז אף לשמואל כבר קני לה לענין שצריכה גט ושיורש את נכסי אחיו וכ"ש לרב, ובדברי ר' יונתן נ"ל ההא אישך להוציא את היבמה כמו שהוא בגמ', ומ"ש התוס' (שם) להק' דהקשא דאשה לאיש לר' יונתן מנ"ל, י"ל שס"ל כר"ע עפ"י מה שפרשתי דבריו למעלה (סי' לו):

עח (למ"ד) או איש אשר תעבר, כבר אמרנו (סי' עז) שמלה או זרה וגם שהם דברים יתרים ללא צורך, ופי' חז"ל שהם שני דברים ההלא אומר זאת תורת הקנאות אשר תשטה אשה, מדבר בעת שפייסה מדרך הצניעות שאז התורה הוא וקנא את אשתו היינו שרשות בידו לקנאות ולא חובה כדעת ר' ישמעאל:

הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ לא וְנִקָּה הָאִישׁ מֵעָוֹן וְהָאִשָּׁה הַהִוא תִּשָּׂא אֶת־עֲוֺנָהּ׃ פ ו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי יַפְלִא לִנְדֹּר נֶדֶר נָזִיר לְהַזִּיר לַיהוָה׃ ג מִיַּיִן וְשֵׁכָר יַזִּיר

בעל הטורים

(לא) את עונה ב' במסורה. הכא ואידך במדרים ונשא את עונה כדאיתא בסוטה שלא ידאג הבעל לומר גרמתי לה מיתה אלא היא תשא את עונה ודוקא הכא אבל בדברים שהיה יכול להפר ולא הפר לה בעלה הוא ישא את עונה: ונקה האיש מעון. ונקה שלשה תגין על הה"א לומר לך שנקה מחמשה עונות ואלו הן עון אשת איש עון פנויה עון שלא בא עליה עון בניו עון בנסיו: (ב) יפלא ב' במסורה חסרים. הכא ואידך בערכין דילפינן נדרים מערכין מה התם כערכך הכהן כן יהיה אף

רש"י

(לא) ונקה האיש מעון. אם בדקוה המים אל ידאג לומר חבתי במיתתה נקי הוא מן העונש. דבר אחר משישקנה תהא אלא בהיתר ונקה מעון שהסוטה אסורה ג לבעלה: (ב) כי יפליא. יפריש. למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה ד לומר לך שכל הרואה סוטה ה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי ניאוף: נדר נזיר. אין נזירה בכל מקום אלא פרישה אף כאן שפירש מן היין: להזיר לה'. להבדיל עצמו מן היין לשם שמים: (ג) מיין ושכר. כתרגומו מחמר חדת

שפתי חכמים

וזרעה: ג מדסולק לכתוב ונקה האיש מעון שהיא בהיתר' אלא אחר שבתתה משמע שהסוטה קודם שבתתה אסורה לבעלה: ד דק"ל היה לו להסמיך לפרשת נדרים. כי היא מקומה כראוי להיות. והרא"ם פירש שאין לו דמיון וערך עם פרשת סוטה מ"מ פריך למה נסמך אף שאין זה סדר של רש"י ז"ל: ה כלומר היותך שממולין אותה כדכתיב ופרע את ראש האשה

ספרי

כלא הסטה ונתן על כפיה) [ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת] אם עשה לה נקה ואם לא עשה לה לא נקה:

עט (לא) ונקה האיש מעון שלא יאמר אוי שהרגתי בת ישראל אוי לי שנוולתי בת ישראל אוי לי שהייתי משמש עם הטמאה לכך נאמר ונקה. שמעון בן עזאי אומר בטהורה הכתוב מדבר הואיל והביאה עצמה לידי דברים הללו אף היא לא תצא מידי פורענות לכך נאמר ונקה האיש מעון. ור"ע אומר בא הכתוב ללמדך שסוף זו למות וצבתה בטנה ונפלה ירכה והיתה האשה לאלה בקרב עמה: פ [ר"א] למה נאמר ונקה האיש מעון כשהאיש מנוקה מעון האשה ההיא תשא את עונה ולא כענין שנאמר לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם לא יבין ילבט אמר להם הואיל ואתם רודפים אחר זנות אף המים לא יבדקו את נשיכם לכך נאמר ונקה האיש מעון מעון ההוא:

פב (א ב) וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל

התורה והמצוה

שמעאל, ואח"כ אמר או איש אשר תעבור עליו רוח קנאה וקנא את אשתו ר"ל או בגלל שהי' מכבר קנא אז מתחיל עליו חובה ולא רשות שאז חובה עליו להעמיד את האשה לפני ה' והכהן יעשה לה את כל התורה הזאת ורק אם עשה לה התורה הזאת אז ונקה האיש מעון, ואם לאו אינו מנוקה מעון. והנה בסוטה (דף כה) פליגי בה רב אחא ורבינא בבעל שמחל על קנויו לאחר סתירה אם מחול או לא ואף למ"ד מחול י"ל דאינו מנוקה מעון:

עט (לא) ונקה האיש מעון, פי' שאין עליו עונש לא בגלל שהיא טהורה שיענש על שגול בת ישראל בחנם לא בגלל שהיא טמאה שיענש על ששמש עם הטמאה או על שהרג אותה ע"י קנאתו, ומ"ש והאשה ההיא תשא את עונה, מפרש ר' שמעון בן עזאי שגם אם היא טהורה תשא עון על שהביאה לידי כך שנמחק השם על ידה, ור"ע [ויותר טוב לגרוס רבי שכן אמר בשמו בסוטה דף כב] אומר שמדבר בגלל שהיא טמאה ותלה לה זכות שבכ"ז תשא את עונה ותמות במיתה זו:

פ ונקה האיש מעון, עוד פי' חז"ל שהוא מאמר תנאי ור"ל ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת ונקה ר"ל אם עשה לה הכהן כל התורה הזאת והאיש מנוקה מעון אז האשה ההיא תשא את עונה אבל אם יעשה לה התורה הזאת והאיש אין מנוקה מעון הזה אין המים בודקים אותה, ועי' מ"ש בזה למעלה (סי' לו):

פא (א ב) דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם, הנזירות הוא נדר מכלל נדרי איסור, והיה רפוי נדול

לֵהּ כַּהֲנָא יָת כָּל אוֹרָיְתָא הָדָא: לא וִיהֵי זַכָּאָה גַּבְרָא מֵחוֹבָא וְאִתְּתָא הַהִיא תְּקַבֵּל יָת חוֹבַהּ: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְפָרֵשׁ לְמִדַּר נְדַר נְזִירוּ לְמִזַּר קֳדָם יְיָ: ג מֵחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק

ספרי

אל בני ישראל ואמרת אליהם איש או אשה כי יפליא לנדר נדר נזיר להזיר לה' למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה לאסר אסר על נפשו שאם נדר יום אחד אסור יום אחד שנים אסור שנים מאותו המין שנדר מאותו המין אסור שומעני אף בנזירות [כן] ת"ל דבר אל ב"י שאם נדר יום אחד או שעה אחת אסור שלשים יום ואסור לשתות יין ולטמא למתים ואסור בתגלחת לכך נאמרה פרשה זו: **פב** איש או אשה לעשות נשים כאנשים, שהיה בדין מה אם במקום שעשה קטנים כגדולים לא עשה נשים כאנשים כאן שלא עשה קטנים כגדולים אינו דין שלא נעשה נשים כאנשים ת"ל איש או אשה לעשות נשים כאנשים. איש ולא קטן שהיה בדין ומה אם במקום שלא עשה נשים כאנשים עשה קטנים כגדולים כאן שעשה נשים כאנשים אינו דין שנעשה קטנים כגדולים ת"ל (איש ולא קטן כאן שעשה נשים כאנשים א"ד שנעשה קטנים כגדולים ת"ל) איש או אשה להוציא את הקטנים: **פג** (א"כ למה נאמר) כי יפליא להביא את מי שיודע להפלות מכאן אמרו [בן י"ב שנה יום אחד נדריו נבדקין] בן י"ג שנים ויום אחד נדריו קיימים. כי יפליא לרצונו ולא אנוס או אפי' אנוס הרי אתה דן נאמר כאן הפלאה ונאמר להלן הפלאה מה הפלאה האמורה להלן בנדר ובנדבה אף הפלאה האמורה כאן בנדר ובנדבה (מכאן אמרו בן שלש עשרה שנה ויום אחד נדריו קיימים): **פד** כי יפליא לנדור נדר או אפי' נדר בקרבן יהיה נזיר ת"ל לנדר [נדר נזיר] עד שידור בנדרו של נזיר, יכול אפי' יזיר את אחרים ת"ל נזיר את עצמו מזיר ואינו מזיר

התורה והמצוה

לכלול פרשה זו בפרשת נדרים וכדי שתדע שכל האמור בפ' נדרים נוהג גם בנזירות שהפרשת נדרים ביחוד מוזהר ושהאב והבעל מפר נזירות בתו ואשתו , ופי' חז"ל מפני שנדר הנזירות משונה משאר נדרים שאינו נאסר רק בזמן שנדר ובמין שנדר ובנזירות אפי' נדר רק יום א' ורק ממין א' כמו מן היין לבד אסור בכולם שלשים יום , ובלא זה משונה מדיני נדרים ולכן נאמרה בפ' מיוחדת :

פב איש או אשה , למה הוצרך לפרש שגם אשה נודרת נזירות הלא ידעינן שנדרי אשה כנדרי איש , פי' חז"ל מפני שבנדר נזירות חל על הנזיר קדושה שלא לטמאות למתים . וראינו שבקדושת כהונה אף שאם חל קדושת כהונה גם על הקטנים שאסור לטמאם בידים וקדשי קדשים נאכלים לזכרי כהונה בכל זה אין חל קדושת כהונה על הנשים , וכ"ש שקדושת נזיר שלא חל על הקטנים לא יחול על הנשים , ומשמע לכאורה בס"ל להספרי דמה שאיש מדיר את בנו בנזיר הוא כדי לחנכו שלר' יוחנן (נזיר דף כ"ט) שהלכה היא בנזיר יש נזירות גם בקטנים , וי"ל לפמ"ש בעלי הכללים שאין דנים יוכיח מהלכה (כמ"ש בס' כריתות ובתוס' סוטה דף כה ד"ה אינו) ה"ה שעבדינן הק"ו מה שמפורש בכתוב שרק איש או אשה גדולים ואין סותרים הק"ו ע"י מה שיש הלכה שאב מדיר את בנו בנזיר וצ"ע בזה . והנה היה יכול לכתוב אדם כי יפליא שאדם כולל גם האשה כמ"ש בהתו"ה ויקרא (סי' יו"ד) באורך רק שאדם כולל גם הקטן משא"כ איש ואשה הם דוקא גדולים ובא למעט קטן :

פג כי יפליא לנדור נדר , כבר כתבתי (ויקרא סי' נה) שפעל פלא מורה שפיטת הרעיון והבחירה המחשבית ומציין בשיודע לברר לשם מי נודר , וכבר כתבתי (למעלה סי' לח) ששם איש שמורה על הגדלות מציין הגדלות לפי ענינו שלענין עריות נקרא גדול כשהוא בן ט' שנים ויום א', וכ"מ שכתוב איש גבי עריות היינו בן ט' שנים , וביתר מקומות אינו איש עד שיהיה בן י"ג , אבל פה שמציין איש כי יפליא באר שהגדלות שלו שיקרא איש לענין נדר תלוי בשיודע להפלות וזה בתינוקת מבת י"א ובתינוק מבן י"ב כמ"ש בנדה (דף מו) ובנזיר (דף סב) , ועוד למדו שלשון יפליא מורה שעושה הדבר ברצונו לא ע"י אונס שאז אינו הפלאת ובחירת המחשבה והרצון החפשי , ולמדוהו ממ"ש ויקרא (כב) לפלא נדר או לנדבה , שבהבאת ע"כ מבואר שצ"ל ברצון כמ"ש יקריב אותו לרצונו :

פד לנדור נדר נזיר להזיר , אם יכתוב לנדור נדר לבד נפרש כל נדר שיהיה אף אם נדר קרבן חל עליו נזירות , לכן אמר נדר נזיר שפרש שנודר נדר של נזירות . אולם היה די שיאמר לנדור נדר להזיר ,

ונדט

מִיַּיִן וְשֵׁכָר יַזִּיר חֹמֶץ יַיִן וְחֹמֶץ שֵׁכָר לֹא יִשְׁתֶּה וְכָל־מִשְׁרַת עֲנָבִים לֹא

שפתי חכמים

אחרים: ו כלומר למה נקרא חדש יין וישן שכר ומפרש פל שם שמשכר: ז פי' דבר שמטבילין במים או בשאר כל משקה דכל כינוס שהיא לטבילה מתרגם יצבע כמו שפירש רש"י בסוף פרשת

רש"י

חדש ועתיק שהיין משכר ו כשהוא ישן: וכל משרת. לשון לביעה במים או בכל משקה ז ובלשון משנה יש הרבה אין שורין דיו שממנים. מיר שפרה פתו ביין: הרלנים:

ספרי

את אחרים א"כ למה נאמר נדר נזיר להזיר לעשות כנוי נזירות כנזירות, אף בנדרים כיוצא בהם מה בנדרים האב מפר נדרי בתו והאיש מפר נדרי אשתו אף בנזירות כיוצא בהם. ר' יהושע בן קרחה אומר להזיר אף את אחרים. להזיר לה' המצוה להנזר לשם. אמר שמעון הצדיק לא אכלתי אשם נזירות מעולם אלא אחד. כשבא אחד מן הדרום יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו תלתלים נמתי לו מה ראית להשחית שער נאה וגם לי רועה הייתי בעירי והלכתי למלאות מים מן המעין ונסתכלתי בבואה שלי פחז לבי עלי בקש להעבירני מן העולם נמתי לו רשע הרי את מתגאה בשאינו שלך של עפר ושל רמה ושל תולעת הוא הריני מגלחך לשמים, מיד גלחתי את ראשי ונשקתיו על ראשו נמתי לו כמותך ירבו בישראל עושים רצון המקום ועליך נתקיים איש או אשה כי יפליא לנדר נדר נזיר להזיר לה':

פה (ג) מיין ושכר יזיר (חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה) לעשות יין מצוה כיין רשות שהרי בדין הואיל ואונן אסור בשתית יין ונזיר אסור בשתית יין אם למדתי לאונן שלא עשה בו יין מצוה כיין רשות אף נזיר לא נעשה בו יין מצוה כיין רשות (ק"ו) [לא] מה (אם אונן) [לאונן] שעשה בו אכילת מצוה כיין מצוה [לפיכך] לא עשה בו יין מצוה כיין רשות נזיר שלא עשה בו אכילת מצוה כיין מצוה (אינו) דין [הוא] שלא נעשה בו יין מצוה כיין הרשות, הרי העובד יוכיח שלא עשה בו אכילת מצוה כיין מצוה ועושה בו יין מצוה כיין רשות והוא יוכיח לנזיר שאעפ"י שלא עשה בו אכילת מצוה כיין מצוה נעשה בו יין מצוה כיין רשות, ועוד ק"ו מה אם עובד שלא עשה בו פסולת האוכל כאוכל אכילה בשתיה ואכילת ענבים בשתיית יין עשה בו יין מצוה כיין רשות נזיר שעשה בו פסולת האוכל כאוכל אכילה כשתיה

התורה והמצוה

ונדע שצריך שידור להזיר דהיינו של נזירות, רק שאז נפרש שפעל להזיר שבא בהפעיל הוא יוצא לשני להזיר את אחרים כמו והזרתם את בני ישראל מטומאתם. לכן אמר נדר נזיר דהיינו שקבל נזירות על עצמו, וידעינו שמ"ש להזיר הוא פעל יוצא לגופו להזיר את עצמו, ובכ"ז עדיין מיותר מ"ש להזיר וכן מ"ש נדר, שהיה די שיאמר לנדר נזיר לה', ומטיב שמ"ש להזיר מלמד שכנוי נזירות כנזירות, כי השם מציין השם העצמי ומורה רק את הזכיר שם ההוא שקבל להיות נזיר, אבל הפעל להזיר מוסיף שבכל אופן שגלה דעתו שרוצה לפרוש מעניני העולם אל הנזירות והקדושה, וכולל כל לשון שהזכיר את הכוונה הוא אל הנזירות, ומ"ש שם נדר בא להקיש נדרים לנזירות שידות נדרים כנדרים [ח"ש אף בנדרים כיוצא בהם] ולהקיש נזירות לנדרים שהאב מפר נדרי בתו וכו' וה"ה לענין שעובר בבל יחל ובל תאחר כמ"ש בנדרים (דף ג) אמר א' דלמ"ד לא דברה תורה כלשון ב"א למדיק ידות בנדרים מן לנדר נדר ומקיש נזירות לנדרים, ונזיר להזיר מלמד שהנזירות חל על הנזירות ולמ"ד דברה תורה כלשון ב"א וצריך נזיר להזיר על ידות נזירות למד שהנזירות חלה על נזירות, דנימא קרא ליזור מאי להזיר ש"מ תרתי, פי' שמ"ד זה סובר שפועל נזר נמצא בקל ג"כ, שהוא נזרו אהור (ישעיה א') והיה יכול לכתוב לנזור בקל או ליזור בנפילת הנו"ן, וכלל הוא שכל שורש שנמצא מכנו הקל אז ההפעיל מורה על חוזק הפעל והשנותו וע"ז ממ"ש להזיר בהפעיל דרש שיוכל לשנות הנזירות על נזירות, ומאן דלא דריש כן ס"ל כפי' המפ' שפעל נזורו אחור הוא נפעל מנחי העי"ן שרשו זור, ע"ת שדים נכונו כמ"ש בפי' שם. ולפ"ז משורש נזר לא נמצא ממנו הקל רק ההפעיל לבדו ואין לדרוש מה שלא בא בקל. ומ"ש ריב"ק להזיר את אחרים, ס"ל דמה שאיש מדיר את בנו בנזיר הוא מה"ת, ומ"ש להזיר לה' היינו שיהיה לשם ה' כמעשה דשמעון הצדיק המובא בש"ס בבלי (נדרים דף ט' נזיר ד') ובירושלמי נדרים (פרק א' הלכה א') ונזיר (פ"א ה"ה):

פה (ג) מיין ושכר יזיר, הול"ל יין ושכר והומץ יין וכו' לא ישתה, בפרט לשנות הספרי דהמא כר"ש והוא ס"ל (נזיר דף ד') שאינו נזיר עד שידור מכולם ואיך אמר שיזיר ויהיה נזיר מיין ושכר לבד כמ"ש

אונקלוס

יִנְזַר חַל דַּחֲמַר חֲדַת וְחַל דַּחֲמַר עַתִּיק לָא יִשְׁתֵּי וְכָל מִתְרוּת עִנְּבִין לָא יִשְׁתֵּי וְעִנְּבִין

ספרי

כשתייה ואכילת ענבים כשתיית יין אינו דין שנעשה בו יין מצוה כיין רשות, לא אם אמרת בעובד שנענש בו מיתה לפיכך עשה בו יין מצוה כיין הרשות תאמר בנזיר שלא ענש בו מיתה שלא נעשה בו יין מצוה כיין רשות ת"ל מיין ושכר יזיר לעשות יין מצוה כיין רשות. ר' יוסי הגלילי אומר מיין ושכר יזיר למה נאמר לפי שהוא אומר (דברים י"ג) ואכלת לפני ה' אלהיך (במקום אשר יבחר לשכן שמו שם) [יכול] אף הנזירות במשמע ומה אני מקיים (ואכלת לפני ה' אלהיך) [מיין ושכר יזיר] בשאר כל היינות חוץ מיין מצוה או אף ביין מצוה ומה אני מקיים ואכלת (לפני ה' אלהיך) בשאר כל אדם חוץ מן הנזיר או אף בנזיר ת"ל מיין ושכר יזיר לעשות יין מצוה כיין רשות. אבא חנן אומר משום ר' אליעזר למה נאמר מיין ושכר יזיר שהיה בדין הואיל ואסור בטומאה ואסור ביין אם למדתי בטומאה שלא עשה בה מת מצוה כמת רשות אף היין לא נעשה בו יין מצוה כיין רשות [ת"ל] מיין ושכר יזיר: **פן** והרי יין הוא שכר ושכר הוא יין אלא שדברה תורה שתי לשונות. כיוצא בו אתה אומר שחיטה היא זביחה וזביחה היא שחיטה קמיצה היא הרמה הרמה היא קמיצה עמוקה היא שפלה שפלה היא עמוקה אות הוא מופת מופת הוא אות אלא שדברה תורה שתי לשונות אף כאן אתה אומר מיין ושכר יזיר והרי יין הוא שכר ושכר הוא יין אלא שתי לשונות דברה תורה. רבי אלעזר הקפר אומר יין זה מזוג שכר זה חי אתה אומר יין זה מזוג שכר זה חי או אינו יין זה חי ושכר זה מזוג (ת"ל) הרי אומר ונסכו רביעית ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר לה' חי אתה מנסך ואי אתה מנסך מזוג הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון יין זה מזוג שכר זה חי:

פן יזיר אין נזירה בכל מקום אלא פרישה וכן הוא אומר וינזרו מקדשי בני ישראל (ויקרא כ"ג) ואומר את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצור (שם כ"ה) ואומר והמה באו בעל פעור וינזרו לבשת (הושע ט') ואומר האבכה בחדש החמישי הנזר (זכריה ז') הא אין נזירה בכל מקום אלא פרישה (של יין). יזיר שומע אני מסחורתו ומרפואתו ת"ל (מיין ושכר יזיר

התורה והמצוה

כמ"ש בגמ' שם, ומ"מ פי' שבא להורות שהנזיר אף מיין ושכר של מצוה כגון שהשבע לשתות יין, או יין של מעשר שני או כהן ביין תרומה שמצוה לשתותו, וע"כ אמר לשון יזיר שמיין שפרישת היין הוא מצד גודל כח הנזירות ומיין שדוחה מצוה אחרת שפועל יזיר מיין הפרישה המוחלטת בכל אופן, [ופלפל בזה שיש ללמוד מהוק שאסור ביין מעשר כמ"ש לא אכלתי באוני ממנו ולא הותר ביין מצוה וכן נזיר לא יותר ביין [ומ"מ אף נזיר לא נעשה וכו' פי' שלא נעשה יין מצוה כיין רשות לשאינו נזיר, או שיש לגרוס אף נזיר נעשה בו יין מצוה כיין רשות ופי' כיין רשות לנזיר] ע"ז משיב שהוק שאני שגם אכילת מצוה אסור לאכול קדשים ומעשר אבל נזיר שלא נאסר רק יין י"ל שיין מצוה מותר, ואינו נאסר כיין רשות של נזיר, וע"ז עשה יוכיח מעובד במקדש ודחה שעובד המור שחייב מיתה ולכן צריך קרא, וריה"ג ס"ל דצריך קרא ללמד שמה שמצוה לשתות יין בירושלים הוא בשאר כל אדם חוץ מנזיר:

פן מיין ושכר יזיר, ת' אונקלוס ויונתן חמר חדת ועתיק, שהיין הישן משכר. והנה במ"ש יין ושכר אל תשת (ויקרא י"ד ס') פי' בספרא שם וכריתות (דף י"ג ע"ב) לת"ק יין מגתו באלו ושכר שהוא יין בן מ' יום במיתה, כי אחר שאמר יין אל תשת אנ"ל שכר, וזה אא"ל כאן דאין כאן רק אזהרה, ור"א ס"ל שם דשכר פי' ליין, אל תשת כדרך שכרותו, וגם זה אא"ל כאן, דגם משרת ענבים אסור, ור' יהודה פי' שם שכר לאחר משקים המשכרים וגם זה אא"ל פה, שאין אסור רק היוצא מן הגפן, וס"ל לת"ק שבא ללמד שיין ושכר הנאמר בכ"מ הם שמות נרדפים, וכשאמר גבי נסכים הסך נסך שכר ה"ה דיין מגתו כשר לנסכים כמ"ש בב"ב (דף צ"ז), ושיין ושכר האמור גבי עבודה אינו כולל יתר משקים, ושתי לשונות דברה תורה, הגם שבאמת יש הבדל בלשון יבואו לפעמים זה תחת זה, ור"א הקפר ס"ל דיין הוא המזוג ושכר הוא פסולת מזוי דהא גבי נסכים אין להביא מזוג, ויסבור כר"א שמ"ש יין ושכר אל תשת פי' יין כדרך שכרותו בלא מים שאם נתן לתוכו מים פטור, ומדברי הרמב"ם [פ"ה מה' נזירות ה"א והלכה ה'] משמע שהיה לו גי' שהשכר הוא שנתערב במים וצ"ע, וכפי הנראה היה קשה לו שהיל"ל שכר ויין כפי הכלל באילת השחר שדבר שיש בו חידוש כתוב תמיד לבסוף וע"כ שהשכר הוא יין ישן שאין ראוי לשתות רק ע"י תערובות ובזה שכר מוסיף על יין:

פן חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה, הול"ל מיין ושכר וחומץ יין וחומץ שכר יזיר, רק שאז הייתי אומר שהנזיר מלסחור ולהתרפאות במינים אלה כי פעל נזר שפירושו הפרשה שהוא פורש הפרישות מן האכילה

יִשְׁתֶּה וַעֲנָבִים לַחִים וִיבֵשִׁים לֹא יֹאכֵל׃ ד כֹּל יְמֵי נִזְרוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מִגֶּפֶן הַיַּיִן מֵחַרְצַנִּים וְעַד־זָג לֹא יֹאכֵל׃ ס כָּל־

רש"י

(ד) חרצנים. (נזיר לד) הם הגרעינין: זג. הם הקליפות שמבחוץ שהחרצנים

ספרי

יזיר) [לא ישתה בשתיה הוא אסור] מותר הוא בסחורתו וברפואתו: פח חומץ יין וחומץ שכר מגיד שעשה בו חומץ יין כיין שהיה בדין הואיל ועובד אסור בשתיית יין ונזיר אסור בשתיית יין אם למדתי לעובד שלא עשה בו חומץ כיין אף נזיר לא עשה בו חומץ כיין. ועוד ק"ו ומה אם עובד שנענש בו מיתה לא עשה בו חומץ כיין נזיר שלא נענש בו מיתה אינו דין שלא נעשה בו חומץ כיין ת"ל חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה מגיד שעשה בו חומץ כיין וכשם שעשה בו יין מצוה כיין הרשות כך עשה בו חומץ מצוה כחומץ רשות: פט וכל משרת ענבים לא ישתה וכי מה הניח הכתוב שלא אמרו והלא כבר נאמר מיין ושכר יזיר חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה ומה ת"ל וכל משרת ענבים לא ישתה מגיד שאם שרה ענבים במים שהם בנותן טעם ומכאן אתה דן לכל איסורים שבתורה ומה אם היוצא מן הגפן שאין איסורו איסור עולם ואין איסורו איסור הנאה ויש לו היתר לאחר איסורו עשה בו טעם כעיקר שאר איסורים שבתורה שאיסורם איסור עולם ואיסורם איסור הנאה ואין היתר להם אחר זמן איסורם אינו דין שנעשה בו טעם כעיקר: צ וענבים למה נאמר יש לי בדין עד שלא יאמר אם חייב על היוצא מן הפרי לא נחייב על פרי עצמו אלא אם אמרת כן ענשת מן הדין ת"ל וענבים ללמדך שאין עונשין מן הדין. לחים להביא את הבוסר אתה אומר לחים להביא את הבוסר או לחים להוציא את היבשים כשהוא אומר ויבשים הרי (כל) יבשים אמורים הא מה ת"ל לחים להביא את הבוסר. שהיה בדין הואיל וחייב ביין וחייב בענבים מה יין פרי גמור אף

ענבים

התורה והמצוה

האכילה והשתיה דוקא, כמו האבכה בחדש החמישי הנזר, שהוא הפרישה מן השמחה, וענבי נזירך הוא שהפרישם מלבצרם ולאספם הביתה, וכן ויזהרו מקדשי ב"י שלא ליגע בהם, וכן נפרש פעל יזיר דכאן, וע"כ אמר לא ישתה שנדע שהפרישה הנזכר כאן הוא מן השתיה לבד:

פח חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה, שלא תאמר שיין שהחמיץ אינו אסור לו כמו שלא נאסר לעובד שכתוב בו רק יין ושכר אל תשת, לכן פרט שבנזיר גם חומץ אסור, והיה די שיאמר חומץ יין לבד ונדע שה"ה חומץ שכר, רק שנטעה שלא נאסר רק יין מגוש שכתוב יזיר שמורה הפרישות לגמרי (כנ"ל סי' פ"ה) לא חומץ לכך חזר חומץ יין וחומץ שכר שנדע שהוא פי' למ"ש מיין ושכר יזיר וה"ה מחומץ יין וחומץ שכר יזיר מכל מגוש, ושאין הפי' יזיר מסחורתו רק יזיר שלא ישתה כנ"ל בסימן הקודם:

פט וכל משרת ענבים, שרשו שרה ונמצא ממנו בלשון המשנה אין שורין דיו, והא"פ שנתן מים ביין של ענבים שזה בכלל יין שכולל גם המזוג (כנ"ל סי' פ"ו) וע"כ אם שרה באופן שנתנו רק טעמם במים לא ממשם ומזה למד טעם כעיקר והוא הברייתא המובא בפסחים (דף מד) לרבנן דר"ע ושם אומר שלא למדו טכ"ע מגעולי נכרים דשם חידוש הוא דפגמא פורחא, אמנם למ"ש התוס' שם לר"ע שלמד טכ"ע בנזיר משום שהיה צריך להגעיל כלי היין שאסורים לנזיר, א"כ לענין נזיר אינו חידוש דיין לא נפגם בכלים כמ"ש ביו"ד (סי' קל"ז), ודוחק לומר מפני שכלל כלי מדין חידוש הוא, וי"ל שלכן אמר מכאן אתה דן לכל איסורים ר"ל הגם שא"ל לגופי' בא כדי ללמד על כל האיסורים שכולם נלמדים מנזיר בק"ו כי כל האיסורים א"א ללמוד מכלי מדין שחידוש הוא:

צ וענבים לחים ויבשים, לא נוכל ללמוד זה מן הדין דהא אף משרת ענבים אסור דאין עונשים מה"ד. והנה בתנ"ך לא נמצא שם מיוחד על ענבים יבשים כמו שנמצא בלשון חז"ל היה אוכל ענבים והותיר והעלן לגג לעשות מהם צמוקים (חולין דף כ"ה) ובכ"ז כל ענבים שמצאנו בתנ"ך מדבר בלחים, ואם יאמר ענבים ויבשים, נדע שפי' לחים ויבשים, ושם לחים מיותר, ופי' שר"ל שדי בשים להלוחית אף שלא נגמר עיקרא ענבים ופרי לענין מעשרות כמ"ש בפ"ב מה' מעשר דלענין מעשר אינו פרי דכתיב וכל מעשר הארץ מפרי העץ, והגוי"ע (פ"ט מה' מעשר מ"ה) הביא סייעתא לזה מירושלמי רפ"ג דבכורים עיי"ש, ובה' חיכות כתב הרמב"ם דבוסר מקרי פרי, ר"ל שהגם שבוסר לא נקרא ענבים שהם נקרא בשם ענבים לחים,

[illegible]

רַטִיבִין נִיבֵשִׁין לָא יֵיכוּל: ד כֹּל יוֹמֵי נְזֶרֵהּ מִכֹּל דְּיִתְעֲבֵד מִגֻּפְנָא דְּחַמְרָא מִפּוּרְצְנִין וְעַד עִצּוּרִין לָא יֵיכוּל: ה כָּל יוֹמֵי נְדַר נְזֶרֵהּ מַסְפַּר לָא יֶעְבַּר עַל רֵישֵׁהּ עַד מִשְׁלַם

ספרי

ענבים פרי גמור ת"ל לחים להביא את הבוסר. איסי בן (עקביא) [יהודה] אומר אלו נאמר יבשים הרי כל יבשים במשמע כשהוא אומר לחים ויבשים במה ענין מדבר ביוצא מן הגפן: **צא** (ד) כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין בא הכתוב ללמדך שאם אכל כזית מכולם שהוא לוקה את הארבעים ומכאן אתה דן לכל איסורים שבתורה ומה אם היוצא מן הגפן שאין איסורם איסור עולם ואין איסורם איסור הנאה ויש היתר לאתר איסורם הרי הם מצטרפים שאר איסורים שבתורה שאיסורם איסור עולם ואיסורם איסור הנאה ואין להם היתר לאתר איסורם דין הוא שיצטרף זה עם זה בכזית: **צב** מכל אשר יעשה מגפן היין שומעני (מן) [אף] העלים והלולבים במשמע ת"ל מחרצנים ועד זג מה הפרט מפורש פרי ופסולת פרי אף אין לי אלא פרי ופסולת פרי (להביא) [להוציא] את העלין ואת הלולבין שאינו פרי ופסולת פרי. ר' אליעזר אומר כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין אף העלים והלולבים במשמע א"כ למה נאמר מחרצנים ועד זג לא יאכל מיעוט חרצנים שנים וזג אחד דברי ר' אלעזר בן עזריה: **צג** אלו הן החרצנים ואלו הן הזגים החרצנים אלו החיצונים והזגים אלו הפנימים דברי ר"י ר' (יוחנן) [יוסי] אומר שלא תטעה, כזוגים של בהמה החיצונים זג והפנימי עינבל. מחרצנים ועד זג לא יאכל מגיד שלא פטר אכילת צער שהיה בדין ומה כפורים חמור פטר בו אכילת צער נזיר הקל אינו דין שיפטור בו אכילת צער ת"ל מחרצנים ועד זג לא יאכל: **צד** מחרצנים ועד זג לא יאכל למה

התורה והמצוה

ודעת איסי שאמר שלא נמצא בתנ"ך שם מיוחד לענבים יבשים שם ענבים כולל לחים ויבשים, ואם יכתב ענבים ויבשים נפרש שר"ל בין ענבים שכולל לחים ויבשים בין פירות אחרות יבשים לא יאכל, וע"כ צ"ל ענבים לחים ויבשים שבזה נדע שיבשים חוזר לענבים כמו לחים, וי"ל דאיסי ס"ל כר"א דמרבה מכל אשר יעשה מגפן היין לאסור אפי' עלין ולולבים וכ"ש בוסר:

צא (ד) מכל אשר יעשה מגפן היין, בזה מלמד שהגם שבא על כל אחד אזהרה מיוחדת הם מין אחד לענין צירוף לכזית ומובא בפסחים (דף מ"ה) ובנזיר (דף ל"ז) ומזה למד לכל איסורים שבתורה שהם מין אחד הגם שבאו עליהם אזהרות חלוקות הם מצטרפין כמו שחשב במעילה [פרק קדשי מזבח] כל האיסורים שמצטרפים זה עם זה, כמ"ש התרומה ותרומת מעשר והחלה והבכורים מצטרפין שכולם קרוים תרומה, כל הפגולים והנותרות מצטרפין כל הנבלות מצטרפים וכו'. ולפי דברי הספרי כולם נלמדים מנזיר בק"ו, ובספרא שמיני (סי' ע"ה) שמאים מלמד שמצטרפין זע"ז בשר ובשר חלב והלב בשר וחלב בין בחייהם בין במיתתם, ובארתי שם מפני שכל האיסורים החלוקים באזהרתם אין מצטרפים כמ"ש הרמב"ם (ה' מ"א פ"ד ופי"ד) לכן כלל כל מינים הטמאים כאחד ללמד שהם מין אחד לענין צירוף, כי שני מינים אין מצטרפים. כמ"ש במעילה שם (דף ט"ו ודף י"ז) ובשבת (דף ע"א) וכריתות (י"א) ובכ"מ, ומ"ש הרמב"ם (פ"ד מה' מ"א) כל איסורין שבתורה אין מצטרפים חוץ מאיסורי נזיר, ר"ל חוץ מאיסורי נזיר שלמדה תורה שהם כמין אחד לענין צירוף וה"ה כל כיוצא בהם כמ"ש כל שטומאתם ושעורן שוה מצטרפים זע"ז, ועי' בז"א שנדחק בזה:

צב מכל אשר יעשה מגפן היין, מפרש בנזיר (דף ל"ד) שת"ק דריש כללי ופרטי והוא פרט וכלל ופרט, ומרבי כעין הפרט פרי ופסולת פרי, כי יין פרי והומץ וחרצנים פסולת פרי, ואם לא היה כתוב מחרצנים וזג הייתי אומר שמכל אשר יעשה הוא פרט וכלל שכולל הכל אף עלין ולולבים ור"א דריש מיעט וריבה ריבה הכל ומה שמוסיף מחרצנים ועד זג ללמד שצריך שני חרצנים וזג אחד:

צג מחרצנים ועד זג, ר' יהודה דייק הלשון מן עד, שמשמע שמוסיף רבותא שגם הזג שקשה יותר לא יאכל וזה הפנימי שקשה נגד הקליפה, ור' יוסי ס"ל שזג הוא החיצון שהוא מלביש את הענבה, שזג מענין מלבוש ב"ר (פ' נו) הוה קאים לביש זגוי בלילה, וע"ש שהוא צלול כזכוכית, כמו מביא הזגג (ב"ק ל"א) דזג כוזא תורגם (חולין ע"ו) וכן ת"א כמ"ש בגמ' נזיר (דף ל"ד) ומה שתפס מחרצנים ועד זג, כי זג הוא אכילה גסה יותר מחרצן שיש בו קיוהא דפרי, כמ"ש בפסחים (דף מ"ב ע"ב) המחמד וכו' הא בפרגנא, ומשמיע דאף זג שהוא אכילת צער יותר לא יאכל:

צד מחרצנים ועד זג לא יאכל, עי' בנזיר (דף ל"ד) מובא מימרא זו בשינוי קצת ולפי נוסחא שבידנו נ"פ, שק"ל למה כתב מחרצנים ועד זג, שהם כדי שיהיה פרט וכלל ופרט היה לו לכתוב כללא דכל אשר

יְמֵי֙ נֶ֣דֶר נִזְר֔וֹ תַּ֖עַר לֹא־יַעֲבֹ֣ר עַל־רֹאשׁ֑וֹ עַד־מְלֹ֨את הַיָּמִ֜ם אֲשֶׁר־יַזִּ֤יר לַֽיהוָה֙ קָדֹ֣שׁ יִהְיֶ֔ה גַּדֵּ֥ל פֶּ֖רַע שְׂעַ֥ר רֹאשֽׁוֹ׃

שפתי חכמים

פרשת תזריע: ח כלומר דעת רש"י זג לשון זוג הוא: ט ר"ל דקדוש לא קאי אגוף אלא אשער והוכחתו מפסוק שלפני קדוש יהיה מדבר בשער כדכתיב תער לא יעבור על ראשו ואחר קדוש יהיה כתיב גם כן גדל פרע שער ראשו דמדבר בשער וקדוש כתיב באמצע מסתמא מדבר ג"כ בשער: י הולך להוסיף למ"ד על גדל מפני שאחר שפירש קדוש יהיה שער ראשו פירש יהיה קדוש שלא יתקנו רק יגדלנו וגם פרע סמוך לשער ראשו וכאלו אמר לגדל גידול השער של שער ראשו: כ כלומר סגול נקרא

רש"י

שהחרצנים בתוך כענבל ח בזוג: (ה) **קדוש יהיה.** השער שלו ט לגדל הפרע של י שער ראשו: **פרע.** נקוד פתח קטן כ לפי שהוא דבוק לשער ראשו פרע של שער ופירוש של פרע גדול של שער וכן את ראשו לא

ספרי

למה נאמר לפי שהוא אומר מכל אשר יעשה מגפן היין כלל מיין ושכר יזיר חומץ יין וחומץ שכר פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט מה הפרט מפורש פרי ופסולת פרי אף אין לי אלא פרי ופסולת פרי להביא החרצנים ואת הזגים שהם פרי ופסולת פרי אי מה הפרט מפורש פרי גמור אף אין לי אלא פרי גמור אמרת וכי איזה פרי גמור שלא אמרו הא אין עליך לדון כלשון האחרון אלא כלשון הראשון מה הפרט מפורש פרי ופסולת פרי אף אין לי אלא פרי ופסולת פרי להביא החרצנים ואת הזגים שהם פרי ופסולת פרי, אם זכיתי מן הדין מה ת"ל מחרצנים ועד זג לא יאכל אלא ללמדך כלל שאתה מוסיף על הפרט אי אתה יכול לדונו כעין הפרט להוציאו מן הכלל עד שיפרוט לך הכתוב כדרך שפרט לך בנזיר: **צה** כל ימי נזרו לעשות ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן (סיכול) [או] לא יהא חייב עד שישלים את נזירותו ת"ל ואחר ישתה הנזיר יין אחר כל המעשים דברי ר"א:

צו (ה) כל ימי נדר נזרו הרי הכתוב מוציאו מכלל יין ובא לו ללמד על התגלחת:

צז כל ימי נדר נזרו נדרו תלוי בנזירותו ולא נזירותו

התורה והמצוה

אשר יעשה מגפן היין בין הפרטים הקודמים ויהיה מיין ושכר יזיר חומץ יין וחומץ שכר פרט מכל אשר יעשה כלל ועונבים לחים ויבשים חזר ופרט והרבה כעין הפרט פרי ופסולת פרי שהם חרצנים וזג, כי אין לומר לרבות פרי גמור אחר שכל פרי גמור נאמר בפירוש, ומשיב שלכן אמר מחרצנים ועד זג שהוא מיותר ללמד שכל כלל שהוא מוסיף על הפרט אם אין פרט אחריו הוא כולל הכל והייתי מרבה אף עלין ולולבין, ואכמ"ל בזה:

צה והנה מוכיח ממ"ש כל ימי נזרו, שר"ל עד שיביא קרבנותיו, וכן משמע בגמ' (דף י"ד ע"ב) למאן דאמר דברי ריב"ת, אמנם ממה שסיים בספרי ת"ל ואחר ישתה הנזיר יין משמע שמשם יליף שמ"ש כל ימי נזרו פי' עד הבאת קרבנותיו שעדיין נקרא נזיר ואין פי' עד מלאת, ומדברי הספרי (סי' ק"ב) גבי גידול שער שכתוב כל ימי נדר נזרו וכן (סי' קכ"ב) גבי טומאה שכתב כל ימי הזירו לה' אמר לעשות ימים שלאחר מלאת כימים שבתוך מלאת או יכול לא יהא חייב אלא עד שישלים את נזירותו ת"ל ואחר ישתה הנזיר יין וכו', מבואר שא"א ללמוד ממ"ש כל ימי נזרו שיל"פ שר"ל כל הימים שקבל עליו נזירות [כי אם כאומר שלא נעשה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו א"א לקראם ימי נזרו] ועקר הלמוד ממ"ש ואחר ישתה הנזיר יין, שמבואר שקודם לכן אין לו לשתות. וכן גבי תגלחת וטומאה אין ללמוד מלשון זה, רק ע"י שכתוב ואחר ישתה הנזיר יין שגם הנזיר מיותר שהלא בעת ששותה יין אינו נזיר, ואיך קראו בשם נזיר רק שבא ללמד שעד רגע זו שם נזיר עליו, ונלע שמ"ש כל ימי נדר נזרו פי' עד הבאת קרבנותיו ולכן הגהתי כאן או לא יהא חייב ותיבת סיכול נמחק וכן הגיה הגר"א:

צו (ה) כל ימי נדר נזרו, מה שהתחיל שנית כל ימי נדר נזרו, מפני שדין תגלחת משונה מדין היין, שהותר מכללו בתגלחת מצוה, ושהותר שלשים יום, לכן מתחיל ענין בפ"ע, וכן אצל טומאה כמו שיתבאר (בסי' ק"ד):

צז כל ימי נדר נזרו, מה שהוסיף מלת נדר, להורות אף שלא נדר רק נזירות שעיקרו בא על ההפרשה מן היין בכ"ז אסור גם בתגלחת וזה כפי' הזית רענן שר"ל שנדרו תלוי בנזירותו ולא נזירותו בנדרו שנאמר שאינו מחויב רק כפי שנדר, וגם י"ל שמלמד שרק בימים השייכים אל הנדר אסור בתגלחת אבל בגרעתו מגלח תגלחת מצוה כי ימים אלה אין עולים אל הנדר אף שהייכים אל הנזירות דאינו מממא למתים ואינו שותה

יוֹמַיָּא דִּיגְזַר קֳדָם יְיָ קַדִּישׁ יְהֵי מְרַבֵּי פֵּרוּעַ שְׂעַר רֵישֵׁהּ: ו כָּל יוֹמִין דִּיגְזַר קֳדָם יְיָ עַל

ספרי

נזירותו תלויה בנדרו: **צח** תער לא יעבור על ראשו לעשות המגלח כמתגלח: **צט** תער לא יעבור על ראשו אין לי אלא תער תלש וספסף וסיפר מנין שהוא לוקה את הארבעים ת"ל קדוש יהיה מ"מ ד"ר יאשיה ר' יונתן אומר בתער הכתוב מדבר הא אם תלש וספסף וסיפר אינו לוקה את הארבעים: **ק** עד מלאת הימים אשר יזיר לה' מנין אתה אומר שאם אמר הריני נזיר סתם שמגלח יום שלשים ואחד ואם גלח יום שלשים יצא ת"ל עד מלאת הימים אשר יזיר לה' וכבר מלאו ימי נזירותו [או אפילו אמר הריני נזיר שלשים יום אם גלח יום שלשים יצא ת"ל עד מלאת הימים ועדיין לא מלאו] או אפי' אמר הריני נזיר ק' יום אם גילח ביום שלשים ואחד יצא ת"ל עד מלאת הימים ועדיין לא מלאו ימי נזירותו. אין לי אלא מי שיש לו הפסק לנזירותו נזיר עולם מנין ת"ל כל ימי נזרו קדוש הוא להביא את נזיר עולם: **קא** קדוש יהיה זו קדושת שער אתה אומר זו קדושת שער או אינו אלא קדושת הגוף כשהוא אומר קדוש הוא לה' הרי קדושת הגוף הא מה ת"ל קדוש יהיה זו קדושת שער. קדוש יהיה למה נאמר לפי שהוא אומר וגלח הנזיר פתח אהל מועד אין לי אלא המגלח כמצותו ששערו אסור ואוסר גלחודו

התורה והמצוה

שותה יין, וכן מלמד הדין המבואר ברמב"ם (פ"ד ה"ג) שאם אמר הריני נזיר כשיהיה לי בן והריני נזיר בך וכך יום והתחיל בנזירות שלו ואח"כ נולד לו בן פוסק מנזירות שלו ומונה את של בנו ומגלח ומביא קרבנותיו ואח"כ משלים נזירות שלו, וכן (שם ה"ו) באומר הריני נזיר לאחר עשרים יום וחזר ואמר הריני נזיר מעתה ק' יום שמגלח באמצע נזירות הק' יום, נמצא מגלח באמצע נזירות הק' יום, מפני שהיה נדר אחר של נזירות בנו בינתים והכתוב אמר כל ימי נדר נזרו תער לא יעבור, וכשהשלים נדר הנזירות אף שעדיין הוא בנזירות הנדר הקודם מותר לגלח, ולכן אמר זה גבי גלוח לא גבי יין וטומאה שלא הותר בכלות נדר בנו:

צח תער לא יעבור על ראשו, הי"ל הער לא יעביר כמו והעבירו תער על כל בשרם (לקמן) והעברת על רלשך (יחזקאל ה') רק שאז היה האזהרה רק על הנזיר וכשאמר האזהרה על התער כולל אף אחר המעביר התער וכמ"ש בנזיר (דף מ"ד) עיי"ש:

צט תער לא יעבור, ברייתא דפה מובא בנזיר (דף לט), ושם גרס תלש וכו' מנין ר' יונתן אומר תלש וכו' פטור, ולדעת התוס' בתרתי פליגי דלר' יאשיה איכא עשה אפי' לא תלש מעקרו ותלש לוקה ולר' יונתן פטור אפי' תלש אין בו לא לאו ולא עשה, ומדברי הספרי שאמר אינו לוקה משמע אבל עשה איכא גם לר' יונתן, ועי' בלח"מ מ"ש לשטת הרמב"ם ועי' בפ"מ פי' אחר. ומדברי הספרי מבואר דלר' יאשיה חייב מלקות אף בשאר מעבירין דס"ל קדוש יהיה הוא טעם למ"ש תער לא יעבור וכו' כנ"ל ור' יונתן ס"ל שאינו לוקה ובכ"ז אסור בעשה וזה לא כשטת הגמ' שמקשה לר' יונתן שאמר פטור והכתיב קדוש יהיה, וי"ל גם להספרי שמ"ש אינו לוקה הוא להפוקי מסברת ר"י ובאמת לר' יונתן אפי' עשה אין בו כשטת הגמ':

ק עד מלאת הימים, כשם נזירות למ"ד יום, וע"כ לכתחלה מגלח יום ל"א ובדיעבד יצא ביום למ"ד דמקצת היום ככולו, ואם פירש הריני נזיר שלשים כוונתו שלשים שלמים, שאל"כ היה די שיאמר הריני נזיר, ולכן גם בדיעבד צריך לגלח יום ל"א וכן אם פירש ק' יום. וכ"ז מובא בנזיר (דף ה' וא"ו) באורך. ונראה שמ"ש עד מלאת הימים אשר יזיר בלשון עתיד ולא אמר אשר הזיר למד שקאי על סתם נזירות, ור"ל מה שרגיל להזיר בסתם נזירות וכמ"ש בהה"ש (כלל מ"ה) שיבא עתיד במקום עבר להורות על הרגילות, וי"ל שלמד שלשים ממ"ש עד מלאת הימים איזה ימים שצריכים למלאת וכו' כר' יונתן בנזיר (דף ו' ע"ב) ובברייתא דלקמן (סי' ק"ג) שלמד מן פרע הוא כר' יאשיה שם. והנה מ"ש גבי תער עד מלאת הימים ולא אמר כן גבי יין וטומאה, משום שמ"ש עד מלאת הימים מוציא נזיר עולם שאין הפסק לנזירותו, והוא מקיל שערו ליב"ח, שלא אמרה תורה שלא יעביר תער רק עד מלאת הימים לא בנזיר עולם, וע"כ גם בדידיה יש ימים קצובים שבמלאת ימים הקצובים מקל בתער, אבל ביין וטומאה לא אמר עד מלאת הימים, והוסיף בטומאה כל ימי נזרו קדוש הוא לה' ללמד, שהגם שקדושת שער שמרמז במ"ש קדוש יהיה תלוי במלאת הימים, קדושת הגוף שמרמז במ"ש קדוש הוא אינו תלוי במלאת הימים, רק כל ימי נזרו קדוש הוא אף בנזירות עולם וכן מבואר בספרי (לקמן סי' ק"ח):

קא קדוש יהיה, למטה בסוף הענין אמר כל ימי נזרו קדוש הוא, שהוא קדושת גוף הנזיר, ולמה כפל פה קדוש יהיה, וע"כ שמוסב על שם ראשו, שראשו היה קדוש והיינו שער שבראשו שהוא אסור בהנאה

ו כָּל־יְמֵי הַזִּירוֹ לַיהוָה עַל־נֶפֶשׁ מֵת לֹא יָבֹא: ז לְאָבִיו

בעל הטורים

בנדרים הכל תלוי בחכם אם נראה לו יהיר ואם לאו לא יהיר: (ו) על נפש מת לא יבא. לומר לך שאם הפרה עליו הכיפה תתמה הזה שלא יאמר שהוא דורש אל המתים. שלשים טעמים כתיב נדר ונזירות בפרשה דסתם נזירות שלשים יום וכן ג"כ

ספרי

גלחוהו ליסטים מנין ת"ל קדוש יהיה מכל מקום. קדוש יהיה למה נאמר לפי שהוא אומר גדל פרע שער ראשו אין לי אלא מי שיש לו שער שינהג בו קדושת שער מי שאין לו שער מנין ת"ל קדוש יהיה מ"מ דברי רבי יאשיה ר' יונתן אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר כי נזר אלהיו על ראשו בין שאין לו שער ובין שיש לו שער הא מה ת"ל קדוש יהיה לענין שאמרנו (סתם נזירות שלשים יום שנאמר יהיה יהיה בגי' שלשים יום) גדל פרע שער ראשו למה נאמר לפי שהוא אומר (ויקרא י"ד) והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו אף הנזיר במשמע ומה אני מקיים גדל פרע שער ראשו בשאר כל הנזירים חוץ מן המנוגע או אפילו מנוגע ומה אני מקיים יגלח את כל שערו בשאר כל המנוגעים חוץ מן הנזיר או אף הנזיר ת"ל (וגלח אע"פ הד) [קדוש יהיה] גדל פרע שער ראשו. [גדל פרע] למה נאמר לפי שהוא אומר והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע, פרוע יגדל פרע, אתה אומר פרוע יגדל פרע או אינו אלא פרוע כמשמעו הרי אתה דן נאמר כאן

התורה והמצוה

בהנאה כמ"ש בקדושין (דף נ"ז), ופי' גדל פרע שלענין זה יהיה ראשו קדוש, שהשער אסור בהנאה, אולם הלא יש ללמוד זה ממ"ש בפסוק י"ח וגלח הנזיר פתח א"מ וכו' ונתן על האש, מבואר שצריך לשרפו, וכמו שלמד (בקדושין דף נ"ו ובחולין דף קמ"ו) דכלאי הכרם אסורים בהנאה מדכתיב פן תקדש פן תוקד אש, וז"ש קדוש יהיה למה נאמר, ומשיב שמפס לא ידע רק אם מגלח כמצותו, שאז טעון שרפה ואסור בהנאה לא אם גלחוהו לסטים. אולם יקשה שהיל"ל גדל פרע שער ראשו קדוש יהיה ונדע ששער ראשו קדוש לא שיאמר קדוש יהיה תחלה שאז מוסב על ראשו, ומשמע שהראש קדוש, דהא לא הוזכר שם שער למעלה וכבר נדחק המפ' בזה, וז"ש שניה קדוש יהיה למה נאמר ר"ל למה נאמר אחר השער לא יעבור על ראשו, שהיל"ל זה אחר גדל פרע שער ראשו, ומשיב שאם יאמר זה אחר גדל פרע נאמר שרק מי שי"ל שער לכן אמר קדוש יהיה על ראשו ללמד שהראש קדוש אף שא"ל שער [ועי' בנזיר דף מ"ו ע"ב וגמ"ש בארץ יהודה סי' כ"ז ואכמ"ל להאריך בזה] ור' יונתן ס"ל שידענו זאת ממ"ש כי נזר אלהיו על ראשו, ומ"ש קדוש יהיה גדל פרע ס"ל שבא ללמד שנזיר מצורע מגלח, כי במ"ש והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו י"ל שאין זה נוהג במצורע נזיר, דאין עשה דוחה ל"ת ועשה, וכתב הרמב"ם (בפ"ז מה' נזירות הט"ו) שמצורע נזיר מגלח אע"ב שיש ל"ת ועשה משום דכתיב קדוש יהיה והמצורע אינו קדוש, ולכן הקדים לאמר קדוש יהיה גדל פרע ר"ל רק נזיר שאינו מצורע שהוא קדוש יגדל פרע לא נזיר מצורע שאינו קדוש לא יגדל פרע כי עשה דוחה ל"ת, ור' יאשיה יסבור כשטת הגמ' יבמות (דף ה') שלכן דוחה עשה דמצורע עשה ול"ת דנזיר מפני שישנו בשאלה, עתה אומר גדל פרע למה נאמר ר"ל אחר שפי' פרע גידול שער הראש, היה די שיאמר גדל שער ראשו, ולמה כפל גדל פרע, ומשיב שבא ללמד שמ"ש במצורע ראשו יהיה פרוע פי' כמ"ש ר"א בספרא תזריע (סי' קג"ג) שפי' פרוע גידול שער ולא כר"ע שפירש פרוע מגולה ולמד מפה שפי' פרוע גידול שער, ובני' הספרים לענין שאמרנו סתם נזירות למ"ד יום וצריך למחקו מכאן שמבואר בנזיר שר' יונתן לא ס"ל דרשא דיהיה ויהיה סתירה לזה מפה וע"כ נכיך למחקו. וכן מ"ש בני' הספרים ת"ל וגלח אעפ"י שהוא נזיר מחק הגר"א דהא אמר שמן יגלח לא ידעינן, והגהתי כפי גרסתו, ת"ל גדל פרע. ומ"ש שניה למה נאמר קאי על גדל פרע, וכמ"ש נמלא מקור נפתח לטעם הרמב"ם שכתב דעשה דמצורע דוחה ל"ת דנזיר דמצורע אינו קדוש שתמה עליו הראב"ד מאין הוציא טעם זה, וביבמות (דף ה') אמר טעם אחר דעשה ול"ת דנזיר משום שישנו בשאלה ולמ"ש מקומו מן הספרי, ור' יאשיה ור' יונתן פליגי בזה ר' יאשי' ס"ל דמה דעשה דמצורע דוחה לאו ועשה דנזיר הוא משום שישנו בשאלה כטעם הגמ' ור' יונתן ס"ל כטעם הרמב"ם, וי"ל שר' יאשיה ור' יונתן אזלי לשטתם, שילה"ק לטעם הרמב"ם דמצורע אינו קדוש מפני שימי חלוטו אין עולים לו, הלא יקשה ממ"ש והתגלח העפ"י שהוא נזיר כמ"ש בספרא תזריע והם מדבר במוסגר שימי הסגרו עולים לנזירותו כמ"ש (הלכה ט') והוא קדוש ואיך דוחה עשה א ל"ת ועשה דנזיר. אך ר' יונתן לשטתו דס"ל (בדף לט) שאינו חייב הגלח בתער כנ"ל (סי' נ"ט) ושם איתא והתגלח בכל דבר, ולכן מותר לגלח שעדאי לשטתו מגלח שלא בתער דכ"מ שאתה מוצא עשה ול"ת אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב וכמ"ש בגמ' בכיוצא בזה, אבל ר' יאשיה לשטתו שס"ל שחייב גם שלא בתער

עַל נַפְשָׁא דְמִיתָא לָא יֵיעוֹל׃ ז לַאֲבוּהִי וּלְאִמֵּהּ לַאֲחוּהִי וּלְאַחָתֵהּ לָא יִסְתָּאַב לְהוֹן

ספרי

פרוע ונאמר להלן פרוע מה פרוע האמור להלן גידול שער אף פרוע האמור כאן גידול שער: **קב** כל ימי נזרו (מיר י"ד) לעשות ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן. או לא יהיה חייב אלא עד שישלים נזירותו הרי אתה דן הואיל ואסור ביין (ובשכר) ואסור בתגלחת. אם למדתי שעל היין שעשה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן אף תגלחת נעשה בה (שם מ"ד) ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן. ועוד ק"ו מה היין שאינו (מותר) [סותר] עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן תגלחת (שמותרת) [שסותרת] אינו דין שנעשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן. לא אם אמרת ביין (יבמות ה') שלא הותר מכללו לפיכך עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן, תאמר בתגלחת שהותרה מכללה לפיכך לא נעשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן. הרי טומאה תוכיח (מיר מ"ד) שהותרה מכללה ועשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן והיא תוכיח לתגלחת שאע"פ שהותרה מכללה נעשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן. לא אם אמרת בטומאה (שם) שהיא סותרת את הכל לפיכך עשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן, תאמר בתגלחת שאינה סותרת את הכל לפיכך לא נעשה בה ימים שלאחר הנזירות כימים שבתוך הנזירות עד הבאת קרבן. לא זכיתי מן הדין ת"ל ואחר ישתה הנזיר יין וכי הנזיר שותה יין אלא מופנה לדון להקיש גזירה שוה נאמר כאן נזיר ונאמר להלן נזיר מה נזיר האמור להלן עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שלפני נזירות עד הבאת קרבן אף נזיר האמור כאן עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שלפני נזירות עד הבאת קרבן:

קג גדל פרע שער ראשו למה נאמר לפי שהוא אומר עד מלאת הימים שאם אמר הריני נזיר סתם קורא אני עליו עד מלאת הימים שומע אני מיעוט ימים שנים ת"ל גדל פרע שער ראשו כמה הוא גידול פרע אין פחות משלשים יום אבל מחודש ולמעלה אי חדש ויום אחד אי חדש ושני ימים:

קד (ו) כל ימי הזירו לה' על נפש מת לא יבא הרי הכתוב משיאו מכלל תגלחת ובא לו ללמד על הטומאה:

קה על נפש (מת) לא יבא שומע אני נפשות בהמה במשמע ת"ל (לאביו ולאמו) [על

התורה והמצוה

אמ"ל כשטת הרמב"ם וס"ל כשטת הגמ' דנזיר ישנו בשאלה, [אולם פסקי הרמב"ם לא יעלו לפ"ז דהוא פסק בפ"ה מה"נ הי"א שאפי' גלח שלא בתער לוקה כר' יאשיה:

קב כל ימי נזרו, כבר באורתי זה למעלה (סי' נה) שמלשון זה טכל לפרש ג"כ פר"ל רק ימים שנדר, ונבי יין למד ממ"ש ואחר ישתה הנזיר יין לא קודם אעפ"י שהשלים נזירותו, ומבואר שפי' כל ימי נזרו כ"ז שהוא עדיין נזיר ובכאן למד ממ"ש ואחר ישתה הנזיר יין ששם הנזיר מותר ומלמד שקודם המעשים הוא עדיין נזיר לכל דיניו בין לענין תגלחת בין לענין טומאה כמ"ש לקמן:

קג גדל פרע שער ראשו, כבר באורתי (בסי' ק"א) שמלת פרע מיותר, שהיה די לומר גדל שער ראשו, ואמר שם שבא ללמד על מ"ש במצורע ראשו יהיה פרוע שפי' גידול שער וזה כר' אליעזר בספרא (תזריע) ונגא דהכא כר"ע דס"ל שמ"ש ראשו יהיה פרוע פי' מגולה [שכן הלכה] ומיותר גדל פרע, ודרש שבא ללמד שסתם נזירות למ"ד יום, והוא הברייתא שמובא בגמ' (דף ה' ע"ב) בשם ר' יאשיה וברייתא דסי' ק"א אליבא דר' יונתן והוא למד שלשים ממ"ש עד מלאת הימים ימים שצריכים למלאת כמ"ש בגמ' שם, וכמו שמשמע בברייתא דסי' קי"ף. ומ"ש אבל מחדש ולמעלה פי' אם פירש חדש ויום א' או חדש ושני ימים הוא נזיר כמו שפירש:

קד (ו) כל ימי הזירו לה', מה שפתח שנית ענין הדש מפני שדיני טומאה משונים מדיני יין ותגלחת, מדיני יין שמותר בת"מ, וסותר נזירותו, ומדיני תגלחת שגם המצורע אסור להטמאות במת וסותר כל הקודמים ותגלחת אינו סותר רק שלשים ותגלחת חייב המגלח כשהתגלח לא כן בטומאה וז"ש הרי הכתוב משיאו וכו', ומה שתפס לשון כל ימי הזירו ולא אמר כל ימי נזרו, בא ללמד רק אם קבל נזירות בעצמו לא נזירות שמשנה שהיה ע"י מלאך מותר לטמא למתים:

קה על נפש מת, אלינו שאין טומאה מת במלת נפש לבד, לנפש לא יטמא, בכל מטא נפש, וכל מטא נפש, רק מפני ששם נפש כולל גם הבהמה (כמ"ש באה"ש כלל מז) לכן אמר נפש מת, שלשון זה לא נמצא

וּלְאִמּוֹ לְאָחִיו וּלְאַחֹתוֹ לֹא־יִטַּמָּא לָהֶם בְּמֹתָם כִּי נֵזֶר אֱלֹהָיו עַל־רֹאשׁוֹ׃ ס כֹּל יְמֵי נִזְרוֹ קָדֹשׁ הוּא לַיהוָה׃ ט וְכִי־יָמוּת מֵת עָלָיו בְּפֶתַע פִּתְאֹם וְטִמֵּא רֹאשׁ נִזְרוֹ

רש"י

לא יפרע ואין קרוי פרע פחות ל משלשים יום: (ח) כל ימי נזרו קדוש הוא. צ קדושת הגוף מ מליטמא למתים: (ט) פתע. זה אונס: פתאום. זה שוגג. ויש אומרים פתע פתאום דבר אחד הוא מקרה נ של פתאום:

וכי

שפתי חכמים

ימקרא פתח קטן וגב פתח ממש נקוד תחת כרי"ם: ל פירוש מדכתיב קדוש יהיה גדל פרע יהיה בגימטריא ל' יום: מ פי' לא כמלה קדוש יהיה דלעיל שהוי"ו הואר לשער שלו: נ פירוש שניהם מורים על מהירות הדבר שלא הרגיש בו שימות דהוה אונס גמור דאם לא כן הוה נמי קלא איסור כדבר או אפשר שהוא עובר על לאו דעל נפש מת לא יבוא כיון שראה שהוא חולה היה לו ליזהר מלבא אל האהל שמא ימות והוה שוגג קרוב למזיד. לכן אמר די"א דהאי פתע פתאום דבר אחד הוא וכו' ואפשר דהרא"ם נמי כוון לזה. והשתא א"ש דרש"י מהפך לפרש המקרא שמתחלה מפרש פתע פתאום ואח"כ כי ימות באהל אלא כלומר דהשתא א"ב נמי מה שכתב הקרא עליו כלומר שהיה בפתע פתאום כאלו נפל עליו שאין יכול ליזהר מזה כך מת אדם זה פתאום כלומר שלא היה חולה והא דאמר מקרה של פתאום אינו פירוש מלת פתע פתאום רק פתאום

ספרי

נפש מת לא יבא במה ענין מדבר בנפשות אדם. רבי ישמעאל אומר אינו צריך שכבר נאמר לא יבא בנפשות המטמאות בביאה הכתוב מדבר אלו הם נפש אדם:

קן (ז) מה ת"ל לאביו ולאמו לא יטמא לאביו ולאמו אינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה עד שלא יאמר יש לי בדין הואיל וכ"ג בל יטמא לקרובים ונזיר בל יטמא לקרובים אם למדתי לכ"ג שמטמא למת מצוה אף נזיר מטמא למת מצוה, ועוד ק"ו ומה כ"ג שקדושתו קדושת עולם הרי הוא מטמא למת מצוה נזיר שקדושתו קדושת שעה אינו דין שיטמא למת מצוה. לא אם אמרת בכ"ג שאינו מביא קרבן על טומאתו לפיכך מטמא למת מצוה תאמר בנזיר שמביא קרבן על טומאתו שלא יטמא למת מצוה ת"ל לאביו ולאמו לא יטמא לאביו ולאמו לא יטמא אבל מטמא הוא למת מצוה. או לאביו ולאמו לא יטמא אבל מטמא הוא לשאר מתים אמרת ק"ו ומה כהן הדיוט שמטמא הוא לקרובים אין מטמא לשאר מתים נזיר שאין מטמא לקרובים אינו דין שלא יטמא לשאר מתים הא מה תלמוד לומר לאביו ולאמו לא יטמא לאביו ולאמו אינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה. הא עד שלא יאמר יש לי בדין נאמר כלל בכ"ג ונאמר כלל בנזיר מה כלל האמור בכ"ג בל יטמא לקרובים אף כלל האמור בנזיר בל יטמא לקרובים. אתה דן מכ"ג ואני אדון מכ"ה נאמר כלל בכהן הדיוט ונאמר כלל בנזיר מה כלל האמור בכ"ה הרי הוא מטמא לקרובים אף כלל האמור בנזיר הרי הוא מטמא לקרובים. אתה דן מכ"ה ואני אדון מכ"ג ת"ל לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו לא יטמא להם במותם אם היה (כ"ג) [כהן הדיוט] לאביו ולאמו לא יטמא אבל מטמא למ"מ, אם (הולך לשחוט את פסחו) [היה כ"ג] לאחיו אין מטמא אבל מטמא למת מצוה אם (היה כ"ה) [היה הולך לשחוט את פסחו] לאחותו אין מטמא אבל מטמא למת

התורה והמצוה

מלא על הבהמה, הנה שמלא והמת יהיה לו לא נמלא לשון נפש מת, [והגהתי כגירסת הגר"א שהוא כפי' פסח הגמרא] ור"י למד ממ"ש לא יבא שמשמע טומאת אהל. והנה הגם שהרמב"ם פסק דקברי כותים אין מטמאין באהל בכ"ז אזיר וכהן מוזהר על מגע. ולפ"ז נ"ל שאין מדייקים דיוק לא יבא:

קן (ז) לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו לא יטמא להם, כבר בארתי באילת השחר (כלל ר"י) שכ"מ שכפל הכנוי עם גוף הפעול יש בו מיעוט, כמו ולאחותו לא יטמא, ובאהיכם לא תרדה בו, וכן פה מה שכפל מלת להם בא למעט רק להם לא יטמא אבל מטמא למ"מ, שאין ללמדו מכ"ג שאיר חמור שמביא קרבן על טומאתו, וכן אין לפרש רק להם לא יטמא אבל מטמא לרחוקים שהוא כ"ש מכ"ה, רק שממעט מת מצוה. והנה ממ"ש בכלל על כל נפשות מת לא יבא אין ללמוד שכולל גם קרובים כמו כלל האמור בכ"ג, דהא בכלל האמור בכ"ה איננו כולל קרובים, וע"כ הוצרך אביו לגופיה שהאיר א"מ לקרובים ומטמא למ"מ, ואמו מוסיף שגם אם הנזיר הוא כ"ה מטמא למ"מ, ואחיו מוסיף אף שהוא כ"ג, ולאחותו מוסיף אף שהולך לשחוט את פסחו. שנסח שהגהתי הוא עפ"י דברי רש"י בברכות (דף יט ע"ב) שהביא כן דברי הספרי, וכ"ה בזבחים וכן הגיה בו"מ

בְּמוֹתְהוֹן אֲרֵי כְּלִילָא דֶאֱלָהֵהּ עַל רֵישֵׁהּ: ח כֹּל יוֹמֵי נִזְרֵהּ קַדִּישׁ הוּא קֳדָם יְיָ: ט וַאֲרֵי יְמוּת מִתָא עֲלוֹהִי בִּתְכֵף שְׁלוּ וִיסָאֵב רֵישׁ נִזְרֵהּ וִיגַלַּח רֵישֵׁהּ בְּיוֹמָא דִדְכוּתֵהּ

ספרי

למת מצוה אבל לבנו ולבתו לא נאמר שאין הקטנים נזורים: קז לא יטמא להם במותם במותם אינו מטמא אבל מטמא הוא בנגעם וזיבתם. אין לי אלא בנזיר בכ"ג מנין ת"ל לאמו. בכ"ג שלא היה צריך שכבר ק"ו הוא ומה אם במקום שכ"ה מטמא לאחיו מאביו אין כ"ג מטמא לאביו מקום שאין כ"ה מטמא לאחיו מאמו דין הוא שלא יהא כ"ג מטמא לאמו, אם זכיתי מן הדין מה ת"ל לאמו בכ"ג מופנה להקיש ולדון ג"ש נאמר כאן אמו ונא' להלן אמו מה אמו האמור להלן מטמא בנגעם ובזיבתם אף אמו האמור כאן מטמא בנגעם וזיבתם. לא יטמא להם במותם, במותם אין מטמא אבל עומד הוא בהספד ובשורה: קח כי נזר אלהיו על ראשו בין שיש לו שער בין שאין לו שער דברי ר' (נתן) [יונתן]: (ח) כל ימי נזרו קדוש הוא לה' למה נאמר לפי שהוא אומר עד מלאת הימים אין לי אלא שיש לו הפסק לנזירותו נזיר עולם מנין ת"ל כל ימי נזרו להביא נזיר עולם. קדוש הוא לה' זו קדושת הגוף אתה אומר זו קדושת הגוף או אינו אלא קדושת שער כשהוא אומר קדוש יהיה הרי קדושת שער אמורה הא מה ת"ל קדוש הוא לה' זו קדושת הגוף:

קח (ט) וכי ימות מת עליו (בפתע פתאום) להוציא את הספק שהיה בדין ומה במקום שלא עשה בו אונס כרצון עשה ספק כודאי כאן שעשה אונס כרצון אינו דין שנעשה ספק כודאי ת"ל וכי ימות מת עליו להוציא את הספק:

קט בפתע (פתאום) להביא את האונס שהיה בדין ומה אם במקום שעשה ספק כודאי לא עשה אונס כרצון כאן שלא עשה ספק כודאי א"ד שלא נעשה אונס כרצון ת"ל בפתע להביא את האונס. פתאום להביא את השוגג שהיה בדין (ומה אם במקום שלא חייב את המזיד) [ומה אם במקום שלא עשה בו אונס כרצון] חייב את השוגג מקום (שחייב את המזיד) [שעשה בו אונס כרצון] אינו דין

התורה והמצוה

כז"א ובסוגיא דנזיר יש פלפולים גדולים ושקה עמוקה וכמ"ש די כפי ההלכות דרכי בחבורי זה, ובמ"ש מה בכלל האמור בכ"ג בל יטמא לקרובים ני' הגמ' נזיר (דף מח) ששם מובא ברייתא זו משוגה, אך לפמ"ש התוס' [שם ע"א ד"ה ועד שלא יאמר] מבואר שצריך להקן בגמ' כמו שהוא בספרי, ומ"ש אבל לבנו ולבתו לא נאמר, ר"ל שאמר שלא שייכי בנזירות ידעיק מכ"ז מלהבי: ילאמו שסייכים בנזירות ואין מטמא להם:

קז לא יטמא להם במותם, אלא במותם מיותר, שכן בכ"ג אמור שהם לא יטמא, ובא לדייק שיטמא לזיבתם ונגעם אף שזב ומצורע המור ממת לענין טומאתם ושלוח מחנות כנ"ל (סי' ד'), ומזה לנודיק לכ"ג ששם גם לאמו מיותר [דכ"ש מאביו שקורבתו גדולה יותר שמטמא לאחיו מאביו ולא לאחיו מאמו] ומיותר לגז"ש, ור"ל דגז"ש מופנה מל"א למדין ואין משיבים, [ודברי התוס' (דף מח ע"ב) ד"ה ולאחותו המוסים דר' ישמעאל ס"ל דמופנה מל"א אין משיבים], וברייתא זו מובא (דף מה ע"א), וממ"ש לא יטמא להם מבואר רק לא יטמא אבל מהעסק בהספד ובשורה, ואין דינו ככ"ג דכתיב ומן המקדש לא יצא:

קח כי נזר אלהיו, התבאר למעלה (סי' קא): (ח) כל ימי נזרו וכו' נזיר עולם ונין, התבאר למעלה: קדוש הוא זו קדושת הגוף התבאר למעלה (סי' קא):

קח וכי ימות מת עליו, מלת עליו משמש כמלה לפניו, כמו מ ה עלי רחל, וימת הרן על פני תרח אביו, והיינו שודאי אלנו שמת וממעט את הספק. והנה בפסחים (דף כא) ונזיר (דף סג) שרצה ללמד מפסוק זה טומאת התהום, מסיק דטומאת התהום הלכתא גמירי לה, וג' זכחים מסיים דקרא אסמכתא בעלמא, ומבואר מדברי הרמב"ם (פ"ו מה' נזירות ופ"ו מה' ק"פ ופ"ד מה' ביאת מקדש) שודאי טומאת התהום אין מותר רק בדיעבד וספק טומאת התהום כמו המוצא מת מושכב בדרך מותר אפי' לכתחלה, אמנם בטומאה ידועה חלק הרמב"ם בין פסח שאפי' מהלך ברגליו טמא ובין נזיר שאפי' בטומאה ידועה טהור במהלך ברגליו, כמ"ש [בפ"ט מה' נזירות הי"ח] וכבר השיגו הראב"ד שהוא נגד הגמ' והאחרונים נלאו ליישבו, וכתבו שני' אהרת הי"ל להרמב"ם בסוגיא דפסחים, והעקר שהרמב"ם סמך על ספרי הלז שדרים קרא להוציא את הספק, ולא איירי בטומאת התהום שזה הלכה, רק בספק טומאה ידועה שעז"א שהיה בדין ללמוד מפוסס לאיסור (ועי' בספרי למעלה סי' מ"ה) כי בזה אין הלכה להתיר ויליף מקרא, וזה רק בנזיר לא בעושה פסח דלא גמירי ביה רק טומאת התהום, ועי' במרכבה המשנה בכ"מ הא"ל מ"ש בזה:

קט בפתע פתאום, כבר באחרתי (ישעיה סי' כט ה') ההבדל שביניהם, שפתע מציין נהירת הפעולה בלא

וְגִלַּח רֹאשׁוֹ בְּיוֹם טָהֳרָתוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יְגַלְּחֶנּוּ׃ י וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יָבִא שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יא וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶחָד לְחַטָּאת וְאֶחָד לְעֹלָה וְכִפֶּר עָלָיו מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל־הַנָּפֶשׁ וְקִדַּשׁ

רש"י

וכי ימות מת עליו. באהל ס שהוא בו: ביום טהרתו. ביום הזייתו ע או אינו אלא בשמיני שהוא טהור לגמרי ת"ל ביום השביעי אי שביעי יכול אפילו לא הזה ת"ל ביום טהרתו: (י) וביום השמיני יביא שתי תורים. להוציא את השביעי או אינו אלא להוציא את התשיעי קבע זמן לקרבן פ וקבע זמן למקריבין מה קרבן האמור שמיני ומשמיני והלאה אף מקריבין האמור שמיני ומשמיני והלאה: (יא) מאשר חטא על הנפש. שלא נזהר מטומאת המת ר' אלעזר הקפר אומר שציער צ עצמו מן היין: וקדש את ראשו. לחזור

שפתי חכמים

דאיהו שבא בפתע פתאום הוא מקרה. רא"ם: ס דאל"כ מאי עליו וכי המת מת עליו אלא פירוש באהל ומלת עליו כמו ועליו מטה מנשה: ע וא"א הוא טהרתו אע"פ שלא נטהר לגמרי כל עוד שלא הביא כפרתו מפני שיום הזייתו הוא קצת טהרתו: פ ר"ל לקרבנות שקרבין כדכתיב בפרשת אמור ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן: צ משמע דעבירה הוא שפירש מן היין. ומ"ת והא קיל הו"ק רש"י שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי ניאוף. וי"ל דודאי מצוה היא שיזיר עצמו מן היין אבל מ"מ עבירה קצת היא שציער עצמו מן היין מידי דהוה למי שמתענה תענית חלום בשבת והוה בעיניו זה שמתענה כאלו קיים מצוה גדולה שהוא עונג שבת ואפ"ה צריך להתענות אח"כ יום אחד מפני שהתענה בשבת ה"נ כן פירשו התוספות

ספרי

שנחייב את השוגג. ומנין שחייב את המזיד אמרת ק"ו ומה שבועת הפקדון שלא חייב את השוגג חייב את המזיד כאן שחייב את השוגג אינו דין שנחייב את המזיד, לא אם אמרת בשבועת הפקדון שכן אינו לוקה תאמר בכאן שלוקה והואיל ולוקה לא יביא קרבן ת"ל וכפר עליו מאשר חטא על הנפש דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר בפתע זה שוגג פתאום זה אונס: קיא וטמא ראש נזרו במי שהוא טהור ונטמא הכתוב מדבר הרי זה חייב בהעברת שער ובהבאת קרבן ולפטור את שנזר בבית הקברות. שהיה בדין ומה מי שהיה טהור ונטמא הרי זה חייב בהעברת שער ובהבאת קרבן מי שהיה טמא מתחלתו אינו דין שיהיה חייב בהעברת שער ובהבאת קרבן ת"ל וטמא ראש נזרו במי שהיה טהור ונטמא הכתוב מדבר הרי זה בהעברת שער ובהבאת קרבן ולפטור את שנזר בקבר: קיב וגלח ראשו ראשו הוא מגלח ואינו מגלח כל שערו. שהיה בדין הואיל ומצורע מגלח ומביא קרבן ונזיר מגלח ומביא קרבן אם למדת למצורע שמגלח כל שערו אף נזיר יגלח כל שערו. לא אם אמרת במצורע שמגלה תגלחת שניה לפיכך יגלח כל שערו תאמר בנזיר שאינו מגלח תגלחת שניה לפיכך לא יגלח כל שערו, לוים יוכיחו שאין מגלחין תגלחת שניה ומגלחים כל שערן והם יוכיחו לנזיר אע"פ שאין מגלח תגלחת שניה יגלח

התורה והמצוה

דעת וכוונה וזה מליין השוגג כמ"ש ואם בפתע בלא איבה הדפו ומפ' בספרא זה השוגג, ופתאום מליין מהירות הזמן התוכפת פעו' מבלי הכנה וזה באונס והוא דעת ר' יונתן וגם מובא ברייתא א' בכריתות, ומביא על פתע פסוק ואם בפתע בלא איבה הדפו ועל פתאום ויאמר ה' פתאום אל משה ואל אהרן, ור' יאשיה אומר שבפתאום מליין השוגג ומשתתף עם פתי, ופתע מליין האונס וכן דעת ת"א שמת' בתכף שלו, שפתאום מתרגם שלו שהוא השוגג. ומ"ש והדין נותן ומה אם במקום שלא חייב בו את המזיד ממק הגר"א, וקיימתי גרסתו שבזה נופל כל מה שנתגמגמו המפ' ולא מצאו מענה עי' בז"א באורך, והראיה שחייב מזיד מן וכפר עליו מאשר חטא, שמשמע שהטא במזיד:

קיא וטמא ראש נזרו, זה מיותר, ופי' חז"ל (מובא בנזיר דף יח) שהוא שייך לתחלת המאמר וכי ימות מת עליו וטמא ראש נזרו, ר"ל שכבר חל עליו הנזירות כראוי וטמא ראשו עי"ז, אז וגלח וביום השמיני יביא, לא אם טמא מתחלתו:

קיב וגלח ראשו, שם ראשו מיותר שהי"ל לומר וגלחו ויסוב על שם ראשו שהזכיר, ראש נזרו, וכבר בארתי בתחלת הספר (פרק טו) שחז"ל דורשים תמיד שם הכפל, ופי' שבא לדייק רק ראשו מגלח לא כל שערו, שלא נלמד ממצורע ולוים:

ביום

ביומא שביעאה יגלחנה: י וביומא תמינאה ייתי תרין שפנינין או תרין בני יונה לות כהנא לתרע משכן זמנא: יא ויעבד כהנא חד לחטאתא וחד לעלתא ויכפר עלוהי

ספרי

כל שערו ת"ל וגלח ראשו ראשו הוא מגלח ואינו מגלח כל שערו: **קיג** ביום טהרתו ביום הזייתו בשביעי אתה אומר ביום הזייתו בשביעי או בשמיני ת"ל בשביעי אי בשביעי אע"פ שלא הזה ת"ל ביום טהרתו ביום הזייתו בשביעי: **קיד** אין לי אלא שביעי שמיני תשיעי ועשירי מנין ת"ל יגלחנו. אין לי אלא ביום בלילה מנין ת"ל יגלחנו. אין לי אלא תגלחת טומאה תגלחת טהרה מנין ת"ל יגלחנו: **קטו** מכאן אמרו תגלחת טומאה כיצד מגלח ואח"כ מביא ואם הביא ואח"כ גלח לא יצא:

קטז (י) וביום השמיני להוציא את השביעי. אתה אומר להוציא את השביעי או אינו אלא להוציא את התשיעי אמרת ק"ו הוא אם הסמוך לאסור מותר הסמוך למותר אינו דין שיהיה מותר. והרי זמן אכילת פסח יוכיח שהסמוך לאסור מותר והסמוך למותר אסור אף אתה אל תתמה על זה שאע"פ שהסמוך לאסור מותר והסמוך למותר יהיה אסור. לא זכינו אדוננו מן הקרבים. קבע זמן לקרבים וקבע זמן למקריבים מה זמן שנאמר לקרבים הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה. אף זמן שנאמר במקריבים הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה. ועוד ק"ו ומה זמן שנאמר לקרבים שריבה הכתוב [בהן] את הפסולים הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה. זמן שנאמר במקריבים שמיעט הכתוב את הפסולין אינו דין שנכשיר בו משמיני והלאה. לא אם אמרת בזמן שנאמר בקרבים שנוהג בכל הקרבנות לפיכך הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה תאמר במקריבים שאין נוהג בכל הקרבנות לפיכך לא הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה לא זכיתי מן הדין (ת"ל שמיני). נאמר כאן שמיני ונאמר להלן (ויקרא כ"ב) שמיני מה שמיני האמור להלן הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה. אף שמיני האמור כאן הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה: **קיז** שתי תורים או שני בני יונה. מכאן אמרו (קנים פ"ב) אין מביאים תורים כנגד בני יונה ולא בני יונה כנגד תורים. אל הכהן אל פתח אהל מועד מלמד שהוא חייב בטיפול הבאתם עד שיביאם אל פתח אהל מועד:

(יא) ועשה הכהן אחד לחטאת. שיפרישם הכהן אחד לחטאת ואחד לעולה. אין לי (יומא מ"א) אלא הפרשה בכהן. הפרשה בבעלים מנין. אמרת ק"ו הוא אם מי שאין רשאי בהקדשתו רשאי בהפרשתו מי שרשאי בקדושתו אינו דין שיהא רשאי בהפרשתו. וכה"א ביולדת (שם י"ב) ולקחה שתי תורים או שני בני יונה. נמצינו למדים הפרשה בכהן והפרשה בבעלים נמצינו למדים (קנים פ"ב) קן סתומה וקן מפורשה: **קיח** וכפר עליו מאשר חטא על הנפש. (תענית י"א וש"נ) וכי

התורה והמצוה

קיג ביום טהרתו ביום השביעי, מפרש שמ"ש ביום טהרתו אין פירושו יום הבאת קרבנותיו שהוא אחר הטהרה שהוא בשמיני, רק פירושו יום ההזיה ולא די שיאמר יום השביעי לבד אעפ"י שלא הזה מעז"א ביום טהרתו:

קיד יגלחנו, כבר באַרתי באה"ש (כלל קנו), שלפעמים נכפל הפעל בצווי ללמד שיעשה הפעל בכל אופן וכן למד במצורע כפרא מצורע (סי' לא) ממה שאמר שנית יגלח שאם לא גלח בז' יגלח בח' וכו', וזה אם בפעל הראשון חסר בו תנאים בא הפעל שנית ללמד שאף שאין בו תנאים אלה בכ"ז יעשה את הפעל כמו ושרף אותו על עצים בא על ספק הדשן ישרף אעפ"י שאין דשן, וכן הוסיף יגלחנו בכל אופן אף אחר יום השביעי ואף בלילה של שמיני שלא נאמר ביום דוקא ולמד דה"ה לתגלחת טהרה שכשר בלילה ולא נאמר שדינו כמו במצורע שלמד דתגלחתו ביום ממ"ש ביום טהרתו (ספרא שם סי' ג') כי יש ללמוד תגלחת טהרה מתגלחת טומאה כמ"ש בנזיר לר"א:

קטו ביום השביעי יגלחנו וביום השמיני יביא, מבואר דתגלחת קודם להבאה, וכן גרים הגר"א ביום השמיני יביא מכאן אמרו וכו':

קטז (יו"ד) וביום השמיני, וה"א שיוכל להביא אחר שמיני, שכן במ"ש ביום השמיני תחת לי פי' מיום השמיני והלאה כמ"ש במק"א ומיום השמיני והלאה ירצה, ובא רק להוציא שלא יביא ביום הז':

קיז שתי תורים, כבר התבאר בהתו"ה ויקרא (סי' שכט) שזה נכתב בשבעה מקומות, ושם באַרתי דרושיהם בפרשוה, וכן איך למד הפרשת בעלים והפרשת כהן, ושצריך שיהיו ממין א' עיי"ש, ושם קראו בדבר, וכן מ"ש שחייב בטפול הבאתם התבאר בספרא (שם סי' ש"ל) וגם ביולדת:

קיח וכפר עליו מאשר חטא על הנפש, פי' שחטא על נפשו שצער עצמו מן היין, וסתמא דספרי ר"ש

והוא

אֶת־רֹאשׁוֹ בַּיּוֹם הַהוּא׃ יב וְהִזִּיר לַיהוָה אֶת־יְמֵי נִזְרוֹ וְהֵבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְאָשָׁם וְהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים יִפְּלוּ

שפתי חכמים

תוספות בב"ק (דף צ"א). ועי"ל דודאי מלוה היא שהפריש עצמו מן היין המשכר שמביא לידי נאוף אבל יין חדש שאינו משכר וענבים

רש"י

לחזור ולהתחיל מנין נזירותו: (יב) והזיר לה' את ימי נזרו. יחזור וימנה נזירותו כבתחלה: והימים הראשונים

ספרי

צל איזו נפש חטא בה שצריך כפרה על שציער נפשו מן היין. והלא דברים ק"ו ומה אם המצער נפשו מן היין צריך כפרה ק"ו למצער נפשו (על כל) [מכל] דבר. ר' ישמעאל אומר בנזיר טמא הכתוב מדבר שנאמר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש שמטמא למתים:

קיט וקדש את ראשו ביום ההוא: (יב) והזיר לה' את ימי נזרו, נמצינו למדין שמתחיל למנות מיום שגילח [דברי ר"י ב"י רבי אומר מיום הבאת קרבנותיו וחכ"א] והזיר לה' את ימי נזרו [והביא כבש בן שנתו לאשם]. כל אשמות שבתורה מעכבים הכפרה חוץ מזה. ר' ישמעאל [בן ברוקא] אומר אף זה מעכב שנאמר והזיר לה' אימתי והזיר בזמן שהביא כבש בן שנתו לאשם:

קכ והימים הראשונים יפלו מי שיש לו אחרונים סותר מנין אם אמר הריני נזיר מאה ימי' נטמא יום מאה חסר אחד סותר את הכל ת"ל והימים הראשונים יפלו מי שיש לו אחרונים סותר, או אפי' נטמא ביום מאה סותר את הכל ת"ל והימים הראשונים יפלו מי שיש לו אחרונים סותר, או אפי' נטמא בתחלת מאה

התורה והמצוה

והוא ס"ל כן במדרש (דף יו"ד) וכן בירושלמי, ועמ"ש בספרי תה"מ (סי' אל"ף במ"ל ס"ק ע"ג) לר' אלעזר הקפר, ור' ישמעאל ס"ל כדעת הת"א ויכפר עלוהי מדחב על מיתא, והוא ס"ל דנזיר אינו חוטא:

קיט וקדש את ראשו, [תקנתי הגי' עפ"י הגהות הגר"א שהם שני הברייתות המובאים בנזיר דף יח ע"א וע"ב] שר' יוסי בר' יהודה ס"ל שמ"ש וכפר וקדש הם ענינים מנגלות על מאמר הראשון, שעמ"ש וביום השמיני יביא, מפרש וכפר עליו, ועמ"ש וגלח, מפרש וקדש את ראשו, ולכן הוסיף ביום ההוא, ר"ל ביום שקדש את ראשו, היינו ביום הגלוח, שמאז (יב) והזיר לה' וכו', ר"ל שמאז חל הנזירות החדש, ורבי ס"ל שפי' ביום ההוא ביום השמיני, שאם פי' ביום הז' היל"ל ביום השביעי יגלחנו וקדש והזיר וביום השמיני יביא, ומ"ש ביום ההוא ר"ל שקדושת הראש חל ביום השמיני אף שלא הביא קרבנותיו, וחכמים ס"ל שא"כ היל"ל וביום השמיני יביא שתי תורים וקדש את ראשו והזיר ועשה הכהן וכו' והביא כבש בן שנתו, ועכ"ל שמ"ש וקדש הוא אחר הבאת החטאת שאמר וכפר עליו שהכפרה הוא בחטאת, ואחר הכפרה וקדש והזיר ואח"כ האשם שאינו מעכב הכפרה, ומ"ש ביום ההוא, ר"ל אף שלא הביא אשמו, ור"י מפרש בגמ' שמפ' והזיר והביא אימתי הזיר בזמן שהביא, נראה פי' עפ"י הכלל שכתבתי באילת השחר (כלל מ"א) שהוי"ו הבא ברא' העבר פעמים היא מחברת ופעמים היא מהפכת העבר לעתיד, ובעלי הלשון נתנו סימן שאם בא אחר פעל עתיד היא וי"ו מהפכת, ואחר פעל עבר היא וי"ו מחברת, ויש מקומות שאם תקיף על עקר המאמר מדבר בעתיד, והם תקיף על פעל פרטי שבא לפניו בא לפעמים לפניו פעל עבר, ובזה יפרשו לפעמים שהיא וי"ו מחברת עיי"ש, וכן פה שבא לפניו פעל עבר אשר חטא על הנפש, מפרש שפעל וקדש הוא פעל עבר, והוא שפש"ש בגמ' (שם דף יח) שר' ישמעאל ס"ל כר' אלעזר הקפר שנזיר טמא הוא חוטא מפני שצער עצמו מן היין, ועקר ההטאה הוא רק בנזיר טמא כמ"ש (בדף ג) דאיידי דבעי מסתר מתחרט כמ"ש שם, וכמ"ש במ"ל (סי' א' ס"ק טג), וא"ש וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וקדש והזיר [כגלס פעל עבר כמו פעל חטא] ר"ל שזה הוא ההטאה מה שקדש ראשו ביום ההוא שהאריך ימי הנזירות ומתחרט ע"י שמזיר מחדש את ימי נזרו. לפ"ז כ"ז הוא פי' מ"ש אשר חטא על הנפש, שלכן מביא חטאת לכפר ואחריו יביא אשמו, ומאז אחר הבאת אשם הימים הראשונים יפלו כי מתחיל נזירות חדש:

קכ והימים הראשונים יפלו, מבואר שדוקא אם יש שני ימים אבל נטמא בתחלת נזירות אינו סותר, אבל מה שדריש על נטמא ביום מאה מי שי"ל אחרונים סותר, שזה אליבא דר"א, משמע שעקר הלמוד ממ"ש ר' יהודה בשם ר"א (בדף ו"ו ודף כ"ף) נטמא ביום אלאה תן לו תורת נזיר, הרי שלא נמד מן הדיוקא דמכלל דאיכא אחרונים, ומ"כ הרמב"ם לא פסק כר"א בהא אע"ג שבגמרא בתחלה מלם פסק פוסים והסד המבריש בזה שמפרשים:

עֲלוֹהִי מִדְּחַב עַל נַפְשָׁא וִיקַדֵּשׁ יָת רֵישֵׁהּ בְּיוֹמָא הַהוּא׃ יב וְיִנְזַר קֳדָם יְיָ יָת יוֹמֵי נִזְרֵהּ וְיַיְתֵי אִמַּר בַּר שַׁתֵּהּ לַאֲשָׁמָא וְיוֹמַיָּא קַדְמָאֵי יִבְטְלוּן אֲרֵי אִסְתָּאַב נִזְרֵהּ׃

ספרי

מאה סותר את הכל ת"ל והימים הראשונים יפלו מי שיש לו ראשונים סותר: **קכא** כי טמא נזרו (פס מ"ד) הטומאה סותרת את הכל ואין תגלחת סותר את הכל. שהיה בדין הואיל ואסור בטומאה ואסור בתגלחת אם למדתי לטומאה שסותרת את הכל אף התגלחת תסתור את הכל. ועוד ק"ו אם טומאה שלא עשה בה המתטמא כמטמא הרי הוא סותר את הכל. תגלחת שעשה בה המתגלח כמגלח אינו דין שתסתור את הכל. ת"ל כי טמא נזרו הטומאה סותרת הכל ואין התגלחת סותרת הכל. (פס י"ז) אין לי אלא ימי טומאתו שאין עולים לו מן המנין ימי חליטה מנין ודין הוא הואיל וימי טומאתו טעון תגלחת ומביא קרבן וימי חלוטו טעון תגלחת ומביא קרבן אם למדתי לימי טומאתו שאין עולים לו מן המנין אף ימי חלוטו לא יעלו לו מן המנין. לא אם אמרת בימי טומאתו שמבטל בהם את הקודמים לפיכך אין עולין לו מן המנין תאמר בימי חלוטו שאין מבטל בהם את הקודמים לפיכך יעלו לו מן המנין. אמרת ק"ו הוא אם מי שנזר בקבר ושערו ראוי להגלחת (ימי) נזירות אין עולים לו מן המנין ימי חלוטו שאין שערו ראוי לתגלחת נזירות אינו דין שלא יעלו לו מן המנין הוא הדין לימי ספרו. או כשם שאין ימי חלוטו (אין) עולין לו מן המנין כך ימי הסגרו לא יעלו לו מן המנין. והדין נותן הואיל וימי חלוטו מטמא משכב ומושב וימי הסגרו מטמא משכב ומושב אם למדתי לימי חלוטו שאין עולים לו מן המנין אף ימי הסגרו לא יעלו לו מן המנין. לא אם אמרת בימי חלוטו שטעון הוא תגלחת ומביא קרבן לפיכך אין עולים לו מן המנין תאמר בימי הסגרו שאין טעון תגלחת ומביא קרבן לפיכך יעלו לו מן המנין. מכאן אמרו (שם י"ד) ימי חלוטו של מצורע וימי ספרו כיוצא בהם אבל ימי הזב והזבה וימי הסגרו של מצורע (וימי ספרו כיוצא בהם) הרי אלו עולים מן המנין:

קכב (יב) (והזיר לה' את ימי נזרו) [כל ימי הזירו לה'] לעשות ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן או לא יהיה חייב על הטומאה עד שישלים את נזירותו הרי אתה דן הואיל ואסור ביין ואסור לטומאה אם למדתי ליין שעשה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן אף טומאה נעשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן. ועוד ק"ו ומה היין שאין סותר עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן. טומאה שסותרת את הכל דין הוא שנעשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן. לא אם אמרת (פס מ"ד) ביין שלא הותר מכללו לפיכך עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן. תאמר בטומאה שהותרה מכללה לפיכך לא נעשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן. הרי תגלחת תוכיח שהותרה מכללה ועשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן. היא תוכיח לטומאה שאף על פי שהותרה מכללה נעשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן. ועוד ק"ו ומה תגלחת שאינה סותרת את הכל עשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן טומאה שסותרת את הכל דין הוא שנעשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן. לא אם אמרת בתגלחת שעשה בה המגלח כמתגלח לפיכך עשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן תאמר בטומאה שלא עשה בה המטמא כמתטמא לפיכך לא עשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן. והרי

התורה והמצוה

קכא כי טמא נזרו, זה מיותר שכבר אמר וטמא ראש נזרו, ופי' שבא ללמד שרק מחמת טומאה יפלו הימים הראשונים לא מחמת תגלחת ואין תגלחת סותר רק שלשים שלא יש פרע, וגם ללמד שימי חלוטו של מצורע וימי ספרו הגם שאין עולה מן המנין בכ"ז אין הימים הראשונים נופלים ודינו כנטמא בטומאה שאין הנזיר מגלח עליהם שימי טומאתו אין עולים לו ואינו סותר את הקודמים אחר שאין מביא קרבן, אבל לשלא יעלו לו הוא ק"ו מנזיר בקבר שהשערו ראוי לתגלחת נזיר, וכל ברייתא זו מובא בנזיר (דף נו):

קכב (יב) ומ"ש כל ימי הזירו לה', פי' עד הבאת קרבנותיו, והוכיחו זה ממ"ש ואחר ישתה הנזיר יין וכבר בא מאמר כזה למעלה (סי' ל"ה וסי' ק"ב) ושם פרשתי:

כִּי טָמֵא נִזְרוֹ: יג וְזֹאת תּוֹרַת הַנָּזִיר בְּיוֹם מְלֹאת יְמֵי נִזְרוֹ יָבִיא אֹתוֹ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: יד וְהִקְרִיב אֶת־קָרְבָּנוֹ לַיהוָה כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ תָמִים אֶחָד לְעֹלָה וְכַבְשָׂה אַחַת בַּת־שְׁנָתָהּ תְּמִימָה לְחַטָּאת וְאַיִל־אֶחָד תָּמִים לִשְׁלָמִים: טו וְסַל מַצּוֹת סֹלֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם: טז וְהִקְרִיב

בעל הטורים

סיה עולה שלמים: (יג) וזאת תורת הנזיר. לקמן כתיב על תורת נזרו לומר מי ששתה יין אל יורה וסמיך ברכת כהנים

שפתי חכמים

וענבים ותרגמים הגיב עבירה הוא שליער עלמו מהם: ק לאפוקי חטאת מדכתיב בסמוך ואת האיל יעשה זבח שלמים וגו' ואת מנחתו ואת נסכו דהיינו של איל כדפירש"י ולמה הוצרך לכתוב ושלא בכלל אילים הטעונים נסכים היה ולמה יצאו אלא להקיש אליו מה שלמים באים בנדר ובנדבה וטעון מנחה ונסכים אף כל מ' לאפוקי חטאת שאינו בא בנדר ובנדבה אינו טעון מנחה

רש"י

הראשונים יפלו. לא יעלו מן המנין: (יג) יביא אותו. יביא את עצמו וזה אחד משלשה אתים שהיה ר' ישמעאל דורש כן. כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמה את עצמם. כיוצא בו ויקבור אותו בגי הוא קבר את עצמו: (טו) ומנחתם ונסכיהם. של עולה ושלמים ק לפי שהיו בכלל ויצאו לידון בדבר חדש שיטענו לחם החזירן לכללן שיטענו נסכים כדין עולה ושלמים: חלות בלולות

ספרי

היין יוכיח שלא עשה בו המשקה כשותה עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן (ועוד ק"ו) והיא תוכיח לטומא' שאע"פ שלא עשה המטמא כמתטמא נעשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן. ועוד ק"ו ומה היין שאינו סותר עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן טומאה שסותרת אינו דין שנעשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן. לא אם אמרת ביין שלא הותר מכללו לפיכך עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן תאמר בטומאה שהותרה מכללה לפיכך לא בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נעשה נזירות עד הבאת קרבן. הואיל וחזר הדין חלילה ת"ל ואחר ישתה הנזיר יין. וכי נזיר שותה יין אלא מופנה להקיש ולדון גזירה שוה נאמר כאן נזיר ונאמר להלן נזיר מה נזיר האמור להלן עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן אף נזיר האמור כאן עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן:

קכג (יג) זאת תורת הנזיר אחד נזיר ימים ואחד נזיר עולם. זאת לקרבן טהרה או אף לקרבן טומאה ת"ל ביום מלאת ימ'

התורה והמצוה

קכג זאת תורת הנזיר, כבר בארתי בא"ה"ש (כלל תקסט) שכ"מ שאומר זאת תורת מכנים דברים רבים תחת תורה כללית וחק כללי, והיינו אם שבא לרמז שכולל דינים רבים או שדין זה נוהג בדברים רבים, או יכוין על שני אלה שהוא כללי מצד כמותו ומצד איכותו, ואמר שמ"ש פה זאת תורת, ר"ל שדין זה נוהג בכל המירים בין נזיר ימים ובין נזיר עולם שגם נזיר עולם מקיל שערו מזמן לזמן ומביא ג' בהמות (כמ"ש בנזיר דף ה), אולם לפ"ז לא הי' לו לומר ביום מלאת ימי נזרו שמזה משמע למעט נזיר עולם (כנ"ל סי' קי"ף), ע"ז משיב שמ"ש ביום מלאת ימי נזרו בא להוציא שלא נטעה שמ"ש זאת תורת בא לכלול גם נזיר טמא, שמלבד שיביא קרבן טומאה יביא גם קרבן זה, לכן אמר שקרבנות שבכאן לא יביא רק במלאת ימי נזרו, שכלה הנזירות, וכמש"כ הז"ר, וגם י"ל שבא להוציא שביום מלאת ימי נזרו אף שנטמא לא יביא עוד קרבנות טומאה רק סוהר שלשים ומביא קרבנות טהרה לבד, כי הספרי לשטתיה שסובר (ב"ב קכ) כר' אליעזר שאם נטמא ביום מלאה אינו סותר וזה עלמו מ"ש בנזיר (דף כ"ף) בשם ר"א זאת תורת הנזיר נטמא ביום מלאת תן לו תורת נזיר:

יג דָא אוֹרַיְתָא דִנְזִירָא בְּיוֹם מִשְׁלַם יוֹמֵי נִזְרֵהּ יַיְתֵי יָתֵהּ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: יד וִיקָרֵב יָת קֻרְבָּנֵהּ קֳדָם יְיָ אִמַּר בַּר שַׁתֵּהּ שְׁלִים חַד לַעֲלָתָא וְאִמַּרְתָּא חֲדָא בַּת שַׁתַּהּ שַׁלְמְתָא לְחַטָּאתָא וּדְכַר חַד שְׁלִים לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא: טו וְסַל פַּטִּיר סָלְתָּא גְּרִיצָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאֶסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן:

ספרי

נזרו לא אמרתי אלא במי שיש פסק לנזרו:

קכד יביא אותו. אחרים מביאים אותו והלא הוא מביא את עצמו. זה אחד משלשה אתים שהי' ר' ישמעאל דורש בתורה. כיוצא בו אתה אומר (ויקרא כ"ב) והשיאו אותם עון אשמה וכו' אחרים משיאים אותם והלא הם משיאים את עצמם. כיוצא בו אתה אומר (דברים ל"ב) ויקבור אותו בגי וכו' אחרים קברו אותו והלא הוא קבר עצמו. אף כאן אתה אומר יביא אותו הוא יביא את עצמו ואין אחרים מביאים אותו:

קכה (יד) והקריב את קרבנו לה' כבש בן שנתו תמים להוציא בעל מום. וכבשה אחת בת שנתה תמימ' להוציא בעלת מום. ואיל אחד תמים [להוציא בעל מום] לימד בנזיר שטעון שלש בהמות:

קכו (טו) וסל מצות (מנחות ע"ח) כלל. סלת חלות בלולות פרט. כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט. שהיה בדין הואיל ותודה טעונה לחם ואיל נזיר טעון לחם אם למדתי לתודה שטעונה ארבעת מינים אף נזיר יטעון ארבעת מינים ת"ל וסל מצות כלל. סלת חלות בלולות בשמן פרט. כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט:

קכז ומנחתם ונסכיהם לעולה ולשלמים או אף לחטאת ולאשם והדין נותן הואיל ומצורע מגלח ומביא קרבן [ונזיר מגלח ומביא קרבן אם למדתי למצורע שחטאתו ואשמו טעונים נסכים] אף הנזיר יהיה חטאתו ואשמו טעונים נסכים. ת"ל ואת האיל יעשה זבח שלמים לה' על סל המצות. איל היה בכלל ויצא מן הכלל לימד על הכלל. מה איל מיוחד שהוא בא בנדר ונדבה טעון נסכים כך כל הבא בנדר ונדבה טעון נסכים. יצאו חטאת ואשם שאינם באים בנדר ונדבה שלא יטענו נסכים. מפני שהיה

התורה והמצוה

קכד יביא אותו, יביא א"ע, כמו ויראו שוטרי בנ"י אותם ברע, ביום המלאת אותו כמ"ש הרד"ק במכלול (שורש את), והם ג' אותו שדרש ר"י, והראב"ע פי' שיכריחוהו לבא, וי"ל שמשמיעה שהגם שחייבי חטאות אין ממשכנים אותם, על השתות אסור מגלחים אחר שאין מעכבו מלשתות יין שמא יאחר אותם כמ"ש בערכין (דף כא), וקמ"ל שיביאו אותו בע"כ להקריב ג' בהמות:

קכה (יד) והקריב את קרבנו, כבר באתי בהתו"ס ויקרא (סי' כה) שעל הבאת הקרבן מביתו ישתמש בלשון הבאה לא בלשון הקרבה, ולמה אמר והקריב, ולמה אמר תמים בכ"א, פי' שקמ"ל הדין שאמר רשב"ג במשנה (דף מה) הביא שלש בהמות ולא פירש הראויה לחטאת תקרב חטאת לעולה תקרב עולה וכו' וזה דוקא אם הם תמימים אבל בעלת מום הרי היא כסתומה (כמ"ש בדף כו ע"ב), וז"ש והקריב, שבזה נעשה קרבן אף שלא פירש, והתנה תנאי בכ"א אם הוא תמים. והגם יקשה שלא אם החטאת והעולה התמימים והוא כמפורשים שלא י"ל שהאיל גם אם הוא בע"מ הוא מפורש, ע"ז משיב שצריך שגם האיל יהיה תמים ואם לא הוא כסתום, וז"ש למד בנזיר שטעון ג' כפרות, אבל אם יש שני בהמות ומעות, או בע"מ דהוה כמעות הוה כסתום ולא כמפורש:

קכו (טו) וסל מצות, ממ"ש גבי תודה על זבח תודת שלמיו מרבה שלמי נזיר לטעונים קבין ירושלמיות ורביעית שמן, וה"א שירבה לכל דבר שיטעון ד' מיני לחם, לכן אמר מצות חלות, וגבי מנחת מאפה תנור ותודה אמר חלות מצות ורקיקי מצות שכן הסדר, והקדים פה מצות שהוא שם הכלל ושם חלות ורקיקים הוא הפרט ללמד שאין בכלל אלא מה שבפרט, ועמ"ש בהתו"ס צו (סי' קח) ותבין, וזה מובא במנחות (דף עח):

קכז ומנחתם ונסכיהם, ר"ל של עולה ושלמים, ור"ל זה מעני שהיה בכלל של נדר ונדבה שטעון נסכים ויצא מן הכלל שצריך להם, החזירו לכללו, אולם יש לטעות שמנחתם ונסכיהם קאי אכולהו גם אחטאת, כמו שחטאת מצורע טעון נסכים, לכן אמר שניה ואת האיל יעשה זבח שלמים על סל המצות ומנחתו ונסכו, [שפי' שיעשה האיל לשמו שיזבחנו לשם שלמים ואז הלחם כשר, כמ"ש שאין הלחם מתקדש אלא בשחיטת הזבח לשמו ואם שחטו שלא לשמו לא קדש הלחם שבא בגלל שלמים, אבל מנחתו ונסכו יקריב תמיד, ולמה משמיע זאת ע"כ שבא ללמד שרק הנדבה טעון נסכים לא חטאת, כדין דבר שהיה בכלל ויצא שמלמד על הכלל כולו:

הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְעָשָׂה אֶת־חַטָּאתוֹ וְאֶת־עֹלָתוֹ׃ יז וְאֶת־הָאַיִל יַעֲשֶׂה זֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה עַל סַל הַמַּצּוֹת וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־מִנְחָתוֹ וְאֶת־נִסְכּוֹ׃ יח וְגִלַּח הַנָּזִיר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶת־רֹאשׁ נִזְרוֹ וְלָקַח אֶת־שְׂעַר רֹאשׁ נִזְרוֹ וְנָתַן עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר־תַּחַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים׃ יט וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַזְּרֹעַ בְּשֵׁלָה מִן־הָאַיִל וְחַלַּת מַצָּה אַחַת מִן־הַסַּל וּרְקִיק מַצָּה אֶחָד וְנָתַן עַל־כַּפֵּי הַנָּזִיר אַחַר הִתְגַּלְּחוֹ אֶת־נִזְרוֹ׃ כ וְהֵנִיף אוֹתָם הַכֹּהֵן ׀ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ

רש"י

בלולות ורקיקי מצות. עשר ר מכל מין: (יז) זבח שלמים לה' על סל המצות. ישחט את השלמים ש על מנת לקדש את הלחם: את מנחתו ואת נסכו. של ת איל: (יח) וגלח הנזיר פתח אהל מועד. (ספרי) יכול יגלח בעזרה ה"ז דרך בזיון א אלא וגלח לאחר שחיטת השלמים ב שכתוב בהן ושחטו פתח אהל מועד: אשר תחת זבח השלמים. תחת הדוד שהוא מבשלן בו ג לפי ששלמי נזיר היו מתבשלין בעזרה ד שצריך ליטול הכהן הזרוע אחר שנתבשל ולהניף לפני ה': (יט) הזרוע בשלה

שפתי חכמים

ונסכים (בפרק שתי מדות): ר דילפינן ג"ש מצות מצות מתודה והתם בעי עשר מכל מין זמין דכתיב גבי תודה והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה ר"ל כדין תרומת מעשר היינו אחד מעשר: ש פירש מלת יעשה ישחוט מפני שבעת השחיטה תליא מלתא שאם חישב מחשבה לאכלו חוץ לזמנו או למקומו פסלה מלהקריב. גם פירש על סל המצות על מנת לקדש את הלחם מפני שבזולת זה יובן ששחט לקדש את הסל ולא את הלחם שבו: ת דלא קיימא של כל אחד ואחד מהנזכרים לעיל ובא לאפוקי חטאת דלא כדלעיל: א שצריך לעמוד בגילוי הראש לכך אסור לגלח בעזרה: ב וכאלו אמר וגלח הנזיר אחר שחיטת קרבן כששחט פתח אהל מועד שהוא השלמים: ג דק"ל דונתן על האש משמע שיתן על האש ממש ואחר כך כתיב אשר תחת זבח השלמים משמע תחת הבשר של שלמים והבשר היה מבשל בדוד וא"כ צריך גם ליתן השער בדוד תחת השלמים. ל"פ תחת הדוד וכו' כלומר דתחת דכתיב בקרא לא מיירי תחת הבשר בתוך הדוד אלא על האש אשר תחת הדוד: ד דשלמי נזיר נאכלין בכל מקום דכמו חולין הן אבל מ"מ צריך לבשלן בעזרה שצריך ליתן הזרוע שהוא קודש לאחר שנתבשלה וליתן לכהן ומשום אותה זרוע שהוא מוקן לכהן צריך לבשלן בעזרה:

ספרי

בכלל ויצא לידון בלחם החזירו הכתוב לכללו: קכח (יח) וגלח הנזיר פתח אהל מועד (מיר מ"ה) בשלמים הכתוב מדבר שנאמר (ויקרא י"ג) ושחטו פתח אהל מועד. אתה אומר בשלמים הכתוב מדבר או' פתח אהל מועד כמשמעו אם אמרת כן הרי זו דרך בזיון הא מה ת"ל וגלח הנזיר פתח אהל מועד בשלמים הכתוב מדבר. אתה אומר בשלמים הכתוב מדבר או פתח אהל מועד כמשמעו אמרת אמרה תורה (שמות כ') ולא תעלה במעלות על מזבחי ק"ו שלא יגלח (הוא). מה ת"ל וגלח הנזיר פתח אהל מועד בשלמים הכתוב מדבר. ר' יצחק אומר בשלמים הכתוב מדבר אתה אומר בשלמים הכתוב מדבר או אינו אלא פתח אהל מועד כמשמעו. ת"ל ולקח את שער ראש נזרו [וגו'] מקום שהיה מבשל שם היה מגלח. אבא חנן אומר משום ר' אליעזר וגלח הנזיר פתח אהל מועד הא אין שם פתח פתוח לא היה מגלח

התורה והמצוה

קכח (יח) וגלח הנזיר פתח אהל מועד, פי' הנזיר שעמד בפתח אהל מועד בעת שחיטת השלמים שצריך שיהיה האהל מועד פתוח כמ"ש ושחטו פתח אהל מועד והוא נכנס לשם לסמיכה שהוא תיכף לשחיטה, ומשם יוצא לגלח במקום שמבשלים השלמים בלשכת הנזירים שמתחתא מבשלם קרוב לעזרה כדי שיקח הזרוע והכף בעזרה, ומביא רש"י שאין הפי' פתח אהל מועד ממש משום שהוא דרך בזיון, ור' יצחק מביא מזה שמשמע שמגלח קרוב אל מקום בשול השלמים שאינו אל הפתח רק בלשכת הנזירים, וי"ל שדייק. מ"ש

טז ויקרב כהנא קדם יי ויעבד ית חטאתה וית עלתה: יז וית דכרא יעבד נכסת קודשיא קדם יי על סלא דפטיריא ויעבד כהנא ית מנחתה וית נסכה: יח ויגלח נזירא בתרע משכן זמנא ית ריש נזרה ויסב ית שער ריש נזרה ויתן על אשתא די תחות דודא דנכסת קודשיא: יט ויסב כהנא ית דרעא בשלא מן דוכרא וגריצתא פטירתא חדא מן סלא ואספוג פטיר חד ויתן על ידי נזירא בתר דגלח ית נזרה: כ וירים יתהון כהנא ארמא קדם יי קודשא הוא לכהנא על חדיא דארמותא

ספרי

מגלח: **קכט** ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש אשר תחת זבח השלמים מכל מקום. אין לי אלא תחת זבח השלמים. תחת חטאת תחת אשם מנין ת"ל תחת זבח מכל מקום. אין לי אלא במקדש בגבולים מנין ת"ל ונתן על האש מכל מקום:

קל (יט) ולקח הכהן את הזרוע בשלה (חולין צ"ח) אין בשלה אלא שלמה. ר' שמעון בן יוחאי אומר אין בשלה אלא שנתבשלה עם האיל: **קלא** וחלת מצה אחת אם נפרסה או נחסרה פסולה. ורקיק מצה אחד, מן הסל היה, שאם נפרס או נחסר פסול: **קלב** ונתן על כפי הנזיר אחר התגלחו את נזרו זה אחר התגלחו את נזרו ואין הבאת קרבנות אחר התגלחו את נזרו:

קלג (כ) והניף אותם תנופה לפני ה'. מוליך ומביא מעלה ומוריד שנא' (שמות כ"ט) אשר הונף ואשר הורם מקיש הרמה לתנופה מה תנופה מוליך ומביא אף הרמה מוליך ומביא ומה הרמה מעלה ומוריד אף תנופה מעלה ומוריד. מכאן אמרו מצות תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד זו היא

התורה והמצוה

מ"ש וגלח ולקח ונתן והיל"ל וגלח ונתן את שער ראשו על האש וע"כ מלמד שלא יהיה מחוסר הבאה, ור' אליעזר לשיטתו שס"ל במשנה שמגלח על החטאת ולכן מפרש שצריך שיהי' פתח העזרה פתוח אז, ולמ"ש בס' התו"ה ויקרא (סי' מד) דפליגי תנאי בהכי אם מ"ש דשלמים ששחטן קודם פתיחת דלתות ההיכל פסולות הוא רק בשלמים כדעת רש"י או ילפינן מנייהו לכל הקרבנות כדעת התוס', י"ל דר' אליעזר ס"ל שה"ה לכל הקרבנות, וס"ל שצריך שגם בעת שחיטת החטאת יהיה הפתח פתוח, וכל ברייתא זו מובא בנזיר (דף מה) בשינוי קצת, אמנם ברמב"ם מבואר שס"ל שהוא תנאי שבעת הגלוח צריך שיהיה הפתח פתוח וזה כר"א והרמב"ם כשיטתו ג"כ שאם גלח על אחת משלשתם יצא:

קכט ולקח וכו' ונתן על האש אשר תחת זבח השלמים, כבר בארתי באה"ש (כלל נח) שכ"מ שסמך שם הסוגיי אל שם התואר יש בו דרוש, כמו כ"מ שאמר זבח שלמים יש בו דרוש, ולרוב דרוש שמרבה גם זבח אחר הדומה לשלמים, ר"ל שאינו מקפיד אלא שהם שלמים רק אלא שהם זבח וה"ה חטאת ואשם, ומובא בנזיר (דף מה), ולמד שה"ה אם גלח במדינה דהא אמר בשחם ונתן על האש, שתמיד יתן. והוא כר' יהודה בנזיר שם וכן גי' המשנה בירושלמי וכן פסק הרמב"ם (פ"ח מה' נזירות), וזה דלא כר' יצחק שס"ל שצריך שלא יהיה מחוסר הבאה רק כת"ק דברייתא בסי' הקודם, דלדידיה מגלח במדינה אחר שחיטת השלמים, ומביא את שערו אל תחת הדוד שהיה בלשכת הנזירים, ועיין בתוספות יום טוב ובהגהות רע"א במשנה עיי"ש:

קל (יט) הזרוע בשלה מן האיל ולקח מן, יציין לפעמים לקיחת החלק מן הכל, ולפעמים יציין המקום שממנו, ורשב"י סובר שמציין המקום שממנו, כי הוא דבוק לאיל בעת בשולו, ודעת הת"ק שדרך הבשול לנתחו לנתחים וכמ"ש שפות הסיר שפות אסוף נתחיו אליו, והזרוע הוא נתח מן הנתחים המתבשלים, ומלת מן מציין החלק מן הכל, ר"ל מן האיל יקח הזרוע ומן הסל יקח חלת מצה אחת, ואינו מציין רק שיקח הזרוע כשהיא שלמה כמו חלת מצה שצריך שלמה:

קלא וחלת מצה אחת, כבר בארנו (מצורע סי' יז בתורת אור) באורך שכ"מ שבא מספר אחד על שם שיהיה הוא ללא צורך ונדרש, וה' מדרכי הדרוש שבא להורות שיהיה שלם כמ"ש י (פרשה ז' מ"א) על והקריב ממנו אחד מכל קרבן שלא יטול פרוס, ומ"ש מן הסל מוסב גם על רקיק מצה וז"ש מן הסל היה:

קלב אחר התגלחו, לא היה צ"ל זה, דהא כבר אמר הגלוח קודם התנופה, רק שבא ללמד שלא יביא קרבנותיו קודם הגלוח שאם גלח קודם הקרבנות [ור"ל שלא זרק אחד מן הדמים כר"ש] תגלחתו פסולה וזבחיו לא עלו לו:

קלג (כ) והניף וכו', התבאר למעלה בפ' סוטה (סי' ע"א) עיי"ש:

הוּא לַכֹּהֵן עַל חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְעַל שׁוֹק הַתְּרוּמָה וְאַחַר יִשְׁתֶּה הַנָּזִיר יָיִן׃ כא זֹאת תּוֹרַת הַנָּזִיר אֲשֶׁר יִדֹּר קָרְבָּנוֹ לַיהוָה עַל־נִזְרוֹ מִלְּבַד אֲשֶׁר־תַּשִּׂיג יָדוֹ כְּפִי נִדְרוֹ אֲשֶׁר יִדֹּר כֵּן יַעֲשֶׂה עַל תּוֹרַת נִזְרוֹ׃ פ כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כג דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה

בעל הטורים

לפרשת נזיר לומר שתויי יין פסולין לברכת כהנים שנקראת עבודה: (כג) כה תברכו. להזכיר זכות ואני והנער נלכה עד כה וכה יהיה זרעך וזהו אשר עד כה ברכני ה' וכ"ה אותיות בפ' שמע ישראל וכ"ה פעמים לבן ברכה בחומש וכ"ה פעמים שלום

רש"י

בשלה. לאחר ה שנתבשלה: (כ) קדש הוא לכהן. החלה והרקיק והזרוע ו תרומה הן ז לכהן: על חזה התנופה. מלבד חזה ושוק הראויים לו מכל שלמים ח מוסף על שלמי נזיר הזרוע הזה לפי שהיו שלמי נזיר בכלל ט ויצאו לידון בדבר החדש להפרשת זרוע הוצרך להחזירן לכללן לידון אף בחזה ושוק: (כא) מלבד אשר תשיג ידו. שאם אמר הריני נזיר על מנת לגלח על ק' עולות ועל ק' י שלמים: כפי נדרו אשר ידור כן יעשה. מוסף על תורת נזרו על תורת הנזיר מוסף ולא יחסר כ שאם אמר הריני נזיר ה' נזירות ע"מ לגלח על ג' בהמות הללו אין אני קורא בו כאשר ידור

שפתי חכמים

ה כלומר שמותן לכהן לאחר שנתבשלה וא"ל איך לא יאסר הזרוע שהוא קודש את בשר האיל כיון שנתבשלה עמה י"ל כיון דהזרוע הוא אחד בששים מהאיל א"כ הוא בטל בס': ו כי מלת הוא המורה על אחד שב אל המוסף שהוא בכת מאמר והסיף המורה על שלשתן ויהיה הוא במקום הם: ז לא שהם קדש לכהן ואסורים לו אלא רק הם כתרומה שהרימו לכהן: ח פירש מלת על במקום מלבד לא על ממש ואמר הראויים וכו' פירש האמורים לעיל בפרשת צו ושלמי נזיר בכללם הם ולא נכתב כאן רק משום הזרוע המוסף על שאר גוף השלמים: ט וא"ת אי הכי כיון ששלמי נזיר הם בכלל שהם שלמים דכתיב בהו כי את חזה התנופה וגו' למה הוצרך לכתוב פה מלבד חזה התנופה וגו' והשיב לפי שהיו שלמי כו': י ולא על מאה חטאות מדכתיב אשר תשיג לא אמרתי אלא קדשים הבאים בנדר ונדבה שתלוין בהשגת יד: כ כלומר מפני שהפסוק יפורש כפי נדרו אשר ידור כן יעשה משמע בין מוסיף בין פיחת מדים לכך כתב על תורת נזרו על כמו למעלה דהיא כשנדר יותר מתורת נזרו אבל אם פיחת מתורת הנזיר כגון

ספרי

מצות תנופה. לפני ה' במזרח (מנחות ס"א) שבכל מקום שנאמר לפני ה' הוי אומר במזרח עד שיפרוט לך הכתוב: קלד קדש הוא לכהן על חזה התנופה ועל שוק התרומה. למה נאמר לפי שהוא אומר (ויקרא ז') כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי אף שלמי נזיר במשמע הרי הכתוב מוציאם מכללם שמענו הפרשת זרוע אין לי אלא הפרשת הזרוע הפרשת חזה ושוק מנין. ודין הוא ומה אם שלמי יחיד שאין טעונין הפרשת הזרוע טעונין חזה ושוק שלמי נזיר שטעונין הפרשת זרוע אינו דין שיהיו טעונין הפרשת חזה ושוק. אם זכיתי מן הדין מה ת"ל קדש הוא לכהן על חזה התנופה אלא כל דבר שהיה בכלל ויצא לדון בדבר החדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו דברי ר' אליעזר: קלה (כא) זאת תורת. אין לי אלא לשעה לדורות מנין ת"ל זאת תורת דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר כהותם הדברים: קלו קרבנו לה' על נזרו ולא נזרו

התורה והמצוה

קלד קדש הוא לכהן על חזה התנופה ועל שוק התרומה, לפי הפשט שיניף הזרוע והלחם על חזה התנופה, כי היה הסדר חלבים מלמטה וחזה ושוק למעלה מזה שהזרוע והלחם יהיה עליהם. אולם זה נדע ממילא כי כ"מ שיש לחם הלחם בא למעלה כמ"ש במנחות (דף סב), וגם ממ"ש קודש הוא לכהן על חזה התנופה משמע שעקר בא ללמד שהכהן יקח גם חזה ושוק, כי יש סברא שאחר שיצא לידון בדבר החדש שיקח הזרוע, יצא מכלל השלמים לענין חזה ושוק, ובפרט למ"ש בהתו"כ צו (סי' קנב) שהפסוק הוא נגד הזרוע בחולין וע"כ מיחס שם נתינתם לבעלים, ויש לטעות שפה שלוקח הזרוע לא יקח החזה ושוק:

קלה (כא) זאת תורת, מאמר זה התבאר למעלה (סי' עו):

קלו קרבנו לה' על נזרו, מבואר שצריך שיקדיש הנזירות ואז יקדיש הקרבן אבל אם הקדיש והפריש קרבנו קודם שקבל עליו נזירות אין קדושה חלה עליהם כן פי' בירושלמי (פ"ג דנזיר) ברייתא זו:

אמר

וְעַל שְׁקָא דְאַפְרָשׁוּתָא וּבָתַר כֵּן יִשְׁתֵּי נְזִירָא חַמְרָא: כא דָא אוֹרָיְתָא דִנְזִירָא דִּי יִדַּר קֻרְבָּנֵהּ קֳדָם יְיָ עַל נְזָרֵהּ בַּר מִדְּתַדְבֵּק יְדֵהּ כְּפוּם נִדְרֵהּ דִּי יִדַּר כֵּן יַעְבֵּד עַל אוֹרָיְתָא דִנְזָרֵהּ: כב וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: כג מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי

ספרי

על קרבנו: **קלז** קרבנו לה' על נזרו ולא קרבן אחר על נזרו. מלבד אשר תשיג ידו (מנין אתה אומר) שאם אמר הריני נזיר על מנת לגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים קורא אני עליו כפי נדרו (אשר ידור) כן יעשה (על תורת נזרו) או אפי' אמר הריני נזיר על מנת לגלח על מאה חטאות ועל מאה אשמות קורא אני עליו כפי נדרו [ת"ל] אשר ידור (ת"ל מלבד אשר תשיג ידו) לא אמרת אלא בקדשים הבאים בנדר ונדבה, או אמר הריני נזיר על מנת שאהיה שותה יין ומטמא למתים קורא אני עליו כפי נדרו אשר ידור ת"ל כן יעשה על תורת נזרו. או אפי' אמר הרי עלי חמש נזירות שאגלה תגלחת אחת ותעלה לכולם קורא אני עליו כפי נדרו ת"ל כן יעשה על תורת נזרו:

קלח שאלו ר' אלעזר בן שמוע ור' יוחנן הסנדלר את ר' שמעון בן יוחאי הרי שהיה נזיר [טהור] ומצורע מהו שיגלה תגלחת אחת ותעלה לו לנזרו ולצרעתו. אמר להם וכי אפשר אלו זה מגלח לגדל שער וזה מגלח לגדל שער יפה אתם אומרים אלא שהמצורע מגלח לגדל שער ונזיר מגלח להעביר שער איך אפשר לו לגלה תגלחת אחת ותעלה לו לנזרו ולצרעתו. א"ל א"כ (לא עולה לו בטהור עולה לו בטמאה) [לא תעלה לו לימי חלוטו ותעלה לימי ספרו] א"ל וכי אפשר אלו זה מגלח לפני דמים וזה מגלח לפני דמים יפה אתם אומרים אלא שהמצורע מגלח לפני דמים ונזיר מגלח לאחר זריקת דמים איך אפשר שיגלח תגלחת אחת ותעלה לו לנזרו ולצרעתו [אמרו לו ולא תעלה לימי צרעתו ולנזירות טהרה. ותעלה לימי צרעתו ולנזירות טומאה א"ל נזיר טמא בימי ספרו זה לגדל וזה להעביר, נזיר טמא בימי הלוטו זה לפני ביאת מים וזה לאחר ביאת ימים] תקן הדבר לא עולה בימי גמרו [לא] עולה בימי ספרו לא עולה בטהור ולא עולה בטמא:

קלט (כב כג) וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו, לפי שכל מעשה הפרשה (בכהן) [בכהנים] הביא את אהרן והביא את בניו לכלל דבור שזה כלל שכל זמן שדבר לכהנים מעשה בכהנים, דבר בישראל כולו מעשה בישראל, דבר לישראל מעשה בכל אדם צריך

התורה והמצוה

קלז אשר יקריב קרבנו לה' על נזרו, ר"ל שאל הנזירות לא שייך רק קרבנות המיוחד לנזירות שהם ג' בהמות לא קרבן אחר, שאם נדר להביא יותר הגם שמחויב לקיים נדרו בכ"ז אינם שייכים אל הנזירות והם כקרבנות נדבה הבאים בפ"ע והיו טעונים לחם ועז"א ולא קרבן אחר על נזרו, ואם נדר לגלח על מאה עולות מחויב להביאם מצד נדר שעז"א מלבד אשר תשיג ידו כפי נדרו, אבל אינם שייכים אל הנזירות בעצמו והרמב"ן בפי' כתב שאם היה עשיר ורצה להרבות קרבנות או בנדר בתחלה הריני נזיר ואקריב אלף עולה ושלמים יביא כולם ביום מלאת ולא ישתה יין עד הקריבו את כולם כי הכל תורת נזרו, ומשמע שפוסק כר' אליעזר שמ"ש ואחר ישתה הנזיר יין הוא אחר כל המעשים כולן (עי' בכ"מ פ"ח מה' נזירות ה"ה) וכ"ז אהפלא שאף לר"א נראה שדי אם הביא ג' בהמות לא קרבן אחר שנדר אין מעכבו מלשתות יין ולא נמצא מי שיזכיר זה שהידוע שיהיו כלם מעכבים, וממ"ש מלבד אשר תשיג ידו כפי נדרו י"ל שה"ה אם נדר לגלח על מאה חטאות לכן הוסיף אשר ידור רק מה שבא בנדר ונדבה לא חטאת שאינו בא בנ"נ, ויש לטעות מלשון זה שהנזירות יהי' כפי נדרו אשר ידור גם לקולא שאם לא אמר על עצמו רק מין א' וקבל נזירות רבות ע"מ שיגלח תגלחת אחת לכלם יעשה כפי נדרו לכן הוסיף כן יעשה על תורת נזרו, שרק אם מקיים כפי תורת הנזיר יכול להוסיף קרבנות בנדר ונדבה, לא שיפחות עי"כ דבר מן הדברים המעכבים בתורת הנזיר:

קלח ברייתא זו מובא בנזיר (דף מ"ד) ובספרי נדפס בטעות ונתקנו בה ראשונים ואחרונים ואני העתקתי נוסח הגר"א שהוא מסכים עם נוסח הש"ס, ואין בה נפתל ועקש:

קלט (כב כג) דבר אל אהרן ואל בניו, מפני שהוא מצות כהנים יחד הדבור לכהנים, ומ"ש דבר לישראל מעשה בכל אדם צריך לרבות הגרים, סיים כ"מ שכתוב בני ישראל צריך ריבוי על גרים ובארתי זה באורך בהתו"מ ויקרא (סי' קנא):

תְּבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם׃ ס כד יְבָרֶכְךָ יְהוָה

בעל הטורים

בחותם. ולכך מתחיל ברכת כהנים בברכה ומסיים בשלום והוא ה' יברך את עמו בשלום: אמור להם. מלא ו' כנגד ו' ברכות יברכך. וישמרך. יאר. ויחנך. ישא. וישם לך שלום. כנגד ו' ה'. תורת ה' עדות ה' פקודי ה' מצות ה' יראת ה' משפטי ה': יברכך ה' וישמרך. התחלת התיבות עולה כ"ו כנגד השם של ד' אותיות וסוף התיבות כה"ך עולה מ"ה כנגד השם של מ"ה תבות וזהו ה' ישמר. צאתך ובואך: ו' תיבות בפסוק כדי להזכיר זכות ג' אבות ובהם ע"ו אותיות על שם האבות שראו זה את זה שלשתן ביחד ע"ו שנים תבות השבטים עם האבות הם ע"ו יברכך בזכות אברהם דכתיב ביה וה' ברך את אברהם בכל וג' תיבות בפסוק כנגד ג' ברכות שנאמרו בו. ואברכך. והיה ברכה. ואברכה מברכיך: (כד) יברכך ה'. בגי' בנכסים ובגוף:

רש"י

ידור כן יעשה: (כג) אמור להם. כמו זכור שמור ל בלעז דישנ"ט: אמור להם. שיהיו כלם מ שומעים: אמור. מלא לא תברכם בחפזון ובבהלות אלא בכוונה ובלב שלם: (כד) יברכך. שיתברכו נכסיך: וישמרך. שלא

שפתי חכמים

שאמר הרימי סיר תמה מיזה על מנת וכו': ל שפירשה לשון צווי שכך פירש גבי זכור תמן לב לזכור תמיד וכו' מורה על התמדת הפועל: נ ולפי זה קשיה מלת אמור שבא אל אהרן ובניו ומלת להם אל בני ישראל כאלו אמר כל אחד מכם אמור להם לישראל הברכות של יברכך יאר ישא האמורים אחר זה:

ספרי

צריך להביא (מן) הגרים: **קמ** כה תברכו את בני ישראל בלשון הקודש שכל מקום שנאמר עניה ואמירה וככה [וכה] בלשון הקודש. כה תברכו את בני ישראל בעמידה אתה אומר בעמידה או אינו אלא בעמידה ושלא בעמידה ת"ל ואלה יעמדו לברך את ישראל (דברים כ"ז) נאמר כאן ברכה ונאמר להלן ברכה מה ברכה האמורה להלן בעמידה אף ברכה האמורה כאן בעמידה. ר' נתן אומר א"צ שכבר נאמר (ונגשו הכהנים בני לוי לשרתו ולברך בשם ה') [לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו] מקיש ברכה לשירות מה שירות בעמידה אף ברכה בעמידה. כה תברכו את בני ישראל בנשיאת כפים אתה אומר בנשיאת כפים או בנשיאת כפים ושלא בנשיאת כפים ת"ל וישא אהרן את ידיו [אל העם ויברכם] מה אהרן בנשיאת כפים אף בניו בנשיאת כפים. ר' יונתן אומר [אי] מה להלן ראש חודש וקרבן צבור וכ"ג אף כאן ראש חודש וקרבן צבור וכ"ג ת"ל כי בו בחר ה' אלהיך [וגו'] מקיש בניו לו מה הוא בנשיאת כפים אף בניו בנשיאת כפים:

קמא כה תברכו את בני ישראל בשם המפורש. אתה אומר בשם המפורש או אינו אלא בכנוי ת"ל ושמו את שמי על בני ישראל בשם המפורש ובמדינה בכנוי דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר הרי הוא אומר בכל המקום אשר אזכיר את שמי (שמות כ') זה מקרא מסורס בכל מקום שאני נגלה עליך שם תהיה מזכיר את שמי היכן אני נגלה עליך בבית הבחירה אף אתה לא תזכיר את שמי כי אם בבית הבחירה מכאן אמרו שם המפורש אסור לומר בגבולים:

קמב כה תברכו את בני ישראל אין לי אלא ברכה לישראל ברכה לגרים מנין לעבדים ולנשים מנין ת"ל (ואני אברכם) [אמור

התורה והמצוה

קמ כה תברכו, חז"ל למדו שג' דברים מעכבים בב"כ, שיהיה בלה"ק ובעמידה ובנשיאת כפים כמ"ש בש"ע א"ח (סי' קכח סעיף יד) ולמד לה"ק ממלת כה, ה דעת ר' יהודה בסוטה (דף לח) שמבדיל בין מלת כן ובין מלת כה, שמלת כה מציין שלא ישנה דבר ויהיה בלשון הזה, וכמ"ש במכלתא יתרו, כה תאמר אל בית יעקב, כה, כענין הזה, כה, שלא תפחות ולא תוסיף, ולמדו שיהיה בעמידה מברכות של הלוים. ור' נתן למד ממ"ש בפ' עקב לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך מבואר ששניהם בעמידה כן גי' הגמ' וכן הגיה הגר"א כאן, ולמדו שיהיה בנשיאת כפים ממ"ש וישא אהרן את ידיו, ור' יונתן אמר שי"ל שרק בענין זה שהיה ר"ח וק"צ וכ"ג, אך כבר אמר לשרתו הוא ובניו שמרות שניהם שוה, ואין חילוק בין הזמנים דהא כתיב כל הימים, וה"ה לענין ברכה דאיתקיש לשירות וכ"ז מובא בסוטה שם, ועי' בשו"ת שב"י (ח"ב ס"א) ובשו"ת נוב"י מהד"ק (סי' ה'):

קמא כה תברכו, פי' חז"ל שבמקדש צריך לברך בשם המפורש ממ"ש ושמו את שמי על בני ישראל, ור' יונתן למד ממ"ש בכ"מ אשר אזכיר את שמי, ובגמ' סוטה (דף לח) מהפך ד"ר יאשיה לד"ר יונתן, וכבר בארתי זה בהתו"ה יתרו (סי' ול"ו) עיי"ש:

קמב אמור להם, כבר בארתי בהתו"ה ויקרא (סי' א' וסי' קל"א) שכ"מ שנאמר בני ישראל י"ל שבא בדיוק רק בני ישראל שבא לא גרים ורק בנים לא בנות, וריבה אותה ממ"ש אמור להם במקור [illegible] הגווי

לְמֵימַר כְּדֵין תְּבָרְכוּן יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּד תֵּימְרוּן לְהוֹן: כד יְבָרְכִנָּךְ יְיָ וְיִטְּרִנָּךְ: כה יַנְהַר

ספרי

להם]. ברכה לכהנים מנין ת"ל ואני אברכם :

קמג כה תברכו את בני ישראל פנים כנגד פנים. אתה אומר פנים כנגד פנים או מול כנגד פנים ת"ל אמור להם פנים כנגד פנים. כה תברכו את בני ישראל שיהיה כל הקהל שומע. או בינו לבין עצמו ת"ל אמור להם שיהיה כל הקהל שומע. ומנין שחזן צריך לומר להם אמרו ת"ל אמור להם :

קמד (כד) יברכך ה'. בברכה המפורשת וכן הוא אומר (דברים כ"ח) ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה ברוך טנאך ומשארתך ברוך אתה בבואך. ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך אימתי כי תשמע בקול ה' אלהיך. יברכך ה' בנכסים. וישמרך בנכסים. ר' נתן אומר יברכך בנכסים וישמרך בגוף. ר' יצחק אומר וישמרך מיצר הרע. וכן הוא אומר (משלי ג') כי ה' יהיה בכסלך ושמר רגלך מלכד. ד"א וישמרך שלא ישלטו אחרים עליך וכן הוא אומר (תהלים קכ"א) יומם השמש לא יככה וירח בלילה. ואומר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל ואומר ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך ואומר ה' ישמרך מכל רע. ואומר ה' ישמר צאתך ובואך) ד"א וישמרך מן המזיקים וכה"א (שם צ"א) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. ד"א וישמרך ישמור לך ברית אבותיך שנאמר (דברים ז') ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך. ד"א וישמרך ישמור לך את הקץ וכה"א (ישעיה כ"א) משא דומה אלי קורא משעיר שומר מה מלילה שומר מה מליל אמר שומר אתא בוקר וגם לילה. ד"א וישמרך ישמור את נפשך בשעת המיתה וכה"א (ש"א כ"ה) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים. שומע אני בין הצדיקים בין הרשעים ת"ל (שם) ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע. ד"א וישמרך ישמור רגליך מגיהנם. וכה"א (שם ב') רגלי חסידיו ישמור. ד"א וישמרך (בעוה"ז)[בעוה"ב]. וכן הוא אומר (ישעיה מ') וקוי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים :

יאר

התורה והמצוה

שאוי שפירושו בלא א' ברכות האמורים להם שברכם הקב"ה והם כוללים גם השפים והגרים, כמ"ש לקמן יברכך ה' בברכה המפורשת כן גרים בחולין (דף מח) אמור להם לכולהו, וממ"ש ואני אברכם, מפרש שיברך את הכהנים והוא דעת ר' ישמעאל שם, ולקמן (סי' קמה) מביא דעת ר"ע שם :

קמג אמור להם, כבר בארתי ויקרא (סי' ג) בהבדלים שבין דבור ואמירה, שאמירה היא תמיד סמוכה אל אחר ונוכל לשאול תמיד אל מי אמר, ומזה ידעיק שנאמר להם פנים כנגד פנים ושיהיה שומע כמש"ש מגמוקי הרד"ק, ומה שלא אמר אמרו להם, כמ"ש כה תברכו בל"ר, הוציאו לדרשו על הש"ץ, וכמו שתרגם כד ימרון להון שמחויב לברך אם אמור להם שאז עוברים בעשה כשאין מברכים. והנה אהר שצוה לטהר את המחנה בכללה מכל הטמאים שלא יטמאו את מחניהם אשר ה' קדוש בקרבם, יצא לטהרם מכל שמץ בין בדברים הנוגעים בממון, שעז"כ פרשת גזל הגר להשיב את העשק ולרחוץ בנקיון כפיו, אם לטהרם מן הממזרים ע"י מי סוטה שבדקו כל הנאחדת עפ"י גם שהתמיד בקרבם כ"ז שבית המקדש היה קיים והם היו מנוקים מעון, היה מהמיד המופת הזה שהיה עדות גדול על ההשגחה וענין אלהי הנמצא ביניהם, ואחר זה הכין לפניהם קדושה מיוחדת לכל מי שיפליא להנזר מתאות העוה"ז הכלה ונפסד אל הטהרה והקדושה שאז קדוש הוא לאלהיו כל ימי נזרו, כמ"ש והקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזירים, אחרי כל זאת צוה את אהרן ואת בניו שיברכו את בני ישראל, וענין הברכה הבאה מה' לבריותיו הוא התרבות השפע והטוב ממעון הברכות. והנה האל הטוב מוכן תמיד להשפיע טוב והסד והמקור פתוח תמיד, כמ"ש כי כוס ביד ה' ויין חמר מלא מסך ויגר מזה, רק שצריך שהמקבל יהיה מוכן לקבל השפע ההוא ע"י מעשיו והכנתו, אמנם יזויר שגם כשאין המקבל מוכן כ"כ יריק עליו השפע האלהית באמצעות אנשים אלהיים עובדי ה' שהם יפתחו צנור הברכה ע"י מעשיהם ותפלתם וברכתם ויריקוהו על העם, ובחר לזה את בני אהרן הקרבים אל ה' בעבודתם בקדש, שהם יפתו השבעותיהם העשרה אל עשרה צנורות ומקורות אשר למעלה ובכח השם שיזכירו ימשיכו השפע למטה על העם, והיה מסגולת הברכה הזאת לפעול בעליונים, וברכה זו נקראת ברכה המשולשת כי היא מתפשטת על ג' ענינים כמו שיתבאר :

קמד (כד) יברכך, הברכה הראשונה כוללת הטובות הגשמיות שהם נראים ומוחשים, ועז"א בספרי יברכך ה' בברכה המפורשת, כי היא מפורשת ונגלית לכל, כמו ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה, והיא כוללת ברכת הקניינים, שעז"א יברכך בנכסים, ברכת בריאת הגוף שעז"א וישמרך בגוף, ברכת כחות הנפש החיים בהותר שלא ישלטו עליו התאות ומדות הרעה עז"א וישמרך מיצה"ר, ושם

הברכה

וְיִשְׁמְרֶךָ׃ ס (כה) יָאֵר יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ׃ ס (כו) יִשָּׂא יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם׃ ס (כז) וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי

בעל הטורים

(כה) יאר. כנגד יצחק שראה כשנעקד ומת והאיר הקב"ה את עיניו והחייהו כדאיתא בפרקי דר"א. יאר נוטריקון ראה אשר שמים עולת ראיה ויש בו ה' תיבות וכ' אותיות כיצחק שהיה אחר כ' דורות ושמר ה' חומשי תורה: (כו) ישא. כנגד יעקב וישא יעקב רגליו וכתיב ביה ושבתי בשלום ויש בו ז' תיבות כנגד השבטים אשר מלאו חנן בז' שנים וכ"ה אותיות כנגד כה תאמר לבית יעקב. ויש בו ז' תגין שבז' דרכים ישם לך שלום על שם בז' דרכים ינוסו לפניך: שלום בגימטריא עש"ו גרשו וכו'

רש"י

שלא יבואו עליך שודדים ליטול ממונך שהנותן מתנה לעבדו אינו יכול לשומרו מכל אדם וכיון שבאים לסטים עליו ונוטלין אותה ממנו מה הנאה יש לו במתנה זו אבל הקב"ה הוא הנותן הוא השומר והרבה מדרשים דרשו בו בספרי: (כה) יאר ה' פניו אליך. יראה לך פנים שוחקות פנים צהובות: ויחנך. יתן לך חן: (כו) ישא ה' פניו אליך. יכבוש כעסו: (כז) ושמו את שמי. יברכום בשם המפורש: ואני אברכם. לישראל

ספרי

(כה) יאר ה' פניו אליך. יתן לך מאור עינים. רבי נתן אומר זה מאור השכינה שנאמר (ישעי' ס') קומי אורי כי בא אורך. כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים (תהלים ס"ז) אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה. ואומר (שם קי"ח) אל ה' ויאר לנו. ד"א יאר זה מאור תורה. שנאמר (משלי ו') כי נר מצוה ותורה אור. ויחונך במשאלותיך וכה"א (שמות ל"ג) וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם. דבר אחר יתן חנך בעיני הבריות וכה"א (בראשית ל"ט) ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד ויתן חנו בעיני שר בית הסהר. ואומר (אסתר ב') ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה. ואומר (דניאל א') ויתן האלהים את דניאל לחן ולחסד ולרחמים. ואומר (משלי ג') ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. ד"א ויחונך בדעת ובבינה ולהשכל ובמוסר ובחכמה. ד"א ויחונך יתנך בתלמוד תורה. וכה"א (שם ד') תתן לראשך לוית חן ואומר (שם א') כי לויה חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך. ד"א ויחונך במתנת חנם וכה"א (תהלים קכ"ג) הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גברתה כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו. ואומר (שם) חננו ה' חננו כי רב שבענו בוז. ואומר (ישעיה ל"ג) ה' חננו לך קוינו: ישא

התורה והמצוה

שהברכה צריך השמירה שתהיה הברכה מתמדת ולא תופסק הן מצד טבע קניני העוה"ז בעצמם שהתה מסבות יתהפכו, הן מצד הליסות גופו או רוע מדותיו או מצד קנאת אחרים או מצד הזקנה והקץ והמות וכ"ז כולל במ"ש וישמרך. הברכה שנית היא בענינים הנפשיים וזה מציין בהארת פנים, כמ"ש בספרי זה מאור השכינה ד"א זה מאור תורה, שהנשמה העליונה שהיא מעולם האורה נשמה פה בבית אפל ואין נוגה לו שהוא השכת החומר ומבקשים שיגול החשך ויאר לה באור הרוחני, כמ"ש כי אתה תאיר נרי כמש"פ שם, וזה מצד החכמה ומציאת חן שעז"א ויחנך. הברכה השלישית מצד הקשר שיש לנשמה עם הגוף שמצד זה ישא ה' פניו, אף שהטאו כנגדו ישא ה' פנים להנשמה מצד שהיא חלק אלוה ממעל ומצד שהגוף אשר היא אסורה בו במאסר עלול להטא, כמ"ש כי לא לעולם אריב וכו' כי רוח מלפני יעטוף וכו' וכמו שפרשתי שם, ויהיה של הרוצה אם ע"י תפלה כמ"ש הנה נשאתי פניך, לבלתי הפכי את העיר, ואם ע"י שישוב לעשות רצונו של מקום, או קודם שנחתם גז"ד כמ"ש בספרי, ואמר ישא ה' פניו ולא אמר ישא פניך, פי' בספרי שר"ל ג"כ שישא פנים של זעם ויאר אור פניו של רחמים וז"ש יעביר כעסו ממך. והותם הברכה הוא וישם לך שלום, שהשלום הוא שם כולל כל ההצלחות וקיום כל העולמות שכולם נבראו ממזגים מתהפכים וכחות מתנגדים זה לזה, לא לבד עולמות החומרים כי גם בעליונים יש כחות מתנגדים זה לזה כמ"ש גדול השלום שאפי' עליונים צריכים לו שנאמר המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו וכמ"ש בפי' איוב (סי' כ"ה) רק ההלכות המתפשט בכל העולמות כנפש המתפשטת בגויה הוא השלום הכללי המעמיד כל המציאות ומקשר את כולם ומאחדם להתאחדות גמורה כגוף אחד שכל חלופי הכחות והמזגים אשר יתערבו בקרבו יתחברו לאחדות ע"י הנפש האלהית המחברת אותם להעמדת הגויה ובהיות כל כחות הגויה נתונים תחת ממשלת הנפש אז יהיה שלום לו, כמ"ש בריתי היתה אתו החיים והשלום, ואז יעורר השלום גם בעולם הגדול ע"י נפש העולם

שְׁכִנְתֵּהּ לְוָתָךְ וִירַחֵם יָתָךְ: כו יִסַּב יְיָ אַפֵּהּ לְוָתָךְ וִישַׁוֵּי לָךְ שְׁלָם: כז וִישַׁוּוּן יָת

ספרי

(כו) ישא ה' פניו אליך (וישם לך שלום). בשעה שאתה עומד ומתפלל שנאמר (בראשית י"ט) ויאמר אליו הנה נשאתי פניך והרי דברים ק"ו ומה אם ללוט נשאתי פנים בשביל אברהם אוהבי לך לא אשא פנים מפניך ומפני אבותיך (וזה הוא שאמר הכתוב ישא ה' פניו אליך). כתוב אחד אומר ישא ה' פניו אליך וכתוב אחד אומר (דברים י') אשר לא ישא פנים כיצד יתקיימו שני כתובים הללו. כשישראל עושים רצונו של מקום ישא ה' פניו אליך וכשאין עושים רצונו של מקום אשר לא ישא פנים. ד"א (ר"ה י"ח דף ע') עד שלא נחתם גזר דין ישא ה' פניו אליך משנחתם גזר דין אשר לא ישא פנים. כתוב אחד אומר (תהלים ס"ה) שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו וכתוב אחד אומר (איכה ג') סכותה בענן לך מעבור תפלה. כיצד יתקיימו שני מקראות הללו עד שלא נחתם גזר דין שומע תפלה משנחתם גזר דין סכותה בענן לך. כתוב אחד אומר (תהלים קמ"ה) קרוב ה לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת וכתוב אחד אומר (שם י') למה ה' תעמוד ברחוק. כיצד יתקיימו שני כתובים הללו עד שלא נחתם גזר דין קרוב ה' לכל קוראיו משנחתם גזר דין הוא ברחוק. כתוב אחד אומר (איכה ג) מפי עליון לא תצא הרעות והטוב וכתוב אחד אומר (דניאל ט') וישקוד ה' על הרעה. כתוב אחד אומר (ירמיה ד') כבסי מרעה לבך ירושלים למען תושעי וכא"א (שם ב') אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם [עונך לפני]. כתוב א"א (שם ג') שובו בנים שובבים וכא"א (שם ח') אם ישוב ולא ישוב. כיצד יתקיימו שני מקראות הללו עד שלא נחתם גזר דין שובו בנים שובבים משנחתם גזר דין אם ישוב ולא ישוב: כתוב אחד אומר (ישעיה נ"ה) דרשו ה' בהמצאו וכא"א (יחזקאל כ') חי ה' אם אדרש להם כיצד יתקיימו שני כתובים הללו עד שלא נחתם גזר דין דרשו ה' בהמצאו משנחתם גזר דין חי ה' אם אדרש לכם. כתוב אחד אומר (שם י"ח) כי לא אחפוץ במות המת. וכא"א (ש"א ב') כי חפץ ה' להמיתם. כתוב אחד אומר ישא ה' פניו אליך וכתוב א' אומר אשר לא ישא פנים כיצד יתקיימו שני מקראות הללו ישא ה' פניו בעולם הזה. אשר לא ישא פנים לעולם הבא. ד"א ישא ה' פניו. יעביר כעסו ממך: וישם לך שלום. בכניסתך שלום וביציאתך שלום עם כל אדם. רבי חנינא סגן הכהנים אומר וישם לך שלום בביתך. ר' נתן אומר זה שלום מלכות בית דוד שנאמר (ישעיה ט') למרבה המשרה ולשלום אין קץ. ד"א זה שלום תורה שנא' (תהלים כ"ט) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. גדול השלום ששינה מעשה שרה שנאמר (בראשית י"ח) ואני זקנתי. גדול השלום ששינה קדוש מפני שלום. גדול השלום ששינה מלאך מפני שלום. גדול השלום ששם שנכתב בקדושה נמחה על המים (מפני שלום) בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו. ר' אלעזר אומר גדול השלום שלא טענו הנביאים בפי כל הבריות אלא שלום. (סוף עוקצין) ר' שמעון בן חלפתא אומר גדול השלום שאין כלי מקבל ברכה אלא שלום. שנאמר ה' עוז לעמו יתן (וגו'). ר' אלעזר הקפר אומר גדול השלום שאין חותם כל הברכות אלא בשלום שנאמר יברכך ה' וישמרך יאר ה' פניו אליך ויחנך ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום. ר' אלעזר בנו של ר"א הקפר אומר גדול השלום שאפי' עובדי עבודת גלילים ושלום ביניהם כביכול אין (השטן) נוגע בהם שנאמר (הושע ד') חבור עצבים אפרים הנח לו. אבל משנחלקו מה נאמר (שם י') חלק לבם עתה יאשמו. הא גדול השלום ושנאוי המחלוקת. גדול השלום שאפילו בשעת מלחמה צריכים שלום שנא' (דברים כ') כי תקרב אל עיר להלחם עליה (לתפשה) וקראת אליה לשלום. (שם ב') ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך

התורה והמצוה

השלום, ואז יזלו מי הברכה מן המקור העליון אשר לא יכזבו מימיו וכמ"ש שלא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא שלום, כי בהיות האדם והעולם נעדרי השלום אז יהיה חורבן והשחתה בכל המציאות, וע"כ אמרו ששמו של הקב"ה קרוי שלום, כי שכינת ה' היא החוט החורז כל אבני חפץ הבונים את השלום והמקשר אותם לאגודה אחת כמ"ש היש מספר לגדודיו ועל מי לא יקום אורהו ושם הויה ב"ה שהוא שמו של הקב"ה הוא השלום המקשר כל העולמות שכולם מתנגדים זל"ז, להיות כלים אחד, ובהעדר השלום לא יש מציאות להוים רק ריב ופירוד והשחתה, עד ששם הויה ושם שלום הם שם אחד בעצמו, ואמרו בשבת

עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם׃ ס חמישי ז א וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת

בעל הטורים

מקדים שלום לכל אדם ואפילו בשלום עכו"ם: (כז) ואני אברכם. בגימטריא אסכים על ידיכם: (א) ויהי ביום כלות. סמך הנוכת המזבח לברכת כהנים רמז לחשמונאי שעשו חנוכה ועוד כדי שלא השלוט עין הרע במלאכתם לכך ברכם תחלה וסמך למשכן שבזכות המשכן יהיה שלום וכן דוד סמך ה' יברך את עמו בשלום למזמור שיר חנוכת הבית: ושמו את שמי ואני

שפתי חכמים

נ אבל אין נפרש שיברכם בעלמו. א"כ מה תועלת בברכת כהנים כיון שהשם יברכם: ס דלפי טעם הראשון יפרש ואני אברכם פירש אסכים עמהם וזה נראה דוחק לכן פירש ד"א. ולפירוש האחרון נמי קשה דמשמעות הקרא הוא דקאי על ישראל ולא על הכהנים לכן צריך גם לפירוש ראשון: ע נראה דקשה לרש"י דהעניין דעל כנית משה מפרידו ממלת להקים את המשכן ואין כלות משה סמוך למלת להקים וכאלו הם שני עניינים ומאי שני עניינים איכא הכא. אלא על"ל דס"ד ויהי ביום כלות משה מעשיית המשכן ומהקמת המשכן ועל זה מקשה רש"י ז"ל בצלאל וכל חכמי לב וכו' ומתרץ לפי שמסר נפשו וכו'. ובזה יתורץ מה שמקשים העולם וכלא לא תלה במשה רק ההקמה וזה עשה משה לבדו כדכתיב לעיל בפרשת פקודי ומהרא"י תירץ דק"ל שלא הל"ל אלא ויהי ביום הוקם את המשכן עכ"ל. והכ"ל כתבתי ודו"ק: פ רוצה לתרץ דלא תקשה לא מיד אחר הקמת המשכן היו הלוים עובדים עבודתן כדכתיב בסמוך והיאך רשאין לעשות כן והלא טמאי מתים היו ולא יכלו לטהר דעדיין לא נשרפה הפרה. וא"ל דהפרה נשרפה קודם הקמת המשכן דהא כתיב בהזייה שלה בפרשת חקת והזה אל נכח פני אהל מועד משמע דכבר הוקם המשכן כשנצטוה. ומתרץ דבשני נשרפה הפרה כו' נמצא דביום ז' היו טהורים: צ הוא הגלות האמור בפרשת בהעלותך והעבירו תער על כל

כברס

רש"י

לישראל ואסכים נ עם הכהנים. דבר אחר ואני אברכם ס לכהנים: (א) ויהי ביום כלות משה. כלת כתיב (ר"ל בפת"ח ולא כלות בשב"א ודו"ק) יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה: כלות משה. בצלאל ואהליאב וכל חכם לב עשו את המשכן ותלאו הכתוב במשה לפי שמסר נפשו ע עליו לראות תבנית כל דבר ודבר כמו שהראהו בהר להורות לעושי המלאכה ולא טעה בתבנית אחת. וכן מצינו בדוד לפי שמסר נפשו על בנין בית המקדש שנא' (תהלי' קלב) זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' וגומר לפיכך נקרא על שמו שנא' (מ"א יב) ראה ביתך דוד: כלות משה להקים. ולא נאמר ביום הקים מלמד שכל ז' ימי המלואים היה משה מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו לכן נא' ביום כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו ו' ואת חודש ניסן הוקם בשני נשרפה הפרה פ בשלישי הזו הזיה ראשונה ובשביעי צ גלחו:

סס

ספרי

כלך חשבון דברי שלום ואמת (שופטים י"א) וישלח יפתח מלאכים מהו אומר ועתה השיבה אתהן בשלום. גדול שלום שאפילו מתים צריכים שלום שנאמר (בראשית ט"ו) ואתה תבוא אל אבותיך בשלום. ואומר (ירמיה ל"ד) בשלום תמות ובמשרפות אבותיך וגו'. גדול השלום שניתן לעושי תשובה שנאמר (ישעיה נ"ז) בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב. גדול השלום שניתן בחלקם של צדיקים שנאמר (שם) יבוא שלום ינוחו על משכבותם. גדול השלום שלא ניתן בחלקם של רשעים שנאמר (שם) אין שלום אמר ה' לרשעים. גדול השלום שניתן לאוהבי התורה שנאמר (תהלים קי"ט) שלום רב לאוהבי תורתך. גדול השלום שניתן לענוים שנאמר (שם ל"ז) וענוים יירשו ארץ והתענגו על רוב שלום. גדול השלום שניתן ללומדי תורה שנאמר (ישעיה נ"ד) וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך. גדול השלום שניתן אל עושי צדקה שנאמר (שם ל"ב) והיה מעשה הצדקה שלום. גדול השלום ששמו של הקב"ה קרוי שלום שנאמר (שופטים ו') ויקרא לו ה' שלום. ר' חנינא סגן הכהנים אומר גדול השלום ששקול כנגד כל מעשה בראשית שנא' (עמוס ד') כי הנה יוצר הרים ובורא רוח (ישעיה מ"ה) עושה שלום ובורא (רע) [כל]. גדול השלום שהרי עליונים צריכים לו שנ' (איוב כ"ה) המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו. והרי דברים ק"ו ומה במקום שאין איבה ותחרות ושנאה ובעלי דבבו צריכים שלום ק"ו למקום שיש בו כל חמדות הללו. (כתוב אחד אומר (שם) עושה שלום במרומיו) (חגיגה י"ג) כתוב אחד אומר (שם) היש מספר לגדודיו וכתוב אחד אומר (דניאל ז') אלף אלפים ישמשוניה ורבוא רבבן קדמוהי. כיצד יתקיימו הפסוקים הללו עד שלא גלו מארצם היש מספר לגדודיו משגלו מארצם אלף אלפים ישמשוניה כביכול נתמעטה פמליא של מעלה. רבי אומר משום אבא בן יוסי כתוב אחד אומר היש מספר לגדודיו וכתוב אחד אומר אלף אלפים ישמשוניה כיצד יתקיימו שני כתובים הללו אלף אלפים ישמשוניה זה גדוד אחד וכמה הן

התורה והמצוה

בשבת (דף י"ד ע"ב) אסור לאדם שיתן שלום לחברו בבית המרחץ משום שנאמר ויקרא לו ה' שלום, אלא מעתה הימנותא נמי אסור לאימר בבית הכסא דכתיב האל הנאמן, התם שם גופיה לא אקרי הכי דמתרגמינן אלהא מהימנא, הכא שם גופיה אקרי שלום דכתיב ויקרא לו ה' שלום. והנה יפלא שלא כתו

שמתרגם

בִּרְכַּת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנָא אֲבָרְכִנּוּן: א וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְשֵׁיצִי מֹשֶׁה לַאֲקָמָא

ספרי

צדדיו היש מספר לגדודיו. כתוב אחד אומר (תלי' קמ"ז) מונה מספר לכוכבים וגו' וכתוב אחד אומר (ישעיה מ') שאו עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם כשהקב"ה קורא הכל עונים מה שאי אפשר לבשר ודם לקרוא שני שמות כאחד וכה"א (שמות כ') וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. ואומר (תהלים ס"ב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי. ואומר (ירמיה כ"ג) הלא כה דברי כאש נאם ה'. רבי אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי כתוב אחד אומר המוציא במספר צבאם וכתוב אחד אומר מונה מספר לכוכבים. כיצד יתקיימו שני כתובים הללו. מגיד שאין (אדם) שם שינוי לא השם שנקרא עכשיו נקרא לאחר זמן וכה"א (שופטים י"ג) ויאמר אליו מלאך ה' למה זה תשאל לשמי והוא פלאי. איני יודע לאיזה שם אני מתחלף. (זבחים קט"ז) כתוב אחד אומר (ש"ב כ"ד) ויקן דוד את הגורן בכסף שקלים חמשים וכתוב אחד אומר (ד"ה א' כ"א) ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות כיצד יתקיימו שני מקראות הללו. מקום הגורן בשש מאות ומקום המזבח בחמשים. ר' אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי כתוב אחד אומר ויקן דוד את הגורן וכתוב אחד אומר ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות. כיצד יתקיימו שני כתובים הללו הן שנים עשר שבטים היו ולקח מכל אחד ונטל חמשים שקל מכל שבט ושבט נמצא שש מאות שקלים מכל השבטים. ר' אלעזר אומר ויקן דוד את הגורן (ואת הבקר) כמפורש בענין ומהו מפורש בענין ויתן דוד לארנן. אבל הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים בחמשים שקלים. (סנהדרין כ"א) כתוב אחד אומר (מ"א ד') ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים וכתוב אחד אומר (ד"ה ב' ט') ארבעת אלפים ארות סוסים.

כיצד יתקיימו שני כתובים הללו ארבעת אלפים מסבלאות של ארבעים אלף. (עירובין י"ד) כתוב א' אומר (שם ד') מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל וכתוב א' אומר (מ"א ד') אלפים בת יכיל. כיצד יתקיימו שני כתובים הללו אלפים בלח שהן ג' אלפים ביבש. מכאן אמרו חכמים (שבת ל"ה כלים פט"ו) ארבעים סאה בלח שהם כוריים ביבש וכה"א (ישעיה כ"ג) בושי צידון כי אמר ים מעוז הים לאמר לא חלתי ולא ילדתי ולא גדלתי בחורים רוממתי בתולות. אמר הים ומה אני שאיני מתיירא שמא אוחיל ושמא אוליד בנים ובנות ושמא אקבור חתנים וכלות. מה אמור בי (ירמיה ה') האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו (אמר הים) ומה אני שאין בי כל המדות הללו הריני עושה רצון קוני על אחת כמה וכמה בושי צידון:

(כז) ושמו את שמי. למה נאמר לפי שהוא אומר כה תברכו את בני ישראל (סוטה ל"ג) בשם המפורש אתה אומר בשם המפורש או אינו אלא בכינוי ת"ל ושמו את שמי. במקדש בשם המפורש במדינה בכינוי. ואני אברכם למה נאמר לפי שהוא אומר כה תברכו אין לי אלא ברכה לישראל. ברכה (לגרים ולנשים ולעבדים) [לכהנים] מנין ת"ל ואני אברכם. ואני אברכם שלא יהיו ישראל אומרים ברכותיהם תלויות בכהניהם ת"ל ואני אברכם שלא יהיו הכהנים אומרים אנו נברך ישראל. ת"ל ואני אברכם. אני אברך את עמי ישראל שנאמר (דברים ט"ו) כי ה' אלהיך ברכך בכל מעשה ידך כאשר דבר לך. ואומר ברוך תהיה מכל העמים ואומר (שם כ"ח) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים. ואומר (יחזקאל ל"ד) במרעה טוב ארעה אותם. ואומר אני ארעה את צאני:

התורה והמצוה

שמתרגם הת' האמן אלהא מהימנא כן יל"פ ה' שלום ה' הנותן שלום, והדבר מובן עפמ"ש הרי"א בראש ס' בראשית בחמש סגולות שיש לשם אלהים, שאחד מהם שכאשר יסמך שם אחר מה לשם המפורש לא יסמך אלא באמצעות שם אלהים או אל, כמו ה' אל רחום וחנון ה' אלהי צבאות, ה' אלהי ישראל, [ומה שמלאך ה' צבאות טוב נא, הסר מלת אלהים], וא"כ ממה שאמר ה' שלום והיל"ל ה' אל השלום או ה' אלהי השלום מבואר שהשלום הוא עצמו שמו של הקב"ה, וז"ש התם שם גופי' לא אקרי הכי ר"ל שלא נסמך שם נאמן לשם הויה רק לשם אלהים שאינו שם גופיה ר"ל שם המפורש שהוא שמו העצמי, הכא שם גופיה אקרי שלום ר"ל שנסמך שם שלום לשם העצם, וז"ש ושמו את שמי על ב"י שבברכת שלום היוצא מפי כהנים שנכרת עמהם ברית השלום, ישימו שם זה שהוא שמו של הקב"ה על ב"י ואז נמצא כלי מחזיק ברכה ואני אברכם:

קמה (כז) ושמו את שמי על ב"י ואני אברכם, מ"ש ושמו את שמי למה נאמר מובא ומפורש למעלה (סי' קמ"א). ומ"ש ואני אברכם למה נאמר, מפורש למעלה (סי' קמ"ב), וצריך

מֹשֶׁה לְהָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וַיִּמְשָׁחֵם וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם׃ ב וַיַּקְרִיבוּ נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם הֵם

בעל הטורים

אברכם. וסמיך ליה ויהי ביום כלות זהו בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך: (ג) הם נשיאי המטות הם. סופי תיבות לכסף מהים וכן הפקודים ויביאו את קרבנם ס"ת מוסם על שם ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה בקצינים:

רש"י

(ג) הם נשיאי המטות. שהיו שוטרים עליהם במצרים והיו מוכים עליהם שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל וגו'

שפתי חכמים

הברכה וכו': ק דק"ל ומה סימן נתן בזה שאמר הם נשיאי המטות. ואע"פ שהיו שוטרים עליהם במצרים וה"ק קרא הם הנשיאים שהיו ממונים שוטרים עליהם במצרים שהיו הנוגשים רודים אותם שוטרים במצרים במקלות על שלא דקדקו בני ישראל לבנים מנין הלבנים. ואע"פ שהעומדים על הפקודים עדיין לא נתמנו עד אחר כאן. י"ל שהכתוב דבר על העתיד שיעמדו

ספרי

קמה (א) ויהי ביום כלות משה. מגיד הכתוב שכל שבעת ימי המלואים היה משה מעמיד את המשכן ובכל בוקר ובוקר מושחו ומפרקו ואותו היום העמידו משחו ולא פרקו. רבי יוסי בר' יהודה אומר אף בשמיני משחו ופרקו שנאמר (שמות מ') ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד להודש הוקם המשכן נמצינו למדים שבעשרים ושלשה באדר התחילו אהרן ובניו המשכן וכל הכלים לימשח. בראש חודש הוקם המשכן. בשני נשרפה פרה. בשלישי הוזה ממנו (תחת הזאה שניה גלחו). בו ביום שרתה שכינה בבית שנאמר (שם) ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד. בו ביום הקריבו נשיאים את קרבנם שנאמר ויהי המקריב ביום הראשון שאין ת"ל האשון אלא ראשון לכל ימות השנה. בו ביום ירדה אש מן השמים ואכלה את הקרבנות שנאמר (ויקרא ט') ותצא אש מלפני ה' ותאכל (אותם) על המזבח את העולה ואת החלבים. בו ביום הקריבו בני אהרן אש זרה שנאמר (שם) ויקחו שני בני אהרן נדב ואביהוא וימותו לפני ה'. מיתתן לפני

התורה והמצוה

נברכם ת"ל אמור להם, ומ"ש ואני אברכם שלא יהיה ישראל אומר ברכותיהם תלויות בכהנים למעלה (שם) והיא ברכה לכהנים מנין ת"ל ואני אברכם, והוא דעת ר' ישמעאל (חולין דף מ"ט) שמפרש שהקב"ה מברך לכהנים, ומ"ש כאן ואני אברך את ישראל הוא דעת ר' עקיבא שם, ונראה דפלוגתתם תליא במ"ש בברכות (דף י"ז ע"ב) שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה ר"י ור"א, חד אמר שכל העולם כולו נזון בצדקה והם נזונים בזרוע, וחד אמר שכל העולם כולו נזונים בזכותם והם אפי' בזכות עצמם אינם נזונים כי הא דר' חנינא בן דוסא שהיה די לו בקב חרובין. והנה מ"ד הראשון סובר כיון שהצדיק הוא הצנור המריק ברכה ממעל על העולם כולו א"כ הוא מקבל מבחר השפע ראשונה ונזון בזרוע, והשני סובר שאחר שהוא צנור פתוח להריק את השפע שמקבל, אי אפשר שתתעכב הברכה אצלו, כי הוא דומה כמשפך שע"י מריקים המשקה לחוץ ובו לא נשאר מאומה, וסברותיהם תלוי בזה שמ"ד והם נזונים בזרוע ס"ל שהצדיק המברך הוא רק פותח צנור השפע, אבל אחר שפתח את הצנור ישפיע השי"ת בעצמו וזה כדעת ר' עקיבא בכאן שמ"ש ואני אברכם היינו אני אברך את ישראל, ר"ל שהכהנים הם רק פותחים צנורי השפע ואח"כ תרד הברכה מהשי"ת בעצמו לישראל, ולפטתו אין צריך ברכה מיוחדת לכהנים, אחר שהם פתחו צנור השפע בזכותם הם נזונים בזרוע כי אינם דומים כמשפך שרק מריקים השפע ולא תתעכב אצלם, כי הרקת השפע הוא מה' בעצמו לכולם והם מקבלים ראשונה ע"י כהונתם וזכותם, ודעת ר' ישמעאל כמ"ד והם אפי' בזכות עצמם אין נזונים, כי ס"ל שכל הזלת השפע והברכה תרד ע"י הצדיק או הכהנים שהם כמשפך וא"א שתתעכב השפע אצלם, וצריך שיתברכו בברכה מיוחדת כי לא יוכלו לעכב לעצמם משפע הברכה שהם מריקים לישראל, לכן פי' ואני אברכם לכהנים, ולא מפרש ואני אברכם לישראל, כי גם גמר השפע והברכה תרד לישראל רק ע"י הכהנים:

קמה (א) ויהי ביום כלות משה להקים, ממה שלא אמר ביום הקים משה את המשכן וכמ"ש לקמן (ה' ט"ו) מזה למדו שהקימו בכל ז' ימי המלואים ופרקו, וכמ"ש בספרא שמיני (סי' ס"ו) ופלוגתת ריב"י מוזכר בספרא צו (סי' קנ"א) ופמש"ש. ומ"ש נמצינו למדין שבכ"ג אדר וכו' עי' בספרא שמיני

ית משכנא ורבי יתה וקדיש יתה וית כל מנוהי וית מדבחא וית כל מנוהי ורבנון וקדיש יתהון: ב וקריבו רברבי ישראל רישי בית אבהתהון אנון רברבי שבטיא

ספרי

לפני ה' נפילתן בחוץ. כיצד יצאו היה ר' יוסי אומר המלאך מרדן מתים עד שיצאו ונפלו בעזרה שנאמר (שם) ויאמר אליהם קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקדש. מאת פני ה' לא נאמר אלא מאת פני הקדש. רבי ישמעאל אומר דבר למד מענינו שנאמר וימותו לפני ה' מיתתם לפנים ונפילתם לפנים. כיצד יצאו גרורים בחכי ברזל: קמו וימשח אותו ויקדש אותו ואת כל כליו שומע אני ראשון ראשון שנמשח היה קדוש ת"ל וימשחם ויקדש אותם מגיד שלא קידש אחד מהם עד שנמשחו כולם. (מנחות כ"ז) וימשחם מבפנים ומבחוץ ר' יאשיה אומר מדת הלח נמשחו מבפנים ונמשחו מבחוץ מדת היבש נמשחו מבפנים ולא נמשחו מבחוץ ר' יונתן אומר מדת הלח נמשחו מבפנים ולא נמשחו מבחוץ ומדת היבש לא נמשחו לא מבפנים ולא מבחוץ תדע לך שאין מקודשות שנאמר (ויקרא כ"ג) ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שתים שני עשרונים [וכו' תאפינה בכורים לה'] הא אימתי הן לה' לאחר אפיה. רבי אומר וימשחם ויקדש אותם למה נאמר והלא כבר נאמר וימשח אותו ויקדש אותו ומה ת"ל וימשחם ויקדש אותם מגיד שבמשיחתן של אלו הוקדשו כל הכלים לעתיד לבא:

קמז (ב) ויקריבו נשיאי ישראל שומע אני שהיו הדיוטות ונתמנו ת"ל ראשי בית אבותם ולא ראשי בית אבותם לבד אלא אף נשיאי שבטים נשיאים בני נשיאים הם (נשיאי המטות) [העומדים על הפקודים] הם שהיו ממונים עליהם במצרים שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל:

ששׂ

התורה והמצוה

שמיני (סי' תל"ף) ומש"ש, ומ"ש בשני שרפה הפרה כ"ה בירושלמי מס' מגלה, ומ"ש תחת הזאה שניה גלחו, כ"ה גם במד', ורש"י גרס ואחר הזאה שניה גלחו ועי' ברא"ם וכן בפסיקתא זוטרתא גרס בשלישי שם ממנו הזיה: שניה גלחו, ופי' אחר הזיה שניה גלחו, ואע"ג שבגמרא (דף ס') עמ"ש דפרשת לוים נאמרה ביום שהוקם המשכן פרש"י שאנרכו בו ביום לשיר שמשמע שבר"ח התחיל לשיר וי"ל שהיו יכולים לומר השיר במתנה לוים, שהרי לפי פי' הר"ש (בפ"ב דמדות) היו הלוים אומרים שיר באותן ט"ו מעלות העולה לעזרת ישראל, ועד פתח עזרת ישראל היה מחנה לויה (כמ"ש הרמב"ם ריש פ"ג מה' בהמ"ק) ויכולים טמאי מת לכנוס לשם — ומ"ש בו ביום שרתה שכינה וכו' בספרא (ריש שמיני) ובשבת (דף פז), ומ"ש וימותו לפני ה' מיתתן לפני ה' ונפילתם בחוץ כפלוגתא זו נמצא בספרא (שמיני סי' כ"ה) בשם ר"א ור"ע ושם פרשתי:

קמז וימשח אותו וכו' וימשחם, הלשון כפול, שכבר אמר וימשח אותו וכו' ואת המזבח, שר"ל שמשח את המשכן ואת המזבח, ואף להראב"ע שמפרש שמ"ש ואת המזבח מוסב על להקים, ור"ל להקים את המשכן ואת המזבח, לא יתישב זה שהל"ל ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן ואת המזבח וימשחם ויקדש אותם, וע"כ פי' חז"ל שמלמדנו שלא חל הקדושה עד שנגמר משיחת כולם, ופי' וימשח אותו וגם משח את המזבח וכליו כאחד לבד, ומפרש וימשחם ר"ל בעת שנגמר משיחת כולם אז ויקדש אותם לא קודם לכן, וכבר כללתי באילת השחר (כלל קג) שכ"מ שבא הכנוי דבוקה אל מלת את יש בו מעוט, וס"ל לר' יאשיה שמלת אותם ממעט מדת היבש מבחוץ, כי כלי המזבח הם כלי הלח, ור' יונתן ס"ל שממעט כלי לח מבחוץ כי מדת יבש לא נתקדשה כלל, וראייתו ממ"ש המן תאפינה בכורים לה' שאינו לה' עד לאחר אפיה שהתנור מקדשו, וזה מובא במנחות (דף כ"ז), ומ"ש רבי למעט לדורות משמע בשבועות (דף טו) שממעט ממלת אותם, וכבר נתקשו התוס' שם הלא צריך למעוט האמור למעלה, אולם לפי דברי הספרי ממעט זה מכפל הלשון מ"ש שנית וימשחם שבא למעט לדורות, ומה שתפסו חכמי הש"ס מלת אותם הוא לאו דוקא:

קמז (ב) ויקריבו נשיאי ישראל, הנה מ"ש ראשי בית אבותם סותר למה שקראם בשם נשיאים, שראש בית אב הוא פחות מנשיא השבט שמורה שהוא על השבט כולו, וראש בית אב הוא רק על משפחה, ולמה כפל שנית הם נשיאי המטות, ומ"ש הם העומדים על הפקודים שפרש"י שעמדו עם משה ואהרן כשמנו את ישראל, והלא המנין לא היה עד א' באייר, וע"כ פי' חז"ל שמ"ש ראשי בית אבותם היינו שקודם שנתמנו לנשיאי השבט היו ראשי בית אב, וכמ"ש הם נשיאי המטות מוסב על בית אבותם שאבותם הם היו אז נשיאי המטות בעת שהיו הם ראשי בית אבות, ומ"ש ולא ראשי בית אבותם לבד ר"ל שלא תאמר שאז היו רק ראשי בית אבותם שאבותם היו הדיוטות, אלא שאבותם היו אז נשיאי שבטים וא"כ היו הם עתה נשיאים בני נשיאים, ומ"ש הם העומדים על הפקודים, ר"ל שבעת שהם היו ראשי בית אב היו ממונים על הפקודים ר"ל על השוטרים שהיו מופקדים על עושי המלאכה, וכמו שת"י איכון דמתמנין במצרים מרכולין על מנינא:

נְשִׂיאֵי הַמַּטֹּת הֵם הָעֹמְדִים עַל־הַפְּקֻדִים׃ ג וַיָּבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי יְהוָה שֵׁשׁ־עֶגְלֹת צָב וּשְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר עֲגָלָה עַל־שְׁנֵי הַנְּשִׂאִים וְשׁוֹר לְאֶחָד וַיַּקְרִיבוּ אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ס קַח מֵאִתָּם וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְנָתַתָּה אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם אִישׁ כְּפִי עֲבֹדָתוֹ׃ ו וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הָעֲגָלֹת וְאֶת־הַבָּקָר וַיִּתֵּן אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם׃ ז אֵת ׀ שְׁתֵּי הָעֲגָלוֹת וְאֵת אַרְבַּעַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּפִי עֲבֹדָתָם׃ ח וְאֵת ׀ אַרְבַּע הָעֲגָלֹת וְאֵת שְׁמֹנַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי מְרָרִי כְּפִי עֲבֹדָתָם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ ט וְלִבְנֵי קְהָת לֹא

בעל הטורים

שבטים: (ג) שש עגלות. כנגד שש המזלות אשר עולים בגלגל וששה יורדים וכנגד ששה עתים קור וחום קיץ וחורף זרע

רש"י

וגו': הם העומדים על הפקודים. שעמדו עם משה ואהרן כשמנו את ישראל שנא' ואתכם יהיו וגו': (ג) שש עגלות צב. אין צב אלא מחופים וכן (ישעי' ס"ו) בצבים ובפרדים, עגלות מכוסות קרויות צבים: ויקריבו אותם לפני המשכן. שלא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי המקום. אמר רבי נתן מה ראו הנשיאים להתנדב כאן בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה אלא כך אמרו הנשיאים יתנדבו צבור מה שיתנדבו ומה שמחסרין אנו משלימין כיון שראו שהשלימו צבור את הכל שנא' והמלאכה היתה דים אמרו מעתה מה לנו לעשות הביאו אבני שהם ואבני המלואים לאפוד ולחשן לכך התנדבו כאן תחלה: (ז) כפי עבודתם. שהיה

שפתי חכמים

שיעמדו על הפקודים באחד באייר: ר דאל"כ מאי לפני המשכן דהא כבר כתיב ויביאו את קרבנם לפני ה' דהיינו לפני המשכן שהם שכן כבוד יתעלה. ומטעם זה דרשו ג"כ בלפני המזבח שלא קבל מהם משום שכבר כתיב ויקריבו הנשיאים את חנוכת

ספרי

קמח (ג) שש עגלות צב אין צב אלא מטוקסים שלא היו מחוסרין כלום רבי אומר אין צב אלא מחופים (וכמנסקי פסקאות) [וכמין גלוסקאות] היו מחופים. ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר (ישעיה ס"ו) והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות:

קמט שש עגלות צב שומע אני עגלה על כל אחד ואחד ת"ל עגלה על שני הנשיאים שומע אני שור על שני הנשיאים ת"ל ושור לאחד: קנ ויקריבו אותם לפני המשכן באו ועמדו לפני המשכן ולא קבל משה מהם עד שנאמר לו מפי הקב"ה קח מאתם הא הסכימה דעתם לדעת עליונה. ר' נתן

התורה והמצוה

קמח (ג) שש עגלות צב, בספ' הא' מפרש כמ"ש הראב"ע שהוא כשעם מלאות יותר מדאי, מגזרת ואת בשך לצה, ופי' הרמב"ן שמ"ש ויביאו את קרבנם היינו הקרבנות שהביאו לחנוכת המזבח סיתו בהעגלות והיו העגלות מלאות מן הקרבנות, ורבי מפרש צב מחופה וכמו שת"א שיד עגלין כד מחפין, ויונתן ת' מחפן ומטקסן כולל שני הפרושים:

קמט עגלה על שני הנשיאים וכו', הוצרך לבאר זה שלא נטעה שמקאתם הביאו עגלות ומקאתם שוורים או שקנו השורים בשותפות וכדומה, ודוגמא לזה בספרא אמור (סי' רכ"ד):

קנ ויקריבו אותם לפני המשכן, התנ"ס אמר ויקריבו נשיאי ישראל פי' שהקדישו כי אסור להקדיש בהמה תמימה לבדק הבית ועל"כ שהקדישו קודם שנגזר הקמת ומשיחת המשכן, ומ"ש ויביאו לפני

אִנּוּן דְּקָיְמִין עַל מִנְיָנַיָּא: ג וְאַיְתִיוּ יָת קֻרְבַּנְהוֹן קֳדָם יְיָ שִׁית עֶגְלָן כַּד מְחַפְּיָן וּתְרֵי עֲשַׂר תּוֹרִין עֶגְלְתָא עַל תְּרֵין רַבְרְבַיָּא וְתוֹר לְחַד וְקָרִיבוּ יָתְהוֹן לָקֳדָם מַשְׁכְּנָא: ד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר: ה קַבֵּל מִנְּהוֹן וִיהוֹן לְמִפְלַח יָת פָּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתִתֵּן יָתְהוֹן לְלֵוָאֵי גְּבַר כְּמִסַּת פָּלְחָנֵהּ: ו וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת עֶגְלָתָא וְיָת תּוֹרֵי וִיהַב יָתְהוֹן לְלֵוָאֵי: ז יָת תַּרְתֵּין עֶגְלָתָא וְיָת אַרְבְּעַת תּוֹרֵי יְהַב לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּמִסַּת פָּלְחָנְהוֹן: ח וְיָת אַרְבַּע עֶגְלָן וְיָת תְּמָנְיָא תּוֹרֵי יְהַב לִבְנֵי מְרָרִי כְּמִסַּת פָּלְחָנְהוֹן בִּידָא דְּאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא: ט וְלִבְנֵי קְהָת לָא יְהַב אֲרֵי פָּלְחַן קוּדְשָׁא עֲלֵיהוֹן בְּכַתְפָּא נָטְלִין:

ספרי

נתן אומר וכי מה ראו נשיאים להתנדב בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו בתחלה אלא כךאמרו נשיאים יתנדבו ישראל מה שמתנדבים ומה שמחסרים אנו משלימים כיון שראו נשיאים שהשלימו ישראל את הכל שנאמר והמלאכה היתה דים אמרו הנשיאים מה עלינו לעשות שנאמר והנשיאים הביאו את אבני השהם לכך התנדבו (בו) [כאן] תחלה:

קנא (ו ז ח ט) ויקח משה את העגלות ואת הבקר הרי משה נוטלן ומחלקן לפי דעתו את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון ואת ארבע העגלות ואת שמונת הבקר נתן לבני מררי [וכן מצינו בדוד בחלוקת ראשי משמורות] לפי [מה] שהם ששה עשר לאלעזר ושמונה לאיתמר שנאמר (דה"א כ"ד) וימצאו בני אלעזר רבים לראשי הגברים מן בני איתמר ויחלקום לבני אלעזר ראשים לבית אבות ששה עשר ולבני איתמר לבית אבותם שמונה ויחלקום בגורלות אלה עם אלה וגו' ויכתבם שמעיה [בןנתנאל] הסופר מן הלוי לפני המלך והשרים וצדוק הכהן ואחימלך בן אביתר: ולבני קהת לא נתן וגו'. ר' נתן אומר (מכאן) [זה] נתעלם מעיני דוד שלא נשאו הלוים את הארון אלא בעגלה שנאמר וירכיבו את ארון האלהים אל עגלה חדשה ויחר אף ה' בעוזא ויכהו שם על השל ויחר לדוד על אשר פרץ ה' פרץ בעוזא א"ל אחיתופל לדוד לא היה לך ללמוד ממשה רבך שלא נשאו הלוים הארון אלא בכתף שנאמר ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו (הרי) [לכן] דוד משלהו ומעלהו [אח"כ] בכתף שנא' (דה"א טו) ויקרא דויד לצדוק ולאביתר הכהנים וללוים לאוריאל עשיה ויואל שמעיה ואליאל ועמינדב ויאמר להם אתם ראשי האבות ללוים התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון ה' אלהי ישראל גו' כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' וכתי' ויתקדשו הכהנים והלוים וגו' וישאו בני הלוים את ארון האלהים כאשר צוה משה וגו' בכתפם במוטות עליהם [גי' הגר"א היכן צוה ולבני קהת לא נתן] (דה"א כד) אלה פקודתם לעבודתם לבא לבית ה' כמשפטם ביד אהרן אביהם כאשר צוהו ה' אלהי ישראל [והיכן צוה ולבני קהת לא נתן] לא חדשו כלום אלא **מפי** משה ומשה מפי הגבורה:

ויקריבו

התורה והמצוה

ה' הוא לפי דעתם שחשבו שמשה יקבל מידם, ובאשר לא קבל כתיב ויקריבו לפני המשכן, ר"ל שהיו עומדים לפני המשכן לא לפני ה' שמורה שנתקבל מידם, כי משה חשב שכל המשא יהיה בכתף עד שא"ל ה' קח מאתם, וכן ת"י ולא צבא משה למיסב מנהון וקריבו יתהון קדם משכנא:

קנא (ו ז ח ט) ויקח משה, תקנתי מאמר זה עפ"י גי' הגר"א, ור"ל שמה שנתן משה שתי עגלות לבני גרשון וארבע לבני מררי לפי דעתו, היה זה מפי הגבורה, וכן מה שתקן דוד כ"ד משמרות היה מפי משה ומפי הגבורה שע"ז מביא בסוף המאמר פסוק אלה פקודתם לעבודתם לבא לבית ה' כמשפטם שפסוק זה נאמר בסוף חילוק המשמרות וע"ז הביא שלא חדשו כלום, וכן אומר בברייתא דל"ב מדות (מדה י"ז) דבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במק"א משפחות בני קהת יחנו משפחות הגרשוני יחנו וכו' אבל לא מצינו שצוה הקב"ה את בניו להיות כ"ד משמרות, היכן שמענו אלה פקודתם לעבודתם לבא לבית ה' כמשפטם ביד משה ואהרן מלמד שמצוה זו מימות משה ואהרן ומבואר שפסוק זה נאמר לענין המשמרות, ולפ"ז היה נראה לכאורה שפסוק ואלה פקודתם מקומו קודם ר' נתן אומר זה נתעלם מעיני דוד, כי זה שייך לענין המשמרות, אמנם מדברי הרמב"ם בס' המצות (מצוה לד) מבואר שהיה גורס כגי' הספרים, וז"ל מצוה שישאו הכהנים את הארון על כתפיהם וכו' וכאשר צוה דוד לשאת את הארון פעם שניה אמר וישאו בני הלוים וכו' כאשר צוה משה בדבר ה' בכתפם במוטות עליהם, וכן כשזכר מחלקות הכהנים לכ"ד

משמרות

נָתָן כִּי־עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ עֲלֵהֶם בַּכָּתֵף יִשָּׂאוּ׃ י וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֵת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂיאִם אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם יַקְרִיבוּ אֶת־קָרְבָּנָם לַחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ׃ ס יב וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת־קָרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ יג וְקָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת

בעל הטורים

יקר״ר: ושני עשר בקר. כנגד י״ב שבטים וכנגד שנים עשר מזלות: (יב) וקרבנו. וי״ו יתירה ע״ש ששה בנים שיצאו ממנו וכלם בו׳ ברכות ששה בנים יצאו מנחשון בעלי שש ברכות ואלו הן דוד משיח דניאל חנניה מישאל ועזריה. דוד דכתיב ביה יודע נגן וגבור חיל איש מלחמה ונבון דבר ואיש תאר וה׳ עמו. יודע נגן שיודע לשאול. וגבור חיל יודע להשיב. איש מלחמה יודע לישא וליתן במלחמתה של תורה. ונבון דבר מבין דבר מתוך דבר. ואיש תאר שמראה פנים בהלכה. וה׳ עמו שהלכה כמותו בכל מקום: משיח. דכתיב ביה ונחה עליו רוח ה׳ רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה׳: דניאל חנניה מישאל ועזריה דכתיב בהן ילדים אשר אין בהם כל מום וטובי מראה ומשכילים בכל חכמה ויודעי דעת ומביני מדע ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך. ד״א למה וקרבנו עם וי״ו יתירה כנגד ששה דברים שנתחדשו באותו היום כמעלה ראשון לבריאה שנראתה השכינה בישראל ראשון לנשיאים ראשון לברכת כהנים ראשון למחנה שכינה ראשון לאיסור במה ראשון לירידת האש. יצא בן נחשון בשם מחזה ויבנה יסוד בית המקדש ולמה נקרא שמו נחשון על שירד תחלה לנחשול הים: בכולן כתיב נשיא חוץ מיהודה שלמוד שהוא אותו השבט להקטין את עצמו ישב נא עבדך תחת הנער וכן בדוד הוא אומר הוא הקטן: בכל אחד יש ששה פסוקים כנגד ששת ימי המעשה ובכל אחד הוכפל שמו הרי כ״ד כנגד כ״ד שעות שביום ובלילה: (יג) שלשים ומאה משקלה. כנגד שנות אדם עד שהוליד שת: שבעים שקל. כנגד שבעים שנה שהיתה לבניו(אולי צ״ל לדהע״ה) ולכנגד שבעים עכו״ם: שבעים שקל. כנגד

רש״י

משא בני גרשון קל משל מררי שהיו משאים הקרשים והעמודים והאדנים: (ט) כי עבודת הקדש עליהם. משא דבר הקדושה הארון והשלחן וגו׳ לפיכך בכתף ישאו: (י) ויקריבו הנשיאים את חנכת המזבח. לאחר שהתנדבו העגלות והבקר לשאת המשכן נשאם לבם להתנדב קרבנות המזבח לחנכו: ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח. כי לא קבל משה מידם ש עד שנאמר לו מפי הגבורה: (יא) יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח. ועדיין לא היה יודע משה היאך יקריבו אם כסדר תולדותם אם כסדר המסעות ת עד שנאמר לו מפי הקב״ה יקריבו למסעות איש יומו: (יב) ביום הראשון. אותו היום נטל עשר עטרות ראשון למעשה בראשית ראשון לנשיאים וכו׳ כדאיתא בסדר עולם: למטה יהודה. יחסו הכתוב על שבטו ולא שגבה משבטו א והקריב או אינו אומר למטה יהודה אלא שגבה משבטו והביא ת״ל זה קרבן נחשון משלו הביא: (יג) שניהם מלאים סלת. למנחת

נדבה

שפתי חכמים

חנכת המזבח וא״כ ל״ל עוד ויקריבו וגו׳ לפני המזבח: ש דאל״כ מאי לפני המזבח דקאמר הכא ויאמר ה׳ אל משה וגו׳ דכתיב אחריו דמשמע שאם לא אמר לו הקב״ה לא היה מקבלם. והא דאמר לו הקב״ה נשיא אחד ליום וגו׳ אף שלא מצינו שנסתפק משה בזה שהרי לא פרש״י אלא אם כסדר תולדותם וכו׳. י״ל דהשם השיב לו מעצמו בלתי שאלת משה פן יבא לטעות ולומר שכולם יקריבו קרבנם ביום א׳ כיון שכולם ביחד הביאו קרבנם והיו כולם זריזים במצוה דין הוא שיהיו כולם שוים בהקרבתן עד שהוצרך השם לומר נשיא אחד ליום וק״ל. והרא״ם כ׳ שנסתפק גם בזה אם כולם יקריבו ביום א׳ או כל אחד ביומו מיד השיב לו הש״י נשיא אחד ליום וע״ש מה שהקשה ותירץ שם ואין כ״כ צורך בפשט משום הכי קצרתי ולא הבאתיו: ת כתב הרא״ם ויש לתמוה היאך נסתפק משה בסדר המקריבים אם כתולדותם או כפי מסעם והלא עדיין לא היה סדר המסעות עד אחד באייר כמו שמפורש בפרשת במדבר ושמא י״ל שמשה ששהה בהר סיני ארבעים ימים האחרונים הודיעו השם חלוף הבכורים עם הלוים וחלוק הדגלים וסדר מסע המחנות עכ״ל. ולי נראה שידע משה סדר מסעם וחלוק הדגלים מיעקב אבינו עליו השלום כמו שפירש רש״י בפרשת במדבר בפסוק איש על דגלו באותות וגו׳. באות שמסר להם אביהם כו׳ ומסתמא גם המסעות היו כן דאין סברא שיהיו המסעות משונים מן הדגלים וק״ל: א כלומר פירוש למ״ד למטה יהודה כלמ״ד אמרי לי ויהיה

התורה והמצוה

משמרות אמר אלה פקודתם לעבודתם לבא לבית ה׳ כמשפטם ביד אהרן כאשר צוה ה׳ בארו החכמים שהוא רומז לשאת הארון בכתף, וכן בספרי כאשר צוה ה׳ היכן צוה ולבני קהת לא נתן, אמנם ברמב״ן בהשגותיו לשרש השלישי פי׳ שמה שכתוב והיכן צוה ולבני קהת לא נתן קאי על כאשר צוה שנאמר גבי ארון, ועירף גם פסוק אלה פקודתם ללמד שגם בענין המשמרות לא חדשו דבר וזה יעלה כגי׳ הגר״א:

ויקריבו

י וְקָרִיבוּ רַבְרְבַיָּא יָת חֲנֻכַּת מַדְבְּחָא בְּיוֹמָא דִרְבִּיוּ יָתֵהּ וְקָרִיבוּ רַבְרְבַיָּא יָת קֻרְבָּנְהוֹן קֳדָם מַדְבְּחָא: יא וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה רַבָּא חַד לְיוֹמָא רַבָּא חַד לְיוֹמָא יְקָרְבוּן יָת קֻרְבָּנְהוֹן לַחֲנֻכַּת מַדְבְּחָא: יב וַהֲוָה דִּמְקָרֵב בְּיוֹמָא קַדְמָאָה יָת קֻרְבָּנֵהּ נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה: יג וְקֻרְבָּנֵהּ מְגִסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקָלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקָלֵהּ שִׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מלן

ספרי

קנב (י יא) ויקריבו הנשיאים את חנכת המזבח מגיד הכתוב כשם שהתנדבו הנשיאים למלאכת המשכן כך התנדבו לחנוכת המזבח. ויקריבו הנשיאים באו ועמדו לפני המזבח ולא קבל משה מהם עד שנאמר לו מפי הקודש יקריבו את קרבנם לחנוכת המזבח, ועדיין לא היה יודע משה כיצד יקריבו אם למסעות אם לתולדות עד שנאמר לו מפי הקב"ה יקריבו למסעות. ועדיין לא היה יודע משה כיצד יקריבו הנשיאים אם כולם כאחד או כל אחד ואחד יומו עד שנאמר לו מפי הקודש יקריבו כל אחד ואחד יומו שנאמר נשיא אחד ליום: נשיא אחד ליום לפי שהיה נחשון מלך והוא הקריב תחלה לא יאמר הואיל והקרבתי תחלה אקריב עם כל אחד ואחד יומו לכך נאמר נשיא אחד ליום:

קנג (יב) ויהי המקריב ביום הראשון שאין ת"ל ראשון אלא ראשון לכל ימות השנה. נחשון בן עמינדב למטה יהודה יחסו הכתוב על שם שבטו. או שגבה משבטו והביא ת"ל זה קרבן נחשון בן עמינדב משלו הביא ולא שגבה משבטו והביא הא מה ת"ל נחשון בן עמינדב למטה יהודה יחסו הכתוב ע"ש שבטו:

קנד (יג) קרבנו קערת כסף אחת מגיד שלא נעשו מתחלה אלא לשם קרבנות:

קנה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש אין לי אלא מזרק שנתפרש בו בשקל הקדש קערה מנין ת"ל שניהם מה זה בשקל הקדש אף זה בשקל הקדש. ר' חנניא בן אחי ר' יהושע אומר אין צריך שהרי כבר נאמר כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות בשקל הקדש ומה ת"ל שניהם מלאים לפי שהוא אומר שלשים ומאה משקלה שומע אני הואיל ולא שוה לו במשקל לא ישוה לו במדה [ת"ל שניהם מלאים] ומה הפרש בין קערה למזרק קערה גלדה עבה מזרק גלדו

התורה והמצוה

קנב (י יא) ויקריבו וכו' ויאמר ה' אל משה, גם בזה היה הענין כמו בנדבה הקודמת שהם הקדישו מדעתם ומשה לא רצה לקבל בלא רשות כי היו בהם כמה ענינים שאין נוהגים לדורות. עד שנאמר לו מפי הגבורה שיקריבו את קרבנם ושיהיה הסדר למסעות יהודה תחלה שנז"א ויהי המקריב ביום הראשון, ר"ל כן נקבע מפי ה', ושלא יקריבו ביום א' רק כ"א יומו אף שיש בו הפסד כיון שהוקדשו המנחות בכלי נפסלים בלינה וכפל נשיא אחד ליום, שלא יקריב נחשון בכל יום:

קנג (יב) ביום הראשון, מ"ש ראשון לכל ימות השנה כ"ה בספרא ריש שמיני ובשבת (דף פ"ז), והנה בכלם אמר נשיא יששכר נשיא לבני זבולן ופה לא אמר נשיא יהודה. ויש לטעות שפי' המקריב למטה יהודה היינו שהקרבן היה מנדבת כל השבט, אך כבר אמר זה קרבן נחשון ר"ל שהיה קרבן שלו לא של שבטו, רק שיחוס זה שהיה משבט יהודה גדול ממעלת הנשיאות לכן לא הזכיר מעלת הנשיאות וז"ש יחסו הכתוב ע"ש יהודה:

קנד (יג) המקריב את קרבנו וקרבנו, למה כפל שם קרבנו, ופי' שבא ללמד שגם הכלים היו מכלל הקרבן כי נעשו להיות כלי שרת והוקדשו תיכף:

קנה שניהם מלאים סלת, מספר שניהם מיותר, ופי' חז"ל שבא להורות על השווי, כמ"ש בהתו"ס (אחרי סי' י"ז) שמלת שני מורה על השווי, וס"ל להת"ק שבא ללמד שמ"ש בשקל הקדש מוסב גם על הקערה, ור' חנינא אמר שזה ידעינן מן סכום הכולל שאמר שהיה בשקל הקדש, ומפרש שבא ללמד שהיו שוים במדה, ונראה דת"ק ס"ל שזה לא צריך להשמיענו, כי כבר בארתי בהתו"ס (שמיני סי' מ"ד) שמנחת נחשון היתה מנחת נסכים [כמ"ש רש"י במנחות דף ס' ע"ב ד"ה שניהם מלאים] שלכן אמר שם שהותרה לאכול באכילת? משום שהיתה קדשי שעה כי מנחת נסכים [שיכול אדם להתנדב כמ"ש במנחות דף ק"ד ע"ב] נשרפת וכולה כליל כמש"ש (דף ק"ו) וזו היתה נאכלת, ולכן נקראת קדשי שעה, ולפ"ז אם נטעה לומר שלא היה מדתם שוה מצד שבלכן היה שוה, וא"כ היה מדת הקערה לערך מדת המזרק כערך מספר שלשה

בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ יד כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ טו פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ טז שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ יז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ פ
יח בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי הִקְרִיב נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר נְשִׂיא יִשָּׂשכָר׃

בעל הטורים

שבטים נשא בשביל ע' נפש שירדו למצרים: (יד) כף אחת. כנגד התורה שנתנה מכף ידו של הקב"ה. עשרה זהב. כנגד עשרת הדברות. מלאה קטורת. התחיל הק' בד' בא"ת ב"ש יעלה למנין תרי"ג: (טו) פר אחד. כנגד אברהם ואל הבקר רץ אברהם: איל כנגד יצחק. כבש כנגד יעקב והכשבים הפריד יעקב: פר איל כבש. בגימטריא אברהם יצחק ויעקב: (יז) ולזבח השלמים. בקר שנים. כנגד משה ואהרן שעשו שלום בין ישראל ובין אביהם שבשמים. אילים כבשים עתודים. שלשה מינים כנגד כהנים לוים וישראלים וכנגד תורה נביאים וכתובים. עתודים מלא וי"ו שחוד שעמד ממנו נתברך בשש ברכות ואין עתודים אלא לשון עתידה כמד"א אשר התעתדו לגלים ואומר ועתדה בשדה לך פי' יצא בן נחשון בשש מדות ויבנה יסוד בית המקדש. ד"א וקרבנו למה וי"ו יתירה כנגד ו' דברים שניטלו מאדם הראשון ועתידין לחזור כשיבא בן נחשון הוא המשיח ואלו הן הששה דברים שניטלו מאדה"ר. זיוו דכתיב משנה פניו ותשלחהו. חיין דכתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב. קומתו דכתיב ויתחבא האדם מלמד שנגרעה קומתו ונעשית של מאה אמה. פירות הארץ והאילן דכתיב ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה. מאורות דכתיב וחפרה הלבנה ובושה החמה. ומנין שגנזן שנאמר וימנע מרשעים אורם. ומנין שעתידין לחזור בימי המשיח שנאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. חיין דכתיב כי כימי העץ ימי עמי ת"ק שנה שהן של שקמה ת"ק שנה. קומתו דכתיב ואולך אתכם קוממיות בקומה זקופה. פירות הארץ והאילן דכתיב הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה. מאורות דכתיב והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים: (יח) ביום השני הקריב. בגימטריא נתן לכם עצה:

רש"י

ב מנה: (יד) עשרה זהב. כתרגומו מתקל עשר סלעי ג הקדש היה בה: מלאה קטרת. לא מצינו קטרת ליחיד ד ולא על מזבח החיצון אלא זו בלבד והוראת שעה היתה: (טו) פר אחד. מיוחד ה שבעדרו: (טז) שעיר עזים אחד לחטאת. לכפר על קבר התהום ו (עיין ברא"ם) וטומאת ספק: (יח) הקריב נתנאל בן צוער הקריב את קרבנו. מה תלמוד לומר הקריב בשבטו של יששכר מה שלא נאמר בכל השבטים לפי שבא ראובן וערער ואמר אחר שקדמני יהודה אקריב אני אחריו א"ל משה מפי הגבורה נאמר לי שיקריבו כסדר מסען לדגליהם לכך אמר הקרב את קרבנו והוא חסר יו"ד שהוא משמע הקרב לשון צווי שמפי הגבורה נצטווה הקרב ומהו הקריב הקריב ב"פ שבשביל ב' דברים זכה להקריב שני לשבטים. אחת שהיו יודעים בתורה שנא' ומבני יששכר יודעי בינה לעתים

שפתי חכמים

פירשו בעבור מטה יהודה ולא שנה משבטו והקריב ופירש למטה כמו ממטה: ב שהיא מנחה ראשונה האמורה בויקרא ולא למנחת נסכים שהוא דבר הלמד מענינו מה מלאה קטרת נדבה אף מלאה סולת נדבה: ג דק"ל דעשרה זהב משמע שהיה י' זהובים של מטבע והיאך יכול להיות זה דאם היה כף לא היה מטבע של זהב: ד פי' לא מצינו שום יחיד שיביא קטורת על א' מפני מזריאת ואף הקטורת אינה נקטרת אלא על המזבח הפנימי וכאן נעשו שני שינוים: ה שהרי כאן לא כתיב אלא שום מספר אחר שהוא יותר מאחד עד שהוצרך לכתוב בפי' מלת אחד להבדילו מן המספר השני אלא לדרשה קאתי. ועי"ל מדשינה קרא וכתב פר אחד בן בקר ולא כתיב פר בן בקר אחד אלא לדרשה קאתי: ו פירש קבר התהום הוא שלא הכיר בו אדם כלומר כאלו הוא משוקע בתהום שאין דרך האדם להשיג שיש שם קבר והיו צריכין להטהר מטומאה זו ומנגיעת ספק טומאה. דאל"כ לא היו רשאין לבא למקדש או לעזרה דטומאת הספקות שאפשר לכפר עליהם על ידי שעיר חטאת צריכה כפרה. אבל טומאה ודאית נדחית מפני קרבן צבור כמו הפסח שנדחית הטומאה מפניו אם היו רוב הצבור טמאים כדכתיב במועדו. אפילו בטומאה. וברא"ם האריך ואני קצרתי:

התורה והמצוה

שלשה עשר אל מספר שבעה, ואיך הביאו בתוך הכלים מנחת נסכים, שהם או עשרון או שני עשרונים או ג' עשרונים ואין לערב מנחה במנחה, ואם היה בהמזרק עשרון, היה בהקערה עשרון וששה שביעית עשרון, ולא נתקדשה המנחה כמ"ש בזבחים (דף ח') ומנחות (דף פ"ח) אין מגלים אלא שלמים, וממילא ידענו ששניהם היו שוים במדה כי זה גלדו עבה וזה גלדו דק, אולם ר' הגאון ס"ל שמנחת נחשון היתה מנחת נדבה מא' מחמשת מיני מנחות ולא ס"ל שהיתה קדשי שעה, כי ס"ל כמ"ד שמפני הטומאה שרבוה שלדידיה א"צ לכברא זו, וא"כ יש לטעות ששניהם היו גלדן שוה וא"כ לא היה מדתם שוה, והיה בהקערה מנחה של שלשה עשר עשרונים ובהמזרק היה מנחה של שבעה עשרונים שבחמשה מיני מנחות יכול להביא ששים עשרונים בכלי

אחד

מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא: יד בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: טו תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא: טז צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: יז וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיָין חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבְּנָא דְנַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב: יח בְּיוֹמָא תִּנְיָנָא קָרִיב נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר רַבָּא דְּיִשָּׂשכָר: יט קָרִיב יָת קֻרְבָּנֵהּ

ספרי

גלדו דק: שניהם מלאים סלת מן הנדבה:

קנו (יד) כף אחת שעושה מה שבתורה אחת. עשרה זהב היא של זהב ומשקלה של כסף. או היא של כסף ומשקלה של זהב ת"ל כל זהב הכפות עשרים ומאה הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון היא של זהב ומשקלה של כסף: מלאה קטורת זו קטורת נדבה:

קנו (טו טז יז) פר אחד בן בקר שלא היה בעדרו כמוהו. איל אחד שלא היה בעדרו כמוהו. כבש אחד בן שנתו לעולה מגיד שכולם כשרים לעולה או כבש שנתפרש בו כשר לעולה ושאר כולם לא הוכשרו ת"ל (פר אחד איל אחד) [כל הבקר לעולה] מגיד שכולם כשרים לעולה. שעיר עזים אחד לכפר על קבר התהום ולזבח השלמים (בקר שנים מגיד שכולם כשרו לזבח השלמים אף) [לפי שנאמר וכל בקר זבח השלמים יכול] בקר שנתפרש בו כשר לשלמים ושאר כולם לא הוכשרו לזבח השלמים ת"ל ולזבח השלמים מגיד שכולם כשרו לזבח השלמים:

קנז זה קרבן נחשון משלו הביא ולא שגבה מן שבטו והביא. זה קרבן זה מביא נדבה ואין היחיד מביא נדבה. זה קרבן זה מביא חטאת שלא על חטא ואין היחיד מביא חטאת שלא על חטא. זה דוחה את השבת ואת הטומאה ואין היחיד דוחה את השבת ואת הטומאה:

קנח (יח) ביום השני הקריב נתנאל בן צוער הקריב את קרבנו מה ת"ל לפי

התורה והמצוה

אחד, וע"כ מפרש שצריך מלא שניהם ללמד על שווי המדה, ועז"א שניהם מלאים סלת מן המנחה, ר"ל של חמשת מיני מנחות שמביאים בנדבה וע"כ היו נאכלים כדין וזה כר' חנינא:

קנו (יד) כף אחת, כבר התבאר אצלי בהתו"ה מצורע (סי' י"ז) שכ"מ שנאמר מספר אחד על שם היחיד יש בו דרוש, כי הוא מיותר. ודרש בספרי מובא בפסחים (דף י"ט) וכ"מ שכתוב שם לכל מה שבכף אחת לענין צירוף. והנה גם מ"ש מספר אחד בקערה ומזרק מיותר ומורה ג"כ ע"ז, שהכלי מאחדת כל אשר בתוכו, רק שבקטורת הוא רבותא יותר שחבת הקדש מצרפת, ושגם הקטורת אחר שהיה קטורת נדבה היה צריך לכלי שכל שא"צ לכלי אינו מצרפו, ובאמת הרמב"ם (פי"ב מה' אבות הטומאה) פסק שהיא רק מדרבנן וקרא אסמכתא, ובמ"ש כף אחת עשרה זהב יל"פ כף אחת כסף ומשקלו עשרה שקלי זהב, שאל"כ היל"ל כף אחת זהב עשרה, אך למשה מפורש כפות זהב שהיה עשרה עשרה הכף בשקל הקדש כל זהב הכפות עשרים ומאה, ומ"ש מלאה קטורת היינו קטורת נדבה והיה הוראת שעה כמ"ש במנחות (דף נ"ן):

קנו (טו טז) פר אחד, כבר התבאר בסדר מצורע (סי' יז בת"א) באורך שכ"מ שנאמר מספר אחד ע"ש היחיד בא להורות שהיה מיוחד ומצוין באיזה דבר וגם משמיענו שאת המובחר לקח לעולה והפחות ממנו הביאו לשלמים. והנה במ"ש כבש בן שנתו לעולה יש לטעות שרק הכבש היה לעולה וידענו זה ממ"ש אח"כ כל הבקר לעולה ובהפך ממ"ש שם וכל בקר זבח השלמים יש לטעות שרק הבקר היו לשלמים, שלכן בא שם בקר בסמיכות וידענו מפה שאמר ולזבח השלמים שמוסב על כולם, והגהתי כגי' הגר"א, וידוע שהחטאת אינה באה נדבה ואמר בזבחים (דף פ') דחטאת נחשון עולה היא והיה הוראת שעה והיה כדוגמת שעיר ר"ח שמכפרים על טומאה שאין בה סוף ידיעה, וזה מכפר על טומאת התהום:

קנז זה קרבן נחשון, ר"ל שהביא משלו כנ"ל (סי' קנ"ג), ואמר מלת זה שבא להוציא דבר אחר, שאין היחיד מביא קטורת נדבה כן גרס בפסיקתא זוטרתא ואין מביאין חטאת שלא על חטא ושאין קרבן יחיד אחר דוחה שבת וטומאה שנשיא אפרים הקריב בשבת ונשיאים הראשונים לא הטהרו מע"ת שלא נשרפה הפרה עד יום השני:

קנח (יח) הקריב נתנאל נשיא יששכר, למה לא אמר כמו בכל הנשיאים ביום השני הנשיא לבני יששכר נתנאל. רק שהיה ע"ז קטרוג מראובן שרצה להקריב אחר יהודה מצד בכורתו, וספר הע"ת

יט הִקְרִב אֶת־קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ כא פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ כב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ כג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ פ

כד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ כה קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כו כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ כז פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ כח שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ כט וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ פ

ל בַּיּוֹם הָרְבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ לא קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן

רש"י

לענים ואחת שהם נתנו עלה בשלהים לאגדה. נדבעת הללו וביסודו של רבי משה הדרשן מלמתי א"ר פנחס בן יאיר והגהל בן נוער השיאן עלה זו: (יט) קערת כסף. מנין אותיותיו בגימטריא התק"ל כנגד שנותיו של אדם הראשון: שלשים ומאה משקלה. על שם שכשהעמיד תולדות לקיום העולם בן ק"ל שנה היה שנאמר ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו וגו': מזרק אחד כסף. בגימ' תק"ך על שם נח שהעמיד תולדות בן ת"ק שנה וע"ש עשרים שנה שנגזרה גזרת המבול קודם תולדותיו כמו שפירשתי אל והיו ימיו מאה ועשרים שנה לפיכך נאמר מזרק אחד כסף ולא נאמר מזרק כסף אחד כמו שנאמר בקערה לומר שאף אותיות של אחד מצטרפות למנין: שבעים שקל. כנגד ע' אומות שעמדו מבניו: (כ) כף אחת. כנגד התורה שנתנה מידו של הקב"ה. עשרה זהב. כנגד עשרת הדברות. מלאה קטרת. מספרים של קטרת מגי"ג ובלבד שתחליף קו"ף בדל"ת על ידי א"ת ב"ש ג"ר ד"ק: (כא) פר אחד. כנגד

שפתי חכמים

ז הבאתי מדרשות הללו להיותם קרובים לפשוטו של מקרא דאל"כ מה ענין הכלים הללו במספרם ובמשקלם וכן הבהמות הללו עד שכל הנשיאים הסכימו כם שלא נגרוע ולהוסיף ואף שאין מנהג

מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא: כ בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא: כא תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתה לעלתא: כב צפיר בר עזין חד לחטאתא: כג ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנא חמשא דין קרבן נתנאל בר צוער: כד ביומא תליתאה רבא לבני זבולן אליאב בר חלן: כה קרבנה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא: כו בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא: כז תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתה לעלתא: כח צפיר בר עזין חד לחטאתא: כט ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנא חמשא דין קרבן אליאב בר חלן: ל ביומא רביעאה רבא לבני ראובן אליצור בר שדיאור: לא קרבנה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף

רש"י

כנגד אברהם שנאמר בו ויקח בן בקר: איל אחד. כנגד יצחק ויקח את האיל וגו׳: כבש אחד. כנגד יעקב והכשבים הפריד יעקב: (כב) שעיר עזים. לכפר על מכירת יוסף שנאמר בו וישחטו שעיר עזים: (כג) ולזבח השלמים בקר שנים. כנגד משה ואהרן שנתנו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים: אילם כבשים ועתודים. ג׳ מינים כנגד כהנים לוים וישראלים וכנגד תורה נביאים וכתובים, שלש חמשיות כנגד חמשה חומשין והחמש דברות הכתובין על לוח א׳ וחמש דברות הכתובים על לוח הב׳ עד כאן מיסודו של ר׳ משה הדרשן: (כד) ביום השלישי נשיא וגו׳. ביום הג׳ היה נשיא ח המקריב לפני זבולון וכן כולם אבל בנתנאל שנאמר בו הקריב נתנאל נופל אחריו הלשון לומר נשיא יששכר לפי שכבר הזכיר שמו והקרבתו ובשאר שלא נאמר בהן הקריב נופל

שפתי חכמים

מנהג הרב להביא מדרשות כאלה. הרא"ם: ח דק"ל דביום הג׳ היה משמע דביום הג׳ היה נשיא אבל אתי כן לא היה נשיא

ספרי

לפי שבא ראובן וערער אמר דיי שקדמני יהודה (למסעות) אקריב אני להולדות נזף בו משה ואמר לו מפי הקדש נאמר לי להקריב למסעות שנאמר הקרב אין הקרב אלא שנאמר לו מפי הקדש להקרב למסעות. נשיא יששכר לפי שזכה נתנאל בבינה העלה עליו הכתוב כאלו הוא הקריב תחלה, אבא חנן אומר משום ר׳ אליעזר לפי שזכה נתנאל בעצה מעלה עליו הכתוב כאלו הוא הקריב תחלה וזכה שניתן בינה בחלקו שנאמר (ד"ה י"ב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ואומר (שופטים ה׳) ושרי בישככר עם דבורה ויששכר כן ברק בעמק. וכן הכתוב משבחו בבתי דינים במצרים שנאמר לישוב משפחת הישובי (במדבר כ"ו) ואין ישוב אלא ב"ד שנאמר (יחזקאל ל"ג) ויבואו אליך כמבוא עם וישבו לפניך עמי (ואומר ויעקב איש תם יושב אהלים) (דברים ל"ג) ולזבולון אמר שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך:

אשת

התורה והמצוה

שפ"י הדבור הקריב נתנאל, ויש חידוש בהקרבה זו לכן אמר הקריב, ויל"א עדיין למה אמר שנית הקריב את קרבנו ולמה הקדים את שמו לאחר נשיא ובכולם הקדים אחר נשיא לשמו, ופי׳ שנתנאל זכה מצד זכותו, שהיה מבין ויועץ עד שמתו קודם במעלה לסדרת הנשיאות, לכן הקדים את שמו, ובכולם לא אמר שנית שהקריב כי נסמך על מאמר זה במקריב הראשון, אבל בנשיא יששכר העלה עליו הכתוב כאלו הוא המקריב הראשון ולכן נאמר בו שהקריב קרבנו ולא סמך על מאמר הראשונה. ומבואר אצלי בכללי הלשון שבינה ועצה הם ענינים סמוכים זה לזה כמ"ש מרבה עצה מרבה תבונה, אם אין עצה אין תבונה, אבדה עצה חכמים (מתבונים) וכדומה ולכן חד אמר שזכה לעצה וחד אמר שזכה לבינה ואכ"מ להאריך בזה, והגר"א גם גרס רק לפי שזכה נתנאל בעצה והשאר מחק ובילקוט גרס אבא חנן אומר לפי שזכה נתנאל בעצה זכה שניתן בינה בשבטו, ומה שדרש לישוב מפני שבש׳ ויעם קראו יוב עי׳ רש"י שם:

זלם

לְמִנְחָה׃ לב כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ לג פַּר
אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
לד שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ לה וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר
שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
חֲמִשָּׁה זֶה קׇרְבַּן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ פ לו בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי
נָשִׂיא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ לז קׇרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד
כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ לח כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה
קְטֹרֶת׃ לט פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־
שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ מ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ מא וּלְזֶבַח
הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קׇרְבַּן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃
פ ששי מב בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי נָשִׂיא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃
מג קׇרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ
מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀
מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ מד כַּף אַחַת עֲשָׂרָה
זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ מה פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־
אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ מו שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
מז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קׇרְבַּן אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ פ
מח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃
מט קׇרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ
מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀
מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ נ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה

זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ נא פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ נב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ נג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ פ נד בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי נָשִׂיא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ נה קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ

אונקלוס

מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא׃ לב בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא׃ לג תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא׃ לד צפיר בר עזין חד לחטאתא׃ לה ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנא חמשא דין קרבן אליצור בר שדיאור׃ לו ביומא חמישאה רבא לבני שמעון שלמיאל בר צורישדי׃ לז קרבנה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא׃ לח בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא׃ לט תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא׃ מ צפיר בר עזין חד לחטאתא׃ מא ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנא חמשא דין קרבן שלמיאל בר צורישדי׃ מב ביומא שתיתאה רבא לבני גד אליסף בר דעואל׃ מג קרבנה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא׃ מד בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא׃ מה תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא׃ מו צפיר בר עזין חד לחטאתא׃ מז ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנא חמשא דין קרבן אליסף בר דעואל׃ מח ביומא שביעאה רבא לבני אפרים אלישמע בר עמיהוד׃ מט קרבנה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקלה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סלתא דפילא במשח למנחתא׃ נ בזיכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמיא׃ נא תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא׃ נב צפיר בר עזין חד לחטאתא׃ נג ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנא חמשא דין קרבן אלישמע בר עמיהוד׃ נד ביומא תמינאה רבא לבני מנשה גמליאל בר פדהצור׃ נה קרבנה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד

דכסף

שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ נו כַּף אַחַת
עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ נז פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד
כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ נח שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
נט וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים
חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן גַּמְלִיאֵל בֶּן
פְּדָהצוּר׃ פ ס בַּיּוֹם הַתְּשִׁיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן
בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ סא קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ סב כַּף אַחַת
עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ סג פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל
אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ סד שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת׃ סה וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲבִידָן
בֶּן גִּדְעֹנִי׃ פ סו בַּיּוֹם הָעֲשִׂירִי נָשִׂיא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר
בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ סז קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ סח כַּף אַחַת
עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ סט פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל
אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ ע שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת׃ עא וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִיעֶזֶר
בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ פ עב בְּיוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי
אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ עג קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת
שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃

עד כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: עה פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: עו שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: עז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן: פ עח בְּיוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן: עט קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף

אונקלוס

דִכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחֲתָא: נ בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: נא תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא: נב צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: נג וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרֵי חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר: ס בְּיוֹמָא תְשִׁיעָאָה רַבָּא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי: סא קֻרְבָּנֵהּ מְגִסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחֲתָא: סב בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: סג תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא: סד צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: סה וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרֵי חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי: סו בְּיוֹמָא עֲשִׂירָאָה רַבָּא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי: סז קֻרְבָּנֵהּ מְגִסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחֲתָא: סח בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: סט תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא: ע צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: עא וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרֵי חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי: עב בְּיוֹמָא חַד עֲשַׂר יוֹמִין רַבָּא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן: עג קֻרְבָּנֵהּ מְגִסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחֲתָא: עד בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: עה תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא: עו צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: עז וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרֵי חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן: עח בְּיוֹמָא תְּרֵי עֲשַׂר יוֹמִין רַבָּא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן: עט קֻרְבָּנֵהּ מְגִסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד

דכסף

שבעים שקל בשקל הקדש שניהם | מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: פ כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פא פר אחד בן־בקר איל אחד כבש־אחד בן־שנתו לעלה: פב שעיר־עזים אחד לחטאת: פג ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני־שנה חמשה זה קרבן אחירע בן־עינן: פ שביעי פד זאת | חנכת המזבח ביום המשח אתו מאת נשיאי ישראל קערת כסף שתים עשרה מזרקי־כסף שנים עשר כפות זהב שתים עשרה: פה שלשים ומאה הקערה האחת כסף ושבעים המזרק האחד כל כסף הכלים אלפים וארבע־מאות בשקל הקדש: פו כפות זהב שתים־עשרה מלאת קטרת עשרה עשרה הכף בשקל הקדש כל־זהב הכפות עשרים ומאה: מפטיר פז כל־הבקר לעלה שנים עשר

רש"י

עליהם לשון זה היה לבני פלוני אותו היום היה הנשיא המקריב לשבט פלוני: (פד) ביום המשח אותו. בו ביום שנמשח הקריב ומה אני מקיים אחרי המשח שנמשח תחלה ואח"כ הקריב. או אחרי המשח לאחר זמן ולא בא ללמד ביום המשח אלא לומר שנמשח ביום כשהוא אומר ביום משחו אותו ט למדנו שנמשח ביום ומה ת"ל ביום המשח אותו ביום שנמשח הקריב: קערות כסף שתים עשרה. י הם הם שהתנדבו. ולא אירע בהם פסול: (פה) שלשים ומאה הקערה האחת וגו'. מה תלמוד לומר לפי שנאמר שלשים ומאה משקלה ולא פירש באיזה שקל כ לכך חזר ושנאה כאן וכלל בכולן כל כסף הכלים בשקל הקדש: כל כסף הכלים וגו'. למדך שהיו כלי המקדש מכוונים במשקלן שוקלן אחד אחד ושוקלן כולן כאחד ל לא ריבה ולא מיעט: (פו) כפות זהב י"ב. למה נאמר לפי שנאמר כף אחת עשרה זהב היא של זהב מ ומשקלה עשרה שקלים של כסף. או אינו אלא כף אחת של כסף ומשקלה עשרה שקלי זהב ושקלי זהב אין משקלם שוה לשל כסף ת"ל כפות זהב של זהב היו:

שפתי חכמים

היא: ט (קל"מ) נלפ"ד שהוא ט"ס וצריך לומר ביום המשח אותו והוא מה שאמר לעיל בפרשת ויהי ביום כלות משה וגו' כי לא נמצא מקרא בשום מקום ביום משחו אותו אך זה מצינו ביום משחו אותם גבי בני אהרן והביאו במ"ר כאן על ענין אחר ומזה טעו הסופרים וכתבו אותו גם בפרש"י: י דק"ל נ"ל המנין ליתנו כף אחד לכל יום ואנא ידענא דהיו שנים עשר: כ פירוש דאי לאו האי קרא ה"א דשקל הקודש דכתיב גבי מזרק עליה לחודא קאי לכך כתיב שלשים ומאה הקערה וגומר: ל פירוש כל אחד מכוון למשקל חבירו אף שבכלי הדיוט אין דרך לצמצם בהכרעות אבל כלי הקדש היו זה כזה בצמצום. והטעם נ"ל להורות אף שלכל אחד מן הנשיאים היה הכוונה בקרבנו כנגד שבטו וכמו שכתב רבינו בחיי בפרשה הזאת היו השיעורים והמשקלות כולן שוה להורות שכוונת כולם לאל אחד ב"ה: מ פירוש דזהב הכתוב בכף איני יודע אי קאי אכף שהוא היה של זהב או הכף היה של כסף והמשקל היה של זהב מפני שמשקלי הזהב והכסף אינן שוין ת"ל כפות זהב סמך זהב לכף ללמדנו דהכף היה של זהב דעשרה זהב אכף קאי רא"ם. וא"ת למה לא מתרץ רש"י כמו שתירץ לעיל דלכך נכתב המנין לו"ל דהם הם שהתנדבו וכו' דהא בלאו הכי יש לומר כן דהא כתיב מזרקי כסף י"ב דקשה גם כן ל"ל מנינם וצריך לומר הם הם כו' ש"מ דדקדק הפסוק ללמדך דבר אחד בכל כלי וכלי. וי"ל דק"ל ל"ל למכתב זהב הל"ל כפות שתים עשרה. ורא"ם תירץ ש"כ נכתב המנין לומר לך דהם הם שהתנדבו וכו' אלא מדסמך הזהב אל הכפות למדנו וכדפירש לעיל: חסלת פרשת נשא

ספרי

קנט (פד) זאת חנוכת המזבח [ביום המשח אותו] ביום שנמשח בו ביום

התורה והמצוה

קנט (פד) זאת חנוכת המזבח ביום המשח אותו, ובסוף הענין אמר זאת חנכת המזבח אחרי המשח

דִכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סָלְתָּא דְפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא: פ בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָא: פא תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא: פב צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: פג וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיָן חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קָרְבַּן אֲחִירַע בַּר עֵינָן: פד דָּא חֲנֻכַּת מַדְבְּחָא בְּיוֹמָא דְּרַבִּיוּ יָתֵהּ מִן רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל מְגִיסֵי כַסְפָּא תַּרְתָּא עַסְרֵי מִזְרְקֵי כַסְפָּא תְּרֵין עֲשַׂר בָּזִיכֵי דְדַהֲבָא תַּרְתָּא עַסְרֵי: פה מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלָא דִמְגִיסְתָּא חֲדָא דִכְסַפָּא וְשַׁבְעִין דְּמִזְרְקָא חַד כֹּל כְּסַף מָנַיָא תְּרֵין אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא: פו בָּזִיכֵי דְדַהֲבָא תַּרְתֵּי עַסְרֵי מְלַן קְטֹרֶת בּוּסְמַיָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלָא דְבָזִיכָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא כָּל דְּהַב בָּזִיכַיָא מְאָה וְעֶשְׂרִין: פז כָּל תּוֹרֵי לַעֲלָתָא

ספרי

הקריב. אתה אומר ביום שנמשח בו ביום הקריב או אינו אלא [קודם שנמשח הקריב ת"ל אחרי המשח אותו [יכול] לאחר זמן [ת"ל ביום] המשח אותו. [כיוצא בו א"א] אשר צוה ה' לתת להם ביום משחו אותם הא למדנו שביום שנמשח היה הצווי (הה"ה מה ת"ל ביום המשח אותו בו ביום הקריב):

קם (פה) מאת נשיאי ישראל מגיד כשם ששוו כולם בעצה כך השוו כולם בזכות. קערות כסף שתים עשרה הן הן שהתנדבו ולא אירע בהם פסול. שלשים ומאה הקערה האחת למה נאמר לפי שנאמר קרבנו קערת כסף אחת אין לי אלא מזרק אחד שנתפרש בו בשקל הקדש קערה מנין ת"ל כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות בשקל הקדש. כל כסף וגו' ללמדך שלא ככלי [הדיוט כלי] בית עולמים כלי הדיוט שקלן (אחד ואחד) [כאחד] וחזר ושקלם אחד אחד או ריבה או מיעט אבל אלו לא ריבה ולא מיעט. ר' נתן אומר כלי בית עולמים שקלם כלים חזר ועשאן סימון חזר ועשאם כלים לא ריבה ולא מיעט:

קסא (פו) כפות זהב שתים עשרה למה נאמר לפי שהוא אומר כף אחת עשרה זהב היא של זהב ומשקלה של כסף. אתה אומר היא של זהב ומשקלה של כסף או היא של כסף ומשקלה של זהב ת"ל כל זהב הכפות עשרים ומאה הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון היא של זהב ומשקלה של כסף. כפות זהב שתים עשרה מעלים על כל א' שהקריב י"ב כפות זהב. שתים עשרה הן הן שהתנדבו ולא אירע בהן פסול:

קסא (פז) כל הבקר לעולה שנים עשר

התורה והמצוה

המשח אותו, ובא ללמד שהיה ביום המשיחה לא ביום שלאחריו שעז"א ביום המשח, ושהיה אחרי גמר המשיחה לא קודם לכן שעז"א אחרי המשח, ודוגמא לזה מ"ש אשר צוה ה' לתת להם ביום משחו אותם (צו ז') ואמר שם בספרא אמר ר' שמעון מנין שהיו ישראל מפרישין מתנות כהונה מהר סיני ולא זכה בהם אהרן ובניו עד שנמשחו בשמן המשחה, ועי' מש"ש בפירושי, וסתם ספרי ר"ש. וקרוב לנוסח שלי הגיה הגר"א ורש"י ז"ל היה לו גירסא אחרת עי' בפירושו:

קם (פה) מאת נשיאי ישראל, בא ללמד שכולם נתנו אל לבם עצה זו ביחד והיו כולם שוים בזכות המצוה שהתעוררו ע"ז מעצמם כולם בשוה, וחזר ואמר קערות כסף שתים עשרה, שהיו כלם שוים שלא נמצא בם פסול שיצטרך להביא אחר תמורתו וגם י"ל שקמ"ל שלא נמצא פסול בשלא שהיה ממלא את הקערה והמזרק בכל משך זמן החנוכה. ואמר שנית שלשים ומאה הקערה האחת כל כסף הכלים, שכ"ז הוא למותר, [א] ללמד שגם שקל הקערה היה בשקל הקדש כנ"ל (סי' קנ"ה), [ב] ללמד שהיה המשקל שוה בין כשמקלם אחד אחד בין כששקלם יחד, ולר' נתן מלמד שהיה כסף צרוף שאף שיתיכנו כמה פעמים ישאר משקל זה בכוון. ועז"א כל כסף הכלים. ר"ל אף שיתיך הכלים ויעשה מהם כסף ישאר המשקל הזה:

קסא (פו) כפות זהב שתים עשרה, מ"ש למה נאמר וכו' התבאר למעלה (סי' קנ"ו). ומ"ש כפות זהב שתים עשרה מעלים על כל אחד, ר"ל שאחר שספר לכל אחד קרבנו ביחוד שהוא שכות המיוחד לו במצותו ספר כללות כולם שהוא זכות הכולל לרבים שהשתתפו במצוה שכ"א יש לו זכות במצוה הכוללת שנעשית בצבור, ונוקח שכר הכללי, ומ"ש הן הן שהתנדבו התבאר בסי' הקודם:

קסא (פז) כל הבקר לעולה, התבאר בסי' קנ"ו. ומ"ש ומעלים על כל אחד שהתבאר בסימן הקודם:

פָּרִים אֵילִם שְׁנֵים־עָשָׂר כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנֵים עָשָׂר וּמִנְחָתָם וּשְׂעִירֵי עִזִּים שְׁנֵים עָשָׂר לְחַטָּאת׃ פח וְכֹל בְּקַר ׀ זֶבַח הַשְּׁלָמִים עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פָּרִים אֵילִם שִׁשִּׁים עַתֻּדִים שִׁשִּׁים כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁשִּׁים זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ אַחֲרֵי הִמָּשַׁח אֹתוֹ׃ פט וּבְבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת־הַקּוֹל מִדַּבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו׃ פ פ פ

קע"ו פסוק, עמינדב, סימן : ומפטירין בשופטים ויהי איש אחד . בסימן י"ג :

ח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת־הַנֵּרֹת אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ

בעל הטורים

(ב) בהעלותך. סמך נרות לחנכה לפרסומי ניסא בנרות. בהעלותך בגי' עשה בה מעלות. אל מול פני המנורה יאירו כי אני איני צריך לאורה. פני המנורה יאיר בגימטריא וכי אני אורה צריך. שבעת הנרות כנגד ז' כוכבים הנקראים שצ"ם. כתיב בהעלותך את הנרות וכתיב להעלות נר תמיד לבית כלל נר ואח"כ נרות שמוסיפים

שפתי חכמים

א דק"ל אין נופל לשון בהעלותך על נרות שכתב במקום בהדלקתך בהעלותך. ומתרץ על שם שהלהב עולה כלומר מ"ה נופל בו לשון עליה. ואו קשה לרש"י מ"מ היה לו לכתוב בהדלקתך ולמה כתב בהעלותך דודאי לשון בהעלותך נופל גם כן בנרות כמו שפירש על שם שהלהב עולה אבל מ"מ הלשון בהדלקתך יותר טוב. ומתרץ דמ"ה כתיב בהעלותך כדי ללמוד שצריך להדליק כו'. אבל בפרשת תצוה גבי להעלות נר תמיד לא פירש רק למה כתיב להעלות ולא להדליק ואמר שצריך להדליק עד שתהא השלהבת עולה מאליה. יש לומר דלעיל כתיב להעלות לשון צווי ועל זה פירש למה כתיב הצווי בלשון להעלות ולא בלשון להדליק שהוא לשון יותר מבורר על מה הוא הצווי ומתרץ משום שצריך להדליק וכו' שהוא בכלל הצווי לכן כתיב להעלות. ובפרשת אמור שהוא הצווי האמיתי כדפירש רש"י שם קשה למה לא פירש שם כלום. יש לומר שהוא סומך על מה שפירש בת' תצוה על לשון להעלות שהוא בלשון צווי כדפרישית והלא כפי הרא"ם שפי' פעם יפרש כל הכתובות הנופלים ע' הלשון ופעם יפרש קצת מהם ופעם יסמוך על מה שפירש במקום אחר ומש"ה לא פי' בפרשת אמור כלום אע"ג דכתיב התם להעלות נר תמיד עכ"ל: ב ואע"ג דדרשו מזה שצריך להדליק עד שתהא השלהבת עולה מאליה. י"ל דעיקר דרשא היא מקרא דפרשת תצוה מלהעלות נר תמיד והכא אגב גררא נקטיה ועוד י"ל דאי לשלהבת עולה מאליה לחוד הוא דאתא היה לו לכתוב בעלותו אלא להכי כתיב בהעלותך למדרש תרווייהו והרא"ם פירש דרשא זה וגם שתהא השלהבת עולה דשקולים הם ויבואו שניהם: ג וא"ת והרי קומתו של אדם ד' אמות דהיינו כ"ד טפחים וקומתה של מנורה לא הוה כי אם י"ח טפחים כדפירש רש"י בפרשת תרומה ואם כן למה צריך למעלה. וי"ל לפי שהטפחים של בית המקדש היו שוחקות וא"כ י"ח טפחים של מנורה הוי כמו כ"ד טפחים של חול דהיינו כנגד קומתו של אדם אם לא נשתייר צריך שיהא בנרות כדי שיטיב אותם. לכך צריך

רש"י

(פט) ובבא משה. שני כתובים המכחישים זה את זה בא שלישי והכריע ביניהם כתוב אחד אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד והוא חוץ לפרכת וכתוב אחד אומר ודברתי אתך מעל הכפרת בא זה והכריע ביניהם משה בא אל אהל מועד ושם שומע את הקול הבא מעל הכפרת: מבין שני הכרובים. הקול יוצא מן השמים לבין שני הכרובים ומשם יוצא לאהל מועד: מדבר. כמו מתדבר. כבודו של מעלה לומר כן מדבר בינו לבין עצמו והדיוט שומע מאליו: וידבר אליו. למעט את אהרן מן הדברות: וישמע את הקול. יכול קול נמוך ת"ל את הקול הוא הקול שנדבר עמו בסיני וכשמגיע לפתח היה נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל:

חסלת פרשת נשא

(ב) בהעלותך. (למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים לפי שכשראה אהרן חנכת הנשיאים חלשה אז דעתו שלא היה עמהם בחנכה לא הוא ולא שבטו אמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות): בהעלותך. א על שם שהלהב עולה כתב בהדלקתן לשון עליה שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה ועוד דרשו רבותינו מכאן שמעלה היתה ב לפני המנורה שעליה ג הכהן עומד ומטיב: אל מול פני המנורה. אל מול נר האמצעי שאינו בקנים אלא בגוף של מנורה: יאירו שבעת הנרות. ששה שעל ששת הקנים

תרי עשר תורין דכרין תרי עשר אמרין בני שנא תרי עשר ומנחתהון וצפירי בר עזין תרי עשר לחטאתא: פח וכל תורי לנכסת קודשיא עשרין וארבעא תורין דכרין שתין גדין שתין אמרין בני שנא שתין דא חנכת מדבחא בתר דרביו יתיה: פט וכד עליל משה למשכן זמנא למללא עמיה ושמע ית קלא דמתמלל עמיה מעלוי כפרתא די על ארונא דסהדותא מבין תרין כרוביא ומתמלל עמיה: פ פ פ

א ומליל יי עם משה למימר: ב מליל עם אהרן ותימר ליה באדלקותך ית

ספרי

פרים למה נאמר לפי שהוא אומר פר אחד בן בקר מלמד שכולם כשרו לעולה, או כבש שנתפרש בו כשר לעולה וכולם לא כשרו לעולה ת"ל (פר אחד) [כל הבקר לעולה] מגיד שכולם כשרו לעולה ומעלים על כל אחד ואחד שהקריב שנים עשר פרים אילים שנים עשר והם הם שהתנדבו ולא אירע בהם פסול. וכל בקר זבח השלמים למה נאמר לפי שהוא אומר ולזבח השלמים בקר שנים מלמד שכולם כשרו לזבח השלמים. או בקר שנתפרש בו כשר לזבח השלמים ושאר לא הוכשרו לזבח השלמים ת"ל (ולזבח השלמים) [וכל בקר זבח השלמים וגו'] מגיד שכולם כשרו לזבח השלמים ושמעלים על כל אחד ואחד שהקריב עשרים וארבעה פרים הן שהתנדבו ולא אירע בהם פסול. זאת חנוכת המזבח אחרי המשח אותו לענין שאמרנו:

קסב ובבא משה אל אהל מועד למה נאמר לפי שהוא אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר שומע אני מאהל מועד ממש ת"ל (שם כ"ה) ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת, אי אפשר לומר מאהל מועד שכבר נאמר מעל הכפורת וא"א לומר מעל הכפורת שכבר נאמר מאהל מועד כיצד יתקיימו שני כתובים זו מדה בתורה שני כתובים זה כנגד זה והרי הם סותרים זה את זה יתקיימו במקומם עד שיבא כתוב אחר ויכריע ביניהם (ומה ת"ל) ובבא משה אל אהל מועד מגיד הכתוב שהיה משה נכנס ועומד באהל מועד והקול יורד משמי שמים לבין שני הכרובים והוא שומע את הקול מדבר אליו מבפנים: קסג [לדבר אתו] ר' יהודה בן בתירא אומר הרי שלשה עשר מיעוטים מיעט אהרן מכל דברות שבתורה [א] ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו [ב] וישמע את הקול מדבר אליו [ג] וידבר אליו [ד] ונועדתי לך שם ודברתי אתך [ה] [אשר אועד לך] [ו] אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם [ז] [כאשר צוה ה' אל משה] [ח] ביום צוותו [ט] [אשר צוה ה' את משה] (את אשר יעשה את כל אשר אצוה אליך) [כאשר דבר ה' ביד משה לו] ואחת במצרים [ויהי ביום דבר ה' אל משה בארץ מצרים] ואחת בסיני [ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' את משה בהר סיני] ואחת באהל מועד [ויקרא אל משה וידבר אליו הרי י"ג מעוטים מיעט אהרן מכולם]: קסד וישמע את הקול שומע אני קול נמוך ת"ל את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם קול גדול (דברים ה') כתוב אחד אומר (ויהי קולת וברקים) [קול

התורה והמצוה

קסב ובבא משה אל א"מ, כבר פרשתי מאמר הספרי הלז בהתו"מ ויקרא (סי' ה"א), שלפי מה שפי' הראב"ע והרמב"ן שמ"ש ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד הייני שמשה עמד בחוץ והקול קרא אליו מאהל מועד שיכנס, יש סתירה, דהא מקום הקריאה והדבור היה מעל הכפורת לא מכלל האהל, אבל ממ"ש כאן ובבא משה אל א"מ וישמע את הקול, מבואר שלא שמע את הקול בחוץ רק כשנכנס לפנים, אין סתירה, שמ"ש ויקרא וידבר מאהל מועד פי' שגם התפשט קול הקריאה והדבור שיצא מעל הכפורת ולא נשמע בחוץ, כמ"ש בספרא שם מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק ולא יצא חוץ לאהל עיי"ש באורך:
קסג לדבר אתו, מימרא דר"י בן בתירא נמצא בספרא ויקרא (סי' ד') ובספרי יש שבושים ותקנתי הגי' עפ"י גרסתי בספרא ושם בפירושי באורתי זה באורך יקחהו המעיין משם וימצא מרגוע,
קסד וישמע את הקול, ר"ל קול השמע בסיני, קול גדול ולא יסף, ועי' בספרא ויקרא (סי' ה').
ומ"ש קול דממה דקה ס"ל לר' יאשיה דממה מענין שתיקה שמלאכי השרת שותקין, ור' יונתן ס"ל דממה הוא דבור נמוך כמ"ש דממה וקול אשמע כמו אל דמי לכם, שר"ל שהמלאכים בקול גדול, שדבור המלאכים הוא קול נמוך נגד קולו של השי"ת:

שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת: ג וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה

רש"י

שלשה המזרחיים פונים למול האמצעי הפתילות שבהן וכן שלשה המערביים ראשי הפתילות למול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאורה היא צריך: (ג) ויעש כן אהרן. (ספרי) להגיד שבחו של אהרן שלא שנה

שפתי חכמים

מעלה: ד פי' מדלתיב יאירו שבעת הנרות ע"כ הפתילות קאי שהם המאירים דאי קאי אנרות שהם הבזיכין ה"ל למימר אל מול פני המנורה יהיו מטים שבעת הנרות. וא"ת והא בקרא כתיב אל מול פני המנורה דהיינו נר שעל קנה האמצעי יאירו שבעת הנרות ורש"י פירש שאין מאירין לנר אמצעי אלא ששה. וי"ל דהא ק"ל דאל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות משמע שהכל יהיו מאירין לפניו של אמצע הקנה דהיינו למעלה על גביו שהוא נקרא פני המנורה וזה א"א בשלמא אותו נר שעומד על קנה האמצעי מאיר כנגד פניו אבל שאר ששה נרות היך מאירין אלא לפניו של אותן קנים שעומדים מול פניהם כמנהג כל הנרות מנהגם להאיר כלפי עצמן. ומתרץ דגם שאר ששה נרות שעל ששה קנים מאירין לפניו של קנה אמצעי דששה שעל ששה הקנים ג' מזרחים פונים למול אמצעי ר"ל שהיו כופפין ראשי הפתילות לפי קנה אמצעי וכן מערביים. ויאירו שבעת הנרות פי' שבזה האופן יהיו מאירין שבעת הנרות אל מול קנה האמצעי. ורא"ם האריך כאן הרבה. (ועיין בתשובת הריב"ש סי' ח'): ה דאל"כ ויעש כן אהרן למה ליה וכי תעלה על דעתך שלא עשה מה שצוה השם ע"י משה. ואע"ג דבלאו הכי נמי ידעינן שעשה אוי של מקום. מ"מ דבר גדול הוא זה שהפסוק מעיד על צדקתו וכן כל כוונת

ספרי

גדול] וכתוב א' אומר קול דממה דקה כיצד יתקיימו שני כתובים הללו כשהקב"ה מדבר הכל שותקין שנאמר (ישעיה כ"ג) דומו יושבי אי סוחר צידון עובר ים מלאוך ואומר וידום אהרן דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר כתוב אחד אומר קול גדול וכתוב אחד אומר קול דממה דקה כיצד יתקיימו שני כתובים הללו כשהקב"ה מדבר בקול גדול ומלאכי השרת בקול נמוך שנאמר לא יחשו המזכירים את ה' אל דמי לכם ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהלה בארץ:

א (א ב) **וידבר** ה' אל משה לאמר, למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר והעלה את נרותיה והאיר על עבר פניה (שמות כ"ה) יכול יהיו כל הנרות דולקים על פני כל המנורה ת"ל אל מול פני המנורה יאירו שיהיו נרות מקבילים את המנורה ומנורה את הנרות הא כיצד שלשה כלפי מזרח ושלשה כלפי מערב ואחת באמצע נמצאו כולם מקבילים את האמצעי מכאן היה ר' נתן אומר אמצעי מכובד:

ב (ב) דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך את הנרות, לפי שכל מעשה הפרשה באהרן הביא את אהרן לכלל דבור, ואמרת אליו הרי זה אזהרה לאהרן:

ג בהעלותך את הנרות עשה לה מעלות, אל

התורה והמצוה

א (ב) **בהעלותך את הנרות וכו'**, כבר צוה על הדלקת המנורה בפ' תצוה ובפ' אמור, רק פה הודיע איך יהיו הנרות מסודרים, שכבר בארתי (תרומה כ"ה) ששם מנורה נאמר רק על הבסיס והקנה האמצעי שבו קבועים הקנים, הוא קרוי מנורה, והששה קנים היוצאים מצדיה נקראים קני מנורה בשם לוי והם רק ששה, והבזיכין שבם נותנים השמן והפתילות נקראים בשם נרות והם שבעה, ובפ' תרומה אמר והעלה את נרותיה והאיר על עבר פניה, היינו שהמנורה י"ל שני עברים, העבר הפונה אל השלחן נקרא עבר של פניו, והעבר שכנגדו נקרא עבר אחוריו, וממ"ש והאיר על עבר פניה משמע שדי אם נרותיה פונים לצד שנגד השלחן, לכן באר פה שיאירו אל מול פני המנורה שהמנורה הוא הקנה האמצעי, וכבר בארתי (ויקרא כי' של"ב) גדר מלת מול שמציין השטח הסמוך לאיזה דבר באורך בענין שמשקיף אליו ורואה אותו, ומזה ידעינן שילדדו הנרות מול הקנה האמצעי ובכ"ז יפנו ג"כ אל פני המנורה שהוא לצד של השלחן, במצין שיטה הבזך והפתילה לצד השלחן ולצד הנר האמצעי, שכן הנר האמצעי עצמו פונה אל השלחן שהוא עבר הפנים, ובזה מקיים אל מול פני המנורה שהוא הקנה האמצעי יאירו שבעת הנרות, וזה בין למ"ד מזרח ומערב מונחים בין למ"ד צפון ודרום מונחים שלכ"ע צריך שיפנו נגד האמצעי שזה נקרא בשם מנורה, הגם שלמ"ד מזרח ומערב מונחים נקרא לפני ה' הנר השני המזרחי כמ"ש רש"י בשבת (דף כ"ב), בכ"ז א"ל שיפנו אליו כי לא נקרא בשם מנורה, והגר"א הגיה בכאן שלשה כלפי דרום ושלשה כלפי צפון, דק"ל שלמ"ד מזרח ומערב מונחים הלא לדידי' הנר השני שבמזרח נקרא לפני ה', ואין צורך לזה שלד"ה צריך שיפנו אל האמצעי שהוא קרוי בשם מנורה ולכן גם רש"י ז"ל בפירושו כאן כתב שלשה המזרחיים פונים למול האמצעי וכן בת"י הלת לקבל רוח מערבא והלת לקבל רוח מדינחא, ושביעאה במציעאה, ועי' ברא"ם שהאריך בזה ועי' עוד בסי' ג':

ב (ב) **דבר אל אהרן ואמרת אליו**, דברי הספרי מיוסדים על ההבדל בין דבור ואמירה והתבאר בפרטות בהתו"ה ויקרא (סי' ג') עיי"ש:

ג **בהעלותך**, לא נמצא בשום מקום לשון העלאה על הדלקת הנר רק גבי מנורה, ומזה הוציאו חז"ל לפרש

אונקלוס

בּוֹצִינַיָּא לָקֳבֵל אַפֵּי מְנַרְתָּא יְהוֹן מְנַהֲרִין שַׁבְעָא בוֹצִינַיָּא: ג וַעֲבַד כֵּן
אהרן

ספרי

מול פני המנורה עשה לה מול ופנים:
ד יאירו שבעת הנרות שומע אני שיהיו דולקים לעולם ת"ל מערב עד בקר. אי מערב עד בקר [יכול כולם ת"ל] לפני ה' תמיד שיהיה נר מערבי תדיר שממנו מדליק את הנרות בין הערבים:
ה (ג) ויעש כן אהרן להודיע שבחו של אהרן שכשם שאמר לו משה כן עשה. [אל מול פני] המנורה עשה לו מול ופנים. העלה נרותיה עשה לה מעלה מכאן אמרו אבן היתה לפני המנורה ובה שלש מעלות שהכהן עומד ומטיב את הנרות הניח הכוז על מעלה שניה ויצא. כאשר צוה ה' את משה חצי לוג לכל נר ונר: ו [יערוך אותו אהרן ובניו] אין לי אלא מנורה שעשה בה את הבנים כאב

הקטורת מנין, הרי אתה דן נאמר עבודה באהל מועד במנורה ונאמר עבודה באהל מועד בקטורת אם למדתי למנורה שעשה בה את הבנים כאב אף הקטורת נעשה בה את הבנים כאב. הרי עבודת יוהכ"פ תוכיח שאף ע"פ שנאמר בה עבודה באהל מועד לא עשה בה הבנים כאב היא תוכיח לקטורת שאע"פ שנאמר בה עבודה באהל מועד לא עשה בה הבנים כאב, לא אם אמרת בעבוד' יום הכפורים שלא נאמר בו בגדי זהב באהרן נילף דבר שנאמר בו עבודה באהרן ובגדי זהב מדבר שנאמר בו עבודה באהרן ובגדי זהב אם למדתי למנורה שעשה בה הבנים כאב אף הקטורת נעשה בה הבנים כאב, והרי עבודת פר העלם דבר של משיח יוכיח

התורה והמצוה

גם מענין העלאה שמעלה למקום גבוה (כמ"ש בסי' ה') והנרות הם הבזיכים שנותנים בהם השמן והפתילה וזה מורה כמ"ד במנחות (דף פ"ח) שהנרות לא היו קבועים והעלה אותם לקבעם במנורה, וכמ"ש אל מול פני, אם היה אומר אל מול פני המנורה הייתי מפרש שיפנו אל האמצעי, ואם היה אומר אל פני המנורה הייתי מפרש שיפנו אל נגד השלחן (כנ"ל סימן אל"ף), ובמ"ש מול פני, ידעינן שיפנו לשניהם, היינו מצודדים אל השלחן ואל האמצעי, שנרות המזרחיים יפנו אל מקצוע מערבית צפונית והמערבים מזרחית צפונית, היינו שיהיו פונים אל האמצעי שהוא מול המנורה ונוטים מעט אל הצפון שהוא פני המנורה, והנר האמצעי שאין לו מול יפנה ביותר לצד צפון שהוא פני המנורה:

ד יאירו שבעת הנרות, כבר בארתי (בפ' אמור סי' רי"ב) שמה שכפל ענין הדלקת הנרות בפ' תצוה ובפ' אמור, ויש שם שנוים בלשון, הוציאו חז"ל שמ"ש בפ' תצוה להעלות נר תמיד הוא שם הקטן, ר"ל כלל הנרות והוא התמידות שדורש שיהיו דולקים כל לילה מערב ועד בקר, ומה שאמר זה שנית בפ' אמור שם בא שם נר בדיוק [שכל שם הכפל בא דיוק] ופי' נר אחד שהוא נר מערבי זה יהיה דולק תמיד ביום ובלילה והוא התמידות הפרטי, ועז"א יערוך אותו אהרן מערב עד בקר לפני ה' תמיד, ובפ' תצוה אמר יערוך אותו אהרן ובניו, ששם מדבר מכלל הנרות שדולקים מערב עד בקר, ובפ' אמור שמדבר מנר המערבי שדלק גם כל היום זה היה רק בזכות הכ"ג כמ"ש (בשבת דף כ"ב) משמת שמעון הצדיק מצאו שכבה, ועז"א יערוך אותו אהרן ומפ' שנותן בו שמן שידלק מערב עד בקר היינו חצי לוג לכל נר, ובכ"ז לפני ה' תמיד הנר המערבי שהוא לפני ה' ידלק תמיד גם [וכמ"ש התוס' בחגיגה דף כו ע"ב והרע"ב ספ"ג דתמיד) וז"ש אי מערב ועד בקר יכול כולם ת"ל לפני ה' תמיד וכו', [גרסת הספרים משבשת וגרסתי כגי' הגר"א וגרסתו אי מערב עד בקר יכול כולם מערב עד בקר ת"ל להעלות נר תמיד [איזה זה שנאמר לפני ה' תמיד] וזה נר מערבי שיהיה נר מערבי דולק תמיד, וגרסת הילקוט אי מערב ועד בקר יכבם ת"ל יאירו שבעת הנרות, יאירו שבעת הנרות בין הערבים:

ה (ג) ויעש כן אהרן, מפרש אל מול שעשה מול ופנים (כנ"ל סי' ג'), וכן שהעלה נרותיה ע"י שעשה מעלות, ועז"א מכאן אמרו (ר"ל במשנה דתמיד), ופי' הג"נ ב' העלות כנגד ג' העלאות דכתיבי במנורה, ומ"ש כאשר צוה ה', פירוש שיהיה חצי לוג לכל נר כמ"ש במנחות (דף פ"ט), ולמ"ד צפון ודרום מונחים והנר האמצעי שהקנה שלו נקרא בשם מנורה (כנ"ל סי' ד') בו נעשה הנס, הגיד בזה שבחו של אהרן, שהעלה נרותיה אל מול פני המנורה שהוא נר האמצעי שהוא ג"כ נר המערבי שהיה דולק גם כל ימי חיי אהרן כי הנס הזה היה בזכות הכ"ג כנ"ל, וזה שפרש"י ז"ל ויעש כן אהרן להגיד שבחו של אהרן שלא שינה ר"ל שאהרן עשה כן חצי לוג לכל נר ובכ"ז אל מול פני נר האמצעי שהוא המערבי שעלה כולם, כי נר המערבי דלק גם וממנו היה מדליק את כולם והיה שבחו של אהרן שלא שינה, ר"ל שלא הוצרך לשנות לתת בנר המערבי יותר מחצי לוג כדי שידלק עד הלילה כי דלק גם בזכותו:

ו והנה בכ"מ שאמר אהרן במצוה הנוהגת לדורות יכוין על הכ"ג שעומד במקום אהרן, ובאשר נברוס אמר
בפ'

הֶעֱלָה נֵרֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ד וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנֹרָה מִקְשָׁה זָהָב עַד־יְרֵכָהּ עַד־פִּרְחָהּ מִקְשָׁה הִוא כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר הֶרְאָה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשָׂה אֶת־

בעל הטורים

והולכים וסימנו להעלות נר שמעלין בקדש ולב"ש תחלה נרות ואח"כ נר שמורידין והולכין. להעלות נר תמיד ס"ת הרד: (ד) וזה מעשה המנורה וזה עולה י"ח שגבהה של מנורה י"ח טפחים: כמראה בגימטריא כגבריאל מלמד שגבריאל הראה לו דמות המנורה. כן עשה כ"ן נרות עשה שלמה ביו"ד המנורות. עשה בגימטריא שלמה. ד' פעמים הזכיר מנורה שהיא כשרה מארבע מינים כדאיתא במנחות [ע"ש דף כ"ח ע"ב ואולי כוונת רבינו על ארבע מינים שעשו החשמונאים והם ברזל בדיל כסף זהב] ורמז

שפתי חכמים

בזה: ו פירוש מפני שמלת זה מורה על הרמוז והמעשה לא היה כ"א בשעת עשיית בצלאל ומתחלה נתקשה בה משה עד שהראהו באצבע וחזר ונתקשה עד שאמר ליה טול ככר וכו' עיין לעיל בפרשת תרומה: ז עשת לשון חתיכה: ח בכשיל מספריים: ט דק"ל דהכא משמע שלא היתה מקשה אלא עד ירכה ועד פרחה ובפרשת תרומה כתיב שהיתה כולה מקשה: י כלומר מדבר גדול עד דבר קטן דהא היה הכל מקשה ועד משמש לשון בין וכיוצא בזה מפרש רש"י בפ' בא על מבכור פרעה היושב על כסאו וגו': כ דק"ל דכמראה משמע ל' מראה שהוא לבע ובמנורה אין שייך לומר שהראה הקב"ה לבע של מנור' א"נ כמראה הוא כמראה הנבואה כלו' מה שראה במרא' הנבואה דהיינו של אש ועשו גם הם מנורה של אש וזה אינו דהם לא עשאו של אש ועל זה פי' התבנית כמו שכתוב במקום אחר וראה ועשה בתבניתם ונקראת התבנית בשם מראה מפני שע"י הראייה נודע לו התבנית: ל ר"ל מי שעשה את כל הכלים והוא בצלאל: מ מפורש בפרשת תרומה וזה המדרש חולק על

רש"י

שנה: (ד) וזה מעשה המנורה. (שם) שהראהו הקב"ה ו באצבע לפי שנתקשה בה לכך נאמר וזה: מקשה. בטדי"ן בלעז לשון דא לדא נקשן (דניאל ה') ז עשת של ככר זהב היתה ומקיש בקורנס וחותך ח בכשיל לפשט אבריה כתקון ולא נעשית אברים אברים על ידי חבור: עד ירכה עד פרחה. ירכה היא השידה שעל הרגלים חלול כדרך מנורות כסף שלפני השרים: עד ירכה עד פרחה. כלומר גופה של מנורה ט כולה וכל התלוי בה: עד ירכה. שהוא אבר גדול: עד פרחה. שהוא מעשה דק י שבה הכל מקשה ודרך עד לשמש בלשון זה כמו (שופטים ט"ו) מגדיש ועד קמה ועד כרם זית: כמראה אשר הראה וגו'. כתבנית אשר כ הראהו בהר כמו שנאמר (שמות כ"ה) וראה ועשה בתבניתם וגו': כן עשה את המנורה. מי שעשאה ל ומ"א על ידי הקב"ה מ נעשית מאליה:

ספרי

שנאמר בה עבודה באהרן ובבגדי זהב ולא עשה בה את הבנים כאב היא תוכיח לקטורת שאעפ"י שנאמר בה עבודה באהרן ובבגדי זהב לא נעשה בה את הבנים כאב. אמרת הפרש נא'[במנורה]עבודה באהל מועד(ובמנור') ובבגדי זהב ונאמר בה תמיד ונאמר [בקטורת] עבודה באהל מועד (ובקטורת) ובבגדי זהב ונאמר בה תמיד ואל תבא עבודת יוהכ"פ ותוכיח שנאמר בה עבודה באהל מועד אבל אינה בבגדי זהב ולא פר העלם דבר של משיח שאע"פ שנאמר בה עבודה באהל מועד ובבגדי זהב אבל לא נאמר בו תמיד אלמד דבר מדבר ואדון דבר מדבר אלמד דבר ששוה בשלשה דרכים מדבר ששוה בשלשה דרכים ואל אלמד דבר ששוה בג' דרכים מדבר שלא שוה אלא בדרך אחד או בב' אם למדתי במנורה שעשה בה את הבנים כאב אף הקטורת נעשה בה את הבנים כאב:

ז (ד) וזה מעשה המנורה מקשה זהב עד ירכה עד פרחה מקשה היא כמראה, ר' עקיבא אומר זה אחד משלשה דברים שנתקשה בהם משה והראה לו הקב"ה באצבע. כיוצא בזה אתה אומר החדש הזה לכם ראש חדשים, כיוצא בו אתה אומר וזה לכם הטמא: ח מקשה אין מקשה אלא מן

התורה והמצוה

בפרשת אמור יערוך אותו אהרן שהוא הכ"ג (כנ"ל סי' ד') פירש בפ' תצוה יערוך אותו אהרן ובניו, כי מצאנו בעבודת יוהכ"פ דכתיב אהרן והוא רק בכ"ג וכן בעבודת פר העלם דבר כתיב ולקח הכהן המשיח [ועמ"ש ויקרא סי' רי"ג וג"ע] אולם בקטורת נאמר והקטיר עליו אהרן ולא ידעיק אם גם כהן הדיוט כשר בזה, ואמר שיש ללמדו מנרות ששוה אליהם בג' דברים שהוא עבודה בא"מ והוא בבגדי זהב ונאמר בו תמיד, ואין ללמדה מיוהכ"פ שהוא בבגדי לבן ולא מפר העלם דבר שלא נאמר בו תמיד:

ז (ד) וזה מעשה המנורה, כבר התבאר לו (סי' כ"ג) שכנוי הרומז זה, זאת, אלה, מורה על נרמז קרוב שהוא לפניו למראה עינים, וע"כ אמרו שהראהו הקב"ה וכ"ה במכלתא בא (סי' וא"ו) בשם כ"ע וכן במנחות (כ"ט):

ח מקשה זהב, כבר בארתי (שמות כ"ה ל"א) שמלת מקשה מורה על הקשת הקורנס שלא תהיה חלולה,

גלג

אַהֲרֹן לְקֳבֵל אַפֵּי מְנָרְתָא אַדְלֵק בּוֹצִינָהָא כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: ד וְדֵין עוֹבָד מְנָרְתָא נְגִידָא דְהַב עַד שִׁדַהּ עַד שׁוֹשַׁנַּהּ נְגִידָא הִיא כְּחֶזְוָא דִי אַחֲזִי

ספרי

קשה מעשה אומן מעשה קורנס. עד ירכה עד פרחה אין לי אלא ירכה ופרחה גביעיה כפתוריה ופרחיה מנין ת"ל ועשית מנורת [וגו'] או יעשה אברים אברים ת"ל ממנה יהיו מקשה היא עוד למה נאמר והלא כבר נאמר מקשה זהב ומה ת"ל מקשה היא לפי שמצינו (כלי בית עולמים) [בחצוצרות] שאם אין להם מן קשה עושה מן גרוטי שומע אני אף במנורה כן ת"ל מקשה היא שנה עליו הכתוב לפסול מכאן אמרו אין של זהב עושין של כסף ושל ברזל ושל עופרת דברי רבי ר' יוסי ברבי יהודה אומר אף של עץ (ושל חרס) אבל אין להם מן קשה אל יעשו מן גרוטי מה שאין כן בחצוצרות אין של כסף לא יעשו של זהב אבל אין להם מן קשה עושה מן גרוטי, נמצא כשר במנורה פסול בחצוצרות כשר בחצוצרות פסול במנורה אין לי אלא מנורה (נרות) גביעיה כפתוריה ופרחיה מנין [ת"ל כולה מקשה אחת וגו' יכול אף נרותיה מלקחיה ומחתותיה ת"ל ככר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה] (אלא כזמן שהיא) מן הככר ומן הזהב [הם באים ואינם באים] מן קשה: כן כמראה אשר הראה ה' את משה להודיע שבחו של משה שכשם שאמר לו המקום כן עשה. ר' נתן אומר אין צריך שהרי כבר נאמר וראה ועשה מגיד הכתוב שהראהו הקב"ה למשה כלים עשוים ומנורה עשויה ונעשית כמה שנאמר כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה את המנורה:

וזאת

התורה והמצוה

ולא כדפ"י שפירש שלא יעשה תוליות, כי זה נלמד ממ"ש ממנה יהיו כמ"ש בספרי כאן, וה"ש אין מקשה אלא מן קשה מעשה אומן מעשה קורנס, ופה אמר עד ירכה עד פרחה, שהגביעים והכפתורים יהיו מקשה למדין ממ"ש בפ' תרומה ועשית מנורת זהב טהור מקשה תעשה המנור' ירכה וקנה גביעיה כפתוריה, ומה שאמר שוב מקשה היא בא לעכב, שלא תדמה לחצוצרות שאין מקשה מעכב, דכתיב שם מקשה היא, אלא שיה ממעט חצוצרות, כמ"ש במנחות (דף כ"ט), אמנם זהב אינו מעכב וזה הפך מחצוצרות ששם כסף מעכב, וה"ש נמצא כשר במנורה פסול בחצוצרות, ועדיין לא ידענו שמקשה מעכב בגביעים וכפתורים ופרחים, [כי מ"ש עד ירכה עד פרחה מדבר בפרח שבגוף המנורה כמ"ש בפי' לפ' תרומה (שם פל"ה), ולמד ממ"ש כולה מקשה אחת זהב טהור ששנה עליו לעכב, ואמר אח"כ ומלקחיה ומחתותיה זהב טהור ככר זהב טהור יעשה את כל הכלים האלה ללמד שמלקחיה ומחתותיה יהיו רק ככר וזהב לא מקשה, והעתקתי שם כגי' הגאון רא"ו:

כן כמראה אשר הראה, הת"ק מפרש כן עשה משה שאחר שהראהו עשה כמותה, ור' נתן סובר כמ"ד בתנחומא (פ' תרומה) שהיה משה מתקשה בה א"ל הקב"ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכן נכתב מעשה בלשון נפעל, וע"כ אמר שהקב"ה הראהו כלים עשוים ומנורה עשויה ונעשית ר"ל שנעשית מאליה, ומ"ש כן עשה מוסב על ה' שה' שהראה למשה הוא עשה את המנורה:

קח

תורה אור

והנה בסמיכת פרשיות אלה שהקדים ברכת כהנים ואחריו חנוכת המזבח ואחריו צווי הדלקת המנורה, ובמד' נתן ע"ז טעם שאהרן היה מצטער שהוא לא הקריב לחנוכת המזבח א"ל ה' לגדולה מזו אתה מתוקן הקרבנות אין נוהגים אלא בזמן שבית המקדש קיים והנרות נוהגים לעולם, והוא פלאי שגם הנרות בטלו בחורבן הבית. אולם קרבת האדם אל האלהים יהיה בשני פנים, [א] ע"י ההשכלה והעיון בשכל עיוני בחכמה ודעת אלהים להשכיל בצפונות התורה או להשיג בנבואה ורוה"ק, [ב] ע"י העבודה והמעשה. והנה עבודת המקדש והקרבנות היה ענינו שיעלה האדם חלקי נפשו החומריים וכחות הנטיות אל האלהים ע"י שיקריב את נפשו בכל כחותיה כליל על מזבח אהבת ה' אשר יבנה בלבבו לבטל כל כחות המתעורר והמתאוה ע"י אהבת ה' אשר רשפיה אש שלהבת יה כאש יוקדת בקרב לבבו, שזה היה ענין הקרבנות שנפש החי הצומח והבהמיות שבדומם העלו אל הרוחניות ע"י הקרבת בע"ח והעלאת נפש הצומח במנחות ונסכים ורוחניות הדומם ע"י המלח באמצעות אש של מעלה המפריד את הרוחניות מן העפר ויעלהו כליל, ועמהם תתקשר גם נפש הבריות ע"י שהמקריב ימסור גם את נפשו על מזבח אהבת ה' ושלהבת ירחמו, ומזה ימשך שפע וברכה על כחות הגויה והנפש יחד בהתחברם והצמדם בעבודת אל חי השוכן בקרבם, וזה היה ענין ברכת כהנים שהיא אחרי העבודה שע"י מעשה העבודה יגד השפע והברכה בין על הגוף בין על הנפש בין על

מגורם

הַמְּנֹרָה׃ פ ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ו קַח אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְטִהַרְתָּ אֹתָם׃ ז וְכֹה־תַעֲשֶׂה לָהֶם לְטַהֲרָם הַזֵּה עֲלֵיהֶם מֵי חַטָּאת וְהֶעֱבִירוּ תַעַר עַל־כָּל־בְּשָׂרָם וְכִבְּסוּ בִגְדֵיהֶם וְהִטֶּהָרוּ׃ ח וְלָקְחוּ פַּר בֶּן־בָּקָר וּמִנְחָתוֹ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן וּפַר־שֵׁנִי בֶן־בָּקָר תִּקַּח לְחַטָּאת׃ ט וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְהִקְהַלְתָּ

רש"י

(ו) קח את הלוים. קחם בדברים ב אשריכם שתזכו להיות שמשים למקום: (ז) הזה עליהם מי חטאת. של אפר הפרה מפני טמאי ם המתים שבהם: והעבירו תער. מצאתי בדברי רבי משה הדרשן לפי שנתנו כפרה על הבכורות שעבדו ע"ז ע והיא קרויה זבחי מתים והמצורע קרוי מת הזקיקם תגלחת כמצורעים: (ח) ולקחו פר בן בקר. והוא עולה כמו שכתוב ועשה את האחד עולה והוא קרבן צבור בע"ז: ופר שני. (תורת כהנים) מה תלמוד לומר שני פ לומר לך מה עולה לא נאכלת אף חטאת לא נאכלת (ע"כ דברי ר"מ) ובזו יש סמך לדבריו בת"כ צ ואומר אני שהוראת שעה היתה שאל"כ ק היה להם להביא לחטאת ע"ז עם פר העולה: (ט) והקהלת את כל עדת. לפי שהלוים נתונים קרבן כפרה תחתיהם יבואו ויעמדו על קרבנם ר ויסמכו את ידיהם עליהם:

והניף

שפתי חכמים

פי' ראשון: ב לא קיחה ממש שהוא מל' קנין וכניסת דבר מאת רשותו כי הלוים לא נקנו ולא נכנסו תחת רשותו. ועיין בפ' לך לך על פסוק ותקח שרי אשת אברם: ם לא מפני שאר טומאות שבשאר טומאות אין הזיה צריכה כאן: ע (מנחה בלולה) ואע"ג דבשאר עובדי עכו"ם לא הצריכה תגלחת. אלו שאני שעובד בעגל נלקה בצרעת כמו שדרשו על פסוק כי פרוע הוא כי פרעה אהרן שלמדו ג"ש ממה שנאמר גבי מצורע וראשו יהיה פרוע: פ אע"פ דכתיב ואת הכבש השני וגו' גבי קרבן תמיד היינו משום דכתיב נמי את הכבש האחד אבל הכא לא כתיב א' א"כ איך נופל כאן ל' שני: צ ר"ל במה שפירש רבי משה הדרשן שהעולה הביאו לקרבן צבור בשביל עכו"ם משום שלא תמצא פר א' לבדו בלא מין אחר עמו רק בעכו"ם: ק ר"ל מה שפירש אף חטאת לא נאכלת אע"ג שאר חטאות נאכלין זו הוראת שעה היתה ותדע לך שהוראת שעה היתה דשעיר היה להם להביא לחטאת עכו"ם עם פר העולה כדין כל צבור שעובדים עכו"ם ולמה הביאו פר לחטאת אלא הוראת שעה היתה ה"נ הוראת שעה היתה אבל בלא"ה נוכל לומר שהיתה הוראת שעה שהרי חטאת חיצונה נאכלת וזו שהיא של מלואים ללוים והנהיגו בה נשרפת ולא תימא חטאת זו פנימית היא מאחר דנשרפת שמא מה עולה נשרפה אף חטאת נשרפת אף שאינה פנימית הכא"ס: ר אע"פ שהלוים לא נתנו כפרה אלא על הבכורות כדלעיל מ"מ כיון שהבכורות היו מכל ישראל קרא בכוחה קהל כל ישראל כאלו

התורה והמצוה

צ קח את הלוים, פ' זו נאמרה ביום שהוקם המשכן כמו דתני לוי גיטין (דף ס') והלוים היו מעורבים בין בני ישראל ועתה שיקבלם ויטהר אותם:

ק וכה וגו' הזה עליהם מי חטאת, ובשני שרפה הפרה ובשלישי הזה הזיה ראשונה ובשביעי הזה עליהם הזיה שניה וגלחם וכן פרש"י (למעלה ז' א"ך) וכמו שהבאתי למעלה (שם סי' קמ"ה), ולפ"ז היה יום השביעי בשבת ואיך הזו וגלחו? ולדעת הרמב"ם (פי"א מה' פרה אדומה ה"ב) שיכול להזות ביום הח' י"ל שהזיה שניה היה ביום שאחר השבת, אבל הראב"ד חולק עליו שם, וצ"ל שאז לא גזרו על ההזיה שהיא שבות והגלוח היה יום שא"ז, וזה כפי הגי' שהבאתי שם ואחר הזיה שניה גלחו עיי"ש. והנה הספרים שיטה מבוטלת מה שהרגו בעובדי העגל, והעברת התער להסיר המותרות שהשער הוא מותר המוח ומורה על טהרת המחשבות והדעות:

ולקחו

תורה אור

גבורים יחד ויתן להם שלום כמ"ש בפ' הברכה המשולשת, וע"כ בעת רצה לחנך את המזבח הקדים הצווי של ברכת כהנים, ואחריו סדר מהקרבת הנשיאים, ובאשר כל שבט ושבט יש לו טבע אחרת וסגולה מיוחדת בכחות נפשו החיונית האלויות בחומר, כמ"ש שיהודה נקרא אריה ויששכר חמור גרם וזבולון אילה שלוחה ובנימין זאב יטרף ודן נחש עלי דרך, עד שכחות חייהם וטבעיהם משונים זה מזה וכמו שכתב הרמב"ם במו"נ (ח"ג פ"ח) וז"ל ידוע שתמצא אדם אנשים שצורת פניהם דומה לצורת מאחר בע"ח עד שתראה איש כאלו עיניו דומים לפני האריה ואחר כאלו פניו דומים לפני השור וכו', ולכן הבע"ח שהקריבו הנשיאים שרומז אל הקרבת כחות נפש החיונית של שבטם על מזבח אהבת ה', הגם שהיו דומים במספרם ועניינם לזה שיקריב כ"א ביום מיוחד, באשר כל אחד מהן ענין מיוחד לפי סגולת כחות נפשו שהוא מצוין בו מאלתו, וע"כ י"ל במדרשיהם מצאו לכל אחד רמזים אחרים וציונים מפורדים לפי כבודה ענין כל שבט וכחותיו ועניניו המיוחדים

והאורים

יי ית משה כן עבד ית מנרתא: ה ומליל יי עם משה למימר: ו קרב ית לואי מגו בני ישראל ותדכי יתהון: ז וכדין תעבד להון לדכואיהון אדי עליהון מיא דחטאתא ויעברון מספר על כל בשרהון ויחורון לבושיהון וידכון: ח ויסבון תור בר תורי ומנחתה סלתא דפילא במשח ותור תנין בר תורי תסב לחטאתא: ט ותקרב ית לואי קדם משכן זמנא ותכנש ית כל כנשתא דבני ישראל: י ותקרב

התורה והמצוה

ח ולקחו פר בן בקר, זה היה לעולה, והקדישו את העולה תחלה, כמו שיולדת שכתוב ולקחה שתי תורים אחד לעולה ואחד לחטאת, ופי' בזבחים (דף נ') למקראה הקדימה הכתוב, ולענין הקרבה היה שהעולה תחלה, ובאשר החטאת זו היתה הוראת שעה והיתה נשרפת, שאם לכפר בעד ישראל על חטא ע"ז של העגל דין נבור בע"ז פר לעולה ושעיר לחטאת, ואם לכפר חטא הצבור ביותר עברות בשגגת הוראה ז די בפר חטאת לבד, וא"כ העולה היתה העקר והחטאת הוראת שעה, לכן הקדישו העולה תחלה, ומשמע שאת החטאת לקח משה והקדישו כמ"ש תקח לחטאת, ואמרו מאי פר בן שני כמו שעולה כליל אף ע נשרפת (כמ"ש בהוריות דף ה' ו' ובתמורה דף ט"ו ע"ב) נר"ש, ובארתי בס' התו"ס (ויקרא סי' ר"ח), ורבי למד בזבחים (דף פ"ט) שמ"ש פר בן בקר שני היינו שהחטאת יהיה שני לעולה במעשה שאף שדם החטאת קודם לדם עולה (כמ"ש בפסוק י"ב) העולה קודם בהקרבה, ועמ"ש באילות החיים (סי' אל"ף אר"י סק"ו), **ט י** והקרבת והקהלת את כל עדת ב"י, הם ב"י והסנהדרין בראשם, ואחר שיהיו מקובצים הכניסם לעזרה, שעז"א

תורה אור

והמורה כתבה קרבנות כל שבט בפ"ע הגם שנראה שהיה די בשיכתב וכן הקריבו כל נשיאי ישראל, באשר לפי רמזיהם וסודותיהם וכוונותיהם ולפי שרש נפשותיהם במקורם בעליונים הם חלוקים זה מזה וכל אחד מורה ענין מיוחד, אולם באשר שבט לוי לא הקריב לחנוכת המזבח ונצטער ע"ז אהרן שהיה נשיא שבטם, א"ל ה' שעניני והליכותיו בקדש גבוה מכל אלה כי הוא מוכן להמשיך על העם אור השכל ונבואה וחכמת התורה שאין להם קשר עם הקרבנות שבהם ישתתפו הגוף והנפש ואינם קיימים לעולם רק כ"ז שהמשכן הנפש בגויה, וכן במקדש כ"ז שהמשכן השכינה שהיא נפש העולם בבהמ"ק שהיא משל הגויה הכללית כמ"ש בפ' תרומה, אבל אור התורה והנבואה שהיא מיוחד לנפש לבד היא נצחי לעולם כנצחיות הנפש, וע"ז היה הוראת המנורה שהוא מציין אור השכל ואור הנבואה אשר בתורה נראה אור, וכמו שערך ה' בהנהגת העולם שלא תרד השפע והברכה ממעלה רק אם יכינו התחתונים א"ע לקבלה, וע"י העלאה רצון ע"י הקרבנות שיעלה עשן עשן הקטורת מלמטה יוריד ה' את הברכה מלמעלה, וכן ע"י ברכת הכהנים העוסקים בעבודה תתעורר ברכת ה' ממקור הברכות על המברכים והמתברכים, וגם אש שלמעלה שהיה רבוץ בארי על המזבח לאכול את הקרבנות הוצרך לאש הדיוט שבו תאחז ותשכון, כמ"ש במד' שמכוני באשיות בשתי אשות באש של מעלה ובאש של מטה, כן להוריד אור השכינה ואור הנבואה והתורה וההשכלה מלמעלה היה צריך להקדים אור של מטה שהוא אור המנורה, שבעת העלה אהרן את שבעת נרות המנורה בקדש בהיכל ירד אור הגנוז בשבעת קני מנורה אשר למעלה בקדש, שימלא את הבית באור השכינה ואור החכמה והנבואה, והיא תורה קיים לעולם גם בזמן שאין בהמ"ק קיים, אם ימלא איש שימלא את לבו תורה ויאיר מחשכי נפשו ע"י אור התורה והנבואה אז עליו יזרח ה' וכבודו עליו יראה, וקרנים מידו לו מן המנורה הטהורה אשר ראה זכריה נמרמה שהיא נמלאת גם בעת האורבן, ולכן אחרי שאמר שבבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו, שכבר פרשו רבותינו שלא יכול משה לבא אל א"מ עד שנסתלק הענן שבארתיו בסוף ס' פקודי שר"ל עד שכבוד ה' אשר מלא את הבית שהוא אור השכינה נסתלקה לשכון במכון עוזה בסתר עליון בין כנפי הכרובים שמשם שמע את הקול, וקולו של ה' הוא עצמו היה מפיץ האור והזוהר על כל הבית, כמ"ש וקולו כקול מים רבים, והארץ האירה מכבודו, וכמ"ש בב"ר [פ"ב] ויאמר אלהים יהי אור הה"ד פתח דבריך יאיר, מפתח פומך לן הוה נהורא, וא"א להאור הזה להתפשט עד ימלא אור הדיוט שיוריד אותו למטה, כמו שירד אור הנר למטה אם יעלה עשן מלמטה שיאחז בו, וע"כ נוס תיכף להעלות את הנרות מלמטה למעלה כדי להוריד אור הגנוז והצפון אור ה' וכבודו מלמעלה, ויעש כן אהרן, שהעלה נרות שלמטה אל מול פני המנורה העליונה. ובדרך הרמז אמר במד' שהשי"ת רצה לכתוב ויאמר אלהים יהי אור ויהי כן, רק ע"י שראה שאין העולם כדאי להשתמש באור הגנוז שהוא אור השכינה וגנזו לצדיקים, לכן כתיב ויהי אור ולא כתב ויהי כן כמ"ש בפ' בראשית פסוק ויהי אור מאמר המד' שו"ע אמר הקב"ה אני אמרתי יהי כן והם אומרים לא כן עיי"ש ואהרן שהוריד אור הגנוז תקן מלת כן שלפי מעשהו ראוי לכתוב ויהי כן, שז"א ויעש כן אהרן שתקן מלת כן, ע"י שהעלה נרותיה מול אור הגנוז שהוא אור השכינה, וז"ש מגיד שבחו של אהרן שלא שינה שלא היה צריך לש"ס לכתוב ויהי אור רק ויהי כן כמ"ש במעשה ששת הימים:

אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי יְהוָה וְסָמְכוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הַלְוִיִּם׃ יא וְהֵנִיף אַהֲרֹן אֶת־הַלְוִיִּם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת יְהוָה׃ יב וְהַלְוִיִּם יִסְמְכוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הַפָּרִים וַעֲשֵׂה אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה לַיהוָה לְכַפֵּר עַל־הַלְוִיִּם׃ יג וְהַעֲמַדְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי אַהֲרֹן וְלִפְנֵי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה לַיהוָה׃ יד וְהִבְדַּלְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם׃
שני טו וְאַחֲרֵי־כֵן יָבֹאוּ הַלְוִיִּם לַעֲבֹד אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְטִהַרְתָּ אֹתָם וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה׃ טז כִּי נְתֻנִים נְתֻנִים הֵמָּה לִי מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת פִּטְרַת כָּל־רֶחֶם בְּכוֹר כֹּל מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקַחְתִּי אֹתָם לִי׃ יז כִּי לִי כָל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה בְּיוֹם הַכֹּתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִקְדַּשְׁתִּי אֹתָם לִי׃ יח וָאֶקַּח אֶת־הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יט וָאֶתְּנָה אֶת־הַלְוִיִּם נְתֻנִים ׀ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאֹהֶל

בעל הטורים

לארבע מנורות בשמחת בית השואבה: (טז) נתנים נתנים המה לי. בגימטריא שאלה לא עשו עגל של זהב: (יט) ואתנה את הלוים ה"פ בני ישראל בפסוק כנגד כהנים לוים ישראלים גרים ועבדים משוחררים וזהו קדש ישראל לה' ראשית תבואתה ה': ולכפר ג'. ככא ואידך ואהרן ובניו מקטירים וכו' ולכפר על בני ישראל בדברי הימים (א' ו') שבועים שבעים נחתך על

שפתי חכמים

בם כל ישראל: ש דמצורע קרוי מת כמו שנאמר בסוף פ' אל נא תהי כמת והלוים נתנו כפרות על הבכורות שעבדו עכו"ם שהיא קרויה זבחי מתים לכך צריכין הלוים תנופה אי כמו אשם מצורע וגם אי אפשר התנופה בלוים אלא מחיים: ת הא דלא מקשה רש"י על הקרא למה נאמר ג' תנופות. משום די"ל דגזירת הכתוב שצריך להניף אותן ג' פעמים אבל עכשיו שפירש רש"י כדרך שאשם מצורע טעון תנופה כו' ואשם מצורע אינו טעון תנופה כ"א פעם אחת וא"כ ג' תנופות ל"ל: א דק"ל איך אמר כי לי כל בכור דמשמע דעדיין הם שלו והא כתיב ואקח את הלוים משמע שכבר לקח. וע"ז פי' שלי היו בקו הדין כלומר מן הדין וכתב הרא"ם שתקן בזה שאין כי לי כל בכור ר"ל עתה שהרי נפסלו משעשו בעגל רק ר"ל היו שלו מתחלה והודיעו ג"כ הסיבה למה היו שלו בקו הדין משום שהגנתי וכו' ואמר ולקחתי אותם לי במקום הקדשתי כדי שיפול עליו ואקח את הלוים תחת כל בכור שפירושו לקחתי עתה את שלא במשוב שלקחתי את לא אלא והוסיף וי"ו על ולקחתי שהוא במקום הקדשתי לבכורות שהם שני ענינים כי לי כל בכור

רש"י

(יא) והניף אהרן את הלוים תנופה. כדרך שאשם מצורע טעון תנופה ש תי שלש תנופות נאמרו בפרשה זו ת הראשונה לבני קהת לכך נאמר בם והיו לעבוד את עבודת ה' לפי שעבודת קדש הקדשים עליהם הארון והשלחן וגו'. השניה לבני גרשון לכך נאמר בם תנופה לה' שאף עליהם היתה עבודת הקודש יריעות וקרסים (נ"ל וקרסים דאלו קרשים ביד משא בני מררי) הנראות בבית קדש הקדשים והשלישית לבני מררי: (טז) נתנים נתנים. נתונים למשא נתונים לשיר: פטרת פתיחת: (יז) כי לי כל בכור. שלי היו הבכורות בקו הדין א שהגנתי עליהם בין בכורי מצרים.

הקדשתי

בגם

ית לואי קדם יי ויסמכון בני ישראל ית ידיהון על לואי: יא וירים אהרן ית לואי ארמא קדם יי מן בני ישראל ויהון למפלח ית פלחנא דיי: יב ולואי יסמכון ית ידיהון על ריש תוריא ויעבד ית חד חטאתא וית חד עלתא קדם יי לכפרא על לואי: יג ותקים ית לואי קדם אהרן וקדם בנוהי ותרים יתהון ארמא קדם יי: יד ותפרש ית לואי מגו בני ישראל ויהון משמשין קדמי לואי: טו ובתר כן יעלון לואי למפלח ית משכן זמנא ותדכי יתהון ותרים יתהון ארמא: טז ארי אפרשא מפרשין אנון קדמי מגו בני ישראל חלף פתח כל ולדא בוכרא כלא מבני ישראל קרבית יתהון קדמי: יז ארי דילי כל בוכרא בבני ישראל באנשא ובבעירא ביומא דקטלית כל בוכרא בארעא דמצרים אקדשית יתהון קדמי: יח וקרבית ית לואי חלף כל בוכרא בבני ישראל: יט ויהבית ית לואי מסירין לאהרן ולבנוהי מגו בני ישראל למפלח

רש"י

הקדשתי אותם לי. עד שטעו בעגל ועכשיו ואקח את הלוים: ואתנה וגו'. חמשה פעמים נאמר בני ישראל במקרא זה ב להודיע חבתן שנכפלו אזכרותיהן במקרא אחד כמנין חמשה חומשי תורה וכך ראיתי בב"ר:

שפתי חכמים

ולא ביום הכותי וגו' וגם הקדשתי אותם לעבודתי אז ומשחטאו נפסלו ולקחתי את הלוים תמורתן ואמר ועכשיו ואקח שלא תאמר ואקח בזמן שהקדשתי הבכורות לי שהרי תחת כל בכור כתיב דמשמע שילכו אלו ונכנסו אלו במקומם: ב והא דסמך רש"י זה לכאן משום דק"ל במאי שפי' במלת לקחתי אותם לי קאי אבכורות והוא ל' עבר כלומר לקחתי אותם לי והקדשתי אותם לי דמה צריך הכתוב לומר מה שכבר בתר בהם הקב"ה והלא לא בא אלא לפרט מה שרחק אותם משום שטעו בעגל ותחרץ משום חיבתם ולף שרחק אותם אין רוצה להזכיר תעותם אלא מזכיר שבחם ומעלתם שקרבם הש"י לעבודתו תדע שהרי חמשה פעמים הוזכרו בפסוק אחד והיא מפני חבתם. ובשאר ספרי רש"י מצאתי הגירסא על פסוק י"ט ואתנה את הלוים וגו' ה' פעמים וכו' והוא יותר נכון:

השאלות

(יא כא) למה נזכר בכאן ג' תנופות ובמעשה לא נזכר רק תנופה אחת וכל הלשון כפול ומכופל וכפל ויעש משה ואהרן ללוים וסיים שנית כאשר צוה ה' כן עשו להם:

התורה והמצוה

שעז"א והקרבת לפני ה', וסמכו ב"י מפני שהלוים נכנסו לכפרה תחתם כמ"ש ולכפר על ב"י, כמשו עליהם כבעלים שסומכים על הקרבן:

יא והניף, הנה היו בלוים שתי תנופות א' ע"י אהרן וא' ע"י משה, וכ"א הי' לה הוראה אחרת, כי נעשה בלוים שני ענינים [א] מה שבני ישראל נתנו אותם לה', היינו שעד עתה היתה העבודה בבכורות ועתה נתנו ב"י את הלוים חלף בכוריהם שיכנסו תחתם לעבודה בעניני עבודת ה' שעייכים ללוים כמו השיר דוכנו ולצורך זה הניף אותם אהרן, ומפרש שהיה מאת בני ישראל, כי בזה היה שליח של ישראל שהם מסרו אותם שעי"כ היה לעבוד את עבודת ה' תחת שהיה העבודה בבכורות:

יג והעמדת, (ענין ב') היה בלוים מה שנתנו אל אהרן לעזר אל הכהנים בעבודתם כמו שמירה ושמשה, וכן במשא המשכן שעד עתה היה זה מוטל על כלל ישראל, ועי"ז העמיד אותם משה לפני אהרן ולפני בניו למסרם אליו, ומשה הניף אותם תנופה, שמורה שמשה הוא שליח מה' למסור את הלוים לאהרן כמו שיבאר:

יד והבדלת, ועי"ז המעשים האלה תבדילם מתוך ב"י במה שיהיו לי מוכנים להיות משרתי ה':

טו ואחרי כן יבואו הלוים לעבד את א"מ, שכולל בין עבודת ה' בין עבודה שהוא לעזר לכהנים, כ"ז דבר דרך כלל, ועתה מתחיל לבאר טעם שתי התנופות האלה והוראתם, וז"ש וטהרת אותם והנפת אותם תנופה ר"ל הטעם מה שאני מצוה שאחר הטהרה תניף אותם תנופה וכולל שתי התנופות כי במ"ש והנפת אותם כולל גם התנופה השניה שנעשה ע"י משה:

(טז יח) כי נתונים, ר"ל טעם התנופה הראשונה שהיתה ע"י אהרן שבזה נתנו לי מתוך ב"י שיהיו תחת הבכורים שהיו מקודשים, ואקח את הלוים תחתם, ועי"ז הניף אותם אהרן שבזה מסרם לי, כמ"ש (פי"א) והיו לעבוד את עבודת ה':

(יט) ואתנה, וטעם התנופה השנית שהי' ע"י משה, שמשה הוא שליח מאתי [אחר שזכיתי בהם ע"י התנופה הראשונה] אהיה מתנה מאתי לאהרן ולבניו, וזה מתוך ב"י כי לשרת את אהרן ובניו בעבודתם היה מוטל עד עתה על כל ב"י לא על הבכורים לבד, שב"י היו צריכים לעבוד באהל מועד לשאת את המשכן ולהקימו ולפרקו, ועתה נכנסו תחתם לעבוד את עבודת ב"י באהל מועד, ולכפר ר"ל שעד עתה היו ב"י

נכשלים

מוֹעֵד וּלְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִהְיֶה בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נֶגֶף בְּגֶשֶׁת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַקֹּדֶשׁ׃ כ וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לַלְוִיִּם כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה לַלְוִיִּם כֵּן־עָשׂוּ לָהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וַיִּתְחַטְּאוּ הַלְוִיִּם וַיְכַבְּסוּ בִּגְדֵיהֶם וַיָּנֶף אַהֲרֹן אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וַיְכַפֵּר עֲלֵיהֶם אַהֲרֹן לְטַהֲרָם׃ כב וְאַחֲרֵי־כֵן בָּאוּ הַלְוִיִּם לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי אַהֲרֹן וְלִפְנֵי בָנָיו כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה עַל־הַלְוִיִּם כֵּן עָשׂוּ לָהֶם׃ ס כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כד זֹאת אֲשֶׁר לַלְוִיִּם מִבֶּן חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה יָבוֹא לִצְבֹא צָבָא בַּעֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ כה וּמִבֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה יָשׁוּב מִצְּבָא הָעֲבֹדָה וְלֹא

בעל הטורים

עמך ולהסיר חטאת ולכפר עון בענין הקץ של דניאל (ט') מלמד שגלות מכפרת כמו קרבן: (כב) ומבן נ'. הכא ואידך ומבן אדם

רש"י

ולא יהיה בבני ישראל נגף. שלא יצטרכו לגשת אל ג הקדש שאם יגשו יהיה נגף: (כ) ויעש משה ואהרן וכל עדת וגו'. משה העמידן ואהרן הניפם וישראל ד סמכו את ידיהם: (כב) כאשר צוה ה' וגו' כן עשו. להגיד שבח העושין והנעשה בהם ה שאחד מהם לא עכב: (כד) זאת אשר ללוים. שנים פוסלין בהם ואין המומין פוסלין בהם: מבן חמש ועשרים. ובמקום אחר אומר (במדבר ד') מבן שלשים שנה הא כיצד (חולין כ"ד) מבן כ"ה בא ללמוד הלכות עבודה ולומד חמש שנים ובן ל' עובד מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו בחמש ו שנים שוב אינו רואה: (כה) ולא יעבד עוד. עבודת משא בכתף ז אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלות וזהו

ושרת

שפתי חכמים

נכון: ג פי' הכי מקרא קצר שהיה לו לומר ואתנה את הלוים וגו' ולכפר על בני ישראל ולא יצטרכו בני ישראל לגשת אל הקדש ולא יהיה וגו' שטעם נתינת הלוים לכהנים הוא שיעבדו הם העבודה שלא יצטרכו ישראל לגשת והטעם כדי שלא יהי' בישראל נגף בגשתם שאם יגשו יהיה בהם נגף שזהו כוונת הכתוב לומר שהוא הכן ולאו דוקא יהיה בבני ישראל נגף שהוא הלאו וכאלו אמר למה נתנו הלוים לאהרן ולבניו כדי שלא יצטרכו בני ישראל להכניס בעבודה זו ויגעו אל הקדש ולמה לא יגעו אל הקדש כדי שלא יהיה בהם נגף הרא"ם. ועוי"ל דקשה לרש"י אטו עכשיו שלקח הלוים לא ינגפו בגשתם אל הקדש והא כתיב והזר הקרב יומת ולכך פירש ולא יהיה בהם נגף שלא יצטרכו לגשת אל הקודש דאולת זה יש לחוש שיהיה בהם נגף בגשת אל הקדש: ד דלא תימא שכלן העמידו הלוים או כלם הניפו או כולם סמכו אלא ויעש מתחלף לכל אחד מה שעשה משה העמידן וכו': ה דאל"כ נ"ל הא כבר נאמר ויעש משה וכו' כתב הרא"ם אך קשה דמהכא משמע דמשום דכתיב לעיל מיניה ויעש משה וגו' מ"ה דרשינן שבח העושה והנעשה בהן א"כ ויעש כן אהרן דלא כתיב לעיל מיניה שעשה אותה נימא לגופה הוא דאתא שקיים המצוה שנצטווה בה ולא להגיד שבחו וכן גבי ויעשו כן בפרשת בשלח דלא כתיב לעיל מיניה שעשו כן וכן בכמה מקומות שדרשו כן ונ"ל דודאי דבכ"מ דכתיב בתורה ויעש או ויעשו לא היה צריך לכתוב דמסתמא כל המצות שצוה משה קיימו וקבלו היהודים דלא כתיב ויעש אלא להגיד שבחן אבל הכא אי לאו קרא דכאשר צוה לא היה דרשינן מקרא דויעש משה וגו' להגיד שבחן דה"א לגופא איצטריך שקיימו המצוה דליכא למימר פשיטא די"ל דלאו מלתא דפשיטא הוא דהא הקב"ה בעצמו הוצרך השתדלות לזה דקאמר למשה קח את הלוים ופירש"י קחם בדברים אשריכם וגו' מפני שכמה אזהרות ומיתות תלוים במצוה זו וכן בכורי ישראל שיפסלו מלהיות משרתי השם מ"ס איצטריך לגופה לומר שקיימו מה שצוה אבל שבחן אין ללמוד מכאן לכך כתיב קרא דכאשר צוה לאשמועינן שבחן: ו דמסתמא לא נתנה התורה אלו הה' שנים ללמוד אלא משום שהם הקצה האחרון שצריך לשהות בלמודו וא"כ מי שלא ראה סימן יפה בכל אלה השנים במשנתו שוב אינו רואה: ז דקשה לרש"י הא כתיב אח"כ ושרת את אחיו אלא ע"כ ולא יעבוד עוד עבודה בכתף וזהו שאמר אחר זה ושרת את אחיו שר"ל עם אחיו אבל לא

כחשוב

התורה והמצוה

והלוים בגשתם אל הקדש והיה בהם נגף ועתה נכנסו הלוים תחתם וב"י ישמרו מנגעת בקדש והם יכפרו עליהם על מה שעד עתה לא נזהרו כראוי:

ויתחטאו

יָת פָּלְחַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכַפָּרָא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא יְהֵי בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מוֹתָא בְּמִקְרַב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְקוּדְשָׁא׃ כ וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְלֵוָאֵי כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לְלֵוָאֵי כֵּן עֲבַדוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וְאִדַּכִּיאוּ לֵוָאֵי וְחַוַּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן וַאֲרֵים אַהֲרֹן יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן אַהֲרֹן לְדַכּוֹאֵיהוֹן׃ כב וּבָתַר כֵּן עַלּוּ לֵוָאֵי לְמִפְלַח יָת פָּלְחָנְהוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם אַהֲרֹן וְקֳדָם בְּנוֹהִי כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה עַל לֵוָאֵי כֵּן עֲבַדוּ לְהוֹן׃ כג וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כד דָּא דִּי לְלֵוָאֵי מִבַּר חֲמֵשׁ וְעַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא יֵיתֵי לְחַיָּלָא חֵילָא בְּפָלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ כה וּמִבַּר חַמְשִׁין שְׁנִין יְתוּב מֵחֵיל פָּלְחָנָא וְלָא יִפְלַח עוֹד׃

ספרי

י (כד) זאת אשר ללוים שנים פוסלים בלוים ואין המום פוסל בלוים. שהיה בדין ומה במקום שלא פסלו שנים פסלו במומים כאן שפסלו שנים אינו דין שיפסלו במומים ת"ל [זאת] אשר ללוים שנים פוסלים בלוים ואין מומים פוסלים בהם: **יא** ומבן (המשים) [חמש ועשרים] שנה כתוב אחד אומר מבן חמש ועשרים שנה ומעלה וכתוב אחד אומר (במדבר ה') מבן שלשים שנה כיצד יתקיימו שני הכתובים מבן חמש ועשרים שנה לתלמוד ומבן שלשים לעבודה:

יב (כה) ומבן חמשים שנה ישוב שומע אני מכל עבודה במשמע ת"ל ולא יעבוד עוד ושרת את אחיו באהל מועד מלמד שחוזר לנעילת שערים ולעבודת בני גרשון. ר' יהודה אומר (הואיל ו) חזרה תורה ואמרה לא יעבוד (עוד) אם למדתי שהעובד בשלשים אינו עובד (בעשרים והמשה) [בחמשים] כך הכה"
לא

התורה והמצוה

(כ) ויתחטאו, ספר שעשה אהרן התנופה הראשונה אחר שהתחטאו ויכפר עליהם בהקרבת השני פרים:
(כא) ואחרי כן באו הלוים לעבוד את עבודתם בא"מ לפני אהרן, שזה במה שנתנו אל אהרן לשרתו וזה נעשה ע"י התנופה השניה שהיה ע"י משה שעז"א כאשר צוה ה' את משה על הלוים כן עשו להם, שהוא התנופה השניה שהי' ע"י משה:

י (כד) זאת אשר ללוים, כבר בארתי (תורה אור נו סי' כ"ג בהורך) שמלת זאת מציין תמיד או נרמז קרוב, או התיחדות, זה ולא אחר. ובא למעט שאין מום פוסל בלוים ומובא בחולין (דף כד):

יא מבן חמש ועשרים שנה ומעלה, ולמעלה כשצוה למנות את הלוים הראוים לעבודה לא מנה רק מבן שלשים, רק שם אמר אצל בני קהת לעשות מלאכה בא"מ ואצל בני גרשון לעבוד עבודה בא"מ ואצל בני מררי לעבוד את עבודת א"מ, מבואר שבני שלשים יש להם חיוב וחלק במלאכה ובעבודה עצמה, וכאן אמר לצבא צבא בעבודת א"מ היינו שיצבאו בעבודה שעובדים אחיהם שהם בני שלשים צריך שימצאו שמה בני חמש ועשרים לראות וללמוד סדרי העבודה וכן פי' בחולין (שם):

יב (כה) ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד עוד ושרת את אחיו, יש הבדל בין עבודה לשרות שעבודה הוא מה שיש בה יגיעה והשרות אין בו יגיעה, אבל גם דבר שאין בו יגיעה רק שהוא עבודת ה' המיוחד בפ"ע קרוי עבודה. וע"כ ממ"ש ושרת את אחיו ידעינן שחוזר לנעילת שערים ולעבודת בני גרשון שהיא מלאכה שאין בה יגיעה ואינה עבודה בפ"ע רק מסייע את אחיו, לאפוקי מלאכת השיר הגם שהיא מלאכה שאין בה יגיעה היא עבודה חשובה בפ"ע ונכלל בכלל ועבודה לא יעבוד, ורש"י ז"ל כתב שחוזר לעבודת השיר ג"כ ולא כן דעת הספרי, והרמב"ן הביא ראיה ממ"ש בחולין יכול אף בשילה ובית עולמים ת"ל לעבוד עבודה ועבודת משא לא אמרתי אלא בזמן שעבודה בכתף והרי עבודת עבודה היא השיר כמ"ש רש"י שם א"כ אף לשיר נפסלו בזמן שהעבודה בכתף עיי"ש. ור' יהודה מדייק מ"ש שנית ועבודה לא יעבוד שהוא מיותר, שבא לדייק שרק מי שמשרת את אחיו עבודה לא יעבוד שהא הלוי שעומד לשרת ולסייע להכהנים הם אסרו שלא יעבדו יותר מחמשים רק ישרתו, אבל הכהן שאינו משרת יעבוד גם אחר חמשים כי לא יוכל לקיים בו ושרת את אחיו. ומ"ש אבל משנכנסו לארץ אין נפסלים אלא בקול מובא בחולין ולמד לה מקרא. והנה נוסחת הספרים אין לה פי' וסמפ' מדהקו והגר"א מחק כל מאמר ר' יהודה אומר והכנים מאמר אחר במקומו וזה נוסחו רבי אומר הואיל ואמרה תורה עבוד בכ"ה ולא יעבוד בחמשים אם למדתי שעובד בכ"ה כל עבודות כך לא יעבוד מחמשים כל עבודות, ת"ל לא יעבוד עוד ושרת את אחיו, ונראתי סובה ואמתית, ועי' מה שהאריכו בענין זה הרמב"ם בס' המצות (מצוה נ"ד)

יַעֲבֹד עוֹד׃ כו וְשֵׁרֵת אֶת־אֶחָיו בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִשְׁמֹר מִשְׁמֶרֶת וַעֲבֹדָה לֹא יַעֲבֹד כָּכָה תַּעֲשֶׂה לַלְוִיִּם בְּמִשְׁמְרֹתָם׃ פ שלישי ט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְמִדְבַּר־סִינַי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר׃ ב וְיַעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַפָּסַח בְּמוֹעֲדוֹ׃ ג בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר־יוֹם בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה בֵּין הָעַרְבַּיִם תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ בְּמֹעֲדוֹ כְּכָל־חֻקֹּתָיו וּכְכָל־מִשְׁפָּטָיו תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ׃

בעל הטורים

מגיד יוחנן שכיון שהגיע לכלל חמשים שנה אין בו כח לעבוד עבודה והחזיר יונתן : (א) וידבר ה' אל משה . סמך פרשת פסח לטהרת לוים רמז שהלוים מפשיטים : (ב) במועדו מלא וי"ו לאחר ו' שעות זמן שחיטה . במועדו בא"ת ב"ש

שפתי חכמים

מסוב כמשמעו שהוא שירות עבד את אחיו אלא ושרת עם אחיו בני מררי וגרשון הוא בנטילת שהרים וטעינת העגלות ולשיר : ח שנאמר בה בחדש השני : ט מדכתיב בארבעה עשר יום וגו' במדבר סיני ל"ל הא כתיב בתחלת הפרשה במדבר סיני אלא לומר לך שכל מ' שנה וכו' וא"ת ולמה לא הכריחן משה שיעשו הפסח וי"ל שהיו הרבה שלא היו נמולים שבמדבר לא היו מלין את בניהם וא"ת א"כ מאי זה בגנות כו' והא לא היו יכולין לעשות . וי"ל שהם גרמו מכח עונותיהם שאלולי שיש החטא היו נכנסין לא"י בעוד שלשה ימים כדפרש"י בפסוק מסעים אנחנו וגו' (תוספות קידושין דף ל"ח) : י ר"ל מבמועדו שני דכתיב בקרא דריש ליה משום דככר ילפינן מבמועדו הראשון דפסח דוחה את השבת דילפי' מועדו מועדו מקרבן תמיד שכתיב ביה במועדו וקרבן תמיד דוחה את השבת ואייתר לה במועדו שני למדרש שדוחה את הטומאה (בספרי) . א"נ י"ל מחד קרא נפקא תרווייהו משום דהי מינייהו מפקת והא דכתיב בסמוך איש איש כי יהיה טמא וגו' ועשה פסח לה' בחודש השני משמע דטמאים נדחים לפסח שני הייתו דוקא באיש דאיש נדחה אבל אין ליבור נדחין והכא נמיי בצבור או רוב צבור שנטמאו שהטהורים יאכלו אותו בטהרה והטמאים עושין לעצמן בטומאה (פסחים דף ע"ז) ודוקא טומאת מת הוא דדחי ולא שאר טומאות (שם ס"ז) : כ פי' ככל חקותיו אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה . וככל משפטיו אלו מצות שעל גופו גלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו שחוץ לגופו כלומר ממקום אחר כגון שבעת ימים וכו' וכ"כ הרמב"ן והרא"ם אבל מה שבספרים כתוב ככל משפטיו וכו' לז' ולמצה ולבעור המן טעות סופר הוא דהא"כ בפסח שני ג"כ כתיב וכמשפטו ואפ"ה פסח שני מצה וחמץ עמו בבית כדפי' רש"י לקמן (וע' בקל"ע וכנח"י) שמייבת

רש"י

ושרת את אחיו עם אחוי כתרגומו : (כו) לשמר משמרת . לחנות סביב לאהל ולהקים ולהוריד בשעת המסעות : (א) בחדש הראשון . פרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר ח למדת (פסחים פ"ק . ספרי) שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה ולמה לא פתח בזו מפני שהוא גנותן של ישראל שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו ט אלא פסח זו בלבד : (ב) במועדו . (שם)אף בשבת במועדו אף י בטומאה : (ג) ככל חקתיו . אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה : וככל משפטיו . אלו מצות שעל גופו כ ממקום אחר כגון שבעת ימים למצה ולבעור חמץ . (ס"א מצות שבגופו . שה תמים זכר בן שנה . שעל גופו . צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו . שחוץ לגופו . מצה וכעור

ספרי

לא יעבוד(כעשרים וחמשה) [בחמשים] ת"ל ולא יעבוד עוד : (כו) ושרת את אחיו באהל מועד ועבודה לא יעבוד שנים פוסלים בלוים ואין פוסלים בכהנים. שהיה בדין ומה אם במקום שלא פסל מומים פסל שנים כאן שפסל מומים אינו דין שיפסול שנים ת"ל ושרת את אחיו [וגו'] שנים פוסלים בלוים ואין פוסלים בכהונה שעד שלא נכנסו לארץ היו הלוים כשרים מבן שלשים שנה ועד בן חמשים שנה והכהנים משיביאו שתי שערות עד עולם אבל משנכנסו לארץ אין הלוים נפסלים אלא בקול :

יג (א) וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש

התורה והמצוה

נ"ד) והרמב"ן בהשגותיו (בשרש השלישי) והמג"א ובמ"ם די להבנת דברי הספרי על פי דרכם :

ב (א) בשנה השנית וגו' בחדש הראשון, מבואר שהיו שם י"א חדש, וזה גנות להם שאלמלי לא חטאו היה מקדים להכניסם לארץ, וכבר הקדים ענינים שהיו בחדש השני מכאן שאין מוקדם ומאוחר בתורה, כתב

כו וִישַׁמֵּשׁ עִם אֲחוֹהִי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא לְמִטַּר מַטְּרָא וּפָלְחָנָא לָא יִפְלַח כְּדֵין תַּעְבֵּד לְלֵוָאֵי בְּמַטְּרַתְהוֹן: א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּיַרְחָא קַדְמָאָה לְמֵימָר: ב וְיַעְבְּדוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת פִּסְחָא בְּזִמְנֵיהּ: ג בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא בְּיַרְחָא הָדֵין בֵּין שִׁמְשַׁיָּא תַּעְבְּדוּן יָתֵיהּ בְּזִמְנֵיהּ

ספרי

בחדש הראשון לאמר בגנות ישראל הכתוב מדבר שהיה להם אחד עשר חדש שהיו חונים לפני הר סיני. וללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה שבתחלת הספר הוא אומר וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד [בחדש השני] וכאן הוא אומר בחדש הראשון ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה. רבי אומר אין צריך שהרי כבר נאמר ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת ועדיין לא אכלו ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה, וללמדך שמונים מיציאתם ממצרים שנאמר בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים באו לארץ התחילו מונים לביאתם שנאמר כי תבואו אל הארץ, נבנה הבית התחילו מונים לבנינו שנאמר (מ"א ס') ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה, חרב הבית התחילו מונים לחרבנו שנאמר (יחזקאל כ"ו) אחרי אשר הוכתה העיר, תקף עליהם עול השעבוד התחילו מונים לשעבודם שנאמר (חגי א') ובשנת שתים לדריוש (דניאל ב') ובשנת שתים למלכות נ"נ, וכשם שמונים לשנים כך מונים לחדשים:

יד (ב) ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו למה נאמר לפי שהוא אומר ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל שומע אני בין בחול בין בשבת ומה אני מקיים מחלליה מות יומת בשאר כל המלאבות חוץ משחיטת הפסח או אף בשחיטת הפסח ומה אני מקיים ושחטו אותו בשאר כל הימים חוץ מן השבת או אף בשבת ת"ל ויעשו [במועדו] דברי ר' יאשיה. אמר לו ר' יונתן ממשמע הזה עדיין לא שמענו נם לו רבי יאשיה מפני שהוא אומר צו את בני ישראל את קרבני לחמי וגו' אם ללמד על התמיד שדוחה שבת אינו צריך שהרי כבר נאמר וביום השבת שני כבשים בני שנה ומה ת"ל במועדו אלא מופנה להקיש לדון הימנו גזירה שוה נאמר כאן במועדו ונאמר להלן במועדו מה מועדו האמור כאן דוחה את השבת אף מועדו האמור להלן דוחה את השבת:

טו (ג) בארבעה עשר יום לחדש הזה [וגו' במועדו] למה נאמר והלא כבר נאמר ויעשו [במועדו] אלא בא הכתוב ולימד על פסח ראשון שכשם שדוחה את השבת כך דוחה את הטומאה הא עד שלא יאמר יש לי בדין ומה פרה שאינה דוחה את השבת דוחה טומאה פסח ראשון שדוחה את השבת אינו דין שידחה טומאה, הרי פסח שני יוכיח שדוחה את השבת ואינו דוחה את הטומאה והוא יוכיח לפסח ראשון שאע"פ שדוחה את השבת לא ידחה את הטומאה ת"ל במועדו בא הכתוב ולימד על פסח ראשון שכשם שדוחה את השבת כך דוחה את הטומאה:

טז בכל חקותיו אלו מצות שבגופו שה תמים זכר

התורה והמצוה

וכתב הרמב"ן שטעם האיחור הזה כי כאשר בא הספר הרביעי הזה לצוות המ"ה שנצטוו ישראל במדבר סיני לשעתם רצה להשלים ענין אהל מועד ותקוניו כל ימי המדבר, והזכיר תחלה הדגלים ומקום האהל ומעמד משרתיו ותקון המשמרות לשאו לכל עבודת האהל, והזכיר קרבנות הנשיאים שהביאו העגלות אשר ישאו אותם כל ימי היותם במדבר, והזכיר קרבנותם בחנוכת המזבח, ואח"כ שב להזכיר אזהרה שהזהיר אותם שלא ישכחו מצות הפסח, ור' אומר שמטעם שאין מוקדם ומאוחר בתורה שהרי בפרשת המן כבר הזכיר זמן המאוחר בסוף הארבעים שנה, ומ"ש וללמדך שמונים מיציאת מצרים כ"ה גם במכילתא יתרו:

יד (ב) ויעשו ב"י את הפסח במועדו, אפי' בשבת ומאמר הזה מובא במכילתא (בא סי' למ"ד) ושם פרשתי עיי"ש:

טו תעשו אותו במועדו, אמר ב"פ במועדו ללמד שדוחה שבת וטומאה, ומ"ש מה פרה דוחה טומאה, כמ"ש בפרה (פ"ג מ"ז) שהיו מטמאים כהן השורף הפרה ופרש"י בחגיגה (כ"ג) שהיו מטמאים בשרץ, וכ"כ הרמב"ם (פ' פ"א ה' א'), ואף למ"ש הר"ש והתוס' (יומא דף ב', חגיגה שם) דלא היו מזלזלים בו כולי האי מודה שאם טמאוהו בשרץ לא פסל:

טז בכל חקותיו ובכל משפטיו, כבר בארתי מאמר זה בפי' המכילתא (פ' בא) שאתיא כר' יאשיה וס"ל שמ"ש זאת חקת הפסח מליין שנוהג בפסח דורות, ומ"ש בכל חקותיו, מפני שמזה לא למדנו רק שהדברים שנאמרו בפ' זאת חקת הפסח נוהג לדורות, שהם כל בן נכר לא יאכל בו, לא תוציא מן הבשר חוצה

ד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשֹׂת הַפָּסַח׃ ס וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַפֶּסַח בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבַּיִם בְּמִדְבַּר סִינָי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ

בעל הטורים

שיפוק"ף בגי' בשבת: (ד) לעשות הפסח לעשת חסר וי"ו לומר לך שלא עשו במדבר אלא אותו פסח בלבד: (ו) אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם בגימטריא אלו שהיו נושאין ארונו של יוסף [עם התיבות]. אשר היו טמאים

רש"י

ובעור חמץ): (ד) וידבר משה וגו'. (ספרי) מה ת"ל והלא כבר נאמר (ויקרא כ"ג) וידבר משה אל את מועדי ה' אלא כששמע פרשת מועדים מסיני אמר להם

שפתי חכמים

גרסת רש"י שלפנינו: ל אבל לא הוקשה לרבותינו ז"ל מדוע שינה הקב"ה לצוות כאן על הפסח והלא כבר צוה בפ' אמור מפני שלא תימא דלא היו עושין פסח במדבר משום דבכיאת בארץ תלה הכתוב לפיכך חזר ושנאה כאן אבל מאמר משה לישראל שאינו כתוב בו לעשות את הפסח בחדש הזה אלא לעשות פסח סתם שמורה שלא צוה להם רק דין הפסח בלבד הוקשה להם לרבותינו ז"ל מת"ל וכו'. הרא"ם. ולי נראה דהוקשה להם ז"ל ל"ל למכתב כלל וידבר משה וגו' לא הל"ל אלא ויעשו בני ישראל את הפסח וגו' דמסתמא כיון שצוה לו הקב"ה שידבר ודאי הוא שאמר להם לזוי רש"י דהא בתחלת הסדר כתיב דבר אל אהרן ואמרת אליו וכתיב אחרי כן ויעש כן אהרן וגו' ולא מצינו בקרא שדבר משה אל אהרן לזוי השם ית"ש הלא מסתמא הוא שאמר לו לזוי השם מדכתיב אחרי זה ויעש אהרן וגו' וכן מה שכתוב וידבר ה' אל משה קח את הלוים וכו' ולא מצינו שאמר להם משה לישראל לזוי השם אלא סמך הקרא על מה שכתוב אחר זה ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל וגו' וכן בפרשת ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם וגו' ש"מ שדבר לו השם דיני פסח שני ולא מצינו שאמר להם משה אלא מסתמא אמר להם א"כ למה נאמר וידבר משה וגו' היה לו לסמוך אחריו ויעשו את הפסח וגו' ואין לומר דקודם לכן לא אמר להם דיני פסח ועכשיו

ספרי

זכר בן שנה, ובכל משפטיו אלו מצות שעל גופו [ושלא על גופו] למצה שבעה ולבעור חמץ:

יז (ד) וידבר משה אל בני ישראל לעשות הפסח למה נאמר (לפי שהוא אומר) [והלא כבר נאמר] (ויקרא כ"ג) וידבר משה את מועדי ה' ומה ת"ל וידבר משה אל בני ישראל לעשות הפסח אמר להם שמרו את הפסח בזמנו נמצאו מועדים בזמנם. ד"א מלמד ששמע פרשת מועדות מסיני ואמרה לישראל וחזר ושנאה להם בשעת מעשה. ד"א אמר להם הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג מכאן אמרו משה תקן להם לישראל להיות שואלים ודורשים בענין:

ויעשו

התורה והמצוה

תולה, ועלם לא הסברו בו, ולא ידפיק דברים שאמרו בפ' הקודמות, לכן אמר בכל חקותיו ומרבה דברים שבגופו שאמרו בפ' הקודמות שה תמים זכר בן שנה וצלי אש, ומ"ש ובכל משפטיו, ר"ל כל דיני הנהגתו שהם דברים שעל גופו אכילת מצה ומרור, ומן מלת כל מרבה אף דברים אלא על גופו מצה שבעה ובעור חמץ (עי' פסחים דף צה), ומה שהגהתי מלות ושלא על גופו כ"ה גי' הגר"א משפטיו להביא מצות שעל גופו ככל משפטיו להביא מלות שלא על גופו למצה שבעה ולבעור המץ, וכן נראה גי' הרמב"ן לפי מה שהגיה דברי רש"י שעל גופו צלי אש מחוץ לגופו מצה שבעה ובעור חמץ, ומש"ש וכן בפ"ש נאמר הקותיו ומשפטיו מלת ומשפטיו צריך למחוק והמפ' נבוכו בכ"ז ועי' לקמן (סי' כ"ה):

יז (ד) וידבר משה אל ב"י לעשות הפסח, הנה בסוף פרשת המועדים דפרשת פינחס סיים ויאמר משה אל ב"י ככל אשר צוה ה' את משה, ובסוף פרשת המועדים דפ' אמור סיים וידבר משה את מועדי ה' אל ב"י, ופי' חז"ל בספרא (אמור סי' ר"ח), שמה שכפל זה בפ' אמור ובפ' פינחס ומה שתפס בפ' אמור לשון דבור ובפ' פנחס לשון אמירה, מפני שהיו בזה שני ענינים, [א] שה' אמר למשה בסיני שתי הפרשיות כאחד וכן אמרן לישראל כאחד, וזו בלשון אשר שמע, וזה משמיע בפ' פנחס, שעז"א לשון אמירה שמורה על הלשון שבו שמע כמ"ש בהבדלים שבין דבור ואמירה (ויקרא סי' ג'), ולכן אמר ככל אשר צוה, כי א"ל שני הפרשיות כאחד בלשונם, וז"ש בספרי ששמע פ' מועדות בסיני ואמרן לישראל וחזר ושנאם להם בשעת מעשה, הייט שאמרן כולם בלשון ששמע, שע"ז מורה לשון אמירה ולשון ככל אשר צוה, [ב] מה

שכפל

כְּכָל גְּזֵרָתֵהּ וּכְכָל דִּחְזֵי לֵהּ תַּעְבְּדוּן יָתֵהּ: ד וּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד פִּסְחָא: ה וַעֲבַדוּ יָת פִּסְחָא בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי כְּכֹל דִּי פַּקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ו וַהֲווֹ גֻּבְרַיָּא דִּי הֲווֹ מְסָאֲבִין לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא וְלָא יְכִילוּ לְמֶעְבַּד פִּסְחָא בְּיוֹמָא הַהוּא וּקְרִיבוּ

ספרי

יח (ה) ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו אלא פסח זה לבד וכן הוא אומר הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר (עמוס ה') ר' שמעון בן יוחאי אומר ישראל לא היו מקריבים ומי היה מקריב שבטו של לוי שנאמר ישימו קטורה באפך [וגו'] (ואומר ויעמוד משה בשער המחנה וגו') ישראל עבדו עכו"ם ולוים לא עבדו כי שמרו אמרתך [ואומר ויעמוד משה בשער המחנה ויאמר מי לה' אלי ובריתך ינצורו (כי מולים היו כל העם היוצאים) ישראל לא היו מולים ומי היה [מל] שבטו של לוי שנאמר ובריתך ינצורו, ככל אשר צוה ה' את משה להודיע שבחן של ישראל שבשם שאמר להם משה כן עשו:

יט (ו) ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם מי היו נושאי ארונו של יוסף היו דברי ר' ישמעאל. ר"ע אומר מישאל ואלצפן היו שנטמאו לנדב ואביהוא. ר' יצחק אומר (אין צריך) אם נושאי ארונו של יוסף היו יכולים לטהר, ואם מישאל ואלצפן היו יכולים לטהר, (למי) [מי] היו למת מצוה נטמאו שנאמר ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא לא היו יכולים לעשות בו ביום אבל היו יכולים לעשות ביום שלאחריו, נמצינו למדין שחל ז' שלהם להיות בערב הפסח:

ויקרבו

התורה והמצוה

שבכל חג וחג למד להם בארוכה הלכות החג ההוא, ועז"א בסוף אמור וידבר משה, שהדבור מליין הדבור באורך שלמדם כל פרטי ההלכות ורק של אותו החג ההוא, וז"ש דבר אחר א"ל הלכות פסח בפסח וכולי, ובזה לא אמר הלשון שמשמע לבד כי הגיע הכל באורך כדרך הדורש, שזה מליין במלת וידבר, ועי' מ"ש בפירוש התו"ס שם ותבין. ומ"ש כאן וידבר משה אל ב"י לעשות הפסח הוא ענין שלישי שהזהירם על הזמן, שזה תלוי במלות ניסן בזמן האביב שבזה תלוי תקומי כל המועדות, וז"ש שמרו את הפסח בזמנו, ולפ"ז שמרו את הפסח הוא טעם לכאן, ומ"ש ד"א מלמד שמשמע פ' מועדות הוא טעם לפ' פינחס, ומ"ש ד"א א"ל הלכות פסח בפסח וכו' הוא טעם למ"ש וידבר משה בסוף מועדות דפ' אמור:

יח (ה) ויעשו את הפסח בראשון וכו' במדבר סיני. בא להודיע שרק במדבר סיני עשו, אבל משנסעו ממדבר סיני לא עשו פסח, ות"ק ס"ל שלא נתחייבו בפסח עד בואם לארץ, דכתיב והיה כי יביאך, והגנות הוא שגרמו מלכנס לארץ, ורשב"י ס"ל שנתחייבו במדבר דביאה דכתיב גבי תפלין היינו עשה מצוה זו שבשבילה תכנס לארץ, ומה שלא עשו רק פעם זה מפני שהיו ערלים כהי' שני של האחים' קדושין (דף ל"ז ע"ב ד"ה הואיל), ולכן ס"ל דשבט לוי עשו כי הם היו מולים:

יט (ו) ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם, כבר בארתי בריש פ' במדבר שמבואר מן הכתובים שמן מחרת יוהכ"פ שנמנו בראשונה עד א' באייר שנמנו שנית לא מת אחד מבני ישראל, אחר ששני המניינים היו בשנה אחת ולא חסר אחד מן המנוים, וע"כ היטב נשאל בספרי ובסוכה (דף כ"ה) מי היו היינו איך נמצא טמא מת? ואמר ר"י שהיו נושאי ארונו של יוסף, ור"ע לא הונח לו בזה שאז הנו במק"א ולא נגעו בארון והיו יכולים לטהר, ואמר שהיו מישאל ואלצפן, וכבר בארתי בפ' שמיני (סי' אל"ף) שר"ע ס"ל כדעת האבן עזרא שהמשכן הוקם בא' בניסן ובח' בניסן שלמו ימי המלואים ובו ביום מתו נדב ואביהוא וערב פסח היה יום השביעי ועז"א שלא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא כי ס"ל שאין שוחטים וזורקים על טמא שרץ, אבל למחר היו יכולים לעשותו, ור' יצחק ס"ל כדעת הרמב"ם (פ"ו מה' ק"פ ה"ב) שמי שנטמא בטומאה מן המת שאין הנזיר מגלח עליו שוחטים עליו בשביעי שלו, וכבר בארתי בפ' שמיני (סי' כ"ה) שלדעת ר"ע שס"ל שם שנגררים והוציאום לחוץ בחנית של ברזל לא נטמאו בטמאת המת, כי תיכף שהזיזום נתפזר האהל, רק נטמאו ע"י החנית שחרב הרי הוא כחלל, וטומאת כלים אין הנזיר מגלח עליהם וע"כ משיב שהיו יכולים לטהר, [ור"ע יסבור שגם הנטמא בטומאה שאין הנזיר מגלח עליה אין שוחטים עליו בשביעי שלו כמו שהשיג עליו הראב"ד לשטתו והומר שלא מצא שרש להילוק זה] ואמר ר' יצחק למת מצוה נטמאו היינו שמת א' מן הגרים, שהוא מת מצוה כי אין לו קרובים שמחויבים לטמא לו, כי מת שלא מן האחד שהם היה רק מישראל, שהם נמנו, לא מן הגרים:

אָדָם וְלֹא־יָכְלוּ לַעֲשֹׂת־הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אַהֲרֹן בַּיּוֹם הַהוּא׃ ז וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָהֵמָּה אֵלָיו אֲנַחְנוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם לָמָּה נִגָּרַע לְבִלְתִּי הַקְרִיב אֶת־קָרְבַּן יְהוָה בְּמֹעֲדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה עִמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה מַה־יְצַוֶּה יְהוָה לָכֶם׃ פ ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי־יִהְיֶה טָמֵא ׀ לָנֶפֶשׁ אוֹ בְדֶרֶךְ

בעל הטורים

בגימטריא זה למת מצוה: (י) טמא לנפש. יש פסיק בין טמא לנפש לומר לך שיש חילוק בין הטמאים אית מהם ואין ציסר מהן: או בדרך רחוקה. רחוקה בגימטריא זהו מאסקופה. שעל הה"א נקוד. כאילו לא נכתב [וצ"ל שדרש רחוקה חסר וי'

שפתי חכמים

אמר להם מ"מ כתיב וידבר משה את מועדי ה' וגו' משום כי דרשו מה שדרשו אלא כששמע וכו' כן נראה לי: מ דק"ל נמה אמרו למה נגרע הרי טמאים הוו וטמא אסור להקריב קרבן בימי טומאתו ולמה היה ספק למשה שאמר להם עמדו ואשמעה וגו' ואיך שכח משה פ' שילוח טמאים שנאמר לו ביום הוקם המשכן. ומתרץ אין וכו' ועיקר שאלתו היה רק על זריקת הדם עליהם בטומאה כדם חטאת שבאת קדשי קדשים והבשר נאכל לטהורים כ"ש פסח הקל: נ מקשין העולם איך תולה זה במה שפירש לעיל מיניה וי"ל דאי לא פי' אשרי ילוד אשה מ' והייתי אומר דמה שלא נאמרה פרשה זו בשם משה הוא לגנותו של משה שאמר כל הדבר הקשה וגו' אבל עכשיו שפי' אשרי ילוד אשה וגו' שקרא מדבר בכבודו של משה א"כ למה לא נאמרה פרשה זו בשם משה. ל"פ ורחוי וכו': ס וא"ת למה נאמר רחוקה וכו' וי"ל אלו נאמר בדרך ולא רחוקה הייתי אומר דוקא אם היה רחוק לא יעשה פסח שני אבל אם הוא חוץ לאסקופת העזרה לא לכך כתיב רחוקה ונקדו למדרש אחר גם רחוקה ממש כדי שפירשתי לעיל גבי נרעות את אהן וק"ל: וא"ת

רש"י

להם והזר והזהירם בשעת מעשה: (ו) לפני משה ולפני אהרן. (ספרי) כשניהן יושבין בבית המדרש באו ושאלום ולא יתכן לומר זה אחר זה שאם משה לא היה יודע אהרן מנין לו: (ז) למה נגרע. (שם) אמר להם אין קדשים קרבים בטומאה אמרו לו יזרק הדם עלינו בכהנים טהורים ויאכל הבשר לטהורים (ס"א לטהורים כ"נ רא"ם) אמר להם עמדו ואשמעה כתלמיד המובטח לשמוע מפי רבו אשרי ילוד אשה שכך מובטח שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר עם השכינה (סנהדרין פ"ק) וראויה היתה פרשה זו נ להאמר על ידי משה כשאר כל התורה כולה אלא שזכו אלו שתאמר על ידיהן שמגלגלין זכות על ידי זכאי: (י) או בדרך רחוקה. נקוד עליו לומר לא שרחוקה ודאי אלא שהיה חוץ לאסקופת העזרה ס כל זמן

ספרי

כ ויקרבו לפני משה ולפני אהרן ביום ההוא (שאלו את) [אפשר] משה לא היה יודע אהרן היה יודע אלא סרס המקרא ודרשהו דברי ר' יאשיה (ד"א ר' אבא) [אבא חנן] אומר משום ר' אליעזר בבית המדרש באו ועמדו לפניהם:

כא (ז ח) ויאמרו האנשים ההמה אליו מגיד שהיו בני אדם כשרים וחרדים על

התורה והמצוה

כ ויקרבו לפני משה ולפני אהרן, כפלוגתא דפה פליגי נ"כ במ"ש בבנות צלפחד והעמודים לפני משה ולפני אלעזר הכהן. כמ"ש בספרי שם, ובב"ב (דף קי"ט) מפרש שר' יאשיה סבר אין חולקים כבוד לתלמיד במקום הרב ור' אליעזר סבר חולקים, ר"ל שסבר כללתי שכ"מ שהנושאים שוים במעלה בא אות היהם כפול עם כל שם ושם אבל במקום שהאחד עקר והשני טפל לא יבא אות היהם רק על שם העקרי כמ"ש בארוך בפ' אהרי (סי' י"ז), והשתא לר' אליעזר שס"ל חולקים כבוד לתלמיד במקום הרב מפרש שהיו יושבים בבהמ"ד והגם שמשה הוא העקר כתב אל משה ואל אהרן שחלקו כבוד גם לאהרן, ור' יאשי' שס"ל אין חולקים כבוד לתלמיד במקום הרב הי"ל אל משה ואהרן אחרי שאהרן טפל אל משה, ע"כ ס"ל שבאו השאלה אל אהרן ואח"כ אל משה:

כא (ז ח) ויאמרו האנשים ההמה אליו, מ"ש האנשים ההמה מיותר, ופי' חז"ל כי הזכים הזאת שזכו שתאמר פרשה זו על ידיהם כמ"ש לקמן (כ"ם כב) שהיה זה זכות מיוחד היה ע"י שהיו אנשים מיוחדים כשרים והרדים על המצוה וע"י שבאו לשאל בטענם לא ע"י תפלה שזה מציין במלת ההמה ר"ל הם

קֳדָם מֹשֶׁה וְקֳדָם אַהֲרֹן בְּיוֹמָא הַהוּא: ז וַאֲמַרוּ גֻּבְרַיָּא הָאִנּוּן לֵהּ אֲנַחְנָא מְסָאֲבִין לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא לְמָא נִתְמְנַע בְּדִיל דְּלָא לְקָרָבָא יָת קֻרְבָּנָא דַּיְיָ בְּזִמְנֵהּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ח וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה אוֹרִיכוּ עַד דְּאֶשְׁמַע מָה דְּאִתְפַּקַּד קֳדָם יְיָ עַל דִּילְכוֹן: ט וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: י מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימָר גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יְהֵי מְסָאָב לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא אוֹ בְּאָרְחָא רְחִיקָא לְכוֹן אוֹ לְדָרֵיכוֹן וְיַעְבֵּד פִּסְחָא

ספרי

המצות. רבי אומר (אין צריך) הרי הוא אומר ויאמרו האנשים ההמה אליו שאין ת"ל ההמה אלא מגיד שאין נשאלים אלא לבעל המעשה: **כב** למה נגרע א"ל אין קדשים קרבים בטומאה אמרו לו (א"כ יזרק הדם על הטומאה והבשר נאכל לטהורים) [אם קדשים שיש להם אחריות קרבים קדשים שאין להם אחריות לא יקרבו. אמר להם אין קדשים נאכלים בטומאה] א"ל א"כ יזרק הדם על הטומאה והבשר נאכל לטהורים והדין נותן ומה חטאת שהוא קדשי קדשים דמה נזרק על הטומאה ובשרה נאכל לטהורים פסח שהוא קדשים קלים דין שיזרק הדם על הטמאים והבשר נאכל לטהורים (א"ל אין קדשים קרבים בטומאה א"ל אם קדשים שי"ל אחריות יהיו קרבים קדשים שא"ל אחריות לא יהיו קרבים) אמר להם לא שמעתי עמדו ואשמעה כאדם שאומר אשמע דבר מפי רבי אשרי ילוד אשה שכך היה מובטח שכ"ז שהיה רוצה היה מדבר עמו. אמר ר' חדקא [שמעון] השקמוני היה לי חבר מתלמידי ר"ע ואמר יודע היה משה שאין טמא אוכל את הפסח על מה נחלקו אם יזרק הדם עליהם אם לאו ראויה היתה פרשת טמאים שתאמר על (ידיהם) [ידי משה] אלא שמגלגלים זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב: **כג** (ט י) וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל

התורה והמצוה

הם בעצמם, ועז"א שאין שאלים אלא לבעל המעשה היינו שהזכות הזה שישאל ה' ממשה והשיב לו פ' ט, היה צריך שבעל המעשה עצמו ישאל וזכותם עומדת להם:

כב למה נגרע, [תקנתי גירסת הספרי כפי הגהות הגר"א]. והנה הרמב"ם כתב (פ"ו מה' ק"פ) טמא מת שחל שביעי שלו בע"פ אעפ"י שהזה וטבל והרי הוא ראוי לאכול קדשים בערב אין שוחטים עליו אלא נדחה לפסח שני שנא' ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא מפי השמועה למדו שביעי שלהן היה, וע"ז שאלו אם ישחט עליהם והם יאכלו לערב, ופירש להם שאין שוחטים עליהם. ולפ"ז שהשאלה הראשונה היה אם יוכלו לשחוט ולזרוק קודם טבילה והזיה, כמו דקיי"ל בכל הזבחים ערל וטמא משלחים קרבנותיהם חוץ מפסח, כמ"ש בפסחים (דף סב), והשיב אין קדשים נאכלים בטומאה וכמו שפרש"י שם חוץ מפסח דבעינן ראוי לאכלו שאכילת בעליו מעכבת וא"ל א"כ יזרק הדם על הטומאה, ר"ל על טומאה טבול יום היינו שיזה ויטבול קודם הזריקה, והבשר נאכל לטהורים שבעת האכילה יהיה טהור, וע"ז שאל, ודעת הראב"ד שטבול יום של טמא מת שוחטין וזורקים עליו כמו טבול יום של שרץ, דגמ' (דף צ) מדמי להו להדדי, והם שחטו פסחיהם קודם שהזו וטבלו ועבר זמן שחיטת הפסח והשאלה היה אם הפסח כשר אם יזו ויטבלו עתה ויאכלוהו לערב בטהרה [עי' במשנה למלך שם שפי' כן דעת הראב"ד] ובאה התשובה שאין שוחטין וזורקין על טמא מת ושרץ כדעת רב (שם), וכבר בארתי (בסי' יט) שלדעת ר"ע שמישאל ואלצפן היו, וטמאו רק בטומאת חרב שהרי הוא ככלי שנגררים בשפודין של ברזל, וכבר באר הרמב"ם שם שאם נטמא בטומאה מן התהום שאין הציץ מרצה עליהם שוחטין עליו בשביעי שלו אחר שיטבול, וא"כ לר"ע ע"כ שהיתה השאלה בשלא הזו וטבלו, ועז"א שלא היתה השאלה על האכילה שזה ידע משה שא"כ בטומאה רק נסתפק אם יזרוק הדם עליהם קודם טבילה ויטבול אח"כ והשיבו לו שאין שוחטים וזורקים על טמא שרץ, וי"ל שהיה השאלה סמוך לשקיעת החמה שלא היה פנאי לטבול קודם ולזרוק הדם אח"כ ואם יקדימו הטבילה תשקע החמה ויפסל הדם כי דם נפסל בשקיעת החמה והיה צריך לטבול ולזרוק הדם כאחד וכן תהיה זריקת הדם קודם גמר הטבילה, ועז"ז באה התשובה שא"א ודחו לפ"ש, ולפי מ"ש בחבורי אה"ח בארץ יהודה (סי' א' סק"ז) שלפמ"ש הרמב"ם (בפ"ז מה' נזירות ה"ח) שיש דין מיוחד בנזיר שאם נגע באהל המת או בבגדים הנוגעים במת אינו מזה בשלישי ובשביעי כדי שיעלו לו ימי טומאתו בכלי ממנין ימי נזירותו, והוכחתי שם שה"ה אם נגע בכלים הנוגעים במת ואח"כ נזר פקעה הטומאה ממנו לדעת הרמב"ם כדי שלא יסתור ימי הנזירות, וא"כ היה לאנשים האלה תקנה שידרו בנזירות ותפקע הטומאה מהם ויוכלו לעשות הפסח, וזה עצמו היה ספקו של משה אם מחויבים בפסח שני אחר שיש להם תקנה להפקיע הטומאה ע"י נזירות ולעשות פסח ראשון. והשיבו לו שזה דומה כדרך רחוקה אחר שלפי מה שהוא עתה שאינו נזיר הוא טמא ואינו ראוי להקריב פסח ראשון אין מחייבים אותם לידור בנזירות:

כג (ט י) כי יהיה טמא לנפש, אחר שכל הטמאים נדחים לפסח שני הול"ל כי יהיה טמא, ולמה כתב לנפש

רְחֹקָה לָכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה׃ יא בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל־מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ יב לֹא־יַשְׁאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר

בעל הטורים

ובלידוף ג' פלוטיות מתיבת רחק] : ועשה פסח לה' בחדש השני לפי שכשמעכרי] פסה לו אייר במקום ניסן ולפי שנתמשה עשר

שפתי חכמים

ע וא"ת והיאך סמך זה אדלעיל מיניה וי"ל דק"ל לע הנקודה ללמד שאפילו אינו אלא חוץ לאסקופת העזרה נקרא רחוק ויעשה פסח שני בלאו נקודה נמי יש ללמוד זה מדסמיך דין רחוקה אל דין מי שהיה טמא נלמוד מהקישא מהדדי מה טמא אפילו היה בעיר כיון שהוא חוץ לעזרה עושה פסח שני אף מה דכתיב או שהוא בדרך רחוקה אפי' הוא חוץ לעזרה עושה פסח שני וא"כ קשה ל"ל הנקודה ואפי' מלת רחוקה נמי א"צ לפי מה שפירשתי לעיל. ומתרץ דאתא לאשמעינן הנקודה דאף פסח שני אם היה חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיטת הפסח לא יעשה פסח שני. ואין להקשות פשיטא מסיכא תיתי לחלק ומתרץ כיון שמצינו

רש"י

זמן שחיטה. פסח שני מלה וחמץ עמו בבית ע ואין שם יום טוב ואין אסור חמץ אלא עמו באכילתו : וכי

ספרי

בני ישראל לאמר איש איש כי יהיה טמא לנפש זה דבר ששאל או בדרך רחוקה זה דבר שלא שאל. אין לי אלא טמא מת שאר טמאים מנין ת"ל או בדרך רחוקה הרי אתה דן בנין אב מבין שניהם לא ראי טמא מת כראי דרך רחוקה ולא ראי דרך רחוקה כראי טמא מת הצד השוה שבהן שלא עשה את הראשון ועשה את השני כך כל שלא עשה את הראשון יעשה את השני :

כד בדרך רחוקה איני יודע איזה הוא דרך רחוקה ושערו חכמים כל שהיה בשעת שחיטת הפסח מן המודיעים (ולפנים) [ולחוץ] וכן לכל [רוח] מדתה (ר"ע) [שר"ע] אומר נאמר טמא מת ונאמר דרך רחוקה מה טמא מת רצה לעשות ואין יכול אף דרך רחוקה רצה לעשות ואין יכול. ר' אליעזר אומר נאמר ריחוק מקום במעשר ונאמר ריחוק מקום בפסח מה ריחוק מקום האמור במעשר חוץ ממקום אכילתו אף ריחוק מקום האמור בפסח חוץ למקום אכילתו ואיזהו מקום אכילתו מפתח ירושלים ולפנים. ר' יהודה אומר [משמו] נאמר ריחוק מקום בפסח ונאמר ריחוק מקום במעשר מה ריחוק מקום האמור במעשר חוץ למקום הכשרו אף ריחוק מקום האמור בפסח חוץ למקום הכשרו. או בדרך רחוקה נקוד על הה"א אפי' בדרך קרובה והוא (טמא) לא היה עושה עמהם את הפסח. כיוצא בו (בראשית ט"ז) ישפוט ה' ביני ובינך [נקוד על ובינך] שלא אמרה לו אלא על הגר בלבד וי"א על המטילין מריבה בינו לבינה, כיוצא בו (שם י"ח) ויאמרו אליו איה שרה אשתך שהיו יודעים היכן היא, כיוצא בו (שם י"ט) ולא ידע בשכבה

התורה והמצוה

לנפש, וכבר שאלו זאת בפסחים (דף מ?) ומ"ש אביי שם ללמוד מזה דאין צבור נדחים לפ"ש לא שייך להספרי שלמד זה מלמוד אחר (ב"מ), ומשיב בספרי מפני שהיה השאלה על טמא לנפש השיב על דבר ששאל והנה לדעת הרמב"ם הנ"ל בסי' הקודם שסובר דטבול יום של טמא מת נדחה לפ"ש והשאלה היה שהם את טבולי יום מטומאת מת וקראו טמא מפני שלא העריב שמשו הוצרך לומר טמא לנפש כי טב"י דשרץ שוחטים וזורקין עליו, ואף לדעת הראב"ד שאין הבדל בין טב"י של מת ובין טב"י דשרץ והשאלה היה כשלא הזו וטבלו, בכ"ז תפס לשון טמא לנפש מפני שזה היה תשובה על שאלתם שכן שאלו, וז"ש זה דבר ששאל והוסיף דבר שלא שאל דהיינו דרך רחוקה שמזה ידעינן גם יתר הטמאים בבנין אב כי טמא מת יכול ואין רשאי לכנס לעזרה ודרך רחוקה רשאי ואינו יכול לכנס וידעינן שכל שא"א לכנס לעזרה והוא אונס יעשה פ"ש וה"ה שגג או נאנס, כמ"ש בפסחים (דף נג), ואם היה אומר טמא ודרך רחוקה שעל שניהם לא שאל הגם שהיינו יודעים כל הטמאים ודרך רחוקה, היינו אומרים רק אלה שא"י או שא"נו רשאי, לא שגג או נאנס או מזיד שהיה יכול ורשאי :

כד בדרך רחוקה, לדעת ר"ע הוא ט"ו מיל רחוק מירושלים שאינו יכול לבוא לשם בשעת שחיטה כמ"ש עולא אליביה (פסחים דף צג ע"ב) ומ"ש רצה לעשות וא"י, עי' (בדף צג) ובתד"ה ה"ג, ומ"ש רא"א וכו' ר' יהודה אומר [משמו כצ"ל] כ"ה בגמ' (דף צג ע"ב) ושם גרים ריב"י אומר משום ר' אליעזר וכ"ה בתוספתא פ"ח, ומ"ש נקוד על הה"א כ"ה במשנה (דף צג ע"ב) בשם ר' יוסי שהנקודה מליין שצריך למחוק מלת רחוקה, כמ"ש אח"ז ובדרך לא היה ולא אמר ובדרך רחוקה לא היה כמ"ש בגמ' (דף צג ע"ב) בשם ריב"ג, וע"ז מביא עשר נקודות בתורה כמ"ש

קֳדָם יְיָ: יא בְּיַרְחָא תִנְיָנָא בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא יַעְבְּדוּן יָתֵהּ עַל פַּטִּיר וּמְרָרִין יֵיכְלֻנֵּהּ: יב לָא יַשְׁאֲרוּן מִנֵּהּ עַד צַפְרָא וְגַרְמָא לָא יְתַבְּרוּן בֵּהּ כְּכָל גְּזֵרַת

ספרי

בשכבה ובקומה נקוד על ובקומה לומר בשכבה לא ידע ובקומה ידע, כיוצא בו (שם ל"ג) וישקהו שלא נשקו בכל לבו. ר"ש בן יוחאי אומר הלכה בידוע שעשו שונא ליעקב אלא נהפך רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו, כיוצא בו (שם ל"ז) וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם שלא הלכו אלא לרעות את עצמם. כיוצא בו (במדבר כ"א) ונשים עד נפח אשר עד מידבא נקוד עליו שאף מלהלן היה כן, כיוצא בו (שם ל"ג) כל פקודי הלוים אשר פקד משה יאהרן נקוד עליו שלא היה אהרן מן המנין, כיוצא בו (שם כ"ט) ועשרון עשרון נקוד על ועשרון שלא היה אלא עשרון אחד בלבד, כיוצא בו (דברים כ"ט) הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם נקוד א"ל עשיתם הגלוים אף אני מודיע אתכם את הנסתרות אף כאן אתה אומר בדרך רחוקה נקוד עליו שאפי' היה בדרך קרובה (והיה טמא) ולא היה עושה עמהם את הפסח (ד"א בדרך רחוקה) [או לדורותיכם] שינהג הדבר לדורות:

כה (יא יב) בחדש השני בארבעה עשר יום הוסיף בו הכתוב שני מצות חוץ ממצוה האמורה בגופו ואי זה ועצם לא תשברו בו במצות שבגופו הכתוב מדבר. אתה אומר במצות שבגופו הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא במצות שעל גופו כשהוא אומר ככל חקותיו וככל משפטיו יעשו אותו הרי מצות שעל גופו אמור הא מה ת"ל ככל (חקותיו) [חקת הפסח יעשו אותו] במצות שבגופו הכתוב מדבר או אף לשבעה למצה ולבעור חמץ ת"ל ועצם לא תשברו בו עצם היה בכלל יצא מוצא מן הכלל מה עצם מצוה שבגופו הכתוב מדבר אף כשהוא אומר ככל (חקותיו)

התורה והמצוה

כמ"ש במד' רבה (פ"ג) ואבות דר"נ (פל"ג), בינך נקוד יו"ד בהרא"ה, ויאמרו אליו איה שרה נקוד על איו שם וב"מ(דף פז), ובקומה נקוד על הוא"ו כמ"ש (מיר בג הוריות יו"ד ב"ר פ' נא),וישקהו ב"ר ושה"ש רבה על פסוק נואדך כמגדל השן, את צאן נקוד על את וכ"ה במדרש, אשר נקוד על הרי"ש כמ"ש במסורה ובמד' והגר"א סייס אלא שכאן החריבו גם את העריס ולהלן לא החריבו אלא את העם, ואהרן נקוד כ"ה בבכורות (דף ד) ובמד', ועשרון נקוד וי"ו בהרא"ה מנחות (פ"ז) וכן יש להגיה במד' במדבר ובמס' סופרים, וכ"ה במסורה ואדר"נ. אותיות לנו ולבנינו ועיי"ן של עד כולם נקודות (סנהדרין מג), ובספרים כתב הפי' בדרך קרובה והוא טמא ולא מצאו בו כל אמי חיל ידיהם והגר"א הגיה והוא טהור, וכן האמת לכן מחקתי עלת טמא, ומ"ש או לדורותיכם שינהג הדבר לדורות בארתי באורך בהתו"ה אמור (סי' סו):

כה (יא יב) על מצות ומרורים יאכלוהו לא ישאירו וגו' בכל חקת הפסח וגו', כבר שנאמר למעלה (סי' פז) במ"ש בפסח ראשון ככל חקותיו וככל משפטיו במ"ש חקותיו היינו מצות שבגופו וככל משפטיו היינו מצוה שעל גופו, ומלת כל מרבה מצות שלא על גופו, ופה שכתוב רק ככל חקת הפסח היינו מצות שבגופו לבד כמו צלי ושה תמים זכר בן שנה. אולם למה הוסיף מצות לא ישאירו ממנו ועצם לא תשברו שאלו מצות שבגופו ונדע מן ככל חקת הפסח, וזה שאמר הוסיף בו הכתוב שתי מצות ר"ל שהם מיותרים, ומשיב מפני שבמצות שבגופו הכתוב מדבר, וזה מוכח נמ"ש בפר' ככל חקותיו וככל משפטיו שמ"ש ככל משפטיו היינו מצות שעל גופו ופה לא אמר רק ככל חקת הפסח ולא אמר ככל משפטיו, מבואר שרק במצות שבגופו הכתוב מדבר, ועז"א או אף למצה שבעה ולבעור המץ, שהוא מצוה שלא על גופו, וזה מפרש בגמ' פסחים (דף נה), וז"ל אמר מר יכול אף מצוה שלא על גופו הא אמרת במצוה שבגופו הכתוב מדבר, הכי קאמר השתא דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו אלמא יעשו אותו [ר"ל ככל חקת הפסח יעשו אותו] לאו דוקא [כי מצה הוא מצוה שעל גופו לא מצוה שבגופו] אימא הוה ליה כפרט וכלל ונעשה כלל מוסיף על הפרט ואפי' כל מילי נמי ת"ל ועצם לא תשברו בו מה עצם מצוה שבגופו וכו', ר"ל שמזה ידעינן שמ"ש ככל חקת הפסח הוא דוקא מצוה שבגופו, ואיסי בן יהודה ס"ל שא"צ ללמוד זאת מן ועצם לא תשברו בו, כי מ"ש ככל חקת הפסח מוסב על פרשת זאת חקת הפסח שבפ' בא, ושם לא נמצא רק מצוה שבגופו, כל בן נכר לא יאכל בו לא תושב וכו' וידעינן מזה כל מצות שבגוף הפסח בעשייתו גם שיהיה זכר בן שנה ואלו שלא נזכר בפרשת זאת חקת הפסח רק בפ' הקודמות. כי זה נכלל במ"ש יעשו אותו שזה שייך לעשייתו, ועי"כ הוצרך לכתוב שניה על מצוה ומרורים וכן לא ישאירו ממנו עד בקר שזה לא כתוב בפרשה זאת חוקת הפסח רק בפרשה הקודמת ואינו נכלל במ"ש ככל חקת הפסח, ומ"ש בפסח שני ועצם לא תשברו בו הגם שזה כתוב בפ' זאת חקת הפסח מפרש בגמרא שמבע"ע

וְעֶצֶם לֹא יִשְׁבְּרוּ־בוֹ כְּכָל־חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ אֹתוֹ: יג וְהָאִישׁ
אֲשֶׁר־הוּא טָהוֹר וּבְדֶרֶךְ לֹא־הָיָה וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ כִּי קָרְבַּן יְהוָה לֹא הִקְרִיב
בְּמֹעֲדוֹ חֶטְאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא: יד וְכִי־יָגוּר אִתְּכֶם גֵּר
וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה כְּחֻקַּת הַפֶּסַח וּכְמִשְׁפָּטוֹ כֵּן יַעֲשֶׂה
חֻקָּה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר וּלְאֶזְרַח הָאָרֶץ: ס רביעי טו וּבְיוֹם
הָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן כִּסָּה הֶעָנָן אֶת־הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל הָעֵדֻת

בעל הטורים

בו ידך כמן לכך עושים בו פסח יום אחד: (יג) ובדרך ד' במסרה. הכא ואידך (מ"א כ"ב) וילך בדרך אביו ובדרך אמו ובדרך ירבעם בן נבט ואידך ובדרך חטאים לא עמד וזה הוא ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח שעושה כדרך שעושה ירבעם שהלך בדרך חטאים שבטל הקרבנות והחטיא את ישראל. גם זה שאינו בדרך ומבטל מלעשות הפסח: וחדל ב' במסרה. הכא ואידך וחדל לעולם דפסח בכרת וזה הוא וחדל לעולם לעולמו של יובל דהיינו חמשים שנה כדין חייבי כריתות דלא מפקי חמשים: ונכרתה הנפש ההיא ס"ת אשה לומר לך אחד האיש ואחד האשה בכלל עונשין: (טו) וביום הקים את המשכן ז' פעמים כתיב בפרשה

שפתי חכמים

דבלאו הכי נמי הלוקים הם דהא פסח שני מצה וחמץ עמו בבית וכו' א"כ ה"א בהא נמי יש חילוק מ"ה בלאה הנקודה: פ דקשה לרש"י דהא משכן הוא יריעות התחתונות כמו שפירש"י בפ' במדבר ואהל הם יריעות עזים אשר עליהם ואיך נאמר המשכן לאהל שמשמעותו שהמשכן הוא לצורך אהל לכן פי' העשוי לאהל וכו' וק"ל. והרא"ם פי' הוסיף מלת העשוי קודם מלת לאהל מפני שלמ"ד לאהל מורה על סיבה התכליתית כאלו אמר להיות אהל ובזולת תוספת מלת העשוי הי' נראה שהסיבה התכליתית דבקה עם מלת כסה לומר כסה הענן את המשכן כדי להיות אהל אבל עם מלת העשוי תהיה הסבה התכליתית דבקה עם המשכן שהמשכן עשוי כדי להיות אהל ומלת להיות הוא פי' למ"ד לאהל ומה שהוסיף מלת ללוחות העדות מפני שהלוחות הם עדות לישראל ולא האהל משא"כ גבי משכן העדות שפירש"י שהוא עדות לישראל וכו' מפני שמלת משכן מורה על השכינה שבוק בתוכנו משא"כ מלת לאהל (נח"י) כבר באורתי היטב ריח א' פרומה דלפעמים קורא ללוחות העדות ולפעמים תורה להתורה

רש"י

(יד) וכי יגור אתכם. גר ועשה פסח. (פסחים צ"ג. ספרי) יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד ת"ל חקה אחת וגו' אלא כך משמעו וכי יגור אתכם גר ובא לעשות פסח עם חבריו כחקה וכמשפט יעשה: (טו) המשכן לאהל העדת. פ המשכן העשוי להיות אהל ללוחות העדות

ספרי

(חקותיו) [חקת הפסח] במצוה שבגופו הכתוב מדבר. איסי בן (עקביא) [יהודה] אומר תוקה האמורה בפסח אינה אלא בגופו: כו (יג) (והאיש אשר הוא טהור) [יעשו אותו] שומע אני אחד יחיד ואחד צבור עושה פסח שני ת"ל ויהי אנשים היחיד עושה פסח שני ואין הצבור עושים פסח שני. רבי נתן אומר אין צריך שהרי כבר נאמר (והאיש) [איש וגו'] היחיד עושה פסח שני ואין הצבור עושים פסח שני: כז וחדל לעשות הפסח אין וחדל אלא כל שיכול לעשות ולא עשה שיערו חכמים כל שהיה בשעת שחיטת

התורה והמצוה

שמבע"ל לאחד עלם שיש בו מוח ואחד עלם שאין בו מוח. ובמ"ש מיושב מה שהקשו רש"י ותוס' שם שמ"ש איסי בן יהודה האי עלם מאי עביד ליה תימא לאיסי לא יסאירו ממנו מאי עביד ליה, ולמ"ש מ"ש איסי במצוה שבגופו מדבר היינו מצוה שנאמר בפרשת זאת חקת הפסח, וככר העירותי כן בפירוש המכלתא בא (סי' פז) עיי"ש:

כו (יג) יעשו אותו, ממ"ש בלשון רבים משמע שקאי על הצבור, כמ"ש בתחילת השחר (כלל קפח), פ"ז משיב שהפסח לשון רבים מפני שהשואלים היו רבים כמ"ש ויהי אנשים ובא התשובה ע"מ שאלתם (כ"ל סי' כג) ור' נתן משיב שנתמעט ממ"ש איש איש שממעט צבור (כמ"ש בפסחים דף סו ע"ב ובחולין דף כח), ותקנתי כנוסח הגר"א:

כז וחדל לעשות הפסח, משמע שהיה בידו לעשות וזה כשלא היה רחוק מ"ו מיל כר"ע (למעלה סי' ס')

פִּסְחָא יַעְבְּדוּן יָתֵהּ: יג וְגַבְרָא דְּהוּא דְּכֵי וּבְאֹרַח לָא הֲוָה וְיִתְמְנַע לְמֶעְבַּד פִּסְחָא וְיִשְׁתֵּצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּהּ אֲרֵי קֻרְבָּנָא דַּייָ לָא קָרֵיב בִּזְמְנֵהּ חוֹבֵהּ יְקַבֵּל גַּבְרָא הַהוּא: יד וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא וְיַעְבֵּד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ כִּגְזֵרַת פִּסְחָא וּכְדַחְזֵי לֵהּ כֵּן יַעְבֵּד קְיָמָא חַד יְהֵי לְכוֹן וּלְגִיּוֹרָא וּלְיַצִּיבָא דְּאַרְעָא: טו וּבְיוֹמָא דְּאִתָּקַם יָת מַשְׁכְּנָא חֲפָא עֲנָנָא יָת מַשְׁכְּנָא לְמַשְׁכְּנָא דְּסַהֲדוּתָא וּבְרַמְשָׁא הֲוָה עַל מַשְׁכְּנָא

כחזו

ספרי

שחיטת הפסח כן המודיעים ולפנים וכן [מדתה] לכל [רוח] (מד:זה). ונכרתה אין ונכרתה אלא הפסקה. הנפש ההוא מזידה דברי ר' עקיבא. מעמיה ועמה שלום: **כח** כי קרבן ה' לא הקריב במועדו על פסח ראשון ענוש כרת אתה אומר על פסח ראשון שדוחה את השבת ודוחה את הטומאה או לא אמר אלא על פסח שני אמרת כל עצמו אינו בא אלא מפני הטומאה:

כט חטאו ישא האיש ההוא אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל ונכרתה הנפש ההוא להביא את האשה:

ל (יד) וכי יגור אתכם גר שומע אני כיון שנתגייר יעשה פסח מיד ת"ל כאזרח מה אזרח בארבעה עשר אף גר בארבעה עשר. ר' שמעון בן אלעזר אומר הרי שנתגייר בין שני פסחים שומע אני יעשה פסח שני ת"ל כאזרח מה אזרח שלא עשה את הראשון יעשה את השני כך כל שלא עשה את הראשון יעשה את השני. בחקת הפסח אין לי אלא בפסח שוה הגר לאזרח בכל מצות שבתורה מנין ת"ל חקה אחת יהיה לכם בא הכתוב והשוה הגר לאזרח לכל מצות שבתורה:

השאלות

(טו כג) בפ' זו באו דברים כפולים ומכופלים אשר נלאו כל המפרשים לבארם כאשר יראה כל מעיין בראשית ההשקפה:

התורה והמצוה

כד) עמ"ש דברי ר"ע מוסב לכאן, לא עמ"ש הנפש ההיא מזידה, וכן במכילתא (בא סי' ח) מ"ש מזידה דברי ר"ע מחקו הגר"א והרחבתי הלשון מכאן, ומ"ש ונכרתה וכו' התבאר בפרשת צו (סי' קלב):

כח כי קרבן ה' לא הקריב במועדו, ברייתא זו כר"נ בפסחי' (כדף צג) שרק על פסח ראשון ענוש כרת שמ"ש כי קרבן ה' לא הקריב במועדו מדבר בפסח ראשון, שלכן אמר במועדו כי פ"ר דוחה שבת וטומאה, משא"כ אם ידבר בפסח שני איך אמר במועדו הלא פסח שני אינו דוחה טומאה, והואיל אתה אומר ר"ל אתה מוכיח שמדבר בפ"ר מצד שדוחה טומאה, נאמר שמדבר בפסח שני וגם הוא ידחה טומאה, ע"ז משיב כל עצמו אינו בא אלא מפני הטומאה, כן יש ליישב גירסת הספרים. אולם בילקוט גרים על פסח ראשון ענוש כרת א"א על פסח ראשון או לא ענש אלא על פסח שני אמרת איזה מועד זה ראשון, ד"א כי קרבן ה' לא הקריב במועדו בא הכתוב, ולימד על פסח שני שדוחה את השבת או ידחה את הטומאה וכו' וגירסא זו נמצאת בתוס' (יומא נא) והקשו בה מאד שההלכה סובר כר' נתן ואח"כ כרבי שמ"ש כי קרבן וכו' קאי על פסח שני, בפרט שהספרי כהס לקמן (סי' למ"ד) כר' נתן עיי"ש, וגם גי' הגר"א דחוקה ולכן הגהתי בפנים כפי' שפנים:

כט חטאו ישא האיש ההוא, כבר התבאר בפ"ש שכ"מ שכתוב איש י"ל להוציא אשה אבל נפש כולל גם אשה, ובילקוט היה רש"א חטאו ישא האיש ההוא להוציא את האשה ועי' בפסחים (דף צג ע"ב):

ל (יד) וכי יגור אתכם גר, תאמר זה הובא גם במכלתא (סי' נז) עמ"ש גבי פסח ראשון וכי יגור אתך גר, ושם באתרי עפ"י הכלל שבידי שיש הבדל בין לשון הגר בתוככם ובין הגר אתכם, שהגר אתכם מורה שנתגייר מקרוב, והלמוד הראשון שלא יעשה פסח ראשון למד מפ' בא, והלמוד השני שלא יעשה פסח שני למד מפה, והמשנה זו כר' נתן (בפסחים דף צג) שגר שנתגייר בין שני פסחים פטור מפ"ש, ומ"ש אין לי אלא הפסח שוה גר לאזרח התבאר בארוכה בהתו"ס ויקרא (סי' קלא):

(טו) וביום הקים את המשכן, באשר רצה לספר מענין נסיעתם מהר סיני, הקדים לזה ענין הענן והאותות שהיו סימנים ואותות להנסיעה, וספר תחלה מענין הענן, שכבר אמר בסוף פקודי ויכס הענן את אהל מועד וכו' ואמר שם שבהעלות הענן יסעו ב"י, ובא פה להשלים ענין זה בכל פרטיו. והנה שם אמר שבאשר נגמר הקמת המשכן כסה הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן ושלא יכול משה לבא אל א"מ כי שכן עליו הענן וכבוד ה' מלא את המשכן, ופרשתי שם שביום הקמת המשכן היה כבוד ה' שהוא האש הנבראת שנראה על גבי המזבח ממלא את המשכן מבפנים והענן הוסף ומכסה עליו מבחוץ, שזה סימן להגלות השכינה בו:

ובערב יהיה על-המשכן כמראה-אש עד-בקר: טז כן
יהיה תמיד הענן יכסנו ומראה-אש לילה: יז ולפי העלות
הענן מעל האהל ואחרי כן יסעו בני ישראל ובמקום
אשר ישכן-שם הענן שם יחנו בני ישראל: יח על-פי
יהוה יסעו בני ישראל ועל-פי יהוה יחנו כל-ימי אשר
ישכן הענן על-המשכן יחנו: יט ובהאריך הענן על-המשכן
ימים רבים ושמרו בני-ישראל את-משמרת יהוה ולא
יסעו: כ ויש אשר יהיה הענן ימים מספר על-המשכן
על-פי יהוה יחנו ועל-פי יהוה יסעו: כא ויש אשר יהיה
הענן מערב עד-בקר ונעלה הענן בבקר ונסעו או יומם
ולילה ונעלה הענן ונסעו: כב או-ימים או-חדש או-ימים
בהאריך הענן על-המשכן לשכן עליו יחנו בני-ישראל

בעל הטורים

בפרשה כנגד ז' משכנות [מדבר. נוב. גבעון. גלגל. שילה. בית ראשון. בית שני]: ובערב ד' במסורה. הכא ואידך ובערב תאמר מי יתן בוקר (פ' תבא) מקטירים לה' וגו' בבקר ובערב (ד"ה ב' י"ג) ובערב חתרתי לי בקיר (יחזקאל י"ב) שהיה מתנבא על הגלות וזהו בערב חתרתי לי בקיר כשילכו בגולה תאמר מי יתן ערב כההוא ערב שנאמר בו מקטירים לה' בבקר ובערב וכמראה אש עד בקר: (יז) העלות ב' במסורה. העלות הענן פד העלות (עזרא א') זהו שאמרו ראויין היו שיעשו להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי משה אלא שגרם החטא: ובמקום ב' במסורה. הכא ואידך ובמקום גדולים אל תעמוד שלא היו נכנין לא לפניהם ולא לצדיהם אלא לאחוריהם אי במקום אשר ישכן שם הענן דהיינו לפניהם או לצדיהם אל תעמוד לעמוד

שפתי חכמים

כמדות ולפעמים קורא למשכן העדות ועיין ג"כ ריש פ' פקודי ובאר מקומות: צ (ג"א) מפני שכל הפרשה מורה על ההווה בכל יום תמיד ככתוב כן יהיה תמיד דאין מדרך כל' לומר כסה הענן את המשכן לשון עבר ואח"כ ובערב יהיה על המשכן ל' עתיד שאין זה נמשך מזה ומ"ש יהיה ל' עתיד עיין לעיל פר' בשלח בפסוק אז ישיר: ק ולא מלשון עלייה דא"כ ולפי עלות הענן מבעי ליה שהוא מבנין הקל ולא העלות שהוא בנין נפעל: ר והא דאמר לעיל שנינו במלאכת המשכן זה הכל במלאכת המשכן עד תקעו והריעו ותקעו אבל מה שאמר ולא היה מהלך עד שאמר משה קומה ה' אינו במלאכת המשכן וע"ז אמר זו בספרי ומ"ש אח"כ ונסע דגל מחנה יהודה וגם מה שפי' ע"פ ה' יחנו כיון שהיו וכו' כל זה שנינו הכל במלאכת המשכן: ש דסדר מעלות קא חשיב קרא (נח"י) ועיין לעיל במ"ש

רש"י

העדות: יהיה על המשכן. כמו הוה על המשכן וכן לשון כל הפרשה: (יז) העלות הענן. כתרגומו אסתלקות וכן ונעלה הענן ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן ועלה הענן שאין זה לשון סלוק אלא לשון עליה כמו (מלכים א יח) והנה עב קטנה ככף איש עולה מים: (יח) על פי ה' יסעו. שנינו במלאכת המשכן כיון שהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מתקפל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה תקעו והריעו ותקעו ולא היה מהלך עד שמשה אומר קומה ה' ונסע דגל מחנה יהודה. זו בספרי: ועל פי ה' יחנו. כיון שהיו ישראל חונים עמוד הענן מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין סוכה ולא היה נפרש עד שמשה אומר שובה ה' רבבות אלפי ישראל הוי אומר על פי ה' וביד משה: (כ) ויש. כלומר ופעמים: ימים מספר. ימים מועטים: (כב) או ימים. שנה כמו (ויקרא כ"ה) ימים תהיה גאולתו:

התורה והמצוה

פעמים היה הכבוד מכוסה בענן ולפעמים מגולה, וכשהיה הכבוד מכוסה היה משה יכול לבא ובעת גלוי הכבוד ומלא את המשכן לא יכול משה לבא אל א"מ, עד שנסתלק הכבוד מן המשכן אל בין כנפי הכרובים ששם שכן תמיד, וע"ז אמר כאן שביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדות שהוא על הכפרת

כחזו אשתא עד צפרא: טז כן הוה תדירא עננא חפי ליה וחזו אשתא בליליא:
יז ולפום אסתלקות עננא מעלוי משכנא ובתר כן נטלין בני ישראל ובאתרא
דשרי תמן עננא תמן שרן בני ישראל: יח על מימרא דיי נטלין בני ישראל ועל
מימרא דיי שרן כל יומי די שרי עננא על משכנא שרן: יט ובאורכות עננא על
משכנא יומין סגיאין ויטרון בני ישראל ית מטרת מימרא דיי ולא נטלין: כ ואית
די הוה עננא יומי דמנין על משכנא על מימרא דיי שרן ועל מימרא דיי נטלין:
כא ואית די הוה עננא מרמשא עד צפרא ומסתלק עננא בצפרא ונטלין או יימם
וליליי ומסתלק עננא ונטלין: כב או תרין יומין או ירחא או עדן בעדן באורכות עננא

התורה והמצוה

שכסה אחר שנסתלק הכבוד מכלל הבית אל העדות שהוא ארון העדות והענן הפך על הכבוד מבחוץ ועקרו היה רק להופף על ארון העדות, שזה נשאר תמיד, ובערב יהיה, ר"ל שהיה הבדל בין ענן זה ובין עמוד הענן ועמוד האש שהלכו לפני ב"י בצאתם ממצרים לנחותם הדרך, ששם היה עמוד הענן ועמוד האש שני עמודים והלוקים זה משמש ביום וזה בלילה, אבל בכאן היה רק ענן אחד משמש ביום ובלילה רק שבערב יהיה במראה אש, ר"ל זה הענן עצמו נתהוה בלילה כמראה אש, שלמראה עינים נתראה כאש, שעז"א בס' פקודי כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו, שמלת בו חוזר להענן, שבלילה היה בו בהענן מראה אש, עד שהאש היה בהענן עצמו לא דבר מובדל ממנו כמו שהיה בעת יציאת מצרים שהיו שני עמודים מפורדים, ועז"א:

(טז) כן יהיה תמיד, ר"ל שהענן עצמו נתהוה כן תמיד ביום היה ענן ובלילה התראה כמראה אש, וגם באר בזה הבדל שני שבעת יציאת מצרים לא הלכו העמודים לפניהם רק בעת הנסיעה לא בעת החניה כמ"ש וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך, ופה היה כן תמיד אף בעת החניה, עוד מודיע שהענן הראשון שכסה את המשכן ביום הקמתו בא על אופן שישאר שם תמיד, והיה קבוע לא כפעם הראשון שבא ונסתלק בכל ערב ובכל עת החניה, ועז"א בלשון עתיד כן יהיה תמיד ר"ל שבא על אופן שיהיה כן תמיד:

(יז) ולפי, עתה ספר עוד שהענן היה להם אות לנסיעה וחניה, ואמר ולפי, ואחרי כן, ר"ל שהיה משמש לאות אל איזה צד יסעו, שאל הצד שפנה הענן אל צד הזה נסעו שעז"א ולפי העלות, והיה לאות אימתי יתחילו לנסוע שזה אחר שנסתלק הענן לגמרי, ועז"א ואחרי כן יסעו: (יח) על פי ה' יסעו, מודיע עוד ענין אחר כמ"ש בעירובין (דף נה ע"ב) יושבי צריפין אין מודדים להם אלא מפתח בתיהם מתיב רב חסדא ויחנו על הירדן מבית הישימות והגיא כששם נפנים נפנים להוריהם, א"ל רבא כיון דכתיב על פי ה' יחנו כמאן דקביעי דמי, וכדוגמא הזה נמצא בשבת (דף לא ע"ב) לענין סותר ע"מ לבנות, וז"ש על פי ה' יסעו וכו' ומצד זה היו המחנים כקבועים במק"א, וז"ש שעי"כ כל ימי אשר ישכן הענן על המשכן יחנו ר"ל היו נחשבים כחונים במקום קבוע:

(יט כ) ובהאריך הענן וכו' ויש אשר יהיה הענן וכו', עוד מודיע דבר אחד, שע"י שנסיעתם וחנייתם במק"א היה נגבל ע"י צווי ה' ופקודתו נחשב להם תמיד כמקיימים מצות ה' וקבלו עליהם שכר, והיה בזה הבדל בין עת החניה ובין עת הנסיעה, שבעת החניה קיימו מצות ה' בשב וא"ת במה שלא נסעו מן המקום בלא רשות וקיימו מצות ל"ת, וזה נחשב להם לזכות כי ישב ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעושה מצוה, וז"ש ובהאריך הענן ימים רבים שאז לא קיימו מ"ע בקום ועשה, בכ"ז נחשב להם לזכות במה ששמרו את משמרת ה' ולא יסעו שהשמירה הוא תמיד במצות ל"ת והיה להם זכות מה ששמרו מצות ל"ת שלא יסעו, ויש אשר יהיה הענן ימים מספר, אז היה להם זכות אחר שקיימו שני מ"ע [א] בעת החניה שעל פי ה' יחנו בכל פעם, [ב] בעת הנסיעה שעל פי ה' יסעו, ומ"ע גדולה ממצות ל"ת כי הוא בקום ועשה:

(כא) ויש אשר יהיה, עתה יספר ענין אחר להראות לדקת העם ואמונתם בה' ובמשה עבדו כמ"ש זכרתי לך חסד נעוריך וכו' לכתך אחרי במדבר, ספר בזה איך עמדו בזה בכמה נסיונות, שיש אשר יהיה הענן מערב ועד בקר, שלא עמדו במק"א רק לילה אחד, ואז בודאי לא הקימו את המשכן שבלילה אין מקימין אותו כמ"ש וביום הקים את המשכן ולא בלילה כמ"ש בשבועות (דף טו), ובזה היה להם להתרעם שלא יתן להם מנוחה אף יום אחד ותמול בואם והיום יניעם ללכת, ובכ"ז כשנעלה הענן בבקר ונסעו, או יומם ולילה ואז הקימו את המשכן, אבל העם לא גמרו להקים אהליהם ביום אחד, והיה להם להתלונן על טרחם הקלהי הזה שהיה בחנם:

(כב) או יומים, שאז גמרו להקים אהליהם והיה להם להתרעם על טורח ההקמה והפריקה בעבור יום א',

וְלֹא יִסָּעוּ וּבְהֵעָלֹתוֹ יִסָּעוּ׃ כג עַל־פִּי יְהוָה יַחֲנוּ וְעַל־פִּי יְהוָה יִסָּעוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה שָׁמָרוּ עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ י א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב עֲשֵׂה לְךָ שְׁתֵּי חֲצוֹצְרֹת כֶּסֶף מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם וְהָיוּ לְךָ לְמִקְרָא הָעֵדָה וּלְמַסַּע אֶת־הַמַּחֲנוֹת׃ ג וְתָקְעוּ בָּהֵן וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ד וְאִם־בְּאַחַת יִתְקָעוּ וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ הַנְּשִׂיאִים רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וּתְקַעְתֶּם תְּרוּעָה וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת הַחֹנִים קֵדְמָה׃ ו וּתְקַעְתֶּם תְּרוּעָה שֵׁנִית וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת הַחֹנִים תֵּימָנָה תְּרוּעָה יִתְקְעוּ

בעל הטורים

למסעות הם גדולים: (כג) ביד משה וסמיך ליה עשה לך שתי חצוצרות ככף שלא היו אלא בידו בחייו גמו: (ב) לך שתי אותיות שלך [פי' בשי"ן תיבת שתי ותיבת לך] שמשלו עמאן. שתי חצוצרות כנגד אברהם ויעקב שעשו מלחמה באומות וגלהוס׃

שפתי חכמים

כמ"ש בפרשת חיי שרה בפסוק השב הנערה אתנו ימים: ת בשעת סילוק המחנות וברוב ספרים גרסי' סילוק המסעות פי' בשעת סילוק מסעות של כל הג' מחנות של כל דגל ודגל ואיך שיהיה בגירסא תיקן בזה שלא תאמר כשהיו רוצים ליסע היו תוקעים בחצוצרות דהא איכא שהרי מתחלה היה הענן מקפל ואח"כ היה משה אומר קומה ה' ואח"כ היו תוקעין לכך פי' בשעת סילוק המחנות שהיו מכינים את עצמם ליסע לא היו נוסעים עד שתקעו בחצוצרות: א דהל"ל לא נחלקו עדה ונשיאים בשני דברים והא דצריך לפרש זה משום דקשה ליה דבקרא כתיב ונועדו אליך וגו' פי' לאיזה מקום שיהיה יתועדו יחד ל"פ ואף וכו' תלמוד דפשיטא הוא דנועדו נועדו לג"ש: ב כתיב הכא ומעדו וגבי עדה כתיב ומעדו מה להלן פתח אהל מועד אף כאן פתח אהל מועד: ג דכתיב ותקעתם תרועה משמע תקיעה ואח"כ תרועה וכתיב תרועה יתקעו משמע תרועה ואח"כ תקיעה הא כיצד אלא תקיעה ותרועה ותקיעה ואין להקשות דלמה לי שתי

רש"י

(ב) עשה לך. (שיהיו תוקעין לפניך כמלך ויהי בישורון מלך): עשה לך. (אתה עושה ומשתמש בהם ולא אחר): למקרא העדה. כשתרצה לדבר עם הסנהדרין ושאר העם ותקראם לאסוף אליך תקראם על ידי חצוצרות: ולמסע את המחנות. בשעת סלוק מסעות תתקעו בהם לסימן ת נמצאת אתה אומר על פי שלשה היו נוסעים על פי הקב"ה ועל פי משה ועל פי חצוצרות: מקשה. מהעשת תעשה בהקשת הקורנס: (ג) ותקעו בהן. בשתיהן והוא סימן למקרא העדה שנאמר ונועדו אליך כל העדה א' פתח אהל מועד: (ד) ואם באחת יתקעו. הוא סימן למקרא הנשיאים שנאמר ונועדו אליך הנשיאים ואף הן יעידהן א אל פתח אהל מועד ונגזרה שוה ב הוא בא בספרי: (ה) ותקעתם תרועה. סימן מסע המחנות תקיעה תרועה ותקיעה ג כך הוא נדרש בספרי מן המקראות היתרים

התורה והמצוה

או חדש או ימים, שאז יצייר תרעומות אחר אם מצא המקום חן בעיניהם והיו רוצים להתעכב שם ימים רבים והיה להם להתרעם על הנסיעה, או ימים שהוא שנה, שאז יצויר שלא היה המקום טוב לפניהם והיה להם להתרעם שמעכבם במקום רע שנה תמימה, בכ"ז לא התרעמו, רק בגלל הזה שעכבם שנה במקום אחד יספר לדקתם שבהאריך הענן על המשכן יחנו בני ישראל ולא יסעו הגם שהמקום היה רע והיו רוצים לנסוע ממנו, ובגלל האחר שלא שהו שם רק חדש והמקום היה טוב לפניהם והיו רוצים שישארו שם ימים רבים בכ"ז בהעלותו יסעו ולא שנו מצות ה':

(כג) על פי ה' יחנו, עתה יספר עוד ענין א' שחוץ ממה שהיה להם סימן אל החניה והנסיעה ע"י הענן בא בכל פעם דבור מאת ה' למשה ע"ז, וממילא בעת שעמדו וחנו וכן בעת שפרקו ונסעו קיימו מ"ע שבא להם ממשה בשליחות מה', ועז"א על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו, וכן בעת נתעכבו ימים רבים במק"א בא ג"כ דבור מאת ה' למשה ע"ז ובמה שלא נסעו את משמרת ה' שמרו וקיימו מצות ל"ת כי בא הציל דבור מה' ע"ז, ח"ש עפ"י ה' ביד משה:

עַל מַשְׁכְּנָא לְמִשְׁרֵי עֲלוֹהִי שָׁרַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא נָטְלִין וּבְאִסְתַּלָּקוּתֵהּ נָטְלִין: כג עַל מֵימְרָא דַייָ שָׁרַן וְעַל מֵימְרָא דַייָ נָטְלִין יָת מַטְּרַת מֵימְרָא דַייָ נָטְרִין עַל מֵימְרָא דַייָ בִּידָא דְמשֶׁה: א וּמַלִּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר: ב עֲבֵד לָךְ תַּרְתֵּין חֲצוֹצְרָן דִּכְסַף נְגִיד תַּעְבֵּד יָתְהֶן וִיהֶוְיָן לָךְ לְעֲרָעָא כְנִשְׁתָּא וּלְאַטָּלָא יַת מַשְׁרִיתָא: ג וְיִתְקְעוּן בְּהֵן וְיִזְדַּמְּנוּן לְוָתָךְ כָּל כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: ד וְאִם בַּחֲדָא יִתְקְעוּן וְיִזְדַּמְּנוּן לְוָתָךְ רַבְרְבַיָּא רֵישֵׁי אַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: ה וְתִתְקְעוּן יַבָּבָא וְיִטְּלוּן מַשְׁרְיָתָא דְשָׁרַן קִדּוּמָא: ו וְתִתְקְעוּן יַבָּבָא תִנְיָנוּת וְיִטְּלוּן מַשְׁרְיָתָא דְשָׁרַן דָּרוֹמָא יַבָּבָא יִתְקְעוּן

ספרי

לא (א) וידבר ה' אל משה לאמר עשה לך שתי חצוצרות כסף למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר ע"פ ה' יחנו ועל פי ה' יסעו שומע אני הואיל ונוסעים וחונים על פי הדבור יכול לא יהיו צריכים חצוצרות ת"ל עשה לך מגיד הכתוב שאע"פ שנוסעי' על פי ה' וחונים ע"פ ה' צריכים חצוצרות. עשה לך משלך [קח לך משלך] ויקחו אליך משל צבור דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר אחד זה ואחד זה משל צבור הכתוב מדבר ומה ת"ל עשה לך קח לך משלך אני רוצה מבהם. אבא חנן אומר משום ר' אלעזר (למה נאמר פרשה זו) לפי שהוא אומר בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך [ועשית לך ארון עץ] ולא היה אלא משל צבור [שנאמר ועשו ארון עצי שטים] (הא מה ת"ל) [אף] קח לך עשה לך בשל צבור הכתוב מדבר [ומה ת"ל ועשית לך ארון עץ אלא כאן כשעושין רצונו של מקום כאן כשאין עושין רצונו של מקום]:

לב חצוצרות מיעוט חצוצרות שתים או אם רצה להוסיף מוסיף ת"ל שתי חצוצרות שלא להוסיף עליהם ולא לגרוע מהם. שתי חצוצרות שיהיו שוות במראה ובקומה ובנוי. מקשה אין מקשה אלא מעשה אומן ומן קשה ומעשה קורנס. והיו לך למקרא העדה שתהא מזמן העדה ומסיע את המחנות:

לג (ג ד) ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה [אל פתח אהל מועד] ואם באחת יתקעו [ונועדו אליך הנשיאים] אבל לא שמענו להיכן הרי אני דן נאמר תקיעה בעדה ונאמר תקיעה בנשיאים מה תקיעה האמורה בעדה בפתח אהל מועד אף תקיעה האמורה בנשיאים בפתח אהל מועד. יכול כל הקודם במקרא קודם במעשה ת"ל (במדבר ל"ו) וידבר משה אל ראשי המטות הואיל ונאמרו דברות בתורה סתם ופרט באחת מהם שהנשיאים קודמים אף פורטני בכל דברות שבתורה שיהיו הנשיאים קודמים. ר' יונתן אומר אין צריך שהרי כבר נאמר (שמות ל"ד) ויקרא אליהם משה וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה ואח"כ נגשו כל ב"י הואיל ונאמרו דברות בתורה סתם ופרט באחת מהם שהנשיאים קודמים אף פורטני בכל דברות שבתורה שיהיו הנשיאים קודמים אלא מה ת"ל וידבר משה אל ראשי המטות בא הכתוב ללמד שאין התרת נדרים אלא מפי מומחים:

לד (ה ו) ותקעתם תרועה תרועה בפני עצמה ותקיעה בפני עצמה. אתה אומר התורה והמצוה

לא (א) עשה לך שתי חצוצרות כסף, אמר לו שתהא ממש שיהיה להם אות אל האסיפה ע"י הענן נעשה עוד אות ע"י החצוצרות בשגם שהחצוצרות היו משמשים גם למקרא העדה, ולסדר איכות וזמן של נסיעת כל דגל בפ"ע, ובמ"ש עשה לך פליגי ר' יאשיה ור' יונתן ומובא בגמ' (יומא דף ג ע"ב מנחות דף כח), ובמ"ש אבא חנן אומר הגהתי כגי' הגר"א עפ"י הגמ' שם:

לב שתי חצוצרות, כבר התבאר באילת השחר (כלל נו) שכ"מ שבא שם הרבים בלווי אא"ל בו מספר שנים כי משמעה נאמר שהם שנים, ולכן כ"מ שאומר שני כבשים שתי תורים וכדומה בא לציין שלא יקח יותר או פחות, עוד באורתי שם (סי' סז) שיש הבדל בין מספר שנים שתים בצורת הנפרד ובין שני שתי בצורת הסמיכות שזה מורה על שווי המינים והתדמותם, ועז"א שתי שיהיו שוות, והתבאר באורך בפ' אחרי (סי' יז), ומ"ש אין מקשה אלא מעשה אומן התבאר למעלה:

לג (ג ד) ונועדו אליך הנשיאים, היינו אל פתח אהל מועד שנאמר בתחלה, כי התקיעה היתה בפתח א"מ ולשם נועדו, ולמד עוד שבשגם שהקדים פה יעידת העדה אל יעידת הנשיאים היו הנשיאים קודמים שכן הוא אומר וידבר משה אל ראשי המטות, ובאמת פ' זו נאמרה לכל ישראל רק שראשי המטות היו שקודמים אל הדבור כמ"ש בעירובין (דף נד) כיצד סדר משנה וכו' שמבואר שלמד תחלה אל הזקנים, ור' יונתן אמר שזה ידעינן ממ"ש (שמות לד) שקרבו הנשיאים תחלה ומ"ש וידבר משה אל ראשי המטות בא ללמד שהתרת נדרים עפ"י יחיד מומחה (כמ"ש בנדרים דף ע"ח וב"ב דף ק"כ) ועמ"ש בפ' מטות (סי' ר"ח):

לד (ה ו) ותקעתם תרועה. היל"ל והריעותם תרועה, כי פעל והקעתם מיוחד לתקיעה, שא"ל שבכל

ותקעתם

לְמַסְעֵיהֶם׃ ז וּבְהַקְהִיל אֶת־הַקָּהָל תִּתְקְעוּ וְלֹא תָרִיעוּ׃ ח וּבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים יִתְקְעוּ בַּחֲצֹצְרוֹת וְהָיוּ לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ט וְכִי־תָבֹאוּ מִלְחָמָה בְּאַרְצְכֶם עַל־הַצַּר הַצֹּרֵר אֶתְכֶם וַהֲרֵעֹתֶם בַּחֲצֹצְרֹת וְנִזְכַּרְתֶּם לִפְנֵי

בעל הטורים

כסף ולא זהב שלא להזכיר קול סעס ברעה: (ח) לדורותיכם וכי תבואו מלחמה רמז למלחמת גוג סעתידה שתבוא לימות המשיח. תבאו מלחמה בגימטריא מלחמת גוג [עם התיבות]: תבואו אותיות אבות שזכות האבות עומד במלחמה. והרעותם

שפתי חכמים

שתי תרועות באמצעם דלא מלינו שתי תרועות זאח"ז דהא כתיב שני פעמים תרועה אחד לריך לג"ש מיום הכפורים וכל ג"ש לריך להיות מופנים: ד דקשה לרש"י הדא הא כתיב לעיל ותקעו ונועדו וגו'. ועוד מהיכא תיתי תקיעה תרועה ותקיעה דלריך למכתב תתקעו ולא תריעו. ומתרץ לפי שהוא אומר והיו לך וגו': ה סולא"ל וחוקעו להדדי ה"א נוה מקע המחנות וכו'

רש"י

סיהרים (ר"ה ל"ד): (ז) ובהקהיל את הקהל וגו'. לפי שהוא אומר ד והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות מה מקרא העדה תוקע בשני כהנים ובשהיין שנאמר ותקעו בהן וגו' אף מסע המחנות בשתיהם ה יכול מה מסע המחנות תוקע ומריע ותוקע אף במקרא העדה תוקע ומריע ותוקע ומעתה אין חילוק בין מקרא העדה למסע את המחנות ת"ל ובהקהיל את הקהל וגו' לומר שאין תרועה למקרא העדה והוא הדין לנשיאים הרי סימן לשלשתם מקרא העדה בשתים ושל נשיאים באחת וזו וזו אין בהם תרועה ומסע המחנות בשתים על ידי תרועה ותקיעה: (ח) ובני אהרן

ספרי

תקיעה בפני עצמה ותרועה בפני עצמה או תקיעה ותרועה (כאחת) [אחת היא] כשהוא אומר ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו הרי (תקיעה אמורה הא מה ת"ל) תקיעה בפני עצמה ותרועה בפני עצמה או אין לי אלא תקיעה לפני תרועה תקיעה לאחר תרועה מנין ת"ל תרועה יתקעו למסעיהם. נאמר כאן תרועה ונאמר להלן תרועה מה תרועה האמורה להלן תקיעה לאחר תרועה אף תרועה האמורה כאן (תרועה) [תקיעה] לאחר (תקיעה) [תרועה] ומה כאן תקיעה לפני תרועה אף להלן תקיעה (לאחר) [לפני] תרועה הא למדת שתוקע ומריע ותוקע [ר' ישמעאל בנו של] ר' יוחנן בן ברוקא אומר [א"צ הרי הוא אומר] ותקעתם תרועה [שנית] שאין ת"ל [שנית] אלא זה בנה אב לתקיעה שתהיה שניה לתרועה הא למדנו שתוקע ומריע ותוקע אין לי אלא במדבר בראש השנה מנין נאמר כאן תרועה ונאמר להלן תרועה מה תרועה האמורה להלן תוקע ומריע ותוקע אף תרועה האמורה כאן תוקע ומריע ותוקע. שלש תרועות נאמרו בר"ה שבתון זכרון תרועה (ויקרא כג) והעברת שופר תרועה (שם כ"ה) יום תרועה יהיה לכם (במדבר כ"ט) שתי תקיעות לכל אחד ואחד נמצינו למדין לר"ה שלש תרועות ושש תקיעות שתים מדברי תורה ואחת מדברי סופרים שבתון זכרון תרועה והעברת שופר תרועה מן התורה יום תרועה יהיה לכם לתלמודו הוא בא. ר' שמואל בר נחמני אומר אחת מדברי תורה ושתים מדברי סופרים שבתון זכרון תרועה מן התורה והעברת שופר תרועה יום תרועה יהיה לכם (מדברי סופרים) לתלמודו הוא בא ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החונים קדמה ותקעתם תרועה ונסעו המחנות

התורה והמצוה

יתקעתם ילדק גם על התרועה דהא אמר תתקעו ולא תריעו הרי שלשון תתקעו מיוחד להקיעה ולשון תריעו מיוחד לתרועה, מזה הוליאו חז"ל שקודם התרועה היה גם תקיעה, וילדק פעל ותקעתם מפני שהיה גם הקיעה. וממ"ש תרועה יתקעו למסעיהם ולא אמר יריעו משמע שגם אחר תרועה יש הקיעה, וידעינן שגם בתרועה ראשונה היה גם תקיעה לפניה דגמרינן מתרועה השנית וגם ידעינן בתרועה השנית שאמר תרועה יתקעו [הגם שזה נאמר גם על מחנות החונים מערב ודרום כמ"ש אח"ז] שהיה גם תקיעה לפניה, ור' ישמעאל למד שהיה גם בתקיעה הראשונה תקיעה אחרי תרועה ממ"ש ותקעתם תרועה שנית. שהיל"ל ותקעתם עוד תרועה, וכבר באהרתי (הזריע סי' כב) שיש הבדל בין עוד ובין שניה שבמקום שאינו מקפיד על שווי הענינים יאמר מלת עוד, ובמקום שמקפיד על שווי הענינים יאמר מלת שניה, כמ"ש בירושלמי (פ"ב דשבת) וכונס שנית מת"ל שנית מקיש הכנוסה ראשונה להכנוסת שניה, וכן ממ"ש ותקעתם שנית מבואר שיש להקיש תרועה ראשונה לתרועה שניה שיהיה תקיעה גם לאחר תרועה ראשונה, וכל מאמר זה מובא בגמ' (ר"ה דף לג'

לְמַטְלָנֵיהוֹן: ז וּבְמִכְנַשׁ יָת קְהָלָא תִּתְקְעוּן וְלָא תְיַבְּבוּן: ח וּבְנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא יִתְקְעוּן בַּחֲצוֹצְרָתָא וִיהוֹן לְכוֹן לִקְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן: ט וַאֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּאַרְעֲכוֹן עַל מְעִיקֵי דִּמְעִיקִין לְכוֹן וּתְיַבְּבוּן בַּחֲצוֹצְרָתָא וְיֵיעוֹל דּוּכְרָנְכוֹן לְטָבָא קֳדָם יְיָ:

ספרי

המחנות החונים תימנה או כשם שתוקע למזרח ולדרום כך תוקע לצפון ולמערב ת"ל תרועה יתקעו למסעיהם תרועה אחת לשתיהן וי"א שלש לכל רוח:

לה (ז) ובהקהיל את הקהל למה נאמר לפי שהוא אומר (ותקעו בהן ונועדו אליך) [והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות] מה הקהל את העדה בשתים [שנאמר ותקעו בהן ונועדו] אף (הקהל את הקהל) [מסע המחנות] בשתים אי מה (הקהל את העדה) [מסע המחנות] תוקע ומריע ותוקע אף הקהל את הקהל תוקע ומריע ותוקע ת"ל ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו:

לו (ח) ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות למה נאמר לפי שהוא אומר [ותקעו בהן] ואם באחת יתקעו שומע אני אף ישראל במשמע ת"ל ובני אהרן. הכהנים בין תמימים ובין בעלי מומין דברי ר' טרפון. ר"ע אומר תמימים ולא בעלי מומין נאמר כאן כהנים ונאמר להלן (ויקרא א') כהנים מה כהנים האמור להלן תמימים ולא בעלי מומין אף כהנים האמור כאן תמימים ולא בעלי מומין אמר לו ר' טרפון עד מתי אתה מגבב ומביא עלינו איני יכול לסבול אקפח את בני אם לא ראיתי שמעון אחי אמי שהיה חגר ברגלו (ססיס) [והיה] עומד ומריע בחצוצרות אמר לו הן שמא בר"ה וביוהכ"פ ביובל אמר לו העבודה שלא בדית אשריך אברהם אבינו שיצא עקיבא מחלציך טרפון ראה ושכח עקיבא דורש מעצמו ומסכים להלכה הא כל הפורש ממך כפורש מחייו:

לז והיו לכם לחקת עולם למה נאמר לפי שהוא אומר עשה לך שתי חצוצרות כסף שומע אני הואיל ועשה אותם יהיו ירושה (לבניו) [לדורות] ת"ל לכם לחקת עולם לחקה ניתנו ולא לדורות מכאן אמרו כל הכלים שעשה משה במדבר כשרים היו לדורות חוץ מן החצוצרות:

לח (ט) וכי תבואו מלחמה בארצכם בין שאתם יוצאים עליהם בין שהם יוצאים עליכם. [על הצר הצורר אתכם] במלחמת גוג ומגוג הכתוב מדבר אתה אומר במלחמת גוג ומגוג הכתוב מדבר או בכל מלחמות

התורה והמצוה

ד סוכה דף נג), והגהתי כנוסחת הגמ' וכפי הגהת הגר"א, ויתר הדברים מובנים, וממ"ש תרועה יתקעו למסעיהם פי' שר"ל שגם לפני המסעות האחרים יתקעו תרועה א' לשניהם, וי"א תרועה לכל א' וא' וכ"ה בברייתא דמס' מדות:

לה (ז) ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו, מפני שכתוב והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות הרי הקישן זל"ז לענין שגם במסע המחנות יתקעו בשתי החצוצרות, וי"ל שה"ה שבהקהיל את העדה יהיה תקיעה ותרועה ותקיעה לכן אמר שלא יריעו, והגהתי עפ"י גי' הגר"א, כי גי' הישנה אין לה פירוש

לו (ח) ובני אהרן הכהנים יתקעו, מפני שאמר שהם ותקעו בהם הוצרך לפרש שרק כהנים יתקעו, וכבר באַרתי (ויקרא סי' לה) שיש הבדל בין כשאמר בני אהרן הכהנים ובין כשאמר הכהנים בני אהרן, כשאמר הכהנים בני אהרן גם בע"מ בכלל, וכשאמר בני אהרן הכהנים מוציא בע"מ עיי"ש הטעם, ועפ"ז למד ר"ע שכהן בעל מום פסול לתקוע בחצוצרות ור' טרפון לא ידע חילוק זה וחשב שגם כשאמר ב"א הכהנים בע"מ בכלל, ועי"כ הראה שכמאמר הזה נמצא בספרא (ויקרא סי' ל"ז) גבי קבלה שחשב ר"ע שכהן בע"מ כשר, ור"ע העמידו על האמת בשני המקומות האלה, ומ"ש שמא בר"ה, שבבהמ"ק היו תוקעים בשופר ושתי חצוצרות מן הצדדים כמ"ש בר"ה (דף כ"ו) [בתוספתא (פ"ז דסוטה) וכן בילקוט גרס בהקהל ופי' בז"ך בחג במוצאי שביעית] וממ"ש ביוהכ"פ ביובל יש ראיה לדעת התוס' (בגיטין דף ל"ו ובערכין דף ל"ב) שס"ל שהיובל היה נוהג בבית שני, שלדעת רש"י ז"ל אם יקשה הלא בבית שני בטלו יובלות:

לז והיו לכם לחקת עולם, אם היו יכולים להשתמש בחצוצרות אלה תמיד הי"ל והיו לכם לדורותיכם, היינו שבהם תשמשו לדורות, וממ"ש לחקת עולם ידעינן שרק מצות החצוצרות קיים לעולם כמו שמפ' וכי תבואו מלחמה וכו', אבל חצוצרות של משה נגנזו, כמ"ש במד', ובילקוט גרס חוקה ניתנו לדורות ולא מתנה לדורות. ואני הגהתי כגי' הגר"א:

לח (ט) וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר, אם מדבר על מלחמה שבא האויב לארצם, הי"ל וכי תבוא מלחמה בארצכם, ואם מדבר שהם יוצאים להלחם בארץ אויב הי"ל וכי תבואו מלחמה על

הצר

יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְנוֹשַׁעְתֶּם מֵאֹיְבֵיכֶם: י וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת עַל עֹלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי

בעל הטורים

בחצוצרות על שם רועה כהרועה הולך תרועה בשבט בחל: (י) שמחתכם בגימטריא גם ביום השבת. ובמועדיכם מלא ו"ו

שפתי חכמים

לכך אצטריך למיעוטא: ו מדכתיב על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם והוקש שלמים לעולה דכל עולה קדשי קדשים היא ושלמים מקלתן קדשי קדשים ומקלתן קדשים קלים כגון שלמי צבור הם קדשי קדשים ושלמי יחיד קדשים קלים הם לכך הוקש שלמים לעולה מה עולה אינה אלא קדשי קדשים אף שלמים אינן אלא קדשי קדשים דהיינו שלמי צבור והדר ילפינן עולה משלמים מה שלמים שהיא קדשי קדשים קרבן צבור דאי אתה מוצא קדשי קדשים בשלמים אלא בצבור אף קרבן עולה מדבר בקרבן צבור:

רש"י

יתקעו. במקראות ובמסעות הללו: (י) על עלתיכם. (ספרי. ערכין י"א) בקרבן צבור ו הכתוב מדבר: לפני ה' אלהיכם. מכאן למדנו מלכיות עם זכרונות ושופרות שנאמר ותקעתם הרי שופרות לזכרון הרי זכרונות דכיים

ספרי

מלחמות שבתורה ת"ל ונושעתם מאויביכם אמרת צא וראה איזו היא מלחמה שישראל נושעים בה ואין אחריה שעבוד אין אתה מוצא אלא מלחמת גוג ומגוג וכן הוא אומר (זכריה י"ד) ויצא ה' ונלחם בגוים ההם מהו [אומר] והיה ה' למלך על כל הארץ: לט ר"ע אומר אין לי אלא מלחמה, (גוג ומגוג מלחמה) שדפון וירקון ואשה מקשה לילד וספינה המטורפת בים מנין ת"ל על הצר הצורר אתכם על כל צרה וצרה שלא תבא על הצבור והרעותם בחצוצרות וגו' ר"ע אומר וכי חצוצרות מזכירות אלא שאם יכולים להריע ולא הריעו מעלה עליהם כאלו לא הוזכרו לפני המקום ונזכרתם ונושעתם כל זמן שנזכרים ישראל אין נזכרים אלא לתשועות:

וביום

התורה והמצוה

הצר, כמו אתי הצבא הבאים למלחמה (במדבר ל"א), וע"כ שכולל שניהם, כי תבואו מלחמה על הצר, וכי תבוא מלחמה בארצכם, וממ"ש על הצר בה' הידיעה משמע שהוא הצר הגדול הנודע ע"י הנביאים שנבאו עליו, אבל הלא יוכל להיות שמדבר בצר הידוע בתורה שהם עמלק וז' עממין ומדייק זה ממ"ש ונושעתם מאויביכם, שלשון תשועה במובנה המדויק הוא התשועה הגמורה שזה ההבדל בין תשועה והצלה, וכמ"ש התיצבו וראו את ישועת ה' וכו' כי אשר ראיתם את מצרים וכו', וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג שאין שעבוד אחריה, ור"ל שגם במלחמה זו תריעו בחצוצרות ונושעתם:

לט על הצר הצורר אתכם, מבואר אצלי שיש הבדל בין צר ואויב, שאויב הוא הדורש רעה, וצר הוא המצר בפועל, ויש צר שאינו אויב אם מצר לו לא מחמת שנאה רק לגזול את ממונו להצלת עצמו, ויש אויב שאינו צר אם דורש רעתו בלב ואינו מצר לו בפועל, ואחר שפה מדבר מצר ואויב שמצר לו מפני שדורש רעתו כמ"ש ונושעתם מאויביכם, הי"ל על האויב הצורר אתכם, כמ"ש תמיד כי תצא למלחמה על אויביך. וע"כ אמר ר"ע, שבא שם צר מפני שגם זה בא לפעמים כשם אחר על האיש המצר, ופעמים בא על הצרה עצמה צר ומצוק מצאוני (תהלים קי"ט) יבעתהו צר ומצוקה (איוב ט"ו) וכולל כל צרות שבעולם וכמ"ש בתענית (דף י"ט) והנה מ"ש והרעותם בחצוצרות ונזכרתם, אין פירושו כפשוטו כאילו יש ח"ו שכחה לפני כסא כבודו וע"י התרועה יזכר את אשר שכח, רק הוא ככל המלות שבאו על השי"ת המורים על ההתפעליות כמו חמה ורוגז עצב ורחמים וחנינה, שיבואו עליו ית' בדרך העברה לפי הפעולות שיגיעו ממנו למטה התלויות לפי מעשה בני אדם והכנתם, שאם ירעו מעשיהם ויגיע להם עונש או יניחם אל המקרה והטבע יאמרו שקצף וחרה אפו בם ושכח אותם, כי כן יאמרו על פעולות כאלה שיגיעו מבני אדם מאיש לרעהו, ואם ייטיבו מעשיהם וישובו אליו וישוב וישגיח עליהם ויושיעם יאמרו שזכר ורחם וחנן אותם, וכ"ז יאמר לפי הפעולות שהגיע מאתו אל המקבלים לא על צד שהתפעל ושכח וחרה אפו ושב וינחם וזכר ורחם, וז"ש וכי חצוצרות מזכירות, ר"ל הלא אין שכחה לפניו, אלא שאם יכולים להריע ולא הריעו ועי"כ לא נושעו נדמה לנו כאלו לא הוזכרו לפני המקום, וע"י שהריעו ושבו בתשובה נדמה לנו שנזכר בם אבל באמת לא שכח ואין שכחה לפניו, וא"כ אם לא שכח לא נזכר כי אין זכירה אלא אחר השכחה ורק מה שאנו קורים זכירה אצלו הוא מה ששב להושיעם, שנדמה לנו כי שכח וחזר לזכור, וז"ש שאין נזכרים אלא לתשועות, שע"י התשועות נדמה לנו כי חזר וזכר אותם:

וביום

אֱלָהֲכוֹן וְתִתְפָּרְקוּן מִבַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן: י וּבְיוֹם חֶדְוַתְכוֹן וּבְמוֹעֲדֵיכוֹן וּבְרֵישֵׁי יַרְחֵיכוֹן וְתִתְקְעוּן בַּחֲצֹצְרָתָא עַל עֲלָוָתְכוֹן וְעַל נִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן לְדוּכְרָנָא

ספרי

נ (י) וביום שמחתכם (ובמועדיכם) אלו שבתות ר' נתן אומר אלו תמידים. ובמועדיכם אלו שלש רגלים. ובראשי חדשיכם כמשמעו: **מא** ותקעתם בחצוצרות בשל צבור הכתוב מדבר. אתה אומר בשל צבור הכתוב מדבר או אחד לצבור ואחד ליחיד אמרת במה ענין מדבר בשל צבור. ר' שמעון בן עזאי אומר בשל צבור הכתוב מדבר או אחד צבור ואחד יחיד ת"ל על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם מה עולות קדשי קדשים אף שלמים קדשי קדשים (אי מה עולה אחד של צבור ואחד של יחיד אף שלמים אחד של צבור ואחד של יחיד ת"ל על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם) מה (עולה) [שלמים] משל צבור אף (שלמים) [עולות] משל צבור: **מב** והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם למה נאמר לפי שהוא אומר ותקעתם בחצוצרות שומע אני קרבן שתקעו עליהם יהיו כשרים ושלא תקעו עליהם לא יהיו כשרים ת"ל והיו לכם לזכרון לזכרון נתנו ולא להכשר קרבן. אני ה' אלהיכם למה נאמר לפי שהוא אומר דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי אבל מלכות לא שמענו ת"ל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו זה שופרות ומלכיות. ר' נתן אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר ותקעתם בחצוצרות הרי שופרות והיו לכם לזכרון זה זכרונות אני ה' אלהיכם זה מלכיות א"כ מה ראו חכמים לומר מלכיות תחלה ואח"כ זכרונות ושופרות אלא המליכהו עליך תחלה ואח"כ בקש רחמים מלפניו כדי שתזכר לך ובמה בשופר של חירות ואין שופר אלא של חירות שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול אבל איני יודע מי תוקעו ת"ל וה' אלהים בשופר יתקע ועדיין אין אנו יודעים מהיכן התקיעה יוצאת זה שנאמר קול שאון מעיר קול מהיכל קול ה' משלם גמול לאויביו:

ויאמר

התורה והמצוה

מ (י) וביום שמחתכם, אחר שנא"מ ובמועדיכם מניין הרגלים וס"ה ר"ח ויוהכ"פ דעיקרי מועד כמ"ש בערכין (דף יו"ד ע"ב), לא אתי לפרש מ"ש וביום שמחתכם רק על שבת דלא איקרי מועד, ור"ל ה"ל שבכל יום בעת הקרבת התמיד הוא עת שמחה כמ"ש התוס' (רפ"ד דפסחים) בשם הירושלמי:

מא ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם, למדו חז"ל שזה רק על של צבור דכל הענין מדבר בצבור, ועוד עפ"י הכלל ששני שמות הנאמרים בענין אחד י"ל דימוי זל"ז (אילת השחר כלל ק"ם). וא"כ שלמים דומיא דעולה שהם קדשי קדשים שזה לא משכחת, רק בכבשי עצרת, ועולה דומיא דשלמים שלא משכחת שלמים ק"ק רק בצבור, ובערכין (דף י"א ע"ב) ומה שלמים קבוע להם זמן ועי' בתוס' שם, והגהתי כגירסת הז"ר והגר"א:

מב והיו לכם לזכרון. באר שאינו מעכב את הקרבן, כי הוא רק לזכרון לא להכשר קרבן. וכמ"ש אני ה' אלהיכם למה נאמר, גי' הגר"א לפי שהוא אומר דבר אל ב"י לאמר בחדש השביעי ונאמר זכרון אלו זכרונות תרועה אלו שופרות אבל מלכיות לא שמענו ת"ל ותקעתם בחצוצרות והיו לכם לזכרון וגו' אני ה' אלהיכם, ותקעתם בחצוצרות זו שופרות זכרון זה זכרונות אני ה' אלהיכם זה מלכיות כל מקום שיש זכרונות ושופרות יהיו מלכיות עמהם. ר' נתן אומר א"צ הה"א ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו זה שופרות ומלכיות ומה ראו חכמים לומר מלכיות תחלה וכו', ועמ"ש בחבורי התו"ה (אמור סי' קע"ז):

כעלם

תורה אור

ובדרוש שאמרתי לפני תקיעת שופר אמרתי כי יש בדברים האלה תפוחי זהב במשכיות כסף, ללמד אותנו ענין של תקיעת שופר אשר נצטוינו ביום הדין אשר כל באי עולם יעברון לפניו כבני מרון, כמו שרמזו חז"ל במ"ש דהשופרות הוא מהני מילי דאשתני שמייהו ונקרא היום בשם שופר, כמו שרמז במ"ש והיו לכם לחקת עולם לדורותיכם, כי התורה מצוה צו לדורות ללמד אותנו חוקי ה' ומשפטיו ביום הרת עולם אשר בו יעמיד במשפט כל יצורי עולם, כמ"ש תקעו בחדש שופר כי חק לישראל הוא. ונצטוינו לתקוע שני מיני תקיעות, שהם תקיעה ותרועה, וכל אחד מורה ענין מיוחד כי ההתעוררות אשר יעורר אותנו לחפש את דרכנו ולחקור ולשוב אל ה' יהיה בשני פנים, [א] ע"י יראת העונש, ממה שידענו כי באש ה' נשפט ונכונו מהלומות לגו כסילים, [ב] ע"י יראת הרוממות, שנכנע מהדר גאונו ורוממותו. והנה התרועה בא לעורר פחד ורעדה מאימת הדין ומיראת העונש. ובאה תרועה שברים מצד הספק אם גנוחי גנח או ילולי

ילל

אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ חמישי יא וַיְהִי בַּשָּׁנָה
הַשֵּׁנִית בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ נַעֲלָה הֶעָנָן מֵעַל
מִשְׁכַּן הָעֵדֻת׃ יב וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמַסְעֵיהֶם מִמִּדְבַּר
סִינָי וַיִּשְׁכֹּן הֶעָנָן בְּמִדְבַּר פָּארָן׃ יג וַיִּסְעוּ בָּרִאשֹׁנָה עַל־
פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ יד וַיִּסַּע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־יְהוּדָה
בָּרִאשֹׁנָה לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ טו וְעַל־
צְבָא מַטֵּה בְּנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ טז וְעַל־צְבָא

רש"י

זכרונות ז אני ה' אלהיכם זו מלכיות וכו' : (יא) בחדש השני . נמצאת אתה אומר שנים עשר חדש חסר י' ימים עשו בחורב שהרי בר"ח סיון חנו שם ח ולא נסעו עד עשרים באייר לשנה הבאה : (יב) למסעיהם . כמשפט המפורש למסע דגליהם מי ראשון ומי אחרון : במדבר פארן . קברות התאוה במדבר פארן ט היה
ושם

שפתי חכמים

ז דהיינו שופרות וזכרונות : ח כמ"ש בפרשת וישמע יתרו : ט שהרי ממדבר פארן שקראו לו קברות התאוה נסעו לחצרות ואח"כ כתיב ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן הא כבר היו במדבר פארן דהיינו קברות התאוה כמו שכתוב הכא . וע"ז פי' קברות התאוה במדבר פארן היה ר"ל מדבר פארן היה גבול גדול ויש בו מקום שנקרא קברות התאוה וחצרות וזהו שנאמר בסוף במדבר פארן ולבסוף באו לסוף גבול מדבר פארן
בסוף

התורה והמצוה

(יא יג) נעלה הענן ויסעו ב"י למסעיהם, ר"ל הגם שנסעו אז לכנס לארץ היו גם מבעיהם הפרטיים קבועים מאת ה' שהיו צריכים להיות באותם המקומות והיו מסעיהם מכוונים נגד רוחניים עליונים למעלה בקדש כנזכר בדברי האלהיים, ובאר שחוץ ממה שהיה העלות הענן סימן לנסיעתם בא ע"ז גם דבור מיוחד מה' אל משה כמ"ש למעלה (ס' כג) ועז"א עפ"י ה' ביד משה :
(יד מו) ויסע ועל צבאו, ר"ל שהגם שהלכו לכנס לארץ לא תחשוב שהלכו ע"ד ללחום מלחמות שאז היה צריך שתחת הנשיא יהיה משות מלחמה שילך בראש הצבא, לא היה כן רק על צבאו היה נחשון שהוא הנשיא בעצמו כי אם היו נכנסים אז בארץ לא היו צריכים למלחמה :
והנה

תורה אור

יליל, שכ"ז מציין פחד העונש, והתקיעה מורה על השמחה, שכן היו תוקעים כשמשחו מלך חדש וכשבא המלך בין העם מרוב שמחתם, וכמ"ש וכי תבואו מלחמה בארצכם והריעותם בחצוצרות, וביום שמחתכם ובמועדיכם ותקעתם בחצוצרות, מבואר שהתרועה היה סימן השבר והצרה, והתקיעה היה סימן השמחה .
והנה ההתעוררות לתשובה מצד פחד העונש היא מדרגה שפלה עד מאד כמ"ש בזוהר אית מאן דדחיל מקוב"ה בגין דלא ימותון בנוהי או בגין דלא יחות מנכסי האי יראה לאו הוא יראה שלימתא דאי לית ליה בני או לית ליה נכסי לאו הוא דחיל מקוב"ה, אלא אית לן למדחל מקוב"ה בגין דהוא רב ושליט עקרא ושרשא דכל עלמין וכל עלמין כולהו קמיה כלא חשיבין, ובכ"ז לא כל אדם יעלה בהר ה' לירא את ה' יראת הרוממות שזה מיוחד רק לגדולי המעלה היודעים שמו ומכירים רוממותו, אבל כל בני אדם מן ההמון א"א להשיבם אל דרך הטוב רק ע"י פחד יראת העונש, שע"כ גם התורה ברוב דבריה תזהיר את העם שיעבדו את ה' וישובו אליו מפחד הגמול והעונש, כי זה הדרך לחנך את העם ההמונים לשמוע בקול ה' ולשמור מצותיו, וע"כ גם ביום הדין בר"ה נצטוינו להעיר את העם מתרדמתם בשני מיני קולות, בקול תקיעה שמציין שמחה ואהבה, בו יתעוררו גדולי העם יודעי שמו העובדים מאהבה באשר יודעים כי עתה בא המלך הגדול בקרבם לבקר את מעשיהם בקום למשפט אלהים להושיע כל ענוי ארץ, ובקול תרועה בו יתעוררו גם ההמונים הבגהי' שנוים להתעורר מאהבה ומשמחה כי בא האלהים אל המחנה, חרדות ילבשו מקול המריע אשר זעקת שבר יעורר ויודיע כי ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו ופלס ומאזני משפט לה' היושב על כסא דין והשיב לאיש כפעלו . וע"כ אמר ה' למשה עשה לך שתי חצוצרות כסף . אחד היה מיוחד לקול תקיעה ואחד היה מיוחד להריע בו קול תרועה, והיו לך למקרא העדה ר"ל החצוצרה המיוחד לקול התקיעה יהיה
מוש

קדם אלהכון אנא יי אלהכון: יא והוה בשתא תניתא בירחא תנינא בעשרין לירחא אסתלק ענגא מעלוי משכנא דסהדותא: יב ונטלו בני ישראל למטלניהון ממדברא דסיני ושרא ענגא במדברא דפארן: יג ונטלו בקדמיתא על מימרא דיי בידא דמשה: יד ונטל טקס משרית בני יהודה בקדמיתא לחיליהון ועל חילה נחשון בר עמינדב: טו ועל חילא דשבטא דבני יששכר נתנאל בר צוער:

ועל

תורה אור

שכן להזמין בו את העדה שהם עדה הם הסנהדרין וראשי העם או העם כלו כשהסנהדרין בראשיהם כמ"ש בתו"כ (ויקרא סי' רמ"א) והחצוצרה השניה שהיה מריע בו את התרועה היה מיוחד למסע את המחנות שהם ההמון כלו, שהם לא יסעו ולא יתעוררו ע"י התקיעה ויראת הרוממות רק ע"י התרועה ופחד העונש, ומפרש:

(ג) ותקעו בהן, אם יתקעו בשתי החצוצרות, בחצוצרת התקיעה ובחצוצרת התרועה אז ונועדו אליך כל העדה אל פתח א"מ, ר"ל אז יתעוררו כל העדה כולה שהם בין ההמון כולו שהם יתעוררו ע"י התרועה ופחד הדין והעונש ובין סנהדריהם אשר בראשיהם שהם יתעוררו ע"י התקיעה ויראת הרוממות ואהבת ה' מרוממותו וגדולתו:

(ד) ואם באחת יתקעו, ואם יתקעו רק בחצוצרת התקיעה לבד לא בחצוצרת התרועה, אז יתועדו רק הנשיאים ראשי אלפי ישראל, שגדולי העם הם יתעוררו לקול התקיעה שישימו על לב כי מלכם עובר לפניהם וה' בראשם ויעבדוהו מיראת הרוממות:

(ה) ותקעתם, אמנם אם תרצו שיתעוררו ההמונים ומחנות העם לנסוע מדרכם הרע ולשוב בתשובה הם לא יתעוררו ע"י תקיעה ויראת הרוממות רק צריך לתקוע תרועה שמזכיר פחד העונש, וגם בזה לא יתעוררו כל העם כלו שהם לא יתעוררו בתרועה אחת שבזה לא יתעוררו לנסוע רק המחנות החונים קדמה, שהוא דגל מחנה יהודה, ועמו יששכר שהם קדשו ה' ועסקו בתורה והם ישובו אל ה' בהערה ובתרועה אחת:

(ו) ותקעתם, אמנם המחנות החונים תימנה שהם במדרגה למטה מהם לא יתעוררו תיכף רק עד שתתקעו תרועה שנית ותוסיפו להעיר אותם משנתם בפחד ה' וענשו כמה פעמים ואז ונסעו המחנות החונים תימנה. ומפרש תרועה יתקעו למסעיהם שלהסיע את ההמונים ודלת העם צריך להריע בתוכחת מוסר ובהזכרת עונשי ה' ומפחדו פעם אחר פעם:

(ז) ובהקהיל, אולם נתן עצה שלא יצטרך לעורר אותם ע"י פחדים ועונשים ושבא אלה עליהם שע"ז מורה התרועה שיש ע"ז תקנה אם הקהל יהיו מוקהלים היינו אם יש אחדות ושלום בין ישראל וכולם נקהלים כאיש אחד חברים שאז אספיהם מסובלים והקטנים ילמדו דעת ה' ורוממותו מפי הגדולים, וא"צ לא להוסר ע"י עונשים ולא שיחול מדת הדין עליהם לגזור עליהם גזרות רעות שע"ז מורה התרועה, וכי אז תתקעו ולא תריעו, שהם יקבלו מוסר השכל מפי גדוליהם וכן שהאחדות והשלום יגן עליהם מכל מיני פורעניות ולא יצטרך התרועה כלל שמורה על מה"ד והעונש:

(ח) ובני אהרן, עתה למד דעת את העם מי יהיה התוקע ומי יהיה המטיף המעורר את העם לתשובה שלא כל אדם יטול העטרה הזאת לעצמו, להיות נאה דורש אם אין נאה מקיים, כי התוקע והמוכיח את העם והשליח העומד לאמצעי בינם ובין ה' ללמד עליהם זכות וצדקה צריך להיות מבני אהרן הכהנים, שבני אהרן היה מדתם מדת אהרן לאהוב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, והכהן היה מדתו כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו אז מלאך ה' צבאות הוא להיות מלאך מליץ בינו לבין העם והם יתקעו בחצוצרות, והיו לכם לחקת עולם וענין החצוצרות יהיו לחקת עולם ללמוד ממנה דעת איך יתעורר העם לשוב אל ה' ולעבדו:

(ט) וכי תבואו, מפרש, בעת שהעם בלתי זכאים ויש להם מלחמה עם הצר הצורר שהוא היצה"ר המסית אותם ונלחם בם להפילם ברשתו, והוא היצה"ר והוא השטן המקטרג עליהם למעלה, אז והרעותם בחצוצרות, לעשות תשובה מיראת העונש ומדה"ד המהות למעלה, ובזה ונזכרתם לפני ה' אלהיכם וישלח לכם עזר ממרום לקבלכם בתשובה ולהסיר חמת המקטרג מעליכם, ובזה ונושעתם מאויביכם:

(יו"ד) וביום שמחתכם, שאז תוכנו אל אהבת ה' ולהכיר גדולתו ורוממותו ולעבדו מתוך שמחה, ומלך הכבוד יבוא להראות שכינתו בתוככם, ואז ותקעתם בחצוצרות תקיעה של שמחה, והיו לכם לזכרון במה שתשיגו ותדעו כי אני ה' אלהיכם שרא ישראל מלככם המגלה ביניכם כמלך השוכן בתוך עמו ויהי בישורון מלך וה' אלהיכם הוא מלככם:

מטה בני זבולן אליאב בן־חלן: יז והורד המשכן ונסעו
בני־גרשון ובני מררי נשאי המשכן: יח ונסע דגל מחנה
ראובן לצבאתם ועל־צבאו אליצור בן־שדיאור: יט ועל־
צבא מטה בני שמעון שלמיאל בן־צורישדי: כ ועל־
צבא מטה בני־גד אליסף בן־דעואל: כא ונסעו הקהתים
נשאי המקדש והקימו את־המשכן עד־באם: כב ונסע
דגל מחנה בני־אפרים לצבאתם ועל־צבאו אלישמע
בן־עמיהוד: כג ועל־צבא מטה בני מנשה גמליאל בן־
פדהצור: כד ועל־צבא מטה בני בנימן אבידן בן־
גדעוני: כה ונסע דגל מחנה בני־דן מאסף לכל־המחנת
לצבאתם ועל־צבאו אחיעזר בן־עמישדי: כו ועל־צבא
מטה בני אשר פגעיאל בן־עכרן: כז ועל־צבא מטה
בני נפתלי אחירע בן־עינן: כח אלה מסעי בני־ישראל
לצבאתם ויסעו: ס כט ויאמר משה לחבב בן־רעואל
המדיני חתן משה נסעים | אנחנו אל־המקום אשר אמר
יהוה אתו אתן לכם לכה אתנו והטבנו לך כי־יהוה דבר

בעל הטורים

כנגד פסח עצרת ראש השנה יום הכפורים סכות שמיני עצרת: (ד) ויסע דגל מחנה בני יהודה בשלש כתיב ונסע וביהודה כתיב ויסע חסר נ' שכל ארבעים שנה שהיו במדבר היו עצמותיו בארון כאלו לא נסע [עיין מכות דף י"א ובר"ש ברכה]: (כה) מאסף ג' במס'. הכא ואידך ואין איש מאסף אותם הביתה בפלגש בגבעה (שופטים י"ט). ואידך (ירמיה ט') וכעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף שבט דן על שהיה עמהם פסל על כן אין איש מאסף שהענן היה פולט אותם ועמלק היה הורג בהם ונפלו כעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף: (כח) ויסעו ב' במסרה. הכא ואידך ויסעו ויהי חתת אלהים. לומר מה שם היה חתת אלהים על כל סביבותיהם אף כאן. ד"א ויסעו דהכא ראש פסוק ויסעו דהכא סוף פסוק דהתם לפי שיעקב בער ע"ז מתוכם לפיכך נסעו ביד רמה ושכינה

שפתי חכמים

בסוף הפרשה ויחנו במדבר פארן: י שלא תטעה לומר ממסע שני כמו מקברות התאוה לפי שמצינו שקראו למקום תבערה. ל"פ ממסע זה: כ פי' מקרא קצר כלומר והקימו המקימים את והקימו דבוק עם בני גרשון ובני מררי הנזכרים למעלה שלא יתכן לומר והקימו הקהתים עד בואם של בני גרשון ומררי והוסיף לומר כשהיה הענן שוכן וסימן החנייה וכו' שבזולת זה היה נראה שבני גרשון ומררי שנסעו קודם נסיעת המחנות חנו במקום הנראה להם וא"ת זה שהרי כתיב על פי ה' יחנו ופי' עד בואם פרש בואם כי הכוונה במאמר זה אינו אלא לומר שבעת בואם היה המשכן על מכונו והיו מכניסין בו תיכף הארון וכל כלי הקדש: ל פירוש כי בני גרשון ובני מררי היו נוסעים קודם נסיעת המחנות. והא דכתיב ויסע דגל מחנה יהודה ואחר כך כתיב והורד המשכן כבר פירש הרא"ם ויסע דגל מחנה יהודה
שבועו

רש"י

ושם חנו ממסע י זה: (יז) והורד המשכן. כיון שנוסע דגל יהודה נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון שנא' (במדבר ד') ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה ובני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענין אותו בעגלות והארון וכלי הקדש של משא בני קהת עומדים מכוסין ונתונין על המוטות עד שנסע דגל מחנה ראובן ואחר כך ונסעו הקהתים: (כא) נשאי המקדש. נושאי דברים המקודשים: והקימו את המשכן. בני גרשון ובני מררי ב שהיו קודמים להם מסע שני דגלים ל היו מקימין את המשכן כשהיה הענן שוכן וסימן החנייה נראה בדגל מחנה יהודה והם
חונים

טז ועל חילא דשבטא דבני זבולן אליאב בר חלן: יז ומתפרק משכנא ונטלין בני גרשון ובני מררי נטלי משכנא: יח ונטל טקס משרית ראובן לחיליהון ועל חילה אליצור בר שדיאור: יט ועל חילא דשבטא דבני שמעון שלמיאל בר צורישדי: כ ועל חילא דשבטא דבני גד אליסף בר דעואל: כא ונטלין בני קהת נטלי מקדשא ומקימין ית משכנא עד מיתיהון: כב ונטל טקס משרית בני אפרים לחיליהון ועל חילה אלישמע בר עמיהוד: כג ועל חילא דשבטא דבני מנשה גמליאל בר פדהצור: כד ועל חילא דשבטא דבני בנימן אבידן בר גדעוני: כה ונטל טקס משרית בני דן מכניש לכל משריתא לחיליהון ועל חילה אחיעזר בר עמישדי: כו ועל חילא דשבטא דבני אשר פגעיאל בר עכרן: כז ועל חילא דשבטא דבני נפתלי אחירע בר עינן: כח אלין מטלני בני ישראל לחיליהון ונטלו: כט ואמר משה לחבב בר רעואל מדינאה חמוהי דמשה נטלין אנחנא לאתרא די אמר יי יתה אתן לכון איתא עמנא ונוטיב

רש"י

חנים ועדיין בני קהת באים מאחריהם עם שני דגלים האחרונים היו בני גרשון ובני מררי מקימין את המשכן וכשבאים בני קהת מוצאים אותו על מכונו ומכניסין בו הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וזהו משמעות המקרא והקימו מקימי המשכן אותו עד טרם בואם של בני קהת: (כה) מאסף לכל המחנות. תלמוד ירושלמי: לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונה וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו ע. אית מאן דאמר כתיבה היו מהלכין ומפיק לה מן (במדבר ב') כאשר יחנו כן יסעו. ם ואית דאמרי כקורה היו מהלכין ב ומפיק לה מן מאסף לכל המחנות: (כח) אלה מסעי. זה ם סדר מסעיהם. ויסעו. ביום ההוא ע נסעו: (כט) חובב. (ספרי) הוא פ יתרו שנא' (שופטים ד') מבני חובב חותן משה ומה ת"ל (שמות ב') ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. ושמות הרבה היו ע יתרו על שם שיתר פרשה אחת בתורה חובב על שחיבב את התורה וכו': נוסעים אנחנו אל המקום. (ספרי) מיד עד שלשה ימים צ אנו נכנסין לארץ שבמסע זה הראשון נסעו על מנת ליכנס לארץ ישראל אלא שחטאו במתאוננים ומפני מה שתף משה עצמו עמהם שעדיין

לא

שפתי חכמים

שהוכן לנסוע ולא שנסע ממש כמו שמפורש שם בהגך וא"כ היו בני מררי ובני גרשון קודמין לבני קהת שני דגלים כי קודם שנסע דגל מחנה יהודה מיד שראו שהענן מסתלק נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון ובני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענים בעגלות ונסעו והארון וכלי קדש של משא בני קהת עומדים מכוסים ונתונים על המוטות עד שנסע דגל מחנה ראובן ודוק ותמצא הכל מבואר כ"ל: ם כמו שפירש"י בפרשת במדבר דגל יהודה במזרח ושל ראובן בדרום ושל אפרים במערב ושל דן בצפון לכך צריך להפסיק בזוחב שני דגלים וצריך להיות אוכלוסין מרובין אבל למ"ד כקורה היו מהלכין ר"ל זה אחר זה ומפיק ליה ממאסף לכל המחנות ולפי זה אפילו לא היו אוכלוסין מרובין יכול לאסוף מה שמאבדין. וא"ת הא שבט של יהודה היה מרובה ביותר משבט דן דהכם של יהודה היו קפ"ו אלפים וד' מאות ושבט של דן לא היו כ"א קנ"ז אלפים ושש מאות כדכתיב בפרשת במדבר (ג"א) כיון שיהודה היה נוסע תחלה מפני שהוא המלך לפיכך נסיעה האחרונה לבני דן שהיה מרובה באוכלוסין אחר יהודה: ב ובתחייתן היו הולכים כתיבה כדכתיב בפרשת במדבר וא"ת למ"ד כקורה היו מהלכין היאך מפרש כאשר יחנו כן יסעו. וי"ל כאשר יחנו איש על דגלו ועל מחנהו כן יסעו וכתיב וחנו בני ישראל איש על דגלו ועל מחנהו. מצאתי: ם דק"ל דואלה מסעי משמע שרוצה לפרש המקומות שחנו בהם ונסעו מהם והכא לא מפרש זה אלא לקמן בואלה מסעי מפורש. ועל זה פי' זה סדר מסעיהם ר"ל דאלה מסעי פי' זה סדר מסעיהם היאך היו נוסעים מי ראשון ומי אחרון: ע כלומר ביום הסתלקות הענן דלא תימא כיון שהענן הולך לפניהם ג' ימים לתור להם מנוחה בודאי נסעו ביום שאחר זה מ"ה מפרש מיד. והרא"ם פירש ביום ההוא נסעו פירוש בחדש השני בעשרים בו אבל ויסעו בני ישראל למסעיהם דלעיל פירש ויסעו כמשפט המפורש למסע דגליהם: פ דק"ל שהוזן משה שכתיב בקרא אינו מפורש בקרא אהייא קאי אי קאי ארעואל או אחובב בנו ומתרץ דקאי אחובב שהוא יתרו כמו שנאמר מבני וגו' רא"ם. ויש מקשים והא כבר פירש זה בפרשת וישמע יתרו. וע"ק למה לו להזכיר והרבה שמות היה לו וכו' וי"ל משום דק"ל דכתיב חובב בן רעואל וגומר ממה שכך אי חובב הוא יתרו ורעואל הוא אביו א"כ יתרו לאו רעואל שמו ואי חובב הוא בנו של יתרו שהוא רעואל א"כ לאו חובב שמו וא"כ היאך מצינו שז' שמות נקראו לו. לכך מתרץ רש"י חובב הוא יתרו והוא נקרא ג"כ רעואל, ואל תתמה שיהרו היה שמו רעואל ואביו נמי נקרא שמו רעואל דגבי אביו היה שם העצם שמו רעואל לאפוקי יתרו על שם מעשיו נקרא רעואל שנעשה ריע לאל: צ מדלא כתיב הולכים אנחנו ומדכתיב נוסעים משמע במסע ראשונה רק שחטאו במתאוננים וכא

התורה והמצוה

(י כא) והורד המשכן, כבר בארו (במדבר ד) שבעת הורדת המשכן באו אהרן ובניו תחלה וכסו כל כלי הקדש ואח"כ באו בני גרשון ומררי נושאי המשכן ופרקו את המשכן והניחוהו על העגלות ונסעו, ואח"כ נסע דגל ראובן, ובני קהת נסעו אחריהם כדי שבבואם לחנות יקדימו בני גרשון ומררי להקים המשכן שלא יצטרכו להניחן עם כלי הקדש וכן פרש"י והרמב"ן. אמנם הרמב"ן הביא בשם ברייתא דמלאכת המשכן שנסיעת בני קהת היה אחר שנסע דגל אפרים. ועיינתי שם וראיתי שהוא סובר שכתיבה היו מהלכים כמ"ש

כאשר

(כט) ויאמר משה לחובב (א) חובב היה שמו. רעואל היה שמו. שנאמר (שמות ב׳) ותבאנה אל רעואל אביהן כשהוא אומר (שופטים ד׳) וחבר הקיני נפרד מקין מבני חובב חותן משה (ב) וכי חובב היה שמו והלא רעואל היה שמו. ומה ת״ל ותבאנה אל רעואל אביהן מלמד שהתינוקות קורים לאבי אביהם אבא. ר׳ שמעון בן מנסיא אומר רעואל היה שמו, ריע של אל שנאמר (שמות י״ח) ויבא אהרן וכל זקני ישראל. (ג) רבי דוסתאי אומר קיני היה שמו (ד) ולמה נקרא שמו קיני שפירש ממעשה קנאי דבר שמקנאים בו שנאמר (דברים ל״ב) הם קנאוני בלא אל ואומר (יחזקאל ל״ח) אשר שם מושב סמל הקנאה המקנה. ר׳ יוסי אומר קיני היה שמו (ה) ולמה נקרא קיני שקנה שמים וארץ. ר׳ ישמעאל ברבי יוסי אומר רעואל היה שמו (ו) ולמה נקרא שמו רעואל שריעה לאל שנאמר (משלי כ״ז) רעך ורע אביך אל תעזוב. רבי שמעון בן יוחאי אומר שני שמות היו לו חובב ויתרו יתרו על שיתר פרשה אחת בתורה שנאמר (שמות י״ח) ואתה תחזה מכל העם וגו׳. והלא אף בידי משה היו מסיני שנאמר (שם) אם את הדבר הזה תעשה. (ז) ולמה נתעלם מעיני משה (ח) לתלות זכות בזכאי כדי שיתלה הדבר ביתרו. חובב על שחיבב את התורה שלא מצינו בכל הגרים שחיבבו את התורה כיתרו. וכשם שחיבב יתרו את התורה כך חיבבו בניו (ט) את התורה. שנאמר (ירמיה ל״ה) הלוך אל בית הרכבים ודבר אליהם דבר ה׳. הואיל ובית זה עתיד ליחרב רואים אותו כאלו הוא חרב עכשיו. ובית לא תבנו וזרע לא תזרעו ונשמע לקול יונדב בן רכב ונשב באהלים ונשמע ונעש ככל אשר צונו יונדב אבינו. על ששמעו למצות אביהם (מסדר ק״ד וס״ג) העמיד מהם המקום סופרים שנאמר (ד״ה א׳ ד׳) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים. תרעתים על שם ששמעו תרועה מהר סיני. תרעתים על שם שהיו מתריעים (י) ומתענים. תרעתים על שם שלא היו מגלחים. תרעתים על שם שהיו יושבים בפתח שערי ירושלים. שמעתים על שם ששמעו מצות אביהם. סוכתים על שם שלא סכו את השמן. סוכתים על שם שהיו יושבים בסוכות. יושבי יעבץ. (יא) שהניחו את יריחו המה הקינים הבאים שהיו בארץ ישראל והלכו להם אצל יעבץ לעדר ללמוד הימנו תורה שנאמר (שם ד׳) ויקרא יעבץ לאלהי ישראל וגו׳ ויבא אלהים את אשר שאל. (יב) הם חסידים ממי ילמדו והוא חסיד למי ילמד באו חסידים ללמוד אצל חסיד שנאמר (שופטים א׳) ובני קיני (יג) חותן משה ומנין שבניו של יונדב בן רכב הן הן בניו של יתרו. שנאמר (ד״ה א׳ ב׳) המה הקינים הבאים מחמת. מה שכר נטלו על כך (ירמיה ל״ה) ולבית הרכבים אמר ירמיה כה אמר ה׳ צבאות אלהי ישראל יען אשר שמעתם על מצות יונדב אביכם לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים. ר׳ יהושע אומר (יד) גרים נכנסים להיכל והלא כל ישראל לא נכנסו להיכל אלא שהיו יושבים בסנהדרים ומורים דברי תורה. ויש אומרים מבנותיהם נשואות לכהנים והיו מבני בניהם (מקריבים לגבי מזבח) והרי דברים ק״ו ומה אלו שקירבו את עצמם כך קירבם המקום ישראל שעושים (טו) את התורה על אחת כמה וכמה. וכן אתה מוצא ברחב הזונה מה אומר (דה״א ד׳) ומשפחת בית עבודת הבוץ

הגהות (א) ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה. חובב היה חותן משה או רעואל היה שנא׳ ותבאנה אל רעואל אביהן וגו׳ כשהוא כו׳: (ב) חובב היה ולא רעואל ומה״ל כו׳: (ג) נאכל לחם לפני האלהים: (ד) קיני היה שמו שפירש ממעשה קנאי שמקנאים בו למקום שנאמר כו׳: (ה) קיני היה שמו שקנה לו את התורה. ר״י ברי״א כו׳: (ו) היה שמו שריעה כו׳: (ז) ולך אלהים: (ח) משה כדי שיתלה כו׳: (ט) את התורה שנאמר ומשפחות סופרים כו׳: (י) ומענים: (יא) שהניחו את יריחו והלכו ליעבץ למדבר יהודה אשר בנגב ערד ללמוד תורה הימנו שנאמר כו׳: (יב) הם חסידים בקשו מאלהים ממי ילמדו והוא חסיד בקש מאלהים למי ללמד באו כו׳: (יג) חותן משה וגו׳ וכה״א הלוך אל בית הרכבים ודברת אותם והביאותם אל בית ה׳ וגו׳ ויאמרו לא נשתה יין כי יונדב בן רכב אבינו צוה עלינו לאמר וגו׳ ובית לא תבנו וזרע לא תזרעו וגו׳ ע״פ האדמה אשר אתם גרים שם אמר הואיל ובית זה עתיד ליחרב תראו אותו כאלו הוא חרב עכשיו ונשמע בקול יונדב בן רכב אבינו וגו׳ ונשב באהלים ונשמע ונעש ככל אשר צונו אבינו. ומנין שבניו של יונדב בן רכב מבני בניו של יתרו הם שנא׳ ס׳ מחמת אבי בית רכבים. ומה שכר כו׳: (יד) וכי גרים נכנסים להיכל אלא כו׳ מפני בניהם נכנסין להיכל והרי כו׳: (טו) רצונו של מקום:

התורה והמצוה

לאמר יתנו כן יסעו, וע״כ יסבור שהגם שמ״ש ונסעו הקהתים כתיב אחר נסיעת דגל ראובן אי אפשר שהיה זה תיכף, אחר שבהיבה היו מהלכים ונושאי אהל מועד היו בתוך כמ״ש ונסע אהל מועד בתוך המחנות, אם היו בני קהת נוסעים תיכף בנסוע דגל ראובן היו נוסעים ג״כ קרובים אל בני גרשון ומררי ולא היה אפשר שיקימו המשכן עד בואם, וע״כ היו ממתינים עד שנסע דגל אפרים שהיה במערב והגיע אליהם מלד מערב אל מקום בני קהת, ואז נסעו בני קהת קרוב לדגל אפרים ורחוקים מבני גרשון שנסעו באמצע החיבה, וכשחנו ואז במשך הזמן שנסעו בני קהת ממערב עד האמצע הקימו את המשכן עד בואם:

(כט) ויאמר משה לחובב, הוא יתרו, שהיו נוהגים לתת לגרים שם חדש כמ״ש ולעבדיו יקרא שם אחר (ישעיה ס״ה) כמ״ש הרמב״ן, וחז״ל נתנו טעמים לשם זה על שחיבב את התורה. והנה במשך זמן שעמדו במדבר

השאלות

(כט לב) מה היה הוכוח עם חובב שעז״ש והטבנו לך השיב לא אלך ומה השיב לו שנית והטבנו לך:

לבית אשבע (טז) עבודת הבוץ שהטמינה את המרגלים עבודת הבוץ שנשבעו לה המרגלים ר' אליעזר אומר זו רחב הזונה שהיתה עסוקה באכסנאי (מגילה י"ד) שמונה כהנים ושמונה נביאים עמדו מרחב הזונה ואלו הם ירמיה חלקיהו ושריה ומחסיה וברוך ונריה וחנמאל ושלום. רבי יהודה אומר אף חולדה הנבואה היתה מבני בניה של רחב הזונה שנאמר (מ"ב כ"ב) וילך חלקיה הכהן ואחיקם בן עכבור ושפן ועשיה. (יז) ואומר (יהושע ב') הנה אנחנו באים בארץ את תקות חוט השני הזה תקשרי וגו'. והרי דברים ק"ו ומה מי שהיתה מעם שנאמר בו (דברים כ') לא תחיה כל נשמה על שקירבה עצמה כך קירבה המקום ישראל (יח) שעושים את התורה על אחת כמה וכמה וכן אתה (יט) אומר בגבעונים מהו אומר (דה"א ד) ויוקים ואנשי כוזיבא. ויוקים שקיים להם (כ) יהושע. כוזיבא שכיזבו ליהושע ואמרו (יהושע ט') מארץ רחוקה מאד באו עבדיך ולא באו מארץ ישראל והרי דברים ק"ו ומה אלו שהם מעם שחייבים כלייה על שקירבו עצמם קירבם המקום ישראל שעושים את התורה על אחת כמה וכמה. וכן אתה מוצא ברות המואביה מה אמרה לחמותה (רות א') עמך עמי ואלהיך אלהי באשר תמותי אמות וגו'. אמר המקום לא הפסדת כלום הרי המלוכה שלך הוא בעולם הזה ובעוה"ב (כא) (דה"א ד') ויואש ושרף אשר בעלו למואב. (ב"ב צ"א) יואש ושרף זה מחלון וכליון. יואש שנתייאשו מן הגאולה יואש שנתייאשו מדברי תורה. שרף (כב) ששרפו פניהם לעכו"ם אשר בעלו למואב שנשאו (כג) נשים מואביות אשר בעלו למואב שהניחו ארץ ישראל ונהפכו בשדה מואב. והדברים עתיקים כל אחד ואחד מפורש במקומו. (כד) ויושבי נטעים זה שלמה שהיה דומה לנטיעה במלכותו. וגדרה זו סנהדרין שהיתה יושבת וגודרת בדברי תורה עם המלך במלאכתו (כה) ישבו שם. נמצאת אומר שלא מתה רות המואביה עד שראתה (כו) שלמה בן בנה יושב ודן דינן של זונות שנאמר במלאכתו ישבו שם והרי דברים ק"ו ומה אם מי שהיתה מן העם שנאמר בו (מ"א י"א) לא תבואו בם והם לא יבואו בכם. על שקירבה את עצמה קירבה המקום ישראל שעושים רצונו של מקום על אחת כמה וכמה. ואם תאמר בישראל לא היתה כן והרי כבר נאמר (שמות א') ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות. (סוטה י"א) שפרה זו יוכבד פועה זו מרים. (כז) שפרה. שפרה ורבה. שפרה שמשפרת את הולד. (כח) שפרה שפרו ורבו ישראל בימיה. פועה שהיתה פועה ובוכה על אחיה שנאמר (שם ב') ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו. (שם א') ויאמר בילדכן את העבריות וגו'. ותיראן המילדות את האלהים ויעש להם בתים (שם) בתים אלו איני יודע מה הם (כט) שנא' (מ"א ט') מקצה עשרים שנה אשר בנה שלמה את שני הבתים את בית ה' ואת בית המלך. בית ה' זו כהונה. ואת בית המלך זו המלכות. זכתה יוכבד לכהונה ומרים למלכות (ל) שנא' (ד"ה א' ד') וקוץ הוליד את ענוב ואת הצבבה ומשפחות אחרחל. זו מרים שנאמר (שמות ט"ו) ותצאן כל הנשים אחריה. בן הרום זו יוכבד שנאמר (במדבר י"ח) כל חרם בישראל לך יהיה. נשאת מרים לכלב שנאמר (דה"א ב') ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור. (שם) ואלה היו בני כלב בן חור. (ש"ב י"ז) ודוד בן איש אפרתי היה מבית לחם יהודה). נמצא דוד מבני בניה של מרים. הא כל המקרב עצמו מן השמים מקרבים אותו: חותן משה. זו יפה לו יותר מכולם שנקרא חותנו של מלך: נוסעים

הגהות (טז) משפחת זו רחב הזונה שהיתה עסוקה באכסניא והחיו את משפחתה. עבודת הבוץ שהטמינה את המרגלים בבוץ. לבית אשבע שנשבעו לה המרגלים, שמונה נביאים והם כהנים יצאו מרחב כו': (יז) אף חולדה הנביאה תאת שלום בן תקות וגו' כו': (יח) שעושים רצונו של מקום כו': (יט) מונח: (כ) יהושע את השבועה'. כתיבא כו' שעושי' רצונו של מקום כו': (כא) מהו אומר ויואש כו' מן הגאולה'. שרף כו': (כב) שאתדיבו שרפה למקום: (כג) שיש אחאביו' והרחו א"י והלכו ונח בשדה מואב. ויושבי לחם זו רות המואבי' ששבה ונתישבה בבית לחם. והדברים עתיקים כו': (כד) כמה היוצרים אלו בני יונדב בן רכב שנצרו שבועת אביהם. ויושבי נטעים כו' גדרי תורה: (כה) ישבו שם אלא כו': (כו) שלמה בן בנו של בן בנה יושב על כסא מלכותו שנאמר וישב על כסאו וישם כסא לאם המלך זו אמה של מלכות והשב לימינו ועוסק במלאכת בהמ"ק שנאמר במלאכתו כו': (כז) שפרה שפרה ורבה. מיותר: (כח) ד"א שפרה כו': (כט) כשהוא"א ויהי מקצה כו': (ל) שנאמר אלה בני חור בכור אפרתה אבי בית לחם. אפרתה זו מרים שנשאת לכלב שנאמר ויקח כלב את אפרת ותלד לו את חור ואומר ואלה היו בני כלב בן חור בכור אפרתה אבי בית לחם זו בית דוד שנאמר ודוד בן איש אפרתי מבית לחם. ולאשחור אבי תקוע אשחור זה כלב ולמה נקרא שמו אשחור שהושחרו פניו בתעניות. אבי שנעשה לה כאב. תקוע שתקע לבו לאביו שבשמים, היו שתי נשים זו מרים שנעשית לו כשתי נשים. חלאה ונערה בתחלה חלאה ולבסוף נערה. ובני חלאה צרת וצחר ואתנן צרת שנעשה צרה להברתה. צחר שהיו פניה דומים לצהרים. ואתנן שכל הרואה אותה מוליך אתנן לאשתו. וקוץ הוליד את ענוב ואת הצובבה. קוץ זה כלב שקנן בעצת מרגלים הוליד את ענוב שסיגל מע"ט בעת שהביאו אשכול ענבים שאלולי כלב לא הביאו. ואת הצובבה שעשה צביות של הקב"ה. ומשפחת אחרחל זו מרים שנאמר ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות. ומשפחות שזכה להעמיד ממנה משפחות. בן הרום זו יוכבד שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה. ד"א א מרים שיצא ממנו דוד שרוממו הקב"ה מלכותו שנא' ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו נמצא דוד בא כו' מקרבין אותו מן השמים:

התורה והמצוה

סימ' עמד יתרו ביניהם ועתה רצה לשוב אל ארצו, וא"ל משה אם מחילה אתה ללכת עמנו מפני סכנת מלחמה כן נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם, לא נצרך למלחמה כי ה'

טוֹב עַל־יִשְׂרָאֵל׃ ל וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא אֵלֵךְ כִּי אִם־אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי אֵלֵךְ׃ לא וַיֹּאמֶר אַל־נָא תַּעֲזֹב אֹתָנוּ כִּי ׀ עַל־כֵּן יָדַעְתָּ חֲנֹתֵנוּ בַּמִּדְבָּר וְהָיִיתָ לָּנוּ לְעֵינָיִם׃ לב וְהָיָה כִּי־תֵלֵךְ עִמָּנוּ וְהָיָה ׀ הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יֵיטִיב יְהוָה עִמָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ׃ לג וַיִּסְעוּ מֵהַר יְהוָה דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה נֹסֵעַ לִפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לָתוּר

בעל הטורים

לפניהם אבל בני דן שהיה ביניהם ע"ז נסעו לאחור ולא לפנים שהיה כהן פוסל אותם ועמלק היה הורג בהם: (לב) והיה הטוב הטוב. ה' פעמים טובה כתיב כאן כנגד חמש מאות אמה דושנה של יריחו שנתנו לבניו. והטבנו טוב הטוב ייטיב. והטבנו

רש"י

לא נגזרה גזרה עליו וכסבור ק שהוא נכנס: (ל) אל ארצי ואל מולדתי. (ספרי) אם בשביל נכסי אם ר בשביל משפחתי: (לא) אל נא תעזב. אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמרו לא נתגייר יתרו מחבה ש סבור היה שיש לגרים חלק בארץ עכשיו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו: כי על כן ידעת חנתנו במדבר. כי נאה לך לעשות זאת על אשר ידעת חנותנו במדבר וראית נסים וגבורות שנעשו לנו: כי על כן ידעת. כמו על אשר ידעת כמו (בראשית ל"ח) כי על כן לא נתתיה לשלה בני (שם י"ח) כי על כן עברתם (שם י"ט) כי על כן באו (שם ל"ג) כי על כן ראיתי פניך: והיית לנו לעינים. לשון עבר ת כתרגומו. דבר אחר לשון עתיד א כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו. דבר אחר שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנאמר (דברים י') ואהבתם את הגר: (לב) והיה הטוב ההוא וגו'. מה טובה הטיבו לו אמרו כשהיו ישראל מחלקין את הארץ היה דושנה ב של יריחו ת"ק אמה על ת"ק אמה והניחוהו מלחלוק אמרו מי שיבנה בית המקדש בחלקו הוא יטלנו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו ליונדב בן רכב שנאמר ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים וגו' (שופטים א): (לג) דרך שלשת ימים. מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד ג שהיה הקב"ה חפץ להכניסם לארץ מיד: וארון ברית ה' נסע לפניהם דרך שלשת ימים. (ספרי. ב"ב י"ד) זה הארון היוצא עמהם ד למלחמה ובו שברי לוחות מונחים ומקדים לפניהם

שפתי חכמים

דפי' רש"י עד שלשת ימים וכו' הוכחתו מדכתיב בפרשה זו ויסעו מהר ה' דרך שלשה ימים: ק וא"ת והא פרש"י בפרשת שמות כיון אחר שתרלה לשלוח אין סופי להכניסם לארץ ונהיות גואלם לעתיד ש"מ שמשה היה יודע שנגזרה גזרה. וי"ל דודאי ידע משה שהוא לא יכניסם לארץ ויהיה רהב ונשיא עליהם אבל מ"מ יכנס כאחד מהם. אבל קשה דבסוף פרשת שמות פירש"י העשוי לפרעה תראה ולא העשוי לשבעה מלכי אומות כשאביאם אל הארץ משמע שלא יכנס כלל. וי"ל דודאי סבר שיכנס אבל כבוש ארץ ישראל היה י"ד שנה ואותן י"ד שנה קסבר שהקב"ה אמר לו שלא יראה אבל יכנס וימות שם. לכך נקט רש"י הכא לסבור שהוא נכנס ולא נקט שהוא יכניסם דהא ידע שהוא לא יכניסם וגם בפ' חקת פרש"י שאלמלא חטאו בזה היו נכנסים לארץ ולא נקט היו מכניסין את ישראל וא"ת והא פירש"י בפ' בש"ת תחילתו נתנבא משה שלא יכנס לא"י אפילו כאחד מישראל לא יכנס בארץ והכא פרש"י כסבור שהוא נכנס. וי"ל דנבא ולא ידע מה נבא: ר מדכתיב אל אל ב"פ. ר"ל אם בשביל נכסי שיש לי שם נחלה אלך ואמכור אם בשביל משפחתי כדי לגיירם כדמלינו וילך לו אל ארצו ופרש"י לגייר את בני משפחתו אבל דעתו היה לחזור להם ולא לדור שם. מצאתי בשם מהר"ר אברהם מפראג: ש דק"ל למה בקש ממנו שילך עמו והלא הליכה היא לטובתו ומאחר שאינו רוצה בטובה יניחוהו. ועל זה פירש כדי שלא יאמרו וכו': ת ר"ל על שראה נסים וגבורות מה שעשה הקב"ה לישראל וה"ק והיית לנו לעינים כלומר שראית הכל בעינים: א דלטעם ראשון קשה מלת לנו לכן פי' ד"א כו' ולפירוש ד"א קשה כיון שהשכינה ביניהם שמאיר עיניהם ע"י משה ומה להם ליתרו. ולכן פי' ד"א וכו'. ולטעם אחרון לחוד קשה דהל"ל והיית לנו כעינים. לכן צריך לכל הטעמים: ב דושנה קרקע שמנה: ג דהל"ל דרך שלשת ימים ל"ל: ד פירוש זה הארון הנוסע לפניהם הוא היוצא עמהם למלחמות שעשאו משה רבינו ע"ה קודם שהוריד הלוחות שניות ואינו הארון שעשה בצלאל אחר יוה"כ ואחר שהוציאו הלוחות שניות מאותו ארון והוכמו

ספרי

אנחנו. (לג) נוסעים אנחנו מיד לארץ ישראל לא כשם שבראשונה נוסעים וחונים אלא מיד לארץ ישראל. והחכמים אומרים מפני מה שיתף משה עצמו עמהם נתעלם מעיני משה וכסבור שנכנס עמהם לארץ ישראל. רבי שמעון בן יוחאי אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר (דברים ד) כי אנכי מת בארץ הזאת שאין ת"ל אינני עובר את הירדן אלא שאף עצמותיו אינן עוברות את הירדן אלא מפני מה שיתף משה עצמו עמהם אמר עכשיו ישראל אומרים אם מי שהוציאנו ממצרים ועשה לנו נסים וגבורות אינו נכנס אף אנו

הגהות (לג) נוסעים מיד לא"י. נוסעים אנחנו רשב"י אומר והלא כבר נאמר כו' את הירדן מפני מה כו' לא נכנסים כו':

התורה והמצוה

נותנו לנו בלא מלחמה, וא"כ נכה אתנו והטבנו לך אחר שה' דבר טוב על ישראל תקח גם אתה חלק בטובה זו אחר שאתה כאחד מאתנו:

ויאמר

לָךְ אֲרֵי יְיָ מַלִּיל לְאַיְתָאָה טָבָא עַל יִשְׂרָאֵל: ל וַאֲמַר לֵיהּ לָא אֵיזֵל אֱלָהֵן לְאַרְעִי וּלְיַלָּדוּתִי אֵיזֵל: לא וַאֲמַר לָא כְעַן תִּשְׁבּוֹק יָתָנָא אֲרֵי עַל כֵּן יְדַעְתְּ כַּד הֲוֵינָא שָׁרַן בְּמַדְבְּרָא וּגְבוּרָן דְּאִתְעֲבִידָן לָנָא חֲזֵיתָא בְּעֵינָיךְ: לב וִיהֵי אֲרֵי תֵיזֵל עִמָּנָא וִיהֵי טָבָא הַהוּא דִּי יוֹטֵיב יְיָ עִמָּנָא וְנוֹטֵיב לָךְ: לג וּנְטַלוּ מִטּוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין וַאֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ נָטֵיל קֳדָמֵיהוֹן

ספרי

אין נכנסים. ד"א מפני מה שיתף משה עצמו עמהן שלא יאמר יתרו משה אינו נכנס אף אני איני בא (לב). אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם ואין לגרים בו חלק. ומה אני מקיים (יחזקאל מ"ז) והיה בשבט אשר גר הגר אתו (אלא) אם אינו ענין לירושה תנהו ענין לכפרה שאם היה בשבט יהודה מתכפר לו בשבט יהודה בשבט בנימין מתכפר לו בשבט בנימין. ד"א אם אינו ענין לירושה תנהו ענין לקבורה ניתן לגרים קבורה בארץ ישראל: לכה אתנו והטבנו לך. וכי יש בביתו של אדם שאין מטיבים לו. והרי דברים ק"ו אם לבן ביתו של אדם מטיבים לו ק"ו לבן ביתו של מי שאמר והיה העולם: כי ה' דבר טוב על ישראל. וכי עד עכשיו לא דבר טוב על ישראל. והרי מעולם ה' דבר טוב על ישראל. (לג) פקד המקום לישראל להטיב לגרים ולנהוג בהם ענוה: (ל) ויאמר אליו (א) לא אלך. אמר להם אם מפני נכסים או מפני ארץ איני בא. יש לך אדם שיש לו ארץ ואין לו נכסים יש לו נכסים ואין לו משפחה. (ב) אבל אני יש לי משפחה ויש לי ארץ ויש לי נכסים. ודיינא הייתי בארצי אם אינו הולך מפני ארצי אלך מפני נכסי ואם איני הולך מפני נכסי אלך מפני מולדתי: (לא) ויאמר אל נא תעזוב אותנו. אין נא אלא לשון בקשה א"ל אם אין אתה מקבל עליך גוזר אני גזירה עליך עכשיו אומרים ישראל לא נתגייר יתרו מחיבה כסבור היה יתרו שיש חלק לגרים בארץ ישראל עכשיו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו. ד"א כסבור אתה שאתה מרבה (א) כבוד אין אתה אלא ממעט כמה גרים ועבדים עתידים להכנס תחת כנפי השכינה. (ב) והיית לנו לעינים. שלא תנעול דלת בפני הגרים הבאים לוכר אם יתרו חותנו של מלך לא קיבל עליו ק"ו לשאר בני אדם: כי על כן ידעת חנותנו במדבר. א"ל אלו אחר שלא ראה נסים וגבורות במדבר (ג) וניחו וילך כדאי הוא הדבר אתה שראית תניח ותלך אל נא תעזוב אותנו. ר' יהודה אומר אתה הוא שראית חן שניתן לאבותינו במצרים שנאמר (שמות י"ב) וה' נתן את חן העם בעיני מצרים תניח (ד) ותלך. ד"א והיית לנו לעינים. אפילו אין דיינים) אלא מכל דבר ודבר שנתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו בו כענין שנאמר (שם י"ח) ואתה תחזה מכל העם. והלא אף ביד משה היה טסיני שנאמר (שם) וצוך אלהים ויכלת עמוד. ת"מה נתעלם (ה) ממשה לתלות זכות בזכאי כדי שיתלה הדבר ביתרו. ד"א שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנ' (דברים י') ואהבתם את הגר (ו) (שמות כ"ג) וגר לא תלחץ (שם כ"ב) וגר לא תונה ולא תלחצנו: (לב) והיה כי תלך עמנו. וכי מה טובה היטיבו לו אמרו כשהיו ישראל מחלקים את הארץ הניחו דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה (א"ל) כל

הגהות (לב) וחכ"א מפני מה שיתף כו' שנכנס עמהם לארץ ישראל. אל המקום כו': (לג) אלא פקד כו': (א) לא אלך כ"א אל ארצי ואל מולדתי אלך א"ל אם מפני ארצי ואם מפני מולדתי לא אלך יש לך כו': (ב) אבל אני יש לי ארץ ויש לי נכסים ויש לי משפחה וכא סיני כו': (א) כבה המקום ואין לו: (ב) ועכשיו אתה נועל דלת בפני כו': (ג) וכתיב וילך כדאי הוא אתה כו' והלך ר"י אומר כו': (ד) והלך. זכייה לנו לעינים כל דבר אלא כו': (ה) ממשה כדי שיהא כו': (ו) וגר לא תונה וגר לא תלחץ:

השאלות

(לג לג) מה היה שנסע הארון לפניהם הפך מ"ש למעלה שהארון הלך תמיד באמצע, ומה שנ' דרך שלשת ימים, ומה הכונה במ"ש לתור להם מנוחה, ומה שאמר וענן ה' עליהם יומם, ומ"ש משה קומה ה' מה הכונה בזה:

התורה והמצוה

(ל) ויאמר אליו לא אלך, ספר הכתוב כי דרך הצלמים שלא לעשות שום דבר ע"מ לקבל פרס על תתקות איזה טובה והנאה רק שיעשה הטוב בעבור שהוא טוב, ואהר ששמע ממשה שמסרת נסיעתו לא יהיה רק כדי שיקבל טובה עה"ז עושר ונכסים אמר לא אלך, כי בזה טוב יותר כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך שם יוכל לפרסם אמונת ה' ולגייר בני ארצו הטועים:

(לא) ויאמר, אז אמר לו משה שבנסיעתו עמהם ימצא ג"כ תכלית טוב והועלת כללי, ואל נא תעזוב אותנו, כי בהליכתך תעשה טובה לכללות העם הזה, ואתה שאתה רוצה להטיב עם בני מדין תטיב עם ב"י כאשר אתה יודע ובקי בענייני חנותנו, ותהיה לנו לעינים כי נהנה ממך עצה ותושיה. וגם אמר כי על כן ידעת ר"ע שלא לתכלית זה עצמו שמחה חפץ לזכות את הרבים לתכלית זה ידעת את חנותנו במדבר ובאת אלינו והיית לנו לעינים בעבור שפש"י עלינו בתורת שופטים כמ"ש בפ' יתרו והשם הטובים על עליך, ולתכלית זה תלך עמנו גם עתה:

והיה

לָהֶם מְנוּחָה׃ לד וַעֲנַן יְהוָה עֲלֵיהֶם יוֹמָם בְּנָסְעָם מִן־הַמַּחֲנֶה׃ ס ששי ׆ לה וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה ׀

בעל הטורים

בגימטריא בירתו: (לד) בנסעם ב' במסורה. הכא ואידך בנסעם מקדם. מה להלן, מרדו אף כאן נמי מרדו. עשה נו"ן הפוכין שרצה להעביר שבטים שהושיבתן ב' את הירדן שהוא רחב ב' אלא שחטאם גרם. טעם אחר לפי שהפסוקים כדאיתא בשבת קט"ו שאין זו מקומה וכתבה כאן להפסיק בין פורענות ראשונה לפורענות שניה ועשה נו"ן הפוכין לומר שמקומה לפני נ' פרשיות לפניה ואלו לא היו נוני"ן הפוכין לא הייתי יודע אם לאחר מ"ן פרשיות אם לפני נ' פרשיות לכך עשאום הפוכים לומר לפני נ' לפניה. והוא אחר ונסע אהל מועד מחנה הלוים בפ' במדבר סיני שמשם עד הכא נ' פרשיות [נ"ע. דליתא רק מ"ח וע' שבת קט"ז]: (לה) ויהי בנסוע וי היה לאומות בנסוע. ויהי עולה ל"א שנלחם עם ל"א מלכים. בנסוע מלמד שהי' מתעכב ולא היה נוסע ממקומו עד שמשה היה אומר קומה ה'. בנסוע הארון. כשנוסע הארון מסיע עמו המרכבה והיום סקדם: בנסוע באתב"ש הממ"ל. בנסע בא"ת ב"ש שטח"ו שהוא בגימטריא בכבוד המרכבה. בנסע בגימטריא יעקב שדמות יעקב אשר

רש"י

דרך שלשת ימים להתקן להם מקום חנייה: (לד) וענן ה' עליהם יומם. שבעה ענני' כתובים במסעיהם ארבע מארבע רוחות ואחד למעלה ואחד למטה ואחד לפניהם ה מנמיך את הגבוה ומגביה את הנמוך והורג נחשים ועקרבים: (מן המחנה. ממקום חנייתן): (לה) ויהי בנסע הארן. עשה לו סמניות מלפניו ומלאחריו, לומר שאין זה מקומו ו ולמה נכתב כאן כדי להפסיק בין פורענות ז לפורענות וכו' כדאיתא בכל כתבי הקדש (שבת קט"ז): קומה ה'. לפי שהיה מקדים לפניהם מהלך שלשת ימים. היה משה אומר עמוד והמתן לנו ואל תתרחק יותר. תנחומא

שפתי חכמים

בארון שעשה בצלאל הוטמנו בו שברי הלוחות או נשאר בו וזאת היה יוצא עמהם למלחמה והוא הנוסע לפניהם אבל הארון שהיו בו הלוחות שניות הוא בתוך המחנות היה נוסע כדכתיב בזאת בפרשה: ה וז' ענים מונה בספרי וענן ה' עליהם וענן עומד ונעמוד ענן אחד הולך וכהאריך הענן ונכעלות הענן ואם לא יעלה הענן כי ענן ה' על המשכן וכולם שייכים במסע ובחניית בני ישראל (ועיין בג"א ובנח"י): ו והיכן מקומו לעיל בפרשת במדבר סיני בדגלים ובמסעות דכתיב ונסע אהל מועד מחנה הלוים וגומר ואחר פסוק זה היה ראוי להכתב ולכך עשה הקב"ה סמני"ן לסימניות ר"ל מכאן עד פרשה נ' למפרע היה ראוי להכתב ולכך הפך הנוני"ן לומר שמקומו בפ' נ' ולמעלה ולא בפרשה נו"ן ולמטה: ז וא"ת בשלמא פורענות אחרונה ויהי העם כמתאוננים אלא פורענות ראשונה מה היא וי"ל דכתיב לעיל מיניה ויסעו מהר ה' הל"ל ויסעו מהר

ספרי

מי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטול דושנה של יריחו (א) נתנוהו ליונדב בן רכב חלק בראש והיו אוכלים אותה ת"מ שנה שנאמר (מ"א ו') ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים צא מהם ארבעים שנה שהלכו במדבר נמצאו אוכלים אותו ת"מ שנה. וכיון ששרתה שכינה בחלקו של בנימין באו בני בנימין ליטול חלקם באו ופנו אותו (ב) מפניהם שנא' (שופטים א') ובני קיני חותן משה: (לג) ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים. (א) אין צריך לומר שהרי כבר נאמר (דברים א') אחד עשר יום מחורב. ומה ת"ל ויסעו מהר ה' מלמד שהלכה שכינה בו ביום שלשים וששה מיל כדי שיכנסו לארץ. משלו משל למה הדבר דומה לבני אדם שיוצאים למלחמה בשעה שהם יוצאים הם שמחים וכל זמן שהם מתיגעים ידיהם מתרשלות אבל ישראל אינם כן אלא כל זמן שהם מתיגעים הם שמחים ואומרים נלך נירש את ארץ ישראל. (ב) וארון ברית ה' נוסע לפניהם. אמרו אבותינו חטאו נגזרה גזירה עליהם גזרה במדבר הזה יפלו פגריכם אבל אנו לא נחטא ונמות ונלך ונירש את ארץ ישראל: וארון ברית ה' נוסע לפניהם. (ג) ארון זה שיצא עמהם במחנה היו בו שברי לוחות שנאמר וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה. ר' שמעון בן יוחאי אומר (ד) וארון ברית ה' נוסע לפניהם למה נאמר אלא וארון ברית ה' משל לאנטיקוסר שהיה מקדים חיילותיו מתקן להם מקום שישרו כך היתה השכינה מקדמת לישראל ומתקנת להם מקום שישרו: לתור להם מנוחה. (ה) מהת"ל. לפי שנאמר (במדבר כ"א) וישמע הכנעני מלך ערד. כיון ששמעו כנענים שמתו מרגלים אמרו מתו מרגלים.

הגהות (א) ונתנוה לבני יתרו שנא' ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים והיו אוכלים כו': (ב) מפניהם. הוא הס"פ. והשאר מיותר:
(א) והלא כבר נאמר אחד עשר יום מחורב עד קדש ברנע ומה"ת ויסעו מהר ה' שהלכו בו ביום דרך שלשת ימים והשכינה מקדמת לפניהם כדי שיכנסו לארץ מיד. דרך בני אדם שיוצאים למלחמה כו': (ב) וכה"א ויאהב העם ויעבורו אמרו אבותינו כו': (ג) ארון זה שנוסע לפניהם היו בו שברי לוחות אבל ארון שהיו בו הלוחות היה מהלך בתוך המחנות שנאמר וארון ברית כו': (ד) וארון ה' לא נאמר אלא וארון כו': (ה) זהו שנאמר וישמע הכנעני מלך ערד כי בא ישראל דרך האתרים כיון ששמעו שמת אהרן אמרו מת כה"ג כו':

התורה והמצוה

(לב) והיה, ומה שאמרתי לכה אתנו והטבנו לך אין הכונה שלתכלית זה תהיה הליכתך, רק היה כוונתי שע"י שתהיה לנו לעינים תשיג טובה מאת ה', והטוב ההוא בעצמו אשר ייטיב עמנו שזה תצמח על ידי טיב עצתך, כהטוב ההוא בעצמו ניטיב לך, כי אתה תהיה המסבב הטוב ההוא ותהיה המזכה את הרבים:
(לג) ויסעו מהר ה', המסע הראשונה שנסעו מהר ה' עד קברות התאוה כמ"ש (בפ' מסעי) ויסעו ממדבר סיני ויחנו בקברות התאוה, היה דרך שלשת ימים שהם שלשים פרסאות, וארון ברית ה' אמנם

באמת

מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין לְאַתְקָנָאָה לְהוֹן אֲתַר בֵּית מֵישְׁרֵי : לד וַעֲנַן יְקָרָא דַיְיָ עֲלֵיהוֹן בִּימָמָא בְּמִטַּלְהוֹן מִן מַשְׁרִיתָא : לה וַהֲוָה בְּמִטַּל אֲרוֹנָא וַאֲמַר מֹשֶׁה אִתְגְּלִי

ספרי

שלהם נלך ונלחם בם. רבי שמעון בן יוחאי אומר (שם) כי בא ישראל דרך האתרים. (ד"ה ג' וש"נ) כיון שמת אהרן אמרו מת כהן גדול שלהם והלך התייר הגדול שלהם ועמוד הענן שהיה עושה להם מלחמה הרי שעה שנלך ונלחם בם. רבי שמעון בן יוחאי אומר גנות גדולה היתה בידן של ישראל בשעה שאמרו (דברים א') נשלחה אנשים לפנינו אמר להם המקום אם כשהייתם (ירמיה ב') בארץ ערבה ושוחה (ו) זנתי ופרנסתי אתכם כשאתם נכנסים בארץ טובה ורחבה בארץ זבת חלב ודבש עאכו"כ שאזון ואפרנס אתכם:
(לד) וענן ה' עליהם יומם. מכאן אמרו (א) ז' ענגים הם. (וענן ה' עליהם יומם (במדבר י"ד) וענגך עומד עליהם. (שם) ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם. (שם ט') ובהאריך הענן. ובהעלות הענן. (שם) ואם לא יעלה הענן. (שמות מ') כי ענן ה' על המשכן). ז' ענגים היו ד' מארבע רוחותם ואחת למעלה ואחת למטה ואחת מלפניהם הגבוה מנמיכו והנמוך מגביהו (ב) ומכבד את הנחשים ואת העקרבים ומכבד ומרבץ לפניהם. ור' יהודה אומר י"ג היו ב' מכל רוח ורוח ושנים מלמעלה ושנים מלמטה ואחד מלפניהם. ר' יאשיה אומר ד'. רבי אומר ב'. וענן ה' עליהם (ג) יומם על החגרים ועל הסומים ועל הזבים ועל המצורעים. (ד) וענן ה' עליהם יומם מנין אתה אומר שאם היה אחד מישראל נמשך מתחת כנפי הענן נמשך עמו לאחוריו עד שעה שחוזר ת"ל וענן ה' עליהם. או כשם שמגין עליהם ביום כך מגין עליהם בלילה ת"ל יומם ביום מגין ואין מגין בלילה אמור מעתה עמוד ענן לא היה מגין עליהם בלילה יכול עמוד האש יהיה מאיר עליהם ביום ת"ל (שם) ואש תהיה לילה בו בלילה הוא מאיר ואין מאיר ביום. או כשם שמאיר לישראל כך מאיר לעכו"ם ת"ל ואש תהי' לילה בו לעיני כל בית ישראל על ישראל הוא מאיר ואינו מאיר לעו"ג. ר' שמעון בן אלעזר אומר מנין אתה אומר כל אותם מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא נצרכו לנר אלא אפי' נכנס אדם חדר לפנים מן החדר כמו פנס נכנס עמו עד שעה שחוזר ת"ל (שם) לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם הא אפילו אדם נכנס חדר לפנים מן החדר עמוד האש מאיר לפניו:
(לה) ויהי בנסוע הארון (שבת קט"ז) נקוד עליו מלמעלה (א) ומלמטה מפני שלא היה זה מקומו. ר' אומר מפני שהוא ספר בעצמו מכאן אמרו (ידים פ"ג) ספר שנמחק ונשתייר בו פ"ה אותיות כפרשת ויהי בנסוע הארון מטמא את הידים (ב) ר' שמעון אומר נקוד עליו מלמעלה ומלמטה מפני שלא היה זה מקומו ומה היה ראוי לכתוב ויהי העם כמתאוננים. משל למה"ד לבני אדם שאמרו למלך הנראת שתגיע עמנו אצל מושל עכו הגיע לעכו הלך לו לצור הגיע לצור הלך לו לצידון הגיע לצידון הלך לו לאנטוכיא הגיע לאנטוכיא התחילו בני אדם מתרעמים על המלך שנתלבטו על דרך זו. המלך צריך להתרעם עליהם שבשבילם נתלבט על דרך זו. כך

הגהות (ו) תרתי לפניכם כשאתם כו' על אחת כמה וכמה שאתייר לפניכם והוא שב"פ: (א) ז' ענגים הם. וה' הולך לפניהם בעמוד ענן יומם. ויסע עמוד הענן. וענגך עומד עליהם. ובענן יומם. ובהאריך הענן. כי ענן ה' על המשכן יומם. וענן ה' עליהם יומם. ז' ענגים כו': (ב) והזורג את כו': (ג) יומם בנכנס מן המחנה אפי' על ההגרים כו': (ד) ד"א וענן וגו': (א) ומלמטה רבי אומר כו':
(ב) רשב"ג אומר נקוד כו' מפני שאין זה מקומו ומה היה ראוי לכתוב ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים ויהי העם כו':

התורה והמצוה

האהרן לא הלך במסע הזאת באמצע המחנה כמו בכל המסעות, רק הקדים ונסע לפניהם, ונעשה נס שהקדים לפניהם דרך שלשת ימים, כי בא בקפיצת הארץ ביום הראשון לקברות התאוה ושם המתין עליהם שלשת ימים עד שבאו ישראל לשם, ופי' שהיה הנס הזה לתור להם מנוחה, כי מדבר הזה היה המדבר הגדול והנורא מקום נחש שרף ועקרב, ולא היה אפשר שיחנו בקברות התאוה, והקדים הארון להיות שם ג' ימים קודם נסיעתם והמית כל המזיקין ונעשה ארץ ציה למוצאי מים בענין שימצאו שם מנוחה, ואמרו בספרי מלמד שהלכה השכינה בו ביום שלשים וששה מיל וכ"ה בתרגום יונתן, נראה שמיל זה הוא פרסה, שבאו ביום שהלכו שם דרך חמש פרסאות הגיע הארון לקברות התאוה ובזה הקדים לפניהם מהלך ג' ימים, ימצא הלך הארון שלשים וחמש פרסאות. ומן מקום הארון עד קצה המחנה שהיתה ג' פרסה הלך ג"כ פרסה והוי נמצא הקדים לו פרסה, והאי לא קשיא:

(לד) וענן, אמנם מי הגין עליהם בדרך מן המזיקים האלה, אמר שענן ה' היה עליהם כל היום בנסעם ממקום חנייתן, והענן הרג כל הנחשים והעקרבים שהיו נמצאים בדרך כמ"ש חז"ל:

(לה) ויהי בנסוע הארון, באשר הלכו אז כדי לכנס לארץ מיד, וה' הבטיחם שלא יצטרכו לעשות מלחמה רק ה' ילך לפניהם ויגרש מפניהם אויב ויאמר השמד, שע"י הלך ארון הברית שעליו שכינת ה', בראשם להקדים

יְהֹוָה וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ׃ לו וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְהֹוָה רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃ ן פ יא א וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאֹנְנִים רַע בְּאָזְנֵי יְהֹוָה וַיִּשְׁמַע יְהֹוָה וַיִּחַר אַפּוֹ וַתִּבְעַר

○ נו"ן הפוכה

בעל הטורים

שלא יסקוק בגלאה הכבוד נסע עמהם: (לו) ובנחה כתיב בה"א כנגד ארבעה דגלים ומחנה לויה. בפסוק ויהי בנסע שמונה תיבות כמו שיש בפסוק ולכל היד החזקה שהוא סוף התורה. ובפסוק ובנחה יש בו ז' תיבות כמו שיש בפסוק בראשית שהוא תחלת התורה לומר שהוא חשוב ספר תורה בפני עצמו. ומתחיל בוי"ו ומסיים בלמ"ד על שם הליכות עולם לו. כל פרשה שיש בה כדי לנקוד פ"ה אותיות כמו ויהי בנסוע מצילין אותה מפני הדליקה [עי' כ"ז שבת ד' קי"ו] לכך סמיך לו ותבער בם אש ה' לומר לך שמצילין הפרשה שיש בה פ"ה אותיות מן האש ועל כן המילה שעולה פ"ה מצלת מדינה של גיהנם:

רש"י

בויקהל: ויפצו אויביך. המכונסין: וינסו משנאיך. אלו הרודפים: משנאיך. אלו שונאי ישראל שכל השונא את ישראל שונא את מי שאמר והיה העולם שנאמר (תהלים פ"ג) ומשנאיך נשאו ראש ומי הם על עמך יערימו סוד: (לו) שובה ה'. מנחם תרגמו לשון מרגוע וכן (ישעיה ל') בשובה ונחת תושעון: רבבות אלפי ישראל. מגיד שאין השכינה שורה בישראל פחותים משני אלפים ח ושתי רבבות: (א) ויהי העם כמתאוננים. (ספרי) אין העם אלא רשעים ט וכן הוא אומר (שמות י"ז) מה אעשה לעם הזה ואומר (ירמיה י"ג) העם הרע הזה וכשהם כשרים קרואים עמי שנאמר (שמות ה') י שלח עמי (מיכה ו') עמי מה עשיתי לך: כמתאוננים. אין מתאוננים אלא לשון עלילה מבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום וכן הוא אומר בשמשון (שופטים י"ד) כי תואנה הוא מבקש: רע באזני ה'. תואנה שהיא

שפתי חכמים

אלפים אלא כתינוק הבורח מבית הספר והוא ג"כ פורענות שבח מש': ח שרבבות ואלפים ר"ל שתי רבבות ושני אלפים דאל"כ לא היה צ"ל אלא שובה ה' רבבות ישראל כי סתם רבבה בכל מקום הוא עשרת אלפים ולא תמצא בשום מקום שיכיל הכתוב את' הרבבה שם האלפים: ט וא"ת והלא מצינו העם שהם צדיקים שנאמר ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. וי"ל כשהם רשעים לא נקרא להם שם אחר אלא העם: י וא"ת והלא מצינו עמי כשהן רשעים שנאמר ועמי לא הבינו וי"ל דה"פ שהיו קודם לכן עמי ועתה לא

ספרי

הלכה שכינה בו ביום (ג) ל"ו מיל כדי שיכנסו ישראל לארץ התחילו ישראל מתרעמים לפני המקום שנתלבטו על דרך זו והמקום צריך להתרעם עליהם שבשבילם הלכה שכינה (ג) ל"ו מיל כדי שיכנסו ישראל לארץ: ויאמר משה קומה ה'. וכתוב אחד אומר (במדבר ט') ע"פ ה' יחנו וע"פ ה' יסעו כיצד יתקיימו שני כתובים הללו משל למלך שאמר לעבדו הראה שתעמידני בשביל שאני הולך ליתן ירושה לבני. ד"א למה הדבר דומה למלך שהיה מתהלך בדרך ונהג אוהבו עמו כשהוא נוסע אומר איני נוסע (ד) עד שיבא אוהבו וכשהוא חונה אומר איני חונה עד (ד) שיבא אוהבי נמצאת (ה) מקיים על פי ה' יחנו וע"פ ה' יסעו: קומה ה' ויפוצו אויביך אלו המכונסים: וינוסו משנאיך אלו הרודפים. מפניך הם נסים (ו) ואין אנו כלים לפניהם אלא כשפניך אתנו אין אנו נסים לפניהם וכשאין פניך אתנו אנו כלים לפניהם וכה"א (שמות ל"ג) אם אין פניך הולכים ואומר (שם) ובמה יודע אפוא וגו' ואומר (יהושע י') ויהי בנוסם מפני בני ישראל הם במורד בית חורון וה' השליך עליהם אבנים גדולות ואומר (תהלים פ"ג) אלהי שיתמו כגלגל כקש לפני רוח כאש תבער יער וכלהבה תלהט הרים: וינוסו משנאיך. וכי יש שונאים לפני מי שאמר והיה העולם אלא מגיד הכתוב שכל מי ששונא את הצדיקים כמו ששונא את המקום. כיוצא בו אתה אומר (שמות ט"ו) וברוב גאונך תהרוס קמיך וכי יש קמים לפני המקום אלא מגיד הכתוב שכל מי שקם על הצדיקים כאלו קם על המקום. וכה"א (תהלים ע"ד) אל תשכח קול צורריך שאון קמיך עולה תמיד. (ז) מפני מה (שם פ"ג) כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש מפני מה (שם) על עמך יערימו סוד (שם ע"ג) (כי הנה רחקיך יאבדו). (שם קל"ט) הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי. וכה"א (זכריה ב') כי הנוגע בכם כנוגע בבבת עינו (ח) בבת עין לא נאמר אלא בבת עינו של מקום. כביכול כלפי מעלה (אלא) שכינה הכתוב. כיוצא בו (איוב

הגהות (ג) שלשה ימים כצ"ל: (ד) עד שיאמר אוהבי כו': (ה) מקיים ויאמר משה ומקיים על פי ה': (ו) ואין אנו כלום לפניהם כ ואומר אלהי שיתמו כו': (ז) וכה"א כי הנה כו' על עמך יערימו סוד הלא משנאיך כו': (ח) כבבת עין לא נאמר אלא כבבת עיני כביכול כלפי מעלה למה שכינה כו' (וכן צ"ל בכולם במקום אלא צ"ל למה):

התורה והמצוה

להקדים לפניהם לגרש את האויב, כמ"ש רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם וגו' עלה רש, ופרש"י עפ"י דברי חז"ל שא"ל שא"צ להם להלחם כי ה' ילחם להם רק ללכת ולרשת את הארץ, וע"כ אמר משה אל ה' ההלך

יי ויתבדרון סנאיך ויערקון בעלי דבבך מן קדמך: לו ובמשרוהי אמר תוב יי שרי ביקרך בגו רבון אלפיא דישראל: א והוה עמא כד מסתקפין ביש קדם יי ושמיע קדם יי ותקיף רגזיה ודלקת בהון אשתא מן קדם יי ושיציאת בסיפי

ספרי

ז') למה שמתני למפגע לך ואהיה עלי למשא. (אלא) שכינה הכתוב. כיוצא בו (יחזקאל ל"ח) והנם שולחים את הזמורה אל אפם. (אלא) שכינה הכתוב. כיוצא בו (חבקוק א') הלא אתה מקדם ה' אלהי קדושי ולא נמות (אלא) שכינה הכתוב. כיוצא בו (תהלים ק"ו) וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב. (אלא) שכינה הכתוב. כיוצא בו (במדבר י"א) ואם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג אם מצאתי חן בעיניך ואל אראה ברעתי. (אלא) שכינה הכתוב. כיוצא בו (שם י"ב) אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו. (אלא) שכינה הכתוב. וכל העוזר לצדיקים כאלו עוזר למקום. שנאמר (שופטים ה') אורו מרוז אמר מלאך ה' אורו ארור יושביה כי לא באו לעזרת ה' לעזרת ה' בגבורים. ר' שמעון בן אלעזר אומר (ט) אין לי חביב בכל הגוף כעין ומשל בה את הצדיקים ומה שאדם לוקה על ראשו אינו עומץ אלא עיניו הא אין לך חביב בכל הגוף כעין ומשל בה את הצדיקים. (וכה"א (משלי ל"א) מה ברי ומה בר בטני ומה בר נדרי. ואומר (שם ד') כי בן הייתי לאבי רך ויחיד לפני אמי) ר' יוסי בן אלעזר אומר כאדם שמושיט אצבעו להוך עינו ומתטטה. פרעה שנגע מה עשיתי לו (שמות ט"ו) מרכבות פרעה וחילו ירה בים. סיסרא שנגע מה עשיתי לו שנאמר (שופטים ה') מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא. סנחריב שנגע מה עשיתי לו (מ"ב י"ט) ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור. נבוכדנצר שנגע מה עשיתי לו (דניאל ד') ועשבא כתורין יאכל. המן שנגע מה עשיתי לו (אסתר ח') ואותו תלו על העץ. וכן אתה מוצא כל זמן שישראל היו משועבדים במצרים שכינה עמהם היתה משועבדת. שנאמר (שמות כ"ד) ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. וכה"א (ישעיה ס"ג) בכל צרתם לו צר. אין לי אלא צרת צבור צרת יחיד מנין ת"ל (תהלים צ"א) יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה. וכה"א (בראשית ל"ט) ויקח אדוני יוסף אותו ויהי ה' את יוסף. וכה"א (ש"ב כ"ז) מפני עמך אשר פדית לך ממצרים (י) גוי ואלהיו. ר' אליעזר אומר עבודת כוכבים עברה בים עם ישראל ואיזה זה פסלו של מיכה. רבי עקיבא אומר אלמלא מקרא שכתוב אי אפשר לאמרו אמרו ישראל לפני המקום פדית את עצמך. אתה מוצא שכל מקום שגלו שכינה היה עמהם שנאמר (ש"א ב') הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים בבית פרעה. גלו לבבל שכינה עמהם שנאמר (ישעיה מ"ג) למענכם שולחתי בבלה. גלו לאדום שכינה עמהם שנאמר (שם ס"ג) מי זה בא מאדום. וכשהם חוזרים שכינה חוזרת עמהם שנאמר (דברים ל') ושב ה' אלהיך את שבותך והשיב לא נאמר אלא ושב ה'. ואומר (שה"ש ד') אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי. (יא) רבי אומר כאן אתה אומר קומה ה' וכאן אתה אומר שובה כיצד יתקיימו שני כתובים הללו מגיד הכתוב כשהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן (יב) מקופל ולא היה פורש. עד שהיה אומר קומה ה' נמצאת מקיים קומה ה' ונמצאת מקיים שובה ה':

(לו) ובנחה יאמר. מגיד הכתוב כשהיו ישראל נוסעים אלפים וחונים רבבות. אמר משה (יג) אינני מניח (את השכינה עד שתעשה לישראל רבבות ואלפים. שמתשובה שאמר אתה יודע מה אמר להם ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים. אמרו לו משה רבינו הרי אנו מובטחים לברכות הרבה ואתה נותן קצבה לברכותינו. אמר להם אני בשר ודם יש קצבה לברכותי זו משלי. אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם ככוכבי השמים

הגהות (ט) אין חביב בכל הגוף כעין בזמן שאדם כו' ומשל בו את ישראל הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו. ריב"א כו'. והשאר מיותר:
(י) גוי ואלהיו. רבי עקיבא אומר אלמלא כו' והשאר מיותר: (יא) רבי אומר כתוב א' אומר ע"פ ה' יחנו וע"פ ה' יסעו וכאן אתה אומר קומה ה' שובה ה' כיצד כו': (יב) מקופל ועומד ולא היה מהלך עד שאמר משה קומה ה', וכשהיו חונין היה עמוד הענן מקופל ועומד ולא היה פורש עד שאמר משה שובה ה' נמצא מקיים על פי ה' יסעו וע"פ ה' יחנו ומקיים קומה ה' שובה ה' וכה"א ע"פ ה' ביד משה.
ובנחה כו': (יג) אין אני מניח אלא עד שתעשה את ישראל אלפי רבבות וכוכבי השמי'. ובנחה יאמר כו'. והשאר מיותר:

התורה והמצוה

שהלך עם ארון קדשו, להוריש יושבי הארץ, קומה ה' ויפוצו אויביך, ויש הבדל בין אויב ובין שונא, שהאויב איבתו גלויה והם המקובצים למלחמה וכשיקום ה' יפוצו אויביך, והשונאים אינם מקובצים למלחמה רק שומרים שנאה בלב והם לא יתחילו כלל להכין צבא מלחמה רק ינוסו מיראה כנ"ל רגשי שנאה ואלך לו:

(ע) ובנחה, בעת הגיע למקום שבו חנו אמר שזה כדי להניח רבבות אלפי ישראל היגעים מן הדרך, ושובה הוא מענין מנוחה כמו שכתוב בשובה ונחת תושעון (ישעי' ל'), בענין שהשיעה הוא נגד האויבים והכניס הוא להרגיע את ישראל:

בָּם֙ אֵ֣שׁ יְהוָ֔ה וַתֹּ֖אכַל בִּקְצֵ֥ה הַֽמַּחֲנֶֽה׃ ב וַיִּצְעַ֥ק הָעָ֖ם אֶל־מֹשֶׁ֑ה וַיִּתְפַּלֵּ֤ל מֹשֶׁה֙ אֶל־יְהוָ֔ה וַתִּשְׁקַ֖ע הָאֵֽשׁ׃ ג וַיִּקְרָ֛א שֵֽׁם־הַמָּק֥וֹם הַה֖וּא תַּבְעֵרָ֑ה כִּֽי־בָעֲרָ֥ה בָ֖ם אֵ֥שׁ יְהוָֽה׃ ד וְהָֽאסַפְסֻף֙ אֲשֶׁ֣ר בְּקִרְבּ֔וֹ הִתְאַוּ֖וּ תַּאֲוָ֑ה וַיָּשֻׁ֣בוּ וַיִּבְכּ֗וּ גַּ֚ם

בעל הטורים (א) בקצה המחנה בגימטריא הקצינים:

שפתי חכמים

לא התבונן, מגלתי: כ לבטנו טרחנו: ל וא"ת והא פירש"י לעיל אין העם אלא רשעים והכא פירש"י בקצינים ובגדולים וי"ל דה"פ דמה שאמר הכא בקצינים ובגדולים ר"ל העשירים שברשעים נקראו גדולים. דהא לקמן פירש"י והזקנים כראשונים שכן היו כו' ומתרץ אלא באש תבערה מתו משמע דהם היו הזקנים שבמצרים ואותן זקנים הם צדיקים וגדולי הדור וי"ל דודאי מ"ש ויהי העם וגו' ותבער בם אש ה' קאי ארשעים על העם שכתוב לעיל. וכשבערה בהם אש בערה ג"כ בגלוי מתאוננים ומ"ש ותאכל בקצה המחנה מיירי בקצינים ובגדולים שבהן ועל אותן צדיקים פירש"י לקמן באש תבערה מתו: מ דאם לא

רש"י

רעה באזני ה' שמתכוונים שתבא באזניו ויקניט אמרו אוי לנו כמה לבטנו כ בדרך הזה שלשה ימים שלא נחנו מענוי הדרך: ויחר אפו. אני הייתי מתכוין לטובתכם שתכנסו לארץ מיד: בקצה המחנה. במוקצין שבהם לשפלות אלו ערב רב רבי שמעון בן מנסיא אומר בקצינים שבהם ל ובגדולים: (ב) ויצעק העם אל משה (ספרי) משל למלך בשר ודם מ שכעס על בנו והלך הבן אצל אוהבו של אביו ואמר לו צא ובקש עלי מאביו: ותשקע האש. (שם) שקעה במקומה באהרן שאילו חזרה לאחת הרוחות היתה מקפלת והולכת כל אותו הרוח: (ד) והאספסף. אלו ערב רב

ספרי

יכצמתי אדמה וכדגי הים וכוכבי השמים אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם לרוב). ובנחה יאמר. (יבמות ס"ד) מגיד הכתוב שאין שכינה שורה למעלה אלא באלפים ורבבות שנאמר (תהלים ס"ח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן. וכשם שאין שכינה שורה למעלה אלא באלפים וברבבות כך אין שכינה שורה למטה אלא באלפים ורבבות:

(א) ויהי העם כמתאוננים. אין ויהי אלא שהיה להם דבר מתחלה מלמד שהיו מקולקלים וחזרו לקלקולם הראשון. ויהי העם אין העם אלא הרשעים שנאמר (שמות י"ז) מה אעשה לעם הזה (במדבר י"ג) עד אנה ינאצוני העם הזה (ירמיה י"ג) העם הרע הזה המאנים לשמוע. וכשהוא קוראן עמי אין עמי אלא כשרים שנא' (שמות ז') שלח עמי ויעבדוני (מיכה ו') עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך ענה בי. (שם) עמי זכר נא: כמתאוננים. אין מתאוננים אלא מתרעמים מבקשים עלילה לפרוש מאחרי המקום שכן הוא אומר ביורם בן אחאב (מ"ב ה') דעו נא וראו כי מתאנה הוא לי. וכה"א בשמשון (שופטים י"ד) כי תואנה הוא מבקש מפלשתים. רבי אליעזר אומר אין כמתאוננים אלא כמתלהמים. וכן הוא אומר (משלי כ"ו) דברי נרגן כמתלהמים. וכה"א (דברים א') ותרגנו באהליכם. (א) מהו כמתלהמים שכין ירדה מן השמים ובקעה את כרסם שנאמר (משלי שם) והם ירדו חדרי בטן. ר' יהודה אומר (ב) אין כמתלהמים אלא כמדוים את עצמם שנאמר לא אכלתי באוני ממנו. רבי אומר כמתאוננים רע. אין רע אלא עבודת כוכבים שנאמר (דברים כ"ו) כי תעשו את הרע בעיני ה': באזני ה'. מלמד שהיו ישראל מתכוונים להשמיע את המקום.

הגהות (א) הם היו כמתלהמים אבל סכין מי': (ב) אין כמתאוננים אלא כו':

התורה והמצוה

יא (א) ויהי העם כמתאוננים, הנה חטא המתאוננים לא פורש, ורש"י ז"ל פי' מענין **עלילות דברים**, כמו כי תואנה הוא מבקש, והרמב"ן פי' מלשון צער, כמו אוך ואוני, ורא"בע פי' מענין און, כמו עד מתי ילין בקרבך מחשבות אונך, ושלשת הפירושים נמצאו בספרי, ושלשתם אמת, שאם ר"ל תואנה ועלילה לבד היל"ל כמתאנים, כמו כי מתאנה הוא לי (מ"ב ה'), ואם על אניות לבד היל"ל כאונים או כאוננים, רק שכולל כל אלה, וכבר פי' הרי"ת שהיה החטא שנמצא בלבבם ענייני מינות ומחשבת און, בהיותם מתלבטים במדבר הנורא ההוא ונצטערו ע"ז מאד, עלה בלבם מחשבת און על ה' והשגחתו, ועי"כ הפשו עלילות ותואנות, ובאשר היה בסתר ובדברים שבלב לא נאמר פה ובעיני משה רע כמו שנאמר במתאוים, רק רע באזני ה', כי הים דברים שבסתר ומחשבת הלב, ועז"א וישמע ה', שהם חשבו שה' אינו יודע מחשבת לבם, אבל השומע אזן הלא ישמע, ובאשר אין עונשין על מחשבת הלב רק בחטא עכו"ם לכן אמר בספרי רבי אומר כמתאוננים רע, אין רע אלא עבודת כוכבים שנאמר כי תעשו את הרע בעיני ה', וכבר כתב הרמב"ם במו"נ שלא נמצא חרון אף אצל ה' רק על עכו"ם ומחשבת מינות. ועי"כ בלא ה' נפשם, ומשמע שהאש התפשט בכל האחור רק שלא אכלה

משריתא: ב וצוח עמא על משה וצלי משה קדם יי ואשתקעת אשתא: ג וקרא שמא דאתרא ההוא דלקתא ארי דלקת בהון אשתא מן קדם יי: ד וערברבין די ביניהון שאילו שאלתא ותבו ובכו אף בני ישראל ואמרו מן

ספרי

היה ר' שמעון אומר משל למה"ד לאחד שהיה מקלל את המלך היה המלך עובר אמרו לו שתוק שלא ישמע המלך אמר להם מי אמר לכם שלא היתה כוונתי כי אם להשמיעו אף ישראל מתכוונים להשמיע (ג) למקום. וישמע ה' שמע המקום ונתמלא עליהם חמה: ותבער בם אש ה'. ירדה אש מן השמים והיתה קופלת (ד) בהם מתחתיה עד שלא עמדו לא בין החיים למתים ולא בין המתים לחיים. אבל אי אתה יודע במי נגעה האש תחלה הרי הוא אומר ותאכל בקצה המחנה יש אומרים אלו הגרים (ה)הנתונים בקצה המחנה. רבי שמעון בן מנסיא אומר ותאכל בקצה המחנה. (ו)במוקצים שבהם בגדולים שבהם וכה"א (שופטים י"א) וישימו העם אותו עליהם לראש ולקצין:

(ב) ויצעק העם אל משה. וכי מה היה משה מועילם והלא אין ראוי לומר אלא ויצעק העם אל ה' ומה ת"ל ויצעק העם אל משה היה רבי שמעון אומר משל למה"ד למלך שכעס על בנו והלך לו הבן ההוא אצל אוהבו של מלך אמר לו צא ובקש לי מאבא. כך הלכו ישראל אל משה אמרו לו בקש עלינו מלפני המקום. יכול שעיכב משה בידו ת"ל ויצעק משה אל ה'. יכול שעיכב בידו המקום ת"ל ותשקע האש ששקעה האש במקומה. אלו חורה לשמים סופן היו חוזרים לקלקולם ואלו חוזרה לאחת מכל הרוחות היתה קופלת את כל הרוח והולכת אלא ותשקע האש ששקעה במקומה: (ג) ויקרא שם המקום ההוא תבערה. אין תבערה אלא כאדם שהוא אומר תבער אש פלוני במקומו כך אמר להם משה לישראל (ח) עשיתם תשובה ותשקע האש ואם לאו עדין היא במקומה: כי בערה בם אש ה'. על מה שאירע נקרא ולא כך היה שמו מקודם. כיוצא בו (שמות י"ז) ויקרא שם המקום ההוא מסה ומריבה (ב) ולא כך היה שמו מקודם ת"ל על ריב בני ישראל על מה שאירע נקרא שמו. כיוצא בו (במדבר י"א) ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה. יכול כך היה שמו מקודם ת"ל כי שם קברו את העם המתאוים על מה שאירע נקרא. אבל עדיין אי אתה יודע מי היו אותם המרגילים את ישראל לדבר עבירה הרי הוא אומר והאספסף אשר בקרבו (ג) אלו הגרים המוסיפים מכל מקום. ר' שמעון בן מנסיא אומר אלו הזקנים שנאמר (שם) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. אם כך היו הזקנים ק"ו לשאר בני אדם. כיוצא בו (בראשית ו') ויראו בני האלהים את בנות האדם. מה היו בני הדיינים עושים היו אוחזים נשים מן השוק ומענים אותם. אם כך היו בני הדיינים עושים ק"ו לשאר (ד) הטרטין: (ד) התאוו תאוה. (ה) יכול שהיו מתרעמים על

הגהות (ג) למקום שמע המקום כו': (ד) בהם ומתחתה עד שלא ידעו לא מן כו': (ה) המוקצים שבסוף המחנה: (ו) בקצינים שבהם: (ח) עשו תשובה: (ב) יכול שכך הי' שמו כו': (ג) אלו הגרים המוספים עליהם ק"ו לשאר ב"א הדיוטים. השב"מ כו': (ד) הדיוטין: (ה) יכול שהיו מתאוין לדבר שלא היה בידיהן ת"ל מי יאכיל בשר שהיו מתאוין על דבר שהיה בידם ויצונו מ':

השאלות

(ד שו) מה היה הבדל בין האספסף ובין בני ישראל. שאלת חז"ל אם תבן לא נתן להם במצרים איך נתנו להם דגים חנם. למה ספר פה עניני המן שמקומו בפרשת בשלח. למה כפל האנכי הריתי אם אנכי ילדתיהו, ומ"ש מאין לי בשר הלא ה' כל יכול. ומ"ש ואל אראה ברעתי דחקו בזה שהוא תקון סופרים:

התורה והמצוה

אכלה [שאכילת האש מליין ההשחתה שנעשה ע"י התבערה] רק בקצה המחנה, שהוא להפחותים שבקצה המחנה ועז"א (תהלים עח) לכן שמע ה' ויתעבר ואש נשקה ביעקב וגם אף עלה בישראל, שגדל התבערה הוא שהכעס מתפשט על הכלל גם על הבלתי חוטאים, ומפרש שאש נשקה ביעקב שהם הפחותים שנקראים בשם יעקב בהם נשקה האש ואכלה אותם, וגם אף עלה בישראל שהם הטובים שבהם שנקראים בשם ישראל, שבהם לא אכלה האש להשחיתם רק בערה ע"י החרון שעבר הגבול והתעבר גם על הבלתי חוטאים:

(ב ג) ויצעק העם, העם שלא נאכלו מן האש צעקו אל משה באמר הם לא חטאו, והתפלל משה עליהם, ותשקע האש, פי' חז"ל ששקעה במקומה כדי שידעו שאם ישובו לקלקולם האש נמצאת שם לבער בם, וע"כ קרא שם המקום תבערה להזכירם שהאש עדיין נמצאת שם וכמ"ש בספרי, כאדם שאומר תבער אש פלוני במקומו וכו'. והנה מקום ההוא לא היה מסע בפ"ע, שבסדר מסעי לא הזכיר אותו בתבערה רק היה באמצע דרך נסיעתם, וע"כ אמר בספרי (פסקא פד) רשב"נ א' נקוד על ויהי בנסוע הארון מפני שאין זה מקומו ומה היה ראוי לכתוב ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים ויהי העם כמתאוננים, כי זה היה באמצע הדרך אחר שנסעו מהר ה' וקודם שנחו בקברות התאוה:

(ד) והאספסף אשר בקרבו, לבאר הפרשה הזאת א"צ לדים הקדמה אחת, והוא כי המן היה בו ג' ענינים,

דבר שלא טעמו מימיהם ת"ל התאוו תאוה היו מתרעמים על המן שהיה יורד בכל יום ולא היו מתרעמים על דבר שלא טעמו

אותו מימיהם שנאמר וישובו ויבכו גם בני ישראל. מלמד שאף הראשונים היו בני ישראל: ויאמרו מי יאכילנו בשר. וכי מפני

התורה והמצוה

שמלד היותו לחם ומזון להשביע רעבים מבואר שהיה דבר גשמי ומין מזון שבעי ירד אל האיצטומכא ויתפעל מארבע כחות אשר לכח הזן שבנפש הצומחת, שהם המושך והמחזיק והמעכל והדוחה. אמנם מלד שהיה יורד מן השמים יחויב שיהיה דומה כתולדות השמים ויהיה בו ענין רוחני מתיחס אל שרשו אשר משם לוקח, וע"ל אמרו חז"ל לחם אבירים לחם שמלאכי השרת אוכלים אותו, וידוע שמה"ש לא יאכלו לחם לשבוע ומזונם הוא ההשגה השכליית שמכונה בכתבי הקדש בשם לחם, כמ"ש לכו לחמו בלחמי, כי תשב ללחום את מושל, שכמו שהמזון הגשמי הוא לחם המזין את הגוף כן ההשגה השכליית הוא הלחם המשביע את הנפש ומכלכלה בגלחות, וכבר מבואר שכמו שראינו בתורת ה' שנתנה מן השמים שהגם שמלד שרשה הרוחני היא כלה קדש לה' והיא סלאה אור זרוע ושכל אלהי אשר בו היתה כתובה לפניו באש שחורה ע"ג אש לבנה בסודות הסגנים והעלומים שבה והחלק הנסתר שבתורה אשר זה לבדו הוא מה שבקשו מה"ש שינתן להם, לא על חלק הפשט והמצות המתיחסות להנהגת בעלי גופים כמו דיני שור ובור ואבות נזיקין, מ"מ מלד רדתה להנתן אל בני אדם הוכרחה להתלבש במלבושים גשמיים וספורים עולמיים ומצות מעשיות כפי הצורך אל בני אדם, אשר גם הם עם היות שרשם ממקום קדוש בנפשם הרוחנית היא מלובשת בכסות עור ובשר ובית חומר מעון ביתה והנשמה נעלמת ונסתרת, וכן נשמת התורה נעלמת ולא יזכו אליה אלא היושבים לפני ה' האוכלים מעץ החיים ופשטו בגדים הצואים מעליהם ללבוש מחלצות, וזה הדבר עצמו היה במן, שעם היותו בעצמותו מלד שרשו מן השמים דבר השגב רוחני והשגה שכליית אשר ירד עמו מלמעלה, שבו השיגו הנביאים שבאותו דור רוח הקדש ודבר ה', וכמ"ש חז"ל על דבר יום ביומו שההלכה המתחדשת בכל יום למעלה כמ"ש הקב"ה מחדש הלכה בכל יום ירדה ונשתלשלה עם המן אל חסידי ישראל למטה, וזה מליצה על השגה שכליית או שפע נבואיית שהשיגו עמו והיה נשמה אליו, מ"מ יען ירד למטה לארץ אל בני אדם להשביע רעבונם, היה מוכרח להתגשם ולהתעטף במזון גשמי ממש משביע סבר רעבון, ונשאר ענינו כמו שהיא התורה בשני חלקיה, רצונו החלק הפשטי שהוא הגוף או הלבוש אליה, והחלק הסודי אשר הוא הנשמה ונפש התורה, שהראשון יהיה לצורך ההמון שאין משיגים רק את הלבוש כמ"ש בזה בזוה"ק טפשין דבני נשא איון מסתכלין בלבושא דהאי גברא, חכימין מסתכלין בגופא, איון דחכימין יתיר מסתכלין בנשמתא, כך אורייתא אית לה לבושא וגופא ונשמתא וכו', והחכמים ומשכילי עם יגלו את המסך לראות את המסתתר תחת הלבוש כענין גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, וכן היה במן, שהמון בית ישראל אשר לא השיגו מאומה מדבר ה' ושפע השכליית אשר היתה נעלמת כלחם הנבחר הזה לא היה להם המן רק לחם לשבר רעבונם, ושב אצלם מזון גשמי ממש, בשלוהו בפרור ודכוהו במדוכה והוצרכו ללקטו בשדה ולאספו הביתה, אבל הצדיקים אשר השיגו הרוחניות שבתוכו ושפע השכליית והנבואיית אשר הוא נשמה אליו היה להם מזון רוחני מתיחס למזון הנפש לבד כמ"ש למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם, וז"ש חז"ל ביומא (דף עז) כתיב וברדת הטל ירד המן עליו וכתיב שטו העם ולקטו, כאן לצדיקים כאן לרשעים, כי לרשעים נתהפך למזון גשמי ממש והוצרכו ללקטו ולאספו הביתה, אבל לצדיקים שלהם גבר בו ענין הרוחני שבו לא יצויר שילקטו דבר רוחני ביד ולאספו בחצן רק שירד להם אל בתיהם שהשיגו באהליהם השפע האלהית שירד עמו, ועם דבר הרוחני לקחו גם מזון הגשמי שהיה טפל אליו. ולפ"ז מבואר שהגם שבמזון הגשמי שקבלו מהמן להשביע הגוף היו כלם שוים בלקיטתו שלא השיגו ממנו רק עומר לגלגלת שהוא מזון שתי סעודות, מ"מ בשפע הרוחניית ומזון הנפשי שהשיגו עמו בודאי לא היו כלם שוים בהשגתם, שבודאי יהושע שהיתה מעלת נפשו גדולה מכלם היה משיג ממנו בשעור כנגד כלם, וכמ"ש ביומא (שם) לחם אבירים אכל איש זה יהושע שירד לו מן כנגד כל ישראל, ואין זה סותר מה שבארה התורה שלא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר, שזה במזון הגשמי שלקטו ממנו לא בשפע הרוחניית, שלפי מעלת נפש יהושע ויתרון שלמות נשמתו היתה מקבלת למזונה שפע רוחניית כנגד כלם, וכן הזקנים והנביאים כל אחד קבל שפע רוחניית הזאת לפי מעלת מכסת נשמותיהם, וכל אלה הדברים מבוארים לפי דעתי בפ' המן: **ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצאו העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא**, הודיע לו שימטיר להם דבר יכלול במציאותו שני ענינים, [א] לחם שיהיה לחם גשמי להשביע ולעפות רעב, [ב] מן השמים שיהיה בו דבר המיוחד אליו מלד שרשו שהוא מן השמים שהוא השפע הרוחניית הנעלמת בתוכו, ואמר על הראשון **ויצא העם ולקטו**, כי לזה הוצרך לקיטה ואסיפה מלד היותו מזון גשמי, ועל השני אמר **דבר יום ביומו** כנ"ל שההלכה שמתחדשת בכל יום ושפע רוחניית ואצילות שכלי מן **השמים** מלמעלה ירדה עמו, וזה לא השיגו ע"י לקיטה כי השיגוהו בחדרי בתיהם בהטהרם לה', ובזה עצמו אנסנו אם ילך בתורתי שאז ישיגו אותו במציאותו הרוחני ואם לא ילכו בה יחשב אצלם למזון גשמי ממש, וספר אח"כ שני ענינים שהיו כלולים במן במ"ש **ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מחספס דק ככפור על הארץ**, שעל חלק הרוחני אמר **והנה על פני המדבר**, כי זה לא הונח על הארץ רק היה ענין מיוחס לעל פני המדבר

נבואות

שלא היה להם בשר מתרעמים. והלא כבר נאמר (שמות י"ב) וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר. יכול אכלום במדבר והלא בכניסתן לארץ הוא אומר (במדבר ל"ב) ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד אלא שמבקשים עלילת היאך לפרוש מן המקום:

התורה והמצוה

מוסף למעלה מן הענין הטבעי, והיה דק מחספס שהוא כפי לגורתו הרוחני, ועל הטני אמר דק ככפור, שהכפור הוא דבר מקפי הנעשה ע"י המים הנגלדים מפי קרח, והמים שהם להיות נחלים ישובו לה:וגשם בלורת גשם מקפיי ממש, כן נתגשם לורת המן ונגלד מלד רדתו על הארץ וקבל לורתו הגשמיית, ויראו ב"י ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כי לא ידעו מה הוא, מספר כי כאשר ראו ב"י את המן בעיניהם שהיה לורתו כלורת מזון גשמי לא ידעו ממליאות הענין השני הרוחני הלפון בפנימיותו ודמה להם שאינו רק מזון גשמי לבד, וז"ש ויראו היינו מלד מה שראו בחושים החילונים דבר גשמי לבד, ויאמרו איש אל אחיו מן הוא, היינו שהוא מזון גשמי לא זולת, ומפרש מדוע אמרו כן, כי לא ידעו מה הוא שלא ידעו בידיעה והכרה שכליית מה הוא בעלמותו שבעלמותו יש בו מליאות אחר רוחני, שאם היו יודעים זאת לא היו מכנים אותו בשם מן שמליין מזון גשמי לבד, ויאמר משה אליהם הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה זה הדבר אשר צוה ה' לקטו ממנו איש לפי אכלו עמר לגלגלת מספר נפשותיכם איש לאשר באהלו תקחו, לכן השיב להם משה והודיעם עלמותו של המן כי נמלא בו ג"כ שפע רוחני ודבר ה' זו שפע נבואיית כמ"ש דבר יום ביומו, וז"ש הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה ר"ל פי שנים בקרבו מלד [א] הוא להם גשמי סמוכן לאכלה ולשבוע [ב] שזה בעלמו ובפנימיות, נמלא הדבר אשר לוה ה', ר"ל דבר ה' ונבואתו ופקודיו ושכל אלהי רוחני המתעלב בקרבו כמ"ש דבר יום ביומו, אבל תדעו שיש חלוק בענין המקבלים אותו בשני חלקיו אלה, כי אני מלוכם לקטו ממנו איש לפי אכלו עמר לגלגלת, ר"ל בחלק הגשמי שבמן אשר זה הוא הלריך ללקיטה ואשר מליאותו כדי לאכול ולשבוע ממנו מזה לא תלקטו רק עומר לגלגלת לא פחות ולא יותר, אבל מספר נפשותיכם איש לאשר באהלו תקחו שעור הכתוב איש לאשר באהלו מספר נפשותיכם תקחו, ר"ל אבל בחלק הרוחני ושפע אלהית שירד עם המן שעז"א איש לאשר באהלו כי הרוחניית הזה לא לקטו בחוץ רק שירד באהליהם ולא כלם השיגו ממנו רק הלדיקים לבד, וע"כ אמר זה שאיש אשר ירד המן באהלו מלד שקבל גם חלק הרוחני שבו כנ"ל, מחלק זה לא יקבלו כולם בשוה עומר לגלגלת רק מספר נפשותיכם ונשמותיכם תקחו, שכל מי שנפשו גבוהה יותר במעלת נפשות קבל שפע בשעור יותר גדול, ועז"א ויעשו כן בני ישראל וילקטו המרבה והממעיט וימדו בעומר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו, אמר כי ב"י עשו כן בשני חלקי הצווי הלזו, שעל מה שאמר שבחלק הרוחני מהמן לא יהיו כלם שוים רק יהיה אחד מרבה ואחד ממעיט לפי מספר מדרגת נפשו, אמר שכן עשו שלקטו המרבה והממעיט, היינו שהיה אחד מרבה ואחד ממעיט ברוחניותו, אבל מלד מה שמדו בעומר שהמדה לא מדדה רק החלק הגשמי שבו, מלד זה לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר וכי מלד מה שמדו בעומר איש לפי אכלו לקטו, בזה לקטו לאכילת מזון שכלם שוים בה מלד גופם, ואחר שההבהרה ההקדמה האמורה שהיה במן שני עניינים [א] שהיה מזון גשמי לשובע הגוף [ב] מזון רוחני לנפש המשכלת, ושהיה בזה חלוק בין הלדיקים והרשעים שלהלדיקים נגבר בו ענין הרוחני לפי מעלת נפשותיהם ולהרשעים היה מזון גשמי ממש, מבואר לפ"ז שבשלשה דברים נבדל המן שירד ללדיקים מן המן שירד לרשעים, א] שהרשעים מלד היותו מזון גשמי הולרכו ללקטו ולאספו מן המדבר, אבל הלדיקים ירד להם אל בתיהם מבלי הלטרכו לטרוח אחריו, ב] שהרשעים הולרכו לטחנו או לדכו במדוכה ולתקנו ככל מזון גשמי הלריך תקון, משא"כ הלדיקים שאללם לא נתגשם לא הולרכו עמו לשום תקון והכנה כמו שלא הולרך אדה"ר קודם החטא לטחון ולאפות את לחמו, וכמו שיהיה לעתיד שאמרו עתידה הארץ שתוליא גלוסקאות, מלד שיזדכך המזון ולא יהיה בו פסולת וסיגים, וכמ"ש חז"ל ביומא (שם) כתיב לחם וכתיב וטחנו ברחים ללדיקים לחם לרשעים הולרכו לטחון, ג] מ"ש ביומא (שם) שהיה המן מתהפך לכמה טעמים, ומבואר במדרש פ' בשלח בפסוק לא חסרת דבר כשהיה מתאוה לאכול דבר מיד היה מולא במן, וכמ"ש ולחמי אשר נתתי לך סלת ושמן ודבש האכלתיך (יחזקאל ל יז), וזה בודאי היה מלד סגולתו הרוחניית שהרוחני יכלול כל המטעמים ויתנהג בדרך הפלא והיה זה ללדיקים לבד, אבל לרשעים שהיה אללם מזון גשמי ממש לא יצויר שהיה בו סגולה זאת שיתהפך לכל אשר יתאוה האוכל ובודאי לא היו מרגישים בו רק טעמו המיוחד כמו שהוא, ובזה נבוא לבאור הכתובים, והאספסף אשר בקרבו התאוו תאוה, כי ידוע שימלא האדם במאכלו שני מיני הנאות, [א] הנאת החיך טרם ירד המאכל אל האלטומכא [ב] הנאת מלוי הכרס במה שאכל לשבוע, ולעמת זה יתחלקו הנאת המאכלי'צ"כ לב' מינים א] הנאת הערב מן הדבש ומיני מתיקה שהגם שיזיקו לגוף כחרבות אחר שישבע מהם, מ"מ יתענג בו חוש הטעם בעת האכלם, ב] הנאת המועיל, מן המאכלים המרים והרעים לחיך וטובים אל האדם מלד עלמותם או מלד מזג האדם, כמו המאכלים המרים שאוכלים לרפואה, שהגם שחוש הטעם יקוץ בם יועיל בהנאת מלוי הכרס לבריאותו ולהחזיקו, ומכח זה הראה כי בברכת הנהנין שתקנו חז"ל להודות לה' על הנאותיו מן המאכל והמשתה, שהקש שני מיני ברכות [א] ברכה לפניה על הנאת חוש הטעם, [ב] ברכה לאחריה על הנאת השביעה ומלוי הכרס, שבדיעו בהכמתם בנוסח ברכה שלפניה לחלק לכל הנאה ברכה מיוחדת, על פרי העץ לבד ועל פרי האדמה לבד,

עי'

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר: ה זָכַרְנוּ אֶת־הַדָּגָה אֲשֶׁר־נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חִנָּם אֵת הַקִּשֻּׁאִים וְאֵת הָאֲבַטִּחִים וְאֶת־הֶחָצִיר וְאֶת־הַבְּצָלִים וְאֶת־הַשּׁוּמִים: ו וְעַתָּה נַפְשֵׁנוּ יְבֵשָׁה אֵין כֹּל בִּלְתִּי אֶל־הַמָּן עֵינֵינוּ: ז וְהַמָּן כִּזְרַע־גַּד

בעל הטורים

(ד) מי יאכילנו בשר אע"פ שהיה להם בשר הרבה הם היו סבורין לעבור הירדן מהרה ואמרו אנו צריכין להניח בהמתנו ולא נוכל להעביר מקנה עמנו ולכן אמרו מי יאכילנו בשר:

שפתי חכמים

א כן ויצעקו אל ה' מבעיא ליה: ב דק"ל ויבכו גם בני ישראל משמע שגם האספסוף בכו והרי לא כתיב לעיל שבכו לכך פירש רש"י הפסוק וישובו גם בני ישראל ויבכו עמהם ר"ל דגם קאי על התאוו תאוה שהערב רב שבו מאחרי ה' והתאוו לבשר וישובו גם בני ישראל והתאוו לבשר ואח"כ ויבכו עמהם ר"ל שכולהם בוכים ביחד: ג מקשים העולם מאי ק"ו הוא זה דלמא הא דלא נתנו להם תבן משום דאמרו נרפים הם וגו'. אבל דגים היו נותנים להם. וי"ל דהוכחתם הוא מה הועיל פרעה בתקנתו שלא יתנו להם כדי שתכבד עליהם העבודה דלמא יקנו להם תבן מן המצריים במעות אלא ודאי יודע היה פרעה שהמצריים שונאים את ישראל שאפילו במעות לא ימכרו להן וכ"ש שלא יתנו להם בחנם. ואין להקשות הא אמריק במסכת סוטה כשהיו הולכין נשי ישראל לשאוב מים מן היאור היה הקב"ה מזמין להם דגים בכדיהן וכו'. וי"ל שהם התרעמו מדאי על דגים גדולים ועל זה פירש א"ת שמצריים מחמים להם וכו' והיינו לדגים גדולים: ד פירוש שלא היו אז מזונותינו על ידי קיום המצות כמו שהן עכשיו שהמזונות הם שכר לפעולתם שאם מקיים המצות האדמה תתן יבולה ואם לאו לא תתן הארץ יבולה. אבל במצרים היו מזונותינו באים בלא שום קיום מצוה: ה דק"ל הא המן לבן הוא וזרע גד שחור הוא ולמה אמר כזרע גד

רש"י

שנאספו אליהם בצאתם ממצרים: וישבו. (שם) גם בני ישראל ב ויבכו עמהם: מי יאכלנו בשר. וכי לא היה להם בשר והלא כבר נאמר (שמות י"ב) וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר וגו' וא"ת אכלום והלא בכניסתם לארץ נאמר (במדבר ל"ב) ומקנה רב היה לבני ראובן וגו' אלא שמבקשים עלילה: (ה) אשר נאכל במצרים חנם. א"ת שמצריים נותנים להם דגים חנם והלא כבר נאמר (שמות ה') ותבן לא ינתן לכם אם תבן לא היו נותנין להם חנם דגים היו נותנין להם ג חנם ומהו אומר חנם חנם ד מן המצות (ספרי): את הקשאים. אמר רבי שמעון מפני מה המן משתנה לכל דבר חוץ מאלו מפני שהן קשים למניקות אומרים לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק משל למלך כו' כדאיתא בספרי: הקשאים. הם קוקומברו"ש בלעז: אבטחים. בודיק"ש: החציר. כרישין פוריל"ש ותרגומו ית בוציניא וכו': (ו) אל המן עינינו. מן בשחר מן בערב: (ז) והמן כזרע גד. מי שאמר זו לא אמר זו ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והקב"ה הכתיב בתורה והמן כזרע גד וגו' כלומר ראו באי עולם על מה מתלוננים בני והמן כך וכך הוא חשוב: כזרע גד. עגול כגידא ה זרע

התורה והמצוה

ולר' יהודה (בפרק כיצד מברכין) צ"ב על מיני ירקות ברכה מיוחדת ועל מיני דשאים ברכה מיוחדת, יען שהחיך מרגיש מכל מין הנאה מיוחדת וטעם ערב פרטי, אבל בברכה שאחריה שהוא עד הנאת מעי הכרס לא הבדילו בין המינים כלל וכללו הכל בברכה בורא נפשות, כי בהנאת השביעה לא יובדל כלל מה אכל וממה שבע ואם היה המאכל מר או מתוק פרי עץ או פרי אדמה, וע"כ השוו נוסח הברכה ולא שנו רק בברכת הלחם שסועד או ביין שמגלה בו הנאה מיוחדת למעי הכרס. והנה כח התאוה אשר באדם יתאוה תמיד להנאת הערב להיך מבלי השקף כלל על המועיל והמזיק רק שיהנה ממנו בטעמו לבד, אבל בהכח והבחירה אשר באדם להתאוות אל המועיל ולברוח מן המזיק הבא מצד הערת השכל, יבחר יותר בדבר המועיל הגם שיהיה מר להיך כיון שיועיל לשמירת בריאת גופו אחר אכילה. ולפ"ז בתאוה זו שהתאוו אל הבשר וכבר היה ביניהם שני כתות, הכת הא' שהם הרשעים והערב רב, שהם לא הרגישו במן רק טעם אחד מיוחד לבד, ולא היה ביכלתם ליהנות הנאת החיך מן הבשר ממילא הם התאוו אל הבשר מצד כח התאוה שלהם המתאוה אל הערב להיך שרצו לטעום טעם בשר וערבתו, אבל בני ישראל הצדיקים שהם היו טועמים במן גם טעם בשר, לא יתכן שהתאוו אל הבשר מצד התאוה להנאת הערב דהא היה טעם בשר בתכם וטעמו ערבתו, רק הם רצו בבשר מצד בהירתם והשקם אל המועיל לפי דעתם, כי הגם שהיו טועמים טעם בשר במן מ"מ לא היה זה אלא טעמו בלבד להנאת החיך אבל לא אכלו בשר ממש כי מלאו בטנם במן לא בבשר, והם בהשכם שהבשר מבריא את הגוף ונותן תקוי לעצמותם ומרבה את הדם שזה לא יהיה רק אם יאכלוהו ממש לא אם יטעמו טעמו בחיך, ומצד זה בכו אל הבשר לא מצד התאוה שלא היה מקום לכח התאוה אצלם כלל כיון שמלאו חוקו בהנאת החיך רק מצד רצון הבחירי הבוחר בדבר שהוא לו לתועלת, וז"ש והאספסף אשר בקרבו שהוא הערב רב הם התאוו תאוה מצד כח המתאוי

להתענג

ה כְּלַנָּא בִּסְרָא: ה דְּכִירַן אֲנַחְנָא יַת נוּנַיָּא דַּהֲוֵינָא אָכְלִין בְּמִצְרַיִם מַגָּן יַת בּוֹצִינַיָּא יַת אֲבַטִּיחַיָּא וּכְרָתֵי וּבוֹצְלֵי וְתוּמֵי: ו וּכְעַן נַפְשַׁנָא תְּאִיבָא לֵית כָּל מִדַּעַם אֱלָהֵן לְמַנָּא עֵינָנָא: ז וּמַנָּא כְּבַר זְרַע גַּדָּא הוּא וְחֶזְוֵהּ כְּחֵזוּ בְּדֻלְחָא: ח שָׁיְטִין

ספרי

ה) זכרנו את הדגה (א) (וכי יש בענין שהיו) המצריים נותנים להם דגים בחנם והלא כבר נאמר (שמות ה') ואתם לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם. אם תבן לא היו נותנים להם בחנם ודגים היו נותנים להם בחנם (יומא ע"ה) ומה אני אומר חנם חנם מן המצות. ואת הקשואים. ר' שמעון אומר (שם) מפני מה המן משתנה להם לכל דבר שהיו רוצים חוץ מחמשת המינים הללו. משל למלך שמסר בנו לפרגוג והיה יושב ומפקדו ואומר לו הנראה שלא יאכל מאכל רע ולא ישתה משקה רע ובכל כך היה הבן ההוא מתרעם על אביו לומר שלא מפני שאוהבני אלא שאי אפשר לו שאוכל. וחכמים אומרים המן היה משתנה להם לישראל לכל דבר שרוצים אלא שלא היו רואים בעיניהם שנאמר אין כל בלתי אל המן עינינו. (ב) אין לנו אלא מן בשחר ומן בערב: (ו ז) ועתה נפשנו יבשה אין כל. (שם) (א) אמרו עתיד ליתפח בתוך כרסנו להרגנו יש לך ילוד אשה שאין מוציא מה שאוכל. אמרו לו לר' שמעון ומה אתה מקיים (דברים כ"ג) ויתד תהיה לך על אזנך. אמר להם מה שתגרי כנענים מוכרים להם יצא מהן אבל המן אין יוצא מהם לעולם. שנאמר (תהלים ע"ח) לחם אבירים אכל איש (ב) (במובלע באברים אין כל בלתי אל המן עינינו. את סבור כל מה שאמר זה אמר זה אלא מה שלא אמר זה לא אמר זה. יש) אומרים בלתי אל המן עינינו והמקום מפיים את כל באי העולם ואומר להם בואו וראו על מה אלו מתרעמים עלי והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדלח. כענין שנאמר (בראשית ב') וזהב הארץ ההיא טוב שם הבדולח ואבן השהם. כיוצא בו אתה אומר (שם ל"ח) ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני. (ג) והמקום הסכים על ידו (שם) ולא יסף עוד לדעתה. (כיון שידע שכלתו היא לא יסף עוד לדעתה). כיוצא בו אתה אומר (דברים כ"ה) ואתה עיף ויגע. על ישראל הוא אומר ואתה עיף ויגע. ועל עמלק הוא אומר (שם) ולא ירא אלהים. כיוצא בו (שופטים ה') מדוע בושש רכבו לבוא אמרה אמו של סיסרא (ד) (שם) חכמות שרותיה תעננה (אף היא תשיב אמריה לה. אמרה אשתו (שם) הלא ימצאו יחלקו שלל. נתגלו דברים שאמרה אמו של סיסרא לדבורה ברוח הקודש. אמר לה) אל תצפי לבנך סיסרא מעתה. (שם) כן יאבדו כל אויביך ה'. כיוצא בו (ש"א ל"ד) אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה עד כאן אמרו צדיקים אבל רשעים אמרו (שם) אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר. (ה) אמרו (לו) עשר מכות היו לו והביאם על המצריים

הגהות (א) אפשר שהיו המצריים נותנין כו' רש"א המן כו': (א) רש"א אמרו עתיד כו': (ב) שמובלע באברים בלתי אל המן עינינו והמן כזרע גד לבן את סבור מי שאמר זה אמר זה מי שאמר זה לא אמר זה ישראל אומרים כו': (ג) והכתוב אומר ולא יסף עוד לדעתה, כי"ב כו': (ד) חכמות שרותיה תעניה אמרה אשתו וכלותיה אף היא תשיב אמריה לה נתגלו הדברים שאמרו לדבורה ברוה"ק אמרה לה אל תצפי לבנך כו': (ה) אמרו עשר מכות כו':

התורה והמצוה

להתענג מן הבשר בהנאת חוש הטעם כי לא טעמו טעם בשר כלל. וישובו ויבכו גם בני ישראל הצדיקים אלא חסר להתאוסס הנאת טעם הבשר בכו לאמר מי יאכילנו בשר, שאמרוהו בפה בלבד מצד בחירתם השופט על טיב הבשר להועלת הבריאות ולא נלחצו לזה ע"י כח התאוה שירצה בזה:

(ה) זכרנו, אמרו הגם שמצד הנאת החיך אין אנו צריכים אל הבשר והדגים, כי בעת שנרצה לטעום טעם דגים הכר את הדגה שאכלנו במצרים והטעם שהרגשנו בו אז נרגיש בו גם עתה, אך הלא זה רק להשקיט תאות הערב אבל לענין התועלת שיושג מאכילת הבשר לבריאות הגוף בלד זה מה שזכרנו בעת אכילת המן את הדגה אשר נאכל במצרים לטעום טעם דג גם עתה הוא חנם וללא הועיל, ודומה באמת כאלו זכינו את הקשואים ואת האבטיחים שאז בודאי לא יטעמו גם טעם בשר בהכם, כן אם זוכרים טעם דג ובשר הגם שיטעמו טעמו במן הוא לחנם כי לא בא בשר אל מעיהם רק מן לבד, כי בכל זאת:

(ו) ועתה נפשנו יבשה, כאלו יחלוש הרעב בכח המדמה שלא שאוכל בשר ובאמת אין כל, כי בלתי אל המן עינינו, שבאמת הוא רק מן לא בשר, וכן אמר בספרי (פסקא פז) וחכ"א המן היה משתנה לישראל לכל דבר שרוצים אלא שלא היו רואים בעיניהם שנאמר אין כל בלתי אל המן עינינו, לעינינו אין לנו אלא מן בשחר ומן בערב:

(ז) והמן, שב להודיע שני הענינים אשר היה במן אשר בעבורו חולק טעם בתאוה זו לשתי כתות, שהמן מצד עצמו לפי תכונת המקום אשר ירד משם כזרע גד הוא, שזה מורה אם על דקות אמרו שיוצא כזרע גד הדק מאד ולא היה צריך טחינה ובשול ושאר תקוני המאכל, ואם על שפע הרותגיה שמצא בו מצד

פניט

הוּא וְעֵינוֹ כְּעֵין הַבְּדֹלַח׃ ס שָׁטוּ הָעָם וְלָקְטוּ וְטָחֲנוּ בָרֵחַיִם אוֹ דָכוּ בַּמְּדֹכָה וּבִשְּׁלוּ בַּפָּרוּר וְעָשׂוּ אֹתוֹ עֻגוֹת וְהָיָה טַעְמוֹ כְּטַעַם לְשַׁד הַשָּׁמֶן׃ ס וּבְרֶדֶת הַטַּל עַל־

בעל הטורים

(ח) טעמו ד'. הכא ואידך שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא על שמריו על כן עמד טעמו בו (ירמיה מ"ח) וישנו את טעמו (ש"א כ"א) בשנותו את טעמו גבי דוד (תהלים ל"ד) מואב שהיה שקט עמד טעמו אבל דוד שגלה ממקום למקום בשנותו את טעמו ודור המדבר אף על פי שגלו ממקום למקום לא שינו את טעמן בשביל המן שנאמר בו וטעמו שלא ישנה טורח אלא לאוכלי המן:

רש"י

קולייד"ר: כבדלח. שם אבן טובה קריסט"ל: (ח) שטו. אין שייט אלא לשון טיול אישבנויי"ר בלע"ז בלא עמל: וטחנו ברחים וגו'. לא ירד ברחים ולא בקדרה ולא במדוכה אלא משתנה היה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבושלין: בפרור. קדרה: לשד השמן. לחלוח של שמן כך פירשו דונש ודומה לו (תהלים ל"ב) נהפך לשדי בחרבוני קיץ והלמ"ד יסוד כך מפרש לחלוחי בחרבוני קיץ ורבותינו פירשוהו לשון שדים אך אין ענין שדים אצל שמן וא"א לומר לשד השמן לשון (דברים ל"ב) וישמן ישורון שאם כן היה הלמ"ד נקוד קמץ קטן וטעמו למטה תחת המ"ם עכשיו שהמ"ם נקוד פתח קטן (סגול) והטעם תחת השי"ן לשון שמן הוא והשי"ן הנקודה בקמץ גדול והיא נקודה בפתח קטן מפני שהוא סוף פסוק. ד"א לשד לשון נוטריקון ליש שמן דבש כעיסה הנלושה בשמן וקטופה בדבש ותרגום של אונקלוס דמתרגם דליש במשחא מסב לפתרונו של דונש ש שהעיסה הנלושה בשמן לחלוחית שמן יש בה:

שפתי חכמים

גד אלא וכו': צ מדכתיב והמן עינו כעין הבדולח מאי רבותא שהי' כעין הבדולח והא דוך במדוכה ובשלו בפרור ואז היה משתנה לכ"פ ולא ירד ברחים וכו': ק פי' של נהפך לשדי וגו': ר פי' ליש שמן ודבש וזה שכתב אחר זה כעיסה הנלושה בשמן וקטופה בדבש: ש וא"ת והלא יותר נוטה לפתרונו של נוטריקון. וי"ל דבנוטריקון הוזכר דבש והתרגום לא מזכיר דבש. והרא"ם כתב ז"ל פי' ולא כפתרון של רבותינו זכרונם לברכה שפירשו מלת שדים אבל לא לאפוקי לשון נוטריקון שגם הוא

ספרי

שוב אין לו מכה מעתה. אמר להם המקום אתם אומרים שאין לי מכה. אביא עליכם מכה שלא נהייתה מעולם והיה אחד מהם יושב (בטחור) ועכבר יוצא מן התהום ושומט את בני מעיו וחוזר לתהום. וכה"א (ש"א ה') ותכבד יד ה' על האשדודים. כיוצא בו (ירמיה כ"ו) ויאמרו כל השרים וכל העם אל הכהנים אין לאיש הזה משפט מות ויקומו אנשים מזקני הארץ ויאמרו אל כל קהל העם מיכה המורשתי היה נביא ההמת המיתו חזקיה מלך יהודה עד כאן אמרו צדיקים. אבל רשעים מהם אומרים (שם) גם איש היה מתנבא בשם ה' אוריה בן שמעיהו וישמע המלך יהויקים ויבקש המלך המיתו וגו' וישלח המלך יהויקים אנשים על מצרים ויוציאו את אוריה. אמרו כשם שאוריה נהרג כך ירמיהו חייב ליהרג (שם) אך יד אחיקם בן שפן היתה את ירמיהו לבלתי תת אותו ביד העם להמיתו. כיוצא בו (רות ג) חי ה' שכבי עד הבקר לפי שהיה יצר הרע יושב ומצערו כל הלילה ואומר אתה פנוי ומבקש אשה והיא פנויה ומבקשת איש (ו) מלמד שהאשה נקנית בבעילה. עמוד ובוא אליה ותהי לך לאשה. נשבע ליצרו הרע חי ה' אם אגענה ולאשה אמר שכבי עד הבוקר. אף כאן אתה אומר (ז) אין כל בלתי אל המן עינינו. את סבור שעל מה שאמר זה לא אמר זה ועל שאמר זה לא אמר זה. ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והמקום מפיים ואומר להם (ח) תבואו וראו כולם. כדכתוב לעיל עד שם הבדולח ואבן השהם:

(ח) שטו העם ולקטו. יכול מפני שמצטערים עליו

הגהות (ו) ואתה יודע שהאשה נקנית כו': (ז) בלתי אל המן עינינו את סבור מי שאמר זה אמר זה ולא מי שאמר זה אמר זה ישראל כו': (ח) בואו וראו על מה אנו מתרעמים עלי והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדולח כענין שנאמר זהב הארץ ההיא טוב שם הבדולח ואבן השהם:

התורה והמצוה

ענין הרומזי דרשו חז"ל כזרע גד שמושך לבו של אדם כאגדה, שמבואר שהאגדות יש בהם פנימיות וסודות נעלמים אשר טוב להסתירם מן ההמון, ועל היותו מוכן להתהפך לכמה גוונים אמר ועינו כעין הבדלח, כמו שהבדלח בהיותו גשם ספירי יתראו בו כל המראות המקבילות אליו, כן היה המן מוכן שימלאו בו כל הטעמים שכוונו אוכליו לטעום בו. אולם כ"ז היה רק לצדיקים, אבל (ח) שטו העם, הוא כמו שפי' חז"ל בזוהר ובמדרש מלשון שטות, יצ"י מה ששטו העם מדרך ה' ולא היו מוכנים לקבל טרחו הרוחניים כי

עַמָּא וְלָקְטִין דְּצָבֵי טָחִין בְּרֵיחַיָּא אוֹ דְּצָבֵי דָּאִיךְ בִּמְדָכְתָּא וּמְבַשְּׁלִין לֵהּ בְּקִדְרָא וְעָבְדִין יָתֵהּ גְּרִיצָן וַהֲוָה טַעְמֵהּ כִּטְעַם דְּלִישׁ בִּמְשַׁחָא : ס וְכַד נָחֵית טַלָּא עַל

ספרי

עליו בשעת לקיטתו היו מתרעמים ת"ל (א) שטו העם. לפתח ביתו היה יושב ומלקט פרנסתו ופרנסת ביתו ואחר כך (שמות ט"ז) וחם השמש ונמס: וטחנו ברחים. והלא לא ירד לרחים לעולם אלא (יומא ע"ה) מלמד שנשתנה להם לכל הנטחנים ברחים: או דכו במדוכה. והלא לא דכו במדוכה לעולם אלא מלמד שנשתנה להם לכל (ב) הדוכים במדוכה. יכול לא היה משתנה להם אלא לאלו בלבד מנין אתה אומר (שם) כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נצרכה אשה למיני בשמים אלא מן המן היתה מתקשטת (ג) ת"ל דכו או דכו ואומר (דברים ב') זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר: ובשלו בפרור. והוא לא ירד לקדירה לעולם אלא מלמד שנשתנה להם לכל המתבשלים בקדירה: ועשו אותו עוגות. והלא לא ירד לתנור לעולם אלא מלמד שנשתנה להם לכל המתאפים בתנור. יכול לא היה משתנה אלא לאלו בלבד מנין לשאר המתלקטים שבשדה (ד) ת"ל לקטו ולקטו משל לאדם שאמר רוצה אני שאוכל ענבים רוצה אני שאוכל תאנים: והיה טעמו כטעם לשד השמן. (ה) זהו לשון טורקוס. ד"א משמש לשלשה לשונות הלייש והשמן והדבש. כלייש זה שעירוך בשמן ומקוטף בדבש כך היתה ברייתו של מן וכך היו ישראל כשרים אוכלים אותו. ד"א והיה טעמו כטעם לשד השמן. מה הדד הזה לתינוק עיקר והכל טפילה לו כך היה המן עיקר לישראל והכל טפילה להם. ד"א מה הדד הזה אפילו תינוק יונק הימנו כל היום כולו אינו מזיקו כך המן אפי' ישראל אוכלים הימנו כל היום כולו אינו מזיקן. ד"א מה הדד הזה שהוא מין אחד ומשתנה למינים הרבה כך היה המן משתנה להם לישראל לכל דבר (ו) שהם רוצים. משל אומר לאשה אל תאכלו שום ובצל מפני התינוק. ד"א מה הדד הזה התינוק מצער בשעה שפורש ממנו כך היו ישראל מצטערים בשעה שפרשו מן המן שנאמר (יהושע ה') וישבות המן (ז) ממתרת משל אומרים לאדם מפני מה אתה אוכל פת שעורים מפני שאין לו פת חטים. מפני מה אתה אוכל חרובים מפני שאין לו דבילה. (כל) אלו היה בית של ישראל. (קדושין ל"ה) אותה קמיצה שקמצו ביום שמת בו משה שאכלו ממנו כל מ' (שנה) לא רצו לאכול מתבואת ארץ כנען:

(ט) וברדת הטל. מלמד שהיה יורד על האסקופים ועל המזוזות יכול יהיו אוכלים מטונף ומלוכלך ת"ל (שמות ט"ז) והנה על פני המדבר דק מחספס. כגליד היה יורד תחלה ונעשה לארץ כמין אסקופלא והמן יורד עליו ומשם היו ישראל מלקטים ואוכלים הרי למטה. אבל למעלה יכול יהיו השקצים והזבובים שוכבים עליו ת"ל (שם) ותעל שכבת הטל. (יומא ע"ה) מלמד שהיה מונח (כמין דלוסקמא) כאלו מונח בתוך דלוסקמא והם קורים קריאת שמע ומתפללים ואדם יוצא לפתח ביתו ומלקט פרנסתו ופרנסת ביתו ואחר כך (שם) וחם השמש ונמס. (שם ע"ו) כיוצא בדבר ר' שמעון אומר מפני מה לא היה יורד בפעם אחת בשנה כדי שיהפכו את לבן לאביהם שבשמים. משל למה"ד למלך שגזר על בנו להיות מפרנסו פעם אחת בשנה ולא היה מקביל פני אביו אלא בשעת פרנסתו. פעם אחת חזר וגזר עליו להיות (ח) מפרנסתו בכל יום אמר הבן אפילו איני מקבל פני אבי אלא בשעת פרנסתי די לי כך ישראל היו בביתו של אדם חמש זכרים או חמש נקבות היה

הגהות (א) וילקטו העם ולקטו: (ב) המדוכים: (ג) ת"ל או דכו ובשלו בפרור והלא כו': (ד) ת"ל ולקטו ואח"כ זה מ' שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר כאדם שאומר רוצה אני לאכול ענבים ומוסיפים לו תאנים ונותנים לו. והיה כו': (ה) זה לשון נוטריקון משמש לשלשה לשונות ליש שמן ודבש. כליש זה שקטוף בשמן ודבש כך כו': (ו) שהיו רוצים חוץ מה' המינים את הקשואים וגו' משל אומרים כו': (ז) ממתרת וגו' ויאכלו פעם מעבור הארץ משל אומרים כו' כך אלו היה כו' כל מ' יום לא רצו כו': (ח) פרנסתו בכל יום והיה מקבל פני אביו בכל יום כך ישראל ס':

התורה והמצוה

הן רמזים, ע"כ מפרש אלה לגריעותא בשלשה דברים, [א] ולקטו שהוצרכו ללקטו הפך הצדיקים שירד אל פתח בתיהם, [ב] וטחנו ברחים או דכו במדוכה ובשלו בפרור שמלמד שנתגשם אצלם הוצרכו לתקנו ע"י הטחינה והבשול והדיכה עד שיהיה ראוי לאכילה, [ג] והיה טעמו המיוחד כטעם לשד השמן שלא התהפך אצלם לטעמים חלוקים ולא הרגישו בו רק טעם לשד השמן לבד:

(ט) וברדת. אחר שספר שלש המגרעות שהיה במן אצל הרשעים, וכבר הזכיר (בפסוק ז') שהיה שהיה לשבח אצל הצדיקים כמ"ש והמן כזרע גד הוא, ולא הזכיר שהצדיקים ירד להם המן אל פתח בתיהם ולא הוצרכו ללקטו בשדה, לכן אמר פה כי לצדיקים ברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו במחנה, ולא הוצרכו ללקטו מן השדה, וכבר כתבתי בזה בפי' פ' המן בפ' בשלח עיי"ש, ור"ל שהלקיטה היה רק

הַמַּחֲנֶה לָיְלָה יֵרֵד הַמָּן עָלָיו׃ י וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בֹּכֶה לְמִשְׁפְּחֹתָיו אִישׁ לְפֶתַח אָהֳלוֹ וַיִּחַר־אַף יְהוָה מְאֹד וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה רָע׃ יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לָמָה הֲרֵעֹתָ לְעַבְדֶּךָ וְלָמָּה לֹא־מָצָתִי° חֵן בְּעֵינֶיךָ לָשׂוּם אֶת־מַשָּׂא כָּל־הָעָם הַזֶּה עָלָי׃ יב הֶאָנֹכִי הָרִיתִי אֵת כָּל־הָעָם הַזֶּה

° חסר א'

בעל הטורים

(יא) ולמה לא מצתי חן חסר אל"ף ואידך גבי איוב (איוב ב') ערום יצתי חסר אל"ף לומר אם לא מצאתי חן בעיניך

רש"י

(י) בכה למשפחותיו. משפחות משפחות נאספים ובוכים לפרסם תרעומתן בגלוי ורבותינו אמרו למשפחותיו על עסקי משפחות על עריות הנאסרות להם

שפתי חכמים

הוא משה לפתחו של דוכס: ת וא"ת והא כבר נאסרו להם עריות ולמה לא בכו כבר. וי"ל דקודם שנחלקו למחנות היו הכל מעורבין ביחד והיו שכיחות אצלן העריות אבל משנחלקו למחנות היו כל שבט ושבט לבד ולא היו נשים של שבט זה אצל שבט זה אלא הכל של שבט אחד א"כ עד שלא היו נחלקים למחנות היו כל השבטים מעורבין זה בזה והיו שכיחין אצל אחר נשים שאינן עריות לא היו חוששין על העריות אבל משנחלקו ונשאר כל שבט ושבט בפ"ע ולא נשאר בהדדי אלא העריות דהיינו של אותו שבט לכך בכו. וה"ה כפירוש הרא"ם שפירש אע"פ שהיתה כל התורה מסורה בידו של משה מ"מ אפשר שלא נאמרה פרשת עריות לישראל עד סמוך לנסיעתן מהר סיני. (קצ"מ) בשם בעל מנחה בלולה שצרפו תלונות העריות לתלונות המן לפי שאמרו במדרש שהעומר היה מגלה על הממזרים בן של מי הוא שבאיזה אהל שנמצא עומר שלו הוא היה אביו לכך נתרעמו על המן ועיקר תלונתם על איסור העריות ע"כ:

ספרי

יושב ומצפה ואומר שמא לא ירד המן למחר ונמצינו (ט) מתים ברעב יהי רצון מלפניך שירד ונמצאו הופכים את לבם לשמים. (פסחים ח') כיוצא בדבר ר' דוסתאי ברבי יוסי אומר מפ"מ לא ברא המקום חמין בירושלים כחמי טבריה כדי שלא יאמר אדם לחברו נלך (י) ונעלה לירושלים הא אם אין אנו עולים אלא בשביל רחיצה אחת דיינו ונמצאת עליה שלא לשמה: (י) וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו היה ר' נהוראי אומר (א) מנין שהיו ישראל מצטערים (יומא ע"ה) בשעה שאמר להם משה לפרוש מן העריות מלמד שהיה אדם נושא את אחותו ואחות אביו ואחות אמו. ובשעה שאמר להם משה לפרוש מן העריות היו מצטערים: בוכה למשפחותיו. לפי שנגבה לבם בחטא נזדווגו משפחות משפחות והוא אומר את הדבר ברבים: איש לפתח אהלו. מלמד שהיו ממתינים למשה עד שיוצא מפתח בית המדרש והם יושבים ומתרעמים: ויחר אף ה' מאד (ב) ובעיני משה רע. כאן הקב"ה ממיך ומשה מגביה אבל במעשה העגל הקב"ה מגביה ומשה ממיך: (יא יב) ויאמר משה אל ה' למה הרעות לעבדך וגו' האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו וגו'. והיכן דבר לו כן בשעה שאמר לו (שמות ל"ב) לך נחה את העם

הגהות (ט) מתים ברעב ונמצא כולם מכוונים לבם לאביהם שבשמים ר' דוסתאי ב"ר ינאי אומר א"כ הבן אומר אפילו איני מקבל פני אבי אלא בשביל פרנסתי די לי ונמצא הקבלה שלא לשמה אלא שיאכל אותו כהוגן הם ד"א מפני מה האדן. כי"ב אתה אומר ר' דוסתאי ב"ר ינאי אומר מפני מה כו': (י) ונעלה לירושלים לרחוץ בחמין אם אין כו': (א) מכאן: (ב) ובעיני משה רע ויאמר משה אל ה' וגו' כאן כו':

התורה והמצוה

(יו"ד) וישמע, ר"ל הנה במה שבכו הרשעים בעבור הבשר לא היה בזה רע כ"כ כי הם לא טעמו במן טעם בשר ולכן התאוו תאוה אל הבשר, אבל משה שמע את העם בוכה למשפחותיו, ומי היו הבוכים, אומר, איש לפתח אהלו, אותן האנשים שירד המן לפתח אהליהם הם בכו והתרעמו על המן ועל זה חרה אף ה' מאד, כי אלה שירד המן לפתח אהליהם הרגישו במן טעם בשר להשקיט המית תאותם ולמה היה להם לבכות, אין זה כי אם שחפשו עלילה למרות כבוד ה' וכמ"ש חז"ל שבכו על משפחות שנאסרו להם שהיה קשה בעיניהם עול המצות שנתן להם ואסר להם את העריות, ובעיני משה רע, כי המרי הבא מצד בהירת השכל קשה יותר מן החטא הבא בסבת התאוה כמו שיבואר אח"ז, ומצד זה חטא הצדיקים היה קשה יותר [א] מצד שחטאם לא נצמח ע"י התאוה רק זדון לבם השיאם לזה, [ב] שהיה החטא מצד השכל אשר אין לזה תרופה, וע"ז בעיני משה רע כי ידע הטעות שימשך מזה, וגם שהדבר הרע למשה בפרטות כי הוא היה נוגע בדבר כמו שיבואר:

(יא) ויאמר משה אל ה' למה הרעות לעבדך, לבאר פסוקים אלה נצטרך להקדים עוד הקדמה אחת.

הנה

אונקלוס

משריתא ליליא נחית מנא עלוהי: י ושמע משה ית עמא בכן לזרעיתהון גבר בתרע משכנה ותקיף רגזא דיי לחדא ובעיני משה ביש: יא ואמר משה קדם יי למא אבאשתא לעבדך ולמא לא אשכחית רחמין קדמך לשואה ית מטול כל עמא הדין עלי: יב האב אנא לכל עמא הדין אם בני אנון דאמרת לי סוברהי בתקפך כמא דמסובר תרביא ית ינקא על ארעא די קימתא

ספרי

העם אל אשר (א) דברתי לך לפיכך הדבר תלוי בך או לא תלוי בך ת"ל וידבר ה' אל משה ואל אהרן **ויצום** אל בני ישראל. אמר להם היו יודעים שסרבנין וטרחנין הם (אלא) **על** מנת שתקבלו עליכם שיהיו מקללים אתכם וסוקלים אתכם באבנים:

הגהות (א) דברתי לך הדבר תלוי בך ואומר וידבר ה' אל משה כו' וטרחנין הם על מנת כו':

התורה והמצוה

הנה מה שהמן שירד לישראל במדבר היה מזון אלהי רוחני לחם מן השמים אשר לא נעשה כן בשום **דור**, היה זה בהכרח בסבת אדון הנביאים שהמן ירד בזכותו, כמ"ש שלשה פרנסים טובים עמדו לישראל משה אהרן ומרים, והיה המן בזכות משה והבאר בזכות מרים וענני הכבוד בזכות אהרן, מבואר שספוקם בכל צרכיהם הכוללים שהם המאכל והמשתה והכסות והדירה הגיע להם ע"י שלשה רועים האלה, וכמו שאלה היו אנשים גדולי המעלה נבדלים מן הטבע ונעלים ממנו, כן בהכרח שהפרנסה אשר הורד בזכותם יהיה ג"כ למעלה מן הטבע ובאופן שגב וביחוד מרע"ה אשר לפניו ולאחריו לא קם כמוהו והיה דבק ברוחניות היה מן הנמנע שיושפע על ידו ענין טבעי גשמי, עד שכבר כתבו הקדמונים טעם אחד שלא נכנס משה לארץ משום דהנהגת משה היה כולו למעלה מן הטבע כמו שהיה ענינו כל ימי חייו ובכבוש הארץ היה מן הנמנע להיות על ידו בענין טבעי אשר כן היה מצטרך בעת הזאת כמ"ש במק"א, וע"כ הוצרך להעמיד לכבוש הארץ פרנס פחות ממנו במדרגה אשר יוציאם ואשר יביאם כדרך הטבע, ונשאתי ע"ז משל מלך שכבש מדינה חדשה באיי הים בקצה הישוב ושלח שם את בנו הבכור להנהיגה, שזה ידוע שבן המלך לא יוכל להנהיג את העם בצרכם בעבודת האדמה והנהגה שפלה, רק הוא ינהיג הנהגה המדינית בתת להם חקים ומשפטים ונמוסים אשר על פיהם יתנהגו, ויסדר צבא המלחמה ויתר ההנהגה הכוללת, ועת יצטרכו להנהגה פחותה מזו שהיא עבודת האדמה ונטיעת האילנות וכדומה בהכרח לשלוח להם איש אחר פחות מבן המלך במדרגה שהוא יסדר להם הדברים האלה אשר לא יוכל עליהם בן המלך מגדל שרשו ומהלכו שגדל בעניני המלוכה לא בעניני עבודת האדמה, ואם יצוה המלך לבנו הבכור לאמר רד מכסא מלכותך ולא לסדר עניני העם בעבודת האדמה הלא בזה ישפילנו ויורידנו ממעלתו, וזה הענין עצמו היה במשה שכל עוד שהיה במעלתו הרוחנית כאחד מלאכי מרום היה מן הנמנע שישפיע להם בשר שהוא מאכל גשמי, ולא יוכל ע"ז רק אם ירד ממעלת נבואתו הגדולה אל ההנהגה הטבעיית **וזה** הרע בעיניו מאד, ועז"א ובעיני משה רע, כי השם שעי"כ ירד ממדרגתו הרוחנית, וע"ז בא להתלונן על מה ששם ה' משא כל העם עליו שהוא ישפיע להם לחם ופרנסה, שזה אינו מוטל עליו כלל יען היותו אליהם במדרגת המלמד אל התלמיד שלא הוטל עליו לפרנסו שזה חיוב של האב לא של המלמד, וכבר דייקו חז"ל במ"ש כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו, כי ידוע שנפש האדם לה ג' כחות, שהם טבעית חיונית ומשכלת, ושני כחות הראשונים סבתם הם האב והאם ע"י הזרע אשר הולידו, משא"כ הנפש המשכלת סבתה הוא המלמד המוציא כחות הנפש הזאת מהיולאניתה אל השלמות להיות שכל בפועל, וע"ז דקדקו שכל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו, כי ידוע שיציאת כח השכל אל הפועל מתחיל אחר הלידה, שכבר יתראה בהנולד תיכף שיתעורר לקראת הנגים מזמירים ושמע הקולות, אבל כחות נפש הטבעית והחיונית ימצאו תיכף בעת יצירתו בבטן האם, ועז"א כאלו ילדו שהוצאת השכל אל הפועל יחשב אל הלידה לא אל יצירתו שאז אין בו עדיין הרגשת השכל, ומבואר לפ"ז שלא הוטל על המלמד רק לפרנס את הנפש המשכלת אשר הוא האב אליה ולתת לה טרף חוקה בלמודים אמתיים ודעות נכונות, אבל לא לפרנס את הנפש הצומחת והחיונית בדי להם ומזון שזה מוטל על האב והאם שהם הוציאו את הנפשות האלה אל המציאות, וז"ש **למה הרעות לעבדך** וגו' **לשום את משא כל העם הזה עלי** שמלבד שאלמדם תורה וחקים שזה מוטל עלי אמנם לכלכלם במזונות ספוקם ג"כ שזה אינו מוטל עלי כלל, כי:

(יב) **האנכי הריתי את כל העם הזה הגם אם אנכי ילדתיהו**, ר"ל אף שאנכי ילדתיהו כי כל המלמד את בן חברו תורה כאלו ילדו ומגד זה חויבת ללמד דעת ושכל וחכמה, אבל וכי אנכי הריתי אותם שאהיה כאב ואם שמחויבים לכלכלם גם בלחם ובשר, עד כי **תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האומן את** היונק שהוא מחויב לפרנסו גם במזונותיו וזה אינו מוטל עלי כלל:

אִם־אָנֹכִי יְלִדְתִּיהוּ כִּי־תֹאמַר אֵלַי שָׂאֵהוּ בְחֵיקֶךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת־הַיֹּנֵק עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתָיו׃ יג מֵאַיִן לִי בָּשָׂר לָתֵת לְכָל־הָעָם הַזֶּה כִּי־יִבְכּוּ עָלַי לֵאמֹר תְּנָה־לָּנוּ בָשָׂר וְנֹאכֵלָה׃ יד לֹא־אוּכַל אָנֹכִי לְבַדִּי לָשֵׂאת אֶת־כָּל־הָעָם הַזֶּה כִּי כָבֵד מִמֶּנִּי׃ טו וְאִם־כָּכָה ׀ אַתְּ־עֹשֶׂה לִּי הָרְגֵנִי נָא הָרֹג אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאַל־אֶרְאֶה בְּרָעָתִי׃ פ טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֶסְפָה־לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָדַעְתָּ כִּי־הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וְלָקַחְתָּ אֹתָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְהִתְיַצְּבוּ שָׁם

בעל הטורים

למה ילדתי מבטן אמי: (יב) האמן תגין על הה"א שבחמשה דברים אב זוכה לבנו ואלו הן בנוי בכח בעושר בחכמה בשנים. בנוי שנאמר יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם. בכח שנאמר גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך. בעושר שנאמר נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם כל היום חונן ומלוה וזרעו לברכה. בחכמה שנאמר תחת אבותיך יהיו בניך תשיתמו לשרים בכל הארץ וכתיב לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך. בשנים דכתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה. (עתוי"ט מ"ע פ"ב דעדיות) וכשם שהאב זוכה להם כך מחייב אותם בה' דברים הילופם דכתיב (ש"ב ג') יחולו על ראש יואב ועל כל בית אביו ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם. זב תחת הכח שהזיבות מתשת הכח ומצורע תחת הנוי כי הצרעת מגונה על הבריות ומחזיק בפלך כנגד שאין בו חכמה (אולי רומז ע"ד שאחז"ל אין חכמת אשה אלא בפלך) ונופל בחרב קצר ימים וחסר לחם זה עוני תחת העושר נמצא שהצדיק מזכה לבניו בחמשה דברים והרשע מחייב לבניו בחמשה דברים חילופם: (טז) אספה לי שבעים איש כנגד שבעים נפש שירדו למצרים וכנגד ע' אומות וכנגד ע' שמות שיש להקב"ה ואלו הן. אל. (אלים) (אלהים) י"י. (אדני) אחד. אדון. אדיר. אהיה. אמיץ. אמת. ארך אפים. אחרון שאין מוסר מלכותו לאחר. אמונה. אשכול הכופר. ברוך. בורא. גדול. גאה. גואל. גבור. דגול. יודע ועד. זוכר. חי. חסיד. חנון. חוקר. חסין. חכם. טוב. טהור עינים. ישר. יושב סתר. יושב קדם סלה. כבוד. מתחסד. נורא. נשגב. נאה. נוצר חסד. נושא עון. נושא פשע. נושא חטאה. נוקם. נוטר (נקה) (סלה) (כלה) עליון. עוזר. עזוז. פודה. (פוקד) צור. צבי. צבאות. קדוש. קנא. קרוב. רחום. רם. ראשון שלא קבל מלכותו מאחר. רב חסד. שומר. שופט. שלטון. שר. שוכן עד. תמים. תקיף. וע' שמות של ישראל ואלו הן. אשת נעורים. אילי הצדק. אלופים. אחים. אהובים. אום. אם. אישים. אסירים. אדירים. אילים. אגוז. איומה. אגודה. בניה. (בני) אל חי (בני) בכור. בחירים. בתי. ברה. בעולה. גוי גדול. גן נעול. גל נעול. גפן. העמוסים. הנשואים. זרע קדש. חכמים. טובים. יחידים. יקירים. ישראל. ישרון. יעקב. יוסף. יהודים. ילדים. ידידים. כלה. כנה. כרם. כהנים. משרתים. מלכים. מעין חתום. נחלה. נדיבים. נאוה. נער. נטע. סגולה. עליונים. ענוים. עדה. עברים. עבדים. עמים. פדוים. פוריה. צאן. צדיקים. קדושים. קמים. רעים. רבים. שבטי יה. תמימים. ע"כ (א"ה אולי צריך גם כאן להוסיף בני אברהם. בני יצחק) וע' שמות לירושלים

רש"י

להם (ספרי): (יב) כי תאמר אלי. שאתה אומר אלי א שאהו בחיקך והיכן אמר לו כן (שמות ל"ב) לך נחה את העם ואומר (שמות ו') ויצום אל בני ישראל על מנת שיהיו סוקלים אתכם ב ומחרפים אתכם: על האדמה אשר נשבעת לאבותיו. אתה אומר לי לשאתם ג בחיקי: (טו) ואם ככה את עשה לי. תשש כחו של משה כנקבה ד כשהראהו הקב"ה הפורענות שהוא עתיד להביא עליהם על זאת אמר לפניו א"כ הרגני תחלה: ואל אראה ברעתי. ברעתם היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וזה אחד מתקוני סופרים ה בתורה לכנוי ולתקון לשון: (טז) אספה לי. הרי תשובה לתלונתך ו שאמרת לא אוכל אנכי לבדי: והזקנים הראשונים היכן היו והלא אף במצרים ישבו עמהם שנאמר (שמות ג') לך ואספת את זקני ישראל אלא

שפתי חכמים

א וזה עתיד במקום בינוני אבל לא עתיד כמשמעו דאם כמשמעו מאין ידע זה ומלת כי משמש הכא לשון דהא שהוא לשון אשר: ב ר"ל שהיו סובלין מהם: ג דקשה לרש"י דקרא הכי משמע כאשר ישא האומן את היונק על האדמה וכי אומן נושא את היונק על האדמה אשר נשבע ומתרץ דעל האדמה וגו' קאי אשאהו בחיקך: ד דה"פ של קרא ואם ככה ר"ל שעתיד אתה לעשות כן לישראל את עושה לי ר"ל כנקבה עשית לי כלומר דאת אומרים למכה לנקבה כמו שאומרים אתה לזכר. והטעם מוכיח שיש פסיק בין ככה לאת דא"ל דקאי על לא אוכל וגו' כי אין הצער של התלונה גורם כ"כ רעה שיאמר הרגני נא הרוג אלא בשביל הפורענות שהוא עתיד להביא על ישראל אמר זה: ה ר"ל כדרך סופרים כשכותבין ספרים מגיהין אותן דרך כתיבתן כך צוה הקב"ה למשה כשכתב התורה לתקן הלשון: ו דאל"כ מה ענין פרשה זו אצל פרשה התלונה הסמוכה

לַאֲבָהָתוֹהִי: יג מְנַן לִי בִּשְׂרָא לְמִיהַב לְכָל עַמָּא הָדֵין אֲרֵי בָכַן עֲלַי לְמֵימַר הַב לָנָא בִסְרָא וְנֵיכוּל: יד לֵית אֲנָא יָכִיל בִּלְחוֹדִי לְסוֹבָרָא יָת כָּל עַמָּא הָדֵין אֲרֵי יַקִּיר מִנִּי: טו וְאִם כְּדֵין אַתְּ עָבֵד לִי קְטֻלְנִי כְעַן קְטוֹל אִם אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ וְלָא אֶחֱזֵי בְּבִישְׁתִי: טז וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה כְּנוֹשׁ קֳדָמַי שַׁבְעִין גַּבְרָא מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יְדַעְתְּ אֲרֵי אִנּוּן סָבֵי עַמָּא וְסָרְכוֹהִי וּתְדַבַּר יָתְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִתְעַתְּדוּן

רש"י

אלא באש תבערה מתו וראוים היו לכך מסיני דכתיב (שמות כ"ד) ויחזו את האלהים שנהגו קלות ראש כנושך פתו ומדבר בפני ז המלך והוא (שם) ויאכלו וישתו ולא רצה הקב"ה ליתן אבלות במתן תורה ופרע להם כאן: אשר ידעת כי הם וגו'. אותן שאתה מכיר שנתמנו עליהם שוטרים במצרים ח בעבודת פרך והיו מרחמים עליהם ומוכים על ידם שנאמר (שמות ה') ויכו שוטרי בני ישראל עתה יתמנו בגדולתן כדרך שנצטערו בצרתן: ולקחת אתם. קחם בדברים אשריכם שנתמניתם פרנסים על בניו של מקום: והתיצבו שם עמך. כדי שיראו ישראל וינהגו בהם גדולה וכבוד

שפתי חכמים

הסמוכה לה: ז כך הם אוכלים ושותים ומסתכלין בשכינה: ח דאל"כ כיון דבכל היו שוטרי העם למה צריך עכשיו למנותם: וא"ת

ספרי

(יג) מאין לי בשר. וכי אחד הוא או שנים לסובלם:

(יד) לא אוכל אנכי (ג) לבדי ואם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג. לפי שהראה הקב"ה למשה סדר פורענות העתידה לבוא עליהם. היה רבי שמעון אומר משל למה"ד לאחד שיצא ליהרג הוא ובניו אמר לספקלטור הרגני עד שלא תהרוג את בני. לא כשם שנאמר בצדקיהו (מ"ב כ"ה) וישחט את בני צדקיהו לעיניו ואח"כ ואת עיני צדקיהו עור. כך אמר משה לפני המקום ואם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג. הא יפה לי להרגני תחלה ואל אראה בפורענות העתידה לבוא עליהם:

(טז) ויאמר ה' אל משה אספה לי שבעים איש. (א) למה נאמר לפי שהוא אומר לא אוכל אנכי לבדי. א"ל המקום מה שבקשת נתתי לך. אספה לי שתהא סנהדרין לשמי (ב) שבכל מקום שנאמ' לי קיים לעולם ולעולמי עולמים. בכהנים הוא אומר (שמות כ"ח) וכהנו לי. בלוים הוא אומר (במדבר ח') והיו לי הלוים. בישראל הוא אומר (ויקרא כ"ה) כי לי בני ישראל עבדים. בבכורים הוא אומר (במדבר ח') כי לי כל בכור בבני ישראל. במקדש הוא אומר (שמות כ"ה) ועשו לי מקדש. במזבח הוא אומר (שם כ') מזבח אדמה תעשה לי. בשמן המשחה הוא אומר (שם ל') שמן

הגהות (ג) לבדי לשאת את כל העם הזה ואם ככה כו': (א) למה לפי כו': (ב) בכל מקום שנאמר כו':

השאלות

(טז כד) למה בחר עתה בהזקנים והלא היה יכול להגיז שלוים בלעדם ולמה צוה שיקח אותם אל אהל מועד ומ"ש וירדתי ודברתי וכ' למה היה צריך לכ"ז. ולמה צוה לאמר להעם כל אריכות הזה ומז"ש ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים והם לא אמרו זה כלל. ואיך אמר משה הצאן ובקר ישחט להם כמסתפק ביכולת זה ומה היתה התשובה היד ה' תקצר וכו':

התורה והמצוה

(יג) מאין לי בשר, עתה הוסיף טענה שנית שגם אם היה מוטל עלי לפרנסם מאין לי בשר לתת לכל העם הזה, הלא אני לפי מדרגתי הרוחנית אי אפשר כלל שאשפיע להם בשר שהוא מזון גשמי שבזה אחרד ממדרגתי כמו בנו המלך הנ"ל אם היה מתעסק בעבודת האדמה. ואם תרצה למלאות שאלתם שאלתם בבשר בהכרח לבחור מנהיג אחר תחתי אשר ינהגם בענין הטבעי ולפי שפלות מדרגתו יהיה בכחו להשפיע להם בשר, ואם זאת כי יבכו עלי לאמר תנה לנו בשר ונאכלה שזה אין בכחי, ועל אופן זה שאשפיע להם מזון גשמי לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם כי באופן זה צריך לבחור עוד מנהיג שיהיה שפל ממני במדרגה והוא יוכל להשפיע בשר:

(טו) ואם ככה, ר"ל ואם תאמר כי אשפיל מדרגתי שארד ממדרגה הגבוהה שאני עומד בה קרוב אל השמים והאלהות והרוחניות, להיות קרוב אל הארץ והחומריות עד שיהיה ביכלתי להשפיע להם מזון גשמי, ע"ז משיב ואם ככה את עושה לי להורידני ממדרגתי העליונה עד שאוכל להשפיע בשר, הרגני נא הרוג ואל אראה ברעתי אני בוחר יותר במות משארד ממדרגת הקדושה והרוחניית אל עמק עכור החומריות שזה לי רעה גדולה מאד:

(טז) ויאמר ה' אל משה, ה' הסכים אל דבריו שמן הנמנע שהוא כפי מדרגתו הגבוהה יוכל לערוך להם

הנהג

עִמָּךְ: יז וְיָרַדְתִּי וְדִבַּרְתִּי עִמְּךָ שָׁם וְאָצַלְתִּי מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשַׂמְתִּי עֲלֵיהֶם וְנָשְׂאוּ אִתְּךָ בְּמַשָּׂא הָעָם וְלֹא־תִשָּׂא אַתָּה לְבַדֶּךָ: יח וְאֶל־הָעָם תֹּאמַר הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר וַאֲכַלְתֶּם בָּשָׂר כִּי בְּכִיתֶם בְּאָזְנֵי יְהוָה לֵאמֹר מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר כִּי־טוֹב לָנוּ בְּמִצְרָיִם וְנָתַן יְהוָה לָכֶם בָּשָׂר וַאֲכַלְתֶּם:

בעל הטורים

לירושלים: תגין על ה"א דאספה לומר לך שיהיו בקיאין וזהירין בה' חומשי תורה: (יז) עמך בגימטריא יהו דומין ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם כי אני לא אכחיש ולא אתן מרוחי עליהם כי אני אמרתי אתה לבדך תשא אותם ואתה אמרת לא אוכל לשאת את כל העם הזה באר לך מי שישא עמך ותתן מרוחך עליהם לכן כתיב ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש אבל אלדד ומידד שלא היו מכלל השבעים נאמר בהם ותנח עליהם הרוח פי' הרוח מאת השם ולא מאצל משה וכשאמר לו יהושע כלאם אמר ומי יתן כל עם ה' נביאים כאלו השנים בתת ה' את רוחו עליהם ולא כשבעים הזקנים שאצל מרוחו ושם

שפתי חכמים

ט וא"ת ולמה מפרש רש"י זה יותר מכולן. וי"ל לפי שלא כתיב כאן עמידה כמו באחרים: י דאל"כ התקדשו ל"ל היה לו לומר ואל העם תאמר למחר תאכלו בשר. ועוד מה הזמנה צריכה לאכילה אלא לפורעניות שכתוב בסוף שבאה עליהם ע"י אכילת

רש"י

ויאמרו חביבין אלו שנכנסו עם משה לשמוע דבור מפי הקב"ה (ספרי): (יז) וירדתי. זו אחת מעשר ירידות ט שכתובות בתורה: ודברתי עמך. ולא עמהם: ואצלתי. כתרגומו ואריבי כמו (שמות כ"ד) ואל אצילי בני ישראל. ושמתי עליהם. למה משה דומה באותה שעה לנר שמונח על גבי מנורה והכל מדליקין הימנו ואין אורו חסר כלום: ונשאו אתך. התנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם טורח בני שהם טרחנים וסרבנין: ולא תשא אתה לבדך (ספרי) הרי תשובה למה שאמרת לא אוכל אנכי לבדי: (יח) התקדשו. הזמינו עצמכם י לפורענות וכן הוא אומר (ירמיה י"ב) הקדישם ליום הרגה:

ספרי

משחת קדש יהיה זה לי. במלכים הוא אומר (ש"א ט"ז) כי ראיתי בבניו לי מלך. בקרבנות הוא אומר (במדבר כ"ח) להקריב לי במועדו. הא בכל מקום שנאמר לי קיים לעולם ולעולמי עולמים. שבעים איש (סנהדרין י"ז) שתהא סנהדרין של שבעים. שבעים איש שיהיו בעלי חכמה בעלי גבורה וותיקים (ג) ופסיפים: מזקני ישראל. לא במקום אחד ולא בשנים המקום חולק כבוד לזקני' (ד) ובכל מקום שאתה מוצא זקנים המקום חולק כבוד לזקנים. כיוצא בו אתה אומר (שמות ג') לך ואספת את זקני ישראל. (שם כ"ד) ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל. (שם) ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם. (ויקרא ט') ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל הא בכל מקום שאתה מוצא זקנים המקום חולק כבוד לזקנים. רבי שמעון בן יוחאי אומר מנין שאף לעתיד לבוא כן המקום חולק כבוד לזקנים שנאמר (ישעיה כ"ד) וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד והרי דברים ק"ו ומה אם מי שאמר והי' העולם עתיד לחלוק כבוד לזקנים ק"ו בשר ודם (ה) עתיד לחלוק כבוד לזקנים. וכן אתה מוצא שהמקום מצטער על זקן אחד כנגד כל ישראל שנאמר (שם מ"ז) קצפתי על עמי חללתי נחלתי כביכול מחוללים על הכל אבל (שם) על זקן הכבדת עלך מאד: אשר ידעת כי הם זקני העם. אתה צריך לידע (ו) אם ברורים הם לפני: כי הם

הגהות (ג) ובעלי כשפים: (ד) אלא בכל מקום שאתה מוצא המקום חולק כבוד לזקנים שנאמר לך ואספת: (ה) צריך לחלוק כו': (ו) אם ברורים הם. כי הם זקני העם מלמד שאין אדם יושב בישיבה עד שהבריות מרננות כו' וחסיד וחכם ונאה להיות יושב בישיבה ושוטריו אלו שנאמר ויראו שוטרי כו' לאמר הואיל כו':

התורה והמצוה

מלאך עם בשר, אך צריך להעמיד לו ע"ז עזר ממנהיגים הקטנים ממנו במדרגה שהם מצד קורבתם אל הארץ יותר מאל השמים יוכלו להנהיג את העם בצרכיהם הגשמיים, ולא זאת לבד כי גם המנהיגים האלה אם תגדל מעלתם, בין מצד עצמם בין מצד שיקבלו נבואה באופן נשגב, ימנע זאת מכחם להנהיג בענין טבעי בפרט להאריך להם בשר הזה אשר היה מוכן לפורענות ומצד זה הוצרך שתהיה נבואת הזקנים הללו במדרגה חלושה מאד מכל הגדדים, [האחת] מצד עצמם שלא יהיה מן הזקנים המיוחדים בחכמה ורק מאשי סנהדראות רק מן הזקנים המיוחדים להנהגת העם בלבד, וע"ז אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ולא מן הזקנים המיוחדים

תמן עמך : יז ואתגלי ואמלל עמך תמן וארבי מן רוחא דעלך ואשוי עליהון ויסוברון עמך במטול עמא ולא תסובר את בלחודך : יח ולעמא תימר אזדמנו למחר ותיכלון בסרא ארי בכיתון קדם יי למימר מן יכלננא בסרא ארי טב לנא

ספרי

הם זקני העם ושוטריו מלמד שאין אדם יושב בישיבה של מטה אלא א"כ יושב בישיבה של מעלה עד שהבריות מרננים עליו ואומרים איש פלוני כשר וחסיד ונאה להיות חכם ושוטר כמה שנאמר (שמות ה') ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע לאמר ואמרת הואיל וראו עצמם בצער ההוא של מצריים יבואו ויראו בריות עמהן : ולקחת אותם אל אהל מועד. אמרו לו קחם בדברים תחלה אמור להם דברי שבח אשריכם שנתמניתם ותוזר ואומר להם דברי פגם היו יודעי' שטרחנים וסרבנים הם על מנת כן תהיו מקבלים עליכם שיהיו מקללים אתכם וסוקלים אתכם באבנים מה שהתניתי עמך התנה עמהם : והתיצבו שם עמך. הכניסם עמך אל אהל מועד ויהיו כל ישראל נוהגים בהם אימה ויראה וכבוד כמו שנוהגים בך ויהיו אומרים חביבים אלו שנכנסו עם משה לשמוע מפי הקב"ה ברוך הוא :

(יז) וירדתי. זו אחת מעשר ירידות שכתובות בתורה. (א) וירדתי עמך ולא עמהם : ואצלתי (ב) מן הרוח. למה משה דומה באותה שעה לנר שמונח על גבי מנורה ודלקו ממנו נרות הרבה ולא חסר אורו כלום כך לא היתה חכמתו של משה חסרה כלום : ונשאו אתך. למה נאמר לפי שהוא אומר (דברים א') איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם לכך נאמר ונשאו אתך במשא העם (ג) :

(יח יט כ) ואל העם תאמר התקדשו למחר אין התקדשו אלא התקינו עצמכם

הגהות (א) ודברתי עמך ולא כו' : (ב) מן הרוח אשר עליך ושמתי עליכם למה משה כו' : (ג) צ"א פסקא אתה לבדך :

התורה והמצוה

המיוחדים במעלת הנבואה רק מן אותם הזקנים אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו, המיוחדים להנהגת העם בלבד, וכבר אמרו חז"ל שהיו שוטרים במצרים שהיו ראוים להנהגה הטבעיית, [ב] יען כי הגדל מעלת הנביא מצד הכנתו אל הנבואה בהתבודדות ימים רבים ובשמחה כמו שהיה ענין בני הנביאים שהכינו א"ע לנבואה, לעמת זה נוה שגם זאת לא תעשה להם רק ולקחת אותם אל אהל מועד והתיצבו שם עמך, בפתע פתאום מבלי שיכינו את עצמם לזה כלל, ובגד זה הגרע כח נבואתם באשר באה מבלי הכנה קודמת :

(יז) וירדתי, [ג] שאם היו מקבלים הנבואה באמצעות משה בעת שנתיחד הדבור עם משה לגרמו שאז היתה נבואת משה ממקום נעלה ושרש גבוה מאד, ואם היו מקבלים ממנו אצילות נבואתם בעת ההיא היתה גם קבלתם ממנו במעלה גדולה, לעמת זה אמר וירדתי, שארד מן המקום הגבוה שאני מדבר עמך משם תמיד, אל מדרגה למטה ממנה, כמ"ש הנה אנכי בא אליך בעב הענן, ובזה יקבלו גם הם ממקום נמוך, [ד] שאם היה מסב אז הדבור אל משה בעבורם כמו שהיה בעת מ"ת שיחד הדבור אל משה בעבור ישראל כמ"ש הנה אנכי בא אליך בעבור ישמע העם, כבר היה מגיע אליהם עי"ז שפע רב בנבואה כיון שעקר הדבור היה אליהם לעמת זה אמר ודברתי עמך שם, שעקר הדבור יהיה עמך בשבילך לא בשבילם שבזה תקצר רוח נבואתם, [ה] אם היה מאציל עכ"פ עליהם רוח נבואה ממקור נפתח בפ"ע היה ענינם גדול במה שאין נאצלים בכח זולתם, לעמת זה אמר ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם, שהם לא ישאבו ממקור בפ"ע רק ממקורך, ומצד כל החמשה מגרעות אשר נתן בהוקם תהיה יד נבואתם כהה מאד עד שהיה בכחם להנהיג הנהגה טבעית ולתת להם בשר, וז"ש שע"י שאצלנם שפע נבואתם עד השעור הזה ונשאו אתך במשא העם, היינו בהנהגה הטבעיית המיוחסת אל העם ההמוני, ובזה מלאתי בקשתך ולא תשא אתה לבדך להשפיל כבודך בהנהגה טבעיית :

(יח) ואל העם תאמר, כבר בארתי כי חטא הצדיקים שהיה להם המן למזון רוחני היה גדול יותר שהם לא בקשו בשר מצד שאחזה אותם בולמוס התאוה שלא היה מקום לתאוה אחר שהיו טועמים במן טעם בשר, רק חטאם היה מצד שכלם וכח בחירתם ומתוך מינות וכפירה. והנה האות שבו יוכר בין החוטא מצד התאוה ובין החוטא מצד הכפירה והזדון, הוא אחר שימלא את תאותו וישיג כל תאות לבו, ואז מי שחטא שלם בשכלו ואמונתו ויודע ומאמין שהוא אסור ושהוא מוזהר ממנו רק שיצר תאותו גבר עליו ועבר וחטא, ממילא אחר שמלא תאותו וסר היצר והתאוה מעליו, אז יפקח עיני שכלו אשר עד עתה הוטתו בפיח פיס התאוה מראות ויכיר את הרע ויתחרט מיד כמ"ש הרשעים מלאים חרטה, משא"כ מי שחוטא שלא מצד סבותו רק שמתדמה בשכלו שזה מותר וכ"ש הכופר ביסודי האמונה ואינו מאמין במי שצוה והזהיר על הדבר

יט לֹא יוֹם אֶחָד תֹּאכְלוּן וְלֹא יוֹמָיִם וְלֹא ׀ חֲמִשָּׁה יָמִים וְלֹא עֲשָׂרָה יָמִים וְלֹא עֶשְׂרִים יוֹם׃ כ עַד ׀ חֹדֶשׁ יָמִים עַד אֲשֶׁר־יֵצֵא מֵאַפְּכֶם וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא יַעַן כִּֽי־מְאַסְתֶּם אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וַתִּבְכּוּ לְפָנָיו לֵאמֹר לָמָּה זֶּה יָצָאנוּ מִמִּצְרָיִם׃ כא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הָעָם אֲשֶׁר אָנֹכִי בְּקִרְבּוֹ וְאַתָּה אָמַרְתָּ בָּשָׂר אֶתֵּן לָהֶם וְאָכְלוּ חֹדֶשׁ יָמִים׃ כב הֲצֹאן וּבָקָר יִשָּׁחֵט לָהֶם וּמָצָא

בעל הטורים

עליכם. (פי' בספר על שער ג' פ"א): (כ) לזרא בא"ל"ף שמאלו בו כל מיני טעמים חוץ מאחד שהוא טעמו של לויתן (הגה שגם טעם קשואים כו' לא היה בו כמ"ש ברש"י ובי"ל הביא עוד בשם הפסיקתא שהדברים הקשים לשכחה לא היו בו. מ"מ היה באפשרי להיות בו לאין ממקום או לזכרים או אלו לא היה השכחה בעולם אבל טעם לויתן לא היה באפשרי משום עין לא ראתה) לזרא

שפתי חכמים

אכילת הבשר: כ שמתאוין פי' שהולין: ל שתמאס בו שיהא דומה לכם כו': מ וזרא הוא לשון מפוזר ומפרד כמו הנה הוא זורה דאל"ף מתחלף בה"א כלומר שיזורו אותו מסיהם ואפס כלומר שלא ירצו אפילו להביט בו שירחקוהו לגמרי יותר ממה שהיו מקרבים אותו תחלה: נ דאל"כ בקרבכם ל"ל: ס (נח"י) אבל היהודים במדבר לא בכו שלא היו יכולים לומר זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים ואע"ג דכתיב ויבכו גם בני ישראל אפ"ס

רש"י

(כ) עד חדש ימים. זו בכשרים כ שמתאוין על מטותיהן ואחר כך נשמתן יוצאה. וברשעים הוא אומר הבשר עודנו בין שניהם כך היא שנויה בספרי אבל במכילתא שנויה חילוף הרשעים אוכלין ומצטערין שלשים יום והכשרים הבשר עודנו בין שניהם: עד אשר יצא מאפכם. כתרגומו די תקוצון ל ביה יהא דומה לכם כאילו אכלתם ממנו יותר מדאי עד שיוצא ונפל לחוץ דרך האף: והיה לכם לזרא. (ספרי) שתהיו מרחקין אותו מ יותר ממה שקרבתם ובדברי רבי משה הדרשן ראיתי שיש לשון שקורין לחרב זרא: את ה' בקרבכם. אם לא שנטעתי שכינתי ביניכם נ לא גבה לבבכם להכנס לכל הדברים הללו: (כא) שש מאות אלף רגלי. לא חש למנות את הפרט שלשת אלפים היתרים ורבי משה הדרשן פירש שלא בכו אלא ס אותן שיצאו ממצרים: (כב) הצאן ובקר ישחט. (ספרי) זה אחד מארבעה דברים שהיה רבי עקיבא דורש ואין רבי שמעון דורש כמותו רבי עקיבא אומר שש מאות אלף רגלי. ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים הצאן ובקר וגו' הכל כמשמעו מי יספיק להם כענין שנאמר (ויקרא כ"ה) ומצא כדי גאולתו ואיזו קשה א או (במדבר כ') שמעו נא המורים

ספרי

לפורענות (א) כשהוא אומר (ירמיה י"ב) והקדישם ליום הרגה (ב) ואומר (יואל ב') קדשו צום קראו עצרה) ואומר (ירמיה כ"ב) וקדשתי עליך משחיתים (ב) כי בכיתם באזני ה' לאמר. לא יום אחד תאכלון. עד חדש ימים. (ג) בכשרים הוא אומר עד חדש ימים כשמתמצים (ומתמטים) על מטותיהם ואח"כ היתה נשמתם יוצאה. ברשעים הוא אומר הבשר עודנו בין שניהם כיון שהיה נותנו לתוך שניו היתה נשמתו יוצאה. והיה לכם לזרא. שתהיו מרחיקים אותו יותר ממה שהייתם מקרבים אותו: יען כי מאסתם את ה' (ד). שאלו סלקתי שכינתי מביניכם לא נכנסתם. אמר להם המקום מי גרם לכם לומר דברים הללו

הגהות (א) שנאמר כו': (ב) מיותר: (ג) בבינונים: (ד) אשר בקרבכם א"ל המקום מי גרם כו' את ה' וגו':

התורה והמצוה

זה חולי שאין לו תרופה. כיון שגם בעת שמלא תאותו לא ישים על לבו כלל שהכאה אחר שמדמה לו שאין כאן חטא ועון כלל. והנה ה' הודיע למשה שמה שחטאו בהתלוננם על הבשר לא היה בעבור תאותם או בעבור השקם אל תועלת הבשר רק בעבור שמאסו את הדת מעיקרו והם מתחרטים על יציאתם ממצרים, וה"ז דומה כבן שהוציאו אביו מקובה של זונות והושיבו בפלטין ונתן לו כל מיני מעדנים והוא מתלונן שנפשו קצה במזונות שנתן לו עתה, שהמאכלים שאכל בקובה היו טובים יותר, שידוע שלא בעבור המאכל הוא מתלונן רק בעבור שהורע בעיניו לעזוב את הענין המגונה שהיה בו תחלה ובהפקירא ניחא ליה, והמופת לזה

שגם

בְּמִצְרָיִם וְיִתֵּן יְיָ לְכוֹן בִּסְרָא וְתֵיכְלוּן: יט לָא יוֹמָא חַד תֵּיכְלוּן וְלָא תְרֵין יוֹמִין וְלָא חַמְשָׁא יוֹמִין וְלָא עַסְרָא יוֹמִין וְלָא עַשְׂרִין יוֹמִין: כ עַד יֶרַח יוֹמִין עַד דִּי תְקוּצוּן בֵּהּ וִיהֵי לְכוֹן לְתַקְלָא חֲלַף דְּקַצְתּוּן יָת מֵימְרָא דַּייָ דִּשְׁכִנְתֵּהּ שַׁרְיָא בֵּינֵיכוֹן וּבְכֵיתוּן קֳדָמוֹהִי לְמֵימַר לְמָא דְנַן נְפַקְנָא מִמִּצְרָיִם: כא וַאֲמַר מֹשֶׁה שִׁית מְאָה אַלְפִין גַּבְרָא רַגְלָאָה עַמָּא דִּי אֲנָא בֵּינֵיהוֹן וְאַתְּ אֲמַרְתְּ בִּסְרָא אֶתֵּן לְהוֹן וְיֵיכְלוּן יְרַח יוֹמִין: כב הֲעָן וְתוֹרִין יִתְנַכְסוּן לְהוֹן הַיִסְפְּקוּן לְהוֹן אִם יָת כָּל נוּנֵי יַמָּא

ספרי

שנתתי שכינתי ביניכם שאלו סלקתי שכינתי מביניכם לא נכנסתי לתוך דברים הללו לכך נאמר יען כי מאסתם את ה':

(כא) ויאמר משה שש מאות אלף רגלי ר' שמעון בן יוחאי אומר ר' עקיבא היה דורש בו דבר אחד ואני דורש בו שני דברים ודברי נראים (א) משל רבן הרי הוא אומר הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אפי' אתה מכנים להם כל צאן ובקר ספיקין הן להן (ב) ואני אומר וכי מפני שאין להם בשר הם מתרעמים והלא כבר נאמר ביציאתם ממצרים (שמות יב) וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר וגו' יכול שאכלום במדבר ת"ל (במדבר לב) ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד אלא שמבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום. (ג) את כל דגי הים יאסף להם אפילו אתה מכנים להם דגים לאכול היו מתרעמים והלא הלכה עמהם באר

הגהות (א) משל רבי רע"ת כמשמעו הצאן ובקר ישחט כו': (ב) ואני אומר כך אמר הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אפי' אתה מכנים להם כל צאן ובקר שבעולם הם מתרעמים וכי מפני שאין להם כו': (ג) הם את כל כו' מכנים להם את כל דגי הים הם מתרעמין וכי מפני שאין להם דגים לאכול כו':

התורה והמצוה

שגם אם יביאו לו מאותן המאכלים עצמם שהיה אוכל בבית הזונה לא ינוח בעבור זה מלהתעולל עלילות בכל אשר ימצא, וכן ישראל בהתלוננם על הבשר רק תואנה היו מבקשים כי התחרטו על יצ"מ והכנסם תחת מוסרת תורה ומצות כמ"ש חז"ל שבכו על משפחות שנאסרו להם כמו שבכה הבן שעיקר בכיתו על הזונה שהפרישו אותו ממנה, וז"ש כי בכיתם באזני ה' לאמר מי יאכילנו בשר ר"ל נגלה מבכיתכם ומה שאמרתם שבזה היה כי נפשכם חשקה בבשר, אבל אין האמת כדבריכם, והנה אתן לכם מופת שלא בעבור תאות הבשר היתה תלונתכם כי ונתן ה' לכם בשר ואכלתם, ואם היתה תלונתכם רק מצד התאוה היה ראוי שאחר שיתן לכם בשר שאז תסור התאוה מאתכם תתחרטו על תלונתכם ותמשך ידכם מן הבשר אבל לא כן יהיה כי ואכלתם ולא תתחרטו:

(יט כ) לא יום אחד תאכלון, ולא לבד שתאכלו כי גם תתמידו לאכלו ימים רבים עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והגם שיהיה לכם לזרא שבזה בודאי סרה התאוה מכל וכל בכ"ז לא תתחרטו, וזה אות נאמן כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם שסבת החטא לא היה תאות הבשר רק שהמושכלות השכל והאמונה בה' ובתורתו, ואף שבפי הנגלה מדבריכם בכיתם בעבור הבשר, אבל לפניו שהוא יודע תעלומות לב לבניו בכיתם לאמר למה זה יצאנו ממצרים, הוא יודע שעקר בכיתכם היה על שיצאתם ממצרים ששם הייתם חפשים מעול תורה ומצות ונכנסתם במוסרת הברית לשמור את כל דברי התורה ומצותיה:

כא ויאמר משה, הרועה הנאמן הזה כששמע חרפת עמו בהגדיל חטאם עד תכלית המרי שהיתה כונתם בזה למרוד בה' המוציא אותם ממצרים ולפרוק עול תורה ומצות, אזר כגבר חלציו להמליץ עליהם, וטען שזה מן הנמנע בהשקיף על מעלתם ושלמותם בעת ההיא משני פנים, א' מצד עצמם וא' מצד מנהיגם כי בשני אלה יבורר מעלת עם ועם וצדקתם, [א] בהיותם צדיקים מצד עצמם [ב] בהיות להם מושל צדיק ידוע נאמן אשר בטוב הנהגתו יוליכם אל הצדק ואל המישרים כמ"ש חולין (דף ה' ע"ב) מדמושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים מכלל דמושל מקשיב על דבר אמת כל משרתיו צדיקים. ומצד שני אלה בא לברר שלמות ישראל וצדקתם, א' מצד עצמם מבואר אמונתם בה' במה שיצאו אחריו בהמון הגדול הזה אל המדבר חורבה, ולא לבד שלא שאלו מאין יקחו צרכיהם בארץ לא זרועה הלכו כלם רגלי ולא לקחו עמהם רכב וסוס וחמור לדרך המבהיל הזה, ועז"א הלא שש מאות אלף רגלי שעם היותם שש מאות אלף בכ"ז כלם הולכים רגלי, שזה מורה על גודל בטחונם ואמונתם, וזאת שנית מצד מנהיגם שהיה מבחר האנשי' ועז"א העם אשר אנכי בקרבו שאני המנהיג אותם, ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים, שמזה תוכיח שאין חטאם מצד התאוה רק מצד הכפירה, כי אף שישיגו התאוה לא יתחרטו ויעמדו במריים לאכול את הבשר, וזה דבר שאי אפשר כי אני אומר:

כב הצאן, [הה"א הוא תמיה המתקיימת] אם רק צאן ובקר ישחט להם, שבזה תופסק הגבורת התאוה כשיש לו פת בסלו שאינו מתאוה כ"כ, אז ומצא להם, ולא יאכלו ממנו כי כבר יתחרטו על החטא

לָהֶם אִם אֶת־כָּל־דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵף לָהֶם וּמָצָא לָהֶם׃ פ
כג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הֲיַד יְהוָה תִּקְצָר עַתָּה תִרְאֶה הֲיִקְרְךָ דְבָרִי אִם־לֹא׃ כד וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶל־הָעָם אֵת דִּבְרֵי יְהוָה וַיֶּאֱסֹף שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי הָעָם וַיַּעֲמֵד אֹתָם סְבִיבֹת הָאֹהֶל׃ כה וַיֵּרֶד יְהוָה ׀ בֶּעָנָן וַיְדַבֵּר אֵלָיו וַיָּאצֶל

בעל הטורים

בגימטריא להוי מעיס; (כב) אם את כל דגי הים יאסף להם פי' ימות להם לשון ויגוע וימת ויאסף וזה הוא כאסיפה בעלמא

שפתי חכמים

אא"ס ס"ל דלא כגו הילודים במדבר: ע הוי אומר לאן ובקר קשה משמעו לא המורים כלומר ואם על אותו דבור נענש כ"ש בזה ולמה לא נפרע מזה לפי וכו': פ הטפל. ריב: צ ר"ל

רש"י

ע אלא לפי שלא אמר ברבים חיסך לו הכתוב ולא נפרע ממנו וזו של מריבה היתה בגלוי לפיכך לא חיסך לו הכתוב. רבי שמעון אומר הס ושלום לא עלתה על דעתו של אותו לדיק כך מי שכתוב בו (שם י"ב) בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק לנו אלא כך אמר שש מאות אלף רגלי וגו' ואתה אמרת בשר אתן לחדש ימים ואחר כך תהרוג אומה גדולה כזו הלאן ובקר ישחט להם כדי שיהרגו והדי אכילה זו מספקתן עד עולם וכי שבחך הוא זה אומרים לו לחמור טול כור שעורים ונחתוך ראשך השיבו הקב"ה ואם לא אתן יאמרו שקלרה ידי הטוב בעיניך שיד ה' תקלר בעיניהם יאבדו הם ומאה כיולא בהם ואל יהי ידי קלרה לפניהם אפילו שעה אחת: (כג) עתה תראה היקרך דברי. רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר א"א לעמוד על הטפל פ מאחר שאין מבקשים אלא עלילה לא תספיק להם סופן לדון אחריך אם אתה נותן להם בשר בהמה גסה יאמרו דקה בקשנו ואם אתה נותן להם דקה יאמרו גסה בקשנו חיה ועוף בקשנו דגים וחגבים בקשנו אמר לו א"כ יאמרו שקלרה ידי אמר לפניו הריני הולך ומפייסן אמר לו עתה תראה היקרך דברי שלא ישמעו לך הלך משה לפייסן (זה קאי גם לרש"י לעיל) אמר להם היד ה' תקלר (תהלים ע"ח) הן הכה לור ויזובו מים וגו' הגם לחם יוכל תת אמרו פשרה היא זו צ אין בו כח למלאות שאלתנו וזהו שנאמר ויצא משה וידבר

ספרי

במדבר והיתה מעלה להם דגים שמנים יותר מצרכם אלא שמבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום. ד"א לפי שהראהו המקום למשה סדר פורענות העתידה לבוא עליהם. אמר משה לפני המקום אדני כלום הגון להם שתתן להם ותהרגם. אומרים לחמור טול כור של חטים ונחתוך ראשך אומרים לאדם טול כבר ורד לשאול. אמר לו (ד) אם לאו מה אתה אומר אמר לו הריני הולך ומפייסם אמר לו עד שאתה כאן אני אומר לך שאין שומעים לך כיון שהלך משה אצלם אמר להם היד ה' תקצר (תהלים עח) הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטופו הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו אמרו פשרה היא זו אין בו כח לתת אלינו שאלתנו ויצא משה וידבר אל העם. וירד ה' בעמוד ענן. וישארו שני

הגהות (ד) ואם לאו מה אתה אומר היד ה' תקלר א"ל הריני הולך ומפייסם א"ל עתה תראה היקרך דברי אם לא עד שאתה כאן אני א"ל שאין שומעין לך. ויצא משה וידבר אל העם את דברי ה' כיון שהלך כו' שאלתנו. וישארו שני כו':

התורה והמצוה

ומאס כאשר הרף יד התאוה מעט קט, ולא לבד אם ישחט להם לאן ובקר, אלא אף אם את כל דגי הים יאסף להם הגם שהדגים אינם בשר רק קרובים לבשר ג"כ ומצא להם, והפליג בדברו כי כבר יקרה לפעמים שהמתאוה לא יאכל מן הדבר אשר התאוה אליו בשלא ימלא ממנו רק מעט שמרוב חפצו בו יניח אותו למועד שמור ולא יאכלהו היכף, ועז"א שאפילו יאסף להם כל דגי הים וישחט לאן ובקר הרבה בכ"ז ישימו רסן לתאותם כשיראו הבשר שהוא לפניהם ודגי הים לבורים ומונחים ולא יאכלו בשר התאוה אשר יודעים שחוטאים בו נגד ה':

כג ויאמר ה' אל משה היד ה' תקצר, נתן לו ה' בהויה שיבחן שישראל נפלו כעת ממדרגת שלמותם, והוא עפ"י מה שברכתי במק"א שמדרגת נבואת משה היתה נערכת לפי מדרגת שלמות ישראל, שבעת שלא היו ישראל במעלת שלמותם גם נבואת משה היתה במדרגה נמוכה, וכמ"ש לך רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל, ואמרו דכל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל נזופים ממעשה העגל לא שרתה

שכינה

יִתְכַּנְשׁוּן לְהוֹן הִיסְפְּקוּן לְהוֹן: כג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הֲמֵימְרָא דַייָ יִתְעֲכַב כְּעַן תֶּחֱזֵי הַיְעָרְעִנָּךְ פִּתְגָמִי אִם לָא: כד וּנְפַק מֹשֶׁה וּמַלִּיל לְעַמָּא יָת פִּתְגָמַיָּא דַייָ וּכְנַשׁ שַׁבְעִין גַּבְרָא מִסָּבֵי עַמָּא וַאֲקִים יָתְהוֹן סוֹחֲרָנוּת מַשְׁכְּנָא: כה וְאִתְגְּלִי יְיָ

ספרי

אנשים במתנה. (סנהדרין יז) יש אומרים בקלפי נשתיירו לפי שאמר לו הקב"ה למשה לבור לו שבעים זקנים אמר משה מה אני עושה הרי הם נופלים ששה ששה לכל שבט ושבט וחמשה חמשה לשני שבטים איזה שבט מקבל עליו לבור ממנו חמשה עשה משה תקנה (ה) נטל פתקים וכתב עליהם זקן ונטל שני פתקים חלקים ובללן והטילם לתוך קלפי אמר להם בואו וטלו פתקיכם כל מי שנטל פתק וכתוב עליו זקן היה אומר לו משה כבר קדשך המקום וכל מי שהיה נוטל פתק שלא היה כתוב בתוכו זקן היה משה אומר לו מן השמים היא מה אני יכול לעשות לך. (שם) כיוצא בו אתה אומר (במדבר ג) ואת פדויי (ו) השלשה אמר משה מה אני אעשה עכשיו כל אחד ואחד אמר פדאני לוי עשה משה תקנה

הגהות (ה) נטל ע' פתקים וכתב כו': (ו) השלשה והשבעים והמאתים וגו' אמר משה כו':

השאלות

(כד לה) תחלה אמר ולקחת אותם אל אהל מועד ופה אמר שהעמיד אותם סביבות האהל. וכן עוד שנוים, מה היה ענין שני האנשים ומ"ש והמה בכתובים ולמה לא יצאו האהלה, למה אמר פה משרת משה מבחוריו מה רצה במלת מבחוריו ועוד אם היה דבורו רק למשה למה אמר ויען שהמענה הוא רק תשובה אל השואל. ולמה אמר בלאם ומה היה תשובת משה. פה משמע שתיכף שהתחילו לאכול הכה בהם מכה רבה ולמעלה אמר שיאכלו עד חדש ימים:

התורה והמצוה

השכינה על משה, ונראתי דאין הפי' שלא שרתה השכינה כלל דהא רוב התורה ניתנה על ידו בימים האלה, רק כי אמרו שנאמר נביאים לא שרתה עליהם השכינה בדרך קבע רק בדרך מקרה כמ"ש ויקר אלהים אל בלעם, רק על משה היתה הנבואה שורה בדרך קבע, [וכבר כתבו המפ' שמ"ש ויקרא אל משה בא' זעירא יען שבענותנותו לא רצה ליחס את עצמו הגדולה שבאתהו הנבואה בדרך קבע וכתב ויקר שבאתהו בדרך מקרה] וכל אותן ארבעים שנה שהיתה מעלת ישראל מושפלת בעיני המקום היתה גם נבואת משה בדרך מקרה, וזה הסימן נתן לו ה' להבחין בו אם ישראל זכאין או לאו במה שבאה אליו הנבואה בעת אסיפת הזקנים ממקום נמוך, כמ"ש וירד ה' בענן שהוא אספקלריא שאינה מאירה, וז"ש היד ה' תקצר [יד ה' הוא כנוי לשפע הנבואה כמ"ש היתה עלי יד ה' (יחזקאל לז), ויד ה' עלי חזקה (שם ג). אמר הכי יד ה' קצרה מהשפיע שפע נבואתו ביתר שאת ויתר עז כפי שיוכן שלמות המקבל לקבלה, וא"כ עתה תראה ערך ישראל בבחינה זו, היקרך דברי, ר"ל אם דברי נבואתי יבאו אליך בדרך מקרה אם לא רק יבאו בדרך קבע, ובזה תבחן מדרגת ישראל, ובמד' מו"ש הובא בילקוט אמר הקב"ה למשה תן בשר לבני, א"ל מאין לי בשר א"ל ולפרעה לא היה לך במצרים כנים לא היה לך במצרים כ"כ היית עשיר, א"ל רבש"ע משלך היה לי, א"ל במצרים היה לי וכאן אין לי היד ה' תקצר. נראה כונתו לפמ"ש שמשה טען שלפי מדרגתו הגדולה אין בכחו להשפיע בשר שהוא מאכל גשמי, והשיב לו ה' שאיך היה בכחך להביא במצרים כנים וצפרדעים שמלבד שהוא דבר גשמי ומשוקץ, היה משמש לפורענות, והשיב כי זה לא היה מכח שלמותו וזכותו, רק משלך מקולפך להעניש את הרשעים, כמ"ש שלשה דברים לא נמסרו ביד שליח וכו' אף פורעניות של רשעים שנאמר פתח ה' את אוצרו ויוצא כלי זעמו, והשיב לו דבר זה אוכל לעשות גם היום להשפיע בשר אשר בו מאו בקברות התאוה מגדי, ומפרש היד ה' תקצר להשפיע גם בלעדיך, ועתה תראה היקרך דברי ר"ל שיקרך עון בדבר הזה שתהיה פורענות זו על ידך או שיהיה ממני בעצמי בלעדיך:

(כד) ויצא משה וידבר אל העם את דברי ה', הודיעם שבשר זה יגיע ממנו פורענות למען ישובו מדרכם, וכמ"ש בספרי (פסקא נ"ה), שרצה להשיבם מדרכם ולא שמעו לו, ויעמד אותם סביבות האהל, ה' אמר לו (פס"ז) ולקחת אותם אל א"מ והתיצבו שם עמך היה הכוונה שיכניסם אל א"מ בפנים ושם ידבר עמו, ובאשר לא היה נכנס לאהל מועד עד שיקרא כמ"ש חז"ל, העמיד אותם סביבות האהל והמתין עד שיקרא אותם, אולם אחר שא"ל ה' עתה תראה היקרך דברי, לא רצה להכניסם אל א"מ, כי הדבור באהל מועד לא היה דרך מקרה רק דרך קביעות וה' רצה עתה לדבר דרך מקרה, לכן לא קרא אותם שיכנסו לפנים רק יצא ודבר עמו בחוץ שזה דרך מקרה, כי שם אינו מקום הקבוע לדבור, וע"כ כתב ויעמד אותם, ותחלה אמר לשון התיצבות, כי פעל יצב הוא במקום שצריך התחזקות וזה היה אם היו נכנסים לפנים, אבל בחוץ שלא היה צריך התחזקות כתיב עמידה:

(כה) וירד ה' בענן, אחר שיצא לדבר חוץ לאהל ירד בענן שזה מורה על נמוס הדבור והתעלמות השכינה, ואמר

מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו: כו וישארו שני אנשים | במחנה שם האחד | אלדד ושם השני מידד ותנח עליהם הרוח והמה בכתבים ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה: כז וירץ הנער ויגד למשה ויאמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה: כח ויען יהושע בן נון משרת משה מבחריו ויאמר אדני משה כלאם: כט ויאמר לו

בעל הטורים

פי' לכן: (כה) כנוח ב' במסורה. הכא ואידך (יהושע ג') כנוח כפות רגלי הכהנים לומר לך שנחה עליהם השכינה כמו על הארון: (כו) ותנח. ב' במסורה בפרשת נח (וע"ש מ"ש רבינו): (כז) מתנבאים. שהיו אומרים משה מת ויהושע מכניס את

רש"י

אל הפעם כיון שלא שמעו לו ויאסוף שבעים איש וגו': (כה) ולא יספו. לא נתנבאו אלא אותו היום לבדו: כך מפורש בספרי. ואונקלוס תרגם ולא פסקין שלא פסקה נבואה מהם: (כו) וישארו שני אנשים. (ספרי) מאותן שנבחרו אמרו אין אנו כדאין לגדולה זו: והמה בכתובים. במבוררים שבהם לסנהדרין ונכתבו כלם נקובים בשמות ועל ידי גורל לפי שהחשבון עולה לי"ב שבטים ששה ששה לכל שבט ושבט חוץ משני שבטים שאין מגיע אליהם אלא חמשה חמשה אמר משה אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד מה עשה נטל ע"ב פתקין וכתב על שבעים „זקן" ועל שנים חלק ובירר מכל שבט ושבט ששה והיו ע"ב אמר להם טלו פתקיכם מתוך קלפי מי שעלה בידו זקן נתקדש מי שעלה בידו חלק א"ל לא חפץ המקום בך: (כז) וירץ הנער. י"א גרשום בן משה היה: (כח) כלאם. (סנהדרין ו) הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם. (ספרי) ד"א תנם אל בית הכלא לפי שהיו מתנבאים

שפתי חכמים

נמצאת ששה כאן אפשר שלא יחסר שאין בו כו': ק וכתב על ע' זקן וכ' חלק כדי שלא יחלק רצה לומר וא"כ נתן בקלפי ובללן יחד וא"ת לא היה לו ליטול רק ע"ב ולכתוב על עשרה ששה זקנים ועל שנים חמשה זקנים ומי שיעלה בידו פתק של ששה יבחר מאותו שבט ששה וכו': (ג"א) ובמא"י י"ל א"כ אותו שבט שיעלה בידו פתק של חמשה יהיה בזיון לכל השבט כאילו לא נבחר כנם בכל השבט אבל עכשיו לא נתבזה רק אותו הזקן. ועיין בקנ"מ מה שהקשה שם עוד: ר מדכתיב הנער משמע שידוע ואין ידוע יותר מגרשם שהוא בן בכורו של משה: ש ר"ל נבואתה כלה מעליהם לפי שאין שכינה שורה על האדם מתוך אבלות ועצבות וכן מצינו גבי יעקב אבינו ופי' רש"י ופרחה עליו שכינה: ת הא דפי' רש"י לעיל בפ' בשלח גבי כתר לא אשים ס' כלאם כלם מן העולם חייבים הם כלייה וי"ל שיש לפי דבר אחר דהכלא שפירש תנם אל בית הכלא וכו' דחייבים כלייה שמכניס

ספרי

תקנה נטל פתקים וכתב עליהם לוי ונטל פתקים וכתב עליהם כסף חמשת שקלים ובללם והטילם בקלפי אמר להם באו וטלו פתקיכם כל מי שנטל פתקו וכתוב עליו לוי היה אומר לו כבר אתה פדוי ומי שנטל פתקו וכתוב עליו כסף חמשת שקלים היה משה אומר לו צא ותן פדיונך היה ר' שמעון אומר במחנה נשתיירו לפי שראו את משה שמבורר לו הזקנים אמרו אין אנו כדאים לגדולה זו הלכו והטמינו את עצמם אמר להם המקום אתם מעטתם עצמכם אני אגדיל אתכם יותר מכולם בשבעים זקנים אומר ויתנבאו ולא יספו נתנבאו לפי שעה באלדד ומידד הוא אומר (ז) ויתנבאו במחנה שהיו מתנבאים עד יום מותם ומה היו אומרים

הגהות (ז) מתנבאים במחנה שכן מ':

התורה והמצוה

ויאצל וידבר אליו ותחלה אמר ודברתי עמך, שתחלה רצה לדבר עמו דבור קבע אמר דבר עמו שמורה על השווי וכמ"ש בפ' יתרו (יט ט) ועתה שדבר דבור ערעי אמר וידבר אליו, ותחלה אמר ואצלתי ושמתי עליהם, וכאן אמר ויתן, שהשימה מורה יותר שמכוון הדבר במקום הראוי אליו (כמ"ש באה"ש סי' פפ"ז) שתחלה רצה לשום עליהם רוח נבואה בקביעות לכן כתיב ושמתי, ועתה שאמר היקרך דברי באה הנבואה תכף מקרה רק בפעם הזאת, וז"ש ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו שלא נחו רק פעם אחת עליהם

בַּעֲנָנָא וּמַלֵּיל עִמֵּהּ וְרַבִּי מִן רוּחָא דִּי עֲלוֹהִי וִיהַב עַל שַׁבְעִין גֻּבְרָא סָבַיָּא וַהֲוָה כַּד שְׁרַת עֲלֵיהוֹן רוּחָא דִנְבוּאָה וּמִתְנַבְּאִין וְלָא פָסְקִין: כו וְאִשְׁתְּאָרוּ תְרֵין גֻּבְרִין בְּמַשְׁרִיתָא שׁוּם חַד אֶלְדָּד וְשׁוּם תִּנְיָנָא מֵידָד וּשְׁרַת עֲלֵיהוֹן רוּחָא דִנְבוּאָה וְאִנּוּן בִּכְתִיבַיָּא וְלָא נְפַקוּ לְמַשְׁכְּנָא וְאִתְנַבִּיאוּ בְּמַשְׁרִיתָא: כז וּרְהַט עוּלֵימָא וְחַוִּי לְמֹשֶׁה וַאֲמַר אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבְּאִין בְּמַשְׁרִיתָא: כח וַאֲתֵיב יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן מְשַׁמְּשָׁנֵהּ דְּמֹשֶׁה מֵעוּלֵימוּתֵהּ וַאֲמַר רִבּוֹנִי מֹשֶׁה אֱסָרִנּוּן: כט וַאֲמַר לֵהּ מֹשֶׁה

ספרי

משה מת ויהושע מכנים את ישראל לארץ:
(כז) וירץ הנער ויגד למשה, יש אומרים זה יהושע (כענין) שנאמר (שמות לג) ומשרתו יהושע בן נון נער. ר' שמעון אומר הרי הוא אומר ויען יהושע בן נון משרת משה הא לא היה ראשון יהושע:

(כח) אדני משה כלאם. אמר רבוני כלאם מן העולם בני אדם שמבשרים בשורה זו רעה. רבי אומר אסרם בזיקים ובקולרות כמה שנאמר (ירמיה לז) ונתתם אותם בבית הכלא:

ויאמר

התורה והמצוה

עליהם רוחו של משה ולא יספו להתנבאות עוד, כמ"ש הרמב"ם בהקדמת המורה שיש מי שלא יעביר לו ברק הנבואה בחשכת ליל חייו רק פעם אחד כמ"ש ויתנבאו ולא יספו:

(כו) וישארו שני אנשים במחנה, אחר שנבחרו ששה אנשים מכל שבט, ולא היה צריך רק שבעים זקנים, נשארו שנים שהיו כתובים בין הנבחרים מן השבטים ולא יצאו האהלה רק נשארו במחנה, ויש בזה דעות אם נשארו ע"י שלא נפל עליהם הגורל או נשארו מעצמם, ולדעתי, האנשים האלה היו מוכנים לנבואה מצד עצמם, וכל הנביאים בדור ההוא קבלו נבואתם מכחו של משה שהוא היה האמצעי המריק שפע הנבואה לכלם, כי דרך האור האלהי להתפלג דרך המאורות הגדולים על הקטנים וכל שימצא מאור יותר גדול יתפלג האור עליו עד שהוא יעשה לנר ואמצעי להריק האור על ידו על הכוכבים הקטנים כמו שתקבל הארץ אור השמש בלילה באמצעות הירח, והיה אז פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה ופני מצדיקי הרבים הזקנים ככוכבים, שהאצילו אור פני משה על העם. אמנם אלדד ומידד היו מאורות גדולים בפני עצמם עד שהיו מוכנים לקבל האור האלהי ושפע הנבואה שלא באמצעות משה כנר בפני עצמו, והיקף שנכתבו בין הכתובים הנבחרים מכל שבט חל עליהם הרוח, ועכ"ז לא יצאו האהלה שתחול עליהם הרוח באמצעות משה, כי חל עליהם הרוח בפ"ע, ונשארו במחנה, בשגם כי אחר שהיתה מעלתם גדולה כ"כ לא היה אפשר עוד שיהיו ממנין הזקנים שהיה צריך שיהיו זקני העם ר"ל המוכנים להנהגה שהיא טבעיית (כנ"ל פסוק ט"ז) והם היתה מעלתם גבוהה מזה, ועתה פי' הטעם שנשארו במחנה מפני שנחה עליהם הרוח והמה בכתובים שהיקף שנכתבו שמותם בין הנבחרים נחה עליהם הרוח הגם שלא יצאו האהלה לקבל אצילות הרוח מרוחו של משה כי קבלו הנבואה ממקור מיוחד בפ"ע, ולפ"ז היה להם שני מעלות על יתר הזקנים, [א] שהם לא קבלו אצילות רק ע"י משה וע"י קרבת האהל והם קבלו האצילות בפ"ע ובמחנה כי היו מוכנים אל זה בעצמם, [ב] שהזקנים התנבאו רק אז ולא יספו להתנבאות והם התנבאו עד יום מותם, וגם שהזקנים לא נבאו להמחנה רק לפני משה כבני הנביאים שנבאו לפני שמואל כשהאציל רוחו עליהם, והם נבאו במחנה, וחז"ל אמרו שנבאו משה מת ויהושע מכניס ושנבאו נבואה עתידה על בוא גוג ומגוג באחרית הימים, שכ"ז לא היה אפשר אז לשום נביא לנבאות אחר שקבלו נבואתם מנגר של משה א"כ כל דבר שהעלים ה' ממשה לא יכול להתגבירו דרך נגרו של משה לזולתו, וכשם שנעלם ממשה אז שלא יכנס לארץ כן נעלם ממנו ענין גוג ומגוג, שאם היה משה נכנס לארץ היה אז תקון העולם כמו שיהיה באחרית הימים ולא היה ענין גוג ומגוג וכל ענינם אלה כלל כמ"ש במק"א, ורק הם יכלו לנבאות נבואות אלה אחרי שקבלו נבואתם ממקור נפתח בפ"ע שלא באמצעות משה:

(כז כח) וירץ הנער, הנער לא ידע כלל הסבה מה שחל עליהם הרוח להתנבאות ולא ידע כלל מענין הבחירה שאלדד ומידד נכתבו בין הזקנים, ורץ להגיד דבר חדוש שראה, ויען יהושע משרת משה, יהושע שידע שאלדד ומידד היו מן הנבחרים בין הזקנים ענה לנער, מבחוריו, ר"ל הסבה שהם מתנבאים הוא יען שהם מבחוריו, שהם נבחרו בין הזקנים שעליהם אמר ה' ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם, ובכח זה הם מתנבאים ויאמר אל משה אדני משה כלאם, אבל מצד זה בעצמו אמר שראוי שמשה יכלא וימנע שפע הנבואה מהם, אחר שכל כח נבואתם הוא מנגרו של משה ומאצילות רוחו, שלא

מֹשֶׁה הַֽמְקַנֵּא אַתָּה לִי וּמִי יִתֵּן כָּל־עַם יְהוָה נְבִיאִים כִּֽי־יִתֵּן יְהוָה אֶת־רוּחוֹ עֲלֵיהֶֽם׃ שביעי ל וַיֵּאָסֵף מֹשֶׁה אֶל־הַֽמַּחֲנֶה הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵֽל׃ לא וְרוּחַ נָסַע ׀ מֵאֵת יְהוָה וַיָּגָז שַׂלְוִים מִן־הַיָּם וַיִּטֹּשׁ עַל־הַֽמַּחֲנֶה כְּדֶרֶךְ יוֹם כֹּה וּכְדֶרֶךְ יוֹם כֹּה סְבִיבוֹת הַֽמַּחֲנֶה וּכְאַמָּתַיִם עַל־פְּנֵי הָאָֽרֶץ׃ לב וַיָּקָם הָעָם כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלַּיְלָה וְכֹל ׀ יוֹם הַמָּחֳרָת וַיַּֽאַסְפוּ אֶת־הַשְּׂלָו° הַמַּמְעִיט אָסַף עֲשָׂרָה חֳמָרִים וַיִּשְׁטְחוּ לָהֶם שָׁטוֹחַ סְבִיבוֹת הַֽמַּחֲנֶה׃ לג הַבָּשָׂר עוֹדֶנּוּ בֵּין שִׁנֵּיהֶם טֶרֶם יִכָּרֵת וְאַף יְהוָה חָרָה בָעָם וַיַּךְ יְהוָה בָּעָם מַכָּה

° השליו קרי

בעל הטורים

ישראל לארץ. מתנבאים (קרי ביה מת נביאם). מתנבאים נוטריקון משה תגוה נפשו כגן אלהים יהושע מכניס: (לא) ויגז ב׳ במסרה. הכא ואידך ויגז ראשו (באיוב א) זה הוא שיש במדרש יותר ממה שהרג בהם השליו על ידי אכילה הרג בהם על ידי ירידה ונפילה שנפל על ראשם כמו שנאמר באיוב ויגז ראשו והיה מתאבל על בניו שנפל עליהם הבית כך בכאן היו מתאבלים על אותם שמתו מנפילת השלו. כתיב שלוים וקרי סלוים שלוים לצדיקים וסלוים לרשעים שהיה. לשם

רש"י

משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ: (כט) המקנא אתה לי. הקנאי אתה לי הקנאתי אתה מקנא: כמו בשבילי כל לשון קנאה אדם הנותן לב על הדבר או לנקום או לעזור אנפרמנ"ט בלע"ז א אוחז בעובי המשאה: (ל) ויאסף משה. מפתח ב אהל מועד: אל המחנה. נכנסו ג איש לאהלו: ויאסף. לשון כניסה אל הבית כמו (דברים כ"ב) ואספתו אל תוך ביתך ואב לכולם (תהלים ל"ט) יצבור ולא ידע מי אוספם מלמד שלא הביאה עליהם פורענות עד שנכנסו הצדיקים איש לאהלו (ספרי): (לא) ויגז. ויפריח וכן (תהלים צ׳) כי גז חיש וכן (נחום א׳) נגזו ועבר: ויטש. ויפשט כמו (שמואל א׳ ל) והנם נטושים על פני כל הארץ (יחזקאל כ"ט) ונטשתיך המדברה: וכאמתים. פורחות בגובה עד שהן כנגד לבו ד של אדם כדי שלא יהא טורח באסיפתן לא להגביה ולא ה לשחות (ספרי): (לב) הממעיט. מי שאוסף פחות מכלם העצלים והחגרים אסף י׳ חמרים: וישטחו. עשו אותן משטיחין משטיחין: (לג) טרם יכרת. כתרגומו

שפתי חכמים

שמכניס אותו לכיפה: א אוחז בעובי המשאה ומראה את עצמו כאילו הוא לבדו ישא את המשאה כך נותן זה לב על הדבר לנקמה: ב מפני שמשמעות ויאסף וגו׳ מורה שהיה חוץ למחנה הולך לפרש מפתח אהל מועד שהוא מחנה שכינה והוא חוץ מן המחנה שלו שהוא מחנה לויה: ג דק"ל דבקרא משמע ויאסף משה אל המחנה הוא וזקני ישראל שהכל הולכין עמו למחנהו דהיינו מחנה לויה וכי ע׳ סנהדרין היו הכל לוים אלא נכנסו כו׳: ד דקשה לרש"י אם שוכבים זה על זה כמשמעו א"כ מתים התחתונים: ה פירוש לא למעלה יותר מדאי כדי שלא יצטערו

ספרי

(כט) ויאמר לו משה המקנא אתה לי. אמר לו יהושע בך אני מקנא לואי (א) אתה כיוצא בו ולואי כל ישראל כיוצא בך מי יתן את כל עם ה׳ נביאים:

הגהות (א) שאתה כיוצא בי ולואי מי׳:

התורה והמצוה

יש בכחו למנוע מהם שפע ההוא, כי זה תלוי ברצונו להשפיע או לכלוא את הרוח וכן ת"י כלי מהון רוח נבואתא, וכבר פי׳ הרמב"ן שא"ל שאין ראוי שיתנבאו במחנה שלא הקימו דבר ה׳ שאמר ולקחת אותם אל אהל מועד והתיצבו שם עמך, והשומעים יטעו ע"ז שנבואתם איננה מאצילות רוחך, וחז"ל בסנהדרין אמרו דהו"ל כמורה הלכה בפני רבו, שהיה המנהג בישראל שלא יתנבא אדם בעתידות במקום שיש נביא גדול הימנו, (כט) ויאמר לו משה המקנא אתה לי, בשבילי, משה ידע שהם המשיכו נבואתם ממקור מים חיים שלא ע"י משה, כי ראוים לנבואה מצד עצמם ומשה שמח ע"ז שנמצאו בישראל אנשי הרוח שיכולים לפתוח המעין ולקבל אצילות הנבואה בלעדיו, וכבר כתב הרמב"ם שלפעמים יריק ה׳ שפע הנבואה על איש מיוחד רק בשעור שישלים את עצמו, ולפעמים יקבל השפע בריבוי מופלג כ"כ עד שיעבור ממנו לזולתו, עפ"ז א"ל

נבאים

דקנאתי את מקני לי רעינא פון ויהון כל עמא דיי נביאן ארי יתן יי ית רוחא דנבואתיה עליהון: ל ואתכניש משה למשריתא הוא וסבי ישראל: לא ורוחא נטל מן קדם יי ואפרח שליו מן ימא ורמא על משריתא כמהלך יומא לכא וכמהלך יומא לכא סחור סחור למשריתא וכרום תרתין אמין על אפי ארעא: לב וקם עמא כל יומא ההוא וכל ליליא וכל יומא דבתרוהי וכנשו ית שליו דאזער כניש עשרא דגורין ושטחו להון שטיחין סחור סחור למשריתא: לג בסרא עד כען בין שניהון עד לא פסק ורגזא דיי תקיף בעמא וקטל יי

ספרי

(ל) ויאסף משה אל המחנה (ג) מלמד שלא הביא עליהם הפורענות עד שנכנסו כל הצדיקים במחנה:

(לא) ורוח נסע מאת ה' (א) מלמד שהיתה פורחת כגזים האלו של צמר. ויגז שלוים מן הים יש אומרים הרגה בירידתה יותר ממה שהרגה באכילתה: ויטש על המחנה כדרך יום כה. כלפי צפון. וכדרך יום כה. כלפי דרום. ר' שמעון אומר כדרך יום כה מלמעלן וכדרך יום כה מלמטן: וכאמתים על פני הארץ. מלמד שהיתה פורחת ועולה על רום מן הארץ ב' אמות כדי שלא יהיו מצטערים עליהם בשעת לקיטתה:

(לב לג) ויקם העם כל היום ההוא וגו'. אל תהי קורא הממעיט (א) אלא הממעט. העצלים והחגרים שבהם כנסו להם מאה כור: וישטחו להם שטוח. רבי

הגהות (ג) הוא וזקני ישראל מלמד כו': (א) ויגז שלוים מן הים מלמד כו' של צמר. ויטוש על המחנה. י"א הרגה מ' בירידתה כדרך שהרגה באכילתה. כדרך יום כו' הארץ שהיתה כו': (א) אלא בממועט כו' עשרה כור:

התורה והמצוה

משה שלא לבד שאני איני מקנא בהם על מה שמקבלים אצילות הנבואה מאצור בפ"ע ולא על ידי, אבל מאד הייתי רוצה שתבוא להם שפע הנבואיית בריבוי מופלג כ"כ עד שיוכלו להאציל מרוח נבואתם גם לאחרים, כמו שאני מאציל מנבואתי לנביאים אחרים שבדורי, ולא זאת אלא שהייתי הפץ שהרב השפע עליהם כ"כ עד שמרוב שפעת רוח הנבואה שעליהם, יהיו כל עם ה' נביאים, שזה מדרגה יותר גדולה ממני, וז"ש ומי יתן כל עם ה' נביאים ע"י כי יתן ה' את רוחו עליהם ר"ל על אלדד ומידד, שיתן את רוחו עליהם בשפע מופלג כ"כ עד שתתפשט מהם על העם כולו, ובזה הראה אדון הנביאים הענין מכל האדם כי לבו רחוק מקנאה ומגאוה, וכל מגמתו שישפוך ה' את רוחו על כל בשר עד שלא יהיו צריכים לדלות מים מדליו:

(ל) ויאסף משה, אחר הסכנה הזאת נתקיים מ"ש לו ה' ונשאו אתך במשא העם ולזה נכנס עמהם אל המחנה, ומהם היה ההשפעה של הבשר כנ"ל:

(לא) ויגז שלוים ויטש על המחנה, כפי שבארתי בפי' בשלח (טז יג) שבעת שעלה השלו הראשון שכסה את המחנה לא היה אפשר שירד המן על המחנה, ונפל אז המן סביב המחנה כי השלו לא נמצא אז סביב למחנה, ובעת שנסתלק השלו הראשון התחיל המן לרדת על המחנה, שע"ז כתוב (למעלה ט) וברדת הטל על המחנה, ואין זה סותר למ"ש בפ' בשלח שהמן ירד סביב המחנה, כי זה היה בעת שכסה השלו את המחנה פיי"ש, ופה שמבואר שנפל השלו סביב המחנה דרך יום כה ודרך יום כה בהכרח שלא נפל השלו במחנה עצמה, שמ"ש ויטוש על המחנה מפרש סביבות המחנה לא בתוכה, וכן אמר (תהלים עח) ויפל בקרב מחנהו ומפרש סביב למשכנותיו לא בקרב ממש שא"כ לא היה מקום שיניח בו המן, אם לא שנאמר כמ"ש בספרי שלא נפל השלו רק בצפון ובדרום והיה מקום להמן בצד מזרח ומערב:

(לב לג) ויקם העם, הבשר עודנו בין שניהם. הנה ה' אמר שיתן להם בשר ואכלו חדש ימים ואז יענשו כמ"ש עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם, ומכאן נראה שתיכף שהתחילו לאכלו הכה בהם מכה רבה ונקברו העם המתאוים. והטעם בזה שהשם הודיע למשה שיאכלו חדש ימים שזה יהיה לו למופת שלא בקשו בשר בעבור תאותם לבד, רק בעבור מרדם בה' כנ"ל, ומשה הגיד להם שיהיה להם בשר חדש ימים. ולפ"ז לא היה להם לאסוף ממנו הרבה מאד, אחר שידעו שימצא שם כל ימי החדש, ויוכלו לקחת ממנו בכל יום כפי הצורך לא להקדים לאסוף ממנו על הרבה ימים שבזה יצא מתורת בשר, כמ"ש בתענית (דף למ"ד) אבל אוכל הוא בשר מליח עד כמה כ"ז שאינו כשלמים, פרש"י שלא שהה במלחו שני ימים ולילה אחד דטפי לא משכחן דליקרי בשר, וכאן שאספו כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום המחרת יצא מתורת בשר, ולכן הכה בהם תיכף כי בסוף יום המחרת נקרא עדיין בשם בשר ולא נפסל טעמו, משא"כ בערב יפסל טעמו ואם יפסקו מלאכלו אין ראיה מזה שחדלה תאותם כי יוכל להיות שזה מפני שנפסל טעמו, ועוד טעם בזה שלא היה צריך עוד להמתין עד שיאכלו חדש ימים שכבר נתברר שיאכלוהו חדש ימים ממה שאספו בשר יותר מחדש, וכן נתברר

רַבָּה מְאֹד׃ לד וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא קִבְרוֹת הַתַּאֲוָה כִּי־שָׁם קָבְרוּ אֶת־הָעָם הַמִּתְאַוִּים׃ לה מִקִּבְרוֹת הַתַּאֲוָה נָסְעוּ הָעָם חֲצֵרוֹת וַיִּהְיוּ בַּחֲצֵרוֹת׃ פ יב א וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל־אֹדוֹת הָאִשָּׁה הַכֻּשִׁית אֲשֶׁר לָקָח

בעל הטורים

נקלים (עי' יומא ד' ע"ב): (לד) המתאוים ב'. הכא ואידך כוי המתאוים. למה כי שם קברו את העם המתאוים: (א) הכשית.

שפתי חכמים

ינטעת בלקיטתן: ו פי' עד לא נתעכל: ז כלומר הא אין דרכן של נשים לנעות להתרעם על בעליהן בפני שכמתיכן על דבר התשמיש: ח דאם לא כן מאי כושית דקאמר וכי כושית היתה והלא מדינית היתה אלא מה כושי משונה בעורו אף זו משונה בעורה וביופיה: (ג"א) ומפני שהוא קלא רחוק שידבר הכתוב ע"ד חידה לכ"א כושית בגימטריא יפת מראה: ט פי' על אודות הפרשתה שפירש בעלה ממנה ומקרא קצר הוא: י פירוש הרי ככר נאמר ועוד למה נאמר כי אשה וגו' משום דבל כי נתינת טעם הוא על הדבר ומתרץ יש לך וכו': כ וזהו לפי פשוטו הראשון הוא ע"פ המדרש חז"ל ולכן לא כתב על

רש"י

עד לא פסק ד"א אינו מספיק לפוסקו בשניו עד שנשמתו יוצאה: (א) ותדבר. (ספרי) אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה וכן הוא אומר (בראשית מ"ב) דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות. ואין אמירה בכל מקום אלא לשון תחנונים וכן הוא אומר (שם י"ט) ויאמר אל נא אחי תרעו (במדבר י"ב) ויאמר שמעו נא דברי כל נא לשון בקשה: ותדבר מרים ואהרן (ספרי) היא פתחה בדבור תחלה לפיכך הקדימה הכתוב ומנין היתה יודעת מרים ז שפירש משה מן האשה רבי נתן אומר מרים היתה בצד צפורה בשעה שנאמר למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה כיון ששמעה צפורה אמרה אוי לנשותיהן של אלו אם הם נזקקים לנבואה שיהיו פורשין מנשותיהן כדרך שפירש בעלי ממני ומשם ידעה מרים והגידה לאהרן ומה מרים שלא נתכוונה לגנותו כך נענשה קל וחומר למספר בגנותו של חברו: האשה הכשית. (שם) מגיד שהכל מודים ביפיה ח כשם שהכל מודים בשחרותו של כושי. כושית. בגימט' יפת מראה: על אודות ט גירושיה: כי אשה כשית לקח. מה ת"ל י אלא יש לך אשה נאה ביפיה ואינה נאה במעשיה ולא ביופיה אבל זאת נאה בכל: האשה הכשית. על שם נויה נקראת כושית כ כאדם הקורא את בנו נאה כושי כדי שלא תשלוט בו עין רעה: כי

ספרי

יהודה אומר אל תהי קורא וישטחו אלא וישחטו (ב) מלמד שטעונים שחיטה (יומא עה) ר' אומר אין צריך שהרי כבר נאמר וימטר עליהם כעפר שאר (ג) (מלמד שטעונים שחיטה) ומה ת"ל וישטחו להם שטוח מלמד שהיתה עשויה משטיחים (ד) משטיחים. סביבות המחנה יכול כדרך שנכנסו הימנו הרבה כך אכלו ממנו הרבה ת"ל הבשר עודנו בין שניהם כיון שהיה נותנו להוך פיו (ה) לא היה מתחיל לפוסקו עד שנשמתו יוצאה כענין שנאמר (שם) לא זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם ואף אלהים עלה בהם ויהרג במשמניהם: ואף ה' (ו) חרה בעם. מלמד ששלח עליהם המקום מכה קשה שלא היה כיוצא בה מיום שיצאו ממצרים:

(לד) ויקרא שם המקום ההוא קברות התאוה. יכול שהיה שמו מקודם ת"ל כי שם קברו את העם המתאוים. על מה שאירע נקרא ולא היה שמו מקודם:

מקברות

הגהות (ב) מלמד שירד להם דבר הטעון שחיטה כו': (ג) וכתול ימים עוף כנף ומת"ל כו': (ד) משטיחים יכול כדרך שנכנסו כו': (ה) לא היה מספיק לפוסקו בשניו עד כו': (ו) חרה בעם ויך ה' בעם מכה רבה מאד מלמד כו':

התורה והמצוה

שלא בקשוהו בעבור התאוה אל הבשר שאז היה להם לאסוף בכל יום בעוד שיקרא בשר, וע"כ הכה בהם תיכף ועז"א שהבשר עוד בין שניהם ר"ל תיכף כשהתחילו לאכול טרם יכרת, ר"ל לפני זמן חדש ימים שהגביל שאז יכרת השלו:

(לד) ויקרא, שאם היה ממתין עד סוף חדש לא היה נקרא בשם קברות התאוה, כי ה' אמר לו שמה שיאכלוהו עד חדש ימים זה אות שלא בקשו בשר מפני התאוה רק מפני המרד, אבל כיון שהוכו תיכף היה עקר המוכים האספסף שהתאוו תאוה לא ב"י שלא היה מצד התאוה, שלהם הגביל זמן חדש ימים, לכן קרא שם המקום

בְּעַמָּא קְטוֹל סַגִּי לַחֲדָא: לד וּקְרָא יָת שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא קִבְרֵי דְמִשְׁאֲלֵי אֲרֵי תַמָּן קְבָרוּ יָת עַמָּא דְשַׁאִילוּ: לה מִקִּבְרֵי דְמִשְׁאֲלֵי נְטָלוּ עַמָּא לַחֲצֵרוֹת וַהֲווֹ בַּחֲצֵרוֹת: א וּמַלֵּלַת מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל עֵסַק אִתְּתָא שַׁפִּרְתָּא דִּי נְסִיב אֲרֵי

ספרי

(לה) מקברות התאוה (ז) נסעו העם חצרות (הרי זו היתה בשעה שנצטרעה מרים): (א) ותדבר מרים ואהרן במשה. אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה וכה"א (בראשית מב) דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות (במדבר כא) וידבר העם באלהים ובמשה הא אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה. ואין אמירה בכל מקום אלא תחנונים וכה"א (בראשית יט) ויאמר אל נא אחי תרעו. (במדבר יב) ויאמר שמעו נא דברי. ותדבר מרים ואהרן במשה מלמד ששניהם דברו בו אלא שמרים פתחה בדבור (ה) שלא היתה מרים יכולה לדבר בפני אהרן אלא מפני צורך השעה. כיוצא בו אתה אומר (ירמיה לו) ובאת אתה וקראת במגלה אשר כתבת מפי את דברי ה' באזני העם ולא שהיה ברוך רגיל לדבר בפני ירמיה אלא מפני צורך השעה. ותדבר מרים ואהרן במשה. מנין היתה מרים יודעת שפרש משה מפריה ורביה אלא שראתה צפורה שאינה מתקשטת בתכשיטי נשים אמרה לה מה לך שאין את מתקשטת בתכשיטי נשים אמרה לה אין אחיך מקפיד בדבר לכך ידעה מרים ואמרה לאחיה ושניהם דברו בו. והרי דברים ק"ו ומה מרים שלא נתכוונה לדבר באחיה לגנאי אלא לשבח ולא למעט מפריה ורביה אלא לרבות ובינה לבין עצמה כך נענשה המתכוין לדבר בחבירו לגנאי ולא לשבח ולמעט מפריה ורביה ולא לרבות ובינו לבין אחרים ולא בינו לבין עצמו על אחת כמה וכמה: (ב) ודברים ק"ו עוזיה המלך שלא נתכוין ליטול לו גדולה ולא בשביל כבוד עצמו אלא בשביל קונו נגף נענש. המתכוין ליטול לו גדולה בשביל כבוד עצמו ולא בשביל קונו עאכ"ו: על אודות האשה הכושית. מגיד הכתוב שכל מי שהוא רואה אותה היה מודה בנויה. וכה"א (בראשית יא) אבי מלכה (ג) ואבי יסכה אלא (מגילה יד) שהכל סוכים ביפיה שנאמר (שם יב) ויראו אותה

הגהות (ז) נסעו העם מהצרות ויהיו בחצרות וכי שהי הצרות היו שנסעו מזו והנו בזו אלא כיון וכו' כדאי' סוף הסדרא עד לכך נאמר ואחר נסעו העם מהצרות ויהיו בחצרות. וזהו סוף הפסקא: (ה) ולא היתה מרים רגילה לדבר כו': (ב) כי"ב שדברים ק"ו מעוזיה ומה עוזיה המלך כו': (ג) ואבי יסכה יסכה זו שרה ולמה נקרא שמה יסכה אלא שהכל כו':

השאלות

(א ט) מה היו הדברים על אודות הכושית אם על צפורה מדבר למה קראה בשם כושית והיא מבנות מדין, ולמה כפל כי אשה כושית לקח, ומז"ש הלא גם בנו דבר וכי לא ידעו זאת שעם משה ידבר בקביעות ועמהם מדבר רק לפרקים, ולמה אמר פה שמשה ענו מאד, ומ"ש אם יהיה נביאכם וכו' נבוכו בו המפרשים ולמה כפל הרק אך במשה דבר שהם שני מעוטים:

התורה והמצוה

המקום קברות התאוה, שע"י מכה זאת נקברה התאוה ע"י שמתו המתאוים, וע"י גודל המכה ידע שיראו מלאכלו עוד וע"כ נסעו מקברות התאוה תיכף ולא המתינו עד זמן חדש ימים:

(לה) מקברות ויהיו בחצרות, הול"ל ויסעו מקברות התאוה ויחנו בחצרות ורק שלא היה דעתם לחנות בחצרות ימים רבים וכבר התחילו לנסוע משם וקרה ענין מרים וע"כ נשארו בחצרות וז"ש בספרי וכי שתי חצרות היו שנסעו מזה וחנו בזה אלא כיון שנסעו ישראל לא הספיקו להלוך עד ששמעו שנצטרעה מרים והוזקקו להחזירם כ"ה בספרי (סוף פסקא קז) ומקומו סוף פסקא (לח) כמו שהגיה הגר"א וכ"ה בפי' רשב"ס:

(א ב) ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכשית, הרשב"ם פי' עפ"י המסופר בדה"י של משה שמשה מלך ארבעים שנה בכוש ולקח שם לאשה מלכה כושית ולא בא עליה, וגם לא ידעו שלא בא עליה ועי"ז דברו לגנאי כי בני ישראל היו אוסרים מבנות הכנעני, וכ"ה בתרגום יונתן, והראב"ע כתב שזו הכושית היא צפורה שהיתה שחורה ודומה לכושית, ורש"י ז"ל כתב על שם יפיה קראה כושית בלשון סגי נהור, והיה הדבור על שפרש מן האשה, וכבר שאל הרשב"ם שאם על צפורה יכוין מה צורך לאמר כי אשה כושית לקח, וכי לא ידעו שלקח את צפורה, וכפי דעתי, הדבור מציין הדבור בארך כמ"ש בפי' הספרא ויקרא (סי' ג'), והדבור האמור עם ב' מציין הדבור לגנאי, וידעו שדברו על משה בארוכה ושהיה לגנאי, וממ"ש ותדבר מרים ואהרן ידענו שמרים התחילה הוכוח ואהרן השיב לה, והיה זה בפני משה או שלא בפניו, והתורה לא ספרה כל הויכוח רק ראשי דברים, ואנחנו נבין מעצמנו שמרים התחילה לספר שמשה פירש מן האשה, ועפ"ז הזכירה שכבר עשה כן לאשתו הראשונה, וספרה מאשה הכושית אשר לקח ופירש ממנה ושאלה מדוע הוא עושה כן לצפורה, ועי"ז אמרה כי אשה כושית לקח, ר"ל אז היה זה מן הראוי כי היתה כושית לא עמם שלפרש היתה מבנות כוש, כי מדין הוא מבני קטורה, ואהרן השיב לה שמשה עשה זאת מפני שה' מדבר עמו

כִּי־אִשָּׁה כֻשִׁית לָקָח׃ ב וַיֹּאמְרוּ הֲרַק אַךְ־בְּמֹשֶׁה דִּבֶּר יְהוָה הֲלֹא גַּם־בָּנוּ דִבֵּר וַיִּשְׁמַע יְהוָה׃ ג וְהָאִישׁ מֹשֶׁה °עָנָו מְאֹד מִכֹּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ס ד וַיֹּאמֶר יְהוָה פִּתְאֹם אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־מִרְיָם צְאוּ שְׁלָשְׁתְּכֶם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ שְׁלָשְׁתָּם׃ ה וַיֵּרֶד יְהוָה בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וּמִרְיָם וַיֵּצְאוּ׃

°עניו קרי

בעל הטורים

בגימטריא יפת מראה: (ב) וישמע ה' וסמיך ליה והאיש משה שדברו עליו בינו לבינה ולא שמע אותם אדם אחר: (ג) ענו. ענו כתיב שהיה חשבון ענ"ו ימים בהר ויכסהו הענן ששת ימים ואח"כ שלשה פעמים מ': ענו בגימטריא בעדן שמחל גן עדן:

שפתי חכמים

על זה ד"א כי זה הפירוש לא הוזכר בשום מקום: ל וא"ת והא רש"י פי' זה כבר לעיל על אודות האשה על אודות גירושיה י"ל דשני פירושים הם הפירוש הא' הוא ר' נתן שהוא מפרש שעל אודות האשה על אודות גירושיה א"כ מה ת"ל כי אשה כושית לקח אלא יש לך כו'. אבל רש"י פי' דפשוטו של קרא כי אשה כושית לקח הוא כמו שפירש על אודות האשה וכו' כי אשה כושית לקח ועתה גרשה: מ (נח"י) הוקשה לרש"י שני מעוטים רק אך דהוה ליה למימר הרק במשה דבר הלא גם בנו. ועל זה תירץ עמו לבדו ולא עם האבות כלל כן עם צדיקים כיוצא בו וכן עם צדיקים שפחותים ממדרגתו הלא גם בנו דבר אע"פ שאנו ממועטים ממדרגת נבואת משה לכך צריך ב' מיעוטים למעט הדבור וכיוצא בזה מתרץ בבאר: נ דאם לא כן מאי נפקא מיניה דכתיב פתאום רא"ם: ס מדהכתיב הכא פתאום ובנזיר ג"כ כתיב פתע פתאום מה נזיר צריך הבאה במים אף טבול יום כן וק"ל: ע דאל"כ ל"ל למכתב וירד ה' בעמוד הא כבר נאמר ויאמר ה' צאו שלשתכם ולא הוה ליה למימר אחר זה אלא ויעמד פתח האהל

רש"י

אשה כושית לקח. ועתה ל גרשה: (ב) הרק אך. עמו לבדו ם דבר ה': הלא גם בנו דבר. ולא פרשנו מדרך ארץ: (ג) ענו. שפל וסבלן: פתאם. נגלה עליהם פתאם והם טמאין בדרך ארץ נ והיו צועקים מים מים להודיעם שיפה עשה משה שפירש מן האשה מאחר שנגלית עליו שכינה תדיר ואין עת קבועה לדבור: (ד) צאו שלשתכם. מגיד שלשתן נקראו בדבור אחד מה שא"א לפה לומר ולאזן לשמוע: (ה) בעמוד ענן. (שם) יצא יחידי ע שלא כמדת בשר ודם מלך בשר ודם כשיוצא למלחמה יוצא באוכלוסין וכשיוצא לשלום יוצא במועטים ומדת הקב"ה יוצא למלחמה יחידי שנאמר (שמות ט"ו) ה' איש מלחמה

ספרי

שרי פרעה ויהללו אותה אל פרעה. ר' אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר צפורה (ד) צפו וראו מה נאה האשה: הכושית. וכי כושית היתה (ה) אלא מדינית היתה שנאמר (שמות ב) ולכהן מדין שבע בנות ומה ת"ל כושית (מ"ק טז) מה כושי משונה בעורו כך צפורה משונה בנויה יותר מכל הנשים. (שם) כיוצא בו אתה אומר (תהלים ז) שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני וכי כושי היה אלא מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במראיו שנאמר (ש"א ט) משכמו ומעלה גבוה מכל העם. (שם) כיוצא בו אתה אומר (עמוס ט) הלוא כבני כושיים אתם לי בני ישראל וכי כושים היו אלא מה כושי משונה בעורו אף ישראל משונים במצות. (שם) כיוצא בו אתה אומר (ירמיה לח) וישמע עבד מלך הכושי איש סרים וכי כושי היה אלא מה כושי משונה בעורו כך היה ברוך בן נריה משונה במעשיו יותר מכל בני פלטין של מלך: כי אשה כושית לקח. למה נאמר (ו) לפי שהוא אומר על אודות הכושית מה ת"ל כושית לקח יש לך נוחה ביפיה ולא במעשיה במעשיה ולא ביפיה כמ"ש (משלי יא) נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם. זאת נאה נוחה ביפיה ונוחה במעשיה לכך נאמר אשה כושית לקח:

ויאמרו

הגהות (ד) למה נקראת שמה צפורה צפו וראו מה נאה אשה זו: (ה) והלא מדינית כו' מלך הכושי וכי כושי היה והלא ברוך היה אלא כו': (ו) והלא כבר נאמר על אודות האשה הכושית ומה"ל כי אשה כושית לקח יש לך נאה כו' זאת נאה ביפיה ונאה במעשים לכך נאמר על אודות האשה הכושית כי אשה כושית לקח:

התורה והמצוה

בכל עת וצריך שהיה תמיד מוכן לנבואה, ולכן פרש ממנה, וע"ז השיבה מרים הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר ולא פרשנו מדרך ארץ. אולם ע"ז יפלא עדיין וכי לא ידעו שיש הבדל ביניהם ובין משה, שלהם לא ידבר ה' בכל עת רק לעת מצוא כשמכינים א"ע אל הדבור, משא"כ משה שהדבור מתמיד עמו בכל יום

יכול

אִתְּתָא שַׁפִּירְתָּא דְנְסִיב רְחִיק׃ ב וַאֲמַרוּ הֲלְחוֹד בְּרַם בְּמֹשֶׁה מַלִּיל יְיָ הֲלָא אַף עִמַּנָא מַלִּיל וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ׃ ג וְגַבְרָא מֹשֶׁה עִנְוְתָן לַחֲדָא מִכֹּל אֱנָשָׁא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ ד וַאֲמַר יְיָ בִּתְכֵּף לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וּלְמִרְיָם פּוּקוּ תְּלָתֵיכוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַקוּ תְּלָתֵיהוֹן׃ ה וְאִתְגְּלִי יְיָ בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא וְקָם בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וּקְרָא

ספרי

(ב) ויאמרו הרק אך במשה דבר ה'. והלא אף עם אבותינו דבר הקב"ה ולא פרשו מפריה ורביה: הלא גם בנו דבר. ולא פרשנו מפריה ורביה: וישמע ה'. מלמד שלא היתה שם בריה אלא בינו לבין עצמו (א) דברו בו וישמע ה'. ר' נתן אומר אף בפניו של משה דברו בו שנא' וישמע ה' והאיש משה. אלא שכבש משה על הדבר:

(ג) והאיש משה ענו מאד. ענו בדעתו אתה אומר ענו בדעתו או ענו בגופו ת"ל (במדבר כא) ועשית לו כאשר עשית לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן ירד על סיחון והרגו על עוג והרגו. ד"א ענו מאד ענו בדעתו אתה אומר ענו בדעתו או ענו בממונו ת"ל (שמות יא) גם האיש משה גדול מאד. (נדרים לח) (א) מצינו שהספיר של לוחות של משה היה שנאמר (דברים י) בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחות אבנים והלא מעשה אלהים המה שנאמר (שם כד) ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר מקיש מעשה למעשה מה מעשה האמור להלן של ספיר אף מעשה האמור כאן של ספיר: מכל האדם אשר על פני האדמה. ולא מאבות. ר' יוסי אומר (ב) אף מאבות. מכל האדם ולא ממלאכי השרת:

(ד) ויאמר ה' פתאום. ר' שמעון בן מנסיא אומר (א) פתאום נתירא משה בפתאום וידבר עמו: צאו שלשתכם אל אהל מועד. מלמד ששלשתם נקראו בדבור אחד מה שאין הפה יכולה לדבר ומה שאי אפשר לאזן לשמוע. וכה"א (שמות כ) וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. (תהלים סב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי. (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאם ה':

וירד

הגהות (א) דברו בו ר' נתן אומר כו': (א) מצינו שלוחות שניות שעשה משה היו של ספיר שנאמר בעת כו' לוחות אבנים כראשונים מה ראשונים של ספיר אף אלו של ספיר ומנין שהראשונים של ספיר שנאמר והלוחות מעשה אלהים ונאמר ותחת רגליו כמעשה וכו': (ב) אף מאבות ומה ת"ל מכל האדם וגו' ולא ממה"ש: (א) מפתאום נתיירא משה בפתאום דבר אליהם כו':

התורה והמצוה

בכל עת וצריך שיהיה תמיד מוכן אל הדבור שע"ז הצרך לפרוש מן האשה, כמ"ש שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי שלהם התיר תשמיש שנאסר להם מג' ימי הגבלה ואל משה צוה שיעמוד תמיד מוכן אל הדבור האלהי, וגם להבין מ"ש הרק אך שהם שני מעוטים, ולבאר הדברים אזכיר את אשר כתבתי בפי' במראה הסנה ובכ"מ שלהנבואה באספקלריא הבלתי מאירה כנבואת יתר הנביאים היה משה מוכן בטבע שנולד ממעי אמו שלם בכל המעלות השכליות והמדותיות ושלמות כח המדמה עד שהיה מוכן לנבואה בטבע בלא שום הכנה, כי לא סכך החומר ורגשותיו בעדו מראות מראית אלהית ומההשגחות בכל עת שרצה מבלי שום הכנה, והמופת לזה הוא מה שהיה הוא הצנור שהריק שפע הנבואה לכל הנביאים שבדורו ובדורות הבאים שזה לא יצויר רק אם היתה הנבואה לו מורשה בטבע מבלי שום הכנה, שאם נבואתו לא היתה רק ע"י הכנה לא היה אפשר שיריק הנבואה וישפיע לזולתו אחר שהוא עצמו לא ישיגה רק אם יכין עצמו אליה ודי שיפקיע א"ע בעת שיכין א"ע לא שישפיע גם לזולתו, ומזה הוכיחו מרים ואהרן שמשה א"צ הכנה ולפרוש א"ע מן האשה אחר שהנבואה קנוי אלו בטבע והוא מוכן אליה תמיד שנפשו התפשט מגופו בכל עת ולא יעצרנה הגשם במה שהוא בלתי מוכן ומופרש מן האשה, וז"ש הרק ר"ל וכי רק מעלה זו יש לו למשה, מה שאך במשה דבר ה', ולא יקבל נבואה אך לצורך עצמו שלא יש לו עוד מעלה יתירה על כל הנביאים מה שגם בנו דבר, שע"י שידבר ה' עם משה נעשה הוא הצנור המשפיע לכל הנביאים, ועי"ז גם בנו דבר, ואנו שואבים הנבואה מצנורו של משה, ומזה מבואר שהנבואה היא לו בטבע מבלי הכנה, שאל"כ אי אפשר שישפיע נבואה לזולתו, וא"כ א"צ לו להכנה ולפרוש מן האשה, וישמע ה' וה' שמע והפיק דבריהם שהגם שדברו תלונה נגד משה בכ"ז לא היה זה מפני שרצו להשפיל כבודו כי נהפוך הוא שהיה קדושתו גדולה בעיניהם עד שחשבו שיוכל להשאר בקדושתו גם אם ישוב לאהלו ולא יופרש מן האשה, וע"כ בא ה' להראותם שטעו בזה, כי יש מדרגה למשה שבו נעלה הוא מכל הנביאים שאל מדרגה זו צריך הוא להכנה ולפרוש מן האשה כמו שיתבאר:

(ג) והאיש משה, מבאר מדוע לא העמידן משה על האמת בפרט לפי מ"ש בספרי שדברו זאת בפניו ע"ז משיב מפני שמשה היה עניו מאד ולא רצה לאמר על עצמו שיש לו מדרגה אחרת בנבואה שלא זכה לזה שום נביא בעולם, ושלמדרגה זו צריך הוא להכנה ולפרישות, שמרוב ענותו לא רצה להגיד מעלתו וגדולתו:

(ד) ויאמר ה' פתאם אל משה, יען שבא הדבור פתאום ואהרן ומרים לא היו מוכנים אל הדבור לא היה אפשר שיבא הדבור אליהם אם לא בהמצאות משה ע"כ קרא גם את משה שיהיה אתם ביחד בא"ת, ועי"י משה שהיה מוכן אל הדבור גם עליהם:

וירד

שְׁנֵיהֶם׃ ו וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ־נָא דְבָרָי אִם־יִהְיֶה נְבִיאֲכֶם יְהוָה בַּמַּרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע בַּחֲלוֹם אֲדַבֶּר־בּוֹ׃ ז לֹא־כֵן עַבְדִּי

בעל הטורים

(ו) במראה ה'. הכא ואידך במראה הספנו אדי עלי גומר שאפי' במראה שלפי מראה לנביאים נסתפק אירס פליכס אבל משה

שפתי חכמים

ס' אבל בפרשת כי תשא דכתיב וירד ה' בענן שהוא תחלת הגלות השכינה אליו בבוקר י"ל שבא להודיע הגלות השכינה אליו ולא ללמד שירד יחידי עם עמוד עננו כמו שדרשו הכא: פ כלומר אע"פ שחרה גם אף ה' וילך מ"מ אין נא אלא לשון בקשה ודבר עמהם בנחת שאלו היו דבריו בכעס לא היו דבריו שומעים וללמוד קל וחומר לבשר ודם שיהיו דבריו בנחת: צ דבקרא משמע דנביאכם יהיה ה'. לכך פירש אם יהיו לכם נביאים ומלת ה' דבקה עם במראה אליו אתודע: ק כלומר שכינת שמי מורה שפירוש ה' הוא כאילו אמר אני ה' דרים לא

רש"י

ויוצא לשלום באוכלוסין שנאמר (תהלים ס"ח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן: (ויקרא אהרן ומרים. שיהיו נמשכין ויוצאין מן החצר לקראת הדבור): ויצאו שניהם. ומפני מה משכן והפרידן ממשה לפי שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו וכן מצינו בנח שלא בפניו נאמר (בראשית ז') איש צדיק תמים ובפניו נאמר (שם) כי אותך ראיתי צדיק לפני. ד"א שלא ישמע בנזיפתו של אהרן: (ו) שמעו נא דברי. אין נא פ אלא לשון בקשה: אם יהיה נביאכם. אם יהיו צ לכם נביאים: ה' במראה אליו אתודע. שכינת שמי אין נגלית עליו ק באספקלריא המאירה אלא בחלום וחזיון:

פפ

ספרי

(ה) וירד ה' בעמוד ענן. שלא כמדת בשר ודם. מדת בשר ודם כשהוא יוצא למלחמה יוצא בבני אדם מרובים וכשהוא יוצא לשלום אינו יוצא אלא בבני אדם מועטים אבל הקב"ה כשהוא יוצא למלחמה אינו יוצא אלא יחידי שנאמר (שמות טו) ה' איש מלחמה וכשהוא בא בשלום בא באלפים וברבבות הוא בא שנאמר (תהלים לח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן: ויקרא אהרן ומרים (ב) ויצאו שניהם. מפני מה לא יצא משה עמהם שלא יהו ישראל אומרים אף משה היה עמהם (ג) בכלל הכעס. ד"א בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שבכל זמן שאדם רוצה לדבר לחבירו לא יאמר לו קרב אליך אלא מושכו במה שרוצה ומדבר עמו. ד"א שלא ישמע גנותו של אהרן. ד"א שאין אומרים שבחו של אדם בפניו. ר' אלעזר בן עזריה אומר מצינו שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו שכן מצינו בנח (בראשית ז) כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה ושלא בפניו הוא אומר (שם ו) אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים היה בדורותיו. ר' אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר מצינו שאומרים מקצת שבחו של מי (ד) שאמר והיה העולם שנאמר (תהלים ס) אמרו לאלהים מה נורא מעשיך אם אומרים מקצת שבחו של מי שאמר (ה) והיה העולם ק"ו לבשר ודם: (ו) ויאמר שמעו נא דברי. אין נא אלא לשון

הגהות (ב) ויצאו שניהם. בא הכתוב ללמדך ד"א שבזמן שאדם רוצה לדבר שלא בפני חבירו לא יאמר לחבירו קרב אליך אלא מושכו למי שרוצה ומדבר עמו. ומפני מה לא קרא משה עמהם כו': (ג) בכלל כעס. ד"א שלא ישמע פ': (ד) שאמר והיה העולם בפניו שנאמר כו': (ה) והיה העולם בפניו ק"ו כו':

התורה והמצוה

(ס) וירד, ואחר שהוזמנו אל הדבור ע"י האהל וע"י משה קראם לתוך שלא רצה לדבר זאת בפני משה כמ"ש חז"ל והמפרשים:

(מ"ו) ויאמר שמעו נא דברי, אם יהיה נביאכם ה'. כבר באמרו בספ' שבא להודיעם מעלת נבואת משה שנבדלה מכל הנביאים שכלם נבאו באספקלריא שאינה מאירה ומשה ע"ה נבא באספקלריא המאירה. ולפי דרכנו הנה באמרתי (בפ' מראה הסנה ובפ' תשא), שמשה היה פי שנים ברוחו, שלנבואה באספקלריא שאינה מאירה היה מוכן בטבע מבלי שום הכנה, אמנם לנבואה באספקלריא המאירה לא היה מוכן בטבע והיה צריך לזה הכנה בין מעלתו בין מזכות ישראל שעה ירדו ישראל ממדרגתם ירד גם הוא ממעלתו ונבא באספקלריא שאינה מאירה שע"ז היה מוכן תמיד, וע"כ לא יכול להשפיע על כל הנביאים רק נבואה באספקלריא שאינה מאירה שזה היה לו בטבע, לא נבואה באספקלריא המאירה שגם הוא לא השיגה רק ע"י הכנה ותלויה הן בעניני ה', וע"כ לא יכול להשפיע מדרגה זאת על זולתו, ובזה נמצא תשובה לתלונת מרים על שפרש מן האשה, שהיה טענתם שמשה א"צ לפרישה והכנה באשר הנבואה היא לו בטבע והמופת לזה ממה שהוא הנטר המריק סס הרוה ליתר נביאים כמ"ש הלא גם בנו דבר, והתשובה לזה היא שהלא אינו מאציל מן הרוח אשר עליו רק נבואה באספקלריא בלתי מאירה, אבל נבואה באספקלריא המאירה שלא יכול להאציל על יתר נביאים אינה לו

גמנא

אהרן ומרים ונפקו תרויהון: ואמר שמעו כען פתגמי אם יהון לכון נביאין אנא יי בחזון אנא מתגלי להון בחלמין אנא ממלל עמהון: לא כן עבדי

ספרי

לשון בקשה והרי דברים ק"ו ומה אם מי שאמר והיה העולם דבר בתחתונים ק"ו לבשר ודם. ר' שמעון בן יוחאי אומר מה ת"ל שמעו נא דברי אלא שבקשו ליכנס לתוך דברי המקום אמר להם המקום המתינו לי (א) עד שאדרוש. ק"ו שלא יהא אדם נכנס לתוך דברי חברו: אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע. או (ב) כשם שאני בחלום

הגהות (א) עד שאדרוש ק"ו שלא כו': (ב) כשם שאני מדבר עם הנביאים בחלום כו' כך אני מדבר עם משה כו':

התורה והמצוה

שבעה ועי"ז צריך הכנה ופרישות מן האשה, וכבר בארתי בכ"מ ההבדלים שהיה בין נבואת משה ליתר נביאים, שכל הנביאים נתנבאו בחלום ומשה נתנבא בהקיץ, [ב] על כל הנביאים נפל פחד ורעדה ובטלו כל כחות הגוף ומשה נתנבא כשהוא ער ועומד על רגליו ומשתמש בחושיו, [ג] כל הנביאים ראו מחזות ודמיונות כי בא להם שפע הנבואה באמצעות כח המדמה ולמשה הגיע השפע על כח השכלי בלי תערובות כח המדמה וע"כ לא ראה שום דמיון, [ד] כל הנביאים נתנבאו במשלים וחידות עד שהיו נבואותיהם סתומות ועלומות ובנבואת משה לא נמצא שום משל וחידה, [ה] כל הנביאים הגיע להם שפע הנבואה ע"י מלאך ולמשה הושפע שפע הנבואה מהא"ס בעצמו שלא ע"י אמצעי, כמ"ש פני ילכו והניחותי לך כמש"פ שם, [ו] מ"ש בספרי כל הנביאים נתנבאו בכה מוסף עליהם משה שנתנבא בזה הדבר שהיתה שכינה מדברת מתוך גרונו של משה, [ז] התבאר ברא"ש פ' וארא במ"ש וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם, שהשפעת הנבואה להאבות ולכל הנביאים היה מצד האלהות המתפשטת בכל העולמות להיות חיות העולמות ורוחם ונפשם כדמיון הנפש המתלבשת בגויה, וע"כ היתה נבואתם במראה ובמחזה לפי הלבושים והמסכים שבהם תתלבש האלהות בעולם עולם, וכן חלות הרוח על נפש הנביא היה בענין זה לפי מה שהיא נפש מתלבשת בגויה שנם בעת ההפשטות הגשמיות ובטול כחות הגוף נשאר כח המדמה שהוא כח גופני, וע"כ חזו מחזות ודמיונות נלקחות מציור העולם הגדול ומן השקפות כחות המדמה שדרך הכח הזה ובאמצעותו חלה הנבוא' על שכל הנביא, והיתה הנבוא' ע"י שמותיו וכנויו לא ע"י שם הוי"ה, כי שם הוי"ה מורה על האלהות כמו שהוא בעצמו בלא התלבשות בעטוף ומסך העולמות וזה לא יכלו להשיג, ועז"א וארא אל אברהם וכו' באל שדי, ושמי ה' לא נודעתי להם, אבל נבואת משה שהיתה באספקלריא המאירה היה ע"י מה שהשיג את האלהות כפי מה שהוא בעצמו למעלה מן העולמות מופשט מכל ציור ותמונה הנלקח מציור העולמות, וכן שפע הנבואה חלה על שכלו שלא באמצעות כח המדמה שהוא כח גופני כי היה כאחד מן השכליים הנפרדים וכנפש מופשטת מן הגויה לגמרי ונבואה זו מיוחסת לשם הוי"ה ב"ה, וע"כ כל הנביאים השיגו מראה ודמיון מן מחזה העולמות ומן כח המדמה, והיתה הנבואה בשם שדי שאמר לעולמו די והקק ומדד וקצב חוקי, העולמות וכחותיהם, וע"כ אמר וארא שראו מראה ודמיון, ומשה השיג בשם הוי"ה ולא ראה דמיון ומראה עיי"ש באורך, ועז"א אם יהיה נביאכם ה', ופי' רא"ב"ע אם יהיה נביאכם נביא ה', ר"ל שישיג הנבואה ע"י שם הוי"ה, וגם כולל בזה מ"ש שהשכינה מדברת מתוך גרונו בענין שהנביא [ר"ל הדובר בו שנביא פי' הדובר מלשון ניב שפתים] הוא הדובר בו יהיה ה' בעצמו שהשכינה מדברת מתוך גרונו והוא הנביא שלו הדובר בו, ומפ' במראה אליו אתודע, והאל מפה אמר ומראה בסגול בזה גלה להם ההבדל בין אספקלריא המאירה ואספקלריא שאינה מאירה, שעל מה שאומר בכלים (פרק ל' מ"ב) אספקלריא טהורה פי' הר"ש והרע"ב (שפיגעל) שרואים בו את הפנים, והרמב"ם פי' (ברילל) הוא זכוכית שמביט דרך בו, וכן על לא יערכנה זהב וזכוכית (איוב כח יז) ת"י דהבא ואספקלריא ומראה בקמץ הוא שפיגעל, שהוא מכוסה בטיח ועופרת מצד אחד עד שלא תעביר הראות לראות דבר העומד מאחוריו רק מראה הצורה העומדת נכחו וזה אספקלריא שאינה מאירה, ומראה בסגול הוא הזכוכית שהראות עובר בו לראות מה שעומד אחוריו מצד האחר וזה אספקלריא המאירה. והנה הרואה בשפיגעל לא יוכל לראות הצורה העומדת מצד האחר אחורי המראה, רק הצורה העומדת נגד שהוא עומד בה שהוא לפני המראה, וזה מליצה על ראית והשגת הנביאים שלא השיגו את האלהות העומד חוץ מגבול העולמות, רק את האלהות הנמצא אתם נגד שהם עומדים, שהוא האלהות המתפשט בעולמות להיות נפש העולמות, [ב] שהצורה הנראית במראה אינה הצורה עצמה העומדת נכח המראה, רק תמונה של הצורה המתצלמת מן הצורה על פני המראה, כן לא ישיגו את האלהות כמו שהיא בעצמה, רק מה שנתצלם מן השגת האלהות על כח דמיונם שהוא המראה שעליו יתרשמו הצורות הנראות בדמיון הנביא שיביט על כח דמיונו שעליו יצויר לו צורות אשר יחזה במחזה ואינם נמצאים רק במראה ר"ל בכח דמיונם לא באמת, [ג] הרואה את הצורה במראה יראה בה גם מראית פניו שהוא עצמו עומד לפני המראה וגם דמותו יתרשמה על המראה, ור"ל שהמחזות והתמונות אשר יראו החוזים יראו גם דמות עצמם ומהות דמיונם שמתרשם במחזה, אבל מרע"ה ראה באספקלריא המאירה שהוא הזכוכית שכח הראיה

משה בכל ביתי נאמן הוא: ח פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידת ותמנת יהוה יביט ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה: ט ויחר אף יהוה בם וילך: י והענן סר מעל האהל והנה מרים מצרעת כשלג ויפן אהרן

בעל הטורים

ושב כשלגיד לפי רבו: (ח) ומראה. תגין על הס"א לומר (שמלינו) (שהלין) כה' נוגה שנאמר ביחזקאל (סי' א' וסי' י') וכמ' אור שנאמר בבראשית: (י) והענן סר. שלא יראה במפלתם וזהו שאמרו חז"ל אל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו:

שפתי חכמים

ך יודע מבעי ליה: ר וא"ת והא אמרי' (שבת דף פ"ז) ג' דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה עמו ואחד מהן שפירש מן האשה משמע שלא צוה לו הקב"ה ועיין בתוספות (שם דף פ"ז): ש וא"ת איך עלתה על דעתו של הקב"ה שיאמרו אהרן ומרים. הכי וי"ל לפי שהם אמרו הרק' אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר ה'. ולא פירשנו מדרך ארץ ולמה פירש מדרך ארץ אלא משום גיאות שהוא. גם רוח היו אומרים והלא שכינה שורה עליו כתיב אשכון ואת דכא ושפל רוח ומשה היה רוח גבוהה ולמה שכינה שורה עליו אלא כביכול הקב"ה אינו יודע שהוא רוח גבוהה לכן אמר זו קשה משל ראשונה ולכך מכתב ג"כ כאן והאיש משה עניו מאד שאהרן ומרים אמרו שהוא גם זה ולא כמו שפירש הרא"ם שדרשו כך מיתור הבי"ת של בעבדי שהוא בי"ת השמוש והקשה א"כ למה לא דרשו ג"כ למ"ד השמוש יתירה גבי לעבדך ליעקב וגם לאדוני לעשו והביא שם גירסא אחרת כדי לתרץ קושיא זו ולפי דרכנו אין צריך לשבש

רש"י

(ח) פה אל פה. (ספרי) אמרתי לו לפרוש מן האשה והיכן אמרתי לו בסיני. (דברים ה') לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי: ומראה ולא בחידת. ומראה זה מראה דבור. שאני מפרש לו דבורי במראית פנים שבו ואיני סותמו לו בחידות כענין שנאמר ליחזקאל (יחזקאל י"ז) חוד חידה וגו' יכול מראה שכינה ת"ל (שמות ל"ג) לא תוכל לראות את פני: ותמנת ה' יביט. זה מראה אחורים כענין שנאמר (שם) וראית את אחרי: בעבדי במשה. אינו אומר בעבדי משה אלא בעבדי במשה בעבדי אף על פי שאינו משה במשה אפילו אינו עבדי כדאי הייתם לירא מפניו וכ"ש שהוא עבדי ועבד מלך מלך היה לכם לומר אין המלך אוהבו חנם (ספרי. תנחומא) ואם תאמרו איני מכיר במעשיו ש זו קשה מן הראשונה: (ט) ויחר אף ה' בם וילך. מאחר שהודיעם סרחונם גזר עליהם נדוי קל וחומר לבשר ודם שלא יכעוס על חבירו עד שיודיענו סרחונו: (י) והענן סר. ואחר כך והנה מרים מצרעת כשלג משל למלך שאמר

ספרי

בחלום ובחזיון כך ד"ה מדבר עם משה ת"ל לא כן עבדי משה: (ז) בכל ביתי נאמן הוא. חוץ ממלאכי השרת. ר' יוסי אומר אף ממלאכי השרת:

פה

התורה והמצוה

מראים עולה בו אל העבר השני ויראה הדבר העומד מלד האחר שהוא חוץ מגבול האנים, ור"ל שהשיג את האלהות מופשט מן העולמות כמו שהוא בעלמותו, ובזה לא יראה שום מחזה ודמיון, כי הא"ם בעלמו כפי שהוא בעלמו לא יושג ממנו שום ליור ושום דמיון, וישיג רק השגה מדעיית שכליית [ועי' בפ"י שבאר עוד כמה הבדלים בין אספקלריא המאירה והבלתי מאירה לפי דרכו] וז"ש אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע, ולכן בחלום אדבר בו, שבעת החלום שאר כח הדמיון שהוא המראה המוכן לקבל הלורות שיכראו בעת החזון ויתרשמו בכח דמיונו שמהם יפשיט השכל את הדבר אשר יראהו בחזון:

(ז ח) לא כן עבדי משה, שהוא אשר נתן לו רשות לעבור ד' שנתו מן האלרות שהם העולמות אל הבית פנימה להשיג את האלהות כפי שהיא בתוך ביתו חוץ לחלרות שהם העולמות, ופה אל פה אדבר בו, כפי שרואה במראה שרואה הלורה העומדת נכחו וידבר עמו פה אל פה, וכולל בזה יתר ההבדלים שעומד על רגליו בהקיץ כאדם המדבר עם רעהו פה אל פה והוא רואה לורתו דרך המראה והזכוכית, ועי"כ לא ידבר בחידות כדרך הנבואה הבא ע"י כח הדמיון ועז"א ומראה ולא בחידות וגם כולל במ"ש פה אל פה שהשכינה מדברת מתוך פיו. ותמונת ה' יביט, כבר בארתי (בס' יתרו בפסוק לא תעשה לך פסל וכל תמונה) שתמונה היא לורה השוקעת, ובא על הלורה השוקעת בנפש הנביא בעת החזון שאינה לורה בולטת ממשית רק לורה שוקעת בכח דמיונו ועז"א ותמונת לנגד עיני ויש הבדל בין ראיה להבטה, שהראיה מציין ראות הפשט

מֹשֶׁה בְּכָל בֵּיתִי מְהֵימַן הוּא: ח מְמַלַּל עִם מְמַלַּל מַלְּלָא עִמֵּהּ בְּחֶזוּ וְלָא בְחִדְוָן וּדְמוּת יְקָרָא דַייָ מִסְתַּכֵּל וּמָא דֵין לָא דְחֶלְתּוּן לְמַלָּלָא בְּעַבְדִּי בְּמֹשֶׁה: ט וּתְקֵיף רוּגְזָא דַייָ בְּהוֹן וְאִסְתַּלַּק: י וַעֲנָנָא אִסְתַּלַּק מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא וְהָא מִרְיָם חִוְּרָא

ספרי

(ח) (ג) פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות. (שבת פז) אמרתי לו לפרוש מן האשה. ומראה זו מראה דבור. אתה אומר מראה דבור או אינו אלא מראה שכינה ת"ל (שמות לג) ויאמר לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי. ר' עקיבא אומר האדם כשמועו. (ד) וחי אלו מלאכי השרת. א"ר שמעון התימני איני כמבטל דברי ר' עקיבא אלא כמוסיף על דבריו. אדם כשמועו. וחי אלו חיות הקודש ומלאכי השרת. ר' אלעזר בר' יוסי אומר לא שאינן רואים אלא אף (ה) שאינן שומעים שנאמר (יחזקאל ג) ותשאני רוח ואשמע אחרי קול. ומה ת"ל כי לא יראני האדם וחי כשהוא חי אינו רואה אבל רואה הוא בשעת מיתה. וכה"א (תהלים כב) לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חיה: ולא בחידות. למה נאמר לפי שהוא אומר (יחזקאל יז) בן אדם חוד חידה. או כשם שאני מדבר עם הנביאים בחידות כך אני מדבר עם (ו) משה בחידות ת"ל ותמונת ה' יביט. זה מראה אחוריים. אתה אומר זה מראה אחוריים או אינו אלא זה מראה פנים ת"ל (שמות לג) והסירותי את כפי (ז) וראית את אחורי. (יחזקאל ב) ויפרוש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור. והלא אף קלי הדעת וההדיוטות עושים כן כותבים ומה ת"ל פנים ואחור (עירובין כא) פנים בעולם הזה ואחור לעולם הבא פנים בשלותם ויסורים של צדיקים בעולם הזה ואחור מתן שכרן של צדיקים ופורענותם של רשעים לעוה"ב. (שם) וכתוב אליה קינים והגה והי. קינים (של רשעים) שנאמר (שם לב) קינה היא וקוננוה. והגה של צדיקים שנאמר (תהלים לג) עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור. והי של רשעים שנאמר (יחזקאל ז) הוה על הוה באה: ומדוע לא יראתם (ח) אין ת"ל בעבדי במשה אלא שדברתם בי דברתם בעבדי משה למה הדבר דומה למלך שהיה לו אפוטרופוס במדינה והיו בני המדינה מדברים (בפניו) אמר להם המלך לא בעבדי דברתם אלא בי דברתם ואם תאמר אין מכיר במעשיו זה קשה מן הראשונה:

(ט) ויחר אף ה' בם וילך. (א) מאחר שהודיעם סרחונם אח"כ גזר עליהם נדוי. והרי דברים ק"ו ומה אם מי שאמר והיה העולם לא כעס על בשר ודם עד שהודיעם סרחונם ק"ו על בשר ודם שלא יכעוס על חבירו עד שיודיעו סרחונו. ר' נתן אומר הודיעם סרחונם ואח"כ גזר עליהם נדוי שלא יאמרו כדרך שאמר איוב (איוב י) הודיעני על מה תריבני:

(י) והענן סר מעל האהל. משל למלך שאמר לפדגוג (א) רדה את בני אבל משאלך לי רדהו מפני שרחמי האב על הבן והרי דברים ק"ו אם חס המקום על הצדיקים בשעת כעס ק"ו בשעת רצון שנא' (ישעיה מט) כה אמר ה' בעת רצון עניתיך: והנה מרים מצורעת כשלג. מלמד (ב) שנצטרעה בעווה ללמדך שנכסי

הגהות (ג) פא"פ אדבר בו פה אל פה אמרתי לו כו': (ד) וחי אלו מלה"ש שחיין חיי עולם. אר"ש איני כמבטל דברי רבי [illegible] כמוסיף על דבריו וחי אפי' חיות הקדש הנושאין את הכסא אינם רואין את הכבוד. ר"א בר"י כו': (ה) אף שאינן יודעין שנא' כו' קול רעש וגו'. רבי דוסא אומר כי לא יראני כו': (ו) משה בחידות ת"ל ולא בחידות. ותמונת כו': (ז) וראית את אחורי ופני לא יראו בקש משה לעמוד על דרכיו של הקב"ה א"ל וראית את אחורי וגו' דרכי בעוה"ב אני מראה אותך ודרכי בעוה"ז לא תוכל לראות את פני וכה"א ויפרוש כו' עושין כן כותבים פנים ואחור ומת"ל כו' בשלותם של רשעים ויסורין כו' קינים זה יסורין של צדיקים בעוה"ז שנאמר כו'. והגה זה מתן שכרן של צדיקים לעוה"ב שנאמר כו' והי זה פורענותן של רשעים לעוה"ב שנאמר כו': (ח) לדבר בעבדי במשה שאין ת"ל בעבדי אלא שדברתם בעבדי ובמשה כאלו בי דברתם משל כו' מדברים עליו א"ל המלך כו' איני מכיר במעשיו כו': (א) אחר שהודיעם סרחונם כו': (א) רדה את בני ומשאלך לי רדהו אבל לא בפני מפני כו': (ב) שנצטרעה בעוה וללמדך כו':

התורה והמצוה

ועז"א כי לא ראיתם כל תמונה, וההבטה מציין עיון השכל, ושימת לב על הדבר, כמ"ש בפי' ישעיה (ה') ואמר שמשה גם כשמעיין על האלהות המתפשט בעולמות שבזה יצייר תמונת ה', כאילו צורת החכמה העליונה הנסבבת נשקע בכל העולמות, וצורת העולמות היא צורת החכמה העליונה, לא יצייר לו זה בדרך המחזה שישיג איזה צורה בכח הראות רק יביט ע"ז בעין השכל מופשט מכל מראה וחזון והתמונה ממשית. וא"כ כיון שיש למשה מדרגה מיוחדת בעטין הנבואה שלא זכה לזה שום נביא והוזה כי מדרגה זו אינה לו בטבע להשפיעה לזולתו, וא"כ צריך הוא הכנה ופרישה מן האשה ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה:

(יו"ד) והענן סר. לפמ"ש למעלה (יא לה) שהטעם שהתעכבו לנסוע מחצרות ובתוך כך נצטרעה מרים ושבו להצרות. ע"ש

אֶל־מִרְיָם וְהִנֵּה מְצֹרָעַת׃ יא וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה בִּי אֲדֹנִי אַל־נָא תָשֵׁת עָלֵינוּ חַטָּאת אֲשֶׁר נוֹאַלְנוּ וַאֲשֶׁר חָטָאנוּ׃ יב אַל־נָא תְהִי כַּמֵּת אֲשֶׁר בְּצֵאתוֹ מֵרֶחֶם אִמּוֹ וַיֵּאָכֵל חֲצִי בְשָׂרוֹ׃ יג וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ׃ פ מפטיר יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאָבִיהָ יָרֹק

בעל הטורים

(יג) רפא ב' במס'. הכא ואידך רפה שבריה כי מטה. משה התפלל נאל שירפא שבריה כי מטה. שאם לא כן אין מי שיסבלנה: רפא תגין על הרי"ש אחר הסרת עטרת ראשה רפא שבריה כי מטה:

שפתי חכמים

גבנס בספרים שלנו וק"ל: ת דכתיב כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא. ובמצורע כתיב והבא אל הבית כל ימי הסגיר אותו יטמא: א פירוש אפילו משמעות המקרא נוכל לפרש אותו מבלתי שנצטרך לומר שכינה הכתוב וכתב אמו במקום אמנו יוכבד במקום בשרנו כי נפרש שהכוונה אינה בשביל אחותם אלא בכל אח שהם אין ראוי להניח אחותו להיות כמת וכו': ב ופירש אל תהי כמת שאין לו תקוה שמאחר שיצאת מרחם אמנו ומי מסגיר' ונמצא שנאכל חצי בשרנו מאחר שבשרה שהוא אחד עם בשרנו נאכל ואין תרופה למכתה: ג דמלת לאמר קרא יתירא הוא דכוה ליה למימר ויצעק משה אל ה' אל נא רפא

רש"י

לפדגוג רדה את בני אבל לא תרדנו עד שאלך מאלך שרחמי עליו: (יא) נואלנו כתרגומו לשון אויל: (יב) אל נא תהי. אחותנו זו: כמת. שהמצורע חשוב כמת מה מת מטמא בביאה את אף מצורע מטמא בביאה: אשר בצאתו מרחם אמו. אמנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב וכן חצי בשרנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב מאחר שיצאה מרחם אמנו היה לנו כאלו נאכל חצי בשרנו כענין שנאמר (בראשית ל"ז) כי אחינו בשרנו הוא ולפי משמעו אף הוא נראה כן א אין ראוי לאח להמית את אחותו להיות כמת: אשר בצאתו. מאחר שיצאה זו מרחם אמנו של זה ישים כח בידו לעזור ואינו עוזרו הרי נאכל חצי בשרו שאחיו בשרו הוא. דבר אחר אל נא תהי כמת. (ספרי) אם אינך רופאה בתפלה מי מסגירה ב ומי מטהרה אני א"א לראותה שאני קרוב ואין קרוב רואה את הנגעים וכהן אחר אין בעולם וזהו אשר בצאתו מרחם אמו: (יג) אל נא רפא נא לה. בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שהשואל דבר מחברו צריך לומר שנים או שלשה דברי תחנונים ואחר כך יבקש שאלותיו: לאמר מה ת"ל ג אמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו עד שהשיבו ואביה ירק ירק וגו' רבי אלעזר בן עזריה אומר בארבעה מקומות בקש משה מלפני הקדוש ברוך הוא להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו כיוצא בו (שמות ו') וידבר משה לפני ה' לאמר וגו' (ספרי) מה ת"ל לאמר השיבני אם גואלם אתה אם לאו עד שהשיבו עתה תראה וגו'. כיוצא בו (במדבר כ"ז) וידבר משה לפני ה' לאמר יפקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר. כיוצא בו (דברים ג') ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר השיבו רב לך: רפא נא לה. מפני מה לא האריך משה בתפלה שלא יהיו ישראל אומרים אחותו עומדת בצרה והוא עומד ומרבה בתפלה. (ד"א שלא יאמרו ישראל בשביל אחותו הוא מאריך בתפלה אבל בשבילנו אינו מאריך בתפלה): (יד) ואביה ירק

ספרי

שנקי בשר היא. וכה"א (שמות ד) ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך בחיקך. ללמדך שנקי בשר היתה: (שם נו) ויפן אהרן. שנפנה מצרעתו. ר' יהודה בן בתירא אומר (ג) עתיד ליתן את החשבון על מי שאמר נתנגע אהרן אם מי שאמר והיה העולם כסה עליו ואתה מגלה עליו. (שם) ועתיד ליתן (ג) את החשבון על מי שאומר צלפחד מקושש היה אם מי שאמר והיה העולם כסה עליו ואתה מגלה עליו. ועתיד ליתן את הדין מי שאמר (ברכות יט) עקביא בן מהללאל נתנדה. ויפן אהרן אל מרים (ד). מגיד הכתוב

הגהות (ג) עתיד ליתן הדין כל מי כו' עתיד ליתן הדין כל מי כו': (ד) והנה וגו' מגיד כו':

התורה והמצוה

[illegible] שלכן סר הענן שזה היה סימן למסע העם, כמ"ש ובהעלותו יסעו, וכיון שסר הענן תקעו בחצוצרות והתחילו לנסוע ובתוך כך נצטרעה מרים:

בְּתַלְגָּא וְאִתְפְּנִי אַהֲרֹן לְוַת מִרְיָם וְהָא סְגִירָא׃ יא וַאֲמַר אַהֲרֹן לְמשֶׁה בְּבָעוּ רִבּוֹנִי לָא כְעַן תְּשַׁוֵּי עֲלָנָא חוֹבָא דִּי אִטְפַּשְׁנָא וְדִי סְרַחְנָא׃ יב לָא כְעַן תִּתְרַחַק דָּא מִבֵּינָנָא אֲרֵי אֲחָתָנָא הִיא צַלִּי כְעַן עַל בִּסְרָא מִיתָא הָדֵין דִּי בָהּ וְיִתַּסֵּי׃ יג וְצַלִּי משֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר אֱלָהָא בְּבָעוּ אַסֵּי כְעַן יָתַהּ׃ יד וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה

ספרי

הכתוב שכל זמן שהיה רואה אותה היתה פורחת בה:

(יא) ויאמר אהרן אל משה בי אדוני. אמר לו אם שוגגים היינו מחול לנו כמזידים:

(יב) אל נא תהי כמת. (כלים פ"א) מה המת מטמא באהל אף מצורע מטמא בביאה אמר אהרן (ו) נמצאתי מפסיד לאחותי שאיני יכול לא לסגרה ולא לטמאה ולא לטהרה. לפי דרכנו למדנו שהיה אהרן דורש (נגעים פ"ב) אין אדם רואה בנגעי קרוביו. אשר בצאתו מרחם אמו (ז) אמנו אלא שכינה הכתוב בדבר: ויאכל חצי בשרו. חצי בשרנו היה צריך לומר כענין שנאמר (בראשית לז) כי אחינו בשרנו הוא (ח):

(יג) ויצעק משה אל ה' כענין שנאמר אל נא רפא נא לה. בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שכל זמן שהאדם רוצה לבקש שאלותיו צריך שיאמר שנים שלשה דברי תחנונים ואחר יבקש שאלותיו שנא' אל נא (ט) רפא נא לה בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ומה ת"ל לאמר אלא שאמר לו השיבני אם מרפא אתה אם לאו עד שהשיבו הקב"ה ויאמר ה' אל משה ואביה ירוק ירק (י) בפניה. ר' אלעזר בן עזריה אומר בארבעה מקומות בקש משה מלפני הקב"ה והשיב לו על שאלותיו. כיוצא בו אתה אומר (שמות ו) וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי אין ת"ל לאמר אלא שאמר לו השיבני אם אתה גואלם אם לאו עד (יא) שהשיבו הקב"ה (שם) עתה תראה אשר אעשה לפרעה. כיוצא בו אתה אומר (במדבר כז) וידבר משה אל ה' לאמר יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר שאין ת"ל לאמר אלא שאמר לו השיבני אם אתה ממנה פרנסים אם לאו עד (יב) שהשיבו המקום שנאמר (שם) ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון. כיוצא בו אתה אומר (דברים ג) ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר אין ת"ל לאמר אלא שאמר לו השיבני אם אכנס לארץ אם לאו עד שהשיבו המקום (שם) רב לך (יג) אף כאן אני אומר אין ת"ל לאמר אמר לו השיבני אם מרפא אתה אותה אם לאו עד שאמר לו הקב"ה ואביה ירוק ירק בפניה. אל נא רפא נא לה. מפני מה לא האריך משה בתפלה שלא יהיו ישראל אומרים אחותו היא נתונה בצרה והוא עומד ומרבה בתפלה. ד"א לא זהו שמשה מתפלל והמקום שומע תפלתו [אלא] כמ"ש (איוב כב) ותגזור אומר ויקם לך ואומר (ישעיה נח) אז תקרא וה' יענה. שאלו תלמידיו את ר' אליעזר עד כמה יאריך אדם בתפלה אמר להם אל יאריך יותר ממשה שנא' ואתנפל לפני ה' כראשונה את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה. ועד כמה יקצר בתפלה אמר להם אל יקצר יותר ממשה שנא' אל נא רפא נא לה יש שעה לקצר ויש שעה להאריך:

(יד) ויאמר ה' אל משה ואביה ירק ירק (ח) בפניה. ר' אחי ברבי יאשיה אמר

הגהות (ה) אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו אמר לו אם מזידים היינו מחול לנו כשוגגים: (ו) נמצאת אחותם מופסדת כו': (ז) אמנו היה צ"ל אלא כו': (ח) אלא שכינה הכתוב. ויצעק משה אל ה' מה שאמר בענין אל נא כו': (ט) רפא נא. אל ה' לאמר ומה"ל לאמר וכו': (י) בפניה וגו': (יא) שהשיבו הקב"ה והוצאתי את והוצאתי את עמי בני ישראל: (יב) שהשיבו המקום קח לך את כו': (יג) אף כאן אין ת"ל לאמר אלא שא"ל כו': (ח) בפניה וגו':

התורה והמצוה

(יא יב) בי אדוני, בקש מאתו [ה] אל נא תשת עלינו חטאת, השיתה מורה על הקביעות, וזה ההבדל בין שיהיה ובין שימה, ר"ל בל יחשב כי חטאו בזדון ויש להחטא יסוד קבוע בלבם, כי חטאו בשגגה ובמקרה ובבלי דעת שעז"א אשר נואלנו שהיה מתוך אולת וחסרון ידיעה, ואמר בספרי אל תדין אותנו כמזידין רק כשוגגים, ועל עצמו אמר אשר נואלנו שגדר האולת הוא המסופק בדבר, כי הוא לא חטא רק במה שהחרים כאלו מסופק בצדקת משה בזה, ונגד מרים אמר אשר חטאנו שהיתה החטאה אצל בשוגג שזה ההבדל בין חטאתו ובין עויה לו פשעו, [ב] אפי' אם היינו חוטאים במזיד לא נכון העונש הגדול הזה שנחשב כמיתה ועז"א אל נא תהי כמת, אשר [מה] בצאתו מרחם אמו:

(יג יד) אל נא, נא הראשון שאמן בקשה ונא השני פי' עתה, ר"ל שאם לא ירפאנה תיכף צריכה הסגר שבעת ימים

יָרַק בְּפָנֶיהָ הֲלֹא תִכָּלֵם שִׁבְעַת יָמִים תִּסָּגֵר שִׁבְעַת יָמִים מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְאַחַר תֵּאָסֵף׃ טו וַתִּסָּגֵר מִרְיָם מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שִׁבְעַת יָמִים וְהָעָם לֹא נָסַע עַד־הֵאָסֵף מִרְיָם׃ טז וְאַחַר נָסְעוּ הָעָם מֵחֲצֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר פָּארָן׃ פ פ פ

קל"ו. מהללא"ל סימן. ומפטירין רני ושמחי. בזכריה סי' ב':

יג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב שְׁלַח־לְךָ אֲנָשִׁים וְיָתֻרוּ אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל

בעל הטורים

(טו) והעם לא נסע. בפסוק ותתצב אחותו יש ז' תיבות לכך המתינה לה שכינה שבעת ימים:

(ב) **שלח לך**. סמיך מרגלים למרים בשביל לה"ר שספרו. שלח לך אנשים ס"ת חכם שיהיו חכמים וצדיקים. שלח לך רמז למנין של"ח שנים ישתלחו ויגלו בגלות שבג' אלפים ושל"ח שנים חרב הבית וכן שלח מעל פני ויצאו (ירמיה ט"ו):

וישלח

רש"י

ירק ירק בפניה. ואם אביה הראה לה פנים ד זועפות הלא תכלם שבעת ימים (ב"ק כ"ה) קל וחומר לשכינה י"ד ה יום אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון לפיכך אף במחיצתי תסגר שבעת ימים: ואחר תאסף. אומר אני כל האסיפות האמורות במצורעים על שם שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה כתוב בו אסיפה לשון הכנסה: והעם לא נסע. (סוטה ט') זה הכבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת ו שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור שנאמר (שמות ב') ותתצב אחותו מרחוק וגו':

(ב) **שלח לך אנשים** (במדבר רבה) א למה נסמכה ב פרשת מרגלים לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר: שלח לך. (במדבר רבה. סוטה ל"ד) לדעתך ג אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו (דברים א') נשלחה אנשים לפנינו כמה שנאמר (שם) ותקרבון אלי כלכם וגו' ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר (שמות ג') אעלה אתכם מעני מצרים וגו' חייהם

שאני

שפתי חכמים

רפא נא וגו' אלא שא"ל השיבני דומיא דוידבר משה וגו': ד מוסיף מלת ואם כאילו אמר ואם אביה וכו' מפני שלא מצינו שירק אביה בפניה מעולם ולא הנזיפה בשום זמן אלא ר"ל אלו אביה ירק כו' ואמר הראה לה פנים זועפות להורות שאין ירק ירק כמשמעו רק סיפא המתחייבת מן הירוקה: ה וא"ת יהי' ק"ו הוא אטינו כמה וכמה ימים ולמה נקט דוקא י"ד יום. וי"ל לפי שאמרו ז"ל (נדה ל"א) ג' שותפין באדם הקב"ה ואביו ואמו דאב ואם כל אחד נותן ה' דברים לולד והקב"ה לבדו נותן י' דברים א"כ שיש לו חלק של ולד. ועי"ל לפי שהמצורע כשמוסגר ז' ימים אם לא פשה ועמד בעיניו מסגירו עוד ז' ימים ואם פשה טמא מוחלט הוא לכך נקט י"ד ימים שהוא טמא מוחלט כלומר הרי היא ראויה שתהיה מצורע עולמית: ו וי"ל משום דמדה טובה מרובה ממדת פורענות אחת לחמש מאות ה"נ היא המתינה למשה שליש של שעה ונשתלם לה חמש מאות שלישיות שעות דהיינו ז' ימים דיום ולילה עמו כ"ד שעות ולז' ימים ולילות קס"ח שעות תחלקם לשלישים ימצא חמש מאות שלישים אע"פ שארבע שלישים יהיו יתירים על ה' מאות דהיינו על הז' ימים מ"מ כיון דלאו יום שלם הוא אלא שעה אחת ושליש של שעה אין בכך כלום ואפשר עוד בשכר שהלכה לקרא לאמו של משה הוסיפו לה ד' שלישים והא דנקט רש"י שעה אחת לאו דוקא שעה שלמה שהוא אחד מכ"ד שעות שביום אלא כלומר עת אחת דהיינו שליש שעה וק"ל:

סליק פרשת בהעלותך

א הכי מקשה רש"י למה נסמכה פרשת מרגלים לבד לפ' מרים דהיה לו לסמוך גם כן לפרשת קרח ולפרשת מרים והיה לו להקדים מחלוקת קרח ואח"כ מרים ואח"כ מרגלים שהרי מחלוקת של קרח בחצרות היה אבל ענין מרגלים בפארן היה ומתרץ לפי שלקתה כו' ומש"ה כתב הפרשיות שלא על הסדר כדי לדרוש זה ואם היה כותב על הסדר אע"פ שהיה מקדים מרגלים למרים לא היה יכול לדרוש זה דלמא כסדר הם נכתבים הרא"ם. (נח"י) כבר כתבתי כ"פ שאין הרב כותב טעם על הסמיכה אא"כ יש בכתוב איזה יתור או שינוי לשון וכיוצא בזה שהכתוב מקפיד על הסמיכה אף בכאן מה שכ' ויסעו העם משה ממדבר פארן הוא מיותר דהא לעיל מזה כתיב ויחנו במדבר פארן ופשיטא דמשם נשתלחו אלא ודאי שהכתוב הודיע לנו מקום השליחות נ"ל שאע"פ שמחצרות נסעו ובאו למדבר פארן וה"ל לקחת מוסר ואפ"ה חטאו ושלא כפירוש הרא"ם: **ב** דק"ל הלא גלוי וידוע לפני השם שעתידין לחטוא ע"י שליחות זה א"כ למה צוה להם הש"י שישלחו מרגלים לפיהם שעל ידם יבא פורענות להם שלא יבואו לא"י כי ימותו במדבר ועל זה פירש אני איני מצוה לך והרא"ם פירש ממלת שלח קדריש ולא ממלת לך דכיון דכתיב ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו וגו' וכודאי נמלך משה בהקב"ה וכאלו התשובה שלח ובהכרח הוא נתינת רשות לא צווי כיון שהוא תשובת שאלה מורה הוא על נתינת רשות ולא צווי ומלת לך נ"ל לא דרך הלשון כך הוא כמו הגשם חלף הלך לו או לדרוש כשראה הקב"ה את המרגלים שעתידין לחטוא קרא אותן לשמו של משה שלח לך וגו' וכשראה הקב"ה את הזקנים שמעשיהם כשרים קרא אותן לשמו שנאמר אספה לי שבעים איש. רא"ם: **ג** וכדאמרינן הבא ליטמא פותחין לו. (נח"י) אין הפירוש שישראל יטעו בכוונת דברי המרגלים אלא שהמרגלים יטעו

ובזה

וְאִלּוּ אֲבוּהָא מִנְזַף נְזַף בַּהּ הֲלָא תִתְכְּלַם שִׁבְעָא יוֹמִין תִּסְתְּגַר שִׁבְעָא יוֹמִין מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּבָתַר כֵּן תִּתְכְּנֵשׁ: טו וְאִסְתְּגָרַת מִרְיָם מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא שִׁבְעָא יוֹמִין וְעַמָּא לָא נְטַל עַד דְּאִתְכְּנֵשַׁת מִרְיָם: טז וּבָתַר כֵּן נְטַלוּ עַמָּא מֵחֲצֵרוֹת וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא דְפָארָן: פ פ פ

יג וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב שְׁלַח לָךְ גֻּבְרִין וִיאַלְּלוּן יָת אַרְעָא דִכְנַעַן דִּי אֲנָא יָהֵב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל גַּבְרָא חַד גַּבְרָא חַד לְשִׁבְטָא דַאֲבָהָתוֹהִי תִּשְׁלְחוּן

ספרי

שתי טיפות נזפה אלו אביה בשר ודם (ב)נזף (עד שתהא מוכלמת ז' או מה אביה ב"ו שבעה מי שאמר והיה העולם י"ד) (צ"ק כ"ס וס"ג) דיו לבא מן הדין להיות כנרון מה אביה ב"ו ז' אף מי שאמר והיה העולם ז': (ג) תסגר. הקב"ה הסגירה והקב"ה טימאה והקב"ה טיהרה שבעת ימים (סוטה ט וס"ג) ללמדך שבמדה שאדם מודד בה מודדים לו. מרים המתינה למשה שעה אחת שנאמר (שמות ב) ותתצב אחותו מרחוק לפיכך עיכב לה שכינה וארון וכהנים ולוים וישראל ושבעה ענני כבוד שנאמר והעם לא נסע עד האסף מרים. יוסף זכה בעצמות אביו ואין באחיו גדול הימנו שנאמר (בראשית נ) ויעל יוסף לקבור את אביו ויעל עמו גם רכב גם פרשים מי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו (ד) אלא משה עצמו מי לנו גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא הקב"ה שנא' (דברים לד) ויקבור אותו בגי בארץ(נבו) [מואב](שם יג) ר' יהודה אומר (ה) אלמלא מקרא שכתוב אי אפשר. (שם לב) עלה אל הר העברים הזה הר נבו זה נחלת בני ראובן שנאמר (במדבר לב) ובני ראובן בנו את חשבון ואת אלעלא ואת קריתים ואת נבו ולא נקבר אלא בתוך נחלתו של גד שנאמר (דברים לג) ולגד אמר ברוך מרחיב גד ויורא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון אלא מלמד שהיה משה נתון על ידו של הקב"ה ארבעת מיל מחלקו של ראובן לחלקו של גד ומלאכי השרת מקלסים אותו ואומרים (שם) צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל (שם ט) ולא משה בלבד אלא כל הצדיקים אוספם שנאמר (ישעיה נח) והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך:

(טז) ואחר נסעו העם מחצרות וכי ב' חצרות היו שנסעו מזו וחנו בזו אלא כיון שנסעו ישראל לא הספיקו להלוך עד ששמעו שנצטרעה מרים וחזרו וחנו לאחוריהם לכך נאמר ואחר נסעו העם מחצרות:

הגהות (ב) אף בה לריכה שתהא מוכלמת ז' והלא דברים ק"ו ומה אביה ב"ו ז' ק"ו למקו"ה י"ד אלא דיו כו': (ג) תסגר ז' ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף הקב"ה כו' טהרה. והעם לא נסע עד האסף מרים ללמדך כו': (ד) אלא משה. משה זכה בעצמות יוסף ואין בישראל גדול הימנו שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו מי לנו גדול כו': (ה) אלמלא מקרא כתוב א"א לאומרו היכן משה מת בחלקו של ראובן שנאמר ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו זה כו' מרחיב גד וגו' וירא כו' מחוקק ספון מחלקו של ראובן עד חלקו של גד ד' מילין אותן ד' מילין מי הוליכו אלא מלמד כו': (ו) ואחר נסעו העם מחצרות נסיעה זו היתה אחר האסף מרים פ"פ והשאר מיותר:

השאלות

(ב-כא) לאיזה צורך שלח משה מרגלים [אם כפי המבואר משטחות הכתובים] לראות העם היושב בה החזק הוא הרפה, והלא הוא עצמו אמר לישראל אתה עובר את הירדן לבא לרשת גוים גדולים ועצומים ממך וכו', ובמ"ת באר שישראל אמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישיבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה, וא"כ למה נכנסו אל תוך הארץ לא היה להם ללכת רק על הגבולים לבד לראות באיזה מקום נוח לכבשה, ולמה נשלחו שני אנשים וראשי אלפי ישראל הלא טוב יותר שילכו כל אנשים לבד שלא ירגישו בם יושבי הארץ, בכאן משמע שה' צוה בשליחות המרגלים ובמשנה תורה אמר שישראל בקשו זאת, למה אמר עליהם עלו זה בנגב ועליתם את ההר שנודע ששם היה המקום היותר קשה לכבוש והי"ל לכנס במקום הקל לכבוש משם, ומ"ש וראיתם את הארץ אשר הוא יושב בה, ומה הארץ אין לו באור:

התורה והמצוה

ימים [כי מסתמא לא היה בה שער לבן שאז היתה מוחלטת] והשיב לו ה' שמן הדין היתה צריכה שני הסגרים שק"ו לשכינה י"ד יום. וא"כ בסוף הסגר השני תטהר באם לא פשה הנגע אף שלא הלכה לה כיון שאין בה לא שער לבן ולא פשיון, והפלאך עשתה פרי שתסגר רק שבעת ימים, שבזה א"א לטהרה ע"י מה שלא פשה לבד, כי אז צריכה הסגר שני, ובע"כ כדי לטהרה תרפא לגמרי, ופעלת שני דברים, [א] שלא תסגר רק שבעת ימים, [ב] שאחר תאסף אל המחנה שזה לא יהיה רק אם תרפא לגמרי:

א (ב) שלח לך אנשים, כבר בארתי (בפ' מקץ) כי יש שני מיני מרגלים, [א] העם המבקשים להם מקום. לשבת שולחים תחלה תרים לתור את הארץ הטובה היא אם רעה, [ב] אחר שבנו התרים והודיעו להם שמושב הארץ טוב לפניהם והביאנו לרשת אותה ולכבשה אז שולחים מרגלים לראות את הדרכים

הארץ

אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמַטֵּה אֲבֹתָיו תִּשְׁלָחוּ כֹּל נָשִׂיא בָהֶם׃ ג וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּארָן עַל־פִּי יְהוָה כֻּלָּם אֲנָשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵמָּה׃ ד וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בֶּן־זַכּוּר׃ ה לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן שָׁפָט בֶּן־חוֹרִי׃ ו לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה׃ ז לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר יִגְאָל בֶּן־יוֹסֵף׃ ח לְמַטֵּה אֶפְרָיִם הוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן׃ ט לְמַטֵּה בִנְיָמִן פַּלְטִי בֶּן־רָפוּא׃ י לְמַטֵּה זְבוּלֻן גַּדִּיאֵל בֶּן־סוֹדִי׃ יא לְמַטֵּה יוֹסֵף לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה גַּדִּי בֶּן־סוּסִי׃ יב לְמַטֵּה דָן עַמִּיאֵל בֶּן־גְּמַלִּי׃ יג לְמַטֵּה אָשֵׁר סְתוּר בֶּן־מִיכָאֵל׃ יד לְמַטֵּה נַפְתָּלִי נַחְבִּי בֶּן־וָפְסִי׃ טו לְמַטֵּה גָד גְּאוּאֵל בֶּן־מָכִי׃ טז אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה לָתוּר

בעל הטורים

(ג) וישלח אותם משה ס"ת חמה שאמר להם הכנסו בחמה לעיר שלעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב: ראשי ב"י המה. המה עולה כ' מלמד שהיו שרי מ"ן: (י) סודי ב'. גדיאל בן סודי תעבוני כל מתי סודי המרגלים שהיו מתי סודי ששלחו אותם לתור הארץ ונגלום על סודותיה תעבוני שהוציאו דבה וגרמו שנקבע להם בכיה לדורות: (טז) אלה שמות האנשים בגימטריא שמותיהם

שפתי חכמים

והיינו ארץ אוכלת יושביה שטעו המרגלים וכמו שפירש הרב שם: ד פי' ולא בגזרתו של ה' שזה לא היה רק ברצונם. ואין לפרש דעל פי ה' אאותם קאי כלומר שהשלוחים היו על פי ה' אף על פי שהשליחות לא היה ע"פ ה' שהרי בריכתן לא הוזכרה כלל עדיין וא"כ היאך יאמר וישלח אותם שהכנוי מורה על הנזכרים לעיל ואדרבה בשליכתן היה לו לומר על פי ה' אלא אותם קאי אסתם אנשים שהוזכרו שהיה ברצונם: ה פי' כל כתם אנשים לשון חשיבות הוא וכשיבאו במקום אוהר כמו ככה וכמו ותזקת והיית לאיש אבל כשלא יהיו במקום אומר כמו ויאמרו האנשים ואת האנשים אשר פתח הבית שלח לך אנשים כלם לשון אנשים ממש הם ולא חשובים. רא"ם: ו ויהיה פירוש ויקרא לשון תפלה כמו ויקרא שם אברם בשם ה' ויהיה למ"ד ליהושע במקום על והוכרחו לדרוש כן דאל"כ מה טעם לקריאת השם הכא: ז שהרי מצרים בדרומה של א"י והסולך משם לא"י הולך לצפון העולם. אלא ע"כ צ"ל בנגב זה נגב א"י שזה חברון שהקצוהו לקברי מתים וזות הפחות שבמקומות הארץ

רש"י

שאני נותן להם מקום לטעות בדברי ד מרגלים למען לא יירשוה: (ג) על פי ה'. ברשותו ה שלא עכב על ידו: כלם אנשים. כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות ו ואותה שעה כשרים היו: ויקרא משה להושע וגו'. התפלל עליו יה יושיעך ז מעצת מרגלים

במדבר

התורה והמצוה

הארץ, היינו שירגלו את המקומות שאין הארץ מבוצרת שם כ"כ לכבשה משם, הראשון נקרא תר והשני נקרא מרגל, כי התר מבקש את הטוב והמרגל מחפש את הרע ואת ערות הארץ, ויש הבדל בשליחותם, [א] את התרים ישלחו כל העם כי להם נוגע הדבר, ואת המרגלים ישלח שר הצבא כי הדבר נוגע לו לדעת מאיזה מקום ילחם על הארץ ויכבשנה, ולרוב יעלימו תשובת מרגלים אלה מן העם לבל יגלה סתרי המלחמה וסדרים שהם דברים המשומרים בסוד בין ראשי הצבא, [ב] אם כמה שבטים ישלחו תרים לראות את הארץ הטובה היא אם רעה אז כ"א מן השבטים שולח איש מיוחד מבני שבטו ואין שבט אחד סומך על שליח שבט אחר, כי יעיר תהיה הארץ טובה לפני שבט אחד ורעה לשבט אחר, למשל ארץ מקנה היתה טובה לפני בני ראובן ובני גד, והארץ שעל חוף אניות טובה לפני שבט זבולון אשר על חוף ימים ישכון. וכדומה, משא"כ אם שולחים מרגלים לראות את ערות הארץ, ישלח שר הצבא מרגל אחד בעד כל השבטים, [ג] שאם שולחים ע"ד לתור את הארץ אם טובה היא או רעה שולחים נשיא השבט והחשוב שבהם שעליו יסמך לבם ויאמינו

לדבריו

כל רבא דבהון: ג ושלח יתהון משה ממדברא דפארן על מימרא דיי כלהון גברין רישי בני ישראל אנון: ד ואלין שמהתהון לשבטא דראובן שמוע בר זכור: ה לשבטא דשמעון שפט בר חורי: ו לשבטא דיהודה כלב בר יפנה: ז לשבטא דיששכר יגאל בר יוסף: ח לשבטא דאפרים הושע בר נון: ט לשבטא דבנימן פלטי בר רפוא: י לשבטא דזבולן גדיאל בר סודי: יא לשבטא דיוסף לשבטא דמנשה גדי בר סוסי: יב לשבטא דדן עמיאל בר גמלי: יג לשבטא דאשר סתור בר מיכאל: יד לשבטא דנפתלי נחבי בר ופסי: טו לשבטא דגד גאואל בר מכי: טז אלין שמהת גבריא די שלח משה לאללא ית ארעא וקרא

התורה והמצוה

בדבריו ובמדעו לדעת הסוב לפניהם, לא כן אם שולחים מרגלים לראות את ערות הארץ שולחים אנשים פחותים, שלכן מרגלים שמלא יהושע שהיה שליחותם לראות את ערות הארץ שלחם יהושע לא העם, ושלחם בשתיקה כמ"ש מרגלים חרש, כי זה נוגע לשר הצבא לבדו, ושלח רק שנים אנשים, לא איש אחד לשבט, ולא הודיע שמותם כי אין נ"מ מי היו. והנה מבואר במשנה תורה (דברים א') כאשר אמר להם משה ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ עלה רש והקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישיבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבוא אליהן, שמזה מבואר שהיה דעתר לשלוח מרגלים לראות את ערות הארץ מהיכן קל לכבשה, לא תרים לראות הטובה היא אם רעה, כי באשר אמר להם עלה רש השבו שיכבשוה ע"י כבוש ותכסיסי מלחמה ובזה נריך לשלוח מרגלים לראות מקומות שאינם מבוצרים ושקל לכבוש משם, ובעיני מזה הוסב הדבר באשר חשב ג"כ שיהיה הכבוש בדרך הטבע כי לא ירבה ה' נסים בחנם, אבל ה' גלה לו שא"צ לשלוח מרגלים על דרך זה, כי לא יכבשוה בדרך הטבע שבדרך הטבע עז העם היושב בארץ וא"א לכבשם, רק שיהיה הכבוש נסיי ע"י ה' וכמ"ש להם אח"ז אתה עובר את הירדן לבוא לרשת גוים גדולים ועצומים ממך ערים גדולות ובצורות בשמים עם גדול ורם בני ענקים וכו', ר"ל ומכל זה תדע שא"א לכבשם בדרך מלחמה טבעיית, רק וידעת היום כי ה' אלהיך הוא העובר לפניך אש אוכלה הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך, ולפ"ז א"צ לשלוח מרגלים לראות את ערות הארץ כי אין מפעור לה' להושיע בכל מקום שיכנסו שמה, רק באשר ידע ה' שישראל בלתי מאמינים בלבם שהיא ארץ זבת חלב ודבש וכמ"ש וימאסו בארץ חמדה לא האמינו לדברו, וע"ז התיר למשה לשלוח תרים לראות את טובת הארץ, לא מרגלים לראות את ערותה, ועז"א שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען, שהתר הוא המבקש לראות טיב הארץ לא חסרונותיה, ובאר הטעם כי אשר אני נותן לבני ישראל, שהכבוש יהיה על ידי בדרך נס לא בדרך מלחמה וא"כ א"צ מרגלים רק תרים, ואחר שהשליחות יהיה לתור את הארץ הטובה היא אם רעה, א"כ נריך שכל שבט ישלח תר מיוחד מצדו לראות אם טובה היא לפני בני שבטו ועז"א איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו, וכן נריך שהשליח יהיה איש גדול במעלה שבני שבטו יסמכו עליו, ועז"א כל נשיא בהם ר"ל כל אחד מהם יהיה נשיא ונכבד בשבטו, וגם אמר תשלחו בל"ר כי השליחות לראות טיב הארץ הוא נוגע לכלם לא לשר הצבא, והנם שמשה שלחם היה השליחות לצורך הכלל:

(ג ד) וישלח אותם, ספר כי משה שלח אותם על פי ה', שהבטיחו שיהיה הכבוש בדרך נס ע"י ה' ולא היה נריך למרגלים רק תרים, ומצד זה היה בזה שני דברים, [א] כלם אנשים ראשי ב"י לא אנשים פחותים, [ב] ואלה שמותם למטה ראובן וכו' שכל שבט שלח שליח מיוחד כנ"ל:

(טז) אלה שמות, מבאר כי שמותם אלה שהיו לכבוד ולתפארת בשהיו שלוחי העם, זה היה מצד ששלח משה, כי כבוש נסיי כזה יצוייר רק אצל משה שאם היה הוא נכנס לארץ היה הכבוש ע"י ה' לא ע"י מלחמה, שלא יצויר זה אצל יהושע שהוא נצרך לתכסיסי מלחמה וכמ"ש חז"ל שאם היה משה נכנס לארץ לא היו נריכים למלחמה, וגם ר"ל שזה היה מצד ששלח משה לפי דעתו שהיה השליחות לתור את הארץ לא לרגל אותם כמו שרגלו ישראל. ויקרא משה, ספר כי אחר שהשליחות הזה היה לתור את הארץ שהוא שליחות של מעלה שבחרו לזה שלוחי העם קרא את יהושע בשם המעלה יהושע לא בשם התולדה הושע, כי שם יהושע יחד לו משה מצד שעלה לגדולה להיות משרתו ותלמידו והיה קורא אותו בשם זה בכל עת שהשתמש בו לענין מעלה וחשיבות, וגם כי אחר שהבטיח ה' שיהיה כבוש נסיי ויכנסו בדרך ישר שהוא דרך הנגב כמ"ש עלו זה בנגב, ושם ישב עמלק כמ"ש עמלק יושב בארץ הנגב, ואם היו נכנסים אז היה השם למחות את זכר עמלק שע"ז נצטוה יהושע כמ"ש ושים באזני יהושע והיה אז השם שלם והכסא שלם כמ"ש חז"ל.

היה

אֶת־הָאָרֶץ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן יְהוֹשֻׁעַ׃ יז וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עֲלוּ זֶה בַּנֶּגֶב וַעֲלִיתֶם אֶת־הָהָר׃ יח וּרְאִיתֶם אֶת־הָאָרֶץ מַה־הִוא וְאֶת־הָעָם הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ הֶחָזָק הוּא הֲרָפֶה הַמְעַט הוּא אִם־רָב׃ יט וּמָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הוּא יֹשֵׁב בָּהּ הֲטוֹבָה הִוא אִם־רָעָה וּמָה הֶעָרִים אֲשֶׁר־הוּא יוֹשֵׁב בָּהֵנָּה הַבְּמַחֲנִים אִם־בְּמִבְצָרִים׃ כ וּמָה הָאָרֶץ הַשְּׁמֵנָה הִוא אִם־רָזָה הֲיֵשׁ־בָּהּ עֵץ אִם־אַיִן וְהִתְחַזַּקְתֶּם וּלְקַחְתֶּם מִפְּרִי הָאָרֶץ וְהַיָּמִים יְמֵי בִּכּוּרֵי עֲנָבִים׃ שני כא וַיַּעֲלוּ וַיָּתֻרוּ אֶת־הָאָרֶץ מִמִּדְבַּר־צִן עַד־רְחֹב לְבֹא חֲמָת׃ כב וַיַּעֲלוּ בַנֶּגֶב וַיָּבֹא

בעל הטורים

מכוערים (עי' סוטה ד' ל"ד וברבה פ"ז): (יז) את ההר בגימטריא תורה שתעמוד להם זכות התורה (כ) השמנה ב'. השמנה היא אם רזה. ואת השמנה ואת החזקה אשמיד (יחזקאל לד) בפרשת הנני אל הרועים אילו לא הוציאו דבה היו זוכים לכל מה שאמור בענין במרעה טוב ארעה אותם ומרעה שמן תרעינה אל הרי ישראל ועכשיו שהוציאו דבה גרמו למה שנאמר ובניכם יהיו רועים במדבר ארבעים שנה וגו': (כא) חמת [illegible] בנגב ויבא ס"ת בהפך אבות שמשתטח על קברי אבות:

שפתי חכמים

הארץ ראשים: ח דק"ל למה הקדים משה וכתב את הארץ מה היא היה לו להקדים אנשי הארץ שזה הוא העיקר לכן פירש את הארץ את טבע הארץ כי יש ארץ וכו' וזהו העיקר: ט ר"ל לכך כתיב החזק הוא הרפה: י לכך כתיב המעט הוא אם רב: כ דאל"כ מנא ידעי אם גבורים הם או לא. ולכך כתב בפסוק הבמחנים אם במבצרים שהוא פירוש על החזק הוא הרפה. אבל אין לפרש שהוא דבר בפ"ע כלומר לראות אם ערים בצורות הם או אם ערים פרוים הם דא"כ היה לו לכתוב המחנים אם מבצרים וגם התרגום מוכיח כן שתירגם עליו הבפצחין. והרא"ב כתב ומאמר ומה הערים יחזור לענין ראשון החזק הוא הרפה אף שהפסיק בינתים וכמוהו רבים: ל שהרי כתיב אחרי כן והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ ואם כן ישנו עצים לפם והרא"ם פירש דמסתמא אם שמנה היא יש בה עצים והרי כבר אמר לכם השמנה היא אם רזה. אע"פ שדרשו אותו (בב"ב דף ט"ו) על איוב אבל רש"י ז"ל כתב אדם כשר סתם משום שזהו קרוב לפשוטו: מ דק"ל בכור ענבים הל"ל לכן פי' ימים שהענבים מתבשלין בביכור ועמו שם דבר ימים של ביכור ואין משמעותו לשון רבים: דאל"כ

רש"י

(במדבר רבה): (יז) עלו זה בנגב. הוא היה הפסולת של א"י ח שכן דרך התגרים מראין את הפסולת תחלה ואח"כ מראין את השבח: (יח) את הארץ מה היא. (במ"ר) יש ארץ מגדלת גבורים ויש ארץ מגדלת חלשים ט יש מגדלת אוכלוסין ויש י ממעטת אוכלוסין: החזק הוא הרפה. (במ"ר) סימן מסר להם כ אם בפרזים יושבין חזקים הם שסומכין על גבורתם ואם בערים בצורות הם יושבין חלשים הם: (יט) הבמחנים. תרגומו הבפצחין כרכין פצוחין ופתוחין מאין חומה: הטובה היא. במעינות ותהומות טובים ובריאים: (כ) היש בה עץ. אם יש בהם אדם כשר ל שיגין עליהם בזכותו: בכורי ענבים. ימים שהענבים מ מתבשלין בבכור: (כא) ממדבר צן עד רחב לבא חמת. הלכו בגבוליה באורך וברוחב כמין גם הלכו רוח גבול דרומית ממקצוע מזרח עד מקצוע מערב כמו שצוה משה עלו זה בנגב דרך גבול דרומית מזרחית עד הים שהים הוא גבול מערבי ומשם חזרו והלכו כל גבול מערבי על שפת הים עד לבא חמת שהוא אצל הר ההר במקצוע מערבית צפונית כמו שמפורש בגבולות הארץ בפרשת אלה מסעי: (כב) ויבא עד

התורה והמצוה

היה צריך שיעשה זה ע"י יהושע שבא משבט אפרים כמ"ש חז"ל, לכן קורא אותו בשם יהושע שמגלה בו ג' אותיות משם הוי"ה ב"ה:

(יז) וישלח, אחר שספר שמענין שמות האנשים שהיו נשיאי השבטים נודע שהיה השליחות לתור לא לרגל,

מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בַּר נוּן יְהוֹשֻׁעַ: יז וּשְׁלַח יָתְהוֹן מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲמַר לְהוֹן סַקוּ דָא בְּדָרוֹמָא וְתִסְּקוּן לְטוּרָא: יח וְתֶחֱזוּן יָת אַרְעָא מָא הִיא וְיָת עַמָּא דְּיָתֵיב עֲלַהּ הֲתַקִּיף הוּא אִם חַלָּשׁ הֲזְעֵר הוּא אִם סַגִּי: יט וּמָא אַרְעָא דִּי הוּא יָתֵיב בַּהּ הֲטָבָא הִיא אִם בִּישָׁא וּמָא קִרְוַיָּא דִּי הוּא יָתֵיב בְּהֵין הַבִּפְצִחִין אִם בִּכְרַכִּין: כ וּמָא אַרְעָא הַעֲתִירָא הִיא אִם מִסְכֵּנָא הַאִית בַּהּ אִילָנִין אִם לָא וְתִתַּקְפוּן וְתִסְּבוּן מֵאִבָּא דְאַרְעָא וְיוֹמַיָּא יוֹמֵי בִּכּוּרֵי עִנְבִין: כא וּסְלִיקוּ וְאַלִּילוּ יָת אַרְעָא מִמַּדְבְּרָא דְצִין עַד רְחוֹב לְמֵטֵי חֲמָת: כב וּסְלִיקוּ בְדָרוֹמָא וַאֲתָא עַד

התורה והמצוה

ספר עתה שכן פרט להם בפירוש בעת שלח אותם שמשלחם לתור את הארץ לא לרגל, וזה שאמר **וישלח אותם משה לתור את ארץ כנען** לא לרגל, ובכלל זה מפרטי הדברים שצוה אותם בעת השליחות [א] **שאמר עליהם עלו זה בנגב**, הגם שנודע שזה המקום היותר קשה לכבוש כי עמלק יושב בארץ הנגב ואם היו הולכים לרגל את ערות הארץ היה להם לכנס במקום אחר ולבקש איזה מקום שקל יותר לכנס משם אל הארץ, וכן אמר להם **ועליתם את ההר** ושהר היה ג"כ המקום היותר קשה לכבוש כמ"ש בספר יהושע:

(יח) וראיתם, [ב] שצוה להם לראות את הארץ ואם היו הולכים לרגל מקום הנוח לכבוש משם לא היה צריך שיכנסו אל תוך הארץ, רק לרגל גבולי הארץ סביב לידע מאיזה מקום נוח לכבוש, ולמה להם לעבור אל תוך הארץ, [ג] הדברים שצוה אותם לעיין עליהם כלם היו רק לתור את טיב הארץ לא לרגלה, והנה צוה להם לתור ג' דברים וכולם היו רק לראות הטובה שיש אם רעה, [א] **וראיתם את הארץ ואת העם**, שהוא לראות טבע האקלים והאויר לענין החיים והבריאות, וזה ישוער בהשקף על הארץ בצירוף יושביה, כי ידוע שיש ארץ שאוירה טוב לפני אנשים גבורים ולא לפני אנשים חלושי המזג, למשל מדינת אפריקא יתקיימו בה הכושים שמזגם חם ויזוקו בה הלבנים שמזגם רך ואין יכולים לסבול החום הגדול, וכן יש מדינה שאוירה חזק ופירותיה שמנים מרוב החום והלחות ולא יתקיימו בה רק אנשים חזקים לא אנשים חלשים אשר לא יוכלו לסבול חריפות האויר והחום ושמנות המזונות ופירותיה, ובפרט כשבאים לשם מאקלים אחר, וזה לא יודע רק בשיעריכו יחוס הארץ טבעה ומזגה ואוירה בערך יחוס העם חזקם וחולשתם רבוים או מעוטם, וז"ש **וראיתם את הארץ ואת העם** ר"ל תעריכו יחוס שניהם זל"ז, ואמר **את הארץ מה היא** ר"ל טבעה ומזגה חם או קר יבש או לח, **ואת העם היושב עליה** מלת עליה מורה אוירה האיתני וטבע האקלים הפועל על חיי האנשים ובריאותם החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב:

(יט) ומה הארץ אשר הוא יושב בה, היא בחינה שניה לראות איכות הארץ לישיבת בני אדם שיש ארץ שבריאתה בטבעה ואינה טובה לישוב מחסרון המים והמעינות כמ"ש כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים, או אם מלאה צורים וסלעים בלתי נעבדת ונחרשת, וכ"ז שייך לישוב הארץ כמ"ש אשר הוא יושב בה, ועם זה יראו אם טובה לבנות בה בניינים וזה יודע מבנין הערים ואיכותם אם יש בה ערים גדולות ומבצרים או פרזים ישבו בשאין להם אבני גזית או שהם עניים מלבנות להם כרכים מוקפים חומה וזה ג"כ עדות שלא נמצאו ביניהם דברים יקרים שיראו בעבורו שיבוא רגל ארים לארצם, וע"כ יושבים פרזים לבטח כי לא יחרידם אויב:

(כ) ומה הארץ, בחינה ג' לראות הארץ עצמה לענין התבואה והפירות ומרעה המקנה **השמנה היא אם רזה**, וגם אם יש בה עצים עשי פירות ואילני סרק לשרפה ולבנין שזה מתנאי טוב הארץ [ומהרי"א כתב מפני שבמצרים היו חסרים עצים שא"מ לרוב לחותה לא תגדל עצים], ועכ"פ מבואר שכל הבחינות שצוה להם לעיין עליהם הם רק לתור את טיב הארץ לא לרגל, כי כ"ז לדעת אם טובה הארץ לשבת בה, ולדעת כ"ז צריכים ללכת בתוך הארץ לא אל הגבולים לבד, וע"כ צוה ג"כ שיתחזקו ויקחו מפרי הארץ להראות פריה לשולחיהם, ואמר שיתחזקו ולא ייראו פן ירגישו בם יושבי הארץ כי ה' אתם, ובפרט **שהימים ימי בכורי ענבים** ודרך כל הנוסעים לשאת אתם ענבים ולא יתראו ע"י כמרגלים:

(כא) ויעלו, ספר כי בעליתם שמרו פקודת משלחם **ויתורו את הארץ** כדרך תרים לא כדרך מרגלים, והראיה כי הלכו ממדבר צין נגבה שהיא במקצוע דרומית מזרחית עד רחוב לבא חמת שהיה בגבול הצפוני ר"ל במקצוע צפונית מערבית, נמצא שלא הלכו אל הגבולים לבד כדרך המרגלים רק עברו את כל הארץ מדרום לצפון וכמו שפרש"י כדרך התרים:

(כב) ויעלו, ובחזרתם שחזרו מצפון לדרום באו בחזרה לנגב, **ויבא עד חברון**, שבחברון לא הלכו כלם ביחד רק בא כל אחד לבדו, והטעם שבכ"מ שהלכו לא מצאו לא ענקים ולא ערים בצורות ולכן הלכו

עַד־חֶבְרוֹן וְשָׁם אֲחִימַן שֵׁשַׁי וְתַלְמַי יְלִידֵי הָעֲנָק וְחֶבְרוֹן
שֶׁבַע שָׁנִים נִבְנְתָה לִפְנֵי צֹעַן מִצְרָיִם׃ כג וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל
אֶשְׁכֹּל וַיִּכְרְתוּ מִשָּׁם זְמוֹרָה וְאֶשְׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד וַיִּשָּׂאֻהוּ
בַמּוֹט בִּשְׁנָיִם וּמִן־הָרִמֹּנִים וּמִן־הַתְּאֵנִים׃ כד לַמָּקוֹם הַהוּא
קָרָא נַחַל אֶשְׁכּוֹל עַל אֹדוֹת הָאֶשְׁכּוֹל אֲשֶׁר־כָּרְתוּ מִשָּׁם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כה וַיָּשֻׁבוּ מִתּוּר הָאָרֶץ מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם׃
כו וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר פָּארָן קָדֵשָׁה וַיָּשִׁיבוּ אֹתָם דָּבָר וְאֶת־

בעל הטורים

(כד) למקום ההוא קרא נחל אשכול הפסוק מתחיל בלמ"ד ומסיים בלמ"ד דההם סירות ל' יום ואין אם זכה לשתותו כראוי אז תמרל

רש"י

חברון. (סוטה ל"ד) כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות שלא יהא ניסת לחבריו להיות בעצתם ב וכן הוא אומר (דברים א') ולו אתן את הארץ אשר דרך בה וכתיב (שופטים א') ויתנו לכלב את חברון: שבע שנים נבנתה (סוטה ל"ד) אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קודם שיבנה את צוען למצרים בנו הגדול אלא שהיתה מבונה ם בכל טוב על אחד משבעה בצוען ובא להודיעך ע שבחה של ארץ ישראל שאין לך פ טרשין בארץ ישראל יותר מחברון לפיכך הקצוה לקברות מתים ואין לך מעולה בכל הארצות כמצרים שנאמר (בראשית יג) כגן ה' כארץ מצרים וצוען היא המעולה שבארץ מצרים ששם מושב המלכים שנאמר (ישעיה ל') כי היו בצוען שריו והיתה חברון טובה ממנה שבעה חלקים: (כג) זמורה. שוכת גפן ואשכול של ענבים צ תלוי בה: וישאהו במוט בשנים. ממשמע שנאמר וישאוהו במוט איני יודע שהוא בשנים ק מה ת"ל בשנים (סוטה ל"ד) בשני מוטות הא כיצד שמונה נטלו אשכול ר אחד נטל תאנה ואחד רמון יהושע וכלב לא נטלו כלום לפי שכל עצמם להוציא דבה נתכוונו כשם שפריה משונה כך עמה משונה. אם חפץ אתה לידע כמה משאוי אחד מהם צא ולמד מאבנים שהקימו בגלגל (יהושע ד') הרימו לכם איש אבן אחת מן הירדן על שכמו והקימוה בגלגל ושקלום רבותינו משקל כל אחת ארבעים סאה וגמירי טונא דמידלי אינש על כתפיה אינו אלא שליש משאוי ממשאוי שמסייעין אותו להרים: (כה) וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום. והלא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה היא ומהלך אדם בינוני עשר פרסאות ליום הרי מהלך ארבעים יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכה ורחבה אלא שגלוי לפני הקב"ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניהם את הדרך: (כו) וילכו ויבאו. (סוטה ל"ד) מהו וילכו ש להקיש הליכתן לביאתן

שפתי חכמים

ב דאל"כ למה הלך לשם להתפלל ולא התפלל במקום אחר אלא ע"כ משום קברי אבות: ם ופירש"י (סוף כתובות) מבונה לשון פרי מלשון ואבנה גם אנכי ממנה ושנים מלשון שניים כלומר פעמים פי' כי שבע פעמים היתה חברון טובה מצוען מצרים: ע מקשים העולם והלא אף לפי פשוטו של קרא קשה נמי מה בא להודיעך וי"ל דדברי רש"י הם כמו והשתא א"ש דלפי פשוטו קשה מאי נ"מ ששבע שנים נבנתה אבל לפי המדרש אתי שפיר שבא להודיעך וכו': פ טרשין סלעים פי' ארץ יבשה ואין עושה פירות כארץ לחה: צ כאילו כתיב ויכרתו משם זמורה עם אשכול ענבים אחד' לא זמורה לחוד ואשכול לחוד דא"כ למה כרתו הזמורה כלל שאינו פרי: ק פי' מדכתיב וישאהו דמשמע שנים דמיעוט רבים שנים א"כ מה ת"ל שנים וכו' וכה דלא פי' זה על הקרא י"ל דהייתי אומר דשנים קאי על זמורה שהיו נושאין הזמורה במוט א' והאשכול במוט א' אבל לפי מה שפי' זמורה והאשכול ענבים תלוי בה ש"מ דהאשכול והזמורה הכל אחד הוא א"כ קשה למה כתיב שנים ומתרץ שני מוטות: ר ר"ל לפי שאמר משה ולקחתם מפרי הארץ משמע מכל הפירות ולמה לא נטל רק ג' מינים דכתיב אשכול ענבים ומן התאנים ומן הרמונים אלא והאי שמונה נטלו אשכול וכו' ומפרש רש"י וא"ל למה לא נטלו כולם והנה משה אמר ולקחתם מכל הפירות ומפרש לפי שכל עצמן וכו' דאם לא להוציא דבה נתכוונו לא הי' להם ליקח אשכול ענבים שלם כדי שיוכלו ליקח מכל פרי הארץ או לא היה להם ליקח האשכול כלל. ותדע דכדי להוציא דבה נתכוונו משום דאמרי' בגמ' ואם חפץ אתה לידע וכו' ומה יכול ללמוד מאבנים שהקימו בגלגל דילמא שאני הכא שלא היו נושאין משא לפי כחם וגבורתם אלא ודאי דהכי דייק דאם לא שנשאו לפי כחם וגבורתם למה לא נטלו רק ג' מינים אלא ודאי כדי להוציא דבה נתכוונו והרא"ם הביא הגמרא ורש"י דמסכת סוטה שמפרש כל זה: ש (נח"י) פרש"י בגמרא וילכו יתירה הוא כיון דכתיב וישובו לא הל"ל אלא ויבואו אל משה ע"כ פירש לפירושו כיון דקודם לזה סיפר וישובו מתור הארץ דהיינו סיפור חזרתן למה הזכיר אח"כ וילכו וע"ז פירש להקיש וכו': וא"פ

חֶבְרוֹן וְתַמָּן אֲחִימָן שֵׁשַׁי וְתַלְמַי בְּנֵי גִבָּרַיָּא וְחֶבְרוֹן שְׁבַע שְׁנִין אִתְבְּנִיאַת קֳדָם טָנַס דְּמִצְרָיִם: כג וַאֲתוֹ עַד נַחְלָא דְאַתְכָּלָא וּקְצוֹ מִתַּמָּן עוֹבַרְתָּא וְאִתְכַּל עִנְבִּין חַד וּנְטַלוּהִי בַּאֲרִיחָא בִּתְרֵין וּמִן רִמּוֹנַיָּא וּמִן תְּאֵנַיָּא: כד לְאַתְרָא הַהוּא קְרָא נַחְלָא דְאַתְכָּלָא עַל עֵסַק אַתְכָּלָא דִּקְצוֹ מִתַּמָּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כה וְתָבוּ מִלְּאַלָּלָא יָת אַרְעָא מִסּוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין: כו וַאֲזַלוּ וַאֲתוֹ לְוָת מֹשֶׁה וּלְוָת אַהֲרֹן וּלְוָת כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא דְפָארָן לִרְקָם וַאֲתִיבוּ יָתְהוֹן פִּתְגָּמָא וְיָת כָּל

השאלות

(כו עד א׳ ט׳) במה חטאו המרגלים והלא אמרו האמת שעז העם והערים בצורות שכן אמר להם משה ג״כ במשנה תורה ומה הי׳ הוכוח של כלב עם המרגלים, ומ״ש ויוציאו דבת הארץ אשר תרו אותה הם דברים מיותרים הלא עד עתה מדבר בארץ אשר תרו, ומה הוסיפו יהושע וכלב בדבריהם האחרונים:

התורה והמצוה

כלם ביחד ולא חשו פן ירגישו בהם שהם מרגלים, כי בערי הפרזות לא יקפידו על אורחים הבאים להחשד כמרגלים, שמרגלים לא ילכו לרגל רק את ערי המבצר לרגל שם את המבצרים וכלי הנשק ומספר אנשי החיל והגבורים, ולכן הלכו ביחד, אבל כאשר רצו לכנס בחברון ששם היו ענקים וערים בצורות כמ״ש (יהושע י״ד) ועתה תנה לי את ההר הזה וכו׳ כי ענקים שם וערים גדולות ובצורות, פחדו שיחשדו אותם למרגלים וע״כ לא נכנסו לשם ביחד, ועז״א ויבא עד חברון בלשון יחיד שבא כ״א בפ״ע, ובאר הטעם כי שם אחימן ששי ותלמי וגם שחברון שבע שנים נבנתה וכו׳ והיתה עיר בצורה ושם יש פחד שיחשבם למרגלים. עכ״פ מבואר שמה שאמרו המרגלים שראו ענקים וערים בצורות לא היה טעו אמת כי רק בחברון נמצאו ענקים, וע״ז דייק ואמר ושם אחימן ששי ותלמי, אבל במק״א לא ראו ענקים, וגם מ״ש שראו ערים בצורות לא היה זאת רק בחברון, ולא תאמר כשם שחברון היתה עיר בצורה כך בצרו עריהם בכ״מ, עז״א וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים, ואז ישבו שם זרעו של שם והם כוננו שם עיר מבצר, וזה היה בימי קדם, אבל הכנעני שכבשו את הארץ מבני שם לא היה דרכם לשבת במבצרים:

(כג) ויבאו עד נחל אשכל, אחר שילאו מחברון שוב התחברו יחד והלכו ביחד כי לא היה פחד עוד כי היו ערי פרזות, ובאו בהזרתם עד נחל אשכל ושם היה סוף מהלכם, ולכן כרתו משם זמורה למלאות מ״ש להם ולקחתם מפרי הארץ ופירושו שכרתו זמורה שלא נמצא עליו רק אשכל אחד ובכ״ז הוצרך לשאו במוט בשנים, ומבואר כי עד עתה הלכו כפי שליחות משה לתור את הארץ לא לרגל, כמ״ש אח״כ וישובו מתור הארץ, וכן אמר כמספר הימים אשר תרתם את הארץ, כי עד עתה לא מצאו שום טענה להוציא דבה, וגם בהיותם בחברון ששם ראו ענקים וערים בצורות, מ״מ אחר ששם הלכו אחד אחד לבדו לא התאספו עדיין להמליץ עצתם אל הרגול והוצאת דבה, עד שהתקבצו יחד בנחל אשכל ושם דברו ביחד מן הענקים וערים בצורות שראו בחברון אז פרח הזדון וגמרו ביניהם להוציא דבה, כמ״ש במשנה תורה ויפנו ויעלו ההרה ויבאו עד נחל אשכול וירגלו אותה, שמ״ש ויפנו, הייגו בעת שפנו מדרכם לשוב לביתם ואז ויבואו ההרה הוא חברון, כמ״ש תנה לי את ההר הזה (יהושע י״ד) ומשם באו עד נחל אשכל ואז וירגלו אותה, ר״ל אז הסכימו דעתם אל הרגול והוצאת דבה, וכן אמר (במדבר לב) כה עשו אבותיכם בשלחי אותם מקדש ברנע לראות את הארץ [ר״ל לראות הטובה היא אם רעה לא לרגל] ויעלו עד נחל אשכל ויראו את הארץ [ר״ל שעד שם ראו את הארץ ולא הסכימו לרגל] ויניאו את לב בני ישראל ור״ל ואח״כ הסכימו אל הרע ויניאו את לב ב״י, ומזה מבואר שלא היה זה מלד פשעם שנדמה להם באמת שכן הוא רק מפני רשעתם שהסכימו לאמר על רע טוב:

(כד) למקום ההוא, באר לבל תטעה שלכן נקרא מקום ההוא בשם נחל אשכל מפני ששם גדלו אשכולות גדולות, וא״כ אין ראיה מגודל האשכל במקום הזה שכן הוא בכל הארץ, לז״א כי נהפוך הוא ששמו נחל אשכל ניתן לו עתה מלד שב״י כרתו האשכל משם, כי באמת האשכולות שם לא היו משונים מאשכולות של כלל הארץ:

(כה) וישובו מתור הארץ, הוא כמ״ש (בפסוק כג) שכל הארבעים יום שמרו פקודת משה ושיו תרים לא מרגלים, ורק מקץ ארבעים יום שהגיעו לנחל אשכל שבו מתור הארץ, וגמרו במחשבתם להיות מרגלים ולהוציא דבה:

(כו) וילכו ויבואו, ספר כי תחלה דבריהם היו טובים והיה תשובה על מה ששלחו ועז״א וישיבו אותם דבר, שהתשובה הוא על דבר ששלחו שהיה כדי לתור את הארץ הטובה היא אם רעה, ובאשר שליחות זו יצא מכלל העדה לא משר הנבגא לבד כנ״ל לכן אמר וישיבו אותם דבר ואת כל העדה, שזה ימשך על מה ששלחם לתור את הארץ, כי על הרגול לראות ערות הארץ אין התשובה שייך אל העדה רק אל שר הלבא, ויראום את פרי הארץ כדי שכלם יראו בעיניהם שהארץ טובה:

כָּל־הָעֵדָה וַיַּרְאוּם אֶת־פְּרִי הָאָרֶץ׃ כז וַיְסַפְּרוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ בָּאנוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ וְגַם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הִוא וְזֶה־פִּרְיָהּ׃ כח אֶפֶס כִּי־עַז הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּאָרֶץ וְהֶעָרִים בְּצֻרוֹת גְּדֹלֹת מְאֹד וְגַם־יְלִדֵי הָעֲנָק רָאִינוּ שָׁם׃ כט עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב וְהַחִתִּי וְהַיְבוּסִי וְהָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב בָּהָר וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב עַל־הַיָּם וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן׃ ל וַיַּהַס כָּלֵב אֶת־הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר עָלֹה נַעֲלֶה וְיָרַשְׁנוּ אֹתָהּ כִּי־יָכוֹל נוּכַל לָהּ׃ לא וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־עָלוּ עִמּוֹ אָמְרוּ לֹא נוּכַל לַעֲלוֹת אֶל־הָעָם כִּי־חָזָק הוּא מִמֶּנּוּ׃ לב וַיֹּצִיאוּ דִּבַּת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בָהּ לָתוּר אֹתָהּ אֶרֶץ אֹכֶלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הִוא

בעל הטורים

ודיתמי פקחין וזוכה ללמוד וללמד: (כט) והאמורי יושב מלא וי"ו שהקול הוא כששה עממים שנאמר בו כגבה ארזים גבהו: (ל) עלה נעלה בה"א לומר שאפי' אם יאמר לנו עשו סולמות ועלו לרקיע שהוא מהלך ת"ק שנה נעלה: (לא) כי חזק הוא ממנו היתה בגמרא (סוטה ל"ה וע"ש ברש"י יע"ש מנחות כ"ג וערכין ט"ו שלא פי' רש"י כלום ולכך מקיים רבינו הגירסא) אל תיקרי ממנו אלא ממנו שאפי' בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם יש מפרשים אלא ממנו לשון מנא פי' כלי וי"מ לפי

רש"י

להיאתן מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה: וישיבו אותם דבר. את משה ת ואת אהרן: (כז) זבת חלב ודבש הוא. (במדרש רבה) כל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת א בתחלתו אין מתקיים בסופו: (כח) בצורות. לשון חוזק ותרגומו כריכן לשון בירניות עגולות ובלשון ארמי כריך עגול: (כט) עמלק יושב וגו'. לפי שנכוו בעמלק כבר הזכירוהו מרגלים ב כדי ליראם: ועל יד הירדן. יד, כמשמעו אצל הירדן ולא תוכלו לעבור: (ל) ויהס כלב. השתיק ג את כלם: אל משה. (במדרש רבה) לשמוע מה שידבר במשה צווח ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם ד השומע היה סבור שבא לספר בגנותו ומתוך שהיה בלבם על משה בשביל דברי המרגלים שתקו כולם לשמוע גנותו. אמר והלא קרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו: עלה נעלה. אפילו בשמים ה והוא אומר עשו סולמות ועלו שם נצליח בכל דבריו: ויהס. לשון שתיקה. וכן (זכריה ב') הס כל בשר (עמוס ו') הס כי לא להזכיר. כן דרך בני אדם הרוצה להשתיק אגודת אנשים אומר ש"ש (ס"א הס): (לא) חזק הוא ממנו. (במדרש רבה) ו כביכול כלפי מעלה אמרו: (לב) אוכלת יושביה. בכל מקום שעברנו מצאנום קוברי מתים והקב"ה

שפתי חכמים

ת ואת אהרן. מ"ל לרש"י דלמא אף לישראל וי"ל דאי אף אאל כל עדת בני ישראל דלעיל מיניה קאי א"כ ואת כל העדה דכתיב אח"כ למה לי: א דאל"כ כיון שכוונתם לא היה אלא לרעה גמה אמרו בהלא דבריהם היפך כוונתן אלא ע"כ כל דבר שקר וכו': ב אע"ג דבאמת היה יושב שם דכתיב והעמלקי והכנעני יושב בעמק וגו' אלא רש"י דייק כיון דכתיב ועליתם בהר ושם יושב האמורי והחתי וא"כ כיון שהאמורי והחתי יושביה בהר ועמלק יושב בעמק לא היה להזכירו תחלה אלא כדי ליראם וכו': ג ואע"ג דבהדיא כתיב בקרא את העם וע"ק דהא בקרא אינו כתיב שדברו העם כלום. וי"ל דקאי אמרגלים כלו' שהשתיק המרגלים כולם ששתקו ולא דברו כלום כדי שישמעו העם מה שידבר כלב במשה: ד מדכתיב עקב היתה רוח אחרת עמו משמע שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב ולמרגלים אמר אני עמכם בעצה אבל בלבו היה לומר האמת וע"י כן היה בו כח להשתיק אבל הרא"ם פי' משום שקראו בן עמרם ולא קראו בשמו הכינו זה וקראו כן כדי שיטעו ויחשבו שכוונתו לגנאי: ה דאל"כ כל"ל נעלה וירשנו עלה ל"ל אלא עלה נעלה מ"מ אפי' בשמים: ו מדכתיב כי חזק הוא ממנו ה"ל למכתב כי חזק ממנו שהרי לעיל גם כן לא כתיב הוא רק אפס כי עז העם הזה אלא כלפי וכו': (ג"א) דא"א לומר ממנו מישראל דהוה משמע שגם ישראל חזק אלא שהם יותר חזק כדפירש"י על פסוק ועצומים ממך את עצום והם עצומים ממך וכאן לא יתכן זה שהרי המרגלים מדמין עצמן כחגבים נגד העם

כְּנִשְׁתָּא וְאַחֲזִיאוּנוּן יָת אִבָּא דְאַרְעָא : כז וְאִשְׁתָּעִיאוּ לֵהּ וַאֲמַרוּ אֲתֵינָא לְאַרְעָא דִּי שְׁלַחְתָּנָא וְאַף עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ הִיא וְדֵין אִבַּהּ : כח לְחוֹד אֲרֵי תַקִּיף עַמָּא דְּיָתֵב בְּאַרְעָא וְקִרְוַיָּא כְּרִיכָן רַבְרְבָן לַחֲדָא וְאַף בְּנֵי גִבָּרָיָא חֲזֵינָא תַמָּן : כט עֲמַלְקָאָה יָתֵב בְּאָרַע דָּרוֹמָא וְחִתָּאָה וִיבוּסָאָה וֶאֱמוֹרָאָה יָתֵב בְּטוּרָא וּכְנַעֲנָאָה יָתֵב עַל יַמָּא וְעַל כֵּיף יַרְדְּנָא : ל וְאַצֵּית כָּלֵב יָת עַמָּא לְמֹשֶׁה וַאֲמַר מִיסַק נִיסַּק וְנֵירַת יָתַהּ אֲרֵי מֵיכַל נֵיכוּל לַהּ : לא וְגֻבְרַיָּא דִּי סְלִיקוּ עִמֵּהּ אֲמַרוּ לָא נֵיכוּל לְמִיסַק לְוָת עַמָּא אֲרֵי תַקִּיף הוּא מִנָּנָא : לב וְאַפִּיקוּ שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא דִּי אַלִּילוּ יָתַהּ לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אַרְעָא דִּי עֲבַרְנָא בַהּ לְאַלָּלָא יָתַהּ אַרְעָא מְקַטְּלַת יָתְבַהָא הִיא וְכָל עַמָּא דִּי חֲזֵינָא בְגַוַּהּ אֱנָשִׁין דִּמְשַׁחַן :

רש"י

והקב"ה עשה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו : אנשי מדות . גדולים וגבוהים וצריך לתת להם מדה כגון גלית (שמואל א' י"ז) גבהו שש אמות וזרת וכן (שמואל ב' כ"א) איש מדון (ד"ה א' י"א) איש

התורה והמצוה

(כז) ויספרו לו , אמנם הוסיפו גם דברים אחרים דרך ספור [ולא דרך תשובה כי ע"ז לא נשלחו] וזהו הספור לו , ר"ל למשה לבדו שזה נוגע רק לשר הצבא. ויאמרו באנו אל הארץ, עתה מפרש, נגד מ"ש וישיבו אותם דבר אמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו ר"ל מצד הענין שלחתנו שהיה לתור את טוב הארץ, נשיב לך כי ארץ זבת חלב ודבש היא :

(כח) אפס, עתה מפרש מ"ש ויספרו לו, שהוסיפו ספור לומר אולם אליה וקוץ בה, ויש לנו לספר מענין שלא נשלחנו ע"ז אבל זה שולל כל הטוב שראינו, כי עז העם, מלת עז מורה שקשה לכבשם בין מצד הפס בין מצד הערים שהם בצורות, בין מצד גבוריהם היולאים בראשיהם שהם ילידי הענק, ולא זאת לבד כי גם אי אפשר שנעבור את הגבול, כי אם נרלה לכנס אליה מצד דרום, הנה

(כט) עמלק יושב בארץ הנגב, ואם נרלה לכנס בלד לפון שם ההר שיושב החתי והיבוסי והאמורי, ואם נרלה לכנס מצד מזרח או מצד מערב הכנעני יושב על הים במערב ועל יד הירדן במזרח. והנה דבר זה אמרו רק דרך ספור ורק למשה, ובכ"ז ממה שאמרוה במעמד כל העם והודיעו מחשבתם הרעה במלת אפס ששולל הטוב שדברו קודם, נודע מחשבתם שהיה כונתם להפחיד את העם :

(ל) ויהס, כלב ראה שעי"ז יהיה לעקה בין העם ורלה להשתיק אותם, וייחד ג"כ דבורו אל משה כמו רעיו שדברו זאת אל משה, אבל כוונתו היתה להשתיק את העם, יאמר כגומר את דברי חבריו שבכ"ז הגם שעז העם עלה נעלה ונעבור את הגבולים וגם וירשנו אותה את הארץ עלמה, כי הגם שהם גבורים יכול נוכל לה כי כחנו עז מכחם :

(לא) והאנשים מצד שעלו עמו ויודעים הדבר כמוהו השיבו שלא לבד שלא נוכל לרשת את הארץ כי גם לא נוכל לעלות אל העם אף לעבור את הגבולים. והנה דבור המרגלים והשובת כלב הכל היה אל משה לא אל ב"י כי מה שנוגע מענין הכבוש שייך לשר הצבא כנ"ל, והם ידעו שמשה לא שלח אותם ע"ז לרגל את הארץ, וידעו שמשה ישיב להם שהכבוש לא יהיה באמת בדרך מלחמה רק יהיה נסיי ע"י ה' וכמו שאכר במשנה תורה שמשה השיב להם כן באמת כמ"ש (דברים א' כט) ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהם ה' אלהיכם הוא ילחם לכם, וגזה לא יוכלו לכפור שיש יכולה ביד ה' להוריש לפניהם גוים גדולים ועצומים מהם, ובפרט שיהושע וכלב הכהישו גם הנחה זו מ"ש שכח יושבי הארץ רב מכחם, והם העידו שכח ישראל גדול יותר גם בדרך מלחמה, ותרי כמאה, והרי הדבר שקול, והשנו שישראל יאמינו למשה וליהושע וכלב, לכן התחכמו להוציא דבה על הארץ בדבר שנשלחו עליו והוא בטובת הארץ עצמה וז"ש :

(לב) ויוציאו דבת הארץ אשר תרו אותה, הוציאו דבה לא מצד הרגול שע"ז לא נשלחו רק מצד מה שתרו לבקש טובת הארץ שע"ז נשלחו, ולכן אמר אל בני ישראל כי לשון הרע שספרו תחלה מצד הרגול דברו אל משה שזה שייך אל שר הצבא, אבל דבה זו שהי' מצד מה שתרו זה שייך אל כלל ישראל לא אל שר הצבא, ועז"א הארץ אשר עברנו בה לתור אותה ר"ל שהודעה זו שנאמר עתה הוא מצד שעברנו כדי לתור אם היא טובה לישוב. והנה בעת ששלחם משה לתור נתן להם ג' בחינות, והבחינה הראשונה היתה וראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה, שפרשתי שלוה שיבחנו מזג האקלים ואוירו אם טוב לבריאות הגוף וזה יבחנו בצירוף הבחינה על הארץ עם העם היושב עליה, שיש ארץ שהמזג שלה

כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־רָאִינוּ בְתוֹכָהּ אַנְשֵׁי מִדּוֹת׃ לג וְשָׁם רָאִינוּ אֶת־הַנְּפִילִים בְּנֵי עֲנָק מִן־הַנְּפִלִים וַנְּהִי בְעֵינֵינוּ כַּחֲגָבִים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם׃ יד א וַתִּשָּׂא כָּל־הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת־קוֹלָם וַיִּבְכּוּ הָעָם בַּלַּיְלָה הַהוּא׃ ב וַיִּלֹּנוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן כֹּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם כָּל־הָעֵדָה לוּ־מַתְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אוֹ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה לוּ־מָתְנוּ׃ ג וְלָמָה יְהוָה מֵבִיא אֹתָנוּ אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת לִנְפֹּל בַּחֶרֶב נָשֵׁינוּ וְטַפֵּנוּ יִהְיוּ לָבַז הֲלוֹא טוֹב לָנוּ שׁוּב מִצְרָיְמָה׃ ד וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרָיְמָה׃ ה וַיִּפֹּל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פְּנֵיהֶם לִפְנֵי כָּל־קְהַל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

בעל הטורים

שכל אותיות של ממנו כפולים כמו מ"ם נו"ן וי"ו לכך כולל ב' דברים פשוטו והדרש שלו : (לג) ונהי ב' במס'. הכא ואידך ונהי כטמא כלנו . כן היינו בעיניהם בגימטריא זהו נמלים קולין (אולי צ"ל וזהו קן נמלים) וכ"ן ג"כ נוטריקון וכמו נמלים ובזה יתיישב מה שפירש"י שמענו אומרים נמלים בכרם כי מאן דכר שמם של נמלים והלא הפסוק אומר ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם ומשמע כחגבים ולא כנמלים אלא כמו שאמר נראה שמדקדק רש"י ע"כ (וס"פ דקרא בעינינו היינו כחגבים אבל וכ"ן ר"ל וכמו נמלים היינו בעיניהם) ונהי כטמא כלנו לפי שאז נגזר עליהם סורו טמא. (חוזר לראש דבריו מ"ש ב' במסרה) , כחגבים ב' במס'. הכא ואידך ויושביה כחגבים כדאיתא במדרש שענק אחד אכל רמון וזרק הקליפה וכלו י"ב מרגלים נכנסו לישב בתוכה מפני הצל וזהו ויושביה כחגבים שישבו בה כחגבים : (ג) לנפל ד' במסרה. לנפל בחרב . דחה דחיתני לנפל . אשר החלות לנפול לפניו . גם בבל לנפול חללי ישראל (ירמיה נ"א) שבעון זאת הנפילה דחוי שגרמו לי עתה נפילה דכתיב ופגריכם אתם יפלו במדבר ודחיתני לנפול לדורות שחרב הבית ונפלו ביד בבל והיינו גם בבל לנפול חללי ישראל . וכן בימי המן שכתבו שטנה על בוני הבית ולא הניחו לבנותו : (ד) איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה ר"ת בגימטריא עבודה זרה .

רש"י

איש מדה : (לג) הנפילים . ענקים . מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים ז בימי דור אנוש (יומא ס"ז): וכן היינו בעיניהם . שמענו אומרים זה לזה נמלים (רא"ם ובס"א חגבים) יש בכרמים כאנשים (סוטה ל"ה) : ענק . שמעניקים ח חמה בקומתן : (א) כל העדה . סנהדראות : (ב) לו מתנו . הלואי ט ומתנו : (ד) נתנה ראש כתרגומו נמני רישא נשים עלינו

שפתי חכמים

שהם יושב בארץ אלא כלפי וכו' : ז כמ"ש ויראו בני האלהים את בנות האדם וגו' דאל"כ נפילים נפילים למה לי אלא ודאי נפילים הפי' מלשון נפילה ממש כלומר ושם ראינו מאותן שנפלו מן השמים הם שמחזאי ועזאל : ח פירש"י בגמרא כאלו צוארם לכנס בחלון שהחמה יוצאה משם ופירש מעניקין חמה שנקב שממנו החמה נראית נעשה ענק לצוארם והא דלא פירש"י לעיל בפסוק וגם ילידי הענק י"ל דלעיל י"ל דלמא אביהם הראשון היה שמו ענק ועל שמו נקראו כולם בני ענק כמו שאנו אומרים על כלל האומות בני נח אבל הכא כתיב ושם ראינו את הנפילים וקשה למה קוראן נפילים אלא משום שהם בני שמחזאי ועזאל ואם כן קשה למה קוראן בני ענק אלא ודאי משום שמעניקין וכו' (ועיין בתוס' דסוכה דף כ"ב): ט פירוש לו לשון כמו לו יש חרב בידי לו חכמו ומפני שפי' הלואי כמו מי יתן שהוא דבוק עם וי"ו אחריו כמו מי יתן :

התורה והמצוה

שיא חריף וחד ולא יתקיימו רק אנשים גבורים חזקי הגוף לא אנשים חלשים , וע"ז השיבו שבבחינה א' מלאו שהיא אוכלת יושביה היינו שמרוב החום וחריפות המזג לא יתקיימו בה אנשים פשוטים רק אנשים עצומים וחזקי הגוף , וכל האנשים הפשוטים תאכל אותם הארץ היינו חריפות אוירה ומזגה , שלכן כל העם אשר ראינו בתוכה הם רק אנשי מדות גבהי קומה וחזקי הגוף שרק הם מתקיימים שם ואנשים הפשוטים לא נמצאו שמה כי אכלה הארץ אותם , וא"א שיתקיימו בני ישראל שם , וזה כוונו ג"כ במ"ש ואת בריה ופי' הז"ל כשם שפירותיה משונים כך אנשיה משונים שמן גודל הפירות ודשנתם בררו חריפות המזג שלא יצמחו בה רק פירות משונים ולא יתקיימו בה רק אנשים משונים :

לג ותמן חזינא ית גבריא בני ענק מן גבריא והוינא בעיני נפשנא כקמצין וכן הוינא בעיניהון: א וארימת כל כנשתא ויהבו ית קלהון ובכו עמא בליליא ההוא: ב ואתרעמו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ואמרו להון כל כנשתא לוי דמיתנא בארעא דמצרים או במדברא הדין לוי דמיתנא: ג ולמא יי מעל יתנא לארעא הדא למנפל בחרבא נשנא וטפלנא יהון לבזא הלא טב לנא די נתוב למצרים: ד ואמרו גבר לאחוהי נמני רישא ונתוב למצרים: ה ונפל
משה

התורה והמצוה

(לג) ושם ראינו את הנפילים, הנפילים הם קטנים מענקים, הם היו מזווג ענקים עם בנות האדם שהעוברים נפלים מן הרחם קודם זמנם כמ"ש חז"ל והם קטנים מענקים שנולדו מזווג ענק עם בנות ענקים. והנה בכל מדינה ימצאו ענקים ונפילים לפי ערך אנשי המדינה, מדינה שאנשיה ננסים יהיו אנשים הבינונים כנפילים וגדולי הקומה כענקים, אבל בארץ ההיא שאמרו שכל העם הם אנשי מדות וגבהי הקומה א"כ הנפילים שבארץ ההיא הם ענקים במדינה אחרת, וז"ש שהנפילים שם הם בני ענקים של נפילים שתמיים, ועפ"ז ירדנו בעינינו כמה מדרגות, כי גם נגד גדולי הקומה אנחנו ננסים וכ"ש נגד נפילים וכ"ש נגד הנפילים אשר שם שהם כענקים, ובערך זה נהי בעינינו כחגבים, אבל בעיניהם לא היינו אף כחגבים רק כן, [כן הוא הנפרד מן כנים, כמ"ש בישעיה במ"ש ויושביה כמו כן ימותון], כמו כנה, היינו בעיניהם ככנימה וכנה שהיא פחותה מחגב וע"כ לא שמו עלינו לב:

(א) ותשא כל העדה, מבואר שעל הדבה אשר הוציאו שהיא ארץ אוכלת יושביה לא שמו לב כי ההוכחה שנהגו ע"ז משנוי פירותיה ומגודל אנשי הארץ אינה ראיה שלא יתקיימו בה גם אנשים קצרי קומה בפרט אלה שנתגדלו בעבודת פרך ובנסיעות קשות במדבריות הם לא יפעל עליהם שנוי האקלים כנודע, רק עקר מה ששמו לב היה מפחדם להלחם עם אנשי הארץ הגבורים ולא האמינו כי ביד ה' להלחם עם יושבי הארץ ולהכניעם לפניהם כמ"ש בסוף משפטים ובסוף תשא, וכמ"ש במשנה תורה אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו וכו' מבואר שזה היה עיקר תלונתם וזה חטא יותר גדול מאשר היה תלונתם על שהיא ארץ אוכלת יושביה שבזה לא היו מראים חסרון אמונה וכפירה ביכולת ה', ומצד מחשבתם זאת הגיעו לכפירה אחרת שאומר שם ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אותנו ביד האמורי להשמידנו, שחשבו שהוציאם כדי לאבדם ביד האמורי, שכבר התבאר אצלנו בכ"מ שלפעמים כשירצה ה' לענוש את הרשע בעונש היותר מופלג מגביהו למעלה ראש ונותן לו גדולה וכבוד כדי שתהיה מפלתו יותר גדולה וניכרת, כמ"ש אם יעלה לשמים שיאו כגללו לנצח יאבד (איוב כ), אם בין כוכבים שים קנך משם אורידך (עובדיה) כמש"פ שם. אולם התלונה רגנו באהליהם כי בושו לאמר כפירה ומינות כזו בפרהסיא, כמ"ש ותרגנו באהליכם:

(ב) וילונו, ואח"כ שבו להתלונן על משה ואהרן שהוציאו אותם מארץ מצרים ואמרו אחר שראינו שכונת ה' בהוציאם ממצרים היה להמיתם, לו מתנו בארץ מצרים ולא היינו סובלים רעת המדבר, ואם רצה להרע לנו גם בזה שקודם המות נהיה נעים ונדים במדבר עכ"פ במדבר הזה לו מתנו:

(ג) ולמה מביא אותנו אל הארץ הזאת, ששם יגיע לנו רעות כפולות ומכופלות, [א] שהמיתה תהיה ע"י חרב, [ב] שגם נשינו וטפנו יהיו לבז, וא"כ אחר שאנו רואים שאנו מעותדים למות, טוב לבחר הרע במיעוטו ולשוב למצרים ששם יחזיקו אותנו לעבדים ולא ימיתו אותנו:

(ד) ויאמרו, ובזה רצו להוציא מחשבה זו אל הפועל ויאמרו איש אל אחיו אחר שכל הרעות באים אלינו מאת ה' וע"י משה שהוא הראש עלינו, נתנה ראש אחר שלא נהיה תחת ה' ומשה ונשובה מצרימה, ולכן אמרו חז"ל נתנה ראש עבודת כוכבים:

(ה) ויפל משה ואהרן על פניהם, פה לא נזכר מה שאמרו להם ונזכר זה במ"ת ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון ה' אלהיכם ההולך לפניכם הוא ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים, הודיע להם שהכבוש הזה לא יהיה בכחם ע"י מלחמה רק בדרך נס ופלא ע"י ה' ונגד ה' לא יועיל להעמים חזקם וגבורתם. אולם מדוע לא שמעו ישראל לדבריו אחר שכבר ראו מעשי ה' ונפלאותיו אשר עשה נגדם עד הנה, הוא מפני כי היה פלא בעיניהם מדוע לא הנחילם את ארץ מצרים שהיתה ג"כ ארץ טובה והם ענו אותם ועבדום והיה ראוי בתחת זה יירשו את ארצם, וע"כ הבינו עתה שהכבוש יהיה טבעי בדרך מלחמה ושהיה בלתי אפשר שיכבשו את מצרים בדרך מלחמה כי היו גבורים ועצומים וממלכה עצומה וגדולה, משא"כ ארץ כנען יוכלו לכבוש בדרך מלחמה כי חלשים הם מהם, אבל עתה ששמעו שגם ארץ כנען לא יוכלו לכבוש בדרך מלחמה רק ע"ד הפלא והנס, אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה, שאם ירצה ה' לכבוש הארץ לפנינו בדרך נס יוכל לכבוש גם ארץ מצרים
ולא

ו וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה מִן־הַתָּרִים אֶת־הָאָרֶץ קָרְעוּ בִּגְדֵיהֶם׃ ז וַיֹּאמְרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בָהּ לָתוּר אֹתָהּ טוֹבָה הָאָרֶץ מְאֹד מְאֹד׃ שלישי ח אִם־חָפֵץ בָּנוּ יְהוָה וְהֵבִיא אֹתָנוּ אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת וּנְתָנָהּ לָנוּ אֶרֶץ אֲשֶׁר־הִוא זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ ט אַךְ בַּיהוָה אַל־תִּמְרֹדוּ וְאַתֶּם אַל־תִּירְאוּ אֶת־עַם הָאָרֶץ כִּי לַחְמֵנוּ הֵם סָר צִלָּם מֵעֲלֵיהֶם וַיהוָה אִתָּנוּ אַל־תִּירָאֻם׃ י וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעֵדָה לִרְגּוֹם אֹתָם בָּאֲבָנִים וּכְבוֹד יְהוָה נִרְאָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה יְנַאֲצֻנִי הָעָם הַזֶּה וְעַד־אָנָה לֹא־יַאֲמִינוּ בִי בְּכֹל הָאֹתוֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ׃ יב אַכֶּנּוּ בַדֶּבֶר וְאוֹרִשֶׁנּוּ וְאֶעֱשֶׂה אֹתְךָ לְגוֹי־גָּדוֹל וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃

בעל הטורים

נתנה ראש זהו ע"ז וכן בעגל אשר ילכו לפנינו אשר אותיות ראש ומה התם אחר מ' יום אף כאן אחר מ' יום: (ט) לחמנו ד' במסרה. הכא והידך לחמנו נאכל (ישעיה ד') זה לחמנו חם הצטידנו (יהושע ט') בנפשנו נביא לחמנו (איכה ה') אך בה' אל תמרודו לחמנו הם ונאכלם כלחם אבל לאחר שעברו את פי ה' ויכום ויכתום וזהו בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר. ור'

שפתי חכמים

והיה לגנם לכך הוצרך להוסיף וי"ו ומתנו שהוא כמו מי יתן ומתנו: י תיקן בזה שלא תאמר ב' דברים הם אלא האחד נמשך מחבירו כלומר שאם לא תמרודו בהקב"ה שוב אין אתם צריכים לירא: כ כאילו אמר כלחמנו הם: ל מפני שהמגן לאדם עושה לו צל לכך נקרא המגן צל: מ לא את משה ואת אהרן כי הם לא דברו כלום: נ לקבל חיים ובליסטראות רגום. לאהרן כי כבוד ה' שוכן עליהם תמיד על הכפרת בין הכרובים: ס עד אנה עד היכן לא עד איזה מקום כפירוש אנה בכ"מ: ע היינו הכרתה מן העולם ולא לשון ירושה וכן פירש למטה מזה: פ דאל"כ מה ענין זה לכאן וכי תנאי עשה עמו שאם ימיתנו להמית יעשנו לגוי גדול. ויש מקשים גבי עגל בפרשת כי תשא כתיב נמי ואעשה אותך לגוי גדול ופי' שם אם כסא של ג' רגלים וכו'. וי"ל דהכא קשה לרש"י למה כתיב עצום ממנו אלא כדי לסלק טענות של כסא של ג' רגלים כלומר שלזרעך יהיה כסא של ד' רגלים כיון שאתה מזרע האבות יהיה להם ג' רגלים ואתה רגל ד' א"נ ממנו שב אל אברהם שהוא תחלת היחוס ולא יהיה לזרעך ד' רגלים אבל לעיל לא כתיב ממנו דמשמע דתחלת יחוס יתחיל ממרע"ה כלומר שיקראו בני משה ולא בני אברהם יצחק ויעקב לכך אמר אם

רש"י

עלינו מלך ורבותינו פירשו לשון ע"א: (ט) אל תמרדו. ושוב ואתם י אל תיראו: כי לחמנו הם. נאכלם כ כלחם: סר צלם מגינם וחזקם ל כשרים שבהם מתו איוב שהיה מגין עליהם (סוטה לה). ד"א צלו של מקום סר מעליהם: (י) לרגום אותם. את יהושע מ וכלב: וכבוד ה'. (במדבר רבה) הענן נ ירד שם: (יא) עד אנה. עד ס היכן: ינאצני. ירגיזוני: בכל האותות. בשביל כל הנסים שעשיתי להם היה להם להאמין שהיכולת בידי לקיים הבטחתי: (יב) ואורשנו. כתרגומו לשון תרוכין ע ואם תאמר מה אעשה פ לשבועת אבות ואעשה אותך לגוי גדול. שאתה מזרעם (במדבר רבה

התורה והמצוה

ואם לא, נהיה עבדים לפרעה ולא נמות, ובשגם שאמרו להם שהיא ארץ אוכלת יושביה וטוב שיחזרו אל ארץ מצרים:

(ח) ויהושע בן נון וכו' ויאמרו וכו', ע"ז באו יהושע וכלב למלא דברי משה ולהשיב להם כל הספקות, וסות עפמ"ש בפ' עקב (יא יד) כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא וכו' וסיים אם

משה ואהרן על אפיהון קדם כל קהל כנשתא דבני ישראל: ו ויהושע בר נון וכלב בר יפנה מן מאללי ית ארעא בזעו לבושיהון: ז ואמרו לכל כנשתא דבני ישראל למימר ארעא די עברנא בה לאללא יתה טבא ארעא לחדא לחדא: ח אם רעוא בנא קדם יי ויעל יתנא לארעא הדא ויתננה לנא ארעא די היא עבדא חלב ודבש: ט ברם במימרא דיי לא תמרדון ואתון לא תדחלון מן עמא דארעא ארי בידנא מסירין אנון עדא תקפהון מנהון ומימרא דיי בסעדנא לא תדחלון מנהון: י ואמרו כל כנשתא למרגם יתהון באבניא ויקרא דיי אתגלי במשכן זמנא לכל בני ישראל: יא ואמר יי למשה עד אימתי יהון מרגזין קדמי עמא הדין ועד אימתי לא יהימנון במימרי בכל אתיא די עבדית ביניהון: יב אמחנון במותא ואשיצנון ואעבד יתך לעם רב ותקיף

התורה והמצוה

אם שמוע תשמעו אל מצותי וכו' ובארתי שם שבא להשיב להם על השאלה הזאת שהיה קשה בעיניהם מדוע לא נתן להם את ארץ מצרים תחת ארץ כנען, ובאר התשובה מפני שארץ מצרים אינה עומדת תחת ההשגחה רק תחת הטבע והמערכה, וא"י היא ארץ המיוחדת להשגחת ה' הפרטית, והמופת לזה הוא ממה שארץ מצרים אינה צריכה למטר השמים שהמטר הוא השגחיי, רק הנילוס עולה ומשקה אותה, וכיון שעלה הנילוס והשקה אותה א"צ עוד להשגחת ה', כי אז י"ל מים כל השנה כמ"ש לא כארץ מצרים היא אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק, אבל א"י שהיא צריכה למטר והמטר היא השגחיי כמ"ש והארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעות למטר השמים תשתה מים, ועי"כ כל הנהגתה תלויה בהשגחת ה' המיוחדת, וז"ש ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה, תמיד עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה, ר"ל שטובתה ורעתה תלויה כל יום ויום בידי ההשגחה, וממילא אתם נתונים שם בכל רגע תחת השגחת ה' להתנהג עמכם תמיד לפי מעשיכם בין לגמול בין לעונש, ועז"א והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו וכו' השמרו לכם פן יפתה לבבכם וכו' ועצר את השמים ולא יהיה מטר וכו' ואבדתם מהרה, ותשובה זו השיבו יהושע וכלב שלכן מביאם לארץ כנען יען שהיא ארץ שנתונה תחת ההשגחה וממילא עובדי ע"ז השוכנים בה א"א שיתקיימו עליה ולכן היא עתה ארץ אוכלת יושביה העובדים ע"ז, כמ"ש ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם וכו' כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ואקוץ בם, וז"ש הארץ אשר עברנו בה לתור אותה טובה הארץ מאד מאד אם חפץ בנו ה', שרק אם חפץ בנו והוא יביא אותנו אל הארץ הזאת ונתנה לנו אז היא טובה מאד מאד ואינה ארץ אוכלת יושביה המוכנים להשגחת ה' עפ"י טיב מעשיהם, כי הוא מצד עצמה וטבעה ארץ זבת חלב ודבש שזה הודו גם המרגלים, רק שזה תלוי אם חפץ ה' ביושביה שיעמידו עיני ההשגחה עליהם לטובה :

(ט) אך בה' אל תמרודו, מזה המשיך תולדה אחרת שלהכניע יושבי הארץ א"צ להם עצה וגבורה למלחמה רק שלא ימרדו בה' ואז אתם אל תיראו את עם הארץ, כי אז יהיה הכבוש ע"י ה', ועז"א כי לחמנו הם שהם יוכלו שנאכל אותם בקל בלי שום מלחמה כמ"ש ואכלת את כל העמים אשר ה' אלהיך נותן לך (דברים פ"ז), וגם ר"ל כמו שלחם הצומח הוא הדומם ולחם החי הוא הצומח ולחם המדבר הוא הבעל חי כן לחם העם שהם סגולת ה' ועלו במעלת הנפשות למעלה מן המדבר, הוא המדבר, סר צלם ר"ל שראוי שהרשעה תכנע לפני הקדושה כמ"ש כהמס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלהים, אולם יצויר שלא ימס הדונג מפני האש בב' אופנים, [א] כשירחק האש מן הדונג, [ב] אם יהיה מסך מבדיל ומונע ביניהם, וכן שלא ישרפו רשעים מפני אלהים יצויר בצד אחד אם יש מסך המגין ביניהם והיינו אם השר שלהם שהוא כחם ממעל מגין עליהם וכח המערכה יתן להם קיום, לעמת זה אמר סר צלם מעליהם ר"ל שכבר נפל השר שלהם והכח העליון המגין עליהם, ובצד השני יצויר אם שמש האלהות ואור ה' רחוק מן העולם ואינו שוכן למטה, לעמת זה אמר וה' אתנו וא"כ אל תיראום כי ה' אלהיך אש אוכלת הוא הוא ישמידם לפניך :

(יא) עד אנה ינאצוני, ר"ל אם הם מאמינים בה' ובכחו הגדול, והחטא אינו מצד חסרון אמונה רק מצד האמון יודעים רבונם ומכוונים למרוד בו, עד אנה ינאצוני, ואם סבת החטא הוא חסרון אמונה שאין מאמינים בה' ובכחו הגדול להוריש גוים מפניהם, עד אנה לא יאמינו בי בכל האותות אשר עשיתי בקרבו אחרי שראו אותות רבים שעשיתי בקרבו הלא היה ראוי שיאמינו בי אמונה שלמה :

(יב) אכנו, ואם כ"ז לא הועיל לקבוע בלבם אמונה ויראת ה' א"כ אין כל תקוה מהם להשיבם אל הטוב

יג ויאמר משה אל־יהוה ושמעו מצרים כי־העלית בכחך את־העם הזה מקרבו: יד ואמרו אל־יושב הארץ הזאת שמעו כי־אתה יהוה בקרב העם הזה אשר־עין בעין נראה | אתה יהוה ועננך עמד עלהם ובעמד ענן אתה הלך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה: טו והמתה את־העם הזה כאיש אחד ואמרו הגוים אשר־שמעו את־שמעך לאמר: טז מבלתי יכלת יהוה להביא את־העם הזה אל־הארץ אשר־נשבע להם וישחטם במדבר:

בעל הטורים

לכם מדרך מאחד שהלכו ארבעים שנה במדבר : (יג) העלית שלשה בפרשת כי תשא (וע"ש כל הדרש) : (יד) עין בעין שלשה במסורה. הכא ואידך כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון. ואידך (ס' שופטים) עין בעין שן בשן . בעולם הזה אי אפשר לראות השכינה כדכתיב כי לא יראני האדם וחי (פי' כי לא יראני כ"ז שהוא חי) וזה הוא שכתב כאן אשר עין בעין נראה וסמיך ליה והמתה אבל , לעתיד לבא יראו ועתידין לומר. זה ה' קוינו וכן רמז למה שדרשו עין בעין ממון כדכתיב הכא עין בעין וסמיך ליה והמתה פי' אם יהיה עין בעין ממש פי' שאז ימות על כרחך פירושו ממון : (טז) מבלתי ב' במסורה. הכא ואידך (יחזקאל ט"ז) והזני גם אל בני אשור מבלתי שבעתך בענין תועבות ירושלים כביכול שעונות ישראל עושין ליד חזקה שאין כה יכולת . וישחטם במדבר הא' שבורה לומר שעברת על התורה שכרת עליה שמונה בריתות בכלל וח' בריתות בפרט וע"כ

שפתי חכמים

אם כשא של ג' רגלים וכו' ודוק היטב כי בזה יתורצו כמה קושיות : צ לא ושמעו את אשר העליהם כמובן יפשוטו של מקרא אלא שישמעו ההריגה ומלת כי פה הוא במקום אשר כאילו ושמעו המצרים אשר העלית בכחך את העם הזה מקרבו ורצו הכינם הגדולה שאי אפשרית להתבטל לא יאמרו שחטאו רק מבלתי

רש"י

רבה) : (יג) ושמעו מצרים . ושמעו את צ אשר תהרגם : כי העלית . כי משמש בלשון אשר והם ראו אשר העלית בכחך הגדול אותם מקרבם וכשישמעו שאתה הורגם לא יאמרו שחטאו לך אלא יאמרו שכנגדם יכולת להלחם אבל כנגד יושבי הארץ לא יכולת להלחם וזו היא : (יד) ואמרו אל יושב הארץ הזאת . כמו על יושב הארץ הזאת ומה יאמרו עליהם מה שאמור בסוף הענין מבלתי יכולת ה' בשביל ששמעו כי אתה ה' שוכן בקרבם ועין בעין אתה נראה להם והכל בדרך חבה ולא הכירו בך שנתקה אהבתך מהם עד הנה : (טו) והמתה את העם הזה כאיש אחד . פתאום ומתוך כך יאמרו הגוים אשר שמעו את שמעך וגו' : (טז) מבלתי יכלת וגו' . לפי שיושבי הארץ חזקים וגבירים (בסוטה ל"ב) ואינו דומה פרעה לשלשים ואחד מלכים זאת יאמרו על יושב הארץ הזאת : מבלתי

התורה והמצוה

וסוב יותר שאבנו בדבר וכו', כבעל הגן שרואה שמשחת הגן כולו ויעש באושים ואין תקוה לתקנו עוד ומצא בו נטע אחד טוב שאז ישחית את כל הגן כדי להצמיח הגן שנית מן הנטע הטוב שיש ממנו תקוה :

(יג) ויאמר משה ושמעו מצרים, הנה משה טען עתה שמצרים יאמרו שמבלתי יכולת ה' להביאם אל הארץ שהמם במדבר, ובמעשה העגל טען (שמות לב י"ב) למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים, והדבר נכון, כי במעשה העגל לא יכול לטעון שיאמרו מבלתי יכולת ה' להביאם אל הארץ שאז היו עדיין רחוקים מן הארץ ואם ידע מרחוק שאין לו יכולת להביאם אל הארץ יקשה למה הוציאם ממצרים אחר שכבר ידע מרחוק שלא יוכל להביאם אל הארץ, וע"כ טען שיאמרו מצרים שהוציאם אל המדבר משנאתו אותם, כי אז שהיה זמן קרוב ליציאתם לא נודע עדיין אהבתו וחמלתו עליהם, והמצרים שהיה דעתם

השאלות

(יג-כג) מדוע פה טען משה שיאמרו מבלתי יכולת ובמעשה העגל טען שיאמרו משנאתו אותם הוציאם, ומהו ושמעו מצרים כי העלית שהיל"ל אשר העליתי, ומהו הכפל ושמעו שמעו, ואמרו ואמרו, ומ"ש סלחתי כדברך ובאמת לא סלח כי המיתם במדבר, ומ"ש חי אני וימלא כבוד ה' וכו' שאין לו באור :

מנהון: יג ואמר משה קדם יי וישמעון מצראי ארי אסקתא בחילך ית עמא הדין מבינהון: יד ויימרון ליתב ארעא הדא דשמעו ארי את יי דשכנתך שרית בגו עמא הדין די בעיניהון חזן שכינת יקרא דיי ועננך מטל עלוהון ובעמודא דעננא את מדבר קדמיהון בימ[מ]א ובעמודא דאשתא בליליא: טו ותקטל ית עמא הדין כגברא חד ויימרון עממיא די שמעו ית שמע גבורתך למימר: טז מדלית יוכלא קדם יי לאעלא ית עמא הדין לארעא די קים להון וקטלנון

התורה והמצוה

דעתם שיש פועל טוב ופועל רע כי חשבו שמן הנמנע שמכה אחד מיוחד יצאו הטובות והרעות, א"כ אחר שראו שהכה אותם אז עשר מכות חשבו שכל אלה המעשים יוצאים מפועל הרע, והאמינו שגם מה שהוציא את ישראל אל המדבר היה מצד פועל הרע כי לדעתם א"א שפועל הרעות יפעל גם טוב, וכמ"ש ראו כי רעה נגד פניכם וכמו שפרשתי שם, וא"כ כשיראו שיהרגם במדבר יאמרו שמה שהוציאם אל המדבר היה משנאתו אותם, שע"י שהוא פועל הרע הכה את מצרים והרג את ישראל אולם עתה במרגלים שהיה אחר שנה שיצאו ממצרים וראו כי נהג עמהם שנה תמימה כפועל טוב וחסד ושמרם כבבת עינו לא יוכלו לאמר ברעה הוציאם, שהלא עשה אתם רק טוב, וידוע כי כח הכוכב המורה רעה [שהכוכבים הם היו האלהות הפועלים בארץ לפי דעת עכו"ם] בהכרח יוציא מעשהו בשנה ההיא שהחל לצמוח, ותכלית צמיחת המזל הוא לכל היותר חצי שנה ועכ"פ לא יותר משנה, ואם לא פעל רעתו בשנה זאת נתבטלה הוראתו וכחו וא"כ לא יוכלו לאמר ברעה הוציאם, ולכן אמר שעתה אחרת שיאמרו מאין יכולת, שיאמרו שמתחלה שהיה רחוק מא"י חשב שיוכל לנצח את ז' עממין, ועתה שקרב אל ארצם ראה שאין ביכלתו לנצח את ז' עממין ולכן שחטם במדבר, וז"ש ושמעו מצרים כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו, ר"ל כי עע"ז הקדמונים היו מיחסים אלהות לכחות הטבע, שכל כח וכח מכחות הטבע היה אצלם אלהות, והאלוה שראו ממנו מעשים מפליאים יותר היו אומרים שהוא כח טבעי יותר נשגב מכחות אחרים שהם למטה ממנו במדרגה, וידוע שכל כח טבעי י"ל גבול ואם כבר פעל בכחו עד כדי גבול טבעו אז יופסק כחו, כמו שנודע בכימיא שכל כח טבעי הפועל על גשם אחר אם כבר פעל עד כדי כח פעולתו, יאמרו שכבר שבע ויחדל מלפעול, וכן חשבו בכח אלהות שאם כבר פעל מה שבכחו לפעול יפסוק כחו מלפעול עוד, וכמ"ש חז"ל במ"ש הפלשתים אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה, שזה אמרו הרשעים שבהם, שכיון שהוציא את כל כחו להכות את מצרים בכל מכה, כבר הוציא את כל כחו ואין לו כח עוד, כי נפסק כחו. וז"ש ושמעו מצרים ר"ל מצרים יבינו מזה כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו, שכל הכח שהיה לך כבר הוצאת אותו להכות את מצרים ובהוצאה זו הוצאת את כל כחך, ונפסק כחך ולא תוכל לפעול עוד שכל כח טבעי שי"ל גבול, ואם פעל בכחו עד כדי גבולו, נפסק כחו מלפעול עוד:

(יד) ואמרו, שעור הכתוב ואמרו אל יושב הארץ הזאת מבלתי יכולת ה' להביא את העם הזה וכו', [ומ"ש שמעו כי אתה ה' הוא מאמר מוסגר] ר"ל שעי"ז יאמרו ששחטם במדבר מבלי יכולת להביאם אל הארץ כי נפסק כחו ע"י שפעל בכחו במה שהוציא אותם ממצרים ואין לו כח ויכולת לעשות פעולות חדשות, ובאר שמופת לזה כי אם לא נתלה דבר זה בחסרון יכולת, ע"כ יצטרך לתלות דבר זה או בחסרון הידיעה וההשגחה עליהם שעי"כ נעזבו אל המקרה וכלו מעצמם, או בהשתנות הרצון שנשתנה מאהבה לשנאה שעתה שב לשנוא אותם וכלה אותם משנאתו, עז"א ששני צדדים אלה אי אפשר לא שנתלה זה בחסרון הידיעה וההשגחה כי הלא שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה לא לבד משגיח עליהם מרחוק רק שוכן ביניהם וזה לא השיגו ע"י דמיון שהדמיון יכזב לפעמים רק אשר עין בעין נראה ר"ל שעין השכל יראה זאת בעין הגשמי והמוחשי, אתה ה' [עומד עליהם] ועננך עומד עליהם, שמזה נראה לכל שאתה שוכן בתוך מחניהם, כי ע"י הענן הנראה בעין הגשמי תראה העין השכלי את כבוד ה' השוכן בענן, וכן לא יוכלו לתלותו בשנאה שאתה שנאת אותם כי הלא בעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם וזה בתכלית האהבה כאב ההולך לפני בנו לנהוהו הדרך ולהאיר לו:

(טו) והמתה וגם לא יוכלו לתלותו כי חטאו לפניו וע"כ כלה אתכם בחמתו, שהלא לפי מה שהראית אהבתך להם גם אם חטאו אין ראוי שתכלה כלם כרגע רק ליסר אותם ביסורים עד ישובו אליו, וכבר אמרו בקדושין, מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול ומקשה והכתיב וה' הולך לפניהם יומם שאני הקב"ה דכ"ע דיליה ויכול למחול על כבודו, וא"כ ממה שאתה הולך לפניהם יומם מבואר שאתה מוחל על כבודך וא"כ גם אם חטאו ראוי שתמחול על כבודך ולא תכלם כלם, ומזה יכריחו שמה שכלית אותם הוא מבלתי יכולת, וז"ש ואז יאמרו גם הגוים אשר שמעו את שמעך והאמינו עד עתה ביכלתך, יאמרו עתה:

(טז) מבלתי יכולת ה' ר"ל יען שאפס כחו ולא יכול להביאם אל הארץ לכן בחמלתו עליהם המיתם

יז וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר: יח יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד נֹשֵׂא עָוֺן וָפָשַׁע וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים: יט סְלַח־נָא לַעֲוֺן הָעָם הַזֶּה כְּגֹדֶל חַסְדֶּךָ וְכַאֲשֶׁר נָשָׂאתָה לָעָם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם וְעַד־הֵנָּה: כ וַיֹּאמֶר יְהוָה סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ: כא וְאוּלָם חַי־אָנִי וְיִמָּלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־כָּל־הָאָרֶץ: כב כִּי כָל־הָאֲנָשִׁים הָרֹאִים אֶת־כְּבֹדִי וְאֶת־אֹתֹתַי אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בְמִצְרַיִם וּבַמִּדְבָּר וַיְנַסּוּ אֹתִי זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי: כג אִם־יִרְאוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָם

י' רבתי

בעל הטורים

ואין רשות למלאכי חבלה לפרוע על החטאים: (יז) ועתה יגדל יו"ד גדולה אמר אם נסיוך יו"ד פעמים בעשרה נסיונות זכור לנו זכות אביכם שנסים אותו ביו"ד נסיונות: (יט) כגדל ב' במסורה. הכא ואידך כגודל זרועך הותר בני תמותה וזהו שאמרת שני

שפתי חכמים

מבלתי יכולת וכו': ק ולא פועל לנקבה אבל חסר נו"ן כאילו אמר יכולה להם: ר שלא ביקש ממנו חדשות רק לקיים מאמרו וזהו כאשר דברת: ש וא"ת והרי פסוק זה ג"כ כתיב בפרשת כי תשא וגם שם פירשו רש"י וי"ל דהא דפי' כאן לצד על ונקה רק כדי שלא תקשי לרש"י מה שפירש לעיל ארך אפים לצדיקים ולרשעים והרי כתיב ונקה פי' לצדיקים ולא ינקה פירוש לרשעים לכך פי' רש"י ונקה לשבים ולא ינקה לשאינן שבים: ת לא בשביל דברך שאתה מתפלל בעדם ואמרת סלח נא וגו' דא"כ מאי כדברך בסלחתי סגי: א בי"ס גורסין חי אני לשון שבועה כשם שאני חי וכבודי מלא כל הארץ כך אקיים להם כי כל האנשים וגו'. ואין גורסין אח"כ אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה וכו' כי הם פירשו וימלא כבוד ה' וגו' וכאשר ימלא כבודו את כל הארץ כמו שפי' הרא"ע ולפי פירוש זה א"צ לסרס המקרא אבל לפי מ"ש בספרים שלפנינו אם יראו הרי זה מקרא מסורס חי אני כי כל האנשים וכו' כי הם מפרשים וימלא כבוד ה' וגו' שהוא לשון עתיד כמו שפירש הרא"ע בלשון שני לכן צריכין לסרס המקרא ולפרש וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת שהוא לשון עתיד ולפי פירוש זה צריך למחוק למעלה וכבודי ימלא את כל הארץ וכן צריך לגרוס כשם שאני חי כן אקיים להם וכו' ודוק ותמצא. והרא"ם כתב הרי זה מקרא מסורס שוימלא כבוד ה' צריך להיות אחר סיום כל הפסוקים האלה שהם דבוקים עם השבועה שבא אח"כ אמר ולמה אני מאריך להם כדי שימלא כבוד ה' ולא יתחלל שמי בעו"ה להשוב עלי מבלתי יכולת עכ"ל. וזהו הוא שפי' לפי הספרים שלפנינו: ב וז"ל הגמרא בפרק אלו נערכין תניא עשר נסיונות נסו אבותינו להקב"ה שנים בים שנים במן שנים בשליו שנים במים אחד בעגל ואחד במדבר פארן פי' שנים בים אחת בירידה דכתיב המבלי אין קברים במצרים ואחת בעליה דכתיב וימרו על ים בים סוף מלמד שהיו ישראל ממרים באותה שעה ואמרו כשם שאנו עולים מצד זה כך המצריים עולים מצד אחר וכו' שנים במים במרה דכתיב ויבאו מרתה וגו' וילן העם על משה. ברפידים דכתיב ויחנו ברפידים ולא היה שם מים לעם לשתות וירב העם עם משה. שנים במן דכתיב אל תצאו ויצאו, אל תותירו ויותירו. שנים בשליו ראשון בשבתו על סיר הבשר. שני והאספסוף אשר בקרבו. בעגל כדכתיב. במדבר פארן פירש"י היינו מרגלים: ג (ג"א)

רש"י

מבלתי יכלת. מתוך שלא היה יכולת בידו להביאם שחטם: יכלת. שם דבר הוא: (יז) יגדל נא כח ה'. לעשות דבורך: כאשר דברת לאמר. ומהו הדבור: (יח) ה' ארך אפים. לצדיקים ולרשעים. כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה יושב וכותב ה' ארך אפים אמר לו לצדיקים אמר לו הקב"ה אף לרשעים אמר לו רשעים יאבדו אמר לו הקב"ה חייך שתהא צריך לדבר כשחטאו ישראל בעגל ובמרגלים התפלל משה לפניו בארך אפים אמר לו הקב"ה והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים: ונקה. ש לשבים: לא ינקה. לשאינן שבים: (כ) כדברך. בשביל מה שאמרת ת שיאמרו מבלתי יכולת ה': (כא) ואולם. כמו אבל זאת אעשה להם: חי אני. לשון שבועה כשם שאני חי וכבודי ימלא את כל הארץ א כך אקיים להם: (כב) כי כל האנשים הרואים וגו' אם יראו את הארץ. הרי זה מקרא מסורס חי אני כי כל האנשים אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלתי יכולת ה' להביאם שלא אמיתם פתאום כאיש אחד אלא באיחור ארבעים שנה מעט מעט: וינסו. כמשמעו: זה עשר פעמים. שנים בים ושנים במן ב ושנים בשליו וכו' כדאיתא במסכת ערכין: (כג) אם יראו. ג לא יראו: לא יראום

במדברא: יז וכען סגי כען חילא קדם יי כמא די מלילתא למימר: יח יי מרחק רגז ומסגי למעבד טבון שבק לעוין ולמרוד ולחובין סלח לדתיבין לאוריתה ודלא תיבין לא מזכי מסער חובי אבהן על בנין מרדין על דר תליתאי ועל דר רביעאי: יט שבוק כען לחובי עמא הדין כסגיאות טבותך וכמא די שבקתא לעמא הדין ממצרים ועד כען: כ ואמר יי שבקית כפתגמך: כא וברם קים אנא ומליא יקרא דיי ית כל ארעא: כב ארי כל גבריא דחזו ית יקרי וית אתותי די עבדית במצרים ובמדברא ונסיאו קדמי דנן עשר זמנין ולא קבילו במימרי: כג אם יחזון ית ארעא די קיימית לאבהתהון וכל דארגיזו

התורה והמצוה

במדבר בפעם אחד לבל יראה בארץ ימים רבים, ואחר שכל הנסים והפלאות שעשית עד עתה היו כדי שכל העמים יכירו גודל כחך, איך תעשה עתה דבר שעי"ז יבוטל כל מה שפעלת עד הנה:

(יז) ועתה יגדל נא, ר"ל כי הגבורה תתראה בשני אופנים, אם במה שיגלה את זולתו אם במה שיגלה א"ע, וזה הגבורה היותר מופלגת ע"ד טוב ארך אפים מגבור, ואחר שהתכלית היה להראות את גבורתך, הנה בזה שתגלה מדת הנקמה והכעס יגדל כחך בעיני כל כאשר דברת לאמר שאתה מגלה מדת האף באופן זה:

(יח יט) ה' ארך אפים, הנה לא הזכיר מן הי"ג מדות אל רחום והנון ואמת נוצר חסד לאלפים ונושא חטאה, כי אחר שגלה לו שרוצה לכלותם יען שראה שלא ישובו לעולם ואין להם שום תקוה, ושמה שרוצה לכלותם אינו מצד הנקמה על העבר רק כדי לתקן הקלקול בעתיד, כמשל בעל הכרם שעוקר כרמו שעוקר את הגפנים המשחיתים כדי להציל את הגפנים שעדיין לא נשחתו (כנ"ל פסוק י"ב), א"כ השחתה אינו מצד מדת הדין רק מצד מדה"ר שירחם על הכרם כל יושחת לגמרי (ע"ד שאמרו שהרשעי' מהפכים מדה"ר למדה"ד) א"כ אין מקום להזכיר פה מדת רחום וחנון, וכן לא מדת אמת כי העונש הזה הוא מצד מדת אמת וכן לא מדת נוצר חסד ולא מדת נשא חטאה שהם היו מזידים והזכיר רק המדות שמצדם יבקש עליהם שהוא מדת ארך אפים שמבקש שיאריך אפו ולא יכלם תיכף רק יפקוד עון אבות על בנים בזמנים מחולפי', והזכיר מדת נושא עון ופשע, שכבר התבאר אצלי שיש הבדל בין סליחת עון ובין נשיאת עון, הסולח מעביר את העון מן המציאות כאלו לא היה במציאות כלל, ועי"כ לא תמצא סליחת עון רק אצל ה' לבד לא מאדם לאדם, כי האדם הגם שעובר על פשע ונושא פשע לא יוכל לסלוח והוא שישוב דבר שהיה במציאות כאילו לא היה כלל, וכבר בארתי זאת בארך בהתו"ס (ויקרא סי' רע"ב). והנה מצד כל אלה המדות שחשב א"א שיסלח את העון היינו שישוב העון כאלו לא היה במציאות כלל, רק יצייר שנשא את העון וסובלו ויאריך אפו לדורות הבאים, אבל שיסלח את העון זה לא יצייר רק ע"י מדת רב חסד, כי החסד אין לו גבול והוא בלתי משקיף על מקבל החסד, ועי"ז הוסיף לבקש סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך שע"י מדת חסד יוסיף לסלוח העון שיהיה כאלו לא היה במציאות כלל וכמו שכבר נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה והרגלת עמם במדה זו:

(כ) ויאמר ה' סלחתי כדברך, ר"ל סלחתי לא כפי שהתפללת שיהיה כאלו לא חטאו כלל ואכניסם אל הארץ רק יהיה כדברך שאמרת שלא תמית אותם כאיש אחד לבל יאמרו הגוים מבלתי יכולת:

(כא כג) ואולם בכל זאת חי אני ר"ל אני נשבע שכבודי ימלא את כל הארץ ולא יאמרו מבלתי יכולת כי אביא את בניהם אל הארץ, אבל האנשים הרואים כבודי וכו' לא יראו את הארץ, וזה לא יהיה מצד הנקמה על החטא שע"ז אמר סלחתי רק מצד שאחר שהם כופרים ביכלתי ויודעים רבונם ומתכוונים למרוד א"א שיתקיימו בארץ, וי"ל שלזה אמר וימלא כבודי את כל הארץ ר"ל אחר שהארץ הזאת מלאה מכבודי ושכינתי א"א שימלאו בה אנשים מנאצי ה' ובוזי כבודו:

ועבדי

תורה אור

והנה חז"ל אמרו שמאז נגזר עליהם גליות והורבן בהמ"ק כמ"ש על ויבכו העם בלילה ההוא שקבעו בכיה לדורות, והמשורר באר זה (תהלים ק"ו) וימאסו בארץ חמדה וישא ידו להם להפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות וכן אמר ביחזקאל (כ כג) ויפלא מאד איה מזכר זה בתורה שאז גזר על בניהם גליות ושעבוד, אך שמה השכילו ברוח קדשם כי במ"ש וימלא כבוד ה' את כל הארץ ובמ"ש וכל מנאצי לא יראוה גנוז סוד גדול מסודות ההנהגה וכל המעשה אשר יעשה ה' בעולמו מראש ועד סוף עד אחרית הימים:

כי קודם חטא המרגלים היה משה נכנס לארץ והיה בונה המקדש והיתה אז גאולה שלמה ותקון הכללי שלא היה המקדש נחרב לעולם ולא היה עוד שום גלות כמ"ש חז"ל במדרשיהם, אמנם תקון הזה לא

סיב

וְכָל־מְנַאֲצַי לֹא יִרְאוּהָ׃ כד וְעַבְדִּי כָלֵב עֵקֶב הָיְתָה רוּחַ אַחֶרֶת עִמּוֹ וַיְמַלֵּא אַחֲרָי וַהֲבִיאֹתִיו אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בָּא שָׁמָּה וְזַרְעוֹ יוֹרִשֶׁנָּה׃ כה וְהָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב בָּעֵמֶק מָחָר פְּנוּ וּסְעוּ לָכֶם הַמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יַם־סוּף׃ פ רביעי כו וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ כז עַד־מָתַי לָעֵדָה

בעל הטורים

פרנסים טובים עמדו לישראל משה ודוד שידעו להתפלל עליהם: (כד) יורשנה ב'. הכא ואידך הנה ה' יורשנה שלא היה יכול

שפתי חכמים

דודאי לא יראו כי אין ספק לפני הקב"ה: ד משום דקשה וכי לכלב לבד היה רוח אחרת והא אף ליהושע היה רוח אחרת משל מרגלים ועל זה פירש שתי רוחות וכו': ה לכך צריך רש"י להביא מנביאים שלא תקשי מנ"ל שהיה אחד בפה ואחד בלב דלמא רוח אחרת היה לו בפה ובלב שהיה אומר אני עמכם בעצה. לכן פירש רש"י וזהו שנאמר בספר יהושע ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי: ו שחסר מלות את לבו דאל"כ מאי וימלא אחרי סתם דקאמר והלא בפיו היה עם מרגלים ולא כלב: ז פי' והביאותיו שנאמר בקרא הוא כמו ונתתיו ופירוש אל הארץ אל חברון ופי' אשר בא שמה בבאו לרגל את הארץ ולא שיביאנו לארץ לאפוקי שלא ימות במדבר כמובן מן הקרא: ח הודיענו טעם סמיכות מחר פנו עם והעמלקי הקודם לו והוסיף לומר לאחוריכם שבזאת זה היה נראה שב' דרכים היו ליכנס לארץ אחד דרך העמק ואחרת במדבר דרך ים סוף ואין הדבר כן שהרי דרך מדבר ים סוף הוא לאחוריכם וכבר הלכו אותו ובאו אל הישוב ופי' לאחוריכם שהם"י

רש"י

לא יראו את הארץ: (כד) רוח אחרת. (במדבר רבה) שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב ד למרגלים אמר אני עמכם בעצה ובלבו היה לומר האמת ועל ידי כן היה בו כח להשתיקם כמו שנאמר ויהס כלב שהיו סבורים שיאמר כמותם זהו שנאמר בספר יהושע (יהושע י"ד) ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ה ולא כאשר עם פי: וימלא אחרי. וימלא את לבו ו אחרי וזהו מקרא קצר: אשר בא שמה חברון ז תנתן לו: יורשנה. כתרגומו יתרכנה יורישו את הענקים ואת העם אשר בה ואין לתרגמו ירתינה אלא במקום יירשנה: (כה) והעמלקי וגו'. אם תלכו שם יהרגו אתכם מאחר ח שאיני עמכם מחר פנו לאחוריכם וסעו לכם וגו': (כז) לעדה הרעה וגו'. אלו המרגלים

מכאן

התורה והמצוה

(כד) ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו, ר"ל עפמ"ש חז"ל וכי כלב בן יפונה היה והלא בן קנז היה ולמה נקרא שמו בן יפונה שפנה א"ע מעצת מרגלים ר"ל שהמקשן ידע שנקרא בן יפונה על שפנה מעצת מרגלים רק שקשה לו שא"כ היה לו לקרא גם ליהושע בן יפונה, וז"ש ולמה נקרא שמו בן יפונה ר"ל ולא קראו כן ליהושע, ומשיב שהיה הבדל שעל יהושע התפלל משה יה יושיעך מעצת מרגלים אבל כלב פנה א"ע מעצת מרגלים לא ע"י תפלת משה, ואמרו חז"ל שמתחלה הטו אותו המרגלים לעצתם ויבא עד חברון להתפלל על קברי אבות וניצל מעצתם, וז"ש עקב היתה רוח אחרת עמו ר"ל שמתחלה היתה עמו רוח אחרת נוטה לעצת מרגלים וכבש את יצרו וימלא אחרי ולכן והביאותיו וזרעו יורישנה וניתן לו חברון בירושה:

אמור

תורה אור

היה אז רק לישראל לבד לא לכל העולם, אולם אחר חטא המרגלים שנגזר אז על משה שלא יכנס לארץ כמ"ש חז"ל שנקבר משה בח"ל כדי שיביא עמו דור המדבר לעה"ל, ויהושע הכניסם לארץ והכבוש לא היה נסיי ע"י ה' רק ע"י מלחמות כמ"ש גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם יהושע בן נון וכו' אותו חזק כי הוא ינחילנה, ר"ל בדרך טבעי לא בדרך נסיי וע"כ לא הגיע אז עת התקון הכללי המקווה שיהיה לעתיד ונשארו הרבה עממין שלא כבשו והניחם ה' לנסות את ישראל כמ"ש שופטים ב', והם חטאו כפעם בפעם ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם וגלו ונתפזרו ביניהם כפעם בפעם, עד העתים שחרבו המקדשות וישראל נתפזרו לארבע רוחות השמים, וכ"ז היה הכנה לערך התקון הכללי שיהיה באחרית הימים שאז יהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד, וזה נעשה ע"י גליות ישראל ופזורם בין העמים, שעל ידם נודע לכל העמים האמונה האמתיית, וכמ"ש שלא הגלה הקב"ה את ישראל אלא כדי שיתוספו עליהם גרים כמ"ש וזרעתיה לי בארץ שגלות ישראל נמשל לזריעה, ר"ל שכמו שע"י הזריעה שע"י ההעדר שתעדר הגרעין הנזרע ישוב ויוציא אלומות ופרי תבואה, כן כל העדר כללי יגלגל תקון כללי, כמו שההעדר שהיה בדור המבול תקן הדורות שאחרי נח, וההעדר של האומות שהיה להם במצרים תקן להם

שנאלם

קֳדָמַי לָא יֶחֱזֻנַּהּ: כד וְעַבְדִּי כָלֵב חֲלָף דַּהֲוָה רוּחַ אוֹחֲרִי עִמֵּהּ וְאַשְׁלֵם בָּתַר דַּחַלְתִּי וְאַעֲלִנֵּהּ לְאַרְעָא דִּי עָל לְתַמָּן וּבְנוֹהִי יְתָרְכֻנַּהּ°: כה וַעֲמַלְקָאָה וּכְנַעֲנָאָה יָתֵב בְּמֵישְׁרָא מְחַר אִתְפְּנוּ וְטוּלוּ לְכוֹן לְמַדְבְּרָא אֹרַח יַמָּא דְסוּף: כו וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר: כז עַד אֵימָתַי לִכְנִשְׁתָּא בִישְׁתָּא הָדָא דִּי אִנּוּן

° נ"א יירתונה, ע' רש"י

מתרעמין

תורה אור

סגולה ושיהיו העם בחר לו ה' לחלקו, וכן ע"י הפזור והזריעה שזרעו בין העמים עי"ז תתפשט אמונת ה' בכל העולם, וז"ש ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ, ר"ל שאם היו באים אז לא"י ומשה ע"ה בראשם הגם שהיה אז עת התקון לא היה כבוד ה' מתגלה רק לישראל לבד אבל כל העו"ג החשך היה מכסה אותם ולא היו מכירים כבוד ה' לעולם, אבל ע"י גלגול חטא המרגלים יצמח מזה שיבא עת שימלא כבוד ה' את כל הארץ, כי עי"ז נשא ידו להם לזרותם בארצות כמ"ש כי כל האנשים וגו' וכל מנאצי לא יראוה, שאז נשא ידו בשבועה שכל מנאציו בעתיד יגלו מן הארץ ויתפזרו בין העמים וזה יהיה כזריעה שעי"כ ימלא כבוד ה' את כל הארץ, וכמ"ש כדברים האלה במ"ש (ישעיה מ"ט) ואני אמרתי לריק יגעתי, ויאמר נקל מהיותך לי עבד וגו' ונתתיך לאור גוים להיות ישועתי עד קצה הארץ, לפ"ז לא היה זה דרך נקמה על העבר דהא אמר סלחתי כדברך, רק הכונה לתקן עולם במלכות שדי באחרית הימים, ועז"א חז"ל שמשה מת במדבר כדי שיביא עמו דור המדבר לע"ל, כי אחרי שע"י חטא דור המדבר נצמח תקון כל העולם לע"ל שעי"כ ימלא כבוד ה' את כל הארץ, ממילא בזה יהיה להם זכות לע"ל, אולם כ"ז נעשה ע"י שמשה מת במדבר שאם היה משה נכנס לארץ לא היה עוד שום גלות, ולא היה נצמח התקון הזה הגדול שימלא כבוד ה' את כל הארץ שבזכות זה יבואו דור המדבר לע"ל. ויש לי עוד דברים בזה כי מה שחטא דור המדבר היה גדול כ"כ עד שיש פלוגתא בסנהדרין אם יש להם חלק לעה"ב, הוא מטעם שהיו גרועים משאר כופרים, יען שהם ראו מעשי ה' ונפלאותיו בעיניהם, ואעפ"כ חטאו בו כמ"ש כי כל האנשים הרואים את כבודי וגו', אולם הלא עקר החטא היה לפי מה שהבטיח להם משה שכבוש ארץ כנען לא יהיה בדרך טבעי ע"י מלחמה רק בדרך נסיי ע"י ה' והם אמרו אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבנו וגו' ובזה כפרו ביכולת ה' להוריש גוים האלה העצומים מהם אשר לפני ה' כאין נחשבו והיה דינם ככופרים, אכן אחר שנתגלגל הדבר שמשה לא נכנס לארץ רק יהושע הכניסם ועי"כ היה הכבוש טבעי בדרך מלחמה ויהושע עשה מלחמה ימים רבים ורבים מגויי הארץ שלא יכול להורישם כי חזקו מהם, א"כ לא חטאו כלל במה שהתיראו מלבא אל הארץ מפני חוזק העמים ותקפם שבאמת במלחמה טבעיית צריך לשער כח הלוחם נגד כח הנלחם אתו ואין לצאת למלחמה נגד עם החזק ממנו, אולם מה שהוצרכו לתכסיסי מלחמה זה נולד אח"כ ע"י שהיה הכבוש ע"י יהושע, אבל בעת ששלחו מרגלים שהיה משה מוכן לכנס לארץ והיה הכבוש על ידו לא היו צריכים למלחמה [כמ"ש המלאך ליהושע כי אני שר צבא ה' עתה באתי ופי' הז"ל אבל בימי משה רבך באתי ולא חפץ בי כי אז לא היה הכבוש ע"י מלאך שמציין כבוש טבעי רק ע"י ה' לבדו] אך זה עצמו היה מחסדי ה' שלא השקיף על הסבה רק על המסובב, שאחר שנתגלגל לבסוף שהיה המלחמה טבעיית ועפ"ז לא חטאו במה שהתיראו מפני חוזק העמים ותקפם הגם שהם עצמם היו הסבה לזה בחטאם, העביר ה' זאת מעיניו ודן אותם לפי מה שהיה אח"כ שהיה מלחמה טבעיית, ובזה תבין מ"ש במ"ת ויקצף וישבע לאמר אם יראה איש באנשים האלה וגו' את הארץ וגו' גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבוא שם יהושע בן נון העומד לפניך וגו' אותו חזק וגו' וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והביאותי אותם וגו', ויפלא מאד מ"ש שע"י חטא המרגלים התאנף ה' על משה וגזר שלא יכנס לארץ והיכן נזכר זה והכתוב צווח שזה היה ע"י חטא מי מריבה, אולם הוא הדבר אשר דברתי שאם היה משה נכנס לארץ היה הכבוש בדרך נסיי והיה דור המדבר נחשבים ככופרים גמורים ביכולת ה' והיה ענשם קשה עד שגם בניהם היו מתים במדבר והם לא היה להם חלק לעוה"ב, ולכן התאנף ה' במשה בגללם וגזר שלא יכנס לארץ והיה הכבוש ע"י יהושע שהיה ע"י מלחמה ועי"כ נודע למפרע שלא היה החטא גדול מה שהתיראו מפני יושבי הארץ, וז"ש חז"ל מפני מה מת משה במדבר כדי שיביא עמו דור המדבר לעתיד לבא, וכן עי"כ נגלע הסף ונכנס לארץ, וז"ש ויקצף וישבע לאמר אם יראה איש באנשים האלה וגו' את הארץ, אולם התרופה לזה היה מה שגם בי התאנף ה' בגללכם ר"ל לטובתכם וגזר עלי לאמר גם אתה לא תבא שם, והיה כונת ה' בזה שעי"כ אמר יהושע בן נון העומד לפניך אותו חזק כי אלא יהיה הכבוש ע"י מלחמה טבעיית ולכן צריך חזוק כי הוא יתחילה בדרך מלחמה, וזה יסובב כי וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה המה יבואו שמה ולא יענשו בעון אבותם כי עתה הקל חטאם וענשם, וזה כונת חז"ל במד' אמר הקב"ה למשה שני שבועות נשבעתי סלח נא תעברם נא, לבטל שניהם אי אפשר אם אקיים אעברה נא יבוטל סלח ואם אקיים סלח נא יבוטל אעברה נא, ודבריהם מובנים במ"ש שע"י שבקש סלח נא לעון דור המדבר היה מן ההכרח שלא יעבור אל הארץ שבזה היה להם צד זכות, אבל אם היה מקיים אעברה נא והיה הכבוש נסיי לא היה אפשר לקיים סלח נא:

הרעה הזאת אשר המה מלינים עלי את־תלנות בני ישראל אשר המה מלינים עלי שמעתי׃ כח אמר אלהם חי־אני נאם־יהוה אם־לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם׃ כט במדבר הזה יפלו פגריכם וכל־פקדיכם לכל־מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה אשר הלינתם עלי׃ ל אם־אתם תבאו אל־הארץ אשר נשאתי את־ידי לשכן אתכם בה כי אם־כלב בן־יפנה ויהושע בן־נון׃ לא וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והביאתי אתם וידעו את־הארץ אשר מאסתם בה׃ לב ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה׃ לג ובניכם יהיו רעים במדבר ארבעים שנה ונשאו את־זנותיכם עד־תם פגריכם במדבר׃ לד במספר הימים אשר־תרתם את־הארץ ארבעים יום יום לשנה יום לשנה תשאו את־עונתיכם ארבעים שנה וידעתם את־תנואתי׃ לה אני יהוה דברתי

בעל הטורים

שהוריבם אלמלא ה' הורישם מפניו: (לא) והביאתי י' יתירה (ר"ל אחר הבי"ת) שהביא אותם אל הארץ שנתקדשה בי' קדושות: (לב) ופגריכם אתם פי' כאשר אתם בבריאותיכם כן תשכיבו עצמכם ותמותו:

רש"י

מ מכאן לעדה י שהיא עשרה: אשר המה מלינים. את ישראל כ עלי: את תלונות בני ישראל אשר המה. המרגלים מלינים אותם עלי שמעתי: (כח) חי אני. לשון שבועה: אם לא כן אעשה. ל כביכול איני חי: כאשר דברתם. שבקשתם ממני או במדבר הזה ט מתנו: (כט) וכל פקדיכם לכל מספרכם. כל הנמנה לכל מספר שאתם נמנין בו כגון לצאת ולבא לצבא ולתת שקלים כל המנויים לכל אותן מספרות ימותו ואלו הן מבן עשרים שנה וגו' להוציא שבטו של לוי שאין פקודיהם מבן עשרים: (לב) ופגריכם אתם. כתרגומו (די לכון) מ לפי שדבר על הבנים להכניסם לארץ ובקש לומר ואתם תמותו נופל לשון זה כאן לומר אתם: (לג) ארבעים שנה. לא מת אחד מהם פחות מבן ששים נ לכך נגזר ארבעים כדי שיהיו אותם של בני עשרים מגיעין לכלל ששים ושנה ראשונה היתה בכלל ס ואף על פי שקדמה לשלוח המרגלים לפי שמשעשו את העגל עלתה גזרה זו במחשבה אלא שהמתין להם עד שתתמלא סאתם וזהו שנאמר (שמות ל"ב) וביום פקדי במרגלים ופקדתי עליהם חטאתם. ואף כאן נאמר תשאו את עונותיכם ולא עונכם שתי עונות של עגל ושל תלונה והשב להם במנין חייהם מקצת שנה כשלר וכשנכנסו

שפתי חכמים

שהש"י אינו חפץ להביאם אל הארץ שהש"י חפץ שבמדבר ימותו: יש אבל לא כל ישראל שהרי מלינים עלי את תלונות בני ישראל כתיב דמשמע הגורמים לישראל שילינו: י שהרי המרגלים היו שנים עשר הוציא מהן יהושע וכלב שלא היו בעצה עמהם נשארו עשרה וקראם עדה: כ הוסיף מלת ישראל בין מלינים ועלי כדי שלא תפרש מלת מלינים על המרגלים וזה אין אמת שהמרגלים הוציאו דבה על א"י וישראל היו המלינים: ל כאילו אמר אם לא אעשה לכם כאשר דברתם שיפלו פגריכם וגו' איני חי ולא נכתב איני חי שכבוד אלהים הסתר וסמך על המבין ממה שאמר ברישא' חי אני דאל"כ חי אני נאם ה' כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם מיבעיא ליה: מ פי' דבר על הבנים בספור זה להכניסם לארץ ואלו ימותו ר"ל ואתם להבדילם מזה: נ שהרי לא נגזרה גזרה אלא על אותן שהיו בני כ' ועמדו במדבר מ' שנה נמצא שהיו בני ס' שנה שאם נקנסה עליהם מיתה בני כרת לא היו: ס כלומר ושנה ראשונה מן המנין

מתרעמין עלי ית תרעמת בני ישראל די אנון מתרעמין עלי שמיע קדמי: כח אמר להון קים אנא אמר יי אם לא כמא די מללתון קדמי כן אעבד לכון: כט במדברא הדין יפלון פגריכון וכל מנייניכון לכל חושבנכון מבר עשרין שנין ולעלא די אתרעמתון עלי: ל אם אתון תעלון לארעא די קימית במימרי לאשראה יתכון בה אלהן כלב בר יפנה ויהושע בר נון: לא וטפלכון די אמרתון לבזא יהי ואעיל יתהון וידעון ית ארעא די קצתון בה: לב ופגריכון די לכון יפלון במדברא הדין: לג ובניכון יהון מאחרין במדברא ארבעין שנין ויקבלון ית חוביכון עד דיסופון פגריכון במדברא: לד במנין יומיא די אללתון ית ארעא ארבעין יומין יומא לשתא יומא לשתא תקבלון ית חוביכון ארבעין שנין ותדעון ית דאתרעמתון עלי: לה אנא יי גזרית במימרי אם לא דא אעבד

רש״י

ובניכם ע לשנה שהיה מתו אותם של בני עשרים: ונשאו את זנותיכם. כתרגומו ויקבלון ית חוביכון: (לד) את תנואתי. שהניאותם את לבבכם פ מאחרי: תנואה. לשון הסרה כמו (במדבר ל׳) כי הניא אביה אותה:

ויסבו

שפתי חכמים

המנין היתה בכלל כו׳: ע כלומר מקצת אותם שנמנו לאחר מעשה העגל שלאחר המנין הראשון נעשו בני כ׳ אבל הם בתחלה היו בני י״ט שנה ובשלות מרגלים היו בני כ׳ שנה אותם היו מבאי הארץ וזה שאמרו כשנכנסו לשנת ס׳ מתו אותן של שנת כ׳ נכנס מבני״ן: פ קרא הסרה לגבי מהשם הסרה השם מכם

מפני

השאלות

(כח-לו) מה רצה בכלל הדבור הארוך הזה, שבא בכפל ענין כפול ומכופל:

התורה והמצוה

(כח כט) אמר אליהם חי אני נאם ה׳, הודיעם כי העונש הזה שיעד להם שיהיו נעים ונדים במדבר ארבעים שנה הוא לטובתם, כי לפי גודל החטא שהיה חטא של כפירה היה ראוי שימותו כלם במדבר בין הם בין בניהם ולא ישאר מהם איש רק כלב ויהושע, והיה מהחסד האלהי שיהיו נעים ונדים ארבעים שנה במדבר, שבזה כבלו עונם בשתים בגלות ארבעים שנה ולבסוף במר המות, ובעונש הראשון של הנע ונד השתתפו גם בניהם שגם הם נדו ונעו ונשאו עונות אבותיהם ארבעים שנה ובזה הזכו הבנים ונקו אותם מעונש עון אביהם וזכו לכנס לארץ, וז״ש אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם ר״ל אם לא אעשה לכם את העונש הזה אשר אני רוצה לעשות לכם והוא שבמדבר הזה יפלו פגריכם וכו׳ מבן עשרים שנה ומעלה, [ויפרש אח״כ באיזה אופן יפלו במדבר] ר״ל אם לא אעשה לכם עונש הזה:

(ל) אם, ר״ל אז אני שבע לכם אם אתם תבואו אל הארץ כי אם כלב בן יפונה ר״ל אז לא יכנס שום איש חוץ מכלב ויהושע ויכלו גם הפחותים מבן עשרים:

(לא לב) וטפכם, על כן יעצתי לטובתכם להניעכם במדבר ארבעים שנה ועי״כ וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והביאתי אותם וידעו את הארץ אשר מאסתם בה, כי בזה שתתעכבו במדבר כבר יקובל העונש בכלל בשתים, [א] ופגריכם אתם ר״ל אתם שכבר נחשבתם כפגרים מתים במה שנתחייבתם למות תיכף, יפלו במדבר הזה אחרי שתשבעו נדודים רבים:

(לג) ובניכם [ב] שבניכם יהיו רועים ר״ל שהם ירעו אתכם, כי אחר שאתם ראוים למות א״א שירד המן בזכותכם כי אין הנס עושה פלא למתים כמ״ש הלמתים תעשה פלא, רק בניכם יהיו רועים אתכם כי בזכותם ירד המן, ונשאו את זנותיכם שבזה יסבלו גם הם עונש גדול, עד תם ארבעים שנה, ובזה יקל העונש מעל בניכם ויזכו לכנס לארץ:

(לד) במספר, עתה יאמר דעו כי העונש הזה הוא לטובתכם להשאיר לכם שארית ופליטה ואינו מצד מדת הדין רק מצד מדת הרחמים כי בכ״מ מדה טובה מרובה ממדת פורענות, ומצאנו שבעת שאמר ה׳ ליחזקאל שישכב על צדו הימנית והשמאלית לכפר על עון ישראל ויהודה הקל לו שישכב יום לשנה, ר״ל שבעד כל שנה שחטאו ישראל שכב על צדו יום אחד, ונכפר להם חטא כל השנה. ואיך היה בכאן בהפך שבעד כל יום שחטאו הוצרכו להניע שנה שלמה, ועכ״ח שזה שנעו במדבר למדה טובה יחשב ולרחמים גדולים שע״י הגלות כפר להם עונש המות והכליון ועי״כ סבלו שנה ליום, וז״ש במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום לשנה תשאו את עונתיכם ארבעים שנה, ודבר זה הוא לאהבה כאלו אני יוצא מגדר היושר ומתעולל אתכם עלילות, שזה קרוי תנואות [כמו הן תנואות עלי ימצא (איוב לג) שמליץ שה׳ מעליל עליו עלילות נגד הדין והיושר], עז״א וידעתם את תנואתי אני מודיע לכם שתדעו את המעשי שאינם תנואות ועלילות, רק:

אִם־לֹא ׀ זֹאת אֶעֱשֶׂה לְכָל־הָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת הַנּוֹעָדִים עָלָי בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִתַּמּוּ וְשָׁם יָמֻתוּ׃ לו וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ וַיָּשֻׁבוּ וַיַּלִּונוּ° עָלָיו אֶת־כָּל־הָעֵדָה לְהוֹצִיא דִבָּה עַל־הָאָרֶץ׃ לז וַיָּמֻתוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצִאֵי דִבַּת־הָאָרֶץ רָעָה בַּמַּגֵּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ לח וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה חָיוּ מִן־הָאֲנָשִׁים הָהֵם הַהֹלְכִים לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ׃ לט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם מְאֹד׃ מ וַיַּשְׁכִּמוּ בַבֹּקֶר וַיַּעֲלוּ אֶל־רֹאשׁ־הָהָר לֵאמֹר הִנֶּנּוּ וְעָלִינוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר יְהוָה כִּי חָטָאנוּ׃ מא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לָמָּה זֶּה אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־פִּי יְהוָה וְהִוא לֹא תִצְלָח׃ מב אַל־תַּעֲלוּ כִּי אֵין יְהוָה בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃ מג כִּי הָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי שָׁם לִפְנֵיכֶם וּנְפַלְתֶּם בֶּחָרֶב כִּי־עַל־כֵּן שַׁבְתֶּם מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה יְהוָה עִמָּכֶם׃ מד וַיַּעְפִּלוּ לַעֲלוֹת אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה וּמֹשֶׁה לֹא־מָשׁוּ מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה׃ מה וַיֵּרֶד הָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּהָר הַהוּא וַיַּכּוּם וַיַּכְּתוּם עַד־הַחָרְמָה׃ פ

° וילינו קרי

בעל הטורים

(לח) חיו בא"ת ב"ש סמ"ך שהוא בגימטריא בחלקם (עי' ב"ב ד' קי"ח) [בחיו] בחלקם (בהיו): (מ) ועלינו ב'. הכא ואידך (ש"א יד) ואם כה יאמרו עלו עלינו ועלינו זה שנאמר (מב) כי אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט אלו היה ס' רבוא ונפלו ויהונתן לא היו אלא הוא ונערו ונצחו: (מד) ויעפילו בג' נלפתר דאיכא מאן דאמר מן המעפילים הי':

שפתי חכמים

מפני שכיון שהוציאו להם מהפה הוסר הפה מהם: צ"ל וכאן כתיב קרא אחרינא ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפנה ויהושע

רש"י

(לו) וישבו וילינו עליו. וכששבו מתור הארץ הרעימו עליו את כל העדה בהוצאת דבה. אותם אנשים וימותו. כל הוצאת דבה לשון חינוך דברים שמלקיחם לשונם לאדם לדבר בו כמו (שיר ז') דובב שפתי ישנים ויכנה לטובה ויכנה לרעה לכך נאמר כאן מוצאי דבת הארץ רעה שיש דבה שהיא טובה: דבה פרליר"ש בלעז: (לז) במגפה לפני ה'. באותה מיתה ההגונה להם מדה כנגד מדה הם חטאו בלשון ונשתרבב לשונם עד טבורם ותולעים יוצאין מלשונם ובאין לתוך טבורם. לכך נאמר במגפה ולא במגפה וזהו לפני ה'. באותה הראויה להם על פי מדותיו של הקדוש ברוך הוא שהוא מודד מדה כנגד מדה: (לח) ויהושע וכלב חיו. מה ת"ל חיו מן האנשים ההם אלא מלמד (ב"ב קי"ח) שנטלו חלקם של מרגלים בארץ וקמו תחתיהם לחיים: (מ) אל ראש ההר. הוא הדרך העולה לארץ ישראל: הננו ועלינו אל המקום. לארץ ישראל: אשר אמר ה'. לתתה לנו שם נעלה: כי חטאנו. על אשר

לכל כנשתא בישתא הדא דאזדמנון עלי במדברא הדין יסופון ותמן ימותון: לו וגבריא די שלח משה לאללא ית ארעא ותבו וארעימו עלוהי ית כל כנשתא לאפקא שום ביש על ארעא: לז ומיתו גבריא דאפיקו שום ביש על ארעא במותנא קדם יי: לח ויהושע בר נון וכלב בר יפנה אתקימו מן גבריא האנון דאזלו לאללא ית ארעא: לט ומליל משה ית פתגמיא האלין לכל בני ישראל ואתאבלו עמא להדא: מ ואקדימו בצפרא וסליקו לריש טורא למימר הא אנחנא סלקין לאתרא די אמר יי ארי חבנא: מא ואמר משה למא דנן אתון עברין על גזרת מימרא דיי והיא לא תצלח: מב לא תסקון ארי לית שכינתא דיי ביניכון ולא תתברון קדם בעלי דבביכון: מג ארי עמלקאה וכנענאה תמן קדמיכון ותפלון בחרבא ארי על כן תבתון מבתר פלחנא דיי ולא יהי מימרא דיי בסעדכון: מד וארשעו למסק לריש טורא וארון קימא דיי ומשה לא עדו מגו משריתא: מה ונחת עמלקאה וכנענאה דיתב בטורא ההוא

רש"י

שמרת הלא טוב לנו שוב מצרימה: (מא) והיא לא תצלח. זו שאתם עושין לא תצלח: (מג) כי על כן שבתם. כלומר כי זאת תבא לכם על אשר שבתם וגו': (מד) ויעפלו. לשון חוזק וכן (חבקוק ב') הנה עפלה. אינגרי"ש בלעז לשון עזות וכן (מיכה ד') עופל בת ציון (ישעיה ל"ב) עופל ובחן. ומדרש תנחומא מפרשו לשון אופל הלכו חשכים שלא ברשות: (מה) ויכתום. כמו (דברים ט') ואכות אותו טחון מכה אחר מכה: עד החרמה. שם המקום נקרא על

שפתי חכמים

ויהושע וגו': ק' ומלת והיא שבה אל הפעולה ופעולה לשון נקבה כאלו אמר זאת הפעולה אשר אתם עושים לא תצלח: ר' שפי' על כן הוא כמו הואיל שפי' על אשר ומפני שאין טעם לומר הואיל ושבתם לכן הוסיף על מלת כי על כן פועל שתפול עליה הסיבה הואיל ועשיתם כך כלומר ששבתם מאחרי ה"י: פי'

התורה והמצוה

(לה) אני ה' דברתי, שזה לא דברתי וגזרתי ע"י מה"ד ושם אלהים התורה דין רק ע"י שם הוי"ה המורה רחמים שאני עושה זאת ברחמים גדולים והוא מדה טובה מאתי שלכן אני חושב יום לשנה כדין מדה טובה, כי אם לא זאת אעשה הייתי אם לא אעשה זאת לכל העדה הרעה הנועדים עלי נחשב להם יום לשנה, אז במדבר הזה יתמו ושם ימותו אז תגיע להם כפי הדין עונש כפול [א] שבמדבר הזה יתמו כלם אף הפחותים מבן עשרים, [ב] שגם שם ימותו כמו שפי' חז"ל ושם ימותו לעוה"ב שימותו גם בעולם הנפשות שלא יהיה להם חלק לעוה"ב, וא"כ מה שאני חושב להם יום לשנה אינה תוצאה ועלילת מה"ד רק חסד ורחמים שעי"כ לא יתמו במדבר, כי הפחותים מבן עשרים יכנסו לארץ ולא ימותו לעוה"ב כי יקומו בתחיה:

(ע לז) והאנשים וכו' וימותו וגו' במגפה לפני ה', אמנם המרגלים לא לבד שמתו, מתו ג"כ לפני ה' הוא מיתת הנפש שאין להם חלק לעוה"ב לפני ה':

(לח) ויהושע וכלב, פי' חז"ל שנטלו חלק המרגלים שיש להם לעוה"ב ע"ד זכה נוטל חלקו וחלק חברו בג"ע עד שחיו חיי הנפש מן האנשים ההם, שקבלו חלקם בחיים המעותד לעוה"ב:

(מ) וישכימו בבקר ויעלו אל ראש ההר, כי למעלה אמר להם והעמלקי והכנעני יושב בעמק שהיה ראוי שילכו דרך העמק וא"ל ששם העמלקי והכנעני ולכן לא הלכו דרך העמק רק דרך ההר ואת הר שעיר כמ"ש אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר אבל בתוך כך עלו העמלקי והכנעני והתישבו בראש ההר:

(מא מב) ויאמר משה, מפורש בפ' דברים [א] שה' אמר למשה שיאמר להם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם שהוא אזהרה שלא יעלו אל ההר, וז"ש למה זה אתם עוברים את פי ה' וכו' אל תעלו שמ"ש אל תעלו הוא פי' מ"ש את פי ה' שה' אמר אל תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם ולא תנגפו והוסיף כי העמלקי והכנעני שם לפניכם היינו שהקדימו לעלות אל ראש ההר, ומ"ש כי על כן שבתם ר"ל הלא מפני זה שבתם מאחרי ה' כי יראתם מפני החרב ולא בטחתם בה' ועל כן לא יהיה עמכם:

(מה) וירד העמלקי ובמ"ת כתוב ויצא האמורי, שהעמלקי והכנעני נגשו אל ההר וירדו לפנים והאמורי היה נגד ההר, ולכן כתוב ויצא:

טו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל־אֶרֶץ מוֹשְׁבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם: ג וַעֲשִׂיתֶם אִשֶּׁה לַיהוָה עֹלָה אוֹ־זֶבַח לְפַלֵּא־נֶדֶר אוֹ בִנְדָבָה אוֹ בְּמֹעֲדֵיכֶם לַעֲשׂוֹת רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה

בעל הטורים

(ג) ועשיתם אשה לה' סמך פרשת נסכים למלחמה וכן בפנחס אשר יצא לפניהם וסמך מיד פ' קרבנות (כאן לא דרש כולם אבל סמך עצמו על מ"ש כ"פ שבזכות הקרבנות היו נוצחים במלחמה):

רש"י

ש על שם המאורע: (ב) כי תבאו. בשר להם שיכנסו לארץ: (ג) ועשיתם אשה. אין זה צווי אלא כשתבאו שם ותעלה על לבבכם ת לעשות אשה לה': ריח ניחח. נחת רוח א לפני: לפלא נדר או בנדבה וגו'. או שתעשו האשה בשביל חובת מועדיכם שחייבתי

שפתי חכמים

ש פי' בדרך נבואה או מרע"ה כתבה ככה כשכתב התורה בסוף מ' שנה שאז נקרא כבר שם המקום ההוא חרמה: ת פי' דהא זה צווי הוא אין נופל עליו לומר לפלא נדר או נדבה דנדבה אינו צווי ולכך פי' ותעלה על לבבכם וכו': א לא שהוא ית' מקבל נחת רוח מהקרבן שהרי כתיב אם ארעב לא אומר לך וגו' כדלעיל פרשת פנחס וכא דפי' ריח ניחוח קודם או במועדיכם

ספרי

א (ב) דבר אל ב"י כי תבואו אל ארץ מושבותיכם בא הכתוב ללמדך שלא נתחייבו ישראל בנסכים אלא מביאתם לארץ ואילך ולאחר ירושה [וישיבה] הכתוב מדבר. אתה אומר אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בכניסתם לארץ מיד ת"ל (כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם וירשתם אותה וישבתם בה) [כי תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך וירשתה וישבת בה] (הואיל ונאמרו ביאות בתורה סתם ופרט באחת מהם שאינו אלא לאחר ירושה וישיבה) ללמדך שכ"מ שנאמר מושבותיכם (בארץ) [לאחר ירושה וישיבה] הכתוב מדבר דברי ר' ישמעאל. א"ל ר"ע לפי שהוא אומר שבת היא לה' בכל מושבותיכם שומע אני בין בארץ בין בח"ל. א"ל ר' ישמעאל א"צ ומה מצות קלות נוהגות בארץ ובח"ל שבת חמורה אינו דין שתהא נוהגת בארץ ובח"ל. אמר אחד מתלמידי ר' ישמעאל בא הכתוב ללמדך שלא נתחייב היחיד בנסכים אלא מביאתם לארץ. רשב"י אומר בא הכתוב ללמדך על נסכים שיהיו קרבים בבמה. אבא חנן אומר משום ר' אליעזר למה נאמר לפי שהיה בדין הואיל ומצינו שריבה כלי בית עולמים מכלי אהל מועד כך ריבה נסכי בית עולמים מנסכי אהל מועד ת"ל [כי תבואו] ועשיתם אשה לה' (עולה או זבח) מגיד הכתוב שאף על פי שריבה כלי בית עולמים מכלי אהל מועד לא ריבה בנסכים:

ועשיתם

התורה והמצוה

א (ג) כי תבואו אל ארץ מושבותיכם, דברי הספרי מבוארים בקדושין (דף ל"ז) ובזבחים (דף קי"א) שר' ישמעאל ס"ל שמ"ש אל ארץ מושבותיכם היינו אחר ירושה וישיבה כי לא קרבו נסכים במדבר ולא נתחייבו בנסכים עד אחר ירושה וישיבה, שמ"ש מושבותיכם הוא דוגמת מ"ש וירשתה וישבת בה, ובזבחים מוסיף שרק בבמה גדולה, או אינו אלא אפילו בבמה קטנה, ת"ל אל ארץ מושבותיכם אשר אני נותן לכם הרי בבמה הנוהגת לכלכם הכתוב מדבר, וזה לא נזכר בספרי, וי"ל שזה נשמע מן מושבותיכם שהוא לאחר ירושה וישיבה ומאז נאסרו הבמות, ולא היה עוד במה קטנה, שאף שאמר במשנה (פי"ד דזבחים) באו לנוב ולגבעון הותרו הבמות, י"ל ר' ישמעאל לטעמו דס"ל בזבחים (דף קי"ט) זו וזו שילה ולטעמי' פירשו התוס' (זבחים דף ס"א) שמזמן שילה ואילך לא הותרו הבמות, ורש"י שפי' שהלמוד למעט במה קטנה הוא ממ"ש אשר אני נותן לכם הוא לטעמו שמפ' שם שגם לר' ישמעאל יש היתר במות, [ומ"ש הואיל ונאמרו ביאות סתם וכו' יש לדחוק וטוב למחק כי זה משמע כאידך דר"י בקדושין שם] ור"ע ס"ל למושבות בכ"מ שאתם יושבים משמע וקרבו נסכים במדבר ואח"כ בבמה קטנה עי' בגמ' שם, וכבר פרש"י ותוס' בקדושין דאף לר' ישמעאל קרבו במדבר בקרבן צבור, דכתיב במלואים וזה אשר תעשה על המזבח וכתב שם נסכים בעולת תמיד רק שלא

קרב

וּמַחְנוּן וּתְרַדְנוּן עַד חָרְמָא: א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵיעֲלוּן לַאֲרַע מוֹתְבָנֵיכוֹן דִּי אֲנָא יָהֵב לְכוֹן: ג וְתַעְבְּדוּן קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְאַפְרָשָׁא נִדְרָא אוֹ בִנְדַבְתָּא אוֹ

ספרי

ב (ג) ועשיתם אשה לה' שומע אני שכל הקרב לאשים יטעון נסכים ת"ל עולה אין לי אלא עולה מנין לרבות השלמים ת"ל זבח. משמע מביא אלו ומביא חטאת ואשם ת"ל לפלא נדר או לנדבה לא אמרתי אלא קדשים הבאים בנדר ונדבה. משמע מוציא אלו ומוציא אני את עולת חובה הבאים ברגלים כשהוא אומר במועדיכם להביא את (עולת חובה) [חובות] הבאים ברגלים. מביא את (עולת חובה) [חובות] הבאים ברגלים ומביא את חטאת חובה הבאה ברגלים, ת"ל וכי תעשה בן בקר עולה או זבח. בן בקר היה בכלל ויצא מוצא מן הכלל ללמד על הכלל. מה בן בקר שבא בנדר ובנדבה וטעון נסכים כך כל הבא בנדר ובנדבה יטעון נסכים יצאו חטאת ואשם שאין באים בנדר ונדבה שלא יטענו נסכים:

ג לעשות אשה ריח ניחוח לה' מן הבקר או מן הצאן למה נאמר. לפי שהוא אומר ועשיתם אשה לה' עולה (או זבח) שומע אני אף עולת העוף תטעון נסכים, ת"ל מן הבקר או מן הצאן יצאת עולת העוף שלא תטעון נסכים דברי ר' יאשיה, ר' יונתן אומר א"צ שהרי כבר נאמר או זבח מה זבח מין בהמה אף עולה מין בהמה. ת"ל לעשות ריח ניחוח לה' מן הבקר או מן הצאן לפי שהוא אומר (ועשיתם אשה לה' עולה או זבח) [אדם כי יקריב וכו' מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו] ואם אמר הרי עלי עולה ושלמים שומע אני יביא משניהם כאחת, ת"ל מן הבקר או מן הצאן מגיד שמביא מזה בפ"ע ומזה בפ"ע. [נאמר בפסח מן הכבשים ומן העזים תקחו מזה בפ"ע ומזה בפ"ע]. או יביא משניהם כאחת, ת"ל ואם מן הצאן קרבנו והרי דברים ק"ו ומה עולה חמורה כשרה לבא מין אחד פסח הקל [אינו] דין (הוא) שיכשר לבא מין אחד. הא מה ת"ל מן הכבשים ומן העזים תקחו מזה בפ"ע ומזה בפ"ע. איסי בן עקביא אומר לעשות אשה ריח ניחוח לה' [ונומר] מזה בפ"ע ומזה בפ"ע. אתה אומר מזה בפ"ע ומזה בפ"ע או יביא משניהם כאחת, אמרת ק"ו ומה כבשי עצרת שהם זקוקים לבא ב' כשרו לבא מין א' עולה שאינה זקוקה לבא שנים אינו דין שתכשר לבא מין אחד. [לא אם אמרת בשני כבשי עצרת שמיעט הכתוב את הבאתן לפיכך כשרו לבא מין אחד] תאמר בעולה שריבה הכתוב (על) [את] הבאתה לפיכך לא תכשר לבא

התורה והמצוה

קרב בקרבן יחיד אלא מביאתן לארץ, וזה כונת א' מתלמידי ר' ישמעאל וכמ"ש התוס' (זבחים דף קי"א) ד"ה לדברי, ורשב"י יסבור כר"ע דמושבותיכם בכ"מ שאתם יושבים משמע, או שהוא שיסבור דמושבותיכם לאחר ירושה וישיבה משמע הולך לשטתו בזבחים (דף קי"ט) שזו וזו ירושלים, ועד שנבנה הבית לא נאסרו הבמות, וס"ל שאחר ירושה וישיבה היו נסכים נוהגים גם בבמה למ"ש שאין הלמוד ממ"ש אשר אני נותן לכם רק ממה שאחר ירושה וישיבה לא הותרו הבמות כנ"ל, וא"כ לרשב"י שהיו אז במות היו נסכים קרבים בבמה, ואבא חנן משום ר"א ס"ל ג"כ שהיו נסכים נוהגים גם בא"מ [ובזה למ"ש בקדושין שר"א חולק על ר' ישמעאל ומ"ש אל ארץ מושבותיכם ללמד שנסכי בית עולמים שוים עם נסכי א"מ:

ב (ג) ועשיתם אשה לה' עולה או זבח וכו', אם יאמר רק ועשיתם אשה כולל כל הקרבי אשים אף המנחה לכן אמר עולה או זבח, וזבח הוא שלמים, אולם שם זבח כולל גם חטאת ואשם (כמ"ש בספרא ויקרא סי' קנ"ו או סי' קפ"ו וסי' קמ"ו ובכ"מ) לכן אמר לפלא נדר שרק דברים הבאים בנו"נ ומיעט חטאת ואשם וה"ה בכור ומעשר ופסח. והנה בקרבנות ר"ח ורגלים הנה שהם חובה מבואר בגופייהו שעולה ושלמים שלהם טעונים נסכים, רק נסתפק בעולת ראיה ושלמי חגיגה שהם חובה, לכן הוסיף או במועדיכם, ועדיין י"ל שבמ"ש או במועדיכם כולל גם שעירי חטאת של מועדות, לכן אמר שנית וכי תעשה בן בקר עולה או זבח לפלא נדר או שלמים, שמ"ש שנית לפלא נדר מיותר שכבר אמר ועשיתם אשה לפלא נדר, רק שכפל זאת בבן בקר ללמד על הכלל כאלו נכפל גם בבן צאן, וכל דבר הנכפל בא לדייק שרק נדר לא שעירי רגלים שאין באים בנדר שאם היו צריכים נסכים הי"ל לומר ושעיר חטאת אחד ונסכו, וכל דברים אלה מובאים במנחות (דף צ' ע"ב):

ג לעשות אשה וכו' בבקר או בצאן, מ"ש בבקר או בצאן מיותר ופי' ר' יאשיה שבא למעט עולת

העוף

מִן־הַבָּקָר אוֹ מִן־הַצֹּאן׃ ד וְהִקְרִיב הַמַּקְרִיב קָרְבָּנוֹ לַיהוָה מִנְחָה סֹלֶת עִשָּׂרוֹן בָּלוּל בִּרְבִעִית הַהִין שָׁמֶן׃ ה וְיַיִן לַנֶּסֶךְ רְבִיעִית הַהִין תַּעֲשֶׂה עַל־הָעֹלָה אוֹ לַזָּבַח לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד׃ ו אוֹ לָאַיִל תַּעֲשֶׂה מִנְחָה סֹלֶת שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן

שפתי חכמים

במועדיכם מפני שפי' ועשיתם אשה שאינו צווי רק כשהעלה על לבבכם לעשות אשה בעבור ריח ניחוח אבל זה פירש גם כן ריח ניחוח קודם במועדיכם: ב הולך לפרש או שתעשו וכו' שלא תפרש לעולה נדר או לעולה נדבה או לעולה במועדיכם דהא אינו כי קרבן המועדות חובה הם ואינן תלויין בידי המעלה: ג ר"ל אע"פ שאמרתי לעיל ועשיתם אשה וגו' וזה אינו חובה כדפרישית לעיל. מכל מקום אם תקריבו נדר או נדבה או חובת מועדיכם חובה עליכם שתקריבו עליהם נסכים ומנחה: ד פי' שאין הכהנים אוכלין ממנה כשאר מנחות הכתובות בויקרא אלא כולה כליל והשמן נבלל בתוכה ואינו בא בפ"ע: ה פי' שני ספלים של כסף היו שם על המזבח ומנוקבים והכהן היה מערה היין והמים בפי הספלים והנסכים מקלחים ויורדין על גבי הכובה ובמזבח היה נקב שבו המים והיין יורדין לשיתין של מזבח שהיו חלולין ועמוקין מאד: ו פי' או תעשה מנחתו שני עשרונים במקום שהיה לכבש עשרון אחד ויין ושמן שלישית ההין במקום שהיה לכבש רביעית ההין שתעשה לאיל יותר מלכבש ופירוש של או הוא אם ולא או כמשמעו ואמר שיהא כבש ואיל שוים: ז ר"ל עד י"ב חדשים נקרא כבש ומשבא י"ג

רש"י

ב שחייבתי אתכם לעשות במועד: (ד) והקריב המקריב. תקריבו נסכים ומנחה לכל בהמה ג המנחה כליל והשמן נבלל בתוכה ד והיין לספלים ה כמו ששנינו במסכת סוכה (סוכה מ"ח): (ה) לכבש האחד. על כל האמור למעלה הוא מוסב על המנחה ועל השמן ועל היין: (ו) או לאיל. ואם ו איל הוא. (מנחות צ"א) ורבותינו דרשו או לרבות ז את הפלגס לנסכי איל (חולין)

ספרי

לבא אלא מין שנים. והרי שעירי יוהכ"פ יוכיחו שריבה הכתוב [בהבאתם וכשרו לבא מין אחד והם יוכיחו לעולה שאע"פ שריבה הכתוב] בהבאתה תכשר לבא מין אחד. לא אם אמרת בשעירי יוהכ"פ (שומע אני) שמיעט הכתוב בהבאתם ואינם באים כל השנה לפיכך כשרו לבא מין אחד תאמר בעולה שריבה הכתוב בהבאתה ובאה בכל ימות השנה [לפיכך לא תכשר לבא אלא מין שנים. הרי חטאת יוכיח שריבה הכתוב בהבאתה] ובאה בכל ימות השנה וכשרה לבא מין אחד והיא תוכיח לעולה שאע"פ שריבה הכתוב בהבאתה ובאה בכל ימות השנה שתכשר לבא מין אחד. לא אם אמרת בחטאת שמיעט הכתוב בהבאתה ואינה באה בנדר ונדבה לפיכך לא תכשר לבא מין אחד תאמר בעולה שריבה הכתוב בהבאתה ובאה בנדר ונדבה לפיכך לא תכשר לבא אלא מין שנים. (הא מה) תלמוד לומר לעשות ריח ניחוח לה' [וגו'] מזה בפ"ע ומזה בפ"ע:

ד (ד) והקריב המקריב אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל והקריב המקריב מכל מקום. והקריב המקריב [קרבנו] ר' נתן אומר זה בנה אב לכל המתנדב במנחה שלא יפחות

התורה והמצוה

סעיף שהיה בכלל מ"ע לעשות עולה, ור' יונתן ס"ל שא"צ למעט זה שכמו שזבח שהוא שלמים אינו בעוף כן עולה היא עולת בהמה, ומפ' שאמר זה להוציא שלא נטעה במ"ש מן הבקר ומן הצאן תקריבו היינו שהנודר עולה יביא משניהם יחדו, ובגמ' (מנחות צ"א) פי' שאע"ג שר' יונתן ס"ל עד שיפרוט לך הכתוב יחדו, סד"א הואיל וכתיב ומן הצאן כמאן דכתיב יחדו דמי, ופרשתי זה בהתו"ה קדושים (סי' ק"א) משום שלא פליג ר' יונתן רק במאמר תנאי אבל בצווי פשוט ס"ל דצריך או לחלק, והול"ל מן הבקר או מן הצאן, וא"כ יש לטעות שצריך להביא בקר וצאן יחדו לכן אמר פה מן הבקר או מן הצאן לחלק. והנה גם בפסח כתיב מן הכבשים ומן העזים תקחו ושם הוא צווי פשוט והול"ל או מן העזים, ויש לטעות שצריך שניהם, ומשיב שיש ק"ו מעולה, ודבר זה מובא במכלתא פ' בא (סי' כ"ו) עיי"ש. ואיסי בן עקביא הראה שא"א ללמוד בדרכי הלמודים, לא מכבשי עצרת שלא נמצא שלמי צבור זולתם, ולא משעירי יוהכ"פ שהגם שנמצא זולתם שעירי ר"ח ושל מועדות אינם נוהגים בכל ימות השנה, ולא מפסח חטאת שאינה באה בנדר ונדבה, ולכן צריך קרא מן הבקר או מלת הצאן לחלק:

ד (ד) והקריב המקריב קרבנו, מפני שאומר דבר אל ב"י וכ"מ שאומר ב"י צריך ריבוי על נשים כמ"ש ויקרא (סי' ח') לכן הוסיף מלת המקריב כל מקריב שהוא, וכבר בארתי (ויקרא סי' י"ג) בכ"פ שבא

במֹועֲדֵיכוֹן לְמֶעְבַּד לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ מִן תּוֹרֵי אוֹ מִן עָנָא: ד וִיקָרֵב דִּמְקָרֵב קֻרְבָּנֵהּ קֳדָם יְיָ מִנְחָתָא סֻלְתָּא עֶשְׂרוֹנָא דְּפִילָא בְּרַבְעוּת הִינָא מִשְׁחָא: ה וְחַמְרָא לְנִסְכָּא רַבְעוּת הִינָא תַּעְבֵּד עַל עֲלָתָא אוֹ לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְאִמְּרָא חַד: ו אוֹ לְדִכְרָא תַּעְבֵּד מִנְחָתָא סֻלְתָּא תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין דְּפִילָא בִּמְשַׁח תְּלָתוּת

ספרי

פחות מעשרון. ולוג שמן ויין לנסך רביעית ההין שמן לבילה ויין לנסך:

ה (ה) תעשה על העולה או לזבח למה נאמר. לפי שהוא אומר ועשיתם אשה לה' עולה או זבח שאם אמר הרי עלי עולה (הרי עלי מנחה) הרי עלי שלמים שומע אני יביא נסך א' לשנים ת"ל יעשה על העולה או לזבח מגיד שמביא לזה בפ"ע ולזה בפ"ע. אבא חנן אומר משום ר' אליעזר למה נאמר לפי שהיה בדין ומה אם במקום ששוה מעשה שור עולה למעשה כבש עולה לא שוה לו בנסכים מקום שלא שוה מעשה כבש עולה למעשה כבש שלמים אינו דין שלא ישוה לו בנסכים ת"ל תעשה על העולה או לזבח מגיד הכתוב שאעפ"י שלא שוה מעשה כבש עולה למעשה כבש שלמים שישוה לו בנסכים:

ו ר' נתן אומר תעשה על העולה זו עולת מצורע לזבח זו חטאתו או לזבח זו אשמו:

ז ר' יונתן אומר לכבש האחד להביא עולת יולדת שתטעון נסכים שלא שמענו לה בכל התורה כולה (או אינו מדבר אלא באיל כשהוא אומר או לאיל הענין מנחה הרי איל אמור ומה ת"ל לכבש האחד להביא את עולת יולדת שתטעון נסכים שלא שמענו לה בכל התורה כולה. ד"א) לכבש האחד להביא אחד עשר במעשר:

או

התורה והמצוה

הבא שם העולה מוסף על הפעל כמו הקריב קרבנו יש בו דרוש, ולמד ר' נתן שמלמדנו שזה שעור הראוי להיות קרבן והקדש ופחות מכאן לא יתנדב [ועי' במנחות (דף פ"ט) לרבנן למד זה מן למנחה ולוג שמן, וי"ל שר"נ יסבור כר' נחמיה ור"א שם, ולא ס"ל דהרתי שמעת מינה] ודייק בכולם שכתב בעולה אבל שמן ונסך אבל יין ללמד שלא יסך השמן ולא יבלל היין:

ה (ה) תעשה על העולה או לזבח, זה מיותר לגמרי, ופי' חז"ל שיש לטעות שמ"ש ועשיתם אשה עולה או זבח לפלא נדר או בנדבה הוא מאמר מקביל, אם העולה בנדר והזבח בנדבה אז צריך נסך מיוחד לכ"א אבל אם שניהם בנדר או שניהם בנדבה די בנסך אחד דשם נדר חד הוא, לכן חזר ואמר על העולה או לזבח שפה לא הזכיר נדר ונדבה ללמד שכ"א צריך נסך מיוחד אף ששניהם בנדר, והגמ' מנחות (דף צ"א) למד זה במלת או, והספרי לא דריש מלת או שכתוב בפרשה ע ולמד ממ"ש שנית על העולה או לזבח. ואבא חנן אומר שבא ללמד לבל נטעה להבדיל בין עולה ובין שלמים בשעור הנסכים כמו שיש הבדל בין שור ואיל וכבש אף שמעשיהם שוה:

ו תעשה על העולה או לזבח, כבר כתבנו שזה מיותר, וגם למה אמר על העולה בשמוש מלת על, או לזבח בשמוש הלמ"ד, וכבר הנחנו יסוד מוסד (ויקרא סי' שנ"א) שיש הבדל בין שמוש מלת על ובין שמוש הלמ"ד, שהלמ"ד מורה החלוקה ומלת על מורה הצירוף, שאם ירצה לאמר לכל אחד ואחד יאמר בלמ"ד וארבעה פנים לאחד שני העומר לאחד פי' לכל אחד, אבל מלת על מציין הכל ביחד, והקרבתם על הלחם והקריב על בן הבקר, וכמ"ש עגלה על שני האילים ושור לאחד, וכן במ"ש על העולה או לזבח שפי' על עולה אחת ולכל זבח וזבח ביחוד, בהכרח רומז למקום א' שנמצא שם עולה אחת ושני מיני זבחים שונים שכלם אינם נדר או נדבה רק חובה, וזה ימצא בקרבן מצורע שמביא עולה וחטאת ואשם, וז"ש לזבח להביא חטאת מצורע או לזבח להביא אשמו, ר"ל שהלמ"ד מורה החלוקה, וכן מלת או בא על עניים ודלים, ומבואר אצלי (תזריע סי' כג) שבא על ענין שיש בו רבותא יותר ומוסיף אף לכל זבח, וכבר הבאתי כן בהתו"ה מצורע (סי' מ"א) שיש דרוש זה גם בספרא שם ושם פרשתי מה שפלפלו ע"ז במנחות (דף צ"א):

ז על העולה או לזבח לכבש האחד, מספר האחד מיותר ונדרש תמיד כשבא על שם היחיד, בשנב שאח"כ אמר או לאיל, והיינו אומר לאיל האחד, ופי' חז"ל שמפני שדרים מ"ש על העולה או לזבח על ארבעת מצורע שהם שלשה כבשים, אמר שכן העשה לעולה או לזבח לכבש האחד, ר"ל במקום שנמצא רק כבש אחד. והנה במ"ש על העולה לכבש האחד מציין עולת יולדת שאינה מביאה רק כבש אחד לעולה, ומ"ש או לזבח לכבש האחד מציין אחד עשר שבמעשר שדינו שיקרב שלמים והוא ג"כ כבש אחד שקרא לאחד עשר עשירי, וזה מיושב ג"כ מ"ש לכבש האחד בפ"ת תחת הלמ"ד שמורה על הידוע, וה' האחד ולא אמר לכבש אחד, ולכן דריש על כבש הפ' הידוע גבי יולדת ואחד עשר שבמעשר. ומ"ש בספרים או אינו מדבר אלא

באיל

שְׁלִשִׁית הַהִין׃ ז וְיַיִן לַנֶּסֶךְ שְׁלִשִׁית הַהִין תַּקְרִיב רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃ חמישי ח וְכִי־תַעֲשֶׂה בֶן־בָּקָר עֹלָה אוֹ־זָבַח לְפַלֵּא־נֶדֶר אוֹ־שְׁלָמִים לַיהוָה׃ ט וְהִקְרִיב עַל־בֶּן־הַבָּקָר מִנְחָה סֹלֶת שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים בָּלוּל בַּשֶּׁמֶן חֲצִי הַהִין׃ י וְיַיִן תַּקְרִיב לַנֶּסֶךְ חֲצִי הַהִין אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃ יא כָּכָה יֵעָשֶׂה לַשּׁוֹר הָאֶחָד אוֹ לָאַיִל הָאֶחָד אוֹ־לַשֶּׂה בַכְּבָשִׂים

שפתי חכמים

ל"נ חדשים והלך נקרא איל אם כן מי"ב חדשים ועד י"ג חדשים ויום אחד איני יודע אם איל הוא או כבש לענין הנסכים כלומר אם צריך נסכים של כבש או נסכים של איל והוא נקרא פלגס לכך דרשו רז"ל מלא לרבות שצריך לנסכי איל. ופלגס הוא כמו שתי מלות של גם כלומר שהוא חלוק מהיות גדול הנקרא

רש"י

(חולין כ"ג): (י) אשה ריח. אינו מוסב אלא על המנחה והשמן אבל היין אינו אשה שאינו ניתן על האש: (יא) או לשה. בין שהוא בכבשים בין שהוא בעזים כבש ושה קרויים בתוך שנתם: איל בן שלשה עשר חדש

ספרי

ח (ו ז) או לאיל תעשה מנחה. בא הכתוב לחלק בין נסכי כבש לנסכי איל. שהיה בדין בן בקר טעון נסכים ובן צאן טעון נסכים אם למדת שלא חלקה תורה בין נסכי עגל לנסכי שור כך לא תחלק בין נסכי כבש לנסכי איל ת"ל או לאיל תעשה מנחה בא הכתוב לחלק בין נסכי כבש לנסכי איל. אבא חנן אומר משום ר' אליעזר למה נאמר שהיה בדין ומה אם במקום שריבה בנסכים לא ריבה בין עגל ושור מקום שמיעט בנסכים אינו דין שלא נרבה בין כבש לאיל. ת"ל או לאיל תעשה מנחה. מגיד הכתוב שאעפ"י שמיעט בנסכים ריבה בין כבש לאיל. ד"א או לאיל תעשה להביא איל (עולה כו') [עולת כפורים]: ט תעשה מנחה סלת שני עשרונים למה נאמר (לפי') שהיה בדין הואיל וכבש העומר טעון שני עשרונות ואיל עולה טעון שני עשרונות אם למדתי לכבש העומר

התורה והמצוה

באיל מחק הגר"א וגרים כגי' הגמרא ולפי גי' הספרים דרש גם מלת כבש, שגם אם לא יכתוב כבש ידע שמדבר בכבש לא באיל דהא אמר שלאיל יעשה שני עשרונים. ומ"ש שלא שמענו בכל התורה גרים זה בגמ' על אחד עשר שבמעשר ופרש"י שלא שמענו שיהיה הטפל חמור מן העקר כי מעשר א"ל נסכים:

ח (ו ז) או לאיל תעשה, דרך הלשון בענין כזה שיבואו כל החלוקות בסדר א' או שיקדים הגבלת הכמות והמספר אל הנושאים הנגבלים, כמו בכל פרשת המוספים שאמר שלשה עשרונים לפר שני עשרונים לאיל עשרון לכבש, ונסכיהם חצי ההין לפר ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש, וכן כשיקדים המספר אל הגמנה בכמה חלוקות יקדים המספר בכולם, כמו והקן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים, וכשיקדים הגמנה אל המספר יקדימנו בכל החלוקות, מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה ומן הבהמה אשר לא טהורה היא שנים איש ואשתו (בראשית ז), ולזבח השלמים בקר שנים אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה, וא"כ פה היל"ל מנחה סלת שני עשרונים וכו' לאיל, כמ"ש במנחה סלת עשרון לכבש, והקדים או לאיל, שזה מורה שיש איזה חדוש באיל, שלכן הקדים שם איל מצד החדוש שיש בו (כמ"ש בכללי הלשון באילת השחר פרק כ"ב) ופי' חז"ל שהחדוש הוא מפני שלא חלקה תורה בין נסכי עגל לנסכי שור וה"ה שאין לחלק בנסכי איל, ואבא חנן מוסיף שמדין ק"ו הייתי אומר שאין חילוק בין איל לכבש, ומ"ש ד"א או לאיל מחקו הגר"א, ולדעתי מלת כו' הוא ר"ת של כפורים, ר"ל אילו של אהרן ביוהכ"פ, וכמ"ש במנחות (דף נ"א ע"ב) לאיל למה לי, אמר רב ששת לרבות אילו של אהרן, דלא נפקא לי' מן במועדיכם שהוא קרבן יחיד ולא מכבש יולדת מפני שקבוע לו זמן, והלמוד הוא ממ"ש לאיל בקמ"ץ תחת הלמ"ד שמורה האיל הידוע שהוא אילו של אהרן כמו שדרש בסי' הקודם מ"ש לכבש בפת"ח כנ"ל:

ט תעשה מנחה סלת שני עשרונים בלולה בשמן שלישית ההין, הנה בסדר המוספים דפ' פינחס לא הזכיר בשום אחד מדת השמן רק מדת נסכי היין (זולת בעולת התמיד לבד) כי מובן ממילא שמדם

הינא: י וחמרא לנסכא תלתות הינא תקרב לאתקבלא ברעוא קדם יי: ח וארי תעבד בר תורי עלתא או נכסת קודשיא לפרשא נדרא או נכסת קודשיא קדם יי: ט ויקרב על בר תורי מנחתא סלתא תלתא עשרונין דפילא במשח פלגות הינא: י וחמרא תקרב לנסכא פלגות הינא קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי: יא כדין יתעבד לתורא חד או לדכרא חד או לאמר

ספרי

העומר שאעפ"י שכפל עשרונותיו לא כפל לנסכיו [אף איל לעולה אעפ"י שנכפל עשרונותיו לא יכפול נסכיו] ת"ל לאיל תעשה מנחה. ויין לנסך שלישית ההין שמן לבילה ויין לניסוך.תקריב ריח ניחות לה' נחת רוח הוא לפני שאמרתי ונעשה רצוני:

י (ח) וכי תעשה בן בקר, בקר היה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל מה בןבקר שהוא בא בנדר ונדבה וטעון נסכים אף כל הבא בנדר ונדבה יטעון נסכים יצאו חטאת (ואשם) שאין באים בנדר ונדבה שלא יטענו נסכים. עולה או זבח למה נאמר לפי שהוא אומר ועשיתם אשה לה' עולה או זבח שאם אמר הרי עלי עולה הרי עלי שלמים שומע אני יביא נסך א' לשניהם ת"ל (עולה או זבח) [על העולה או לזבח] מגיד הכתוב שמביא לזה בפ"ע ולזה בפ"ע. או אפי' אמר הרי עלי שוורים לשלמים שומע אני יביא נסך אחד לבולם ת"ל עולה או זבח מגיד שמביא לכל אחד ואחד בפני עצמו. אבא חנן אומר משום ר' אליעזר למה נאמר שהיה בדין ומה אם במקום ששוה מעשה כבש עולה למעשה שור עולה לא שוה לו בנסכים (ק"ו) [מקום] שלא שוה מעשה שור עולה למעשה שור שלמים אינו דין (שישוה) [שלא ישוה] לו בנסכים ת"ל עולה או זבח מגיד הכתוב שאף על פי שלא שוה מעשה שור עולה למעשה שור שלמים ישוה לו בנסכים:

יא (י) (וכי תעשה בן בקר והקריב על בן הבקר) ויין תקריב לנסך שמן לבילה ויין לניסוך.אשה ריח ניחות לה' ע"ג ספלים. אתה אומר ע"ג ספלים או אינו אלא ע"ג האשים אי אמרת כן נמצא מכבה את (המנורה) [המדורה] והתורה אמרה אש תמיד תוקד, הא מת"ל אשה ריח ניחות לה' שאמרתי ונעשה רצוני:

יא (יא) ככה יעשה לשור האחד, מגיד הכתוב שלא חלקה תורה בין נסכי עגל

התורה והמצוה

שמדת השמן כמדת היין וככלל במ"ש בכל אחד מדת היין, ולמה הזכיר פה ביחוד מדת השמן, היה די שיאמר בלולה בשמן ויין לנסך שלישית ההין, ונדע מדת השמן ממדת הסלת שהיו שני עשרונים ומדת היין שהיה שלישית ההין, ומשיב שה"א לדעת מדת השמן ממדת העשרונים, מפני שמצאנו בכבש העומר שאעפ"י שכפל עשרונותיו לא כפל נסכיו כמו שהתבאר בספרא אמור (סי' קכ"ט) ומנחות (דף פ"ט), וכן א"א לדעת מדת השמן ממדת היין, שהשמן הוא לבילה והיין הוא לנסוך ואין ענינם דומה, לכן הוצרך לפרש מדת השמן, ומכאן למדנו לכ"מ שמדת השמן כמדת היין וע"כ סתם בפ' המוספים:

י (ח) וכי תעשה בן בקר עולה או זבח לפלא נדר או שלמים, מ"ש לפלא נדר שכבר אמר לפלא נדר או בנדבה בא למעט שעירי חטאת של רגלים, ומ"ש יצאו חטאת שאין באים בנדר פי' חטאת חובה שבאים ברגלים והוא הדרוש שהתבאר למעלה סוף (סי' ב') ובז"א גרים פה יצאו חטאת חובה הבאה ברגלים, והגר"א מחק מ"ש יצאו חטאת ואשם שאין טעון נסכים. ומ"ש שנית עולה או זבח, מפני שממ"ש על העולה או לזבח מרבה שמביא נסכים על עולה בפ"ע ועל שלמים בפ"ע והוא הדרוש שנתבאר בסי' ה'. והוסיף פה שנית עולה או זבח שאף אם מביא ממין אחד כולם עולה או שלמים יביא על כ"א נסך בפ"ע, ואבא חנן ס"ל שאם לא יכתוב עולה או זבח רק לפלא נדר או שלמים כאמר שהשור זה של ג' עשרונים הוא רק בשלמים אבל בעולה יש שעור אחר, לכן מלמדני שעולה ושלמים השעור נסכיהם שוה:

יא (י) ויין תקריב לנסך וגו' אשה ריח, אין הפי' לנסך אשה שינסכנו על האש שא"כ מכבה את המדורה [ואתיא ברייתא׳ ז דלא כר"ש עי' זבחים דף נ"א] רק פי' לנסך אל הספלים ועי"ז אשה ריח ר"ל כל הקרבן הנתון על האש עולה לריח ניחוח שנעשה רצונו של מקום:

יא (יא) ככה יעשה לשור האחד, זה מיותר שכבר אמר והקריב על בן הבקר, ולמה למעלה קוראהו בשם בן הבקר וכאן בשם שור, ואמרו חז"ל משום דבן הבקר מציין הגדלות כשהוא בן שתים או שלש כמ"ש בארך ויקרא (סי' ר"ח) ונאמר שנסכי עגל הם הני מג' עשרונים כמו שנסכי כבש הם חצי מנסכי איל

אוֹ בָעִזִּים׃ יב כַּמִּסְפָּר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כָּכָה תַּעֲשׂוּ לָאֶחָד כְּמִסְפָּרָם׃ יג כָּל־הָאֶזְרָח יַעֲשֶׂה־כָּכָה אֶת־אֵלֶּה לְהַקְרִיב אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃ יד וְכִי־יָגוּר אִתְּכֶם גֵּר אוֹ אֲשֶׁר־בְּתוֹכְכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה כַּאֲשֶׁר

שפתי חכמים

בנקרא איל. (מהר"ש) כל הפרשה מבוארת בפרק שתי מדות (דף צא) וכמדומה לי שהכתב"ס לא ידע את מקומה: ח מפני שבקרא שם שכתב כמספר לא פירש באיזה מספר של בהמות או של נסכים ועוד שבפסוק וכתב כ"פ תעשו לכן פירש כמספר כאי

רש"י

חדש ויום אחד: (יב) כמספר אשר תעשו. כמספר הבהמות אשר תקריבו לקרבן ח ככה תעשו נסכים לכל אחד מהם: כמספרם. של בהמות מספרם של נסכים

ספרי

עגל לנסכי שור שהיה בדין, בן צאן טעון נסכים ובן הבקר טעון נסכים אם למדתי שחלקה תורה בין נסכי כבש לנסכי איל כך תחלק בין נסכי עגל לנסכי שור ת"ל ככה יעשה לשור האחד מגיד שלא חלקה תורה בין נסכי עגל לנסכי שור, אבא חנן אומר משום ר"א למה נאמר שהיה בדין ומה אם במקום שמיעט בנסכים ריבה בין כבש לאיל מקום שריבה בנסכים אינו דין שריבה בין עגל לשור ת"ל ככה יעשה לשור האחד מגיד הכתוב שאע"פ שריבה הכתוב [בנסכים] לא ריבה בין עגל לשור:

יב או לאיל האחד למה נאמר שהיה בדין הואיל ומצינו (מה במקום שמיעט בנסכים) שחלקה תורה בין נסכי בן שנה לנסכי בני שתים כך תחלק בין נסכי בני שתים לנסכי בני שלש ת"ל או לאיל (העשוי מנחה) [האחד] מגיד הכתוב שאעפ"י שחלקה תורה בין נסכי בני שנה לנסכי בני שתים לא תחלק בין נסכי בני שתים לנסכי בני שלש. או לשה בכבשים או בעזים למה נאמר. שהיה בדין הואיל ומצינו שחלקה תורה בין נסכי כבש לנסכי איל כך תחלק בין נסכי כשבה לנסכי רחל ת"ל או לשה בכבשים. או בעזים למה נאמר שהיה בדין הואיל ומצינו שחלקה תורה בין נסכי כבש לנסכי איל כך תחלק בין נסכי גדי לנסכי תיש ת"ל או בעזים מקיש גדול שבעזים לקטן שבכבשים מה זה שלשה לוגים אף זה שלשה לוגים:

יג (יב) כמספר אשר תעשו אין לי אלא אלו תמורותיהם מנין (שנאמר) [ת"ל] כמספר אשר תעשו. שלא ימעיט. או אם רצה להרבות ירבה ת"ל ככה תעשו לאחד כמספרם דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר א"צ שהרי כבר נאמר כל האזרח יעשה ככה את אלה שלא ימעיט ולא ירבה ומה ת"ל כמספר אשר

התורה והמצוה

איל, לכן קוראהו פה בשם שור, שהשור בן יומו קרוי שור, ללמדך שגם השגל נסכיו אם ג' עשרונים, ומז"א השור האחד לכל השה שהשור ג' עשרונים יספיקו לשני שוורים דהיינו עגלים, כמו שנסכי איל אחד יספיקו לשני כבשים, וזה מובא במנחות (דף צ"א ע"ב):

יב או לאיל האחד, מלמדני שהשור שני עשרונים שוה בכל איל אף באיל בין ארבע שנים, ולא תחשוב שיש לענין נסכים שני מיני אילים וכ"ה בגמ' שם. והנה בנקבות שבצאן לא הבדילה התורה בנסכיהן בין גדול לקטן, וכן בעזים לא הבדילה בין גדי לתיש, ומן הסברא הייתי דן ללמוד מן מה שהבדיל בין כבש לאיל, שה"ה בין כבשה לרחלה שהיא נקבה שבצאן שהיא יותר מבת שנתה, וכן בין גדי ותיש, ולכן אמר או לשה בכבשים כי שה כולל זכר ונקבה וגדול וקטן, ללמד שאין הבדל בנקבות שבצאן, ושה בעזים כולל כל מין עז גדי ותיש, כמ"ש הסר משם כל שה נקוד וטלוא בעזים, ויסר את התישים ואת כל העזים, ללמדך שבהם אין חילוק ונסכיהם רק ג' לגין:

יג (יב) כמספר אשר תעשו, ר"ל שלפי מספר הקרבנות יהיו הנסכים, וכפל הלשון שבמ"ש כמספר אשר תעשו נדע שלא ימעיט בנסכים ובמה שהוסיף ככה תעשו לאחד מדייק שגם אין לו להרבות בהם שלא מהגדר נסכים בפ"ע יכול להרבות, זה דעת ר' יאשיה, ור' יונתן ס"ל אזה שלא ירבה מלמד במ"ש כל

בְּאִמְּרָא אוֹ בְעִזַּיָּא: יב כְּמִנְיָן דִּי תַעְבְּדוּן כְּדֵין תַּעְבְּדוּן לְחַד כְּמִנְיָנְהוֹן: יג כָּל יַצִּיבָא יַעְבֵּד כְּדֵין יָת אִלֵּין לְקָרָבָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: יד וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא אוֹ דִי בֵינֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן וְיַעְבֵּד קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא

ספרי

אשר תעשו יכול אם רצה לכפול יכפול ת"ל ככה תעשו לאחד כמספרם מכאן אמרו מערבין נסכי פרים (בנסכי פרים נסכי אילים) בנסכי אילים נסכי כבשים בנסכי כבשים של יחיד בשל צבור של היום בשל אמש אבל אין מערבין נסכי כבשים בנסכי פרים ואילים: **יד** [האזרח מלמד שמתנדבים נסכים וכמות ג' לוגין ומנין שאם רצה להוסיף יוסיף ת"ל יעשה. יכול יפחות ת"ל ככה] מכאן אמרו האומר הרי עלי יין (דמשמע לוג א' יביא ב'. ב' יביא ג'. ג' יביא ד'. ד' יביא ה'. ה' יביא ו'). [לא יביא לוג ב' וה'. אבל ג' וד' וששה] ומכאן ואילך יביא. כשם שהצבור מביא חובה כך יחיד מתנדב (תוכס) [נדבה]' ד"א ככה תעשו לאחד כמספרם להביא את אחד עשר שבמעשר:

טו (יג) כל האזרח יעשה ככה למה נאמר, לפי שהוא אומר ומעוך וכתות ונתוק וכרות [וגו'] אלה אי אתה מקבל אבל אתה מקבל מהן (תמידים) [עולות] אחר שלמדנו שהנכרי מביא עולה זכיתי לדין כבתחלה ישראל מביא עולה והנכרי מביא עולה אי מה ישראל מביא נסכים אף הנכרי מביא נסכים ת"ל כל האזרח יעשה ככה את אלה ישראל מביא נסכים ואין נכרי מביא נסכים מכאן אמרו נכרי ששילח עולותיו ממדינת הים ולא שלח עמה נסכים יקרבו משל צבור: **טז** (יד) וכי יגור אין לי אלא גר המתגייר גר שנתגייר מנין תלמוד לומר או אשר בתוככם לדורותיכם: **יז** ועשה אשה מן הדמים. אתה אומר מן הדמים או אינו אלא מין המנחה ת"ל (ככס)

התורה והמצוה

כל האזרח יעשה ככה את אלה שככה מלין עכובא, ומה שכפל פה ככה תעשו כמספרם הוא שלא יכפול וס"ל לר' יונתן שמ"ש כל האזרח יעשה ככה קאי על נסכים שמביאים עם הקרבן, ור' יאשיה ס"ל שמ"ש כל האזרח יעשה ככה קאי על נסכים שמתנדבים בפ"ע כמ"ש בסימן שאח"ז ולא מוכח מזה שלא ירבה בנסכים הבאים עם הקרבן, ומ"ש תמורותיהם מנין בגמ' (דף נ"א) למד תמורות מלמוד אחר, ונראה שר"ל שאם המיר איל בכבש לא נאמר שיביא נסכי קרבן הקודש רק יבוא נסכי התמורה שנאמר אשר תעשו והוא עושה ומקריב את התמורה:

יד כל האזרח יעשה ככה, הגהתי דברי הספרי עפ"י הגהת הגר"א ומ"ש האזרח מלמד שמתנדבים נסכים כ"ה במנחות (דף ק"ד) ופי' שכל אזרח יוכל להתנדב כנסכים אלה להקטירם' על האש, וכן כמ"ש דמשמע לוג א' שא"ל שוס באור הגהתי כפי גי' הגר"א וז"א, וזה כר' יאשיה בסי' הקודם, וכן כמ"ש דמשמע לוג א' וה"ל שוס בזה הגהתי כפי גי' הגר"א וז"א, והוא עפ"י דברי המשנה במנחות שם, ומ"ש להביא אחד עשר שבמעשר מהקו הגר"א, וכבר למד אחד עשר שבמעשר למעלה (סי' ז') ממ"ש לכבש האחד, וי"ל דאתיא כר' יהודה שס"ל בבכורות (דף ס"א) דאחד עשר שבמעשר משום תמורה היא. ולמד שלא יקריב בנסכים כמו העשירי רק כמו האחד עשר שהוא תמורתו וכ"ל בסי' י"ג:

טו (יג) כל האזרח, בא למעט עכו"ם שלא יביא נסכים בפ"ע אף למ"ד בספרא אמור (סי' ק"ס) ובמנחות (דף ע"ג) ובכ"מ שהנכרי אינו מביא רק עולה וא"כ ל"ל למעט שלא יביא נסכים בפ"ע, י"ל כיון שעם העולה שמביא מביא גם נסכים לכ"ע, שכן משמע ממ"ש סהמא ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה היינו בע"מ אבל עולות תמימים הקריבו ותמילא צריכים להקריב גם הנסכים כמ"ש והקריב המקריב קרבנו לה' מנחה סלת הרי חל החיוב על המקריב, וא"כ גם העכו"ם מביא נסכים עם העולה ס"ד גם"ה שיביא נסכים גם בפ"ע לכן אמר שנסכים בפ"ע לא יביא רק האזרח לא עכו"ם מכאן אמרו נכרי ששלח עולותיו, והוא במנחות (שם דף נא ושקלים פ"ז):

טז (יד) וכי יגור אתכם גר או אשר בתוככם, כבר בארתי בהתו"ה אחרי (סי' ע"ה) שהיה לחז"ל הבדל בין הגר אתכם ובין הגר בתוככם, שהגר אתכם מליין שנתגייר מקרוב והגר בתוככם מליין שנתגייר מימים רבים, וז"ש שנתגייר מנין ר"ל שנתגייר כבר כי אתכם משמע שנתגייר מקרוב, ובא לומר שגם הגרים שנכנסו לברית בעת מ"ת היו צריכים להביא עולת העוף:

יז ועשה אשה וגו' לה', פי' חז"ל שמלמד שגר הבא להתגייר אינו כשר לאכול בקדשים עד שיעשה אשה לה', אמנם לא נודע איזה אשה יעשה כי גם מנחה נקראת אשה שמיתנה ע"ג האשה, לכן פי' כאשר הנעש

תַּעֲשׂוּ כֵּן יַעֲשֶׂה: טו הַקָּהָל חֻקָּה אַחַת לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם כָּכֶם כַּגֵּר יִהְיֶה לִפְנֵי יְהוָה: טז תּוֹרָה אַחַת וּמִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר אִתְּכֶם: פ ששי יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יח דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בְּבֹאֲכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא

רש"י

נסכים: (טו) ככם כגר. כמותכם כן גר וכן דרך לשון עברית (בראשית י"ג) כגן ה' כארץ מצרים. כן גרן מצרים (מ"א כ"ב) כמוני כמוך כעמי כעמך: (יח) בבואכם אל הארץ. משונה ביאה זו מכל ביאות שבתור' שבכולן נאמר כי תבא כי תבאו לפיכך כולן למדות זו מזו וכיון שפרט לך הכתוב באחת מהן שאינה אלא לאחר ירושה וישיבה אף כולן כן אבל זו נאמר בה בבואכם משנכנסו בה ואכלו מלחמה נתחייבו בחלה:

ראשית

ספרי

[כן יעשה] מה אתם מין דמים אף הגרים מין דמים. אי מה ישראל בדם בהמה אף הגרים בדם בהמה ת"ל [ככם כגר יהיה] לכם (הקדשים) [הקשתים] ולא (הגרים הקדשים) [הקשתים] לדם בהמה. רבי אומר מה ישראל שלא בא בברית אלא בג' דברים במילה ובטבילה ובהרצאת קרבן אף הגרים כיוצא בהם. אי מה ישראל בדם (מילה) [עולה] ובזבחי שלמים אף הגרים בדם (מילה) [עולה] ובזבחי שלמים ת"ל ועשה אשה ריח ניחות לה' אמרת צא וראה איזה מין דמים שכולו עולה לאשים ואין לך הימנו היתר. אי אתה מוצא אלא בעולת העוף. אמר להביא פרידה אחת אינו יכול שלא מצינו פרידה אחת קריבה בכל התורה כולה מכאן אמרו כל הקינין שבתורה חציין עולה חציין חטאת חוץ מן הגר מפני שכולו לאשים:

יח כאשר תעשו כן יעשה למה נאמר, לפי שהיה בדין הואיל ומצינו שחלקה תורה את קרבנותיו כך תחלק את נסכיו ת"ל כאשר תעשו כן יעשה מה אדם ששה לפר וד' לאיל וג' לכבש אף הגרים כיוצא בהם:

יט (טו טז) הקהל [וגו'] אין לי אלא אנשים

התורה והמצוה

כן יעשה, וישראל נכנסו לברית במילה וטבילה והרצאת דמים, וכן אשה של הגר צריך להיות מין הדמים, ז"ש ת"ל כן יעשה (כ"ג בגמ' כריתות ט' וכן הגיה הגר"א) אולם הלא הרצאת דמים של אבותינו היו עולה ושלמים ושניהם בהמה, כמ"ש ויעלו עולות ויזבחו זבחים (שמות כד) וכן נאמר שהגר ירצה בדם בהמה, ולמד ממ"ש הקהל חקה אחת לכם ולגר וגו' ככם כגר יהיה, כי כניסת אבותינו בהרצאת דמים היה רק בדור המדבר אבל הדורות שאחריהם צ"ל לזה כי כניסת האבות לברית הל על בניהם, ודעת חז"ל שכן גם בדורות הבאים יש זכר לזה מה שהיולדת צריכה טבילה והרצאת דמים ואז תכשר לקדשים, והרצאה זו תכניס גם הנולד כמו שבדור המדבר זרקו את הדם על האנשים והנשים ועי"כ נכנסו גם הטף בברית, ובזה ישוה הגר שאינו נכנס לברית ע"י אבותיו רק ע"י עצמו צריך להביא קן ודי בדם עופות ועז"א ככם כגר יהיה שאינו מניין שישוה במעשה שעשיתם בשעת מ"ת רק שישוה לכם במה שיש הרצאת דמים של עוף, שתביא היולדת ומעיל על הנולד, וז"ש לכם הקשתיו במה שגם לדורות יש הרצאת דמים של עוף ורבי למד שהוא של עוף ממ"ש יעשה אשה לה' היינו דבר שכולו עולה לאשים ואין כהן נהנה ממנו דבעולת בהמה עורה לכהנים:

יח כאשר תעשו כן יעשה, כבר התבאר שאינו עושה ממש כפי שעשו שהם הביאו עולה ושלמים של בהמה, רק ר"ל שהגם שהגר יכול להביא עופות בכ"ז יוכל להביא גם עולת בהמה כמ"ש בכריתות (דף ח' ע"ב) וה"א אחר שאינו מביא רק החצי של קרבן אבותינו שהיה עולה ושלמים, כן כשמביא עולה לא יביא רק חצי הנסכים שלה, עז"א שכן יעשה, ובזה חוזר לדיני הנסכים שמהם מדבר בפ' זו, ומלמד שכמספר אשר תעשו כן יעשה ומוסיף כל האזרח יעשה ככה שאם מקריב נסכים נדבה לא יפחות מן השעור ומוסיף שגם הגר המתגייר ומביא עולת בהמה לא יפחות בנסכים מן השעור האמור:

יט (טו טז) הקהל חקה אחת לכם ולגר. הנה לתעלה ריבה נשים לענין נסכים ממ"ש ושקריב

שמקריב

קֳדָם יְיָ כְּמָא דִי תַעְבְּדוּן כֵּן יַעְבֵּד: טו קְהָלָא קְיָמָא חַד לְכוֹן וּלְגִיּוֹרָא דְּיִתְגַּיַּר קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן כְּגִיּוֹרָא יְהֵי קֳדָם יְיָ: טז אוֹרַיְתָא חֲדָא וְדִינָא חַד יְהֵי לְכוֹן וּלְגִיּוֹרָא דְּיִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן: יז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: יח מַלֵּל עִם בְּנֵי

ספרי

נשים מנין ת"ל חוקה אחת יהיה לכם ולגר הגר. (להביא שכמעשה בישראל) לפי שמעשה בישראל צריך להביא את הגרים. חוקת עולם לדורותיכם שינהג הדבר לדורות:

כ ככם כגר יהיה לפני ה' למה נאמר. לפי שנאמר והיה על מצח אהרן וגו' תמיד לרצון לפני ה' אין לי אלא הציץ מרצה לישראל לגרים מנין ת"ל ככם כגר יהיה לפני ה'. תורה אחת ומשפט אחד בא הכתוב והשוה הגר לאזרח לכל מצות שבתורה:

כא (יז יח) וידבר ה' אל משה [וגו'] בבואכם אל הארץ אשר אני מביא אתכם שמה ר' ישמעאל אומר שינה הכתוב ביאה זו מכל ביאות שבתורה שבכל ביאות שבתורה אומר והיה כי תבואו אל הארץ והיה כי יביאך וכאן הוא אומר בבואכם ללמדך שכיון שנכנסו לארץ מיד נתחייבו בחלה:

כב אשר אני מביא אתכם שמה מכאן אתה אומר פירות ח"ל שנכנסו לארץ חייבים בחלה (וכמעשר) יצאו מכאן לשם ר' אליעזר מחייב ור"ע פוטר. ר' יהודה אומר (אפילו) פירות ח"ל שנכנסו לארץ ר' אליעזר פוטר שנאמר והיה באכלכם מלחם הארץ [ור"ע מחייב שנאמר שמה]:

מלחם

התורה והמצוה

המקריב. אולם עדיין י"ל שהיו גיורות דינם משונה כי בהם אין מילה נוהג בהם, ותגר אף שם זכר ומנין שכן הדין גבי גיורת, ולמד ממ"ש חקה אחת יהיה לכם ולגר ובישראל אין הבדל בין אנשים ונשים וה"ה גבי גרים, וכבר בארתי בהתו"ה ויקרא (סי' קנא), שבהרבה מצות התורה פרשה בפירוש שנוהג גם בגרים ובהרבה מצות לא פרשה זאת, ובארתי שם בארוך שכ"מ דכתיב בני ישראל צריך רבוי מיוחד לרבות גרים, וז"ש לפי שמעשה בישראל צריך להביא את הגרים ושם בארתי בפרטות עיי"ש, ומ"ש לדורותיכם מלמד שינהג הדבר לדורות ובארנו זה בגמ' כריתות (דף ט) משום דיש לטעות דהאידנא דליכא קרבן לא נקבל גרים, ובארתי זה בארוך בפ' קדושים (סי' קא) עיי"ש:

כ ככם כגר יהיה לפני ה', זה מיותר לגמרי, ופי' חז"ל משום דכתיב ונשא אהרן את עון הקדשים אשר יקדישו בני ישראל וכ"מ דכתיב בני ישראל מוציא גרים וה"א שעל קדשי גרים אין הציץ מרצה, לכן למד ככם כגר יהיה לפני ה' ר"ל בענין מ"ש לרצון להם לפני ה' שהציץ שעליו שם הויה מרצה בזה דומה הגר לאזרח וכמ"ש ג"כ בספרא (ויקרא סי' לב) ומ"ש תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר בא ללמד שבכל המקומות שאין כתוב בני ישראל שוה הגר לאזרח, והתבאר זה בארוך ויקרא (סי' קלא) עיי"ש:

כא (יז יח) בבואכם, כבר בארתי בהתו"ה (ויקרא סי' יב) ההבדל בין כשבא האומר התנאי בלשון מלת כי או אם, ובין כשבא במלת המקור עם שמוש ב' או כ'. בבואכם, שאז מציין לפעמים העמדת הזמן, כמו בבואם אל אהל מועד ירחצו מים, ולפעמים מציין שפעולת התנאי מוכרח שיהיה, ולפעמים מציין התכיפות, ופה מציין התכיפות, ואתיא כאידך תנא דר"י בקדושין (דף לז) שהשם ביאה הוא לאחר ירושה וישיבה, ולכן אמר בבואכם שחייבים מיד (ועי' כתובות דף כה נדה דף מו):

כב אשר אני מביא אתכם שמה, ברייתא זו מובא בירושלמי (פ"ב דחלה ה"א), דת"ק הוא ר"מ, ומפרש דר"ע מדייק מ"ש אשר אני מביא אתכם שמה, שמה חייב אף בפירות חו"ל, ור"א מדייק מ"ש מלחם הארץ, וזה נכון לדברי ר' יהודה וא"כ לר"א פירות הארץ חייבים אף בחו"ל ולר"ע רק שמה בארץ ישראל חייבים אף בפירות חו"ל. אמנם לדעת ר"מ יקשה למה מחייב ר"א בפירות חו"ל שנכנסו לארץ. וראיתי בירו' (שם) תבריא בשם ר"א כך משיב ר"ע את ר"א אי אתה מודה לי בשעה שנכנסו ישראל לארץ ומצאו קמחים ועסות שהן חייבים בחלה ולא גדולי פטור הן והוא מקבל מניה, אמר ר' יוסי תמיהני איך ר"ע מותיב את ר"א והוא מקבל, תמן עד שלא נכנסו לה למפרע ירשו, דאמר ר"ה בשם רשב"ג לזרעך אתן אין כתיב כאן אלא לזרעך נתתי כבר אתתי. והנה מ"ש ר' יוסי תמיהני איך ר"ע מותיב את ר"א והוא מקבל מניה, משמע שלא תמה רק על מה שר"א קבל תשובתו, ולא תמה על ר"ע שהשיב, משום דר' אליעזר לטעמו שאמר בב"ב (דף ק"ף) הלך בה לארכה ולרחבה קנה מקום הלוכו, דכתיב קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה, הרי ס"ל שאאע"ה קנה את א"י בחזקה וא"כ בודאי קנה לאלתר דאל"כ לא מהני החזקה כמ"ש התוספות בקדושין (דף סג), ע"כ תמה על ר"א ולא תמה על ר"ע דהוא יסבור כחכמים שם דהילוך לא קנה, וא"כ י"ל דר"ת סבר דר"א קבל מר"ע והודה שלא זכו בארץ עד שבאו לשם, ולכן אף שר"א מחייב בפירות ח"י שיצאו

נמ"ע

אֶתְכֶם שָׁמָּה׃ יט וְהָיָה בַּאֲכָלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ תָּרִימוּ תְרוּמָה לַיהוָה׃ כ רֵאשִׁית עֲרִסֹתֵכֶם חַלָּה תָּרִימוּ תְרוּמָה כִּתְרוּמַת גֹּרֶן כֵּן תָּרִימוּ אֹתָהּ׃ כא מֵרֵאשִׁית עֲרִסֹתֵיכֶם

בעל הטורים

(כ) חלה הגין על כ"ח כ' דברים חייבין בחלה המנת לבעים קמח חייבין: (כא) מראשית ערסותיכם. הפסוק מתחיל במ"ם ומסיים

רש"י

(כ) ראשית ערסתכם. כשתלושו כדי עריסותיכם שאתם רגילין ללוש במדבר וכמה היא (שמות י"ו) וימודו בעומר עומר לגלגלת (ושעורו מ"ג ביצים וחומש ביצה) תרימו מראשיתה כלומר קודם שתאכלו ממנה ראשית הלשו חלה אחת תרימו תרומה לשם ה': חלה. טורטי"ל בלעז: כתרומת גרן. שלא נאמר בה שעור ט ולא. כתרומת מעשר שנאמר בה שעור י אבל הכמים נתנו שעור לבעל הבית אחד מעשרים ולארבעה ולנחתום. אחד מארבעים ושמונה: (כא) מראשית עלסתיכם (שם י"ה) למה נאמר לפי שנאמר ראשית עריסותיכם שומע אני ראשונה שבעיסות כ תלמוד לומר מראשית. מקצתה

שפתי חכמים

קאי אבהמות ותעשו ראשון קאי על ההקרבה ותעשו שני קאי על הנסכים ופירוש לאחד לכל אחד ואחד ופירוש כמספרם השני על שווי מספר הבהמה לנסכים: ט פי' כי הטה אחת פוטרת הכרי לפי שנאמר סתם ראשית דגנך: י תרומת מעשר יש בו שיעור. שהוא אחת מי' שאין: כ כלומר אם היו לו י' עיסות צריך ליתן הראשונה כולה חלה ת"ל וכו' וא"ת א"כ ל"ל ראשית עריסותיכם. וי"ל דאם לא נאמר רק מראשית עריסותיכם ה"א דאם היו לו י' עיסות צריך ליתן מקצת מן הראשונה אבל האחרים פטורים לכך כתיב ראשית עריסותיכם שצריך ליתן מכל עיסה מקצת. הקשה הרא"ם מ"ש הכא דדרשינן מראשית מקצתה ולא כולה ומ"ש דגבי בכורים דדרשינן מראשית ולא כל ראשית שאין כל הפירות חייבין בבכורים אלא ז' מינים כמו שפירש הרמב"ם וכן פירש רש"י בפרשת כי תבא ולמה לא דרשינן נמי כמו הכא שאין כל הפירות שבאילן שבכרי חייבים בבכורים אלא אשכול אחד או גרגיר אחד והניח בקושיא לפירוש הרמב"ם וכן לפירוש רש"י דלקמן. וי"ל דגבי חלה יש עוד מיעוט דכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ וגו' דקשה הארץ ל"ל הא כתיב לעיל מיניה והיה בבואכם אל הארץ וגו' אלא ע"כ למדרש אתא דאינו חייב בחלה אלא משבעת א"י דהיינו ה' מיני דגן וא"כ א"יתר מראשית למדרש שאין כל העיסה חייבת אלא מקצתה משא"כ התם דאין שם יתור ודוק כ"ל:

ספרי

כג [מלחם הארץ] למה נאמר לפי שהוא אומר ראשית עריסותיכם שומע אני אף שאר פירות במשמע הרי אתה דן נאמר כאן לחם (עוני) ונאמר להלן לחם מה לחם האמור להלן חמשת המינים אף לחם האמור כאן חמשת המינים ואלו הן חטים ושעורים יכוסמין ושבולת שועל ושיפון (יצאו אורז ודוחן והפרגים והשומשמים שאין באים לידי חימוץ אלא לידי סרחון):

כד תרימו תרומה לה'. בתרומה גדולה הכתוב מדבר. או אינו אלא בתרומת חלה. כשהוא אומר חלה תרימו תרומה הרי חלה אמורה. הא מה אני מקיים תרימו תרומת ה' בתרומה גדולה הכתוב מדבר דברי ר' יאשיה:

התורה והמצוה

מזו"ל מודה שחייב בפירות חו"ל שנכנסו לא"י מכח קושית ר"ע וכמו שאמרו חבריא שר"א קבל תשובת ר"ע ור' יהודה ס"ל כר' יוסי שלא קבל תשובת ר"ע כי ר"א ס"ל דא"י מוחזקת מאבותינו, ועי' בפר"ד (דרוש ס') מה שהאריך בזה, וגרסתי כגי' הגר"א וסו"א:

כג מלחם הארץ, ממה שלא אמר מתבואת הארץ כמ"ש (יהושע ה') ויאכלו מתבואת ארץ כנען או מפרי הארץ, למד שצריך שיהיה להם דוגמת כמלה שלמד (במכלתא סי' נג ופסחים לה ומנחות ע') שדוקא מחמשת המינים שבאים לידי חימוץ:

כד תרימו תרומה לה', מ"ש שלש פעמים תרימו תרומה הם דברים מיותרים, ופי' ר' יאשיה שמ"ש פה תרימו תרומה כולל כל התרומות, ר"ל כשתאכלו מלחם הארץ תרימו תחלה תרומה גדולה קודם החלה ומדבר כשלא הפריש תרומה עד שנעשה עסה יפריש תחלה תרומה גדולה ואח"כ חלה תרימו הוא הפרשת חלה, וקמ"ל דחיוב הפרשת תרומה לא פקע ואם לא הפריש תחלה יפריש אח"כ, ור' יונתן ס"ל ג"כ שמדבר בתרומה גדולה, ובא ללמד שמ"ש ראשית דגנך תתן לו הוא חובה. והנה כדרוש הזה נמצא בפ' קרח (פסקא קיח), שפליגי ג"כ ר' יאשיה ור' יונתן ושם דריש ר' יונתן ג"כ הלמוד שהוא חובה. ונתקשה בז"א ל"ל שני למודים וגם קשה מאד איך יעלה על הדעת שמ"ש ראשית דגנך תתן לו הוא רשות, ובספרים ליתא מ"ש לפי שהוא אומר ראשית דגנך רק שבז"א הגיה כן עפ"י הילקוט. ולפ"ז נ"ל ת"ל תתנו את כל תרומת ה' והוא הפסוק בנדרש בפרשת קרח, כי במ"ש פה תרימו תרומה לה' מודה לדרשת ר' יאשיה רק שר' יונתן ק"ל למה אמר

יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן בְּמֵעַלְכוֹן לְאַרְעָא דִּי אֲנָא מַעֵיל יָתְכוֹן לְתַמָּן: יט וִיהֵי בְּמֵיכַלְכוֹן מִלַּחְמָא דְּאַרְעָא תַּפְרְשׁוּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ: כ רֵישׁ אַצְוָתְכוֹן חַלְּתָא תַּפְרְשׁוּן אַפְרָשׁוּתָא כְּמָא דִּי מַפְרְשִׁין מִן אִדְּרָא כֵּן תַּפְרְשׁוּן יָתַהּ:

ספרי

יאשיה. ר' יונתן אומר לפי שהוא אומר [ראשית דגנך תירושך ויצהרך חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות ת"ל [תרימו תרומה לה']. [התנו את כל תרומת ה' חובה ולא רשות]:

כה (כא) [מראשית עריסותיכם למה נאמר לפי שהוא אומר] והיה באכלכם מלחם הארץ שומע אני אף הקמחים במשמע ת"ל ראשית עריסותיכם משיתערם. מכאן אמרו אוכלים עראי מן העסה עד שתתגלגל בחטים ותיטמטם בשעורים, (גלגלה) [גלגלה] בחטים וטימטמה בשעורים האוכל ממנה חייב מיתה (כאן) [כיון] שנותנת מים מגבהת חלתה ובלבד שתהא שם חמשת רבעים קמח ועוד כדי שיהיה כשיעור שאין מפרישין (קמח מן הקמח) [חלה מן הקמח], איזו היא גמר מלאכתה קרימתה בתנור דברי ר"ע, ר' יוחנן בן נורי אומר עד שיתגלגל בחטים ומטמטם בשעורים. הרי שלא הפריש חלה מן העסה שומע אני שלא יפרוש מן הלחם ת"ל והיה באכלכם מלחם הארץ:

כתרומת

התורה והמצוה

שנית בפרשת קרח גבי לוים מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת ה' ושם אמר ג"כ בשם ר' יאשיה שבתרומה גדולה שכתוב מדבר ופי' שמלמד שאם הקדים הלוי ולקח המעשר אחר שנתמרח בכרי קודם שיטול הכהן תרומה גדולה מן הכרי צריך הלוי להפריש מן המעשר ההוא אחד מחמשים לתרומה גדולה כמו שפרש"י ז"ל שם, ור' יוחנן ס"ל שבזה א"צ קרא שידעינן זה מכאן שאחר שנתמרח בכרי אין פטור לתרומה גדולה אף אם אפה להם, כמו שלמד ר' יאשיה בכאן, רק שם משמע דבר חדש שמ"ש ראשית דגנך תתן לו הוא חובה, ופי' הדבר כי שם לומר וזה משפט הכהנים מאת העם ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקבה ראשית דגנך וכו' תתן לו, וס"ל לר' יוחנן כמ"ד בחולין (דף קלא) הלוי פטור מזרוע ולחיים וקבה דלוים לא נקראו עם ושם אומר שפליגי הגאי בזה, וא"כ נוכל לטעות שכן פטור הלוי מתרומה גדולה דהא כתיב וזה משפט הכהני' מאת העם ולוים לא נקרא עם לכן קמ"ל שהלוי צריך להפריש תרומה גדולה שמ"ש וזה משפט הכהנים מאת העם לא קאי רק עמ"ש ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקבה לא עמ"ש ראשית דגנך תירושך ויצהרך תתן לו, שבזה מחויבים גם הלוים. שוב ראיתי שהרמב"ן בהשגותיו על מנין המצות בשרש הי"ב הביא דברי הספרי דפה וגרים כמו שהוא בספרים ר' יונתן אומר לפי שהוא אומר ראשית דגנך תתן לו חובה או אינו אלא רשות ת"ל תרימו תרומה לה' הובה ולא רשות, ופי' שבא ללמד שהתרומה וההפרשה הם שתי מצות, שלא נאמר שדי בהרמה לבד אף שלא נתנה לכהן. לכן אמר בכאן תרימו ושם תתן לו, ועמ"ש בזה לקמן (סימן למ"ד):

כה (כא) מראשית עריסותיכם, שם להם בדרך ההרחבה נאמר על המזון בכלל, לחם לא אכל, אשר יאכל להם עד הערב (ש"א יד) והשבועה היתה בל יטעמו מאומה, ובדיוק יציין רק האפוי בתנור (הילת השחר סי' תז). וממ"ש והיה באכלכם מלחם הארץ י"ל שבא על צד ההרחבה וכולל אף הקמח לכן אמר מראשית עריסותיכם, שהוא הקמח הנגבל במים, וס"ל לר"ע שלכן תפס שם לחם מלחם הארץ ללמד שצריך שיקרום בתנור שאז נקרא לחם בדיוק כמ"ש לו (סי' קה) שאין הלחם מתקדש עד שיקרמו פניו בתנור [ועי' במשנה ו' פ"ג דחלה ובתוי"ט שם], וריב"נ דייק שעקר הוא מ"ש ראשית עריסותיכם מלמד שהחיוב הוא בשעה עסה טרם שנקרא לחם. ומ"ש והיה באכלכם מלחם הארץ מלמד שאם לא הפריש מן העסה יפריש מן הלחם, וגם י"ל כמ"ש בברייתא שהביא הרי"ף בפרק אלו עוברין עמש"ש (דף מח) אף הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה דכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ חלה תרימו ופי' הר"ן אלמא דזימנין דלא מחייב מעיסה ומחייב בתר שכי דהוה לחם והוא ע"י צירוף סל. ויש הבדל בין עיסה ועריסה ובין בצק, שעסה נקרא תיכף משנגבל במים ונתערב עמו, שמזה בא פעל ועסותם רשעים (מלאכי ג') וכן שם עסים, בא על פירות שנתמעכו. משא"כ בצק נקרא אחר שמתחלת העיסה לנפוח טרם שנעשה חמץ וגם אח"כ, שמאז ראוי לאפות כמ"ש ויאפו את הבצק עגות מצות כי לא חמץ, וממזה ורגלך לא בצקה שהבשר מתחיל לנפוח, וע"כ אמר בספרי ובמשנה א' פ"ג דחלה אוכלים עראי מן העסה עד שתגלגל בחטים וכו' שעיסה מציין העירוב, ומ"ש כיון שנותנת את המים הוא תקנת חכמים, ועכ"פ מוכח שגם בתחלת העירוב יכול להפריש חלה שנקרא עריסותיכם. ומ"ש ובלבד שתהא שם חמשת רבעים קמח ועוד יש פלוגתא בזה (פ"ק דעדיות מ"ב) אי בעינן ועוד, ועי' בתוי"ט (פ"א דחלה משנה ד) שהאריך בזה, ושעור זה ילפיק ממן שהיה עומר לגלגלת ובמכלתא בשלח על פסוק והעומר עשירית האיפה הוא אחד משבעה רבעים ועוד, עוד זה א"י כמה היא א' מחמשה ברביעית:

תִּתְּנ֥וּ לַיהוָ֛ה תְּרוּמָ֖ה לְדֹרֹתֵיכֶֽם׃ ס כב וְכִ֣י תִשְׁגּ֔וּ וְלֹ֣א

שפתי חכמים

ל ולא פר לחטאת כבשגגת כל המצות למדנו שאין שגגת עכו"ם בכלל שאר שגגות כלומר אי לאו פרשה זו היה עולה על הדעת שע"ז היה בכלל שאר שגגות שבמצות אבל מפרשה זו למדנו שאינה בכלל: מ דכתיב כעשה משמע עבירה אחת: נ דורש באגדות של דופי כגון לא היה לו למשה לכתוב אלא ואחות

רש"י

מקצתה ולא כולה: תתנו לה' תרומה. (ספרי) לפי שלא שמענו שיעור לחלה נאמר תתנו שיהא בה כדי נתינה: (כב) וכי תשגו ולא תעשו. ע"ז היתה בכלל כל המצות שהצבור מביאין עליהן פר והרי הכתוב מוציאה כאן מכללן לידון בפר לעולה ל ושעיר לחטאת: וכי תשגו וגו' (שם) בע"ז הכתוב מדבר או אינו אלא באחת מכל המצות ת"ל את כל המצות האלה מצוה אחת שהיא ככל המצות מ מה העובר על כל המצות (כריתות ז') פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים נ אף

ספרי

כ כתרומת גרן כן תרימו אותה מה תרומת גרן אחת [לאלף] אף חלה אחת [לאלף] מה תרומת גרן מדמעת ועולה באחד ומאה (אף זו אם נפלה לתוך מאה מדמעת) וחייבים בחומש אף תרומת חלה כיוצא בה דברי ר' יאשיה. [אמר לו] ר' יונתן (אומר) אתה מקישה לתרומת גרן סתומה אני אקישנו לתרומת מעשר המפורשת (אמר לו) ותנטל אחד מעשרה (אמר לו תכנס) אמר לו הרי הוא אומר כתרומת גרן כן תרימו אותה לתרומת גרן הקשתה ולא הקשתה לתרומת מעשר:

כז מראשית עריסותיכם למה נאמר לפי שהוא אומר ראשית עריסותיכם שומע אני הראשונה שבעיסות ת"ל מראשית עריסותיכם מקצתה ולא כולה

כח מראשית עריסותיכם להביא לקט שכחה ופאה שחייבים בחלה. שהיה בדין ומה שאר הפירות שחייבים במעשר פטורים מן החלה לקט שכחה ופאה שפטורים מן המעשר אינו דין שיהיו פטורים מן החלה ת"ל מראשית עריסותיכם להביא לקט שכחה ופאה שחייבים בחלה:

כט (מראשית) [ראשית] עריכותיכם (להביא) [להוציא] שאר פירות שפטורים מן החלה, שהיה בדין ומה לקט שכחה ופאה שפטורים מן המעשר חיבים בחלה שאר פירות שחיבים במעשר אינו דין שיהיו חייבים בחלה ת"ל לחם. מה לחם האמור להלן מחמשת המינים אף לחם האמור כאן מחמשת המינים:

ראשית

התורה והמצוה

כו כתרומת גרן כן תרימו אותה, ר"ל שדינה כתרומה שחטה אחת פוטרת את כל הכרי, וכשנפלה סאה של תרומה לפחות ממאה חולין מדמעת וכשנפלה לק"א סאין בטלה כמו שלמד בספרי פ' קרח במש"ש (יח כח) את חלבו את מקדשו ממנו וכמ"ש בתרומות (פרק ה') וזר האוכלה חייב מיתה וחומש, כמש"ש (פרק וא"ו), כ"ה גם בחלה, ומ"ש כתרומת גרן שאם היה אומר סתם כתרומה הייתי מקיש לתרומת מעשר שי"ל שעור א' מעשר כמו ששאל ר' יונתן. לכן אמר כתרומת גרן שהיא תרומה גדולה, והגהתי כנוסחת הגר"א:

כז מראשית עריסותיכם תתנו לה' תרומה, החלה אמר ראשית עריסותיכם ויש במשמעותה שאם לא כמה עיסות יתן העסה הראשונה כולה והשאר פטורות, לזה אמר מראשית עריסותיכם, שיתן מקצת מן הראשית ולא כולה:

כח מראשית עריסותיכם תתנו לה' תרומה, זה מיותר לגמרי שכבר אמר ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרימה, ופי' חז"ל שבא ללמד על לקט שכחה ופאה שחייבים בחלה, אף שלקט שכחה ופאה פטורים מתרומות ומעשרות כמ"ש בחלה (פ"א מ"ג), וכן פי' הכתובים, תחלה אמר והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה' שכולל גם תרומה גדולה כמ"ש (בסי' כד) ואחר התרומה גדולה ראשית עריסותיכם חלה תרימו ואמר ע"ז כתרומת גורן כן תרימו אותה שיהיה דין החלה כדין התרומה שהורמה לפניה (כנ"ל סי' כו) ועתה אמר שגם במקום שאין מרימין תרומת גרן לפני חלה כגון בלקט שכחה ופאה שפטורים מתרומות ומעשרות בכ"ז תתנו לה' תרומה ר"ל שבכ"ז חייבים בתרומת חלה:

כט מראשית עריסותיכם, כבר התבאר (בסי' כז) שמפני שאמר תחלה ראשית עריסותכם חלה תרימו שמלשון זה יש לטעות שיתן את הראשונה שבעיסות כולה. לכן הוצרך לומר שנית מראשית עריסותיכם לפרש שיתן רק מראשית ולא כל הראשית, אבל הא גופא קשיא למה כתב תחלה ראשית והוצרך לומר שנית מראשית, היה לו יכתוב תחלה מראשית ולא יצטרך לפרש שנית מראשית, ופי' חז"ל מפני שלמדנו ממ"ש והיה באכלכם מלחם הארץ שאין חייב בחלה רק מחמשת המינים (כנ"ל סי' כב) ולכן הוצרך לכתוב ראשית עריסותיכם שעור הכתוב והיה באכלכם מלחם הארץ [ר"ל ראשית עריסותיכם, [שהוא מלחם הארץ היינו מחמשת המינים] חלה תרימו, משא"כ אם יאמר תחלה מראשית יהיה שגך בפ"ע, ואין קשר עם פ"ש מלחם הארץ:

ראשית

מֵרֵישׁ אַצְוָתְכוֹן תִּתְּנוּן קֳדָם יְיָ אַפְרָשׁוּתָא לְדָרֵיכוֹן: כב וַאֲרֵי תִשְׁתְּלוּן וְלָא

ספרי

ל ראשית עריסותיכם שומע אני אף עיסת תרומה ועיסת מעשר שני במשמע ת"ל חלה תרימו תרומה את שמורם קדש והשאר חולין ולא שזה וזה קדש אבל אמרו עיסת מעשר שני בירושלים חייבת בחלה:

ל תתנו לה' תרומה למה נאמר, לפי שהוא אומר חלה תרימו תרומה אבל לא שמענו שיעור חלה [ת"ל] תתנו לה' תרומה עד שיהא בה כדי מתנה לכהן, מכאן אתה אומר שיעור חלה של בעה"ב א' מכ"ד ושל נחתום אחד ממ"ח לפי שהאיש עינו יפה והאשה עינה רעה. וכשתפחות לא תפחות ממ"ח. לכך נאמר תתנו לה' תרומה עד שיהיה בה כדי מתנה לכהן מכאןאמרו בעה"ב שעושה משתה לבניו אחד מעשרים וארבעה והאשה שהיא עושה ומוכרת בשוק א' ממ"ח, נטמאת עיסתה שוגגת או אנוסה אחד ממ"ח נטמאת (מידס) [מזידה] נוטלת א' מעשרים וארבעה שלא יהא חוטא נשכר. רשב"י אומר אפי' לא עלה אלא אחד מששים יצא ובלבד שלא יתכוין:

התורה והמצוה

ל ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה, הרמת התרומה מציין שמריס הקדש מן החול, או הקדש התמור מן הקדש הקל בזה יריס אותו למעלה ולהרמת רלא, וזה מציין שמריס החלה מן עסת חולין והיא תוקדש, ומזה מבואר שעסה של תרומה אינה חייבת, ובעסת מעשר שני פליגי ר"מ וחכמים (בסוכה דף לה ופסחים דף לז) וחכמים ס"ל דמעשר שני ממון הדיוט הוא ועז"ה אבל אמרו ר"ל אמרו חכמים ומבואר בסנהדרין (דף קיב), שמעשר שני חוץ לירושלים לכ"ע אינו חייב בחלה עיי"ש, ועל זה אמר מעשר שני בירושלים חייבת:

ל תתנו לה' תרומה, והחלה אמר תרימו תרומה, והדבר מבואר עפ"י מה שכתבו בשו"ת נוב"י מהד"ת (סי' ר"א) שהמצוה של הפרשת חלה הגם שהיא מצוה א' יש בה שני ענינים, [א] להפקיע איסור טבל מן העסה שאחר שהפרים החלה העסה מותרת באכילה אף שיחזיק בעל העסה את החלה לעצמו ולא יתנה לכהן אין כאן רק גזל השבט והעסה הותרה באכילה, והענין השני שמצוה שיתן החלה לכהן, ושני הענינים האלה חלוקים זה מזה שלפטור את העסה אין לו שעור כלל מן התורה וכתרומה שחטה אחת פוטרת כל הכרי וכמ"ש למעלה (סי' כ"ו) מה תרומת גורן אחד לאלף אף חלה, אמנם כדי לקיים מצות נתינה לכהן זה י"ל שעור דכיון דכתיב תתנו צריך שיהא בו כדי נתינה, וכשהפריש רק חטה אחת קיים מצות תרומה ולא קיים מצות נתינה והוא מעוות לא יוכל לתקן כי כבר יצא העסה מתורת טבל. וא"א עוד להוסיף על התרומה, וכן כתב הריטב"א (סוף פ' האיש מקדש) לענין תרומה דאף שחטה אחת פוטרת כל הכרי מ"מ אין מקיים בזה מצות נתינה לכהן עד שיוסיף עליו כדי שעור נתינה, ועי' בספר המצות להרמב"ם בשרש השנים עשר פליגי בזה הרמב"ם והרמב"ן אם מצות הפרשה ומצות נתינה לכהן נחשבים לשתי מצות או למצוה אחת, אולם בענין זה לקיים מצות נתינה לכהן יש דאורייתא ודרבנן שמדאו' אם נתן אחד מכ"ד או א' ממ"ח במשרון קיים מצות נתינה אפי' אם הוא עסה של ששים עשרון, דהא כבר יש בשעור זה כדי נתינה, אבל חכמים תקנו שיתן א' מכ"ד או א' ממ"ח לפי גודל העסה, ואם העסה גדולה כ"ד עשרונות צריך ליתן עשרון שלם, והגאון הא' האריך בזה מאד ובכל דבר זה מכל לדדיו, ולפ"ז אין סתירה בין מ"ש בספרי בסי' כ"ו שמ"ש כתרומת גרן כן תרימו אותה היינו שדינה כתרומה שנותן א' מאלף ופה אמר תתנו לה' שיהא בו כדי נתינה ומשמע שהוא ג"כ דאו', כי בכאן מיירי לענין לקיים מצות נתינה לכהן, ובזה יתכונו הכתובים יחדו ראשית עריסותיכם תרימו תרומה שאינו מדבר בנתינת כהן רק מהרמת התרומה להוציא העסה מידי טבל עז"א כתרומת גרן כן תרימו אותה דהיינו א' לאלף כתרומה שחטה אחת פוטרת כל הכרי, והוסיף לאמר מראשית עריסותיכם תתנו לה' תרומה ר"ל שהגם שלענין שיקרא הרמה ויחול עליו שם תרומה לפטור את העסה די בכ"ש [וז"ש בספרי אבל לא שמענו שעור חלה ר"ל לענין זה אין שעור] בכ"ז מראשית עריסותיכם תתנו לה' תרומה מצוה שתתנו [שנתינה י"ל שעור] שיהא בה כדי מתנה לכהן, ובזכי יש לפרש ג"כ מ"ש תחלה לראשית ואח"כ מראשית כי יצויר גם להפך שרצה לעשות כל העסה חלה תון מדבר מועט שאז חל על הכל שם חלה ובכ"ז א"צ ליתן לכהן רק השעור הראוי מאותה עסה והיותר ימכר לכהן, ולכן אמר תחלה ראשית עריסותיכם תרימו שמציין שמריס כל העסה אם רק השיריס נכריס, ובכ"ז א"צ לתת הכל לכהן רק מראשית תתנו ולא כל ראשית. והנה גי' הספריס לפי שהאיש עינו יפה, הגיה בז"א עפ"י הילקוט א"ר יהודה מ"מ אמרו חלה של בעה"ב א' מכ"ד ושל בעה"ב א' ממ"ח לפי שהאיש עינו יפה וכו', והגר"א גריס ושל נחתום א' ממ"ח לפי שבעה"ב עיסתו מעוטה ואין בה כדי מתנה לכהן נחתום עיסתו מרובה ויש בה כדי מתנה לכהן, ר"א לא מסני זה אלא בעה"ב עינו יפה בעיסתו ונחתום עינו רעה בעיסתו וכשיפחות לא יפחות ממ"ח מכאן אמרו בעה"ב שעושה משתה וכו' והיא גי' נכונה עפ"י הירושלמי (פ"ג דחלה מ"ז) ועי' בשו"ת טב"י הנ"ל מ"ש בזה:

תַּעֲשׂוּ אֵת כָּל־הַמִּצְוֺת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה׃ כג אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֲלֵיכֶם בְּיַד־מֹשֶׁה מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וָהָלְאָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃ כד וְהָיָה אִם

שפתי חכמים

ואחות לוטן תמנע: ם כדכתיב אשר דבר ה' אל משה וכתיב את כל אשר צוה ה' את משה דמשמע של"ה ע"י משה וכתיב אשר דבר ה' דמשמע שהי' בדבור של הקב"ה כלומר ששמעו ישראל מפיו כשדבר למשה איזה מצוה שהיתה בדבור של הקב"ה והיתה גם על ידי משה בכ"מ כגון לא תשתחוה לאל אחר שלא שמעו אלא מפי משה הוי אומר זו דאנכי ולא יהיה לך

רש"י

מצוה זו פורק בה עול ומפר ברית ומגלה פנים ואיזו זו ע"א: אשר דבר ה' אל משה. (הוריות ח') אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה ם שמענום (תהלים ס"ב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי: (כג) את כל אשר צוה וגו'. (ספרי) מגיד שכל המודה בע"א ככופר בכל התורה כולה ובכל מה שנתנבאו הנביאים שנאמר למן היום אשר צוה ה' והלאה: (כד) אם מעיני העדה נעשתה לשגגה. אם מפי עיני העדה נעשתה עבירה

זו

ספרי

לא לדורותיכם. להביא את עיסת שביעית שהיא חייבת בחלה. שהיה בדין ומה שאר פירות שחייבים במעשר פטורים מן החלה עיסת שביעית שפטורה מן המעשר אינו דין שתהא פטורה מן החלה. והרי לקט שכחה ופאה יוכיחו שפטורים מן המעשר וחייבים בחלה והן יוכיחו לעיסת שביעית שאף על פי שפטורה מן המעשר שתהא חייבת בחלה. לא אם אמרת בלקט שכחה ופאה שמינם חייבת במעשרות לפיכך חייבים בחלה תאמר בעיסת שביעית שמינם פטורים מן המעשרות לפיכך תהיה פטורה מן החלה. תלמוד לומר לדורותיכם להביא את עיסת שביעית שתהא חייבת בחלה. מכאן אמרו האוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה חייב מיתה:

לב (כב) וכי תשגו ולא תעשו ע"ג היתה בכלל כל המצות שהצבור מביאים עליה פר והרי הכתוב מוציאה מכללה להחמיר עליה (ולדון בקבועה) שיהיה צבור מביאים עליה פר לעולה ושעיר לחטאת לכך נאמרה פרשה זו:

לג וכי תשגו ולא תעשו [את כל המצות האלה] בע"ג הכתוב מדבר, אתה אומר בע"ג או אינו אלא (באחת מכל) [בכל] מצות האמורות בתורה, ת"ל והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה יחד הכתוב מצוה (זו) [אחת] בפ"ע ואיזו זו ע"ג. אתה אומר ע"ג או אינו אלא אחת מכל מצות האמורות בתורה ת"ל וכי תשגו ולא תעשו [את כל המצות] באו כל המצות ללמד על מצוה אחת מה העובר על

על

התורה והמצוה

לא לדורותיכם, כבר באַרתי בפ' אמור (סי' ס"ו) מטעם הרשב"ם בב"ב (דף ק"כ) שכל מצות הסתומות בתורה ידעינן שנוהג לדורות, ושם באַרתי טעם לכ"מ שכתבה תורה לדורותיכם ופה מפרשי שמלמד שאין לו הפסק בזמן בשנת השמטה ומובא בבכורות (דף י"ב) וכן למד במנחות (דף פ"ד) מטעם זה שעומר בא בשביעית:

לב (כב) וכי תשגו, פרשה זו באה לבאַר דיני החטאת הנזכר בפ' ויקרא על חטא שחטאו הצבור והכהן משיח והנשיא והיחיד ביתר מצות שהצבור מביאין פר וכן כהן משיח, והנשיא שעיר, והיחיד כשבה או שעירה, ועולא פ' זו י"ל שכן הדין גם בשגגת עכו"ם לכן אמר פה שבשגגת עכו"ם הצבור מביאים פר לעולה ושעיר להטאת, והמשיח והנשיא והיחיד יביאו שעירה:

לג וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה, שמחיות הלשון משמע שאומר שאם לא קיימו שום מצוה ופרקו עול כל המצות מעליהם אז מחויבים בקרבן זה, אך ממ"ש והיה אם מעיני העדה נעשתה משמע שמדבר בשעשו איזה דבר, לא בשלא עשו, וכן לשון נעשתה לשון יחיד מדבר במצוה א', ואיך אמר את כל המצות, וע"כ קבלו חז"ל שמדבר במי שעבר ע' מצוה אחת שהוא עובר בזה על כל המצות, וזה ימצא רק בעובד ע"ג, והוא כי לא יעיר ישמע האדם מצות מצוה רק אם מאמין שה' משגיח על בני האדם ונתגלה לנביאיו לצוות ולהזהיר על מעשיהם, אבל אם יכחיש ההשגחה והנבואה תורה מן השמים לא יעיר שיעשה שום מצוה מפני צוו ה', וגם אם לא עבר שום עבירה אינו מפני אזהרת ה', וא"כ אם עובד עו"ג שאז כופר בהשגחה וכ"ש שכופר במצות ה" ואזהרותיו ממילא אינו חושש לכל המצות הגם שלא עבר עליהם בפועל, כי הקוצץ את השורש כורת את הענפים ג"כ, לז"א שכמו שהעובר על כל המצות פורק עול ומפר

ברית

תַעְבְּדוּן יָת כָּל פִּקּוּדַיָּא הָאִלֵּין דִּי מַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה: כג יָת כָּל דִּי פַקִּיד יְיָ לְוָתְכוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה מִן יוֹמָא דִּי פַקִּיד יְיָ וּלְהָלָא לְדָרֵיכוֹן: כד וִיהֵי אִם מֵעֵינֵי

ספרי

על כל המצות פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים בתורה [אף מצוה אחת שעובר עליה פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים בתורה ואיזה זה ע"ג שפורק עול ומפר ברית] (אף ששבר על מצוה אחת פורק עול ומפר ברית) ומגלה פנים בתורה שנאמר (דברים יז) לעבור בריתו ואין ברית אלא תורה שנאמר אלה דברי הברית. רבי אומר נאמר כאן כל ונאמר להלן כל מה כל האמור להלן בע"ג הכתוב מדבר אף כל האמור כאן בע"ג הכתוב מדבר; אשר דבר ה' אל משה מנין אתה אומר שכל המודה בע"ג כופר בעשרת הדברות ת"ל אשר דבר ה' אל משה ולהלן הוא אומר וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר אחת דבר אלהים (תהלים סב) הלא כה דברי כאש נאם ה' (ירמיה כג), מנין אף במה שנצטוה משה שנאמר את כל אשר צוה ה' אליכם ביד משה מנין אף במה שנצטוו (נביאים) [אבות] ת"ל למן היום אשר צוה ה'. ומהיכן התחיל הקב"ה לצוות מאדם שנאמר ויצו ה' אלהים על האדם, ומנין אף במה שנצטוו הנביאים שנאמר והלאה לדורותיכם, מגיד הכתוב שכל המודה בע"ג כופר בעשרת הדברות ובמה שנצטוה

התורה והמצוה

ברית ומגלה פנים כן העובד עו"ג כי שניהם שוים שזה עבר בפועל וזה מוכן לעבור בפועל מצד שמכחיש את היסוד אשר כל המצות נשענים עליו ותלוים בו:

ולהבין מ"ש רבי נאמר כאן כל ונאמר להלן כל, צריך להשוות דבריו עם מה שהביאו בהוריות (דף ח') בשם דבי רבי, וז"ל דבי רבי תנא אמר קרא אשר דבר ה' אל משה וכתיב אשר צוה ה' אליכם ביד משה איזהו מצוה שהוא בדבורו של הקב"ה וצוה ע"י משה זו ע"ג, דתנא דבי ר' ישמעאל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, ר"ל שכבר באמרתי (ע' סי' א', ושם סי' א') שיש הבדל בין הדבור ובין הצווי, שהמצוה מכריח את המצווה לשמוע פקודתו, והמדבר הוא בלא הכרח, המלך מצוה, והמוכיח מדבר, הצווי לא תעיר רק אם נקבע בלב המצווה שי"ל איזה הכרח או חיוב לקבל הצווי, מפני המורא או הכבוד או התועלת, וכשיבא איש מוכיח להוכיח לו בראיות מן השכל שראוי הוא לעשות כן זה נקרא מדבר לא מצוה, כי לא תתחיל הצווי טרם יעיר בלבו ההכרח ע"י הדבור וההוכחה וראיות השכל. והנה שני דברות הראשונות אנכי ולא יהיה לך היו בבחינת דבור לא בבחינת צווי, כי בהם באר להם ההכרח שבעבורו יתקשרו לקיים מצותיו, שזה ע"י שברר להם שיש מצוי ראשון ממציא כל נמצא משגיח וגומל ושהוא אלוה לבדו ואין זולתו ובידו להעניש ולגמול ואין מעכב בידו, ואחר שבירר להם הפנות האלה שכ"ז נקרא דבור כמ"ש וידבר אלהים את כל הדברים האלה אז החל לצוות, וכמ"ש במכלתא קבלו מלכותי ואח"כ קבלו גזרותי, ומה שצוה על ע"ג מכאן ואילך נקרא צווי, כי כבר ידעו שמוכרחים לשמוע פקודתו, וז"ש את כל אשר דבר ה' אל משה, אשר צוה ה' אליכם ביד משה, וז"ש איזהו מצוה שהוא בדבורו של הקב"ה וצוה ע"י משה, וכאשר תעיין על סדר הכתובים מן פ' ואתחנן עד פ' ראה תראה כי כל הפרשיות שבאו ממ"ת ואילך מדברים מן אזהרת ע"ג, שאחר שאמר (דברים ה) ענין מתן תורה אמר (שם ו') שמע ישראל, שצוה על אמונת האחדות וצוה בל ישכחו את ה' (י' י"ג) ושלא ילכו אחרי אלהים אחרים (יג טז) ושלא ינסו את ה' (טז כה) ושיתרחקו מן עממים ומזבחותם תתוצון (ז' א' ה' י"ב) ולא תעבד את אלהיהם (יב טז) וכן חזר ושנה והזהיר על ע"ג עד פ' ראה ובתוך דבריו אמר (ו' כה) וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת, ושם (ח א') כל המצוה הזאת וכו' תשמרון לעשות, ושם (יא כב) כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת, שמבואר שהוא על ע"ג שעליה צוה בכל פרשיות אלה, וז"ש רבי אומר נאמר כאן כל ונאמר להלן כל, ר"ל כל המצוה, אשר דבר שכופר בעשרת הדברות, מנין אף במה שנצטוה וכו' ומובן בהנ"ל, ולפ"ז פי' הכתובים אם תשגו ולא תעשו המצוה הידועה שהיא שרש לכל המצות שתחלה דבר אותה אל משה בעשרת הדברות בבחינת דבור ואח"כ צוה בבחינת צווי וכן קדמה צווי זו מן היום אשר צוה ה' בפעם ראשון לאדם הראשון כמ"ש ויצו ה' אלהים על האדם על עכו"ם וכן והלאה ר"ל שמצוה זו שצוה על ע"ג נשארה קיימת לעולם, וכן לדורותיכם שהם מצות הנביאים בכל דור ודור, וז"ש בהוריות שם דבי ר"י תנא למן היום אשר צוה ה' והלאה איזהו מצוה שנאמרה בתחלה זו ע"ג, ר"ל שמצוה זו נשארה קיימת להלאה, וע"ז מקשה בגמ' והאמר מר עשר מצות נצטוו ישראל במרה, ר"ל שמקשה עמ"ש שמ"ש והלאה היינו שמצוה שצוה לאדם ולנח קיימת גם הלאה, והא עשר מצות נצטוו במרה ובתוכם ז' מצות בני נח מבואר שמצות ב"נ לא נאמרו לישראל שא"כ למה הוצרך לאמרם במרה, ונזה תבין מ"ש בקדושין (דף כט) וימל אברהם וגו' כאשר צוה אותו אלהים, לדורות מנין, תנא דבי

רבי

מֵעֵינֵי הָעֵדָה נֶעֶשְׂתָה לִשְׁגָגָה וְעָשׂוּ כָל־הָעֵדָה פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד לְעֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה וּמִנְחָתוֹ וְנִסְכּוֹ כַּמִּשְׁפָּט וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּת: כה וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִסְלַח לָהֶם כִּי־שְׁגָגָה הִוא וְהֵם הֵבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם אִשֶּׁה לַיהוָה וְחַטָּאתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־

ט חסר אל"ף

רש"י

ע על ידי שוגג כגון שטעו והורו על אחת מן העבודות ע שהיא מותרת לעבוד ע"א בכך: לחטת. (הוריות י"ג זבחים צ') חסר א' שאינו כשאר חטאות שכל חטאות שבתורה הבאות עם עולה החטאת קודמת לעולה שנאמר (ויקרא ה') ואת השני יעשה עולה וזו עולה קודמת לחטאת: (כה) הביאו את קרבנם אשה לה'. (ספרי יבמות ס') זה האמור בפרשה הוא פר העולה: וחטאתם. זה השעיר:

חטאת

שפתי חכמים

ע מפי וכו': ע מדכתיב בפ' ויקרא ונעלם דבר משמע דבר ולא כל הגוף שידעו שאסור לעבוד ע"א רק שלא ידעו שאסור עבודה זו. או ילפינן דבר דבר מכי יפלא ממך וגו' שמשמעו ולא כל הגוף: פ שלא תפרש שקרא הביאו את קרבנם זה עולה וחטאת וכא דכתיב וחטאתם הוא פר החטאת האמור בויקרא ובא הכא הכתוב לומר שחוץ מפר העולה ושעיר לחטאת האמורים בפ' זו מביאים עוד את פר החטאת כנאמר בויקרא לכן פי' זהו פר העולה שנאמר בו אשה לה' לאפוקי חטאת פ שנאמר אשה לה':

ספרי

משה ובמה שנצטוו האבות ובמה שנצטוו הנביאים, וכל הכופר בעכו"ם מודה בכל התורה כולה:

(כד) והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה יחד הכתוב מצוה זו (אמורה) בפ"ע ואיזו זו עכו"ם: לד ועשו כל העדה פר בן בקר [אחד] למה נאמר, שהיה בדין ומה אם במקום שאין הצבור מביאים פר לעולה מביא פר לחטאת כאן שהצבור מביא פר לעולה אינו דין שמביא פר לחטאת ת"ל ועשו כל העדה פר [בן בקר אחד] ומנחתו ונסכו. לעולה או אף לחטאת ת"ל כמשפט כסדר האמור: ושעיר עזים אחד למה נאמר, שהיה בדין ומה אם במקום שאין הצבור מביא פר לעולה מביא ב' שעירים לחטאת כאן שהצבור מביא פר לעולה אינו דין שיביא ב' שעירים לחטאת ת"ל ושעיר עזים אחד לחטאת:

לה (כה) וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל מנין אתה אומר שאם עכב אחד מן השבטים ולא הביא שהיה מעכב את הכפרה ת"ל וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל ונסלח להם. שומע אני בין שוגג בין מזיד ת"ל כי שגגה היא. ר' אליעזר

התורה והמצוה

ר' ישמעאל אומר שנאמר למן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם, ותמאו המפ' הא הלמוד שכ"מ שנאמר צוי סוא לדורות למד לה בספרי שלא (סי' ה') משלוח שמחים וגרות, אך כונתו שממ"ש אשר צוה ה' והלאה מבואר שצוי של האבות קיים להלאה לדורות וה"ס מצות מילה שנצטוה בה אברהם קיים לדורות, ור' ישמעאל שם כשטת תנא דבי ר"י בהוריות:

לד פר בן בקר אחד ושעיר עזים אחד, כבר התבאר בתורת אור מצורע (סי' י"ז) שכ"מ שבא שם יחיד א"ל לומר מספר אחד, שמדע בעצמו שהוא אחד, וכ"מ שכתוב כבש אחד איל אחד וכדומה הרצו ח"ל שהיה מקום טעות מן הסברא שיהי' יותר מאחד, לכן פי' פה שיש ג"כ לטעות שיביא שני פרים אחד לעולה ואחד לחטאת, וכן שיביא שני שעירים, לכן אמר פר אחד שעיר אחד, ומ"ש ומנחתו ונסכו כמשפט, בל נטעה שיביאו נסכים גם על החטאת כמו בחטאת מצורע שטעון נסכים לכן אמר כמשפט ר"ל כסדר האמור בנסכים שכל שאינו בא בנדר ונדבה אין טעון נסכים כמ"ש לפלא נדר או לנדבה:

לה (כה) וכפר הכהן על כל עדת, מבואר שצריך שיתכפרו כולם ואם חטאו כולם שצריכים להביא י"ב פרים (למ"ד צבור מביאים) ושבט א' לא הביא לא נגמרה הכפרה, ומ"ש כי שגגה היא, בא להוציא אם חטאו בזדון, ופי' ר' אליעזר מפני שממ"ש והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה שמדבר גם סב"ד שהורו בשגגה כמו שהתבאר במס' הוריות, וי"ל שרק הב"ד צריכים להיות שוגגים אבל הצבור גם

שם

בנִשְׁתָּא אִתְעֲבִידַת לְשָׁלוּ וְיַעְבְּדוּן כָּל כְּנִשְׁתָּא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי חַד לַעֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ וּמִנְחָתֵיהּ וְנִסְכֵּיהּ כִּדְחָזֵי וּצְפִיר בַּר עִזֵּי חַד לְחַטָּאתָא: כה וִיכַפַּר כַּהֲנָא עַל כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִשְׁתְּבֵק לְהוֹן אֲרֵי שָׁלוּתָא הִיא וְאִנּוּן אַיְתִיאוּ יָת קֻרְבַּנְהוֹן קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ וְחוֹבַתְהוֹן קֳדָם יְיָ עַל שָׁלוּתְהוֹן:

ספרי

אומר [שלא תאמר] בא הכתוב לעשות זדון הצבור כשגגה ת"ל כי שגגה היא. רבי אומר (מנין) [עדיין] אתה אומר שאם היו מקצת הצבור שוגגים ומקצת מזידים שיהיו לפניו כשגגה ת"ל כי (שגגה היא) [לכל העם בשגגה]: לן והם הביאו את קרבנם אשה לה' ר' יאשיה אומר שבט שעשה על הוראת בית דינו ועשו שאר שבטים מנין שיהיו מביאים על ידיו ת"ל והם הביאו את קרבנם אשה לה', ר' יונתן אומר אין לי אלא שבט שעשה על הוראת ב"ד אותו השבט חייב שהוא לבדו מביא, עשה על הוראת ב"ד הגדול מנין ששאר שבטים מביאים על ידו שנאמר והם הביאו את קרבנם אשה לה', ר' יהודה אומר שבט שעשה על הוראת בית דינו אותו שבט חייב ושאר כל השבטים פטורים, עשה על הוראת ב"ד הגדול אותו שבט מביא פר ושאר כל השבטים מביאים על ידו ומה הב מביאים על ידו שנים עשר פרים. רשב"י אומר פר אחד לב"ד, בד"א בשאר מצות אבל בע"ג מתחייב פר ומתחייב שעיר פר לעולה ושעיר לחטאת לכך נאמר פרשה זו, רוב השבט ככל השבט, רוב הצבור ככל הצבור: לז והם הביאו את קרבנם אשה לה' זו עולה, וחטאתם זו חטאת, על שגגתם זו [פר העלם דבר של צבור] חטאתם כשגגתם מה שגגתם בכל המעשים אף חטאתם בכל המעשים:

ונסלח

התורה והמצוה

אם הם מזידים חייבים, לכן אמר כי שגגה היא, ובזה עדיין י"ל שדי אם מקצתם שוגגים, ע"ז אמר רבי שלכן אמר שנית כי לכל העם בשגגה, שצריך שיהיה שגגה מרוב הצבור וזה כמ"ש בהוריות (דף ו' ע"ב) דאי כתב מעיני העדה נעשתה לשגגה ה"א אפי' מיעוטא, להכי כתב כי לכל העם בשגגה, [וגוסחת הגר"א ת"ל כי שגגה היא לכי שנאמר אם מעיני העדה נעשתה לשגגה שומעני שהוראת ב"ד בשגגה ולא בזדון אבל עשיית צבור זדון כשגגה ת"ל בני ישראל כי שגגה היא, מקצת מזידין יכול יהיו בשגגה ת"ל על כל עדת ב"י כי שגגה היא]:

לן ר' יאשיה סובר שאם עשו כל השבטים עפ"י הוראת בית דינו של שבט אחד כלם חייבים, י"ל שלמד זה דפה לא כתיב עדת ישראל שלמד מזה בספרא ויקרא (סי' רמ"א) העדה המיוחדת שהוא ב"ד הגדול, רק כתיב מעיני העדה נעשתה משמע אפי' ב"ד של שבט אחד. ור' יונתן ס"ל שעל הוראת ב"ד של שבט אחד רק אותו שבט חייב לא יתר השבטים אף שעשו ג"כ עפ"י הוראה זו, ואם עשה שבט אחד עפ"י הוראת ב"ד הגדול גורר כל השבטים, וכן ס"ל לר' יהודה רק שר"י מוסיף שהשבטים מביאים י"ב פרים, ובהוריות פליגי בזה ר"מ ור"י ור"ש, לר' מאיר ב"ד מביאים פר אחד לכל, ולר' יהודה צבור מביאים י"ב פרים, ולר"ש שניהם מביאים ב"ד וצבור, וע"כ אמר ר"ש פר אחד לב"ד ר"ל חוץ מן י"ב פרים של שבטים, והגר"א מחק דברי ר' יאשי' ור' יונתן וגרס תחתיהם דברי ר"מ ור' יהודה כמו שהוא בגמ', ובגוף פלוגתתן כבר דברתי בארך כפי' הספרא (ויקרא סי' רמ"ח), ומה שליינו פלוגתתן עמ"ש והם הביאו את קרבנם ר"ל ובזה פליגי על מה רומז במלה והם שכ"א מפרש כשטתיה:

לז והם הביאו את קרבנם אשה לה' וחטאתם על שגגתם, ר"ל כי בשגגת עכו"ם מביא פר לעולה שכולו כליל לאשים שעז"א את קרבנם אשה לה'. והשעיר בא לחטאת, וקיי"ל דבכ"מ חטאת קודם לעולה ובעכו"ם עולה קודם לחטאת כמ"ש בזבחים (דף נ' ע"ב), וכתבתי הטעם בארצות החיים (סי' א"ף ס"ק וא"ו) משום דתמיד חטאת קודם לעולה דריצה הפרקליט נכנס דורון אחריו, אע"ג דגם עולה מכפרת אעשה ועל המחשבה, הנה על העשה נמחל לו תחלה ע"י התשובה כמ"ש בזבחים (דף ז') ועל המחשבה אין עונשים, אבל בהעא ע"ג שעונשים גם על המחשבה גם העולה באה לכפר ולזה עולה קודמת. והנה החטאת אינה מכפרת רק על השוגג אבל העולה מכפרת על המחשבה שהוא ענין מזיד, ועז"א וחטאתם על שגגתם, כי העולה בא על המזיד ר"ל על המחשבה שאינו מעניש עליה רק בעכו"ם אבל חטאתם בא על שגגתם נס ביתר מצות, וז"ש בזבחים (דף ח"א) על שגגתם זו שעירי עכו"ם, אולם למה אמר זה פי' שבא ללמד שחטאת שבא על השגגות דומות, ולכן לגם.ב בשעירי עכו"ם כמו בפר העלם דבר לענין הקטרת אימורין ויהר דברים וכו'

שגגתם: כו ונסלח לכל־עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם כי לכל־העם בשגגה: ס שביעי כז ואם־נפש אחת תחטא בשגגה והקריבה עז בת־שנתה לחטאת: כח וכפר הכהן על־הנפש השגגת בחטאה בשגגה לפני יהוה לכפר עליו ונסלח לו: כט האזרח בבני ישראל ולגר הגר

שפתי חכמים

אינו אשם לפ' רק עולה הוא אשה לה': צ דוי"ו ואם נפש מוסיף על ענין ראשון שבע"א הוא מדבר: ק פי' גם זו ראיה שפרשה זו מיירי בשגגת ע"א דהא קרבן שגגת יחיד בפרשת ויקרא

רש"י

(כז) תחטא בשגגה. צ בע"א: עז בת שנתה. שאר עבירות יחיד מביא כשבה או שעירה ק וכאן קבע לה שעירה

ספרי

לח (כו) ונסלח אין לי אלא אנשים נשים מנין ת"ל ונסלח לכל עדת בני ישראל (בשגגה) ולגר הגר בתוכם לפי שמעשה בישראל צריך להביא את הגרים:

לט כי לכל העם בשגגה להוציא את המשיח, שהיה בדין הואיל והצבור מביא (קרבן) [פר] על המצות (מביא קרבן על עכו"ס) ומשיח מביא (קרבן) [פר] על כל המצות (ומביא קרבן על עכו"ס) אם למדתי לצבור כשם שמביאים פר על כל המצות [כך מביא פר על עכו"ם] אף משיח שמביא פר על כל המצות יביא פר על עכו"ם, ועוד ק"ו ומה אם במקום שאין הצבור מביא פר משיח מביא פר כאן שהצבור מביאים פר אינו דין שמשיח מביא פר ת"ל כי לכל העם בשגגה להוציא את המשיח:

מ (כז) ואם נפש אחת תחטא בשגגה, ע"ז היתה בכלל כל המצות שהיחיד מביא עליהם כשבה או שעירה נשיא שעיר משיח וב"ד מביאים פר, הרי הכתוב מוציאן מכללן (להחמיר עליהם ולידון בקבועה) שיהיו יחיד נשיא ומשיח מביאים עליהם עז בת שנתה לחטאת לכך נאמרה פרשה זו:

מא [נפש אחת תחטא] בע"ז הכתוב מדבר

התורה והמצוה

ועי' בזבחים שם, ועי' בספרא ויקרא (סי' ר"ל) למד לה ממ"ש ואת חלב פר החטאת שגבי כהן משיח עיי"ש ובסי' רנ"ג, והכמ"ל:

לח (כו) ונסלח לכל עדת בני ישראל, כבר התבאר ויקרא (סי' א') שכ"מ שכתוב בני ישראל צריך ריבוי על נשים שי"ל שבא בדיוק בנים לא בנות, וכן בא בדיוק בני ישראל ולא גרים, והתבאר אצלי דכ"מ שמפורש שגם גרים בכלל ידעינן שגם נשים בכלל, שכמו שלא בא שם בני ישראל בדיוק לענין גרים כן לא בא בדיוק לענין נשים, ועז"א נשים מנין ת"ל ונסלח ולגר הגר, ר"ל וה"ה נשים, ומ"ש לפי שמעשה בישראל צריך להביא גרים כהתבאר בארך ויקרא (סי' קנ"א):

לט כי לכל העם בשגגה, הנה בחטאת עכו"ס לא כתבה תורה הבדל הקרבנות רק בין צבור ליחיד, לא בין יחיד ליחיד כמו בחטאת הבא על כל המצות שיש הבדל בין משיח ונשיא ואחד מן העם, ובכ"ז הייתי דן מצד הסברא שהמשיח שמביא פר על יתר מצות יביא פר עולה גם על עכו"ס, בפרט שיפה כחו לענין הבאת פר מן הצבור שמביא פר ביוהכ"פ. לכן אמר שקרבן הנזכר פה הוא רק אם לכל העם בשגגה דהיינו שגגת צבור לא שגגת יחיד אף שהוא כהן משיח:

מ (כז) ואם נפש אחת תחטא, בחטאת הבא על כל המצות אמר (ויקרא ד' כז) ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ, שהוסיף תנאי מעם הארץ להוציא משיח ונשיא שקרבנם חלוק מחטאת יחיד (כמ"ש בספרא ויקרא סי' ר"פ) ופה לא אמר זה כי גם המשיח והנשיא דינם כיחיד להביא חטאת קבוע עז בת שנתה, והגר"א מוחק מלות להחמיר עליהם ולידון בקבוע. ויש לקיים הגי' שר"ל שהוא קבוע רק עז לא כבש כיחיד שמביא שעירה או כשבה, שכן אמר בספרא ויקרא (סי' רפג) לא א"א בחטאת עכו"ס שהיא קבועה:

מא ואם נפש אחת תחטא, מדבר ג"כ בחטאת עכו"ס שנלמד מן הענין את ה' הוא מגדף לנו"ד דמגדף עובד ע"ג, וכן נלמד מן מה שהוציא צבור מכלל דיני החטאת שנאמרה בסדר ויקרא שמפרש שהיא בעבודת כו"ס כן מ"ש ואם נפש אחת תחטא היינו בעבודת כו"ס׳

וישתבק לכל כנשתא דבני ישראל ולגיורא דיתגיר ביניהון ארי לכל עמא בשלותא: כז ואם אנש חד יחוב בשלו ויקרב עזא בת שתא לחטאתא: כח ויכפר כהנא על אנש דאשתלי במחבה בשלו קדם יי לכפרא עלוהי וישתבק לה: כט יציבא בבני ישראל ולגיורא דיתגיר ביניהון אוריתא חדא

ספרי

[מדבר]. אתה אומר בע"ז הכתוב [מדבר] או אינו [אלא] באחת מכל מצות האמורות בתורה אמרת במה ענין מדבר בע"ז. ר' יצחק אומר בע"ז הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא באחת מכל מצות האמורות בתורה. הרי אתה דן צבור בכלל היה והוציא הכתוב מכלל ושינה את קרבנותיו ויחיד היה בכלל והוציא הכתוב מכלל ושינה את קרבנותיו מה להלן בע"ז הכתוב מדבר אף כאן בע"ז הכתוב מדבר: **מב** ואם נפש אחת תחטא בשגגה להוציא את המזידה: **מג** והקריבה עז בת שנתה. זה בנין אב כל מקום שנאמר עז צריך שתהיה בת שנתה: **מד** (כח) וכפר הכהן על הנפש השוגגת, חטאים שבידו הם גרמו לו שיבוא לידי חטאת, בחטאה בשגגה להוציא את דקדוקי עבודת כוכבים, שהיה בדין ומה אם מצות קלות הרי הוא חייב על דקדוקיהם עבודת כוכבים חמורה אינו דין שיהיה חייב בדקדוקיהן ת"ל בחטאה בשגגה להוציא את דקדוקי עכו"ם: **מה** לכפר עליו. להוציא את הספק, שהיה בדין ומה אם מצות קלות הרי הוא חייב על ספיקן עכו"ם חמורה אינו דין שיהא חייב על ספיקן ת"ל לכפר להוציא את הספק, ונסלח לו סליחה גמורה ככל סליחות שבתורה צבור ומשיח אין מביאים אשם תלוי:

מה (כט) האזרח בבני ישראל למה נאמר לפי שהוא אומר כל האזרח בישראל

התורה והמצוה

מב תחטא בשגגה. לפי"ז אם חטא במזיד ולא התרו בו שאין ללמדו מאחר מצות שיש לטעות שבעכו"ם החמורה מלבד שהוא אונס לינהכ"פ יביא חטאת ג"כ, כן פי' בספרא ויקרא (סי' קלב) ושם המבאר:

מג והקריבה עז בת שנתה. למד מכאן גם על חטאת יחיד, ומבואר בספרא ויקרא (סי' רפג) שעיקר הלמוד ממ"ש תורה אחת יהיה לכם עיי"ש:

מד (כח) וכפר הכהן על הנפש השוגגת בחטאה בשגגה, דרשו ממ"ש בחטאה בשגגה היינו שעבירה גוררת עבירה, שבודאי תחלה עבר עבירה קלה בשוגג ועי"כ שגג בע"ג, וז"ש בחטאה בשגגה להוציא את דקדוקי עכו"ם, ופי' בז"א מגפף ומנשק שהוא רק בלאו ושמ"ש שיהיה חייב בדקדוקיו היינו שיהיה חייב סקילה כמו ביתר מצות למשל בעריות עשו המפרש כנודע והדברים זרים מאד כמובן, והגר"א מחק פסקא זו. ויל"פ עפמ"ש במנחות (דף קט) וכפר הכהן על הנפש השוגגת מכאן שהכהן מתכפר ע"י עצמו, ר"ל ממ"ש וכפר על הנפש יצייר הנפש כנושא בפ"ע שגוף הכהן מכפר על נפשו כשחטאה, ושם מוכיח לרב ששם דמיירי שחטא בשחיטה בשוגג שהשחיטה היא שירות וכמ"ש הרמב"ם (סוף פ"ט מה' ביאמ"ק) וזה קרא אם דקדוקי עכו"ם ר"ל הדין הנאמר לדקדק על עכו"ם שכהן שעבד לע"ג נפסל מעבודה לא שייך אם שחט לע"ג, ועז"א שהיה בדין שדקדוק זה יהיה גם בשחיטה, שהרי מצות קלות של עכו"ם כגון אם גפף ונשק הרי הוא חייב בדקדוקיו ר"ל צריך לשמור דקדוקיו שלא יעבוד עוד במקדש אף שאין בהם רק לאו, עבודה חמורה היינו שהם לע"ז א"ד שיהיה חייב בדקדוקיו, ר"ל שצריך לשמור דקדוקיו שלא יעבוד עוד במקדש, ת"ל בחטאה בשגגה שמזה למד שהכהן מתכפר ע"י עצמו, והרי נפסל לעבודה ע"י שעבד עכו"ם בשוגג, מזה מבואר שאם שחט בשוגג לעכו"ם אינו חייב בדקדוק הזה שהחמיר עליו שלא יעבוד במקדש:

מה לכפר עליו ונסלח לו. זה מיותר לגמרי, ופי' חז"ל שבא לומר שעל ספקו אינו מביא אשם תלוי, שאם בהכ"נ ובית עכו"ם לפניו והשתחוה וא"י לאיזה השתחוה פטור מאשם תלוי, דממ"נ אם לבו לשמים פטור ואם לבו לעכו"ם אפילו הוא בהכ"נ חייב, כן פי' בזית רענן, ועז"א לכפר עליו ונסלח לו, שכבר בארתי (ויקרא סי' רעז) שגדר הסליחה הוא שלא ישאר רושם מן החטא וכאילו לא היה לו מציאות כלל, וז"ש בכאן סליחה גמורה ככל סליחות שבתורה, ואם מביא א"ת אין כאן סליחה גמורה, כי אשם תלוי רק עולה להגן מן היסורים, ולבל תאמר שאינו מטעם מאשם תלוי רק הצבור והמשיח עז"א שהצבור והמשיח בלא"ה אין מביאים א"ת אפילו בשאר מצות:

מה (כט) האזרח בבני ישראל, גרסת הספרים שלפני בפי' הספרא אחרי (סי' פה), אולם הגה שהספ' הריף בכ"ן קשה להלום נירסא זו דהא גרים מביאים חטאת ע"ז כאזרחים, ודברי המפרשים

בְּתוֹכָם תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם לָעֹשֶׂה בִּשְׁגָגָה׃ ל וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה ׀ בְּיָד רָמָה מִן־הָאֶזְרָח וּמִן־הַגֵּר אֶת־יְהוָה הוּא מְגַדֵּף וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃ לא כִּי דְבַר־יְהוָה בָּזָה וְאֶת־מִצְוָתוֹ הֵפַר הִכָּרֵת ׀ תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ

בעל הטורים

במ"ש לומר לך שעין יפה א' ממ': (לא) הכרת תכרת בגימטריא שדברה תורה כלשון בני אדם: סמך מקושש למגדף לומר לך שבזמן אחד היו כדאיתא בחולין פ"ק ומפני ששבת חמור כע"ז סמך לכאן פרשת ציצית שהקולה נ"כ ככל המצות דכתיב. וזכרתם

שפתי חכמים

ויקרא הוא השנה או שעירה וכו' זו דוקא שעירה: ר ה"פ ועוד כלומר תדע דלשון קללה הוא שהרי דרשו רבותינו מכאן כרת למברך את השם כשאין עדים והתראה והוא במזיד ואם לא היה לשון זה לשון קללה מה יוכלו לדרוש רבותינו מכאן למברך השם שהוא בכרת אלא ודאי כדפרישית: ש פי' כי לשון דבר ה' בזה לא קמיירי אלא בע"א שהוא דבור אחד מי' דברות שמעו אותו ישראל מפי הגבורה משא"כ שאר מצות שלא שמעום רק מפי משה אף שגם הם דבר ה' ואע"פ שרש"י ז"ל פירש שהמגדף במברך השם קמיירי ולא בע"א ומאמר כי דבר ה' הוא בע"א מיירי וכאילו אמר את ה' הוא מגדף ונכרתה וגו' וכי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת וגו':

רש"י

שעירה: (ל) ביד רמה. במזיד: מגדף. מחרף כמו (יחזקאל ה') והיתה חרפה וגדופה (ישעיה ל"ז) אשר גדפו נערי מלך אשור. ועוד ר דרשו רבותינו מכאן למברך את השם שהוא בכרת (סנהדרין ל'): (לא) דבר ה'. אזהרת ע"א מפי הגבורה ש והשאר מפי משה: עונה בה. בזמן שעונה בה. שלא עשה תשובה:

ויהיו

ספרי

בישראל ישבו בסוכות (שומע אני אף הגרים במשמע ת"ל בבני ישראל זה בנה אב בכ"מ שנאמר אזרח בזכרים הכתוב מדבר) [אין לי אלא ישראל גרים מנין ת"ל האזרח בבני ישראל ולגר הגר בתוכם זה בנין אב בכל מקום שנאמר אזרח אף הגרים במשמע] ד"א האזרח בבני ישראל למה נאמר שהיה בדין ישראל נצטוו על עבודת גלולים והגרים נצטוו על עבודת גלולים אם למדתי לישראל שמביא על שגגת עבודת גלולים אף (הגרים) מביאים על שגגת עבודת גלולים ת"ל האזרח בבנ"י ישראל מביא על שגגת עבודת גלולים ואין (הגרים) מביאים על שגגת עבודת גלולים: **מו** תורה אחת יהיה לכם ליחיד ולנשיא ולמשיח שהיה בדין הואיל וצבור מביא (קרבן) [פר] על המצות [ומשיח מביא פר על המצות] (ומביא קרבן על עבודת גלולים) אם למדתי לצבור כשם שמביא (קרבן) [פר] על המצות מביא על עבודת גלולים [אף משיח שמביא פר על המצות יביא פר על עבודת גלולים] ועוד ק"ו ומה אם במקום שאין הצבור מביא פר משיח מביא פר כאן שהצבור מביא פר אינו דין שיהא המשיח מביא פר ת"ל תורה אחת יהיה לכם ליחיד ולנשיא ולמשיח: **מז** לעושה בשגגה ר' יהודה בן בתירא אומר הרי כל העושה בשגגה כעבודת גלולים (כעושה בזדון) מה עבודת גלולים מיוחדת מעשה שחייבי' על זדונה כרת ושגגתה חטאת אף כל העושה מעשה בשגגה מעשה שחייבים על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת:

מח (ל) והנפש אשר תעשה ביד רמה זה המגלה פנים בתורה כמנשה בן

התורה והמצוה

חזקיה, ועל כן החזקתי גירסת הגר"א שבא לרבות גרים, וכמ"ש ד"א וכו' והגרים נצטוו צ"ל הגוים, כמו שהעתקתי בפנים:

מו תורה אחת יהיה לכם, ר"ל שבקרבן זה השוה המשיח והנשיא עם היחיד, וכבר למד למוד זה בעצמו למעלה (סי' לט) ממה שכתוב כי לכל העם בשגגה ללמד שהשוו בחטאת הצבור ופה למד שהשוו בחטאת היחיד:

מז לעושה בשגגה, ר"ל תורה יהיה לכם היינו לאזרח ולגר, ותורה אחת יהיה לעושה בשגגה, שצריך שידמה לעכו"ם שיהיה במעשה לא בשוא"ת ושיהיה זדונו כרת ואז שגגתו חטאת, וכמ"ש בספרא ויקרא (סוף סי' קנו) וכדמקרי ליה ריב"ל לבריה (יבמות דף ט שבת דף סט הוריות דף ח):

מח (ל) והנפש אשר תעשה ביד רמה, באשר התורה שם הבדל בין החוטא מצד התאוה שהוא מאמין בה' ובתורתו רק שיצרו הסיתו לחטוא, וזה יש לו תקנה בתשובה כי אחר שסר תאותו ממנו ישוב

ויתחרט

יְהֵי לְכוֹן לְדְיַעְבֵּד בְּשָׁלוּ: ל וֶאֱנַשׁ דְּיַעְבֵּד בְּרֵישׁ גְּלֵי מִן יַצִּיבָא וּמִן גִּיוֹרַיָּא קֳדָם יְיָ הוּא מַרְגֵּז וְיִשְׁתֵּצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּהּ: לא אֲרֵי עַל מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַר וְיָת

ספרי

חזקיה (את ה' הוא מגדף) שהיה יושב ודורש בהגדה של דופי לפני המקום, אמר לא היה לו לכתוב בתורה וילך ראובן בימי קציר חטים ולא היה לו לכתוב ואחות לוטן תמנע, עליו מפורש בקבלה תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך, כסבור אתה שמא כדרכי בשר ודם דרכי המקום, אוכיחך ואערכה לעיניך בא ישעיה ופירש בקבלה הוי מושכי העון בחבלי שוא וכעבות העגלה חטאה, תחילתו של חטא הוא דומה לחוט של בוכיא אבל סופו היות כעבות העגלה חטאה, רבי אומר העושה מצוה אחת לשמה אל ישמח על אותה מצוה [לבד] שלסוף גוררת מצות הרבה והעושה עבירה אחת אל ידאג עליה [לבד] לסוף שגוררת עבירות הרבה שמצוה גוררת מצוה ועברה גוררת עבירה: **מט** את ה' הוא מגדף, ר"א בן עזריה אומר כאדם שאומר לחבירו (גררת מן) [גרפת את] הקערה וחסרת, איסי בן יהודה אומר כאדם שאומר לחברו גרפת את כל הקערה כולה ולא שיירת ממנה כלום, ונכרתה אין הכרתה אלא הפסקה, הנפש ההוא מזידה (דברי ר"ע). מעמיה ועמה שלום:

מט (לא) כי דבר ה' בזה זה צדוקי. ואת מצותו הפר זה אפיקורוס, ד"א כי דבר ה' בזה זה המגלה פנים בתורה ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר. מכאן אמר ר"א המודעי המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמפר בריתו של אברהם אבינו אע"פ שיש בידו מצות הרבה כדאי הוא לדחותו מן העולם. אמר כל התורה אני מקבל חוץ מדבר זה [זהו] כי דבר ה' בזה, [ואפילו] אמר כל התורה אמר מפי הקודש ודבר זה משה מפי עצמו אמר, ד"א כי את דבר ה' בזה רבי מאיר אומר זה הלומד ואינו שונה לאחרים ר' (נתן) [נחמיה] אומר זה היכול ללמוד ואינו לומד, רבי (נהוראי) [נתן] אומר זה שלא השגיח על דברי תורה כל עיקר. ר' ישמעאל אומר בע"ז הכתוב מדבר

התורה והמצוה

ויתחרט ואם חטא בשוגג די לו בקרבן, אבל מי שחוטא מצד הכפירה ויוצא ביד רמה לחלוק על תורה מן השמים כמנשה בן חזקיה שהיה לועג על משה רבינו שכתב בתורה דברים שאין בהם צורך לפי דעתו וחשב שמשה מפי עצמו כתב, כי אין ה' מגלה בני אדם ואין תורה מן השמים כי השוה דברות התורה לדברות ב"א וספוריהם. ולא סלקא על לבו שדברות ה' שגבו מדעת האדם, ויש בספורי התורה סודות גדולים לא יבינם כל איש, ועז"א דמית היות אהיה כמוך, ועז"א הוי מושכי העון בחבלי השוא, וזה יתבאר לך עפ"י מה שפרשתי שם שיש הבדל בין החוטא מצד התאוה שזה יתחרט אח"כ ובין החוטא מצד הכפירה שזה לא יתחרט לעולם, הראשון נקרא בשם חטא והשני בשם עון שהוא עוות השכל, אמר שהם מושכים את העון שהיא הכפירה בעקרי האמונה ובהשגחת ה' ובתורה מן השמים בראיות ובטענות שאין בהם ממש שזה קרא חבלי השוא, ועז"א תחלתו של חטא דומה לחוט של בוכיא, ומן העון יבואו לידי חטאים גדולים ועצומים שהם חזקים כעבות העגלה ועז"א שעברה גוררת עברה ומצוה גוררת מצוה, ועז"א **והנפש אשר תעשה ביד רמה את ה' הוא מגדף**, ולא באר מה שתעשה כי הגם שתעשה עברה קלה אחר שעושית ביד רמה וע"י מינות תביאהו לחטאים גדולים עד שיגדף את ה', כי לא עשה החטא מצד התאוה שיתחרט תיכף רק מצד שדבר ה' בזה, ועז"א **הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה**, כי החטא שמצד התאוה אין שרשו בנפש רק בבשר שהוא נושא כח התאוה וא"כ להעניש הנפש בעבור הבשר, אבל החטא שמצד הכפירה שרשו היא בנפש, שהיא המשכלת והמעיינת בכח העיון והשכל, וא"כ עונה בה בהנפש לא בהבשר:

מ את ה' הוא מגדף, יש הבדל בין חרוף וגדוף, שהגדוף לא יצדק רק במבזה דברים המקודשים וכשבא על ישראל מציין שמבזה קדושת ישראל ותורתם, וכשבא על ה' מציין שמגדף קדושת השם, וס"ל לראב"ע דמגדף היינו מברך ה', ואיסי ס"ל שהוא עובד כו"ם, והעובד כו"ם מאמין בבורא כל רק שאומר שחלק מכבודו לשריו ועבדיו שהם מנהיגים עולם התחתון, והמברך את השם יכחיש ענינו לגמרי או יאמר שברא בריותיו לרעתם, וזה מגרף את כל הקערה ולא משייר כלום משא"כ העובד כו"ם לא נגע בהקערה עצמה, רק בהנתון בתוכה שהוא הנהגת העולם התחתון, ולשון הגמ' כריתות (ז' ע"ב) לאיסי גרפת וחסרת ולראב"ע גרפת ולא חסרת. ומ"ש ונכרתה התבאר בפ' נו (סי' קל"ב):

מט (לא) כי את דבר ה' בזה ואת מצותו הפר, דבר ה' מציין לפעמים תורה שבע"פ בכללה, כמ"ש ויקרא

הַהִוא עֲוֺנָהּ בָהּ׃ פ לב וַיִּהְיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר וַיִּמְצְאוּ אִישׁ מְקֹשֵׁשׁ עֵצִים בְּיוֹם הַשַּׁבָּת׃ לג וַיַּקְרִיבוּ אֹתוֹ הַמֹּצְאִים אֹתוֹ מְקֹשֵׁשׁ עֵצִים אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל

○ לא מפיק ה״א

שפתי חכמים

ת וכאילו אמר כשעונה בה והוכרת נפרש כן מפני שא״א לפרש עונה בה כרת חוזית דעונה משה כאמור בפרשת לו מפני שכבר כתב פה הכרת בפירוש: א פי׳ דאל״כ במדבר ל״ל ע״כ ללמד מיד כשבאו למדבר חלל זה את השבת ולא קודם לכן והא דאמרינן בפרק כל כתבי (דף קי״ח) אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה ולשון. י״ל דמדרשות חלוקים הם. והא דאמר רב יהודה אמר רב כאשר צוך שבת ודינים במרה אפקוד ס״מ שלא היה שבת ראשונה וכמו שהקשו התוספות. י״ל דרש״י נזהר מקושיא זו בפרשת בשלח דפי׳ שם שם לו במרה נתן להם מקצת פרשיות שיעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינים משמע שהודיעם החקים ההם ולימד אותם כי עתיד הקב״ה לצוות אתכם בכך כמו שפי׳ הרמב״ן שם בפרשת בשלח וא״כ לא נצטוו עדיין בשמירת מלאכת שבת כי אם ללמוד מצות השבת ב דהמוצאים אותו מקושש עצים לא נאמר אלא מקושש לאחר שראוהו ומצאוהו היה מקושש ומה טעם תלוי בכך אלא שהתרו בו ועדיין היה מקושש כך נ׳ רש״י בסנהדרין דף מ״א והרא״ם פירש דאל״כ המוצאים אותו מקושש נ״ל הא פשיטא כול

רש״י

(לב) ויהיו ב״י במדבר וימצאו, (כריתות ז׳) בגנותן של ישראל ת דבר הכתוב א שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשניה בא זה וחללה: (לג) המוצאים אותו מקושש (ספרי) שהתרו בו ולא הניח מלקושש אף ב משמצאוהו והתרו

ספרי

שנאמר כי דבר ה׳ בזה שבזה על דבור הראשון שנאמר למשה מפי הגבורה אנכי ה׳ אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים על פני: ב הכרת תכרת הכרת בעוה״ז תכרת לעוה״ב דברי ר״ע, א״ל ר׳ ישמעאל (לפי שהוא אומר הכרת תכרת האפס) [והלא כבר נאמר את ה׳ הוא מגדף ונכרתה וכי ג׳ עולמים יש, אלא ונכרתה בעוה״ז הכרת בעוה״ב הכרת תכרת] דברה תורה כלשון בני אדם: נא עונה בה כל המתים במיתה מתכפרים אבל זו עונה בה כענין שנאמר ותהי עונותם על עצמותם, או אפי׳ עשה תשובה ת״ל עונה בה ולא כ״ז שעשה תשובה וכה״א שתת לו, לא בניו מומם כשמומם בם אינם בניו ו֗שאין מומם בם הם בנין, ר׳ ישמעאל אומר עונה בה למה נאמר, לפי שהוא אומר פוקד עון אבות על בנים יכול אף עכו״ם נפקדת על בנים על שלשים ועל רבעים ת״ל עונה בה, בה עון תלוי ואין נפקדת על בנים ולא על שלשים ולא על רבעים, ר׳ נתן אומר סימן טוב לאדם שנפרעים ממנו לאחר מיתתו, מת ולא נספד ולא נקבר אכלתו חיה או שירדו עליו גשמים הרי זה סימן טוב שנפרעים ממנו לאחר מיתתו ואעפ״י שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר (ירמיה ח) בעת ההיא נאם ה׳

התורה והמצוה

ויקרא (סימן ג׳), ועז״א זה לדוקי, שכופר בתורה שבע״פ, וגם מציין ספורי התורה שבזה דבור מקביל נגד נווי, עז״א זה המגלה פנים בתורה. ומ״ש את מצותו הפר, יל״פ שהוא שם הכלל הכולל כל המצות, וזה אפיקורוס שאומר אין תורה מן השמים, וגם יציין מצוה אחת וזה ברית מילה, שאצלו בא תמיד לשון הפרה, זמכאן אמר ר״א המודעי (אבות פ״ד) המחלל את הקדשים זה מרמז על אפיקורוס שאומר שלא נמצא קדש בעולם, והמבזה את המועדות חוה״מ שהוא מתורה שבע״פ כמ״ש (אמור סי׳קפז) והמפר ברית שזה את מצותי הפר, וגם מרמז עולם שנה נפש, מחלל הקדשים היא הקדושה שבעולם, מבזה המועדות היא הקדושה שבשנה ובזמן, והמפר ברית היא הקדושה שבנפש, ומוסיף דבר ה׳ לשון יחיד אפי׳ דבר אחד בין אם אומר שאינו מקבל דבר א׳ ואף שאמר שמקבל אותו מפני שצוה אותו משה מפי עצמו לא מפי ה׳, ומוסיף שנכלל בזה שאינו מכבד התורה ללמוד בעצמו וללמד לאחרים, ור׳ ישמעאל אומר, ר׳ ישמעאל לשטתו שס״ל מגדף היינו עובד ע״ז לכן אמר בע״ז הכתוב מדבר, ור״ע שס״ל בכריתות (דף ז׳) דמגדף היינו מברך ה׳ יסבור כדרשים הקודמים ואולי ג״כ לשטתם שכתבתי בין ר״י ור״ע. בפ׳ יתרו בפסוק לא יהיה לך עיי״ש:

ב הכרת תכרת, מימרא זו בא בסנהדרין (דף נ) ושם גריס א״ל ראב״ע, ולגי׳ הספרי י״ל ר׳ ישמעאל לשטתו דמגדף היינו עע״ז ור״ע ס״ל דמגדף היינו מברך ה׳ וא״כ מ״ש את ה׳ הוא מגדף ונכרתה היינו כרת למברך ודבר ה׳ בזה הכרת תכרת היינו כרת לעבודת כו״ם, וגם פליגי אם אמרינן דברה תורה כלשון ב״א עי׳ ברכות (דף לא) דפליגי בזה ר׳ ישמעאל ור״ע:

נא עונה בה, ר״ל שתכרת גם בעוה״ב כי לא נתכפר במיתה וגם שם עונה בה, ומבואר שזה רק אם לא עשה תשובה

פִּקּוּדוֹהִי אַשְׁנֵי אִשְׁתֵּיצָאָה יִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא חוֹבֵהּ בֵּהּ: לב וַהֲווֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא וְאַשְׁכַּחוּ גֻּבְרָא כַּד מְגַבֵּב אָעִין בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא: לג וְקָרִיבוּ יָתֵהּ

ספרי

יוציאו את עצמות מלכי יהודה ואת עצמות שריו ושטחום לשמש ולירח. אמר רבי שמעון בן אלעזר מכאן זייפתי ספרי כותיים שהיו כותים אומרים אין מתים חיים אמרתי להם הרי הוא אומר הכרת תכרת הנפש ההוא עונה בה שאין ת"ל עונה בה אלא שעתיד ליתן את החשבון ליום הדין:

נב (לב) ויהיו בני ישראל במדבר בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא שמרו אלא שבת ראשונה ושניה חללו:

נג וימצאו איש מקושש עצים תולש מן הקרקע היה. אתה אומר תולש מן הקרקע או איש עצמו ושמו מקושש ת"ל ויקריבו אותו המוצאים אותו מקושש עצים הא מת"ל וימצאו איש מקושש עצים תולש מן הקרקע ומי היה צלפחד דברי ר"ע, נאמר כאן מדבר ונאמר להלן מדבר (במדבר כז) מה מדבר האמור להלן צלפחד אף מדבר האמור כאן צלפחד, ר' יהודה בן בתירא אומר עתיד ליתן את הדין כל האומר צלפחד מקושש היה אם מי שאמר והיה העולם כסה עליו ואתה מגלה עליו אלא מאין היה מן המעפילים היה שנאמר ויעפילו לעלות אל ראש ההר:

נד וימצאו איש מקושש עצים מלמד שמנה משה שומרים וימצאו אותו מקושש:

נה (לג) ויקריבו אותו המוצאים אותו מקושש עוד למה נאמר והלא כבר נאמר

התורה והמצוה

תשובה, שאז אין עונש בה, ור' ישמעאל מפרש שר"ל שלא יתנהג עמו במדת ארך אפים לתלות העונש עד דור רביעי של בניו רק יפרע ממנו בעצמו, ור' נתן ס"ל שמ"ש עונה בה שיפרעו מגופו לאחר מיתה ורשב"א פי' שר"ל שעוד עתיד ליתן דין וחשבון לעת"ל:

נב (לב) ויהיו בני ישראל במדבר, לשון זה סתום דפשיטא שהיו במדבר כל ארבעים שנה, ופי' חז"ל שלמד שמעשה זה היה בתחלת הייתם במדבר, שבעת שנסעו מים סוף הלכו ג' ימים במדבר שור וחנו במרה ובאילים ושבו לים סוף, ואח"כ יצאו מן המדבר ומשם שבו למדבר וחנו במדבר סין ומאז היו ונשארו במדבר בקביעות, ובמרה נצטוו על השבת, ובט"ו לחדש אייר שבאו למדבר סין ויהיו ונשארו במדבר היו שבת ראשונה ושמרו אותו, ובכ"ז אייר ירד להם המן ויהי ביום השביעי [והוא שבת שני'] יצאו מן העם ללקוט, ואז היה גם מעשה דמקושש, וכן אמר ר' שמעון סתמא דספרי בספרי זוטא שמקושש היה בשנה ראשונה באחד ועשרים לחדש השני, ועי' ברא"ש ובתוס' שבת (דף פז ע"ב ד"ה כאשר צוך), וי"ל מה שהק' עמ"ש בשבת (דף קיח) אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה ולשון, שי"ל שמ"ד זה ס"ל כמ"ש רש"י ז"ל בפי' החומש בפרשת המן שאעפ"י שמשה נצטוה במרה לא הגיד לישראל עד אח"כ גבי המן:

נג וימצאו איש מקושש עצים, פעל קשש מלאכתו על האוסף גדולי קרקע, כמו וקוששו להם תבן. וזה נקרא בשם מעמר, ומלאכתו על התולש מן המחובר כמו והנני מקוששת שנים עצים (מ"א יז), שעל שנים לא ידבק לשון קשוש ואסיפה, ופי' שקוצצת שני עצים מן המחובר, ועז"א בשבת (דף צו ע"ב) מקושש במתניתא תנא תולש הוה, ראב"י אמר מעמר הוה. ולפ"ז מקושש הוא פעל בינוני, ושמואל אמר שם למקושש מעביר ד"א בר"ה היה, וצריך לומר דשמואל מפרש שמקושש איננו בינוני פועל, רק שם תואר על שם אומנתו שאומנות האיש הי' שהיה מקושש עצים ומלאכתו ביום השבת שיצא להביא העצים הביתה, והיה מעביר, כי כלל הוא שהפעל הבינוני, כמו סופר רוקם, לפעמים בא על הפועל ולפעמים בא כשם תואר. אמנם בספרי מוכיח שהוא פועל בינוני והי' אז מקושש ותולש מן הקרקע ולא תאמר שר"ל איש ששמו מקושש ר"ל שהוא שם תואר על שם אומנותו ושבעת ההיא הי' מעביר לא תולש כדעת שמואל, דהא כתיב המוצאים אותו מקושש עצים. שמלאכתו עוסק בפעולה זאת, ומ"ש ומי הי' צלפחד, בגמ' שם, ושם הלשון בין כך ובין כך עתיד אתה ליתן את הדין וכו':

נד וימצאו איש, לשון מציאה מציין תמיד שמצא דבר המחופש והמבוקש, ויחפש ולא מצא, אשר תמצא ומצאת, והיל"ל ויראו איש מקושש, כמו ויראו השומרים איש יוצא מן העיר (שופטים א') וע"כ פי' חז"ל שמשה העמיד שומרים לזה, כי הי' בשבת שני' של המן, ואמר במכלתא הביאו רש"י ז"ל בפ' בשלח שראה אותם דואגים, והעמיד שומרים, והתרו ביוצאים והניחו לילכם, וע"כ לא נתחייבו מיתה, רק המקושש קבל התראה ונתחייב מיתה:

נה (לג) ויקריבו אותו המוצאים אותו מקושש עצים, די בשיאמר ויקריבו אותו אל משה, ופי' חז"ל שמלמד שהתרו בו, וכמ"ש בסנהדרין (דף מא) שהתרו בו ועדיין הוא מקושש ור' יצחק אומר שזה

יצאתד

כׇּל־הָעֵדָה׃ לד וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ בַּמִּשְׁמָר כִּי לֹא פֹרַשׁ מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ׃ ס לה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מוֹת יוּמַת הָאִישׁ רָגוֹם אֹתוֹ בָאֲבָנִים כׇּל־הָעֵדָה מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ לו וַיֹּצִיאוּ אֹתוֹ כׇּל־הָעֵדָה אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ בָּאֲבָנִים וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ מפטיר לז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ לח דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם

בעל הטורים

את כל מצות ה': (לח) ועשו להם ציצית אמר הקב"ה אני רוצה שתהיו מעוטפים כמלאכים לבוש בדים וכאשר ראיתם אותי מעוטף לכן צוה בתכלת שדומה לרקיע ולכסא כבוד: ציצית בא"ת ב"ש בגימטריא עול' כסאי. ציצת בגמטריא לדקות ובגמטריא גברים לומר מי שהוא זהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני שכינה דכתיב אני בצדק אחזה פניך [עי' מנחות ד' מ"ג] וזוכה למה שנאמר

שפתי חכמים

דהא כתיב ויקריבו אותו המוצאים. אלא ויקריבו אותו המוצאים אותו ועוד מקושש ולא הניח מלקושש: ג מדכתיב כי לא פרש מה יעשה לו משמע שהיו יודעין שחייב מיתה שנאמר מחלליה מות יומת אבל לא פירש באיזה מיתה אבל במקלל בפ' אמור לפרוש להם משמע שאינם יודעים אם חייב מיתה אם לאו. ואת"ל הא סתם מיתה שבתורה הוא חנק כדפירש רש"י פ' אמור וגבי שבת ג"כ כתיב סתם מיתה דכתיב מחלליה מות יומת י"ל משום הכא מספקא להו לפי שמחלל שבת כעובד עבודת אלילים והעובד ע"ז בסקילה לכך מספקא להו: ד פירוש הוא לשון הוה אע"פ שאינו נוהג תמיד הנה באותו עת שמחלל השבת כיון דקאי על כל מקושש שיהיה הו המחלל שבת שייך לשון הוה כי תמיד מוטל עליכם לרגום את איש העובר עבירה הזאת: ה דלטעם ראשון קשה הל"ל ועשו להם פתילים על שם שנאמר פתיל תכלת לכן אמר ד"א. ולפי ד"א קשה הל"ל מצינן מאי ציצית לכן פירש גם טעם ראשון

רש"י

והתרו בו: (לד) כי לא פרש מה יעשה לו. (ספרי סנהדרין ע"ח) לא היו יודעים באיזו מיתה ימות אבל יודעים היו שהמחלל ג שבת במיתה: (לה) רגום. פשנ"ט בלעז וכן הלוך אשנ"ט וכן זכור ד ושמור: (לו) ויציאו אתו. מכאן שבית הסקילה חוץ ורחוק מב"ד (סנהדרין מ"ב): (לח) ועשו להם ציצת. על שם הפתילים התלוים בה כמו (יחזקאל ח') ויקחני בציצת ראשי. ד"א ציצת על שם ורא יתם ה אותו כמו שיר

ספרי

וימצאו איש ומה ת"ל ויקריבו אותו [המוצאים אותו] מגיד שהתרו בו (מעין מלאכתו מכאן לכל אבות שבתורה שמתרין בהם מעין מלאכתם) ר' יצחק אומר אינו צריך מה עכו"ם חמורה אינו חייב עד שיתרה בו מעין מלאכתו ק"ו לכל מצות שבתורה ומה ת"ל ויקריבו [הגומר] מלמד שהתרו בו [מעין מלאכתו מכאן לכל אבות מלאכות שבתורה שמתרין בהם מעין מלאכתם]: נך אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל, אם משה לא היה יודע אהרן היה יודע אלא סרס המקרא ודרשהו דברי ר' יאשיה. ר' חנן אמר משום ר' אלעזר בבית המדרש היו ובאו ועמדו לפניהם:
ויניחו

התורה והמצוה

נלמד מעיר הנדחת שהוא חמור יותר שממונו אבד וצריך התראה כמו שנלמד בספרי ראה (פסקא לג) ממ"ש וידיחו את יושבי עירם לאמר, רק מלמד שהתרו בו מעין מלאכתו שהוא מקושש שחייב משום קוצר, וי"ל דת"ק יסבור כנ"ד דעיר הנדחת א"צ התראה גמורה, דבתוספתא דסנהדרין (פי"ד) קטני בני אנשי עיר הנדחת שהודחו עמה אין נהרגים, ר' אליעזר אומר נהרגין, א"ל ר"ע מה אני מקיים ונתן לך רחמים ורחמך אם לרחם על הגדולים כבר נאמר הכה תכה ומה אני מקיים ונתן לך רחמים אלו קטנים שבתוכה, ר' אליעזר אומר אף גדולים אין נהרגים אלא עפ"י עדים והתראה ומה אני מקיים וכו', משמע שלר"ע נהרגים בלא התראה, וכבר תראה שלדעת הכ"מ (פ"ד מה' עכו"ם הלכה וא"ו) יסבור הרמב"ם שאנשי עיר הנדחת א"צ התראה גמורה והוא כדעת ר"ע, וכן יסבור ת"ק דספרי, ולכן לא למד ק"ו מעכו"ם, ור' יצחק ס"ל כר' אליעזר דעיר הנדחת צריך התראה גמורה ומיותר התראה דמקושש נלמד שצריך להתרות בו מעין מלאכתו, והגהתי גירסת הספרי עפ"י גירסת הגר"א:
נך אל משה ואל אהרן, כמימרא זו נמצא בפ' בהעלותך על פסוק ויקרבו לפני משה ולפני אהרן. **וכפ'** פינחס

דְּאַשְׁכְּחוּ יָתֵהּ כַּד מְגַבֵּב אָעִין לְוָת מֹשֶׁה וּלְוָת אַהֲרֹן וּלְוָת כָּל כְּנִשְׁתָּא: לד וְאַסְרוּ יָתֵהּ בְּבֵית מַטְּרָא אֲרֵי לָא אִתְפָּרַשׁ לְהוֹן מָה דְּיַעְבְּדוּן לֵהּ: לה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל גַּבְרָא מִרְגַּם יָתֵהּ בְּאַבְנַיָּא כָּל כְּנִשְׁתָּא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא: לו וְאַפִּיקוּ יָתֵהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּרְגַמוּ יָתֵהּ בְּאַבְנַיָּא וּמִית כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: לז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימַר: לח מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ספרי

נז (לד) ויניחו אותו במשמר מלמד שכל חייבי (כריתות) [מיתות] נחבשים, כי לא פורש מה יעשה לו והלא כבר נאמר מחלליה מות יומת ומה ת"ל כי לא פורש אלא שלא היה יודע באיזה מיתה יומת עד שנאמר לו מפי הקודש:

נח (לה) ויאמר ה' אל משה מות יומת האיש לדורות, רגום אותו באבנים לשעה, כל העדה במעמד כל העדה. אתה אומר במעמד כל העדה או כל העדה במשמעו ת"ל יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו הא מה ת"ל כל העדה במעמד כל העדה:

נט (לו) ויוציאו אותו מלמד שכל חייבי מיתות נהרגים חוץ לבית דין:

ם וירגמו אותו באבנים כתוב אחד אומר באבנים וכתוב אחד אומר אבן כיצד יתקיימו שני כתובים בית הסקילה גבוה שתי קומות אחד מן העדים דוחפו על מתניו נהפך על לבו הפכו על מתניו (ואם מת יצא העד נוטל את האבן ונותנה על לבו) אם מת בו יצא ואם לאו העד השני נוטל את האבן ונותנה על לבו אם מת יצא ואם לאו רוגמים אותו כל ישראל שנאמר יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה נמצא מקיים רגום אותו באבנים ונמצא מקיים וירגמו אותו אבן. כאשר צוה ה' את משה אמר להם סקלוהו וסקלו תלו ותלו אבל לא שמענו שיתלו [עד] שנאמר כי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אותו על עץ דברי ר' אליעזר אמר ר' חדקא שמעון השקמוני היה לי חבר מתלמידי רבי עקיבא ואמר יודע היה משה שמקושש במיתה אבל לא היה יודע באיזה מיתה יומת ראויה היתה פרשת מקושש שתאמר ע"י משה אלא שנתחייב מקושש שתאמר על ידיו (לכך) שמגלגלים זכות ע"י זכאי וחובה על ידי חייב:

התורה והמצוה

פינחס בפ' ותעמודנה לפני משה, וגם בפ' בהעלותך בארתי טעם פלוגתתן:

נז (לד) ויניחו אותו במשמר, מכאן למד חכמה כי מגדף הי' הוראת שעה כמ"ש בסנהדרין (דף ע"ח ע"ב). והנה במגדף כתיב ויניחוהו במשמר לפרוש להם עפ"י ה' כי לא ידעו כלל אם חייב מיתה, אבל במקושש ידעו שחייב מיתה רק שלא ידעו באיזה מיתה יומת כתיב כי לא פורש מה יעשה לו, שידעו שיעשה לו מיתה רק לא ידעו איזה מיתה ומובא בסנהדרין (דף פ') ובב"ב (דף קי"ט):

נח (לה) מות יומת, נראה שהספרי אזיל בשטת ר' יהודה דס"ל בסנהדרין (דף פ') דמקושש הוראת שעה הי' כי לא התרו בו במיתת סקילה כי לא ידעו באיזה מיתה נהרג, וס"ל שמה שהי' הוראת שעה הוא רק מה שסקלו אותו, אבל מה שהמיתו אותו היה כדין, כי עכ"פ התרו בו למיתה קלה, והדין הוא שאם א"י להרגו במיתה הכתובה יכול להמיתו בכל מיתה ואז היה דינו למות במיתה הקלה כמ"ש מחלליה מות יומת ובמיתה סתם התרו בו, וא"כ במ"ש מות יומת היה לדורות ולא הוראת שעה רק מ"ש רגום ירגמו זה היה לשעה ר"ל הוראת שעה:

נט ויוציאו אותו אל מחוץ למחנה, כבר נלמד זה ממגדף שכתוב הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה, ופי' בסנהדרין (דף מ"ד) חוץ לג' מחנות, וכבר תמה הרא"ש הלא נלמד ממגדף, ולדעתי דבר גדול למד בזה כי המגדף והמקושש היו ביום א' כנ"ל, ודנו את המגדף תחלה ונאמרו הב"ד קבועים חוץ למחנה לדון את המקושש אח"כ וכמ"ש ויקריבו אותו אל משה ואל אהרן ופי' למעלה (בסי' נ"ו) בבהמ"ד היו יושבים, כי היו יושבים שם מכבר מדין המקלל שלא יכלו לדון שניהם כאחד כמ"ש בסנהדרין (דף ל"ה ודף מ"ו), ובזה אמר בסנהדרין דאי נפיק ב"ד ויתיב חוץ לג' מחנות עבדינן בית הסקילה חוץ לב"ד ועי' ברמב"ם (פי"ב מה' סנהדרין) דשיעור זה ג"כ במרחק ג' מחנות וזה שאמר נלמד שכל חייבי מיתות נהרגים חוץ לב"ד הייס אם יתבי ב"ד הצרכי צריך שיתרחק בית ממקום מושב הב"ד וזה לא נלמד ממגדף רק ממקושש:

ם וירגמו אותו באבנים, במולך ואוב וידעוני ומקלל כתוב אבן, ובשבעה מקומות כתוב באבנים ועפ"ז טפלו דברי הספרי, ועמ"ש בזה בפ' קדושים (סי' נ"ב) ור' אליעזר לשיטתו דס"ל שכל הנסקלים נתלים

מפרש

וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת׃ לט וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם

בעל הטורים

ושנא אתכם על כנפי נכרים : (לט) וראיתם בגימטריא ציצית ביום . וזכרתם כתיב זכירה בציצית לכן צוה לעשות ד' ציצית

שפתי חכמים

ראשון דכתיב ויקחני בציצת ראשי : ו והוא דג שעולה מן הים אחת לשבעים שנה ומראיתו דומה לים וצבעו בו פתיל של צמר

רש"י

(שיר השירים ב') מציץ מן החרכים : תכלת . (מנחות מ"ב) צבע ירוק של ו הלזון : (לט) וזכרתם את

ספרי

סא (לז לח) ויאמר ה' אל משה ועשו להם ציצית אף הנשים במשמע, ר"ש פוטר את הנשים מן הציצית מפני שמצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות, זה הכלל אמר ר' שמעון כל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות, ונוהג באנשים ולא בנשים בכשרים ולא בפסולים, ר' יהודא בן בבא אומר ביחוד (פטרן נוטלים) [פטרו] חכמים את הרדיד של אשה מן הציצית ולא חייבו בטלית אלא מפני שפעמים שבעלה מתכסה בה : סב ועשו להם ציצית אין ציצית אלא דבר היוצא ודבר כל שהוא וכבר נכנסו זקני בית שמאי וזקני בית הלל לעליית יונתן בן בתירא ואמרו ציצית א"ל שיעור כיוצא בו אמרו לולב אין לו שיעור : סג ועשו להם ציצית, שומע אני יעשה חוט (כפ"ע) [אחד] ת"ל גדילים מכמה גדילים אתה עושה אין פחות משלשה דברי (ב"ש) [ב"ה] (וב"ה) [וב"ש] אומרים שלשה של צמר ורביעית של תכלת והלכה כבית שמאי, בד"א בתחלתו אבל שיריו וגרדומיו כל שהוא. ועשו להם ציצית שומע אני יעשה כולה [ציצית ת"ל גדילים אי גדילים שומע אני יעשה כולה] גדילים ת"ל ציצית הא כיצד

התורה והמצוה

מפרש מ"ש כאשר צוה ה' את משה בהלו אוהו, ויתר הדברים מבוארים ומובא בב"ב (דף קי"ט) :

סא (לז לח) ועשו להם ציצת, פעל החוזר המלוין במלת להם לכם מליין שאחרים עושים להם כמ"ש בספרא קדושים (סימן ס') ואלהי מסכה לא תעשו יכול יעשו להם אחרים ת"ל לא תעשו לכם, גע"כ אמר במנחות (דף מ"ב) דבר אל ב"י ועשו להם ציצית ב"י יעשו ולא הנכרים יעשו, וא"כ אין ראיה למעט נשים מב"י, כי בא למעט נכרים מעשית ציצית, משא"כ אם היה כתוב ועשו ציצית שמשמע שהם עצמם יעשו וזה א"צ למעט נכרים, הייתי אומר שבני ישראל ממעט נשים, וז"ש ועשו להם אף הנשים במשמע, וסובר שלילה זמן ציצית, ור"ש סובר דלילה אין זמן ציצית ונשים פטורות, ומ"ש ונוהג באנשים ולא בנשים, יל"פ לפמ"ש בהגמ"י (פ"ג דציצית) בשם מהר"ם שהאשה כשרה לעשות ציצית דממועט מבני ישראל, אמר שמ"ש בני ישראל שא"צ למעט נשים גם לר"ש דהא מה שמ"ע שהז"ג נשים פטורות למד בקדושין (דף לד ול"ה) מלמודים אחרים רק שבא למעט נשים ונכרים מעשית ציצית, ולדעת הש"ע (סי' י"ד) שהאשה כשרה לעשות ציצית מ"ש שא"צ בנשים היינו שאינם חייבות, ומ"ש לא בפסולים היינו שאין כשרים לעשות ציצית והגר"א מחק מ"ש ונוהג באנשים ולא בנשים בכשרים ולא בפסולים, ומ"ש ריב"ב ביחוד פטרו את הרדיד, מיירי במכסה בו ראשו ורובו וכמו שהעליתי במ"ל (סי' יו"ד סקמ"ב בארך) דבכה"ג באיש חייב בציצית :

סב ציצית, שם ציץ הונח על התגלות הצמח קודם הפרחה או אחריו, ומורה דבר קצת הבולט לחוץ, ומזה מציץ מן החרכים, שלפי פרושי היינו שמושיט ראשו מן החרך אל הבית, ופרשו הוא הצל כמ"ש הרמ"פ, שמורה על היוצא לחוץ, כמ"ש (ירמי' מח) תנו ציץ למואב כי נצא תצא עי' פי' שם, ובא ויקחני בציצת ראשי (יחזק' ח) שכבר צמחו כל השערות ועז"א אין ציצית אלא דבר היוצא ודבר כל שהוא ר"ל היוצא כל שהוא והגר"א גרס מן דבר היוצא כל שהוא ושערו שהוא ד' או וא"ו או י"ב גודלין ואין לו שעור למעלה דהא ציצית ראשו כבר גדלו כל צרכן והובא במנחות (דף מ"א ע"ב) :

סג ועשו להם ציצית, ובס' תצא גדלים תעשה לך, וציצית משמע גם חוט א' וגדיל הוא הנגדל משלשה חוטין, וא"כ ידעינן שצריך ג' חוטין ; ולב"ש מ"ש פתיל תכלת הוא חוץ מגדיל של לבן, ועי' בתוס' (ריש פרק התכלת) האריכו בזה וי"ל גי' אחרת בספרי, ודעת הרמב"ם שרק חוט א' של תכלת, וכבר האריכתי בזה בס' אה"ח, וממ"ש ציצית וגדילים ידעינן שצריך שניהם, ועי' במנחות (דף לט ע"ב) ובתוס' שם :

על

וְתֵימַר לְהוֹן וְיַעְבְּדוּן לְהוֹן כְּרוּסְפְּדִין עַל כַּנְפֵי כְסוּתְהוֹן לְדָרֵיהוֹן וְיִתְּנוּן עַל כְּרוּסְפְּדָא דִבְכַנְפָא חוּטָא דִתְכִלְתָּא: לט וִיהוֹן לְכוֹן לִכְרוּסְפְּדִין וְתֶחֱזוּן יָתֵהּ

ספרי

כיצד שתהא גדילה יוצאה מן הכנף וציצית מן הגדילים: **סד** על כנפי בגדיהם שומע אני אף בעלי שלש ובעלי חמש ובעלי שש ובעלי שבע ובעלי שמונה במשמע ת"ל על ארבע כנפות כסותך יצאו בעלי שלש ובעלי חמש ובעלי שש ושבע ושמונה (מן המשמע משמע מוציא את אלו ומוציא), [ומנין להוציא] כרים וכסתות ת"ל אשר תכסה בה, שומע אני כסות לילה במשמע ת"ל וראיתם אותו ביום ולא בלילה, ואם היתה מיוחדת ליום ולילה חייבת בציצית, משמע מוציא את אלו ומוציא כסות סומא ת"ל והיה לכם לציצית מכל מקום: **סה** ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת טווי ושזור, אין לי אלא תכלת טווי ושזור לבן מנין, הרי אתה דן הואיל ואמרה תורה תן תכלת ותן לבן מה תכלת טווי ושזור אף לבן טווי ושזור:

סו ונתנו על מקום האריג ולא על מקום (הפתיל) [הגדיל] נתנו על מקום (הפתיל) [הגדיל] כשרה (ר' יהודה פוסל על הקרן ועל הגדיל) ראב"י פוסל [על הגדיל ועל הקרן]. שנאמר על ארבע כנפות כסותך ולא על שמונה. ונתנו על ציצית הכנף למה נאמר לפי שהוא אומר ועשו להם ציצית שומע אני יארגנה עמה ת"ל (ועשו) [ונתנו] הא כיצד (תופרה) [קושרו] עמו:

סז [והיה לכם לציצית] ארבע ציציות מעכבין זו את זו שארבעתם מצוה אחת הן ר' ישמעאל אומר ארבע מצות הם:

סח ר' אלעזר בר"ש אומר למה נקרא שמה תכלת ע"ש שנתכלו המצרים בבכורות שנאמר ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור, ד"א על שם שכלו המצרים בים (ד"א) למה נקרא ציצית על שם שהציץ המקום על בתי אבותינו במצרים שנאמר קול דודי הנה זה בא (ואומר) [וגומר] משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים, ר' תנינא בן אנטיגנוס אומר כל המקיים מצות ציצית מהו אומר בימים ההם אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף

התורה והמצוה

סד על כנפי בגדיהם, משמע על כל הכנפים שי"ל, ופירש בפ' תלא על ארבע כנפות למעט בעלת ג' ובעלת ה', וכבר הארכתי בזה בארצות החיים (ריש סי' יו"ד) אם ממעט בת חמש לגמרי או רק שלא יטיל ציצית לכנף החמישי ופי' בפ' תלא אשר תכסה בה להוציא כרים וכסתות ועי' בש"ע (סי' י"ח) בשם הרא"ש לפטור סדינים מציצית, ועיי"ש במ"צ (סקי"ד וט"ו), ונראה שהמחייבים ס"ל דשמת הגמ' שאמר דאשר תכסה מרבה כסות סומא פליג אספרי, והספרי לשטתו שלמד כסות סומא מן והי' לכם לציצית, ועי' מ"ש באר"י (סי"ז סק"א) ובמ"צ (שם) וכבר הארכתי בענינים אלו בספר אה"ח ולכן קצרתי פה:

סה פתיל תכלת, ת' ירושלמי פתיל שזור תכלא, משמע שלשון פתיל היינו שזור יחד, וכן פי' בסמ"ג ובהגמ"י דברי הספרי, אבל הראב"ד בהשגה והרמב"ם ס"ל דיליף ממשכן, ועמ"ש בזה במ"צ ה' ציצית (סי' י"א סק"ט):

סו ונתנו, על מקום האריג שהוא עקר הבגד, עי' בגמ' (דף מ"ב) ובפרש"י, ומ"ש לפסול על הקרן עי' באר"י (סי' י"א ס"ק י"א), ומ"ש תחלה לשון ועשו ואח"כ ונתנו, כי מן ועשו יל"פ שיעשה כן בשעת אריגת הבגד לכן אמר ונתנו שאחר שיהיה הבגד עשוי יקשור הציצית אל הבגד:

סז והיה לכם לציצת, כבר באתי בא"ת השחר (כלל קסט) שכשמזכיר דין אחד על כמה דברים יבא הפעל בלשון רבים, ואם בא בלשון יחיד מורה שהם מצטרפין זע"ז וכן ממה שלא אמר והיו לכם לציצית למדו שארבעתן מצוה אחת, ור' ישמעאל ס"ל שבא פעל והיה בלשון יחיד להורות שכל כנף מצוה בפ"ע וגם כנף אחד מעכב למצוה, ומובא במנחות (דף לז ע"ב):

סח והיה לכם לציצת, הטלית עם הציצית רומזים לאור הנעלם הסובב כל עלמין ומעטיף אותם כמ"ש מלמד שנתעטף הקב"ה כשלמה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו, ואמרו מלמד שנתעטף הקב"ה כש"ץ, וארבע כנפות הטלית הם ארבע האורות המתפשטות בכל עולם ועולם עד שראום החוזים בעולם היצירה כארבע חיות נושאות את כסא הכבוד, והחיה הרביעית הוא מדת מלכות שהוא מראה תכלת והוא גם כן מלה"ד ועז"א למה נקרא שמה תכלת ע"ש שנתכלו המצרים כי במדה זו הכה אותם כמ"ש וה' הכה כל בכור הוא ובית דינו, ויתר המדות מצוין בגוון הלובן ובצבע ממין הכנף והם מורים על החסד וההשגחה שבה מציץ מן החרכים, ועז"א והיה לכם לציצית שעמכם יתנהג במדותיו של רחמים, וידוע שבעים שרים עומדים אחורי המרכבה ויונקים השפע מד' ציציות שבארבע כנפות הארץ העליונה וע"כ כל המקיים מצות ציצית יחזיקו בו עשרה אנשים מהכנוגים, כי כל כת רוחני יש בו עשרה כתות והם שבע מאות בכל כנף. כי כ"א מושך

יניקתו

אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֺת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם׃ מ לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֺתָי

בעל הטורים

בארבע כנפות בגדיו שבכל מקום שיפנה יזכור. ובכל אחד ה' קשרים כדי שיזכור לחמשה חומשי תורה. ויש בכל אחד שמונה חוטין שימנע מלעשות עבירה בשמונה אברים המרגילין את האדם לעבירה ואלו הן. אזנים. עינים. פה. חוטם. ידים. רגלים. ערוה. והלב. ואם שמר עצמו מעבירה זוכה לעלות למעלה מז' רקיעים [עי' תוי"ט פ"י דפסחים ובמסורת המאור סי' ק"מ] דכתיב והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים ואם עבר בהם עבירה נידון בשמונה דינין. בחיבוט הקבר ובשבע מדורות של גיהנם. ציצית עולה ת"ר וח' חוטין וחמשה קשרים תרי"ג לומר לך ששקולה מצות ציצית ככל התורה כולה. בכל עת יהיו בגדיך לבנים בגימט' זה ציצית לבגדיכם (עם התיבות). כל מצות ה' עולה תרי"ב ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום:

רש"י

את כל מצות ה' שמנין גימטריא של ציצית ז שש מאות ושמונה חוטין וחמשה קשרים ח הרי תרי"ג: ולא תתורו אחרי לבבכם. כמו מתור הארץ. הלב והעינים הם מרגלים לגוף ומסרסרים לו את העבירות העין רואה

שפתי חכמים

שמתהם בציצית: ז הרא"ם כתב והגאוה בעיני פירשו שהוא אציבא דמ"ד יש אם למקרא וכיון שהוא נקרא מלא כאילו הוא מלא יו"ד עכ"ל: ח פירש לא שכוונת התורה לזה הטעם דהא י"א שיכול לעשות ט"ז חוטין וכן הקשרים דמן התורה אין צריך רק קשר אחד לבד ועוד יכול לעשות יותר רק שכוונת התקנה שתקנו ה' קשרים ולא פחות ולא יותר היתה למלאות התכון שיתכן בזכירת כל המצות יותר בראית הציצית והקשר מש"ה פירש"י הקרא כאחר התקנה ולא כפי קודם התקנה: פירוש

ספרי

איש יהודי (זכריה ח') וכל המבטל מצות כנף מהו אומר (איוב לח) לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה, ר' מאיר אומר וראיתם אותם לא נאמר אלא וראיתם אותו מגיד הכתוב שכל המקיים מצות ציצית מעלים עליו כאלו הקביל פני שכינה שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד שנאמר (יחזקאל א') וממעל לרקיע אשר על ראשם:

סט (לט) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם [ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת] זו (פרשת) [קריאת] שמע. אתה אומר (פרשת) [קריאת] שמע או אינו אלא (פרשת והיה אם שמוע) [באחד משאר כל המצות ת"ל אני ה' אלהיכם] אמרת צא וראה איזה פרשה שיש בה מלכות שמים ומיעט בה עכו"ם אין אתה מוצא אלא (פרשת) [קריאת] שמע. [וזכרתם שתזכור את הפרשה בפה יכול] תקדום פרשת והיה אם שמוע לפרשת שמע אמרת תקדום פרשה שיש בה קיבול מלכות שמים ומיעט בה עכו"ם לפרשת והיה אם שמוע (שאינה אלא ללמד) [שבה קבלת עול מצות]. ותקדום פרשת ציצית לפרשת והיה אם שמוע אמרת תקדום פרשה שהיא נוהגת ביום ובלילה לפרשת ציצית שאינה נוהגת אלא ביום, או יהא קורא שלש פרשיות בערב כדרך שקורא שלש בשחר ת"ל וראיתם אותו ביום ולא בלילה, ר"ש בן יוחאי אומר תקדום פרשת שמע שהוא ללמוד לפרשת והיה אם שמוע שאינה אלא ללמד ותקדום (ללמוד וללמד לשמור ולעשות) [פרשת והיה

התורה והמצוה

ימיקחו מארבע כנפות וכנגדן לשונה עשרה מכל לשון בכל כנף וע"כ אמרו בשבת (דף לב) שכל אהד זוכה ומשמשים לו ב' אלפים ושמונה מאות עבדים, ובהפך יהנערו רשעים מכנפות הארץ העליונה כי פסק היותה ושפעם, ור"מ דייק מה שאמר וראיתם אותו בלשון יחיד שר"ל אות שלו, כמש"פ מ"ש וה' אותי כגבור עריץ, (ירמיה כ) ה' אות שלי, שהוא אות ודגל של שכינה שהוא מראה התכלת הדומה לכסא הכבוד שבזה יזכור במלכות שמים שמשם יצאו התרי"ג מצות כמ"ש קבלו מלכותי ואח"כ קבלו גזרותי, ומובא במנחות (דף מג):

סט (לט) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה', דרשו חז"ל שרמז שבעת יראו התכלת והלבן ויכירו שבעת אז זמן ק"ש, שמקבל עליו עול מלכות שמים ועול כל המצות, כמ"ש ז וזמן ק"ש משיכיר בין תכלת ללבן כמ"ש בברכות (דף ט) ומנחות (דף מג), כי במ"ש אני ה' אלהיכם מרמז על פרשה שיש בה קבלת עול מ"ש ומ"ש שתקדים שמע לוהיה אם שמוע כ"ה בברכות (דף יג) במשנה, וכפי שם בגמ' (דף י"ד ע"ב

וְתִדְכְּרוּן יָת כָּל פִּקּוּדַיָּא דַיְיָ וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְלָא תִטְעוֹן בָּתַר הִרְהוּר לִבְּכוֹן וּבָתַר חֵיזוּ עֵינֵיכוֹן דִּי אַתּוּן טָעַן בָּתְרֵיהוֹן: מ בְּדִיל דְּתִדְכְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָת כָּל

ספרי

והיה אם שמוע שהוא ללמד] לפרשת ציצית שאינה אלא לעשות שעל כך ניתנה תורה ללמוד וללמד לשמור ולעשות.וראיתם אותו וזכרתם מגיד שכל המקיים מצות ציצית מעלים עליו כאלו קיים כל המצות והרי דברים ק"ו ומה מקיים מצות ציצית מעלים עליו כאלו קיים כל המצות ק"ו לכל מצות שבתורה: **ע** ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות כענין שנאמר ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה (והמלך ישמח באלהים) ואחרי עיניכם זו זנות שנאמר אותה קח לי כי היא ישרה בעיני, אשר אתם זונים אחריהם זו עבודת כוכבים כענין שנאמר ויזנו אחרי הבעלים. ר' נתן אומר שלא יהא שותה בכוסו (ומחשב) [ונותן עינו] בכוס של חברו, ד"א ולא תתורו אחרי לבבכם מגיד שהעיני' הולכים אחר הלב. או הלב אחרי העינים אמרת וכי [לא] יש סומא שעושה כל תועבות שבעולם הא מה ת"ל ולא תתורו אחרי לבבכם מגיד שהעינים הולכים אחר הלב, ר' ישמעאל אומר ולא תתורו אחרי לבבכם למה נאמר לפי שהוא אומר (קהלת יא) שמח בחור בילדותך בדרך ישר, או בדרך שתרצה, ת"ל ולא תתורו אחרי לבבכם:

עא (מ) למען תזכרו ועשיתם לעשות זכרון כמעשה

התורה והמצוה

ע"ב), ומ"ש וראיתם אותו למדו דאין ציצית נוהג בלילה, והגירסא שהעתקתי היא גי' הגר"א וכבר בארתי (בהקדמה סי' ב'), שהזכירה באה על זכירה מחשבית וגם באה על זכירה בפה ופי' פה שיזכור פ' ק"ש בפירוש, וגם דרשו בגד הדרוש על זכירת הלב שאם יזכור כל המצות ע"י מצות ציצית מעלה עליו הכתוב כאלו עשאם בפועל ומקבל שכר על המחשבה כמעשה:

ע ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וכו', הלב מציין בינת הלב והעיון, שלא ישלח מחשבתו לחשוב דברי מינות, והעינים מציינים את החושים שהם מסבבים התאוה לזנות. והנה לא מצאנו לשון זנה אחרי רק בע"ג, וע"כ אמר אשר אתם זונים אחריהם זו עכו"ם, כי עם עבודת כו"ם היה מקושר מינות בנודע, ור' נתן ס"ל שמצאנו זאת מקושר עם מלת אחרי שעם א' בתנ"ך, ואחריך לא זונה (יחזקאל סי' טז) ובא לפי פירושי שם על הזונה במחשבתו, שלא נתעורר אל הזונים תאוה אליך שיזנו אחריך במחשבתם כך, וע"ז א"ל שלא יהיה שותה בכוסו וכו' שזה זנות במחשבה ומובא נדרים (דף כ"ף). והנה דעת רבים שהתעוררות חמדת הלב אל העבירה באה מסבת החושים כמ"ש העין רואה והלב חומד, ואמרו שאין אדם מתאוה אלא ממה שראו עיניו. אמנם חז"ל דייקו ההפך כי בלב א' עולה קדמו ציורי התאוה למשול בלבו בדרך רע או דרכי המינות שמשלו בלבו להסיר מפניו יראת ה' ופחדו לא הי' נפעל ממראה עיניו, ומה שנפעל ממראה עיניו אל התאוה זה אות כי כבר שלטו ציורי התאוה מסלה בלבבו מקודם, וכן שקדמו בלבו מחשבות און להקל ביראת ה' המשקיף על נסתריו ונגלהו, ומזה הסביר הראב"ע מה שלוה לא תתאוה בית רעך לא תחמוד אשת רעך שאם ישכיל ציורי התאוה ולא יעלה על פני הלב וכן אם יזכור תמיד שה' נוה והזהיר ועומד עליו ורואה במעשיו לא יגיע לידו חיבה כלל כמו שלא יחמוד הכפרי בבת המלך, וז"ש שהעינים הולכים אחר הלב שלולא ציורי התאוה שקנו בלבו לא יתפעל מראות עיניו, וע"כ הקדים ולא תתורו אחרי לבבכם שהוא הקודם לצייר ציורי התאוה ומדות הרעות ואז יתור אחר עיניו, והביאו ראי' נגד האומרים שלא יתפעל הלב אל הציורים הרעים רק ע"י שהובילו אותם העינים אל הנפש פנימה דהא גם הסומא יעשה תועבות גדולות אף שלא ראה בעיניו. ור' ישמעאל הדם לנו דבר אחר שדייק מ"ש ולא תתורו אחרי לבבכם ולא אמר ולא תלכו אחרי לבבכם, ע"ז א"ל שנפש האדם וכחותיו נבראו בארח ישר וטבע הלב והנפש נוטה אל הטוב רק שהאדם מקלקל את טבעו ומעלה על לבו ציורים רעים ומחשבות הפוכות מטבע הנפש, וע"כ לא יכול לאמר ולא תלכו אחרי לבבכם שאם הי' הולך לפי מה שדרכי הלב שטועות בטבע יצירתו הן דרכים טובים וישרים, ולכן אמר קהלת שמח בחור בילדותך והלך בדרכי לבך ובמראי עיניך שמדבר ממי שהולך בדרכי לבו הטובים אשר לא נשחתו עדיין, ורק מי שנוטה מטבע נפשו אשר היא טובה וטהורה בעצם יצירתה, ותר ומרגל בלבבו ובעיניו ומבקש חשבונות רבים על זה הזהיר, וז"ש שמח בחור בילדותך בדרך ישר, ר"ל והלך בדרכי לבך הישרים בטבע כמ"ש אשר עשה האלהים את האדם ישר, או בדרך שתרצה, שע"ז אמר והמה בקשו חשבונות רבים ע"ז אמר ולא תתורו:

עא (מ) למען תזכרו ועשיתם, כבר אמר וראיתם וזכרתם ועשיתם, ופי' חז"ל ששם אמר שעל ידי הראי' שתראו אותו יעלה לכם כאלו קיים כל המצות ושם אמר שע"י הזכירה יעלה כאלו עשיתם במעשה, כי ענין מצות ציצית הוא בגד א' כעבד שנושא עליו חותם לסימן עבדות, כמ"ש בתנחומא משל למלך

והייתם קדשים לאלהיכם: מא אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יהוה אלהיכם: פ פ פ

קי"ט. פלא סימן. ומפטירין וישלח יהושע ביאושע סימן ב':

שפתי חכמים

ם פי' אלהים בכ"מ' זה דיין כלומר שהוא מדת הדין: י לא להיות לאלהים דכיון דקן וכיון דקן אלהים הוא. אבל קבלת הגזירות ועול מלכות כמי' אלהיכם תלוי בתנאי שלולא שפדאם מבית עבדים לא נתחייבו לקבל הגזירות כמו שאר האומות: כ כי לפי טעם הראשון קשה והא כתיב נמי להיות לכם לאלהים משמע שעל כרחכם אני אמלוך עליכם לכן אמר ד"א כו' ולפי ד"א קשה לא היה לו לומר רק אני ה' דהא גבי מכת בכורות לא כתיב כ"א וה' הכה וגו' אלהים דכתיב בקרא ל"ל לכן צריך גם לטעם הראשון על כרחכם כו': ל פירש"י צבע הדומה לתכלת ורגמנא אמר פשיל תכלת ותכלת הוא צבוע בדם חלזון ואיצטריך קרא לעבור עליו משעת תלייה כמו שכתבו התוספות ב"מ (דף ס"א): מ והטעם כדפירש"י בחולין דף ה' דהעובד ע"ז כופר בהקב"ה והמחלל את השבת כופר במעשיו ומעיד שקר שלא שבת הקב"ה במעשה בראשית עכ"ל. וכן כתבו התוספות בסנהדרין דף ע"ח: נ פי' שיתן ציצית על כל חמש כנפות אבל כד' כנפות חייב להטיל ציצית אף שהיא בעלת ה' כנפות דבכלל מאתים מנה והו אליבא דכ"ע דס"ל הכי. ולא כהרא"ם שכ"ת שפטור לגמרי בעלת ה' ורש"י הביא דברי רבי משה הדרשן וליה לא ס"ל כר"מ הדרשן וק"ל כ"ל: (נח"י) ס"פ בתחלה רמז הרב על כנפי האמור פה ונתן טעם למה דוקא על הכנף ואח"כ רמז על ד' כנפות האמור כס' כי תצא יסי' כו ולא בעלת ג' וכו' ע"ש: ס וא"ת והא כס' בשלח פירש"י שאמרו שירה ביום שביעי של פסח. וי"ל שהוא כוונר שהלילה הולך אחר היום שעבר כמו קרבנות שכתוב ביום זבחכם יאכל והנותר ממנו עד בוקר באש ישרף ולמה צריך לשרוף בבוקר שהרי אף מיד בלילה הוא מתחייב לשרוף שהרי כתיב ביום זבחכם יאכל אלא ודאי שגם בלילה הוא מותר לאכול שהלילה הולך אחר יום שעבר והתחלת יציאה נחשבת מיד שאחטו הפסח וצלאו ואכלו אותו ומהתחלת היציאה יהיה ח' ימים ומההתחלה האמתית שהיה ביום ט"ו שהיה יציאה האמתית יהיה שבעה שהרי ביום השביעי תוך מזו הלילה אמרו שירה ורבי משה הדרשן נמי ס"ל הכי ודלא כהרא"ם שפירש כי אלה הדברים האמורים פה הם דברי ר"מ הדרשן אבל רש"י ז"ל לא ס"ל הכי. ועיין בנח"י כי שם סותר דברי הרא"ם ואמר שאלה הם דברי הרב ולא דברי רבי משה הדרשן רק מ"ש למה נסמכה פ' מקושש כו' הם דברי ר"מ הדרשן ולא יותר:

רש"י

רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירות: (מא) אני ה' נאמן לשלם שכר: אלהיכם. נאמן ט להפרע. אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו י עליכם גזרותי: אני ה' אלהיכם. עוד למה נאמר שלא יאמרו ישראל מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר אנו לא עושים ולא נוטלים שכר (שבת פ"ח) על כרחכם אני מלככם וכן הוא אומר (יחזקאל כ') אם לא ביד חזקה וגו' אמלוך עליכם. ד"א למה נאמר יציאת כ מצרים אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לשאינה של בכור אני הוא עתיד להבחין ולהפרע מן התולה קלא אילן ל בבגדו ואומר תכלת הוא (ב"מ ס"א) ומיסודו של רבי משה הדרשן העתקתי למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ע"ז (חולין ה') לומר שהמחלל את השבת כעובד ע"ז שאף היא שקולה מ ככל המצות וכן הוא אומר בעזרא (נחמיה ט') ועל הר סיני ירדת ותתן לעמך תורה ומצות ואת שבת קדשך הודעת להם. ואף פרשת ציצית לכך נסמכה לאלו לפי שאף היא שקולה כנגד כל המצות שנאמר ועשיתם את כל מצותי: על כנפי בגדיהם. כנגד (שמות י"ט) ואשא אתכם על כנפי נשרים. על ארבע כנפות ולא בעלת שלש ולא בעלת נ חמש כנגד ד' לשונות של גאולה שנאמר במצרים (שמות ו') והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. פתיל תכלת. על שם שכול בכורות תרגומו של שכול תכלא ומכתם היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב ושמונה חוטים שבה כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו ס שירה על הים:

סליק פרשת שלח

ספרי

כמעשה: עב והייתם קדושים לאלהיכם זו קדושת כל המצות. אתה אומר זו קדושת התורה והמצוה

שאמר לעבדיו עשו חותם של טיט, וכשמסתכל עליו החותם בזה מראה שהוא עבד מוכן לזכור ולעשות, וכאן אמר שיש עוד טעם בציצית שע"י מזכר לתרי"ג מצות וכמו שפרש"י ז"ל, וע"י זכירת התרי"ג שמרומזים בציצית מעלה עליהם כאלו עשאום בפועל אחר שזוכר אותם ומוכן לעשותם כשיזדמנו לפניו. והנה ה' נוה שנעשה זכר לעבודתו, ע"י ציצית ותפלין ומילה ומזוזה כמ"ש במנחות על פסוק למנצח על השמינית, נגאו מילה ותפלין על ג' חלקי הנפש, והנפש הצומחת שממנה התאוה הבשרית נגדה באה אות המילה, והש"י נגד הלב משעבד כחות נפש החיונית, ותש"ר על המוח לשעבד העיון והמחשבה שהם כחות נפש המשכלת, והציצית הם לאות על הבגדים החיצונים והמזוזה על הבית והדירה, וכל אלה הם לאות ולזכרון ונחשב הזכרון כמעשה ועז"ש למען תזכרו ועשיתם:

קב"ד וּתְהוֹן קַדִּישִׁין קֳדָם אֱלָהֲכוֹן: מא אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: פ פ פ

ספרי

מצות או אינו אלא קדושת ציצית אמרת במה ענין מדבר בקדושת כל המצות. רבי אומר זו קדושת ציצית אתה אומר זו קדושת ציצית או אינו אלא קדושת כל המצות כשהוא אומר קדושים תהיו הרי כל המצות אמורות הא מה ת"ל והייתם קדושים לאלהיכם זו קדושת ציצית מגיד שהציצית מוספת קדושה לישראל:

עג (מא) אני ה' אלהיכם וכי מה ענין יציאת מצרים בכאן אלא שלא יאמר הרי אני נותן צבעונים וקלא אילן והם דומים לתכלת ומי מודיע עלי (בגלוי) אני ה' אלהיכם דעו מה עשיתי למצרים שהיו מעשיהם בסתר ופרסמתים בגלוי והרי דברים ק"ו ומה אם מדת פורענות מועטת העושה בסתר המקום מפרסמו בגלוי ק"ו למדת הטוב מרובה. ד"א למה מזכירים יציאת מצרים על כל מצוה ומצוה למה הדבר דומה למלך שנשבה בן אוהבו ומשפדאו לא פדאו לשום בן אלא לשום עבד שאם יגזור ולא יהיה מקבל עליו א"ל עבדי אתה. כיון שנכנס למדינה א"ל נעול לי סנדלי וטול לפני כלים להוליך לבית המרחץ התחיל הבן ההוא מנתק הוציא עליו שטר ואמר לו עבדי אתה, כך כשפדה הקב"ה את זרע אוהבו לא פדאם לשום בנים אלא לשום עבדים כשיגזור ולא יהיו מקבלים עליהם יאמר להם עבדי אתם. כיון שיצאו למדבר התחיל לגזור עליהם מקצת מצות קלות ומקצת חמורות כגון שבת ועריות ציצית ותפילין התחילו ישראל להיות מנתקים אמר להם עבדי אתם על מנת כן פדיתי אתכם על מנת (תנאי) שאהיה גוזר ואתם מקיימים:

עד אני ה' אלהיכם עוד למה נאמר והלא כבר נאמר אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים ומה ת"ל אני ה' אלהיכם עוד כדי שלא יהו ישראל אומרים מפני מה צונו המקום לא שנעשה ונטול שכר [אנחנו] לא עושים ולא נוטלים שכר כענין שאמרו ישראל ליחזקאל (יחזקאל יד) ויבא אלי אנשים מזקני ישראל וישבו לפני אמרו לו עבד שמכרו רבו לא יצא מרשותו אמר להם הן אמרו לו הואיל שמכרנו המקום [לאו"ה] יצאנו מרשותו (לגמרי) אמר להם הרי עבד שמכרו רבו על מנת לחזור שמא יצא חוץ לרשותו (שם כ) והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים (אשר סביבותינו) כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן חי אני נאם ה' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם. ביד חזקה זו דבר שנאמר (שמות ט) הנה יד ה' הויה. בזרוע נטויה זו חרב שנאמר (ד"ה א' כ"א) וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים. ובחמה שפוכה זו רעב אחר שאני מביא עליכם ג' פורעניות הללו זו אחר זו ואחר כך אמלוך עליכם על כרחכם: עה רבי נתן אומר אין כל מצוה ומצוה שאין מתן שכרה בצדה צא ולמד ממצות ציצית. מעשה באדם אחד שהיה זהיר במצות ציצית שמע שיש זונה בכרכי

הים

התורה והמצוה

עב והייתם קדושים לאלהיכם, לפי' א' ר"ל שע"י כל המצות תהיו קדושים, ולרבי ר"ל שע"י ציצית לבדו תהיו קדושים, וי"ל שתלוי בפלוגתת ר"י ור"ל בסנהדרין (דף קא) על ופערה פיה לבלי חק אם צריך להשלים כל התרי"ג מצות או די בשיקיים מצוה אחת לבד בשלמותה כמ"ש במק"א:

עג (מא) אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים, פי' חז"ל אשר הבחנתי בין טפה של בכור לשאינה של בכור וכן אבחין בין המוכר קלא אילן במקום תכלת כמ"ש בב"מ (דף סא) ועוד פירש שבעת יציאת מצרים נעשיתם לי עבדים, וצריכים לשאת ציצית שהוא חותם העבדות כנ"ל ולקיים יתר מצות כעבדים המשועבדים לעבודת אדוניהם:

עד אני ה' אלהיכם, ר"ל אני ה' מלך שהוצאתי אתכם מארץ מצרים ואף כשתהיו שנית בגולה ע"י חטאיכם לא תאמרו שהותר הקשר שבינינו אחר שמכרתם לשעבוד, כי בכ"ז אני ה' אלהיכם תמיד כי המכירה לגולה יהיה על מנת לחזור ותהיו תמיד תחת רשותי:

עה אני ה' אלהיכם, פי' אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים ואני מוכן לתת שכר לשומרי מצותי כטוב שעשיתי לכם בעת יציאת מצרים, ואני ה' אלהיכם דיין ונאמן ומעניש לעוברי מצותי, וכמ"ש חז"ל דבעידן רההוא עתיקן על עסק של בטול מצות ציצית:

ויקם

טז א וַיִּקַּח קֹרַח בֶּן־יִצְהָר בֶּן־קְהָת בֶּן־לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם

בעל הטורים

(א) ויקח קרח סמך מחלוקת קרח לפרשת ציצית שעל שם ציצית חלק על משה. ויקח קרח בגימ' זה במחלקת רע. שאמר

רש"י

(א) ויקח קרח. פרשה זו יפה נדרשה א במדרש רבי תנחומא: ויקח קרח. לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה ב לעורר על הכהונה וזהו שתרגם אונקלוס ואתפלג נחלק משאר העדה להחזיק במחלוקת וכן (איוב ט"ו) מה יקחך לבך. לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם. דבר אחר ויקח קרח ג משך ראשי סנהדראות שבהם בדברים כמו שנאמר (במדבר כ') קח את אהרן (הושע י"ד) קחו עמכם דברים: בן יצהר בן קהת בן לוי. ולא הזכיר בן יעקב שבקש רחמים על עצמו ד שלא יזכר שמו על מחלוקתם שנאמר (בראשית מ"ט) בקהלם אל תחד כבודי והיכן נזכר שמו ה על קרח בהתיחסם על הדוכן בדברי הימים שנאמר (ד"ה א' ו') בן אביאסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל (תנחומא): ודתן ואבירם. בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחנייתם תימנה ו שכן לקהת ובניו החונים תימנה נשתתפו עם קרח במחלוקתו: ז אוי לרשע אוי לשכנו. ומה ראה קרח לחלוק עם משה ח נתקנא על נשיאותו ט של אליצפן בן עוזיאל (תנחומא) שמינהו משה נשיא על בני קהת ע"פ הדבור. אמר קרח אחי אבא ארבעה היו שנאמר (שמות ו') ובני קהת וגו' עמרם הבכור נטלו שני בניו גדולה אחד מלך ואחד כהן גדול מי ראוי ליטול את השניה לא אני שאני בן יצהר שהוא שני לעמרם והוא מנה נשיא את בן אחיו הקטן מכלם הריני חולק עליו ומבטל את דבריו מה עשה עמד וכנס ר"נ ראשי סנהדראות רובן משבט ראובן שכניו והם אליצור בן שדיאור וחביריו וכיוצא בו שנא' נשיאי עדה קראי מועד ולהלן הוא אומר (במדבר א') אלה קרואי י העדה והלבישן טליתות שכולן תכלת באו ועמדו לפני משה אמרו לו טלית שכולה של תכלת חייבת בציצית כ או פטורה אמר להם חייבת התחילו לשחק עליו אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטרה ל שכולה תכלת לא תפטור את

עצמה

שפתי חכמים

א דק"ל למה אמר לשון ויקח. ולפי שפירש"י בס' בראשית ואני לא באתי לפרש רק פשוטו של מקרא ולא ע"פ המדרש לכך פירש רש"י כאן פרשה זו יפה נדרש' וכו' שהוא קרוב לפשוטו לכך הפרש אותו ע"פ המדרש ולא נצרך לפרשו לפי פשוטו: ב פירוש לקיחה זו מתקיימים היא והלב הוא הפועל וקרח הוא הפעול א"כ ויקח הוא כמו ויוקח כדעת המתרגם ואתפלג: ג דלטעם הראשון קשה שיפרש ויקח ל' ויוקח נ"פ ד"א ולפי ד"א קשה דלא פירש בקרא את מי לקח שמו גבי משה דכתיב קח את אהרן. נ"פ גם טעם ראשון: ד ר"ל למה לא מייחסו גם כן אחר יעקב ומתרץ יעקב ביקש וגו': ה כלומר היכן נזכר שמו של יעקב אבינו על קרח עד שנצטרך לתת טעם פה על שלא הוזכר שמו והלא אין דרך כל המתיחסים לעלות אלא עד השבט בלבד. כתב הרא"ם אך קשה לפי המדרש שדרשו בסודם אל תבוא נפשי אלו המרגלים וכן זה שפירש"י בס' ויחי גבי בסודם אל תבא נפשי זה מעשה זמרי שנאמר בו זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ולא אמר בן יעקב היכן נזכר שמו על זמרי עד שנצטרך לתת טעם על מה שלא הזכיר שמו של יעקב על זמרי כו' וכמת הדבר צריך עיון עיין במה שכתבתי בס' ויחי תירוץ על קושית הרא"ם: ו רצונו לתרץ האיך באו דתן ואבירם לבני קהת להשתתף עם קרח שיעורר על הכהונה שהרי הם לאו לויים ולאו בכורים הוו דכתיב נמואל ודתן ואבירם ואם באים לחלוק על הכהונה בשביל נמואל אחיהם שהיה בכור רחוק הוא שיכנסו לחלוק בשביל אחיהם ונמואל עצמו שבעבורו המחלוקת לא נזכר בקרא שהיה מעורר: ז (מהרש"ל) ומהמ"ו קבלתי דה"פ כי אמר בתחלה יעקב ביקש רחמים כו' וא"כ קשה דתן ואבירם שיחסם עד ראובן ולא אמר בן יעקב ולא מצינו שביקש יעקב על ראובן שלא יתייחסו במו אחריו במחלוקתו של קרח ע"כ פירש אוי לרשע כו' וממילא הם בכלל וחק ע"כ: ח פי' אע"פ שקרח חשד את משה בכל מעשיו שעשה הכל מפי עצמו מ"מ לא היה לו לחלוק על הכהונה שהרי אהרן בדין הוא קודם לו להיותו בן עמרם הבכור הרא"ם. וא"ת ולמה לא פי' זה על הקרא ואיך תלה קושיא זו במה שפירש לעיל. וי"ל בשלמא קודם שפירש לעיל על דתן ואבירם לא היה יכול להקשות מה ראה כו' לפי שגם הוא רצה להיות כהן אבל עתה שפירש על דתן ואבירם בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחנייתן גבי דגלים א"כ ש"מ שזה המחלוקת היה בשנה שניה ליציאת מצרים שהרי הדגלים התחילו בשנה השניה כמו שמבואר בס' במדבר לכך מקשה רש"י מה ראה קרח לחלוק עם משה בשביל הכהונה בשנה שניה למה לא חלק בשנה הראשונה מיד אחר הקמת המשכן. ותירץ רש"י נתקנא על נשיאותו של אליצפן וכו' שנתמנה ג"כ בשעת סידור הדגלים. וכיון שנכנס במחלוקת רצה לבטל את הכל אף בדבר שאין לו זכות: ט וא"ת ולמה פירש"י לעיל לעורר על הכהונה וי"ל דודאי אם היה נותן משה לקרח הנשיאות ודאי לא היה חולק על הכהונה אבל כיון שנתן הנשיאות לאליצפן בא קרח לחלוק על הכל גם על הכהונה לכך פרש"י הריני חולק עליו ומבטל את כל דבריו. וא"ת למה לא חלק גם על המלכות וי"ל לפי שהכהונה היא עבודה בבכורים לכך נשתתפו עמו הבכורים לבטל דבריו של משה כדי שהם יהיו כהנים אבל על המלכות כלם מסכימים שיהא משה מלך כי בדין הוא שהוציא אותם ממצרים ועוד דלא כלם יהיו מלכים. ולכן לא ישתתפו עמו לחלוק על המלכות: י יש מקשים ל"ל להביא ראיה מהתם דכתיב קרואי העדה והתם גופא מנלן אלא מדכתיב נשיאי מטות והא הכא נמי נשיאי עדה כתיב וי"ל דאי לאו מקרא דהתם ה"א דלאו ראשי סנהדראות היו מדכתיב קראי מועד ר"ל שלא היו נקראין לכל דבר שבקדושה אלא לעתים רחוקות לכן מביא ראיה מהתם שנקראים בכל פעם לכל דבר שבקדושה דכתיב קרואי עדה כלומר לכל דבר שצריכין העדה והא דהוסיף רש"י וכיוצא בהם משום דהאחרים אשר נקבו בשמות לא היו כ"א י"ב נשיאי השבטים ואלה היו חמשים ומאתים הוכרח לומר וכיוצא בהם שכולם היו ראשי בני ישראל מכל נשיאי שבטים ומהם ראשי סנהדראות ומהני ג"ש ללמוד שהיו ממדרגה של אליצור וחבריו ומהני קרא דחמשים ומאתים דלא תימא דוקא י"ב אשר נקבו בשמות ולא האחרים כיוצא בהן. רא"ם: כ דבסוף פ' שלח לך כתיב ציצית וסמיך ליה ויקח קרח כלומר על ציצית. וא"ת והרי רש"י לא דרש סמיכות רק היכא שאינו מקומו כמו שפירש"י בס' שלח לך. וי"ל שגם

כאן

א וְאִתְפְּלֵג קֹרַח בַּר יִצְהָר בַּר קְהָת בַּר לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן

שפתי חכמים

כאן אינו ויקומו לפי מה שפירש שמחלוקתו של קרח היה בשביל נשיאותו של אליצפן וזה היה קודם נסיעתן מהר סיני. א"כ למה נסמכה כאן היה לו לכתוב בפ' במדבר סיני לפי הפשט

ספרי

הים והיתה נוטלת ד' מאות זהובים בשכרה שיגר לה ארבע מאות זהובים וקבעה לו זמן כיון שהגיע זמנו בא וישב לו על פתח ביתה נכנסה שפחתה ואמרה לה אותו האיש שקבעת לו זמן הרי הוא יושב על פתח הבית אמרה לה יכנס כיון שנכנס הציעה לו שבע מטות (אחת) [שש] של כסף ואחת של זהב והיא היתה בעליונה. ובין כל אחת ואחת (ספסלים)[סולם] של כסף ועליון של זהב. כיון שהגיע לאותו מעשה באו ארבע ציציותיו וטפחו לו על פניו נדמו לו כארבעה אנשים מיד נשמט וישב לו על גבי קרקע אף היא נשמטה וישבה על גבי קרקע אמרה לו נפה של רומי איני (מניחתך) [מניחך] עד שתאמר מה [מום] ראית בי אמר לה העבודה לא ראיתי בך מום שאין כיופיך בכל העולם אלא מצוה (קלה) [אחת] צונו ה' אלהינו וכתוב בה אני ה' אלהיכם אני ה' אלהיכם ב' פעמים. אני ה' אלהיכם אני עתיד לשלם שכר. אני ה' אלהיכם עתיד ליפרע. אמרה לו העבודה איני מניחתך עד שתכתוב לי שמך ושם עירך ושם מדרשך שאתה לומד בו תורה וכתב לה שמו ושם עירו ושם רבו ושם מדרשו שלמד בו תורה עמדה ובזבזה את כל ממונה שליש למלכות שליש לעניים ושליש נטלה עמה [חוץ מאותן מצעות] ובאת ועמדה בבית מדרשו של (ר' חייא) [ר' מאיר] אמרה לו רבי גיירני אמר לה שמא עיניך נתת באחד מן התלמידי' הוציא' לוכתב שבידה אמר (ע) [לה] זכי במקחך אותן המצעות שהציעה (לך) [לו] באיסור (תציע לך) [הציעה לו] בהיתר זה מתן שכרה בעולם הזה ובעולם הבא איני יודע כמה:

השאלות

(א-יד) מ"ש ויקח קרח מה לקח? ומה שכפל ויקח ויקומו ויקהלו, למה כפל ויודע ה' את אשר לו ואת הקדוש ואת אשר יבחר בו. למה חלק דבריו תחלה דבר אל קרח ואל כל עדתו ואח"כ אל קרח. ומה שסיים בדבור הראשון רב לכם בני לוי ומקומו בדבורו עם בני לוי, ולמה הזכיר בני לוי והחולקים היו מיתר שבטים, ולמה כפל כי הבדיל אלהי ישראל אתכם ויקרב אותך וגו', ולמה שלח לקרוא לדתן ואבירם והם היו ביחד עם קרח, ומה היה תשובת דתן ואבירם שאין לה ענין עם המחלוקת על הכהונה:

התורה והמצוה

א (א) ויקח קרח, הנה אמרו חז"ל במשנה כל מחלוקת שהיא לש"ש סופה להתקיים וכל מחלוקת שאינה לש"ש אין סופה להתקיים איזו היא מחלוקת שהיא לש"ש זו מחלוקת הלל ושמאי ואיזו היא מחלוקת שהיא שלא לש"ש זו מחלוקת קרח ועדתו, והיה ראוי לאמר זו מחלוקת קרח ומשה, כמ"ש זו מחלוקת הלל ושמאי, אולם חז"ל למדונו שמחלוקת שהיא לש"ש, כל כת משני צדדי החולקים מתאחדת בעצמה כי כלם מתכוונים לתכלית אחת לש"ש, אולם מחלוקת שאינה לש"ש רק מפני אהבת הכבוד ואהבת עצמו, אז יש מחלוקת וגם גם בין האנשים שהתאחדו לעמוד נגד אחד, כי כל אחד מן היחידים מכוין תועלת עצמו ומתנגד לכוונת חבריו שהוא ג"כ מכוין תועלת עצמו, כענין שהי' מחלוקת גם בין קרח ועדתו, כי כל אחד מהעדה הרעה ההיא התכוין כוונה אחרת מתנגדת לזולתו, שהנה קרח רצה בכהונה גדולה שמ"ש שהתקנא על נשיאותו של אליצפן פי' שזה עורר אותו לחלוק על משה אבל אחר שנכנס בריב הי' מחלוקתו על כהונת אהרן, שלדעתו אחר שעמרם שהוא הבכור לקהת נטל חלקו במה שמשה היה מלך ראוי שהכהונה הגדולה תנתן לבן יצהר שהוא בן השני לקהת, אמנם מחלוקת דתן ואבירם ואון בן פלת, היה ענין אחר שהם התלוננו על שנטלה הבכורה מראובן. שלפי מה שהיה ראובן הבכור ראוי שהגיע ממנו המלוכה והכהונה כמ"ש ראובן בכורי אתה יתר שאת ויתר עז שאת היא הכהונה ועז היא המלוכה, והתלוננו על שנתנה הכהונה ועבודת ה' לשבט לוי והמשכן והקדימם בדגלים ליהודה וגם על שנתנה הבכורה ליוסף, וז"ש ויקח קרח [קיחה זו היינו קיחת דברים וטענת כמו קחו עמכם דברים] שקרח לקח לו טענה למחלוקתו מה שהוא בן יצהר בן קהת בן לוי, שאחר שיצהר הוא בן השני לקהת מגיע לו הכהונה הגדולה, ודתן ואבירם בני אליאב ואון בן פלת הם לקחו טענתם אל מחלוקתם מפני שהם בני ראובן, שמפני שהכהונה והלויה מגיע לשבט ראובן שהוא הבכור ליעקב אחר שנפסלו הבכורות מפני רחם ע"י חטא העגל:

בני אליאב ואון בן פלת בני ראובן: ב ויקמו לפני משה ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים נשיאי עדה קראי מועד אנשי שם: ג ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אלהם רב לכם כי כל העדה כלם קדשים ובתוכם יהוה ומדוע תתנשאו על קהל יהוה: ד וישמע משה ויפל על פניו: ה וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בקר וידע יהוה את אשר לו ואת הקדוש והקריב

בעל הטורים

שמור לבעליו לרעתו בגימ' לעשרו של קרח לרעתו היה: (ב) ויקומו. בגימטריא לחלק: חמשים ומאתים. נר רשעים ידעך (איוב כח): קראי חסר יו"ד שעברו על עשרת הדברות. אנשי שם בחכמה ובעושר ושמיינו כדור המבול אשר מעולם אנשי השם: (ד) וישמע משה [עם האותיות והתיבות] בגימ' (מכאן שחשדוהו) [מלמד כי חשדוהו] נלאם: ובקשם

רש"י

עמהם: בני ראובן. דתן ואבירם ל ואון בן פלת: (ג) רב לכם. הרבה יותר מדאי לקחתם מ לעצמכם גדולה: כלם קדשים. (תנחומא) כלם שמעו נ דברים בסיני מפי הגבורה: ומדוע תתנשאו. אם לקחת אתה מלכות לא היה לך לברר לאחיך כהונה ס לא אתם לבדכם שמעתם בסיני ע אנכי ה' אלהיך כל העדה שמעו: (ד) ויפל על פניו. (תנחומא מ"ר) מפני המחלוקת פ שכבר זה בידם סרחון רביעי צ חטאו בעגל (שמות ל"ב) ויחל משה במתאוננים (במדבר י"א) ויתפלל משה במרגלים (שם י"ד) ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים במחלוקתו של קרח נתרשלו ידיו. משל לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם ושתים ושלש כשסרח רביעית נתרשלו ידי האוהב ההוא אמר עד מתי אטריח על המלך שמא לא יקבל עוד ממני: (ה) בקר וידע וגו'. (במדבר רבה) עתה ק עת שכרות הוא לנו ולא נכון להראות לפניו והוא היה מתכוין לדחותם שמא יחזרו בהם: בקר וידע ה' את אשר לו. לעבודת ר לויה: ואת הקדוש. לכהונה: והקריב. אותם אליו. תנחומא. והתרגום מוכיח

שפתי חכמים

דפסיק סמיכות: ל שלא תפרש בני ראובן קאי על פלת ופלת הוא פלוא בן ראובן שמצינו במקום אחר ג"כ כמו ובני דן חושים ובני פלוא אליאב אעפ"י שאינו אלא אחד קרא אותו בלשון רבים. לכך פרש"י בני ראובן דתן ואבירם ואון בן פלת ופלת ג"כ מבני בניו של ראובן, והרא"ם כתב י"מ שכוונתו לומר שבני ראובן שב לדתן ולאבירם לבדם רצה לומר לא און כאילו אמר בני ראובן דתן ואבירם הם, אבל און בן פלת הוא ולא מבני ראובן. וי"מ שכוונתו שאדרבא שישוב גם לאון שלא תאמר שבני ראובן ישוב לדתן ולאבירם ולא לאון הואיל ולא מצינו הלל בשום מקום לא און ולא פלת בבני ראובן. והוא דחה שני הפירושים האלה וכו"ל כתבתי: מ תיקן בזה הרבה פי' רב שהוא שם כמו הרבה והוסיף יותר מדאי שבזולת זה יתכן לומר שאותו הרבוי שלקח הוא כראוי להם וגם הוסיף מלת לקחתם מפני שמלת לכם לבדה אין לה מובן בלתי שתחבר לה מלת לקחתם. ומפני שהמחלוקת היתה על הלקיחה לכן אמר פה לקחתם לכם ולא מלת יש לכם ואמר יותר מדאי לא על מה שיש בידם גם פירש מלת לכם לעצמכם שבזולת זה יתכן שלקח וחלק לאחרים גם הוסיף מלת גדולה מפני שמלת הרבה נופל על השפלות כמו על הגדולה והמעלה לכן הוסיף מלת גדולה: נ כתב הרא"ם לא ידעתי למה לא פירש זה במלת קדושים תהיו והתקדשתם והייתם קדושים כי עם קדוש וגו'. ונ"ל דאל"כ יש לו להשיב כאן אעפ"י שהעדה היא קדושה אבל משה ואהרן יש בהם קדושה יתירה שהם נביאים ושמעו הדבור מפי הקב"ה. לכך פי' כלם שמעו וכו': ס (נח"י) וה"פ אם לקחת אתה מלכות הוא כדין שאתה שמעת כל הדברות וכל העדה לא שמעו אלא אנכי ולא יהיה לך אבל מ"מ לא יהיה לך לברר לאחיך כהונה דהא אחיך לא שמע יותר מכל העדה וז"ש מדוע תתנשאו שניכם אתה ואהרן והיה די בנשיאותך לבד. אבל לא תפרש שכוונתו היה לחלוק גם על המלכות דהא לא מצינו בכל הפרשה מחלוקת כ"א על הכהונה לבד: ע (ג"א) ואם רצה לחדש להם דבר ג"כ היה אומר זה לכולם ולא לך בפרט שיהא אהרן כהן ואליצפן נשיא: פ וא"ת והא לעיל גבי מרגלים כתיב נמי ויפל משה ואהרן על פניהם. וי"ל דלעיל י"ל דנפלו על פניהם להתפלל כיון דלא כתיב שם שדבר שום דבר י"ל שהתפללו אבל הכא כתיב וידבר משה וגו' משמע שבשעת נפילתו דבר עמהם ולא התפלל א"כ למה נפל אלא מפני המחלוקת: צ וא"ת והרי לא היה להם רק ג' שהרי מחלוקת של קרח היה קודם מרגלים כמו שפירשתי לעיל בפ' שלח לך וי"ל דלעיל בפ' שלח לך פירש"י לפי פי' הראשון שפירש"י בפרשת ואלה הדברים שהם פירש"י ותלונות מחלוקתו של קרח אבל כאן פירש"י לדבר אחר שפי' שם ותלונות קאי על מרים א"כ יכול להיות שהמרגלים היו לפני מחלוקת של קרח א"כ היה זה סרחון רביעי: ק שהיו עוסקין במחלוקת כל היום לכך אמר עת שכרות היא זו כמו שמצינו שכורת ולא מיין ש"מ אעפ"י שלא שתו נקראו שכור. ותו קשה לרש"י למה לא עשה משה לעצמו דעת מיושבת לכן פירש"י הוא היה מכוין כו': ר דכתיב בא והיו לי הלוים וא"ת והלא לא חולקין רק על עבודת כהונה. וי"ל כך אמר משה אם אומר להם ואת הקדוש לכהונה כיון שיהו רואים שאין להם כח לחלוק על הכהונה יחלקו על הלויה וזהו כדין מאחר שהיו בכורים והלוים באו תחתיהם

בַּר פֶּלֶת בְּנֵי רְאוּבֵן׃ ב וְקָמוּ לְאַפֵּי מֹשֶׁה וְגֻבְרַיָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל מָאתָן וְחַמְשִׁין רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא מְעַרְעֵי זְמַן אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא׃ ג וְאִתְכְּנִשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לְהוֹן סַגִּי לְכוֹן אֲרֵי כָל כְּנִשְׁתָּא כֻּלְּהוֹן קַדִּישִׁין וּבֵינֵיהוֹן שַׁרְיָא שְׁכִנְתָּא דַייָ וּמָא דֵין אַתּוּן מִתְרַבְרְבִין עַל קְהָלָא דַייָ׃ ד וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי׃ ה וּמַלִּיל עִם קֹרַח וְעִם כָּל כְּנִשְׁתֵּהּ לְמֵימַר בְּצַפְרָא וִיהוֹדַע יְיָ יָת

רש"י

כן ויקרב לקדמוהי ש יקרב לשמושיה, ומדרשו בקר א"ל משה גבולות חלק הקב"ה בעולמו יכולים אתם להפוך בקר לערב כן תוכלו לבטל את זו שנאמר (בראשית א') ויהי ערב ויהי בקר ויבדל כך (דה"א כ"ג)

שפתי חכמים

תחתיהם. ל"ם וכו': ש וה"ם בקר וידע ה' פי' הוא אשר לו לעבודת לויה כענין שנאמר והיו לי הלוים ומי שהוא קדוש לכהונה כענין שנאמר ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים. ולפי זה ישאר מלת והקריב אליו בלי מובן לכן הוסיף מלת אותם ואיך יהיה זה שיקרב כל הר"ן איש המבקשים הכהונה ויקריבו הקטרת לפניו ומלת אליו כמו לפניו ואז יבחן מי הוא הקדוש וידעו הכל כי אהרן הוא הקדוש לכהונה כשיתקבל הקטורת שלו והלוים הם הראוים לעבודת הלוים כי כאשר ישרפו כל מקריבי הקטורת ונתגלה כי קרח שהיה לוי ונשרף יתבטל תרעומות הלוים ומהתרגום מוכח כן שהראשון מתרגם לקדמוהי וכשני

התורה והמצוה

(ב) ויקומו לפני משה ואנשים מב"י חמשים ומאתים, ומה לקחו הם לטענת בריב הזה, הם טענו שהם נשיאי עדה קריאי מועד, והתלוננו על שעשה משה כ"ז בלא דעתם ועצתם כמולך ממלכה בלבי תוגבלת ומחלק שררות ומנויים כרצונו, שבדברים כאלה ראוי לשאול עצתם והסכמתם, וגם י"ל שהם רצו שהכהונה הנתן לנשיאי העדה הראוים לזה כפי מעלתם לא שתנתן לשבט אחד כולו שיהי' בירושה מבני הבם על מעלת הכהנים ושלמותם, וגם י"ל כמ"ש הראב"ע שהיו ג"כ בכורים מפרי רחם וטענו שהכהונה מגיע להם:

(ג) ויקהלו, ר"ל הנה לפ"ז כל עדת קרח היו מתנגדים זל"ז, שמחלוקת דתן ואבירם מתנגד לא לבד שלא תנתן הכהונה הגדולה לקרח כי גם שתנגדו לכל שבט לוי ועבודתם בכלל, שלפי דעתם זה מגיע לשבט ראובן, והר"ן אנשים היו מתנגדים לשניהם, כי רצו שתנתן הכהונה לנשיאי העדה או לבכורי פטרי רחם, ואיך נקבצו יחד לכת אחת, אמר שנקהלו בזה במה שכלם היו חולקים על משה ועל אהרן, בזה היו למקהלה אחת, הגם שבעקרי הדברים היו עתידים להיות ביניהם מחלוקות גדולות וחלוקי דעות, ויאמרו אליהם רב לכם, ר"ל נקחתם לכם גדולה יותר מן הראוי, כי אם תאמרו שאתם גדולים מן העדה מצד קדושתכם שאתם קדושים יותר מהם עפ"י הנחתכם אל הקדושה כל העדה כלם קדושים, ואם תאמרו שאתם גדולים מן העדה מצד שבכם בחר ה' לנבואות אתכם ולהשכין שכינתו עליכם וקרוב ה' אליכם יותר מכל העדה עז"א ובתוכם ה', ואחר שאין לכם יתרון על העדה מדוע תתנשאו, ובזה נפלו בטעות שטעו בעת מ"ת שרצו שלא יהיה ביניהם חלוף מדרגות, וישוו כלם בקדושה ובנבואה כמ"ש בס' יתרו, וחשבו כי מתחלה שאלתם ואין הבדל בינם ובין משה ואהרן, וע"ז המליצו חז"ל שקרח שאל למשה טלית שכולה תכלת אם חייבת בציצית, ר"ל לטעות שהשיב משה שחייב בציצית, כי צריך חוט אחד מיוחד שבו תשכון הארת הקדושה שהתכלת מורה עליו אף שכל הטלית ממראה התכלת, וכן אף שכל העדה כלם קדושים צריך שיהיה אחד מהם הוא הקדוש שעליו ישכון ה' והוא יהי' הטלית בינו ובינם והחוט שעל ידו תרד השפע אל העם, וקרח הכחיש זה שא"צ איש מיוחד אמצעי בין ה' ובינם אחר שכלם תכלת וכלם קדושים ובתוכם ה':

(ד) וישמע משה, פי' חז"ל שחשדוהו באשת איש, כי בודאי לא טעו לחשוב שנבואתם הוא באספקלריא המאירה כין הא"ם בעצמו שזה היה מדרגת משה, רק שטעו לחשוב שגם נבואת משה היא ממדרגת שהיא באמצעות מלאך המקבל שפע ממה שעליו, או מן השכל הפועל כדעת המתפלספים, שזה נקרא אשת איש, שהוא בחינת מקבל לא משפיע:

(ה) וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר, הדבור הוא הדבור באורך שדבר להם בע"פ, והאמירה מציין הלשון שאמר להם כפי הכתב בתורה (כמ"ש ויקרא סי' ג' באורך), משה דבר עמהם באר היטב, והודיע להם שזה א"א שכלם יהיו כהנים גדולים, כי גם בטלית שכולה תכלת ועדה שכולם קדושים צריך חוט אחד מיוחד המושך הקדושה וההשפעה לכל הטלית, ובית מלא ספרים צריכה מזוזה שאמירת ה' הוסף על ידה על כל הבית, וכן אנו אין לנו אלא מקדש אחד וכ"ג אחד, אשר הוא הנבחר והאקדם לנאות מלאך מליץ בין ה' ובין העדה, ועפ"ז הודיעם כי מצד מה שהתחברו עם קרח שחולק על כהונתו של אהרן צריך בירור והוכחה לדעת במי יבחר ה' מכלם להיות הכהן הגדול מאחיו, אחר שלפי סברתם יבחר ה' אחד מבין כלם, וכלם מוכנים לבחירה זו כמו קרח, וזה יבורר ע"י שיקטירו קטרת שהוא העבודה היותר נכבדת שזר הקרב אליה ישרף באש, וא"א להקטיר עתה שהם שתויי יין שלא יארע להם כמו לנדב ואביהוא שהקטירו שתויי יין לכן יונח זה עד מחר, וז"ש בקר ויודע, והודיע שה' יבחר באיש אחד מכל העדה ויקדישו קדש קדשים

אֵלָיו וְאֵת אֲשֶׁר יִבְחַר־בּוֹ יַקְרִיב אֵלָיו׃ ו זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם מַחְתּוֹת קֹרַח וְכָל־עֲדָתוֹ׃ ז וּתְנוּ בָהֵן ׀ אֵשׁ וְשִׂימוּ עֲלֵיהֶן ׀ קְטֹרֶת לִפְנֵי יְהוָה מָחָר וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה הוּא הַקָּדוֹשׁ רַב־לָכֶם בְּנֵי לֵוִי׃ ח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־קֹרַח שִׁמְעוּ־נָא בְּנֵי לֵוִי׃ ט הַמְעַט מִכֶּם כִּי־הִבְדִּיל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶתְכֶם מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶתְכֶם אֵלָיו לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן יְהוָה וְלַעֲמֹד לִפְנֵי הָעֵדָה לְשָׁרְתָם׃ י וַיַּקְרֵב אֹתְךָ וְאֶת־כָּל־אַחֶיךָ בְנֵי־לֵוִי אִתָּךְ וּבִקַּשְׁתֶּם גַּם־כְּהֻנָּה׃ יא לָכֵן אַתָּה וְכָל־עֲדָתְךָ הַנֹּעָדִים עַל־יְהוָה וְאַהֲרֹן מַה־הוּא כִּי °תַלּוֹנוּ עָלָיו׃ יב וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה

° תלינו קרי

בעל הטורים

(י) ובקשתם ג׳ במס׳. הכא ואידך ובקשתם משם את ה׳ אלהיך. ובקשתם אותי משם בירמיה (כ״ט) על הגלות. כשתבקשו אותי בגלות בתשובה ותגאלו אז ובקשתם גם כהונה שהיא בטלה מכם כל זמן שאתם בגלות: (יא) תלינו עליו. תלונו כתיב

רש״י

כ״ג) ויבדל אהרן להקדישו וגו׳: (ו) זאת עשו קחו לכם מחתות. מה ראה לומר להם כך אמר להם בדרכי הגוים יש נימוסים הרבה וכומרים הרבה וכלם (ס״א ואין כלם) מתקבצים בבית אחד אנו אין לנו אלא ה׳ אחד ארון אחד ותורה אחת ומזבח אחד וכהן גדול אחד ואתם ר״נ איש מבקשים כהונה גדולה אף אני רוצה בכך הא לכם תשמיש חביב מכל היא הקטרת החביבה מכל הקרבנות וסם המות נתון בתוכו שבו נשרפו נדב ואביהוא לפיכך התרה בהם: והיה האיש אשר יבחר ה׳ הוא הקדוש. כבר הוא בקדושתו וכי אין אנו יודעים שמי שיבחר הוא הקדוש אלא אמר להם משה הריני אומר לכם שלא תתחייבו מי שיבחר בו יצא חי וכלכם אובדים (במדבר רבה): מחתות. כלים שחותין בהם גחלים ויש להם בית יד: (ז) רב לכם בני לוי. דבר גדול אמרתי לכם. ולא טפשים היו שכך התרה בהם וקבלו עליהם לקרב הם חטאו על נפשותם שנאמר את מחתות החטאים האלה בנפשותם. וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זה את עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו שמואל ששקול כנגד משה ואהרן אמר בשבילו אני נמלט וכ״ד משמרות עומדות לבני בניו כלם מתנבאים ברוח הקדש שנאמר (ד״ה א׳ כ״ה) כל אלה בנים להימן אמר אפשר כל הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני ואני אדום לכך נשתתף לבא לאותה חזקה ששמע מפי משה שכולם אובדים ואחד נמלט: אשר יבחר ה׳ הוא הקדוש. טעה ולא ראה יפה לפי שבניו עשו תשובה ומשה היה רואה. תנחומא: רב לכם. דבר גדול נטלתם בעצמכם א לחלוק על הקב״ה: (ח) ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי. התחיל לדבר עמו דברים רכים כיון שראהו קשה עורף אמר עד שלא ישתתפו שאר השבטים ויאבדו עמו אדבר גם אל כלם התחיל לזרז בהם שמעו נא בני לוי: (ט) ולעמד לפני העדה. לשיר על הדוכן: (י) ויקרב אתך. לאותו שירות שהרחיק ממנו שאר ב עדת ישראל: (יא) לכן בשביל כך ג אתה וכל עדתך הנועדים אתך על ה׳ כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לצו׳ סגות׳ המחלוקת הזה: (יב) וישלח משה

שפתי חכמים

והשני לשמושיה ואליו שבפסוק שאחריו יתחייב שפירושו הוא שיהיה לעבודת הכהונה. הרא״ם: א ר״ל מאחר שלא קרא הכתוב חוטא בנפשו א״כ בודאי היה לו אחזה טעם שסמך עליו: א ורב דהכא פירש״י שהוא תואר כמשפט וחסר הדבר המתואר ומלת רב הראשון פירש אותו הרבה שפירושו שם ולא תואר מפני ששם היה קרח החולק על רבוי המעלות שלקחו לעצמם לכן פירשו מענין רבוי וכאן תמיהת משה לא היתה רק על גודל עזות פניהם לחלוק על הקב״ה. לכן פירש מלת רב דהכא מענין גודל ובלי תוספת נטלתם אין מובן מאמר רב לכם ואמר בעצמכם ולא לעצמכם כדלעיל מפני שהעזות שהוא הדבר הגדול שנטלו והיא דבוקה בעצמם ולא לקוחה מן החוץ לכן פירש בעצמכם ולעיל היא לקוחה כי השררה שלקחו היה מן החוץ לכך פי׳ לכם לעצמכם: ב לא ויקרב אותך אליו שכבר אמר להקריב אתכם אליו: ג פירוש אין הלמ״ד שרש כמו האל״ף שבמלת אכן שהיא מלה מורכבת מאך וכן והכ״ף משרשת לכ״ף ממלת אך ולכ׳ ממל׳ כן אבל למ״ד של מלת לכן אלא שימוש כלמ״ד אמרי לי אחי בשבילי אף כאן לכן בשביל כן: כלומר

דכשר ליה וית דקדיש ויקרב לקדמוהי וית די יתרעי ביה יקרב לשמשותיה: ו דא עבידו סבו לכון מחתין קרח וכל כנשתיה: ז והבו בהון אשתא ושוו עליהון קטרת בוסמין קדם יי מחר ויהי גברא דיתרעי יי הוא קדיש סגי לכון בני לוי: ח ואמר משה לקרח שמעו כען בני לוי: ט הזער לכון ארי אפריש אלהא דישראל יתכון מכנשתא דישראל לקרבא יתכון קדמוהי למפלח ית פלחן משכנא דיי ולמקם קדם כנשתא לשמשותהון: י וקריב יתך וית כל אחיך בני לוי עמך ובען אתון בען אף כהנתא רבתא: יא בכן את וכל כנשתך דאזדמנתון על יי ואהרן מה הוא ארי אתרעמתון עלוהי: יב ושלח משה

התורה והמצוה

קדשים באחד מג' אופנים, [א] מצד סגולת נפשו שיש נפש שהיא מסוגלת לזה מצד שרשה ומהצבתה כי יש מסקל ומדרגה לכל נפש, ואלהי הרוחות הוא יודיע את אשר לו, ר"ל מי שהוא מיוחד לה' מצד סגולת נפשו ששרשה ממקום נעלה ונבוה יותר משאר נפשות, כמ"ש כי לי כל בכור והיו לי הלוים, שזה מצד סגולת נפשותיהם ממקור מחצבתם. [ב] יש מי שזוכה למדרגה זו מצד הכנתו שקדש את עצמו בקדושה יתרה והכניע כל כחות החומריים והפשיט שמלותיו הצואים וילבש מחלצות הקדושה והרוחניות וז"ש ואת הקדוש והקריב אליו, (ג) מצד הבחירה, שלפעמים יבחר ה' באיש אחד אשר ימצא חן בעיניו ויעלהו למעלה יתירה יותר מכפי טבעו והכנתו רק מצד הרצון האלהי, [וכמ"ש על פסוק ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי שמרמז על ג' מדרגות אלה] ועז"א ואת אשר יבחר בו יקריב אליו:

(ו' ז') זאת עשו, אמנם באשר לפ"ז הלא יתהוה מחלוקת גדולה ביניכם, כי גם לו יהי' כדבריכם שאהרן ימחול על הכהונה, והכהן הגדול יהיה אחד מעדתכם הלא כל אחד יאמר אני אהי' הכהן הראש, וא"כ צריך לבחור מי מכם שראוי לכך וא"כ קחו לכם מחתות שזה צריך לכם היינו להשקיט המחלוקת שיעמוד בין עדתכם, ועז"א קרח וכל עדתו שהמחתות האלה יבררו ויעמידו השלום בין קרח ובין עדתו, כי קרח רוצה בכהונה וכל עדתו כל איש מהם ג"כ רוצה בזה, וע"כ להשקיט הריב שיתהוה ביניכם צריך שתקחו מחתות ותשימו עליהם קטרת, והאיש שיבחר ה' מביניכם הוא הקדוש, [וע"כ לא הזכיר את אהרן כי איננו מדבר מן הבירור בין אהרן ובין קרח, רק הבירור בין קרח ובין אנשי עדתו]. מעתה הוסיף לאמר רב לכם בני לוי. ר"ל לפי דבריכם שכל ישראל ראוים אל מעלת הכהונה א"כ אין חשיבות גם לשבט לוי כי כן יהיו כלם ראוים אל הלויה וא"כ רב לכם אתם בני לוי, גם אתם נטלתם גדולה לעצמכם יותר מן הראוי כי יוכל להיות שיבחר ה' בשבט אחר שממנו יצא הכהונה וה"ה הלויה, ובזה פקח את עיני קרח איך הסכיל עשו, שמה שרוצה שיהי' כ"נ הוא מסופק מאד כי יוכל להיות שיבחר ה' אחד מן הר"ן איש, ותחת זה הוא עשה נבלה נגד כל שבטו להדיחם מן הלויה, כי הר"ן אנשים ודתן ואבירם חולקים גם על בחירת שבט לוי לכהונה וללויה, והוא עושה רע גם לעצמו שיוכל להיות שידחה גם מן הלוים:

(ח) ויאמר משה אל קרח, אחר שדבר אל קרח בצרוף עדתו והשכילם לדעת כי עיקר הריב והמדון הוא בין עדתם כמחלוקת שהיא שלא לשם שמים, דבר אל קרח עצמו. במה שנוגע אליו ואל שבטו בכלל, כי המחלוקת הזה שעורר, עורר גם על מעלת הלויה של עצמו ושל שבטו ועז"א שמעו נא בני לוי:

(ט) המעט מכם, ר"ל למה עוררת את הריב הזה שהיא עתה נוגע לך ולשבט לוי בכלל, שהשבט זכה למעלת הלויה שבזה התעלו נגד כלל ישראל להיות קרובים אל ה' מכלם, [א] בעבודת המשכן, [ב] במה שהם משרתי העדה בקדש ושלוחיהם:

(יו"ד) ויקרב, וחוץ ממעלת השבט נגד כלל ישראל, זכיתם אתם בני קהת למעלה יתרה נגד כל שבט לוי במה שהם נושאי הארון וכלי הקדש, וז"ש ויקרב אותך ואת כל אחיך בני לוי אתך שהיא ההקרבה השנית שהקריב את בני קהת שקרח מכללם, וכי מדרגה זו מעט היא בעיניכם ולכן תבקשו גדולות שהוא הכהונה:

(יא) לכן תדע שני דברים: [א] שאתה וכל עדתך הנועדים [נועדים] על ה', כי לא מלבי עשיתי כ"ז רק עפ"י צווי ה' ולא עלי אתם נועדים רק על ה', [ב] ואהרן מה הוא, ר"ל לפי דבריכם שאתם מתלוננים על המעשים האלה א"כ אין התלונה על אהרן לבד מצד שהוא כ"ג רק על כלל שבט לוי מצד הלויה שהיא ג"כ ראויה לכל ישראל, וא"כ אהרן מה הוא כי תלינו עליו דוקא, הלא התלונה הזאת הוא גם עליך ועל שבטך בכלל, שלקחתם את מעלת הלויה לשית גבדל מעדת ישראל:

(יב) וישלח משה, דתן ואבירם שעיקר מחלוקתם היה על שנטלה הבכורה מראובן, והם לא רצו בכהונה גדולה

לִקְרֹא לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וַיֹּאמְרוּ לֹא נַעֲלֶה׃ יג הַמְעַט כִּי הֶעֱלִיתָנוּ מֵאֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ לַהֲמִיתֵנוּ בַּמִּדְבָּר כִּי־תִשְׂתָּרֵר עָלֵינוּ גַּם־הִשְׂתָּרֵר׃ שני יד אַף לֹא אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הֲבִיאֹתָנוּ וַתִּתֶּן־לָנוּ נַחֲלַת שָׂדֶה וָכָרֶם הַעֵינֵי הָאֲנָשִׁים הָהֵם תְּנַקֵּר לֹא נַעֲלֶה׃ טו וַיִּחַר לְמֹשֶׁה מְאֹד וַיֹּאמֶר אֶל־יְהוָה אַל־תֵּפֶן אֶל־מִנְחָתָם לֹא חֲמוֹר אֶחָד מֵהֶם נָשָׂאתִי וְלֹא הֲרֵעֹתִי אֶת־אַחַד מֵהֶם׃ טז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־קֹרַח אַתָּה וְכָל־עֲדָתְךָ הֱיוּ לִפְנֵי יְהוָה אַתָּה וָהֵם וְאַהֲרֹן מָחָר׃ יז וּקְחוּ ׀ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וּנְתַתֶּם עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת וְהִקְרַבְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אִישׁ מַחְתָּתוֹ

בעל הטורים

ו׳ להם שהרכבת על דבס (ר״ל י״ד של הקרי וי״ו של הכתיב הם אותיות וי) : (יד) העיני ב׳ במסרה, הכא ואידך העיני בשר לך (איוב י׳) מלמד שדתן ואבירם הטיחו דברים כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב עליהם. ולפי הפשט העיני האנשים ההם תנקר שאתה רוצה לעשות אותנו עורים ועיים לנו שכבר אמרת להביא אותנו אל ארץ זבת חלב ודבש ועתה אתה אומר להמיתנו במדבר : (טו) אל תפן ג׳ במסרה. הכא ואידך אל הפן אל קשי העם הזה (דב׳ ט׳) אל תפן אל און (איוב ל״ו) פי׳ הם קשי עם ודבריהם דברי און לפיכך אל תפן אל מנחתם : אחד מהם ד׳. הכא ואידך כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם. יהי דבק כדבר אחד מהם לטובה. אם לא כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד [מהם] באליהו [מ״א י״ט] פי׳ שמשה

שפתי חכמים

ד כלומר ולולי שאמר להם להביא לא אמרו לו זה כי לא היה מחויב להביאם והפך המקרא להורות שהיה המקרא ראוי להיות המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו להמיתנו כדי שתשתרר שלפי זה לא תצטרך למלת אף ולכן השמיטה אבל לפי סדר הכתוב צ״ל לא די שעשיתם לנו הרעה למות במדבר אלא אף הטובה שאמרת לנו לא עשית שאילו עשית לנו הטובה גם הרעה היינו מקבלים. שאם נפרש כן היה קשה מה הוא שהתרעם על הטובה כיון שימותו מה להם לארץ זבת חלב ודבש לכן מהפך רש״י הכתוב כי לפי פירושו יהיה שני דברים ולא עוד אלא שגזרת עלימו מיתה ודוק : ה דקשה פשיטא שאם ינקר עיניהם שלא יוכלו לעלות : ו ר״ל אפילו העשן אל תעלה לפניך : ז דקשה לו דבקרא כתיב מנחה וקטרת אינה נקראת מנחה ופי׳ על התמידים שמקריב ג״כ מנחה עם התמיד : ח פירוש לא סיפיה מלת אחד תואר לחמור ויהיה פירוש חמור אחד מהם שהם ישראל שעבדתי לי וקורא לישראל חמורים חלילה שיאמר כאלו רק חמור סמוך לאחד פי׳ חמור של אחד מהם ואמר נטלתי במקום נשאתי שלא תחשוב שנשאתי הוא לשון הרימותי : ט שהוצרכתי לחמור מ״מ לא לקחתי דאל״כ במאי משתבח דילמא משום שלא היה צריך משום הכי לא לקח ואילו היה צריך היה לוקח : י וא״ת והלא כתיב באותו פסוק אתה וכל עדתך, וי״ל לפי שקרח היה סבור שמשה ילך עמהם ואמר קרח אליו לא תלך עמנו כי אין כלנו עליך אלא על אהרן אחיך ולא השיב משה ואמר לו אתה ואהרן והם מחר כו׳. מנחתי : והרא״ם פירש שלא תחשוב שמלת הם מורה על אנשים אחרים חוץ מהנזכרים לעיל דהם ר״ן איש דומיא דאהרן שהוא חוץ מהנזכרים שהרי

רש״י

וגו׳. (סנהדרין ק״י) מכאן שאין מחזיקין במחלוקת שהיה משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום : לא נעלה. פיהם הכשילם שאין להם אלא ירידה : (יד) ותתן לנו. הדבר מוסב על לא האמור למעלה כלום לא הביאותנו ולא נתת לנו נחלת שדה וכרם אמרת לנו (שמות ג׳) אעלה אתכם מעני מצרים ד אל ארץ וגו׳ משם הוצאתנו ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו אלא גזרת עלינו להמיתנו במדבר שאמרת לנו (במדבר י״ד) במדבר הזה יפלו פגריכם : העיני האנשים ההם תנקר וגו׳. אפילו אתה שולח לנקר את עינינו אם לא נעלה אליך ה לא נעלה : האנשים ההם. כאדם התולה קללתו בחבירו : (טו) ויחר למשה מאד. נצטער עד למאד : אל תפן אל מנחתם. לפי פשוטו הקטורת ו שהם מקריבין לפניך מחר אל תפן אליהם והמדרש אומר יודע אני שיש להם חלק בתמידי ז צבור אף חלקם לא יקובלו לפניך לרצון תניחנו האש ולא תאכלנו : לא חמור אחד מהם נשאתי. לא חמורו של אחד מהם נטלתי ח (תנחומא) אפילו כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה לי ליטול אותו החמור ט משלהם לא נטלתי אלא משלי. ות״א שהרית לשון ארמי כך נקראת אנגריא של מלך שחור : (טז) והם. י עדתך : (יז) והקרבתם וגו׳

משה למקרי לדתן ולאבירם בני אליאב ואמרו לא נסק: יג הזער ארי אסקתנא מארעא עבדא חלב ודבש לקטלותנא במדברא ארי אתרברבת עלנא אף אתרברבא: יד ברם לא לארעא עבדא חלב ודבש אעלתנא ויהבתא לנא אחסנת חקלין וכרמין העיני גבריא האנון תשלח לעורא לא נסק: טו ותקיף למשה לחדא ואמר קדם יי לא תקבל ברעוא קרבנהון לא חמרא דחד מנהון שחרית ולא אבאשית ית חד מנהון: טז ואמר משה לקרח את וכל כנשתך הוו זמינין לקדם יי את ואנון ואהרן מחר: יז וסבו גבר

רש"י

וגו' איש מחתתו. חמשים ומאתים איש שבכם:

ויקהל

שפתי חכמים

כתיב אחריו חמשים ומאתים מחתות ואתה וגו' שהם הנזכרים

השאלות

(טז-כו) למה אמר שנית שיקחו מחתות שכבר אמר להם, ולמה דייק חמשים ומאתים מחתות, ולמה הזכיר אתה גם את אהרן, ולמה עמדו פתח א"מ ולא נכנסו להקטיר בפנים, ואיך ספר עתה שהקהיל עליהם את העדה שזה הי' לו לומר קודם, ולמה קצף ה' על העדה עתה לא קודם לכן דאם חטאו כלם. איך אמר משה האיש אחד יחטא, ולמה הלך עם זקני ישראל אל דתן ואבירם:

התורה והמצוה

גדולה, כאשר שמעו תשובת משה שהיה רק להפיס דעת קרח ור"ל אין לברר מי שיהיה הכ"ג, הלכו לבתיהם, ואלה מפה אחריהם לפייסם ג"כ ולהפרידם מעדת קרח, ויאמרו לא נעלה, אמרו אליו הנה תלונתנו הוא על הבכורה שנטלה מראובן, ובזה נכלל שני דברים [א] שמלד שהוא בכור ראוי לשבט ראובן המשרה והקדימה שזה ניתן ליהודה, [ב] שראוי שינתן לו פי שנים בנחלת הארץ שזה ניתן ליוסף, [כי על שליה כבר שמעו תשובתו לקרח ועדתו], והשקורא אותנו מוכרח שיפלה אותנו באחת משתי אלה, שיתן לנו איזה שררה או שיוסיף לנו חלק ונחלה בארץ, וכ"ז אין בידו לתת לנו עד שהעליה אליו יהיה בחנם כמו שיבאר:

(יג) המעט, ר"ל הנה שנקוה שרוצה לתת לנו או לשבט ראובן בכלל איזו שררה המגיע לנו מצד הבכורה, זה א"א כי גם לו בעצמו אין מגיע שום שררה ומשרה, כי מי שמוציא עבדים מעבדות להרות יש לו הזכות להשתרר עליהם, ואם יוסיף עוד לעשות עמהם טובות גדולות אז"כ ראוי שתגדל שררותו עליהם יותר עד שיהיה בכחו להעמיד עליהם שרים ושופטים כמלך המולך בממשלה בלתי מוגבלה שנותן שררה לכל אשר יחפוץ, אבל אתה שהעליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר נמצא שעשית עמנו רק רע ולא טוב אין ראוי כי תשתרר עלינו בעצמך וכ"ש שאין בכחך שתתן שררות לאחרים, ואיך הרלה בהפך כי תשתרר עלינו אתה בעצמך וכ"ש מה שהרלת גם השתרר להלק שררה לאחרים:

(יד) אף, ואם נקוה שתתפשר עמנו להיות לנו נחלה בארץ שני חלקים המגיע מחלק הבכורה, והנה אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו ואיך תתן לנו נחלת שדה וכרם, כאשר אין תקוה כלל שנבוא אל הארץ, וא"כ אחר שאין לך שום דבר להתפשר בו על שאלתנו, א"כ מה שאתה קורא לנו שנבוא אליך הוא רק להוליכם במחשך ולהטעות אותנו הנה תוכל לרמאות את העם אשר אין עינים לו לראות אבל אנו עינים לנו לראות את האמת, וא"כ הכי תחשוב לנקר את עינינו, כי כל זמן שלא תנקר את עינינו, לא תוכל להאפיל עלינו שלא נראה אור בהיר כי יש לנו עינים רואות, ולכן לא נעלה:

(טו) ויחר למשה, על שאמרו לו שרוצה להשתרר עליהם, עז"א אל ה' אל תפן אל מנחתם, פרש"י לפי פשוטו הקטרת שיקטירו לפניך מחר אל תפן אליהם, והרמב"ן הקשה עליו דהא דתן ואבירם לא היו בתוך המקטירים קטרת, ולדעתי בתחלה שאמר זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו נוה כן גם לדתן ואבירם שהיו בהמעמד, וכאשר משה בענותו חשב שיוכל להיות שימלא איש מן העדה שירלה ה' את מעשיו אמם לא כן לא היה אומר שיקטירו לפניו, בקש עתה שדתן ואבירם לא יהיו כלל בכלל המקטירים, ועז"א אל תפן אל מנחתם כי איך יוכלו לומר שאני משתרר על העם, שהשררות תתראה או ע"י שלוקח מהם מס או כל צרכי ביתו, ואני לא די שאיני לוקח מהם צרכי, כי חמור אחד שהייתי צריך פעם אחד, בעת שלקחתי את אשתו למצרים דכתיב וירכיבם על החמור, החמור הזה לא מהם נשאתי, כי היה שלו והוא הלך ברגלי הגם שהיה ראוי שהחמור הזה יהיה משל צבור, וכן התראה ההשתררות על העם במה שיוכל לעשות רע עם העוברים רצונו, ואני לא הרעותי לאחד מהם, וא"כ איך יוכלו לומר שאני משתרר:

(טז יז) ויאמר משה אל קרח, עפ"ז בא לשנות את מה שאמר תחלה שכל עדת קרח יקחו מחתות אף דתן ואבירם, ואמר עתה שלא יקחו רק חמשים ומאתים מחתות כי דתן ואבירם לא יהיו בכלל, וגם בפעם הראשון לא הזכיר את אהרן כי אז לא הי' המכוון רק להראות להם שצריך הכרעה בינו ובין עדתו, ומחר.

חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם מַחְתֹּת וְאַתָּה וְאַהֲרֹן אִישׁ מַחְתָּתוֹ׃ יח וַיִּקְחוּ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ עֲלֵיהֶם אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת וַיַּעַמְדוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ יט וַיַּקְהֵל עֲלֵיהֶם קֹרַח אֶת־כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֶל־כָּל־הָעֵדָה׃ ס שלישי כ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ כא הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע׃ כב וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר הָאִישׁ אֶחָד יֶחֱטָא וְעַל כָּל־הָעֵדָה תִּקְצֹף׃ ס כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כד דַּבֵּר אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר הֵעָלוּ מִסָּבִיב לְמִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃ כה וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיֵּלֶךְ אֶל־דָּתָן וַאֲבִירָם וַיֵּלְכוּ אַחֲרָיו זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כו וַיְדַבֵּר אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר סוּרוּ נָא מֵעַל אָהֳלֵי הָאֲנָשִׁים הָרְשָׁעִים הָאֵלֶּה וְאַל־תִּגְּעוּ בְּכָל־אֲשֶׁר לָהֶם פֶּן־תִּסָּפוּ בְּכָל־חַטֹּאתָם׃ כז וַיֵּעָלוּ מֵעַל מִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם מִסָּבִיב וְדָתָן וַאֲבִירָם יָצְאוּ נִצָּבִים

בעל הטורים

פייסו לקרח שידבר טובה ויחזור בו וכיון שלא רצה רמז לו שימות כעת מתר: (יט) ויקהל עליהם קרח כמו שנעשה לאהרן כשנמשח ואת כל העדה הקהל: (כא) כרגע ב' במס'. בהאי פרשה ואידך איך היו לשמה כרגע רמז למאן דאמר עדת קרח אין להם חלק לעולם הבא· והיינו דכתיב היו לשמה כרגע ספו תמו ספו בעולם הזה תמו בעולם הבא: (כו) תספו ב' במסרה. הכא ואידך (ש"א י"ב) אם הרעו תרעו גם אתם גם מלככם תספו. שאמר להם שאם לא יחזרו בהם שימותו הם

רש"י

(יט) ויקהל עליהם קרח. (תנחומא) בדברי ליצנות כל הלילה ההוא ב הלך אצל השבטים ופתה אותם כסבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד איני מקפיד אלא בשביל כלכם אלו באין ונוטלין כל הגדולות לו המלכות ולאחיו הכהונה עד שנתפתו כלם: וירא כבוד ה'. בא בעמוד ל ענן: (כב) אל אלהי הרוחת. יודע מחשבות מ אין מדתך כמדת בשר ודם מלך בשר ודם שסרחה עליו מקצת מדינה אינו יודע מי החוטא לפיכך כשהוא כועס נפרע מכולם אבל אתה לפניך גלויות כל המחשבות ויודע אתה מי החוטא: האיש אחד. הוא החוטא נ ואתה על כל העדה תקצף. אמר הקב"ה יפה אמרת. אני יודע ומודיע מי חטא ומי לא חטא: (כד) העלו וגו'. כתרגומו הסתלקו ס מסביבות משכן קרח: (כה) ויקם משה. (מדרש רבה) כסבור שישאו לו פנים ולא עשו: (כז) יצאו נצבים. (תנחומא) בקומה זקופה

שפתי חכמים

בחכרים לעיל: כ דאל"כ איך הקהיל עליהם כל ישראל אל פתח אהל מועד והלא לא היו במחלוקת רק קרח ודתן ואבירם וכ"ן איש דאילו היו במחלוקת היו נקהלים גם הם על משה ועל אהרן אלא ע"כ בדברי ליצנות פתה אותם בלילה ההוא לבד: ל דק"ל הלא כבוד ה' תמיד שוכן במשכן. והרא"ם פי' לא שהברה עליהם שכינה שהרי אמר הבדלו מתוך העדה וגו': מ לא אלהי הנשמות כמובן מהרוחות שמה עין א נכאן ומה טעם האיש אחד יחטא הבא אחריו אבל פירושו שיודע מחשבות ויוכל לדעת מי החוטא וכו': נ מפני שאין כוונתו על מי שיחטא להבא רק על זה המחלוקת שכבר היה קרח חוטא. אבל מלת תקצוף הוא כמשמעו שהרי עדיין לא קנה רק רצה לקצוף: ס והעלו כמו יגועי עלה ולמ"ד למשכן אסף ולכן כתב מסביבות במקום סביב כדי שיסמוך למלת

מַחְתִּיתֵהּ וּתְשַׁווּן עֲלֵיהוֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין וּתְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ גְּבַר מַחְתִּיתֵהּ מָאתַן וְחַמְשִׁין מַחְתְּיָן וְאַתְּ וְאַהֲרֹן גְּבַר מַחְתִּיתֵהּ: יח וּנְסִיבוּ גְּבַר מַחְתִּיתֵהּ וִיהַבוּ עֲלֵיהוֹן אֶשָּׁתָא וְשַׁוִּיאוּ עֲלֵיהוֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין וְקָמוּ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: יט וְאַכְנֵשׁ עֲלֵיהוֹן קֹרַח יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַיְיָ לְכָל כְּנִשְׁתָּא: כ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימַר: כא אִתְפְּרַשׁוּ מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא הָדָא וַאֲשֵׁצֵי יָתְהוֹן כְּשָׁעָה: כב וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וַאֲמַרוּ אֵל אֱלָהּ רוּחַיָּא לְכָל בִּשְׂרָא גַּבְרָא חַד יְחוּב וְעַל כָּל כְּנִשְׁתָּא יְהֵי רֻגְזָא: כג וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: כד מַלֵּל עִם כְּנִשְׁתָּא לְמֵימַר אִסְתַּלָּקוּ מִסְּחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא דְּקֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם: כה וְקָם מֹשֶׁה וַאֲזַל לְוָת דָּתָן וַאֲבִירָם וַאֲזַלוּ בַּתְרוֹהִי סָבֵי יִשְׂרָאֵל: כו וּמַלִּיל עִם כְּנִשְׁתָּא לְמֵימַר זוּרוּ כְעַן מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנֵי גֻבְרַיָּא חַיָּבַיָּא הָאִלֵּין וְלָא תִקְרְבוּן בְּכָל דִּי לְהוֹן דִּלְמָא תִלְקוּן בְּכָל חוֹבֵיהוֹן: כז וְאִסְתַּלָּקוּ

התורה והמצוה

ועתה אמר שגם אהרן יקח מחתתו כי גם אהרן הוא בספק כמותם וה' יודיע גם זה אם יבחר את אהרן או את קרח או את אחד מן העדה [ומ"ש והקרבתם לפני ה' איש מחתתו פי' והקדשתם הוא צווי שיקדישו את המחתות וכמו שיתבאר לקמן יז ג]:

(יח) ויקחו איש מחתתו וכו' ויעמדו פתח אהל מועד, הנה מצות הקטורת הוא שיתן הקטורת על האש בפנים, וכן ביוהכ"פ שהביא מבית לפרוכת היה נותן הקטורת בפנים, לבד הצדוקים היו מתקנים ונתנו את הקטורת בחוץ, וכן משה אמר להם שיתקנו הקטורת בפנים כמ"ש (בפסוק ז') ושימו עליהן קטורת לפני ה', וכן אמר (בפ' טז יז) היו לפני ה' ונתתם עליהם קטורת, וקרח ועדתו שנו ועשו כדעת הצדוקים וישימו קטורת ויעמדו פתח אהל מועד שהוא חוץ להיכל, ואהרן לא שם עדיין הקטורת והמתין עד שיכנס לפנים, וע"ז אמר ומשה ואהרן ר"ל שהם עמדו לבדנה, ולא שמו עדיין הקטורת על האש, ומזה מבואר ג"כ איך גדל הזדון מעדת קרח לכפור בתורה שבע"פ. והנה ספר הכתוב רשעת קרח ועדתו שהיה כופר גמור, שאם היה רק מסתפק אם משה עשה כ"ז מדעתו או שהוא שליח ה', היה ירא לנפשו מלעשות זאת פן דברי משה אמת ותשיגהו הרעה, רק שהוא החליט בלבו שמשה עושה כ"ז מדעתו, וממילא היה מכחיש בכל התורה והיה חושב שלא ה' שלחו לתת דת והוקים תורה ומצות, וע"כ לא חש גם להקטיר הקטורת כמצותו שתנתן האש בפנים, והוא עמד פתח אהל מועד מבחוץ, ונתן עוד טעם שעמד בחוץ, כי:

(כ"ף) ויקהל שעי"ז הקהיל את כל העדה נגד משה ואהרן, ששם דרש לפני העדה שנתקבצו שם, שמשה ותורתו אינו אמת, דהא כולם עומדים ומקטרתם בידם ולא הגיע להם שום נזק, ועי"כ נטה גם לבב העם לספק בנבואת משה ועמדו נקהלים עליהם שלשון זה מורה שעמדו מוכנים להתנגד אל משה שזה מצוין בשמוש מלת על, כמו ויקהלו על משה:

(כא) הבדלו, אחר שראה ה' שכלם עומדים ושותקים ושומעים לדברי קרח שזה כאלו כלם מסכימים אל דבריו שיכחיש נבואת משה ושליחותו, יצא הקצף על כל העדה, ובאשר הקשר שיש למשה עם העדה הוא רק אם מאמינים בשליחותו ובתורתו, ועתה שלבם מסתפק בנבואת משה אין לו קשר עמהם וע"כ אמר שיבדלו מתוך העדה, כי נפסק החבור שי"ל עמהם ויגזור עליהם כליה כדין כופרים:

(כב) ויאמרו אל אלהי הרוחות, משה השיב הרי לא חטאו במעשה ומדוע יכלה אותם, שאם מפני שלא מיחו בידם מלהקטיר קטורת זרה הרי עשו זה עפ"י צווי של משה, ואם מפני שהיה להם איזה הרהור וספק במחשבה, הלא אתה אלהי הרוחות וידעת יצורי הרוח ומחשבותיו, וידעת שעדיין לא אבדה האמונה מכליותיהם, ואם מפני הערבות שכל ישראל ערבים זב"ז, זה מצד הגשם י"ל קשר זל"ז לא מצד הרוח והנשמה שמצד זה בן לא ישא בעון האב, וכמ"ש ביחזקאל (יח) הן כל הנפשות לי הנה וכו' הנפש החוטאת היא תמות וכמו שפרשתי שם שמצד הנפשות אין שורת הדין נותן שישא בן בעון אביו וכ"ש איש בעון חברו, ואתה אלהי הרוחות ואין לך לענוש רק החוטאים לבד והאיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף:

(כד) דבר אל העדה, השיב לו ה' שהוא קוצף עליהם על שהם עומדים אצל הרשעים האלה שנראה כאלו מסכימים למעשיהם וצריך שיעשו מעשה בפועל להראות שמתרחקים מהם ומהמונם כי חרם הם האלה והם מובדלים ומרוחקים מהם:

(כה כו) ויקם משה, עפ"ז עשה משה מעשה בפועל ללכת ולהחרים את דתן ואבירם בחרם ובשמתא, וזקני ישראל

פֶּתַח אָהֳלֵיהֶם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וְטַפָּם׃ כח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי־יְהוָה שְׁלָחַנִי לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה כִּי־לֹא מִלִּבִּי׃ כט אִם־כְּמוֹת כָּל־הָאָדָם יְמֻתוּן אֵלֶּה וּפְקֻדַּת כָּל־הָאָדָם יִפָּקֵד עֲלֵיהֶם לֹא יְהוָה שְׁלָחָנִי׃ ל וְאִם־בְּרִיאָה יִבְרָא יְהוָה וּפָצְתָה הָאֲדָמָה אֶת־פִּיהָ וּבָלְעָה אֹתָם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְיָרְדוּ חַיִּים שְׁאֹלָה וִידַעְתֶּם כִּי נִאֲצוּ

בעל הטורים

וקרח גדולה: (כט) ימותון. ב' כמות כל האדם ימותון והארץ כנגד תבלה ויושביה כמו כן ימותון פי' אחר שתבלע יושביה ימותון שיבלעו שם תחתם: ופקודת. ג' במסו' ופקודת כל האדם ופקודת משמרת ופקודת אלעזר בן אהרן בבא רבה ליכנס בפקודת אלעזר שבקשו כהונה על כן ופקודת כל האדם וגו': ופקודת כל האדם יפקד אמר משה אם הקב"ה יעשה לאלו כמו שעושה לכל אדם שהוא פוקד עון אבות על בנים ועל שלשים ועל רבעים (לא ה' שלחני) אמנם לא יעשה כן ולא תדעו כי ה' שלחני כנ"ל) אלא שיפרעם מיד: (ל) בריאה. ב' במסו' בתרי לישני ואם בריאה ומאכלו בריאה שהאכיל קרח לעדתו עד שהמשיכם אחריו כדאיתא בפ' חלק: כי נאצו

שפתי חכמים

שמשכן מפני שסביב אינו נכון: ע דק"ל מאי יצאו נצבים משמע לא יצאו כשהם יושבים רק"ם. ועוד י"ל מאי יצאו נצבים דמלת יצאו משמע הלכו ומלת נצבים משמע שעמדו. ועל זה פירש רש"י לחרף ולגדף: פ פירוש ושם כתיב אני חרפתי מערכת אלהי ישראל: צ דאל"כ כל המעשים האלה ל"ל הא לא חלקו אלא על אהרן מאי כל המעשים האלה ואף ע"פ שאינך סברים לעיל הם מהמפורסמים להם והאלו הם המוכרים דר"ל שמלת האלה שבה רק על המוכרים במלות ומדוע תתנשאו שהוא המלכות והכהונה דאל"כ הרי הספק על הסגנות והנשיאות עדיין במקומה עומד ומה שלא הזכיר המלכות משום שאין חולק עליו: ק תימה הוא והא כתיב אין כל חדש תחת השמש לכן פי' להמית אותם במיתה וכו' ולזה הוסיף מלת חדשה להורות שהפעולה היא חדשה לא שהבריאה הוא חדש: ר ר"ל דהוקשה להם והא עשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות ואחד מהן פי הארץ: פי'

רש"י

זקופה לחרף ולגדף כמו (ש"א י"ז) ויתיצב ארבעים יום של פלשתי: ונשיהם ובניהם וטפם. בא וראה כמה קשה המחלוקת שהרי בית דין של מטה אין עונשין אלא עד שיביא ב' שערות ובית דין של מעלה עד עשרים שנה וכאן אבדו אף יונקי שדים: (כח) לעשות את כל המעשים האלה. שעשיתי ע"פ הדבור לתת לאהרן כהונה גדולה ובניו סגני כהונה ואליצפן נשיא הקהתי: (כט) לא ה' שלחני. אלא אני עשיתי הכל מדעתי ובדין הוא חולק עלי: (ל) ואם בריאה. חדשה: יברא ה'. להמית אותם במיתה שלא מת בה אדם עד הנה ומה היא הבריאה ופצתה האדמה את פיה ותבלעם אז וידעתם כי נאצו הם לה' ואני מפי הגבורה אמרתי ורבותינו פירשו (סנהדרין ק"י) אם בריאה פה לארץ מששת ימי בראשית מוטב

השאלות

(כח—ל) למה שינה משה את מדותיו שתמיד היה מתפלל להשיב חמה ופה העניוים בעונש קשה כזה ולמה היה צריך לנס הזה ולא מתו במגפה כמו המרגלים, ולמה כפל אם כמות כל האדם ופקודת כל האדם:

התורה והמצוה

ישראל נפרדו עמו בזה והלכו אחריו ושם גזר עליהם חרם ונידוי שלא לגעת בכל אשר להם והעם עשו מעשה בפועל כדבריו ויעלו מעל משכן קרח, ובזה הראו בפועל כי הם מרוחקים מן הכופרים האלה והם מופרשים מהם, כי ישראל כולם מאמינים במשה ובשליחותו ובזה סר הקלף מעל העדה:

(כח) **ויאמר משה בזאת תדעון**. באשר יפלא מאד על מעשה הלזו שעשה משה ויפלו עליה שתי שאלות גדולות, א' משה שהיה תמיד מליץ יושר לבני ישראל וגם כשחטאו חטאים גדולים כמו בעגל ובמרגלים עמד בפרץ להשיב חמתו מהשחית, איך עתה שחטאו נגד כבודו וכבוד אחיו שכח רחמיו וגזר עליהם שימותו תיכף ולא בקש שיאריך להם ה' אפו עד שיחזרו בתשובה, כאלו כבודו וכבוד כהונת אחיו גדול בעיניו מכבוד שמים. ב' גם אם ראה שראוי שיענשו תיכף למה רצה שבריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה שהיה נס גדול קרוב לבריאת יש מאין כמו שינו', ולא בחר שימותו תיכף במגפה כמו שמתו המרגלים ולמה יעשה נס הגדול הזה מבלי צורך, לכן באר להם משה שאינו עושה זאת למען כבודו וכבוד אחיו, רק שדבר זה יו"ל צורך גדול אל קיום האמונה בתורה ובנבואתה לדור זה ולדורות הבאים, כי היסוד העקר שבו תלוי אמתות התורה וקיומה לדור דורים הוא מה שירד ה' לעיני כל ישראל על הר סיני באותות ובמופתים וכולם שמעו מפי הקדש פנים בפנים שהוא מצוה את משה שיהיה שלוחו לתת להם תורה ומצות קיימים לעולמים

וגם

מֵעִלָוֵי מַשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָתָן וַאֲבִירָם מִסְחוֹר סְחוֹר וְדָתָן וַאֲבִירָם נְפָקוּ קַיְמִין בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהוֹן וּנְשֵׁיהוֹן וּבְנֵיהוֹן וְטַפְלְהוֹן׃ כח וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּדָא תִּדְעוּן אֲרֵי יְיָ שַׁלְחַנִי לְמֶעְבַּד יָת כָּל עוֹבָדַיָּא הָאִלֵּין אֲרֵי לָא מֵרְעוּתִי׃ כט אִם כְּמוֹתָא דְכָל אֱנָשָׁא יְמוּתוּן אִלֵּין וּסְעָרָא דְכָל אֱנָשָׁא יִסְתְּעַר עֲלֵיהוֹן לָא יְיָ שַׁלְחַנִי׃ ל וְאִם בְּרִיאָה יִבְרֵי יְיָ וְתִפְתַּח אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וְתִבְלַע יָתְהוֹן וְיָת כָּל דִּי לְהוֹן וְיֵחֲתוּן

התורה והמצוה

וגם שיאמינו לכל המצות שיצוה להם משה מפי ה', שכלם יצאו מאת אלהים חיים ולא מצות אנשים שבדאם מלבו, יען אשר כ"ז נעשה בפומבי לפני ששים רבוא שראו זאת בעיניהם ושמעו באזניהם ולא היה אז שום חולק ומכחיש את הדברים האלה, ומהם באה הקבלה הנאמנה אל בניהם אחריהם עד שדומה לכל דור יצא כאלו עמד במעמד הנכבד ההוא ושמע וראה כ"ז באזניו ובעיניו מבלי חולק. אולם אחר שעמדה העדה הרעה הזאת עדת קרח עוד בעוד משה חי להכחיש את שליחותו ונבואתו שבזה הכחישו את התורה בכללה, כי כמו שאמרו על שליחות הכהונה והלויה שמשה עשה זאת מדעתו כן יוכל לאמר על כל התורה אשר שם לפני ב"י, וא"כ נפל יסוד אמונת התורה גם בדור משה וכ"ש לדורות הבאים, כי יאמרו שהלא גם בדור המדבר לא כלם הסכימו על אמתתה ונמצאו מכחישים וחולקים עליה שמשה בדא אותה מלבו ולא ה' שלחהו, וא"כ אין אמתת קבלתה מקויימת מכל עדי ראיה, אחר שהיתה עדות מוכחשת מכת אחת ולא נתברר עם מי הצדק, וא"כ כמו שירד ה' על הר סיני במופתים גדולים שהיו דומים כבריאת יש מאין בעת נתינת התורה כדי לקיים אמתתה לדור דורים, כן מן ההכרח עתה שעמדו כת מינים המכחישים אותה לקיים אמתתה ולברר כי שקר הרמיתם ג"כ ע"י אות גדול שיהיה דומה כבריאת יש מאין, וז"ש **בזאת תדעון כי ה' שלחני** ר"ל צריך אני לעשות המופת הזה למען שתדעון שה' שלחני, **כי לא מלבי**, שבזה יתברר שכל התורה והמצות והמעשים שעשיתי בכלם אני שליח מאת ה', שאם לא יתהוה המופת הגדול הזה, הן אם לא אעניש עתה כלל רק יאריך ה' להם אפו עד שיגיע זמנם למות בדרך הטבע, שעז"א

(כט) **אם כמות כל האדם ימותון אלה**, שמתים כשמגיע זמנם למות, או אף שימותו תכף רק ימותו במגפה או בחולי המתנית תכף שעז"א **ופקודת כל האדם יפקד עליהם**, ר"ל גם אם יפקוד ה' על עונם להמיתם תכף [שזה נקרא פקודה כמו לכן פקדת ותשמידם, בעת פקודתם יאבדו, שמציין מה שה' פוקד את עונו להענישו תכף] רק שתהי' הפקודה ע"י מיתה מצויה בבני אדם כמו מיתת דבר ומגפה, הלא יוכלו לאמר כי לא ה' שלחני, אחר שכבר עמדו מכחישים את השליחות ולא בא מופת חזק לברר כי שקר דבריהם;

(ל) **ואם**, לכן צריך שיתברר הדבר ע"י מופת חזק וגם הדומה כבריאת יש מאין שעז"א **ואם בריאה יברא** ה' שהפעל ברא בא על בריאת יש מאין שגם זה לא יעשה עפ"י הטבע או ע"י איש מופת רק ע"י ה' לבדו, **וידעתם כי נאצו האנשים האלה את ה'** כי באמת הייתי שליח מה' לכל המעשים וע"כ קנא ה' לתורתו ויעש את הנס הגדול הזה, ומעתה יאמינו בתורה ובשליחות משה, אולם איך היה המופת הזה דומה כבריאת יש מאין והלא יקרה בכל עת שתפתח הארץ את פיה ע"י רעש הארץ והבלע ערים ויושביהם? נבין את זה אם נשים אל לבנו עוד פליאה עצומה שיש בענין זה, שכבר נתברר בפ' במדבר בשם מדרש מדות שמן מחנה ישראל עד מחנה לויה היה מרחק מיל, ומשם עד המשכן היה ג"כ מרחק מיל. והנה כתיב ותפתח הארץ את פיה מבואר שלא נפתח רק פה אחד, ומשמע שהיה פתיחת הפה קרוב למשכן דתן ואבירם ששם עמד משה, וא"כ יפלא איך נבלע בית קרח שהיה במחנה לויה רחוק ממקום הפה אלפים אמה, וכ"ש שיקשה איך נבלע קרח עצמו שעמד אז לפני אהל מועד והיה רחוק ממקום הפה ארבעת אלפים אמה, ומזה למדו כי ברא ה' בריאה חדשה בארץ שנעשה לה פה דומה לפה של בעל חי שיש לו חיות והוא מתנענע ופותחו ברצונו ובולע אל תוכו ברצון וסוגר פיו אחר שבלע ומוריד הנבלע אל חדרי בטן, וכמו שברא ה' את פי האתון שיהי' בו כח הדבור כן ברא את פי הארץ כפה של בע"ח שיש בו חיות ורצון, ותחלה פתחה את פיה ובלעה אל תוכה אהלי דתן ואבירם וכל אשר להם וירדו אל חדרי בטנה, ואח"ז האריכה את פיה ב' אלפים אמה עד מחנה לויה ובלעה את כל אשר לקרח, ואח"כ האריכה פיה עוד ב' אלפים אמה עד פתח אהל מועד ובלעה את קרח עצמו שנהרך בתוך כך מן האש והיו מן הבלועים והשרופים, וזה היה עקר הנס שעז"א שפה הארץ ופי האתון הם מן הדברים שנבראו בע"ש בין השמשות, כי היה בריאה שאין דוגמתה בעולם שנבראה בששת ימי המעשה רק בעולם הפלאות, והז"ל אמרו במד' שאפי' מחט שהיה לאחד מהם בכ"מ נתגלגלה אל פי הארץ ונבלעה, לדעתם הי' לפה זה כח המושך שהיה שואף עצמיים שרוצה לבלעם מרחוק ובולעם אל תוך מעיו, והנה אמר **ואם בריאה יברא ה'**, כי הארץ עצמה נבראה יש מאין ביום הראשון כמ"ש בראשית ברא אלהים את הארץ. ומכסה הארץ עד עומק תהום רבה הוא בריאה ועומדת מכבר, ועתה חדש ה' בה בריאה חדשה שנעשה לה פה מתנענע שעלה מן התהום שזה קורא בשם שאול עד למעלה, ועז"א ואם בריאה יברא ה' ר"ל להארץ הברואה מכבר יש מאין יברא ה' בה בריאה חדשה ג"כ יש מאין והוא

שתפצה

הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת־יְהוָה׃ לא וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אֵת
כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּבָּקַע הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם׃
לב וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם
וְאֵת כָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר לְקֹרַח וְאֵת כָּל־הָרְכוּשׁ׃ לג וַיֵּרְדוּ
הֵם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׁאֹלָה וַתְּכַס עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ
וַיֹּאבְדוּ מִתּוֹךְ הַקָּהָל׃ לד וְכָל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיהֶם
נָסוּ לְקֹלָם כִּי אָמְרוּ פֶּן־תִּבְלָעֵנוּ הָאָרֶץ׃ לה וְאֵשׁ יָצְאָה
מֵאֵת יְהוָה וַתֹּאכַל אֵת הַחֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם אִישׁ מַקְרִיבֵי
הַקְּטֹרֶת׃ ס יז א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב אֱמֹר
אֶל־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְיָרֵם אֶת־הַמַּחְתֹּת מִבֵּין
הַשְּׂרֵפָה וְאֶת־הָאֵשׁ זְרֵה־הָלְאָה כִּי קָדֵשׁוּ׃ ג אֵת מַחְתּוֹת
הַחַטָּאִים הָאֵלֶּה בְּנַפְשֹׁתָם וְעָשׂוּ אֹתָם רִקֻּעֵי פַחִים צִפּוּי
לַמִּזְבֵּחַ כִּי־הִקְרִיבֻם לִפְנֵי־יְהוָה וַיִּקְדָּשׁוּ וְיִהְיוּ לְאוֹת לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ד וַיִּקַּח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֵת מַחְתּוֹת הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר
הִקְרִיבוּ הַשְּׂרֻפִים וַיְרַקְּעוּם צִפּוּי לַמִּזְבֵּחַ׃ ה זִכָּרוֹן לִבְנֵי

בעל הטורים

האנשים האלה ר"ת הכהן על שבקשו כהונה: (לא) ותבקע ד' במסרה. הכא ואידך (מ"א א') ותבקע הארץ בקולם. ותבקע העיר דירמיה (כ"ב) ודמלכים (ב' כ"ה) על ירושלים. ותבקע הארץ בקולם והיינו דכתיב וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקולם ורמז להא דאיתא בעירובין שפתחה של גיהנם בירושלים. ותבקע העיר פירוש בירושלים שם ותבקע האדמה וירדו שאולה: (לב) האדם אשר לקרח סופי תיבות חרס מלמד שעשאן חרס על שנתחברו לקרח: (לג) ויאבדו ב' במסרה. הכא ואידך ויאבדו כלי מלחמה. כיון שנאבדו נאבדו כלי המלחמה: (ג) את מחתות החטאים האלה בנפשותם שנתחייבו על עסקי נפשותם כדריש לקיש דאמר ריש לקיש מאי דכתיב בחנפי לעגי מעוג חרק עלי שנימו בשביל חנופה שהחניפם קרח על עסקי לגימא חרק עליהם שר של גיהנם שיניו. חרק אותיות קרח: [את] החטאים (האלה) ב' במסרה. הכא ואידך (ש"א ט"ו) [את] החטאים את עמלק לומר לך כמו שאלו חטאו בנפשותם כך חטא עמלק בנפשו שראה כל הנסים שנעשו לישראל ונזדווג להם כדאיתא במדרש משל

שפתי חכמים

ש פירוש שהוא הקול היוצא מתוך הבקיעה כדמות רעש שמבשיל האנשים נברא לא קול צעקתם בעת הבליעה שהוא אינו קול מבריח אדרבה מקבץ לראות הפלא: ת לא גם שאש שעל המזבח דא"כ מאי כי קדשו דקאמר מה מונעת האש שעל גבי המזבח מקדושתן: א לא למקום רחוק דא"כ היה לו לפרש לאיזה מקום: ב אבל לא האש דאל"כ לא היה להם לחוק יותר ופירש א"כ מה טעם קדשו שהם אסורים בהנאה שעשאום מקריבי הקטורת כלי שרת וטעונים גניזה: ג דקשה והלא התרה בהם משה וא"כ למה כתיב החטאים שהוא לשון שוגג. לכן פירש פושעים וכן כתיב כי נאצו האנשים האלה שהוא לשון מרד שמרדו ברצונם לחלוק על הקב"ה: ד לא למזבח הזהב שהמחתות היו נחושת והאיך היו
עושין

רש"י

ואם לאו יברא ה' (ר"ל יברא ה' הפה לכאן): (לד) נסו לקלם. בשביל הקול היוצא ש על בליעתן: (ב) ואת האש. שבתוך ת המחתות: זרה הלאה. לארץ מעל א המחתות: כי קדשו. המחתות ב ואסורין בהנאה שהרי עשאום כלי שרת: (ג) החטאים האלה בנפשתם (יומא ל"ו) שנעשו פושעים ג בנפשותם שנחלקו על הקב"ה: רקעי. רדודין: פחים. טסין מרודדין טינבי"ש בלעז: צפוי למזבח. ד למזבח הנחשת: ויהיו לאות. לזכרון. שיאמרו היו מאותן שנחלקו על הכהונה ונשרפו: (ד) וירקעום. אישטנדי"ש בלעז:
ולא

כד חַיִין לִשְׁאוֹל וְתִדְעוּן אֲרֵי אַרְגִיזוּ גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין קֳדָם יְיָ׃ לא וַהֲוָה כַּד שֵׁצִי לְמַלָּלָא יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וְאִתְבְּזַעַת אַרְעָא דִּי תְחוֹתֵיהוֹן׃ לב וּפְתַחַת אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וּבְלַעַת יָתְהוֹן וְיָת אֱנָשׁ בָּתֵּיהוֹן וְיָת כָּל אֲנָשָׁא דִּי לְקֹרַח וְיָת כָּל קִנְיָנָא׃ לג וּנְחָתוּ אִנּוּן וְכָל דִּי לְהוֹן כַּד חַיִין לִשְׁאוֹל וַחֲפַת עֲלֵיהוֹן אַרְעָא וַאֲבָדוּ מִגּוֹ קְהָלָא׃ לד וְכָל יִשְׂרָאֵל דִּי בִסְחָרְנֵיהוֹן עֲרַקוּ לְקָלְהוֹן אֲרֵי אֲמַרוּ דִּלְמָא תִבְלְעִנָּנָא אַרְעָא׃ לה וְאֶשָּׁתָא נְפַקַת מִן קֳדָם יְיָ וַאֲכַלַת יָת מָאתַן וְחַמְשִׁין גֻּבְרָא מְקָרְבֵי קְטֹרֶת בֻּסְמַיָּא׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב אֱמַר לְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כָּהֲנָא וְיַפְרֵשׁ יָת מַחְתִּיָתָא מִבֵּין יְקִידַיָּא וְיָת אֶשָּׁתָא יַרְחֵק לְהַלָּא אֲרֵי אִתְקַדָּשׁוּ׃ ג יָת מַחְתִּיַת חַיָּבַיָּא הָאִלֵּין דְּאִתְחַיָּבוּ בְּנַפְשָׁתְהוֹן וְיַעְבְּדוּן יָתְהֵן טַסִּין רְדִידִין חוֹפָאָה לְמַדְבְּחָא אֲרֵי קָרְבִנּוּן קֳדָם יְיָ וְאִתְקַדָּשׁוּ וִיהֶוְיָן לְאָת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד וּנְסֵיב אֶלְעָזָר כָּהֲנָא יָת מַחְתִּיָתָא דִנְחָשָׁא דְּקָרִיבוּ יְקִידַיָּא וְרַדִּידְנוּן חוֹפָאָה לְמַדְבְּחָא׃ ה דָּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדִיל דִּי לָא יִקְרַב

התורה והמצוה

שתפצה את פיה כבע"ת הפותח פיו ומניעו ברצונו, ובמד' אמר שהיתה הפתיחה קטנה רק כפי רוחב גוף אדם, כי הי' הפה מתפשט ומתקמץ נתארך ונתקצר לפי גודל הדבר שרצה לבלוע ולפי רחוקו מן המקום שמשם נפתח, וכשבאו אל תוך הפה היו חיים עוד עד שירדו אל השאול בעמקי תהומות:

(לא לב) ותבקע האדמה, אדמה נקרא מה שלמעלה והארץ נקרא הכדור עצמו, ומפרש מ"ש ופצתה האדמה, שהכונה שפי הארץ יצא מן הארץ מעומק הכדור קרוב לתהום, והאדמה שלמעלה רק נבקעה לתת מקום אל הפה שיצא מן העומק לצאת דרך שם עד שמ"ש ופצתה האדמה ר"ל שהאדמה שלמעלה דרך שם יצא הפה הנמצא בעומק, וסדר שתחלה בלעה דתן ואבירם שהיו סמוכים אל הפה, ואח"ז נתארך עד מחנה לויה ובלעה את כל האדם אשר לקרח כנ"ל:

(לג) וירדו, זאת שנית שברדתם לשאול היו חיים עדיין ולא נחנקו בעת הבליעה, [ג] שתכף שירדו ותכס עליהם הארץ אז סגרה פיה ונשארו מכוסים עד שעי"כ ויאבדו מתוך הקהל כי שבה האדמה סגורה כבראשונה:

(לד) וכל [ד] שבכ"ז שמעו את קולם שצוחו בקול גדול מבטן שאול משה אמת ותורתו אמת כמו שיסופר בהגדה דרבב"ח, ועי"כ נסו ישראל מהמקום ההוא:

(ב) וירם את המחתות וכו' ואת האש היינו הגחלים שישנם בתוך המחתות זרה הלאה לכבותם. והנה הגחלים בודאי לקחו מן המערכה כמו שלמד בספרא (צו סימן ומ"ו) וביומא (דף מ"ה) שאם מחתה ומנורה תנטל ממזבח החיצון והדין הוא דאם כבה אש המזבח אפי' גחלת אחת ואפי' הורידה מעל המזבח וכבה לוקה, כמ"ש בזבחים (דף לא ע"ב), אמנם בכבה אש מחתה ומנורה אפי' בראש המזבח פטור שהרי נתקה למצוה אחרת ואין אני קורא בה אש המזבח, וכמ"ש הרמב"ם (פ"ב מה' תו"מ ה"ו) אולם בגחלים שבמחתות האלה שהי' ההקטרה שלא כדין י"ל שלא נתקה למצוה אחרת ואסור לכבות הגחלים, לכן אמר לו ה' את האש זרה הלאה ואל תחוש שאתה עובר על לא תכבה, כי קדשו, ר"ל שהמחתות קדשו והם כלי שרת והיו הקטורת ראוים להקטיר שותם כהן, א"כ אנתיק למצוה אחרת ויכול לכבות את האש:

(ג) את מחתות, מפרש מ"ש וירם את המחתות היינו את מחתות החטאים האלה [אשר חטאו] בנפשותם שאבדו א"ע לדעת, כי ידעו שסם המות נתון בקטורת ויומת המקטיר שלא כהלכה, וחטאו במה שאבדו את נפשם כמ"ש את דמכם לנפשותיכם אדרוש, ומפרש לאיזה צורך ירים אותם ועשו אותם רקועי פחים, עתה מפרש דבריו מ"ש שירים את מחתות החטאים שכבר. חטה הרמב"ן עמ"ש רש"י ז"ל שהם אסורים בהנאה שהרי עשאום כלי שרת, ואמר הרי קטורת זרה הקריבו וזר שעשה כלי שרת להקטיר בתוך באיסור אינו מקודש, עז"א כי הקריבום לפני ה' ר"ל שבעלי המחתות הקדישו אותם לכלי שרת, שמ"ש למעלה (טז יז) והקרבתם לפני ה' איש מחתתו פי' והקרבתם והקדשתם שמצאנו לשון הקרבה על ההקדש כמ"ש בפלת השחר [כלל שע"א] וא"כ הקדישו אותם לכלי שרת תחלה עי"כ הוקדשו, עתה מפרש מה שיעשו אותם רקועי פחים צפוי למזבח שזה כדי שיהיו לאות לבני ישראל שזר שירצה לקרב אל המזבח יזכר באות הזה של צפוי המזבח שזר הקרב יומת, ואחר שהם הקדש מעלין בקדש ואין מורידין ותחת שהיו תחלה תשמישי מזבח יהיו מן המזבח עצמו כמ"ש במנחות (דף כ"ט):

(ד ה) ויקח וכו' אשר הקריבו השרופים, פי' הקדישו כנ"ל. זכרון לבני ישראל, ה' אמר ויהיו לאות לב"י

יִשְׂרָאֵל לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יִקְרַב אִישׁ זָר אֲשֶׁר לֹא מִזֶּרַע אַהֲרֹן הוּא לְהַקְטִיר קְטֹרֶת לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה כְקֹרַח וְכַעֲדָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה לוֹ׃ פ ו וַיִּלֹּנוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמָּחֳרָת עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אַתֶּם הֲמִתֶּם אֶת־עַם יְהוָה׃ ז וַיְהִי בְּהִקָּהֵל הָעֵדָה עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן וַיִּפְנוּ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְהִנֵּה כִסָּהוּ הֶעָנָן וַיֵּרָא כְּבוֹד יְהוָה׃ ח וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד׃ ס רביעי ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ י הֵרֹמּוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם׃ יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח אֶת־הַמַּחְתָּה וְתֶן־עָלֶיהָ אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ וְשִׂים קְטֹרֶת וְהוֹלֵךְ מְהֵרָה אֶל־הָעֵדָה וְכַפֵּר עֲלֵיהֶם כִּי־יָצָא הַקֶּצֶף מִלִּפְנֵי יְהוָה הֵחֵל הַנָּגֶף׃ יב וַיִּקַּח אַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר ׀ דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיָּרָץ אֶל־תּוֹךְ הַקָּהָל וְהִנֵּה הֵחֵל הַנֶּגֶף בָּעָם וַיִּתֵּן אֶת־הַקְּטֹרֶת וַיְכַפֵּר עַל־הָעָם׃ יג וַיַּעֲמֹד

בעל הטור

נמי שראה אמבטי רותח וקפץ לתוכה: (י) ויפלו על פניהם ולא התפללו כמו למעלה שלא היתה תפלה שגורה בפיהם וע"כ אמר כי יצא הקצף כדאמר ר' חנינא בן דוסא כשהיה מתפלל על החולים אם אין תפלתי שגורה בפי אני יודע שהוא מטורף: (יב) וירץ בא"ת ב"ש אותיות מגפה שרץ לעצור המגפה:

רש"י

(ה) ולא יהיה כקרח. כדי שלא יהיה כקרח: כאשר דבר ה' ביד משה לו. כמו עליו על אהרן דבר אל משה שיהיו הוא ובניו כהנים לפיכך לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן וגו' וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור פתרונם כמו על. ומדרשו על קרח ומהו ביד משה ולא כתב אל משה רמז לחולקים על הכהונה שלוקין בצרעת כמו שלקה משה בידו שנאמר (שמות ד') ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג ועל כן לקה עוזיהו בצרעת: (יא) וכפר עליהם. רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע שהקטורת עוצר המגפה כדאיתא במסכת שבת (פ"ט): (יג) ויעמד בין המתים וגו'. אחז את המלאך והעמידו על כרחו א"ל (המלאך) הנח לי לעשות שליחותי א"ל משה צוני לעכב על ידך א"ל אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה א"ל אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה. אם אין אתה מאמין הרי הקב"ה ומשה אל פתח אהל מועד בא עמי ושאל וזהו שנאמר וישב אהרן אל משה מכילתא

שפתי חכמים

שאין נחושת על מזבח הזהב רא"ם. ועוד מצאתי לפי שכתוב ויהיו לאות לבני ישראל ואין ישראל יכולין ליכנס למזבח הזהב: ה פי' כזאת הוא אין טעם ולא אזהרה ומה שאמרו כל המחזיק במחלוקת עובר בל"ת שנאמר ולא יהיה כקרח וגו' אינו אלא אסמכתא: ו ואע"ג דכתיב כ"פ בקרא ביד משה כפ' בהעלותך על פי ה' ביד משה וכן בפ' בחקותי וכן בפר' פינחס, וי"ל דק"ל מאי ביד משה דאין לומר דע"י משה אמר לקרח שיענוש אותו אם יחלוק על הכהונה דלא מצינו זה בקרא ועוד דלמה נזה לקרח יותר משאר ישראל דע"כ האי לו על קרח קאמר לפי המדרש דאמר רמז לחולקים כלומר קרח שחולק אלא ע"כ האי ביד משה דהכא למדרש אתא רמז לחולקין פירוש דכתיב הכא ביד משה וכתיב התם הבא נא ידך בחיקך מה התם צרעת אף הכא כל החולקים ילקו בצרעת: ז וכיון שהמדרש דורש כן ש"מ דהאי לו על קרח קאמר כלומר על החולק על הכהונה דאין לומר שהם סוברים דמלת לו שב אל אהרן דמה ענין צרעת לענין הכא: ח דאל"כ מאי בין החיים ובין המתים וכי החיים היו לצד אחד והמתים לצד אחד שהיה אהרן עומד ביניהם ואי קאי על המלאך אתי

גבר חלוני די לא מזרעא דאהרן הוא לאסקא קטרת בוסמין קדם יי ולא יהי כקרח וככנשתיה כמא די מליל יי בידא דמשה ליה: ו ואתרעמו כל כנשתא דבני ישראל מיומא דבתרוהי על משה ועל אהרן למימר אתון גרמתון דמית עמא דיי: ז והוה באתכנשות כנשתא על משה ועל אהרן ואתפניאו למשכן זמנא והא חפהי ענגא ואתגלי יקרא דיי: ח ועאל משה ואהרן לקדם משכן זמנא: ט ומליל יי עם משה למימר: י אתפרשו מגו כנשתא הדא ואשצי יתהון כשעה ונפלו על אפיהון: יא ואמר משה לאהרן סב ית מחתיתא והב עלה אשתא מעלוי מדבחא ושו קטרת בוסמיא ואוביל בפריע לכנשתא וכפר עליהון ארי נפק רגזא מן קדם יי שרי מותנא: יב ונסיב אהרן כמא די מליל משה ורהט לגו קהלא והא שרי מותנא בעמא ויהב ית קטרת בוסמיא וכפר על עמא: יג וקם בין מתיא ובין חייא ואתכלי מותנא:

השאלות

(יז יא) הצורי חיה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטרת היינו שישים הקטרת בפנים וכתיב ויעש אהרן כאשר דבר משה ואיך אמר אח"ז ויתן את הקטרת שמשמע שעתה נתן. משה אמר החל הנגף ואיך אמר וירץ אל תוך הקהל והנה החל הנגף שמשמע שלא החל עד עתה, ולמה אמר תחלה לשון עדה ואח"כ וירץ אל תוך הקהל ויש הבדל בין עדה ובין קהל, ולמה חזר שנית והמגפה נעצרה שכבר אמר ותעצר המגפה:

התורה והמצוה

לב"י, והאות הוא רק לדור הזה וי"ל שהיה אות רק כ"ז שאהרן קיים לא יחלוק איש על כהונתו כמו שעשו עדת קרח, אבל אחרי מות אהרן תופסק הכהונה מבניו, לכך במה שצוה עוד זה ע"י אלעזר שהוא מזרע אהרן מבואר שהוא זכרון לבני ישראל גם לדורות הבאים אחרי מיתת אהרן [שזה ההבדל בין אות ובין זכרון כמ"ש בס' יהושע סי' ד'] שגם לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא, שגם נגד זרע אהרן לא יקרב איש זר כי הכהונה נתנה גם לזרעו, ולא יהיה וגם שיהיה זכרון שלא ימצא עוד חולק על שליחות משה ועל הוראתו כקרח וכעדתו, כי ע"י צפוי הזה יזכרו הסבה שעל ידו באו לידי כך שזה הי' ע"י שחלקו על משה שליחותו ותורתו וע"כ נעשה בהם משפט חרון, כאשר דבר ה' זה מוסב שע"ש ויקח אלעזר הכהן כאשר דבר ה' ביד משה לו לאלעזר כמ"ש אמור אל אלעזר, ור"ל שע"י שדבר ביד משה לו דוקא שהוא ירים את המחתות ידע שהוא לזכרון לדורות גם לבני אהרן לא אות לאהרן לבד:

(ו) וילונו כל עדת ב"י, פי' הראב"ע שאמרו שמשה פעל זאת בתפלתו או בהכמתו שישרפו, והרמב"ן פי' שגם שהאמינו בכהונת אהרן לא האמינו עדיין שנבחרו הלוים ורצו שכל ישראל יהי' להם חלק בעבודת הלוים, וגם שחרה להם על שיעצם להקטיר קטורת שידע שעי"ז יהיו נשרפים:

(יא יב) קח את המחתה והולך מהרה אל העדה וירץ אל תוך הקהל, כבר באורתי בהתו"ה ויקהל (סי' רמ"א) שיש הבדל בין עדה ובין קהל, שבשם עדה נקראו כשבאו בסדר נכון וזקניהם בראשיהם, ובשם קהל נקראו כשנקהלו שלא בסדר הנכון, ולפעמים יקרא את המון העם בשם קהל ואת הזקנים בפ"ע בשם עדה עיי"ש באורך. והנה פה נקהלו עם זקניהם בראשיהם כמ"ש וילונו כל עדת ב"י, ויהי בהקהל העדה, והעדה שהם הסנהדרין וזקני העם עמדו קרוב אל אהל מועד בראש העם והעם והקהל שהם המון העם עמדו אחריהם רחוק מאהל מועד, וכאשר יצא הקצף מלפני ה' שהוא המשחית שיצא מאהל מועד חשב משה שיתחיל להכות בהעדה שהם הזקנים שבהם יפגע ראשונה וצוה שאהרן ישים הקטרת באהל מועד וילך אל העדה שהם הזקנים שבהם יחל הנגף. ויקח אהרן כאשר דבר משה ששם הקטרת בפנים וכוון לכפר גם על העדה שהם הזקנים, אבל המשחית לא התחיל להכות בצד שבו עומדים העדה רק בצד האחר שבו עמדו הקהל שהם העם ההמונים, שעז"א והנה החל הנגף בעם, ר"ל שלא היה כפי שחשב משה שהנגף יחל בהעדה שהם הזקנים שקרובים אל אהל מועד כי הנגף החל בעם שהם ההמון שעמדו אחורי העדה, וע"כ הוצרך לרוץ אל תוך הקהל שהם ההמון, ורץ אל תוכם כי הנגף היה בצד האחר שלא יכול להגיע לשם שלא דרך הקהל שבצד של אהל מועד שלא הגיע המשחית אליהם, ובאשר הקטורת ששם על האש באהל מועד הועיל ע"ד לכפר על הזקנים, ועתה נודע לו שצריך לכפר על העם ההמון, והכפרה צריך שיהי' לשם המתכפר, הוצרך ליתן קטורת מחדש שבו יתכפרו ההמון, ולכן ויתן את הקטרת נתן קטורה בעם שנים לכפר על העם ההמונים:

(יג) ויעמד בין המתים ובין החיים, שאם הי' הנגף מתחיל בצד הקרוב אל אהל מועד כמו שחשב משה

היה

בֵּין־הַמֵּתִים וּבֵין הַחַיִּים וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה׃ יד וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים
בַּמַּגֵּפָה אַרְבָּעָה עָשָׂר אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת מִלְּבַד הַמֵּתִים
עַל־דְּבַר־קֹרַח׃ טו וַיָּשָׁב אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד וְהַמַּגֵּפָה נֶעֱצָרָה׃ פ חמישי טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ יז דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְקַח מֵאִתָּם מַטֶּה מַטֶּה
לְבֵית אָב מֵאֵת כָּל־נְשִׂיאֵהֶם לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר
מַטּוֹת אִישׁ אֶת־שְׁמוֹ תִּכְתֹּב עַל־מַטֵּהוּ׃ יח וְאֵת שֵׁם
אַהֲרֹן תִּכְתֹּב עַל־מַטֵּה לֵוִי כִּי מַטֶּה אֶחָד לְרֹאשׁ בֵּית
אֲבוֹתָם׃ יט וְהִנַּחְתָּם בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי הָעֵדוּת אֲשֶׁר
אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה׃ כ וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר אֶבְחַר־בּוֹ מַטֵּהוּ
יִפְרָח וַהֲשִׁכֹּתִי מֵעָלַי אֶת־תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵם
מַלִּינִם עֲלֵיכֶם׃ כא וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ
אֵלָיו ׀ כָּל־נְשִׂיאֵיהֶם מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד
לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר מַטּוֹת וּמַטֵּה אַהֲרֹן בְּתוֹךְ
מַטּוֹתָם׃ כב וַיַּנַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֹּת לִפְנֵי יְהוָה בְּאֹהֶל
הָעֵדֻת׃ כג וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל הָעֵדוּת

בעל הטורים

(כ) יפרח ד' במסורה. הכא ואידך צדיק כתמר יפרח. יפרח כשושנה (הושע י"ד) יפרח בימיו צדיק. מטהו יפרח זהו צדיק כתמר יפרח כיון שמטהו יפרח יצא צדיק בדינו זהו יפרח כשושנה ויהי כזית הודו וזהו כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן וכן יפרח בימיו צדיק שנאמר על מלך המשיח שבימיו תחזור הכהונה ויפרח מטה אהרן:

שפתי חכמים

שפיר פי' שלא מתו עוד: ט דלטעם הראשון קשה למה לא התפלל מיד כדי שלא יתחיל הנגף או לכל הפחות כשהתחיל הנגף לכן פירש ד"א שהיה גזירת הקב"ה ולפי ד"א קשה שלא מצינו שאמר לו הקב"ה זה מש"ה פירש טעם הראשון ה"ז וכו': י מדכתיב שנים עשר מטות צ"ל לכתוב ומטה אהרן בתוך מטותם אלא ללמד בא שקודם שיתן במקדש כיון מסדרן המטות בפניהם וכיונו באמצע והרא"ם כתב ואפשר שרש"י ז"ל מצא פה אגדה כדבריו

רש"י

(מכילתא). ד"א למה בקטרת ט לפי שהיו ישראל מליזין ומרננים אחר הקטרת לומר סם המות הוא על ידו מתו נדב ואביהוא על ידו נשרפו חמשים ומאתים איש אמר הקב"ה תראו שעוצר מגפה הוא והחטא הוא הממית: (יח) כי מטה אחד. אף על פי שחלקתים לשתי משפחות משפחת כהונה לבד ולויה לבד מכל מקום שבט אחד הוא: (כ) והשכתי. כמו (בראשית ח') וישכו המים (אסתר ז') וחמת המלך שככה: (כא) בתוך מטותם. הניחו באמצע י שלא יאמרו

התורה והמצוה

היה אהרן פוגע מהלך בצד שבו המתים והי' הולך משם אל צד שבו עומדים החיים, ר"ל אלה שלא הגיע המשחית אליהם, והי' עומד בין החיים והמתים, כי פגע בהחיים וגם עצר את המגפה, אבל אחר שהנגף התחיל

יד והוו דמיתו במותנא ארבעת עשר אלפין ושבע מאה בר מדמיתו על פלגתא דקרח: טו ותב אהרן לות משה לתרע משכן זמנא ומותנא אתכלי: טז ומליל יי עם משה למימר: יז מלל עם בני ישראל וסב מנהון חטרא חטרא לבית אבא מן כל רברבניהון לבית אבהתהון תרי עשר חטרין גבר ית שמה תכתוב על חטרה: יח וית שמא דאהרן תכתוב על חטרא דלוי ארי חטרא חד לריש בית אבהתהון: יט ותצנענון במשכן זמנא קדם סהדותא די אזמן מימרי לכון תמן: כ ויהי גברא דאתרעי בה חטרה ינעי ואניח מן קדמי ית תרעמת בני ישראל די אנון מתרעמין עליכון: כא ומליל משה עם בני ישראל ויהבו לה כל רברבניהון חטרא לרבא חד חטרא לרבא חד לבית אבהתהון תרי עשר חטרין וחטרא דאהרן בגו חטריהון: כב ואצנע משה ית חטריא קדם יי במשכנא דסהדותא: כג והוה ביומא דבתרוהי ועאל משה למשכנא

התורה והמצוה

הקהל בצד האחר עבר אהרן תחלה את הצד שבו החיים עד שהגיע אל המתים שאם פגע את המשחית ועמד בעדו ועמד בין המתים ובין החיים :

(יד טו) ויהיו המתים בעת שעמד אהרן בין המתים והחיים היו המתים י"ד אלף ושבע מאות, והנה שכבר אמר ותעצר המגפה דהיינו שהמשחית לא הכה יותר אבל אלא באין ספק היו הרבה שנגף אותם המשחית והיו חולים ונוססים ולא מתו עדיין, וע"ז לא היה די בקטורת שהקטיר אהרן וכמבואר בזהר פ' וירא בדבר שהי' בכפר מורשא, שבטל רב אחא את הדבר ע"י אמירת פ' קטורת בארבע רוחות העיר, ואח"כ היה צריך ללכת ביחוד לרפאות את החולים שהוכו מן הדבר, ובזה לא הספיק זכות אהרן לבד רק אחר שבא אהרן אל משה והשתתף משה עמו בתפלה אז המגפה נעצרה, ר"ל שגם אלה שהיו נגפים נרפאו וחיו עד שלא שהוסיף על מספר המתים שהי' בעת שבא אהרן אל תוך הקהל אף אחד, אמנם מ"ש מלבד המתים על דבר קרח, כי במד' אומר שמ"ש הרומו מתוך העדה הוא מלשון תרומה שה' הודיע למשה שלא נמצא ביניהם צדיקים רק א' מארבעים שהוא שעור תרומה של עין יפה, והמותר ראוים לכליה, וע"י הקטורת מתו א' מארבעים והמותר שארו, וזה בחסדי ה' שנחשבו אל החשבון גם המתים על דבר קרח שהיו ס"ה ארבעה עשר אלף וחמש מאות וחמשים, שהוא קרוב מחלק ארבעים משש מאות אלף, ועז"א מלבד המתים על דבר קרח, וכ"כ המקובל מאזולאי בעל חסד לאברהם. והנה אלה היו ראוים לכליה בפעם הראשון וע"י תפלת משה שאמר האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצף לא מתו רק ר"ן אנשים שהם חלק ששים מט"ו אלף, כתרומה של עין רעה, ורמז כ"ז במ"ש מלבד המתים על דבר קרח :

(יז) דבר אל בני ישראל וקח מאתם, הנה היה צריך לברר ע"י אות ומופת מי הנבחר לכ"ג ומי השבט הנבחר לעבודת לויה וכ"ז ברר ע"י המטות, שכל שבט היה לו מטה מיוחד שע"ש המטה נקרא כל השבט בשם מטה, והמטה הזה שהיה אות השבט היה נמצא ביד הנשיא, וצוה שיקח מטה מאת כל שבט שהוא מציין כלל השבט, ושיכתוב על המטה את שם הנשיא, שבזה יציין את הנשיא בעצמו מצד ששמו כתוב על המטה, ומשה הגיד להם שמי שיבחר בו ה' להיות כ"ג גם שבטו הוא הנבחר ללויה כמו ששבט לוי נבחר ללוים מצד שאהרן נבחר לכהונה, ולא יצויר שאיש הנבחר לכהונה יהי' משבט שלא נבחר ללויה, וצוהו לקחת י"ב מטות, ובזה נחלקו המפ' י"א שהיו י"ב מטות חוץ משבט לוי, וי"א שהיו עם שבט לוי, ולפ"ז צ"ע שבית יוסף היו למטה אחד, ולא לקחו מטה רק מאפרים כי ידעו מברכת יעקב שלא יבחר במנשה נגד אפרים :

(יח) ואת שם אהרן, ר"ל הגם ששבט לוי הי"ל ג' נשיאים אלעזר ואיתמר ואליצפן בן עזיאל כמ' בס' במדבר לא יכתב שמם על המטה כי מטה אחד לראש בית אבותם, ולכן יכתב שם אהרן שהוא הנבחר מן השבט :

(יט) והנחתם באהל מועד, לרמז כי השבט שיבחר ה' ללויה והנשיא שלו שיבחר לכהונה יהי' כזית רענן בבית אלהים וישב בבית ה' כל ימי חייו :

(כ) והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח, שזה סימן שמטהו שמציין את הנשיא עם שבטו יתעורר בו רוח אלהים ויוציא פרי קדש הלולים וכמו שהתעורר במטה פעולה נפשיית שהיא הפריחה שבא ע"י התעוררות נפש הצומחת :

(כג) והנה פרח מטה אהרן, מצד שהיה שם אהרן כתוב עליו ברר כהונה לאהרן ומצד שהי' מטה לוי ברר הלוים

וְהִנֵּה פָּרַח מַטֵּה־אַהֲרֹן לְבֵית לֵוִי וַיֹּצֵא פֶרַח וַיָּצֵץ צִיץ וַיִּגְמֹל שְׁקֵדִים׃ כד וַיֹּצֵא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הַמַּטֹּת מִלִּפְנֵי יְהוָה אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּרְאוּ וַיִּקְחוּ אִישׁ מַטֵּהוּ׃ פ ששי כה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הָשֵׁב אֶת־מַטֵּה אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדוּת לְמִשְׁמֶרֶת לְאוֹת לִבְנֵי־מֶרִי וּתְכַל תְּלוּנֹּתָם מֵעָלַי וְלֹא יָמֻתוּ׃ כו וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃ פ כז וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר הֵן גָּוַעְנוּ אָבַדְנוּ כֻּלָּנוּ אָבָדְנוּ׃ כח כֹּל הַקָּרֵב ׀ הַקָּרֵב אֶל־מִשְׁכַּן יְהוָה יָמוּת הַאִם תַּמְנוּ לִגְוֹעַ׃ ס יח א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן אַתָּה

° דגש אחר מלאפום

בעל הטורים

(כג) פרח ציץ שקדים. כנגד שלשה שערערו על הכהונה קרח וירבעם ועוזיהו. שקדים בגי' חשמונאים רמז לחשמונאים שהם מזרע אהרן ומחזיקים הכהונה בידם: (כד) ויצא משה [את] כל המטות חסר וי"ו שהיו יבשים כמו שהכניסם: (כה) לבני מרי מכאן למד משה שקראם ממרים: (כח) האם ב' במסורה. הכא ואידך באיוב (ו') האם אין עזרתי בי [ותושיה נדחה ממני] שמי שאין לו אשה כדכתיב אעשה לו עזר כנגדו וכן מי שאינו לומד תורה כדכתיב ותושיה נדחה ממני חשוב כמת כדכתיב האם תמנו לגוע:

רש"י

(כג) ויוצא פרח. כמשמעו: ציץ. הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל: ויגמל שקדים. כשהוכר הפרי הוכר שהן שקדים לשון (בראשית כ"א) ויגדל הילד ויגמל ולשון זה מצוי בפרי האילן כמו (ישעיה י"ח) ובוסר גומל יהיה נצה. ולמה שקדים הוא הפרי הממהר להפריח מכל הפירות אף המעורר על הכהונה פורענותו ממהרת לבא כמו שמצינו בעוזיהו (ד"ה ב' כ"ו) והצרעת זרחה במצחו, תרגומו וכפת שגדין כמין אשכול שקדים יחד כפותים זה על זה: (כה) ותכל תלונתם. כמו ותכלה תלונותם לשון זה שם מפעל יחיד לשון נקבה כמו ל תלונתם מרמורי"ש בלעז, ויש חלוק בין תלונותם לתלונתם תלונה אחת תלונותם שם דבר בלשון יחיד ואפילו הם תלונות הרבה: למשמרת לאות. לזכרון שבחרתי באהרן לכהן ם ולא ילינו עוד על הכהונה: (כח) כל הקרב הקרב וגו'. אין אנו יכולין להיות זהירין בכך כלנו נ רשאין להכנס לחצר אהל מועד ואחד שיקריב עצמו יותר מחבריו ויכנס לתוך אהל מועד ימות: האם תמנו לגוע. שמא הופקרנו למיתה

שפתי חכמים

כדבריו ולא שמלת בתוך מורה על זה: כ לפי שמלים ציץ קודם הפרח שנאמר ציץ ופרח לכן פירש"י פרח כמשמעו. וא"ת ולמה לא פירש ציץ כמשמעו ופרח הוא דבר הבא קודם ציץ כגון לחלוח של אילן. וי"ל לפי שנאמר אחר הציץ ויגמל שקדים ומהו הדבר שלפני גומל שקדים חנטת הפרי, מצאתי, ועוד מצאתי היכן שיש שתי לשונות כגון הכא פרח והדר ציץ ופרח הוא יחוע מה לשון הוא. וציץ אין ידוע מה לשון הוא לכך פירש"י פרח כמשמעו ואין צריך פירוש אבל ציץ אין ידוע וצריך פירוש והוא חנטת פרי וכן מנחתם חטאתם ואשמם דבסמוך פי' כמשמעו לפי שהם ידועים מה הם אבל אשר ישיבו לי צריך לפרש זה גזל הגר כי לא הייתי יודע מה פירוש של אשר ישיבו לי אבל מנחתם חטאתם ואשמם כמשמעו בין דציבור ובין דיחיד. ולפי סברת הרב שבפרשת ויצב שכתב שהפרח הוא הבן אלא שהבן גדול מפרח יהיה פרח מורה על בן הקטן ויוצא פרח וגו' מורה על הבן הגדול כי שניהם מקראים פרח והיינו נמי כשהפרח עדיין לא נפל נקרא גם בן פרח אלא שזה גדול וזה נקרא בן קטן אבל כשהפרה נופל כמו הכא נקרא הנשאר בשם ציץ: ל דאל"כ ותכלינה מיבעיא ליה ומה שלא פירש ותכל נוכח משה שאמר לו השם בזה בפועל הכלה הלונותם מעלי הוא מפני שכלוי התלונות אינו מפעולותיו של משה רק הוא מתחייב מהפועל הזה מעלמו: ם שמאחר שפרח מטהו והוא הכוהן המטה ולא אלעזר בנו שהוא נשיא לשבט לוי כשאר נשיאים ובזה יודע שבחר באהרן שעיקר המחלוקת שהיה בשביל הכהונה ולא בשביל התקרבות שבט לוי ואין צריכין לאות ולזכרון רק על הכהונה ודי גם כן בפריחת מטה אהרן על שירות הלוים כי מטה אחד על שבט לוי כל זה הועתק דברי רא"ם. ונראה כי פריחת המטה של אהרן שהוא משבט לוי הוא עדות שבחר הש"י בשבט לוי יותר מבשאר שבטים וכיון שהפריחות היה בשם של אהרן ולא במקום אחר של מטה כמו שכתבתי בסמוך זה עדות שבחר הש"י באהרן יותר מבשאר בני לוי: נ פירש הקרב הראשון בחצר אהל מועד והקרב השני בתוך האהל וכאילו אמר כל הקרב לחצר אהל מועד משיקרב לתוך אהל מועד ימות ומה שלא אמר כל הקרב אל משכן ה' ימות מפני שאין הדבר מצוי מי שהוא חוץ לעזרה שיכנס לתוך אהל מועד אלא במעט ואין כדאי שידאגו בעבור זה לומר האם תמנו לגוע אבל העומדים בחצר קרובים הם ליכנס לתוך אהל מועד ועליהם יש לידאג. רא"ם

דְסַהֲדוּתָא וְהָא נְעָא חֻטְרָא דְאַהֲרֹן לְבֵית לֵוִי וְאַפֵּק לַבְלְבִין וְאָנֵץ נֵץ וְכַפֵּת שְׁגְדִין: כד וְאַפֵּק מֹשֶׁה יָת כָּל חֻטְרַיָּא מִן קֳדָם יְיָ לְוָת כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִשְׁתְּמוֹדָעוּ וּנְסִיבוּ גְּבַר חֻטְרֵהּ: כה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אָתֵב יָת חֻטְרָא דְאַהֲרֹן לָקֳדָם סַהֲדוּתָא לְמַטְּרָא לְאָת לְעַמָּא סָרְבָנָא וִיסוּפָן תּוּרְעֲמָתְהוֹן מִן קֳדָמַי וְלָא יְמוּתוּן: כו וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָתֵהּ כֵּן עֲבַד: כז וַאֲמַרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה לְמֵימַר הָא מִנָּנָא קְטָלַת חַרְבָּא הָא מִנָּנָא בְּלַעַת אַרְעָא וְהָא מִנָּנָא דְמִיתוּ בְמוֹתָנָא: כח כֹּל דְקָרֵיב מִקְרַב לְמַשְׁכְּנָא דַיְיָ מָאִית הָא אֲנַחְנָא סָפִין לִמְמָת: א וַאֲמַר יְיָ

רש"י

ם למיתה: (א) ויאמר ה' אל אהרן. (ספרי) למשה אמר שיאמר לאהרן ע להזהירו על תקנת ישראל שלא יכנסו

שפתי חכמים

רא"ם: ס לא שתמו כבר ואין נופל ע"ז ה"א התימ' בל כאס ועוד שכרי לא מתו אלא שמת וכו': ע דזה אחד מי"ג מיעוטים כמו שפירש"י בריש ס' ויקרא שנאמר למשה ולאהרן והרא"ם

ספרי

א (א) ויאמר ה' אל אהרן אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש. ר' ישמעאל אומר למי שהדבר מסור (לאותן שמזהירים) [אותו הזהיר]. ב ר' יאשיה אומר מנין

התורה והמצוה

שהלויה מגיע לבית לוי ועז"א מטה אהרן לבית לוי, ויצץ ציץ, כתב הרשב"ם כשהוציאו משה ימצאו שפרח ולא יותר כדכתיב והנה פרח מטה אהרן אבל אח"כ ויצץ ציץ לעיני כל ישראל ואח"כ ויגמל שקדים, שאלו היה זה תחלה לא היה צריך לא הפריחה ולא הגילה וגם לא היה לו לכתוב והנה פרח אלא והנה גמל שקדים מטה אהרן לבית לוי, ולדעתי כ"ז היה באהל העדות כמו שמשמע ממ"ש ויוצא משה את כל המטות, במשמע שגם מטה אהרן הוציא אח"ז וכן בת"י ואף נלין ביה בליליא גמר ועבד לוזין, רק שהיה בזה נס אחר, שדרך האילנות בשעת הגדה כבר נפל הפרח, ובעת שגמל הפרי לא נמצא הנץ עוד, ובמטה זה היה הנס שלא נפל הפרח ולא הנץ והיה נמצא עליו הפרח כמו שהתחיל לפרוח שעז"א והנה פרח, ועוד פרחים שנגמרה פריחתן שעז"א ויוצא פרח וגם נמצא עליו הנץ וגם הפרי שנגמרה, וגם זה היה מוכרח להעשות, שאם היה פריחה לבד היה אומר שמטה כרת בד של אילן שקדים בעת שהפרח עליו, ובד זה היה דומה עם מטה אהרן וכתב עליו שם אהרן, אבל דבר זה שימצא הפרח והנץ והפרי לא נמצא במציאות:

(כד) ויוצא, ולבל יאמרו שפרח עוד מטה אחד ומשה העלימו או החליפו הוציא את כל המטות ויראו ר"ל שכל אחד הכיר כתב ידו שכתב שמו על המטה:

(כה) השב את מטה אדרן לפני העדות, וזה משני טעמים: [א] למשמרת להיות ציון אל אהרן עצמו שאת ושבטו שהמטה מורה עליו יהי' תמיד לפני העדות שומרי משמרת ה' ועבודתו, [ב] שיהיה לאות לבני מרי שלא יחלקו עוד על הכהונה כי בא האות והמופת על הכהונה והלויה, ותבל שעל יוצא המשמרת והאות הכלה את תלונתם תמנע אותם מלהתלונן בעתיד:

(כו) ויעש משה, שהניח את המטה לפני העדות, וגם כן עשה הוא בעצמו קיים מה שהנחה זו מורה עליו שיהי' למשמרת היינו שהלוי יהיה תמיד לפני העדות ומתבודד עם ה' השוכן שם וזה עשה משה כל ימי חייו:

(כז) הן גוענו, עתה שראו הפלא הזה נכנס בלבם האימה והפחד ממשכן ה' והשוכן בו ונתנו אל לבם כלא הם בסכנה תמיד אם יתקרבו אל המקדש יוהר מדאי יכותו, ועז"א הן גוענו אבדנו במות קרח ועדתו, וכן כלנו אבדנו בעת יצא הנגף שהיתה הגזרה על כלם:

(כח) כל הקרב ר"ל האם תמנו לגוע, ר"ל האם שלמה ותמה הגויעה שנהיה בטוחים מלגוע עוד, גם כן, שעדן לא תמנו לגוע כי כל הקרב אל משכן ה' ימות גם להבא והננו בסכנה מות בתמידות:

א (א) ויאמר ה' אל אהרן, כבר התבאר בהתו"ה (ויקרא סי' ד') שכ"מ שכתוב וידבר ה' אל אהרן פי' שדבר אל משה שיאמר לאהרן, וכמ"ש בספרי לקמן על פסוק וידבר ה' אל אהרן, אבל במקום שכתוב ויאמר ה' אל אהרן, אמר אל אהרן בעצמו לא ע"י משה והם בג' מקומות, ויאמר ה' אל אהרן יין ושכר אל תשת, ועוד לקמן בארצם לא תנחל, שס"ז אמר לאהרן עצמו, ופי' ר' ישמעאל מפני שהם מהלכות כהונה שמסורים לאהרן לכן הזהיר אותו בעצמו [ומ"ש בפרש"י כאן למשה אמר שיאמר לאהרן מקומו הוא לקמן על וידבר ה' אל אהרן]:

ב אתה ובניך ובית אביך, ר"ל כל שבט לוי, ולא כפרש"י שמרמז רק על בני קהת, וכמו שיתבאר (בסי' ה')

וּבָנֶיךָ וּבֵית־אָבִיךָ אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֺן הַמִּקְדָּשׁ וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֺן כְּהֻנַּתְכֶם׃ ב וְגַם אֶת־אַחֶיךָ מַטֵּה לֵוִי שֵׁבֶט אָבִיךָ הַקְרֵב אִתָּךְ וְיִלָּווּ עָלֶיךָ וִישָׁרְתוּךָ וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ לִפְנֵי אֹהֶל הָעֵדֻת׃ ג וְשָׁמְרוּ מִשְׁמַרְתְּךָ וּמִשְׁמֶרֶת כָּל־הָאֹהֶל אַךְ אֶל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא

רש"י

יכנסו למקדש: אתה ובניך ובית אביך. הם בני קהת פ אבי עמרם: תשאו את עון המקדש, עליכם אני מטיל עונש הזרים שיחטאו בעסקי הדברים המקודשים המסורים לכם הוא האהל והארון והשלחן וכלי הקדש. אתם תשבו ותזהירו על כל זר הבא ליגע: ואתה ובניך. הכהנים: תשאו את עון כהונתכם. שאינה מסורה ללוים ותזהירו הלוים השוגגים שלא יגעו אליכם בעבודתכם: (ב) וגם את אחיך. בני גרשון ובני מררי: וילוו. ויתחברו אליכם להזהיר צ גם את הזרים מלהתקרב אליהם: וישרתוך. בשמירת השערים ולמנות מהם גזברים ק ואמרכלין (זבחים כ"ז)

שפתי חכמים

והרא"ם דחה תירוץ זה דשמא לא באו מיעוטים אלו למעט אהרן לפרש שהקב"ה אמר למשה שיאמר לאהרן אלא שכח שהזכיר שמו של משה עם שמו של אהרן אבל סיבה שלא נזכר שמו של משה שמא לאהרן נאמר ולא למשה והרא"ם הביא בספרי אבל זאת שנויה בפרשה שלאחריה עיין שם כי הארוך. ול"נ דהוכחת רש"י מדכתיב לעיל מיניה ויאמרו בני ישראל אל משה לאמר דקשה לאמר ל"ל אלא ודאי שאמרו למשה שישאל להקב"ה על זה ומסתמא שאל משה להקב"ה והקב"ה השיבו על זה כי אין דרך ארץ שמשה ישאל להקב"ה והקב"ה ישיב לאהרן אלא ודאי למשה אמר שיאמר לאהרן. כן נ"ל ולא כמו שעלה על דעת הרא"ם: פ מדכתיב בסוף הענין תשאו את עון המקדש ופירש"י דברים המקודשים כגון אהל וארון ושלחן וכלי הקודש וכלים הללו נושאים בני קהת ולכן פירש רש"י הם בני קהת וא"ת עון המקדש במקדש ממש מיירי שהזהיר שלא יכנסו בו זרים א"כ מה כתבו בני עמרם יותר משאר לוים שיהיו אלו מן המוזהרים ולא שאר לוים: צ לא שיתחברו באותה אזהרה שאתם מוזהרים להזהיר הלוים בעבודת הכהונה שהרי אין עבודת הכהונה מסורה להם ואיך יזהירו הלוים על עבודת הכהונה אלא כמו שהכהן מצווה להזהיר הלוים שלא יגע לעבודת הכהונה ככה הלוי מצווה להזהיר את ישראל שלא יקרבו לעבודת לויה ושאם ישאו את עונם אם לא יזהירו: ק לשון אמרכל בספר ירמיה בסימן נ"ב פירש רש"י אמרכלין שמפתחות העזרה מסורות לכן. וא"ת ודילמא ישרתוך

ספרי

מנין אתה אומר שאם זרק את הדם (כראוי) וא"י לשם מי זרקו והקטיר את החלב (כראוי) וא"י לשם מי הקטירו שהכהנים נושאים עון על כך ת"ל אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש. ר' יונתן אומר מנין אתה אומר שאם זכה בבשר קודם זריקת דמים בחזה ושוק קודם הקטר חלבים שהכהנים נושאים עון על כך ת"ל ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהונתכם. וכן מצינו שלא נחתם גז"ד של עלי אלא על שנהגו מנהג בזיון בקדשים שכן הוא אומר ותהי חטאת הנערים גדולה מאד (ש"א ב') וכן מצינו שלא נחתם גז"ד של אנשי ירושלים אלא על שנהגו מנהג בזיון בקדשים שנאמר (יחזקאל כב) קדשי בזית. ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהונתכם (את עון המקדש) זה עון המסור לכהנים. א"א זה עון המסור לכהנים או זה עון המסור לב"ד כשהוא אומר אתה ובניך אתך תשאו את עון כהונתכם לכל דבר המזבח הרי עון המסור לב"ד אמור הא מת"ל תשאו את עון

התורה והמצוה

ה') , תשאו את עון המקדש, אבל עון הכהונה לא ישאו בית אביו שהם שבט לוי עמו, ואמ"ל שמדבר מב"ד של כהונה ולויה שהם ישאו עון אם לא יעשו המוטל עליהם להעניש העוברים, שזה יאמר אח"כ במ"ש אתה ובניך תשמרו את כהונתכם שמדבר מן הב"ד של כהנים כמו שפי' בספרי, וע"כ שמדבר מדברים שאינם מסורים לב"ד ר"ל שאין הב"ד מענישים עליהם, ובאר ר' ישמעאל שמ"ש אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש שיפלא איך יצויר שיענשו הכהנים ביחד עם הלוים והלא למד לקמן (סי' ג) שאין הלוים נושאים עון כהנים, ואמר ר' ישמעאל שמפרשת שהלוים שהם היו הגזברים לא נזהרו לדעת שם הבעלים מביאי הקרבן ועירבו הקרבנות זב"ז ולא כתבו לשם הבעלים, שהלוים נושאים עון על שלא דקדקו לדעת ולהודיע מי הם הבעלים. והכהנים נושאים עון ג"כ שלא ידעו לשם מי זרקו שאעפ"י שהזבח כשר י"ל עון על כך [וכמ"ש בזבחים דף מ"ו וב"ש זבחים] וב"ז אין הב"ד מענישים ע"ז והוא עון הכהנים והלוים עצמם [ומ"ש והקטיר וא"י לשם

לאהרן את ובניך ובית אבוך עמך תסלחון על חובי קדשא ואת ובניך עמך תסלחון על חובי כהנתכון: ב ואף ית אחיך שבטא דלוי שבטא דאבוך קרב לותך ויתוספון עלך וישמשנך ואת ובניך עמך קדם משכנא דסהדותא: ג ויטרון מטרתך ומטרת כל משכנא ברם למני קודשא ולמדבחא לא

ספרי

עון כהונתכם זה עון דבר המסור לכהונה. ג אמרת ישראל לא ישאו עון כהנים אבל לוים ישאו עון כהנים ת"ל והם ישאו עונם: ד (ג) וגם את אחיך שומע אני כל ישראל במשמע ת"ל מטה לוי. שומע אני אף הנשים במשמע ת"ל את אחיך להוציא את הנשים: ה הקרב אתך ר"ע אומר נאמר כאן אתך ונאמר להלן אתך מה אתך האמור (להלן) [כאן] בלוים הכתוב מדבר אף אתך האמור (כאן) [להלן] בלוים הכתוב מדבר. (להזהיר את הלוים בשיר על דוכנם): ו וילוו עליך וישרתוך (בעבודתך) [בעבודתם להזהיר את הלוים בשיר על דוכנם] (וימנו) [ושימנו] מהם גזברים ואמרכלים. אתה אומר ישרתוך בעבודתם וימנו מהם גזברים ואמרכלים או ישרתוך (בעבודתם) [בעבודתך] ת"ל ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל. ועדיין אני אומר ישרתוך בעבודתך ישרתוך בעבודתם ת"ל ואני לקחתי את אחיכם הלוים מתוך ב"י לכם מתנה נתונים לה' לה' הם נתונים ולא לכהנים הא אין עליך כלשון אחרון אלא כלשון ראשון [ישרתוך בעבודתם] ומנה מהם גזברים ואמרכלים: ז ואתה ובניך אתך לפני אהל העדות הכהנים מבפנים והלוים מבחוץ. אתה אומר הכהנים מבפנים והלוים מבחוץ או אלו ואלו מבפנים ת"ל ונלוו עליך ושמרו את משמרת אהל מועד הא מה ת"ל ואתה ובניך אתך לפני אהל העדות הכהנים מבפנים והלוים מבחוץ. (ג) ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל זו שאמרנו ישרתוך בעבודתם

התורה והמצוה

להם מי הקטיר ל"ע ועי' במ"ל (פס"ו מה' פסולי המוקדשים ה"א), ור' יונתן מפרש מ"ש ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהונתכם שזה אם עלה בבשר קודש זריקת דמים וכחזה ושוק קודש הקטרת החלב שזה היה חטא בני עלי ולא נמסר ג"כ לב"ד כי בדיעבד כשר וכמ"ש בספרא (צו סי' קג"א) עי' מש"ש ועי' בפסחים (דף נט) ומכות (דף י"ז):

ג ואתה ובניך אתך, משמע לכאורה שאינו ממעט רק ישראלים שהם לא ישאו עון כהנים כי מאמר זה נאמר להפיס דעתם של ישראל שאמרו כל הקרב אל משכן ה' ימות, והשיבו להם שזה ישאו הכהנים, אבל הלוים י"ל שישאו עם הכהנים ורק בחטא זה של לקיחת החזה ושוק קודש הקטרת החלב לא ישתתפו הלוים אבל ביתר עניינים ישאו עם הכהנים לכן אמר שנית (בפסוק כג) והם ישאו עונם ולא עון כהנים:

ד (ג) וגם את אחיך מטה לוי, צריך אותם בפני האחרים שאם יאמר אחיך לבד נפרש שר"ל כל ישראל שנקרא בשם אחיך בכ"מ, ואם יאמר מטה לוי לבד יכלול גם הנשים, ובילקוט הוסיף רבי אומר מטה לוי שומע אני אף הנשים במשמע ת"ל אחיך להוציא את הנשים:

ה אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך, למה הצריך לומר מטה לוי שבט אביך, מפרש ר"ע מפני שמ"ש למעלה אתה ובניך ובית אביך אתך י"ל שמכוון על בני קהת לבד, שאבי עמרם הוא קהת לא לוי, וכמו שפרש"י כן באמת, לכן באר בכאן מטה לוי שבט אביך שמכוון על כל הלוים שנקראים שבט אביך, מבואר שבשם אביך מציין את לוי ובמלת אתך מציין כל הלוים, וכן במ"ש למעלה ובית אביך אתך מציין כל הלוים, לא בני קהת לבד:

ו וילוו עליך וישרתוך, פי' שישרתו אותך בעבודה המיוחדת ללוים היינו בשיר על הדוכן שנקרא בשם שירות כמו שלמדו בערכין (ד' יא) שירה מנ"ל ושרת את בשם ה', וכן שימנו מן הלוים גזברין באמרו שא"ל שישרתו אותך בעבודה שעושים הכהנים שהוא השמירה, שהכהנים ג"כ שומרים את המקדש שהרי זה נאמר אח"כ שאמר ושמרו משמרתך, וא"ל שמה שאמר וישרתוך ר"ל כל מיני שירות בין בדברים שהם לעבודת כהנים שישרתו אותם הלוים לסייע להם בין בעבודות המיוחדות ללוים, ולפ"ז נאמר שבעבודת השמירה שהיא ג"כ עבודת כהנים כשהלוים שומרים פטורים הכהנים מלשמור שהרי אמר אח"ז שהלוים הם נתונים לה' לא לשרת את הכהנים וא"כ א"ל שפי' שישרתו את הכהנים להקל מעליהם עבודת כהנים, רק שישרתו בדברים שאין הכהנים יכולים לעשותם, שבזה הם משרתים לה' לעשות עבודתו שא"א לעשותם ע"י אחר, וא"כ מ"ש וישרתוך היינו בעבודתם דהיינו בשיר ולהעשות גזברין, ומוסיף ושמרו משמרתך שע"ז לא אמר לשון שירות, שבזה אינם מסייעים לכהנים כי הכהנים צריכים לשמור בג' מקומות תמיד רק הם שומרים בפ"ע בכ"א מקומות והכהנים אין נפטרים בכך כי בזה אין הלוים משרתים את הכהנים רק שומרים בפ"ע וסוגיא דתמיד (דף כו ע"ב) שוה הפך מדברי הספרי:

ז ואתה ובניך אתך לפני אהל העדות, פי' שהכהנים יהיו שומרים מבפנים, והלוים בחוץ, פ[illegible] מפי'

יקרבו ולא ימתו גם הם גם אתם: ד ונלוו עליך ושמרו את משמרת אהל מועד לכל עבדת האהל וזר לא יקרב אליכם: ה ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח ולא יהיה עוד קצף על בני ישראל: ו ואני הנה לקחתי את אחיכם הלוים מתוך בני ישראל לכם מתנה נתנים ליהוה לעבד את עבדת אהל מועד: ז ואתה ובניך אתך תשמרו את כהנתכם לכל דבר

בעל הטורים

(ד) ונלוו ב׳ במסורה הכא ועליך (דניאל י״א) ונלוו עליהם רבים בחלקלקות (זכריה ב׳) ונלוו גוים רבים אל ה׳ ביום ההוא והיו לי לעם (ירמיה נ׳) ציון ישאלו דרך הנה פניהם באו ונלוו וגו׳ פי׳ ונלוו עליהם רבים בחלקלקות לישראל כדכתיב (דניאל שם) ומן המשכילים יכשלו וגו׳ עד עת קץ אבל כשיבא הקץ ונלוו גוים רבים אל ה׳ וגו׳ והיינו ונלוו עליך וישרתוך כדכתיב (ישעיה ס״א) ובני נכר אכריכם וכורמיכם:

רש״י

כ״ז): (ד) וזר לא יקרב אליכם. אלהכם אני ר מזהיר על כך: (ה) ולא יהיה עוד קצף. (ספרי) כמו שהיה כבר ש שנא׳ (במדבר י״ז) כי יצא הקצף: (ו) לכם מתנה נתנים. יכול לעבודתכם של הדיוט ת״ל לה׳ כמו שמפורש למעלה לשמור ת משמרת גזברין

שפתי חכמים

בעבודת חול. וי״ל דהוכחת רש״י מדכתיב בסוף לכם מתנה נתונים לה׳ וגו׳ משמע דוקא עבודת הקדש: ר פירוש אהכם אני מזהיר שהוסיף את ישראל שלא יקרבו לעבודה כהונה כי למעלה הזהיר על הלוים ועתה הזהיר על ישראל ואע״פ שקל וחומר הוא אם הלוים מוזהרים ק״ו ישראלים אין עונשין מן הדין: ש הולך לומר שמו שהיה כבר בעבור מלה עוד שהיתה שכבר קצף כיוצא בו: ת וא״כ להכהנים משמרת של

ספרי

ומנה מהם גזברים ואמרכלים: ח אך אל כלי הקדש זה הארון וכה״א ולא יבואו לראות כבלע את הקדש. [ואל המזבח זה עבודת המזבח. ולא ימותו גם הם גם אתם מה אתם בעבודת המזבח אף הם בעבודת המזבח] ר׳ נתן אומר מכאן רמז לשיר מן התורה אלא שנתפרש ע״י עזרא. ר׳ יהושע אומר א״צ שהרי כבר נאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול מכאן רמז לשיר מה״ת:

ט אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו אזהרה. ולא ימותו עונש. אין לי אלא לוים שענושים ומוזהרים על עבודת כהנים. כהנים על עבודת לוים מנין ת״ל (גם הם) גם אתם [לוים] מעבודה לחברתה מנין ת״ל (גם אתם) [גם הם] וכבר בקש ר׳ יהושע בן חנניא לסייע את ר׳ יוחנן בן גודגדא אמר לו חזור לאחוריך שאני מן השוערים ואתה מן המשוררים. רבי אומר א״צ שהרי כבר נאמר אל

התורה והמצוה

שגם הכהנים ישמרו לפני אהל העדות עם הלוים דהא אמר ונלוו עליך וישמרו את משמרת הרי הלוים טפלים, וזה לשטת הספרי שמ״ש וילוו עליך וישרתוך היינו בעבודתם אבל לשטת הגמ׳ דתמיד שפי׳ וילוו עליך וישרתוך היינו בעבודת השמירה, ס״ל דהך אתי שיהיו הכהנים שומרים מלמעלה והלוים מלמטה ויהך אתי שיהיו הכהנים מבפנים והלוים מבחוץ ועי׳ בז״א ובמ״ל פ״ה מהל׳ בהב״ח ואכמ״ל בזה:

ח אך אל כלי הקדש, זה הארון, ואל המזבח, עבודת מזבח, וממ״ש גם הם גם אתם משמע שגם הלוים יש להם עבודה וחלק בה רק שלא יקרבו אל המזבח מלא ר׳ נתן רמז לשיר רק שנתפרש בספר דה״י שחברו עזרא והוא בדה״י א׳ ס״ו ודה״ב ה׳ י״ב וסי׳ כ״ט וסי׳ לה״ד ושם מבואר שהלוים היו משוררים והכהנים מחצרים בחצוצרות כ״ז מובא בערכין י״א, וגרסתי גרסת הגר״א רק הוא גורס מאמר זה לקמן:

ט אך אל כלי הקדש, שעור הכתובים שישמרו את האהל מבחוץ לקדשים ולא יקרבו אל כלי הקדש מבפנים, וסף לא אל המזבח שהוא בחצר ס״מ, ובזה גדר שהכהנים יהיו שומרים כלי הקדש [illegible] כמ״ש [illegible] אתם:

יְקָרְבוּן וְלָא יְמוּתוּן אַף אִנּוּן אַף אַתּוּן: ד וְיִתּוֹסְפוּן עֲלָךְ וְיִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא לְכָל פָּלְחַן מַשְׁכְּנָא וְחִלּוֹנַי לָא יִקְרַב לְוָתְכוֹן: ה וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת קוּדְשָׁא וְיָת מַטְּרַת מַדְבְּחָא וְלָא יְהֵי עוֹד רָגְזָא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ו וַאֲנָא הָא קָרֵבִית יָת אֲחֵיכוֹן לֵוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכוֹן מַתְּנָא יְהִיבִין קֳדָם יְיָ לְמִפְלַח יָת פָּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא: ז וְאַתְּ וּבְנָיךְ עִמָּךְ תִּטְּרוּן יָת כְּהֻנַּתְכוֹן לְכָל פִּתְגַּם

ספרי

אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי. אין לי אלא בני קהת בני גרשון ובני מררי מנין ת"ל (ע את אהרן ואת בניו) [אהרן ובניו יבואו ושמו אותם איש איש על עבודתו ואל משאו. אין לי אלא] לוים שענושים ומוזהרים על עבודת כהנים כהנים על עבודת לוים מנין ת"ל ובנסוע המשכן יורידו אותו הלוים [והזר הקרב יומת] מעבודה לחברתה מנין ת"ל והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה [ונומר והזר הקרב יומת] ומה ת"ל [ולא ימותו] גם הם גם אתם לפי שבא קרח וערער כנגד אהרן הזהיר עליו הכתוב את כל הענין. (ד) וילוו עליך זה שאמרנו הכהנים מבפנים והלוים מבחוץ. וזר לא יקרב אליכם למה נאמר לפי שנאמר והזר הקרב יומת ענש שמענו אזהרה מנין ת"ל וזר לא יקרב אליכם:

י (ה) ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח הרי זה אזהרה לב"ד של ישראל להזהיר את הכהנים שתהא עבודה כתקנה שכשעבודה נעשית כתקנה הם כלים את הפורעניות מלבא לעולם.

יא ולא יהיה [עוד] קצף שאין ת"ל עוד אלא שכבר קצף. כיוצא בו א"א ולא יהיה עוד מבול שאין ת"ל עוד ומת"ל עוד אלא שכבר היה. כיוצא בו ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים שאין ת"ל עוד ומת"ל עוד אלא שכבר היה. כיוצא בו א"א ולא יקרבו עוד ב"י שאין ת"ל עוד אלא שכבר קרבו אף כאן א"א ולא יהיה עוד קצף שאין ת"ל עוד אלא שכבר קצף שנאמר כי יצא הקצף:

יב (ו) ואני הנה לקחתי את אחיכם הלוים מתוך בני ישראל לכם מתנה נתונים לה'. לה' הם מסורים ואין מסורים לכהנים:

יג (ז) ואתה ובניך אתך תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח מכאן היה ר' אלעזר הקפר ברבי אומר כל דבר המזבח לא יהיה אלא בך ובבניך. ולמבית לפרוכת מכאן אמרו

התורה והמצוה

ואתה ובניך אתך לפני אהל. שבזאת והלוים אינן למשמרת האהל בחוץ ולא בפנים, ובזה לא ימותו הם כשיקרבו לעבודת כהנים בפנים וגם אתם כשתקרבו לעבודת לוים בחוץ, וממילא גם הם אלא גם מרבה שגם הם ימותו אם ישנו מעבודה לחברתה, ומה שהגהתי בפנים הוא גי' הגר"א והז"א עפ"י מה שהגיה הכ"מ פ"ג מה' כלי המקדש, וגי' הרמב"ם הי' בספרי שהכהנים בעבודת הלוים הם רק באזהרה והראב"ד חולק עליו ועי' בכ"מ שם האריך בזה וכשתעיין תראה שהרמב"ם הוציא דבריו מהספרי זוטא המובא בילקוט ודברי רבי מבוארים והגהתי כגי' הגר"א וכ"ה בילקוט:

י (ה) ושמרתם את משמרת הקדש, פסוק זה מיותר שעל הכהנים וגם דינם הזהיר בפסוק ז' ואתה ובניך אתך תשמרו וכו' כנ"ל סי' ב' ועוד שבפרשה זו כשלא אמר אתה ובניך דבר אל אהרן בלשון יחיד הקרב אתך ושמרו משמרתך וע"כ פי' חז"ל שהוא אזהרה לב"ד הכולל של ישראל שישגיחו ע"ז שאל"כ יהיה קצף ופורענות:

יא ולא יהיה עוד קצף מלת עוד מציין תמיד שכבר היה הדבר פעם אחת [כמ"ש אחרי סי' ל"ז ובאה"ש כלל הקס"ו], ופה מרמז שכבר היה הקצף ע"ז כמ"ש כי יצא הקצף:

יב (ו) לכם מתנה נתונים, יכול לעבודתכם של הדיוט ת"ל לה' כמו שמפורש למעלה לשמור משמרת גזברין ואמרכלין רש"י בפי' ועי' למעלה (סי' ו'):

יג (ז) ואתה ובניך אתך תשמרו את כהונתכם, כבר פי' בספרי למעלה (סי' ב') מזה קאי על ב"ד של כהנים שהם היו משגיחים שלא יעשה שום דבר השייך למזבח רק ע"י כהנים, וכמו שמפ' ביומא (דף כד) מה שמרבה בזה, אמנם מ"ש ולמבית לפרוכת הוא מיותר שהלא גם כהן אסור לכנס לשם, ע"ז פי' שהוא מרמז שהם יהיו בודקין יחוסי כהונה עי' בז"א שהאריך בזה, ופי' לפי הרמז למבית לפרוכת יהי' מקום ב"ד של כהנים הבודקים, ובזה תבין מה שדרשו ביומא (דף כד), אמר רב ד' עבודות זר חייב עליהם מיתה זריקה והקטרה ונסוך המים ונסוך היין, מ"ט דרב דכתיב ואתה ובניך אתך וכו' ועבדתם עבודת מתנה ולא עבודת סילוק, ועבדתם עבודה תמה ולא עבודה שיש אחריה עבודה, ר"ל מדאמר שזה מוטל

הַמִּזְבֵּ֛חַ וּלְמִבֵּ֥ית לַפָּרֹ֖כֶת וַעֲבַדְתֶּ֑ם עֲבֹדַ֣ת מַתָּנָ֗ה אֶתֵּן֙ אֶת־כְּהֻנַּתְכֶ֔ם וְהַזָּ֥ר הַקָּרֵ֖ב יוּמָֽת׃ פ ח וַיְדַבֵּ֣ר יְהוָה֮ אֶל־אַהֲרֹן֒ וַאֲנִי֙ הִנֵּ֣ה נָתַ֣תִּֽי לְךָ֔ אֶת־מִשְׁמֶ֖רֶת תְּרוּמֹתָ֑י לְכָל־קָדְשֵׁ֣י בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֗ל לְךָ֙ נְתַתִּ֤ים לְמָשְׁחָה֙ וּלְבָנֶ֔יךָ לְחָק־

בעל הטורים

(ח) ואני הנה נתתי. כלך שנותנין שער מתנה בדעת שלמה ובנפש חפצה:

שפתי חכמים

גזברים שלכם הוא שאלמלא לוים עושים אותה צריכים אתם לעשות אותה: א פי' עבודה שהיא מתנה כלומר העבודה עצמה היא המתנה לא עבודה של מתנה שאז תהיה המתנה זולת העבודה וכמו שפירש אחר זה שהעבודה שהיא במתנה היא שאתן לכם את כהנתכם וכו'. הרא"ם: ב וא"ת והא כתיב ואני הנני מביא את המבול מים וכו' כבר תירצו בספרי אין שמחה לפני המקום אלא כשיאבדו מכעיסיו מן העולם: ג (חולין קלג) והם עשר במקדש. חטאת בהמה ועוף. אשם ודאי ותלוי. זבחי שלמי צבור. לוג שמן של מצורע. שתי הלחם. ולחם הפנים. ושירי מנחות. ומנחת העומר. וד' בירושלים. בכור. ביכורים. ומורם מתודה ומאיל נזיר. ועורות קדשים. ועשרה בגבולים. תרומה. ותרומת מעשר. חלה. ראשית הגז. מתנות. פדיון הבן. ופטר חמור. שדה אחוזה. שדה חרמים. וגזל הגר. וכולן מבוארין בפרשה

רש"י

מקדש

ולמרגלין: (ז) עבדת מתנה במתנה א נתתיה לכם: (ח) ואני הנה נתתי לך. (ספרי) בשמחה לשון ב שמחה הוא זה כמו (שמות ד') הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו. משל למלך שנתן שדה לאוהבו ולא כתב ולא חתם ולא העלה בערכאין בא אחד וערער על השדה אמר לו המלך כל מי שירצה יבא ויערער לנגדך הריני כותב וחותם לך ומעלה בערכאין אף כאן לפי שבא קרח וערער כנגד אהרן על הכהונה בא הכתוב ונתן לו (חולין קל"ג) כ"ד מתנות ג כהונה בברית מלח עולם ולכך נסמכה פרשה זו לכאן: משמרת תרומתי. שאתה צריך לשמור

בטהרה

ספרי

אמרו מקום היה אחורי בית לפרוכת ששם בודקין יחוסי כהונה. יד ועבדתם שומע אני מעורבבים ת"ל עבודת מתנה. מה מתנה בפיים אף עבודה בפיים. עבודת מתנה אתן את כהנתכם לעשות אכילת קדשים בגבולים כעבודת מקדש במקדש (מה עבודת מקדש במקדש מקדש ידיו ואח"כ עובד אף אכילת קדשים בגבולים מקדש ידיו ואח"כ אוכל) וכבר נשתהא ר' טרפון לבא לבהמ"ד א"ל ר' גמליאל מה ראית להשתהות א"ל שהייתי עובד. א"ל הלא כל דבריך תימה וכי יש עבודה עכשיו א"ל הרי הוא אומר עבודת מתנה אתן את כהונתכם לעשות אכילת קדשים בגבולים כעבודת מקדש במקדש. רבי אומר לעשות אכילת קדשים בגבולים כעבודת מקדש (במקדש) מה עבודת מקדש במקדש מקדש ידיו (ורגליו) ואח"כ אוכל אף אכילת קדשים בגבולים מקדש ידיו (ורגליו) ואח"כ אוכל. אי מה להלן ידיו ורגליו [אף אכילת קדשים בגבולים ידיו ורגליו] אמרת

התורה והמצוה

הוטל על ב"ד של כהנים מבואר שמדבר בדברים שחייב עליהם מיתה כמ"ש והזר הקרב יומת, וממ"ש עבודת מתנה פי' עבודה שנותנים דבר על המזבח לא עבודת סילוק כגון תרומת הדשן, וממ"ש ועבדתם בעבר המהופך לעתיד מבואר שהוא פעולה תמה ונגמרת שאל"כ היל"ל ותעבדו בעתיד גמור ובארתי זה היטב (אמור סי' קנ"ג) עפ"י הכלל שבארתי באילת השחר (כלל מ"ב) עיי"ש:

יד עבודת מתנה אתן את כהנתכם, רש"י ז"ל פי' במתנה נתתיה לכם, ופי' הרמב"ן דבריו לומר שהיא לכם מתנה גמורה עד שהזר הקרב יומת, והוא פי' שיאמר ועבדתם עבודת כהונה ואינה לכם עבודת שעבוד אבל עבודת מתנה גדולה נתתי לכם בה לכבוד ולתפארת מאתי, וכ"ז דוחק, וחז"ל פי' כפשוטו שלשון מתנה נופל על מתנות כהונה, כמו וזה לכם תרומת מתנם, מכל מתנותיכם תרימו, ר"ל שיהי' דומה בעיניכם עבודת הכהונה כעבודה שאתם עובדים את ה' בקבלת מתנות כהונה שכל אחד רודף להשיג המתנות ורץ אחריהם לבית הגרנות כן ירוצו כ"א לזכות בעבודה וכמעשה שהיה שהיו רצים ועולים בכבש עד שלכן תקנו חכמים פייסות, וז"ש מה מתנה בפייסות, ר"ל שכ"א רודף להשיגה ועשים פיים שלא יבואו לידי סכנה ומריבה כן

ירצו

מַדְבְּחָא וּלְמִגַו לְפָרֻכְתָּא וְתִפְלְחוּן פֻּלְחַן מַתְּנָא אֶתֵּן יָת כְּהֻנַּתְכוֹן וְחִלּוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטָל: ח וּמַלִּיל יְיָ עִם אַהֲרֹן וַאֲנָא הָא יְהָבִית לָךְ יָת מַטְּרַת אַפְרָשׁוּתַי לְכָל

ספרי

מקום שצריך ידיו ורגליו מקדש ידיו ורגליו מקום שא"צ אלא ידיו אינו מקדש אלא ידיו נמצינו למדין נטילת ידים מה"ת :

טז והזר הקרב יומת לעבודה. אתה אומר לעבודה או לעבודה ושלא לעבודה אמרת ומה בע"מ שלא ענש בו מיתה לא ענש בו אלא לעבודה זר שענש בו מיתה (דין הוא שיענש בה לעבודה ושלא לעבודה) [אינו דין שלא ענש אלא בעבודה] הא מת"ל והזר הקרב יומת לעבודה. והזר הקרב יומת אפי' עובד בטהרה. או (אפי') עובד בטומאה אמרת אם הנכנס בטומאה שלא לעבודה חייב ק"ו לעבודה ומת"ל והזר הקרב יומת אפי' עובד בטהרה יומת. טז ר' ישמעאל אומר נאמר כאן יומת ונאמר להלן (יומת) [כל הקרב אל משכן ה' ימות] (מה ימות האמור להלן סקילה אף יומת האמור כאן סקילה) [מה ימות האמור להלן בידי שמים אף כאן בידי שמים] (ריב"ב אומר) [רע"א] נאמר כאן יומת ונאמר להלן יומת מה יומת האמור להלן בחנק אף יומת האמור כאן בחנק. והזר הקרב יומת ענש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל וזר לא יקרב אליכם :

יז (ח) וידבר ה' אל אהרן שומע אני שהיה הדבור לאהרן ת"ל זכרון לבני ישראל (למען אשר לא יקרב) [וגו' כאשר דבר ה' ביד משה לו] הא למדנו שהדבור למשה שיאמר לאהרן : יח ואני (ברצון) הנה בשמחה דברי ר"י, אמרו לו תלמידיו רבינו (לפי שהוא) [הרי הוא] אומר ואני הנני מביא את המבול מים שומע אני שיש שמחה לפני המקום א"ל יש שמחה לפני המקו' כשיאבדו מכעיסים מן העולם וכה"א (משלי יא) בטוב צדיקים תעלוץ קריה ובאבוד רשעים רנה, ואומר (תהלים ג) שני רשעים שברת (ואומר) לה' הישועה על עמך ברכתך סלה, ואומר (שם י') ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו, ואומר (שם קד) יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה [אמר לו] ר' נתן (אומר) אני מוסיף על (עבודתם) [דבריך ואני ברצון] הנה בשמחה וכן הוא אומר (שמות ד) הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו : יט לכל קדשי בני ישראל כרת הקב"ה ברית עם אהרן על קדשי הקדשים, [ולמה לו] לגזור דין לכרות להם ברית לפי שבא קרח כנגד אהרן וערער על הכהונה.

התורה והמצוה

ידלפו אחרי עבודת מזבח שלכן יגיע הדבר שיתקנו חכמים פיים, וכן ת"י לפום עדביא. כפולהגא כן מיכל מתנה אתן ברבותא ית כהונתכם, וממילא ממ"ש עבודת מתנה מבואר שאכילת קדשי הגבול נקרא עבודה כמ"ש ד' טרפון ומובא בפסחים (דף ע"ג), וממה שנקרא עבודה למד רבי שצריך לרחוץ ידיו כמ"ש אהרן בניקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה', שכל דבר קדושה טעון נקיות ידים, וזה סמך לחכמים שגזרו נט"י לתרומה, ומה שנמחק הוא כפי גי' הגר"א :

טז והזר הקרב יומת, היינו הקרב לעבודה, וכן בע"מ אינו חייב בכניסה, וזה מבואר שלא כדעת הרמב"ם (במל"ת סי' ס"ע) שבע"מ עובר בכניסה לבד, רק כדעת הרמב"ן שם שהביא ראי' מספרי דפה ועיין במ"ל סוף פ"ט מה' ביאתמקדש ועמ"ש בהתו"ה אמור(סי' נח) והגר"א תקן הלשון ומה בע"מ שאינו אלא באזהרה לא הזהיר אלא בעבודה, ולא העתקתי נוסח זה מפני דברי המגלת אסתר שם :

טז והזר הקרב יומת, הגי' שהעתקתי הוא גירסת הגר"א עפ"י הגמ' סנהדרין (דף פ"ד) ושם אמר שר"ע אליבא דר"ע בהנק וזה הברייתא דספרי שסתמא כר"ע, ועי' בס' המלוה להרמב"ם (מל"ת ע"ד) :

יז (ח) וידבר ה' אל אהרן, כבר הסבאר בהתו"ה ויקרא (סי' ד') באורך שלשון דבור לא בא מש' לשום נביא זולת משה, ובאו י"ג מעוטים נגד י"ג דברות, ופסוק כאשר דבר ביד משה לו הוא אחד מן המעוטים :

יח ואני הנה, כ"מ שבא מלת הגוף נוסף על סימן הגוף הכלל בפעל יש בו דרוש ודיוק, ופה בא על הכוונה שנתתי לכם מתנות אלה מרצון נפשי ובשמחה שבזה היתהם הפעולה אל הפועל טעמו, כי אין מסופף עמו בזה איזה הכרח מבחוץ, ור' ישמעאל פי' שמציין שנתן להם מתנות אלה בשמחה, ור' נתן פי' דבריו שמן מלת אני לא מוכח רק שנותן ברצון שלא עפ"י הכרה שעז"א אני בעצמי ברצוני נתתי רק ממ"ש אני הנה שמלת הנה מציין ג"כ שהוא מזומן ומוכן לזה בכל לבו, א"כ בא להוסיף על ציון מלת אני שלא לבד שנותן ברצון כי גם נתן בשמחה, ומפרש שמ"ש ואני הנני מביא את המבול כי גם בזה יש שמחה לפניו כהאבדן מכעיסיו,

יט הנה נתתי לך את משמרת תרומתי לכל קדשי ב"י, באר פה כ"ד מתנות כהונה שנתן לו בברית מלח

עוֹלָם: ט זֶה יִהְיֶה לְךָ מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים מִן־הָאֵשׁ כָּל־קָרְבָּנָם לְכָל־מִנְחָתָם וּלְכָל־חַטָּאתָם וּלְכָל־אֲשָׁמָם אֲשֶׁר יָשִׁיבוּ לִי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים לְךָ הוּא וּלְבָנֶיךָ: י בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים תֹּאכְלֶנּוּ כָּל־זָכָר יֹאכַל אֹתוֹ קֹדֶשׁ יִהְיֶה־לָּךְ: יא וְזֶה־לְּךָ תְּרוּמַת מַתָּנָם לְכָל־תְּנוּפֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כָּל־טָהוֹר

בעל הטורים

(ט) מקדש הקדשים מן האש בגימטריא שמן כמו שדרשו ר"ל לרבות לוג שמן של מצורע: (יא) וזה לך תרומת מתנם וכן למעלה זה יהיה לך שני פעמים זה עולה כ"ד רמז לכ"ד מתנות כהונה:

רש"י

ד בסהרה: למשחה. ה לגדולה (ספרי): (ט) מן האש. לאחר הקטרת ו האשים: כל קרבנם. כגון זבחי שלמי צבור. ז מנחתם חטאתם ואשמם כמשמעו: אשר ישיבו לי. זה גזל ח הגר: (י) בקדש הקדשים תאכלנו וגו'. למד על קדשי קדשים שאין נאכלין אלא ט בעזרה ולזכרי כהונה: (יא) תרומת מתנם. המורם מן התודה י ומהשלמים ומאיל נזיר: לכל תנופות. שהרי אלו טעונין תנופה: כל טהור. (ספרי) ולא כ טמאים. דבר אחר כל טהור לרבות אשתו

שפתי חכמים

כפרשה זו ובמקרא במקום אחר: ד כלומר ולא לשמן מן הזיתים דומיא דושמרתם את משמרת הקודש שאין נופל בתרומה רק שלא לטמא אותה בידים: ה שהרי אין משיחה בדגן ותירוש: ו כאילו אמר מאחר כלא כלומר מאחר שהוקטרו כלא ואין לפרש מן האש מן הנקטרים כלא שאין הכהנים זוכים מהאימורים שבתוך האש שכבר הוקנו לגבוה אלא פירוש שאין הכהנים זוכים אלא אחר הקטרת האימורים: ז לפי שנאמר כאן מקדשי הקדשים ושלמי יחיד קדשים קלים הם. אבל אין לפרש לכל קרבנם כמשמעו שהרי מנחתם וחטאתם ואשמם אח"כ כתיב: ח דילפינן בגזירה שוה כתיב הכא האשם המושב לה' לכהן וכתיב הכא אשר ישיבו לי: ט ויסוי' פי' בקודש הקדשים וגו' כדרך קודש הקדשים שפירושו כדרך אכילת קדשי קדשים שהוא במקום קדוש שהוא העזרה כדמפורש במקום אחר ושנה כאן לעיכובא: י הוא חזה ושוק ולחם אחד מן העשרה הבא עמו. וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא תרומת מתנה מן התודה כך פירש"י שהרי אח"כ כתיב לכל תנופות שהרי אלו טעונין תנופה כגון תודה וכו': כ כלומר אינה מצות עשה לטהורים

ספרי

משל למה"ד למלך שהיה לו בן בית ונתן לו שדה אחוזה במתנה ולא כתב ולא חתם ולא העלה לו בערכים, בא אחד וערער כנגדו על השדה אמר לו המלך כל מי שירצה יבא ויערער כנגדך על השדה בא ואני כותב ואני חותם ואני מעלה לך בערכים. בא קרח וערער על הכהונה כנגדו, אמר לו המקום כל מי שרוצה יערער כנגדך על הכהונה אני כותב ואני חותם ואני מעלה לך בערכים לכך נאמרה פרשה זו סמוך לקרח (זכרון לבני ישראל הא למדנו שהיה קרח מן הבלועים ומן השרופים): ב לך נתתים בזכותך. למשחה אין משיחה אלא גדולה שנאמר זאת משחת אהרן ומשחת בניו. רבי יצחק אומר אין משחה אלא שמן המשחה שנאמר כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן, ולבניך בזכות בניך. לחק עולם (עד) שיגנב הדבר לדורות:

התורה והמצוה

מלח, ויפלא מאד שהלא מתנות כהונה נתנו בהר סיני, כמ"ש בספרא (ע' סי' קס"א), ושם (סי' ק"ס) אמר ר"ש (סתמא דספרא) שהיו ישראל מפרישין מתנות כהונה מהר סיני ולא זכו בהן אהרן ובניו עד שנמשחו בשמן המשחה ושם מבואר שישראל נתנו המתנות ברצון ופי' בספרי שזה מפני שלא"ז בא קרח וערער אוכך לחזק הדבר שנית בגזר דין ובברית מלח:

ב הנה נתתי לך, לך נתתים, הוא כפל לשון, ופי' חז"ל שתחלה מדבר מן המתנה והוסיף לך נתתים היינו בזכותך ובזכות בניך, ובפי' למשחה פי' מענין גדולה כמ"ש בש"ס זבחים (דף כח לא) ובכ"מ, ור' יצחק פי' משיחה ממש, ופלוגתתם תליא במה שהקרתי בהתו"ס (ע' סי' מ"א וסי' קעג) אם גם בני אהרן נמשחו, ודעת הס"ק שרק אהרן נמשח כדעת סמך' (במדבר פ' י"ב) וע"כ פי' משחת בניו מענין גדולה,

ודעת

קֻדְשַׁיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ יְהַבְתִּנּוּן לִרְבוּ וְלִבְנָיךְ לִקְיָם עָלָם: ט דֵּין יְהֵי לָךְ מִקֹּדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא מוֹתַר מִן אֶשָּׁתָא כָּל קֻרְבָּנְהוֹן לְכָל מִנְחַתְהוֹן וּלְכָל חַטָּוָתְהוֹן וּלְכָל אֲשָׁמְהוֹן דִּי יְתִיבוּן קֳדָמַי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין דִּי לָךְ הוּא וְלִבְנָיךְ: י בְּקֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תֵּיכְלִנֵּהּ כָּל דְּכוּרָא יֵיכוּל יָתֵהּ קוּדְשָׁא יְהֵי לָךְ: יא וְדֵין לָךְ אַפְרָשׁוּת מַתְּנָתְהוֹן לְכָל אֲרָמוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ יְהַבְתִּנּוּן וְלִבְנָיךְ וְלִבְנָתָיךְ עִמָּךְ לִקְיָם

ספרי

כא (ט) זה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש [א"י מהו] אמרת צא וראה איזהו מקדש הקדשים שכולה עולה לאשים וישׁ לך הימנו היותר אין אתה מוצא אלא עולת בהמה. לכל קרבנם שתי הלחם ולחם הפנים. לכל מנחתם זו מנחת חוטא ומנחת נדבה, ולכל חטאתם זו חטאת יחיד וחטאת צבור וחטאת העוף וחטאת בהמה, ולכל אשמם זו אשם ודאי ואשם תלוי ואשם נזיר ואשם מצורע. אשר ישיבו לי זה גזל הגר, קדש קדשים זה לוג שמן של מצורע, לך הוא ולבניך בזכותך ובזכות בניך:

כב (י) בקדש הקדשים תאכלנו כרת הקב"ה ברית עם אהרן על קדש הקדשים שלא יהיו נאכלים אלא במקום קדוש. רבי יהודה בן בתירא אומר הרי הגוים שהקיפו את העזרה מנין לקדשי קדשים שנאכלים אפילו בהיכל ת"ל בקדש הקדשים תאכלנו, כל זכר יאכל אותו כרת הכתוב ברית עם אהרן על קדשי הקדשי' שלא יהיו נאכלי' אלא לזכרי כהונ'׃

כג קדש יהיה לך מה ת"ל שיכול אין לי אלא דבר הראוי לאכילה שיתנהג בקדושה שאין ראוי לאכיל' מנין ת"ל קדש יהיה לך מכל מקום׃

כד (יא) וזה לך תרומת מתנם מגיד הכתוב כשם שכלל הכתוב את קדשי קדשים לגזור דין ולכרות להם ברית כך כלל הכתוב את קדשים קלים לגזור דין ולכרות להם ברית:

כה לכל תנופות בני ישראל (להביא אלא) [זה] הדבר שטעון תנופה. לך נתתים ולבניך ולבנותיך אתך לחק עולם (עד) שינהג הדבר לדורות. כל טהור בביתך יאכל אותו (הקב"ס) כרת [הכתוב] ברית עם אהרן על

התורה והמצוה

ודעת ר"י שגם הבנים משמע :

כא (ס) זה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש, הלשון בזה תמיד לומר מאשי, כמו תלקט ופי' מאשי ה', וגם שכלל מ"ש מן האש מיותר, כמו שהקשו התוס' בזבחים (דף מ"ד ע"ב) ובמנחות (דף עג) דלא לכתוב מן האש, ולא נצטרך רבוי על לוג שמן של מצורע, ופי' בספרי שמרמז על עור העולה שכולה נתונה על האש כמ"ש (ט סי' ז') עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה, ומ"ש לכל קרבנם מרבה שתי לחם, אע"ג דקרו מנחה כמ"ש התוס' במנחות (דף נ"ה ד"ה היא) דכתיב מן האש ואין מנופה לאשים, ורש"י פי' לכל קרבנם זבחי שלמי צבור והם יש מהם לאשים רק שאינו נכלל בנאמרים כאן שפרט רק מנחה והטאת ואשם, וכלל בשם קרבן, ובמ"ש מנחתם היינו מנחת חוטא ונדבה, וממלא כל מרבה בגמ' (זבחים פ"ד מנחות ע"ג) מנחת העומר ומנחת הקנאות, וחטאתם כולל חטאת יחיד וחטאת צבור, ומלא כל מרבה חטאת העוף כמ"ש בגמ', ואשמם כולל אשם ודאי ותלוי, ומלא כל מרבה אשם נזיר כאשם מצורע, כמ"ש בגמ' שם דס"ד שבא להכשיר, ומ"ש אשר ישיבו לי מדבר באשם גזלות שמגלה גזל הגר שע"ז שייך לשון השבה כמ"ש האשם המושב לה' לכהן, ומ"ש קדש קדשים מרבה לוג שמן של מצורע ובגמ' מרבה לה מכל קרבנם, ואף שברוב דברים אלה מבואר בקרא שנאכלים לכהן, כבר פי' בז"ר שמנה בכאן לכרות ברית מלח על כל אלה:

כב (י) בקדש הקדשים תאכלנו, פי' הרמב"ן שר"ל שתאכלנו בקדושת קדשי קדשים שיש חומר באכילתם יותר מקדשים קלים, וכן דעת ת"ק, ומפרש שהוצרך לומר זה אעפ"י שמפורש בס' צו שכל אלה נאכלים בקדושת קדשי קדשים, שה בא לומר שנכרת ע"ז ברית עם אהרן, וכן מ"ש כל זכר יאכל אותו שגם זה כבר נאמר, בא לומר שכרת ע"ז ברית, וריב"ב מפרש שר"ל שתוכל לאכלו גם בהיכל כי מ"ש ואכלוהו במקום קדוש היינו בחצר אהל מועד, ולמד פה שבשעת האונס יכול לאכול גם בהיכל ומובא בזבחים (דף סג) ומנחות (דף ס) :

כג קדוש יהיה לך, אף דבר שאינו לאכילה כגון פגול ונותר וטמא ועצמות קדשים ישרפו במקום קדוש ויש לבנים חלק בהם שיכול ליהנות מאפרן כמ"ש הרמב"ם (פי"ט מה' פה"מ הי"ג) (ז"א) :

כד (יא) וזה לך תרומת מתנם, אחר שחשב המתנות של קדשי קדשים חשב קדשים קלים וגם אלה הוצרכו במקומם וחשבם פה להודיע שגם עליהם כרת ברית מלח:

כה תרומת מתנם, פרש"י המורם מהתודה ומהשלמים ומאיל נזיר ו' הלא הם טעונים תנופה. והגם גם

בביתך יאכל אתו: יב כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו ליהוה לך נתתים: יג בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו ליהוה לך יהיה כל טהור בביתך יאכלנו: יד כל חרם בישראל לך יהיה: טו כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו ליהוה באדם

שפתי חכמים

ך אזהרה לטמאים שמכלל הן וכו': ל הלפי' ראשון קשה הא נמי כל אשר טהור דהוה משמע ולא טמאים לכן פי' ד"א ולפי ד"א קשה למה מרמז אשתו במלת כל טהור:

רש"י

ל אשתו: (יב) ראשיתם. היא תרומה גדולה:

פי'

ספרי

קדשים קלים שלא יהיו נאכלים אלא לטהורים:

כו (יב) כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן, מגיד הכתוב שכשם שכלל הכתוב את קדשי מקדש לגזור דין ולכרות להם ברית כך כלל הכתוב את קדשי גבול לגזור דין ולכרות להם ברית: **כז** כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן זה [תרומה] ותרומת מעשר. ראשיתם זה ראשית הגז. אשר יתנו זה הזרוע והלחיים והקיבה. לה' זו חלה:

כח (יג) בכורי כל אשר בארצם בא הכתוב ולימד על הבכורים שתהא קדושה חלה עליהם במחובר לקרקע, שהיה בדין הואיל וקדושה חלה על הבכורים וקדושה חלה על התרומה אם למדתי על התרומה שאין קדושה חלה עליהם במחובר לקרקע אף בכורים לא תהיה קדושה חלה עליהם במחובר לקרקע ת"ל בכורי כל אשר בארצם בא הכתוב ולימד על הבכורים שתהא קדושה חלה עליהם במחובר לקרקע. [לך יהיה ללמדך] שיהיו נתונים לכהן: **כט** כל טהור בביתך יאכלנו למה נאמר והלא כבר נאמר כל טהור בביתך יאכל אותו ומה ת"ל כל טהור בביתך יאכלנו להביא את בת ישראל המאורסת לכהן שתהא אוכלת בתרומה, משמע מביא את הארוסה או אינו מדבר אלא בנשואה כשהוא אומר כל טהור בביתך יאכל אותו הרי נשואה

התורה והמצוה

זה מבואר במקומו וכן מ"ש כל טהור בביתך יאכל אותו לא היה צ"ל שגם ישראל נזהרו שלא יאכלו קדשים בטומאה רק שבא כאן ללמד טעם אהרן כרת ברית ע"ז ועל תנאי זה נתן לו המתנות בברית מלח:

כו (יב) כל חלב יצהר, עתה יתחיל לחשב קדשי הגבול וגם אלה התבארו במקומם והזכירם פה להגיד שגם עליהם כרת ברית מלח:

כז כל חלב יצהר וגו' ראשיתם אשר יתנו, הנה לא חשב בין מתנות כהונה ראשית הגז וחלה ומתנות, והכרח שיהיו נרמזים בפ' זו, וחז"ל דייקו שמ"ש כל חלב יצהר ראשיתם הוא כפל לשון, שחלב היינו ראשית והמיטב ומציין תרומה ותרומת מעשר כמ"ש לקמן בהרימכם את חלבו ממנו, ולמה אמר שנית ראשיתם, וע"כ פי' שמ"ש ראשיתם כולל כל מה שנקרא בשם ראשית והוא כולל גם ראשית הגז וחלה שנקראו בשם ראשית, ועם זה נכלל הזרוע והלחיים והקבה כמ"ש וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם וכו' ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקבה ראשית דגנך תתן לו וראשית גז צאנך תתן, זה כוונת הספרי בכלל, שבמ"ש ראשיתם אשר יתנו לה' כולל כל האמור בפ' וזה יהי' משפט הכהנים, שכולם משום ראשית וכלל גם החלה שנקראת ראשית רק שסמכו ראשית הגז על מלת ראשיתם, ובמ"ש אשר יתנו ר"ל כל מה שיתנו וכולל המתנות, ובמ"ש אשר יתנו לה' נרמז בפרשת החלה כמ"ש מראשית עריסותיכם תתנו לה' תרומה:

כח (יג) בכורי כל אשר בארצם וגו' לך יהיה, בבכורים לא נתפרש כלל במקומם שיתנו לכהן וע"ז אמר ללמדך שיהיו נתונים לכהן, ומ"ש אשר בארצם, שזה נתפרש במקומו שאין מביאין בכורים בח"ל, פי' חז"ל שמלמד שחלה עליהם קדושה במחובר לקרקע:

כט כל טהור בביתך יאכלנו, כבר אמר כל טהור בביתך יאכל אותו ורק מפני שדרך הדיוק מ"ש ביתו זו אשתו היינו דוקא אשתו הנשואה כמ"ש ביומא (דף יג) ביתו אמר רחמנא ולא ביתו הוא, דמקדשא, והא כיון דלא כניס לה לאו ביתו הוא, לכן אמר שנית כל טהור בביתך כל הנמצא בביתך אף הארוסה

והוא

עָלַם כָּל דְּדָכֵי בְּבֵיתָךְ יֵיכוּל יָתֵהּ: יב כֹּל טוּב מְשַׁח וְכָל טוּב חֲמַר וַעֲבוּר בְּאשִׁיתְהוֹן דִּי יִתְּנוּן קֳדָם יְיָ לָךְ יְהַבְתִּנּוּן: יג בִּכּוּרֵי כָּל דִּי בְאַרְעֲהוֹן דִּי יַיְתוּן קֳדָם יְיָ דִּי לָךְ יְהֵי כָּל דְּדָכֵי בְּבֵיתָךְ יֵיכְלִנֵּהּ: יד כָּל חֶרְמָא בְּיִשְׂרָאֵל דִּי לָךְ יְהֵי: טו כָּל פְּתַח וַלְדָּא לְכָל בִּשְׂרָא דִּי יְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא יְהֵי

ספרי

אמורה הא מה ת"ל כל טהור בביתך יאכלנו להביא את בת ישראל המאורסת לכהן שתהא אוכלת בתרומה, משמע מביא את הארוסה ומביא את תושב ושכיר ומה אני מקיים (מקרא) תושב (ושכיר) לא יאכל תושב שאינו ברשותך אבל (שכיר) [תושב] שברשותך יאכל [או אף תושב שברשותך] ומה אני מקיים כל טהור בביתך יאכל חוץ מתושב ושכיר או אף תושב ושכיר ת"ל (עוד במקום אחר תושב כהן) ושכיר. לא יאכל קדש בין ברשותך בין שאין ברשותך. וכבר שלח רבי יוחנן בן בג בג אצל רבי יהודה בנציבין א"ל שמעתי עליך שהיית אומר על בת ישראל המאורסת לכהן שהיא אוכלת בתרומה. שלח לו ואתה מחזקני בך שאתה בקי בחדרי תורה ולדון בק"ו אי אתה יודע ומה שפחה כנענית שאין [ביאתה] קונה אותה לאכול בתרומה כספה מאכילה בתרומה בת ישראל שביאתה קונה אותה לאכול בתרומה אינו דין שיהא כסף קונה אותה שתהא אוכלת בתרומה. אבל מה אעשה שהרי אמרו חכמים אין ארוסה בת ישראל אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה. נכנסה לחופה אע"פ שלא נבעלה אוכלת בתרומה ואם מתה בעלה יורשה:

ל (יד) כל חרם בישראל לך יהיה אין לי אלא חרמי ישראל חרמי נכרים נשים ועבדים מנין ת"ל כל חרם (בישראל): ר' יוסי הגלילי אומר סתם חרמים לכהנים שנאמר כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו. או אפי' פירש לבד"ה ת"ל אך כל חרם אך חלק, ר' יהודה בן בתירא אומר סתם חרמים לבדק הבית שנא' כל חרם קדש קדשים הוא לה'. או אפי' פירש לכהנים ת"ל כשדה החרם לכהן. ר' יהודה בן בבא אומר סתם חרמים לכהנים שנאמר כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו. או אפי' פירש לשם ת"ל כל חרם קדש קדשים הוא לה'. ר' שמעון אומר סתם חרמים לשמים שנאמר קדש קדשים הוא לה'. או אפי' פירש לכהן ת"ל כל חרם בישראל לך יהיה:

לא (טו) כל פטר רחם לכל בשר שומע אני אף חיה במשמע ת"ל אשר יקריבו לה' להוציא את החיה, משמע מוציא את החיה ומוציא את בעל מום ת"ל באדם ובבהמה להביא את בעל מום: **לב** באדם ובבהמה את שיש לך בו באדם יש לך בו בבהמה

התורה והמצוה

וזהו שפמ"ש בהגהות השחר (כלל פט) שבשמות שיש בהם מובן מיוחד כשבא בדיוק אמרינן שבאו בדרך הדיוק, ושרצה הכתוב ללמד שבאו בדרך ההרחבה כפל את השם ללמד שלא בא בדרך הדיוק עיי"ש. וכן שם ביתך בדיוק היינו רק אשתו הנשואה וע"י שכפל שנית כל טהור בביתך ידעינן שבא בדרך הרחבה כל אשר בביתך אף הארוסה, אולם בזה י"ל שרצה כל הנמצא בביתך אף התושב, ואף שכתוב תושב ושכיר לא יאכל בו נאמר שזה מדבר בתושב שאינו בביתך לא תושב שברשותך שזה נכלל במ"ש כל טהור בביתך, ע"ז השיבו חז"ל דהא כתיב תושב ושכיר לא יאכל בו ושכיר כולל אף שהוא בביתך, דהא אף עבד עברי אינו אוכל שלמד לה ממ"ש וכל עבד איש מקנת כסף אף שהוא נמצא בביתו דהא רבו חייב במזונותיו וכמ"ש בהתו"ה אמור (סי' פו), וה"ה שתושב לא יאכל אף שהוא בביתו, [וס"ל להספרי שלכן אמר שכיר אף שהוא כ"ש מתושב לגלות על תושב שאף שהוא בביתו לא יאכל, ומבואר שבמ"ש כל טהור בביתך יאכל מרבה רק הארוסה לא תושב שברשותו, וגרסתי הוא גי' הגר"א, כי המפרשים נלאו מאד במאמר זה, ומ"ש וכבר שלח ר"י בן בג בג נמצא בקדושין (דף יג) עיי"ש:

ל (יד) כל חרם בישראל, ריה"ג ור"י בן בבא ס"ל דסתם חרמים לכהנים ולדידהו מ"ש כל חרם לך יהיה מיירי בסתם חרמים וכן פסק הרמב"ם בפ"ו מה' ערכין, ולריב"ב ור"ש סתם חרמים לבד"ה ולפ"ז מ"ש כל חרם לך יהיה מדבר בשפירש שמחרים לכהנים, וכבר דברתי מזה בהתו"ה בחקותי (סי' ק"י) ועי' בסנהדרין (דף פח) וערכין (דף כח) ובז"א כאן והכו"ל, ומ"ש בישראל י"ל דוקא של ישראל לא נכרים ונשים ועבדים דאתמעטו שמיד מן ישראל, ומרבי לה ממ"ש כל חרם:

לא (טו) כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו לה', פי' בהמה טהורה שמינו קרב לאפוקי חיה, שא"ל שהוא עצמו יהיה ראוי לקרב ונלא בע"מ שמז"א באדם ובבהמה שבא להקיש בהמה לאדם כמו שיתבאר בסי' שאח"ז וכמו שבאדם אין הבדל בין בע"מ לתמים כן בבהמה:

לב באדם ובבהמה, מאמר זה נמצא במכלתא בא (סי' קב), ושם באהרתי שכל דרוש נדרש מפסוק מיוחד, וממ"ש

וּבַבְּהֵמָה יִהְיֶה־לָּךְ אַךְ פָּדֹה תִפְדֶּה אֵת בְּכוֹר הָאָדָם וְאֵת בְּכוֹר־הַבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה תִּפְדֶּה׃ טז וּפְדוּיָו מִבֶּן־חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הוּא׃ יז אַךְ בְּכוֹר־שׁוֹר אוֹ־בְכוֹר כֶּשֶׂב אוֹ־בְכוֹר עֵז לֹא תִפְדֶּה קֹדֶשׁ הֵם אֶת־דָּמָם תִּזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־חֶלְבָּם תַּקְטִיר אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃

בעל הטורים

(טו) פדה ב' במס'. הכא ואידך אם לא פדה יפדה והיינו דאמר רבי יהושע רחל שלא בכרה וילדה שני זכרים שניהם לכהן ואם

ספרי

יצאו לוים שאין לך בהם באדם לא יהיה לך בהם בבהמה, מקיש בכור אדם לבכור בהמה מה בכור בהמה נפל פוטר מן הבכורה אף בכור אדם נפל פוטר מן הבכורה מה בכור אדם נותנם לכהן בכל מקום שירצה אף בכור בהמה נותנו לכהן בכל מקום שירצה לפי שהוא אומר והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם [ובכורות בקרכם] שומע אני אף ברחוק מקום יהא תובה עליו לטפל בו ולהביאו לבית הבחירה ת"ל באדם ובבהמה מה בכור אדם רשאי ליתנו לכהן בכל מקום שירצה אף בכור בהמה רשאי ליתנו לכהן בכל מקום שירצה ומה בכור אדם מטפל בו שלשים יום אף בכור בהמה מטפל בו ל' יום: **לג** אך פדה תפדה, זה שנשאלה בכרם ביבנה לפני חכמים בכור שמת מהו (שיהיו חייבים הבעלים) לפדותו ולהאכילו לכלבים, דרש ר' טרפון אך פדה תפדה (אוהו אתה פודה ואי אתה פודה את החיה ואת המתה) פדה אתה את הטמאה ואין אתה פודה את הטהורה [לא חיה ולא מתה]: **לד** (אך פדה תפדה) [ואת בכור הבהמה הטמא' תפדה] שומעני אף שאר בהמה [טמאה] במשמע ת"ל וכל פטר חמור תפדה בשה פטר חמור אתה פודה ואי אתה פודה שאר בהמה טמאה [יכול פטר חמור תפדה בשה] ושאר כל בהמה טמאה בכסות וכלים ת"ל עוד (שמות לד) ופטר חמור תפדה בשה (בשה) [פטר חמור] אתה פודה ואי אתה פודה (בכסות וכלים) [שאר בהמה טמאה כלל] א"כ מה ת"ל (אך פדה תפדה) [את בכור הבהמה הטמאה תפדה] אם אינו ענין שפודים [בכור] בהמה טמאה תנהו ענין שמקדישין בהמה טמאה לבדק הבית וחוזרים ופודים אותה מהקדש בדק הבית:

לה תפדה מיד, אתה אומר תפדה מיד או אינו אלא לאחר זמן ת"ל ופדויו מבן חדש תפדה (הקודש) [הקודם] נפדה בחמש סלעים

התורה והמצוה

ומ"ש בכאן באדם ובבהמה יהיה לך נדרש שרשאי לתנו לכהן בכ"מ שירצה, ויתר הדרושים באורתי שם עיי"ש:

לג אך פדה תפדה וכו', כבר באורתי שמלת אך ממעט במשפט הזה עצמו, ר"ל שלא מצוה פדיון רק בבכור בהמה טמאה אבל בבכור טהורה לא מצוה פדיון אף כשמתה שלא הפדה להאכילה לכלבים רק צריך קבורה וכמו שפסק הרמב"ם (פ"ב מה' אסורי מזבח ה"י), ומסכתי הוא כגי' הגר"א:

לד ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה, שיעו בכור פטר חמור לבד, דכתיב שני פעמים ופטר חמור תפדה בשה לדייק שרק פטר חמור צריך פדיון, ותפס פה בכור הבהמה הטמאה לרמז על מ"ש בפ' בחקותי ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך, שמדבר במקדיש בהמה טמאה לבד"ה כמו שפרש"י שם, ומרמז כאן שפודים אותה מהקדש ב"ה, שמ"ש בכור הבהמה הטמאה הפדה הוא שוה עם מ"ש ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך שמדבר בהקדישה לבד"ה, וכן מ"ש בכור הבהמה הטמאה היינו בהקדישו לבד"ה שאם לא הקדישו א"צ לפדותו, ומאמר זה נמצא במכלתא בא (סי' קכ"א) ושם פרשתיו, ועי' בכורות (דף ה'):

לה ופדויו מבן חדש תפדה, הנה מה שכפל פעל תפדה שהיל"ל אך פדה הפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה, יל"פ שבא לחלק בין שני הפדיונות, כמ"ש באילת השחר (כלל קנז) שלפעמים נכפל הפעל מפני שהוראת הפעל השני משונה מן הראשון, ולפ"ז בא ללמד שפדיון פ"ח א"צ להמתין שלשים יום, גי"ל בהפך שבא להקים שני הפעלים זל"ז (כמש"ש בכלל קנט), ובא ללמד שגם פדיון פטר חמור מצוה להמתין שלשים

לָךְ בְּרַם מִפְרַק תִּפְרוּק יַת בּוּכְרָא דֶּאֱנָשָׁא וְיַת בּוּכְרָא דִבְעִירָא מְסָאֲבָא תִּפְרוּק׃ טז וּפֻרְקָנֵיהּ מִבַּר יַרְחָא תִּפְרוּק בְּפֻרְסָנֵיהּ כְּסַף חֲמֵשׁ סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עַשְׂרִין מָעִין הוּא׃ יז בְּרַם בּוּכְרָא דְתוֹרָא אוֹ בוּכְרָא דְאִמְּרָא אוֹ בוּכְרָא דְעִזָּא לָא תִפְרוּק קוּדְשָׁא אִנּוּן יַת דִּמְהוֹן תִּזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא וְיַת תַּרְבֵּיהוֹן

ספרי

ונפדה לאחר זמן הא מה ת"ל תפדה מיד: **לו** (טז) ופדויו מבן חדש (הפדה) כלל, כסף חמשת שקלים פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, (וכל בכור אדם בכניך) תפדה חזר וכלל, או כלל בכלל הראשון אמרת לאו אלא כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט לומר לך מה הפרט מפורש נכסים המטלטלין שאין להם אחריות אף הכלל אין לי אלא נכסים המטלטלים שאין להם אחריות מכאן אמרו בכל פודים בכור אדם חוץ מעבדים ומשטרות ומקרקעות רבי אומר בכל פודים בכור אדם [חוץ משטרות]:

לז עשרים גרה הוא למה נאמר לפי שהוא אומר (ופדויו אין לי אלא כסף שוה כסף מנין) [עשרים מנין אם רצה להרבות ירבה ת"ל יהיה מנין אם רצה לפחות לא יפחות] ת"ל הוא:

לח (יז) אך בכור שור, שור גמור (כסף כסף) [כשב כשב] גמור עז עז גמור להוציא את הכלאים: **לט** לא תפדה יכול אם פדאו יהיה פדוי ת"ל קדש הם, ר' יאשיה אומר קדש הם למה נאמר להביא את המעשר ואת הפסח שיטעון שפיכה אחת שלא שמענו להם בכל התורה, ר'

התורה והמצוה

שלפיס יוס, וכמ"ש בבכורות (דף יג) אמר רבא לא קשיא הא ר"א דמקיש [בכור בהמה לבכור אדם] הא רבנן דלא מקשי, וז"ש אתה אומר הפדה מיד או אינו אלא לאח"ז, ולמד לה ממ"ש ופדויו מבן חדש תפדה, שפדויו לשון זכר ומוסב על בכור אדם שהוא שם זכר ואמר שליסית פעל הפדה, ר"ל רק פדיון של הקודש שהוא בכור אדם הוא מבן חדש לא פדיונה של בכור בהמה:

לו (טז) ופדויו מבן חדש תפדה, נוסחא הישנה של הספרי מתאמת עם נוסחת המכלתא (בא סי' קכג), והגהה שהגהתי הוא עפ"י הגהת הגר"א והז"א, והוא כפי שטת הגמ' בבכורות (דף נא) ושבועות (דף ד), וכבר באלרתי בפי' המכלתא שהמכלתא אינו עומד בשטת הגמ', וס"ל שבכור תפדה הוא הכלל השני וס"ל דכלל ופרט המרוחקים זה מזה דנים בכלל ופרט, והגמ' שמייתי בזה פלוגתא רבי ורבנן לא יכול לומר כן, כי לרבי ס"ל בב"ק (דף פה) דכלל ופרט המרוחקים זה מזה אין דנים, ולפ"ז בספרי שמביא ג"כ דעת רבי צריך להגיה כשטת הגמ', ובזה תבין שהגר"א הגיה כאן בספרי כשטת הגמ' ובמכלתא לא הגיה כלום:

לז עשרים גרה הוא, הגהתי לפי הגהת הגר"א שהוא נוסח הספרא בחקותי(סי' קו) מובא בבכורות(דף נ'), ר"ל שהשקל הוא מענין משקל ותלוי לפי הסכמת המדינה ויש שקלים גדולים וקטנים שהמטבעות משתנות תמיד,ובפ' השא אמר בשקל הקדש עשרים גרה השקל ופה אמר עשרים גרה הוא, ר"ל שלא יפחות ממשקל זה, ובפ' בחקותי אמר עשרים גרה יהיה מזה מבואר שיכול לשנות משקלו להוסיף על עשרים גרה ובכ"ז יהיה תמיד עשרים גרה היינו שלא יפחות ואבואר שיכולים להוסיף ולא לגרוע ממשקלו:

לח (יז) אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז, כבר כללתי בהתו"ה (ויקרא סי' קטו) ששם הסמך לסומכים רבים לפעמים יבא השם עם כל סומך, בפרי בטנך ובפרי אדמתך, ולפעמים לא יבא בכל פעם כמו ראשית דגנך תירושך ויצהרך, ודעת חז"ל שכ"מ שיחזור השם בכל פעם מורה שהענינים מחולקים, וע"כ ממה שהזכיר שם בכור בכל פעם למדו שבא לחלק הענינים, ובזה ממעט כלאים ודמה כי בספרי ממעט כלאים ובגמ' בכורות (דף ה) ממעט נדמה, וזה יתבאר עפמ"ש בספרא אמור (סי' קכח) ולמעט מת"ש שור או כשב או עז כי יולד לתעט כלאים ודמה, ובארתי שם שלכן בא מלת או שמורה החילוק שאם יאמר כשב ועז נאמר שה"ה כלאים הבא מכשב ועז ביחד, ואם יאמר שור וכשב נאמר שה"ה האדמה לעגל וכשב עיי"ש בפי' באורתיו היטב, וה"ה שמעט זה בא שם הכומך בכור שור או בכור כשב, למעט הנדמה לעגל וכשב, ובא שלישית בכור עז למעט כלאים מכשב ועז ביחד:

לט לא תפדה קדש הם, ת"ק מפרש מ"ש קדש הם בא ללמד שנשאר תמיד בקדושתו אף אם פדאו וכמ"ש בתמורה (דף ה), ור' יאשיה ס"ל שמ"ש קדש הם בא ללמד שמה שיאמר את דמם תזרוק הוא מלד שקדש הם, וה"ה לכל קדש כמהו כגון מעשר ופסח את דמם תזרוק, וס"ל שמעשר ופסח דינם בזריקה, ולפ"ז מ"ש ודם זבחיך ישפך בא ללמד שהאיגאים בזריקה שנתנם בשפיכה יצא, לכן אמר שיטעון שפיכה אחת, ר"ל שטעון זריקה אחת ויוצא בשפיכה, ור' יצחק ס"ל שמ"ש ודם זבחיך ישפך קאי רק על מעשר ופסח ודינם רק בשפיכה. וגמ"ש

יח וּבְשָׂרָם יִהְיֶה־לָּךְ כַּחֲזֵה הַתְּנוּפָה וּכְשׁוֹק הַיָּמִין לְךָ יִהְיֶה׃ יט כֹּל ׀ תְּרוּמֹת הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יָרִימוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיהוָה נָתַתִּי לְךָ וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־

בעל הטורים

שאחד פוטר את חבירו וסיים את לא פדה יפדה: (יט) תרומת ג'. כל תרומת הקדשים. הרי בגלבוע אל טל ואל מטר ושדי תרומות (ש"ב א') ואיש תרומות יהרסנה (משלי כ"ט) זהו שדרשו ח"ל אם דומה הדיין למלך שאינו צריך לכלום יעמיד ארץ

ואם

שפתי חכמים

מ פי' שהכתוב הקיש בכור לחזה ושוק של שלמים שהם קדשים קלים שנאכלים לב' ימים ולילה א': נ כתב הרא"ם ויש להתמה ל"ע הקושיא תיפוק ליה מקרא דשנה בשנה ופירש"י שם שאם שחטו בסוף שנתו אוכל אותו יום ויום אחד בשנה אחרת לימד שנאכל הבכור לשני ימים ולילה אחד. וי"ל דאי לאו קרא דלך יהיה ה"א שנה בשנה איסכא שאם שחטו בסוף שנה יהא נאכל דוקא באותו יום ולא בשנה האחרת לכן כתב לך יהיה להוסיף הויה אחרת וכו' וממילא דפסיק שנה בשנה שאם

רש"י

(יח) כחזה התנופה וכשוק הימין. (זבחים נ"ז) של שלמים שנאכלין לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם לשני ימים ולילה אחד אף הבכור מ נאכל לשני ימים ולילה אחד: לך יהיה (ספרי) בא רבי עקיבא ולמד הוסיף לך הכתוב הויה אחרת שלא תאמר כחזה ושוק של תודה שאינו נאכל נ אלא ליום ולילה: (יט) כל תרומת הקדשים. מחיבתה של פרשה זו כללה בתחלה

ספרי

יצחק אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר דם זבחיך ישפך להביא את המעשר [ואת הפסח] שיטענו שפיכה אחת ומה תלמוד לומר קדש הם להביא את המעשר ואת הפסח שיטענו הקטר חלבים שלא שמענו בכל התורה כולה, אבא חנן אומר משום ר' אליעזר למה נאמר (לפי שהיו) [והלא היה] בדין ומה שאר קדשים שלא שוו מתן דמם שוו הקטר חלבם מעשר ופסח ששוו מתן דמים אינו דין שישוו הקטר חלבם הא מה ת"ל קדש הם לענין שאמרנו:

מ את דמם תזרוק על המזבח מתנה אחת, אתה אומר מתנה אחת או שתי מתנות שהן ארבע, אמרת ק"ו מה במקום שרבה בחלבים ממעט בדמים כאן שממעט בחלבים אינו דין שמיעט בדמים, או חילוף ומה במקום שמיעט בחלבים ריבה בדמים כאן שריבה בחלבים אינו דין שריבה בדמים ת"ל וזרקו הכהנים שתי מתנות שהן ארבע:

מא ואת חלבם תקטיר בחלב תותב קרום ונקלף הכתוב מדבר [או אף חלב הדפנות אמרת ק"ו ומה מקום שרבה בדמים מיעט בחלבים כאן שמיעט בדמים אינו דין שמיעט בחלבים הא מה אני מקיים את חלבם תקטיר בחלב תותב קרום ונקלף]. אשה אעפ"י שאתה נותן לאשים אינו נרצה

התורה והמצוה

ומ"ש קדש הם ר"ל שמגיד שהם קדש את חלבם הקטיר וה"ה כל קדש ומלמד שמעשר ופסח טעון הקטר חלבים (עי' בז"א מה שפלפל בזה וכבר רמזתי זה בפי' המכלתא פ' משפטים), ולפ"ז לר' יצחק אין זריקה בכלל שפיכה וזה כמ"ש בזבחים (דף לז) דהרי תנאי אליבא דר' ישמעאל עיי"ש ועי' מה שפלפלו בזה בתוס' שם ובפסחים (דף קכא) אבא חנן אומר שגם משום הקטר חלבים לא צריך קרא דיש ק"ו משאר קדשים שלא שוו מתן דמם לבכור, ר"ל שבכור בזריקה אחת והם טעונים שתים שהן ארבע, מעשר ופסח ששוו מתן דמים לבכור שאף שבכור בזריקה ופסח בשפיכה מכ"מ די בשפיכה אחת, כ"ש שישוו בהקטר חלבם, ומ"ש קדש הם בא ללמד שהם פדאו אינו פדוי:

מ את דמם תזרוק, זה א"צ להשמיענו שאחר שהבכור מובא לעזרה בודאי זורקים את דמו ככל הקדשים, רק שבא להשמיענו שזריקתו משונה מיתר קדשים וא"ל שקמ"ל שמשונה מדם חטאת שניתן על ד' קרנות זהאת טעון שתי מתנות שהן ארבע שזה נלמד מעצמנו מק"ו שכאן מיעט בחלבים נגד עולה שכולה כליל, והוא א"צ ד' מתנות כמ"ש וזרקו הכהנים את דמו שלמד שהם ב' מתנות שהן ארבע, וע"כ בא לומר שמשונה מדין עולה שא"צ רק מתנה אחת, ובהגהת הגר"א גרס ת"ל וזרקו הכהנים שתי מתנות שהן ארבע דגתי והלפתי בשל החלוף וזכיתי לדין כבתחלה ומה מקום שריבה בחלבים מיעט בדמים כאן שמיעט בחלבים א"ד שמעט בדמים א"כ מה ת"ל את דמם תזרוק מתנה אחת, וכ"ה בילקוט:

מא ואת חלבם תקטיר, כבר התבאר בספרא ויקרא (סי' קטו) שיש חמשה יתורים בשלמים ובחטאת ובאשם

למעט

תַּסַּק קָרְבַּן לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: יח וּבִשְׂרְהוֹן יְהֵי לָךְ כְּחַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וּכְשׁוֹקָא דְּיַמִּינָא לָךְ יְהֵי: יט כֹּל אַפְרָשׁוּת קוּדְשַׁיָּא דִּי יַפְרְשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם

ספרי

עד שישרף באש, ריח ניחוח לה' נחת רוח לפני (המקום) שאמרתי ונעשה רצוני:

מב (יח) ובשרם יהיה לך כחזה התנופה בא הכתוב והקיש את הבכור לחזה ושוק של שלמים מה חזה ושוק של שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד אף הבכור יהיה נאכל לשני ימים ולילה אחד. [זו שאלה נשאלה לפני חכמים בכרם ביבנה בכור בכמה נאכל אמר ר' טרפון לשני ימים ולילה אחד] אמרו לו תלמידיו רבינו למדנו, א"ל בכור קדשים קלים ושלמים קדשים קלים מה שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד. היה [שם] ר' יוסי הגלילי (אומר) כשבא תחלה לשמש את חכמים אמר לו רבי חטאת מתנה לכהן ובכור מתנה לכהן מה חטאת נאכלת ליום ולילה אף בכור נאכל ליום ולילה, א"ל בני אלמד דבר מדבר ואדון דבר מדבר, אלמד דבר שהוא קדשים קלים מדבר שהוא קדשים קלים ואל אלמד דבר שהוא קדשים קלים מדבר שהוא קדשי קדשים, אמר לו רבי אלמד דבר מדבר ואדון דבר מדבר, אלמד דבר שמתנה לכהן מדבר שמתנה לכהן ואל אלמד דבר שמתנה לכהן מדבר שאין מתנה לכהן (ואל אלמד דבר שמתנה לכהן מדבר שאין מתנה לכהן שמתנה בכל אדם) שתק ר' טרפון וקפץ ר' עקיבא א"ל בני כך אני דורש ובשרם יהיה לך כחזה התנופה בא הכתוב והקיש בכור לחזה ושוק של שלמים מה חזה ושוק של שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד אף בכור נאכל לשני ימים ולילה אחד. א"ל אתה מקישו לחזה ושוק של שלמים ואני מקישו לחזה ושוק של תודה כשם שאלו נאכלים ליום ולילה כך הבכור נאכל ליום ולילה, א"ל בני כך אני דורש ובשרם יהיה לך כחזה התנופה אין צריך לומר יהיה, אלא הוסיף בו הכתוב הויה אחת שיהיה נאכל לשני ימים ולילה אחד. אמר ר' (שמעון) [ישמעאל] וכי תודה מאין למדה לא משלמים ודבר הלמד ממקום (אחד) [אחר] אתה בא ללמוד הימנו למד מן הלמד הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון ובשרם יהיה לך בא הכתוב והקיש את הבכור לחזה ושוק של שלמים מה חזה ושוק של שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד (ד"א אין) [ומה] ת"ל [לך] יהיה אלא להביא את הבכור בע"מ שמתנה לכהן שלא שמענו בו בכל התורה כולה. ר' אלעזר אומר לשני ימים ולילה אחד. אתה אומר לשני ימים ולילה אחד או אינו אלא ליום ולילה. ת"ל לפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה מלמד שנאכלים לשני ימים ולילה אחד:

מג (יט) כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל. יש פרשיות שכולל בתחלה ופורט בסוף. פורט בתחלה (ופורט) [וכולל] בסוף. וזו כוללה בתחלה וכוללה בסוף ופורט באמצעו. נתתי לך ולבניך ולבנותיך לחק עולם שינהג הדבר לדורות. ברית

התורה והמצוה

נתפס חלב הדפנות, ופה שאמר שהם יש לטעות שאף חלב הדפנות ולמד לה מק"ו, ומ"ש אינו נרצה עד שישרף נראה לגרוס ואינו נרצה ר"ל אעפ"י שאינו נרצה עד שישרף באש בכ"ז הוא ריח ניחוח לה':

מב (יח) ובשרם יהיה לך כחזה התנופה וכשוק הימין לך יהיה, כל מימרא זו מובא בזבחים (דף מ), כי יש להסתפק בכור לכמה נאכל, שיש להקישו לחטאת ואשם שהם מתנה לכהן, ואף אחר שכתוב ובשרם יהיה לך כחזה התנופה י"ל כחזה ושוק של תודה, לכן הוסיף לך יהיה, שיהיה לך לזמן אכילתם להקל באכילתם כשלמים, ור' ישמעאל ס"ל שאין לדמותו לתודה שתודה גופא לא ידעינן רק משלמים ואין למדין למד מן הלמד, ור"ע לשטתו שס"ל דהימנו וד"א לא הוה למד מן הלמד, ור' ישמעאל ס"ל שלך יהיה מוסיף בכור בע"מ, ור"ע יליף לה מן ובשרם בל"ר, כ"ה בגמ', ור"א למד שנאכל לשני ימים ממ"ש לפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה כמ"ש בבכורות (דף כז), ויסבור שמ"ש לך יהיה מוסיף שאף בכור בע"מ מתנה לכהן, כמ"ש בגמ' שם:

מג (יט) כל תרומת הקדשים, בא כלל בסוף המאמר וכן בא הכלל בתחלה המאמ' והפרטים באו באמצע ללמד שכלם נתנו בברית מלח אף דברים שאינם מפורשי' רק למדנו מריבוי הכתו' וע' במכלתא בא (סי' פג), ואמר בתחל' ובסוף לחק עולם שינהגו לדורות ובארתי הטעם בזה אמור (סי' סו) ואמר באמצע גם גבי חזה ושוק לחק עולם כי חזה ושוק אין נוהגים בבמה ומלמד שבכ"ז בזמן המקדש לא יבטלו לעולם, ומ"ש ברית מלח פי' הראב"ע במקום

עוֹלָם בְּרִית מֶלַח עוֹלָם הִוא לִפְנֵי יְהוָה לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ׃
כ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן בְּאַרְצָם לֹא תִנְחָל וְחֵלֶק לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּתוֹכָם אֲנִי חֶלְקְךָ וְנַחֲלָתְךָ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ס שביעי כא וְלִבְנֵי לֵוִי הִנֵּה נָתַתִּי כָּל־מַעֲשֵׂר בְּיִשְׂרָאֵל

רש"י

וכללה בסוף ופרט באמצע : ברית מלח עולם. כרת ברית עם אהרן בדבר הבריא ומתקיים ומבריא את אחרים : ברית מלח. כברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם : (כ) וחלק לא יהיה לך בתוכם. (ספרי)

ספרי

ברית מלח עולם הוא לפני ה', כרת הקב"ה ברית עם אהרן (לך ולזרעך אתך אהרן) בדבר (המביא) [הבריא] ולא עוד אלא (שמביא) [שמבריא] את אחרים: מד (פ) ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם אני חלקך ונחלתך בתוך ב"י, ל"נ לפי שה"א לאלה תחלק הארץ [שומעני] הכל במשמע כהנים לוים וישראלים וגרים ונשים ועבדים וטומטום ואנדרוגינוס (במשמע) [ת"ל] ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל יצאו כהנים. ובתוך ב"י לא ינחלו נחלה יצאו לוים, לשמות מטות אבותם ינחלו יצאו גרים ועבדים, איש לפי פקודיו יצאר [נשים] טומטום ואנדרוגינוס: מה ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל בשעת חילוק הארץ, וחלק לא יהיה לך בתוכם בבזה. אני חלקך ונחלתך, על שלחני אתה אוכל על שלחני אתה שותה משל למה"ד למלך ב"ו שנתן לבניו מתנות ולבנו א' לא נתן שום מתנה א"ל בני אע"פ שלא נתתי לך מתנה על שלחני אתה אוכל ועל שלחני אתה שותה וכה"א חלקם נתתי אותה מאשי אשי ה' ונחלתו יאכלון: מו אני חלקך ונחלתך, כ"ד מתנות כהונה נתנו להם לכהנים י"ב במקדש וי"ב בגבולי' ומה אלו י"ב במקדש חטאת ואשם וזבחי שלמי צבור ועור העולה ומותר לוג שמן של מצורע ומותר העומר ושתי הלחם ולחם הפנים ושירי מנחות ותרומת תודה ותרומת הזה ושוק וזרוע (ואיל) [של איל] נזיר, ואלו י"ב שבגבולים תרומה ותרומת מעשר וחלה וביכורים וראשית הגז והמתנות בכור אדם ובכור בהמה טהורה ופטר חמור והחרמים ושדה אחוזה וגזל הגר כל אלו כ"ד מתנות כהונה נתנו לכהנים חוץ מדבר שיש לו זיקת תרומה. שמחה גדולה היתה לו לאהרן ביום שנכרתה לו ברית במתנות. ר' ישמעאל אומר משל הדיוט אומר לטובתי נשברה רגל פרתי. לטובתו של אהרן בא קרח וערער על הכהונה כנגדו משל למה"ד למלך שהיה לו בן בית ונתן לו שדה אחת במתנה ולא כתב ולא חתם ולא העלה בערכים כתובה (כך) [לעיל עד לכך] פרשה זו נאמרה סמוך לקרח (זכרון לב"י הא למדנו שהיה קרח מן הבלועים ומן השרופים) ר"א הקפר אומר מנין א"א שהראה הקב"ה ליעקב אבינו בהמ"ק בנוי וקרבנות (מוקרבים) [קרבים] וכהנים משרתים ושכינה (מסתלקת) [שורה] שנא' ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. אין חלום (אלא שיש) [שאין] לו פתרון. ויחלום והנה סולם מוצב ארצה זה בהמ"ק, וראשו מגיע השמימה אלו הקרבנו' קרבים שריחם עולה לשמים. והנה מלאכי אלהים אלו כהנים המשרתים שעולים ויורדים

התורה והמצוה

שמקום המלח כמו הכרת מן היסוד שלא יעלה בו כל עשב, ומוב יותר דברי חז"ל כפרש"י שהמלה לא יסריח ולא יתקלקל ולא עוד אלא שמבריא דברים אחרים שלא יתקלקלו כן לא יופר הברית הזה ע"י העתים :

מד (כ) ויאמר ה' וגו', כי ממ"ש לאלה תחלק הארץ משמע גם כהנים ולוים לכן באר פה באהרן ובפסוק כ"ג בבני לוי שאין להם חלק בארץ, וכן מיעט גרים ונשים ועבדים כמ"ש בספרי תמות על פסוק זה :

מה בארצם לא תנחל, הנחלה שייך בארץ והחלק שייך אף במטלטלין שלא יחלקו עם אחיהם בשלל בעת כבוש הארץ, כי במלחמת מדין ניתן ללוים בתורת תרומה עפ"י הדבור וכמ"ש הרמב"ד (פי"ג מה' שמטה ויובל) ורק א' אחוז מן המתמים ונגד קדשי המקדש אמר אני חלקך כמ"ש חלקם נתתי אותה מאשי, שעוסלים חלק מהשייך לגבוה, ונגד קדשי הגבול אמר אני נחלתך, שזה יקחו אף בזמן שאין מקדש וקרבנות כנחלה שאין לה הפסק, ומביא פסוק חלקם נתתי נגד קדשי המקדש כי זה נאמר במנחה, ופסוק אשי ה' ונחלתו יאכלון לקדשי הגבול וכמו שפרש"י אשי ה' אלו קדשי המקדש ונחלתו אלו קדשי הגבול: מו אני חלקך ונחלתך, כ"ד מתנות חשבם (בב"ק קי, חולין קלג), ועי' בז"א מישב השנוים שבין הספרי והגמ' בזה. ואמרו שנסמכה פ' זו לענין קרח שנתעוררה קרח הסבה כריתת הברית, ויתר הדברים מובנים והגהתי עפ"י גי' הגר"א לבד שהוא מוחק מה שסיים והוסף

יהבית לך ולבנך ולבנתך עמך לקים עלם קים מלח עלם הוא קדם יי לך ולבנך עמך: כ ואמר יי לאהרן בארעהון לא תחסין וחלק לא יהי לך בניהון מתנן די יהבית לך אנון חלקך ואחסנתך בגו בני ישראל: כא ולבני לוי הא

ספרי

בכבש. והנה ה' נצב עליו (עמוס ט) ראיתי את ה' נצב על המזבח. חביבים ישראל כשהוא מכנן אין מכנן אלא בכהנים שנא' ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו. [חביבים כהנים] כשהוא מכנן אין מכנן אלא במלה"ש שנא' כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא בזמן שהתורה יוצאה מפיו הרי הוא כמלה"ש ואם לאו הרי (הם) [הוא] כחיה וכבהמה שאינה מכרת את קונה. חביבה תורה כששאל דוד מ"י לא שאל אלא תורה שנא' טוב אתה ומטיב למדני חקיך. טובך עודף עלי ועל כל באי העולם יעדיף טובך עלי ולמדני חקיך. ואומר סעדני ואושעה שלא אהיה לומד תורה ושוכח שלא אהיה לומד ויצה"ר אינו מניח לי לשנות או שמא אטמא את הטהור ואטהר את הטמא ונמצאתי בוש לעוה"ב או שמא ישאלוני מגויי הארץ וממשפחות הארץ ואיני יודע להשיבם ונמצאתי בוש לעיניהם וכה"א ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש ואומר זמירות היו לי חקיך (בבית מגורי) שומע אני בשלוה ת"ל [בבית מגורי] במערות ובמצדות בברחו מפני שאול במערה וכה"א נפשי בכפי תמיד אבל משלמד דוד תורה (ונתרגל) [ונתגדל] מהו אומר טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף. שזהב וכסף מוציאים את האדם מן העוה"ז ומן העוה"ב אבל תורה מביאה את האדם לחיי העוה"ב וכה"א (ולי מה יקרו רעיך אל מה עצמו ראשיהם) זאת תורת האדם, נמצאת אומר שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות, כתר כהונה זכה אהרן ונטלו, כתר מלכות זכה דוד ונטלו, הרי כתר תורה מונח כדי שלא יתן פתחון פה לבאי העולם לומר אלו היו כתר מלכות וכתר כהונה מונחים הייתי זוכה בהן ונוטלן הרי כתר תורה מונח לכל באי העולם שכל שזוכה בו מעלה אני עליו כאלו שלשתם מונחים וזוכה בכולם וכל מי שאין זוכה בו מעלה אני עליו כאלו שלשתם מונחים ולא זכה באחת מהם. וא"ת מי גדול (מהניהם) [משלשתן] היה ר' שמעון ב"א אומר מי גדול הממליך או המלך [הוי אומר] הממליך. העושה שרים או (העושה שררה) [השרים] הוי אומר העושה (שררה) [שרים]. כל עצמן של שני כתרים אין באים אלא מכחה של תורה וכה"א בי מלכים ימלוכו בי שרים ישורו. גדולה ברית שנכרתה לו לאהרן מברית שנכרתה לדוד אהרן זיכה לבנים צדיקים ורשעים ודוד זיכה לצדיקים ולא לרשעים וכה"א אם ישמרו בניך את בריתי גו' ואומר סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם: מז ברית מלח עולם היא ולבני לוי [הנה נתתי] מגיד הכתוב שכשם שהברית כרותה לכהונה כךברית כרותה ללוי': מח (כא) כל מצות כהונה נאמרה בשמחה מהר סיני וזו בתחלה נאמרה ד"ר נתמיה [נ"א ר' יאשיה]. ר' יונתן אומר אף זו בשמחה נאמרה שנא' ולבני לוי הנה נתתי אין הנה אלא שמחה שנא' וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו: כל מצות כהונה קנאו ה' ונתנו לכהנים וזו חלף עבודתם ד"ר יאשיה. ור"י אומר אף זו קנאו השם ונתנה ללוים שנא' וכל מעשר הארץ [וגו']: מט (ואומר) ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה מה

התורה והמצוה

ואומר סוף דבר הכל נשמע, וי"ל שר"ל שכל הכתרים הבל כמו שאמר בספר קהלת שההביל הכל, וסיים שעקר האדם הוא השומר תורת ה' ומצותיו: מז ולבני לוי הנה נתתי, מבואר אצלי שדרך הלשון להקדים את הפעל תמיד והיל"ל הנה נתתי לבני לוי, ובארתי באיה"ש (פי"ב) שבמקום שמקדים את השם, בא לאחז הבדל בין השמות, אני נתתי לך את משמרת תרומותי ולבני לוי נתתי את כל מעשר, מבואר שב' המתנות הם מענין א' ושניהם נאמרו בברית מלח, רק שמובדלים במתנותיהן לבד, זה כ"ד מת"כ וזה מעשר כמש"ש בכלל קי"ד:
מח (כא) ולבני לוי הנה נתתי, מלת הנה מורה על החדוש כמ"ש באיה"ש (כלל תקסה), ובכ"ז פי' למעלה (סי' יח) מ"ש ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי שמלת הנה מורה על השמחה, כי כבר התבאר בספרא צו (סי' קסא) שמת"כ התחילו מה"ס ומאז היו מפרישין מתנותיהם וא"כ לא היה דבר חדש. אמנם במתנת לוים הולך ר"י לשטתו שאמר שנתנה להם חלף עבודתם וא"כ לא נאמר עדיין מתנת לויה עד עתה, שעז"א שמצות כהונה נאמרה מה"ס וזו בתחלה נאמרה ר"ל שנתחדש עתה, וע"ז מורה מלת הנה על החדוש לא על השמחה, ור' יונתן לשטתו שס"ל שגם מתנת לויה קנאו ה' ונתנו ללוים, ולשטתו גם מתנת לויה נאמרה מה"ס אף שלא עבדו עדיין אז קנאו ה' כמו מת"כ, ולפ"ז מלת הנה אינו מורה על החדוש, לכן אמר שגם הנה דפה מורה על השמחה, ומ"ש שנאמר וכל מעשר הארץ ר"ל וסיום הכתוב קדש הוא לה' שקנאו ה' ונתנו ללוים: מט הנה נתתי וגו' לנחלה

לְנַחֲלָה חֵלֶף עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־הֵם עֹבְדִים אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ כב וְלֹא־יִקְרְבוּ עוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לָשֵׂאת חֵטְא לָמוּת׃ כג וְעָבַד הַלֵּוִי הוּא אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהֵם יִשְׂאוּ עֲוֺנָם חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם וּבְתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה׃ כד כִּי אֶת־מַעְשַׂר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָרִימוּ לַיהוָה תְּרוּמָה נָתַתִּי לַלְוִיִּם לְנַחֲלָה עַל־כֵּן אָמַרְתִּי לָהֶם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה׃ פ כה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כו וְאֶל־הַלְוִיִּם תְּדַבֵּר וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־תִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמַּעֲשֵׂר אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם מֵאִתָּם בְּנַחֲלַתְכֶם וַהֲרֵמֹתֶם מִמֶּנּוּ

בעל הטורים וזהו ושדי תרומות שנא' גבי שאול ואם דומה לכהן שמחזר על הגרנות והיינו כל תרומות הקדשים יהרסנה: (כו) והרמתם ממנו קרי ביה ממינו שאין תורמין ממין על שאינו מינו ולא מחדש על הישן (זה מדרש מפסוק דקרא):

רש"י

אף הם בכזה: (כג) והם. הלוים ישאו עונם של ישראל שעליהם להזהיר הזרים מגשת אליהם: (כד) אשר ירימו לה' תרומה. (ספרי) הכתוב קראו תרומה עד שיפריש ממנו תרומת מעשר:

ונתבב

שפתי חכמים

סוף בסוף שמתו וכו': ם דל"ת הרי כתיב נארצם לא תנחל ולמה כתיב וחלק לא יהיה וגו' אלא אף בכזה אל"ם זכרי נטל אלעזר הכהן בכזה כמו שמבואר פב' מטות. י"ל שכאן מדבר בא"י ושם לא נטלו בזה ולכך כתיב כאן בארצם משמע בא"י: ע לא שתאמר שמלא והם ומלא עונם שבה אל ישראל רק והם שבה אל הלוים ועונם שבה אל ישראל הסמוך ואח"כ פי' מהו נשיאת עון שאם לא יזהירם וכו': ם דאל"כ תרומה ל"ל הא כבר נאמר אשר ירימו לה' ועוד

ספרי

נחלה אין משתנה ממקומה אף מע"ר אין משתנה ממקומו: נ חלף עבודתם אשר הם עובדים, אם עבד יטול ואם לא עבד לא יטול: נא (כב) ולא יקרבו עוד ב"י אזהרה, לשאת חטא למות עונש: נב (כג) ועבד הלוי הוא, ל"נ לפי שהו"א חלף עבודתם שומע אני רצה יעבוד לא רצה לא יעבוד ת"ל ועבד הלוי הוא בע"כ. ועוד ל"נ לפי שהו"א ולבני לוי הנה נתתי אין לי אלא שנים שהמעשרות נוהגות בהם שמיטין ויובלות מנין ת"ל ועבד הלוי הוא. ר"נ אומר הרי שלא היה שם לוי שומע אני יעבוד כהן והדין נותן ומה אם במקום שלא כשרו לוים כשרו כהנים כאן שכשרו לוים אינו דין שיכשרו כהנים ת"ל ועבד הלוי הוא. אמרת ישראל לא ישאו עון לוים אבל כהנים ישאו עון לוים ת"ל והם ישאו עונם. חקת עולם לדורותיכם שינהג הדבר לדורות. ובתוך ב"י לא ינחלו נחלה, ל"נ לפי שהו"א לאלה

התורה והמצוה

לנחלה, מ"ם לנחלה מלמד שאין לו הפסק כי מע"ש אין נוהג בשנה השלישית והששית אבל מע"ר נוהג בכל השנים: נ חלף עבודתם, מבואר פרק בית שעובדים ולקמן (סי' עב) מבואר שאינו ממעט רק אם אינו מודה בעבודת, כי כבר בארתי (משפטים סי' יח) שנקרא בשם עבד כ"ז שהוא משועבד לעבודה אף אם חלה ולא עבד, רק אם פרק עול כגון עבד הבורח לא נקרא עבד, וכ"ז שהוא מודה בעבודה נקרא עובד: נא (כב) ולא יקרבו עוד ב"י וכו', בא עונש ואזהרה על קריבת זרים למקדש או לעבודת לוים: נב (כג) ועבד הלוי הוא, הלא פה אינו מדבר מחיוב הלוים רק ממתנותיהם, וחיוב עבודת הלוים כבר נאמר בראש הפרשה? ופי' חז"ל שלא נטעה אחר שאמר שהמעשר חלף עבודתם יש רשות בידו שלא יעבוד ולא יקח מעשר או שפטור מן העבודה בעת שמסה ויוכל, לכן אמר שכ"ז מחויב לעבוד, וכבר התבאר באיה"ש (כלל רס) שכ"מ שבא מלת הגוף נוסף על סימן הגוף האלל בפעל כמו הוא מקריב, הם מקריבים, בא תמיד למעט ולהוציא זולתו, וע"כ מה"ש ועבד הלוי הוא, מלת הוא המיותר מוציא שלא יעבוד כהן, ומש"ש והם ישאו מלת הם ממעט כהנים, ומ"ש ובתוך

ר"י

יהבית כל מעשרא בישראל לאחסנא חלף פלחנהון די אנון פלחין ית פלחן משכן זמנא: כב ולא יקרבון עוד בני ישראל למשכן זמנא לקבלא חובא לממת: כג ויפלחון לואי אנון ית פלחן משכן זמנא ואנון יקבלון חוביהון קים עלם לדריכון ובגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא: כד ארי ית מעשרא דבני ישראל די יפרשון קדם יי אפרשותא יהבית לליואי לאחסנא על כן אמרית להון בגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא: כה ומליל יי עם משה למימר: כו ולליואי תמליל ותימר להון ארי תסבון מן בני ישראל ית מעשרא די יהבית לכון מנהון באחסנתכון ותפרשון מנה אפרשותא קדם יי מעשרא

ספרי

תחלק הארץ שומע אני אף הלוים במשמע ת"ל ובתוך ב"י לא ינחלו נחלה: **נג** (כד) כי את מעשר ב"י אשר ירימו לה' תרומה קראו המקום תרומה עד שיוציא ממנו תרומת מעשר (ד"א) בא הכתוב ללמדך שאם רצה לעשותו תרומה על מקום אחר רשאי (מכאן אתה דן לתרומה ומה אם מעשר הקל הרי הוא נוהג בכל תרומה חמורה דין הוא שתהא נוהגת בכל, ד"א ומה אם מעשר שאינו נוהג (אלא ברלאית סגי) [בשנה הג' וו"ו] הרי הוא נוהג בכל תרומה חמורה דין הוא שתהא נוהגת בכל. איסי בן מנחם אומר אם מעשר שאינו בא אלא מכח תלמוד ומכח יראה הרי הוא נוהג בכל תרומה חמורה דין הוא שתהא נוהגת בכל): **נד** נתתי ללוים לנחלה, ל"נ לפי שהו"א ולבני לוי הנה נתתי אין לי אלא בפני הבית שלא בפני הבית מנין ת"ל לנחלה מה נחלה נוהגת בפני הבית ושלא בפני הבית אף מע"ר נוהג בפני הבית ושלא בפני הבית: **נה** על כן אמרתי להם ל"נ (לפי שהו"א) [והלא כבר נאמר] ובתוך ב"י לא ינחלו נחלה מה ת"ל על כן אמרתי, שיכול אין לי אלא בשעת חילוק הארץ אבל משיחלקו שומע אני יקצה לו כל שבט ושבט בפ"ע ת"ל על כן אמרתי. ד"א על כן אמרתי ל"נ לפי שנא' ונשל גוים רבים מפניך אבל קיני וקנזי וקדמוני לא שמענו ת"ל על כן [אמרתי להם] להזהיר ב"ד על כך: **נו** (כו) ואל הלוים תדבר ואמרת אליהם כי תקחו מאת ב"י את המעשר אשר נתתי לכם ל"נ לפי שהו"א ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בפירות הכ"מ. א"א בפירות או אינו אלא א' מעשרה בארץ ת"ל ואל הלוים תדבר ואמרת אליהם [וגו'] מגיד שבפירות הכ"מ לפי שלא ניתן להם חלק בארץ ניתן להם א' מעשר בפירות: **נז** והרמותם ממנו ממין על מינו

ולא

התורה והמצוה

ב"י לא ינחלו נחלה, התבאר למעלה (סי' מד): **נג** (כד) **אשר ירימו לה' תרומה**, ר"ל המעשר שעתידים הלוים להרים ממנו תרומה, ואמר זה ללמד שכל עוד שלא הרימו ת"מ קרוי בשם תרומה ויכול לעשותו תרומה על שכלו, וזה דוקא קודם שהפרישו ממנו ת"ג וכמו שפסק הרמב"ם (פ"ג מה"ת הל' כא כב) והביא כן הר"ש (פ"א דתרומות ה"ה) מהספרי זוטא, ומ"ש מכאן אתה דן לתרומה כבר נשנה בספרי נשא על פ' וכל תרומה לכל קדשי ב"י ושם בסי' ל' פרשתיו והגר"א מחקו מכאן שלא"מ: **נד** **נתתי ללוים לנחלה**, אמר שנית לנחלה, שלמעלה למד שאין לה הפסק בשנה הג' והו' (כנ"ל סי' מט) ופה מלמד שאין לה הפסק אף שלא בפני הבית, ועי' בר"ה (דף יב): **נה** **ע"כ אמרתי להם בתוך ב"י לא ינחלו נחלה**, כפל הדבור שנית שלא ינחלו לעולם אף אחר חלוק הארץ, וכן שלא ינחלו אף בארץ קיני וקנזי וקדמוני. וגם מזה משמע כדעת הרמב"ם (פי"ג מה' שמטה ויובל הי"א) שס"ל שאם כבש מלך ישראל בח"ל נוטלים הלוים חלק לכן תפס קיני וקנזי וקדמוני שזה דינו כא"י, ואמנם להראב"ד שס"ל שם שאף בח"ל לא יטלו חלק, למה תפס קיני וקנזי וקדמוני ועי' בפר"ד דרוש ו', ומ"ש ע"כ אמרתי להם, והלא הלוי הוא לשבט לוי שהוא לוקה אם נטל חלק כמ"ש הרמב"ם שם, פי' בזה אזהרה לב"ד כמ"ש הרמב"ם שם שאם נטל חלק בארץ מעבירים אותו ממנו: **נו** (כו) **ואל הלוים תדבר וגו' כי תקחו וגו' מאתם בנחלתכם**, אמר זה ללמד שהמעשר הוא חלף הנחלה שהיה להם לקחת חלקם בארץ, ומזה ידענו שמ"ש ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה אין הפי' שיתנו להם מנחלתם בארץ חלק עשירי, וזה יהיה נחלת הלוים, [ומ"ש בתוך ב"י לא ינחלו נחלה היינו שלא ינחלו בפ"ע רק יקחו מנחלת ישראל חלק עשירי], דהא אמר כי תקחו מאתם בנחלתכם שפי' חלף נחלתכ', כי אתם לא הנחלו בארץ כלל רק תקחו פירות, והראב"ד הקשה מזה לדעת הרמב"ם שסובר (בפי"ג מה' שמטה ויובל) שממה שכובשים בח"ל יש לכהנים וללוים חלק, שא"כ לא יקחו שם תו"מ, ועי' מ"ש בזה בארך בפר"ד דרוש ו':

נז **והרמותם ממנו**, מלת ממנו זרה, דהא אמר והרמותם וכו' מן המעשר, וזה כאומר ממנו מן המעשר [illegible] כמ"ש הרד"ק במכלול וכמ"ש באילת השחר (כלל ר"י), ומשמע שר"ל ממנו ממינו ולא משאינו

מינו

תְּרוּמַת יְהוָה מַעֲשֵׂר מִן־הַמַּעֲשֵׂר׃ כז וְנֶחְשַׁב לָכֶם תְּרוּמַתְכֶם כַּדָּגָן מִן־הַגֹּרֶן וְכַמְלֵאָה מִן־הַיָּקֶב׃ כח כֵּן תָּרִימוּ גַם־אַתֶּם תְּרוּמַת יְהוָה מִכֹּל מַעְשְׂרֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּנְתַתֶּם מִמֶּנּוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ כט מִכֹּל מַתְּנֹתֵיכֶם תָּרִימוּ אֵת כָּל־תְּרוּמַת

רש"י

(כז) ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן. תרומת מעשר שלכם אסורה לזרים ולטמאים וחייבין עליה מיתה וחומש כתרומה גדולה שנקראת ראשית דגן מן הגרן: וכמלאה מן היקב. כתרומת תירוש ויצהר הניטלת מן היקבים: מלאה. לשון בשול תבואה שנתמלאת: יקב. הוא הבור שלפני הגת שהיין יורד לתוכו וכל לשון יקב חפירת קרקע הוא וכן (זכריה י"ד) יקבי המלך הוא ים אוקינוס חפירה שחפר מלכו של עולם: (כח) כן תרימו גם אתם. כמו שישראל מרימים מגרנם ומיקביהם תרימו גם אתם ממעשר שלכם כי הוא נחלתכם: (כט) מכל מתנותיכם תרימו את

ספרי

ולא ממין על שאינו מינו. והרמותם ממנו מופנה להקיש ולדון ממנו גזירה שוה. והרמותם ממנו שלא יתרום מן המחובר על התלוש ולא מן התלוש על המחובר ולא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש. (והרמותם ממנו) [ומנין] שלא יתרום מפירות הארץ על פירות ח"ל ולא מפירות ח"ל על פירות הארץ ת"ל וכל מעשר הארץ שלא יתרום מפירות הארץ על פירות ח"ל ולא מפירות ח"ל על פירות הארץ:

נח (והרמותם ממנו תרומת ה') [ונחשב לכם תרומתכם] וכי מה למדנו לתרומת מעשר מעתה אלא ה"ז בא ללמד ונמצא למד מה תרומת מעשר חובה אף (מעשר ראשון) [תרומה] חובה:

נט (כז) ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגורן וכמלאה מן היקב, ר' ישמעאל או' אימתי נחשב לכם תרומה [כדגן מן הגורן] כשהפרשתם אותה כראוי, לא הפרשתם אותה כראוי לא נחשב לכם (תרומה) [כתרומה], אבא אלעזר בן גומל אומר בא הכתוב ללמדך כשם שהתרומה עולה (במדה) [באומד ובמחשבה] כך [תרומת מעשר] עולה באומד ובמחשבה:

התורה והמצוה

מינו. אמנם ברים פ"ט דבכורות למד לה ממ"ש כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן תן חלב לזה וחלב לזה ועז"א והרמותם ממנו מופנה, ומשיב שצריך לגז"ש שחכר בספרא (צו סי' קיא) ובמנחות (דף עז) עם מ"ש גבי לחמי תודה והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה לה' שהוא אחד מעשרה, וממ"ש והרמותם למד שלא יתרום מן המחובר וכמ"ש הרע"ב (תרומות פ"א משנה וא"ו) שלשון הרמה לא שייך אלא בתלוש, והגר חושב יתר הדינים המבוארים במשנה שם שלא יתרום מן החדש על הישן שלמד לה בבכורות (דף נג) ממ"ש שנה שנה ולא מפירות ח"ל דכתיב וכל מעשר הארץ:

נח ונחשב לכם תרומתכם כדגן, פי' שתרומת מעשר יחשב כתרומה גדולה שלוקחים אותה מן הגרן, ופי' שמזה בעצמו ידעינן גם לחוד לתרומה גדולה שהיא חובה, כי לקמן (סי' סז) למד לה ר' יונתן מלמוד ההק,ופי'כאן שנלמד מתרומת מעשר, ולמה שמפרש לקמן (שם) מלמד שהוא חובה גם ללוים שה"א שהם אין צריכים להפריש ה"ג, ולמד מתרומת מעשר שלמד לקמן (סי' סח) שגם הלוים חייבים בו, וגירסתי הוא גי' הגר"א, והוא מחקו מכאן וגורס אותו בסי' שאח"ז קודם אבא אלעזר בן גומל:

נט (כז) ונחשב לכם תרומתכם, ר' ישמעאל ס"ל שתרומת מעשר אין להפריש מאומד אחר שהיא אחד מעשר אינו דומה לתרומה שנטלת מאומד מפני שחטה אחת פוטרת את כל הכרי, והוא פי' שאמר אם והרמותם מעשר מן המעשר [שזה א"א לעשות ע"י אומד רק ע"י מנין ומדה ומשקל] אז ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן, אבל אם לא הפרשתם כראוי ע"י מדידה רק ע"י אומד אינו נחשב כתרומה, ואבא אלעזר ס"ל שגם תרומת מעשר מותר מאומד, ומפרש שעז"א הגם שצריך מעשר מן המעשר בכ"ז ונחשב לכם תרומתכם, הוכל להפריש באומד ובמחשבה כדגן מן הגרן שנטלה באומד, ועי' בר"ם פ"ג דתרומות מ"ג

ובזבו.

מן מעשרא: כז ותתחשב לכון אפרשותכון כעבורא מן אדרא וכמלאתא מן מעצרתא: כח כן תפרשון אף אתון אפרשותא קדם יי מכל מעשרתיכון די תסבון מן בני ישראל ותתנון מנה ית אפרשותא קדם יי לאהרן כהנא: כט מכל מתנתכון תפרשון ית כל אפרשותא דיי מכל שופרה ית מקדשה

ספרי

ס כדגן מן הגורן וכמלאה מן היקב, למה נאמר לפי שהוא אומר והרמותם ממנו שומע אני יתרום שבלים (על) [על] חטים ענבים על היין וזיתים על השמן ת"ל כדגן מן הגורן מן הגמור, מכאן אמרו התבואה משתמרח והיין משיקפה והשמן משירד לעוקה:

סא (כח) כן תרימו גם אתם תרומת ה' למה נאמר לפי שהוא אומר ואל הלוים תדבר ואמרת אליהם [כי תקחו מאת ב"י] ישראל נותנים (תרומה) [מעשר] ללוים אבל כהנים אין נותנים מעשר ללוים, הואיל ואין נותנים מעשר ללוים שומע אני יהיו אוכלים אותו בטבולו, ת"ל כן תרימו גם אתם תרומת ה'. ר' ישמעאל אומר א"צ מה חלה שאין נוהגת בכל הפירות נוהגת בפירות כהנים מעשר שנוהג בכל הפירות א"ד שינהג בפירות כהנים, ומה ת"ל כן תרימו גם אתם שיכול אין לי אלא מעשר של ישראל מעשר של עצמם מנין ת"ל כן תרימו גם אתם:

סב מכל מעשרותיכם בא הכתוב ולמד על מעשר שהוא נוהג בכל, איסי בן עקביא אומר [מכאן אתה דן לתרומה] אם מעשר הקל הרי הוא נוהג בכל תרומה חמורה דין הוא שתהא נוהגת בכל, ר"א אם מעשר שאינו נוהג (ברלסית הגז) [בשנת ג' וא"ו] הרי הוא נוהג בכל תרומה חמורה אינו דין שתהא נוהגת בכל, איסי בן מנחם אומר אם מעשר שאינו בא אלא מכח יראה ומכח תלמוד הרי הוא נוהג בכל תרומה חמורה דין הוא שתהא נוהגת בכל:

סג ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן; מה אהרן חבר אף כהנים חברים מכאן אמרו אין נותנים מתנות אלא לחבר:

סז (כט) מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת ה' מכל חלבו את מקדשו ממנו בתרומה גדולה הכתוב מדבר. או אינו מדבר

התורה והמצוה

יבמות' גיטין למ"ד ביצה(יג) מנחות (כד) בכורות(נה) שהאריכו בפלוגתא זו אם תרומת מעשר מופרשת ע"י אומד, והוא הפלוגתא בספרי דפה, והרמב"ם (פ"ג מה' תרומות ה"י) פסק דאין מפרישין תרומת מעשר מאומד:

ס כדגן מן הגרן, הדגן הוא הנגמר והודש ועומד בגרן וכן המלאה מן היקב ומלמד שלא יתרום דבר שלא נגמר על הנגמר כמ"ש בפ"ק דתרומות, ומ"ש מכאן אמרו הוא בפ"א דמעשרות, ובפרק קמא דבכורות יליף לה ממק"א, והרמב"ם (פ"ו מה' תרומות הלכה ד') למד מכאן כדברי הספרי:

סא (כח) כן תרימו גם אתם תרומת ה', ופי' שקאי על הכהנים שיש לטעות שאחר שאין נותנים מעשר ללוים א"צ להפריש מעשר ותרומת מעשר, ור' ישמעאל ס"ל שע"ז א"צ קרא דיש ק"ו מחלה שהכהנים חייבים להפרישה דהם לא כתיב כי תקחו מאת בני ישראל, רק שמלמד על מעשר של לוים עצמם, ופי' כן תרימו גם אתם מכל מעשרותיכם היינו מעשר של לוים, וכן אשר תקחו מאת ב"י, ונראה דת"ק ס"ל כראב"ע ביבמות (דף פו) שאמר שפרשה ואל הלוים תדבר כולל גם כהנים שנקראו בכ"ד מקומות בשם לוים, ור' ישמעאל סבירא ליה כר"ע שם שמ"ש ואל הלוים תדבר הוא רק לוים ומעשר ראשון ללוי ולא לכהן, ועי' ברמב"ם (פ"א מה' מעשר הלכה ג'):

סב מכל מעשרותיכם, ר"ל מכל מיני מעשרות כי מעשר נוהג בכל הפירות, ומאמר הספרי הוכחתי כבר שנה בפ' נשא על פסוק וכל תרומה לכל קדשי ב"י והם פרשתי שקאי על מעשר שני (עיי"ש סי' למ"ד):

סג ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן, כבר בארתי באילת השחר (כלל רסה) שכ"מ שאומר אהרן הכהן והיא מצוה נוהגה לדורות יכוין על הכהן הדיוט כי תואר הכהן מיותר ובא לומר שנוהג באהרן אף שהוא כהן לא מלך שהוא כ"ג, אבל בכ"ז שם אהרן מיותר, שהיל"ל לכהן, ופי' חז"ל שמרמז שיהיה חבר כמו שהיה אהרן, וכמ"ש בסנהדרין (דף צ):

סז מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת ה', ס"ל לר' יאשיה שמדבר בתרומה גדולה שיהיו הלוים מחויבים להפריש והוא אם הקדים הלוי את הכהן בכרי שכבר נתחייב בתרומה גדולה, שהגם שאמרו שאם הקדימו בשבלים פטור מת"ג דכתיב והרמותם ממנו מעשר מן המעשר ולא תרומה גדולה ומעשר מן המעשר אם הקדימו בכרי חייב כמ"ש (בברכות דף מז ביצה דף יו"ד ובכ"מ), ור' יונתן ס"ל שבא ללמד שהלוי חייב להפריש תרומה גדולה משדותיו, דכתיב וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקבה וראשית

יהוה מכל־חלבו את־מקדשו ממנו: מפטיר ל ואמרת אלהם בהרימכם את־חלבו ממנו ונחשב ללוים כתבואת גרן וכתבואת יקב: לא ואכלתם אתו בכל־מקום אתם וביתכם כי־שכר הוא לכם חלף עבדתכם באהל מועד: לב ולא־תשאו עליו חטא בהרימכם את־חלבו ממנו ואת־קדשי בני־ישראל לא תחללו ולא תמותו: פ פ פ

נ"ה. דניאל סימן. ומפטירין ויאמר שמואל. בשמואל א'. סימן י"א:

שפתי חכמים

מפיקתא קרי ליה מעשר ובסוף תרומה: צ משום דמכל מעשרותיכם תרומת מעשר משמע וא"כ תרימו את כל תרומת ה' ע"כ בתרומה גדולה קא מיירי ואיך יהיה זה הא כבר נתן ישראל תרומה גדולה ואמר כגון שהקדים לוי את הכהן דהיינו אחר הדישה ולא בשבלים שאם הקדימו או אינו חייב ליתן לו רק תרומת מעשר: ק שפי' המותר מהרמת חלבו לא בעת הרימכם וב"ת בהרימכם כמו בעבור דהיינו אחר: ר וי"ו ונחשב הוא וי"ו נוסף שפירושו אחר הרימכם חלבו יחשב המותר וכו': ש פי' דרש"י מפרש מעצמו ואל יקשה לומר מהיכא תיתי לאסור את המותר דאיצטריך קרא להתירו משום שלא תאמר וכו': ת פי' האי קרא לא לפטור המרימים אתי דמהיכא תיתי לחייב אלא להייב אתא ומכלל לאו אתה שומע כן ומזה הטעם עצמו פירש גבי ולא תמותו הא אם תחללו תמותו דמכלל לאו אתה שומע כן דאם לא כן למה ליה ולא תמותו מהי תיתי לחייב דאיצטריך קרא לפטור. הרא"ם:

רש"י

את כל תרומת ה'. בתרומה גדולה הכתוב מדבר צ שאם הקדים לוי את הכהן בכרי וקבל מעשרותיו קודם שיטול כהן תרומה גדולה מן הכרי צריך להפריש הלוי מן המעשר הזה אחד מחמשים לתרומה גדולה ויחזור ויפריש תרומת מעשר: (ל) בהרימכם את חלבו ממנו לאחר שתרימו ק תרומת מעשר ממנו: ונחשב. המותר ר ללוים חולין גמורין: כתבואת גרן. לישראל שלא תאמר הואיל וקראו הכתוב תרומה ש שנאמר כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה יהא כולו אסור ת"ל ונחשב ללוים כתבואת גרן מה של ישראל חולין אף של לוי חולין: (לא) בכל מקום. אפילו בבית הקברות: (לב) ולא תשאו עליו חטא וגו'. (יבמות פ"ט) הא אם לא תרימו ת תשאו חטא: ולא תמותו. (בכורות כ"ו) הא אם תחללו תמותו:

ספרי

אלא בתרומת מעשר כשהוא אומר מכל מעשרותיכם הרי תרומת מעשר אמורה הא מה ת"ל תרימו את כל תרומת ה' בתרומה גדולה הכתוב מדבר דברי ר' יאשיה, ר' יונתן אומר לפי שהוא אומר ראשית דגנך תירושך ויצהרך חובה. אתה אומר חובה או אינו אלא רשות ת"ל תרימו את כל תרומת ה' חובה ולא רשות:

סח מכל חלבו את מקדשו ממנו שאם נפל לתוכו הוא מקדשו מכאן אמרו תרומה עולה באחד ומאה. אין לי אלא התרומה טהורה טמאה מנין, אמרת ק"ו הוא אם יעלה היתר את האיסור ק"ו האיסור להיתר. רבי אומר אין צריך ק"ו אם עלה איסור מן המותר להיתר ק"ו מן המותר למותר להתיר. אין לי אלא תרומה שהוא עולה

התורה והמצוה

לאנך תתן לו ואמר בחולין (דף קלא) שהלוי פטור מן המתנות למ"ד שהלוים לא נקראו עם וכן ס"ל לר' יונתן אי"א שרשות בידו שלא להפריש תרומה גדולה לכן אמר תרימו את כל תרומת ה' ללמד שהוא חובה, וכבר בא אמר זה בפ' שלח בפ' חלה והמפרשים תמהו שר' יונתן למד שם מפסוק אחד ולמ"ש לק"מ ור' יאשיה ס"ל כמ"ד שהלוים נקראו עם ולכן לא דריש כר' יונתן:

סח מכל חלבו את מקדשו ממנו, פי' שתרימו ממנו את הטבור שהוא מקדש אותו כשנופל לתוכו והוא א' ממאה כי יותר מזה אינו מקדש בנפילתו, ומ"ש אם מעלה היתר את האיסור פי' חולין שהם מותרים מעלים את התרומה, כ"ש שיעלה האיסור את ההיתר פי' תרומה טהורה שאסורה לזרים תעלה תרומה טמאה שהיא מותרת לכהנים כמו הטהורה, ובכת"י גורס אם יעלה איסור מן האיסור להתיר ק"ו לאיסור מן המותר להיתר, פי' אם יעלה איסור מן האיסור כדתנן הערלה מעלה את הערלה אע"נ דכולה איסור ק"ו לאיסור דהיינו תרומה טמאה מן המותר דהיינו תרומה טהורה, ורבי למד אם עלה איסור דהיינו תרומה שהיתה אסורה תחלה ועכשיו להיתר ק"ו מן המותר למותר להתיר ור"ל תרומה טמאה מן תרומה טהורה שגם טמאה היתה תחלה

מְנֵהּ: ל וְתֵימַר לְהוֹן בְּאַפְרָשׁוּתְכוֹן יָת שׁוּפְרֵהּ מִנֵּהּ וְיִתְחַשַּׁב לְלֵוָאֵי כַּעֲלַלַת אִדְּרָא וְכַעֲלַלַת מַעְצַרְתָּא: לא וְתֵיכְלוּן יָתֵהּ בְּכָל אֲתַר אַתּוּן וֶאֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן אֲרֵי אַגְרָא הוּא לְכוֹן חֲלַף פָּלְחַנְכוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא: לב וְלָא תְקַבְּלוּן עֲלוֹהִי חוֹבָא בְּאַפְרָשׁוּתְכוֹן יָת שׁוּפְרֵהּ מִנֵּהּ וְיָת קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תְחַלּוּן וְלָא תְמוּתוּן: פ פ פ

ספרי

ערלה וכלאי הכרם מנין נאמר כאן מלאה ונאמר להלן מלאה מה (להלן שהוא) [כאן] עולה אף (כאן שהוא) [להלן] עולה, אי מה (להלן) [כאן] במאה ואחד אף [להלן] במאה ואחד אמרת מקום שכפל את האיסור כפל את ההעלאה (מקום שלא כפל האיסור לא כפל העלאה) מכאן אמרו תרומה עולה באחד ומאה ערלה וכלאי הכרם באחד ומאתים:

סט (ל) ואמרת אליהם בהרימכם את חלבו ממנו ונחשב ללוים כתבואת גרן וכתבואת יקב הרי זה אזהרה (לכ"ד) [ללוים] שלא יהיו תורמין אלא מן (המובחר) [המובחר]: ע ונחשב ללוים למה נאמר לפי שהוא אומר (והרמותם ממנו תרומת ה') [כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה'] שומע אני הואיל וקראן הכתוב תרומה תהא בקדושתה עולמית ת"ל ונחשב ללוים מה תרומת גרן מפריש תרומה והשאר חולין אף מעשר ראשון מפריש תרומה והשאר חולין:

עא (לא) ואכלתם אותו בכל מקום אפילו בקבר שהיה בדין הואיל ותרומה קרויה תרומה ומעשר ראשון קרוי תרומה אם למדתי לתרומה שאינה נאכלת אלא במקום (אחד) טהור אף מעשר ראשון לא יהא נאכל אלא במקום טהור ת"ל ואכלתם אותו בכל מקום אף בקבר. אתם ובתיכם להביא את בת ישראל (המאורסה) [הנשואה] ללוי שנותנת רשות:

עב כי שכר הוא לכם אם עבד יטול אם לא עבד לא יטול מכאן אמרו בן לוי שקבל עליו כל עבודת הלויה חוץ מדבר אחד אין לו חלק בלויה:

עג (לב) ולא תשאו עליו חטא מנין אתה אומר שאם הפרשתם אותו שלא מן המובחר שאתם בנשיאת עון ת"ל ולא תשאו עליו חטא, אין לי אלא בן לוי ישראל שנטל רשות מלוי מנין, ת"ל ולא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו, [ואת קדשי ב"י] למה נאמר לפי שהוא אומר והרמותם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר אין לי אלא תרומה טהורה תרומה טמאה מנין ת"ל בהרימכם את חלבו ממנו [ואת קדשי ב"י לא תחללו] (הרי זו אזהרה לכהנים וללוים) דברי ר' יונתן ר' יאשיה אומר [הרי (זו) אזהרה לכהנים] ואת קדשי ב"י לא תחללו ולא תמותו:

התורה והמצוה

סתלה מוהבת לכהנים, ולמד מגזרה שוה המלאה שה"ה שערלה וכלאי הכרם בטלים רק ע"י שהם אסורים באכילה ובהנאה צריך מאתים:

סט (ל) בהרימכם את חלבו, החלב הוא המיטב והמובחר ותחלה אמר מכל מתנותיכם תרימו וכו' מכל חלבו, שזה מדבר בתרומה (כנ"ל סי' סז) ופה מדבר בתרומת הלוים תרומת מעשר שגם זה יהיה מן המובחר, ועז"א הרי זה אזהרה ללוים כן גריס הגר"א, ועז"א ואמרת אליהם ר"ל ללוים, ועי' ברמב"ם (פ"א מה' מעשר הי"ג):

ע ונחשב ללוים כתבואת גרן, ר"ל שמאז שהפרישו תרומת מעשר השאר חולין גמורין ולא תאמר הואיל וקראו הכתוב תרומה שנאמר כי את כל מעשר ב"י אשר ירימו לה' תרומה יכול יהא כולו אסור רש"י בפי' וכן ביבמו' (דף פו) מ"ט דר"מ דאמר מעשר אסור לזרים דכתיב כי את כל מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה, ועל פי זה הגהתי את הספרי כי נוסחא הכתובה והרמותם ממנו תרומת ה' וכן נוסחת הגר"א לפי שהוא אומר ונחשב לכם אין לה טעם:

עא (לא) ואכלתם אותו בב"מ, אפי' בבה"ק ועי' ביבמות (דף פ ע"ב), ומ"ש אתם וביתכם שביתו זו אשתו הנשואה (כנ"ל סי' כט), מרבה שאשתו נותנת רשות לעשר, שעל לאכול א"צ קרא שאף בתרומה אוכלת, כן פי' ביבמות (דף פו):

עב כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם, כבר באורתי קדושים (סי' לח"ד) שיש הבדל בין שכר ובין פעולה, שבשם פעולה יסקיף על העסק שפעל ועשה, ובשם שכר כולל גם השוכר אים לזמן שיעשה לו כל עבודתו, ומשלם לו שכירות קצוב מבלי השקף על פעולתו, וממ"ש שהוא שכר לכם היינו שאתם שכירים לעבוד כל עבודתו א"כ מחויב לעבוד כל עבודת הלוים ואם אינו מקבל עליו דבר אחד אין לו חלק בלוים, וכבר פרשתי הדבר למעלה עיי"ש:

עג (לב) ולא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו, מבואר שאם לא ירימו את החלב והמיטב הם נבזיאים

יט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־

בעל הטורים

(ב) זאת חקת התורה. סמך חקת הפרה לבהרימכם את חלבו ממנו רמז לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן שניה לאוכלי תרומה ועוד רמז שהמחזיקים בתורת ה' יש להם מנות שאין נותנין תרומה לכהן עם הארץ. לא תחללו וסמיך ליה חקת התורה שהתלמיד חכם שחוטא הוא חילול השם. ולא תמותו וסמיך ליה חקת התורה דכתיב אדם

רש"י

(ב) זאת חקת התורה. לפי שהשטן ואומות העולם א מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה ב לפיכך כתב בה חקה גזרה היא מלפני אין לך רשות להרהר אחריה: ויקחו אליך. (במדבר רבה) לעולם היא נקראת על שמך ג פרה שעשה משה ד במדבר: אדמה תמימה. שתהא תמימה באדמימות ה שאם היו בה שתי שערות ו שחורות פסולה

שפתי חכמים

א דק"ל למה כתיב מלת חקת ומלת התורה שניהם דודאי חקת התורה אחד להוד לא קשיא לרש"י דהא הרבה פעמים כתיב בתורה כמו זאת חקת הפסח וכמו אם בחקותי וגם מלת התורה כמו זאת התורה לעולה לחטאת וזאת תורת העולה אבל כאן כתיב זאת חקת התורה קשה למ"ל תרוייהו. ועוד שסמיך חקת לתורה. עכצ"ל שהאחד הוא פירוש לשני כאלו אמר שהתורה הזאת של פרה היא חקה ולא הוי דומיא דחקותי ותורותי דהתם אינו סומך חקים לתורה ואע"ג דכל התורה כולה היא גזירת המלך הכא בא להודיע שאין בזה טעם כלל רק הגזירה וראוי לקבלה אף שאין טעם כלל נודע לישראל וזה שפירש"י ומתרץ לפי שהשטן כו' וא"ת גבי כלי מדין נמי כתיב זאת חקת התורה. וי"ל דהתם נמי קאי אאפר פרה דכתיב אך במי נדה יתחטא ולפי מדרש רז"ל דקאי קרא אך במי נדה יתחטא אטבילה שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה לכלי מתכות נ"ל דגם הטבילה עצמה היא מאותן שאין בהם טעם למה לא יועיל אלף סאה שלא במקום טבילה כארבעים סאה דמי מקוה. רא"ם: ב וא"ת למה נקט רש"י כפל ל' מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה וע"ק למה מונין את ישראל במצוה זו יותר מבשאר מצות שהרי כמה מצות ישנן שאין בהם טעם כגון כלאים או שאר דברים וכיוצא בהם וי"ל דבמצוה זו הן מונין ואומרים מה מצוה זו שהרי היא עצמה סתרי אהדדי דאפר פרה מטהר הטמאים וסהור שנושא אפר פרה מטמאו ועוד מה טעם יש בה שיכולה לטהר טמאים: ג רצונו לתרץ למה כתיב אליך דאליך משמע שמשה יתעסק בפרה ובסמוך כתיב ונתתם אותה אל אלעזר אבל גבי ויקחו אליך שמן זית שלא ביאר הכתוב מי יהיה מתעסק י"ל שמשה היה מתעסק בו ולכך כתיב ויקחו אליך שמן זית: ד לפי שכשעשה משה פרה זו במדבר היו מניחין ממנה לצר במשמרת לכהנים גדולים לפרות אחרות שמקדשין ממנה כדפרש"י בסמוך ר"ל בכל פרות היו צריכין לערב מפרה של משה ובזה מקדשין ואי לאו הכי פסולה אאפר פרה לכך נקראין כולן של משה: ה ר"ל למה כתיב תמימה א"ל שתהא תמימה בלא מום הא בהדיא כתיב אשר אין בה מום: ו וא"ת דלמא אפילו שער אחד נמי. וי"ל דהא אף כשלא היה כתיב תמימה אלא אדומה בלבד הוה ידענא דצריך שתהא כולה אדומה ואפילו אם לא היה בה אלא שער אחד שחור היתה פסולה וחזר הכתוב וכתב תמימה ללמד שתהא כולה תמימה באדמימות דמשמע הא אם יש בה אפילו שער אחד שחור פסולה הוה מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות שנים פסולה ואחד כשרה. אבל הרא"ם פירש שתי שערות כנל"מ:

ספרי

א (א ב) וידבר ה' אל משה ואל אהרן זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר דבר אל ב"י ויקחו אליך פרה אדומה וגו' יש פרשיות שכולל בתחלה ופורט בסוף פורט בתחלה וכולל בסוף (וזו כללה בתחלה וכללה בסוף) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש [פרט] אלה הדברים אשר תדבר אל ב"י (פרט אלה הדברים) [כלל] זאת חקת הפסח כלל כל בן נכר לא יאכל בו פרט זאת חקת התורה כלל ויקחו אליך פרה

התורה והמצוה

בנשיאת עון וממ"ש בהרימכם מבואר שהמרים בנשיאת עון אף ישראל שהרים של לוי ע"י נטילת רשות, וממ"ש ואת קדשי ב"י לא תחללו שקאי על תרומה שמאה מבואר שבא הלאוי גם על תרומה טמאה זרים המיסב כי על שלא יחללו כבר אמר בפ' אמור ומתו בו כי יחללוהו. ור' יאשיה אומר שהוא אזהרה לכהנים כי מ"ש בפ' אמור ומתו בו כי יחללוהו הוא עונש ופה בא האזהרה שלא יאכלו קדש בטומאה, והגי' כמו שהוא בספרים אין לה באור והגר"א גרס ומנין אתה אומר שאם הפרים שלא מן המובחר שהוא בנשיאת עון ת"ל ולא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו אין לי שלא א"מ ת"ג מנין ת"ל ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו והשאר נמחק:

א (ב) זאת חקת התורה. הוא ציון על כלל המאמר שמציינו במלת זה וזאת אלה כמו זאת תורת העולה, זאת תורת המנחה, זאת תורת החטאת, ולפעמים יבא הציון בסוף המאמר כמו זאת תורת הקנאות זאת

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימַר׃ ב דָּא גְּזֵרַת אוֹרָיְתָא דִּי פַקִּיד יְיָ לְמֵימַר מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ תּוֹרְתָא סֻמַּקְתָּא שַׁלְמְתָא דִּי לֵית בַּהּ מוּמָא

ספרי

אדומה תמימה פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט: ב זאת חקת התורה ר' אליעזר אומר נאמר כאן חקה ונאמר להלן חקה מה חקה האמורה להלן בבגדי לבן הכתוב מדבר אף חקה האמורה כאן בבגדי לבן הכתוב מדבר. שאלו תלמידיו את ריב"ז באיזו כלים פרה נעשית אמר להם בבגדי זהב א"ל והלא למדתנו רבינו בבגדי לבן אמר להם אם מה שראו עיני ומה ששרתו ידי שכחתי כך ק"ו למה שלמדתי וכל כך למה כדי להחדד את התלמידים. וי"א הלל הזקן היה אלא שלא היה יכול לומר מה ששרתו ידי: ג ויקחו מתרומות הלשכה, אליך שתהא נזבר לדבר, וכשם שהיה משה גזבר לדבר כך היה אהרן גזבר לדבר. כיוצא בו אתה אומר בשמן המשחה: ד פרה (אדומה) ר' אליעזר אומר עגלה בת שנתה ופרה בת שתים. וחכ"א עגלה בת שתים ופרה בת ג' ובת ד'. ר"מ אומר אף בת חמש כשרה. זקנה כשרה אלא שלא ממתינים

התורה והמצוה

זאת תורת הנזיר, זאת תורת היולדת, זאת התורה לעולה למנחה שבא בסוף המאמר, וכן אלה הדברים אשר ידבר, בא מאמר זה במכלתא בא (סי' פ"ז), ובספרי קרח (סי' מ"ג) חשב גם מה שבא ציון הכלל כפול בתחלת ובסוף המאמר [ומפני שהרבה הלשון לכאן בטעות מ"ש וזו כללה בתחלה וכללה בסוף ומחקו הגר"א] ודעת המכלתא והספרי שציון הכלל אינו מוסיף שום דבר על הפרט כי אין בכלל אלא מה שבפרט, [ועי' מ"ש בזה בפי' הספרא נו סי' כג] וה"ה אם בא ציון הכלל בסוף או באמצע ובסוף, וזה קרוב יותר לדברי ר' יונתן שכתבתי בפ' בא (סי' פז), שהלשון שהפס כלל ופרט ר"ל ציון של כלל המאמר ופרטי המאמר ואין לו ענין עם הכלל ופרט של הי"ג מדות שים שם הבדל בין כלל ופרט ופרט וכלל, ובזה הסרו רבפי קשה והפלפולים שהעדיפו המפ' ע"ז מן י"ג מדות דר"י:

ב זאת חקת התורה. הנה מלת חוקה בא לעכובא כמ"ש במנחות (דף כז) ז' הזאות שבפרה מעכבים הוקש אולם הלא מכל עוד בפ' חקה (בפ' י' ובפ' כ"א) ופי' ר"א שמ"ש זאת חוקת מיוחד לגז"ש להקיש למ"ש בפ' אחרי (פז לד) והיתה זאת לכם לחוקת עולם לכפר אחת בשנה, שגם שם חוקה מיותרי שכבר נז' חוקה שם (בפ' כט) ובא להקיש שכמו שמ"ש שם חוקה מדבר בבגדי לבן שנעשית פעם א' בשנה (כמ"ש ביומא דף ס' בין לר"י בין לר"נ שעז"א אחת בשנה), כן חוקה דפה מדבר מבגדי לבן. והנה מזה משמע שצריך דוקא בגדי לבן של כ"ג ביוהכ"פ שהי' האבנט של בוץ שמזה מדבר בחוקה של יוהכ"פ. אולם לפ"ז למה דקיי"ל דכשרה בכהן הדיוט והאבנט של כ"ה הוא של כלאים ואיך ילבש אבנט של בוץ. וע"כ פסק הרמב"ם (פ"א ה' יב) שלובש בגדי לבן של כ"ה, וכ"ה בתוספתא (פ"ג דפרה) עי' במ"ל שם, ומ"ש ריב"ז מה שעשו ידי שכחתי, פרש"י בשבת (דף לד) שריב"ז הי' כהן, אמנם בתוס' מנחות (דף כא ע"ב) כתבו שריב"ז לא הי' כהן ומ"ש ששרתו ידי ר"ל שנעשה פרה בימיו עפ"י הוראתו ובימי הלל לא נעשית פרה, וענין זה דריב"ז מובא בתוספתא (פ"ג דפרה ופי"ז דאהלות):

ג ויקחו אליך. כבר אמר ביומא (דף ג') שכ"מ דכתיב ויקחו אליך הוא משל צבור והוא מתרומת הלשכה (כמ"ש בפ"ד דשקלים) ורק מ"ש שיקחו אליך ומ"ש ונתתם אותה שאמר בל"ר למשה ואהרן. מפני שמניהם היו גזברים על הקופה, אמנם מ"ש וכן בשמן המשחה משמע שאתיא כר' יונתן (שם) שאמר קח לך משל צבור לא כר' יאשיה שס"ל דקח לך משלך, ובספרי בהעלותך (על עשה לך שתי חצוצרות) מביא גם דברי ר' יאשיה. ונראה שבשמן המשחה יודה גם ר' יאשיה שהי' משל צבור, דהא בין נדבת המשכן חשב בשמים לשמן המשחה ולקטורת הסמים הרי הביאוהו הצבור. וא"כ הגם שבקטורה שאמר קח לך יעיד בקטורת שנעשה אחר שכלתה הקטורת של נדבת צבור שמאז עשה משה משלו, אבל שמן המשחה לא נעשה רק פעם א' וכולו קיים לעת"ל ומבואר שנעשה משל צבור רק משה היה הגזבר:

ד פרה שם עגל פר נקראו ע"ש שנותם, ופליגי באיזה זמן יוגבל שם כל אחד מאלו השמות, (ומובא בפ"א דפרה ובר"ה דף יו"ד) ואנכי כבר הארכתי בזה בהתוס"מ ויקרא (סי' ר"ח) עמ"ש ועי' במ"ל (פ"א דפרה):

פרס

תורה אור

במדרש תנחומא, בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה עוסק בפרשת פרה ואומר אליעזר בני אומר פרה בת שתים עגלה בת שנתה, אמר לפניו רבש"ע העליונים והתחתונים ברשותך ואתה אומר הלכה בשם [ב"ו, נ"א בשם יחיד] א"ל עתיד צדיק אחד לעמוד

לעמוד

לה שמא תשחיר שלא תפסל: **ה** פרה שומע אני שחורה או לבנה ת"ל (תמימה) [אדומה], תמימה באדמות, או תמימה במומים כשהוא אומר אשר אין בה מום (אשר לא עלה עליה עול) הרי

התורה והמצוה

ה פרה אדומה תמימה. ר"ל תמימה באדמימות ששתי שערות שחורות פוסלים בה כמ"ש בסוף פ"ב ותמימה אינו חוזר לפרה רק חוזר לאדומה דא"ל תמימה ממום דהא אמר אשר אין בה מום: אשר

תורה אור

לעמוד בעולמי ועתיד לפתוח בפרשת פרה תחלה ואמר לפניו יה"ר שיצא מחלצי א"ל חייך שהוא מחלציך הה"ד ושם האחד אליעזר, באשר הענין של פרה והחוקים והפליאות הגנוזים במצוה זו הם עומדים ברום עולם, עד שאמרו ז"ל שלמה ע"ה אמר ע"ז אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, המליצו במליצתם בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה עוסק בפ' זו, כי הדבר הקשה והפליאה הוא העסק האחרון אצלנו שכל ההשגות שלנו הולכים מלמטה למעלה עד שפ' פרה הוא אצלנו הלמוד האחרון, ואצל ה' הוא הלמוד הראשון כי אצלו ילך הלמוד מהקודם אל המאוחר מלמעלה למטה, אמנם מה רצו במליצתם שאמר הלכה שפרה בת שתים, ומ"ש עתיד צדיק אחד לעמוד בעולמי ועתיד לפתוח בפ' פרה תחלה, הלא ר' אליעזר עתיד לפתוח במשנה ראשונה שבששה סדרי משנה תחלה, מאימתי קורין וכו' עד סוף המשנה הראשונה דברי ר"א (למ"ד שריפא ר"א הוא) ומה ענין לזה הפסוק ושם האחד אליעזר שמדבר בן אליעזר בן משה. מזה ראינו כי רז"ל דברו בזה במשל וחידה תפוחי זהב במשכיות כסף למען נבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם:

וכבר באר בעל העקדה כי אחר שכל דבר אשר יופסד יופסד אל הפכו יחויב מזה שהדבר שהוא יותר טוב ושלם יופסד אל דבר שיותר רע ויותר נמאס, ומן השרש הזה נמשכו דיני הטומאה כי המיתה הוא הפסד הבע"ח או הצומח, הנה כשימות האילן שאין בו רק נפש הצומחת יתהוה ממנו רקב ועפר ואין בו שום טומאה אבל כשיופסד הבע"ח שיש בו נפש חיונית יקרא נבלה ויש בה טומאת מגע ומשא, אולם כשיופסד האדם השומר תורה ומצות שיש בו נפש אלהית נבלתו פחותה ומאוסה יותר מפגרי בע"ח ויש בו טומאת אהל וטומאת שבעה, כי הנפש הזאת כשתופסד לא תעדר לבד אבל ישאר ממנה מציאת רע ורוח טומאה כפי מעלת הנפש שנפסדה, ולכן הכותים אין מטמאין טומאת אהל כי אין להם שלמות הנפש הזאת, וכבר התבאר אצלי שהנשמה האלהית הבאה אל האדם ממרומים שעליה אמר ויפח באפיו נשמת חיים היא אין לה שום הרכבה עם הגוף, ובמות האדם לא הופסד רק תתפרד ממנו ותשוב אל שרשה אל צרור החיים, אמנם נפשו ההיולאנית הנקראת בשם רוח, שהיא נולדת עם הגוף והאדם בימי חייו יעשה בה מלאכת האלכימיא להפכה לעצם רוחני נבדל היא דבוקה עם הגוף דבוק חזק ונקשרה עמו בקשר אמיץ כי היא מולדת בית מכח החומר, והגם שקודם החטא אה"ר היה יכול להפשיטה מן הגוף בעודו בחיים, אחר חטא אה"ר נתמזגה עמו ולא תפרד ממנו עד יום מותו. והנה המלאכה אשר האדם עושה בה בימי חייו להפכה אל עצם רוחני נבדל ע"י העיון והמעשה שעל ידם יפרדו משם החומריות ויהיו לעצם נבדל רוחני, מלאכה זו לא יצליחו בה רוב בני אדם לעשותה בשלמות, והנפש הזאת לא תתפרד מחברת החומר תיכף אחר המות לגמרי, כאשר גם המעשה והעיון שהם האמצעיים האלכימיים העוסקים במלאכה זאת כל ימי חייו אינם נקיים מתערובות פניות זרות וכונות הון פונים להנאת חומריים ואהבת עצמו, ועי"ז תתקלקל המלאכה הזאת ולא תגיע לשלמותה, וע"כ גם אחר המות נשארו חלקים אלה הרוחניים מעורבים עם הבשר המת ונפסדים עמו ובהם שורה רוח טומאה גדולה אשר מטמא באהל טומאת שבעה, עד שיתבלה הגוף בעפר שאז יתפרדו החלקים האלה וכמ"ש בפי' שה"ש בפסוק אחות לנו קטנה, וכבר אמרו בשבת (דף קנ"ב) כל מה שאומרים בפני המת וכו' וחד אמר עד שיתעכל הבשר דכתיב אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל, כי כ"ז שלא נתעכל הבשר עדיין חלקי נפש סבוכים בבשר ומתערבים עמו, וכבר פי' בגל"ח מ"ש בברכות (דף י"ט) במעשה של החסיד שלן בבית הקברות ושמע שתי רוחות שמספרות זו"ז ואמרה לחברתה בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות באה לעולם ואמרה לה איני יכולה שאני קבורה במחצלת של קנים, שר"ל שמפני שנקברה במחצלת של קנים לא נתעכל הבשר ולא יכלה להתפשט מן הבשר ולעלות למעלה, וחלקי הנפש הזאת הנפסדת אשר רוח טומאה שורה בם כשיגעו באדם החי או אם יהי' עם האדם החי באהל יטמאו אותו טומאה חמורה, והיה התקנה לזה לקחת פרה אדומה תמימה אשר אין בה מום ולשרוף אותה לאפר, שהפרה מציין גוף החזק והעצום, ובכח החיים ממלאה אותו שע"ז מורה מראה האדומה, וישרף אותו לאפר עד שיפרד ממנו כל כח נפשי כי האפר אין בו טומאה, וכשיזה ממנו על מי שנטמא ע"י חלקי הרוח הנפסד, יוציא את הטומאה, שסגולתו יסי' לשאוב כח הטומאה אל האפר הטהור, וכמ"ש במד' במשל ומי שנכנסה בו רוח תזזית מביאים עקרים ומעשנים תחתיו והיא בורחת, וכן יהי' סגולה זאת באפר פרה, ומזה נתן ג"כ רמז

למעשה

הרי מומים אמורים הא מה ת"ל תמימה שתהא תמימה באדמות: ן אשר אין בה מום למה נאמר, הא עד שלא נאמר יש לי בדין מה מוקדשין שאין מלאכה פוסלת בהם מום פוסל בהם.

התורה והמצוה

ן אשר אין בה מום, ת"ק סבר דצריך קרא לגופי' שאין ללמוד שמום פוסל בפרה מק"ו מקדשים שאין מלאכה פוסלת בהם דשאני קדשים שעשייתם בטהרה. ואף שמצא קדשים שעשייתם בטומאה שהם ק"צ וכן פסח, הם שאני דיש להם זמן קבוע ונדחית טומאה כדי שלא יעבור הזמן, אבל פרה נעשית בטומאה לכתחלה, ואיסי בן עקביא ס"ל כמ"ד דטומאה הותרה בצבור וא"כ א"א לדחות דמה למוקדשים שעשייתם בטהרה

תורה אור

למעשה פרה שיעשה האדם בעצמו להטהר מטומאתו אם יוכל לבטל כל כחות הגשמיים בחומר והפשיט הנפש מן הגויה ע"י שיעשה בה מלאכה האלכימיא בהיין, שהנפש ההיולאנית תשוב עצם רוחני נבדל טהורה ונקיה מהתערובת החומר, שמלאכה זו עשה משה בהיותו בהר לחם לא אכל ומים לא שתה וקרן עור פניו, כי נתבטלו כל כחות החומר ויהיו כאפר משרפת הפרה ולדיקים כמוהו אין מטמאים וכמ"ש במד' ויקחו אליך פרה רמז רמז לו שכל הפרות כלות ושלך עומדת, ר"ל מדוע אמר ויקחו אליך ולא אמר קח לך רמז שפרת משה עומדת ר"ל מה שהוא בטל את החומר והיה כאין וכאפר זה נשאר בקביעות, אבל יתר בני אדם שהשתדלו לעשות פרה ר"ל לבטל החומריות שלהם לא נשארה קיימת. והנה מרע"ה נפרד מן השכת החומר לגמרי ויהי שם עם ה' כאחד מצבא המרום הרוחנים כמ"ש בסוף פ' משפטים, ואמרו במליצתם שפי' מן האשה, שהוא מאשתו פי' ג"כ מן האשה הראשונה שהיא החומר שהיא הזווג הראשון של האדם כמ"ש בפי' מעשה בראשית, אולם אם יש בכח אדם אחר רוצה ממשה להגיע למדרגה זו שיהיה מופשט מן החומר לגמרי עד שיהי' הגוף אל הנפש רק כלבוש שיכול לפשטו וללבשו בכל פעם ושהנפש הפנימית לא תרגיש כלל במכאוב הגוף ובצערו או בענגו וטובו, בזאת נחלקו החכמים בדור ודור ורבים היו שפרשו את עצמם מן הישוב למדבריות והמיתו את החומר לגמרי כמ"ש שאם ימות יחיה ועזבו את העולם ומאסו בו והם הנקראים במליצת חז"ל מתי מדבר כמו שית' אח"ז, ויש שהי' דעתם שאחר שנתערבו כחות הנפשיות בהחומר אחר חטא אדם הראשון א"א שיתפשט מן החומר לגמרי כל עוד בחיים, וכבר בארתי במקום אחר שהי' בזה חלוקי דעות בין ב"ש לב"ה, שמאי הי' אומר על כל בהמה נאה זו לשבת והלל היה אומר ברוך ה' יום יום, שמאי הי' פורש א"ע מעניני העולם לגמרי ועסק רק בצרכי השבת שמורה על השבת הגדול שהוא עוה"ב כמ"ש מי שטרח בע"ש יאכל בשבת, ולא נהנה מהעולם רק מה שהוא הנאה רוחניית שהיא ענין השבת, והלל הי' דעתו שאין לעזוב את העולם לגמרי והי' אומר ברוך ה' יום יום, ומי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית ב"ש פוסלים וב"ה מכשירים, שהסוכה מציין עזיבת העולם ועניניו שיוצא מדירת קבע לדירת עראי, ולשטת ב"ה די אם ראשו ורובו בסוכה הגם שלחנו בתוך הבית, ר"ל הגם שאוכל ושותה ושלחן ערוך לו בתוך הבית שהוא בחיי העוה"ז ואינו פורש מן העולם לגמרי לענות נפשו ולצער עצמו באכילה ושתיה, וב"ש פוסלים כי הם ס"ל שצריך לפרוש מעניני העולם מכל וכל ושלא ליהנות שום הנאה גשמיית רק לומר זו לשבת:

אמרו בחידותם בפ' המוכר את הספינה (דף עג ע"ב) אמר רבב"ח א"ל ההוא טעיא תא אחוי לך מתי מדבר אזלי חזיתינהו ודמו כמאן דמיבסמי וגנו אפרקיד, והוה זקיפא ברכא דחד מינייהו ועייל טייעא תותי ברכיה כי רכיב גמלא ולא נגע בי' פסקי חדא קרנא דתכלתא דחד מינייהו ולא הוה מסתגי לן, אמר לי דלמא שקלית מידי מינייהו אהדרינן, דגמירי דמאן דשקיל מידי מינייהו לא מסתגי ליה כו', אתי לקמי' דרבנן א"ל כל אבא חמרא, למאי הלכתא עבדית הכי למידע אי כב"ש אי כב"ה איבעי' לך למימני חוטין ולמימני חוליות, ר"ל שהאי טעיא הראה לו כת החכמים שפרשו מן הישוב והתבודדו במדבריות והמיתו את חומרם ע"י חיי העוני והצער בשכנם הררים במדבר הקשים מלוח עלי שיח ודכאו חייהם ברעב ובצמא ובחוסר כל. וע"כ קראם בחידתו בשם מתי מדבר, כי שכנו במדבר באשמנים כמתים מן העוה"ז, ומצייר אותם שדמו לשכורים מיין, שהשתלהבות הנפשי בבטול כחות הגוף יכונה במליצה כשכורי יין, שעל מליצה זו אמרו בנ"א שתויי יין נכנסו (וכמו שכתבתי בס' שירי הנפש על פסוק כי טובים דודיך מיין, אזכירה דודיך מיין, הביאני אל בית היין). וגנו אפרקיד, שהיו פניהם פונים למעלה אל הרוחניים, ומצייר ששכבו ולא עשו מעשים בפועל, כי הי' ענינם רק העיון במושכלות שזה ציור היין ופניות פנים למעלה, ורצה שבעת יעסקו במעשה המצות ויגביהו רגליהם לרוץ בדרך המצות אז רצו במהירות כ"כ עד שטעיא רכיב גמלי לא נגע ביה, וזה כמליצה שאמרו חז"ל על פסוק את רגלים רצת וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים, לדיקים שרצים לפני כסוסים על ההת כו"כ, ר"ל שאז גם לדיק הרץ במהירות לעבודת ה' שדומה כרוכב גמל ורומח בידו ללחום מלחמת ה' לא הגיע למדרגתם ולזריזותם, עפ"ז אמר שפסיק קרנא דתכלתא דחד מינייהו, כי ידוע שתנות

בהם. פרה שמלאכה פוסלת בה אינו דין שיהא מום פוסל בה. לא אם אמרת במוקדשין שעשייתם בטהרה לפיכך מום פוסל בהם תאמר בפרה שעשייתה בטומאה לפיכך לא יהא מום פוסל בה. הרי פסח יוכיח שעשייתו בטומאה ומום פוסל בו והוא יוכיח לפרה שאעפ"י שעשייתה בטומאה שיהא מום פוסל בה, לא א"א בפסח שיש לו זמן קבוע לפיכך מום פוסל בו תאמר בפרה שאין לה זמן קבוע לפיכך לא יהא המום פוסל בה, ת"ל

התורה והמצוה

בטהרה, ובכ"ז לא רצה ללמוד הק"ו ממה שפרה מלאכה פוסלת בה, כי ע"ז יש להשיב עגלה ערופה יוכיח שמלאכה פוסל בה ואין מום פוסל בה, ע"כ עשה הק"ו משחור ולבן שע"ז א"ל ע"ע תוכיח ולא דנה הק"ו ממה שמוקדשים עשייתם בטהרה, כי ת"ק ס"ל שטומאה דחוי' בצבור ויוסי ס"ל שטומאה הותרה בצבור

תורה אור

הכלת היה פניו שילמד האדם לצמצם תאותיו להנהגת הפרישות, כי מראה התכלת הוא הממצע את ראוש הפין, אולם הצמצום התוריי הוא שיתנהג בדרך האמצעי, שהתכלת הוא הממוצע בין מראה הלבן שמפזר את הראות לגמרי ובין מראה השחור שמצמצם אותו לגמרי, כי הפרישות התוריי היא מוגבלת שישמור התרי"ג מצות שהציצית רומזות עליהם, כמ"ש וזכרתם את כל מצות ה' וכו' ולא תתורו וכו', לא הפרישות היוצא מגבול התוריי שיקוץ בחיים לגמרי, וע"כ כשרצה לקחת קרנא דהכלתא דחד מינייהו, ר"ל להתנהג בפרישות כפי דרך מתי מדבר האלה לא יכול ללכת בו, כי הוא תהו לא דרך כי זה יוצא מדרך האמצעי שהוא הדרך הסלול לפניו ללכת בו בחיים, וע"כ הי' מוכרח לעזוב דרך הזה שא"א ללכת בו, וע"ז אמרו לו חכמים למאי הלכתא עבדית הכי, ר"ל למה נסית ללכת בדרך מתי מדבר אלה, למידע אי כב"ש אי כב"ה, באשר נסתפקתי אם יש להתנהג בהנהגה כב"ש שהיה דעתם שטוב לפרוש מן העולם לגמרי או כב"ה שדעתם שאין לעזוב את החיים והעולם יותר מגבול התורה, היה לך למימרי חוטין ולמימני חוליות, הלא ממנין החוטין והחוליות נרמז מנין תרי"ג כמ"ש הפוסקים, הרי מבואר שלא נוטה להגביל את הפרישות יותר מהרי"ג מצות אשר נצטוינו ללכת בם ולא הוסיף עליהם דבר אשר לא צוה ה' אותם:

והנה נמצא לחז"ל על ענין זה אגדה נפלאה סתומה וחתומה בב"מ פרק השוכר את הפועלים (דף פ"ו), שספר שם ממיתתו של רבה בר נחמני שהיה נרדף מן המלכות, וז"ל. ערק ואזל לאגמא הוה יתיב אגירדא דדקולא (פרש"י על גזע דקל קטן) וקא גריס, קא מיפלגי במתיבתא דרקיעא, אם בהרת קודמת לשער לבן טמא ואם שער לבן קודם לבהרת טהור ספק הקב"ה אומר טהור וכולהו מתיבתא דרקיע' אמרי טמא, אמרי מאן נוכח נוכח רבה ב"נ דאמר רבב"נ אני יחיד בנגעים אני יחיד באהלות, שדרו שליחא בתריה לא הוה מצי מלאך המות למקרב ליה מדלא הוה פסק פומיה מגרסא, אדהכי נשב זיקא ואווש ביני קני סבר גונדא דפרשי הוא אמר תינח נפשיה דההוא גברא ולא ימסר בידא דמלכותא, כי הוה קא ניחא נפשיה אמר טהור טהור, יצתה בת קול ואמרה אשריך רבב"נ שגופך טהור ויצתה נשמתך בטהרה. נפל פתקא מרקיע רבב"נ נתבקש בישיבה של מעלה, נפקי אביי ורבא וכולהו רבנן לאעסוקי ביה לא הוו ידעי דוכתיה, אזלי לאגמא חזו צפרי דמטללי וקיימי אמרי ש"מ התם הוא ספדוהו תלתא יומין ותלתא לילותא נפל פתקא כל הפורש יהא בנדוי ספדוהו שבעא יומי נפל פתקא לכו לבתיכם לשלום, המאמר הזה אשר היה לצחוק וללעג בפי כל הדוברים עתק על אגדות חז"ל הוא כולו חידה נפלאה אוצר בתוכו משל ומליצה והון יקר ונעים, ספר כי רבב"נ אחר שנרדף מן המלכות ולא יכול עוד ללמוד עם המון תלמידים ערק ואזל לאגמא, המליצה שפירש א"ע מכל עניני החומר והעולם עד שהיתה נפשו מופרדת מגופו בלתי מרגשת בעניניו כלל, ובזה אזיל לאגמא, הם כפשוטו על הפרישות מן הישוב אל המדבר כמתי מדבר הנ"ל שהם הפורשים א"ע מן הישוב, ואם לפי המליצה שנפשו יצאה מן העיר אל המדבר ר"ל שפרשה א"ע מן הגוף שהוא העיר הקטנה שבספר קהלת שהאנשים בה מעט, שהיא הגויה וכחותיה, אל האגם שהוא חוץ לעיר, כמו שתמצא מליצה זו בכל ספר שיר השירים שבכל עת שנפרדה הנפש מן החומר והוכנה אל הנבואה ימלין שיצאה הרעיה הקדושה מן העיר אל המדבר כמו שכתבתי בפירושי לשיר הזה בספר שירי הנפש:

יתיב אגירדא דדקולא וקא גריס, עתה מתחיל לספר ענין נפלא אשר ראו ברבה בר נחמני בעת מיתתו. הנה כשהגיע זמנו לפטור מן העולם וחכמי ישראל התאספו ועמדו סביב מטתו, ראו בו דבר חדש ונפלא מאד, שמלד אחד ראו שכל הלקי הגויה כבר מתו ופסק כח חיותם ולא נשאר חיות הגוף רק בלב ובאברים הקרובים אליו, ורבה בר נחמני העקרי שהוא נפשו [שהוא עקר אשר נקרא בשם רבה ב"נ כי הגויה סיני האדם העצמי רק הלבוש אליו או המקום או הכסא שעליו יתעמוד או השב הנפש הלגימים עבים

ת"ל אשר אין בה מום, איסי בן עקביא אומר אשר אין בה מום למה נאמר, הא עד שלא יאמר יש לי בדין ומה מוקדשין שאין נפסלים בשחור ולבן מום פוסל בהם פרה שנפסלת בשחור ולבן אינו דין שיהיה מום פוסל בה אם זכיתי מן הדין מה ת"ל אשר אין בה מום [להוציא עגלה ערופה] שהיה בדין לע"ע שתפסל במומים, ומה מוקדשים שאין מלאכה פוסלת בהם מום פוסל בהם, עגלה שמלאכה פוסלת בה

אינ׳

התורה והמצוה

בלבור וא"כ גם קדשים עשייתם בטומאה לכתחלה, והוא ס"ל שמ"ש אשר אין בה מום בא לתפש פ"ע שיש ללמוד מק"ו מקדשים שמום פוסל בה, ולפעתו אין לדחות הק"ו דמה לקדשים שעשייתם בטהרה דש"ע טומאה הותרה בלבור ובסופה (דף פ"ג) אמר שיהא מום פוסל בעגלה מק"ו מפרה שאין השנים פוסלים בה וי"ל

תורה אור

שהיא נקראת בשם רבה ב"נ], פ"ז יספר שרבה ב"נ הפנימי ר"ל נפשו האלהית יתיב אגירדא דדקולא, ר"ל שהגוף לפי כח הגומה שבו שמלדו נמשל לדקל ולעץ השדה, כבר מת, והדקל שלו, ר"ל גופו, כבר נקלצו סעיפיו וענפיו, וכל הדקל היינו שכל גופו כבר מת ונקלץ, ולא נשאר בו רק הגזע והשרש שהוא הלב הריאה והכבד שהיה בם עוד היות ויתר כחות הצומח שלו כמו כח הזן והמגדל ודומיהם כבר חדלו מלחיות, ועל הגזע של הדקל הקלוץ הזה יתיב רבב"נ, ר"ל שעל מעט חיות שהיה בו עוד בשרש גופו שהוא הלב ישבה נפשו והיתה עוד בגוי', ובכ"ז קא גריס היה עוסק עדיין בתורה ולא הפסיק מלמודו, עד שמזה ראו שנפשו הפנימית איננה מרגשת כלל במיתת הגויה, כי כבר היא מופשטה ונפרדה מחברתו עד שאינה מרגשת באליו ונרהו ואבדונו כלל, והאחרי שראו בו זה החדוש איך הגיע למדרגה כזאת שהנפש תהיה מופרדת מן הגוף לגמרי עד שלא התפעל ולא תרגיש כלל במיתתו, הלבישו דבריהם במשל ומליצה, וישאו משלם שיש פלוגתא במתיבתא דרקיע בספק אם בהרת קודמת לשער לבן או שער לבן קודם לבהרת, וכוונת המליצה הזאת כי ספעם מה שבהרת קודמת לשער לבן כמה וכהפך טהור, כי הנגעים הם באים ע"י חטא כמ"ש ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם שרושם החטא בוקע ועולה דרך העור ועושה רושם בגוף החוטא, וכמ"ש בספרא תזריע (סי' מ"א) והיה בעור בשרו נגע מלמד שהוא מלטער ממנו, וע"י הנגעים והיסורים יתעורר לשוב בתשובה וישוב אל ה' וירחמהו, ואם אחרי ההסגר ביסוריו לא פשה הנגע ולא למח בו שער לבן זה סימן שהיטיב מעשיו ועשה תשובה, שאל"כ הרי הוא עומד במרדו אחרי היסורים וזה מגדיל חטאו שלא נכנע גם אחרי נגעים ויסורים וראוי שיפשה הנגע כפי שהגדיל את פשעיו, ואם לא פשה הרי שב בתשובה וטהר, אבל אם פשה הנגע טמא, כי זה סימן שלא עשה תשובה שלכן פשה הנגע, וכן אם למח בו שער לבן שזה מורה שנתהרס בו הנגע עד שהזקינה וגם שיבה זרקה בו ג"כ טמא, אבל אם שער לבן קודם לבהרת אין ראיה שעמד ברשעו, אחר שלא נתחדש סימן טומאה אחר ההסגר, עפ"ז אמרו במליצתם שעתה לפי מה שראו ברבה ב"נ ימצא מציאות שיהיה ספק אם בהרת קודמת לשער לבן או שער לבן קודם לבהרת, והוא אם ימצא איש כרבב"נ אשר הפשיט את נפשו מגופו עד שנפשו לא תרגיש ולא תדע כלל מיסורי הגוף, ובכ"ז באו עליו נגעים בעבור חטא קל, כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא והקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, ולדעת חז"ל בברכות (דף ה) ימצאו נגעים שהם יסורים של אהבה כמ"ש הא לן והא להו ולבע"א הא בצנעא הא בפרהסיא, ובכ"ז הוא איש מאיש על לבו לשוב בעבור הנגעים אחר שאינו מרגיש בנגעי הגוף כלל, ובזה יפול ספק אם שער לבן קודם לבהרת או אח"כ, כי יוכל להיות שלא הרגיש ביסוריו כלל ולא ידעיק אם נתחדש השער לבן אחרי הרגישו בנגעים שיהי' טמא מצד שלא נכנע מן הנגעים, כי הלא לא הרגיש אותם ולא ידע בהם, אולם כלל מציאות זה שיוכל אדם להפשיט את נפשו מגופו באופן זה עד שיהי' ספק אם קדמו השער לבן או קדמה הבהרת דהיינו שנפשו לא תרגיש כלל בנגעי גופו, יש בזה חילוק בין הקב"ה ובין מתיבתא דרקיע, ר"ל מצד הנהגת הטבע ומערכת השמים הפועלים בעולם השפל שזה נקרא מתיבתא דרקיע הוא דבר שאי אפשר, כי כפי השבע הרכבו האמריים והטרות בקשר אמיץ וע"י תנועות המתיבתא דרקיע והמערכת שע"י יתמצו התומרים עם לורותיהם יחויב שהנפש תרגיש בנגעי הגוף ויסוריו, ובודאי הרגיש בנגעיו ובהרת קודמת לשער לבן, אבל מצד עצם בריאת ה' שברא את אדם הראשון באופן שהפרד נפשו מגופו כמו שהי' באדם קדם החטא, יעיר זה שהנפש תתפשט מן הגוף עד שלא תרגיש ביסורין, ומז"א שהקב"ה אמר טהור, ר"ל שלפי ההנהגה האלהית שזה מיוחס להנהגת ה' לבדו למעלה מהטבע יעיר ספק זה והוא אומר טהור, ומתיבתא דרקיעא אמרי טמא, ר"ל אבל לפי התהלוכות הטבע והמערכת לא יעיר זה, ור"ל שזה יעיר כפי הנס ולא יעיר כפי הטבע, ובזה אמרו מאן נוכח נוכח רבב"נ, ר"ל שע"י רבב"נ נמצא הוכחה שיעיר מציאות כזה שיפשיט את נפשו מגופו באופן זה עד שלא ירגיש בנגעיו כלל דאמר אני יחיד

בנגעים

אינו דין שיהיה מום פוסל בה ת"ל אשר ר' יהודה בן בתירא אומר ומה חטאת
אין בה מום הא יש מום בעגלה ה"ז כשרה, העוף שמקריביה טהורים אין מום פוסל בה
פרה

התורה והמצוה

וי"ל לפ"ש הר"ש ריש פרה לחד תירוצא דלר"א גם פרה פסולה בשחס, י"ל דכן ס"ל לאיסי (ועי' בפי"
ס"א מה' פרה) והגמ' לא חפש הק"ו ממוקדשין, דס"ל כת"ק דפה ויש לדחות לא ס"א במוקדשין שנעשייס
נפסלה

תורה אור

בנגעים, שרבב"נ הוא יאמר שאינו דומה לשאר בני אדם שאם יבואו עליו נגעים ידניסו בהם שני חלקיו
שהם הגוף והנפש, אבל אני כשיבואו עלי נגעים אין מרגיש בהם רק הגוף לבד לא הנפש, ורק יחיד
ר"ל חלק אחד מרגיש אותם, ויותר מזה כי גם אני יחיד באהלות, שגם בעת המות שחלקי הגוף נוטים
ומתים לא תרגיש הנפש במיתת הגוף ולא ירגיש רק יחיד שהוא הגוף לבד, שדרי שליתא בתרי',
אח"כ הגיע רבב"נ עד שערי מות והתחיל להיות גוסס שזה סימן המות, ועז"א ששלחו את מלאך המות
שימיתהו היינו שכבר התחיל למות, בכ"ז לא מצי מלאך המות למקרב ליה, הגם שהמלאך קרב אל
גופו לא יכול לקרב אליו בעצמו, ר"ל אל נפשו הפנימית (כי הגוף שאלם בו המות הוא רק לבושו של
רבב"נ לא הוא עצמו ר"ל נפשו שהיא היא העקר), כי נפשו הפנימית לא הרגישה בו כלל, ומאין ידעו שהמות
שלא קרב אל נפשו? אומר, מדלא הוה פסק פומיה מגרסא, שזה הכירו ממה שראו שגם בהיותו
גוסס לא הפסיק מלמודו הרי שנפשו לא הרגישה כלל מיתת גופו. אדהכי נשב זיקא, ידוע שהלב הוא
המת לבסוף, שכל עוד חייתו בו הלב חי והריאה מרהפת עליו ברוח חיים, וברגע האחרונה של הגויעה יצא הרוח מן
הריאה ונשמע מן קני הריאה קול הנוגרה ברוח יוצא ומוציא קול מקני הריאה, על מליצה זו אמרו אדהכי נשב
זיקא ואוושׁ ביני קני, ר"ל ברגע הגויעה אז הרגישה נפשו את המות, אבל לא הרגיש כי הרוח נושב ומוציא
קול בחדרי לבו רק דמה לו כי הקול הזה בא מבחוץ. סבר גונדא דפרשי הוא ואמר תינח נפשי' דההוא
גברא ולא ימסר בידא דמלכותא, מזה ראו איך היתה נפשו מופשטת מגופו באופן שגם בעת מות הגויה היתה
הגויה בעיני נפשו כדבר חוצה לו, ולא ידע כלל שנעשה איזה שנוי בגופו, כי ניחא נפשיה אמר טהור
טהור, ר"ל שאגלו לא יצייר מליאת הטומאה אחרי מותו, כי שני חלקיו היו טהורים במותו, אחרי שנפשו
היתה נפרדת מגופו לגמרי בעוד בחיים חייתו, לא נשאר שום טומאה לא בגופו כי לא נשארו בו חלקים
רוחניים מחלקי הנפש הטובים בבשרו שהם הגורמים טומאת המת, אחר שנהפרדו מגופו לגמרי, ועז"א
אשריך רבב"נ שגופך טהור, ולא יצייר בו טומאה מצד הנפש כי היתה טהורה מופשטת מכל טומאה
הגוים בעודה בחיים כמ"ש ויצאה נשמתך בטהרה, וע"ז כפל ואמר טהור טהור, נפל פתקא
מרקיעא רבב"נ נתבקש בישיבה של מעלה, מספר כי לפי מדרגת רבב"נ שהיתה נפשו מופשטת
מן הגוף לגמרי לא היה ראוי שימות כי המיתה נגזרה על אה"ר אחר החטא שהתמזגה הנפש עם הגוף עד
שלא תוכל להפרד ממנו עד ימות ולזה המיתה מוכרחת, אבל רבב"נ שהפשיט את נפשו מגופו בעודו בחיים,
שב אל מדרגת אה"ר קודם החטא שהיתה נפשו נפרדת מן גופו ואוכל מעץ החיים וחי לעולם, א"כ לא
היה צריך שימות, מזה ראו שמיתתו לא היה כדי שיעזוב את הגוף המעכב ומסבית את הנפש משלמותה,
רק שהיה גזרת עירין מצד הגזרה הכוללת שנגזר על מין האנושי בכלל, וכמ"ש חז"ל בשבת (דף נה) והלא
משה ואהרן שקיימו כל התורה כולה ומתו? ומשיב מקרה אחד לצדיק ולרשע, והמליצו זה באמרו נפל פתקא
מרקיעא ר"ל שמיתתו לא היה מחויב מצד עצמו וטבעו רק מצד גזרת שמים, שנתבקש בישיבה של מעלה
ר"ל שקוראים אותו לעלות מישיבת עולם השפל אל ישיבה העליונה, כאדם הנוסע ממקום זה לשבת במקום
אחר (וגם רמז שאינו כשאר מתים שהנפש תעמוד תחלה בג"ע התחתון עד שתפרד לגמרי מן הגוף אחר
י"ב חדש ואז תעלה למעלה כמ"ש במק"א כי נפשו ההיולאנית נפרדה כבר מגופה והעלה תיכף לישיבה של
מעלה). נפקי אביי ורבא וכולהו רבנן לאעסוקי ביה לא הוו ידעי דוכתיה, ר"ל שאז התאספו
החכמים להתעסק בדבר הזה, ר"ל לעסוק בדרך הזה שהלך בו רבב"נ שפירש א"ע מן החיים והתומר
לגמרי ולעסוק אם ראוי שינהגו גם הם כמוהו, ולא ידעו דוכתי' ומקומו, ר"ל את מדרגתו, שכבר כתב
הרמב"ם במו"נ שהם מקום סונה על המעלה והמדרגה, שלא יכלו לדעת ענין זה ומדרגתו, כי נפל
אצלם ספיקות בענין הזה ולא היה להם ציור נכון לדעת מהותו. נפקי לאגמא חזו צפרי דמטללי
וקיימי אמרי ש"מ התם הוא, ר"ל אז נפקי לאגמא היינו שנשו א"ע לצאת מן העיר שהוא הגויה ולפרוש
א"ע מכל עניני העולם והחיים, כמ"ש למעלה על ערק ואזיל לאגמא, ואז חזו צפרי דמטללי וקיימי,
שהחכמים בחידותיהם יכנו את הנפשות בשם עוף השמים וצפרים, כי כמו שהצפור מתנשא לעוף בין ארץ
ושמים כן הנפש הוא מגבהי מרומים, כמ"ש בסנהדרין הנשמה אומרת מיום שנפרדתי וכו' הריני כצפור,
ונמדדת קסתה על עוף השמים יוליך את הקול, וגם המלאכים מכונים בשם זה כמ"ש בב"ר (פ"נ) בחמישי
שבראו

פרה שמקריביה טמאים אינו דין (פיסקא) בה מום, (בה אין מום הא יש מום בעבודיה) [שלא יהיה] מום פוסל בה ת"ל אשר אין (נ"א גאליבריה) [כשהמום בה הא אם העביר
הרי

התורה והמצוה

בספרא וריב"ב ס"ל שצריך אשר אין בה מום לגופי' דסכל ללמוד מחטאת סעוף שמום אין פוסל, וממ"ש אשר אין בה מום מבואר שאם העביר את המום כשרה כמ"ש בספרא אמור (סי' נה) מום בו פרט לשעבר מומו.
וכו'

תורה אור

נבראו מלאכים שנאמר ועוף יעופף, ויש הבדל בין הנבראים האלה, שהשכלים הנפרדים שהם המלאכים הם קיימים בהשכלתם, כי הם תמיד שכל משכיל בפועל, לא כן השכלים המורכבים בגויות שהשכלתם ייצאת תמיד מכח אל הפועל אינם קיימים בהשכלתם, כי עוסקים תמיד להוציא שכלם אל הפועל, וזה מעלה להמלאכים, לעומת זה יש מעלה לשכל הנקשר בגויה שיש לו גל שהם משיגים השכלות התלוים בזמן ובמקום, ועי"ז משיגים מעניני העוה"ז, משא"כ המלאכים שאין משיגים השכלות כאלה, או אמור שהמלאכים לא ישיגו רק דברים הכוללים אבל אין משיגים דברים המיוחדים המושגים על ידי החושים, וכמו שהמלין ע"ז בפ"י (שער יו"ד) מ"ש במד' אתה מוצא מי שהוא בחשך רואה מה שבאור ומי שהוא באור אינו רואה מה שהוא בחשך אבל הקב"ה הוא אור ויושב באור ורואה מה שהוא בחשך שהאדם מלך שהוא בחשכת החומר הוא משיג דברים החומרים המוחשים בחוש שהם דברים שבחשך ומפשיט מעניים המיוחדים השגות הכוללים, ובזה משיג גם מה שבאור, אבל המלאך שהוא באור בהיר ואין גל בינו ובין האור אינו משיג רק דברים הכוללים לא דברים המיוחדים, שעז"א שאינו משיג מה שבחשך, וכמ"ש בב"ר (פס"ז) שהקב"ה שאל לאדם על שמות בע"ח ואמר לזה נאה לקרותו שור ולזה נאה חמור וכו', ואמר הקב"ה למלאכי השרת חכמתו של אדם מרובה משלכם, שהכרת הפרטים בשמותיהם אין זה בחק המלאכים רק בחק האדם ששכלו מורכב בחומר, וזה מעלה להאדם שי"ל גל ומגיל, ורצו כי רבב"ח היו לו שתי המעלות שאמר ע"ז שחזו צפרי דמטללי וקיימי, היינו שכליים שיש להם גל, ר"ל שהם נאגים בחומר ועי"כ הם משיגים גם דברים חומריים ופרטים כהשגת בני אדם, וגם וקיימי ר"ל שהם ג"כ שכל בפועל שעומדים על מצב אחד, כי ע"י שמפשיט נפשו מן החומר ישיג השגה פתאומית ברוה"ק כהשגת השכלים הנפרדים. ספדוהו תלתא יומי ותלתא לילותא, הנה אמרו ג' ימים לבכי וז' להספד, ר"ל שג' ימים הראשונים בוכים על הפרד הנפש מעה"ז וד' ימים האחרונים מספידים את הגוף הכלה בעפר, והם חשבו שעל רבב"ח א"צ הספד על הגוף כי כבר נפרדת ממנו נפשו בחייו ונפל פתקא כל הפורש יהא בנדוי, כי צריך שיספידו גם על הגוף ככל המתים, והם אחר שנפסקו לחגמא שפרשו א"ע מכל עניני החומר ורצו להתנהג כרבה ולהגיע למדרגתו אבל הנהגה זאת לא יגיע אליה רק אחד בדור והרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם, ולכן נפל פתקא לכו לבתיכם לשלום שיחזרו לעסוק בעניני עולם ובעניני בתיהם:

וכבר אמרנו שבענין זה היו מחולקים בית שמאי וב"ה שמאי והנמשכים אחריו היה דרכם למאס בעה"ז ולעזוב כל עניני החומר, והלל והנמשכים אחריו היו אומרי' שאין לעזוב את העולם. וכבר אמרו שב"ש וב"ה נחלקו אם טוב לו לאדם שנברא משלא נברא כי ב"ש קצו בעה"ז ורעותיו ומאסו בו, והשתדלו תמיד להפשיט הנפש מן הגוף, והיו אומרים שטוב היה לו לאדם אם לא הי' נברא לחיות עם הגויה שהושמה הנפש במאסרו לרעתה, וכבר כתב האריז"ל שמה שאין הלכה כב"ש וכרשב"י הוא מפני גודל מעלתם שלא עסקו בתורת העה"ז כלל רק בתורת עולם האצילות כי התורה מתפשטת בכל עולם ועולם והם נפרדו מן העה"ז ועסקו בתורה השכליים הנפרדים, והתורה כפי סודותיה בעולמות העליונים אלקותיה משונים מכפי ענינה בעולם הגופים, ואמרו שבשמים פוסקים כב"ש וכרשב"י, ושכן יפסקו ההלכה לעת"ל כשיתפשטו הנפשות מן הגופים שאז תהיה ההלכה למטה כמו שהוא בעולם העליון, ועז"א כי תורה חדשה מאתי תצא, שתהיה התורה למטה כמו שהיא אתי למעלה עכ"ד, ובזה יל"פ מ"ש אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום, ר"ל שאם תראה ב"ש ור"ש שאין הלכה כמותם אל תבזם, ואל תהי מפליג לדברים שנאמרו בשמם, כי אין לך אדם שאין לו שעה שלעתיד יהיה הלכה כמותם ואל תאמר שא"כ יהי' שנוי בהלכות התורה, ע"ז משיב ואין לך דבר שאין לו מקום, שבעולם העליון יש מקום להלכות אלה שנאמרו לפי הסוד והרוחני ועפ"כ כן יהי' לעתיד כשיהיה העולם ברוחניותו:

ובזה נעמוד על המאמר תמוה לרבותינו בפ' הזהב (דף נ"ט) תנן התם חתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא ר' אליעזר מטהר וחכמים מטמאים, וזה תנורו של עכנאי וכו', אמר ר"א אם הלכה כמותי חרוב זה יוכיח נעקר חרוב ממקומו וכו' א"ל אין מביאים ראי' מן החרוב, חזר ואמר אם הלכה כמותי אמת המים יוכיחו חזרו המים לאחוריהם א"ל אין מביאין ראיה מאמת המים, חזר ואמר אם הלכה כמותי כותלי בהמ"ד יוכיחו הטו כותלי
בהמ"ד

דרי זו כשרה. אמר ר' יאשיה נאמתי לפני (נאיכריה) [איזו מום שהעביר שהיא כשרה], ר"י בן בתירא (כיצד הסוס בעובדיה, כ"א והראני

התורה והמצוה

ובני' סגר"א לא ת"א בחטאת העוף שכן כשר בה זכר ונקבה משא"כ בפרה א"כ מה ת"ל אשר אין בה מום כבהמות

תורה אור

בהמ"ד ליפול וכו' חזר ואמר אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו יצתה ב"ק ואמרה שהלכה כר"א, אמר ר' יהושע לא בשמים היא שכבר נתנה תורה מהר סיני אין אנו משגיחים בב"ק. שידוע שר' אליעזר שמותי היינו מתלמידי ב"ש כמו שפי' התוס' והוא היה נמשך אחר שטת שמאי שיכול האדם להפשיט את נפשו מגופו עד שיהיה כאחד מן השכליים הנפרדים מהחומר כנ"ל, והחכמים נמשכו אחר שטת ב"ה שזה דבר שא"א אחר עוצמת חטא הקדמוני שנתערבו כחות הנפשייה עם החומר ונרכבו עמו, ועפ"ז עמדה המחלוקת בתנורו של עכנאי שידוע שהאדם נמשל לכלי חרס שאינו מתטהר מטומאתו כ"ז שהוא שלם עד שישבר ויתבטל מתורת כלי, וכן האדם לא יטהר עד שימות ויבלה בעפר, אמנם מי שהמית את עצמו בחייו וגופו נשבר ונדכה והיה כעפר ועודו חי, זה דומה כתנורו של עכנאי שהגם שהתנור נחתך ונחלק לחוליות, בכל זה הוא מחובר ע"י החול שבין החוליות, וכן הגוף הנדכה ונשבר בכ"ז אחר שעדן הוא חי יש שאלה אם דומה ככלי שנשבר או לא, ור' אליעזר סובר שהתנור הזה הגם שהוא עומד שלם ע"י חבור החול בכ"ז אחר שהוא מחותך לחוליות הוא טהור, וכן האדם הזה שנדכה ונשבר ע"י שבטל אותו בחייו הרי הוא כעפר ואפר ואין בו טומאה וכמ"ש רבב"כ טהור טהור, והחכמים לשיטתם כשטת ב"ה שא"א שיבטל הגוף בחייו לגמרי כי כל עודו חי נחשב ככלי שלם ועודו מקבל טומאה, כי כן ס"ל בתנורו של עכנאי שאף שהוא מחותך אחר שמחובר ע"י החול לא בטיל מתורת כלי, וכ"ז קראו אותו תנורו של עכנאי, ר"ל התנור של הנחש הקדמוני כי שיש עיקר המחלוקת בענין הנחש הקדמוני והזוהמא והטומאה שהטיל באדם, אם יוכל לטהר אותה בעודו חי אם לא. ואמר ר' אליעזר אם הלכה כמותי חרוב זה יוכיח ואמת המים וכותלי בהמ"ד יוכיחו, הנה גוף האדם נמצאים בו שלש נפשות, שהם נפש הצומחת ונפש החיונית ונפש המשכלת, ומי שירצה לדכא ולבטל כחות גופו שיהו כאין וכאפס והרוחניות תגבר על החומריית צריך שיבטל כחות נפש הצומחת, כמו שהיה במשה שלחם לא אכל ומים לא שתה ופרש מן האשה שבזה בטל כח הזן והמוליד שהם מפעולות נפש הצומחת, וצריך לבטל כל התכונות והמדות הרעות שהם מפעולות נפש החיונית, כמו שהיה במשה שהיה עניו מכל האדם, וצריך לבטל הגאון של הנפש המשכלת כי מצד שהשכל נתון בחומר כנפיו קצוצים ולא יכול להגביה עוף להשכיל השגות גבוהות בחכמת האלהות ובעניינים מופשטי החומר ולא להיות משכיל בפועל, אבל כשיפשיט מלבושי החומר מעליו הנה נפש השכליית ממאסרה ותשיג השגות פתאומיות גם בדברים מופשטי החומר, כהשגת השכליים הנפרדים מהחומר, וכבר בארתיו בפי' בראשית (סי' אל"ף פסוק כו) בתורה אור שם, שרז"ל במשליהם מלילה חידות להם ע"ז, שבבריאת האדם ברא ה' שלש כחות של מלאכי השרת ונתן אצבעו ביניהם ושרפן שהוא האפשריות שנתן לאדם לבטל שלש כחות הגופניים של נפש הצומחת והחיונית והמשכלת ולדכא אותם בכח בחירתו שיהיו כאין וכאפס עיי"ש, ויסוד מוסד אצל חכמי הרשים שהקב"ה ערך את האדם כעולם קטן, אשר מטיל בו כל כחות מעשה בראשית אשר בעולם שהעולם הגדול, כולו נערך כדמות אדם שכל חלקי העולמות הם אברים פרטים של האדם הגדול הזה ורוח אלהים המתפשט בכל העולמות להניעם ולהחיותם הוא הרוח והנפש של האדם הגדול הזה, וכנגדו ברא את האדם שהוא עולם קטן כי נמצאו בו כל הכחות שנמצאו בעולם הגדול ונפש האלהית המחיה את גופו נדמה כאלהות המתפשט בעולם הגדול ומחיה כל פרטיו, וה' ערך שני עולמות האלה על אופן שהנהגת רוח אלהים חיים את העולם הגדול ימשך לפי מה שינהיגו הנפשות את עולמיהם הקטנים ר"ל את גויותיהם, שאם הם מושלים על גויותיהם ומנהיגות אותם בבחירה החפשיית לדכא כל כחות הגויה תחת ממשלת הנפש, כן גם בעולם הגדול יתבטלו הטבעיים לפני האלהות ואז תבוטל הטבע גם בעולם הגדול ויתנהגו העולמות בהנהגה אלהית נסיית למעלה מן הטבע, אבל אם לא יכניעו את הגויות תחת ממשלת הנפש, והעבדים שהם כחות החומריים יתפרצו מתחת אדוניהם שהם הנפשות כן גם בעולם הגדול תגבר הטבע והנהגה הנסיית האלהית תתעלם ותסתתר ובזה יש כח להצדיקים למשול בכל מעשה בראשית, שלפי מה שהמשול נפשם האלהית על גויתם כן ימשלו על החומריים שבעולם הגדול כמ"ש ר' פנחס בן יאיר לגינאי נהרא פלוג לי מימך דלדבר מצוה קא אזילנא, לפ"ז נאמר בפרשת שמי שימשול על נפשו הצומחת בעולמו הקטן לדכא כחות נפש הצומחת תחת ממשלת הנפש, כן ימשול על כל עץ וצמח אשר בעולם הגדול, וכן אם יכניע כחות נפש החיונית שבגופו יכנעו לפניו כל בע"ח אשר בעולם הגדול, ובזה רצה ר' אליעזר לברר שהוא הגיע למדרגת

דראני בין שתי אצבעותיו יוצא (וט) [או שיש לו] שתי זנבות:
אשר

התורה והמצוה

כשהמום בה הא אם העביר כשרה וכו' וכפי הנוסחא שהעתקתי כי מסתא שינה אין לה טעם ·
אשר

תורה אור

ט לבטל כל כחות גופו תחת ממשלת נפשו האלהית וכולם היו לפניה כאין וכאפס, ולברר שבטל כל כחות נפש הצומחת אשר בגויתו אמר חרוב זה יוכיח, שע"י שהחרוב ישמע לקולו ויבטל טבעו אשר הטבע בו שיהיה מושרש במקום הזה יבורר שכבר בטל את כח הצומח אשר בגויתו והיה כאין לפני נפשו, ולברר שבטל כל כחות נפש החיונית אשר בגויתו אמר אמת המים יוכיחו, שכבר התבאר כי שרש נפש החיונית הוא מיסוד המים, שלכן התחלת בריאת בע"ח היה ביסוד המים כמ"ש ישרצו המים שרץ נפש חיה, ומאמר שיסוד המים אשר בעולם הגדול ישמע פקודתו יתברר כי בטל את כחות החיים ששרשו מיסוד המים אשר בגויתו, ולברר כי בטל את כח השכל ההיולאני ושלחו חפשי ממאסריו שלא יהיה עוד השכל כלוא בחומר מוגבל תחת גבולות החומר ותגאיו רק השכל מופשט מן החומר ומשכיל בבלי גבול אמר כותלי בהמ"ד יוכיחו, כי כותלי המוח המקיפים את השכל הנתון בקרבם, דומים כבית המדרש המקיף על המשכילים בתוכו שכל טוב, וכמו שהוא פרץ את כותלי בהמ"ד הקטן שהם כותלי המוח המגבילים את השכל להיות בעל גבול, והוא הרס את הגבול ונעשה שכל נפרד מן הגויה, כן שמעו כותלי בהמ"ד אשר בעולם הגדול לפקודתו ליפול ולהרוס את הגבול, ראה כי סדר את המופתים שהביא ממטה למעלה כי קל יותר שימשול האדם על נפשו הצומחת לעצור א"ע מאכילה ולהתענות משימשול על נפש החיונית ולעצור רגשותיהם במתג ורסן כמו הגאוה והכעס ויתר המדות, וכן קל יותר שימשול בשתי אלה משימשול על כחות החומר העוצרים בעד שכלו שיהיה משכיל בפועל בהשגה נקיה כחק השכליים המופשטים מחומר, וכן במה שימשול על העולם הגדול קל יותר שימשול על הצומחים משימשול על בעלי הרצון ובע"ח וקל יותר שימשול על בעלי הרצון מעל בעלי הבחירה. וכאשר ראה ר' אליעזר שלא קבלו ראיותיו. כי הם אמרו שזה דבר שא"א בטבע שיבטל את חמרו לגמרי בעודו חי, ותנורו של עכנאי טמא, אמר אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו, ר"ל גם לפי דבריכם שאתם אומרים שזה א"א בטבע שיתבטל חמרו לגמרי עד שיהיה השכל נבדל הלא יעיד זה מגד הגם ועזר ממרום, וכמ"ש במעשה דרבב"ל שאף שמתיבתא דרקיע אמרו טמא הקב"ה אמר טהור, ועי"ז יצאה ב"ק שהלכה כר"א, כי הקב"ה אומר טהור, והשיב ר' יהושע שכבר נתנה תורה בהר סיני שהגם שבהר סיני הופיעו נסי ה' ונפלאותיו כמו אלה שכל ישראל התפשטו נפשם מגופם ודבקו בשכל הנפלא אחר הר סיני יתנהגו בזה כפי הטבע שהם בעלי חומר וא"א שיפשיטו את חמרם בעודם חיים ותנורו של עכנאי טמא:

ועתה נשוב אל הענין אשר החלנו בו באשר כל מצות פרה סובבת על הציר הזה, שא"א לסלק הטומאה מן האדם עד יבטל כל גופו להיות כעפר שרפת החטאת על כן פליגי ר' אליעזר וחכמים שר"א אומר פרה בת שתים והכ"א פרה בת שלש, וכ"א הולך לשטתו שלדעת חכמים שהוא כשטת ב"ה, שא"א ואין מן הראוי שיעזוב האדם את עולמו ויפרוש מעניני העולם לגמרי, ס"ל דגם מי שרוצה לעשות הפרה היינו להמית את גופו ולפרוש מן העולם אין לעשות זה בנעוריו קודם שקיים פו"ר ועשה את המוטל עליו ליישוב העולם כי לא תהו בראה, וע"כ אמרו שהפרה בת שלש שכבר אמרו בבכורות שחלוקה פרה בת שלש וילדה ודאי לכהן שא"א שתלד קודם שלש, וע"כ א"א שתהיה בת שתים קודם שהיתה ראויה ללדת, ובנמשל שלא יפרוש האדם מעולמו עד שקיים פו"ר, ור' אליעזר כשטת בית שמאי שיכול לפרוש מן העולם בנעוריו גם קודם שקיים פו"ר, וע"כ אמר שה"ה פרה שמורה על ענין זה יכולה להיות בת שתים, והשי"ת אמר למשה לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי שצוה למשה לפרוש מן האשה ומכל עניני העולם ולעלות למרום לעמוד בעולם האלהיים, וזה היה קודם שקיים פו"ר לדעת ב"ה שס"ל שמצות פו"ר זכר ונקבה, כי היה לו שני זכרים ולדעת ב"ש כמ"ש ביבמות (דף ס"ב) א"כ פסק הקב"ה כשטת ב"ש. והודיע למשה שיעשה הפרה ר"ל הפרישות מן העולם קודם שקיים פו"ר דהיינו כב"ש וכר"א שפרה בת שתים, על מליצה זו אמרו שבשעה שעלה משה למרום מצא להקב"ה אומר פרה בת שתים, ר"ל שכן פסק ממה שא"ל שיעמוד במרום פרוש מן העולם קודם שקיים פו"ר, ועי"ז המליצו שמשה שאל ע"ז **והלא העליונים והתחתונים ברשותך**. ר"ל שלא תכלית בריאת האדם היה לחבר בו העולם העליון עם העולם התחתון, ע"י קשור הנפש שהיא מהעולם העליון עם הגוף מהעולם התחתון כמ"ש במד' שבראו אליו מן העליונים ואליו מן התחתונים, **ואתה אומר הלכה בשם יחיד**, ר"ל ואיך תצוה שיפשיט האדם מעליו את לבושו החמרי עד שיבוטל החבור הזה של עליונים ותחתונים ויבאר יחיד ר"ל הנפש לבדי מופרדת מן הגוף וכן לגי' ואתה אומר הלכה בשם [illegible]

בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ ג וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ ד וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־

בעל הטורים

חיים היא למחזיקים בה. פרה אדומה בגימ' זה על עון עגל. לא עלה עליה על. על כתיב חסר שאפילו לא משכה בעול אלא

שפתי חכמים

ז פירוש דק"ל לכתוב ונתתם אל הכהן אלא מצוה בסגן ר"ל בסגן של כהן גדול דהיינו אלעזר ונקרא בשם סגן שאם היה כ"ג טמא היה זה במקומו לעבוד עבודה ומה שפירש מצותה בסגן ר"ל דוקא פרה זו מצוה בסגן אבל פרות ההרות י"מ (יומא מ"ב) בנעשות ע"י כ"ג עצמו כדפירש"י בסמוך ולכך כתיב ונתתם אותה ר"ל אותה יעשה אלעזר דהיינו סגן אבל שאר הפרות נעשות ע"י כהנים גדולים : ח דילפינן מחוץ למחנה דהכא ממחוץ למחנה דכתיב בפרשת מצורע והתם מוכח בההיא דבחוץ לשלש מחנות איירי כדכתיב בדד ישב מחוץ למחנה וגו' ר"ל שישב בדד שאין שום טמא יושב עמו ע"ש בפ' ויקרא : ט מדכתיב לפניו דכל"ל ושחט אותה לפניו ל"ל אלא אחר שוחט ומדלא פירש הכתוב מי הוא השוחט משמע

רש"י

פסולה : (ג) אלעזר . (ספרי) מצותה ז בסגן : אל מחוץ למחנה (יומא ס"ח . כספרי) חוץ לשלש ח מחנות : ושחט אותה לפניו . (יומא מ"ב) זר שוחט ט ואלעזר רואה : (ד) אל נכח פני אהל מועד . עומד במזרחו של

ספרי

ז אשר לא עלה עליה עול בעול שלא לעבודה הכתוב מדבר, וא"ת בעול של עבודה אמרת ק"ו הוא ומה עגלה שאין המום פוסל בה עול פוסל בה פרה שהמום פוסל בה אינו דין שיהיה העול פוסל בה, הרי מוקדשים יוכיחו שהמום פוסל בהם ואין העול פוסל בהם והן יוכיחו לפרה שאעפ"י שהמום פוסל בה לא יהיה העול פוסל בה, לא אם אמרת במוקדשים שאין נפסלים בשחור ולבן לפיכך אין העול פוסל בהם תאמר בפרה שנפסלת בשחור ולבן לפיכך יהיה עול פוסל בה (הא מה) ת"ל אשר לא עלה עליה עול בעול שאינו של עבודה הכתוב מדבר. מנין לעשות שאר עבודות כעול, אמרת ק"ו ומה עגלה שאין המום פוסל בה עשת בה שאר מלאכה כעול פרה שהמום פוסל בה אינו דין שנעשה בה שאר מלאכה כעול [או] חילוף הם הדברים ומה פרה שהמום פוסל בה לא עשה בה שאר מלאכה כעול עגלה שאין המום פוסל בה אינו דין שלא נעשה בה שאר מלאכה כעול ת"ל אשר לא עובד בה, דנתי וחלפתי בטל (או הילוף) [החילוף] זכיתי [לדין] כבתחלה ומה עגלה שאין המום פוסל בה עשה בה שאר מלאכה כעול פרה שהמום פוסל בה דין הוא שנעשה בה שאר מלאכה כעול:

ח ונתתם אותה אל אלעזר הכהן (ג) בא הכתוב ולימד על הפרה שנעשית בסגן תדע שכן הוא שהרי אהרן קיים ואלעזר שורף את הפרה. ונתתם אותה זו נעשית באלעזר ושאר הפרות נעשות בכ"ג דברי ר' מאיר ר' יוסי (כר) [ור'] יהודה ור' שמעון

התורה והמצוה

ז אשר לא עלה עליה עול . אף עול שלא לעבודה כי עול של עבודה א"צ דידעינן בק"ו מעגלה . ושאר עבודות למד מק"ו ועי' בסוטה שם עשה אחרת כמש"ש דפליגי תנאי בזה :

ח (ג) ונתתם אותה אל אלעזר הכהן . כבר התבאר באילת השחר (כלל קנא) שמצי פעלים הבאים זלא"ז

תורה אור

ר"ל שיאמר ב"ו יהודי מוסרם מן האפס, והשיב לו עתיד צדיק אחד לעמוד בעולמי. שיהיה צדיק א' שיעלה מעולם החומריי אל העולם הרוחני שהוא עולמי, ויהיה דומה כמלאכים העומדים ברום עולם. ועתיד לפתוח בפ' פרה תחלה. ר"ל שהוא יבטל את גופו ויתפרד מטומאת הגוף בעודו בימי נעוריו, גם קודם שיקיים השארת המין, שתחלה ענינו יהיה לפתוח בפ' פרה שמציין בטול החומר ועזיבת העולם, ומשם בקש שצדיק כזה יהיה מהללים כי נדנה לו בפרישות ובקדושה, עתה באמרו חז"ל שהדרן הידהם ומליצתם במ"ש הה"ד ושם האחד אליעזר. ר"ל שספור זה המליציי יסדוהו המושלים על מ"ש ושם האחד אליעזר, שמבואר שמשה לא היה לו זכר ונקבה רק שני זכרים שעדיין לא קיים פו"ר ועלה למרום לפרוש מן האשה והגויה והעולם שהוא המליצה בפרה בת שתים, וע"ז יסדו הספור הזה המליציי:

די לָא סְלֵיק עֲלַהּ נִירָא: ג וְתִתְּנוּן יָתַהּ לְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְיַפֵּק יָתַהּ לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיִכּוֹס יָתַהּ קֳדָמוֹהִי: ד וְיִסַּב אֶלְעָזָר כַּהֲנָא מִדְּמַהּ בְּאֶצְבְּעֵהּ וְיַדֵּי

ספרי

ור' אליעזר בן יעקב אומרים זו נעשית באלעזר ושאר הפרות בין בכ"ג בין בכ"ה:
ט והוציא אותה ולא שיוציא אחרת עמה מכאן אמרו שאם לא היתה פרה רוצה לצאת אין מוציאין עמה שחורה שלא יאמרו שחורה שחטו ולא אדומה שלא יאמרו שתים שחטו. רבי [נ"א ר' יוסי] אומר לא מן השם הוא זה אלא (משנאמר) [משום שנאמר] והוציא אותה לבדה, אל מחוץ למחנה להר המשחה:
י ושחט (אותה בא הכתוב ולימד על הפרה שתהא מלאכה פוסלת בשחיטתה ושחט אותה) מגיד (שלא) [שאם] נתנבלה בשחיטתה פסולה, ושחט אותה [בא הכתוב ולימד על הפרה שתהא מלאכה פוסלת בשחיטתה] מכאן אמרו אין (עושין) [שוחטין] שתי פרות כאחת. ושחט אותה לפניו שיהיה אחר שוחט ואלעזר רואה:

יא (ד) ולקח אלעזר הכהן [illegible] לבה נאמר והלא כבר נאמר ונתתם אותה אל אלעזר הכהן ומת"ל ולקח אלעזר הכהן בכיהונו: **יב** מדמה באצבעו, מצותה מצות יד לא מצות כלי שהיה בדין הואיל ולוג שמן מכשיר ודם פרה מכשיר אם למדתי ללוג שמן שאין כשר אלא ביד אף דם פרה לא יהא כשר אלא ביד, אתה דן מלוג שמן ואני אדון (מלוג האשם) מדם האשם, אמרת הפרש לוג שמן כשר ומוכשר להכשיר אם למדתי ללוג שמן שאין כשר אלא ביד אף דם פרה לא יהא כשר אלא ביד, וממקום שבאת אי מה להלן מכלי ליד אף כאן מכלי ליד ת"ל מדמה באצבעו מצותה מצות יד לא מצות כלי:
יג אצבעו ימנית שבידו [ימנית]. אתה אומר ימנית [שבימנית] או כל אצבעות ת"ל וטבל הכהן את אצבעו הימנית הואיל

התורה והמצוה

אמ"ז באופן שהפעל השני משלים וגומר פעולת הפעל הראשון יבא הפעל השני סתם בלא כנוי, כמו ולקח הכהן מדם החטאת ונתן ובכאן שהפעל ונחשב גומר פעולת פעל ויקחו אנ"ל מלת אותה, ופי' שבא למעט פרה אחרת ר"ל פרה אחרת בכ"ג ולאידך תנאי גם בכהן הדיוט, כמו שמפ' ביומא (דף מב ע"ב) וכ"ה בתוספתא (פ"ג דפרה) כפי מה שהגיה הגר"א ז"ל:
ט והוציא אותה. מלת אותה מיותר (כנ"ל סימן הקודם) ובא ללמד שיוציא אותה לבדה. ולפ"ז אסור להוציא חמור ות"ק ר"ש הוא דדריש טעמא דקרא ומותר להוציא חמור (יומא דף מב), ומ"ש מחוץ למחנה היינו חוץ לג' מחנות כמו שלמד ביומא (דף סח):
י ושחט אותה לפניו. ממ"ש ושחט ידעינן שאם נתנבלה פסולה כמ"ש בחולין (דף כט ע"ב) וממ"ש ושחט אותה ולא אמר ושחטה שבא תמיד למעט (כמ"ש באה"ש כלל קג) ממעט שלא יעשה עם השחיטה מלאכה אחרת כגון חתיכת דלעת ושלא ישחט אחרת עמה כן מצאתי ברפ"י חולין שם (ולא כהגר"א שהגיה זה בסוף המאמר אחר ואלעזר רואה), ומ"ש ושחט לפניו מפרש כשמואל ביומא (דף מ"ב) שישחט אחר:
יא (ד) ולקח אלעזר הכהן. תואר הכהן מיותר שכבר אמר אלעזר הכהן וידעינן שהיה אלעזר אחר ובא לדייק שיהיה בבגדי כהונה, כשם שבא כפול בב' נדיוק עי' בז"א:
יב ולקח הכהן מדמה באצבעו והזה. הנה בפר כהן משיח כתיב ולקח הכהן המשיח מדם הפר באצבעו ולמד שם בספרא דלקיחה הוא בכלי. וכן בכל חטאת דכתיב בהו מדמה באצבעו ובכאן למד מלשון זה שמצותו מצות יד, וכבר התפלא בזה הראב"ד (בפ"ג מה' פרה) רק שיש הבדל בין דם הבא לכפר על מזבח שבזה למד דבעינן קבלה בכלי, אבל דם פרה שבא להכשיר יש לדמותו לשמן של מצורע שבא ג"כ להכשיר שמקבלו בידו, ואין לדמותו לדם האשם שמקבלו בכלי ובידו, דשם מה שמקבל בכלי הוא דם המזבח שבא לכפר אבל הדם הבא להכשיר מקבל בידו, (וז"ש לוג שמן כשר ומוכשר להכשיר והגר"א גורס לוג שמן טעון ז' הזיות ופרה טעון ז' הזיות) וא"כ מ"ש ולקח מדמה באצבעו ע"כ פי' שגם הלקיחה היה בידו, (עי' בגמ' זבחים (דף כד) ומנחות (דף יט) אמר אביי במקרא נדרש לפניו ולאחריו קא מיפלגי ומ"ש בהתו"ה (ויקרא סי' רע"ב). אך יקשה א"כ למה כתב כלל ולקח באצבעו לכתוב רק והזה מדמה באצבעו ונדע משמן של מצורע שלוקח בידו, ע"ז משיב שאז נדמה לשמן שנתן מכלי ליד, ויותר נראה לפרש שמ"ש ולקח אלעזר הכהן בכהונו מדמה באצבעו מצותה מצות יד, הכל מאמר א' ולמד שהוא מצות יד ממ"ש הכהן היינו שיקח בגוף הכהן לא בכלי, ופי' בכהונו בגוף הכהן וכמו שלמד בספרא ויקרא (סי' ע"ה) ממ"ש הכהן ומלק שהסיח מליקה בעצמו של כהן:
יג את אצבעו. בכ"מ נאמר אצבעו סתם רק במצורע אמר וטבל הכהן את אצבעו הימנית מן השמן אמר

נֹ֛כַח פְּנֵ֥י אֹֽהֶל־מוֹעֵ֖ד מִדָּמָ֑הּ שֶׁ֥בַע פְּעָמִֽים׃ ה וְשָׂרַ֥ף אֶת־הַפָּרָ֖ה לְעֵינָ֑יו אֶת־עֹרָ֤הּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ֙ וְאֶת־דָּמָ֔הּ עַל־פִּרְשָׁ֖הּ יִשְׂרֹֽף׃ ו וְלָקַ֣ח הַכֹּהֵ֗ן עֵ֥ץ אֶ֛רֶז וְאֵז֖וֹב וּשְׁנִ֣י תוֹלָ֑עַת

בעל הטורים

נכח עולה לנדה פסולה: (ה) ושרף את הפרה לעיניו. הפסוק מתחיל ומסיים בשרפה לומר שמרבים עליה בשרפתה:

רש"י

של ירושלים י ומתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת

שפתי חכמים

אפילו בזר כשרה: י ר"ל דהא בקרא כתיב דצריך לחוץ הפרה הוין לג' מחנות כדפי' לעיל ועל זה קאי ולקח אלעזר וגו' משמע דאף הוין לג' מחנות צריך להזות וא"כ היאך שייך נוכח פני אהל מועד ומתרץ לא איירי הקרא מכח ש

ספרי

ונאמרו אצבעות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהן שאינה אלא ימנית אף פורטני כל אצבעות שבתורה שלא יהיו אלא (ימנית) המיומנת שבימין הרגילה שבאצבעות:

יד והזה אל נכח פני אהל מועד שיהא מתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת הדם, והזה אל נוכח פני אהל מועד שאם לא הוקם המשכן או אם קפלה הרוח את היריעה לא היתה (פרה נעשית הספקת) [פרת חטאת נעשית]:

טו והזה אל נוכח פני א"מ [מדמה] למה נאמר והלא כבר נאמר מדמה באצבעו ומת"ל מדמה, לפי שהוא אומר שבע פעמים שומע אני שבע הזיות וטבילה אחת ת"ל מדמה שבע פעמים מגיד שחוזר לדם ז' פעמים:

טז שבע פעמים שיהיו מעכבות זו את זו שהיה בדין הואיל ונאמרו הזיות בפנים ונאמרו הזיות בחוץ אם למדתי לפנימיות שיהיו מעכבות זו את זו אף החיצונות יהיו מעכבות זו את זו. לא אם אמרת בפנימיות שהם מכפרות לפיכך מעכבות זו את זו תאמר בחיצונות שאין מכפרות לפיכך לא יעכבו זו את זו, ת"ל שבע פעמים לפני ה' שיהיו מעכבות זו את זו:

יז (ה) ושרף את הפרה לעיניו (את עורה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרף) בא הכתוב ולימד על הפרה שתהא מלאכה פוסלת בשרפה, הא עד שלא יאמר י"ל בדין אם פוסלת בשחיטתה לא תפסול בשרפתה אם זכיתי מן הדין מה ת"ל ושרף את הפרה לעיניו אלא בא הכתוב ולימד על הפרה שתהא מלאכה פוסלת בה (בשעת) [משעת] שחיטתה עד שתעשה אפר. ושרף את הפרה (לעיניו) לא פרים הנשרפים, שהיה בדין ומה פרה שאינה נעשה בפנים מלאכה פוסלת

התורה והמצוה

אשר על כתו השמאלית והזה מן השמן באצבעו ומשם למדו שהאצבע האמור בכ"מ היא המיומנת שבימין, ודרך תלמוד הזה הבאתי בס' התו"כ ויקרא (סי' ריח) בפרטות עיי"ש:

יד והזה וגו' אל נוכח פני א"מ. הפנים הוא הצד שבו הפתח שצד מזרחי קרוי פנים על שהפתח שם (כמ"ש רש"י בזבחים דף סב), וכן מבואר מלשון זה שרק אם הוקם המשכן ומכוסה ביריעות וכמ"ש בספרא ויקרא (סי' מד):

טו והזה מדמה. כבר בארתי זה בארוך בהתו"כ ויקרא (סי' ריז) שכ"מ שכפל לכתוב בהזיה שנים והזה מן הדם בא ללמד שצריך לטבול אצבעו על כל הזיה עיי"ש בארוך:

טז שבע פעמים לפני ה'. מ"ש לפני ה' בא כדי לדמותו למ"ש בפר כהן משיח שבע פעמים לפני ה' דשם מעכב, ובמנחות (דף כ"ז) אמר דבפרה מעכב דכתיב חוקה:

יז (ה) ושרף את הפרה, היה לו לומר ושרפה, רק שבא ללמד שישרוף את הפרה לבדה ולא יעשה עמה מלאכה אחרת, והיה יכול ללמוד זה בדין משחיטתה רק שמלמד שמן השחיטה עד השרפה מלאכה פוסלת, אך היה די שיאמר ושרף אותה והיינו דורשים אותה לבדה, כמו שדרשינן ת"ש והשם אותה, ולמה הזכיר שנית שם הפרה, אמרו חז"ל שבא למעט פרים הנשרפים, שהייתי טועה ללמוד מק"ו מפרה שמלאכה פוסלת בהם והייתי לומד שפוסל בהם בין בשחיטה בין בשרפה, וע"כ אמר ושרף את הפרה לא פרים ומגילה ידעינן ג"כ שאין מלאכה פוסלת גם בשחיטתם דאין ללמוד ק"ו מפרה דיש לדחות מה נפרה

לְקֳבֵל אַפֵּי מַשְׁכַּן זִמְנָא מִדְּמַהּ שְׁבַע זִמְנִין: ה וְיוֹקֵד יָת תּוֹרְתָא לְעֵינוֹהִי יָת מַשְׁכַּהּ וְיָת בִּשְׂרַהּ וְיָת דְּמַהּ עַל אֻכְלַהּ יוֹקֵד: ו וְיִסַּב כַּהֲנָא אָעָא דְאַרְזָא

ספרי

פוסלת בשרפתה פרים הנעשים בפנים אינו דין שתהא מלאכה פוסלת בשרפתם. לא אם אומר בפרה שהמלאכה פוסלת בשחיטתה לפיכך פוסלת בשרפתה תאמר בפרים הנשרפים שאין מלאכה פוסלת בשחיטתם לפיכך לא תפסל בשרפתם. ותפסל בשחיטתם והדין נותן ומה פרה שאינה נעשה בפנים מלאכה פוסלת בשחיטתה פרים הנשרפין שנעשים בפנים אינו דין שתהא מלאכה פוסלת בשחיטתם ת"ל ושרף את הפרה ושחט (את הפרה) [אותה] ולא פרים הנשרפין. ושרף את הפרה לעיניו שיהיה אחר שוחט ואלעזר רואה:

יח את עורה ואת בשרה ואת דמה על פרשה מה פרשה במקומו אף כולם במקומו מכאן אמרו הדם כל שהוא (לא) יחזיר ואם [לא] החזיר פסול ר' נתן אומר מקנח ידו בגופה של פרה:

יט ושרף את הפרה להביא את הפקיעים מכאן אמרו הבשר כל שהוא יחזיר ואם לא החזיר פסול, עצם כל שהוא יחזיר ואם לא החזיר לא פסול [ראב"ש אומר] בכזית (כל שהוא) יחזיר ואם לא החזיר פסול:

כ ושרף את הפרה [וגו' ישרוף] ריבוי אחר ריבוי ואין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט (דברי ר' ישמעאל רע"א) עד שיצית האור ברובו. ור' יהודה אומר ישרוף שלא ימעיט את העצים מרבה הוא לה חבילי אזוב וחבילי אזוב יון בשביל לרבות את האפר:

כא (ו) ולקח הכהן נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן לקיחה מה לקיחה האמורה להלן שלשה אף לקיחה האמורה כאן שלשה:

התורה והמצוה

לפרה שמלאכה פוסלת בשרפתה וז"ש ת"ל ושרף את הפרה ושחט אותה (כן גירסת הגר"א) ר"ל שע"י שמעט בשרפתה ידעינן שגם ת"ש ושחט אותה הוא רק פרה לא פרים הנשרפים דאין ללמוד עוד שחיטתן ק"ו מפרה, דמה לפרה שמלאכה פוסלת בשרפתה ודוק היטב כי קצרתי, ומ"ש שיהיה אחר שוחט ואלעזר רואה, בהכרח שמזה ידעינן ג"כ היסח הדעת כמ"ש ביומא (דף מב) לדעת שמואל שהספרי כוותיה:

יח ואת בשרה ואת דמה על פרשה. בכל השרפות לא הזכיר רק עור ובשר ופרש לא את הדם (כמו שמות כט יד, ויקרא ד' יא, ה' יז, ט' יא, טז כז) בכל אלה לא הוזכר הדם-כי זרק אותו על המזבח ופה הזכיר שישרף הדם, וממ"ש את דמה על פרשה, מלמד שיהא הדם במקומו כמו הפרש, וא"כ הדם הנשאר מן ההזיה צריך שיחזירנו למקומו של הנותר לדעת הת"ק, ור"נ ס"ל שא"צ לזה רק יקנחנו בגופה של פרה, כ"ה גירסת הר"ש והגר"א מחזיק הגי' היטב הדם כ"ש לא יחזיר ואם החזיר פסול כיצד עושה מקנח ידו בגופה של פרה ולא גרס ר' נתן אומר, ובמ"ש שמקנח ידו בגופה של פרה ולא אמר כמ"ש במשנה (יו"ד פ"ג) גמר מלהזות מקנח ידו, משמע כמ"ש הרמב"ם (פ"ג ה"ב) שעל כל הזיה מקנח בגופה של פרה, שלא כמ"ש בזבחים (דף נג) ומנחות (דף ז' ע"ב) שמקנח בשפת מזרק, ונראה שהרמב"ם מפרש מ"ש בגמרא אלא אצבעו במה מקנח בשפת מזרק לא קאי על הזיות פרה שכבר אמר לא גמר מקנח אצבעו שפי' ג"כ בגופה של פרה, רק שקאי על הזיות החטאת כמו שמשמע בזבחים (דף כה), כי הא"ל על הזית פרה שהלא מקבלו בידו ואיך יקנחנו בשפת מזרק:

יט ושרף את הפרה את עורה ואת בשרה. היה די שיכתוב ושרף את הפרה לבד והכל בכלל, רק שאז הייתי אומר שדי אם נתנה כולה על המערכה ואם פקעו חלקים מעל המערכה א"צ להחזירם מכן גם גבי עולה צריך למוד לאהדורי פוקעים בזבחים (דף פג ודף פו) לכן פרט פרטיו להורות שצריך שישרפו כלם, אבל עצם לא פסול מדלא השיב גם עצמות. ומ"ש בכזית יחזיר נדחקו המפרשים ואולי שגרסי ראב"ש אומר עפ"י התוספתא (פ"ב) פקע מעורה מבשרה ומעצמה חוץ לגתה יחזיר ואם לא החזיר פסול, ראב"ש אומר כזית מעכבת פחות מכזית אינה מעכבת, פקע מקרניה ומטלפיה ומפרשה א"צ להחזיר שכל דבר שאין מעכב בהייה אין מעכב בשרפתה והרמב"ם פסק כראב"ש:

כ ושרף וגו' ישרוף. מה שכפל פעל ושרף וס"ל לת"ק שבא להורות ישרף מ"מ אף שלא נשרף כולו רק רובו, וכמ"ש באילת השחר (כלל קו) בדיני כפילת הפעל שלפעמים יכפול את הפעל ללמד שדי בכל אופן שיעשה הפעל וזה קורא רבוי אחר רבוי ומבין זה עפ"י הכלל שהתבאר באילת השחר כלל רל"ז ור"י ס"ל שבא להוסיף שיעסוק בשרפה ויוסיף עליה וגירסתי הוא כגי' הגר"א שמחק מ"ש [דברי ר"י רע"א] כי זה סותר למ"ש בסי' כג עמ"ש:

כא (ו) ולקח הכהן עץ ארז ואזוב. מ"ש נאמר כאן לקיחה השנה בספרי לקמן (כב"ב) של ולי"ש אזוב ר"ל שלמד מפסח מצרים דכתיב אגודת אזוב ואין אגודה פחות משלשה קלחים (כמ"ש בפסק

[illegible]

וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ ז וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ ח וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ ט וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר

בעל הטורים

(ט) ואסף ג'. הכא ואידך (מ"ב ה') ואסף המצורע (ישעי' י"א) ואסף נדחי ישראל המצורע איתקש למת וכהם שאפר פרה מטהרת כך תפלת הצדיקים ג"כ מטהרת ואסף נדחי ישראל לעתיד או ואסף המצורע דכתיב או ידלג כאיל פסח וכן לא יטהרם לאסר

שפתי חכמים

אהל מועד ממש אלא עומד כו': ב אפי' טמא מת מותר במחנה לויה ק"ו ממת עלמו שמותר במחנה לויה שהרי עלמות של יוסף היו עם משה ומשה במחנה לויה היה שהרי לוי היה כ"ש מי שנטמא בפרה שמותר במחנה לויה וא"כ מה דכתיב ואחר יבא אל המחנה זהו מחנה שכינה וק"ל: ל דק"ל דקרא משמע אחר שכבס בגדיו מותר לבא למחנה שכינה והמה אבל עדיין הוא טמא עד הערב וכי שייך זה שיהא מותר לבא למחנה שכינה בשעה שהטומאה עליו והא אפילו אכילת תרומה אין לו לאכול אם לא העריב שמשו כ"ש שלא יכנס למחנה שכינה אם לא העריב שמשו לכן צריך לסרס המקרא

רש"י

הזאת הדם (יומא כ"ח): (ז) אל המחנה. למחנה שכינה שאין טמא משולח חוץ לשתי מחנות אלא זב ובעל קרי ב ומצורע: וטמא הכהן עד הערב. סרסהו ודרשהו וטמא עד הערב ל ואחר יבא אל המחנה:

ספרי

כב עץ שומע אני כל עץ במשמע ת"ל ארז. אי ארז שומע אני אפילו ענף ת"ל עץ הא כיצד זו בקעת של ארז. אזוב ולא אזוב יון ולא אזוב כוחלית ולא אזוב מדברית ולא אזוב רומית ולא [כל] אזוב שי"ל שם לווי. (ותולעת שני) [ושני תולעת] ששינתו תולעת ולא ששינתו דבר אחר: **כג** והשליך אל תוך שרפת הפרה שומע אני משתעשה אפר ת"ל הפרה, אי הפרה [יכול אפילו לא נשרפה ת"ל שרפת הא כיצד משיצית האור ברובה (דברי ר' יהושע) רבי עקיבא אומר שרפת שומע אני משתעשה אפר ת"ל הפרה אי הפרה] יכול יקרענה ויתננה לתוכה ת"ל והשליך אל תוך שרפת הפרה הא כיצד משתבקע: **כד** (ז) וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו במים בא הכתוב ולימד על המשליך את האזוב שמטמא בגדים. ואחר יבא אל המחנה מה כאן אסור לבא אל המחנה אף להלן אסור לבא אל המחנה. וטמא הכהן עד הערב מה (להלן) [כאן] עד הערב אף (כאן) [להלן] עד הערב: (ח) והשורף אותה יכבס בגדיו בא הכתוב ולימד על השורף את הפרה שמטמא בגדים הא עד שלא יאמר יש לי בדין אם המשליך את האזוב מטמא את בגדיו השורף את הפרה לא יטמא את בגדיו אם זכיתי

התורה והמצוה

דפרה משנה ס') וכמ"ש ההוס' בסוכה (דף י"א) וי"ל שלמד שיכרוך הג' מינים זב"ז כמ"ש במשנה י"א פ"ג דפרה ככהן בשירי הלשון, ונראה שלמד מלקיחה דגבי מצורע ששם יש למוד ע"ז כמ"ש בפ' מצורע (סי' כ"א):

כב עץ ארז ואזוב ושני תולעת. מ"ש עץ שומע אני כל עץ נסנה ונתבאר היטב בספרא מצורע (סי' יב), ומ"ש אזוב ולא אזוב יון (שם סי' י"ד), ומ"ש ושני תולעת ששינתו תולעת (שינתו פעל משם שני) שנעשה שני ע"י התולעת בארתי שם (סי' יג):

כג והשליך אל תוך שרפת הפרה. ת"ק ס"ל כת"ק האמר (בסי' כ') משיצית האור ברובה שאז נקרא עדיין בשם פרה ונקרא ג"כ שרפת כי נשרף רובו, ור"ע ס"ל שהשעור הוא משהבקע שיוכל להשליך לתוך בטנה, ובזה מבואר שלמעלה צריך לגרוס כגי' הגר"א שמחק רע"א שא"כ ר"ע סובר א"ע שמ"ש התוי"ט ודייק מן לשון הרמב"ם שגם ר"ע ס"ל משיצית האור ברובה, הנה ממ"ש הרמב"ם בפ"ב סוף ה"ב שאפילו קרעה בידו כשרה משמע יותר שס"ל דפליגי ופסק כת"ק רק שס"ל שלכתחלה צריך שיבקע עיי"ש היטב:

כד (ז ח) וכבס בגדיו הכהן. מדבר במשליך את האזוב שהוא כהן ופה אמר ואחר יבא אל המחנה ולא אמר זה בשורף ובאוסף שלמדיק משה. והבין זה עפ"י מה שבארתי בפ' אחרי (סי' סו) שלא הזכיר

וְאֵזוֹבָא וּצְבַע זְהוֹרִי וְיִרְמֵי לְגוֹ יְקִידַת תּוֹרְתָא : ז וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי כַּהֲנָא וְיַסְחֵי בִּשְׂרֵהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל לְמַשְׁרִיתָא וִיהֵי מְסָאַב כַּהֲנָא עַד רַמְשָׁא : ח וּדְמוֹקֵד יָתַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי בְּמַיָּא וְיַסְחֵי בִשְׂרֵהּ בְּמַיָּא וִיהֵי מסאב עַד רַמְשָׁא : ט וְיִכְנוֹשׁ גְּבַר דְּכֵי יָת קִטְמָא דְתוֹרְתָא וְיַצְנַע לְמִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא באתר

ספרי

מן הדין מה ת"ל והשורף אותה בא הכתוב ולימד על העוסקים בפרה מתחלה ועד סוף שיהיו טעונים תכבוסת בגדים ורחיצת גוף והערב שמש : **כח** והשורף אותה יכבס בגדיו ולא בגדים המנוגעים, שהיה בדין ומה פרה שאינה מטמאה במגע השורפה מטמא בגדים בגדים המנוגעים שמטמא במגע אינו דין ששורפם מטמא בגדים ת"ל והשורף אותה יכבס בגדיו ולא [בגדים] המנוגעים : **כו** וכבס בגדיו במים (ולא) בשרו במים, במים במים ב' פעמים מה ת"ל שהיה בדין הואיל ואדם טעון טבילה וכלים טעונים טבילה מה אדם טובל (כראוי) [בראוי] לו אף כלים טובלים (כראוי) [בראוי] להם ת"ל במים במים ב' פעמים מקום שאדם טובל שם (ידים וכלים) מטבילין [בגדים וכלים] (כראוי להם) :

כז (ט) ואסף איש טהור לפי שמצאנו שכל מעשה פרה בכהן שומע אני אף אסיפת האפר תהיה בכהן ת"ל ואסף איש טהור מגיד שאסיפת האפר כשרה בכל אדם. ואסף איש (טהור) להוציא את הקטן משמע מוציא את הקטן ומוציא את האשה ת"ל טהור להביא את האשה דברי ר' ישמעאל, ר"ע אומר ואסף איש טהור להוציא את האשה, (ומביא) [ונביא] את הקטן ת"ל

התורה והמצוה

הזכיר בכל הטומאות שאעפ"כ יבואו אל המחנה כי הוא דבר שאצ"ל דהא כתיב וישלחו מן המחנה כל צרוע וכו' לבד במשלח את השעיר ובשורף פרים ושעירים הנשרפין ובפרה מפני שיש לטעות שכל אלה אינם משום טומאה רק גזרת מלך עיי"ש, וא"כ אחר שגילה באחד מעסקי פרה שאסור לבא אל המחנה ידעינן שה"ה בכלם וז"ש אף להלן אסור לבא אל המחנה ר"ל בשורף ובאוסף, ומ"ש וטמא הכהן עד הערב נכתב שלא במקומו שצ"ל וטמא עד הערב ואחר יבא אל המחנה, ופי' בספרי מפני שבמשלח את השעיר ושורף פרים ושעירי יוהכ"פ שכתוב ואחר יבא אל המחנה לא כתוב שם שטמא עד הערב, ולכן כתב פה וטמא עד הערב לבסוף ללמד שהוא למוד כולל לכ"מ שכתוב ואחר יבא אל המחנה היינו שקודם לזה יטמא עד הערב (וז"ש אף להלן עד הערב, ומ"ש והשורף אותה יכבס בגדיו הוא מיותר כי שרפת כל הפרה הוא ק"ו משרפת עץ ארז ואזוב שהוא רק חלק ממנה, וע"כ פי' שמלמד שכל מה שעוסק עד השרפה מטמא בגדים :

כח והשורף אותה. כבר התבאר באה"ש (כלל קג) שכ"מ שבא הכנוי דבוק אל מלת את יש בו דרוש ומעוט שהי"ל והשורפה וממעט השורף בגד מגע שמלאתו בשרפה :

כו יכבס בגדיו במים ורחץ בשרו במים. וכתב כפול להקיש מים שטובל בהם בגדיו למים שטובל בהם גופו, וכבר העיר בז"א דמחטין וצנורות א"צ מ' סאה וי"ל לדעת הרשב"א גם באדם מעין מטהר בכ"ש (עמ"ש בפ' שמיני סי' קמ"ד) וילפ"ש בהפך שאדם טובל בראוי לו היינו במ' סאה שגופו עולה בהם וכלים בראוי להם היינו בכ"ש והוא עפ"י הכלל באילת השחר (כלל קל"ח) שהשם הכנוי אינו השם הראשון :

כז (ע) ואסף איש טהור, ר"ל שלאסיפת אפרה א"צ כהן. והנה התבאר אצלי בכללים שכ"מ שכתוב שם איש י"ל שהוא שם המין וממעט אשה, וכן גם קטן אינו בכלל איש שהשם איש מציין הגדלות, עוד בארתי בכללים שבמקום שבא שם איש להכר התואר אל המתואר אינו ממעט אשה כמו איש דמים איש מרמה, איש עני, איש צדיק, וכמ"ש מצורע (סי' מ"ג) ובאילת השחר (כלל רכ"ז) עוד בארתי שם (כלל ס"ג) שהתארים שהם קנין האדם יבואו בלא מלת איש כמו צדיק חסיד עור פסח טהור טמא, וכשבא מלת איש מורה איזה כוונה (ועמ"ש בפ' תזריע סי' ק"כ עפ"י איש צרוע), וס"ל לר' ישמעאל שמ"ש פה איש טהור אינו ממעט אשה כי אינו שם המין כי בא להכר התואר אל המתואר, וז"ש טהור להביא את האשה, ר"ל שהתואר טהור הנלוה לשם איש מגלה שלא בא להוראת המין, ומה שאמר איש טהור ולא אמר טהור בא להוציא את הקטן, ור"ע ס"ל שידעינן להוציא קטן ממ"ש והניח מחוץ למחנה שמציין איש שיש בו דעה להניח במקום משומר, וא"כ היל"ל ואסף טהור, ע"כ יש למעט אשה ממלת איש שהוא למותר אולם הגר"א הגיה כפשט הגמ' (סוכה דף מ"ג) רע"א ואסף איש להכשיר את הזר טהור להכשיר האשה משמע שבים שם האשה ומביא את הקטן ת"ל והניח וכו', ולפ"ז ר"ע כר"י בעקר הדין רק ס"ל שצריך שם איש שלא יאמר טהור לבד נפרש כהן טהור, וגי' זו עקר :

ואסף

אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ י וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת

רש"י

(ס) והניח מחוץ למחנה. (פרה פ"ג) לשלשה חלקים מחלקה ם אחד נתן בהר המשחה ואחד מתחלק לכל המשמרות ואחד נתן בחיל זה של משמרות היה חוץ לעזרה ליטול ממנו בני העיירות וכל הצריכין להטהר וזה שבהר המשחה כהנים גדולים לפרות אחרות מקדשין הימנה וזה שבחיל נתון למשמרת מגזרת הכתוב שנאמר והיתה לעדת בני ישראל למשמרת: למי נדה. למי הזיה כמו (איכה ג') וידו אבן בי (זכריה ב') לידות את קרנות הגוים. לשון זריקה: חטאת הוא. לשון הטוי כפשוטו נ ולפי הלכותיו קראה הכתוב חטאת לומר שהיא כקדשים ס להאסר בהנאה:

שפתי חכמים

כו': מ כדתנן בפרק ג' דפרה משנה י"א ובתוספות פירשו בג' חלקים כמו שפירשם רש"י ז"ל. והרא"ם כתב וז"ל שהחלוק שאמרו שמחלקים לג' חלקים הוא קבלה בידם כי אע"פ שאמר הכתוב הללו ואסף איש טהור וגו' חזר ואמר והיתה לעדת בני ישראל וגו' כדי להודיע מה יעשה בו בהנחתם במקום טהור והפסוק השלישי שאמר והיתה לבני ישראל ולגר הגר וגו' בא להודיע שיהא דין זה נוהג ע"פ הסדר הזה תמיד עכ"ל: נ לא חטאת כמשמעו שעל מה היתה מכפרת: ס וא"ת והלא היו מטהרין ממנה וי"ל זה שבחיל אסורה בהנאה. וי"מ כקדשים שאין לכפרה כך האפר בא לטהר מי שצריך ואין

ספרי

והניח מחוץ למחנה לא אמרתי אלא במי שיש בו דעת להניח: **כח** טהור שר' ישמעאל אומר טהור למה נאמר עד שלא יאמר יש לי בדין אם המזה טהור האוסף לא יהיה טהור הא מה ת"ל טהור טהור מכל טומאה ואיזהו זה טבול יום, ר' נתן אומר נאמר כאן טהור ונאמר להלן טהור מה טהור האמור להלן טמא לתרומה וטהור (לחטאת) [למעשר] אף טהור האמור כאן טמא לתרומה וטהור (לחטאת) [למעשר]: **כט** את אפר הפרה ולא האודים: **ל** [אל מחוץ למחנה בהר המשחה] מכאן אמרו חולקים אותה לג' חלקים אחד נותן בחיל ואחד נותן בהר המשחה ואחד מתחלק לכל המשמורות (אל מחוץ למחנה חוץ להר המשחה): **לא** במקום טהור שיהיה מקומו טהור מכאן היה

התורה והמצוה

כח ואסף איש טהור. כבר בארתי באילת השחר (כלל שמ"ו וכלל ש"ך) שהשמות הבאים ביתום כמו קדש חול טמא טהור יש בהם מדרגות, יש טהור לחולין ויש טהור למעשר ויש טהור לתרומה ויש טהור לקדש ונלמד בכ"מ מענינו, וס"ל לר' ישמעאל, שעל שיהיה טהור לא טמא א"ל קרא דיש ק"ו ממזה דס"ל הסברא שיותר יש לדקדק באוסף מבמזה, וע"כ מ"ש פה שיהיה טהור ר"ל טהרה מכל טומאה, ר"ל טבול יום שנטהר קצת למעשר ואינו טמא לכל כי טהור למעשר, ור' נתן ס"ל כר"ע לקמן (סי' ס"ג) על וטבל במים איש טהור שס"ל שמזה חמור מאוסף, ואין ללמוד ק"ו אוסף ממזה רק מזה מאוסף, לכן ס"ל שטהור שבכאן צריך לגופיה שלא יהיה טמא וטהור הנאמר גבי מזה מיותר ומלמד שיהיה טב"י, ופה מלמד שטב"י כשר מן טהור שנאמר גבי מזה, והגר"א גרים טהור טהור למעשר וטמא לתרומה ולהלן הוא אומר וטבל במים איש טהור אמר ר"ע למה נאמר עד שלא יאמר י"ל בדין אם האוסף טהור המזה לא יהא טהור הא מת"ל טהור טהור מכלל טומאה ואיזה זה טב"י נאמר כאן טהור ונאמר להלן טהור מה טהור האמור להלן טמא לתרומה וטהור למעשר אף טהור האמור כאן טמא לתרומה וטהור למעשר והשאר נמחק:

כט את אפר. כן נקרא כשנעשה אבק, והאלה נקרא אוד או גחלת וכדומה, והגר"א גרים מכאן אמרו טהור היה בו אפר כותשין אותו ושאין בו אפר מניחין אותו עלם בין כך ובין כך היה נכתש, והוא בפ"ג דפרה מי"א עיין מפרשים שם:

ל והניח מחוץ למחנה. הוא החלק שניתן בהר המשחה, ומ"ש והיתה לעדת בני ישראל למשמרת הוא החלק שמסר לסנהדרין שהם נקראים עדה כמ"ש ויקרא (סי' רמ"א) לקדש ממנו פרות אחרות וזה ניתן בחיל, וגם אמר למשמרת למי נדה הוא החלק שנמסר לכל המשמרות להזות ממנו על הטמאים ומובא בפ"ג דפרה מי"א ועי' בתוי"ט שם פירושים שונים:

לא במקום טהור. המקום מציין ההיקף שבו יעמוד המתקומם, שלא ימצא שם טומאה שעפ"י שהוא

מצוי

בְּאֲתַר דְּכֵי וּתְהֵי לִכְנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַטְּרָא לְמֵי אַדָּיוּתָא חַטָּאתָא הִיא: י וִיצַבַּע דְּכָנֵישׁ יָת קִטְמָא דְתוֹרְתָא יָת לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וּתְהֵי

ספרי

היה ר"א [הקפר] אומר רלי [נ"ח קלל] של (מי) חטאת שמוקף צמיד פתיל ונתון באהל המת טמא שנאמר במקום טהור ואין זה מקום טהור: **לב** והיתה לעדת בני ישראל למשמרת למה נאמר שיכול אין לי אלא שמלאכה פוסל בפרה, במים מנין, ת"ל והיתה לעדת בני ישראל למשמרת למי נדה, או אפי' קדשו ת"ל למי נדה [כבר הם למי נדה]:

לג (והיתה לעדת בני ישראל למשמרת מכלן אמרו) פרה ששתת מי חטאת בשרה טמא מעת לעת. ר' יהודה אומר בטלו במעיה, והיתה לעדת בני ישראל [וגו'] וכבר הלכה זו נשאלה לפני ל"ח [וי"ג ל"ב] זקנים בכרם ביבנה וטהרו את בשרה (והיתה לעדת ב"י) זה אחד מן הדברים שהיה ריה"ג דן לפני ר"ע (וחילקו לפני) [וסילקו] ר"ע (ואהרים מצאו) [ואח"כ מצא] לו תשובה, א"ל מה אני לחזור אמר לו לכל אדם אחזור ולא לך שאתה יוסי הגלילי, אמר לו הרי הוא אומר והיתה לעדת ב"י למשמרת למי נדה כשהם שמורים הרי הם מי נדה, אמר ר' טרפון (דניאל ח) ראיתי האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו ואין מציל מידו ועשה כרצונו והגדיל זה ר' עקיבא (שם) ואני הייתי מבין והנה צפיר העזים בא מן המערב על פני כל הארץ ואין נוגע בארץ והצפיר קרן חזות בין עיניו ויבא עד האיל בעל הקרנים אשר ראיתי עומד לפני האובל וירץ אליו בחמת כחו וראיתיו מגיע אצל האיל ויתמרמר אליו ויך את האיל וישבר שתי קרניו ולא היה כח באיל לעמד לפניו וישליכהו ארצה וירמסהו ולא היה מציל לאיל מידו זה ריה"ג:

לד חטאת מגיד שמועלים בה. [היא] מועלים בה ואין מועלים באפרה. חטאת היא מגיד שאם שינה אחד מכל מעשיה פסולה, חטאת היא מגיד שאם נשחטה שלא לשמה פסולה. חטאת היא מגיד (שנשרפת) [שאין] נשרפת בלילה כביום. אי חטאת יכול שתהא נפסלת בלילה ת"ל והיתה לעדת בני ישראל למשמרת [מגיד שמשתמרת] ימים על ימים ושנים על שנים:

לה (י) וכבס האוסף את אפר הפרה בא הכתוב ולימד על האוסף את אפר הפרה שמטמא בגדים הא עד שלא יאמר יש לי בדין אם המשליך את האזוב מטמא בגדים האוסף את אפר הפרה לא יטמא בגדים אלא אם אמרת כן ענשת מן הדין לכך נאמר וכבס האוסף את אפר הפרה ללמדך שאין עונשין מן הדין, ד"א בא הכתוב ולימד על האוסף את האפר שמטמא

התורה והמצוה

תנן בכ"ה המוקף צמיד פתיל כמ"ש בפרה (פ"י) וברמב"ם (פי"ד) ועמ"ש ויקרא (סי' רל"ה):

לב והיתה לעדת ב"י למשמרת למי נדה. כבר למד (בבי' י"ז) שהמלאכה פוסלת בפרה משעת שהיטה עד שתעשה אפר ואחר שתעשה אפר אין מלאכה פוסלת בה (כמ"ש בסוף פ"ד דפרה), וא"כ מ"ש והיתה לעדת ב"י למשמרת א"א לפרש על האפר, ועוד שאם ר"ל על האפר היל"ל והיה, שהאפר לשון זכר, וממ"ש והיתה שמוסב על הפרה מורה שר"ל שמירת הפרה יחול עתה על מי נדה, שמלד שיהיו מהם מי נדה דהיינו מי שהיה צריך משמרת לשמור את המים שלא יעשה בהם מלאכה שאז ראוי לתת בהם האפר לקדש, והדין הוא שאחר שנתן לתוכם את האפר אין מלאכה פוסלת כמ"ש הרמב"ם (ריש פרק ז') שהוא מדברי קבלה, כי היל"ל משמרת מי נדה בלא למ"ד, והלמ"ד מורה שמוכן למי נדה ועדיין אינו מי נדה, שאחר שהם מי נדה אין צריכים משמרת וע"ז סיים ת"ל למי נדה כבר הם מי נ"ה, כ"ה בילקוט ובכ"מ ורמב"ם וע' בפי' המשניות להרמב"ם חמוצא מפורש כמ"ש:

לג והיתה למשמרת. ס"ל לר' יהודה וריה"ג שאם הם במעי פרה בטלו מדין מי חטאת דאינם משומרים עוד, וכמ"ש בפרה (פ"ט מ"ה) ועי' בפסחים (דף י"ז), ומאמר זה מובא בתוספתא (פ"ב דמקואות) ושם איתא שר"ט בן ננס היה דעתו כר"ע ור' טרפון כריה"ג עיי"ש והגר"א העתיק כפי' התוספתא:

לד חטאת היא. למד שיש בה חומרות של חטאת שמועלים בה, ושלא לשמה פסולה, ושאין שורפים בלילה, ונמצא עוד דברים שיוצא דופן ואתנן ומחיר פסולה (כמ"ש פ"ב מ"ג) ומס' בע"ג (דף כ"ג ע"ב) דחטאת קריא רחמנא, ושלא רחוץ ידים ורגלים פסולה (פ"ד מ"א), וכמ"ש שמועלים בה עי' בגאי"ם (פ"ד מ"ד):

לה (י) וכבס האוסף. באתו שיכול ללמדם מדין משליך את האזוב רק שאין עונשין מה"ד, ד"א שבלמד

עוֹלָם׃ יא הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ יב הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ יג כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא

רש"י

(יב) הוא יתחטא בו. באפר ע הפרה (ס"א הזה): (יג) במת בנפש. ואי זה מת של נפש האדם פ להוציא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאה (אלא טומאת ערב) ד"א בנפש זו רביעית צ דם (חולין ע"ב): את משכן ה' טמא. אם נכנס לעזרה אפילו בטבילה בלא

שפתי חכמים

ואין שום הנאה אחרת ממנה. מגאתי: ע ר"ל דהל"ל בה לבון נקבה דהא קאי אפרה ל"פ באפר ר"ל דקאי האפר ואפר לבון זכר הוא: פ ר"ל כיון שכתיב במת פשיטא שהוא הנפש ומתרץ שהוא פי' על במת כלומר כל הנוגע במת ואיזה מת של נפש אדם כו' ואף על פי דלעיל גם כן כתיב במת לכל נפש האדם י"ל דלעיל כתיב במת לכל נפש וכוי כאילו כתיב במת של כל נפש האדם דהוי פרושו דלמ"ד כלמ"ד דפרשת וישלח למי אתה של מי אתה וגם כלמ"ד לעבדך ליעקב ופי' של עבדך של יעקב אבל כאן מלת מת ומלת נפש שתיהן עם אות בי"ת ונראה שמלת הנוגע דבוקה עם שתיהן כדרך התיבה המתחברה עם בי"ת שלאחריה לכך אמר שאעפ"כ אינה דבוקה מלת הנוגע רק עם במת ל"פ שהוא פי' על במת: צ היינו מן המת שנוגע בו טמא טומאת שבעה וצריך הזיה ג' וז' ולפי זה יהיה שמוש הבי"ת כמשמעו ול"פ ד"א וכו' ולפ,

ספרי

בהיסט: **לז** והיתה לבני ישראל ולגר הגר לפי שמצות מעשה בישראל צריך להביא את הגרים, לחקת עולם שינהג הדבר לדורות: **לז** (יא) הנוגע במת לכל נפש אדם וטמא שבעת ימים בא הכתוב ולימד על המת שמטמא במגע הא עד שלא יאמר יש לי בדין אם מטמא באהל לא יטמא במגע אלא אם אמרת כן ענשת מן הדין לכך נאמר הנוגע במת ללמדך שאין עונשין מן הדין: **לח** לכל נפש אדם להביא את בן שמונה (ימים) משמע מביא את בן שמונה ומביא את דמו ת"ל בנפש האדם להוציא את דמו דברי ר' ישמעאל ור"ע אומר נפש האדם להביא את דמו:

התורה והמצוה

שמלמד שאף שלא נגע באפר פרה מטמאה מדין משא, וי"ל ב"מ אם נתערב אפר פרה באפר מקלה ובטיל ברוב שאז אף שאין מטמא מדין מגע מטמא מדין משא כמ"ש בבכורות (דף כ"ג):

לו והיתה לבני ישראל, כבר באדתי ויקרא (סי' קנ"א) באורך כ"מ דכתיב ב"י צריך רבוי על גרים, ומ"ש לחקת עולם שינהג לדורות שהבאר באורך בפ' אמור (סי' סו) עיי"ש:

לז (יא) הנוגע במת. פי' חז"ל שהוכל ללמוד בק"ו רק שאין עונשין מה"ד, ועי' מ"ש הרמב"ם בפ"א מה' טומאת מת ובכ"מ שם, והגר"א בכאן ובכל המקומות שנמצא כזאת במכלתא ובספרי שאין עונשין מה"ד מחק אותו, כמ"ש בפ' משפטים סי' קנ"ז וסי' קכ"ח ובפ' נשא על ועניים להיס ולקמן על וכל אשר באהל ובפ' מסות על וכל אשה וכו' הרגנו, ובפ' מסעי על ואם בכלי ברזל הכהו, וקשה למחוק בכל מקומות האלה, ובכ"ז יפלא ג"כ שבמקומות אין חקר מקשה והלא דין ואינו משיב שבא ללמד שאין עונשין מה"ד, וצ"ע:

לח לכל נפש אדם, זה מבואר עפמ"ש בחולין (דף ע"ב) ור"ע עובר במעי אשה טמא מדאו' מנ"ל, א"ר אושעיא אמר קרא הנוגע במת בנפש אי זה מת שבנפש של אדם הוי אומר זה עובר שבמעי אשה ור' ישמעאל האי מבע"ל לרביעית דם הבא מן המת שמטמאה, שנאמר הנוגע במת בנפש אי זה נפש של אדם שמטמא הוי אומר זו רביעית דם, ור"ע לטעמיה דאמר רביעית דם הבא משני מתים מטמא, ובמ"ש לכל נפש אדם מרבה בן שמונה ממלת כל, וס"ל לר' ישמעאל שמרבה רק גוף הנפל שלא נתקשרו אבריו בגידין לא דמו דהא כתיב הנוגע בנפש שלדעתו הוא רביעית דם ונפל שלא נתקשרו אבריו אין בו רביעית, ור"ע לטעמו שס"ל שמ"ש הנוגע במת בנפש היינו נפל, ס"ל שמטמא גם בדמו אף שאין בו רביעית, דלדידיה גם גדול א"צ רביעית ממת אחד, וא"כ בכלל נפש אף בכלל רביעית, וז"ש בהלכה (פ"ב פ"ב)

לבני ישראל ולגיוריא דיתגירון ביניהון לקים עלם : יא דיקרב במתא לכל נפשא דאנשא ויהי מסאב שבעא יומין : יב הוא ידי עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה ידכי ואם לא ידי עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה לא ידכי : יג כל דיקרב במתא בנפשא דאנשא די ימות ולא ידי עלוהי ית

ספרי

לט (יב) וטמא שבעת ימים בא הכתוב ולימד על המת שמטמא טומאת שבעה. (יב) הוא יתחטא בו אין ת"ל בו אלא בו באפר שנעשית כתיקונו :

מ ביום השלישי וביום השביעי בא הכתוב ולימד על הטמא מת שטעון הזיה שלישי ושביעי. אתה אומר לכך הוא בא או לא בא אלא אם הזה בשלישי יטהר ביום השביעי (או אם) [ואם] לא הזה בשלישי לא יטהר בשביעי ת"ל ואם לא יתחטא. ועדיין אני אומר מפני מה לא טהר בשביעי מפני שלא הזה בשלישי אבל אם הזה בשלישי יטהר בשביעי ת"ל וחטאו ביום השביעי שנה עליו הכתוב לפסול : **מא** ואם לא יתחטא ביום השלישי למה נאמר לפי שהוא אומר ואיש אשר יטמא ולא יתחטא על טומאת מקדש וקדשיו הכתוב ענש כרת, או לא ענש כרת אלא על הזיה ת"ל ואם לא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי לא יטהר ענשו לא יטהר ואין ענשו כרת :

מב (יג) כל הנוגע במת בנפש זהו שאמרנו להביא את בן שמונה (ימים) :

מג אשר ימות מגיד הכתוב שאין מטמא עד שעה שימות, מכאן אתה דן לשרץ (מה) מה מת חמור אינו מטמא עד שעה שימות שרץ הקל אינו דין שלא יטמא עד שעה שימות. או חלוף מה שרץ הקל הרי הוא מטמא כשהוא מפרפר מת החמור אינו דין שיטמא אפי' כשהוא מפרפר, ת"ל כל הנוגע במת בנפש האדם אשר ימות מגיד שאינו מטמא עד שעה שימות, דנתי וחלפתי בטל החלוף זכיתי לדון כבתחלה מה מת חמור אינו מטמא עד שעה שימות שרץ הקל אינו דין שלא יטמא עד שעה שימות :

מד ולא יתחטא רבי אומר לא יתחטא בדמים, אתה אומר לא יתחטא בדמים או לא יתחטא (אלא) במים, כשהוא אומר מי נדה לא זורק עליו הרי מים אמורים הא מה ת"ל לא יתחטא בדמים להביא את מחוסרי כפרה :

התורה והמצוה

דם קטן שיצא כולו רע"א כל שהוא וחכמים אומרים רביעית :

לט (יג) **הוא יתחטא בו**, היל"ל יתחטא בה, ר"ל בהפרה כמ"ש והיתה למשמרת, השאלה היא, שהלשון נקבה על הפרה, רק שר"ל שיתחטא באפר, שזה מליין אחר שנעשה כתקנו להיות מי הזיה שאז לא נקראו המים על שם הפרה רק על שם האפר שניתן בם :

מ **הוא יתחטא בו ביום השלישי וביום השביעי, יטהר**, מלת יטהר הוא תולדות התנאי שע"י ההזיה ג' וז', יטהר, אבל הלא יל"פ שתולדות התנאי הוא ביום השביעי יטהר שע"י הזיה ביום ג' יטהר ביום השביעי בלא הזיה, וגם ממשמעות מ"ש ואם לא יתחטא לא נוכל לברר זאת היטב שיל"פ אם לא יתחטא ביום השלישי, אז ביום השביעי לא יטהר אף ע"י הזיה כי אין מועיל הזית שביעי, אבל הזית שלישי די לטהרו בשביעי בלא הזיה לכן אמר אח"ז והזה עליו ביום השלישי וביום השביעי וחטאו ביום השביעי להורות שצריך דוקא הזית ג' וז' :

מא **ואם לא יתחטא**, בא פה אריכות לשון שלא לצורך דזה ידענו מעצמנו שמכלל הן אתה שומע לאו וכמ"ש בקדושין (דף סב) והיה לו לומר ואם לא יתחטא את משכן ה' טמא ונכרתה, ופירשו הז"ל שאז הייתי אומרים שאם לא יתחטא ונכרתה על הזיה בלבד, אף שלא נכנס למקדש כלל מעלים עליו כאלו טמא משכן ה' ע"י שלא הזה מאפר פרה וחייב כרת, לכן פירש שאם לא יתחטא אין עליו עונש כרת רק שלא יטהר וזה ענשו, ואם לא יתחטא וטמא את משכן ה' אז ענשו כרת :

מב (יג) **כל הנוגע במת בנפש**, לר"ע הא"ל (סי' לח) מרבה את הנפלא בנפש זה עובר וה"ה בן שמונה כנ"ל :

מג **כל הנוגע במת וגו' אשר ימות**, בא להוציא המת שלא מת עדיין, כגון הגוסס שאינו כמת וכל"ז הוא כחי לענין טומאה דכתיב אשר ימות, שאין לומר שימות הוא עתיד ומשמע שעדיין לא מת, כי בלה"ק בא לשון עתיד על ההוה כמו שור או כשב או עז כי יולד וכדומה :

מד **ולא יתחטא**, הציווי כולל כל דבר שיתחטא בו, אם בדמים אם במים, כמו ויתחטאו הלוים, ולקח לחטא את הבית, ויחטא את המזבח, ולמה לא אמר מי נדה לא זורק עליו ונכרתה, וע"כ דורש לרבי שכולל בחטאת כל מיני חטוי עד חטוי דמים למח"כ, שבכלם חייב כרת, ופ"ז פירש כי מי נדה גם

מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ יד זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃

רש"י

ד"א קשה הול"ל או הנפש וגו' כיון שאין בנפש באור למלת במת לכן פי' גם לטעם הראשון: ק משום דמשמע כשהוא נשאר טמא את משכן ה' ולמה יהא המשכן טמא אם הוא טמא, ומהכן דמיירי כשנטמא ואח"כ נכנס לעזרה קודם שיתחטא ואי"ת היה לו לפרש אם נכנס למשכן כו' וי"ל דא"כ הוי משמע דוקא כשהוא שהוא טמא או אסור לבא שם אבל בשעת טהרה מותר ליכנס שם והא זר אסור לקרב שם אף בשעת טהרה ומה שפי' אפילו בטבילה אין להקשות דלמא דוקא בלא טבילה יש איסור בכניסת העזרה, רש"י עצמו מפרש ליה והולך עוד טומאתו בו כ"ל מדכתיב עוד טומאתו בו משמע שטיהר עצמו קצת מטומאה זו אלא שעדיין קצת טומאה עליו שלא כזה הזאה ג' וז' א"כ משמע אף כשטבל ככר אסור ליכנס שם. אי נמי מדכתיב מי נדה לא זרק עליו וגו' ש"מ דמיירי שטבל. דאי לא טבל הל"ל ולא רחץ במים.

שפתי חכמים

ק בלא הזאת שלישי ושביעי: עוד טומאתו בו.. אף על פי שטבל: (יד) כל הבא אל האהל. בעוד שהמת בתוכו

ספרי

מה את משכן ה' טמא [ונכרתה] למה נאמר לפי שהוא אומר את מקדש ה' טמא אין לי אלא מקדש משכן מנין ת"ל את משכן ה' טמא ונכרתה, מפני מה ענש להלן מיתה וכאן כרת ללמד שמיתה הוא כרת וכרת הוא מיתה, טמא יהיה לרבות שאר טמאים דברי רבי יאשיה, ר' יונתן אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר והזרתם את בני ישראל מטומאתם ולא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם. טמא מת היה בכלי והוציאו הכתוב מכללו וענש עליו (מיתה) [כרת] וחייב עליו קרבן אף שאר הטמאים דין הוא שנענש עליהם (מיתה) [כרת] ונחייב עליהם קרבן, מה ת"ל טמא יהיה, לפי שהוא אומר מי נדה לא זורק עליו אין לי אלא שלא הזה כל עיקר הזה ולא שנה מנין ת"ל טמא יהיה, הזה ושנה ולא טבל מנין ת"ל טומאתו בו, הזה וטבל ולא העריב שמשו מנין ת"ל עוד טומאתו בו: **מו** (יד) זאת התורה אדם כי ימות באהל כל הבא אל האהל וכל אשר באהל

התורה והמצוה

ירק וכן טמא יהיה שהוא טב"י עוד טומאתו בו שהוא מח"כ (כמ"ש בחגיגה דף מ"ה מכות דף י"ד) וס"ל לרבי דמח"כ שנכנס למקדש חייב כרת עי' בפ"י מה' בשהמ"ק פלוגתת הרמב"ם והראב"ד בזה ומ"ש הכ"מ שם שיש בזה פלוגתא דתנאי, ועי' בשו"ת ח"ל (סי' קס"ב) ואכ"מ להאריך בזה:

בה את משכן ה' טמא, ולהלן הוא אומר כי את מקדש ה' טמא, ועוד אמר (בסוף פ' מצורע) ולא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם, ופי' ר' יאשיה שמ"ש את משכן ה' טמא את מקדש ה' טמא, מפני שהיה עולה על הדעת לתת הבדל בין משכן ובין מקדש, וכמ"ש בשבועות (דף טז ע"ב) שהמשכן נמשח והמקדש קדושתו קדושת עולם, ומ"ש ולא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני בא ללמד שכרת היא ג"כ מיתה שלא תאמר שהכרת הוא רק לנפש, כי יש בה ג"כ מיתה בידי שמים חוץ מעונש הנפש (עי' בתוס' ריש יבמות ובשבת דף כה מה שהאריכו בזה) וזה נלמוד ממה שהוציא שם הכרת בלשון מיתה שמליין מיתת הגוף, וידעינן שעם כריתת הנפש יש ג"כ מיתת הגוף, ומ"ש טמא יהיה בא לרבות שגם שאר טמאים חייבים כרת על ביאת המקדש, ור' יונתן ס"ל שא"צ טמא יהיה לרבות שאר טמאים, שכבר אמר והזרתם את ב"י מטומאתם ולא ימותו בטומאתם שכולל כל הטמאים דשם מדבר מטומאת זיבה, וא"ל שמשם נטעה שחייבים מיתה בידי שמים לא כרת, שזה נלמד מטומאת מת שהיה בכלל כל הטמאים שאמר עליהם ולא ימותו בטומאתם, ודינו כדין דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד שחייב כרת וקרבן שלא ללמד על עצמו יצא אלא על הכלל כלו שכל הטמאים חייבים עליהם כרת במזיד וקרבן בשוגג, וא"כ לשטתו טמא יהיה מיותר ומפרש שבא ללמד שישאר בטומאתו אף שהתחיל לזרוק מי נדה עליו כל שלא זרק גם ההזיה השניה, וגם אחר זריקה השניה עוד טומאתו בו עד שיטבול ויעריב שמשו, ומלמד שגם טבול יום חייב כרת על ביאת המקדש, וזה כדעת הרמב"ם (פ"ג מה' ביאת מקדש), שמחוסר כפורים אין בו כרת, וחולק על רבי (בסי' מ"ד) שמח"כ יש בו כרת וכנ"ל שהוא פלוגתא דתנאי:

מו (יד) זאת התורה אדם כי ימות באהל, מ"ש זאת התורה מפני שמחדש בזה תורה חדשה שלא נתנה

מַשְׁכְּנָא דַיְיָ סָאֵיב וְיִשְׁתְּצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל אֲרֵי מֵי אַדָּיוּתָא לָא אִזְדְּרִיקוּ עֲלוֹהִי מְסָאַב יְהֵי עוֹד סְאוֹבְתֵיהּ בֵּהּ: יד דָּא אוֹרַיְתָא אֱנָשׁ אֲרֵי יְמוּת בְּמַשְׁכְּנָא

ספרי

יטמא שבעת ימים בא הכתוב ולימד על המת טומאה חדשה שמטמא באהל. חוץ לאהל מנין ת"ל זאת התורה (אדם כי ימות באהל) דברי איסי בן עקביא ור' ישמעאל אומר א"צ אם עד שלא נזקק לטומאה הרי הוא מטמא משנזקק לטומאה דין הוא שיטמא, מנין לעשות כל המאהילים כאהל היה ר' יצחק אומר מה מצורע הקל עשה בו כל המאהילים כאהל מת חמור אינו דין שנעשה בו כל המאהילים כאהל:

מז כל הבא אל האהל זה הבא מקצתו וכל אשר באהל זה הבא כולו. הא עד שלא יאמר יש לי בדין אם הבא מקצתו טמא הבא כולו לא יהיה טמא, אלא אם כן ענשת מן הדין לכך נאמר (כל הבא אל האהל) [כל אשר באהל] ללמדך שאין עונשין מן הדין, ר' אחי ברבי יאשיה אומר כל הבא אל האהל למה נאמר (לפי שהוא אומר) כל אשר באהל הא עד שלא יאמר י"ל בדין אם הבא לאהל טמא אשר באהל לא יהא טמא ומה ת"ל כל הבא אל האהל [כל אשר באהל] לעשות קרקעו של בית עד התהום כמוהו:

מח כל הבא אל האהל דרך פתחו הוא מטמא ואינו מטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח, מכאן אתה דן לקבר מה אהל שהוא מקבל טומאה אינו מטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח קבר שאין מקבל טומאה אינו דין שלא יטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח, או חילוף מה קבר שאין מקבל טומאה [הרי הוא מטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח אהל שהוא מקבל טומאה] אינו דין שיטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח ת"ל (וכל כלי פתוח) [כל הבא אל האהל] דרך פתחו הוא מטמא ואינו מטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח, דנתי וחלפתי (בכלל) [בטל] החילוף זכיתי לדין כבתחלה מה אהל שהוא מקבל טומאה אין מטמא מכל צדדיו כשהוא פתוח קבר שאינו מקבל טומאה דין הוא שלא יטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח, (ת"ל וכל כלי פתוח דרך פתחו הוא מטמא ואין מטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח, דנתי והלפתי בכלל או חילוף זכיתי לדין כבתחלה מה אהל שהוא מקבל טומאה אין מטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח קבר שאינו מקבל טומאה דין

התורה והמצוה

מלא בשום טומאה שהיא טומאת אהל שהוא רק במת לבד, וכבר בארנו בהתו"ס (צו סי' כ"ג) שכ"מ שאומר זאת התורה בא לומר שהיא תורה כוללת לא פרטית, מזה מבואר שהיא תורה כוללת לכל מת, שלא נטעה שרק אם ימות באהל מטמא כל אשר באהל לא אם מת בחוץ והכניסוהו לאהל, שא"כ אינה תורה כוללת, ור' ישמעאל סובר שזה ידע מן הסברא שאם הובא תחת האהל מבחוץ כ"ש שיטמא אחר שכבר נזקק לטומאה, ומפרש ר' יצחק שר"ל שהיא תורה כוללת לכל מיני אהלים אף אהל שאינו של משכן או אהלים שהם טהורים שחושב הרמב"ם (פ"ה הי"ב) מכל מקום שוים בזה שכל אשר באהל יטמא, שכבר ראיה במצורע שאומר מחוץ למחנה מושבו שמושבו טמא ומטמא כל הבא שם אף שיושב תחת האילן, כמ"ש מצורע (סי' קנ"ט):

מז כל הבא אל האהל וכל אשר באהל, הבא הוא גם הבא מקצתו, וא"כ לא היה צ"ל כל אשר באהל שהוא ביאת כולו רק שאין עונשין מה"ד, ור' אחי בר' יאשיה מדייק אחר, שכבר התבאר באילת השחר (כלל קנ"ט) שכל שנזכר בכתוב שני דברים שהאחד יש בו חדוש יותר כתב תמיד הדבר שיש בו חדוש יותר בההוראה כדי שידבר כדרך לא זו אף זו, וא"כ עכ"פ היה לו לכתוב כל אשר באהל וכל הבא אל האהל אחר שמ"ש כל הבא הוא חדוש יותר, ומזה הוכיח שיש חדוש ורבותא במ"ש כל אשר באהל, שמלמד שכל האהל טמון בקרקע הבית עד התהום טמא אף שהם מכוסים בעפר, וכמ"ש התוי"ט (פ"ג דאהלות מ"ז):

מח כל הבא אל האהל, לשון ביאה אל הבית הוא רק כשנכנס דרך הפתח כמ"ש בשבועות (דף י"ז ע"ב) טמא שנכנס דרך גגין להיכל פטור שנאמר ואל המקדש לא תבא דרך ביאה אסרה תורה, ועי' בתוס' זבחים (דף פ"ב ע"ב ד"ה לא נצרכה) ומנחות (דף כז ע"ב ד"ה למעוטי) וא"כ בבית פתוח אינו מטמא כל סביביו רק כנגד הפתח, שדרך שם נקרא ביאה ורק אם הוא סתום מכל סביביו ופרץ את שלימיו שהוא כקבר סתום וכמ"ש בב"ב (דף י"ב) וכמו שלמד לקמן (סי' ס') שמ"ש או בקבר מיירי בקבר סתום כי קבר פתוח למד בק"ו מאהל שאינו מטמא כל סביביו דכתיב כל הבא אל האהל דרך ביאה (כן הגיה הגר"א וכ"ה בז"א בעטרת כה"ק) ומבואר באהלות (פ"ז מ"ב) שבאהל שמטמא טומאת אהלים (כגון אהל של בגד ושק ועור) על הפנימי שבו ועד החיצון היינו כשני כלים, ועד הפנימי דינו ככלים שנגעו במת ועד החיצון דינו הכלים שנגעו בכלים שנגעו במת שאדם הנוגע בו טמא טומאת ערב, כמ"ש באהלות (פ"א מ"ב) כיצד

מאהל

טו וְכֹל֙ כְּלִ֣י פָת֔וּחַ אֲשֶׁ֛ר אֵין־צָמִ֥יד פָּתִ֖יל עָלָ֑יו טָמֵ֖א הֽוּא׃

בעל הטורים

לאפר פרה דכתיב בלע המות לנצח: (טו) פתוח ד' במסרה. הכא ואידך (איוב כ"ט) שרשי פתוח אלי מים. (תהלים ה') קבר פתוח גרונם. (ירמיה ה') אשפתו כקבר פתוח. היינו דאמרינן (שבת נ"ה) ארבע מדות בכלי חרס ניקב בכונס משקה נפסל מלקדש בו מי חטאת והיינו כלי פתוח האמור כאן אצל מי חטאת שאינו חשוב כלי ועדיין כלי הוא לענין זרעים. ניקב כשורש קטן (קלוף פי' הוא מאכל עורבים) [אולי צ"ל מלוף פי' הוא מאכל עורבים וכך קבלה בידם שורש קטן הוא של לוף עפ"א דשבת מ"ב] דהיינו מין קטניות טהור הוא לענין זרעים שאם היו זרעים זרועים בעציץ נקוב אינו מקבל טומאה והיינו שרשי פתוח אלי מים. ועדיין כלי הוא לענין זיתים. ניקב כמוציא זית טהור מסתם כלי חרס העומד לזיתים והיינו פתוח גרונם דסתם אכילה בזיתים. ועדיין כלי הוא לרמונים. ניקב כמוציא רמון טהור מכולם והיינו אשפתו כקבר פתוח כלומר כשניקב כרמון ופתוח כמוציא רמון זורקין אותו לאשפה ואין שם כלי עליו עוד (וכמוציא משקה לא קחשיב רבינו דזה מיירי בגיסטרא

רש"י

ר בתוכו: (טו) וכל כלי פתוח. (שם כ"ה) בכלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל טומאה ש מגבו אלא מתוכו לפיכך אם אין מגופת צמידתו פסולה עליו יפה בחבור טמא הוא הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור: פתיל. לשון מחובר בלשון עברי וכן (בראשית ל') נפתולי אלהים נפתלתי. נתחברתי עם ת אחותי:

שפתי חכמים

דלא זרק עליו אלא ע"כ מיירי אע"פ שטבל: ר לאפוקי שלא תאמר שהאהל מטמא לעולם אף שיצא ממנו המת דסברא הוא דממאי יטמא הא אינו נוגע ומשא שום טומאה בשלמא אם המת באהל נעשה כאלו כל האהל מלא טומאה כיון שאין הטומאה רצוצה היא שתהיה בוקעת ועולה ואינה מתפשטת באהל אבל כשאינה רצוצה היא מתפשטת באהל והבא אל האהל כאלו נגע בטומאה עצמה וק"ל: ש כיון שמצינו בפ' שמיני דכלי חרס אינו מטמא מגבו אלא מאוירו לפיכך וכו': ת וא"ת והא לעיל בפרשת ויצא פירש נפתולי אלהים נפתלתי מנחם בן סרוק פירש במחברת צמיד פתיל חבורים אתה המקום נתחברתי וכו' ואמאי מפרשו ל' עקש ופתלתל וכו' ודוחק לומר כי כאן פירש לפי פירושו של מנחם בן סרוק כיון דלא סבירא ליה. וים לפרש כי מה שפי' לעיל ואני מפרשו לשון עיקש וכו' פי' על נפתולי אלהים אבל נפתלתי בתרא הוא מפרשו מלשון צמיד פתיל וכאן הוא מפרש גם כן נפתלתי נתחברתי עם אחותי אבל נראה דחוק כי אין זה משמעות רש"י וצ"ע. ועיין

ספרי

דין הוא שלא יטמא בכל נדדיו כשהוא פתוח) או לא יטמא טומאת ערב אמרת ק"ו אם שלישי במת טמא השני דין הוא שיהיה טמא: מט וכל אשר באהל שומע אני אף הקש והתריות והעצים והאבנים (והאדמה) במשמע ת"ל ולקח אזוב וטבל במים איש טהור [והזה על האהל ועל כל הכלים] ועדיין כלי גללים וכלי אבנים וכלי אדמה (ונפשות בהמה) במשמע ת"ל וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ הא למדנו לארבעה כלים, לכלי מתכות מנין ת"ל אך את הזהב ואת הכסף הא למדנו לארבעה כלים ולכלי מתכות, לכלי (אדמה) [חרס] מנין ת"ל וכל כלי פתוח הא למדנו לארבעה כלים ולכלי מתכות ולכלי חרס, (לאדם מנין ת"ל ואתם חנו מחוץ למחנה), או אלו לכלל חיטוי ואלו לכלל טומאה ת"ל [וטמא שבעת ימים] הוא יתחטא בו, את שבא לכלל חיטוי בא לכלל טומאה לא בא לכלל חיטוי לא בא לכלל טומאה:

נ (טו) וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו בבלי חרס הכתוב מדבר. או אינו מדבר אלא בכל הכלים, הרי אתה דן נאמר ד' כלים בשרץ והוציא כלי אחד להקל

התורה והמצוה

שלשה, כלים הנוגעים במת וכלים בכלים טמאים טומאת שבעה השלישי בין אדם בין כלים טמא טומאת ערב וכ"ש לד החיצון של האהל שנראה כשני, כיון שהוא אחד עם האהל, שמטמא טומאת ערב, וז"ש אמרת ק"ו אם שלישי במת טמא השני דין הוא שיהיה טמא:

מט וכל אשר באהל, ר"ל כל כלים אשר באהל, כמ"ש אח"כ והזה על האהל ועל כל הכלים, לא קש ותריות שאינם כלים, וגם הכלים אין כלם מטמאים רק אותם שפרש במלחמת מדין בגד ועור ומעשה עזים וכלי עץ וכלי מתכות, וכלי חרס הנפרש פה במ"ש וכל כלי פתוח, ואין לומר שגם כלי גללים וכלי אבנים מקבלים טומאה ולא נתפרשו במלחמת מדין מפני שאין מתטהרים בהזיה כמו שלא פירש שם כלי חרס מטעם זה דהא אמר וטמא שבעת ימים הוא יתחטא בו, מבואר שלכל שבא לכלל טומאה מועיל לו חטוי וכל שאין מועיל לו חטוי אינו טמא (חוץ מכלי חרס שבאר בפירוש שמקבל טומאה אעפ"י שאין לו טהרה), ומזה מבואר שמ"ש וכל אשר באהל יטמא, הם רק כלים המפורשים שמועיל בם חטוי:

נ (טו) וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו, אח"ל שמדבר בכל הכלים, דהא כלם מטמאין מגבם ומה מועיל צמיד פתיל, וע"כ מדבר בכ"ח, שמלאנו בטומאת שרצים שיצא מכל הכלים

כָּל דְּעָלֵל לְמַשְׁכְּנָא וְכָל דִּי בְמַשְׁכְּנָא יְהֵי מְסָאָב שִׁבְעָא יוֹמִין: טו וְכֹל מָן

ספרי

להקל ולהחמיר עליו תאמר ד' כלים במת והוציא כלי אחד להקל ולהחמיר עליו מה להלן בכלי חרס הכתוב מדבר אף כאן בכ"ח הכתוב מדבר [דברי ר' יאשיה ור' יונתן אומר בכ"ח הכתו' מדבר] או אינו מדבר אלא בכל הכלים ת"ל וכל כלי פתוח, (כלי שנטמא אין לו טהרה מטומאתו) [כלי שמקבל טומאה לפתחו] ואיזה זה כלי חרס (מה ת"ל פתוח אפי' כל שהוא). ר' אליעזר אומר בכלי חרס הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בכל הכלים ת"ל (וכל כלי פתוח כלי שמקבל טומאה דרך פתחו) [ת"ל טמא הוא שאין לו טהרה מטומאתו] ואיזהו זה כלי חרס (מה ת"ל טמא) [שהוא] טמא לעולם, [ומה ת"ל פתוח אפי' כל שהוא] אבא חנן אומר משום ר' אליעזר (וכל כלי פתוח) [לפי שנאמר אשר אין צמיד פתיל עליו] שומע אני [אפילו] כולו ת"ל פתוח על פתוחו אמרתי ולא על פני כולו: **נא** וכל כלי פתוח (פתיל זה הטופף צמיד זה הדופק) [צמיד זה הפקק פתיל זה המקיף] ואעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר ויצמד ישראל לבעל פעור:

נב וכל כלי [אשר אין צמיד פתיל עליו] טמא הוא, מכאן אמרו כלים מצילים בצמיד פתיל באהל המת אהלים בכסוי:

נג (וכל כלי פתוח) [אשר אין צמיד פתיל עליו] מכאן אמרו חבית שכפאה על פיה ומרחה בטיט מן הצדדים טמאה שנא' צמיד פתיל עליו ולא צמיד פתיל על גביו:

נד וכל כלי פתוח אין לי אלא כלי חרס כלי גללים כלי אבנים כלי אדמה מנין ודין הוא ומה כלי חרס שהם עלולים לקבל טומאה הרי הם מצילים צמיד פתיל באהל המת כלי גללים כלי אבנים כלי אדמה שאין עלולים לקבל טומאה אינו דין שיצילו צמיד פתיל באהל המת (ת"ל וכל כלי פתוח):

נה טמא הוא מה ת"ל טמא הוא אלא הוא שיציל א"ע צמיד פתיל באהל המת [הוא] יציל

התורה והמצוה

הכלים להקל שאין מטמא מגבו ולהחמיר שמטמא מאוירו, וכן בטומאת מת נוס לטהר כלי מדין ולא נזכר כ"ח כי אין לו טהרה גם בטומאת מת כמו שאין לו טהרה בטומאת שרץ דכתיב ואותו תשברו, וס"ה מ"ש להקל אם יש בו צמיד פתיל מדבר בכ"ח, ור' יונתן מוכיח שמדבר מכ"ח ממ"ש וכל כלי פתוח שמיותר שכבר אמר אשר אין צמיד פתיל עליו רק מרמז שמדבר בכלי שמקבל טומאה דרך פתחו וכמ"ש בחולין (דף כ"ה) ור' אליעזר מוכיח זה ממ"ש טמא הוא ולא אמר יטמא בדרך הפעל, וכבר בארתי (תזריע סי' ו') ההבדל בין אם מדבר בדרך השם או דרך הפעל, ומפרש טמא שנשאר טמא לעולם כי אין לו טהרה, שלעמת מה שיאמר על כל הטמאים ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת והזה על האהל ועל כל הכלים, בא כאן כמאמר מוסגר שכלי פתוח וכו' דהיינו כ"ח טמא הוא ר"ל ישאר בטומאתו ואינו בכלל מ"ש והזה על כל הכלים, ולפ"ז מיותר מ"ש כלי פתוח ודרש שר"ל אפי' פתוח כל שהוא, ואבא חנן דרש שמלמד שאין הצמיד פתיל מועיל רק בפתחו לא על כל הכלי אם נפחת רובו והקיפו בצמיד פתיל אינו מציל דבטיל מתורת כלי:

נא צמיד פתיל, רש"י ז"ל פי' אם אין מגופת צמידתו פתולה עליו יפה בחבור, פתיל לשון מחובר וכן בת"א דלית מגופת שייע מקף עלוהי, ובת"י דלית מגופתא מהדקא ביה מקף על פומיה, מפרש צמיד שיהיה המגופה וע"ז א"ז זה הפקק, כמו פקק החלון (שבת קכ"ה), שהמגופה נעשית להיות נצמד ומתחבר עם הכלי, ופתיל הוא חתיכת בגד או חוטין הקושרים את המגופה אל הכלי בהיקף סביב והוא פעל בינוני, ר"ל מגופה הנקשרת סביב, ובהגהות הגר"א צמיד זה המוקף פתיל זה הפקק וצריך להגיה כמו שכתבתי:

נב וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל, רק בכלי צריך צמיד פתיל, לא באהלים שדי בכסוי, כמ"ש הרמב"ם בפ"ה דאהלות:

נג אשר אין צמיד פתיל עליו, מדייק שצריך שיהיה הצמיד פתיל על הכלי לא בשהצמיד פתיל מוטל על גביו, ר"ל על גב עצמו לא על הכלי, כן פי' הר"ש בפ"י דכלים מ"א, ומיירי בכלי חרס שבזה כ"ע מודים, כי בשאר כלים מציל מדין אהל (עי' ברמב"ם פכ"א מה' טומאת מת ה"ג), והגר"א גורס שנאמר צמיד פתיל עליו ולא כלי על צמיד פתיל דברי ר"א, וע' בהשגת הראב"ד שם ותבין כונתו ויש להאריך בזה ואכ"מ:

נד וכל כלי פתוח, ומדין ק"ו ידעינן שכ"ש שכלים שאין עלולים לקבל טומאה מצילין כמ"ש הרמב"ם (פכ"א מה' ט"מ) ועיי"ש (ה"א וה"ג), וכן בהגהת הגר"א מוחק מ"ש ת"ל וכל כלי פתוח:

נה טמא הוא, כבר הנאמר באילת השחר (כלל קל"ה) שמלת הוא מיותר ונדרש תמיד שדי לומר טמא, כלא

טז וְכֹ֨ל אֲשֶׁר־יִגַּ֜ע עַל־פְּנֵ֣י הַשָּׂדֶ֗ה בַּֽחֲלַל־חֶ֙רֶב֙ א֣וֹ בְמֵ֔ת אוֹ־

שפתי חכמים

(בג"א) כי שם האריך: א שכתב פעמים שם על פני השדה. גולל הוא הדף העליון על הארון לכיסוי ואותן שנדבקות קרי לה דופק רש"י בסנהדרין פרק נגמר הדין. וי"מ גולל הוא המצבה

רש"י

(טז) על פני השדה. (חולין ע"ב) רבותינו דרשו לרבות גולל ודופק א ופשוטו על פני השדה שאין שם אהל

ספרי

יציל על עצמו (כמגע) [באהל] שרץ: **נו** (טז) וכל אשר יגע על פני השדה (להביא) [להוציא] את העובר במעי אשה דברי ר' ישמעאל, ר"ע אומר להביא את גולל ודופק: **נז** בחלל חרב בא הכתוב ולימד על החרב שטמאה טומאת שבעה והנוגע בה טמא טומאת שבעה הא למדנו לכלים ולאדם, כלים ואדם וכלים מנין ת"ל וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם הא למדנו לכלים ואדם וכלים: **נח** בחלל חרב או במת אף המת בכלל חלל והרי הכתוב מוציאו מכללו לעשות את שפירש הימנו כמוהו דברי ר' יאשיה ור' יונתן אומר אין המת בכלל חלל לפי שמצינו שלימד על המת בפ"ע ועל החלל בפ"ע מנין (אף) הפורש ממנו לעשות כמוהו אמרת קל וחומר ומה נבלה קלה עשה בה הפורש ממנה כמוה המת חמור אינו דין שתעשה הפורש ממנו לעשותו כמוהו, לא א"א בנבלה שטמאה טומאת ערב מרובה תאמר במת שמטמא טומאת ז' מועטת. אמרת וכי היכן ריבה והלא במת ריבה שהמת מטמא טומאת שבעה ונבלה מטמא טומאת ערב מנין שמטמא בהיסט

התורה והמצוה

באה מלת היא, ומפרש שר"ל שזה טעם בכל טומאות שגם באהל שרץ מציל צמיד פתיל מהיכנס הטומאה לתוכו ובספרא שמיני (סי' קל"ד) למד לה ממ"ש מכל האוכל:

נו (טז) וכל אשר יגע על פני השדה, לפי הפשט נגד מ"ש שהמת הנמצא באהל מטמא באהל אמר שהמת הנמצא על פני השדה שאין שם אהל מטמא בנגיעה, אולם הלא כבר אמר הנוגע במת לכל נפש אדם וטמא, ומפרש ר' ישמעאל מפני שממ"ש לכל נפש אדם מרבה בן שמונה (כנ"ל סי' ל"ה) באר שזה רק אם הנפל נמצא על פני השדה ר"ל בגלוי, להוציא אם הוא במעי אשה, ור"ע שלמד מן מ"ש במת בנפש שעובר במעי אמו מטמא, ס"ל שמרמז בדרך הדרוש על גולל ודופק שהוא הנוגע תמיד בחלל חרב או במת, ויש בו טומאה ואין הנזיר מגלח עליו עי' ברמב"ן, ולר"י הוא הלכה כמ"ש כ"ז בחולין (דף ע"ב) ובת"י וכל מאן דמקריב על אפי ברא ולא במיסא דבכריתא דאימי' וזה כר' ישמעאל, ובפסוק י"א א' דמקרב בשכיבא לכל בר נשא ואפי' לוולדא בר ירחין בגושמי' ובדמי', וזה כר"ע שאדם נפל ג"כ מטמא דס"ל שמ"ש הנוגע במת בנפש בא לרבות העובר גם לדמו (כנ"ל סי' ל"ח) והם דברים סותרים, ונראה שצריך להגיה לולדא בר [תשעה] ירחין כמ"ש בפ' י"ג, ומיירי שיש בו רביעית:

נז בחלל חרב או במת, מאי נ"מ בין חלל חרב ובין אם הרגו בעץ או באבן? וע"כ פירשו חז"ל שפי' הנוגע בחלל חרב, שנוגע בו בעת שהורג אותו בחרב שאז נוגע בו ע"י החרב, ולמדנו מזה שהחרב טמאה טומאת שבעה והאדם הנוגע בהחרב טמא טומאת שבעה, וז"ש בש"ס בכ"מ בחלל חרב חרב הרי הוא כחלל, ר"ל נגיעתו בחרב דומה כאילו נוגע בחלל עצמו, ובפ' מטות אמר כל הורג נפש וכל נוגע בחלל תתחטאו ביום השלישי וביום השביעי וכבסתם בגדיכם ביום השביעי, שמ"ש כל הורג נפש בודאי פירושו שהרג ע"י חרב ונגע ע"י החרב, שאם פי' שנגע בהמת עצמו א"כ היינו נוגע בחלל [עי' לקמן (סי' נח) מ"ש מקיש הורג לנוגע] א"כ מ"ש כל הורג נפש היינו כלים באדם, ואמר וכבסתם בגדיכם הא למדנו לכלים ואדם וכלים, ולא למד ממ"ש פה וחטאו ביום השביעי וכבס בגדיו די"ל שזה קאי עמ"ש ועל הנוגע בעצם או בחלל או במת וי"ל שמדבר בנוגע בחלל עצמו, (ועי' במ"ל פ"ה מה' טומאת מת באורך), וכמ"ש בפ"א דאהלות משנה א' ב' ג':

נח בחלל חרב או במת, הגם גם החלל חרב מת הוא ולמה הוסיף או במת, ע"כ מפרש ר' יאשיה שמ"ש בחלל חרב היינו אבר אחד שנחלל ע"י החרב שגם זה נקרא חלל וכמ"ש בנזיר (דף נ"ג) ודוגמתו מ"ש או במת היינו אבר שנחלל מן המת, שזה לא נשמע אחד מחברו, דהא גבי נבלה וגבי שרץ צריך לכ"א פסוק מיוחד כמ"ש בפ' שמיני (סי' נ"ו וסי' קע"ו). ור' יונתן ס"ל שמ"ש או בחלל חרב או במת אינו מדבר מן האברים רק מן המת עצמו, ומ"ש בחלל חרב בא ללמד אף שלא נגע במת עצמו רק בהחרב שבו המית וחלל אותו, ללמד שהחרב הרי הוא כחלל, ובכ"ז הוצרך או במת שהיינו שנגע במת עצמו, שאם יכתב בחלל חרב לבד נפרש

דְּחָסִן פְּתִיחַ דְּלֵית מְגוּפַת שְׁיֵע מַקַּף עֲלוֹהִי מְסָאַב הוּא: וְכֹל דִּי יִקְרַב עַל אַפֵּי חַקְלָא בִּקְטִיל חַרְבָּא אוֹ בְמִיתָא אוֹ בְגַרְמָא דֶאֱנָשָׁא אוֹ בְקִבְרָא יְהֵי מְסָאַב

ספרי

בהיסט אמרת ק"ו מה נבלה קלה הרי מטמאה בהיסט המת חמור דין הוא שמטמא בהיסט, אי מה להלן טומאת ערב אף כאן טומאת ערב, אמרת מקום שמגעו טומאת שבעה היסטו טומאת שבעה מקום שמגעו טומאת ערב היסטו טומאת ערב, ר' מאיר אומר [א"צ הרי הוא אומר כל הורג נפש] בהרגו בדבר (שמקבל) [שאינו מקבל] טומאה הכתוב מדבר שמטמא בהיסט, או אפילו זרק בו החץ והרגו ת"ל כל הורג נפש וכל נוגע בחלל מקיש הורג לנוגע מה נוגע ע"י חבורו כך הורג ע"י חבורו:

נט או בעצם אדם זה אבר מן החי, או אינו אלא עצם כשעורה כשהוא אומר (וכל) [ועל] הנוגע בעצם הרי עצם כשעורה אמור הא מה ת"ל או בעצם אדם זה אבר מן החי (וכל) [ועל] הנוגע בעצם זה עצם כשעורה ושני עצמות נאמרו או בעצם אדם זה אמה"ח (ד"א) מה המת בשר וגידין ועצמות אף אבר מן החי בשר ועצמות וגידין כברייתו:

התורה והמצוה

שנגע בהחלל עצמו, וע"י שכתב או במת ידעינן שמ"ש בחלל חרב פי' שנגע בהחרב שחלל אותו, וז"ש אין המה בכלל הרב, וס"ל לר' יונתן שטומאת אבר מן החי ואבר מן המת ידעינן בק"ו מנבלה, וי"ל בזה שר' יאשיה ור' יונתן אזלי לשטתם שפמ"ש בפ' בא (סי' כ"פ) ובפ' נשא (על פסוק וישלחו מן המחנה) שר' יונתן ס"ל דהיכא דאיכא ק"ו ולאו הבא מכלל עשה עונשין מן הדין כדעת הרב המגיד, ור' יאשיה ס"ל כדעת מ"ד דאף דאיכא לאו הבא מכלל עשה אין עונשין מן הדין [שכבר בארתי בסוף פ' שמיני] שיש פלוגתא דתנאי בסברא זו עיי"ש. והנה מ"ש והזה על האהל וכו' ועל הנוגע בעצם או בחלל או במת ס"ל גם לר"י שקאי על אבר מן החי ואבר מן המת וכמ"ש בנזיר (דף כ"ד), וז"ש לפי שמצאנו שלומד על המת בפ"ע ועל החלל בפ"ע, רק ששם לא יש רק עשה והזה נגד האהל, ולא ל"ת ועונש על טומאות אלה, ולמד ר' יונתן העונש מק"ו וכשטתו דהיכא שיש ק"ו ואיסור עשה עונשין מן הדין, ור' יאשיה לשטתו שס"ל שגם כה"ג אין עונשין מן הדין, לכן צריך למוד מיוחד גם אצל העונש, ולא סמך א"ע על הק"ו: והנה מ"ש מנין שמטמא בהיסט ולמד טומאה משא במת מק"ו מנבלה זה הביא הרמב"ם (בפ"א מה' טומאת מת), והכ"מ תמה עליו דהא אין עונשין מן הדין, וכמ"ש בספרי למעלה (סימן ל"ה) על פסוק הנוגע במת, והגם שהרמב"ם הוציא דבריו מהספרי פה י"ל שהספרי פה לשטת ר' יונתן שס"ל דהיכא שיש ק"ו ואיסור עשה לוקין מן הדין, ובנזיר (דף כ"ד) מקשה עמ"ש וכל הנוגע בעצם זה עצם כשעורה או בחלל זה אבר החלל מן החי ואין בו כדי להעלות ארוכה או במת זה אבר הנחלל מן המת, האי אבר מן המת היכי דמי אי דאית ביה עצם כשעורה הייט הנוגע בעצם וכו', אמר לך ר' יוחנן לעולם דאית ביה ואם אינו ענין למגעו תנהו ענין למשאו, א"כ יש על טומאת משא קרא בעשה דהזיה, ועל העונש יש ק"ו, ולשטת ר' יוחנן כה"ג עונשין מן הדין. אולם בדברי הרמב"ם בשרשיו למנין המצות (שרש יו"ד) ובמנין המצות (מצוה קע"ב) מבואר שס"ל סברה זו של הסה"ג ולכן אמר שם שאף שבכתוב אין מבואר לאסור בהמות רק גמל וארנבת ושפן וחזיר כיון שיש על שאר בהמות טמאות ק"ו ולאו הבא מכלל עשה עונשין עליהם, וה"ה שבטומאת משא דבריו עולים כהלכה שעונשין עליה מן הדין. גבספרא (סוף שמיני) להבדיל בין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל בין טרפה כשרה לטרפה פסולה אחרים אומרים בא הכתוב ליתן אזהרה לחיה, ובארתי שם, דת"ק ס"ל אזהרה לחיה כמו שלמד בספרא (שם סי' ס"ט) מק"ו ומלאו הבא מכלל עשה וכסברת הרב המגיד דהיכא שיש ק"ו ולאו הבא מכלל עשה עונשין מן הדין ואחרים לא ס"ל סברת הרב המגיד וס"ל דגם כה"ג אין עונשין מן הדין ולא נמצא אזהרה לחיות שאינם מפרים פרסה ומעלה גרה ולמד לה ממ"ש ובין החיה אשר לא תאכל וידוע דאחרים הייט ר"מ, וא"כ ר"מ ס"ל דהיכא שיש ק"ו ועשה אין עונשין מן הדין ולשטתו לא יכול ללמוד טומאת משא מק"ו ומן העשה דכתיב גבי הזיה במ"ש הנוגע במת שבא על משא, ולכן למד טומאת משא ממ"ש כל הורג נפש וכל נוגע בחלל שאא"פ כל הורג נפש ונגע בהחלל עצמו שעז"א וכל נוגע בחלל, ואא"פ שהרג בחץ מרחוק דמקיש הורג לנוגע שהוא ע"י חבור, ואא"פ שהרגו בחרב המקבל טומאה ונגע בו ע"י הרב, שזה כבר ידעינן ממ"ש בחלל חרב שמיירי שנגע בו ע"י החרב כנ"ל, וע"כ פירושו שהרגו בדבר שאין מקבל טומאה והסיט אותו בעת הריגתו ומלמד שנטמא ע"י הסיטו שהוא טומאת משא:

נט או בעצם אדם, הרמב"ם בפי' המשנה (פ"ק דאהלות) וז"ל וזה מאמר השם או בעצם אדם ייחס העצם לאדם עד שיהיה בו עצם ובשר כמו כלל גשם האדם ואז יהיה דינו כדין המת בכללו [ר"ל נטמא באהל] אולם אם לא יהיה עליו בשר או היה עצם כשעורה הנה יטמא במגע לאמרו ועל הנוגע בעצם או במשא, ולא יטמא באהל, לפי שטומאת אהל מיוחד באדם לבד או באבר מן האדם דומה לאדם לאמרו

בְּעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ יז וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ שני יח וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ יט וְהִזָּה

בעל הטורים

שיסתלק ואינו כלי כלל ע"ש בגמ'): (יז) אל כלי ב' במסרה. ונתן עליו מים חיים אל כלי ואידך (ירמיה י"ח) ולא הורק מכלי

ספרי

ם בקבר זה קבר סתום, אתה אומר זה קבר סתום או אינו אלא קבר פתוח, אמרת ק"ו ומה אהל שהוא מקבל טומאה אין מטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח קבר שאין מקבל טומאה אינו דין שלא מטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח, אי מה להלן טמא בטומאת ערב אף כאן טמא בטומאת ערב, אמרת וכי אהל מהיכן למדנו לא מן הדין ודבר הלמד ממקום אחר אתה בא ללמד הימנו (הלמד) [למוד] מן המלמד:

סא (יז) ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת וכי עפר הוא והלא אפר הוא ומפני מה שינה הכתוב במשמעו מפני שמקישו לדבר אחר (ד"א) נאמר כאן עפר ונאמר להלן עפר מה עפר האמור להלן על פני המים אף כאן על פני המים ומה (להלן) [כאן] אם

התורה והמצוה

שאמרו בעצם אדם, ואמרו מה המת בשר ועצמות וגידים אף אבר מן החי בשר גידים ועצמות ואמרו שני עצמות נאמרו בענין או בעצם אדם זה אבר מן החי ועל הנוגע בעצם זה עצם כשעורה, [ומלת ד"א מחקת הגר"א], והנה בגמ' נזיר (דף נ"ג ע"ב) או בעצם אדם זה רובע עצמות, ועל הנוגע בעצם זו עצם כשעורה. והא דלא כהספרי, ונראה שמ"ש בספרי או בעצם אדם זה אבר מן החי הוא סיום דברי ר' מאיר, דהא לר' יאשיה למד אבר מן החי מן בחלל חרב, ולר' יונתן למדו מק"ו מנבלה וממ"ש גבי הזיה או בחלל (כנ"ל סימן הקודם), ולדידהו מ"ש בעצם אדם היינו רובע עצמות שהם עצמות של אדם שלם, רק ר' מאיר שהוא אינו דורש כר' יאשיה ללמוד אבר מן החי מן בחלל חרב דס"ל כר' יונתן שמדבר בנוגע במת עצמו וגם לא יכול ללמוד אבר מן החי מק"ו ומלאו הבא מכלל עשה כר' יונתן שס"ל דבכה"ג אין עונשין מה"ד (כנ"ל סימן הקודם) הוא למד אבר מן החי מן בעצם אדם וכ"ש שנלמד מזה אבר מן המת:

ם או בקבר, כבר הבאר למעלה (סימן מ"ח) שאהל פתוח אינו מטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח וממנו למד ק"ו לקבר פתוח שאינו מטמא בכל צדדיו, ולפ"ז מ"ש או בקבר מיירי בקבר סתום שבזה גם באהל מטמא בכל צדדיו, ואמנם גבי אהל שמטמא טומאת אהלים כגון אהל של בגד ושק ואמנם אמרו באהלות (פ"ז מ"ב) שצד הפנימי וצד החיצון נחשבו כשני כלים, ודינם ככלים שנגעו במת שצד הפנימי טמא באהל וצד החיצון טמא טומאת ערב כדין כלים הנוגעים בכלים במת שהשלישי טמא טומאת ערב, והוא ק"ו מזה שבאהל נדמה למראה עין שהוא שני למת, שלמראה העין הוא כלי אחד עם הפנימי [כן אמר שם בספרי] עפ"ז אמר כאן שאי אפשר ללמוד גם לקבר שצד החיצון יטמא טומאת ערב גם בקבר פתוח כי בלמוד הזה אין לך להביא על אהל שממנו תלמוד, רק על דיני כלים הנוגעים במת שהוא המלמד לטומאת אהל ועליך ללמוד מן המלמד שהם דיני כלים, לא מן הלמד שהוא האהל, כי הטעם שהאהל בצד החיצון טמא טומאת ערב הוא מדין טומאת כלים שדינו ככלים הנוגעים בכלים שנטמאו במת, וזה לא שייך בקבר שאינו כלי וגם הפנימי אינו מקבל טומאה מדין כלי שנאמר שיטמא את החיצון, והמפ' הגיהו בכאן אתה בא ללמוד ממנו הלמד מן הלמד והתפלאו הלא רק בקדשים אין למדין למד מן הלמד ועוד פלפולים שונים ואין זה כונת הספרי כלל:

סא (יז) ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת, היה לו לומר מאפר שרפת החטאת ופי' שבא לגז"ש אל סוטה שכתוב ומן העפר יתן אל המים, ודעת ר"ש [כן פירש בסוטה דף ט"ז ובתמורה דף י"ב אמר ר"ש] שבמ"ש כאן ונתן עליו מים חיים אל כלי, שממ"ש ונתן עליו משמע שיתן המים על האפר, אך שא"כ ראוי שיאמר ולקח מעפר שרפת החטאת אל כלי ונתן עליו מים חיים, ומזה משמע שיתן המים

שַׁבְעָא יוֹמִין: יז וְיִסְּבוּן לִדְמְסָאַב מֵעֲפַר יְקֵדַת חַטָּאתָא וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי מֵי מַבּוּעַ לְמָן: יח וְיִסַּב אֵזוֹבָא וְיִטְבּוֹל בְּמַיָּא גְּבַר דְּכֵי וְיַדֵּי עַל מַשְׁכְּנָא וְעַל כָּל מָנַיָּא וְעַל נַפְשָׁתָא דִּי הֲווֹ תַּמָּן וְעַל דִּיקְרַב בְּגַרְמָא אוֹ בְקָטִילָא אוֹ בְמֵתָא אוֹ בְקִבְרָא: יט וְיַדֵּי דַּכְיָא עַל מְסָאֲבָא בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וִידַכְּנֵהּ

ספרי

הקדים עפר למים יצא אף (כאן) [להלן] אם הקדים עפר למים יצא, ד"א שאם נשתנו מראיו כשר:

סב ונתן עליו מים חיים אל כלי במי מעין הכתוב מדבר (אתה אומר במי מעין או אינו מדבר אלא) במים שהם חיים לעולם ואעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים (הא מה ת"ל ונתן עליו מים חיים) אל כלי מגיד שעשה בה כל הכלים ככלי חרס, שהיה בדין הואיל ומים ועפר מקדשים בסוטה ומים ועפר מקדשים בפרה אם למדתי לסוטה שלא עשה בהם כל הכלים ככלי חרס אף פרה לא נעשה בה כל הכלים ככלי חרס ת"ל אל כלי מגיד שעשה בה כל הכלים ככלי חרס, (יח) ולקח נאמר כאן לקיחה ונאמר להלן לקיחה מה לקיחה האמורה להלן שלשה אף לקיחה האמורה כאן שלשה, אזוב ולא אזוב יון ולא אזוב כוחלית ולא אזוב רומית ולא אזוב מדברית ולא אזוב שי"ל שם לווי, וטבל שיהא במים כדי טבילה: **סג** איש להוציא את הקטן משמע מוציא את הקטן ומוציא את האשה ת"ל טהור להביא את האשה דברי ר' ישמעאל, רע"א טהור למה נאמר עד שלא יאמר י"ל בדין אם האוסף טהור המזה לא יהיה טהור הא מה ת"ל טהור טהור מכל טומאה ואיזה זה טבול יום (רע"ע) נאמר כאן טהור ונאמר להלן טהור מה טהור האמור כאן טמא לתרומה וטהור (להטאת) [למעשר] אף טהור האמור להלן טמא לתרומה וטהר (להטאה) [למעשר]: **סד** והזה על האהל בא הכתוב ולמד על האהל שהוא מקבל טומאה (ד"א בא הכתוב ולמד בשעת קיבול טומאה) והזה על האהל ועל כל הכלים [וגו' בשעת קיבול טומאה]. ועל הנוגע בעצם זו עצם כשעורה או אינו אלא אבמה"ח כשהוא אומר או בעצם אדם הרי אבר מן החי אמור הא מה ת"ל ועל הנוגע בעצם זו עצם כשעורה (ועל הנוגע בעצם) מגיד הכתוב שכשם שהביא כולם לענין טומאה כך הביא כולם לענין הזאה:

התורה והמצוה

אל הכלי לא אל האפר, וס"ל לר"ש דכאן יכול ליתן כמו שירצה ולמד בגז"ש דגם בסוטה יתן כמו שירצה, ואמר בסוטה שם דרבנן פליגי עליה וס"ל שצריך דוקא מים אל כלי לא מים אל העפר, ומ"ש ונתן עליו כדי לערב האפר במים, וכן פסק הרמב"ם (פ"ט מהל' פרה ה"א), ופי' בז"א שמ"ש ד"א שאם נשתנו מראיו כשר היינו אליבא דרבנן דלדידהו ס"ל דלכן כתיב עפר במקום אפר, ופי' שנשתנו מראיהם מחמת עצמם, כי נשתנו מחמת ד"א פסולים כמ"ש הרמב"ם (שם הי"א והי"ד):

סב ונתן עליו מים חיים, היינו מי מעין, וכמ"ש בספרא מצורע (סי' י"ט) ולא מים מכזבים וכו' ושם אמר גם ולא מים מלוחים ולא מים פושרים עמש"ש, ולא כהר"ש (פ"ה דפרה מ"ט) שכתב מפני שיש להם שם לוי, וממ"ש אל כלי מבואר שכשר בכל הכלים, לא כמו בסוטה ששם כתוב כלי חרש, ומ"ש (יח) ולקח התבאר למעלה (סי' כ"א), ומ"ש ולא אזוב יון התבאר בספרא מצורע (סי' י"ד), ומ"ש וטבל כ"ה בספרא (ויקרא סי' רפ"ז ומצורע פ"ג מ"ז) וטבל ולא המספג, וכן פי"ב דפרה מ"ב ובלבד שלא יספג ע' ברע"ב שם:

סג וטבל איש טהור, מ"ש איש להוציא את הקטן וכו' התבאר למעלה (סי' כ"ז), ומ"ש רע"א טהור למה נאמר וכו' התבאר למעלה (סי' כ"ח) שר' ישמעאל ס"ל שאוסף חמור ממזה וטהור שגבי אוסף מיותר דכ"ש ממזה ובא ללמד שיהיה טב"י, ולמד שטב"י כשר במזה מן אוסף, ור"ע ס"ל שמזה חמור מאוסף וטהור שגבי מזה א"צ לגופי' ובא להכשיר טב"י, ולמד דטב"י כשר באוסף מן מזה ובהגהות הגר"א גרס טהור להביא את האשה דברי ר' יהודה, והוא הגהת איזה תלמיד טועה בעמו, שהוא נגד הגמרא (יומא דף מ"ג):

סד והזה על האהל, למד שגם האהל טמא, ועי' ברמב"ם (פ"ה מה' ט"מ הי"ב) וכמ"ש על הפסוק אשר היו שם ר"ל דוקא אשר היו שם בשעה שהיה המת שם לא אשר באו לשם אח"כ, ומ"ש ועל הנוגע בעצם היינו עצם כשעורה (כנ"ל) וכן מ"ש או בחלל או במת היינו אבר מן המת שאין עליו בשר

הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃ כ וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ כא וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

בעל הטורים

אל כלי שצריך שתהא חיותן בכלי ולא שיוריקס מכלי אל כלי: (כא) במי ה' במסרה. במי נדה יתחטא (פ' מטות) במי מריבת קדש (פ' האזינו) במי הירדן (יהושע ג') אם התרחצתי במי שלג (איוב ט') זהו מה שדרשו ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא שכיון שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות ששכח להורות להם הלכות גיעול וזהו במי מריבה כיון שבא לכלל מריבה טעה במי נדה. במי הירדן לומר שמי הירדן כמי נדה וצריכים מי שפה. והיינו כשמואל דאמר (בשבת דף ס"ה) לטבול בנהרות שמא ירבו הנוטפין על הזוחלין ואין מטהרין דרך זחילה במי שלג לומר שיכולין לעשות מקוה משלג כדאיתא בפ"ז דמסכת מקואות

רש"י

אלא מטמא אמת שם בנגיעה: (יט) וחטאו ביום השביעי. (ספרי) הוא גמר ב טהרתו: (כ) ואיש אשר יטמא וגו'. אם נאמר מקדש למה נאמר ג משכן כו' כדאיתא בשבועות (שבועות ט"ז): (כא) ומזה מי הנדה. (נדה ס'. יומא ד') רבותינו אמרו שהמזה טהור ד וזה בא ללמד שהנושא מי ה חטאת טמא טומאה חמורה לטמא בגדים שעליו מה שאין כן בנוגע וזה שהוציאו בלשון מזה לומר לך שאין מטמאין עד שיהא בהן שעור הזאה: והנוגע וגו' יטמא. ואין טעון

כבוס

שפתי חכמים

שמצוה דכתיב וגללו את האבן ודופק הוא כסיתום ראשון: ב רצונו לתרץ ולי דוקא טהרתו ביום ז' אבל יותר מיום השביעי אין יכול לטהר אדרבה ק"ו הוא ומפרש דלא בא לאשמעינן קרא אלא דגמר טהרתו ביום ז' לאפוקי פחות מז' וכאילו אמר ביום גמר טהרתו: ג ר"ל אם נאמר גבי מקדש שאסור ליכנס בטומאה ק"ו במשכן דהא נמשח בשמן המשחה ומתרץ אילו נאמר משכן ולא נאמר מקדש הייתי אומר על המשכן הוא חייב שנמשח בשמן המשחה משא"כ במקדש שלא נמשח בשמן המשחה ואם נאמר מקדש ה"א מה למקדש שקדושתו קדושת עולם משא"כ משכן שאין קדושתו קדושת עולם אלא לפי שעה קמ"ל: ד מדכתיב והזה הטהור על הטמא פשיטא שהוא טהור דאם טמא הוא א"כ מטמא את המים אלא לומר אע"פ שהזה טהור הוא: ה משא"כ בנוגע ר"ל אל תקשה לי מה דפריטית דקרא ומזה וגו' בא ללמד שהנושא טמא אם משא כשעור מזה והא את"כ כתיב והנוגע במי הנדה יטמא עד הערב דמשמע אפילו יש בו שעור מזה טמא ואם מזה הוא נושא למה ליה למכתב והנוגע אם הנושא טמא מכ"ש הנוגע ומפרש דקרא ומזה וגו' בא ללמדך שהנושא מי חטאת צריך כיבוס בגדים משא"כ בנוגע דהתם לא צריך כיבוס בגדים ומה שאמר לטמא בגדים שעליו ה"ה נמי כל בגד וכלי שנוגע בו טמא זה בשעת חבורו במטמאין והא דנקט עליו דמסתמא הם עליו בשעת חבורו במטמאין ומה שטמא טומאה חמורה היינו כשעושה שלא לצורך הזייה וקודם שנעשה

ספרי

סה (יט) והזה הטהור על הטמא, טהור על הטמא טהור על הטהור טמא דברי ר' עקיבא:

סו ביום השלישי וביום השביעי בא הכתוב ולמד על טומאת מת שצריך הזיית ג' וז', אתה אומר לכך בא או הזה בשלישי

התורה והמצוה

בשר כראוי וכן בקבר היינו קבר שלפני הדבור שכל אלה אין בם טומאת אהל וקמ"ל שמ"מ צריכים הזיה

סה (יט) והזה הטהור על הטמא, היה לו לומר והזה הטהור עליהם שכבר התבאר בתחלת הספר (כלל קל"ו) שאין להחזיר את השם שנית, ועל כן ס"ל לר"ע שבא לדייק רק על הטמא:

סו והזה ביום השלישי וביום השביעי, כבר אמר למעלה הוא יתחטא בו ביום השלישי וביום השביעי יטהר, ולמה חזר פה שנית, ולמה הוסיף וחטאו ביום השביעי, הלא יכול לומר והזה ביום השלישי וביום השביעי וכבס בגדיו וכו' רק שאז נפרש שמ"ש למעלה הוא יתחטא פי' שיתחטא ביום השלישי ואז ביום השביעי יטהר מעצמו בלא הזיה, וכן נפרש פה והזה ביום השלישי לבד וביום השביעי וכבס בגדיו וא"צ הזיה שנית, לכן הוסיף וחטאו ביום השביעי, וכבר מובא זה למעלה (סי' מ'). ובמ"ש אין לי אלא ז' פי' הרמב"ם (פי"א מה' פרה ה"ב) שר"ל שיכול להזות הזיה שניה גם אחר יום הז', והראב"ד השיג

שהם

בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וְיִדְכֵּי בְרַמְשָׁא: כ וּגְבַר דִּי יִסְתָּאַב וְלָא יַדֵּי עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ קְהָלָא אֲרֵי יָת מַקְדְּשָׁא דַּייָ סָאֵיב מֵי אַדָּיוּתָא לָא אִזְדְּרִיקוּ עֲלוֹהִי מְסָאַב הוּא: כא וּתְהֵי לְהוֹן לִקְיָם עָלַם וּדְיַדֵּי מֵי אַדָּיוּתָא יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וּדְיִקְרַב בְּמֵי אַדָּיוּתָא יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: כב וְכֹל

ספרי

יטהר בשביעי ואם לא הזה בשלישי לא יטהר בשביעי ת"ל וחטאו ביום השביעי שנה עליו לפסול, אין לי אלא ז' ח' ט' י' מנין ת"ל והטאו ביום השביעי ואח"כ וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב:

סז (כ) ואיש אשר יטמא ולא יתחטא על טומאת מקדש וקדשיו הכתוב מדבר ועונש כרת או לא ענש כרת אלא על הזיה ת"ל ואם לא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי לא יטהר עונשו לא יטהר ואין ענוש כרת, והיתה להם לחקת עולם שינהוג הדבר לדורות:

סח (כא) ומזה מי הנדה יכבס בגדיו בין מים למים הכתוב מדבר וחלק הכתוב בין מים שיש בהם כדי הזיה ובין מים שאין בהם כדי הזיה שהמים שיש בהם כדי הזיה מטמא אדם לטמא בגדים ומים שאין בהם כדי הזיה מטמא אדם לטמא אוכלים ומשקין, אתה אומר לכך בא או לא בא אלא לחלק בין מזה לנוגע שהמזה שלא נגע מטמא אדם לטמא בגדים והמזה (נוגע דין הוא שמטמא בגדים) [הנוגע אינו מטמא בגדים], והרי דברים ק"ו ומה אם המזה שאינו נוגע מטמא בגדים המזה הנוגע [אינו] דין (הוא) שיטמא בגדים, אין לי אלא טהורים טמאים מנין אמרת ק"ו אם טהורים מטמאים ק"ו לטמאים, אין לי אלא כשרים פסולים מנין אמרת ק"ו אם כשרים מטמאים ק"ו לפסולים הא אין עליך לומר בלשון האחרון אלא בלשון הראשון בין מים למים הכתוב חילק בין מים שיש בהם כדי הזיה

התורה והמצוה

פלא נגד הסוגיא דקדושין (דף סב), וגם איך יוכיח זה ממ"ש וחטאו ביום השביעי, וע"כ העקר שזה קאי על וכבס בגדיו ר"ל אין לי אלא שיעשה הטבילה ביום הז' מנין שיכול לטבול אחר יום ז', ומוכיח ממ"ש וחטאו ביום השביעי והא"כ וכבס בגדיו מבואר שרק האמור ל"ל ביום השביעי דוקא אבל וכבס בגדיו הוא אחר יום השביעי, ובהגהת הגר"א גורס כן וכבס בגדיו ורחץ במים אין לי אלא ז' ח' ט' מנין:

סז (כ) ואיש אשר יטמא ולא יתחטא. פי' אם נכנס למקדש כי על מה שלא הזה אינו חייב כרת וכבר בא מאמר זה למעלה (סי' מ"א), ומ"ש והיתה לכם לחקת שינהג לדורות נתבאר באורך בהתו"ס אמור (סי' ס"ו):

סח (כא) ומזה מי הנדה יכבס בגדיו. הנה זה סותר למ"ש תחלה וטבל במים איש טהור והזה על האהל ועל כל הכלים וכו', מבואר שיש תנאי שהמזה יהיה איש טהור ואיך יעיד זה הלא כשהזה הזיה ראשונה נטמא כמ"ש ומזה מי הנדה יכבס בגדיו, ואיך יזה על כל הכלים, מזה מבואר שמ"ש ומזה מי הנדה יכבס בגדיו היינו אם מזה הזיה שלא לצורך, וביומא (דף י"ד) ומזה טהור והכתיב ומזה מי הנדה יכבס בגדיו ומסיק אלא מאי מזה נושא ולכתוב רחמנא נושא הא קמ"ל דבעינן שעור הזיה ר"ל שמ"ש ומזה מי הנדה היינו שמזה על מי שא"צ הזיה, אולם הלא זה לא נקרא מזה וכמ"ש לקמן שבדברים שאין מקבלים טומאה אין הזיה שעליהם קרויה הזיה וכן במ"ש צו (ו' כ') ואשר יזה מדמה על הבגד פי' שדוקא בדם הראוי להזות וכמ"ש בספרא (סי' ס"א וסי' ס"ד), וה"ה כאן לא נקרא בשם מזה רק בהזיה הראויה ואם הזה על הבהמה אין שמה הזיה ועז"א אלא מאי מזה נושא ר"ל שאינו טמא משום מזה רק משום נושא, ונקט לשון מזה להורות שדוקא אם נושא כשעור שראוי להזות, ומבואר מדברי הספרי דפה שעקר ההבדל הוא בין מים למים, שמ"ש ומזה מי הנדה יכבס בגדיו מיירי בין בנושא בין בנוגע אם יש בהם כשעור הזיה יכבס בגדיו, וכשאין בהם שעור הזיה אז מטמא במגע ולא במשא ואין מטמא אלא אוכלין ומשקים. וכן פי' הגר"א מזרחי דברי הספרי אלו, וכן הוא ברמב"ם (פט"ו מה' פרה) וז"ל שנאמר והנוגע במי הנדה יטמא עד הערב הא למדת שמי הנדה אב מאבות הטומאה של תורה וטומאת מגען בכל שהן ואם היה בהם כדי הזיה מטמאין במגע ובמשא והנוגע בהם או הנושאן שלא לצורך מטמא בגדים בשעת מגעו או בשעת משאו, וכ"מ בערוך (ערך רכב) שכתב וכדומה לו מי חטאת שחלק נמי מגעו ממשאו שמי חטאת שאין בו כדי הזיה מטמאין במגע ולא במשא, ולא כתב שגם ביש בה כדי הזיה חלק מגעו ממשאו שמגעו אין מטמא בגדים, מבואר שס"ל שביש בו כדי הזיה אין הבדל בין מגע למשא, והכ"מ שם תמה שהוא נגד משנה מפורשת (פ"א דכלים) למעלה מהם נבלה ומי חטאת שיש בהם כדי הזיה שהם מטמאים את האדם במשא

לטמא

כב וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ פ כ א וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה מִדְבַּר־צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם

בעל הטורים

סעידו לגבי מידבא על ר' ישמעאל שהיה אומר להם לאו והביאו שלג ועשו מקוה בתחלה: (א) בחדש הראשון סמך זה לפרשת פרה שבראשון נשרפה הפרה. וגם כמו שדרשו חז"ל שמיתת צדיקים מכפרת ימנו פרה. פרה אדומה בגימ' מכפר. ותמת שם

רש"י

ו כבוס בגדים: (כב) וכל אשר יגע בו הטמא. הזה שנטמא ז במת יטמא: והנפש הנוגעת. בו בטמא ח מת: תטמא עד הערב. כאן למדנו שהמת אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה ומטמא אדם. זהו פירושה לפי משמעה והלכותיה. ומ"א העתקתי מיסודו של רבי משה הדרשן וזהו: (ב) ויקחו אליך. משלהם: כשם שהם פרקו נזמי הזהב לעגל משלהם כך יביאו זו לכפרה משלהם. פרה אדומה. משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמרו תבא אמו ותקנח הצואה כך תבא פרה ט ותכפר על העגל: אדמה. על שם (ישעיה א') אם יאדימו כתולע. שהחטא קרוי אדום: תמימה. על שם ישראל שהיו תמימים ונעשו בו בעלי מומין. תבא זו ותכפר עליהם ויחזרו לתומם: לא עלה עליה עול. כשם שפרקו מעליהם עול שמים: (ג) אל אלעזר הכהן. כשם שנקהלו על אהרן שהוא כהן לעשות העגל. ולפי שאהרן עשה את העגל לא נתנה לו עבודה זו על ידו שאין קטיגור נעשה סניגור: (ד) ושרף את הפרה. כשם שנשרף העגל: (ו) עץ ארז ואזוב ושני תולעת. שלשה מינין הללו כנגד שלשת אלפים איש שנפלו בעגל. וארז הוא הגבוה מכל האילנות ואזוב נמוך מכלם סימן שהגבוה שנתגאה וחטא ישפיל את עצמו כאזוב ותולעת ויתכפר לו: (ט) למשמרת. כמו שפשע העגל שמור לדורות לפורענות ואין לך פקודה שאין בה מפקודת העגל שנאמר (שמות ל"ב) וביום פקדי ופקדתי וגו'. וכשם שהעגל י מטמא כל העוסקין בו כך פרה מטמאה כל העוסקין בה וכשם שנטהרו באפרו שנאמר (שם) ויזר על פני המים וגו' כך ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת וגו': (א) כל העדה. עדה השלמה כ שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים: ותמת שם מרים. (מ"ק כ"ח) למה נסמכה מיתת מרים ל לפרשת פרה אדומה לומר לך מה קרבנות מ מכפרין (ס"א כמו שפרה אדומה מכפרת) אף מיתת צדיקים נ מכפרת: ותמת שם מרים. (שם) אף היא בנשיקה מתה ס ומפני מה לא נאמר בה על פי ה' ע שאינו דרך כבוד של מעלה ובאהרן נאמר (במדבר ל"ג) על פי ה' באלה מסעי:

שפתי חכמים

מגושן אבל לנוגע הזייה או לאחר שנעשה מגושן טהורין במגע ובמשא: הרא"ם: ו ר"ל כיון דמזה הוא נושא א"כ הל"ל הנוגע גבי ומזה דדרך המקרא לכלול נוגע ומשא יחד וכאן חלקו אלא שאין וכו': ז כלומר איזה טמא כי מלת הטמא מורה על הזכר והוא הנוגע במי חטאת וזה אינו דהא אין בנוגע במי נדה אלא טומאת ערב ואיך יטמא אדם ומתרץ הטמא הזה שנטמא במת יטמא ר"ל שאם יגע בכלים יטמא הכלים והוסיף מלת בו להורות באיזה מקום נגע ופי' שמלת בו מורה בטמא מת לא בו בנוגע בטמא מת: ח ר"ל אדם אחר הנוגע בטמא מת הזה יטמא עד הערב ומקשה רש"י בשלמא כלים יכול לטמא לפי שטמא מת הוא ראשון וכלים נטמאו מראשון אבל אדם אחר הנוגע בטמא למה יהא נטמא והרי אדם אינו נטמא מראשון אלא מאב הטומאה ומתרץ מכאן למדנו וכו': ט וא"ת והא אין קטיגור נעשה סניגור דכה"ג נמי אמרינן גבי בגדי זהב דאסור לעשות עבודה בהן בפנים משום דהעבירה באה ע"י זהב הכא נמי באה העבירה ע"י עגל. וי"ל דוקא עבודת פנים אסור לעשות משום דאין קטיגור נעשה סניגור כמו גבי בגדי זהב שמשמש בהון בבגדי זהב וה"נ גבי פרה אדומה שעשייה בחוץ אין שייך לומר אין קטיגור נעשה סניגור. וא"ת והא בסמוך פירש"י מה דלא היתה עבודת פרה אדומה ע"י אהרן משום דאין קטיגור נעשה סניגור. וי"ל דשאני אהרן דהעבירה היתה ע"י עצמו אבל פרה אדומה דהא אותה פרה לא היתה בעבירת עגל אלא מינה היתה וא"ת והא בפ' שמיני כתיב באהרן קח לך עגל ופרש"י להודיע ע"י זה שמכפר לו הקב"ה על מעשה עגל ואין לחלק בחוץ ובפנים כדפירוש וי"ל דהתם מיירי שהוא היה מכפר ע"ע ואין שייך לומר אין קטיגור נעשה סניגור אע"פ שהיה מכפר עליו בעון עגל: י לפי שהעגל היה ע"א וע"א מטמא כמת כדכתיב בס' תהלים ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים: כ רצונו להרץ כיון שכתיב בני ישראל פשיטא שהיו כל העדה ומפרש שכבר מתו מתי מדבר: ל פירוש דאין כאן מקומו שהרי בשנה ראשונה ליציאת מצרים עשו העגל ובשנה שנית שרפו פרה אדומה ומיתת מרים היתה בסוף מ' שנה ליציאת מצרים: מ וא"ת וכי קרבן היתה הפרה אדומה והלא לא היו מקריבין ממנה כלום. וי"ל לפי ד"א שפי' רש"י לעיל שקראה הכתוב חטאת לומר שהיא כקדשים ליאסר בהנאה ש"מ שהיא כקרבן: נ וא"ת לפי זה היה לומר לסמוך גבי קרבנות ממש. וי"ל לכך נסמכה לפרה לפי שהם דומים אהדדי לפי שמיתת צדיקים אינן קרבנות וגם הפרה אינה קרבן ממש ולמדנו מהדדי כמו שזה מכפר גם זה מכפר: ס מדכתיב כאן שם וכתיב גם גבי אהרן וימת אהרן שם דאי לאו לג"ש אתי שם שם תרי זמני דגבי מרים ל"ל אלא ע"כ לג"ש אתי מה התם בנשיקה שהרי כתיב על פי ה' אף כאן בנשיקה: ע יש מקשים מה מקשה רש"י הא פירש"י דילפינן שם שם מאהרן. וי"ל דרש"י הכי פריך ל"ל ג"ש לכתוב בהדיא ע"פ

התורה והמצוה

לטמא בגדים במגע ותשוכי בגדים במגע ופי' שלדעת הרמב"ם קאי על נבלה לא על מי חטאת ואני שואל שעדיין מה נעשה עם ברייתא מפורשת בספרא ויקרא (סי' פ"א) וז"ל או דבר שאתה למדו בדרך אחד אתה למדו בכל דרכים שיש בו מה בהמה טמאה מיוחדת שחילק מגעה ממשאה ומשאה אב הטומאה לטמא אדם ולטמא בגדים אף אני מרבה אלא את כיוצא בזה ואת מה אני מרבה את רוב מי חטאת והמרכב שחלק

דִּי יִקְרַב בֵּהּ מְסָאֲבָא יְהֵי מְסָאַב וֶאֱנָשׁ דְּיִקְרַב בֵּהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: ׃ וַאֲתוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל כְּנִשְׁתָּא לְמַדְבְּרָא דְצִין בְּיַרְחָא קַדְמָאָה וִיתֵב עַמָּא

ספרי

הזיה ובין מים שאין בהם כדי הזיה שמים שיש בהם כדי הזיה מטמא אדם לטמא בגדים ומים שאין בהם כדי הזיה מטמא אדם לטמא אוכלים ומשקים:

סט (כב) וכל אשר יגע בו הטמא יטמא, למה נאמר לפי שהוא אומר בחלל חרב בא הכתוב ולימד על החרב שהיא טמאה טומאת ז' הנוגע בה טמא טומאת ז' הא למדנו לכלים ואדם. כלים ואדם וכלים מנין ת"ל וכבסתם בגדיכם הא למדנו לכלים ואדם וכלים כלים וכלים מנין אמרת ק"ו הוא ומה כלים הנוגעים באדם הנוגעים בכלים הנוגעים במת הרי הם טמאים כלים הנוגעים בכלים (וכלים) הנוגעים במת דין הוא שיהיו טמאים, כלים באדם מנין אמרת ק"ו ומה אם כלים הנוגעים (בכלים) [באדם הנוגע בכלים הנוגעים במת] טמאים כלים הנוגעים באדם הנוגע במת דין הוא שיהיו טמאים, או יהיה אדם מקבל טומאה מן המת לטמא את חברו טומאת שבעה, אמרת ק"ו הוא ומה אם כלים (שהם) [שאינם] טמאים ע"ג משכב ומושב הרי הם מקבלים טומאה מן המת לטמא אדם טומאת שבעה אדם שמטמא ע"ג מו"מ אינו דין שיהיו מקבלים טומאה מן המת לטמא את חברו טומאת שבעה ת"ל והנפש הנוגעת תטמא עד הערב טומאת ערב מטמא ואין מקבל טומאה מן המת לטמא את חברו טומאת שבעה, או שמטמא בהיסט (אמרת) ק"ו [הוא] ומה נבלה קלה הרי מטמא בהיסט מת חמור אינו דין שמטמא בהיסט ת"ל וכל אשר יגע במגע מטמא ואינו מטמא בהיסט:

התורה והמצוה

מגען מטמאין ומשאן אב הטומאה לטמא אדם ולטמא בגדים, הרי דברים ברורים ומפורשים, שברוב מי הטאת (דהיינו מי חטאת שיש בהם כדי הזיה) חלק מגען מטמאין ורק משאן מטמא אדם לטמא בגדים, אמנם דברי הרמב"ם הם סתומים במקומם ומפורשים במק"א שכתב (פ"ו מה' אבה"ט הי"ג) מי חטאת שיש בהם כדי הזיה אע"פ שהם כנבלה וכמרכב שאין מטמאים בגדים אלא הנושאן הרי הנוגע בהם מטמא בגדים בשעת מגעו משום נושא שא"א שיגע במים שלא יסיט אותם, ודבריו לקוחים מהתוספתא (פ"ו דזבים), ובזה נבין דברי הספרי שהם תמוהים מאד במ"ש או לא בא אלא להלק בין מזה לנוגע שהמזה שלא נגע מטמא אדם לטמא בגדים והמזה הנוגע וכו' והרי דברים ק"ו והלא י"ל שבא להלק בין מזה (דהיינו נושא) לנוגע שהמזה ר"ל הנושא שלא נגע מטמא בגדים והנוגע ואינו מזה ר"ל שאינו נושא אינו מטמא בגדים כמו שהוא בנבלה וע"ז לא יוכל להשיב והלא הדברים ק"ו רק שזה לא יצוייר שיהיה נוגע שאינו מזה ר"ל נושא ומזיז הדבר ממקומו, כי כל נוגע הוא ג"כ מזה ונושא, וא"כ כשאומר ומזה מי הנדה יכבס בגדיו כ"ש נוגע כי כל מגע הוא מזה ונושא, ולפ"ז יקשה איך אמר והנוגע במי הנדה יטמא עד הערב הלא כל נוגע נושא ג"כ, וע"כ שההבדל הוא בין מים למים, שמזה מי הנדה היינו מים שיש בהם כדי הזיה מטמא בגדים בין במשא בין במגע כי כל נוגע מזה ומזיז ונושא, והנוגע במי הנדה היינו מים שאין בהם כדי הזיה שהם אין מטמאים במשא רק בנגיעה יטמא עד הערב (ומ"ש בספרא שרוב מי חטאת חלק מגען ממשאן, היינו שאם יצוייר מגע שאינו מזיז כגון מים הנקרשים אינו מטמא במגע, וכן מ"ש וחטובי בגדים במגע פי' הגר"א שר"ל שהוא דבר נמנע שיטמא בגדים במגע כי כל נוגע הוא נושא, וי"ל עוד שאף שיצוייר במים נקרשים כמ"ש הר"י קורקוס, זה דינו במי חטאת שאין בהם כדי הזיה כי מים נקרשים אין ראוים להזיה וא"כ לא יצוייר כלל טומאת בגדים במגע שאם אינם נקרשים הוא נושא ואם נקרשים דינם כמי חטאת שאין בהם כדי הזיה, ואמר עוד בספרי שהלא י"ל שההבדל בין מים למים הוא שמ"ש ומזה מי נדה היינו מים כשרים או טהורים, ומ"ש והנוגע במי הנדה היינו מים שאין ראוים להזיה ר"ל טמאים או פסולים, עז"א אמרת ק"ו וכו':

סט (כב) וכל אשר יגע בו הטמא. למד שכל מי שיגע בו הטמא מן המת יטמא, ומזה למדו שהטמא הוא אבי אבות הטומאה והנוגע בו נעשה אב הטומאה לטמא אדם וכלים, ולבל נטעה שגם מי שנגע בו הטמא מת הוא טמא טומאת ז' לכן אמר שהנפש הנוגעת בו בטמא מת יטמא עד הערב, ודייק הנפש הנוגעת כי הכלים הנוגעים בטמא מת טמאים טומאת ז', וזה נדע בק"ו ממ"ש וכבסתם בגדיכם שמדבר בכלים הנוגעים באדם שנטמא בכלים הנוגעים במת (כנ"ל סי' כ"ז) וכ"ש כלים הנוגעים באדם שנטמא במת עצמו. ומ"ש ומה כלים שאינם טמאים ע"ג משכב התבאר בספרא מצורע (סי' קל"ב) אדם הנוגע במשכב מטמא בגדים ואין משכב הנוגע במשכב מטמא בגדים, וממ"ש אשר יגע בו הטמא יטמא מבואר שטמא מת רק בנגיעה מטמא לא במשא, ויתר מ"ש הלמוד לכלים ואדם, ולכלים ואדם וכלים, התבאר לתעלה (סי' כ"ז):

(א) ויבאו ב"י כל העדה, פרש"י עדה השלמה שכבר כלו מתי מדבר, והרמב"ן הקשה עליו דא"כ למה

יתקבר שם: ב ולא־היה מים לעדה ויקהלו על־משה ועל־אהרן: ג וירב העם עם־משה ויאמרו לאמר ולו גוענו בגוע אחינו לפני יהוה: ד ולמה הבאתם את־קהל יהוה אל־המדבר הזה למות שם אנחנו ובעירנו: ה ולמה העליתנו ממצרים להביא אתנו אל־המקום הרע הזה לא ׀ מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשתות: ו ויבא משה ואהרן מפני הקהל אל־פתח אהל מועד ויפלו על־פניהם וירא כבוד־יהוה אליהם: פ שלישי (שני כשהן מחוברין) ז וידבר יהוה אל־משה לאמר: ח קח את־המטה והקהל את־העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל־הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן־

בעל הטורים

מרים ותקבר שם ב"ס בגימ' מכפר. שם (עם האותיות) בגי' אסור בהנאה כוה: (ג) וירב ב' במסרה. הכא ואידך וירב בגזל. לומר שעשו מריבה על עסקי גזל שפסק מהם דהיינו הבאר שהיה מושך כנחל: (ה) העליתנו חסר וי"ו שעיקר התרעומות היה על משה. ותאנה וגפן ורמון ולהלן הקדים גפן דכתיב ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון אלא בכל מקום מקדים גפן כדכתיב איש תחת גפנו ותחת תאנתו וכאן הקדים התאנה משום דסליק מסרה רמז למה שאמרו ברכו משם עלי תאנה: (ח) והקהל את העדה אלו הבכורים הגדולים שבעדה והוא לא עשה כן אלא ויקהילו משה ואהרן את הקהל גדולים

רש"י

(ב) ולא היה מים לעדה. מכאן שכל מ' שנה היה להם הבאר פ בזכות מרים: (ג) ולו גוענו. הלואי צ גוענו: בגוע אחינו. במיתת אחינו בדבר למד שמיתת צמא מגונה ממנה: בגוע. שם דבר הוא כמו במיתת אחינו ק ולא יתכן לפרשו כשמתו אחינו שאם כן היה לו להנקד בגוע: (ה) ואת בעירם. (במדרש רבה) מכאן שחס הקב"ה ר על ממונם של ישראל: ויקהלו

שפתי חכמים

ס' דע"כ אלו ג"ש גמורה היא דאם לא כן למה לי גבי אהרן על פי ה' לכותבה שבכתובים מה נלמד שם שם ממשה אלא ודאי אלו ג"ש גמורה היא מ"ה כתב גבי אהרן ע"פ ה' וכו' גבי מרים נמי לכתוב ע"פ ה' וכו'. אבל בגמרא כתב בפי' שלמדו בג"ש ממשה לכל"ל דרש"י ז"ל נמי ה"ק אף היא בנשיקה מתה ר"ל דיליף שם שם ממשה אבל אהרן נאמר בו ע"פ ה' וא"ל ללמדו ממשה ולכ"א ובאהרן וכו' ולא אמר שבאהרן וע"ש: פ שהרי מיד כשמתה מרים לא היה להם עוד מים. וא"ת למה לא היה הבאר בזכות אהרן או משה וי"ל בזכות שהמתינה למשה על המים לראות מה יעשה לו כשהושלך בתיבה לכך נעשה לה זכות זה של באר דהיינו מים שנתן הקב"ה מים לעדה בשבילה: צ פירוש כמו הן לו יהי כדברך לא מעין שאלה כמו לו ישטמנו יוסף ולא מעין אולי כמו לוא הקשבת למצותי: ק כאלו אמר בגויעת אחינו דאל"כ בגוע בתול"ם מבעי' ניחא אם הוא מקור ושיהיה פירושו בזמן שגועו אחינו כמו ויהי כשמוע לבן: ר וא"ת מנ"ל לרש"י דלמא

התורה והמצוה

אמר זה שנית (פסוק כ"ב) בבואם הר ההר, ובאמת במדרש אמר זה על פסוק כ"ב, ורש"י אמר זה פה שנית, ונראה עפמ"ש בירושלמי סוף תענית ובמד' איכה הובא בתוס' תענית ורשב"ם ב"ב (דף קכ"א) שבשנה האחרונה לא ידעו ישראל שנתבטלה הגזרה ולא נודע להם עד בט"ו באב, וא"כ כאן אמר זה לפי האמת שאז היו עדה השלמה, ולקמן אמר זה שבשבע ידעו זה כל ישראל, ולפי שמקדש שלח מלאכים אל מלך אדום ורצה לכנוס לארץ שזה לא היה אפשר בעוד שהגזרה קיימת אמר שלפי האמת אז בטלה הגזרה, ואפשר משה ידע זה רק ישראל לא ידעו זאת עד ט"ו באב: וישב העם בקדש, על כל המסעות בא לשון חניה ולשון ישיבה לא יצדק רק אם היה שם עיר מושב, כמו וישב ישראל בארץ האמורי (ועמ"ש וישב ישראל בשטים יש דרש בספרי שהוא לשון קלקלה) ומבואר שקדש היתה עיר מושב ולפי הטבע היה שם מים דכל מקום מושב הוא סמוך למים, רק ע"י שמתה שם מרים,

ברקם ומיתת תמן מרים ואתקברת תמן: ב ולא הוה מיא לכנשתא ואתכנשו על משה ועל אהרן: ג ונצא עמא עם משה ואמרו למימר ולוי דמתנא במותא דאתנא קדם יי: ד ולמא אעלתון ית קהלא דיי למדברא הדין לממת תמן אנחנא ובעירנא: ה ולמא אסקתונא ממצרים לאיתאה יתנא לאתרא בישא הדין לא אתר כשר לבית זרע ואף לא תינין וגופנין ורמונין ומיא לית למשתי: ו ועאל משה ואהרן מן קדם קהלא לתרע משכן זמנא ונפלו על אפיהון ואתגלי יקרא דיי להון: ז ומליל יי עם משה למימר: ח סב ית חטרא ואכנש ית כנשתא את ואהרן אחוך ותמללון עם כיפא לעיניהון ויתן מוהי

השאלות

(ח יב) בענין חטא מי מריבה נבוכו בו כל המפרשים, דעת רש"י שהיה החטא שנצטוה לדבר אל הסלע והוא הכה אותו, וע"ז שאל הרמב"ן והלא א"ל קח את המטה ולמה יקח את המטה אם לא להכות, ועוד שאין הנס גדול יותר בדבור מן ההכאה, ומה נשתנה הוצאת המים מן הצור שצוה להכות בצור ופה צוה ודברתם אל הסלע: ולמה שם קראם בשם צור ופה קראו בשם סלע, ולמה כפל ונתן מימיו והוצאת להם מים, ולשון ונתן מימיו משמע שיתן מעצמו ולשון והוצאתי משמע שיהיה ע"י משה, ולמה אמר והשקית את העדה ולא ותשת העדה, ומז"א ויקח משה את המטה כאשר צוהו למה הוסיף כאשר צוהו, ולמה תחלה קראם בשם עדה ופה קראם בשם קהל. ולמה קראם בשם מורים שי"א שזה הוא חטא משה, ולמה אמר המן הסלע הזה נוציא לכם מים, הלא הוציא מים מן הסלע הזה, ולמה הכה את הסלע אם ה' צוהו שידבר? ולמה נגזר על משה העונש הגדול הזה על חטא קל כזה ומה חטא אהרן. ומז"ש יען לא האמנתם בי, ולמה כפל המה מי מריבת קדש, והיותר קשה שנראה בב"מ שנגזר על משה שלא יכנס לארץ מעת חטא מרגלים:

התורה והמצוה

(ג) **לא היה מים לעדה**, כי המים היו בזכות מרים והיו מים השגחיים הבאים רק ע"י זכות וכשרון, ולכן נקהלו על משה ועל אהרן להתרעם עליהם מדוע לא יזלו מי ההשגחה בזכותם, וירב ואח"ז התחילו מריבה עם משה, שהוא מדרגה יותר, ויאמרו ולו גוענו זה היה התרעומות על משה ואהרן שעצרו המגפה שהיתה בעת מחלוקת קרח שהיה טוב להם לגוע בדבר מגפה, ואמרו לפני ה' ר"ל אנחנו לא היינו מתים אז כעדת קרח שא"ל הלך לעוה"ב רק היינו מתים לפני ה' מוכנים לעוה"ב, כי לא השתתפו עם קרח:

(ד) **ולמה**, עתה התחילו מריבה עם משה למה הביאום אל המדבר הזה שהיה יכול להוליכם בדרך אחר, וכזה לא התרעמו עדיין על יצ"מ רק על מה שהביאם בדרך הזה המסוכן:

(ה) **ולמה**, עתה הוסיפו לחטוא והוסיפו להתרעם על כלל יצ"מ, וכאילו משה ואהרן עשו זאת מדעתם, וכאלו אין מאמינים שיביאום אל הארץ הטובה רק שישארו במדבר הרע הזה שלא לבד שלא נמצא שם גפן ותאנה, גם מים אין לשתות:

(ו) **ויבא**, ע"ז באו להתפלל שיתן ה' להם מים:

(ח) **קח את המטה**, להבין ענין חטא מי מריבה צריך להקדים איזה הקדמות: [א] יש הבדל בין צור ובין סלע, שהצור הוא החלמיש הקשה, והסלע הוא אבן רך כידוע עלגזרי, כי הר גדול העשוי מאבנים רכים נקרא סלע, כמו והפש את הסלע במלחמה (ת"ב י"ד):

וידוע שבהר העשוי מאבנים רכים ספוגיים והעליס נמצא בתוכו מעינות ובבדי מים כי מי הגשמים נקוים בחללו ונובעים מתוכו לחוץ גלות עלית וגלות תחתית, ולפעמים פי המעין עומד קרוב אל התוך רק שמכוסה באבן הסותם אותו וכשמסירים את האבן המכסה על המעין הסתום, המים נובעים לחוץ, ויפוצו מעינותיו חוצה פלגי מים, משא"כ הצור שהוא ההר הנעשה מאבני החלמיש לא נמצא בתוכו מעיני מים, ולפ"ז היה הבדל בין המים שהוציא בחורב שמשה הוציא מן הצור, שבו לא נמצא מקור מים בפנימותו, ולא היה אפשר להוציא ממנו מים רק ע"י נס גדול שיסוד העפר שהוא חומר הצור יתהפך למים, היינו שיפשוט צורת העפר וילבש צורת המים ויסוד העפר הקודם יתבטל לגמרי, משא"כ במים שהוציא עתה שהיה מן הסלע שהוא הר שנתהוה מאבנים רכים שבסלע הזה נמצאו בחללו מקורות ומעינות מים הנקוים בתוכו ממי גשמים, הנה להוציא מים מן הסלע היה אפשר בשני אופנים, אופן אחד שיצוה על הסלע שיוציא לחוץ את המים הנקוים בתוכו, וזה נס קטן שהוא רק שיפתח פי המעין הסתום וממילא יצאו המים שבחלל הסלע לחוץ. אופן השני שגוף יסוד העפר של הסלע יתבטל מציאותו שהוא חומר העפר ויקבל צורה אחרת שהוא צורת המים, וזה נס גדול שהוא הפיכת יסוד העפר ליסוד המים. והנה להוציא המים מן הסלע באופן הראשון דהיינו שיוציא המים הנקוים בפנימותו מכבר זה היה צריך שיעשה ע"י דבור אל הסלע לא ע"י הכאה, שאם יעשה זה ע"י הכאה במטה אז יאמרו הרואים שלא נעשה זה ע"י ה' וכיון רק שמשה ידע מקום

הַסֶּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת־הָעֵדָה וְאֶת־בְּעִירָם׃ ט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֶּה מִלִּפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ׃ י וַיַּקְהִלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת־הַקָּהָל אֶל־פְּנֵי הַסָּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ־נָא

בעל הטורים

וקטנים: (י) פני הסלע פני בגימ' כפולה. מלמד שהיו כל ישראל אל פני הסלע פנים אל פנים והיה המועט מחזיק את המרובה: המן ג' במסרה. הכא ואידך המן העץ כמו ששם הפר הצווי גם כאן נמי הפר הצווי ואידך (מ"ב ו') המן הגורן המן היקב כמו שהיה שם רעב גם כאן ארץ ציה בלי מים וסמך למ"ד עץ שאכל ממנו אדם הראשון חטא היה אם,

שפתי חכמים

דלמא הקב"ה השיב להם על מה שבקשו הם אמרו למה למות שם אנחנו ובעירנו והשיב להם הקב"ה והשקית את העדה ואת בעירם. וי"ל דלשון והשקית נופל על בהמה כדכתיב בפרשת חיי שרה והשקית את הגמלים והל"ל ושתו העדה כדכתיב בסמוך. ותשת העדה דלשון שתייה נופל על אדם כדכתיב נמי שם שתה אדוני ומהרתי וכתב והשקית ודאי הקפיד על בעירם (מהרא"י) ועי"ל דק"ל ואת בעירם ל"ל דהא בפרשת בשלח בתשובת הקב"ה למשה על דבר המים לא השיב לו אלא ושתה העם אע"פ שישראל אמרו להמית אותו ואת בני ואת מקני. וא"כ ואת בעירם ל"ל אלא שחס וכו':

ש דק"ל וכי אפשר להקהיל כל הקהל אל פני הסלע: ת רצונו לומר מה חידוש היה להם עד שאמרו המן הסלע וגו' כיון שאמר הקב"ה ונתן מימיו ודאי כך יהיה. ומתרץ לפי שלא היו כו' והיו ישראל אומרים להם מה לכם מאיזה סלע

רש"י

(י) ויקהלו וגו'. (שם) זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט ש את המרובה: המן הסלע הזה נוציא. לפי שלא היו מכירין אותו ת לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק הבאר והיו ישראל אומרים להם מה לכם מאי זה סלע תוציאו לנו מים לכך אמר להם המורים סרבנים לשון יוני שוטים מורים את מוריהם המן הסלע הזה שלא נצטוינו עליו נוציא לכם מים:

פעמים

התורה והמצוה

פי המעין שפי המעין היה סתום שם באבן והכה בהמטה והסיר את האבן הסותם את המעין ועל כן נפתח מקורו ויזלו מים מאליו, וע"כ היה צריך דוקא שידבר אל הסלע ולא יגע בו, למען יראו כלם שהסלע שמע לדברי ה' והוא עצמו שלא ע"י כח אדם והכאתו הסיר את המכסה המכסה את פי המעין שלו ויגר מימיו לחוץ, אולם שיוציא מים מן הסלע באופן השני דהיינו שגוף יסוד העפר של הסלע יתהפך להיות מים זה לא היה אפשר לעשות ע"י דבור רק ע"י הכאה, כי כל דבר שברא ה' נתן לו טבע קיים שישמור מציאותו כל משך ימי עמידתו וקיומו, וא"א שהוא עצמו יבטל א"ע, ואיך ירצה ליסוד העפר של האבן בשם ה' שהוא עצמו ברצונו יבטל מציאותו שהוא יסוד עפר ויהפך את עצמו להיות יסוד המים, שא"א שהדבר הנמצא יבטל א"ע בעצמו מבלי כח מכריח מבחוץ המבטלו, וגם אם ירצה זה איך ירצה עליו שיעשה א"ע יסוד אחר, מי יעשה זה? הלא צריך תחלה שיתבטל מציאותו הקודם ויעשה אפס והאפס לא יעשה דבר וע"כ לא היה אפשר לעשות גם זה רק ע"י הכאה, שזה כח מכריח הבא מחוץ, שע"י הכאת המטה בפקודת ה' יבטל את יסוד העפר של האבן ויהפך אותו ליסוד המים, וע"כ במים שהוציא בחורב שהוציא מן הצור שלא נמצא בתוכו מקוה מים ומעינות והיה צריך שיסוד העפר של הצור יתהפך למים נוה להכות את הצור ולבטל מציאותו ע"י כח ההכאה שהוא מכריח מבחוץ, אולם בהוצאת מים מן הסלע שהסלע היו בו מעינות מים בפנימותו אם היה רוצה היה די שיוציא מים הנמצא בהסלע וזה נס קטן ובזה היה צריך שידבר אל הסלע כי אחר שבזה אינו מבטל מציאות יסודו ישמע האבן פקודת ה' וע"י הדבור יסיר האבן המכסה על פי המעין ויצאו מימיו לחוץ, והנס יהיה מה שיפעל זה בדבור לבד שאם יכה על פי המעין וע"י ההכאה יסיר האבן המכסה על פיו אינו נס רק כדרך הרגיל, אולם באשר ישראל היו אז קטני אמנה ושכחו אל מושיעם ההופכי הצור אגם מים בחורב ורבו עם משה, רצה ה' להפליא לעיניהם נפלאותיו ולעשות לעיניהם נסים גדולים עד שיכירו כלם כח ה' ועזוזו וישובו אל האמונה, לכן לא רצה לתת להם מים בדרך קרוב אל הטבע שיפתח את פי המעין ויוציא את המים הנקוים בסלע לבד הנס שזה יספיק לתת את שאלתם בל ימותו בצמא כי היו בסלע מים רבים שהיה די להשקותם כל הצורך, אבל בזה לא ישיג את התכלית שרצה להתקדש במים לעיניהם שיכירו כלם נסי ה' ונפלאותיו ויאמינו בה' ובמשה עבדו כי דבר זה קרוב אל הטבע, לכן רצה להשקותם מים נסיים והוא שיסוד העפר של הסלע יתהפך למים, ומים האלה הנסיים ממנו ישתו לרויה בדרך פלא ויכירו כלם יד ה' עושה פלא, ולזה היה צריך שתחלה ידברו משה ואהרן אל הסלע ויצוו עליו שיפתח את פי המעין כדי שיצאו מתוכו כל המים הנקוים בפנימותו, והעדה לא ישתו מים האלה שהם מים שלא נעשה בהם נס, ואחר שיצאו המים האלה והסלע יהיה ריק מכל מים, אז יכה אותו

במטה

ותפק להון מיא מן כיפא ותשקי ית כנשתא וית בעירהון: ט ונסיב משה ית חטרא מן קדם יי כמא די פקדיה: י ואכנישו משה ואהרן ית קהלא לקדם

כיפא

התורה והמצוה

במטה שהוא כח מכליח מכהן ויהפך את יסוד העפר שבו למים שהם מים חיים ומים האלה שעשה בם הנס הגדול שזה ישתו העדה ובעירם ובאו המים האלה בקרבם להקדיש שם ה' הגדול לנסוע בלבם אמונה אומן בה' ובכחו הגדול, וז"ש קח את המטה וזה היה כדי שיכה בו את הסלע כי המטה היה להכאה כמ"ש הרמב"ן, ובאר לו שתחלה קודם שתכו במטה להפך את יסוד העפר של הסלע למים, ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו, תצוו את הסלע ע"י דבור שיתן לחוץ את המים הנקוים בתוכו מכבר, ומים האלה לא ישתו העדה רק יעלו בתהו ויאבדו, ואחר שיתרוקן הסלע מכל מימיו, אז והוצאת להם מים מן הסלע, אז תכה את הסלע במטה שבזה תהפך את הסלע עצמו ר"ל יסוד העפר שבו למים, וזה מיחס למשה כמ"ש והוצאת כי זה לא יתן הסלע מעצמו כי צריך כח מכריח מכהן שזה מיוחס למשה שהוא המוציא מים מצור החלמיש שעז"א מים מן הסלע היינו מיסוד העפר שבו, ומים האלה החיים הנסיים והשקית את העדה ואת בעירם, לא המים שיתן הסלע מעצמו, ע"כ יחס ההוצאה וההשקאה הזאת למשה שהוא יעשה זה בכחו ע"י הכאת המטה:

(ט) ויקח משה את המטה מלפני ה', ספר שמשה ע"ה הבין צווי ה' בכל פרטיו, שהיה בזה ארבעה צווים, [א] שתחלה ידבר אל הסלע ולא יכה במטהו לפתוח פי המעין ולהוציא מים הנקוים בהסלע מכבר, [ב] שמים האלה הטבעיים ילכו לאבוד ולא ישקה מהם את העדה, [ג] שאח"כ יכה את הסלע במטהו להפך יסוד העפר שבו למים, [ד] שהמים האחרונים שיעשו מיסוד העפר של הסלע ישקה את העדה, וכן היה בדעת משה לעשות מבלי שנוי שעז"א כאשר צוהו, ר"ל שלקח את המטה לעשות בו כפי צווי ה' שלא יכה בו את הסלע עד יתרוקנו מימיו שנקוים בו מכבר ע"י דבור אל הסלע ואז יכה במטה להפך אבני הסלע למים:

(יו"ד) ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע, עתה יספר מה שנתחדש למשה שבעבורו נטה מדברי ה' והכה את הסלע תכף בפעם הראשון, כי ה' אמר למשה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך, והם הקהילו את הקהל, וכבר התבאר אצלי בהתו"ה (ויקרא סי' רמ"א) שיש הבדל בין עדה ובין קהל, שבשם עדה נקראו בעת שבאו בסדר נכון זקניהם בראשיהם, שאז נקראו בשם עדה אצל הסנהדרין שהם העיקר, ובשם קהל נקראו כשיתקבצו ההמון שלא בסדר נכון ואין זקניהם בראשיהם. והנה בעת שהוציא להם מים מן הצור בחורב שהיה ג"כ עפ"י נס גדול שחומר הצור ויסוד העפר שבו נתהפך למים, שע"כ היה זה ע"י הכאה לא ע"י דבור, א"ל ה' עבור לפני העם וקח אתך מזקני ישראל הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם, כי באשר הפוך יסוד ליסוד אחר זה נס גדול, היה צריך שיתאסף עמו את הזקנים שהם היו ראוים שיעשה נס גדול כזה לפניהם, וה' היה בראשם כמ"ש הנני עומד לפניך שם, שנס גדול כזה א"א שיעשה רק לפני הראוים והמוכנים לזה, וכן הנהיג פה באמרו הקהל את העדה היינו שהזקנים והסנהדרין יהיו בראשם, שרק הזקנים היו ראוים לנס הגדול הזה ומשה ראה כי נקהלו הקהל אל פני הסלע שאחת שהיה ראוי שהזקנים יהיו בראש והם יעמדו אל פני הסלע קרוב אל מקום הנס, נקהלו הקהל שהם ההמון, כי הפסוק פרוע מורדים בזקניהם, ונקהלו קהל המון רב וההמון היו אל פני הסלע לא העדה שהם הסנהדרין, ובתנחומא פ' זו כיון שראה אותם בוכים אמר משה לאהרן מהו כינוס זה א"ל אהרן באו לגמול חסד עם מרים א"ל משה א"א יודע להבדיל בין כינוס לכינוס אין זה כינוס של תקנה אלא של קלקלה שאלו היה של תקנה היה צריך להיות בראשם שרי אלפים ושרי מאות, וזה הוציא ממ"ש ויבואו כל העדה מדבר צן ולא היה מים לעדה ויקהלו על משה ויבוא משה ואהרן מפני הקהל, שתחלה קראם עדה שהיו זקניהם בראשיהם ואח"כ קראם קהל מפני שהיה כינוס של קלקלה, וכן בכאן שאמר ויקהילו את הקהל מורה שהיה כינוס של קלקלה, ואחר שה' אמר לו שיקהיל את העדה ובודאי כן עשה וקרא להסנהדרין והנשיאים שיהיו בראשם, וראה שהעם היו מורים וממרים בזקניהם, וההמון נתקבצו ועמדו בראש והם אינם ראוים לנס גדול הזה שיתהפך יסוד העפר ליסוד המים, ודי אם יוציא את המים הנקוים בסלע להרוות את צמאונם, ועז"א שמעו נא המורים אחר שאתם מורים וממרים בזקניהם וכמ"ש חז"ל המורים את מוריהם א"כ המן הסלע הזה נוציא לכם מים, איך אפשר שיעשה לפניכם נס גדול כזה להוציא מים מן הסלע היינו שיסוד העפר של הסלע יתהפך למים, שההוצאה הזאת מיוחס אלינו כי זה נעשה ע"י הכאה ובטול הסלע עצמו שהוא יסוד העפר שבו שעז"א סלע הזה היינו חלק העפר והסלע, ועז"א נוציא, כי הוצאה זו מיוחס למשה כמ"ש והוצאת להם מים מן הסלע (כי הוצאת המים הנקוים בסלע מיוחס להסלע עצמו כמ"ש ונתן מימיו), ר"ל שנס גדול כזה לא יעשה רק לפני הזקנים והראוים לא לכם אתם המורדים את מוריהם:

הַמֹּרִים הֲמִן־הַסֶּלַע הַזֶּה נוֹצִיא לָכֶם מָיִם׃ יא וַיָּרֶם מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ וַיַּךְ אֶת־הַסֶּלַע בְּמַטֵּהוּ פַּעֲמָיִם וַיֵּצְאוּ מַיִם רַבִּים וַתֵּשְׁתְּ הָעֵדָה וּבְעִירָם׃ ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן יַעַן לֹא־הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת־הַקָּהָל הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם׃ יג הֵמָּה מֵי מְרִיבָה אֲשֶׁר־רָבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־

בעל הטורים

כאן כנגד המן הגוזן ולמ"ד אשכול סיס דכתיב או מן העץ: (יא) ויך את הסלע אחד הכה לסלע אחד ונבקעו כל הצורים שבמדבר שנאמר ויבקע צורים במדבר: (יב) לכן בגימ' מדה במדה [עי' בילקוט ס' זו בשם מדרש הנעלם]:

רש"י

(יא) פעמים. לפי שבראשונה לא הוציא אלא א טיפין לפי שלא צוה המקום להכותו אלא ודברתם אל הסלע והמה דברו אל סלע אחר ולא הוציא אמרו שמא צריך להכות כבראשונה שנאמר (שמות י"ז) והכית בצור ונזדמן להם אותו סלע והכהו: (יב) יען לא האמנתם בי. גלה הכתוב ב שאלולי חטא זה בלבד ג היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו עליהם כעון ד דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו כך היה עון משה ואהרן. והלא (במדבר י"א) הצאן ובקר ישחט קשה מזו ה אלא לפי שבסתר חסך עליו הכתוב וכאן שבמעמד כל ישראל לא חסך עליו הכתוב מפני קדוש השם: להקדישני. שאילו דברתם אל הסלע והוציא הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דבורו של מקום קל וחומר אנו: לכן לא תביאו. בשבועה כמו (שמואל א' ג') לכן נשבעתי לבית עלי נשבע ו בקפיצה שלא ירבו בתפלה על כך: (יג) המה מי מריבה. הם המזכרים במקום אחר זהו שראו אצטגניני פרעה שמושיען של ישראל לוקה במים לכך גזרו (שמות א') כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו: ויקדש בם. שמתו משה ואהרן על ידם. כשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא יראוי ומתקדש על הבריות וכן הוא אומר (תהלים ס"ח) נורא אלהים ממקדשיך וכן הוא אומר (ויקרא י') בקרובי

שפתי חכמים

שאלו כלומר מה חילוק בין זה לזה לכך אמר להם כו': א דק"ל למה הכה ב' פעמים ומתרץ לפי שבמכה ראשונה הוציא טיפין כו' והוכחתו דאם איתא שלא הוציא כלום למה הכה אותו פעם שנית ולמה לא היה סובר ודאי זה סלע אחר שלא צוה עליו הקב"ה ואם הוציא מתחלה מים הרבה לא היו צריכין להכותו פעם שנית אלא ודאי שהוציא מתחלה טיפין לכן הכה אותה פעם שניה. ומה דלא הוציא מים כשיעור בפעם ראשון לפי שלא כו' ומה שהוסיף לומר והם שדברו כו' כדי להודיע טעותו של משה שהכה משום שהם דברו לסלע אחר ולא הוציא מש"ה הכה אל הסלע מפני שאמרו שמא כו' והוסיף עוד ונזדמן להם כו' דאם לא כן למה הוציא אפילו טיפין אפילו בהכאות רבות לא היה לו להוציא אפילו טפה אחת אלא שנזדמן להם כו'. וקצת קשה ממה שפי' רש"י בפרשת מטות גבי ויאמר אלעזר הכהן וגו' לפי שכעס משה בא לכלל טעות וכן בשמעו נא המורים ויך את הסלע ע"י הכעס בא לכלל טעות משמע אבל לא מפני שדברו אל הסלע אחר ולא הוציא מים ומפני שחשבו שאולי צוה השם לא היה אלא בהכאה כמו שכתוב כאן. ושמא י"ל שהם אגדות חלוקות ורש"י תפס שתיהן כמנהגו בכ"מ עכ"ל הרא"ם: ב רצונו לתרץ וכי דרך הכתוב לגלות חרפה של צדיקים ומפרש דאדרבה מפני שבח שלהם גילה הקרא כדפי' גילה כו': ג דק"ל דיען משמע שהוא טעם אלמעלה ומתרץ דה"פ דאלמלא כו' כלומר יען שעשיתם זו בלבד כתב הרא"ם וא"ת והא בזולת זה החטא לא היה נכנס לארץ שכבר נגזרה גזירה עליו כמ"ש עתה תראה וגו' ולא העשוי לששים ואחד מלכים. ותירוצו עיין בס' בהעלתך שמה שכתבתי בפסוק נוסעים אנחנו כו' שדבריהם הם כמו שתירץ הוא הכא לכן לא כפלתי דבריו על הגליון: ד ר"ל שאל הכתוב לומר שהיה בידיהם אף עונות דור המדבר דהם עונות גדולות כמו מתלוננים ושאר דברים: ה שהם אמר שאין בכח השם לתת בשר כדי סיפוקם וכאן אמר שאין ברשותו להוציא מסלע אחר שלא נצטוו והיה זה סבה שיאמינו העם שמוחזק הסלע וטבעו היו המים ולא מפני גזרתו של הש"י יצאו דאל"כ מה לי סלע זה מה לי אחר גבי הקב"ה והטעם לא היה רק שלא בטחו בה' שיוציא מכל סלע שירצו אע"פ שלא נצטוו עליו: ו כלומר

התורה והמצוה

(יא) וירם משה את ידו, עפ"ז ראה משה שלא לבד שאי אפשר שיוציא מים מיסוד הטבע של הסלע, שגם להוציא מים הנקוים בסלע אי אפשר שיעשה זאת ע"י דבור אחר שה' לא צוה זה רק בתנאי אם יקהיל את העדה שהם זקני העם כמו שהיה בחורב, ולכן גם אל זה שיתן הסלע את מימיו המקוים ע השתמש במטה שבו היה רגיל לעשות האותות מעצמו, וע"ז ויצאו מים רבים היינו

שיצאו

כיפא ואמר להון שמעו כען סרבניא המן כיפא הדין נפק לכון מיא: יא וארים
משה ית ידה ומחא ית כיפא בחטרה תרתין זמנין ונפקו מיא סגיאי ושתיאת
כנשתא ובעירהון: יב ואמר יי למשה ולאהרן חלף די לא הימנתון במימרי
לקדשותי לעיני בני ישראל בכן לא תעלון ית קהלא הדין לארעא די יהבית
להון: יג אנון מי מצותא די נצו בני ישראל קדם יי ואתקדש בהון: יד ושלח
משה

התורה והמצוה

שיצאו המים שנמצאו נקוים בסלע, ולא אמר ויוציא מים רבים כי יצאו מעצמם אחר שע"י ההכאה פתח פי המעין יצאו כדרך הטבע:

(יב) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי, ה' הודיע למשה שחטא בזה ולא היה לו לשנות את דברי ה', אף שלא נקהלו העדה שהם הזקנים רק הקהל שהם ההמון ואין דרך שיעשה נס גדול כהפוך היסודות רק במעמד אנשים גדולים מוכנים בזכותם לנס גדול כזה, הנה יש הבדל בין אם יעשה ה' נס לכבוד ישראל ובזכותם אז צריך שיהיה במעמד זקנים ואנשי הרוח המוכנים בזכותם לזה, אולם לפעמים יעשה ה' נס גדול לא לכבוד ישראל ובזכותם, רק לכבוד שמו למען יאמינו בו ע"י האותות אשר הוא עושה לפניהם, ובזה יהיה בהפך שלפי מה שיראה כי אבדה האמונה ונכרתה מלבות העם יוסיף להפליא את הפלא ופלא ונסים גדולים מאד למען ישובו להאמין בו, וזה היה בעת ההיא שראה ה' כי רופפה האמונה ונחלשה בלבב הקהל, ע"כ צוה למשה שיוציא המים ע"י נס גדול שבו יקדש לעיניהם, והיה נס הזה נתון יותר לפני ההמון שהיו קטני אמנה מלפני הזקנים, וז"ש יען לא האמנתם בי הוא פעל יוצא, שלא עשיתם דבר שיגרום שיאמינו בי, כי תכלית הנס הזה לא היה לכבוד ישראל רק לכבודי להקדישני לעיני ב"י, ובזה אין לכם תירוץ שלא עשיתם נס גדול כי לא היו הזקנים במעמד שאדרבא נס כזה נתון יותר לפני ההמון מלפני הזקנים, אולם בכ"ז לא היה ראוי לגזור עי"כ עונש על משה ואהרן שהם שמרו דברי ה' שצוה שיעשו נס זה לפני העדה דוקא שהם הסנהדרין לא לפני הקהל שהם ההמון, ולא היה ראוי שיעשו זה מדעתם עפ"י סברתם, על כן הוסיף עוד טעם אחר במ"ש:

(יג) המה מי מריבה, שהנס שיש למשה התגלות מה שלא מלא דברי ה' שצוה שלא ישקו את העדה ממים הראשונים הטבעיים ורק שיוסיפו להכות הסלע אחר שלא ימצאו בו עוד מים נקוים ויוציאו מים נסיים מהפוך יסוד העפר למים, שע"ז השיב משה שנס גדול כזה לא יכול לעשות רק לפני העדה כמ"ש לו ה' לא לפני הקהל ההמונים, עכ"פ במים הראשונים שיצאו מן הסלע שהם מים הנקוים בתוכו, היה לו לעשות כפי צווי ה' שא"ל שידברו אל הסלע לא שיכו אותו, שעי"ז היו אומרים שמשה ידע מקום פי המעין של הסלע שהיה גל נעול ומעין חתום באבן ובהכאת המטה הסיר המכסה ונפתח המעין, וכמ"ש במדרש תנחומא שישראל היו אומרים משה יודע חק הסלע, ושע"כ רצו שיוציא להם מים מסלע אחר, ואם היה מדבר אל הסלע לא היו יכולים לומר כן, אבל אחר שהכה את הסלע אמרו שבהכאה פתח פי המעין, ועי"כ רבו על ה' גם אח"כ, ואמרו שהוצאת המים לא היה ע"י ה' וכן אמר בילקוט בשם מדרש ילמדנו שהיו אומרים שמשה היה רועה והרועים בקיאים במים והוא רואה למשכנו להיכן שיש בו מים ואומר הרי הוצאתי לכם מים ולהטעות אותנו, וז"ש **המה מי מריבה**, כי בפ' בשלח אומר ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב ב"י וכו' שם קרא כן את שם המקום לא את שם המים וכי לא רבו על ה' רק קודם שהוציא את המים, אבל אחר שהוציא את המים הדלה המריבה, כי שם הוציא מים מן הצור שאין בו מעין מים בפנימותו, ולא יכלו לומר שידע מקום המעין כי כלם יודעים שהצור הקשה לא נמצא בו מים, וע"כ לא נקראו המים מי מריבה רק המקום נקרא מסה ומריבה ע"ש הריב שהיה במקום הזה קודם שהוציא את המים, אבל פה התחיל הריב אחר שהוציא את המים ונקראו המים מי מריבה כי הם הסבו ריב **שרבו בני ישראל את ה' הגם שנתקדש בם** ובאמת יצאו המים בנס, הם הכחישו זה באמר ראו שהכה את הסלע עי"ז לא האמינו בנפלאותיו ואמרו שמשה ידע מקום המים, כי בהסלע יש מעין מים בתוכו ואמרו שע"י ההכאה פתח פי המעין ולא ה' פעל כל זאת, וע"כ נענש גם אהרן, כי מ"ש ודברתם אל הסלע היה הצווי גם לאהרן ואם היה אהרן דובר אל הסלע היה ג"כ מוציא המים ע"י דבור לבד, והיה מונע את הריב שרבו ב"י אח"כ את ה' ואמרו שלא היה נס כלל, והם שניהם גרמו הסרון אמונה שעז"א יען לא האמנתם היינו לא פעלתם שיאמינו ישראל בי:

ועדיין צריך לבאר איך אפשר שבעבור דבר קל כזה נגזר עונש גדול כזה על שני שרי צבאות ישראל, בפרט שהיה להם התנצלות שהצווי זה היה רק על תנאי אם נקהלו העדה שהם הסנהדרין, ועוד שבס' דברים הזכיר עונש משה וגזרתו בתוך גזרת המרגלים כמ"ש ויקצוף וישבע לאמר אם יראה איש באנשים האלה וכו' זולתי כלב בן יפונה וכו' ואח"כ אמר גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא

תבא

יהוה ויקדש בם: ס רביעי יד וישלח משה מלאכים מקדש אל־מלך אדום כה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל־התלאה אשר מצאתנו: טו וירדו אבתינו מצרימה ונשב במצרים ימים רבים וירעו לנו מצרים ולאבתינו: טז ונצעק אל־יהוה וישמע קלנו וישלח מלאך ויצאנו ממצרים והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך: יז נעברה נא בארצך לא נעבר בשדה ובכרם ולא נשתה מי באר דרך המלך נלך לא נטה ימין ושמאול עד אשר

בעל הטורים

(טו) ויצאנו חסר יו"ד על ידי יו"ד מכות הוציאנו משם: (יז) נעברה נא בארצך ובסיחון אמר אעברה נא אלא אמר זכור מה שאמר עם נסתר

שפתי חכמים

שעלמו בלי שום הכרה שהרי לא עמד לפניו כתפלה: ז ר"ל מה שאמר הקב"ה לאברהם כי גר יהיה זרעך והקב"ה הטיל על יעקב ובניו לבדו גזירתו שהיינו עבדים בארץ מצרים נמצא שאנו סבלנו צרות השעבוד בעד עשו אחיך ובניו וע"כ ראוי גם לתת לנו דרך ארצך כדפירש"י בסמוך גבי נעברה נא בארצך וגו': ח (ג"א) אף על גב שנאמר וירעו לא משמע רק שעשו להם רעה אחת ובמקום אחר כתיב וירעו אותנו ויענונו וגו' י"ם שפירש וירעו הוא כולל צרות רבות וא"כ כולם בכלל: ט דאי קאי על אבותינו שהיו בארץ מצרים היה לו להקדים אבותינו ללנו והכי הל"ל וירעו לאבותינו ולנו ומדכתיב לאבותינו לבסוף משמע דמלתא אחריתא הוא. מהרש"ל: י מתשובה שהשיב מלך אדום למשה שמעינן דמשה אמר לו כן בברכה כו' מדכתיב בסמוך פן בחרב אצא לקראתך ופירש"י מה לו להשיב בזה אלא אתם מתגאים וכו' א"כ מוכח שמשה אמר לו זה בברכה כו' (דבק טוב) דאל"כ כיון שאמרו ונצעק אל ה' וגו' הל"ל וישמע ה' וישלח וגו' קולנו ל"ל אלא בברכה וכו': כ רצונו לתרץ והא משה הוציאם ועל זה מפרש מכאן וכו': ל רצונו לתרץ מה צריך משה להזכיר למלך אדום ענין יצ"מ וגם כל הענין דכתיב לפניו: מ הא דנקט רש"י מן לאכול ולא כתיב בקרא אלא מים אלא דהוקשה לרש"י דאי לא אמר למלך אדום על ענין אכילה מה הנאה הוא להם בזה שיקחו מהם מים הנאה מועטת היא אלא אף על האכילה אמר משה ליקח מהם והא דנקט הקרא דוקא מים רבותא נקט אף מים הגון ליקח מהם אף שאין דרך לקנות מים כמו שהיה

רש"י

בקרובי אקדש: (יד) אחיך ישראל. מה ראה להזכיר כאן אחוה אלא אמר לו אחים אנחנו בני אברהם שנאמר לו (בראשית ט"ו) כי גר יהיה זרעך ועל שנינו היה אותו החוב לפרעו: אתה ידעת את כל התלאה. לפיכך פירש אביכם מעל אביו (שם ל"ו) וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מפני השטר חוב המוטל עליהם ז והטילו על יעקב: (טו) וירעו לנו. סבלנו צרות ח רבות: ולאבותינו. מכאן שהאבות מצטערים ט בקבר כשפורענות באה על ישראל: (טז) וישמע קולנו. בברכה שברכנו י אבינו (בראשית כ"ז) הקול קול יעקב שאנו צועקים ונענים: מלאך. זה משה כ מכאן שהנביאים קרואים מלאכים ואומר (ד"ה ב' ל"ו) ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים: (יז) נעברה נא בארצך. אין לך לעורר על הירושה ל של ארץ ישראל כשם שלא פרעת החוב עשה לנו עזר מעט לעבור דרך ארצך: לא נשתה מי באר. (במדבר רבה) מי בורות היה צ"ל אלא כך אמר משה אעפ"י שיש בידינו מן לאכול מ ובאר לשתות לא נשתה ממנו אלא נקנה מכם אוכל ומים להנאתכם. מכאן לאכסנאי שאעפ"י שיש בידו לאכול יקנה מן החנוני כדי להנות את אושפיזו: דרך המלך נלך וגו'. אנו חוסמים את בהמתנו

התורה והמצוה

תבא שם וכו' וטפכם אשר אמרתם וכו' שמבואר שנגזר עליו מיתה בסבת ענין המרגלים, וכן אמר ויתאנף ה' בי למענכם, וה' התאנף בי על דבריכם, שמשמע שהיה העונש בעבור ישראל לא בעבור חטא משה, גם מלשון הכתוב שאמר יען לא האמנתם בי וכו' לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ משמע שעקר עונש הגזרה הזאת היתה כדי שלא יביאו את הקהל אל הארץ, אבל מה שהם עצמם ימותו במדבר ולא יבואו אל הארץ זה נמשך ממילא שלכן לא באו אל הארץ כדי שלא יביאו את הקהל, ומיתתם במדבר לא היה מצד עצם הגזרה כי הם לא חטאו כלל חטא שיגזר עליהם מיתה רק שישראל לא היו ראוים אז שמשה יביאם אל הארץ והוא ע"פ מה שאמרו חז"ל במדרשיהם שאם היה משה מביא את ישראל לארץ היה אז הכבוש שלם

משה אִזְגַּדִּין מִן קֳדָם לְוָת מַלְכָּא דֶאֱדוֹם כִּדְנַן אֲמַר אֲחוּךְ יִשְׂרָאֵל אַתְּ יְדַעַתְּ יָת כָּל עָקְתָא דִּי אַשְׁכַּחְתָּנָא: טו וּנְחַתוּ אֲבָהָתָנָא לְמִצְרַיִם וִיתֵבְנָא בְמִצְרַיִם יוֹמִין סַגִּיאִין וְאַבְאִישׁוּ לָנָא מִצְרָאֵי וְלַאֲבָהָתָנָא: טז וְצַלֵּינָא קֳדָם יְיָ וְקַבִּיל צְלוֹתָנָא וּשְׁלַח מַלְאָכָא וְאַפְּקָנָא מִמִּצְרַיִם וְהָא אֲנַחְנָא בְּרְקָם קַרְתָּא דִּבְסְטַר תְּחוּמָךְ: יז נִעְבַּר כְּעַן בְּאַרְעָךְ לָא נִעְבַּר בַּחֲקַל וּבִכְרַם וְלָא נִשְׁתֵּי מֵי גוֹב בְּאֹרַח מַלְכָּא

השאלות

(יד כא) למה האריך בספור מירידת מצרים, ולמה שלהו שני פעמים, ומה הוסיף בשליחות השני על הראשון ותחלה השיב לא תעבר בו ואח"כ השיב לא תעבר ויצא לקראתו:

התורה והמצוה

שלא ע"י מלחמה רק ע"י ה' שהיה מפיל את אויביהם לפניהם ועוד אמרו שאם היה משה נכנס לארץ היה בונה את המקדש ולא היה נחרב לעולם, ועוד אמרו שאם היה משה נכנס לארץ היתה אז הגאולה האלהיית המקווה שיהיה לעת"ל, והיה אז ימות המשיח, אולם דבר זה שיהיה אז התקון הכללי המקווה שיהיה באחרית הימים תלוי בתנאי אם היו ישראל שלמים בצדקתם וחזקים באמונתם והיו כלם ממלכת כהנים וגוי קדוש שאז היו מוכנים לכנוס אל הארץ תכף ומשה בראשם ואז היו כל הז' אומות נופלים חללים שלא ע"י מלחמה רק ע"י ה' כמו שפרש"י בפ' דברים עמ"ש עלה רש, ומשה היה בונה המקדש תכף בענין שלא יחרב לעולם כי לא היה עוד גלות ושעבוד לעולם, אבל אחר שחטאו בענין המרגלים שנתברר שאינם שלמים באמונתם וצדקתם, לא היה אפשר שמשה יביא אותם לא"י, אחר שמאז היו עתידים להיות בשעבוד גליות והמקדשות יחרבו מה שאי אפשר אם היה משה מביא אותם אל הארץ וכמ"ש בפ' שלח בתורה אור שם בארך, ומאז השב ה' שגם משה לא יכנס לארץ, וכשנזר ה' על דור המדבר שלא יבואו אל הארץ לא הוציא מהגזרה כי אם יהושע וכלב לא את משה ואהרן. ועז"א בפ' דברים גם בי התאנף ה' גם אתה לא תבוא שם, ובכ"ז לא היה זה אז גזרה מוחלטת, ואם היו דור באי הארץ שלמים באמונתם ולא היו כאבותם דור סורר ומורה היה אפשר שמשה יביא אותם אל הארץ ושיגיע אז עת התקון הכללי, כי לא היה גז"ד שיש עמו שבועה, והיה תלוי בהטבת מעשיהם, אבל עתה אחר ענין מי מריבה, שרבו את ה' והראו שאינם שלמים באמונתם, ומשה הכה את הסלע ועי"כ שרש בלבבם ריב חדש על ה' ואמרו שהוציא את המים מהחבולה מטבעית ולא האמינו בה' ובמשה עבדו, ראה ה' שאינם ראוים למדרגה הגדולה הזאת שפני הרועים האלהיים האלה יביאו אותם אל הארץ שבהכרח יגיעו אז ימות המשיח ותקון הכללי שלא יהיה עוד גלות וחורבן וכל רע, ולכן גזר בגז"ד שיש עמו שבועה שמשה ואהרן לא יביאו אותם אל הארץ וזה לא בחטאת משה ואהרן רק בסבת חסרון שלמות ישראל, וממילא נסבב מזה מיתת משה ואהרן במדבר כמ"ש ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם:

(יד) וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום, הגה מן הארץ שנתן ה' לאברהם שהם עשר אומות לא ירשו ישראל רק שבע אומות ושלש אומות קיני וקנזי וקדמוני לא יירשו עד ימות המשיח, וניתנו עתה לאדום ועמון ומואב שהם מזרע אברהם וממשפחתו, עד ימות המשיח שאז יירשו ישראל את אדום ועמון ומואב, וכבר כתבנו שאם היה משה נכנס לארץ היה אז זמן התקון הכללי שיהיה בימות המשיח והיו יורשים אז גם את אדום ועמון ומואב, ולכן אמר וישב העם בקדש, ר"ל שהתישבו שם בקביעות כי חשבוהו שהיא מחלקם כי קדש בגבול אדום ועי"כ התרעמו למה העליתנו ממצרים להביא אותנו אל המקום הרע הזה לא מקום זרע באשר חשבוהו מירושתם טענו שלא המקום רע ואינו ארץ זבת חלב ודבש, וע"כ לא שלח משה מלאכים כי היה נכנס לארץ אדום וכובש אותו, אולם אחר חטא מי מריבה שנגזר על משה שלא יכנס לארץ, אז אמר לו השם בל יתגר בפני עשו כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר כי לא יפול לחלקו של ישראל עד ימות המשיח וע"כ שלח מלאכים אל מלך אדום, והרמב"ן תמה מדוע לא הזכיר את שמו כמו שהזכיר שם סיחון ועוג ואינו תימה כי שמו ידוע שהמלך האחרון לעשו שהיה בימי משה היה שמו הדר וכמו שכתבפי' ד"ה (א' סי' א'): כה אמר אחיך ישראל, ר"ל שמגיד שהוא אחיך אתה ידעת את כל התלאה, ר"ל ידעת זאת מאז כי נגזר על אברהם כי גר יהיה זרעך והיה החוב מוטל גם עליך, ועי"כ פרש עשו מיעקב כמ"ש חז"ל שמ"ה וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו (ברשאית לו) היה מפני השט"ח שהוטל על שניהם תז"כ ידענו את התלאה שנגזר עליע:

(טו) וירדו, ואמנו פרעו השטר, וזה היה [א] שאבותינו ירדו מצרים להיות שם לפי שעה כמ"ש מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם, ונשב ימים רבים, שהמצריים עכבו אותם תכף ולא הניחום לצאת כמ"ש בפי' שמות (א יו"ד), וזה חמס אחד וזאת שנית וירעו לנו מה שעבדו בנו בפרך:

(טז) ונצעק, ר"ל ואם האמר שעדיין לא שלמנו החוב שלא היינו במצרים רק רד"ו שנה, ע"י תפלה מתוך קשוי השעבוד הוציאנו קודם הזמן ע"י מלאך פניו, והנה אנחנו בקדש וראוי שעכ"פ תניח אותנו לעבור:

(יז) נעברה נא בארצך, יש הבדל בין נעבור בארצך ובין מ"ש אח"ז עבור בגבולו שהארץ הוא המדינה עצמה

גגבול

נעבר גבלך: יח ויאמר אליו אדום לא תעבר בי פן־בחרב אצא לקראתך: יט ויאמרו אליו בני־ישראל במסלה נעלה ואם־מימיך נשתה אני ומקני ונתתי מכרם רק אין־דבר ברגלי אעברה: כ ויאמר לא תעבר ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה: כא וימאן אדום נתן את־ישראל עבר בגבלו ויט ישראל מעליו: פ

חמישי (שלישי כשהן מחוברין) כב ויסעו מקדש ויבאו בני־ישראל כל־העדה הר ההר: כג ויאמר יהוה אל־משה ואל־אהרן בהר ההר על־גבול ארץ־אדום לאמר: כד יאסף אהרן אל־עמיו כי לא יבא אל־הארץ אשר נתתי לבני ישראל על אשר־מריתם את־פי למי מריבה: כה קח את־אהרן ואת־אלעזר בנו והעל אתם הר ההר: כו והפשט את־אהרן את־בגדיו והלבשתם את־אלעזר בנו ואהרן יאסף

בעל הטורים

שעה הלכה ולכך אמר אחיך ישראל: (יח) פן בחרב אצא לקראתך. והיינו דכתיב אני שלום וכי אדבר המה למלחמה: (יט) מכרם שלשה במסורה. הכא ואידך ואעיד ביום מכרם ציד (נחמיה י"ג) על מכרם בכסף צדיק (עמוס ב') בשביל שמכרו בכסף צדיק וצדו את אביהם ביום מכרם בפיהם ואמרו לו חיה רעה אכלתהו על כן ונתתי מכרם והוצרכו לשתות מימיהם בכסף: (כה) והעל ב' במסורה. הכא ובפרשת וארא (ע"ש מה שדרש בזה): (כו) והלבשתם ב' במסורה. הכא

רש"י

בהמתנו ולא ישנו ב לכאן ולכאן לאכול: (יח) פן בחרב אצא לקראתך. אתם מתגאים בקול שהוריש לכם אביכם ואמרתם ונצעק אל ה' וישמע קולנו ואני אצא עליכם במה ם שהורישני אבי (בראשית כ"ז) ועל חרבך תחיה: (יט) רק אין דבר. אין שום דבר מזיקך: (כ) וביד חזקה. בהבטחת ע זקננו. (שם) והידים ידי עשו: (כב) כל העדה. כלם שלמים ועומדים להכנס בארץ פ שלא היה בהם אחד מאותם שנגזרה גזרה עליהם שכבר כלו מתי מדבר ואלו מאותן שכתוב בהן (דברים ד') חיים כלכם היום: הר ההר. הר על גבי הר כתפוח קטן על גבי תפוח גדול ואעפ"י שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים שלשה נשארו בהן הר סיני לתורה והר נבו לקבורת משה והר ההר לקבורת אהרן: (כג) על גבול ארץ אדום. מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה וכן הנביא אומר ליהושפט (ד"ה ב' כ') בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך: (כה) קח את אהרן. בדברי נחומים אמור לו ע אשריך שתראה כתרך נתון לבנך מה שאין אני זכאי לכך: (כו) את בגדיו. את בגדי כהונה גדולה צ הלבישהו ק והפשיטם מעליו ונתנם

שפתי חכמים

שהיה מקונן ירמיה מימינו בכסף שתינו. מהרש"י: ב (נח"י) דק"ל הא כבר אמרו לא נעבור בשדה ובכרם אלא ודאי דלעיל קאי אהעברה ברגלים וכאן קאי אנטיה לאכול: ם דאל"כ בחרב למה לי כל"ל פן אצא לקראתך למלחמה: ע דאל"כ ביד חזקה ל"ל כל עם כבד יש לו יד חזקה: פ וא"ת ולמה לא מפרש כל' זה שפירש לעיל על כל העדה ומה צריך לנקוט כולם שלמים ליכנס לארץ וגם זה לא צריך לפרש ואלו מאותן כו' וי"ל שאל תקשי מה צריך לכתוב כל העדה וללמדך שעדה א כלם עומדים לחיים שכבר כלו מתי מדבר והא לעיל כתיב כל העדה. ומפרש לומר לך אף בשעה שהיו נכנסין לארץ שהיה זמן מרובה לאחר מיתת אנשי דור המדבר היו כולם שלמים כו': צ רצונו לאהרן דאי בגדיו של חולין מה טעם צוה הקב"ה להלביש אלעזר לפניו בבגדיו. והרא"ם תיקן ע"כ פירושו בגדי כהונה. דאל"כ איך יהיה אות על זכייתו בכהונה גדולה ואפשר דבכלל דבריו דברי: ק אע"פ שאין כתיב כאן שכך צוה השם שאין כתיב אלא והפשט את אהרן וכו' דאל"כ שמשה הלביש את אהרן תחלה איך ילבש אהרן בגדי כהונה שלא בשעת עבודה והלא היוצא מהר הבית בבגדי כהונה סופג ארבעים, אלא ע"כ צריך לומר דנעשה הלבשן ע"פ הדבור

נזל לא נסטי לימינא ולשמאלא עד דנעבר תחומך: יח ואמר לה אדומאה לא תעבר בתחומי דילמא בדקטלין בחרבא אפוק לקדמותך: יט ואמרו לה בני ישראל בארח כבישא נסק ואם מימך נשתי אנא ובעירי ואתן דמיהון לחוד לית פתגם דביש ברגלי אעבר: כ ואמר לא תעבר ונפק אדומאה לקדמותה בחיל רב ובידא תקיפא: כא וסריב אדומאה ולא שבק ית ישראל למעבר בתחומה וסטא ישראל מלותה: כב ונטלו מרקם ואתו בני ישראל כל כנשתא להר טורא: כג ואמר יי למשה ולאהרן בהר טורא על תחום ארעא דאדום למימר: כד יתכנש אהרן לעמה ארי לא ייעול לארעא די יהבית לבני ישראל על די סרבתון על מימרי למי מצותא: כה דבר ית אהרן וית אלעזר בריה ואסק יתהון להר טורא: כו ואשלח ית אהרן ית לבושוהי ותלבשנון ית

אלעזר

התורה והמצוה

והגבול הוא המדבריות והערים אשר סביב למד"נה שטייכים אל המדינה, ותחלה בקשו שיעברו בהמדינה עצמה מקצה לקצה עד סוף הגבול ששם ארץ כנען, ויען שהחיילות העוברים במדינה עצמה יעשו היזק בשדות ובכרמים ובמי בארות הבטיחו לא נעבור בשדה וכו', ולפעמים יתפשטו בערים ובכפרים לשלול שלל אמרו שילכו בדרך שיציין להם מלך אדום ולא יטו ימין ושמאל:

(יח יט) ויאמר, ע"ז השיב לא תעבר בי, שמלת בי מציין שעובר בתוך המדינה ואז בקשו שנית שיעברו עכ"פ בגבול שסביב המדינה ששם היה מסלה מקפת את המדינה שמשם אין רחוק מא"י, ובזה לא הוצרכו להבטיח שלא יעברו בשדה ובכרם וכו' כי שם אין שדות וכרמים ומי בארות רק הבטיחו שאף אם ישתו מי נחלים ויאורים ישלמו בכסף. ושעור הכתוב אין דבר רק ברגלי אעברה וי"ל ג"כ כמ"ש הרי"א שמ"ש במסלה נעלה היינו נעלה בכל אופן אף בלי רשות וע"ז לא אמרו נעלה נ"א שהוא לשון בקשה ועז"א רק אין דבר ר"ל שע"ז אין לך לדבר שום דבר כי לא אשמע לך וברגלי אעבורה:

(כ) ויאמר לא תעבר, בכאן לא אמר לא תעבר בי, כי פירושו לא תעבור אף בגבול המדינה מסביב ומפני שאמרו שיעברו בלא רשותו ותוך להמדינה לכן יצא אל הגבול ויצא בעם כבד:

(כא) וימאן עבור בגבולו, שלא רצה שיעברו גם בגבול שסביב המדינה, ופה כתיב וימאן ואצל סיחון כתיב ולא אבה, כי כבר הבדלתי שהממאן הוא בפה והבלתי אובה הוא בלב, וסיחון לא רצה גם בלב כי היה אויב לישראל וע"כ יצא וילחם בישראל, אבל אדום לא היה אויב להם והיה אוהב בלב רק שהיה מתירא מישראל כמ"ש אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו וייראו מכם, והיה ממאן רק בפה ולא יצא כדי להלחם רק כדי שלא יעברו בגבולו וע"כ ויט ישראל מעליו:

(כב) ויבואו ב"י כל העדה, הגם שיצא אדום לקראתו בעם כבד לא נפקד מהם איש, ועמ"ש למעלה פסוק א':

(כג) על גבול ארץ אדום, כי היה עוד הר ההר הנחשב בגבולי הארץ (לקמן לד ז) שהוא היה בקצה לפונית מערבית:

(כד) יאסף אהרן אל עמיו, אהרן לא מת ע"י מלאך המות כמ"ש בב"ב (דף יז) רק מת מיתת נשיקה, לא ע"י ממית מבחוץ רק ע"י התפשטות נפשו מגופו ברוב חשק הנפש לצאת מן מאסר הגויה ולהדבק בצרור החיים את ה' אלהיה, שזה תלוי ברצונו ובמסירת נפש אל מקור החיים ברוב תשוקה ודביקה בקדש הקדשים, וע"כ בא ע"ז צווי לאהרן כי קיים בזה מצות ה', וע"כ לא אמר ימות אהרן רק אסיפה אל עמיו שנפשו תצא מהעולם החומרי לשוב אל עמה במעון נפשות הצדיקים רעותיה, ואמר הטעם כי לא יבא אל הארץ, וא"כ אין לו עוד עסק בעה"ז וכבר השלים מה שעליו לעשות בחייו, ומ"ש אשר מריתם את פי, באורתי למעלה שזה מה שלא דבר אל הסלע כמו שנצטוה ודברתם ועי"כ גרם למי מריבה, שישראל רבו עם האמונה ע"י המים, כי אמרו שהוצאת המים בהתהבולה הנופית כנ"ל:

(כה) קח את אהרן, ובאשר ענין האסיפה הזאת ע"י השתוקקות הנפש אל ה' ברשפי אש שלהבת יה ובאהבה עזה עד מות הוא ענין גדול, לא זכה שום אדם להיות במעמד הנכבד הזה רק משה ואלעזר, ע"כ לא מת למטה רק צוה שיעלה אל המערה המוכנת לזה בהר ההר נפרד מכל אדם שלא ימצא כל אדם בבואו להדבק בקדש:

(כו) והפשט את אהרן את בגדיו, לפי הפשט משמע כדעת הרשב"ם שלא הפשיט רק ארבעה בגדים המיוחדים לכ"ג, כי בארבעה בגדי כ"ה היה אלעזר לבוש, ונשארו על אהרן בגדי הבד בגדי הקדש להכריכין

וּמֵת שָׁם׃ כז וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וַיַּעֲלוּ אֶל־הֹר הָהָר לְעֵינֵי כָּל־הָעֵדָה׃ כח וַיַּפְשֵׁט מֹשֶׁה אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וַיַּלְבֵּשׁ אֹתָם אֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וַיָּמָת אַהֲרֹן שָׁם בְּרֹאשׁ הָהָר וַיֵּרֶד מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר מִן־הָהָר׃ כט וַיִּרְאוּ כָּל־הָעֵדָה כִּי גָוַע אַהֲרֹן וַיִּבְכּוּ אֶת־אַהֲרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ס כא א וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ־עֲרָד יֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי בָּא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבְּ׀

בעל הטורים

ואידך והלבשתם כתנות (שמות כ"ט ח') דאיכא מ"ד כה"ג בן כה"ג טעון משיחה כשם דוהלבשתם כתנות דהתם היה במשיחה אף והלבשתם דהכא היה במשיחה: (כח) וימת אהרן שם. בגימ' מלמד כי מת בנשיקה: (כט) ויראו. בגימ' בעננים

רש"י

לאחוז על כס בפניו אמר לו הכנס למערה ר ונכנס ראה מטה מוצעת ונר דלוק אמר לו עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט קמוץ פיך וקמץ עצום עיניך ועצם מיד חמד משה לאותה מיתה. וזהו שנאמר לו (דברים ל"ב) כאשר מת אהרן אחיך מיתה שנתאוית לה: (כז) ויעש משה. (במדרש רבה) אף על פי שהדבר קשה ש לו לא עכב: (כט) ויראו כל העדה וגו'. (שם) כשראו משה ואלעזר יורדים ת ואהרן לא ירד אמרו היכן הוא אהרן אמר להם מת אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר את המגפה ישלוט בו מלאך המות מיד בקש משה רחמים והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה ראו והאמינו: כל בית ישראל. האנשים והנשים א לפי שהיה אהרן רודף שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו: כי גוע. אומר אני שהמתרגם דהא מית טועה הוא אא"כ מתרגם ויראו ואתחזיאו שלא אמרו רבותינו ז"ל כי זה משמש בלשון דהא אלא ע"פ מדרש שנסתלקו ענני כבוד וכדאמר רבי אבהו (ר"ה השנה ג') דא"ר אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו ועל לשון זה נופל לשון דהא לפי שהוא נתינת טעם למה שלמעלה הימנו למה וייראו לפי שהרי מת אהרן אבל על תרגום ואתחזיאו כל כנשתא אין לשון דהא נופל אלא לשון אשר שהוא מגזרת שמוש אי שמלינו אם משמש בלשון אשר כמו (איוב כ"א) ואם מדוע לא תקצר רוחי והרבה מפורשים מזה הלשון (שם י"ד) אם חרוצים ימיו: (א) וישמע הכנעני. שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד ב כו' כדאיתא בר"ה השנה (דף ג') ועמלק מעולם רצועת מרדות לישראל מזומן בכל עת לפורענות: יושב הנגב. זה עמלק ג שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב, ושנה את לשונו לדבר בלשון כנען כדי שיהיו ישראל מתפללים להקב"ה לתת כנענים בידם והם אינן כנענים ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם שנאמר אם נתון תתן את העם הזה בידי: דרך האתרים. דרך הנגב שהלכו בה מרגלים שנאמר (שם) ויעלו בנגב. דבר אחר דרך האתרים דרך התייר הגדול ד הנוסע לפניהם שנאמר (שם י') דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה: וישב

ממנו

שפתי חכמים

כדבור כדי שיפשיטן וילבישן את אלעזר בפני אהרן לראות שבנו זוכה לכהונה גדולה תחתיו: ר מפוס דק"ל ולמה לא הפשיט אהרן את בגדיו וילבישם אלעזר את עצמו כי זה נראה שהוא גנאי למשה שיהא משרת להם ומהרן אמר לו וכו' וכי לא סגי בלא דבורו של משה אלא להורות מצות גמילות חסדים של מתים שהרי משה בעצמו היה מתעסק בכל עסקי מיתת אהרן: ש דאם לא כן ויעש משה ל"ל וכי תעלה על דעתך שעבר על שליחותו של מקום. כתב הרא"ם ולא ידעתי למה לא דרשו על מה שכתב בפ' קרח ויעש משה כאשר צוה ה' אתו כן עשה ואפשר שלא דרשו כן משום שיש לומר שעשה זה בשמחה ומשום טובתו שלא יבואו בני ישראל לחלוק עוד על שררת שבט לוי מפני שאהבת שררות שבטו מעורבת בעשיית מצוה זו אף שעשה גם כן מצות הש"י לא רצו לדרוש בו כלום ודוק כ"ל: ת רצונו לתרץ והרי לא ראו מיתה של אהרן רק משה ואלעזר וה"ל וישמעו והלא מפי משה ואלעזר שמעו ומפרש כשראו כו' והראוהו מלאכי השרת וזהו שכתב ויראו כל העדה: א רצה לומר למה כתיב במיתת משה רבינו ע"ה ויבכו כל ישראל והכא גבי אהרן כל בית ישראל. ומפרש דכאן אף הנשים בכו ולמה לפי שהיה כו': ב וא"ת מנליה לרש"י דלמא כפשוטו כדכתיב אחריו כי בא ישראל וגו' וי"ל דקשה לרש"י ל"ל וישמע דלא הל"ל אלא ויבא ישראל דרך האתרים ויבא הכנעני וילחם וגו' כמו ויבא עמלק וילחם בישראל וכמו ויצא לקראת ישראל המדברה ויבא יהצה וילחם בישראל וכן גבי עוג ויצא לקראת ישראל וגו' למלחמה אדרעי אלא שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד ועי"ל דהוכחתו מדכתיב בפ' ואלה מסעי וישמע הכנעני וגו' אחר מיתת אהרן והתם ע"כ לא שמע אלא שמת אהרן ונסתלקה השכינה מישראל והתם פירש"י כאן לתדך כו' לשון מכאן משמע שפי' דהאיתו משם ושם אפרש בס"ד. והרא"ם פירש מדכתיב ויראו כל העדה וגו' ואמר ר' אבהו קרי וייראו בגיר"י התת הין"ד וכדרים לקים דאמר האי כי נתינת טעם לדבר שלפניו הוא ר"ל נתגלו העדה לפי שגוע אהרן: ג מפרש אל תקשי אם כן סתרי קראי אהדדי דכתיב וישמע הכנעני ואח"כ כתיב יושב הנגב היינו עמלק נ"ס היינו כו': ד פי'

וכוא

אֶלְעָזָר בְּרֵהּ וְאַהֲרֹן יִתְכְּנֵשׁ וִימוּת תַּמָּן: כז וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִי פַּקֵּיד יְיָ וּסְלִיקוּ לְהֹר טוּרָא לְעֵינֵי כָּל כְּנִשְׁתָּא: כח וְאַשְׁלַח מֹשֶׁה יָת אַהֲרֹן יָת לְבוּשׁוֹהִי וְאַלְבֵּשׁ יָתְהוֹן אֶלְעָזָר בְּרֵהּ וּמִית אַהֲרֹן תַּמָּן בְּרֵישׁ טוּרָא וּנְחַת מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר מִן טוּרָא: כט וַחֲזוֹ כָּל כְּנִשְׁתָּא אֲרֵי מִית אַהֲרֹן וּבְכוֹ יָת אַהֲרֹן תְּלָתִין יוֹמִין כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: א וּשְׁמַע כְּנַעֲנָאָה מַלְכָּא דַעֲרָד יָתֵב דָּרוֹמָא אֲרֵי אֲתָא יִשְׂרָאֵל אֹרַח

התורה . והמצוה

לאכריכין, וחז"ל פי' שהפשיטו כל בגדיו ואהרן נתלבש בבגדי שכינה עמ"ש בזה בהתו"ה נו (סי' ק"ל). והנה יקשה איך עלו אהרן ואלעזר אל ההר בבגדי כהונה שיש בהם איסור שעטנז שלא בשעת עבודה וכבר שאל כן במדרש, ומזה ראיה למ"ש באגרות החיים (סי' י"ח), שהכ"ג היה מותר ללכת בחשן ואפוד כל היום מפני הציץ שהוא מרצה, ואלעזר בודאי הותר ללבשם מפני החינוך אף שאינו עובד עבודה כמ"ש הרמב"ם (בפ"ד מה' כלי המקדש הי"ג) וי"ל שעלה להר בלא האבנט ושם לבש האבנט עם ד' בגדי כ"ג, ומ"ש ואהרן יאסף ומת שם, ותמיד אמר מיתה קודם אסיפה, כי תחלה ימות ואח"כ יאסף אל עמיו שהם נשמות הצדיקים, לא כן אהרן שמת מיתת נשיקה נאסף אל עמיו תחלה היינו שנשמתו חזרה אל מעון האצלות ועי"כ מת הגוף:

(כט) ויראו כל העדה, לפי הפשט מספר שהגם שבשעת מיתת אהרן לא היה שם שום איש מטעם האמור בפסוק כ"ה, אחר שירד משה ואלעזר מן ההר עלו שם כל העדה שהם הסנהדרין לעסוק בקבורתו להספיד ולבכות, כי אלעזר לא יכול לכנס למערה אחר מיתתו שהכ"ג אינו מטמא לאביו, וגם משה יש דעה שהיה משמש בכהונה גדולה, ואז ראו כל העדה בעיניהם שגוע אהרן ויבכו אותו שלשים יום. והנה הי"ל ויקברו אותו שם, שבכ"מ הזכיר הקבורה ביחוד, וע"כ נראה שאהרן לא נקבר כלל בהר ההר, דהא מקרא מלא בפ' עקב (י' ו' ז') ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן ויקבר שם ויכהן אלעזר בנו תחתיו משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים, ופרש"י שלאחר מיתת אהרן יראו ממלחמת מלך ערד וחזרו לאחוריהם שמונה מסעות עד מוסרה ושם עשו אבל כבד על מיתתו של אהרן שגרם להם זאת ונדמה להם כאלו מת שם, וזה דוחק מבואר שהכתוב יאמר שם מת אהרן ויקבר שם, על שנדמה להם כך, וע"כ נראה שאחר שעלו העדה ההר וראו כי גוע אהרן לא קברוהו תכף כי רצו להספידו תחלה בפניו כהלכה וע"כ לא נזכר הקבורה בהר ההר כי לא נקבר שם, ובסוף כך התחיל הכנעני להלחם בם וחזרו שמונה מסעות לאחור שמן הר ההר עד יעקן ומשם למוסרה הם שמונה מסעות ולקחו את מטתו של אהרן עמהם באשר יראו שהכנענים יתעוללו בו והביאוהו למוסרה ושם קברוהו, ומשם חזרו אל הר ההר ונלחמו בכנעני ויחרימו את עריהם, א"כ מ"ש שם מת אהרן ויקבר שם אמר כן מצד הקבורה, ויש להוסיף עוד כי באשר אהרן מת מיתת נשיקה וחז"ל אמרו (בב"ב דף יז) שלא שלט בגופו רקבון ורמה ותולעה, לכן אמרו שראו כי גוע אהרן, כי יש הבדל בין מיתה לגויעה, גויעה מציין סילוק כח החיוני ומיתה מציין רושם ההשחתות שנעשה בגוף ע"י הגויעה וסלוק החיות, ובאשר באהרן לא עשתה הגויעה שום רושם בגוף לא ראו בו סימני מיתה רק כי גוע אהרן שנעדר ממנו החיים, ובזה יש לפעמים מות מדומה, שהגם שגוע לא מת עדיין כמו שספרו חז"ל כמה מעשיות שנגד ואחנה, וע"כ לא קברוהו תכף עד בואם למוסרה שם נראה רושם המיתה על הגוף שעז"א שם מת אהרן ושם קברוהו. וספר שבכו את אהרן כל בית ישראל כי ראו היזק שהגיע להם במיתתו שעי"ז נסתלקו ענני כבוד ובא מלך ערד וילחם וישב ממנו שבי והוצרכו לחזור לאחוריהם ועי"ז הרגישו כלם במיתתו:

(א ג) וישמע הכנעני מלך ערד. נחלקו בזה חז"ל והמפרשים מי היה וממ"ש ויחרם אתהם ואת עריהם משמע שישב בעבר הירדן המזרחי, ובפ' מסעי אמר והוא יושב בנגב בארץ כנען משמע שישב בעבר המערבי שהוא ארץ כנען ובס' שופטים ספר שיהודה כבש את הכנעני יושב צפת ויקרא את שם העיר חרמה, ושם אמר שבני קני עלו מדבר יהודה אשר בנגב ערד וע"כ יש דעת כראב"ע ורמב"ן ורי"א שספר פה מה שעתיד להיות אחרי מות יהושע, והאמת עד לעצמו שמלך ערד היה לו מלכות בעבר הירדן המערבי בכמה מקומות וקצת כבש יהושע בחייו כמ"ש (יהושע י"ב) מלך ערד אחד וקצת אחר מותו וזה האמ' בס' שופטים, וגם היה לו עמים וערים בעבר הירדן המזרחי, וכמ"ש למעלה כי העמלקי והכנעני שם לפניכם ואלה נלחמו עם ישראל וישראל החרימו את עריהם בימי משה, ואלה שבעבר הירדן המערבי נכבשו אחרי מות יהושע והחרימום ג"כ מפני הנדר שבימי משה שאמר סתם והחרמתי את עריהם, ומ"ש כי בא ישראל דרך האתרים פי' הראב"ע שהא' נוספת כמו א' אזרועך (ירמיה ל"ב) ר"ל דרך התרים כי המרגלים הלכו בדרך זה ואז הרגיש בם הכנעני וראה עתה שהם רוצים לבוא לכנען שכבר תרו אותה, וכבר כתבתי בשם רש"י ז"ל בפ' עקב שאז חזרו שמונה מסעות לאחוריהם, וכ"כ רש"י ז"ל בכאן ובפ' נחם והוא מדברי חז"ל

כי

מִמֶּנּוּ שֶׁבִי׃ ב וַיִּדַּר יִשְׂרָאֵל נֶדֶר לַיהוָה וַיֹּאמַר אִם־נָתֹן תִּתֵּן אֶת־הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי וְהַחֲרַמְתִּי אֶת־עָרֵיהֶם׃ ג וַיִּשְׁמַע יְהוָה בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת־הַכְּנַעֲנִי וַיַּחֲרֵם אֶתְהֶם וְאֶת־עָרֵיהֶם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם חָרְמָה׃ פ ד וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר דֶּרֶךְ יַם־סוּף לִסְבֹב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וַתִּקְצַר נֶפֶשׁ־הָעָם בַּדָּרֶךְ׃ ה וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה לָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לָמוּת בַּמִּדְבָּר כִּי אֵין לֶחֶם וְאֵין מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בַּלֶּחֶם הַקְּלֹקֵל׃ ו וַיְשַׁלַּח יְהוָה בָּעָם אֵת הַנְּחָשִׁים הַשְּׂרָפִים וַיְנַשְּׁכוּ אֶת־הָעָם וַיָּמָת עַם־רָב מִיִּשְׂרָאֵל׃ ז וַיָּבֹא הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חָטָאנוּ כִּי־דִבַּרְנוּ בַיהוָה

ס הב׳ רפה מ״ש

בעל הטורים

(עי׳ רש״י) : (ד) ותקצר נפש העם מלמד שרחו כל הצרות שיבוחו עליהם בגלות חחם וחיך ימשך גלות אדום . ותקצר ד׳ בכה ואידך (שופטים ד׳) ותקצר נפשו בעמל ישראל (שם טז) ותקצר נפשו למות (זכרי׳ י״א) ותקצר נפשי בהם . כיון שבאו לגבול אדום ותקצר נפש העם וידברו בה׳ וכמשה וקצרה נפשו בעמל ישראל שחטאו ותקצר נפשו למות שמת אהרן בגבול אדום וזה תקצר נפשי בהם דרישא דקרא ואכחיד ג׳ הרועים בירח אחד שדרשו אותו על אהרן ומרים ומשה שמתו שלשתן בחדש אחד : (ס) קלקל . בגימ׳ זה רמ״ח שנבלע ברמ״ח אברים : (ו) הנחשים, לפי שעשו מעשה נחש שהוציאו לשון הרע על המן . את

שפתי חכמים

וזהו הארון כלומר כיון שראו שנסתלקו ענני כבוד ולא היה לנס כ״א ארון הקודש שנוסע לפניהם מ״ה בא להלחם מה שלא עשה קודם לכן (ברא״ם) והוצרך לטעם של ד״א כי לטעם הראשון קשה למה כתיב דרך האתרים וכי המרגלים כבשו אותו דרך והלא דרך כבושה הוא לכל עוברים ושבים לכן פירש ד״א וכו׳ וכמו שפי׳ הרא״ם כי בסבת שלא הלך לפניהם אלא הארון ונסתלקו ענני כבוד בא להלחם , ולטעם של ד״א קשה למה כתיב האתרים לשון רבים כיון דלא קאי אלא על הארון הקודש ל״פ גם טעם ראשון : ה הוצרכו לפרש כן משום דס״ל אין ישראל מנוצחים אלא בעת קלקולם לפני הש״י וכאן לא מצאו שום קלקול לכן אמרו שבשבי שבו פה אינו אלא משבי שבו ישראל מהם ואין לומר מגלים אחת דלמא שהיה יש לומר דמלשון שבי משמע שהיה אלא אחת וא״ת מנ״ל לרש״י דשפחה היתה וי״ל דמלשון שבי משמע שפחה כדכתיב בפרשת בא מבכור פרעה היושב על כסאו עד בכור השפחה וגו׳ כך כתיב בהתראה ובסוף כשלקה כתיב עד בכור השבי ע״כ צריך לפרש דשבי היינו בכור השפחה אף שבי דכתיב הכא איירי בשפחה דאל״כ וישב ממנו אנשים או נשים או טף מיבעי ליה : ו דאי כמשמעו מה נדר הוא זה להחריב עריהם דהא סתם נדר לה׳ נאמר על הקדש אלא אקדיש וכו׳ ולשון חרם הוא ומפרש עוד בפ׳ ג׳ לפירוש זה דויחרם היינו חרם גבוה היאך שייך לומר על בני אדם חרם כדכתיב אתהן ואת עריהם ומפרש דקאי על בני אדם משמע לשון הריגה וקאי על ערים משמע חרם גבוה : ז ר״ל מה דכתיב ויסעו מהר ההר דרך ים סוף וגו׳ הא קודם שבאו להר ההר היו סובבין ארץ אדום דכתיב לפני׳ וימאן אדום וגו׳ נמצא שבהר ההר חזרו לאחוריהם ולמה אמר איך שעכשיו חזרו לאחוריהם ומפרש כיון שמת כו׳ : ח וא״ם למה הספידו במוסרה וי״ל בפ׳ פנחס ובפ׳ עקב

מפרש

רש״י

ממנו שבי . אינה אלא שפחה אחת : (ב) והחרמתי . אקדיש ו שללם לגבוה : (ג) ויחרם אתהם . בהריגה . ואת עריהם . חרמי גבוה : (ד) דרך ים סוף . כיון שמת אהרן ובאה עליהם מלחמה זו ז חזרו לאחוריהם דרך ים סוף . הוא הדרך שחזרו להם כשנגזר עליהם גזרת מרגלים שנאמר (דברים א׳) ופנו המדברה דרך ים סוף . וכאן חזרו לאחוריהם (עיין פ׳ פנחס) שבע מסעות שנא׳ (שם י׳) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן . וכי במוסרה מת והלא בהר ההר מת אלא שם חזרו והתאבלו עליו והספידוהו ח כאילו הוא בפניהם . צא ובדוק במסעות ותמצא שבע מסעות מן מוסרה עד הר ההר : לסבב את ארץ אדום . שלא נתנם לעבור בארצו : ותקצר נפש העם בדרך . בטורח הדרך שהוקשה להם אמרו עכשיו היינו קרובים להכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורינו כך חזרו אבותינו ונשהו שלשים ושמונה שנה עד היום לפיכך קצרה נפשם בענוי הדרך , ובלשון לעז אנקרודלו״ר ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהיותם בדרך ולא פירש בו במה קצרה שכל מקום שהמצא קצור נפש במקרא מפורש שם במה קצרה כגון (זכריה י״א) ותקצר נפשי בהם וכגון (שופטים י׳) ותקצר נפשו בעמל ישראל . וכל דבר קשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין

דעתו

מאלליא ואגח קרבא בישראל ושבא מנה שביא: ב וקים ישראל קים קדם יי ואמר אם ממסר תמסר ית עמא הדין בידי ואגמר ית קרויהון: ג וקביל יי צלותה דישראל ומסר ית כנענאה וגמר יתהון וית קרויהון וקרא שמא דאתרא חרמה: ד ונטלו מהר טורא ארח ימא דסוף לאקפא ית ארעא דאדום ועקת נפשא דעמא בארחא: ה ואתרעם עמא במימרא דיי ועם משה נצו למא אסקתונא ממצרים לממת במדברא ארי לית לחמא ולית מיא ונפשנא עקת במנא הדין דמיכלה קליל: ו וגרי יי בעמא ית חיון קלן ונכיתו ית עמא ומית עם סגי מישראל: ז ואתא עמא למשה ואמרו חבנא ארי

רש"י

דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער ובדבר המכריח נופל לשון גודל שגדול הוא וכבד על האדם כגון (זכריה י"א) וגם נפשם בחלה בי גדלה עלי (איוב י') ויגאה כשחל תצודני. כללו של פירושו. כל לשון קוצר נפש בדבר לשון שאין יכול לסבלו הוא שאין הדעת סובלתו: (ה) באלהים ובמשה. השוו עבד לקונו (במ"ר): למה העליתנו. שניהם שוים: ונפשנו קצה. אף זה לשון קוצר נפש ומאוס: בלחם הקלקל. (ע"ז ה') לפי שהמן נבלע באברים קראוהו קלוקל אמרו עתיד המן הזה שיתפח ט במעינו י כלום יש ילוד אשה מכניס ואינו מוציא: (ו) את הנחשים השרפים. (במ"ר) ששורפים את האדם כ בארס שיניהם: וינשכו את העם. יבא נחש שלקה על הוצאת דבה ויפרע ממוציאי דבה יבא נחש שכל המינין נטעמין לו טעם אחד [טעם עפר] ויפרע מכפויי טובה שדבר אחד משתנה

שפתי חכמים

מפרש רש"י למה הספידו במוסרה וזה הוכן דבריו לפי שלאשר חזרו למוסרה היו רודפין בני לוי אחריהם עד מוסרה והרגו כמה משפחות כדפירש"י בפ' פנחס והספידו אז על אהרן משום דמחמת שמת אהרן נסתלקו ענני כבוד מעליהם ולכן שמעו ובאו הכנענים עליהם למלחמה ומש"ה חזרו לאחוריהם למוסרה ומחמת שחזרו נהרגו כמה משפחות לכך הספידו לאהרן פעם כיון שע"י מיתתו בא להם כל זה כדפירש"י ומה שפירש רש"י הכא שנסע מסעות הזה לאחוריהם ובפרשת פנחס פירש שמונה מסעות חזרו לאחוריהם מפורש במקום אחר דכיימ' לגבי מאותה מסע אחרונה הוא שבע מסעות: ט מה שפירש שיתפח מדכתיב הקלוקל בחול"ם משמע לשון קלקול ממש היינו שיתפח במעיו ומה שפירש נבלע באברים ר"ל מדכתיב קלקל הכי היינו לשון קל שלא היה צריך לעכל (נח"י) זה לשון רש"י (בע"ז דף ה') בלחם הקלוקל הוא המן ומפני שהיה נבלע בכל אבריהן ואינו יוצא לחוץ קראוהו קלוקל וכו' עכ"ל ש"מ שהוא מלשון קלות ע"ד ירקרק אדמדם ונעלמה מעיני הרא"ם: י וא"ת והלא כתיב ויתד תהיה לך על אזנך והיה בשבתך חוץ וגו' ש"מ שהיה להם יציאה ויש לומר ממה שקונים מן התגרים היו מוציאים, מגאתי: כ פירוש שהשרפים הוא תואר לנחשים דכתיב בקרא כלומר הנחשים ששורפים ולא שהם מין

התורה והמצוה

כי בפרשת מסעי מבואר שסדר מסעם אל קדש היו מוסרות בני יעקן הור הגדגד יטבתה עברונה עציון גבר קדש, וא"כ מ"ש בפ' עקב שנסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן הוא ההליכה לאחוריהם, ומ"ש שנסעו ממוסרה הגדגדה הוא מה ששבו ללכת לפניהם, וא"כ מ"ש וילחם בישראל וישב ממנו שבי לא נודע אם היו אצל הר ההר ועי"כ חזרו לאחוריהם, או פירושו שרדף אחריהם עד מוסרה ושם שבה שבי והם נדרו נדר ונלחמו אותו וחזרו לפניהם והחרימו את עריו ופי' ויחרם אתהם כמו והחרם כל עיר מתים, ומ"ש ואת עריהם שהשלל הקדישו לשמים:

(ד) ויסעו מהר ההר. נסעו רחוק מגבול אדום ועז"א לסבוב את ארץ אדום. כי לא הניחום ללכת סמוך לגבולו, ומבואר בפ' מסעי שמשם עד אובות היו שתי מסעות צלמונה ופונן, ובת"י שם אמר שבצלמונה דברו סרה ובפונון שלח עליהם את הנחשים, ותקצר נפש העם, באשר היו קרובים לא"י והוצרכו לסבוב דרך רחוקה שנית וחז"ל אמרו מפני שאחרי מות אהרן נסתלק עמוד הענן שהיה מישר הדרך והיה צל מחורב ומלהט השמש:

(ה) וידבר. כל התלונות עד הנה היו על משה ועתה ידעו שהוא שליח ה' ודברו סרה על ה' המוציא אותם מא"מ, ומ"ש ונפשנו קצה ר"ל הגם שיש להם שהוא המן, הוא מזון קל, וחז"ל אמרו (פסחים קיב) השכם ואכול בקיץ מפני החמה, וחשבו שלהגן מן השרב צריך אכילת מזון גם לא מזון קל כהמן שטוב למעונגים יושבי בית לא להולכי בארץ ציה וחום:

(ו) וישלח ה' בעם, כבר באמרו המפרשים שהיה מדה כנגד מדה על שדברו לה"ר על ה' כמ"ש במד' אומרים לנחש מה הנאה יש לך אחרי טורף ואוכל וכו' א"ל ולי מה הם אומרים אמרו לבעל הלשון וגם אחר שקצו בלחם שמים ורצו להם הבא מן העפר נשך אותם הנחש אשר עפר לחמו:

(ז) ויבא העם אל משה, ויסר מעלינו את הנחש, חז"ל אמרו שדרכו של אדם לאחר ז' שנים נעשה נחש והוא דלא כרע במודים, ר"ל שכבר באריתי בפי' בראשית (ג' י"ט) בתורה אור שם שהענין שם.

וָבָךְ הִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וְיָסֵר מֵעָלֵינוּ אֶת־הַנָּחָשׁ וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם׃ ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל־נֵס וְהָיָה כָּל־הַנָּשׁוּךְ וְרָאָה אֹתוֹ וָחָי׃ ט וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נְחַשׁ נְחֹשֶׁת וַיְשִׂמֵהוּ עַל־הַנֵּס וְהָיָה אִם־נָשַׁךְ הַנָּחָשׁ אֶת־אִישׁ וְהִבִּיט אֶל־נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת וָחָי׃ ששי י וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּאֹבֹת׃ יא וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מוֹאָב מִמִּזְרַח הַשָּׁמֶשׁ׃ יב מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ בְּנַחַל זָרֶד׃ יג מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ מֵעֵבֶר אַרְנוֹן אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר הַיֹּצֵא מִגְּבֻל הָאֱמֹרִי כִּי

בעל הטורים

כנחשים לרבות כלבים וחיות רעות: (ט) וישימהו על הנס. כדרך המיכל את בנו שמשים השוט במקום גבוה כדי שיראה אותו בכל פעם ויזכור: (יב) משם נסעו ולא אמר ויסעו מנהג זה כדרך הכתוב בכל המסעות לפי שעל נחל

שפתי חכמים

מין נחש כמו שרף מעופף וכמו נחש שרף ועקרב דאם כן והבורסים מבעי ליה והא דכתיב עשה לך שרף פ"ת דמין נחש היה ששמו שרף י"ל עשה לך נחש שרף קאמר וכמוהו ומאכלו בריאה פי' שם בריאה: ל ר"ל לפי שדרך לרמוז במוט על אותו מקום שהאות שם לפי שהמוט גבוה מש"ה קרינן למוט נס: מ דאל"כ כל ל"ל לכתוב והיה הנשוך: נ ל' חולה כמתכתש גופו והולך שלא מת מיד (ב"ק דף נ"ב): ס כתב הרמב"ן ולא הבינותי זה שהרי הקב"ה לא הזכיר אלא עשה לך שרף אבל כוונתם לומר שהלך משה אחר שם העצם עכ"ל ונראה לפרש דהכי משמע מכיון דשם העצם של נחש שקוראו הקב"ה הוא נחש אם כן למה קראו הכא שרף אלא אמר משה רמז רמז לו הקב"ה דמש"ה קראו בשם התואר ולא בשם העצם כדי לעשות הנחש נחשת כדי שעל ידו יבא שם העצם ודו"ק: ע ר"ל לא ידעתי למה נקרא מקום ההוא עיי העברים שהוא לשון חורבה ולא נודע מה היה שם החורבה: פ פירוש מכבד כמכבד' מפני שהוא לשון יעים שגורף בו את הדשן: צ ר"ל דלשון העברים משמע בההוא מקום עוברים למקום אחר ולאיזה מקום היו עוברין מאותו מקום ומפרש דרך העוברים שם אל הר נבו וכו' דבפרשת האזינו נ"כ כתיב העברים הזה הר נבו: ק כלומר לפרש שהוא מצר ולא לשון רשות מפני שאם הוא גבול האמורי אינו גבול מואב ואם הוא גבול מואב אינו גבול

רש"י

מתחנה להם לכמה טעמים: (ז) ויתפלל משה. מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול: על נס. על כלונס שקורין פירק"א בלעז וכן (ישעיה ל') וכנס על הגבעה (שם מ"ט) ארים נסי (שם י"ג) שאו נס ולפי שהוא גבוה לאות ל ולראיה קוראו נס: (ח) כל הנשוך. (במדרש רבה) אפילו כלב או חמור נושכו מ היה ניזק ומתנונה נ והולך אלא שנשיכת הנחש ממהרת להמית לכך נאמר כאן וראה אותו ראיה בעלמא ובנשיכת הנחש נאמר והביט והיה אם נשך הנחש את איש והביט וגו' שלא היה ממהר נשוך הנחש להתרפאות אלא אם כן מביט בו בכונה. ואמרו רבותינו וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאים ואם לאו היו נמוקים (נ"א ניזוקים): (ט) נחש נחשת. (שם) לא נאמר לו לעשותו של נחשת אלא אמר משה הקב"ה קוראו נחש ס ואני אעשנו של נחשת לשון נופל על לשון: (יא) בעיי העברים. לא ידעתי למה נקרא שמם עיים ע ועי לשון חורבה הוא דבר הטאטא במטאטא פ והעי"ן בו יסוד לבדה והוא מלשון יעים (ישעיה כ"ח) ויעה ברד: העברים. דרך מעבר העוברים שם את הר נבו צ אל ארץ כנען שהוא מפסיק בין ארץ מואב לארץ אמורי: על פני מואב ממזרח השמש. במזרחה של ארץ מואב: (יג) מגבול האמורי. תחום סוף מצר ק שלהם וכן (דברים ב') גבול מואב. לשון קצה וסוף: מעבר ארנון. הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה עד שבאו מעבר השני לארנון בתוך ארץ האמורי בצפונה של ארץ מואב: היוצא מגבול האמורי. רצועה יוצאה מגבול האמורי והיא של אמוריים ונכנסת לגבול מואב עד ארנון שהוא גבול מואב ושם חנו ישראל ולא באו לגבול מואב (כי ארנון גבול מואב) והם לא נתנו להם רשות לעבור בארצם ואע"פ שלא פירשה משה פירשה יפתח) כמו שאמר יפתח (שופטים י"א) וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה. ומשה רמזה (דברים ב') כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער מה אלו לא נתנום לעבור בתוך ארצם אלא הקיפום

אִתְרַעֲמְנָא קֳדָם יְיָ וְעִמָּךְ נְצֵינָא צַלִּי קֳדָם יְיָ וְיֶעְדִּי מִנַּנָא יָת חִוְיָא וְצַלִּי מֹשֶׁה עַל עַמָּא: ח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עֲבֵד לָךְ קָלְיָא וְשַׁוִּי יָתֵהּ עַל אָת וִיהֵי כָּל דְּיִתְנְכִית וְיֶחֱזֵי יָתֵהּ וְיִתְקַיָּם: ט וַעֲבַד מֹשֶׁה חִוְיָא דִנְחָשָׁא וְשַׁוְיֵהּ עַל אָת וַהֲוָה כַּד נָכִית חִוְיָא יָת גַּבְרָא חָד וּמִסְתַּכַּל לְחִוְיָא דִנְחָשָׁא וּמִתְקַיָּם: י וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ בְּאֹבֹת: יא וּנְטַלוּ מֵאֹבֹת וּשְׁרוֹ בִּמְגִיזַת עֲבָרָאֵי בְּמַדְבְּרָא דִּי עַל אַפֵּי מוֹאָב מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא: יב מִתַּמָּן נְטַלוּ וּשְׁרוֹ בְּנַחֲלָא דְזָרֶד: יג מִתַּמָּן נְטַלוּ וּשְׁרוֹ מֵעִבְרָא דְאַרְנוֹן דִּי בְמַדְבְּרָא דְנָפֵק מִתְּחוּם אֱמוֹרָאָה אֲרֵי אַרְנוֹן תְּחוּם מוֹאָב

התורה והמצוה

שקרה לאדם הראשון נוהג גם בזרעו אחריו, רק מה שהיה באדם בג' גופים אדם אשה נחש נוהג היום בגוף אחד, שהנשמה העליונה מנהגת בו וכחותיו שהם השכל ובינה הוא האדם, והגוף שלו הוא האשה וכחות הגויים שמצד היצה"ר הם הנחשים אשר באדם, והנחשים האלה ישיאו את האשה בגויה ויפתו אותה אל התאוה והמותרות וכל דבר פשע, ואם ימשך אחריהם זמן רב יהיה כנחש אשר עפר לחמו לא לחם ה' שהוא המזון הרוחני המיוחד אל הנשמה, שאז נעשה נחש שהוא הפתות שבנפ"ח ואז ישוך הנחש את האיש ויאבד את נשמתו ואת גופו משני עולמות, והוא דלא כרע במודים, שאם ישוב ויתודה ויודה לה' אז ישוב להיות אדם מדבר משכיל, והתבאר אצלי שהפעולה וההנהגה שיפעול האדם בעולמו הקטן שהוא גופו לטוב או לרע כן יתעורר לעומתו ההנהגה בעולם הגדול, כמ"ש במעשה של תנורו של עכנאי שאמר החרוב זה יוכיח, וכאשר דברו העם באלהים ובמשה ואדם נעשה נחש בנפשו כן התעוררו הנחשים אשר בעולם וינשכו את העם, אולם כאשר כרעו במודים ויאמרו חטאנו בקשו ממשה התפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש ר"ל הנחש הנושך הנמצא בקרבנו והטיל בנו זוהמא:

(ח) **ויאמר ה' אל משה עשה לך שרף**, וכבר אמרו ביומא (דף ג') עשה לך משלך, שכבר בא"ם (שמות ד' ג') במ"ש ה' למשה השליכהו ארצה ויהי לנחש שמשה אשר משל על כחותיו החומריים ולא היו קדם לה' מתרוממים מן הארציות אל הרוחניות והאלהית היה הנחש שלו ר"ל כחות היצה"ר, למטה אלהים בכפו והיה כלו רוחני קדש קדשים, ואצל משה לא נקרא בשם נחש שמורה על יסוד העפר שבו וכח הטומאה שלו רק בשם שרף ע"ש יסוד האש והרוחניות שבו שגבר על יסוד העפר, וע"כ אמר למשה **עשה לך שרף** שתעשה השרף מכחך שאתה בסלת כח הנחש והיה למטה אלהים עושה נסים ופלאות, **ושים אותו על נס** שהוא הפך הנחש האוכל על גחונו רק יתרומם למעלה על נס להתנוסס וגם רמז מה שעושה נסים ופלאות, **והיה כל הנשוך וראה אותו** וילמד להתגבר על הנחש שלו ולהתרומם אל הרוחניות ולכרוע במודים וחי, שכמו שלא ישלוט בו הנחש הפנימי אשר בקרבו כן לא יזיקהו הנחש החיצוני:

(ט) **ויעש משה נחש נחשת**. לרמז שהגם שמצד טבע גופו היה נחש מזיק ומחומר הנחשת שמורה על כח הטמ"א כמ"ש במק"א, בכ"ז וישימהו על נס וירם קרן אל הרוחניות, וזה **אם נשך הנחש את איש והביט אל נחש הנחשת**, שכבר התבאר אצלי שיש הבדל בין ראיה ובין הבטה, שהבטה מציין פנות המחשבה והעיון אל הדבר שעיין והבין ענין נחש הנחשת שעשה משה ולמד להכניע יצרו וחי, וכבר כתב הרמב"ן שלמדנו בזה מדרכי התורה שכל מעשים נס בתוך נס, מסיר הנזק במזיק ומרפא החולי במחליא כמו שהזכירו גבי ויורהו ה' עץ וכן במלח אלישע במים, וידוע מדרכי הרפואות שכל נשוכי בעלי הארס יסתכנו בראותם אותם או בראות דמותם, וכן ישמרו הרופאים מהזכיר לפניהם שם הנושך שלא יסכנו אותם כלל כי נפשם תדבק במחשבה ההיא ולא תפרד ממנה כלל עד שתמית אותם, וא"כ היה ראוי לישראל נשוכי הנחשים השרפים שלא יביטו בצורת נחש כלל, וצוה הקב"ה למשה לעשות להם דמות שרף שהוא ממית אותם, וידוע כי הנחשים השרפים אדומי העינים רהבי יראו שגופם כעין הנחשת בגולדם ולכ לא מצא משה לקיים מצותו בשרף בלתי שיעשה נחש נחשת כי הוא דמות נחש שרף:

(יא) **ויסעו מאבת**, הנה הלכו כל דרומו של אדום ושל מואב עד שבאו **לעיי העברים** במזרחה של מואב:

(יב) **ויחנו בנחל זרד**, הוא הנקרא בס' מסעי דיבן גד, וזה נקרא אחר שכבשו ארץ סיחון ונפלה בחלקו של גד, ובת"י ושרו בנחלא דמרבי הלפי וגלי וסיגלי, מפרש זרד לשון ורדים והוא מיני עשבים כמו דאיתא בסוכה:

(יג) **ויחנו מעבר ארנון**, הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה עד שבאו מעבר השני לארנון בתוך ארץ האמורי בצפונה של ארץ מואב (רש"י), **היוצא מגבול האמורי** רצונו יוצאת מגבול האמורי והיא של אמוריים ונכנסת לגבול מ"ב עד ארנון וברצועה זו חנו ישראל לא בארנון שהיה של מואב ולא נכנסו

כפום

אַרְנֹן גְּבוּל מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין הָאֱמֹרִי׃ יד עַל־כֵּן יֵאָמַר
בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת יְהוָה אֶת־וָהֵב בְּסוּפָה וְאֶת־הַנְּחָלִים
אַרְנוֹן׃ טו וְאֶשֶׁד הַנְּחָלִים אֲשֶׁר נָטָה לְשֶׁבֶת עָר וְנִשְׁעַן
לִגְבוּל מוֹאָב׃ טז וּמִשָּׁם בְּאֵרָה הִוא הַבְּאֵר אֲשֶׁר אָמַר
יְהוָה לְמֹשֶׁה אֱסֹף אֶת־הָעָם וְאֶתְּנָה לָהֶם מָיִם׃ ס יז אָז
יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת עֲלִי בְאֵר עֱנוּ־לָהּ׃
יח בְּאֵר חֲפָרוּהָ שָׂרִים כָּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם בִּמְחֹקֵק
בְּמִשְׁעֲנֹתָם וּמִמִּדְבָּר מַתָּנָה׃ יט וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל

בעל הטורים

זרד היו מקומות רבים דיבון גד ועלמן דבלתימה ונכנו הכל על הנחל ממקום למקום: (יד) את והב בסופה. כמו יהב [ומזה לפרש ל' ענר ועיין רש"י] וכן הוא גביר כמו (היה גביר) פירוש אשר ניתן לנו בסופה כלומר במהירות כמו כעבור סופה שבמהרה לקחנו הון רב וזהו שכתוב במלחמות ה' דכתיב רק הבהמה ושלל הערים בזזנו לנו. בסופה ב' דין ואידך (נחום א') בסופה ובשערה דרכו וזהו שתרגם אונקלוס בסופה כשיזכירו נסים של ים סוף דכתיב (שם) ה' בסופה וגו' וכיפא דקרא גוער בים ויבשהו הכא נמי איירי ביבשת ים סוף: (טו) ואשד הנחלים ס"ת דם שהדם היה יורד מן ההרוגים שנהרגו בנחל: לשבת ב'. הכא ואידך לשבת אברם שבזכות אברהם זכו לזה. ד"א היינו דאמרי איכא גבא אחד והבה עמה עשר שנים ולא ילדה שהוא יכול להוציאה וילפינן לה מדכתיב מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען שלקח הגר והיינו לשבת ער שישב עירי יכול לישא אשה אחרת וכמה מקץ עשר שנים. ונשען ב' במסרה. הכא ואידך (ישעיה י') ונשען על ה' קדוש ישראל באמת. כיון שבאו לגבול מואב וראו הנסים שנעשו להם ונשען על ה' קדוש ישראל באמת: (יז) עלי באר ענו לה. כשחזרו מן המלחמה חנו על הבאר ואמרו שירה במקום טהרה דכתיב (שופטים ה') בין משאבים שם יתנו

שפתי חכמים

גבול האמורי הבל מגר הוא גבול לזה ולזה: ר פירוש על הנסים שנעשו בחנייה זו. ופירוש בספר סיפור דברים ופי' והב יהב שפירושו נתן, ופי' בסופה ים סוף. ופי' ואת הנחלים נסי נחלים. ופירוש ארנון של ארנון. ופירוש ואשד שפך. ופירוש ואשד הנחלים שהוא ביאור על ואת הנחלים ארנון. ופירוש אשר נטה וגו' שההר של ער נעתק ממקומו: ש אמר מתוך הנחל מפני שהעליה לעולם ממקום נמוך למקום גבוה ומפני שאין המכוון במלת עלי לעלות רק העלות האברים כדי שיראו ישראל הנסים שנעשה להם מש"ה הוסיף מלת ועלי וכו' אך מפני שעל ידי שהיא עולה היא מעלה כתב עלי במקום העלי: ת פירוש שנאמר וממדבר מתנה שנתנה להם

רש"י

הקיפוס סביב אף מואב כן: (יד) על כן יאמר. על חניה זו ר ונסים שנעשו בה יאמר בספר מלחמות ה'. כשמספרים נסים שנעשו לאבותינו יספרו את והב וגו': את והב. כמו את יהב כמו שנאמר מן יעד ועד כן יאמר מן יהב והב והוי"ו יסוד הוא כלומר את אשר יהב להם והרבה נסים בים סוף: ואת הנחלים ארנון. כשם שמספרים בנסי ים סוף כך יש לספר בנסי נחלי ארנון שאף כאן נעשו נסים גדולים ומה הם הנסים: (טו) ואשד הנחלים. תרגום של שפך אשד שפך הנחלים שנשפך שם דם אמוריים שהיו נחבאים שם לפי שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר וההרים סמוכים זה לזה אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חבירו בהר מזה והדרך עובר בתוך הנחל אמרו אמוריים כשיכנסו ישראל (לארץ) לתוך הנחל לעבור נצא מן המערות בהרים שלמעלה מהם ונהרגם בחצים ואבני בליסטראות והיו אותן הנקעים בהר של צד מואב ובהר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות ושדים בולטין לחוץ כיון שבאו ישראל לעבור נזדעזע ההר של ארץ ישראל כשפחה היוצאת להקביל פני גברתה ונתקרב לצד הר של מואב ונכנסו אותן השדים לתוך אותן נקעים והרגום וזהו אשר נטה לשבת ער שההר נטה ממקומו ונתקרב לצד גבול מואב ונדבק בו וזהו ונשען לגבול מואב: (ס"א אינו. ועברו ישראל על ההרים ולא ידעו הנסים האלו אלא על ידי הבאר שנכנס לשם): (טז) ומשם בארה. משם בא האשד אל הבאר כיצד אמר הקב"ה מי מודיע לבני הנסים הללו (המשל אומר נתת פת לתינוק הודע לאמו) לאחר שעברו חזרו ההרים למקומם והבאר ירדה לתוך הנחל והעלתה משם דם ההרוגים וזרועות ואברים ומוליכתן סביב המחנה וישראל ראו ואמרו שירה: (יז) עלי באר. מתוך הנחל והעלי מה שאת מעלה ש ומנין שהבאר הודיעה להם שנאמר ומשם בארה (במ"ר) וכי משם היתה ת והלא מתחלת ארבעים שנה היתה עמהם אלא שירדה לפרסם את הנסים וכן (שבת ל"ה) אז ישיר ישראל את השירה הזאת נאמרה בסוף ארבעים והבאר נתנה להם מתחלת ארבעים מה

ראה

בין מואב ובין אמוראה: יד על כן יתאמר בספרא קרבין דעבד יי על ימא
דסוף וגבורן דעל נחלי ארנון: טו ושפוך נחליא דמדברין לקבל לחית
ומסתמיך לתחום מואב: טז ומתמן אתיהיבת להון בירא היא בירא די אמר
יי למשה כנוש ית עמא ואתן להון מיא: יז בכן שבח ישראל ית תשבחתא
הדא סקי בירא שבחו לה: יח בירא דחפרוה רברביא כרוה רישי עמא
ספריא בחטריהון וממדברא אתיהיבת להון: יט וממדאתיהיבת להון נחתא

רש"י

ולא נכתב כאן אלא הענין הזה מדרש למעלה הימנו: משה ואהרן: (יח) במשענתם. במטה: וממדבר. באר הפרוש. זאת היתה הבאר אשר חפרוה שרים נתנה להם: (יט) וממתנה נחליאל. כתרגומו:

ומבמות

התורה והמצוה

רשות לכנס לשם (רש"י), ובפ' מסעי אמר ויסעו מדיבן גד ויחנו בעלמון דבלתימה, ות"י והמן אתכסיא מנהון בירא על דשבקו פתגמי דאורייתא דתתיקין כדבלתא, ונראה שהוא המקום שנקרא בארה כמו שיתבאר בפסוק ט"ז:

(יד) על כן יאמר בספר מלחמות ה', נראה פירושו מפני שישראל לא היה להם רשות לקחת מארץ מואב מאומה רק המקומות שכבש סיחון מעמון ומואב שהיו בסיחון ובכ"ז היו מקומות אצל הגבול שלא נתברר היטב למי הם שייכים והקב"ה נתנם במתנה לישראל [שכן תמצא (דברים ב') שאצל בני עמון אמר לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל ואצל מואב אמר לא אתן לך מארצו ירושה ולא אמר עד מדרך כף רגל], וחשב פה אלה המקומות שנתנו להם ממואב ונכתבו בספר מלחמות ה' שהם שייכים לישראל, והם: (א) את והב. הוא המקום שנקרא (בפסוק י"ח) בשם מתנה, שתרגום של נתן הוא יהב והוי"ו והיו"ד מתחלפים שנתן להם את המקום שנקרא והב או מתנה, בסופה ר"ל שעומדת בסוף הגבול שבין מואב ואמורי ונקרא מתנה והב ע"ש שניתנה להם במתנה, (ב) ואת הנחלים של ארנון, שהיה ספק על הנחל למי שייך והיתה עיר בנחל ונתנה לישראל כמ"ש (דברים ב' לו) מערער אשר על שפת נחל ארנון והעיר אשר בנחל, ושם (ג' ט"ז) ועד נחל ארנון תוך הנחל וגבול:

(טו) ואשד הנחלים, (ג) נתן להם המקומות הרמים ששם נשפכו הנחלים ומקומות אלה יתבארו בפסוק י"ט כ"ף, וגם מקום האשדות עצמו, ומפרש שעל האשד הזה היה טענה למואב מצד שנטה לשבת ער שער של מואב הי' ישיבתה על האשד הזה ומשם שאבו מים וגם שהיה נשען לגבול מואב, ובכ"ז נכתב בספר מלחמות שה' נתנו לישראל:

(טז) ומשם בארה, (ד) נתן להם המקום שנקרא בארה והוא שנקרא בפ' מסעי עלמון דבלתימה שהיה במדבר שאצל גבול מואב ושם נעלם הבאר ולא היה להם מים ולא רצה ה' לתת להם מים ע"י משה מפני מי מריבה, ובכ"ז השיגו באר מים ולא ע"י משה רק הוא הבאר אשר אמר ה' למשה אסוף את העם ואתנה להם מים, שנתן להם ה' מים בעצמו מבלי ששאלו כלל, ולא ע"י משה רק להעם בעצמם:

(יז) אז ישיר ישראל, ועי"ז התעוררו ואמרו שירה, ומשה לא אמר שירה עמהם כי לא באו המים על ידו. עלי באר ענו לה, שהם חשבו שמוצא המים הוא עמוק עמוק בתהום רבה והתחילו לחפור את הבאר וענו ואמרו אל המים שבתהום שיעלו ממעמקי תהום רבה לבל יצטרכו לחפור בעומק:

(יח) באר חפרוה. שעור הכתוב באר חפרוה שרים במחוקק, כרוה נדיבי העם במשענותם, כי כפי הבדלתי (בהתו"ה משפטים סי' קע"ז) יש הבדל בין חפר ובין כרה, שהחופר הוא החופר בעומק והכורה הוא שכורה מעט ולא בעומק, והם חשבו שיצטרכו לחפור בעומק עד שימצאו מים והעמידו פועלים לחפור בעסקן במחוקק שהוא כלי החפירה החוקקים באדמה בעומק, ועל הפועלים השכירים לזה יעמדו שרי העם שהם יכריחו את החופרים שלא להתעצל במלאכתם ועז"א חפרוה שרים במחוקק, אבל תיכף שהתחילו לחפור התחיל הבאר לנבוע עד שלא היה צריך לא מחוקק לחפור בעומק ולא שרים שישגיחו על הפועלים ולא חפירה בעומק רק כרוה שהיא התחלת החפירה, ולא ע"י פועלים רק נדיבי העם במשענותם, שתיכף גלגלו המים מן העפר שלמעלה והוציאו המים במטה אשר בידם שבו הסירו העפר התחתון שלמעלה ויצאו המים. וממדבר מתנה ספרו בשירתם מה שנתן להם מנחלת מואב, ובדרך השיר דברו כאלו ניתנו להם המקומות שיחשב אחד אחד וא' נמשך מחברו שע"י שנתן להם דבר א' הוסיף דבר השני וכן זה אחר זה שנתן להם בארה היינו המקום שבמדבר ששם נתן להם הבאר עם המקום האשד שקראו בארה, וממדבר שהוא בארה שהיה במדבר נתן להם המקום ששמו מתנה שהוא מ"ש את והב בסופה:

וממתנה

וּמִנַּחֲלִיאֵל בָּמוֹת׃ כ וּמִבָּמוֹת הַגַּיְא אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה מוֹאָב רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְנִשְׁקָפָה עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ פ שביעי (רביעי כשהן מחוברין) כא וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי לֵאמֹר׃ כב אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ לֹא נִטֶּה בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם לֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ׃ כג וְלֹא־נָתַן סִיחֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיֵּצֵא לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל הַמִּדְבָּרָה וַיָּבֹא יָהְצָה וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל׃ כד וַיַּכֵּהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי־חָרֶב וַיִּירַשׁ אֶת־אַרְצוֹ מֵאַרְנֹן עַד־יַבֹּק עַד־בְּנֵי עַמּוֹן כִּי עַז גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃ כה וַיִּקַּח יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עָרֵי הָאֱמֹרִי בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל־בְּנֹתֶיהָ׃ כו כִּי חֶשְׁבּוֹן עִיר סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הִוא וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב

בעל הטורים

לדקות ס': ענו ב' במסרה. הכא ואידך ענו לה' בתודה שעל הבאר ענו לה' בתודה ואמרו שירה: (כ) ומבמות הגיא. קרי בא מות בגי [נ"ל בא המות מגי כי כן כתיב בס' ברכה גי בלא א' ווי"ו שמוסית לא קחשיב] דכתיב ויקבור אותו בגי: (כב) אעברה בארצך ולא אמר נא כדרך שאמר באדום שלא רצה לפייסו כל כך ולא שלא לו אלא כדי לפתוח לו בשלום. ועל

שפתי חכמים

נסס מעת בואס במדבר: א פי' שאגב שהוזכר כאן וממתנה נחליאל זכר גס כן שנתגלגל עוד הבאר בבמות ומבמות הגיא אע"פ שעדיין לא היו במסעות שאגב שחכר הבאר פה ספר כל עניניה ומפני שנראה שלא בזה ענינם יותר נתן טעם בזה ואמר שם מת משה ונטלה. הרא"ם: ב וא"ת והלא כשמתה מרים פסק הבאר כדלעיל. וי"ל דחזר לכם בזכותו של משה ומשמת משה פסק: ג וא"ת לעיל ה"ל לאקשויי מיד כשמתחיל בשירה אז ישיר ישראל למה לא מזכיר ג"כ משה. וי"ל דס"ל לפי שחטא בבאר כדכתיב לעיל שהכה על הסלע מש"ה לא רצה להזכיר אותו בשירה זו שקאי על הבאר כדפרש"י בסמוך. אבל השתא דפירש במחוקק דהיינו משה למה לא הזכיר בשירה בסדיא: ד דא"ל דקאי על הגיא דגיא לשון זכר ונשקפה לשון נקבה: ה שהבאר לשון נקבה. והולך נמצא של ד"א דלטעם ראשון קשה דהא כל הפרשה כולה איירי

רש"י

(כ) ומבמות הגיא אשר בשדה מואב. כי שם מת משה א ושם בטלה ב הבאר. ד"א כרוה נדיבי העם כל נשיא ונשיא כשהיו חונים נוטל מקלו ומושך אצל דגלו ומחנהו ומי הבאר נמשכין דרך אותו סימן ובאין לפני חניית כל שבט ושבט: במחקק. על פי משה שנקרא מחוקק שנאמר (דברים ל"ג) כי שם חלקת מחוקק ספון. ולמה לא נזכר משה בשירה זו ג לפי שלקה על ידי הבאר וכיון שלא נזכר שמו של משה לא נזכר שמו של הקב"ה. משל למלך שהיו מזמנין אותו לסעודה אמר אם אוהבי שם אני שם ואם לאו איני הולך: ראש הפסגה. כתרגומו ריש רמתא: פסגה. לשון גובה וכן (תהלים מ"ח) פסגו ארמנותיה הגביהו ארמנותיה: ונשקפה. אותה הפסגה ד על פני המקום ששמו ישימון והוא לשון מדבר שהוא שמם. דבר אחר ונשקפה הבאר ה על פני הישימון שנגנזה בימה של טבריא והעומד על הישימון מביט ורואה כמין כברה בים והיא הבאר. כך דרש רבי תנחומא: (כא) וישלח ישראל מלאכים. ובמקום אחר תולה השליחות במשה שנאמר (דברים ב') ואשלח מלאכים ממדבר קדמות וכן (במדבר כ') וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום וביפתח הוא אומר (שופטים י"א) וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום וגו' הכתובים הללו צריכים זה לזה. זה נועל וזה פותח. שמשה הוא ישראל וישראל הם משה לומר לך שנשיא הדור הוא

התורה והמצוה

(יט) וממתנה נחליאל, ואחר שנתן את והב בסופה שנקרא מתנה נכן את הנחלים [של] ארנון וזה נחליאל, נחלי אל שהם אל לשון תוקף ועוזם:

עמהון לנחליא ומנחליא סלקא עמהון לרמתא: כ ומרמתא לחיליא די בחקלי מואב ריש רמתא ומסתכיא על אפי בית ישימון: כא ושלח ישראל אזגדין לות סיחון מלכא דאמוראה למימר: כב אעבר בארעך לא נסטי בחקל ובכרם לא נשתי מי גוב בארח מלכא נזל עד די נעבר תחומך: כג ולא שבק סיחון ית ישראל למעבר בתחומה וכנש סיחון ית כל עמה ונפק לקדמות ישראל למדברא ואתא ליהץ ואגח קרבא בישראל: כד ומחהי ישראל לפתגם דחרב ויִרת ית ארעה מארנונא עד יבקא עד בני עמון ארי תקיף תחומא דבני עמון: כה וכבש ישראל ית כל קרויא האלין ויתב ישראל בכל קרוי אמוראה בחשבון ובכל כפרנהא: כו ארי חשבון קרתא דסיחון מלכא דאמוראה היא והוא אגח קרבא במלכא דמואב קדמאה ונסיב ית כל ארעה מידה עד ארנון:

רש"י

ככל הדור כי הנשיא הוא הכל: (כב) אעברה בארצך. אף על פי שלא נצטוו לפתוח להם בשלום בקש מהם שלום: (כג) ולא נתן סיחון וגו'. לפי שכל מלכי כנען היו מעלין לו מס ז שהיה שומרם שלא יעברו עליהם גייסות כיון שאמרו לו ישראל אעברה בארצך אמר להם כל עצמי איני יושב כאן אלא לשמרם מפניכם ואתם אומרים כך: ויצא לקראת ישראל. אילו היתה חשבון מלאה יתושין אין כל בריה יכולה לכבשה ואם היה סיחון בכפר חלש אין כל אדם יכול לכבשו וכל שכן שהיה בחשבון. אמר הקב"ה מה אני מטריח ח על בני כל זאת לצור על כל עיר ועיר נתן בלב כל אנשי המלחמה לצאת מן העיירות ונתקבצו כולם למקום אחד ושם נפלו ומשם הלכו ישראל אל הערים ואין עומד לנגדם כי אין שם איש אלא נשים וטף: (כד) כי עז. ומהו חזקו התראתו של הקב"ה שאמר להם (דברים ב') אל תגרם וגו': (כה) בנתיה. כפרים הסמוכים לה: (כו) והוא נלחם. למה הוצרך להכתב לפי שנאמר (שם) אל תצר את מואב וחשבון

שפתי חכמים

מיירי בגלה ואין מפרש ונשקפה על הפסגה לכן פי' ד"א ולפי ד"א קשה הל"ל ונשקפה מן הישימון מאי על פני לכן פירש טעם ראשון: ו כלומר אע"פ שלא נצטוו על זה אעפ"כ בקשו מהם זה מפני שאינו אלא דרך ערעי בעלמא ואינו דומה לאותו שאסר הכתוב בערים הקרובות. הרא"ם: ז דאל"כ והא לא בקשו מהם אלא לעבור דרך ארצם ולא נתן סיחון את ישראל לעבור למה יצאו עוד להלחם כנגדם: ח דק"ל למה יצא לקראתם ונלחם בהם והלא אין לו ליראה שהרי עיר חשבון אפילו מלאה יתושין וכו' וכן אם היה סיחון לבדו בכפר וכו' ועוד כתיב

התורה והמצוה

ומנחליאל במות. ואח"כ נתן להם אחד הנחלים שהם מקומות רמים שמשם ישפכו המים אל הנחל, והיו שלשה מקומות, כי מצאנו שבלק העלה את בלעם לג' מקומות, תחלה העלהו במות בעל, ובפעם השני העלהו שדה צופים אשר על ראש הפסגה ובפעם הג' העלהו אל ראש הפעור הנשקף על פני הישימון, ושלשה מקומות אלה היו קרובים אל מואב, ובלק חשב שהם שלו וידע שישראל לקחוהו לעצמם ולדעתו נגעו בנחלתו ורצה לקללם מזה, כי לא יהיה קללת חנם אשר לא תבא כי רוצים לעשוק את נחלתו, ושלשה אלה חשב פה לפרט מ"ש ואחד הנחלים, שהם ג' מקומות אלה שמשם היו אשדות הנחלים שנתנו לישראל, והם: [א] במות, הוא במות בעל שנתן לישראל כמ"ש (יהושע יג) דיבון ובמות בעל:

(כ) **ומבמות [ב] הגיא אשר בשדה מואב** [הוא שדה צופים אשר על] **ראש הפסגה, [ג] ונשקפה,** ר"ל ראש הפעור דהיינו הפסגה הנשקפה על פני הישימון, ושני אלה חשב ג"כ ביהושע (יג כ) ובית פעור ואשדות הפסגה:

(כא כב) **וישלח ישראל מלאכים,** במשנה תורה אמר שמשה שלח מלאכים ממדבר קדמות ויש איזה שנוי בין שם לכאן, ונראה שגם אל סיחון שלחו שני פעמים, בפעם הראשון שלח משה ממדבר קדמות שהיו עדיין חוץ מגבול סיחון וזה הנזכר במשנה תורה ושם נזכר שאמר אוכל בכסף תשברני וכו' ושם אמר ולא אבה סיחון העבירנו בו כי הקשה ה' את רוחו, שכבר באורתי ההבדל בין מאן ובין לא אבה שלא אבה הוא בלב, מבאר שהיה רצוי שיאבה בלב ושיפול עליו פחד רק שה' הקשה את רוחו, והשליחות הב' פה לא שלח משה רק ישראל, וזה היה אחר שהיה בעבר ארנון שהיה בגבול סיחון ורצו לכנס בחזקה ואז היו מוכרחים לצור על עריו שהיו ערים בצורות וקשה לכבשם, והיה שליחות זה מתחבולות מלחמה שע"י שראה שרוצים לכנס לארצו בחזקה לא המתין עד שיבואו לארצו ויצא לקראתם למלחמה ישנה, ועי"ז היה נקל לכבשו כי לא נשאר בערי המבצר רק נלחם בשדה, ואחר שנפלו גבוריו בשדה המערכה היה נקל להם לכבוש את ערי מבצריו:

(כו) **כי חשבון,** ולבל נשאל הלא חשבון וכל בנותיה היו שייכים תחלה למואב וה' אמר לישראל אל תצר את

הָרִאשׁוֹן וַיִּקַּח אֶת־כָּל־אַרְצוֹ מִיָּדוֹ עַד־אַרְנֹן׃ כז עַל־כֵּן יֹאמְרוּ הַמֹּשְׁלִים בֹּאוּ חֶשְׁבּוֹן תִּבָּנֶה וְתִכּוֹנֵן עִיר סִיחוֹן׃ כח כִּי־אֵשׁ יָצְאָה מֵחֶשְׁבּוֹן לֶהָבָה מִקִּרְיַת סִיחֹן אָכְלָה עָר מוֹאָב בַּעֲלֵי בָּמוֹת אַרְנֹן׃ כט אוֹי־לְךָ מוֹאָב אָבַדְתָּ עַם־כְּמוֹשׁ נָתַן בָּנָיו פְּלֵיטִם וּבְנֹתָיו בַּשְּׁבִית לְמֶלֶךְ אֱמֹרִי סִיחוֹן׃ ל וַנִּירָם אָבַד חֶשְׁבּוֹן עַד־דִּיבֹן וַנַּשִּׁים עַד־נֹפַח

בעל הטורים

ס לא השיב לו תשובה כמו שעשה מלך אדום אלא מיד יצא לקראתו למלחמה: (כז) על כן יאמרו המושלים בגי' אלא כשה

שפתי חכמים

כתיב ויאסוף את כל עמו דמשמע כל העם אשר בארצו ואין זה דרך ארץ אדרבה שמכניסין גם אנשי חיילות בערים לשמור העיר אם יבא האויב. ל"ש אמר הקב"ה וכו': ט תבנה ותכונן שב לחשבון הנזכר למעלה ולא לעיר סיחון שמאחר שכבש אותה הכה. בה מה צריך לומר תבנה ותכונן אלא הכי קאמרו המושלים בואו סיחון ועמו לעיר חשבון כי תוכלו לה לפי שמתחלה כשנבנית ונכונה עיר סיחון בשם סיחון נבנית כלומר שמאז נגזר עליה להיות עיר סיחון ויהיה תבנה ותכונן עתיד במקום עבר: י לא קודם זה דא"כ כי אש באה מחשבון מבעי ליה: כ אמר זה שלא תחשוב שפירוש ער כמו עיר והוא של המשקל דם שהרבים ממנו דמים וכן ער הרבים ממנו ערים ויהיה ער שם המון בעבור כל העיירות שלו לא יתכן זה שהרי עדיין נשארו למואב עיירות רבות שהיה מולך עליהם וגם לא בעבור עיר אחת שלו דא"כ היה לו להזכיר איזה עיר כמנהג הכתוב בכל מקום כי לא בא לסתום אלא לפרש והביא ראיה מהתרגום שתרגם ולחיית ולא תרגמו קרתא: ל כתב הרא"ם נ"ל שכוון בזה אע"פ ששם העיר הפרטי לא יסמך וכיון ששם פרטי של מדינה הוא ואיך הוא סמוך למלת מואב ומכח זה הוצרך לדחוק ולפרש ער מלשון עיר לא הדחוק לפרש ער מלשון עיר כי יותר נכון לפרש ששם העיר הפרטי הוא סמוך אף שהוא שלא כמנהג מלפרשו מלשון עיר מפני הטענות הנופלות עליו עכ"ל: מ פירוש שמקרא זה דבק עם תבנה ותכונן כלומר מאחר שנבנית העיר לסיחון א"כ היה בהכרח שסופה להמסר ביד סיחון: נ רש"י מפרש ער לשון סר כלומר סר ניר מדיבון דליכא לפרש אבד חשבון עד דיבון הוא כמשמעו שאבד

רש"י

משל מואב היתה כתב לנו שסיחון לקחה מהם ועל ידו טהרה לישראל: מידו. מרשותו: (כז) על כן. על אותה מלחמה שנלחם סיחון במואב: יאמרו המשלים. בלעם שנאמר בו (במדבר כ"ג) וישא משלו: המשלים. בלעם ובעור והם אמרו: באו חשבון. שלא היה סיחון יכול לכבשה והלך ושכר את בלעם לקללו וזהו שאמר לו בלק (שם כ"ב) כי ידעתי את אשר תברך מברך וגו': תבנה ותכונן. חשבון בשם סיחון ט להיות עירו: (כח) כי אש יצאה מחשבון. משכבשה י סיחון: אכלה ער מואב. שם אותה המדינה כ קרוי ער בלשון עברי ולחיית בלשון ארמי: ער מואב. ל ער של מואב: (כט) אוי לך מואב. שקללו את מואב מ שימסרו בידו: כמוש. שם אלהי מואב: נתן. הנותן את בניו של מואב: פליטם. נסים ופלטים מחרב. ובנותיו בשבית וגו': (ל) ונירם אבד. מלכות שלהם: אבד חשבון עד דיבן. מלכות ועול שהיה למואב בחשבון אבד משם וכן עד דיבון נ תרגום של סר עד כלומר סר ניר מדיבון ניר לשון מלכות ועול וממשלת איש כמו (מלכים א' י"א) למען היות ניר לדוד עבדי: ונשים. פי"ן דגושה לשון שממה כך יאמרו המושלים ונשים אותם

התורה והמצוה

מואב כי לא אתן לך מארצו ירושה, ע"ז משיב כי חשבון עיר סיחון הוא ר"ל שעתה אינה עיר מואב רק עיר סיחון, כי לקח אותה מיד מלך מואב הראשון ועמון ומואב טהרו בסיחון:

(כז) על כן יאמרו המושלים, ממשלי משלים יסדו על ענין זה שני משלים, משל הראשון על מה שנגרם סיחון מאת ה' לכבוש את מואב למען יוכלו אח"כ בני ישראל לקחתו מידו, ובמשל זה ספרו נצחון של סיחון, ומשל השני יסדו על שאח"כ גרם מלך חשבון שיקחו ישראל את כל ארצו מידו ע"י שיצא לקראתם למלחמה, (משל א') בואו חשבון קוראים את סיחון וחיליו שיבואו לכבוש את חשבון ובעת ההיא לא היתה חשבון עיר מבצר, וסיחון עשאה עיר מוקפת חומה בצורה, וע"ז תבנה ותכונן אחר שהיתה עיר סיחון, כמו בונה עיר וכונן קריה (חבק ק ב'):

(כח) כי אש, אח"כ יצא סיחון מחשבון ועשה הרג רב ביתר ערי מואב, והחלה בהיות חשבון בלתי בצורה יצאה אש, ואחר שנעשית קריה בצורה (שקריה מציין קירוי ובצור החומה) יצאה להבה, המלהטת מרחוק יותר מאש, ואכלה ער מואב ועשתה הרג רב בער ובבמות ארנון:

(כט) אוי לך מואב, ע"ז מקונן על מואב, כי מה שכבש סיחון את ארצו מידו זה היה לצורך כדי שיוכלו ישראל

כז על כן יימרון מתליא עולו לחשבון תתבני ותשתכלל קרתא דסיחון: כח ארי קידום תקיף כאשא נפק מחשבון עבדי קרבא כשלהוביתא מקרתא דסיחון קטילו עמא דשרו בלחית מואב כומריא דפלחין בית דחלא רמתא דארנון: כט וי לכון מואבאי אבדתון עמא דפלחין לכמוש מסר בנוהי צירין ובנתיה בשביא למלכא דאמוראה סיחון: ל ומלכו פסקת מחשבון עדא

התורה והמצוה

ישראל אח"כ לקחתה מידו, אבל מה שיצא אח"כ והרג את עם מואב זה היה שלא לצורך כלל, ועז"א אבדת עם כמוש, העם שנהרג היה אבדה שלא לצורך כלל, ומפני שמואב עבדו את כמוש אמר שכמוש אלהיהם גרם להם זאת שהוא נתן את בניו פליטי חרב ובנותיו נתן בשבית, שאלהי מואב מסר בניו ובנותיו ביד סיחון, כי אלהי ישראל לא עסק רק שסיחון יקח את ארץ מואב שזה לצורך ישראל לא על אבוד העם ובניו ובנותיו:

(ל) ונירם (משל השני) עוד הזכירו המושלים שסוף הדבר היה שנירם היינו המלך שלהם אבד את חשבון, שעל ידי מלכם שיצא להלחם בישראל אבד את חשבון וישראל לכדוהו מידו עד דיבון, ואח"כ והשים (מענין שממה) עשינו אותם שממה עד נפח וכו':

תורה אור

הנה מ"ש על כן יאמרו המושלים הוא מאמר סתום מאד, שספור הבא כפי פשוטו לא נקרא בשם משל. שכל משל יש לו מליצה ור"ל שהוא משל אל דבר אחר נעלם, ויש לו נמשל בהכרח, ולמה קרא מאמר זה בשם משל, מהו הנמשל שנמשל אליו, וראיתי כי הז"ל בחכמתם עמדו ע"ז והודיעו הנמשל במאמר יפה ומושכל מאד, והוא בב"ב (דף ע"ח) אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יוחנן מהו דכתיב על כן יאמרו המושלים, אלו המושלים ביצרם, בואו חשבון בואו ונחשב חשבונו של עולם הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה, תבנה ותכונן אם אתה עושה כן תבנה בעוה"ז ותכונן לעוה"ב, עיר סיחון אם משים אדם עצמו כעיר הזה שמהלך אחר סיחה נאה, מה כתיב אחריו כי אש יצאה מחשבון תצא אש ממחשבין ותאכל את שאינן מחשבין, להבה מקרית סיחון מקריית צדיקים שנקראו שיחין, אכלה ער מואב זה המהלך אחר יצרו כעיר המהלך אחר סיחה נאה, בעלי במות ארנון אלו גסי הרוח, ונירם, אמר רשע אין רם, אבד חשבון אבד חשבונו של עולם, עד דיבון המתן עד שיבא דין, ונשים עד נפח עד שתבא אש שאינה צריכה נפוח, אשר עד מידבא עד שתדאיב נשמתן: באור בחכמתם שמאמר הזה ממלחמת סיחון נאמר למשל אל מלחמה הפנים שיש לכל אדם עם יצרו הרע ותאותיו, כמ"ש בחובת הלבבות (שער יחוד המעשה פ"ה) שהמלחמה היותר גדולה עם האויב היותר גדול שי"ל להאדם הוא המלחמה עם יצרו הרע, ובאשר מלחמה זו הוא ענין נעלם רצוי ללמוד הכסיסי מלחמה זו ותחבולותיה מן המלחמה הגלויה שילחמו עמים עם אויביהם והתחבולות אשר יעשו בזה לנצחם ולהשיב מלחמה שערה יהיו לנו לעינים, עפ"ז לקחו המושלים מלחמת סיחון עם מואב שאז נצח סיחון את המלחמה, ומלחמתו השניה עם ישראל שאז אבד כחו, ושמהו למשל אל מלחמת היצר וענינו, וז"ש על כן יאמרו המושלים ביצרם, ר"ל שמה שקראם בשם מושלים שע"כ יש במאמר זה נמשל ומליצה הנמשל הוא מלחמת היצר. והנה השכיל במלחמה זו של סיחון עם מואב שסיחון התגבר אז על מואב מפני שני דברים, [א] שהנהגת מדינת סיחון היתה הנהגה בדעת ובחשבון שחשבו ושקלו כל מעשי הנהגת המדינה שיהיה קרוב לשכר ורחוק מהפסד ועל כן קראו את שם עיר הבירה בשם חשבון ששם זה התחדש אז אחר שכבשה סיחון, לרמז בזה על שהיו מחשבים כל מעשיהם, לא כן הנהגת מואב היתה פרוע בלא חשבון וסדרים, וז"ש במשל בואו חשבון היינו שלכן יבואו ויגלהו מפני שהם מחשבים ושוקלים מעשיהם, ובנמשל על מלחמת היצר שדומה ג"כ כלוחם על עיר לכבשה כמ"ש עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול (קהלת ט), ופי' הז"ל עיר קטנה זה הגוף ואנשים בה מעט אלו האברים, ובא אליה מלך גדול הוא היצה"ר, שהיצה"ר רוצה לכבוש את העיר, ולפעמים בא המשל שהיצה"ר הוא בפנים והיצ"ט הוא הלוחם ורוצה לכבוש כמ"ש בפי' משלי (סי' כא כב) על פסוק עיר גבורים עלה חכם, הנה התנאי במלחמה זו הוא החשבון אם יחשב כל דרכיו השכר וההפסד וע"כ אמרו הז"ל שהנמשל של משל בואו חשבון במלחמת היצר הוא שנחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה, הטעם השני שסיחון נצח מלחמה זו היה מפני שאנשי סיחון כלם שמעו פקודת מלכם שהוא נא לפניהם ולהם מלחמתם משא"כ אנשי מואב היו פרועים בלתי שומעים פקודת מלכם והיו כצאן בלא רועה ואבדו

אֲשֶׁר עַד־מֵידְבָא׃ לא וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃
לב וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לְרַגֵּל אֶת־יַעְזֵר וַיִּלְכְּדוּ בְּנֹתֶיהָ וַיִּירֶשׁ° אֶת־
הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־שָׁם׃ לג וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג
מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתָם הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי׃
מפטיר לד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַל־תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ
נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר
עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן׃ לה וַיַּכּוּ
אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד
וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ׃ כב א וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבוֹת
מוֹאָב מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ ס ס ס

פ"ז למידבא סימן. ימואל סימן. עזי סימן: ומפטירין ויפתח הגלעדי. בשופטים סימן י"א:

ב וַיַּרְא בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אֵת כָּל־אֲשֶׁר־עָשָׂה יִשְׂרָאֵל

° נקוד על רי"ש ° ויורש קרי

בעל הטורים

שמשלים כיצרם (עי' ב"ב ד' ע"ח ע"ב): אשר עד מידבא רי"ש נקודה ונשאר אש כי שרפה באש וניטל ראש שלה: (לב) ויירש כתיב ויירש שלא הוצרכו להורישם אלא ברחו מעצמם:
(ב) וירא בלק. בא ללוק דמן של ישראל, בן צפור שעף עליהם כצפור לקללם והוא כצפור נודדת מן קנה כן קללת חנם לא תבא. וירא שראה שעמדה לו חמה למשה. וירא שנתקדרה חמה (אולי צ"ל וירא בגימ' נקוה כחמה). מליס

שפתי חכמים

כל אותו ישוב שמהשכן עד דיבון דא"כ אשר וירם שפירושו מלכות שלהם בלהי יקשר לא לפניו ולא לאחריו אבל לפי מה שפירש רש"י ז"ל הוא כאילו כתיב וירם שבחשבון אבד נירם שבדיבון סר: ם מדכתיב וילכדו בנותיה וילכדו לשון רבים ולא כתיב וילכד לשון יחיד כבסמוך דכתיב ויורש לשון יחיד אלא המרגלים לכדו את בנותיה: ע דאל"כ מה השתנה עוג מסיחון דגבי סיחון לא אמר הש"י אל תירא אותו. וא"ת והלא לא נתכוין רק לרעה שיהרג אברהם וישא את שרה כמו שפירש"י בפרשת לך לך בפסוק ויבא הפליט וגו' וי"ל מ"מ כיון שזכות הגלה באה על ידו שניצל לוט היה משה ירא שמא העמוד לו אותו זכות אע"פ שנתכוין לרעה כדאמרינן בזכות קרבנות שהקריב בלק זכה ויצא ממנו רות אע"פ שנתכוין לרעה הואיל והקריבם לכבוד הקב"ה:
א דק"ל וכי הוא ראה והאחרים לא ראו אלא הוא שם על לב לפיכך תלה הראיה בו א"נ דק"ל וישמע הל"ל דמשמעא לא היה במלחמה אלא וירא הוא לשון הבנה ומהו ההתבוננות

רש"י

עד נפח. השימונים עד נפח: (לב) וישלח משה לרגל את יעזר. המרגלים לכדוה ם אמרו לא נעשה כראשונים בטוחים אנו בכח תפלתו של משה להלחם: (לד) אל תירא אתו. (נדה ס"א) שהיה משה ירא להלחם שמא תעמוד לו ע זכותו של אברהם שנאמר (בראשית י"ד) ויבא הפליט הוא עוג שפלט מן הרפאים שהכו כדרלעומר וחבריו בעשתרות קרנים שנאמר (דברים ג') רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: (לה) ויכו אתו. משה הרגו כדאיתא בברכות (דף נ"ד) בגמרא. עקר טורא בר תלתא פרסי וכו':

חסלת פרשת חקת

(ב) וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמרי. אמר אלו א שני מלכים שהיינו

תורה אור

והבדו, שעז"א תבנה ותכונן עיר סיחון, ר"ל שלכן נבנית ועמדה בתקפה יען היתה עיר סיחון מסיתהו אליו שכלם שמעו לפקודתו, וכן בנמשל על מלחמת היצר צריך שכל כחות הגוף ומדותיו ותכונותיו שהם אנשי עיר הקטנה הלזו, יכנעו וישמעו לדברי המלך שהוא כח השכל שהוא מלך הנויה בחמה, ואחר הכתוב הם יעבדים, ראוי שיכנעו וישמעו פקודת השכל אדוניהם, ולא יעגעו המלחמה כמו שנלגו אנשי סיחון יען שמעו סמס

שלטן מדיבון וצדיאו עד נפח דסמיך עד מידבא: לא ויתב ישראל בארע אמוראה: לב ושלח משה לאללא ית יעזר וכבשו כפרנהא ותריך ית אמוראה די תמן: לג ואתפניאו וסליקו לארח מתנן ונפק עוג מלכא דמתנן לקדמותהון הוא וכל עמה לאגחא קרבא לאדרעי: לד ואמר יי למשה לא תדחל מנה ארי בידך מסרית יתה וית כל עמה וית ארעה ותעבד לה כמא די עבדת לסיחון מלכא דאמוראה די יתב בחשבון: לה ומחו יתה וית בנוהי וית כל עמה עד דלא אשתאר לה משיזיב ויריתו ית ארעה: א ונטלו בני ישראל ושרו במישריא דמואב מעברא לירדנא דיריחו: ס ס ס

ב וחזא בלק בר צפור ית כל די עבד ישראל לאמוראי: ג ודחל מואבאה מן

רש"י

בטוחים עליהם לא עמדו בפניהם אנו על אחת ב כו"כ לפיכך

שפתי חכמים

אמר כו': ב דק"ל האיך מוכב ויגר מואב על וירא בלק וגו' דמשמע בשביל שראה לפיכך ויגר מואב ועל זה פירש אמר אלו שני מלכים כו' סיחון ועוג כלומר כיון שמעו המון העם את דברי המלך שאמר כן מ"ה ויגר מואב וק"ל. כתב הרא"ם והימה אם כלת ויגר דבקה אדלעיל מיהא מאי כי רב הוא להתיב בתרים דמשמע שמפני רבויים הוא שפחדו ולא מפני מה שעשו לשני מלכי האמורי וליכא למימר שחבר וי"ו מן כי רב הוא כאילו אמר וכי רב הוא שפירושו ועוד מפני שרב הוא דא"כ היה לו לפרש זה כמו שפירש גבי כי הוא ה' אה ישראל ממצרים וכו'. ונראה לפרש שגם המואבים ידעו שבני ישראל נצחו את ב' המלכים אבל חשבו שהנצחות היה כדרך טבע כיון שנצות מלחמתם לא היה כ"א מפני רבוי העם אפשר לנצות אותם ברבוי העם שישכרו עליהם כל מלכי כנען ועכשיו ששמעו מפי מלכם כי נצות מלחמות ישראל הוא שלא כדרך הטבע כי ישראל הרגו האמוריים והם לא עמדו כנגדם להרוג בהם אז ויגר מואב מפני העם כי רב הוא כלומר שעדיין נשארו ברבויים כבתחלה ולא נפקד מהם איש ולכך קצו בחייהם בפנימם, ולפי זה יהיה פירושו של רש"י הכי אלו ב' מלכים וכו' כלומר אלו ב' מלכים שהיינו בטוחים עליהם שיהרגו לכל ספחות מישראל כפי המספר שיהרגו ישראל מהם ואז נכוא אנחנו עם כל מלכי כנען ונהרוג הנשארים בהם בישראל אבל עכשיו שלא הרגו מהם כלום כי לא נשא איש את ידו עליהם מפני שנפל פחד ישראל עליהם אנו על אחת כמה וכמה שלא

השאלות

(א—ד) הילל וירא בלק ויגר בלק לא וירא בלק ויגר מואב, ולמה לא אמר תיכף וירא בלק מלך מואב, ולא היה מצטרך לומר לבסוף שבלק מלך למואב בעת ההיא. מהו הכפל ויגר מואב ויקץ מואב, ומה הכונה במ"ש מואב אל זקני מדין.

התורה והמצוה

(ב) וירא בלק בן צפור, הקדים להודיע מה ראה בלק לשלוח מלאכים לבלעם שיקללם, ואם היה דעתו להלחם בם היה לו להכין עצה וגבורה למלחמה, ואם היה ירא מפניהם היה לו לעשות שלום עמהם בראותו שראה שסבבו את ארצו ולא נגעו בו לרעה, ע"ז הודיע שלא היה יכול לצאת עליהם למלחמה מצד שני טעמים, א' מצד שראה את כל אשר עשה ישראל

תורה אור

התא מלכם, וז"ש שהמשל של מה שאמר תבנה ותכונן עיר סיחון ר"ל שתבנה בעוה"ז ותכונן לעוה"ב אם משים עצמו כעיר שמהלך אחר סיחה נאה שר"ל אם המוכן שהוא גופו הבהמי וכחותיו שהוא העיר, הולך אחר סיחה נאה, ר"ל אחר עצת נפש הדברית והמשכלת שהוא המלך המולך בגויה מדבר ומשכיל, ומ"ש במשל כי אש יצאה מחשבון שר"ל שלכן יצאה אש מחשבון והשגלהו את מואב מצד שהיו מהשביס דרכיהם, הוא בנמשל שהוא מלחמת היצר שתצא אש ממחשבין ותאכל את שאינם מחשבין, ומ"ש במשל שיצאה להבה ע"י שהיתה קרית סיחון שמלך בה מלך רב ושליט מושל ממשל רב, הוא בנמשל במלחמה, שינצחו הצדיקים שהשכל שהוא סיחון ר"ל כח המשיח והמדבר הוא מלך מולך בכל כחות הגויה, ומ"ש במשל שאכלה ער מואב בעלי במות ארנון היינו על שמואב לא היו מחשבים ולא שמעו למלכם מרוב גאותם, הוא בנמשל מלחמת היצה"ר אם מהלך אחר יצרו והוא בעל גאוה בלתי מחשב דרכיו ובלתי שומע לעצת שכלו רק לעצת יצרו, עתה באתרו חז"ל הנמשל של המשל השני שאמרו המושלים, במ"ש ונירם אבד חשבון, שהוא ספור מלחמה השניה שנלחם סיחון עם ישראל ואז היה ההפך שהמלך שלהם היה הגורם לאבדונם שאם לא היו שומעים אז לעצת מלכם ולא היו יוצאים למלחמה לא היו נופלים, הנמשל בזה לענין מלחמה השניה שהוא מלחמת היצר הוא שלפעמים יהיה השכל המולך בגויה סבה לאבדו ולשכריתו, והוא אם השכל שלו יחשוב מחשבה מינות ויעץ בליעל לכפור בה' ובהשגחתו, שאז יהיה המלך שהוא השכל הוא הגורם לאבדו, וז"ש שהנמשל של ונירם אבד חשבון הוא אם אמר רשע אין רם, שים בכופר במציאות ה', ואומר שאבד חשבונו של עולם שאין השגחה ואין דין וחשבון, והם האפיקורסים שנפשם אובדת לעולמים, וז"ש התיקון עד דיבא דין ועד שהבא את שא"ל נשוה וכו':

לָאֱמֹרִי׃ ג וַיָּגָר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם מְאֹד כִּי רַב־הוּא וַיָּקָץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל־זִקְנֵי מִדְיָן עַתָּה יְלַחֲכוּ הַקָּהָל אֶת־כָּל־סְבִיבֹתֵינוּ כִּלְחֹךְ הַשּׁוֹר אֵת יֶרֶק הַשָּׂדֶה וּבָלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ לְמוֹאָב בָּעֵת הַהִוא׃ ה וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־בִּלְעָם בֶּן־בְּעֹר פְּתוֹרָה אֲשֶׁר עַל־הַנָּהָר אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹ לִקְרֹא־לוֹ לֵאמֹר הִנֵּה עַם יָצָא מִמִּצְרַיִם הִנֵּה כִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְהוּא יֹשֵׁב מִמֻּלִי׃ ו וְעַתָּה לְכָה־נָּא אָרָה־לִּי אֶת־הָעָם הַזֶּה כִּי־עָצוּם הוּא

בעל הטורים

ראיה בלשון הבנה כמו כי שומע יוסף וכן לשון שמיעה כמו וכל העם רואים (עי' י"ד בשם הפסיקתא): (ג) ויגר ב' במסרה. הכא ואידך ויגר שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו (ש"א י"ח) אף כאן בשביל שראה שישראל מצליחים ומשכילים בכל ירא מפניהם: ויגר מואב. היינו דכתיב אילי מואב יאחזמו רעד: (ד) ילחכו ב' במסרה. הכא ואידך ילחכו עפר כנחש בתרי עשר בפרשת רעה עמך בשבטך (מיכה ז') שמדבר מענין הגאולה והיינו דכתיב כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור לומר כאשר נפל פחדם על כל האומות כך יהיה לעתיד: (ה) אל בלעם בן בעור פתורה. בגי' זה פותר חלומות: הנה עם יצא הנה עולה ס' לומר סמ"ך רבואות יצאו: יושב ממלי. שיושב כנגדי ורואה אותי ואני איני יכול לראותו מפני העננים שמקיפים אותו: (ו) לכה נא בה"א כי המשה דגלים הם [עי' בדברי רבינו בפסוק ובנחה יאמר עד כאן לשון המפרש. אך לפי סיום דבריו מראה שצריך לומר ארבעה דגלים וכן מצאתי שגרס ארבעה] וערב רב יוצא אחריהם כזנב, הרב לי פי' הכשיגו שלבסוף קלל אותו. מכורך

שפתי הכמים

מכל נגס אפילו עם כל מלכי כנען: ג ר"ל שמואבים קצו בחייהם והיינו אמר ויקץ מואב בחייו והסיבה הוא בשביל מורא שיראו מפני בני ישראל, והוכחתו מדכתיב מפני העם: ד דאל"כ לכתוב הכה את מדין דמשמע פעם אחת אבל כמכה את מדין משמע שתמיד מכה והולך: ה פירוש אע"ג דעשו שלום ביניהם מפני היראה מ"מ השלום לא היה אלא שלא יהיו עוד שונאים אבל ליטול עצה מהם מה ראו ומפני כו': ו דמדהלה הכתוב בקשת העצה במואב ולא כתיב ויאמרו זקני מואב אזקני מדין ש"מ דמואב לקחו עצה ממדין מ"מ קשה מה ראה וכו'. ועל הקרא לא קשה מידי דה"א מדין לא היה ירא מפני בני ישראל אלא מואב לבד ירא, אבל עכשיו שפרש"י מיראתם של ישראל עשו שלום ביניהם ש"מ דשניהם יראו א"כ קשה מה ראה מואב ליטול עצה ממדין ולמה לא נטל מדין עצה ממואב להציל את עצמם. ומתרץ כיון שראו כו' ר"ל דהמדינים מכירין מנהיג של ישראל דהיינו משה לפי שבמדין נתגדל לכך נטל מואב עצה ממדין: ז לפי שעוקר את הכל מן השורש כך אלו כן שעוקרים את הכל כדכתיב עד בלתי השאיר לו שריד. דאל"כ כלהוך הבהמה מבעי ליה: ח פי' פרש והרא"ם גורס מנסיכי סיחון היה וע"ש אבל אין צריך למחוק הספרים בשביל זה כי נקרא על שם שניהם מכרו דכתיב ואת נשיאי מדין את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע נסיכי סיחון: ט פתורה לשון שלחן: י ליטול עצה הימנו: כ ופתורה פירושו כמו לפתור כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה ולפי המדרש הוא ה"א כמו כי תרגום של שלחן פתורה: ל ר"ל בלעם היה מתנבא עליו ואף שהיה מנסיכי מדין ארץ מולדתו היה פתורה: מ והא דלא במתין רש"י להקשות הקושיא במקומה גבי ותהי עליו רוח אלהים וי"ל דלקמן לא קשה מידי דלמא משום כבודן של ישראל שרתה שכינה עליו כדי שיברך אותן, אבל הכא קשה: נ מדכתיב וכרא נו נ"ל למכתב וזהו א"כ כתיב לכה נא וגו' פירוש

רש"י

לפיכך ויגר מואב: (ג) ויגר. לשון מורא כמו (איוב י"ט) גורו לכם: ויקץ מואב. קצו ב בחייהם (כמו קצתי בחיי והוא מקרא קצר): (ד) אל זקני מדין. והלא מעולם היו שונאים זה את זה שנאמר (בראשית ל"ו) המכה ד את מדין בשדה מואב. שבא מדין על מואב למלחמה אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניהם. ומה ראה מואב ה ליטול עצה ממדין ו כיון שראו את ישראל נוצחים שלא כמנהג העולם אמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל נשאל מהם מה מדתו אמרו לו אין כחו אלא בפיו אמרו אף אנו נבוא עליהם באדם שכחו בפיו: כלחך השור. (במדבר רבה) כל מה שהשור מלחך ז אין בו סימן ברכה: בעת ההיא. לא היה ראוי למלכות מנסיכי ח מדין היה וכיון שמת סיחון מנוהו עליהם לצורך שעה: (ה) פתורה. כשולחני ט הזה שהכל מריצין לו מעות כך כל המלכים מריצין לו אגרותיהם י ולפי פשוטו של מקרא כך שם כ המקום (שם): ארץ בני עמו. (שם) של בלק. משם היה וזה היה מתנבא ל ואומר לו עתיד אתה למלוך וא"ת מפני מה השרה הקב"ה שכינתו על גוי רשע מ כדי שלא יהא פתחון פה לאומות לומר אילו היו לנו נביאים חזרנו למוטב העמיד להם נביאים והם פרצו גדר העולם שבתחלה היו גדורים בעריות וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות: לקרא לו. (שם) הקריאה היתה שלו ולהנאתו נ שהיה פוסק לו

קֳדָם עַמָּא לְחָדָא אֲרֵי סַגִּי הוּא וַעֲקַת לְמוֹאָבָאֵה מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ד וַאֲמַר מוֹאָבָאָה לְסָבֵי מִדְיָן כְּעַן יְשֵׁיצוּן קְהָלָא יָת כָּל סַחְרָנָנָא כְּמָא דִמְלַחֵיךְ תּוֹרָא יָת יְרוֹקָא דְחַקְלָא וּבָלָק בַּר צִפּוֹר מַלְכָּא לְמוֹאָב בְּעִדָּנָא הַהִיא: ה וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין לְוָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר לִפְתוֹר אֲרָם דְּעַל פְּרָת אֲרַע בְּנֵי עַמֵּהּ לְמִקְרֵי לֵהּ לְמֵימַר הָא עַמָּא נְפַק מִמִּצְרַיִם הָא חֲפָא יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְאַרְעָא וְהוּא שָׁרֵי מִלְּקִבְלִי: ו וּכְעַן אִיתָא כְעַן לוּט לִי יָת עַמָּא הָדֵין אֲרֵי תַקִּיף הוּא מִנִּי מָאִים

רש"י

ממון הרבה: עם יצא ממצרים. וא"ת מה הוא מזיקך: הנה כסה את עין הארץ. סיחון ועוג ששיו שומרים אותנו עמדו עליהם והרגום: והוא יושב ממלי. חסר כתיב ע קרובים הם להכריתני כמו (תהלים קי"ח) כי

שפתי חכמים

שילך עם שלוחיו אלא לדרתם וכו'. וי"ל כיון שכוונתו היה שיקלל אותם למה קרא אותו שיבא אליו יקללם במקומו אלא ודאי הקריאה היתה להגלתו שיעצה עמו פסוק הדמים. ובזה יתורץ קושית הרא"ם שכתב אבל לא ידעתי מהיכן דרשו זה שהרי אין מלת לו מיותר כמו גדי שאל לך עשה לך שלח לך שהרי הוא צריך לו במקום אותו כמו קראן לו ויאכל לחם שמלת לו במקום אותו וק"ל: ס דק"ל למה לי למכתב הנה דכל הנה משמע דבר בלתי נפשיה. ובהוספת זו יתורץ הכפל שהיה עשה בפתלת דבור וצריך בו מלת הנה: ע פירוש ממולי מלא פירושו לנגדי אבל כיון שכתיב חסר הוא לשון

השאלות

(ח—יב) מז"ש ארץ בני עמו, ולמה באו כמה שנוים בין מה ששלח בלק ובין מה שספר בלעם לה', בלק אמר עם יצא ממצרים ובלעם אמר העם היוצא, בלק אמר ארה לי ובלעם אמר קבה לי בלק אמר אולי אוכל נכה בו ובלעם אמר להלחם בו בלק אמר ואגרשנו מן הארץ ובלעם אמר ואגרשנו. למה כתיב וישבו שרי מואב וזקני מדין היכן הלכו. למה אר"ה ה' לא תלך עמהם ולא אמר סתם לא תלך. ולמה אמר לא תאר והוא אמר קבה:

התורה והמצוה

ישראל' לאמורי, הגם שהיה מלך גדול ועצום וכזה ראה גבורת ישראל, [ואמר וירא בלק ולא אמר מלך מואב כי בעת שכבשו את סיחון לא היה עדיין מלך מואב כמ"ש ובלק מלך למואב בעת ההיא שלא המלך עד עתה]:

(ג) ויגר, זאת שנית שראה שמואב פחד מאד מפני העם, וא"א שיצאו למלחמה עם יראים ופוחדים, וגם לא היה אפשר לו לשבת מריב ושלא להלחם, כי ראה בלק כי ויקץ מואב ר"ל שהגם שהיו גרים מפניהם לא יכלו להיות בשלום עמם כי קצו בהם מלד שהם בני ישראל, שזה מציין מעלתם והיותם מובדלים בדת מיוחדת ובגוים לא יתחשב ואין שלום בשנאת הדת:

(ד) ויאמר, גם ראה בלק שגאה זו הכבושה בלבם כבר עשתה פרי שמואב התחבר עם זקני מדין והתיעץ עמהם שיתחתכו עמו במלחמה על ישראל, (הגם שהתלה היו שונאים זל"ז), ואמרו להם שהגם שהם בוטחים ואינם מתיראים כי כבר ראו שסבבו את ארצם ולא נלחמו בם, יש יראה שילחכו את שכני מואב ועוזריו ובעלי בריתו וגם מדין בכלל. כלחך השור, שטורת כל ירק עשב בלשונו וכן יכריתו כל אוכל הערים שבסביבם ולא ישאירו מחיה. ובלק מלך למואב בעת ההוא, וגם זה הכריחו להלחם עם ישראל כי מטעם זה בחרוהו למלך וחז"ל אמרו שבלק הי' מנסיכי מדין ומואב קבלוהו אז למלך כי היה גבור חיל ורצו שילחם עם ישראל, וגם שפי' שקבלו עליהם מלך מנסיכי מדין עי"ז שהתחברו עם מדין, וכפי המבואר בספר יהושע (סי' יג) ואת נשיאי מדין את אוי וכו' נסיכי סיחון, מבואר שנשיאי מדין היו עובדים לסיחון, וכן מואב היה תחת ממשלת סיחון מעת שכבשם במלחמה, ועתה שנפל סיחון לפני ב"י, התחברו מואב ומדין להלחם בישראל, וכמ"ש (יהושע כד) ויקם בלק בן צפור וילחם בישראל:

(ה) וישלח, לכן שלח מלאכים אל בלעם, והיה זה אם כדי להסיר הפחד מלב העם ואם כדי להחליש את ישראל וגבורתם ע"י קללת בלעם וכמו שיתבאר, ומ"ש ארץ בני עמו ר"ל בני עמו של בלק, שבלק נולד בארם והיה מכיר את בלעם, וזה טעם לשיב שהלא בלעם היה שונא למואב והוא קללם בעת מלחמת סיחון ואיך שלח אליו, משיב שבלק היה מבני עמו, וגם הקדים לזה מ"ש ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא ר"ל שאינו המלך שנלחם עם סיחון שקללו בלעם רק הוא מלך אחריו ולא חלה עליו הקללה. לאמר הנה עם יצא ממצרים, הנה היה שנוי בין שליחות בלק ובין מה שהשיב בלעם לה' בכמה דברים, שבלעם אמר לה' הנה העם היוצא ממצרים, שר"ל העם הידוע כי בעת יצ"מ נודע זה בכל אפסי ארץ, והנסים שנעשו עמהם היו מפורסמים, ועל כן לא שלח בלק לאמר הנה העם היוצא ממצרים, פן ימאן בלעם ללכת כי כבר שמע גדולת העם וכי ה' עמהם להצילם בדרך פלא, ע"כ אמר עם יצא ממצרים ר"ל עם בלתי נודע שיצא עתה ממצרים וכסה עתה את עין הארץ כי הם כארבה לרוב ובאשר הוא יושב ממולי ומוכן להלחם בי, לכן:

(ו) ועתה לכה נא ארה לי, ובלעם אמר לכה נא קבה לי. ולהבין זה צריך אני להודיעך ההבדל בין

מִמֶּנִּי אוּלַי אוּכַל נַכֶּה־בּוֹ וַאֲגָרְשֶׁנּוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי יָדַעְתִּי
אֵת אֲשֶׁר־תְּבָרֵךְ מְבֹרָךְ וַאֲשֶׁר תָּאֹר יוּאָר׃ ז וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי
מוֹאָב וְזִקְנֵי מִדְיָן וּקְסָמִים בְּיָדָם וַיָּבֹאוּ אֶל־בִּלְעָם וַיְדַבְּרוּ
אֵלָיו דִּבְרֵי בָלָק׃ ח וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לִינוּ פֹה הַלַּיְלָה
וַהֲשִׁבֹתִי אֶתְכֶם דָּבָר כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר יְהוָה אֵלָי וַיֵּשְׁבוּ שָׂרֵי־
מוֹאָב עִם־בִּלְעָם׃ ט וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמֶר מִי
הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ׃ י וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־הָאֱלֹהִים בָּלָק
בֶּן־צִפֹּר מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח אֵלָי׃ יא הִנֵּה הָעָם הַיֹּצֵא
מִמִּצְרַיִם וַיְכַס אֶת־עֵין הָאָרֶץ עַתָּה לְכָה קָבָה־לִּי אֹתוֹ

בעל הטורים

מבורך ג' הכא ואידך יהי שם ה' מבורך (תהלים קי"ג) ואידך באיוב יהי שם ה' מבורך (איוב א') מלמד שהיה יודע לכוין השעה שהקדוש ברוך הוא כועס בה והיה מקלל ומברך בה' וזהו יהי שם ה' מבורך. תאור ג'. הכא ואידך לא תאור את העם. ונשיא בעמך לא תאור ודרשינן מיני' בסנהדרין בוא סדין לכל אדם ע"כ נא האור שאסור לקלל כל אדם.

שפתי חכמים

כתיבה: פ דק"ל דאולי אוכל לשון יחיד ונכה הוא לשון רבים: צ ר"ל כך אמרו המואבים על ישראל שיחסרו מישראל מעט. והוצרך לטעם של ד"א וכו' כי לפי טעם ראשון קשה שצריך להגיה אני ועמי לכן פי' ד"א וכו' ולטעם של ד"א קשה דהל"ל נכה ממנו כלשון המשנה מנכה מן הדמים לכך צריך גם לטעם ראשון: ק כלומר סימן זה נטלו בידם. והוצרך לטעם של ד"א כו' דלפי טעם ראשון קשה מאי כלי אומנות צריך לזה ועוד והא בביתו היה ובודאי כלי אומנתו בידו לכ"פ ד"א ולטעם של ד"א קשה דמאי ל' קסמים ל' רבים ועוד הי' זה הל"ל או דבר זה נטלו בידם ועוד ל' בידם אינו נופל על הסימן לכך צריך לטעם ראשון וק"ל: ר שידעו שאין בו ממש לכך נקט רש"י לעיל קסם זה נטלו בידם זקני מדין שהרי זקני מואב ישבו עם בלעם: ש וא"ת דלמא כפשוטו שלא רצה הקב"ה שילך עמהם וכן בסמוך כתיב להלוך עמכם ופירש"י עם שרים גדולים קשה ג"כ מנליה, וי"ל מדכתיב ויוסף עוד בלק שלוח שרים רבים ונכבדים מאלה משמע שהוא אמר שהראשונים אינן ראויים שילך עמהם דהא כאשר ידבר ה' אלי פירוש אם יצוה לילך ולקלל אם לא א"כ למר הלא? לכם זקני מדין מאחר שהוא אומר שהוא עושה ברצון ה' אלא פי' אם יתן לו רשות שילך עם בני אדם שפלים כמותם א"כ ראו בני מדין שודאי אין בו תקוה מאחר שהוא רוח גבוה ולכך הלכו להם: ת עיין לעיל בפרשת בראשית ושם פירש כדי לכנוס עמו בדברים וכאן פירש כדי להטעותו וכרא"ם פירש להטעותו כו' כלומר ליכנס עמו בדברים שלא יבא נבהל ולמה כדי להטעותו וכאן פירש הטעם למה נכנס עמו בדברים ושם לא פירש הטעם: א דאל"כ מלך מואב ל"ל: ב דאל"כ למה שינה בלעם הלא בלק אמר ארה לי פי' כל כך שנאה היה לו על ישראל שבראשונה שאל בלק ארה והוא בקש קבה במקום ארה כרא"ם: ג ר"ל דקבה לי ל' נוקב ומפרש הקללה יותר: ד לא מארו? לבד דא"כ מן הארץ מבעי ליה כמאמר בלק.

רש"י

כי אמילם: (ו) נכה בו. אני ועמי פ נכה בהם. ד"א לשון משנה הוא (במדבר רבה) מנכה לו מן הדמים לחסר צ מהם מעט: כי ידעתי וגו'. על ידי מלחמת סיחון שעזרתו להכות את מואב: (ז) וקסמים בידם. (שם) כל מיני קסמים שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי (שם). ד"א קסם זה נטלו בידם ק זקני מדין אמרו אם יבא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש ואם ידחנו אין בו תועלת לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה אמרו אין בו תקוה הניחוהו והלכו להם שנאמר וישבו שרי מואב עם בלעם אבל זקני מדין הלכו ר להם: (ח) לינו פה הלילה. אין רוח הקדש שורה עליו אלא בלילה וכן לכל נביאי אומות העולם ע"א וכן לבן בחלום הלילה שנאמר (בראשי' ל"א) ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה. כאדם ההולך אצל פילגשו בהחבא: כאשר ידבר ה' אלי. אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם ש אלך עמכם שמא אין כבודו לתתי להלוך אלא עם שרים גדולים מכם: וישבו. לשון עכבה: (ט) מי האנשים האלה עמך. להטעותו ת בא (ר"ל ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם כוונת הש"י שאמר מי האנשים היתה לטובה לכנס עמו בדברים כמ"ש רש"י בפרשת בראשית בהיכה איכה. אך בא בלעם לטעות כי הוא סעה) אמר פעמים שאין הכל גלוי לפניו אין דעתו שוה עליו אף אני אראה עת שאוכל לקלל ולא יבין: (י) בלק בן צפור וגו'. אף על פי שאיני חשוב בעיניך א חשוב אני בעיני המלכים: (יא) קבה לי. (במדבר רבה) זו קשה מארה לי ב שהוא נוקב ומפרש: וגרשתיו (שם) מן העולם ד ובלק לא אמר אלא ונגרשנו מן הארץ איני מבקש אלא להסיעם מעלי ובלעם

אכול לאנחא בה קרב ואתרכנה מן ארעא ארי ידענא ית די תברך מברך
ודי תלוט ליט: ז ואזלו סבי מואב וסבי מדין וקסמיא בידיהון ואתו לות בלעם
ומלילו עמה פתגמי בלק: ח ואמר להון ביתו הכא בליליא ואתיב יתכון
פתגמא כמא די מליל יי עמי ואוריכו רברבי מואב עם בלעם: ט ואתא
מימר מן קדם יי לות בלעם ואמר מן גבריא האלין דעמך: י ואמר בלעם
קדם יי בלק בר צפור מלכא דמואב שלח לותי: יא הא עמא די נפק ממצרים

התורה והמצוה

בין ג' לשונות שבא על הקללה, מקלל, אורר, נוקב או קבב, אורר מציין הרושם שעושה ע"י הקללה שפועל מארה וגרעון וחסרון בכח גופו או בקנינו, אבל קלל או נקב אינו מציין את הרושם שיעשה במקולל, רק את דבור הקללה בלבד אעפ"י שאינו עושה שום רושם בקללתו, וע"כ הקללות היוצאים מאת ה' יבואו תמיד בלשון ארור כי הם עושים רושם ומארה במקולל, ולא נמצא לשון קללה מה', רק פעם א' לא אוסיף לקלל עוד את האדמה, אבל אשר יהי' מאדם אל האלהים לא בא לשון ארור בשום פעם, רק בא כי יקלל אלהיו ויקוב את השם ויקלל, כי א"א שהאדם יפעל איזה רושם בקללתו למעלה. וההבדל שבין מקלל ובין נוקב, שמקלל מציין דבור הקללה והבזיון הנקשר עמה כמו והוא קללני קללה נמרצה (מ"א ב), והנוקב מציין שמפרש את הקללה בפרסום ומזכיר את שם המקולל, כי פעל נקב מציין שמפרש דבורו בין לטוב בין לרע, כמו נקבה שכרך עלי, אשר נקבו בשמות, וכשבא על הקללה מציין שמפרש את קללתו בכל פרטיו ובפרהסיא. והנה בענין בלעם יש אומרים שהיה בכחו להרע לאיש או לאומה שלמה בכח נחושים וכשפים או עין הרע שיכול להזיק ולהשחית באמצעות כחות של העולם השפל, או באשר היה קוסם ובקי במשפטי המככבים היה יודע לעשות טלסמאות להוריד השפע מהעליונים לטובה או לרעה על התחתונים, וז"ש שהיה יודע לכוון השעה שהקב"ה כועס בה וכמ"ש הרי"א, ודעת הראב"ע שלא היה יכול לפעול מאומה רק שהיה יודע מזלות ובעת ראותו במזל של שום אדם שהגיע עת רעתו היה מקלל אותו ובבא הרעה אל המקולל יחשבו הרואים והשומעים שבעבור קללתו באה הרעה, ומבואר שבלק וכל האומות האמינו אז כי יש בכחו להרע בקללתו, שזה נקרא ארור כי מחסר ומגרע את המקולל, וכבר באר שבלק לא יכול לצאת למלחמה על ישראל מפני שני דברים: [א] מפני שראה גבורת ישראל בכבשם את האמורי, [ב] מפני שנפל על עם מואב פחד ורעדה כמ"ש ויגר מואב ולא היה אפשר להוציאם למלחמה כלל באשר נמס לבבם ולא קמה עוד רוח באיש מפניהם, והיה צריך: [א] שבלעם יפעל בקללתו שיהיה מארה וחסרון בכח ישראל, וזה נקרא ארור, [ב] שיחזק את ידי מואב ויוציא מלבם את הפחד שנפל עליהם כדי שימלאו אומץ בלבבם לצאת להלחם, וזה יהיה ע"י קבה שהוא פרישת הקללה ופרסומה אם יקלל אותם במעמד כל שרי מואב ואנשי המלחמה שכלם האמינו שקללתו עושה רושם ומארה ומחליש כח המקולל, יסיר הפחד מלבם ויתעוררו לצאת להלחם, ואז אף אם באמת לא יעשה רושם בקללתו ירויח עכ"פ שיתחזקו ידי גבורי מואב, אולם בלק העלים מבלעם פרט זה שנפל פחד על עם מואב עד שיראים לצאת למלחמה כלל, כי הוא העלים מבלעם שהם העם הנודע למסגב. שיצאו ממצרים לפני ארבעים שנה ושמם נודע בכל העולם עד שכל העמים נפל עליהם אימתה ופחד וגם לא הזכיר לו מה שכבשו את סיחון רק אמר הנה עם יצא ממצרים שיצא עתה עם בלתי נודע, ושמואב מוכן לצאת למלחמה נגדו בלי פחד כלל, ולכן לא אמר אולי אוכל להלחם בו, כי זאת לא הודיע שאינו יכול להלחם כלל, כי באשר אילי מואב יאחזמו רעד, רק אמר אולי אוכל נכה בו שההכאה הוא אחרי המלחמה שאחר כי עצום הוא ממני רוצה שבלעם יארר ויגרע כח גבורתם עד שהוא ועמו יכו בו עד שיגרש אותו מכלל הארץ ההיא, ולכן אמר לכה ארה לי ולא אמר קבה, כי העקר הוא מה שיפעול בקללתו להחליש כח ישראל שיוכל להכות בם, ועז"א כי ידעתי את אשר תברך מבורך ואת אשר תאור יואר וע"כ אני רוצה שתאור אותם דוקא להחליש כחם העצום ממני:

(ז) וילכו וגו' וקסמים בידם, באשר בלעם נודע לקוסם לא לנביא, שכן עד עתה לא היה נביא שזה שהחדש לו עתה בשביל ישראל, וכן אח"ז שב להיות קוסם לבד כמ"ש ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב (יהושע יג), לקחו בידם קסמים שיהו כלים הצריכים למלאכה זו כדי שימלאו בידו לעת הצורך:

(ח) ויאמר אליהם, והוא הודיע להם שהוא עתה נביא וכל מה שיעשה עתה תלוי ברצון ה' וצריך שתלינו פה הלילה שישמע מה שידבר ה' אליו בחלום הלילה, וישבו שרי מואב עם בלעם, ושרי מדין הלכו לדרכם באשר לא החזיקו אותו רק לקוסם הפשוט שמדחה אותם בקש כי לא האמינו שה' ידבר אליו, גם י"ל כי שרי מדין לא היו צריכים רק ללכת אל בלעם לכבודו שבאו אליו שרים משתי אומות, אבל לא היו צריכים להביא תשובה בחזרה אל בלק כי הם חזרו למדין תכף אחר שעשו שליחותם לדבר אליו דברי בלק, רק שרי מואב שהם היו צריכים להביא תשובה אל שולחם הוצרכו להשאר עד שישיב להם תשובה:

(יא) הנה העם, הנה בלעם ידע האמת שהם אינם עם בלתי מפורסם שיצא עתה ממצרים, רק שהוא העם

אוּלַי אוּכַל לְהִלָּחֶם בּוֹ וְגֵרַשְׁתִּיו׃ יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם לֹא תֵלֵךְ עִמָּהֶם לֹא תָאֹר אֶת־הָעָם כִּי בָרוּךְ הוּא׃ שני (חמישי כשהן מחוברין) יג וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרֵי בָלָק לְכוּ אֶל־אַרְצְכֶם כִּי מֵאֵן יְהוָה לְתִתִּי לַהֲלֹךְ עִמָּכֶם׃ יד וַיָּקוּמוּ שָׂרֵי מוֹאָב וַיָּבֹאוּ אֶל־בָּלָק וַיֹּאמְרוּ מֵאֵן בִּלְעָם הֲלֹךְ עִמָּנוּ׃ טו וַיֹּסֶף עוֹד בָּלָק שְׁלֹחַ שָׂרִים רַבִּים וְנִכְבָּדִים מֵאֵלֶּה׃ טז וַיָּבֹאוּ אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמְרוּ לוֹ כֹּה אָמַר בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אַל־נָא תִמָּנַע מֵהֲלֹךְ אֵלָי׃ יז כִּי־כַבֵּד אֲכַבֶּדְךָ מְאֹד וְכֹל אֲשֶׁר־תֹּאמַר אֵלַי אֶעֱשֶׂה וּלְכָה־נָּא קָבָה־לִּי אֵת הָעָם הַזֶּה׃ יח וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל־עַבְדֵי בָלָק אִם־יִתֶּן־לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֶת־פִּי יְהוָה

בעל הטורים

ואשר תאור יואר בגי' שקללת את מואב: (יב) לא תאור את העם בלעם אמר קבה לי והקב"ה השיבו לא תאר אפי' חסרון כל דהו: (יג) מאן ג'. [אע"ג שנמלא יותר אך היכא דאיכא למדרש דרש] מאן ה' לתתי מאן בלעם הלוך עמנו אשר מאן

רש"י

ובלעם היה שונאם יותר מבלק: (יב) לא תלך עמהם. (שם) אמר לו אם כן אקללם במקומי ה אמר לו לא תאור את העם אמר לו אם כן אברכם אמר לו אינם צריכים לברכתך כי ברוך הוא משל אומרים לצרעה (ס"א לדבורה) לא מדובשיך ולא מעוקציך: (יג) להלך עמכם. אלא עם שרים גדולים מכם למדנו שרוחו גבוהה ו ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות לפיכך ויוסף עוד בלק: (יז) כי כבד אכבדך מאד. (במדבר רבה) יותר ממה שהיית נוטל לשעבר ז (ר"ל במלחמת סיחון) אני נותן לך: (יח) מלא ביתו כסף וזהב. למדנו שנפשו רחבה ח ומחמד ממון אחרים אמר ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו שהרי צריך לשכור חיילות רבות ספק נוצח ספק אינו נוצח ואני ודאי נוצח: לא אוכל לעבור. על כרחו גלה

שפתי חכמים

אף כאן פירש הרא"ם מרוב שנאתו אמר וגרשתיו מן העולם. ואני אומר שאמר כן שאולי יבא עמו השם בפשרה כמו שפרשתי לעיל: ה דקשה לרש"י למה לי למכתב תרי זמני לא. לא היה לו לכתוב אלא לא תלך עמהם לאור את העם ועוד מה אמר לו כי ברוך הוא היא הנותנת שילך לאור את העם כדי לבטל את הברכות ומתרץ דכל א' דבור בא"פ נפשיה שמפני שרצה ללכת אמר לא תלך ומפני שביקש לקללם במקומו אמר לא תאור ומפני שבקש לברכם אמר כי ברוך הוא ואין צריכין לברכתך: ו וא"ת דלמא עמכם דהכא כמו לא תלך עמהם דהקב"ה. וי"ל דהוכחתו מנ"ל עמהם הל"ל מאן ה' לתתי להלוך אתו לא. בשלמא עמהם דהקב"ה פי' לא תלך כאשר הם חושבים לקללם אבל עמכם דהכא ל"ל. והרא"ם פירש דדייק מקרא דויוסף עוד בלק שלוח שרים רבים ונכבדים מאלה: ז דאל"כ שלך הוא יודע לכבד אותו שמא כל מה שיכבד אותו עדיין לא הגיע לאי כבודו: ח מדלא אמר בלעם אם יתפוך בלק את ראשי או שום דבר אחר יעשה לי לא אוכל לעבור וכו' אלא אמר אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב למדנו

התורה והמצוה

שידוע היוצא ממצרים זה ארבעים שנה ויכס את עין הארץ מאז, ואחר שהוא הזכיר האומה שהוא העם בחר לו יה אשר עשה להם אותות ומופתים, לא יכול לומר לכה ארה לי את העם הזה, שכבר ידע שקללתו לא תעשה בם שום רושם שיהיה בם מארה וחסרון לא מצד האותות כי לא נחש ביעקב ולא מצד הכוכבים כי לא קסם בישראל, וע"כ אמר לכה קבה לי אותו שהגם שקללתו לא יזיק להם כל מאומה, יהיה למואב תועלת ע"י הנקבי שהוא פרסום הקללה, שהגם שזה לא יזיק לישראל להחליש גבורתם עד שיוכל להכות בם, יהיה זה תועלה למואב שיאמינו לדברי בלעם ויוסר הפחד מלבם ועי"ז אולי אוכל להלחם בו, שעי"כ יצאו גבורי מואב למלחמה, והגם שלא נכה בו עד שנגרשנו מן הארץ כב"ז ע"י שיצא

חפא ית עין שמשא דארעא כען איתא לוט לי יתה מאים אכול לאגחא בה קרב ואתרכנה: יב ואמר יי לבלעם לא תיזל עמהון לא תלוט ית עמא ארי בריך הוא: יג וקם בלעם בצפרא ואמר לרברבי בלק אזילו לארעכון ארי לית רעוא קדם יי למשבקי למיזל עמכון: יד וקמו רברבי מואב ואתו לות בלק ואמרו סריב בלעם למיתי עמנא: טו ואוסף עוד בלק למשלח רברבין סגיאין ויקירין מאלין: טז ואתו לות בלעם ואמרו לה כדנן אמר בלק בר צפור לא כען תתמנע מלמיתי לותי: יז ארי יקרא איקרנך לחדא וכל די תימר לי אעבד ואיתא כען לוט לי ית עמא הדין: יח ואתיב בלעם ואמר לעבדי בלק אם יתן לי בלק מלי ביתה כסף ודהב לית לי רשו למעבר על גזרת מימרא

השאלות

(יז—כ) למה שלח שנית וכבר אמר שלא ילך ומדוע אמר עתה לכה קבה וכן בכל הענין הזכיר לשון קבה ולא לשון ארה כמ"ש בפעם הא', ולמה אמר ואדעה מה יוסף ה' הילל ואשמע, ואיך חזר ה' וצוהו עתה ללכת:

התורה והמצוה

למלחמה נגדו וגרשתיו מגבולי ולא יקרב אל ארצי ברצותו מלחמה. והנה מה שפירש בלעם ואמר שבלק אמר לכה קבה, הגם שבלק אמר לכה ארה, זאת הבין מדברי בלק, שאם בלק אינו רוצה רק שיאבר אותם לבד למה שולח שיבא אליו, הלא המארה תחול על המאורר גם מרחוק, ולמה יטריח אותו בחנם שיבא אליו, וע"כ שמלבד מן המארה צריך הוא גם אל הקבוי שהוא פרישת הקללה ופרסומה כדי להחליש ידי אנשי המלחמה שנפל עליהם אימתה ופחד וע"ז צריך שיבא לארץ מואב דוקא ויפרש הקללה במעמד כלם שבזה יוסר מהם יפחד שנפל עליהם וינצחו להלחם, ואחר שהבין שה' לא יסכים שיאור את העם כי ברוך הוא לה', חשב שעכ"פ יסכים על הקבוי שבזה לא יחלים כח ישראל רק יחזק לב אנשי מואב להסיר המורך מלבם:

(יב) ויאמר אלהים לא תלך עמהם, בלעם הבין מדברי ה' מ"ש לא תלך עמהם ולא אמר שהם לא הלך, שאינו מזהיר אותו רק שלא ללכת עם שרים אלה אבל אינו מזהירו מלכת עם שרים אחרים, וכן הבין ממ"ש לא תאור את העם והוא לא שאל רק לקבותם, משמע שלא הזהירו רק מלאור אותם היינו שיחסר ויזיק אותם ע"י קללתו, אבל על הקבוי שהוא פרישת הקללה לבד לעיני שומעים שיחשבו שקלל אותם ובאמת לא יזיק להם מאומה ע"ז לא הזהירו, וע"כ:

(יג) ויאמר אל שרי בלק וגו' מאן ה' לתתי להלך עמכם, ר"ל שלא הזהיר אותי רק שלא להלוך עמכם שמכבודו שעם שרים אחרים יש לי רשות ללכת, ואחר שבודאי ספר להם בלעם גם מה שלא הזהירו רק שלא יאור את העם הוציא מזה ג"כ שיוכל ללכת עם שרים אחרים לקבוה ולא לארר כי לא יזיק להם שום קללה:

(יד) ויאמרו מאן בלעם הלך עמנו, הנה הם לא החזיקו אותו לנביא ה' רק לקוסם וחשבו שמ"ש שה' דבר בו והזהירו הוא שקר, ועז"א שהוא עצמו ממאן מלכת עמהם כי רודף אחר הכבוד, ומשאמא הגידו לו ג"כ מ"ש שלא יוכל לאור את העם שלא תחול בו מארה כי ברוך הוא, רק שיוכל ללכת לקבות את העם רק שאינו רוצה ללכת עמהם רק עם שרים יותר גדולים:

(טו טז) ויוסף, עפ"ז בא למלאות רצונו ושלח רבים ונכבדים מאלה, ויאמרו לו כה אמר בלק אל נא תמנע מהלך אלי, אחר שעל הקבוי לבד שעקר הוא מה שילך אליו לפרסם את הקללה בקש שלא ימנע מ"מ מזה, כי גם הוא לא האמין לו שה' מנעו מזה:

(יז) כי, אם המניעה הוא כי הרצה בכבוד יותר כבד אכבדך, ואם המניעה הוא שאתה רוצה מחמת דבות בשכרך כל אשר תאמר אלי אעשה, ואם המניעה הוא מצד שלא תחול בם מארה כי ברוך הוא, איני רוצה שתאור אותם רק ולכה נא קבה לי את העם הזה, כדי שאנשי החיל יחשבו שחל עליהם ארירה וימלאו אומץ לב למלחמה:

(יח) ויען בלעם, אמר להם שנית שהוא נביא לה' שעל פי ה' נמנע מלכת, וע"ז לא יועיל כל הון לעבור את פי ה' לעשות קטנה או גדולה, מה שיאור אותם קורא קטנה מצד שזה יוכל לעשות בביתו בלי טורח, ומה שיקבה אותם קורא גדולה כי ע"ז צריך להטריח א"ע ללכת אל ארץ מואב לפרסם את הקללה והיא גדולה מצד הטורח (הגם שהוא קטן מהראשון מצד עצמו כי הקבוי אינו עושה רושם בהמקולל, ומצד פעולתו הוא דבר קטן מן הראשון) והוא לא על אף על אף גדולה שהוא הקבוי לא אוכל לעשות בלא ה':

אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת קְטַנָּה אוֹ גְדוֹלָה׃ יט וְעַתָּה שְׁבוּ נָא בָזֶה
גַּם־אַתֶּם הַלָּיְלָה וְאֵדְעָה מַה־יֹּסֵף יְהֹוָה דַּבֵּר עִמִּי׃
כ וַיָּבֹא אֱלֹהִים ׀ אֶל־בִּלְעָם לַיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־לִקְרֹא לְךָ
בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוּם לֵךְ אִתָּם וְאַךְ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר
אֵלֶיךָ אֹתוֹ תַעֲשֶׂה׃ שלישי כא וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ
אֶת־אֲתֹנוֹ וַיֵּלֶךְ עִם־שָׂרֵי מוֹאָב׃ כב וַיִּחַר־אַף אֱלֹהִים כִּי־
הוֹלֵךְ הוּא וַיִּתְיַצֵּב מַלְאַךְ יְהֹוָה בַּדֶּרֶךְ לְשָׂטָן לוֹ וְהוּא
רֹכֵב עַל־אֲתֹנוֹ וּשְׁנֵי נְעָרָיו עִמּוֹ׃ כג וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־
מַלְאַךְ יְהֹוָה נִצָּב בַּדֶּרֶךְ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַתֵּט הָאָתוֹן
מִן־הַדֶּרֶךְ וַתֵּלֶךְ בַּשָּׂדֶה וַיַּךְ בִּלְעָם אֶת־הָאָתוֹן לְהַטֹּתָהּ

בעל הטורים

נתנו לך בכסף מלמד שכוונתו לברכות לו שכתו ויהי יתאן כדי לתתו בכסף פדיון להרבות בכח: (כ) ואך את הדבר יכול אם יתה לקלל האומות יקלל ישראל עמהם או אם ירצה לברך ישראל יברך האומות. ת"ל ואך חלק: (כב) בדרך לשטן. מכאן שכל הדרכים בחזקת סכנה: (כג) ותט ג' במס' גבאי פנייה תרי ותד ותט אשורינו מני ארך. נטס ותפ

שפתי חכמים

שנפשו כו': ט כלומר גבה ולא ידע מה גבה שיגא מפיו לא אוכל לעבור את פי ה' ופי ה' כולל את שניהם, רא"ם. א"נ דקשה לרש"י למה אמר לא אוכל ה"ל למימר לא אעבור דהוי משמע דתולה בבחירתו אבל לא אוכל משמע שאינו רשאי כיון שהוא ברשותו של הקב"ה ומדהוה ליה למימר לא אוכל לקללם מאי פי ה' דקאמר אלא לא אוכל לשנות הברכה שנתברכו מפי ה' וק"ל: י כדאמרן נפש: כ דק"ל היה לו לומר ידבר ה' עמי אלא ה"ק יודע אני שלא ישנה כו' הגוזי שלא יוסף לברך והרא"ם פירש גם כאן ע"ד גבה ואינו יודע מה גבה: ל כיון שקם בבקר קודם שקמו נעריו כדי למהר ולילך ושלא להתעכב עד שהנערים יחבשו את חמורו. וזו קשה א"כ למה לא כתיב וישכם בלעם וגו' ומתרץ כדי לרמוז שסוכתו של מקום אמר הקב"ה וכו': מ דק"ל למה כתיב ויחר אף ה' וגו' והלא אמר לו קום לך אתם אלא ראה שהדבר רע הוא בעיני המקום שלא התיר לו לילך אלא בשביל הנאתו ליטול עליהם שכר. והוא נתאוה לילך כדי לקללם לפיכך ויחר אף ה' וגו' והרא"ם פירש כיון שלא הסכים השם שילך אלא מפני שכחו לא היה לו לילך מ"ה ויחר וגו': נ דק"ל אם היה שטן לא היה מלאך ה' שהוא של רחמים. (וא"י) משמע דדייק מתיבת לו משמע הא לאחר לא היה שטן אלא מלאך של רחמים ומפילא גם כאן נהג עמו ברחמים לטובתו: ס דאל"כ שני ל"ל דלא היה לו לכתוב אלא נעריו עמו: ע כלומר הם יצטרך אחר לנקביו יהיה השני משמש שמוש שלו ושל חבירו וכן פירש"י בהדיא בפרשת וירא על פסוק ויקח את שני נעריו אתו דאל"כ יש להקשות על רש"י שלא פירש הכא כמו שפירש התם גבי אברהם. ואין להקשות והלא כבר למדנו זה מאברהם. וי"ל דאי לאו האי קרא ה"א דיקא ת"ח אסור כדאמרינן אסור לת"ח לילך יחידי בלילה מפני החשד ואברהם ת"ח היה אבל אינש אחרינא אע"פ שהוא אדם חשוב לא. מש"ה כתב כאן. ואי לאו קרא דהתם ה"א שאני הכא בעגמא אבל איסורא ליכא לככי צריך למכתב קרא דאברהם וי"ל דלכך לא פירש רש"י הכא כמו גבי אברהם משום

רש"י

שהוא ברשות אחרים ונתנבא כאן שאינו יכול לבטל הברכות ט שנתברכו האבות מפי השכינה: (יט) גם אתם. פיו הכשילו גם אתם סופכם לילך בפחי נפש י כראשונים: מה יסף. לא ישנה דבריו כ מברכה לקללה הלואי שלא יוסיף לברך כאן והגבא שמפחיד להוסיף להם ברכות על ידו: (כ) אם לקרא לך. אם הקריאה שלך וסבור אתה ליטול עליה שכר קום לך אתם: ואך. ע"כ את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ואף על פי כן וילך בלעם אמר שמא אפתנו וירצה: (כא) ויחבש את אתנו. מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה ל שחבש הוא בעצמו. אמר הקב"ה. רשע כבר קדמך אברהם אביהם שנאמר (בראשית כ"ב) וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמרו: עם שרי מואב. (במדבר רבה) לבו כלבם שוה: (כב) כי הולך הוא. ראה שהדבר רע בעיני המקום מ ונתאוה לילך: לשטן לו. (שם) מלאך של רחמים נ היה והיה רוצה למנעו מלחטוא שלא יחטא ויאבד: ושני נעריו עמו. מכאן לאדם חשוב היוצא לדרך יוליך עמו שני ס אנשים לשמשו וחוזרים ומשמשים ע זה את זה: (כג) ותרא האתון. והוא לא ראה שנתן הקב"ה רשות לבהמה לראות יותר מן האדם שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין: וחרבו שלופה בידו. אמר. רשע זה הניח כלי

דַייָ אֱלָהִי לְמֶעְבַּד זְעֵירְתָּא אוֹ רַבְּתָא: יט וּכְעַן אוֹרִיכוּ כְעַן הָכָא אַף אַתּוּן בְּלֵילְיָא וְאִדַּע מָא יוֹסֵף יְיָ לְמַלָּלָא עִמִּי: כ וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת בִּלְעָם בְּלֵילְיָא וַאֲמַר לֵהּ אִם לְמִקְרֵי לָךְ אֲתוֹ גֻבְרַיָּא קוּם אֱזֵל עִמְּהוֹן וּבְרַם יָת פִּתְגָמָא דִּי אֲמַלֵּל עִמָּךְ יָתֵהּ תַּעְבֵּד: כא וְקָם בִּלְעָם בְּצַפְרָא וְזָרֵז יָת אֲתָנֵהּ וַאֲזַל עִם רַבְרְבֵי מוֹאָב: כב וּתְקֵיף רֻגְזָא דַייָ אֲרֵי אָזֵל הוּא וְאִתְעַתַּד מַלְאָכָא דַייָ בְּאָרְחָא לְשָׂטָן לֵהּ וְהוּא רָכֵב עַל אֲתָנֵהּ וּתְרֵין עוּלֵימוֹהִי עִמֵּהּ: כג וַחֲזַת אֲתָנָא יָת מַלְאָכָא דַייָ מְעַתַּד בְּאָרְחָא וְחַרְבֵּהּ שְׁלִיפָא בִּידֵהּ וּסְטַת אֲתָנָא מִן אָרְחָא וַאֲזָלַת

רש"י

פ כלי אומנתו שכלי זיין של אומות העולם בחרב והוא בא עליהם בפיו שהיא אומנות שלהם אף אני אתפוש את שלו ואבא עליו באומנתו וכן היה סופו (במדבר ל"א)

שפתי חכמים

מהו דגבי אברהם כתיב וישכם אברהם בבוקר דלשון וישכם משמע קודם אור הבוקר ר"ל קודם שיאיר היום ועדיין היה לילה ולכך פרש"י שאם אחר יעטין לנקביו יש"ר יהודי ואסור לצאת יחידי בלילה ולכך נקט רש"י שאין אדם חשוב רשאי לצאת בלתי שני נערים משום סכנה וסכנה אמירה מאיסורא אבל גבי בלעם לא כתיב וישכם אלא ויקם בבוקר משמע שהאיר היום ולכך לא היה סכנה אף אם יצא יחידי ולכך משכח משום דרך ארץ וק"ל: פ דקשה לרש"י דבלא חרב יכול המלאך להמיתו ועל זה פירש אמר המלאך רשע

השאלות

(כב—לה) למה חרה אף אלהים הלא הרשהו ללכת, למה התיצב מלאך ה' ג"פ, מה אמרה האתון מה עשיתי לך והלא נהגה עמו מנהג רע, למה שאל המלאך ע"מ הכית את אתונך, והלשון אולי נטתה מפני נבוכו בו המפ', ומ"ש חטאתי כי לא ידעתי, ואם לא ידע לא חטא:

התורה והמצוה

(יט) ועתה שבו נא, שאגס שדקדקתי ממ"ש ה' לא תלך עמהם שלא הזהיר שלא אלך עם שרים אחרים, בכ"ז איני יודע זאת בבירור וצריך אני לשאול שנית אם אלך עמכם, ובזה ואדעה בידיעה ברורה מה יוסף ה' דבר עמי כי הדבור הראשון אין לי בו דעת ברור:

(כ) אם לקרא לך באו, ר"ל אחר שעתה לא באו לבקש שתאור את העם שזה תוכל לעשות גם במקומך, רק שאלהם הוא שתקבה את העם ומגד זה באו לקרא לך דוקא שתלך לארץ מואב, כי תכלית הקבוי שהוא רק להזק יד מואב לא הושג רק אם תפרע הקללה בארץ מואב, ובאמת לא יזיק זה לישראל מאומה כי הוא רק קללה לפנים לא קללה אמתית שיהי' לישראל ארירה ומק, א"כ קום לך אתם ובכ"ז אך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה, ר"ל שגם לא תקוב מבלעדי רשותי כי ה' רצה בהפך שאחת שיפרע קללה יברך את העם:

(כא) ויקם בלעם בבקר, בלעם היה לו להבין שה' לא יתן לו רשות אף לקבות את ישראל, והיה לו להבין שיגוה עליו בהפך שיברך אותם והיה ראוי לו למנוע מלכת אחר שזממו אל יפק וישוב בהרסה לביתו, וה' אמר לו קום לך אתם, וכבר באגנו בפ' קדושים (סי' לב) שיש הבדל בין אתו ובין עמו, שעמו מציין השווי, ואתו מורה שאחד הוא העקר, וה' הודיע שלא ילך עמם בשווי רק אתם, שיהי' דעתו נפרד מדעתם שהוא לא ילך על הכונה להרע לישראל, והוא לא כן עשה כי הלך עמם, ואמר במד' שמח בפורענות של ישראל כמוהם, ולכן השכים בבקר והבש בעצמו את אתונו מרוב חשקו אל ההליכה וא"כ היה בדעתו שאם יצוה ה' לברכם לא ישמע לו שהג"כ הי' לו להדול מלכת אתם:

(כב) ויחר אף אלהים, לכן חרה אף ה' על הליכתו שהי' לו למנוע מלכת, לכן התיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו. והנה הרמב"ע כתב שכל ענין זה היה בחלום, ומוסב למעלה שבא אלהים אליו לילה ויאמר לו וכו' ודמה לו בחלום שקם בבקר וחבש אתונו ושהתיצב מלאך ה' לשטן לו ושהכה את אתונו וכל הענין עד מ"ש לו מלאך ה' לך עם האנשים, אז וילך בלעם עם שרי בלק שהלך בפועל ממש, ודחק לזה באמר רחוק בעיניו שהאתון הראה את המלאך ושדבר, אולם חז"ל לא כן דעתם רק שהיה בפועל ממש, ושהאתון חרדה חרדה מפני מלאך ה' כענין והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם (דניאל י), ומה שפתח ה' את פי האתון, השם פה לאדם יכול לתת כח הדבור גם לעלים ואבנים, ואם ברלם אמור שנתלבש בה רוח או שד ואוא דבר מהוז פיה כי הם מדברים כבני אדם, ושעז"א שפי האתון נברא בע"ש בין השמשות כי השדים נבראו בע"ש בין השמשות, ומ"ש והוא רוכב על אתונו ושני נעריו עמו, הוא טעם למה שלא ראה את המלאך שבא להזיקו, כי לשלשה לא נראה ולא מזיק:

(כג כו) ותט האתון מן הדרך, מה שהכה את האתון ג' פעמים דוקא היה בזה משל מתיחס לענין בלעם, שטבע אתון זו ומנהגה היה שתהיה מונהגת מהרוכב עליה ושלא תמרה בו, ועתה בשלה הבע

הדרך: כד ויעמד מלאך יהוה במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה: כה ותרא האתון את־מלאך יהוה ותלחץ אל־הקיר ותלחץ את־רגל בלעם אל־הקיר ויסף להכתה: כו ויוסף מלאך־יהוה עבור ויעמד במקום צר אשר אין־דרך לנטות ימין ושמאול: כז ותרא האתון את־מלאך יהוה ותרבץ תחת בלעם ויחר־אף בלעם ויך את־האתון במקל: כח ויפתח יהוה את־פי האתון ותאמר לבלעם מה־עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים: כט ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי לו יש־חרב בידי כי עתה הרגתיך: ל ותאמר האתון אל־בלעם הלוא אנכי אתנך אשר־רכבת עלי מעודך עד־היום הזה ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא: לא ויגל יהוה את־עיני בלעם וירא את־מלאך יהוה נצב בדרך וחרבו שלפה בידו ויקד וישתחו לאפיו: לב ויאמר אליו מלאך יהוה על־

בעל הטורים

באתון בשביל ותט אתוך שבלעם נטה מני ארחך שהיה חפץ לקללם והקב"ה רצה לברכם: (כז) ויך את האתון ולא קלל אותם לפי שהיה דעתו לקלל את ישראל ואין ב' קללות ביום א' דכתיב לא אוסיף לקלל אי נמי מפני שלא הגיע הרגע של הזעם: (ל) כלות אנכי אתנך מלא וי"ו בשה דברים אמרה לו לטעיתא בעלמא אקראי בעלמא כדאיתא בפ"ק דע"ז [דף ד' וע' ילקוט] רכבת עלי בגימ' רבעתי: (לא) מלאך ה' בדרך בגי' גבריאל המלאך [עי' ברכה פ' שופטים ויש"ש הוצן קמ"ו וקל"ז]:

שפתי חכמים

זה כר ולכך כתיב בלשה. כלומר שלו פה כפה לישראל במתפללים להקב"ה ולא שלך: צ מדכתיב בסמוך ותלחץ אל הקיר בה"א הידיעה משמע הגדר שהוזכר לפניו כן פירש כהא"ס וכל קיר של אבנים הוא. דכפ' מצורע כתיב והנה הנגע בקירות הבית וכתיב אחריו וחלצו את האבנים משמע דקיר הוא של אבנים וקיר דהכא קאי אגדר דלעיל (כ"ק כ"ט): ק דק"ל דלשון עבור אינו שייך אלא כשעוברין על הנהר או בין בתרים והכא לא מלינו שעבר ומפרש דהאי עבור פירוש לפניו כלומר שהלך במקום אחר לעמוד לפניו והא דנקט רש"י לעבור במקום עבור כי כן משפט המקור בשורש עבר שבוא בא בלמ"ד רא"ם: ר ר"ל פירושו הכי דבעמידה ראשונה היה לו ריוח מכאן ומכאן לכך כתיב ותט האתון מן הדרך משמע שלא היתה צריכה אלא כפייה מעט ובעמידה שניה לא יכלה לזוז אלא לצד אחד דכתיב ותלחץ אל הקיר משמע שדחקה את עצמה לאותו צד קיר כדי שילך המלאך ובעמידה שלישית אין דרך ימין ושמאל לנטות כדכתיב בקרא ומה הן הסימנים שאם יבקש לקלל בניו של אברהם ימצא ריוח מכאן ומכאן שתהא הקללה שיצאו ממנו בני ישמעאל ובני קטורה. ואם יבקש לקלל בניו של יצחק ימצא ריוח מצד אחד שיצא עשו ממנו ואם יבקש לקלל בניו של יעקב לא ימצא בהם פסול! ולא יוכל ליגע בהם והוא שלשה בעמידה שלישית במקום צר זהו יעקב שנאמר ויצר לו: ש והא דרשו לו מטוב ש ילא אחד משמאל

רש"י

ל"א) ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב: (כד) במשעול. כתרגומו בשביל. וכן (מלכים א' כ') אם ישפק עפר שמרון לשעלים. עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוך וכן (ישעיה מ') מי מדד בשעלו מים. ברגליו ובהלוכו: גדר מזה וגדר מזה. סתם גדר של צ אבנים הוא: (כה) ותלחץ. היא עצמה: ותלחץ. את אחרים. את רגל בלעם: (כו) ויוסף מלאך ה' עבור. לעבור עוד לפניו ק להלן להיות לפניו במקום אחר כמו (בראשית ל"ג) והוא עבר לפניהם. ומדרש אגדה יש בתנחומא. מה ראה לעמוד בשלשה מקומות סימני ר אבות הראהו: (כח) זה שלש רגלים. רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש ש רגלים בשנה:

התעללת

בחקלא ומחא בלעם ית אתנא לאסטיותא לארחא: כד וקם מלאכא דיי בשביל כרמיא אתרא דגדרא מכא וגדרא מכא: כה וחזת אתנא ית מלאכא דיי ואדחקת לכתלא ודחקת ית רגלא דבלעם לכתלא ואוסף לממחה: כו ואוסף מלאכא דיי למעבר וקם באתר עק די לית ארח למסטי לימינא ולשמאלא: כז וחזת אתנא ית מלאכא דיי ורבעת תחות בלעם ותקף רגזא דבלעם ומחא ית אתנא בחטרא: כח ופתח יי ית פומא דאתנא ואמרת לבלעם מה עבדית לך ארי מחיתני דנן תלת זמנין: כט ואמר בלעם לאתנא ארי חיכת בי אלו פון אית חרבא בידי ארי כען קטלתיך: ל ואמרת אתנא לבלעם הלא אנא אתנך די רכבת עלי מדאיתך עד יומא הדין המילף אליפנא למעבד לך כדין ואמר לא: לא וגלא יי ית עיני בלעם וחזא ית מלאכא דיי מעתד בארחא וחרבה שליפא בידה וכרע וסגיד לאפוהי: לב ואמר לה מלאכא דיי על מא מחיתא ית אתנך דנן תלת

רש"י

(כט) התעללת. כתרגומו לשון גנאי ובזיון: לו יש חרב בידי. גנות גדולה היה לו דבר זה בעיני השרים ת זה הולך להרוג אומה שלמה בפיו ולאתון זו צריך לכלי זיין: (ל) ההסכן הסכנתי. כתרגומו וכן (איוב כ"ב) הלאל יסכן גבר. ור"ד מקרא זה בגמרא (ע"ז ד') אמרו ליה מאי טעמא לא רכבת אסוסיא אמר להון ברטיבא א שדאי ליה כו' כדאיתא במסכת

שפתי חכמים

אתה. י"ל דהני רגלים כתיב שלש פעמים יראה כל זכורך ודרשו ח"ל יראה יראה כשם שבא לראות וכו' וא"ל כמלאך אתה בא לעקור האומה מן העולם שהקב"ה חוגה לראות אותה ג"פ ודבר זה האיך יקום אם אתה מאבדם מן העולם וק"ל: ת יש מקשים ומה הוא הגנות דהא הוא עצמו אמר אין כחי אלא שאני יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס כמו שפירש"י לקמן ומה אומות לא זעם ה' וא"כ מה הוא הגנות שלא היה עכשיו העת של זעם, וי"ל חדא לא היה יודע בלק והשרים מתחלה דהא אמר בלק כי ידעתי את אשר תברך מברך ואשר תאר יואר והא אין בידו לקלל אם לא בעת שזועם ה' ושמא לא יזעום ה' אלא ע"כ צ"ל שבלעם לא גלה הסוד ונתר הכי ע"כ בלא בטובתו גילה הדבר וק"ל כ"ל: א פירש באפר חוען כלומר הסוסים רועין בשדה ואמרה לו אנכי אתונך אמר לה כן למשא ולא לרכיבה אמרה לו אשר רכבת עלי אמר לה לפרקים דלך ערבי אמרה לו מעודך עד היום הזה ולא עוד אלא גם שככת אני שנאמר ההסכן הסכנתי ונאביש השונמית

התורה והמצוה

ג' פעמים בג' מדרגות, בפעם הא' רכב עדיין עליה רק שלא הלכה אל הצד שהוא מכוין אליו, ובפעם הב' הוסיפה להזיק את הרוכב וללחצו אל הקיר, ובפעם הג' רבצה תחתיו עד שלא יכול לרכב עליה כלל, וחס תוכחה אל בלעם שגופו החמרי הוא האתון שלו, ויצרו הרע הוא הרוכב על חמרו ומנהיגו תמיד כפי רצונו, ועתה בעל החמרו בפעם הא' עלה רוכבו, ר"ל עלה היצה"ר שלו, מפני ה' ומלאכיו, במה שלא הלך בעלת ינרו לאור אותם, רק רצה ללכת לקוב לבד שהוא נטיה מדרכו, ובפעם הב' הוסיף לבטל רצון רוכבו במה שרצה ללכת כפי רצון ה' אף שיצטרך לברכם שבזה ילחץ רגל הרוכב, כי תחת שימלא רצון יצרו להשיג מתנות וכבוד ישיג בוז וקלון, והראו לו כי אתונו הוסיפה להכנע מפני מלאך ה' בפעם השלישית יותר ממנו כי רבצה תחת בלעם והדלה מלכת וכן הי' ראוי שהוא יחדל מלכת לגמרי:

(כח ל) ותאמר לבלעם מה עשיתי לך, אמרה וכי עשיתי לך דבר כזה מעודך עד שהיית חושב שאני חמור שעשקיו רעים והכיתני, וזה עצמו מה שאמרה ההסכן הסכנתי לעשות לך כה, רק שבלעם לא הבין את דברי האתון וחשב שמ"ש מה עשיתי לך ר"ל מה עשיתי לך עתה וע"ז השיב כי התעללת בי, ופרשה לו שכונתה מה עשיתי לך מעודך עד היום הזה, ור"ל הלא כשראית שנוי כזה שלא קרה לך מימיך היה לך לשום על לב שאינו מקרה רק שיש לו סבה, ולדרוש על הסבה, בפרט שדרך הקוסמים לשום לב על כל עטוב שיקרה להם בדרך, כמ"ש ולא נפתה אזור חלציו, ואמרו פתי נפלה מפי מקלי ונפל מידי וכדומה:

(לב) על מה הכית את אתונך, המלאך פירש לו תוכחת האתון שלא היה ראוי לך להכות האתון רק להבין שמה שנטתה מדרכה היה מפני איזו סיבה, והסבה הי' כי הנה אנכי יצאתי לשטן, כי ירט, אמר לו אתה האיש המתפאר בנבואה אתה סכל יותר מן החמור ובע"ח הפחותים ממנו, כי ירט הדרך לנגדי ר"ל כל הנמצא בדרך הזה תראה אותם רטט וחרדה כשבאו לנגדי עד שימלין שכל הדרך מלא ופחד לנגדי:

ותראני

מָה הִכִּיתָ אֶת־אֲתֹנְךָ זֶה שָׁלוֹשׁ רְגָלִים הִנֵּה אָנֹכִי יָצָאתִי לְשָׂטָן כִּי־יָרַט הַדֶּרֶךְ לְנֶגְדִּי׃ לג וַתִּרְאַנִי הָאָתוֹן וַתֵּט לְפָנַי זֶה שָׁלֹשׁ רְגָלִים אוּלַי נָטְתָה מִפָּנַי כִּי עַתָּה גַּם־אֹתְכָה הָרַגְתִּי וְאוֹתָהּ הֶחֱיֵיתִי׃ לד וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה חָטָאתִי כִּי לֹא יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה נִצָּב לִקְרָאתִי בַּדָּרֶךְ וְעַתָּה אִם־רַע בְּעֵינֶיךָ אָשׁוּבָה לִּי׃ לה וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־בִּלְעָם לֵךְ עִם־הָאֲנָשִׁים וְאֶפֶס אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֹתוֹ תְדַבֵּר וַיֵּלֶךְ בִּלְעָם עִם־שָׂרֵי בָלָק׃ לו וַיִּשְׁמַע בָּלָק כִּי בָא בִלְעָם וַיֵּצֵא לִקְרָאתוֹ אֶל־עִיר מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־גְּבוּל אַרְנֹן אֲשֶׁר בִּקְצֵה הַגְּבוּל׃ לז וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם הֲלֹא שָׁלֹחַ שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ לִקְרֹא־לָךְ לָמָּה לֹא

בעל הטורים

(לב) הנה אנכי יצאתי לשטן יצאתי ממדתי מדת הרחמים שמלאך רחמים היה: (לג) אתכה כתיב בה"א בה' דברים מטעם כ"פ שא"ל ה' בלא ילך (עי' רש"י ע"פ אם לקרא לך) וג"פ שהכה האתון: ואותה החייתי מלא וי"ו שהשיבה אותו ו' דברים

שפתי חכמים

כדכתיב ותחי למלך סוכנת פירוש מחממת: ב כלומר בשביל שראתה אותי ולכך נטתה: ג כלומר דקשה לרש"י כיון דירט נוטריקון הוא על מה קאי הדרך לנגדי. ומתרץ דקאי אהנה אנכי יצאתי לשטן וה"ק הנה אנכי יצאתי לשטן כי הדרך שהלכת היה לנגדי לקנאתי ולהקניטני ובזה יתיישב קצת קושית הרא"ם שכתב ולא ידעתי איך תתפרש מלת כי במקום הזה ודו"ק: ד כלומר מיהר: ה וה"ק קרא שירט בעל הדרך דהיינו בלעם לנגדי שבא לכעסי ולהמרותי ומקרא קצר הוא דשתי תיבות חסרים הם בעל והדרך דכך הוי ליכתב כי ירט בעל הדרך הדרך שהוא לנגדי ובזה ניחא נמי הא שהביא רש"י פשוטו לאחר שהביא המדרש לפי שעל פי המדרש אין צ"ל מקרא קצר וק"ל: ו דג"כ הסר הוא דותכל הוא לשון נקבה והיא מוסב על דוד וצריך להיות ותכל נפש דוד: ז וגם חיבורו של מקרא כבתחלה כי רצה בעל הדרך לילך בדרך שהוא לנגדי אלא לפירוש ראשון ירט לשון מיהר ולפי' זה ירט לשון רצון: ח דק"ל אולי משמע שמא נטתה והא ודאי נטתה: ט דק"ל דגם אותך הרגתי משמע דבתחלה הרג שום אדם אחר וזה אינו דא"ל שרי בלק שהם סרסורי העבירה דהא כתיב לך עם האנשים וא"ל הנערים דמה פשעם ומה חטאתם וא"ל דגם קאי על האתון כלומר כמו שהרגתי את האתון הרגתי אותך והא כתיב ואותה החייתי: י ר"ל לא שעכבתי אותך מלילך אלא גם הרגתיך. קרחך פירוש אירע לך: כ דקשה לרש"י מדכתיב אולי נטתה וגו' כלומר אי לא נטתה מפני כי עתה גם אותכה הרגתי ואותה החייתי משמע אבל עכשיו שנטתה לא החייתי ולמה אדרבה עכשיו היה לה להחיותה יותר הואיל ונטתה מפניו ולמה הרגה ומפרש דלכך הרגה מפני שדברה כו' ופירש מלת הרגתי ר"ל הייתי הורגך וא"כ החייתי פירושו נמי הייתי מחיה ולמדנו מזה שהרגה: ל דק"ל הא ודאי רע בעיניו דהא קצף עליו וע"ק לו בעיניך למה לי דמשמע בעיניך ולא בעיני אבל וע"ק פלא לי ל"ל ועל זה פי' להתרים נגד המקום וכו'

רש"י

במסכת ע"א: (לב) כי ירט הדרך לנגדי. (שבת ק"ד) רבותינו חכמי המשנה דרשוהו נוטריקון יראה ב ראתה נטתה בשביל שהדרך לנגדי כלומר ג לקנאתי ולהקניטני. ולפי משמעו כי חרד הדרך לנגדי לשון רטט ד כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומהר הדרך ה שהוא לכעסי ולהמרותי ומקרא קצר הוא כמו (שמואל ב' י"ג) ותכל דוד. ו ולישנא אחרינא ירט לשון ז רצון וכן (איוב ט"ז) ועל ידי רשעים ירטני מפייס ומנחם אותי ע"י רשעים שאינן אלא מקניטים: (לג) אולי נטתה. כמו לולא ח פעמים שאולי משמש בלשון לולא: גם אתכה הרגתי. הרי זה מקרא מסורס ט והוא כמו גם הרגתי אותך כלומר לא העכבה בלבד י קרתך על ידי כי גם ההריגה: ואותה החייתי. (במ"ר) ועתה מפני שדברה והוכיחתך כ ולא יכולת לעמוד בהוכחתה כמו שכתוב ויאמר לא. הרגתיה. שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב שחס המקום על כבוד הבריות וכן (ויקרא כ') ואת הבהמה תהרגו וכן (שם) והרגת את האשה ואת הבהמה: (לד) כי לא ידעתי. גם זה גנותו ועל כרחו הודה שהוא היה משתבח שיודע דעת עליון ופיו העיד לא ידעתי: אם רע בעיניך אשובה לי. להתרים נגד המקום ל היא תשובה ע. אמר לו הוא בעצמו צוני ללכת והיה מלאך מבטל את דבריו למוד הוא בכך שאומר דבר ומלאך מחזירו

זְמְנִין הָא אֲנָא נְפָקִית לְמִסְטַן אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי דְאַתְּ בָּעֵי לְמֵיזַל בְּאָרְחָא לְקִבְלִי: לג וַחֲזָתְנִי אֲתָנָא וּסְטַת מִן קֳדָמַי דְנַן תְּלַת זִמְנִין אִלּוּ פוֹן לָא סְטַת מִן קֳדָמַי אֲרֵי כְעַן אַף יָתָךְ קְטָלִית וְיָתַהּ קַיֵּימִית: לד וַאֲמַר בִּלְעָם לְמַלְאֲכָא דַייָ חָבִית אֲרֵי לָא יְדָעִית דִּי אַתְּ מְעַתַּד לְקַדָּמוּתִי בְּאָרְחָא וּכְעַן אִם בִּישׁ בְּעֵינָךְ אֲתוּב לִי: לה וַאֲמַר מַלְאֲכָא דַייָ לְבִלְעָם אִיזֵל עִם גֻּבְרַיָּא וּלְחוֹד יָת פִּתְגָּמָא דִּי אֲמַלֵּל עִמָּךְ יָתֵהּ תְּמַלֵּל וַאֲזַל בִּלְעָם עִם רַבְרְבֵי בָלָק: לו וּשְׁמַע בָּלָק אֲרֵי אֲתָא בִלְעָם וּנְפַק לְקַדָּמוּתֵהּ לְקַרְתָּא דְמוֹאָב דִּי עַל תְּחוּם אַרְנוֹן דִּי בִּסְטַר תְּחוּמָא: לז וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם הֲלָא מִשְׁלַח שְׁלָחִית לְוָתָךְ לְמִקְרֵי לָךְ לְמָא

רש"י

אמר לאברהם (בראשית כ"ב) קח נא את בנך וגו' ועל ידי מלאך בטל את דברו אף אני אם רע בעיניך צריך אני לשוב: (לה) לך עם האנשים. (במ"ר) בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין מ אותו: לך עם האנשים. כי חלקך עמהם נ וסופך לאבד מן העולם: ואפס. על כרחך את הדבר ס אשר אדבר וגו': עם שרי בלק. שמח לקללם כמותם: (לו) וישמע בלק. שלח שלוחים לבשרו: אל עיר מואב. (במדרש רבה) אל מטרפולין שלו ע עיר החשובה שלו לומר ראה מה אני

שפתי חכמים

ובזה יתורצו כל הקושיות וק"ל: מ דאל"כ כיון שאמר בלעם תשובה לי היה לו לומר שוב אלא משום בדרך שאדם רוצה כו' אמר לו לך: נ דאל"כ מה כוונת המלאך ברדיפתו שרדף אחרין מפני שהשם חרה לו אפו אם בעבור שאמר לו והאפס את הדבר וגו' הרי כבר אמר לו השם ואך את הדבר וגו' עכ"ל הרא"ם ונ"ל שהוצאת רש"י זה מלשון אפס כי ידוע כי לשון אפס נאמר על העדר הדבר או הענין כמו שפירש ג"כ (מאיר נתיב) במלת אפס ויהיה דברי המלאך אל בלעם לך אבל הליכתך שבמחשבתך היא נעדרת כי הדבר את אשר וגו' אתה מוכרח לדבר: ס דק"ל עם האנשים ל"ל אלא נרמז כי חלקך עמהם. והא דמהפך רש"י ופי' שלא ע"ד הקרא. וי"ל דרש"י בא להורות דאפס וגו' קאי אמלת לך שדרשו בו בדרך שאדם רוצה וכו' כי על מדרש עם האנשים כי חלקך וכו' אין נופל עליו לשון אפס דא"ל ואפס וגו' מלתא אחריתא והוא תחלת דבור וי"ו העיטוף דמלת ואפס נ"ל אלא ע"כ כדפי': ע (ג"א) דאל"כ הל"ל האמנם אמרת לא אוכל כבדך מאי האמנם לא אוכל כבדך אלא שכך הוא האמת שלא יכבד אותו:

התורה והמצוה

(לג) ותראני, וכן האתון מכללם ראתה אותי ותט לפני, הנה גם בע"ח שפלים הרגישו ורעשו וחרדה אחזתם, ואתה שוטה בלתי מרגיש מאומה, ותט לפני אולי נטתה מפני, לפני מציין הנטיה מפני הכבוד, ומפני מציין הנטיה מפני המורא, ר"ל האתון נטתה מפני כבודי ורוממותי וזה ותט לפני, ויוכל להיות שנטתה מפני המורא ועז"א אולי נטתה מפני, ר"ל שיש ספק בדבר, ובאר ולדי הספק כי עתה גם אותך הרגתי ואותה החייתי, פי"ל שנטתה מפני דהיינו מיראה מפני שהייתי הורג אותך ויראה שיהרג אדוניה וזה טעם היראה, וי"ל שנטתה לפני היינו רק מפני הכבוד לא מפני היראה כי אותה החייתי ולא הי' לה ליראה אחר שהיא לא היתה בסכנה:

(לד) חטאתי כי לא ידעתי, ר"ל חטאתי בזה במה שלא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך, שאם הייתי משים לב בדבר היה לי להרגיש שיש איזו סבה שעכבה את האתון מדרכה והייתי מתבודד עד שהייתי יודע שמלאך נצב בדרך:

(לה) לך עם האנשים, תחלה אמר לך אתם, ועתה אמר לך עם, שכבר באר‏תי שמלת עם מורה השווי, ותחלה אמר אשר אדבר אליך אותו תעשה ופה אמר אותו תדבר, כי דבור הקללה או הברכה לא נקרא מעשה רק דבור, רק כשפועל שנוי בגוף המתברך או המקולל ע"י ברכתו או קללתו נקרא מעשה, כמ"ש בהתורה (דף ד') לא תהני ממיל דבדבורו עביד מעשה, ותחלה רצה שבלעם יברכם ושברכתו תעשה רושם שיתקיימו ברכותיו, ולכן אמר אותו תעשה שבודאי כוון על הברכה כי הקבוי לא נקרא מעשה אחר שאינו עושה רושם והוא רק דבור, רק כונתו הי' שיברכם ויתקיימו ברכותיו וזה נקרא מעשה, ולכן אמר לך אתם, כי אינם הולכים בשווי, שהם רוצים להרע להם והוא ילך להטיב להם ולברכם, אולם אחר שהלך עם שרי מואב בשווי כי גם הוא היה חפץ ברעתם לא רצה ה' שיברכם ברכה מתקיימת אחר שכונתו לרעה, וכמ"ש חז"ל שהכנים עין הרע בברכותיו, א"ל שהגם שיצוה לברכם לא יהיה ג"כ רק דבור לא מעשה ועז"א אותו תדבר, וע"כ אמר לך עם האנשים כי הוא שונא להם כמוהם:

(לז) למה לא הלכת אלי, ר"ל אם היה הטעם שלא הלכת מפני שרצית שאשלח שרים נכבדים יותר מהראשונים הלא היה לך להבין שאחר שאני שלחתי לקרא לך אשים לך כבוד יותר גדול, במה שאני בעצמי יצאתי לקראתך עד קצה הגבול, שזה כבוד היותר גדול שאפשר כי מי גדול מהמלך, וז"ש האמנם לא אוכל כבדך, הלא היה בדעתי לכבדך בעצמי לא ע"י שרים רק ע"י כבוד מלכות:

הֲלָכְתָּ אֵלָי הַאֻמְנָם לֹא אוּכַל כַּבְּדֶךָ׃ לח וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק הִנֵּה־בָאתִי אֵלֶיךָ עַתָּה הֲיָכֹל אוּכַל דַּבֵּר מְאוּמָה הַדָּבָר אֲשֶׁר יָשִׂים אֱלֹהִים בְּפִי אֹתוֹ אֲדַבֵּר׃ רביעי (ששי כשהן מחוברין) לט וַיֵּלֶךְ בִּלְעָם עִם־בָּלָק וַיָּבֹאוּ קִרְיַת חֻצוֹת׃ מ וַיִּזְבַּח בָּלָק בָּקָר וָצֹאן וַיְשַׁלַּח לְבִלְעָם וְלַשָּׂרִים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ מא וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בִּלְעָם וַיַּעֲלֵהוּ בָּמוֹת בָּעַל וַיַּרְא מִשָּׁם קְצֵה הָעָם׃ כג א וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי בָזֶה שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִים׃ ב וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר בִּלְעָם וַיַּעַל בָּלָק וּבִלְעָם פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ ג וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לְבָלָק הִתְיַצֵּב עַל־עֹלָתֶךָ וְאֵלְכָה אוּלַי יִקָּרֵה יְהוָה לִקְרָאתִי וּדְבַר מַה־יַּרְאֵנִי וְהִגַּדְתִּי לָךְ וַיֵּלֶךְ שֶׁפִי׃ ד וַיִּקָּר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֶת־שִׁבְעַת הַמִּזְבְּחֹת עָרַכְתִּי

בעל הטורים

ונבראת ביום ו' בין השמשות: (לח) בפי בגי' מלאך. בפי בגי' הזמם שמלאך נתן זמם לתוך פיו כדי להחזירו אל בלק: (א) ז' פרים ח' אילים וכן עשה איוב כי כן מנהג בני נח להקריב ז' ז' כנגד ז' מצות שלהם: (ג) על עלתך חסר ו' כי לא חסן בה הקב"ה שא"ל טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב ר"ת ממזר פירוש מז' פרים וז' אילים שהקריבו מואבים שבאו ממזרות: יראני ב'. הכא ואידך אלהים יראני בשוררי: מלמד שהיה בלעם שונא אותם והשן לקללם יותר מבלק והיה מתפלל עליהם אלהים יראני בשוררי: וילך שפי בגימטריא חגר ברגל ד"א מלשון שף מדוכתיה משום שנאמר ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר. שפי ה"א כפולה בפספס ותפס כאיזה שעה טוב לקלל את ישראל: ערכתי ב'. הכא ואידך

שפתי חכמים

פ דאל"כ עיר מואב נ"ל אם להודיע הכבוד שיצא לקראתו עד קצה גבולו היה לו לומר ויצא לקראתו עיר קצה גבולו מה צריך לומר אל עיר מואב אשר על גבול ארנון וכיוצא בזה דרשו גבי קרית חוצות כמו שפירש"י לקמן. דאל"כ ויבאו קרית חוצות למה לי: צ מדכתיב כי כבד אכבדך מאד נ"ל למכתב צאן ובקר ודאי כבדו כמו שהבטיחו. ועוד דרך כל העולם כן הוא ששולחים לשרים הבאים אצלם מאכל ומשתה כל שכן לבלעם ולשרים אשר אתו שבאו בשבילו בשליחותו אלא לכך כתיב בקר וצאן לומר לך דלא כבדו כמו שהבטיחו אלא בדבר מועט דלא שלח לו אלא בקר אחד וצאן אחד ולהודיע רשעתו של בלק שאמר הרבה ועשה מעט: ק כדכתיב לינו פה הלילה וכן אמר נופל וגלוי עינים שפירושו לפי פשוטו כתרגום שאינו נראה אלא בלילה כשהוא שוכב על מטתו. (ג"א) דאל"כ למה אמר אולי ל' מסופק ולמעלה אמר ואדעה מה יוסף וגו' שמשמע שהיה בטוח שהקב"ה ידבר עמו: ר כיון שהלך יחיד אין לו חבר לדבר עמו: ש אמר בקושי מל'

רש"י

אלו מבקשים לעקור: (לז) האמנם לא אוכל כבדך. נתנבא שסופו פ לצאת מעמו בקלון: (לט) קרית חצות. עיר מלאה שווקים אנשים ונשים וטף בחוצותיה לומר ראה ורחם שלא יעקרו אלו: (מ) בקר וצאן. (שם) דבר מועט צ בקר אחד וצאן אחד בלבד: (מא) במות בעל. כתרגומו לרמת דחלתיה שם ע"א: (ג) אולי יקרה ה' לקראתי. אינו רגיל לדבר ק עמי ביום: וילך שפי. כתרגומו יחידי לשון שופי ושקט שאין עמו ר אלא שתיקה: (ד) ויקר. לשון עראי לשון גנאי לשון טומאת קרי כלומר בקושי ובבזיון ש ולא היה נגלה עליו ביום אלא בשביל להראות חבתן של ישראל: את שבעת המזבחת. שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן אלא את שבעת המזבחות אמר לפניו אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כלן אברהם בנה ארבעה (בראשית י"ב) ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו (שם) ויעתק משם ההרה וגו' (שם י"ג) ויאהל אברם וגו' ואחד בהר המוריה. ויצחק בנה אחד (שם כ"ו) ויבן שם מזבח

לא אתיתא לותי הבקושטא הויתא אמר לית אנא יכיל ליקרותך: לח ואמר בלעם לבלק הא אתיתי לותך כען המיכל יכלנא למללא מדעם פתגמא די ישוי יי בפומי יתיה אמלל: לט ואזל בלעם עם בלק ואתו לקרית מחוזוהי: מ ונכס בלק תורין ועאן ושלח לבלעם ולרברביא די עמיה: מא והוה בצפרא ודבר בלק ית בלעם ואסקיה לרמת דחלתיה וחזא מתמן קצת מן עמא: א ואמר בלעם לבלק בנה לי הכא שבעא מדבחין ואתקן לי הכא שבעא תורין ושבעא דכרין: ב ועבד בלק כמא די מליל בלעם ואסק בלק ובלעם תור ודכר על כל מדבחא: ג ואמר בלעם לבלק אתעתד על עלתך ואיהך מאים יערע מימר מן קדם יי לקדמותי ופתגמא דיחזנני ואחוי לך ואזל יחידי: ד וערע מימר מן קדם יי לות בלעם ואמר ליה ית שבעא מדבחין

השאלות

(א—עד גמירא) למה העלהו לג' מקומות ואם כבר ראה בפעם הא' שלא יאבה ה' שיקללם מה הוסיף בפעם הב'. מדוע בפעם הא' אמר אולי יקרה ה' לקראתי ובפעם הב' אמר ואנכי אקרה כה ובפעם הג' אמר בלק אולי יישר בעיני האלהים, בפעם הא' אמר את שבעת המזבחות ערכתי ובפעם הב' לא אמר זה, בפעם הא' אמר וישב אליו ובפעם הב' ויבא אליו, ולהבין הנבואות שנבא שיש דברים כפולים ודברים בלתי מובנים:

התורה והמצוה

(לח) ויאמר, השיב לו שלא מפני הכבוד נמנעתי מלכת רק מפני שאיני ברשותי, וגם עתה שבאתי לא אוכל לעשות מאומה וירא אני שלא לבד שלא אוכל לקלל עוד אצטרך לברך:

(מ) ויזבח בלק בקר וצאן, פרש"י דבר מועט בקר אחד וצאן א' בלבד, והוא מן ד' רבה, כי בכ"מ כתוב צאן ובקר, ופי' צאן ובקר הרבה והוא שם הקבוץ ובקר רבותא יותר מצאן. ובא דרך לא זו אף זו. כפי הכלל באילת השחר (כלל קלם), אבל פה שכתוב בקר וצאן ע"כ פי' שזבח בקר א' וכשלא הספיק לכלם הוסיף וזבח צאן א':

(מא) ויהי בבקר, הנה חז"ל אמרו בברכות (דף ז') שהיה בלעם יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה ואז היה מקלל, ושם אמר אימת רתח בתלת שעי קמייתא, כן העלהו בבקר, עוד אומר שם שאז משמים דר"מ בשעה שכל מלכי מזרח ומערב מניחין כתריהם בראשיהם ומשתחוים לחמה מיד כועס הקב"ה, לכן העלהו במות בעל, שידוע שהבעל הי' עבודת החמה, ורצה שיקלל אותם ברגע שהקב"ה כועס בה:

(א) ויאמר בלעם, הנה העלהו לג' מקומות, וכבר באתי בפ' חוקת (כא יט כ) שג' מקומות אלה היו שייכים למואב ולא סהרו בסיחון וע"כ היה יכול להעלותו שם, והקב"ה נתנם מתנה לישראל מנחלת מואב, והיה לבלק טענה שאינו מקללם קללת חנם כי נגעו בנחלתו, עיי"ש, אולם מה שבנה מזבחות בג' פעמים, ונסה א"ע ג' פעמים לקללם, כבר באר הרי"א, מפני שהקללה שתבא מבלעם לישראל יצויר בא' משלשה אופנים: [א] בסבה טבעית, כמו בנחוש וכשוף שירע להם ע"י הרעות המצויות בארץ דבר וחרב וחיה ומגפה וכדומה או ע"י עין הרע של בלעם, [ב] ע"י רעה שמיימית שופעת מן הכוכבים, שבהיות בלעם קוסם הי' בקי לעשות טלסמאות ולהוריד רעות נוזלות ממסטרי הכוכבים המחייבים פעלים בשפע כפי מזלם ונגודיהם, [ג] רעה השגחיית בשיעורר עליהם קטרוג וקצף מאת ההשגחה ע"י שיזכיר עונותיהם, שבהיותו ג"כ נביא לה' ויודע דעת עליון היה יכול לעורר עליהם דין ורוגז למעלה, וע"ז העלהו בג' מקומות ונסה א"ע ג' פעמים להרע להם באחד מג' אופנים אלה, והעלאה הראשונה שהעלהו במות בעל היה להרע להם ע"י רעות ארציות כי שם היו עובדים הבעל שהיו מעבירים בניהם באש בבמת התופת לבקש חמת הפועל רע בקרב הארץ ע"י זבחי דמים, ורצה להרע ע"י הפועל רע וחייליו המשוטטים בארץ להשחית ולבלע, וספר כי ראה משם קצה העם, כי א"א שתחול בהם קללה על כלם, שבהיותם מתאחדים תגוי כלו כל רע לא יקרב אליהם, ע"כ שם עינו על קצה העם להפרידם מן הכלל ובזה יחול בהם נגף או יתר רעות, ובהיות כל כח, בין כחות הקדושה בין של הסט"א, נכללות מז' כחות, שע"ז היה מספר השבעה גדול אצלם בין בקדושה בין בהפוכה כמ"ש הראב"ע, לכן צוה לו שיבנה שבעה מזבחות ולהכין שבעה פרים לעורר כל כח וכח מולדה השבעה, ואמר בנה לי בזה, והכן לי בזה, ר"ל בפנה זו לעורר הכחות המוכנים להרע בעולם השפל:

(ג) ואלכה אולי יקרה ה' לקראתי, באשר לא בא אליו מעולם דבור ביום הי' מסופק בזה, ואמר ואלכה, היינו שיתרחק מפה להתבודד, ואמר אולי יקרה, כי הי' לו ספק אם יבא אליו במקרה בהקיץ. וילך שפי, שהלך בהתבודדות על הרי נשף:

(ד) ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי, באשר היה רתוק תמהים המזבחות אמר שערך את שבעת

וָאַעַל פַּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ: ה וַיָּשֶׂם יְהוָה דָּבָר בְּפִי בִלְעָם וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר: ו וַיָּשָׁב אֵלָיו וְהִנֵּה נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ הוּא וְכָל־שָׂרֵי מוֹאָב: ז וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר מִן־אֲרָם יַנְחֵנִי בָלָק מֶלֶךְ־מוֹאָב מֵהַרְרֵי־קֶדֶם לְכָה אָרָה־לִּי יַעֲקֹב וּלְכָה זֹעֲמָה יִשְׂרָאֵל: ח מָה אֶקֹּב לֹא קַבֹּה אֵל וּמָה אֶזְעֹם לֹא זָעַם יְהוָה: ט כִּי־מֵרֹאשׁ צֻרִים אֶרְאֶנּוּ וּמִגְּבָעוֹת אֲשׁוּרֶנּוּ הֶן־עָם לְבָדָד יִשְׁכֹּן וּבַגּוֹיִם לֹא יִתְחַשָּׁב: י מִי מָנָה עֲפַר יַעֲקֹב וּמִסְפָּר אֶת־רֹבַע יִשְׂרָאֵל תָּמֹת

בעל הטורים

(איוב י"ג) הנה נא ערכתי משפט כלומר שערך המזבחות כדי לערוך משפט עם ישראל: (ז) וישא משלו שהרים קולו שישמעוהו כל ע' האומות כדי שיקנאו בישראל וזהו מברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו: מן ארם כלומר היאך אני בא עליהם מארם לקללם ומארם יצא אברהם אביהם טעון בברכות שנאמר לך לך מארצך וכתיב ואברכך וגו' וכן יעקב הלך לארם טעון כל אותן הברכות שנאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך וגו' ד"א מן ארם שאלו הם לא היינו בעולם שאנו מארם [כי בלעם הוא מלבן עי' סנהדרין ד' ק"ה ועי' בת"י בילקוט כל הענין] וכשנעקד יצחק נפקדה גם מלכה מנחור שנאמר הנה ילדה מלכה גם היא ואתה ג"כ כפוי טובה שאילולי אברהם לא באת לעולם שבזכותו ניצול לוט מסדום ואני ג"כ כפוי טובה שאילו לא בא יעקב אל לבן לא היה לו בנים ואני בא מארם לקללם, ונן ארם בגי' אשל פירוש באים בזכות אברהם שנטע אשל: ינחני ב' במסרה. ינחני בלק ינחני במעגלי צדק. אותו רשע לקללנו הנחני במעגלי צדק שלא כעס, ינחני בגימ' גיהנם [כי הוא מד' הדיוטות שאין להם חלק לעוה"ב עי' פרק חלק]. מהררי קדם מה שהעמידו קדמונים זה גל וזה גל וכרתו עליו ברית כדכתיב אם אני לא אעבור אליך וגו' והוא שלח אלי לעבור הברית לקללם. ד"א מהררי קדם אני רואה שלא לקללם כי ההרים נהגו בהם כבוד דכתיב ההרים רקדו כאילים לכבודם ואני אקללם, מהררי קדם בגימ' מאבות העולם. ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל הזכירם בשני שמותיהם אמר באיזה שם אקללם הקב"ה ברכו כשהיה שמו יעקב ושוב ברכו בשם ישראל א"כ באיזה שם אקללם והקב"ה לא רצה לייחד שמו על קללותם שבקללות כתיב ובאו עליך כל הקללות ובברכות כתיב יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידך והיאך אקללם: (ט) כי מראש צרים אראנו אני רואה שנבראו קודם שנברא העולם והצורים, כי מראש בגי' על כל התורה. מראש צרים בגי' מזכות אבות: מגבעות בגי' הן האמהות [עם האותיות]. לבדד ג' במסרה. הן עם לבדד ישכון. שכני לבדד בתרי עשר (מיכה ז') בפרשת רעה עמך בשבטך בענין הגאולה שבלעם היה מתנבא על הגאולה. כי אתה ה' לבדד לבטח תושיבני שלא כעם כל אותן הימים על כן לבטח תושיבני. לבדד ישכון שבעה סגין על שי"ן דישכון לומר לך שישכון בארץ שבעה עממים. לבדד עולה לחשבון מ' לומר לך שישכון בארץ ישראל שהיא מהלך מ' יום. לבדד ישכן עולה לחשבון ה"כ שרמז לימי ב"ש: לבדד ישכן בגימ' בימי משיח: (י) מי מנה עפר יעקב. כמו עופר האילים [ופירש"י בש"ס איל בחור] על שם (הושע י"א) כי נער ישראל ואהבהו וגו' וכן ת"א מן יכול לממני דעדקיא דבית יעקב. (וגי') עפר בגי' ערלה בחול רמז למה שנותנין הערלה בחול: תמות ג' במסרה. הכא ואידך (שופטים י"ו) תמות נפשי עם פלשתים. ואידך (איוב ל"ו) תמות בנוער נפשם הוא בקש שתמות נפשו עם הישרים ולא היה כן אלא אדרבה מת מות פלשתים כלומר מות רשעים ובנוער כדאי' אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם שבן ל"ד שנים הי' כשהרגו

רש"י

מזבח וגו' ויכרו שם עבדי יצחק באר. ויעקב בנה שתים אחד בשכם ואחד בבית אל. ואעל פר ואיל במזבח. ואברהם לא העלה ת אלא איל אחד: (ז) ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל. בשני שמותיהם א"ל לקללם א שמא אחד מהם אינו מובהק: (ח) מה אקב לא קבה אל. (במ"ר) כשהיו ראוים להתקלל לא נתקללו ב כשהזכיר אביהם את עונם. כי באפם הרגו איש. לא קלל אלא אפם שנאמר (בראשית מ"ט) ארור אפם. כשנכנס אביהם במרמה אצל אביו היה ראוי להתקלל מה נאמר שם (שם כ"ז) גם ברוך יהיה. במברכים נאמר (דברים כ"ז) אלה יעמדו לברך את העם. במקללים לא נאמר ואלה יעמדו לקלל את העם אלא על הקללה לא רצה להזכיר עליהם שם קללה: לא זעם ה'. (ברכות ו') אני אין כחי אלא שאני יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס בה והוא לא כעס כל הימים הללו ג שבאתי אליך וזהו שנאמר (מיכה ו') עמי זכר נא מה יעץ וגו' ומה ענה אותו בלעם וגו'

שפתי חכמים

מא' מקרא וערלאי ובזיון מא' קרי: ת דאל"כ ואעל שלוש תבעי ליה מה ת"ל פר ואיל אלא לא כאברהם וכו': א אע"פ שלא נזכר בקרא רק ארה וגו' מסתמא כך היה כיון שהוא אמר וכן מצינו בקרא ותאמרו נשלחה אנשים אף על פי שלא נזכר בקרא: ב ויהיה פירוש הפסוק מה אקוב כי יודע אני שלא יסכים על ידי לקלל ממה אני יודע משלא נתקללו כלל ואף שהיו ראוים להתקלל שאין לומר שפי' שאין השם רוצה לקללם א"כ מאי ומה אזעום לא זעם ה' שהרי כבר אמר שאין השם רוצה לקללם אם כן אפי' היה כועס בימים ההם לא היה יכול לקללם: ג ואם תאמר כיון שלא יכול לקלל אלא בזמן שכועס

נמען

סדרית ואסקית תור ודכר על כל מדבחא: ה ושוי יי פתגמא בפומא דבלעם ואמר תוב לות בלק וכדין תמלל: ו ותב לותה והא מעתד על עלתה הוא וכל רברבי מואב: ז ונטל מתלה ואמר מן ארם דברני בלק מלכא דמואב מטורי מדינחא איתא לוט לי יעקב ואיתא תרך לי ישראל: ח מא אלוטה דלא לטיה אל ומא אתרכה דלא תרכה יי: ט ארי מריש טוריא חזיתה ומרמתא סכיתה הא עמא בלחודיהון עתידין דיחסנון עלמא ובעממיא לא יתדנון גמירא: י מן ייכול לממני דעדקיא דבית יעקב

רש"י

למען דעת צדקות ה': (ט) כי מראש צורים אראנו. אני מסתכל בראשיתם ובתחלת שרשיהם ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כצורים וגבעות הללו על ידי אבות ואמהות: הן עם לבדד ישכן. הוא אשר זכו לו אבותיו השכן בדד כתרגומו: ובגוים לא יתחשב. כתרגומו לא יהיו נעשין כלה עם שאר האומות שנאמר (ירמיה ל') כי אעשה כלה בכל הגוים וגו' אינן נמנין עם השאר. דבר אחר כשהן שמחין אין אומה שמחה עמהם שנאמר (דברים ל"ב) ה' בדד ינחנו. וכשהאומות בטובה הם אוכלין עם כל אחד ואחד ואין עולה להם מן החשבון וזהו ובגוים לא יתחשב: (י) מי מנה עפר יעקב וגו'. כתרגומו דעדקיא דבית יעקב כו' מארבע משריתא ז ארבעה דגלים. ד"א עפר יעקב אין חשבון במצות שהם

שפתי חכמים

שכועס הקדוש ברוך הוא והקדוש ברוך הוא לא כעס כל הימים הללו למה אמר לו אלהים לא תאור את העם דהא הקללה לא היתה חלה ויש לומר דהקדוש ברוך הוא היה יודע שעתידין ליכשל בבעל פעור ומגפה תבא עליהם ואי הם מקלל היה אומר בשביל הקללה באה המגפה. מזרחי: ד אבות קרוים צורים ואמהות קרויות גבעות: ה פירוש על כרחך האי הן נמשך לתחלת המקרא כי בראש צורים וגו' אם האבות כמו שפרש"י ובא להודיע מה החוזק שזכו לו אבותיו ואמר הן עם וגו' והוא אשר זכו לו אבותיו כתרגומו בלחודיהון עתידין וכו' דאל"כ מה הוא לי הן היה לו לומר והוא עם וגו': ו לטעם א' קשה מהיכא תיתי שיהיו נעשים כלה עם האומות ל"ס ד"א, ולד"א קשה מנ"ל לחלק בין שמחה לפורענות ל"ס טעם א': ז לפי שפירש מי מנה עפר כו' כתרגומו והתרגום מתרגם בו מארבע משריתא ולא ידענו מאי היא.
לכך

התורה והמצוה

שבעת המזבחות הידועים להמשיך השפע משם לצורך המבוקש שלו, ורוצה להשיג על ידם מענה לשואליו:

(ז) מן ארם ינחני, שמקום בלעם היה בארם נהרים ששם היו עוסקים בכשוף שענינים עם עזא ועזאל השוכנים בהרי נשף וחשך, ועז"א מהררי קדם, כי משם היו ממשיכים הנחוש והכשופים כמ"ש כי מלאו מקדם פרש"י ממעשה ארם שהוא במזרחה של א"י, לכה ארה לי יעקב, כי בקשת מלך מואב בפעם הראשון היה לכה ארה לי את העם הזה, ויש הבדל בין יעקב ובין ישראל, שההמון נקראים בשם יעקב וגדולי העם נקראים בשם ישראל, אמר שעל ההדיוטות שלהם תחול הארור לאומם ולאבדם, ועל ישראל שהם גדולי העם או כלל העם כשהם במעלתם שעליהם לא תחול הארור תעורר עליהם זעם וקצף ע"י קטרוג שיזעים ה' עליהם ועז"א ולכה זעמה ישראל:

(ח) מה אקב, ר"ל לא לבד שאי אפשר שאאור אותם שהוא שתחול עליהם הקללה להמעיטם, כי גם אי אפשר שאקוב אותם שהוא רק פרישת הקללה בפה מבלי שתחול בהם שזה גדר קבה, גם זה אי אפשר אחר שלא קבה אל, ולא אוכל לפרוש עליהם קללה מבלי רצון ה', ונגד לכה זועמה ישראל, אמר ומה אזעום איך אעורר עליהם זעם אם לא זעם ה' ואינו קוצף עליהם:

(ט) כי מראש, באר לו שא"א שתחול עליהם קללה מצד רעות העולם השפל ומקריו [שזה בקש ממנו עתה], כי אינם נתונים תחת מקרי העולם השפל ורעותיו מצד ארבעה טעמים: [א] מצד יחוסם מראש מצד האבות ודמה אותם להררי עד גבוהים ורמים ונשאים מכל כדור העולם השפל הלז והם צור ויסוד הכדור הארצי, וישראל נמשכו ביחוס ישר מן הצורים האלה כמ"ש הביטו אל צור חוצבתם, וההרים שענינים תמיד על הגבעות שהם קטנים מההרים והוא בנמשל האמהות, ויש הבדל בין ראה ובין שור, שמור הוא הראיה מרחוק, ועז"א כי מראש צרים אראנו, וגם מגבעות אשורנו, מרחוק כמי שרואה דבר מרחוק שאינו מראה כ"כ כדבר הנראה מקרוב, וכן זכות האמהות אינו גלוי כ"כ כמו זכות האבות, (שנית) הן עם לבדד ישכן, שאינם כשאר אומות הקדומות שיתערבו בם אומות אחרות ובטל יחוסם, וגם אם לא נתערבו זרים בתוכם הם דומים במנהגיהם ובאים עמהם בחשבון אחד כי אין הבדל ביניהם, כי הם עם לבדד ישכן שלא נתערבו זרים בתוכם, וגם בגוים לא יתחשב בחשבון אחד כי הם נבדלים בכל דבר ולא באו בחשבון של גויי הארץ הקדומים:

(י) מי מנה, [ג] מצד כמותם ואיכותם, וזה אברהם נתברך בעפר כמ"ש והיה זרעך כעפר הארץ
אמר

נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמהו: יא ויאמר בלק אל־בלעם מה עשית לי לקב איבי לקחתיך והנה ברכת ברך: יב ויען ויאמר הלא את אשר ישים יהוה בפי אתו אשמר לדבר: חמישי יג ויאמר אליו בלק לך־נא אתי אל־מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה וקבנו־לי משם: יד ויקחהו שדה צפים אל־ראש הפסגה ויבן שבעה מזבחת ויעל פר ואיל במזבח: טו ויאמר אל־בלק התיצב כה על־עלתך ואנכי אקרה כה: טז ויקר יהוה אל־בלעם וישם דבר בפיו ויאמר שוב אל־בלק וכה תדבר: יז ויבא אליו והנו נצב על־עלתו ושרי מואב אתו ויאמר לו בלק מה־דבר יהוה: יח וישא

בעל הטורים

ישרים. ישרים בגימט' אבות העולם. ס"ת של ממות האבות בני' בלעם וזהו ותהי אחריתי כמוהו: (יג) וכלו כ'. סבה ואידך וכלו מתמדים וביום דאמרי' במס' נדה על דבר זה נכמרו עיני של בלעם שאמר הקב"ה שהוא קדוש ומשרתיו קדושים

שפתי חכמים

נגד פירש מד' דגלים וק"ל: ח ויהיה המקרא הזה מסורס כאילו אמר מי מנה מה שעושה יעקב בעפר פירוש המצות שעושה בעפר ומספר את רובע ישראל כאילו אמר מי מנה מנות העפר שעושים ישראל ומספר זרע רובע ישראל כמה הם ולא ידעתי מה יעשו במלת את על"ל הרא"ם וכא דפי' ד"א וכו' משום דלטעם ראשון קשה וכי לא ידעיק מספר ד' דגלים שהרי אפשר לספור אותן לכן הביא ד"א וכו' כדפי' במתן שכן קמיירי. ולדבר אחר קשה שצריך לכפס המקרא לכך פי' גם טעם ראשון: ט פי' ולא ישרים סהם דא"כ הברכה הזאת היתה של ישראל ואיך אמר בלק לקוב איבי לקחתיך והנה ברכת ברך: י שתי קושיות מקשה רש"י חדא מה היא השימה הזאת דלא מפרש הפסוק מה היא השימה. ועוד מה חסר המקרא באמרו כו' ר"ל היה לו לכתוב ויקר ה' אל בלעם ויאמר שוב אל בלק וגו' דהא לא חסר המקרא כלום אי לא אמר וישם דבר בפיו והרא"ם פי' מה היא השימה הזאת דאי אפשר לומר שמאמר שוב אל בלק הוא פי' וישם דבר בפיו. דא"כ ויאמר ל"ל היה לו לומר וישם דבר בפיו שוב אל בלק וכה תדבר: כ וא"ת למה לא פירש"י זה לעיל דהא ג"כ כתיב וישם ה' דבר בפי בלעם ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר. וי"ל דלעיל י"ל וישם ה' בפיו וגו' הוא התשובה על את שבעת המזבחות ערכתי וגו' אבל הכא קשה הלא לא דבר בלעם כלום: דאל"כ

רש"י

ח מקיימין במפר (דברים כ"ב) לא תחרוש בשור ובחמור (ויקרא י"ט) לא תזרע כלאים. אפר פרה ועפר סוטה וכיוצא בהם: ומספר את רבע ישראל. רביעותיהן זרע היוצא מן התשמיש שלהם: תמות נפשי מות ישרים. ט שבהם: (יג) וקבנו לי. לשון צוי קללהו לי: (יד) שדה צפים. מקום גבוה היה ששם הצופה עומד לשמור אם יבא חיל על העיר: ראש הפסגה. בלעם לא היה קוסם כבלק ראה בלק שעתידה פרצה להפרץ בישראל משם שמת משה. כסבור ששם תחול עליהם הקללה וזו היא הפרצה שאני רואה: (טו) אקרה כה. מאת הקב"ה: אקרה. לשון אתפעל: (טז) וישם דבר בפיו. ומה היא השימה הזאת י ומה חסר המקרא באמרו שוב אל בלק וכה תדבר אלא כשהיה שומע שאינו נרשה לקלל אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו ונתן לו הקב"ה רסן וחכה בפיו כאדם הפוקס בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה. א"ל על כרחך כ תשוב אל בלק: (יז) ושרי מואב אתו. ולמעלה הוא אומר וכל שרי מואב כיון שראו שאין בו תקוה הלכו להם מקצתם ולא נשארו אלא מקצתם: מה דבר ה'. (במ"ר) לשון צחוק הוא

זז

התורה והמצוה

אמר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ וכו'. ונתבאר בכוכבים כמ"ש הבט נא השמימה וספור הכוכבים

דאמיר עליהון יסגון בעפרא דארעא או חדא מארבע משריתא דישראל תמות נפשי מותא דקשיטוהי ויהי סופי כותהון: יא ואמר בלק לבלעם מה עבדת לי למילט סנאי דברתיך והא ברכא מברכת להון: יב ואתיב ואמר הלא ית דישוי יי בפומי יתה אטר למללא: יג אמר לה בלק איתא כען עמי לאתר אחרן דתחזנה מתמן לחוד קצתה תחזי וכלה לא תחזי ותלוטה לי מתמן: יד ודברה לחקל סכותא לריש רמתא ובנא שבעא מדבחין ואסק תור ודכר על כל מדבחא: טו ואמר לבלק אתעתד הכא על עלתך ואנא אתמטי עד כא: טז וערע מימר מן קדם יי לבלעם ושוי פתגמא בפומה ואמר תוב לות בלק וכדין תמלל: יז ואתא לותה והוא מעתד על עלתה ורברבי מואב עמה ואמר לה בלק מא מליל יי: יח ונטל מתלה ואמר קום

בלק

התורה והמצוה

הכוכבים וכו', ויש הבדל בין ספר ובין מנה, שפעל ספר שייך על דברים שיש להם מספר כמו הכוכבים, ופעל מנה אינו מציין ידיעת המספר רק שמעיין לדעת אם לא חסר מעצורם כמ"ש באורך בפי' ש"ב (סי' כד) ועל חלקים הדקים לא שייך לשון מספר כלל כי מי יספור את האבק הדק, רק לשון מנה היינו לדעת אם חסר מעצורם, אמנם בעפר הארץ לא שייך גם המינוי לדעת אם חסר מעצורו, וכמ"ש במד' שהעפר אם יהיה בו חסרון יתמלא הכף כן ישראל כשחסרו על ידי דבר נתמלאו הכף, ועז"א אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ, אמנם הכוכבים הגם שנוכל לספרם באמת אין להם מספר כי כל כוכב בפ"ע הוא עולם מלא בפ"ע ומצד זה אין להם מספר, וכן כל איש מישראל הוא עולם מלא בפ"ע ואין לו מספר מצד האיכות, וכבר באמרתי זאת בארך בפ' לך (סו ה), עז"א מי מנה עפר יעקב, שיעקב הם ההמונים הם נמשלו כעפר מצד רבויים שלא ידקדק ע"ז מספר רק מנה ובכ"ז מי מנה אותם, שאם יחסר מעצורם יתמלא הכף ולא שייך גם מנין, ומספר את רבע ישראל, וישראל שהם הגדולים שבאומה שמצד זה הם נחלקים לארבעה דגלים כדוגמת כוכבי השמים שנחלקים לארבעה רבעי הגלגל, הנה מספרם נדמה למספר הכוכבים שכל כוכב הוא עולם בפ"ע ואם יחסר כוכב אחד מן המציאות יהיה חסרון בכלל הבריאה, ומצד זה הם נבדלים ממקרי העולם השפל והם עומדים ככוכבים לעולם ועד, וא"א שישיג אותם רעה ע"י כשוף ונחש מדברים השפלים שהם גבוהים עליהם ורמים מהם: [ד] הם נבדלים מעניני העולם השפל ורעותיו מצד נפשם האלהית שהיא נצחית וקיימת לעד ואינה נתונה תחת מקרי העולם השפל הכלה ונפסד ועז"א תמות נפשי מות ישרים, שנפשם צרורה בצרור החיים נצח, ותהי אחריתי כמהו שגם הגוף עתיד לקום בתחיה באחרית:

(יא יב) ויאמר בלק, שאל אותו שבכ"ש היה לו לשתוק ושלא לברך, והשיב שהוא מצוה מאת ה' דוקא לדבר וצריך לשמור פקודת ה', ועז"א אותו אשמור לדבר:

(יג) אשר תראנו משם, ר"ל משם תוכל לראות את כלו (לא כמו במות בעל שלא יכול לראות רק מקצתו) ובכ"ז אני מגוף שרק אפס קצהו תראה ולא תראה את כלו וכמ"ש למעלה (פסוק א') שכדי שתחול בם הקללה היה צריך שישים עינו רק על מקצתם ונקל קצה העם ע"י שיפריד בין כללותם, כי כשהקבוץ מחובר לפניו א"א שתחול בם קללה ועין הרע:

(יד) ויקחהו שדה צופים, כבר התבאר שאחר שראה שלא תחול בם קללה מצד הכשוף ודעת העולם השפל, רצה לנסות להוריד עליהם מארה ע"י הוראת הכוכבים ומערכי הגלגלים והמזלות, ויקחהו שדה צופים שמשם היו עומדים האצטגנינים וצופים על מצפה הכוכבים והוראותיהם, ויבן שם שבעה מזבחות אחרות, להמשיך מארה מאת שבעת הכוכבים:

(טו) ויאמר אל בלק, עתה לא אמר אולי יקרה ה' לקראתי כי לא נסתפק בזה כלל, שאחר שנקרא אליו בפעם הראשון יגלה לו גם עתה, וא"צ הכנה רק מאתו שיהיה מוכן אל הדבור, ועז"א ואנכי אקרה, היינו אזמין א"ע לכך, ובפעם הראשון הוצרך להתרחק כדי להתבודד כמ"ש וילך שפי, ועתה היה בוטח שיבא אליו הדבור בכאן אצל המזבחות ועז"א ואנכי אקרה כה:

(טז יז) ויקר, בכאן לא הוצרך לומר את שבעת המזבחות ערכתי כי היה עומד אצל המזבחות. ועז"א ויבא אליו ולא אמר כמו בפעם הא' וישב אליו כי לא התרחק ממנו:

(יח) קום בלק ושמע, מבואר אצלי ההבדל בין שמיעה להאזנה, שהשמיעה שצריך לתת לב להבין בא עליו

לשון

מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר קוּם בָּלָק וּשְׁמָע הַאֲזִינָה עָדַי בְּנוֹ צִפֹּר׃
יט לֹא אִישׁ אֵל וִיכַזֵּב וּבֶן־אָדָם וְיִתְנֶחָם הַהוּא אָמַר וְלֹא
יַעֲשֶׂה וְדִבֶּר וְלֹא יְקִימֶנָּה׃ כ הִנֵּה בָרֵךְ לָקָחְתִּי וּבֵרֵךְ
וְלֹא אֲשִׁיבֶנָּה׃ כא לֹא־הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא־רָאָה עָמָל
בְּיִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ׃ כב אֵל

שפתי חכמים

ל דאל"כ מה בפיך מיבעי ליה דפשיטא ששאל מה דבר ה' (נ"א) דאל"כ מה היה צריך לשאול דודאי מעצמו יאמר לו מה דבר השם יתברך כבראשונה אלא כוון לצחק: מ כלומר וכי הקב"ה אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה: נ כלומר תרגומו של ויתנחם תייבין ומתמלכין ופי' חוזרין ונמלכין לחזור בהם וזהו מדברי רש"י ז"ל ולפי התרגום אינו ל' תמיה כלומר בני אדם דרכם בכך אבל לא הקב"ה: ס הודיענו בזה כי ברך אינו דבק עם ודבר ולא יקימנה הסמוך לו אלא עם מאמר מה דבר ה' ואמר קבלתי במקום לקחתי שהרי לא לקח ממנו כפי' לקיחה בכל מקום ולהיות מלת ברך מקור הוסיף למ"ד כי כמקור בכל מקום יצטרך לשימוש אותיות בכל"ם ולהורות ממי קבל הברכות הוסיף מלת ממנו ולהורות למי יברך הוסיף מלת אותם: ע הודיענו בזה שמלת ברך הוא פעל כלומר שברך אותם. ולא שם כלומר שהוא מוכן לברך אותם. ומפני שמלת ולא אשיבנה אינו נופל אלא על השם כלומר שעדיין לא ברך אותם ולא אשיבנה מחשבתו שרוצה לברך אותם אבל על הפעל אינו נופל לא אשיבנה כיון שכבר בירך אותם הוצרך לומר ולא אשיבנו את ברכתו כאילו אמר וברך ברכה ולא אשיבנה: פ באוניות שלהם לשון און: צ רצונו בזה דמלת ראם כמו רום לא ראם שהוא בהמה שאין ראוי ליחס כח האל לבהמה וה"ק כמו הבנאי שבנה בנין גבוה וחזק אתה מכיר ויודע שהוא חזק כך הקב"ה בנה עולמו ויסדו על חזקו והוציאם בחזקה כתוקף רום וגובה שלו ר"ל כחזקת עולמו. ר"ע כתועפות דהבא וכסף תועפות שניהם ל' מעוז: ק ר"ל דזהו

רש"י

זה ל כלומר איך ברשותך: (יח) קום בלק. כיון שראהו מצחק בו נתכוון לצערו עמוד על רגליך אינך רשאי לישב ואני שלוח אליך בשליחותו של מקום: בנו צפור. לשון מקרא הוא זה כמו (תהלים ק"ד) חיתו יער (בראשית א') וחיתו ארץ (תהלים קי"ד) למעינו מים: (יט) לא איש וגו'. כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבעה אומות ואתה סבור להמיתם במדבר: ההוא אמר וגו'. בלשון תימה מ ותרגומו ותיבין ומתמלכין חוזרים נ ונמלכין לחזור בהם: (כ) הנה ברך לקחתי. אתה שואלני מה דבר ה' קבלתי ממנו ס לברך אותם. (ס"א ברך כמו לברך): וברך ולא אשיבנה. הוא ברך אותם ואני לא אשיב ע את ברכתו: וברך. כמו ובירך וכן הוא נזרת רי"ש כמו (תהלים ע"ד) אויב חרף כמו חירף וכן (שם י') ובוצע ברך. המהלל ומברך את הגוזל ואומר אל תירא כי לא תענש שלום יהיה לך מרגיז הוא להקב"ה. ואין לומר ברך שם דבר שאם כן היה נקוד בפתח קטן (ר"ל סגול תחת הרי"ש) וטעמו למעלה אבל לפי שהוא לשון פעל הוא נקוד קמץ קטן וטעמו למטה: (כא) לא הביט און ביעקב וגו'. כתרגומו. ד"א אחרי פשוטו הוא מדרש נאה: לא הביט. הקב"ה און שביעקב כשהן עוברין על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן פ באוניות שלהם ובעמלן שהם עוברים על דתו: עמל. לשון עבירה כמו (שם ז') הרה עמל (שם י') כי אתה עמל וכעס תביט. לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום: ה' אלהיו עמו. אפילו מכעיסין וממרים לפניו אינו זז מתוכן: ותרועת מלך בו. לשון חבה ורעות כמו (שמואל ב' ט"ו) רעה דוד אוהב דוד (שופטים ט"ו) ויתנה למרעהו. וכן תרגם אונקלוס ושכינת מלכהון ביניהון: (כב) אל מוציאם ממצרים. אתה אמרת הנה עם יצא ממצרים לא יצא מעצמו אלא האלהים הוציאם: כתועפות ראם לו. תוקף רום צ וגובה שלו וכן (איוב כ"ב) וכסף תועפות לשון מעוז הוא. ואומר אני שהוא לשון (בראשית א') ועוף יעופף. המעופף ברום וגובה ק ותוקף רב הוא זה: תועפות ראם. עפיפת

התורה והמצוה

לשון שמיעה, ועל הנוסח שא"ל כ"כ הנה בא לשון האזנה, ובאשר קראו את בלק בשם בן צפור, מבואר שגם אביו היה איש גדול ומסוים עפ"ז אמר אגד שאתה בלק שמע והבין דברי, ואגד שאתה בן צפור וקבלת חכמה ודעת גם מאביך די בשתאזין עדי ג"כ תדע כי צדקתי:

(יט) לא איש, התוכח עמו על שחשב שה' יתנחם ויסכים שיקללם אחר שא"ל בפעם הראשון שיברך אותם, מבאר לו שזה א"א בחק האל ית', ויש הבדל בין שם איש ובין שם אדם, ששם איש מציין כל ישות ומעלה ונופל גם על המלאכים גם על יתר נמצאים, אבל שם אדם מציין את האדם לבדו כמ"ש בתורה אור (ויקרא סי' י') באורך, ויש הבדל בין מכזב ובין מתנחם, שהכזב הוא שהדבר אין בו ממש תכף והנחום הוא מה שמתחרט אח"כ. והנה אצל כל הנמצאים הנה שלא יצדק עליהם הנחום והחרטה, למשל על

הנמצא

בָּלָק וּשְׁמַע אֲצֵית לְמֵימְרִי בַּר צִפּוֹר: יט לָא כְמִלֵּי בְנֵי אֱנָשָׁא מֵימַר אֱלָהָא בְּנֵי אֱנָשָׁא אָמְרִין וּמְכַדְּבִין וְאַף לָא כְּעוֹבָדֵי בְּנֵי בִשְׂרָא דִּי אִנּוּן גָּזְרִין לְמֶעְבַּד וְתָיְבִין וּמִתְמַלְּכִין בְּהוּא אֲמַר וְעָבֵד וְכָל מֵימְרֵהּ מִתְקַיַּם: כ הָא בִרְכָן קַבֵּלִית נְאַבְרֵכִנֵּהּ לְיִשְׂרָאֵל וְלָא אָתֵיב בִּרְכְתִי מִנְּהוֹן: כא אִסְתַּכָּלִית לֵית פָּלְחֵי גִלּוּלִין בִּדְבֵית יַעֲקֹב וְאַף לָא עָבְדֵי לֵאוּת שְׁקַר בְּיִשְׂרָאֵל מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן בְּסַעֲדְּהוֹן וּשְׁכִינַת מַלְכְּהוֹן בֵּינֵיהוֹן: כב אֱלָהָא דְּאַפֵּקִנּוּן מִמִּצְרָיִם תָּקְפָּא וְרוּמָא דִּילֵהּ:

התורה והמצוה

שהאלהים לא יצדק לומר שמתחרט כי אינו בעל בחירה, בכ"ז יצדק לומר שמכזב, כי אחר שכל נמצא אלוה אחל יש' כחו מוגבל ובעל תכלית אם מבטיח לעשות דבר שלמעלה מכחו הוא מכזב תכף, אבל אם יאמר לעשות דבר שהוא בכחו לא יתנחם ויתחרט, אבל אצל האדם שהוא בעל בחירה ורצונו אינו רצון בלתי משתנה יצויר ג"כ התרטה והנחום, וכמ"ש (ש"א ט"ו) וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא להנחם, ר"ל שלא ישקר שהדבר שאמר יהיה כזב תכף, וגם לא ינחם שיתחרט אח"כ על הבטחתו שזה יצויר רק אצל האדם וה' לא אדם הוא להנחם, ועז"א מה שאתה חושב שישכים לקללם, אם אתה חושב שמה שאמר תחלה לברכם הי' דבר כזב תכף, לא איש אל ויכזב, ואם אתה חושב שאח"כ יתחרט על דבורו הקודם אינו בן אדם שיתנחם, ומפרש נגד מ"ש לא איש אל ויכזב ההוא אמר ולא יעשה, וכי כחו מוגבל עד שיצויר שיכזב תכף בשעה שאמר לעשות הדבר, שלא יהיה בכחו לעשותו, הלא אינו איש כאשר יש ונמצא שכחו מוגבל, וגם ר"ל שתכף כשאומר לעשות דבר כבר הדבר עשוי כי אין עכוב לפניו והאמירה הוא העשיה, ונגד ולא בן אדם ויתנחם אומר שכי יצויר שדבר ולא יקימנה בעתיד ע"י שינחם מדבורו ולא יקים את דברו אשר דבר:

(כ) הנה ברך לקחתי, ר"ל א"כ אחר שלא איש אל ויכזב הנה ברך לקחתי, לקחתי מאתו ברכה באמת, כי הברכה שיאמר איש המכשפים יצויר שאינה ברכה כי יכזב, אבל הברכה שאמר האל אינו אמירה לבד רק עשיה וכבר נגמר המעשה ואני לקחתי ברכה עשויה בפועל לא באמירה לבד, ואחר שאינו בן אדם שיתנחם ולא ישיב את דבריו גם בעתיד, א"כ וברך, ר"ל תהיה הברכה מתמדת גם בעתיד, ולא אשיבנה אחר שלא יתנחם:

(כא) לא הביט, ולא תאמר שהגם שלא יצויר שנוי וחרטה אצל האל יצויר שתשתנה הברכה לקללה יתגד המקבלים, שהרעו מעשיהם ואינם ראוים לברכה, ע"ז משיב לא הביט און ביעקב, ויש הבדל בין ראה ובין הביט, שראה מציין ראות העין, והבטה מציין שימת לב על הדבר ועיון השכל, כמ"ש בספרי (סי' ה'), ויש הבדל בין און ובין עמל, שאון מציין מעשה רע שנעשה בפועל, ועמל מציין תכונת הנפש בכח עשותו הרע, ולפ"ז היה ראוי שיאמר לא ראה און ולא הביט עמל, כי האון שבפעל נראה בעין החושי והעמל הנפשי מושג רק ע"י העיון ושימת לב על הדבר, וכמ"ש (חבקוק א') למה תראני און ועמל תביט, אולם המליץ פה יש לו טעם אחרת, שיאמר שה' מרוב אהבתו אותם לא ישים לב לחטאתם והוא סולח נעונם, ועפ"ז יאמר שביעקב שהם ההמונים שבהם הגם שיראה בם און שהוא מעשה האשם שלא ביושר וזה נראה לעינים, בכ"ז לא הביט און הינו שלא ישים לב עליו, כי עמי הארץ זדונות נעשו להם כשגגות ואינו משים לב לענשם בעבור זה, ובישראל שהם גדולי האומה שהם לא יעשו און שהוא מעשה רע בפועל, אבל יצויר אצלם עמל שהוא שיחטאו בהרהור הלב ובמחשבה שזה נקרא עמל, ובכ"ז אמר שהרהור זה שאמר רק הרהור בלבד ואינו יוצא מכח אל הפועל שיעשו רע במעשה עד שהעמל יתראה בחוש הראות, א"כ לא ראה עמל בישראל, ואינו מעניש על המחשבה הנעלמה בקרב איש ולב עמוק, ה' אלהיו הוא יאמר מקביל ע"י שלא הביט און ביעקב לכן ה' אלהיו עמו אף שיחטאו לפעמים לא יסיר מהם השגחתו והשכינה בקרבם, וע"י שלא ראה עמל בישראל תרועת מלך בו, כי ההשגחה דבוקה עם ישראל שהם הגדולים שבהם, ומציין שה' הוא מלכם והם עמו, כמו שהמלך יתכבד ע"י העם שהוא מולך עליהם וכשבא בקרבם יריעו תרועת שמחה על שמלכם בקרבם, כן יתקדש ה' ותנשא מלכותו ונקדש בכבודו ע"י הצדיקים והוא בקרבם כמלך השוכן בתוך עמו ומתכבד בכבודם:

(כב) אל מוציאם, אחר שהתוכח עמו על מה שחשב שה' ישנה דבריו ויסכים לקללם, משיב לו על מה שחשב להרע ע"י נחש או קסם, ואומר האל אשר הוציא אותם מארץ מצרים האל הזה הוא לו לישראל כתועפת ראם, כי מצרים היו עובדים למזל שור, אומר שהאל דומה כראם שיוצא נגטר זכר משור ונגח בקרניו, כן התגבר על מזל שור בתועפת ראם וגבורתו:

מוציאם ממצרים כתועפת ראם לו: כג כי לא־נחש ביעקב ולא־קסם בישראל כעת יאמר ליעקב ולישראל מה־פעל אל: כד הן־עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד־יאכל טרף ודם־חללים ישתה: כה ויאמר בלק אל־בלעם גם־קב לא תקבנו גם־ברך לא תברכנו: כו ויען בלעם ויאמר אל־בלק הלא דברתי אליך לאמר כל אשר־ידבר יהוה אתו אעשה: ששי (שביעי כשהן מחוברין) כז ויאמר בלק אל־בלעם לכה־נא אקחך אל־מקום אחר אולי יישר בעיני האלהים וקבתו לי משם: כח ויקח בלק את־בלעם ראש הפעור הנשקף על־פני הישימן: כט ויאמר בלעם אל־בלק בנה־לי בזה שבעה מזבחת והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילם: ל ויעש בלק

בעל הטורים

יסתכל בדבר זה והיינו וכלו לא תראה. בשביל שדבר כנגד הקב"ה שכלו מתמדים נסמית עינו וכלו לא תראה: (כג) לא הבים און ביעקב. שאין אותיות חט בשמותיהן של שבטים: (כד) הן עם. הפסוק מתחיל בה"א שלא ישנו מבשם עד

שפתי חכמים

דהא תאנה לאו טעם למה נקרא התוקף בלשון תועפות ואמר שהוא לשון עוף יעופף דמה שיעוף עוף תוקף רב הוא זה לפי שסדר כל דבר שהוא מורכב מד' יסודות כשזורקין אותו באויר מסל לארץ והעוף מעופף באויר שהוא הפך טבעו בודאי כח רב יש לו: ר ר"ל התוקף השדים שפורחין במהירות מסוף העולם ועד סופו: ש מפני שכ"ף הדמיון מורה שהוא מדמה עת אחרת לעת הזאת ולטעם ראשון קשה למה כתיב ראם לכך הביא ד"א דשדים נקראים ראמים. ולד"א קשה היה לו לכתוב נקרא ראמים ל"פ גם טעם ראשון וק"ל: ת מפני דלעיל מיניה כתיב ותרועת מלך בו שהוא חבה וריעות אמר עוד עתיד שתהא עת אחרת כו' שישבו לפניו דרך חיבה: א פירוש ויסיה דבק עם כי לא נחש ביעקב. ולפירוש הדבר אחר יהיה פירוש כ"ף הדמיון הכי כעת כלומר אם יבא עתים שיצטרכו לדבר בענין נחש או קסם יאמר להם על ידי נבואה ולא יצטרכו נחש או קסם כנ"ל ובזה נמי ניחא למה ליה לרש"י ושמי טעמים וק"ל: ב אוכל ג"כ לשון חבלה הוא: ג היינו דם חללים ישתה: ד דלפירו' ראשון המקרא הזה כצלו אינו כמשמעו ולפי' דבר אחר קשה דפירוש לא ישכב על מטה ופשוטו משמע דקאי על העם. לכן פירש גם טעם ראשון וק"ל ואף על פי שאין

רש"י

גובה. ד"א תועפות ראם. תוקף ראמים (גיטין ס"ח) ואמרו רבותינו אלו ר השדים: (כג) כי לא נחש ביעקב. כי ראוים הם לברכה שאין בהם מנחשים וקוסמים: כעת יאמר ליעקב וגו'. עוד עתיד להיות עת כעת הזאת ש אשר תגלה חבתם לעין ת כל שהן יושבין לפניו ולומדים תורה מפיו ומחיצתן לפנים ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל אל והו שנאמר (ישעיה ל') והיו עיניך רואות את מוריך. ד"א יאמר ליעקב אינו לשון עתיד אלא לשון הוה אין צריכים למנחש וקוסם כי בכל עת שצריך להאמר ליעקב ולישראל מה פעל הקב"ה ומה גזרותיו במרום אין מנחשים וקוסמים א אלא נאמר להם על פי נביאיהם מה היא גזרת המקום. או אורים ותומים מגידים להם. ואונקלוס לא תרגם כן: (כד) הן עם כלביא יקום וגו'. כשהן עומדים משנתם שחרית הן מתגברים כלביא וכארי לחטוף את המצות ללבוש ציצית לקרא את שמע ולהניח תפילין: לא ישכב. בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ב ומחבל כל מזיק הבא לטרפו כיצד קורא את שמע על מטתו ומפקיד רוחו ביד המקום. בא מחנה וגייס להזיקם הקב"ה שומרם ונלחם מלחמותם ומפילם ג חללים. כתרגומו: ודם חללים ישתה. (במ"ר) נתנבא שאין משה מת עד שיפיל מלכי מדין ד חללים ויהרג את עצמו שנאמר (יהושע י"ג) ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב אל חלליהם: (כה) גם קב לא תקבנו. גם ראשון מוסף על גם השני וגם

כג ארי לא נחשיא צבן דייטב לדבית יעקב ואף לא קסמיא רען ברבות בית ישראל כעדן יתאמר ליעקב ולישראל מה עבד אלהא: כד הא עמא כליתא שרי וכאריא יתנטל לא ישרי בארעה עד דיקטול קטול ונכסי עממיא ירת: כה ואמר בלק לבלעם אף מילט לא תלוטנון אף ברכא לא תברכנון: כו ואתיב בלעם ואמר לבלק הלא מללית עמך למימר כל דימלל יי יתה אעבד: כז ואמר בלק לבלעם איתא כען אדברנך לאתר אחרן מאים יהי רעוא מן קדם יי ותלוטיה לי מתמן: כח ודבר בלק ית בלעם ריש רמתא דמסתכיא על אפי בית ישימון: כט ואמר בלעם לבלק בנה לי הכא שבעא מדבחין ואתקן לי הכא שבעא תורין ושבעא דכרין: ל ועבד בלק כמא

רש"י

שני ה על גם ראשון וכן (מלכים א' ג') גם לי גם לך לא יהיה וכן (דברים ל"ב) גם בחור גם בתולה: (כז) וקבתו לי. אין זה לשון צווי כמו וקבנו אלא לשון עתיד אולי יישר בעיניו ותקבנו לי משם. מלדיר"ש בלעז: (כח) ראש הפעור. קוסם היה בלק וראה שהן עתידין ללקות על ידי פעור ולא היה יודע במה אמר שמא הקללה תחול עליהם משם וכן כל החוזים בכוכבים ז רואים ואין יודעים מה רואים:

וירא

שפתי חכמים

שאין כאן רמז על הריגתו של בלעם עמהם מ"מ מסתמא הראו לו מן השמים הריגתו כאשר הראו לו הריגת מדין: ה כאלו אמר לא הברכנו גם לא תקבנו ולא תקבנו גם לא תברכנו, וא"ת ע"ע אמר לו בלק כן. וי"ל דסלקא אדעתא דבלק שמא היה בלעם סבר לפי שאמר גם קוב לא תקבנו וגו'. אבל אם הוא יברך תחלה ואחר כן יקלל אותם לכך אמר גם קוב וגו' פירוש גם ראשון מוסב על גם שני וגם שני על גם ראשון וק"ל: ו כי איך יאמר שיקוב אותו מיד שמא לא יישר בעיני אלהים לכן אמר וקבותו לי משם לשון עתיד כלומר אחר שיישר בעיני אלהים לקוב אותם: ז (נח"י) הרב כפל בכאן קתב למ"ע לעיל גבי ראש הפסגה ולא עוד אלא שהוסיף וכן כל החוזים וכו'. ונראה דבשלמא לעיל ראה שתהיה הפרצה בראש הפסגה וכן נעשה שהרי נאמר בס"פ זאת הברכה ויעל משה וגו' ראש הפסגה וגו' וימת שם משה וגו' אבל בראש הפעור לא היתה שום פרצה ולמה הוליכו בלק גם שם ע"ז תירץ דמ"מ היתה הפרצה ע"י הפעור וסוקבה לגבר דא"ל לא היה בלק קוסם דהא טעה. ולכך תירץ וכן כל.

התורה והמצוה

(כג) כי לא נחש, וע"י השגחת האל שהוציאם ממצרים, הפלה אותם שיהיו למעלה מן הטבע ושלא ישלט בם נחש וקסם, ונחש מציין שיפעול לו רעה ע"י כשוף ורעת עולם השפל, וקסם מציין שיפעול לו רעה ע"י הכוכבים שבהם יפעלו הקוסמים, ואמר שגם יעקב שהם ההמון שלהם הגם שיהיו תחת המזל לא ישלט בהם נחש ורעות העולם התחתון, וישראל שהם הגדולים שבהם, או כלל העם כשהם צדיקים שאז נקראו ישראל ואז הם גם למעלה מן המזל ולא ישלט בם קסם שיגיע להם רעות ע"י הכוכבים, ובזה השיב נגד בלק שרצה להרע להם בפעם הא' ע"י נחש, ובפעם הב' ע"י קסם. כעת, אומר כ"ז אני מדבר נגד ההנהגה שהנהיג ה' את ישראל עד הנה, אבל כעת, ר"ל עתה ישראל מוכנים להנהגה נעלה ונפלאה מזה, כי עתה ישראל מוכנים לכנס לארץ ולהוריש את יושבי הארץ ולהפיל את כלם חללים, וכ"ז יהיה ע"י ה' ההולך בראשם לכבוש את הארץ לפניהם, א"כ כעת ומעתה יאמר ליעקב ולישראל, היינו שבשביל יעקב וישראל יאמר ויתפרסם מה פעל אל, היינו הפעולה הנוראה שיפעל אל, והוא מה שיספר בפסוק שאח"ז, או פי' שיאמר מה שפעל אל ליעקב ולישראל:

(כד) הן עם, ר"ל שהאל יפעל שהעם הזה יקום כלביא הטורף טרף אדם אכל, כן יקום במלחמת ז' עממין להשמיד גוים ולהכריתם והלביא היא הנקבה של הארי כשיש לה גורים שהיא תמהר לקום בכעסה והארי הוא גבור יותר והוא יתנשא, לא ישכב, ר"ל לא ינוח, עד יאכל טרף וישמיד ז' עממין, ור"ל וכ"ש שעתה אי אפשר שתחול בם שום קללה אחר שהאל עוסק לפעול להם כל הנוראות האלה:

(כה כו) ויאמר בלק, א"ל הלא עכ"פ היה לך להיות שב ואל תעשה ושלא לברך, והשיב שזה א"א כי ה' דבר לו, שיעשה ויברך והיה מוכרח לזה:

(כז) לכה נא אקחך אל מקום אחר, עתה רצה לעורר עליהם קללה מצד ההשגחה האלהית ע"י שימצא להם עון אשר הטאו נגד האלהים לעורר עליהם קצף מאת ההשגחה, ועז"א אולי יישר בעיני האלהים.

(כח) ויקח בלק את בלעם ראש הפעור, שאז שהם עתידים לחטוא ויחר בם אף ה':

וירא

כַּאֲשֶׁר אָמַר בִּלְעָם וַיַּעַל פַּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ כד א וַיַּרְא
בִּלְעָם כִּי טוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְבָרֵךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹא־הָלַךְ
כְּפַעַם־בְּפַעַם לִקְרַאת נְחָשִׁים וַיָּשֶׁת אֶל־הַמִּדְבָּר פָּנָיו׃
ב וַיִּשָּׂא בִלְעָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן לִשְׁבָטָיו
וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים׃ ג וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם
בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן׃ ד נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־
אֵל אֲשֶׁר מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם׃ ס מַה־טֹּבוּ
אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל׃ ו כִּנְחָלִים נִטָּיוּ כְּגַנֹּת
עֲלֵי נָהָר כַּאֲהָלִים נָטַע יְהוָה כַּאֲרָזִים עֲלֵי־מָיִם׃ ז יִזַּל־

ס בראש עמוד בי"ה שמ"ו סימן

בעל הטורים

שיסרוג לה' מלכי מדין: (ג) ונאם הגבר כד"א קרא גבר שדומה בלעם לתרנגול כמו שהתרנגול הוא נואף מכל כן בלעם דכע אחוזו וכמו שהתרנגול יודע העתים כן בלעם ידע לכוין השעה שהקב"ה כועס וכמו שהתרנגול דרכו לעמוד על רגל אחת כן בלעם הגר באחת מרגליו: (ד) יחזה נופל וגלוי עינים ס"ת מילה: נופל. בשביל הערלה שהיא מאוסה לפני הקב"ה [מה טבו אהליך לפי שיעקב הוא באהל של מטה ובאהל של מעלה בכסא הכבוד: ששה תיבות בפסוק כנגד ששה אהלים. נוב וגבעון גלגל שילה ובית עולמים שנים. ומשכן לא קחשיב דזה היה בימיו ואין שייך עליו נבואה]: (ו) כאהלים נטע ה' עי"ן של נטע עקומה כי בזה העולם אין לישראל נטיעה קיימת רק לעתיד לבא: (ז) יזל מים בגימ' יגדל מלך

רש"י

(א) וירא בלעם כי טוב וגו'. אמר איני צריך לבדוק בהקב"ה כי לא יחפוץ לקלם: ולא הלך כפעם בפעם. כאשר עשה ב' פעמים: לקראת נחשים. לנחש אולי יקרה ה' לקראתו כרצונו אמר רוצה ולא רוצה לקללם אזכיר עונותיהם ח והקללה על הזכרת עונותיהם תחול: וישת אל המדבר פניו. ט כתרגומו: (ב) וישא בלעם את עיניו. בקש להכניס בהם עין רעה י והרי יש לך ג' מדותיו. עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה. האמורים למעלה (אבות פרק ה'): שכן לשבטיו. ראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו ואין מעורבין ראה שאין פתחיהם מכוונין זה כנגד זה שלא יציץ לתוך אהל חבירו: ותהי עליו רוח אלהים. עלה בלבו כ שלא יקללם: (ג) בנו בער. כמו (תהלים קי"ד) למעינו מים. ומ"א שניהם ל היו גדולים מאבותיהם בלק בנו צפור אביו בנו הוא במלכות ובלעם גדול מאביו בנביאות מנה בן מ פרס היה: שתם העין. עינו נקורה ומוצאת לחוץ וחור שלה נראה פתוח ולשון משנה הוא כדי שישתום נ ויסתום ויגוב (ע"ז ס"ס). ורבותינו אמרו לפי שאמר ומספר את רובע ישראל שהקב"ה יושב ומונה רביעותיהן של ישראל מתי תבא טפה שנולד הצדיק ממנה. אמר בלבו מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדברים הללו ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם (נדה ל"א). ויש מפרשים שתם העין פתוח העין ס כמו שתרגם אונקלוס. ועל שאמר שתם העין ע ולא אמר שתם העינים למדנו שסומא באחת מעיניו היה: (ד) נפל וגלוי עינים. פשוטו כתרגומו שאין נראה עליו אלא בלילה כשהוא שוכב. ומדרשו כשהיה נגלה פ עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו ונפל על פניו לפי שהיה ערל ומאוס להיות נגלה עליו בקומה זקופה לפניו: (ה) מה טבו אהליך

שפתי חכמים

כתוים כו': ח ה"ג רוצה ולא רוצה לקללם אזכיר כו' כלומר בין רוצה בין אינו רוצה לקללם אזכיר עונותם: ט שהזכיר להם עון של עגל שעשו במדבר: י דאל"כ למה נשא את עיניו בפעם הזאת יותר מנשאר פעמים: כ רצונו לתרץ במה שכתיב ותהי עליו רוח אלהים משמע שהיה עליו נבואה ולא מפרש אהריו מאי נבואה אלא מספר בשבחן של ישראל ומפרש עלה בלבו וכו' וכאילו אמר ותהי עליו רוח אחרת והוא רוח אלהים שלא לקלל: ל בלעם ובלק ולעיל גם כן כתיב בבלק בלק בנו צפור ופירושו בנו הוא בעור אביו וכן בלק. והא דלא פירש זה לעיל גבי ב צפור. יש לומר דלעיל ה"א שוי"ו נוספת היא כמו למעינו מים אבל הכא דרשו משום דכתיב בעם שנית בנו בעור ע"כ לדרשא אתי ומכאן ילפינן נמי אמה דכתיב בנו צפור: מ כלומר ליטרא בן חצי ליטרא היה: נ ולענין יין נסך קאמר שאם היה חבית של יין בבית ע"א לבדו ושהה שם עד שיכול לנקב ע"א החבית ולהוציא יין ויסתום ויגוב פירוש וייבש הסתימה כתרגומו תרכו ונגיס נגובו אז הוי יין נסך ש"מ דלשון שתום נקובה היא: ס כלומר שהיה לו ראיה טובה יותר משאר האדם: ע רצונו לתרץ הא מסורת בידי דבלעם היה סומא ולמה מפרש רש"י פתוח העין דמשמע שהיה רואה בראיה טובה. וע"ז פירש לא נאמר שתום העינים וכו': פ לפי פשוטו קשה למה אמר נופל היה לו

די אמר בלעם ואסק תור ודכר על כל מדבחא: א וחזא בלעם ארי תקין קדם יי לברכא ית ישראל ולא הלך כזמן בזמן אלהן לקדמות נחשיא ושוי למדברא אפוהי: ב וזקף בלעם ית עינוהי וחזא ית ישראל שרן לשבטוהי ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם יי: ג ונטל מתלה ואמר אמר בלעם בריה בעור ואמר גברא דשפיר חזי: ד אמר דשמע מימר מן קדם אל וחזו מן קדם שדי חזי שכיב ומתגלי ליה: ה מא טבא משכנך יעקב בית משריך ישראל: ו כנחלין דמדברין כגנת שקיא דעל פרת כבוסמיא דנציב יי כארזין דנציבין על מיא: ז יסגי מלכא דיתרבא מבנוהי וישלוט

רש"י

אהליך. על שראה פתחיהם שאינן מכוונין זה מול זה: משכנותיך. חניותיך. כתרגומו. דבר אחר מה טובו אהליך. מה טובו אהל שילה ובית עולמים בישובן שמקריבין בהם קרבנות לכפר עליהם: משכנותיך. אף כשהן חרבין לפי שהן משכון עליהם וחרבנן כפרה על הנפשות שנאמר (איכה ד׳) כלה ה׳ את חמתו. ובמה כלה ויצת אש בציון: (ו) כנחלים נטיו. שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק. אמרו רבותינו מברכותיו של אותו רשע אנו למדים מה היה בלבו לקללם כשאמר להשית אל המדבר פניו. וכשהפך המקום את פיו ברכם מעין אותם קללות שבקש לומר כו׳ כדאיתא בחלק (סנהדרין ק״ה): כאהלים. כתרגומו. לשון (תהלים מ״ה) מר ואהלות: נטע ה׳. בגן עדן. לשון אחר כאהלים נטע ה׳ כשמים המתוחין כאהל: נטע

התורה והמצוה

(א) וירא בלעם, יאמר שאחר שראה ע"י שני פעמים הראשונים שטוב בעיני ה׳ לברך את ישראל, לא רצה לנסות עוד לעשות כמו שהלך בפעם בפעם ר"ל בשני הפעמים, לקראת נחשים, וישת ר"ל שלכן רצה לחפש עליהם איך יוכל להעיר עליהם קטרוג שיקצוף ה׳ עליהם ויקללם מצד ההשגחה. וישת אל המדבר פניו, פנה אל המדבר ששם הוניס ב"י אולי ימצא עליהם איזה חטא משם, ובת"א ששם פניו על חטא העגל שעשו במדבר:

(ב) וישא בלעם את עיניו, ועתה ראה את ישראל שוכן לשבטיו ר"ל שראה את כלם, לא כמו בפעמים הראשונים שראה רק מקצת מהם, אולם כאשר ראה את כלל העם כמו שהם שוכנים ד׳ דגלים כ"א מג׳ שבטים שזה דוגמת מחנות המרכבה העליונה ושכינת ה׳ בתוכם, ע"כ ותהי עליו רוח אלהים כי בפעמים הראשונים הי׳ רק הערה האלהית שבא אליו מרחוק דרך מקרה כמ"ש ויקר אלהים אל בלעם, אבל עתה נתלבש ברוח אלהים ונבואה גמורה כי נחה עליו הרוח:

(ג) וישא משלו ויאמר נאם בלעם, ר"ל שאמר נאם נאום ג׳ פעמים, ובפעם הראשון היה נאם בלעם בנו בעור, ר"ל הנאם שנאם לא היה נבואה גמורה כי אז עסק בנחש להמשיך קללה מכחות הסטרא אחרא אשר בעולם התחתון, והכחה זו קבל מבעור אביו, וממקום זה הל עליו הרגה והנאם פי׳ מצד שהוא בלעם בנו של בעור, בפעם השני היה נאם הגבר שתם העין, שאף שנשא עיניו למרום להמשיך עליהם קללה מאת משטרי שמים והמזלות בכ"ז היה עינו סתום שזה הפך מן גלוי עינים, ר"ל שגם בנאם זה עדיין לא חזה מראות אלהים:

(ד) נאם, אבל הנאם השלישי שנאם עתה הוא מצד הנבואה כי עתה הל עליו רוח אלהים, ועי"ז הוא שומע אמרי אל באזניו הפנימיים, ובעין הנבואיי מחזה שדי יחזה, והוא נופל בעת החזון כי נתבטלו כל כחות גופו, והוא גלוי עינים לחזות מחזות נבואיות וזה הפך של סתום העין, ור"ל שנאם זה השלישי הוא דבור נבואיי:

(ה) מה טבו אהליך יעקב, האהל הוא אהל עראי והמשכן הוא הקבוע, ובמדבר שכנו באהלים אבל היו מוכנים אז לכנס אל הארץ ולשכן במשכנות קבועים ובלעם ראה כ"ז, ואמר על האהלים שבמדבר מה טבו אהליך יעקב, ועל מה שמוכנים לשכון במשכנות בא"י אמר מה טובו משכנותיך ישראל, ושם ישראל גדול משם יעקב, כי כשיכנסו לארץ יהיו במעלה יותר גדולה ויקראו בשם ישראל:

(ו) כנחלים, נגד אהליך יעקב אמר כנחלים נטיו שהנחלים מימיהם פוסקים כמ"ש אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעברו (איוב ו), וכן במדבר היו נדים ממקום למקום, אבל הנהרות הם קבועים ומושכים תמיד, וזה נגד משכנותיך ישראל שהם יהיו קבועים כגנות עלי נהר המושך תמיד, ואמר שנית נגד אהליך יעקב כאהלים נטע ה׳ הם עשבים מריחים, כי אהלי המדבר היו דומים כצמחי אהלות ועשבי בשמים שהם נדים ונטלים ונטעים אחרים תחתיהם, כן לא היו נטיעותיהם קבועים ומושרשים, אבל משכנותיך ישראל

מים מדליו וזרעו במים רבים וירם מאגג מלכו ותנשא מלכתו: ח אל מוציאו ממצרים כתועפת ראם לו יאכל גוים צריו ועצמתיהם יגרם וחציו ימחץ: ט כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו מברכיך ברוך ואר‍ריך ארור: י ויחר־אף בלק אל־בלעם ויספק את־כפיו ויאמר בלק אל־בלעם לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברך זה שלש פעמים: יא ועתה ברח־לך אל־מקומך אמרתי כבד אכבדך והנה מנעך יהוה מכבוד: יב ויאמר בלעם אל־בלק הלא גם אל־מלאכיך אשר־שלחת אלי דברתי לאמר: יג אם־יתן־לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את־פי יהוה לעשות טובה או רעה מלבי אשר־ידבר יהוה אתו אדבר: שביעי יד ועתה הנני הולך לעמי לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית

בעל הטורים

שאין מושחין המלכים אלא על המעין: (ח) אל מוציאו ממצרים. אמר זה ב' פעמים לומר כשם שהוציאם ממצרים כן יוציא לע"ל מבין א"ה. ועצמותיהם עי"ן תלויה [אין כותבו עי"ן תלויה ממש רק שיהיה איזה שינוי בהעי"ן] לומר לך כי יעקר שבעה עממים ולע"ל ס"ג אומות וזה הוא הכל ס"ג יחדו נאלחו: (ט) כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו. ולמעלה אמר הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא. למעלה הקדים לביא כי כן הדרך מתחלה יתגבר מעט כלביא ואחר כך יתנשא והולך כמו בארי שהוא מתגבר והולך וכאן הקדים ארי ללביא שרמז ג"כ שכב כארי בימי משה וכלביא בימי יהושע שפני משה כפני חמה. ופני יהושע כפני לבנה: מברכיך ברוך ואורריך ארור בלעם שהיה בלבו לקללם לכך סיים בקללה ויצחק סיים בברכותיו של ויתן לך בברכך אורריך ארור ומברכיך ברוך. על כן לא אמר לו בלק לקללם יותר [שהיה חושש על עצמו] אלא אמר לו ברח לך: (יא) מנעך ב' במס'. ככה ואיך (ש"א כ"ה) אשר מנעך היום מבוא בדמים בשביל שמנעך מבוא בדמים שלא לקללם

רש"י

ה'. לשון נטיעה נאמר באהלים שנאמר (דניאל י"א) ויטע אהלי אפדנו: (ז) מדליו. מבארותיו. ופירושו כתרגומו: וזרעו במים רבים. לשון הצלחה הוא זה כזרע הזרוע על פני המים: וירם מאגג מלכו. מלך ראשון שלהם צ יכבוש את אגג מלך עמלק: ותנשא מלכתו. של יעקב יותר ויותר שיבא אחריו דוד ושלמה: (ח) אל מוציאו ממצרים. מי גרם להם הגדולה הזאת. אל המוציאם ממצרים בתוקף ורום שלו ק יאכל את הגוים שהם צריו: ועצמותיהם. של צרים: יגרם. מנחם פתר בו לשון שבירה וכן (צפניה ג') לא גרמו לבקר וכן (יחזקאל כ"ג) ואת חרשיה תגרמי. ואני אומר לשון עצם הוא שמגרר הבשר שבשניו מסביב והמוח שבפנים ומעמיד העצם על ר ערמימותו: וחציו ימחץ. אונקלוס תרגם חציו של צרים חלוקה שלהם כמו בעלי חצים. מרי פלוגתא ש(לשון חלוקה וחצים) וכן ימחץ. לשון (שופטים ה') ומחצה וחלפה רקתו שיחנו פרנס

שפתי חכמים

ל לומר שוכב וגלוי עינים: צ שאול המלך וה"ק קרא וירם ר"ל שאול המלך יטול מלכותיה מאגג ע"י שיכבוש אותו: ק ויהיה פירוש המקרא הזה האל שהוציאו ממצרים תקפו כתוקף רום וגובה שלו ואמר ובאותו תוקף ורום שלו יאכל ישראל ע"א שהם צריו ועצמותיהם של ע"א יגרם שלא בא הכתוב להודיעו כחו של הקב"ה שהרי כבר אמר למעלה. ועוד שיאמר מאמר יאכל גוים צריו בלתי נקשר לא לפניו ולא לאחריו וא"כ יהיה פירושו של קרא הכי האל שהוציאו ממצרים תקפו כתוקף ראם וגובה שלו ועם אותו התוקף ורום שלו יאכל ישראל כו' והוסיף מלת את וה"א הידיעה על מלת ע"א ואמר את הע"א כי עם זה יובן שיהיו הע"א נאכלים ולא אוכלים והוסיף מלת שהם כי עם זה תהיה מלת צריו באור ועוד הוסיף מלת של צרים לבורות אותם שהם צריו יגרם ולא כל ע"א בכלל לכן אמר צריו ולא צרים: ר ערמימותו לשון ערום: ש תרגום של בעלי חצים וה"ק קרא וחלוקה של צרים יחלקו ישראל ר"ל ארץ ישראל שהיה להם בחלוקה יחלקו ישראל: דאל"כ

בעממין סגיאין ויתקוף מאגג מלכה ותתנטל מלכותה: ח אלהא דאפקנון ממצרים תקפא ורומא דילה ייכלון בני ישראל נכסי עממיא סנאיהון ובבזת מלכיהון יתפנקון וארעתהון יחסנון: ט ינוח ישרי בתקוף כאריא וכליתא לית דיקימנה בריכיך יהון בריכין וליטיך יהון ליטין: י ותקף רגזא דבלק בבלעם ושקפנון לידוהי ואמר בלק לבלעם למילט סנאי קריתך והא בריכא מברכת להון דנן תלת זמנין: יא וכען זיל לך לאתרך אמרית יקרא איקרנך והא מנעך יי מן יקר: יב ואמר בלעם לבלק הלא אף לאזגדיך די שלחת לותי מלילית למימר: יג אם יתן לי בלק מלי ביתה כסף ודהב לית לי רשו למעבר על גזרת מימרא דיי למעבד טבתא או בישתא מרעותי דימלל יי יתה אמלל: יד וכען הא אנא אזל לעמי איתא אמלכנך מא דתעבד ואחוי לך מא דיעבד

רש"י

ארצם ויש לפתור לשון חצים ממש חציו של הקב"ה ימחץ בדמם של צרים. ישבול וישתקע בדמם. כמו (תהלים ס"ח) למען תמחץ רגלך בדם ואינו זז מלשון מכה כמו מחצתי שהשקוע בדם נראה כאילו מחוץ ונגוע: (ט) כרע שכב כארי. כתרגומו. יתיישבו בארצם בכח ובגבורה: (י) ויספק. הכה זו על זו: (יג) לעבור את פי ה'. כאן לא נאמר אלהי כמו שנאמר בראשונה לפי שידע שנשא בהקב"ה ונגרד: (יד) הולך לעמי. מעתה הריני כשאר עמי ת שנסתלק הקב"ה מעליו: לכה איעצך. מה לך לעשות א ומה היא העצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא כו' כדאיתא בחלק (סנהדרין ק"ו) תדע שבלעם השיא עצה זו להכשילם בזמה שהרי נאמר (במדבר ל"א) הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: אשר יעשה העם הזה לעמך. מקרא קצר הוא זה. איעצך להכשילם ואומר

שפתי חכמים

ת דאל"כ אי הולך למקומו מבעי ליה כמו שאמר בסמוך וישב למקומו: א ר"ל דלשון איעצך אין שייך לומר על יעשה העם וגו' אלא יאמר לו השמועה אבל לא בלשון עצה והיה ראוי לו לכתוב אשר תעשה וגו'. ועל זה פירש מה לך לעשות ומקרא קצר הוא כמו שפי' בסמוך וה"פ איעצך מה לך לעשות וגם

התורה והמצוה

ישראל בא"י דומים בארזים עלי מים, שהארזים הם קבועים ועליהם יתקיימו לאלפי שנים, ומשל כנחלים נשיו מליין השפע שמקבלים מאת ה' שדומה למים, שבא"י לא הפסק בשום עת, ומשל כאהלים וכארזים מליין את העם עצמו וקיומו ועשירתו וגבורתו:

(ז) יזל מים מדליו, הדולה הוא מבארות עמוקים וזה המבדיל בינו ובין שאב, ר"ל המים שהם דולים עתה בטורח גדול ממקום עמוק מאד, יזל אח"כ בלא טורח ולא ממקום עמוק רק ממעין המושך כמ"ש ונוזלים מתוך בארך, והמליצה שמי השפע והברכה שהם דולים עתה בטורח גדול ויגיעה רבה יהיה מקור נפתח לבניהם אחריהם לשאב ממנו מים בששון ממעיני הישועה בלא עמל, וזה יהיה ע"י דליו, ע"י שהם פתחו צנור השפע ודלוהו מבארות עמוקים ועי"כ זרעו יהיה במים רבים מי השפע והברכה, וירם עד שיבא עת שימלוך מלך לב"י ותחלה ירום מאגג מלכו הוא מלכות שאול שהי' ענינו להשמיד את עמלק ואח"כ ותנשא מלכותו בימי דוד ושלמה:

(ח) אל, ואח"כ לא יצטרכו לצאת למלחמה על אויביהם כמו בימי יהושע כי האל שהוציאו ממצרים שהוא לו כתועפת וחזקו של ראם כמ"ש וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח, האל הזה הוא יאכל את גוים שהם צריו של ישראל, ויגרם את עצמותיהם. וחציו ימחץ, ר"ל הגוים שהיו חציו של הקב"ה שבהם המית את העמים החוטאים עצו כענין הוי אשור שבט אפי (ישעיה י) ימחץ ה':

(ט) כרע, ואז לא ידמה ישראל כארי בעת שיקום לטרף, כמ"ש תחלה כלביא יקום וכארי יתנשא, רק ידמה כארי בעת רבצו במנוחה, כן כרע שכב כארי וכלביא כן יהיה מנוחתו כבוד, ומי יקימנו, כי לא יערב שום עם להלחם עמם אחר שה' ישמיד כל אויביו, ואז מברכיך ברוך וגו':

(יד) ועתה הנני הולך לעמי, ר"ל עד עתה לא יכולתי להועיל לך מאומה כי הוזהרתי ע"ז מאת ה' שלא לעשות טובה או רעה מלבי, רק עתה שאני הולך לעמי נפסק ענין שליחותי שבאתי אליך בצווי ה', ומעתה אני ברשות עצמי, ועתה לכה איעצך הוא העצה שנתן לו להרע לישראל ע"י בנות מואב, ובאשר עצה זו נתן לו בצנעה אמר לכה איעצך ר"ל לכה אתי אל מקום סתר ושם איעצך, והעצה התגלה אח"כ כמ"ש הן הנה היו בדבר בלעם למסר מעל בה', וגם דע כי אשר יעשה העם הזה לעמך, זה לא יהיה עתה רק באחרית הימים. ואין לך לדאג על ימים הבאים אם שלום ואמת יהיה בימיך:

ויפא

הַיָּמִים׃ טו וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן׃ טז נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל וְיֹדֵעַ דַּעַת עֶלְיוֹן מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם׃ יז אֶרְאֶנּוּ וְלֹא עַתָּה אֲשׁוּרֶנּוּ וְלֹא קָרוֹב דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב וְקָם שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל וּמָחַץ פַּאֲתֵי מוֹאָב וְקַרְקַר כָּל־בְּנֵי־שֵׁת׃ יח וְהָיָה אֱדוֹם יְרֵשָׁה וְהָיָה יְרֵשָׁה שֵׂעִיר אֹיְבָיו וְיִשְׂרָאֵל עֹשֶׂה חָיִל׃ יט וְיֵרְדְּ מִיַּעֲקֹב וְהֶאֱבִיד שָׂרִיד מֵעִיר׃ כ וַיַּרְא אֶת־עֲמָלֵק וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר רֵאשִׁית גּוֹיִם עֲמָלֵק וְאַחֲרִיתוֹ עֲדֵי אֹבֵד׃ כא וַיַּרְא אֶת־הַקֵּינִי וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר אֵיתָן מוֹשָׁבֶךָ וְשִׂים בַּסֶּלַע קִנֶּךָ׃ כב כִּי אִם־יִהְיֶה

בעל הטורים

קן מנעך מכבוד: (טו) בנו בער. בער כתיב חסר וי"ו כי נבער מדעת שמאז לא דברה עמו שכינה: (טז) וידע דעת עליון אמר כאן ויודע דעת עליון לפי שרצה לגלות ימות המשיח: (יז) ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת. קרקר בא"ת ב"ש דג. דג בגימ' דוד: (יט) וירד מיעקב ב' במס'. הכא ואידך וירד מים עד ים דהיינו מלך המשיח שהתנבא על מלך המשיח: (כ) וירא את עמלק וישא משלו ויאמר ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד. ראשית גוים בגימ' שנלחם בישראל: (כא) מושבך ג' במס'. הכא ואידך משמני הארץ יהיה מושבך (ש"א כ') ונפקדת כי יפקד מושבך אע"פ שאיתן ומבתני

רש"י

לך מה שעם זה עתידין להרע למואב באחרית הימים: (טז) וידע דעת עליון. לכוין השעה ב שכועס בה: (יז) אראנו. רואה אני שבחו של יעקב וגדולתו ג אך לא עתה היא אלא לאחר זמן: דרך כוכב. כתרגומו לשון (איכה ב') דרך קשתו. שהכוכב עובר כחץ. ובלע"ז דישטל"א כלומר יקום מזל: וקם שבט. מלך רודה ומושל: ומחץ פאתי מואב. זה דוד שנאמר בו (שמואל ב' ח') השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וגו': ומחץ פאתי מואב. התרגום מפרש קטל רברבי ויקטול וגו': וקרקר. לשון קורה ד כמו (מלכים ב' י"ט) אני קרתי (ישעיה כ"ב) מקרקר קיר. נקרתם (משלי ל') יקרוה עורבי נחל. פורי"ר בלע"ז: כל בני שת. כל האומות שכולם יצאו מן שת ה בנו של אדם הראשון: (יח) והיה ירשה שעיר איביו. לאויביו ו ישראל: (יט) וירד מיעקב. ועוד יהיה מושל אחר ז מיעקב: והאביד שריד מעיר. מעיר החשובה (של אדום והוא רומי) ועל המלך המשיח אומר כן שנאמר בו (תהלים ע"ב) וירד מים עד ים (עובדיה א') ולא יהיה שריד לבית עשו: (כ) וירא את עמלק. נסתכל ח בפורענותו של עמלק: ראשית גוים עמלק. הוא קדם את כלם ט להלחם בישראל וכך תרגם אונקלוס ואחריתו להאבד בידם י שנאמר (דברים כ"ה) תמחה את זכר עמלק: (כא) וירא את הקיני. לפי שהיה קיני תקוע אצל עמלק כענין שנאמר (שמואל א' ט"ו) ויאמר שאול אל הקיני וגו' סורו מתוך עמלק נסתכל בגדולתם

שפתי חכמים

א גם אודיעך את אשר יעשה וכו' ומה היא העצה שהכתוב לא גילה אותה אלהיכן וכו': ב דקדק דע עת עליון כלומר שיודע עת שכועס בה עליון: (דב"ט) דק"ל השתא דעת בהמתו לא ידע והיאך ידע דעת עליון ל"פ לכוין וכו': ג (ג"א) דאין לפרש אראנו לשון ראה כן איך אמר ולא עתה. אלא אמר רואה כו': ד והוא לשון מקב: ה אע"פ שהיה לאדם גם קין והבל והבל הרגו קין קודם שאין לו בנים וקין אע"פ שהיו לו בנים הא מתו כולם במבול אבל משת בן אדם בא נח שחיה אחר המבול וממנו יצאו כל העכו"ם שהוא בא משת: ו ר"ל אויביו שכתוב בקרא הם ישראל שהם אויביו של ע"א והוסיף למ"ד למלת אויביו מפני שבזולת זה לא הודיע הכתוב לאיזו אומה יהיה שעיר ירשה: ז כלומר זולת דוד המלך: ח פירש לא ראיה חושית שהרי כתיב אחריו ואחריתו עדי אובד ותהיה מלת וירא ע"כ ראיה השכלית ומה שלא פירש לעיל גבי אראנו שהוא לשון הסתכלות שהיא ראיה שכלית מפני שהם מדבר בענין שבחו וגדולתו של יעקב שהיא ראיה שכלית בהכרח אבל פה אמר ראשית גוים עמלק היה עולה על הדעת שהיא ראיה חושית לפיכך פי' שהיא מורה על ראיה שכלית. (רא"ם): ט רצונו לומר הא הרבה ע"א היו לפני עמלק ואין לפרש נמי ראשית לשון חשיבות ומעלה שהרי מפלגש אליפז בן עשו היה: י כלומר ולא כמו שאר מלכי עובדי אלילים שיאבדו מכח מלחמת שאר האומות וידענו זה דכתיב תמחה

עמא הדין לעמך בסוף יומיא: טו ונטל מתלה ואמר אמר בלעם ברה בעור ואמר גברא דשפיר חזי: טז אמר דשמע מימר מן קדם אל וידע מדע מן קדם עלאה חזו מן קדם שדי חזי שכיב ומתגלי לה: יז חזיתה ולא כען סכיתה ולא איתוהי קריב כד יקום מלכא מיעקב ויתרבא משיחא מישראל ויקטול רברבי מואב וישלוט בכל בני אנשא: יח ויהי אדום ירתא ויהי ירתא שעיר לבעלי דבבוהי וישראל יצלח בנכסין: יט ויחות חד מדבית יעקב ויובד משיזב מקרית עממיא: כ וחזא ית עמלקאה ונטל מתלה ואמר ריש קרביא דישראל הוה עמלקאה וסופה לעלמא יבד: כא וחזא ית שלמאה ונטל מתלה ואמר תקיף בית מותבך ושוי בכרך תקיף מדורך: כב ארי

רש"י

בגדולתם של בני יתרו שנאמר בהם (ד"ה א' ב') תרעתים שמעתים שוכתים: איתן מושבך. תמה אני מהיכן זכית לכך הלא אתה עמי היית בעצת הבה נתחכמה לו (שמות א') ועתה נתישבת באיתן ומעוז של ישראל: (כב) כי אם יהיה לבער קין וגו'. אשריך

שפתי חכמים

את זכר עמלק ידענו שעל כל פנים יהיה זה מידינו: כ ר"ל שהיו סנהדרין וכל הלשונות הללו שייכים גבי סנהדרין, תרעתים לשון שער ר"ל שער של סנהדרין. שמעתים ע"ש שיודעים בשמעתא. שוכתים ר"ל שסוכין ברוח הקודש: ל הוצרך לפרש שהוא לשון תימה מפני שבלעם לא בא אלא להודיע גדולתן של ישראל ומה לו להודיע גדולתן של בני יתרו. ואין לומר משום

התורה והמצוה

(טו טז) וישא משלו, עתה בא להודיעהו נבואה עתידה מה יעשה ישראל למואב בעתיד, ויען שגם זה היה בנבואה גמורה כמו הנאם הקודם, חזר שנית ההקדמה שהקדים בנאם הקודם, והוסיף ויודע דעת עליון שלא אמר בנבואה הקודמת, כי עתה אודיעהו עתידות שיבואו לעתים רחוקות:

(יז) אראנו, יש הבדל בין אראנו ובין אשורנו, שהראיה הוא מקרוב והשורנו הוא מרחוק, והוא רואה נבואה א' שתהי' בזמן קרוב שהוא בימי דוד, ועז"א אראנו מקרוב, הגם שלא עתה שיהי' אחר ארבע מאות שנה, ועוד חזה נבואה עתידה שתהי' בימי המשיח שהוא באחרית הימים ועז"א אשורנו שזה הוא מרחוק, ומפרש ולא קרוב, כי זמן ד' מאות שנה הוא זמן קרוב נגד ריחוק ימות המשיח, ומפרש נגד אראנו ולא עתה דרך כוכב מיעקב, הוא המלך דוד שהיה כוכב מאיר ליעקב, ונגד אשורנו ולא קרוב אמר וקם שבט מישראל, השבט הוא כוכבא דשביט הנוצץ בכל קצוי ארץ והוא מליצה על מלכות המשיח, וקראו ישראל שהוא שם המעלה והגדולה נגד שמו בימי דוד שקראו בשם יעקב, ומחץ ונגד מ"ש דרך כוכב מיעקב אומר ומחץ פאתי מואב, כי דוד המלך מדד את מואב שני חבלים להמית וחבל אחד להחיות, כמלא מחץ שני הפאות והניח החבל האמצעי להחיות, ונגד וקם שבט מישראל אומר וקרקר כל בני שת, שמלך המשיח הוא יעקר את מואב לגמרי, וקרקר פי' כמו מקרקר קיר (ישעי' כב), ושת הוא יסוד הבנין כמו כי השתות יהרסון, וגם מלת בני יל"פ משרש בנה כמו ועל בן אמתך לך, ר"ל שיעקר כל בניניו היסודיים של מואב ולא ישאיר להם שרש וענף:

(יח) והיה, נגד דרך כוכב מיעקב אמר והיה אדום ירשה, כי דוד כבש את אדום והיו לו עבדים, ובכ"ז לא לקח את הארץ שנקרא בשם הר שעיר שארץ קיני קנזי וקדמוני לא יקחו ישראל עד ימות המשיח, ונגד וקם שבט מישראל אומר והיה ירשה שעיר אויביו, שבימות המשיח יירשו את הר שעיר ויהיה לישראל ואז ישראל עושה חיל:

(יט) וירד מיעקב, ובימי דוד שאז קראם בשם יעקב ירדו בבני אדום וימשלו בם ולא יכלו אותם, ובימות המשיח והאביד שריד מעיר לא ישאיר שום שריד ופליט מן אויבי ישראל (ועיר לשון ויהי עריך) ובאשר לא פירש מי הוא העיר והשונא שלא ישאיר לו שריד, שטט החוזה במחשבתו לדעת מי זה הוא ועי"כ:

(כ) וירא את עמלק, ראה שהעיר והשונא הוא עמלק שהוא מבני עשו שעליו נאמר שימחה זכרו באחרית הימים, וע"כ אמר שיען שעמלק הוא ראשית גוים שבאו להרע לישראל לכן אחריתו עדי אובד:

(כא) וירא את הקיני, בהיותו משוטט בעניני עמלק ראה שהקיני מבני יתרו התחבר אל עמלק בימי שאול, כמ"ש (ש"א טו) ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו מתוך העמלקי, עז"א לו איתן ר"ל [שים] איתן מושבך כי מקומך זה בלתי איתן כי תספה, עם עמלק סור מן עמלק למקום איתן ושים בסלע קנך:

(כב) כי אם והגם שלבסוף יהיה קין לבער ע"י גלות אשור זה לא יהיה לעולם כי עד מה אשור תשבך שלא תגאל מידו לא כן אם תתחבר לעמלק. וגם יל"פ כדעת הת"א שתרגם קיני שלמאה וכן על קיני קנזי

לְבָעֵר קָיִן עַד־מָה אַשּׁוּר תִּשְׁבֶּךָּ׃ כג וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר אוֹי מִי יִחְיֶה מִשֻּׂמוֹ אֵל׃ כד וְצִים מִיַּד כִּתִּים וְעִנּוּ אַשּׁוּר וְעִנּוּ־עֵבֶר וְגַם־הוּא עֲדֵי אֹבֵד׃ כה וַיָּקָם בִּלְעָם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לִמְקֹמוֹ וְגַם־בָּלָק הָלַךְ לְדַרְכּוֹ׃ פ כה א וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בַּשִּׁטִּים וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת אֶל־בְּנוֹת מוֹאָב׃ ב וַתִּקְרֶאןָ

ס כצ"ל

בעל הטורים

ומשמי ארץ מושבך יפקד מושבך כי יבא אשור - ישבך: (כב) עד מה ד' במס'. הכא ואידך (תהלים ע"ט) עד מה יי' תאנף לנצח (שם פ"ט) עד מה יי' תסתר לנצח. (שם ע"ד) ולא אתנו יודע עד מה, שיאמר לי מה [פי' מתי] ישובו מגלות אשור כי אף כשחזרו גלות יהודה ובנימין לא חזרו עשרת השבטים. (כה) וישב למקומו ולא אמר הלך לדרכו (כמ"ש בבלק) שנטרד מדרכו וירד לגיהנם: (א) בשטים לשון כי תשטה אשתו. ויחל העם מלמד שנתחללו מקדושתם. רבים חללים

שפתי חכמים

שהוא תקוע אצל עמלק משום הכי הזכירו אחר עמלק וכמו שפירש"י לעיל ועדיין קשה מנא ליה שהוא לשון תימה. י"ל דאם כן למה הזכיר גדולתו עד שהוצרך לפרש גם הרעה שלו דהיינו שיגלה ואין בזה היזק מאחר שיש לו תקוה שישוב אלא ע"כ שלא הזכיר אלא דרך תימה רא"ם. ועי"ל כיון שהזכירו בלשון נכח ואמר איתן מושבך ולא אמר מושבו ש"מ לשון תימה הוא: מ כלומר אינו מגלה אותך אלא לחלח וחבור ואין זה טירוד כו'. לחלח וחבור שם מקומות הם וה"ק כי אף אם יהיה אתה עתיד לבער עם ישראל אתה קין מה בכך עד מה אשור תשבך ר"ל אינו מגלה אותך אלא לחלח וחבור ואין זה טירוד מן העולם: נ ר"ל מי האדם שיכול לעשות שלא ישים עליו הגזר את אלה והם הבלבולים שיהיו בעולם: ס כלומר ואח"כ גם העובדי אלילים שענו את אשור ועבר כופן' לאבד עדי עד: ע כלומר אע"פ שיש מדרשים למה נקרא

רש"י

שהתקעת לתוקף זה שאיך נטרד עוד מן העולם כי אף אם אתה עתיד לגלות עם עשרת השבטים ותהיה לבער ממקום שנתישבת שם מה בכך: עד מה אשור תשבך. עד היכן הוא מגלה אותך שמא לחלח וחבור מ אין זה טרוד מן העולם אלא טלטול ממקום למקום ותשוב עם שאר הגליות: (כג) וישא משלו וגו'. כיון שהזכיר את שבית אשור אמר: אוי מי יחיה משמו אל. מי יכול להחיות את עצמו משומו את אלה נ שלא ישים עליו הגוזר את אלה שיעמוד סנחריב ויבלבל את כל האומות ועוד יבואו ציים מיד כתים ויעברו כתיים שהן ארמיים בבירניות גדולות על אשור: (כד) וענו אשור. וענו אותם שבעבר הנהר: וגם הוא ס עדי אבד. וכן פי' (דניאל ז') עד דקטילת חיותא והובד גשמה: וצים. ספינות גדולות כדכתיב (ישעיה ל"ג) וצי אדיר. ובורני רבתא: (א) בשטים. כך ע שמה: לזנות אל בנות מואב. על ידי עצת בלעם כדאיתא

ספרי

(א) וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות. אין ישיבה בכל מקום כי אם קלקלה שנאמר וישב העם לאכל ושתו ואומר וישבו לאכל לחם. ר' עקיבא אומר כל פרשה שהיא סמוכה לחברתה למדה הימנה [נאמר למעלה לכה איעצך אשר יעשה וגו' א"ל אלהיהם של אלו שונא זמה הוא והן מתאוים לכלי פשתן בוא ואשיאך עצה עשה להם קלעים והושב בהם זונות זקנה מבחוץ וילדה מבפנים וימכרו להם כלי פשתן וכו']. ר' אומר הרבה

התורה והמצוה

קני קדמוני הרגם קיני שלמאה, שאחר שנבא על מואב ואדום שהם קני וקדמוני שיהיו לעת"ל ירושה לישראל ראה את הקיני שהוא עמון וא"ל גם איתן מושבך ר"ל עז גבול עמון יהיה ירושה לישראל הגם שתשים בסלע קנך בכ"ז יהיו לבער קין, והגם שתשבך אשור זה לא יארך כמ"ש ואח"כ אשיב שבות בני עמון ולא תהי' ירושה לישראל:

(כג) וישא משלו, בהיותו מעוסק בחזיונו אל מה שיהי' באחרית הימים אחר גלות אשור יעמדו כמה רעות ומלחמות וימותו רבים:

(כד) וצים, וראה שילחו אניות מלחמה מיד כתים. שהם הרומיים שישלחו לכבוש את הישמעאלים וילחמו בכמה מלחמות עד שיענו את אשור ואת בני עבר הנהר שכולל גם את ישראל שענים ולוחן בעת ההיא, וגם הוא כמ"ש (דניאל ז' יא) מן קל מליא רברבתא וגו' קטילת חיותא וגו' ויהיבת ליקדת אשא:

(א) וישב ישראל בשטים, עד הנה בא תמיד לשון ויחן, כי הוא זמיד כמחנה מוכנת בשדה למלחמה, ועתה

אִם יְהֵי לְשֵׁצָאָה שַׁלְמָאָה עַד מָא אֲתוּרָאָה יִשְׁבְּנָךְ: כג וּנְטַל מַתְלֵהּ וַאֲמַר וַי לְחַיָּבַיָּא דְּיֵיחוּן כַּד יַעְבֵּד אֱלָהָא יָת אִלֵּין: כד וְסִיעָן יִצְטַרְחָן מֵרוֹמָאֵי וְיַעֲנּוּן לְאַתּוּר וְיִשְׁתַּעְבְּדוּן לַעֲבַר פְּרָת וְאַף אִנּוּן לְעָלְמָא יֵבְדוּן: כה וְקָם בִּלְעָם וַאֲזַל וְתָב לְאַתְרֵהּ וְאַף בָּלָק אֲזַל לְאָרְחֵהּ: א וִיתֵב יִשְׂרָאֵל בְּשִׁטִּין וְשָׁרִי עַמָּא לְמִטְעֵי בָּתַר בְּנָת מוֹאָב: ב וּקְרָאָה לְעַמָּא לְדִבְחֵי טַעֲוָתְהוֹן וַאֲכַל עַמָּא וּסְגִידוּ

ספרי

פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב. כיוצא בו אתה אומר הן בני ישראל לא שמעו אלי (אמר לו המקום ושמעו לקולך) [וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל וכי מה ענין זה לזה מה צום מה שא"ל כבר ושמעו לקולך]. כיוצא בו אתה אומר ובת איש כהן כי תחל לזנות. והכהן הגדול מאחיו. וכי מה ענין זה לזה (אף הוא הסרק). משל למה הדבר דומה לקיטרון שהשלים שניו ולא שימש פלומופילון שלו אלא ברח והלך לו שלח המלך והביאו וחייבו לקטוע את ראשו עד שלא יצא ליהרג אמר המלך מלאו לו מדה של דינרי זהב והוציאו לפניו אמרו לו אלו עשית כדרך שעשו חבריך היית נוטל מדה של דינרי זהב ונפשך שלך עכשיו אבדת את נפשך ואבדת את ממונך, כן בת כהן שזנתה יוצא כהן גדול לפניה ואומר לה אלו עשית כדרך שעשו אמותיך זכית שיוצא ממך כהן גדול כיוצא בזה ועכשיו אבדת את עצמך (ואבדת את ממונך) ואת כבודך לכך נאמר ובת איש כהן [וגו' והכהן] הגדול מאחיו [וגו']. כיוצא בו אתה אומר אתם לא עמי ואומר והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם. וכי מה ענין זה לזה משל למלך שכעס על אשתו שלח סופר אחד לכתוב לה גט ועד שלא בא הסופר נתרצה המלך לאשתו אמר המלך אפשר שיצא סופר זה מכאן חלוק אלא אמור לו בוא כתוב שאני כופל לה כתובתה לכך נאמר כי אתם לא עמי ואומר והיה מספר בני ישראל כחול הים. כיוצא בו אתה אומר תאשם שומרון כי מרתה באלהיה ואומר שובה ישראל עד ה' אלהיך. וכי מה ענין זה לזה משל למה הדבר דומה למדינה שמרדה על המלך שלח המלך לפולימרכוס ואמר להחריבה היה אותו פולימרכוס בקי ומיושב אמר להם טלו לכם (מים) [דברים להשיב אל המלך] ואם לאו הריני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינה פלונית ולחברותיה ולהיפרכיא פלונית ולחברותיה. לכך נאמר תאשם שומרון כי מרתה באלהיה ואומר שובה ישראל. ד"א וישב ישראל בשטים במקום השטות לפי שהיו ישראל במדבר לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון באו ועשו מלחמה עם סיחון ועוג ונפלו (כידו) [בידם] ונטלו כל מה שלהם. מלכות זו מתגאה ומשתחצת (אין) [ואין] לה אלא ד' מדינות שראויות למלכות ואלו הם (אביא) [אסיא] ואלכסנדריא וקרטיגני ואנטוכיא. ואלו היו להם ששים עיר וכולם ראויות למלכות שנאמר (דברים ג') ששים עיר כל חבל ארגב

ממלכת

התורה והמצוה

ועתה הנה לשון ישיבה, שנדמו כיושב בקביעות, ואמרו חז"ל שהוא לשון קלקלה, כי כ"ז שעמדו בפני עצמם כמחנה היו נזהרים מאד כמ"ש כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך וגו' והיה מחניך קדוש, לא כן עתה שעמדו כיושב בעיר מושב. ויחל העם לזנות אל בנות מואב, המפרשים הקשו בזה שא"כ למה צוה להכות את המדינים ולא את מואב, ואמר הרמב"ן מפני שעל מואב היו מוזהרים אל תצורם ואל תתגר בם, וזה דוחק אחר שהם התחילו בריב מדוע לא ינקמו מהם, והנכון מ"ש הרי"ו שלא זנו רק עם בנות מדין והם אמרו להם שהם בנות מואב וישראל חשבו כן, עד שגלה להם המקום שהם בנות מדין, ונראה שמ"ש בפסוק הקודם וגם בלק הלך לדרכו פי' שבלק לא קבל עצת בלעם מ"ש לכה איעצך, והלך לדרכו ולא פנה לעצת בלעם, ובלעם הלך לשוב למקומו ועבר דרך מדין וגלה עצתו להמדינים והם קבלו עצתו, ולכן נשאר במדין עד שהרגוהו ישראל שם כי נשאר לראות מה יפעל ע"י עצתו, והם שלחו את בנותיהם להחטיא את ישראל, וכזבי בת הנשיא בראשן, אמנם מ"ש שהעם החל לזנות אל בנות מואב זה לא היה מדעת מואב ומלכם, ולא באו בנשיקין אל מחנה ישראל להחטיאם, רק עם הזונות של ב"י יצאו לבא בערי שכניהם ולזנות עם הקדשות המוכנות שם לזנות בערי מואב ואז באו לשם בנות מדין שהמדינים היו סוחרים במיני מאכלים כמ"ש ויעברו מדינים סוחרים, ובנותיהם באו בחניות מוכרות מיני מאכל, והם באו אל מחנה ישראל וע"י קנו מאתם, ועי"כ עבירה גוררת עבירה:

ויצמד

לעם לזבחי אלהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן׃
ג ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר־אף יהוה בישראל׃
ד ויאמר יהוה אל־משה קח את־כל־ראשי העם והוקע אותם ליהוה נגד השמש וישב חרון אף־יהוה מישראל׃
ה ויאמר משה אל־שפטי ישראל הרגו איש אנשיו

בעל הטורים

[מבלי ז' ומשהעי באשה זרה והוא ג"כ רימוז לע"ז] בגי' זה שטים: (ג) בעל פעור בעל. בגי' לואה ובגימ' הבבל ויהבלו (פסוק הוא בירמי' ב'):

רש"י

כדאיתא פ' חלק: (ב) וישתחוו לאלהיהן. כשתקף יצרו עליו צ ואומר לה השמעי לי והיא מוציאה לו דמות פעור מחיקה ואומרת לו השתחוה לזה: (ג) פעור. על שם שפוערין ק לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי וזו היא עבודתו: ויחר אף ה' בישראל. שלח בהם ר מגפה: (ד) קח את כל ראשי העם. (סנהדרין ל"ה) לשפוט ש את העובדים לפעור: והוקע אותם. את העובדים: והוקע. היא תליה כזו שמצינו בבני שאול (שמואל ב' כ"א) והוקענום לה'. ושם תליה מפורשת בע"א בסקילה ת וכל הנסקלים נתלין: נגד השמש. לעין כל א ומ"א השמש מודיע את החוטאים. הענן ב נקפל מכנגדו ג והחמה זורחת עליו: (ה) הרגו איש אנשיו. כל אחד ואחד מדייני ישראל היה הורג שנים ודייני ישראל שמונה רבוא

שפתי חכמים

מקרא שפירש שמו שם מעשה שטות אין זה ממדרשים הקרובים לפשוטו של מקרא לכך פירש כך שמו: פ ר"ל דהשם מפורש מה העצה שנתן בלעם איך שיתפסו אע"פ שהיו פרושים מן העריות כדאיתא התם שהיתה הילדה יושבת מבפנים והזקנה מבחוץ וכו'. אבל לא ר"ל כדאיתא בחלק שבלעם נתן העצה שזה מוכח בהדיא בקרא כדפירש"י לעיל דכתיב הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: צ הוצרך לומר זה מפני שהזנות יצר הרע שולט בו מש"ה אין לתמוה היאך נכשלו בה ישראל אלא יש לתמוה בעבודת אלילים היאך נכשלו בה וזה בא להודיע וכו': (ג"א) דאל"כ הל"ל וישתחוו לאלהי מואב למה אמר אלהיהן שתלה האלהות בזנות, אלא שע"י הזנות עבדו ע"ז: ק פי' פעור מלשון פתיחה וגלוי הוא שהיו מגלים פי הטבעת ומוציאין רעי: ר מדכתיב בסמוך ותעצר המגפה מכלל ששלח בהם מגפה: ש רצונו לתרץ את העם חטאו ראשי העם מה חטאו ומתרץ דהוקע לא קאי אראשי העם אלא הם דנו את העם וכל מי שידונו למיתה והוקע אותם: ת רצונו לתרץ הא עבודת אלילים בסקילה ולמה נתלו אלו: א מפני שהשמש הוא לעין כל נקרא כל דבר שהוא לעין כל נגד השמש ולא שהוא נגד השמש ממש: ב יש מקשים והא כשמת אהרן נסתלקו העננים כדפירש"י לעיל בפ' חקת ולא מצינו שחזרו כמו באר שנסתלק שחזר להם וכן הקשה החזקוני. ונ"ל אף שנסתלקו העננים הענן שהיה מסך עליהם מפני השרב והשמש שלא יכה על ראשם ובפרט במדבר שהיה חום גדול ושלא נכוו הרותות שהרי מש"ה לא מלו את עצמם מפני שלא נשבה רוח צפונית אותו ענן לא נסתלק מהם ופי"ל שאף שנסתלקו העננים ענן זה היה לפי שעה כדי להודיע מי הם החוטאים: ג דהענן היה נמשך עליהם

ספרי

ממלכת עוג בבשן. ובאו ישראל ועשו מלחמה עמהם ונפלו בידם ונטלו כל מה שלהם אבל משנתמלאו ישראל מן הבזה התחילו מבזים את הבזה מקרעים כסות ומשליכים ומקרעים בהמה ומשליכים לפי שלא היו מבקשים אלא כלי כסף וכלי זהב שנאמר (שם) וכל הבהמה ושלל הערים בזונו לנו. באו וישבו להם בשטים במקום השטות. באותה שעה עמדו עמונים

התורה והמצוה

(ב) ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ויאכל העם, וזה היה בסבת בנות מדין לא בנות מואב [שהיו צנועות כמ"ש חז"ל מואבי ולא מואבית דכתיב אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים ואשה אין דרכה לקדם, שבואר שלא היה דרך בנות עמון ומואב בכך רק זאת עשו בנות מדין, וקצר בזה כאן כי ישראל חשבום לבנות מואב וגם פסמך ע"מ שבאר זה אח"כ שהטעים את מדין לא את מואב], וע"י שאכלו שנכנסו בלא לעבירה יותר חמורה וישתחוו לאלהיהן:

(ג) ויצמד, אח"כ הוסיפו סרה עד שנצמדו לבעל פעור, ולא לבד העם רק גם השמנים מאנשי המעלה שנקראים בשם ישראל, ואז ויחר אף ה' בישראל, וכ"מ שנאמר חרון אף עושה רושם וסי' עתיד לסיום הנגף בעם.

סמכי

לְטַעוּתְהוֹן: ג וְאִתְחַבַּר יִשְׂרָאֵל לְבַעֲלָא פְעוֹר וּתְקֵף רֻגְזָא דַיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל: ד וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה דְּבַר יָת כָּל רֵישֵׁי עַמָּא וְדוּן וּקְטוֹל דְּחַיָּב קְטוֹל קֳדָם יְיָ לָקֳבֵל שִׁמְשָׁא וִיתוּב תְּקוֹף רֻגְזָא דַיְיָ מִיִּשְׂרָאֵל: ה וַאֲמַר משֶׁה לְדַיָּנֵי יִשְׂרָאֵל

ספרי

עמונים ומואבים ובנו להם מקולים מבית הישימות ועד הר השלג והושיבו שם נשים (ומוכרים כל מיני בשמים והיו ישראל אוכלים ושותים בהוהם שעה אדם יוצא) [זונות, זקנות מבחוץ וילדות מבפנים ומוכרין כלי פשתן, ובשעה שישראל אוכלין ושותין ושמחים ויוצאין] לטייל ומבקש ליקח לו חפץ מן הזקנה והיתה מוכרת לו בשוויו וקטנה קוראה (ואומרה) לו מבפנים [וא"ל] בוא וקח לך בפחות והיה הוא לוקח הימנה ביום הראשון וביום השני. וביום השלישי אמרה לו הכנס לפנים וברור לך לעצמך (אי) [הרי] אתה כבן בית, והיה נכנס אצלה והצרצור מלא יין אצלה מיין העמוני שעדיין לא נאסר יינן של עובדי כוכבים לישראל. אמרה לו רצונך שתשתה יין והוא היה שותה והיה היין בוער בו ואומר לה השמעי לי והיא מוציאה דפוס של פעור מתחת פסיקין שלה ואומרת לו רבי רצונך שאשמע לך השתחוה לזה ואומר לה וכי לעבודת כוכבים אני משתחוה אמרה לו וכי מה איכפת לך איני [מבקשת] אלא שתגלה עצמך לו (מכאן אמרו המפער עצמו לבעל פעור הרי זה עבודה) [ואמרו הפוער עצמו לפעור זהו עבודתו]. והיה היין בוער בו ואומר לה השמעי לי ואומרת לו רצונך שאשמע לך הנזר מתורתו של משה והוא נזור שנאמר וינזרו לבושת ויהיו שקוצים כאהבם. באחרונה חזרו לעשות להם מרזיחים והיו קוראים להם ואוכלים שנאמר ותקראן לעם לזבחי אלהיהן. ר' אלעזר בן שמוע אומר כשם שאי אפשר למסמר לפרוש מן הדלת בלא עץ כך א"א לישראל לפרוש מן הפעור בלא נפשות. מעשה בפינחס בן גובתא דארית שהיה מעגיל בחביות ובא עליו שרו של פעור ושמט עליו את השפוד וברח והלך לו ובא עליו בלילה שניה אמר לו (אף) [למה] אתה מקללני אמר לו שוב איני מקללך מעתה. שוב מעשה בסבטיא מאולס שהשכיר את חמורו לאשה נכרית כיון שיצתה לפתחה של מדינה אמרה לו המתן עד שתכנס [לפעור] לבית עבודת כוכבים שלה, לאחר שיצתה אמר לה המתיני לי עד שאכנס ואעשה כדרך שעשית אמרה לו (אפשר) [והרי] אתה יהודי [א"ל ומה איכפת לך] נכנס [ופער בפניו] וקינח עצמו בחוטמו של פעור והיו (כל) העובדי כוכבים (משחקים) [משבחים] לו ואומרים לא עשה אדם אחר כיוצא בזה. שוב מעשה בשלטון אחד שבא ממדינת הים להשתחוות לפעור אמר להם הביאו פר אחד שאנו מקריבים לו או איל אחד שאנו מקריבים לו אמרו לו אין אנו נזקקים לו בכך אלא שתגלה עצמך לו גירה בהם (סנגדודיס) [סנקתדרין] והיו מפצעים את ראשיהם אמר להם אוי לכם ולטעותיכם [אבל ישראל אינו כן]. ויצמד ישראל באותה שעה ויחר אף ה' בישראל:

(ד) ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם. דיינים והיו צולבים את חטאים כנגד השמש:

(ה) ויאמר משה אל שופטי ישראל הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור. בא לו שבטו של שמעון אצל זמרי [א"ל] הרי אתה יושב בשלוה ואנו נדונים בהריגה עמד וכינס כ"ד אלף משבטו ובא לו אצל כזבי אמר לה השמעי לי אמרה לו איני נשמעת אלא לגדול שבכם (כיוצא) כמשה רבך אמר לה אף אני רב השבט כמו כן (ושמעה לו) ולא עוד אלא שאני גדול (משבטו) [ממנו] שאני לשני והוא לשלישי. אחזה בידו והעמידה באמצע כל ישראל שנאמר והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל והמה בוכים

פתח

התורה והמצוה

(ד) ויאמר ה', ורצה ה' שיתקנו זה ע"י שיעשו משפט בחוטאים לדונם בסקילה כדין, ואמר למשה קח את כל ראשי העם היינו שיזמין הסנהדרין הקבועים לכל שבט שהם ידונו החוטאים בסקילה וכל הנסקלים נתלים ועז"א והוקע אותם לה' שהוא התליה, ואמר נגד השמש פי' בסנהדרין שאין דנים אלא ביום ובערב הי' צריך להוריד נבלתו מן העץ ועז"א נגד השמש וכן ת"י, וגם שעבודת פעור היה עבודת השמש כנודע לכן אמר הוקע נגד השמש:

(ה) ויאמר משה אל שופטי ישראל, שהם סנהדרי השבטים שכל ב"ד יהרגו אנשי שבטו שעבדו ע"ז:

והנה

הַנִּצְמָדִים לְבַעַל פְּעוֹר׃ ו וְהִנֵּה אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּא וַיַּקְרֵב אֶל־אֶחָיו אֶת־הַמִּדְיָנִית לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְהֵמָּה בֹכִים פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ מפטיר ז וַיַּרְא פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וַיָּקָם מִתּוֹךְ הָעֵדָה וַיִּקַּח רֹמַח בְּיָדוֹ׃ ח וַיָּבֹא אַחַר אִישׁ־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַקֻּבָּה וַיִּדְקֹר אֶת־שְׁנֵיהֶם אֵת אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת־הָאִשָּׁה אֶל־קֳבָתָהּ וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ט וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃ פ פ פ

ק"ד . מטה סימן . ומפטירין והיה שארית יעקב בתרי עשר במיכה סימן ה':

י וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יא פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן הֵשִׁיב אֶת־חֲמָתִי מֵעַל בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקַנְאוֹ אֶת־קִנְאָתִי בְּתוֹכָם וְלֹא־כִלִּיתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל

ח יו"ד זעירא ועמ"ש

בעל הטורים

(ז) ויקח רמח אותיות חרם שעשאן חרם:

(יא) השיב את חמתי מעל בגימטריא זהו את המלאך של אף ושל חמה. בקנאו את קנאתי תגין על הקו"ף לומר שעטרה על שקנא לה'. [כי תג וכתר ועטרה ענין א' הוא] ג' פעמים קנאה כנגד ג' עבירות שעשו לוטה

רש"י

רבוא ועשרות אלפים כדאיתא בסנהדרין: (ו) והנה איש מבני ישראל בא. נתקבצו שבטו של שמעון ד אצל זמרי שהוא היה נשיא שלהם ואמרו לו אנו נדונין במיתה ואתה יושב וכו' כדאיתא בפרק חלק (סנהדרין פ"ב): את המדינית. כזבי בת צור: לעיני משה. אמרו לו משה. זו אסורה או מותרת. אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך ה וכו' כדאיתא התם: והמה בוכים. נתעלמה ממנו ו הלכה (כל הבועל ארמית קנאים פוגעים בו) געו כלם בבכיה. בעגל עמד משה כנגד ששים רבוא שנאמר (שמות ל"ב) ויטחן עד אשר דק וגו'. וכאן רפו ידיו. אלא כדי שיבא פנחס ויטול את הראוי לו (סנהדרין שם): (ז) וירא פינחס. (שם) ראה מעשה ונזכר הלכה. ז אמר לו למשה מקובלני ממך הבועל ארמית קנאין ח פוגעין בו. אמר לו קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא מיד ויקח רומח בידו וגו': (ח) אל הקבה. אל האהל: אל קבתה. כמו באהלים (ס"א אל הקיבה) והקיבה. כוון בתוך זכרות של זמרי ונקבות שלה וראו כולם שלא לחנם הרגם. והרבה נסים נעשו ט לו וכו' כדאיתא התם (סנהדרין שם):

שפתי חכמים

הסוכה ולותו שתפש נקפל מכנגד כו': ד ר"ל לא ראו כל ישראל שמשה צוה להרוג כל הנצמד לבעל פעור והשוכב עמהם ולמה לא ירא מלקרב אליה והרא"ם פירש דאם מעצמו עשה זה מדוע המתין עד שאמר משה הרגו איש אנשיו הנצמדים: ה אבל פעו דמשה היה נושאה קודם מתן תורה א"נ היתה גיורת: ו דאל"כ למה זה נזכר כאן יותר מבעון פעור או שאר עבירות: ז דאל"כ למה ליה וירא הל"ל ויקם פנחס מתוך העדה וגו': ח ר"ל כהלים לקנא לשם ה' יהרגוהו וס' קנאין פוגעים בו כלומר מעצמן ודוקא בשעת מעשה אבל אם פירש הבועל אין הורגין אותו ואם בא הקנאי ליטול רשות מב"ד אין מורין לו אע"פ שהוא בשעת מעשה מש"ה הוצרך פנחס לקום מאליו ולעשות המעשה: ט שהיה לו לפרוש ופנחס לא היה רשאי אז להרגו ולא פירש. וכן היה לזמרי לקרא לאחי שבטו שיסייעוהו. ושכיון בזכרות של איש ונקבות האשה שיהיו הכל יודעין למה הרגם. ושלא נשמטו מן הרומח. ובא המלאך והגביה המשקוף כדי שיוכל להוציאם. ובא המלאך והשחית בעם שיבא שבטו של שמעון עורדים. ונאלך חנים הרומח עד שנכנס בשוכם ויצא למעלה. ונתחזק זרוע פנחס. ולא נשבר הרומח. ולא נפל מדמם על פנחס. ולא מתו נשמטו את פנחס. והפך העליון תחתון ותחתון עליון. וכאן עליון עליון ותחתון תחתון:

השלמת פרשת בלק

(יא) פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. (סנהדרין פ"ב. סוטה מ"ב) לפי שהיו השבטים

קְטוּלוּ גְּבַר גֻּבְרוֹהִי דְּאִתְחַבָּרוּ לְבַעֲלָא פְעוֹר: ו וְהָא גַּבְרָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲתָא וְקָרֵב לְוָת אֲחוּהִי יָת מִדְיָנֵיתָא לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִנּוּן בָּכַן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: ז וַחֲזָא פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא וְקָם מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא וּנְסִיב רֻמְחָא בִּידֵהּ: ח וְעָאל בָּתַר גַּבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל לְקֻבְּתָא וּבְזַע יָת תַּרְוֵיהוֹן יָת גַּבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל וְיָת אִתְּתָא לִמְעַהָא וְאִתְכְּלִי מוֹתָנָא מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ט וַהֲווֹ דְּמִיתוּ בְּמוֹתָנָא עַשְׂרִין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין: פ פ פ

י וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: יא פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא אֲתֵב יָת חֵימְתִי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בִּדְקַנֵּי יָת קִנְאָתִי בֵּינֵיהוֹן וְלָא שֵׁיצִיתִי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ספרי

פתח אהל מועד. נענה פינחס באותה שעה ואמר אין אדם כאן שיהרג ויהרג. היכן הם אריות. גור אריה יהודה. דן גור אריה. התחיל צוח כיון שראה שהיו הכל שותקים עמד מתוך סנהדרי שלו ושמט את הרומח הניחו בפונדתו והיה מסתמך במקלו והולך אמרו לו פינחס להיכן אתה הולך אמר להם אין לוי גדול משמעון בכל מקום אמרו (לו) הניחו (לי) ויכנס התירו פרושים את הדבר כיון שנכנס עשה (לו) המקום (נסים ששה) [ששה נסים]. נס ראשון שדרכן לפרוש זה מזה ודבקן המלאך זה בזה. נס שני שסתם פיהם המלאך ולא היו יכולים (לדבר) [לצווח]. נס שלישי שכיון כו' בשביל (החקרנים) [המתנגדים] שלא יהיו אומרים לא היתה שם טומאה אף הוא נכנס לעשות צרכיו. נס רביעי שלא נשמטו מן הרומח אלא עמדו במקומם. נס חמישי שהגביה המלאך (פתח שקוף כדי שירמה על כתפו) [את המשקוף בכדי שיצאו שניהם בין כתפיו תלויין לעיני הכל]. נס ששי (שהיה) [כשיצא עמדו בני שבטו לפגוע בו והיה] המלאך מחבל לפניו ויוצא כיון שיצא וראה פינחס את המלאך שהיה מחבל יותר מדאי השליכן לארץ ועמד ופלל שנאמר ויעמוד פינחס ויפלל ותעצר המגפה ותחשב לו לצדקה. ועוד ששה נסים אחרים נעשו לו. נס שביעי שנארך חנית של רומח עד שנכנס בשני גולמים ויצא למעלה. נס שמיני שנתחזק זרועו של פינחס. תשיעי שלא נשבר הרומח. נס עשירי שלא ירד מדמם על פינחס שלא יטמא. נס אחד עשר (שדרך העליון להמית התחתון על הרומח ונעשה נס ונהפך זמרי על כזבי בשעת מעשה והייבוס מיתה) [שימר הקב"ה רוחותיהם שלא ימותו ויטמא

התורה והמצוה

(ו) והנה, אז בא נשיא בית אב משבט שמעון ויקרב אל אחיו, ואנשי שבטו היו בעזרו לחזק את ידו וזה הי' לעיני משה והסנהדרין שנתקבצו בפתח א"מ לעשות דין בהחוטאים ועי"כ רפו ידיהם מלעשות משפט בחוטאים ולהשיב אף ה', רק שבכו פתח א"מ, כי לא ידעו מה לעשות. והגם אף שנאמר שלא נעלם מהם הא דהבועל ארמית קנאים פוגעים בו בכ"ז לא יכלו לפגוע בו רק בשעת מעשה וגם אין מורין כן לשואל, כמ"ש הרמב"ם (פי"ב מה' א"ב), ואם היה זמרי מקדים א"ע והורג את הבא להרגו פטור, וע"כ לא ידעו מה לעשות, בשגם שפחדו משבט שמעון שחזקו ידי זמרי הנשיאים:

(ז) וירא פינחס, שהוא לא הוצרך לשאול כי ידע הדין, וחז"ל אמרו ראה מעשה ונזכר הלכה:

(ח) ויבא אחר איש ישראל, והיה לו בזה כמה נסים כי אם לא היה מכוין לדקרו בשעת מעשה הי' חייב מיתה, וגם אם דקרו בשעת מעשה ולא היו כמה נסים שחשבו חז"ל ובת"י בענין זה שכולם ראו שהרגו בשעת מעשה, היו בני שבטו מעלילים עליו שהרגו שלא בשעת מעשה שאז חייב מיתה, ובזה קדש ש"ש שמסר א"ע לסכנה לכבוד השם המחולל ועי"כ השיב חמה ונעצר המגפה:

(יא) פינחס בן אלעזר וגו' השיב את חמתי. יש הבדל בין אף ובין חמה, שהאף הוא הכעס החיצוני והחמה הוא שמירת הכעס בלב, וימצא לפעמים אף בלא חמה כמו אב המכה את בנו והוא אוהבו בלבו, ויש חמה בלא אף אם שומר חמתו בלבו ומאריך אף ואינו מענישו עתה, וכשיש אף וחמה יחד אז העונש קשה מאד, כמ"ש כי יגרתי מפני האף והחמה אשר קצף ה' עליכם להשמיד אתכם, וכללים אלה מבוארים אצלי בכל התנ"ך. והנה כתיב כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם (משלי ו) ר"ל שאם ינקום איש מחברו על הרעה שעשה לו יצויר שאחר שהשיב לו רעה יחמול עליו, אבל אם סבת הנקמה באה מחמת קנאה, שגדר הקנאה הוא שמקנא לכבודו המחולל, שקנאה בעבור חלול כבוד היא תעורר חמה פנימית,

ונקם

בְּקִנְאָתִי׃ יב לָכֵן אֱמֹר הִנְנִי נֹתֵן לוֹ אֶת־בְּרִיתִי שָׁלֽוֹם׃ יג וְהָיְתָה לּוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם תַּחַת אֲשֶׁר קִנֵּא לֵאלֹהָיו וַיְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יד וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל

ס׳ וא"ו קטיעא

בעל הטורים

וישתחוו וילמד : (יב) לכן ב׳ ר"פ. הכא ואידך (ר"פ וארא) לכן אמור לבני ישראל וזהו אמר הקב"ה במצרים גן נעול אחותי כלה ועתה אתם קרובים לארץ ואתם פרוצים בעריות . לכן בגי׳ מדה במדה [כי גם פנחס עשה שלום במה שעצר המגפה] : את בריתי שלום שלים כתיב והוא וי"ו קטיעא [דעת רבינו ירחם שיהיה בכתב כצורת יו"ד והא דלא קרא וא"ו זעירא משום דאז הוי משמע שיהיה משונה גם בשיעור דקותה ובאמת א"צ לשנותה רק בשיעור גדלה] בפ"ג דקדושין (דף ס"ו) כשהוא שלם [ר"ל בלא מום] ד"א מתנה שלמה אני נותן לו עשר מתנות במקדש עשר במדינה [כי יו"ד במילוי גי׳ כ׳] ד"א וי"ו קטיעא כי פינחס הוא אליהו וכן אליה כתיב חסר וי"ו ויעקב מלא וי"ו שנטל וי"ו מאליהו למשכון עד שיבא עם המשיח ויגאל את בניו וזהו יגל יעקב ישמח ישראל ישמח אותיות משיח שישמח לימות המשיח ויחזיר הוי"ו ויהא אליהו שלם : שלום בגימטריא זהו משיח : שלומיאל בגימ׳ זה זמרי בן סלוא [כ"ה בסנהדרין דף פ"ב ובזרבה ופרש"י] ויכפר לכפר

רש"י

מבזים אותו א הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"א והרג נשיא שבט ב מישראל לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן : בקנאו את קנאתי . בנקמו את נקמתי . בקצפו את הקצף ג שהיה לי לקצוף . כל לשון קנאה הוא המתחרה ד לנקום נקמת דבר . אנפרטמנ"ט בלעז : (יב) את בריתי שלום . (סנהדרין שם) שתהא לו ה לברית שלום . כאדם המחזיק טובה וחנות ו למי שעושה עמו טובה אף כאן פירש לו הקב"ה שלומותיו : (יג) והיתה לו . בריתי ז זאת : ברית כהנת עולם . שאף על פי שכבר נתנה כהונה לזרעו של אהרן לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו ולתולדותיהם שיולידו אחר המשחתן . אבל פנחס שנולד קודם לכן ולא נמשח לא בא לכלל כהונה עד כאן. וכן שנינו בזבחים לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי : לאלהיו . בשביל אלהיו כמו (במדבר י"א) המקנא אתה לי (זכריה א׳) וקנאתי לציון . בשביל ציון : (יד) ושם

איש

שפתי חכמים

א דאל"ב הא כתיב לעיל פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ולמה כתיב כאן אלא ע"כ כדי לייחסו וא"כ קשה ולמה ליה לייחס והלא כבר ייחסו לעיל בסוף פרשת בלק אחר אהרן הכהן גבי האי מעשה עצמו דכתיב וירא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקם וגו׳ ומתרץ לפי שהיו השבטים מבזין אותו הוצרך הכתוב לייחסו עוד שהוא בן בנו של אהרן . א"נ י"ל דמשום הכי יחסו לעיל אחר אהרן כלומר כמו שאהרן היה עוצר המגפה מישראל בקחתו את המחתה כך פנחס עצר המגפה מישראל בהריגת איש מישראל ולכך יחסו אחר אהרן משום הכי מקשה רש"י הכא דלא שייך הכא לתרץ כן : ב ר"ל דשני דברים הם חדא שהוא בן פוטי ר"ל אמו של אלעזר היתה ממשפחת יתרו ואביה פיטם עגלים לע"א כדפירש רש"י לעיל בפרשת וארא ועוד שהרג נשיא מישראל והא דנקט רש"י שפיטם אבי אמו עגלים לע"א למימרא דפשיטא ליה לרש"י דאבי אמו היה מזרע יתרו אלא לאו דוקא הוא אלא חדא נקט כי ספק הוא אם אמו היתה מזרע יתרו או אבי אמו וק"ל : ג דק"ל דקנאה אינו אלא שמשא עליו שנאה בלב ופנחס לא היה לו קנאה בלבו על זמרי . ומתרץ בנקמו את נקמתי כלומר דקנאה לשון נקמה. ותו ק"ל היאך שייך למכתב אהקב"ה בנקמו את נקמתי . ומתרץ בקצפו כו׳ כלומר דנקמה הוא בא על ידי קצף מש"ה נקט לישנא דקנאה וכן כל לשון נקמה שבכתוב בהקב"ה לשון קצף הוא . ותו ק"ל כיון דקנאה היינו נקמה למה לא כתיב בהדיא בנקמו את נקמתי . ומתרץ כל לשון קנאה כו׳ כלומר קודם שעושה נקמה מתחרה בלבו ויש לו קנאה עליו לעשות בו נקמה אם כן בתחלת הנקמה יש בו קנאה לכך כתב לשון קנאה : ד המתחרה לשון חרה : ה ק"ל למה כתיב בריתי הל"ל את ברית שלום : ומתרץ בריתי שאני נותן לו תהא לו לברית שלום ומש"ה לא נכתב בקרא ברית שלום שלא יהא מלת שלום דביקות אלא הוא כמו מקרא קצר וכמו שפירש רש"י ז"ל . והרא"ם פי׳ הוסיף מלת שתהא לו לברית שלום ולא הספיק במלת הנני נותן לו הכתוב לעיל מפני שכתיב אחריו והיתה לו ברית כהונת עולם שלא הספיק לו מלת נותן לו ומלת בריתי הכתובים לעיל יתחייב שיהא גם לגבי שלום כמותו שפירושו הנני נותן לו את בריתי שתהא לו לברית שלום ולברית כהונת עולם והוסיף למ"ד במלת שלום להורות על בעבור הצריך לו להורות שהברית הזאת בעבור שלום ובעבור כהונת עולם ואחר שגלה זה בשלום אין צריך לגלותו בכהונת עולם עכ"ל : ו פירוש שבלא לו חן חן על הטובה שעשה לו . כתב הרא"ם. ויש לתמוה בשלמא לפי׳ החכם אבן עזרא שפי׳ שהשלום שבלה לו הוא שלא יירא מאחי זמרי שהיא הבטחה נופלת בו שבועה לקיים הבטחתו אלא לפי׳ הרב שאמר פירש לו שלומותיו כאדם המחזיק טובה ואין בזה שום הבטחה מה שבועה נופלת בו עד שיאמר שתהא לו שבועתי זאת לשבועת שלום ויש לדחוק וליישב דעיקר ברית הוא על כהונת עולם שעיקר כהנים גדולים הם מזרע פנחס ואגב הברית מבשר אותו שמחזיק לו טובה ותנות על שעשה עמו טובה והוא השלום : ז ר"ל והיתה שהוא לשון נקבה מוסב על ברית דכתיב לעיל מינה וברית לשון נקבה היא . והרא"ם פי׳ מלת והיתה אינה דבוקה עם מלת בריתי שלום כי בריתי שלום לא תהיה ברית כהונה רק היא דבוקה עם מלת בריתי שהברית ההיא לברית כהונת עולם.

התורה והמצוה

ינקם כזה המסובב ע"י הקנאה שבאה עם חמה טמונה בלב הוא קשה מאד כי אז לא יתמוך ביום נקם. והנה תחלה כתיב ויחר אף ה׳ בישראל , והיה אף חיצוני לבד בלא חמה וע"כ נתן להם תקנה שישוב אפו ע"י ששופטי ישראל יעשו משפט בחוטאים , אבל כיון שבא זמרי ושבטו וחללו השם בפרהסיא אז עורר

הנאה

בְּקִנְאָתִי: יב בְּכֵן אֱמַר הָא אֲנָא גְזַר לֵהּ יָת קְיָמִי שְׁלָם: יג וּתְהֵי לֵהּ וְלִבְנוֹהִי בָתְרוֹהִי קְיָם כְּהֻנַּת עֲלָם חֲלַף דִּי קַנֵּי קֳדָם אֱלָהֵהּ וְכַפַּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יד וְשׁוּם גַּבְרָא

ספרי

ויטמא פינחס. נם שנים עשר שדרך עליון להיות תחתון ברומח ונעשה נס ונהפך זמרי על כזבי כשעת מעשה וראו כל ישראל שהייבין מיתה] בא שבטו של שמעון אצל שבטו של לוי וכי בן בתו של פוטי (היה) [הזה] מבקש לעקור שבט אחד מישראל וכי אין אנו יודעים בן מי הוא כיון שראה המקום שהכל מזלזלים בו התחיל מייחסו בשבח שנאמר פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל. כהן בן כהן קנאי בן קנאי משיב חמה בן משיב חמה השיב את חמתי מעל בני ישראל: לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום. מלמד שעמדו ממנו בבנין ראשון (י"ח) [שנים עשר] כהנים גדולים [ובבית שני פ' כהנים] ובשביל שהיו מוכרים אותו בדמים התחילו שנותיהם מתקצרות. מעשה באחד ששלח ביד בנו שתי מדות של כסף מלאות כסף ומחוקיהם (זהב) [כסף]. (סוף מעשה כאחד ששלח) [ועמד אחר ושלח] ביד בנו שתי מדות של זהב [מלאות זהב] ומחוקיהם זהב. אמרו כפה סיח את המנורה:

והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם. אלו כ"ד מתנות כהונה שניתנו לכהנים. תחת אשר קנא לאלהיו (ויכפר על בנ"י (ישעי' נ"ג) תחת אשר הערה למות נפשו) [תחת אשר הערה למות נפשו. ויכפר על בני ישראל] לכפר על בני ישראל לא נאמר כאן אלא ויכפר על בני ישראל שעד עכשיו לא זז אלא עומד ומכפר עד שיחיו המתים:

פינחס

הרזה והמצוה

קנאה למעלה על כבוד ש"ש המתחלל, והיה אף וחמה יחד, והיה מוכן שהנגף הזה יכלה את כל ישראל כי אז לא יחמול ביום נקם, רק ע"י שפינחס עמד מתוך העדה והוא קנא את כבוד ה' המחולל, עי"ז נסתלקה הקנאה למעלה כי נמצא מקנא קנאת ה' למטה, וע"י שנסתלקה הקנאה נסתלקה החמה מה שקנאת חמה גבר, וז"ש שהשיב את חמתי מעל ב"י ע"י שקנא את קנאתי בתוכם שנמצא מקנא למטה בתוכם וא"צ קנאה למעלה, ועי"כ לא כליתי את ב"י בקנאתי שאם הייתי אני התקנא היה הנקמה בחמה ובכליון את כלם כמ"ש ולא יחמול ביום נקם:

(יב) לכן אמור, מבטיח לו בשכרו שני דברים אחד לו אני נותן לו את בריתי שלום, והב' לו ולזרעו ברית הכהונה, ופי' הרי"א מפני שעמדו נגדו שבט שמעון וגואלי דם זמרי, הבטיח לו שלום, ומפני שאמרו שכהן שהרג את הנפש נפסל מעבודה הבטיח לו הכהונה, והאמת שברית שלום הלז מפורש במק"א (מלאכי א') בריתי היתה אתו החיים והשלום, כי פינחס האריך ימים מאד שנמצא בעת פלגש בגבעה ולחז"ל בעת נדרו של יפתח, וכ"ש לדעת המדרשות שפינחס זה אליהו, והמות בא ע"י התנגדות היסודות ופרודם, והשלום הוא שלום כחות הגויה והסכמתן זה עם זה, והקב"ה כרת עם כלל המציאות ברית השלום, כי כל המציאות מורכב מכחות מתנגדים זל"ז והם מפורדים איש מאחיו, רק שכינת אל חי שהוא נשמת המציאות וחיותו וקיומו הוא המחבר כל כחות המפורדות אשר בכלל הבריאה ועושה שלום ביניהם כמ"ש במק"א עמ"ש שמשה מצאו להקב"ה קושר כתרים לאותיות, היינו שהוא המקבץ אותיות המפוזרות בהמציאות ועושה מהם מכתב מחובר ומתוכם מתאחד לגוף כולל שהוא העולם הכללי, וכהיות כל כחות האדם בעולמו הקטן נכנעים תחת נפשו האלהית הוא דוגמת האלהות המשים שלום בעולמו הגדול, וע"ז א"ל משה שאין שלום בעירך, וכאשר מסר נפשו במעשה זו ובטל כל כחותיו לקנא קנאת ה' נעשה שלום בעירו הקטנה ר"ל בגויתו וזכה לברית החיים והשלום:

(יג) והיתה, הבטחה שניה הוא ברית הכהונה וזה הבטיח לו ולזרעו אחריו כי רוב הכהנים הגדולים היו מבני פינחס, ומפרש שמה שאתן לו את בריתי שלום, זה יהי' תחת אשר קנא לאלהיו ועשה שלום בעולם הגדול, ומה שיהיה לו ולזרעו ברית כהונת עולם הוא תחת אשר כפר על ב"י, וכן יהיו מזרעו כהנים גדולים מכפרים על ב"י במקדש ה':

(יד) ושם, מוסיף עוד להראות איך שראוי הוא לשכר הזה, וכמ"ש במד' בדין הוא שיטול שכרו, כי היה בזה בסכנה גדולה מצד ג' ענינים, [א] מצד שהם המוכה זמרי בן סלוא שהיה בית אב שהיה בסכנה שלא יפגעו בו בני שבטו, [ב] מצד שהיה צריך לכוין שיכהו ביחד עם המדינית ובהיותם דבוקים יחד וזה נעשה ע"י נסים ואם לא הי' מכהו בשעת מעשה היה מתחייב מיתה (כנ"ל פסוק ח), וז"ש המוכה אשר הוכה את המדינית:

הַמֻּכֶּה אֲשֶׁר הֻכָּה אֶת־הַמִּדְיָנִית זִמְרִי בֶּן־סָלוּא נְשִׂיא בֵית־אָב לַשִּׁמְעֹנִי׃ טו וְשֵׁם הָאִשָּׁה הַמֻּכָּה הַמִּדְיָנִית כָּזְבִּי בַת־צוּר רֹאשׁ אֻמּוֹת בֵּית־אָב בְּמִדְיָן הוּא׃ פ טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יז צָרוֹר אֶת־הַמִּדְיָנִים וְהִכִּיתֶם אוֹתָם׃ יח כִּי צֹרְרִים הֵם לָכֶם בְּנִכְלֵיהֶם אֲשֶׁר־נִכְּלוּ לָכֶם עַל־דְּבַר־פְּעוֹר וְעַל־דְּבַר כָּזְבִּי בַת־נְשִׂיא מִדְיָן אֲחֹתָם הַמֻּכָּה בְיוֹם־הַמַּגֵּפָה עַל־דְּבַר־פְּעוֹר׃ כו א וַיְהִי אַחֲרֵי הַמַּגֵּפָה פ * וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֵאמֹר׃ ב שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ ׀ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְבֵית אֲבֹתָם כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ ג וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֹתָם בְּעַרְבֹת

* פסקא באמצע פסוק

בעל הטורים

לא נאמר אלא ויכפר שעומד ומכפר על ישראל עד סוף כל הדורות (כמש"ל שהוא אליהו): (יד) הכה ג' במסרה. הכה אליך (תהלים ק"ב) הוכה כעשב ויבש לבי (הושע ט') הוכה אפרים. ע"י המדינית שהיתה הכה המגפה. וסופיה דקרא (דתהלים) כי שכחתי מאכל לחמי שע"י אכילת לחמי טעיתי ונצמדתי לבעל פעור כדאי' במדרש שהושיבו להם זונות שהיו מוכרין להם מיני מאכל ומשקה. וכן הוכה אפרים ע"י פעור כדאיתא בתחלת הפרשה (שם בהושע) המה באו בעל פעור וינזרו לבשת וכו': (יז) צרור את המדינים לשון יחיד והכיתם לשון רבים צרור כי על ידך היה שאמר לה אביה אל תבעלי אלא לגדול שבהם וזהו משה והכיתם לשון רבים ולא משה כי נתגדל במדין: (א) ויהי אחרי המגפה פרשה * פתוחה [ר"ל באמצע פסוק] שעשה הפסק בין המגפה למנין שלא תשלוט המגפה בפקוד אותם: (ב) לבית אבתם ולא אמר

רש"י

איש ישראל וגו'. במקום שייחס את הצדיק לשבח ייחס את הרשע ח לגנאי: נשיא בית אב לשמעני. לאחד מחמשה ט בתי אבות שהיו לשבט שמעון. ד"א להודיע שבחו של פינחס שאעפ"י שזה היה נשיא לא מנע את עצמו מלקנא לחילול השם לכך הודיעך הכתוב מי הוא המוכה: (טו) ושם האשה המכה וגו'. להודיעך שנאתן כ של מדינים שהפקירו בת מלך לזנות ל כדי להחטיא את ישראל: ראש אמות. אחד מחמשה (במדבר ל"א) מלכי מדין מ את אוי ואת רקם ואת צור וגו' והוא היה חשוב מכולם שנאמר ראש אמות ולפי שנהג בזיון בעצמו להפקיר בתו מנאו נ שלישי: בית אב. חמשה בתי אבות היו למדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה. וזה היה מלך לאחד

שפתי חכמים

כמו שהיתה לנחם שלום: ח דק"ל דכתיב לעיל והנה איש מבני ישראל בא וגו' היה לו להזכירו. ומתרץ בשם וכו' ייחס את הרשע לגנאי כל מי שהוא יותר גדול חטאו נמי יותר גדול הרא"ם: ט נראה לפרש דמה שפירש רש"י נשיא בית אב לאחד כו' קאי אדלעיל מה שפירש כך ייחס את הרשע לגנאי כלומר שלא תאמר הואיל ומצינו דאמרי היה נשיא לא תאמר שהיה נשיא על כל שבט שמעון אלא לא היה נשיא אלא לאחד מחמשה וכו' והו גנאי: י דלטעם ראשון קשה דלא ה"ל למכתב אלא והאיש שחטא עם המדינית זמרי וגו' המכה דכתיב בקרא למה לי מש"ה פי' ד"א ולפי' ד"א קשה לעיל היה לו להזכיר לכן אמר טעם ראשון וק"ל: כ מקשים העולם מנ"ל דמשום שנאתן דלמא דעתן היה להטיא אותם כדי שתסיר השכינה מישראל כי היו מתייראים מישראל. וי"ל כיון דזקני מדין הלכו להם וסבירא להו דאין בבלעם שום ממשות א"כ. איך עשו מעשה כזה ע"כ עשו אלא משום שנאה עשו: ל וא"ת ולמה לא תירץ כמו שתירץ לעיל להודיע שבחו של פינחס כו' הל"ל נמי אע"פ שהיתה בת מלך לא מנע כו' וי"ל דמה שפירש"י לא מנע וכו' ר"ל לא היה ירא שיעשו בשבילו אם יהרגנו הואיל והיה נשיא כדפירש"י: מ ר"ל מה שכתיב בקרא ראש אומות משמע דצור היה ראש עליהם ואח"כ כתיב בית אב משמע שלא היה ראש אלא על בית אב ומתרץ חדא לא היה ראש אלא על אחד מחמשת בתי אבות של מדין אבל הוא היה החשוב שבכולן וזהו שכתוב ראש אומות: נ יש מקשים למה מנאו שלישי ולא שני דהוי כדי בזיון שלא מנאו ראשון אף שהיה ראש אומות. וי"ל דאי מנאו שני הא לאו משום בזיון מנאו שני אלא משום שהיה צעיר בימים יותר מכולם אע"פ שהוא החשוב שבכלם א"כ לא מנאו ראשון אבל השתא דמנאו

שלישי

בַּר יִשְׂרָאֵל קְטִילָא דִּי אִתְקְטֵל עִם מִדְיָנֵיתָא זִמְרִי בַּר סָלוּא רַב בֵּית אַבָּא לְבֵית שִׁמְעוֹן: טו וְשׁוּם אִתְּתָא דְּאִתְקְטִילַת מִדְיָנֵיתָא כָּזְבִּי בַּת צוּר רֵישׁ אֻמֵּי בֵּית אַבָּא בְּמִדְיָן הוּא: טז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: יז אָעִיק יָת מִדְיָנָאֵי וְתִקְטְלוּן יָתְהוֹן: יח אֲרֵי מְעִיקִין אִנּוּן לְכוֹן בְּנִכְלֵיהוֹן דִּי נְכִילוּ לְכוֹן עַל עֵסַק פְּעוֹר וְעַל עֵסַק כָּזְבִּי בַת רַבָּא דְּמִדְיָן אֲחַתְהוֹן דְּאִתְקְטִילַת בְּיוֹמָא דְּמוֹתָנָא עַל עֵסַק פְּעוֹר: א וַהֲוָה בָּתַר מוֹתָנָא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא לְמֵימָר: ב קַבִּילוּ יָת חֻשְׁבַּן כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן כָּל נָפֵק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל: ג וּמַלִּיל מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וַאֲמַרוּ לְמִמְנֵי יָתְהוֹן בְּמֵישְׁרַיָּא

רש"י

לאחד מהם: (יז) צרור. כמו זכור ושמור לשון הוה עליכם לאייב אותם: (יח) כי צוררים הם לכם וגו' על דבר פעור. שהפקירו בנותיהם ם לזנות כדי להטעותכם אחר פעור. ואת מואב לא צוה להשמיד מפני רות ע שהיתה עתידה לצאת מהם כדאמרינן בבבא קמא (דף ל"ח): (א) ויהי אחרי המגפה וגו'. משל לרועה פ שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו בהן והוא מונה אותן לידע מנין הנותרות. דבר אחר כשיצאו ממצרים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין עכשיו שקרב למות ולהחזיר צאנו מחזירם במנין: (ב) לבית אבתם. על שבט האב צ יתיחסו ולא אחר האם: (ג) וידבר משה ואלעזר הכהן אתם. דברו עמם ע' זאת ק שצוהו המקום למנותם: לאמר. אמרו להם צריכים

שפתי חכמים

שלישי ע"כ משום בזיון: ם הוכרח לפרש כן מפני שאין אדם נעשה צורר לאחרים אלא מפני הרעה שבאה לו מאחרים ולא מצינו שעשו להם ישראל שום רעה. לכך פי' שהפקירו וכו' מפני שבשביליהם היו מוכרחים להפקיר בנותיהם לזנות כדי להטעותם בפעור רא"ש: ע וא"ת ולמה לא כתב כאן אלא טעם אחד ובפ' מטות כתב ב' טעמים לשבת וי"ל דקשה לרש"י מדכתיב הכא צרור את המדינים והכיתם אותם למה לי מלת צרור כיון דכתיב והכיתם אלא ע"כ צ"ל משום הכי כתיב צרור עליכם לאייב אותם תמיד משום הכי כתיב בלשון הווה וא"כ קשה למה לא יאייבו המואבים לכל הפחות שלא יתחתנו בהם ולאסור את הנקבות. ועל זה פירש משום רות וכו' ובזה יתורץ למה דעת רש"י משונה מכל המדקדקים שכולם סוברים שהוא מקור במקום צווי וכמו שכתב הרא"ם: פ דק"ל היאך תלוי המנין במגפה והביא המשל. אבל קשה לפי הדבר אחר שהביא רש"י היאך יתורץ קושית רש"י. וי"ל דכתיב לעיל מיניה צרור את המדינים והכיתם אותם וגו' וכתיב בפרשת מטות נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמיך ש"מ דבמלחמת מדין תולה מיתת משה לכך סמך מנין ישראל למלחמת מדין והולך לטעם של ד"א משום דלטעם ראשון קשה לא היה לו למנות אלא המתים במגפה וממילא היה יודע הנותרים לכן פירש ד"א וכו'. ולד"א קשה סוף סוף עדיין לא הגיע זמן מיתת משה. לכן פירש גם לטעם הראשון וק"ל: צ משום דבמשפחה אין חילוק אם הולך אחר האב או אחר האם דהא הכל שבט אחד הוא אפילו אם יהיו משפחות הרבה בשבט אחד אבל בשבטים יש חילוק אם האם משבט אחר: ק רצונו בזה דמלת אתם קאי אדברים שדברו

התורה והמצוה

(טו) ושם האשה, [ג] היה בסכנה מצד שהרג בת מלך שאביה ראש אמות בית אב במדין הוא:

(יז) צרור, אחר שהודיע שפינחס ראוי לשכר גדול בעבור הטובה הגדולה שעשה לישראל א"ע ג"כ שכן מזה הטעם ראוי שהמדינים שגרמו להם רעה יקבלו עונש ועז"א צרור את המדינים, ר"ל שהדין הוא אם קרבים להלחם לקרא תחלה לשלום ואני מצוכם צרור את המדינים ואל תפתחו אליהם בשלום [ב] הדין הוא שאם כובשים את העיר להניח צד א' פתוחה שימלטו מקום מפלט כמ"ש הרמב"ם בה' מלכים ואני מצוה והכיתם אותם כלם שלא יהיה להם שום פליטה וזה כמ"ד בספרי מטות (פסקא קנ"ז) שהקיפום מד' רוחות:

(יח) כי צוררים הם לכם, וא"א שתעשו שלום עמהם, וזה נודע גם מן העבר בנכליהם אשר נכלו לכם ע"ד פעור, שכבר בארנו שמואב לא קבל עצה זו רק מדין, והראי' שהזמינו לזה בת נשיא מדין והפקירו אותה, וגם הוא טעם למה שא"א שתתנו להם פלטה בעתיד כי מעתה הם שומרים עליכם משטמה בעבור בת נשיא מדין והם מוכנים תמיד לנקום מכם בעבור זה, והבא להרגך השכם להרגו:

(א) ויהי אחרי המגפה. כבר בארתי בס' תשא, שכדי להסיר המגפה שהיתה שולטת בהם ע"י מעשה העגל צוה ה' למנותם, כי הנס הוא הפך הטבע והמנין שמביא נגף לפי הטבע הי' רפואה על הנגף בדרך הנס, שכדי לסלק המגפה צוה ה' למנותם ושיתנו חצי שקלים ובזה הבטיח ולא יהי' בהם נגף בפקוד אותם שע"י הפקידה יוסר הנגף, וכן בכאן כדי לסלק הנגף צוה למנותם ובודאי נתנו חצאי שקלים כדין כמש"ש:

מואב על־ירדן ירחו לאמר׃ ד מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה יהוה את־משה ובני ישראל היצאים מארץ מצרים׃ שני ה ראובן בכור ישראל בני ראובן חנוך משפחת החנכי לפלוא משפחת הפלאי׃ ו לחצרן משפחת החצרוני לכרמי משפחת הכרמי׃ ז אלה משפחת הראובני ויהיו פקדיהם שלשה וארבעים אלף ושבע מאות ושלשים׃ ח ובני פלוא אליאב׃ ט ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא־דתן ואבירם קרואי° העדה אשר הצו על־משה ועל־אהרן בעדת־קרח בהצתם על־יהוה׃ י ותפתח הארץ את־פיה ותבלע אתם ואת־קרח במות העדה באכל האש את חמשים ומאתים איש ויהיו לנס׃ יא ובני־קרח לא־מתו׃ ס יב בני שמעון למשפחתם לנמואל משפחת הנמואלי לימין משפחת

° קריאי קרי

בעל הטורים

למשפחותם כמו למעלה לפי שאומר בכל אחד משפחת בחנוכי משפחת הפלואי וכן בכולם: (ז) לכרמי ב'. הכא ואידך (ישעיה ה') מה לעשות עוד לכרמי זה שנאמר בו לכרמי משפחת הכרמי כדכתיב (שם) כי כרם ה' צבאות בית ישראל: (י) ויהיו לנס שמחתותם היו לאות ולזכרון. לנס ג' במסרה. הכא ואידך (ישעיה י"א) שרש ישי אשר עומד לנס עמים (יחזקאל כ"ז) שש ברקמה וגו' היה מפרשך להיות לך לנס וזהו שאמר מקום נתגלה להם כשנפתחה הארץ נשאר מקום באמצע כמו נס שהוא בראש התורן. כך נשאר מקום תוכן. ומכאן רמז למאן דאמר שהיא אבדה המתבקשת שעתידין לתחיית המתים

שפתי חכמים

שדברו אל ישראל לאפוקי שלא תפרש כמו אתם שדברו עם ישראל: ר דלאמר לא קאי אוידבר משה ואלעזר אלא קאי אשלמעלה דהיינו מבן עשרים שנה וגו' והכי קאמר קרא וידבר משה ואלעזר הכהן אתם ר"ל הדברים בערבות מואב על ירדן ירחו ומה הן הדברים שדבר לאמר מבן עשרים וגו' דבר אתם על זאת: ש ואם תאמר למה מביא פסוק שנאמר בפרשת כי תשא ולא מביא פסוק דכתיב כאן שנאמר שאו את ראש וגו' מבן עשרים שנה וגו'. ויש לומר משום דק"ל דכאשר צוה משמע דכבר צוה להם וגם ישראל יודעין כבר ואוי הכא עדיין לא ידעו אלא כשאמר להם משה. ופי' רש"י ר"ל למיכתב ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים לא הל"ל אלא ובני ישראל ותו לא לכך הוצרך לפרש ולהביא אותו פסוק האמור בכי תשא דאותו צווי לא נאמר אלא ליוצאי מצרים ואת"ת מ"מ היה לו להביא מפסוק הנאמר בפרשת במדבר סיני. וי"ל דמנין הנאמר בפרשת במדבר סיני לא היה אלא לפי שעה ביום הקמת המשכן ולא לדורות אבל במנין שנאמר בכי תשא נאמר אף לדורות דמשמע כי תשא את ראש וגו' לעולם כשתמנה אותם לא תמנה אלא מבן כ' שנה: ת ואת"ת הא גבי עכו"ם ג"כ כתיב הכי דכתיב וירד העמלקי והכנעני. וי"ל אי הוה כתיב כאן בני ראובן משפחת החנכי ולא כתיב חנוך לא הוה קשה מידי כמו גבי העמלקי אבל עכשיו דכתיב בני ראובן חנוך משפחת החנוכי קשה למה הטיל ה"א בלא זו וי"ד בלא זה: א מפני שמלות פה בהצותם

רש"י

צריכים ר אתם להמנות: (ד) מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה וגו'. שיהא מנינם מבן עשרים שנה ומעלה שנאמר (שמות ל') כל העובר על ש הפקודים וגו': (ה) משפחת החנכי. לפי שהיו האומות מבזין אותם ואומרים מה אלו מתייחסין על שבטיהם סבורין הם שלא שלטו המצריים באמותיהם אם בגופם היו מושלים קל וחומר בנשותיהם. לפיכך הטיל הקב"ה שמו עליהם ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה ת לומר מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם וזה הוא שמפורש ע"י דוד (תהלים קכ"ב) שבטי יה עדות לישראל. השם הזה מעיד עליהם לשבטיהם לפיכך בכולם כתב החנכי הפלאי אבל בימנה לא הוצרך לומר משפחת הימני לפי שהשם קבוע בו יו"ד בראשו וה"א בסופו: (ט) אשר הצו. את ישראל על א משה: בהצתם. את העם על ה'

אונקלוס

דמואב על ירדנא דירחו למימר: ד מבר עשרין שנין ולעלא כמא די פקיד יי ית משה ובני ישראל די נפקו מארעא דמצרים: ה ראובן בוכרא דישראל בני ראובן חנוך זרעית חנוך לפלוא זרעית פלוא: ו לחצרון זרעית חצרון לכרמי זרעית כרמי: ז אלין זרעית ראובן והוו מניניהון ארבעין ותלתא אלפין ושבע מאה ותלתין: ח ובני פלוא אליאב: ט ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם מערעי כנשתא דאתכנשו על משה ועל אהרן בכנשתא דקרח באתכנושיהון על יי: י ופתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון וית קרח במותא דכנשתא כד אכלת אשתא ית מאתן וחמשין גברא והוו לאת: יא ובני קרח לא מיתו: יב בני שמעון לזרעיתהון לנמואל לימין זרעית ימין ליכין

רש"י

ט': הצו. השיאו את ישראל לריב' על משה לשון הפעילו׳ (י) ויהיו לנס. לאות ב ולזכרון (במדבר י"ז) למען אשר לא יקרב איש זר לחלוק עוד על הכהונה: (יא) ובני קרח לא מתו. (במ"ר. סנהדרין ק"י) הם היו בעצה תחלה ובשעת המחלוקת ג הרהרו תשובה בלבם לפיכך נתבצר ד להם מקום גבוה

שפתי חכמים

בהצותם הם מבנין הפעיל היוצא לאחר צריכים פעול וצריך לפרש מי הוא הפעול הצו את העם כתב הרא"ם ולא ידעתי למה שינה הפעולים ואמר שהאחד מהם הוא ישראל והאחד מהם הוא העם ולמה לא יהיו שניהם ממין אחד. ושמא י"ל כיון שהכפיל הפסוק בלשונו במלות שונות הצו בהצותם לכן אמר הצו את ישראל ובהצותם הוא העם או להיפך עכ"ל: ב כלומר מלשון נס המורם על הגובה כנס על הגבעה כנשא נס הרים: ג רצונו לתרץ היאך נעשה נ"לא מתו הא כתיב ואת כל האדם אשר לקרח ש"מ דגם הבנים נבלעים בארץ: ד מלשון ערי מבצר כלומר התקין להם הקב"ה מקום גבוה שלא העמיקו כ"כ

התורה והמצוה

(ד) מבן עשרים שנה ומעלה, ר"ל כי בפעם הראשון שמנו בצאתם מארץ מצרים אחר יהכ"פ לא הקפיד רק שיהיו נמנים כמה יש בהם שהם מבן עשרים ומעלה ולא הקפיד אז לפקדם לפי המשפחות ויתר ענינים שהקפיד עליהם במנין השני שמנה אותם בא' באייר, אבל במנין השני צוה להשגיח על חמשה ענינים, כמ"ש בפי' במדבר והוא [א] שיהיו למשפחתם לבית אבותם, [ב] שיהיו זקניהם בראשיהם, [ג] במספר שמות, [ד] כל זכר לגלגלותם, [ה] כל יוצא צבא, עיי"ש בפירושי, חוץ ממה שצוה שימנו רק מבן עשרים ומעלה שזה נצטוו גם במנין הראשון, ועתה במנין זה הזכיר לבית אבותם ולא הזכיר למשפחותם ולא הזכיר שיהיו במספר שמות ולגלגלותם, ומזה ידע משה שמנין זה דומה למנין הראשון שמנה אותם בעת יצ"מ אחר יוהכ"פ שהי' העקר שימנו מבן עשרים שנה ומעלה ואינו מקפיד על יתר הפרטים כי מנין זה לא היה צריך רק לדעת סכום האנשים שהגיעו לעשרים, וא"צ להתיחס על משפחותם ויתר הדברים שהקפיד במנין השני, וז"ש וידבר משה ואלעזר ר"ל שדברו אליהם שא"צ להקפיד רק שימנו מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה ה' את משה ובנ"י היוצאים מארץ מצרים, ר"ל במנין הראשון שלא הקפיד רק שימנו כמה יש בהם שהם מבן עשרים שנה ומעלה:

(ה) בני ראובן, הנכון בזה שראשי המשפחות הקבעו משבעים נפש שירדו למצרים שהם היו השרשים ונעשו ראשי משפחות, לבד מאלה שלא הולידו בנים או שלא רבו להחשב משפחה בפני עצמו, והיו מראובן ד' משפחות:

(ח) ובני פלוא, לפלוא היו לו עוד בנים כי י"א שאון בן פלת הינו בן פלאי, ופה לא השב רק אליאב להזכיר ענין דתן ואבירם, לכן אמר ובני בל"ר כאלו יאמר ובני פלוא אליאב וגו', כמו שבארתי זה בפי' ד"ה בכל הספר:

(ט) ובני אליאב וגו', בא להודיע שמבני אליאב רק נמואל וזרעו נטלו חלק בארץ כי דתן ואבירם היו מעדת קרח שלא נטלו חלק ולא זכו שבט ראובן בחלקם:

(י) במות העדה, ר"ל שהיו שם ג' מיני עונשים, א' מיתת דבר שעז"א במות העדה, ב' שרפה ועז"א באכל האש, ובכ"ז אותם בלעה הארץ שהי' בריאה חדשה כבריאת יש מאין כמש"ש, שזה כדי להגדיל הנס שהיה צריך לזה כדי לחזק האמונה כמש"ש במקומו וז"ש ויהיו לנס, וספר שהי' בזה עוד נס שבני קרח לא מתו שהם נצלו ונס זה היה נס גדול ובזה ראו כלם את מעשה ה' הגדול להמית ולהחיות:

(יב יג) בני שמעון, זרח הוא צוחר הנזכר (בראשי' מו י'. שמות יד טו) ומשפחת אהד נגלה, הי'

הימיני ליכין משפחת היכיני: יג לזרח משפחת הזרחי לשאול משפחת השאולי: יד אלה משפחת השמעני שנים ועשרים אלף ומאתים: ס טו בני גד למשפחתם לצפון משפחת הצפוני לחגי משפחת החגי לשוני משפחת השוני: טז לאזני משפחת האזני לערי משפחת הערי: יז לארוד משפחת הארודי לאראלי משפחת האראלי: יח אלה משפחת בני גד לפקדיהם ארבעים אלף וחמש מאות: ס יט בני יהודה ער ואונן וימת ער ואונן בארץ כנען: כ ויהיו בני יהודה למשפחתם לשלה משפחת השלני לפרץ משפחת הפרצי לזרח משפחת הזרחי: כא ויהיו בני פרץ לחצרן משפחת החצרני לחמול משפחת החמולי: כב אלה משפחת יהודה לפקדיהם ששה ושבעים אלף וחמש מאות: ס כג בני יששכר למשפחתם תולע משפחת התולעי לפוה משפחת הפוני: כד לישוב משפחת הישבי לשמרן משפחת השמרני: כה אלה משפחת יששכר לפקדיהם

בעל הטורים

ימות המשיח והיינו שרש ישי אשר עומד לנס: (טו) הצפוני ב' במסרה. הכא ואידך (יואל ב') ואת הצפוני ארחיק מעליכם זהו (שאליהו) מבני גד שבד"ה (נ"ל מ"א י"ז ועיין ב"ר פ' ע"א) מייחס אותו עם בני גד אז והצפוני ארחיק מעליכם שיתבטל יצה"ר. צפון הוא צפיון (הנזכר בפ' ויגש) וכתיב צפון ע"ש שמשה שקבל עשרת הדברות צפון בחלקו: (כג) לפוה משפחת הפוני היה לו לומר הפוה וכתיב פוני לומר שכל ישראל פונים אליו ללמוד מתורתו: (כד) ישוב הוא יוב וקורא

רש"י

גבוה בגיהנם וישבו שם: (יג) לזרח. הוא צוחר. לשון זוהר. אבל משפחת אהד בטלה ה וכן חמשה משבט בנימין שהרי בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא חמשה וכן אצבון ו לגד הרי שבע משפחות ומצאתי בגמרא ירושלמית שכשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובאו הכנענים להלחם בישראל. ונתנו לב לחזור למצרים

שפתי חכמים

ב"כ בגיהנם ולא מתו: ה רצונו לתרץ מה לא חשיב כאן אלא באי מצרים שנמנו בפרשת ויגש והתם כתיב ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בן הכנענית והכא מנה זרח והתם לא נמנה וגם אהד לא מנה כאן ומפרש דזרח דמנה כאן י"ל היינו צוחר וצוחר לשון זוהר דס"א מתחלף בחי"ת וזרח ג"כ הוא לשון אור אבל משפחת אהד ע"כ בטלה: ו וא"ל והא רש"י עצמו מפרש לקמן לאזני אומר אני זו משפחת אצבון. י"ל דהא דפירש הכא הוא ע"פ המדרש דה' משפחות בטלו אבל ליה לא סבירא הכי כמו שפירש רש"י לקמן דלא נקראת משפחה אלא אלו שירדו למצרים ואזני לא היה מיורדי מצרים ולמה חשב אותם דא"ל דאזני הוא אצבון אין דמיון לאזני עם אצבון אלא ע"כ צריך לומר דמה שפירש רש"י וכן אצבון לגד הוא ע"פ מדרש ירושלמי ד' משפחות חסרים וליה ליה נמי למדרש ירושלמי דאין נקראת משפחה אלא מיורדי מצרים. ובזה יתורץ קושית הרא"ם שכתב אך קשה והלא רש"י בעצמו כתב אחר זה שכל המשפחות נקראו ע"ש יורדי מצרים והנולדים משם והלאה לא נקראו על שמם ואם כן איך מונה האזני והא אינו מבאי מצרים וצ"ע עכ"ל. וי"מ וכן אצבון לגד כלומר אל תתמה על שינוי השם של זרח שהרי אצבון לגד משבט גד גם הוא נשתנה שמו. והא דכתב רש"י הרי ז' משפחות והא לא

זרעית יכין: יג לזרח זרעית זרח לשאול זרעית שאול: יד אלין זרעית שמעון עשרין ותרין אלפין ומאתן: טו בני גד לזרעיתהון לצפון זרעית צפון לחגי זרעית חגי לשוני זרעית שוני: טז לאזני זרעית אזני לערי זרעית ערי: יז לארוד זרעית ארודי לאראלי זרעית אראלי: יח אלין זרעית בני גד למניניהון ארבעין אלפין וחמש מאה: יט בני יהודה ער ואונן ומית ער ואונן בארעא דכנען: כ והוו בני יהודה לזרעיתהון לשלה זרעית שלה לפרץ זרעית פרץ לזרח זרעית זרח: כא והוו בני פרץ לחצרון זרעית חצרון לחמול זרעית חמול: כב אלין זרעית יהודה למניניהון שבעין ושתא אלפין וחמש מאה: כג בני יששכר לזרעיתהון תולע זרעית תולע לפוה זרעית פוני: כד לישוב זרעית ישוב לשמרון זרעית שמרון: כה אלין זרעית יששכר למניניהון שתין וארבעא אלפין ותלת מאה:

רש"י

למצרים וחזרו לאחוריהם שמונה ז מסעות מהר ההר למוסרה שנאמר (דברים י') ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. שם מת אהרן. והלא בהר ההר מת וממוסרה עד הר ההר שמונה מסעות יש למפרע אלא שחזרו לאחוריהם ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם והרגו מהם שבע משפחות ומבני לוי נפלו ארבע משפחות משפחת שמעי ועזיאלי ומבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחת ח הקרחי והרביעית לא ידעתי ט מה היא ורבי תנחומא דרש שמתו במגפה בדבר בלעם י אבל לפי החסרון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני כ נראה שכל כ"ד אלף נפלו משבטו ל של שמעון: (טז) לאזני. אומר אני שזו משפחת אצבון מ ואיני יודע למה לא נקראת משפחתו על שמו: (כד) לישוב. הוא יוב האמור ביורדי מצרים נ כי כל המשפחות נקראו ע"ש יורדי מצרים. והנולדים משם והלאה לא נקראו המשפחות על שמם. חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כלם במצרים וארד ונעמן ס בני בלע בן בנימין ומצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן שירדה אמן למצרים ע כשהיתה מעוברת מהם לכך נחלקו למשפחות פ כחצרון וחמול שהיו בני בנים ליהודה וחבר ומלכיאל שהיו בני בנים של אשר. ואם אגדה היא צ הרי טוב ואם לאו אומר אני שהיו לבלע בני בנים הרבה ומשנים הללו ארד ונעמן יצאה מכל אחד משפחה רבה ק ונקראו תולדות שאר הבנים על שם בלע ותולדות השנים הללו נקראו על שמם. וכן אני אומר בבני מכיר שנחלקו לשתי משפחות אחת נקראת על שמו ואחת נקראת על שם גלעד בנו. חמש

משפחות

שפתי חכמים

היו לפי זה אלא שש משפחות י"ל הרי שבע וכו' דנקט רש"י ר"ל על משפחת ישוה שהיא מבני אשר ומבני אשר לא נמנה כאן אלא ישוי ובפרשת ויגש כתיב ישוה וישוי וזהו שפירש"י שבע משפחות: ז וא"ת והא לעיל בפרשת חקת פירש ז' מסעות וי"ל דלעיל חשיב מהר ההר ואילך ולא הר ההר בכלל: ח כלומר דליצהר היו ג' בנים קרח ונפג וזכרי ולא מנה כאן כי אם משפחת הקרחי ונפג וזכרי בטלו והואיל ובטל הרוב כאילו בטלו כולן נמצא מבני לוי נפלו ג' משפחות שמעי ועזיאלי ויצהרי: ט יש מקשים דלמה ד' משפחות שחסרו הם שמעי ועזיאלי ונפג וזכרי שהם בני יצהר י"ל דמשפחות הלוי אינן אלא אותן ה' האמורות בפ' במדבר ולא נמנו שם נפג וזכרי וקרחי דחשיב כאן הוא במקום היצהרי רא"ם: י פירוש הז' המשפחות דוקא ולא תאמר שהלוים נמי היו בדבר בלעם שלא מצינו שהלוים חטאו בדבר בלעם: כ דבמדבר סיני היו פקודיהם המשים ותשעה אלף וג' מאות וכאן לא נמנו כי אם כ"ב אלף ומאתים נמצאו חסרים ל"ז אלף ומאה: ל כלומר הכ"ד אלף שמתו בדבר בלעם כולם נפלו משבטו של שמעון הנזכר ומניין דשבטו של שמעון חטאו יותר משאר שבטים שהרי הנשיא של שמעון חטא: מ כלומר אזני שמנה כאן לא נמנה בבאי מצרים לכך נ"ל שהוא אצבון אבל איני יודע כו' וא"ת הא לעיל פירש"י וכן אצבון לגד. פירשתי זה לעיל: נ בפרשת ויגש ופרש"י בדברי הימים סי' ז' כי יוב הוא שמו ולפי שנתיישבו ללמוד תורה דכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לכך זכה ונקרא ישוב: ס כלומר גם אלו נולדו במצרים: ע ר"ל שהוא מפרש טעם למה נמנו משפחות ארד ונעמן בני בנים של בנימין כיון שלא מיורדי מצרים היו: פ וה"פ אל תקשה היאך שייך דבני בנים יקראו משפחות על שמם. ומפרש כחצרון וחמול וכו': צ כלומר אם רבי משה הדרשן מצא טעם זה בספר אגדה הרי טוב ואיני רשאי לחלוק עליו. ואם לאו אומר אני כו' כלומר ואם טענה דנפשיה קאמר אומר אני ג"כ טעם אחר מעצמי: ק פי' ארד ונעמן שנמנו למשפחות אינו אלא מפני רבויים שנולדו מכל אחד מהם בנים הרבה וראוי לכל אחד מהם להקרא בשם משפחה אעפ"י שלא היו מיורדי מצרים ומפני שיש לטעות מאחר שארד ונעמן מפני רבוי בניהם נקראו משפחה לא היה לבלע אביהם להקרא משפחה בפני עצמה כמו שלא נקרא יוסף שבט בפני עצמו מפני שכבר נחלק לשבטים

התורה והמצוה

רש"י, כי משמעון חסר במנין זה ל"ז אלף ומאה, שמתו כל משפחת אהד, וגם מתו רבים ממשפחות נמואל וצהר ושינו שמם מנמואל ימואל ומצחר זרח, ששנוי השם מבטל הגזרה:
(טז) לאזני, הוא אצבון הנזכר בפ' ויגש, וגם מגד חסר מן המנין הראשון ה' אלפים ק"ן, וי"ל שנפל ממשפחת אצבון, ושינו שם אצבון לשם אזני:

ופקודיהם

אַרְבָּעָה וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ ס כו בְּנֵי זְבוּלֻן
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְסֶרֶד מִשְׁפַּחַת הַסַּרְדִּי לְאֵלוֹן מִשְׁפַּחַת
הָאֵלֹנִי לְיַחְלְאֵל מִשְׁפַּחַת הַיַּחְלְאֵלִי׃ כז אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת
הַזְּבוּלֹנִי לִפְקֻדֵיהֶם שִׁשִּׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ ס כח בְּנֵי
יוֹסֵף לְמִשְׁפְּחֹתָם מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם׃ כט בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְמָכִיר
מִשְׁפַּחַת הַמָּכִירִי וּמָכִיר הוֹלִיד אֶת־גִּלְעָד לְגִלְעָד
מִשְׁפַּחַת הַגִּלְעָדִי׃ ל אֵלֶּה בְּנֵי גִלְעָד אִיעֶזֶר מִשְׁפַּחַת
הָאִיעֶזְרִי לְחֵלֶק מִשְׁפַּחַת הַחֶלְקִי׃ לא וְאַשְׂרִיאֵל מִשְׁפַּחַת
הָאַשְׂרִאֵלִי וְשֶׁכֶם מִשְׁפַּחַת הַשִּׁכְמִי׃ לב וּשְׁמִידָע מִשְׁפַּחַת
הַשְּׁמִידָעִי וְחֵפֶר מִשְׁפַּחַת הַחֶפְרִי׃ לג וּצְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר
לֹא־הָיוּ לוֹ בָּנִים כִּי אִם־בָּנוֹת וְשֵׁם בְּנוֹת צְלָפְחָד מַחְלָה
וְנֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה׃ לד אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת מְנַשֶּׁה
וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ ס לה אֵלֶּה
בְנֵי־אֶפְרַיִם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשׁוּתֶלַח מִשְׁפַּחַת הַשֻּׁתַלְחִי
לְבֶכֶר מִשְׁפַּחַת הַבַּכְרִי לְתַחַן מִשְׁפַּחַת הַתַּחֲנִי׃ לו וְאֵלֶּה
בְּנֵי שׁוּתָלַח לְעֵרָן מִשְׁפַּחַת הָעֵרָנִי׃ לז אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־
אֶפְרַיִם לִפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֵלֶּה
בְנֵי־יוֹסֵף לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ ס לח בְּנֵי בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֶלַע
מִשְׁפַּחַת הַבַּלְעִי לְאַשְׁבֵּל מִשְׁפַּחַת הָאַשְׁבֵּלִי לַאֲחִירָם
מִשְׁפַּחַת הָאֲחִירָמִי׃ לט לִשְׁפוּפָם מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּפָמִי
לְחוּפָם מִשְׁפַּחַת הַחוּפָמִי׃ מ וַיִּהְיוּ בְנֵי־בֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן
מִשְׁפַּחַת הָאַרְדִּי לְנַעֲמָן מִשְׁפַּחַת הַנַּעֲמִי׃ מא אֵלֶּה בְנֵי־
בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ
מֵאוֹת׃ ס מב אֵלֶּה בְנֵי־דָן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשׁוּחָם מִשְׁפַּחַת
הַשּׁוּחָמִי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת דָּן לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ מג כָּל־מִשְׁפְּחֹת

כו בני זבולן לזרעיתהון לסרד זרעית סרד לאלון זרעית אלון ליחלאל זרעית יחלאל: כז אלין זרעית זבולן למנינהון שתין אלפין וחמש מאה: כח בני יוסף לזרעיתהון מנשה ואפרים: כט בני מנשה למכיר זרעית מכיר ומכיר אוליד ית גלעד לגלעד זרעית גלעד: ל אלין בני גלעד איעזר זרעית איעזר לחלק זרעית חלק: לא ואשריאל זרעית אשריאלי ושכם זרעית שכם: לב ושמידע זרעית שמידע וחפר זרעית חפר: לג וצלפחד בר חפר לא הוו לה בנין אלהן בנן ושום בנת צלפחד מחלה ונעה חגלה מלכה ותרצה: לד אלין זרעית מנשה ומנינהון חמשין ותרין אלפין ושבע מאה: לה אלין בני אפרים לזרעיתהון לשותלח זרעית שותלח לבכר זרעית בכר לתחן זרעית תחן: לו ואלין בני שותלח לערן זרעית ערן: לז אלין זרעית בני אפרים למנינהון תלתין ותרין אלפין וחמש מאה אלין בני יוסף לזרעיתהון: לח בני בנימן לזרעיתהון לבלע זרעית בלע לאשבל זרעית אשבל לאחירם זרעית אחירם: לט לשפופם זרעית שפופם לחופם זרעית חופם: מ והוו בני בלע ארד ונעמן זרעית הארדי לנעמן זרעית נעמי: מא אלין בני בנימן לזרעיתהון ומנינהון ארבעין וחמשא אלפין ושית מאה: מב אלין בני דן לזרעיתהון לשוחם זרעית שוחם אלין זרעית דן לזרעיתהון: מג כל זרעית שוחם

בעל הטורים

אותו ישוב בשביל שבעלי ישיבה היו: (לד) מנשה נתרבה בזה המנין כ' אלף וה' מאות וזהו שאמרו בני יוסף (יהושע י"ז) עד כה ברכני ה': (לה) אלה בני אפרים בבני אפרים כתיב אלה על שם אלה אלהיך ישראל שיצא ממנו ירבעם שעשה שני עגלים ולכן כתיבי ג"כ אלה בבני דן פ"ש (מ"א י"ב) ויתן את האחד בדן: (לט) לשפופם משפחת השופמי היל"ל השפופמי רמז שמת בנימין בעטיו של נחש שנאמר בו הוא ישופך ראש ויש ס"א נכל תיבה ותיבה. לומר שהיה לו פה ולא גלה (אל)

רש"י

משפחות חסרו׳ ד מבניו של בנימין כאן ונתקיימה מקלת נבואת אמו שקראתו בן אוני בן אנינותי ובפלגש בגבעה נתקיימה כולה. זו מצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן: (לו) ואלה בני שותלח וגו'. שאר בני שותלח ש נקראו תולדותיהם ע"ש שותלח ומערן יצאת משפחה רבה ונקראת על שמו ונחשבו בני שותלח לשתי משפחות לא וחשוב ותמצא בפרשה זו חמשים ושבע משפחות ומבני לוי שמונה הרי ששים וחמש וזהו שנאמר (דברים ז') כי אתם המעט וגו' ס"א מעט חמשה אתם חסרים ממשפחות כל העמים שהן שבעים. אף זו הבנתי מיסודו של רבי משה הדרשן. אך הוצרכתי לפחות ולהוסיף בדבריו: (לה) לאחירם. הוא אחי שירד למצרים ולפי שנקרא על שם יוסף שהיה אחיו ורם ממנו נקרא אחירם: (לט) לשפופם. הוא מופים על שם שהיה יוסף ת שפוף בין האומות: (מב) לשוחם. הוא

שפתי חכמים

אפרים ומנשה בשלמא לרבי משה הדרשן שחשיב עובר כילוד נמנו אב ובן לשנים כפרן ובניו שהיו שניהם מיולדי. מצרים אבל לפירוש רש"י קשה משום הכי הוצרך לומר שהיו לבלע בנים הרבה חוץ מארד ונעמן ונקראו הם על שמו משא"כ ביוסף. הרא"ם: ד פי' זה גם כן מיסודו של רבי משה הדרשן ולכן פי' זה קודם ואלה בני שותלה: ש זה לשון רש"י ורוצה לפרש למה נקראת משפחה על שם בני בנים כמו שפי' לעיל ? ת שפוף לשון מרחף:

התורה והמצוה

(לד) ופקודיהם, בכולם אמר לפקודיהם בלמ"ד שר"ל לפי ערך המנין הקודם שיש שחסרו לפי ערך הקודם כמו ראובן שמעון גד אפרים נפתלי, ויש שהוסיפו כמו יהודה יששכר זבולון בנימין דן אשר, אבל מנשה נתוסף על מנין הקודם יותר מכל השבטים כי נתוסף עשרים אלף ת"ק לכן אמר ופקודיהם, שנתרבה המנין בפ"ע, ושמעון שחסר יותר מכל השבטים שחסר ל"ז אלף ומאה לא אמר כלל לפקודיהם: (לו) ואלה בני שותלח לערן, כבר בארתי זה בפי' דה"א (ז' כ' כ"ג) ששם באר שבני שותלח כלם נהרגו בחיי שותלח ואפרים אביו מתאבל נח, ושותלח בא אל אשתו והרה ותלד בן ותקרא את שמו בריעה כי ברעה היתה בביתו, ובארתי שם שזה הוא ערן הנזכר כאן שהפכו שם רע לשם ער, ולהבדיל בינו ובין שם ער בכור יהודה קראו ערן, ור"ל שאלה היה לשותלח משפחת השותלחי ואחר שנהרגו משפחה זאת אלה בני שותלח לערן משפחת הערני:

(לח) בני בנימן למשפחותם, בפ' ויגש חשב בני בנימין בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים והפים

הַשּׁוּחָמִי לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ס מד בְּנֵי אָשֵׁר לְמִשְׁפְּחֹתָם לְיִמְנָה מִשְׁפַּחַת הַיִּמְנָה לְיִשְׁוִי מִשְׁפַּחַת הַיִּשְׁוִי לִבְרִיעָה מִשְׁפַּחַת הַבְּרִיעִי׃ מה לִבְנֵי בְרִיעָה לְחֶבֶר מִשְׁפַּחַת הַחֶבְרִי לְמַלְכִּיאֵל מִשְׁפַּחַת הַמַּלְכִּיאֵלִי׃ מו וְשֵׁם בַּת־אָשֵׁר שָׂרַח׃ מז אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־אָשֵׁר לִפְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ס מח בְּנֵי נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְיַחְצְאֵל מִשְׁפַּחַת הַיַּחְצְאֵלִי לְגוּנִי מִשְׁפַּחַת הַגּוּנִי׃ מט לְיֵצֶר מִשְׁפַּחַת הַיִּצְרִי לְשִׁלֵּם מִשְׁפַּחַת הַשִּׁלֵּמִי׃ נ אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ נא אֵלֶּה פְּקוּדֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וָאָלֶף שְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ פ שלישי נב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ נג לָאֵלֶּה תֵּחָלֵק הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת׃ נד לָרַב תַּרְבֶּה נַחֲלָתוֹ וְלַמְעַט תַּמְעִיט נַחֲלָתוֹ אִישׁ לְפִי

רש"י

הוא חופים: (מו) ושם בת אשר שרח. לפי שהיתה קיימת בחיים מנאה כאן: (נג) לאלה תחלק הארץ. ולא לפחותים מבן עשרים א אע"פ שבאו לכלל עשרים בטרם חלוק הארץ. שהרי שבע שנים כבשו ושבע חלקו. לא נטלו חלק בארץ אלא אלו שש מאות אלף ואלף ואם היו לאחד מהם ששה בנים לא נטלו אלא חלק אביהם לבדו: (נד) לרב תרבה נחלתו. לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב ב ואף על פי שלא היו החלקים שוים שהרי הכל לפי רבוי השבט חלקו. החלקים לא עשו אלא על ידי גורל והגורל היה על פי רוח הקדש כמו שמפורש בבבא בתרא

שפתי חכמים

א פי' לאלה המנויים לעיל דהיינו ת"ר אלף ואלף ותש"ל שהם באי הארץ תחלק הארץ כו' יונתן ומפני שלא הי' הכתוב צריך לזה דמתחלק הארץ בנחל' במספר שמות הבא אחריו ידענו שלאלה המנויים לעיל תחלק ומה ת"ל לאלה דמשמע מיעוטא לאלה ולא לזולתם לא בא למעט אלא לאלה דוקא שהם מבן כ' ומעלה ולא אחרים כרא"ם: ב ואע"פ שנתחלקה בחלקים שוים מ"מ לא נתחלקה הארץ אלא לי"ב תחומין אינן שוין ומעשה נסים היתה החלוקה שגורלות כל אנשי השבט יתחברו יחדו מכוון לכך כמו שהיה ג"כ נס שלא עלה גורל חלק גדול הארץ לשבט מועט באוכלוסין (ועיין במזרחי הארוך ובגמ'): רנ"ל

התורה והמצוה

חפים וארד, ומבואר מפה שנעמן וארד הם בני בלע בני בניו של בנימין, וי"ל כמ"ש הרמב"ן שנעמן וארד בניו של בנימין מתו בלא בנים ויבם בלע את נשותיהם וקרא שם בניו נעמן וארד ע"ש שמתים, ונחשבו בין בני בנימין מצד היבום להקים שם המת, והם באמת בני בלע, וי"ל שמ"ש בלע ובכר הוא שם אחד ר"ל בלע הבכור כמ"ש בדה"א ח' את בלע בכורו והוא טעם להיבום מצד שהיה הבכור, וכן י"ל מ"ש אחי וראש הוא שם א' ר"ל אחירם, אחי ראש ר"ל אחי רם, כי ראש ורם ענין אחד, ולפ"ז לא נשאר רק גרא שלא היה למשפחה בפ"ע:

(מו) ושם בת אשר. בנוסח הת"א של הרמב"ן הי' כתוב ושום בת אתת אשר סרח, שאשר לקח אשה שהיתה לה בת מאיש אחר יורשת נחלה וכן נמצא באמת בס' הישר, וע"כ אמר בס' ויגש שרח אחותם, כי לא היתה בת אשר רק אחותם של בני אשר, כמו ואחותם צרויה ואביגיל:

נאלה

למניניהון שתין וארבעא אלפין וארבע מאה: מד בני אשר לזרעיתהון לימנה זרעית ימנה לישוי זרעית ישוי לבריעה זרעית בריעה: מה לבני בריעה לחבר זרעית חבר למלכיאל זרעית מלכיאל: מו ושום בת אשר שרח: מז אלין זרעית בני אשר למניניהון חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה: מח בני נפתלי לזרעיתהון ליחצאל זרעית יחצאל לגוני זרעית גוני: מט ליצר זרעית יצר לשלם זרעית שלם: נ אלין זרעית נפתלי לזרעיתהון ומניניהון ארבעין וחמשא אלפין וארבע מאה: נא אלין מניני בני ישראל שית מאה וחד אלפין שבע מאה ותלתין: נב ומליל יי עם משה למימר: נג לאלין תתפלג ארעא באחסנא במנין שמהן: נד לסגיאי תסגי אחסנתהון ולזעירי תזעיר אחסנתהון גבר לפום

ספרי

א (נג) (פינחס בן אלעזר) לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות [שומעני] הכל במשמע ישראל כהנים ולוים גרים נשים ועבדים וטומטום ואנדרוגינוס (במשמע). ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל יצאו כהנים. ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה יצאו לוים. לשמות מטות אבותם ינחלו יצאו גרים ועבדים. איש לפי פקודיו יצאו נשים וטו"א :

ב רבי יאשיה אומר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו. ומה ת"ל לאלה תחלק הארץ (מפני שיש מפני קטנים) [להוציא את הקטנים, כ"א מפני כשרים וקדושים]. ר' יונתן אומר לבאי הארץ נתחלקה הארץ שנאמר לאלה תחלק הארץ. ומה ת"ל לשמות מטות אבותם, שינה המקום נחלה זו מכל נחלות שבתורה, שבכל נחלות שבתורה חיים יורשים את המתים וכאן מתים יורשים את החיים. רבי אומר משל למה הדבר דומה לב' אחים כהנים שהיו בעיר לזה בן אחד ולזה ג' בנים יצאו לגורן זה נטל סאה ואלו נטלו ג' סאין (והוריסו את אבותיהם) [והוליכו אצל אבי אביהם] וחזרו וחלקו בשוה (וירשו) [כך ירשו] מתים את החיים וחזרו וחלקו בשוה. ר' שמעון בן אלעזר אומר (זה נטל חלקו וחלק אביו וזה נטל חלקו וחלק אביו) [לאלה ולאלה תחלק הארץ כיצד היה מיוצאי מצרים נטל חלק עם יוצאי מצרים, היה מבאי הארץ נטל חלק מבאי הארץ, היה מאלה ומאלה נטל חלק מכאן ומכאן] נמצאת מקיים לאלה תחלק הארץ בנחלה ונמצאת מקיים לשמות מטות אבותם ינחלו :

ג (נד) לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו

התורה והמצוה

א (נג) לאלה תחלק הארץ, כבר מעט כהנים ולוים כמ"ש (במדבר יח כ) אל אהרן בארצם לא תנחל ואל בני לוי (שם כד) בתוך ב"י לא ינחלו נחלה, וע"כ הפסיק בפ' זו בין מנין ישראל ובין מנין בני לוי, כי מנין זה היה בשביל חלוק הארץ שאין בני לוי בכלל, וממ"ש לשמות מטות אבותם יצאו גרים ועבדים ומשם איש מעט נשים וכבר מובא בפ' קרח :

ב לאלה תחלק הארץ, הנה אי אפשר לומר כפשוטו שאלה הנכנסים עתה הם אשר יזכו בארץ ולהם תחלק, שא"כ מה הי' טענת בנות צלפחד שיתן להם נחלה מחלק אביהן הלא אביהן מת במדבר ולא זכה בארץ כלל ואף אם היה מניח בן פחות מבן עשרים לא היה נוטל כלום, וע"כ דעת ר' יאשיה שהארץ נתחלקה ליוצ"מ כמ"ש לשמות מטות אבותם ינחלו. ומ"ש לאלה תחלק היינו כאלה להוציא מי שלא היה בן עשרים בעת יצ"מ כ"ה בגמ' (ב"ב דף קי"ט) להוציא את הטפלים והרשב"ם (שם) גרים בספרי מפני כשרים וקדושים, נראה פירושו כי במנין הקודם של יוצאי מצרים היו ת"ר אלף וג' אלפים תק"נ, ועתה היו ת"ר אלף ואלף תש"ל, נמצא היו במנין הקודם יתר על עתה אלף תת"כ, הודיע להם שמן מנין הקודם נמצא אלף תת"ך שאין להם חלק בארץ, כי לא היו כשרים כמ"ש שמהלוננים ומרגלים ועדת קרח לא נטלו חלק, עד שמנין הזוכים ע"י יצ"מ הם שוים במנין למנין של עתה כי היה בהשגחה שיהיו שוים אלה כאלה, ור' יונתן היה לו זה לדוחק שהכתוב אומר לאלה תחלק, וע"כ אומר שהגם שיוצאי מצרים זכו בארץ, מ"מ אחר שלא נכנסו בעצמם בני בניהם הם שלוחים שלהם כמשל הכהן שאיש אחד הבטיח לו תרומה וי"ל שני בנים, והבנים שולחים את בניהם זה בן א' וזה ג' בנים, והם מביאים אל אבי אביהם [כן גרים הגר"א וזה כפי' רש"י, ובתוס' ב"ב דרך אחר] ורשב"א אמר ששניהם זכו בין יוצאי מצרים בין באי הארץ, ויתקיימו שני הכתובים, ועיין בגמ' שם יש אריכות בזה :

ג (נד) לרב תרבה נחלתו, מזה משמע כדעת ר' יאשי', ומלמד שמי שהיה רב בעת יצ"מ אף שעתה נתמעט

פְּקֻדָיו יֻתַּן נַחֲלָתוֹ׃ נה אַךְ־בְּגוֹרָל יֵחָלֵק אֶת־הָאָרֶץ לִשְׁמוֹת מַטּוֹת־אֲבֹתָם יִנְחָלוּ׃ נו עַל־פִּי הַגּוֹרָל תֵּחָלֵק נַחֲלָתוֹ בֵּין רַב לִמְעָט׃ ס נז וְאֵלֶּה פְקוּדֵי הַלֵּוִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַגֵּרְשֻׁנִּי לִקְהָת מִשְׁפַּחַת הַקְּהָתִי לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמְּרָרִי׃ נח אֵלֶּה ׀ מִשְׁפְּחֹת לֵוִי מִשְׁפַּחַת הַלִּבְנִי

רש"י

(קי"ח). אלעזר הכהן היה מלובש באורים ותומים ואומר ברוח הקודש אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו והשבטים היו כתובים בשנים עשר פתקין וי"ב גבולים בי"ב פתקין ובללום בקלפי והנשיא מכניס ידו לתוכה ונוטל שנים פתקין עולה בידו פתק של שם שבטו ופתק של גבול המפורש לו והגורל עצמו היה צווח ואומר אני הגורל עליתי לגבול פלוני לשבט פלוני שנאמר על פי הגורל ולא נתחלקה הארץ במדה לפי שיש גבול משובח מחבירו אלא בשומא. בית כור רע כנגד בית סאה טוב. הכל לפי הדמים: (נה) לשמות מטות אבתם. אלו יוצאי מצרים. שנה הכתוב ג נחלה זו ד מכל הנחלות שבתורה. שכל הנחלות החיים יורשים את המתים. וכאן מתים יורשים את החיים. כיצד שני אחים מיוצאי מצרים שהיו להם בנים ה בבאי הארץ לזה אחד ולזה שלשה האחד נטל חלק אחד והשלשה נטלו שלשה שנאמר לאלה תחלק הארץ חזרה נחלתן אצל אבי אביהן ו וחלקו הכל בשוה. וזהו שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו. שאחר שנטלום הבנים חלקום לפי האבות שיצאו ממצרים ואילו מתחלה חלקום למנין יוצאי מצרים לא היו נוטלין אלו הד' אלא שני חלקים עכשיו נטלו ארבעה חלקים: אך בגורל. יצאו יהושע וכלב ז וכן הוא אומר (שופטים א') ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה ואומר (יהושע י"ט) על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל: מטות אבותם. יצאו גרים ועבדים: (נו) על פי הגורל. הגורל היה מדבר. כמו שפירשתי מגיד שנתחלקה ברוח הקודש ח לכך נאמר על פי: (נח) אלה משפחת לוי. חסר כאן משפחת השמעי והעזיאלי וקצת מן היצהרי

שפתי חכמים

ג ר"ל הא לעיל כתיב לאלה תחלק הארץ משמע לאותן שנכנסים לא"י וכאן משמע ליוצאי מצרים: ד נראה הטעם משום דכל דבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אינו חוזר והכא שבטיח הקב"ה ליתן ליוצאי מצרים את ארץ ישראל ומתו כולם במדבר. לכן גזר הש"י שתחזור הנחלה ליוצאי מצרים והם ינחילו את בניהם. ובזה יתורץ נמי מה שנאמר לעיל בפרשת וארא ונתתי אותה לכם מורשה וגו' ולא כתיב ונתתי אותה לכם ירושה אלא רמז שלא יכנסו לארץ ולא יירשוה רק שהם יורישו את בניהם אחריהם: ה ר"ל שהם בני כ' ולמעלה: ו ר"ל אצל אביהן של שני אחים שכבר מתו ש"מ שמתים יורשין את החיים ואח"כ חלקו אותן שני אחים הכל בשוה לפי שהוא ירושת אביהן ואחר כך יורש בן אחד כמו אלו ג' בנים. והא דקאמר אצל אבי אביהן ולא אמר אצל אביהן משום דאילו לא הזרה נחלתן אלא אצל אביהן שהיו מבני כ' ומעלה כשיצאו ממצרים למה יחלקו בשוה כשמחזיר כל אחד מבאי הארץ לאביו הלא כל אחד חוזר ומוריש לבניו ולא לבני אחיו (ועיין בגמ' ובמזרחי הארוך): ז פירוש דאך מיעוט הוא כלומר שלא נחלק בגורל והא כתיב על פי הגורל אלא יצאו יהושע וכלב וכו': ח דאל"כ ע"פ הגורל ל"ל

ספרי

נחלתו, הרי שהיה לו בשעת יציאת מצרים ה' בנים ובכניסתן לארץ י' קורא אני למעט תמעיט נחלתו, הרי שיצאו עמו י' בנים ממצרים ובכניסתן לארץ נמצאו ה' קוראני עליהם לרב תרבה נחלתו:

ד איש, יצאו (עבדים) נשים וטו"א. לפי פקודיו, מלמד שלא נתחלקה ארץ ישראל אלא לכל שבט ושבט לפי מה שהוא, וכה"א וידברו בני יוסף את יהושע [לאמר וגו'] ואני עם רב אשר עד כה ברכני ה'.

התורה והמצוה

נתמעט בכ"ז יתנו לו נחלה מרובה כי יורשים את יוצאי מצרים שהיו מרובים, ומי שהיה אז מעט יקבל מעט אף שעתה הם מרובים משא"כ לר' יוחנן מאי קמ"ל וכת"ש כן בגמרא (דף קי"ז ע"ב):

ד איש לפי פקודיו יתן נחלתו, הנה הרמב"ן האריך בזה וכן יתר המפ' ואנכי כבר בררתי בפי' ספר יהושע (סי' יד) שהעקר כדעת הראב"ד שהובא בש"מ ב"ב (דף קי"ז) שהגורל היה מברר רק המחוז באיזה מחוז יקח השבט, וחלקו את הארץ למחוזות וע"י הגורל נתברר המחוז שבו יהי' תחום השבט, ואחר שידע תחום השבטים חלק יהושע וראשי אבות המטות לפי מספר הגלגלות ונתנו באותו מחוז לשבט שהיו אנשים מרובים חלק מרובה, וזה לא היה ע"פ גורל רק מדעת המנחילים, ועי' בהרי"א בפי' יהושע הארוך

מַנְיָנוֹהִי יִתְיְהֵב אַחְסַנְתֵּהּ: נו בְּרַם בְּעַדְבָא תִּתְפְּלֵג יָת אַרְעָא לִשְׁמָהָן שִׁבְטֵי אֲבָהָתְהוֹן יַחְסְנוּן: נו עַל פּוּם עַדְבָא תִּתְפְּלֵג אַחְסַנְתְּהוֹן בֵּין סַגִּיאֵי לִזְעִירֵי: נז וְאִלֵּין מִנְיָנֵי לֵוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְגֵרְשׁוֹן זַרְעִית גֵּרְשׁוֹן לִקְהָת זַרְעִית קְהָת לִמְרָרִי זַרְעִית מְרָרִי: נח אִלֵּין זַרְעֲיָת לֵוִי זַרְעִית לִבְנִי זַרְעִית חֶבְרוֹן זַרְעִית מַחְלִי זַרְעִית

ספרי

ואומר ויאמר אליהם יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה ובראת לך שם בארץ הפרזי והרפאים כי אץ לך הר אפרים. יותן נחלתו שומע אני מעורבבים ת"ל בגורל:

נה אי בגורל שומע אני בינו לבין עצמו ת"ל על פי [הגורל תחלק] נחלתו. שומע אני בינם לבין עצמם ת"ל על פי ה' מגיד שלא נתחלקה אלא ברוח הקודש:

י (נה) או, יצאו יהושע וכלב וכה"א ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה, ואומר ויתנו בני ישראל נחלה ליהושע בן נון בתוכם על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל את תמנת סרח:

ז לשמות מטות אבותם יצאו גרים ועבדים:

(נו) על פי הגורל תחלק נחלתו [בין רב למעט] מגיד שלא נתחלקה ארץ ישראל אלא בשומא בית כור כנגד בית סאה בית סאה כנגד ב"ת כור:

ותקרבנה

התורה והמצוה

צריך בזה ובכל הפסקא זו מוסכמת מהגמ', ואני בררתי מה שנה רש"י עומד בפסוק א, ועפ"ז נכון מה שאמרו בני יוסף כי אחר שנפל להם הגורל באותו מחוז שנטלו גורלם כשבא יהושע לחלק לפי מספר האנשים לא מצא באותו מחוז קרקע מרובה שיספיק להם כי היו עם רב ועי"ז אמרו בני יוסף, ואמר להם שיכרתו את היער שבאותו מחוז ויכוננו שם ערי מושב, ואמרו שגם היער לא יספיק, ועי"ז הוכרחו המנחילים להוסיף להם ערים מחלק אשר ויששכר שהיו בגבול נחלתם כמ"ש (יהושע י"ז י"א) ויהי למנשה ביששכר ובאשר, ובזה נבין את דברי הספרי שאמר לאלה תחלק הארץ, מדבר מן החלוקה שנעשה ע"י יהושע לפי מספר האנשים שעז"א לרב תרבה, איש לפי פקודיו, יתן נחלתו ר"ל לפי מספר האנשים, ועז"א בספרי שנתחלקה לכל שבט לפי מה שהוא, ר"ל לפי רבוי אנשיו, ומביא ראיה מבני יוסף, שהוצרך יהושע להוסיף להם כי לא מצא במחוז שנפל לפי הגורל די ספוק לרבוי אנשיו, ומ"ש אך בגורל יחלק את הארץ, קאי על המחוז, שיפילו גורל לכל שבט באיזה מחוז יהיה תחומו ועז"א שומע אני מעורבבים ת"ל אך בגורל, שהגורל היה מיוחד לכל שבט מחוז בפ"ע, שלא יהיו מעורבבים אנשי שבט זה במחוז של שבט אחר, ועז"א לשמות מטות אבותם ינחלו, שהגורל היה בין השבטים, באיזה מחוז יהיה גורלו, ועז"א עפ"י הגורל תחלק נחלתו ר"ל נחלת כל שבט באיזה מחוז יהי' זה יברר הגורל, בין רב למעט, ר"ל באין הבדל בין שבט מרובה או מועט, כי הגורל לא ברר כמות הנחלה רק מקום נחלת כל שבט ותחומו:

נה אך בגורל יחלק את הארץ, עפ"י הגורל תחלק נחלתו, לשון יחלק את הארץ מדבר מחלוקת כלל הארץ לי"ב חלקים ומשמע שזה יעשה יהושע בינו לבין עצמו, אך לשון תחלק נחלתו מציין שהגורל יפרש נחלת כל שבט באיזה מחוז יהיה ומובן שיהיה במעמד נשיאי השבטים הנוגעים בדבר ומפורש במק"א שהיה הגורל עפ"י ה' ברוח הקדש, וגי' הגר"א אי בגורל שומעני עפ"י עצמן ת"ל על פי ה' מגיד שנתחלקה ע"י ברוה"ק שומעני בינו לבין עצמם ת"ל תחלק נחלתו:

נה (סה) אך בגורל יחלק את הארץ, המבאר אמרי תמיד שמלת אך ממעט במשפט הזה עצמו, ר"ל אך חלוקת כלל הארץ לציין מחוז השבטים אך לזה צריך גורל, אבל לתת מתנה ליחידים כמו שנתנו ליהושע וכלב היה ביד המחלקים ולא הי' צריך גורל:

נו (ע) בין רב למעט, נכלל בזה ג"כ שאחר שהגורל קבע תחום השבט, ויש שבט שנפל גורלו במקום שהוא רב בדמים, והיה צריך להוסיף לשבט שנפל גורלו במקום שהוא מעט בשווי הדמים לפי ערך השומא, אבל בעת הגורל הגדיל בין רב למעט ר"ל מחוז טוב או מחוז רע, ואח"כ בעת החלוקה שמו בית כור נגד בית סאה לפי יוקר הקרקע (ועי' בב"ב דף קכ"ב):

נח) ואלה פקודי הלוי, גם לוי נפקד הגם שלא נטלו חלק בארץ כי היה המנין גם להסיר המגפה, והנה מנו משפחת גרשון לבד וקהת לבד כי כ"א היה לו מנוי אחר במקדש, ומלבד זה השמיט משפחות, ולא משפחות שמעי וכתב הראב"ע שיתכן שלא היו לו בנים, וז"א שבדה"א כ"ג ט' מה משפחות שלשה בני שמעי רק שלא מנה כאן רק החשובים ביותר ועפ"כ לא הלבני והחברוני:

ותקרבנה

משפחת החברני משפחת המחלי משפחת המושי משפחת הקרחי וקהת הולד את־עמרם: נט ושם | אשת עמרם יוכבד בת־לוי אשר ילדה אתה ללוי במצרים ותלד לעמרם את־אהרן ואת־משה ואת מרים אחתם: ס ויולד לאהרן את־נדב ואת־אביהוא את־אלעזר ואת־איתמר: סא וימת נדב ואביהוא בהקריבם אש־זרה לפני יהוה: סב ויהיו פקדיהם שלשה ועשרים אלף כל־זכר מבן־חדש ומעלה כי | לא התפקדו בתוך בני ישראל כי לא־נתן להם נחלה בתוך בני ישראל: סג אלה פקודי משה ואלעזר הכהן אשר פקדו את־בני ישראל בערבת מואב על ירדן ירחו: סד ובאלה לא־היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן אשר פקדו את־בני ישראל במדבר סיני: סה כי־אמר יהוה להם מות ימתו במדבר ולא־נותר מהם איש כי אם־כלב בן־יפנה ויהושע בן־נון: ס כז א ותקרבנה בנות צלפחד בן־חפר בן־גלעד

בעל הטורים

[סב] אלף כמכירת יוסף: (סה) מות ימתו כתיב חסר קרי ביה יומתו מיתות הרבה נתלונגים עדת קרח:

רש"י

היצהרי: (נט) אשר ילדה אתה ללוי. (סוטה י"ב) אשתו. לידתה במצרים ט ואין הורתה במצרים. כשנכנסו לתוך החומה ילדתה. והיא השלימה מנין שבעים. שהרי בפרט אי אתה מוצא אלא ששים ותשע: (סב) כי לא התפקדו בתוך בני ישראל. להיות נמנין מבני עשרים שנה י מה טעם: כי לא נתן להם נחלה. כ והנמנין מבן עשרים שנה היו בני נחלה שנאמר

שפתי חכמים

נ"ל הא כתיב אך בגורל יחלק וגו' אלא לומר שע"פ רוח הקודש כו' בשעה שיצאו הקלפים היה הקול עולה עם הקלפים ואומר אני גורל של החוס עכו עליתי לשבט פלוני. והולך לזה דאל"כ נאמר שלפי רבוי השבט ולפי מיעוט השבט היו חולקים ואם כן למה תקנו בגורל שמא יפול לשבט מרובה באוכלוסין חלק מועט לכן פירש שהגורל היה ע"פ רוח הקודש: ט פי' משום שהכתוב קצר ולא פי' מי ילדה הוצרך לומר אשתו ילדה ואחר כך ק"ל במצרים ל"ל הוכרח לדרוש שלידתה היתה במצרים ולא הורתה וא"ת זה אלא כשנולדה בין החומות: י רצונו לתרץ מה שכתב כי לא התפקדו בתוך בני ישראל הא מנה אותם, ומתרץ שלא נמנו מבן כ' כישראל אלא מבן חודש: כ כתב הרא"ם נ"ע והא נטל בספר' במדבר כתיב אך את מטה לוי וגו' וכתב רש"י שני טעמים אחד כדאי לגיון שמלך כו' ואחד צפה הקודש ברוך הוא שעתידה לעמוד גזרה וכו' ומנ"ל לשני טעמים אלו הא הכא כתבה התורה טעם למה לא התפקדו בתוך בני ישראל ושמא י"ל שהטעם שכתבה התורה הוא על היותם נמנים מבן חדש ומעלה ולא מבן עשרים ומעלה כדכתיב מבן חדש ומעלה כי לא התפקדו בתוך בני ישראל מבן עשרים ומעלה אבל הטעם שאמרו רז"ל אינו אלא על שלא נמנו בתוך בני ישראל אלא אלו בפני עצמן ואלו בפני עצמן והכתוב הולך לגוות שלא ימנה שבט לוי עם שבטי ישראל אבל איני יודע איך היה אפשר שימנם אלו עם אלו מאחר שאלו מבן חדש ומעלה ואלו מבן כ' ומעלה וצ"ע עכ"ל. ונ"ל דהוקשה להם כי מנין בני ישראל היה שלא על פי נידון אלא לפי הדגלים וא"כ היה לו למנות שבט לוי אחר מסע שני דגלים כפי נסיעתם ולמה נמנו

בפני

מושי זרעית קרח וקהת אוליד ית עמרם: נט ושום אתת עמרם יוכבד בת לוי דילידת יתה ללוי במצרים וילידת לעמרם ית אהרן וית משה וית מרים אחתהון: ס ואתיליד לאהרן ית נדב וית אביהוא ית אלעזר וית איתמר: סא ומית נדב ואביהוא בקרובהון אשתא נוכרתא קדם יי: סב והוו מניניהון עשרין ותלתא אלפין כל דכורא מבר ירחא ולעלא ארי לא אתמניאו בגו בני ישראל ארי לא אתיהיבת להון אחסנא בגו בני ישראל: סג אלין מניני משה ואלעזר כהנא די מנו ית בני ישראל במישריא דמואב על ירדנא דירחו: סד ובאלין לא הוה גבר ממניני משה ואהרן כהנא די מנו ית בני ישראל במדברא דסיני: סה ארי אמר יי להון מימת ימותון במדברא ולא אשתאר מנהון אנש אלהן כלב בר יפנה ויהושע בר נון: א וקריבן בנת צלפחד בר

רש"י

שנאמר איש לפי פקודיו יותן נחלתו: (סד) ובאלה לא היה איש וגו'. אבל על הנשים לא נגזרה גזרה המרגלים. לפי שהן היו מחבבות את הארץ. האנשים אומרים (במדבר י"ד) נתנה ראש ונשובה מצרימה.

שפתי חכמים

בפני אלמן ועל זה נאמר שני טעמים: ל רצונו לאהרן לאם כתב

ספרי

ח (א) ותקרבנה בנות צלפחד, כיון ששמעו בנות צלפחד שהארץ מתחלקת לשבטים ולא לנקבות נתקבצו כולן זו על זו ליטול עצה,- אמרו לא כרחמי ב"ו רחמי המקום, ב"ו רחמיו על הזכרים יותר מעל הנקבות אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא על הזכרים ועל הנקבות רחמיו על הכל שנאמר טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו: ט בן חפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה, מגיד הכתו' כשם שהיה צלפחד בכור כך היו כולם בכורים וללמדך שהיו זכאות בנות זכאי שכל מי שמעשיו (סתומים) ומעשי אבותיו סתומים והכתוב מיחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק וכל מי שמעשיו (סתומים) ומעשי אבותיו סתומים והכתוב מיחסו לגנאי הרי זה רשע בן רשע. ר' נתן אומר בא הכתוב ללמדך שכל צדיק וצדיק שגדל בחיק רשע ולא עשה כמעשיו להודיע כמה צדיק גדול שגדל בחיק רשע ולא עשה כמעשיו. וכל רשע שגדל בחיק צדיק ולא עשה כמעשיו להודיע כמה רשע גדול שגדל בחיק צדיק ולא עשה כמעשיו. עשו גדל בין ב' צדיקים בין יצחק ובין רבקה ולא עשה כמעשיהם. עובדיה גדל בין ב' רשעים בין אחאב ואיזבל ולא עשה כמעשיהם ונתנבא על עשו שגדל בין שני צדיקים בין יצחק לרבקה ולא עשה כמעשיהם שנאמר חזון עובדיה כה אמר ה' אלהים

התורה והמצוה

ח ותקרבנה ותעמודנה, שקרבו זו אל זו להתיעץ, וכאשר הסכימו שא"א שלא רחם ה' עליהם לתת להם אחוזה בארץ עמדו לפני משה:

ט בן חפר בן גלעד, הזכיר היחוס עד מנשה, שמנשה הי' בכור ומכיר הי' בכור מנשה (כמ"ש ביהושע י"ז) וצלפחד הי' בכור ומזה מלמד שכולם היו בכורים, וגם מלמד שצלפחד הי' זכאי כאבותיו ולא כר"ע שס"ל שמקושש היה שאז לא היה מיחסו עד ראש אבותיו, ור' נתן לשטתו שאמר (בספ' פ"ז) שצלפחד היה מן האומרים נתנה ראש ונשובה מצרימה ומלמד לדקת בנותיו שלא למדו ממעשיו, שגדול צדקתו של צדיק אם הוא בין רשעים ונבדל ממעשיהם, וכן יגדל עון הרשע אם גר בין צדיקים שלכן נבא עובדי' לאדום וכמ"ש בסנהדרין (ל"ט) ובני הגר"א ר' נתן אמר מה אמור למעלה כי אמר ה' להם מות ימותו ולא וגו' ותקרבנה מה ענין זל"ז אלא בא הכתוב ללמדך שיפה כחן של נשים שבאותו הדור מכח אנשים, שהאנשים אמרו נתנה ראש וגו' והנשים אמרו תנה לנו אחוזה וגו', כי"ב אתה אומר חזון עובדי' כה אמר ה' לאדום שמועה שמענו וגו' מ"מ נתנבא עובדי' לאדום אלא להודיע כמה גדול כחו של צדיק שגדל בחיק רשע ולא עשה כמעשיו וכמה גדול רשעו של רשע שגדל בין שני צדיקים ולא עשה כמעשיהם עשו גדל וכו' יבא עובדי' שגדל בין ב' רשעים ולא עשה כמעשיהם ויתנבא על עשו וכו' לכך נאמר חזון עובדי' לאדום:

בן־מכיר בן־מנשה למשפחת מנשה בן־יוסף ואלה שמות בנתיו מחלה נעה וחגלה ומלכה ותרצה: ב ותעמדנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאם וכל־העדה פתח אהל־מועד לאמר: ג אבינו מת במדבר והוא לא־היה בתוך העדה הנועדים על־יהוה בעדת־קרח כי־בחטאו מת ובנים לא־היו לו: ד למה יגרע שם־אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן

רש"י

והנשים אומרות תנה לנו אחוזה. לכך נסמכה פרשת מ בנות צלפחד לכאן: (א) למשפחת מנשה בן יוסף. למה נאמר והלא כבר נאמר בן מנשה אלא לומר לך יוסף חבב את הארץ שנאמר (בראשית נ') והעליתם את עצמותי וגו' ובנותיו חבבו את הארץ שנאמר תנה לנו אחוזה. וללמדך שהיו כלם נ צדיקים שכל מי שמעשיו ומעשה אבותיו סתומים ופרט לך הכתוב באחד מהם ליחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק. ואם יחסו לגנאי כגון (מלכים ב' כ"ה) בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע. בידוע שכל הנזכרים עמו רשעים היו: מחלה נעה וגו'. ולהלן הוא אומר (במדבר ל"ו) ותהיינה מחלה ותרצה. מגיד שכולן שקולות זו כזו לפיכך שנה את סדרן: (ב) לפני משה ולפני אלעזר. מגיד שלא עמדו לפניהם אלא בשנת הארבעים אחר שמת אהרן: לפני משה. ואחר כך לפני אלעזר אפשר אם משה לא ידע אלעזר יודע אלא סרס המקרא ודרשהו ס דברי רבי יאשיה אבא חנן משום רבי אליעזר אומר בבית המדרש היו יושבים ועמדו לפני כלם (ב"ב קי"ט. ספרי): (ג) והוא לא היה וגו'. (שם קי"ח. ספרי) לפי שהיו באות לומר בחטאו מת נזקקו לומר לא בחטא מתלוננים ולא בעדת קרח שהצו על הקב"ה אלא בחטאו לבדו מת ולא החטיא את אחרים ע עמו (שבת צ"ז) רבי עקיבא אומר מקושש עצים פ היה ורבי שמעון אומר מן המעפילים צ היה: (ד) למה יגרע שם אבינו. אנו במקום בן עומדות ואם אין הנקבות חשובות זרע תתיבם אמנו ליבם (ב"ב קי"ט): כי אין לו בן. הא אם היה לו בן לא היו ק תובעות כלום. מגיד שחכמניות

שפתי חכמים

כתב אי"ש לא נזכר אחד מבעי ליה: מ פירוש שגם הן היו מתאוות את הארץ אמרו תנה לנו אחוזה בתוך אחי אבינו: נ כלומר ועוד טעם למה נאמר במנשה בן יוסף: ס כאילו אמר ותעמודנה לפני אלעזר הכהן וגו' ואח"כ לפני משה: ע דאל"כ מאי נ"מ אם מת בחטאו: פ נאמר כאן אבינו מת במדבר ולהלן הוא אומר ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו וגו' מה להלן מקושש אף כאן מקושש: צ דכתיב בפרשת שלח לך ויעפילו לעלות וגו' דויעפילו בגימטריא צלפחד ומפני שהתורה כסתו ולא גלתה אותו לכן אמר מן המעפילים היה שלא פרסמו כ"כ כחילול שבת: ק כלומר לאו דכל כי נתינת טעם הוא אגל מעלה וסבא מה טעם הוא אלמעלה אדרבה בשביל שאין לו בן לכך יגרע נ"פ דה"ק למה יגרע ותן לנו נחלה

ספרי

אלהים לאדום: י למשפחות מנשה בן יוסף, כשם שחיבב יוסף את ארץ ישראל כך חבבו בנות צלפחד: יא ואלה שמות בנותיו מחלה נועה וחגלה ומלכה ותרצה. או כל הקודם במקרא קודם במעשה ת"ל ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונועה בנות צלפחד מלמד שכולן שקולות זו כזו: ותעמודנה.

התורה והמצוה

י למשפחות מנשה בן יוסף, ר"ל כי חצי מטה מנשה לקחו נחלתם בעבר הירדן כי לא חבבו את א"י, ובעבר הירדן בקל היו משיגים נחלה דהא מכיר נתן שלשים לבתו כ"ג ערים בארץ הגלעד [עי' מ"ש בפי' דה"א ב כב ושם סי' ז' י"ח ואחותו המולכת], רק שהם היו מחצי מנשה שהי' מתיחם ליוסף באהבת א"י שלכן השביע את אחיו שיוליכו עצמותיו לשם, ורצו נחלה דוקא בא"י:

יא ואלה שמות בנותיו וכו', כבר בארתי (ויקרא סי' רפ"ח) דכ"מ שבאו דברים רבים בסדר מיוחד סדרן דוקא, אבל פה במקום א' הפך הסדר בא להורות שכולם שוים, ושם בארתי שזה דעת ר"ש וסתם

ספרי

חֵפֶר בַּר גִלְעָד בַּר מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה לְזַרְעִית מְנַשֶּׁה בַּר יוֹסֵף וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנָתֵהּ מַחְלָה נֹעָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְתִרְצָה: ב וְקָמָן קֳדָם מֹשֶׁה וְקֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְקֳדָם רַבְרְבַיָּא וְכָל כְּנִשְׁתָּא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לְמֵימָר: ג אֲבוּנָא מִית בְּמַדְבְּרָא וְהוּא לָא הֲוָה בְּגוֹ כְנִשְׁתָּא דְאִזְדַּמַּנוּ עַל יְיָ בִּכְנִשְׁתָּא דְקֹרַח אֲרֵי בְחוֹבֵהּ מִית וּבְנִין לָא הֲווֹ לֵהּ: ד לְמָא יִתְמְנַע שְׁמָא דַאֲבוּנָא מִגּוֹ זַרְעִיתֵהּ אֲרֵי

ספרי

יב (ב) ותעמודנה לפני משה, מגיד הכתוב שלא עמדו אלא בשנת הארבעים בשנה שמת בה אהרן שנאמר ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה' וימת שם בשנת הארבעים. לפני משה ולפני אלעזר הכהן, אם משה לא היה יודע אלעזר היה יודע אלא סרס המקרא ודרשהו דברי ר' יאשיה, אבא חנן היה אומר משום ר' אליעזר בבית המדרש היו ובאו ועמדו לפניהם:

יג (ג) אבינו מת במדבר, ר' עקיבא אומר נאמר כאן מדבר ונאמר להלן מדבר מה מדבר האמור (להלן) [כאן] צלפחד אף מדבר האמור (כאן) [להלן] צלפחד: **יד** והוא לא היה בתוך העדה זו עדת מתלוננים, הנועדים על ה' זו עדת מרגלים. בעדת קרח זו עדה של קרח. כי בחטאו מת שלא החטיא את אחרים עמו: **טו** ובנים לא היו לו, שאם היה לו בן לא היינו תובעות: (ד) למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו, ר' יהודה אומר נאמר כאן שם ונאמר להלן שם מה שם האמור (להלן) [כאן] נחלה אף שם האמור (כאן) [להלן] נחלה, ומה שם האמור להלן זרע אף שם האמור כאן זרע: **טז** כי אין לו בן, למה נאמר והלא כבר נאמר ובנים לא היו לו ומה ת"ל כי אין לו בן שהיו חכמות ודורשות הא אם היה לו בת בן לא היינו תובעות, תנה לנו אחוזה בתוך אחי אבינו. ר' נתן אומר יפה כח נשים

התורה והמצוה

ספרי ר"ש, אבל לחכמים נ"ל שהם בכל א' מדוע שינה הסדר וע"ל בב"ב (דף ק"כ) אמר להלן מנאן הכתוב דרך גדלתן וכאן דרך חכמתם שזה לדעת חכמים:

יב (ב) ותעמודנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן, אלעזר היה נוגע בדבר כי פינחס היה לו אשה שהיתה בת יורשת ומתה וירשה כמ"ש בספרי (סי' כ"א) ובב"ב (דף קי"א) על ויקברו אותו בגבעת פנחס בנו ולמה באו לפניו רק שהיה בשנת הארבעים שמת אהרן וישב אלעזר במקומו בבהמ"ד וזה נכון יותר למ"ד בבהמ"ד היו יושבים, ופלוגתא זו של ר' יאשיה ור' אליעזר מובא בגמרא ב"ב (דף קי"ט) ובספרי למעלה פ' בהעלותך, שלח סי' נ"ה, ואמרו דפליגי אם חולקים כבוד לתלמיד במקום הרב:

יג (ג) אבינו מת במדבר, מה ל"מ ממ"ש במדבר, ופי' ר"ע שר"ל שמת בעת שנכנסו למדבר כמו שפרשתי (שלח) עמ"ש ויהיו בני ישראל במדבר שר"ל פעם הראשון שנכנסו למדבר שאז נקרא מדבר סתם ואח"כ פרטו שם המדבר מדבר צן או מדבר שור וכדומה, והוציא שהוא מקושש כמ"ש בשבת (דף צ"ו):

יד והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על ה' בעדת קרח, היל"ל והוא לא היה בעדת קרח וע"כ הוציאו מאריכות הלשון שכללו כל הנועדים לחלוק על ה' כמו מתלוננים ומרגלים ועדת קרח ביחוד, שכולם לא נטלו חלק בארץ, וכמ"ש בב"ב (דף קי"ח ע"ב) וגם י"ל מפני שעקר שטענתם היה מכח יבום ועדת קרח ואיך אין להם חלק לעוה"ב ולא שייך אצלם יבום לתקן נפש המת לז"א שהוא לא היה מכללם כי בחטאו מת ולא החטיא אחרים ומיתתו כפרה וי"ל חלק בארץ וחלק לעוה"ב:

טו (ד) למה יגרע שם אבינו, לפי הפשטות טענו על הנחלה שלא יקום שמו ע"י נחלתו כאלו אין לו יורש, וגבי יבום שאמר להקים לאחיו שם בישראל ר"ל ע"י הזרע שיקרא ע"ש המת, וידעיק מכאן לשם שע"י שיקים היבם את שם המת ע"י הזרע הוא ג"כ יורש את נחלתו ויקום שמו גם ע"י הנחלה, ומשם למדין לכאן, שהיו דרשניות ואמרו מת"כ אם כבן אנו חשובים תנה לנו נחלה ואם לאו תתיבם אמנו וכוונו במ"ש למה יגרע שם אבינו גם על הזרע, ר"ל אם אין אנו חשובים כבן לירש נחלה למה יגרע שם אבינו שלא תתיבם אמנו להקים לו זרע, ועז"א כי אין לו בן, אחר שאין אנו חשובים כבן לתת לנו נחלה א"כ למה יגרע שמו ע"י שלא תתיבם אמנו להקים זרע:

טז כי אין לו בן, מה שאמרו שנית כי אין לו בן, מפני ששאלו שני דברים: [א] שיירשו נחלת אביהן, [ב] שיירשו בתוך אחי אביהן חלק אביהם בנחלת חפר, ועל הא' אמרו הלא בנים לא היו לו וא"כ אנו היורשים אותו כי למה יגרע שם אבינו ע"י גרעון נחלתו, ועל הב' שאמרו כי אין לו בן, ר"ל שאת מגיע לנו חלק בנכסי חפר, שבזה אנו באים מכח שאנו בת הבן, ואם היה לו בן שמת ונשאר

נקבה

תְּנָה־לָּנוּ אֲחֻזָּה בְּתוֹךְ אֲחֵי אָבִינוּ׃ ה וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־מִשְׁפָּטָן לִפְנֵי יְהוָה׃ פ רביעי ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ז כֵּן בְּנוֹת צְלָפְחָד דֹּבְרֹת נָתֹן תִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזַּת נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶם וְהַעֲבַרְתָּ אֶת־נַחֲלַת אֲבִיהֶן לָהֶן׃ ח וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ כִּי־יָמוּת וּבֵן

סנו"ן רבתי

בעל הטורים

(ז) דברת ב' במסרה. הכא והידך ואני אשים דברות ביה שהיו מגלות רוח אלהים וחכמה ביה שבות מגלה כמו שדרשו חכמניות היו דרשניות היו:

שפתי חכמים

נחלה כי אין לו בן אבל אם היה כו': ר הקשה מהר"ן דבפרק יש נוחלין אמרו על מ"ש כי אין לו בן מגיד שדרשניות היו ועל מ"ש אנו במקום בן אמרו מגיד שחכמניות היו וצ"ע: ש דאל"כ לקמן בפרשת מסעי לא כתיב רק ויצו משה על פי ה' כן מטה בני יוסף וגו' וכאן הוצרך להביא משפטן לפני ה' אלא שנתעלמה כו': ת דלטעם ראשון קשה מנליה דנתעלמה ממנו הלכה דלמא משה לא רצה לפסוק הלכה בלי ידיעת הקב"ה כמו דכתיב לעיל גבי ויהי אנשים וגו' בפ' בהעלותך דלא פירש שם שכאן נפרע ממנו ה"ה ה"נ. נ"ס ד"א. ולפי' ד"א קשה למה לא כתיב הכא כמו התם עמדו ואשמעה וגו' לכן פירש גם טעם ראשון: א פי' שרש"י רוצה לפרש דברי המתרגם שתרגם יאות שרצונו לומר יפה טבעו בנות צלפחד שכך דרשו רז"ל כן בנות צלפחד דוברות שכך כתובה פרשה זו לפני. רא"ם: ב הרא"ם האריך כאן וסוף דבריו שרש"י לישנא דברייתא נקט בלישניה אע"ג דההיא ברייתא אתיא כמ"ד ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ לאו משום דס"ל כוותיה אלא משום דמיניה מצי למילף למ"ד לבאי הארץ נתן תתן ב' חלקים בנכסי חפר בתורת חזרה שאותם חלקים שנטלו בני חפר שהיו מבאי הארץ החזירו כולן לחפר שהיה מיוצאי מצרים כדכתיב לשמות מטות אבותם ינחלו ונמצא כאילו זכה חפר בכל החלקים וירשו ממנו כל בניו לצלפחד ירש שני חלקים לפי שהיה בכור וכל אחיו כל א' חלק א' הרי לבנות צלפחד שני חלקים של אביהם מנכסי חפר ועל אותן שני חלקים כתב קרא נתן תתן. ורש"י נקט בלישניה חלק אביהן וחלקו עם אחיו בנכסי חפר כלשון הברייתא ואין כוונתו לומר רק שני חלקי אביהן עם אחיו בנכסי חפר אבל משל חפר עצמו לא נטלו כלום שהרי לבאי הארץ נתחלקה הארץ ולא ליוצאי מצרים וחזרה לא שייך ביה שהרי לא היו לו בנים הנכנסים לארץ עד שיחזרו לו חלקיהם שנטלו בארץ וצ"ע עכ"ל הרא"ם: ג ר"ל שיש לו להקב"ה עברה וזעם עליו לכך אינו מניח בן ליורשו: ד ור"ל שלא הקשה והא כתיב בפרשת ואלה מסעי ולא תסוב נחלה וגו' דאין אשה משבט זה רשאי להנשא לאיש משבט אחר ומפרש דלא נצטווה אלא לאותו הדור ולא לדורות הבאים. ולטעם ראשון קשה היה לו לינקד והעברת בסגו"ל כיון שהוא לשון עברה לכן פי' ד"א. ולפי' ד"א קשה

רש"י

שחכמניות ר היו: (ה) ויקרב משה את משפטן. (סנהדרין ט') נתעלמה הלכה ממנו ש וכאן נפרע על שנטל עטרה לומר (דברים א') והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי. (סנהדרין שם) ד"א ראויה היתה ת פרשה זו להכתב על ידי משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן: (ז) כן בנות צלפחד דוברות. כתרגומו יאות א כך כתובה פרשה זו לפני במרום מגיד שראתה עינן מה שלא ראתה עינו של משה: כן בנות צלפחד דוברות. יפה תבעו. אשרי אדם שהקב"ה מודה לדבריו: נתן תתן (ב"ב קי"ח) שני חלקים ב חלק אביהן שהיה מיוצאי מצרים. וחלקו עם אחיו בנכסי חפר: והעברת. לשון העברה (ס"א ג עברה) הוא במי שאינו מניח בן ליורשו. ד"א על שם שהבת מעברת נחלה משבט לשבט. שבנה ובעלה יורשין אותה. שלא תסוב נחלה לא נצטוה אלא אותו ד הדור בלבד וכן והעברתם את נחלתו לבתו. בכולן הוא אומר ונתתם ובבת הוא אומר והעברתם

ספרי

מכת אנשים. אנשים אומרים נתנה ראש ונשובה מצרימה ונשים אומרות תנה לנו אחוזה בתוך אחי אבינו:

יז (ה) ויקרב משה את משפטן לפני ה', אמר ר' חדקא שמעון השקמוני היה לי חבר מתלמידי ר' עקיבא ואמר יודע היה

התורה והמצוה

ממנו בת הבן לא היינו תובעות, אבל אחר שאין כאן אף בת הבן תנה לנו אחוזה בתוך אחי אבינו שהוא החלק שיחלקו עם אחי אביהן בנכסי חפר, כי אנו בת הבן, ומ"ש ר' נתן אומר וכו' כבר פרשתי למעלה (סי' פ') שר"ל ס"ל שצלפחד היה מאלה שאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה וע"כ יתם בנות צלפחד לומר שהין צדקניות ולא למדו ממעשה אביהן שנתאוה לא"י, והגר"א גורס מאמר ר' נתן למעלה עיי"ש:

יז (ס) ויקרב משה את משפטן, יש הבדל בין דין ובין משפט, שדין מליין הם אין הדבר מוגד עדיין

לֵית לֵהּ בַּר הַב לָנָא אַחְסָנָא בְּגוֹ אֲחֵי אֲבוּנָא: ה וְקָרֵב מֹשֶׁה יָת דִּינְהוֹן קֳדָם יְיָ: ו וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימַר: ז יָאוּת בְּנַת צְלָפְחָד מְמַלְּלָן כֵּן תִּתֵּן לְהוֹן אֲחוּדַת אַחְסָנָא בְּגוֹ אֲחֵי אֲבוּהֶן וְתַעְבַּר יָת אַחְסָנַת אֲבוּהֶן לְהֶן: ח וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּל לְמֵימַר גְּבַר אֲרֵי יְמוּת וּבַר לֵית לֵהּ וְתַעְבְּרוּן יָת אַחְסָנְתֵּהּ לִבְרַתֵּהּ:

ספרי

משה שהבנות נוחלות על מה נחלקו אם יירשו בראוי כבמוחזק ואם לאו. ראויה היתה פרשת נחלות שתאמר ע"י משה אלא שזכו בנות צלפחד שנאמרה על ידן (לכך) מגלגלים זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב:

יח (ו ז) ויאמר ה' אל משה לאמר כן בנות צלפחד דוברות, יפה תבעו בנות צלפחד שכך כתובה פרשה לפני במרום אשרי אדם שהמקום מודה לדבריו. כיוצא בו אתה אומר כן מטה בני יוסף דוברים. כיוצא בו אתה אומר ויאמר ה' סלחתי כדברך. או עתידים אומות העולם לומר אשרי אדם שהמקום הודה לדבריו: **יט** נתון תתן להם אחוזת נחלה, זו נחלת אביהם. בתוך אחי אביהם זו נחלת (אחי) [אבי] אביהם. והעברת את נחלת אביהן להן [זה חלק בכורה] מגיד שבנות צלפחד נטלו ג' חלקים בנחלה חלק אביהם וחלק אבי אביהם וחלק (אביהם) שהיה בכור [נוטל שני חלקים] ראב"י אומר אף חלק אחי אביהם נטלו [שנאמר נתן תתן]: **כ** (ח) ואל בני ישראל תדבר לאמר (אין) אין לי אלא לשעה לדורות מנין ת"ל ואל בני ישראל תדבר לאמר: **כא** בכולם הוא אומר ונתתם וכאן הוא אומר והעברתם. רבי אומר אין לך מעביר בנחלה אלא בת מפני שבנה ובעלה יורשים אותה. מנין שהאב קודם לאחיו בנחלה היה ר' ישמעאל בר' יוסי אומר הרי הוא אומר והעברתם את נחלתו לבתו מפני הבת מעביר אתה את האב ואי אתה מעביר מפני האחים. ומנין שהאב יורש אמרת

התורה והמצוה

עדיין ודנים והוקשים בו, ומשפט מליין גמר הדין ודבר שמשפטו מבואר ונודע, כמ"ש בכללים כמה פעמים, וממ"ש ויקרב משה את משפטן משמע שהיה דבר שמשפטו מבואר, כי משה ידע שהבנות יורשות ולא נסתפק רק על חלק בכורה כי היה מסופק אם א"י מוחזקת להם מאבותיהם כמו שמפ' בגמ' (דף קי"ט ע"ב). והנה ר' אליעזר אמר בב"ב שמ"ש ה' לאברהם קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה בזה קנה את א"י בחזקה. אולם בפ' אלה הוכחתי מדברי הירושלמי בחלה שר"ע מסופק בזה עיי"ש. ולכן אמר לשטתו שמשה היה מסופק בזה אם מ"ש ונתתי אותה לכם מורשה פי' שהיא ירושה להם מאבותיהם או פי' שמורישים ואינם יורשים, וגם י"ל שר"ע לשטתו שס"ל שדור המדבר אין להם חלק לעת"ל כי למ"ד יש להם חלק הלא יירשו לעת"ל, כמ"ש בסנהדרין (דף צ' ע"ב) מנין לתחה"מ מן התורה שנאמר וגם הקמותי את בריתי אתם לתת להם לכם לא נאמר אלא להם, וא"כ למה אומר מורשה שמורישים ואינם יורשים הלא יירשו גם הם לעת"ל וע"כ פי' ירושה להם מאבותיהם ורק לר"ע לשטתו נסתפק כי לשטתו הם מורישים ואינם יורשים גם לעת"ל:

יח (ז) כן בנות צלפחד דוברות, מלת כן פי' חז"ל כפשוטו שבתורה הכתובה במרום היה כתוב ותקרבנה בנות צלפחד וכו' וכל מה שדברו, והראו הקב"ה למשה וא"ל כן כמו שכתוב בתורה שלפני הם דוברות:

יט נתן תתן להם אחוזת נחלה, היינו נחלת אביהן וגם תתן להם בתוך אחי אביהם בנחלת חפר, והוסיף והעברת את נחלת אביהן ר"ל שבנחלת אביהן בנכסי חפר יקחו חלק בכורה כי א"י מוחזקת מאבותיהם, וראב"י סבר דלא דברה תורה כלשון ב"א ובמ"ש נתן תתן מוסיף חלק אח א' שמת בלא בנים ועז"א ויפלו חבלי מנשה עשרה (יהושע יז), והאח שמת היה חוץ מן הששה אחים שנעשו ראשי משפחות:

כ (ח) ואל ב"י תדבר לאמר, מלת לאמר מליין שהוא מצוה לדורות כמ"ש במכלתא בהא (פ"א) רשב"י אומר כ"מ שאומר לאמר ואמרת אליהם ה"ז לדורות וכ"מ שאינו אומר לאמר ה"ז לשעה ורבי חולק עליו ושתם ספרי כר"ש וכ"ה בספרא אמור (סי' רמ"א):

כא איש כי ימות ובן אין לו, סדר נחלות לפי הלכות תורה שבע"פ משונה מאד מסדר נחלות הכתוב בתורה הכתב, ולפי הלכות תורה שבע"פ כן היה לו לכתוב ואם אין לו בת [ונתתם את נחלתו לאביו ואם אין לו אב] ונתתם את נחלתו לאחיו [ואם אין לו אחים ונתתם את נחלתו לאחותיו ואם אין לו אחות ונתתם את נחלתו לאבי אביו ואם אין לו אבי אב] ונתתם את נחלתו לאחי אביו ואם אין אחים לאביו [ונתתם את נחלתו לאחות אביו ואם אין אחיות לאביו] ונתתם את נחלתו לשארו וכו'. והנה חז"ל

אֵ֥ין לֹ֖ו וְהַעֲבַרְתֶּ֥ם אֶֽת־נַחֲלָת֖וֹ לְבִתֹּֽו׃ ט וְאִם־אֵ֥ין לֹ֖ו בַּ֑ת וּנְתַתֶּ֥ם אֶת־נַחֲלָת֖וֹ לְאֶחָֽיו׃ י וְאִם־אֵ֥ין לֹ֖ו אַחִ֑ים וּנְתַתֶּ֥ם אֶת־נַחֲלָת֖וֹ לַאֲחֵ֥י אָבִֽיו׃ יא וְאִם־אֵ֣ין אַחִים֮ לְאָבִיו֒ וּנְתַתֶּ֣ם

ספרי

אמרת ק"ו ומה אחים מן האב שאינם באים אלא מכח אב הרי הם יורשים (אח). האב שאין אחים באים אלא (מכח האב) מכחו דין הוא שיורש. ומנין לעשות את בת הבן כבן אמרת ק"ו ומה בנות צלפחד שלא היו אלא לשעה עשה את בת הבן כבן ק"ו לדורות. ומנין לעשות נקבות כזכרים הרי אתה דן הואיל והבנים יורשים ואחי האב יורשים מה בנים עשה נקבות כזכרים אף בכל היורשים עשה נקבות כזכרים. ומה בנים הקדים זכרים לנקבות אף בכל היורשים הקדים זכרים לנקבות. ומה בגואלים עשה בנים כאבותם אף בכל היורשים נעשה בנים כאבותם. ומנין שהבת יורשת [את אמה] הה"א וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל. אין לי אלא בת, בת הבן מנין אמרת ק"ו ומה בת שהורע כחה במקום הבן הרי היא יורשת בת הבן שיפה כחו במקום הבן דין הוא שתירש. ומנין שהאיש יורש את אשתו ת"ל [לשארו הקרוב אליו] ממשפחתו וירש אותה דברי ר' עקיבא, ר' ישמעאל אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר

התורה והמצוה

באו במאמר זה להחזיק קבלתם במאמרים בל ימוטו, אם מצד השכל אם מצד הכתוב, ומ"ש בספרי ומנין שהאב יורש עד ומנין שהאיש יורש את אשתו הוא לברר קבלתם מצד הסברא ויתר המאמר בא לבאר אמתת תורה שבע"פ מצד הכתוב ולהראות כי תורת הפה והכתב יכונו יחדו, הנה מצד הסברא אי אפשר לומר כפשטות הכתובים שאם אין לו בנים הנחלה עוברת אל האחים, שהלא קורבת האחים אליו הוא ע"י האב, וא"כ האב קרוב יותר מן האחים והתורה אמרה לשארו הקרוב שהקרוב קרוב קודם, וז"ש ומנין שהאב יורש אמרת ק"ו וכו', ועוד שא"כ לא נדע מ"ש ואם אין לו אחים ונתתם את נחלתו לאחי אביו, והלא אביו קודם לאחי אביו, מזה מבואר שמ"ש ונתתם את נחלתו לאחיו, פירוש שהנחלה תחזור אל האב וממנו תבא אל יורשי האב שהם אחיו, וכן מ"ש ונתתם לאחי אביו הוא ע"י שתחזור אל אבי אביו וממנו אל יורשיו שהם אחי אביו, וממילא אחר שאחיו באים מכח האב אם אין זכרים נוטלים הנקבות, כי האב הוא המוריש, וכן באבי אביו שמורישו לאחי האב אם אין זכרים יורשים הנקבות, וז"ש ומנין לעשות הנקבות כזכרים וכו', ומגב באר שהבת יורשת את אמה ממ"ש וכל בת יורשת נחלה ממטות ב"י וכמ"ש בב"ב (דף קי"א) איזו בת יורשת שני מטות זו שאביה משבט אחד ואמה משבט אחר ומתו וירשתן ושם אומר אין לי אלא בת, בת בן מנין אמרת ק"ו וכו':

ועתה נבאר איך נוכל להשוות הדברים האלה עם תורת הכתב שאמר ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאחיו ולא הזכיר את אביו, וכן אמר ונתתם לאחי אביו ולא הזכיר אבי אביו, ויש בזה שני למודים ר' ישמעאל בר' יוסי בספרי ובב"ב (דף ק"ט) למד לה מן והעברתם ובגמ' (דף ק"ח) אומר למוד אחר, דתניא שארו זה האב מלמד שהאב קודם לאחים, ועוד שם (דף ק"ט ע"ב) וממאי דשארו זה אב דכתיב שאר אביך היא אימא שארו זה האם דכתיב שאר אמך היא אמר רבא אמר קרא ממשפחתו וירש אותה משפחת האב קרויה משפחה משפחת האם אינה קרויה משפחה, ושם (ע"א) מקשה עמ"ש שארו זה האב והא קראי לא הכי כתיבי דכתיב ואם אין אחים לאביו, קראי שלא כסדרן כתיבי, ר"ל שמ"ש ונתתם לשארו צריך לכתוב אצל ואם אין לו בת, והוא דבר זר ומוזר מאד, שנעקור פסוק ממקומו ונגיעו למעלה שלא במקומו, ואני שמתי חק ולא יעבור כי תורה שבע"פ והקבלה מסכמת תמיד עם פשוטי המקראות. ואיך נעות את הכתובים באופן כזה שאמרו פה דקראי שלא כסדרן כתיבי? ועתה אתוך שמע לי: הנה אחר שידעינו מצד הסברא שא"א לסדר סדר נחלות כפי פשטות הכתובים שהנחלה תלך מן האח אל האחים לא אמצעי רק שהפי' שתלך מן האח אל האחים באמצעות האב שמורישו אותם כפי משפטי הירושה, בקשו למצוא חפץ בתורת הכתב, ולמד ר' ישמעאל בר' יוסי משנוי הלשון שגבי בת אמר והעברתם וגבי אחים ואחי האב אמר ונתתם, שיש הבדל בלשון, שהעברה מציין שעובר בלי אמצעי, וע"כ גבי אחים לא יכול לומר והעברתם כי אינו מגיע אל האחים בלי אמצעי, כי הנחלה עוברת אל האב, וממנו באה אל האחים בתורת ירושה, ובזה שייך לשון ונתתם, וז"ש מפני הבת מעביר אותם את האב [ר"ל ראוי אל הבת:

שגם

ט וְאִם לֵית לֵהּ בְּרַתָּא וְתִתְּנוּן יָת אַחֲסַנְתֵּהּ לַאֲחוֹהִי: י וְאִם לֵית לֵהּ אַחִין וְתִתְּנוּן יָת אַחֲסַנְתֵּהּ לַאֲחֵי אֲבוּהִי: יא וְאִם לֵית אַחִין לַאֲבוּהִי וְתִתְּנוּן יָת

ספרי

וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל ואומר ולא תסוב נחלה לב"י ממטה אל מטה [ואומר ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר] ואומר ואלעזר בן אהרן מת [ויקברו אותו בגבעת פנחס בהר אפרים]. וכי מנין היה לפנחס בהר אפרים אלא שנשא אשה מבני אפרים ומתה וירשה. כיוצא בו ושגוב הוליד את יאיר ויהי לו עשרים ושלש ערים בארץ הגלעד (דה"א ב) שנשא אשה מבני מנשה ומתה וירשה:

התורה והמצוה

שלא באמצעי] ואי אתה מעביר מפני האחים כי אליהם בא ע"י אמצעי שהוא האב, ועתה נפרש הלמוד השני דתניא שארו זה האב, כי כבר בארתי (אמור סי' ה') שיש הבדל בין שארו סתם ובין שאר בשרו. שאר סתם לא בא רק על הקרוב בבלי אמצעי, והם ז' קרובים המפורשים בפ' אמור אמו ואביו בנו ובתו אחיו ואחותו, וה"ה אשתו, אבל יתר הקרובים כולם אינם רק ע"י אמצעי, ולא נקראו שאר סתם רק שאר בשרו. והנה פה שחכר כל הקרובים שלא ע"י אמצעי בנו ובתו ואחיו וה"ה אחותו כנ"ל, וא"כ מ"ש ונתתם את נחלתו לשארו בהכרח כוון על האב שהוא שאר בלא אמצעי [כי על האם א"א דע"ז כתיב ממשפחתו דהיינו משפחת אב שקרויה משפחה לא משפחת אם שאינה קרויה משפחה] וז"ש וממאי דשארו זה האב שנאמר שאר אביך היא ר"ל שממ"ש על ערות אחות אביו שאר אביך היא ולא שארך היא מבואר שאחות האב לא נקראת גם שאר סתם כי היא קרובה ע"י אמצעי והיא שאר בשר לא שאר, והיא רק שאר אביך לא שארך, וממילא כשאמר פה לשארו הקרוב מכוון על האב שהוא שאר בלא אמצעי, וכן פי' הכתובים: ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאחיו, פי' באמצעות האב, וכאלו כתוב ונתתם לשארו שהוא האב וממנו ילך לאחיו בתורת ירושה, וה"ה לאחותיו כשאין אחים, ומ"ש ונתתם לאחי אביו, פי' ג"כ באמצעות השאר שהוא אבי אביו שהוא שארו הקרוב. נגד אבי זקנו שהוא יורש ומוריש לאחי אביו, ואם אין אחים לאביו ונתתם את נחלתו לשארו הקרוב אליו, שהוא אבי זקנו שהוא שאר הקרוב נגד זקן זקנו שרחוק יותר, ולפ"ז הגם שהתחיל סתם ולא הזכיר שיתן לשארו שהוא האב או אבי האב, הלא ממה שאמר זה בסוף ידעינן שכן הולך סדר נחלות גם במה שניתן לאחיו ולאחי אביו שכולם הם באמצעות שאר הקרוב שהוא האב המוריש, ולפ"ז מ"ש קראי שלא כסדרן כתיבי אין הפי' שנעקור פסוק זה מכאן ונעמידנו תחלה במ"ש ואם אין לו בת, רק ר"ל שענין זה שהנחלה הולך באמצעות שאר הקרוב שהוא האב או אבי האב היה ראוי שיכתב תיכף בסדר הראשון במ"ש שהנחלה הולכה לאחי המת היל"ל שהוא באמצעות השאר שהוא האב, והתורה באה זאת בסוף שנלמד מזה לכל הסדר לפניו ולאחריו שהכל הולך באמצעות שאר הקרוב:

ועתה נבאר מה שלמד ר"ע מזה שהבעל יורש את אשתו שהוא ג"כ דרשה סתומה ותמוהה מאד, ונוא שר"ע ס"ל כר' ישמעאל בר"י שלמד ירושת אב מן והעברתם [כן אמר בגמ' דף ק"ט ע"ב] ולא צריך למוד על ירושת האב ולדידיה מ"ש ונתתם את נחלתו לשארו אינו קאי על האב רק ר"ל לשאר בשרו שהוא אחרי אחי אביו, ואיך אמרו לשארו, שאר מציין רק הקרוב בלא אמצעי, והיל"ל לשאר בשרו, ולמדו מזה ירושת הבעל, כי גם אשתו נקראת שארו סתם שקרובה ג"כ בלי אמצעי, ופירשו מה שאמר ונתתם את נחלתו לשארו ר"ל הנחלה שנחל את שארו ר"ל אשתו זה יתנו להקרוב אליו ממשפחתו, והקרוב הזה ירש אותה ר"ל את נחלת שארו, וקמ"ל בזה כי כבר אמר על בנות צלפחד שלא ינשאו לשבט אחר מפני הסבת הנחלה והם ירשו גם בנכסי חפר וידעינן שנחלת ג' דורות שהם חפר צלפחד ובנות יוכל להסב למטה אחר ע"י ירושת הבעל, וה"ה שיכולו לשבט האחר ג"כ עד ג' דורות שהוא אם אין לו אח שאז חוזרת אל זקנו שהם ג' דורות, אבל אם אין אחים לאביו שאז חוזרת אל אבי זקנו שהם ד' דורות לא ידע שגם נחלת שארו זו אשתו תעקר משבטה, כי לא למדנו מבנות צלפחד רק ג' דורות ונוכל לומר שאז תחזור הנחלה למטה אשתו, לזה מלמדנו שגם אם אין אחים לאביו תתנו נחלתו לשארו דהיינו נחלת אשתו להקרוב קרוב שהוא אבי זקנו שהוא הדור הרביעי, וממילא ידעינן שהבעל יורש את אשתו, ור' ישמעאל למד ירושת הבעל ממ"ש וכל בת יורשת נחלה ומובא בגמ' (דף קי"א) ושם (דף קי"ב) מפרש ברייתא זו עיי"ש, וא"כ ר' ישמעאל ס"ל שמ"ש לשארו וירש מלמד על ירושת האב ופליג על ר' ישמעאל בר' יוסי שלמד מן והעברתם דס"ל והעברתם אתי לכדרבי [ובהגר"א מחק ר' ישמעאל בר' יוסי וגרס ר' ישמעאל, והגהה זו לא יצאה מן הגר"א כי ר' ישמעאל בר"י ור' ישמעאל מחולקים כמו שהראה בגמ' ק"ט ע"ב וקי"א ע"ב]:

אֶת־נַחֲלָתוֹ לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ וְיָרַשׁ אֹתָהּ
וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחֻקַּת מִשְׁפָּט כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ פ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים
הַזֶּה וּרְאֵה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

בעל הטורים

(יא) נחלתו לשארו. אותיות נחלת שארו לו ואין שארו אלא אשתו. והיינו מה שאמרו חז"ל (ב"ב קי"א) גורעין ומוסיפין ודורשין פי' גורעין הוי"ו מנחלתו ומוסיפין אותה על הלמ"ד של שארו ונשאר לו כדי נחלת שארו לו ודורשין נחלת שארו

רש"י

והעברתם: (יא) לשארו הקרוב אליו ממשפחתו. (ספרי ב"ב ק"ט) ואין משפחה קרויה אלא משפחת האב: (יב) עלה אל הר העברים. (במדבר רבה) למה נסמכה כאן ה כיון שאמר הקב"ה נתן תתן להם. אמר אותי צוה המקום להנחיל שמא הותרה הגזרה ואכנס לארץ אמר לו הקב"ה גזרתי במקומה עומדת. (ספרי) ד"א כיון שנכנס משה ו לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר כמדומה שהותר לי נדרי משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס לפתח פלטין שלו נכנס לשער והוא אחריו לחצר והוא אחריו לטרקלין והוא אחריו כיון שבא להכנס לקיטון ז אומר בני

שפתי חכמים

קשה למה כתיב בבנות צלפחד והעברתם דהא לא היו רשאות להנשא כ"א לבני דודיהן. נ"ס גם טעם ראשון: ה פירוש את הר העברים הוא הר נבו וכיון שעלה משה להר נבו לא ירד ומת שם מיד כדכתיב בפ' וזאת הברכה ולמה נסמכה וכו': ו דלטעם ראשון קשה למה שמח דלמא הא דכתיב נתן תתן כלומר על ידי יהושע וכמ"ש לקמן בפרשת מסעי נ"פ ד"א ולפי' ד"א קשה איך נסמך זה לכאן ל"פ גם טעם ראשון וק"ל: ז לקיטון היינו לחדר ויבא בחדרה ת"י ועייל לקטונא:

ספרי

כב (יא) ואם אין אחים לאביו [וגו'], ממשפחתו ממשפחת אביו. או אינו אלא ממשפחת אמו ת"ל למשפחותם לבית אבותם מגיד שהמשפחות הולכות אחרי אבות. וירש אותה, לענין שאמרנו:

כג והיתה לבני ישראל לחקת משפט, נתנה תורה דעת לחכמים לדרוש ולומר כל הקרוב בשאר בשר הוא [הקרוב] בנחלה: (יב) ויאמר ה' אל משה עלה אל הר העברים הזה (הר נבו). זו נחלת בני ראובן (ובני גד), בשעה שנכנס משה לנחלת בני ראובן ובני גד שמח ואמר דומה אני שהותר לי נדרי התחיל שופך תחנונים לפני המלך. משל למה הדבר דומה למלך שגזר על בנו שלא יכנס לפתח פלטרין שלו נכנס לשער והוא אחריו לטרקלין והוא אחריו כיון שבא ליכנס לקיטון אמר לו בני מכאן ואילך אתה אסור כך בשעה שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר דומה אני שהותר לי נדרי התחיל שופך תחנונים לפני המקום והלא דברים ק"ו ומה אם משה חכם גדול אב החכמים ואב הנביאים אע"פ שיודע שנגזרה עליו גזרה לא מנע עצמו מן הרחמים ק"ו לשאר בני אדם: (דברים ג') ואתחנן אל ה', (במיני) [לשון] תחנונים: בעת ההיא לאמר, שאין ת"ל [לאמר] אלא א"ל הודיעני אם אני נכנס לארץ ואם לאו: ארני, אדון לכל באי העולם: אלהים, ברין בראת את העולם: אתה החלות, אתה החלות לפתוח פתח לעבדך בשעה שנכנסתי לנחלת בני ראובן ובני גד.

התורה והמצוה

כב (יא) ממשפחתו, היינו משפחת האב שמשפחת אם אינה קרויה משפחה ועי' בב"ב (דף ק"ט ע"ב), ומ"ש וירש אותה ללמד שהבעל יורש את אשתו כנ"ל:

כג והיתה לבני ישראל לחקת משפט, חק הוא הדבר שאין לו טעם ורק המחוקק לבדו יודע טעמו של דבר, אבל משפט הוא דבר שהכל יודעים טעמו, ומפני שכפי תורת נחלה הכתובה דמיא שהיא חוקה בלי טעם כי למה ירשו האחים ולא האב, באה התורה שהוא משפט, כי נתנה רשות לחכמים וגם דעת ובינה לדעת טעם הדברים, ועי"כ חקרו לפי ההגיון והעלו שכל הקרוב בשאר בשר הוא הקרוב בנחלה ועי"כ יצא להם ההלכה שהאב קודם לאחים כי הוא קרוב יותר מהם וכנ"ל סי' כ"א:

(יב) ויאמר ה' אל משה, אחרי שמנה את אנשי המלחמה שהיה הכנה לכניסתן לארץ הודיע [illegible]

אַחֲסַנְתֵּהּ לְקָרִיבֵהּ דְּקָרִיב לֵהּ מִזַּרְעִיתֵהּ וְיֵרַת יָתַהּ וּתְהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לִגְזֵרַת דִּין כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַק לְטוּרָא דַעֲבָרָאֵי הָדֵין וַחֲזִי יָת

ספרי

ד"א אתה החלות את השבועה כתבת בתורה זובח לאלהים יחרם ובניך עבדו עבודת כוכבים ובקשתי רחמים ממך וסלחת (אתה החלות את השבועה): להראות את עבדך, נסים וגבורות שנאמר ויאמר משה אסורה נא ואראה: את גדלך. זו מדת טובך שנאמר ועתה יגדל נא כח ה': ואת ידך, זו ימינך שפשוטה לכל באי העולם שנאמר ימינך ה' נאדרי בכח ואומר ימינך וזרועך ואור פניך (ואומר כי השבעתי): החזקה, שאתה כובש ברחמים את מדת הדין שנאמר מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע. ואומר ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו תתן אמת ליעקב. [ואומר בי נשבעתי יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב]: אשר מי אל בשמים ובארץ. (שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו, מדת ב"ו) [מלב"ו] הגדול מחברו מבטל גזרת חברו אבל אתה מי יכול למחות על ידך וכה"א והוא באחד ומי ישיבנו. ר' יהודה בן בבא אומר (משל בשדה) [שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו מדת ב"ו אדם] שנתון בקונטריסים של מלכות אפילו נותן ממון הרבה אי אפשר ליעקר אבל אתה אומר עשו תשובה ואני מקבל שנאמר מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך. (דבי אומר) [ד"א] אשר מי אל בשמים ובארץ (חוץ מכאן ישראל אומר) [שמא חוץ מכאן יש ת"ל] וידעת היום והשבות אל לבבך אין עוד (אלא אף באו"ה) [אף באויר העולם]: אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך, כמעשיך במצרים, וכגבורותיך על הים. ד"א כמעשיך [על הים] וכגבורותיך על נחלי ארנון: אעברה נא ואראה, אין נא אלא לשון בקשה: הארץ הטובה אשר בעבר הירדן (זו) [זו] היא שרבי יהודה אומר ארץ כנען היא טובה ולא נחלת בני ראובן ובני גד: ההר הטוב, זו ירושלים: והלבנון, זה בית המקדש. וכן הוא אומר פתח לבנון דלתיך ואומר והלבנון באדיר יפול וי"א לבנון (מינס עליהם את מלכיהם) [אלו מלכיהם שנאמר בא אל הלבנון ויקח וגו' ואומר החוח אשר בלבנון וגו']:

ויתעבר ה' בי, כאדם שאומר נתעבר בי פלוני ונתמלא עלי חמה: למענכם, שאתם גרמתם. וכן הוא אומר ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם: ולא שמע אלי, ולא קבל תפלתי. ר' נתן אומר הרי הוא אומר (איוב לו) הן אל כביר לא ימאס (תם) (כריתות ד) אין הקב"ה מואס תפלתם של רבים אבל כאן [ולא שמע אלי] ולא קבל תפלתי: ויאמר ה' אלי, אמר לו למשה בדבר הזה רב לך שאין מניחים את הצדיקים לבוא לידי עבירה חמורה. מכאן היה רבי ישמעאל אומר משל (לסדיוט) [הדיוט אומר] לפום גמלא שיחנא. ד"א אם משה חכם (חכמים גדולים) [אבי חכמים נביא] אבי נביאים לא נשא לו פנים ק"ו לשאר כל אדם המענים את הדין והמעותין את הדין עאכ"ו: רב לך, אמר לו הרבה שמור לך הרבה צפון לך שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. ואומר ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. ד"א רב לך אמר לו הרבה יגעת הרבה עמלת צא משה ונח שנאמר לך לקץ הימין ותנוח. (אמר לו אם לאו אכנס כהדיוט) [ד"א] א"ל אין המלך נכנס כהדיוט אמר לו אם לאו אעשה תלמיד ליהושע אמר לו רב לך [אין] הרב נעשה תלמיד לתלמידו. אמר לו (אם לאו) אכנס דרך אויר או דרך חלל אמר לו ושמה לא תבא. אמר לו אם לאו עצמותי יעברו את הירדן אמר לו כי לא תעבור את הירדן הזה (וכי המת יכול לעבור אלא אמר לו משה) אף עצמותיך [אינם עוברים שנאמר כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עובר את הירדן וכי המת יכול לעבור אלא אמר משה אף עצמותי] לא יעברו את הירדן: אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה. אמר לו בדבר הזה אל תבקש ממני אבל בדבר אחר גזור עלי ואני אעשה. משל למה"ד למלך שגזר על בנו גזרה קשה והיה הבן ההוא מבקש מאביו אמר לו בדבר הזה אל תבקש ממני אבל בדבר אחר גזור עלי ואני אעשה ותגזר אומר ויקם לך אמר לו אם לאו הראני אמר לו בדבר זה אני עושה: עלה ראש הפסגה, מגיד הכתוב שהראה המקום למשה את הרחוק כקרוב את שאין גלוי כגלוי את כל הקרוי ארץ ישראל שנאמר ויראהו ה' את כל הארץ וגו'

ואת

התורה והמצוה

למשה שאלו לא יכנס לארץ, והכל זאת ירשה אותם, עד שבקש אעברה נא ואראה את הארץ הטובה

יג וְרָאִיתָה אֹתָהּ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל־עַמֶּיךָ גַּם־אָתָּה כַּאֲשֶׁר נֶאֱסַף אַהֲרֹן אָחִיךָ׃ יד כַּאֲשֶׁר מְרִיתֶם פִּי בְּמִדְבַּר־צִן בִּמְרִיבַת הָעֵדָה לְהַקְדִּישֵׁנִי בַמַּיִם לְעֵינֵיהֶם הֵם מֵי־מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן׃ ס טו וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה

בעל הטורים

שהיא אשתו לו והיינו מה שאמרו חכמינו ז"ל שהבעל יורש את אשתו: (יג) וראיתה כתיב בה"א מלמד שהראהו כל הארץ במערות ובמחילות ואוצרות כסף וזהב שבה. נאסף אהרן אחיך בגימ' זהו בנשיקה: (טו) וידבר משה אל ה' לאמר אין

רש"י

מכאן ואילך אתה אסור להכנס: (יג) כאשר נאסף אהרן אחיך. מכאן שנתאוה משה למיתתו של אהרן ח ד"א אין אתה טוב ט ממנו (דברים ל"ב) על אשר לא קדשתם הא אם קדשתם י אותי עדיין לא הגיע זמנכם להפטר. בכל מקום שכתב מיתתם כתב סורחנם לפי שנגזרה גזרה על דור המדבר למות במדבר בעון שלא האמינו לכך בקש משה שיכתב סורחנו שלא יאמרו אף הוא מן הממרים היה (יומא פ') משל לשתי נשים שלוקות בבית דין אחת קלקלה כ ואחת אכלה פגי ל שביעית וכו' אף כאן בכל מקום שהזכיר מיתתן הזכיר סורחנן להודיע שלא היתה בהם אלא זו בלבד: (יד) הם מי מריבת קדש. הם לבדם. אין בהם עון מ אחר, ד"א הם שהמרו במרה. נ הם היו שהמרו בים סוף. הם עצמם שהמרו במדבר צן: (טו) וידבר משה אל ה' וגו'. להודיע שבחן של צדיקים ס שכשנפטרין מן העולם מניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור: לאמר. אמר לו השיבני ע אם אתה ממנה להם פרנס אם לאו

שפתי חכמים

ח מדלא כתיב כאשר נאסף אברהם או שאר צדיקים: ט כלומר וכשם שהוא מת בשביל עון זה כך אתה תמות: י וא"ת והא בפרשה זו לא כתיב על אשר לא קדשתם וי"ל דלפי' ד"א שפירש אין אתה טוב ממנו משמע כשם שאהרן מת ועדיין לא הגיע זמנו כך משה ימות אע"פ שלא יגיע זמנו והיכן מצינו שמתו קודם זמנם ומתרץ דהא כתיב גבי מיתת משה על אשר לא קדשתם וכו'. והוצרך לטעם של דבר אחר דלטעם ראשון קשה והא לא היתה מיתת משה כמיתת אהרן דהא אהרן ראה בחייו שנתנה גדולתו לבנו משא"כ גבי משה לכן פי' ד"א ולפי' של ד"א קשה דמשמע מכאשר מת אהרן וגו' דאהרן מת קודם שהגיע זמנו למות וזה אינו מפורש אצל אהרן. לכן צריך גם לטעם ראשון וק"ל: כ שזינתה תחת בעלה בלא התראה: ל ר"ל פירות שביעית שעדיין לא בשלו כל צרכן וכתיב לאכלה ולא להפסד ואותה שאכלה הפירות שביעית מבקשת מב"ד שיכריזו עליה משום מה לקתה כדי שלא יאמרו אף היא קלקלה כו' אף כאן כו': מ ר"ל עון של מי מריבה לבד היה בהן ולא עון אחר ולפי זה קאי על משה ועל אהרן: נ ר"ל הם מי מריבה שהמרו במרה הם היו שהמרו כו' ולפי זה קאי על ישראל. והוצרך לד"א דלפי' ראשון קשה הא כבר נאמר שלא היה בהם עון אחר. לכן פי' ד"א וקאי על ישראל ולפי' של ד"א קשה מאי בעי הכא בעון ישראל לכך צריך לטעם ראשון: ס ר"ל למה אמר משה ענין זה ולא התפלל שיכנס: ע דהל"ל לאמר ל"ל דבשלמא וידבר ה' לאמר כבר פירשו בו צא ואמור להם דברי כבושים או צא ואמור להם דברי והשיבני אם קבלום כמ"ש וישב משה את דברי העם אל ה' אבל כאן שני

ספרי

ואת כל נפתלי וגו' ואת הנגב ואת הככר: ויאמר ה' אליו זאת הארץ. ר' עקיבא אומר מגיד הכתוב שהראהו המקום למשה את כל חדרי ארץ ישראל כשלחן ערוך שנאמר ויראהו ה' את כל הארץ. ר' אליעזר אומר נתן כח בעיניו של משה וראה מסוף העולם ועד סופו וכא"ם בצדיקים שרואים מסוף העולם ועד סופו שנאמר מלך ביפיו תחזינה עיניך [תראינה ארץ מרחקים] ונמצאת אתה אומר ב' ראיות הם אחת ראיה של נחת ואחת ראיה של צער. באברהם הוא אומר שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם זו היא ראיה של נחת. במשה הוא אומר עלה אל הר העברים עלה ראש הפסגה זו היא ראיה של צער, (נמצאת) [וכן] אתה אומר שתי קריבות הם, אחת קריבה שהיא לשם שמים, ואחת קריבה שאינה לשם שמים. (דברים ד) ותקרבון ותעמדון תחת ההר זו קריבה לשם שמים (שם) ותקרבון אלי כלכם זו קריבה שאינה לשם שמים: וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו. צוהו על דברי תלמוד. ר' יהודה אומר צוהו על הגבעונים [ד"א] צוהו על המשאות ועל הטרחות ועל הריבות: כי הוא

התורה והמצוה

אמר שתפלה עשה מתנה שירשה את הארץ אבל לא יעבור שמה, והנה עתה א"ל שיעלה אל הר העברים ויראה:

אַרְעָא דִּי יְהָבִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: יג וְתֶחֱזֵי יָתַהּ וְתִתְכְּנֵשׁ לְעַמָּךְ אַף אַתְּ כְּמָא דִי אִתְכְּנִישׁ אַהֲרֹן אֲחוּךְ: יד כְּמָא דִי סְרֵבְתּוּן עַל מֵימְרִי בְּמַדְבְּרָא דְצִן בְּמַצּוּת כְּנִשְׁתָּא לְקַדָּשׁוּתִי בְמַיָּא לְעֵינֵיהוֹן אִנּוּן מֵי מַצּוּת רְקַם מַדְבְּרָא דְצִן: טו וּמַלִּיל

ספרי

הוא יעבור לפני העם הזה והוא ינחיל אותם, מגיד שאין יהושע נפטר מן העולם עד שהנחיל לישראל את הארץ: את הארץ אשר יתראה, מגיד שראה משה בעיניו מה שלא הלך יהושע ברגליו: ונשב בגיא מול בית פעור. אמר להם ראו איזה עבירה (עברהם ואמר לכם המקום עשו תשובה ואני מקבל ואני) [עברתי] כמה בקשות בקשתי ולא נסלח לי [ואתם כמה עבירות עברתם ואמר לכם המקום עשו תשובה ואני מקבל]. ר' יהודה בן בבא אומר בג' מקומות באו ישראל לידי עבירה חמורה ואמר להם המקום עשו תשובה ואני מקבל. כיוצא בו אתה אומר (ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל) [וילונו העם על משה לאמר מה נשתה]. מהו אומר ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה. [כיוצא בו אתה אומר] ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה [מקציפים הייתם את ה' וגו']. מהו אומר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך. [אף] כאן הוא אומר ונשב בגיא מול בית פעור. ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים: (יג) וראיתה אותה ונאספת אל עמיך גם אתה [כאשר נאסף אהרן אחיך] מגיד שנתאוה משה למיתתו של אהרן (סגא') [לכך נאמר] כאשר נאסף אהרן אחיך: (יד) (על אשר) [כאשר] מריתם פי במדבר (מריבה במדבר סין) [צן במריבת העדה], ר' שמעון בן אלעזר אומר אף משה ואהרן בהכרת מתו שנא' על אשר לא קדשתם אותי הא אם קדשתם אותי עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר, שני פרנסים עמדו אחד אומר אל יכתב סורחני ואחד אומר יכתב סורחני. דוד אמר אל יכתב סורחני שנאמר לדוד משכיל אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. משה אמר יכתב סורחני [לכן אמור] כאשר מריתם פי במדבר (סין) [צן] במריבת העדה (להקדישני). משל למה"ד לב' נשים שהיו לוקות בבית דין אחת לוקה על שקלקלה ואחת לוקה על (שגנבה) [שאכלה] פגי שביעית זו (שגנבה) [שאכלה] פגי שביעית אומרת בבקשה מכם הודיעו סורחני שלא יהו העומדים סבורים לאמר כשם שזו קלקלה אף זו קלקלה תלו לה הפגים בצוארה והיו מכריזין לפניה על הפגים זו לוקה. ר' אליעזר המודעי אומר בוא וראה כמה צדיקים חביבים לפני הקב"ה שבכל מקום שמזכיר מיתתם שם מזכיר סורחנם וכל כך למה לפי שלא יהיה להם פתחון פה לבאי עולם לומר מעשים מקולקלים היו בהם בסתר לפיכך מתו. וכן בארבעה מקומות מזכיר מיתתן של בני אהרן ובכל מקום שהוא מזכיר מיתתן מזכיר סורחנם להודיע שלא היה בהם אלא זו בלבד. והרי דברים ק"ו ומה אם כך חס המקום בשעת הכעס ק"ו בשעת רצון שנאמר כה אמר ה' בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך (ישעיה מט):

(טו) וידבר משה אל ה' לאמר, להודיע שבחן של צדיקים שכשהם נפטרים מניחין [צרכי] עצמם ועוסקין בצורך צבור: לאמר. אין ת"ל לאמר ומה ת"ל לאמר אלא אמר לו הודיעני נא אם אתה ממנה עליהם פרנסים אם לאו עד שהשיבו הקב"ה ואמר לו קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו. ר' אלעזר בן עזריה אומר בד' מקומות בקש משה לפני

התורה והמצוה

וירשה את הארץ ולא נטה עדיין למות, כי היה מוכן למלחמת מדין ולכמה דברים, רק אמר לו שעוד יראה אותה פעם שנית בעת מותו, ועז"א:

(יג) וראיתה אותה ונאספת, שתראה אותה שנית בעת תאסף וזה היה בזאת הברכה:

(יד) כאשר, הודיעהו שנית טעם הגזרה כי ישראל רבו אז אתו ובקשו אות שעל ידו יתברר להם שהוציא המים בדרך פלא ע"י ה' לא בתחבולה אנושית, וע"ז רצו שיוציא להם מסלע אחר כמ"ש חז"ל וגם אם היה מדבר אל הסלע הי' נתברר להם שהוא ע"י נס וז"ש במריבת העדה להקדישני ר"ל שהעדה רבו עמם וטענו שרוצים שיקדישני במים לעיניהם שיתברר להם שהוא נס ע"י ה', והוא לא עשה כן רק הכה את הסלע ועל ידי זה הם מי מריבת קדש, ר"ל נסתר הריב גם את"כ מי אמרו שהוציא המים ע"י התחבולה וכמ"ש באורך בס' חוקת:

לֵאמֹֽר׃ טז יִפְקֹד יְהֹוָה אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר אִישׁ עַל־הָעֵדָה׃ יז אֲשֶׁר־יֵצֵא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יָבֹא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וַאֲשֶׁר יְבִיאֵם וְלֹא תִהְיֶה עֲדַת יְהֹוָה כַּצֹּאן אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם רֹעֶה׃ יח וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ אֶת־

בעל הטורים

פסוק אחר כזה בתורה א"ל לא הוזכר כמה וידבר שדברת אני: (טז) יפקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה בהלו השני פסוקים יש עשרים ושמונה תיבות, ולכן פרנס יהושע את ישראל כ"ח שנים וזה הוא שנאמר וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל: (יז) ואשר יבא ב' במסרה. הכא ואידך ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים. לומר לך כיון כישוב

שפתי חכמים

מי הטעמים בלתי נכון. ל"פ השיבני וכו' ועיין בפרשת ואתחנן: פ ר"ל דקשה לרש"י ורבותינו ז"ל מאי לאמר אלא אמר לו השיבני וכו' וכי יהיה הדור בלא פרנס אלא שאלתו היה אם צריך למנות פרנס או שירשו בניו אחריו גדולתו כמו שאמר תן נחלת צלפחד לבנותיו לכך הדשו. ולפיכך נמשך גם רש"י ז"ל אחרי דברי רז"ל: צ ר"ל ישב באהל ועסק בתורה: ק ר"ל ולא נאמר אלהי השמים או אלהי הארץ: ר דלטעם ראשון קשה לנ"ל ואשר יוציאם מה זכות צריך לגבי ביאתה בשלמא גבי הבאה צריך זכות שלא יפקד מהם ל"פ ד"א וכו' ולפי' ד"א קשה דואשר יוציאם וכו' לא יהיה דומה לאשר יצא לפניהם דעיקר תפלתו הוא בשביל העם ואשר יוציאם פירושו הוא בשביל טובת המנהיג היה תפלתו ולפי וי"ו העיטוף דואשר יוציאם משמע דכל תפלתו ודבריו היה לטובת ישראל לכן פי' גם טעם ראשון: ש כבר נתבאר זה כ"פ שאין

רש"י

לאו: (טז) יפקד ה'. כיון ששמע משה שאמר לו המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו (במ"ר) אמר הגיעה שעה שאתבע צרכי. שיירשו בני את גדולתי. אמר לו הקב"ה לא כך עלתה במחשבה לפני. כדאי הוא יהושע ליטול שכר שמושו. שלא מש מתוך האהל. וזהו שאמר שלמה (משלי כ"ז) נוצר תאנה יאכל פריה: אלהי הרוחת. למה נאמר. אמר לפניו רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך דעתו של כל אחד ואחד ואינן דומין זה לזה. מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו: (יז) אשר יצא לפניהם. לא כדרך מלכי האומות שיושבים בבתיהם ומשלחין את חיילותיהם למלחמה אלא כמו שעשיתי אני שנלחמתי בסיחון ועוג שנאמר (במדבר כ"א) אל תירא אותו. וכדרך שעשה יהושע שנאמר (יהושע ה') וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה וגו' וכן בדוד הוא אומר (שמואל א' י"ח) כי הוא יוצא ובא לפניהם יוצא בראש ונכנס בראש: ואשר יוציאם. בזכיותיו: ואשר יביאם בזכיותיו. ד"א ואשר יביאם שלא תעשה לו כדרך שאתה עושה לי שאיני מכניסן לארץ: (יח) קח לך. קחנו לך בדברים. אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום:

ספרי

הקב"ה והשיבו על שאלותיו. כיוצא בו אתה אומר וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים שאין ת"ל לאמר מה ת"ל לאמר אלא אמר לפניו הודיעני נא אם אתה גואלם ואם לאו עד שהשיבו המקום על שאלותיו שנאמר (ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו) [והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל מארץ מצרים]. כיוצא בו אתה אומר ויצעק משה אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה שאין ת"ל לאמר ומה ת"ל לאמר אלא אמר לפניו הודיעני נא אם אתה רופא אותה אם לאו עד שהשיבו הקב"ה על שאלתו שנאמר ויאמר ה' אל משה ואביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם ז' ימים וגו'. כיוצא בו אתה אומר ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר אין ת"ל לאמר אלא אמר לו הודיעני אם אכנס לארץ אם לאו עד שהשיבו המקום ויאמר ה' אלי רב לך. אף כאן אין ת"ל לאמר אלא אמר לו הודיעני נא אם ממנה אתה עליהם פרנסים אם לאו עד שהשיבו המקום קח לך את יהושע בן נון:

(טז) יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר. מגיד הכתוב שכל הרוחות אין יוצאות ולא מלפניו. ר' אליעזר בנו של רבי יוס'

התורה והמצוה

(טז) יפקד אחר שראה משה שלא תשובה הגזרה בקש שיפקוד ה' איש על העדה, ואמר אל אלהי הרוחות

משׁה עם יי למימר׃ טז ימני יי אלה רוחיא לכל בסרא גבר על כנשׁתא׃ יז די יפוק קדמיהון ודי יעול קדמיהון ודי יפקנון ודי יעלנון ולא תהי כנשׁתא דיי כענא די לית להון רעי׃ יח ואמר יי למשׁה דבר לך ית יהושׁע בר נון

ספרי

הגלילי אומר סימן זה יהיה בידך שכל זמן שאדם נתון בחיים נפשו פקודה ביד קונו שנאמר אשר בידו נפש כל חי. (שנא קגב) מת נתונה באוצר שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים, שומע אני בין צדיקים בין רשעים ת"ל ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע: איש על העדה, זה יהושע שנאמר להם אבירים אכל איש. ולמה [לא] פירש הכתוב שלא להטיל מחלוקת בין בניו ובין [בני] אחיו: (יז) אשר יצא לפניהם (ואשר יוציאם ואשר יביאם) [ואשר יבא לפניהם]. לא כדרך שאחרים עושים שהם משלחים חילות והם באים לבסוף אלא כשם שעשה משה שנאמר ויאמר ה' אליו אל תירא אותו [כי בידך נתתי]. וכשם שעשה יהושע שנאמר וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו. וכשם שעשה פנחס שנאמר וישלח אותם משה אלף למטה לצבא [אותם ואת פינחס]. אשר יצא לפניהם בראש. ואשר יבוא לפניהם בראש שנא' (דה"א יא) ויעל בראשונה יואב בן צרויה ויהי לראש. אשר יצא לפניהם בגדוד. ואשר יבוא לפניהם בגדוד. אשר יצא לפניהם (ככלך) [בדרך] ואשר יבוא לפניהם (ככלך) [בדרך]. ואשר יוציאם בזכיותיו. ואשר יביאם בזכיותיו. ואשר יוציאם במנין. ואשר יביאם במנין [כענין] שנאמר ויאמרו אל משה עבדיך נשאו את ראש וגו'. (שנא סד) ולמה הוצרכו כפרה לפי שזנו עיניהם מן הערוה: ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה. עליו מפורש בקבלה הגידה לי שאהבה נפשי [וגו' שלמה אהיה כעוטיה] כענין שנאמר (ירמיה מג) ועטה את ארץ מצרים כאשר יעטה הרועה את בגדו. (שלמה אהיה כעוטיה) [על עדרי חבריך] על עדרי אברהם יצחק ויעקב. צא וראה מה הקב"ה השיבו אם לא תדעי לך היפה בנשים. מעולה שבנביאים. צאי לך בעקבי הצאן (בעקבים אני) [מה שאני] עושה עמהם [בעקב]. ורעי את גדיותיך [על משכנות הרועים] (מנין) [מכאן] אתה אומר שהראהו המקום למשה כל הפרנסים העתידים לשמש את ישראל מיום שיצאו מן המדבר עד שיחיו המתים (שנאמר) [שכך נאמר] צאי לך בעקבי הצאן:

(יח) ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון. את שבלבך. קח לך מה שבדוק לך ועליו מפורש נוצר תאנה יאכל פריה [ושומר אדוניו יכובד]: איש אשר רוח בו.

התורה והמצוה

הרוחות לכל בשר, ר"ל כי מצד הנשמה העליונה הנפרדת מן הגויה א"צ למנהיג כי היא קדושה ומלאכיית והמלאכים א"צ למנהיג, וכן מצד הנפש החיונית והגוף הבהמי ג"כ א"צ למנהיג, שכל בע"ח חיים נפרדים כ"א בפ"ע רק מצד הרוח הנתון בבשר, שהוא רוח האדם הכלוא בבשר שעי"ז י"ל בחירה וכ"א י"ל תכונות ומדות ותאות מיוחדות מזולתו ורוח אחרת אתו לפי המזג ולפי תכונת הרכבתו, ומצד זה צריך למנהיג שיודע להלוך נגד רוחו של כל אחד מהם הנפרד בטבעו ותכונתו מזולתו וכמ"ש אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש, שכל בע"ח י"ל נפש שהוא הנפש החיונית, אבל האדם י"ל רוח השכלי והוא מעורב עם הבשר ונמשך לפי טבע הבשר, ובקש ג"כ שלא יהיה המנהיג רק להנהיג הגופים לבד אבל להנהיג הרוחות מצד שהאדם חי מדבר משכיל:

(יז) אשר יצא לפניהם, וההנהגה הזאת תחלק לשתים: [א] בעת שיצאו לחוץ ללחום עם אויביהם שיצא לפניהם, [ב] בעת שישובו אל בתיהם שאז צריך להנהיג ההנהגה הפנימית לעשות משפט בין אדם לחברו וכדומה כמ"ש ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם מלחמותינו ועז"א ואשר יבא לפניהם, וההנהגות האלה יהיו בשתי פנים: [א] בעת שהעם נכנעים אל השופט ונמשכים אחריו ברצון שעז"א אשר יצא לפניהם, [ב] בעת שאינם שומעים ברצון וצריך להכריחם ע"י בכח הזרוע אשר לו שעז"א ואשר יוציאם ואשר יביאם שזה מורה על שמכריח אותם ביד חזקה. ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רעה כי גם הצאן שאין להם רועה יש להם מנהיג והוא התיש ההולך בראש העדר וכלם הולכים אחריו רק זה אין קרוי מנהיג אחר שהוא בכל כמוהם ודומה להם, וצריך רועה שי"ל שכל ויודע איך להנהיגם על נאות דשא ועל מי מנוחות כן אין די במה שיהיה מנהיג דומה להם, רק צריך איש אשר רוח אלהים בו שהוא נפרד ממינם בערך הרועה המשכיל נגד הצאן:

(יח) ויאמר וגו' קח לך את יהושע בן נון, שהוא נפרד במעלתו מן צאן קדשים אלה כי הוא איש

אשר

יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן אִישׁ אֲשֶׁר־רוּחַ בּוֹ וְסָמַכְתָּ אֶת־יָדְךָ עָלָיו׃ יט וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל־הָעֵדָה וְצִוִּיתָה אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם׃ כ וְנָתַתָּה מֵהוֹדְךָ עָלָיו לְמַעַן יִשְׁמְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֹד וְשָׁאַל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים לִפְנֵי יְהוָה עַל־פִּיו יֵצְאוּ וְעַל־פִּיו יָבֹאוּ הוּא וְכָל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ וְכָל־הָעֵדָה׃ כב וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל־הָעֵדָה׃ כג וַיִּסְמֹךְ אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיְצַוֵּהוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ

בעל הטורים

בישוב בין ביער בכל פעם צריך לבא לפניהם: (יט) וצויתה כתיב בה"א לומר לך שלמדו חמשה חומשי תורה: (כ) מהודך בגימ' סוד שמר לך שמסר לו סוד המרכבה ומעשה בראשית: (כג) ויצוהו כאשר דבר ה' ביד משה. ויצוהו שלא לבטל תורה

רש"י

לך. אתה שבדוק לך ת את זה אתה מכיר: אשר רוח בו, כאשר שאלת. שיוכל להלוך כנגד א רוחו של כל אחד ואחד: וסמכת את ידך עליו. תן לו מתורגמן ב שידרוש בחייך ג שלא יאמרו עליו לא היה לו להרים ראש בימי משה: (יט) וצויתה אותו. על ישראל. דע שטרחנין הם סרבנים הם על מנת שתקבל עליך: (כ) ונתתה מהודך עליו. זה קירון עור פנים: מהודך. ולא כל הודך ומכאן למדין פני משה כחמה ד פני יהושע כלבנה: למען ישמעו כל עדת בני ישראל. שיהיו נוהגין בו כבוד ה ויראה כדרך שנוהגין בך: (כא) ולפני אלעזר הכהן יעמוד. הרי שאלתך ו ששאלת. שאין הכבוד הזה זז (ס"א נוטל) מבית אביך שאף יהושע יהא צריך לאלעזר: ושאל לו. כשיצטרך לצאת למלחמה: על פיו. של אלעזר: וכל העדה ז סנהדרין (יומא ע"ג): (כב) ויקח את יהושע. (ספרי) לקחו בדברים ח והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעוה"ב: (כג) ויסמך את ידיו. בעין יפה יותר ט ויותר ממה שנצטוה, שהקב"ה אמר לו וסמכת את ידך והוא עשה בשתי ידיו ועשאו ככלי מלא וגדוש ומלאו חכמתו בעין יפה: כאשר דבר ה'. אף לענין ההוד נתן

שפתי חכמים

שאין קיחה משלת בבני אדם ל"ש וכו': ת אף על פי שמנהג הכתוב שיאמר מלת לך שלא לצורך כמו עלה לך היערה והדומה לזה מ"מ כל היכא דאיכא למדרש דרשינן הרא"ם. ונ"ל דקשה לרש"י כיון שבקשת משה היה שיירשו בניו גדולתו כמו שפירש רש"י לעיל א"כ הל"ל לך המורה כאילו תחלת בקשתו במחשבתו היה על יהושע והוא ליתא. ומתרץ הבדוק לך וכו': א ר"ל שאלת ואמרת גלוי לפניך דעת כל אחד ואחד כו' כך אעשה ואברור את יהושע שזה אתה מכיר אשר רוח בו כאשר שאלת: ב מדכתיב אחריו למען ישמעו כל עדת בני ישראל ומה ישמעו אלא שתתן מתורגמן. מאליו: ג דע"כ הסמיכות של הרב לתלמיד הוא ענין רשות להורות ולדון לאסור ולהתיר וא"כ הכא גבי יהושע אי הסמיכות הוא לאחר מות משה למה נתן לו דלאחר מותו אין צריך רשות אלא בחייו של משה. וא"ל דילמא האי וסמכת וגו' הוא נתינת ההוד דא"כ היה לו להסמיך מאמר ונתתה מהודך עליו למלת וסמכת וגו' אלא ע"כ וסמכת מילתא אחריתא היא והיא נתינת רשות: ד כלומר פניו של משה מאירים יותר משל יהושע וי"מ כמו חמה שנוטלה אורה מהקב"ה ולבנה נוטלה אורה מחמה כך משה נטל קרון עור פניו מהקב"ה ויהושע נטל ממשה: ה פי' למען ישמעו ההוד שנתת לו דהוייב מזה שינהגו בו כבוד וכו' אבל לא נוכל לפרש דישמעו יקבלו דא"כ יחסר מלת אליו מפני שפירושו היה למען יקבלו דבריו וגזרותיו כל ישראל הרא"ם: ו ר"ל היאך בא ענין זה לכאן מה ענין אלעזר אצל יהושע, (ג"א) דאל"כ למה לזה זה למשה ה"ל לצוות ליהושע בעצמו: ז מדכתיב לפניו וכל ישראל אתו א"כ וכל העדה ל"ל אלא זו סנהדרין: ח ר"ל הא כתיב ויעש משה כאשר צוה ה' אותו וא"כ ויקח את יהושע ל"ל ומתרץ לקחו וכו' ר"ל שא"ל יותר ממה שא"ל הקב"ה דהקב"ה לא צוה לאמר לו אלא אשריך שזכית לכך וכו' והוא הודיע מתן שכר וכו' והטעם כדי שלא יאמר מה לי צרה זו שסרבי משה ואהרן נענשו עליהם ולכך הראהו מתן שכר: ט כאן ג"כ קשה ל"ל נכתב כדפרישית לעיל:

התורה והמצוה

אשר רוח בו, שהרוח כולל רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה וכל המעלות הנכבדות, ועתה מאז וסמכת את ידך עליו, ובזה תשפיע עליו שפע רוח יתירה יותר על מה שהוא איש הרוח מכבר.

אונקלוס

גְּבַר דִּי רוּחַ נְבוּאָה בֵּהּ וְתִסְמוֹךְ יָת יְדָךְ עֲלוֹהִי: יט וּתְקִים יָתֵהּ לִקְדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְלִקְדָם כָּל כְּנִשְׁתָּא וּתְפַקֵּד יָתֵהּ לְעֵינֵיהוֹן: כ וְתִתֵּן מִזִּיוָךְ עֲלוֹהִי בְּדִיל דִּי יְקַבְּלוּן מִנֵּהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: כא וְלִקְדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא יְקוּם וְיִשְׁאַל לֵהּ בְּדִין אוּרַיָּא קֳדָם יְיָ עַל מֵימְרֵהּ יְהוֹן נָפְקִין וְעַל מֵימְרֵהּ יְהוֹן עָלִין הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עִמֵּהּ וְכָל כְּנִשְׁתָּא: כב וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָתֵהּ וּדְבַר יָת יְהוֹשֻׁעַ וַאֲקִימֵהּ קֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְקֳדָם כָּל כְּנִשְׁתָּא: כג וּסְמַךְ יָת יְדוֹהִי

ספרי

שיכול להלוך כנגד (רוחו) [רוח] של כל אחד ואחד: וסמכת את ידך עליו. א"ל תן תורגמן ליהושע להיות שואל ודורש ומורה הוראה בחייך. כשתפטר מן העולם לא יהיו ישראל אומרים בחיי רבו לא הורה ועכשיו הוא מורה מיד העמידו מן הארץ והושיבו אצלו על הספסל. רבי נתן אומר כיון שהיה יהושע נכנס (לארץ) היה משתיק את התורגמן עד שנכנס (ויצא) וישב במקומו:

(כ) ונתתה מהודך עליו, ולא כל הודך. נמצינו למדים פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה:

(כא) ולפני אלעזר הכהן יעמד. שהיה יהושע צריך לאלעזר ואלעזר ליהושע: ושאל לו, שומע אני בינו לבין עצמו ת"ל במשפט האורים. שומע אני בקול גדול ת"ל ושאל לו הא כיצד עומד ומדבר בשפתותיו וכהן גדול משיבו על שאלותיו:

(כב) ויעש משה כאשר צוה ה' אותו, הלך ועשה בשמחה ולא הורע בעיניו (כין) [על] בנו (לבין בן) [ועל בני] אחיו: ויקח את יהושע, לקחו בדברים והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעולם הבא:

(כג) ויסמוך את ידיו עליו, [עשאו] ככלי מלא וגדוש [ועליו נאמר נוצר תאנה יאכל פריה] שכן הוא אומר ומשרתו יהושע בן נון נער. כיוצא בו אתה אומר לא ימוש ספר התורה הזה והלא דברים ק"ו ומה יהושע שנאמר בו מלא רוח חכמה נאמר בו לא ימוש שאר בני אדם על אחת כמה וכמה. ויצוהו כאשר דבר ה' ביד משה, מה הקב"ה צוה את משה בשמחה כך צוה משה ליהושע

התורה והמצוה

והנה השפע לא תחול רק על מי שהוא מוכן אליה מכבר כמ"ש חז"ל אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה שנאמר יהב חכמתא לחכימין ועז"א שהוא כבר יש בו רוח, ורוח זה המוכן לכך יתוסף בו קדושה ונבואה ע"י סמיכות ידך והשפעתך:

(יט) והעמדת, ואח"ז יתוסף עליו עוד שפע יתירה ע"י שתעמיד אותו לפני אלעזר והעדה שזאת הרבים אשר נתמנה לפרנס עליהם תנשאהו במדרגה יותר גבוהה. וצויתה אותו פי' הרמב"ן שהוא שמוי מינוי אותו במעמדם להיות נגיד עליהם כמו ויצוך ה' לנגיד על עמו וכן ולמן היום אשר צויתי שופטים על עמי ישראל (ש"ב ז):

(כ) ונתתה מהודך עליו, כבר באורתי (קדושים סי' ל"ז) ההבדל בין הוד ובין הדר, שהוד מורה היופי הפנימי הנפשיי והדר הוא היופי החיצוני, ואמר במדרש נתן ההוד למשה וההדר ליהושע ואלמלי נתן ההוד ליהושע אין כל בריה יכולה לעמוד כנגדו כי יהושע היה לו ההדר החיצוני כי היה גבור ואיש מלחמה כמ"ש בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו וכו' ומשה היה לו ההוד הפנימי הצורי ולא היה איש מלחמה ואם היה ליהושע גם ההוד הנפשיי כמשה לא היה כל בריה יכולה לעמוד לפניו, אמנם כבר באורתי בכ"מ שמטעם זה לא נכנס משה לארץ שהוא היה מוריש כל יושבי הארץ בלא מלחמה רק בכח האלהי ובהודו הפנימי הנסיי ולא היה אז העת המוכשר לזה לכן נעשה הכבוש ע"י יהושע שהוצרך למלחמה ורבים מז' אומות נשארו לנסות בם את ישראל כמ"ש שופטים ב' לכן אמר ונתתה מהודך ולא כל הודך כמ"ש חז"ל:

(כא) ולפני אלעזר הכהן יעמד, ואחר שצוה לסמוך את יהושע רק ביד א' ולתת לו רק מקצת הודו, א"כ לא חלה הנבואה על יהושע לכן אמר שאם יצטרך לשאול דבר מאת ה' יעמוד לפני אלעזר והוא ישאל לו במשפט האורים, וא"כ בדברים שיצטרכו לדעת מאת אלהים יהי' אלעזר העקר ועל פיו יצאו ר"ל עפ"י אלעזר כי יהושע יהיה לו רק ההדר החיצוני ללחום מלחמותיהם להנהיגם:

(כב) ויעש משה וגו' ויקח את יהושע, משה שינה מדברי ה' בשני דברים: [א] ה' אמר שתחלה יסמוך ידו ואח"כ יעמיד אותו לפני אלעזר והעדה ומשה העמיד אותו תחלה ואח"כ סמך ידו, שנית ה' אמר שיסמוך ידו אחת והוא סמך שתי ידיו, וזה יבואר ע"פ מה שאמרו חז"ל שמשה אמר ליהושע כי

חמישי כח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ: ג וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה

בעל הטורים

והתמיד מפני המלחמה. ולכך סמך כאן פרשת התמידין: (ה) משה נאמר לו את ס"ת תורה לומר שהעוסק בתורה כאילו הקריב קרבן: (ג) זה האשה ג' תגין על ה"א המרובה של האשה לומר לך ה' מיני קרבנות נתתי לכם (העולה אשם עולה שלמים

רש"י

כהן מאודו עליו: (ב) צו את בני ישראל. מה אמור למעלה י יפקד ה'. א"ל הקב"ה עד שאתה מצוני על בני כ צוה את בני עלי. משל לבת מלך שהיתה נפטרת מן העולם והיתה מפקדת לבעלה על בניה וכו' כדאיתא בספרי: קרבני. (ספרי) זה ל הדם: לחמי. אלו אימורין וכן הוא אומר (ויקרא ג') והקטירם הכהן המזבחה מ לחם אשה: לאשי. הנתנין לאשי מזבחי: תשמרו. (ספרי) שיהיו כהנים ולוים וישראלים עומדין על גביו נ מכאן למדו ותקנו מעמדות (תענית כ"ז): במועדו בכל יום ס הוא מועד התמידים: (ג) ואמרת להם. אזהרה ע לב"ד: שנים ליום. כפשוטו פ ועיקר בא ללמד שיהיו שוחטין כנגד היום צ תמיד של שחר במערב ושל בין הערבים במזרח של

שפתי חכמים

י ר"ל מה ענין פרשת התמיד לכאן שלמעלה שנאמר יפקוד ה' אלהי הרוחות: כ כדכתיב יפקוד ה' וגו' צוה את בני עלי שישמעו אלי: ל כמו שנאמר ויקריבו אליו בני אהרן את הדם: מ למה לומר והקטירם הוי אימורים שמקטירין אותן וכתיב ביה לחם שמע מינה דאימורין מקרי לחם: נ רצונו לומר דכתיב תשמרו משמע דכל זמן הקרבתו בשחר ובין הערבים יעמדו כל ישראל על גביו וזה אי אפשר דכל אחד צריך לעסוק בעסקו כדי לפרנס את עצמו עמדו ותקנו וחלקו כל ישראל לעשרים וארבע חלקים וכן לוים וכהנים ג"כ לכ"ד חלקים וחלק אחד מאותן כ"ד משמרות כהנים וכן חלק לוים וישראלים תקנו שמעמד אחד יעמדו על קרבן תמיד שבוע אחד ובשבוע שני מעמד אחר והם יהיו שלוחי כל ישראל ושלוחו של אדם כמותו וכן חוזר חלילה לעולם נמצא שלא הגיע מעמד אחד כ"א שני פעמים בשנה: ס שהרי פעמים בכל יום הוא נקרב ולמה ליה למימר במועדו אלא שלא יהא מונע אף בטומאה והא דלא פירש הכא במועדו אף בטומאה כמו שפי' גבי קרבן פסח. וי"ל דהתם אינו בא אלא פעם אחת בשנה טפל בו מלת במועדו אף בטומאה אבל הכא דהתמיד קרב פעמיים בכל יום אינו מפל בו במועדו אלא ע"ד שפירש"י ז"ל רא"ם: ע פי' אזהרה לב"ד שיזהירו לישראל על התמידין דאל"כ ואמרת שני ל"ל: פ פי' שנים בכל יום אחד בבקר ואחד בערב: צ דאל"כ שנים ליום ל"ל פי'

ספרי

בשמחה. שומע אני שחסר משה ת"ל [ומשה] בן מאה ועשרים שנה (אלא היום שנאמר) [במותו] לא כהתה עינו. בין טמא לטהור בין איסור להיתר. ולא נס לחה (בעולמו) [מעמלו] בתורה:

כד (א ב) וידבר ה' אל משה לאמר צו את ב"י וגו' קרבני לחמי. למה נאמר לפי שהוא אומר אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם. משל למה"ד למלך שהיתה אשתו נפטרת מן העולם היתה מפקדתו על בניה אמרה לו בבקשה ממך הזהר לי בבני, אמר לה עד שאת מפקדתיני על בני פקדי בני עלי שלא ימרדו בי ושלא ינהגו בי מנהג בזיון. כך א"ל הקב"ה עד שאתה

התורה והמצוה

אתה תביא את העם היינו עפ"י דעתם ועצתם וה' אמר לו כי אתה תביא את העם [illegible] מקל [illegible] קדקדם. וכן ה' אמר למשה שלא יחוש על העם וזקניהם לשאלם אם מסכימים על יהושע רק יסמוך ידיו עליו תחלה בלי עצתם ואח"כ יעמידהו לפניהם, ומשה לפי שהיה דרכו שלא לעשות דבר בלי עצת העם וזקניהם, העמידהו תחלה לשאול עצתם ואח"כ סמך ידו ובזה מינה אותו שיהיה המנהיג את העם, וה' אמר שיסמוך רק יד אחת ולא ישפיע עליו שפע מרובה, ומשה טוב עין הוא יברך וסמכו בשתי ידיו ובזה השפיע עליו רוח יתירא עד שלא נצטרך עוד לשאול דבר מאלעזר כי בא דבר ה' אליו בכל פעם. ובכ"ז אמר ויעש משה כאשר צוה ה' אותו כי הסכים לזה, ולא חשב זאת לשנוי בדבר ה':

כד (א ב) צו את בני ישראל, חז"ל פי' ענין סמיכות פ' התמיד להאמור למעלה מפני שהתמיד היה בא לבטל עבודת השמש, שהיו משתחוים ועובדים את השמש פעמים ביום, בזרוח השמש ובין הערבים בעת השקיעה, עבודת הבקר היה פונה למזרח ועבודת בין הערבים היה פונה למערב, וצוה ה' להקריב לפניו שני התמידים והיה שחיטת תמיד של שחר על קרן צפונית מערבית ושל בין הערבים של

עלוהי ופקידה כמא די מליל יי בידא דמשה: א ומליל יי עם משה למימר: ב פקד ית בני ישראל ותימר להון ית קרבני לחם סדור לקרבני לאתקבלא ברעוא תטרון לקרבא קדמי בזמנה: ג ותימר להון דין קרבנא די תקרבון

ספרי

מפקדני על בני פקוד בני עלי שלא ינהגו בי מנהג בזיון ושלא ימירו את כבודי באלהי הנכר (מא) [וכן הוא] אומר כי אביאנו אל האדמה [וגומר] (עד שאמר מפקדני על בני פקוד בני עלי לכך נאמר צו את ב"י). צו (צוי) מיד בשעת מעשה ולדורות כדאיתא בריש וידבר: **כה** קרבני, זה הדם. לחמי, אלו אמורים. אתה אומר קרבני זה הדם לחמי אלו אמורים או קרבני לחמי זה הדם ת"ל והקטירם הכהן המזבחה לחם אשה לריח ניחח. הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון קרבני זה הדם לחמי זו אמורים. לאשי, אלו קמצים ולבונה. ריח ניחוחי, אלו בזיכי לחם הפנים: **כו** תשמרו שלא יביא (אליו) [אלה] אלא מתרומת הלשכה. תשמרו, שיהו כהנים לוים וישראלים עומדים עליהם. תשמרו, נאמר כאן שמירה ונאמר להלן שמירה מה שמירה האמורה להלן מבקרו ד' ימים קודם שחיטתו אף שמירה האמורה כאן מבקרו ד' ימים קודם שחיטתו.

תשמרו להקריב לי במועדו, למה נאמר לפי שהוא אומר ושחטו אותו שומע אני בין בחול בין בשבת ומה אני מקיים מחלליה מות יומת בשאר מלאכות חוץ משחיטת הפסח, או אף בשחיטת הפסח ומה אני מקיים ושחטו אותו בשאר כל הימים חוץ מן השבת, או אף בשבת, ת"ל ויעשו ב"י את הפסח במועדו. במועדו ואפילו בשבת דברי ר' יאשיה. נם לו ר' יונתן במשמע זה עדיין לא שמענו (נאמר לו ר' יאשיה לפי שהוא אומר) [אלא לפי שנאמר] צו את ב"י וגו'. למה נאמר אם ללמד על התמיד שהוא דוחה את השבת א"צ שכבר נאמר וביום השבת שני כבשים בני שנה [על עולת התמיד]. ומה ת"ל במועדו מופנה להקיש לדון הימנו גז"ש נאמר כאן במועדו ונאמר להלן במועדו מה מועדו האמור (להלן) [כאן] דוחה את השבת אף מועדו האמור (כאן) [להלן] דוחה את השבת:

כז (ג) ואמרת להם, הרי זו אזהרה לב"ד:

התורה והמצוה

על קרן לפוניה מזרחית הכך עבודת השמש. וידוע מ"ש חז"ל שאם היה משה נכנס לארץ היה מבטל יצרא דע"ז ולא היה צריך לעבודת התמיד, וכיון שבקש שיפקוד ה' איש על העדה ונתמנה יהושע שהיה עניו לנהיג עניניהם במלחמות ובצרכיהם ולא היה בכחו לבטל יצרא דע"ז אמר שיפקוד את בניו שלא ימירו את כבודו באלהי הנכר, ולצורך זה צוה פרשת התמיד, ועז"א וכן הוא אומר כי אביאנו אל האדמה וגו' ופנה אל אלהים אחרים, שאמר שם הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ כי אם היה משה חי לא היה בא לידי כך. ומ"ש שצו הוא מיד ולדורות התבאר בריש פ' צו ובפ' נשא:

כה את קרבני לחמי, כבר באדתי בפ' אמור (סי' מ"ג) שעקר שם לחם אצל קרבנות בא על הקרבת אברי התמיד שהוא כענין סעודה קבועה. ובהרחבה בא גם על שאר קרבנות הקבועים בזמנם שהוא כעין סעודה בלתי קבועה, וכמש"ש בספרא אין לי אלא תמידים שהם קרוים להם שנאמר את קרבני לחמי שאר כל הקרבנות מנין ת"ל שוב לחם עיי"ש, ואמר בספרא ויקרא (סי' קפ"ד) לחם מלמד על החלבים שהם קרוים לחם, ושם בפ' אמור באדתי שממ"ש כל איש אשר בו מום לא יקרב למד זריקה הדם שלא ידבק עליו לא לשון לחם ולא לשון אשים רק שם קרבן, עוד אומר שם שמ"ש לא יגש להקריב את אשי ה' מרבה הקומץ והלבונה והקטורת שאינם לחם רק קרבים לאשים, ומ"ש ריח ניחוח אלו בזיכי לבונה משפי שהם באים בשביל הלחם ומן לה"ש אין ניתן לאשים והם רק לריח ניחוח, והגר"א גרים ריח ניחוחי אלו נסכים:

כו תשמרו להקריב לי, מבואר שחיוב הקרבתם על הצבור והוא בא מתרומת הלשכה ואין היחיד מתנדב אותו כמ"ש במנחות (דף ס"ה), ואמרו בתענית (דף כ"ו) וכי האיך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד ע"ג התקינו כ"ד משמרות של כהנים ושל לוים ושל ישראלים, וממה שהפש לשון שמירה למדיק מפסח שצריך בקור ד' ימים כמ"ש (במכלתא בא סי' כ"ח ובפסחים נ"ו מנחות מ"ט ערכין י"ג). ומ"ש תשמרו להקריב לי במועדו למה נאמר, מאמר זה מובא במכלתא בא (סי' לת"ד) ובספרי בהעלותך ופרשתי בפי' המכלתא שם:

כז (ג) ואמרת להם, כבר אמר ואמרת אליהם פי' שתחלה יזהיר את כולם שהחיוב על כולם וע"כ אמר אליהם שהדבור מיוחד אליהם בעצמם, ומכאן ואילך שמזהיר ברכי המצוה עקר הצווי להב"ד

הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד׃ ד אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ ה וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין׃ ו עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ז וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ

על הטורים

בודה) והעולה חביבה מכולם ותפסן בה' חומשי תורה ומעלה אני עליכם כאלו הקרבתם ה' מיני קרבנות: (ג) התמימם שנים ליום ר"ת תש"ל לומר לך שתשבון הש"ל תמידין קרבין לשנה. ליום עלה קרי ביה עולה לומר לך כשעולה אוהו במקום שהיום עולה (בפ' תצוה כ' בזה"ל קרי ביה ליום עולה ור"ל שלפי פיסוק הטעמים מלת עולה נמשך למלת תמיד ולא אמלת ליום לזה קאמר קרי ביה ליום עולה שיש אם למסורת ואם כן כלא הטעמים יוכל להמשיך מלת ליום למלת עולה ועיין

שפתי חכמים

כבר נאמר את הכבש האחד תעשה בבקר ומה ת"ל שנים ליום אלא כנגד היום שפירושו כנגד השמש: ק כלומר אצל הטבעת שהיא במזרח כדי שיהיה כנגד השמש כדי שלא יאמרו לשמש הם עובדין. והטבעות שהזכיר כאן הם הטבעות שכתב יותן כ"נ במקום השחיטה בעזרה והיו קבועים בקרקע שאוסרין בהן רגלי הבהמה וידיה בעת השחיטה וכו': ר כלומר הוא הסולת שהוא עשירית האיפה בבאה עם הקרבן לאפוקי מחמשת המנחות האמורות בויקרא שהן באות בפני עצמן: ש ר"ל כיון שכתוב העשויה בהר סיני משמע שכבר נעשו בהר סיני וכיון שכבר נעשו למה צריכין לעשות כאן. ומתרץ כאותן וכו' כלומר דמגיה הפסוק והוי כאילו כתיב כהעשויה בכ"ף הדמיון: ת פירוש ולא אחר מפקין שבן כתיב בפר' נסכים יין לנסך רביעית ההין: א אע"ג דכתיב סתם בקודש ולא

רש"י

של ק טבעות (יומא ס"ב): (ד) את הכבש האחד. אע"פ שכבר נאמר בפרשת ואתה תצוה (שמות כ"ט) וזה אשר תעשה וגו'. היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צוה לדורות: (ה) סלת למנחה. מנחת ר נסכים: (ו) העשיה בהר סיני. כאותן ש שנעשו בימי המלואים. ד"א העשויה בהר סיני. הקיש עולת תמיד לעולת הר סיני. אותה שנקרבה לפני מתן תורה. שכתוב בה (שמות כ"ד) וישם באגנות. מגיד שטעונה כלי: (ז) ונסכו. ת יין: בקדש הסך. (ספרי) על המזבח א יתנסך: נסך שכר. (כ"ב)

ספרי

כח זה האשה אשר תקריבו לה' שנים ליום (כנגד יום). שמעון בן עזאי אומר שנים ליום כנגד יום. אתה אומר שנים ליום כנגד יום או כשמועו שנים ליום [חובה ליום] (ת"ל) [כשהו"א] את הכבש אחד תעשה בבקר [ואת הכבש השני תעשה בין הערבים הרי חובת היום אמור] ומה ת"ל שנים ליום כנגד יום, מכאן אמרו של שחר היה נשחט על קרן צפונית (מזרחית) [מערבית] (ומהון) על טבעת שניה. ושל בין הערבים היה נשחט על קרן (מערבית דרומית ומתון) [מזרחית צפונית] על טבעת שניה (שאמרה תורה שנים ליום כנגד יום): כט (ד) את הכבש אחד, [אחד] למה

התורה והמצוה

להב"ד וע"כ אמר ואמרת להם, שכבר בארנו שמיני (סי' כ"ח) בשם הרע"ף שאמירה שאחריו למ"ד היא מכוונת כ"כ אל המדובר בו כמו אמירה שאחריו אל, כי זה מוטל על הב"ד:

יח שנים ליום, זה מיותר, דהא אמר את הכבש האחד תעשה וכו', ופי' חז"ל מפני שהתמיד בא לבטל מהם עבודת החמה שהיו עובדים אל היום שהוא השמש, וכאשר היו פונים בעבודתו בבקר לצד מזרח שמשם זורח ובין הערבים לצד מערב שלשם שוקע, לזה שהם יפנו כנגד היום ואחורם אל השמש שההיה השחיטה בבקר על קרן מערבית ובין הערבים על קרן מזרחית שהוא התנגדות אל היום ועבודת השמש, ומובא בתמיד (דף ל"א):

כט (ד) את הכבש אחד. כבר בארנו (מצורע סי' י"ז) שכ"מ שבא שם יחיד א"צ בו מספר אחד וכשבא מספר אחד בודאי יש איזה מקום טעות שהייתי טועים שיהיה יותר מאחד, ופה חז"ל

קֳדָם יְיָ אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין תְּרֵין לְיוֹמָא עֲלָתָא תְדִירָא: ד יָת אִמְּרָא חַד תַּעֲבֵד בְּצַפְרָא וְיָת אִמְּרָא תִנְיָנָא תַּעֲבֵד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא: ה וְחַד מִן עַשְׂרָא בְּתְלָת סָאִין סֻלְתָּא לְמִנְחָתָא דְּפִילָא בִּמְשַׁח כְּתִישָׁא רַבְעוּת הִינָא: ו עֲלָתָא תְדִירָא דְּאִתְעֲבֵידָא בְּטוּרָא דְסִינַי לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: ז וְנִסְכֵּהּ רַבְעוּת

ספרי

נאמר, לפי שהוא אומר ואמרת להם זה האשה, (שמות כט) וזה אשר תעשה על המזבח שומע אני יקריב ד' ת"ל את הכבש אחד שלא להוסיף (ושלא לגרוע):
ל (ה) ועשירית האיפה, אחד מעשירית באיפה. סלת, מן החטים. אתה אומר סלת מן החטים או אינו אלא מן השעורים וכוסמים ושבולת שועל ושיפון, ת"ל סלת חטים תעשה אותם. הואיל ונאמרו סלתות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהם שאינה אלא מן החטים אף פורטני כל סלתות שבתורה שלא יהיו אלא מן החטים:
לא למנחה בלולה בשמן (בלולה בשמן) [כתית] להוציא את השלוק. אין לי אלא למנחות למנורה מנין ת"ל צו את ב"י ויקחו אליך שמן זית זך להוציא את השלוק:
לב (ו) עולת תמיד העשויה בהר סיני, מקיש עולת (תמיד) [הר סיני] לעולת (הר סיני) [תמיד] מה עולת (הר סיני) [תמיד] טעונה נסכים אף עולת (תמיד) [הר סיני] תטעון נסכים. ריה"ג אומר לריח ניחח לריח ניחות הקשתיה ולא הקשתיה לנסכים:
לג (ז) ונסכו רביעית ההין לכבש האחד [הסך נסך שכר] (אי) [חי] אתה מנסך ואי אתה מנסך מזוג: **לד** בקדש הסך נסך (שכר לס' שכר) שיתנסכו בקדש ובקדש (יבלעו) [ישרפו]: **לה** ר' נתן אומר הסך נסך שכר למה נאמר להביא ניסוך המים:

התורה והמצוה

ר"ל שבכאן יש מקום טעות מפני שנכפל צווי זה בפ' אלה בעת האסוף ויוכל לטעות שצוה להקריב בין הכבשים הנאמרים שם ובין הנאמר פה. לכן אמר פרק אחד תעשה לא שנים:

ל (ה) עשירית האיפה, הוא א' מעשירי לשלשה סאים ספרא ויקרא (סי' של"ט) ושם התבאר, וסלת הוא מן החטין כמ"ש בספרא (ויקרא סי' ל"ו וסי' קט"ו וסי' של"ם וגו סי' ת"ב) וספרי (נשא) וכמ"ש במנחות סלת חטים תעשה אותם, והדבר מבואר בקבלה (מ"ב ז א טז יח) סאה סלת וסאה שעורים:

לא בלולה בשמן כתית, פי' שכתית היינו שיצא השמן ע"י כתישה [או שחיקה] לא ע"י שליקה או בשול וכבוש, כמ"ש במנחות (דף פה ע"ב), ובמנורה ממעט זה מן זית מזיתו, ובארתי זה היטב בפי' בספרא אמור (סי' ר"י) עיי"ש:

לב (ו) עלת תמיד העשויה בהר סיני, ת"ק הוא ר"ע (כמ"ש בספרי זוטא) לשיטתו שס"ל בקדושין (דף לז) שקרבו נסכים במדבר וע"כ ס"ל שעולת הר סיני [שהיתה ג"כ עולת תמיד לדידיה כמ"ש בחגיגה דף ו'] טעונה נסכים, וריה"ג סובר כר' ישמעאל שלא קרבו נסכים במדבר לכן ס"ל שעולת הר סיני [אע"ג שגם לדידיה היתה עולה תמיד כמ"ש בחגיגה שם] א"צ נסכים שעדיין לא היה במה גדול עד שנעשה המשכן ועמ"ש בפי' הספרי שלח (סי' א'):

לג (ז) הסך נסך שכר, כבר בארנו (נשא סי' ס"ו) שגם שכר מובדל מן יין שמציין בפרסום יין הבלתי מזוג ולמד ממ"ש הסך נסך שכר שלא ימסך מזג, כי יין מגתו כשר לנסכים (כמ"ש בב"ב דף צ"ז), ואינו מדייק בשם שכר להוציא יין מגתו שא"כ לא תפס בכ"מ על הנסכים שם יין שמבואר שגם יין מגתו כשר וע"כ אינו שולל במ"ש שכר רק המזוג שגם שם יין מציין יין כמו שבא בלא מים רק מפני שגם אחר שנוהגים בו מים קוראים אותו יין שרובו יין באר פה במ"ש שכר שיהיה יין בדיוק בלא מזיגת מים:

לד בקדש הסך, כבר למד מזה בסוכה (דף מ"ט) שר"ל שע"י שנסכו בקדושה ממילא צריך לשרפו בקדש כמ"ש רבינא אתיא קדש קדש יעיי"ש, וגי' ישרפו היא גי' הגר"א ומאן דגרים יבלעו ס"ל כמ"ד דשיתין מחוללים עד התהום:

לה הסך נסך שכר, הסך הוא הפעל, ונסך שכר פירושו נסך של שכר, ומשמע שיש עוד נסך אחר עד שלכן מוסיף שם ההבדל שכר ר"ל לא נסך של מים רק נסך של שכר, ומבואר שיש מציאות גם לנסך של מים, שלכן מזכיר שם ההבדל נסך של שכר שאם אין במציאות רק נסך שכר לא היה צריך לציין בשם נסך שכר, ובזה תבין מ"ש בתענית (דף ג') ואימא תרווייהו דחמרא א"כ לכתוב קרא או הסך הסך או נסך נסך מאי הסך נסך ש"מ חד דמיא וחד דחמרא, והבן:

שֵׁכָר לַיהוָה׃ ח וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ פ ט וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי

רש"י

(כ"ב נ"ח) יין המשכר פרט ליין מגתו: (ח) ריח ניחח. נחת רוח לפני. שאמרתי ונעשה רצוני:

ספרי

לז (ח) ואת הכבש השני תעשה בין הערבים למה נאמר, לפי שהוא אומר את הכבש האחד הרי שלא הקריב של שחר שומע אני שלא יקריב בין הערבים ת"ל השני תעשה בין הערבים מגיד שאם לא הקריב בתמיד של שחר מקריב בתמיד של בין הערבים. ר' שמעון אומר אימתי בזמן שהב"ד שוגגים או אנוסים אבל אם היו מזידים לא הקריבו כבש בבקר לא יקריבו בין הערבים לא הקטירו קטורת בבקר יקטירו בין הערבים. וכן בחנוכת הבית (לא יכיס ס) אין מחנכין מזבח הזהב אלא בקטורת [של בין הערבים]. ולא מזבח העולה אלא בתמיד של שחר. ולא את (של מג) [השלחן] אלא בלחם הפנים בשבת. ולא את המנורה אלא בשבעה נרותיה בין הערבים. אמר ר' שמעון אעפ"י שנגמרו כלים שלא בזמנם אין מתנכין אותם אלא בזמנם. וכן הוא אומר וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו ויברך אותם משה, מה ברכה ברכם א"ל יהי"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם והם אומרים ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו. ואע"פ שאין כתוב בתורה מפורש בכתובים שנאמר יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם [וגומר]. ואת הכבש השני למה נאמר, לפי שהוא אומר ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים. איני יודע איזה יקדים אם תמיד אם פסחים, ת"ל השני, שני לתמיד ולא שני לפסחים, מכאן אמרו אין מוקדם לתמיד של שחר אלא קטורת ואין מאוחר אחר תמיד של בין הערבים אלא קטורת ופסח (כערבי פסחים) ומחוסר כפורים [בערבי

התורה והמצוה

לז (ח) ואת הכבש השני תעשה בין הערבים, במנחות (דף נ) ת"ר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים שני בין הערבים ולא ראשון בין הערבים כו"א שלא נתחנך המזבח אבל נתחנך המזבח אפי' ראשון בין הערבים, אמר ר"ש אימת בזמן שהב"ד וכו' וכן הגיה הגר"א כגירסא דשם, ורש"י ז"ל פי' שהלמוד שלמד שאם לא נתחנך המזבח צריך דוקא שני בין הערבים הוא מפ' תצוה דשם מיירי בחנוך והלמוד שכשנתחנך המזבח יקריב ראשון בין הערבים הוא מפ' פינחס והוא תמוה שגם בפ' פינחס כתוב את הכבש האחד ואת הכבש השני כמו בפ' תצוה, ואני בפ' תצוה באורתי שלמד הכל מפ' תצוה, שתחלה אמר את הכבש האחד ואת הכבש השני הוא תנאי אם את הכבש האחד תעשה בבקר אז תעשה את הכבש השני בין הערבים ואם לא הקריב בבקר לא יקריב בין הערבים כי שם מדבר בחנוך, ואח"כ אמר שם ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכה תעשה לה וגו' עולת תמיד לדורותיכם, זה קאי על עולת דורות, ופי' תעשה לה לעולת תמיד לדורותיכם שבעולת דורות תקריב כבש של בין הערבים אף שלא הקריב כבש הבקר כיון שכבר נתחנך המזבח, וע"כ אמר שם כנסכה תעשה לה בלשון נקבה והל"ל כנסכו בלשון זכר רק כפי' תעשה לה לעולת תמיד שהוא לשון נקבה וכבר באורתי זה בפ' תצוה, ולפ"ז פ"ש ברלפים הברייתא אם נגיה כגי' הגר"א או גם לגי' הספרים במלמד שאחר שנתחנך המזבח יכול להקריב בין הערבים בלא תמיד השחר הכל למד מפ' תצוה, ומ"ש ת"ל השני בין הערבים, מכוון עמ"ש בפ' תצוה השני בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכה תעשה לה וכו' עולת תמיד. אולם לפ"ז יקשה למה כתוב פה את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים משמע ולא ראשון בין הערבים והלא פה אינו מדבר מעת החנוך, עז"א אמר ר' שמעון אימתי בזמן שהב"ד שוגגים, ר"ל שפה בא ללמד שמ"ש בפ' תצוה פעם שנית ואת הכבש השני תעשה בין הערבים ללמד שגם אם לא נעשה כבש בבקר יעשה בין הערבים היינו דוקא אם היה זה בשוגג או באונס אבל לכתחלה דוקא את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני בין הערבים, ואם לא עשו כבש בבקר במזיד לא יעשה בין הערבים, הענין לחכמים שחולקים

הִינָא לְאִמְּרָא חַד בְּקוּדְשָׁא יִתְנַסַּךְ נְסוּךְ דַּחֲמַר עַתִּיק קֳדָם יְיָ: ח וְיָת אִמְּרָא תִנְיָנָא תַּעְבֵּד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא כְּמִנְחַת צַפְרָא וּכְנִסְכֵּהּ תַּעְבֵּד קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: ט וּבְיוֹמָא דְשַׁבְּתָא תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין וּתְרֵין עֶשְׂרוֹנִין סֻלְתָּא

ספרי

פסחים] בשביל להביא כפרתם: **לז** כמנחת הבקר וכנסכו תעשה, למה נאמר לפי שהוא אומר ואת הכבש השני [וגו' ועשירית האיפה] שומע אני יקריב תמידין ואחר כך נסכיהם ת"ל כמנחת הבקר וכנסכו תעשה מגיד כשהזבח קרב נסכים קרבים עמו:

לח אשה, אע"פ שאתה נותן לאשים לא ירצה עד שיהיו כאשים. אשה ריח ניחח לה', נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני. שמעון בן עזאי אומר בוא וראה בכל הקרבנות שבתורה לא נאמר בהם לא אלהים ולא אלהיך ולא שדי וצבאות אלא יו"ד ה"א שם מיוחד, שלא ליתן פתחון פה למינים לרדות (ללמדך שאחד מרבה ואחד ממעיט לפני הקב"ה), וכשם שנאמר ריח ניחח בשור כך נאמר בבן הצאן וכך נאמר בבן העוף [למדך תורה שאחד המרבה ואחד הממעיט לפני הקב"ה] שאין אכילה ושתיה לפניו אלא שאמר ונעשה רצונו. וכה"א אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה ידעתי כל עוף הרים חיז שדי עמדי. שומע אני (שאין) [שיש] לפניו אכילה ושתיה (שנאמר) [ת"ל] האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה אלא מפני מה אמרתי לך זבח לי בשביל לעשות רצוני, וכה"א וכי תזבחו זבח תודה לה' לרצונכם תזבחו:

לט (ט) וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים [עולת שבת] למה נאמר, לפי שהוא אומר את הכבש אחד תעשה בבקר והיתה בו שבת בכלל (שנאמר את הכבש אחד) והרי הכתוב מוציאה מכללה להחמיר ולדון בקבועה. וביום השבת שני כבשים [עולת שבת בשבתו] למה נאמר, לפי שהוא אומר את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו שתהא עבודת מקדש דוחה את השבת או שתהא שבת דוחה את העבודה ת"ל וביום השבת שני כבשים [עולת שבת בשבתו ולא עולת שבת בע"ש] הא מה ת"ל את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו שתהא עבודת מקדש דוחה את השבת. או אחת של יחיד ואחת של צבור אמרת במה ענין מדבר בשל צבור (עולת שבת בשבתו ולא עולת שבת בערב שבת):

עולת

התורה והמצוה

שחולקים בזה על ר"ש ולא מחלקים בין שוגג למזיד אאל"כ, והם פירשו שמ"ש פה את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים בא להורות שצריך שאל בין הערבים יהיה הכבש השני לכבש התמיד של בבקר לא כבש השני לפסח, שהפסח יוקרב אחר התמיד של בין הערבים כמ"ש בפסחים (דף נט). ומ"ש לא הקטירו קטורת וכו' מבואר במנחות (שם). ומ"ש ומה ברכה ברכם כ"ה גם בספרא שמיני (סי' פ"ו) ושם מבואר שהיה בגמר המלאכה, כמ"ש בפ' פקודי ויברך אותם משה ואז נשמע על ההפך:

לז כמנחת הבקר וכנסכו תעשה, כבר אמר ועשירית האיפה וכו' אך שיש לטעות שמ"ש ועשירית האיפה היינו שזה יביא בין הערבים ויעלה לשני התמידין או שנאמר שמנחת הבקר ומנחה של בין הערבים יביא כאחד אחר תמיד של בין הערבים ועז"א כמנחת הבקר וכנסכו וידענו שמחויב להביא נסכים מיוחדים בבקר אחר תמיד הבקר ונסכים מיוחדים בין הערבים אחר תמיד של בין הערבים:

לח אשה ריח ניחוח, כבר אמר לריח ניחוח אשה, רק כי י"ל שדי אם נתן ריח על האשים לכן חזר שנית שצריך להיות אשה ר"ל נשרף באש, וכמ"ש בזבחים (דף מ"ו ע"ב) אשה. לשם אשה לאפוקי כבבא דלא, וכפל ריח ניחוח הא' בא לאפוקי אברים שצלאן ואח"כ העלן כמ"ש בזבחים שם כז"א לריח ניחוח ואח"כ אשה, והשני ר"ל נחת רוח שאמרתי ונעשה רצוני כי אין אכילה לפניו, רק מה שממלאים רצונו זה הנחת רוח, ומ"ש שמעון בן עזאי אומר הוא במנחות (דף ק"י) ועי' מ"ש בספרא (ויקרא סי' סו). ומ"ש וכשם שנאמר ריח ניחוח בשור מובא בספרא (ויקרא סי' נ"א ושבועות דף ט"ו ומנחות דף ק"י):

לט (ט) וביום השבת שני כבשים וגו' עולת שבת בשבתו, פי' חז"ל שהוצרך לומר עולת שבת לגלי נטעה שהשני כבשים היינו שני כבשי התמיד ר"ל גם בשבת יקריב שני כבשי תמיד שמקריב בכל יום נהוג, לכן באר שהוא עולת שבת ר"ל עולה מיוחדת לשבת חוץ מכבשי התמיד, ועדיין מיותר מ"ש בשבתו, פי' חז"ל מפני שיש לטעות שמ"ש את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו שר"ל שהגם שמקדשי תיראו בכ"ז את שבתותי תשמרו כי שבת דוחה את העבודה, ונאמר לכ"ז שמ"ש וביום השבת שני כבשים היינו שיקריב

בע"ש

עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ י עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ יא וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ יב וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ יג וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ יד וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ טו וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת

רש"י

(י) עולת שבת בשבתו. ולא עולת שבת בשבת אחרת ב הרי שלא הקריב בשבת זו שומע אני יקריב שתים לשבת הבאה ת"ל בשבתו מגיד שאם עבר יומו בטל קרבנו: על עלת התמיד (ספרי) אלו מוספין לבד אותן שני כבשים של עולת התמיד ומגיד שאין קרבין אלא בין שני ג התמידין וכן בכל המוספין נאמר על עלת התמיד לתלמוד זה: (יב) ושלשה עשרונים. כמשפט נסכי פר שכן הן קצובין בפרשת ד נסכים: (יד) זאת עלת חדש בחדשו. שאם עבר יומו בטל קרבנו ושוב אין לו תשלומין: (טו) ושעיר עזים וגו'. כל שעירי המוספין באין ה לכפר על טומאת מקדש וקדשיו ו הכל כמו שמפורש במסכת שבועות (דף ט') ושעיר ר"ח שנאמר בו לה' ללמדך שמכפר על שאין בו ידיעה ז לא בתחלה ולא בסוף שאין מכיר בחטא אלא הקב"ה בלבד ושאר השעירין ח למדין ממנו (חולין ס') ומדרשו באגדה ט אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על

שפתי חכמים

ולא פירש באיזה ר"ל על המזבח שהוא קודש כדאיתא בסוכה (דף ל"ז): ב וא"ת גבי י"ט למה לא כתב ג"כ שאין מביאין עולת י"ט ביום טוב אחר. וי"ל דהא לא צריך ללמוד דפשיטא דאסור כיון דיו"ט זה שם בפני עצמו וזה שם בפ"ע אבל שבת לשבת הכל ענין אחד הוא ה"א דשרי קמ"ל דאסור: ג מדכתיב על עולת התמיד משמע אחר עולת התמיד ומדלא כתיב על עולות התמידים משמע בין שני תמידים. ובזה יתורץ מה שכתב הרא"ם. אבל מה שאמר לבד אותן שני כבשים של עולת התמיד שפירש מלת על כמו חוץ לא ידעתי איך יתחייב מזה מגיד שאין קרבין אלא בין שני התמידין: ד ר"ל בפ' שלח לך: ה ר"ל למה מביאין בר"ח שעיר עזים לחטאת על איזה חטא: ו ר"ל אם נכנס כהן בטומאה למקדש וקדשיו ר"ל אם הקריב קרבנות בטומאה: ז כגון גר שנתגייר ותינוק שנשבה לבין העו"ג: ח פירוש כל שעירי המוספין דרגלים ילפינן משעיר דר"ח מדכתיב ושעיר בוי"ו מוסיף על מוסף דר"ח מה שעיר דר"ח מכפר על טומאת מקדש וקדשיו אף שאר שעירים ובאותן שאין בהם וי"ו ילפינן כיון דגלי קרא בחד ילפינן איך מהם דילפינן סתום מן המפורש: ט תנ"ס שהרא"ם נמי מדרש אלא פירושו הכי ומדרשו

ספרי

מ (י) עולת שבת בשבתו, ולא עולת שבת זו בעולת שבת אחרת, הרי שלא הקריב לשבת זו שומע אני יקריב לשבת הבאה ת"ל עולת שבת בשבתו מגיד שאם עבר היום בטל קרבנו. על עולת התמיד ונסכו, מגיד שאין מקריבין מוספים אלא בינתים:

ובראשי

התורה והמצוה

בפ"ש קרבן שבת, לכן אמר שעולת שבת יקריב בשבת לא בע"ש, ומזה ידעינן שהספי' הוא פלוג על פי שסבהוהי שאמרו מ"מ מקדשי תירהו ועבודת מקדש דוחה שבת, ודוקא בקרבנות לצור כי הענין מדבר בק"ל:

מ (י) עלת שבת בשבתו, היל"ל עולה שבת בשבת ונדע שדוחה את השבת, רק שקמ"ל שלא יקריבהו בשבת אחר, שכ"מ שאומר ביומו בשבתו בחדשו הייני באותו יום ובאותו שבת ואם עבר יומו

בטל

דמנחתא דפילא במשח ונסכה: י עלת שבתא דתתעבד בשבתא על עלתא תדירא ונסכה: יא וברישי ירחיכון תקרבון עלתא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין: יב ותלתא עשרונין סלתא מנחתא דפילא במשח לתורא חד ותרין עשרונין סלתא מנחתא דפילא במשח לדכרא חד: יג ועשרונא עשרונא סלתא מנחתא דפילא במשח לאמרא חד עלתא לאתקבלא ברעוא קרבנא קדם יי: יד ונסכיהון פלגות הינא יהא לתורא ותלתות הינא לדכרא ורבעות הינא לאמרא חמרא דא עלת ריש ירחא באתחדתותה כן לכל רישי ירחי שתא: טו וצפיר בר עזי חד לחטאתא קדם יי

ספרי

מא (יא) ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה' למה נאמר, לפי שהוא אומר **את הכבש** (השני) [אחד] שומע אני אף ראשי חדשים בכלל היו (שנאמר את הכבש אחד) הרי הכתוב מוציאם מכללם להחמיר ולדון במוספים, וילמדו משבת (והדין נותן הוא) [אי] מה שבת שני כבשים אף בר"ח שני כבשים ת"ל ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה' במנין אחר הכתוב מדבר:

מב (יד) ונסכיהם חצי ההין יהיה. רבי אלעזר ברבי צדוק אומר הין היה במקדש וכמין שנתות היה בו עד כאן לפר ועד כאן לאילו עד כאן לכבש. ר' ישמעאל אומר לא היה שם הין אלא מדה יתירה של לוג ומחצה שבו היה הולק מנחת כהן גדול. לוג ומחצה בערב ולוג ומחצה בבקר:

מג זאת עולת חדש בחדשו, ולא עולת חדש זה בחדש אחר. הרי שלא הקריב בחדש זה שומעני יקריב בחדש אחר ת"ל זאת עולת חדש בחדשו, מגיד שאם עבר היום בטל קרבנו. לחדשי השנה למה נאמר לפי שהוא אומר ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה' שומעני מיעוט חדשים שנים ת"ל לחדשי השנה:

מד (טו) ושעיר עזים **אחד** לחטאת לה', לכפר על **קבר התהום**. על עולת **התמיד**

התורה והמצוה

בשל קרבנו כמ"ש בתמורה (דף י"ד). ומ"ש על עולת התמיד היינו שיקריב **אחר התמיד של שחר** ונסכיו וכמ"ש בזבחים (דף פ"ט) דהא אמר עולת בלשון יחיד שקאי על עולת השחר:

מא (יא) **ובראשי חדשיכם תקריבו עלה לה'**. מה שהוסיף תקריבו עולה לה', שלא אמר כן בשבת, ואמר זאת עולת חדש, מפני שיש לטעות שמנין הז' כבשים יהיו עם שני כבשי התמיד ויוסיף עליהם בשבת המשה, לכן אמר תקריבו עולה שהוא הקרבה בפ"ע, ועוד יש לטעות שאם חל ר"ח בשבת יחשבו שני כבשי מוסף השבת ממנין ז' כבשים, אחר שגם הם למוספים, לכן אמר זאת עולה חדש, ואין עולת שבת מכללם:

מב (יד) **ונסכיהם חצי ההין**, לראב"צ היו שנתות בהין ולר' ישמעאל היו ז' **מדות** וכ"ז מועתק ממשנה מנחות (דף פ"ז ע"ב) ור' ישמעאל מפרש חצי ההין יהיה שיהיה לזה **מדה מיוחדת**, **וכתב הרמב"ן** שזכיר הכתוב בתמיד ובר"ח שעור הסלת במנחה ושעור היין בנסכים אבל בשבת ובחג **המצות** **ובשבועות** ור"ה ויוהכ"פ וראשון של סוכות הזכיר שעור המנחה ולא הזכיר שעור הנסכים, והטעם בזה כי אעפ"י שהזכיר בפ' האסכים בשעורי המנחה והנסכים לפר ולאיל ולכבשים בנדרים ונדבות ובמועדים, מצינו מנחה כפולה בכבש העומר וביום העצרת שהיו שני עשרונים חמץ וכן בקרבן התודה והם מנחה ולכך הוצרך הכתוב לפרש בכל המועדות שלא תשתנה בהם המנחה כאשר נשתנה באלו, אבל הנסכים לא נשתנו לעולם לפיכך הזכיר אותם בתחלה בתמיד ולא הזכירם אח"כ בשבת והזכירם בר"ח להזכיר גם נסכי הפר והאילים ואח"כ לא הוצרך להזכירם כלל, והזכיר ביום ראשון של סוכות שעור המנחה ולא הוצרך עוד להזכיר באותו החג אלא מנחתם ונסכיהם במספרם כמשפטם כלומר כמשפט ביום הראשון הנזכר:

מג **זאת עולת חדש בחדשו**, היינו שלא יביאנה בחדש אחר אף שלא הקריב בחדש זה (כנ"ל סי' מ' על בשבתו). ומ"ש לחדשי השנה שלא נטעה שמ"ש בראשי חדשיכם הם בניסן ותשרי לבד, שניסן ראש חדשים ובתשרי מבואר ממ"ש מלבד עולת החדש, לכן אמר שיביאו זה בכל חדשי השנה:

מד (טו) **ושעיר עזים אחד לחטאת לה'**, לשון חטאת לה' לא נמצא בשום מקום כמו שנמצא תמיד עולה לה' כי העולה מכפרת על הרהור הלב שאי"ז בא זולת ה', לא כן החטאה, [ובפר שהן חטים

לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ ס ששי טז וּבַחֹדֶשׁ
הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ פֶּסַח לַיהוָה׃
יז וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חָג שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת
יֵאָכֵל׃ יח בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה
לֹא תַעֲשׂוּ׃ יט וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־
בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד וְשִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם
יִהְיוּ לָכֶם׃ כ וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה
עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל תַּעֲשׂוּ׃ כא עִשָּׂרוֹן
עִשָּׂרוֹן תַּעֲשֶׂה לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃
כב וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ כג מִלְּבַד עֹלַת
הַבֹּקֶר אֲשֶׁר לְעֹלַת הַתָּמִיד תַּעֲשׂוּ אֶת־אֵלֶּה׃ כד כָּאֵלֶּה
תַּעֲשׂוּ לַיּוֹם שִׁבְעַת יָמִים לֶחֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה
עַל־עוֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ כה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ ס

שפתי חכמים

ומדרשו לפי אגדה כלומר שהם דברים אגדיים והראשון מדרשו ע"פ הברייתות של ת"כ שהם הלכות ודינים: י (ג"א) פירוש דלא קאי על השעיר בלבד דלמה יכתוב זה בשעיר ולא אצל הפרים והאילים והכבשים ועוד שהרי ונסכו לא קאי על השעיר כלל שאין נסכים לחטאת. אלא על הקרבן: כ פי' רק מוסב על עולת התמיד כסמוך לו כאלו אמר על עולת התמיד ונסכו יעשה

רש"י

על שמעטתי את הירח: על עלת התמיד יעשה. כל הקרבן הזה: ונסכו. אין ונסכו מוסב על השעיר שאין נסכים להטאת: (יח) כל מלאכת עבדה. אפילו מלאכה הצריכה לכם. כגון דבר האבד המותר בחולו של מועד. אסור בי"ט: (יט) פרים. כנגד אברהם. שנאמר (בראשית י"ח) ואל הבקר רץ אברהם: אילים. כנגד אילו של יצחק: כבשים. כנגד יעקב (בראשית ל') והכשבים הפריד יעקב. ביסודו של רבי משה הדרשן ראיתי זאת: (כד) כאלה תעשו ליום. שלא יהיו פוחתין והולכין כפרי החג:

ספרי

התמיד יעשה ונסכו מגיד שאין מוספים קרבים אלא בינתים:

התורה והמצוה

מפיה דאמר לה' לחטאת ולא אמר לחטאת לה'] וע"ז פי' חז"ל שגם החטאת זה מכפר על טומאה שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שא"י זולת , ומן שעיר ר"ח למדו לשעירי מועדות וכמ"ש בשבועות (דף ט') כי אמר זה בר"ח מפני עוד דרוש הביאו עלי כפרה. ומ"ש על עולת התמיד יעשה מלמד שקרב בין עולת תמיד של שחר לשל בין הערבים, ואמר זה בשבת ור"ח ובפסח, כי משבת לא נדע של ר"ה שנאמר שבשבת תדיר יותר מר"ח וע"כ קודם לתמיד של בין הערבים אבל של ר"ה התאחר, ואם יאמר גם בר"ח לא נדע של מועדות כי ר"ח תדיר יותר ממועד, אבל אחר שאמר זה בפסח ידעינן ממילא בכל המועדות וגם ירמז בזה הדין דעולת שבת קודם לעולת ר"ח ועולת ר"ח למוסף המועד כמ"ש הרמב"ם (פ"ט מה' תו"מ ה"ב)·

ובחדש

עַל עֲלָתָא תְּדִירָא יִתְעֲבֵד וְנִסְכֵּהּ׃ טז וּבְיַרְחָא קַדְמָאָה בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא פִּסְחָא קֳדָם יְיָ׃ יז וּבְחַמְשַׁת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין חַגָּא שִׁבְעָא יוֹמִין פַּטִּיר יִתְאֲכֵל׃ יח בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידַת פָּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן׃ יט וּתְקָרְבוּן קֻרְבָּנָא עֲלָתָא קֳדָם יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵין וּדְכַר חַד וְשִׁבְעָא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין יְהוֹן לְכוֹן׃ כ וּמִנְחַתְהוֹן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא וּתְרֵין עֶשְׂרוֹנִין לְדִכְרָא תַּעְבְּדוּן׃ כא עֶשְׂרוֹנָא עֶשְׂרוֹנָא תַּעְבֵּד לְאִמְּרָא חַד כֵּן לְשִׁבְעָא אִמְּרִין׃ כב וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן׃ כג בַּר מֵעֲלַת צַפְרָא דְּהִיא עֲלַת תְּדִירָא תַּעְבְּדוּן יָת אִלֵּין׃ כד כְּאִלֵּין תַּעְבְּדוּן לְיוֹמָא שִׁבְעָא יוֹמִין לְחֵם קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ עַל עֲלָתָא תְּדִירָא יִתְעֲבֵד וְנִסְכֵּהּ׃ כה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פָּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן׃

ספרי

מה (טז) ובחדש הראשון בארבעה עשר יום קבעו הכתוב חובה שבעת ימים מצות יאכל (למה נאמר לפי שהוא אומר שבעת ימים מצות תאכלו) שומעני כל מצה במשמע ת"ל לא תאכל עליו חמץ לא אמרתי אלא הבא לידי מצה וחמץ אלו חמשת המינים ואלו הן החטים והשעורים והכוסמים ושבולת שועל ושיפון. יצאו אורז והדחן והשומשמין והפרגים שאינם באים לידי מצה וחמץ אלא לידי סרחון:

מו (יח) ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם, אירעו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה. כל מלאכת עבודה לא תעשו, מגיד שאסור בעשיית מלאכה. ומנין להתיר בו אוכל נפש נאמר כאן מקרא קדש ונאמר להלן מקרא קדש מה מקרא קדש האמור להלן להתיר בו אוכל נפש אף מקרא קדש האמור כאן להתיר בו אוכל נפש:

מז (יט) והקרבתם אשה עולה לה' פרים בני בקר, הרי שמצא פרים ולא מצא אילים ולא מצא כבשים שומע אני לא יקריב עד שיקריב כלם ת"ל (שבעת ימים תקריבו) [והקרבתם] אשה אפילו אחד מהם. או אפילו כלם מצויים ת"ל פרים בני בקר שנים ואיל אחד (מלבד עולת הבקר):

מח (כד) כאלה תעשו ליום שבעת ימים למה נאמר שהיה בדין הואיל וחג טעון חגיגה ופסח טעון חגיגה מה החג פוחת והולך אף הפסח פוחת והולך ת"ל כאלה תעשו ליום שלא להוסיף ושלא לגרוע. על עולת התמיד יעשה ונסכו, מגיד שאין מוספים קרבים אלא בינתים:

וביום

התורה והמצוה

מה (טז) ובחדש הראשון בארבעה עשר יום, כי במדבר לא עשו רק פסח אחד וי"א שלא נתחייבו בפסח עד שבאו לארץ וע"כ בגווי זה שהיו קרובים לכנס לארץ הזהיר שמעתה יהיה הפסח חובה:

מו (יח) מקרא קדש, הקדושה הוא ההבדלה שיבדיל יום זה משאר הימים ומלאכה נזכר ביחוד וע"כ בא על שיבדיל אותו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה וכ"ה בספרא אמור (סי' קס"ו). ומ"ש כל מלאכת עבודה לא תעשו אינו כולל אוכל נפש שבפ' בא ששם אמר מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם אמר בפירוש אך אשר יאכל לכל נפש יעשה לכם ופה מציין זה במ"ש כל מלאכת עבודה לא תעשו:

מז (יט) והקרבתם אשה עולה לה', בפ' אמור גבי פסח ור"ה ויוהכ"פ אמר והקרבתם אשה לה' וגבי סכות אמר שבעת ימים תקריבו אשה לה' ושם לא נזכר מה יקריב, מבואר שדי אם מקריב אשה מה שימצא וכן אמר בספרא שם (סי' קנ"ב) מנין אם אין לך פרים הבא אילים וכו' ת"ל והקרבתם אשה לה' שבעת ימים תקריבו אשה לה' מ"מ, וכן נדרש בספרי גבי חג המצות וחג השבועות וגבי סכות וגבי עצרת, וצ"ל דשבועות למד מסכות כי בשבועות לא כתיב והקרבתם אשה, ועי' במנחות (דף מ"ד) וה"ה בר"ח נלמד מאליך, והספרא והספרי יחלקו על שטת הש"ס שס"ל דבחג מעכבין זא"ז וכוותייהו פסק הרמב"ם (בפ"ח מה' תו"מ):

מח (כד) כאלה תעשו ליום, שלא נדמהו לפרי החג שפוחת והולך וכל יום משונה מחברו. ומ"ש על עלת התמיד, כבר התבאר (בסי' מ"ד):

וביום

כו וּבְיוֹם הַבִּכּוּרִים בְּהַקְרִיבְכֶם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה בְּשָׁבֻעֹתֵיכֶם מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ כז וְהִקְרַבְתֶּם עוֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם אַיִל אֶחָד שִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה׃ כח וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר הָאֶחָד שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד׃ כט עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ ל שְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ לא מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתוֹ תַּעֲשׂוּ תְּמִימִם יִהְיוּ־לָכֶם וְנִסְכֵּיהֶם׃ פ כט א וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם׃ ב וַעֲשִׂיתֶם עֹלָה לְרֵיחַ

° בתרי טעמי

בעל הטורים

רס"י : (כח) כל עולה הכתוב במועדות כולם הפרים חוץ מעולת העצרת שהוא מלא רמז שבשבה בסיון ניתנה תורה • בכל המועדות נאמר חג חוץ משבועות כי פעמים נדחה אם הוא בשבת לבית שמאי יום טבוח לומר אבל בפסח וסוכות יגיע בתוכו של מועד אבל שבועות תשלומין שלו אינו כחג . בכולם נאמר לחטאת חוץ מעצרת בשביל שניתנה בו תורה

שפתי חכמים

יעשה כל הקרבן הזה : ל' אע"פ שהעומר מתיר כל מיני הדש של חטין ושל שעורין ושאר מיני דגן . ה"מ לאכילה אבל במנחה לאשים אין רשאי להביא מן החדש אלא אחר מנחת שתי הלחם שהיא באה מן החטין בל בנה זו : מ פירוש דהל"ע למעלה ושעיר עזים א' לכפר עליכם תמימים יהיו לכם וסמך ליה אל ונסכיהם ר"ל שגם נסכיהם יהיו תמימים :

רש"י

(כו) וביום הבכורים . חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים . על שם שתי הלחם . שהם ראשונים ל למנחת חטים הבאים מן החדש : (לא) תמימים יהיו לכם ונסכיהם . אף הנסכים יהיו מ תמימים . למדו רבותינו (מנחות פ"ז) מכאן שהיין שהעלה קמחין

ספרי

מט (כו) וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה לה', למה נאמר לפי שהוא אומר עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום יכול מנה חמשים והקרב מנחה בחמשים ואחד ת"ל וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה לה'. ועדיין אני אומר עשה יו"ט בחמשים ואחד והקרב מנחה בחמשים [ואחד] ת"ל בשבועותיכם מקרא קדש יהיה לכם הא אין עליך לומר כלשון אהרון אלא כלשון ראשון מנה חמשים והקרב מנחה

התורה והמצוה

מט (ט) וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה לה' בשבועותיכם , הצריך כלפוני , מפני שבמ"ש בפ' אמור וספרתם וכו' שבע שבתות וכו' עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה יש לטעות שיספרו חמשים וביום שאחר החמשים יקריבו מנחה חדשה , וא"כ מ"ש כאן בהקריבכם מנחה חדשה הוא ביום נ"א, וכן אף שאמר וביום הבכורים בהקריבכם , נאמר שגם יום הבכורים שהוא היו"ט יהי' ביום נ"א , ונפרש מ"ש בפ' אמור והקרבתם מנחה חדשה וכו' וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש הכל ביום נ"א וכבר הבאתי שם בהתו"ה (סי' קסד) שהמפרשי' נלאו מאד במ"ש תספרו חמשים יום , ואם נפרש והקרבתם היינו ביום החמשים ואחד יבואר הכתוב כפשוטו , ע"כ הוסיף כאן בשבעותיכם מקרא קדש שהיו"ט יהיה בשבעותיכם ר"ל כשיתמלאו השבעה שבועות שהוא ביום החמשים,

כו וּבְיוֹמָא דְבִכּוּרַיָּא בְּקָרוֹבֵיכוֹן מִנְחָתָא חֲדַתָּא קֳדָם יְיָ בְּעַצְרָתֵיכוֹן מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵא לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פָּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן׃ כז וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵין וּדְכַר חַד שִׁבְעָא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא׃ כח וּמִנְחַתְהוֹן סָלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא חַד תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין לְדִכְרָא חָד׃ כט עֶשְׂרוֹנָא עֶשְׂרוֹנָא לְאִמְּרָא חַד לְשִׁבְעָא אִמְּרִין׃ ל צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן׃ לא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתֵהּ תַּעְבְּדוּן שַׁלְמִין יְהוֹן לְכוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן׃ א וּבְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּחַד לְיַרְחָא מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פָּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן יוֹם יַבָּבָא יְהֵי לְכוֹן׃ ב וְתַעְבְּדוּן עֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹר

ספרי

בחמשים: **נ** מנחה חדשה לה', שתהא חדשה לכל המנחות שלא תקדמנה מנחה אחרת, מכאן אמרו אין מביאים מנחות בכורים ומנחת בהמה קודם לעומר ואם הביא פסול. קודם לשתי הלחם לא יביא ואם הביא כשר (מה הפרש בין עומר לשתי הלחם הקודם לעומר אסור לגבוה ואסור להדיוט לפיכך אם קרבו לא יעלו הקודם לשתי הלחם אסור לגבוה ומותר להדיוט לפיכך אם קרבו יעלו [אמר] ר' טרפון (אומר) הואיל ועומר מתיר ושתי הלחם מתירות אם למדתי למנחות הבאות קודם לעומר שהם פסולות אף המנחות הבאות קודם לשתי הלחם יהיו פסולות. אמר לו ר' יהודה בן ר' נחמן לא אם אמרת במנחות הבאות קודם לעומר שלא כשרו לא לגבוה ולא להדיוט תאמר בשתי הלחם שהם פסולות שאעפ"י שלא הוכשרו לגבוה הוכשרו להדיוט. נסתכל בו ר' עקיבא וצהבו פניו, אמר לו, יהודה בן נחמן צהבו פניך שהשבת את הזקן תמיה אני עליך אם תאריך ימים בעולם. אמר ר' אליעזר בר' יהודה בפסח היה מדבר וכשבאתי לעצרת אמרתי היכן יהודה בן נחמן אמרו לי הלך לו:

נא (כז) והקרבתם עולה לריח ניחח לה', אלו אתה מקריב חוץ מן האמור בתורת כהנים. אתה אומר אלו אתה מקריב חוץ מן האמור בתו"כ [או הן הן האמורים בתו"כ, אמרת] וכי שוים הם אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון אלו אתה מקריב חוץ מן האמור בתו"כ. פרים בני בקר שנים איל אחד, הרי שמצא פרים ולא מצא אילים אילים ולא מצא כבשים שומע אני לא יקריב עד שימצא כולם ת"ל שבעת ימים תקריבו אשה לה' [והקרבתם עולה] אפילו אחד מהם. או אפילו כולם מצוים ת"ל פרים בני בקר שנים (עשר אילים שנים) [ואיל אחד]:

נב (לא) מלבד עולת התמיד ומנחתו ונסכו (תמיד) תמימים יהיו לכם ונסכיהם, מקיש נסכים לבהמה מה בהמה נפסלת במומים

התורה והמצוה

וידעיק שהקרבת המנחה ויו"ע שהוא יום הבכורים הכל הוא ביום החמשים, ומ"ש תספרו חמשים יום הוא כפי קבלת חז"ל שבארנו שם בארך:

נ בהקריבכם מנחה חדשה לה', כבר באר בספרא (ויקרא סי' קל"ז אמור סי' קס"ח) שקראה מנחה חדשה שלא תהיה מנחה קודם לה (דאל"פ מתבואה חדשה דהיל"ל מנחת חדש) וכפל שם זה פה ובפ' אמור, ללמד דאין להביא אף מנחת קנאות קודם לשתי הלחם אף שמנחת קנאות היא מן השעורים והלבור הביאו עומר מן השעורים קודם לשתי הלחם, ומ"ש אמר ר' טרפון, מובא במנחות (דף סח ע"ב) עיי"ש:

נא (כז) והקרבתם עולה, סתמא דספרי פה כר"ע במנחות (דף מה ע"ב) שס"ל שהפרים ואילים וכבשים דפ' פינחס אינם אלה דפ' אמור, כי אינם שוים דשם פר א' ואילים שנים וכאן שני פרים ואיל אחד. והראב"ע כתב שבמ"ש בהקריבכם מנחה חדשה שהוא שתי הלחם נכלל הז' כבשים ופר בן בקר ואילים שנים ושני כבשי שלמים שכולם הם טפלים אל המנחה החדשה, ודבריו ילדקו מאד לשטת ר"ע שס"ל בספרא (סי' קע"ד) להם אעפ"י שאין כבשים שהלחם הוא העקר עמש"ש, ובספרא אמור (סי' קע"א) שהם כר' טרפון שחולק על ר"ע ושם בארתי שלנהתן. ומ"ש הרי שמלא פרים הנזכר למעלה (סי' מז). ומ"ש פסוק שבעת ימים תקריבו אשה ר"ל ולמדינן מחג הסוכות:

נב (לא) תמימם יהיו לכם ונסכיהם, למדו במנחות (דף פ"ז) שגם הנסכים יהיו תמימים, וממ"ש כמה פעמים תמימים יהיו ומנחתם, למד שהמנחות יהיו תמימים ולא יהי' בהם מום וחסרון ותגוסם

נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ ג וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה
עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל׃ ד וְעִשָּׂרוֹן אֶחָד לַכֶּבֶשׂ
הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ ה וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת
לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ ו מִלְּבַד עֹלַת הַחֹדֶשׁ וּמִנְחָתָהּ וְעֹלַת
הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה
לַיהוָה׃ ס ז וּבֶעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ
יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ׃
ח וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה לַיהוָה רֵיחַ נִיחֹחַ פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל
אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם׃
ט וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַּשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי
עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד׃ י עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד
לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ יא שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד
חַטַּאת הַכִּפֻּרִים וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם׃ ס
שביעי יב וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ
יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְחַגֹּתֶם חַג לַיהוָה
שִׁבְעַת יָמִים׃ יג וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה
פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־
שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם יִהְיוּ׃ יד וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה
בַּשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר הָאֶחָד לִשְׁלֹשָׁה עָשָׂר פָּרִים
שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד לִשְׁנֵי הָאֵילִם׃ טו וְעִשָּׂרוֹן

° נקוד על וא"ו בתרא

בעל הטורים

שמכפרת על עומדיה: (ב) בראש השנה כתיב ועשיתם עולה לריח ניחוח לה' וכו' לומר יעשה תשובה ואז מעלה עליכם כאלו הקרבתם כל הקרבנות ובפסיקתא דורש כאלו נעשה בריה חדשה (וע"ע ברבה ס"פ כ"ט ובמטרת זקנים ריש פ' כ"ס): (יא) ביום הכפורים כתוב שעיר עזים אחד חטאת ולא כתיב לכפר לפי שיוה"כ מכפר:

רש"י

פסול לנסכים: (ו) מלבד עולת החדש. מוספי ר"ח שהוא ביום ר"ה: (יא) מלבד חטאת הכפורים. שעיר

האמור

שפתי חכמים

ב ר"ל דעולת התמיד לא קאי אשעיר עזים לחטאת אלא אוהקרבתם עולה דלמעלה וס"ק קרא שעיר עזים אחד לחטאת מלבד חטאת הכפורים ועולת וי"ו מלבד עולת התמיד ומנחתה

וכו'

בר תורי חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין: ג ומנחתהון סלתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא תרין עשרונין לדכרא: ד ועשרונא חד לאמרא חד לשבעא אמרין: ה וצפיר בר עזי חד חטאתא לכפרא עליכון: ו בר מעלת ירחא ומנחתה ועלת תדירא ומנחתה ונסכיהון כדחזי להון לאתקבלא ברעוא קרבנא קדם יי: ז ובעשרא לירחא שביעאה הדין מערע קדיש יהי לכון ותענון ית נפשתיכון כל עבידתא לא תעבדון: ח ותקרבון עלתא קדם יי לאתקבלא ברעוא תור בר תורי חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין יהון לכון: ט ומנחתהון סלתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא תרין עשרונין לדכרא חד: י עשרונא עשרונא לאמרא חד לשבעא אמרין: יא צפיר בר עזין חד חטאתא בר מחטאתא דכפוריא ועלת תדירא ומנחתה ונסכיהון: יב ובחמשת עשרא יומא לירחא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פלחנא לא תעבדון ותחגון חגא קדם יי שבעא יומין: יג ותקרבון עלתא קרבן דמתקבל ברעוא קדם יי תורין בני תורי תלת עשר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עשר שלמין יהון: יד ומנחתהון סלתא דפילא במשח תלתא עשרונין לתורא חד לתלתא עשר תורין תרין עשרונין לדכרא חד לתרין דכרין: טו ועשרונא עשרונא לאמרא חד לארבעת עשר

רש"י

כמשפט כפנים. האמור באחרי מות. שנים הוא חטאת ועולת התמיד. ומלבד עולת התמיד תעשו ג' עולות הללו: ונסכיהם מוסב על המוספין הכתובות ועל תעשו ם והוא לשון צווי ע מלבד עולת התמיד ומנחתה תעשו את אלה ונסכיהם. וכן כל נסכיהם האמורים בכל המועדות. חוץ משל קרבנות החג שכל ונסכה ונסכיהם ונסכיה שבהם מוסבים על התמיד ואין לשון צווי. שהרי נסכיהם של מוספין כתובין לעצמן בכל

שפתי חכמים

והוא כאילו כתיב ב' פעמים מלבד דוי"ו של ועולת קאי אמלבד חטאת הכפורים: ס דא"ל דקאי על ועולת התמיד דא"כ כל"ל ונסכה לשון יחיד כדכתיב ומנחתה וגם א"א דקאי אשעיר עזים אחד לחטאת שאין נסכים לחטאת. עכ"צ דקאי אעולת המוספים וזהו שנקט מוסב על המוספין הכתובים ועל תעשו ואע"פ שאין כתיב תעשו בקרא מ"מ כיון שפירש"י לפני זה ועולת התמיד שפי' ומלבד עולת התמיד תעשו עולות הללו ור"ל דהוי כאילו כתיב בהדיא בקרא תעשו והאי ונסכיהם קאי עליו: ע ר"ל עכשיו מוסב על הנסכים של עולות המוספין דהא לפני זה לא כתיב שום נסכים בעולות הללו

ספרי

במומים בחסר ויתר אף נסכים נפסלים במומים בחסר ויתר:

נג (יב) ובחמשה עשר יום לחדש השביעי מקרא קדש יהיה לכם, קבעו הכתוב חובה: (יג) והקרבתם עולה אשה ריח ניחח הרי שמצא פרים ולא מצא אילים אילים ולא מצא כבשים שומע אני לא יקריב עד שימצא את כולם ת"ל שבעת ימים תקריבו אשה לה' אפילו אחד מהם. או אפילו כולם מצוים ת"ל פרים בני בקר שלשה עשר אילם שנים:

נד מנין לניסוך המים בחג ר' עקיבא אומר נאמר הביאו עומר בפסח שתתברך לכם התבואה והביאו בכורים בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות האילן אף (לנסוך) [נסכו] המים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה. ריב"ב אומר נאמר בשני ונסכיהם ונאמר בששי ונסכיה ונאמר בשביעי כמשפטם מ"ם יו"ד מ"ם הרי מים נמצינו למדין לנסוך המים מן התורה. ר' נתן אומר בקדש הסך נסך שכר לה' למה נאמר להביא את המים:

התורה והמצוה

נג (יז) וחגתם חג לה' שבעת ימים, זה כבר אמור בפ' אמור (עי' מנ"ח סי' ר"ב ובפ' בא סי' נא) וחזר פה לקבעו חובה. ומ"ש הרי שמצא פרים וכו', הסבאר למעלה (סי' מ"ז):

נד ומנחתה ונסכיהם, התמיד אמר ונסכה ר"ל נסכים של עולת התמיד ובסוכות יש עוד נסוך המים שמנסכים עם תמיד של שחר אמר ונסכיהם ונסכיה בל"ר ובשביעי אמר כמשפטם בל"ר ותמיד אמר כמשפט

עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְאַרְבָּעָה עָשָׂר כְּבָשִׂים׃ טז וּשְׂעִיר־
עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃
ס יז וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנֵים עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ יח וּמִנְחָתָם
וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃
יט וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד
וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם׃ ס כ וּבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פָּרִים עַשְׁתֵּי־
עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר
תְּמִימִם׃ כא וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים
בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ כב וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת
הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס כג וּבַיּוֹם הָרְבִיעִי פָּרִים
עֲשָׂרָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר
תְּמִימִם׃ כד מִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים
בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ כה וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד
עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס כו וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי פָּרִים
תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר
תְּמִימִם׃ כז וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים
בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ כח וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת
הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס כט וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנָה
אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃
ל וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם
כַּמִּשְׁפָּט׃ לא וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד
מִנְחָתָהּ וּנְסָכֶיהָ׃ ס לב וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי פָּרִים שִׁבְעָה אֵילִם
שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃
לג וּמִנְחָתָם וְנִסְכֻּהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם

כְּמִשְׁפָּטָם׃ לד וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס מפטיר לה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת תִּהְיֶה

אונקלוס

אמרין: יז וצפיר בר עזין חד חטאתא בר מעלת תדירא מנחתה ונסכה: יח וביומא תנינא תורין בני תורי תרי עשר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עשר שלמין: יח ומנחתהון ונסכיהון לתורי לדכרי ולאמרי במנינהון כדחזי: יט וצפיר בר עזין חד חטאתא בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכיהון: כ וביומא תליתאה תורין חד עשר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עשר שלמין: כא ומנחתהון ונסכיהון לתורי לדכרי ולאמרי במנינהון כדחזי: כב וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכה: כג וביומא רביעאה תורין עשרא דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עשר שלמין: כד מנחתהון ונסכיהון לתורי לדכרי ולאמרי במנינהון כדחזי: כה וצפיר בר עזין חד חטאתא בר מעלת תדירא מנחתה ונסכה: כו וביומא חמישאה תורין תשע דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עשר שלמין: כז ומנחתהון ונסכיהון לתורי לדכרי ולאמרי במנינהון כדחזי: כח וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכה: כט וביומא שתיתאה תורין תמניא דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עשר שלמין: ל ומנחתהון ונסכיהון לתורי לדכרי ולאמרי במנינהון כדחזי: לא וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא מנחתה ונסכהא: לב וביומא שביעאה תורין שבעא דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעא עשר שלמין: לג ומנחתהון ונסכיהון לתורי לדכרי ולאמרי במנינהון כדחזי להון: לד וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא מנחתה ונסכה: לה ביומא תמינאה

רש"י

יום ויום: (יח) ומנחתם ונסכיהם לפרים. (סוכה נ"ה) פרי החג שבעים הם, כנגד שבעים אומות שמתמעטים והולכים. סימן כליה להם. ובימי המקדש היו מגינין עליהם מן היסורין: ולכבשים. כנגד ישראל. שנקראו (ירמיה נ') שה פזורה והם קבועים ומנינם תשעים ושמונה לכלות מהם תשעים ושמונה קללות שבמשנה תורה. בשני נאמר ונסכיהם על שני תמידי היום ולא שנה הלשון אלא לדרוש כמו שאמרו רז"ל בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם מ"ם יו"ד מ"ם הרי כאן מים רמז לנסוך המים מן התורה בחג: (לה) עצרת תהיה לכם. עצורים בעשיה

ספרי

נה (לה) ביום השמיני עצרת תהיה לכם עצרו הכתוב מלצאת הרי שהביא את קדשיו מבית פאגי לירושלים שומע אני יאכלם בירושלים וילין בבית פאגי ת"ל ביום השמיני

התורה והמצוה

כמשפט ובתענית (דף ג') אמר דר"ע סובר דמיירי מיה ואמר בר"ה (דף ט"ז) מפני שבחג נדונים על המים ור' נתן מלא רמז ממ"ש הסך נסך ופרשתיו למעלה ואמר בתענית שם דעקרו הוא הלכה למשה מסיני:

נה (לה) ביום השמיני עצרת תהיה לכם. שם עצרת נאמר (בפ' ראה) על יו"ט האחרון של פסח וכו'

לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ לו וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ לז מִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּר לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ לח וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ לט אֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיהוָה בְּמוֹעֲדֵיכֶם לְבַד מִנִּדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם לְעֹלֹתֵיכֶם וּלְמִנְחֹתֵיכֶם וּלְנִסְכֵּיכֶם וּלְשַׁלְמֵיכֶם׃ ל א וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ פ פ

קס"ח נהל"ק סימן. ואליפלה"ו סימן: ומפטירין ויד ה' היתה אל אליהו. במלכים א' בסימן י"ח:

רש"י

בעשית פ מלאכה (ספרי) דבר אחר עצרו צ מלצאת. מלמד שטעון לינה, ומדרשו באגדה לפי שכל ימות הרגל ק הקריבו כנגד שבעים אומות וכשבאין ללכת אמר להם המקום בבקשה מכם עשו לי סעודה קטנה כדי שאהנה מכם. (לו) פר אחד איל אחד. אלו כנגד ישראל ר הנעכבו לי מעט עוד. ולשון חבה הוא זה. כבנים הנפטרים מאביהם והוא אומר להם קשה עלי פרידתכם. עכבו עוד יום אחד. משל למלך שעשה סעודה וכו' כדאיתא במס' סוכה (נ"ה) ובמדרש רבי תנחומא למדה תורה דרך ארץ ש שמי שיש לו אכסנאי יום ראשון מאכילו פטומות למחר מאכילו דגים למחר בשר בהמה למחר מאכילו קטניות למחר מאכילו ירק פוחת והולך כפרי החג: (לט) אלה תעשו לה' במועדיכם. דבר הקצוב ת לחובה. לבד מנדריכם. אם באתם לידור קרבנות ברגל מצוה היא בידכם או נדרים או נדבות שנדרתם כל השנה תקריבום ברגל שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלים ולהקריב נדריו ונמצא עובר בבל תאחר: (א) ויאמר משה אל בני ישראל. להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן דבריו א של מקום ופרשת נדרים מתחלת בדבורו של משה הוצרך להפסיק תחלה ולומר שחזר משה ואמר פרשה זו לישראל שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם א אלא בפרשת נדרים התחיל דבריו:

שפתי חכמים

כללו: פ והא דכתיב בתריה כל מלאכת עבודה לא תעשו הוא תוספת באור שהכתוב עצמו מפרש לענין מה תהיו עצורים: צ דלטעם ראשון רחוק הוא שהכתוב עצמו יפרש מהו העצרת שהוא עשיית מלאכה ל"פ ד"א ולפי ד"א קשה כיון דקאי על ישראל מאי דכתיב עצרת תהיה לכם לא היה לו לומר אלא עצורים תהיו. לכן פירש טעם ראשון: ק אע"פ שגם הראשון הוא מדרש. מפני שהראשון מדרשו ע"פ הברייתות שבת"כ שהם כלם הלכות ודינים אבל זה הם דברי אגדיים: ר שהם עם אחד בארץ: ש ר"ל קאי אלעיל אפרי החג מה שמתמעטין והולכין בזה למדה תורה דרך ארץ כו': ת ר"ל כתיב אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם וגו' הואיל וגם הנדרים ונדבות צריך לעשות למה לא כוללן בכלל א' ומתרץ דאלו הכתובים למעלה דבר קצוב לחובה לבד מנדריכם שהם רשות: א דק"ל פשיטא הוא דאמר מה שצוה לו הקב"ה ועוד בכל התורה נאמר הצווי לבד ולמה נאמר כאן הצווי וגם דברי משה לישראל ומתרץ לפי וכו':

ספרי

השמיני עצרת תהיה לכם עצרו הכתוב מלצאת. אין עצירה אלא כניסה שנאמר ואני עצור לא אוכל לבא בית ה', ויהי דבר ה' אל ירמיה שנית והוא עודנו עצור. אין לי אלא יו"ט האחרון שעצור מלצאת יו"ט הראשון מנ"ל. ודין הוא הואיל וזה קרוי מקרא קדש וזה קרוי מקרא קדש מה זה עצור מלצאת אף זה עצור מלצאת:

והקרבתם

התורה והמצוה

ועל שמיני של חג נאמר ב"פ, בפ' אמור ופה, וכבר בארתי בהתו"ה (אמור סי' קפ"ז) הטעם, כי באשר יש חוה"מ לפניהם שאסור ג"כ בקצת מלאכות קרא יו"ט האחרון בשם עצרת שצריך להעצר אף ממלאכות שמותרים בחוה"מ עיי"ש. אולם למה נאמר זה שני פעמים בשמיני של חג. וע"כ פי' חז"ל שפעם

אחד

כְּנִישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פָּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן: לז וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹר חַד דְּכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁבְעָא שַׁלְמִין: לח מִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרָא לְדִכְרָא וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כְּדַחֲזֵי: לח וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ: לט אִלֵּין תַּעְבְּדוּן קֳדָם יְיָ בְּמוֹעֲדֵיכוֹן בַּר מִנִּדְרֵיכוֹן וְנִדְבָתְכוֹן לַעֲלָוָתְכוֹן וּלְמִנְחָתְכוֹן וּלְנִסְכֵּיכוֹן וּלְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן: א וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: פ פ פ

ספרי

(לז) והקרבתם עולה, הרי שמצא פרים ולא מצא אילים אילים ולא מצא כבשים שומע אני שלא יקריב עד שימצא את כולם ת"ל (שבעת ימים תקריבו אשה לה') [והקרבתם אשה לה'] אפילו אחד מהם. או אפילו כולם מצויים ת"ל פר אחד איל אחד [וגומר]:

נג (לט) אלה תעשו לה' במועדיכם [לבד מנדריכם] אלו נדרים ונדבות שנודר ברגל שיביאם ברגל. או(אחר) [קודם הרגל] כשהוא אומר כי תדור נדר [לה' אלהיך לא תאחר לשלמו] הרי נדרים ונדבות שנדרו קודם הרגל הא מה ת"ל אלה תעשו לה' במועדיכם [וגומר] אלו נ"נ שנודר ברגל שיביאם ברגל. (לבד מנדריכם) [לעולותיכם] אלו קני זבים וזבות שנתנה תורה רשות שיביאם ברגל:

נד לבד מנדריכם ויאמר משה אל בני ישראל להפסיק הענין דברי ר' ישמעאל שאם קורא אני לבד מנדריכם איני יודע במה ענין מדבר ת"ל לבד מנדריכם [ויאמר משה] (דברי ר' ישמעאל):

התורה והמצוה

א' בא ללמד שטעון לינה בפ"ע, ובא שם עצרת כפשוטו שמורה על העצבה מלאכה כמו שהוא בירמי' ולכל נאמר שפי' עצרת ממלאכה אמר כל מלאכת עבודה לא תעשו. והגה על שטעון לינה בשאר יו"ט יש למודים אחרים ובכאן למד על שמיני של חג שהוא רגל לענין לינה, והתוס' האריכו בזה בר"ה (דף ה) ד"ה מה ובסוכה (דף מז) ד"ה לינה ובחגיגה (דף יז) ולפענ"ד הלמוד דכאן הוא רק על שמיני של חג. ומ"ש הרי שמצא פרים הבאר למעלה (סי' מ"ז):

נב (לט) אלה תעשו לה' במועדיכם, הנה בסוף פרשת המועדות דפ' אמור סיים אלה מועדי ה' וכו' להקריב אשה לה' מלבד שבתות ה' ומלבד מתנותיכם ומלבד כל נדריכם וכו' ולמד שם שרשות בידו להקריב מוספי שבת ונו"נ שנדר ברגל וקודם הרגל, וכן למד עופות ומנחות ונסכים, ושם אמר מ"ש שנית בפ' פנחס אלה תעשו לה' במועדיכם בא לקבעה חובה שמחויב להביא נ"נ שלו ברגל, ובאר בספרי פה, שפה מדבר בנדרים ונדבות שנדר ברגל כי בנו"נ שנדר קודם הרגל ידעינן ממ"ש לא תאחר לשלמו [והגר"א גורס כשהוא אומר ובאת שמה והבאתם שמה הרי נו"נ של קודם הרגל אמור, וכ"ה בספרא שם והיא גי' נכונה שלדעת ר"ש סתמא דספרי אינו עובר בבל תאחר אלא בג' רגלים כסדרן] ומ"ש לעולותיכם אלו קני זבים וזבות, ועי' בפי' התו"ה אמור (סי' קפ"ז) ישבתי בזה מה ששם כתוב מלבד שבתות ה' ופה כתוב מלת לבד מן עיי"ש:

נג (א) לבד מנדריכם וגו' ויאמר משה אל ב"י, כבר פרשתי מאמר זה בפי' הספרא אמור (סי' ר"ח) ששם עמדו חז"ל על מה שבסוף פ' המועדים, בפ' אמור סיים וידבר משה את מועדי ה' אל ב"י ובסוף פ' המועדים דפה סיים ויאמר משה, ושם הבאתי שנתקשו בזה חז"ל ומובא בגמ' (נדרים דף ע"ח ב"ב דף קכ"א), והשיבו שמ"ש פה ויאמר משה אל ב"י מלמד שמועדי ה' צריכים מומחים ואין פרשת נדרים צריכה מומחים ומקש' והא ראשי המטות כתיב א"ר יוחנן ביחיד מומחה ר"ל שלכן אמר ויאמר משה אל ב"י מפני שנאמר בסמוך וידבר משה אל ראשי המטות איש כי ידור נדר ואם לא היה אומר ויאמר משה אל ב"י נכרת שהכל דבר אל ראשי המטות בין פרשת המועדות בין פרשת נדרים וכשסיים לבד מנדריכם אמר ע"ז שדבר משה אל ראשי המטות ופירש להם מ"ש לבד מנדריכם שהוא איש כי ידור נדר וכו' וא"כ נפרש בהכרח שראשי המטות היינו ג' מומחים כמו שמועדות צריכים מומחים כיון שהכל נאמר בענין אחד לכן אמר ויאמר משה אל ב"י להפסיק הענין ונדע שפרשת מועדות דבר אל כל ב"י שהם צריכים ב"ד מומחים ופרשת נדרים דבר אל ראשי המטות שיפורש בהכרח כמ"ש ר' יוחנן ראש אחד לכל מטה שיהו יחיד מומחה. וז"ש בגמרא שמועדי ה' צריכים ג' מומחים ואין נדרים צריכים מומחים, וז"ש בספרי שבא ויאמר משה להפסיק הענין שאל"כ לא נדע במה מדבר אם במועדות אם בפ' נדרים:

וידבר

ב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ ג אִישׁ כִּי־יִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אוֹ־הִשָּׁבַע שְׁבֻעָה לֶאְסֹר אִסָּר עַל־נַפְשׁוֹ לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ

בעל הטורים

(ב) ראשי המטות סמך ראשי המטות לנדרים ונדבות דכתיב לעיל לבד מנדריכם ונדבותיכם לומר לך שראשי המטות כופין להביא הנדרים והנדבות כדאמרינן מעברה לבית דין שיעשון, וכן דגלים ע"פ ראשי המטות נקבעים ועוד כשישראל בצרה ראשיהן נודרין כמו יפתח, וכן שרי האלפים וקרב את קרבן ה': (ג) נדרים בגימ' רואה שהנודר השוב כרואה אם אינו נשלם

רש"י

(ב) ראשי המטות. חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה א ואח"כ לכל בני ישראל ומנין שאף שאר הדברות כן ת"ל (שמות לד) וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם ואחרי כן נגשו כל בני ישראל. ומה ראה לאמרה כאן למד ב שהפרת נדרים ביחיד מומחה ואם אין יחיד מומחה מפר בשלשה הדיוטות (ב"ב ק"ב) ד או יכול שלא אמר משה פרשה זו אלא לנשיאים בלבד ה נאמר כאן זה הדבר ונאמר בשחוטי חוץ (ויקרא יז) זה הדבר. מה להלן נאמרה לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל שנאמר דבר אל אהרן וגו' אף זו נאמרה לכולן: זה הדבר. (ספרי) משה נתנבא (שמות יא) בכה אמר ה' כחצות הלילה. והנביאים נתנבאו בכה אמר ה'. מוסף עליהם משה שנתנבא בלשון זה ו הדבר (ספרי. נדרים ע"ז) ז ד"א זה הדבר מיעוט ח הוא לומר שהחכם בלשון התרה ט ובעל בלשון הפרה כלשון הכתוב כאן י ואם חלפו אין מותר ואין מופר: (ג) נדר. האומר הרי עלי קונם כ שלא אוכל ל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפילו נשבע שיאכל נבלות אני קורא עליו ככל היוצא מפיו יעשה ת"ל לאסר אסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור: לא יחל דברו: כמו לא יחלל

שפתי חכמים

א ר"ל למה כתיב אל ראשי המטות וא"ל דלא אמר פרשה זו אלא לראשי המטות בלבד ולא לכל ישראל דהא נאמר כאן זה הדבר לג"ש כדפירש"י בסמוך דפרשה זו לכל ישראל נאמרה וא"כ נ"ל ראשי המטות ומתרץ חלק כבוד כו' וא"כ לפי זה יהיה פירוש אל ראשי המטות לבני ישראל כמו ולבני ישראל רא"ם. וא"ל דלפא פירושו של קרא הכי הוא אל ראשי המטות של בני ישראל א"כ בני ישראל דכתיב בקרא ל"ל לא הל"ל רק אל ראשי המטות לאמר וגו', אלא ע"כ סדר הלימוד הוא בא לאשמועינן וכמו שפירש הרא"ם וכמו שמפרש בסמוך א"נ דק"ל למה ה' קרא ראשי המטות לבני ישראל הל"ל אל ראשי מטות בני ישראל אלא ע"כ כיון דכתב קרא הכי נ"ל דראשי המטות הוא דבק כלומר מלת מטות דבק למלת ראשי ואז יהיה מלת לישראל מוכרת ואינו דבוק למלת מטות והוי מלתא בפני עצמו וע"כ פירש הכי מתחלה אמר משה לראשי המטות ואחר כך לבני ישראל וכאלו כתיב ולבני ישראל והיינו החילוק כבוד ללמדם תחלה ואחר כך לבני ישראל וק"ל, ובזה נמי ניחא למה לא כתיב וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל איש כי ידור וכו' אלא ע"כ סדר הלימוד הוא בא לאשמועינן לכן כתיב וידבר משה כלומר היאך היה הדבור של משה לישראל ודוק נ"ל כך הוא הלעת דברי רש"י ע"פ ת"כ אבל בגמרא דמסכת נדרים יש ילפותא אחריתא: ב כלומר הואיל ובכל התורה כלה חלק כבוד לנשיאים כדכתיב וישובו אליו אהרן וגו' למה חזר ולמדה כאן: ג דכשהחכם בא להתיר הנדר אז עוקר הנדר מעיקרו כאילו לא היה נדר מעולם וכאותה התרה מופר הנדר כאילו לא היה נדר כאן מעולם ולכן תפס רש"י לשון הפרה, מלאתי: ד דראשי מטות משמע ראש אחד יכול להפר הנדר דהיינו יחיד מומחה וא"ת הרי כתיב ראשי לשון רבים וי"ל דה"ק ראשי דעלמא אבל ראשי המטות קאי והואיל שצריך יחיד מומחה צריך ג' הדיוטות דסברא הוא שצריך יותר הדיוטות ממומחים ושמא א"א שאין ב"ד שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי כאן ג' ואין להקשות דלמא יותר מג' א"כ אין לדבר סוף: ה ופירש לבני ישראל בעבור ישראל שלמד לנשיאים כדי שילמדו לישראל אבל משה עצמו לא למד לכלן משום שמשה לא הוצרך לזה מאחר שלהתרת נדרים צריכים ממונים על ישראל להורות איזה מהן אין יכולין להתיר ואיזה מהן יכולים להתיר ולזה היה די ג"כ בנשיאים שיהיו המורים להם ומתרץ נאמר כאן כו': ו וא"ת הא איצטריך זה הדבר לג"ש דלעיל כדפירש"י וי"ל דג"ש דהכא אין להשיב עליה אינה צריכה להיות מופנה: ז וזה מעלה יתירה דזה הדבר משמע הדבר עצמו וברור שמשמע מהקב"ה ונקרא אספקלריא המאירה משא"כ בשאר נביאים דלא היה מדבר להם אלא בחידות או ע"י חלומות ונקרא אספקלריא שאינה מאירה אבל למשה היה מדבר הדבר עצמו שיאמר לבני ישראל כענין שנאמר פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות ומה שנתנבא משה בכה אמר ה' כדכתיב בפרשת וארא ובפרשת בא י"ל דקודם עמידתו בהר סיני היה מתנבא בכה אבל אחר מתן תורה היה מתנבא בזה הדבר אחר קירון עור פניו: ח דלפי פי' הראשון קשה למה לא אמר בכל המצות כן לכן פי' זה הדבר וכו' וא"ל דלמא מפני טעם זה לבד נאמר א"כ הדבר אשר צוה ה' כו' היה לו לומר בהדיא מאי ממעט לכן צריך גם לטעם ראשון: ט לפי שהחכם אינו מתיר אלא בחרטה צריכה לשון התרה אבל הבעל מיפר בלא חרטה ובלא נתינת טעם שייך ביה לשון הפרה: י דגם כאן כתיב איש כי ידור נדר וגו' לאסר אסר על נפשו לא יחל דברו דמשמע הוא לא יחל דברו אבל אחר יחל לו וכתיב לאסור אסר דמשמע שאסר עליו דבר פלוני ואחר בא ויתיר לו הדבר שאסר עליו דעל אסור נופל לשון מתיר כי אסור הוא מלשון קשר וגבי קשר שייך לשון התרה שמתיר הקשר שמע מיניה דבחכם כתיב לשון התרה: כ ר"ל שאמר דבר זה יהא עלי קונם שלא אוכל כו': ל אע"פ שלא אוכל שייך גבי שבועה ולא גבי

התורה והמצוה

א (א) וידבר משה אל ראשי המטות, באמת פרשה ע נאמרה לכל ישראל, רק שבא ללמד שראשי המטות היו קודמים אל הדבור תמיד כמ"ש בעירובין (דף נד) כיצד סדר משנה מבואר שלמד תחלה

נא

ב וּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם רֵישֵׁי שִׁבְטַיָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ׃ ג גְּבַר אֲרֵי יִדַּר נְדַר קֳדָם יְיָ אוֹ יְקַיֵּם קְיָם לְמֵסַר אֱסָר עַל נַפְשֵׁהּ לָא יְבַטֵּל

ספרי

א (א) וידבר משה אל ראשי המטות. למה נאמר לפי שהוא אומר ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה ואם באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים לא שמענו להיכן, הריני דן נאמר תקיעה בעדה ונאמר תקיעה בנשיאים מה תקיעה האמורה בעדה פתח אהל מועד אף תקיעה האמורה בנשיאים פתח אהל מועד. או כל הקודם במקרא קודם במעשה ת"ל אל ראשי המטות הואיל ונאמרו דברות בתורה סתם ופרט באחת מהם שהנשיאים קודמים לעדה אף פורטני בכל הדברות שבתורה שיהיו הנשיאים קודמים לעדה. ר' יונתן אומר א"צ שהרי כבר נאמר ויקרא אליהם משה וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם ואחרי כן נגשו כל ב"י. הואיל ונאמרו בתורה דברות סתם ופרט באחת מהם שהנשיאים קודמים לעדה אף פורטני בכל הדברות שיהיו הנשיאים קודמים לעדה, ומה ת"ל אל ראשי המטות מגיד שאין היתר נדרים אלא עפ"י מומחים: **ב** זה הדבר, מגיד כשם (שנתנבא משה) [שנתנבאו נביאים] בכה אמר כך (נתנבאו נביאים) [נתנבא משה] בכה אמר ומוסיף עליהם זה הדבר. ד"א זה הדבר אשר צוה ה' הבעל מפר ואין חכם מפר. חכם מתיר ואין בעל מתיר. והרי דברים ק"ו ומה אם מי שאינו מפר מתיר מי שהוא מפר אינו דין שיהא מתיר. והרי דברים ק"ו ומה אם מי שאינו מתיר מפר מי שהוא מתיר אינו דין שיפר ת"ל זה הדבר אשר צוה ה' הבעל מפר ואין חכם מפר חכם מתיר ואין הבעל מתיר:

ג (ג) איש, להוציא את הקטן. משמע מוציא את הקטן ואת בן (שלש) [שתים] עשרה שנה ויום אחד. הרי אתה דן נאמר כאן נדר ונאמר להלן נדר מה נדר האמור להלן (נדר ונדבה עמו) [כי יפליא] אף נדר האמור כאן (נדר ונדבה עמו) [כי יפליא], מכאן אמרו בן י"ג שנה ויום אחד דבריו קיימים [בן י"ב שנה ויום אחד נדריו נבדקים]: **ד** כי ידור נדר לה'. את שיסמך נדרו לדבר שאפשר לו הרי זה נדר ואם לאו אינו

התורה והמצוה

אל הזקנים, כן דעת ר' יאשיה, ור' יונתן ס"ל שסדר משנה אל הנשיאים תחלה ידפיק ממ"ש (שמות לד) בקרבו הנשיאים תחלה, ומ"ש וידבר משה אל ראשי המטות בא ללמד שהתרת נדרים דוקא עפ"י מומחים, וכבר בא מאמר זה בהעלותך (סי' לג), וי"ל שר' יאשיה ור' יונתן יחלקו בשתי דעות שבירושלמי (פ"ק דחגיגה ה"ח) אם מתירין ע"י הדיוטות במקום שיש זקן, ור' יאשיה יסבור דמתירין, ולר' יונתן שסובר שראשי המטות מורה שאין מתירים אלא עפ"י מומחין סובר דאין מתירין:

ב זה הדבר אשר צוה ה', אצל כל הנביאים בא הלשון כה אמר ה', ולשון זה נמצא בפ' גם בנבואת משה, ועוד נמצא אצל משה לשון זה הדבר אשר צוה ה', וכבר בארתי שמשה היה פי שניס ברוחו, שהיה מוכן לנבואה בטבע ובזה היה דומה לכל הנביאים שהם שלוחי ה' ונבואתם הוא באספקלריא שאינה מאירה ולשון נבואתם כה אמר ה' ר"ל שה' שלחו לומר דבר בשם אומרו, ומשה היה רואה גם באספקלריא המאירה שאז לא בא בצורת שליח רק שכינה מדברת מתוך גרונו וציין זה בלשון זה הדבר, ר"ל הוא דבור ה' בעצמו המדבר אליהם מתוך גרוני, וכבר בארתי, שמשה נבא בנבואת כה אמר בתחלת נבואתו שעוד לא ראה באספקלריא המאירה וכן בעת שהיו ישראל חוטין ממעשה העגל שלא שרתה שכינה על משה ר"ל באופן שינבא בזה הדבר, ולכן אמר כה אמר ה' עברו ושובו משער לשער, ובעוי שהיו במעלה שלמותם הי' נבואתו בזה הדבר, ולפי הד"א מציין במ"ש זה הדבר, שלא ישונה דבר מכפי הלשון הזה שדבר ה', אף שע"י ק"ו וסברא הייתי אומר שהחכם יפר והבעל יתיר, וזה מובא בנדרים (דף ע"ז) ועמ"ש בפ' אחרי (סי' פח):

ג (ג) איש כי ידור, מבואר שיש הבדל בין איש ובין אדם, שגם איש מציין הגדלות, ואמרו תמיד שהוא בן י"ג שנים ויום א' שאז נקרא איש גדול, ובכ"ז איננו כלל כולל שגם איש המוזכר גבי ביאה הוא בן ט' שנים ויום אחד, שלענין ביאה הוא בעת שהיא ראוי לביאה ונקרא איש לענין זה עמ"ש זה בפ' סוטה, וכן לענין נדר שכתוב גבי נזיר וגבי עירובין איש כי יפליא, שצריך שיהיה איש שיודע להפלות ולהבין לשם מי נדר שערו חכמים שבן י"ב יוכל להפלות ומקרי איש לענין זה, ועי' בספרי נשא (סי' ג') ובספרא בחקתי (סי' נה):

ד כי ידור נדר לה', אין לפרש נדר לה' כפי' הראב"ע שצריך להזכיר את השם בעת נדרו, דהא מצינו שאמר כי יפליא לנדר נדר ולא אמר לנדר נדר לה' (כן גרס הגר"א) רק פי' שידור בדבר

[illegible]

כְּכָל־הַיֹּצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה׃ ד וְאִשָּׁה כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה וְאָסְרָה אִסָּר בְּבֵית אָבִיהָ בִּנְעֻרֶיהָ׃ ס וְשָׁמַע אָבִיהָ אֶת־

רש"י

יחלל מ דברו לא יעשה דברו חולין: (ד) בבית אביה. (ספרי) ברשות אביה. נ ואפילו אינה בביתו: בנעוריה. ולא קטנה. ולא בוגרת. שהקטנה אין נדרה נדר ס והבוגרת אינה ברשותו של אביה להפר נדריה. ואי זו היא קטנה אמרו רבותינו בת י"א שנה ויום אחד נדריה נבדקין. אם ידעה לשם מי נדרה ולשם מי הקדישה נדרה נדר. בת י"ב שנה ויום אחד אינה צריכה

שפתי חכמים

מד וכמו שהקשה הרמב"ן ז"ל כבר תיקן הרא"ם ע"ש: ם וזהו מבעלי הכפל ולולי התי"ו שאינו מקבל דגש היתה מגשת להשלים את הכפל ופי' לא יחלל דבריו כחלול החולין שאינו חושש משמירתן מטומאה רק הקדש: נ מדכתיב בסוף פרשה זו בנעוריה בית אביה וקרא יתירה הוא דהא כתיב כאן בבית אביה בנעוריה אלא בא ללמדך כל שבת נעוריה לאביה ואפי' אינה בביתו דלאו דוקא כתיב בבית אביה אף בבית אביה דלעיל מיירי פירש ברשותו ולא בביתו ממש: רא"ם: ס ה"ה אין נדרה נדר ודאי אלא יש שנדרה צריך בדיקה

ספרי

נדר. או אינו אלא עד שיזכיר לשם ת"ל (לאסור אסר על נפשו) [לנדור נדר] מכל מקום, הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון הראשון את שהסמיך את נדרו לדבר האפשר לו הרי זה נדר ואם לאו אינו נדר. או כשם שבנדרים (שויס) את שהסמיך נדרו לדבר שאפשר לו הרי זה נדר ואם לאו אינו נדר כך אף בשבועה ת"ל לאסר אסר מכל מקום. מה הפרש בין נדרים לשבועה, בנדרים כנודר בחיי המלך, בשבועה כנשבע במלך עצמו, אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר, חי ה' וחי נפשך אם אעזבך (מ"ב ב):

ה לאסר אסר על נפשו, על נפשו הוא אוסר ואינו אוסר על אחרים. שהיה בדין ומה אם במקום שאין מפר נדרי עצמו משנודר הרי הוא מפר נדרי עצמו עד שלא ידור. מקום שמפר נדרי אשתו משנדרה אינו דין שיפר נדרי אשתו עד שלא תדור [כדברי ר"א, יכול כשם שמפר לה עד שלא תדור כך מקיים לה עד שלא תדור] ת"ל לאסר אסר על נפשו על נפשו הוא אוסר ואינו אוסר על אחרים: ו ד"א לאסר אסר על נפשו למה נאמר לפי שהוא אומר ככל היוצא מפיו יעשה אין לי אלא שהוציא בפיו קבל

התורה והמצוה

הנדור לה' שיתפיס דבר המותר בדבר האסור ע"י נדר, שיאמר פירות אלו עלי כקרבן, וכתב הרמב"ם מפני שאפשר שיעשה אדם בהמת חולין קרבן אבל האומר פירות אלו עלי כבשר חזיר וכו' הרי אלו מותרים ואין כאן נדר שא"א שיעשה דבר שאינו בשר חזיר כבשר חזיר, וז"ש בספרי לדבר שאפשר לו [ובגמרא נדרים (דף יד) עד שידור בדבר הנדור וכן הגיה הגר"א בספרי] וזה דוקא בנדרים לא בשבועות, שבשבועה אמר לאסר אסר על נפשו, שאינו אוסר את החפץ, רק מקבל אסר על נפשו, ולשון לאסר הוא שאוסר וקושר את נפשו במוסרות ועבותות בל יעשה דבר זה, והוא איסור גברא, שאסר א"ע מן החפץ, משא"כ בנדר הטיל איסור על החפץ, לא על עצמו, וזה לא יוכל לעשות רק אם מתפיסו בדבר הנדור שבידו לעשות מחולין קדשים, ובכל הפרשה אמר נדריה ואסריה, שעל השבועה בא לשון מאסר על אסר גברא, ומצאנו שבועה לה' בקישור הב', ובשמו תשבע, ואשביעך בה', ולא בא זה בנדר כי בא רק בקשור הלמ"ד כי ידור לה', כי השבועה שהוא קבלת דבר ע"ע, יהיה לפעמים בה' כנשבע במלך עצמו, אבל הנדר אינו מקבל ע"ע רק מתפיס החפץ באיסור נדר לשם ה' שבא רק בקשור הלמ"ד, וז"ש בנדרים כנודר בחיי המלך בשבועה כנשבע במלך עצמו:

ה לאסר אסר על נפשו, ואינו אוסר על אחרים לדעת ר"א שס"ל שמפר נדרי אשתו להבא כמ"ש בנדרים (דף עה) הוכל לומר שיקיים ג"כ דכתיב אישה יקימנו ואישה יפרנו, לכן למד שא"י לאסור על אחרים, והעתקתי גי' הגר"א:

ו לאסר אסר על נפשו, לשון זה מציין אף שקבל השבועה במחשבת הלב לבד שהגיון הלב הוא עניין נפשי, ומלשון ככל היוצא מפיו משמע דוקא אם הוציא מפיו, וזה כמ"ש בספרא (ויקרא סי' שי"ב) יכול המהרהר בלב יהא חייב ת"ל בשפתים ולא בלב או יכול שאני מוציא את הגומר בלב ת"ל לבטא, ופי' רב ששת בשבועות (דף כו) אליבא דשמואל דהלכתא כוותיה, בשפתים ולא שגמר בלבו להוציא פת חטין והוציא פת שעורים, גמר בלבו להוציא פת חטין והוציא פת סתם מגין ת"ל לבטא, וכן מ"ש פה קבל עליו ופי' שיטו שהוציא פת סתם שאז אזלינן בתר מחשבת הלב שאסר ע"ע פת חטין:

לאסר

פִתְגָּמֵהּ כְּכָל דְּיִפּוֹק מִפּוּמֵהּ יַעְבֵּד: ד וְאִתְּתָא אֲרֵי תִדַּר נְדַר קֳדָם יְיָ וְתֵסַר אֱסָר בְּבֵית אֲבוּהָא בְּרַבְיוּתְהָא: ה וְיִשְׁמַע אֲבוּהָא יָת נִדְרַהּ וֶאֱסָרַהּ דִּי אֲסָרַת עַל

ספרי

קבל עליו בנדר ובשבועה מנין ת"ל לאסר אסר על נפשו: ז יכול אפילו נשבע לאכול נבלות וטרפות שקצים ורמשים קורא אני עליו ככל היוצא מפיו יעשה ת"ל לאסר אסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור: ח לא יחל דברו, לא יעשה דבריו חולין הרי שהיה חכם לא יפר לו לעצמו והדין נתן אם מפר לאחרים לא יפר לעצמו ת"ל לא יחל דברו לא יעשה דבריו חולין: ט לא יחל דברו מגיד שעובר על בל יחל. על בל תאחר מנין ת"ל כי (ידור) [תדור] נדר לה' [לא תאחר לשלמו] מגיד שעובר על בל תאחר ועל בל יחל. לא יחל דברו, ר' אליעזר אומר לעשות הבטאה כשבועה, רבי עקיבא אומר ככל היוצא מפיו יעשה: י (ד) ואשה, מקיש אשה לאיש מה איש עובר על בל יחל ועל בל תאחר אף אשה עוברת על בל תאחר ועל בל יחל. ואשה שומע אני משתבגר ת"ל בנעוריה בית אביה, אי בנעוריה שומע אני אפילו קטנה ת"ל אשה, הא כיצד יצאה מכלל קטנה ולכלל בוגרת לא באה, מכאן אמרו חכמים בת שתים עשרה שנה ויום אחד נדריה קיימים: יא כי תדור נדר לה', את שתסמוך דבריה לדבר שאפשר לה להנדר הרי זה נדר ואם לאו אינו נדר, אתה אומר את שתסמוך נדריה לדבר שאפשר לה להנדיר הרי זה נדר, או עד שתדור לשם ת"ל ואסרה אסר מ"מ, הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון את שתסמוך נדריה לדבר שאפשר לה הרי זה נדר ואם לאו אינו נדר: ואסרה אסר, אין אסר אלא שבועה וכן הוא אומר ואסרה אסר על נפשה בשבועה: יב בבית אביה, ברשות אביה (אתה אומר בבית אביה ברשות אביה או בבית אביה כמשמעו ת"ל בנעוריה בית אביה שכל נעוריה בבית אביה אמרתי ולא נעוריה בבית הבעל להוציא) [להביא] את שנתארמלה או נתגרשה מן האירוסין,

התורה והמצוה

ז לאסר אסר על נפשו, ולא אם נשבע על דבר שהוא אסור בל"ז, ומשמעות שזה רק בשבועה דהא כמ"ש לאסר אסר מליין השבועה שהוא איסור גברא לא הנדר שהוא איסור החפצא כנ"ל, וכן דייק בספרי נשבע לאכול, משמע רק בשבועה לא בנדר שהוא איסור חפצא וחל גם על אסורים, וכן דעת הרמב"ן בפירושו כאן וכן דעת הרא"ש כמובא בש"ע ה' נדרים (סי' רס"ו סעיף ו') ודעת רש"י בפי' כאן כדעת הרשב"א שהוא דעה דאמונה בש"ע שם דגם נדרים אינם חלים על ל"ת:

ח לא יחל דברו, אם היה פירושו שלא יעבור על נדרו הול"ל לא יעבור על דברו או לא יחליף דברו, ולשון יחל מליין שמוציא דברו מקדושתו לחולין וזה ע"י הפרה, ואח"ל שלא יוציאם לחולין גם ע"י הפרת חכם שא"כ הול"ל לא יחל דברו היו"ד בצירי מבנין נפעל, אבל יחל מבנין הפעיל מורה שהוא לא יפר לעצמו, וכבר נודע דעת המבי"ט (ח"א סי' לח) והמהרי"ט (חלק יו"ד סי' כו) שע"י פתח יכול להתיר לעצמו, וכ"מ דעת רש"י נדרים (דף ס"ה ד"ה במדין), אך גם לדעתם איננו מפני שמוציא דבריו לחולין רק שס"ל שאם יש לו פתח הוה כנדרי טעות ונעקר ממילא:

ט לא יחל דברו, וה"ה שעובר על בל תאחר, ולשון לא יחל דברו ולא אמר לא יחל שבועתו הייגו שגם מבטא שהוא הדבור הנפלט מתוך רגשות נפשו הוא שבועה (כמ"ש בשבועות דף כ') ור"ע מדייק זה שמ"ש כל היוצא מפיו, והרשב"ם פי' לא יחל דברו שלא יאחר נדרו ושרש יחל מענין המתנה כמו וייחל עוד שבעת ימים, יחל ישראל אל ה', ימתין ויחכה:

י (ד) ואשה, דינה לענין איסור נדרים כאיש, זולת אם האב או הבעל מפירים נדריה, ולשון אשה משמע גדולה ולשון בנעוריה משמע בקטנותה ותפסינן כשהיא בת י"ב ויום א' שאז לענין הפלאה נקראת אשה והיא ג"כ נערה כי לא בגרה עדיין כי אם בגרה יוצאת מרשות אביה:

יא כי תדור נדר לה', פי' שתדור בדבר הנדור לא בדבר האסור כנ"ל (סי' ד'). ובכל הפרשה כתב נדרה ואסרה, שאסר היינו שבועה (כנ"ל סי' ד') וכן פי' (בפסוק יא) ואסרה אסר על נפשה בשבועה:

יב בבית אביה בנעוריה, ואח"כ אמר בין אב לבתו בנעוריה בית אביה, כי מ"ש פה בבית אביה הוא מלוקה מקבלת נגד מ"ש (בפסוק יו"ד) ואם בית אישה נדרה שהיא המשוסה שיצאה מבית אביה לבית בעלה, ולכן הקדים בבית אביה שהוא כולל כל ההלכות שיאמר עד פסוק יו"ד, ומפרש שני חלוקות [א] כשהיא פנויה [ב] ואם היו תהיה לאיש היינו ארוסה שהיא ג"כ בבית אביה, ולפ"ז נכלל בזה ג"כ

נִדְרָהּ וֶאֱסָרָהּ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ אָבִיהָ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם׃ י וְאִם־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ כִּי־

בעל הטורים

דבעון נדרים בניה מתים: (ס) והחריש לה ב' במסורה. דין ואידך בפרשה עצמה ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה וקמו כל נדריה היינו דאיפא בנדרים ושמע אישה פרע אם הוא חרש שהוא מדבר ואינו שומע שאינו מפר וילפינן אב מבעל:

רש"י

צריכה להבדק: (ו) ואם הניא אביה אתה. אם מנע אותה מן הנדר כלומר שהפר לה. ע הנאה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר. הוי אומר הנאה זו הפרה. ופשוטו לשון מניעה והסרה וכן (במדבר לב) ולמה תניאון וכן (תהלים קמא) שמן ראש אל יני ראשי וכן (במדבר יד) וידעתם את תנואתי. את אשר סרתם מעלי: וה' יסלח לה. במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר לה והיא לא ידעה ועוברת על נדרה ושותה יין ומטמאה למתים זו היא שצריכה סליחה ואע"פ שהוא מופר. ואם המופרים צריכים סליחה

שפתי חכמים

בדיקה ויש שאינו נדר כלל כמו שמפרש: ע וא"ת והא בלאו קרא זה נמי ידע רש"י פירושו של הניא כמו שמביא אח"כ פסוקים ולמה תניאון אל יני ראשי ועוד האריך בקושיות וי"ל דה"פ בתחלה מפרש רש"י אם מנע אותה מן הנדר כמו שפירש אח"כ ופשוטו כו' והואיל ופי' אם מנע אותה ה"א דבור בעלמא יכול לבטל הנדר כשאמר אי אפשי שיתקיים נדר זה לכך מפרש כלומר שהפר לה ר"ל במדרש מפורש כן שצריך להפר לה ולומר מופר לך אבל אי לא אמר כן אלא מניעה בעלמא אינו מופר ולפי המדרש אמר הנאה זו איני יודע מאי היא ר"ל האי ואם הניא אביה אותה לפי המדרש שפירש שהוא לשון הפרה איני יודע היאך משמע מהניא הפרה אבל כיון שפי' במדרש כשהוא אומר בסיפא גבי בעל ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר ש"מ דהנאה דגבי בעל הוא ל' הפרה הוי אומר הנאה זו דכתיב גבי אב הוי נמי הפרה דאי פירושו לשון מניעה בעלמא הוי קראי סתרי אהדדי דהניא אביה אותה משמע מניעה בעלמא ויניא דכתיב גבי בעל משמע הפרה שיאמר מופר לך מדכתיב ואם יניא אותה והפר וע"כ צ"ל דהפר פירוש של יניא ש"מ דהנאה דכתיב גבי אב נמי היינו הפרה וכתב הכתוב הנאה במקום הפרה אבל לפי פשוטו לשון מניעה והסרה כדפירש רש"י לקמן ומביא ראיה מהפסוקים ואח"כ ק"ל כיון דהניא אביה אותה משמע הפרה ממש למה כתיב וה' יסלח לה למה צריכה סליחה כיון שלא הטאה דהא הפר לה הנדר ומתרץ דהא כתיב נמי בסמוך גבי בעל וה' יסלח לה ובמה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנ' זו היא שצריכה סליחה ואע"פ שהוא מופר כ"ש בא"ב וכאן מיירי בבת שנדרה בנזיר ושמע אביה וכו' שצריכה סליחה כיון שהיא לא ידעה שהפר לה ועוברת על נדרה כדפירש"י

ספרי

אתה אומר מן האירוסין או אינו אלא [אף] מן הנשואין ת"ל בנעוריה בית אביה שכל נעוריה בבית אביה, יצתה שנתאלמנה או נתגרשה מן הנשואין שאין כל נעוריה בבית אביה:

יג (ה) ושמע אביה, להוציא את החרש. ושמע אביה אין לי אלא ששמע אביה השמיעוהו אחרים מנין ת"ל (וקמו כל נדריה) [ביום שמעו]: יד והחריש לה שהוא מתכוין לה שאם נדרה בתו ואמר סבור הייתי

התורה והמצוה

אם נתאלמנה או נתגרשה שהיא ג"כ בבית אביה, ואינה עוד ארוסה שאמר עליה ואם היו תהיה לאיש, ודינה כקודם אירוסין שאביה מפר בעצמו, אבל הלא גם אלמנה מן הנשואין היא בבית אביה ולא בית אישה ונאמר שגם יהיה דינה כקודם נשואין, ומ"ש ונדר אלמנה וגרושה היינו כשהיא בוגרת לכן אמר אח"כ בין אב לבתו בנעוריה בית אביה הקדים מלת נעוריה שהוא תנאי ר"ל שמה שהוא בין אב לבתו שהאב לבדו יפר הוא רק אם כל נעוריה לא יצאה מבית אביה, שזה הפטיה ואלמנה מן האירוסין, לא אלמנה מן הנשואין שכבר היתה בבית אישה:

יג (ס) ושמע אביה והחריש לה, אין לדייק דוקא שישמע ממנה בעצמה כמ"ש ויחריש לה, דהא אח"כ תפס הלשון ביום שמעו, כל שישמע, ובכ"ז צריך שיהיה ראוי לשמיעה, שאז אף שנודע לו ע"י אחרים כדר' זירא דכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו (וכמ"ש בדף ע"ג):

יד והחריש לה, דייק במלת לה שידע שהיא בתו יקיים לבתו וה"ה לענין הפרה, ובגמ' (דף פו) למד מפ"ש גבי הפרה יניא אותה ולא אמר יניאה, שמלת אותה מדייק תמיד כמ"ש בא"ה (כלל ק"ן):

וקמו

אונקלוס

נַפְשַׁהּ וְיִשְׁתּוֹק לַהּ אֲבוּהָא וִיקוּמוּן כָּל נִדְרָהָא וְכָל אֱסָרֵי דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּמוּן׃ ו וְאִם אַעְדִּי אֲבוּהָא יָתַהּ בְּיוֹמָא דִשְׁמַע כָּל נִדְרָהָא וֶאֱסָרָהָא דִּי אֲסָרַת

ספרי

שאשתי נדרה הרי זה יחזור ויפר שנאמר והחריש לה שיהיה מתכוין לה: **טו** וקמו כל נדריה וכל אסר, שאם נדרה וקיים וחזר והפר שומע אני יהיה מופר ומה אני מקיים וקמו כל נדריה עד שלא יפר או אף משהפר ומה אני מקיים (וקמו כל מדי״ס) [ואם הניא אביה אותה] עד שלא קיים או אף משקיים ת״ל יקום, מגיד הכתוב שכל נדר אם קיים שעה אחת אינו רשאי להפר:

טז (ו) ואם הניא אביה אותה איני יודע הנאה זו מה היא כשהוא אומר ואם ביום שמוע אישה יניא אותה [והפר] (כבעל) הוי אומר הנאה זו הפרה לימד בבעל שהנאה זו הפרה [באב] מנין, [ועוד] לימד בבעל שעשה תרישה (ושמיעה) [ביום שמעו] כיום נדר להקם [באב] מנין הרי אתה דן הואיל ורשאי להקם ורשאי להפר אם למדתי לענין הפרה שעשה (הגאה כהפרה) תרישה ביום שמעו כיום נדר, אף להקם נעשה (הגאה כהפרה) תרישה ביום שמע כיום נדר. לא אם אמרת בהפר שחלק מכללו לפיכך עשה בה תרישה ביום שמעו כיום נדר תאמר בהקם שלא חלק מכללו לפיכך לא נעשה בו תרישה כיום נדר. לא זכיתי, אדיננו מן הבעל, הואיל והבעל מפר והאב מפר מה הבעל עשה בו תרישה ביום שמעו כיום נדר אף האב נעשה בו תרישה ביום שמעו כיום נדר. ועוד ק״ו הוא ומה הבעל שאין הרשות מתרוקנת לו עשה בו תרישה ביום שמעו כיום נדר האב שהרשות מתרוקנת לו אינו דין שנעשה בו תרישה ביום שמעו כיום נדר. לא אם אמרת בבעל שמפר בבגר לפיכך עשה בו תרישה ביום שמעו כיום נדר. לא זכיתי מן הדין ת״ל אלה החקים אשר צוה ה׳ את משה [בין איש לאשתו בין אב לבתו] (על כרחך אתה) מקיש את האב לבעל מה בעל [הנאה היא הפרה] ועשה תרישה ביום שמעו כיום נדר אף אב היא הנאה היא הפרה ועשה בו תרישה ביום שמעו כיום נדר: **יז** וה׳ יסלח לה, הרי

התורה והמצוה

טו וקמו כל נדריה וכו׳ יקום, למה כפל שנית פעל יקום, משום שיש לשמות אח״כ ואם הניא אביה הוא גם אחר שקיים כל שהוא ביום שמעו יוכל לחזור ולהפר, לכן כפל פעל יקום, שפעל הכפל מורה שיאמר כן בלי שפי וכל שקמו פעם אחד [ע״י שקיימו בלבו שגלה דעתו שרוצה בו כמו שהסביר הר״ן בדף ע״ם], יקום לעולם ולא יוכל עוד להפר:

טז (ו) ואם הניא אביה אותה, אצל האב תפס לשון הנאה ואצל האשה באו ב׳ לשונות הנאה והפרה, יניא אותה והפר, וכן אצל הבעל באו ב׳ לשונות לא הניא אותה ואם הפר יפר, ויש הבדל בלשון בין הניא ובין הפר, שהניא מונע הדבר ע״י הכרח, והמפר אינו מכריח את הבחירה רק מבטל את הדבר, ועז״א ה׳ הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים שהמחשבה קודם לעצה, ומוסיף שלא לבד שמפר עצתם היעוצה, כי גם מונע מחשבתם שהיא קודמת לעצתם שלא יעלה על לבם מחשבה כלל, וכן מוסיף שלא לבד שמפר דהיינו שהם יעשו התשים בבחירתם רק שמפר העצה שלא תצליח, כי גם מניא, שהוא שמכריח בחירתם שלא יחשבו מחשבה כלל, וכ״ש שלא יבואו לידי עצה, והרמב״ם (בפי״ג מה׳ נדרים) כתב שיש הפרה וביטול, הפרה שאומר לה מופר לך והביטול הוא שיכוף אותה לעשות דבר שאסרה אותו, אבל ההפרה אינו כופה אותה אלא מפר לה ומניחה אם רצתה עושה ואם לא רצתה אינה עושה, המפר צריך להוציא בשפתיו והמבטל א״צ להוציא בשפתיו, ולפ״ז הם שני לשונות שהפסח מורה הפרה והנאה שהנאה הוא הבטול. והנה בבעל שכתוב ב׳ הלשונות ידעינן שהנאה זו הפרה ר״ל ששניהם מועילים, אבל באב שכתוב רק הנאה י״ל שהפרה אינו מועיל, ולמד לה ממ״ש בין איש לאשתו בין אב לבתו ששניהם דינם שוה, וי״ל שהרמב״ם הוציא דבריו מן הספרי דפה, אולם הפוסקים החולקים על הרמב״ם בזה יפרשו, שכונת הספרי שהוכל לטעות שיש הבדל בין הנאה להפרה, וגלתה התורה בבעל שהנאה היא הפרה ומשם למדיק לאב וכ״מ מלשון רש״י ז״ל בפי׳ כאן. והנה בארוס ובבעל כתוב ביום שמעו בין בהקמה בין בהפרה, ובאב לא כתב ביום שמעו רק בהפרה לא בהקמה, ואין ללמוד הקמה מן הפרה שהפר חלק מכלל שלא מהני הפרה בלב אבל בהקם מהני הקמה בלב, וכן אין ללמוד מק״ו אב מבעל שהבעל מפר בבגר, וע״כ כתבה תורה בין איש לאשתו בין אב לבתו להקיש שניהם זל״ז, כנ״ל:

יז וה׳ יסלח לה, אם לא ידעה שהפר לה ועברה על הנדר במזיד, כ״ה בנזיר (דף כ״ג) וקדושין (דף פא), ולשון ביטל בלבו לא דוקא דלא מהני בטול בלב, רק ר״ל שהיה לא הגיעם וקיי״ל שמפר ב

הֵנִ֥יא אָבִ֖יהָ אֹתָֽהּ׃ ז וְאִם־הָי֤וֹ תִֽהְיֶה֙ לְאִ֔ישׁ וּנְדָרֶ֖יהָ עָלֶ֑יהָ אֹ֚ו מִבְטָ֣א שְׂפָתֶ֔יהָ אֲשֶׁ֥ר אָסְרָ֖ה עַל־נַפְשָֽׁהּ׃ ח וְשָׁמַ֥ע

שפתי חכמים

כדפירש"י והארץ עוד ע"ש: פ פי' אע"פ שפשט הויה לשון ראשון הוא מ"מ כיון דאשכחן נמי הויה למשכב גבי הבתולה הקרובה אליו אשר לא היתה לאיש שר"ל למשכב דהיינו נשואה כ"א אף הויה זו נמי למשכב דהיינו נשואה ויהיו האב והבעל מפירין נדרה כשהוא אומר כו': צ דכאן כתיב ואם היו תהיה לאיש שהוא לשון הויה וקידושין: ק כלומר הא דלא כללן הכתוב בכלל א' משום דבא לחלק בה כלומר בארוסה שאביה ובעלה מפירין נדריה משא"כ בנשואה לכך חלקן הכתוב ואח"כ מפרש והולך ולא תאמר אביה ובעלה אחד מהם יכול להפר זה אינו דאם הפר האב כו' כמו שמפרש והולך מן המקראות: ר דהא אמרת אם הפר אחד והאחד שותק אינו מופר כ"ש אם קיים אחד מהם שאידך אינו יכול להפר: ש דאי הפר האב שוב א"צ הפרה יותר: ת דאי קיים האב שוב אין מועיל הפרת הבעל דהא אם לא הפר האב והפר הבעל אין מועיל כדפירש"י בסמוך יכול אפי' לא הפר וכו' מל"ב

רש"י

סליחה ק"ו לשאין מופרים (ספרי): (ז) ואם היו תהיה לאיש. (נדרים סז) זו ארוסה או אינו פ אלא נשואה כשהוא אומר ואם בית אישה נדרה. הרי נשואה אמור. וכאן בארוסה צ ובא לחלוק ק בה שאביה ובעלה מפירין נדריה הפר האב ולא הפר הבעל או הפר הבעל ולא הפר האב הרי זה אינו מופר ואין צריך לומר אם קיים ר אחד מהם: ונדריה עליה. שנדרה בבית אביה ולא שמע בהן אביה ש ולא הופרו ולא ת הוקמו: (ח) ושמע אישה וגו'. הרי לך שאם קיים

ספרי

שנדר (ובטלה בלבה) [ובטל בלבו] והלכה ועשתה מזידה מנין שצריכה סליחה ת"ל וה' יסלח לה, והרי דברים ק"ו ומה אם נדרים המופרים צריכים סליחה ק"ו לנדרים שאינם מופרים (והרי דברים ק"ו) למה הדבר דומה למתכוין לאכול בשר חזיר ואכל בשר טלה ומה אם מתכוין לאכול בשר חזיר ואכל בשר טלה צריך סליחה ק"ו למתכוין לאכול [בשר חזיר] ואכל [בשר חזיר]: **יח** כי הניא אביה אותה, אם הפר האב מופר ואם לאו אין מופר [שאם] אמרה יודעת אני שכל נדרים שהיה אבא שומע היה מפר שומע אני יהיה מופר ת"ל כי הניא אביה אותה. אם הפר האב מופר ואם לאו אין מופר. אמר לאפוטרופוס כל נדרים שתהא בתי נודרת מכאן ועד שאבוא ממקום פלוני הפר לה והפר לה שומע אני יהיה מופר ת"ל (ואם) הניא אביה אם הפר אביה (אביה) מופר ואם לאו אינו מופר דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר מצינו בכל מקום ששלוחו של אדם כמותו:

יט (ז) ואם היו תהיה לאיש ונדריה עליה, זו ארוסה אתה אומר זו ארוסה או אינו מדבר אלא בנשואה כשהוא אומר ואם בית אישה נדרה הרי נשואה אמורה הא מה ת"ל ואם היו תהיה לאיש ונדריה עליה זו ארוסה דברי ר' יאשיה, ר' יונתן אומר אחת זו ואחת זו לא בא הכתוב לחלק אלא רשותו שכל זמן שהיא בבית אביה אביה ובעלה מפירין נדריה ניסת אין האב מפר את נדריה:

התורה והמצוה

בלשון שאינה מכרת, ולדעת הרמב"ם הנ"ל (סי' הקודם) רק הפרה לא מהני בלב אבל בטול מועיל בלב:

יח כי הניא אביה אותה, דוקא שידעו בברור שהניא לא אם אומרת כן עפ"י אומדנא מפני שרגיל בכך, ומה שאמר שם אביה שלא לצורך דייק ר' יאשיה שאין הפרה ע"י שליח, וכן דייק במכלתא משפטים ממ"ש ורצע אדוניו את אזנו ולא ע"י שלוחו, ור' יונתן ס"ל שאמר ששלוחו כמותו נקרא אביה לענין זה כי בא מכחו, ותפס במאמר לשליח שיתיר נדרים דלהבא כי אזלי בשטת ר' אליעזר שמפר נדרים דלהבא, ולדידן יעיר האי דינא אם מנה שליח להפר נדרים שכבר נדרה, עי' בחיר (דף י"ב). ועי' לקמן:

יט (ז) ואם היו תהיה לאיש ונדריה עליה, שמהות שלשון ידמה שהוא מאמר שוה עם מה שיאמר ואם בית אישה נדרה, שבשניהם יאמר שאישה יקום ויפר את נדרה, אמנם חז"ל קבלו שפה מדבר בארוסה ואח"כ מדבר בנשואה ויש הבדל בדינם שנדרי הארוסה יקיים ויפר הבעל בשותפות האב, ונדרי הנשואה יקיים ויפר הבעל לבדו, ולברר הכרחית הקבלה באו ר' יאשיה ור' יונתן, ר' יאשיה מכריח זה כי אם נאמר שהכל מדבר בנשואה א"כ בא כלל מאמר זה למותר שכבר באר דין הנשואה בפרשת במ"ש ואם בית אישה נדרה, ור' יונתן הכריח זה ממה שראינו שכונת החלוקה הזאת הוא רק לחלק בין בית אביה ובית אישה, שחלוקה אחת היא כי תדור נדר בבית אביה וחלוקה המנגדת לה הוא ואם בית אישה נדרה, א"כ עד פסוק י"א מדבר שנדרה בבית אביה כי גם ארוסה היא עדיין ברשות אביה

עַל נַפְשַׁהּ לָא יְקוּמוּן וּמִן קֳדָם יְיָ יִשְׁתְּבֵק לַהּ אֲרֵי אַעְדִּי אֲבוּהָא יָתַהּ: י וְאִם מֶהֱוָא תֶּהֱוֵי לִגְבַר וְנִדְרָהָא עֲלַהּ אוֹ פֵּרוּשׁ סִפְוָתָהָא דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ:

ספרי

כ ונדריה עליה, נדרים שבאו עמה מבית אביה לבית בעלה (פתה אומר נדרים שבאו עמה מבית אביה לבית בעלה או אינו אלא) נדרים שנדרה ברשותו [מנין] אמרת ק"ו אם נדר שנדרה שלא ברשותו הרי הוא מפר ק"ו לנדר שנדרה ברשותו. ד"א ונדריה עליה נדרים שלא הוקמו ושלא הופרו או אינו אלא נדרים שהוקמו ושהופרו הרי אתה דן הואיל והבעל מפר והאב מפר מה האב אינו מפר אלא נדרים שלא הוקמו ושלא הופרו כך הבעל. ועוד ק"ו ומה האב שהרשות מתרוקנת לו אין מפר אלא נדרים שלא הוקמו ושלא הופרו הבעל שאין הרשות מתרוקנת לו אינו דין שלא יפר אלא נדרים שלא הוקמו ושלא הופרו. לא אם אמרת באב שאינו מפר בבגר לפיכך אין מפר אלא נדרים שלא הוקמו ולא הופרו תאמר בבעל שמפר בבגר לפיכך יפר כל נדר. לא זכיתי מן הדין ת"ל אלה החקים אשר צוה ה' את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו (על כרחך פתה) מקיש את הבעל לאב מה אב אינו מפר אלא נדרים שלא הוקמו ושלא הופרו אף הבעל אינו מפר אלא נדרים שלא הוקמו ושלא הופרו:

כא או מבטא שפתיה, אין ביטוי אלא שבועה כענין שנאמר (ויקרא ה) או נפש כי תשבע לבטא בשפתים: (ח) ושמע אישה להוציא את החרש. ושמע אישה אין לי אלא ששמע הוא השמיעוהו אחרים מנין ת"ל (וקמו כל נדריה) [ביום שמוע אישה]. והחריש לה עד שיהיה מתכוין לה שאם נדרה אשתו ואמר סבור הייתי שהיא בתו הרי זה יחזור ויפר שנאמר והחריש לה עד שיהיה מתכוין לה. וקמו כל נדריה, שאם נדרה וקיים וחזר והפר שומע אני יהיה מופר ומה אני מקיים וקמו כל נדריה עד שלא יפר, או אף משיפר ומה אני מקיים והפר את נדרה עד שלא קיים או אף משקיים ת"ל יקומו מגיד הכתוב שכל נדר שקיים שעה אחת אין יכול להפר:

ואם

התורה והמצוה

אביה, ומן פסוק י"א מתחיל חלוקה המגבלת לה ואם בית אישה נדרה שהיא הנשואה, וא"כ מבואר שכ"ז שהיא ברשות אביה בין פנויה בין ארוסה יש לאביה זכות בהפרת נדריה, רק ההבדל שאם היא פנויה אביה לבדו יקם ויפר נדריה ואם היו תהיה לאיש היינו שנתארסה שהיא ג"כ בבית אביה וברשותו, ונדריה עליה היינו הנדרים שנדרה קודם שנתארסה ואביה לא הקים ולא הפר אותם, אז צריך האב לשתף עמו את הארוס, ובאופן זה, אם שמע אישה והחריש לה אז וקמו נדריה הגם שיפר אותם אביה עתה, כי לא יוכל להפר בלא שותפות הארוס, אבל אם ביום שמוע אישה יניא אותה, אז והפר את נדרה ר"ל אז יוכל האב [כי הכל מדבר מרשות האב] להפר את נדרה כיון שהסכים עמו הארוס, לכן כפל יניא והפר כי פי' והפר האב, לכן לא אמר בכאן ואם יניא וכו' נדרה לא יקום כמ"ש באב ובבעל, כי זה רצוף במ"ש והפר פי' שהאב יפר וכבר אמר אצל האב לא יקום, וז"ש בספרי ר' יונתן אומר וכו' לא בא הכתוב להלק אלא רשותו, ר"ל שהחלוקה הוא רק בין כי תדור נדר בביה אביה ובין ואם בית אישה נדרה, אבל החלוקה ואם היו תהיה לאיש שייכה לחלוקה הראשונה, ועדיין יש לאביה זכות בהפרת נדריה, ודעת הרמב"ם (פי"ב מנדרים ה"ז) שצריך שישמעו שניהם ביום אחד וכ' הט"ז מפום דכתיב ושמע אישה ביום שמעו והאי ביום שמעו אין לו פי', והיה צ"ל והחריש לה ביום שמעו, ולא שישמע ביום שמעו, וע"כ פירושו שישמע אישה ביום שמעו של האב, ולהחולקים על הרמב"ם בזה יפרשו שאמר זה לרבותא שאף שישמע ביום שמעו של האב שיכול האב להפר בכ"ז כשהחריש לה הארוס וקמו כל נדריה ואין מועיל הפרת האב, רק אם ביום שמוע אישה יניא אותה אז והפר האב והפרתו מועיל:

כ ונדריה עליה. ר"ל שיש עליה נדרים שנדרה כבר קודם האירוסין ואביה לא קיים ולא הפר אותם. שאא"ל אף נדרים שקיים האב או הפר יש כח בארוס לשנותם, כמו שי"ל כח יותר מן האב שמפר בבגר (עי' פירושו בנדרים דף ע' ע"ב) דעז"א בין איש לאשתו בין אב לבתו להקישם זל"ז:

כא או מבטא שפתיה, שעל בטא מציין הדבור הקשה שמפליט האדם בעת התרגשותם להרע או להיטיב שבעת היא נודרת ושבעת לאסור אסר על נפשה. ובשוי שפתים מציין השבועה ביחוד כמ"ש בהתו"כ ויקרא (סי' שי) ופה מציין בכל הפרשה נדר ושבועה וציין השבועה במלות לאסר אסר שהוא איסור גברא (פ"ל סי' ד') וכן אמר בפסוק י"א או אסרה אסר על נפשה בשבועה, ומ"ש (ח) ושמע אישה לאוניא התרגם התבאר (בסי' י"ג), ומ"ש והחריש לה וכו' התבאר (בסי' י"ד), ומ"ש וקמו כל נדריה שאם

נדרה

אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ וְקָמוּ נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקֻמוּ׃ ט וְאִם בְּיוֹם שְׁמֹעַ אִישָׁהּ יָנִיא אוֹתָהּ וְהֵפֵר אֶת־נִדְרָהּ אֲשֶׁר עָלֶיהָ וְאֵת מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ׃ י וְנֵדֶר אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה כֹּל אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם עָלֶיהָ׃ יא וְאִם־בֵּית אִישָׁהּ נָדָרָה אוֹ־אָסְרָה אִסָּר עַל־נַפְשָׁהּ בִּשְׁבֻעָה׃ יב וְשָׁמַע אִישָׁהּ וְהֶחֱרִשׁ לָהּ לֹא הֵנִיא אֹתָהּ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם׃ יג וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם ׀ אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־מוֹצָא שְׂפָתֶיהָ

רש"י

קיים הבעל שהוא קיים: (ט) והפר את נדרה אשר עליה. יכול אפילו אלא הפר האב ב ת"ל בנעוריה בית אביה כל שבנעוריה ברשות אביה היא (קדושין יג): (י) כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה. לפי שאינה לא ברשות אב ולא ברשות בעל ג ובאלמנה מן הנשואין הכתוב מדבר. אבל אלמנה מן האירוסין מת הבעל נתרוקנה וחזרה לרשות האב: (יא) ואם בית אישה נדרה. בנשואה ד הכתוב מדבר:

כל

שפתי חכמים

אם קיים האב שאין מופר בהפרת בעל: א (נ"י) אין ספק שבוא ע"ס שהרי זה הפסוק קאי אותם בית אישה נדרה שהיא נשואה מאיב. אבל גירסת הרא"ם היא נכונה שרשם והפר את נדרה: ב כלומר מדכתיב למעלה ואם היו תהיה לאיש הל"ל אם תהיה אלא וי"ו מוסיף על ענין הראשון ולמעלה כתיב והכית אביה וגו' ודרשינן כל שבת נעוריה לאביה מקרא דבנעוריה בית אביה מהכא משמע דגם כאן צריך הפרת אביה ולא שנת ארוסה ולא שנה פנויה משום דוי"ו מוסיף על ענין ראשון שהיא ברשות אביה ג"כ והיינו ארוסה שהיא ברשות שניהם והרא"ם פי' דאי בפנויה דוקא קמיירי אבל הארוסה פקעה רשות האב א"כ למה ליה בנעוריה בית אביה פעם שנית הא כבר כתיב בבית אביה בנעוריה ושני פירושים אלו בגמרא הם וכמו שהביא הרא"ם ג"כ ויהיה פירוש הפסוק ואם היו תהיה לאשה אשר אסרה אסר בבית אביה בנעוריה ונדריה עליה כי לא שמע אביה בכן ושמע אישה אחר שנתארסה גם הוא ישתתף בהפרתה: ג דס"פ אלמנה אינה ברשות האב וגרושה אינה ברשות הבעל להפר לה, וא"ת ואיך תעלה על דעתך שיפר. וי"ל לפי שמצינו הבעל מפר אפילו נדר שלא נדרה ברשותו כגון שנדרה בבית אביה כ"ש שיכול להפר לה מה שנדרה ברשותו ל"פ אינה ברשות הבעל. מצאתי: ד (ג"א) וכא דלא הקדים הכתוב ואם בית אישה נדרה קודם קרא

ספרי

(ט) ואם ביום שמוע אישה יניא אותה, לימד בבעל שהנאה היא הפרה ולימד בבעל שעשה חרישה ביום שמעו כיום נדר: **כב** והפר את נדרה [אשר עליה] נדרים שעליה הוא מפר ולא נדרים שאין עליה שר' אליעזר אומר יפר והדין נותן ומה אם במקום שאין מפר נדרי עצמו משנדר הרי זה מפר נדרי עצמו עד שלא ידור מקום שמפר נדרי אשתו משנדרה אינו דין שיפר נדרי אשתו עד שלא תדור. א"ל לא אמרה תורה אלא והפר את נדרה אשר עליה נדרים שעליה מפר ולא נדרים שאין עליה. ד"א אישה יקימנו ואישה יפרנו את שבא לכלל הקם בא לכלל הפר, לא בא לכלל הקם לא בא לכלל הפר. וה' יסלח לה, הרי שנדרה ובטל לה בלבו כדלעיל:

ונדר

התורה והמצוה

נדרה וקיים האמור בסי' פ"ו. ומ"ש (ט) ואם ביום שמוע אישה יניא אותה לימד בבעל וכו' האמור בסי' פ"ז:

כב והפר את נדרה אשר עליה, חכמים דייקו רק נדרים שעליה לא נדרים שעתידה לידור. ור"א מפרש שאמר אשר עליה להורות שמפר בקודמים שמ"מ ונדריה עליה הייתי אומר שזה רק לענין קיום אבל לא יפר בקודמים, והחכמים השיבו דכתיב אישה יקימנו ואישה יפרנו מבואר שבכל שמקים מפר וכל

שאינו

יב וישמע בעלה ביומא דשמע וישתוק לה ויקומון נדרהא ואסרהא די אסרת על נפשה יקומון: יג ואם ביומא דשמע בעלה אעדי יתה ובטל ית נדרהא די עלה וית פרוש ספותהא די אסרת על נפשה ומן קדם יי ישתבק לה: י ונדר ארמלא ומתרכא כל די אסרת על נפשה יקום עלה: יא ואם בית בעלה נדרת או אסרת אסר על נפשה בקיום: יב וישמע בעלה וישתוק לה לא אעדי יתהון ויקומון כל נדרהא וכל אסר די אסרת על נפשה יקום: יג ואם בטלא יבטל יתהון בעלה ביומא די שמע כל אפקות ספותהא לנדרהא ולאסר

ספרי

כג (י) ונדר אלמנה וגרושה מן הנשואין, אתה אומר מן הנשואין או אינו אלא מן האירוסין, הרי אתה דן הואיל (ובעולה) [ובוגרת] אין אביה מפר נדריה ואלמנה אין אביה מפר נדריה מה (בעולה) [בוגרת] שיצאה מרשות אביה אף אלמנה וגרושה שיצאה מרשות אביה [ר"ע אומר זו יתומה בחיי האב]: **כד** או אפילו נתאלמנה או נתגרשה וניסת (לזה) קורא אני עליה ונדר אלמנה וגרושה באלמנה לכ"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ת"ל ואם בית אישה נדרה מ"מ: **כה** (יא) ואם בית אישה נדרה, זו נשואה, או אינו אלא ארוסה כשהוא אומר ואם היו תהיה לאיש הרי ארוסה אמורה. ומה ת"ל ואם בית אישה נדרה זו נשואה דברי ר' ישמעאל (ר"ע אומר זו יתומה בחיי האב): (יב) ושמע אישה להוציא את החרש. ושמע אישה אין לי אלא ששמע הוא השמיעוהו אחרים מנין ת"ל (וקמו כל נדריה) [ביום שמעו]: **כו** והחריש לה, זו חרישה לקיים. אתה אומר זו חרישה לקיים או אינו אלא חרישה למקט כשהוא אומר ואם החרש יחריש לה אישה הרי חרישה למקט אמורה ומה ת"ל והחריש לה זו חרישה לקיים. וקמו כל נדריה, שאם נדרה וקיים וחזר והפר שומע אני יהיה מופר ומה אני מקיים וקמו כל נדריה עד שלא יפר או אף משיפר ומה אני מקיים והפר את נדרה עד שלא קיים או אינו אלא אף משקיים ת"ל יקום (מגיד הכתוב שנתנה רשות להפר כל קיום. כל מוקם

התורה והמצוה

שאינו מקים אינו מפר וכ"ז מובא בנדרים (דף ע"ה), ומ"ש וה' יסלח לה הבאר בסי' י"ז:

כג (י) ונדר אלמנה וגרושה. היינו אלמנה מן הנשואין שכבר יצאת מרשות אביה כמו בוגרת, אבל אלמנה מן האירוסין לא יצאת מרשות אביה שהיה מפר עם הארוס וכשמת הארוס נתרוקן רשות לבעל, וזה מוכרח דאם מדבר באלמנה מן האירוסין איך אמר כל אסר אסרה על נפשה יקום עליה הלא יכול למסרה לקדושין ויפר הנדר עם הארוס ביחד ולא יקום הנדר כמ"ש ואם היו תהיה שפי' בנדרים (דף ע') מקים קודמי הויה שניה לקודמי הויה ראשונה מבואר שמדבר גם מהויה שניה שיפר הארוס עם האב ביחד נדרים הקודמים ואיך אמר יקום עליה וע"כ שמדבר באלמנה מן הנשואין שיצאה מרשות האב לגמרי, ונדריה יקימו בכל אופן שאם תתארס אין הארוס מפר כשאין אב עמו, ואם תנשא אין הבעל מפר בקודמים:

כד ונדר אלמנה וגרושה, כבר בארנו שמדבר באלמנה מן הנשואין אך יפלא שא"כ אין מקומו פה שעד עתה דבר באירוסין והיה לו לכתוב זה בסוף הפרשה שמדבר מן הנשואה, ופי' שהקדים זה מה שיאמר ואם בית אישה נדרה להשמיענו שגם האלמנה והגרושה אם ניסת ונדרה בית אישה יוכל להפר נדריה, אך למה נטעה בזה לומר שמ"ש ואם בית אישה נדרה דוקא בתולה שנשאת לא אלמנה אמרו שבא ללמד שהאלמנה והגרושה שניסת אפי' שאת באיסור לאו כגון אלמנה לכ"ג גרושה וחלוצה לכ"ה אחר שהקדושין תופסין וקרינן ביה בית אישה יוכל להפר נדריה [והגר"א גורס ת"ל ואם בית אישה נדרה אין לי אלא לישראל אלמנה לכ"ג וכו' מנין ת"ל ואם בית אישה מ"מ], ומן הספרי הלז לקח הרמב"ם דין זה שכתב (בפי"א מה' נדרים ה"ח) היתה מחייבי לאוין הרי אלו מופרים:

כה (יא) ואם בית אישה נדרה, מדבר בנשואה שהיא שוכנת בבית אישה משא"כ מ"ש תחלה ואם היו תהיה לאיש מציין רק ההויה והאירוסין לא הנשואים שהיא בבית אישה וזה כמ"ש למעלה (סי' י"ט) לדעת ר' יאשיה. ומ"ש רע"א וכו' מחק הגר"א במקומו למעלה. ומ"ש (יב) ושמע אישה להוציא את החרש הבאר למעלה (סימן י"ג):

כו והחריש לה, כבר הבאר בנדרים (דף ע"ט) שיש ג' מיני חרישות, שותק סתם, ושותק ע"מ למיקט, ושותק ע"מ לקיים, ובגדה נאמר גבי הבעל ג' פעמים לשון חרישה, שמ"ש והחריש לה לא הביא שותק

לְנִדְרֶיהָ וּלְאִסַּר נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם אִישָׁהּ הֲפֵרָם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ׃ יד כָּל־נֵדֶר וְכָל־שְׁבֻעַת אִסָּר לְעַנֹּת נָפֶשׁ אִישָׁהּ יְקִימֶנּוּ וְאִישָׁהּ יְפֵרֶנּוּ׃ טו וְאִם־הַחֲרֵשׁ יַחֲרִישׁ לָהּ אִישָׁהּ

בעל הטורים

(יד) לענות ב' במסרה. לענת נפש. על מחלת לענת והוא ענין כלי שיר לומר שאם נדרה שלא לשמוע כלי שיר שבעלה מפר לה שחשוב כנדר עינוי נפש כדאיתא במועד קטן (ד' ט') שאף הזקנות נהנות מכלי שיר בת שמונים כבת שש לקול עוגב רהטא כן הוא.

הלשון

רש"י

(יד) כל נדר וכל שבועת אסר וגו'. לפי שאמר שהבעל מפר. יכול כל נדרים במשמע. ת"ל לענות נפש. אינו מפר אלא נדרי עינוי נפש ה בלבד. והם מפורשים במסכת

במסכת

שפתי חכמים

דומה אלמנה שמדבר אחר הנשואין מפני דאלמנה וגרושה לאו דוקא אלא ה"ה בוגרת והיא פנויה אין לאב רשות עליה ונדרה קיים כמו באלמנה וא"כ הכל כסדר דבתחלה דבר בנערה שהיא ברשות אביה לגמרי ואח"כ ואם היו תהיה לאיש דהיא ברשות אביה וברשות בעלה ואח"כ באשה שאין רשות כלל עליה אלמנה וגרושה וה"ה בוגרת ואח"כ בנשואה שהיא ברשות בעלה לגמרי: ה כגון שלא תטעום אחד מכל המינים

ספרי

שפתיה לנדריה ולאסר נפשה לא יקום לאוציא את אפוטרופוס). אישה הפרם וה' יסלח לה, אם הבעל מפר מופר ואם לאו אינו מופר. אמרה יודעת אני שכל נדרים שהיה בעלה שומע היה מפר שומע אני יהיה מופר ת"ל אישה הפרם אם יפר הבעל מופר ואם לאו אינו מופר. ויי"ר לאפוטרופוס כל נדרים שתהיה נודרת אשתי מכאן עד שאבוא ממקום פלוני הפר לה והפר לה שומעני יהיה מופר ת"ל אישה הפרם אם הפר הבעל מופר ואם לאו אינו מופר דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר מצינו בכל מקום ששלוחו של אדם כמותו. וה' יסלח לה [הרי שנדרה ובטל לה בלבו וגו' כדלעיל]:

כז (יד) כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש, למה נאמר לפי שהוא אומר והפר את נדרה אשר עליה שומע אני בין שיש בה עינוי נפש בין שאין בה עינוי נפש ת"ל כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש אישה יקימנו ואישה יפרנו לא אמרתי אלא נדרים שיש בהם עינוי נפש. נדרים שהם בינו לבינה מנין ת"ל אלה החקים אשר צוה ה' את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו (שומע אני בין שיש בה עינוי נפש ובין שאין בה עינוי נפש ת"ל כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש) ומה זה נדר שאינו מתחלל (אלא) על פי אחרים הוא מפר כך כל נדר שאינו מתחלל (אלא) על פי אחרים הוא מפר דברי ר' יאשיה, ר' יונתן אומר (מצינו) נדר שאינו מתחלל על ידי אחרים אלא בו הרי הוא מפר, באיזה צד, אמרה קונם פירות העולם עלי הרי זה יפר. קונם פירות מדינה זו עלי יביא לה מן מדינה

התורה והמצוה

היינו שהחרים ע"מ לקיים שגילה בהרישה שלא הגיא סוהה רק רוצה בקיום הנדר, לכן לא אמר פה והחריש ביום שמעו, כי אם מחריש ע"מ לקיים מקוים תיכף דקיים בלבו קיים. ומ"ש ואם החרש יחריש לה אישה מיום אל יום מדבר בשותק ע"מ למיקט, שנגד מ"ש כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש אסר שאם יחריש לה כדי לענות נפשה ולמקט, וזה מיום אל יום ולאפוקי ממ"ש ר' חנינא (דף ע"ח ע"ב) שהשותק ע"מ למקט מפר אפי' מכאן ועד יו"ד ימים, ומ"ש הקים אותם כי החריש מוסיף שמקים אפי' אם החריש סתם, ובגמ' כשהוא אומר כי החריש לה בשותק ע"מ לקיים ז"ל והחריש לה. ומ"ש וקמו כל נדריה שאם נדרה וכו' התבאר למעלה (סי' טו) שזה למד מכלל וקמו יקום. ומ"ש אישה הפרם פסקא זו מובא ונתפרש למעלה (סי' י"ח):

כז (יד) כל נדר וגו' לענות נפש, באר שהבעל מפר רק נדרי עינוי נפש שבזה הוא נוגע בדבר שנצרכת לו לנ, וכן מפר נדרים שבינו לבינה שהיא משועבדת לו, ולמד לה מלשון בין איש לאשתו ר"ל דברים הנוגעים ביניהם. ומ"ש ומה זה נדר שאינו מתחלל פי' בהגהת הספרי שר' יאשיה ור' יונתן פליגי בפלוגתא דר' יוסי ורבנן דתנן ואלו דברים שהוא מפר דברים שיש בהם עינוי נפש אם ארחץ אם לא ארחץ אמר ר' יוסי אין אלו נדרי עינוי נפש, דת"ק סבר דבין עינוי מרובה בין עינוי מועט יכול להפר, ור' יוסי סבר שרק עינוי מרובה יכול להפר לא עינוי מועט וכדקתני התם אמרה קונם פירות העולם עלי ה"ז יכול להפר, פירות מדינה זו עלי יביא מקדינה אחרת, ור' יאשיה אית ליה סברא דרבנן ופי' דבריו מה זה נדר שאינו מתחלל ע"י אחרים ר"ל אם אמר יאסרו פירות העולם עלי שיכול הבעל להפר כי האחרים שנדרים מהם

אין

נַפְשַׁהּ לָא יְקוּמוּן בַּעְלַהּ בַּטְלִנּוּן וּמִן קֳדָם יְיָ יִשְׁתְּבֵק לַהּ: יד כָּל נְדַר וְכָל קְיוֹמַת אֱסָר לְסַגָּפָא נְפַשׁ בַּעְלַהּ יְקַיְּמִנּוּן וּבַעְלַהּ יְבַטְּלִנּוּן: טו וְאִם מִשְׁתַּק יִשְׁתּוֹק לַהּ

ספרי

אחרת. פירות חנוני זה עלי אין יכול להפר, (אלא מה זה נדר שאין מתחלל על ידי אחרים אלא בו הוא מפר) אין לי אלא בעל שאינו מפר אלא נדר שיש בינו לבינה ונדר שיש בו עינוי נפש. האב מנין הרי אתה דן הואיל והאב מפר והבעל מפר מה הבעל אינו מפר אלא נדרים שבינו לבינה ונדרים שיש בהם עינוי נפש אף האב לא יפר אלא נדרים שבינו לבינה ונדרים שיש בהם עינוי נפש. או חלוף הואיל והאב מפר והבעל מפר מה האב מפר כל נדר אף הבעל מפר כל נדר הא מה אני מקיים כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש בימי הבגר אבל בימי הנעורים יפר כל נדריה ת"ל בנעוריה בית אביה נעורים בבית אביה אמרתי ולא נעורים בבית הבעל. דנתי והלפתי בטל התילוף וזכיתי לדין כבתחלה הואיל והבעל מפר והאב מפר מה הבעל אינו מפר אלא נדרים שבינו לבינה ונדרים שיש בהם עינוי נפש אף האב לא יפר אלא נדרים שבינו לבינה ונדרים שיש בהם עינוי נפש, ועוד ק"ו מה הבעל שמפר בבגר אין מפר אלא נדרים שבינו לבינה ונדרים שיש בהם עינוי נפש האב שאין מפר בבגר אינו דין. לא אם אמרת בבעל שאין הרשות מתרוקנת לו לפיכך אין מפר אלא נדרים שבינו לבינה ונדרים שיש בהם עינוי נפש תאמר באב שהרשות מתרוקנת לו לפיכך יפר כל נדר לא זכיתי לדין ת"ל אלה החקים (על כרחך אתה) מקיש את האב לבעל מה הבעל אין מפר אלא נדר שיש בו עינוי נפש אף האב וכו': **כח** אישה יקימנו ואישה יפרנו, נדרה מן התאנים ומן הענבים קיים בתאנים כולו קיים. הפר לתאנים אין מופר עד שיפר אף לענבים דברי ר' ישמעאל, ר' עקיבא אומר קיים לתאנים ולא קיים לענבים [כולו קיים, הפר לתאנים ולא הפר לענבים כולו מופר] שנאמר אישה יקימנו ואישה יפרנו. נדרה מן התאנים ומן הענבים ונשאל להכם והתיר לה מן התאנים ולא מן הענבים לענבים ולא לתאנים כולו מותר, (אסר לענבים ולא לתאנים אסור). הפר לה בעלה לתאנים ולא לענבים לענבים ולא לתאנים כולו מופר. קיים לה לתאנים ולא לענבים לענבים ולא לתאנים כולו קיים. אימתי בזמן שהוא נדר אחד אבל אם אמרה [תאנים] שאני טועם ועוד ענבים שאני טועם ונשאל לחכם והתיר לתאנים ולא לענבים לענבים ולא לתאנים הפר לה בעלה לתאנים ולא לענבים ולא לתאנים קיים לה לתאנים ולא לענבים לענבים ולא לתאנים הקיום בקיומו וההפרה בהפרו:

כט (טו) ואם החרש יחריש לה אישה מיום

התורה והמצוה

אין יכולים להת לה מפירותיהם ולחלל נדרה, כך כל נדר שאין לה היתר בו ע"י אחרים שנדרה מהם, כגון באמרה פירות מדינה זו עלי שאין לה היתר מאותם האחרים שנדרה מהם, ואף שהוא עינוי נפש יכול להפר, ור' יונתן ס"ל כר' יוסי ומחלק בין אמרה פירות כל העולם עלי בין אמרה פירות מדינה זו עלי. שדוקא באמרה פירות כל העולם עלי שהוא נדר שאינו מתחלל ע"י אחרים כלל אלא בו, ר"ל בבעל שיפר, אבל אם אמרה פירות מדינה זו עלי הרי יש לה היתר בלא הפרה שיביאו לה פירות ממק"א, וכן באמרה קונם פירות חנוני זה, בזה אין הבעל יכול להפר, ועוד למד בספרי שגם האב אין מפר אלא נדרים שיש בהם עינוי ונדרים שבינו לבינה. והנה למסקנא שלמד מקרא בין איש לאשתו בין אב לבתו, לא צריך ההיקש רק לענין נדרי עינוי נפש, אבל על דברים שבינו לבינה א"צ היקש כמו שמפרשינן בין איש לאשתו היינו בינו לבינה כן כתוב בין אב לבתו, ולכן תראה שבסוף דברי הספרי אמר מקיש את האב לבעל על נדרי עינוי נפש ולא אמר זה על בינו לבינה, והגר"א הגיה דברים שבינו לבינה וא"ל כי זה ידעיק בלא היקש:

כח אישה יקימנו ואישה יפרנו, דעת ר' ישמעאל שהקיום די אם קיים המקצת וההפרה צריך שיפר כולו, כי הקיום וההפרה הוא על נדר לענות נפש, וא"כ אם נדרה מתאנים וענבים וקיים בתאנים כבר קיים העינוי נפש, שהלא תענה נפשה מתאנים וקרינן ביה אישה יקימנו, אבל אם הפר רק מתאנים לא הפר העינוי נפש דהלא תתענה מענבים ואין זה הפרה, וז"פ מ"ש בגמ' (דף פ"ז ע"ב) יקימנו ממנו, ר"ל שבלשון הקמה רצוף גם אם הקים מקצתו ולא בלשון הפרה שאם הפר מקצתו לא הפר עינוי נפשה, ור"ע בא ע"ז מדין היקש מה הקמה ממנו אף הפרה ממנו, וממ"ש ככל היוצא מפיו יעשה למדיק שמדר שהותר מקצתו הותר כולו, וע"כ אם החכם התיר מקצתו הותר כולו, אבל אם אמרה תאנים שאני טועם ענבים שאני טועם כל אחד נדר מיוחד וכסתם ספרי ר"ע שאמר (שבועות דף לח) עד שיאמר שבועה לכל א' וא':

כט (טו) ואם החרש יחריש לה אישה, זו תריסה למקצו (כנ"ל כ' כ"ו): מיום אל יום פירושו מעת לעת

מיום אל־יום והקים את־כל־נדריה או את־כל־אסריה אשר עליה הקים אתם כי־החרש לה ביום שמעו: (טז) ואם־הפר יפר אתם אחרי שמעו ונשא את־עונה: (יז) אלה החקים אשר צוה יהוה את־משה בין איש לאשתו בין־אב לבתו בנעריה בית אביה: פ שני לא (א) וידבר יהוה אל־משה לאמר: (ב) נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל־עמיך: (ג) וידבר משה אל־

בעל הטורים

כלשון שם: (יז) בנעריה אותיות נערה י"ב לומר לך בת י"ב שנים ויום אחד נדריה נבדקין: (ב) נקם נקמת בני ישראל. סמך זה לפרשת נדרים לומר לך שנודרין בעת צרה ומלחמה, ועוד אמרו המהדים לבנו ולאשתו ולא הפר להן הוא ע"כ תחתיהן מדינים שהטעו את ישראל לא כל שכן שיענשו. אחר תאסף לפי שראה מעשה מדינים ולא קנא לשם לכן נתנו חיין בנקמם

רש"י

במסכת נדרים (נדרים עט): (טו) מיום אל יום. שלא תאמר מעת לעת ו לכך נאמר מיום אל יום ללמדך שאין מפר אלא עד ז שתחשך: (טז) אחרי שמעו. אחרי ששמע וקיים שאמר אפשי בו וחזר ח והפר לה אפילו בו ביום: ונשא את עונה. הוא נכנס תחתיה. למדנו מכאן שהגורם תקלה לחברו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין: (ב) מאת המדינים. ולא מאת המואבים ט שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם שיהיו שוללים אותם שלא נאמר אלא (דברים ב) ואל תתגר בם מלחמה. אבל מדינים נתעברו על ריב י לא להם. ד"א מפני ב' פרידות כ טובות שיש לי להוציא מהם רות המואביה ונעמה העמונית: (ג) וידבר משה וגו'. (ספרי) אף על פי ששמע

שפתי חכמים

או שלא תשהה מכל מיני משקים: ו ר"ל ל"ל למכתב מיום אל יום אין לומר דבא ללמד דאם לא הפר ביום שמעו שוב אינו מופר בא זה כבר כתיב לעיל ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה וקמו וגו' ומתרץ דאי לא כתיב מיום אל יום ה"א מה שכתוב לעיל ביום שמעו היינו מעת לעת שהוא כ"ד שעות: ז ר"ל שאם שמע היום אע"פ שהוא סמוך לשקיעת החמה אם שתק עד שתחשך שוב אינו מפר: ח ר"ל למה כתיב ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו ונשא את עונה משמע מיד ששמע אם הפר ישא את עונה והרי שפיר עביד ואין נראה דלמא אפילו שמע וקיים וא"כ הפר בו ביום יהא מופר א"כ מה"ל אחרי שמעו דמשמע שאם לא הפר לא תיכף כששמע את נדרה אינו הוזר ומפר, אלא ע"כ צ"ל שאם שמע נדרה ואמר אפשי בו שאינו יכול להפר אפילו בו ביום: ט ר"ל למה צוה לנקום מהמדינים והלא המואבים שכרו את בלעם כדכתיב בפ' בלק וא"ת ולמה נקט רש"י הכא תרי טעמים ובפ' פנחס לא נקט אלא חד טעמא וי"ל דק"ל למה שינה כאן הלשון וכתב נקום נקמת והתם כתיב צרור וגו' אלא ע"כ צ"ל משום הדיוק מאת המדינים ולא מאת המואבים א"כ ש"מ מדיוקא דנקום דוקא להרגם אסור אבל לאייב אותם מותר ולעיל משמע אפילו לאייבם אסור מדכתיב צרור את המדינים א"כ סתרי קראי אהדדי ועל זה נקט הכא שני טעמים דהא שאסר להרגם משום שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה וכו' והא דמשמע הכא דמותר לאייבם היינו לאחר שנתגיירו הבתי פרידות דעיקר הטעם הוא, משום שהי פרידות וכו' וכיון שיצאו שתי פרידות מותר לאייבם. אבל לאייבם קודם שנתגיירו אסור: י פי' נתרגזו לריב עם ישראל ולא נגס ר"ל ישראל לא נסעו דרך ארצם ולא היה להם לריב עם ישראל: כ פרידות פי' גוזלות ואע"פ שלא באה ממואב אלא אתם י"ל דרש"י נקט לשון הגמרא והולך לד"א דלטעם ראשון קשה דהא לעיל משמע דאף מדין היו יראים מישראל כדפי' לעיל שעשו שלום ביניהם וכו' עיין שם לכך פי' ד"א ולד"א קשה היה לו להקב"ה לסבב סיבות שלא יהרגו ישראל שלשלם

ספרי

אל יום, זו תרישה למקט אתה אומר תרישה למקט או אינו אלא תרישה לקיום, כשהוא אומר והחריש לה הרי תרישה לקיום אמור ומה ת"ל ואם החרש יחריש לה זה תרישה למקט. מיום אל יום, שומע אני מעת לעת ת"ל אשר עליה הקים אותם כי החריש לה ביום שמעו. ר' שמעון בן יוחאי אומר מעת לעת הרי אמרה תורה מיום אל יום:

ואם

התורה והמצות

נגם אבל פה באר בכל הפרשה שתלוי ביום שמע, שהוא רק באותו יום, וע"כ שמ"ש מיום אל יום

רע

בַּעְלַהּ מִיּוֹמָא לְיוֹמָא וִיקַיֵּם יָת כָּל נִדְרָהָא אוֹ יָת כָּל אֱסָרָהָא דִּי עֲלַהּ יְקַיֵּם יָתְהוֹן אֲרֵי שְׁתֵיק לַהּ בְּיוֹמָא דִשְׁמַע: טו וְאִם בַּטָּלָא יְבַטֵּל יָתְהוֹן בָּתַר דִּשְׁמַע וִיקַבֵּל יָת חוֹבַהּ: טז אִלֵּין קְיָמַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה בֵּין גְּבַר לְאִתְּתֵהּ בֵּין אַבָּא לִבְרַתֵּהּ בִּרְבִיוּתְהָא בֵּית אֲבוּהָא: א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב אִתְפְּרַע פֻּרְעָנוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן מִדְיָנָאֵי בָּתַר כֵּן תִּתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ: ג וּמַלִּיל

ספרי

ל (טז) ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו, אחרי קיום הנדר, אתה אומר אחרי קיום הנדר או אחרי שמעו כמשמעו כשהוא אומר כי החריש לה ביום שמעו הרי שמעו אמור ומה ת"ל ואם הפר יפר אותם אישה אחרי שמעו אחרי קיום הנדר. ונשא עונה, מגיד הכתוב שהוא מוכנס תחתיה לעון והרי דברים ק"ו ומה אם מדת פורענות מועטת הגורם תקלה לחברו הרי הוא מוכנס תחתיה ק"ו למדת הטובה שהיא מרובה:

לא (יז) אלה החקים אשר צוה ה' את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו (ע"כ פסה) מקיש את האב לבעל ואת הבעל לאב בכל מדות שאמרנו. בנעוריה בית אביה, נעוריה בבית אביה אמרתי ולא נעוריה בבית הבעל. ר' ישמעאל אומר בנעוריה בית אביה בנערה המאורסה הכתוב מדבר שיהיו אביה ובעלה מפירין נדריה:

לב (א ב) וידבר ה' אל משה נקום נקמת להודיע שבחן של [פרנסי] ישראל שאין נפטרים מן העולם עד שהם נוקמים נקמת ישראל שהוא נקמת מי שאמר והיה העולם: **לג** מאת המדינים, והרי מואבים היו תחלה לדבר שנאמר [ויאמר מואב אל זקני מדין] (וילכו זקני מואב וזקני מדין) מימיהם לא עשו שלום זה עם זה וכשבאו להלחם עם ישראל

התורה והמצוה

ר"ל שלפעמים הוא מעת לעת אם שמע בתחלת הלילה שאז זמנו עד תחלת ליל הבאה וקמ"ל שלא נאמר יום ממעט לילה, ורשב"י סובר שמיום אל יום הוא דוקא, ומ"ש ביום שמעו היינו תוך מע"ל שמע"ל נקרא יום אחד לפעמים, ובא לפרש שלא נאמר מיום אל יום היינו מאחד בשבת לאחד בשבת, ר"ל אל יום שכמוהו כן פירש בנדרים (דף עו):

ל (טז) ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו, פי' אחרי קבלתו את הדברים, ר"ל אחרי שקיים את הנדר, כי מצאנו לשון שמיעה על קיום דברי חברו, וישמע אברם לקול שרי, ואז נכנס תחתיו לשאת עונה אחרי שגרם לה תקלה:

לא (יז) בין איש לאשתו בין אב לבתו. כבר בארתי באילת השחר (כלל ק"ס) שבשני דברים שחבר הכתוב במאמר א' י"ל דמוי זה לזה, והבלתי דומה לא יחבר הכתוב כאחד, וזה א' מיסודות ההיקש, ולפ"ז האב והבעל יש להם דמוי זל"ז ומקיש האב לבעל שהאב זו הפרה, ושגם בהקמה אם ביום שמעו (כמ"ש בסי' ע"ז) ושאינו מפר רק נדרי ענוי נפש (כמ"ש בסי' כ"ז) ואת הבעל לאב שאינו מפר אלא נדרים שלא הוקמו ולא הופרו (כמ"ש בסי' כ'), ומ"ש בנעוריה בית אביה ממעט נתאלמנה או נתגרשה מן הנשואין שאין כל נעוריה בבית אביה (כנ"ל י"ב), וגם ללמד שבנשואה אין הבדל בין נערה לבוגרת (כמ"ש בסי' כ"ז), ור' ישמעאל למד (בסי' כ"ה) שמ"ש ואם היו תהיה לאיש מדבר בנשואה ואם בית אשה נדרה מדבר בארוסה כדעת ר' יאשיה (בסי' יט) ולדידי' לא נמצא מקרא מפורש שנערה המאורסה אביה ובעלה מפירין נדריה ולמד מפה שמפ' שפה מדבר בנערה שהיא עדיין בבית אביה ר"ל ברשותו, וכה ימצאו שניהם בין איש לאשתו ובין אב לבתו כי שניהם זכאים בהפרת נדריה:

לב (א ב) נקם נקמת ב"י, מה שתלה מיתת משה בנקמת מדין כי אלה שרואים בעה"ז שרשע עושה רע לצדיק מתלוננים על ההנהגה, והתשובה לזה אמר אסף עד אבא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם, שעת יבואו לעולם הנפשות שם הקדיש ה' לאת שכר ועונש לנפשות אז יסולק התלונה, כמו שבארתי בפירושי שם, אבל פרנסי ישראל עת עומדים להפטר מן העולם הגם שיודעים כי שם יראו עונש הרשע שהרע לעם ה', רוצים שתהיה הנקמה בעולם הזה כדי שכולם יראוהו ויצדיקו דין שמים, וכן הבטיח ה' למשה כי יראה נקמתו במדין בעודו בחיים:

לג נקום וגו' מאת המדינים, הגם שהמואבים התחילו להסית נגד ישראל, בכ"ז אחר שאה"ל בלעם שישראל לא ירעו עתה למואב רק באחרית הימים לא קבל עצת בלעם להפקיר בנותיו, כמש"ש במקומו, ורק מדין קבלו עצתו, וז"ש שהיו מתיעצים על ישראל. והנה קראם בשם מדינים, ולא אמר נקום מאת מדין, פי'

שרומז

הָעָם לֵאמֹר הֵחָלְצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לַצָּבָא וְיִהְיוּ עַל־מִדְיָן לָתֵת נִקְמַת־יְהוָה בְּמִדְיָן׃ ד אֶלֶף לַמַּטֶּה אֶלֶף לַמַּטֶּה לְכֹל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלְחוּ לַצָּבָא׃ ה וַיִּמָּסְרוּ מֵאַלְפֵי יִשְׂרָאֵל אֶלֶף לַמַּטֶּה שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף חֲלוּצֵי צָבָא׃ ו וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה אֶלֶף לַמַּטֶּה לַצָּבָא אֹתָם וְאֶת־פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן לַצָּבָא וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ וַחֲצֹצְרוֹת הַתְּרוּעָה

בעל הטורים

מדיים, אל עמיך מלא יו"ד לומר לך שבי"ד מקומות הוזכרה גיותו בתורה: (ד) אלף למטה אלף למטה, לכל מטה שני אלפים הרי כ"ד אלפים הלכו עליהם למלחמה כנגד כ"ד אלפים שהפילו מישראל (כ"ה בספרי וברבה ובתנחומא וע"ש) הפסוק מתחיל באל"ף ומסיים באל"ף לומר לך שכולם היה להם לב אחד לאביהם שבשמים: (ה) וימסרו מאלפי ישראל שמסרו עצמם על קדושת השם להצלת ישראל: (ו) וישלח אותם משה אלף למטה לצבא ואת פנחס. והכשיאים לא שלח עמהם

שפתי חכמים

משפחתם של רות ולמה נוח על כל האומה שלא לנור את מואב ל"פ גם טעם ראשון: ל דכתיב נקום נקמת וגו' אחר תאסף אל עמיך דהא"כ וידבר משה ל"ל דמשמע כל מה שנצטוה אמר לישראל: מ דלא הל"ל אנשים דהא אין דרך של נשים שיוצאות למלחמה ופשיטא דהיו אנשים אלא בא ללמדך שהיו צדיקים לכך כפ' שלא נך לא פירש רש"י על שלח לך אנשים צדיקים דהאצטריך אנשים לגופי' ועל אנשים דכתיב אח"כ פי' צדיקים דהוא אנשים יתירא הוא לפי שכתוב לעיל אנשים והרא"ם פי' מדכתיב מאתכם וגו' הדבור הזה היה לאנשים מהסמא אותן שנחלצו מהם אנשים היו א"כ אנשים דכתיב ל"ל: נ ר"ל למה לא כתיב נקמת ישראל: ס דה"א אפילו שבט לוי לא נטלו חלק בארץ גם לא יצאו לצבא לכך צריך לרמוז וא"ת כיון דגם שבט לוי הולכין לצבא היו י"ג דהא חשיב אפרים ומנשה לכל הפקודים ובקרא כתיב וימסרו וגו' אלף למטה ושנים עשר אלף, והרא"ם תירץ דאפרים ומנשה לא נקראו ב' שבטים רק בדבר נחלת הארץ ולכן במרגלים שהיה בעבור נחלת הארץ נחשבו לשני מטות ופה שלא היה רק לנקמת ה' בלבד אינם נקראים אלא שבט אחד עכ"ל והאריכו בזה המפרשים עיין שם: ע דאל"כ ויקח משה שנים עשר אלף מבעיא ליה וגו': פ מדכתיב וישלח אותם משה למה חזר וכתב אותם ואת פינחס אלא מגיד וכו': צ כבלמת כלא זה הוה אמינא דהא דלא שלח את אלעזר משום חשיבותו של אלעזר שהיה שקול כנגד כולם אבל עכשיו שפירש שגם פינחס היה שקול כנגד כולם אם כן למה שלח את פינחס וכו': ק ואהאי טעמא לחוד קשה דהא עיקר מצוה היא מה שהרג את זמרי ולא מה שהרג את כזבי לכן אמר דבר אחר שהלך וכו' ולפי ד"א קשה הא לטובה היה לו ליוסף מה שמכרוהו למצרים שהרי נעשה מלך שם לכן אמר ד"א שהיה משוח מלחמה, ואהאי טעמא לחוד נמי קשה למה מפרש קרא שמו של פינחס שהיה משוח מלחמה במלחמה זו יותר מבמלחמות אחרות ולכן צריך רש"י לכל הטעמים, כ"ל: ר משום דהמכסה מקרהו קדש דכתיב בפרשת במדבר סיני בפסוק ולא יבאו לראות כבלע את הקדש, לין כתיב בפרשת תרומה ועשית ציץ וגו' קודש לה': ש רל"ם היאך יכול פינחס ליטא כל זה בידו

רש"י

שומע שמיתתו תלויה ל בדבר. עשה בשמחה ולא איחר: החלצו. כתרגומו לשון חלוצי צבא מזויינים: אנשים. צדיקים מ וכן (שמות יז) בחר לנו אנשים. וכן (דברים א) אנשים חכמים וידועים: נקמת ה'. שהעומד כנגד ישראל כאילו עומד נ כנגד הקב"ה: (ד) לכל מטות ישראל. (ספרי) לרבות ס שבט לוי: (ה) וימסרו. להודיעך שבחן של רועי ישראל כמה הם חביבים על ישראל. עד שלא שמעו במיתתו מה הוא אומר (שמות יז) עוד מעט וסקלוני. ומששמעו שמיתת משה תלויה בנקמת מדין לא רצו ללכת עד שנמסרו ע על כרחן: (ו) אתם ואת פינחס. מגיד שהיה פינחס פ שקול כנגד כולם. ומפני מה הלך פינחס ולא הלך אלעזר. צ אמר הקב"ה מי שהתחיל במצוה שהרג כזבי ק בת צור יגמור. דבר אחר שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו שנאמר (בראשית לז) והמדנים מכרו אותו (סוטה מ') ומנין שהיתה אמו של פינחס משל יוסף שנאמר (שמות ו) מבנות פוטיאל. מזרע יתרו שפטם עגלים לעבודת אלילים ומזרע יוסף שפטפט ביצרו. דבר אחר שהיה משוח מלחמה: וכלי הקדש. זה הארון והציץ ר שהיה בלעם עמהם ומפריח מלכי מדין בכשפים והוא עצמו פורח עמהם. הראה להם את הציץ שהשם חקוק בו והם נופלים. לכך נאמר על חלליהם במלכי מדין שנופלים על החללים מן האויר וכן בבלעם כתיב (יהושע יג) אל חלליהם: בידו. ברשותו וכן (במדבר כא) ש ויקח את כל

ספרי

ישראל עשו שלום זה עם זה ונלחמו עם ישראל. משל למה הדבר דומה לשני כלבים

התורה והמצוה

פרומו נ"ב ענין זה ומתן מפני שהם היו להם דיינים ואיבה על ישראל. והיו מוכנים להרע להם בהשתאג ידם:

מֹשֶׁה עִם עַמָּא לְמֵימַר זָרִיזוּ מִנְּכוֹן גֻּבְרִין לְחֵילָא וִיהוֹן עַל מִדְיָן לְמִיהַב פֻּרְעֲנוּת דִּין עַמָּא דַיְיָ בְּמִדְיָן: ד אַלְפָא לְשִׁבְטָא אַלְפָא לְשִׁבְטָא לְכֹל שִׁבְטַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל תִּשְׁלְחוּן לְחֵילָא: ה וְאִתְבְּחַרוּ מֵאַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל אַלְפָא לְשִׁבְטָא תְּרֵי עֲשַׂר אַלְפִין מְזָרְזֵי חֵילָא: ו וּשְׁלַח יָתְהוֹן מֹשֶׁה אַלְפָא לְשִׁבְטָא לְחֵילָא יָתְהוֹן וְיָת פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר כַּהֲנָא לְחֵילָא וּמָנֵי דְקוּדְשָׁא וַחֲצֹצְרַת יַבָּבְתָּא בִּידֵהּ:

ספרי

שהיו בעדר והיו (עוזים) [צהובים] זה עם זה בא זאב ליטול טלה מן העדר והיה אחד מהם מתגרה כנגדו אמר חברו אם איני הולך ומסייע עכשיו הורגו ותוקף עלי והרגני, עשו שלום זה עם זה ונלחמו עם הזאב. כך מדין ומואב מימיהם לא עשו שלום זה עם זה שנאמר המכה את מדין [בשדה מואב] וכשבאו להלחם עם ישראל עשו שלום זע"ז ונלחמו עם ישראל, [א"כ למה נאמר] מאת המדינים שהיו (מהדינים) [מתיעצים] על ישראל. מאת המדינים שהיו (מתיעצים) [מתדיינים] על ישראל: **לד** אחר תאסף אל עמיך. מגיד שמיתתו של משה מתעכבת למלחמת מדין ואעפ"כ הלך (ויעב) ועשה בשמחה שנאמר וידבר משה אל העם לאמר החלצו אין החלצו אלא הזדרזו שנאמר חלוצים תעברו: (ג) ויהיו על מדין [לתת נקמת ה' במדין], אמר להם לא נקמת ב"ו אתם נוקמים אלא נקמת מי שאמר והיה העולם שנאמר אל קנא ונוקם ה':

לה (ד) אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל תשלחו לצבא כ"ד אלף דברי ר' ישמעאל, ר' עקיבא אומר אלף למטה אלף למטה י"ב אלף, מה ת"ל לכל מטות ישראל תשלחו לצבא (להביא) [להוציא] שבטו של לוי:

לו (ה) וימסרו מאלפי ישראל, מגיד הכתוב שהיו בני אדם צדיקים וכשרים ומסרו נפשם על הדבר. ר' נתן אומר אחרים מסרום איש פלוני כשר יצא איש פלוני צדיק יצא למלחמה. ר' אלעזר המודעי אומר בא וראה כמה חיבתן של רועי ישראל שעד שלא שמעו שמיתתו של משה מתעכבת למלחמת מדין מה כתיב בהם עוד מעט וסקלוני. משששמעו שמיתתו של משה מתעכבת למלחמת מדין התחילו מתחבאים אעפ"כ נמסרו על כרחם שנאמר וימסרו מאלפי ישראל:

לז (ו) וישלח אותם משה אלף למטה לצבא אותם ואת פינחס. מגיד שהם שקולים כפינחס ופינחס היה שקול בנגד כולם. מפני

התורה והמצוה

לד אחר תאסף, היה ביד משה להתמהמה בדבר כי חייו תלויין בזה ואעפ"כ מהר וזרז את העם למהר הדבר לקיים מצות ה', והנה ה' אמר נקום נקמת בנ"י, ומשה אמר לתת נקמת ה' במדין כי היו נגד מדין שתי נקמות, [א] מה שהרעו לישראל שע"י נפלו כ"ד אלף, וזה נקמת בנ"י, [ב] מה שהחטיאו אותם לה' בבעל פעור שחללו כבוד ה' וזה נקמת ה', וה' א"ל שינקום נקמת בנ"י ובזה היו ישראל מסרבים לצאת אחר שמיתת משה תלוי בזה ושקול הוא בעיניהם ככל ישראל, וע"כ אמר להם משה שיהיו זריזים בדבר מאחר שהוא נקמת ה' ואין להם להתעכב בעבור חיי ב"ו:

לה (ד) אלף למטה, ר' ישמעאל מדייק שמכל שבט היה אלף למלחמה ואלף היושבים על הכלים ומספיקים מים ומזון ובזה מיישב כפל הלשון החלצו מאתכם וגו' לכל מטות ישראל, ר"ל שאלו מאתכם היינו בעלי המלחמה שהם הולכים חלוצים ומזוינים והם יהיו על מדין לתת נקמת ה' ויהיו אלף למטה, וחוץ מזה אלף למטה לכל מטות ישראל תשלחו לצבא, הם לא יהיו חלוצים בכלי זין ולא יהיו עוסקים רק שומרי הכלים, ור"ע סובר שלא היו רק י"ב אלף ומה שכפל לכל מטות ישראל לדייק שבשבט לוי לא שלחו, כן גרס הגר"א להוציא שבט לוי ובנוסחת הספרי לרבות שבט לוי וכ"פ ברש"י ולפ"ז צ"ל שמנשה ואפרים לא שלחו רק אלף:

לו (ה) וימסרו מאלפי ישראל, הפעל מורה שנמסרו על ידי אחרים, ופי' בפי' א' שהיה בזה מסירת נפשם כי מדין היתה מדינה גדולה כמו שנראה מן נפש אדם שבו, ורחוק מן הטבע שי"ב אלף יכבשו אותם והיה בזה מסירת נפשם, ור' נתן ס"ל שבא הפעל כי בחרו לזה צדיקים שהיה בוטחם לא"ש ובזה כ"א נחבא אל הכלים כמ"ש אפי' כל העולם אומרים עליך צדיק אתה היה בעיניך כרשע ונמסרו ע"י אחרים שאמרו עליהם שהם צדיקים ור"א אמר שנמסרו על כרחם מפני שידעו שבזה תלוים חיי משה:

לז (ו) וישלח אותם משה אלף למטה אותם ואת פינחס, ר"ל כי מלחמה זו היתה בגד א' בדרך מלחמה כי יצאו י"ב אלף חלוצי צבא ועז"א נקום נקמת בנ"י שמצד א' היתה מיוחסת אל בנ"י שהם

הנוקמים

בְּיָדוֹ׃ ז וַיִּצְבְּאוּ֙ עַל־מִדְיָ֔ן כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶׁ֑ה וַיַּֽהַרְג֖וּ כָּל־זָכָֽר׃ ח וְאֶת־מַלְכֵ֨י מִדְיָ֜ן הָרְג֣וּ עַל־חַלְלֵיהֶ֗ם אֶת־אֱוִ֤י וְאֶת־רֶ֙קֶם֙ וְאֶת־צ֤וּר וְאֶת־חוּר֙ וְאֶת־רֶ֔בַע חֲמֵ֖שֶׁת מַלְכֵ֣י מִדְיָ֑ן וְאֵת֙ בִּלְעָ֣ם בֶּן־בְּע֔וֹר הָרְג֖וּ בֶּחָֽרֶב׃ ט וַיִּשְׁבּ֧וּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵ֛ל אֶת־נְשֵׁ֥י מִדְיָ֖ן וְאֶת־טַפָּ֑ם וְאֵ֨ת כָּל־בְּהֶמְתָּ֧ם וְאֶת־כָּל־מִקְנֵהֶ֛ם וְאֶת־כָּל־חֵילָ֖ם בָּזָֽזוּ׃ י וְאֵ֤ת כָּל־עָרֵיהֶם֙ בְּמ֣וֹשְׁבֹתָ֔ם וְאֵ֖ת כָּל־טִירֹתָ֑ם שָׂרְפ֖וּ בָּאֵֽשׁ׃ יא וַיִּקְחוּ֙ אֶת־

בעל הטורים

כדי שלא יתבייש שבט שמעון שנהרג נשיא משבטו: (ח) ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב בגימטריא

רש"י

ארצו מידו: (ח) חמשת מלכי מדין. וכי אינו רואה שחמשה מנה הכתוב ולמה הוזקק לומר חמשת אלא ללמדך שהוו כלם בעצה והושוו כלם בפורענות. בלעם הלך שם ליטול את שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל בעצתו (ספרי) ויצא מדין לקראת ישראל והשיאן עצה רעה א אמר להם אם כשהייתם ששים רבוא לא יכלתם להם, ועכשיו בי"ב אלף אתם באים להלחם. נתנו לו שכרו משלם ב ולא קפחוהו: בחרב. הוא בא על ישראל והחליף אומנתו באומנתם. שאין נושעים אלא בפיהם ועל ידי תפלה ובקשה. ובא הוא ותפש אומנתם לקללם בפיו. אף הם באו עליו והחליפו אומנתם באומנות האומות שבאין בחרב שנאמר (בראשית כז) ועל חרבך תחיה: (י) טירתם. מקום פלטרין שלהם שהוא לשון מושב כומרים יודעי חוקיהם. ד"א לשון מושב שריהם. כמו שמתורגם סרני ג פלשתים טורני פלשתאי: (יא) ויקחו את כל השלל וגו'. מגיד שהיו כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל לשלוח יד בבזה שלא ברשות. שנאמר את כל השלל וגו' ועליהם מפורש בקבלה (שיר ו) שניך כעדר הרחלים וגו'.

אף

שפתי חכמים

בידו הארון והציץ והחצוצרות: ת דקשה היאך אירע שבלעם היה אצל מדיינים שהרי בלעם מארם נהרים היה, והלך למדיינים לבקש השכר ולא אצל בלק כי הם היו הסרסורים בעבירה א"נ שמא היה שם באותו זמן כי עבר דרך שם לילך אל בלק לבקש שכרו: א דאל"כ איך הרגוהו והוא אינו מדייני דא"ל משום שבשיבתו תפאו שהרי הם לא ידעו זה עד שובם ממדין שנאמר להם הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם אלא מפני שמשיאן עצה רעה למרוד במוי הקב"ה: ב יש לפרש משלם ממש ולא קפחוהו ר"ל לא היו מנכין לו אלא היו משלמין לו גמולו הרעה שעשה להם, ויש לפרש משלם בשגו"ע בשי"ן ובלמ"ד בקמ"ץ ר"ל משל האומות דהיינו חרב שנתנו לו לפי שהוא תפס אומנתן של ישראל כו' כדפרש"י בסמוך: ג וסרני היינו שרים ותרגומו טורני ש"מ דטורני פי' שרים וטורני היינו טירותם כלו' מקום מושב שרים ולטעם אחרון לאוד קשה היל"ל טורנות ולטעם ראשון קשה היל"ל טורנותן לכן

ספרי

מה הלך פינחס ולא הלך אלעזר לפי שהלך פינחס לנקום נקמת אבי אמו שנאמר והמדנים מכרו אותו אל מצרים: וכלי הקדש, זה ארון שנאמר ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו. (והחצוצרות התרועה) בידו אין ידו אלא רשותו, שנאמר ויקח את כל ארצו מידו, ואומר וכל טוב אדוניו בידו: ויצבאו

התורה והמצוה

שנקפים, ומצד א' היתה בדרך נס, כי מדין היתה מדינה גדולה כמו שנראה מסך הסף שהחיו ולא היה אפשר שי"ב אלף יכבשו אותה רק שהיה הכבוש נסיי עפ"י ה', ועז"א משה לתת נקמת ה' במדין שבאמת ה' היה הנוקם, והגם שה' אמר למשה נקום נקמת ב"י בכ"ז ידע משה שיהיה הכבוש ע"י נס ממה שבא הצווי אליו שהוא ינקום ולא אמר אמור אל ב"י שינקמו ממדין, מזה מבואר שתהיה נקמה מצויית שהנסים נעשו ע"י משה ובזכותו, ולכן כדי שיהיה בדרך מלחמה ויקוים נקמת ב"י ושבכ"ז יהיה בדרך נס אמר החלצו מאתכם אנשים לצבא ויהיו על מדין שילכו בכלי זין והם יהיו על מדין בדרך מלחמה, ובכ"ז לא יקחו צבא רב שיספיק לכבשם עפ"י הטבע רק לשם נקמת ה' במדין ה' יהיה הנוקם והמצלח, ועפ"כ רק

אלף

י וְאִתְחַיַלוּ עַל מִדְיָן כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְקַטִּלוּ כָּל דְכוּרָא: ח וְיָת מַלְכֵי מִדְיָן קְטָלוּ עַל קְטִילֵיהוֹן יָת אֱוִי וְיָת רֶקֶם וְיָת צוּר וְיָת חוּר וְיָת רֶבַע חַמְשָׁא מַלְכֵי מִדְיָן וְיָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר קְטָלוּ בְּחַרְבָּא: ט וּשְׁבוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת נְשֵׁי מִדְיָן וְיָת טַפְלְהוֹן וְיָת כָּל בְּעִירְהוֹן וְיָת כָּל גֵּיתֵיהוֹן וְיָת כָּל נִכְסֵיהוֹן בְּזוֹ: י וְיָת כָּל קִרְוֵיהוֹן בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן וְיָת כָּל בֵּית סִגְדַתְהוֹן אוֹקִידוּ בְּנוּרָא: יא וּשְׁבוֹ יָת כָּל

ספרי

לח (ז) ויצבאו על מדין, הקיפוה מד' רוחותיה. ר' נתן אומר נתן להם רוח רביעית כדי שיברחו:

לט (ח) ואת מלכי מדין [וגומר] (למה נאמר) והלא כבר נאמר את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע. ומה ת"ל (ואת) חמשת מלכי מדין מגיד הכתוב שכשם ששוו כולם בעצה אחת כך שוו כולם בפורענות:

מ ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב, נתנו לו ישראל שכרו משלם ולא קפחוהו, לפי שבא ליתן להם עצה אמר להם כשהייתם ס' רבוא לא יכלתם בהם ועכשיו אתם יכולים בהם לכך נתנו לו שכרו משלם ולא קפחוהו. ר' נתן אומר בב"ד הרגוהו שנאמר (יהושע יג) ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב:

מא (ט י) וישבו בני ישראל וגו' ואת כל עריהם במושבותם (זו ע"ג שלהם) ואת כל טירותם [זו ע"ג שלהם] מקום שהיו בטירין. ד"א בטירותם מקום שהיו נוטרים שלהם:

מב (יא יב) ויקחו את כל השלל וגו' ויביאו אל משה מגיד שהיו בני אדם כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל לא כענין שנאמר וימעלו בני ישראל מעל בחרם

התורה והמצוה

אלף למטה השלחו, שזה א"א לכבוש בדרך הטבע רק בעזר ה' ובכחו. והנה אמר שבמלחמה זו היה צריך כח ישראל ע"י אנשי צבא וכח ה' ע"י ארון הברית וחצוצרות התרועה שבזה כבשו בדרך נס, וזה היה ע"י פינחס שבא בכח ה' אמר נגד אנשי הצבא בדרך מלחמה וישלח אותם משה אלף למטה לצבא, ונגד מלחמת ה' בנס אמר אותם ואת פינחס, וכבר נתנו כלל בזה (בספרי סוף פ' עקב) שכ"מ שבא לשון כזה מורה שהא' היוצא מן הכלל שקול כנגד כולם, כמו לכו ראו את הארץ ואת יריחו, ויפקדו אנשי דוד תשעה עשר איש ועשהאל, ושלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה. וכן פה פינחס שקול כנגד כולם, כי הוא עשה התשועה העקרית ע"י ה' והם שקולים כפינחס כי היה צריך ג"כ שיהיה נקמת ב"י ומיוחסת עליהם, וכלי הקדש היינו הארון שהיה כלי זין לענין המלחמה הנסיית והוא היה ברשותו של פינחס, שהיה מלאך ה' וכובש בכח ה' עפ"י נס:

לח (ז) ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה, לר' נתן צוהו ה' שיניחו רוח רביעית וכמ"ש הרמב"ם (פ"ו מה' מלכים ה"ז) שמפי השמועה למדו שבכך צוהו, ות"ק סובר שמ"ש לצור את המדינים והכיתם אותם היה הצווי שלא יניח להם מקום פליטה (כמש"ש בפי') וזה כדי לנקום מהם:

לט (ח) ואת מלכי מדין וגו' חמשת מלכי מדין, חזר לומר חמשת מלכי מדין להורות שהשוו בעצתם ובפורענותם, עפ"י הכלל המבואר באילת השחר (כלל ס"ז) שיש הבדל בין שני ובין שנים, שמספר שני בסמיכות מורה על השווי שהיו דומים בעניינם, וה"ה שכל שמות המספר שבאו בצורת הסמיכות שלשת חמשת מורה על השווי:

מ ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב, ת"ק סבר שהרגוהו מדין המלכות על שבא לתת להם עצה, וע"כ אמר הרגו בחרב כי הריגה מדין המלכות הוא מיתת חרב, ור' נתן ס"ל כר' יוסי בסנהדרין (דף כ"ו ע"ב) שכל האמור בפ' כשוף ב"נ נהרג עליו ושם כתיב וקוסם קסמים, ועז"א ביהושע ואת בלעם בן בעור הקוסם ר"ל שהרגוהו ע"י שהוא קוסם והיה חייב מיתה מדין ב"ד לא מדין המלכות בלבד, ועז"א בב"ד הרגוהו ומיתת ב"נ על ז' מצות הוא בסייף, ות"ק י"ל שסובר כתנא דבי מנשה בסנהדרין (דף נ"ז ע"ב) שמיתה האמורה בב"נ הוא חנק ולמה הרגו בחרב וע"כ סובר שהרגוהו מדין המלכות שהוא מיתת חרב:

מא (י) ואת כל טירותם, פי' בפי' א' על בית ע"ז, ששם היו מנחשים ורואים בכוכבים שזה היה עבודתם, כי על נחש יתרגם ט"ת מטיילא מטייר טיס, ובפסיקתא דפרס מהו בטייר אסטרולוגין וכן פרשתי ביחזקאל (סי' כ"ה) וישבו טירותיהם בך, בתי ע"ז, ולפי' ב' מושב השרים כי על שרי פלשתים תרגום טורני פלישתאי, וטוב יותר לגרוס מקום שהיו טורנים שלהם ר"ל שרים:

מב (יא יב) וישבו ב"י את נשי מדין וגו' ויביאו אל משה וגו' את השבי ואת המלקוח, יש הבדל בין שבי ומלקוח ושלל ובזה, שבי ומלקוח לא שייך רק בבע"ח. ושלל ובזה שייך

כָּל־הַשָּׁלָל וְאֵת כָּל־הַמַּלְקוֹחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ יב וַיָּבִאוּ
אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־
הַשְּׁבִי וְאֶת־הַמַּלְקוֹחַ וְאֶת־הַשָּׁלָל אֶל־הַמַּחֲנֶה אֶל־עַרְבֹת
מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ ס שלישי (שני כשהן מחוברין) יג וַיֵּצְאוּ
מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְכָל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה לִקְרָאתָם אֶל־
מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ יד וַיִּקְצֹף מֹשֶׁה עַל פְּקוּדֵי הֶחָיִל שָׂרֵי
הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת הַבָּאִים מִצְּבָא הַמִּלְחָמָה׃
טו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה הַחִיִּיתֶם כָּל־נְקֵבָה׃ טז הֵן הֵנָּה הָיוּ
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בִּדְבַר בִּלְעָם לִמְסָר־מַעַל בַּיהוָה עַל־דְּבַר־
פְּעוֹר וַתְּהִי הַמַּגֵּפָה בַּעֲדַת יְהוָה׃ יז וְעַתָּה הִרְגוּ כָל־זָכָר
בַּטָּף וְכָל־אִשָּׁה יֹדַעַת אִישׁ לְמִשְׁכַּב זָכָר הֲרֹגוּ׃ יח וְכֹל

בעל הטורים

(יג) אומר ואת בלעם בן בעור הקוסם מלמד שהביאוהו לפני משה ודנוהו כדין מכשפה לא תחיה יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות (משלי י"ד) דרך ישר ר"ת עולה כ"ד וס"ת שכר. שכר כ"ד אלף שהפיל מישראל בעצתו: (יח) ידעת איש בגי' אין בהולים הזרין. יודעת ג' במסרה הכא ואידך דיבש גלעד (שופטים כ"א) ואידך (תלי' קל"ט) נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד. והיינו דאיתא ביבמות שהעבירום לפני ציץ כל שפניה מוריקות בידוע שנבעלה והיינו נפלאים מעשיך שע"י נפלאות מעשיך נודע אם היא יודעת איש: וכל אשה יודעת איש למשכב בגימ' (זהו) אם היא בת שלש שנים ויום אחד (כשני הסוגים עם הכולל).

שפתי חכמים

לכן פירש שני טעמים: ד דלקמן פירש"י על יתר הבז אשר בזו שהיה עודף על בז המטלטלין אשר בזזו גם הלכא איש לו שמשמע שנשארו בידם והמטלטלין של תכשיט לא נשארו בידם כי הביאום לה' כדכתיב ונקרב את קרבן ה' וגו' וע"כ צ"ל דבז היינו מטלטלים שאינן של תכשיט וכתב הרא"ם אבל לא ידעתי מנין לו זה כי יותר נכון הל"ל שהוא כולל כל המטלטלין בכלל מאחר שכלל כל הבזה לשניהם את כל השלל ואת כל המלקוח. נראה דרש"י ג"כ ס"ל הא דכתיב את כל השלל שהוא כלל הכל בין של תכשיט ובין שאינו של תכשיט אך רש"י רצה לתרץ הקרא דפעם קורא אותו שלל ופעם קורא אותו בז ולמה לא כתיב ויהי המלקוח יתר השלל אשר שללו וגו' אלא ע"כ צ"ל הכי דשלל הוא מטלטלין של תכשיט ובזה הוא מטלטלין שאינו של תכשיט: ח כגון בת ג' שנים ויום אחד פחותה מכאן אינה ראויה ליבעל: ו דאל"כ הוי קראי סתרי אהדדי דכתיב וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרוגו משמע דוקא גדולה שנבעלה הא גדולה שלא נבעלה תחיה וקטנה בין נבעלה ובין לא נבעלה תחיה והדר כתיב וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם משמע דוקא קטנה שלא נבעלה הא קטנה שנבעלה וגדולה בין נבעלה ובין לא נבעלה תהרוגו וא"כ קשיא רישא לסיפא לכך הוכרח לפרש ראויה

רש"י

אף אנשי המלחמה שבך כלם צדיקים: שלל. הן מטלטלין של מלבוש ותכשיטין: בז. הוא בזת מטלטלין דאינם תכשיטין: מלקוח. אדם ובהמה. ובמקום שכתוב שבי אצל מלקוח שבי באדם ומלקוח בבהמה: (יג) ויצאו משה ואלעזר הכהן. לפי שראו את נערי ישראל יוצאים לחטוף מן הבזה: (יד) ויקצף משה על פקודי החיל. ממונים על החיל. ללמדך שכל סרחון הדור תלוי בגדולים שיש כח בידם למחות: (טז) בדבר בלעם. אמר להם אפילו אתם מכניסים כל האומות (ס"א אומות) שבעולם אין אתם יכולים להם. שמא מרובים אתם מן המצרים שהיו שש מאות רכב בחור. בואו ואשיאכם עצה. אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו' כדאיתא בחלק ובספרי: הן הנה. מגיד שהיו מכירים אותן. זו היא שנכשל פלוני בה: (יז) וכל אשה ידעת איש. (יבמות ס') ראויה להבעל ה אף על פי שלא נבעלה ו ולפני הציץ העבירום והראוים להבעל פניה מוריקות: הרגו. (ספרי) למה חזר ואמר להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל שאם אני קורא הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש וכל

התורה והמצוה

שייך בכל דבר, והבדל בין שבי למלקוח, שבי לא שייך רק באדם ומלקוח שייך בין באדם בין בבהמה, ושבי ומלקוח האמור גבי אדם, יציין במלקוח שלוקחו לעצמו לעבד והשבי לקחו נאחז; שביו ולפעמים לא יעבוד

עֲדָאָה וְיָת כָּל דְּבַרְתָּא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא: יב וְאַיְתִיוּ לְוָת מֹשֶׁה וּלְוָת אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וּלְוָת כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת שִׁבְיָא וְיָת דְּבַרְתָּא וְיָת עֲדָאָה לְמַשְׁרִיתָא לְמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב דִּי עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ: יג וּנְפַקוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְכָל רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא לְקַדָּמוּתְהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא: יד וּרְגִיז מֹשֶׁה עַל דִּמְמַנַּן עַל חֵילָא רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא דַּאֲתוֹ מֵחֵיל קְרָבָא: טו וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה הֲקַיֵּמְתּוּן כָּל נֻקְבָא: טז הָא אִנּוּן הֲוָאָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵצַת בִּלְעָם לְשַׁקָּרָא שְׁקַר קֳדָם יְיָ עַל עֵסַק פְּעוֹר וַהֲוָת מוֹתָנָא בִּכְנִשְׁתָּא דַייָ: יז וּכְעַן קְטוּלוּ כָל דְּכוּרָא בְּטַפְלָא וְכָל אִתְּתָא דִּידַעַת גְּבַר לְמִשְׁכְּבֵי דְכוּרָא קְטוּלוּ:

ספרי

אבל כאן ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה: (יג) ויצאו משה ואלעזר הכהן. אבא חנן אומר משום ר' אליעזר לפי שיצאו נערי ישראל לחטוף את הבזה:

מג (יד טו) ויקצוף משה על פקודי החיל מגיד שאין הסרחון תלוי אלא בגדולים (ויאמר להם משה החייתם כל נקבה) אמר לו פינחס רבינו כשם שהפקדתנו כך עשינו [ויאמר להם משה וגו'] הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם, מה היה דבר בלעם אמר להם אפילו אתם מכניסין כל המונות שבעולם אין אתם יכולים להם שמא מרובים אתם מן המצרים שנאמר ויקח שש מאות רכב בחור אלא בואו ואני נותן לכם עצה מה תעשו. אלהיהם של אלו שונא זמה העמידו (לכם) [להם] נשיכם ובנותיכם בזמה והם [יהיו] שטופים בזמה ואלהיהם (שולט) [ילחם] בהם שזה כלל שכל זמן שישראל עושים רצונו הוא נלחם להם שנאמר ה' ילחם לכם ובזמן שאין עושין רצונו כביכול הוא נלחם בם שנאמר ויהפך להם לאויב, ולא עוד אלא שעושין את הרחמן אכזרי שנאמר היה ה' כאויב בלע ישראל:

מד (יז) ועתה הרגו כל זכר בטף [וכל אשה יודעת איש] זו בעולה והראויה לבעל (או) אעפ"י שלא נבעלה. או [נבעלה ולא] שאינה ראויה לבעל. כשהוא אומר וכל הטף בנשים הרי שאינה ראויה לבעל אמור הא מה אני מקיים ועתה הרגו כל זכר בטף [וכל אשה יודעת איש] זו בעולה והראויה לבעל אעפ"י שלא נבעלה:

מה הרוגו, למה נאמר להפסיק את הענין

התורה והמצוה

נו. כמ"ש בישעיה (סי' מח) על היוקח מגבור מלקוח עיי"ש. והבדל בין שלל ובין בזה, שהשלל נקרא כל השלל אשר נפל בעליהם במלחמה, ואחר שיבוזו את השלל או יחלקוהו ביניהם יאמר לבוז שלל, לקוח שלל, יחלק שלל וכדומה כמ"ש ישעיה (סי' ה' ובכ"מ), ובתחלה רצו לקחת הכל לעצמם והקדימו וישבו את נשי מדין ואת טפם, לבל יברחו, ואח"ז את כל בהמתם ואת כל חילם בזזו, שהבוזז הוא לוקח לעצמו, אבל אח"כ מיחו בם השרים והוכרחו להחזירו והחזירו תחלה את כל השלל של המטלטלין שכבר היו ברשותם ונקרא **בז**, ועתה נקרא בשם **שלל**, כי החזירוהו, ואח"ז החזירו את המלקוח באדם ובבהמה שג"כ כבר לקחוה לרשותם וע"כ קראו בשם מלקוח, ועז"א בספרי עמ"ש ויקחו את כל השלל שלא נחשדו על הגזל, כי המטלטלין היו יכולים להעלים כמו שעשה **עכן**, ועתה יספר שהביאו אל משה, בזה הקדים את השבי של בני אדם וקראו שבי כי לא היה מלקוח, ואת המלקוח של הבהמות ואת השלל של המטלטלין, החשוב החשוב קודם, ומשה יצא לקראתם שהגם שהם היו צדיקים יראו פן ימצאו נערים שיפשטו יד בבזה שהוא הפקר:

מג (יד טו) ויקצף משה, ר"ל כי פקודי החיל דנו שדינו כמו ביתר מלחמות שאינו מז' עממין שכתוב רק הנשים והטף וגו' תבוז לך, ועז"א שפינחס אמר כשם שהפקדתנו כן עשינו, רק משה אמר שזה אינו דומה ליתר מלחמות שהם גרמו עקר המלחמה וזה היה בעצת בלעם וא"כ לא היה ראוי להחיותם:

מד (יז) ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש, אין לפרש שדוקא נבעלה דהא אמר וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר, הרי שלענין להחיותם הגה שני תנאים שיהיה טף ושלא ידעו משכב זכר, שהטף היינו אינו ראוי להבעל, הרי צריך שלא תהיה ראויה להבעל ושלא נבעלה מבואר שבמ"ש וכל אשה יודעת איש היינו גם הראויה להבעל, שכבר בארתי בפ' סוטה שהגם שבכ"מ שאומר ואשה היינו בת י"ב שנים ויום אחד מ"מ כל אשה שאמר גבי ביאה הוא בת ג' שנים ויום אחד שמאז היא אשה לענין ביאה, וא"כ מ"ש וכל אשה יודעת איש כולל כל שהיא יותר מבת ג' שנים שנקראת אשה שמאז היא יודעת איש ר"ל ראוי לביאה, כן עולה מדברי הגמ' יבמות (דף ס' ע"ב):

מה וכל אשה וגו' הרוגו, למה אמר שנית הרוגו. פי' ר' ישמעאל שלא נגרע וכל אשה יודעת איש

הַטַּף בַּנָּשִׁים אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ מִשְׁכַּב זָכָר הַחֲיוּ לָכֶם׃ יט וְאַתֶּם חֲנוּ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שִׁבְעַת יָמִים כֹּל הֹרֵג נֶפֶשׁ וְכֹל ׀ נֹגֵעַ בֶּחָלָל תִּתְחַטְּאוּ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אַתֶּם וּשְׁבִיכֶם׃ כ וְכָל־בֶּגֶד וְכָל־כְּלִי־עוֹר וְכָל־מַעֲשֵׂה עִזִּים וְכָל־כְּלִי־עֵץ תִּתְחַטָּאוּ׃ ס כא וַיֹּאמֶר אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶל־אַנְשֵׁי הַצָּבָא הַבָּאִים לַמִּלְחָמָה זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה

בעל הטורים

ולא נפקד ממנו איש בגימ' לעבירה: (יט) חנו ב' במסרה. חנו מחוץ למחנה (ירמיה ל') חנו עליה סביב. פי' אע"פ שאמר חנו מחוץ למחנה חנו סביב דהיינו במחנה לויה כדכתיב והלוים יחנו סביב למשכן העדות דטמא מת מותר ליכנס במחנה לויה: (כא) ויאמר אלעזר הכהן משה דבר לראשי האלפים פי' שכרה והם לא היה בידם כלי מתכות אלא בגדים הבוזים. אבל אלעזר הכהן דבר לאנשי הצבא ולהם בידם כלי של תשמיש הגמלאים בנתים לכך הורה להם דיני גיעול. א"נ לפי

שפתי חכמים

לאויה וכו': ז וא"ת א"כ אמאי איצטריך למכתב וכל הטף בנשים אשר לא ידעו איש החיו לכם השתא אפילו אשה יודעת איש כתיו שאינה יודעה מיבעיא אלא לאו ש"מ מדאיצטריך למכתב וכל הטף בנשים אשר לא ידעו איש החיו לכם מכלל דאשה יודעת איש הרוגו ויש לומר דע"כ צריך לכתוב וכל הטף בנשים וגו' דאם לא כן לא הייתי יודע דוכל אשה יודעת איש מיירי בראויה ליבעל ואע"פ שלא נבעלה או דלמא בנבעלה ממש דהאי דמוקמינן בראויה ליבעל היינו משום דקשיא קראי אהדדי כדפרישית. והרא"ם תירץ בענין אחר: ח ואם תאמר מכל מקום ועתה הרגו כל זכר שכתוב ברישא דקרא ל"ל וי"ל דאי לא כתיב הרגו זוכרים ברישא דקרא ה"א דגם בזוכרים יש חילוק אם ראוי לבעול דהיינו גדול ואינו ראוי לבעול היינו קטן לכך נאמר ועתה הרגו מ"מ ומהרא"י תירץ דאי לא הוי כתיב הרוגו ממשמעות הכתוב הוי מוכח למדרש וכל אשה למטה קאי וכיון דלמטה קאי היינו מהפכים הסברא ומימא דאי הוה כתיב וכל אשה יודעת איש לחודיה ולא הוה כתיב הטף לא הוה ילפיק מק"ו להחיות וה"א כיון שהיא ראויה ליבעל ולא נבעלה מש"ה החיו לפי שסיתה ראויה להחטיא את ישראל ולא הכשילה את ישראל אבל טף דאין ראוי ליבעל אין להם זכות להחיות מ"ה כתיב הרוגו להפסיק: ט ר"ל כא טמא מת מותר לכנס אפילו במחנה לויה ולמה אמר הכא מחוץ למחנה ומתרץ דמחנה מיירי בעזרה: י ר"ל דכל הורג נפש משמע אע"פ שלא נגע בו ואם זרק בו חץ והרגו או בפשוטי כלי עץ שאינו מקבל טומאה למה יהא טמא ואהו איש: כ וא"ת והא גבי מגע נ"כ כתיב אדם בפרשת חקת דכתיב כל הנוגע במת בנפש האדם ועיין בב"ק דף ל"ת בתוס' תמצא ישוב על כל פסוקים שהגוים ג"כ נקראו אדם: ל ומקרא זה אף לדורות נאמר וכן כל הפרשה של געולי כלים: מ ר"ל נל"נ וכל מעשה עזים לא כתיב וכל כלי

רש"י

הטף בנשים איני יודע אם להרוג (וכל אשה יודעת) עם הזכרים או להחיות ז עם הטף לכך נאמר ח הרוגו: (יט) מחוץ למחנה. שלא יכנסו ט לעזרה: כל הרג נפש. (ספרי) רבי מאיר אומר בהורג בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר. ולמדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחבורי המת כאילו נוגע במת עצמו י או יכול אפילו זרק בו חץ והרגו ת"ל וכל נגע בחלל. מקיש הורג לנוגע. מה נוגע על ידי חבורו אף הורג ע"י חבורו: תתחטאו. במי נדה כדין שאר טמאי מתים. שאף לדברי האומרים קברי נכרים אין מטמאין באהל שנאמר (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם. אתם קרוים אדם. מודה הוא שהנכרים מטמאין במגע ובמשא שלא נאמר אדם אלא אצל טומאת כ אהלות שנאמר (במדבר יט) אדם כי ימות באהל: אתם ושביכם. לא שהנכרים מקבלין טומאה וצריכין הזאה: אלא מה אתם בני ברית. אף שביכם כשיבואו לברית ויטמאו ל צריכין הזאה: (כ) וכל מעשה עזים. (ה"כ) להביא מ כלי הקרנים והטלפים והעצמות: (כא) ויאמר אלעזר הכהן וגו'. לפי שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות שנתעלמו ממנו הלכות גיעולי נכרים וכן אתה מוצא בשמיני למלואים. שנאמר (ויקרא י') ויקצוף (משה) על אלעזר ועל איתמר. בא לכלל כעס בא לכלל טעות. וכן (במדבר כ') שמעו נא המורים ויך

ספרי

דברי ר' ישמעאל. ד"א הרוגו למה נאמר שראויה לבעל אמר להרוג בעולה עאכ"ו. אם אמרת כן ענשת מן הדין לכך נאמר הרוגו ללמדך שאין עונשין מן הדין: (יח) וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם מכאן היה רשב"י אומר

התורה והמצוה

וכל הטף בנשים החיו, ושלא צוה להרוג רק כל זכר בטף, ולפי הדבור אחר יאמר שאם לא יאמר

יח וכל טפלא בנשיא די לא ידעא משכבי דכורא קיימו לכון : יט ואתון שרו מברא למשריתא שבעא יומין כל די קטל נפשא וכל די קרב בקטילא תדון עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה אתון ושביכון : כ וכל לבוש וכל מאן דמשך וכל עובד מעזי וכל מאן דעא תדון עלוהי : כא ואמר אלעזר כהנא לגברי חילא דאתו לקרבא דא גזרת אוריתא די פקיד יי ית

ספרי

גיורת שנתגיירה פחותה מבת ג' שנים ויום אחד כשרה לכהונה :

מו (יט) ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים. למה נאמר לפי שהוא אומר (במדבר יט) וכל אשר באהל יטמא שבעת ימים שומעני אף הקש והתריות [כמ"ש בפ'] זאת [חוקת] התורה [עד] לא בא לכלל טומאה. אתם ושביכם, מה אתם בני ברית אף שביכם בני ברית :

מז (כ) וכל בגד וכל כלי עור, למה נאמר לפי שהוא אומר (ויקרא יא) או עור או שק מנין לעשות כל מעשה עזים כשק אמרת ק"ו ומה המת חמור עשה בו כל מעשה עזים כשק שרץ הקל אינו דין שנעשה בו כל מעשה עזים כשק אמרת דנין [קל] מן החמור (לסקל ו) להחמיר עליו, אלא מה ת"ל בגד במת (הלא) שכבר ק"ו הוא מה שרץ הקל עשה בו את הבגד כשק המת חמור דין הוא שנעשה בו את הבגד כשק. מה ת"ל בגד במת מופנה להקיש ולדון גז"ש נאמר כאן בגד ונאמר להלן בגד מה בגד האמור (להלן) [כאן] עשה בו כל מעשה עזים כשק אף בגד האמור (כאן) [להלן] עשה בו מעשה עזים כשק ומה (כאן) [להלן] טווי ואריג אף (להלן) [כאן] טווי ואריג להביא את פסיקיא ופונדא וחבק של חמור שהם טווי ואריג יצאו פתילות וחבלים שאינם טווי ואריג :

מח (כא) ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חקת התורה אשר צוה ה', משה רבינו לפי שהיה בכלל כעס בא לכלל טעות. ר' אלעזר אומר בג' מקומות בא לכלל כעס ובא לכלל טעות. כיוצא בו אתה אומר ויקצוף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרים לאמר (קודם הא לכם) מהו אומר מדוע לא אכלתם את החטאת וגו'. כיוצא בו אתה אומר ויאמר שמעו נא המורים המן הסלע הזה נוציא לכם מים, מהו אומר וירם משה את ידו ויך את הסלע במטהו פעמים. אף כאן אתה אומר ויקצוף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה מהו אומר ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה. משה רבינו לפי שבא לכלל כעס בא לכלל טעות. וי"א משה נתן לו רשות

התורה והמצוה

יאמר שנית הרוגו יהיה הכל משפט אחד הרגו כל זכר בטף וכל אשה [בטף] אשר לא ידעו משכב זכר פי' שאינה ראויה לביאה, ולא נדע שיהרוג אם אינה ראויה לביאה ונבעלה, כי אחר שנפרש וכל אשה בטף א"כ במ"ש אשר לא ידעה מ"ז פי' שאינה ראויה לבעילה ולא נדע אם נבעלה, והגם שיש ק"ו אין עונשין מן הדין, לכן אמר הרוגו שבזה מ"ש וכל אשה הוא מאמר בפ"ע לא אשה בטף רק אשה גדולה, ובזה ידעינן שכולל גם בלתי ראויה לביאה וגם בעולה כנ"ל בסי' הקודם, ומ"ש החיו לכם מכאן היה רשב"י אומר (יבמות ס) ממ"ש החיו לכם והלא היה פינחס עמהם :

מו (יט) וכל אשר באהל, מליץ פה המאמר שכבר נזכר בספרי פ' חוקת (סי' מ"ט). ומ"ש אתם ושביכם היינו אם נתגיירו דעכו"ם אין מקבלים טומאה :

מז (כ) וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים, מימרא זו מובא בספרא פ' שמיני (סי' ק"ך) ומפורש בשבת (דף סד) ומסקנת הגמ' שם דבגד ועור שנאמר בשרץ ובמת מופנה דכתיב בפ' אמור והנוגע בכל טמא נפש או איש אשר תצא ממנו ש"ז או איש אשר יגע בכל שרץ הרי הקישם שכתוב צ"ז, וכיון דכתיב וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו ש"ז ידעינן שה"ה שבגד ועור נטמאין במת ושרץ, ומיותר בגד ועור דכתיב בהו כדי להקישם להדדי שבשרץ לא נאמר מעשה עזים רק שק ונאמר שרק שק שנעשה מנוצה של עזים טמא לא שאר כלים שהם טווי ואריג מנוצה של עזים, לכן תפס כאן וכל מעשה עזים להביא את פסיקיא וכו', ומלשון מעשה עזים י"ל שאף שאינם טווי ואריג אמר שם שק להורות שדוקא מה שהוא טווי ואריג כשק :

מח (כא) ויאמר אלעזר הכהן, איך הורה אלעזר הלכה בפני רבו, פי' חז"ל מפני שהלה שעל ידי שקצף משה נתעלמה ממנו הלכה זו שהזהיר להם על דיני טהרה ולא הזהיר על געולי כלים

אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ כב אַךְ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכָּסֶף אֶת־הַנְּחֹשֶׁת אֶת־הַבַּרְזֶל אֶת־הַבְּדִיל וְאֶת־הָעֹפָרֶת׃ כג כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר־יָבֹא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בָאֵשׁ וְטָהֵר אַךְ בְּמֵי נִדָּה יִתְחַטָּא וְכֹל אֲשֶׁר לֹא־יָבֹא בָּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בַמָּיִם׃ כד וְכִבַּסְתֶּם בִּגְדֵיכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וּטְהַרְתֶּם וְאַחַר תָּבֹאוּ אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ ס רביעי כה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כו שָׂא אֵת רֹאשׁ מַלְקוֹחַ הַשְּׁבִי בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה אַתָּה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְרָאשֵׁי אֲבוֹת הָעֵדָה׃ כז וְחָצִיתָ אֶת־הַמַּלְקוֹחַ בֵּין תֹּפְשֵׂי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים לַצָּבָא וּבֵין כָּל־

בעל הטורים

שטעה ההוראה על ידו לכך הורה להם גם כן דיני גיעול: (כד) וכבסתם ב'. הכא ואידך וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם שעם הלכות גיעול הורה טהרת הכלים שבאו בבזה: (כו) מלקוח ב'. שא את ראש מלקוח ואידך היוקח מגבור מלקוח פי'

רש"י

את הסלע ע"י הכעס טעה: אשר צוה ה' וגו'. (ספרי) תלה ההוראה ב ברבו: (כב) אך את הזהב וגו'. אף על פי שלא הזהיר לכם משה אלא על הלכות טומאה עוד יש להזהיר לכם הלכות גיעול ואך לשון מיעוט כלומר ממועטין אתם מלהשתמש בכלים אפילו לאחר טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מבליעת איסור נבלות ורבותינו אמרו אך את הזהב לומר שצריך להעביר חלודה שלו קודם שיגעילנו וזהו לשון אך שלא יהא שום חלודה אך המתכת יהיה כמות שהוא: (כג) כל דבר אשר יבא באש. לבשל בו ס כלום: תעבירו באש. כדרך תשמישו הגעלתו. מה שתשמישו ע"י חמין יגעילנו בחמין. ומה שתשמישו ע"י צלי כגון השפוד והאסכלה ילבנו באור: אך במי נדה יתחטא. לפי פשוטו חטוי זה לטהרו מטומאת מת ע א"ל צריכין הכלים גיעול לטהרם מן האיסור וחטוי לטהרן מן הטומאה. ורבותינו דרשו מכאן שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה לכלי מתכות ומי נדה הכתובין כאן דרשו מים הראוים לטבול בהם נדה, וכמה הם מ' סאה: וכל אשר לא יבא באש. כל דבר שאין תשמישו ע"י האור. כגון כוסות וצלוחיות שתשמישן בצונן ולא בלעו איסור: תעבירו במים, מטבילו ודיו ודוקא כלי מתכות: (כד) אל המחנה, למחנה שכינה. שאין טמא מת טעון שילוח ממחנה לויה וממחנה ישראל: (כו) שא את ראש. קח את פ החשבון: (כז) וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה וגו'.

שפתי חכמים

פר: ב פירש שלא כצ"ל שמשמע מרבו אלא כצ"ל שהם שכל התורה ניתנה ע"י משה אלא לומר דבר בשם אומרו כמו ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי: ס ר"ל וכי בשביל שהאומן עושה כלי באור הולך הכתוב להעביר אותו עוד באש ל"ש לבשל בו והוא מקרא קצר דה"ל וכל אשר יבא באש לבשל בו: ע ומלת נדה מגזרת וידו אבן בי אבל לפי מדרשו הוא מלשון נדה דומה מים הראוין לטבילת נדה ומפני שמלת יתחטא אינו נופל אלא על החטוי קרא הפירוש הראשון פשוטו ומפני שהמים הראויין לטבילת נדה דהיינו מ' סאין אותן מים ראויין לכל הטמאים והיה לו לומר במי טמא יתחטא אמר ורבותינו דרשו מכאן וכו' תעבירו במים טובלן ודיו, והא דנקט טבילה בלשון העברה ולא אמר לשון הבאה כמו במים יובא וטמא עד הערב ר"ל מפני שאמר לעיל דתעבירו באש שאין פירוש מלשון העברה אלא לשון הבאה באש ה"פ תעבירו דהכא פירוש נמי לשון הבאה והוא טבילה וכיון שצריך טבילה צריך להסיר ממנו כל דבר הנדבק בו בכלי כדי שלא יהא בו דבר החוצץ בטבילה כדכתיב אך את הזהב וכו': פ פירוש קבל כמו לא תשא שמע שוא ולא לשון הרמה כמו ישא פרעה את ראשך ופי' ראש סך חשבון כמו כי תשא את ראש ונקרא סך ראש מפני שמנהג בעלי החשבון לכתוב הסך בראש

ספרי

לאלעזר הכהן לדבר שכשיפטר משה מן העולם לא יהיו אומרים לו בחיי משה רבך

התורה והמצוה

מבליעת איסור. ולאפרושי מאיסורא מותר להורות במקום רבו, וי"א שמשה נתן לו רשות ע"ז כדי שישמעו

מֹשֶׁה: כב בְּרַם יָת דַּהֲבָא וְיָת כַּסְפָּא יָת נְחָשָׁא יָת פַּרְזְלָא יָת אֲבָצָא וְיָת אֲבָרָא: כג כָּל מִדַּעַם דְּמִתַּעַל בְּנוּרָא תַּעַבְרִנֵּהּ בְּנוּרָא וְיִדְכֵּי בְּרַם בְּמֵי אַדָּיוּתָא יִתַּדֵּי וכל דִּי לָא מִתַּעַל בְּנוּרָא תַּעַבְרִנֵּהּ בְּמַיָּא: כד וּתְחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיכוֹן בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְתִדְכּוּן וּבָתַר כֵּן תֵּיעֲלוּן לְמַשְׁרִיתָא: כה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר: כו קַבֵּל יָת חֻשְׁבַּן דַּבְרַת שִׁבְיָא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא אַתְּ וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְרֵישֵׁי אֲבָהַת כְּנִשְׁתָּא: כז וְתַפְלֵג יָת דְּבַרְתָּא בֵּין גַּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא דִּנְפַקוּ לְחֵילָא וּבֵין כָּל כְּנִשְׁתָּא: כח וְתַפְרֵשׁ נְסִיבָא קֳדָם יְיָ מִן גַּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא דִּנְפַקוּ

ספרי

לא היית מדבר עכשיו מה אתה מדבר. (ר׳ יאשיה אומר) [אשר צוה ה׳ את משה] שהיה אומר דבר בשם אומרו, וכה״א ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי:

מט (כב) אך את הזהב ואת הכסף. [כלים] אתה אומר כלים או אינו אלא גלומים הרי אתה דן הואיל ומתי ישראל מטמאים והרוגי מדין מטמאים מה מתי ישראל כלים ולא גלומים אף הרוגי מדין כלים ולא גלומים. ר׳ יוסי הגלילי אומר כלים, אתה אומר כלים או אינו אלא גלומים ת״ל אך חלק:

נ (כג) כל דבר אשר יבוא באש, כגון הלכוסין והסכינים (והקדרות) והשפודים והאסכלות מפני גיעולי ע״ג. וכל אשר לא יבוא באש כגון (הכרדוכלות והכוסות והקיתונות) [הקדרות והאלפסין] והקומקומים והיורות מפני גיעולי ע״ג. [הכדין והכוסות והקיתונות מדיחן ומטבילן] והרי דברים ק״ו ומה מי שאין טעון טבילה טעון הזיה מי שטעון (הזיה) [טבילה] אינו דין שיטעון (טבילה) [הזיה]. והרי דברים ק״ו ומה מי שאין טעון הזיה [טעון טבילה מי שטעון הזיה] דין הוא שיטעון טבילה:

(כד) וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם למה נאמר לפי שהוא אומר בחלל חרב בא הכתוב ולמד על החרב שהוא טמא טומאת ז׳ והנוגע בו טמא טומאת ז׳ הא למדנו לכלים ואדם. כלים ואדם וכלים מנין ת״ל וכבסתם בגדיכם הא למדנו לכלים ואדם וכלים. ואחר תבואו אל המחנה, מה כאן אסור לבוא אל המחנה אף (כאן) [להלן] אסור לבוא אל המחנה ומה להלן עד הערב אף כאן עד הערב:

התורה והמצוה

שישמעו להראותיו גם להעיד אחר מיתת משה, ומ״ש אשר צוה ה׳ את משה כדי לאמר דבר בשם אומרו:

מט (כב) אך את הזהב, כבר האמור בפ׳ חוקת (סי׳ מט) שרק כלים מטמאים, וס״ה במתי מדין ואא״כ גולמי כלי מתכות אין מטמאים כמו שמפ׳ בחולין (דף כה ע״ב) משום דדמיהם יקרים או שלכבוד עשוין ואין עשוים גולמים, וריה״ג למד לה ממ״ש מלת אך, שבזה מוסב עמ״ש וכל כלי עור וכל כלי עץ ולנגד זה אמר אך את הזהב שפי׳ כלי זהב, וכבר באמרנו לריה״ג שמלת אך מורה מעוט גם במשפט הזה עצמו ר״ל אך אם הוא כלי זהב לא גולמים שאין דרך לעשות כלי זהב גולמים כמעט הנגמ׳ הנ״ל ואינו כדוגמת כלי זהב:

נ (כג) כל דבר אשר יבא באש, היינו כלים שתשמישן ע״י האור בלי מים [והגהתי כפי עסקת הגר״א כי נוסחא הישנה א״א ליישבה פי׳ בז״א] וכל שתשמישו ע״י מים רותחין יגעיל, וכל שתשמישו במים קרים תעבירו במים, היינו טבילה כפרש״י, ומזה למד בספרי שכ״ש שצריך הזיה אחר שאמר כל דבר אשר יבא באש במי נדה יתחטא היינו אפר פרה [כרש״י לא כהרמב״ן שהשיג עליו], א״כ למדין בק״ו מד מחבריה שבדבר שיבא באש שכתוב בו הזיה כ״ש שצריך טבילה ובדבר אשר לא יבא באש שכתוב בו טבילה כ״ש שטעון הזיה, ומ״ש (כד) וכבסתם בגדיכם הא למדנו לכלים ואדם וכלים האמור בפ׳ חוקת (סי׳ נז וסי׳ סט), ומ״ש על ואחר יבא אל המחנה האמור בפ׳ חוקת (סי׳ כד) עיי״ש:

(כו) שא את ראש מלקוח, באשר במלחמה זו הקפיד שלא ילכו רק י״ב אלף למען יתברר לכולם שהיה הנצחון ע״י ה׳, חדש לו בהנהגת השלל כמה דברים משונים ממה שנהגו בכל מלחמותיהם, [א] שבכל המלחמות לקחו הלוחמים כ״א לעצמו מה שבא בידו, או שכל שבט או משפחה עשו חלוקה ביניהם כפי שהתפשרו בזה, ובזה צוה ה׳ למשה, שמלקוח השבי שבם מאדם ומבהמה, יעשה חלוקה ע״י משה ובאופנים מיוחדים, וצוה [א] שיספור תחלה כל המלקוח כמה הוא:

(כז) וחצית [ב] שאח״ז יחלהו לשני חלקים שוים חלק אחד יקחו תופשי המלחמה וחלק הב׳ יקחו ה

העדה

הָעֵדָה׃ כח וַהֲרֵמֹתָ מֶכֶס לַיהוָה מֵאֵת אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים לַצָּבָא אֶחָד נֶפֶשׁ מֵחֲמֵשׁ הַמֵּאוֹת מִן־הָאָדָם וּמִן־הַבָּקָר וּמִן־הַחֲמֹרִים וּמִן־הַצֹּאן׃ כט מִמַּחֲצִיתָם תִּקָּחוּ וְנָתַתָּה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן תְּרוּמַת יְהוָה׃ ל וּמִמַּחֲצִת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל תִּקַּח ׀ אֶחָד ׀ אָחֻז מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־הָאָדָם מִן־הַבָּקָר מִן־הַחֲמֹרִים וּמִן־הַצֹּאן מִכָּל־הַבְּהֵמָה וְנָתַתָּה אֹתָם לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה׃ לא וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ לב וַיְהִי הַמַּלְקוֹחַ יֶתֶר הַבָּז אֲשֶׁר בָּזְזוּ עַם הַצָּבָא צֹאן שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וְשִׁבְעִים אֶלֶף וַחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים׃ לג וּבָקָר שְׁנַיִם וְשִׁבְעִים אָלֶף׃ לד וַחֲמֹרִים אֶחָד וְשִׁשִּׁים אָלֶף׃ לה וְנֶפֶשׁ אָדָם מִן־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ מִשְׁכַּב זָכָר כָּל־נֶפֶשׁ שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ לו וַתְּהִי הַמֶּחֱצָה חֵלֶק הַיֹּצְאִים בַּצָּבָא מִסְפַּר הַצֹּאן שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְשִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ לז וַיְהִי הַמֶּכֶס לַיהוָה מִן־הַצֹּאן שֵׁשׁ מֵאוֹת חָמֵשׁ וְשִׁבְעִים׃ לח וְהַבָּקָר שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף וּמִכְסָם לַיהוָה שְׁנַיִם וְשִׁבְעִים׃ לט וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּמִכְסָם לַיהוָה אֶחָד וְשִׁשִּׁים׃ מ וְנֶפֶשׁ אָדָם שִׁשָּׁה עָשָׂר אָלֶף וּמִכְסָם לַיהוָה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים נָפֶשׁ׃ מא וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־מֶכֶס תְּרוּמַת יְהוָה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ חמישי

° כצ"ל

בעל הטורים

היקח מגבור מלקוח ואדם לקחתם מגבור מלקוח לכך שא את ראש מלקוח והכן תמנו מכס לה': (ל) אחז ד'. ככה ואידך אחז נלעזר וגו' אחז לאיתמר בד"ה (א' כ"ד) בענין המשמרות (אסתר א') חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ משמרות לעמוד על השיר. נטלו אחד אחוז מן החמשים. כרפס ותכלת אחוז מלמד אע"פ שלא נטלו ניתן מכס אלא מן

שפתי חכמים | **רש"י**

כולם אגרת הפרסים: צ ר"ל לפי מה שכתוב בקרא משמע אלין לאלו ולאלו, צ לאלו: (לב) ויהי המלקוח יתר
אנשי המלחמה יעמדו נגד זה ושאר כל העדה יעמדו נגד
שני ענין אלו שהי המתפש מחלקהו וא"כ מה טעם יה נדבר וגם לא מסרם הקרא למה יתן החלקים ומפרש ה"ק קרא יתר
הבז

לחילא חד נפשא מחמש מאה מן אנשא ומן תורי ומן חמרי ומן ענא: כט מפלגותהון תסבון ותתן לאלעזר כהנא אפרשותא קדם יי: ל ומפלגות בני ישראל תסב חד דאתחד מן המשין מן אנשא מן תורי מן חמרי ומן ענא מכל בעירא ותתן יתהון לליואי נטרי מטרת משכנא דיי: לא ועבד משה ואלעזר כהנא כמא די פקיד יי ית משה: לב והוה דברתא שאר בזא די בזו עמא די נפקו לחילא ענא שית מאה ושבעין וחמשא אלפין: לג ותורי שבעין ותרין אלפין: לד וחמרי שתין וחד אלפין: לה ונפשא דאנשא מן נשיא די לא ידעא משכבי דכורא כל נפשתא תלתין ותרין אלפין: לו והות פלגותא חלק גבריא די נפקו לחילא מנין ענא תלת מאה ותלתין ושבע אלפין וחמש מאה: לז והוה נסיבא קדם יי מן ענא שית מאה שבעין וחמש: לח ותורי תלתין ושתא אלפין ונסיבהון קדם יי שבעין ותרין: לט וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה ונסיבהון קדם יי שתין וחד: מ ונפשא דאנשא שתא עשר אלפין ונסיבהון קדם יי תלתין ותרין נפשין: מא ויהב משה ית נסיב אפרשותא

רש"י

הבז. לפי שלא נצטוו להרים מכס מן המטלטלין שבא לכלל הלקוחה ולכלל מכס שהיה עודף על בז אלא מן המלקוח כתב את הלשון הזה ויהי המלקוח המטלטלין אשר בזזו עם הצבא איש לו ולא בא לכלל

התורה והמצוה

העדה, שבאמר לא בכחם נצחו מלחמה זו רק בזכות כל העדה וע"י תפלתם היה דין כל העדה כיושב על הכלים שמגיע להם חלק:

(כח לא) והרמות, עוד צוה להפריש תרומה א' מחמש מאות מחצי של יוצאי המלחמה ואחד מחמשים מחצי של כל העדה, שכמו שהעדה שלחה למלחמה י"ב אלף שהוא אחד מהחמשים משש מאות אלף, כן התרומה יהיה א' מחמשים, ומן חצי אנשי המלחמה יוקח עשירית מזה שהוא חלק א' מחמש מאות, וצוה שהמכס אחד מחמשים של העדה יתן ללוים כי בזה זכו העדה במה שהיה נצוח המלחמה ע"י זכותם ותפלתם והיה להם בזה סיוע גדול מן הלוים, שהם שומרי משמרת משכן ה' ותפלתם עלתה השמים. והנה הלוים מוזהרים בלתי קחת חלק בבזה כמ"ש הרמב"ם (פי"ג מה' שמטה ויובל) והיה זה שלא בדרך חלק רק בענין תרומה, שע"כ היה אחד מחמשים, והלוים היו מחויבים ליתן מחלקם במעשרות אחד מעשרה תרומת מעשר וצוה ה' שזה יתנו ישראל בעדם דהיינו מחלק היוצאים בצבא יתנו חלק א' מחמש מאות שהוא חלק עשירית מתרומת הלוים, ולבל יטעו שזה תרומת מעשר ממש ויוכלו לקבלו גם מן הלוים כדינו צוה שחלק החמש מאות יופרש תחלה ויותן לאלעזר ואח"ז יפרישו חלק החמשים של הלוים, וקבע תרומת אלעזר הכהן מחלק היוצאים בצבא, להעיר אזנם שלא בחרבם ירשו ארץ רק בכח הכ"ג וזכותו וכמו פינחס בנו וכלי הקדש אשר בידו וברא מזכה אבא:

(לג) ויהי המלקוח יתר הבז, הודיע שלא היה בזה עול ליוצאי הצבא שלקחו מהם החצי שכבר היה בידם ונתנה להעדה שישבו בבית ולא עשו מאומה, כי לא לקח מהם רק מן השבי והמלקוח של האדם והבהמה אבל מן הבזה שהוא המטלטלין לא לקחו מהם והיה להם לבדם, והבזה היה רב כ"כ עד שהמלקוח לא נחשב נגדו למאומה והמלקוח היה רק יתר הבז, ר"ל הבז היה העקר והמלקוח היה נגדו רק כטפל שנותר מן הבז שלא לקחוהו לעצמו כמו הבז שכתוב אנשי הצבא בזזו איש לו וכתב הרמב"ן שמה שהאריך בפרטי החשבונות הוא להראות שהיה נס בזה שלא מת א' מן האדם והבהמה, ובפרט שדפקום דרך רב ממדין עד ערבות מואב ואח"כ חנו שבעת ימים והטהרו ולא מת א' מן המלקוח, וגם מודיענו שלא נגנב א' מהם, ושלא לקחו מהם לאכילתם כי חשבו זה לגזל הגם שכפי הדין היו יכולים לקחת כמ"ש רק אשר אכלו הנערים, ובא ללמד ג"כ שבמדין לא היה נוהג המצוה של ואכלת את שלל אויביך. שלכן נצטוו להגעיל כלי מדין ולא כלי סיחון ועוג שאז היו מצווים ואכלת את שלל אויביך ואפי' קדלי דחזירי הותר להם וכמ"ש הרמב"ן ולא כן במדין:

מב וּמִמַּחֲצִית בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חָצָה מֹשֶׁה מִן־הָאֲנָשִׁים
הַצֹּבְאִים׃ מג וַתְּהִי מֶחֱצַת הָעֵדָה מִן־הַצֹּאן שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת
אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף שִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ מד וּבָקָר
שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ מה וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ
מֵאוֹת׃ מו וְנֶפֶשׁ אָדָם שִׁשָּׁה עָשָׂר אָלֶף׃ מז וַיִּקַּח מֹשֶׁה
מִמַּחֲצִת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הָאָחֻז אֶחָד מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־
הָאָדָם וּמִן־הַבְּהֵמָה וַיִּתֵּן אֹתָם לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת
מִשְׁכַּן יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ מח וַיִּקְרְבוּ אֶל־
מֹשֶׁה הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר לְאַלְפֵי הַצָּבָא שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי
הַמֵּאוֹת׃ מט וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה עֲבָדֶיךָ נָשְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ
אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר בְּיָדֵנוּ וְלֹא־נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ׃
נ וַנַּקְרֵב אֶת־קָרְבַּן יְהוָה אִישׁ אֲשֶׁר מָצָא כְלִי־זָהָב אֶצְעָדָה
וְצָמִיד טַבַּעַת עָגִיל וְכוּמָז לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה׃
נא וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאִתָּם כֹּל כְּלִי
מַעֲשֶׂה׃ נב וַיְהִי ׀ כָּל־זְהַב הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵרִימוּ לַיהוָה
שִׁשָּׁה עָשָׂר אֶלֶף שְׁבַע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים שָׁקֶל מֵאֵת שָׂרֵי
הָאֲלָפִים וּמֵאֵת שָׂרֵי הַמֵּאוֹת׃ נג אַנְשֵׁי הַצָּבָא בָּזְזוּ אִישׁ
לוֹ׃ נד וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאֵת שָׂרֵי
הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וַיָּבִאוּ אֹתוֹ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד זִכָּרוֹן לִבְנֵי־
יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי יְהוָה׃ פ ששי (שלישי כשהן מחוברין) לב א וּמִקְנֶה ׀
רַב הָיָה לִבְנֵי רְאוּבֵן וְלִבְנֵי־גָד עָצוּם מְאֹד וַיִּרְאוּ אֶת־

בעל הטורים

האדם והבהמה מעלמן נהמ תבוס כמסלנלין דילפיק אתוו דככה מאחוו דבתם: (א) ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד כאן הקדים ראובן. ולמטה בני גד ובני ראובן הקדים גד אלא תחלה הקדים ראובן שהיה הגדול ואח"כ הקדים גד שהיו גבורים וכרוגיהם ניכרים דכתיב וטרף זרוע אף קדקד: ח' פעמים הוזכרו בני גד ובני ראובן בפרשה זו וזהו (משלי כ') נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך. מבוהלת כתיב בחי"ת כנגד ח' פעמים שהוזכרו על נחלתן ליקח בראשונה

שפתי חכמים

ואין נאלו ואלו נאלו: ק ר"ל מה שכתוב בקרא אשר חצה משה מן האנשים הצובאים משמע שחלק גוף האנשים וכו'

רש"י

חלקה מספר האלף וגו': (מב) וממחצית בני ישראל אשר חצה משה. לעדה. והוציאה להם מן הא האנשים הצובאים

קֳדָם יְיָ לְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: מב וּמִפַּלְגּוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִי פְלַג מֹשֶׁה מִן גֻּבְרַיָּא דִי נְפַקוּ לְחֵילָא: מג וַהֲוַת פַּלְגּוּת כְּנִשְׁתָּא מִן עָנָא תְּלָת מְאָה וּתְלָתִין וְשִׁבְעָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: מד וְתוֹרֵי תְּלָתִין וְשִׁתָּא אַלְפִין: מה וַחֲמָרֵי תְּלָתִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: מו וְנַפְשָׁא דַאֲנָשָׁא שִׁתָּא עֲשַׂר אַלְפִין: מז וּנְסֵיב מֹשֶׁה מִפַּלְגּוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דְאִתַּחַד חַד מִן חַמְשִׁין מִן אֱנָשָׁא וּמִן בְּעִירָא וִיהַב יָתְהוֹן לְלֵוָאֵי נָטְרֵי מַטְּרַת מַשְׁכְּנָא דַייָ כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: מח וְקָרִיבוּ לְוָת מֹשֶׁה דִי מְמַנַּן עַל אַלְפֵי חֵילָא רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא: מט וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה עַבְדָּיךְ קַבִּילוּ יָת חֻשְׁבַּן גֻּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא דִי עִמַּנָא וְלָא שְׁגָא מִנַּנָא אֱנָשׁ: נ וְקָרֵבְנָא יָת קֻרְבָּנָא דַייָ גְּבַר דְאַשְׁכַּח מָאן דִדְהַב שֵׁירִין וְשַׁבְּכִין עִזְקָן קַדָּשִׁין וּמָחוּךְ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתָנָא קֳדָם יְיָ: נא וּנְסֵיב מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא יָת דַּהֲבָא מִנְּהוֹן כָּל מָאן דְעוֹבָדָא: נב וַהֲוָה כָּל דְּהַב אַפְרָשׁוּתָא דִי אַפְרִישׁוּ קֳדָם יְיָ שִׁתָּא עֲשַׂר אַלְפִין שְׁבַע מְאָה וְחַמְשִׁין סִלְעִין מִן רַבָּנֵי אַלְפִין וּמִן רַבָּנֵי מָאוָתָא: נג גֻּבְרֵי דְחֵילָא בְּזוֹ גְּבַר לְנַפְשֵׁהּ: נד וּנְסֵיב מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא יָת דַּהֲבָא מִן רַבָּנֵי אַלְפִין וּמָאוָתָא וְאַיְתִיוּ יָתֵהּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא דָּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ: א וּבְעִיר סַגִּי הֲוָה לִבְנֵי רְאוּבֵן וְלִבְנֵי גָד

רש"י

האוכלים: (מג) ותהי מחצת העדה. ק ר וכו': (מז) ויקח משה וגו' (מח) הפקודים. הממונים: (מט) ולא נפקד. לא נחסר. ותרגומו לא שגא. אף הוא לשון ארמי חסרון כמו (בראשית ל"א) אנכי אחטנה תרגומו דהות שגיא ממנינא וכן (שמואל א' כ') כי יפקד מושבך יחסר מקום מושבך. איש הרגיל לישב שם. וכן (שם כ') ויפקד מקום דוד. נחסר מקומו ואין איש יושב שם: (נ) אצעדה. אלו צמידים של רגל: וצמיד. של יד: עגיל. נזמי אזן: וכומז. דפוס של בית הרחם לכפר על הרהור הלב של ש בנות

שפתי חכמים

אפשר זה ועוד קשה למה לא מפרש הקרא למי נתן משה החלוקה וע"ז פי' לעדה ר"ל שנתן לעדה והוליכה להם מן האנשים האוכלים ולא מגוזן, והכי מקרא קצר: ר לא שבא להודיענו מספר המחצה כמה הוא שזה נלמד ממחצית אנשי מלחמה אלא הכתוב נמשך עד ויקח משה וגו' שמחציתם לקח אחד מן החמשים ונתן ללוים ועוד דאל"כ ומחצית מבעי ליה דממחצית מורה שר"ל שממחצית לקח מה שלקח: ש וא"ת והלא הותר להם יפת תואר וי"ל דלא הותר להם אלא לאחר ז' שנים שכבשו וז' שנים שחלקו וכן משמע בירושלמי דסוף מסכת ע"א מצאתי. ול"נ הא דהותר להם יפת תואר דוקא במלחמת הרשות אבל במלחמה זו היתה דומה למלחמת חובה של לא תחיה כל נשמה וישראל לא ידעו זה מההלכה אלא אחר שכעס משה עליהם שהחיו כל נקבה וא"כ באיסור היה להם

התורה והמצוה

(מט) עבדיך נשאו, כבר באחרתי בפ' תשא שהמנין היה מעורר מות ונגף, וה' אמר למשה שבאם ימנה את ישראל ויתנו כופר נפשם לה' יהיה זה רפואה להנגף שהיה שולט בעת ההיא וע"י המנין הנעצר המגפה, וכן הפקודים אמר לאנשי הצבא מנו אז את אנשי המלחמה ועשו הקנס שלא יפקד ממנו איש, על ידי כי,

(נ) ונקרב את קרבן ה', שאז הקדישו לבדק הבית איש אשר מצא אצעדה וצמיד וע"י נדבה זו חדל המות שולט בעת המלחמה ולא נפקד ממנו איש כמו שבמנין שנעשה לנדבת המשכן חדל המות ומאז לא מת שום אדם ועז"א שהקרבן הזה היה לכפר על נפשותינו, וכמ"ש במחצית השקל לכפר על נפשותיכם ועז"א אנשי הצבא בזזו איש לו ר"ל שמפ"י שאנשי הצבא לא נתנו לזה מאומה והכופר של הפדיון צריך להיות מן האמיס לא מן השונים, בכ"ז לקח משה מאתם יען שהם שרי האלפים והמאות והקדישו את הזהב כ"א בעד אנשי הצבא שתחת דגלו, ויביאו אותו אל א"מ זכרון לבני ישראל כמ"ש בפ' תשא ונתת אותו על עבודת א"מ זכרון לפני ה' לכפר על נפשותיכם, וחז"ל אמרו ולא נפקד ממנו איש לעבירה, פי' שנשאו ראש של אנשי המלחמה השנית הפנימית שהיא המשל של המלחמה החיצונה [כמ"ש בתורה אור בפסוק ע"כ יאמרו המושלים] ועז"א המלחמה אשר בידנו כי מלחמה זו מתמדת והיא עדיין בידם לנצח או להנצח, ומלחמה זו בעיר הקטנה המליצה שהוא הגוף ילחמו האנשים עם הבהמות, שכחות התאוה והיצר הם כחות בהמיות, וכחות השכל והבינה הם האנשים המעט שיש בעיר הזאת כמ"ש ואנשים בה מעט (קהלת ט), כי כחות האנושיות הם מעט נגד כחות הבהמיות, ועז"א ולא נפקד ממנו איש, כי הבהמות לא התגברו על האנשים אשר בעיר

שהוא

ארץ יעזר ואת־ארץ גלעד והנה המקום מקום מקנה׃ ב ויבאו בני־גד ובני ראובן ויאמרו אל־משה ואל־אלעזר הכהן ואל־נשיאי העדה לאמר׃ ג עטרות ודיבן ויעזר ונמרה וחשבון ואלעלה ושבם ונבו ובען׃ ד הארץ אשר הכה יהוה לפני עדת ישראל ארץ מקנה הוא ולעבדיך מקנה׃ ס ה ויאמרו אם־מצאנו חן בעיניך יתן את־הארץ הזאת לעבדיך לאחזה אל־תעברנו את־הירדן׃ ו ויאמר משה לבני־גד ולבני ראובן האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה׃ ז ולמה °תנואון את־לב בני ישראל מעבר אל־הארץ אשר־נתן להם יהוה׃ ח כה עשו אבתיכם בשלחי אתם מקדש ברנע לראות את־הארץ׃ ט ויעלו עד־נחל אשכול ויראו את־הארץ ויניאו את־לב בני ישראל לבלתי־בא אל־הארץ אשר־נתן להם יהוה׃ י ויחר־אף יהוה ביום ההוא וישבע לאמר׃ יא אם־יראו האנשים העלים ממצרים מבן עשרים שנה ומעלה את האדמה אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב כי לא־

° תניאון קרי

רש"י

מדין: (ג) עטרות ודיבן וגו' מארץ סיחון ת ועוג היו: (ו) האחיכם. לשון תמיהה הוא: (ז) ולמה תניאון. תסירו ותמניעו לבם מעבור. שיהיו סבורים שאתם יראים לעבור מפני המלחמה וחוזק הערים והעם: (ח) מקדש ברנע. כך שמה א ושני קדש היו

שפתי חכמים

בהרהור הלב של בנות מדין: ת מדכתיב אח"כ הארץ אשר הכה ה' וגו' דהיינו סיחון ועוג שישראל נצחו אותן וירשו את ארצם כמו שמפרש בפרשת חקת א"נ מדכתיב בסמוך ויתן להם משה לבני גד וגו' את ממלכת סיחון מלך האמורי ואת ממלכת עוג מלך הבשן וכתיב בתריה ויבנו בני גד את דיבון ואת עטרות וגו' וחשיב כל הערים הכתובים הכא ש"מ דמארץ סיחון ועוג היו ולא מערי מדין הנכתב קודם לזה: א כלומר הא דכתיב קדש ברנע לא תאמר דקדש שמה ושם הבעל ברנע כמו אלוני ממרא דבעל המישור נקרא ממרא נ"פ כך שמה קדש ברנע הכל שם המקום והא דקרי ליה במקום אחר

התורה והמצוה

שהוא הגויה, ובאשר חוטאים שמ"מ פן חטאו במחשבה הדרו קרבן ה' לכפר על מחשבת הלב שהוא ענין נפשיי ועז"א לכפר על נפשותינו לפני ה' כי המחשבה גלויה רק לפני ה' היודע תעלומות לב:

(א) והנה המקום מקום מקנה, יש הבדל בין מקום מקנה ובין ארץ מקנה, שמקום מקנה הוא שבאותו מקום כבר היו רועים את המקנה, וארץ מקנה מציין שהארץ מוכשרת לזה כי יש שם מרעה הטוב דשא ואינו מציין שכבר רעו שם מקנה, ומתחלה ראו רק ארץ יעזר וארץ גלעד ששם היו רועים בעדר ומצאו שם גדרות צאן ועז"א שהמקום מקום מקנה:

(ג) ויבואו, ואח"כ שמו לב לכל הארץ וראו שגם בעטרות ודיבון וכל המקומות שחשב הגם ששם לא היה מקום מקנה שלא נמצאו שם רועי בעדר וגדרות צאן בכ"ז הוא ארץ מקנה כי יש שם מרעה דשן ושמן ועש"ז

תקיף להדא וחזו ית ארע יעזר וית ארע גלעד והא אתרא אתר כשר לבית בעיר: ב ואתו בני גד ובני ראובן ואמרו למשה ולאלעזר כהנא ולרברבי כנשתא למימר: ג מכללתא ומלבשתא וכומרין דבית נמרין ובית חשבנא ובעלי דבבא וסימא בית קברתא דמשה ובעון: ד ארעא די מחא יי ית יתבהא קדם כנשתא דישראל ארע כשרא לבית בעיר היא ולעבדיך אית בעיר: ה ואמרו אם אשכחנא רחמין בעינך תתיהיב ית ארעא הדא לעבדיך לאחסנא לא תעברננא ית ירדנא: ו ואמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיכון יעלון לקרבא ואתון תיתבון הכא: ז ולמא תונון ית לבא דבני ישראל מלמעבר לארעא דיהב להון יי: ח כדין עבדו אבהתכון כד שלחית יתהון מרקם גיאה למחזי ית ארעא: ט וסליקו עד נחלא דאתכלא וחזו ית ארעא ואוניאו ית לבא דבני ישראל בדיל דלא למעל לארעא דיהב להון יי: י ותקיף רגזא דיי ביומא ההוא וקיים למימר: יא אם יחזון גבריא דסליקו ממצרים מבר עשרין שנין ולעלא ית ארעא די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב ארי לא אשלימו בתר

השאלות

(א) תחלה אמר שראו את ארץ יעזר ואת ארץ גלעד ובשאלתם חשבו עטרות ודיבון וכו'? תחלה אמר מקום מקנה ואח"כ ארץ מקנה, למה אמר הארץ אשר הכה ה' לפני ב"י הלא ידענו זאת. מ"ש ויחר אף ה' ויחר אף ה' שני פעמים הוא למותר? מה שכפל אם תעשון, אם תחלצו, ועבר לכם כל חלוץ שכ"ז כפל לשון, ומ"ש ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם אין לו פי'. מ"ש עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה ואמר שנית כאשר אדוני דובר הוא כפל מבואר, ומ"ש שאמרו אח"ז שנית נחנו נעבור חלוצים הוא למותר בכלל:

התורה והמצוה

ועפ"ז אמרו אל משה עטרות ודיבון וכו' הארץ אשר הכה ה', ר"ל אחר שה' הכה את הארץ הזאת לפני ב"י בודאי רוצה להנחילה אל שבטי ישראל שאל"כ למה הוריש את יושבי הארץ משם, והיה די כשהכו את סיחון לבד עד שיתן אותם לעבור בגבולו, ואחר שרוצה לתתה לישראל ובודאי יתן לכל שבט חבל מהארץ לפי צרכו ועסקיו, שהגם שהמתוה שבו יקח השבט את חלקו היה עפ"י הגורל (כמ"ש בפ' פינחס), בכ"ז אחר שהגורל היה עפ"י ה' בודאי ברר לכ"א חלק במתח הצריך לו, וא"כ אחר שארץ מקנה היא ולעבדיך מקנה בודאי הוא המקום המוכן מאת ה' לשבטו, [וגם כולל במ"ש הארץ אשר הכה ה' לפני עדת ישראל ר"ל בל תאמר שאין קדושתו כקדושת א"י מפני שנכבשה קודם א"י כמ"ש בספרי (סוף פ' עקב), שכל שכבשו מח"ל קודם שכבשו א"י אין מצות נוהגות שם וכמ"ש הרמב"ם (פ"א מה' תרומות) שלכן לא נתקדש ארם נהרים וארם צובה שכבש דוד בקדושת א"י, עז"א שהלא זה הכה ה' והיה עפ"י הדבור ובודאי דינו כא"י]: ויאמרו אם מצאנו חן בעיניך, עפ"ז בקשו שני דברים: [א] יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזה, וזה נמשך ממ"ש ארץ מקנה היא ולעבדיך מקנה, [ב] אל תעברנו את הירדן שלא יעברו את הירדן אף למלחמה עם אחיהם אחר שהם לא יקחו חלק בארץ, וזה המשיכו ממ"ש הארץ אשר הכה ה' לפני עדת ישראל, שהיה הכבוש עפ"י ה' בדרך נס וא"צ שנעבור להלחם אחר שה' הוא הכובש והלוחם:

(ו) ויאמר משה, השיב על שאלתם הראשונה שיתן להם הארץ לאחוזה לא השיב להם מאומה רק על שאלתם השניה שאמרו אל תעבירנו את הירדן השיב להם שתי תשובות: [א] מצד היושר והצדק הכי ראוי שאחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה, בשלום ובמנוחה, והגם שאמרו שא"צ לעזרתם כי ה' הכה את הארץ והוא הלוחם בכ"ז הם יבואו למלחמה, הגם שלא ילחמו כי ה' הנלחם להם בכ"ז יצטרכו לבא למלחמה ולעמוד על המשמר ולשאת כובד טורח המלחמה ואתם תשבו במנוחה ולא תשתתפו במשא אחיכם:

(ז) ולמה תניאון. [ב] הלא במה שלא תעברו את הירדן תניאון את לב ב"י מעבור אל הארץ. שהם יחשבו שאתם נמנעתם מלכנס אל הארץ מפני פחד יושבי הארץ ויפחדו גם הם מעבור אל הארץ:

(ח ט) כה עשו אבותיכם. וא"כ אתם חוטאים החטא הזה שחטאו המרגלים שהיה חטאם מה שהניאו את לב ב"י לבלתי בא אל הארץ, ולא בגב ספר כי המרגלים נשלחו רק לראות את הארץ. הטובה היא אם רעה לא נרגל אם יוכל לכבשה. כי הכבוש היה מוכן להיות ע"י ה' וכמו שבארתי בארך בפ' שלח. והם באו בחזרתם עד נחל אשכול ויראו אותה כי טובה היא [ונבארם למש"ש שעד נחל אשכול לא היה דעתם להוציא דבה] והיה עיקר חטא המרגלים מה שהניאו את לב ב"י:

(י יג) ויחר אף ה' ביום ההוא ויחר אף ה' בישראל וגו' ארבעים שנה. ר"ל ורא מה שנכפ

מִלְאוּ אַחֲרָי׃ יב בִּלְתִּי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הַקְּנִזִּי וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן כִּי מִלְאוּ אַחֲרֵי יְהוָה׃ יג וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיְנִעֵם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־תֹּם כָּל־הַדּוֹר הָעֹשֶׂה הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ יד וְהִנֵּה קַמְתֶּם תַּחַת אֲבֹתֵיכֶם תַּרְבּוּת אֲנָשִׁים חַטָּאִים לִסְפּוֹת עוֹד עַל חֲרוֹן אַף־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל׃ טו כִּי תְשׁוּבֻן מֵאַחֲרָיו וְיָסַף עוֹד לְהַנִּיחוֹ בַּמִּדְבָּר וְשִׁחַתֶּם לְכָל־הָעָם הַזֶּה׃ ס טז וַיִּגְּשׁוּ אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ גִּדְרֹת צֹאן נִבְנֶה לְמִקְנֵנוּ פֹּה וְעָרִים לְטַפֵּנוּ׃ יז וַאֲנַחְנוּ נֵחָלֵץ חֻשִׁים לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד אֲשֶׁר אִם־הֲבִיאֹנֻם אֶל־מְקוֹמָם וְיָשַׁב טַפֵּנוּ בְּעָרֵי הַמִּבְצָר מִפְּנֵי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ יח לֹא נָשׁוּב אֶל־בָּתֵּינוּ עַד הִתְנַחֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלָתוֹ׃ יט כִּי לֹא נִנְחַל אִתָּם מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וָהָלְאָה כִּי בָאָה נַחֲלָתֵנוּ אֵלֵינוּ מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה׃ פ שביעי (רביעי כשהן מחוברין) כ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה אִם־תַּעֲשׂוּן אֶת־הַדָּבָר

בעל הטורים

אחריהם לא תבנך שגלו א' שנים קודם לשאר השבטים: (יז) חשים ב' במסרה מהרי לשפי. הכא ואידך ובני דן חשים וסים דאיתא בפ' מי שמת ודילמא כחושים של קנה. פירוש הרבה קנים יוצאים משורש א' ולמעלה נפרדים זה מזה וכך פי' נחלץ כמו חושים של קנה שנאחזים זה בזה כך נחלץ למלחמה כי כן דרך הנלחמים להתקרב זה אל זה כדי שלא יפרידום

שפתי חכמים

א אחר קדש. לאחר ע"ז פי' דב' קדש היו: ב ר"ל מה שכתיב כאן כלב בן יפנה הקנזי ואם הוא בן יפנה לאו בן קנז הוא ואם בן קנז הוא לאו בן יפנה הוא וגם במקום אחר לא כתיב אלא כלב בן יפנה ומתרץ דמה שכתוב כאן בן יפנה הקנזי ר"ל אחר שמת יפנה אביו של כלב נשא אמו של כלב לקנז וילדה לו את עתניאל וכלב נקרא בן יפנה אביו וקנזי בשם בעל אמו: ג ר"ל למה שינה משה ואמר בנו לכם ערים לטפכם וגדרות לצאנכם ומתרץ לפי שהם שינו חסים כו': ד דאל"כ מה טעם אמרו זה למשה מה שיהיה: ה כי הגבורים כמו שהרסו במלחמה: ו ר"ל לא נחלתן היתה גם כן בעבר הירדן ולמה אמרו כי לא ננחל וגו' לכן פי' בעבר הירדן של מערבי רצה לומר לא נטלו בעבר לגד מערב אלא בעבר של

גד

רש"י

היו: (יב) הקנזי. (סוטה י"א) חורגו של קנז היה. וילדה לו אמו של כלב את עתניאל: (יג) וינעם. ויטלטלם. מן נע ונד (ס"א וטלטלם בנע ונד): (יד) לספות. כמו (ישעיה כ"ט) ספו שנה על שנה (ירמיה ז') עולותיכם ספו וגו'. לשון תוספת: (טז) נבנה למקננו פה. חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם. שהקדימו מקניהם לטפם. אמר להם משה לא כן ג עשו העיקר עיקר והטפל טפל. בנו לכם תחלה ערים לטפכם. ואחר כן גדרות לצאנכם: (יז) ונחנו נחלץ חשים. נזדיין מהירים. כמו (ישעיה ח') מהר שלל חש בז (שם ה') ימהר יחישה: לפני בני ישראל. בראשי גייסות מתוך שגבורים היו. שכן נאמר בגד (דברים ל"ג) וטרף זרוע אף קדקד. ואף משה חזר ופירש להם באלה הדברים (שם ח') ואצו אתכם בעת ההיא וגו' (שם ג') חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל. ובירחו כתיב (יהושע ו') והחלוץ הולך לפניהם. זה ראובן וגד. שקיימו תנאם: וישב טפנו. בעודנו ד אצל אחינו: בערי המבצר. שנבנה ה עכשיו: (יט) מעבר לירדן והלאה. בעבר ו המערבי: כי באה נחלתנו.

כבר

דְּחַלְתִּי: יב אֱלָהֵן כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה קְנִזָּאָה וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן אֲרֵי אַשְׁלִימוּ בָּתַר דַּחַלְתָּא דַּיְיָ: יג וּתְקֵף רֻגְזָא דַּיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל וְטַלְטְלִינוּן בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין עַד דְּסָף כָּל דָּרָא דַּעֲבִיד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ: יד וְהָא קַמְתּוּן חֲלַף אֲבָהָתְכוֹן תַּלְמִידֵי גֻּבְרַיָּא חַיָּבַיָּא לְאוֹסָפָא עוֹד עַל תְּקוֹף רֻגְזָא דַּיְיָ לְיִשְׂרָאֵל: טו אֲרֵי תְתוּבוּן מִבָּתַר דַּחַלְתֵּהּ וְיוֹסֵף עוֹד לְאַחֲרוּתְהוֹן בְּמַדְבְּרָא וּתְחַבְּלוּן לְכָל עַמָּא הָדֵין: טז וְקָרִיבוּ לְוָתֵהּ וַאֲמַרוּ חַטְרִין דְּעָאן נִבְנֵי לִבְעִירַנָא הָכָא וְקִרְוִין לְטַפְלַנָא: יז וַאֲנַחְנָא נִזְדָּרֵז מִבְעִין קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד דִּי נַעֲלִנּוּן לְאַתְרֵיהוֹן וְיִתְּבוּן טַפְלַנָא בְּקִרְוִין כְּרִיכָן מִן קֳדָם יָתְבֵי אַרְעָא: יח לָא נְתוּב לְבָתַּנָא עַד דְּיַחְסְנוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אַחֲסַנְתֵּהּ: יט אֲרֵי לָא נַחְסִין עִמְּהוֹן מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא וּלְהָלָא אֲרֵי קַבֵּלְנָא אַחֲסַנְתָּנָא לָנָא מֵעִבְרָא דְּיַרְדְּנָא מַדִּינְחָא: כ וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה אִם

התורה והמצוה

כם, שלפעמים יחרה אף ה' ויפגע תיכף וזה לא ימשך החרון ימים רבים. ולפעמים ימשך החרון ימים רבים ע"י שלא יחרה אפו תיכף רק יפרע מהם מעט מעט ע"י מדת ארך אפים [וכמ"ש במ"א שלומם האף בנו תמשוך אפך לדור ודור עיי"ש בפירושי שם] אבל בכאן היו שני ריעותות, [א] שחרה אפו ביום ההוא ופגעם תיכף באותו יום, [ב] במה שנמשך אפו ארבעים שנה שעז"א ויחר אף ה' וגו' ארבעים שנה, ומפרש שהחרון שהיה תיכף ביום ההוא פעל מה שנשבע לאמר אם יראו האנשים וגו' ולא הוציא מן הכלל רק יהושע וכלב, וכבר בארתי אצל מי מריבה שגם משה נכלל אז בכלל הגזרה, ועז"א בלתי כלב בן יפנה וכו', ותוך מזה ויחר אף ה' בישראל ארבעים שנה במה שהניעם במדבר ארבעים שנה שבזה סבלו גם הבנים בעון אבותם כמ"ש ובניכם יהיו רועים במדבר ארבעים שנה ונשאו את זנותיכם וכמ"ש שם:

(יד) והנה קמתם, ר"ל ואם היה החרון גדול כ"כ על אבותיכם כ"ש שיגדל עליכם שאתם אוחזים מעשה אבותיכם בידיכם ובפרט שהחרון אף עדיין קיים ואתם תוסיפו עליו חטא ועלים ועז"א לספות עוד על חרון אף ה':

(טו) כי תשובן. נגד מ"ש והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים מפרש כי תשובן מאחריו, ונגד מ"ש לספות עוד על חרון אף ה' מפרש ויסף עוד להניחו במדבר, ולפ"ז לא לבד שתאבדו אתם כי גם ושחתם לכל העם הזה:

(טז יז) ויגשו אליו ויאמרו. הנה הודו כי צדקו דברי משה והדעו עוד מבקשה השניה שבקשו אל תעבירנו את הירדן, כי הסכימו שיעברו חלוצים לפני ב"י למלחמה, רק שלפ"ז צריך להתעכב עד שיבנו גדרות לצאן וערי מבצר ועז"א גדרות צאן נבנה, ואח"ז נחלץ חשים לפני ב"י, ונעבור בראשם למלחמה ונהיה חלוצים ומזוינים עד אשר אם הביאנם אל מקומם. ופי' את דבריהם נגד מ"ש גדרות לצאן וערים לטפנו, אומר וישב טפנו בערי המבצר מפני יושבי הארץ. ולזה צריך להקדים בנין ערי מבצר, ונגד מ"ש עד אשר אם הביאנם אל מקומם מפרש:

(יח) לא נשוב אל בתינו וכו', ר"ל לבל תאמר שאחר שנכבוש את הארץ נשוב אל בתינו לא כן הוא רק כוונתנו שנחלץ חושים עד אשר הביאנם אל מקומם שעד שנכבוש את הארץ נהיה חלוצים ומזוינים בכלי זין ובכ"ז גם אחר שתכבש הארץ שאז לא נצטרך להיות חלוצים ומזוינים בכ"ז לא נשוב אל בתינו ונשאר שם עד גמר החלוקה עד התנחל בני ישראל איש נחלתו:

(יט) כי לא. ולא תאמר שלכן נשאר עד גמר החלוקה מפני שאנחנו רוצים לקחת גם חלק בין השבטים בא"י, לא כן כי לא ננחל אתם מעבר לירדן והלאה, וזה תועלת להשבטים שיתרחב שם גבולם. כי באה נחלתנו אלינו, אמרו בדרך מליצה לא ננחל בא"י שבזה דומה שאנו באים אל הנחלה, כי הנחלה שבעבר הירדן המזרחי באה אלינו מבלי שבאנו אליה, רק שהזדמנה לנו מבלי הליכה והשתדלות, ורואים אנו שהיא באה אלינו מאת ה':

(כ) ויאמר אליהם משה וגו' אם תחלצו לפני ה' למלחמה. הנה הם אמרו ואנחנו נחלץ חושים לפני בני ישראל, ומשה אמר אם תחלצו לפני ה' וכן דייק בכל דבריו כמ"ש לפני ה'. ויש בזה שני הבדלים שלפני בני ישראל מציין מלחמה טבעית שבני ישראל הם הלוחמים בכח ידם ובגבורתם והם יהיו ההולכים בראשם בכח גדול וביד חזקה, אבל לפני ה' מציין שה' הוא הלוחם, כמ"ש כי לא בחרבם ירשו ארץ כו' כי ימינך וזרועך וכו', והם הולכים לפני ה' ההולך בראשם ויפיל אויביהם חללים בדרך נס, [ב] שלפני ה' מציין שהם הולכים בכוונה רצויה לשם שמים ואין בוטחים על גבורתם רק על ה', ושני אלה תלוים

הזה אם־תחלצו לפני יהוה למלחמה: כא ועבר לכם כל־חלוץ את־הירדן לפני יהוה עד הורישו את־איביו מפניו: כב ונכבשה הארץ לפני יהוה ואחר תשבו והייתם נקים מיהוה ומישראל והיתה הארץ הזאת לכם לאחזה לפני יהוה: כג ואם־לא תעשון כן הנה חטאתם ליהוה ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם: כד בנו־לכם ערים לטפכם וגדרת לצנאכם והיצא מפיכם תעשו: כה ויאמר בני־גד ובני ראובן אל־משה לאמר עבדיך יעשו כאשר אדני מצוה: כו טפנו נשינו מקננו וכל־בהמתנו יהיו־שם בערי הגלעד: כז ועבדיך יעברו כל־חלוץ צבא

בעל הטורים

האויבים: (כא) חלוץ ב' במס'. הכא ואידך חלוץ הנעל וסיים דאמריך כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו שלא תזקק ליבם ולא תצטרך לחלוץ על היבם ושמעינן מכאן שגם משה עשה כן וממנו למד דוד וזהו ועבר לכם כל חלוץ הנעל: לפני ה' בפרשה ז' פעמים כנגד ז' שנים של כבוש: (כה) ויאמר בני גד היה לו לומר ויאמרו אלא הגדול שבהם דבר

שפתי חכמים

ד מורת כדכתיב בתריה כי באה נחלתנו אלינו וגו': ז דק"ל למה נקוד הנו"ן בפת"ח והא בכל המקרא הוא נקוד בשו"א: ח ר"ל בזה למה כתיב כאן והיוצא מפיכם תעשו שהוא לשון הכתוב כנדר דכתיב ככל היוצא מפיו יעשה וגו': ט כלומר אל תקשה מגלים שקבלו עליהם כן. שהרי בספר יהושע

רש"י

כבר קבלנוה בעבר המזרחי: (כד) לצנאכם. תיבה ז זו מגזרת (תהלים ח') צנה ואלפים כלם. שאין בו אל"ף מפסיק בין נו"ן לצד"י ואל"ף שבא כאן אחר הנו"ן במקום ה"א של צנה הוא, מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן: והיוצא מפיכם תעשו. לגבוה ח שקבלתם עליכם לעבור למלחמה עד כבוש וחלוק שמשה לא בקש מהם אלא וכבשה ואחר תשובו והם קבלו עליהם עד התחלק הרי הוסיפו להתעכב שבע שחלקו. וכן ט עשו: (כה) ויאמר בני גד. כלם

התורה והמצוה

אלוים זה בזה כי ההשגחה האלהית תהיה לפי ההכנה, שאם הם הולכים לפני ה' רק לש"ש ובלתי בוטחים על כחם רק על ה' אז כן גם ה' ילך בראשם בדרך השגחיי נסיי ויפיל אויביהם לפניהם חללים, אבל אם ילכו לפני בני ישראל לא לפני ה' בכונה לש"ש ובבטחון על ה' לבד אז גם ה' יניחם להלחם כפי הסבה לא בדרך הנסיי, ועי"כ נגד מ"ש ואנחנו נחלץ חושים לפני בני ישראל אמר להם משה שיחלצו לפני ה' למלחמה. אולם עם הדיוק יש עוד דברים בגו, כי חז"ל אמרו שבני ראובן הסתו בזה במה שאמרו גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו שעשו הטפל עיקר והעקר טפל, ושע"כ גלו שבט ראובן וגד תחלה קודם לכל השבטים, והענין כי האיש הנלבב צריך להקדים את העקר ולאחר את הטפל ואצל האדם העיקר הוא הנשמה האלהים שבו שהיא עקר האדם, אבל הגוף הוא רק הלבוש החיצון של הנפש ואינו האדם העקרי ועי"כ צריך שנפשו תיקר בעיניו מן גופו וגופו הוא עיקר נגד ממונו וקנינו שהם קניים חיצונים בלתי דבוקים עמו, אבל הגוף דבוק עמו כל ימי חייו בעולם הזה השפל, והשכל יקדים את הטפל אל העיקר והממון חשוב אצלו מן הגוף והגוף חשוב אצלו מן הנפש [וכמו שהוכיח המעורר ע"ז גם בני אדם גם בני איש בהלעת מזמור מ"ט במ"ש הבוטחים על חילם וכו' ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם עי' מה שפרשתי שם] ועי"כ במה שהקדימו בני ראובן ובני גד את הממון אל הגוף במ"ש גדרות צאן לצאננו קודם ערים לטפנו בזה הראו שהטפל חשוב בעיניהם מן העיקר וה"ה שהגוף וכש"כ הממון חשוב אצלם מן הנשמה האלהית ועי"כ נענשו וסגלו מן הארץ

תַעְבְּדוּן יָת פִּתְגָמָא הָדֵין אִם תִּזְדָרְזוּן קֳדָם עַמָּא דַייָ לִקְרָבָא׃ כא וְיִעְבַּר לְכוֹן כָּל דִמְזָרַז יָת יַרְדְּנָא קֳדָם עַמָּא דַייָ עַד דִיתָרֵךְ יָת בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי מִן קֳדָמוֹהִי׃ כב וְתִתְכְּבֵשׁ אַרְעָא קֳדָם עַמָּא דַייָ וּבָתַר כֵּן תְּתוּבוּן וּתְהוֹן זַכָּאִין מִן קֳדָם יְיָ וּמִיִשְׂרָאֵל וּתְהֵי אַרְעָא הָדָא לְכוֹן לְאַחֲסָנָא קֳדָם יְיָ׃ כג וְאִם לָא תַעְבְּדוּן כֵּן הָא חַבְתּוּן קֳדָם יְיָ וְתִדְעוּן חוֹבַתְכוֹן דִי תַשְׁכַּח יָתְכוֹן׃ כד בְּנוֹ לְכוֹן קִרְוִין לְטַפְלְכוֹן וְחַטְרִין לְעָנְכוֹן וּדְיִפּוֹק מִפּוּמְכוֹן תַעְבְּדוּן׃ כה וַאֲמַרוּ בְנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לְמשֶׁה לְמֵימַר עַבְדָךְ יַעְבְּדוּן כְּמָא דִי רִבּוֹנִי מְפַקֵד׃ כו טַפְלָנָא נְשָׁנָא גֵיתָנָא וְכָל בְּעִירָנָא יְהוֹן תַּמָּן בְּקִרְוֵי גִלְעָד׃ כז וְעַבְדָךְ יַעְבְּרוּן כָּל מְזָרַז חֵילָא קֳדָם עַמָּא

התורה והמצוה

שצריך קודם לכל הענינים, אולם זה תלוי אם ילכו למלחמה לפני ה' או אם ילכו לפני בני ישראל, דאם שאם ילכו למלחמה לפני ה' היינו שתהיה מלחמה נסיית השגחיית מה' אז יפה דברו מה שאמרו גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו, כי אם תהיה המלחמה נסיית א"צ להם כלל ערי מבצר שישבו שם הנשים והטף מפני יושבי הארץ, אחר שה' הוא הנלחם להם בודאי ישמרם מכל פגע, ויהיו בטוחים מיושבי הארץ ע"י ה' שומרם ומגנם, וא"צ רק גדרות צאן לצאנם שלא ילינו בשדה וימותו, וא"כ לא חטאו כלל במ"ש במה שהקדימו גדרות לצאנם, רק לפי מה שאמרו הם שיחלצו לפני בני ישראל דהיינו שתהיה מלחמה טבעיית בזה צריכים הנשים והטף לערי מבצר ולא היה ראוי שיקדימו גדרות צאן קודם לערי מבצר והם עשו את העיקר טפל וחטאו בזה, וז"ש משה אליהם אם תעשון את הדבר הזה ר"ל אם תרצו לעשות כמו שדברתם להקדים גדרות הצאן אל ערים לטפכם זה תוכלו לעשות אם תחלצו לפני ה' למלחמה אם תלכו בכונה הראויה לש"ש עד שתהיה המלחמה השגחיית דהיינו לפני ה' שאז אין הנשים והטף צריכים שמירה ותוכלו להקדים גדרות הצאן שהוא העיקר :

(כא) ועבר, מפרש שזה יהיה אם יעבור לכם כל חלוץ לפני ה', היינו בכונה הראויה עד שה' יהיה הלוחם שנז"א עד הורישו את איביו מפניו, ובזה אין הנשים צריכים שמירה כי ה' הוא הלוחם והשומר :

(כב) ונכבשה, גם הודיע להם שבגלל זה לא יהיו צריכים להיות חוץ מביתם רק עד אחר הכבוש לא עד אחר החלוק, אחר שה' הוא הכובש א"כ אחר הכבוש אין פחד אויב עוד, וז"ש ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תשובו (ר"ל תיכף אחר הכבוש) ובזה והייתם נקיים מה' ומישראל ר"ל בין מה' שלא יקרכם עון במה שעשיתם את העיקר טפל והטפל עיקר, ובין מישראל אחר שעברתם את הירדן ונלחמתם. והיתה הארץ הזאת לכם לאחוזה תיכף אחר הכבוש לפני ה' שגם זה יהיה בהשגחת ה' ובשמירתו :

(כג) ואם, אבל אם לא תעשו כן שתלכו בכונה לש"ש עד שיהיה הכבוש השגחיי ע"י ה', הנה חטאתם לה' אלהיכם, במה שעשיתם את העקר טפל ואת הטפל עיקר, שאם יהיה הכבוש בדרך מלחמה כמו שאמרתם שתעברו חלוצים לפני בני ישראל היה לכם להקדים ערי מבצר לטפכם אחר שגם הם צריכים שמירה מן האויב והם עיקר נגד הצאן, ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם שלא עתידים אתם להענש ע"ז שהגלו עי"כ מארצם קודם לכל השבטים :

(כד) בנו, ר"ל וא"כ אחר שאתם אין יכולים ללכת בכונה ראויה עד שתהיה המלחמה לפני ה' ותרצו ללכת כמו שאמרתם נחלץ חושים לפני בני ישראל, א"כ צריכים אתם להקדים תחלה לבנות ערים לטפכם ואח"כ גדרות צאן לצנאכם שיהיה העיקר עיקר והטפל טפל ואז והיוצא מפיכם תעשו, תוכלו לעשות כמו שיצא מפיכם שאמרתם ואנחנו נחלץ חושים לפני בני ישראל דהיינו מלחמה טבעיית :

(כה כו) ויאמר בני גד, השיבו לו שהם ימלאו את דבריו בכל הפרטים, [א] שיעשו את העיקר עיקר ואת הטפל טפל ויקדימו ערי מבצר להטף והנשים קודם לגדרות הצאן, עז"א עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה, והוא שתחלה טפנו נשינו ואח"כ מקננו וכל בהמתנו יהיו שם בערי הגלעד ר"ל שמקדים הטף והנשים קודם להמקנה כאשר כן צוה אדוני :

(כז) ועבדיך, ובכל זה עבדיך יעברו כל חלוץ למלחמה לפני ה', ר"ל לא לפני בני ישראל רק בכונה הראויה שתהיה המלחמה נסיית כאשר אדני דובר כאשר כדבורו של משה הקפיד כדבורו ודייק שתהיה המלחמה לפני ה', וא"כ מחל גם בזה :

לפני יהוה למלחמה כאשר אדני דבר: כח ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן־נון ואת־ראשי אבות המטות לבני ישראל: כט ויאמר משה אלהם אם־יעברו בני־גד ובני־ראובן | אתכם את־הירדן כל־חלוץ למלחמה לפני יהוה ונכבשה הארץ לפניכם ונתתם להם את־ארץ הגלעד לאחזה: ל ואם־לא יעברו חלוצים אתכם ונאחזו בתככם בארץ כנען: לא ויענו בני־גד ובני ראובן לאמר את אשר דבר יהוה אל־עבדיך כן נעשה: לב נחנו נעבר חלוצים לפני יהוה ארץ כנען ואתנו אחזת נחלתנו מעבר לירדן: לג ויתן להם | משה לבני־גד ולבני ראובן ולחצי | שבט | מנשה בן־יוסף את־ממלכת סיחן מלך האמרי ואת־ממלכת עוג מלך הבשן הארץ לעריה בגבלת ערי הארץ סביב: לד ויבנו בני־גד את־דיבן ואת־עטרת ואת ערער: לה ואת־עטרת שופן ואת־יעזר ויגבהה: לו ואת־בית נמרה ואת־בית הרן ערי מבצר וגדרת צאן: לז ובני ראובן בנו את־חשבון ואת־אלעלא ואת קריתים: לח ואת־נבו ואת־בעל מעון מוסבת שם

בעל הטורים

בשביל כולם: (לב) נחנו נעבור חלוצים. הפסוק מתחיל ומסיים בנו"ן כלומר נעבור הירדן שהוא רחב נ' אמה. ויש בו י"ב תיבות לומר י"ב שבטים יעברו: נחנו ג'. הכא ואידך בני איש אחד נחנו. נחנו פשענו ומרינו. נחנו נעבור למה כי כלם

רש"י

כלם כאיש אחד: (כח) ויצו להם. כמו עליהם ועל תנאם מנה אלעזר ויהושע. כמו (שמות י"ד) ה' ילחם לכם: (לב) ואתנו אחזת נחלתנו. כלומר בידנו וברשותנו תהי אחזת נחלתנו מעבר הזה: (לו) ערי מבצר וגדרת צאן. זה סוף הפסוק מוסב על תחלת הענין ויבנו בני גד את הערים הללו להיות ערי מבצר וגדרת צאן: (לח) ואת נבו ואת בעל מעון

מוסבת

שפתי חכמים

יהושע כתיב שכן עשו שעברו עד שהנחיל הארץ ש"מ שכך קבלו עליהם: י ר"ל למה כתיב ויאמר לשון יחיד ובני לשון רבים הוא: כ מפני שצווי זה הוא לשון מצוי שכתב אחר זה ואיש נופל בזה מלת להם אלא עליהם אמר כמו עליכם ומפני שלא נתמצו רק על התנאים אמר ועל תנאם ואמר שמצינו מלת להם כמו עליהם והוא מלת ה' ילחם לכם שפירושו עליכם כלומר בשבילכם: ל ר"ל מה שכתוב ואתנו אחזת נחלתנו מעבר לירדן מזרחה משמע שנטלו הקרקע אתם והיאך אפשר זה וע"ק למה כתיב מעבר לירדן והלא בגד זה נטלו נחלתן והוסיף מלת תהי מפני שאמרו בידינו וברשותנו אחזת נחלתנו יסבול שהיתה ברשותנו האחוזה נחלתנו לפיכך הוסיף מלת תהי שהרי עדיין לא זכו בנחלתן זו אלא אחרי קיום התנאים ופירש כי כאלו נחלתנו אינו אחרי קיום התנאים כאלו אמר אחרי קיום התנאים לא נבקש עוד לנחול מעבר לירדן והלאה כי כבר קבלנו נחלתנו בעבר הירדן מזרחה למשרע קודם עברנו את הירדן מכיון שכבר קיימנו תנאנו בנחלתנו אחר שהוחזקו בנחלתם. ובימי גדרות צאן לתקנם ועריס לטפנו וישבנו בתוכם: ם לא כפי [illegible] שמורב בכל [illegible] עשרים

אגברים

אונקלוס

דיי לקרבא כמא די רבוני ממלל: כח ופקיד להון משה ית אלעזר כהנא וית יהושע בר נון וית רישי אבהת שבטיא לבני ישראל: כט ואמר משה להון אם יעברון בני גד ובני ראובן עמכון ית ירדנא כל דמזרז לקרבא קדם עמא דיי ותתכבש ארעא קדמיכון ותתנון להון ית ארעא דגלעד לאחסנא: ל ואם לא יעברון מזרזין עמכון ויחסנון ביניכון בארעא דכנען: לא ואתיבו בני גד ובני ראובן למימר ית די מליל יי לעבדך כן נעבד: לב נחנא נעבר מזרזין קדם עמא דיי לארעא דכנען ועמנא אחודת אחסנתנא מעברא לירדנא: לג ויהב להון משה לבני גד ולבני ראובן ולפלגות שבטא דמנשה בר יוסף ית מלכות סיחון מלכא דאמוראה וית מלכות עוג מלכא דמתנן ארעא לקרוהא בתחומין קרוי ארעא סחור סחור: לד ובנו בני גד ית דיבון וית עטרות וית ערער: לה וית עטרות שופן וית יעזר ורמתא: לו וית בית נמרה וית בית הרן קרוין כריכן והטרין דען: לז ובני ראובן בנו ית חשבון וית אלעלא וית קריתים: לח וית

רש"י

מוסבת שם. נבו ובעל מעון שמות ע"ז הם. והיו האמוריים קורים עריהם ג על שם ע"ז שלהם. ובני ראובן הסבו את שמם לשמות אחרים וזהו מוסבות

שפתי חכמים

הנזכרים היו ערי מבצר וגדרות צאן דאם כן מאי ויבנו דקאמר הא כבר בנויים ועומדין: ג כלומר שהסבו שמם קודם בנינם מחדש כדי שלא יזכר שם ע"ז בפיהם כי נבו ובעל מעון היו שמות ע"ז והיו נקראין הערים על שמם ובני ראובן הסבו את

התורה והמצוה

(כח ל) ויצו להם משה, עפ"ז צוה משה בתנאי כפול שאם יעברו את הירדן וכו' יתנו להם אז את ארץ הגלעד לאחוזה ואם לא לא יתנו להם, ודייק בצווי זה. אם יעברו כל חלוץ למלחמה לפני ה', שכבר בארתי שמה שיתעכבו בא"י עד גמר הכבוש או שיתעכבו אחר גמר החלוקה זה תלוי באם יהיה הליכת המלחמה לפני ה' או לפני בני ישראל, שאם תהיה המלחמה לפני ב"י דהיינו מלחמה טבעיית צריכים הם להתעכב עד אחר החלוקה כי גם אחר הכבוש יש עדיין פחד אויב בעוד לא חלקו והתישב כל אחד במקומו, ולכן הם שאמרו תחלה ואנחנו נחלץ חושים לפני בני ישראל אמרו לא נשוב איש לביתו עד התנחל ב"י איש נחלתו שהוא עד אחר החלוקה, ורק משה אמר להם שאם יעברו למלחמה לפני ה' ויהיה כבוש נסיי אז א"צ להתעכב רק עד אחר כבוש כמ"ש ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תשובו, ואמר שהם הבטיחו עתה שיעברו לפני ה' אמר משה שאם יעברו לפני ה' אז ונכבשה הארץ ונתתם להם את ארץ הגלעד תוכלו לתת להם את ארץ הגלעד תכף אחר הכבוש קודם החלוקה:

(לא לב) ויענו בני גד, הם רצו שיתן להם ארץ הגלעד תכף, באשר מבטיחים שיעברו למלחמה ומוצא שפתם בל ישנו, ואמנם השיבו בזה תשובה נכחת, כי כבר בארתי בדרושי ארצות החיים (דרוש ב'), שקשה מאד על האדם לעשות לשם שמים מצוה שהוא מקוה ממנה שכר וריוח תכף, למשל אם יבטיחו לו עושר גדול בעת שילמד מסכת פלונית אז קשה מאד שילמד לעוד זה לשם שמים, אחר שהוא מקוה שכר בעד למודו הוא עומד לתקות השכר לא לש"ש, ושם בארתי כמה ענינים בזה, וזה טענו בני ראובן וב"ג שאחר שאתה רוצה שנעשה מלחמה לפני ה' היינו בכוונה הראויה רק לשם שמים, א"א שנעשה זה בעוד שאנו מקוים שע"י מלחמה זו נשיג מבוקשנו שיתן לנו ארץ הגלעד אשר אנו חפצים בו, כי הלא יעלה על לבנו התועלת שנקבל מהליכה וא"א שנלך בלא שום פניה אחרת רק לשם ה' בלבד, ולכן צריך שתתן לנו ארץ הגלעד במתנה תיכף בין נלך למלחמה בין לא נלך כבר הוא שלנו, ובזה יקל לנו ללכת בכונה מיוחדת רק לש"ש כי אין לנו עוד פניה אחרת מתקות שכר שבעבור זה יתן לנו ארץ הגלעד, אחר שכבר זכינו בארץ הזאת בכל אופן, וז"ש אמר כי את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה ואז שמהם נעבר חלוצים לפני ה' ר"ל רק לש"ש בלבד וא"כ זה לא נוכל לעשות רק אם אתנו אחוזת נחלתנו מעבר לירדן, אם כבר תהיה באחוזה זו תכף בכל אופן אז נוכל ללכת בכונה לש"ש בלבד, ומשה קבל דבריהם:

(לג) ויתן להם משה נתן להם אחוזתם תכף:

(לד) מוסבת שם, פי' שסיחון נתן להם שמות אחרים בעת שכבשם, וישראל קראו שמותם בשמות הראשונים שהיו להם מימי קדם כן פי' הרמב"ן:

וְאֶת־שִׂבְמָה וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁמֹת אֶת־שְׁמוֹת הֶעָרִים אֲשֶׁר בָּנוּ׃ מפטיר לט וַיֵּלְכוּ בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה גִּלְעָדָה וַיִּלְכְּדֻהָ וַיּוֹרֶשׁ אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־בָּהּ׃ מ וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־הַגִּלְעָד לְמָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה וַיֵּשֶׁב בָּהּ׃ מא וְיָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־חַוֹּתֵיהֶם וַיִּקְרָא אֶתְהֶן חַוֹּת יָאִיר׃ מב וְנֹבַח הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־קְנָת וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וַיִּקְרָא לָה° נֹבַח בִּשְׁמוֹ׃ פ פ פ

קי"ב. בק"י. יק"ב. עב"ל סימן: ומפטירין בירמיה סימן א' דברי ירמיהו.

לג א אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְצִבְאֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ ב וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־מוֹצָאֵיהֶם לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה וְאֵלֶּה מַסְעֵיהֶם לְמוֹצָאֵיהֶם׃ ג וַיִּסְעוּ מֵרַעְמְסֵס בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּחֲמִשָּׁה

°הה' רפה

בעל הטורים

בני איש אחד נחנו. ואם לא נחנו וסטענו כדכתיב ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם: (מב) ויקרא לה נבח בשמו לא מפיק ה' שלא נתקיים לה זה השם (זכריה ה') ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער שבקש לבנות ולא בנה (רות ב') ויאמר לה בועז שלא דבר עמה הוא בעצמו אלא ע"י שליח לה כמו לא:

(ב) מוצאיהם (למסעיהם) ובתר הכי הפך וכתב ואלה מסעיהם למוצאיהם לומר שהכל היה על פי ה' בין מסע בין מוצא: (ג) ויסעו מרעמסס ובתר הכי כתיב ויסעו בני ישראל מרעמסס מתחלה נסעו בערבוביא ערב רב ביניהם

שפתי חכמים

שמם כמו שאמרו חז"ל בית גליא בית כריא אבל שאר העירות הסבו שמם אחר בנינם החדש כמנהג כל בוני עיר: ס ר"ל למה לא כללן הכתוב בכלל א' ואת נבו ואת בעל מעון ואת שבמה מוסבות שם, ומתרץ דדוקא נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר פירוש קודם בנינם החדש הסבו שמם כדי שלא יזכר שם ע"א בפיהם אבל שאר העיירות הסבו שמם אחר בנינם החדש ויהיה שבמה דבוק למלת כמ דלעיל ולא עם מוסבות שם ואמר אל תחשוב שדבק עם מוסבות שם שהרי שבם ושבמה שם אחד הוא: ע והקשה הרמב"ן וכן שאר מפרשים איך לא ראה במדרש רות ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך א"ל ח"ו אין אתה מן השפחות אלא מן האמהות ודכוותה ונבח הלך וגו' ודכוותה ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער מלמד שאין לשקר תשועה כו' ע"ש. ול"נ דגם רש"י ידע המדרש אך מ"ש ותמהני כו' הוא לפי מה שדרש רבי משה הדרשן שלא עמד השם של עיר בכך לכן כתיב לה רפה כאילו כתיב לא נבח שלא נתקיים השם אלא שם אחר וכן צריך לדרוש נמי בהאי דוקיא ויאמר לה בועז לא בועז אלא שליח וזה אינו וכן לבנות לה בית לא בית אלא אהל וזה אינו ולכן דקדק רש"י בדבריו ואמר מה ידרוש כלומר לפי שדרש מדרש פה יש לדרוש גם כן השם וזה אינו ובאמת לא נשתנה שם העיר שקרא בשם נובח והא דכתיב לה רפה י"ל דנובח ואחרים קראו את העיר בשם נובח אבל בניו לא קראו אותה מבח כמו שכתב הרמב"ם והביאו טור י"ד סי' ר"ס היה שם אביו כשם אחרים ישנה את שמם כלומר שמם של אחרים, כן נראה לי ליישב דברי רש"י:

ר"ל

רש"י

שם. נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר: ואת שבמה. בנו שבמה ם והיא שבם האמורה למעלה: (לט) ויורש כתרגומו ותריך שתיבת ריש משמשת שתי חלוקות לשון ירושה ולשון הורשה שהוא טירוד ותירוך: (מא) חותיהם. כפרניהון: ויקרא אתהן חות יאיר. לפי שלא היו לו בנים קראם בשמו לזכרון: (מב) ויקרא לה נבח. לה אינו מפיק ה"א. וראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך הוא רפה. שמשמע מדרשו כמו לא. ותמהני מה ידרוש בשתי תיבות הדומות לה (רות ב') ויאמר לה בעז ע (זכריה ה') לבנות לה בית:

(א) אלה מסעי. למה נכתבו המסעות הללו. להודיע חסדיו של מקום שאע"פ שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה. שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות. צא מהם י"ד שכלם היו בשנה ראשונה קודם גזירה. משנסעו מרעמסס עד שבאו לרתמה. שמשם שלחו מרגלים שנאמר (במדבר י"ב) ואחר נסעו העם מחצרות וגו' (שם י"ג) שלח לך אנשים וגו'. וכאן הוא אומר ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה למדת שהיא

גבו וית בעל מעון מקפן שמהן וית שבמה וקרו בשמהן ית שמהת קרויא די בנו: לט ואזלו בני מכיר בר מנשה לגלעד וכבשוה ותריך ית אמוראה די בה: מ ויהב משה ית גלעד למכיר בר מנשה ויתב בה: מא ויאיר בר מנשה אזל וכבש ית כפרניהון וקרא יתהן כפרני יאיר: מב ונבח אזל וכבש ית קנת וית כפרנהא וקרא לה נבח בשמה: פ פ פ

א אלין מטלני בני ישראל די נפקו מארעא דמצרים לחיליהון בידא דמשה ואהרן: ב וכתב משה ית מפקניהון למטלניהון על מימרא דיי ואלין מטלניהון למפקניהון: ג ונטלו מרעמסס בירחא קדמאה בחמשא עשרא יומא לירחא

רש"י

שהיא במדבר פארן א ועוד הוצא משם ח' מסעות שהיו לאחר מיתת אהרן. מהר ההר עד ערבות מואב בשנת הארבעים. נמצא שכל שמונה ושלשים ב שנה לא נסעו אלא עשרים מסעות, זה מיסודו של רבי

שפתי חכמים

א ר"ל דפארן היה מישור גדול ומקום היה בו שנקרא רתמה ש"מ דגזרת מרגלים היה ברתמה: ב שלא היתה הגזרה כי אם שלשים ושמונה שנה כמו שפירש רש"י בפ' אלה הדברים וא"ת והא מלחמה עד הר ההר לא היה אלא י"ט מסעות וא"כ לא יהיו ארבעים ושנים מסעות ולעיל פירש"י

התורה והמצוה

(מ) למכיר בן מנשה, היינו שיהיו לבניו שלכדוהו:

(מא) ויאיר בן מנשה, הוא מצד אביו משבט יהודה בן בנו של חצרון ומצד אמו היה בן בנו של מכיר כמ"ש בדה"א ונאמר הי' בעבר הירדן לא הקפידו שתערב נחלת בן יהודה בנחלת מנשה, ועי' בדה"י שם:

(א) אלה מסעי בני ישראל. כבר באורתי באורות השלוש (דרוש ב') שהטעם מה שהניע הקב"ה את ישראל במדבר ארבעים שנה ולא הכניסם לא"י תיכף, הוא כי יען שבמצרים השקעו מאד בטומאת מצרים ולא יכלו להפרד ממנה כמו שנראה ממה שחשבו לשוב כמה פעמים במדבר, וע"כ הניעם במדבר ארבעים שנה וסבלו כמה תלאות ונבחנו בכמה בחינות ונצרפו צירוף אחר צירוף עד שהסירו והחליפו שמלותיהם הצואים ולבשו בגדי קדש מדות הטהרה והקדושה כמ"ש אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' לעיניכם בארץ מצרים וגו' ולא נתן ה' לכם לב לדעת וגו' עד היום הזה (ומצד זה הטעם) ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר למען תדעו כי אני ה' אלהיכם. ונהג ה' עמהם כאשר יסדר הרופא לאיש אשר הוא דר תחת קו המשוה באזור החם ורוצה להעתיק מגורתו אל קצה צפון באזור הקר ורואה הרופא שאם יעתיק עצמו פתאום מקצה אל הקצה יחלה וימות, ויסדר לו סדר מהלכו ומסעו אל מחוז חפצו, להסות את דרכו מן החום הבוער אל הקרח הנורא בדרך סבובי, באופן שיעתיק טבעו ותכונתו ממדרגה למדרגה. ושם כמה יתעכב בכל מסע לפי הרחק המדינה מקו המשוה ולפי תכונת גופו כאשר ישער בחכמתו, עד שיורגל אחד אחד עם האויר הקר ולא יזיקהו. וזה הענין בעצמו היה הסבה למסעות האלה. ועז"א אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים. והלא היל"ל אלה מסעי ב"י אשר נסעו לארץ ישראל, שהנסיעה תאמר תמיד אל מה שאליו לא ממה שממנו, רק ר"ל שנסיעות האלה לא נוכל ליחסם אל מה שאליו שהיה כדי לבוא לא"י, שהיו יכולים לבוא לא"י בלעדי המסעות האלה, כמ"ש אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר, כמו שלא ניחס הסבובים והעכובים שיעשה הנוסע הנ"ל מאזור החם אל אזור הקר להליכה אל אזור הקר רק לנסיעה מאזור החם כי זה המכריחו לסבובים אלה, ובכ"מ שיתעכב שם נאמר שעשה יציאה והעתק מהאזור החם במה שהעתק טבעו אל הפכו, כן היה באלה מסעי בני ישראל שבכל מסע ומסע יצאו יציאה חדשה מארץ מצרים, ר"ל שהעתיקו א"ע מגלולי מצרים, וז"ש אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו ע"י המסעות האלה מארץ מצרים. ויען שיש הבדל בין מסעות כאלה המתיחסים אל הרופא שעל פיו יסע ויחנה לבין מסע אחרת שיתיחס אל האדם עצמו שיבחר הדרך הקרוב אל מחוז חפצו, לז"א כי המסעות האלה היו עפ"י ה' רופא הנפשות אשר סדר את המסעות האלה ביד משה ואהרן, ועז"א:

(ב) ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם, ר"ל כי נהג כמנהג הרופא הנזכר שיסדר אל הנוסע הזה אופן יציאתו והעתיקו מטבע האזור החם שיהיה לפי מסעיו, באמרו דרך משל במסע פלוני יקבל התמורה במדרגה אחת ובמסע אחרת ב' מדרגות וכן כולם ויכתבנה לו על לוח בפלס ובמשקל מכון, ובזה האופן מבואר כי ואלה מסעיהם היו רק על תכלית למוצאיהם לצאת ולהוצא מטומאת מצרים לא אל הכנס אל הארץ:

(ג) ויסעו מרעמסס בחדש הראשון, ר"ל שפי' אז הטעם סמוך לזה מצד שהוא האדם הראשון שם

אלא

עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני־ישראל ביד רמה לעיני כל־מצרים: ד ומצרים מקברים את אשר הכה יהוה בהם כל־בכור ובאלהיהם עשה יהוה שפטים: ה ויסעו בני־ישראל מרעמסס ויחנו בסכת: ו ויסעו מסכת ויחנו באתם אשר בקצה המדבר: ז ויסעו מאתם וישב על־פי החירת אשר על־פני בעל צפון ויחנו לפני מגדל: ח ויסעו מפני החירת ויעברו בתוך־הים המדברה וילכו דרך שלשת ימים במדבר אתם ויחנו במרה: ט ויסעו ממרה ויבאו אילמה ובאילם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים ויחנו־שם: י ויסעו מאילם ויחנו על־ים־סוף: שני יא ויסעו מים־סוף ויחנו במדבר־סין: יב ויסעו ממדבר־סין ויחנו בדפקה: יג ויסעו מדפקה ויחנו באלוש: יד ויסעו מאלוש ויחנו ברפידם ולא־היה שם מים לעם לשתות: טו ויסעו

בעל הטורים

אלה"כ למספר המסעות כנגד שהוליך בני ישראל כי הפריח הערב רב מביניהם . יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים לומר שגם ערב רב שהם מצרים יצאו ביד רמה לעיני שאר מצרים: (ד) ומצרים ב' ר"פ. הכא ואידך ומצרים ילך אף לודים לומר שאפילו אותם שקבר מתו רובם נחטמו (עי' ילקוט פ' בא על פ' אין בית אשר אין שם מת ובפיוט ליל ב' דפסח). מקברים ב'. הכא ואידך מקברים את העוברים בפרשת גוג (יחזקאל ל"ט) והיינו דכתיב כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צר: (ה) בסכות שם נתעטפו בענני כבוד (עי' ת"י): (ז) וישב על פי החירות ולא אומר וישובו מלמד שכולם היה להם לב אחד לשוב כן ע"פ צווי של משה. על פי החירות מלמד שאמר להם משה על פי ה' אני אומר לכם שתשובו בני חורין: (ח) ויסעו מפני החירות היה לו לומר מפי החירות אלא ויסעו ביד רמה מפני שהכניסתן שיהיו בני חורין: (ט) ויבאו אילמה ולא אשר ויחנו באילים מלמד שלא היה דעתם לחנות שם עד שנעשה להם נס שיצאו י"ב עינות מים ואז חנו שם: (יא) מדבר סין מתחלה נקרא מדבר סין ולבסוף נקרא סיני שנתוסף לו יו"ד כנגד י' דברות: (יב) ס"ן ימים היה משה בהר: בדפקה שם דפק להם שלא היה להם לחם: (יג) באלוש נתן להם המן בזכות לושי ועשי עוגות:

שפתי חכמים

מ"ב מסעות עיין לעיל בפרשת חקת בפירש"י שבע מסעות ממוסרה עד הר ההר: ג ר"ל דלכך נכתבו המסעות: ד ר"ל אלו היה ישן כו' רק הקב"ה מונה כל המסעות: כלומר דכל זה שהיתם במסע פלוני וזה אירע לכם במסע פלוני: ה ל' מיקר

רש"י

משם הרגשן . ורבי תנחומא דרש בו דרשה אחרת ב משל למלך שהיה בנו חולה והוליכו למקום רחוק לרפאותו כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה כל המסעות אמר לו כאן ישנו ד כאן הוקרנו ה כאן חששת את ראשך וכו' (כמ"ר): (ד) ומצרים מקברים . טרודים באבלם

התורה והמצוה

(ג) כולם מזל טלה שעבדו אותו המצרים , בחמשה עשר יום לחדש הראשון שבאמצע החדש המזל עומד בכל תקפו , והיה ממחרת הפסח שאז שחטו את הטלה ובטלוהו שאז יצאו ביד רמה:

(ד) ומצרים , ואז מתו הבכורים שהיו מיוחסים למזל טלה שהוא הבכור למזלות , ובאלהיהם עשה ה' שפטים , שבזה בטל ע"ז שלהם:

ויסעו

קדמאה מבתר יומא דפסחא נפקו בני ישראל בריש גלי לעיני כל מצראי: ד ומצראי מקברין ית די קטל יי בהון כל בוכרא ובטעותהון עבד יי דינין: ה ונטלו בני ישראל מרעמסס ושרו בסכת: ו ונטלו מסכת ושרו באתם די בסטר מדברא: ז ונטלו מאתם ותב על פום חירתא די קדם בעל צפון ושרו קדם מגדל: ח ונטלו מן פום חירתא ועברו בגו ימא למדברא ואזלו מהלך תלתא יומין במדברא דאתם ושרו במרה: ט ונטלו ממרה ואתו לאילם ובאילם תרי עשר מבועין דמין ושבעין דקלין ושרו תמן: י ונטלו מאילם ושרו על ימא דסוף: יא ונטלו מימא דסוף ושרו במדברא דסין: יב ונטלו ממדברא דסין ושרו בדפקה: יג ונטלו מדפקה ושרו באלוש: יד ונטלו מאלוש ושרו ברפידים ולא הוה תמן מיא לעמא למשתי: טו ונטלו מרפידים ושרו במדברא דסיני:

התורה והמצוה

(ה) **ויסעו בני ישראל מרעמסס ויחנו בסכות**, כתב הרמב"ם במו"נ שהיה ערך גדול להזכיר המסעות שברבות הימים יכזיב השומע כל הנסים האלה שנעשו לישראל בימי עמידתם במדבר ציה, ויאמר איך אפשר שעמדו זמן רב כזה משך ארבעים שנה במדבר בערבה בארץ ציה וערבה והיו חונים מלחם אלהי ומי באר, ויאמר שבודאי עמדו במדבריות הקרובים אל הישוב אשר ישבו שם בני ערב היום, או במדבר שיש חריש וקציר ובורות מים, ע"כ חזק האותות האלה נזכרו בפרסום שם המקומות האלה למען יכירו חורבות הבאים שלא היה אפשר בשום אופן שיעמדו שם בני אדם זמן רב כזה בדרך הטבע אם לא כי יד ה' עשתה זאת. והמקובלים כתבו שמ"ב מסעות אלה היו מכוונים נגד שם של מ"ב. ובהיותי בהערסמן שאלני מאמר פליאה נדפס בשם מהר"ם אוסטערפאלער לאמרו בעת המגפה, וזה תוכן דבריו: כשנסעו מרעמסס לא ידעו אם יסעו לסכות או לקהלתה או למוסרת ואמר ה' שיסעו לסכות, לא ידעו אם יסעו לאתם או לחצרות או לתרח או לעציון גבר וא"ל ה' שיסעו לאתם, לא ידעו אם יסעו לפי החירות או לרמון פרץ או לעברונה או להר העברים וא"ל ה' שיסעו לפי החירות, לא ידעו אם יסעו למרה או לתחת או לערבות מואב וא"ל ה' שיסעו למרה וכן הולך כל המאמר והוא נדפס, ואמרתי פירושו אחר שהיו המסעות מכוונים נגד שם מ"ב היתה כל מסע מצוינת באות א' מן אותות של שם של מ"ב, וכשהסדר מ"ב אותיות של שם של מ"ב נגד המסעות, תמצא שנמצא ג"פ אות ב', וכאשר נאמר להם שיסעו מסע מכוונת נגד אות ב' מאלו שסכות וקהלתה ומוסרת מצוינים באות ב' ולא ידעו לאיזה מקום יסעו, וכן אתם חצרות תרח עציון גבר מצוינים באות ג', פי החירות רמון פרץ עברונה הר העברים מצוינים באות יו"ד, מרה תחת ערבות מואב מצוינים באות ת', וכן תבין כל המאמר, ועז"א בפ' בהעלותך על פי ה' יסעו ועל פי ה' יחנו על פי ה' ביד משה, שהוא כפל לשון שמ"ש על פי ה' יסעו ר"ל לפי סדר של שם השם של מ"ב, וכמ"ש פה למסעיהם על פי ה' פי' ר"ל ע"פ סדר השם, וכאשר בסדר הזה לא ידעו לאיזה מקום כי כמה מסעות מצוינים באות דומה, והיה צריך משה לפרש שנית את המקום ועז"א על פי ה' ביד משה, וכתב הרי"א שצוה ה' לכתוב את המסעות האלה מפני ג' טעמים: [א] כמ"ש רש"י ז"ל להודיע חסדי המקום ב"ה שאעפ"י שגזר עליהם לטלטל לא היו נעים ומטולטלים כל הימים מבלי מנוח, כי לא נסעו רק מ"ב מסעות האלה, ועפ"י החשבון ישבו רוב הימים במק"א, [ב] כטעמו של המו"נ שהזכרנו, [ג] מפני שזה רומז גם על מה שיהיה קודם הגאולה העתידה דכתיב והבאתי אתכם אל מדבר העמים, וכתיב והולכתיה המדבר, שכבר תדע בפירושנו שכוון על היותם בגולה מרוחקים מכל כתות האומות ומטולטלים ממקום למקום ונעדרי כל פרנסה ולא יהיו להם לא שדות וכרמים ולא מקנה בודדים לבדם כיושבים בארץ ציה, ובודאי יש יחוס שמור למדבריות אלה שהם הגליות וטלטולם וכל מקריהם אל מסעיהם במדבר, ולכן צוה למשה לכתוב המסעות האלה בדיוק להיות לזכרון לימים הבאים באחרית הימים, וז"ש ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם שמסעות אלה יעידו על כל המוצאות אותם באחרית הימים, וכתב עוד שמה שבתורה דלג הרבה מן המסעות שנזכר פה ולא הזכירם במקומם, זה היה מפני שאלה המסעות חנו בם ישראל ימים מועטים, שהרי מחצרות עד בואם אל מדבר צן היא קדש לא היה אלא זמן קצר משני חדשים, ונמצא י"ח מסעות עד קדש שישבו שם ימים רבים, ומ"ש ויסעו מאילם ויחנו על ים סוף בא להודיע שישראל עלו מן הים לאותו צד שממנו נכנסו אל הים, ואחר שנסעו מאילם באו שנית בשפת הים, ועיי"ש מ"ש עוד בזה:

מֵרְפִידִם וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר סִינָי׃ טז וַיִּסְעוּ מִמִּדְבַּר סִינָי וַיַּחֲנוּ
בְּקִבְרֹת הַתַּאֲוָה׃ יז וַיִּסְעוּ מִקִּבְרֹת הַתַּאֲוָה וַיַּחֲנוּ בַּחֲצֵרֹת׃
יח וַיִּסְעוּ מֵחֲצֵרֹת וַיַּחֲנוּ בְּרִתְמָה׃ יט וַיִּסְעוּ מֵרִתְמָה וַיַּחֲנוּ
בְּרִמֹּן פָּרֶץ׃ כ וַיִּסְעוּ מֵרִמֹּן פָּרֶץ וַיַּחֲנוּ בְּלִבְנָה׃ כא וַיִּסְעוּ
מִלִּבְנָה וַיַּחֲנוּ בְּרִסָּה׃ כב וַיִּסְעוּ מֵרִסָּה וַיַּחֲנוּ בִּקְהֵלָתָה׃
כג וַיִּסְעוּ מִקְּהֵלָתָה וַיַּחֲנוּ בְּהַר־שָׁפֶר׃ כד וַיִּסְעוּ מֵהַר־שָׁפֶר
וַיַּחֲנוּ בַּחֲרָדָה׃ כה וַיִּסְעוּ מֵחֲרָדָה וַיַּחֲנוּ בְּמַקְהֵלֹת׃ כו וַיִּסְעוּ
מִמַּקְהֵלֹת וַיַּחֲנוּ בְּתָחַת׃ כז וַיִּסְעוּ מִתָּחַת וַיַּחֲנוּ בְּתָרַח׃
כח וַיִּסְעוּ מִתָּרַח וַיַּחֲנוּ בְּמִתְקָה׃ כט וַיִּסְעוּ מִמִּתְקָה וַיַּחֲנוּ
בְּחַשְׁמֹנָה׃ ל וַיִּסְעוּ מֵחַשְׁמֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּמֹסֵרוֹת׃ לא וַיִּסְעוּ
מִמֹּסֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בִּבְנֵי יַעֲקָן׃ לב וַיִּסְעוּ מִבְּנֵי יַעֲקָן וַיַּחֲנוּ
בְּחֹר הַגִּדְגָּד׃ לג וַיִּסְעוּ מֵחֹר הַגִּדְגָּד וַיַּחֲנוּ בְּיָטְבָתָה׃
לד וַיִּסְעוּ מִיָּטְבָתָה וַיַּחֲנוּ בְּעַבְרֹנָה׃ לה וַיִּסְעוּ מֵעַבְרֹנָה
וַיַּחֲנוּ בְּעֶצְיֹן גָּבֶר׃ לו וַיִּסְעוּ מֵעֶצְיֹן גָּבֶר וַיַּחֲנוּ בְמִדְבַּר־צִן
הִוא קָדֵשׁ׃ לז וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ וַיַּחֲנוּ בְּהֹר הָהָר בִּקְצֵה אֶרֶץ
אֱדוֹם׃ לח וַיַּעַל אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֶל־הֹר הָהָר עַל־פִּי יְהוָה
וַיָּמָת שָׁם בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ׃ לט וְאַהֲרֹן בֶּן־
שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים וּמְאַת שָׁנָה בְּמֹתוֹ בְּהֹר הָהָר׃ ס מ וַיִּשְׁמַע
הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עֲרָד וְהוּא־יֹשֵׁב בַּנֶּגֶב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּבֹא
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מא וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר וַיַּחֲנוּ בְּצַלְמֹנָה׃
מב וַיִּסְעוּ מִצַּלְמֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּפוּנֹן׃ מג וַיִּסְעוּ מִפּוּנֹן וַיַּחֲנוּ
בְּאֹבֹת׃ מד וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בִּגְבוּל
מוֹאָב׃ מה וַיִּסְעוּ מֵעִיִּים וַיַּחֲנוּ בְּדִיבֹן גָּד׃ מו וַיִּסְעוּ מִדִּיבֹן
גָּד וַיַּחֲנוּ בְּעַלְמֹן דִּבְלָתָיְמָה׃ מז וַיִּסְעוּ מֵעַלְמֹן דִּבְלָתָיְמָה

וַיַּחֲנוּ בְּהָרֵי הָעֲבָרִים לִפְנֵי נְבוֹ׃ מח וַיִּסְעוּ מֵהָרֵי הָעֲבָרִים וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ מט וַיַּחֲנוּ עַל־הַיַּרְדֵּן מִבֵּית הַיְשִׁמֹת עַד אָבֵל הַשִּׁטִּים בְּעַרְבֹת מוֹאָב׃ ס

אונקלוס

טז וּנְטַלוּ מִמַּדְבְּרָא דְסִינַי וּשְׁרוֹ בְּקִבְרֵי דְמַשְׁאֲלֵי׃ יז וּנְטַלוּ מִקִּבְרֵי דְמַשְׁאֲלֵי וּשְׁרוֹ בַּחֲצֵרוֹת׃ יח וּנְטַלוּ מֵחֲצֵרוֹת וּשְׁרוֹ בְּרִתְמָה׃ יט וּנְטַלוּ מֵרִתְמָה וּשְׁרוֹ בְּרִמֹּן פֶּרֶץ׃ כ וּנְטַלוּ מֵרִמֹּן פֶּרֶץ וּשְׁרוֹ בְּלִבְנָה׃ כא וּנְטַלוּ מִלִּבְנָה וּשְׁרוֹ בְּרִסָּה׃ כב וּנְטַלוּ מֵרִסָּה וּשְׁרוֹ בִּקְהֵלָתָה׃ כג וּנְטַלוּ מִקְּהֵלָתָה וּשְׁרוֹ בְּטוּרָא דְשָׁפֶר׃ כד וּנְטַלוּ מִטּוּרָא דְשָׁפֶר וּשְׁרוֹ בַּחֲרָדָה׃ כה וּנְטַלוּ מֵחֲרָדָה וּשְׁרוֹ בְּמַקְהֵלֹת׃ כו וּנְטַלוּ מִמַּקְהֵלֹת וּשְׁרוֹ בְּתָחַת׃ כז וּנְטַלוּ מִתָּחַת וּשְׁרוֹ בְּתָרַח׃ כח וּנְטַלוּ מִתָּרַח וּשְׁרוֹ בְּמִתְקָה׃ כט וּנְטַלוּ מִמִּתְקָה וּשְׁרוֹ בְּחַשְׁמֹנָה׃ ל וּנְטַלוּ מֵחַשְׁמֹנָה וּשְׁרוֹ בְּמֹסֵרוֹת׃ לא וּנְטַלוּ מִמֹּסֵרוֹת וּשְׁרוֹ בִּבְנֵי יַעֲקָן׃ לב וּנְטַלוּ מִבְּנֵי יַעֲקָן וּשְׁרוֹ בְּחֹר הַגִּדְגָּד׃ לג וּנְטַלוּ מֵחֹר הַגִּדְגָּד וּשְׁרוֹ בְּיָטְבָתָה׃ לד וּנְטַלוּ מִיָּטְבָתָה וּשְׁרוֹ בְּעַבְרֹנָה׃ לה וּנְטַלוּ מֵעַבְרֹנָה וּשְׁרוֹ בְּעֶצְיוֹן גָּבֶר׃ לו וּנְטַלוּ מֵעֶצְיוֹן גָּבֶר וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא דְצִן הִיא רְקָם׃ לז וּנְטַלוּ מֵרְקָם וּשְׁרוֹ בְּהֹר טוּרָא בִּסְיָפֵי אַרְעָא דֶאֱדוֹם׃ לח וּסְלֵק אַהֲרֹן כַּהֲנָא לְהֹר טוּרָא עַל מֵימְרָא דַיְיָ וּמִית תַּמָּן בִּשְׁנַת אַרְבְּעִין לְמִפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם בְּיַרְחָא חֲמִשָּׁאָה בְּחַד לְיַרְחָא׃ לט וְאַהֲרֹן בַּר מְאָה וְעֶשְׂרִין וּתְלָת שְׁנִין כַּד מִית בְּהֹר טוּרָא׃ מ וּשְׁמַע כְּנַעֲנָאָה מַלְכָּא דַעֲרָד וְהוּא יָתֵב בְּדָרוֹמָא בְּאַרְעָא דִכְנַעַן בְּמֵיתֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מא וּנְטַלוּ מֵהֹר טוּרָא וּשְׁרוֹ בְּצַלְמֹנָה׃ מב וּנְטַלוּ מִצַּלְמֹנָה וּשְׁרוֹ בְּפוּנֹן׃ מג וּנְטַלוּ מִפּוּנֹן וּשְׁרוֹ בְּאֹבֹת׃ מד וּנְטַלוּ מֵאֹבֹת וּשְׁרוֹ בִּמְגִזַּת עִבְרָאֵי בִּתְחוּם מוֹאָב׃ מה וּנְטַלוּ מִמְּגִזְתָא וּשְׁרוֹ בְּדִיבֹן גָּד׃ מו וּנְטַלוּ מִדִּיבֹן גָּד וּשְׁרוֹ בְּעַלְמֹן דִּבְלָתָיְמָה׃ מז וּנְטַלוּ מֵעַלְמֹן דִּבְלָתָיְמָה וּשְׁרוֹ בְּטוּרֵי דַעֲבָרָאֵי דִקֳדָם נְבוֹ׃ מח וּנְטַלוּ מִטּוּרֵי דַעֲבָרָאֵי וּשְׁרוֹ בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ׃ מט וּשְׁרוֹ עַל יַרְדְּנָא מִבֵּית יְשִׁימוֹת עַד מֵישַׁר שִׁטִּין בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב׃

בעל הטורים

(יח) ברתמה על שם המרגלים שנאמר חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים. וכיון שנתרפאו שם: (כב) בקהלתה שם ויקהל עליהם קרח את כל העדה: (כה) במקהלות על שם ויקהלו על משה ועל אהרן. במקהלות ב' הכא ואידך (תהלים ס"ח) במקהלות ברכו אלהים דפסיק מיניה שאפי' עוברים שבמעי אמן אמרו שירה על הים תכו ויכעו מתגדה פירוש מגרים שהיה מסע אחריהם. ויהגו במקהלות מלמד שנעשו קהלות קהלות לומר שירה:

רש״י

ו בלבלם: (יח) ויחנו ברתמה. ע"ש לשון הרע של ז מרגלים שנאמר (תהלים ק"כ) מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים: (לח) על פי ה'. מלמד ח שמת בנשיקה: (מ) וישמע הכנעני. ללמדך שמיתת אהרן היא השמועה ט שנסתלקו ענני כבוד. וכסבור שנתנה רשות להלחם בישראל לפיכך חזר וכתבה: (מד) בעיי העברים. לשון חרבות וגלים. כמו (מיכה א') לעי השדה (תהלים ע"ט) שמו את ירושלים לעיים: (מט) מבית הישמת

שפתי חכמים

מיקר שכן דרך החולים שמוח להם כשמקדין אותן: ו כלומר שנותן טעם אלמעלה מה שכתוב יצאו ישראל ביד רמה ולמה כיתו להם המצריים ומפרש ומצרים מקברים וגו' והיו סבורים באבלם ר"ל שהיו עסוקים לקבור מתיהם ולא היה להם פנאי לעכב את ישראל: ז רצונו להבין למה קראו כאן רתמה וכמקום אחר קראו פארן וק"ל: (דב"ט) מה באתך לפרש מכאן יותר מאשר כל המסעות מפני שפה כתיב ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה ובפרשת בהעלותך כתיב ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן נ"פ ע"ש לשון הרע וכו' כלומר שבכל מקום אחד: ח כלומר על פי ה' מדרש לפניו ולאחריו ויעל אהרן על פי ה' ופי' היה נמי על פי ה' וימת שם: ט ר"ל נגלה

שלישי (חמישי כשהן מחוברין) נ וידבר יהוה אל משה בערבת מואב על ירדן ירחו לאמר: נא דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם עברים את הירדן אל ארץ כנען: נב והורשתם את כל ישבי הארץ מפניכם ואבדתם את כל משכיתם ואת כל צלמי מסכתם תאבדו ואת כל במותם תשמידו: נג והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אתה: נד והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחתיכם לרב תרבו את נחלתו ולמעט תמעיט את נחלתו אל אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה למטות אבתיכם תתנחלו: נה ואם לא תורישו את ישבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינם בצדיכם וצררו אתכם על הארץ אשר אתם ישבים בה: נו והיה כאשר דמיתי

בעל הטורים

(נב) ואבדתם ב'. ואבדתם את כל משכיותם ואבדתם את שמם. משכיות היינו בית ע"ז בלשם והמאבד ע"ז צריך לשרש אחריה דכתיב ואבדתם את שמם: (נד) והתנחלתם ב'. הכא ואידך גבי עבד דעבד איתקש לקרקעות. והתנחלתם ד"פ נחלה בפסוק שכל א' היה לו בד' מקומות בהר ובמישור ובשפלה ובחוף הים והפסוק מתחיל ומסיים בנחלה לומר שבמקום שיצא הגורל אפי' רחוק זה מזה אין לשנות: (נה) ולצנינם לשון צנה שיבאו עליהם כמגן וצנה:

רש"י

עד אבל השטים. כאן למדך שעור מחנה ישראל י"ב י מיל. דאמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא אתרא וכו': אבל השטים. מישור של שטים אבל ב שמו: (נא) כי אתם עברים את הירדן וגו' והורשתם וגו'. והלא כמה פעמים הוזהרו על כך אלא כך אמר להם משה כשאתם עוברים בירדן ביבשה ע"מ כן תעברו. ואם לאו מים באין ושוטפין אתכם, וכן מצינו שאמר להם יהושע בעודם בירדן: (נב) והורשתם ל וגרשתם: משכיתם. כתרגומו בית סגדתהון. על שם שהיו מסככין את הקרקע ברצפת אבנים של שיש להשתחוות עליהם בפשוט ידים ורגלים כדכתיב (ויקרא כ"ו) ואבן משכית לא תתנו בארצכם ם להשתחות עליה: מסכתם. כתרגומו מתכתהון: (נג) והורשתם את הארץ. והורשתם אותה מיושביה ג ואז וישבתם בה תוכלו להתקיים בה ם ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה: (נד) אל אשר יצא לו שמה. מקרא קצר הוא זה. אל מקום אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה: למטות אבתיכם (בבא בתרא קי"ז) לפי החשבון ע יוצאי מצרים

שפתי חכמים

בפרשת חקת ג"כ כתיב אחר מיתת אהרן וישמע הכנעני וגו' אבל לא מוכח שם ששמע מיתת אהרן דאיכא למימר ששמע מה שאמר הקרא אחריו כי בא ישראל דרך האתרים אבל כאן לא מפרש אחריו מידי לכך מוכח כאן שמיתת אהרן וה' שפי' כאן ללמדך שמיתת אהרן היא השמועה דכתיב ואהרן בן קכ"ג שנה במותו וישמע הכנעני אבל בפרשת חקת לא ידענו מה שמועה שמע אם מיתתו של אהרן אם בכייתו שבכו כתובים שם: י היינו ג' פרסאות דמבית הישימות עד אבל השטים י"ב מיל הם: ב אבל אין פירושו של אבל מישור ובפרשת לך לך האריך רש"י בו והתרגום שתרגם אבל מישור פתר הענין ולא הלשון: ל דאי פירושו לי ירושה הל"ל וירשתם א"נ דאי פירושו ירושה לא הל"ל מפניכם דאין מלת מפניכם נופל אירושה: ם לפי שרוצה להוכיח דמשכית לשון רצפה כדכתיב בקרא ואבן משכית וגם רוצה להוכיח מה שפירש להשתחות עליה בפישוט ידים ורגלים מדכתיב להשתחות עליה וכתיב גבי יוסף להשתחות לך ארצה דהיינו פישוט ידים ורגלים: ג מפני שהורשתם לשון גירוש הוא ומה שכתוב את הארץ רצה לומר יושבי הארץ: ם דאם לא כן הא כבר כתיב והורשתם וה"ל להתחיל והתנחלתם וגו' אלא שאמר זה לתנאי שאם תורישו אותה תוכלו להתקיים: ע כאן לא פירש כפירושו שפי' בפרשת פנחס דהם משמע שפירושו שחלקו לפי באי הארץ שבאו לכלל כ' שנה מ"מ דאיכא פלוגתא בב"ב (דף קי"ז)

נ ומליל יי עם משה במישריא דמואב על ירדנא דירחו למימר: נא מלל עם בני ישראל ותימר להון ארי אתון עברין ית ירדנא לארעא דכנען: נב ותתרכון ית כל יתבי ארעא מן קדמיכון ותבדון ית כל בית סגדתהון וית כל צלמי מתכתהון תבדון וית כל במתהון תשצון: נג ותתרכון ית יתבי ארעא ותיתבון בה ארי לכון יהבית ית ארעא למירת יתה: נד ותחסנון ית ארעא בעדבא לזרעיתכון לסגיאי תסגון ית אחסנתהון ולזעירי תזעירון ית אחסנתהון לדיפוק לה תמן עדבא די לה יהי לשבטי אבהתכון תחסנון: נה ואם לא תתרכון ית יתבי ארעא מן קדמיכון ויהי די תשארון מנהון לסיען נטלן זין לקבליכון ולמשרין מקפנכון ויעיקון לכון על ארעא די אתון יתבין בה: נו ויהי כמא די

רש"י

מארים. דבר אחר בשנים עשר גבולין פ כמנין השבטי': (נה) והיה אשר תותירו מהם. יהיו לכם צ לרעה: לשכים בעיניכם. ליתדות המנקרות עיניכם. תרגום של יתדות סיכיא. ולצנינם. פותרים בו הפותרים לשון מסוכת ק קוצים הסוככת אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין

שפתי חכמים

ק"ז) איכא למ"ד לאלה תחלק וגו' על בני הארץ נאמר ושם פי' אליבא אותו מ"ד וכאן פי' אליבא מ"ד לאלה תחלק הארץ על יוצאי מצרים נאמר ואפשר לדחוק ולייסב דהיינו נמי לפי שפירש לעיל משונה נחלה זו כו': פ ר"ל דכל גבול נקרא על שבטו זה גבול ראובן וזה גבול שמעון והשתא א"ש מה שפירש רש"י בפרשת ויחי מ"מ לא נקראו שבטים אלא אלו ר"ל אף נחלת אפרים ומנשה לא נקראו אלא על שמם גבול אפרים וגבול מנשה. כתב הרא"ם תימה דהא לא כמאן דלרבי יאשיה שאמר ליוצאי מצרים נחלקה הארץ שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו ולרבי יונתן דאמר לבאי הארץ נחלקה א"י שנאמר לאלה תחלק הארץ ומה אני מקיים לשמות מטות אבותם משונה נחלה זו וכו' והניח בצ"ע. וי"ל דק"ל לכל הפירושים קשה מהו למטות אבותם לא הל"ל אלא לשמות אבותיו ינחלו למטות ל"ל אלא ע"כ למדרש נמי לי"ב גבולין וכו' וזה שהכריח את רש"י לפרש ד"א ולפי ד"א נמי קשה ל"ל למימר אבותיו דלא הל"ל אלא לשמות מטות ל"ל גם בטעם ראשון: צ ר"ל לפי שבמקרא משמע שהם יותירו ע"מ כן בכלון שיהיו לשכים ועוד היאך שייך לומר על בני אדם שיהיו שכים דהיינו יתדות כדפירש"י ומתרץ יהיו לכם לרעה ר"ל אם תותירו אותם יהיו לכם לרעה כלומר לא יהיו לכם לשכים ממש אלא לרעה להרע לכם: ק כמו מסך פתח

התורה והמצוה

(נא נב) כי אתם עוברים את הירדן וגו' והורשתם וגו'. פירש"י והלא כמה פעמים הוזהרו על כך אלא כך אמר כשאתם עוברים בירדן ביבשה על מנת כן תעברו ואם לאו מים באים ושוטפים אתכם, והוא מדברי חז"ל בסוטה (דף ל"ג), לפ"ז כל המאמר הוא מאמר תנאי, וכן פירושו אם תעברו והורשתם את כל יושבי הארץ, שהוא תנאי א' שלא ישאירו מהם ויכרתו ברית עמם, [ב] ואבדתם **את כל משכיתם:**

(נג) והורשתם, ר"ל אם תעשו כן אז והורשתם את הארץ, ר"ל תזכו שיהיה ירושה לבניכם וזאת שנית וישבתם בה, שתשבו במנוחה ושלות השקט, כי לכם נתתי, הוא טעם על שני התנאים, שתורישו כל יושבי הארץ כי רק לכם נתתי לרשת אותה, לא שתשבו ביחד עם העו"ג, וגם מטעם זה המצוה עליכם לאבד כל ע"ז אחר שהיא שלכם ואיך ימצא ע"ז ברשותכם שאסור לקיים אליל בביתו וברשותו:

(נד) והתנחלתם, ואז אחר שתורישו כל יושבי הארץ תתנחלו את הארץ, ותפס בנין התפעל ולא אמר ונחלו, כי הם הלקו את הארץ קודם שכבשו כל הז' אומות כמ"ש בס' יהושע, לכן אמר והתנחלתם, ר"ל שרק אם יגמרו הכבוש תהיה נחלה קיימת לא נחלה מדומה, וכבר בארתי בפ' פינחס שהגורל היה מברר המקום באיזה מחוז ותחום יקח כל שבט, ואח"ז היה ביד המחלקים לתת לכל שבט חלק רב או חלק מעט לפי רבוי אנשי השבט או מיעוטם, ועז"א והתנחלתם בגורל למשפחותיכם, ר"ל הגורל יברר כל משפחה ר"ל שבט באיזה תחום יקח חלקו, ואח"כ לרב תרבו את נחלתו זה יהיה ביד המחלקים בלא גורל, רק התנאי אל אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה, ר"ל שמה שלרב ידע נחלתו לא יוכל להרבות לו בתחום של שבט אחר רק בתחום שיצא שם הגורל לשבט זה, ושיהיה הדבר למטות אבותיכם תתנחלו, שכל מטה יקבל נחלתו בתחום מיוחד:

(נה) ואם לא תורישו. אז יהיה זה לרע לכם: [א] מלד הטבע כי תחלה יהיו לשכים בעיניכם ר"ל שיהיו כשכך על עיניהם לעור עיניכם הרואות כי יוליכו אתכם אל דרכי חשך, ואח"כ יהיו לצנינים בצדיכם להכאיב אתכם, ואח"כ וצררו אתכם שיעשו אתכם מלחמה לגרש אתכם מן הארץ:

(נו) והיה [ב] יהיה זה לרע לכם מצד ההשגחה האלהית כי כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם ואגרש אתכם מן הארץ ע"י עונש השגחיי:

לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֶעֱשֶׂה לָכֶם׃ פ לד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־אַתֶּם בָּאִים אֶל־הָאָרֶץ כְּנָעַן זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּפֹּל לָכֶם בְּנַחֲלָה אֶרֶץ כְּנַעַן לִגְבֻלֹתֶיהָ׃ ג וְהָיָה לָכֶם פְאַת־נֶגֶב מִמִּדְבַּר־צִן עַל־יְדֵי אֱדוֹם וְהָיָה לָכֶם גְּבוּל נֶגֶב מִקְצֵה יָם־הַמֶּלַח קֵדְמָה׃ ד וְנָסַב לָכֶם הַגְּבוּל מִנֶּגֶב לְמַעֲלֵה עַקְרַבִּים וְעָבַר צִנָה וְהָיָה° תּוֹצְאֹתָיו מִנֶּגֶב לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ וְיָצָא חֲצַר־אַדָּר וְעָבַר עַצְמֹנָה׃ ה וְנָסַב הַגְּבוּל מֵעַצְמוֹן נַחְלָה מִצְרָיִם וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה׃ ו וּגְבוּל יָם וְהָיָה

° והיו קרי

רש"י

מאן יצא ובא: ונגרון אתכם. כתרגומו: (ב) זאת הארץ אשר תפל לכם וגו'. לפי שהרבה מצות נוהגות בארץ ואין נוהגות בח"ל הוצרך לכתוב מצרני ר גבולי רוחותיה סביב לומר לך מן הגבולים הללו ולפנים המצות נוהגות: תפל לכם. על שם שנחלקה בגורל נקראת חלוקה לשון ש נפילה. ומדרש אגדה אומר על ידי שהפיל הקדוש ברוך הוא שריהם של שבעה אומות מן השמים וכפתן לפני משה. אמר לו ראה. אין בהם עוד כח: (ג) והיה לכם פאת נגב. רוח דרומית אשר מן ת המזרח למערב: ממדבר צן. אשר אצל אדום. מתחיל מקצוע דרומית מזרחית א של ארץ תשעת המטות. כיצד שלש ארצות ב יושבות בדרומה של ארץ ישראל זו אצל זו. קצת ארץ מצרים וארץ אדום כולה וארץ מואב כולה. ארץ מצרים במקצוע דרומית מערבית שנאמר בפרשה זו מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה ונחל מצרים היה מהלך על פני כל ארץ מצרים שנאמר (יהושע י"ג) מן השיחור ג אשר על פני מצרים. ומפסיק בין ארץ מצרים לארץ ישראל וארץ אדום אצלה לצד המזרח וארץ מואב אצל ארץ אדום בסוף הדרום למזרח וכשיצאו ישראל ממצרים אם רצה המקום לקרב את ביאתם לארץ היה מעבירם את הנילוס לצד צפון ובאין לארץ ישראל ולא עשה כן וזהו שנאמר (שמות י"ג) ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים. שהם יושבים על הים במערבה של ארץ כנען כענין שנאמר בפלשתים (צפניה ב') יושבי חבל הים גוי כרתים. ולא נחם אותו הדרך אלא הסבן והוציאם דרך דרומה אל המדבר והוא שקראו (יחזקאל כ') מדבר העמים. לפי שהיו כמה אומות יושבות בגדו והולכין אצל דרומה מן המערב כלפי מזרח תמיד עד שבאו לדרומה של ארץ אדום ובקשו ממלך אדום שיניחם לעבור דרך ארצו ולהכנס לארץ דרך רחבה ולא רצה והוצרכו לסבוב את כל דרומה של אדום עד שבאו לדרומה של ארץ מואב שנאמר (שופטים י"א) וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה. והלכו כל דרומה של מואב עד סופה ומשם הפכו פניהם לצפון עד שסבבו כל מצר מזרחי שלה לרחבה וכשכלו את מזרחה מצאו את ארץ סיחון ועוג שהיו יושבין במזרחה של ארץ כנען והירדן מפסיק ביניהם וזהו שנאמר ביפתח (שם) וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ד ויבא ממזרח שמש לארץ מואב. וכבשו את ארץ סיחון ועוג שהיתה בצפונה של ארץ מואב וקרבו עד הירדן. והוא נגד מקצוע צפונית מערבית של ארץ מואב. נמצא שארץ כנען שבעבר הירדן למערב היה מקצוע דרומית מזרחית שלה ה אצל אדום: (ד) ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים. כל מקום שנאמר ונסב או ויצא מלמד שלא היה המצר שוה אלא הולך ויוצא לחוץ יוצא המצר ועוקם לצד ו צפון של עולם באלכסון למערב ועובר המצר בדרומה של מעלה עקרבים נמצא מעלה

עקרבים

שפתי חכמים

כלומר גדר הסוככת: ר כלל זה נקוט בידך כל מקום שהוזכר הע"י נ' מיצר ר"ל הוא גבול פי' הרצועה המקפת א"י: ש כמו הפיל פור הוא הגורל: ת כלומר לאו דוקא הפאה של נגב אלא כל הרוח נקרא פאה מקרן מזרחית דרומית עד קרן מערבית דרומית: א וע"י אדום ר"ל אשר אצלו להודיע מקום מצב מדבר צין בארץ כנען שהוא ארץ הט' מטות הוא הקרן מזרחית דרומית שלה: ב כל דבריו מבוארים לכל מעיין בצורה המציירת גבול ארץ ישראל: ג השיחור היינו נילוס: ד וכתיב אחריו וישלח ישראל מלאכים אל סיחון וגו' משמע מתחלה הסבם מן המערב למזרח נגד דרומו של אדום ומואב וכשהגיעו למקצוע דרומית מזרחית פנה אל צפון העולם לסבוב את מצר המזרחי של מואב וכשהסב את מצר המזרחי כתיב אחריו וישלח ישראל וגו' שמצאו את ארץ סיחון ועוג: ה זה מוסב אלעיל ר"ל לכך כתיב ממדבר צן על ידי אדום: ו ר"ל שעיקם נגד ארץ ישראל ומתרחב המיצר נמצא שארץ ישראל

מתקצר

חֻשְׁבִּית לְמֶעְבַּד לְהוֹן אֶעְבֵּד לְכוֹן: א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב פַּקֵּד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי אַתּוּן עָלִין לְאַרְעָא דִכְנָעַן דָּא אַרְעָא דִּי תִתְפְּלֵג לְכוֹן בְּאַחְסָנָא אַרְעָא דִכְנַעַן לִתְחוּמָהָא: ג וִיהֵי לְכוֹן רוּחַ דָּרוֹמָא מִמַּדְבְּרָא דְצִן עַל תְּחוּמֵי אֱדוֹם וִיהֵי לְכוֹן תְּחוּם דָּרוֹמָא מִסְּיָפֵי יַמָּא דְמִלְחָא קִדּוּמָא: ד וְיַסְחַר לְכוֹן תְּחוּמָא מִדָּרוֹמָא לְמַסְקָנָא דְעַקְרַבִּים וְיִעְבַּר לְצִן וִיהוֹן מַפְּקָנוֹהִי מִדָּרוֹמָא לִרְקַם גֵּיאָה וְיִפּוֹק לַחֲצַר אַדָּר וְיִעְבַּר לְעַצְמוֹן: ה וְיַסְחַר תְּחוּמָא מֵעַצְמוֹן לְנַחְלָא דְמִצְרָיִם וִיהוֹן מַפְּקָנוֹהִי לְיַמָּא: ו וּתְחוּם מַעַרְבָא וִיהֵי לְכוֹן יַמָּא רַבָּא

רש"י

עקרבים לפניו ז מן המעלה: ועבר צנה. אל צין ח כמו מצרימה: והיו תוצאתיו. קצותיו. בדרומה של קדש ברנע: ויצא חצר אדר. מתפשט המצר ומרחיב לצד צפון של עולם ט ונמשך עוד באלכסון למערב ובא לו לחצר אדר ומשם לעצמון ומשם לנחל מצרים. ול' ונסב האמור כאן י לפי שכתב ויצא חצר אדר שהתחיל להרחיב מעבר את קדש ברנע ורוחב אותה רצועה שבלטה לצד צפון היתה מקדש ברנע עד עצמון כ ומשם והלאה נתקצר המצר ונסב לצד הדרום ובא לו לנחל מצרים ומשם לצד המערב אל הים הגדול שהוא מצר מערבה של כל ארץ ישראל נמצא שנחל מצרים במקצוע מערבית דרומית: (ה) והיו תוצאתיו הימה. אל מצר המערב שאין עוד גבול נגב מאריך לצד המערב משם והלאה: (ו) וגבול ים. ומצר מערבי מהו. והיה לכם הים הגדול. למצר: וגבול. הנסין ל שבתוך הים אף הם מן

שפתי חכמים

מתקצר דכל כמה שמרחיב המצר לחוץ ארץ ישראל מתקצר ארץ ישראל: ז מדכתיב מנגב למעלה עקרבים משמע שהגבול דהיינו המצר בדרומה של מעלה עקרבים אבל היכא שכתיב ועבר משמע שעבר המצר תוך העיר: ח דה"א בסופה במקום למ"ד בתחלתה: ט פירוש שהגבול של ארץ ישראל מתפשט לצד דרום של עולם וא"כ מתרחב הגבול של א"י לצד צפון של עולם ודוק היטב: י כלומר מה שכתב ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרים אין פירושו כונסב דלעיל דלעיל פירוש שהמצר היה מתעקם לא"י ונמצא שא"י מתקצר והמצר מרחיב אבל ונסב דכתיב כאן היה מתעקם לנחל מצרים שהוא דרומו של עולם ונמצא שמתקצר המצר וא"י מרחיב: כ כלומר שלא היה מרחיב יותר משם לחצר אדר אלא עומד ברוחב כראשון אבל מעצמון התחיל לקצר ובא לו לנחל מצרים: ל מגבול יסירה

התורה והמצוה

(ב יב) זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה, הנה מצאנו גבולים אחרים רחבים יותר מהגבולים שהזכר פה, שבסוף פ' עקב אמר כל מקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבולכם, וכן בתחלת ספר יהושע, הרי גבול צפון מגיע עד נהר פרת רחוק הרבה מגבול צפון הנזכר פה עד הר ההר, ובסדר משפטים (כג לא) ושתי את גבולך מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר ועד הנהר, ומוכרח שהגבולים האמורים פה הוגבלו רק לעת עתה שהיה מספרם מעט ולא יכלו לנחול יותר וז"ש אשר תפול לכם בנחלה ר"ל עתה, ובפ' עקב ומשפטים דבר על עת שיתרבו יותר ויצטרכו להרחיב את גבולם כמ"ש בפ' משפטים עד אשר תפרה ונחלת את הארץ ושתי את גבולך מים סוף וכו' ר"ל בעתיד בעת שתפרה, ופה ציין גבול נגב ממזרח למערב מקצה ים המלח עד הים הגדול, וזה נזכר ג"כ בס' יהושע (סי' טו) שהיה גבול נגב של יהודה שנחל בדרומה של א"י [ובפרושי שם בארתי השנוים בלשון בין שם לכאן עיי"ש] והים הוא גבול מערב וגבול צפון ציין ממערב למזרח מן הר ההר עד חצר עינן, ונלכד בתוך חוט הגבול חמת וצדדה, ומן צדדה לחצר עינן נתרחב הגבול, וגבול מזרח מצפון לדרום הוא מחצר עינן עד קצה ים המלח ונלכד בתוך החוט שפם ורבלה וים כנרת והירדן. וגבולות אלה באו גם בספר יחזקאל (סי' מז) ולפי' המפרשים הגבולות האמורים שם על לעתיד הם עצמם הגבולות דפה ולפי פרושם יתקצר גבול א"י לעתיד, והנכי בפירושי שם בארתי כי גבולות א"י יתרחבו לעתיד בכל הצדדים, שבצד דרום יירשו ארץ אדום ומואב ובני עמון שהם קיני וקנזי וקדמוני שהבטיח השם ית' לא"א, וילך הגבול מתמר עד מי מריבת קדש הוא מחצצן תמר עד עין משפט היא קדש, וגם ארץ סדום ועמורה יכנס בגבול א"י, ובצד צפון יתרחב במקצוע צפונית מערבית עד צפונה לצור וצדון, וילך למזרח אל צדדה דרך חתלון, ובמקצוע צפונית מזרחית יתרחב מחצר עינן עד דמשק ודמשק יכנס בגבול הארץ וכן יתוסף בצד מזרח, ואז יתקיים מ"ש השי"ת לא"א (בראשית טו) מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת, ובכל פרשה הזאת דייק וכפל מלת לכם, והיה לכם פאת נגב, ונסב לכם הגבול, וכן בכל מאמר עד שסיים זאת תהיה לכם הארץ, לרמז שהוא רק לפי שעה כי יתרחב הגבול בכל פעם כמו שהיה בימי דוד ושלמה ובימי הורדוס שאז התפשט מלכותם עד נהר פרת וכ"ש לעתיד לבא:

לָכֶם הַיָּם הַגָּדוֹל וּגְבוּל זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל יָם׃ ז וְזֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן מִן־הַיָּם הַגָּדֹל תְּתָאוּ לָכֶם הֹר הָהָר׃ ח מֵהֹר הָהָר תְּתָאוּ לְבֹא חֲמָת וְהָיוּ תּוֹצְאֹת הַגְּבֻל צְדָדָה׃ ט וְיָצָא הַגְּבֻל זִפְרֹנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו חֲצַר עֵינָן זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן׃ י וְהִתְאַוִּיתֶם לָכֶם לִגְבוּל קֵדְמָה מֵחֲצַר עֵינָן שְׁפָמָה׃ יא וְיָרַד הַגְּבֻל מִשְּׁפָם הָרִבְלָה מִקֶּדֶם לָעָיִן וְיָרַד הַגְּבֻל וּמָחָה עַל־כֶּתֶף יָם־כִּנֶּרֶת קֵדְמָה׃ יב וְיָרַד הַגְּבוּל הַיַּרְדֵּנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו יָם הַמֶּלַח זֹאת תִּהְיֶה לָכֶם הָאָרֶץ לִגְבֻלֹתֶיהָ סָבִיב׃ יג וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּתְנַחֲלוּ אֹתָהּ בְּגוֹרָל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לָתֵת לְתִשְׁעַת הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה׃ יד כִּי לָקְחוּ מַטֵּה בְנֵי הָראוּבֵנִי לְבֵית אֲבֹתָם וּמַטֵּה בְנֵי־הַגָּדִי לְבֵית אֲבֹתָם וַחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה לָקְחוּ נַחֲלָתָם׃ טו שְׁנֵי הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה לָקְחוּ נַחֲלָתָם מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ קֵדְמָה מִזְרָחָה׃ פ רביעי (ששי כשהן מחוברין) טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יז אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־יִנְחֲלוּ לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃ יח וְנָשִׂיא אֶחָד נָשִׂיא אֶחָד מִמַּטֶּה תִּקְחוּ לִנְחֹל אֶת־הָאָרֶץ׃ יט וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה׃ כ וּלְמַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן שְׁמוּאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד׃ כא לְמַטֵּה בִנְיָמִן אֱלִידָד בֶּן־

בעל הטורים

(יח) אלה שמות האנשים. ולמטה פעם אחרת ואלה שמות האנשים לומר שנאים בשמותם ונאים במעשיהם: (כא) אלידד בן כסלון. הוא אלדד והוסיף לו יו"ד על שם הנבואה שנקראת ביו"ד לשונות (חזון. הטפה. דבור. אמירה. צווי. משא.

שפתי חכמים

הים מרבה ליה אף נסין: ם ר"ל ברוחב הים מסבב את הכר כנגד פנים דהיינו ארץ ישראל וכנגד חוצה דהיינו חוץ לארץ

רש"י

הגבול והם איים שקורין אישול"ש: (ז) גבול צפון. מצר צפון: מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר. שהוא במקצוע צפונית מערבית. וראשו משפיע ונכנס לתוך הים ויש מרוחב הים לפנים הימנו ם ותואר הימנו: תתאו. תשפעו לכם לנטות ממערב לצפון אל הר ההר: תשפעו. ל' סיבה כמו (ד"ה ב' י"ג) אל סף הכלים (יחזקאל מ') והפי השער הזה.

ותחומה דין יהי לכון תחום מערבא: ז ודין יהי לכון תחום צפונא מן ימא רבא תכונון לכון להר טורא: ח מהר טורא תכונון למטי חמת ויהון מפקנוהי דתחומא לצדד: ט ויפוק תחומא לזפרון ויהון מפקנוהי לחצר עינן דין יהי לכון תחום צפונא: י ותכונון לכון לתחום קדומא מחצר עינן לשפם: יא ויחות תחומא משפם לרבלה ממדנח לעין ויחות תחומא וימטי על כיף ים גנסר קדומא: יב ויחות תחומא לירדנא ויהון מפקנוהי לימא דמלחא דא תהי לכון ארעא לתחומהא סחור סחור: יג ופקיד משה ית בני ישראל למימר דא ארעא די תתחסנון יתה בעדבא די פקיד יי למתן לתשעת שבטין ופלגות שבטא: יד ארי קבילו שבטא דבני ראובן לבית אבהתהון ושבטא דבני גד לבית אבהתהון ופלגות שבטא דמנשה קבילו אחסנתהון: טו תרין שבטין ופלגות שבטא קבילו אחסנתהון מעברא לירדנא דירחו קדומא מדינחא: טז ומליל יי עם משה למימר: יז אלין שמהת גבריא די יחסנון לכון ית ארעא אלעזר כהנא ויהושע בר נון: יח ורבא חד רבא חד משבטא תסבון לאחסנא ית ארעא: יט ואלין שמהת גבריא לשבטא דיהודה כלב בר יפנה: כ ולשבטא דבני שמעון שמואל בר עמיהוד: כא לשבטא דבנימן אלידד בר כסלון:

רש"י

קורין אפדי"ן שהוא מוסב ומשופע: (ח) מהר ההר. תסבו ותלכו אל עבר הצפון לצד המזרח ותפגעו בלבא חמת זו אנטוכיא: תוצאת הגבול. סופי הגבול. כל מקום שנאמר תוצאות הגבול או הגבול כלה שם לגמרי ואינו עובר להלן. כלל או משם מתפשט ומרחיב ויוצא לאחוריו להמשך להלן באלכסון יותר מן הרוחב הראשון. ולענין רוחב המדה הראשון קרוי תוצאות שם כלתה נ אותה מדה: (ט) והיו תוצאותיו חצר עינן. הוא היה סוף המצר הצפוני. ונמצא חצר עינן במקצוע צפונית מזרחית. ומשם והתאויתם לכם אל מצר המזרחי: (י) והתאויתם. לשון הסבה ונטיה כמו תתאו: שפמה. במצר המזרחי ומשם הרבלה: (יא) מקדם לעין. שם מקום והמצר הולך במזרחו נמצא העין לפנים מן המצר ומארץ ישראל הוא: וירד הגבול. כל שהגבול הולך מצפון לדרום הוא יורד והולך: ומחה על כתף ים כנרת קדמה. שיהא ים כנרת תוך לגבול במערב והגבול במזרח ים כנרת ומשם יורד אל הירדן והירדן מושך ובא מן הצפון לדרום באלכסון נוטה לצד מזרח ומתקרב לצד ארץ כנען כנגד ים כנרת ומושך לצד מזרחה של ארץ ישראל כנגד ים כנרת עד שנופל בים המלח. ומשם כלה הגבול בתוצאותיו אל ים המלח. שממנו התחלת מצר מקצוע דרומית מזרחית הרי סובבת אותה לארבע רוחותיה: (טו) קדמה מזרחה. אל פני העולם שהם במזרח ס שרוח מזרחית קרויה פנים ומערבית קרויה אחור לפיכך דרום לימין וצפון לשמאל: (יז) אשר ינחלו לכם. בשבילכם. ע כל הנשיא ונשיא אפוטרופוס לשבטו פ ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים צ ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון. ומה שהם עושין יהיה עשוי כאילו עשאום שלוחים. ולא יתכן לפרש לכם זה ככל לכם שבמקרא שאם כן היה לו לכתוב ינחילו לכם. ינחלו משמע שהם נוחלים לכם ק בשבילכם ובמקומכם כמו (שמות י"ד) ה' ילחם לכם: (יח) לנחל את הארץ. שיהא נוחל וחולק אותה

שפתי הכמים

נאמן: נ ר"ל מלדה עד חצר עינן ימשוך המיצר לרוחו של עולם ממערב למזרח נמצא שארץ ישראל מתקצר והמיצר מרחיב: ס כלומר דקדמה הוא לשון פנים והה"א בסופה במקום למ"ד בהתחלתה וזה שפי' אל פני ר"ל לפני ומפרש וחזיל על מה קאי אל פני לכך פי' העולם ר"ל אל פני העולם דהיינו במזרח שרוח כו': ע רצה לומר דינחלו משמע שהם ינחלו לעצמן ולכם משמע שהם ינחילו לכם ל"פ אשר ינחלו בשבילכם: פ דאם כן הרי כאן היו קטנים דלאו בני שליחות נינהו וגם איכא דניחא להו בכר ואיכא דניח' להו בבקעה אלא מה שעשה האפוטרופוס עשוי והיינו בחלוקת נחלת השבט למשפחות והמשפחות לגברים וחלוקת הארץ עצמה היה ע"פ הגורל ואינו תלוי ביד האפוטרופוס: צ הא דלא נקט רש"י ג"כ דהנשיאים היו מחלקים תחלה לשבטים ואח"כ למשפחות ולגברים משום דהנשיאים לא חלקו לשבטים אלא על פי הגורל נחלק לנשיאים: ק ר"ל אם כן למה כתיב לכם

התורה והמצוה

(יז יט) אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ וגו' ואלה שמות האנשים, ר"ל שמותיהם נאים ויפים להם אם מצד שהם נבחרו לדבר הגדול הזה להנחיל לכם את הארץ שלזה צריך שיהיו אנשי שם שיסמך לב העם עליהם שיעשו מעשיהם באמונה מבלי פניה ונטיה לא' ממשפחתם ומבני שבטם, ולם

כִּסְלוֹן׃ כא וּלְמַטֵּה בְנֵי־דָן נָשִׂיא בֻּקִּי בֶּן־יָגְלִי׃ כג לִבְנֵי יוֹסֵף לְמַטֵּה בְנֵי־מְנַשֶּׁה נָשִׂיא חַנִּיאֵל בֶּן־אֵפֹד׃ כד וּלְמַטֵּה בְנֵי־אֶפְרַיִם נָשִׂיא קְמוּאֵל בֶּן־שִׁפְטָן׃ כה וּלְמַטֵּה בְנֵי־זְבוּלֻן נָשִׂיא אֱלִיצָפָן בֶּן־פַּרְנָךְ׃ כו וּלְמַטֵּה בְנֵי־יִשָּׂשכָר נָשִׂיא פַּלְטִיאֵל בֶּן־עַזָּן׃ כז וּלְמַטֵּה בְנֵי־אָשֵׁר נָשִׂיא אֲחִיהוּד בֶּן־שְׁלֹמִי׃ כח וּלְמַטֵּה בְנֵי־נַפְתָּלִי נָשִׂיא פְּדַהְאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד׃ כט אֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לְנַחֵל אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ פ חמישי לה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתְנוּ לַלְוִיִּם מִנַּחֲלַת אֲחֻזָּתָם עָרִים לָשָׁבֶת וּמִגְרָשׁ לֶעָרִים סְבִיבֹתֵיהֶם תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם׃ ג וְהָיוּ הֶעָרִים לָהֶם לָשָׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶם יִהְיוּ לִבְהֶמְתָּם וְלִרְכֻשָׁם וּלְכֹל חַיָּתָם׃ ד וּמִגְרְשֵׁי הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם מִקִּיר הָעִיר וָחוּצָה אֶלֶף אַמָּה סָבִיב׃ ה וּמַדֹּתֶם מִחוּץ לָעִיר אֶת־פְּאַת־קֵדְמָה אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־נֶגֶב אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־יָם ׀ אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֵת פְּאַת צָפוֹן אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְהָעִיר בַּתָּוֶךְ זֶה יִהְיֶה לָהֶם מִגְרְשֵׁי הֶעָרִים׃ ו וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם אֵת שֵׁשׁ־עָרֵי הַמִּקְלָט אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לָנֻס שָׁמָּה הָרֹצֵחַ וַעֲלֵיהֶם תִּתְּנוּ אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם עִיר׃ ז כָּל־הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה עִיר אֶתְהֶן

בעל הטורים

[illegible]. מלוה. מרה. נפלה. עיין ילקוט רמז פ"ו וכרכה לך לך) : (ה) ומדותם מחוץ לעיר אלפים באמה שאלפים [illegible]

רש"י

במקומכם: (כט) לנחל את בני ישראל. שהם ינחילו אותה לכם למחלקותיה: (ב) ומגרש. ריוח מקום פנוי חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר. ואין רשאין לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה: (ג) ולכל חיתם. לכל צרכיהם: (ד) אלף אמה סביב: (ערובין נ"ז) ולהלן הוא אומר אלפים באמה הא כיצד אלפים הוא נותן להם סביב. ומהם אלף הפנימים למגרש והחיצונים לשדות וכרמים:

התורה והמצוה

[illegible] , ונאמר [illegible]

כב ולשבטא דבני דן רבא בקי בר יגלי: כג לבני יוסף לשבטא דבני מנשה רבא חניאל בר אפד: כד ולשבטא דבני אפרים רבא קמואל בר שפטן: כה ולשבטא דבני זבולן רבא אליצפן בר פרנך: כו ולשבטא דבני יששכר רבא פלטיאל בר עזן: כז ולשבטא דבני אשר רבא אחיהוד בר שלמי: כח ולשבטא דבני נפתלי רבא פדהאל בר עמיהוד: כט אלין די פקיד יי לאחסנא ית בני ישראל בארעא דכנען: א ומליל יי עם משה במישריא דמואב על ירדנא דירחו למימר: ב פקד ית בני ישראל ויתנון ללואי מאחסנת אחודתהון קרוין למתב ורוח לקרויא סחרניהון תתנון ללואי: ג ויהון קרויא להון למתב ורוחיהון יהון לבעיריהון ולקניניהון ולכל חיותהון: ד ורוחי קרויא די תתנון ללואי מכתל קרתא ולברא אלף אמין סחור סחור: ה ותמשחון מברא לקרתא ית רוח קדומא תרין אלפין אמין וית רוח דרומא תרין אלפין אמין וית רוח מערבא תרין אלפין אמין וית רוח צפונא תרין אלפין אמין וקרתא במציעא דין יהי להון רוחי קרויא: ו וית קרויא די תתנון ללואי ית שית קרוי שזבותא די תתנון למערק תמן קטולא ועליהון תתנון ארבעין ותרתין קרוין: ז כל קרויא די תתנון ללואי ארבעין ותמני קרוין יתהן וית

התורה והמצוה

בדבור זה הבטחה שלא ימות א' מהם במשך הזמן של ארבע עשרה שנה של הכבוש והחלוק, ואם יחטא אחד מהם ויתחייב מיתה, או יתחייב שלא יהיה מן המנחילים יתבטלו דברי משה שיעד שאלה אשר צוה ה' לנחל את ב"י אלה ולא זולתם, לכן הקדים שהיה בטוח בצדקתם כי לא ימעדו אשוריהם, וכתב הרי"א שבעבור שמשה היה עצב ודואג מאד שאחר כל עמלו ויגיעו להוציא את העם ממצרים ולהוליכם ארבעים שנה במדבר לא זכה לראות בשמחתם ולהכניסם אל הארץ, בא האלהים לנחמו ולצוות על ידו כל הדברים התלוים בארץ בכבישתה וירושתה וחלוקתה ור"ל אמר לו, הלא מלבד ראיית הארץ בעיניך תאחוז עוד חמשה דברים, [א] לכבשה ולהוריש ז' עממין, [ב] להגביל גבוליה, [ג] לחלקה לשבטים לכל אחד את חלקו, [ד] להבדיל ערים ללוים, [ה] להבדיל ערי המקלט, וידוע שאדם א' לא יוכל לעשות כל אלה הדברים בעצמו רק שיצוה לעשותם, ובזה כל העשיה עפ"י צוויו הוא כאלו עשה הוא בעצמו, עפ"ז א"ל כי חמשה דברים אלה תצוה אתה לפני מותך, והיה הצווי הראשון על כבוש הארץ והורשת הכנענים ממנה, ובצווי הב' ציין גבולות הארץ שיהיו הגבולים של עתה טרם שיפרו וירבו כנ"ל, ובצווי הג' יחד את האנשים המחלקים ובזה ידמה כאלו חלקה בעצמו כי הם הם שלוחיו וצווי ד' וה' על הפרשת ערי הלוים וערי מקלט ובזה גם דעתו כי ראה בעיניו את הארץ, ומנה שלוחיו לעשות כל הצורך לעשות בה, עד שהיה כאלו עבר אל הארץ והוא עשה את הכל:

(ה) ומדותם, כבר פי' חז"ל שהיו שני מגרשים, שמגרש בכלל נקרא מקום הפנוי סביב העיר, והיה מגרש של אלף אמה סביב העיר לבהמתם ולרכושם ולכל חיתם היינו כל צרכיהם לצורך חיותם כמו לגבינה וכדומה כמ"ש בנדרים (דף פא) ולא לבית הקברות כמ"ש במכות (דף יב), ומגרש השני היה סביב המגרש הראשון, שעז"א ומדותם וגו' אלפים באמה, ולפרש"י כך הכל אלפים, ולפי' הרמב"ם (פי"ג מה' שמטה ויובל) שמגרש השני היה אלפים חוץ ממגרש הראשון, ומפ"ש בפ' בהר ושדה מגרש עריהם לא ימכר מבואר שהמגרש הראשון נקרא ביחוד בשם שדה שהיה מיוחד לשדות וכרמים כמ"ש בסוטה (דף כח), ומפ"ש שלא ימכר היינו שלא ישונה כמ"ש בפ' בהר (סי' סס) מבואר שבין השדה בין המגרש בין העיר לא ישונה כמ"ש בערכין (דף לג ע"ב) אין עושין שדה מגרש מגרש שדה עיר מגרש וכו', ואמרו שם בג"כ (דף כד ע"ב) הא"מ בזרעים אבל באילנות עבדינן מגרש שדה. והוא עפמ"ש בספ"ס קדושים (סי' י"ג) שם שדה בדיוק בא רק על שדה זרע רק בצד הארכה יכלול לפעמים גם מקום אילנות, וע"כ במ"ש ושדה מגרש לא ימכר אמרינן שבא בדיוק ואינו כולל אילנות:

(ו) ואת הערים אשר תתנו, באר עוד שגם שש ערי מקלט הוו ערי לוים וגם הוו עיקר ועליהם הוסיפו ארבעים ושתים עיר שהן קולטות ג"כ כמו ערי המקלט:

וְאֶת־מִגְרְשֵׁיהֶן׃ ח וְהֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ מֵאֲחֻזַּת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הָרַב תַּרְבּוּ וּמֵאֵת הַמְעַט תַּמְעִיטוּ אִישׁ כְּפִי נַחֲלָתוֹ אֲשֶׁר יִנְחָלוּ יִתֵּן מֵעָרָיו לַלְוִיִּם׃ פ ששי (שביעי כשהן מחוברין) ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן אַרְצָה כְּנָעַן׃ יא וְהִקְרִיתֶם לָכֶם עָרִים עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם וְנָס שָׁמָּה רֹצֵחַ מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה׃ יב וְהָיוּ לָכֶם הֶעָרִים לְמִקְלָט מִגֹּאֵל וְלֹא יָמוּת הָרֹצֵחַ עַד־עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לַמִּשְׁפָּט׃ יג וְהֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתֵּנוּ שֵׁשׁ־עָרֵי מִקְלָט

בעל הטורים

יהיו הגן מע' אמה ושיריים חוץ ומדותם מחוץ לעיר: (ח) ינחלו ג' במס'. הכא ואידך לשמות מטות [אבותם] ינחלו (בפ' פנחס). ואידך כבוד חכמים ינחלו (משלי ג') אשר ינחלו לשמות מטות [אבותם] ינחלו לכל [דליואלי] (יואלי) מגדים שתחלקה הארץ וכן לשמות מטות אבותם ינחלו חכמים דבתמשה דברים כאלו זוכה לבנו קתני בחכמה: (יב) בפרשת מקלט

רש"י

(יא) והקריתם. אין הקרייה אלא לשון הזמנה וכן הוא אומר (בראשית כ"ז) כי הקרה ה' אלהיך לפני: (יב) מגאל. מפני גואל הדם ר שהוא קרוב לנרצח: (יג) שש ערי מקלט (מכות ה') מגיד שאע"פ שהבדיל משה בחייו שלש ערים בעבר הירדן. לא היו קולטות עד שנבחרו ש שלש שנתן יהושע בארץ כנען (ספרי):

הם

שפתי חכמים

לכם אלא בשבילכם: ר כלומר מגואל פי' מפני גואל הדם ומפרש ואזיל כי מקרי גואל הדם לפי שהוא גואל נופל על גואל הגולה כעל גואל הגאלה פירשו הרב ואמר שהוא קרוב לנרצח: ש רל"ת נ"ל למכתב המנין הא מדכתיב אחריו את שלש הערים תתנו וגו' ש"מ דשש הם אלא לומר לך שלא היו קולטות

ספרי

(ט י) וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל וגו' כי אתם עוברים את הירדן, למה נאמרה פרשה זו, לפי שהוא אומר אז יבדיל משה אין לי אלא שהפריש משה בעבר הירדן, כיון שצוה משה את יהושע להפריש להם ערי מקלט, ת"ל והקריתם לכם ערים, אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר, אתה אומר אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בכניסתן לארץ, ת"ל כי יכרית ה' אלהיך את הגוים [וגו'] אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר: ב כי אתם עוברים את הירדן ארצה כנען, מכאן

התורה והמצוה

(ח) מאת הרב תרבו, זה שהבאר בארמות בפי' יהושע (סי' כ"א):

א (ט י) דבר אל בני ישראל וגו', והלא נזה על זה בפ' שופטים, ולמה נזא ביחוד פה, וא"ל שנזוה פה מפני שחלה עליהם המצוה תכף כשעברו את הירדן שהלא שם מבואר כי יכרית ה' את הגוים וירשתם וישבת בעריהם, הרי שלא נתחייבו עד אחר ירושה וישיבה, רק הטעם הוא כמו שכתבנו למעלה בשם הרי"א שמשה היה חפץ מאד לקיים מצוה זו וכמו שהקדים א"ע להפריש שלש ערים בעבר הירדן הגם שלא קלטו עד שהופרשו השלשה האחרים שבא"י ומאז הקב"ה רצונו במה שהוא נזה זאת ביחוד ליהושע והיה כאלו הפרישן בעצמו, וז"ש אין לי אלא שהפריש בעבר הירדן מנין שצוה וכו' ר"ל והיה זה ג"כ כאלו הפריש בעצמו:

ב כי אתם עוברים את הירדן ארצה כנען, משמע שהירדן בעצמו שייך לגבול המזרחי, ורשב"י דייק

ספ"ש

רוחיהון: ח וקרויא די תתנון מאחודת בני ישראל מן סגיאי תסגון ומן זעירי תזעירון גבר כפום אחסנתיה די יחסנון יתן מקרווהי לליואי: ט ומליל יי עם משה למימר: י מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי אתון עברין ית ירדנא לארעא דכנען: יא ותזמנון לכון קרוין קרוי שזבותא יהוין לכון ויערוק לתמן קטולא דיקטול נפשא בשלו: יב ויהון לכון קרויא לשיזבא מגאל דמא ולא ימות קטולא עד דיקום קדם כנשתא לדינא: יג וקרויא די תתנון שית קרוי שזבותא

ספרי

מכאן היה ר' יונתן אומר אין הירדן מארץ כנען, רשב"י אומר על ירדן ירחו מה ירחו מארץ כנען אף הירדן מארץ כנען:

ג (יא) והקריתם, אין הקריה אלא הזמנה. ערים, שומע אני (אף) כרכים ת"ל ערי, אי ערי שומע אני (אפי') כפרים ת"ל ערים הא כיצד מגיד שלא היה שם אלא שווקים ובית המחיה: ד ונס שמה רוצח, שומע אני כל הרוצח במשמע ת"ל רוצח מכה נפש בשגגה. אי מכה נפש שומע אני אף מכה אביו ואמו במשמע ת"ל רוצח (סוא) מכה נפש לא אמרתי אלא רוצח מכה נפש יצא המכה אביו ואמו שאינו גולה:

ה (יב) והיו לכם הערים למקלט מגואל [ולא ימות וגו'], למה נאמר, לפי שהוא אומר ורצח גואל הדם את הרוצח אין לו דם שומע אני בינו לבין עצמו יהרגנו, ת"ל ולא ימות הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט: ו (יג) והערים אשר תתנו שש ערי מקלט תהיינה לכם, עם הראשונות, אתה אומר עם הראשונות או אינו אלא חוץ מן הראשונות, כשהוא אומר את שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען [הוי אומר עם הראשונות] ואלו הם בצר במדבר בארץ המישור לראובני ואת ראמות בגלעד לגדי ואת גולן בבשן למנשי:

התורה והמצוה

ממ"ש ירדן ירחו משמע שהירדן שייך לירחו ועי' בגיטין (דף ח') אמר רנב"י בנהרות דא"י כ"ע לא פליגי דכא"י דמי, וצ"ע:

ג (יא) והקריתם לכם ערים, הראב"ע מפרש שהוא פעל משם קריה ומשמע שצריך שיהיו ערים בצורות שזה המבדיל בין עיר ובין קריה, אך לפ"ז לא ידלק הלשון מ"ש ערי מקלט, שכלל הוא שהשם הנאמר בסמיכות לציין מהות השם יציינהו במה שהוא עיקר ענינו, וערים שי"ל חומה יכונו תמיד בשם ערי מבצר ערים בצורות, כי זה עיקר תוכן בנינם שנעשו להשגב בו מפני אויב, והנה שהם קולטות ג"כ לא יקראו בשם ערי מקלט רק בשם ערי מבצר, ומזה מבואר שמ"ש והקריתם לכם ערים אין ספי' שימצא שם קירוי וחומה בפועל, רק שיהיו מזומנים לכך דהיינו שלא יהיו ערים קטנות וכפרים שאין ראוים לקירוי וחומה, רק והקריתם לכם ערים שיהיו ערים המזומנים לקירוי וחומה, ועז"א אין הקריה אלא הזמנה, ר"ל שיהיו מזומנים להיות קריה בצורה אם ירצו, ובכ"ז צריך שלא יבנו חומותיהם רק יהיו מזומנים לבנין חומה, וכמ"ש במכות (דף יו"ד):

ד ונס שמה רוצח מכה נפש בשגגה, הנה מ"ש מכה נפש בשגגה מוציא המזיד, אף במקום שאין ב"ד ממיתין אותו כגון שלא היו שם עדים והתראה אינו גולה, אמנם מ"ש רוצח הוא מיותר, ופי' שממעט מכה אביו ואמו, ומפרש במכות (דף ח' ע"ב) שלר"ש דס"ל חנק חמור מסייף ממעט הורג אביו ואמו, ר"ל רק רוצח מכה נפש היינו מי שדינו כרוצח בסייף לא מי שדינו בחנק, ולרבנן דסייף חמור והורג אביו ואמו דינו בסייף וגולה, ממעט בעשה חבורה באביו ואמו ר"ל רק מכה נפש שהוא רוצח, לא מכה שאינו רוצח:

ה (יב) ולא ימות הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט, ר"ל אף ביד גואל הדם שיכול להרגו גם בשוגג כשמצאו חוץ לעיר מקלטו וכן בשוגג קרוב לזדון (כמ"ש הרמב"ם פ"ו מה' רוצח ה"ד), אינו יכול להרגו קודם שעמד לפני הב"ד:

ו (יג) והערים אשר תתנו שש ערי מקלט, ולבל נטעה שיפרישו בעבר הירדן שש ערים, מפרש שתלשה יהיו בעבר הירדן ושלש בארץ כנען, והטעם שלקחו משני שבטים ומחצה שבעבר הירדן בשוה עם ט' שבטים משום שרוב שופכי דמים בארץ גלעד, והרבה שופכי דמים בלא עדים והתראה שנתחייבו מיתה וה' מזמין שם שיהרגו בשוגג ע"י איש שנתחייב גלות כמ"ש על והאלהים אנה לידו, כי יש שנתחייבו גלות מחמת עבירות אחרות שמ"ש על והאלהים אנה לידו שאחד הרג שוגג ואחד מזיד זה לדוגמא כי יש מחויבי גלות לשמים על כמה אופנים, וכ"ז מובא במכות (דף ט' יו"ד):

ערי

תהיינה לכם: יד את ׀ שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען ערי מקלט תהיינה: טו לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם תהיינה שש־הערים האלה למקלט לנוס שמה כל־מכה־נפש בשגגה: טז ואם־בכלי ברזל ׀ הכהו וימת רצח הוא מות יומת הרצח: יז ואם באבן יד אשר־ימות בה הכהו וימת רצח הוא מות יומת הרצח: יח או בכלי עץ־יד אשר־

בעל הטורים

כתיב ב' פעמים למקלט שיקלט ולא יהרג הנפש שיש לו המשפט משפט מות: (יז) באבן ג'. הכא ואידך והכה איש את רעהו באבן (פ' משפטים) ואידך באבן המלך (ש"ב י"ד) והכה איש את רעהו אם הוא באבן יד צריך לומר שיהא בו כדי להמית שנאמר אשר ימות בה אבל אם הוא גדול כאבן המלך [דכתיב בי' שם מאתים שקלים] א"צ לומר ממילא יש בו כדי להמית:

רש"י

(יד) את שלש הערים וגו'. (מכות ט') אע"פ שבארץ כנען תשעה שבטים וכאן אינן אלא שנים ומחצה. השוה מנין ערי מקלט שלהם. משום דבגלעד נפישי רוצחים דכתיב (הושע ו') גלעד קרית פועלי און עקובה א מדם: (טז) ואם בכלי ברזל הכהו. אין זה מדבר בהורג בשוגג הסמוך לו אלא בהורג במזיד ובא ללמד שההורג בכל דבר צריך שיהא בו שעור כדי להמית. שנאמר בכולם אשר ימות בו. דמתרגמינן דהיא כמסת ב דימות בה. חוץ מן הברזל. שגלוי וידוע לפני הקב"ה שהברזל ממית בכל שהוא אפילו מחט לפיכך לא נתנה בו תורה שעור לכתוב בו אשר ימות בו וא"ת בהורג בשוגג הכתוב מדבר ג הרי הוא אומר למטה או בכל אבן ד אשר ימות בה בלא ראות וגו' למד על האמורים למעלה שבהורג במזיד הכתוב מדבר: (יז) באבן יד. (ספרי) שיש בה מלא יד. אשר ימות בה. שיש בה שעור להמית ה כתרגומו. לפי שנאמר (שמות כ"א) והכה איש את רעהו באבן. ולא נתן בה שעור. יכול כל שהוא. לכך נאמר אשר ימות בה: (יח) או בכלי עץ יד. לפי שנאמר (שמות כ"א) וכי יכה איש

שפתי חכמים

קולטות אלא עד שיהיו כלן כאחד: ת וא"ת והרי ערי מקלט לא היו קולטות אלא שוגגין ולא מזידין ואם כן למה צריך בגלעד ג' ערי מקלט דא"ל דנפישי רוצחים ר"ל שוגגים דאין טעם בדבר היאך בא דנפישי שוגגים היו וי"ל דודאי מזידים היו אבל לא היו שם עדים והמה שוגגין אמו לכך צריכין שלש ערי מקלט רא"ם. ועי"ל דאיירי כענין שפי' בפ' משפטים על והאלהים אנה לידו שהקב"ה מזמינם לפונדק אחד וכו' ה"נ איירי בענין זה לפי שהיו הרבה רוצחין בגלעד שהיו מזידין בלא עדים וכא"י הרבה שוגגין בלא עדים מה עשה הקב"ה מזמן לפונדק אחד ר"ל לגלעד ואותן שוגגין שמארץ ישראל הורגין אותן מזידין בשוגג כגון שיושבין תחת הסולם כענין שפירש רש"י שם ואם כן המזידין נהרגו והשוגגין גולין שם בגלעד לערי מקלט לכך צריכין שלש ערי מקלט בגלעד כמו בכל ארץ ישראל: א עקובה לשון ארב: ב כמסת ר"ל השעור: ג כלומר מה שכתיב ואם בכלי ברזל וגו' ואם באבן יד וגו' או בכלי עץ וגומר עד ואם בשנאה וגו' דלמא מיירי בשוגג ס"ד הולך לזה שלא תאמר בשלמא אם הוא על השוגג שלך לומר ואם בכלי ברזל וכל המשפטים להודיע שבר קטלא הוא אם הורג אפילו בשוגג אלא אם הוא על המזיד מה לי ברזל מה לי דבר אחר מזיד הוא אבל מה שכתיב אחריו או באיבה וגו' עד ואם בפתע וגו' זה ודאי מיירי במזיד: ד וה"ס דקשה לרש"י ל"ל למכתב אבן הא לעיל כתיב נ"כ אבן ומיירי נמי בשוגג אלא לימד על האמורות למעלה כו': ה וא"ת הא כתיב באבן יד ופירש"י שיש בו מלא יד כלומר שיש בו כדי להמית וי"ל דחד ללמד שיהא בו כדי להמית כמכה וחד שיהא

ספרי

וכנגדן ג' בארץ כנען שנאמר ויקדישו את קדש בגליל בהר נפתלי ואת שכם בהר אפרים ואת קרית ארבע היא חברון בהר יהודה. נמצינו למדין ששוו שני שבטים ומחצה שבעבר הירדן לתשעת השבטים ומחצה שבארץ כנען לפי (דרכנו למדנו) שרוב שופכי דמים בארץ גלעד: ז ערי מקלט תהיינה לכם, אין לי אלא שקולטות בארץ

התורה והמצוה

ז ערי מקלט תהיינה לכם וכו' ערי מקלט תהיינה, מפני שממ"ש שהיינה לכם י"ל רק לאלה שבכא"י שמסם מדבר כמ"ש כי אתם עוברים את הירדן, לכן אמר שאינה תהיינה בכתב אף לישראל שבח"ל:

נאה

יהוין לכון: יד ית תלת קרויא תתנון מעברא לירדנא וית תלת קרויא תתנון בארעא דכנען קרוי שזבותא יהוין: טו לבני ישראל ולגיורא ולתותבא בינכון יהוין שית קרויא האלין לשזבא למערוק לתמן כל דיקטול נפשא בשלו: טז ואם במאן דפרזלא מחהי וקטלה קטולא הוא אתקטלא יתקטל קטולא: יז ואם באבנא דמתנסבא בידא דהיא כמסת די ימות בה מחהי וקטלה קטולא הוא אתקטלא יתקטל קטולא: יח או במאן דאע דמתנסב בידא דהיא כמסת

ספרי

בח"ל מנין ת"ל תהיינה: **ז** אין לי אלא לבני ישראל לגרים [ולתושבים] מנין ת"ל ולגר ולתושב בתוכם, או (היא הלא) כשם שהגר תושב הוא גולה ע"י (ישראל) [גר תושב] כך ישראל גולה על ידו וכו': **ח** תהיינה שש הערים האלה למקלט, למה הוא אומר לפי שהוא אומר את שלש הערים תתנו מעבר לירדן שומע אני הראשונה שמפרישין תהיה קולטת ת"ל תהיינה שש הערים האלה למקלט מגיד הכתוב שלא קלטה אחת מהן עד שהופרשו כולן:

ט (טז) ואם בכלי ברזל הכהו וימת רוצח הוא, למה נאמר, לפי שהוא אומר ואם באבן יד או בכלי עץ יד אין לי אלא שהרגו באלו שיהיה חייב בברזל מנין ת"ל ואם בכלי ברזל הכהו וימות רוצח הוא. עד שלא יאמר יש לי בדין אם כשהרגו באבן או בעץ חייב ק"ו בברזל אלא אם אמרת כן ענשת מן הדין לכך נאמר ואם בכלי ברזל הכהו וימת רוצח הוא מות יומת הרוצח ללמדך שאין עונשין מה"ד. אי מה אבן מלא יד אף ברזל מלא יד, גלוי (היה) לפני הקב"ה שהברזל ממית במשהו לפיכך לא נאמר בו יד אלא אפילו מחט ואפילו בצנורא. אין לי אלא שהרגו (ישראל בברזל) בכלי ברזל שיהא חייב השליך עליו עשתות וגולמים מנין ת"ל רוצח הוא מות יומת הרוצח מכל מקום:

י (יז) ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו וימת רוצח הוא מות יומת הרוצח, למה נאמר, לפי שהוא אומר וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו [וגו'] שומע אני שאם יכנו בין בדבר שהוא כדי להמיתו ובין בדבר שאינו כדי להמיתו יהא חייב, ת"ל ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו מגיד הכתוב שאינו חייב עד שיכנו בדבר שהוא כדי להמיתו. ושומע אני אף על מקום שאינו כדי להמיתו ת"ל וכי יהיה איש שונא לרעהו [וגו' והכהו נפש] מגיד הכתוב שאינו חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמיתו ועל מקום שהוא כדי להמיתו. אין לי אלא שהרגו באבן שיהא חייב גלגל עליו סלעים ועמודים מנין ת"ל רוצח הוא מות יומת הרוצח מ"מ:

יא (יח) או בכלי עץ יד אשר ימות בו הכהו וימת רוצח הוא, למה נאמר, לפי

התורה והמצוה

ז לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם, ר"ל לישראל שהרג ישראל ולגר תושב שהרג גר תושב, ועי' במכות (דף ח' ע"ב) וברמב"ם (פ"ה מה' רוצח הלכה ג' ד'):

ח תהיינה שש הערים האלה למקלט, כבר אמר ערי מקלט תהיינה, רק שמלמד שאין אחת מהם קולטת עד שהופרשו כולן וכמ"ש במשנה דמכות (דף ע"ב):

ט (טז) ואם בכלי ברזל הכהו, זה לא קשה שא"ל לכתוב כלי ברזל שהוא כ"ש מאבן ועץ דאין עונשין מן הדין, אבל מדוע בכלי אבן ובכלי עץ אמר באבן יד אשר ימות בה, ולא הזכיר כן גבי ברזל, שאמרו חז"ל (מובא בסנהדרין דף עו) מפני שהברזל ממית בכ"ש כגון מחט המנקב, ומ"ש רוצח הוא מות יומת הרוצח מרבה אם השליך עליו גולמים והתיכות של ברזל, בל תדייק דוקא כלי ברזל לא גולמים, ודוקא הכהו לא השליך, דהא גם באופן זה הוא רוצח הוא ויומת:

י (יז) ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו, כבר אמר בפ' משפטים וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרף, ולמד פה שמ"ש באבן היא דוקא אם יש בו כדי להמית, וכן שהגאל ממ"ש (דברים יט) וקם עליו והכהו נפש היינו שהכהו במקום שיש בו כדי להמית ועז"א שם או באגרוף כמ"ש במכלתא משפטים (סי' פ"א), וכבר באר הרמב"ם (פ"ג מה' רוצח), שאומדין דבר שהכהו בו ומקום שהכאה וכח ההכאה ומשערין המכה עצמה וכח ההורג וכח הנהרג, ועז"א ואם באבן יד שמשערין כח היד, ולמען נדע שגם אם גלגל עליו אבנים חייב אמר רוצח הוא וכו' כנ"ל בסי' הקודם:

יא (יח) או בכלי עץ, כבר באר במכלתא משפטים (סי' פ') שאמר זה לבל נטעה ממ"ש וכי יכה איש

יָמוּת בּוֹ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃ יט גֹּאֵל הַדָּם הוּא יָמִית אֶת־הָרֹצֵחַ בְּפִגְעוֹ־בוֹ הוּא יְמִתֶנּוּ׃ כ וְאִם־בְּשִׂנְאָה יֶהְדֳּפֶנּוּ אוֹ־הִשְׁלִיךְ עָלָיו בִּצְדִיָּה וַיָּמֹת׃ כא אוֹ בְאֵיבָה הִכָּהוּ בְיָדוֹ וַיָּמֹת מוֹת־יוּמַת הַמַּכֶּה רֹצֵחַ הוּא גֹּאֵל הַדָּם יָמִית אֶת־הָרֹצֵחַ בְּפִגְעוֹ־בוֹ׃ כב וְאִם־בְּפֶתַע בְּלֹא־אֵיבָה הֲדָפוֹ אוֹ־הִשְׁלִיךְ עָלָיו כָּל־כְּלִי בְּלֹא צְדִיָּה׃ כג אוֹ בְכָל־אֶבֶן אֲשֶׁר־יָמוּת בָּהּ בְּלֹא רְאוֹת וַיַּפֵּל עָלָיו

בעל הטורים

(כב) הדפו ב' במסורה. הכא ואידך (ירמיה מ"ו) כי ה' הדפו והיינו דאמרי' והאלהים אנה לידו תפל נפשו בני אדם א' הרג שוגג וא' הרג מזיד הקב"ה מזמנן לפונדק א' זה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג מזיד ונמצא הרגו בשוגג ונתחייב גלות וזה בלא היכה הדפו והלה להתחזק ולעמוד ולא יוכל כי ה' הדפו: (כג) ויפל ג'. הכא ואידך ויפל בקרב מחנהו, ואידך ויפל ה' אלהים תרדמה. כדאי' במדרש יותר ממה שהרג נהרג שלא ע"י אכילה הרג נהרג ע"י ירידה שירד ונפל על האדם וזהו ויפל עליו וימת ויפל ה' אלהים תרדמה כדאי' צדיקים אוכלים ומתים מיד רשעים יורדין

שפתי חכמים

ס כדי להמית בזריקה דפעמים יש בו כדי להמית בהכאה ואין בו כדי להמית בזריקה ואם זרק והמית בו ס"ד דחייב קמ"ל דאינו חייב עד שיהא בו כדי להמית בזריקה ובזה יתורץ מה שכתב הרא"ם ולא ידעתי וכו': ו לפי שמדבר כאן במזיד כמו שפירש"י לעיל ואם לא המיתוהו ב"ד ונפל לערי מקלט שלא ברשות ב"ד ימית אותו אפילו תוך ערי מקלט דאל"כ נ"ל בפגעו בו הא כבר כתיב גואל הדם ימית הרוצח: ז לפי שבזולת תוספת מלת הכהו יובן שבלא ראות דבק עם אשר ימות כלומר שלא ראה מיתתו ואין הדבר כן רק ר"ל שלא ראה בהכאתו ועוד שבזולת זה התוספת יהיה המאמר או בכל אבן אשר בהכרת כי היה נ"ל או הכהו בכל אבן דאי אהשליך דלעיל מיניה קאי א"כ או כל אבן מיבעי ליה: ח כגון היה מעגל במעגלה ונפלה עליו והרגתו או שהיה משלשל בחבילתו ונפלה עליו או שהיה יורד בסולם ונפל עליו והרגו הרי זה גולה: ט היה מושך למעלה במעגלה ונפלה עליו והרגתו היה דולה בחבית ונפסק החבל ונפל עליו והרגו הרי

רש"י

את עבדו או את אמתו בשבט. יכול כל שהוא לכך נאמר באבן אשר ימות בו שיהא בו כדי להמית: (יט) בפגעו בו. אפילו בתוך ו ערי מקלט: (כ) בצדיה. כתרגומו בכמנא. במארב: (כב) בפתע. באונס. ותרגומו בתכף. שהיה סמוך לו ולא היה לו שהות להזהר עליו: (כג) או בכל אבן אשר ימות בה. ז הכהו: בלא ראות. שלא ראהו: ויפל עליו. (מכות ז') מכאן אמרו היורד דרך ירידה ח גולה דרך עלייה ט אינו גולה:

ספרי

שהוא אומר וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו נקם ינקם שומע אני בין שיש בו כדי להמיתו ובין שאין בו כדי להמיתו ת"ל או בכלי עץ יד אשר ימות בו הכהו וימת רוצח הוא מגיד הכתוב שאינו חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית, שומע אני אף על מקום שאין בו כדי להמית ת"ל וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש מגיד הכתוב שאינו חייב עד שיכנו (בדבר) [על מקום] שיש בו כדי להמית. אין לי אלא שהרגו בעץ שהוא חייב השליך עליו קורות וכלונסות מנין ת"ל רוצח הוא מות יומת הרוצח מ"מ: יב (יט) גואל הדם הוא ימית את הרוצח, למה נאמר, לפי שהוא אומר ואם באבן יד או בכלי עץ יד אין לי אלא שהרגו

התורה והמצוה

סים את עבדו בשבט שבעץ חייב אף בשבט שאין בו כדי להמית לכן אמר פה בכלי עץ צריך דוקא אשר ימות בה, וכן צריך במקום שיש בו כדי להמית, ולכל נאמר דוקא כלי עץ לא קורות שאינם כלים, ודוקא הכהו לא אם השליך עליו, לכן אמר רוצח הוא שבכל אופן שהוא רוצח מות יומת:

יב (יט) גואל הדם הוא ימית את הרוצח, למה חזר עוד הפעם שם הרוצח שכבר אמר כ"פ, ס"ל גואל הדם הוא ימיתנו ופי' הז"ל שבא לומר שבכל אופן שרצח אותו ויש בו כדי להמיתו,

דִּי יְמוּת בַּהּ מְחָהִי וְקַטְלֵהּ קָטוֹלָא הוּא אִתְקְטָלָא יִתְקְטַל קָטוֹלָא: יט גָּאֵל דְּמָא הוּא יִקְטוֹל יַת קָטוֹלָא כַּד אִתְחַיַּב לֵהּ מִן דִּינָא הוּא יִקְטְלִנֵּהּ: כ וְאִם בְּסִנְאָה דְּחָהִי אוֹ רְמָא עֲלוֹהִי בִּכְמָנָא וְקַטְלֵהּ: כא אוֹ בִדְבָבוּ מְחָהִי בִידֵהּ וְקַטְלֵהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטַל מַחְיָא קָטוֹלָא הוּא גָּאֵל דְּמָא יִקְטוֹל יַת קָטוֹלָא כַּד אִתְחַיַּב לֵהּ מִן דִּינָא: כב וְאִם בִּתְכֵף בְּלָא דְבָבוּ דְּחָהִי אוֹ רְמָא עֲלוֹהִי כָּל מָאן בְּלָא כְמַן לֵהּ: כג אוֹ בְּכָל אַבְנָא דְּהִיא כְּמִסַּת דִּי יְמוּת בַּהּ בְּלָא חֲזֵי וּרְמָא עֲלוֹהִי

ספרי

באלו שהוא חייב, מנין בשאר כל דבר, הרי אתה דן בנין אב מבין שלשתם לא ראי אבן כראי העץ ולא ראי עץ כראי האבן ולא ראי זה וזה כראי כלי ברזל ולא ראי ברזל כראי שניהם, הצד השוה לשלשתם שהוא כדי להמית ואם המית מצוה ביד גואל הדם להמיתו אף כל שהוא כדי להמית והמית מצוה ביד גואל הדם להמיתו (ת"ל ביד גואל הדם):

יג (כ) ואם בשנאה יהדפנו, למה נאמר, לפי שהוא אומר ואם בכלי ברזל הכהו או באבן יד או בכלי עץ יד אין לי אלא שהרגו באלו שהוא חייב דחפו מראש הגג ונפל ומת מנין ת"ל ואם בשנאה יהדפנו מ"מ. או אפילו דחפו לתוך המים או לתוך האור או שיסה בו את הכלב או את הנחש, הרי אתה דן בנין אב מבין שלשתן. לא ראי אבן כראי עץ ולא ראי עץ כראי אבן ולא ראי זה וזה כראי ברזל ולא ראי ברזל כראי (שלשתם) [שניהם] הצד השוה שבשלשתם שהוא מחמת הממיתים והמית ה"ז חייב, יצא את שדחפו לתוך האור או לתוך המים ושיסה בו את הנחש שדינו מסור לשמים: **יד** או השליך עליו בצדיה, שצדה לו ומתכוין לו. (כא) (ואם בחכן) [או באיבה] הכהו [בידו] למה נאמר, לפי שהוא אומר ואם בכלי ברזל ואם באבן יד או בכלי עץ יד אין לי אלא שהרגו באלו שהוא חייב. (דהפו) דחקו חנקו בעטו דעכו מנין ת"ל בידו מ"מ: **טו** גואל הדם ימית את הרוצח, למה נאמר והלא כבר נאמר גואל הדם הוא ימית ומה ת"ל גואל הדם ימית את הרוצח, שיכול אין לי אלא שיש לו גואל מי שאין לו גואל מנין ת"ל גואל הדם מכל מקום:

טז (כב) ואם בפתע בלא איבה הדפו, להוציא את (השוגג) [השונא]. או השליך עליו כל כלי [בלא צדיה] שלא צדה לו ולא התכוין לו: (כג) או בכל אבן

התורה והמצוה

כי שהן והאבן והברזל כל אחד י"ל ענין מיוחד הברזל בחדודו והאבן בכבדו והעץ בגודל כמותו, **ויפיל** שהכה בגוש של מלח או בפלח של דבלה או הפיל עליו סל מלח עפר או צרורות כמ"ש בספרי זוהם:

יג (כ) ואם בשנאה יהדפנו, מוכיח שגם אם מת ע"י שדחפו ממקומו, ויש הבדל בין הדף ובין דחה, שהדוחה יהיה לפעמים ע"י דבורו כמו בחלק שפתיה תדיחנו (משלי ז), ופה הלך יעשה מדחה (שם טו), אבל הדף הוא בגופו, ומציין שדחפו ממקומו שלא ישוב עוד אל מקום זה, ר"ל שדחפו מן הגג או דחפו לתוך האש או המים עד שלא יוכל לצאת משם, אבל אם יוכל לצאת משם זה נקרא דוחה לא הודף כמו דחה דחיתני לנפול וה' עזרני, ובזה האופן מדבר בספרי וכן פי' בסנהדרין (דף עז) וברמב"ם (פ"ג מה' רוצח הל' ט' י' י"א):

יד או השליך עליו בצדיה, מענין מארב כתרגומו, ומ"ש או באיבה הכהו בידו לראות בכל אופן שיכה בידו, כגון אם הנקו או בעטו, וזה גלוי יותר מן הדוחפו מן הגג ששם אמר בשנאה ופה אמר באיבה, שהאיבה גלויה יותר מן השנאה:

טו גואל הדם ימית את הרוצח בפגעו בו, כבר אמר זה בפסוק י"ט, ומבואר אצלי באילת השחר (פרק סו) שדבר הבא כפול בא להוסיף על הראשון שתחלה טון בשם גואל הדם על הקרוב שהוא שגואל בעלם ועז"א אמר שם הוא ימיתנו, הוא ולא זולתו, כי בו עיקר המצוה, ופה גואל הדם דפה בא בהרחבה שכל מי שנוקם בו הוא גואל הדם, שכל מי שב"ד ממנים אותו לפגוע בו הוא גואל הדם וכמ"ש בסנהדרין (דף מה ע"ב):

טז ואם בפתע בלא איבה הדפו, לאפוקי אם יש לו איבה עליו, וכמ"ש במכות (דף ט' ע"ב), (וכן גרים בכת"י מובא בז"א להוציא את השונא), ובלא צדיה פי' בלא מארב וטנס, ובמ"ש בלא ראות ס"ל כת"ק שהוא ר' מאיר שכבר נכלל במ"ש בבלי דעת, וע"כ שמלמד אף שאינו יכול לראות ולדעת כלל כגון

וַיָּמֹת וְהוּא לֹא־אוֹיֵב לוֹ וְלֹא מְבַקֵּשׁ רָעָתוֹ׃ (כד) וְשָׁפְטוּ הָעֵדָה בֵּין הַמַּכֶּה וּבֵין גֹּאֵל הַדָּם עַל הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה׃ (כה) וְהִצִּילוּ הָעֵדָה אֶת־הָרֹצֵחַ מִיַּד גֹּאֵל הַדָּם וְהֵשִׁיבוּ אֹתוֹ הָעֵדָה אֶל־עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר־נָס שָׁמָּה וְיָשַׁב בָּהּ עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל אֲשֶׁר־מָשַׁח אֹתוֹ בְּשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ׃ (כו) וְאִם־יָצֹא יֵצֵא הָרֹצֵחַ אֶת־גְּבוּל עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר יָנוּס

בעל הטורים

לאמתן ומתמולים והולכים עד למ"ד יום חס ויפל ה' אלהים תרדמה שתרדמה הפלך עליהם ויהמו שם שלום: (כה) עד מות הכהן הגדול ג"פ הכ"ג בפרשה לומר אחד כה"ג שנמשח ואחד מרובה בגדים ואחד כה"ג שעבר כולם משיבים הרוצח

שפתי חכמים

שלא בשוגג ונפל עליו והרגו הרי זה אינו גולה שהרי מהוס דבל אלו דרך עליה הם ולא היה לו ליזהר: י ר"ל דלטעם ראשון קשה מדכתיב עד מות הכהן הגדול מגיד לך שהכתוב שגלות יאריך ימים אחר שמת כהן הגדול לפי שכ"ג ימות מהרה ולמה ומפרש לפי שהיה כו' ולפי ד"א קשה אם הכהן גדול נענש שמת על שלא התפלל למה ישוב הרוצח לביתו אחרי מות הכ"ג. לכן פי' גם טעם ראשון: כ דקרא משמע דרוצח משח לכ"ג בשמן המשחה לכך צ"ל דמן המקראות כו':
דכתיב

רש"י

(כה) עד מות הכהן הגדול. שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיהם. והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים. אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול. דבר אחר לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל י שלא תארע תקלה זו לישראל בחייו: אשר משח אתו בשמן הקדש. לפי פשוטו מן המקראות הקצרים הוא. שלא פי' מי משחו כ אלא כמו אשר משחו המושח אותו בשמן הקודש. (מכות שם) ורבותינו דרשוהו במס' מכות לראיית דבר. ללמד שאם עד שלא נגמר דינו מת כהן גדול ומנו אחר תחתיו ולאחר מכאן נגמר דינו. חוזר במיתתו של שני שנאמר אשר משח אותו וכי הוא מושחו לכהן או

ספרי

אשר ימות בה בלא ראות, להביא את הסומא ואת הזורק בלילה. רבי יהודה אומר בלא ראות להוציא את הסומא, (והוא לא אויב לו) איסי בן עקביא אומר נמצא תומרו קולו וקולו תומרו, לחייבו מיתה אי אתה יכול שמא שוגג הרגו, לחייבו גלות אי אתה יכול שמא מזיד הרגו: יז והוא לא אויב לו. לפסול את השונאים מלישב בדין, אין לי אלא שונאים קרובים מנין ת"ל בין המכה ובין גואל הדם. אין לי אלא דיינים שפוסל בהם שונאים וקרובים, עדים מנין, הרי אתה דן הואיל ואמרה תורה הרוג עפ"י דיינים הרוג עפ"י עדים מה דיינים פוסל בהם שונאים וקרובים אף העדים יפסול בהם שונאים וקרובים. ועוד ק"ו ומה דיינים שאין הדברים נגמרים על פיהם פוסל בהם שונאים וקרובים עדים שהדברים נגמרים על פיהם אינו דין שיפסול בהם שונאים וקרובים. אין לי אלא רוצח

התורה והמצוה

סומא או בלילה, ור"י ס"ל שהם ענינים מפורדים בלי דעת הוא שלילת הכוונה, ובלי ראות הוא שלילת הראיה, וא"כ מדבר במי שיכול לראות ולא ראה, לא בסומא שא"י לראות, וע"ז א"ל איסי שתומרו קולו וקולו תומרו, ובמ"ש תבין דברי הגמ' במכות (שם):

יז והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו, חזר זאת שנית [שהכבר אמר ואם בפתע בלא איבה דהיינו לא אויב לו, ואמר בלא צדיה דהיינו לא מבקש רעתו] לדייק היטב שכל שהוא אויב לו הוא חשוד שהיה מזיד, וללמד שהאויב חשוד להרע לאויבו עד נפש, ומזה נלמד שהאויב פסול לדון אחר שלמדה תורה כי לבו יחרוש און להפילו בכח יקום, וזכר לדבר שסמך זה אל ושפטו העדה, שכן גם השופטים לא יהיו אויבים לנדון ולא זו"ז שאל"כ אין דעתם נכונה וכ"ש שהעדים לא יהיו אויבים, וממ"ש שישפטו בין המכה ובין גואל הדם מבואר שהגואל הדם הוא בעל דינו של המכה ועוסק לעשות נגדו שלא כמשפט וצריך
שהסנהדרין

קְטוֹלֵהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵהּ וְלָא תָבַע בִּישְׁתֵּהּ: כד וִידוּנוּן כְּנִשְׁתָּא בֵּין מָחְיָא וּבֵין גָּאֵל דְּמָא עַל דִּינַיָּא הָאִלֵּין: כה וִישֵׁזְבוּן כְּנִשְׁתָּא יָת קָטוֹלָא מִיַּד גָּאֵל דְּמָא וִיתִיבוּן יָתֵהּ כְּנִשְׁתָּא לְקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵהּ דִּי עֲרַק לְתַמָּן וְיִתֵּב בַּהּ עַד דִּימוּת כַּהֲנָא רַבָּא דִּי רַבִּי יָתֵהּ בִּמְשַׁח קוּדְשָׁא: כו וְאִם מִפַּק יִפּוּק קָטוֹלָא יָת תְּחוּם קִרְיַת

ספרי

שאר חייבי מיתות מנין ת"ל על המשפטים האלה. אין לי אלא לישראל לגרים מנין ת"ל (על המשפטים האלה) [כגר כאזרח יהיה]. אין לי אלא דיני נפשות ד"מ מנין ת"ל (על המשפטים האלה) [משפט אחד יהיה לכם]. או כשם שדיני נפשות בכ"ג כך דיני ממונות בכ"ג ת"ל על המשפטים האלה. אלה בכ"ג ואין דיני ממונות בכ"ג, הרי הוא אומר עד האלהים יבוא דבר שניהם: **יח** ומנין שדיני נפשות בכ"ג ת"ל ושפטו העדה הרי עשרה והצילו העדה הרי עשרה [עוד] שלשה מנין הרי אתה דן הואיל ואמרה תורה הרוג עפ"י עדים הרוג עפ"י מטוי דיינים מה עדים שנים אף [מטוי] דיינים שנים ואין ב"ד שקול מוסיפים עליהם עוד אחד הרי ג'. דורשי רשומות אמרו ג' עדיות הכתובים בפרשה ללמדך שדיני נפשות בשלשים:

יט (כה) (והציל) [והשיבו אותו העדה] מכאן אתה דן להורג נפש (אחת) בין בשוגג בין במזיד הכל מקדימים לערי מקלט, ובי"ד שולחים ומביאים אותו משם מי שנתחייב מיתה הרגוהו ושלא נתחייב מיתה פטרוהו מי שנתחייב גלות מחזירים אותו למקומו שנאמר והשיבו אותו העדה: **כ** [עד מות הכהן הגדול] ר' מאיר אומר רוצח מקצר ימיו של אדם וכ"ג מאריך ימיו של אדם. רבי אומר רוצח מטמא את הארץ ומסלק את השכינה וכ"ג גורם שתשרה שכינה על האדם בארץ אין בדין שיהיה מי שמטמא את הארץ לפני מי שגורם להשרות את השכינה על האדם בארץ:

כא (כו) ואם יצא יצא, אמר ר' אלעזר בן עזריה ומה אם מדת פורענות מועטת הפוסע פסיעה אחת הרי הוא מתחייב בנפשו ק"ו למדת הטובה שמרובה:

ומצא

התורה והמצוה

שסנהדרין ישפטו משפט, מזה מבואר שהקרוב הוא נוגע והשוד ג"כ לשפוט עול וצריכים השופטים להשגיח בזה, ומזה ידעיק שה"ה שהשופטים לא יהיו קרובים וכ"ש העדים, כי הקרובים הם כהבעל דבר עצמו, ובפרט שאמר ושפטו והצילו והקרובים אינם שופטים לחייב והשונאים אינם מצילים. וזה שסמך מ"ש והוא לא אויב לו אל מ"ש ושפטו העדה ועי' בסנהדרין (דף כ"ט), וממ"ש בסוף פ' אמור משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה. למד שם שמשפט אחד לדיני ממונות ודיני נפשות, והגר שוה במשפטיו לאזרח (וכמש"ש סימן רכ"א):

יח ושפטו העדה בין המכה וגו' והצילו העדה, כבר בארתי באילת השחר (כלל קל"ח) שאין דרך הלשון לכפול שם העצם, וא' מדרכי דרושיהם הוא שבמקום שהזכיר את השם שנית מורה שהוא שם אחר זולת השם הראשון, וע"כ למדו שצריך שימצא בסנהדרין עדה שופטת (ר"ל מחייבת) ועדה אחרת מצלת, ומזה למדו שסנהדרי קטנה כ"ג, כי ממ"ש לא תהיה אחרי רבים לרעות למדו (במכלתא משפטים סי' קנ"ח וברים סנהדרין) שההטיה לרעה צריך שיהיו שנים יותר על הזכאים בענין שימצא החיוב על ידי שנים כמו שבעדים יוצא החיוב על ידי שנים, ולכן צריך עשרים ושלש כי אין ב"ד שקול וכמ"ש בסנהדרין (דף ב') ופרטי הלמוד הזה בארתי בפי' המכלתא שם עיי"ש, ודורשי רשומות חושבים גם מ"ש והשיבו אותו העדה:

יט (כה) והשיבו אותו העדה, מבואר שכבר היה בעיר מקלט ומשם לקחוהו לשפטו, כי כן הוא צריך לברוח לערי המקלט ואח"כ נידון בב"ד, ויש לפרש שרמז ג' העדות הנז' בספרי במ"ש ושפטו העדה למי שנתחייב מיתה, והצילו העדה למי שלא נתחייב, והשיבו אותו העדה למי שנתחייב גלות, וברייתא זו מובא במכות (דף י"ד ע"ב):

כ עד מות הכהן הגדול, שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיהם והרוצח בא לסלק את השכינה ולקצר ימי החיים אינו כדאי שיהא לפני כ"ג, רש"י בפירושו:

כא (ט) ואם יצא יצא הרוצח את גבול, יש הבדל בין יצא מן ובין יצא את, כשאומר יצא מן העיר היינו קרוב לעיר, כמו הם יצאו את העיר לא הרחיקו (בראשית מ"ד) כנאהי את שערי ... את כפי (שמות ט) וכן יצא את וגו', הוא אפי' פסיעה אחת וכ"ש במדת הטובה שמרובה:

שָׁמָּה׃ כז וּמָצָא אֹתוֹ גֹּאֵל הַדָּם מִחוּץ לִגְבוּל עִיר מִקְלָטוֹ וְרָצַח גֹּאֵל הַדָּם אֶת־הָרֹצֵחַ אֵין לוֹ דָּם׃ כח כִּי בְעִיר מִקְלָטוֹ יֵשֵׁב עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל וְאַחֲרֵי מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל יָשׁוּב הָרֹצֵחַ אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזָּתוֹ׃ כט וְהָיוּ אֵלֶּה לָכֶם לְחֻקַּת מִשְׁפָּט לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ ל כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ לְפִי עֵדִים יִרְצַח אֶת־הָרֹצֵחַ וְעֵד אֶחָד לֹא־יַעֲנֶה בְנֶפֶשׁ לָמוּת׃ לא וְלֹא־תִקְחוּ כֹפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר־הוּא רָשָׁע לָמוּת כִּי־מוֹת יוּמָת׃ לב וְלֹא־תִקְחוּ כֹפֶר לָנוּס אֶל־

רש"י

הכהן משח אותו אלא להביא את הנמשח בימיו שמחזירו במיתתו (מכות י"ב): (כז) אין לו דם. (מכות ז') הרי הוא כהורג את המת שאין לו דם: (כט) בכל מושבתיכם. למד שתהא סנהדרין (קטנה) נוהגת בחוצה לארץ כל זמן שנוהגת ל בארץ ישראל: (ל) כל מכה נפש וגו'. הבא להרגו מ על שהכה את הנפש: לפי עדים ירצח. שיעידו שבמזיד נ ובהתראה הרגו: (לא) ולא תקחו כופר. (כתובות ל"ז) לא יפטר ס בממון: (לב) ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו. למי שנס אל עיר מקלטו שהרג בשוגג. אינו נפטר מגלות בממון ליתן כפר לשוב לשבת בארץ בטרם ימות הכהן: לנוס. כמו ע לנס (בפת"ח ובקמ"ץ) כמו

שפתי חכמים

ל דכתיב בפרשת שופטים ועלית אל המקום מלמד שהמקום גורם כלומר בזמן שסנהדרי גדולה שבירושלים יושבין בלשכת הגזית ב"ד שבחוצה לארץ ובכל המקומות נוהגין: מ ר"ל הרוצח על שהכה את הנפש: נ פירוש וכי זה מקרא קצר כאלו אמר כל מכה נפש כלומר שהרג נפש אינו רשאי להרגו אלא אחר שיעידו שבמזיד ובהתראה הרגו: ס פירוש ומקרא קצר הוא כאילו אמר לא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות לפוטרו מן המיתה כי מות יומת ולפי שכתוב בפ' משפטים ואם שור נגח וגו' והמית איש או אשה השור יסקל וגם בעליו יומת בידי שמים משמע כשם שחייב [ג]לות מיתה כך הוא במיתה ואפ"ה כתיב אחריו אם כופר יושת עליו ונתן פדיון משמע אם חייב מיתה בשביל שורו יכול ליפטר בממון ה"א ה"ה אם חייב מיתה בשביל עצמו יכול ליפטר עצמו בממון: ע בשב"א שהם כלמ"ד ובפת"ח תחת הנו"ן פירוש כשם שאין פדיון למיתה

ספרי

כב (כז) (ומצא אותו גואל הדם) [ורצח גואל הדם את הרוצח] מצוה ביד גואל הדם [רשות] בכל אדם:

כג (כח) כי בעיר מקלטו ישב, מכאן אתה דן (אומר) [אם] הרג באותה העיר גולה משכונה לשכונה, ובן לוי גולה מעיר לעיר: **כד** ואחרי מות הכהן הגדול ישוב ולא לשררותו דברי רבי יהודה. רבי מאיר

התורה והמצוה

כב (כז) ורצח גואל הדם, למה חזר שנית שם גואל הדם וכבר בארנו (סי' י"ח) שכ"מ שכפל השם שנית מורה שהוא שם אחר זולת השם הראשון, כי שם גואל הדם בדיוק בא על הקרוב והוא עושה מצוה ולא שייך בו לשון רציחה, ושם גואל הדם השני בא בהרחבה שמי שהורג אותו הוא רוצה לגאול דמו של הנרצח, ונקרא מצד זה בשם גואל הדם (כנ"ל סי' ס"ו) רק הוא אינו עושה מצוה והוא רשות [ואתיא כריה"ג מכות דף י"א ע"ב] לכן אמר ורצח:

כג (כח) כי בעיר מקלטו ישב. כבר אמר זה רק שמלמד שבכל אופן ישב שם אף שהרג נפש בשגגה גם שם אינו יוצא רק גולה לשכונה אחרת, ותחלה אמר והשיבו אותו אל עיר מקלטו גם שם מקלטו על שכבר נס לשם וקלטהו עד שעמד בב"ד, ופה אמר מקלטו עיר שקלטתו כבר כמ"ש במכות (דף י"ב) שקלטתו להיות שם תמיד עד מות הכ"ג, ובן לוי גולה לעיר אחרת כי עיר שיושב בה לא נקראת עיר מקלטו רק עירו, או עיר מגורו, עיר מושבו:

כד ישוב אל ארץ אחוזתו, פלוגתא זו הוא גם בספרא בהר על ושבתם איש אל אחוזתו ועל ושב אל משפחתו ומובא במכות (דף י"ג) ובספי' התו"ה בהר (סי' כ"ב) בארתי טעם פלוגתהן עיי"ש:

להרוציכם

שֵׁיזָבוּתֵהּ דִּי עֲרַק לְתַמָּן: כז וְיִשְׁכַּח יָתֵהּ גָּאֵל דְּמָא מִבָּרָא לִתְחוּם קִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵהּ וְיִקְטוֹל גָּאֵל דְּמָא יָת קָטוֹלָא לֵית לֵהּ דְּמָא: כח אֲרֵי בְּקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵהּ יְתֵב עַד דִּימוּת כַּהֲנָא רַבָּא וּבָתַר דִּימוּת כַּהֲנָא רַבָּא יְתוּב קָטוֹלָא לַאֲרַע אַחְסַנְתֵּהּ: כט וִיהוֹן אִלֵּין לְכוֹן לִגְזֵרַת דִּין לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן: ל כָּל דְּיִקְטוֹל נַפְשָׁא לְפוּם סָהֲדִין יִקְטוֹל יָת קָטוֹלָא וְסָהִיד חַד לָא יַסְהֵד בֶּאֱנָשׁ לְמִקְטַל: לא וְלָא תְקַבְּלוּן מָמוֹן עַל אֱנָשׁ קָטוֹל דִּי הוּא חַיָּב לְמִקְטַל אֲרֵי אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: לב וְלָא תְקַבְּלוּן מָמוֹן לְמֵעֲרוֹק לְקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵהּ לְמִתַּב בְּאַרְעָא עַד

ספרי

אומר ישוב אף לשררותו:

כה (כט) והיו אלה לכם לחקת משפט [לדורותיכם], שינהג הדבר לדורות. בכל מושבותיכם, בארץ ובח"ל:

כו (ל) כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרוצח, למה נאמר, לפי שהוא אומר (ולא ימות הרוצח) גואל הדם הוא ימיתנו שומע אני יהרגנו בינו לבין עצמו ת"ל כל מכה נפש לפי עדים מגיד שאין הורגים אלא בעדים דברי ר' יאשיה, ר' יונתן אומר כל מכה נפש למה נאמר לפי שהוא אומר ולא ימות הרוצח [וגו'] שומע אני יהרגנו בב"ד ושלא בעדים ת"ל כל מכה נפש לפי עדים מגיד שאין הורגו אלא בב"ד ובעדים:

כז ועד אחד לא יענה בנפש למות, עונה הוא בו לזכות. ועד אחד עונה הוא בשבועה. ועד אחד זה בנה אב כל מקום שנאמר עד הרי הוא בכלל שנים עד שיפרוט לך הכתוב עד אחד:

כח (לא) ולא תקחו כופר לנפש רוצח, למה נאמר, לפי שהוא אומר אם כופר יושת עליו או כשם שנותנים פדיון למומתים בידי שמים כך יהיו נותנים פדיון למומתים בידי אדם ת"ל ולא תקחו כופר. ר' יאשיה אומר הרי שיצא ליהרג וחבל באחרים חייב. חבלו בו אחרים פטורים, בגופו ולא בממונו. או עד שלא נגמר דינו ת"ל אשר הוא רשע למות עד שלא נגמר דינו חייב משנגמר דינו פטור. ר' יונתן אומר הרי שיצא ליהרג וקדם אחר והרגו פטור. או עד שלא נגמר דינו ת"ל אשר הוא רשע למות עד שלא נגמר דינו חייב משנגמר דינו פטור:

כט (לב) ולא תקחו כופר לנוס אל עיר מקלטו, הרי שהרג את הנפש

התורה והמצוה

כה (כט) לדורותיכם שינהג לדורות, ובארתי זה בפ' אמור (סי' ס"ו), ובכל מושבותיכם היינו גם בח"ל, ורש"י פי' שהוא רק בזמן שהיו סמוכים בא"י, ועי' רמב"ן מ"ש ע"ז:

כו (ל) כל מכה נפש לפי עדים. זה א"ל להשמיענו שצריך עדים שכבר אמר זה בכ"מ, ופי' שבא ללמד עוד דבר, כי ביתר מיתות ב"ד צריך שיהרג ע"י העדים ונקטעה יד העדים פטור כמ"ש בסנהדרין (דף מ"ה), אולם ברוצח גלתה תורה מות יומת שיומת ע"י כל אדם כמ"ש הרמב"ם (פי"ג מה' סנהדרין) ובכ"ז זה דוקא בדיעבד אם אי אפשר להמיתו עפ"י עדים אבל לכתחלה לפי עדים ירלה את הרוצח ישתתפו העדים במיתתו, ובזה השוו ר' יאשיה ור' יונתן, רק שר' יאשיה ס"ל שבא נגד גואל הדם שהגם שכתוב גואל הדם הוא ימיתנו לא יהרגנו בינו לבין עצמו רק במעמד העדים, ור' יונתן ס"ל שבא נגד הב"ד, נגד מ"ש ולא ימות הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט צריך שהעדים ישתתפו שם במיתתו ועז"א מגיד שאין הורגו אלא בב"ד ובעדים:

כז ועד אחד לא יענה בנפש למות. שהעד לא ילמד חובה אבל מלמד זכות כר' יוסי בר' יהודה בסנהדרין (דף ל"ד), וממ"ש לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת למדו שקם הוא לשבועה, וממ"ש מספר אחד למדו (בסוטה דף ב' ודף ל"א וסנהדרין ל') דסתם עד הוא שנים, ר"ל עדות, עד שיפרוט הכתוב אחד:

כח (לא) ולא תקחו כפר לנפש רוצח. ר"ל שלא נלמד ממ"ש אם כפר יושת עליו כמו שנותנים כפר למומתין בידי שמים כן למומתים בידי אדם, ועפ"ז משנגמר דינו דינו כמת, ופי' ר' יאשיה שפטורים על חבלתו, ור' יונתן פי' שפטורים על הריגתו, רק באמר שזה רק אם הוא רשע למות שהוא משנגמר דינו לא קודם לכן, ואם חבלו בו או הרגוהו קודם לכן אף שאח"כ נגמר דינו חייבים, ועמ"ש בפ' משפטים (סי' ק"פ):

כט (לב) ולא תקחו כפר לנוס, פרש"י למי שנס אל עיר מקלט שהרג בשוגג אינו נפטר מגלות בממון לא"י

עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ עד־מות הכהן: לג ולא־תחניפו את־הארץ אשר אתם בה כי הדם הוא יחניף את־הארץ ולארץ לא־יכפר לדם אשר שפך־בה כי־אם בדם שפכו: לד ולא תטמא את־הארץ אשר אתם ישבים בה אשר אני שכן בתוכה כי אני יהוה שכן בתוך בני ישראל: פ שביעי לו א ויקרבו ראשי האבות למשפחת בני־גלעד בן־מכיר בן־מנשה ממשפחת בני יוסף וידברו לפני משה ולפני הנשאים

בעל הטורים

כמיתתן [עי' מכות ד' י"א]: (לג) יכופר ד'. הכא ואידך אם יכופר העון (ישעיה כ"ב) לכן בזאת יכופר עון יעקב (שם כ"ז) בחסד ואמת יכופר עון (משלי ט"ז) בתשובה וי"ה תולין ומיתה ממרקת שנאמר אם יכופר העון עד תמותון לכך באלה יכופר עון יעקב במה בחסד שנאמר בחסד ואמת יכופר עון כדאמר (ר"ה י"ח) רבה דעסיק בגמילות חסדים חיה שתין שנין:

שפתי חכמים

כמיתה כך אין פדיון לגלות: פ מפני שלא יפול חנופה כדם בנגלה גבי ארץ שייך חנופה שפי' ארץ הוא אנשי ארץ ובהם שייך:

רש"י

(מיכה ב') שובי מלחמה. ששבו מן המלחמה וכן (צפניה ג') נוגי ממועד (יהושע ה') כי מולים היו. כשאתה אומר שוב על מי ששב כבר ומול על שמל כבר כך תאמר לנס על מי שנס כבר וקוראו נס כלומר מוברח ואם תאמר לנוס לברוח ותפרשהו לא תקחו כפר למי שיש לו לברוח לפטרו מן הגלות לא ידעתי היאך יאמר לשוב לשבת בארץ הרי עדיין לא נס ומהיכן ישוב: (לג) ולא תחניפו. ולא תרשיעו. כתרגומו ולא פ תחיבון: (לד) אשר אני שכן בתוכה. שלא תשכינו אותי בטומאתה כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל. אף בזמן שהם טמאים שכינה

ספרי

(במזיד) [בשוגג] שומע אני אם יתן ממון (ויגלה) [לא יגלה] ת"ל ולא תקחו כופר לנוס (שמה):

ל (לג) ולא תחניפו את הארץ, הרי זו אזהרה לחנפים. ד"א ולא תחניפו אל תגרמו אל הארץ שתהיה מתנפת לכם. כי הדם הוא יחניף, ר' יאשיה אומר לשון נוטריקון כי הדם הוא יחון אף בארץ: לא ולארץ לא יכופר למה נאמר, לפי שהוא אומר וערפו שם את העגלה בנחל הרי שנתערפה עגלה ואחר כך נמצא

התורה והמצוה

לפי זה היה גרסתו כפי שהגיה הגר"א, ומה שהקשה רש"י במ"ש לשוב לשבת תקן הרמב"ן שלא היה מן הצורך לאמר שלא יקחו ממנו שוחד שלא ינוס שם כלל, כי כל הורג נפש יפחד מן גואל הדם ובודאי ינוס לעיר מקלט, אך יתן כפר שינוס אל עיר מקלט לפי שעה עד תשוב חמת גואל הדם ואח"כ ישוב לשבת בארץ, וכן מבואר בכתובות (דף ל"ז ע"ב):

ל (לג) ולא תחניפו את הארץ, החנף הוא מי שאין תוכו כברו, נגלהו כצדיק והוא רשע באמת והונה על הארץ, כשאין תוכה כברה. נראית ארץ טובה ופירותיה זרים ורעים, וזה בא ע"י חנופה מדה כנגד מדה, ועז"א והארץ חנפה תחת יושביה (ישעיה כ"ד), וגם בא לעונש על ש"ד כמ"ש ותחנף הארץ בדמים, וז"ש אל תגרמו אל הארץ שתהיה מתנפת לכם, ולפ"ז הוא אזהרה וגם ר"ל שע"י שתהיו חנפים תחניפו את הארץ, וא"כ הוא אזהרה על החנופה, ור' יאשיה דריש שהרוצח חנף חן אף חנה אף, ובארתי דבר זה בארך בפי' התו"ס ויקרא (סי' קנ"ב) עיי"ש:

לא ולארץ לא יכופר, ר"ל הנה שיש כפרה ע"י עגלה ערופה, זה מכפר על הדם כ"ז שלא נמצא ההורג

דִּימוּת כַּהֲנָא: יג וְלָא תְחַיְּבוּן יַת אַרְעָא דִּי אַתּוּן בַּהּ אֲרֵי דְמָא הוּא מְחַיֵּב יַת אַרְעָא וּלְאַרְעָא לָא יִתְכַּפַּר עַל דַּם זַכַּאי דְּאִתְּשַׁד בַּהּ אֱלָהֵן בִּדַם אַשְׁדֵהּ: יד וְלָא תְסָאֲבוּן יַת אַרְעָא דִּי אַתּוּן יָתְבִין בַּהּ דִּי שְׁכִנְתִּי שָׁרְיָא בְּגַוַּהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ דִּשְׁכִנְתִּי שָׁרְיָא בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: א וְקְרִיבוּ רֵישֵׁי אֲבָהָתָא לְזַרְעִית בְּנֵי גִלְעָד בַּר מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה מִזַּרְעִית בְּנֵי יוֹסֵף וּמַלִּילוּ קֳדָם מֹשֶׁה וְקֳדָם רַבְרְבַיָּא רֵישֵׁי

ספרי

נמצא ההורג שומע אני יתכפר להם תלמוד לומר ולארץ לא יכופר:

לב (לד) ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה, מגיד ששפיכות דמים מטמא את הארץ ומסלקת את השכינה, ומפני שפיכות דמים חרב ביהמ"ק. מעשה בשני כהנים שהיו שוים ורצים ועולים בכבש וקדם אחד לחברו (כרחוק) ארבע אמות נטל סכין ותקע לו בלבו בא ר' צדוק ועמד על מעלות האולם ואמר שמעוני אחינו בית ישראל הרי הוא אומר כי ימצא חלל באדמה בואו ונמדוד על מי ראוי להביא את העגלה על העיר או על העזרות, געו כל ישראל בבכיה ואחר כך בא אביו של תינוק אמר להם אחינו הרי הוא כפרתכם עדיין בני מפרפר ולא נטמאת הסכין ללמדך שטומאת סכינים חביבה להם יותר משפיכות דמים. וכה"א וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד על כי מלא את ירושלים מפה לפה (מכאן אמרו בעון ש"ד שכינה מסתלקת ומקדש מטמא). אשר אני שוכן בתוכה, חביבים ישראל שאע"פ שהם טמאים שכינה ביניהם שנאמר (אשר אני שוכן בתוכה) [השוכן אתם בתוך טומאותם], ואומר ולא יטמאו את מחניהם [אשר אני שוכן בתוכם]. ולא תטמאו את הארץ [וגו' כי אני ה' שוכן בתוך ב"י]. ר' נתן אומר חביבים ישראל שבכל מקום שגלו שכינה עמהם. גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה. גלו לבבל שכינה עמהם שנאמר למענכם שלחתי בבלה. גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים. גלו לאדום שכינה עמהם שנאמר מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה. וכשהם חוזרים שכינה עמהם שנאמר ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך והשיב לא נאמר אלא ושב ה' אלהיך. ואומר אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי מראש אמנה מראש שניר וחרמון ממעונות אריות מהררי נמרים. רבי אומר משל למה"ד למלך שאמר לעבדו (אם) [מה] תבקשני הריני אצל בני כל זמן שאתה מבקשני הריני אצל בני. וכה"א השוכן אתם בתוך טומאותם. ואומר בטמאם את משכני אשר בתוכם. ואומר ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שוכן בתוכם. (ואומר) [לכך נאמר] ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל:

התורה והמצוה

ההורג אבל אינו מכפר על הארץ רק בדם שופכו, כן פי' חז"ל (כתובות דף ל"ז סוטה דף מ"ב):

לב (לד) ולא תטמא את הארץ, הם ג' טעמים: א' שתטמא את הארץ, [ב] אלא שאתם יושבים בה, וע"י ש"ד הגלו ממנה ויחרב המקדש, [ג] אלא שאני שוכן בתוכה, וע"י ש"ד שכינה מסתלקת מן הארץ, וע"ז מביא המעשה של שני כהנים איך היה ש"ד דבר קל בעיניהם שטומאת הסכין היה קשה בעיניהם יותר מש"ד, ועי"כ חרב מקדש ראשון ע"י חטא מנשה, ומקדש שני ג"כ, ובכ"ז אומר כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל שאף שהסתלק שכינה מן הארץ לא הסתלק מן בני ישראל, שה' ישכון ביניהם תמיד, וע"ז מביא מ"ש השוכן אתם בתוך טומאותם, וע"ז אמר ר' נתן שחביבים ישראל יותר מן הארץ כי מן הארץ הסתלק השכינה לפעמים לא כן מב"י, ומוסיף עוד שלא לבד שלא הסתלק השכינה מישראל בעודם בארץ שאף כשגלו אעפ"י שהיו בארץ העמים שבלתי ראויה להשראת השכינה בכ"ז היתה שכינה עמהם ועתיד לחזור עמהם מן הגלות, עד שיאמר לעבדיו משרתיו עושי רצונו שאם יבקשוהו ידעו שהוא אצל בניו להשגיח עליהם בהשגחתו המיוחדת ועז"א כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל:

(א) ויקרבו ראשי האבות למשפחת בני גלעד. כי בני מכיר לקחו בעבר הירדן ולא היה להם היה מדבר הזה רק בני גלעד שהם ישבו בא"י הם קרבו:

רָאשֵׁי אָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: ב וַיֹּאמְרוּ אֶת־אֲדֹנִי צִוָּה יְהוָה לָתֵת אֶת־הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּגוֹרָל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאדֹנִי צֻוָּה בַיהוָה לָתֵת אֶת־נַחֲלַת צְלָפְחָד אָחִינוּ לִבְנֹתָיו: ג וְהָיוּ לְאֶחָד מִבְּנֵי שִׁבְטֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְנָשִׁים וְנִגְרְעָה נַחֲלָתָן מִנַּחֲלַת אֲבֹתֵינוּ וְנוֹסַף עַל נַחֲלַת הַמַּטֶּה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם וּמִגֹּרַל נַחֲלָתֵנוּ יִגָּרֵעַ: ד וְאִם־יִהְיֶה הַיֹּבֵל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנוֹסְפָה נַחֲלָתָן עַל נַחֲלַת הַמַּטֶּה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם וּמִנַּחֲלַת מַטֵּה אֲבֹתֵינוּ יִגָּרַע נַחֲלָתָן: ה וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל־פִּי יְהוָה לֵאמֹר כֵּן מַטֵּה בְנֵי־יוֹסֵף דֹּבְרִים: ו זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לִבְנוֹת צְלָפְחָד לֵאמֹר לַטּוֹב בְּעֵינֵיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים אַךְ לְמִשְׁפַּחַת מַטֵּה אֲבִיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים: ז וְלֹא־תִסֹּב נַחֲלָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּטֶּה אֶל־מַטֶּה כִּי אִישׁ בְּנַחֲלַת מַטֵּה אֲבֹתָיו יִדְבְּקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ח וְכָל־בַּת יֹרֶשֶׁת נַחֲלָה מִמַּטּוֹת בְּנֵי

בעל הטורים

(ג) ונוסף ג' במס' [ע' שמות מ"ש רבינו על מסורה זו]: (י) זה הדבר בגימ' בדור הזה שלא היה נוהג אלא באותו הדור: (ז) הסב נחלה בגי' זו היא בהספת הבן לומר שהבן יורש את אביו. ולא תסוב נחלה בגימ' זו היא הסבת בעל: (יא) לבני דודיהן בגימ' להגון להם (עי' ב"ב דף קי"ט):

רש"י

שביה ביניהם: (ג) ונוסף על נחלת המטה. שהרי בנה יורשה והבן מתייחס על שבט אביו: (ד) ואם יהיה היובל. מכאן היה רבי יהודה אומר עתיד צ היובל ק שיפסוק: ואם יהיה היבל. כלומר אין זו מכירה שחוזרת ביובל שהירושה אינה חוזרת ואפילו יהיה היובל לא תחזור הנחלה לשבטו. ונמצא שנוספה על נחלת המטה אשר תהייה להם: (ח) וכל בת יורשת

שפתי חכמים

צריך תמוה אבל גבי דם לא שייך לפרש הכי: צ רצ"ל למה כתיב ואם כל"ל וכי יהיה דואם משמע שספק הוא אם יהיה היובל ומה שכתב אחר זה ואפילו יהיה יובל אינו ר"ל שפי' אלא אפילו שאח"כ הוא סותר מה שפי' לעיל דמלת ואם הוא ספק אלא אפילו זה פלגון רש"י הוא לא מפירוש מלת אם: ק ר"ל שיחרב הבית ויתבטלו השמטות והיובל:

התורה והמצוה

(ב) את אדוני צוה ה', ר"ל שכבר בתחלה שהיה בחלוקת הארץ שני ענינים: [א] הגורל, [ב] החלוקה, ר"ל שהגורל היה קובע לכל שבט ושבט באיזה מחוז יעלה חלקו, ואח"כ היו יהושע והנשיאים מחלקים לכ"א את נחלתו לפי מספר אנשי השבט, וז"ש לתת את הארץ בנחלה, הוא החלוקה לפי הנפשים, בגורל שזה היה רק באיזה מחוז יקח כלל השבט והיה רק גורל אחד לכל השבט, ואדני צוה בה' לתת את נחלת צלפחד אחינו לבנותיו:

(ג) והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים, כשיהיו נשים לאנשי שבט אחר אז יהיו שתי מגרעות, [א] מצד הנחלה הפרטית שכל משפחה נחלו חלק פרטי לפי מספר אנשי המשפחה וכשימות אחד מהם יירשו בניו או אחיו והשאר החלוקה ונחלת המשפחה כמו שהיתה בלי גרעון, אבל כשינשאו לשבט אחר

אבהתנא לבני ישראל: ב ואמרו ית רבוני פקיד יי למתן ית ארעא באחסנא בעדבא לבני ישראל ורבוני אתפקד במימרא דיי למתן ית אחסנת צלפחד אחונא לבנתה: ג ויהוין לחד מבני שבטיא דבני ישראל לנשין ותתמנע אחסנתהן מאחסנת אבהתנא ותתוסף על אחסנת שבטא די יהוין להון ומעדב אחסנתנא יתמנע: ד ואם יהי יובלא לבני ישראל ותתוסף אחסנתהן על אחסנת שבטא די יהוין להון ומאחסנת שבטא דאבהתנא יתמנע אחסנתהן: ה ופקיד משה ית בני ישראל על מימרא דיי למימר יאות שבטא דבני יוסף ממללין: ו דין פתגמא די פקיד יי לבנת צלפחד למימר לדתקין בעיניהון יהוין לנשין ברם לזרעית שבטא דאבוהן יהוין לנשין: ז ולא תסחר אחסנא לבני ישראל משבטא לשבטא ארי גבר באחסנת שבטא דאבהתוהי ידבקון בני ישראל:

השאלות

(ב) למה כפל בנחלה בגורל, ולמה כפל ונגרעה נחלתן ומגורל נחלתנו יגרע, ומה הוסיף במ"ש ואם יהיה היובל לב"י מה חדשו בזה. ומ"ש לטוב בעיניהם תהיינה לנשים הוא למותר וכי יעלה על הדעת שלא ינשאו למי שירצו מבני שבטם. ומ"ש למען יירשו בני ישראל איש נחלתו ולא תסוב נחלה ממטה אל מטה הוא כפל לשון ולמה אמר שנית כי איש בנחלתו ידבקו שכבר אמרו, ועוד הלא טעם מצוה זו נוהג תמיד ומדוע קבלו חז"ל שמצוה זו לא נהגה רק בדור הזה, ומ"ש כאשר צוה ה' כן עשו היל"ל ויעשו כאשר צוה ה' שכ"ה הלשון בכ"מ. ומ"ש ממשפחות בני מנשה היו לנשים מבואר שלא היו לבני דודיהן רק למשפחות בני מנשה שהוא אנשי השבט לא אנשי משפחתם, וכן מבואר ממ"ש ותהי נחלתן על מטה משפחת אביהן משמע שהוסבה אל השבט ונעתקה ממשפחתם שאל"כ היל"ל על משפחת אביהן לא על מטה, ולמה שינה סדר הבנות בכאן ממה שסדרם בפ' פינחס:

התורה והמצוה

נגרעה נחלתן מנחלת אבותינו כי יירשום הבנים השייכים למשפחה אחרת ונגרעה נחלת משפחה הזאת, וזאת שנית מה שנוגע להגורל שהוא הגביל תחום כלל השבט ועתה תתערב בו נחלה של שבט אחר שאינו מתחומו וגורלו והוא החסרון הגורל שהגביל תחום כל שבט ביחוד ועז"א ומגורל נחלתנו יגרע:

(ד) ואם יהיה, ובאשר ישיבו להם שאחר שכל אנשי שבט ושבט דרו בין אנשי שבטם, ונחלתם היה בתחום של שבטם, א"כ אם יפול להם ע"י ירושת אמם נחלה בתחום של שבט אחר בודאי לא יעזבו את נחלת אבותם בין בני שבטם לצאת ולגור בשבט אחר, ובודאי ימכרו אז את נחלתם ובני השבט יקנום מידם והאחר נחלתם על מכונם, ואין בדבר רק חסרון ממון שיצטרכו לתת בעד הנחלה, עז"א שהלא בעת שיהיה היובל לבני ישראל אז תוחזר הנחלה לבעלים וא"כ נוספה נחלתן מחדש על נחלת המטה אשר תהיינה להם, ומנחלת מטה אבותינו יגרע נחלתן מחדש, כי אי אפשר שבכל יובל ויובל יקנו ויתנו מעות מחדש. והנה בשתי הטענות האלה שטענו [א] מצד הגורל שזה נוגע לכל השבט [ב] מצד הנחלה שזה נוגע להמשפחה לבד, יש נ"מ, שלתקן הטענה שיש לכל השבט במה שתהיה מגרעת בהגורל שהגורל היה קובע תחום כל השבט ואין רוצים שיתערב בתחומם שבט אחר, די במה שיזהיר שבנות צלפחד לא ינשאו לשבט אחר, אבל לתקן המגרעת השנית מצד הנחלה שנוגע רק להמשפחה צריך לתקן שגם משבט מנשה לא ינשאו לאיש, רק ינשאו אנשים ממשפחתם כדי שתשאר הנחלה בין בני משפחתם:

(ה) ויצו משה, אבל ה' לא הסכים רק על טענת השבט שלא ינשאו לשבט אחר שבזה יתקלקל הגורל שקבע לכל שבט אחוז בפ"ע, אבל על טענת המשפחה שלא ינשאו גם למשפחה אחרת לא הסכים עמהם, וז"ש כן מטה בני יוסף דוברים, ר"ל אני מסכים אל טענת המטה מצד הגורל שזה נוגע לכלל המטה, לא אל טענת המשפחה מצד הנחלה שלפי טענתם יאסר להם להנשא גם לבני שבט מנשה רק:

(ו) זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד, דבר זה לבד נוגע מה שנוגע לגורל של השבט לבד, וע"כ לטוב בעיניהם תהיינה לנשים ר"ל אף שאינו מן המשפחה, אך למשפחת מטה אביהם, אם הוא מן המטה של מנשה אף שאינו ממשפחתה רק ממשפחה אחרת של המטה תהיינה לנשים:

(ז) ולא תסב, ר"ל והקפידה הוא רק שלא תסב נחלה ממטה אל מטה, ושידבקו איש בנחלת מטה אבותיו, אבל שיעתק הנחלה ממשפחה אל משפחה באותו מטה אין קפידא:

(ח) וכל בת, ועל כן כל בת יורשת נחלה, לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה אין קפידא מאיזה משפחה רק שיהיה ממשפחה של משפחות המטה של אביה שלא תנשא למטה אחר, למען יירשו, הנה מבואר בדברי חז"ל שצווי זה לא היה רק בדור הזה, וכבר בארנו במק"א שבכל מקום שאומר זה הדבר מציין מצוה שנאמרה רק לשעתה (עי' התו"ס אחרי סי' פח) ויפלא הלא טעם מצוה זו

ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבתיו: ט ולא־תסב נחלה ממטה למטה אחר כי־איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל: י כאשר צוה יהוה את־משה כן עשו בנות צלפחד: מפטיר יא ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונעה בנות צלפחד לבני דדיהן לנשים: יב ממשפחת בני־מנשה בן־יוסף היו לנשים ותהי נחלתן על־מטה משפחת אביהן: יג אלה המצות והמשפטים אשר צוה יהוה ביד־משה אל־בני ישראל בערבת מואב על ירדן ירחו: חזק

קל"ב. מהל"ה הול"ס סימן: ומפטירין שמעו דבר ה' בירמיה סימן ב':

סכום פסוקי ספר **במדבר** אלף ומאתים ושמונים ושמונה **ארפח** סימן. וחציו והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח (יז כ'). ופרשיותיו עשרה ה' **בדד** ינחנו סימן. וסדריו ל"ב **לב** טהור ברא לי אלהים סימן. ופסקותיו **כ"ב**: ופרקיו ל"ו. לו חכמו ישכילו זאת סימן. מנין הפתוחות **שתים ותשעים** והסתומות **ששים ושש**. הכל **מאה והמשים ושמונה פרשיות**. אני **חלקך** ונחלתך סימן.

שפתי חכמים

ד דק"ל בפ' פינחס חשיב תרצה לבסוף וכאן מנה אותה שניה ומתרץ כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים וכו' פירוש משום שכאן כתיב ויהיו לבני דודיהן לנשים שדרך נשואי האחיות להנשא כסדר תולדותיהן תחלה הבכירה ואחריה הצעירה על הסדר כדכתיב לא יעשה כן במקומנו וגו': ש בפרשת פינחס פירשתיו:

רש"י

נחלה. שלא היה בן לאביה: (יא) מחלה תרצה וגו'. (ב"ב ק"כ) כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים ר ונשאו כסדר תולדותן ובכל המקרא מנאן לפי חכמתן ש ומגיד ששקולות זו כזו:

חסלת פרשת מסעי

התורה והמצוה

עשה תמיד, אולם התורה באר טעם המצוה שהוא **למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבותיו**, ר"ל שאם ישאו בנות צלפחד אנשים ממטה אחר לא ישתדלו להוריש את הכנעניים מנחלתם כי אנשיהם שיורשים נחלתם הם שייכים למטה אחר ויכבשו ויורישו את הכנעני היושב בנחלת שבטם ולא ילכו להוריש את הכנעני היושב בשבט אחר שאינו משבטם, וע"כ ישאו רק לבני שבטם ואז ישתדל כ"א לירש נחלת אבותיו ויורש את הכנעני משם, מזה מבואר שטעם מצוה זו היה שייך רק בעת הכבוש, לא אחר הכבוש שכבר הורישו את יושבי הארץ וירשו את הארץ:

(ס) **ולא תסב**, ר"ל זה נהג רק בעת הכבוש כדי שיירשו איש ואיש נחלת אבותיו אבל אח"כ אין שום חשש, שאין חשש אח"כ שתסוב נחלה ממטה למטה אחר, עז"א **שלא תסוב נחלה ממטה למטה אחר** ר"ל אף שהאשה בת יורשת נחלה איש משבט אחר בכ"ז לא תסוב הנחלה עי"ז **כי איש בנחלתו** ידבקו

ח וכל ברתא ירתת אחסנא משבטיא דבני ישראל לחד מזרעית שבטא דאבוהא תהי לאנתו בדיל די ירתון בני ישראל גבר אחסנת אבהתוהי: ט ולא תסחר אחסנא משבטא לשבטא אחרנא ארי גבר באחסנתיה ידבקון שבטיא דבני ישראל: י כמא די פקיד יי ית משה כן עבדו בנת צלפחד: יא והואה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונעה בנת צלפחד לבני אחי אבוהן לנשין: יב מזרעית בני מנשה בר יוסף הואה לנשין והות אחסנתהן על שבטא זרעית אבוהן: יג אלין פקודיא ודיניא די פקיד יי בידא דמשה לות בני ישראל במישריא דמואב על ירדנא דיריחו: חזק

התורה והמצוה

ידבקו מטות ב"י, שהמטות עצמם יהיו מדובקים יחד ושום איש מהם לא יתפרד מן הדבקות לעזוב שבטו ונחלתו ולאחוז נחלה בשבט אחר, וכשיגיע לנחלתם נחלה בשבט אחר ימכרוהו בזול לבני השבט, ומלבד זה בעצמו ישאו לרוב לבני שבטם שאצלם הנחלה חשובה לא בני שבט אחר שאצלם אין הנחלה שוה כלום וממילא לא תסוב נחלה ממטה אל מטה אחר:

(י"ד) כאשר צוה, ספר הכתוב שבנות צלפחד לא השגיחו על בקשת בני משפחתם שהם בקשו שלא ינשאו אף לבני משפחה אחרת חוץ ממשפחתם, ובנות צלפחד לא השגיחו ע"ז ולא עשו רק כאשר צוה ה' את משה שה' לא הזהיר רק שלא ינשאו לשבט אחר אבל לא הזהירם על בני משפחה אחרת משבטם:

(יא) ותהיינה מחלה תרצה, למעלה (סי' כז) בא סדרן מחלה נועה חגלה ומלכה ותרצה וכאן שינה סדרן כפי ההבדל שהיה בנשואין שלהן, שאלה הראשונות שהם מחלה תרצה וחגלה היו לבני דודיהן לנשים, ואלו כבקשת בני משפחתם וקצת מהן דהיינו מלכה ונועה ממשפחות בני מנשה בן יוסף היו לנשים ר"ל לא לבני דודיהן שהם משפחת חפר, רק למשפחה אחרת ממשפחות בני מנשה, ותהי נחלתן על מטה משפחת אביהן ר"ל ומלבד זה נעתקה נחלתם ממשפחת אביהן אל מטה אביהן ר"ל למשפחה אחרת ממטה מנשה שהוא מטה של משפחת אביהן לא אל משפחה אביהן וכפי מה שאמר ה' לטוב בעיניהם תהיינה לנשים, שפירושו לכל המטה:

(יג) אלה המצות והמשפטים, ר"ל מצות מלחמת מדין וגעולי כלי מדין ונדרים ומוספים ודומיהם, שהם בכלל מצות, ודיני נחלה ומשפט הרוצח שהם בכלל משפטים, שנאמרו בערבות מואב, וכבר פליגי בזה ר"י ור"ע אם נאמרו פרטיהם מסיני וחזר אותם בערבות מואב פעם שלישית וזה לר"ע, אם רק כללותם נאמרו בסיני ופרטיהם נאמרו בערבות מואב, וזה דעת ר' ישמעאל:

סדר ברכות ההפטרה

ברכות קודם קריאת הפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

ברכות לאחר קריאת ההפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה מְדַבֵּר וּמְקַיֵּם. כִּי כָל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם. כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר. וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

לשבת עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה. שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת:

עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

בהושע סימן ב'

וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר וְהָיָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יֵאָמֵר לָהֶם לֹא־עַמִּי אַתֶּם יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל־חָי: וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרְעֶאל: אִמְרוּ לַאֲחֵיכֶם עַמִּי וְלַאֲחוֹתֵיכֶם רֻחָמָה: רִיבוּ בְאִמְּכֶם רִיבוּ כִּי־הִיא לֹא אִשְׁתִּי וְאָנֹכִי לֹא אִישָׁהּ וְתָסֵר זְנוּנֶיהָ מִפָּנֶיהָ וְנַאֲפוּפֶיהָ מִבֵּין שָׁדֶיהָ: פֶּן־אַפְשִׁיטֶנָּה עֲרֻמָּה וְהִצַּגְתִּיהָ כְּיוֹם הִוָּלְדָהּ וְשַׂמְתִּיהָ כַמִּדְבָּר וְשַׁתִּהָ כְּאֶרֶץ צִיָּה וַהֲמִתִּיהָ בַּצָּמָא: וְאֶת־בָּנֶיהָ לֹא אֲרַחֵם כִּי־בְנֵי זְנוּנִים הֵמָּה: כִּי זָנְתָה אִמָּם הֹבִישָׁה הוֹרָתָם כִּי אָמְרָה אֵלְכָה אַחֲרֵי מְאַהֲבַי נֹתְנֵי לַחְמִי וּמֵימַי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי שַׁמְנִי וְשִׁקּוּיָי: לָכֵן הִנְנִי־שָׂךְ אֶת־דַּרְכֵּךְ בַּסִּירִים וְגָדַרְתִּי אֶת־גְּדֵרָהּ וּנְתִיבוֹתֶיהָ לֹא תִמְצָא: וְרִדְּפָה אֶת־מְאַהֲבֶיהָ וְלֹא־תַשִּׂיג אֹתָם וּבִקְשָׁתַם וְלֹא תִמְצָא וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל־אִישִׁי הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה: וְהִיא לֹא יָדְעָה כִּי אָנֹכִי נָתַתִּי לָהּ הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל: לָכֵן אָשׁוּב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ וְתִירוֹשִׁי בְּמוֹעֲדוֹ וְהִצַּלְתִּי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי לְכַסּוֹת אֶת־עֶרְוָתָהּ: וְעַתָּה אֲגַלֶּה אֶת־נַבְלֻתָהּ לְעֵינֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאִישׁ לֹא־יַצִּילֶנָּה מִיָּדִי: וְהִשְׁבַּתִּי כָּל־מְשׂוֹשָׂהּ חַגָּהּ חָדְשָׁהּ וְשַׁבַּתָּהּ וְכֹל מוֹעֲדָהּ: וַהֲשִׁמֹּתִי גַּפְנָהּ וּתְאֵנָתָהּ אֲשֶׁר אָמְרָה אֶתְנָה הֵמָּה לִי אֲשֶׁר נָתְנוּ־לִי מְאַהֲבָי וְשַׂמְתִּים לְיַעַר וַאֲכָלָתַם חַיַּת הַשָּׂדֶה: וּפָקַדְתִּי עָלֶיהָ אֶת־יְמֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר תַּקְטִיר לָהֶם וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאֹתִי שָׁכְחָה נְאֻם־יְהוָה: לָכֵן הִנֵּה אָנֹכִי מְפַתֶּיהָ וְהֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר וְדִבַּרְתִּי עַל־לִבָּהּ: וְנָתַתִּי לָהּ אֶת־כְּרָמֶיהָ מִשָּׁם וְאֶת־עֵמֶק עָכוֹר לְפֶתַח תִּקְוָה וְעָנְתָה שָּׁמָּה כִּימֵי נְעוּרֶיהָ וּכְיוֹם עֲלוֹתָהּ מֵאֶרֶץ־מִצְרָיִם: וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא־תִקְרְאִי לִי עוֹד בַּעְלִי: וַהֲסִרֹתִי אֶת־שְׁמוֹת הַבְּעָלִים מִפִּיהָ וְלֹא־יִזָּכְרוּ עוֹד בִּשְׁמָם: וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְעִם־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וְקֶשֶׁת וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה אֶשְׁבּוֹר מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁכַּבְתִּים לָבֶטַח: וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים: וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת־יְהוָה:

הפטרת נשא בשפטים סימן י"ג.

וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִצָּרְעָה מִמִּשְׁפַּחַת הַדָּנִי וּשְׁמוֹ מָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ עֲקָרָה וְלֹא יָלָדָה: וַיֵּרָא מַלְאַךְ־יְהוָה אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִנֵּה־נָא אַתְּ־עֲקָרָה וְלֹא יָלַדְתְּ וְהָרִית וְיָלַדְתְּ בֵּן: וְעַתָּה הִשָּׁמְרִי נָא וְאַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טָמֵא: כִּי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבָּטֶן וְהוּא יָחֵל לְהוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים: וַתָּבֹא הָאִשָּׁה וַתֹּאמֶר לְאִישָׁהּ לֵאמֹר אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלַי וּמַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים נוֹרָא מְאֹד וְלֹא שְׁאִלְתִּיהוּ אֵי־מִזֶּה הוּא וְאֶת־שְׁמוֹ לֹא־הִגִּיד לִי: וַיֹּאמֶר לִי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְעַתָּה אַל־תִּשְׁתִּי ׀ יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טֻמְאָה כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר

מן הבטן עד יום מותו: ויעתר מנוח אל יהוה ויאמר בי אדוני איש האלהים אשר שלחת יבוא נא עוד אלינו ויורנו מה נעשה לנער היולד: וישמע האלהים בקול מנוח ויבא מלאך האלהים עוד אל האשה והיא יושבת בשדה ומנוח אישה אין עמה: ותמהר האשה ותרץ ותגד לאישה ותאמר אליו הנה נראה אלי האיש אשר בא ביום אלי: ויקם וילך מנוח אחרי אשתו ויבא אל האיש ויאמר לו האתה האיש אשר דברת אל האשה ויאמר אני: ויאמר מנוח עתה יבא דבריך מה יהיה משפט הנער ומעשהו: ויאמר מלאך יהוה אל מנוח מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר: מכל אשר יצא מגפן היין לא תאכל ויין ושכר אל תשת וכל טמאה אל תאכל כל אשר צויתיה תשמר: ויאמר מנוח אל מלאך יהוה נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים: ויאמר מלאך יהוה אל מנוח אם תעצרני לא אכל בלחמך ואם תעשה עלה ליהוה תעלנה כי לא ידע מנוח כי מלאך יהוה הוא: ויאמר מנוח אל מלאך יהוה מי שמך כי יבא דבריך וכבדנוך: ויאמר לו מלאך יהוה למה זה תשאל לשמי והוא פלאי: ויקח מנוח את גדי העזים ואת המנחה ויעל על הצור ליהוה ומפלא לעשות ומנוח ואשתו ראים: ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה ויעל מלאך יהוה בלהב המזבח ומנוח ואשתו ראים ויפלו על פניהם ארצה: ולא יסף עוד מלאך יהוה להראה אל מנוח ואל אשתו אז ידע מנוח כי מלאך יהוה הוא: ויאמר מנוח אל אשתו מות נמות כי אלהים ראינו: ותאמר לו אשתו לו חפץ יהוה להמיתנו לא לקח מידנו עלה ומנחה ולא הראנו את כל אלה וכעת לא השמיענו כזאת: ותלד האשה בן ותקרא את שמו שמשון ויגדל הנער ויברכהו יהוה: ותחל רוח יהוה לפעמו במחנה דן בין צרעה ובין אשתאל:

* ל דגש * יתיר י * יתירא

הפטרת בהעלתך בזכריה סימן ב׳.

רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך נאם יהוה: ונלוו גוים רבים אל יהוה ביום ההוא והיו לי לעם ושכנתי בתוכך וידעת כי יהוה צבאות שלחני אליך: ונחל יהוה את יהודה חלקו על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלם: הס כל בשר מפני יהוה כי נעור ממעון קדשו: ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יהוה והשטן עמד על ימינו לשטנו: ויאמר יהוה אל השטן יגער יהוה בך השטן ויגער יהוה בך הבחר בירושלם הלוא זה אוד מצל מאש: ויהושע היה לבש בגדים צואים ועמד לפני המלאך: ויען ויאמר אל העמדים לפניו לאמר הסירו הבגדים הצאים מעליו ויאמר אליו ראה העברתי מעליך עונך והלבש אתך מחלצות: ואמר ישימו צניף טהור על ראשו וישימו הצניף הטהור על ראשו וילבשהו בגדים ומלאך יהוה עמד: ויעד מלאך יהוה ביהושע לאמר: כה אמר יהוה צבאות אם בדרכי תלך ואם את משמרתי תשמר וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמר את חצרי ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה: שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך כי אנשי מופת המה

כִּי־הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח׃ כִּי ׀ הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־
אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי אֶת־
עֲוֺן הָאָרֶץ־הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד׃ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ אִישׁ
לְרֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל־תַּחַת תְּאֵנָה׃ וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי
כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר רָאִיתִי וְהִנֵּה
מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ וְגֻלָּהּ עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת
לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ׃ וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל־
שְׂמֹאלָהּ׃ וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן
הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃
וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ
כִּי אִם־בְּרוּחִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ מִי־אַתָּה הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל לְמִישֹׁר
וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת חֵן חֵן לָהּ׃

יתיר י׳

הפטרת שלח לך ביהושע סימן ב׳.

וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מִן־הַשִּׁטִּים שְׁנַיִם אֲנָשִׁים מְרַגְּלִים חֶרֶשׁ לֵאמֹר לְכוּ רְאוּ אֶת־
הָאָרֶץ וְאֶת־יְרִיחוֹ וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ בֵּית־אִשָּׁה זוֹנָה וּשְׁמָהּ רָחָב וַיִּשְׁכְּבוּ־שָׁמָּה׃
וַיֵּאָמַר לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ לֵאמֹר הִנֵּה אֲנָשִׁים בָּאוּ הֵנָּה הַלַּיְלָה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַחְפֹּר
אֶת־הָאָרֶץ׃ וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶל־רָחָב לֵאמֹר הוֹצִיאִי הָאֲנָשִׁים הַבָּאִים אֵלַיִךְ
אֲשֶׁר־בָּאוּ לְבֵיתֵךְ כִּי לַחְפֹּר אֶת־כָּל־הָאָרֶץ בָּאוּ׃ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה אֶת־שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים
וַתִּצְפְּנוֹ וַתֹּאמֶר כֵּן בָּאוּ אֵלַי הָאֲנָשִׁים וְלֹא יָדַעְתִּי מֵאַיִן הֵמָּה׃ וַיְהִי הַשַּׁעַר
לִסְגּוֹר בַּחֹשֶׁךְ וְהָאֲנָשִׁים יָצָאוּ לֹא יָדַעְתִּי אָנָה הָלְכוּ הָאֲנָשִׁים רִדְפוּ מַהֵר
אַחֲרֵיהֶם כִּי תַשִּׂיגוּם׃ וְהִיא הֶעֱלָתַם הַגָּגָה וַתִּטְמְנֵם בְּפִשְׁתֵּי הָעֵץ הָעֲרֻכוֹת
לָהּ עַל־הַגָּג׃ וְהָאֲנָשִׁים רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם דֶּרֶךְ הַיַּרְדֵּן עַל הַמַּעְבְּרוֹת וְהַשַּׁעַר
סָגָרוּ אַחֲרֵי כַּאֲשֶׁר יָצְאוּ הָרֹדְפִים אַחֲרֵיהֶם׃ וְהֵמָּה טֶרֶם יִשְׁכָּבוּן וְהִיא עָלְתָה
עֲלֵיהֶם עַל־הַגָּג׃ וַתֹּאמֶר אֶל־הָאֲנָשִׁים יָדַעְתִּי כִּי־נָתַן יְהוָה לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ
וְכִי־נָפְלָה אֵימַתְכֶם עָלֵינוּ וְכִי נָמֹגוּ כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם׃ כִּי שָׁמַעְנוּ
אֵת אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ יְהוָה אֶת־מֵי יַם־סוּף מִפְּנֵיכֶם בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר
עֲשִׂיתֶם לִשְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן לְסִיחֹן וּלְעוֹג אֲשֶׁר הֶחֱרַמְתֶּם
אוֹתָם׃ וַנִּשְׁמַע וַיִּמַּס לְבָבֵנוּ וְלֹא־קָמָה עוֹד רוּחַ בְּאִישׁ מִפְּנֵיכֶם כִּי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת׃ וְעַתָּה הִשָּׁבְעוּ־נָא
לִי בַּיהוָה כִּי־עָשִׂיתִי עִמָּכֶם חָסֶד וַעֲשִׂיתֶם גַּם־אַתֶּם עִם־בֵּית אָבִי חֶסֶד וּנְתַתֶּם
לִי אוֹת אֱמֶת׃ וְהַחֲיִתֶם אֶת־אָבִי וְאֶת־אִמִּי וְאֶת־אַחַי וְאֶת־אַחְיוֹתַי° וְאֵת
כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְהִצַּלְתֶּם אֶת־נַפְשֹׁתֵינוּ מִמָּוֶת׃ וַיֹּאמְרוּ לָהּ הָאֲנָשִׁים נַפְשֵׁנוּ
תַחְתֵּיכֶם לָמוּת אִם לֹא תַגִּידוּ אֶת־דְּבָרֵנוּ זֶה וְהָיָה בְּתֵת־יְהוָה לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ
וְעָשִׂינוּ עִמָּךְ חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ וַתּוֹרִדֵם בַּחֶבֶל בְּעַד הַחַלּוֹן כִּי בֵיתָהּ בְּקִיר
הַחוֹמָה וּבַחוֹמָה הִיא יוֹשָׁבֶת׃ וַתֹּאמֶר לָהֶם הָהָרָה לֵּכוּ פֶּן־יִפְגְּעוּ בָכֶם הָרֹדְפִים
וְנַחְבֵּתֶם שָׁמָּה שְׁלֹשֶׁת יָמִים עַד שׁוֹב הָרֹדְפִים וְאַחַר תֵּלְכוּ לְדַרְכְּכֶם׃ וַיֹּאמְרוּ

° אחותי קרי

אֵלֶיהָ הָאֲנָשִׁים נְקִיִּם אֲנַחְנוּ מִשְּׁבֻעָתֵךְ הַזֶּה אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃ הִנֵּה אֲנַחְנוּ בָאִים בָּאָרֶץ אֶת־תִּקְוַת חוּט הַשָּׁנִי הַזֶּה תִּקְשְׁרִי בַּחַלּוֹן אֲשֶׁר הוֹרַדְתֵּנוּ בוֹ וְאֶת־אָבִיךְ וְאֶת־אִמֵּךְ וְאֶת־אַחַיִךְ וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיךְ תַּאַסְפִי אֵלַיִךְ הַבָּיְתָה׃ וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתֵךְ הַחוּצָה דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ וַאֲנַחְנוּ נְקִיִּם וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה אִתָּךְ בַּבַּיִת דָּמוֹ בְרֹאשֵׁנוּ אִם־יָד תִּהְיֶה־בּוֹ׃ וְאִם־תַּגִּידִי אֶת־דְּבָרֵנוּ זֶה וְהָיִינוּ נְקִיִּם מִשְּׁבֻעָתֵךְ אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃ וַתֹּאמֶר כְּדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא וַתְּשַׁלְּחֵם וַיֵּלֵכוּ וַתִּקְשֹׁר אֶת־תִּקְוַת הַשָּׁנִי בַּחַלּוֹן׃ וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ הָהָרָה וַיֵּשְׁבוּ שָׁם שְׁלֹשֶׁת יָמִים עַד־שָׁבוּ הָרֹדְפִים וַיְבַקְשׁוּ הָרֹדְפִים בְּכָל־הַדֶּרֶךְ וְלֹא מָצָאוּ׃ וַיָּשֻׁבוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַיֵּרְדוּ מֵהָהָר וַיַּעַבְרוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וַיְסַפְּרוּ־לוֹ אֵת כָּל־הַמֹּצְאוֹת אוֹתָם׃ וַיֹּאמְרוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ כִּי־נָתַן יְהוָה בְּיָדֵנוּ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ וְגַם־נָמֹגוּ כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפָּנֵינוּ׃

הפטרת קרח בשמואל א׳ סימן י״א.

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם לְכוּ וְנֵלְכָה הַגִּלְגָּל וּנְחַדֵּשׁ שָׁם הַמְּלוּכָה׃ וַיֵּלְכוּ כָל־הָעָם הַגִּלְגָּל וַיַּמְלִכוּ שָׁם אֶת־שָׁאוּל לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל וַיִּזְבְּחוּ־שָׁם זְבָחִים שְׁלָמִים לִפְנֵי יְהוָה וַיִּשְׂמַח שָׁם שָׁאוּל וְכָל־אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל עַד־מְאֹד׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל הִנֵּה שָׁמַעְתִּי בְקֹלְכֶם לְכֹל אֲשֶׁר־אֲמַרְתֶּם לִי וָאַמְלִיךְ עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ׃ וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ ׀ מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵיכֶם וַאֲנִי זָקַנְתִּי וָשַׂבְתִּי וּבָנַי הִנָּם אִתְּכֶם וַאֲנִי הִתְהַלַּכְתִּי לִפְנֵיכֶם מִנְּעֻרַי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃ הִנְנִי עֲנוּ בִי נֶגֶד יְהוָה וְנֶגֶד מְשִׁיחוֹ אֶת־שׁוֹר ׀ מִי לָקַחְתִּי וַחֲמוֹר מִי לָקַחְתִּי וְאֶת־מִי עָשַׁקְתִּי אֶת־מִי רַצּוֹתִי וּמִיַּד־מִי לָקַחְתִּי כֹפֶר וְאַעְלִים עֵינַי בּוֹ וְאָשִׁיב לָכֶם׃ וַיֹּאמְרוּ לֹא עֲשַׁקְתָּנוּ וְלֹא רַצּוֹתָנוּ וְלֹא־לָקַחְתָּ מִיַּד־אִישׁ מְאוּמָה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עֵד יְהוָה בָּכֶם וְעֵד מְשִׁיחוֹ הַיּוֹם הַזֶּה כִּי לֹא מְצָאתֶם בְּיָדִי מְאוּמָה וַיֹּאמֶר עֵד׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן וַאֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־אֲבֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְעַתָּה הִתְיַצְּבוּ וְאִשָּׁפְטָה אִתְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֵת כָּל־צִדְקוֹת יְהוָה אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּכֶם וְאֶת־אֲבֹתֵיכֶם׃ כַּאֲשֶׁר־בָּא יַעֲקֹב מִצְרָיִם וַיִּזְעֲקוּ אֲבֹתֵיכֶם אֶל־יְהוָה וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן וַיּוֹצִיאוּ אֶת־אֲבֹתֵיכֶם מִמִּצְרַיִם וַיֹּשִׁבוּם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ וַיִּשְׁכְּחוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּמְכֹּר אֹתָם בְּיַד סִיסְרָא שַׂר־צְבָא חָצוֹר וּבְיַד־פְּלִשְׁתִּים וּבְיַד מֶלֶךְ מוֹאָב וַיִּלָּחֲמוּ בָּם׃ וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמֶר* חָטָאנוּ כִּי עָזַבְנוּ אֶת־יְהוָה וַנַּעֲבֹד אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָעַשְׁתָּרוֹת וְעַתָּה הַצִּילֵנוּ מִיַּד אֹיְבֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ׃ וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יְרֻבַּעַל וְאֶת־בְּדָן וְאֶת־יִפְתָּח וְאֶת־שְׁמוּאֵל וַיַּצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וַתֵּשְׁבוּ בֶּטַח׃ וַתִּרְאוּ כִּי נָחָשׁ מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן בָּא עֲלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ° לִי לֹא כִּי־מֶלֶךְ יִמְלֹךְ עָלֵינוּ וַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם׃ וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם אֲשֶׁר שְׁאֶלְתֶּם וְהִנֵּה נָתַן יְהוָה עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ׃ אִם־תִּירְאוּ אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ וּשְׁמַעְתֶּם בְּקֹלוֹ וְלֹא תַמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וִהְיִתֶם גַּם־אַתֶּם וְגַם־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־מָלַךְ עֲלֵיכֶם אַחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה

* ויאמרו קרי ° ותאמרו קרי

ומריתם

ומריתם את־פי יהוה והיתה יד־יהוה בכם ובאבתיכם: גם־עתה התיצבו וראו את־הדבר הגדול הזה אשר יהוה עשה לעיניכם: הלוא קציר־חטים היום אקרא אל־יהוה ויתן קלות ומטר ודעו וראו כי־רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני יהוה לשאול לכם מלך: ויקרא שמואל אל־יהוה ויתן יהוה קלת ומטר ביום ההוא ויירא כל־העם מאד את־יהוה ואת־שמואל: ויאמרו כל־העם אל־שמואל התפלל בעד־עבדיך אל־יהוה אלהיך ואל־נמות כי־יספנו על־כל־חטאתינו רעה לשאל לנו מלך: ויאמר שמואל אל־העם אל־תיראו אתם עשיתם את כל־הרעה הזאת אך אל־תסורו מאחרי יהוה ועבדתם את־יהוה בכל־לבבכם: ולא תסורו כי ׀ אחרי התהו אשר לא־יועילו ולא יצילו כי־תהו המה: כי לא־יטש יהוה את־עמו בעבור שמו הגדול כי הואיל יהוה לעשות אתכם לו לעם:

הפטרת חקת בשופטים סימן י״א.

ויפתח הגלעדי היה גבור חיל והוא בן־אשה זונה ויולד גלעד את־יפתח: ותלד אשת־גלעד לו בנים ויגדלו בני־האשה ויגרשו את־יפתח ויאמרו לו לא־תנחל בבית־אבינו כי בן־אשה אחרת אתה: ויברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ טוב ויתלקטו אל־יפתח אנשים ריקים ויצאו עמו: ויהי מימים וילחמו בני־עמון עם־ישראל: ויהי כאשר־נלחמו בני־עמון עם־ישראל וילכו זקני גלעד לקחת את־יפתח מארץ טוב: ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין ונלחמה בבני עמון: ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם: ויאמרו זקני גלעד אל־יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל ישבי גלעד: ויאמר יפתח אל־זקני גלעד אם־משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון ונתן יהוה אותם לפני אנכי אהיה לכם לראש: ויאמרו זקני־גלעד אל־יפתח יהוה יהיה שמע בינותינו אם־לא כדברך כן נעשה: וילך יפתח עם־זקני גלעד וישימו העם אותו עליהם לראש ולקצין וידבר יפתח את־כל־דבריו לפני יהוה במצפה: וישלח יפתח מלאכים אל־מלך בני־עמון לאמר מה־לי ולך כי־באת אלי להלחם בארצי: ויאמר מלך בני־עמון אל־מלאכי יפתח כי־לקח ישראל את־ארצי בעלותו ממצרים מארנון ועד־היבק ועד־הירדן ועתה השיבה אתהן בשלום: ויוסף עוד יפתח וישלח מלאכים אל־מלך בני עמון: ויאמר לו כה אמר יפתח לא־לקח ישראל את־ארץ מואב ואת־ארץ בני עמון: כי בעלותם ממצרים וילך ישראל במדבר עד־ים־סוף ויבא קדשה: וישלח ישראל מלאכים ׀ אל־מלך אדום לאמר אעברה־נא בארצך ולא שמע מלך אדום וגם אל־מלך מואב שלח ולא אבה וישב ישראל בקדש: וילך במדבר ויסב את־ארץ אדום ואת־ארץ מואב ויבא ממזרח־שמש לארץ מואב ויחנון בעבר ארנון ולא־באו בגבול מואב כי ארנון גבול מואב: וישלח ישראל מלאכים אל־

סיחון מלך־האמרי מלך חשבון ויאמר לו ישראל נעברה־נא בארצך עד־
מקומי: ולא־האמין סיחון את־ישראל עבר בגבלו ויאסף סיחון את־כל־
עמו ויחנו ביהצה וילחם עם־ישראל: ויתן יהוה אלהי־ישראל את־סיחון
ואת־כל־עמו ביד ישראל ויכום ויירש ישראל את כל־ארץ האמרי יושב
הארץ ההיא: ויירשו את כל־גבול האמרי מארנון ועד־היבק ומן־המדבר
ועד־הירדן: ועתה יהוה אלהי ישראל הוריש את־האמרי מפני עמו
ישראל ואתה תירשנו: הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש
ואת כל־אשר הוריש יהוה אלהינו מפנינו אותו נירש: ועתה הטוב טוב
אתה מבלק בן־צפור מלך מואב הרוב רב עם־ישראל אם־נלחם נלחם בם:
בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה ובערעור ובבנותיה ובכל־הערים אשר
על־ידי ארנון שלש מאות שנה ומדוע לא־הצלתם בעת ההיא: ואנכי לא־
חטאתי לך ואתה עשה אתי רעה להלחם בי ישפט יהוה השפט היום בין
בני ישראל ובין בני עמון: ולא שמע מלך בני עמון אל־דברי יפתח אשר
שלח אליו: ותהי על־יפתח רוח יהוה ויעבר את־הגלעד ואת־מנשה ויעבר
את־מצפה גלעד וממצפה גלעד עבר בני עמון: וידר יפתח נדר ליהוה
ויאמר אם־נתון תתן את־בני עמון בידי: והיה היוצא אשר יצא מדלתי
ביתי לקראתי בשובי בשלום מבני עמון והיה ליהוה והעליתיהו עולה:
ויעבר יפתח אל־בני עמון להלחם בם ויתנם יהוה בידו: ויכם מערוער
ועד־בואך מנית עשרים עיר ועד אבל כרמים מכה גדולה מאד ויכנעו בני
עמון מפני בני ישראל:

הפטרת בלק במיכה סימן ה׳.

והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת יהוה כרביבים עלי־עשב
אשר לא־יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם: והיה שארית יעקב בגוים
בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי־צאן אשר אם־עבר
ורמס וטרף ואין מציל: תרם ידך על־צריך וכל־איביך יכרתו: והיה ביום־
ההוא נאם־יהוה והכרתי סוסיך מקרבך והאבדתי מרכבתיך: והכרתי ערי
ארצך והרסתי כל־מבצריך: והכרתי כשפים מידך ומעוננים לא יהיו־
לך: והכרתי פסיליך ומצבותיך מקרבך ולא־תשתחוה עוד למעשה ידיך:
ונתשתי אשיריך מקרבך והשמדתי עריך: ועשיתי באף ובחמה נקם את־
הגוים אשר לא שמעו: שמעו־נא את אשר־יהוה אמר קום ריב את־
ההרים ותשמענה הגבעות קולך: שמעו הרים את־ריב יהוה והאתנים מסדי
ארץ כי ריב ליהוה עם־עמו ועם־ישראל יתוכח: עמי מה־עשיתי לך ומה
הלאתיך ענה בי: כי העלתיך מארץ מצרים ומבית עבדים פדיתיך ואשלח
לפניך את־משה אהרן ומרים: עמי זכר־נא מה־יעץ בלק מלך מואב ומה־
ענה אתו בלעם בן־בעור מן־השטים עד־הגלגל למען דעת צדקות יהוה:
במה אקדם יהוה אכף לאלהי מרום האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה:

הֲיִרְצֶה יְהוָה בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרִבְבוֹת נַחֲלֵי־שָׁמֶן הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי פְּרִי בִטְנִי חַטַּאת נַפְשִׁי׃ הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה־טּוֹב וּמָה יְהוָה דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם־עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם־אֱלֹהֶיךָ׃

הפטרת פינחס במלכים א' סימן י"ט.

אבל לאחר י"ז בתמוז מפטירין לפינחס דברי ירמיהו דפרשת מטות.

וְיַד יְהוָה הָיְתָה אֶל־אֵלִיָּהוּ וַיְשַׁנֵּס מָתְנָיו וַיָּרָץ לִפְנֵי אַחְאָב עַד־בֹּאֲכָה יִזְרְעֶאלָה׃ וַיַּגֵּד אַחְאָב לְאִיזֶבֶל אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֵלִיָּהוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הָרַג אֶת־כָּל־הַנְּבִיאִים בֶּחָרֶב׃ וַתִּשְׁלַח אִיזֶבֶל מַלְאָךְ אֶל־אֵלִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־יַעֲשׂוּן אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִפוּן כִּי־כָעֵת מָחָר אָשִׂים אֶת־נַפְשְׁךָ כְּנֶפֶשׁ אַחַד מֵהֶם׃ וַיַּרְא וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־נַפְשׁוֹ וַיָּבֹא בְּאֵר שֶׁבַע אֲשֶׁר לִיהוּדָה וַיַּנַּח אֶת־נַעֲרוֹ שָׁם׃ וְהוּא־הָלַךְ בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יוֹם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב תַּחַת רֹתֶם אֶחָד וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיֹּאמֶר רַב עַתָּה יְהוָה קַח נַפְשִׁי כִּי־לֹא־טוֹב אָנֹכִי מֵאֲבֹתָי׃ וַיִּשְׁכַּב וַיִּישַׁן תַּחַת רֹתֶם אֶחָד וְהִנֵּה־זֶה מַלְאָךְ נֹגֵעַ בּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ קוּם אֱכוֹל׃ וַיַּבֵּט וְהִנֵּה מְרַאֲשֹׁתָיו עֻגַת רְצָפִים וְצַפַּחַת מָיִם וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּשָׁב וַיִּשְׁכָּב׃ וַיָּשָׁב מַלְאַךְ יְהוָה שֵׁנִית וַיִּגַּע־בּוֹ וַיֹּאמֶר קוּם אֱכֹל כִּי רַב מִמְּךָ הַדָּרֶךְ׃ וַיָּקָם וַיֹּאכַל וַיִּשְׁתֶּה וַיֵּלֶךְ בְּכֹחַ הָאֲכִילָה הַהִיא אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה עַד הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵב׃ וַיָּבֹא־שָׁם אֶל־הַמְּעָרָה וַיָּלֶן שָׁם וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃ וַיֹּאמֶר צֵא וְעָמַדְתָּ בָהָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִנֵּה יְהוָה עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים לִפְנֵי יְהוָה לֹא בָרוּחַ יְהוָה וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ לֹא בָרַעַשׁ יְהוָה׃ וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ יְהוָה וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דַקָּה׃ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אֵלִיָּהוּ וַיָּלֶט פָּנָיו בְּאַדַּרְתּוֹ וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הַמְּעָרָה וְהִנֵּה אֵלָיו קוֹל וַיֹּאמֶר מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו לֵךְ שׁוּב לְדַרְכְּךָ מִדְבַּרָה דַמָּשֶׂק וּבָאתָ וּמָשַׁחְתָּ אֶת־חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל־אֲרָם׃ וְאֵת יֵהוּא בֶן־נִמְשִׁי תִּמְשַׁח לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט מֵאָבֵל מְחוֹלָה תִּמְשַׁח לְנָבִיא תַּחְתֶּיךָ׃ וְהָיָה הַנִּמְלָט מֵחֶרֶב חֲזָאֵל יָמִית יֵהוּא וְהַנִּמְלָט מֵחֶרֶב יֵהוּא יָמִית אֱלִישָׁע׃ וְהִשְׁאַרְתִּי בְיִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֲלָפִים כָּל־הַבִּרְכַּיִם אֲשֶׁר לֹא־כָרְעוּ לַבַּעַל וְכָל־הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא־נָשַׁק לוֹ׃ וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם וַיִּמְצָא אֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט וְהוּא חֹרֵשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר צְמָדִים לְפָנָיו וְהוּא בִּשְׁנֵים הֶעָשָׂר וַיַּעֲבֹר אֵלִיָּהוּ אֵלָיו וַיַּשְׁלֵךְ אַדַּרְתּוֹ אֵלָיו׃ וַיַּעֲזֹב אֶת־הַבָּקָר וַיָּרָץ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֶשְּׁקָה־נָּא לְאָבִי וּלְאִמִּי וְאֵלְכָה אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ שׁוּב כִּי מֶה־עָשִׂיתִי לָךְ׃ וַיָּשָׁב מֵאַחֲרָיו וַיִּקַּח אֶת־צֶמֶד הַבָּקָר וַיִּזְבָּחֵהוּ וּבִכְלִי הַבָּקָר בִּשְּׁלָם הַבָּשָׂר וַיִּתֵּן לָעָם וַיֹּאכֵלוּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיְשָׁרְתֵהוּ׃

דברי

את כ' יהש' בפתח יהב' בפתח ימלרע יהש' בז"ק

הפטרת מטות

בירמיה סימן א׳

וכשמחברין מטות ומסעי אז קורין שמעו דפ׳ מסעי ואפי׳ אם ר״ח.

דברי ירמיהו בן־חלקיהו מן־הכהנים אשר בענתות בארץ בנימן: אשר היה דבר־יהוה אליו בימי יאשיהו בן־אמון מלך יהודה בשלש־עשרה שנה למלכו: ויהי בימי יהויקים בן־יאשיהו מלך יהודה עד־תם עשתי־עשרה שנה לצדקיהו בן־יאשיהו מלך יהודה עד־גלות ירושלם בחדש החמישי: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בטרם אצורך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך: ואמר אהה אדני יהוה הנה לא־ידעתי דבר כי־נער אנכי: ויאמר יהוה אלי אל־תאמר נער אנכי כי על־כל־אשר אשלחך תלך ואת כל־אשר אצוך תדבר: אל־תירא מפניהם כי־אתך אני להצלך נאם־יהוה: וישלח יהוה את־ידו ויגע על־פי ויאמר יהוה אלי הנה נתתי דברי בפיך: ראה הפקדתיך ׀ היום הזה על־הגוים ועל־הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר מה־אתה ראה ירמיהו ואמר מקל שקד אני ראה: ויאמר יהוה אלי היטבת לראות כי־שקד אני על־דברי לעשותו: ויהי דבר־יהוה ׀ אלי שנית לאמר מה אתה ראה ואמר סיר נפוח אני ראה ופניו מפני צפונה: ויאמר יהוה אלי מצפון תפתח הרעה על כל־ישבי הארץ: כי ׀ הנני קרא לכל־משפחות ממלכות צפונה נאם־יהוה ובאו ונתנו איש כסאו פתח ׀ שערי ירושלם ועל כל־חומתיה סביב ועל כל־ערי יהודה: ודברתי משפטי אותם על כל־רעתם אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים וישתחוו למעשי ידיהם: ואתה תאזר מתניך וקמת ודברת אליהם את כל־אשר אנכי אצוך אל־תחת מפניהם פן־אחתך לפניהם: ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחמות נחשת על־כל־הארץ למלכי יהודה לשריה לכהניה ולעם הארץ: ונלחמו אליך ולא־יוכלו לך כי־אתך אני נאם־יהוה להצילך: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: הלך וקראת באזני ירושלם לאמר כה אמר יהוה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה: קדש ישראל ליהוה ראשית תבואתה° כל־אכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם־יהוה:

°ו׳ יתירה °תבואתו קרי

הפטרת מסעי

בירמיה סימן ב׳.

שמעו דבר־יהוה בית יעקב וכל־משפחות בית ישראל: כה ׀ אמר יהוה מה־מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל ויהבלו: ולא אמרו איה יהוה המעלה אתנו מארץ מצרים המוליך אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ ציה וצלמות בארץ לא־עבר בה איש ולא־ישב אדם שם: ואביא אתכם אל־ארץ הכרמל לאכל פריה וטובה ותבאו ותטמאו את־ארצי ונחלתי שמתם לתועבה: הכהנים לא אמרו איה יהוה ותפשי התורה לא

יְדָעוּנִי וְהָרֹעִים פָּשְׁעוּ בִי וְהַנְּבִאִים נִבְּאוּ בַבַּעַל וְאַחֲרֵי לֹא־יוֹעִלוּ הָלָכוּ׃ לָכֵן עֹד אָרִיב אִתְּכֶם נְאֻם־יְהוָה וְאֶת־בְּנֵי בְנֵיכֶם אָרִיב׃ כִּי עִבְרוּ אִיֵּי כִתִּיִּים וּרְאוּ וְקֵדָר שִׁלְחוּ וְהִתְבּוֹנְנוּ מְאֹד וּרְאוּ הֵן הָיְתָה כָּזֹאת׃ הַהֵימִיר גּוֹי אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים וְעַמִּי הֵמִיר כְּבוֹדוֹ בְּלוֹא יוֹעִיל׃ שֹׁמּוּ שָׁמַיִם עַל־זֹאת וְשַׂעֲרוּ חָרְבוּ מְאֹד נְאֻם־יְהוָה׃ כִּי־שְׁתַּיִם רָעוֹת עָשָׂה עַמִּי אֹתִי עָזְבוּ מְקוֹר ׀ מַיִם חַיִּים לַחְצֹב לָהֶם בֹּארוֹת בֹּארֹת נִשְׁבָּרִים אֲשֶׁר לֹא־יָכִלוּ הַמָּיִם׃ הַעֶבֶד יִשְׂרָאֵל אִם־יְלִיד בַּיִת הוּא מַדּוּעַ הָיָה לָבַז׃ עָלָיו יִשְׁאֲגוּ כְפִרִים נָתְנוּ קוֹלָם וַיָּשִׁיתוּ אַרְצוֹ לְשַׁמָּה עָרָיו נִצְּתָה מִבְּלִי יֹשֵׁב׃ גַּם־בְּנֵי־נֹף וְתַחְפַּנְחֵס יִרְעוּךְ קָדְקֹד׃ הֲלוֹא־זֹאת תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהַיִךְ בְּעֵת מוֹלִיכֵךְ בַּדָּרֶךְ׃ וְעַתָּה מַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מֵי שִׁחוֹר וּמַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ אַשּׁוּר לִשְׁתּוֹת מֵי נָהָר׃ תְּיַסְּרֵךְ רָעָתֵךְ וּמְשֻׁבוֹתַיִךְ תּוֹכִחֻךְ וּדְעִי וּרְאִי כִּי־רַע וָמָר עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיִךְ וְלֹא פַחְדָּתִי אֵלַיִךְ נְאֻם־אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת׃ כִּי מֵעוֹלָם שָׁבַרְתִּי עֻלֵּךְ נִתַּקְתִּי מוֹסְרוֹתַיִךְ וַתֹּאמְרִי לֹא אֶעֱבוֹר כִּי עַל־כָּל־גִּבְעָה גְּבֹהָה וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן אַתְּ צֹעָה זֹנָה׃ וְאָנֹכִי נְטַעְתִּיךְ שֹׂרֵק כֻּלֹּה זֶרַע אֱמֶת וְאֵיךְ נֶהְפַּכְתְּ לִי סוּרֵי הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה׃ כִּי אִם־תְּכַבְּסִי בַּנֶּתֶר וְתַרְבִּי־לָךְ בֹּרִית נִכְתָּם עֲוֹנֵךְ לְפָנַי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ אֵיךְ תֹּאמְרִי לֹא נִטְמֵאתִי אַחֲרֵי הַבְּעָלִים לֹא הָלַכְתִּי רְאִי דַרְכֵּךְ בַּגַּיְא דְּעִי מֶה עָשִׂית בִּכְרָה קַלָּה מְשָׂרֶכֶת דְּרָכֶיהָ׃ פֶּרֶא ׀ לִמֻּד מִדְבָּר בְּאַוַּת נַפְשָׁהּ שָׁאֲפָה רוּחַ תַּאֲנָתָהּ מִי יְשִׁיבֶנָּה כָּל־מְבַקְשֶׁיהָ לֹא יִיעָפוּ בְּחָדְשָׁהּ יִמְצָאוּנְהָ׃ מִנְעִי רַגְלֵךְ מִיָּחֵף וּגְרוֹנֵךְ מִצִּמְאָה וַתֹּאמְרִי נוֹאָשׁ לוֹא כִּי־אָהַבְתִּי זָרִים וְאַחֲרֵיהֶם אֵלֵךְ׃ כְּבֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא כֵּן הֹבִישׁוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה מַלְכֵיהֶם שָׂרֵיהֶם וְכֹהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶם׃ אֹמְרִים לָעֵץ אָבִי אַתָּה וְלָאֶבֶן אַתְּ יְלִדְתָּנוּ כִּי־פָנוּ אֵלַי עֹרֶף וְלֹא פָנִים וּבְעֵת רָעָתָם יֹאמְרוּ קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ׃ וְאַיֵּה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לָּךְ יָקוּמוּ אִם־יוֹשִׁיעוּךָ בְּעֵת רָעָתֶךָ כִּי מִסְפַּר עָרֶיךָ הָיוּ אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה׃

כאן סיום ההפטרה בקצת קהלות . והאשכנזים מוסיפים ואומרים זה הפסוק

הֲלוֹא מֵעַתָּה קָרָאת לִי אָבִי אַלּוּף נְעֻרַי אָתָּה׃

הספרדים מוסיפים ואומרים אלו פסוקים :

אִם־תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל ׀ נְאֻם־יְהוָה אֵלַי תָּשׁוּב וְאִם־תָּסִיר שִׁקּוּצֶיךָ מִפָּנַי וְלֹא תָנוּד׃ וְנִשְׁבַּעְתָּ חַי־יְהוָה בֶּאֱמֶת בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה וְהִתְבָּרְכוּ בוֹ גּוֹיִם וּבוֹ יִתְהַלָּלוּ׃

פתח בס"פ °נצתו קרי °ותחפנס כתיב °קמץ בז"ק °אעבוד כתיב °נפשו כתיב °וגרונך כתיב °ילדתני כתיב °קראתי כתיב

הפטרת ערב ר"ח שחל בשבת (בשמואל א' סימן כ'):

ויאמר־לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך: ושלשת תרד מאד ובאת
אל־המקום אשר־נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל: ואני
שלשת החצים צדה אורה לשלח־לי למטרה: והנה אשלח את־הנער לך מצא את־
החצים אם־אמר אמר לנער הנה החצים ממך והנה קחנו ובאה כי־שלום לך ואין
דבר חי־יהוה: ואם־כה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יהוה: והדבר
אשר דברנו אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד־עולם: ויסתר דוד בשדה ויהי החדש
וישב המלך אל־ (על כ') הלחם לאכול: וישב המלך על־מושבו כפעם בפעם אל־מושב
הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד: ולא־דבר שאול מאומה
ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי־לא טהור: ויהי ממחרת החדש
השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל־יהונתן בנו מדוע לא־בא בן־ישי גם־תמול
גם־היום אל־הלחם: ויען יהונתן את־שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד־בית לחם:
ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה־לי אחי ועתה אם־מצאתי חן
בעיניך אמלטה נא ואראה את־אחי על־כן לא־בא אל־שלחן המלך: ויחר־אף שאול
ביהונתן ויאמר לו בן־נעות המרדות הלוא ידעתי כי־בחר אתה לבן־ישי לבשתך
ולבשת ערות אמך: כי כל־הימים אשר בן־ישי חי על־האדמה לא תכון אתה ומלכותך
ועתה שלח וקח אתו אלי כי בן־מות הוא: ויען יהונתן את־שאול אביו ויאמר אליו
למה יומת מה עשה: ויטל שאול את־החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי־כלה היא
מעם אביו להמית את־דוד: ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי־אף ולא־אכל ביום־
החדש השני לחם כי נעצב אל־דוד כי הכלמו אביו: ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה
למועד דוד ונער קטן עמו: ויאמר לנערו רץ מצא־נא את־החצים אשר אנכי מורה
הנער רץ והוא־ירה החצי להעברו: ויבא הנער עד־מקום החצי אשר ירה יהונתן
ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החצי ממך והלאה: ויקרא יהונתן אחרי הנער
מהרה חושה אל־תעמד וילקט נער יהונתן את־החצים (החצי כ') ויבא אל־אדניו: והנער
לא־ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את־הדבר: ויתן יהונתן את־כליו אל־הנער
אשר־לו ויאמר לו לך הביא העיר: הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה
וישתחו שלש פעמים וישקו | איש את־רעהו ויבכו איש את־רעהו עד־דוד הגדיל:
ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה
יהיה | ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד־עולם:

קריאת מפטיר לשבת וראש חדש

בשבת ור"ח מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע ואומרים חצי קדיש. ובספר שני קורין למפטיר בפרשת פנחס:

וביום השבת שני־כבשים בני־שנה תמימם ושני עשרנים

סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו
על־עלת התמיד ונסכה: פ
ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליהוה פרים בני־בקר שנים
ואיל אחד כבשים בני־שנה שבעה תמימם:
ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד
ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד:
ועשרן עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד
עלה ריח ניחח אשה ליהוה: ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר
ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת
חדש בחדשו לחדשי השנה: ושעיר עזים אחד לחטאת
ליהוה על־עלת התמיד יעשה ונסכו:

הפטרת שבת וראש חדש (בישעיה סימן ס״ו):

כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי־זה בית אשר תבנו־לי ואי־זה
מקום מנוחתי: ואת־כל־אלה ידי עשתה ויהיו כל־אלה נאם־יהוה ואל־זה אביט
אל־עני ונכה־רוח וחרד על־דברי: שוחט השור מכה־איש זובח השה ערף כלב
מעלה מנחה דם־חזיר מזכיר לבנה מברך און גם־המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם
נפשם חפצה: גם־אני אבחר בתעלליהם ומגורתם אביא להם יען קראתי ואין עונה
דברתי ולא שמעו ויעשו הרע בעיני ובאשר לא־חפצתי בחרו: שמעו דבר־יהוה
החרדים אל־דברו אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם למען שמי יכבד יהוה ונראה
בשמחתכם והם יבשו: קול שאון מעיר קול מהיכל קול יהוה משלם גמול לאיביו:
בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר: מי־שמע כזאת מי ראה
כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם־יולד גוי פעם אחת כי־חלה גם־ילדה ציון את־בניה:
האני אשביר ולא אוליד יאמר יהוה אם־אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך: שמחו
את־ירושלם וגילו בה כל־אהביה שישו אתה משוש כל־המתאבלים עליה: למען
תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה: כי־כה ׀ אמר
יהוה הנני נטה־אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם על־צד תנשאו
ועל־ברכים תשעשעו: כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו:
וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה ונודעה יד־יהוה את־עבדיו וזעם
את־איביו: כי־הנה יהוה באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו
בלהבי־אש: כי באש יהוה נשפט ובחרבו את־כל־בשר ורבו חללי יהוה: המתקדשים

וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַת אחד ק׳ בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר
יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם
וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־
הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־
שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־
הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי
יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ וְגַם־
מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה
אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ
בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ
בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן
לְכָל־בָּשָׂר׃

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה׃

מגלת רות

עם

פירוש רש"י ז"ל, ושפתי חכמים

ופירוש הנפלא

גזע ישי

מכבוד גזר ראשנו הרב הגאון האמיתי כליל החכמה והמדעים כקש"ת מו"ר
הרב ר' **מאיר ליבוש מלבי"ם** זצללה"ה:

מחבר פירוש היקר **התורה והמצוה** על התורה, פירוש הנפלא **מקראי קודש** על נביאים וכתובים, גם ספר **ארצות החיים** על שו"ע או"ח, וספר **ארצות השלום**, ועוד כמה ספרים יקרים.

ווילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראם

תרע"ג.

МЕГИЛАТЪ РУѲЪ.

Съ комментаріемъ

Раввина Мальбима.

1912.

ВИЛЬНА. Типографія «Вдова и братья Роммъ».
Уголъ Духовнаго и Глухого пер. соб. домъ № 1-2.

מגלת רות א

א א וַיְהִי בִּימֵי שְׁפֹט הַשֹּׁפְטִים וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לָגוּר בִּשְׂדֵי מוֹאָב הוּא וְאִשְׁתּוֹ וּשְׁנֵי בָנָיו: ב וְשֵׁם הָאִישׁ אֱלִימֶלֶךְ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ נָעֳמִי

רש"י

א (א) **ויהי** בימי שפט השופטים. לפני מלוך מלך שאול א שהיו הדורות מתפרנסים על ידי שופטים ובימי אבצן היה שאמרו רבותינו אבצן זה בועז: וילך איש. עשיר גדול היה ופרנס הדור ב ויצא מארץ ישראל לחוצה לארץ מפני צרות עין שהיתה עינו צרה בעניים ג הבאים לדוחקו לכך נענש

שפתי חכמים

א דק"ל למה לא הזכיר המלך נ"ל לפני מלוך וכו' ולפי"ז ק"ל א"כ עדיין לא ידענו באיזה זמן היה ואיזה שופט היה. בימים ההם נ"ל ובימי אבצן היה. ואת"כ ק"ל ומנא ידעינן שבימי אבצן היה נ"ל שאמרו רבותינו ז"ל אבצן זה בועז ובועז היה מגלה דעובדא. ולאידך קשה מפרשים דק"ל לרש"י ויהי בימי שפוט השופטים משמע שהדור שופטים את שופטיהם וקשה הלא אין דין המלך. נ"ל לפני מלוך וכו' וזה ווינו מכמה טעמים וכו': ב מדקראו סתם איש מורה על גדולתו לכן פי' עשיר: ג ה"ל היתה עינו צרה בעניים הבאים לדוחקו והראיה שהרי לכך נענש דאילו מפני שיצא לח"ל והלא גדולים מאלימלך אברהם יצחק ויעקב עבדים שמע והלך זה למצרים וזה לפלשתים מפני הרעב ולמה נענש אלא מפני שעינו צרה וכן הוא במדרש רות הנעלם. (הבנת דין) ולחם עין לבד לא גרמה דמ"מ היה מן הראוי לרחם עליהם בשביל זכות אבותם אבל עתה שהלכו לחוץ לארץ לא

השאלות

(א) למה יספר שהיה בימי שפוט השופטים הי"ל להודיע שם השופט. למה כפל וילך איש מבית לחם יהודה, אפרתים מבית לחם יהודה, ולמה הוסיף ויבואו שדי מואב ויהיו שם. למה אמר איש נעמי, ומה החדוש שנשארה היא ושני בניה:

גזע ישי

(א) **ויהי** בימי שפט השפטים, יספר הסבה שהביאה את אבימלך לצאת מא"י לחו"ל מפני שהיה בימי שפט השפטים שעל הימים האלה אמר (שופטים סי' יז וסי' יח) בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה, וגם לא היה אז שופט אחד מיוחד לכל ישראל שאז היה השופט עוכר בעם, כי היה בין שופט לשופט שאז היו שופטים רבים ההפך ימלא את ידו, ואין מורא השופט על העם כמ"ש אלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו, וחז"ל במגילתם אמרו אוי לדור ששפטו את שופטיהם, זאת שנית ויהי רעב בארץ, שבימי רעב יתאספו ההמון העניים על העשירים ויכריחום לתת להם לחם ודגן ולם לא יקחו בחזקה, אחר שאין מלך להטיל מוראו עליהם, ועי"כ וילך איש מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב. באשר היה איש עשיר היה ירא שהעניים יפלו עליו ויטלו כל אשר לו, ובכ"ז לא הלך להשתקע רק לגור בשדי מואב עד יעבר זעם וגם לא לגור בעיר וכרך רק בשדי מואב כמתגורר בשדה לפי שעה, וכן הגם שהיה עת רעה ויגון לא יצא משם רק איש אחד לבד ויתר העשירים לא התאוו בזה לצאת מא"י לח"ל, וגם בני ביתו של אבימלך לא יצאו ברצון כי לא רצו לעזוב ארץ חמדה רק הוא ואשתו ושני בניו שהוא היה העקר בזה והם היו מוכרחים להמשך אחריו, וכן אמר במדרש הוא עיקר ואשתו טפלה *):

(ב) **ושם האיש**. באר שהיה איש הנודע בשם [illegible] לבד הוא כי גם אשתו ובניו היו אנשי שם, והוא משם של

הערה

*) ובמדרש אומר אבימלך [illegible] אחד היה אמר עכשיו יהיו כל ישראל מסבבים לפתחי עמד, וברח [illegible] אומר שם שני רעבונות היו של תורה ושל לחם, ר"ל עפמ"ש כל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עובד עכו"ם, עוד אמרו כל שאינו עוסק בצדקה דומה כמי שאין לו אלוה, ופי' רב האי שהמעלים עיניו היינו שהעני מסבב לפתחו והוא אינו נותן לו זה אמור כאלו עובד ע"ז, ומי שאינו עוסק בצדקה הוא שאין העני מסבב לפתחו רק שהוא צריך לרדוף אחרי העני לקיים מצות צדקה זה אינו אמור כעובד ע"ז רק דומה כמי שאין לו אלוה, עוד אמרו חז"ל שהדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלוה, ואם לא היו העניים מסבבים לפתחו לא היה יוצא לח"ל, הגם שבמה שלא יעסוק בצדקה יהי' דומה כמי שאין לו אלוה הרי גם הדר בח"ל דומה כמי שא"ל אלוה אבל ע"י שהיו מסבבים לפתחו א"כ כשלא יתן להם הוא דומה כעובד עכו"ם והיה טוב יותר שיצא לח"ל שבזה הוא רק דומה כמי שאין לו אלוה לא כעובד עכו"ם. והנה אמרו חז"ל גמירי דעורבא מרבא לא מעני, וזה חזינן דמעני, אע"ג דיתגי אהדורי אפתחא לא מהדר, וא"כ אם לא היה רעבון של תורה לא היו מחזירים על הפתחים והיה רק בלהי עוסק בצדקה שהוא כמי שאין לו אלוה ולא היה יוצא לח"ל שדומה ג"כ כמי שא"ל אלוה, אבל ע"י שהיה גם רעבון של תורה ע"כ היו מסבבים לפתחו ולכן ברח:

וְשֵׁם שְׁנֵי־בָנָיו ׀ מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן אֶפְרָתִים מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַיָּבֹאוּ שְׂדֵי־מוֹאָב וַיִּהְיוּ־שָׁם׃ ג וַיָּמָת אֱלִימֶלֶךְ אִישׁ נָעֳמִי וַתִּשָּׁאֵר הִיא וּשְׁנֵי בָנֶיהָ׃ ד וַיִּשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מֹאֲבִיּוֹת שֵׁם הָאַחַת עָרְפָּה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית רוּת

שפתי חכמים

שהיה להם זכות אבותם ה"ג רש"י לקמן ולא הועילו להם זכות אבותם כשהם מארץ לחוץ לארץ: ד אדון מושל וכן פי' בויקרא רבה פרשה ב' על לי אפרים אבגינו"ס: ה וכו' לא כזה שאם היה מת בשם טוב היה מת לדורו אבל עכשיו לא מת

רש"י

נעמי: (ב) אפרתים. חשובים וכן (שמואל א' א') בן תוחו בן צוף אפרתי ד אבגי"ס. כאשר תשיבותו שהרי הביא עגלון מלך מואב את בתו למחלון דאמר מר רות בתו של עגלון היתה ד"א אפרתים בית לחם קרויה אפרת: (ג) איש נעמי. למה נאמר מכאן אמרו אין איש מת ה אלא לאשתו (ואמר איש נעמי) כלומר לפי שהוא היה איש נעמי ושולט עליה והיא טפלה

נזע ישי.

של יציאתו שלכן היה ירא מהממון שיבקשו ממנו שבר רעבון בתיהם, וגם הוא טעם של שינוי שמותם שלפי שהיה איש גדול הפיל לבן של ישראל בגלותו כמ"ש במד' וגנו שהיה חלול השם: אפרתים מבית לחם יהודה, בית לחם היתה נקראת תחלה בשם אפרת ואח"כ נתן לה שם בית לחם כמ"ש ואקברה שם בדרך אפרת היא בית לחם, וגם היה משפחה מגדולי היחס של שבט יהודה שנקראו אפרתים [ע"ש אשת כלב שנקראה אפרת והיתה גדולה וחשובה] וע"כ כאשר שהיה מן המיוחסין והגדולים שבבית לחם יהודה, ויבאו ר"ל שגם שתחלה יצאו רק לגור בשדי מואב לפי שעה, אחר שבאו שדי מואב היו שם, ר"ל אז הסכימו בדעתם להשאר שם בקביעות:

(ג) וימת, ופ"י שהסכים להשאר בח"ל נענש תיכף וימת, ובאר מדוע נענש הוא ולא נעמי כי הוא היה איש נעמי ומושל עליה ועקר החטא מתיחס אליו, וחז"ל אמרו שתחלה הענישו ה' בממונו כי אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה, וזה מרמז במ"ש איש נעמי, כי עשיר גדול כאלימלך הוא בעצמו נודע בשם ע"י עשרו והיו אומרים שמת אלימלך העשיר וכ"ש אם היה בא"י שם היו אומרים שמת אלימלך הפרנס וגדול הדור, אבל אחר שאבד כל עשרו והיה בארץ נכריה לא נודע בשם רק שהיה איש נעמי שהיא נודעה שם יותר ממנו והוא נודע רק במה שהוא איש נעמי. ותשאר האשה, ר"ל ובכ"ז לא לקחו מוסר לשוב לארץ ישראל רק נשארו שם, ובמדרש אומר ותשאר האשה נעשית שיורי מנחות, ר"ל שהלא אמר ונשאר לא יצדק רק אם הרוב הלך ונשאר המעוט, ואיך יצדק שרק אחד מת ושלשה נשארו, ועז"א כשיורי מנחות שהגם שלא יקטר רק הקומץ קורא כל המנחה בשם שירים, אחר שהקומץ הוא העקר והמנחה טפלה להקומץ, וכן גם הוא היה עיקר הבית ולכן נקראו כלם בשם שירים:

(ד) וישאו. והנה הבנים הוסיפו לחטוא במה שנשאו נשים מואביות שלא גיירו אותן כמ"ש במדרש ועז"א שם האחת ערפה, כי בגירותן היו משנים את שם הקודש והם נשארו בשמם [והגם שרות לא שנו שמה גם אחר שנתגיירה עז"א בברכות (דף ז') מאי רות שיצא ממנה דוד שריוהו להקב"ה בשירות ותשבחות שהקשו מאי רות היינו למה לא שנו שם גיותה] וגם זה מבואר מלשון וישאו, שעל לקיחה בקדושין כדת בא לשון לקיחה ולשון נשיאה בא לרוב בנשואין של נשים נכריות בכל ספר עזרא ונחמיה ועל אשה שהיתה טפלה כמ"ש ברחבעם (דה"ב י"א) נשים שמונה עשרה נשא ופילגשים ששים, שרק נשים היו עקריים שאמר עליהם ויקח, וכדומה, ומבאר שהיה שם האחת ערפה ושם השנית רות מב' טעמים: [א] שכליון שאח הצעיר הקדים ויקח את ערפה והתחיל בעברה שזה מורה על מעוט המוסר של האחים שהצעיר נשא לפני הבכור והאח הגדול לא מיחה בידו, [ב] שאם היה מחלון הנשא ראשונה היה קלא למוד זכות על שניהם, על מחלון שהכיר בצדקת רות כמו שהוכיח סופה על תחלתה, ועל כליון שחשב שגם הוא ימצא אשה טובה כמו אחיו, אבל באמת היה בהפך שכליון הקדים לישא את ערפה המרשעת ואחיו מחלון היה לו להכיר איך נכשל האח הצעיר באשה רעה ויוסיף חטא, ועוד חטאו במה שישבו שם כעשר שנים שכבר מבואר שחטאו לגמרי לחזור לא"י:

וימתו

וַיֵּשְׁבוּ שָׁם כְּעֶשֶׂר שָׁנִים׃ ה וַיָּמֻתוּ גַם־שְׁנֵיהֶם מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן וַתִּשָּׁאֵר הָאִשָּׁה מִשְּׁנֵי יְלָדֶיהָ וּמֵאִישָׁהּ׃ ו וַתָּקָם הִיא וְכַלֹּתֶיהָ וַתָּשָׁב מִשְּׂדֵי מוֹאָב כִּי שָׁמְעָה בִּשְׂדֵה מוֹאָב כִּי־פָקַד יְהוָה אֶת־עַמּוֹ לָתֵת לָהֶם לָחֶם׃ ז וַתֵּצֵא מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הָיְתָה־שָׁמָּה וּשְׁתֵּי כַלֹּתֶיהָ עִמָּהּ

רש"י

שאלה זו לכך שנעש בו מדת הדין ולא בה): (ה) גם שניהם. מתו גם בתחלה לקו בממונם ומתו גמליהם ומקניהם אח"כ מתו ו גם הם: (ז) ותצא מן המקום. למה נאמר הרי כבר נאמר ותשב משדי מואב ומהיכן תשוב הם לא תצא מן המקום שהיתה שם אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם: פנה זיוה פנה הדרה פנה שבחה של עיר וכן (בראשית כ"ח) ויצא יעקב מבאר שבע:

שפתי חכמים

את אלא לאשתו: ו ומדת רבה מתו סוסיהם וחמוריהם גמליהם ולמה הפך רש"י הלשון ואפשר כי רש"י כוון למלת גם שהוא ר"ת גמליהם מקניהם: (הכבת ציון) וא"ל דגם קאי על אלימלך בתחלה וי"ל דא"כ שניהם ל"ל הל"ל וימותו גם מחלון וכליון. אלא דגם קאי על שניהם שבתחלה לקו שניהם בממונם ואח"כ מתו גם שניהם: ז והקשה דבויצא יעקב מביא

כי

השאלות

(ו) למה כפל ותשב ותצא מן המקום ותלכנה בדרך:

גזע ישי

(ה) וימותו. לכן נענשו גם המה ומחלון מת שהוא קודם כליון, כי הוא היה לו למחות ביד אביו שהעיר ומת בעד עונו ובעד שלא מיחה באביו, וחז"ל אמרו שאמר שלא גם שתחלה ירד ממונם לטמיון ואח"כ מתו כי אין בעה"כ עונש בנפשות תחלה. ותשאר האשה, כי היא לא השתתפה בחטאם והיה דעתה תמיד לחזור לא"י:

(ו) ותקם היא וכלותיה. הנה כלם הסכימו לצאת מן המקום הזה כי חשבו שמזל המקום גורם, ולפ"ז בהליכה ממה שממנו היו כולם שוים, אבל בהליכה אל מה שאליו רק נעמי לבדה גמרה בדעתה לשוב משדי מואב, שהשיבה מאין השב אל מקום שהיה שם כבר, ע"ז לא הסכימה רק נעמי, ועז"א ותשב משדי מואב, שהיא גמרה כן בדעתה בעודה בשדי מואב אבל הם לא הסכימו לזה בעודם בשדי מואב רק אח"כ כמו שיתבאר. כי שמעה בשדה מואב, ר"ל כי היא לא שבה מפני מזל הרע של המקום ומפני יראת מות שאז היה די אם תצא ממקום זה למקום אחר במואב, רק היא שבה מפני כי שמעה בשדה מואב כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם, ואחר שהיא לא יצאה רק מפני הרעב ורק לגור עד יפסק הרעב ולכן כששמעה שלא יספו עוד חרפת רעב שבה לא"י, ובמדרש ממי שמעה מרוכלים המחזירים בעיירות, ומה שמעה כי פקד ה' את עונו, כתוב א' אומר כי לא יטוש ה' את עמו ונחלתו לא יעזוב וכתוב א' אומר כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול, כיצד בזמן שישראל זכאים הוא עושה בעבור עמו ונחלתו ובזמן שאין ישראל זכאים הוא עושה בעבור שמו הגדול, ר"ל אחר שאמר הלשון ששמעה כי פקד ה' את עמו זה אי אפשר ששמעה כן מאנשי מואב שהגם שהם קרובים לא"י והיו יודעים את המעשה שם לא רגיל על לשונם לומר הלשון כי פקד ה' את עמו שהם לא האמינו בה' ולא בקשר שי"ל עם ישראל שהם עמו וע"כ אומר ששמעה מרוכלין המחזירים בעיירות והביאו דברים מא"י למכור בשדה מואב וזה סימן שפסק שם הרעב, ומפרש עוד שבעבור מה שפסק הרעב לבד לא היתה שבה עדיין שאחר שהרעב בא בסבת רוע המעשים כמ"ש ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב ופי' במד' שבא הרעב בעבור שלא היה ביניהם משפט ושפטו את שופטיהם ושופטיהם היו צריכים להשפט, א"כ כל עוד שלא היטיבו מעשיהם אינה בטוחה שלא ישוב הרעב שנית רק שהיא שמעה שה' פקד את עמו ר"ל שלא עשה זה בעבור שמו רק בעבור שהם שהיטיבו מעשיהם והיו ראוים לפקידה ע"י שהם עמו ונחלתו וע"כ פקדם לתת להם לחם שיהיה נתינה קבועה וקיימת:

(ז) ותצא, מבאר דבריו הקודמים שמגיד היציאה מן המקום יצאה ושתי כלותיה עמה, שבזה השוו כלם בדעה אחת תיכף שצריך לצאת ממקום הזה ששם הורע מזלם, אבל במה שהיא הסכימה תיכף לשוב אל ארץ יהודה לא השוו תיכף כי הם היה דעתם לגור בשדה מואב, רק ותלכנה בדרך אחר שהחזיקו

בדרך

וַתֵּלַכְנָה בַדֶּרֶךְ לָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ יְהוּדָה׃ ח וַתֹּאמֶר נָעֳמִי לִשְׁתֵּי כַלֹּתֶיהָ לֵכְנָה שֹּׁבְנָה אִשָּׁה לְבֵית אִמָּהּ °יַעֲשֶׂה יְהוָה עִמָּכֶם חֶסֶד כַּאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם עִם־הַמֵּתִים וְעִמָּדִי׃ ט יִתֵּן יְהוָה לָכֶם °וּמְצֶאןָ מְנוּחָה אִשָּׁה בֵּית אִישָׁהּ וַתִּשַּׁק לָהֶן וַתִּשֶּׂאנָה קוֹלָן וַתִּבְכֶּינָה׃ י וַתֹּאמַרְנָה־לָּהּ כִּי־אִתָּךְ נָשׁוּב לְעַמֵּךְ׃ יא וַתֹּאמֶר נָעֳמִי שֹׁבְנָה בְנֹתַי לָמָּה תֵלַכְנָה עִמִּי הַעוֹד־לִי בָנִים בְּמֵעַי וְהָיוּ לָכֶם לַאֲנָשִׁים׃ יב שֹׁבְנָה

° יעש קרי   ° בצ"ל

גזע ישי

בדרך ובאו עד סוף ארץ מואב שהוא הדרך ההולך רק אל ארץ יהודה אז הבינו גם הם לשוב אל ארץ יהודה:

(ח) ותאמר נעמי. נעמי חשבה תחלה שמה שהולכות אתה בדרך של ארץ יהודה הוא רק ללוותה שלא תלך יחידי ודעתן ללותה עד ארץ יהודה בתורת לויה ואח"ז ישובו משם לארץ מואב. ע"ז א' לכנה היינו שילכו לדרכן שהיא בארץ מואב כי אינה צריכה ללויה, ובאמר בלכתן להתישב בארץ מואב אין להם צריכה להתישב בעיר אחת מערי מואב בע"כ או לשוב אל בית אמם, אמרה עליהם שובנה אשה לבית אמה, שכמו שדבקתם בי כי הייתי לכן כאם טוב יותר שתשובו לאמכן האמתית, אחר פרטה דבריה נגד מ"ש לכנה היינו שלא יתלבטו בדרך לצרכה די ללותה, ע"ז א' יעש ה' עמכם חסד ר"ל כמו עשיתם עמדי חסד די ויותר בין עם המתים ובעודם חיים שהיו טובות לבעליהם ובין עמדי, וה"ע פי' עם המתים שנתנו להם תכריכין ועמדי שמחלו לי כתובתן, שמחוקי מדינת מואב היה צורך הקבורה מעזבון המת וגם היה צריך לתת להם כתובתן והם ויתרו כ"ז משלהם שזה אינו מצד הדין רק מצד חסד ובכר עשיתם חסד די ויותר עד שבודאי כן יעש ה' עמכם חסד כי לא יקפח שכר הראוי לכם לפי חסדכם, ע"ז א' יעש ה' ר"ל זה יעשה בודאי מצד דרכו לשלם לאיש כמעשהו:

(ט) יתן, והנה ממה שיעשה עמכם חסד שמגיע לכם יתן לכם מתנה [אף שאינו גמול מצד מעשה קודמת] ומצאן מנוחה אשה בית אישה, וזה מקביל נגד מ"ש שובנה אשה לבית אמה, כי האלמנות אין רצונם להנשא עוד יעשו להם בית בע"כ כאשה שלמה ברשות עצמה, אבל האלמנה שדעתה להנשא תשוב אל בית אביה ואבל עכו"ם שאין להם יחוס אב תשוב לבית אמה עד תהייה נשאת, ע"ז ברכם אותם שימצאו מנוחה אשה בית אישה שלא ידעו עוד שכול ואלמון רק ישבו במנוחות שאננות תחת ידיה מתנת ה': ותשק להן, נשיקה של פרידה:

(י) ותאמרנה לה, אז גלו דעתן שאין הולכין אחר ללוותה עד ארץ יהודה ולשוב משם לארץ מואב, כי אתך נשוב לעמך כי דעתנו להספח בין בני עמך, ועדיין לא אמרה לאלהיך דהיינו להתגייר רק לעמך ר"ל לגור בין בני עמך:

(יא) ותאמר נעמי. פי' אמרה נעמי להן עלתה שובנה בנותי למה תלכנה עמי. ר"ל הלא בני עמי לא יתחתנו עמכם, ואם תקוו שאני אתחתן עמכם אחר שכבר הייתן כלותי, העוד לי בנים במעי, וכבר התבאר אצלי (בתו"ס תזריע סימן ד') ששם בנים בדיוק יצא רק על בנים שנולדו לא של המעוברים במעי אמם, ופה אמרה העוד לי בנים במעי שזה סותר כלל זה אך בכאן דברה בדרך מליצה שהחלה התחלה וכי יש לי בנים גדולים שראוים לנשואין תיכף עד כי והיו לכם לאנשים ר"ל שיהיו תיכף לאנשים אך בדרך הלצה אמרה וכי יש לי בנים גדולים כאלה וטמונים במעי שלכן לא תראו אותם כי הם טמונים ונחבאים במעי ואני אוציאם ממעי ויהיו לכם לאנשים תיכף, וזה בדרך מליצה כי בתחלת הסברא לא יעלה על הדעת שירצו להמתין עד שתנשא ותוליד בנים ויגדלו הבנים שאז יהיו הם זקנות ובלתי ראוים לבנים הצעירים מהם שהם רעה:

(יב) שובנה, עתה הוסיפה הצד השני, גם אם יעלה על הדעת שרצונכם להמתין עד שאנשא ואוליד בנים והבנים יגדלו, בזה יש שני ריעותות, א' מצד כי זקנתי מהיות לאיש, ב' מצד הנולדים שצריכים להמתין עד אשר יגדלו, וכמו"ש אמר אלו הייתי הלילה לאיש וגם הייתי ילדתי בנים,

בְּנֹתַי לֵכְןָ כִּי זָקַנְתִּי מִהְיוֹת לְאִישׁ כִּי אָמַרְתִּי יֶשׁ־לִי תִקְוָה גַּם הָיִיתִי הַלַּיְלָה לְאִישׁ וְגַם יָלַדְתִּי בָנִים׃ יג הֲלָהֵן תְּשַׂבֵּרְנָה עַד אֲשֶׁר יִגְדָּלוּ הֲלָהֵן תֵּעָגֵנָה לְבִלְתִּי הֱיוֹת לְאִישׁ אַל בְּנֹתַי כִּי־מַר־לִי מְאֹד מִכֶּם כִּי־יָצְאָה בִי יַד־

° והיו קרי

רש"י

(יב) כי זקנתי מהיות לאיש. שאנשא לו ח ואוליד בנים ותנשאו להם שאינם אסורים לכם ואיככם אסורות להם משום אשת אחיו שלא היה בעולמו ט שאינה זקוקה ליבם לפי שלא היו למחלון וכליון קדושין בהן שנכריות היו ולא נתגיירו ועכשיו הן באות להתגייר כמו שנאמר כי אתך נשוב לעמך מעתה נהיה לעם אחד: כי אמרתי יש לי תקוה. כי אפילו אמר לי לבי י יש לי תקוה לינשא עוד וללדת בנים: גם הייתי הלילה. לאיש ויותר מכן אפילו הייתי הלילה זכרים: וגם ילדתי. בנים. או אפילו כ כבר ילדתי בנים: (יג) הלהן תשברנה. בתמיה שמא להם תצפנה עד אשר יגדלו לשון (תהלים קמ"ו) שברו על ה' אלהיו: תעגנה. לשון אסור כלא כמו עג עוגה ל ועמד בתוכה ויש פותרין לשון עיגון ולא יתכן שאם כן היה לו לינקד סגו"ל דגש מ או לכתוב שני נוני"ן: כי יצאה בי יד ה'. אמר רבי לוי כל מקום שנאמר יד ה' מכת דבר היא וכנין אב לכולם (שמות ט') הנה יד ה' הויה

שפתי חכמים

מביא ראיה מהכא וכה"ג הקשו התוספות בפ"ק דע"ז בד"ה אין ביתה הולך תפלה. עיין בפ' ויצא: ח ק"ל מה השיבה אמריה להם בזה ומאי איכפת להו אם תהיה לאיש או לא. לכ"פ שאנשא לו. ואת"כ ק"ל ואיך סותרו לכן לינשא הלא אסורים להם לכ"פ שאינכם אסורות להם כו' ואע"פ שגם אסורים להם מפני שהיו אחים מן האם ולא מן האב שאינם ראוים ליבום הדא מינייהו נקט: ט (ההבא ליון) וא"ת למה לא הקשה רש"י לעיל על העוד לי בנים וגו'. עוד הקשה לי אחד מן המשכילים והלא במ"ר איתא להיפוך ת"ל העוד לי בנים במעי וגו' וכי יש אדם מייבם אשת אחיו שלא היה בעולמו דמשמע משום זה אי אפשר לינשא להם ואמרתי לפום רהיטא דבזה יתורץ קושיא ראשונה דלהכי לא נרפס רש"י לעיל שיש לפרש כמו שפירש אותו המדרש העוד לי בנים וגו' ופירושו ואפי' היו לי בנים במעי והיו לכם לאנשים בתמיה שהרי אסורים וכו' אבל בסופו דכתיב כי זקנתי מהיות לאיש דה"א לפרש הכי לכ"פ שאינם אסורים וכו': י דק"ל מתחלה אמרה כי זקנתי מהיות לאיש ואח"כ סתרה דבריה ואמרה כי אמרתי יש לי תקוה לכ"פ כי אפילו אמר לי לבי כו' וכן ק"ל גם גבי וגם הייתי הלילה לאיש: כ ק"ל דהל"ל וגם אלד בנים לכ"פ או אפילו כבר ילדתי: ל פירוש גבי חוני המעגל שהיה חופר חפירה ועמד בתוכה ומי שעמד בחפירה הוא אסור וכלוא בה: מ פי' כי הדגש מביא עוד נו"ן או לכתוב

נזע ישי

הא אלו הייתי הלילה לאיש ילדתי בנים, הנ"ל פי' הכתובים עפמ"ש שאשה שבעלה בלא בעל עשר שנים שוב אינה יולדת, והקשו הלא בת רב חסדא שהיתה אלמנה עשר שנים וילדה אח"כ, והשיבו שהיתה דעתה להנשא ואז תוכל להוליד אף שהיתה בלא בעל עשר שנים, והנה פה כתיב וימת אלימלך וגו' וישבו שם כעשר שנים, נגלה שהיתה נעמי אלמנה אחרי מות בעלה עשר שנים, ובזה א"א עוד שתלד בנים רק בא' משני אופנים, [א] אם כל ימי אלמנותה לא התיאשה מלהנשא והיה דעתה להנשא שבזה תוכל לילד גם אחר עשר שנים, או גם אם לא היה דעתה להנשא יש אופן שתלד בנים אם תנשא בלילה הזאת דוקא, שלילה זו היה הלילה האחרון מן העשר שנים, וז"ש שובנה בנותי לכן כי זקנתי מהיות לאיש, ר"ל אחרי שהיתה אלמנה עשר שנים א"א שתנשא לאיש להוליד לו בנים, אמנם אמרה כי אמרתי יש לי תקוה אם בכל משך העשר שנים שישבתי אלמנה אמרתי תמיד שיש לי תקוה להנשא ולא התיאשתי מן הנשואין. שבאופן זה תוכל להוליד גם אחר עשר שנים, והצד השני הוא גם הייתי הלילה לאיש, אם אנשא לאיש בלילה הזאת שהוא הלילה האחרון שבתוך עשר שנים ועז"א במדרש אלו הייתי הלילה לאיש ילדתי בנים, ר"ל דוקא בלילה זאת, אז האלכם הלהן תשברנה וגו':

(יג) הלהן תשברנה, [גדר השבר הוא המקוה על דבר ברור שהסברא נותנת שימלא תקותו בעתו, כמו שברו על ה' אלהיו, וכן אם המלא השבר בעתו, ביום אשר שברו אויבי היהודים לשלוט בהם, אליך ישברון ואתה נותן להם את אכלם בעתו] ר"ל הלא יש ספק אם יגדלו כלל כי יוכל להיות שימותו בקטנותם, אולם גם אם יגדלו הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש, אל בנותי במדרש מפרש מלת אל, מלשון אלי כבתולה (יואל א') אללי לי (מיכה ז') ר"ל אוי ואבוי לי יותר מכם. כי יצאה בי יד ה', יד ה' המורה על המכה לא נמצא בלשון יציאה רק בלשון הויה, הסי ידך בי, היתה בי יד ה', ולשון יציאה הבא פה מורה שהדבר כלה בה כל מכותיו עד שא"א עוד שיכה אותה שנית, ועז"א במדרש יצאה בי, בי ובבני ובבעלי, ר"ל שאחר שהכה את כלם לא נשאר עוד דבר שיכה שנית, אבל בהם היתה יד ה' ולא יצאה: ותשק

יְהוָה׃ יד וַתִּשֶּׂנָה קוֹלָן וַתִּבְכֶּינָה עוֹד וַתִּשַּׁק עָרְפָּה לַחֲמוֹתָהּ וְרוּת דָּבְקָה בָּהּ׃ טו וַתֹּאמֶר הִנֵּה שָׁבָה יְבִמְתֵּךְ אֶל־עַמָּהּ וְאֶל־אֱלֹהֶיהָ שׁוּבִי אַחֲרֵי יְבִמְתֵּךְ׃ טז וַתֹּאמֶר רוּת אַל־תִּפְגְּעִי־בִי לְעָזְבֵךְ לָשׁוּב מֵאַחֲרָיִךְ כִּי אֶל־אֲשֶׁר תֵּלְכִי אֵלֵךְ וּבַאֲשֶׁר תָּלִינִי אָלִין עַמֵּךְ עַמִּי וֵאלֹהַיִךְ אֱלֹהָי׃ יז בַּאֲשֶׁר תָּמוּתִי אָמוּת וְשָׁם אֶקָּבֵר כֹּה יַעֲשֶׂה יְהוָה לִי

* חסר א'

רש"י

היה: (טו) הנה שבה יבמתך. זה טעמו למעלה תחת השי"ן לפי שהוא לשון עבר (אסתר ב') ובבקר היא שבה טעמו למטה בבי"ת לפי שהוא לשון הוה וכן כל כיוצא בהם: (טז) אל תפגעי בי. אל תפצרי בי: כי אל אשר תלכי אלך. מכאן אמרו רבותינו גר שבא להתגייר מודיעים לו מקצת עונשים שאם בא לחזור בו יחזור שמתוך דבריה של רות אתה למד מה שאמרה לה נעמי. אסור לנו לצאת חוץ לתחום בשבת א"ל באשר תלכי אלך. אסור לנו להתיחד נקבה עם זכר שאינו אישה אמרה גם באשר תליני אלין. עמנו מובדלים משאר עמים בשש מאות ושלש עשרה מצות עמך עמי. אסור לנו ע"א אלהיך אלהי. ארבע מיתות נמסרו לבית דין באשר תמותי אמות. ב' קברים נמסרו לבית דין אחד לנסקלין ולנשרפין ואחד לנהרגין ולנחנקין אמרה לה ושם אקבר. (יז) כה יעשה ה' לי. כאשר התחיל לראות שיצאה

שפתי חכמים

לכתוב ב' פעמים פי' אחת לשרש ואחת לפעולה: נ ק"ל למה אמרה לה דוקא אלו וע"ק למה איסור תחומים ואיסור יחוד שהם מדרבנן אע"ג דאמרו בהאולן מודיעים להם מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות מכל מקום איסורי דרבנן לא מצינו ועוד כשאמרה לה התרי"ג מצות בכלל למה אמרה לה בפרט אף אם נאמר שאמרה דרך כלל מובדלים אנו בתרי"ג מצות ולא פרטה לה מ"מ קשיא למה פרטה דוקא אלו ונראה לומר שהספור דברים כך היה ביניהם מתחלה אמרה אם זאת אלך עמי ותרצה לפעמים לשוב אל בית אביך ואל ארץ מולדתך והם אסורים לילך בשבת חוץ לתחום אמרה לה באשר תלכי אלך כלומר לא אלך בשבת אז אמרה לה אף אם תלך בחול ולפעמים תתעכב בדרך וטרם ביאתך שמא יבא יום השבת ותשבות ביום השבת בשדה יחידה ואסור לנו להתייחד אמרה לה באשר תליני אלין. אשמור את עצמי שלא אבא לידי יחוד אז אמרה אכ"פ אם תלך תמיד שמא אי אפשר שתזהר מכל המצות והחוקים שעמנו מובדלים משאר העמים בתרי"ג מצות אמרה עמך

גזע ישי

(יד) ותשק ערפה, נשיקה של פרישות כי היא לא כוונה רק אל המועיל, ורות שכוונתה היה מפני הטוב דבקה בה:

(טו) הנה שבה יבמתך, ר"ל הלא אחר ששבה אל עמה שבה ג"כ אל אלהיה וכמ"ש במדרש כיון ששבה אל עמה שבה אל אלהיה כי לא היה דעתה לכנס בדת ישראל ומסתמא גם אם כן דעתך וע"כ שובי אחרי יבמתך:

(טז) אל תפגעי בי, [במדרש אמרה לה לא תחטא עלי לא תסבון פגעך מני, ר"ל כי פגיעה משמש על ג' דברים: הריגה ויפגע בו וימת, פגישה ופגע בירחו, תחנונים ופגעו לי בעפרון, ולדעת המדרש התחנונים ופגישה ענינם א' שמבקש ומתפלל שחברו יצא לקראתו ברצון לבבו למלאת בקשתו, ולז"א שתפסה לשון פגיעה אם מענין הריגה שע"י שתעזוב אותה תמות מיתת הנפש, ועז"א לא תחטא עלי, אם מענין פגישה והתחנונים, ר"ל אל תחשוב שלבבי יפגעך בבקשה זאת ויהיה לבבי כלבבך ותסבון ר"ל תקח פגעך ממני]. לעזבך לשוב מאחריך, ר"ל לא שאעזוב אותך כי איני רוצה להפרד ממך ואף לא לשוב מאחריך שאף אם אעזבך לא אשוב מאחריך לארץ מואב כי בכל זה אלך לארץ יהודה ואתגייר שם ע"י אחרים [וכ"ה במדרש לשוב מאחריך מ"מ דעתי להתגייר אלא מוטב על ידך ולא ע"י אחרים], כי אל אשר תלכי אלך ר"ל בל תחשוב כי תכלית הליכתי משונה מן תכלית הליכתך שאת הולכת לשם לבעבור דייך שתוכל לשמור מצות התלויות בארץ והתורה והמצוה ואני הולך רק בעבור השגת איזה תועלת, כי תכלית הליכתי הוא עצם התכלית שאת הולכת אליו, וכן אל תחשבי שאני מקום איזו הצלחה זמניית שאחשב לאיש עשיר וכדומה כי באשר תליני אלין, אלין כגר בארץ וכצדיקים שהעה"ז הוא אצלם רק כמלון אורחים, כי מגמת הליכתי הוא מגיד כי עמך עמי ואלהיך אלהי, שכבר תפסתי תורת אלהיך ומנהגי בני עמך ואני כאחת מבני עמך:

(יז) באשר ועיקר מגמת הליכתי הוא באשר תמותי אמות, שאשיג מות ישרים כמו שתמותי את,

שכרתם

וְכֹה יֹסִיף כִּי הַמָּוֶת יַפְרִיד בֵּינִי וּבֵינֵךְ׃ יח וַתֵּרֶא כִּי־מִתְאַמֶּצֶת הִיא לָלֶכֶת אִתָּהּ וַתֶּחְדַּל לְדַבֵּר אֵלֶיהָ׃ יט וַתֵּלַכְנָה שְׁתֵּיהֶם עַד־בֹּאָנָה בֵּית לָחֶם וַיְהִי כְּבֹאָנָה בֵּית לֶחֶם וַתֵּהֹם כָּל־הָעִיר עֲלֵיהֶן וַתֹּאמַרְנָה הֲזֹאת נָעֳמִי׃ כ וַתֹּאמֶר אֲלֵיהֶן אַל־תִּקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי קְרֶאןָ לִי מָרָא כִּי־הֵמַר

° א' במקום ה'

רש"י

כי ידו להמית אותי ולירד מנכסי: וכה יוסיף. אם יפריד ביני ובינך כי אם המות: (יח) ותחדל לדבר אליה. מכאן אמרו אין מרבין עליו ואין מדקדקין עליו: (יט) ותלכנה שתיהם. אמר רבי אבהו באה וראה כמה חביבים הגרים לפני הקב"ה כיון שנתגיירה דעתה להתגייר השוה אותה הכתוב לנעמי: ותהם כל העיר. נעשית הומיה: כל העיר כולה נתקבצו לקבור אשתו של בועז שמתה בו ביום: הזאת נעמי. ה"א נקודה הפתח מפני שהיא בתמיה הזאת נעמי שרגילה לצאת בגבים ע ובפרדים חזיתם מה עלתה לה על אשר יצאה פ לחוצה לארץ:

שפתי חכמים

עמך עמי ולא אלך תמיד אז אמרה אף אם תלך פעם אחת בשנה ביום איד שלהם והיאך כאילו תלך לע"ז אמרה אלהיך אלהי כלומר אף אם אלך לא תלך לבית ע"ז אז אמרה אף אם כוונתך לטובה אם תלך בכל שנה יהיה נראה כאילו לע"ז כוונתך וארבע מיתות נמסרו לב"ד פירוש נמסרו לב"ד והם דנין לפי מה שעיניהם רואות כמו דאמרינן הכל לפי ראות עיני הדיין אז אמרה באשר תמותי אמות כלומר אהי אמות בתום וביושר לבבי והם ידינוני לפי ראות עיניהם הטוב בעיניהם יעשו אז אמרה ואף אחרי מותך שני קברים נמסרו אז בשיכנס ושם אקבר: פ דקשה לרש"י ואיך תהום העיר לכ"פ נעשית הומיה מהומות בני אדם אשר בתוכה ואח"כ ק"ל כל העיר והיאך הזדמן לביאתה כל העיר לכ"פ כל העיר נתקבצו כו' ומה שפי' לקבור את אשתו של בועז דקשה לרש"י וכל זה ל"ל ומה בא הכתוב להודיענו לזה שנתקבצו באותו היום כל העיר אלא בא להודיענו שבו ביום מתה אשתו של בועז ואין הצדיק מת עד שבא אחר במקומו ונפרק כמוכר את הספינה פירש רש"י לאשמועינן אתא שהקב"ה מקדים רפואה למכה ויש גם לאדם לבטוח בהקב"ה: ע פי' כמו עגלות צב: פ אבל אין לפרש משום גרם עון כי אין לה רשות ליתן גלוי רשות

השאלות

(כ כב) הלא הם קראו לה נעמי על עניינה הקודם שבעת הצלחתה היתה נעמי וא"כ למה אמרה אל תקראנה לי נעמי, שהגם הוא יצדק לומר שבזמן הקודם היה שמה נעמי, ולמה אל תקראנה למה תקראנה, כי המר שדי ושדי הרע לי שכ"ז כפל לשון, ולמה כפל ותשב נעמי שאין כאן מקומו:

גזע ישי

שהרות תשוב אל צרור החיים, ולבעבור ששם אקבר במקום שתקברי את בארץ הקדושה ובקברי צדיקים המוכנים לקום בתחיה, כה יעשה לי אלהים, הבטה בשבועה לקיים דברים שזאת עקר כוונתה, כי המות יפריד ביני ובינך, ר"ל שמגמת הליכתי עמך הוא מפני שראיתי והבנתי שהמות ישים הבדל גדול בינינו שהגם שבחיים דבקתי עמך שהגם שהדת הפריד בינינו בכ"ז היינו מחוברים יחד באהבה אבל אחר המות נהיה מופרדים כי את תדבק באלהי הרוחות ואני אהיה נדחה בין מחולת עובדי גלולים, ולכן אבקש להתגייר שאז לא נפרד גם במות, ובדבריה אלה גלתה כי כבר נטועים בלבה כל יסודי האמונה מציאת ה' ואחדותו כמ"ש אלהיך אלהי, תורת ישראל ומנהגיהם כמ"ש באשר תלכי אלך, ר"ל שאלך בדרך טובים ובדרכי התורה ואמרה עמך עמי וכן האמינה בהשארת הנפש ובשכר ועונש של עוה"ב ובתחה"מ כמ"ש באשר תמותי אמות ושם אקבר, וחז"ל דרשו מזה ג"כ שקבלה מצות המעשיות ושעז"א באשר תלכי אלך בשבת, ואמרו כי מה שאת יכול לסבל מצוה ומע"ש סבלי בעה"ז אבל לעוה"ב כי המות יפריד ביני ובינך:

(יח) ותרא, אחר שראתה שמתגיירת בלב שלם [כי פעל אמץ מציין חוזק הלב והתמדת החוזק וזה ההבדל בין חזק ואמץ] חדלה לדבר אליה כדין:

(יט) ותלכנה שתיהן, במדרש כיון שנתגיירה דעתה להתגייר השוה הכתוב לנעמי ר"ל שמלת שתיהן מיותר ובא להורות על השווי כמ"ש בכללים שלשון שניהם, שניכם, שלשתם מורה על השווי, וי"ל שאמר מלת שתיהם לפרש מ"ש ותהם כל העיר כי נעמי היו לה תמיד עבדים ושפחות ובני בית ובצאתה מביתה היתה מוקפת מהמון רב ועתה ראו שלא באו רק כלה וחמותה שהיתה לבד כעניים נעזבים, עז"א ותהם כל העיר:

(כ) ותאמר אליהן אל תקראנה לי נעמי, הנה איש עשיר לו שפע גדול שאין כמוהו כעשרו של אחשורוש

שַׁדַּי לִי מְאֹד׃ כא אֲנִי מְלֵאָה הָלַכְתִּי וְרֵיקָם הֱשִׁיבַנִי יְהוָה לָמָּה תִקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי וַיהוָה עָנָה בִי וְשַׁדַּי הֵרַע לִי׃ כב וַתָּשָׁב נָעֳמִי וְרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה כַלָּתָהּ עִמָּהּ הַשָּׁבָה מִשְּׂדֵי

רש"י

(כא) מלאה הלכתי. בעושר ובבנים. דבר אחר שהיתה מעוברת: ענה בי. העיד עלי שהרשעתי לפניו. ד"א ענה בי מדת הדין כמו (הושע ה') וענה גאון

שפתי חכמים

מלה וא"כ לא תמלה בזה ולמה נענשה אלא על שיצאה לחוץ לארץ וא"ת הרי הותר לילך לחוץ לארץ מפני הרעב כדלעיל י"ל היינו באיש אבל באשה הבעל היה מחוייב לפרנסה עם כי אין מוציאין באשה עא"י לח"ל אפילו מטה רע לנוה

גזע ישי

העשירות ואבד כל עשרו ולא נשאר בידו רק אלף זהובים ונאמר עליו שנתדלדל מנכסיו ונעשה עני, לא יוכל לומר זאת רק אם מכיר ערך עשרו הקודם שלפני היעושר הגדול שהיה לו תחלה הוא עתה עני ודל, כי אם לא מכיר ערך עשרו הקודם הלא איש שיש לו אלף זהובים יקרא בשם עשיר, אבל אם העשיר הגדול הזה אבד כל רכושו עד שלא נשאר בידו אף פרוטה אחת ופת לחם להשקיט רעבונו אז נוכל לכנותו בשם עני ואביון אף שלא מכיר ערכו הקודם. והנה אנשי העיר בראותם כי באה רגלי היא וכלתה ואין איש אתה לשרת אותה ידעו שאבדו את העושר שהיה להן מקודם, ובכ"ז חשבו שעוד נשאר לה זהב ותכשיטין שאיש אחד מן העם היה שמח בחלקו אם ... ע כן, וע"כ אמרו שסבת התימה והתמהון הוא הזאת נעמי, שבזה הזכירו ערכה הקודם, ר"ל דנפי עשרה מקודם הנה ירדה פלאים, ותאמר אליהן סוריפה להם שלא כאשר יחשבו הם שא"א לקראה גם מרה רק אם יזכרו שמה הקודם שמקדם היתה נקראת נעמי שלפי ערך מה שהיה שמה נעמי ע"ש רוב עשרה ראוי לקראה מרה כי ירדה ממדרגתה, שהרי שא"ל כלל להזכיר מעמדה הקודם כי היא עתה עניה כ"כ עד שלא נשאר בידה מאומה [דהא הוצרכה כלתה ללקט בין העניים] וא"ב תוכלו לקרא אותי בשם מרה גם אם לא תזכרו כלל מה שמקדם היה שמי נעמי, וז"ש אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרה, ר"ל שתוכלו לקרוא לי מרה מבלי שתקראו לי נעמי, ר"ל מבלי שתזכירו שמי וערכי הקודם, כי המר שדי לי מאד, כי הנה

(כא) שאני מלאה הלכתי בכ"ז ריקם השיבני ה' ואין בידי מאומה, וא"כ תוכלו לקרוא לי בשם מרה עניה ואביונה גם מבלי הזכיר שמי נעמי שהיה לי מקודם בעת הגלותי, למה תקראנה לי נעמי, הנה עד עתה לא השיבה רק שאין מן הצורך להזכיר שמה נעמי שהיה לה מקודם ועתה חדשה דבר אחר ותאמר כי עתה נתגלה לה כי לא היה ראוי כלל לקראה בשם נעמי שעז"א למה תקראנה לי נעמי כלומר גם מה שאתם אומרים שהייתי נקראת מקודם בשם נעמי הוא שקר, והוא עפ"מ שהתבאר אלא פעמים רבות שלפעמים כשירצה ה' להעניש בעונש גדול מאד, יגביה את האדם בגובה המעלה ורום ההצלחה כדי שאח"כ יורידנו משם אל העוני והריש יגביה כאבו וצערו יותר והיה מפלתו יותר גדולה כמ"ש (איוב כ') אם יעלה לשמים שיאו וגו' כגללו לנצח יאבד ואמר (עובדיה) ואם בין כוכבים שים קנך הוא כדי שמשם אורידך, ותהיה המפלה גדולה יותר, וכן השבה שמה שהצליחה ה' בזמן הקודם בעושר גדול וכבוד היה כדי שיורידה מן המעלה הגדולה הזאת אל העוני והשפלות שבזה הירידה קשה יותר ומפלתה גדולה יותר, וא"כ אחר שהצלחה הגדולה הקדומה היה רק כעין ההכנה שתשוב אל ה' כי הגביה אותה להשליכה משם אל עמקי בור א"כ שם נעמי שנקראת בו בעת הזאת לא היה בצדק כי ההצלחה הזאת היתה מרה מאד שהוא עליה לצורך ירידה, וז"ש אחר שאני מלאה הלכתי כדי שריקם השיבני ה', וא"כ מה שהייתי מלאה אז זה מגדיל הצער ביותר עתה, א"כ למה תקראנה לי נעמי, גם מה שקראתם לי שהייתי נקראת בתחלה נעמי הוא שקר כי ה' ענה בי, ר"ל ההצלחה הקודמת היתה רק ההראה שבזה סתרה בי שאחייב את דרכי כי ישליכני ממרום ההצלחה הזאת לעומק, וכן היה שבהצלחה הזאת שדי הרע לי שעי"כ גדול צערי ונפילתי כפלים, ובמדרש אומר הזאת נעמי לשעבר היתה מהלכת באיסקפיטיאות ועכשיו יחפה, לשעבר בבגדי מילתן ועכשיו בסמרטוטין הזאת נעמי, ואומרת אליהן אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרה [מאמר שזה פי' המדרש עמ"ש אל תקראנה לי נעמי נגד מה שהם הזכירו את העבר שלא לצורך] בר קפרא אומר לפרה הדיוטית שהעמידוה בעלוה בשוק אמר רדינית היא [פי' פרה חורשת] אמרין אם רדינית היא אלין מכותיה דאית בה מה איגון, כך נעמי למה תקראנה לי נעמי וה' ענה בי [זה פי' ע"מ שאמרה שנית למה תקראנה לי נעמי שהוא שם קודם לכן לא היתה נעמי כי היתה תוכחת למכות ולעוני]:

(כב) ותשב נעמי, ר"ל כי בגאתה מבית לחם עזבה שדותיה [ויוכל היות שבתוך כך החזיקו אחרים בחלקה

מוֹאָב וְהֵמָּה בָּאוּ בֵּית לֶחֶם בִּתְחִלַּת קְצִיר שְׂעֹרִים׃ ב ° וּלְנָעֳמִי מידע לְאִישָׁהּ אִישׁ גִּבּוֹר חַיִל מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ וּשְׁמוֹ בֹּעַז׃ ב וַתֹּאמֶר רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֶל־נָעֳמִי אֵלְכָה־נָּא הַשָּׂדֶה וַאֲלַקֳטָה בַשִּׁבֳּלִים אַחַר אֲשֶׁר אֶמְצָא

° מודע קרי

רש"י

ישראל: (כב) בתחלת קציר שעורים. בקצירת העומר צ הכתוב מדבר:

ב (ב) מודע. קרוב בן אחיו של אלימלך היה אמרו רבותינו אלימלך ושלמון ואבי בועז ופלוני אלמוני הגואל ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב היו ולא הועיל להם זכות אבותם ק בצאתם מהארץ לחוצה לארץ: (ב) אלכה נא השדה. לאחד משדות אנשי העיר אחרי אחד מהם אשר אמצא חן בעיניו שלא יגער בי: ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו. אחר מי אשר אמצא חן בעיניו

שפתי חכמים

טוב ואפ"ה יצאה לכך נענשה: צ דק"ל לרש"י הל"ל בתחלת קציר ומה נפקא לן מינה או קציר שעורים או קציר חטים לכך פירש בקצירת העומר הכתוב מדבר פי' והעומר בא מן השעורים: ק וקשה איתא בב"ב בפ' המוכר את הספינה אמר רב חנן בר רבה אמר רב אלימלך ושלמון ופלוני אלמוני ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב הוו מאי קמ"ל דאפילו מי שיש לו זכות אבות אינה עומדת לו בשעה שיוצא מארץ לח"ל ופליג אמדרש רבה ומדרש רות הנעלם דסברי דלא נענש אלא מפני צרת עין כדפירש"י לעיל ורש"י אין כוונתו שם לפרש למה נענש רק להביא ראיה שהיה קרוב והביא מה דרבותינו אמרו וכו' ומדהוצרך להביא זה אז קשה ליה מאי קמ"ל כדפריך תלמודא התם ומירץ ולא הועילה להם זכות כו' כדמשני התם: רק"ל

גזע ישי

השדה וכמו שהיה בהאשה השונמית בצאתה לארץ פלשתים שהוצרכה לצעוק אל המלך אל ביתה ואל שדה] והשתדלה עד ששבה אל נחלתה, ואמר ורות כלתה עמה שגם היא היה לה זכיה בהשדה מצד בעלה יורש אביו, ועז"א שהיא השבה משדי מואב, שאם היתה נשארת בשדי מואב היתה מוחלת על חלקה ובפרט למ"ש חז"ל שמחלה על כתובתה, לא כן עתה ששבה משדי מואב היה לה זכיה בשדה כמ"ש לקמן (סי' ד'). ובמדרש אומר זו היא השבה משדי מואב ר"ל שהיא האשה הראשונה שבאה משדי מואב להתגייר כי עד עתה לא דרשו עמוני ולא עמונית. והמה באו בית לחם בתחלת קציר שעורים, זה הטעם למה שיספר שהלכה לקחת מתנת עניים הגם שהיה לה חלק בחלקת השדה כי באו בעת קציר שא"א אז לזרוע את השדה והיו עניים באותה שעה:

(א) ולנעמי מודע לאישה, יודיעני שהגם שנעמי לפי עניה עתה היה טוב לה אם היתה מבקשת משען להם מבועז קרובה העשיר בחרה יותר שהלכה תביא לחמה מלקט עניים שזכתה לה התורה והוא כאלו היא פרנסתה ממתנת ה' בעת עוני מלפנות לקבל חסד מקרובה אשר היה מכירה בעת עשרה ובושה לגלות לפניו מחסורה ובפרט כבר היה בלבה כי הוא יגאל את השדה ואת רות אשתו, ולבל נאמר שלכן לא פנתה אל בועז מפני שיראה שישיב פניה ריקם ע"ז הקדים שבועז היה מנהל אותה בלחם אם מצד שהי' מודע ומכיר ואוהב בין לנעמי בין לאישה עז"א ולנעמי מודע ומודע לאישה [ומודע ר"ל אוהבם ומכירה היטב לא אח רחוק] וגם היה ממשפחת אלימלך והוא בעצמו היה איש גבור חיל שכבר בארתי (בפ' יתרו י"ח כ"ה) שהם אנשי חיל כולל כל המדות הטובות ובכללם הנדיבות ושנאת הבצע, והיה איש גדול נודע בשם שעז"א ושמו בועז וא"כ בודאי לא היה מעלים עיניו מבשר בשרו:

(ב) ותאמר רות, מספר צדקת רות וטיב מדותיה שהגם שהיתה אמונה עלי תולע ולדעת חז"ל היתה בת מלך מואב, הסכימה ללכת ללקוט כאחד העניים, [ב] שלא חפצה שגם חמותה תלך עמה שדי בזיון וכלמה אחר שנודעה בעיר הזאת לגברת ועשירה, וקבלה ע"ע שהיא תלך באופן שאין מכירים אותה, שעז"א ותאמר רות המואביה ר"ל שהיא ממדינה אחרת ולא תבוש והיא תפרנס את חמותה בכבוד, ואמרה אלכה נא השדה, ר"ל לא בכרם שיש שם סכנה לעלות באילנות, ואמרה ואלקטה בשבלים ר"ל שלא תקח רק לקט שאין העניים מקפידים ע"ז שיש שדות הרבה וכ"א מלקט בשדה מיוחד, משא"כ פאה שכל אחד חוטף מחברו שהדין הוא אם צ"ט אומרים לחלק וא' אומר לבוז שומעים למי שאומר לבוז, וא"כ יבוזו העניים בזרוע כחם ואם תרצה לבוז יפגעו בה מרי נפש, וגם בהלקט אמרה אחר אשר אמצא חן בעיניו, שאם תראה בעל השדה מביט עלי בעין רעה לא אלקט שם, עד שאראה שמצאתי חן ושלא יגיע לי בזיון מהקוצרים או יתר העניים:

ותלך

חֵן בְּעֵינָיו וַתֹּאמֶר לָהּ לְכִי בִתִּי׃ ג וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא וַתְּלַקֵּט בַּשָּׂדֶה אַחֲרֵי הַקֹּצְרִים וַיִּקֶר מִקְרֶהָ חֶלְקַת הַשָּׂדֶה לְבֹעַז אֲשֶׁר מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ׃ ד וְהִנֵּה־בֹעַז בָּא מִבֵּית לֶחֶם וַיֹּאמֶר לַקּוֹצְרִים יְהוָה עִמָּכֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יְבָרֶכְךָ יְהוָה׃ ס וַיֹּאמֶר בֹּעַז לְנַעֲרוֹ הַנִּצָּב עַל־הַקּוֹצְרִים לְמִי הַנַּעֲרָה הַזֹּאת׃ ו וַיַּעַן הַנַּעַר הַנִּצָּב עַל־הַקּוֹצְרִים וַיֹּאמַר נַעֲרָה

רש"י

בעיניו: (ג) ותלך ותבא ותלקט בשדה. מלינו במדרש רות עד לא אזלת אתת שהוא אומר ותבא ואחר ותלקט אלא שהיתה מסמנת הדרכים קודם שנכנסה לשדה והלכה ובאה וחזרה לעיר כדי לעשות סימנים ולציונים שלא תטעה בשבילין ותדע לשוב: ויקר מקרה. לבא בחלקת השדה אשר לבועז: (ה) למי הנערה הזאת. וכי דרכו של בועז לשאול בנשים אלא דברי צניעות וחכמה ראה בה שתי שבלים לקטה שלשה אינה לקטה והיתה מלקטת עומדות מעומד ונופלות מיושב כדי שלא תשחה

גזע ישי

(ג) ותלך, וספר שלא הלכה דרך רב רק תכף שהלכה ותבוא [בשדה] ותלקט בשדה, כי השדה של בועז היה קרוב לביתה ותבוא שם תכף, והגם שהיה בבוקר שאז מחלקים פאה כמ"ש (בפ"ד דפאה) שלש אבעיות ביום, לא הלכה אל מקום הפאה שהוא בסוף השדה רק ותבוא ותלקט, שהלכה תכף ללקט לקט לבד, וע"כ לקטה אחרי הקוצרים לא אחרי עניים המלקטים כי לקטה היא לבדה. ויקר מקרה, המקרה הוא דבר שאינו מחויב מסבת הרגילות, ויספר הכתוב שהגם שנראה שמה שבאה אל שדה הזה דוקא הוא מקרה גמור, באמת היה מקרה, ר"ל מקרה מיוחד לברכה, ולפ"ז היה מקרה השגחיית כי בעניים שירצה ה' להוציא ענין כולל לתועלת הכלל שם תלוה ההשגחה אל מעשים המקריים, כמ"ש אליעזר הקרה נא לפני היום, שרצה בזה שלא ימתין ה' עד יקדמו הסבות הממציאות והמחייבות את הדבר רק שיבא הדבר בדרך מקרה בלתי נתלה מסבות ממציאות ומחייבות אותו, וכן יאמר שהמקרה הזה היה השגחיי והיה מקרה מכוון לברכה, שה' הזמין שהשדה שתבוא בו ראשונה ושתבחר ללקט שם יהיה השדה אשר לבועז וזה סבב ה' בעבור שבועז היה ממשפחת אלימלך, והיה מוכן להיות הגואל וליבמה שתצא מזה מלכות בית דוד:

(ד) והנה בועז בא, כ"מ שנאמר והנה מורה דבר חדש, שבועז לא היה רגיל לבא אל השדה והיה גם זה מקרה חדש בהשגחת ה' שבועז בא מבית לחם, ויאמר לקוצרים ה' עמכם, חז"ל אמרו שבועז ובית דינו תקנו שיהיו שואלים שלום חברו בשם, והיה בעלת הסנהדרין כמ"ש בברכות (דף סג) וכי תימא בועז מדעתא דנפשיה עביד וכו' כי אין להזכיר ש"ש לבטלה וכמ"ש בספרא (ויקרא סי' יד) דלא לימא לה' קרבן וכו', אך ברואותם אז שהי' ביניהם גזל משפט וצדק וגם אל שופטיהם לא שמעו כמ"ש ויהי בימי שפוט השופטים, וכאשר נתמנה בועז לשופט תקן שיהיו שואלים שלום חברו בשם, לקבוע בלבם כי ה' משמים משקיף עליהם ועל שלומם, ושלום הקבוץ משתתף עם השגחת ה' עד שם' הנקרא שלום משתתף עם שלום שבין אדם לחברו, וגם התעוררות שישוו ה' לנגדם תמיד וגם בדברים שבינם לבין רעיהם ודרישת שלומם וטובתם, ועז"א והנה בועז בא מבית לחם שמספר שנעשה דבר חדש בבית לחם במושב הזקנים שע"ז מורה מלת והנה, ובועז בא משם בדבר החדש שאמר לקוצרים ה' עמכם, ועפ"ז הזכירו גם הם ש"ש שיברכהו ה', וכמ"ש ולא אמרו העוברים ברכת ה' עליכם וכו' וכמש"פ שם:

(ה) ויאמר בועז לנערו, כאשר ראה בועז את רות מלקטת לבדה בשדה ולפניה עמרים הרבה (כי עד הערב לקטה כאיפה שעורים) חשב שהיא אחת מבני או מבנות הקוצרים, וחשב שהקוצר אישה או אביה גרם יתר שעניים שתלקט היא לבדה, והניחה לאסוף גם מן העמרים וע"כ שאל לנער הנצב על הקוצרים ומשגיח עליהם למי הנערה הזאת, ר"ל למי מן הקוצרים האלה:

(וש"ו) ויען, ויאמר, ענה על שאלותיו, וגם אמר אליו דברים שלא שאל עליהם, על שאלתו למי הנערה הזאת

השאלות

(ו ט) למה האריך הנער בדברים שלא נשאל עליהם וללא צורך. ומ"ש בועז אל תלכי ללקוט וגם לא תעבורי מזה הוא כפל לשון, ומהו החדוש שתשתה מים:

מוֹאֲבִיָּה הִיא הַשָּׁבָה עִם־נָעֳמִי מִשְּׂדֵי מוֹאָב׃ ז וַתֹּאמֶר
אֲלַקֳטָה־נָּא וְאָסַפְתִּי בָעֳמָרִים אַחֲרֵי הַקּוֹצְרִים וַתָּבוֹא
וַתַּעֲמוֹד מֵאָז הַבֹּקֶר וְעַד־עַתָּה זֶה שִׁבְתָּהּ הַבַּיִת מְעָט׃
ח וַיֹּאמֶר בֹּעַז אֶל־רוּת הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ בִּתִּי אַל־תֵּלְכִי
לִלְקֹט בְּשָׂדֶה אַחֵר וְגַם לֹא תַעֲבוּרִי מִזֶּה וְכֹה תִדְבָּקִין
עִם־נַעֲרֹתָי׃ ט עֵינַיִךְ בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר־יִקְצֹרוּן וְהָלַכְתְּ אַחֲרֵיהֶן
הֲלוֹא צִוִּיתִי אֶת־הַנְּעָרִים לְבִלְתִּי נָגְעֵךְ וְצָמִת וְהָלַכְתְּ
אֶל־הַכֵּלִים וְשָׁתִית מֵאֲשֶׁר יִשְׁאֲבוּן הַנְּעָרִים׃ י וַתִּפֹּל

רש"י

שתה: (ו) השבה עם נעמי. הטעם למעלה תחת השי"ן לפי שהוא לשון עבר ואינה לשון פועלת:
(ז) ותאמר. בלבה: אלקטה נא. לקט השבלים: ואספתי בעמרים. שכחה של עמרים: (ט) וצמית והלכת אל הכלים. ואם תצמאי ד' אל תכלמי מלכת

שפתי חכמים

ר"ל ומי יאמר ליה שתצמא ולמה אמר וצמית לשון חלוף גר"ש ואם ולשתות

גזע ישי

שאלה השיב, אינם של הקוצרים רק נערה מואביה היא, ולא תשאל איך אתן לקט לעניי עכו"ם, אמר השבה עם נעמי משדי מואב שנתגיירה ומגיע לה לקט:

(ז) ותאמר, זה אמר לו מה שלא שאל, שלא לקחה לא חלק בפאה ובשכחה רק לקט לבד ח"ש שאמרת אלקטה בשבלים אחרי הקוצרים ואספתי בעמרים, ר"ל שהעניים אחר שלקטו הלקט בפאה שלנו להם לשדות אחרים כי יש שדות רבות כמספר העניים, וכשרואים שיש בשדה זו מלקט א' הולך כ"א לשדה אחרת שאם לוקט לבדו, והיא שאלה פה ללקט אחרי הקוצרים (לא אחרי המלקטים שלא נמצא אצלה), ואמרה ואספתי בעמרים, ר"ל שכל מה שאספה בכדי עומר עשתה ממנו עומר, ולא תאמר שגנבה עומר מן העמרים של השדה כי אספה אחרי הקוצרים וסמוך לשם, וראו שלא לקחה דבר שלא כשורה, ולא תשאלו שיש לה עמרים רבים כי ותבוא ותעמוד ומפרש ותבוא מאז הבקר ותעמוד עד עתה שעד עתה לא נחה רגע רק עתה כבא בועז ישבה לנוח מעט בבית שהי' שם בשדה שילכו הפועלים לנוח שם, אמר זה שבתה הבית מעט, זה רגע שישבה לנוח בבית שהיה שם וישבה רק מעט ועד עתה לא הרגיעה רגע וע"כ אספה אלומות:

(ח) ויאמר בועז הלוא שמעת בתי, איך דנים אותך פה לכף זכות ועל כן אל תלכי ללקוט בשדה אחר, שיוכל להיות שבעל השדה שם לא יפיק ממך רצון, וגם לא תעבורי מזה, אף בשדותי (כי בועז היה לו שדות רבים) לא תעבורי לשדה אחר, שיוכל היות שהנערים שם והממונה עליהם ישגו אותך, ודוקא מזה וכה תדבקין עם נערותי, כי גם בשדה זה היו נגד א' פועלים נערים, ונגד א' נערות שקצרו את השדה לא תלכי ללקט נגד של הנערים רק נגד של הנערות:

(ט) עיניך, לכן תשים עיניך בשדה אשר יקצורון הנערות, והלכת אחריהן של הנערות ולא תירא שזאת יחר להנערים מה שאת מתרחקת כי הלוא צויתי את הנערים לבלתי נגעך, ולא זאת לבד כי וצמית והלכת אל הכלים ר"ל כי מצאנו שדוד אמר מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער, מבואר שבבור ההוא היו מים טובים מאד ובאשר השער הוא מושב הסנהדרין לא הניחו שם נערים לשאוב מים, והיו הנערים שואבים שם מים לשתיה ויען היה טורח גדול ללכת עד שם לא היו נותנים להעניים מן המים ההם רק מים אחרים ששאבו ממקום קרוב, ואמר לה שהיא תשאב מן המים ששאבו הנערים כי נוח להם שלא ימחו בידה:

(י) ותפול וגו' מדוע מצאתי חן, ר"ל שמה שאתה מקרב אותי כ"כ יהיה לו מגד שאני בעצמי תגמולי

מן

עַל־פָּנֶיהָ וַתִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה וַתֹּאמֶר אֵלָיו מַדּוּעַ מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לְהַכִּירֵנִי וְאָנֹכִי נָכְרִיָּה׃ יא וַיַּעַן בֹּעַז וַיֹּאמֶר לָהּ הֻגֵּד הֻגַּד לִי כֹּל אֲשֶׁר־עָשִׂית אֶת־חֲמוֹתֵךְ אַחֲרֵי מוֹת אִישֵׁךְ וַתַּעַזְבִי אָבִיךְ וְאִמֵּךְ וְאֶרֶץ מוֹלַדְתֵּךְ וַתֵּלְכִי אֶל־עַם אֲשֶׁר לֹא־יָדַעַתְּ תְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ יב יְשַׁלֵּם יְהוָה פָּעֳלֵךְ וּתְהִי מַשְׂכֻּרְתֵּךְ שְׁלֵמָה מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בָּאת לַחֲסוֹת תַּחַת־כְּנָפָיו׃ יג וַתֹּאמֶר אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנִי כִּי נִחַמְתָּנִי וְכִי דִבַּרְתָּ עַל־לֵב שִׁפְחָתֶךָ

ואנכי

גזע ישי

הן שראית בי דבר טוב או מצד שאתה מכיר את משפחתי תעשה זאת למענם, על הא' אמרה מדוע מצאתי חן מה הטוב אשר ראית בי, ועל השני אמרה הלא אנכי נכריה:

(יא) ויען בועז ויאמר לה, מה שמצאת חן בעיני הוא מפני שני דברים: [א] כי הוגד לי כל אשר עשית את חמותך, שזה מורה על טיב מדתך וטיב לבך שלרוב הכלה שונאת את חמותה בפרט אחרי מות אישך ואת היית לה לעוזר וסומך, והדבר השני הוא הגירות שהיה לש"ש שלא בעבור איזה פניה מאיזה תועלת איזוני שתשיג עי"כ, שהלא עזבת אביך ואמך ותלכי אל עם אשר לא ידעת, וא"כ היה הגרות לש"ש:

(יב) ישלם, נגד מה שעשית עם חמותך ישלם ה' פעלך, ונגד מה שהתגיירת תהי משכרתך שלמה מעם ה', מצד שהוא אלהי ישראל ומשגיח עליהם ועל הגרים הנלוים עליהם. ובמדרש אמר ר' חסא אשר באת לחסות תחת כנפיו, והוא עפ"י מה שכתבתי בפי' התו"ס (קדושים סי' למ"ד) שיש הבדל בין שכר ובין פעולה, ובין שכיר ובין פועל, שהפועל או אומן יקבל שכר בעד המלאכה אשר עשה, למשל החייט עשה בגד ומקבל שכר מלאכתו, וזה נקרא פעולה שלוקח שכר פעולתו, אבל השכיר מושכר לזמן קצוב למשל שלש שנים, בין יעשה איזה מלאכה בין לא יעשה. והנה על כל מצוה ומצוה יקבל שכר בפ"ע כפועל ועז"א ישלם ה' פעלך, אולם על מה שבאה להתגייר שאז קבלה עליה לעבוד עבודת ה' ולקיים כל מצותיו והיא כמושכרת לו כל ימי חייה לעבוד עבודתו, ומאז מגיע לה שכר שכיר שישלם לה שכר תמידי בין תעשה בין לא תעשה [שאף שלא תגיע איזו מצוה לידה בכ"ז תקבל שכרה משלם] ועז"א ותהי משכרתך שלמה ר"ל שכר תמידי וזה בעבור אשר באת לחסות שאז נעשית שכירה לה' על כל ימי חייך ומגיע לך שכר תמידי, וע"ז אמר ר' חסא אשר באת לחסות ר"ל שעל שעה זו מגיע לך השכר התמידי וחוץ מזה בכל פעם שתקיים מצוה כפועל מגיע שכר פעולה ביחוד חוץ מן השכר הכולל. והנה כבר הקדמתי בדרושי אס"ע שאמר שזה בעצמו שיזכה האדם לעשות מצות ה' ולעבוד עבודת המלך הגדול ית' הוא השכר היותר גדול, אם מצד השלמות הנפשי שיקנה ע"י עשית המצוה אם מצד שבזה הוא עבד מלך גדול בורא כל, וא"כ יפלא למה הבטיח בכל התורה שכר מצות הלא קיום המצוה בעצמה הוא השכר היותר גדול [עד"ש שכר מצוה מצוה שהמצוה בעצמה היא השכר היותר גדול של המצוה], ואמרתי שבאמת למי שיש לו לב להבין ונפש להרגיש נועם המצוה ועריבותה א"צ להבטיח לו שכר זולת המצוה בעצמה, אבל באשר רוב בני אדם אין משיגים נועם המצוה והאוצר הגדול שיקנו על ידה הוצרך להבטיח שכר עה"ז שזה תורגם אצלם כדי שיעשו המצוה בעבור תקות השכר עד יגיעו למדרגה להרגיש ולהבין לעשות המצוה לשמה מצד המצוה בעצמה, וז"ש ישלם ה' פעלך היינו שה' יתן לך שכר פעולתך אבל האמת היא ותהי משכרתך שלמה מעם ה', ר"ל שעקר השכר בשלמות יהיה זה בעצמו מה שבאת לחסות תחת כנפיו, שזה עצמו הוא השכר השלם בלא חסרון כלל ועז"א ר' חסא אשר באת לחסות ר"ל שזה עצמו הוא עיקר השכר:

(יג) ותאמר אמצא חן, אחר שהודיע לה מדוע מצאה חן בעיניו אמרה כן יהי רצון שאמצא חן להבא, כי נחמתני, ר"ל בדבור הראשון שהודיע לה שהוא מקרב אותה ושתמצא פרנסתה ע"י לקט שדותיו

כתם

השאלות

(יב) למה כפל ישלם ה' פעלך ותהי משכרתך שלמה:

וְאָנֹכִי֙ לֹ֣א אֶֽהְיֶ֔ה כְּאַחַ֖ת שִׁפְחֹתֶֽךָ׃ יד וַיֹּ֩אמֶר֩ לָ֨ה בֹ֜עַז
לְעֵ֣ת הָאֹ֗כֶל גֹּ֚שִֽׁי הֲלֹם֙ וְאָכַ֣לְתְּ מִן־הַלֶּ֔חֶם וְטָבַ֥לְתְּ פִּתֵּ֖ךְ
בַּחֹ֑מֶץ וַתֵּ֗שֶׁב מִצַּ֣ד הַקֹּֽצְרִ֔ים וַיִּצְבָּט־לָ֣הּ קָלִ֔י וַתֹּ֥אכַל
וַתִּשְׂבַּ֖ע וַתֹּתַֽר׃ טו וַתָּ֖קָם לְלַקֵּ֑ט וַיְצַו֩ בֹּ֨עַז אֶת־נְעָרָ֜יו
לֵאמֹ֗ר גַּ֣ם בֵּ֧ין הָעֳמָרִ֛ים תְּלַקֵּ֖ט וְלֹ֥א תַכְלִימֽוּהָ׃ טז וְגַ֛ם
שֹׁל־תָּשֹׁ֥לּוּ לָ֖הּ מִן־הַצְּבָתִ֑ים וַעֲזַבְתֶּ֥ם וְלִקְּטָ֖ה וְלֹ֥א תִגְעֲרוּ־
בָֽהּ׃ יז וַתְּלַקֵּ֥ט בַּשָּׂדֶ֖ה עַד־הָעָ֑רֶב וַתַּחְבֹּט֙ אֵ֣ת אֲשֶׁר־

° הה' רפה   ° בתרי טעמי   ° פתח בס"פ

רש"י

ולשתות מכלי המים אשר ישאבון הנערים: (יג) לא אהיה כאחת שפחתך. איני חשובה כאחת מן השפחות שלך: (יד) וטבלת פתך בחמץ. מכאן שהחומץ יפה לשרב: ויצבט לה קלי. ויושט לה. ואין לו דמיון במקרא אלא בלשון משנה לתורים ותוך ובית ש הצביטה: (טז) וגם של תשלו. שכח תשכחו משו. עצמכם כאילו אתם שוכחים ת תרגום של שגגה שלותא וכן על השל. דבר אחר לשון כי ישל זיתך: צבתים. עמרים קטנים יש דוגמתו בלשון משנה

שפתי חכמים

ואם תאמר: ש משנה בחגיגה פרק חומר בקודש ופי' רש"י מקום שאוחזין אותו בו ושופסו: ת דק"ל וכי היאך יעשה שישכחו אם יעשו בדעת אין קרויה שכחה לכ"פ ועשו עצמכם ס'

מנאן

השאלות

(טו) למה כפל ולא תכלימוה ולא תגערו בה תלקט ולקטה:

גזע ישי

ואם אותי במה שלא מצאה טוחס ממות בעלה שנשארה בלי תומך בידה כי מצאה משען לאם אצלו. ובדבור השני דברת על לב שפחתך רואה אני שנחשבת בעיניך כאחת שפחותיך שקבלו ג"כ דת ישראל כדין השפחות שבבית ישראל ודברת על לבן להודיע להן כי שכרן בעד גרותן מובטח מה' כן דברת אלי, אם אצלי לכבוד גדול כי אנכי בעיני לא אהיה כאחת שפחתך ואני בעיני פחותה וירודה מהן ואתה העליתני למעלה הזאת להיות כאחת שפחתיך:

(יד) ויאמר לה בועז. בתוך כך הגיע עת האוכל ובועז אכל בשלחן אחד עם הקוצרים, כי הפועלים שעושים בשכרם אין מברכים בהמ"ז רק שתי ברכות אבל כשבעל הבית מסב עמהם מברכים כתקנם כמ"ש בברכות (דף מ"ו) ובודאי היה מסב עמהם לחייבם בבהמ"ז ובועז ישב בראש והקוצרים ישבו למטה ואמר לה גשי הלם שתשב למעלה בצד בועז [ומלת הלום מציין תמיד מקום נעלה ממדרגתו ועז"א אין הלום אלא מלכות]. ואכלת מן הלחם, הלחם הוא השלם והפת הוא החתוך לפתיתין (התו"ס ויקרא) נתן לה להם שלם שיהיה שלה (שלכן לקחה המותר לביתה) וא"ל שתאכל מן כל הלחם, והפת שתחתוך ממנו לאכלו בסעודה זו תטבול בחומץ, ותשב אולם היא לא ישבה אצל בועז רק למטה מצד הקוצרים, והוסיף והושיט לה קליות למעדנים ונתן לה בשפע עד ששבעה והותירה:

(טו) ותקם ללקט. מספר כי לא המתינה עד שיברכו הפועלים ברכת הזמון כי אין מצרפים נשים לזימון מפני פרישותה ותיכף קמה ללקט, ואז צוה בועז את נעריו לאמר גם בין העמרים תלקט, ר"ל אם תלקט בין העמרים לא תלכו לעיין אחריה אם לא גנבה איזה עומר שבזה תכלימוה כי נחשדה כגנב:

(טז) וגם של תשלו לה מן הצבתים, שתניחו נבחים בתורת שכחה כדי שתקח אותם, ואמר ועזבתם כי נבחים אלה חייבים בהו"מ אחר שבאמת אינם שכחה עז"א תקיפו שיפקירו אותם והפקר פטור מהו"מ, ולקטה ולא תגערו בה, ר"ל ובכל אופן שתלקט לא תגערו בה אף שתלקט שלא כדין, ובזה כלל הכל שתוכל לקחת כאות נפשה כי טוהו לפרנסה בכבוד:

(יז) ותלקט, אולם היא לא לקחה נבחים של שכחה רק ותלקט לקט לבד, ולא לקטה בין העמרים רק בשדה רק שלקטה עד הערב ולכן אספה הרבה, ותחבט, כדי שתוכל לנשאו העיר ולא חשלא את הקש והמוץ, ויהי כאיפה שעורים, שהוא הלקט העולה מסדה כשהוא עושה ארבעה טור ומאי, כמ"ש בירושלמי דפאה דשעור נפילה ד' קבין לכור:

והרת

לִקֵּטָה וַיְהִי כְּאֵיפָה שְׂעֹרִים׃ יח וַתִּשָּׂא וַתָּבוֹא הָעִיר וַתֵּרֶא
חֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר־לִקֵּטָה וַתּוֹצֵא וַתִּתֶּן־לָהּ אֵת אֲשֶׁר־
הוֹתִרָה מִשָּׂבְעָהּ׃ יט וַתֹּאמֶר לָהּ חֲמוֹתָהּ אֵיפֹה לִקַּטְתְּ
הַיּוֹם וְאָנָה עָשִׂית יְהִי מַכִּירֵךְ בָּרוּךְ וַתַּגֵּד לַחֲמוֹתָהּ אֵת
אֲשֶׁר־עָשְׂתָה עִמּוֹ וַתֹּאמֶר שֵׁם הָאִישׁ אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמּוֹ
הַיּוֹם בֹּעַז׃ כ וַתֹּאמֶר נָעֳמִי לְכַלָּתָהּ בָּרוּךְ הוּא לַיהוָה
אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַמֵּתִים וַתֹּאמֶר
לָהּ נָעֳמִי קָרוֹב לָנוּ הָאִישׁ מִגֹּאֲלֵנוּ הוּא׃ כא וַתֹּאמֶר רוּת
הַמּוֹאֲבִיָּה גַּם ׀ כִּי־אָמַר אֵלַי עִם־הַנְּעָרִים אֲשֶׁר־לִי

שפתי חכמים

פ׳: א כמשנה בפרק כמוצא תפלין בעירובין.

רש"י

מאחן לבתים א או כריכות: (יט) יהי מכירך ברוך בעל השדה שהכא ונתן לך פנים ללקט בשדהו:

(כ) את החיים ואת המתים, שזן ומפרנס את החיים ונטפל בצרכי המתים:

גזע ישי

(יח) ותרא חמותה, ר"ל שראתה ותמהה ע"ז כי היה שלא כדרך לקט הנאסף ביום אחד, וכנגד זה שנתנה לה מה שהותירה משבעה:

השאלות

(יט) למה כפלה איפה לקטת ואנה עשית. ומ"ש אשר עשיתי עמו אין לו מובן:

(יט) ותאמר. כי מן המאכל שנתנו לה מורה שלא לקטה בין העמרים רק שעשתה איזה עבודה לאיש ונתן לה לחם וקליות עבור עבודתה והלקט שהביאה מורה שכל היום לקטה ולא עסקה בענין אחר, ועז"א איפה לקטת היום שהיא תמוה על רוב הלקט ואנה עשית שבהכרח עשית איזה פעולה אצל איש שנתן לך לאכול כי אין נותנים אוכל ללוקטי הלקט, עכ"פ נראה שאיש אחד עשה לך מצד החסד והכיר אותך שמצאת חן בעיניו יהי מכירך ברוך, ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו ר"ל שהגידה מה הדבר שעשתה עמו, כי הוא אמר לה שבעבור שעשתה חסד עם המתים ובעבור שנתגיירה ע"כ מצאה חן בעיניו וע"כ נתן לה לאכול כי דבר זה הוא אצלו כאלו עשתה לו נחת רוח ודבר טוב בעיניו, ופרשה הדבר כי שם האיש (שדברים האלה נחשבים אצלו כאלו עשיתי עמו איזה טוב) הוא בועז שהיא שופט ישראל ודברים כאלה נוגעים לו כאילו קבל ממני איזה מעשה להנאתו:

(כ) ותאמר נעמי לכלתה, תחלה נתנה לו ברכה אשר לא עזב חסדו את החיים כי הבינה שעשה זאת לפרנס עי"כ בכבוד את נעמי ורות שהם חיים והם ממשפחתו, ואת המתים כי הבינה ג"כ שיעשה חסד עם המתים ע"י יבום שבזה יעשה טובה לנפש המת, ופרשה דבריה נגד מ"ש אשר לא עזב חסדו את החיים כי קרוב לנו האיש, וע"כ עשה חסד עם קרוביו החיים, ונגד מ"ש עם המתים אמרה מגואלנו הוא, והגואל צריך הוא ליבם שבזה וגאל נפש המת לבל ימחה שמו מישראל, ואמרה מגואלנו הוא כי יש עוד גואל והוא אחד מהם:

(כא) ותאמר רות המואביה, ורות לא הבינה ענין היבום רק מ"ש שהוא קרוב ושע"כ יעשה עמהם חסד להחיותם, ע"ז אמרה גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין. באמת הוא אמר לה וכה תדבקין עם נערותי, רק באמר היא היתה מואביה ושם אין מתרחקים מן הנערים - לא הבינה דייק בדבריו ותשבה שכוונתו שתדבק עם אנשיו שהנערים היו עיקר אצלה שתשבה שאחד מהם ישא אותה [ע"ז קראה המואביה כי בת ישראל היתה מבינה בין דבר נעמי שאמרה עם המתים בין דבר בועז שאמר עם נערותי] שכ"פ מפ"ש לה שתלקט אצלו עד כיה ימי הקציר הבינה ראיה לדברי חמותה כי ישאה זאת מצד שהוא קרובם:

תדבקין עד אם כלו את כל הקציר אשר לי: כב ותאמר נעמי אל רות כלתה טוב בתי כי תצאי עם נערותיו ולא יפגעו בך בשדה אחר: כג ותדבק בנערות בעז ללקט עד כלות קציר השערים וקציר החטים ותשב את חמותה:

ג א ותאמר לה נעמי חמותה בתי הלא אבקש לך מנוח אשר ייטב לך: ב ועתה הלא בעז מדעתנו אשר היית את נערותיו הנה הוא זרה את גרן השערים הלילה: ג ורחצת וסכת ושמת שמלתך

°שמלתיך קרי

רש"י

ג (ב) מדעתנו. קרובנו: הנה הוא זורה. הלילה. שהיה סדור פרון בגנבה וגזל והיה יגן בגרנו לשמור גרנו: (ג) ורחצת. מטנוף ע"ז שלך: וסכת. אלו מצות: ושמת שמלתיך. בגדים של שבת:

שפתי חכמים

ב דק"ל וכי אלא על הדעת שאין עתה ולמה הוצרכה לומר על המזון ווכמו"ר בלעז: זה וירדת

גזע ישי

(כב) ותאמר נעמי, אבל נעמי הבינה בשכלה שלא טוב שתדבק עם האנשים רק עם הנערות הקוצרות, ותאמר טוב בתי כי תצאי עם נערותיו, ר"ל לא עם נעריו, וכן שלא יפגעו בך בשדה אחר שלא תבואי לידי חטא:

(כג) ותדבק, וכן עשתה שדבקה בנערות בועז עד כלות קציר השעורים והחטים, ול' כמתרגם זמן זה נמשך ג' חדשים שהם חדשי הבחינה כדין הגיורת שלא תנשא קודם לכן, וע"כ אחר עבור זמן זה התחילה להשתדל שתתיבם, ותשב את חמותה, ר"ל אעפ"י שדבקה זמן רב בנערות בועז לא היה זה רק כ"ז שהוצרכה ללקט כמ"ש ותדבק בנערות בועז ללקט, אבל אחר שלא היה מה ללקט ישבה את חמותה ולא בקרה את נערות בועז כי אהבת חמותה עלתה בלבה על כלם:

(א) בתי הלא אבקש לך, ר"ל כבר כלו ג' חדשי הבחינה ועתה הלא עלי מוטל לבקש לך מנוח דהיינו שיהיה לך בעל כמ"ש ומלאן מנוחה אשה בית אישה, אשר ייטב לך, שלפעמים המצא מנוח בבית בעלה אבל לא ייטב לה אם בעלה בלתי שומר תורה ומצוה שאז לא ייטב לה בסוד הנפשי, כמ"ש חז"ל בהאשה שנשאת למוכסין והיתה קושרת קשרי מוכסין על ידו, ואני אבקש שייטב לך במנוחה הזאת בסוד האמתי:

(ב) ועתה הלא בועז מודעתנו, ר"ל כי הגורן היה בסוף השדה, והזריה שזרו את השעורים לא היה בגורן רק בשדה לפני הגורן שם ישב הרוח ובודאי נמצאו שם כל הפועלים הנערים והנערות העוסקים במלאכה וכבואה אל השדה א"א שלא יראוה, ע"ז אמרה לה שאם יראוה תוכך בשדה לפני הגורן בזה אין חשש, כי הלא בועז מודעתנו וכולם יודעים שאת מקורב בבית הזה מגד הקורבה ויאמרו שבאת לראות את הדישה והזריה כדרך הקרוב השמח בשמחת קרובו, וגם אשר היית את נערותיו ויאמרו שבאת לבקר את הנערות שלא ראית אותן מעת כלות הקציר, והנה הוא זרה את גרן השעורים הלילה ויאמרו שלכן באת בלילה לראות את הזריה ואת הנערות הברותיך:

(ג) ורחצת, וכ"ל ועקר ההכנה שתכין א"ע ברחיצה וסיכה ושמת השמלות שהם בגדי שבת [שכבר בארתי משפטים ב' קצו שאם שמלות נבדל מן בגד לבוש וכדומה שמורה על בגדים עיקרים של שבת וי"ט] ההכנה הזאת תהיה כדי שתרד הגורן, והנה לא פירש לה מתי תלבש שזה תבין מעצמה ומשכלה, שבכל הגוי הוא שאחר שתשתה שם עד גמר מלאכת הזריה עם יתר הפועלים ללכת לביתם ובועז ישאר

 לבדו

עָלַיִךְ וְיָרַדְתְּי הַגֹּרֶן אַל־תִּוָּדְעִי לָאִישׁ עַד כַּלֹּתוֹ לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת׃ ד וִיהִי בְשָׁכְבוֹ וְיָדַעַתְּ אֶת־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכַּב־שָׁם וּבָאת וְגִלִּית מַרְגְּלֹתָיו וְשָׁכָבְתְּי וְהוּא יַגִּיד לָךְ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשִׂין׃ ה וַתֹּאמֶר אֵלֶיהָ כֹּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי אֶעֱשֶׂה׃ ו וַתֵּרֶד הַגֹּרֶן וַתַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוַּתָּה חֲמוֹתָהּ׃ ז וַיֹּאכַל בֹּעַז וַיֵּשְׁתְּ וַיִּיטַב לִבּוֹ וַיָּבֹא לִשְׁכַּב בִּקְצֵה הָעֲרֵמָה וַתָּבֹא בַלָּט וַתְּגַל מַרְגְּלֹתָיו וַתִּשְׁכָּב׃

ס"ירדת קרי ס"ושכבת קרי ס"אלי קרי ולא כתיב

רש"י

וירדת הגורן. וירדתי כתיב, זכותי תרד עמך: אל תודעי לאיש. לבועז: (ו) ותרד הגורן ותעש. היא אמרה לה ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך ואחר כך וירדת הגורן והיא לא עשתה כן אלא אמרה אם ארד כשאני מקושטת הפוגע בי והרואה אותי יאמר שאני זונה לפיכך ירדה בתחלה הגורן ואח"כ קשטה את עצמה כאשר צוה חמותה: (ז) וייטב לבו. עסק בתורה: ותבא בלט. בנחת:

שפתי חכמים

א לכ"ם בגדים של שבת: ג מה שלא ק"ל ג"כ גבי ושמתי שמלתך כתיב ושמת שמלתיך קרי, די"ל דלא היה לה רק בגד אחד של שבת כי עניה היתה ואמרה לה חמותה ושמת שמלתך ובעלתי זאת אגרום שתזכה לשמלות הרבה ותשים שמלותיך אז ושמתי כלומר בעלתי שמלותך אבל וירדתי קשה, (ההבת לין) הא דלא הקשה רש"י לעיל על ושמתי וכו' י"ל דשמא הכא פירושו באמת שנעמי הלבישה לרות ובאמת שרות היה לה כותנת פסים ולא רצתה לעשות אלא בשביל נעמי שגזרה עליה ולכן כתיב הכל על נעמי ולכן נאמר ותאמר אלי כל אשר תאמרי אעשה ולא שכוונתי אני בשביל הנאתי אלא לקיים

גזע ישי

לאכול אז תרד בהחבא אל הגורן עצמו באופן שמאז אל תודעי לאיש שכולם יחשבו כי הלכת לביתך ותשבי שם בסתר עד כלותו לאכול ולשתות, וגם שמ"ש ושמת שמלותיך עליך אין פי' שתלבש הבגדים שאז היל"ל ולבשת שמלותיך רק פי' שתשימם על כתפך ויהיו אתך ללבוש אותם בגורן לא קודם שזה יביא אותך לידי חשד אם תלבש בגדי שבת:

(ד) ויהי בשכבו, ר"ל ובועז בודאי לא ישכב בשדה רק ישכב בגורן שהוא מוקף מחיצות, ואחר שאת תהי מסתתרת בגורן בודאי תדע את המקום אשר ישכב שם בגרן, ובאת וגלית מרגלותיו ושכבת, פי' כי הם בושו מלתבוע את בועז בפה שישא אותה ויעלה אותם שתתבע זאת ממנו ע"י סימנים כמאן דמחוי במחוג, שכבר בארנו במק"א מטעם המקובלים בענין היבום וחליצת הנעל, שהגוף הוא נעל של הנפש שא"א לנשמה הרוחנית לעמוד בעולם הגופים מבלי גוף כמו שא"א להעתג והרך לעמוד במקום רפש וטיט בלא נעל שלא יטנפו רגליו, ועל סוד זה אמר ה' של נעלך מעל רגלך, והאיש המת בלא בנים ואין לנפשו מרגוע והיא עודנה מקשקשת באחתו אשר לא עשה עמה פרי וימחה שמו מישראל, כשיבם אותה אחיו ויתן זרע לאחיו הוא כאלו נפש המת באה שנית לעולם כי הנולד הוא עצמו האח המת ויקרא על שמו והוא יקום תחתיו לנחלה וכמ"ש יולד בן לנעמי, כי עובד בן בועז היה בעצמו מחלון בן נעמי, ואז יש לנפש המת נעל, ר"ל גוף שבו תעמוד שנית בעולם הגופים, אולם אם לא יחפוץ ליבמה, תשאר נפש המת בלא נעל ולא תוכל לעמוד שנית בעולם הגופים לכן ירמזו זה במה שתשלוף נעלו מעל רגלו ויקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל, כי כן חלץ נעל של אחיו המת ר"ל שנשמתו היא חלוץ הנעל, ר"ל מחוסרה גוף ונויה, וזה רמזה לבועז במה שגלתה מרגלותיו ותשכב, ר"ל רמזה לו אחר שאתה הגואל ליבם, א"כ אם תגלה רגליך להיות בלא נעל ותקרא בית חלוץ הנעל, או שאשכב בנגדך להקים לקרובך שם בישראל ולא תכסה רגליך בנעל, והוא יגיד לך את אשר תעשין דהיינו או שיעשה אותך לתבוע גואל הקרוב יותר או שהוא ידבר עם הגואל:

(ה) ותאמר אליה, לנגד מ"ש והוא יגיד את אשר תעשין אמרה שגם אז לא תעשה דבר בלי שאלת עצתה ורק כל אשר תאמרי אלי אעשה:

(ו) ותרד, ר"ל אחר שנגמרו כלם את מלאכתם והלכו לביתם התגנבה בסתר אל הגורן, ותעש ר"ל ושם בגורן עשתה כל אשר צותה חמותה לסוך וללבוש בגדי שבת:

(ז) ויאכל, ובעת הסיום אכל בועז ויבא הגורן לשכב והגיע משכבו בקצה הערמה ותבא בלט וכו':

ויאכל

ח וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיֶּחֱרַד הָאִישׁ וַיִּלָּפֵת וְהִנֵּה אִשָּׁה שֹׁכֶבֶת מַרְגְּלֹתָיו׃ ט וַיֹּאמֶר מִי־אָתְּ וַתֹּאמֶר אָנֹכִי רוּת אֲמָתֶךָ וּפָרַשְׂתָּ כְנָפֶךָ עַל־אֲמָתְךָ כִּי גֹאֵל אָתָּה׃ י וַיֹּאמֶר בְּרוּכָה אַתְּ לַיהוָה בִּתִּי הֵיטַבְתְּ חַסְדֵּךְ הָאַחֲרוֹן מִן־הָרִאשׁוֹן לְבִלְתִּי־לֶכֶת אַחֲרֵי הַבַּחוּרִים אִם־דַּל וְאִם־עָשִׁיר׃ יא וְעַתָּה בִּתִּי אַל־תִּירְאִי כֹּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי אֶעֱשֶׂה־לָּךְ כִּי יוֹדֵעַ כָּל־שַׁעַר עַמִּי כִּי אֵשֶׁת חַיִל אָתְּ׃ יב וְעַתָּה כִּי אָמְנָם כִּי °אם גֹאֵל אָנֹכִי וְגַם יֵשׁ גֹּאֵל קָרוֹב

°אם כתיב ולא קרי

רש"י

(ח) ויחרד האיש. כסבור שד הוא ובקש לצעוק והיא אחזתו ולפפתו בזרועותיה: וילפת. ויאחז כמו (שופטים ט"ז) וילפת שמשון: והנה אשה. נתן ידו על ראשה והכיר שהיא אשה: (ט) ופרשת כנפך. כנף בגדיך לכסותי בטליתך והוא לשון נשואין: כי גואל אתה. לגאול נחלת אישי כמו שנאמר (ויקרא כ"ה) ובא גואלו הקרוב אליו וגאל וגו' וחמותי ואני צריכות למכור נחלתנו ועתה עליך לקנות קנה גם אותי עמה שיזכר שם המת על נחלתו כשאבא על השדה יאמרו זאת אשת מחלון: (י) מן הראשון. אשר עשית עם חמותך: (יב) ועתה כי אמנם. אם כתיב ולא קרי כלומר משמע ספק ודאי יש גואל קרוב ממני (ס"א כי אם משמע ספק והוא ודאי). אמר רבי

יוסף

שפתי חכמים

דבריך ולכן אלי קרי ולא כתיב. בים ספרי רפ"י כל אשר תאמר אלי קרי ולא כתיב אמרה שמא יצא אחד מן הכלבים ויודע לך אעפ"כ עלי ליתב הדברים ובג"ל ויזדווג לי וכו"ל ויודע לך טעות הוא דפירושו אחד מן הכלבים דלך כמו להזדווג לי לפיכך לא טוב הדבר לגוס נגדי עלי ולכן אלי לא כתיב אעפ"כ עלי ליתב פי' נמצא אשר דבר לקיים מדי שלא ליתך התגה אל הגוף ותת"כ לגוס נגדי עלי לכן אלי קרי

גזע ישי

(ט) ותאמר אנכי רות אמתך, ר"ל בא המשנה זאת לפריצות אם נקבה תסובב גבר כי אני אמתך, שכמו שיש קשר בין האמה העבריה ובין האדון שמחויב ליעדה כן יש קשר ביני וביניך מצד מצות יבום וכ"כ ופרשת כנפך על אמתך, היא מליצה נלקחה מן העופות שפורשים כנפיהם על בני זוגם בעת הזווג, וגם רמזה שאין זה ביאה שלא כמצות התורה שכנפי הבגד שיש בהם ציצית מצילים מביאה זו כמעשה המוזכר בספרי סוף שלח בזונה שהיתה בכרכי הים שהיתה נוטלת ד' מאות זוזי בשכרה, כי בשפך בביאה זו תפרוש עלי כנפי בגדיך כי היא ביאת מצוה כי גואל אתה:

(י) ויאמר ברוכה את לה', כי רצה שבועה לש"ש היטבת חסדך האחרון מן הראשון ר"ל החסד הראשון שעשית עם בעלך בעת שהאמן אותך שבחרת לקחת איש מזרע ישראל אז בחרת עכ"פ בבחור ויוכל להיות שעשית זאת מצד שחשקת ביפיו, אבל החסד האחרון שתרצה לעשות עם נפש בעלך ע"י היבום ועי"כ בחרת לקחת איש זקן מלכת אחרי הבחורים שאפי' בחור דל היה טוב יותר מלקחת זקן וכ"ש שהיית מוצא בחור עשיר שהיה נושא אותך מפני יפיך ואתה בחרת בזקן כדי להקים שם לבעלך המת זה חסד גדול שאת עושה לבעלך:

(יא) ועתה בתי, אבל באשר לא יכול לבא עליה וליבמה תכף עד שישאל את הגואל השני השם שתירא שאינו רוצה ליבמה, עז"א לה ועתה בתי אל תיראי באשר החשוב כי אני דוחה אותך בקש ואיני חפץ בך, כי כל אשר תאמרי אעשה לך שאני מבטיחך ליבם אותך כמו שאמרת ופרשת כנפך על אמתך כי גואל אתה [ר"ל שאם יתברר שאני הגואל ע"י שהגואל השני לא ירצה לגאול אעשה אנכי כל אשר תאמר] ואל תיראי פן כשאתיעץ לאמר עם אנשי העיר יניאוני מיבם אותך ויאמרו לי שאין זה מכבודי לישא מבה מואביה, גם מזה אל תיראי כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל את, וכולם יסכימו ע"ז:

(יב) ועתה, ר"ל אמנם ליבמך עתה תיכף א"א, כי אמנם הגם שזה אמת כי גואל אנכי, בכ"ז אי אוכל ליבמך עתה באשר וגם יש גואל קרוב ממני והוא קודם לזה, וע"כ:

ממני: יג ליני | הלילה והיה בבקר אם־יגאלך טוב יגאל ואם־לא יחפץ לגאלך וגאלתיך אנכי חי־יהוה שכבי עד־הבקר: יד ותשכב מרגלותו עד־הבקר ותקם בטרום יכיר איש את־רעהו ויאמר אל־יודע כי־באה האשה הגרן: טו ויאמר הבי המטפחת אשר־עליך ואחזי־בה ותאחז בה וימד שש־שערים וישת עליה ויבא העיר: טז ותבוא אל־חמותה ותאמר מי־את בתי ותגד־לה את כל־אשר עשה־לה האיש:

°ל' רבתי °מרגלותיו קרי °בטרם קרי

שפתי חכמים

קרי כלו' פני לייבש: ד מה שאמר אתה פנוי הוא דא"ל אם אין אתה פנוי לא הייתי אומר לך לעשות כדי שלא תשכב עמה והסרהב באשתך באחרת שזה איסור הוא כדאיתא בנדרים אבל אתה פנוי והיא פנויה וכל זה הורה לה צדקת בועז: ה פירוש יש אין לומר שש קבין או שש לוגין דלא מייתי בגורן מדה פתוחה

רש"י

יהושע בן לוי שלמון ואלימלך וטוב אחים היו ומהו אשר לאחינו לאלימלך לעולם קורא אדם את דודו אחיו כענין שנאמר (בראשית י"ד) וישמע אברם כי נשבה אחיו והלא אברהם דודו היה כך היה בועז לאלימלך בן אחיו קרובו של מחלון אבל טוב היה קרוב יותר ממני. שהוא אח ואני בן אח: (יג) ליני הלילה. ליני בלא איש: חי ה'. אמרה לו בדברים אתה מוציאני ריקם ונשבע לה שאינו מוציאה בדברים. ויש מרבותינו אמרו ליצרו נשבע שהיה יצרו מקטרגו אתה פנוי והיא פנויה בוא עליה ונשבע שלא יבא עליה אלא על ידי נשואין: (יד) ויאמר אל יודע. מוסב על ותקם בטרם יכיר הוא זרז לקום כי אמר בלבו אין כבודי שיודע כי באה האשה הגורן: (טו) שש שעורים. אי אפשר לומר שש סאין שאין דרכה של אשה לשאת כמשאוי זה אלא שש שעורים ממש ורמז לה שעתיד לצאת ממנה בן שמתברך בשש ברכות רוח חכמה ובינה עצה וגבורה רוח דעת ויראת

גזע ישי

(יג) ליני הלילה, נריכה את ללון פה עד שיהיה בקר שאז אדבר עם טוב, ואם יגאלך טוב הלא הוא יגאל, ר"ל הלא אז לו משפט הקדימה, ואם לא רק זאת אני מבטיחך בשבועה שאם לא יחפץ לגאלך אז וגאלתיך אנכי חי ה', ע"ז אני נשבע לך, ובאשר רצתה לקום ממשכבה מרגלותיו, א"ל שכבי עד הבקר, ר"ל שכבי במקום הזה, כי אימי ירא פן ישיגוני היצה"ר לבא עליך עתה, וחז"ל אמרו ליצרו נשבע ר"ל שמ"ש חי ה' מוסב על שני התנאים, על תנאי שאם יגאל טוב יגאל, וע"ז נשבע חי ה' שלא יגע בה כל עוד לא דבר עם טוב וזה נשבע ליצרו וגם חי ה' שאם לא יחפץ לגאלך וגאלתיך אנכי וזה נשבע לה:

(יד) ויאמר אל יודע, נוה את נערו שלא יגלה לשום אדם שהאשה שהיתה בשדה בלילה עם נערותיו באה מן השדה אל הגורן ושארה שם ללון:

(טו) וימד שש שעורים, נראה שהיה מדת קב שהוא ששית הסאה, שכן היה דרכם לחלק מדה גדולה לשש חלקים כמ"ש (יחזקאל מו) וששיתם את האיפה, והמדה הזאת נקראת שש, והדין הוא שאין שוחקין לעני העובר ממקום למקום בככר המחזיק חצי קב, ונתן לנעמי ורות קב שהוא מזון סעודה אחת לשתיהן, וכזה גילה שיגמר הדבר היום ולא יצטרכו על סעודת הערב, ויבא העיר:

(טז) ותבא אל חמותה, ר"ל שבדרך הלך עמה רק כשבאה אל העיר אז נפרדו הוא בא אל העיר לבדו והיא באה אל חמותה לבדה, ותאמר מי את, מבואר שגם כשבאה לבית חמותה היה בטרם יכיר איש את רעהו ולכן שאלה מי הוא הבא, ותגד לה את כל אשר עשה לה האיש, ר"ל שהשבע לה שתנאל בכל אופן אם ע"י טוב אם על ידו:

יז וַתֹּאמֶר שֵׁשׁ־הַשְּׂעֹרִים הָאֵלֶּה נָתַן לִי כִּי אָמַר ◌ֵ◌ֵ אַל־תָּבוֹאִי רֵיקָם אֶל־חֲמוֹתֵךְ׃ יח וַתֹּאמֶר שְׁבִי בִתִּי עַד אֲשֶׁר תֵּדְעִין אֵיךְ יִפֹּל דָּבָר כִּי לֹא יִשְׁקֹט הָאִישׁ כִּי־אִם־כִּלָּה הַדָּבָר הַיּוֹם׃

ד א וּבֹעַז עָלָה הַשַּׁעַר וַיֵּשֶׁב שָׁם וְהִנֵּה הַגֹּאֵל עֹבֵר אֲשֶׁר דִּבֶּר־בֹּעַז וַיֹּאמֶר סוּרָה שְׁבָה־פֹּה פְּלֹנִי אַלְמֹנִי וַיָּסַר וַיֵּשֵׁב׃ ב וַיִּקַּח עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי הָעִיר וַיֹּאמֶר שְׁבוּ־פֹה וַיֵּשֵׁבוּ׃ ג וַיֹּאמֶר לַגֹּאֵל חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר לְאָחִינוּ

[a]אלי קרי ולא כתיב

רש"י

ה׳ : (יח) כי אם כלה . השלים את הדבר היום :

ד (א) פלוני אלמני . ולא נכתב שמו לפי שלא אבה לגאול : פלוני אלמני . מתורגם בנביאים (שמואל א׳ כ״א) כסי וטמיר : פלוני . מכוסה ונעלם לשון (דברים י״ז) כי יפלא (בראשית י״ח) היפלא מה׳ דבר : אלמני . אלמון מבלי שם . (ס״א אלמוני שהיה אלמן מד״ת שהיה לו לדרוש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והוא אמר פן אשחית

נזע ישי

(יז) ותאמר שש השעורים האלה נתן לי, ולא לשם קודין רק אמר אל תבואי ריקם ר״ל שיהיה לנו סעודת הבקר :

(יח) ותאמר שבי בתי וגו׳ כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום, שממה שנתן רק מזון סעודה אחת הוא סימן שהיום יוגמר הדבר כנ״ל :

(א) ובועז עלה השער, ששם מושב הסנהדרין, והיה דעתו להזמין את הגואל ע״י שלוחא דבי דינא והזמין ה׳ שהגואל עבר שם ועז״א והנה הגואל עובר, שמלת הנה מורה דבר חדש כי לא היה דרכו לעבור דרך שם רק אשר דבר בועז שי״ל ענין שם הגואל הזמין ה׳ שיעבור, וע״כ אמר סורה שבה פה שיסור מדרכו שרוצה ללכת ולישב, וקראו פלוני אלמוני ר״ל שים עמך דבר פלא, כמו לפלא נדר, שמורה על בחירת המחשבה, וענין אלמוני היינו קשר כמו מאלמים אלומים, כי דבר מן הקשר שיש לו עם נאלמו שיפלא ויברר דבר זה :

(ב) ויקח עשרה אנשים, חז״ל דרשו שהכין אותם ודרש לפניהם עמוני ולא עמונית, והבין הוא דת״ת שאמר דבר הלכה אם קודם מעשה אמרה שומעים לו ואם אחר מעשה אמר אין שומעים לו כי נוגע בדבר, וע״כ הקדים לקהתם עתה שאין נוגע בדבר כי עתה הגאולה והיבום שייך אל טוב והוא אינו נוגע בדבר, ועוד אמרו חז״ל שברכת חתנים בעשרה ורצה שיהיו מזומנים תכף אל ברכת חתנים שיהיו שם בכל אופן :

(ג) ויאמר לגואל חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי, הנה אין לפרש שכבר מכרה לאיש אחר ורצה שיגאל את השדה מיד הלוקח דהא שדה אחוזה אינו נגאל בפחות משתי שנים ועוד דהא אמר ביום קנותך השדה מיד נעמי וע״כ פי׳ שהסכימה למכור אותו וכבר הוכרז שהשדה עומדת למכור ודומה כאלו מכרה אותו למי שירצה לקנות [או ר״ל שרצתה למכור ואני אמרתי לה כי אגלה אזנך תחלה ושאומר לך קנה. ובזה יל״פ מ״ש ואם לא יגאל בלשון נסתר שהוא ספור מ״ש לנעמי שאמרתי לה שאגלה אזנך ושאומר לך נגד זקני עמי קנה אם תגאל גאל, כ״ז הבטחתי לה שאומר לך ואמרתי לה ואם לא יגאל הגואל וחסר יתר הדברים שזה א״צ לומר עתה ויובן מאליו]. והנה ממ״ש חלקת השדה משמע רק חלק מן השדה לא כולה [ודוחק לומר כמ״ש הראב״ע שאלימלך לא היה לו שדה שלמה] כי אחר שמתו האב ובניו לקחה נעמי חלק מן השדה בכתובתה וגם רות נטלה חלק בכתובתה. והודיע לו תחלה שהחלק של נעמי שהיא רוצה למכור הוא השדה כלה שי״ל השדה של אלימלך :

ואני

לאלימלך מכרה נעמי השבה משדה מואב׃ ד ואני אמרתי אגלה אזנך לאמר קנה נגד הישבים ונגד זקני עמי אם־תגאל גאל ואם־לא יגאל הגידה לי ואדע כי אין זולתך לגאול ואנכי אחריך ויאמר אנכי אגאל׃ ס ויאמר בעז ביום־קנותך השדה מיד נעמי ומאת רות המואביה אשת־המת קניתי להקים שם־המת על־נחלתו׃ ו ויאמר הגאל לא אוכל לגאול־לי פן־אשחית את־נחלתי גאל־לך אתה את־גאלתי כי לא־אוכל לגאל׃ ז וזאת לפנים בישראל על־הגאולה ועל־התמורה לקים כל־דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו

°ואדעה קרי °קנית קרי °לגאל קרי

שפתי חכמים

פתוחה מסאה כדפירש רש"י בפרק חלק: ו ובזה מיושב מאי קשה למה היה בועז רוצה לקחתה אלא אמר את אין לך בנים אבל אני יש לי בנים וירא אני פן אשחית את נחלת ה' בנים:

רש"י

(ד) ואדעה כי אין זולתך. קרוב לגאול: (ה) ומאת רות המואביה. אתה צריך לקנות והיא אינה מתרצה אלא א"כ תשאנה: (ו) פן אשחית את נחלתי. זרעי ו כמו (תהלים קכ"ז) נחלת ה' בנים. לתת פגם בזרעי שנאמר (דברים כ"ג) לא יבא עמוני ומואבי. וטעה בעמוני ולא עמונית: (ז) על הגאלה. זו מכירה: תמורה. זו חליפין: שלף איש נעלו. זהו קנין כמו שאנו קונין בסודר במקום נעל. ורבותינו נחלקו בדבר מי נתן למי יש אומרים קונין בכליו של קונה ובועז נתן לגואל ויש אומרים

גזע ישי

(ד) **ואני אמרתי**, ובאשר איני רוצה שתפול נחלת אחינו ביד זרים ואתה הקודם בגאולה לכן אמרתי אגלה אזנך ואומר לך קנה אתה ואם לא תרצה לגאול אני אחריך, **ויאמר אנכי אגאל** ובאשר לא גלה רק מחלק של נעמי רצה לגאול החלק הזה:

(ה) **ויאמר בועז**. אז גלה לו בועז שא"א לגאול חלק של נעמי לבד כי הגואל הקונה חלק של נעמי יצטרך לגאול גם החלק של רות, [ויש סבדל ביניהם שהלק של נעמי יקנה באחד מדרכי הקנינים שקונים בהם שדה, אבל חלק השייך לרות לא יקנה באופן זה רק בדרך יבום שייבם את רות וממילא יזכה בהשדה, רק שאז צריך להקים שם המת על נחלתו אחר שבא לזכות בחלק זה ע"י יבום שעי"כ יקום ע"ש המת לנחלה, וז"ש **ביום קנותך השדה** ר"ל לא תקנה חלקת השדה דהיינו רק חלק של נעמי לבד רק תקנה השדה כלה בשני חלקיו, ויש חילוק בדרכי קניתם שחלק של נעמי תקנה מיד נעמי בדרכי הקניה, ותתן כסף מחירו, אמנם החלק השני שתקנה **מאת רות המואביה** [בזה לא אמר מיד כי זה לא נקנה מיד ליד ע"י כסף] **אשת המת קנית** בחלק הזה צריך אתה לקנות אשת המת ע"י יבום ועמה תזכה גם בחלק השדה, ובזה יש תנאי **להקים שם המת על נחלתו**, שנחלה זו תקרא ע"ש אשת המת לא על שמך כדין יבום:

(וא"ו) **ויאמר הגואל**, ע"ז השיב אחר **שלא אוכל לגאל לי** דייק מלת לי ר"ל שלא אוכל שיהיה לעצמי ויהיה לי על שמי א"כ אני ירא **פן אשחית את נחלתי** אחר שלא יקרא על שמי, ועפ"כ **גאל לך אתה את גאולתי כי לא אוכל לגאול**, ולדברי חז"ל הוא לא דרש עמוני ולא עמונית ועז"א פן אשחית את נחלתי, וי"ל שע"ז כפל כי לא אוכל לגאול על שני טעמים אלה:

(ז) **וזאת לפנים בישראל**, אמר במד' בראשונה היו קונים במנעל ובסנדל שנאמר שלף איש נעלו, חזרו להיות קונים בקצצה, ומהו דין קצצה, אמר ר' יוסי בר אבין כל מי שמוכר שדהו (לעכו"ם פ"ם) היו קרוביו מביאים חבית מלאה קליות ואגוזים ומשברים בפני התינוקות והתינוקות מלקטים ואומרים נקצץ פלוני

וזאת התעודה בישראל: ח ויאמר הגאל לבעז קנה־לך וישלף נעלו: ט ויאמר בעז לזקנים וכל־העם עדים אתם היום כי קניתי את־כל־אשר לאלימלך ואת כל־אשר לכליון ומחלון מיד נעמי: י וגם את־רות המאביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם־המת על־נחלתו ולא־יכרת שם־המת מעם אחיו ומשער מקומו עדים אתם היום: יא ויאמרו כל־העם

רש"י

קונין בכליו של מקנה וגואל נתן לבועז: וזאת התעודה בישראל. משפט העדות: (י) להקים שם המת על נחלתו. מתוך שאשתו יוצאה ובאה בנחלה ומכנסת ומוציאה אומרים זאת היתה אשת מחלון שמו נזכר עליה

גזע ישי

פלוני מאחוזתו, כך מי שהיה נושא אשה שאינה הוגנת לו היו הקרובים מביאים חבית מלאה קליות ואגוזים ושוברין לפני התינוקות והתינוקות מלקטים ואומרים אבוד פלוני ממשפחתו, חזרו להיות קונים במנעל ובכדל שלף איש נעלו ונתן לרעהו, חזרו להיות קונים בכסף ובשטר ובחזקה, נפ"ז מפרש מ"ש וזאת לפנים בישראל היינו בימי קדם כמו בימי יהושע היו קונים בחליפים כי אח"כ התחילו להיות קונים בקצצה, כי יש הבדל בין לפנים ובין מלפנים שמלת מלפנים מורה שדבר הנוהג עתה הוא נהג כן מימי קדם, אבל מלת לפנים מורה שכן היה נוהג בימי קדם לא אח"כ כמו האמים לפנים ישבו בה, ולפ"ז מבואר שקנין זה נבטל אח"כ, וי"ל הטעם עפמ"ש התוס' בערכין (דף למ"ד) שכל דבר החוזר לבעלים כגון מתנה ע"מ להחזיר או שאלה או שכירות אינו נקנה בחליפין, ויקשה ע"ז הא קנין חליפין למדין מבועז ושלף איש נעלו והם יורשים הוי וסופו לחזור ביובל כמ"ש ר' יוחנן דאחין שחלקו לקוחות הם ומחזירים זל"ז ביובל ואז היה היובל מתג, וי"ל עפמ"ש בגיטין (דף מח) אמר ר' חסדא מחלוקת ביובל שני אבל ביובל ראשון ד"ה מביא וקורא דאכתי לא סמיך דעתיה וע"כ כל זמן יובל ראשון היו קונים בקנין סודר אבל אחר היובל הראשון לא יכלו לקנות בק"ס שכבר ידעו שיוחזר ביובל וסמכו דעתם ע"ז ולכן תקנו קנין קצצה, אבל בקנין זה של בועז לא יכלו לקנות בקצצה, דהא הגואל הראשון לא רצה לגאול ואמר פן אשחית את נחלתי שלא דרש עמוני ולא עמונית ואם היו מביאים חבית ושוברה לפני התינוקות היו אומרים שאינו מפני שמכרה אחוזתה רק מפני שנשא אשה שאינה הוגנת שע"ז היו ג"כ עושין קצצה וכמ"ש במד' וכמ"ש בכתובות (דף כח) כיצד קצצה אחד מן האחין שנשא אשה שאינה הוגנת וכו', ולכן חזר ונהג קנין חליפין שהיה נהוג לפנים בישראל בזמן היובל הראשון, כי אף שעתה היה היובל שאחר הראשון, הלא השדה שקנה ע"י יבום ג"כ אינו חוזר ביובל וכמ"ש בבכורות (דף נב) ואלו שאין חוזרים ביובל וכו' והמיבם, וז"ש וזאת לפנים בישראל וגו' וזאת התעודה בישראל, ר"ל אחר שקנין זה נהג לפנים בזמן היובל הא' לכן שם זאת התעודה גם עתה שלא יכול לקנות ע"י קצצה:

(ח) ויאמר הגואל לבעז, אחר שהרשהו לגאול הקנה לו בקנין סודר, והרשב"א כתב בקדושין (דף כא) עפמ"ש כדאמר רנב"י לקרוב קרוב קודם והלא קדימת הקרוב תחלה א"נ קרא דילפיק מהקרוב אליו, ואי' דעקר קרא אתי לעכב דוקא כסדר הזה שאם הדוד אינו אמיד ובן דוד אמיד אינו נגאל וזה סותר למ"ש גבי בועז שדודו לא רצה לגאול ונגאל ע"י בן דודו, וי"ל שזה עצמו הטעם שקבל קנין שזכה לו ע"י קבלת קנין שיהיה עומד במקומו וכחו ככחו:

(ט י) ויאמר בעז לזקנים, עפ"ז הזמין את כלם לעדים שקנה מיד נעמי את כלל השדה, וזה קנה בכסף ובשטר ובחזקה כמ"ש שחזרו לקנות בכסף ובשטר ר"ל כשלא היה במקום יבום, ושקנה את רות שהיא עדיין אשת מחלון כי רות בעלה מקשקש בה כמ"ש בזהר וזה ענין מצות יבום ואני קניתי אותה לאשה על הכונה להקים שם המת על נחלתו, וע"ז הזמין אותם לעדים פעם שנית, כי מכירת וקנית השדה ענין בפ"ע וקנת האשה וקדושים הוא ענין בפ"ע ועדות מיוחדת:

ויאמרו

אשר־בשער והזקנים עדים יתן יהוה את־האשה הבאה
אל־ביתך כרחל ׀ וכלאה אשר בנו שתיהם את־בית
ישראל ועשה־חיל באפרתה וקרא־שם בבית לחם׃
יב ויהי ביתך כבית פרץ אשר־ילדה תמר ליהודה מן־
הזרע אשר יתן יהוה לך מן־הנערה הזאת׃ יג ויקח
בעז את־רות ותהי־לו לאשה ויבא אליה ויתן יהוה לה
הריון ותלד בן׃ יד ותאמרנה הנשים אל־נעמי ברוך
יהוה אשר לא השבית לך גאל היום ויקרא שמו
בישראל׃ טו והיה לך למשיב נפש ולכלכל את־
שיבתך כי כלתך אשר־אהבתך ילדתו אשר־היא
טובה לך משבעה בנים׃ טז ותקח נעמי את־הילד

רש"י

עליה: (יא) כרחל וכלאה. אע"פ שהיו משבט יהודה ומבני לאה מודים הם על רחל שהיתה עיקרו של בית והקדימו רחל ללאה, וקרא שם כלומר יגדל שמך: (יב) כבית פרץ. שיצאת ממנו: ואלה

גזע ישי

(יא) ויאמרו כל העם אשר בשער עדים, וגם ברכו אותם ברכת חתנים, והיו שלש ברכות: [א] ברכה אל האשה, שהגם שהיא בת עכו"ם מצד שבאה אל ביתך בית צדיק כמוך תהיה בצדקתה כרחל וכלאה שהיו ג"כ בנות לבן הארמי וע"י שהזדווגו ליעקב בנו שתיהם את בית ישראל, כן יבנה ממנה בית נאמן שהיא בית מלכות שבזה תלוי הצלחת כל בית ישראל: [ב] ברכה לבעז, ואמר ועשה חיל באפרתה כי בית לחם הוא שם עירו ואפרת הוא שם משפחתו שהיו מיוחסים, שתעשה חיל שזה כולל כל השלמיות עד שיהיו להתפארת לכל משפחה אפרתה ותקרא שם בבית לחם שע"י פרסום שמך יתפרסם שם עירך לשבח ולתהלה כי איש כמוהו נולד בה:

(יב) ויהי ביתך [ג] ברכה להבנים שתוליד, שהגם שהם בני יבמה ויקראו ע"ש המת, בכ"ז הלא גם בית פרץ שילדה תמר היה ג"כ מענין היבום ויצא ממנה פרץ והוא מתיחס ליהודה ועליו נתלה כל כבוד בית אביו כן יהיה הבית שישתלשל מן הזרע אשר יתן ה' לך מן הנערה הזאת:

(יג) ויקח בעז, מספר שלא נהג כמיבם את אשת אח שאז יבמה יבא עליה ויבמה וקדושי כסף ושטר אין קונים רק עושים מאמר שהוא מדרבנן, כי יבום הזה לא היה אלא מצד המנהג לבד וקדש אותה בקדושי כסף או שטר שעז"א ויקח בעז את רות ותהי לו לאשה, קודם שבא עליה, ואח"כ ויבא אליה, ויתן ה' לה הריון עפ"י השגחתו הרמה תכף הגם שעם בעלה הראשון שהיה בחור לא ילדה:

(יד) ותאמרנה הנשים וגו' ברוך ה' אשר לא השבית לך גואל היום. ר"ל מה שמגע אל היום צריך ברכה לה' שלא השבית לך גואל, כי בך הוא הנולד בילד הזה כנודע מסוד היבום שהוא המת בעצמו והוא הגואל שלך שלא תמות ערירי, ומה שנוגע על העתיד יקרא שמו בישראל יהיה מגדולי ישראל ומאנשי השם:

(טו) והיה לך למשיב נפש; ר"ל שהוא השיב את נפש מחלון שבית אל העה"ז, ונפשו הוא נפש מחלון בנך, והוא ג"כ יכלכל את שיבתך כאשר נולד מכלתך אשר היא אוהבת אותך ויגדלו לכלכל את שיבתך:

(טז יז) ותקח נעמי את הילד, עפ"ז היתה לו לאומנת כי הוא בנה ממש ונשאה אותו כאשר האומנת את בנה, והשכנות אמרו שיולד בו לנעמי כי כן יאמר האמת שהוא בן נעמי מצד היבום וכן קראו

וַתְּשִׁתֵהוּ בְחֵיקָהּ וַתְּהִי־לוֹ לְאֹמֶנֶת׃ יז וַתִּקְרֶאנָה לוֹ הַשְּׁכֵנוֹת שֵׁם לֵאמֹר יֻלַּד־בֵּן לְנָעֳמִי וַתִּקְרֶאנָה שְׁמוֹ עוֹבֵד הוּא אֲבִי־יִשַׁי אֲבִי דָוִד׃ יח וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פָּרֶץ פֶּרֶץ הוֹלִיד אֶת־חֶצְרוֹן׃ יט וְחֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת־רָם וְרָם הוֹלִיד אֶת־עַמִּינָדָב׃ כ וְעַמִּינָדָב הוֹלִיד אֶת־נַחְשׁוֹן וְנַחְשׁוֹן הוֹלִיד אֶת־שַׂלְמָה׃ כא וְשַׂלְמוֹן הוֹלִיד אֶת־בֹּעַז וּבֹעַז הוֹלִיד אֶת־עוֹבֵד׃ כב וְעֹבֵד הוֹלִיד אֶת־יִשָׁי וְיִשַׁי הוֹלִיד אֶת־דָּוִד׃

כבוד פסוקי דספר רות **שמונים וחמשה** וסימנו סורה שבה **פה** פלוני אלמני. וחציו ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי. (ב׳ כ״א)׃

רש״י

(ח) ואלה תולדות פרץ. לפי שייחס את דוד על שמה של רות המואביה הזר ויחסו על שם יהודה׃

נזע ישי

קראו שמו שהוא בן נעמי, ושמו העצמי קראו עובד על שעתיד לעבוד את ה׳ והוא אבי ישי שממנו נצמח מלכות בית דוד, וכבר באר האר״י ז״ל בספר הגלגולים (ע״פ עת אשר שלט האדם באדם לרע לו) שהנשמות העשוקות ביד עושקיהם כח בטקלא דעשקיא נשמתין ח״א להוציא את הנשמה מהם כי הם יונקות שפע על ידם, ומרמים אותם שמראים להם מקום פגום ומושבים שם תשאר הנשמה בידם, ולבסוף תתגבר הנשמה על עושקיה, וכן שמח השבטים נתנו ברחל ולאה שהיו שתי אחיות וחשבו כי ישארו הנשמות בטומאה אחר שנשאו באיסור וכן נשמת פרץ בתמר ונשמת רות ונעמי בעמון ומואב, וע״כ אמר דוד בני איש עד מה כבודי לכלמה, ואמר במד׳ שהיו אומרים שבא מרות המואביה והוא אומר להם אמרו בלבבכם על משכבכם ואתם לא באתם מאיסור שתי אחיות ודומו, וזאת הרגיעו העם והזקנים ואמרו יתן ה׳ את האשה וכו׳ כרחל וכלאה, ויהי ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר, שכ״ז היה מוכרח כדי להוציא הנפשות הללו בנורמה ש מיד עושקיהם כח׃

סדר הנחת תפילין

מיד שיתעורר משנתו כדי שלא ישהה ויישן ירגיל ע"ע להתכונן מיד לפני מי הוא שוכב לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. כמ"ש אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו וכו' ואילו היה שוכב לפני מלך ב"ו היה מסתיר עצמו וכו' וטוב להרגיל עצמו לומר מיד כשיתעורר משנתו מודה וכו' ומי"ח יזכור את ה' הגדול עליו ויקום בזריזות. ויאמר זה אף קודם נטילה לפי שאין בו השם:

מודה אני לפניך מלך חי וקים שהחזרת בי נשמתי בחמלה. רבה אמונתך:

קודם לבישת טלית קטן יאמר זה:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות ציצית:

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתהא חשובה מצות ציצית לפניך כאלו קימתיה בכל פרטיה ודקדוקיה וכונותיה ותרי"ג מצות התלוים בה אמן סלה:

כשיבדוק הציצית מטלית גדול יאמר ברכי

ברכי נפשי את יי יי אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת: עטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה:

קודם עטיפת הטלית גדול יאמר זה:

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחד שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל. הריני מתעטף גופי בציצית כן תתעטף נשמתי ורמ"ח איברי ושס"ה גידי באור הציצית העולה תרי"ג. וכשם שאני מתכסה בטלית בעולם הזה כך אזכה לחלוקא דרבנן ולטלית נאה לעולם הבא בגן עדן. ועל ידי מצות ציצית תנצל נפשי רוחי ונשמתי ותפלתי מן החיצונים והטלית יפרוש כנפיו עליהם ויצילם כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף. ותהא חשובה מצות ציצית לפני הקדוש ברוך הוא כאלו קימתיה בכל פרטיה ודקדוקיה וכונותיה ותרי"ג מצות התלוים בה. אמן סלה:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית:

ויכסה ראשו בטלית ויאמר מה יקר

מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון: ירוין מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם: כי עמך מקור חיים באורך נראה אור: משוך חסדך ליודעיך וצדקתך לישרי לב:

קודם הנחת תפילין יאמר זה:

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחד שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל. הנני מכוין בהנחת תפילין לקיים מצות בוראי שצונו להניח תפילין ככתוב בתורתו וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך. והם ארבע פרשיות אלו. שמע. והיה אם שמוע. קדש. והיה כי יביאך שיש בהם יחודו ואחדותו יתברך שמו בעולם ושנזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו בהוציאנו ממצרים ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו וצונו להניח על היד לזכרון זרוע הנטויה ושהיא נגד הלב לשעבד בזה תאוות ומחשבות לבנו לעבודתו יתברך שמו ועל הראש נגד המוח שהנשמה שבמוחי עם שאר חושי וכחותי כלם יהיו משועבדים לעבודתו יתברך שמו. ומשפע מצות תפילין יתמשך עלי להיות לי חיים ארוכים ושפע קודש ומחשבות קדושות בלי הרהור חטא ועון כלל ושלא יפתנו ולא יתגרה בנו יצר הרע ויניחנו לעבוד את יי כאשר עם לבבנו: ויהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתהא חשובה מצות הנחת תפילין לפני הקדוש ברוך הוא כאלו קימתיה בכל פרטיה ודקדוקיה וכונותיה ותרי"ג מצות התלוים בה אמן סלה:

ויניח על יד שמאל וקודם שקושרה יברך:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפלין:

יניח תפילה של ראש ויברך:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפלין:

ואח"כ יאמר זה:

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

ומחכמתך אל עליון תאציל עלי ומבינתך תבינני. וכחסדך תגדיל עלי ובגבורתך תצמית אויבי וקמי: ושמן הטוב תריק על שבעה קני המנורה להשפיע טובך לבריותיך. פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון:

אח"כ כורך הרצועה שלש כריכות על האצבע האמצעית ואומר:

וארשתיך לי לעולם. וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים. וארשתיך לי באמונה וידעת את יי:

ויאמר פרשת א:

וידבר יי אל משה לאמר: קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא: ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא יי אתכם מזה ולא יאכל חמץ: היום אתם יוצאים בחדש האביב: והיה כי יביאך יי אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה: שבעת ימים תאכל מצות וביום השביעי חג ליי: מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים: והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יי בפיך כי ביד חזקה הוצאך יי ממצרים: ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה: והיה כי יביאך יי אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבותיך ונתנה לך: והעברת כל פטר רחם ליי וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליי: וכל פטר חמר תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו וכל בכור אדם בבניך תפדה: והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יי ממצרים מבית עבדים: ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג יי כל בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד בכור בהמה על כן אני זבח ליי כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה: והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו יי ממצרים:

כשנכנס לבית הכנסת יאמר זה:

ואני ברוב חסדך אבא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך: בבית אלהים נהלך ברגש:

תפלה קודם התפלה

מצאתי מסודר מהמקובל הרב הגאון מו"ה אלימלך זצ"ל:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שומע קול שועת עתירות ומאזין לקול תפלת עמו ישראל ברחמיו שתכין לבנו ותכונן מחשבותינו ותשגר תפלתנו בפינו ותקשיב אזנך לשמוע בקול תפלת עבדיך המתחננים אליך בקול שועה ורוח נשברה. ואתה אל רחום ברחמיך הרבים ובחסדיך הגדולים תמחול ותסלח ותכפר לנו ולכל עמך בית ישראל את כל מה שחטאנו ועוינו והרשענו ופשענו לפניך. כי גלוי וידוע לפניך כי לא במרד ובמעל חלילה וחלילה מרינו את פיך ודברי תורתך ומצותיך כי אם מרת היצר הבוער בקרבנו תמיד לא ינוח ולא ישקוט עד אשר מביאנו אל תאות העולם השפל הזה ואל הבליו ומבלבל את מחשבותינו תמיד. אפילו בשעה שאנחנו עומדים להתפלל לפניך ולבקש על נפשנו הוא מבלבל את מחשבותינו תמיד בתחבולותיו ואי

נכון לומר זה קודם התפלה מתקוני זוהר:

פתח אליהו ואמר רבון עלמין דאנת הוא חד ולא בחושבן: אנת הוא עלאה על כל עלאין סתימא על כל סתימין. לית מחשבה תפיסא בך כלל. אנת הוא דאפיקת עשר תיקונין וקרינן להון עשר ספירן לאנהגא בהון עלמין סתימין דלא אתגליין. ועלמין דאתגליין. ובהון אתכסיאת מבני נשא ואנת

ותוא דקשיר לון. ומיחד לון. ובגין דאנת מלגאו כל מאן דאפריש חד מחבריה מאלין עשר ספירן אתחשיב ליה כאילו אפריש בך. ואלין עשר ספירן. אינון אזלין כסדרן. חד אריך וחד קציר וחד בינוני. ואנת הוא דאנהיג לון ולית מאן דאנהיג לך לא לעילא ולא לתתא ולא מכל סטרא. לבושין תקינת לון דמנייהו פרחין נשמתין לבני נשא. וכמה גופין תקינת לון דאתקריאו גופין לגבי לבושין דמכסין עליהון. ואתקריאו בתקונא דא. חסד דרועא ימינא. גבורה דרועא שמאלא. תפארת גופא. נצח והוד תרין שוקין. ויסוד סיומא דגופא אות ברית קודש. מלכות פה תורה שבעל פה קרינן לה. חכמה מוחא איהי מחשבה מלגאו. בינה לבא ובה הלב מבין. ועל אלין תרין כתיב הנסתרות ליי אלהינו. כתר עליון איהו כתר מלכות. ועליה אתמר מגיד מראשית אחרית ואיהו קרקפתא דתפלין מלגו איהו שם [מ"ה כזה יו"ד ה"א וא"ו ה"א] דאיהו אורח אצילות. ואיהו שקיו דאילנא בדרועוי וענפוי כמיא דאשקי לאילנא ואתרבי בההוא שקיו. רבון עלמין אנת הוא עלת העלות וסבת הסבות דאשקי לאילנא בההוא נביעו. וההוא נביעו איהו כנשמתא לגופא דאיהו חיים לגופא. ובך לית דמיון ודיוקנא מכל מה דלגאו ולבר. ובראת שמיא וארעא ואפיקת מנהון שמשא וסיהרא וכוכביא ומזליא. ובארעא אילנין ודשאין וגנתא דעדן ועשבין וחיון ובעירין ועופין ונונין ובני נשא לאשתמודעא בהון עלמין ואיך יתנהגון בהון עלאין ותתאין ואיך אשתמודען עלאי מתתאי ולית דידע בך כלל. ובר מינך לית יחידא בעלאי ותתאי. ואנת אשתמודע עלת על כולא ואדון על כולא. וכל ספירא אית לה שם ידיעא ובהון אתקריאו מלאכיא. ואנת לית לך שם ידיעא דאנת הוא ממלא כל שמהן ואנת הוא שלימו דכלהו. וכד אנת תסתלק מנייהו אשתארו כלהון שמהן כגופא בלא נשמתא. אנת הוא חכים ולא בחכמה ידיעא. אנת הוא מבין ולא בבינה ידיעא. לית לך אתר ידיעא אלא לאשתמודעא תוקפך וחילך לבני נשא ולאחזאה לון איך מתנהג עלמא בדינא וברחמי דאינון צדק ומשפט כפום עובדיהון דבני נשא. דין איהו גבורה משפט עמודא דאמצעיתא צדק מלכותא קדישא מאזני צדק תרין סמכי קשוט הין צדק אות ברית קודש. כולא לאחזאה איך מתנהג עלמא אבל לאו דאית לך צדק ידיעא דאיהו דין ולא משפט ידיעא דאיהו רחמי ולא מכל אלין מדות כלל: ברוך יי לעולם אמן ואמן:

אנו יכולים לעמוד נגדו כי נחלש שכלנו ימוחנו עד מאד ויכשל כח הסבל מרוב הצרות והתלאות וטרדת הזמן לכן אתה אל רחום וחנון עשה עמנו כמו שהבטחתנו על ידי נאמן ביתך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם ואמרו חז"ל אף על פי שאינו הגון ואינו כדאי כי כן דרכך להיטיב לרעים ולטובים כי גלוי וידוע לפניך אנקתנו וצערנו ושיחנו על אשר אין אנו יכולים לקרב עצמנו לעבודתך ולדבק לבנו בך באמת ובתמים אוי לנו על נפשנו אוי עלינו מאד אבינו שבשמים. ואתה תעורר נא רחמיך וחסדיך הגדולים והמרובים עלינו לגרש ולבער את יצרנו הרע מקרבנו ותגער בו שיסור וילך מאתנו ואל יסית אותנו להדיחנו מעבודתך חלילה ואל יעלה בלבנו שום מחשבה רעה הן בהקיץ הן בחלום הלילה בפרט בעת שאנחנו עומדים בתפלה לפניך או בשעה שאנחנו לומדים תורתך ובשעת שאנחנו עוסקים במצותיך תהא מחשבתנו זכה צלולה וברורה וחזקה באמת ובלבב שלם כרצונך הטוב עמנו. והעורר לבבנו ולבב כל ישראל עמך ליחדך באמת ובאהבה לעבדך עבודה הישרה המקובלת לפני כסא כבודך ותקבע אמונתך בלבנו תמיד בלי הפסק. ותהא אמונתך קשורה בלבנו כיתד שלא תמוט. ותעביר מעלינו כל המסכים המבדילים בינינו לבינך אבינו שבשמים. ותצילנו מכל המכשולות ושגיאות אל תעזבנו ואל תטשנו ואל תכלימנו ותהא עם פינו בעת הטיפנו ועם ידינו בעת מעבדנו ועם לבנו בעת מחשבותינו ותזכנו אבינו שבשמים אל מלא רחמים שנייחד את לבבנו ומחשבותינו ודבורנו ומעשינו וכל תנועותינו והרגשותינו הידועות לנו ושאינן ידועות לנו הנגלות והנסתרות שיהא הכל ביחוד אליך באמת ובתמים בלי שום מחשבת פסול חלילה וטהר לבנו וקדשנו וזרוק עלינו מים טהורים וטהרנו באהבתך ובחמלתך ותטע אהבתך ויראתך בלבנו תמיד בלי הפסק בכל עת ובכל זמן ובכל מקום בלכתנו ובשכבנו ובקומנו תבער תמיד רוח קדשך בקרבנו ונשען תמיד בך ובגדולתך ובאהבתך וביראתך ובתורתך שבכתב ושבעל פה הנגלה והנסתר ובמצותיך ליחד שמך הגבור והנורא ותשמרנו מן הפניות והגאות ומן הכעס והקפדנות והעצבות והרכילות ושאר מדות רעות ומכל דבר המפסיד עבודתך הקדושה והטהורה החביבה עלינו ותשפיע רוח קדשך עלינו שנהיה דבקים בך ושנשתוקק תמיד אליך יותר ויותר. וממדרגה למדרגה תעלנו שנזכה לבא למעלת אבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב וזכותם יעמוד לנו שתשמע בקול תפלתנו שנהיה תמיד נענים בעת שנתפלל אליך עלינו או על שום אחד מעמך ישראל על יחיד או על רבים ותשמח ותתפאר בנו ונעשה פרי למעלה ושורש למטה ואל תזכור לנו חטאתינו ובפרט חטאת נעורינו כמאמר דוד המלך ע"ה חטאות נעורי ופשעי אל תזכור. ותהפוך עונותינו ופשעינו לזכות ותשפיע עלינו מעולם התשובה תמיד הרהור לשוב אליך בלב שלם ולתקן את אשר פגמנו בשמותיך הקדושים והטהורים ותצילנו מקנאת איש מרעהו ולא תעלה קנאת אדם על לבנו ולא קנאתנו על אחרים. אדרבה תן בלבנו שנראה כל אחד מעלת חברינו ולא חסרונם ושנדבר כל אחד את חברו בדרך הישר והרצוי לפניך ואל תעלה שום שנאת מאחד על חבירו חלילה ותחזק התקשרותנו באהבה אליך כאשר גלוי וידוע לפניך שיהא הכל נחת רוח אליך זה עיקר כוונתינו ואם אין לנו שכל לכוין את לבבנו אליך אתה תלמדנו אשר נדע באמת כוונת רצונך הטוב ועל כל זאת מתחננים אנחנו לפניך אל מלא רחמים שתקבל את תפלתנו ברחמים וברצון אמן כן יהי רצון:

ידיד נפש אב הרחמן משוך עבדך אל רצונך ירוץ עבדך כמו איל ישתחוה אל מול הדרך יערב לו ידידותך מנופת צוף וכל טעם:

הדור נאה זיו העולם נפשי חולת אהבתך אנא אל נא רפא נא לה בהראות לה נועם זיוך אז תתחזק ותתרפא והיתה לה שמחת עולם:

ותיק יהמו רחמיך וחוסה נא על בן אוהבך כי זה כמה נכסוף נכספתי לראות בתפארת עזך. אלה חמדה לבי וחוסה נא ואל תתעלם:

הגלה נא ופרוס חביבי עלי את סכת שלומך. תאיר ארץ מכבודך. נגילה ונשמחה בך. מהר אהוב כי בא מועד וחננו כימי עולם:

כשנכנס לבית הכנסת יאמר זה

מה טבו אהליך יעקב משכנותיך ישראל: ואני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך: יי אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך: ואני אשתחוה ואכרעה אברכה לפני יי עושי: ואני תפלתי לך יי עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך:

אדון עולם אשר מלך. בטרם כל יציר נברא: לעת נעשה בחפצו כל. אזי מלך שמו נקרא: ואחרי ככלות הכל. לבדו ימלוך נורא: והוא היה. והוא הוה. והוא יהיה בתפארה: והוא אחד ואין שני. להמשיל לו להחבירה: בלי ראשית בלי תכלית. ולו העוז והמשרה: והוא אלי וחי גאלי. וצור חבלי בעת צרה: והוא נסי ומנוס לי. מנת כוסי ביום אקרא: בידו אפקיד רוחי. בעת אישן ואעירה: ועם רוחי גויתי. יי לי ולא אירא:

יגדל אלהים חי וישתבח. נמצא ואין עת אל מציאותו: אחד ואין יחיד כיחודו. נעלם וגם אין סוף לאחדותו: אין לו דמות הגוף ואינו גוף. לא נערוך אליו קדושתו: קדמון לכל דבר אשר נברא. ראשון ואין ראשית לראשיתו: הנו אדון עולם. לכל נוצר יורה גדלתו ומלכותו: שפע נבואתו נתנו אל אנשי סגלתו ותפארתו: לא קם בישראל כמשה עוד. נביא ומביט את תמונתו: תורת אמת נתן לעמו אל. על יד נביאו נאמן ביתו: לא יחליף האל ולא ימיר דתו. לעולמים לזולתו: צופה ויודע סתרינו. מביט לסוף דבר בקדמתו: גומל לאיש חסד כמפעלו. נותן לרשע רע כרשעתו: ישלח לקץ הימין משיחנו. לפדות מחכי קץ ישועתו: מתים יחיה אל ברוב חסדו ברוך עדי עד שם תהלתו:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם אי אפשר להתקים ולעמוד לפניך (אפילו שעה אחת): ברוך אתה יי רופא כל בשר ומפליא לעשות:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה:

והערב נא יי אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו (וצאצאי צאצאינו) וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ולומדי תורתך (לשמה): ברוך אתה יי המלמד תורה לעמו ישראל:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו: ברוך אתה יי נותן התורה:

וידבר יי אל משה לאמר: דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל אמור להם:

יברכך יהוה וישמרך: יאר יהוה פניו אליך ויחנך: ישא יהוה פניו אליך וישם לך שלום:

ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם:

אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והבכורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה. אלו דברים שאדם אוכל פרותיהם בעולם הזה והקרן קימת לעולם הבא: ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים והשכמת בית המדרש שחרית וערבית והכנסת אורחים ובקור חולים והכנסת כלה ולוית המת ועיון תפלה והבאת שלום בין אדם לחברו ותלמוד תורה כנגד כלם:

אלהי נשמה שנתת בי טהורה היא אתה בראתה אתה יצרתה אתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי. ואתה עתיד לטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא: כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך יי אלהי ואלהי אבותי רבון כל המעשים אדון כל הנשמות: ברוך אתה יי המחזיר נשמות לפגרים מתים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה:

בא״י אלהינו מלך העולם שלא עשני גוי:

בא״י אלהינו מלך העולם שלא עשני עבד:

בא״י אלהינו מלך העולם שלא עשני אשה:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם פוקח עורים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם מלביש ערמים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם מתיר אסורים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם זוקף כפופים:

בא״י אלהינו מלך העולם רוקע הארץ על המים:

בא״י אלהינו מלך העולם שעשה לי כל צרכי:

בא״י אלהינו מלך העולם אשר הכין מצעדי גבר:

בא״י אלהינו מלך העולם אוזר ישראל בגבורה:

בא״י אלהינו מלך העולם עוטר ישראל בתפארה:

ב״א יי אלהינו מלך העולם הנותן ליעף כח:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המעביר שנה מעיני ותנומה מעפעפי:

ויהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתרגילנו בתורתך ודבקנו במצותיך ואל תביאנו לא לידי חטא ולא לידי עברה ועון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון ואל תשלט בנו יצר הרע והרחיקנו מאדם רע ומחבר רע ודבקנו ביצר הטוב ובמעשים טובים וכוף את יצרנו להשתעבד לך ותננו היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו ותגמלנו חסדים טובים: ברוך אתה יי הגומל חסדים טובים לעמו ישראל:

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתצילני היום ובכל יום מעזי פנים ומעזות פנים. מאדם רע. ומחבר רע. ומשכן רע. ומפגע רע. ומשטן המשחית מדין קשה ומבעל דין קשה. בין שהוא בן ברית ובין שאינו בן ברית:

אלהינו ואלהי אבותינו זכרנו בזכרון טוב לפניך ופקדנו בפקדת ישועה ורחמים משמי שמי קדם וזכר לנו אהבת הקדמונים אברהם יצחק וישראל עבדיך את הברית ואת החסד ואת השבועה שנשבעת לאברהם אבינו בהר המוריה ואת העקידה שעקד את יצחק בנו על גבי המזבח ככתוב בתורתך:

ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני: ויאמר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ולך לך אל ארץ המריה והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך: וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמרו ויקח את שני נעריו אתו ואת יצחק בנו ויבקע עצי עלה ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים: ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק: ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה

ונשתחוה ונשובה אליכם: ויקח אברהם את עצי העלה וישם על יצחק בנו ויקח בידו את האש ואת המאכלת וילכו שניהם יחדו: ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעלה: ויאמר אברהם אלהים יראה לו השה לעלה בני וילכו שניהם יחדו: ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים ויבן שם אברהם את המזבח ויערך את העצים ויעקד את יצחק בנו וישם אותו על המזבח ממעל לעצים: וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו: ויקרא אליו מלאך יי מן השמים ויאמר אברהם אברהם ויאמר הנני: ויאמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני: וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו וילך אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעלה תחת בנו: ויקרא אברהם שם המקום ההוא יי יראה אשר יאמר היום בהר יי יראה: ויקרא מלאך יי אל אברהם שנית מן השמים: ויאמר בי נשבעתי נאם יי כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך: כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים וירש זרעך את שער איביו: והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמעת בקולי: וישב אברהם אל נעריו ויקמו וילכו יחדו אל באר שבע: וישב אברהם בבאר שבע:

רבונו של עולם כמו שכבש אברהם אבינו את רחמיו מבן יחידו ורצה לשחוט אותו כדי לעשות רצונך בלבב שלם כן יכבשו רחמיך את כעסך מעלינו ויגולו רחמיך על מדותיך ותכנס אתנו לפנים משורת דינך ותתנהג עמנו יהוה אלהינו במדת החסד ובמדת הרחמים ובטובך הגדול ישוב חרון אפך מעמך מעירך מארצך ומנחלתך וקיים לנו יי אלהינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך על ידי משה עבדך כאמור וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור:

לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו וישכם ויאמר:

רבון כל העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך. כי על רחמיך הרבים. מה אנחנו מה חיינו מה חסדנו מה צדקותינו מה ישועתנו מה כחנו מה גבורתנו: מה נאמר לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו הלא כל הגבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי רוב מעשיהם תהו וימי חייהם הבל לפניך ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל:

אבל אנחנו עמך בני בריתך בני אברהם אהבך שנשבעת לו בהר המוריה. זרע יצחק יחידו שנעקד על גבי המזבח עדת יעקב בנך בכורך שמאהבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו. קראת את שמו ישראל וישרון:

לפיכך אנחנו חייבים להודות לך ולשבחך ולפארך ולברך ולקדש ולתת שבח והודיה לשמך. אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה ירשתנו: אשרינו שאנחנו משכימים ומעריבים ערב ובקר ואומרים פעמים בכל יום:

שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

קורין פרשה ראשונה על הסדר

אתה הוא עד שלא נברא העולם אתה הוא משנברא העולם אתה הוא בעולם הזה ואתה הוא לעולם הבא קדש את שמך על מקדישי שמך וקדש את שמך בעולמך ובישועתך תרים ותגביה קרננו ברוך אתה יי המקדש שמו ברבים:

אתה הוא יי אלהינו בשמים ובארץ ובשמי השמים העליונים אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין אלהים: קבץ קויך מארבע כנפות הארץ: יכירו וידעו כל באי עולם כי אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ. אתה עשית את השמים ואת הארץ. את הים ואת כל אשר בם. ומי בכל מעשה ידיך בעליונים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה אבינו שבשמים עשה עמנו חסד בעבור שמך הגדול שנקרא עלינו וקים לנו יי אלהינו מה שכתוב בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר יי:

וידבר יי אל משה לאמר: ועשית כיור נחשת וכנו נחשת לרחצה ונתת אתו בין אהל מועד ובין המזבח ונתת שמה מים: ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם: בבאם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימתו או בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אשה ליי: ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימתו והיתה להם חק עולם לו ולזרעו לדרתם:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתרחם עלינו ותמחול לנו על כל חטאתינו ותכפר לנו על כל עונותינו ותסלח לנו על כל פשעינו ושיבנה בית המקדש במהרה בימינו. ונקריב לפניך קרבן התמיד שיכפר בעדנו כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור:

וידבר יי אל משה לאמר: צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו: ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו ליי כבשים בני שנה תמימם שנים ליום עלה תמיד: את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן כתית רביעת ההין: עלת תמיד העשיה בהר סיני לריח ניחח אשה ליי: ונסכו רביעת ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר ליי: ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחח ליי:

ושחט אתו על ירך המזבח צפנה לפני יי וזרקו בני אהרן הכהנים את דמו על המזבח סביב:

אתה הוא יי אלהינו שהקטירו אבותינו לפניך את קטרת הסמים בזמן שבית המקדש היה קים. כאשר צוית אותם על יד משה נביאך ככתוב בתורתך:

ויאמר יי אל משה קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבנה זכה בד בבד יהיה: ועשית אתה קטרת רקח מעשה רוקח ממלח טהור קדש: ושחקת ממנה הדק ונתתה ממנה לפני העדת באהל מועד אשר אועד לך שמה קדש קדשים תהיה לכם: ונאמר והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו את הנרת יקטירנה: ובהעלת אהרן את הנרת בין הערבים יקטירנה קטרת תמיד לפני יי לדרתיכם:

תנו רבנן פטום הקטרת כיצד. שלש מאות וששים ושמונה מנים היו בה. שלש מאות וששים וחמשה כמנין ימות החמה. מנה לכל יום פרס בשחרית ופרס בין הערבים. ושלשה מנים יתרים שמהם מכניס כהן גדול מלא חפניו ביום הכפורים. ומחזירן למכתשת בערב יום הכפורים. ושוחקן יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה. ואחד עשר סמנים היו בה. ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה. מור וקציעה שבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה. הקשט שנים עשר וקלופה שלשה וקנמון תשעה. בורית כרשינה תשעה קבין. יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא ואם לא מצא יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק. מלח סדומית רובע הקב מעלה עשן כל שהוא. רבי נתן הבבלי אומר אף כפת הירדן כל שהוא ואם נתן בה דבש פסלה ואם חסר אחת מכל סמניה חיב מיתה:

רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף בורית כרשינה למה היא באה כדי לשפות בה את הצפורן כדי שתהא נאה. יין קפריסין למה הוא בא כדי לשרות בו את הצפורן כדי שתהא עזה והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים במקדש מפני הכבוד:

תניא רבי נתן אומר כשהוא שוחק אומר הדק היטב היטב הדק מפני שהקול יפה לבשמים פטמה לחצאין כשרה לשליש ולרביע לא שמענו: אמר רבי יהודה זה הכלל אם כמדתה כשרה לחצאין ואם חסר אחת מכל סמניה חיב מיתה:

תניא בר קפרא אומר אחת לששים או לשבעים שנה היתה באה של שירים לחצאין: ועוד תני בר קפרא אלו היה נותן בה קורטוב של דבש. אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה: ולמה אין מערבין בה דבש. מפני שהתורה אמרה כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה ליי:

ג״פ יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: ג״פ יי צבאות אשרי אדם בוטח בך: ג״פ יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

אביי הוה מסדר סדר המערכה משמא דגמרא ואליבא דאבא שאול. מערכה גדולה קודמת למערכה שניה של קטורת. ומערכה שניה של קטורת קודמת לסדור שני גזרי עצים וסדור שני גזרי עצים קודם לדשון מזבח הפנימי ודשון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות והטבת חמש נרות קודמת לדם התמיד ודם התמיד קודם להטבת שתי נרות והטבת שתי נרות קודמת לקטורת וקטורת קודמת לאברים ואברים למנחה ומנחה לחבתין וחבתין לנסכין ונסכין למוספין ומוספין לבזיכין ובזיכין קודמין לתמיד של בין הערבים שנאמר וערך עליה העלה והקטיר עליה חלבי השלמים עליה השלם כל הקרבנות כלם:

אנא בכח גדלת ימינך תתיר צרורה:	אב״ג ית״ץ
קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא:	קר״ע שט״ן
נא גבור דורשי יחודך כבבת שמרם:	נג״ד יכ״ש
ברכם טהרם רחמם צדקתך תמיד גמלם:	בט״ר צת״ג
חסין קדוש ברוב טובך נהל עדתך:	חק״ב טנ״ע
יחיד גאה לעמך פנה זוכרי קדושתך:	יג״ל פז״ק
שועתנו קבל ושמע צעקתנו יודע תעלומות:	שק״ו צי״ת

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

בשבת וביו״ט אין אומרים זה:

רבון העולמים אתה צויתני להקריב קרבן התמיד במועדו ולהיות כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם ועתה בעונותינו חרב בית המקדש ובטל התמיד ואין לנו לא כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו ולא ישראל במעמדו ואתה אמרת ונשלמה פרים שפתינו. לכן יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיהא שיח שפתותינו חשוב ומקובל ומרוצה לפניך כאלו הקרבנו קרבן התמיד במועדו ועמדנו על מעמדו:

לשבת וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על עולת התמיד ונסכה:

לר״ח ובראשי חדשיכם תקריבו עולה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים: ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד: ועשרן עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליי: ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה: ושעיר עזים אחד לחטאת ליי על עולת התמיד יעשה ונסכו:

איזהו מקומן של זבחים. קדשי קדשים שחיטתן בצפון פר ושעיר של יום הכפורים שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון הזיה על בין הבדים ועל הפרכת ועל מזבח הזהב מתנה אחת מהן מעכבת. שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אם לא נתן לא עכב:

פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון הזיה על הפרכת ועל מזבח הזהב מתנה אחת מהן מעכבת. שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אם לא נתן לא עכב. אלו ואלו נשרפין בבית הדשן:

חטאת הצבור והיחיד אלו הן חטאת הצבור שעירי ראשי חדשים ושל מועדות שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון ארבע מתנות על ארבע קרנות. כיצד עלה בכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית. מזרחית צפונית. צפונית מערבית. מערבית דרומית. שירי הדם היה שופך על יסוד דרומי. ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהנה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות:

העולה קדש קדשים שחיטתה בצפון וקבול דמה בכלי שרת בצפון ודמה טעון שתי מתנות שהן ארבע וטעונה הפשט ונתוח וכליל לאשים:

זבחי שלמי צבור ואשמות אלו הן אשמות. אשם גזלות. אשם מעילות. אשם שפחה חרופה. אשם נזיר. אשם מצורע. אשם תלוי. שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע. ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהנה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות:

התודה ואיל נזיר קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע. ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל ליום ולילה עד חצות: המורם מהם כיוצא בהם אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם:

שלמים קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה. ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל לשני ימים ולילה אחד: המורם מהם כיוצא בהם אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם:

הבכור והמעשר והפסח קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון מתנה אחת. ובלבד שיתן כנגד היסוד: שנה באכילתן הבכור נאכל לכהנים והמעשר לכל אדם. ונאכלין בכל העיר בכל מאכל לשני ימים ולילה אחד: הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד חצות ואינו נאכל אלא למנויו ואינו נאכל אלא צלי:

רבי ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת בהן. מקל וחומר. ומגזרה שוה. מבנין אב מכתוב אחד. ומבנין אב משני כתובים. מכלל ופרט. ומפרט וכלל. כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט: מכלל שהוא צריך לפרט. ומפרט שהוא צריך לכלל: כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא: כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טוען אחד שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר: כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טוען אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר: כל דבר שהיה בכלל ויצא לדון בדבר החדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו בפירוש: דבר הלמד מענינו. ודבר הלמד מסופו: וכן שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך:

קדיש דרבנן

מזמור שיר חנכת הבית לדוד: ארוממך יי כי דליתני ולא שמחת איבי לי: יי אלהי שועתי אליך ותרפאני: יי העלית מן שאול נפשי חייתני מירדי בור: זמרו ליי חסידיו והודו לזכר קדשו: כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה: ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם: יי ברצונך העמדתה להררי עז הסתרת פניך הייתי נבהל: אליך יי אקרא ואל אדני אתחנן: מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך: שמע יי וחנני יי היה עוזר לי: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה: למען יזמרך כבוד ולא ידום יי אלהי לעולם אודך:

הריני מזמן את פי להודות ולהלל ולשבח את בוראי לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל:

ברוך שאמר והיה העולם. ברוך הוא. ברוך עשה בראשית. ברוך אומר ועושה. ברוך גוזר ומקיים. ברוך מרחם על הארץ. ברוך מרחם על הבריות. ברוך משלם שכר טוב ליראיו. ברוך חי לעד וקים לנצח. ברוך פודה ומציל. ברוך שמו. ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם האל האב הרחמן המהולל בפי עמו משבח ומפאר בלשון חסידיו ועבדיו. ובשירי דוד עבדך נהללך יי אלהינו בשבחות ובזמרות נגדלך ונשבחך ונפארך ונזכיר שמך ונמליכך מלכנו אלהינו. יחיד חי העולמים. מלך משבח ומפאר עדי עד שמו הגדול: ברוך אתה יי מלך מהלל בתשבחות:

הודו ליי קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו: שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאותיו: התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי יי: דרשו יי ועזו בקשו פניו תמיד: זכרו נפלאותיו אשר עשה מפתיו ומשפטי פיהו: זרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו: הוא יי אלהינו בכל הארץ משפטיו: זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור: אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק: ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם: לאמר לך אתן ארץ כנען חבל נחלתכם: בהיותכם מתי מספר כמעט וגרים בה: ויתהלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר: לא הניח לאיש לעשקם ויוכח עליהם מלכים: אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו: שירו ליי כל הארץ בשרו מיום אל יום ישועתו: ספרו בגוים את כבודו בכל העמים נפלאותיו: כי גדול יי ומהלל מאד ונורא הוא על כל אלהים: כי כל אלהי העמים אלילים. (כאן צריך להפסיק) ויי שמים עשה: הוד והדר לפניו עז וחדוה במקומו: הבו ליי משפחות עמים הבו ליי כבוד ועז: הבו ליי כבוד שמו שאו מנחה ובאו לפניו השתחוו ליי בהדרת קדש: חילו מלפניו כל הארץ אף תכון תבל בל תמוט: ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי מלך: ירעם הים ומלאו יעלץ השדה וכל אשר בו: אז ירננו עצי היער מלפני יי כי בא לשפוט את הארץ: הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו: ואמרו הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך: ברוך יי אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ויאמרו כל העם אמן והלל ליי: רוממו יי אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא: רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: אתה יי לא תכלא רחמיך ממני חסדך ואמתך תמיד יצרוני: זכור רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה: תנו עז לאלהים על ישראל גאותו ועזו בשחקים: נורא אלהים ממקדשיך אל ישראל הוא נתן עז ותעצמות לעם ברוך אלהים: אל נקמות יי אל נקמות הופיע: הנשא שופט הארץ השב גמול על גאים: ליי הישועה על עמך ברכתך סלה: יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יי צבאות אשרי אדם בוטח בך: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם: נפשנו חכתה ליי עזרנו ומגננו הוא: כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו: יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך: הראנו יי חסדך וישעך תתן לנו: קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך: אנכי יי אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו: אשרי העם שככה לו אשרי העם שיי אלהיו: ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה ליי כי גמל עלי:

א"א מזמור לתודה לא בשבת וי"ט ולא בפ"ס ולא בחוה"מ פ"ס ולא בעיה"כ לפי שאין תודה באה בימים אלו:

מזמור לתודה הריעו ליי כל הארץ: עבדו את יי בשמחה באו לפניו ברננה: דעו כי יי הוא אלהים הוא עשנו ולו אנחנו עמו וצאן מרעיתו: באו שעריו בתודה חצרותיו בתהלה הודו לו ברכו שמו: כי טוב יי לעולם חסדו ועד דור ודור אמונתו:

בחול מתחילין כאן יהי כבוד:

מזמורים אלו אומרים בשבת וביו"ט ובהושענא רבה:

למנצח מזמור לדוד: השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע: יום ליום יביע אמר ולילה ללילה יחוה דעת: אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם: בכל הארץ יצא קום. ובקצה תבל מליהם לשמש שם אהל בהם: והוא כחתן יוצא מחפתו ישיש כגבור לרוץ ארח: מקצה השמים

מוצאו ותקופתו על קצותם ואין נסתר מחמתו: תורת יי תמימה משיבת נפש עדות יי נאמנה מחכימת פתי: פקודי יי ישרים משמחי לב מצות יי ברה מאירת עינים: יראת יי טהורה עומדת לעד משפטי יי אמת צדקו יחדו: הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים: גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב: שגיאות מי יבין מנסתרות נקני: גם מזדים חשך עבדך אל ימשלו בי אז איתם ונקיתי מפשע רב: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי:

לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך ויגרשהו וילך: אברכה את יי בכל עת תמיד תהלתו בפי: ביי תתהלל נפשי ישמעו ענוים וישמחו: גדלו ליי אתי ונרוממה שמו יחדו: דרשתי את יי וענני ומכל מגורותי הצילני: הביטו אליו ונהרו ופניהם אל יחפרו: זה עני קרא ויי שמע ומכל צרותיו הושיעו: חונה מלאך יי סביב ליראיו ויחלצם: טעמו וראו כי טוב יי אשרי הגבר יחסה בו: יראו את יי קדשיו כי אין מחסור ליראיו: כפירים רשו ורעבו ודורשי יי לא יחסרו כל טוב: לכו בנים שמעו לי יראת יי אלמדכם: מי האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טוב: נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה: סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו: עיני יי אל צדיקים ואזניו אל שועתם: פני יי בעשי רע להכרית מארץ זכרם: צעקו ויי שמע ומכל צרותם הצילם: קרוב יי לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע: רבות רעות צדיק ומכלם יצילנו יי: שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה: תמותת רשע רעה ושנאי צדיק יאשמו: פודה יי נפש עבדיו ולא יאשמו כל החוסים בו:

תפלה למשה איש האלהים אדני מעון אתה היית לנו בדור ודור: בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם עד עולם אתה אל: תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם: כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור ואשמורה בלילה: זרמתם שנה יהיו בבקר כחציר יחלף: בבקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש: כי כלינו באפך ובחמתך נבהלנו: שתה עונתינו לנגדך עלמנו למאור פניך: כי כל ימינו פנו בעברתך כלינו שנינו כמו הגה: ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה ורהבם עמל ואון כי גז חיש ונעפה: מי יודע עוז אפך וכיראתך עברתך: למנות ימינו כן הודע ונבא לבב חכמה: שובה יי עד מתי והנחם על עבדיך: שבענו בבקר חסדך ונרננה ונשמחה בכל ימינו: שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה: יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם: ויהי נועם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו:

ישב בסתר עליון בצל שדי יתלונן: אמר ליי מחסי ומצודתי אלהי אבטח בו: כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות: באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה צנה וסוחרה אמתו: לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם: מדבר באפל יהלוך מקטב ישוד צהרים: יפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש: רק בעיניך תביט ושלמת רשעים תראה: כי אתה יי מחסי עליון שמת מעונך: לא תאנה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך: כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך: על כפים ישאונך פן תגוף באבן רגלך: על שחל ופתן תדרוך תרמוס כפיר ותנין: כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי: יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו: ארך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי: אורך

הללויה הללו את שם יי הללו עבדי יי: שעומדים בבית יי בחצרות בית אלהינו: הללויה כי טוב יי זמרו לשמו כי נעים: כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו: כי אני ידעתי כי גדול יי ואדנינו מכל אלהים: כל אשר חפץ יי עשה בשמים ובארץ בימים וכל תהומות: מעלה נשאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה מוצא רוח מאוצרותיו: שהכה בכורי מצרים מאדם עד בהמה: שלח אותות ומופתים בתוככי מצרים בפרעה ובכל עבדיו: שהכה גוים רבים והרג מלכים עצומים: לסיחון מלך האמרי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען: ונתן ארצם נחלה נחלה לישראל עמו: יי שמך לעולם יי זכרך לדור ודור: כי ידין יי עמו ועל עבדיו יתנחם: עצבי הגוים כסף וזהב מעשה ידי אדם: פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו: אזנים להם ולא יאזינו אף אין יש רוח בפיהם: כמוהם יהיו עושיהם כל אשר בוטח בהם: בית ישראל ברכו את יי בית אהרן ברכו את יי: בית הלוי ברכו את יי יראי יי ברכו את יי: ברוך יי מציון שוכן ירושלים הללויה:

הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו: הודו לאלהי האלהים כי לעולם חסדו: הודו לאדוני האדונים כי לעולם חסדו: לעשה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו: לעשה השמים בתבונה כי לעולם חסדו: לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו: לעשה אורים גדולים כי לעולם חסדו: את השמש לממשלת ביום כי לעולם חסדו: את הירח וכוכבים לממשלות בלילה כי לעולם חסדו: למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו: ויוצא ישראל מתוכם כי לעולם חסדו: ביד חזקה ובזרוע נטויה כי לעולם חסדו: לגוזר ים סוף לגזרים כי לעולם חסדו: והעביר ישראל בתוכו כי לעולם חסדו: ונער פרעה וחילו בים סוף כי לעולם חסדו: למוליך עמו במדבר כי לעולם חסדו: למכה מלכים גדולים כי לעולם חסדו: ויהרג מלכים אדירים כי לעולם חסדו: לסיחון מלך האמרי כי לעולם חסדו: ולעוג מלך הבשן כי לעולם חסדו: ונתן ארצם לנחלה כי לעולם חסדו: נחלה לישראל עבדו כי לעולם חסדו: שבשפלנו זכר לנו כי לעולם חסדו: ויפרקנו מצרינו כי לעולם חסדו: נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו: הודו לאל השמים כי לעולם חסדו:

רננו צדיקים ביי לישרים נאוה תהלה: הודו ליי בכנור בנבל עשור זמרו לו: שירו לו שיר חדש היטיבו נגן בתרועה: כי ישר דבר יי וכל מעשהו באמונה: אהב צדקה ומשפט חסד יי מלאה הארץ: בדבר יי שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם: כונס כנד מי הים נותן באוצרות תהומות: ייראו מיי כל הארץ ממנו יגורו כל יושבי תבל: כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד: יי הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים: עצת יי לעולם תעמוד מחשבות לבו לדור ודור: אשרי הגוי אשר יי אלהיו העם בחר לנחלה לו: משמים הביט יי ראה את כל בני האדם: ממכון שבתו השגיח אל כל יושבי הארץ: היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם: אין המלך נושע ברב חיל גבור לא ינצל ברב כח: שקר הסוס לתשועה וברב חילו לא ימלט: הנה עין יי אל יראיו למיחלים לחסדו: להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב: נפשנו חכתה ליי עזרנו ומגננו הוא: כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו: יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך:

מזמור שיר ליום השבת: טוב להודות ליי ולזמר לשמך עליון: להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות: עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור: כי שמחתני יי בפעלך במעשי ידיך ארנן: מה גדלו מעשיך יי מאד עמקו מחשבותיך: איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת: בפרח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד: ואתה מרום לעולם יי: כי הנה איביך יי כי הנה איביך יאבדו יתפרדו כל פועלי און: ותרם כראים קרני בלותי בשמן רענן: ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני: צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה: שתולים בבית יי בחצרות אלהינו יפריחו: עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו: להגיד כי ישר יי צורי ולא עולתה בו:

יי מלך גאות לבש לבש יי עז התאזר אף תכון תבל בל תמוט: נכון כסאך מאז מעולם אתה: נשאו נהרות יי נשאו נהרות קולם ישאו נהרות דכים: מקלות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום יי: עדתיך נאמנו מאד לביתך נאוה קדש יי לארך ימים:

יהי כבוד יי לעולם ישמח יי במעשיו: יהי שם יי מברך מעתה ועד עולם: ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם יי: רם על כל גוים יי על השמים כבודו: יי שמך לעולם יי זכרך לדור ודור: יי בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה: ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי מלך: יי מלך יי מלך יי ימלוך לעולם ועד: יי מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו: יי הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים: רבות מחשבות בלב איש ועצת יי היא תקום: עצת יי לעולם תעמוד מחשבות לבו לדור ודור: כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד: כי בחר יי בציון אוה למושב לו: כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו: כי לא יטוש יי עמו ונחלתו לא יעזוב: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו:

אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה: אשרי העם שככה לו אשרי העם שיי אלהיו: תהלה לדוד ארוממך אלוהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד: בכל יום אברכך ואהללה שמך לעולם ועד: גדול יי ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר: דור לדור ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו: הדר כבוד הודך ודברי נפלאותיך אשיחה: ועזוז נוראותיך יאמרו וגדלתך אספרנה: זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו: חנון ורחום יי ארך אפים וגדל חסד: טוב יי לכל ורחמיו על כל מעשיו: יודוך יי כל מעשיך וחסידיך יברכוכה: כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו: להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו: מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור: סומך יי לכל הנופלים וזוקף לכל הכפופים: עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו: פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון: צדיק יי בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו: קרוב יי לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת: רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם: שומר יי את כל אהביו ואת כל הרשעים ישמיד: תהלת יי ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד: ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה:

הללויה הללי נפשי את יי: אהללה יי בחיי אזמרה לאלהי בעודי: אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה: תצא רוחו ישוב לאדמתו ביום ההוא אבדו עשתנותיו: אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על יי אלהיו: עושה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם השומר אמת לעולם: עושה משפט לעשוקים נותן לחם לרעבים יי מתיר אסורים: יי פוקח עורים יי זוקף כפופים יי אוהב צדיקים: יי שומר את גרים יתום ואלמנה יעודד ודרך רשעים יעות: ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה:

הללויה כי טוב זמרה אלהינו כי נעים נאוה תהלה: בונה ירושלים יי נדחי ישראל יכנס: הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם: מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא: גדול אדונינו ורב כח לתבונתו אין מספר: מעודד ענוים יי משפיל רשעים עדי ארץ: ענו ליי בתודה זמרו לאלהינו בכנור: המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר המצמיח הרים חציר: נותן לבהמה לחמה לבני ערב אשר יקראו: לא בגבורת הסוס יחפץ לא בשוקי האיש ירצה: רוצה יי את יראיו את המיחלים לחסדו: שבחי ירושלים את יי הללי אלהיך ציון: כי חזק בריחי שעריך ברך בניך בקרבך: השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך: השולח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו: הנותן שלג כצמר כפור כאפר יפזר: משליך קרחו כפתים לפני קרתו מי יעמוד: ישלח דברו וימסם ישב רוחו יזלו מים: מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל: לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה:

הללויה הללו את יי מן השמים הללוהו במרומים: הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צבאיו: הללוהו שמש וירח הללוהו כל כוכבי אור: הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים: יהללו את שם יי כי הוא צוה ונבראו: ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור: הללו את יי מן הארץ תנינים וכל תהומות: אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עושה דברו: ההרים וכל גבעות עץ פרי וכל ארזים: החיה וכל בהמה רמש וצפור כנף: מלכי ארץ וכל לאמים שרים וכל שפטי ארץ: בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים: יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים: וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה:

הללויה שירו ליי שיר חדש תהלתו בקהל חסידים: ישמח ישראל בעושיו בני ציון יגילו במלכם: יהללו שמו במחול בתוף וכנור יזמרו לו: כי רוצה יי בעמו יפאר ענוים בישועה: יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם: רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם: לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים: לאסור מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל: לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו הללויה:

הללויה הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו: הללוהו בגבורותיו הללוהו כרב גדלו: הללוהו בתקע שופר הללוהו בנבל וכנור: הללוהו בתף ומחול הללוהו במנים ועגב: הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי תרועה: כל הנשמה תהלל יה הללויה: כל הנשמה תהלל יה הללויה:

ברוך יי לעולם אמן ואמן: ברוך יי מציון שוכן ירושלים הללויה: ברוך יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן:

ויברך דויד את יי לעיני כל הקהל ויאמר דויד ברוך אתה יי אלהי ישראל אבינו מעולם ועד עולם: לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: והעשר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל: ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך: אתה הוא יי לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחוים: אתה הוא יי האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם ומצאת את לבבו נאמן לפניך:

וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני החתי האמורי והפרזי והיבוסי והגרגשי לתת לזרעו ותקם את דבריך כי צדיק אתה: ותרא את עני אבותינו במצרים ואת זעקתם שמעת על ים סוף: ותתן אתות ומופתים בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו כי ידעת כי הזידו עליהם ותעש לך שם כהיום הזה: והים בקעת לפניהם ויעברו בתוך הים ביבשה ואת רודפיהם השלכת במצולת כמו אבן במים עזים:

ויושע יי ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים: וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה יי במצרים וייראו העם את יי ויאמינו ביי ובמשה עבדו:

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליי ויאמרו לאמר אשירה ליי כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה: זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו: יי איש מלחמה יי שמו: מרכבות פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלשיו טבעו בים סוף: תהומות יכסימו ירדו במצולות כמו אבן: ימינך יי נאדרי בכח ימינך יי תרעץ אויב: וברב גאונך תהרס קמיך תשלח חרונך יאכלמו כקש: וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נזלים קפאו תהומות בלב ים: אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי: נשפת ברוחך כסמו ים צללו כעופרת במים אדירים: מי כמכה באלם יי מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה פלא: נטית ימינך תבלעמו ארץ: נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך אל נוה קדשך: שמעו עמים ירגזון חיל אחז ישבי פלשת: אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמגו כל ישבי כנען: תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן: עד יעבר עמך יי עד יעבר עם זו קנית: תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת יי מקדש אדני כוננו ידיך: יי ימלך לעלם ועד: יי ימלוך לעולם ועד: יי מלכותה קאים לעלם ולעלמי עלמיא: כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב יי עלהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים: כי ליי המלוכה ומושל בגוים: ועלו מושיעים בהר ציון לשפט את הר עשו והיתה ליי המלוכה: והיה יי למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד:

ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ. כי לך נאה יי אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה הלל וזמרה עוז וממשלה נצח גדלה וגבורה תהלה ותפארת קדשה ומלכות. ברכות והודאות מעתה ועד עולם: ברוך אתה יי אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות אדון הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים: ח"ק

בעשי"ת אומרים שיר המעלות ממעמקים

חזן ברכו את יי המבורך:

ק"ה ברוך יי המבורך לעולם ועד:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא את הכל:

המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים. ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. מה רבו מעשיך יי כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינך: המלך המרומם לבדו מאז. המשבח והמפואר והמתנשא מימות עולם: אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו. אדון עזנו צור משגבנו. מגן ישענו משגב בעדנו: אל ברוך גדול דעה. הכין ופעל זהרי חמה. טוב יצר כבוד לשמו. מאורות נתן סביבות עזו. פנות צבאיו קדושים רוממי שדי תמיד מספרים כבוד אל וקדושתו. תתברך יי אלהינו על שבח מעשה ידיך ועל מאורי אור שעשית יפארוך סלה:

תתברך צורנו מלכנו וגאלנו בורא קדושים ישתבח שמך לעד מלכנו יוצר משרתים ואשר משרתיו כלם עומדים ברום עולם ומשמיעים ביראה יחד בקול דברי אלהים חיים ומלך עולם: כלם אהובים כלם ברורים כלם גבורים וכלם עושים באימה וביראה רצון קונם. וכלם פותחים את פיהם בקדשה ובטהרה בשירה ובזמרה ומברכים ומשבחים ומפארים ומעריצים ומקדישים וממליכים:

את שם האל המלך הגדול הגבור והנורא קדוש הוא. וכלם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה. ונותנים רשות זה לזה. להקדיש ליוצרם בנחת רוח בשפה ברורה ובנעימה קדשה כלם כאחד עונים ואומרים ביראה:

קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו:

והאופנים וחיות הקודש ברעש גדול מתנשאים לעמת שרפים. לעמתם משבחים ואומרים:

ברוך כבוד יי ממקומו:

לאל ברוך נעימות יתנו למלך אל חי וקים זמירות יאמרו ותשבחות ישמיעו. כי הוא לבדו פועל גבורות עושה חדשות בעל מלחמות זורע צדקות מצמיח ישועות בורא רפואות נורא תהלות אדון הנפלאות המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. כאמור לעשה אורים גדלים כי לעולם חסדו: אור חדש על ציון תאיר ונזכה כלנו מהרה לאורו: ברוך אתה יי יוצר המאורות:

אהבה רבה אהבתנו יי אלהינו. חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו. אבינו מלכנו בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חקי חיים כן תחננו ותלמדנו: אבינו האב הרחמן המרחם רחם עלינו ותן בלבנו להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה. והאר עינינו בתורתך ודבק לבנו במצותיך ויחד לבבנו לאהבה וליראה שמך ולא נבוש לעולם ועד: כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו נגילה ונשמחה בישועתך: והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ. ותוליכנו קוממיות לארצנו כי אל פועל ישועות אתה. ובנו בחרת מכל עם ולשון וקרבתנו לשמך הגדול סלה באמת. להודות לך וליחדך באהבה: ברוך אתה יי הבוחר בעמו ישראל באהבה:

יחיד אומר אל מלך נאמן:

שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

ואהבת את יי אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך: ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך: וכתבתם על מזזות ביתך ובשעריך:

והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את יי אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם: ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת: השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם: וחרה אף יי בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר יי נתן לכם: ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם: ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:

למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יי לאבתיכם לתת להם כימי השמים על הארץ:

ויאמר יי אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת.

והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות יי ועשיתם אתם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם: למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלהיכם: אני יי אלהיכם, אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יי אלהיכם:

אמת ויציב ונכון וקים וישר ונאמן ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא ואדיר ומתקן ומקבל וטוב ויפה הדבר הזה עלינו לעולם ועד: אמת אלהי עולם מלכנו צור יעקב מגן ישענו לדור ודור הוא קים ושמו קים וכסאו נכון ומלכותו ואמונתו לעד קימת: ודבריו חיים וקימים נאמנים ונחמדים לעד ולעולמי עולמים. על אבותינו ועלינו על בנינו ועל דורותינו ועל כל דורות זרע ישראל עבדיך:

על הראשונים ועל האחרונים דבר טוב וקים לעולם ועד אמת ואמונה חוק ולא יעבור. אמת שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו. מלכנו מלך אבותינו. גואלנו גואל אבותינו. יוצרנו צור ישועתנו. פודנו ומצילנו מעולם שמך. אין אלהים זולתך:

עזרת אבותינו אתה הוא מעולם מגן ומושיע לבניהם אחריהם בכל דור ודור: ברום עולם מושבך ומשפטיך וצדקתך עד אפסי ארץ: אשרי איש שישמע למצותיך ותורתך ודברך ישים על לבו: אמת אתה הוא אדון לעמך ומלך גבור לריב ריבם: אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע: ממצרים גאלתנו יי אלהינו ומבית עבדים פדיתנו: כל בכוריהם הרגת ובכורך גאלת וים סוף בקעת וזדים טבעת וידידים העברת ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר: על זאת שבחו אהובים ורוממו אל. ונתנו ידידים זמירות שירות ותשבחות ברכות והודאות למלך אל חי וקים: רם ונשא גדול ונורא משפיל גאים ומגביה שפלים מוציא אסירים ופודה ענוים ועוזר דלים ועונה לעמו בעת שועם אליו: תהלות לאל עליון ברוך הוא ומבורך. משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כלם:

מי כמכה באלים יי מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלות עשה פלא:

שירה חדשה שבחו גאולים לשמך על שפת הים יחד כלם הודו והמליכו ואמרו. יי ימלוך לעולם ועד:

צור ישראל קומה בעזרת ישראל ופדה כנאמך יהודה וישראל: גאלנו יי צבאות שמו קדוש ישראל: ברוך אתה יי גאל ישראל:

(במוסף ובמנחה כי שם יי אקרא הבו גדל לאלהינו:)

אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך:

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה:

(בעשי"ת) זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים:

מלך עוזר ומושיע ומגן: ברוך אתה יי מגן אברהם: אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה רב להושיע:

בחורף משיב הרוח ומוריד הגשם:

מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ומקים אמונתו לישני עפר. מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך: מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה:

(בעשי"ת) מי כמוך אב הרחמים זוכר יצוריו לחיים ברחמים:

ונאמן אתה להחיות מתים: ברוך אתה יי מחיה המתים:

כשחוזר הש"ץ אומרים זה

נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום: ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר: קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: לעמתם ברוך יאמרו: ברוך כבוד יי ממקומו: ובדברי קדשך כתוב לאמר: ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה:

ש"ץ לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדשתך נקדיש ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד. כי אל מלך גדול וקדוש אתה: ברוך אתה יי האל (בעשי"ת המלך) הקדוש:

אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה: ברוך אתה יי האל הקדוש: (בעשי"ת המלך הקדוש)

אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה.

במו"ש וביו"ט מוצאי אומרים זה:

אתה חוננתנו למדע תורתך. ותלמדנו לעשות חקי רצונך. ותבדל יי אלהינו בין קודש לחול. בין אור לחושך. בין ישראל לעמים. בין יום השביעי לששת ימי המעשה: אבינו מלכנו החל עלינו הימים הבאים לקראתנו לשלום חשוכים מכל חטא ומנוקים מכל עון. ומדבקים ביראתך:

ו) חננו מאתך דעה בינה והשכל. ברוך אתה יי חונן הדעת:

השיבנו אבינו לתורתך. וקרבנו מלכנו לעבודתך. והחזירנו בתשובה שלמה לפניך: ברוך אתה יי הרוצה בתשובה:

סלח לנו אבינו כי חטאנו מחל לנו מלכנו כי פשענו. כי מוחל וסולח אתה: ברוך אתה יי חנון המרבה לסלוח:

ראה נא בענינו וריבה ריבנו וגאלנו מהרה למען שמך כי גואל חזק אתה. ברוך אתה יי גואל ישראל:

בתע"צ אומר הש"ץ כאן עננו

רפאנו יי ונרפא הושיענו ונושעה כי תהלתנו אתה והעלה רפואה שלמה לכל מכותינו: כי אל מלך רופא נאמן ורחמן אתה: ברוך אתה יי רופא חולי עמו ישראל:

ברך עלינו יי אלהינו את השנה הזאת ואת כל מיני תבואתה לטובה ותן (בחורף טל ומטר ל) ברכה על פני האדמה. ושבענו מטובה. וברך שנתנו כשנים הטובות: ברוך אתה יי מברך השנים:

תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גליותינו וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ: ברוך אתה יי מקבץ נדחי עמו ישראל:

השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחלה. והסר ממנו יגון ואנחה ומלוך עלינו אתה יי לבדך בחסד וברחמים וצדקנו במשפט: ברוך אתה יי מלך אוהב צדקה ומשפט:

(בעשי"ת המלך המשפט)

ולמלשינים אל תהי תקוה. וכל הרשעה כרגע תאבד. וכל אויביך מהרה יכרתו. והזדים מהרה תעקר ותשבר ותמגר ותכניע במהרה בימינו: ברוך אתה יי שובר איבים ומכניע זדים:

על הצדיקים ועל החסידים ועל זקני עמך בית ישראל ועל פליטת סופריהם ועל גרי הצדק ועלינו יהמו נא רחמיך יי אלהינו ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת ושים חלקנו עמהם לעולם ולא נבוש כי בך בטחנו: ברוך אתה יי משען ומבטח לצדיקים:

ולירושלים עירך ברחמים תשוב ותשכון בתוכה כאשר דברת ובנה אותה בקרוב בימינו בנין עולם וכסא דוד עבדך מהרה לתוכה תכין:

לת"ב במנחה נחם ברוך אתה יי בונה ירושלים:

נחם יי אלהינו את אבלי ציון ואת אבלי ירושלים. ואת העיר האבלה והחרבה והבזויה והשוממה. האבלה מבלי בניה והחרבה ממעונותיה. והבזויה מכבודה. והשוממה מאין יושב. והיא יושבת וראשה חפוי כאשה עקרה שלא ילדה. ויבלעוה לגיונות ויירשוה עובדי כוכבים. ויטילו את עמך ישראל לחרב ויהרגו בזדון חסידי עליון. על כן ציון במר תבכה וירושלים תתן קולה. לבי לבי על חלליהם. מעי מעי על חלליהם. כי אתה יי באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה. כאמור ואני אהיה לה נאם יי חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה: ברוך אתה יי מנחם ציון ובונה ירושלים:

את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח. וקרנו תרום בישועתך כי לישועתך קוינו כל היום: ברוך אתה יי מצמיח קרן ישועה:

שמע קולנו יי אלהינו חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו. כי אל שומע תפלות ותחנונים אתה. ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו:

בט"ו אומרים זה

עננו יי עננו ביום צום תעניתנו כי בצרה גדולה אנחנו. אל תפן אל רשענו ואל תסתר פניך ממנו ואל תתעלם מתחנתנו היה נא קרוב לשועתנו יהי נא חסדך לנחמנו טרם נקרא אליך עננו. כדבר שנאמר והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע: כי אתה יי העונה בעת צרה. פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה:

ליחיד כי אתה וכו': וש"ץ מסיים כאן גואל לרופא

ברוך אתה יי העונה בעת צרה:

קודם כי אתה שומע יאמר בכנעה ובהכנעה זה ויאמר:

אנא יי חטאתי עויתי ופשעתי לפניך והרע בעיניך עשיתי: רבונו של עולם עשה למען שמך הגדול ותכפר לי על כל עונותי וחטאי ופשעי שחטאתי ושעויתי ושפשעתי לפניך מנעורי ועד היום הזה ותמלא כל השמות שפגמתי בשמך הגדול:

תפלה על הפרנסה:

אתה הוא יי האלהים הזן ומפרנס ומכלכל מקרני ראמים עד ביצי כנים הטריפני לחם חוקי והמציא לי ולכל בני ביתי מזונותי קודם שאצטרך להם בנחת ולא בצער בהתר ולא באסור לחיים ולשלום משפע ברכה והצלחה. וםשפע בריכה עליונה כדי שאוכל לעשות רצונך ולעסוק בתורתך ולקיים מצותיך ואל תצריכני לידי מתנת בשר ודם ויקוים בי מקרא שכתוב פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון:

כי אתה שומע תפלת עמך ישראל ברחמים: ברוך אתה יי שומע תפלה:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל ותפלתם באהבה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך:

בר"ח ובחוה"מ אומרים זה:

אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו ופקדוננו וזכרון אבותינו וזכרון משיח בן דוד עבדך וזכרון ירושלים עיר קדשך וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך. לפליטה לטובה. לחן ולחסד ולרחמים. לחיים ולשלום ביום

לראש חודש	לפסח	לסוכות
ראש החודש הזה:	חג המצות הזה:	חג הסכות הזה:

זכרנו יי אלהינו בו לטובה ופקדנו בו לברכה. והושיענו בו לחיים. ובדבר ישועה ורחמים חוס וחננו ורחם עלינו. והושיענו כי אליך עינינו כי אל מלך חנון ורחום אתה:

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים: ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון:

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותקיימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו מודים לך ברוך אל ההודאות:

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך ועל נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת. ערב ובוקר וצהרים. הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך מעולם קוינו לך:

בחנוכה ובפורים אומרים זה

על הנסים ועל הפרקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל הנפלאות שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:

לחנוכה בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו כשעמדה מלכות יון על עמך ישראל להשכיחם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך. ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם. רבת את ריבם. דנת את דינם. נקמת את נקמתם. מסרת גבורים ביד חלשים. ורבים ביד מעטים: וטמאים ביד טהורים. ורשעים ביד צדיקים. וזדים ביד עוסקי תורתך ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה ואחר כן באו בניך לדביר ביתך ופנו את היכלך וטהרו את מקדשך והדליקו נרות בחצרות קדשך וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול:

לפורים בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה כשעמד עליהם המן הרשע בקש להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד בשלשה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ושללם לבוז: ואתה ברחמיך הרבים הפרת את עצתו וקלקלת את מחשבתו והשבות לו גמולו בראשו ותלו אתו ואת בניו על העץ:

ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד לעולם ועד:

בעשי"ת וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך:

וכל החיים יודוך סלה ויהללו את שמך באמת האל ישועתנו ועזרתנו סלה: ברוך אתה יי הטוב שמך ולך נאה להודות:

בש"ץ או"א ברכנו בברכה המשולשת בתורה הכתובה על ידי משה עבדך האמורה מפי אהרן ובניו כהנים עם קדושך כאמור: יברכך יי וישמרך: יאר יי פניו אליך ויחנך: ישא יי פניו אליך וישם לך שלום:

שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך. ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך. כי באור

פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: נספר בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בעשי"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

למנחה ולמעריב שָׁלוֹם רָב עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל הַשָּׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: נספר בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אלהי. נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי וכל החושבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבתם. עשה למען שמך. עשה למען ימינך. עשה למען קדשתך. עשה למען תורתך. למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי: עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

לְתַעֲנִית צִבּוּר וְלַעֲשֶׂרֶת יְמֵי הַתְּשׁוּבָה

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בָּרֵךְ (בעשי"ת חַדֵּשׁ) עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מֵעָלֵינוּ כָּל גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מַחְשְׁבוֹת שׂוֹנְאֵינוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָפֵר עֲצַת אוֹיְבֵינוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כַּלֵּה כָּל צַר וּמַשְׂטִין מֵעָלֵינוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ סְתוֹם פִּיּוֹת מַשְׂטִינֵנוּ וּמְקַטְרִיגֵנוּ:

א"מ כַּלֵּה דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וּשְׁבִי וּמַשְׁחִית וְעָוֹן מִבְּנֵי בְרִיתֶךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְנַע מַגֵּפָה מִנַּחֲלָתֶךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ סְלַח וּמְחַל לְכָל עֲוֹנוֹתֵינוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחוֹק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים כָּל שִׁטְרֵי חוֹבוֹתֵינוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁלַח רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְחוֹלֵי עַמֶּךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קְרַע רוֹעַ גְּזַר דִּינֵנוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ בְּזִכָּרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ:

לתענית צבור	לעשי"ת כתבנו לנעילה חתמנו
א"מ זָכְרֵנוּ לְחַיִּים טוֹבִים:	א"מ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים טוֹבִים:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִגְאוּלָה וִישׁוּעָה:	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר גְּאוּלָה וִישׁוּעָה:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לְפַרְנָסָה וְכַלְכָּלָה:	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר פַּרְנָסָה וְכַלְכָּלָה:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתתן לי ולבני ביתי ולכל הסמוכים על שולחני היום ובכל יום ויום מזונותי בכבוד בזכות שמך הגדול (דיקרנוסא) הממונה על הפרנסה:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִזְכֻיּוֹת:	א"מ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר זְכֻיּוֹת:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִסְלִיחָה וּמְחִילָה:	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ בְּסֵפֶר סְלִיחָה וּמְחִילָה:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַצְמַח לָנוּ יְשׁוּעָה בְּקָרוֹב:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָרֵם קֶרֶן יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחֶךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מַלֵּא יָדֵינוּ מִבִּרְכוֹתֶיךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מַלֵּא אֲסָמֵינוּ שָׂבָע:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁמַע קוֹלֵנוּ חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ פְּתַח שַׁעֲרֵי שָׁמַיִם לִתְפִלָּתֵנוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכוֹר כִּי עָפָר אֲנָחְנוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ נָא אַל תְּשִׁיבֵנוּ רֵיקָם מִלְּפָנֶיךָ:

א"מ תְּהֵא הַשָּׁעָה הַזֹּאת שְׁעַת רַחֲמִים וְעֵת רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חֲמוֹל עָלֵינוּ וְעַל עוֹלָלֵינוּ וְטַפֵּנוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן הֲרוּגִים עַל שֵׁם קָדְשֶׁךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן טְבוּחִים עַל יִחוּדֶךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן בָּאֵי בָאֵשׁ וּבַמַּיִם עַל קִדּוּשׁ שְׁמֶךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ נְקוֹם נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ אִם לֹא לְמַעֲנֵנוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים:

א"מ עֲשֵׂה לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וָחֶסֶד וְהוֹשִׁיעֵנוּ:

לְשֵׁנִי וַחֲמִישִׁי

וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנּוּ חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנוּ: הוֹשִׁיעֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמוֹד: כִּי עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא: לֹא כַחֲטָאֵינוּ תַּעֲשֶׂה לָּנוּ וְלֹא כַעֲוֹנוֹתֵינוּ תִּגְמוֹל עָלֵינוּ: אִם עֲוֹנֵינוּ עָנוּ בָנוּ יְיָ עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ: זְכוֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: יַעֲנֵנוּ יְיָ בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגְּבֵנוּ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים צְדָקָה עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: אֲדוֹנֵנוּ אֱלֹהֵינוּ שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנֵינוּ וּזְכָר לָנוּ אֶת בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: וְעַתָּה אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ אֶת עַמְּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה חָטָאנוּ רָשָׁעְנוּ: אֲדֹנָי כְּכָל צִדְקוֹתֶיךָ יָשָׁב נָא אַפְּךָ וַחֲמָתְךָ מֵעִירְךָ יְרוּשָׁלַיִם הַר קָדְשֶׁךָ: כִּי בַחֲטָאֵינוּ וּבַעֲוֹנוֹת אֲבוֹתֵינוּ יְרוּשָׁלַיִם וְעַמְּךָ לְחֶרְפָּה לְכָל סְבִיבוֹתֵינוּ: וְעַתָּה שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ אֶל תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל תַּחֲנוּנָיו וְהָאֵר פָּנֶיךָ עַל מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמֵם לְמַעַן אֲדֹנָי:

הַטֵּה אֱלֹהַי אָזְנְךָ וּשְׁמָע פְּקַח עֵינֶיךָ וּרְאֵה שֹׁמְמוֹתֵינוּ וְהָעִיר אֲשֶׁר נִקְרָא שִׁמְךָ עָלֶיהָ כִּי לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים: אֲדֹנָי שְׁמָעָה אֲדֹנָי סְלָחָה אֲדֹנָי הַקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה אַל תְּאַחַר לְמַעַנְךָ אֱלֹהַי כִּי שִׁמְךָ נִקְרָא עַל עִירְךָ וְעַל עַמֶּךָ: אָבִינוּ הָאָב הָרַחֲמָן הַרְאֵנוּ אוֹת לְטוֹבָה וְקַבֵּץ נְפוּצוֹתֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל הַגּוֹיִם כִּי אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְעַתָּה יְיָ אָבִינוּ אָתָּה אֲנַחְנוּ הַחוֹמֶר וְאַתָּה יוֹצְרֵנוּ וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ כֻּלָּנוּ: הוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ: חוּסָה יְיָ עַל עַמֶּךָ וְאַל תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה לִמְשָׁל בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם: יָדַעְנוּ כִּי חָטָאנוּ וְאֵין מִי יַעֲמוֹד בַּעֲדֵנוּ. שִׁמְךָ הַגָּדוֹל יַעֲמָד לָנוּ בְּעֵת צָרָה: יָדַעְנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים צְדָקָה עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: כְּרַחֵם אָב עַל בָּנִים כֵּן תְּרַחֵם יְיָ עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: חֲמוֹל עַל עַמֶּךָ רַחֵם עַל נַחֲלָתֶךָ חוּסָה נָא כְּרוֹב רַחֲמֶיךָ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי לְךָ יְיָ הַצְּדָקָה עוֹשֵׂה נִפְלָאוֹת בְּכָל עֵת:

הַבֶּט נָא רַחֵם נָא עַל עַמְּךָ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. יְיָ אֱלֹהֵינוּ חוּס וְרַחֵם וְהוֹשִׁיעָה

צאן מרעיתך ואל ימשל בנו קצף כי לך עינינו תלויות הושיענו למען שמך: רחם עלינו למען בריתך. הביטה ועננו בעת צרה כי לך יי הישועה. בך תוחלתנו אלוה סליחות אנא סלח נא אל טוב וסלח כי אל מלך חנון ורחום אתה:

אנא מלך חנון ורחום זכור והבט לברית בין הבתרים ותראה לפניך עקדת יחיד למען ישראל: אבינו מלכנו חננו ועננו כי שמך הגדול נקרא עלינו עשה נפלאות בכל עת: עשה עמנו כחסדך חנון ורחום הביטה ועננו בעת צרה כי לך יי הישועה: אבינו מלכנו מחסנו אל תעש עמנו כרוע מעללינו. זכור רחמיך יי וחסדיך וכרוב טובך הושיענו וחמל נא עלינו כי אין לנו אלוה אחר מבלעדיך צורנו. אל תעזבנו יי אלהינו אל תרחק ממנו. כי נפשנו קצרה מחרב ומשבי ומדבר וממגפה ומכל צרה ויגון הצילנו כי לך קוינו ואל תכלימנו יי אלהינו והאר פניך בנו. וזכר לנו את ברית אבותינו והושיענו למען שמך: ראה בצרותינו ושמע קול תפלתנו כי אתה שומע תפלת כל פה:

אל רחום וחנון רחם עלינו ועל כל מעשיך כי אין כמוך יי אלהינו. אנא שא נא פשעינו: אבינו מלכנו צורנו וגואלנו אל חי וקים החסין בכח חסיד וטוב על כל מעשיך כי אתה הוא יי אלהינו אל ארך אפים ומלא רחמים עשה עמנו כרוב רחמיך והושיענו למען שמך: שמע מלכנו תפלתנו ומיד אויבינו הצילנו. שמע מלכנו תפלתנו ומכל צרה ויגון הצילנו: אבינו מלכנו אתה ושמך עלינו נקרא. אל תניחנו: אל תעזבנו אבינו ואל תטשנו בוראנו ואל תשכחנו יוצרנו כי אל מלך חנון ורחום אתה:

אין כמוך חנון ורחום יי אלהינו אין כמוך אל ארך אפים ורב חסד ואמת הושיענו ברחמיך הרבים מרעש ומרוגז הצילנו. זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשינו ואל רשענו ואל חטאתנו: שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך: והסר ממנו מכת המות כי רחום אתה כי כן דרכך עושה חסד חנם בכל דור ודור: חוסה יי על עמך והצילנו מזעמך. והסר ממנו מכת המגפה וגזרה קשה כי אתה שומר ישראל: לך אדני הצדקה ולנו בשת הפנים מה נתאונן מה נאמר מה נדבר ומה נצטדק נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה אליך כי ימינך פשוטה לקבל שבים: אנא יי הושיעה נא. אנא יי הצליחה נא: אנא יי עננו ביום קראנו: לך יי חכינו לך יי קוינו לך יי נייחל אל תחשה ותעננו כי נאמו גוים אבדה תקותם כל ברך וכל קומה לך לבד תשתחוה:

הפותח יד בתשובה לקבל פושעים וחטאים נבהלה נפשנו מרוב עצבוננו אל תשכחנו נצח. קומה והושיענו כי חסינו בך: אבינו מלכנו אם אין בנו צדקה ומעשים טובים זכר לנו את ברית אבותינו ועדותנו בכל יום יי אחד: הביטה בעניינו כי רבו מכאובינו וצרות לבבנו: חוסה יי עלינו בארץ שבינו. ואל תשפוך חרונך עלינו כי אנחנו עמך בני בריתך: אל הביטה דל כבודנו בגוים ושקצונו כטומאת הנדה. עד מתי עזך בשבי ותפארתך ביד צר. עוררה גבורתך וקנאתך על אויביך הם יבושו ויחתו מגבורתם. ואל ימעטו לפניך תלאותינו: מהר יקדמונו רחמיך ביום צרתנו ואם לא למעננו למענך פעל ואל תשחית זכר שאריתנו. וחון אום המיחדים שמך פעמים בכל יום תמיד באהבה. ואומרים שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

ויאמר דוד אל גד צר לי מאד נפלה נא ביד יי כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה:

רחום וחנון חטאתי לפניך יי מלא רחמים רחם עלי וקבל תחנוני: יי אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרני: חנני יי כי אמלל אני רפאני יי כי נבהלו עצמי: ונפשי נבהלה מאד ואתה יי עד מתי: שובה יי חלצה נפשי הושיעני למען חסדך: כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך: יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מטתי בדמעתי ערשי אמסה: עששה מכעס עיני עתקה בכל צוררי: סורו ממני כל פעלי און כי שמע יי קול בכיי: שמע יי תחנתי יי תפלתי יקח: יבשו ויבהלו מאד כל איבי ישבו יבשו רגע:

כשאומרים והוא רחום אומרים זה:

יי אלהי ישראל שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך:

הבט משמים וראה. כי היינו לעג וקלס בגוים. נחשבנו כצאן לטבח יובל. להרוג ולאבד ולמכה ולחרפה: ובכל זאת שמך לא שכחנו נא אל תשכחנו: יי

זרים אומרים אין תוחלת ותקוה. חון אום לשמך מקוה: טהור ישועתנו קרבה: יגענו ולא הונח לנו. רחמיך יכבשו את כעסך מעלינו: אנא שוב מחרונך ורחם סגלה אשר בחרת: יי

חוסה יי עלינו ברחמיך. ואל תתננו בידי אכזרים. למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם. למענך עשה עמנו חסד ואל תאחר: אנא שוב מחרונך ורחם סגלה אשר בחרת: יי

קולנו תשמע ותחון. ואל תטשנו ביד אויבינו למחות את שמנו. זכור אשר נשבעת לאבותינו. ככוכבי השמים ארבה את זרעכם. ועתה נשארנו מעט מהרבה. ובכל זאת שמך לא שכחנו נא אל תשכחנו: יי

עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך:

יי אלהי ישראל שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך:

בימים שאין אומרים והוא רחום מתחילין שומר ישראל

שומר ישראל. שמור שארית ישראל. ואל יאבד ישראל. האומרים שמע ישראל:

שומר גוי אחד. שמור שארית עם אחד. ואל יאבד גוי אחד. המיחדים שמך יי אלהינו יי אחד:

שומר גוי קדוש. שמור שארית עם קדוש. ואל יאבד גוי קדוש. המשלשים בשלש קדשות לקדוש:

מתרצה ברחמים ומתפיס בתחנונים התרצה והתפיס לדור עני כי אין עוזר:

אבינו מלכנו חננו ועננו כי אין בנו מעשים עשה עמנו צדקה וחסד והושיענו:

ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו: זכור רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה: יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך: אל תזכר לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד: חננו יי חננו כי רב שבענו בוז: ברגז רחם תזכור: כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו: עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך: ח"ק

בשני ובחמשי אומרים זה וצריך לומר בעמידה:

מ"א אל ארך אפים ורב חסד ואמת אל באפך תוכיחנו. חוסה יי על עמך והושיענו מכל רע חטאנו לך אדון סלח נא כרוב רחמיך אל:

מ"ס אל ארך אפים ומלא רחמים אל תסתר פניך ממנו חוסה יי על שארית ישראל עמך והצילנו מכל רע חטאנו לך אדון סלח נא כרוב רחמיך אל:

כשפותחין הארון אומרין זה

בעת הוצאת ספר תורה אומרים זה :

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר משֶׁה קוּמָה יְיָ וְיָפֻצוּ אוֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ : כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם : בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ :

בְּרִיךְ שְׁמֵהּ דְּמָרֵא עָלְמָא . בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם וּפוּרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ . וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין . יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִיבוּתָא וְלֶהֱוֵי אֲנָא פְּקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיַת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל . אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא : אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא . אַנְתְּ הוּא דְּשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא וּמַלְכוּתָא דִּילָךְ הִיא . אֲנָא עַבְדָּא דְקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּסָגִידְנָא קַמֵּהּ וּמִקַּמֵּי דִּיקַר אוֹרַיְתֵהּ בְּכָל עִדָּן וְעִדָּן . לָא עַל אֱנָשׁ רָחִיצְנָא וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמִיכְנָא . אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא . דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט . וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט . בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ . וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵימַר תֻּשְׁבְּחָן . יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבָּאִי בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבָּאִי . וְלִבָּא דְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל . לְטַב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם :

כשכ״ץ וי״ס מתחיל הש״ץ כהן :

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד :

אֶחָד אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ קָדוֹשׁ שְׁמוֹ :

בחול גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו :

קהל לך יי הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש : רוממו יי אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא : רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו :

בכנס רוב הצבור אומרים זה :

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא : בָּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא : כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל : צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת אֱלוֹהַּ כָּל הַנְּפָשׁוֹת : הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם : קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל כִּסֵּא הַכָּבוֹד : וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ בָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי : וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ כַּכָּתוּב : שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו : וְנִרְאֵהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ אֶל נָוֵהוּ כַּכָּתוּב : כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן : וְנֶאֱמַר וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְיָ דִּבֵּר :

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכֹּר בְּרִית אֵיתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרָע מִן הַנְּשׂוּאִים וְיָחֹן אוֹתָנוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים . וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים :

כשמגביהין ספר תורה אומרים זה :

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם משֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי יְיָ בְּיַד משֶׁה :

יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ :

קהל הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם : וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ :

ואומרים כשכנס הספר לארון , ובחול ור״ח וי״ט ובשבת כשמחזירין לארון מתחלת אומרים .
כשמחזירין ס״ת להיכל אומרים זה :

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל : קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ : כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ : בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ : כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ : עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר : דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם : הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם : אשרי וכו׳

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד : יַעַנְךָ יְיָ בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב : יִשְׁלַח עֶזְרְךָ מִקֹּדֶשׁ וּמִצִּיּוֹן יִסְעָדֶךָּ : יִזְכֹּר כָּל מִנְחֹתֶיךָ וְעוֹלָתְךָ יְדַשְּׁנֶה סֶלָה : יִתֶּן לְךָ כִלְבָבֶךָ וְכָל עֲצָתְךָ יְמַלֵּא : נְרַנְּנָה בִּישׁוּעָתֶךָ וּבְשֵׁם אֱלֹהֵינוּ נִדְגֹּל יְמַלֵּא יְיָ כָּל מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ : עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי הוֹשִׁיעַ יְיָ מְשִׁיחוֹ יַעֲנֵהוּ מִשְּׁמֵי קָדְשׁוֹ בִּגְבוּרוֹת יֵשַׁע יְמִינוֹ : אֵלֶּה בָרֶכֶב וְאֵלֶּה בַסּוּסִים וַאֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְיָ אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר : הֵמָּה כָּרְעוּ וְנָפָלוּ וַאֲנַחְנוּ קַמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד : יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ :

וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב נְאֻם יְיָ : וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר יְיָ רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וּדְבָרַי אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְּפִיךָ לֹא יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ אָמַר יְיָ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם :

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל : וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ : וּמְקַבְּלִין דֵּין מִן דֵּין וְאָמְרִין קַדִּישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עִלָּאָה בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ קַדִּישׁ עַל אַרְעָא עוֹבַד גְּבוּרְתֵּהּ קַדִּישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא : יְיָ צְבָאוֹת מַלְיָא כָל אַרְעָא זִיו יְקָרֵהּ : וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ : וּנְטָלַתְנִי רוּחָא וְשִׁמְעֵת בַּתְרַי קָל זִיעַ סַגִּיא דִּמְשַׁבְּחִין וְאָמְרִין בְּרִיךְ יְקָרָא דַייָ מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ : יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד : יְיָ מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא : יְיָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבוֹתֵינוּ שָׁמְרָה זֹּאת לְעוֹלָם לְיֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לְבַב עַמֶּךָ וְהָכֵן לְבָבָם אֵלֶיךָ : וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ : כִּי אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח וְרַב חֶסֶד לְכָל קוֹרְאֶיךָ : צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת : תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם : בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם יוֹם יַעֲמָס לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה : יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה : יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ : יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ : בָּרוּךְ הוּא אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּרָאָנוּ לִכְבוֹדוֹ וְהִבְדִּילָנוּ מִן הַתּוֹעִים וְנָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ הוּא יִפְתַּח לִבֵּנוּ בְּתוֹרָתוֹ וְיָשֵׂם בְּלִבֵּנוּ אַהֲבָתוֹ וְיִרְאָתוֹ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ וּלְעָבְדוֹ בְּלֵבָב שָׁלֵם לְמַעַן לֹא נִיגַע לָרִיק וְלֹא נֵלֵד לַבֶּהָלָה : יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁנִּשְׁמֹר חֻקֶּיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְנִזְכֶּה וְנִחְיֶה וְנִרְאֶה וְנִירַשׁ טוֹבָה וּבְרָכָה לִשְׁנֵי יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא : לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ : בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּייָ וְהָיָה יְיָ מִבְטַחוֹ : בִּטְחוּ בַייָ עֲדֵי עַד כִּי בְּיָהּ יְיָ צוּר עוֹלָמִים : וְיִבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ כִּי לֹא עָזַבְתָּ דֹּרְשֶׁיךָ יְיָ : יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר :

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא . בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ . בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ אָמֵן : יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא : יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא . לְעֵלָּא (בעשי״ת וּלְעֵלָּא מִכָּל) מִן כָּל בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן :

קהל קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ :

התקבל צלותהון ובעותהון דכל בית ישראל קדם אבוהון די בשמיא ואמרו אמן: קהל יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם:
חזן יהא שלמא רבא מן שמיא וחיים עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן: קהל עזרי מעם יי עשה שמים וארץ:
עשה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן:

עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדלה ליוצר בראשית שלא עשנו כגויי הארצות ולא שמנו כמשפחות האדמה שלא שם חלקנו כהם וגורלנו ככל המונם: ואנחנו כורעים ומשתחוים ומודים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ. ומושב יקרו בשמים ממעל. ושכינת עזו בגבהי מרומים. הוא אלהינו אין עוד. אמת מלכנו אפס זולתו ככתוב בתורתו. וידעת היום והשבות אל לבבך כי יי הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד:

על כן נקוה לך יי אלהינו לראות מהרה בתפארת עזך להעביר גלולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון. לתקן עולם במלכות שדי וכל בני בשר יקראו בשמך. להפנות אליך כל רשעי ארץ. יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון: לפניך יי אלהינו יכרעו ויפולו. ולכבוד שמך יקר יתנו. ויקבלו כלם את עול מלכותך. ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד: כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד: ככתוב בתורתך יי ימלוך לעולם ועד: ונאמר והיה יי למלך על כל הארץ. ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד: ק״י

אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבוא. עצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל. ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט:

שיר של יום

ליום ראשון

היום יום ראשון בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

לדוד מזמור ליי הארץ ומלואה תבל וישבי בה: כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה: מי יעלה בהר יי ומי יקום במקום קדשו: נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה: ישא ברכה מאת יי וצדקה מאלהי ישעו: זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד: מי זה מלך הכבוד יי עזוז וגבור יי גבור מלחמה: שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד: מי הוא זה מלך הכבוד יי צבאות הוא מלך הכבוד סלה:

ליום שני

היום יום שני בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

שיר מזמור לבני קרח: גדול יי ומהולל מאד בעיר אלהינו הר קדשו: יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב: אלהים בארמנותיה נודע למשגב: כי הנה המלכים נועדו עברו יחדו: המה ראו כן תמהו נבהלו נחפזו: רעדה אחזתם שם חיל כיולדה: ברוח קדים תשבר אניות תרשיש: כאשר שמענו כן ראינו בעיר יי צבאות בעיר אלהינו אלהים יכוננה עד עולם סלה: דמינו אלהים חסדך בקרב היכלך: כשמך אלהים כן תהלתך על קצוי ארץ צדק מלאה ימינך: ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה למען משפטיך: סובו ציון והקיפוה ספרו מגדליה: שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה למען תספרו לדור אחרון: כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות:

ליום שלישי

היום יום שלישי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

מזמור לאסף אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט: עד מתי תשפטו עול ופני רשעים תשאו סלה: שפטו דל ויתום עני ורש הצדיקו: פלטו דל ואביון מיד רשעים הצילו: לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו ימוטו כל מוסדי ארץ: אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם: אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפולו: קומה אלהים שפטה הארץ כי אתה תנחל בכל הגוים:

ליום רביעי

היום יום רביעי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

אל נקמות יי אל נקמות הופיע: הנשא שופט הארץ השב גמול על גאים: עד מתי רשעים יי עד מתי רשעים יעלזו: יביעו ידברו עתק יתאמרו כל פועלי און: עמך יי ידכאו ונחלתך יענו: אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו: ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב: בינו בוערים בעם וכסילים מתי תשכילו: הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט: היוסר גוים הלא יוכיח המלמד אדם דעת: יי יודע מחשבות אדם כי המה הבל: אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו: להשקיט לו מימי רע עד יכרה לרשע שחת: כי לא יטוש יי עמו ונחלתו לא יעזוב: כי עד צדק ישוב משפט ואחריו כל ישרי לב: מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און: לולי יי עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי: אם אמרתי מטה רגלי חסדך יי יסעדני: ברוב שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי: היחברך כסא הוות יוצר עמל עלי חוק: יגודו על נפש צדיק ודם נקי ירשיעו: ויהי יי לי למשגב ואלהי לצור מחסי: וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם יצמיתם יי אלהינו:
לכו נרננה ליי נריעה לצור ישענו: נקדמה פניו בתודה בזמירות נריע לו: כי אל גדול יי ומלך גדול על כל אלהים:

ליום חמישי

היום יום חמישי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

למנצח על הגתית לאסף: הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב: שאו זמרה ותנו תוף כנור נעים עם נבל: תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו: כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב: עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע: הסירותי מסבל שכמו כפיו מדוד תעבורנה: בצרה קראת ואחלצך אענך בסתר רעם אבחנך על מי מריבה סלה: שמע עמי ואעידה בך ישראל אם תשמע לי: לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר: אנכי יי אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו: ולא שמע עמי לקולי וישראל לא אבה לי: ואשלחהו בשרירות לבם ילכו במועצותיהם: לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו: כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי: משנאי יי יכחשו לו ויהי עתם לעולם: ויאכילהו מחלב חטה ומצור דבש אשביעך:

ליום ששי

היום יום ששי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

יי מלך גאות וכו׳ תמצא לעיל

ליום השבת

היום יום שבת קודש שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

מזמור שיר ליום השבת תמצא לעיל

מן ר״ח אלול עד אחר שמיני עצרת בבקר ובערב אומרים זה המזמור:

לדוד יי אורי וישעי ממי אירא יי מעוז חיי ממי אפחד: בקרוב עלי מרעים לאכול את בשרי צרי ואויבי לי המה כשלו ונפלו: אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח: אחת שאלתי מאת יי אותה אבקש שבתי בבית יי כל ימי חיי לחזות בנועם יי ולבקר בהיכלו: כי יצפנני בסכו ביום רעה יסתירני בסתר אהלו בצור ירוממני: ועתה ירום ראשי על אויבי סביבותי ואזבחה באהלו זבחי תרועה אשירה ואזמרה ליי: שמע יי קולי אקרא וחנני וענני: לך אמר לבי בקשו פני את פניך יי אבקש: אל תסתר פניך ממני אל תט באף עבדך עזרתי היית אל תטשני ואל תעזבני אלהי ישעי: כי אבי ואמי עזבוני ויי יאספני: הורני יי דרכך ונחני בארח מישור למען שוררי: אל תתנני בנפש צרי כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס: לולא האמנתי לראות בטוב יי בארץ חיים: קוה אל יי חזק ויאמץ לבך וקוה אל יי:

שש זכירות

זכירת יציאת מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך:

זכירת מעמד הר סיני רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך: יום אשר עמדת לפני יי אלהיך בחרב:

זכירת מחיית עמלק זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: אשר קרך בדרך

ונתנך בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים: והיה בהניח יי אלהיך לך מכל איביך מסביב בארץ אשר יי אלהיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח: ימח שמו וזכרו ונמח זכורו מלהזכירו:

זכירת מעשה העגל זכור אל תשכח את אשר הקצפת את יי אלהיך במדבר:

זכירת מרים זכור את אשר עשה יי אלהיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים:

זכירת יום השבת זכור את יום השבת לקדשו:

שלשה עשר עקרים

[א] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים:

[ב] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא יחיד ואין יחידות כמוהו בשום פנים והוא לבדו אלהינו היה הוה ויהיה:

[ג] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף ואין לו שום דמיון כלל:

[ד] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא ראשון והוא אחרון:

[ה] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו לו לבדו ראוי להתפלל ואין לזולתו ראוי להתפלל:

[ו] אני מאמין באמונה שלמה שכל דברי נביאים אמת:

[ז] אני מאמין באמונה שלמה שנבואת משה רבינו עליו השלום היתה אמתית ושהוא היה אב לנביאים לקודמים לפניו ולבאים אחריו:

[ח] אני מאמין באמונה שלמה שכל התורה המצויה עתה בידינו היא הנתונה למשה רבנו עליו השלום:

[ט] אני מאמין באמונה שלמה שזאת התורה לא תהא מחלפת ולא תהא תורה אחרת מאת הבורא יתברך שמו:

[י] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו יודע כל מעשי בני אדם וכל מחשבותם שנאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם:

[יא] אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו גומל טוב לשומרי מצותיו ומעניש לעוברי מצותיו:

[יב] אני מאמין באמונה שלמה בביאת המשיח ואף על פי שיתמהמה עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבא:

[יג] אני מאמין באמונה שלמה שתהיה תחית המתים בעת שתעלה רצון מאת הבורא יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד ולנצח נצחים:

לישועתך קויתי יי. קויתי יי לישועתך. יי לישועתך קויתי:
לפורקנך סברית יי. סברית יי לפורקנך. יי לפורקנך סברית:

סדר קבלת שבת

לכו נרננה ליי נריעה לצור ישענו: נקדמה פניו בתודה בזמרות נריע לו: כי אל גדול יי ומלך גדול על כל אלהים: אשר בידו מחקרי ארץ ותועפות הרים לו: אשר לו הים והוא עשהו ויבשת ידיו יצרו: בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני יי עושנו: כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו היום אם בקולו תשמעו: אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר: אשר נסוני אבותיכם בחנוני גם ראו פעלי: ארבעים שנה אקוט בדור ואומר עם תועי לבב הם והם לא ידעו דרכי: אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי:

שירו ליי שיר חדש שירו ליי כל הארץ: שירו ליי ברכו שמו בשרו מיום ליום ישועתו: ספרו בגוים כבודו בכל העמים נפלאותיו: כי גדול יי ומהלל מאד נורא הוא על כל אלהים: כי כל אלהי העמים אלילים ויי שמים עשה: הוד והדר לפניו עוז ותפארת במקדשו: הבו ליי משפחות עמים הבו ליי כבוד ועוז: הבו ליי כבוד שמו שאו מנחה ובאו לחצרותיו: השתחוו ליי בהדרת קדש חילו מפניו כל הארץ: אמרו בגוים יי מלך אף תכון תבל בל תמוט ידין עמים במישרים: ישמחו השמים ותגל הארץ ירעם הים ומלואו: יעלוז שדי וכל אשר בו אז ירננו כל עצי יער: לפני יי כי בא כי בא לשפוט הארץ ישפוט תבל בצדק ועמים באמונתו:

יי מלך תגל הארץ ישמחו איים רבים: ענן וערפל סביביו צדק ומשפט מכון כסאו: אש לפניו תלך ותלהט סביב צריו: האירו ברקיו תבל ראתה ותחל הארץ: הרים כדונג נמסו מלפני יי מלפני אדון כל הארץ: הגידו השמים צדקו וראו כל העמים כבודו: יבשו כל עובדי פסל המתהללים באלילים השתחוו לו כל אלהים: שמעה ותשמח ציון ותגלנה בנות יהודה למען משפטיך יי: כי אתה יי עליון על כל הארץ מאד נעלית על כל אלהים: אהבי יי שנאו רע שומר נפשות חסידיו מיד רשעים יצילם: אור זרע לצדיק ולישרי לב שמחה: שמחו צדיקים ביי והודו לזכר קדשו:

מזמור שירו ליי שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו: הודיע יי ישועתו לעיני הגוים גלה צדקתו: זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו: הריעו ליי כל הארץ פצחו ורננו וזמרו: זמרו ליי בכנור בכנור וקול זמרה: בחצצרות וקול שופר הריעו לפני המלך יי: ירעם הים ומלואו תבל וישבי בה: נהרות ימחאו כף יחד הרים ירננו: לפני יי כי בא לשפוט הארץ ישפוט תבל בצדק ועמים במישרים:

יי מלך ירגזו עמים ישב כרובים תנוט הארץ: יי בציון גדול ורם הוא על כל העמים: יודו שמך גדול ונורא קדוש הוא: ועוז מלך משפט אהב אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית: רוממו יי אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא: משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו קוראים אל יי והוא יענם: בעמוד ענן ידבר אליהם שמרו עדותיו וחק נתן למו: יי אלהינו אתה עניתם אל

משא היית להם ונוקם על עלילותם: רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו:

מזמור לדוד הבו ליי בני אלים הבו ליי כבוד ועוז: הבו ליי כבוד שמו השתחוו ליי בהדרת קדש: קול יי על המים אל הכבוד הרעים יי על מים רבים: קול יי בכח קול יי בהדר: קול יי שבר ארזים וישבר יי את ארזי הלבנון: וירקידם כמו עגל לבנון ושריון כמו בן ראמים: קול יי חוצב להבות אש: קול יי יחיל מדבר יחיל יי מדבר קדש: קול יי יחולל אילות ויחשוף יערות ובהיכלו כלו אומר כבוד: יי למבול ישב וישב יי מלך לעולם: יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום: ואומרים אנא בכח

לכה דודי לקראת כלה. פני שבת נקבלה: לכה

שמור וזכור בדבור אחד. השמיענו אל המיוחד. יי אחד ושמו אחד. לשם ולתפארת ולתהלה: לכה

לקראת שבת לכו ונלכה. כי היא מקור הברכה. מראש מקדם נסוכה. סוף מעשה במחשבה תחלה: לכה

מקדש מלך עיר מלוכה. קומי צאי מתוך ההפכה. רב לך שבת בעמק הבכא. והוא יחמול עליך חמלה: לכה

התנערי מעפר קומי. לבשי בגדי תפארתך עמי. על יד בן ישי בית הלחמי. קרבה אל נפשי גאלה: לכה

התעוררי התעוררי. כי בא אורך קומי אורי. עורי עורי שיר דברי. כבוד יי עליך נגלה: לכה

לא תבושי ולא תכלמי. מה תשתוחחי ומה תהמי. בך יחסו עניי עמי. ונבנתה עיר על תלה: לכה

והיו למשסה שאסיך. ורחקו כל מבלעיך. ישיש עליך אלהיך. כמשוש חתן על כלה: לכה

ימין ושמאל תפרוצי. ואת יי תעריצי. על יד איש בן פרצי. ונשמחה ונגילה: לכה

בואי בשלום עטרת בעלה. גם בשמחה ובצהלה. תוך אמוני עם סגלה. בואי כלה בואי כלה: לכה

מזמור שיר ליום השבת וכו'. קף ז

תפלת ערבית

קדם תפלת ערבית יאמר [illegible]

[illegible] יחוד קוב"ה וכו' הריני בא להתפלל תפלת ערבית

א

שתיקן יעקב אבינו עליו השלום לתקן שרשה בעקיר עליון ויהי נועם וכו': ח"ק

בחול והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו:

כנס וי"ס מפחיין כך

חזן ברכו את יי המבורך:

ק"ה ברוך יי המבורך לעולם ועד:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בדברו מעריב ערבים בחכמה פותח שערים ובתבונה משנה עתים ומחליף את הזמנים ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו. בורא יום ולילה גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור. ומעביר יום ומביא לילה ומבדיל בין יום ובין לילה יי צבאות שמו: אל חי וקים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד: ברוך אתה יי המעריב ערבים:

אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת. תורה ומצות חקים ומשפטים אותנו למדת. על כן יי אלהינו בשכבנו ובקומנו נשיח בחקיך ונשמח בדברי תורתך ובמצותיך לעולם ועד. כי הם חיינו ואורך ימינו. ובהם נהגה יומם ולילה: ואהבתך אל תסיר ממנו לעולמים: ברוך אתה יי אוהב עמו ישראל:

קריאת שמע [illegible]

אמת ואמונה כל זאת וקים עלינו כי הוא יי אלהינו ואין זולתו ואנחנו ישראל עמו הפודנו מיד מלכים מלכנו הגואלנו מכף כל העריצים האל הנפרע לנו מצרינו והמשלם גמול לכל איבי נפשנו. העשה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר. השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלנו. המדריכנו על במות אויבינו וירם קרננו על כל שנאינו. העשה לנו נסים ונקמה בפרעה אותות ומופתים באדמת בני חם. המכה בעברתו כל בכורי מצרים ויוצא את עמו ישראל מתוכם לחרות עולם. המעביר בניו בין גזרי ים סוף את רודפיהם ואת שונאיהם בתהומות טבע וראו בניו גבורתו שבחו והודו לשמו: ומלכותו ברצון קבלו עליהם משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כלם

מי כמוכה באלים יי מי כמוכה נאדר בקדש נורא תהלות עושה פלא: מלכותך ראו בניך בוקע ים לפני משה זה אלי ענו ואמרו: יי ימלוך לעולם ועד: ונאמר כי פדה יי את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו: ברוך אתה יי גאל ישראל:

השכיבנו יי אלהינו לשלום והעמידנו מלכנו לחיים. ופרוש עלינו סכת שלומך ותקננו בעצה טובה מלפניך. והושיענו למען שמך. והגן בעדנו. והסר מעלינו אויב דבר וחרב ורעב

ויגון

ותקן והסר שטן מלפנינו ומאחרינו . ובצל כנפיך תסתירנו . כי אל שומרנו ומצילנו אתה. כי אל מלך חנון ורחום אתה . ושמור צאתנו ובואנו לחיים ולשלום מעתה ועד עולם : ופרוש ברוך אתה יי שומר עמו ישראל לעד :

לשו"ט ופרוש עלינו סכת שלומך: ברוך אתה יי הפורש סכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלים :

לשבת ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם : ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש : ח"ק

לחול ברוך יי לעולם אמן ואמן : ברוך יי מציון שכן ירושלים הללויה : ברוך יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן: יהי כבוד יי לעולם ישמח יי במעשיו : יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם : כי לא יטוש יי את עמו בעבור שמו הגדול כי הואיל יי לעשות אתכם לו לעם: וירא כל העם ויפלו על פניהם ויאמרו יי הוא האלהים יי הוא האלהים : והיה יי למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד : יהי חסדך יי עלינו כאשר יחלנו לך : הושיענו יי אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך : כל גוים אשר עשית יבאו וישתחוו לפניך אדני ויכבדו לשמך : כי גדול אתה ועשה נפלאות אתה אלהים לבדך : ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך : ברוך יי ביום . ברוך יי בלילה . ברוך יי בשכבנו . ברוך יי בקומנו . כי בידך נפשות החיים והמתים . אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש : בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי יי אל אמת : אלהינו שבשמים יחד שמך וקים מלכותך תמיד ומלוך עלינו לעולם ועד :

יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו בישועתך באמת באמור לציון מלך אלהיך : יי מלך יי מלך יי ימלוך לעולם ועד : כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד כי אין לנו מלך אלא אתה : ברוך אתה יי המלך בכבודו תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד ועל כל מעשיו : ח"ק ע"פ אל תחלפפלח לפ"ל

תפלת ערבית לשבת

מתפללין שמו"ע עד האל הקדוש תפלה כדף ואו

אתה קדשת את יום השביעי לשמך . תכלית מעשה שמים וארץ . וברכתו מכל הימים . וקדשתו מכל הזמנים . וכן כתוב בתורתך :

ויכלו השמים והארץ וכל צבאם : ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה : ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך . וטהר לבנו לעבדך באמת . והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך .

וינוחו בה ישראל מקדשי שמך : ברוך אתה יי מקדש השבת :

רצה ומודים וכו' תפלה כתפלת שחרית כהוג

כש"ץ והקהל חוזרים ויכלו :

לש"ץ ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה שמים וארץ :

יחיד מתחיל מגן אבות בדברו מחיה מתים במאמרו האל (כש"ת המלך) הקדוש שאין כמוהו המניח לעמו ביום שבת קדשו כי בם רצה להניח להם לפניו נעבוד ביראה ופחד ונודה לשמו בכל יום תמיד מעין הברכות . אל ההודאות אדון השלום מקדש השבת ומברך שביעי ומניח בקדושה לעם מדושני עונג זכר למעשה בראשית : אלהינו וכו' . ק"ש

א"א במה מדליקין בי"ט שחל בערב שבת . ובשבת חוה"מ . וכי"ט וי"ט שחל בשבת א"א :

במה מדליקין ובמה אין מדליקין . אין מדליקין לא בלכש ולא בחסן ולא בכלך . ולא בפתילת האידן . ולא בפתילת המדבר . ולא בירוקה שעל פני המים : לא בזפת . ולא בשעוה ולא בשמן קיק . ולא בשמן שרפה . ולא באליה . ולא בחלב : נחום המדי אומר מדליקין בחלב מבשל . וחכמים אומרים אחד מבשל ואחד שאינו מבשל אין מדליקין בו : (ב) אין מדליקין בשמן שרפה ביום טוב . רבי ישמעאל אומר אין מדליקין בעטרן מפני כבוד השבת . וחכמים מתירין בכל השמנים בשמן שמשמין בשמן אגוזים בשמן צנונות בשמן דגים בשמן פקעות בעטרן ובנפט . רבי טרפון אומר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד : (ג) כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן . וכל היוצא מן העץ אינו מטמא טמאת אהלים אלא פשתן : פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה . רבי אליעזר אומר טמאה היא ואין מדליקין בה . רבי עקיבא אומר טהורה היא ומדליקין בה : (ד) לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר . בשביל שתהא מנטפת . ואפילו היא של חרס . ורבי יהודה מתיר . אבל אם חברה היוצר מתחלה מותר מפני שהיא כלי אחד : לא ימלא אדם קערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה בשביל שתהא שואבת . ורבי יהודה מתיר : (ה) המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני גוים מפני לסטים מפני רוח רעה או בשביל החולה שיישן פטור . כחס על הנר כחס על השמן כחס על הפתילה חיב . רבי יוסי פוטר בכלן חוץ מן הפתילה מפני שהוא עושה פחם : (ו) על שלש עברות נשים מתות בשעת לדתן . על שאינן זהירות בנדה בחלה ובהדלקת הנר : (ז) שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה . עשרתם ערבתם הדליקו את הנר . ספק חשכה ספק אינה חשכה אין מעשרין את הודאי ואין מטבילין את הכלים . ואין מדליקין את הנרות . אבל מעשרין את הדמאי . ומערבין . וטומנין את החמין :

תניא אמר רבי חנינא חייב אדם למשמש בגדיו בערב שבת עם חשכה שמא ישכח ויצא : אמר רב יוסף הלכתא רבתא לשבתא :

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי יי ורב שלום בניך . אל תקרי בניך אלא בוניך : שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול : יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך : למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך : למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך : יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום :

קדיש דרבנן . ע"ן [illegible] . [illegible] . [illegible]

כשבא מבית הכנסת לביתו יאמר זה

שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן מִמֶּלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: ג"פ

בּוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן מִמֶּלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: ג"פ

בָּרְכוּנִי לְשָׁלוֹם מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן מִמֶּלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: ג"פ

צֵאתְכֶם לְשָׁלוֹם מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן מִמֶּלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: ג"פ

כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ:

יְיָ יִשְׁמָר צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם מֶלֶךְ אַבִּיר מֶלֶךְ בָּרוּךְ מֶלֶךְ גָּדוֹל מֶלֶךְ דּוֹבֵר שָׁלוֹם מֶלֶךְ הָדוּר מֶלֶךְ וָתִיק מֶלֶךְ זַךְ מֶלֶךְ חַי הָעוֹלָמִים מֶלֶךְ טוֹב וּמֵטִיב מֶלֶךְ יָחִיד וּמְיוּחָד מֶלֶךְ כַּבִּיר מֶלֶךְ לוֹבֵשׁ רַחֲמִים מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים מֶלֶךְ נִשְׂגָּב מֶלֶךְ סוֹמֵךְ נוֹפְלִים מֶלֶךְ עֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית מֶלֶךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל מֶלֶךְ צַח וְאָדוֹם מֶלֶךְ קָדוֹשׁ מֶלֶךְ רָם וְנִשָּׂא מֶלֶךְ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה מֶלֶךְ תָּמִים דַּרְכּוֹ: מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי עַל כָּל הַחֶסֶד אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי וַאֲשֶׁר אַתָּה עָתִיד לַעֲשׂוֹת עִמִּי וְעִם כָּל בְּנֵי בֵיתִי וְעִם כָּל בְּרִיּוֹתֶיךָ בְּנֵי בְרִיתִי. וּבְרוּכִים הֵם מַלְאָכֶיךָ הַקְּדוֹשִׁים וְהַטְּהוֹרִים שֶׁעוֹשִׂים רְצוֹנֶךָ: אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם מֶלֶךְ שֶׁהַשָּׁלוֹם שֶׁלּוֹ בָּרְכֵנִי בַשָּׁלוֹם וְתִפְקוֹד אוֹתִי וְאֶת כָּל בְּנֵי בֵיתִי וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: מֶלֶךְ עֶלְיוֹן עַל כָּל צְבָא מָרוֹם יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר (כָּל מַעֲשֵׂה) בְרֵאשִׁית אֲחַלֶּה פָנֶיךָ הַמְּאִירִים שֶׁתְּזַכֶּה אוֹתִי וְאֶת כָּל בְּנֵי בֵיתִי לִמְצֹא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל בְּנֵי אָדָם וְחַוָּה וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. (וּסְלַח וּמְחַל לָנוּ וּלְכַפֵּר עַל כָּל פְּשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ וַעֲוֹנוֹתֵינוּ) וְזַכֵּנוּ לְקַבֵּל שַׁבָּתוֹת מִתּוֹךְ רוֹב שִׂמְחָה מִתּוֹךְ עֹשֶׁר וְכָבוֹד וּמִתּוֹךְ מִעוּט עֲוֹנוֹת וְהָסֵר מִמֶּנִּי וּמִכָּל בְּנֵי בֵיתִי וּמִכָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כָּל מִינֵי חוֹלִי וְכָל מִינֵי מַדְוֶה וְכָל מִינֵי דַלּוּת וַעֲנִיּוּת וְאֶבְיוֹנוּת וְתֵן בָּנוּ יֵצֶר טוֹב לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וּבְיִרְאָה וּבְאַהֲבָה וְנִהְיֶה מְכֻבָּדִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד כִּי לְךָ נָאֶה כִּי לְךָ יָאֶה: אָנָּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים צַוֵּה לְמַלְאָכֶיךָ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת מְשָׁרְתֵי עֶלְיוֹן שֶׁיִּפְקְדוּנִי בְרַחֲמִים וִיבָרְכוּנִי בְּבוֹאָם לְבֵיתִי בְּיוֹם קָדְשֵׁנוּ כִּי הִדְלַקְתִּי נֵרוֹתַי וְהִצַּעְתִּי מִטָּתִי וְהֶחֱלַפְתִּי שִׂמְלוֹתַי לִכְבוֹד יוֹם הַשַּׁבָּת וּבָאתִי לְבֵיתְךָ לְהַפִּיל תְּחִנָּתִי לְפָנֶיךָ שֶׁתַּעֲבִיר אַנְחָתִי וָאָעִיד אֲשֶׁר בָּרָאתָ בְשִׁשָּׁה יָמִים כָּל הַיְצוּר וָאֶשְׁנֶה וַאֲשַׁלֵּשׁ עוֹד לְהָעִיד עַל כּוֹסִי בְּתוֹךְ שִׂמְחָתִי כַּאֲשֶׁר צִוִּיתַנִי לְזָכְרוֹ וּלְהִתְעַנֵּג בְּיֶתֶר נִשְׁמָתִי אֲשֶׁר נָתַתָּ בִּי: בּוֹ אֶשְׁבּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתַנִי לְשָׁרְתֶךָ וְכֵן אַגִּיד גְּדֻלָּתְךָ בְּרִנָּה. וְשִׁוִּיתִי יְיָ לִקְרָאתִי שֶׁתְּרַחֲמֵנִי עוֹד בְּגָלוּתִי לְגָאֳלֵנִי לְעוֹרֵר לִבִּי לְאַהֲבָתֶךָ. וְאָז אֶשְׁמוֹר פִּקּוּדֶיךָ וְחֻקֶּיךָ בְּלִי עֶצֶב וְאֶתְפַּלֵּל כַּדָּת כָּרָאוּי וְכַנָּכוֹן: מַלְאֲכֵי הַשָּׁלוֹם בּוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם בָּרְכוּנִי לְשָׁלוֹם וְאִמְרוּ בָּרוּךְ לְשֻׁלְחָנִי הֶעָרוּךְ. וְצֵאתְכֶם לְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם אָמֵן סֶלָה:

אֵשֶׁת חַיִל מִי יִמְצָא וְרָחוֹק מִפְּנִינִים מִכְרָהּ: בָּטַח בָּהּ לֵב בַּעְלָהּ וְשָׁלָל לֹא יֶחְסָר: גְּמָלַתְהוּ טוֹב וְלֹא רָע כֹּל יְמֵי חַיֶּיהָ: דָּרְשָׁה צֶמֶר וּפִשְׁתִּים וַתַּעַשׂ בְּחֵפֶץ כַּפֶּיהָ: הָיְתָה כָּאֳנִיּוֹת סוֹחֵר מִמֶּרְחָק תָּבִיא לַחְמָהּ: וַתָּקָם בְּעוֹד לַיְלָה וַתִּתֵּן טֶרֶף לְבֵיתָהּ וְחֹק לְנַעֲרֹתֶיהָ: זָמְמָה שָׂדֶה וַתִּקָּחֵהוּ מִפְּרִי כַפֶּיהָ נָטְעָה כָּרֶם: חָגְרָה בְעוֹז מָתְנֶיהָ וַתְּאַמֵּץ זְרוֹעוֹתֶיהָ: טָעֲמָה כִּי טוֹב סַחְרָהּ לֹא יִכְבֶּה בַלַּיְלָה נֵרָהּ: יָדֶיהָ שִׁלְּחָה בַכִּישׁוֹר וְכַפֶּיהָ תָּמְכוּ פָלֶךְ: כַּפָּהּ פָּרְשָׂה לֶעָנִי וְיָדֶיהָ שִׁלְּחָה לָאֶבְיוֹן: לֹא תִירָא לְבֵיתָהּ [illegible] כִּי כָל בֵּיתָהּ לָבֻשׁ שָׁנִים: מַרְבַדִּים עָשְׂתָה לָּהּ [illegible] נוֹדָע בַּשְּׁעָרִים בַּעְלָהּ [illegible] אֶרֶץ: סָדִין עָשְׂתָה וַתִּמְכֹּר וַחֲגוֹר נָתְנָה לַכְּנַעֲנִי: עוֹז וְהָדָר לְבוּשָׁהּ וַתִּשְׂחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן: פִּיהָ פָּתְחָה בְחָכְמָה וְתוֹרַת חֶסֶד עַל לְשׁוֹנָהּ: צוֹפִיָּה הֲלִיכוֹת בֵּיתָהּ וְלֶחֶם עַצְלוּת לֹא תֹאכֵל: קָמוּ בָנֶיהָ וַיְאַשְּׁרוּהָ בַּעְלָהּ וַיְהַלְלָהּ: רַבּוֹת בָּנוֹת עָשׂוּ חָיִל וְאַתְּ עָלִית עַל כֻּלָּנָה: שֶׁקֶר הַחֵן וְהֶבֶל הַיֹּפִי אִשָּׁה יִרְאַת יְיָ הִיא תִתְהַלָּל: תְּנוּ לָהּ מִפְּרִי יָדֶיהָ וִיהַלְלוּהָ בַשְּׁעָרִים מַעֲשֶׂיהָ:

תקוני שבת

זכור את יום השבת לקדשו. ר' יצחק פתח ואמר כתיב ויברך אלהים את יום השביעי. וכתיב במן ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו. וכיון דלא משתכחי ביה מזונא מה ברכתא אשתכח ביה אלא הכי תני כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא שביעאה תליין ותנא אמאי לא אשתכח מנא ביומא שביעאה משום דהאי יומא מתברכין מניה כל שיתא יומין עילאין וכל חד וחד יהיב מזונא לתתא כל חד ביומוי מההיא ברכה דמתברכין ביומא שביעאה בגין כך מאן דאיהו בדרגא דמהימנותא בעי לסדרא פתורא בליליא דשבתא בגין דיתברך פתוריה כל אינון שתא יומין דהא בההוא זמנא אזדמן ברכאן לאתברכא כל שתא יומין דשבתא וברכתא לא אשתכח בפתורא רקניא ועל דא בעי לסדרא פתוריה בלילי דשבתא בנהמא ומזונא. רבי יצחק אמר אפילו ביומא דשבתא נמי. רבי יהודה אמר בעי לאתענגא בהאי יומא ולמיכל תלת סעודתי בשבתא בגין דישתכח שבעא וענוגא בהאי יומא בעלמא. רבי אבא אמר לאזדמנא ברכתא באינון יומין דלעילא דמתברכאן מהאי יומא. ותאי יומא מליא רישיה דזעיר אנפין מטלא דנחית מעתיקא קדישא סתימאדכולא ואטיל לחקלא דתפוחין קדישין תלת זמנין מכד עייל שבתא בגין דיתברכון כלהו כחדא וע"ד בעי בר נש לאתענגא תלת זמנין אלין דהא בהא תליא מהימנותא דלעילא בעתיקא קדישא ובז"א ובחקלא דתפוחין ובעי בר נש לאתענגא בהו ולמחדי בהו ומאן דגרע סעודתא מנייהו אחזי פגימותא לעילא ועונשיה דההוא ב"נ סגי בגיני כך בעי לסדרא פתוריה תלת זמני מכד עייל שבתא ולא ישתכח פתוריה ריקניא ותשרי ברכתא עליה כל שאר יומין דשבתא ובהאי מלתא אחזי ותלי מהימנותא לעילא: ר' שמעון אמר האי מאן דאשלים תלת סעודתי בשבתא קלא נפיק ומכריז עליה אז תתענג על ה' דא היא סעודתא חדא לקבל עתיקא קדישא דכל קדישין והרכבתיך על במתי ארץ דא היא סעודתא תניינא לקבל חקלא דתפוחין קדישין והאכלתיך נחלת יעקב אביך דא היא שלימו דאשתלים בזעיר אנפין ולקבלייהו בעי לאשלמא סעודתי ובעי לאתענגא בכולהו סעודתי ולמחדי בכל חד וחד מנייהו משום דאיהו מהימנותא שלימתא ובגין כך שבתא אתיקר מכל שאר זמנין וחגין משום דכלא בית אשתכח ולא אשתכח הכי בכלהו זמני וחגי. א"ר חייא בגין כך משום דאשתכח כלא ביה אידכר תלת זמנין דכתיב ויכל אלהים ביום השביעי וישבות ביום השביעי ויברך אלהים את יום השביעי. ר' אבא כד הוה יתיב בסעודתא דשבתא הוי חדי בכל חד וחד והוה אמר דא איהו סעודתא קדישא דעתיקא קדישא סתימא דכלהו. בסעודתא אחרא הוה אמר דא היא סעודתא דקב"ה וכן בכלהו סעודתי (והוי חדי בכל חד וחד) כד הוה אשלים סעודתיה אמר אשלימו סעודתי דמהימנותא. ר"ש הוה אמר הכי אתקינו סעודתא דמהימנותא אתקינו סעודתיה דמלכא, וכד הוה יתיב הוו מכרזי עליה אז תתענג על ה' והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך. א"ר אלעזר לאבוי אלין סעודתי היך מתתקנן אמר ליה ליליא דשבתא כתיב והרכבתיך על במתי ארץ, ביה בליליא מתברכא מטרוניתא וכלהו חקל תפוחין ומתברכא פתוריה דב"נ ונשמתא אתוספת והחיא ליליא חדוה דמטרוניתא הוי ובעי בר נש למחדי בחדוותא ולמיכל סעודתא דמטרוניתא:

אַתְקִינוּ סְעוּדָתָא דִּמְהֵימְנוּתָא [illegible] דְּמַלְכָּא קַדִּישָׁא. אַתְקִינוּ סְעוּדָתָא [illegible] סְעוּדָתָא דַּחֲקַל תַּפּוּחִין קַדִּישִׁין [illegible] קַדִּישָׁא אָתְיָן לְסַעֲדָא [illegible]:

[illegible]

ימינא ושמאלא וביניהו כלה. בקשוטין אזלא. ומנין ולבושין:
יחבק לה בעלה. וביסודא דילה. דעביד נייחא לה. יהא כתיש כתישין:
צוחין אף עקתין. בטילין ושביתין. ברם אנפין חדתין. ורוחין עם נפשין:
חדו סגי ייתי. ועל חדא תרתי. נהורא לה ימטי. וברכאן דנפישין:
קריבו שושבינין. עבידו תקונין. לאפשא זינין. ונונין עם רחשין:
למעבד נשמתין. ורוחין חדתין. בתרתין ובתלתין. ובתלתא שבשין:
ועטורין שבעין לה. ומלכא דלעילא. דיתעטר כלא. בקדיש קדישין:
רשימין וסתימין. בגו כל עלמין. ברם עתיק יומין. הלא בטיש בטישין:
יהא רעוא קמה. דישרי על עמה. דיתענג לשמה. במתיקין ודובשין:
אסדר לדרומא. מנרתא דסתימא. ושלחן עם נהמא. בצפונא ארשין:
בחמרא גו כסא. ומדאני אסא. לארוס וארוסה. להתקפא חלשין:
נעטר לון עטרין. במלין יקירין. בשבעין עטורין. דעל גבי חמשין:
שכינתא תתעטר. בשית נהמי לסטר. בווין תתקטר. וזינין דכנישין:
שביתין ושביקין. מסאבין דרחיקין. חבילין דמעיקין. וכל זיני חרשין:

יהא רעוא מן קדם עתיקא קדישא דכל קדישין טמירא דכל טמירין סתימא דכלא דיתמשך טלא עילאה מניה למליא רישיה דזעיר אנפין ולהטיל לחקל תפוחין קדישין בנהירו דאנפין ברעוא ובחדותא דכלא ויתמשך מן קדם עתיקא קדישא דכל קדישין טמירא דכל טמירין סתימא דכלא רעותא ורחמי חנא וחסדא בנהירו עילאה ברעותא וחדוה עלי ועל כל בני ביתי ועל כל הנלוים עלי ועל כל בני ישראל עמיה ויפרקינן מכל עקתין בישין דייתון לעלמא ויזמין ויתיהב לנא מזונא ופרנסתא טבתא בלי צרה ועקתא מזלא דכל מזוני ביה תליא וישיזבינן מעינא בישא ומסטרא דמלאך המות ומדינה של גיהנם וייתי לנא ולכל נפשתנא חנא וחסדא וחיי אריכי ומזוני רויחי ורחמי מן קדמיה אמן. כן יהי רצון. אמן ואמן:

קידוש ליל שבת

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה לקדש על היין כדכתיב זכור ושמור זכרהו על היין:

בלחש ויהי ערב ויהי בוקר:

יום הששי ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות:

על היין סברי מרנן ורבנן ורבותי:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו ורצה בנו ושבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו זכרון למעשה בראשית. כי הוא יום תחלה למקראי קודש זכר ליציאת מצרים. כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים. ושבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו: ברוך אתה יי מקדש השבת:

זמירות ליל שבת

כל מקדש שביעי כראוי לו. כל שומר שבת כדת מחללו. שכרו הרבה מאד על פי פעלו. איש על מחנהו ואיש על דגלו: אוהבי יי המחכים בבנין אריאל. ביום השבת שישו ושמחו כמקבלי מתן נחליאל. גם שאו ידיכם קודש ואמרו לאל. ברוך יי אשר נתן מנוחה לעמו ישראל: דורשי יי זרע אברהם אוהבו. המאחרים לצאת מן השבת וממהרים לבא. ושמחים לשמרו ולערב ערובו. זה היום עשה יי נגילה ונשמחה בו: זכרו תורת משה במצות שבת גרוסה. חרותה ליום השביעי ככלה בין רעותיה משבצה. טהורים יירשוה ויקדשוה במאמר כל אשר עשה. ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה: יום קדוש הוא מבואו ועד צאתו. כל זרע יעקב יכבדוהו כדבר המלך ודתו. לנוח בו ולשמוח בתענוג אכול ושתו. כל עדת ישראל יעשו אותו: משך חסדך ליודעיך אל קנא ונוקם. נוטרי ליום השביעי זכור ושמור להקם. שמחם בבנין שלם באור פניך תבהיקם. ירויון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם: עזור לשובתים בשביעי בחריש ובקציר עולמים. פוסעים בו פסיעה קטנה סועדים בו לברך שלש פעמים. צדקתם תצהיר כאור שבעת הימים. יי אלהי ישראל אהבת תמים. יי אלהי ישראל תשועת עולמים:

מנוחה ושמחה אור ליהודים. יום שבתון יום מחמדים. שומריו וזוכריו המה מעידים. כי לששה כל ברואים ועומדים: שמי שמים ארץ וימים. כל צבא מרום גבוהים ורמים. תנין ואדם וחית ראמים. כי ביה יי צור עולמים: הוא אשר דבר לעם סגלתו. שמור לקדשו מבואו ועד צאתו. שבת קודש יום חמדתו. כי בו שבת אל מכל מלאכתו: במצות שבת אל יחליצך. קום קרא אליו יחיש לאמצך. נשמת כל חי וגם נעריצך. אכול בשמחה כי כבר רצך: במשנה לחם וקדוש רבה. ברוב מטעמים ורוח נדיבה. יזכו לרב טוב המתענגים בה. בביאת גואל לחיי עולם הבא:

יה רבון עלם ועלמיא. אנת הוא מלכא מלך מלכיא. עובד גבורתך ותמהיא. שפר קדמך להחויא: יה רבון

שבחין אסדר צפרא ורמשא. לך אלהא קדישא די ברא כל נפשא. עירין קדישין ובני אנשא. חיות ברא ועופי שמיא: יה רבון

רברבין עובדך ותקיפין. מכיך רמיא וזקיף כפיפין. לו יחיה גבר שנין אלפין. לא יעול גבורתך בחושבניא: יה רבון

אלהא די ליה יקר ורבותא. פרוק ית ענך מפום אריותא. ואפיק ית עמך מגו גלותא. עמך די בחרת מכל אמיא: יה רבון

למקדשך תוב ולקודש קודשין. אתר די ביה יחדון רוחין ונפשין. ויזמרון לך שירין ורחשין. בירושלם קרתא דשופריא: יה רבון

צור משלו אכלנו. ברכו אמוני. שבענו והותרנו כדבר יי: הזן את עולמו. רוענו אבינו. אכלנו את לחמו ויינו שתינו. על כן נודה לשמו ונהללו בפינו. אמרנו ועניגו אין קדוש כיי: צור: בשיר וקול תודה. נברך לאלהינו. על ארץ חמדה טובה. שהנחיל לאבותינו. מזון וצידה. השביע לנפשנו. חסדו גבר עלינו ואמת יי: צור: רחם בחסדך על עמך צורנו. על ציון משכן כבודך. זבול בית תפארתנו. בן דוד עבדך. יבא ויגאלנו. רוח אפינו. משיח יי: צור: יבנה המקדש. עיר ציון תמלא. ושם נשיר שיר חדש. וברננה נעלה. הרחמן הנקדש. יתברך ויתעלה. על כוס יין מלא. כברכת יי: צור:

נשמת כל חי תברך את שמך יי אלהינו ורוח כל בשר תפאר ותרומם זכרך מלכנו תמיד. מן העולם ועד העולם אתה אל. ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע. פודה ומציל ומפרנס ומרחם בכל עת צרה וצוקה. אין לנו מלך אלא אתה. אלהי הראשונים והאחרונים. אלוה כל בריות. אדון כל תולדות. המהלל ברוב התשבחות. המנהג עולמו בחסד. ובריותיו ברחמים: ויי לא ינום ולא יישן. המעורר ישנים והמקיץ נרדמים. והמשיח אלמים. והמתיר אסורים והסומך נופלים והזוקף כפופים. לך לבדך אנחנו מודים. אלו פינו מלא שירה כים. ולשוננו רנה כהמון גליו. ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע. ועינינו מאירות כשמש וכירח. וידינו פרושות כנשרי שמים. ורגלינו קלות כאילות. אין אנחנו מספיקים להודות לך יי אלהינו ואלהי אבותינו ולברך את שמך על אחת מאלף אלף אלפי אלפים ורבי רבבות פעמים הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו. ממצרים גאלתנו יי אלהינו. ומבית עבדים פדיתנו ברעב זנתנו. ובשבע כלכלתנו. מחרב הצלתנו. ומדבר מלטתנו. ומחלים רעים ונאמנים דליתנו. עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך ואל תטשנו יי אלהינו לנצח. על כן אברים שפלגת בנו. ורוח ונשמה שנפחת באפינו. ולשון אשר שמת בפינו. הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו. כי כל פה לך יודה. וכל לשון לך תשבע. וכל ברך לך תכרע. וכל קומה לפניך תשתחוה. וכל לבבות ייראוך. וכל קרב וכליות יזמרו לשמך. כדבר שכתוב כל עצמותי תאמרנה יי מי כמוך. מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו. מי ידמה לך ומי ישוה לך ומי יערך לך. האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה שמים וארץ: נהללך ונשבחך ונפארך ונברך את שם קדשך כאמור. לדוד ברכי נפשי את יי וכל קרבי את שם קדשו:

האל בתעצומות עזך. הגדול בכבוד שמך. הגבור לנצח והנורא בנוראותיך: המלך היושב על כסא רם ונשא:

שוכן עד מרום וקדוש שמו. וכתוב רננו צדיקים ביי לישרים נאוה תהלה: בפי ישרים תתהלל ובדברי צדיקים תתברך. ובלשון חסידים תתרומם. ובקרב קדושים תתקדש:

ובמקהלות רבבות עמך בית ישראל ברנה יתפאר שמך מלכנו בכל דור ודור שכן חובת כל היצורים. לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי עבדך משיחך:

ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ. כי לך נאה יי אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה הלל וזמרה עוז וממשלה נצח גדלה וגבורה תהלה ותפארת קדשה ומלכות. ברכות והודאות מעתה ועד עולם: ברוך אתה יי אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות אדון הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים: ח״ק

חזן ברכו את יי המבורך:

ק״ה ברוך יי המבורך לעולם ועד:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא את הכל:

הכל יודוך והכל ישבחוך. והכל יאמרו אין קדוש כיי: הכל ירוממוך סלה יוצר הכל. האל הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח. ובוקע חלוני רקיע. מוציא חמה ממקומה ולבנה ממכון שבתה. ומאיר לעולם כלו וליושביו. שברא במדת הרחמים: המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים. ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית: המלך המרומם לבדו מאז. המשבח והמפואר והמתנשא מימות עולם: אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו. אדון עזנו צור משגבנו מגן ישענו משגב בעדנו: אין כערכך ואין זולתך אפס בלתך ומי דומה לך: אין כערכך יי אלהינו בעולם הזה. ואין זולתך מלכנו לחיי העולם הבא. אפס בלתך גואלנו לימות המשיח. ואין דומה לך מושיענו לתחית המתים:

אל אדון על כל המעשים. ברוך ומבורך בפי כל נשמה. גדלו וטובו מלא עולם. דעת ותבונה סובבים אותו: המתגאה על חיות הקדש. ונהדר בכבוד על המרכבה. זכות ומישור לפני כסאו. חסד ורחמים לפני כבודו: טובים מאורות שברא אלהינו. יצרם בדעת בבינה ובהשכל. כח וגבורה נתן בהם. להיות מושלים בקרב תבל: מלאים זיו ומפיקים נגה. נאה זיום בכל העולם. שמחים בצאתם וששים בבואם. עושים באימה רצון קונם: פאר וכבוד נותנים לשמו. צהלה ורנה לזכר מלכותו. קרא לשמש ויזרח אור. ראה והתקין צורת הלבנה: שבח נותנים לו כל צבא מרום. תפארת וגדלה. שרפים ואופנים וחיות הקדש:

לאל אשר שבת מכל המעשים. ביום השביעי התעלה וישב על כסא כבודו. תפארת עטה ליום המנוחה. ענג קרא ליום השבת. זה שבח של יום השביעי שבו שבת אל מכל מלאכתו ויום השביעי משבח ואומר מזמור שיר ליום השבת טוב להודות ליי. לפיכך יפארו ויברכו לאל כל יצוריו: שבח יקר וגדלה יתנו לאל מלך יוצר כל. המנחיל מנוחה לעמו ישראל בקדשתו ביום שבת קודש: שמך יי אלהינו יתקדש וזכרך מלכנו יתפאר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: תתברך מושיענו על שבח מעשה ידיך ועל מאורי אור שעשית יפארוך סלה:

[illegible]

אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך:

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה:

בעשי"ת זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים:

מלך עוזר ומושיע ומגן: ברוך אתה יי מגן אברהם:

אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה. רב להושיע:

בחורף משיב הרוח ומוריד הגשם:

מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים. סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים. ומקים אמונתו לישני עפר. מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה:

בעשי"ת מי כמוך אב הרחמים. זוכר יצוריו לחיים ברחמים:

ונאמן אתה להחיות מתים: ברוך אתה יי מחיה המתים:

בחזרת הש"ץ אומרים זה הקדושה:

נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום: ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר: ש"ץ קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: חזן אז בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים קול מתנשאים לעמת שרפים לעמתם ברוך יאמרו: ק"ה ברוך כבוד יי ממקומו: חזן ממקומך מלכנו תופיע ותמלוך עלינו כי מחכים אנחנו לך מתי תמלוך בציון בקרוב בימינו לעולם ועד תשכון: תתגדל ותתקדש בתוך ירושלים עירך לדור ודור ולנצח נצחים: ועינינו תראינה מלכותך כדבר האמור בשירי עזך על ידי דוד משיח צדקך: ש"ה ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה:

ש"ץ לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדשתך נקדיש ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד. כי אל מלך גדול וקדוש אתה: ברוך אתה יי האל (בעשי"ת המלך) הקדוש:

אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה: ברוך אתה יי האל הקדוש: (בעשי"ת המלך הקדוש):

ישמח משה במתנת חלקו. כי עבד נאמן קראת לו. כליל תפארת בראשו נתת (לו). בעמדו לפניך על הר סיני. ושני לוחות אבנים הוריד בידו. וכתוב בהם שמירת שבת. וכן כתוב בתורתך:

ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם: ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש:

ולא נתתו יי אלהינו לגויי הארצות ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים כי לישראל עמך נתתו באהבה לזרע יעקב אשר בם בחרת עם מקדשי שביעי. כלם ישבעו ויתענגו מטובך ובשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית:

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך. וינוחו בו ישראל מקדשי שמך: ברוך אתה יי מקדש השבת:

רצה יי אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל ותפלתם באהבה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך:

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים: ברוך אתה יי המחזיר שכינתו לציון:

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך ועל נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת. ערב ובוקר וצהרים. הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך מעולם קוינו לך:

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקימתנו כן תחיינו ותקימנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנחנו מודים לך ברוך אל ההודאות:

בחנוכה אומרים כאן על הנסים:

ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד לעולם ועד:

בעשי"ת וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך:

וכל החיים יודוך סלה ויהללו את שמך באמת. האל ישועתנו ועזרתנו סלה: ברוך אתה יי הטוב שמך ולך נאה להודות:

שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך כי באור פניך נתת לנו יי אלהינו תורת חיים ואהבת חסד וצדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום. וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל בכל עת ובכל שעה בשלומך: ברוך אתה יי המברך את עמו ישראל בשלום:

בעשי"ת בספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה נזכר ונכתב לפניך אנחנו וכל עמך בית ישראל לחיים טובים ולשלום: ברוך אתה יי עושה השלום: אלהי נצור ק"ש

אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך: מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור: יי מלך יי מלך יי ימלוך לעולם ועד: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום: אב הרחמים היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים: כי בך לבד בטחנו מלך אל רם ונשא אדון עולמים:

מוציאין ס"ת ואומרים ויהי בנסוע. בריך שמיה. על הכל. עמוד נ"ו

מי שברך לעולה לתורה

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את (פב"פ) בעבור שעלה לתורה לכבוד המקום ולכבוד השבת ובשכר זה הקב"ה ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה. וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו עם כל ישראל אחיו ונאמר אמן:

מי שברך ליולדת

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את האשה היולדת (פב"פ) ואת בנה הנולד (ואת הילדה הנולדה) לה במזל טוב (ויקרא שמה בישראל פב"פ) בעבור שבעלה נדר לצדקה בשכר זה יגדלו (יגדלה) (לתורה ו) לחופה ולמעשים טובים ונאמר אמן:

מי שברך לחולה

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא ירפא את החולה (החולנית) (פב"פ) בעבור (פב"פ) נדר מתנה בעבורו (בעבורה) בשכר זה הקב"ה ימלא רחמים עליו (עליה) להחלימו (להחלימה) ולרפאותו (ולרפאותה) ולהחזיקו (ולהחזיקה) ולהחיותו (ולהחיותה) וישלח לו (לה) מהרה רפואה שלמה מן השמים לרמ"ח איבריו ושס"ה גידיו (לכל איבריה ושס"ה גידיה) בתוך שאר חולי ישראל. רפואת הנפש ורפואת הגוף. שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא השתא בעגלא ובזמן קריב ונאמר אמן:

יקום פורקן מן שמיא חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי וסיעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא. זרעא חיא וקימא זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אוריתא: למרנן ורבנן חבורתא קדישתא. די בארעא דישראל ודי

דבבל. לרישי כלי ולרישי גלותא ולרישי מתיבתא ולדיני דבבא. לכל תלמידיהון ולכל תלמידי תלמידיהון ולכל מאן דעסקין באוריתא. מלכא דעלמא יברך יתהון: יפיש חייהון ויסגא יומיהון ויתן ארכה לשניהון. ויתפרקון וישתזבון מן כל עקא ומן כל מרעין בישין. מרן די בשמיא יהא בסעדהון כל זמן ועדן. ונאמר אמן:

כשמתפלל בלא צבור לא יאמר יקום פורקן זה ולא מי שברך:

יקום פורקן מן שמיא חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי וסיעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא. זרעא חיא וקימא. זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אוריתא: לכל קהלא קדישא הדין רברביא עם זעיריא טפלא ונשיא. מלכא דעלמא יברך יתכון יפיש חייכון ויסגא יומיכון ויתן ארכה לשניכון. ותתפרקון ותשתזבון מן כל עקא ומן כל מרעין בישין. מרן די בשמיא יהא בסעדכון כל זמן ועדן ונאמר אמן:

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב. הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה עם כל קהלות הקודש. הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם. ומי שמיחדים בתי כנסיות לתפלה. ומי שבאים בתוכם להתפלל. ומי שנותנים נר למאור ויין לקדוש ולהבדלה ופת לאורחים וצדקה לעניים. וכל מי שעוסקים בצרכי צבור באמונה. הקדוש ברוך הוא ישלם שכרם ויסיר מהם כל מחלה וירפא לכל גופם ויסלח לכל עונם. וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן:

תפלה בעד שלום הקיסר יר"ה

הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה. הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה. הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו הקיסר ניקאלײ אלעקסאנדראוויטש עם אמו הקסרית מאריא פעאדארוונא עם בשיתו הגבירה הקסרית אלעקסאנדרא פעאדאראוונא ואת יורש העצר אלעקסײ ניקאלאיעוויטש ואת כל בית מלכנו הרם ירום הודם. מלך מלכי המלכים ברחמיו יחיהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו. וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח. מלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובות עמנו ועם כל ישראל. בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון ונאמר אמן:

כשמברכין החדש אומרים זה:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתחדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה. ותתן לנו חיים ארוכים. חיים של שלום. חיים של טובה. חיים של ברכה. חיים של פרנסה. חיים של חלוץ עצמות. חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא. חיים שאין בהם בושה וכלימה. חיים של עושר וכבוד. חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים. חיים שימלאו כל משאלות לבנו לטובה אמן סלה:

מי שעשה נסים לאבותינו. וגאל אותם מעבדות לחרות. הוא יגאל אותנו בקרוב. ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ. חברים כל ישראל ונאמר אמן:

ראש חדש (פלוני) ביום (פלוני) הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה

יחדשהו הקדוש ברוך הוא עלינו ועל כל עמו בית ישראל לחיים ולשלום. לששון ולשמחה. לישועה ולנחמה. ונאמר אמן:

אל מלא רחמים שוכן במרומים המצא מנוחה נכונה בצל כנפי השכינה ובמעלות קדושים וטהורים כזוהר הרקיע מזהירים את נשמת (פב"פ) שהלך לעולמו (נקבה שהלכה לעולמה) בעבור שנדבו צדקה בעד הזכרת נשמתו (נשמתה) לכן בעל הרחמים יסתירהו (יסתירה) בסתר כנפיו לעולמים. ויצרור בצרור החיים את נשמתו (נשמתה) ה' הוא נחלתו (נחלתה) וינוח (ותנוח) בשלום על משכבו (משכבה) ונאמר אמן:

בשבת שמברכין החודש ור"ח ויום טוב וחנוכה ופורים וכבית חתן ובימים כאלה אין אומרים אב הרחמים. ובימי הספירה אומרים אף כשמברכין החודש. וכן אומרים בימים האלה:

אב הרחמים שוכן מרומים ברחמיו העצומים. הוא יפקוד ברחמים החסידים והישרים והתמימים. קהלות הקודש שמסרו נפשם על קדושת השם. הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. מנשרים קלו ומאריות גברו. לעשות רצון קונם וחפץ צורם: יזכרם אלהינו לטובה עם שאר צדיקי עולם. וינקום (לעינינו) נקמת דם עבדיו השפוך: ככתוב בתורת משה איש האלהים הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום. ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו: ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר ונקיתי דמם לא נקיתי וה' שוכן בציון: ובכתבי הקודש נאמר למה יאמרו הגוים איה אלהיהם יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך: ואומר כי דורש דמים אותם זכר לא שכח צעקת ענוים: ואומר ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה: מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש: אשרי וכו'

כשמברכין בה"ב יאמר הש"ץ זה:

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה אהרן דוד ושלמה הוא יברך את כל מי שיקבל עליו להתענות תענית שני וחמישי ושני בשכר זה הקב"ה ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויקבל תפלותיהם ויאזין שועתיהם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן:

הש"ץ אומר יהללו ומכניסין ספר תורה להיכל ובנחה יאמר וכו'.

תפלת מוסף לשבת

מתפללין בלחש עד האל הקדוש שבמוסף להלן. והש"ץ מתחילין כאן:

תכנת שבת רצית קרבנותיה צוית פירושיה עם סדורי נסכיה. מענגיה לעולם כבוד ינחלו. טועמיה חיים זכו. וגם האוהבים דבריה גדלה בחרו. אז מסיני נצטוו עליה. ותצונו יי אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי: יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו: ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם. ואת מוסף יום השבת הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור:

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עולת שבת בשבתו על עולת התמיד ונסכה:

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג. עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך. ובשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים אותו קראת. זכר למעשה בראשית:

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך. וינוחו בו ישראל מקדשי שמך: ברוך אתה יי מקדש השבת: רצה ומודים וכו'

כחזרת הש"ץ אומרים זה

נעריצך ונקדישך כסוד שיח שרפי קודש המשלשים

שמך בקודש. ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר: קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: כבודו מלא עולם. משרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו לעמתם ברוך יאמרו: ברוך כבוד יי ממקומו: ממקומו הוא יפן ברחמים ויחון עם המיחדים שמו ערב ובקר בכל יום תמיד פעמים באהבה שמע אומרים: שמע ישראל יי אלהינו יי אחד: הוא אלהינו הוא אבינו הוא מלכנו הוא מושיענו והוא ישמיענו ברחמיו שנית לעיני כל חי להיות לכם לאלהים: אני יי אלהיכם: ובדברי קדשך כתוב לאמר: ימלך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה:

הש״ץ גומר התפלה עד המברך את עמו ישראל בשלום. ק״ש

קוה אל יי חזק ויאמץ לבך וקוה אל יי: אין קדוש כיי כי אין בלתך ואין צור כאלהינו: כי מי אלוה מבלעדי יי ומי צור זולתי אלהינו:

אין כאלהינו. אין כאדונינו. אין כמלכנו. אין כמושיענו: מי כאלהינו. מי כאדונינו. מי כמלכנו. מי כמושיענו: נודה לאלהינו. נודה לאדונינו. נודה למלכנו. נודה למושיענו: ברוך אלהינו. ברוך אדונינו. ברוך מלכנו. ברוך מושיענו: אתה הוא אלהינו. אתה הוא אדונינו. אתה הוא מלכנו. אתה הוא מושיענו: אתה הוא שהקטירו אבותינו לפניך את קטורת הסמים:

פטום הקטורת הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה. מור וקציעה שבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר ששה עשר מנה. הקשט שנים עשר וקלופה שלשה וקנמון תשעה. בורית כרשינה תשעה קבין. יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא ואם לא מצא יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק. מלח סדומית רובע הקב מעלה עשן כל שהוא. רבי נתן הבבלי אומר אף כפת הירדן כל שהוא ואם נתן בה דבש פסלה ואם חסר אחת מכל סממניה חיב מיתה:

רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף. בורית כרשינה למה היא באה כדי לשפות בה את הצפורן כדי שתהא נאה. יין קפריסין למה הוא בא כדי לשרות בו את הצפורן כדי שתהא עזה והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים במקדש מפני הכבוד:

השיר שהלוים היו אומרים בבית המקדש: ביום הראשון היו אומרים ליי הארץ ומלואה תבל וישבי בה: בשני היו אומרים גדול יי ומהלל מאד בעיר אלהינו הר קדשו: בשלישי היו אומרים אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט: ברביעי היו אומרים אל נקמות יי אל נקמות הופיע: בחמישי היו אומרים הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב: בששי היו אומרים יי מלך גאות לבש לבש יי עוז התאזר אף תכון תבל בל תמוט: בשבת היו אומרים מזמור שיר ליום השבת: מזמור שיר לעתיד לבא ליום שכלו שבת ומנוחה לחיי העולמים:

תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות:

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי יי ורב שלום בניך: אל תקרי בניך אלא בוניך: שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול: יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך: למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך: למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך: יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

יתגדל ויתקדש עד דאמירן בעלמא ואמרו אמן:

על ישראל ועל רבנן ועל תלמידיהון ועל כל תלמידי תלמידיהון ועל כל מאן דעסקין באוריתא די באתרא הדין ודי בכל אתר ואתר יהא להון ולכון שלמא רבא חנא וחסדא

ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי ופורקנא מן קדם אבוהון די בשמיא וארעא ואמרו אמן: יהא שלמא רבא וכו׳

ואומרים עלינו. קדיש יתום. שיר של יום:

שיר הכבוד

פותחין הארון

ח׳ אנעים זמירות ושירים אארוג. כי אליך נפשי תערוג:

ק׳ נפשי חמדה בצל ידך. לדעת כל רז סודך:

ח׳ מדי דברי בכבודך. הומה לבי אל דודיך:

ק׳ על כן אדבר בך נכבדות. ושמך אכבד בשירי ידידות:

ח׳ אספרה כבודך ולא ראיתיך. אדמך אכנך ולא ידעתיך:

ק׳ ביד נביאיך בסוד עבדיך. דמית הדר כבוד הודך:

ח׳ גדלתך וגבורתך. כנו לתקף פעלתך:

ק׳ דמו אותך ולא כפי ישך. וישוך לפי מעשיך:

ח׳ המשילוך ברוב חזיונות. הנך אחד בכל דמיונות:

ק׳ ויחזו בך זקנה ובחרות. ושער ראשך בשיבה ושחרות:

ח׳ זקנה ביום דין ובחרות ביום קרב. כאיש מלחמות ידיו לו רב:

ק׳ חבש כובע ישועה בראשו. הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו:

ח׳ טללי אורות ראשו נמלא. קוצותיו רסיסי לילה:

ק׳ יתפאר בי כי חפץ בי. והוא יהיה לי לעטרת צבי:

ח׳ כתם טהור פז דמות ראשו. וחק על מצח כבוד שם קדשו:

ק׳ לחן ולכבוד צבי תפארה. אמתו לו עטרה עטרה:

ח׳ מחלפות ראשו כבימי בחורות. קוצותיו תלתלים שחורות:

ק׳ נוה הצדק צבי תפארתו. יעלה נא על ראש שמחתו:

ח׳ סגלתו תהי בידו עטרת. וצניף מלוכה צבי תפארת:

ק׳ עמוסים נשאם עטרת ענדם. מאשר יקרו בעיניו כבדם:

ח׳ פארו עלי ופארי עליו. וקרוב אלי בקראי אליו:

ק׳ צח ואדום ללבושו אדום. פורה בדרכו בבואו מאדום:

ח׳ קשר תפלין הראה לענו. תמונת יי לנגד עיניו:

ק׳ רוצה בעמו ענוים יפאר. יושב תהלות בם להתפאר:

ח׳ ראש דברך אמת קורא מראש. דור ודור עם דורשך דרוש:

ק׳ שית המון שירי נא עליך. ורנתי תקרב אליך:

ח׳ תהלתי תהי לראשך עטרת. ותפלתי תכון קטרת:

ק׳ תיקר שירת רש בעיניך. כשיר יושר על קרבניך:

ח׳ ברכתי תעלה לראש משביר. מחולל ומוליד צדיק כביר:

ק׳ ובברכתי תנענע לי ראש. ואותה קח לך כבשמים ראש:

ח׳ יערב נא שיחי עליך. כי נפשי תערוג אליך:

לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: מי ימלל גבורות יי ישמיע כל תהלתו:

סדר הקטי שבת

בסעודה השלישית יאמר זה המאמר מהזוהר הקדוש לנשמה. ומתחיל מלכות השמים א:

ביומא דשבתא בסעודתא תנינא כתיב אז תתענג על ה׳, על ה׳ ודאי דההיא שעתא אתגליא עתיקא קדישא וכלהו עלמין בחדוותא ושלימו וחדוותא דעתיקא עבדינן סעודתא דיליה היא ודאי. בסעודתא תליתאה דשבתא כתיב והאכלתיך נחלת יעקב אביך דא היא סעודתא דזעיר אנפין דהוי בשלימותא וכולהו שיתא יומין מהתא שלימו מתברכין ובעי בר נש למחדי בסעודתיה ולאשלמא אלין סעודתא דאינון סעודתא מהימנותא שלימתא דזרעא קדישא דישראל די מהימנותא דא דלהון ולא דעמין עע״ג ובגין כך אמר ביני ובין בני ישראל. תא חזי בסעודתי אלין אשתמודעין ישראל דאינון בני מלכא דאינון מהיכלא דמלכא. דאינון בני מהימנותא (עלאין). ומאן דפגם חד סעודתא מנייהו אחזי פגימותא לעילא ואחזי גרמיה דלאו מבני מלכא עלאה הוא. דלאו מבני היכלא דמלכא הוא. דלאו מזרעא קדישא דישראל הוא. ויהבין עליה תוקפא דתלת מילין דינא דגיהנם וכו׳. ותא חזי בכולהו שאר זמנין ותגין בעי בר נש למחדי ולמחדי למסכני ואי הוא חדי בלחודוי ולא יהיב למסכני עונשיה סגי דהוא בלחודוי חדי ולא יהיב חדו לאחרא עליה כתיב וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם ואי איהו בשבתא חדי אף על גב דלא יהיב לאחרא לא יהבין עליה עונשא

כמאר

כשאר זמנין והיינו דכתיב פרש חגיכם פרש חגיכם קאמר ולא פרש שבתכם וכתיב חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי ואלו שבת לא קאמר. ובגין כך כתיב ביני ובין בני ישראל ומשום דכל מהימנותא אשתכח בשבתא יהביין ליה לבר נש נשמתא אחרא נשמתא עילאה נשמתא דכל שלימו בה כדוגמא דעלמא דאתי. ובג"כ אקרי שבת מהו שבת שמא דקודשא בריך הוא שמא דאיהו שלים מכל סטרוי: אמר רבי יוסי ודאי כך הוא ווי ליה לבר נש דלא אשלים חדוותא דמלכא קדישא ומאן חדוותא דיליה אילין תלת סעודתי מהימנותא. סעודתא דאברהם יצחק ויעקב כלילן בהו. וכלהו חדו על חדו מהימנותא שלימותא מכל סטרוי. תאנא בהדין יומא מתעטרין אבהן וכל בנין ינקין מה דלא אזה כן בכל שאר חגין וזמנין. בהדין יומא חייביא דגיהנם נייחין בהדין יומא כל דינין אתכפיין ולא מתערין בעלמא בהדין יומא אורייתא מתעטרא בעטרין שלימין בהדין יומא חדוותא ותפנוקא אשתמע במאתן חמשין עלמין. בילא"ו:

וסה"כ יאמר זה:

אתקינו סעודתא דמהימנותא: שלימתא חדותא דמלכא קדישא: אתקינו סעודתא דמלכא. דא היא סעודתא דעתיקא קדישא ותקל תפוחין קדישין וזעיר אנפין אתין לסעדא בהדיה:

פיוט להאר"י ז"ל:

א סדר לסעודתא. בצפרא דשבתא. ואזמין בה השתא. עתיקא קדישא:

נ הוריה ישרי בה. בקידושא רבא. ובחמרא טבא. דביה תחדי נפשא:

י שדר לן שופריה. ונחזי ביקריה. ויחזי לן סתריה. דאתאמר בלחישא:

י גלה לן טעמי. דבתריסר נהמי. דאינון את בשמיה. כפילא וקלישא:

צ רורא דלעילא. דביה חיי כלא. ויתרבי חילא. ותסק עד רישא:

ח דו חצדי חקלא. בדבור ובקלא. ומללו מלא. מתיקא כדובשא:

ק דם רבון עלמין. במלין סתימין. תגלון פתגמין. ותימרון חידושא:

ל עטר פתורא. ברזא יקירא. עמיקא וטמירא. ולאו מלתא אושא:

ו אלין מליא. יהון לרקיעיא. ותמן מאן שריא. הלא הוא שמשא:

ר בו יתיר יסגי. לעלא מן דרגיה. ויסב בת זוגיה. דהות פרישא:

זה פזמון סימנו חיים יצחק

ח י יי וברוך צורי. ביי תתהלל נפשי. כי יי יאיר נרי. בהלו נרו עלי ראשי:

יי רועי לא אחסר. על מי מנוחות ינהלני. נותן לחם לכל בשר. לחם חקי הטריפני:

י הי רצון מלפניך. אתה אלהי קדושי. תערוך לפני שלחנך. תדשן בשמן ראשי:

ם י יתן מנוחתי. לפני אדון השלום. והיתה שלמה מטתי. החיים והשלום:

י שלח מלאכו לפני ללותי לויה. בכוס ישועות אשא פני. מנת כוסי רויה:

צ מאה נפשי אל יי. ימלא שובע אסמי. אל ההרים אשא עיני. כהלל ולא כשמאי:

ח דות ימים ושנות עולמים. עורה כבודי עורה. ועל ראשי יהיו תמים. נר מצוה ואור תורה:

ק ומה יי למנוחתי. אתה וארון עזך. קח נא אל את ברכתי. והחזק מגן חוזך:

מזמור לדוד יי רועי לא אחסר: בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני: נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו: גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמני: תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה: אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית יי לארך ימים:

אם תשיב משבת רגליך עשות חפציך ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש יי מכבד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר: אז תתענג על יי והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי יי דבר:

ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם: ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש:

זכור את יום השבת לקדשו: ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך: ויום השביעי שבת ליי אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך: כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי:

על כן ברך יי את יום השבת ויקדשהו:

על היין סברי מרנן ורבנן ורבותי:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:

זמירות ליום השבת

ברוך אדני יום יום. יעמס לנו ישע ופדיום. ובשמו נגיל כל היום. ובישועתו נרים ראש עליון. כי הוא מעוז לדל ומחסה לאביון: שבטי יה לישראל עדות. בצרתם לו צר בסבלות ובעבדות. בלבנת הספיר הראם עז ידידות. ונגלה להעלותם מעומק בור ודות. כי עם יי החסד והרבה עמו פדות: מה יקר חסדו בצלו לגוננמו. בגלות בבלה שלח למענמו. להוריד בריחים נמנה בינימו. ויתנם לרחמים לפני שובימו. כי לא יטוש יי את עמו. בעבור הגדול שמו: עילם שת כסאו להציל ידידיו. להעביר משם מעוני מורדיו. מעבור בשלח פדה את עבדיו. קרן לעמו ירים תהלה לכל חסידיו. כי אם הוגה ורחם כרחמיו וכרוב חסדיו: וצפיר העזים הגדיל עצומיו. וגם חזות ארבע עלו למרומיו. ובלבם דמו להשחית את רחומיו. על ידי כהניו מגר מתקוממיו. חסדי יי כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו: נסגרתי לאדום ביד רעי מדני. שבכל יום ויום ממלאים כרסם מעדני. עזרתו עמי לסמוך את אדני. ולא נטשתני כל ימי עדני. כי לא יזנח לעולם אדני: בבואו מאדום חמוץ בגדים. זבח לו בבצרה וטבח לו בבוגדים. ויז נצחם מלבושיו להאדים. בכחו הגדול יבצור רוח נגידים. הגה ברוחו הקשה ביום קדים: ראותו כי כן אדומי העוצר. יחשוב לו בבצרה תקלוט כבצר. ומלאך כאדם בתוכה ינצר. ומזיד כשוגג במקלט יעצר. אהבו את יי כל חסידיו אמונים נוצר: יצוה צור חסדו קהלותיו לקבץ. מארבע רוחות עדיו להקבץ. ובהר מרום הרים אותנו להרבץ. ואתנו ישוב נדחים קובץ. ישיב לא נאמר כי אם ושב וקבץ: ברוך הוא אלהינו אשר טוב גמלנו. כרחמיו וכרוב חסדיו הגדיל לנו. אלה וכאלה יוסף עמנו. להגדיל שמו הגדול הגבור והנורא שנקרא עלינו: ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו. להללו ולשבחו ולספר הודו. מכל אום גבר עלינו חסדו. לכן בכל לב ובכל נפש ובכל מאודו. נמליכו ונייחדו: שהשלום שלו ישים עלינו ברכה ושלום. משמאל ומימין על ישראל שלום. הרחמן הוא יברך את עמו בשלום. ויזכו לראות בנים ובני בנים עוסקים

בתורה ובמצות על ישראל שלום . יתן אל גבור אבי עד שר שלום :

ברוך אל עליון . אשר נתן מנוחה . לנפשנו פדיום משאת ואנחה . והוא ידרוש לציון עיר הנדחה . עד אנה תוגיון נפש נאנחה : השומר שבת הבן עם הבת . לאל ירצו כמנחה על מחבת : רוכב בערבות מלך עולמים . את עמו לשבות אזן בנעימים . במאכלי ערבות במיני מטעמים . במלבושי כבוד זבח משפחה : השומר ואשרי כל חוכה לתשלומי כפל . מאת כל סוכה שוכן בערפל . נחלה לו יזכה בהר ובשפל . נחלה ומנוחה כשמש לו זרחה : השומר כל שומר שבת כדת מחללו הן הכשר חבת קודש גורלו . ואם יצא חובת היום אשרי לו . אל אל אדון מחוללו . מנחה היא שלוחה : השומר חמדת הימים קראו אלי צור . ואשרי לתמימים אם יהיה נצור . כתר הלומים על ראשם יצור . צור העולמים רוחו בם נחה : השומר זכור את יום השבת לקדשו . קרנו כי גבהה נזר על ראשו . על כן יתן האדם לנפשו . עונג וגם שמחה . בהם למשחה : השומר קודש היא לכם שבת המנוחה . אל תוך בתיכם להניח ברכה . בכל מושבותיכם לא תעשו מלאכה . בניכם ובנותיכם עבד וגם שפחה : השומר

יום זה מכבד מכל ימים . כי בו שבת צור עולמים . ששת ימים תעשה מלאכתך . ויום השביעי לאלהיך . שבת לא תעשה בו מלאכה . כי כל עשה ששת ימים : יום זה ראשון הוא למקראי קודש . יום שבתון יום שבת קודש . על כן כל איש ביינו יקדש . על שתי לחם יבצעו תמימים : יום זה אכול משמנים שתה ממתקים . כי אל יתן לכל בו דבקים . בגד ללבוש לחם חקים . בשר ודגים וכל מטעמים : יום זה לא תחסר כל בו ואכלת ושבעת . וברכת את יי אלהיך אשר אהבת . כי ברכך מכל העמים : יום זה השמים מספרים כבודו . וגם הארץ מלאה חסדו . ראו כי כל אלה עשתה ידו . כי הוא הצור פעלו תמים : יום זה

יום שבתון אין לשכוח זכרו כריח הניחח : יונה מצאה בו מנוח . ושם ינוחו יגיעי כח : היום נכבד לבני אמונים . זהירים לשמרו אבות ובנים . חקוק בשני לוחות אבנים . מרוב אונים ואמיץ כח : יונה ובאו כלם בברית יחד . נעשה ונשמע אמרו כאחד : ופתחו וענו יי אחד . ברוך הנותן ליעף כח : יונה דבר בקדשו בהר המור . יום השביעי זכור ושמור . וכל פקודיו יחד לגמור . חזק מתנים ואמץ כח : יונה העם אשר נע כצאן תעה . יזכור לפקדו ברית ושבועה . לבל יעבר בם מקרה רעה . כאשר נשבעת על מי נח : יונה

כי אשמרה שבת אל ישמרני . אות היא לעולמי עד בינו וביני : אסור מצוא חפץ עשות דרכים . גם מלדבר בו דברי צרכים . דברי סחורה אף דברי מלכים . אהגה בתורה אל ותחכמני : אות היא בו אמצא תמיד נופש לנפשי . הנה לדור ראשון נתן קדושי . מופת בתת לחם משנה בששי . ככה בכל ששי יכפיל מזוני : אות היא רשם בדת האל חוק אל סגניו . בו לערוך לחם פנים לפניו . על כן להתענות בו על פי נבוניו אסור . לבד מיום כפור עוני : אות היא הוא יום מכבד הוא יום תענוגים . לחם ויין טוב בשר ודגים . המתאבלים בו אחור נסוגים . כי יום שמחות הוא ותשמחני : אות היא מחל מלאכה בו סופו להכרית . על כן אכבס בו לבי כבורית . ואתפללה אל אל ערבית ושחרית . מוסף וגם מנחה הוא יענני : אות היא

שמרו שבתותי למען תינקו ושבעתם . מזיו ברכותי אל המנוחה כי באתם . ולוו עלי בני . ועדנו מעדני שבת היום ליי :

לעמל קראו דרור ונתתי את ברכתי . אשה אל אחותה לצרור לגלות על יום שמחתי . בגדי שש עם שני . והתבוננו מזקני . שבת היום ליי : ולוו מהרו את המנה לעשות את דבר אסתר . וחשבו עם תקונת לשלם אכול והותר . בטחו בי אמוני . ושתו יין משמני . שבת היום ליי : ולוו הנה יום גאולה יום שבת אם תשמורו . והייתם לי סגולה לינו ואחר תעבורו . ואז תחיו לפני . ותמלאו צפוני . שבת היום ליי : ולוו חזק קריתי אל אלהים עליון . והשב את נותי בשמחה ובהגיון . ישוררו שם רנני . לויי וכהני . אז תתענג על יי . שבת היום ליי : ולוו

דרור יקרא לבן עם בת . וינצרכם כמו בבת . נעים שמכם ולא ישבת . שבו ונוחו ביום שבת : דרוש נוי ואולמי . ואות ישע עשה עמי . נטע שורק בתוך כרמי . שעה שועת בני עמי : דרוך פורה בתוך בצרה . וגם בבל אשר גברה . נתוץ צרי באף ועברה . שמע קולי ביום אקרא : אלהים תן במדבר הר . הדס שטה ברוש תדהר . ולמזהיר ולנזהר . שלומים תן כמי נהר : הדוך קמי אל קנא . במוג לבב ובמגנה . ונרחיב פה ונמלאנה . לשוננו לך רנה : דעה חכמה לנפשך . והיא כתר לראשך . נצור מצות קדושך . שמור שבת קדשך :

שבת היום ליי . מאד צהלו ברנוני . וגם הרבו מעדני . אותו לשמור כמצות יי . שבת היום ליי : מעבור דרך וגבולים . מעשות היום פעלים . לאכול ולשתות בהלולים . זה היום עשה יי . שבת היום ליי : ואם תשמרנו יה ינצרך כבבת . אתה ובנך וגם הבת . וקראת עונג לשבת . אז תתענג על יי . שבת היום ליי : אכול משמנים ומעדנים . ומטעמים הרבה מינים . אגוזי פרך ורמונים . ואכלת ושבעת וברכת את יי . שבת היום ליי : לערוך בשולחן לחם חמודות . לעשות היום שלש סעודות . וברכת את השם הנכבד לברך ולהודות . שקדו ושמרו ועשו בני . שבת היום ליי

יה רבון . צור משלו . ממגלת מפירוש לל שבת :

קודם נכמ"ז על כל סעודות שבת יטול ידיו במים אחרונים ויאמר :

ידי אסחי אנא . לגבי חד מנא . לסטרא חורינא דלית בה ממשא אזמן בתלתא . בכסא דברכתא . לעלת עלתא . עתיקא קדישא :

מנחה לשבת

אומרים אשרי ובא לציון . ח"ס . ואח"כ אומרים זה :

ואני תפלתי לך יי עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך :

ומוציאין ס"ת וקורין ג' גברי ומכניסין שמו"ע עד האל הקדוש :

אתה אחד ושמך אחד . ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ . תפארת גדלה . ועטרת ישועה יום מנוחה וקדשה לעמך נתת : אברהם יגל . יצחק ירנן . יעקב ובניו ינוחו בו . מנוחת אהבה ונדבה . מנוחת אמת ואמונה . מנוחת שלום ושלוה והשקט ובטח . מנוחה שלמה שאתה רוצה בה : יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם . ועל מנוחתם יקדישו את שמך :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו יי אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך . וינוחו בם ישראל מקדשי שמך : ברוך אתה יי מקדש השבת : רצה ומודים וכו'

אומרים צ"צ בשבת במנחה ואם חל ביום שאילו ס"ס חול לא סין . אומרים אותה ח"ת צ"צ אבל בכית האבל סוף שבעת אומרים אף שא"א תחנון בחול .

צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת :

וצדקתך

וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדולות אלהים מי כמוך: צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע יי: ק״ש. עלינו. ק״י.

ומנהג מקהלים עד שבת סגולה חוגרים ברכי נפשי וביקך ארקי אמות:

תקוני שבת לסעודה שלישית

קודם הסעודה יאמר זה:

תא חזי בכל שתא יומי דשבתא כד מטא שעתא דצלותא דמנחה דינא תקיפא שלטא וכל דינין מתערין אבל ביומא דשבתא כד מטא עידן דצלותא דמנחה רעוא דרעוין אשתכח ועתיקא קדישא גליא רצון דיליה וכל דינין מתכפיין ומשתכח רעותא וחדו בכלא ובהאי רצון אסתלק משה נביאה מהימנא קדישא מעלמא בגין למנדע דלא בדינא אסתלק והוא שעתא ברצון דעתיקא קדישא נפיק נשמתיה ואתטמר ביה בג״כ ולא ידע איש את קבורתו כתיב. מה עתיקא קדישא טמיר מכל טמירין ולא ידעין עלאין ותתאין אוף הכי האי נשמתא דאטמר בהאי רצון דאתגליא בשעתא דצלותא דמנחה דשבתא כתיב ולא ידע איש קבורתו והוא טמיר מכל טמירין דעלמא ודינא לא שלטא ביה זכאה חולקיה דמשה. תאנא בהאי יומא דאורייתא מתעטרא ביה מתעטרא בכלא בכל אינון פקודין בכל אינון גזרין ועונשין בשבעין ענפין דנהורא דזהרין מכל סטרא וסטרא. מאן חמי ענפין דנפקין מכל ענפא וענפא חמשא קיימין בגו אילנא. כלהו ענפין בהו אחידן. מאן חמי אינון תרעין דמתפתחין בכל סטרא וסטרא. כלהון מזדהרין ונהרין בההוא נהורא דנפיק ולא פסק קל כרוזא נפיק אתערו קדישי עליונין אתערו עמא קדישא דאתבחר לעילא ותתא אתערו חדוותא לקדמות מאריכון אתערו בחדוותא שלימתא אזדמנו בתלת חדוון דתלת אבהן אזדמנו לקדמות מהימנותא חדות דכל חדוותא. זכאה חולקיכון ישראל קדישין בעלמא דין ובעלמא דאתי דא היא ירותא להון מכל עמין עע״ג ועל דא כתיב ביני ובין בני ישראל. אמר רבי יהודה ודאי כתיב זכור את יום השבת לקדשו. וכתיב קדושים תהיו כי קדוש אני יי. וכתיב וקראת לשבת ענג לקדוש יי מכבד. תאנא בהאי יומא כל נשמתיהון דצדיקיא מתעדני בתפנוקי עתיקא קדישא סתימא דכל סתימין ורוחא דא מענוגא דההוא עתיקא מתפשטין בכלהו עלמין וסלקא ונחתא ומתפשטא לכלהו בני קדישין לכולהו נטורי דאורייתא ונייחין בנייחא שלים ומתנשי מכולהו כל רוגזין כל דינין וכל פולחנין קשין. הה״ד ביום הניח יי לך מעצבך ומרגזך ומן העבודה הקשה. ובגין כן שקולה שבתא לקבל אורייתא וכל דנטיר שבתא כאלו נטיר אורייתא כולא. וכתיב אשרי אנוש יעשה זאת וגו׳. אשתמע דמאן דנטיר שבתא כמאן דנטיר אורייתא כולא. ברוך יי לעולם אמן ואמן: ולח״כ יאמר זה

אתקינו סעודתא דמהימנותא. שלימתא חדותא דמלכא קדישא: אתקינו סעודתא דמלכא. דא היא סעודתא דזעיר אנפין. ועתיקא קדישא וחקל תפוחין קדישין אתין לסעדא בהדה:

בני היכלא דכסיפין. למחזי זיו דזעיר אנפין:
יהון הכא. בהאי תכא. דביה מלכא בגלופין:
צבו לחדא. בהאי ועדא. בגו עירין וכל גדפין:
חדו השתא. בהאי שעתא. דביה רעוא ולית זעפין:
קריבו לי. חזו חילי. דלית דינין דתקיפין:
לבר נטלין. ולא עאלין הני כלבין דחציפין:
והא אזמין. עתיק יומין. למנחת עדי יהון חלפין:
רעו דיליה. דגלי ליה. לבטלא בכל קליפין:
ישוי לון. בנוקביהון. ויטמרון בגו כפין:
ארי השתא. במנחתא. בחדותא דזעיר אנפין:

מזמור לדוד ה׳ רועי וכו׳ (בתהלים כג)

ויאמר משה אכלהו היום כי שבת היום ליי היום לא תמצאהו בשדה: ראו כי יי נתן לכם השבת על כן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי: וישבתו העם ביום השביעי: על כן ברך יי את יום השבת ויקדשהו:

וקודם התפלה יאמר זה:

הנה אנכי בא לקיים מצות סעודה שלישית של שבת נגד יעקב אב של תמון שבעים נפש בזכותו ננצל מחלחמות גוג ומגוג דקיים בנו מקרא שכתוב והאכלתיך נחלת יעקב אביך. נחלה בלי מצרים. ובכן בכח סגלת שלש סעודות אלו יתקן פגמינו בסעודות הרשות ומאכלות אסורות: ויהי נעם וכו׳

ויגלים סעודתו ולח״כ יאמר זמירות. וכגם סדפסנו פה זמר יקר מספר שערי ציון והוא:

אל מסתתר בשפריר חביון. השכל הנעלם מכל רעיון. עלת העלות מכתר בכתר עליון. כתר יתנו לך יי:

בראשית תורתך הקדומה. רשומה חכמתך הסתומה. מאין תמצא והיא נעלמה. ראשית חכמה יראת יי:

רחובות הנהר נחלי אמונה. מים עמוקים ידלם איש תבונה. תוצאתיה חמשים שערי בינה. אמונים נוצר יי:

האל הגדול עיני כל נגדך. רב חסד גדול על השמים חסדך. אלהי אברהם זכור לעבדך. חסדי יי אזכיר תהלות יי:

מרום נאדר בכח וגבורה. מוציא אורה מאין תמורה. פחד יצחק משפטנו האירה. אתה גבור לעולם יי:

מי אל כמוך עושה גדולות. אביר יעקב נורא תהלות. תפארת ישראל שומע תפלות. כי שומע אל אביונים יי:

יה זכות אבות יגן עלינו. נצח ישראל מצרותינו גאלנו. ומבור גלות דלנו והעלנו. לנצח על מלאכת בית יי:

מימין ומשמאל יניקת הנביאים. נצח והוד מהם נמצאים. יכין ובועז בשם נקראים. וכל בניך למודי יי:

יסוד צדיק בשבעה נעלם. אות ברית הוא לעולם. מעין הברכה צדיק יסוד עולם. צדיק אתה יי:

נא הקם מלכות דוד ושלמה. בעטרה שעטרה לו אמו. כנסת ישראל כלה קרואה בנעימה. עטרת תפארת ביד יי:

חזק מיחד כאחד עשר ספירות. ומפריד אלוף לא יראה מאורות. ספיר גזרתם יחד מאירות. תקרב רנתי לפניך יי:

למוצאי שבת

ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירוש: יעבדוך עמים וישתחוו לך לאמים הוה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמך אורריך ארור ומברכיך ברוך: ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים: ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגריך אשר נתן אלהים לאברהם: מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך ברכת שמים מעל ברכת תהום רובצת

תחת ברכת שדים ורחם: ברכת אביך גברו על ברכת הורי עד תאות גבעת עולם תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו: ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירשך ויצהרך שגר אלפיך ועשתרות צאנך על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך: ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך: והסיר יי ממך כל חלי וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך:

המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק וידגו לרב בקרב הארץ: יי אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב: יי אלהי אבותיכם יסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם:

ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה: ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך: ברוך טנאך ומשארתך: ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפיך ועשתרות צאנך: יצו יי אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידיך וברכך בארץ אשר יי אלהיך נותן לך: יפתח יי לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה: כי יי אלהיך ברכך כאשר דבר לך והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבט ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשלו: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויכחשו איביך לך ואתה על במותימו תדרוך:

מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך: רנו שמים כי עשה יי הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה יער וכל עץ בו כי גאל יי יעקב ובישראל יתפאר: גאלנו יי צבאות שמו קדוש ישראל:

ישראל נושע ביי תשועת עולמים לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד: ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם יי אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבשו עמי לעולם: וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני יי אלהיכם ואין עוד ולא יבשו עמי לעולם: כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף: הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה יי ויהי לי לישועה: ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה: ואמרתם ביום ההוא הודו ליי קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו הזכירו כי נשגב שמו: זמרו יי כי גאות עשה מודעת זאת בכל הארץ: צהלי ורני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל: ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה יי קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו:

בית יעקב לכו ונלכה באור יי: והיה אמונת עתיך חסן ישועות חכמת ודעת יראת יי היא אוצרו: ויהי דוד לכל דרכיו משכיל ויי עמו: פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי: ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל חלילה חי יי אם יפול משערת ראשו ארצה כי עם אלהים עשה היום הזה ויפדו העם את יונתן ולא מת: ופדויי יי ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה: ולא אבה יי אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפך יי אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך יי אלהיך: אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם:

בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יי ורפאתיו: ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים לך דויד ועמך בן ישי שלום שלום לך ושלום לעזרך כי עזרך אלהיך ויקבלם דויד ויתנם בראשי הגדוד: ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

אמר רבי יוחנן בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענותנותו. דבר זה כתוב בתורה, ושנוי בנביאים ומשלש בכתובים:

כתוב בתורה כי יי אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד: וכתיב בתריה עושה משפט יתום ואלמנה ואהב גר לתת לו לחם ושמלה: שנוי בנביאים דכתיב כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים: משלש בכתובים דכתיב שירו לאלהים זמרו שמו סולו לרכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו: וכתיב בתריה אבי יתומים ודין אלמנות אלהים במעון קדשו: יהי יי אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו: ואתם הדבקים ביי אלהיכם חיים כלכם היום: כי נחם יי ציון נחם כל חרבתיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יי ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה: יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

שיר המעלות אשרי כל ירא יי ההלך בדרכיו: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך: אשתך כגפן פריה בירכתי ביתך בניך כשתלי זיתים סביב לשלחנך: הנה כי כן יברך גבר ירא יי: יברכך יי מציון וראה בטוב ירושלים כל ימי חייך: וראה בנים לבניך שלום על ישראל:

עלינו. קדיש יתום:

סדר הבדלה

הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד. כי עזי וזמרת יה יי ויהי

הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה יי ויהי לי לישועה: ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה: ליי הישועה על עמך ברכתך סלה: יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יי צבאות אשרי אדם בוטח בך: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר. כן תהיה לנו. כוס ישועות אשא ובשם יי אקרא: סברי וכו׳

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא מיני בשמים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא מאורי האש:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה. ברוך אתה יי המבדיל בין קודש לחול:

המבדיל בין קודש לחול. חטאתינו הוא ימחול זרענו וכספנו ירבה כחול. וככוכבים בלילה: יום פנה כצל תומר. אקרא לאל עלי גומר. אמר שומר אתא בוקר וגם לילה: צדקתך כהר תבור. על חטאי עבור תעבור. כיום אתמול כי יעבור. ואשמורה בלילה: חלפה עונת מנחתי. מי יתן מנוחתי. יגעתי באנחתי. אשחה בכל לילה: קולי בל יונטל. פתח לי שער המנוטל. שראשי נמלא טל. קווצותי רסיסי לילה: העתר נורא ואיום. אשוע תנה פדיום. בנשף בערב יום. באישון לילה: קראתיך יה הושיעני. אורח חיים תודיעני. מדלות תבצעני. מיום ועד לילה: טהר טנוף מעשי. פן יאמרו מכעיסי. איה נא אלוה עושי. הנותן זמירות בלילה: נחנו בידך כחומר. סלח נא על קל וחומר. יום ליום יביע אומר. ולילה ללילה. המבדיל:

זמירות למוצאי שבת

במוצאי יום מנוחה. המצא לעמך רוחה. שלח תשבי לנאנחה. ונס יגון ואנחה: יאתה לך צורי. לקבץ עם מפוזרי. מיד גוי אכזרי. אשר כרה לי שוחה: עת דודים תעורר אל. למלט עם אשר שואל. ראות טובך בבא גואל. לשה פזורה נדחה: קרא ישע לעם נדבה. אל דגול מרבבה. יהי השבוע הבא. לישועה ולרוחה: בת ציון השכולה. אשר היא היום געולה. מהרה תהיה בעולה. כאם הבנים שמחה: מעינות אני יוזבון. ופדויי יי עוד ישובון. ומי ישע ישאבון. ונצרה נשכחה: נחה עמך כאב רחמן. יצפצפו עם לא אלמן. דבר יי אשר נאמן. בהקימך הבטחה: ידידים פלישי הרץ. גיניתם יפצחו בכרץ. בלי צוחה ובלי פרץ. אין יוצאת ואין צוחה: יהי החודש הזה. כנבואת אבי חוזה. וישמע בבית זה. קול ששון וקול שמחה: חזק יסלא משאלותינו. אמיץ יעשה בקשתנו. והוא ישלח במעשה ידינו. ברכה והצלחה: במוצאי יום גילה. שמך נורא עלילה. שלח תשבי לעם סגלה. רוח ששון והנחה: קול צהלה ורנה. שפתינו אז תרננה. אנא יי הושיעה נא. אנא יי הצליחה נא:

חדש ששוני אל נא והביא. את אליהו הנביא. ואמץ וחזק רפיון ידי. ברך מלאכתי וכל מעבדי. גואלי זכור ענויי ומרודי. דרכך הטוב תקם לאודי. הבן ישלח ושמח לבבי. את אליהו הנביא: ועד והכן די ספוקי. וזן מזוני ולחם חקי. חלב חיל גוים חיש להניקי. טובך תשבע עוללי ויונקי. יבא משיחי לציר מושבי. את אליהו הנביא: כונן לעם זו עזרי צור לחבוש. לחם לאכול ובגד ללבוש. משנאי יהוה ירא נבוש. נוה הר שעיר בקרוב תכבוש. ששוני יגדל בראות סביבי. את אליהו הנביא: עמון ומואב מהרה תכלה. פדותך לעמך בקרוב תגלה. ציון תמלא מעם אלה. קרית מלך רב אז געלה. שכן תשכן בתוך עם צבי. את אליהו תנביא:

אלי חיש גואלי. עבדך ישכילי. מבשר טוב אלי. את אליהו הנביא: נאוו על ההרים. שלוחי יוצר הרים. ורגלי המבשרים. באמור שובי שובי. אלי: חבי כמעט רגע. כל מחלה וכל נגע. איבך אפגע. יום נקם בלבי. אלי: מלכך יבא לך. יפה את כלך. ורעתי למולך. גלעדי התשבי. אלי: נופת תטופנה. שפתי בני יונה. כי בא עת לחננה. ציון נחלת צבי אלי:

איש חסיד היה. בלי מזון ומחיה: בביתו עוסק מלבוש ואין בגד ללבוש. טנן בחשובת אשה. וגם בבנים חמשה: דברה לו האשה. יותר אין להתיאשה: המבלי לחם לאכול. בערום ובחוסר כל: ותורה מצאת כי יגעת. מה נאכל מעתה: והיר כבר נשוק. הלא הצא לשוק: חנון ורחום במרומיו. אולי ינמקנו ברחמיו: טוב לקויו מחסה. רצון יראיו יעשה: יעצת בדעת ובחכמה. עצתך בלי להסכימה: קצאתי לבשת ולכלמה. מבלי כסות ושלמה: לאין בידי לפורטה. אפילו שוה פרוטה: מהרה ושאלה משכנים. מלבושים נאים מתוקנים: נלבש והשליך יהבו. על יי אשר אהבו: סחו ילדיו בפלולם. אל ישוב דך נכלם: עבר כשוק בסברתו. והנה אליהו הנביא לקראתו: פץ לו המבשר. באמת היום תתעשר: צעני בכל כבודך. כי הנני עבדך: קרא למי ברעהו. קנות עבד אין כמותו: רחש איך ישנה דינו. עבד למכור את אדונו: שת לו חכמתו בקרבו. והחזיק בו כמו כבו: סגר קנאו כאהבים. כשמונה מאות אלף זהובים: תבעו מה מלאכתך. אם בבנין חכמתך: מכלית מרקלין ופלטרין. הרי אתה בן חורין: יום ראשון במפעלים. מעל סם פועלים: שוע כחצי הלילה. ענני נורא עלילה: ינמתי ונמכרתי להעבידי. לכבודך ולא לכבודי: בורא עולם בקנין. השלם זה הבנין: רחמיך יכמרו כחניתי. כי לטובה כונתי: מלאכי רחמים כשועתו. אז החלו לבנותו: כנו בני המלוכה. ותשלם כל המלאכה: רץ הסוחר בראותו. כי נגמרה מלאכתו: כלולת מגדלים נאים. לפי ענין הבנאים: יזכר לך עתה. אתמול אשר דברת: תפשני בודאי ובברור. כנסת לענין שחרור: זה קימו באמת. ופרח לו איש האמת:

אמר יי ליעקב. אתע״י:	לא הביט און ביעקב. אתע״י:
בחר יי ביעקב. אתע״י:	מי מנה עפר יעקב. אתע״י:
גאל יי את יעקב. אתע״י:	נשבע יי ליעקב. אתע״י:
דרך כוכב מיעקב. אתע״י:	סלח נא לעון יעקב. אתע״י:
הבאים ישרש יעקב. אתע״י:	עתה השב שבות יעקב. אתע״י:
וירד מיעקב. אתע״י:	פדה יי את יעקב. אתע״י:
זכר זאת ליעקב. אתע״י:	צוה ישועות יעקב. אתע״י:
חדות ישועות יעקב. אתע״י:	קול קול יעקב. אתע״י:
טובו אהליך יעקב. אתע״י:	רני ושמחי ליעקב. אתע״י:
יורו משפטיך ליעקב. אתע״י:	שב יי את שבות יעקב. אתע״י:
כי לא נחש ביעקב. אתע״י:	תתן אמת ליעקב. אתע״י:

אליהו הנביא אליהו התשבי אליהו הגלעדי במהרה יבוא אלינו עם משיח בן דוד: איש אשר קנא לשם האל. איש בשר שלום על יד יקותיאל. איש גש ויכפר על בני ישראל. אליהו: איש דורות שנים עשר ראו עיניו. איש הנקרא בעל שער בסמניו. איש ואזור עור אזור במתניו. אליהו: איש זעף על עובדי חמנים. איש חש ונשבע מהיות גשמי מעונים. איש טל ומטר עצר שלש שנים. אליהו: איש יצא למצוא לנפשו נחת. איש כלכלוהו העורבים ולא מת לשחת. איש למענו נתברכו כד וצפחת. אליהו: איש מוסריו הקשיבו כמהים. איש נענה באש משמי גבוהים. איש סחו אחריו יי הוא האלהים. אליהו: איש עתיד להשתלח משמי ערבות. איש פקיד על כל בשורות טובות. איש ציר נאמן להשיב לב בנים על אבות. אליהו: איש קרא קנא קנאתי ליי בתפארה. איש רכב על סוסי אש בסערה. איש שלא טעם טעם מיתה וקבורה. אליהו: איש תשבי תצילנו מפי אריות. תבשרנו בשורות טובות. תשמחנו בנים על אבות. במוצאי שבתות. אליהו: איש תשבי על שמו נקרא. תצליחנו על ידו בתורה. תשמיענו מפיו בשורה טובה במהרה. תוציאנו מאפלה לאורה. אליהו: אשרי מי שראה פניו בחלום. אשרי מי שנתן לו שלום והחזיר לו שלום. יי יברך את עמו בשלום: אליהו

ככתוב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יי הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם:

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ:
יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה:

רבון כל העולמים אב הרחמים והסליחות בסמן טוב ובמזל טוב החל עלינו את ששת ימי המעשה הבאים לקראתנו לשלום חשוכים מכל חטא ופשע ומנוקים מכל עון ואשמה ורשע ומדובקים בתלמוד תורה ובמעשים טובים ותננו דעה בינה והשכל מאתך ותשמיענו בהם ששון ושמחה ולא תעלה קנאתנו על לב אדם ולא קנאת אדם תעלה על לבנו. מלכנו אלהינו האב הרחמן שים ברכה ורוחה והצלחה בכל מעשה ידינו וכל היועץ על עמך בית ישראל עצה טובה ומחשבה טובה אמצו ברכו גדלו וקימו קים עצתו כדבר שנאמר יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא: ונאמר ותגזר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור: וכל היועץ עלינו ועל כל עמך בית ישראל עצה שאינה טובה ומחשבה שאינה טובה תופר עצתו כדבר שנאמר יי הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים. ונאמר עצו עצה ותפר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל: ופתח לנו יי אלהינו אב הרחמים אדון הסליחות בזה השבוע ובכל שבוע שערי אורה שערי ארך ימים ושנים שערי אריכת אפים שערי ברכה שערי בינה שערי גילה שערי גדולה שערי גאולה שערי גבורה שערי דיצה שערי דעה שערי הוד שערי הדר שערי הצלחה שערי הרוחה שערי ועד טוב שערי זריזות שערי זמרה שערי זכיות שערי זיו שערי זהר תורה שערי זהר חכמה שערי זהר בינה שערי זהר דעת שערי חדות שערי חמלה שערי חן וחסד שערי חיים טובים שערי חכמה שערי טובה שערי טוהר שערי ישועה שערי יושר שערי כפרה שערי כלכלה שערי כבוד שערי למוד שערי מזון שערי מנוחות שערי מחילות שערי מדע שערי נחמה שערי נקיות שערי סליחה שערי סיעתא דשמיא שערי עזרה שערי פדות שערי פרנסה טובה שערי צדקה שערי צהלה שערי קדושה שערי קוממיות שערי רחמים שערי רצון שערי רפואה שלמה שערי שלום שערי שמחה שערי שמועות טובות שערי שלוה שערי תורה שערי תפלה שערי תשובה שערי תשועה כדכתיב ותשועת צדיקים מיי מעוזם בעת צרה: ויעזרם יי ויפלטם יפלטם מרשעים ויושיעם כי חסו בו: ונאמר חשף יי את זרוע

קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו ונאמר קול צופיך נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב יי ציון: וקים לנו יי אלהינו מקרא שכתוב מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך: ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אתן. אמן סלה:

סדר הלל

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לקרוא את הלל:

הללויה הללו עבדי יי הללו את שם יי: יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם: ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם יי: רם על כל גוים יי על השמים כבודו: מי כיי אלהינו המגביהי לשבת: המשפילי לראות בשמים ובארץ: מקימי מעפר דל מאשפות ירים אביון: להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו: מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה הללויה:

בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לעז: היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו: הים ראה וינס הירדן יסוב לאחור: ההרים רקדו כאילים גבעות כבני צאן: מה לך הים כי תנוס הירדן תסוב לאחור: ההרים תרקדו כאילים גבעות כבני צאן: מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב: ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים:

בר״ח ובחוה״מ פסח דולג:

לא לנו יי לא לנו כי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך: למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם: ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה: עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם: פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו: אזנים להם ולא ישמעו אף להם ולא יריחון: ידיהם ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו לא יהגו בגרונם: כמוהם יהיו עשיהם כל אשר בוטח בהם: ישראל בטח ביי עזרם ומגנם הוא: בית אהרן בטחו ביי עזרם ומגנם הוא: יראי יי בטחו ביי עזרם ומגנם הוא: ע״כ

יי זכרנו יברך יברך את בית ישראל יברך את בית אהרן: יברך יראי יי הקטנים עם הגדולים: יוסף יי עליכם ועל בניכם: ברוכים אתם ליי עשה שמים וארץ: השמים שמים ליי והארץ נתן לבני אדם: לא המתים יהללויה ולא כל יורדי דומה: ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה:

בר״ח ובחוה״מ פסח דולג:

אהבתי כי ישמע יי את קולי תחנוני: כי הטה אזנו לי ובימי אקרא: אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני צרה ויגון אמצא: ובשם יי אקרא אנה יי מלטה נפשי: חנון יי וצדיק ואלהינו מרחם: שומר פתאים יי דלותי ולי יהושיע: שובי נפשי למנוחיכי כי יי גמל עליכי: כי חלצת נפשי ממות את עיני מן דמעה את רגלי מדחי: אתהלך לפני יי בארצות החיים: האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד: אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב: ע״כ

מה אשיב ליי כל תגמולוהי עלי: כוס ישועות אשא ובשם יי אקרא: נדרי ליי אשלם נגדה נא לכל עמו: יקר בעיני יי המותה לחסידיו: אנה יי כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי: לך אזבח זבח תודה ובשם יי אקרא: נדרי ליי אשלם נגדה נא לכל עמו: בחצרות בית יי בתוככי ירושלים הללויה:

הללו את יי כל גוים שבחוהו כל האמים: כי גבר עלינו חסדו ואמת יי לעולם הללויה:

הודו ליי כי טוב	כי לעולם חסדו:
יאמר נא ישראל	כי לעולם חסדו:
יאמרו נא בית אהרן	כי לעולם חסדו:

יאמרו

יאמרו נא יראי יי כי לעולם חסדו :

מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה : יי לי לא אירא מה יעשה לי אדם : יי לי בעזרי ואני אראה בשנאי : טוב לחסות ביי מבטח באדם : טוב לחסות ביי מבטח בנדיבים : כל גוים סבבוני בשם יי כי אמילם : סבוני גם סבבוני בשם יי כי אמילם : סבוני כדבורים דעכו כאש קוצים בשם יי כי אמילם : דחה דחיתני לנפול ויי עזרני : עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה : קול רנה וישועה באהלי צדיקים ימין יי עשה חיל : ימין יי רוממה ימין יי עשה חיל : לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה : יסור יסרני יה ולמות לא נתנני : פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה : זה השער ליי צדיקים יבאו בו : אודך כי עניתני ותהי לי לישועה : אודך אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה : אבן מאת יי היתה זאת היא נפלאת בעינינו : מאת זה היום עשה יי נגילה ונשמחה בו : זה

אנא יי הושיעה נא : אנא יי הושיעה נא :
אנא יי הצליחה נא : אנא יי הצליחה נא :

ברוך הבא בשם יי ברכנוכם מבית יי : ברוך אל יי ויאר לנו אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח : אל אלי אתה ואודך אלהי ארוממך : אלי הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו : הודו

יהללוך יי אלהינו כל מעשיך וחסידיך צדיקים עושי רצונך וכל עמך בית ישראל ברנה יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו. כי לך טוב להודות ולשמך נאה לזמר כי מעולם ועד עולם אתה אל : ברוך אתה יי מלך מהלל בתשבחות :

מוסף לראש חודש

מתפללין שמו"ע עד האל הקדוש מפלה כדף ואו

ראשי חדשים לעמך נתת. זמן כפרה לכל תולדותם. בהיותם מקריבים לפניך זבחי רצון ושעירי חטאת לכפר בעדם. זכרון לכלם היו. ותשועת נפשם מיד שונא. מזבח חדש בציון תכין. ועולת ראש חדש נעלה עליו. ושעירי עזים נעשה ברצון. ובעבודת בית המקדש נשמח כלנו. ובשירי דוד עבדך הנשמעים בעירך האמורים לפני מזבחך אהבת עולם תביא להם וברית אבות לבנים תזכור : והביאנו לציון עירך ברנה ולירושלים בית מקדשך בשמחת עולם : ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם. ואת מוסף יום ראש החדש הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך כפי כבודך כאמור :

ובראשי חדשיכם תקריבו עולה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים :

ומנחתם ונסכיהם כמדבר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידים כהלכתם :

אלהינו ואלהי אבותינו חדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה. לששון ולשמחה. לישועה ולנחמה. לפרנסה ולכלכלה. לחיים ולשלום. למחילת חטא ולסליחת עון. (בשנת העיבור ולכפרת פשע). כי בעמך ישראל בחרת מכל האמות וחקי ראשי חדשים להם קבעת : ברוך אתה יי מקדש ישראל וראשי חדשים :

רצה ומודים וכו'. עלינו ק"י שיר של יום.

מוסף לשבת ראש חודש

מתפללין שמו"ע עד האל הקדוש מפלה [illegible]

אתה יצרת עולמך מקדם כלית מלאכתך ביום השביעי אהבת אותנו ורצית בנו. ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכנו לעבודתך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת : ותתן לנו יי אלהינו באהבה שבתות למנוחה וראשי חדשים לכפרה. ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו חרבה עירנו ושמם בית מקדשנו וגלה יקרנו ונטל כבוד מבית חיינו ואין אנחנו יכולים לעשות חובותינו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד שנשתלחה במקדשך : יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם : ואת מוספי יום השבת הזה ויום ראש החדש הזה. נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור :

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו : עולת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה : זה קרבן שבת וקרבן היום כאמור :

ובראשי חדשיכם תקריבו עולה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים :

ומנחתם ונסכיהם כמדבר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידים כהלכתם :

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג. עם מקדשי שביעי. כלם ישבעו ויתענגו מטובך. והשביעי רצית בו וקדשתו. חמדת ימים אותו קראת. זכר למעשה בראשית :

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו וחדש עלינו ביום השבת הזה את החדש הזה. לטובה ולברכה. לששון ולשמחה. לישועה ולנחמה. לפרנסה ולכלכלה. לחיים ולשלום. למחילת חטא ולסליחת עון. (בשנת העיבור ולכפרת פשע). כי בעמך ישראל בחרת מכל האמות. ושבת קדשך להם הודעת. וחקי ראשי חדשים להם קבעת : ברוך אתה יי מקדש השבת וישראל וראשי חדשים :

רצה ומודים וכו' אין כאלהינו. עלינו ק"י. [illegible] שיר של יום. [illegible] עולם :

לוח המולדות

עם הקביעות וראשי חדשים משנת תרס"ח עד שנת תרע"ט :

הלוח הזה יחשב על שעות הוויינער , ולא על שעות המעל"ע . ולמשל אם נכתב ו' בבוקר 18. 17. 7. הפירוש הוא כך . שהמולד יהיה ביום ו' בבוקר 18 מינוט עם 17 חלקים על וויינער 7 . היינו קודם חצות . וכן אם נכתב בלילה ג"כ הפירוש על שעות הוויינער מהלילה . וכן כולם :

תרס"ח (בח"ח)	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל מוצש"ק	9	5	9	ב
חשון ב' בבוקר	53	6	9	ג ד
כסליו אור ליום ד'	37	7	10	ה
טבת ה' בבוקר	21	8	11	ו
שבט ליל ש"ק	5	9	12	ז
אדר יום א' קודם חצות	49	10	12	אב
ואדר ליל ג'	33	11	1	ג ד
ניסן ד' אח"צ	17	12	2	ה
אייר ו' בשחר	1	13	3	ו ז
סיון ש"ק אח"צ	45	14	3	א
תמוז ב' בשחר	29	15	4	ב ג
אב ג' לעת ערב	13	16	5	ד
אלול ה' בבוקר	57	17	5	ה ו

תרס"ט (זש"ג)	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ו' לעת ערב	42	—	6	ז
חשון א' בבוקר	26	1	7	אב
כסליו תחלת ליל ג'	10	2	8	ג ד
טבת ד' בבוקר	54	3	8	ה ו
שבט אור ליום ו'	38	4	9	ז
אדר ש"ק בבוקר	22	5	10	אב
ניסן אור ליום ב'	6	6	11	ג
אייר ג' קודם חצות	50	7	11	ד ה
סיון אור ליום ה'	34	8	12	ו
תמוז ו' אחר חצות	18	9	1	ז א
אב ליל מוצש"ק	2	10	2	ב
אלול ב' אח"צ	46	11	2	ג ד

תר"ע (הח"א)	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל ד'	30	12	3	ה
חשון יום ה'	14	13	4	ו ז
כסליו ליל ז'	58	14	4	א
טבת יום א' בערב	42	15	5	ב
שבט תחלת יום ג'	26	16	6	ג
אדר ליל ה' בערב	10	17	7	ד ה
ואדר יום ו' בבוקר	55	—	7	ו ז
ניסן תחלת ליל א'	39	1	8	א
אייר יום ב' בבוקר	23	2	9	ב ג
סיון תחלת ליל ד'	7	3	10	ד
תמוז יום ה' בבוקר	51	4	10	ה ו
אב ליל ז'	35	5	11	ז
אלול יום א'	19	6	12	אב

תרע"א (גכ"ח)	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל ג'	3	7	1	ג
חשון יום ד'	47	8	1	ד ה
כסליו ליל ו'	31	9	2	ו
טבת יום ש"ק	15	10	3	ז א
שבט ליל ב'	59	11	3	ב
אדר יום ג' בערב	43	12	4	ג ד
ניסן ליל ה' בבוקר	27	13	5	ה
אייר יום ו' בערב	11	14	6	ו ז
סיון ליל א' בבוקר	55	15	6	א
תמוז ליל ג' בערב	39	16	7	ב ג
אב יום ד' בבוקר	23	17	8	ד
אלול תחלת ליל ו'	8	—	9	ה ו

תרע"ב (זש"ג)	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ש"ק	52	1	9	ז
חשון ליל ב'	36	2	10	אב
כסליו יום ג'	20	3	11	ג ד
טבת ליל ה'	4	4	12	ה ו
שבט יום ו'	48	5	12	ז
אדר ליל א'	32	6	1	אב
ניסן יום ב'	16	7	2	ג
אייר ליל ד'	—	8	3	ד ה
סיון יום ה'	44	9	3	ו
תמוז ליל ש"ק	28	10	4	ז א
אב יום א'	12	11	5	ב
אלול ליל ג'	56	12	5	ג ד

תרע"ג (הש"ג)	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ד'	40	13	6	ה
חשון יום ו' בבוקר	24	14	7	ו ז
כסליו ליל א' מוצש"ק	8	15	8	אב
טבת יום ב'	52	16	8	ג ד
שבט ליל ד'	36	17	9	ה
אדר יום ה'	21	—	10	ו ז
ואדר ליל ש"ק	5	1	11	אב
ניסן יום א'	49	2	11	ג
אייר ליל ג'	33	3	12	ד ה
סיון יום ד'	17	4	1	ו
תמוז ליל ו'	1	5	2	ז א
אב יום ש"ק	45	6	2	ב
אלול ליל ב'	29	7	3	ג ד

תרע"ד (הכ"ז)	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ג'	13	8	4	ה
חשון יום ה' בבוקר	57	9	4	ו ז
כסליו יום ו' בערב	41	10	5	א
טבת יום א' בבוקר	25	11	6	ב ג
שבט ליל ג' בערב	9	12	7	ד
אדר יום ד' בוקר	53	13	7	ה ו
ניסן ליל ו'	37	14	8	ז
אייר יום ש"ק	21	15	9	אב
סיון ליל ב'	5	16	10	ג
תמוז יום ג'	49	17	10	ד ה
אב ליל ה'	34	—	11	ו
אלול יום ו'	18	1	12	ז א

תרע"ה (בח"ג)	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל א'	2	2	1	ב
חשון יום ב'	46	3	1	ג ד
כסליו ליל ד'	30	4	2	ה
טבת יום ה'	14	5	3	ו
שבט ליל ז'	58	6	3	ז
אדר יום א'	42	7	4	אב
ניסן ליל ג'	37	8	5	ג
אייר יום ד'	21	9	6	ד ה
סיון ליל ו'	5	10	6	ו
תמוז ליל א'	49	11	7	ז א
אב יום ב'	34	12	8	ב
אלול ליל ד'	18	13	9	ג

תרע"ו (הש"ג)	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ה'	50	14	9	ה
חשון ליל ש"ק	34	15	10	ו ז
כסליו יום א'	18	16	11	אב
טבת ליל ג'	2	17	12	ג ד
שבט יום ד'	47	—	12	ה
אדר ליל ה'	31	1	1	ו ז
ואדר יום ש"ק	15	2	2	אב
ניסן ליל ב'	59	3	2	ג
אייר יום ג'	43	4	3	ד ה
סיון ליל ה'	23	5	4	ו
תמוז יום ו'	11	6	5	ז א
אב ליל א'	55	7	5	ב
אלול יום ב'	39	8	6	ג ד

תרע"ז (הכ"ז)	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום ד'	23	9	7	ה
חשון ליל ו' בערב	7	10	8	ו ז
כסליו יום ש"ק	51	11	8	א
טבת ליל ב'	35	12	9	ב ג
שבט יום ג'	19	13	10	ד
אדר ליל ה'	3	14	11	ה ו
ניסן יום ו'	47	15	11	ז
אייר ליל א'	31	16	12	אב
סיון יום ב'	15	17	1	ג
תמוז ליל ד'	—	—	1	ד ה
אב יום ה'	44	1	2	ו
אלול ליל ש"ק	28	2	3	ז א

תרע"ח (בש"ה)	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי יום א'	12	3	4	ב
חשון ליל ג' בוקר	56	4	4	ג ד
כסליו יום ד' בערב	40	5	5	ה ו
טבת ליל ו' בבוקר	24	6	6	ז א
שבט ליל א' בערב	8	7	7	ב
אדר יום ב' בבוקר	52	8	7	ג ד
ניסן ליל ד'	36	9	8	ה
אייר יום ה'	20	10	9	ו ז
סיון ליל ש"ק	4	11	10	א
תמוז יום א'	48	12	10	ב ג
אב ליל ג'	32	13	11	ד
אלול יום ד'	16	14	12	ה ו

תרע"ט (זח"ג)	מינוטים	חלקים	שעה	ר"ח
תשרי ליל ו'	—	15	1	ז
חשון יום ש"ק	44	16	1	אב
כסליו ליל ב'	28	17	2	ג
טבת יום ג'	12	—	3	ד
שבט ליל ה'	57	1	3	ה
אדר יום ו' ערב	41	2	4	ו ז
ואדר ליל א' בוקר	25	3	5	אב
ניסן יום ב' בערב	9	4	6	ג
אייר ליל ד' בוקר	53	5	6	ד ה
סיון ליל ו' בערב	37	6	7	ו
תמוז יום ש"ק בוקר	21	7	8	ז א
אב ליל ב' בערב	5	8	9	ב
אלול יום ג' בוקר	49	9	9	ג ד

Соломонъ Гиршовичъ
Гринблатъ

Господину

Уріцію

Гриневичу

въ Шавли

Ков. губ.

מקראי קדש

חמשה חומשי תורה

עם פירוש

הרב הגאון האמתי המפורסם

מו"ה מאיר ליבוש מלבי"ם ז"ל

ווילנא

Дозволено цензурою. — 31 Декабря 1890 г. Варшава.

ХУМЕШЪ
т. е. Пятикнижіе Моисея съ комментаріемъ Мальбима.
Часть V.

ВИЛЬНА.
Типографія Вдовы и братьевъ Роммъ.
Жмудскій переулокъ собст. домъ № 328.
1891.

ספר

דברים

מן

חמשה חומשי תורה

עם

תרגום אונקלוס, ופירש"י ז"ל, ושפתי חכמים, ובעל הטורים

ונוסף גם הספרי והיא מדרש רבותינו התנאים ז"ל.

ופירוש יקר נקרא בשם

התורה והמצוה

בנוי על שלשה יסודות קבועים:

א) מפרש דברי אלהים באופן שלא ימצא בשום מקום כפל ענין במלות שונות:

ב) שכל מלה הבאה במאמר, מוכרחת לבא במאמר ההוא, על פי כללי הלשון והבדלי הנרדפים:

ג) שלא נמצא מאמר ריק מרעיון נשגב:

ואת (רוב) דברי הספרי פותר ומפרש בדרך שפירש את הספרא, על ספר ויקרא, אשר רבים יהנו לאורו, כי טוב.

מאת

הרב הגאון האמתי המפורסם בכל קצוי ארץ, כליל החכמה והמדעים, כקש"ת

מוהר"ר מאיר ליבוש מלבי"ם זצללה"ה:

בעל המחבר פירוש מקראי קדש על נביאים וכתובים, ופירוש התורה והמצוה על תורת כהנים, ספר ארצות החיים על שו"ע או"ח, וספר ארצות השלום, ועוד כמה ספרים יקרים:

ווילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראם

שנת תרנ"ב לפ"ק

א אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּין־פָּארָן וּבֵין

בעל הטורים

(א) אלה הדברים. רמז ג"פ נאמרו [ר"ל הדברים כולל מנין ג' כדאי' במס' שבת דף ל"ז] בסיני . ונשנו באה"מ ונשלשו בערבות מואב . ועל כל מצוה ומצוה נכרתו מ"ח בריתות בסיני . ומ"ח באה"מ . ומ"ח בערבות מואב שהן מ"ח וכנגדן הזהיר מ"ח פעמים בתורה על ע"א והזהיר מ"ח פעמים על שגר הבא לידבק בתורה שנכרתו עליה מ"ח בריתות . בראשית . ואלה . ויקרא . וידבר . אלה . ס"ת בגימ' יראת . זהו ראשית חכמה יראת ה' . ובגי' תורה . ר"ת בגי' אהי"ה . וסוף האותיות של ה' חומשי תורה מ' י' ו' ל' בגימטו' הוא אלהינו זה [בודאי כוונת רבינו על ענין יותר עמוק . כי מלת הוא קאי ג"כ על השם ב"ה שנקרא הוא כמ"ש בפרשת שלח . ובפרט לי"ת בסוד אתה הוא עד שלא נברא העולם כו' וכדאיתא בפר"א פ"ג . וכן מלת הוא נוטריקון הוא ושמו אחד . וגם מלת זה קאי על השם ב"ה כדאיתא במנחות (דף נ"ג) יבא זה ויקבל זאת מזה כו' דכתיב זה אלי כו' וגם בזה יש סוד למקובלים כי זה בגי' אהיה במ"ק כדאיתא בס' שפע טל בפ"ה משגרות הטעמים . גם אלו ג' שמות הוא אלהינו זה במספר קכ"ו ועולה במ"ק ט' כמנין אמת במ"ק ואמת חותמו של הקב"ה . הרי שהכל הולך אל מקום אחד אמתי כי כל התורה כולה שמותיו ית' וית' ודברי רבינו עמוק עמוק מי ימצאנו ועי' במ"ע אופן ק"מ] וזהו ואת האחרונים אני הוא : מול ב' . הכא ואידך (יהושע ה') מול את בנ"י וגו' . ה' דברים נאמרו בקנה (חולין ט"ז) אין מוהלין בו ואין חותכין בו בשר ואין מקנחין בו ואין שוחטין בו ואין מחלצין בו שניו וזהו שאמר הקב"ה ליהושע עשה לך חרבות צורים ואל תמול בקנה הגדל בסוף [פי' בהגה] וזהו מול סוף מול את בנ"י . ע"כ מדפוס ישן . [והנה לכאורה קשה למשמעות המסרה מורה שמותר למול בקנה סוף . ושמא כוונתו כדאיתא בגמרא שם דאיירי בסימונא דאגמא ופרש"י וכשהוא יבש חדוד וחותך ואין קסמין נבדלין ממנו ומותר לשחוט בו . ולפ"ז אפשר דכשר ג"כ למול בו כי שלא הטעם משום קיסמין הנבדלין . ואפשר שבמקום ואל המול צ"ל ואם המול ופי' שאם תרצה למול בקנה. מול סוף. ר"ל צריך אתה למול בקנה הגדל בסוף דהיינו בסימונא דאגמא. ודוק]: בארבעים ב' במסרה. הכא ואידך (שופטים ד') בארבעים אלף בישראל . לומר אם יהיה ת"ח א' בין מ' אלף א"צ לא רומח ולא מגן כי ת"ח מגין עליהם מאויביהם . דאיירי התם בת"ח שנאמר (שם) לבי לחוקקי ישראל והכא נמי כתיב בהדיה ענין התורה שנאמר

רש"י

(א) אלה הדברים. לפי שהן דברי תוכחות א ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהם לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמז ב מפני כבודן של ישראל: אל כל ישראל. אילו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומרים אתם הייתם שומעים מבן עמרם ולא השיבותם לו דבר מכך וכך אילו היינו שם היינו משיבין אותו לכך כנסם כולם ואמר להם הרי כלכם כאן כל מי שיש לו תשובה ישיב: במדבר. לא במדבר היו אלא בערבות מואב ומהו במדבר אלא בשביל מה שהכעיסוהו ג במדבר שאמרו (שמות טז) מי יתן מותנו במדבר: בערבה. בשביל הערבה ד שחטאו בבעל פעור בשטים בערבות מואב: מול סוף. על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף שאמרו (שם יד) המבלי אין קברים במצרים וכן בנסעם מתוך הים שנאמר (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף כדאיתא בערכין (טו): בין פארן ובין תפל ולבן. אמר רבי יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו מקום ששמו תפל ולבן אלא הוכיחן על הדברים ה שתפלו על המן שהוא לבן שאמרו (במדבר כא) ונפשנו קצה בלחם הקלוקל ועל מה שעשו

במדבר

שפתי חכמים

א דהל"ל וידבר משה אל כל וגו' ומהכן לפי שהם דברים כו'. ר"ל דהא בלאו הכי צריך לתרץ מה שנאמר כאן במדבר בערבה וגו'. למה לא מפרש בהדיא המעשה שעשו שם אלא ע"כ צ"ל לפי שהן דברי תוכחות ומנה וכו' לכך סתם הדברים והזכיר ברמז לפי שהזכיר כל ההכעסות ביחד לכך לא הוכיחם בפירוש אבל אם היה מוכיחן על הכעסה אחת היה מזכירה בפירוש כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ואין בושת כ"כ ולכך נאמר ג"כ הדברים דכ"מ שנאמר דברים אינו אלא דברי תוכחות כדפירש רש"י בריש ספר קהלת ושם מביא ראיה מאלה הדברים דכתיב כאן ואב לכוון הדבר אשר יקשה מכם וגו' כתב הרא"ם ויש לתמוה אם פי' אלה הדברים הוא דברי תוכחות היאך כתב אחר זה ככל אשר צוה ה' וגו' והא התוכחות לא היו אלא מפי עצמו . ושמא י"ל שהיו ברשות הקב"ה אע"פ שהיו מפי עצמו ועל נתינת הרשות נאמר ככל אשר צוה ה' וגו' א"נ צוהו להוכיחן ומה שהוכיחן סמוך למיתתו זה עשה מפי עצמו עכ"ל . ולי נראה ככל אשר צוה ה' וגו' לא קאי על התוכחות אלא על המצות בכלל נאמר דהיינו משנה תורה וד' דברים נעשו במה שהוכיח אותן מפי עצמו וגם ביאר להם התורה והמצות וכמו שמפרש והולך : ב וא"ת והא אח"כ הזכיר העונות בפירוש עון מרגלים כדכתיב ותקרבון אלי כלכם וגו' וגם שאר דברים שהכעיסו לפניו מנה כאן בפ' זו י"ל דלכך נקט רש"י כאן ומנה כאן כל המקומות ר"ל דכאן מנה כל המקומות ברמז כדפי' לעיל : ג וכן תרגם אונקלוס על דהוו במדברא כו' כתב הרא"ם והמהני מאד האיך יפרש מלת אלה האמור פה על הרמוז אליו והא לא נתפרשו פה אלא המקומות שהכעיסו בלבד אבל הדברים שדבר להם בעבורם לא הזכירם כלל כו' . ובאמת איני יודע מה תמיה זו על רש"י ז"ל דהא הוא פירש אלה הדברים אלה דברי תוכחות ומלת הדברים היא דברי תוכחות והוי כאילו אמר אלה התוכחות אשר הוכיח משה את כל ישראל בעבר הירדן על מה שחטאו במדבר וכו' בשלמא תרגום אונקלוס שתרגם על מלת הדברים אלין פתגמיא וכו' ולא תרגם אלין תוכחות די מליל וכו' הוצרך לתוספת תוכחת יתהון וכו' אבל רש"י שפירש הדברים תוכחות מה לי לתוספת הזאת שהוסיף התרגום ודברי רש"י ז"ל הם נכוחים וישרים : ד דאין לומר דמקום ההוא נקרא ערבה כדכתיב לעיל בפרשת מסעי ויחנו בערבות מואב דא"כ ה"ל למכתב בעבר הירדן בערבה במדבר : ה שתפלו לשון דבק כלומר היו מריבין

על

אונקלוס

א אִלֵּין פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלִּיל מֹשֶׁה עִם כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא אוֹכַח יָתְהוֹן עַל דְּחָבוּ בְּמַדְבְּרָא וְעַל דְּאַרְגִּיזוּ בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵל יַם סוּף בְּפָארָן אִתַּפַּלוּ

ספרי

(א) **אלה** הדברים אשר דבר משה וגו'. וכי לא נתנבא משה אלא אלו בלבד והלא הוא כתב את כל התורה כולה שנאמר (דברים לא) ויכתוב משה את התורה הזאת מה ת"ל אלה הדברים מלמד שהיו דברי תוכחות שנאמר (שם לב) וישמן ישורון ויבעט וגו'. כיוצא בו אתה אומר (עמוס א) (דברי עמוס אשר היה בנוקדים מתקוע אשר חזה על ירושלים) [שמעו את הדבר הזה אשר דבר ה' וגו'] וכי לא נתנבא עמוס אלא אלו בלבד והלא (מכל הבריו נתנבא ומה ת"ל דברי עמוס) [כבר נאמר דברי עמוס אשר היה בנוקדים מתקוע אשר חזה על ישראל אלא] שהיו דברי תוכחות שנאמר (שם ד) שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שומרון אלו בתי דינים שלהם. כיוצא בו אתה אומר (ירמיה ל) [הדבר אשר היה אל ירמיהו וגו'] ואלה הדברים אשר דבר וגו' (ירמיה על ישראל ועל יהודה). וכי לא נתנבא ירמיה אלא אלו בלבד והלא (ב' ספרים) [כל הספר] כתב ירמיהו שנאמר (שם נא) עד הנה דברי ירמיהו ומה ת"ל ואלה הדברים אלא מלמד שהיו דברי תוכחות שנאמר (שם ל) קול חרדה שמענו פחד ואין שלום שאלו נא וראו אם יולד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה וגו' הוי כי גדול היום ההוא וגו' ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע. כיוצא בו אתה אומר (ש"ב כג) ואלה דברי דוד האחרונים (מלמד שהם דברי תוכחות). וכי לא נתנבא אלא אלו בלבד והלא כבר נאמר (שם) רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני ומה ת"ל ואלה דברי דוד האחרונים אלא מלמד (שהם דברי תוכחות. ומנין) שהיו דברי תוכחות שנאמר (שם) ובליעל כקוץ מונד כלהם. כיוצא בו אתה אומר (קהלת א) דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים. וכי לא נתנבא שלמה אלא אלו בלבד והלא (כבר נאמר) [ג' ספרים חבר אלא מלמד שהיו דברי תוכחות שנאמר דור הולך ודור בא וגו'] וזרח השמש ובא השמש. הולך אל דרום וסובב אל צפון [סובב סובב] זה מזרח ומערב ואומר כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא. כנה הרשעים (בחמה ולבנה) [בשמש ובארץ] ובים שאין להם מתן שכר: אל כל ישראל, אלו הוכיח מקצתם הרי אלו שבשוק היו אומרים כך הייתם שומעים מבן עמרם ולא הייתם משיבים לו דבר כך וכך, אם היינו יושבים שם היינו משיבים לו ד' וה' פעמים על כל דבר ודבר, (ד"א מגיד שכינסן) [לפיכך כנסן] משה מגדולם ועד קטנם ואמר להם כל מי שיש לו תשובה יבא ויאמר. ד"א אל כל ישראל מלמד שהיו כולם (בעלי תוכחה) יכולים לעמוד בתוכחות. (ערכין טז) אמר רבי טרפון העבודה אם יש בדור הזה מי שיכול לקבל תוכחה. אמר (רבי עקיבא) [ראב"ע] העבודה אם יש בדור הזה יודע היאך מוכיחים. אמר (רבי יוחנן) [ריב"ן] מעידני עלי שמים וארץ שיותר מחמשה פעמים נתקנתר (עלי) [על ידי] רבי עקיבא לפני רבן גמליאל ביבנה שהייתי קובלני עליו והיה מקנתרו ויודע אני בו שהיה מוסיף בי אהבה לקיים מה שנאמר (משלי)

השאלות

(א—ה) מה רצה במ"ש אלה הדברים אשר דבר משה בעבר הירדן אם נאמר שבכל מקום ומקום דבר ושנה דברים אלה שיאמר להלן, איך אמר מול סוף או בחצרות דברים שהיו אחרי זאת כמו מה ששלח מלאכים אל מלך אדום ומה שכבש סיחון ועוג, ומז"ש אחד עשר יום מחורב שא"ל פי' כלל, ואם פי' די זהב שעשו העגל מזהב למה נכתב זה באחרונה והוא היה החטא הראשון, ומ"ש ויהי בארבעים שנה דבר משה סותר למ"ש תחלה שדבר אלה הדברים קודם לכן, ולמה אמר אחרי הכותו וחזר שנית הואיל משה באר ומה ענין כל ספר משנה תורה שנאמר בסגנון אחר מכל הספרים שכולם באו כשלישי המדבר נאמר תמיד וידבר ה' אל משה ופה בא בלשון מדבר בעדו כאלו אמרן משה מפי עצמו:

התורה והמצוה

(א) **אלה** הדברים, ההמשה פסוקים הראשונים הם הקדמה כוללת לכל ספר משנה תורה, כי כמשקיף השקפה כללית על דברי הספר הזה הוא מחולק לשני חלקים, שמן פסוק ו' ה' אלהינו דבר אלינו בחורב עד פרשה י"ב שמתחיל אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות, הם דברי מוסר ותוכחה. שמזכיר להם טובת הבורא עליהם ומה שחטאו כנגדו ומזהיר אותם על יראת ה' ואהבתו ושלא לשכח טובותיו ומעמד הר סיני וכדומה [כי המצות שבאו בין הדברים באו שגב גררא], ומן פרשה י"ב והלאה עד פ' כ"ז הוא ספר המצות שבוה אותם מצות רבות חדשות שלא נזכרו כלל בספרים הקודמים ומצות רבות שכבר נזכרו והוסיף בהם באור ופירוש, ועל שני אלה נבוכו המפרשים ויפלאו המון שאלות, והוא כי יש לשאול הם אשר

תֹּ֥פֶל וְלָבָ֛ן וַחֲצֵרֹ֖ת וְדִ֥י זָהָֽב׃ ב אַחַ֨ד עָשָׂ֥ר יוֹם֙ מֵֽחֹרֵ֔ב דֶּ֖רֶךְ

שפתי חכמים

של המן: ו אין להקשות למה לא פי' זה קודם שפי' תפל ולבן כסדר הקרא די"ל דלעיל ה"פי אומר דכך פירושו של קרא מול סוף ואיזה מקום הוא נקרא מול סוף ומפרש בין פארן ובין תפל ולבן אבל כיון שפירש רש"י דתפל ולבן נאו שמות מקומות א"כ מה פי' של פארן ומתרץ ועל מה כו' אבל הלשון של בין אינו מתיישב שפיר: ז כאן משמע דמחלוקתו של קרח היתה קודם שילוח מרגלים דהא כתיב ויסעו מחצרות ויחנו במדבר פארן וכתיב אח"כ שלח לך אנשים ומדכתיב כאן וחצרות פירש"י מחלוקתו של קרח ש"מ מקודם שבאו למדבר פארן כבר היה מחלוקתו של קרח בחצרות ועיין בפ' קרח על פ' וישמע משה וגו': ח דקשה לטעם ראשון דהא מחלוקתו של קרח אינו מפרש נקרא שהיה בחצרות לכן פי' ר"א וכו' ולטעם אחרון לאוד קשה דהא לא יהיה וחצרות דומיא דבמדבר בערבה שהם מורה על המקום שהכעיסו לפני הקב"ה ומלא ותגרום זה תוכחה שלא למדו ממרים וכו' אבל לפירוש ראשון וחצרות לא בא לגורות אלא על ההכעסה שהכעיסו בחצרות דאין לומר שהוכיח אותן על חטא מרים דהא לא מנה כאן אלא חטא הרבים מש"ה צריך נמי לטעם הראשון: ט פי' מדברתם כי
הק

רש"י

במדבר פארן ו על ידי המרגלים: וחצרות. במחלוקתו ז של קרח. (ספרי) דבר אחר אמר להם היה לכם ללמוד ממה ח שעשיתי למרים בחצרות בשביל לשון הרע ואתם נדברתם ט במקום: ודי זהב. הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם שנאמר (הושע ב) וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל: (ב) אחד עשר יום מחרב. אמר להם משה ראו מה גרמתם אין לכם דרך
קצרה

ספרי

(משלי ט) אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך, [שהתוכחה מביאה לידי שלום. וכן אתה מוצא באברהם שנאמר והוכיח אברהם את אבימלך על אודות וגו' ומהו אומר ויכרתו ברית שניהם. וכה"א ביצחק ויאמר אליהם יצחק מרוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי ותשלחוני מאתכם ואומר וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום]: בעבר הירדן, מלמד שהוכיחן על מה שעשו בעבר הירדן: במדבר, מלמד שהוכיחן על מה שעשו במדבר (מלמד) שהיו נוטלין בניהם ובנותיהם הקטנים וזורקים לתוך חיקו של משה ואומרים לו בן עמרם מה אנונא התקנת להם לאלו מה פרנסה התקנת להם. רבי יהודה אומר (הכי ה"א) [הוא מה שנאמר] (שמות טז) ויאמרו אליהם בני ישראל מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים. ד"א במדבר זה הכלל על כל מה שעשו במדבר: בערבה, מלמד שהוכיחן על מה שעשו בערבות מואב שנאמר (במדבר כה) וישב ישראל בשטים: מול סוף, מלמד שהוכיחן על מה שעשו בים סוף (והמרו בתוך הים והפכו עורף כלפי משה ג' מסעות). ר' יהודה אומר המרו בתוך הים והמרו על הים [בעלייתן שהפכו עורף כלפי משה ונסעו ג' מסעות] וכה"א (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף [פי' על ים בעלייתן, בים בתוך הים]. יכול שלא הוכיחם אלא בתחלת כסע (מן) [בין] מסע למסע מנין ת"ל בין פארן ובין תפל (דברי תפלות שהפלו על המן). [תופל ולבן, שתפלו דברי תפלות על המן שהוא לבן] וכה"א (במדבר כא) ונפשנו קצה בלחם הקלוקל. אמר להם שוטים כל עצמם של מלכים אין בוררין להם אלא לחם קל שלא יהא דולריא אוחזתם אבל (אותה הטובה) [אתם בטובה] שהטבתי לכם בה אתם מתוכחים ומתרעמים לפני (הוי כטובה) [בדרך אביכם הלכתם בטובה] שהטבתי לאדם הראשון שאמרתי לו (בראשית ב') אעשה לו עזר כנגדו (בטובה שהטבתי לו) בה התרעם לפני (שם) ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל: וחצרות, אמר להם לא היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות. אם למרים הצדקת לא נשאתי לה פנים בדין ק"ו לשאר בני אדם. ד"א (וחצרות) ומה מרים שלא דברה אלא באחיה הקטן כך נענשה (במדבר), המדבר בגמי שגדול הימנו על אחת כמה וכמה. ד"א (וחצרות) ומה מרים כשדברה הדבר לא שמעת
כל

התורה והמצוה

זה נאמר מפי הגבורה כמו ד' חומשים הראשונים, או אם משה מפי עצמו אמרו לבאר את המצות שצריכים באור כמ"ש הואיל משה באר את התורה הזאת, וכמשמעות דברי חז"ל שאמרו שקללות שבתו"כ אמר משה מפי הגבורה וקללות שבמ"ת משה מפי עצמו אמרן, אמנם שנאמר שמשה מפי עצמו אמרן הוא דבר שא"א שכבר אמרו חז"ל בפרק חלק שהאומר כל התורה מן השמים חוץ מפסוק א' שאמרו משה מעצמו הוא בכלל כי דבר ה' בזה, ועוד שא"כ איך באו בו מצות רבות שלא נזכרו בספרים הקודמים אפי' ברמז והיך יוסיף משה מדעת עצמו אשר לא צוה ה' אותם, אולם גם על הנגד שנאמר שגם ספר זה נאמר מפי הגבורה

עַל מַנָּא וּבַחֲצֵרוֹת אַרְגִיזוּ עַל בִּשְׂרָא וְעַל דַעֲבַדוּ עֵגֶל דִּדְהָב׃ י מַהֲלַךְ חַד עֲשַׂר

ספרי

כל בריה אלא הקב"ה בלבד שנאמר (במדבר יב) וישמע ה' כך נענשה, המדבר בגנותו של חברו ברבים עאכ"ו: ודי זהב, א"ל הדבר הזה (שאי) יתירה לכם (נ"ל) [מכל] מה שעשיתם (במעשה) [שמעשה] העגל קשה עלי מן הכל. היה רבי (יהודה) אומר משל למה"ד לאחד שעשה לחבירו צרות הרבה באחרונה הוסיף לו צרה אחת אמר לו הא יתירה (נ"ל) [מכל] מה שעשית לי זו קשה עלי יותר מן הכל כך אמר הקב"ה לישראל זו יתירה (נ"ל) [מכל] מה שעשיתם. [ד"א ודי זהב] ר' שמעון בן יוחאי אומר משל למה"ד לאחד שהיה מקבל חכמים ותלמידים והיו הכל מאשרים אותו באו כנענים וקבלם והיו הבריות אומרים כך היא ווסתו של פלוני לקבל את הכל כך אמר משה לישראל ודי זהב למשכן ודי זהב לעגל. ר' בנאה אומר עבדו ישראל לעבודת כוכבים הרי הם חייבים כליה יבוא זהב משכן ויכפר על זהב עגל. ר' יוסי ברבי חנינא אומר הרי הוא אומר במדבר בערבה, אלו (אבות פ"ה ערכין טו) עשרה נסיונות שנסו אבותינו את הקב"ה במדבר ואלו הם, ב' בים, ב' במים, ב' במן, ב' בשלו, ואחד במעשה העגל, ואחד (במדבר פארן, ואחד) במרגלים. אמר לו רבי יוסי בן דורמסקית (נ"ר) יהודה ברבי למה אתה מעוות עלינו את הכתובים מעידני עלי שמים וארץ שחזרנו על כל המקומות (שבתורה ואין מקום שנקרא) [וכולן מקומות הן] אלא [שנקרא:] על שם המאורע. כיוצא בו (אתה אומר) (בראשית כו) ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו ואומר ויקרא אותה שבעה.

כיוצא בו (אתה אומר) דרש ר' יהודה (זכרי' ט) משא דבר ה' בארץ חדרך ודמשק מנוחתו (כי לה' עין אדם וכל שבטי ישראל) זה משיח שחד לכנענים ורך לישראל. אמר לו ר' יוסי בן דורמסקית (לרבי) יהודה ברבי למה אתה מעוות עלינו את הכתובים מעידני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש שם מקום ושמו חדרך (אמר לו מה אתה) [ומה אני] מקיים ודמשק מנוחתו (מנין) שעתידה ירושלים להיות מגעת עד דמשק שנאמר ודמשק מנוחתו ואין מנוחתו אלא ירושלים שנאמר (תהלים קלב) זאת מנוחתי עדי עד אמר לו מה אתה מקיים ונבנתה העיר על תלה. אמר לו [שאינה עתידה לזוז ממקומה אלא] מה אני מקיים (יחזקאל מא) ורחבה ונסבה למעלה (למעלה וגו' סביב סביב לבית על כן רוחב הבית למעלה) שעתידה ארץ ישראל להיות מרחבת ועולה מכל צדדיה כתאנה זו שקצרה מלמטה [ורחבה מלמעלה] ושערי ירושלים עתידים להיות מגיעים עד דמשק. וכה"א (שה"ש ז) אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק וגליות באות וחונות בתוכה שנאמר ודמשק מנוחתו, ואומר (ישעיה ב) והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים. ואומר (שם) והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים. כיוצא בדבר (אתה אומר) דרש ר' יהודה (בראשית מא) וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו [ויקראו לפניו אברך] זה יוסף שהיה אב בחכמה ורך בשנים. אמר לו

התורה והמצוה

הספרים, הקודמים יקשה למה ספרים הקודמים באו בלשון נסתר כשלישי המדבר. וספר זה כתב משה בלשון מדבר בעדו כמיחס הדברים לעצמו, וביחוד בצווי המצות מפרשת ראה ואילך היה ראוי שיאמר וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל כמנהגו בכל התורה כולה. ולבאר כ"ז בא האלהים בחמשה פסוקים להודיע מה שרש דבר נמצא בספר הזה, והחלה הודיע ענין הי"א פרשיות הראשונות שהם דברי מוסר ותוכחה ונקראו בשם דברים, שמציין דברי תוכחה כדרך המדבר ודורש באזהרות, ואמר אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל, ר"ל שדברי תוכחות אלה דבר משה תחלה מעצמו מבלי צווי ה', שהוכיחם על מעשיהם כפעם בפעם בזמנים ובמקומות שונים, ותפש י"א מקומות שהוכיחם שם והם [א] במדבר [ב] בערבה [ג] מול סוף [ד] בין פארן [ה] ובין תפל, ר"ל שפארן היה מדבר גדול נמשך מרחק רב, ואחריו היה מדבר ששמו תפל נמשך ג"כ מרחק רב והוכיחם אחרי באו קצה מדבר פארן שסמוך אל תפל, וכן הוכיחן כשבאו בקצה תפל בצד שנגד מדבר פארן, לכן אמר בין פארן ובין תפל, [ו] במקום ששמו לבן, [ז] בחצרות, [ח] במקום ששמו די זהב וכמ"ש הראב"ע שכמו שמדבר פארן וחצרות הם שמות מקומות כן תפל ולבן ודי זהב הם שמות מקומות:

הַר־שֵׂעִיר עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ ג וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל

שפתי חכמים

הק הוא ממה כדפרש"י שם א"נ כנגד המקום בשבח את הארץ וכם גנוהו אע"ג דתוכחת מרגלים מבין פארן מפיק ליה מ"מ שלוח מרגלים לחוד לשון הרע של מרגלים לחוד שדברו על הארץ גם יש לפרש שדבה שדברו נגד המקום הוא מחלוקתו של קרח ואין בין הלשון הראשון והאחרון אלא שהאחרון מפרש שהוכיחם על שלא לקחו מוכר ממרים שלקתה בשביל שדברה באחיה והראשון פי' שהוכיחם על שהכעיסו שם המקום בפתוקת. הרא"ם: י ר"ל ובין הכל הוא ל' ימים דיום ל' נחשב מן סוף ל' וגם חשב לתחלת ז' ימים שהרי ביום ל' נסעו משם כמלא דביום ל"ט שלחו מרגלים מקדש ברנע דהיינו בכ"ט בסיון פי' הרא"ם כאורך: כ מתלבטת פי' ממהרת: ל אין זה פי' ויהי בארבעים שנה כלומר אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר והם הלכו אותו בארבעים שנה וזה פי' ויהי בארבעים שנה אלא בארבעים שנה אדבתריה קאי כמו שפירש"י מלמד שלא הוכיחן וכו' אלא מקרא קצר הוא והוה כאילו כתיב י"א יום מחורב ואתם הלכתם בג' ימים בסיועת הקב"ה ומפני שקלקלתם אחרתם ארבעים שנה ואח"כ מתחיל דבור חדש ויהי בארבעים וכו' דבר משה וכו' ואין להקשות דהכא משמע בשביל חטא המרגלים עכבו במדבר מ' שנה ובפ' בהעלותך פירש"י מיד עד שלשה ימים וכו' אלא שחטאו במתאוננים י"ל בשביל חטא מתאוננים נתעכבו ל' יום ובשביל חטא מרגלים ארבעים שנה: מ דאל"כ מאי נ"מ מתי היתה: נ ר"ל דאם מוכיחו קודם מיתתו קסבר מוכיחו היום מעט ומחר מעט דמה לי לנוכיחו הכל בפעם א'

רש"י

קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר ואף הוא מהלך י"א יום ואתם הלכתם אותו בשלשה ימים שהרי בעשרים באייר נסעו מחורב שנאמר (במדבר י יא) ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש וגו' (תענית כט) ובכ"ט בסיון שלחו את המרגלים מקדש ברנע לא מהם שלשים יום י שעשו בקברות התאוה שאכלו הבשר חדש ימים ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים נמצא בשלשה ימים הלכו כל אותו הדרך וכל כך היתה שכינה מתלבטת כ בשבילכם למהר ביאתכם לארץ ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר ל מ' שנה: (ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש. מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה מ ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה אמר ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו כדי שלא תניחני והלך והדבק בעשו אחי, ומפני ד' דברי' אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה נ כדי שלא

יבא

ספרי

לו ר' יוסי בן דורמסקית (גר') יהודה ברבי למה אתה מעוות עלינו את הכתובים מעידני עלי שמים וארץ שאין אברך אלא (נברכים) [לשון ברכים. ונתון אותו על כל ארץ מצרים] שהיו הכל נכנסים ויוצאים תחת ידו (כענין שנאמר ונתון אותו על כל ארץ מצרים):

(ב) אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע (וכי מהלך י"א יום) [בי"א יום הלכו מחורב] לקברות התאוה ומקברות התאוה לחצרות (והרי אינו מהלך שלשה ימים שנאמר (במדבר י) ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים. רבי יהודה אומר וכי לשלשת ימים הלכו ישראל מהלך י"א מסעות והלא אינו מהלך אלא מ' יום כענין שנאמר באליהו (מ"א יט) ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכילה ההיא מ' יום ומ' לילה אחר שאמר אי הפסר חזור לך לענין הראשון. ד"א י"א יום מחורב) [ומחצרות למדבר פארן] אלו זכו ישראל לי"א יום היו נכנסים לארץ אלא מתוך שקלקלו מעשיהם גלגל המקום עליהם מ' שנה שנאמר (במדבר יד) במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום לשנה יום לשנה. ר' יהודה אומר [וכי בי"א יום הלכו והלא לא הלכו אלא ג' ימים שנא' ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים אלא בג' ימים הלכו ישראל מהלך י"א יום] אלו זכו ישראל לג' ימים היו נכנסים לארץ שנאמר (שם י) וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה ואין מנוחה אלא ארץ ישראל שנאמר (דברים יב) כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה אשר ה' אלהיך נותן לך [אמרו לו וכי מהלך

י"א

התורה והמצוה

(ג) אחד, עוד הוכיחם באחד עשר יום שמחורב עד קדש ברנע ג' פעמים, והם [א] מחורב ר"ל עת שילאו מחורב [ב] כשהלכו דרך הר שעיר [ג] כשבאו עד קדש ברנע, ס"ה י"א מקומות, ונס"ז יל"פ שמ"ש אחד עשר יום נמשך על אלה הדברים אשר דבר משה אחד עשר יום, שכל תוכחה היתה ביום מיוחד עד שמשכה התוכחה אחד עשר יום, ובאשר חשב שמונה מקומות אומר שהג' מקומות שהוכיחם עוד ג' ימים היה א' מחורב ב' דרך הר שעיר ג' עד קדש ברנע, והיל"ל אשר דבר משה אחד עשר יום במדבר בערבה וכו' והגיה מלת אחד עשר יום שלא במקומו, למען נבין גם כונה שניה

שמחורב

יַמִּין מֵהוֹרֵב אֹרַח טוּרָא דְשֵׂעִיר עַד רְקַם גֵּיאָה: ג וַהֲוָה בְּאַרְבְּעִין שְׁנִין בְּחַד עֲשַׂר יַרְחִין בְּחַד לְיַרְחָא מַלִּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יָתֵהּ

ספרי

י"א יום הוא והלא מהלך מ' יום הוא כמו שנאמר באליהו ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכילה ההיא מ' יום ומ' לילה אחרי שא"א חוזר לענין ראשון]. ר' בנאה אומר אלו זכו ישראל ליום אחד היו נכנסים לארץ שנאמר (שמות יג) היום אתם יוצאים בחדש האביב והיה כי יביאך ה' אלהיך אל ארץ הכנעני מיד. אבא יוסי בן חנן אומר משום אבא כהן ברדלא אלו זכו ישראל כיון שעלו פרסות רגליהם מן הים היו נכנסים לארץ שנאמר (דברים א) עלה רש כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך:

(ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל בני ישראל (מלמד שהשנה י"ב חודש והרי) [מה בא זה ללמדנו אם ללמד שהשנה י"א חודש והלא] כבר נאמר (אסתר ג) בשלשה עשר (יום) לחדש שנים עשר הוא חדש אדר. וכה"א (מ"א ד) ולשלמה שנים עשר נציבים על כל ישראל וגו' ונציב אחד אשר בארץ ואיזה (סנהדרין יב) זה חודש העבור [מלמד שהשנה י"ב חודש]. ר' בנאה אומר וכי עד שלא עמד שלמה לא היינו יודעים שהשנה י"ב חודש והלא כבר נאמר [חדש בחדש לכל חדשי השנה המחלוקת האחת וגו' אלא בא ללמד שבל"ו יום באר משה את כל התורה שנאמר ויבכו את משה וגו' ואומר כי בעוד ג' ימים וגו' ואומר והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון וגו' הוצא מהם ל"ג יום למפרע ואתה מוצא שבז' באדר מת משה ומנין שבז' באדר נולד משה שנאמר (דברים לא) ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום שאין ת"ל היום ומה ת"ל היום היום מלאו ימי ושנותי (מעל"ע. ד"א היום מלאו שבאותו היום שלאו לו מעת לעת. ואומר (יהושע ד) והעם עלו מן הירדן בעשור לחודש הראשון ויחנו בגלגל. הוצא ממנה ל"ג למפרע ואתה מוצא שהשנה י"ב חודש. ד"א ויהי במ' שנה בי"א חודש באחד לחודש) [מלמד שהקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחדש לחדש מעת לעת שנאמר את מספר ימיך אמלא נמצא אתה למד שבל"ו ימים באר משה את כל התורה] ומלמד שלא הוכיחם אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח לבניו אלא סמוך למיתה שנאמר ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים (אמר לו) ראובן בכורי אתה. אמר לו בני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי. ומפני ד' דברים אין מוכיחים את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו, וכדי שלא יהיה חברו רואהו ומתבייש הימנו ושלא יהא בלבו עליו [ושלא יניחו וילך] (שהתוכחה מביאה לידי שלום, וכן אתה מוצא באברהם שנאמר והוכיח אברהם את אבימלך על אודות וגו' ומהו אומר ויכרתו ברית שניהם. וכה"א ביצחק ויאמר אליהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי ותשלחוני מאתכם ואומר וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום). וכן אתה מוצא ביהושע שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה שנאמר (יהושע כד) ואם רע בעיניכם לעבוד את ה' בחרו לכם היום את מי תעבודון אם את אלהים אשר עבדו אבותיכם וגו' ואם את אלהי האמרי אשר אתם יושבים בארצם ויאמרו העם אל יהושע לא כי את ה' נעבוד. וכן אתה מוצא בשמואל שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה שנאמר (ש"א יב) הנני ענו בי

התורה והמצוה

שמהורב עד קדש ברנע היה דרך אחד עשר יום וכמו שפי' רש"י עפ"י חז"ל אמר להם משה ראו מה גרמתם וכו':

(ג) ויהי בארבעים שנה, ר"ל שגם הדברים האלה דבר משה מדעת עצמו בזמנים מתולפים כדרך הדורש והמוכיח, ולא היה לו רשות לכתבם בספר ואף אם היה כותבם לא היה בהם קדושת ס"ת רק היו ענינם כדברי תוכחה שנאמרו עפ"י הנבאים או כדברים שדבר איש הרוח ברוה"ק, אבל בארבעים שנה באחד לחדש שבט צוה לו הקב"ה לאמרם שנית לישראל בצווי מפי הגבורה, כי אמר לו דבר אל בני ישראל לאמר, וצוה לו שיכתבם בספר מפי ה' ושיאמרם ושיכתבם לא כפי הסדר שאמרם בי"א מקומות הנ"ל רק בסדר אחר שסדר ה'. וז"ש דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אותו אליהם שא"ל דבר אל בני ישראל לאמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב וכו' עד סוף ספר משנה תורה, הכל נכתב עפ"י ה' ולא כתב מדעתו אף קוצו של יו"ד, ולכן דינו ככל יתר הספרים שנכתבו מפי ה'. והנה תראה שבכל נוו יש

שבארבעים

אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֲלֵהֶם: ד אַחֲרֵי הַכֹּתוֹ אֵת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן וְאֵת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן אֲשֶׁר־יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי: ה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר: ו יְהוָה אֱלֹהֵינוּ

בעל הטורים

הואיל משה באר את התורה: (ה) הואיל ג' במסרה. הבא והילך (ש"א י"ב) כי הואיל ה' לעשות. (הושע ה') הואיל הלך אחרי צו. היינו דאמרינן בין קו וכין קו קרויין בניו של מקום בין עושין רצונו של מקום שמקיימין התורה דהיינו הואיל משה וכין אין עושים רצה"מ דהיינו הלך אחרי צו. הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם: את התורה הזאת לאמר וסמיך ליה ה' אלהינו כלומר הזכירה

שפתי חכמים

א' עדיין יש לי פנאי להוכיחו למחר ושמא יאמר זה מפני איזו שנאה שיש לו עליו הוא מוכיח אותו תמיד וא"כ בושה בתוכחתו מש"ה יוכיח אותו כמוך למיתה על כל מעשיו וא"ת א"כ למה פירש"י לעיל וממי למד מיעקב וכו' מנ"ל דלמא מסברא דנפשיה עשה כן דמפני ד' דברים אין מוכיחין וכו' וי"ל דק"ל דהא כל הטעמים הללו אינם שייכים הכא דלא שייך לומר שמא יחזרו וילך לו דהנה ילכו דהא לא יצאו אלא לבא נא"י וגם לא שייך למימר שלא יהביישו ממש הא כל ישראל ביחד היה מוכיח ומה שהביא רש"י ומפני מה וכו' הוא מביא הטעם עי' יעקב וא"ת והא כתיב הוכח תוכיח את עמיתך פירש רש"י אפי' מאה פעמים וי"ל הוכח תוכיח מיירי בשעת מעשה ושלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו פי' שלא בשעת מעשה כשעשה עבר המעשה. מגאתי: ס ר"ל כשפוגע בו אותו שהוכיח זה מתביים ממנו: ע רצונו לתרץ למה לי למיכתב אחרי הכותו ליתן שכתוב ויהי בארבעים שנה וגו' אלא כך אמר משה כו' וא"ת א"כ דילמא הא דלא הוכיחן קודם לזה משום שהמתין וכו' כדי שלא יאמרו מה היטיב וי"ל דא"כ הל"ל ויהי אחרי הכותו את סיחון ועוג ולמה כתיב ויהי בארבעים שנה אלא ללמד שלא הוכיח אלא סמוך למיתה ומדכתיב אחרי הכותו ש"מ נמי הא דאמר מבה וכו': פ עילה ר"ל עלילה: צ ר"ל ל"ל למכתב אשר יושב בחשבון ל"ל להזכיר מקומותיהם: ק וקרניים הוא ל' קרן כלומר תוקף: ר כלו' אל תאמר מגליה דעשתרות זו ל' לוקין דלמא דוקא עשתרות קרנים הוא ל' צוקין ועז"פ ועשתרות א' היא עשתרות קרנים דהתם והתם נמי כתיב ויבא הפליט זה עוג וכו': ש ר"ל אב יושב בעשתרות לא יושב באדרעי לכך פירש שם המלכות נקרא אדרעי והרא"ם פירש ובאדרעי מכעיה ליה: ת עיין בפ' ויגש: א מדכתיב כאן באר את התורה ופרשה כי אלא כתיב וכתבתם וגו' דברי התורה הזאת באר היטב

רש"י

יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ושלא יהא חברו רואהו ומתבייש ס ממנו כו' כדאיתא בספרי וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה וכן שמואל שנא' (שמואל א יב ג) הנני ענו בי וכן דוד את שלמה בנו: (ד) אחרי הכתו. אמר משה אם אני מוכיחם ע קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו אינו בא אלא לקנתר ולמצוא עילה פ שאין בו כח להכניסנו לארץ לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואח"כ הוכיחן: סיחון מלך האמורי אשר יושב בחשבון. (ספרי) אילו לא היה סיחון קשה צ והיה שרוי בחשבון היה קשה שהמדינה קשה ואילו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה היתה קשה שהמלך קשה על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה: אשר יושב בעשתרות. המדינה קשה: עשתרות. הוא לשון צוקין וקושי כמו עשתרות קרנים ק ועשתרות זה הוא עשתרות קרנים ר שהיו שם רפאים שהכה אמרפל שנאמר (בראשית יד ה) ויכו את רפאים בעשתרות קרנים ועוג נמלט מהם והוא שנאמר (שם יג) ויבא הפליט ואומר (לקמן ג יא) כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: באדרעי. שם ש המלכות: (ה) הואיל. ת התחיל כמו (בראשית יח לא) הנה נא הואלתי: באר את התורה. א בשבעים לשון פירשה להם:

רב

היטב

ספרי

כי נגד ה' ונגד משיחו ויאמרו לא ויאמר אליהם עד ה' בכם היום ויאמרו עד. וכן אתה מוצא בדוד שלא הוכיח את שלמה בנו אלא סמוך למיתה שנאמר ויקרבו ימי דוד למות וגו': דבר משה אל בני ישראל (וכי לא נתנבא משה אלא עשר דברות) [יכול לא נתנבא משה אלא דברות אלו] ומנין לכל הדברות שבתורה הקלות והחמורות (הזדונות והשגגות) [וגו"ש]

התורה והמצוה

שבארבעה ספרים הקודמים כתב תמיד דבר אל בני ישראל או אל עדת ב"י [אם היה מקר הדבור אל הסנהדרין בראשיהם], אולם בספר משנה תורה יתפוס לרוב לשון ישראל לא בני ישראל, כי שם ישראל מציין כלל האומה שמצויים כאיש אחד, ושם בני ישראל מציין הפרטים, וצווי ה' היו לכל אחד ואחד מן הפרטים בפרטות לכן אמר תמיד דבר אל בני ישראל, אבל תוכחות משה היו אל הכלל לכן אמר אלה הדברים

אשר

לְזַוְדִּין: יבָּתַר דִּמְחָא יַת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמֹרָאָה דִּי יָתֵב בְּחֶשְׁבּוֹן וְיַת עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן דִּי יָתֵב בְּעַשְׁתָּרוֹת בְּאֶדְרֶעִי: ה בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּאַרְעָא דְמוֹאָב שָׁרֵי משֶׁה פָּרֵשׁ יַת אוּלְפַן אוֹרַיְתָא הָדָא לְמֵימָר: ו יְיָ אֱלָהָנָא מַלִּיל עִמָּנָא בְּחֹרֵב

ספרי

[וגז"ש] הכללות והפרטות (הגופים) והדקדוקים ת"ל ככל אשר צוה ה' אותו אליהם:

(ד) אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי. משל למה"ד למלך שיצא הוא ותיילותיו למדבר אמרו לו חילותיו תן לנו (אה) גלוסקאות חמות אמר להם (אני נותן לכם, סוב אמרו לו תן לנו גלוסקאות חמות) [הן] אמר להם איפרכוס (שלו) בשביל שהמלך כשר (אם לאו) [מטריחין אתם עליו] מאין לו רחים מאין לו תנורים במדבר. כך אמר משה מוכיחני את ישראל תהלה (עכשיו) יאמרו (עלי) בשביל שאין בו כח (נהכניסנו לארץ ולהפיל סיחון לפנינו) הוא מוכיחנו (הוא לא עשה כן אלא) לאחר שנכנסו לארץ (והפיל) סיחון ועוג [והפילם] לפניהם אחר כך הוכיחם לכך נאמר אחרי הכותו: את סיחון מלך האמורי אשר יושב בחשבון, אלו לא היה סיחון קשה ושרוי בחשבון קשה היה שהרי המדינה קשה. ואלו לא היתה המדינה קשה וסיחון שרוי בתוכה קשה היה שהמלך קשה עאכ"ו שהמלך קשה והמדינה קשה: ואת עוג מלך הבשן וגו'. אלו לא היה עוג קשה ושרוי בעשתרות קשה היה [שהמדינה קשה] ואלו לא היתה המדינה קשה ועוג שרוי בה קשה היה שהמלך קשה עאכ"ו שהמלך קשה והמדינה קשה: בעשתרות, שהיה קשה כעשתרות (ואדרעי) [באדרעי] זה מקום (המלכות) [המלחמה]:

(ה) בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר, אין הואלה אלא התחלה שנאמר (שופטים יט) הואל נא ולין וייטב לבך ואומר (ד"ה א' יז) ועתה הואלת לברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך. וחכמים אומרים אין הואלה אלא שבועה שנאמר (שמות ב) ויואל משה לשבת את האיש. ואומר (ש"א יד) ויואל שאול את העם לאמר ארור האיש אשר יאכל[לחם]עד הערב ונקמתי מאויבי: באר את התורה הזאת לאמר, אמר להם כבר אני סמוך למיתה מי ששמע פסוק אחד ושכחו יבוא וישננו מי ששמע פרשה אחת ושכחה יבוא וישננה וישמענה לכך נאמר באר (היטב) [את התורה הזאת]:

(ו) ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר.

אמר

התורה והמצוה

ספר דבר משה אל כל ישראל, אולם עתה שצוה ה' אותו שידבר דברים האלה בצווי מאת ה' וכן שיכתבם מפי ה' כמו שכתב יתר דברי התורה אמר דבר משה אל בני ישראל, כי דבור ה' היה לכל אחד ואחד, ואפ"ל שלא ידברם בסדר שדבר אותם האלה כשדברם מדעתו רק בסדר אחר שצוה ה' אותו, וכל"ז כמו שדברם משה בי"א ימים כן סדרם ה' בי"א פרשיות עד פרשה י"ב שבסדר ראה, וכן חשם בהרבה מקומות שם ישראל, כלשון שאמר משה כי נתקדשו דברי משה עפ"י ה' בלשון שאמר אל כלל האומה בלשון יחיד שמע ישראל, ועתה ישראל, וכדומה:

(ד) אחרי הכותו, הוא טעם בין אל חלק ספר הזה שקרא בשם דברים שהוא עד פרשה י"ב, בין אל חלק השני מפרשה י"ב והלאה שיקרא בשם תורה, שצוה ה' לאמרם ולכתבם בספר מפני שהגיע זמן משה לפטר שכבר הכה את סיחון ואת עוג שזה היה ראוי להיות ע"י משה:

(ה) בעבר, וגם שכבר היו בעבר הירדן שפה היה המסע האחרונה ומשם נכנסו אל הארץ והיה מוכרח שימות משה מקודם, וע"כ צוה אותו ה' לכתוב אלה הדברים, וכן הואיל משה באר את התורה הזאת, שהוא החלק שמן פרשה י"ב והלאה שנקרא בשם תורה, ובאור הדבר כי קיי"ל כר"ע שכל המצות נאמרו למשה בכלליהם ופרטיהם מסיני, רק שמשה ע"ה לא אמרן תכף רק כל פרשה ופרשה נאמרה בשעתה בעת שצוהו ה' לדבר אותה אל ב"י, שפרשיות רבות נאמרו בהר סיני ושמונה פרשיות נאמרו ביום שהוקם המשכן וכן נאמרו מעט מעט כל אחת בשעתה עד הפרשיות שנאמרו בערבות מואב, וכ"ז שהיה משה חי היו יודע המצות שמורים בלבו, אבל כשהגיע זמנו לפטר שמאז אין נביא רשאי לחדש דבר והיה מוכרח לחתום תורה בלמודה אז צוהו ה' לדבר אל ב"י כל המצות שמפרשה י"ב ואילך, ועז"א הואיל משה באר את התורה, שלשון באר נמצא בתנ"ך בג' מקומות, בשני פעמים בא אחר כתיבה וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב (לקמן כ"ז) כתוב חזון ובאר על הלוחות (חבקוק ב'), שפי' שהכתיבה תהיה מבוארת ומפורשת לכל קורא כפ"ש ובאר על הלוחות למען ירוץ קורא בו, וכן פה ר"ל שהואיל לכתוב

ויבאר

דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב לֵאמֹר רַב־לָכֶם שֶׁבֶת בָּהָר הַזֶּה׃ ז פְּנוּ וּסְעוּ לָכֶם וּבֹאוּ הַר הָאֱמֹרִי וְאֶל־כָּל־שְׁכֵנָיו בָּעֲרָבָה בָהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבַנֶּגֶב וּבְחוֹף הַיָּם אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַלְּבָנוֹן עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר פְּרָת׃ ח רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת־הָאָרֶץ

בעל הטורים

על יחוד השם: בחרב לאמר. כתיב חסר שאם לא הקיימו את התורה והבאתי עליכם חרב: (ז) פנו. פ"א כפולה. יש לכם לפנות מכל מעשים רעים. א"נ כל"מ שאתם פונים העננים כמכם: (ח) ראה נתתי לפניכם. הקב"ה אמר כך למשה לאמר לישראל אי

רש"י

(ו) רב לכם שבת. ב כפשוטו. ג ומ"א אמר הרבה גדולה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה כאן עשיתם משכן מנורה וכלים קבלתם תורה מניתם לכם סנהדרין שרי אלפים ושרי מאות: (ז) פנו וסעו לכם. זו דרך ערד וחרמה: ובאו הר האמרי. כמשמעו: ואל כל שכניו. עמון ומואב ד והר שעיר: בערבה. זה מישור של יער: בהר. זה הר המלך: ובשפלה. זו שפלת דרום: ובנגב ובחוף הים. אשקלון ועזה וקיסרין וכו' כדאיתא בספרי: עד הנהר הגדול. מפני שנזכר עם ארץ ישראל קוראו ה גדול משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק ו לשחור וישתחוו לך (שבועות מ"ד) ז קרב לגבי דהינא ואידהן: (ח) ראה נתתי. בעיניכם אתם

שפתי חכמים

שטב והיטב מתגלגל באיתפו שבעים ה' ה"י הי"ט היט"ב: ב רב זמן רב: ג דלפשוטו קשה הל"ל די לכם שבת למה כתב ל' רב ל"פ ומדרש אגדה: ד יש מקשים והא כתיב אל תתגר בם מלחמה וגו' ושמא י"ל אלו לא חטאו ישראל היה נותן להם ארץ עממין כאשר נשבע לאברהם והחטא גרם להם שלא נתן להם אלא ארץ שבעה: ה דל"ת הא נהר פרת קטן היה מכולם דהא בפ' בראשית מונה אותו בסוף כ"כ רש"י פרשת לך לך: ו לשחוור לשר: ז פירוש קריב לגבי מסות בשמן וגם כן תהיה מסות כגיעתך כו כודסנה מהלב תרגומו איתהדינא כלומר הך כהן

ספרי

אמר להם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה אני אומר לכם: רב לכם שבת בהר הזה [הרבה] שכר הוא לכם ישיבתכם בהר הזה קבלתם עליכם בו את התורה מניתי עליכם שבעים זקנים ושרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרות. (עשיתם) [עשיתי] לכם המשכן וכלים הא הנאה גדולה היא לכם ישיבתכם בהר הזה:

פנו

התורה והמצוה

ולבאר את דברי התורה שתהיה מפורשת לכל ולא תהיה עוד התומה בלב השליח לתת תורה בעת הצורך רק תהיה תורה שלמה מפורשת לכל קורא בה: (וא"ו) ה' אלהינו, אחרי ההקדמה שהקדים אל הספר שהם דברי ה' מתחיל גוף הספר שבא בלשון מדבר בעדו כנ"ל, ואמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר, והוא כמו שפי' הרי"א, שבאשר שכר המצות והסגולה הדבקה בה הוא ירושת הארץ, לכן קודם שהתחיל בבאור המצות ובזכרון שכרם השם שאמר שכבר תמו דור המדבר אשר ראו הדברים וידעו כבותיהם, אולי בניהם אשר יקומו מאחריהם יסתפקו בהם ולא יאמינו בהשגחת ה' הפרטית, כי ישאלו למה היעם ארבעים שנה במדבר ולא הביאם אל הארץ תיכף, וגם אחרי שבאו אל גבול הארץ סבבו את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויראו מלהלחם עמהם, שמזה נראה שהיה ענינם ענין טבעי, והדור היוצא ממצרים שהיו רכי לבב נעו ונדו במדבר כי יראו ממלחמה, עד שקמו בניהם אחריהם שנולדו עם חפשי מלומדי מלחמה ואמיצי לב, וגם הם לא ערב לבם להלחם עם אדום ומואב, עד שבאו אל ארץ סיחון שהיו חזקים ממנו בטבע ונלחו אותו בצד הטבע לא מפועל ה', וע"כ הקדים לספר באורך מה היה הסבה שנעו במדבר ארבעים שנה שהיה ע"י עונותיהם בשלוח המרגלים, ומה היה הסבה שסבבו את ארץ אדום ומואב, שבאמת יראו ישראל כמ"ש וייראו מכם ונשמרתם מאד, שהיה ע"י

השאלות

(וא'ו—כא) לענין מה ספר מ"ש ה' רב לכם שבת בהר הזה וכו' ולמה בחר בעת ההיא בהשופטים, ובפ' שמות אמר שיתרו יעצהו בענין השופטים ולפ"ד רוב המפרשים היה זה קודם מ"ת ושם כתיב וישמע משה לקול חותנו ויעש כל אשר אמר ופה באר שהיה זה בסוף השנה. בפ' יתרו יעץ שמשה יבחרם ושיבהר יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע ופה אמר שישראל יבחרו ושיהיו חכמים ונבונים ולמה בחר שרי אלפים שזה מנהג בראשי החיל לא בשופטים ושוטרים

פוכרס

לְמֵימַר סַגִּי לְכוֹן דִּיתֶבְתּוּן בְּטוּרָא הָדֵין: ז אִתְפְּנוּ וְטוּלוּ לְכוֹן וְעוּלוּ לְטוּרָא דֶאֱמֹרָאָה וּלְכָל מְגִירוֹהִי בְּמֵישְׁרָא בְּטוּרָא וּבִשְׁפֶלְתָּא וּבְדָרוֹמָא וּבִסְפַר יַמָּא אַרְעָא דִכְנַעֲנָאָה וְלִבְנָן עַד נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא פְרָת: ח חֲזוּ דִּיהָבִית קֳדָמֵיכוֹן יָת

ספרי

(ז) פנו וסעו לכם זה דרך ערד ותרמה: ובואו הר האמורי ואל כל שכניו, זה עמון ומואב והר שעיר: בערבה. זה מישור של יער: בהר. זה הר המלך: בשפלה. זה שפלת דרום: ובנגב ובחוף הים. זה אשקלון ועזה וקיסרין: ארץ הכנעני. זה גבול כנען שנאמר (בראשית י) ויהי גבול הכנעני מצידן וגו': עד לשע. זו קלדה: והלבנון. אמר להם כשאתם נכנסים לארץ צריכים אתם להעמיד עליכם מלך ולבנות לכם בית הבחירה. ומנין שאין לבנון אלא מלך שנאמר (יחזקאל יז) בא אל הלבנון ויקח את צמרת הארז ואומר (מ"ב יד) החוח אשר בלבנון שלח אל הארז אשר בלבנון לאמר תנה את בתך לבני לאשה ותעבור חית השדה אשר בלבנון ותרמוס את החוח. [ד"א] אין לבנון אלא בית המקדש שנאמר (ירמיה כב) גלעד אתה לי ראש הלבנון ואומר (ישעיה י) והלבנון באדיר יפול. (ד"א) למה קורים אותו לבנון שהוא מלבין עונותיהם של ישראל שנאמר (שם א) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו: עד הנהר הגדול נהר פרת. שרובו ותקפו כנגד ארץ ישראל. משל הדיוט אומר (שבועות מז) עבד מלך מלך הרבק לשחוור וישתחוו לך: (ד"א) נהר פרת. (שמפרה והולך עד שכולה) [שבתחלתו יכולה מגריפה לגרפו. (ד"א נהר פרת שפרה ורבה) [ומפרה והולך] עד שעוברים אותו בספינות, (הרי) [ד"א שנטיעות פרין ורבין בה] כל הנהרות אומרים לפרת מפני מה אין אתה משמיע קולך כדרך שקולנו הולך למרחוק אמר להם מעשי מוכיחים עלי זורעים על זריעה עולה לג' ימים נוטעים בי נטיעה עולה לג' ימים הרי הכתוב משבחני עד הנהר הגדול נהר פרת (מלמד שפרה ורבה עד שעוברים אותו בספינות):

(ח) ראה נתתי לפניכם את הארץ. אמר להם איני אומר לכם לא מאומד ולא משמועה אלא (כשם שאתם) [ראה וגו'. באו ורשו את הארץ כשאתם] נכנסים לארץ אין אתם צריכים כלי זיין אלא קובע דיופטין ומחלק: אשר נשבע ה' לאבותינו. שאין ת"ל לאברהם ליצחק וליעקב (כדי אני לענין שבועות אמת הרי כבר נאמר (חבקוק ג) עריה תעור קשתך שבועות מטות אומר סלה) ומה ת"ל לאברהם ליצחק וליעקב כדי אברהם בעצמו כדי יצחק בעצמו כדי

התורה והמצוה

אזהרת ה' שהזהיר אותם ע"ז, ושמלחמת סיחון ועוג לא נעשתה בדרך אנושי רק ה' נתנם בידם בכח אלהי, ולכן תמם הדברים ועתה ישראל שמע אל החקים וגו' למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ: ועפ"ז נבא אל הבאור, יאמר שמה שנתעכבו במדבר ארבעים שנה לא היה לא לסבת האל ית' ולא לסבת משה ע"ה, רק שהם בחטאם גרמו כ"ז, ומבאר שלא היה בסבת האל ית', כי השי"ת רצה להביאם אל הארץ תיכף, עד שגם מה שנתעכבו בהר סיני קרוב לשנה היה רע בעיני ה', כי אלמלא חטאו בעגל היה מביאם אל הארץ תיכף אחר מתן תורה וכמ"ש בסוף פ' משפטים הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינותי, רק ע"י שחטאו בעגל הוצרכו להתעכב עד שנתכפר להם חטא העגל ועד שעשו המשכן והכנו אותו שכ"ז נסבב ע"י חטא העגל, עד שבעת גמרו חינוך המשכן וסדור הדגלים אמר ה' רב לכם שבת בהר הזה, ר"ל הנה ישבתם והתעכבתם פה זמן רב יותר מדאי כי אני רציתי שתסעו אל הארץ תיכף אחר מ"ת, וע"כ:

(ז) פנו וסעו לכם, ואמר בזה ד' דברים: [א] שלא תתעכבו במדבר רק תסעו עד הר האמורי בלא עיכוב, [ב] שלא יצטרכו לסבוב את ארץ אדום ומואב רק תסעו בדרך ישר ותבואו הר האמורי דרך ארץ אדום, [ג] שתכבשו כל הארץ המובטחת לאברהם אבינו שהובטח לו גם קיני וקנזי וקדמוני שהוא ארץ אדום ומואב ובני עמון ועז"א ואל כל שכניו וגם תכבשו בערבה וכו' עד הנהר הגדול נהר פרת, שזאת ההבטחה שא"ל בפ' משפטים ושתי את גבולך מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר, ושם אמר לא אגרשנו מפניך בשנה אחת מעט מעט אגרשנו מפניך עד אשר תפרה וכו' ופה אמר שיכבשו הכל תיכף שבזה נכלל שיפרו וירבו תיכף עד שיוכלו להושיב כל הגבול הזה:

(ח) ראה [ד] א"ל שלא יצטרכו למלחמה ולכיבוש כי ראה נתתי לפניכם את הארץ שהוא כאלו כבר

ברשותכם

בָּאוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם׃ ט וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר לֹא־אוּכַל לְבַדִּי שְׂאֵת

בעל הטורים

שני ראשי תיבות על כל אחד ואחד: (ט) אלכם חסר י' כי י"ט טורחם. וי"ס כתיב מיתת משה במורה. [נ"ד כי ב' מגס ביאושע פין רבה פ' ברכה]. והנכם ב'. הכא ואידך והנכם אוכלים איש אחי שרום לנו (ירמיה ע"ז). פי' את"ס שהלכתם אחרי שרירות

שפתי חכמים

כאן הואיל וא"י תשובה גם נכר פרח משה תשוב עמה: ח דאל"כ איך אמר להם באו והלא עדיין אינה כבושה לפניהם: ט ר"ל כיון דכל לאמר לדרשה אתא או פי' לאמר לאחרים או פי' לא ואמור להם דברי והשיבני או פי' השיבני על דברי ואחד מכל הפירושים לא שייך הכא לכך פריך מאי לאמר: י כלומר אפילו היה בדעתי לשאת אתכם כדי שאקבל שכר לא אוכל כי הקב"ה מיתה כי וזהו שכתוב לאמר ר"ל הקב"ה אמר לי בפירוש שלא לעשות וכן פי' רש"י בסמוך אם אומר לקבל שכר לא אוכל הא שאמרתי כו' דהיינו מה שפירש כאן: כ וא"ת והא פירש"י לעיל לא מעצמי אני וכו' א"כ מה מקשה רש"י שמא היה יכול אלא שאינו רשאי וי"ל דק"ל יתורא דקרא למה אמר משה לא אוכל וגו' ה' אלהיכם הרבה אתכם וגו' הלא ה"ק משה לא מעצמי אני אומר וכו' ואף אם לא נוח לי הקב"ה הייתי מוכרח למנות עליכם דיינים כי לא אוכל לבדי וגו' ועל זה מקשה רש"י אפשר שלא וכו': ל יש מקשים הרי יתרו אמר למשה נבול תבול גם אתה וא"כ היה לו להקשות איך נביא כמשה יכול קשה בעמין לשפוט את העם וי"ל דלעיל ה"ה דה"ק נבול תבול גם העם פירוש כיון שכבד על העם שיבא משה לכאן הן ויושב ועמעד עליו מן הבוקר עד הערב כי בודאי אם יהיו הרבה דיינים יקל על העם ומיהא כשיכבד על העם יתרעמו על משה והא ג"כ תלומת ישראל למשה כבד על משה ולכן פירש"י הכא: מ רצה לומר הרבה לשון הגדיל: נ פירוש היכא דיש בידם למחות ולא מיחו: ס אין להקשות והרי מקרא זה כי מי יוכל לשפוט נאמר קודם מקרא דויחכם מכל האדם וא"כ כשאמר כי מי יוכל לשפוט עדיין לא היה חכם די"ל דסופו מוכיח על תחלתו והואיל ונחכם כל כך בסוף בתכלית החכמה ודאי גם בתחלה היה חכם ויכול לתת ע"ד כלל נכון אמת חכמה: ר"ל

רש"י

רוצים איני אומר לכם מאומד ומשמועה: באו ורשו. אין מערער בדבר ת ואינכם צריכים למלחמה אילו לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין: לאבתיכם. למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב אלא אברהם כדאי לעצמו יצחק כדאי לעצמו יעקב כדאי לעצמו: (ט) ואמר אלכם בעת ההיא לאמר. מהו לאמר ט אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם י אלא מפי הקב"ה: לא אוכל לבדי וגו'. אפשר שלא היה משה כ יכול לדון את ישראל ל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז את השליו לא היה יכול לדונם אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם הגדיל מ והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינין שלכם נ וכן אמר שלמה (מלכים א ג ט) כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה אפשר מי שכתוב בו (שם ד יא) ויחכם מכל האדם ס אומר מי יוכל לשפוט אלא כך אמר שלמה אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות ע"א שאם דן והורג ומכה וחונק ומטה את דינו וגוזל אין בכך כלום אני אם חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנאמר (משלי)

ספרי

כדי יעקב בעצמו משל למלך שנתן לעבדו שדה אחת במתנה ולא נתנה לו אלא כמות שהיא עמד העבד והשביחה (ואמר מה בידי לא נתנה לי אלא) [ולא הניחה] כמות שהיא (חזר) ונטעה כרם (אמר מה בידי לא נתנה לי אלא) [והוריש לבנו ולא הניחה] כמות שהיא [והשביחה]. כך כשנתן הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו את הארץ לא נתנה לו אלא כמות שהיא שנאמר (בראשית יג) קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה עמד אברהם והשביחה שנאמר (שם כא) ויטע אשל בבאר שבע. עמד יצחק והשביחה שנאמר (שם) ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים. עמד יעקב והשביחה שנאמר (שם לג) ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו [א"כ מה ת"ל לאבותיכם אם לענין שבועת אבות כבר אמור אלא זו ברית השבטים שנאמר שבועות מטות אומר סלה]: לתת להם. אלו באי הארץ: ולזרעם. אלו בניהם: אחריהם. אלו שכבשו דוד וירבעם וכה"א (מ"ב יד) השיב את גבול ישראל

התורה והמצוה

ברשותכם ואינכם צריכים ללחום רק בואו ורשו את הארץ, וכמו שפרש"י עפ"י חז"ל שאלמלי לא הסלו במרגלים לא היו צריכים לכלי זיין:

 ואומר

ארעא עולו ואחסינו ית ארעא די קיים יי לאבהתכון לאברהם ליצחק וליעקב למתן להון ולבניהון בתריהון: ט ואמרית לכון בעדנא ההיא למימר לית אנא

ספרי

ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה. ד"א לתת להם אלו (עולי בבל) [באי הארץ]. ולזרעם אלו (באים) [עולי בבל]. אחריהם אלו ימות המשיח:

(ט י) ואמר אלכם בעת ההיא לאמר. אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הגבורה אני אומר: לא אוכל לבדי שאת אתכם. אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד להם את המן והגיז להם את השליו ועשה להם נסים וגבורות ולא היה יכול לדונן אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם על (גבי) דייניכם. וכן שלמה אמר (מ"א ג) ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך וגו' כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה אפשר שלמה לא היה יכול לדון את ישראל שנאמר בו (שם ה) ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומכל חכמת מצרים ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול ויהי שמו בכל הגוים סביב ולא היה יכול לדונן אלא כך אמר להם איני כשאר כל הדיינים דיין כנעני יושב על בימה שלו דן להריגה ולחניקה ולשרפה ולסקילה ואין בכך כלום

ואם

התורה והמצוה

(ט) ואמר אלכם בעת ההיא, עתה בא להוכיח שלא היה לזה שום מכוב מלדו, וכמו שפי' הרי"א שהקמת השופטים ושרי אלפים ושרי מאות היה כדי להנהיג את הצבא בעת מלחמת כנען, וכתב שמ"ש ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל, פי' אנשי מלחמה, כמו ויקצוף משה על פקודי החיל, כי צבא והיל הם שמות נרדפים עיי"ש בארך. והנה כבר בארתי בפ' יתרו, שמ"ש וישמע משה לקול חותנו ויעש כל אשר אמר אין פירושו ששמע ויעש תיכף דהא יתרו בא קודם מ"ת ומשה לא מינה השופטים תיכף רק בסוף השנה, רק שמשמיעה לקול אינו מורה קבלת הדברים שע"ז יאמר שמע בקול בב' השמות, רק פי' שנכנסו דבריו באזניו והתבונן בם בינה. ולדעתי קיים קצת דבריו תיכף שמבואר שגם בעמדם בחורב היו להם סנהדרין וב"ד לכל שבט ושבט כמ"ש במ"ש סוף סדר משפטים ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם שזה שישבו לשפוט את העם, וכן במעשה העגל כתב ויעמוד משה בשער המחנה דהיינו במקום מושב הסנהדרין שישבו בשער, ואמר אח"כ עברו ושובו משער לשער במחנה, שר"ל על בתי דינים של כל שבט ושבט, רק שלא מינה עליהם שרי אלפים ושרי מאות כמ"ש יתרו, רק לבסוף עשה ככל אשר אמר ר"ל למנות עליהם שרי אלפים ושרי מאות וכו' שזה היה כשרצו ליסע מחורב לבוא לא"י, כי באמת א"א שיהיה משה השופט בעצמו לכל העם שהלא יש משפטים הרבה שצריכים ב"ד של עשרים ושלשה כמו ד"נ ודיני מכות ויש שצריכים סנהדרין של ע"א, כמ"ש ברית סנהדרין, רק שכל עת שישבו בחורב באו רוב המשפטים של דיני ממונות אל משה בעצמו שהיה יחיד מומחה, ועצת יתרו היה שיבחר אנשי חיל וישים אותם שרי אלפים ושרי מאות, וידוע ששרי אלפים ושרי מאות הם ממונים על צבא מלחמה בכ"מ, לא המיוחדים למשפט שהם יהיו זקני עיר ועיר, רק כי באשר על המלך וכן על השופט הכללי היה מוטל שני דברים כמ"ש ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם מלחמותינו, וכמ"ש ואשר יוציאם ואשר יביאם כמש"פ שם, כי באשר השופט הכללי והמלך בידם העוז והמשרה יש לו כח להעמיד הדין על מכונו בחזקת היד, כן יעץ לו יתרו ששרי האלפים שימנה על צבא המלחמה הנכונים לכנס לארץ שהם שרי האלפים והמאות הם יהיו ג"כ השופטים את העם, אולם באשר לא נסעו מחורב לכנס לארץ עד סוף השנה לא מינה משה עליהם שרי אלפים ושרי מאות לצבא מלחמה ולכן לא מינה שופטים ג"כ, כי היה די בסנהדרין של השבטים ובמשה לבדו, כי בהיותם בחורב לא היה להם דברי ריבות ומשפטים אחר שלא היו להם בתים ונחלת שדה וכרם שיפלו עליהם משפטים ולא משא ומתן, כי כלם אכלו את המן עמר לגלגלת, ואם קרה ביניהם ריב קטן לרוב הפשרו ע"י ב"ד של השבט שזה מינה תיכף, ולכן לא עשה תיכף כעצת יתרו, אמנם כאשר הודיע להם ה' שיסעו מהר חורב ירשת את הארץ, אז ראה משה שצריך למלאות כל דברי יתרו אם שימנה שרי אלפים ושרי מאות ממונים על הצבא, ואם שיתן להם העוז והמשרה ג"כ לשפוט את העם, כי כאשר יכנסו לארץ וירבו יפלו ביניהם דברי ריבות בכל עת בחלוקת הארץ ובנחלות ובמשא ומתן שיעסקו בו בבואם לארץ, ואז א"א שילכו כלם למשפט אל משה או אל ב"ד של השבט כי יהיו העם נפוצים בעריהם לא מקובצים כמו שהיו במדבר, ובא"י מצווים למנות שופטים בכל עיר ועיר וע"כ הקדים משה אז למנות עליהם שרי אלפים ושרי מאות פקודי הצבא למלחמה ושהם יהיו ג"כ השופטים, ועז"א ואמר אלכם בעת ההיא לא אוכל לבדי שאת אתכם,

אֶתְכֶם׃ י יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב׃ יא יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃ שני יב אֵיכָה אֶשָּׂא לְבַדִּי טָרְחֲכֶם וּמַשַּׂאֲכֶם וְרִיבְכֶם׃ יג הָבוּ לָכֶם

בעל הטורים

לגבם הנכם היום ככוכבי השמים לרוב: (יא) ויברך ב' במס'. הכא ואידך ויברך כל בשר שם קדשו (תהלים קמ"ה). כיון

שפתי חכמים

ע ר"ל היום כמו כהיום: פ דהיינו כהיום אע"פ שאין לבנה וכוכבים שולטים ביום מ"מ כיון דאין נקרא יום אלא כשאורו עמו כדכתיב ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד א"כ אתי שפיר מה שנקט בקרא כהיום בשם מהרי"ן. והא דכתיב בקרא לרוב פי' שיבא עוד זמן שתהיו כמותכם גם לרוב אבל עכשיו אתם קיימים כיום דהיינו כחמה וכלבנה וכוכבי השמי' אבל לא לרוב. הרא"ם: צ ר"ל כאלף פעמים משלי מברכה שלי אבל הקב"ה יברך אתכם יותר מאלף פעמים כאשר דבר לכם וא"ת כיון שהקב"ה הבטיחם לברכם אם יוכל וגו' למה אמר משה האלף פעמים משלי הן הא בכלל ברכת הקב"ה הן וי"ל לכך אמר משה זו משלי דהיינו האלף שאר ברכות בשם מהרי"ן. ועי"ל זו משלי כלומר הברכות שלי הם בלא תנאי אבל הברכות של הקב"ה הם על תנאי אם תקיימו המצות והתורה: ק כלומר אפילו אם יש בדעתי לשאת אתכם כדי לקבל שכר לא אוכל. דאל"כ למה אמר איכה אשא וגו' ישלא כבר אמר לא אוכל וגו' מפני הטעם וכו': ר ר"ל מורדים ואחרי מלות כן אפיק רסן ר"ל הרסן מופק מהן שהולכין בלא רסן לכך הם ממרים כמו הסוס שהולך בלא רסן: ש שכל הבה לשון הזמנה והכנה לדבר הוא פי' תנו עצה או עזר לדבר זה. הרא"ם

רש"י

(משלי כב כג) וקבע את קובעיהם נפש: (י) והנכם היום ככוכבי השמים. וכי ככוכבי השמים היו באותו היום והלא לא היו אלא ס' רבוא מהו והנכם היום משולים כיום ע קיימים לעולם כחמה וכלבנה פ וככוכבים: (יא) יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים. מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם אלא אמרו לו משה אתה נותן קצבה לברכתנו כבר הבטיח הקב"ה את אברהם (בראשית יג טז) אשר אם יוכל איש למנות וגו' אמר להם זו משלי היא צ אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם: (יב) איכה אשא לבדי. אם אומר לקבל שכר לא אוכל ק זו היא שאמרתי (ס"א שאמרנו) לכם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה: טרחכם. מלמד שהיו ישראל טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין: ומשאכם. מלמד שהיו (סנהדרין לט) אפיקורסין ר הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות (ס"א מגות ותשבועת): וריבכם. מלמד שהיו רוגנים: (יג) הבו לכם. הזמינו ש עצמכם לדבר: אנשים

ספרי

ואם חייב ליטול סלע נוטל שתים, שתים נוטל שלש, דינר נוטל מנה, אני איני כך אלא חייבתי ממון נפשות הוא תובע. וכה"א (משלי כב) אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש: והנכם היום (ככוכבי השמים לרוב) אתם קיימים (כיום): [ככוכבי השמים לרוב] מכאן אמרו ז' כתות של צדיקים בגן עדן זו למעלה מזו. כת ראשונה (תהלים קמ) אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך. כת שניה (שם סה) אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך (בחרתי הסתופף בבית אלהי מדור באהלי רשע). כת שלישית (שם פד) אשרי יושבי ביתך. כת רביעית (שם טו) מי יגור באהלך. כת חמישית (שם) מי ישכון בהר קדשך. כת ששית (שם כד) מי יעלה בהר ה'. כת שביעית (שם) מי יקום במקום קדשו. ר' שמעון בן יוחאי אומר [שבע שמחות א"ת שובע אלא שבע] לשבע שמחות פניהם של צדיקים דומים לעתיד לבוא לחמה ללבנה לרקיע לכוכבים לברקים לשושנים למנורות

התורה והמצוה

שמותג משא בהרחבה כולל כל מה שישא האדם ויסבול, בין נשיאת דברים כבדים שהוא משא של הגוף, בין נשיאת דברים הגיונים שהם לטורח על הנפש, כי משה נשא עד הנה כל ענייניהם:

(יו"ד) ה' אלהיכם, ובאר הטעם כי גם עתה אתם רבים ככוכבי השמים:

יכיל בלחודי לסוברא יתכון: י יי אלהכון אסגי יתכון והא איתיכון יומא דין
כוכבי שמיא לסגי: יא יי אלהא דאבהתכון יוסף עליכון כותכון אלף זמנין
ויברך יתכון כמא די מליל לכון: יב איכדין אסובר בלחודי טרחכון ועסקיכון
ודינכון: יג הבו לכון גברין חכימין וסוכלתנון ומדען לשבטיכון ואמנינון רישין

ספרי

למנורת בית המקדש. לחמה וללבנה מנין שנאמר (שה"ש ז) יפה כלבנה ברה כחמה. לרקיע [ולכוכבים] מנין שנאמר (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע [ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד]. לברקים מנין שנאמר (נחום ב) וכברקים ירוצצו. לשושנים מנין שנאמר (תהלים מה) למנצח על שושנים (לבני קרח). למנורת בית המקדש מנין שנאמר [ויהי כזית הודו ואומר] (זכריה ד) ושנים זיתים עליה אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה:
(יא) ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים. אמרו לו רבינו משה אי אפשי לנו שתברכנו, הקב"ה הבטיח את אברהם אבינו (אמר) [וא"ל] (בראשית כו) והרביתי את זרעך ככוכבי השמים (שם ס) ושמתי את זרעך כעפר הארץ ואתה נותן קצבה לברכותינו [א"ל זו משלי היא] משל למלך שהיו לו נכסים הרבה והיה לו בן קטן והיה צריך לצאת למדינת הים אמר אם אני מניח את נכסי ביד בני הוא עומד ומבזבז אותם אלא הריני ממנה אפוטרופוס עד שיגדל (משהגדיל הבן ההוא אמר לו לאפוטרופא תן לי הכסף והזהב שהניח לי אבא בידך) עמד ונתן לו משלו כדי פרנסתו [התחיל אותו הבן מיצר אמר ה"ז כל כסף וזהב שהניח לי אבא] אמר לו כל מה שנתתי לך לא נתתי לך אלא משלי אבל מה שהניח לך אביך הרי הוא שמור לך כך אמר להם משה לישראל ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים זו משלי (יש לכם) [ושלכם] ויברך אתכם כאשר דבר לכם. כחול ימים (וכצמחי אדמה) [וכעפר הארץ] וכדגי הים וככוכבי השמים לרוב:
(יב) איכה אשא לבדי (אמר להם לא מעצמי אני אומר לכם) טרחכם. מלמד שהיו טרחנים, היה אחד מהם רואה שנוצח חברו בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות למחר אני דן מוסיף אני עליכם (דיינים) [דיינים] לכך נאמר טרחכם (ומשאכם וריבכם, טרחכם מלמד שהיו טרחנים): ומשאכם. מלמד שהיו אפיקורסים הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות ומחשב עליכם מחשבות (ק"ו משל בית און כענין שנאמר ואון בן פלת בני ראובן (סנהדרין קט) בידוע שאשתו יועצתו) [עם אשתו כאשתו של קרח שיעצתו] לכך נאמר ומשאכם: וריבכם (מלמד שהיו אפיקורסים והיו רגזנים: וריבכם) [שהיו רוגנים] היה אחד מוציא סלע בשביל ליטול שתים בשביל ליטול שלש לכך נאמר וריבכם (מלמד שהיו רוגנים) [שהיו רוגנים]:
(יג) הבו לכם, אין הבו אלא עצה שנאמר (שופטים כ) הבו לכם דבר ועצה. (שמות א)

התורה והמצוה

(יא) ואמר שעתה ה' אלהי אבותיכם בודאי יוסף עליכם כי ממ"ש (בפסוק ז') שיכבשו תיכף כל ארץ משרים עמתין מבואר שה' רוצה להרבות אותם ברבוי מופלג תיכף בדרך נסיי עד שיספרו אל ארץ גדולה כזאת ולא תהיה הארץ שממה ורבה עליהם חית השדה, והוא מזה יברך אתכם כאשר דבר לכם שתמלאו עושר מופלג וברכה רבה בכל עניניהם, ומפני אלה הטעמים א"א שאשא משא המשפטים, אם מצד רבוי העם שא"א שישפוט אותם איש אחד, אם מצד רוב הברכה שיגובו חיל ונכסים ומשא ומתן ועי"ז יעמדו ביניהם משפטים רבים בעניינים גדולים שא"א שישפוט כ"ז איש אחד, ועז"א:
(יב) איכה אשא לבדי, ר"ל כי בפרשת יתרו באר משה א"ל ליתרו שהעם נגשים עליו אם לדרוש אלהים שבוא לדעת העתידות ושיתפלל בעדם כמש"ש, וזה קרא טרחכם שכבר באר (ישעיה א) שטורח מליין כל מיני טרחא עיי"ש, עוד היה מוטל עליו למלאות צרכיהם במדבר לחם ומים ובשר שזה קורא משא כמ"ש כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האומן את היונק, [ג] דברי ריבות ומשפטים בין אדם לחברו שעז"א וריבכם, ומבואר בפ' יתרו שיתרו לא הקפיד רק על המשפטים, אבל על טרחם ומשאם הסכים שישארו תחת יד משה עיי"ש, ועז"א איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם, היינו שלשה אלה ביחד, וצריך עכ"פ למנות שופטים שישפטו בדברי ריבות [והמנה שאח"כ ששאלו בשר פרק מעליו גם משאם נבחר שבעים זקנים שאצל עליהם ונשאו אתך במשא העם]:
(יג) הבו לכם, יהבו אמר ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע ושמת עליהם

אֲנָשִׁים חֲכָמִים וּנְבֹנִים וִידֻעִים לְשִׁבְטֵיכֶם וַאֲשִׂימֵם בְּרָאשֵׁיכֶם: יד וַתַּעֲנוּ אֹתִי וַתֹּאמְרוּ טוֹב־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת: טו וָאֶקַּח אֶת־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וִידֻעִים וָאֶתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עֲלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים

בעל הטורים

שימך אהבם יברך כל בשר שם קדשו שיאמרו ברוך שקיים הבטחתו: (יג) ואשמם. כתיב חי״ו [ערש״י] לומר לך כי י״ס סוחכר על הדיינין בתורה. ד״א ואשמם חסר לומר לך כי האשם הוא כראשים בשביל שיש בידם למחות ואינן מוחין: (טו) ואתן אותם ראשים. אותם מלא ו׳ לומר לך שהיה בהם ו׳ מדות שמנו בס׳ הנהגקין (דף פח) איזהו בן עוה״ב כל מי שהוא שפל ברך.

רש״י

וכי תעלה על דעתך שיהם מה ת״ל אנשים ת צדיקים: חכמים. א כסופים: נבונים. מבינים דבר מתוך דבר ז היא ששאל אריום את רבי יוסי מה בין חכמים לנבונים. חכם דומה לשולחני עשיר כשמביאין לו דינרין לראות רואה וכשאין מביאין לו יושב ותוהא. נבון דומה לשולחני תגר כשמביאין לו מעות לראות רואה וכשאין מביאין לו הוא ב מחזר ומביא משלו: וידועים לשבטיכם. שהם ניכרים לכם שאם בא לפני מעוטף ג בטליתו איני יודע מי הוא ומאיזה שבט הוא ואם הגון הוא אבל אתם מכירין בו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידועים לשבטיכם: בראשיכם. ראשים ומכובדים עליכם שתהיו נוהגין בהם כבוד ויראה: ואשמם. חסר יו״ד (סנהדרין לט) למד ד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה: (יד) ותענו אותי וגו׳. ה חלטתם את הדבר להנאתכם היה לכם להשיב רבינו משה ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך לא ממך שנצטערת ו עליה אלא ידעתי מחשבותיכם הייתם אומרים עכשיו יתמנו עלינו דיינין הרבה אם אין מכירנו אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו פנים (ספרי): לעשות. אם הייתי מתעצל אתם אומרים יעשה מהרה: (טו) ואקח את ראשי שבטיכם. משכתים בדברים ז אשריכם על מי באתם להתמנות על בני אברהם יצחק ויעקב בני אדם שנקראו אחים ורעים חלק ונחלה וכל לשון חבה: אנשים חכמים וידועים. אבל נבונים לא מצאתי (ספרי) ע אחת משבע מדות ח שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא שלשה אנשים צדיקים חכמים וידועים (עיין בחזקוני): ראשים עליכם. שתנהגו בהם כבוד ראשים במקח ראשים בממכר ראשים במשא ומתן נכנס (מבינא לב״ה) אחד (סנהדרין י״ח)

שפתי חכמים

כרא״ם: ת והא דלא פרש״י זה לעיל גבי שלא לך י״ל דק״ל ספי הכא מכסם משום דסק כל הכשר להעיד כשר לדון וגשים באיל ופסולין להעיד פסולין לדון א״כ אנשים ל״ל: א פלי תמוד כלו׳ שהעולם עומדין להם שאינן מגמגמין בלשונם וגם אינם מאריכין בדבריהם. ועי״ל כסופים לשון בושה כלומר שבושים ממעשיהם הרעים ואם הם חפים לעשות איזה מעשה מתחלה רואים מה הוא התכלית כדי שלא יתביישו מאותו מעשה שיעשו וזה נקרא חכם ע״ד החכם עיניו בראשו וזהו שאמרו אל תהי רשע בפני עצמך: ב ר״ל שנושא ונותן בפרקמטיא: ג כדרך הדיינים: ד לשון אשמה ואע״פ שהל״ל ואשמכם בראשיכם לפי שכל הפרשה היא לנוכח אעפ״כ אין משיבין על הדרש (הרא״ם) וזהו דמהפך רש״י ומפרש בראשיכם קודם ואשמם משום דלפי פשט הקרא משמע להיפך מפי׳ רש״י דמשמע אשמת הדיינים הוא על ראשיכם דהיינו ישראל דאם לא כן הל״ל ואשמם בראשם לכן הוכרח רש״י לפרש בתחלה מלת בראשיכם שהיו נוהגים בו כבוד ואחר כך מפרש מלת ואשמם והוא סוגיות רש״י כמו והשתא אתי שפיר: ה רצונו לתרץ הא כל הדברים שדבר משה לישראל דברי תוכחות הם ומשום הכי אמר להם ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר וגו׳ אדרבה הא מספר שבחן שהרי עשו כאשר צוה להם משה. ועז״פ חלטתם וכו׳ ר״ל בשביל הנאה עשיתם. חלטתם לשון חלוטין: ו ר״ל על התורה: ז כי כל לקיחה שאינה לקנין מפורשת מלשון משיכת דברים וכבר נתבאר זה בכ״מ: ח ד׳ כתובים כאן אנשים דהיינו צדיקים. חכמים. נבונים. וידעים. ובפרשת יתרו כתיב עוד ג׳ יראי אלהים. אנשי אמת. שונאי בצע. ומשה לא מצא אלא צדיקים חכמים וידועים ואע״פ שד׳ הכתובים כאן אינן כתובין בפ׳ יתרו מ״מ נ״ל דגם יתרו אמר למשה כן דאל״כ למה עבר משה על דבריו של יתרו והרא״ם מונה ד׳ בפ׳ יתרו אנשי חיל יראי אלהי׳ אנשי אמת שונאי בצע וג׳ האמורים כאן חכמים ונבונים וידועים וצ״ל דצדיקים לא קחשיב דהיינו יראי אלהים דבפרשת יתרו והכל אחד: ט כדי שהכל עומדים לפניהם ואז כבוקן מזונם וכשיוצאין מב״ה הן יוצאין ראשון קודם שיצא אדם אחר ואז צריכין הכל לעמוד מפניהם רא״ם. וי״מ איפכא נכנס אחרון מבית הכנסת או מבית המדרש לביתו זו מעמתנותו של משה כדי שלא יטרחו הקהל לעמוד מפניהם ויוצא ראשון מביתו לב״ה או לבית המדרש קודם שבא אדם

ט אחרון ויוצא ראשון: שרי אלפים.

ספרי

הבה נתחכמה לו: אנשים. וכי עלתה על דעתנו נשים ומה ת״ל אנשים ותיקים כסופים:

התורה והמצוה

אליהם שרי אלפים וכו׳ שמשמע שמשה יבחר אותם, ומשה אמר הבו לכם שיהיו שישראל יבחרו אותם,

ס

עֲלֵיכוֹן: יד וַאֲתֵיבְתּוּן יָתִי וַאֲמַרְתּוּן תַּקִּיף פִּתְגָּמָא דִּי מַלֶּלְתָּא לְמֶעְבַּד: טו וּדְבָרִית יָת רֵישֵׁי שִׁבְטֵיכוֹן גֻּבְרִין חַכִּימִין וּמַדְעַן וּמַנֵּיתִי יָתְהוֹן רֵישִׁין עֲלֵיכוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין

ספרי

חכמים ונבונים. זה ששאל אריוס את ר' יוסי אמר לו איזהו חכם אמר לו המקיים תלמודו אתה אומר (תלמוד) [המקיים תלמודו] או אינו אלא נבון א"ל הרי כבר נאמר ונבונים. מה בין נבונים לחכמים חכמים דומים לשולחני (עשיר שמביאים לראות) [תגר כשמביאין לו] רואה כשאין מביאים יושב ותוהה. נבון דומה לשולחני (תגר) [עשיר] כשאין מביאים לו לראות מביא משלו ורואה: וידועים לשבטיכם. שיהיו ידועים לכם הרי שמתעטף בטליתו ובא ויושב לפני איני יודע (מאיזה מקום הוא ומאיזה שבט הוא) [מעשיו] אבל אתם מכירים אותו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידועים לשבטיכם שיהיו ידועים לכם. רשב"ג אומר [אין] כל ישיבה וישיבה יושבת עד שיהיו הבריות מרננים אחריו ואומרים מה ראה איש פלוני לישב ומה ראה איש פלוני שלא לישב (לכך נאמר וידועים לשבטיכם שיהיו ידועים לכם): ואשימם (בראשיכם, יכול) [שיכול] אם מניתם אתם אותם הם ממונים ואם לאו אינן ממונים ת"ל ואשימם (בראשיכם) אם אני ממנה אותם הרי הם ממונים ואם לאו אינם ממונים. יכול אם גידלתם אותם הרי הם גדולים ואם לאו אינם גדולים ת"ל בראשיכם. ד"א ואשימם בראשיכם אם שמרתם את (דבריכם) [דברי] הרי ראשיכם שמורים, ואם לא (שמרתם את עצמכם) אין ראשיכם שמורים מלמד שאשמותיהם של ישראל תלויים בראשי דייניהם. ובה"א (יחזקאל ג) בן אדם צופה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממני וגו':

(יד) ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר (אשר דברת לעשות). היה לכם לומר רבינו משה ממי נאה ללמוד תורה ממך או מתלמידך או מתלמידי תלמידך. ולא ממך שנצטערת עליהם כענין שנאמר (שמות לד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה אלא יודע אני מה שתחת עקבי רגליכם הייתם אומרים עכשיו הוא ממנה עלינו דיינים (שהם מונים) [שמונים] אלף חסר פרוטרוט. אם אינו שומע אנו מביאים לו דורון והוא נושא לנו פנים בדין לכך נאמר ותענו אותי [וגו': אשר דברת לעשות] כשהייתי מתעצל הייתם אומרים יעשה מהרה:

(טו) ואקח את ראשי שבטיכם (אנשים חכמים ואלה את שופטיכם). משכתים בדברים אמרתי להם אשריכם על מי באתם להתמנות על בני אברהם יצחק ויעקב בני אדם שנקראו אחים ורעים חבל נחלתו צאן מרעיתו וכל לשון חיבה: אנשים חכמים וידועים, זה אחד מז' מדות שאמר יתרו למשה, הלך ולא מצא אלא ג' אנשים חכמים וידועים. (שיהיו מכובדים עליכם ראשיכם) [ואתן אותם ראשים עליכם, ראשים] במקח (ראשיכם) [ראשים] במכר (ראשיכם) [ראשים] במשא ובמתן (ראשיכם) [ראשים] בכניסה ויציאה נכנס ראשון ויצא אחרון לכך נאמר ואתן אותם ראשים: עליכם. שיהיו מכובדים עליכם: שרי אלפים. שאם היו אלא תשע מאות ותשעים ותשעה חסר א' נתפס שר (משרי מאות) [האלף. שרי מאות. שאם היו צ"ט חסר אחד נתפס שר מאה] וכמו כן שרי חמשים ושרי

התורה והמצוה

כי לנחירת סריס ושופטים אלה היה צריך [א] שיהיו חכמים ונבונים, ואלה נודעו לישראל כל שבט ידעו החכמים והנבונים שביניהם, אמנם שיהיו יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע שהם דברים שבלב זה לא יוכלו ישראל לדעת ועי"ז אמר יתרו ואתה תחזה, שמלת חזה מציין החזיון ברוה"ק, וע"כ צוה משה שישראל יבחרו מכל שבט ושבט החכמים והנבונים שבהם, ועז"א וידועים לשבטיכם, ומשה יבחר מהם ברוה"ק מי שהם יראי אלהים ואנשי אמת ושונאי בצע ומלד זה יתיחס המנוי אל משה ועז"א ואשימם בראשיכם:
(יד) ותענו אותי, ר"ל ותענו אותי טוב הדבר אשר דברת, שזה תשובה על דברי משה. ותאמרו לעשות, שאמרתם שא"צ שאתם תבחרו החכמים והנבונים רק טוב שאעשה הכל בעצמי ואני אבחר תיכף מן העם מי שיש בו כל המעלות הגלויים והצפונים בלב:
(טו) ואקח, עפ"ז לקחתי מי שהם ראשי שבטיכם מכבר שרובם הם אנשים חכמים וידועים אחר שכבר היו נראים מובהרים מן העם מכבר, ועי"ז לא הזכיר נבונים שכבר היו ביניהם שלא היו נבונים רק חכמים לבד, ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים, נתתי להם השררה שיהיו פקידי החיל והם יהיו ג"כ השופטים, ומ"ש ושרי עשרות ישוטרים, היינו ששרי עשרות הם היו השוטרים, וכשתדייק היט
בכל

וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת וְשֹׁטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם׃ טז וָאֲצַוֶּה אֶת־שֹׁפְטֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר שָׁמֹעַ בֵּין־אֲחֵיכֶם וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק בֵּין־אִישׁ וּבֵין־אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ׃ יז לֹא־תַכִּירוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט כַּקָּטֹן כַּגָּדֹל תִּשְׁמָעוּן

בעל הטורים

שמקן. שייף ועייל. שייף ונפיק. גרים באורייתא תדירא. ולא מחזיק טיבותא לנפשיה. שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות. ד"פ שרי כנגד ד' דגלים: ושטרים לשבטיכם ואצוה רמז למקל ורצועה שצוה אותם שיסבלו מן השוטרים שירדו אותם במקל ורצועה: (טז) ואצוה את שפטיכם בעת ההיא. כל דיין ודיין בדורו כמשה בדורו. וזהו את שופטיכם בעת ההיא שיהיה מ: ואצוה את שפטיכם בעת. ר"ת ואשב לומר לך שצריך שישב הדיין: ואצוה את שפטיכם בעת ההוא לאמר. ס"ת בגימ' תמסך בכל דיניך. שצריך שיהיו מתונין בדין: (יז) לא תכירו פנים במשפט. תגין על פ"א לומר פתח פיך לאלם: כקטן כגדול תשמעון. פי' כקטן יהא בעיניך בעוד שעומדין לפניך יהיו בעיניך שניהם כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך שניהם כגדולים פי' צדיקים: תשמעון ג' במסרה. הכא ואידך נביא מקרבך מאחיך וגו' אליו תשמעון (לקמן יח טו). אע"פ שאני מגוה כקטן כגדול

רש"י

אחד ממונה על אלף: שרי מאות. אחד ממונה על מאה: ושוטרים. מניתי עליכם י לשבטיכם אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין: (טז) ואצוה את שפטיכם. (ספרי) אמרתי להם הוו מתונים בדין אם כ בא דין לפניך פעם אחת שתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמים הרבה אלא היו נושאים ונותנים בו: בעת ההיא. (ספרי) משמניתים אמרתי להם אין עכשיו כלשעבר לשעבר הייתם ברשות עצמכם ל עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור: שמע. לשון הוה אודי"ר בלעז (הערענד) כמו זכור ושמור: ובין גרו. (ספרי) זה בעל דינו שאוגר מ עליו דברים. (סנהדרין ז) דבר אחר ובין גרו אף על עסקי דירה בין חלוקת אחים אפילו בין נ תנור לכיריים: (יז) לא תכירו פנים במשפט. (ספרי) זה הממונה להושיב הדיינין ס שלא יאמר איש פלוני נאה או גבור אושיבנו דיין איש פלוני קרובי אושיבנו דיין בעיר והוא אינו בקי בדינין נמצא מחייב את הזכאי ומזכה את החייב מעלה אני על מי שמנהו כאילו הכיר פנים בדין: כקטן כגדל תשמעון. (סנהדרין ח) שיהא חביב עליך דין

שפתי חכמים

אדם גב"ה או נבון כמדרש כדי שלא יעמדו מפניהם: י מלת מניתי שנקט רש"י כאן ולא נקט לעיל רצונו לתקן בזה דמקרא משמע ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים וכו' ושוטרים לשבטיכם משמע דגם הראשים יהיו שוטרים ועל זה פירש מניתי עליכם אבל הראשים לא היו שוטרים ומפרש והולך מנא ליה דהראשים לא היו שוטרים דהרי שוטרים אלו הכופתין כו' פירוש ע"פ הדיינים דהיינו ע"פ הראשים ש"מ דהשוטרים לאו היינו ראשים: כ מדכתיב ואצוה את שופטיכם שופטים מאן דכר שמייהו ראשים הל"ל אלא למדרש אתי כלומר שצויתיך על דבר המשפט להיות מתונים בדין. והרא"ם פירש דמשמעו בין אחיכם מפיק ליה דכשתשפטם צדק בין איש ובין גרו סגי אלא למ"ל אלא לאו מתוני' בדין שתהיו שומעים בין אחיכם להבין דבריהם היטב שאם בא דין לפניך כו': ל (נח"י) אם ללמוד ולירד לעומקה של הלכה או לישב בטל משא"כ עכשיו: מ וחסר אל"ף כאלו אמר אוגרו וכן לא תגורו כמו ולא תאגור דא"ל כמשמעו מלשון גר כאורח דא"כ הוי"ו דגרו ל"ל אבל קשה נטעם זה שיהיה חסר אל"ף ל"פ ד"א ובין גרו וכו' גרו לשון דירה כמו גור באהל ואתה ולטעם חסרון לבד נמי קשה הל"ל בהדיא אוגרו מש"ה צריך לשני טעמים: נ מדכתיב גרו וגימ"ל מתחלפת בכ"ף כמו שפרש"י בפרשת קדושים וא"כ הוא כמו כירו ומדכתיב בקרא ובין גרו ע"כ ל"ל ובין חלוקת אחים בין תנור וכיריים דאין שייך שיהא החילוק בין כירה לגוים: ס דהא כבר כתיב ושפטתם צדק והא דפי' בפרשת שופטים גבי לא תכיר פנים אף בשעת הטענות אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה וכו' רש"ל

ספרי

ושרי עשרות: ושוטרים. אלו המכים ברצועה כענין שנאמר (ד"ה ב יט) ושוטרים הלוים לפניכם. ואומר (נחמיה ח) והלוים מחשים לכל העם:

(טז) ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמר (שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק, אמרתי להם (סנהדרין ז) הוו מתונים בדין שאם בא דין לפניך פעם אחת שתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני

התורה והמצוה

בכל מאה ב"ד של שלשה שר מאה ושני שרי חמשים, ובכל אלף היו ל"א שופטים, ונ"ל שהיו ב"ד של כ"ג הממונה לכשיצרכו להוסיף דיינים. ובזה נבין מ"ש בספרי פ' מפני דורשי רשומות אמרו וכו' ללמדך שדייני נפשות בשלשים:

(טז) ואצוה את שופטיכם בעת ההוא, ר"ל שהגם שכבר היו עוסקים במשפטים גם קודם לכן לא הי

וְרַבָּנֵי מָאוָתָא וְרַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עַשְׂוֹרְיָתָא וְסָרְכִין לְשִׁבְטֵיכוֹן: טז וּפַקֵּדִית יָת דַּיָּנֵיכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר שְׁמָעוּ בֵּין אֲחֵיכוֹן וּתְדוּנוּן קוּשְׁטָא בֵּין גַּבְרָא וּבֵין אֲחוּהִי וּבֵין גִּיּוֹרֵהּ: יז לָא תִשְׁתְּמוֹדְעוּן אַפִּין בְּדִינָא מִלֵּי זְעֵרָא כְרַבָּא תִּשְׁמְעוּן

ספרי

לפני ושניתיו ושלשתיו אלא הוו מתונים בדין. וכך היו אנשי כנסת הגדולה אומרים (אבות פ"א) הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה: בעת ההיא לאמר). לשעבר הייתם עומדים ברשות עצמכם עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור. (הוריות י) מעשה בר' יוחנן בן נורי ור' אלעזר בן חסמא שהושיבן רבן גמליאל בישיבה ולא הרגישו בהם התלמידים, לעת ערב הלכו וישבו אצל התלמידים. כך היתה מדתו של רבן גמליאל כשהיה נכנס ואומר שאלו בידוע שאין שם קנתור כשהיה נכנס ולא היה אומר שאלו בידוע שיש שם קנתור. נכנס ומצא את ר' יוחנן בן נורי ואת ר' אלעזר בן חסמא שישבו להם אצל התלמידים אמר להם ר' יוחנן בן נורי ור' אלעזר בן חסמא הודעתם לצבור שאתם (נ"א שאין אתם) מבקשים לעשות שררות על הצבור לשעבר הייתם ברשות עצמכם מבאן ואילך הרי אתם עבדים ומשועבדים לצבור: שמוע [א"ל (סנהדרין ז) הוו מתונים בדין שאם בא דין לפניך פעם אחת שתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני ושניתיו ושלשתיו אלא הוו מתונים בדין. וכך היו אנשי כנסת הגדולה אומרים (אבות פ"א) הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג להורה], בין אחיכם [ולא בין כנענים]. כך היתה מדתו של רבי ישמעאל כשהיו שנים באים אצלו לדון אחד עובד כוכבים ואחד ישראל (אם בא לדון) [אם יכול לזכות את ישראל] בדיני ישראל היה דן בדיני ישראל, [יכול לזכות את ישראל] (ואם) בדיני אומות העולם היה דן בדיני אומות העולם [אמר מה איכפת לי לא כך אמרה תורה שמוע בין אחיכם]: ושפטתם צדק. צדיק בצדקו תובע ומביא ראיות זה עוטף בטליתו זה אומר שלי הוא וזה אומר שלי הוא זה חורש בפרתו וזה אומר שלי הוא זה יושב בתוך ביתו וזה אומר שלי הוא זה מחזיק בשדהו וזה אומר שלי הוא לכך נאמר ושפטתם צדק, צדיק בצדקו תובע ומביא ראיות: בין איש. להוציא את הקטן מכאן אמרו אין דנין יתומים: בין איש ובין אחיו (ובין גרו), אין לי אלא (בין איש לאשתו בין אשה לאיש בין אומה לאומה בין משפחה למשפחה מנין ת"ל בין איש ובין אחיו) [בין איש לחבירו, בין אשה לחברתה, בין שבט, בין משפחה מיי ת"ל שמוע בין אחיכם] מכל מקום: ובין גרו, זה שאוגר עליו דברים אמר לו חרשת בתוך שלי והוא אומר לא הרשתי. הוא אומר המית שורך את עבדי והוא אומר לא המית לכך נאמר ובין גרו שאוגר עליו דברים. ד"א ובין גרו (סנהדרין ז) זה שכנו. ד"א ובין גרו (כ"ב קד) זה שושבינו. ד"א ובין גרו זה (תושבו) [תושבו]:

(יז) לא תכירו פנים במשפט. זה הממונה להושיב דיינים. שמא תאמר איש פלוני נאה אושיבנו דיין איש פלוני גבור אושיבנו דיין איש פלוני קרובי אושיבנו דיין איש פלוני הלוני ממון אושיבנו דיין איש פלוני יודע בכל לשון אושיבנו דיין נמצאת מזכה את החייב ומחייב את הזכאי לא מפני שהוא רשע

התורה והמצוה

דיינים קבועים והיו יכולים לסלק עצמם מן הדין לפעמים, לא כן אחר שנעשו דיינים קבועים הם מחויבים לדון, ועז"א שמוע בין אחיכם וכו' ר"ל שלא תוכלו לסלק עצמכם מן הדין, ואמר שמוע בין אחיכם שלא ישמעו דברי בע"ד א' קודם בע"ד חברו כמ"ש בסנהדרין (דף ז), [ב] ושפטתם צדק, שלא די שישפטו לפי חקות המשפט רק שירצו שיהיה צדק באמת ו.זה ר"ל שהוא דין מרומה לא יחתכהו, [ג] בין איש ובין אחיו פי' בסנהדרין בין בית ועליה ובין גרו בין תנור וכירים, ר"ל שהמשפט בין איש ובין אחיו שהניחם אביהם בעושר יעיר שי"ל בית בשותפות ודנים על החלוקה מי יקח הבית ומי העליה, והמשפט בין איש ובין גרו ר"ל הגר אצלו יהיה אם יחויב להעמיד לו תנור או שיעמיד לו כירים שקטן מחסר, ר"ל שישוה דין קטן כדין גדול:

(יז) לא תכירו פנים, ר"ל שלפעמים יטה המשפט ע"י שיטעים בע"ד טענותיו קודם לחברו. ולפעמים ע"י שהוא דין מרומה, ולפעמים כשהוא משפט קל הערך שאינו משים לב לדונו יפה, ועכ"ז הזהיר

לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי־אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תַּקְרִבוּן אֵלַי וּשְׁמַעְתִּיו׃ יח וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃ יט וַנִּסַּע מֵחֹרֵב וַנֵּלֶךְ אֵת כָּל־הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַהוּא אֲשֶׁר רְאִיתֶם

בעל הטורים

תשמעון אם בא לפניך דין של פרוטה ות"ח אליו תשמעון תחלה: כי המשפט. תגין על הפ"א כאלו ניכנס פסוקה מעתה: כי המשפט לאלהים הוא. וסמיך ליה והדבר אשר יקשה מכם. לומר כל המקשה ערפו כנגד הדיין כאלו מקשה כנגד השכינה: והדבר ג' במסרה. הכא ואידך והדבר הזה לא תוכל לעשות (מ"א כ') והדבר אשר דברנו אני ואתה (ש"א כ') בשביל שאמר והדבר אשר יקשה מכם בא לידי כן שלא ידע מה שידעו בנות צלפחד וזהו והדבר הזה לא תוכל לעשות שלא היה יכול לעשותו ומי עבדו והדבר אשר דברנו אני ואתה וסמיך ליה ה' יהיה בינו וביניך וגו' כדכתיב ויקרב משה את משפטן לפני ה': ושמעתיו

שפתי חכמים

ד"ל דאין לפרש כמו הכא דא"כ היה לו לכתוב הקרא לא תכירו פנים קודם לא תטה משפט כיון דקרא שלפני זה מיירי ג"כ בממנה דיינים דכתיב ושפטו את העם משפט צדק ופרש"י מנה דיינים מומחים וצדיקים וכו' ומדכתיב בקרא לא תכירו פנים אחר לא תטה משפט דמיירי בדיינים צריך נמי לפרש קרא דלא תכירו פנים בדיינים והא דלא מפרש הכא כמו התם מדכתיב הכא ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ואם יהיה כך לזה וקשה לזה לא יצא המשפט צדק א"כ לא תכירו למה לי אלא ע"כ לממנה דיינים הוא דאתא ודו"ק כ"ל: ע (נח"י) כ"ל דפ"ם הוא וכ"ל כקטן כגדול תשמעון כתרגומו שיהא חביב עליך דין וכו' וכן הוא בהדיא בסנהדרין דף ח' ושתי הלשונות האמורות הם בספרי: פ דאי סלקא דעתך כמשמעו לענין דין בין את הנידון פירוש בין את הנידון ראשון וקאין תיפוק ליה מקרא דבין איש ובין אחיו. רא"ם: צ דלטעם ראשון קשה כמעט הכרכה כל"ל כ"פ ד"א וכו' ולפי ד"א קשה הל"ל גדול כקטן תשמעון כלומר שתהיה את העשיר אם הוא זכאי בדין כמו שאתה מהדר לזכות את העני כדי שיתפרנס בנקיות. ל"פ ד"א שלא תאמר וכו' ולטעם אחרון לחוד קשה הל"ל קטן כגדול תשמעון ולשני טעמים האחרונים לחוד קשה הל"ל כעני כעשיר תשמעון לכן צריך גם לטעם ראשון: ק כלומר שלא יאמר הדיין מתירא אני מפלוני שמא יהרוג אותי או ישרוף גדישי: ר כגון תלמיד היושב לפני רבו ובא דין לפני רבו וטעה בדין אל ישתוק התלמיד ולטעם הראשון קשה הל"ל לא תיראו ל"פ ד"א לא תכניס וכו' ולפי דבר אחר קשה הל"ל לא תאגורו מלשון אוגר בקיץ לכן צריך גם לטעם ראשון. והרא"ם פי' לא תכניס דבריך בלבך מפני שאתה ירא לבוניהם לאוין שמא לו שהוא חייב או רשע כדינו עכ"ל: ש דהל"כ איך לאלהים הוא והלא המשפט הוא אלא לבעלי הדין: ת משום שהיה מדמה את עצמו להקב"ה דכתיב כי המשפט לאלהים הוא וכתיב אחריו והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי כביכול שהוא עצמו אלהים לכך נעלם ממנו דין ירושה דדבר פשוט הוא דכל אדם יודע אם אין לאיש בנים דבנות יורשת במקום בן דהא אמרה רחל ולאה העוד לנו חלק וגו' ופירושו כלום אנו מטלין חלק ירושה בין הזכרים ונעלם ממנו אבל רש"י לא מצי לפרש דבשביל זה נסתלק ממנו הדין של משפטן לא של אנשים קמאים דהתם לאו דבר פשוט היה לכך לא ידע משה אבל דין ירושה דבר פשוט היה וק"ל: א בסנהדרין

רש"י

ע דין של פרוטה כדין של מאה מנה שאם קדם ובא לפניך פ לא תסלקנו לאחרון. ד"א כקטן כגדול תשמעון כתרגומו צ שלא תאמר זה עני הוא וחבירו עשיר ומצוה לפרנסו אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות. ד"א שלא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו עכשיו וכשיוצא לחוץ אומר לו תן לו שאתה חייב לו: לא תגורו מפני איש. (ספרי) לא תיראו. ק ד"א לא תגורו לא תכניס דבריך ר מפני איש לשון (משלי ס"ו) אוגר בקיץ: כי המשפט לאלהים הוא. מה שאתה נוטל מזה שלא כדין אתה מזקיקני להחזיר לו נמצא שהטית עלי ש המשפט: תקרבון אלי. (ספרי) על דבר זה נסתלק ממנו ת משפט בנות צלפחד, וכן שמואל אמר לשאול (שמואל א' ט' י"ט) אנכי הרואה אמר לו הקב"ה חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה ואימתי הודיעו כשבא למשוח את דוד (שם ט"ז ו') וירא את אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו אמר לו הקב"ה ולא אמרת אנכי הרואה (שם ט"ז ז') אל תבט אל מראהו: (יח) את כל הדברים אשר תעשון. אלו עשרה דברים שבין דיני ממונות א לדיני נפשות: (יט) המדבר הגדול והנורא. שהיו בו נחשים כקורות

ספרי

רשע (ולא) [אלא] מפני שאינו יודע מעלה עליו כאלו הכיר פנים בדין: כקטן כגדול תשמעון

התורה והמצוה

בשבוע הקודש, עתה הזהיר שלא יטו משפט ע"י הכרת פנים או ע"י יראה, ר"ל הכרת פנים שבא לדין איש זרוע ונשוא פנים והכיר פניו מצד כבודו, או התאגר והתעצר מהספיק מעצה מצד יראתו שע"ז הזהיר לא תגורו מפני איש, ומ"ש בקטן כגדול תשמעון פי' חז"ל בסנהדרין שיהיה דין של פרוטה כדין של מאה ומקסם אשיפא [ר"ל הלא ידעינן מן בין איש ובין אחיו ובין גרו אפי' בין טער וכיריס] אלא לאקדומי שאם בא

לא תדחלון מן קדם גברא ארי דינא דיי הוא ופתגמא די יקשי מנכון תקרבון לותי ואשמעניה: יח ופקדית יתכון בעדנא ההיא ית כל פתגמיא די תעבדון: יט ונטלנא מחורב והליכנא ית כל מדברא רבא ודחילא ההוא די חזיתון ארח

ספרי

תשמעון, שמא תאמר הואיל וזה עני וזה עשיר וזה מצוה לפרנסו אזכנו ונמצא מתפרנס בנקיות ת"ל כקטן כגדול תשמעון. ד"א כקטן כגדול תשמעון שמא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו ולכשיצא חוץ אומר [לו] ליתן לו שאתה חייב לו ת"ל כקטן כגדול תשמעון: לא תגורו מפני איש (סנהדרין ז) שאם באים שנים לדון לפניך עד שלא תשמע את דבריהם אתה רשאי לשתוק (משיתגלה לך הדין אי אתה רשאי לשתוק). שמעת את הדין ואין אתה יודע היכן לזכות את הזכאי ולחייב את החייב אתה רשאי לשתוק (שנאמר (זכריה ז) אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת איש את רעהו אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם איזהו משפט שיש בו שלום הוי אומר זהו ביצוע. רבן שמעון בן גמליאל אומר המעלה את הקטן למקום גדול וגדול למקום קטן זהו ביצוע) [משיתגלה לך הדין אי אתה רשאי לשתוק. וכן לענין בצוע שנים באו לפניך בדין עד שלא תשמע דבריהם או משתשמע דבריהם ואי אתה יודע להיכן הדין נוטה אתה רשאי לומר להם צאו ובצעו. משתשמע דבריהם ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לומר להם צאו ובצעו שנאמר פוטר מים ראשית מדון ולפני התגלע וגו'] ותכמים אומרים כל המבצע הרי זה [חוטא וכל המשבח את המבצע הרי זה] מנאץ שנאמר ובוצע ברך נאץ ה'. נמצא זה משבח את הדיינים ומנאץ את יוצרו [רשבג"א המעלה את הקטן למקום גדול והגדול למקום קטן זהו ביצוע ריבק"א מצוה לבצוע שנאמר אלה הדברים כו' משפט שלום איזהו משפט שיש בו שלום הוי אומר זהו ביצוע]. ד"א לא תגורו מפני איש שמא תאמר מתיירא אני מפני איש פלוני שמא יהרוג את בני או שמא ידליק את גדישי או שמא יקצץ את נטיעותי ת"ל לא תגורו מפני איש: [כי המשפט לאלהים הוא] וכן ביהושפט הוא אומר (ד"ה ב' יט) ויאמר לשופטים ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לאלהים וגו' (כי המשפט לאלהים הוא): והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי, אמר לו הקב"ה למשה אתה דן דין קשה חייך שאני מודיעך שאי אתה דן דין קשה שאני מביא עליך דין (קשה שתלמיד תלמידך יכול) [שהנשים יכולות לשמוע ואין אתה יכול לשומעו ואיזה זה דינן של בנות צלפחד, וכה"א (במדבר כז) ויקרב משה את משפטן לפני ה'. (וכה"א) [כיוצא בו אתה אומר] (ש"א ט) ויגש שאול את שמואל בתוך השער ויאמר הגידה נא לי אי זה בית הרואה ויען שמואל את שאול ויאמר אנכי הרואה אמר לו הקב"ה אתה הרואה חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה ואימתי הודיע לו בשעה שאמר לו (שם טז) מלא קרנך שמן ולך ואשלחך אל ישי בית הלחמי כי ראיתי בבניו לי מלך מהו אומר (שם) ויהי בבואם וירא את אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו. אמר לו הקב"ה לא אמרת שאני הרואה (אמר לו הקב"ה) אל תבט אל מראהו ואל גבוה קומתו כי מאסתיהו כי לא אשר יראה האדם כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב: (יח) ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון, אלו (סנהדרין לב) עשרת הדברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות: (יט) ונסע מחורב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא

התורה והמצוה

שפטם שהקטן קודם יקדימם ולא יכיר פנים את הגדול להקדים משפטו, ומ"ש בסנהדרין שלא לא יכיר פנים קאי על מיעוט השופטים גרמת שלמדו זאת ממה שלא זה הנה בפ' שופטים, ואמר הטעם על כל אלה כי המשפט לאלהים הוא. והנה לשתמים יטעה במשפט כשהוא למעלה משכלו ואינו יכול לברר היטב בשכלו ע"ז והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי, ואני אשמעהו מאת ה', כמ"ש ויקרב משה את משפטן לפני ה':

(יח) ואצוה אתכם, פי' הרי"א שכדי שלא יחשבו שבא להגדיל שימסרו השופטים לבא לפניו בכל פעם לשאול ממנו כי העלים משם רוב המשפטים, ע"כ אמר כי עתה אוסם כל הדברים וכל חקות המשפט, ואמרו חז"ל אלו עשרה דברים שבין דיני ממונות לד"נ:

(יט) ונסע מחורב, ר"ל אחר שהכין השופטים והשוטרים ולפני שהגל אז נסענו, והנה שהיה דרך המדבר הגדול והנורא הלכנו אותו בלי עכוב ג' ימים שזה היה ישגחת ה':

הַדֶּרֶךְ הַר הָאֱמֹרִי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֹתָנוּ וַנָּבֹא עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ כ וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּאתֶם עַד־הַר הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ כא רְאֵה נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ אֶת־הָאָרֶץ עֲלֵה רֵשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אַל־תִּירָא וְאַל־תֵּחָת׃ שלישי כב וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלְחָה אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ וְיַחְפְּרוּ־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ וְיָשִׁבוּ אֹתָנוּ דָּבָר אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נַעֲלֶה־בָּהּ וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר

בעל הטורים

ואנוה אתכם. אוסרה לגבור שתהא אמת הדיין עליהם. המדבר הגדול. מלא ו'. נחש שרף ועקרב גמאון ליה צלמות: וגבה חסר ו' לומר תסרתם ו' אלף רגלי: ואמר אלכם. חסר י"ד נתכרכם ע"י י"ד מרגלים:

שפתי חכמים

כפ' אחד דיני ממונות פי' דיני ממונות בשלשה פותחין אף לחובה ומטין ע"פ אחד אף לחובה ומחזירין אף לחובה והכל ראויין ללמד זכות והוכה הדיין והתלמיד והדיין המלמד זכות חוזר ומלמד חובה וכן איפכא ודנין ביום וגומרין בלילה וגומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה ומתחילין מן הגדול ואב וכמו והרב ותלמידו מונין אותו לשנים מה שאין כן בדיני נפשות דאין דנין אלא בכ"ג וכל הדברים דלעיל אינן בדיני נפשות כי הכל הוא בהיפך ומה שכשר בדיני ממונות פסול בדיני נפשות: ב דאם לא כן מאי והנורא ממי היה להם לירא במדבר ההוא שלא עבר בו איש אלא ע"כ מנחשים וכו' ואם תאמר והא בפרשת בהעלותך פירש רש"י עצמו דענן היה הולך לפניהם והורג נחשים ועקרבים יש לומר במקום שהיו חונים במדבר היו הנחשים סביב המחנה וכשיצאו לחוץ המחנה לעשות צרכיהם היו רואין אותן מתים אף שלא היו מזיקים להם היו יראים מהם: ג ר"ל מה תוכחה יש בזה: ד דאל"כ דבר ל"ל וכ"ת בזה באיזה לשון מדברים כדי שירגישו שיכירו אותו כדי שיקיימו הלאו דלא תחיה כל נשמה וזה אי אפשר אלא כשידעו לשונם ידעו מאיזה אומה הם ועוד יש פירושים אחרים: ה דאל"כ למה נ"מ יאמרו להם באיזה דרך ילכו בודאי אותה עיר שירצו לכבוש באותו דרך ילכו וק"ל: ו ר"ל דבדבר אם אחד משבע האומות ישנה לשונו בשביל שאר ע"א דבקרא

רש"י

ב בקורות ועקרבים כקשתות: (כב) ותקרבון אלי כלכם. בערבוביא ג ולהלן ה"א (דברים ה') ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגו' אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם אבל כאן והקרבון אלי כלכם בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים: וישיבו אותנו דבר. (ספרי) באיזה לשון הם ד מדברים: את הדרך אשר נעלה בה. אין דרך שאין ה בה עקמומיות: ואת הערים אשר נבא אליהן. תחלה ו לכבוש:

וייטב

ספרי

והנורא ההוא, (בני אדם) שראו נחשים כקורות [בית הבד] ועקרבים בקשתות סרוחים ומושלכים לפניהם (עליהם הוא אומר את כל המדבר הגדול והנורא ההוא) והלא (כבר נאמר) דברים קל וחומר ומה דברים שהן חמורים בבשתים לפניהם דברים שאינן חמורים על אחת כמה וכמה לכך נאמר ונסע מחורב: (כ כא) ואומר אליכם [וגו', כאשר דבר ה' וגו']. אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה אני אומר לכם: באתם עד הר האמורי אשר ה' אלהינו נותן לנו, משל למלך שמסר את בנו לפדגוג אחד והיה מחזירו ומראה אותו ואומר לו כל הגפנים הללו שלך הם וכל הכרמים וכל הזיתים הללו שלך הם משיגע להראותו אמר לו כל מה שאתה רואה שלך הוא כך ישראל (בזמן שהיו במדבר ארבעים שנה) היה משה אומר להם כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי

התורה והמצוה

(כ כא) ואומר אליכם, ר"ל אז אמרתי שאין חסר שום דבר מירושת הארץ לא הדרך הגדול שהיה מבדיל עד הנה כי באתם עד הר האמורי, ולא שתצטרכו למלחמות כי ה' נתן לפניך את הארץ וסיק חסר רק לעלות ולרשת ושלא יעלה בלבבך שום מורא ופחד:

טוּרָא דֶאֱמוֹרָאָה כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ אֱלָהָנָא יָתָנָא וַאֲתֵינָא עַד רְקַם גֵיאָה: כ וַאֲמָרִית לְכוֹן אֲתֵיתוּן עַד טוּרָא דֶאֱמוֹרָאָה דַייָ אֱלָהָנָא יָהֵב לָנָא: כא חֲזֵי דִיהַב יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ יָת אַרְעָא סַק אַחְסֵן כְּמָא דִי מַלִּיל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָךְ לָךְ לָא תִדְחַל וְלָא תִתָּבַר: כב וּקְרֵבְתּוּן לְוָתִי כֻּלְּכוֹן וַאֲמַרְתּוּן נִשְׁלַח גֻּבְרִין קֳדָמָנָא וִיאַלְּלוּן לָנָא יָת אַרְעָא וִיתִיבוּן יָתָנָא פִּתְגָּמָא יָת אָרְחָא דִי נִסַּק בָּהּ וְיָת קִרְוַיָּא דִי נֵיעוֹל לְהוֹן:

ספרי

נחלי מים עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר כיון שבאו לארץ אמר להם באתם עד הר האמורי אשר ה' אלהינו נותן לנו. ואם תאמרו עדיין לא הגיע זמן ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ. אני אומר לא מאומר ולא משמועה אלא מה שאתם רואים בעיניכם: עלה רש מיד, כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך [לא מפי עצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה]:

(כב) ותקרבון אלי כלכם, בערבוביא. ולהלן הוא אומר (שם ה) ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם [וזקניכם] ילדים מכבדים את הזקנים וזקנים מכבדים את הראשים וכאן הוא אומר ותקרבון אלי כלכם ותאמרו בערבוביא ילדים דוחפים את הזקנים וזקנים דוחפים את הראשים: ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ. (אמר) ר' שמעון [אומר] (עלובים בני אדם שכך בקשו להם מרגלים) [גנות גדולה היתה בידן של ישראל בשעה שאמרו נשלחה אנשים לפנינו] א"ל [המקום] אם כשהייתם בארץ ערבה ושוחה (לא בקשתם לכם מרגלים עכשיו שאתם נכנסים) [זנתי ופרנסתי אתכם כשאתם נכנסים] לארץ טובה ורחבה (ארץ זבת חלב ודבש בקשתם לכם מרגלים) [על אחת כמה וכמה שאזון ואפרנס אתכם, עלובים בני אדם שכך בקשו להם]: וישיבו אותנו דבר, באיזה לשון הם מדברים: את הדרך אשר נעלה בה, אין לך דרך שאין בה עקמומיות אין לך דרך שאין בה (מקומות) [כמנות] אין לך דרך שאין בה פרשות: ואת הערים אשר נבוא אליהן, לידע באיזה (דרך) [עיר] אנו באים אליהם:

השאלות

(כב—מו) למה דלג על כל החטאים שחטאו במדבר ובתרמכולם חטא המרגלים. בפ' שלח לא הזכיר מכל מה שכתוב כאן שקרבו כלם ויאמרו נשלחה אנשים לפנינו ושם משמע שה' צוה שישלחו מרגלים. ומ"ש ויפנו ויעלו ההרה ויבואו עד נחל אשכול הלא כיאתם לנחל אשכול היה בעת שחזרו, ואיך אמר שאמרו טובה הארץ ולא הזכיר מכל הדבה שהוציאו כמ"ש בפ' שלח. וממ"ש ואומר אליכם לא תערצון וכו' לא הזכיר בפ' שלח מאומה. מ"ש גם בי התאנף ה' בגללכם תמוה מאד שהלא מה שלא נכנס לארץ היה בחטא מי מריבה שהיה בסוף הארבעים שנה:

התורה והמצוה

(כב) ותקרבון אלי כלכם, אמר שהודיע שבין מצד ה' ובין מצד משה לא היה שום עיכוב והיה צריך שיכנסו אז תיכף לא"י, בא להודיע לדור אחרון שהם עצמם היו הגורמים מה שנעו ארבעים שנה במדבר ואף ע"י חטא המרגלים, ובאשר בספור שליחות המרגלים בפ' שלח לא הזכיר כלל שאמרו נשלחה אנשים לפנינו כי שם כתוב שה' אמר למשה שלח לך אנשים שמשמע שהיה צווי מאת ה' ויפלא מאד איך צוה ה' ע"ז להיות להם לצור מכשול, בא להודיע כי לא מאת ה' יצא הדבר ולא ממשה רק מאת העם [ושם לא הוצרך לכתוב זאת כי פרשת שלח נכתבה בעת המעשה וידעו כלם איך היה אבל עתה שמתו דור המדבר והדור החדש הלא ידעו שהיה שלוח המרגלים מצוה מה' הוצרך להגיד איך היה] שאתם קרבתם אלי כלכם שמודיע ג"כ שלא היה קריבה הוגנת זקניהם בראשיהם רק קרבתם בערבוביא וכמ"ש בספרי, ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו, ובזה באר שלא מאת ה' ומאת משה יצא הדבר הזה רק מאת העם, ומ"ש ה' שלח לך אנשים אינו צווי רק הרשאה למלאות רצון העם, וכבר באורתי שם שיש שני מיני מרגלים [א] שהולכים לראות את הארץ אם טובה היא אם רעה, והם האגקלאים תרים, [ב] שאחר שאופנה הארץ בעיניהם שולחים מרגלים לראות את ערות הארץ, ר"ל המקומות הבלתי מבוצרות שטוח לכבשה משם והם האגקלאים מרגלים, ובארתי שם שיש כמה הבדלים ביניהם, התרים ישולחו מאת העם והמרגלים ישולחו מאת שר הצבא, התרים יהיו אנשים גדולים שהעם סומכים עליהם וכל שבט ושבט ישלח נשיאי שבטו למען יאמר אם טובה הארץ לפני בני שבטו לפי עסקיהם אבל המרגלים יהיו גם מפחותי העם ודי שני מרגלים כי הוא רק לצורך שר הצבא, וה' אמר למשה שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען נתן לו רשות לשלוח תרים לראות אם הארץ טובה, לא מרגלים לראות מאיזה מקום קל לכבשה כי בדרך הטבע לא היה אפשר שיכבשו את הארץ רק ע"י ה' כמ"ש אשר אני נותן לבני ישראל, וא"כ א"צ לחכמי מלחמה, וישראל בשאלתם

נָבֹא אֲלֵיהֶן׃ כג וַיִּיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר וָאֶקַּח מִכֶּם שְׁנֵים עָשָׂר
אֲנָשִׁים אִישׁ אֶחָד לַשָּׁבֶט׃ כד וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ הָהָרָה וַיָּבֹאוּ
עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיְרַגְּלוּ אֹתָהּ׃ כה וַיִּקְחוּ בְיָדָם מִפְּרִי הָאָרֶץ
וַיּוֹרִדוּ אֵלֵינוּ וַיָּשִׁבוּ אֹתָנוּ דָבָר וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ כו וְלֹא אֲבִיתֶם לַעֲלֹת וַתַּמְרוּ אֶת־
פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כז וַתֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ בְּשִׂנְאַת

רש"י

(כג) וייטב בעיני הדבר. בעיני ולא בעיני המקום ואם בעיני משה היה טוב למה אמרו בתוכחות משל לאדם שאומר לחברו מכור לי חמורך זה אמר לו הן נותן אתה לי לנסיון אמר לו הן בהרים ובגבעות אמר לו הן כיון שראה שאין מעכבו כלום אמר הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום מיד אמר לו טול מעותיך איני מנסהו מעתה אף אני הודיתי לדבריכם שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב ואתם לא חזרתם בכם: ואקח מכם. מן הברורים ז שבכם מן ח המסולתים שבכם: שנים עשר אנשים איש אחד לשבט. (שם) מגיד שלא היה שבט לוי ט עמהם: (כד) עד נחל אשכל. (שם) מגיד שנקרא י על שם סופו: וירגלו אותה. (שם) מלמד שהלכו בה ארבעה אומנין כ שתי וערב: (כה) ויורדו אלינו. מגיד שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: ויאמרו טובה הארץ. (שם) מי הם שאמרו טובתה ל יהושע וכלב: (כו) ותמרו. לשון התרסה התרסתם כנגד מאמרו: (כז) ותרגנו. לשון הרע וכן (משלי יח ח) דברי נרגן אדם המוציא דבה:
בשנאת

שפתי חכמים

דקרא ואת הערים משמע שלא יבואו לכל הערים וזה אינו דהא ירשו את הכל ועל זה פירש תחלה: ז דאל"כ מכם ל"ל: ח המסולתין לשון סולת: ט דאל"כ יהיו שלשה עשר דהא חשיב שבט אפרים בפני עצמו וגם שבט מנשה בפני עצמו. כתב הרא"ם יש לתמוה דבלאו קרא דשנים עשר תיפוק מפרשת שלח לך שמונה בפירוש כל נשיאי השבטים ושבט לוי לא היה בתוכם וצריך עיון ונראה דהכא מרבה קרא דאפילו בעצה לא היו עמהן והשתא אתי שפיר דלא נקט רש"י שלא הלכו עמהן משום דהא כתיב לעיל בפרשת שלח לך: י שנשאו אשכול משם כדכתיב ויכרתו וגו' על כן קרא למקום ההוא נחל אשכול וזה היה בחזרתן: כ ר"ל שהלכו בה בארבע רוחות כמין שתי וערב כדי שירגלו את כולה: ל אע"פ שגם שאר מרגלים אמרו טובתה מ"מ גם היו מוציאין דבה על הארץ וכאן כתיב ויאמרו טובה הארץ משמע שלא

ספרי

(כג) וייטב בעיני הדבר [בעיני היה טוב] ולא בעיני הקב"ה. ואם בעיניו היה טוב למה נכתב על דברי תוכחות משל לאדם שאמר לחברו מכור לי חמורך זה א"ל הן נותן אתה לי לנסיון אמר לו הן בוא אתה ואני אראך כמה הוא נושא בהר וכמה הוא נושא בבקעה כיון שראה שאין מעכבו כלום (אמר לא בשביל לשלת מעותיו) [א"ל טול את מעותיך]

התורה והמצוה

בשלחם אמרו ויחפרו לנו את הארץ לא אמרו לא לשון ויתורו ולא לשון וירגלו רק לשון ויחפרו, שהוא לשון מסופק שהחופר הוא הדורש לדעת מטמוניות הארץ, ויפול בין על החופר לדעת טוב הארץ עצמה ורעתה כענין התר, ובין החופר לדעת מאיזה מקום קל לכבשה ואם יש שם גבורים וערים בצורות כענין המרגל, וכן במ"ש וישיבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה שגם שזה מורה ענין הריגול לדעת מקום קל לכבשה משם, יוכל להתפרש כמו שפרש"י עפ"י הספרי לדעת הדרך הישר שאין בו עקמומיות ואת הערים אשר נבא אליהם תחלה שהם טובים להחזיק בם האנשים והטף והמקנה, ומש"ש נשלחה אנשים וישיבו אותנו דבר משמע יותר שהשלוחים יאמרו שהוא שליחות היוצאת מכלם, כי אל הריגול ישלח שר הצבא לבדו ואליו ישיבו דבר לא אל העם כלו, ועז"ש:
(כג) וייטב בעיני הדבר, היינו שמשה הסכים לכך וזאת שרוצים לשלוח תרים וכן עשה, והראיה לזה כי ואקח מכם שנים עשר אנשים איש אחד לשבט שזה סימן ששולחים תרים שכל שבט ישלח איש מבחרו לא מרגלים שאין שולחים רק שנים, ומה קשר בדבר שכבר נאמר שרפי האנשים בפ' שלח שלהם בפירוש רק לתור לא לרגל כמ"ש בבאורי שם:

כג וּשְׁפַר בְּעֵינַי פִּתְגָּמָא וּדְבָרִית מִנְּכוֹן תְּרֵין עֲשַׂר גֻּבְרִין גַּבְרָא חַד לְשִׁבְטָא: כד וְאִתְפְּנִיאוּ וּסְלִיקוּ לְטוּרָא וַאֲתוֹ עַד נַחְלָא דְאֶתְכָּלָא וְאַלִּילוּ יָתַהּ: כה וּנְסִיבוּ בִידֵיהוֹן מֵאִבָּא דְאַרְעָא וַאֲחִיתוּ לָנָא וַאֲתִיבוּ יָתָנָא פִּתְגָּמָא וַאֲמַרוּ טָבָא אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָנָא יָהֵב לָנָא: כו וְלָא אֲבִיתוּן לְמִסַּק וְסָרֵבְתּוּן עַל מֵימְרָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן: כז וְאִתְרַעַמְתּוּן בְּמַשְׁכְּנֵיכוֹן וַאֲמַרְתּוּן בִּדְסָנֵי יְיָ יָתָנָא אַפְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם לממסר

ספרי

מעותיך] לכך נאמר וייטב בעיני הדבר: ואקח מכם שנים עשר אנשים, מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם: איש אחד לשבט, מה אני צריך לומר ואקח מכם שנים עשר אנשים מגיד הכתוב שלא היה שבט לוי עמהם:

(כד) ויפנו ויעלו ההרה, מגיד (הכתוב) שדרך מרגלים לעלות בהר וכן רחב אמרה לשלוחי יהושע (יהושע ב) ההרה לכו פן יפגעו בכם הרודפים מלמד ששרתה עליה רוח הקודש שאלו לא שרתה עליה רוח הקודש מנין היתה יודעת שעתידים לחזור לאחר שלשה ימים (אלא מלמד ששרתה עליה רוח הקודש): ויבואו עד נחל אשכול, מלמד שנקרא על שם סופו. כיוצא בו אתה אומר (שמות ג) ויבא אל הר האלהים חורבה מגיד שנקרא על שם סופו: וירגלו אותה, מלמד שהלכו בה ארבעה אמנים שתי וערב:

(כה) ויקחו בידם מפרי הארץ, א"ר שמעון עלובים בני אדם שכך נטלו בידם כאדם שנוטל באיסר תאנים באיסר ענבים כך נטלו בידם: ויורידו אלינו, מגיד (הכתוב) שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות (כענין) שנאמר (במדבר יג) עלה נעלה וירשנו אותה (כי יכול נוכל לה). ואומר (שם) ויעלו ויתורו את הארץ. ואומר (בראשית יד) ויעלו ממצרים ויבואו ארץ כנען: וישיבו אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו, וכי לטובתה אמרו והלא לא אמרו אלא לרעתה. מי אמר טובתה יהושע וכלב אעפ"כ ולא אביתם לעלות ותמרו את פי ה' אלהיכם:

(כז) ותרגנו באהליכם (והאמרו בשנאת), מלמד שהיו יושבים בתוך משכנותיהם ואומרים דברים כמתלהמים (ומתרגנים כמתלהמים) שנאמר (משלי כו) דברי נרגן כמתלהמים. אבל סכין ירדה מן השמים ובקעה את כרסן שנאמר (שם) והם ירדו חדרי בטן. ד"א ותרגנו באהליכם מלמד שהיו יושבים בתוך משכנותיהם ובוכים (כמתלהמים) [כמה להם] ונוטלים את בניהם ואומרים להם אוי לכם

התורה והמצוה

(כד) ויפנו, כבר בארתי שם בארץ שכל ארבעים יום הלכו כפי שליחותם שהיה רק לתור את הארץ, רק שבחזרתם שעלו ההרה שהוא הר חברון, שם ראו ערים בצורות וענקים, ושם הלכו כ"א לבדו כמ"ש ויבא עד חברון [כי בעיר בצורה הוצרכו ללכת יחד בל יתפשו כמרגלים] ולכן לא באו בעצה אחת עד שבאו לנחל אשכול ששם התקבצו שנית והיו ביחד ואז באו דעתם להיות מרגלים ומוציאי דבה, וז"ש ויפנו ר"ל בעת ששבו ללכת בחזרה, ואז ויעלו ההרה הר חברון ששם ראו ענקים וערי בצורות, ויבאו עד נחל אשכול ששם התקבצו, וירגלו אותה ר"ל אז הסכימו אל הריגול כי הדבה אשר הוציאו היה מצד הריגול על חוזק העמים והערים לא מצד התיור על טובת הארץ שבזה הודו שטובה הארץ:

(כה) ויקחו, ובכ"ז לקחו בידם מפרי הארץ ויורידו אלינו כי ע"ז שלחו לראות טובת הארץ ופירותיה, וע"ז וישיבו אותנו דבר כי על פרט זה שלחו ועל פרט זה היה להם להשיב תשובה לשולחיהם ובזה אמרו כי טובה הארץ מצד זה אשר ה' אלהינו נותן לנו שאם ה' יתננה לנו בדרך נס אין שום ערעור על הארץ עצמה, ולא הזכיר מה שאמרו כי עז העם היושב בארץ שזה לא היה התשובה אחר שע"ז לא שלחו, [שהתשובה לא יצדק רק על דבר שעליו נשלח, אבל ענינים אחרים נקרא ספור והגדה לא תשובה] ולא היה להם לשום לב ע"ז, אחר שע"מ שנשלחו הביאו תשובה טובה ועל זה שאמרו כי עז העם לא שלחו כי משה עצמו א"ל שעז העם רק שה' יתן אותם בידם עפ"י נס:

(כו) ולא אביתם, חושב שחטאו בג' דברים, [א] מה שלא אביתם לעלות ולא האמנתם שה' יגרש לפניך אויב ויאמר השמד, [ב] ותמרו את פי ה' אלהיכם שאף אם היה סכנת מות הייתם צריכים למסור נפשכם לעשות צווי ה' ופקודתו:

(כז) ותרגנו, [ג] שעלה אז על לבכם מחשבת מינות שה' שונא את האדם וברא לרעתו כי הרעות רבו מן הטובות שזה נקרא נרגן כמ"ש על פסוק דברי נרגן כמתלהמים (משלי כו) ואמרתם שה' שונא אתכם ומה שהוציא אתכם ממצרים היה מעשה שנאה ופועל הרע כדי שהאמורי ישמיד אתכם כי מצרים לא היו

משמידים

יְהוָה אֹתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לָתֵת אֹתָנוּ בְּיַד
הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידֵנוּ׃ כח אָנָה ׀ אֲנַחְנוּ עֹלִים אַחֵינוּ הֵמַסּוּ
אֶת־לְבָבֵנוּ לֵאמֹר עַם גָּדוֹל וָרָם מִמֶּנּוּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצוּרֹת
בַּשָּׁמָיִם וְגַם־בְּנֵי עֲנָקִים רָאִינוּ שָׁם׃ כט וָאֹמַר אֲלֵכֶם לֹא־
תַעַרְצוּן וְלֹא־תִירְאוּן מֵהֶם׃ ל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם
הוּא יִלָּחֵם לָכֶם כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אִתְּכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם׃
לא וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נְשָׂאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא־אִישׁ אֶת־בְּנוֹ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הֲלַכְתֶּם
עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ לב וּבַדָּבָר הַזֶּה אֵינְכֶם
מַאֲמִינִם בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לג הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם בַּדֶּרֶךְ

בעל הטורים

המסו וכיהושע (ה"ד) אומר המסיו. ע"י יו"ד מרגלים: לבבנו ד'. דין ואידך ונשמע וימס לבבנו (יהושע ב') להטות לבבו (מ"א ח') נשא לבבנו אל כפים (איכה ג') אחרים נמס לבבם מסיבכם כדכתיב ונשמע וימס לבבנו ע"כ היה לכם להטות לבבכם. אלי ולא עשיתם כן אלא אמרתם המסו את לבבנו ע"כ נשא לבבנו אל כפים וסמיך ליה סכותה באף ותרדפם כדכתיב וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים. ובמדבר אשר ראית לשון יחיד. בכל הדרך אשר הלכתם לשון רבים. שלא היה הדרך בכולם בשוה אלא לכל אחד לפי מה שהיה צריך היה הענן נושא אותו יש נגבוה יש נגמוך: (לב) אינכם מאמינם חסר י' שי"פ נסיתם אותו:

איש

רש"י

בשנאת ה' אותנו. והוא היה אוהב אתכם אבל אתם שונאים אותו משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עלך: בשנאת ה' אותנו הוציאנו מאמ"צ. הוצאתו לשנאה היתה משל למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא ואחת של בעל. למי שהוא אוהב נותן של שקיא ולמי שהוא שונא נותן לו של בעל. ארץ מצרים של שקיא היא שנילוס עולה ומשקה אותה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען: (כח) ערים גדולות ובצורות בשמים. דברו הכתובים ל' הבאי: (כט) לא תערצון. ל' שבירה כתרגומו ודומה לו (איוב ל ו) בערוץ נחלים לשכון. בשבור נחלים: (ל) ילחם לכם. בשבילכם: (לא) ובמדבר אשר ראית. מוסב על מקרא של מעלה היטב ככל אשר עשה אתכם במצרים ועשה אף במדבר אשר ראית כי נשאך וגו': כאשר ישא איש את בנו. כמו שפירשתי אצל (שמות יד יט) ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגו'. משל למהלך בדרך ובנו לפניו באו לסטים לשבותו וכו': (לב) ובדבר הזה. שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם

מאמינים

שפתי חכמים

שלא אמרו כנגד כרעתה. רא"ם: מ דעת רש"י בזה שאל תקשה האיך יודעין ישראל שהקב"ה שונאן ומפרש כיון שהם שונאים להקב"ה אמרו גם הוא שונאן דמשל הדיוט כו': נ כלומר מה שבלבך שאתה שונא את חברך אתה אומר על חברך איך שהוא שונא אותך: ס כלו' שבלבו של חברך שהוא אוהב אותך אתה אומר עליך כלומר איך שאתה אוהב את חברך: ע ר"ל דקרא משמע שהוציא אותן בשביל שנאה והלא הרבה נסים עשה להם כדי להוציאם לחירות ומפרש דקא אמרו הוצאתו כו': פ כתב הרא"ם ויש לתמוה למה פירשו המקרא הזה בשל בעל ושל שקיא אם בעבור שמורה שהוצאתו לשנאה היתה יותר שנאה היא שהיתה הוצאתו להוליכם ביד האמורי להשמידם וצ"ע ונראה דקשה לבו ככי הל"ל בשנאת ה' אותנו הוציאנו לתת אותנו ביד האמורי מארץ מצרים ל"ל אלא ע"כ דקרא לא נקט הוציאנו מארץ מצרים אלא למשל בשל בעל ושל שקיא והכתוב חדא ועוד קאמר כלומר חדא בשנאת ה' אותנו וגו' למשל של בעל ושל שקיא ועוד אחרת לתת אותנו וגו' וזה"ק ופי' של בעל מקו' יבש שאין נהר שצריכין להשקות': צ פירש"י בפרק גיד הנשה לשון הבאי ל' הדיוט שאין מדקדק בדבריו ומוציא מפיו דבר שאינו לא שיתכוין לשקר אלא לא דק עכ"ל: ק וקרא משמע הוא ילחם לכם ככל אשר עשה וגו' דמשמע דגם במדבר נלחם הקב"ה בשבילם והלא לא עשה מלחמה במדבר ועל זה פירש מוסב על המקרא של מעלה אל כל אשר עשה במצרים וגו' כלומר שהטיב להם וגם במדבר הטיב עמהם שנשאן כאשר ישא איש את בנו וגו' ומלת עשה אינו משמע בלשון אחד כי הראשון

פירוש

התורה והמצוה

משמידים אתכם כי החזיקו אתכם לעבדים ולכן הוציא אתכם משם, וכבר בארתי בס' שלא שהביאו ראיה

לזה

לְמִמְסַר יָתָנָא בִּידָא דֶאֱמוֹרָאָה לְשֵׁיצָיוּתָנָא: כח לְאָן אֲנַחְנָא סָלְקִין אֲחָנָא תַּבַּרוּ יָת לִבָּנָא לְמֵימַר עַם רַב סַגִּי וְתַקִּיף מִנָּנָא קִרְוִין רַבְרְבָן וּכְרִיכָן עַד צִית שְׁמַיָּא וְאַף בְּנֵי גִבָּרָאֵי חֲזֵינָא תַמָּן: כט וַאֲמָרִית לְכוֹן לָא תִתַּבְּרוּן וְלָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן: ל יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּמְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן בְּמֵימְרֵהּ יְגִיחַ לְכוֹן כְּכֹל דִּי עֲבַד עִמְּכוֹן בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכוֹן: לא וּבְמַדְבְּרָא דִּי חֲזֵיתָא דִּי סוֹבְרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ כְּמָא דִּי מְסוֹבַר גְּבַר יָת בְּרֵהּ בְּכָל אָרְחָא דִּי הֲלֶכְתּוּן עַד מֵיתֵיכוֹן עַד אַתְרָא הָדֵין: לב וּבְפִתְגָּמָא הָדֵין לֵיתֵיכוֹן מְהֵימְנִין בְּמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן: לג דִּי מְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן בְּאָרְחָא

ספרי

חוים אוי לכם סגופים למתר יהיו [צולבים מכם על הצלוב ונוטלים את בנותיהם ואומרים להם אוי לכם דוויות אוי לכם סגופות למתר יהיו] הורגים מכם ושובים מכם ומעמידים מכם בקלון: בשנאת ה' אותנו, אפשר שהקב"ה שונא את ישראל והרי כבר נאמר (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה' אלא הם שונאים את הקב"ה, משל הדיוט הוא מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עלך: לתת אותנו ביד האמורי להשמידנו, כענין שנאמר (יהושע ז) וישמעו הכנעני וכל יושבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ וגו' (ומה תעשה לשמך הגדול):

(כח) אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבנו לאמר, אמרו לו משה רבינו אלו מבני אדם אחרים היינו שומעים דברים הללו לא היינו מאמינים אלא מבני אדם שבנינו בניהם ובנותינו בנותיהם: עם גדול, מלמד שהיו (גבוהים בקומה) [מרובים באוכלוסים]: ורם, מלמד שהיו (מרובים באוכלוסים) [גבוהים בקומה]: ערים גדולות ובצורות בשמים, רבן שמעון בן גמליאל אומר (חולין צ' וש"נ) דברה תורה בלשון הבאי [וכן מה] שנאמר (דברים ט) שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן וגו'. אבל מה שאמר הקב"ה לאברהם אבינו (בראשית טו) והרביתי את זרעך ככוכבי השמים (שם יג) ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה, אינו דבר הבאי: וגם בני ענקים ראינו שם, מלמד שראו שם ענקים על גבי ענקים כענין שנאמר (תהלים עג) לכן ענקתמו גאוה: ואומר אליכם [וגו' ובדבר הזה וגו'], אמר להם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה אני אומר לכם: לא תערצון ולא תיראון מהם, מפני מה כי ה' אלהיכם ההולך לפניכם וגו' אמר להם מי (עשה) [שעשה] לכם נסים במצרים וכל הנסים האלו עתיד לעשות לכם נסים כשאתם נכנסים לארץ: ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם, אם אין אתם מאמינים להבא האמינו (לשעבר) [מלשעבר]:

התורה והמצוה

לזה ממה שלא נתן להם א"מ שהיתה ג"כ ארץ טובה וזה כפירה גדולה והכחשת כל הטובות שעשה ה' עמהם

(כח) אנה, והביאו ראיה לזה כי א"א שיעלו כלל לא"י הם מצד העם. שהוא גדול ורם ממנו הם מצ' הערים שהם בצורות הם מצד הגבורים אשר בראשם שהם בני ענקים, וזה לא נודע לנו מהמרגלים רק אחינו המסו את לבבנו שהם נאמנים אצלנו וכן פי' הרי"א:

(כט) ואומר אלכם, נגד מה שאמרו מהירא לא תערצון, ר"ל לא תחשבו א"ע לבזוים ונשברים וחסרי כח שמז"א לא תערצון, וכן לא תחשבו אותם לגבורים שעי"ז תיראון מהם:

(ל) ה' אלהיכם, נגד מ"ש לא תיראון מהם מפרש כי ה' אלהיכם ההולך לפניכם הוא ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים שהיו ג"כ גבורים, ונגד מ"ש לא תערצון אומר:

(לא) ובמדבר אשר ראית, שהם נתן לכם ה' כח גדול לעבור המדבר הגדול הזה שזה לא היה בכחכם רק שהוא נשא אתכם כאשר ישא איש את בנו וכן ישא אתכם לא"י בכחו הגדול:

(לב לג) ובדבר הזה, ונגד מה שהרגנו באהליכם לאמר בשנאת ה' אותנו וכו' הנה בדבר הזה שדברתם זאת הראיה שאינכם מאמינים בה' אלהיכם ההולך לפניכם בדרך, שהלא ראיתם טובותיו תמידית והשגחתו המתמדת עליכם הם במה שארון ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה, שפז"א ההולך לפניכם דרך שלשת ימים לתור לכם מקום לחנותכם, והם מצד שהולך גם עם המחנה באש לילה ובענן יומם, שזה מראה תכלית ההשגחה והאהבה לא שנאה ושירע לכם:

לתור לכם מקום לחנתכם באש | לילה לראתכם בדרך
אשר תלכו בה ובענן יומם: לד וישמע יהוה את־קול
דבריכם ויקצף וישבע לאמר: לה אם־יראה איש באנשים
האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי
לתת לאבתיכם: לו זולתי כלב בן־יפנה הוא יראנה ולו־
אתן את־הארץ אשר דרך־בה ולבניו יען אשר מלא
אחרי יהוה: לז גם־בי התאנף יהוה בגללכם לאמר גם־
אתה לא־תבא שם: לח יהושע בן־נון העמד לפניך הוא
יבא שמה אתו חזק כי־הוא ינחלנה את־ישראל: רביעי
לט וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה ובניכם אשר לא־ידעו
היום טוב ורע המה יבאו שמה ולהם אתננה והם
יירשוה: מ ואתם פנו לכם וסעו המדברה דרך ים־סוף:
מא ותענו | ותאמרו אלי חטאנו ליהוה אנחנו נעלה
ונלחמנו ככל אשר־צונו יהוה אלהינו ותחגרו איש את־
כלי מלחמתו ותהינו לעלת ההרה: מב ויאמר יהוה אלי
אמר להם לא תעלו ולא־תלחמו כי אינני בקרבכם ולא
תנגפו לפני איביכם: מג ואדבר אליכם ולא שמעתם

בעל הטורים

(לה) אם באנשים האלה ס"ת משה שגם הוא נכלל בשבועה. באנשים ג'. דין ואידך ויחלו באנשים הזקנים (יחזקאל ט'). זקן בא באנשים (ש"א י"ז) מלמד שהיתה הגזרה אף על משה ואהרן דכתיב באנשים הזקנים וכתיב זקן בא באנשים הימי משה ואהרן שהיו באים וזקנין כאלו כלולים: (לח) יהושע העומד לפניך שגדול שמשמש יותר מלמודה: (לט) יירשוה ג' במסרה. הכא ואידך והם יירשוה עד עולם (ישעיה

שפתי חכמים

פירוש בענין המלחמה והשני בענין התיבות: ר שפת"ח שתחת הלמ"ד מגלים חסרון הה"א: ש רצ"ל וכי כל הארץ נתנה לכלב: ת מפני דקשה ליה מה שייך לי כן על זה ודאי כשאדם אומר להכרית עשה לי דבר זה אז שייך להשיב כן אבל הכא הקב"ה ומשה מיחו בהם שלא יעלו א"כ מה שייך למימר כן ועל

רש"י

מאמינים בו: (לג) לראותכם. כמו להראותכם ר וכן (שמות יג כא) לנחותם הדרך וכן (תהלים כו ז) לשמיע בקול תודה וכן (מלכים ב ט טו) ללכת לגיד ביזרעאל: (לו) אשר דרך בה. חברון ש שנאמר (במדבר יג כב) ויבא עד חברון: (לז) התאנף. נתמלא רוגז: (מ) פנו לכם. אמרתי להעביר אתכם דרך רוחב ארץ אדום לצד צפון ליכנס לארץ קלקלתם וגרמתם לכם עכוב: פנו לכם. לאחוריכם ותלכו במדבר לצד ים סוף שהמדבר שהיו הולכים בו לדרומה של הר שעיר היה מפסיק בין ים סוף להר שעיר עתה הסבו לצד הים ותסבבו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח: (מא) ותהינו. לשון (במדבר יד מ) הננו ועלינו אל המקום זה הלשון שאמרתם לשון הן כלומר ת הזמנתם: (מב) לא

תעלו

לְאַתְקָנָאָה לְכוֹן אֲתַר בֵּית מֵישְׁרֵי לְאַשְׁרָיוּתְכוֹן בְּעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא לְאַחֲזָיוּתְכוֹן בְּאָרְחָא דִּי תְהָכוּן בַּהּ וּבְעַמּוּדָא דַעֲנָנָא בִּימָמָא: לד וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קָל פִּתְגָמֵיכוֹן וּרְגֵיז וְקַיֵּים לְמֵימָר: לה אִם יֶחֱזֵי גְבַר בְּגֻבְרַיָּא הָאִלֵּין דָּרָא בִישָׁא הָדֵין יָת אַרְעָא טַבְתָא דִּי קַיֵּמִית לְמִתַּן לַאֲבָהָתְכוֹן: לו אֱלָהֵן כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה הוּא יֶחֱזְנַּהּ וְלֵהּ אֶתֵּן יָת אַרְעָא דִּי דְרַךְ בַּהּ וְלִבְנוֹהִי חֲלָף דִּי אַשְׁלֵים בָּתַר דַּחַלְתָּא דַייָ: לז אַף עֲלַי הֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ בְּדִילְכוֹן לְמֵימַר אַף אַתְּ לָא תֵיעוֹל תַּמָּן: לח יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן דְּקָאֵם קֳדָמָךְ הוּא יֵיעוֹל לְתַמָּן יָתֵהּ תַּקֵּף אֲרֵי הוּא יַחְסְנִנַּהּ יָת יִשְׂרָאֵל: לט וְטַפְלְכוֹן דִּי אֲמַרְתּוּן לְבִזָּא יְהוֹן וּבְנֵיכוֹן דִּי לָא יָדְעוּ יוֹמָא דֵין טַב וּבִישׁ אִנּוּן יֵעֲלוּן לְתַמָּן וּלְהוֹן אֶתְּנִנַּהּ וְאִנּוּן יֵירְתֻנַּהּ: מ וְאַתּוּן אִתְפְּנִיאוּ לְכוֹן וְטוּלוּ לְמַדְבְּרָא אֹרַח יַמָּא דְסוּף: מא וַאֲתֵיבְתּוּן וַאֲמַרְתּוּן לִי חַבְנָא קֳדָם יְיָ אֲנַחְנָא נִסַּק וּנְגִיחַ קְרָב כְּכֹל דִּי פַקְדָנָא יְיָ אֱלָהָנָא וְזָרֵזְתּוּן גְּבַר יָת מָנֵי קְרָבֵהּ וְשָׁרִיתוּן לְמִסַּק לְטוּרָא: מב וַאֲמַר יְיָ לִי אֱמַר לְהוֹן לָא תִסְּקוּן וְלָא תְגִיחוּן קְרָב אֲרֵי לֵית שְׁכִנְתִּי (שָׁרְיָא) בֵּינֵיכוֹן וְלָא תִתַּבְּרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן: מג וּמַלֵּלִית עִמְּכוֹן וְלָא קַבֶּלְתּוּן וְסָרֵבְתּוּן

על

התורה והמצוה

(לד לה) וישמע, ר"ל לפ"ז מה שלא נכנסתם לא"י תיכף לא נעשה לא ע"י ה' ולא על ידי רק אתם גרמתם זאת שע"י קול דבריכם קצף ה' וישבע שאיש מכם לא יראה את הארץ:

(לו לח) זולתי, ולא הוציא מן הכלל רק את כלב ויהושע והפחותים מבן עשרים, רק שהבדיל בין כלב ובין יהושע, שלכלב הבטיח שהוא יראנה ר"ל שאינו בכלל הגזרה, ונוסף לזה יהיה שכרו שלו אתן את הארץ אשר דרך בה ר"ל מה שנתנו לו את חברון כמו שמ' בספר יהושע (סי' י"ד) שמשה נשבע לו לתת לו את חברון ששם ענקים וערים בצורות, והוא מלא אחרי ה' כמ"ש ויהס כלב את העם וכו' לאמר עלה נעלה וירשנו אותה, וליהושע נתן שכר אחר שהוא ג"כ יבא שמה והוא יהיה המנחיל ועז"א יהושע וכו' אותו חזק כי הוא ינחילנה, ומ"ש גם בי התאנף ה' הוא מאמר מוסגר שלמה שא"ל ה' שיהושע ינחילנה את ישראל, הקדים שזה היה מפני שגם בי התאנף ה' בגללכם וגזר גם עלי שלא אבא אל הארץ, וכבר בארתי זאת באריכה בתורה אור פ' שלח ובהוא"ה פ' חוקת אצל חטא מי מריבה שעקר הגזרה שלא יכנס משה לארץ נגזר בסבת חטא המרגלים רק שהיה גז"ד בלא שבועה ואם היה מתקדש שם ה' במי מריבה היה אפשריות שתתבטל הגזרה וע"י חטא מי מריבה לא היה אפשר לשנות הגזרה עיי"ש ששם בארתי הדבר באורך ואין לכפול הדברים: והנה בזה הודיע לדור אחרון הסבה שנעו ארבעים שנה במדבר והוסיף דברים שלא נכתבו בפ' שלח שהם אמרו נשלחה אנשים לפנינו ושמשה אמר להם לא תערצון ולא תיראון מהם שזה לא הוצרך לכתבם שהיו ידועים לכל ועתה הוצרך להודיעם, משא"כ בספור שליחות המרגלים קצר בכאן אחר שכבר נכתבו בספר במדבר:

(מא) ותענו אותי ותאמרו, עתה בא להודיע ג"כ לדור אחרון מה היה הסבה שסבו אז מן האמורי, בל יחשבו שהיה מפני חלישותם נגד האמורי ושהיה ענין טבעי, הודיע שגם בזה היו הם הגורמים דבר זה, שאחר שהיה גז"ד בשבועה שלא יכנסו לארץ ונצטוו שיחזרו לאחוריהם דרך ים ומשה אמר להם כ"ז לא שמעו לפקודת ה', ותענו אותי ותאמרו, הנה נגד מה שחטאו אנחנו מתודים כי חטאנו לה' ומודה ועוזב ירוחם, ונגד מה שלא שמעו ללכת לכבוש אנחנו נעלה ונלחמנו, והנה גם בזה היו עדיין בטעותם שמלחמה זו תהיה מלחמה טבעיית ושחטאו במה שהאמינו למרגלים כי עז העם ולא שמעו לדברי כלב שאמר עלה נעלה וירשנו אותה ר"ל שכח ישראל מספיק לגלה את הכנעני גם מצד הטבע ועז"א אנחנו נעלה ונלחמנו כי נגלה אותם בדרך מלחמה בכחנו:

(מב) ויאמר ה' אלי, אז אמר ה' והודיעם שבדרך מלחמה א"א שינצחו, רק אם ה' בקרבם ינצחו בדרך נס וכמ"ש (לקמן ט) שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדולים ועצומים ממך וגו' עם גדול ורם וגו' וידעת היום כי ה' אלהיך הוא העובר לפניך הוא ישמידם וגו', אבל עתה שאינני בקרבכם לא תעלו אל ההר ואף לא תלחמו אם ירדו הכנענים להלחם אתכם שלכן עת שיסעו המדברה דרך ים סוף להתרחק מן האמורי שהיו נכונים להלחם אתם:

(מג) ואדבר אליכם, והנה היה בכאן שני עונות: [א] נקום ועתה שיחזרו המדברה דרך ים סוף,

בשופ"ס

וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וַתָּזִדוּ וַתַּעֲלוּ הָהָרָה׃ מד וַיֵּצֵא הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בָּהָר הַהוּא לִקְרַאתְכֶם וַיִּרְדְּפוּ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה הַדְּבֹרִים וַיַּכְּתוּ אֶתְכֶם בְּשֵׂעִיר עַד־חָרְמָה׃ מה וַתָּשֻׁבוּ וַתִּבְכּוּ לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא־שָׁמַע יְהוָה בְּקֹלְכֶם וְלֹא הֶאֱזִין אֲלֵיכֶם׃ מו וַתֵּשְׁבוּ בְקָדֵשׁ יָמִים רַבִּים כַּיָּמִים אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם׃ ב א וַנֵּפֶן וַנִּסַּע הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלָי וַנָּסָב אֶת־הַר־שֵׂעִיר יָמִים רַבִּים׃ ס חמישי ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ג רַב־לָכֶם סֹב אֶת־הָהָר הַזֶּה פְּנוּ לָכֶם צָפֹנָה׃ ד וְאֶת־הָעָם צַו לֵאמֹר אַתֶּם עֹבְרִים בִּגְבוּל אֲחֵיכֶם בְּנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְיִירְאוּ

בעל הטורים

ב"ד י"ן) שניתנה לכם הארץ ירושת עולם ולעולם לא היו גולים ממנה אם לא שחטאו. כימים ד'. דין והידך כימים הראשונים מ' יום (ס' עקב) כימים אשר נאו בהם היהודים (אסתר ט') ועתה לא כימים הראשונים (זכריה ח') בנבואות בית שני זה ספירש"י שישבו בקדש י"ט שנה כמו שישבו בשאר המסעות. כמו התם כימים הראשונים. שהיו ימים האחרונים כראשונים. גם בכאן היו ימים אלו כימים האחרים והתם לא כימים הראשונים דכתיב בהו ניוולא ולגא אין שלום אלא כימים אשר נאו דכתיב (שם) כי זרע השלום הגפן תתן פריה וגו' עד והייתם ברכה אל תיראו: (ג) רב לכם סב. תגין על הסמ"ך לפי שסבב את אביו שהיה בן ס' כשנולד אותו ולכך עתיד לסחריב הבית שהוא ס' אמות: (ד) וייראו מכם כתוב בשני יוד"ן בשביל י' ברכות

שפתי חכמים

ועל זה פי' כלומר נזדמנתם שהייתם מזומנים כך לעשות וכאי כאילו אמרו בפי' כן: א מדכתיב לא תעלו וגו' ולא תלחמו למה ליה פשיטא דאם לא יעלו לא תהיה מלחמה אלא ודאי כ"פ דקרא לא תעלו כי לא תוכלו ללחום עמו וא"כ העליה ירידה תהיה לכם והרא"ם פירש מדכתיב ולא תנגפו ש"מ שמה שאמר להם שלא יעלו הוא למובתם א"כ לאו אזהורי מזהר להו אלא להודיע שלא תהא פעולתם זאת לעלייה כו': ב ר"ל הדבורה מתה מיד ותעשינה לשון עשייה דא"ל לרבוי הרודפים כדבורים הרבים שרודפים אחר האיש הל"ל וירדפו אתכם כדבורים בשאת דכתיב כאשר תעשינה הדבורים ע"כ שלא דימה אותם לדבורים אלא לפעולת הדבורים וכו': ג (דב"ט) דאל"כ הלא שם זה הוא של רחמים ולמה מזכיר על הפורענות: ד דלא שלחו מרגלים אלא בשנה שניה ליציאת מצרים ובתחלת מ' באו לארץ דמקצת שנה ככולה א"כ לא היו אלא ל"ח שנה: ה פירש שחטאם גרם להם שלא נתן הקב"ה בלב מלך אדום להניחם לעבור דרך ארצו: ו ר"ל דדרך ים סוף משמע שהלכו מצפון העולם לדרום העולם שהוא כנגד הים והלא ממערב למזרח הלכו במדבר סעמים ועל זה פירש דרך יציאתם ממצרים כלומר כשיצאו ממצרים הלכו באלכסון דרך ים סוף ממערב למזרח כך הלכו עכשיו שהיתה דרכם הקפה מדרום לצפון והלכו בדרומה של אדום שהוא ממערב למזרח עד שבאו לגבול מואב: ז (מהר"ן) שלא תאמר שסבבו אותו מכל ד' רוחותיו שזה א"א שאם כן היה משה נכנס לארץ ישראל שארץ אדום נגד ארץ ישראל היתה כמבואר בגבולי הארץ ל"ס כל דרומה נגד מארץ מואב: ח געס"י שם סלווי הים בסוף דרומה של ארץ אדום וא"כ יסבוב את ספי' בפרשת מסעי שסבבו סביב לצפון אבל שמעתי דרום מואב מ"ם כשבאת מצה למלך אדום דרך ארצו לצד צפון של

רש"י

הגעלו. לא עליה תהא לכם אלא ירידה: (מד) כאשר תעשינה הדבורים. מה הדבורה הזאת כשהיא מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בהם מיד היו מתים: (מה) ולא שמע ה' בקלכם. כביכול עשיתם מדת רחמיו כאילו אכזרי: (מו) ותשבו בקדש ימים רבים. י"ט שנה שנאמר כימים אשר ישבתם בשאר המסעות והם היו ל"ח שנה י"ט מהם עשו בקדש וי"ט שנה הולכים ומטורפים וחזרו לקדש כמו שנאמר (במדבר לב יג) ויניעם במדבר כך מצאתי בסדר עולם: (א) ונפן ונסע המדברה. אילו לא חטאו היו עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן דרומה לצפונה ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף דרך יציאתן ממצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית משם היו הולכים לצד המזרח: ונסב את הר שעיר. כל דרומו עד ארץ מואב: (ג) פנו לכם צפונה. סובו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון פניכם לצפון נמצאו הולכין את רוח מזרחית וזהו שנא' (שופטים יא יח) ויבאו ממזרח שמש

על מימרא דיי וארשעתון וסלקתון לטורא: מד ונפק אמוראה דיתב בטורא ההוא לקדמותכון ורדפו יתכון כמא די נתזן דבריתא וטרדו יתכון בשעיר עד חרמה: מה ותבתון ובכיתון קדם יי ולא קביל יי צלותכון ולא אצית למליכון: מו ויתבתון ברקם יומין סגיאין כיומיא די יתבתון: א ואתפנינא ונטלנא למדברא ארח ימא דסוף כמא די מליל יי עמי ואקפנא ית טורא דשעיר יומין סגיאין: ב ואמר יי לי למימר: ג סגי לכון דאקפתון ית טורא הדין אתפניאו לכון צפונא: ד וית עמא פקד למימר אתון עברין בתחום אחוכון בני עשו דיתבין בשעיר וידחלון מנכון ותסתמרון

השאלות

(ד—כג) לאיזה ענין ספר כאן ענינים אלה שאינם דברי תוכחה וכבר נז' בתורה ודברים רבים מהנ"ל בתורה לא זכר ודברים רבים זכר ולא מהצורך לדעת אותם כמו מ"ש האמים לפנים ישבו בה ובשעיר ישבו החורים, והעוים היושבים בחצרים:

התורה והמצוה

[צ] בשוא"ת שלא יעלו אל ההר, ונגד הראשון אמר ואדבר אליכם ולא שמעתם, ונגד השני אמר ותמרו את פי ה' אלהיכם שהנה בארתי (יהושע א יח) שהמרי הוא בלא העשה והבלתי שמיעה הוא בקום ועשה, ובזה מוסיף שלא לבד שלא שמעו לחזור לאחוריהם מרו את פי ה' ותזדו לעלות ההרה:

(מד) ויצא האמורי, בפ' שלח (יד כה) והעמלקי והכנעני יושב בעמק מחר פנו וסעו לכם המדבר דרך ים סוף ושם (פסוק מה) וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא ויכום, וכאן הוא אומר ויצא האמורי היושב בהר ההוא לקראתכם, עמש"ש, ונראה שישבו העמלקי והכנעני בין בהר בין בעמק ועמ"ז להם שיפנו למדבר דרך ים סוף אמר הטעם שזה מפני העמלקי והכנעני היושבים בעמק שהם יעשו עמם מלחמה למטה וצריך שיברחו מכאן אל המדבר, והם לא שמעו ועלו להר והכו אותם העמלקי והכנעני אשר בהר, ומשה קרא שם האמורי כי הם היו חלק מן האמורי שמלכו בשעה ההיא ונקראו ע"ש, ואמר שהכו מן האמורי שבהר וירדפו אותם לא התגברו בם היושבים בעמק מלחמה אחר שידעו שהם מנוצחים וגם הועיל להם מה שהתחרטו על העבר מעז"א:

(מה) ותשובו ותבכו לפני ה', ששבתם בתשובה ובכ"ז שלא שמע ה' בקולכם לבטל הגזרה מכל וכל, בכ"ז הועיל קצת:

(מו) ותשבו, ר"ל כי הגזרה היה שיהיו נעים ונדים במדבר ארבעים שנה והיה הצווי שיחזרו לדרך ים סוף ויהיו נעים ונדים במדבר וע"י ששבו ויבכו לפני ה', תשובה ותפלה עשתה מחצה שישבו י"ט שנים במדבר קדש, וי"ט שנים אח"ז נעו ממסע למסע עשרים מסעות כמ"ש רש"י ז"ל בתחלת פ' מסעי, ועז"א ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם ר"ל כימים שהוצרכו לכם שתשבו במק"א ולא תהיו נעים ונדים וכמ"ש רש"י ז"ל פה בשם סדר עולם:

(א) ונפן, עד אחר שכלו הי"ט שנה שהוצרך להם לשבת במק"א אז ונפן ונסע המדברה דרך ים סוף כאשר דבר ה' אלי שאמר פנו וסעו לכם המדבר דרך ים סוף, ומאז ונסב את הר שעיר ימים רבים שהוא י"ט שנה האחרות:

(ב ג) ויאמר ה' אלי, זה היה קרוב לסוף הארבעים שנה שצוה שיפנו לצפונה ליכנס לא"י:

(ד) ואת העם צו לאמר, הנה כאשר הודיע בפ' חוקת ששלח מלאכים אל מלך אדום שיניח אותם לעבור בארצם ולא נתן אותם עבור בגבולו ויט ישראל מעליו, וכן שלחו למלך מואב ולא אבה כמ"ש (שופטים יא) גם אל מלך מואב שלח ולא אבה, ויפלא בעיני הדורות הבאים מדוע לא נכנסו ביד חזקה, זאת שנית הלא בגלות הארבעים שנה אמר ובואו הר האמורי ואל כל שכניו שפי' בספרי שהם ארץ אדום ועמון ומואב, ואיך שיכבשו אז את הארצות האלה ואיך נשתנה הדבר עד שלא לבד שלא כבשו ארצות האלה לא נתנום אף לעבור דרך ארצם, לכן הודיע שעתה ע"י חטאם לא רצה ה' לתת להם ג' ארצות אלה שהם קיני וקנזי וקדמוני שלא יתן להם עד ימות המשיח ולעת עתה נתנם לבני עשו שהיו מזרע אברהם ולבני לוט שהיו משמרתו שהם ישבו בם עד יזכו ישראל ויירשום מידם כמ"ש אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם. והענין כי אף שהובטח לא"א עשרה עממין, לא התחיל שיתן לישראל את כלם תיכף, שהתחלה היה די להם בארץ ז' עממין כי לא היו עם רב, וכמ"ש בסוף משפטים שיגרשם מעט מעט פן תהיה הארץ שממה וכמ"ש עד אשר תפרה ונחלת את הארץ ושתי את גבולך מים סוף ועד ים פלשתים, אולם קודם שלוח מרגלים פא"ל ובואו הר האמורי ואל כל שכניו שהם ארץ אדום ועמון ומואב היה ברצון ה' להפרותם בדרך עד שיספיקו לכל הארצות האלה וכמ"ש משה ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים וכמש"ש

מִכֶּם וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד׃ ה אַל־תִּתְגָּרוּ בָם כִּי לֹא־אֶתֵּן
לָכֶם מֵאַרְצָם עַד מִדְרַךְ כַּף־רָגֶל כִּי־יְרֻשָּׁה לְעֵשָׂו נָתַתִּי
אֶת־הַר שֵׂעִיר׃ ו אֹכֶל תִּשְׁבְּרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וַאֲכַלְתֶּם
וְגַם־מַיִם תִּכְרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וּשְׁתִיתֶם׃ ז כִּי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ יָדַע לֶכְתְּךָ אֶת־הַמִּדְבָּר
הַגָּדֹל הַזֶּה זֶה | אַרְבָּעִים שָׁנָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ לֹא חָסַרְתָּ
דָּבָר׃ ח וַנַּעֲבֹר מֵאֵת אַחֵינוּ בְנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר
מִדֶּרֶךְ הָעֲרָבָה מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיֹן גָּבֶר ס * וַנֵּפֶן וַנַּעֲבֹר דֶּרֶךְ
מִדְבַּר מוֹאָב׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תָּצַר אֶת־מוֹאָב
וְאַל־תִּתְגָּר בָּם מִלְחָמָה כִּי לֹא־אֶתֵּן לְךָ מֵאַרְצוֹ יְרֻשָּׁה כִּי
לִבְנֵי־לוֹט נָתַתִּי אֶת־עָר יְרֻשָּׁה׃ י הָאֵמִים לְפָנִים יָשְׁבוּ בָהּ

*פסקא באמצע פסוק

בעל הטורים

שנתברך יעקב: (ה) עד מדרך כף רגל. עד דרך כוכב מיעקב עד ביאת זמן שנאמר (ישעיה ס"ג) פורה דרכתי לבדי. כף רגל. לעת תמוט רגלם. עד שיגיע תרמסנה רגל רגלי עני וגו' (שם כו). ירשה לעשו בגימטריא בשביל מצות כיבוד:

שפתי חכמים

של עולם ולא אנה הוצרכו ללכת כל דרום מואב ומשם הפכו פניהם לצפון (רא"ם) ול"נ כי תחלת הליווי של פנו לכם צפונה היה על דעת זה כשיבאו בקצה גבול מואב וכמו שמפרש בקרא והולך כשבאו לגבול אדום אמר אליהם אל תתגרו וכשבאו לגבול מואב ורצו לעבור דרך גבולם לצפון אמר להם השם אל תצר את מואב וממילא הוצרכו להלוך כל גבול מואב עד רוח מזרחית: ט דעד ועד בכלל כאילו אמר לא אתן לכם רשות למשול על ארצם אפי' דריסת רגל לעבור דרך העברה בעלמא דרך ארצם שלא ברשות וכמוהו לא נשאר בהם עד אחד אפילו אחד: י דאל"כ קשה למה שלח משה למלך אדום שיניחם לעבור דרך ארצו כיון שהקב"ה צוה שלא יעברו בו ל"פ שלא ברשות אבל ברשות היו רשאים לעבור: כ לפי פשוטו קשה הל"ל אף מדרך וגומר למה נקט ליבא של שיעור זמניי שהוא ל' עד לכן מביא מדרש אגדה: ד ר"ל זה העשר עממים לאברהם ניתנו ולמה נתנו אלו שתים ללוט: מ (ג"א) הכלאין פירושו לפיכך אין אתם צריכים להם דאל"כ הל"ל יש לך רבאו יב לך כל ופירוש מעשה ידיך אלו הבהמות כדכתיב באיוב מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ: נ הוכחה לפרש כן ונפן לצד צפון מפני שמהכתוב פנו וכתוב לכם צפונה משמע שהפניה מורה על הפיכת פניהם לצד צפון ואעפ"י שלא נזכר רק לאחר עבור כל רוח דרומית של מואב מ"מ כשבאו שלא אנה אדום והניחוהו והלכו כל רוח דרומית של מואב ואח"כ פנו לצד צפון כמו שנזכרו בהיותם בדרום של אדום והלכו כל רוח מזרחי של מואב עד שהגיעו את ארץ סיחון ועוג שהיו במזרח גבול ארץ ישראל וכו' הרא"ם: ס דק"ל לא הל"ל אלא ואל תתגרו בם מלחמה למה לי דהא בבני עמון לא נאמר אלא אל תתגרו בם כיון ומדכתיב שלא אסר וכו': ע ר"ל ישראל היו מיראים את המואבים: פ דהא לא כתיב מלחמה: צ ר"ל מאב שהוא לשון פריצות: ק דאי ר"ל עיר

רש"י

שמא לארץ מואב: (ד) ונשמרתם מאד. ומהו השמירה אל תתגרו בם: (ה) עד מדרך כף רגל. כלומר אפילו ט דריסת הרגל איני מרשה לכם לעבור בארצם שלא י ברשות. ומדרש אגדה עד שיבא יום כ דריסת כף רגל על הר הזיתים שנאמר (זכריה יד ד) ועמדו רגליו וגו': ירשה לעשו. מאברהם. עשר עממים נתתי לו שבעה לכם וקיני וקנזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר אחת מהם לעשו והשנים לבני לוט בשכר שהלך אתו ל למצרים ושתק על מה שהיו אומרים על אשתו אחותי היא עשאו כבנו: (ו) תכרו. לשון מקח וכן (בראשית נ ה) אשר כריתי לי שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה: (ז) כי ה' אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפו (ס"א תכפרו) את מ טובתו להראות כאילו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים: (ח) ונפן ונעבור. לצד צפון הפכנו פנים נהלוך נ רוח מזרחית: (ט) ואל תתגר וגו'. לא אסר להם על מואב אלא ס מלחמה אבל מיראים היו אותם ע ונראים להם כשהם מזויינים לפיכך כתיב (במדבר כב ג) ויגר מואב מפני העם שהיו שוללים ובוזזים אותם אבל בבני עמון נאמר ואל תתגר בם שום גרוי פ בשכר צניעות אמם שלא פרסמה על אביה כמו שעשתה הבכירה שקראה שם צ בנה מואב: ער. שם ק המדינה: (י) האמים לפנים וגו'.

ותסתמרון לחדא: ה לא תתגרון בהון ארי לא אתן לכון מארעהון עד מדרך פרסת רגלא ארי ירתא לעשו יהבית ית טורא דשעיר: ו עבורא תזבנון מנהון בכספא ותיכלון ואף מיא תכרון מנהון בכספא ותשתון: ז ארי יי אלהך ברכך בכל עובד ידך ספק לך צרכך במהכך ית מדברא רבא הדין דנן ארבעין שנין מימרא דיי אלהך בסעדך לא חסרת מדעם: ח ועברנא מלות אחונא בני עשו דיתבין בשעיר מאורח מישרא מאילת ומעציון גבר ואתפנינא ועברנא אורח מדברא דמואב: ט ואמר יי לי לא תצור על מואבאי ולא תתגרי למעבד עמהון קרב ארי לא אתן לך מארעה ירתא ארי לבני לוט יהבית ית לחית ירתא: י אימתני מלקדמין יתיבו בה עם רב וסגי ותקיף כגבריא: יא גבראי מתחשבין

רש"י

אתה חשוב שזו ארץ רפאים שנתתי לו לאברהם ר לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא (אי) אותן רפאים שהורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם

שפתי חכמים

היה מפרש עיר פלונית: ר ר"ל מה בא הכתוב להודיענו במה שאמר הר"יים לפנים ישבו בה וגו' ומתרץ אתה חשוב וכו' כלומר הז' אומות שנתנו לאברהם אחד מהם נקרא רפאים אם כן חשוב אתה שזו רפאים ר"ל עם שישבו שם אמים זו רפאים הם שנתתי לאברהם אבל לא תעלה על דעתך כן ומפרש ואינך לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותם רפאים ר"ל שישבו בו כבר הורשתי מפני בני לוט והושבתי בני לוט תחתם וכיון דלאו ארץ רפאים היא למה נקרא רפאים ומפרש דרפאים היו נחשבים אותם אמים והאיך נקראו רפאים כיון דנקראו אמים ומפרש כענקים הנקראים רפאים על שם וכו' שאף האמים מי שראה אותם ידיו מרפות מ"ס

התורה והמצוה

גם שאמר כן בדרך ההלצה ממה שרצה שרוצה לתת להם ג' ארצות אלה, אולם אחר חטא המרגלים לא היו ראוים לנסים אלה לא יכול לתת להם ג' ארצות אלה שיהיו שממה ורבה עליהם חית השדה והניחום ביד אדום ועמון ומואב שהיו מזרע אברהם וממשפחתו לקיים מה שהבטיח לאברהם, וע"כ הזהיר אותם עתה ואמר אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו והגם שייראו מכם ובנקל תוכלו לכבוש אותם בכ"ז ונשמרתם מאד

(ה) שאל תתגרו בם, כי בזה"ז לא אתן לכם מארצם באשר עתה נתתי ירושה לעשו שיורש אותם ממתנת אברהם:

(ו"ז) אבל, ובאשר זוה שלא יתגרו בם שום גרוי אף לשלול שלל וכדומה הוסיף שגם אם תרצו אכל ואף מים שהם בזול יהיה במחיר כסף, וכזה באר מה ששלחו למלך אדום ואם מימיך נשתה ונתתי מכרם שלא היה מפני יראתם ממנו רק מפני שהוזהרו ע"ז מאת ה':

(ז־ז) כי ה' אלהיך, ר"ל ואל ירע לבבך כי הורש עי"כ, כי ברכת ה' אתך גם בהיותך במדבר שמה לא חסרת דבר וכ"ש עתה שקרבת אל ערי מושב ברכת ה' היא תעשיר:

(ח) ונעבור, ר"ל וע"י אזהרה זו עברנו מאת אחינו בני עשו, ולא ספר כאן ששלחו מלאכים אל מלך אדום שזה כבר כתב בספר התורה ונודע משם, כי לא בא במשנה תורה רק להגיד דברים שלא נתבארו שם, והודיעם שע"י צוי ה' שלא להגר בם עברו ונטו מגבולו, ולא נכנסו בחזקה דרך ארצו רק ונפן ונעבר דרך מדבר מואב, והנה היה בדעתם לעבור דרך ארץ מואב בחזקה:

(ט) ויאמר ה' אלי, וגם מזה הזהיר ה' ואמר אל תצר את מואב היינו שיצורו לכבוש מבצריו, ואל תתגר בם מלחמה גם בשדה במערכה, וחז"ל דייקו מזה שעל מואב לא הוזהרו רק מלהגר מלחמה לא מלהגר לשלול ולבוז בז מאתם, כי לא אתן לך מארצו ירושה ולא אמר פה עד מדרך כף רגל כי כבר לקחו מארצו מה שעברו בסיחון וכן לקחו איזה עירים שבגבול מואב כמ"ש בפ' חוקת בפסוק את והב בסופה, ואמר כי לבני לוט נתתי את ער ירושה, פי' שהוא להם ירושה מאברהם, ותפס ער שהיתה מטרפולין של מואב ובני עמון שהגם שאמר כי אש יצאה מחשבון אכלה ער מואב, בכ"ז לא לקחה סיחון מידם והזרה לידם כמ"ש הראב"ע:

(י"ד) האמים, אחר שספר שאמר להם ה' שארץ אדום וארץ מואב הם להם ירושה מאברהם אבינו, בא לספר איך שבעת שרצה ה' להבטיח לאברהם נחלת עשרה עממין הכין הכף האמלעים שיגיעו לידי יורשי אברהם בעתיד, כי הארץ ז' עממים היתה בעת ההיא ביד בני שם והכין ה' שהכנעני הלך בעת ההיא וכבשה מיד בני שם שעי"כ יוכלו ישראל לכבשה מידם כמ"ש רש"י בפ' לך על והכנעני אז בארץ,

עם גדול ורב ורם כענקים: יא רפאים יחשבו אף־הם כענקים והמאבים יקראו להם אמים: יב ובשעיר ישבו החרים לפנים ובני עשו יירשום וישמידום מפניהם וישבו תחתם כאשר עשה ישראל לארץ ירשתו אשר־נתן יהוה להם: יג עתה קמו ועברו לכם את־נחל זרד ונעבר את־נחל זרד: יד והימים אשר־הלכנו מקדש ברנע עד אשר־עברנו את־נחל זרד שלשים ושמנה שנה עד־תם כל־הדור אנשי המלחמה מקרב המחנה כאשר נשבע יהוה להם: טו וגם יד־יהוה היתה בם להמם מקרב המחנה עד תמם: טז ויהי כאשר־תמו כל־אנשי המלחמה למות מקרב העם: ס יז וידבר יהוה אלי לאמר: יח אתה עבר היום את־גבול מואב את־ער: יט וקרבת מול בני עמון אל־תצרם ואל־תתגר בם כי לא־אתן מארץ בני־עמון לך ירשה כי לבני־לוט נתתיה ירשה: כ ארץ־רפאים תחשב אף־הוא רפאים ישבו־בה לפנים והעמנים יקראו להם זמזמים: כא עם גדול ורב ורם כענקים וישמידם יהוה מפניהם ויירשם וישבו תחתם: כב כאשר עשה לבני עשו הישבים בשעיר אשר השמיד את־החרי מפניהם ויירשם

רש"י

תחתם: (יא) רפאים יחשבו וגו'. רפאים היו נחשבין אותם אמים כענקים הנקראים רפאים ע"ש שכל הרואה אותם ידיו מתרפות: אמים. ע"ש שאימתם מוטלת על הבריות וכן ובשעיר ישבו החורים ונותנים לבני עשו: (יב) יירשום. לשון הוה כלומר נותן בהם כח שהיו מורישים אותם והולכים: (טו) היתה בם. למהר ולהומם בתוך מ' שנה שלא יגרמו לבניהם עוד להתעכב במדבר: (טז) ויהי כאשר תמו וגו': (יז) וידבר ה' אלי וגו'. אבל משלוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפ' זו וידבר א אלא ויאמר ללמדך שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נזופים לא נתייחד עמו הדבור בל' חבה פנים אל פנים וישוב הדעת ללמדך שאין השכינה שורה

על

שפתי חכמים

נקראו אמים פי' ע"ש אימתם וכו' כך מפרש רש"י חיבורו של קרא: ש שכל הדברים ההוים תמיד נופל בם ל' עתיד ועבר אבל אותם דברי' שאינן אלא לפי שע' כאז ישיר יוכרח לפרש על המחשבה כרא"ם: ת וכל זמן דאחד מהן קיים לא באו בניהם לארץ: א ה"ה לא נאמר וידבר בל' חבה שלא נאמר וידבר אלי כמו שכתוב הכא אלא וידבר סתם שאינו לשון חבה מצאתי בשם מהרי"ן. וא"ת והא בפרשת בהעלותך פירש רש"י על פסוק ותדבר מרים דדבור הוא ל' עז ואינו לשון חיבה ואמירה הוי לשון חיבה וי"ל דכל מקום דכתיב וידבר ה' שם הויה הוא דבור של חבה אף על פי שהוא עז הוא חבה יתירה נודעת לו ולא ויאמר ה' דצריכו לפרש ויאמר ה' ע"י שליח כמו ויאמר ה' לה שפירושו ע"י שליח וכמו ויאמר אני תוסף יסרו וגו' וכמו ויאמר ליוסף הנה אביך חולה לאפוקי לשון וידבר הוא דבור של חבה פה אל פה כדכתיב פה אל פה אדבר בו אף על פי שבגביה אמר הוא לשון קשה לגבי משה הוא לשון חבה כמו

שאמר

אף אנון כגבראי ומואבאי קרן להון אימתני: יב ובשעיר יתיבו חוראי מלקדמין ובני עשו תרכנון ושיצנון מקדמיהון ויתיבו באתריהון כמא די עבד ישראל לארעא ירותתה דיהב יי להון: יג כען קומו ועברו לכון ית נחלא דזרד ועברנא ית נחלא דזרד: יד ויומיא די הליכנא מרקם גיאה עד די עברנא ית נחלא דזרד תלתין ותמני שנין עד דסף כל דרא גברי מגיחי קרבא מגו משריתא כמא די קיים יי להון: טו ואף מחא מן קדם יי הות בהון לשיצאותהון מגו משריתא עד דשלימו: טז והוה כד שלימו כל גברי מגיחי קרבא לממת מגו עמא: יז ומליל יי עמי למימר: יח את עבר יומא דין ית תחום מואב ית לחית: יט ותתקרב לקבל בני עמון לא תצור עליהון ולא תתגרי בהון ארי לא אתן מארעא בני עמון לך ירותא ארי לבני לוט יהבתה ירותא: כ ארעא גבריא מתחשבא אף היא גבראי יתיבו בה מלקדמין ועמונאי קרן להון חשבני: כא עם רב וסגי ותקיף כגבריא ושיצנון יי מקדמיהון ותרכנון ויתיבו באתריהון: כב כמא די עבד לבני עשו דיתבין בשעיר די שצי ית חוראי מקדמיהון ותרכנון ויתיבו באתריהון עד יומא

רש"י

על הכיבושים אלא בשביל ישראל: אנשי המלחמה. את גבול מואב וגו' וקרבת מול בני עמון מכאן שארץ מבן כ' שנה היוצאים בצבא: (יח) אתה עובר היום עמון לצד צפון: (כ) ארץ רפאים תחשב. ארץ רפאים נחשבת

התורה והמצוה

וארץ אדום ומואב ובני עמון היתה אז תחת יד גבורים רפאים וענקים וסבב ה' שכדרלעומר והמלכים אשר אתו נלחו אז את יושבי הארץ והכריתו את הרפאים משם, כמ"ש בא כדרלעומר וגו' ויכו את רפאים בעשתרות קרנים, שהוא ארץ עוג שאז ישבו בה רפאים, ואת הזוזים בהם, הם זמזומים שישבו שם אח"כ בני עמון, ואת האימים בשוה קריתים, שהיתה אח"כ ארץ מואב, ואת החורי בהררם שעיר וכמש"פ שם, ועז"כ אמר על ארץ מואב האמים לפנים ישבו בה שהם האמים אשר בשוה קריתים והם היו עם גדול ורם כענקים:

(יא) רפאים, ומהמת זה היו נחשבים לרפאים מצד שהיו כענקים ולכן קראם המואבים אמים שכל הרואה אותם נפל עליו אימה ופחד:

(יב) ובשעיר, יכי בשעיר ישבו החורים לפנים קודם מלחמת כדרלעומר וירשום אח"כ בני עשו, וישמידום מפניהם, ר"ל וזה נהיה ע"י שכדרלעומר והמלכים אשר אתו השמידו אותם מפניהם בין את האמים בין את החורים [וזה דומה עם מ"ש בפכ"א וישמידם ה' מפניהם שר"ל כדרלעומר בהשגחת ה'] וישבו תחתם כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו, כן סדר הכתוב, שלכן ישבו מואב ושעיר תחתם אח"כ כאשר כבש ה' להם והכין שיכבשום בקל, ואמר שזה דומה כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו שהיו ג"כ ע"י השגחת ה' שהפיל עליהם אימתה ופחד ונתנם ביד ישראל:

(יג) עתה, הוא סיום הדברים אשר שא"ל אל תצר את מואב ולא יכלו לעבור דרך ארץ מואב מה שיעברו את נחל זרד שהוא הדרך אל מול בני עמון:

(יד) והימים, ר"ל ואז כלו מתי מדבר, וכבר באמרו חז"ל (תענית דף ל"ד) שישראל לא ידעו שכלו מתי מדבר כי באמת כלו שנה קודם הזמן, ועז"א:

(טז יז) וגם יד ה' היתה בם, ומשה נודע לו זה ע"י שדבר עמו בשנה הזאת בלשון דבור שכ"ז שהיו חופים דבר עמו בלשון אמירה וכמו שבארתי זה היטב בפי' הספרא (ויקרא סי' ד' וסי' ומ"ו):

(יח יט) אתה, ר"ל נא: שבעברך מגבול מואב שלא רצו להניחם לבוא דרך ארצם תקרב מול בני עמון וגם הם לא יניחו אותך לעבור דרך ארצם אני מזהיר אותך שאל תגרם כי גם ארצם היא להם ירושה מאברהם:

(כ כא) ארץ רפאים, גם שם ישבו גבורים וישמידם ה' בימי אמרפל שהשמיד את הזוזים בהם שהיו כענקים ונקראו זמזומים, וזה היה כמו שעשה בבני עשו שגם את החורי השמיד בעת ההיא כמ"ש ואת החורי בהררם שעיר:

וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ כג וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים עַד־עַזָּה כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֻם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃ כד קוּמוּ סְּעוּ וְעִבְרוּ אֶת־נַחַל אַרְנֹן רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת־סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן הָאֱמֹרִי וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ וְהִתְגָּר בּוֹ מִלְחָמָה׃ כה הַיּוֹם הַזֶּה אָחֵל תֵּת פַּחְדְּךָ וְיִרְאָתְךָ עַל־פְּנֵי הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן שִׁמְעֲךָ וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפָּנֶיךָ׃ כו וָאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן דִּבְרֵי שָׁלוֹם לֵאמֹר׃ כז אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ בַּדֶּרֶךְ בַּדֶּרֶךְ אֵלֵךְ לֹא אָסוּר יָמִין וּשְׂמֹאול׃ כח אֹכֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וְאָכַלְתִּי וּמַיִם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן־לִי וְשָׁתִיתִי רַק אֶעְבְּרָה בְרַגְלָי׃ כט כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ־לִי בְּנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְהַמּוֹאָבִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָר עַד אֲשֶׁר־אֶעֱבֹר אֶת־

בעל הטורים

(כד) ראה נתתי בידך את סיחון מלמד שהראהו שרו של סיחון וידו כפותה: החל ד' תרי בהאי ענינא ואידך (ש"א ג') החל וכלה ואידך (עובדיה) וגלות החל הזה. החל רש החל וכלה שהיו מצטער עממין שנאמר בהם לא תחיה כל נשמה. וגלות החל מלמד שרמז למשה הגלות: אי נמי כי היכי דכתיב הכא החל רש אף התם נמי כתיב ירשו את ערי הנגב. וכדאיתא בתנחומא כל הנסים שעשה הקב"ה במדבר עתידין לעשות לישראל בציון: (כה) היום הזה. רמז שיעמוד לו השמש שהשמש נקרא יום. הם אחל

שפתי חכמים

אמר הקב"ה לא כן עבדי משה וגו' עיין בגמרא דתענית דף כ"ז: ב רצונו לתרץ האיך מחובר קומו סעו ועברו וגו' אקרא דלמעלה הימנו משום דכפתורים השמידו העוים וישבו תחתם משום זה קומו סעו ומתרץ מפני השבועה וגו': ג דכתיב הכא אחל תת וגו' וכתיב התם גבי יהושע ביום תת ה' וגו' מה התם עמדה חמה אף הכא עמדה חמה: ד דא"כ מאי קדמות ומה שאמר אע"פ שלא צוני המקום וכו' משמע דס"ל דוכי תקרב אל עיר וקראת אליה לשלום במלחמת רשות הכתוב מדבר: ה לפירוש ראשון קשה למה כתב התם קדמות דהא הרבה דברים קדמו לעולם והיה לו לפרש ולא לסתום לכן פירש ד"א וכו' ולפי טעם אחרון נמי קשה למה אמר ממדבר בשלמא אי קאי על התורה ניחא דהא נתינתה היתה במדבר אלא אי קאי אהקב"ה למה נקט ממדבר לכן צריך לתרי טעמים: ו רצ"ל מה שכתוב אכל בכסף תשבירני וגו' רק אעברה ברגלי כאשר עשו לי בני עשו דהוא אדום משמע דאדום הניחו לו לעבור בארצו וכלא בפרשת חקת כתיב וימאן אדום וגו' ויט ישראל מעליו על זה פירש לא לענין לעבור וגו' ואם תאמר דכאן משמע דגם מואב מכר להם אוכל ומים ובפרשת כי תצא כתיב לא יבא עמוני ומואבי וגו' על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים ותירץ הרא"ם דשאני יש לחלק בין קדמו להשבירו שמואבים לא

רש"י

נחשבת אף היא לפי שרפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי לאברהם: (כג) והעוים היושבים בחצרים וגו'. (חולין מ) עוים מפלשתים הם שעמהם הם נחשבים בספר יהושע שנאמר (יהושע יג ג) חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני והעוים ומפני השבועה שנשבע ב אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל להוציא ארצם מידם והבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם ועכשיו אתם מותרים לקחתה מידם: (כה) תחת כל השמים. (תענית כ וע"ז כה) למד שעמדה ג חמה למשה ביום מלחמת עוג (ס"א סיחון) ונודע הדבר תחת כל השמים: (כו) ממדבר קדמות. אע"פ שלא צוני המקום ד לקרא לסיחון לשלום למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשבא הקב"ה ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל וגלוי לפניו שלא יקבלו' ואעפ"כ פתח להם בשלום אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום. ד"א ממדבר קדמות ממך למדתי ה שקדמת לעולם יכול היית לשלוח ברק אחד ולשרוף את המצרים אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי במתון: (כט) כאשר עשו לי בני עשו. לא לענין לעבור את ארצם אלא לענין ו מכר אכל ומים: עד אשר אעבור

הדין: כג ועוי דיתבין בדפיח עד עזה קפוטקאי דנפקו מקפוטקיא שיצינון ויתיבו באתריהון: כד קומו טולו ועברו ית נחלא דארנון חזי דמסרית בידך ית סיחון מלכא דחשבון אמוראה וית ארעה שרי לתרכותיה ואתגרי למעבד עמה קרבא: כה יומא הדין אשרי למתן זועתך ודחלתך על אפי עממיא די תחות כל שמיא די ישמעון שמעך ויזועון וידחלון מן קדמך: כו ושלחית אזגדין ממדברא דקדמות לות סיחון מלכא דחשבון פתגמי שלמא למימר: כז אעבר בארעך בארחא בארחא איזל לא אסטי לימינא ולשמאלא: כח עיבורא בכספא תזבן לי ואיכול ומיא בכספא תתן לי ואשתי לחוד אעבר ברגלי: כט כמא די עבדו לי בני עשו דיתבין בשעיר ומואבאי דיתבין בלחית עד דאעבר ית ירדנא לארעא דיי אלהנא

שפתי חכמים

לא קדמו אותם בלחם ובמים אבל מ"מ הטבירו להם אוכל ומים בכסף אבל לא קדמו דקרא בלא כסף משמע עכ"ל ועי"ל דה"ק לא יבא עמון ומואב בקהל ה' עמון לא יבא על דבר אשר לא קדמו וגו' ומואב לא יבא על אשר שכר עליך את בלעם וגו': ולא

השאלות

(כו) פת אמר שמשה שלח מלאכים ושלחם ממדבר קדמות ובפ' חוקת אמר שלישראל שלח מלאכים ושהי' השליחות בעת שהיו בגבול סיחון. ומ"ש כאשר עשו לי בני עשו והלא בני עשו לא הניחום לעבור:

התורה והמצוה

(כג) והעוים, העקר כפי' הרמב"ן שהעוים היו מן הכנענים, רק יש להוסיף דברים בזה שכבר פרשתי בפי' בראשית (יו"ד יח) במ"ש ואחר נפוצו משפחות הכנעני ויהי גבול הכנעני מצידון שר"ל שרבים ממשפחות הכנעני נפוצו וגלו ממקומם, כמ"ש והעוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם והם היו כנענים וכן הפלשתים הורישו את הכנעני כמ"ש מן השיחור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון צפונה לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים והעוים, והפלשתים וכן הכפתורים היו מבני מצרים כמ"ש (פסוק יד) אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים רק ע"י שלקחו מדינת הכנעני שארצו הוא מתנת אברהם נתן ה' ארץ פלשתים לישראל כי היתה באמת ארץ הכנעני, וספר פה שהעוים שישבו בחצרים ר"ל בערי הפרזות כי מתוך שהיו גבורים גדולים וענקים ישבו בערי פרזות, והזמין ה' שהכפתורים וכן הפלשתים [שהיו עם א' עמהם] השמידו אותם כדי שיהיה נקל לבני ישראל לכבשם, וזה שספר פה שכמו שעשה ה' ביושבי הארצות של ארץ אדום ועמון ומואב שהקדים להשמידם כדי שתתקיים ירושת אברהם כן עשה בהעוים שרובם נכבשו ע"י פלשתים, ומה שתחשב חמשת סרני פלשתים והעוים ר"ל העוים המעט שנשתיירו [שהיה כמותם מעט עד שלא היה להם סרנים בפ"ע והיו טפלים לפלשתים, ועיי"ש בפי' בראשית], ושעור הכתובים כאשר עשה לבני עשו וכו' וכאשר עשה במה שהעוים וכו' כפתורים השמידום וכו':

(כד) קומו סעו ועברו את נחל ארנון, כבר בארתי (בפ' חוקת בפסוק ואת האהלים ארנון), שנחל ארנון בעצמו ניתן לישראל במתנה מה', והוא היה בין ארץ סיחון וארץ מואב וכ"א חשב שהוא מחלקו כי היה מעברי הגבול וה' נתנו במתנה לישראל כמ"ש (לקמן ג טז) ועד נחל ארנון תוך הנחל וגבול, ובמה שעברו את נחל ארנון כבר ירשו קצת מחלק מואב שנסגר בסיחון ובזה כבר היו אתו במלחמה כי נגעו בגבולו, ועז"א קומו ועברו את נחל ארנון החל רש שבזה החלו לירש מארצו וזה היה הגרוי למלחמה:

(כה) היום הזה, ר"ל והנס שארץ סיחון היא מן הארץ שנתנה להאבות צריך לכבוש את סיחון כדי להפיל פחד על כל העמים שאחר שראו שמלך אדום ומואב ובני עמון לא הניחום לעבור בארצם והם נטו מעליו חשבו שאין להם לירא מישראל כי הם רכי לבב ופוחדים וע"י הגבורה בסיחון ירגזו וחלו מפניך ובזה יקל לך לכבוש ז' עממים:

(ט כו) ואשלח מלאכים, בפ' חוקת נזכר שישראל שלח מלאכים, ופה אמר שמשה שלח מלאכים, שם מבואר שבעת ששלחו מלאכים עברו כבר את נחל ארנון, ופה הזכיר ששלח מלאכים ממדבר קדמות, וגם אם הם עצמם המלאכים שנז' בפ' חוקת למה כתב זה שנית הלא ידענו זאת משם, ומזה מבואר שהיו בזה שני שליחות, פה הזכיר שמשה שלח מלאכים והיו דברי שלום כי אף שא"ל ה' החל רש מחויב לקרא בשלום תחלה ואם היה עונה שלום לא היה נלחם אתו, ומלאכים אלה שלח ממדבר קדמות טרם בא בנחלי ארנון שהוא בגבול סיחון והיה הבקשה שיניחהו לעבור דרך ארצו:

(כח) אבל, ר"ל וגם תרויח שאשברה אכל ומים בכסף, ואני רוצה ממך רק שאעברה ברגלי:

(כט) כאשר עשו לי בני עשו, זה עונה על מ"ש אכל בכסף תשבירני כאשר עשו לי בני עשו,

הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ ל וְלֹא אָבָה סִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַעֲבִרֵנוּ בּוֹ כִּי־הִקְשָׁה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־רוּחוֹ וְאִמֵּץ אֶת־לְבָבוֹ לְמַעַן תִּתּוֹ בְיָדְךָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ ס ששי לא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רְאֵה הַחִלֹּתִי תֵּת לְפָנֶיךָ אֶת־סִיחֹן וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצוֹ׃ לב וַיֵּצֵא סִיחֹן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה יָהְצָה׃ לג וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ וַנַּךְ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָו° וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ׃ לד וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא וַנַּחֲרֵם אֶת־כָּל־עִיר מְתִם וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף לֹא הִשְׁאַרְנוּ שָׂרִיד׃ לה רַק הַבְּהֵמָה בָּזַזְנוּ לָנוּ וּשְׁלַל הֶעָרִים אֲשֶׁר לָכָדְנוּ׃ לו מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בַּנַּחַל וְעַד־הַגִּלְעָד לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר שָׂגְבָה מִמֶּנּוּ אֶת־הַכֹּל נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ׃ לז רַק אֶל־אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לֹא קָרָבְתָּ כָּל־יַד נַחַל יַבֹּק וְעָרֵי הָהָר וְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ ג א וַנֵּפֶן וַנַּעַל דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי׃ ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי

°בניו קרי

בעל הטורים

אשר בגי' בחמה. אשר ג'. דין ואידך אשר גדלך (יהושע ג') ואת אשר את שם קדשי (יחזקאל לט): (א) דרך הבשן. זהו שדרשו שעמדה חמה למשה כמו שעמדה ליהושע ומנא לן דאיירי בעמידת חמה דכתיב ואת שם קדשי אודיע (וגו') ואת אשר את שם קדשי עוד ובעמידת החמה נודע שם קדשו בכל הארץ: (לה) רק הבהמה. רק מיעוטא הוא רק הכתובים אבל השמנים ראשית כתגם תקריבנו לה': (א) דרך הבשן. על שם שן שגדל לו [כבן נוטריקון בא שן] כדאיתא בברכות (ד' נ"ד):

שפתי חכמים

ז ולא על אוכל בכסף וגו' הסמוך לו דא"כ מאי עד אשר נעבור את גבולך מבעיא ליה כאשר כתיב בפרשת חקת: ח לפי שהיו הזקים: ט מדכתיב בנו חסר יו"ד משמע שלא היה לו אלא בן אחד ומדנקוד בנו כלו קמ"ץ משמע שהיו לו בנים הרבה אלא ללמדך שבן אחד היה לו שניכר שהוא בנו שהיה גבור כמותו

רש"י

את הירדן. מוסב על אעברה ז בארצך: (לא) החלותי תת לפניך. כפה שר של אמוריים שלמעלה תחת רגליו של משה והדריכו על צוארו: (לב) ויצא סיחון. לא שלח אל עוג לעזור ח לו ללמדך שלא היו צריכים זה לזה: (לג) ואת בניו. בנו כתיב ט שהיה לו בן גבור כמותו: (לד) מתם. אנשים. בבזת סיחון נאמר בזזנו לנו לשון ביזה שהיתה חביבה עליהם ובוזזים איש לו וכשבאו לבזת עוג כבר היו שבעים ומלאים והיתה בזויה בעיניהם ומקרעין ומשליכין בהמה ובגדים ולא נטלו כי אם כסף וזהב לכך נאמר בזונו לנו לשון בזיון כך נדרש בספרי בפרשת (במדבר כה א) וישב ישראל

יהב לנא: ל ולא אבי סיחן מלכא דחשבון למשבקנא למעבר בתחומה ארי אקשי יי אלהך ית רוחה ואתקיף ית לבה בדיל למסרה בידך כיומא הדין: לא ואמר יי לי חזי שריתי לממסר קדמך ית סיחן וית ארעה שרי לתרכותה למירת ית ארעה: לב ונפק סיחן לקדמותנא הוא וכל עמה לאגחא קרבא ליהץ: לג ומסרה יי אלהנא קדמנא ומחנא יתה וית בנוהי וית כל עמה: לד וכבשנא ית כל קרווהי בעדנא ההיא וגמרנא ית כל קרויא גבריא ונשיא וטפלא לא אשארנא משזיב: לה לחוד בעירא בזנא לנא ועדי קרויא די כבשנא: לו מערער די על כיף נחלא דארנן וקרתא די בנחלא ועד גלעד לא הות קרתא די תקיפת מננא ית כלא מסר יי אלהנא קדמנא: לז לחוד לארעא בני עמון לא קרבתא כל כיף נחלא יובקא וקרוי טורא וכל די פקיד יי אלהנא: א ואתפנינא וסלקנא ארח דמתנן ונפק עוג מלכא דמתנן לקדמותנא הוא וכל עמה לאגחא קרבא לאדרעי: ב ואמר יי לי לא תדחל מנה ארי בידך מסרית יתה וית כל עמה וית ארעה ותעבד

שפתי חכמים	רש"י
כמותו לכך כתיב בנו הכל יו"ד והודיענו שנהרג כמו שנהרגו כל בניו: י לפי שידו של אדם אצלו קרא כל אצל יד ועיין בפ' במות בפסוק הולכות על יד היאור: כ דלפי פשוטו משמע בקאי	שפיס: (לז) כל יד נחל יבק. כל אצל י נחל יבוק: וכל אשר צוה ה' אלהינו. שלא נכבוש הניחנו: (א) ונפן ונעל. כל לד לפון הוא עליה: (ב) אל תירא אותו. ובסיחון לא הוצרך לומר אל תירא אותו אלא מתיירא היה משה כ שלא תעמוד לו זכות ששמש לאברהם, שנאמר (בראשית יד יג) ויבא הפליט והוא עוג: אבל

התורה והמצוה

ופ"ש עד אשר אעבר את הירדן זה עונה עמ"ש רק אעברה ברגלי עד אשר אעבור את הירדן:

(ל) ולא אבה, שסיחון לא אבה להעבירנו וזה היה מה' שהקשה את רוחו, כי רצה בזה שילחמו ישראל אתו ויפול שאדם ומוראם על כל העמים, ומלחמה זו לא נזכר בפ' חוקת, רק שם הזכיר שאחר שעברו נחלי ארנון שלח ישראל מלאכים, וזה לא היה מלחמת של שלום, רק היה מהכבישי מלחמה ומתחבולותיה, שאחר שסיחון ישב בחשבון ובנותיה שהיו ערים בצורות אם היה נסגר בערי חומה לא היה אפשר לכבשו וגם לא היה אפשר שיעברו בגבולו ביד חזקה כי ה"א לעבור במדינת האויב ולהניח ערים בצורות ונבא מלחמה מאחריו פן יפלו עליהם ממבצריהם והיו להם המלחמה פנים ואחור, וע"כ היה מתחבולות מלחמה שאחר שעברו נחלי ארנן; שאז כבר נכנסו בגבול סיחון והרי כאלו התחילו במלחמה שלחו ישראל מלאכים, כמהרים בו לאמר שבכל אופן יעברו בארצו ומהרים בו שיניח אותם בטוב ואז ילכו בדרך המלך, ומכלל הן אתה שומע ההפך, ולא הזכירו עוד שיקנו אכל בכסף כי היה כונתם להכעיסו כדי שיצא לקראתם למלחמה ויכוהו בשדה טרם יסגר בערי המבצר שאז יהיה קשה לכבשו וכן היה שלא המתין עד שיבואו אל ערי מבצריו רק יצא לקראתם המדברה, וז"ש:

(לא לב) ויאמר ה' אלי, בשר ה' למשה שכבר החל לתת אותו בידם ומפרש שזה היה ע"י שיצא לקראתנו הוא וכל עמו, והניח עריו ומבצריו בלא חיל מלחמה:

(לג) ויתנהו ה' לפנינו, וע"י שנתן ה' אותו בידנו בשדה המערכה ונך אותו ואת בניו ואת כל עמו עי"כ:

(לד) ונלכד את כל עריו בעת ההוא, ר"ל שע"י זה לכדנו הערים תכף בעת ההיא, ולא הוצרכנו לצור על הערים ימים רבים עד שנכבשם כי היו כלם עזובה מאין איש, ונחרם את כל עיר מתם ר"ל שבעיר נשארו מתים שהם אנשים הלשים לא גבורי חיל למלחמה לכן החרמנו אותם בקל:

(לז) רק אל ארץ בני עמון לא קרבת, וזה לא מאשר היו חזקים מאתנו כמ"ש כי עז גבול בני עמון, רק אשר צוה ה' אלהינו, מפני שהוזהרנו ע"ז מאת ה':

(ג) ויאמר ה' אלי אל תירא אותו, כי אצל סיחון הקדים ה' לאמר להם שיתגרו בו מלחמה ושילחמוהו, ומה שיצא לקראתם היה ע"י ששלחו מלאכים כנ"ל, אבל בעוג לא בא הקלה שום דבור שילחמו בו והוא בא לקראתם למלחמה פתאום, לכן א"ל ה' אל תירא אותו שזה נעשה מאתי שהמצאתי את לבנו עי"כ בידך נתתי אותו וכו' ועשית לו כאשר עשית לסיחון שע"י שיצא מעריו הבצורות תכבוש את הערים בנקל כנ"ל:

אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן׃ ג וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּיָדֵנוּ גַּם אֶת־
עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וַנַּכֵּהוּ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ
שָׂרִיד׃ ד וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא לֹא הָיְתָה קִרְיָה
אֲשֶׁר לֹא־לָקַחְנוּ מֵאִתָּם שִׁשִּׁים עִיר כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב מַמְלֶכֶת
עוֹג בַּבָּשָׁן׃ ה כָּל־אֵלֶּה עָרִים בְּצֻרוֹת חוֹמָה גְבֹהָה דְּלָתַיִם
וּבְרִיחַ לְבַד מֵעָרֵי הַפְּרָזִי הַרְבֵּה מְאֹד׃ ו וַנַּחֲרֵם אוֹתָם
כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ לְסִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַחֲרֵם כָּל־עִיר מְתִם
הַנָּשִׁים וְהַטָּף׃ ז וְכָל־הַבְּהֵמָה וּשְׁלַל הֶעָרִים בַּזּוֹנוּ לָנוּ׃
ח וַנִּקַּח בָּעֵת הַהִוא אֶת־הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי
אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִנַּחַל אַרְנֹן עַד־הַר חֶרְמוֹן׃ ט צִידֹנִים
יִקְרְאוּ לְחֶרְמוֹן שִׂרְיֹן וְהָאֱמֹרִי יִקְרְאוּ־לוֹ שְׂנִיר׃ י כֹּל ׀
עָרֵי הַמִּישֹׁר וְכָל־הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן עַד־סַלְכָה וְאֶדְרֶעִי
עָרֵי מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן׃ יא כִּי רַק־עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאַר
מִיֶּתֶר הָרְפָאִים הִנֵּה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ בַּרְזֶל הֲלֹה הִוא בְּרַבַּת
בְּנֵי עַמּוֹן תֵּשַׁע אַמּוֹת אָרְכָּהּ וְאַרְבַּע אַמּוֹת רָחְבָּהּ בְּאַמַּת־
אִישׁ׃ יב וְאֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת יָרַשְׁנוּ בָּעֵת הַהִוא מֵעֲרֹעֵר
אֲשֶׁר־עַל־נַחַל אַרְנֹן וַחֲצִי הַר־הַגִּלְעָד וְעָרָיו נָתַתִּי לָרֻאוּבֵנִי

בעל הטורים

(ס) גבהה דלתים ובריח. ס"ת חמה דכתיב ערים גדולות ובצורות בשמים. (ז) בזונו לנו. תחלה אמר בזזנו לנו. מתחלה היתה הבזה חביבה בעיניהם ובסוף היתה כל כך עד שהיתה בזויה בעיניהם. וזהו בזונו לנו: (יא) הלה הוא בה"א כתיב יבוא מי שמלך כל"ה שנים [כדכתיב (מ"א ב') והימים אשר מלך דוד מ' שנה] והוא דור חמישי שלמון בועז עובד ישי דוד ויקח הערים הללה. ד"א משה שהיה ס"א ה"א אמה ודלג יו"ד אמה וכלי מלחמתו יו"ד אמה והכהו בקרסוליו שהוא יו"ד אמה [הכל כמנין הנ"ס]:

שפתי חכמים

שקלי אמוי מגוס ועל זה פירש שלא וכו': ל כלומר מתוך תרגום ירושלמי למדתי כואיל וקורין לפלטין טרכונין ש"מ דארגוב ג"כ לשון טרכונין פירושו הפרכיא דהיינו היכל המלך: מ דהיינו עיר חשובה: נ דק"ע כיון דאומות שרין הם אומות שמיר

רש"י

(ד) חבל ארגב. מתרגמינן בית פלך טרכונא וראיתי תרגום ירושלמי במגלת אסתר קורא פלטין טרכונין למדתי חבל ארגוב הפרכיא ל היכל מלך כלומר שהמלכות נקראת על שמה וכן את הארגוב דמלכים אצל היכל המלך הרג פקח בן רמליהו לפקחיה בן מנחם למדתי שכך נקראת שם מ ההפרכיא: (ה) מערי הפרזי. פרוזות ופתוחות בלא חומה וכן (זכריה ב ח) פרזות תשב ירושלים: (ו) החרם. לשון הוה הלוך וכלות: (ח) מיד. מרשות: (ט) צידנים יקראו לחרמון וגו'. ובמקום אחר הוא אומר (דברים ד מ) ועד הר שיאון הוא חרמון הרי לו ארבעה שמות למה הוצרכו ליכתב להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבעה מלכיות מתפארות בכך ז אומרת על שמי יקרא וזו אומרת על שמי יקרא: שניר. הוא שלג נ בלשון אשכנז (שנעע) ובלשון כנען:

מיהר

לה כמא די עבדתא לסיחן מלכא דאמוראה די יתב בחשבון: ג ומסר יי אלהנא בידנא אף ית עוג מלכא דמתנן וית כל עמה ומחנוהי עד דלא אשתאר לה משזב: ד וכבשנא ית כל קרווהי בעדנא ההיא לא הות קרתא די לא נסיבנא מנהון שתין קרוין כל בית פלך טרכונא מלכותא דעוג במתנן: ה כל אלין קרוין כריכן מקפן שור רם דילהן דשין ועברין בר מקרוי פצחיא סגיאן לחדא: ו וגמרנא יתהון כמא די עבדנא לסיחן מלכא דחשבון גמרא כל קרויא גבריא נשיא וטפלא: ז וכל בעירא ועדי קרויא בזנא לנא: ח ונסיבנא בעדנא ההיא ית ארעא מיד תרין מלכי אמראה די בעברא דירדנא מנחלא דארנן עד טורא דחרמון: ט צידנאי קרן לחרמון שרין ואמראי קרן לה טור תלגא: י כל קרוי מישרא וכל גלעד וכל מתנן עד סלכה ואדרעי קרוי מלכותא דעוג במתנן: יא ארי לחוד עוג מלכא דמתנן אשתאר משאר גבריא הא ערסה ערסא דפרזלא הלא היא ברבת בני עמון תשע אמין ארכה וארבע אמין פתיה באמת מלך: יב וית ארעא הדא

רש"י

(יא) מיתר הרפאים. שהרגו אמרפל וחבריו בעשתרות קרנים והוא פלט מן המלחמה שנאמר (בראשית יד יג) ויבא הפליט זהו עוג: באמת איש. באמת ם עוג: (יב) ואת הארץ הזאת. האמורה למעלה ע מנחל ארנון ועד הר חרמון: ירשנו בעת ההיא מערוער אשר על נחל ארנון. אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני פ ולגדי אבל לענין ירושה עד הר חרמון

שפתי חכמים

שניר אלא שהשכו האומות שרין שניר וטעמא מאי לכן פי' פל שם השלג נקרא שניא"ר: ם ר"ל לפי דאמרינן בגמרא עוג עקר טורא בר תלתא פרסי משמע דגדול מאד היה וכאן כתיב תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה באמת איש ואי קאי באמת איש אכל אדם נמצא שלא היה גבהו אלא ח' אמות דהיינו שתי קומות של כל אדם ואמה יתירה ואם כן איך היה יכול לעקור ההר לכך פירש באמת עוג: ע פירוש לא האמורה אחריו מערוער אשר על נחל ארנון כי הארץ אשר ירשו בעת ההיא מנחל ארנון עד הר חרמון היתה לא מערוער עד חצי הר הגלעד בלבד אלא ע"כ דה"ק ואת הארץ האמורה למעלה שלקחנו משני המלכים שהוא מנחל ארנון עד הר חרמון ירשנו אותה והחזקנו בה. ואחר כך התחיל פסוק אחר ואמר מערוער אשר על נחל וכו' נתתי לראובני ולגדי והשאר נתתי לחצי שבט מנשה וגו': פ ר"ל דהפסוק משמע שלא ירשו אלא ארץ זו ונתנו לראובני

התורה והמצוה

(ג ו) ויתן, ר"ל וכן היה שע"י שנתן ה' אותו בידנו ונפלו גבוריו בשדה עי"כ ונלכד את כל עריו בעת ההוא ר"ל תיכף, ולא הוצרכנו לצור על מבצריו ימים רבים כנ"ל אצל סיחון, והגם שהיו עריס מבוצים ששים עיר והגם שהיו ערים בצורות:

(ח י) ונקח בעת ההוא, ר"ל שהגם שישראל הוזהרו שלא לכבוש ח"ל קודם לא"י, ואמר בספרי (פ' עקב) שלכן אין לתרגות סוריא שכבש דוד דין א"י מפני שכבשה קודם שנכבשה כל א"י, וכמ"ש הרמב"ם (בפ"א מה' תרומות), בכ"ז לקחנו בעת ההיא דוקא הגם שהיה קודם כבוש א"י את הארץ מיד שני מלכי האמורי להיות לה קדושת א"י כי היה עפ"י הדבור, ובאר שהיה מנחל ארנון עד הר חרמון שכלל בזה כל ערי המישור וכל הגלעד וזה היה משל סיחון, וכל הבשן עד סלכה היו ערי ממלכת עוג, ומ"ש צידנים יקראו לחרמון שרין, ר"ל שהר חרמון נחלק לשני חלקים [א'] נקרא שריון וא' נקרא שניר והצידונים היו חושבים ששריון הוא העקר והאמורי היו חושבים ששניר הוא העיקר וכן פרשה שאמר מראש שניר וחרמון שזה למי שסובר ששם חרמון הוא שריון, ועז"א על כן אזכרך מארץ ירדן וחרמונים שהיו שני חרמון ומשמיענו שמ"ש עד הר חרמון היינו שני חלקי ההר בין הנקרא שריון בין חלק הנקרא שניר:

(יא) כי רק, ר"ל שגם ארץ עוג היה מוכן מראשית לפני ב"י, שהארץ הזאת ישבו בה רפאים ובא כדרלעומר והמלכים אשר אתו ויכו את רפאים בעשתרות קרנים, ולא נשאר מן הרפאים רק עוג לבד, ובעת הכריתו את הרפאים ברחו אבותיו של עוג לרבת בני עמון ושם נולד עוג, ובהיותו קטן מוטל בעריסה לא יכלו להניתו בעריסה של עץ שהיה שובר אותה בכחו ועשו לו ערש ברזל, ובקטנותו היה גדול כ"כ עד שהערש היה תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה, ולא אמר שהיה אמה לפי מדת הטפחים של קטן כי היה באמת איש גדול, עד שכשהיה קטן מוטל בעריסה היה גדלו ט' אמות ומזה תשער גדלו כשהגדיל:

(יב) ואת הארץ, אחר שאמר ונקח את הארץ היינו שלקחוהו שיהיה בקדושת א"י יספר איך ירשו את

וְלַגָּדִי׃ יג וְיֶתֶר הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן מַמְלֶכֶת עוֹג נָתַתִּי לַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה כֹּל חֶבֶל הָאַרְגֹּב לְכָל־הַבָּשָׁן הַהוּא יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים׃ יד יָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לָקַח אֶת־כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב עַד־גְּבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וַיִּקְרָא אֹתָם עַל־שְׁמוֹ אֶת־הַבָּשָׁן חַוֹּת יָאִיר עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ שביעי טו וּלְמָכִיר נָתַתִּי אֶת־הַגִּלְעָד׃ טז וְלָרֽאוּבֵנִי וְלַגָּדִי נָתַתִּי מִן־הַגִּלְעָד וְעַד־נַחַל אַרְנֹן תּוֹךְ הַנַּחַל וּגְבֻל וְעַד יַבֹּק הַנַּחַל גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃ יז וְהָעֲרָבָה וְהַיַּרְדֵּן וּגְבֻל מִכִּנֶּרֶת וְעַד יָם הָעֲרָבָה יָם הַמֶּלַח תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה מִזְרָחָה׃ יח וָאֲצַו אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ חֲלוּצִים תַּעַבְרוּ לִפְנֵי אֲחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־בְּנֵי־חָיִל׃ יט רַק נְשֵׁיכֶם וְטַפְּכֶם וּמִקְנֵכֶם יָדַעְתִּי כִּי־מִקְנֶה רַב לָכֶם יֵשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם׃ מפטיר כ עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה ׀ לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְשַׁבְתֶּם אִישׁ לִירֻשָּׁתוֹ

רש"י

חרמון היה: (יג) ההוא יקרא ארץ רפאים. היא אותה צ שנתתי לאברהם: (טז) תוך הנחל וגבול. כל הנחל ועוד מעבר לשפתו ק כלומר עד ועד בכלל ויתר מכאן: (יז) מכנרת. מעבר הירדן המערבי היה ר ונחלת בני גד מעבר הירדן מזרחי ונפל בגורלם רוחב הירדן כנגדם. ועוד מעבר לשפתו עד כנרת וזהו שנאמר והירדן וגבול הירדן ומעבר לו: (יח) ואצו אתכם. לבני ראובן וגד ש היה מדבר: לפני אחיכם. הם היו הולכים לפני ישראל ת למלחמה לפי שהיו גבורים ואויבים נופלים לפניהם שנאמר (דברים לג כ) וטרף זרוע אף קדקד: חסלת פ' דברים

שפתי חכמים

לראובני ולגדי ואחר כך כתיב ויתר הגלעד וכו' נתתי לחצי שבט המנשה וכי מאין היה להם ארץ זו כיון שלא ירשו יותר וע"ז פירש האמורה למעלה מנחל ארנון וכו' ר"ל ואת הארץ הזאת האמורה ירשנו בעת ההיא ומאותו ארץ נתתי לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה: צ ר"ל לעיל ג"כ כתיב ארץ רפאים אבל זו היא רפאים שנתתי לאברהם: ק אפי' נחלתו של גד שהיתה לפאת מזרחו של ירדן נמשך גורל נחלתו למערב של נחל ארנון כי פי' וגבול גם הוא גבולו ועוד מעבר הנחל והלאה לגד מערבי עד יבק ועד בכלל זה שגם יבוק בכלל ויותר מכן: ר פי' כנרת א לגד מערב של ירדן מאחר שנחלת גד לפאת מזרח הירדן נמצא שנמשכה נחלתו ממזרח הירדן על כל רחבו ועוד מעבר הירדן והלאה לפאת מערב הירדן עד כנרת וזהו הירדן וגבול שפירושו הירדן עצמו היא מכלל הנחלה וגם מעבר לו עד כנרת: ש רכ"ל דהא כל התוכחות מתחלת הספר ע"כ כלן היו לנוכח כל ישראל וא"כ היאך מוסב עליו חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל וכי ישראל יעברו לפני ישראל ועל זה פי' לבני ראובן וגד היה מדבר: ת דאל"כ מאי לפני ישראל עם ישראל מבעי ליה: חסלת פרשת דברים

התורה והמצוה

שארץ היינו שחלקו אותה לשני המטות וחצי, כי ירושה ע"י וחלוקתה היה צריך להיות ע"י אבות במטות ואע"ת אבל חלוקה זו נעשה ע"י משה לבדו ונעשה היקף ולא המתינו עד עת שיחלקו כל השבטים שנז"ט

יְרִיתְנָא בְּעִדָּנָא הַהִיא מֵעֲרוֹעֵר דִּי עַל נַחְלָא דְאַרְנוֹן וּפַלְגוּת טוּרָא דְגִלְעָד וְקִרְווֹהִי יְהָבִית לְשִׁבְטָא דְרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד׃ יג וּשְׁאָר גִּלְעָד וְכָל מַתְנַן מַלְכוּתָא דְעוֹג יְהָבִית לְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה כֹּל בֵּית פֶּלֶךְ טְרָכוֹנָא לְכָל מַתְנַן הַהוּא יִתְקְרֵי אַרְעָא גִּבָּרַיָּא׃ יד יָאִיר בַּר מְנַשֶּׁה נְסֵיב יָת כָּל בֵּית פֶּלֶךְ טְרָכוֹנָא עַד תְּחוּם גְּשׁוּרָאָה וְאַפְּקִירוֹס וּקְרָא יָתְהוֹן עַל שְׁמֵהּ יָת מַתְנַן כַּפְרָנֵי יָאִיר עַד יוֹמָא הָדֵין׃ טו וּלְמָכִיר יְהָבִית יָת גִּלְעָד׃ טז וּלְשִׁבְטָא דְרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד יְהָבִית מִן גִּלְעָד וְעַד נַחְלָא דְאַרְנוֹן גּוֹ נַחְלָא וּתְחוּם וְעַד יוּבְקָא דְנַחְלָא תְּחוּם בְּנֵי עַמּוֹן׃ יז וּמֵישְׁרָא וְיַרְדְּנָא וּתְחוּמֵהּ מִגְּנוֹסַר וְעַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא יַמָּא דְמִלְחָא תְּחוֹת מַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא מַדִּינְחָא׃ יח וּפַקֵּדִית יָתְכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר יְיָ אֱלָהֲכוֹן יְהַב לְכוֹן יָת אַרְעָא הָדָא לְמֵירְתַהּ מְזָרְזִין תַּעְבְּרוּן קֳדָם אֲחֵיכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל מְזָרְזֵי חֵילָא׃ יט לְחוֹד נְשֵׁיכוֹן וְטַפְלְכוֹן וּבְעִירְכוֹן יְדַעְנָא אֲרֵי בְעִיר סַגִּי לְכוֹן יִתְּבוּן בְּקִרְוֵיכוֹן דִּי יְהָבִית לְכוֹן׃ כ עַד דִּי יְנִיחַ יְיָ לַאֲחֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן וְיֵרְתוּן אַף אִנּוּן יָת אַרְעָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן יָהֵב

השאלות

(כ) מה צוה שילכו הלוצים עד אחר החלוקה ובפ' מטות לא התנה רק שילכו עד אחר הכבוש ואח"כ ישובו:

התורה והמצוה

שעז"א ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההוא ר"ל היכף, ואמר כי מערוער וגו' נתתי לראובני ולגדי ר"ל משה בעצמו נתן בלא צירוף אבות המטות:

(יג) ויתר הגלעד וגו' נתתי ג"כ אני בעצמי, עתה באר הטעם למה עשה החלוקה באופן זה, אומר שהטעם שנתן ליאיר בן מנשה חלק גדול שהוא כל חבל ארגוב הוא מפני שכל חבל הארגב לכל הבשן ההוא יקרא ארץ רפאים ששם ישבו גבורים גדולים:

(יד) ויאיר בן מנשה לקח את כל חבל ארגב וכבשו בעצמו ויקרא אותם על שמו ולכן זכה בהם מצד שכבשם בגבורתו:

(טו) ולמכיר, וכן מטעם זה נתתי למכיר את הגלעד שבניו כבשוה כמ"ש בסוף פ' מטות וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדוה ויתן משה את הגלעד למכיר בן מנשה:

(טז יז) ולראובני ולגדי, אולם לשבט ראובן וגד נתתי מן הגלעד וכו' ג"כ שלא עפ"י או"ת וגורל אף שהם לא כבשו ביחוד, וזה מפני הטעם שכבר נכתב בפ' מטות שהם בקשו את הארץ הזאת ע"י שהיא ארץ מקנה, ובדברים האלה נתבאר מה שתמהו המפ' למה נתן לחצי שבט המנשה בעבר הירדן, והם לא בקשו ארץ מקנה, רק ראובן וגד בקשו ולמה צרף אליהם חצי שבט מנשה? על כן באר פה מפני שהם כבשו שם וע"כ נשאר בידם לנחלה:

(יח כ) ואצו אתכם בעת ההוא, הנה בפרשת מטות אמרו בני ראובן ובני גד ואנחנו נחלץ חושים לפני בני ישראל עד אשר אם הביאנם אל מקומם לא נשוב אל בתינו עד התנחל ב"י איש נחלתו, דהיינו עד אחר כבוש וחלוק, ומשה אמר להם אם תחלצו לפני ה' למלחמה וכו' ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תשובו דהיינו עד אחר כבוש לבד וא"צ להמתין על החלוק, וכן אמר שם (פכ"ט) אם יעברו כל חלוץ למלחמה לפני ה', ונכבשה הארץ לפניכם ונתתם להם את ארץ הגלעד דהיינו היכף אחר כבוש, ופה התנה עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם וירשו גם הם את הארץ ושבתם איש לירושתו שהוא עד אחר חלוק, והבין זה עפ"י מה שבארתי שם בהורך שזה היה תלוי אם יעברו לפני ה' או אם יעברו לפני ב"י, שלפני ה' מציין מלחמה נסיית שה' יהיה הכובש, ולפני בני ישראל מציין מלחמה טבעית שבני ישראל הם שלוחמים בכחם, שאם תהיה המלחמה לפני ה' בדרך נסיי אז יוכלו לשוב תכף אחר הכבוש אחר שה' הוא שלוחם והכובש כ"פ שלא יירשו מאויב אחר הכבוש, אבל אם תהיה המלחמה לפני ב"י מלחמה טבעיית יש סכנה גם אחר הכבוש בעוד לא חלקו והחזיקו כ"א בנחלתו יהיו צריכים להיות שם עד אחר החלוק, וע"כ בני ראובן וגד שתפסו הלשון מגן חושים לפני ב"י אמרו שישארו שם עד אחר החלוק, ומשה שתפס שילכו למלחמה לפני ה' דהיינו מלחמה נסיית, אמר להם שא"צ להתעכב רק אחר כבוש לא עד אחר חלוק, אמנם לבסוף ראה משה והבין שהמלחמה תהיה בדרך טבעיי, שכן היה מלחמת יהושע שהיה מעורב עם הנסיסי מלחמה ולא נכבשו כל הז' אומות כי היה המלחמה קרוב לטבע שלכן אמר פה חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל [ולא אמר לפני ה'] ע"כ צוה להם שישארו עד אחר חלוק, [וכן א"ע יהושע כמש"ש יהושע א' פסוק יג עיי"ש]:

אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם׃ כא וְאֶת־יְהוֹשׁוּעַ צִוֵּיתִי בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר עֵינֶיךָ הָרֹאֹת אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לִשְׁנֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה לְכָל־הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר שָׁמָּה׃ כב לֹא תִּירָאוּם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם׃ ס ס ס

ק"ה מלכי"ה סימן: ומפטירין חזון ישעיהו בישעיה סימן א':

כג וָאֶתְחַנַּן אֶל־יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר׃ כד אֲדֹנָי יְהוִה

בעל הטורים

(כג) ואתחנן לעיל כתיב לא תיראום חזקתי את ישראל אולי ירחם עלי: ואתחנן. בגי' שירה שאמר לפניו שירה כדי שישמע

רש"י

(כג) ואתחנן. אין חנון בכל מקום א אלא לשון מתנת חנם. אף על פי שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם לפי שאמר לו (בראשית לג יט) וחנותי את אשר אחון ב אמר לו בלשון ואתחנן. ד"א ג זה אחד מעשרה לשונות שנקראת תפלה ד כדאיתא בספרי: בעת ההוא. לאחר שכבשתי ה ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר ו הנדר (ספרי): לאמר. זה אחד מג' מקומות ז שאמר משה לפני המקום איני מניחך עד שתודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו: (כד) ה' אלהים. רחום ח בדין: אתה

החלות

שפתי חכמים

א דלא"ב כל"ל ואתפלל: ב רל"ל מהיכן ידע משה לבקש מהקב"ה בקשה אף במתנת חנם ולא בשביל מעשים טובים וע"ז פירש וחנותי וכו': ג דלטעם ראשון קשה למה לא כתיב ואתחנם לכן קאמר ד"א כו' ולטעם אחרון קשה למה לא אמר ויחל כדלעיל: ד ואלו הן שועה צעקה נאקה רנה פגור קריאה נפול פלול פגיעה תחנה: ה רל"ל דהא לעיל תיכ' כתיב ואת יהושוע צויתי בעת ההוא כו' שפירושו בעת כיבוש סיחון ועוג ועלה קאי ואתחנן ומתרץ לאחר כו' דמיתי שהותר קאת כמדר לכך עלתה על דעתי להתפלל כדי שאכנס לארץ וכו': ו וא"ת וכיון שהותר הנדר תפלה זו למה וי"ל דס"ק משה קודם כיבוש ארץ סיחון ועוג לא עלתה על דעתי להתפלל כיון שהיה גז"ד עם שבועה לא יועיל שום תפלה אבל לאחר שכבש והנחיל לבני גד ובני ראובן והוא שבט המנשה אמרתי שמא הותר כמדר דכל מדר שהותר מקצתו הותר כולו ואם כן הוי גזר דין בלא שבועה להכי מהני תפלה: ז כתב הרא"ם נ"ע דבספרי חשיב ה' מקומות ור' אלעזר ב"ע אומר בד' מקומות בקש משה כו' והביא כלם א"כ דברי רש"י דלא כמאן ונ"ל כמ דכתב רש"י הכא ר"ל זה ג' מקומות כו' שהתפלל משה עליהם וביקש מהקב"ה שימלא שאלותיו ושיודיענו אם יעשה שאלתו ובקשתו כמו גבי מרים שבקש שירפא אותה מצרעתה וכן גבי יפקוד ה' אלהי הרוחות בקש שיירשו בניו אחריו גדולתו וכמו שפירש"י שם והכא התפלל שיעבור הירדן אבל השניים האחרים שמביא במה דהיינו הא' וידבר משה לפני ה' לאמר הודיעני אם אתה גואלם כו' וידבר משה אל ה' לאמר וגו' מה אעשה לעם הזה וגו' שאמר מהם הודיעני אם נופל אני בידם כו' אותן שני דברים אינן אלא הודעה בעלמא ולא בקשה ותפלה שימלא את שאלתי. וכן הוא בדברי רש"י אם תדקדק בלבונו הכא: ח רל"ל דהא שם של ד' אותיות מדת רחמים הוא ואדני הוא מדת הדין ומפרש רחום בדין כלו' רחום בדינו ולא במה"ד הקשה. א"נ

התורה והמצוה

(כא) ואת יהושוע צויתי, הנה מה ששלחו מלאכים אל מלך אדום ומואב שבודאי עשו זה עפ"י הדבור אף שידע ה' שלא יניחום לעבור דרך ארצם זה היה כדי שעי"כ יקשה סיחון את לבבו ויחשב שאם לא עמדו נגד מלך אדום ומואב שהיו חלשים ממנו כ"ש שלא יעמדו נגדו ועי"כ יצא להלחם אתם וז"ש (ב' למ"ד) כי הקשה ה' את רוחו, אכן מה שסבב ה' שסיחון ועוג ילחמו בישראל, הנה שארצם לא היה מוכן לישראל ממתנת אבותיהם, זה היה כדי שעי"כ תפול אימה ופחד על הכנענים ועי"כ גרגשי פנה והלך לו מא"י וכמ"ש יהושע (כד) ותבואו אל ירדן וילחמו בכם בעלי יריחו וגו' ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמורי לא בחרבך ולא בקשתך, שפי' מה שכבשת שני מלכי האמורי זה היה הצרעה שגרשה אותם מלפניך, כמ"ש בפי' שם, וז"ש עיניך הרואות את כל אשר עשה ה' לשני המלכים האלה כן יעשה ה' לכל הממלכות ר"ל שזה עשה מטעם זה להודיע שכן יעשה לכלם ועי"כ תפול עליהם אימתה ופחד: (כב) לא, וע"כ לא תיראום כי באמת מלחמת יהושע היתה קרובה אל הטבע א"ל שבכ"ז לא יירא כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם כמו שעזר לכם במלחמת סיחון ועוג הנס שהיה בדרך מלחמה, וגוי זה שנאו דעת ההיא דוקא הוא הקדמה למה שיאמר ואתחנן אל ה' בעת ההוא, כמו שיתבאר:

להון בעברא דירדנא ותתובון גבר לירתתה די יהבית לכון: כא וית יהושע פקדית בעדנא ההיא למימר עינך חזאה ית כל די עבד יי אלהכון לתרין מלכיא האלין כן יעבד יי לכל מלכותא די את עבר לתמן: כב לא תדחלון מנהון ארי יי אלהכון מימרה מגיח לכון:

כג וצליתי קדם יי בעדנא ההיא למימר: כד יי אלהים את שריתא לאחזאה ית

ספרי

(כג) **ואתחנן** אל ה' בעת ההיא לאמר. זהו שאמר הכתוב (משלי יח) תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות. שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל משה ודוד מלך ישראל, משה אמר להקב"ה רבש"ע עבירה עברתי תכתב אחרי שלא יהיו הבריות אומרות דומה שזייף משה בתורה או שאמר דבר שלא נצטוה. משל למלך שגזר ואמר על מי שיאכל פגי שביעית יהיו מחזירים אותו בקונפין הלכה אשה אחת בת טובים לקטה ואכלה פגי שביעית והיו מחזירים אותה בקונפין אמרה לו בבקשה ממך המלך הודיע סורחני שלא יהיו בני (המלך) [האדם] אומרים דומה שנמצא בה דבר נאוף או שנמצא בה דבר כשוף כשהם רואים פגי שביעית תלויים בצוארי יודעים שבשביל כך אני מחזרת. כך אמר משה לפני הקב"ה עבירה שעברתי תכתב אחרי אמר לו הקב"ה הריני כותבה שלא היתה אלא על המים שנאמר (במדבר כז) כאשר מריתם פי במדבר צן במריבת העדה. (רבי שמעון אומר) [ד"א] משל למלך שמהלך ובנו עמו בדרך ומהלכים בקרונין עד שהגיע למקום צר ונהפכה קרון שלו על בנו נסמית עינו נקטעה רגלו נשברה ידו, כשהיה מגיע לאותו מקום מזכיר שלשה פעמים או שנים ואומר כאן ניזק בני נסמית עינו נקטעה רגלו נשברה ידו, אף כך המקום מזכיר ג' פעמים מי מריבה (מי מריבה מי מריבה) לומר כאן הרגתי את אהרן כאן הרגתי את משה וכה"א (תהלים קמא) נשמטו בידי סלע שופטיהם. דוד המלך אמר לפני הקב"ה עבירה שעברתי לפניך לא תכתב אחרי אמר לו המקום לא שוה לך (כלום שיהיו) [שלא יהיו] הבריות אומרות בשביל שאהבו מחל לו. משל לאחד שלוה מן המלך אלף כורים חטים בשנה היו הכל אומרים אפשר שזה יכול לעמוד באלף כורים אלו אלא (מסכמו) [מחל לו] המלך וכתב לו (אפרכי) [אפוכי] (נ"א אפטיה) פעם אחת שיגר (ולא שייר לו כלום) [המלך ולא פרע לו] נכנס המלך לביתו ונטל בניו ובנותיו והעמידן על אבן המכר באותה שעה ידעו שאין בידו כלום, ואף כל פורעניות שהיו באות על דוד היו [מפורסמות ו] מוכפלות שנאמר (ש"ב יב) ואת הכבשה ישלם ארבעתים. ר' חנניה אומר ארבעתים י"ו. (אף) [וכשבא] נתן הנביא (בא) והוכיחו על אותו מעשה שעשה דוד אמר (שם) חטאתי לה' (ונתן אמר לו (שם) גם ה' העביר חטאתך לא תמות) ואומר (תהלים נא) [חנני אלהים כחסדך וגו'] לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי. שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל משה ודוד מלך ישראל והיו יכולים לתלות את העבירות (נ"א שכרם) במעשיהם הטובים ולא בקשו מן המקום שיתן להם אלא חנם. זה הדבר ק"ו ומה אלו שיכולים לתלות את העבירה במעשיהם הטובים ולא בקשו מן המקום שיתן להם אלא חנם מי שאינו אחד מאלף אלפי אלפים ורבי רבבות מתלמידיהם עאכ"ו שלא יבקש מלפני המקום שיתן לו אלא חנם. ד"א

השאלות

(כג—כט) למה התעורר עתה דוקא להתפלל ודייק בעת ההיא ולמה כפל את גדלך ואת ידך החזקה, ומה שייך כ"ז לענין כניסתו לארץ. ומז"ש ויתעבר ה' בי למענכם והלא היה בחטא מי מריבה. ומ"ש רב לך מהו פירושו. ומה רצה באמרו ונשב בגיא מול בית פעור שנלחצו בו המפרשים:

התורה והמצוה

(כג) ואתחנן אל ה' בעת ההוא, כבר פי' הרי"א שמפני שבגזרת מי מריבה אמר לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ, ולא אמר לכן לא תבא אל הארץ, חשב משה שלא נגזר עליו שלא יבא שמה הוא בעצמו רק שלא יביא את הקהל היינו שהוא לא יהיה השר והמנהיג אותם רק יונהגו ע"י איש אחר, וע"כ אחר מלחמת סיחון מסר מינוי ההנהגה ליהושע כמ"ש ואת יהושע צויתי עיניך הרואות וכו' כן יעשה ה' לכל הממלכות אשר אתה עובר, ואחר זה התחנן אל ה' לאמר אעברה נא ר"ל שלא אעביר את העם כשר ומנהיג רק אעברה כהדיוט לראות את הארץ שע"ז לא נגזר עליו, ולכן אמר בעת ההוא ר"ל בעת שמסרתי ההנהגה ליהושע:

אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה

בעל הטורים

ופלתו: סמך ה' אלהים לואתחנן לומר שויתי ה' לנגדי תמיד: (כד) החלות ב' במסרה. אתה החלות. אשר החלות לנפול לפניו (אסתר ו). אתה החלות להראות כמה שכבשת לפני סיחון ועוג. וזהו החלות להראות במה שהחלת להפיל הגוים יזכר רם ועשיר יענה עזות [ס"ת] רמוז משה [ר"ל בדלוג] [עיין ברכה פ' זו] ומתחיל הפסוק בתי"ו ומסיים בה"א לפי שלא זכה ליכנס בארץ שהיא ת' פרסה על ת' פרסה: להראות. תג על הרי"ש. הראיתני אף מה שלא בקשתי. להראות ב' במסרה דין ואידך להראות העמים והשרים את יפיה (שם) אשר נתן בגופו להשמידם נתן לו להראות את אסתר (ד') וזהו שדרשו שהראה לו הקב"ה למשה כל מה שיארע לישראל איך ישבו בגלותן וכל המציקין שעתידים להציק להן. וזה הוא להראות העמים והשרים את יפיה היאך הם ביפין ובגלותן וכן להשמידם נתן לו להראות שהראהו המציקין להם: את עבדך. שאמרת

שפתי חכמים

א"נ רצונו לפרש למה נקוד שם של ד' אותיות דכתיב כאן בנקודות שם אלהים דהיינו חטף סגו"ל וחול"ם וחיר"ק ולא נקוד כשאר שם של ד' ולכך נקט רש"י בלשון הקרא אדני אלהים אע"פ שכתיב יהו"ה כלומר שם של ד' אבל לפי קריאת נקודתו דומה כאילו כתיב אלהים ומפרש דלכך נקוד יהו"ד בנקודת אלהים שהוא מדה הדין אע"פ שיהו"ד מדת הרחמים לומר לך רחום בדין והשם הראשון של אדני דכתיב בקרא לא כיון משה בו בלום רק פירושו רבוני והוא התחלת דבור ולפי לשון ראשון י"ל מה שנקט רש"י אלהים לפי הקריאה שם של ד' נקט ואע"ג דלעיל בפר' לך לך כתיב נמי ה' אלהים מה תתן לי ולא פירש"י כלום י"ל דלעיל ה"ק כן מגד הדין כן מגד הרחמים אני מבקש שתתן לי בנים מאחר שאמרת לי לך לך מארצך וגו' ואעשך לגוי גדול אבל הכא קשה למה לו להזכיר שם של אדנות שהוא מד"ה: ט דאל"כ אתה הראת את עבדך וגו' מבעי ליה כמו שמפורש יסולך: י וכתיב בתריה ויאמר ה' סלחתי כדברך כלומר זו מדת טובך שאתה מוחל וכולא לעונות רעוך: כ לקבל שבים: ל שגם א מעניין בקשתו ולא כמו כי ביד חזקה שלחם וגו' כי מה ענין זה לבקשתו: מ וזהו מעניין בקשתו ולא שפירושו שאין דומה לו כמו כי אין כמוך באלהים וגו' דמה ענין זה לבקשתו: נ פי' קטיגורין: ס גם לפי הפשט הכי דבור על בקשתו כלומר מאחר שהחלות להראות את שתי המלחמות של סיחון ועוג הראני גם מלחמת ל"א מלכים:

רש"י

החלות להראות את עבדך. (שם) פתח להיות עומד ט ומתפלל אע"פ שנגזרה גזרה אמר לו ממך למדתי שאמרת לי (שמות לב י) ועתה הניחה לי וכי תופס הייתי בך אלא לפתוח פתח שבי היה תלוי להתפלל עליהם כמו כן הייתי סבור לעשות עכשיו: את גדלך. זו מדת טובך וכן הוא אומר (במדבר יד יז) ועתה יגדל נא כח ה': ואת ידך. צ זו ימינך שהיא פשוטה לכל באי כ עולם: החזקה. שאתה כובש ברחמים ל את מדת הדין החזקה: אשר מי אל וגו'. אינך דומה למלך בשר ודם מ שיש לו יועצין וסנקתדרין נ הממחין בידו כשרוצה לעשות חסד ולעבור על מדותיו אתה אין מי ימחה בידך אם תמחול לי ותבטל גזרתך. ולפי פשוטו אתה החלות להראות את עבדך מלחמת סיחון ועוג כדכתיב (דברים ב לא) ראה החלותי ס לפניך ס הראני מלחמת ל"א מלכי כנען:

אעברה

ספרי

ד"א ואתחנן אל ה', י' לשונות נקראת תפלה, זעקה, שועה, נאקה, (נרה), רנה, פגיעה, נפול, פלול, עתירה, (עמידה), חילוי, חנון, זעקה מנין שנאמר (שמות ב) ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו. שועה מנין שנאמר (שם) ותעל שועתם. נאקה מנין שנאמר (שם) וישמע אלהים את נאקתם. (נרה מנין בצר לי אקרא ה'). רנה מנין שנאמר (ירמיה ז) ואתה אל תשא בעדם רנה. פגיעה מנין (שם) ואל תפגע בי. נפול מנין שנאמר (דברים ט) ואתנפל לפני ה' כראשונה. פלול מנין (שם) ואתפלל אל ה'. עתירה מנין שנאמר (בראשית כה) ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו. (עמידה מנין ויעמד פנחס ויפלל). חילוי מנין (שמות לב) ויחל משה. חנון מנין ואתחנן אל ה': בעת ההיא (לאמר), משל לבני מדינה שמבקשים מאת המלך שיעשה מדינה קלניא פעם אחת היו לו ב' אויבים ונפלו לפניו אמרו הרי שעה (שבקשנו) [שנבקש] מלפני המלך שיעשה מדינתנו קלניא. כך משה מבקש מלפני הקב"ה שיכנס לארץ כיון שראה שנפלו סיחון ועוג לפניו אמר הרי שעה שאבקש שאכנס לארץ לכך נאמר בעת ההיא: לאמר, זה אחד מן הדברים שאמר משה לפני המקום הודיעני אם אתה עושה לי או אין אתה עושה לי (אמר לו אני עושה). [כיוצא בו] (שם יז) ויצעק משה אל ה' לאמר מה אעשה לעם הזה שאין תלמוד לומר לאמר ומה ת"ל לאמר אמר לו הודיעני אם אפול בידם אם לאו. כיוצא בו (אתה אומר) (שם ו) וידבר משה לפני ה' לאמר שאין ת"ל לאמר ומה ת"ל לאמר אמר לו הודיעני אם אתה גואלם אם לאו. כיוצא בו (אתה אומר) (במדבר יב) ויצעק

משה

עַבְדָּךְ יָת רְבוּתָךְ וְיָת יְדָךְ תַּקִּיפְתָּא דִּי אַתְּ הוּא אֱלָהָא דִּשְׁכִינְתָּךְ בִּשְׁמַיָּא

ספרי

משה אל ה' לאמר הודיעני אם אתה מרפא אותה אם לאו. כיוצא בו (אחר אומר) (שם כז) וידבר משה אל ה' לאמר אמר לו הודיעני אם אתה ממנה עליהם פרנסים אם לאו. כך אתה אומר בעת ההיא לאמר שאין ת"ל לאמר מה ת"ל לאמר הודיעני אם אכנס לארץ אם לאו:

(כד) [ה' אלהים], כל מקום שנא' ה' זו מדת רחמים שנאמר (שמות לד) ה' אל רחום וחנון, כל מקום שנאמר אלהים זו מדת הדין שנאמר (שם כב) עד האלהים יבוא דבר שניהם. ואומר (שם) אלהים לא תקלל: ה' אלהים אתה החלות, אתה התרת לי נדרי בשעה שאמרת לי לך הוצא את בני ישראל מארץ מצרים, אמרתי לפניך איני יכול שכבר נשבעתי ליתרו שאיני זז מאצלו שנאמר (שמות ד) ויואל משה לשבת את האיש ואין האלה אלא שבועה שנאמר (ש"א יד) ויואל שאול את העם. ד"א אתה החלות, אתה פתחת לי פתח שאעמוד ואתפלל לפניך על בניך בשעה שסרחו במעשה העגל שנאמר (דברים ט) הרף ממני ואשמידם וכי משה תופס היה בהקב"ה אלא כך אמר לפניו רבש"ע אתה פתחת לי פתח שאעמוד ואתפלל (על בניך) [לפניך] עמדתי והתפללתי עליהם ושמעת תפלתי וסלחת לעונם הייתי סבור שאני עמהם בתפלה והם לא התפללו עלי והלא דברים ק"ו אם תפלת יחיד על הרבים כך נשמעת תפלת הרבים על היחיד עאכ"ו: להראות את עבדך, (ישראל נקראו) [יש שקראו] עצמם עבדים והקב"ה קראם עבדים ויש שקראו עצמם עבדים והקב"ה לא קראם עבדים ויש שלא קראו עצמם עבדים והקב"ה קראם עבדים. אברהם קרא עצמו עבד שנאמר (בראשית יח) אל נא תעבור מעל עבדך והקב"ה קראו עבד שנאמר (שם כו) בעבור אברהם עבדי. יעקב קרא עצמו עבד שנאמר (שם לב) קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך והקב"ה קראו עבד שנאמר (ישעיה מא) ואתה ישראל עבדי יעקב. משה קרא עצמו עבד להראות את עבדך והקב"ה קראו עבד שנאמר (יהושע א) משה עבדי (מת). דוד קרא עצמו עבד שנאמר (תהלים קטז) אני עבדך בן אמתך והקב"ה קראו עבד שנאמר (מ"א יא) למען דוד עבדי. ישעיה קרא עצמו עבד שנאמר (ישעיה מט) יוצרי מבטן לעבד לו והקב"ה קראו עבד שנאמר (שם כ) עבדי ישעיהו. שמואל קרא עצמו עבד [שנאמר (ש"א ג) דבר כי שומע עבדך והקב"ה לא קראו עבד]. שמשון קרא עצמו עבד שנאמר (שופטים טו) אתה נתת ביד עבדך והקב"ה לא קראו עבד. שלמה קרא עצמו עבד שנאמר (מ"א ג) ונתת לעבדך לב שומע והקב"ה לא קראו עבד אלא תלאו בדוד אביו שנאמר (שם יא) למען דוד עבדי. איוב לא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד שנאמר (איוב א) השמת לבך אל עבדי איוב. יהושע לא קרא עצמו עבד (והקב"ה) [והכתוב] קראו עבד שנאמר (יהושע כד) וימת יהושע בן נון עבד ה'. כלב לא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד שנאמר (במדבר יד) ועבדי כלב. אליקים לא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד שנאמר (ישעיה כב) לעבדי לאליקים. זרובבל לא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד שנאמר (חגי ב) זרובבל בן שאלתיאל עבדי. דניאל לא קרא עצמו עבד (והמקום) [והכתוב] קראו עבד שנאמר [(דניאל ו) ענה מלכא ואמר לדניאל עבד

התורה והמצוה

(כד) ה' אלהים אתה החלות, כי א' מן הטעמים שסלק ההנהגה ממשה שלא יביא את העם הוא מפני שאם היה משה מכניס לארץ היה ההנהגה וכבוש את הארץ הכל בנסים גלוים למעלה מן הטבע, וע"י חטא מי מריבה שלא האמינו בה' לא היו העם ראוים להנהגה מעולה כזו רק להנהגת נסים נסתרים וכבוש טבעי שזה היה ע"י יהושע, ולכן ישיב לו ה' שאם יכנס הוא עמם אל הארץ אף שיכנס כהדיוט א"א להנהגה טבעיית בעוד משה חי, ועז"א שגם בחייו נהג ה' עמהם בשני מיני הנהגות שלפעמים הנהיג בנסים גלוים שאין להם קשר כלל עם חקות הטבע, כמו קריעת י"ס והורדת המן וכדומה, ולפעמים הנהיג בענין קרוב אל הטבע כמו מלחמת עמלק ומלחמת סיחון שהיה בדרך מלחמה, וא"כ יעיר שהנהגה כזאת גם בעוד משה חי בפרט כשתהיה ההנהגה ע"י יהושע, וז"ש אתה החלות להראות את עבדך את גדלך היינו ההנהגה שאתה מנהיג עפ"י דרכי הטבע שמצד זה נקרא גדול, מפני שהוא המנהיג כל הטבע המסובבים ומשגיח הטבע מראש ועד סוף, ואת ידך החזקה הוא הוא ההנהגה הנסיית שבו מפסיד את

הטבע

כְּמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ׃ כה אֶעְבְּרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנֹן׃ כו וַיִּתְעַבֵּר יְהוָה בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה

בעל הטורים

נא קן עבדי משה: הפסוק מתחיל באל"ף ומסיים בכ"ף ויש בו כ"א תיבות כנגד אך טוב לישראל. וכנגד אהיה: (כה) אעברה נא. סירכן נ' אמה לא אעבור אלא אמה א' (שבלאה ממנו לחוץ א"י והכו כ"א). כ"ה בפסקת ראה ועיין בפע"ע אוק י"ח כהם המדרש): והלבנון. חסר ו' ע"ש ו' דברים שבזכות התורה לעולם למנחה ולהפטה ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים (שאלו יהיו מחוסרים ממנו כשלא יכנס לא"י): מן ואתחנן עד והלבנון מ"ס תיבות לומר זכור לי מ"ס יום שעמדתי לפניך בהר. לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל. מנ"ל ממשה. את גדלך זו הכל הגדול. ואת ידך החזקה זו אתה גבור. אשר מי אל

שפתי חכמים

ע כלומר לא האמור כאן אבל אחר נא שבתורה פי' עתה: פ כדכתיב ירושלים הרים סביב לה: צ למה נקרא ב"ה לבנון משום דמלבן אלדם מן העבירות: ק ומלשון עברה: ר ר"ל בשביל שאמרתי לכם שמעו נא המורים בשביל חטא זה נגזר עלי שלא אכנס לארץ ומביא ראיה וכן הוא אומר כו' וירע למשה בעבורם דאף

הסס

רש"י

אעברה נא. אין נא אלא לשון בקשה: ההר הטוב הזה. זו פ ירושלים: והלבנון. (יומא לט) זה בית צ המקדש: (כו) ויתעבר ה'. (ספרי) נתמלא ק חמה: למענכם. בשבילכם אתם גרמתם ר לי וכה"א (תהלים קו לג)

ויקציפו

ספרי

עבד אלהא חייא. חנניה מישאל ועזריה לא קראו עצמם עבדים והמקום קראם עבדים שנאמר] (שם ג) שדרך מישך ועבד נגו עבדוהי דאלהא חייא. נביאים הראשונים לא קראו עצמם עבדים והקב"ה קראן עבדים שנאמר (עמוס ג) (כי אם גלה סו"ו אל עבדיו) [את עבדי] הנביאים: את גדלך, [זו מדת טובו כמ"ש ועתה יגדל נא] זה בנין אב לכל גדלך שבתורה: ואת ידך החזקה, אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים שנאמר נטה ידך: אשר מי אל בשמים ובארץ, שלא כמדת ב"ו מדת הקב"ה מדת ב"ו אפרכוס יושב על הפרכיא שלו מתיירא הוא מן סנקתדרים שלו שלא יחזירנו אתה שאין לך סנקתדרים מפני מה אי אתה מוחל לי. שר יושב על בימה שלו מתיירא הוא מפני (ריקיכוס) [דוכס] שלו שלא יחזירנו. אתה שאין לך (ריקיכוס) [דוכס] מפני מה אי אתה מוחל לי: אשר יעשה כמעשיך, במצרים:

וכגבורותיך, על הים. ד"א כמעשיך (במצרים) [על הים] וכגבורותיך על הירדן: (כה) אעברה נא ואראה. אפשר שהיה משה מבקש מלפני המקום שיכנס לארץ והלא כבר נאמר (כי לא תעבור את הירדן הזה) [לא תביאו וגו' אלא] משל למלך שהיו לו ב' עבדים וגזר על א' מהם שלא לשתות יין ל' יום אמר מה גזר עלי שלא אשתה יין עד ל' יום איני טועמו אפילו שנה אחת אפילו שתי שנים וכל כך למה כדי לפוג את דברי רבו: חזר וגזר על השני שלא לשתות יין ל' יום אמר [אי] אפשר אני לחיות בלא יין אפילו שעה אחת וכל כך למה כדי לחבב את [דברי] רבו. כך משה היה מחבב דברי המקום ומבקש מלפניו שיכנס לארץ לכך נאמר אעברה נא ואראה: ההר הטוב הזה והלבנון, הכל קראו אותו הר. אברהם קראו הר שנאמר (בראשית כב) אשר יאמר היום בהר ה' יראה. [דוד קראו הר שנאמר (תהלים כד)

התורה והמצוה

הטבע בידו החזקה כמ"ש תעוז ידך תרום ימינך כמש"ש, ונגד ההנהגה הטבעיית אמר אשר יעשה כמעשיך שהם מעשה ה' בעולמו בדרכי הטבע, ונגד ההנהגה הנסיית אמר כגבורותיך, וכבר בארתי בכ"מ שההנהגה הטבעיית מיחס פעולת ה' לשמים שההנהגה הטבעיית הגד לכך מערכת השמים, וההנהגה הנסיית מיחס שפועל ישועות בקרב הארץ ר"ל לא באמצעות השמים והמערכת רק משנה חוקי הטבע בארץ, ועז"א אשר מי אל בשמים אשר יעשה כמעשיך ומי אל בארץ אשר יעשה כגבורותיך, וא"כ מה שאעבור אל הארץ לא יעכב על ידך מלהנהיג גם כפי דרכי הטבע בנסים נסתרים, וא"כ אבקש: (כה) אעברה נא כהדיוט, לא להנהיג את העם רק כדי שאראה את הארץ הטובה, והגם שאני לא נתאוה לכנס לארץ פרי לאכול מפריה, רק מפני שהארץ מוכנת לקדושה עליונה יותר ושם יתקבל יותר

תפלתו

סַלְעֲלָא וְשַׁלִּיט בְּאַרְעָא וְלֵית דְּיַעְבֵּד כְּעוֹבָדָיךְ וְכִגְבַרְתָּךְ : כה אֶעְבַּר כְּעַן וְאֶחְזֵי יַת אַרְעָא טַבְתָּא דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא טוּרָא טָבָא הָדֵין וּבֵית מַקְדְּשָׁא : כו וַהֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ עֲלַי בְּדִילְכוֹן וְלָא קַבִּיל מִנִּי וַאֲמַר יְיָ לִי סַגִּי לָךְ לָא תוֹסֵף לְמַלָּלָא

ספרי

כה) מי יעלה בהר ה']. ישעיה קראו הר שנאמר (ישעיה ב) והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה'. גוים קראו אותו הר שנאמר (שם) והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה': והלבנון, זה בית המקדש שנאמר (ירמיה כב) גלעד אתה לי ראש הלבנון. ואומר (ישעיה י) והלבנון באדיר יפול ולמה נקרא שמו לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל שנאמר (שם א) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו :

(כו) ויתעבר ה' בי. רבי אליעזר אומר נתמלא עליו חמה. ר' יהושע אומר כאשה שאינה יכולה לשות מפני עוברה : למענכם, בשבילכם נעשה לי כך : ולא שמע אלי, לא קבל תפלתי : ויאמר ה' אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה. משל לאדם נודר (לאין) [לא] הולך לו אצל רבו שיתיר לו נדרו (מה) [אם רבו נודר על התלמיד לשמוע דברי רבו אף אתה] עליך לשמוע דברי דבך. ד"א ויאמר ה' אלי רב לך, אמר לו דוגמא אתה עושה לדיינים שיאמרו מה משה חכם גדול לא נשא לו פנים על ידי שאמר שמעו נא המורים נגזרה גזרה שלא יכנס לארץ המענין את הדין והמעותין את הדין עאכ"ו. ומה משה שנאמר לו (רב לך אל תוסף) [לכן לא תביאו וגו'] לא נמנע מלבקש רחמים מלפני המקום שאר בני אדם עאכ"ו. ומה חזקיה שנאמר לו (מ"ב כ) צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה לא נמנע מלבקש רחמים מלפני המקום (ברכות י) שהיה דורש אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים שנא' (שם) ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל שאר בני אדם עאכ"ו. ד"א (ויאמר ה' אלי רב לך) א"ל משה הרבה לך בידי לעולם הבא כאדם שאומר לחבת הרבה לך בידי אל (תבייסני) [תבקשני]. ד"א (ויאמר ה' אלי רב לך) [ויתעבר] כאדם שאומר לחברו (עובר) [עבר] פלוני על דרך פלוני

התורה והמצוה

בשלמותו וגם יקיים מצות התלויות בארץ ח"ש ואראה את הארץ הטובה, ר"ל הטובה לשלמות הנפש שהוא הטוב האמתי, וגם שאם היה משה נכנס לארץ היה נודע לו היכן מקום הר המוריה שהיה נעלם עד ימי דוד, והיה המקדש נבנה תיכף ע"י משה וז"ש ההר הטוב הזה והלבנון :

(ס) ויתעבר ה' בי למענכם, כבר בארתי (בתורה אור פ' שלח ובהתו"ה פ' חוקת אצל מי מריבה) שתחלת הגזרה שלא יכנס משה לארץ היה בחטא מרגלים, כמ"ש בפ' דברים גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם, שמבואר שבעת שנגזר בחטא המרגלים שלא יכנסו לארץ גזר גם על משה, ובארתי שם בארך שאחרי חטא המרגלים לא היו ישראל ראוים עוד אל המדרגה הזאת שמשה יכניס אותם לארץ, שאם היה משה מביא את ישראל לארץ היה הכבוש שלא ע"י מלחמה רק ע"י ה' שהיה מפיל אויביהם לפניהם חללים כמ"ש רש"י ע"פ חז"ל למעלה (דברים א' ח') על פסוק באו ורשו את הארץ, ועוד אמרו חז"ל שאם היה משה נכנס לארץ היה בונה המקדש ולא היה נחרב לעולם, ועוד אמרו שאז היה כובש את כל המערה עממין שנתן ה' לאברהם והיה אז הגאולה המקווה שהוא ימות המשיח וכ"ז היה תלוי על תנאי שיהיו ישראל שלמים באמונתם ובצדקתם והיו כלם ממלכת כהנים וגוי קדוש, אבל אחר שחטאו במרגלים שנתברר שאינם שלמים באמונתם לא היה אפשר שמשה יביא אותם לא"י אחר שמאז היו עתידים להיות בשעבוד גליות ושהתקדשות יתרבו מה שהיה בלתי אפשר אם היה משה נכנס לארץ (וכמ"ש בהתו"ה פ' שלח בארך), ואז השב ה' שגם משה לא יכנס לארץ וכשנגזר על דור המדבר שלא יכנסו לארץ לא הוציא מהגזרה כי אם יהושע וכלב לא את משה ואהרן, ועז"א שם גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם, ובכ"ז לא היה אז גז"ד שיש עמו שבועה ואם לא היה ענין של מי מריבה שאז היה מקדש את ה' בעם המים והיו ישראל שלמים באמונתם היה אפשריית שיוחזר הדבר לתקונו ותהיה הבאה אל הארץ ע"י משה, אבל ע"י מי מריבה שרבו את ה' והראו שאינם שלמים באמונתם (כמו שבארתי שם במקומו) נשבע ה' שלא יביאו את הקהל, ובאר שלא היה הגז"ד בעבור משה כי משה לא חטא כלל במי מריבה רק בעבור שהקהל אין ראוים שמשה יביא אותם לא"י, אולם אחר שלא יכול לכנס בתורת מנהיג ומביא את הקהל, לא היה אפשר ג"כ שיבא אל הארץ כהדיוט, וזה מכמה טעמים : [א] שאחר שלא היה יכול עוד להנהיג את ישראל

יהיה

אֵלַי רַב־לָךְ אַל־תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה: כז עֲלֵה ׀ רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ יָמָּה וְצָפֹנָה וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ כִּי־לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה: כח וְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְחַזְּקֵהוּ וְאַמְּצֵהוּ כִּי־הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא

בעל הטורים

בשמים כנגד אהל קדש. אעברה נא. אל ישאל אדם צרכיו בג' ראשונות: (כו) רב לך. פירוש אתה השתדלת לספר בשבחי רב הוא אלקי וגדול ממך כמספר בו (עיין מגלה ד' כ"ס). ד"א הרב שלך וגדול ממך והוא אדה"ר על ידו נקנסה מיתה לכל וא"א לך ליגאל ממנה. ד"א רב לך. הרבה פעמים עשית כנגדי אמרת שלח נא ביד תשלח. ולמה הרעות. הכאן ונקר. והסלע. א"א לי לסבול לך יותר. ד"א אפי' בדבר במועט שאתה עושה שלא כהוגן הוא רב לך לפי חכמתך. ד"א כזה יודע שרב לך מי אמר רבך כי כ"פ נחמתי ועתה לא אוכל לנחם. ד"א רב לך אתה יש לך רב אבל אני אין לי רב שיתיר שבועתי לכן לא עבירנו (ר"ל השבועה דלכן לא תביאו ערש"י פי' חקת ע"פ זה) ד"א הגיע השעה שיש לך רב (י"ל ע"פ דאי' ברבה פ"פ וילך ע"ש עוד לפק משה ואמר ק' מיתות מ') כי כבר הגיע זמנו של יהושע ואין רבנותו יכול בעודך חי. ד"א רב לך אל תירא ממלאך המות כי הרבה שלך ימתוק בך (כמ"ש על ויקבור אתו בגי שהקב"ה קברו). ד"א רב לך הרבה טובות מוצפים לך מה רב טובך אשר צפנת ליראיך: (כח) וחזקהו ב'. דין ואידך החזק מלהמשך אל העיר והרסה וחזקהו ביואב (ש"ב יא) כמו שיואב היה שר

רש"י

ויקניטו על מי מריבה וירע למשה בעבורם: רב לך (ספרי) שלא יאמרו הרב כמה קשה ש והתלמיד כמה סרבן ומפציר. ד"א רב לך הרבה מזה ת שמור לך רב טוב א הצפון לך: (כז) וראה בעיניך. בקשת ממני ואראה את הארץ הטובה אני מראה לך ב את כולה שנאמר (דברים לד א) ויראהו ה' את כל הארץ: (כח) וצו את יהושע. על הטרחות ועל המשאות ג ועל המריבות: וחזקהו ואמצהו. בדבריך ד שלא ירך לבו לומר כשם שנענש רבי עליהם כך סופי ליענש עליהם מבטיחו אני כי הוא יעבור והוא ינחיל: כי הוא יעבור. אם יעבור לפניהם ה ינחלו ואם לאו לא ינחלו וכן אתה מוצא כששלח מן העם אל העי והוא ישב לו (יהושע ז ה) ויכו מהם אנשי העי וגו' וכיון שנפל על פניו אמר ו לו קום לך. קם לך ז כתיב אתה הוא העומד במקומך ומשלח את בני למלחמה למה זה אתה נופל על פניך לא כך אמרתי למשה רבך אם הוא עובר

שפתי חכמים

כהם פי' כמו הכא בעבורם וירע למשה בשביל שהם גרמו ואין למענכם פירושו בעבור שיעשה לעונכם שסייתם חטאים שלא הכנס לארץ כמו למענכם שלאחי בכלם: ש ופירוש רב לך מלשון רבנות כאילו אמר מאחר שאני רבך ואתה תלמידי אין לך אלא לשמוע דברי רבך ולא לסרב עדי שלא וכו': ת דלטעם א' קשה הל"ל רב אני מש"ה פי' ד"א כו' ולטעם של ד"א לגמוד נמי קשה הל"ל רב טוב לך ל"ל גם טעם ראשון: א ר"ל טוב הצפון בעולם הבא יותר משתכנס אתה לארץ: ב רצונו לפרש מה שהשיב הקב"ה למשה על בקשתו לעבור הירדן שהשיב לו עלה ראש הפסגה גו' וראה בעיניך וגו' מה השיב הקב"ה בזה ומפרש בקשה ממני גו' לראות הכל הטוב והלבנון שהוא ירושלים ובהמ"ק שהוא הטוב שבכל הארץ ואני אראה לך את כולה יותר ממה שבקשת: ג כמו שאמר הכתוב טרחכם ומשאכם וריבכם דאי קאי הכי יצו על אמצהו וחזקהו פי"ז דמשמע שחוץ מן הצווי שתצוהו גם תחזקהו ותאמצהו אלמא הצווי לחוד והחזק ואמץ לחוד: ד כלומר ולא בשעלך שאין בידו לעשותו חזק ואמץ אלא בדברים כלומר מבטיחני אותו כי הוא יעבור כי אחרין פי' ואמר כי הוא יעבור וכו' אלמא בדבור הוא החזוק ואמוץ: ה הל"ם לא הל"ל רק וינחיל וכו' אלא תיבת והוא בא ללמד דוקא כשהוא יעבור אז ינחיל ואם לאו כו': ו ר"ל כאשר פי' שרגין ישראל במלחמת אנשי העי נפל יהושע לפני הקב"ה: ז כלומר משום דקמת במקומך ולא הלכת עמהם:

ספרי

פלוני: (אל תוסף, מכאן) (כז) [עלה ראש הפסגה וגו'] א"ר אלעזר בן יעקב (ברכות לב) יפה שעה אחת בתפלה יותר ממעשים טובים, שבשביל כל מעשיו של משה לא נאמר לו עלה וכאן נאמר לו עלה: [ושא עיניך ימה וגו']. מכאן אמרו (שם ל) העומדים בחוצה לארץ הופכים פניהם כנגד ארץ ישראל ומתפללים שנאמר (מ"א ח) והתפללו אליך דרך ארצם. (העומדים בארץ ישראל הופכים פניהם כנגד בית המקדש ומתפללים שנאמר והתפללו דרך

התורה והמצוה

והיה רוצה לעבור אל הארץ רק לצורך עצמו להשיג שם שלמות יותר ע"י קדושת א"י וע"י קיום מצוות אמר לו ה' רב לך, ר"ל כבר יש לך שלמות וקדושה די והותר ולא תוסיף לעצמך שום מעלה יתירה ע"י כניסתך לא"י, [ב] שזה פחיתות והורדה למעלתו שיהיה בא"י וההנהגה תהיה ע"י מלחמה וגם זה הכלל במ"ש רב לך, [ג] באר הענין במ"ש ויתעבר ה' בי למענכם, ולמעלה אמר גם בי התאנף ה' בגללכם נאמר

קֳדָמַי עוֹד בְּפִתְגָּמָא הָדֵין: כז סַק לְרֵישׁ רָמָתָא וּזְקוֹף עֵינָךְ לְמַעְרְבָא וּלְצִפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וּלְמָדִינְחָא וַחֲזֵי בְעֵינָךְ אֲרֵי לָא תִעְבַּר יָת יַרְדְּנָא הָדֵין: כח וּפַקֵּד יָת יְהוֹשֻׁעַ וְתַקְּפֵהִי וְאַלְּמֵהִי אֲרֵי הוּא יִעְבַּר קֳדָם עַמָּא הָדֵין וְהוּא יַחְסֵן יַתְהוֹן יָת

ספרי

זכר אומר) העומדים בארץ ישראל הופכים פניהם כנגד ירושלים שנאמר והתפללו אל העיר הזאת. העומדים בירושלים הופכים פניהם כנגד בית המקדש שנאמר ויתפללו אל הבית הזה. העומדים בבית המקדש מכוונים לבם כנגד בית קדש הקדשים ומתפללים שנאמר ויתפללו אל המקום הזה נמצאו עומדים בצפון פניהם לדרום בדרום פניהם לצפון במזרח פניהם למערב במערב פניהם למזרח נמצאו כל ישראל מתפללים אל מקום אחד: (וראה בעיניך) [כי לא תעבור את הירדן הזה], משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס לבית לינה שלו נכנס לפתח פלטרין שלו משכו ומדבר עמו נכנס לטרקלין שלו משכו ומדבר עמו כיון שבא ליכנס לקיטון אמר לו מכאן ואילך אתה אסור. כך משה אמר לפני המקום רבש"ע כל עצמי איני משוך מארץ ישראל אלא (מלא) הירדן הזה מלא חבל של נ' אמה א"ל וראה בעיניך כי לא תעבור:

(כח) וצו את יהושע (קדושין כט) אין צווי אלא זירוז שנאמר (דברים לא) ויקרא משה ליהושע (בן נון) ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ. חזק בתורה ואמץ במעשים טובים: כי הוא יעבור לפני העם הזה. אם (אתה) [הוא] עובר לפניהם עוברים ואם לאו אין עוברים: והוא ינחיל אותם, אם מנחילם נוחלין ואם לאו אין נוחלין. וכן אתה מוצא (סנהדרין מד) כשהלכו לעשות מלחמה בעי נפלו מהם כשלשים וששה איש צדיקים

התורה והמצוה

לומר גם אתה לא תבא שם, ויש הבדל בין התאנף ובין התעבר שפעל אנף מורה שמכעס בו חמו וחרוש וזה משמע שהיה חרון על משה עצמו כאלו יאמר שחרה בו אף ה' על ששלח את המרגלים ועי"כ גרם כל זאת, אולם באר זה במ"ש בגללכם שמלת בגלל מציין הסבה הגורמת ר"ל שבשליחות המרגלים לא אני הייתי הגורם לזה רק אתם כמ"ש ותקרבון אלי כלכם, וא"כ האף הזה הייחס אתם סבה הגורמת לזה, אולם פה גלה לו ה' שהיא מונע ממנו העברתו אל הארץ בעבור שקוצף על משה רק שעושה זאת לטובת ישראל שאם היה משה נכנס לארץ אף שלא בתורת מנהיג רק כהדיוט בכ"ז היה המקדש נבנה תיכף ע"י באופן שלא יחרב לעולם, וזה היה רעה גדולה לישראל, כי אז כשנתחייבו על הפשעים היה מכלה חמתו על ישראל עצמם משא"כ כשנבנה המקדש שלא ע"י משה כשחטאו החריב המקדש וכלה חמתו על העצים והאבנים, ועוד אמרו חז"ל שמת משה במדבר כדי שיביא עמו דור המדבר לעת"ל וכמ"ש זה בתורה אור פ' שלח, וא"כ מת במדבר לטובת ישראל לא בעבור שקצף ה' עליו ועז"א פה ויתעבר ה' בי למענכם שפעל התעבר מציין שלא קצף על משה בעצמו, כי עברה מציין שע"י שקצף על החוטא יצא העברה הכללית גם על הבלתי חוטא שגם עברה מציין שעובר הגבול בקצף כללי על החוטא ועל הבלתי חוטא כמ"ש בכ"מ, ועז"א למענכם שמלת למענכם מציין הסבה המאוחרת ר"ל שזה עשה לטובתכם ובאשר ידע ה' שמשה חפץ בטובת ישראל גלה לו שבמה שלא יעבור לא"י יהיה טובה לישראל בעתיד ולכן א"ל רב לך אל תוסף ר"ל שבמה שא"ל אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה יהיה לך רב יותר משאם יהיה לך בהעברתך אל הארץ כי בזה תיטיב לישראל:

(כז) עלה ראש הפסגה, ובכ"ז ימלא גם שאלתך במה שתעלה ראש הפסגה ושא עיניך וראה בעיניך ר"ל ועפ"י נס אתן בכח ראותך שמן ראש הפסגה תראה בעיניך עד מרחק ד' מאות פרסה כאיש הרואה דבר שעומד אצלו, עד שתראה כל פרט ופרט מא"י שבזה ידמה כאילו אתה עומד שם אחר שאין מרחק המקום מפסיק בינך ובין כל מקום ומקום, ומצד השקפה זאת יחשב כאלו גם נוסף בתוך הארץ, ודייק לומר וראה בעיניך כי ראיה כזאת יעיר שיראה בעין המחזה כעומד כאן ורואה חלום בעין המחזה בהשכלות לכן אמר שיהיה ראיה חושית ממש שתראה בעיניך הגשמיים לא בעיניך הרוחניים, ולא עוד אלא שתראה ימה וצפונה ותימנה ומזרחה כי באשר הפסגה היתה במזרחית דרומית לא"י ראוי שיראה הצלע תימנה ומזרחה הקרוב אליו ואח"כ צפונה וימה הרחוק, א"ל שיהיה בהפך שתראה הרחוק תחלה ואח"כ הקרוב. וכ"ז תראה בעיניך ממש בפועל, וא"כ ראה והנך כי לא תעבר את הירדן הזה ר"ל איך צריך כלל לעברו שהרי הוא כאלו היית שם אחר שראית הכל בקרוב כעומד שם:

(כח) וצו את יהושע, עפ"ז נוה לו שנים שיצוה את יהושע, וכולל בזה שיצוה אותו תורה שבע"פ כמ"ש

יַנְחִיל אוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ כט וַנֵּשֶׁב בַּגָּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר׃ פ ד א וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל־הַחֻקִּים וְאֶל־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם׃ ב לֹא תֹסִפוּ עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם׃ ג עֵינֵיכֶם הָרֹאוֹת אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה בְּבַעַל פְּעוֹר כִּי כָל־הָאִישׁ אֲשֶׁר הָלַךְ אַחֲרֵי בַעַל־פְּעוֹר הִשְׁמִידוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ׃ ד וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם׃ שני ה רְאֵה ׀ לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת

בעל הטורים

בגיא. כך היה יהושע צריך לבא אף בחיי משה כדי להחזיקו כמו שמסורת במלחמת עמלק: (א) מלמד אתכם לעשות. שהתלמוד מביא לידי מעשה: (ב) ולא תגרעו ממנו לשמור את. ס"ת תרי"ג: אשר אנכי מצוה אתכם. וסמיך ליה עיניכם הרואות. שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות: (ד) ואתם הדבקים. תגין על הקו"ף רמז לק' ברכות שצריך לברך בכל יום: כלכם היום. וסמיך ליה למדתי אתכם. דשמעתא בעיא צלותא כשמא חהו סוס למדתי: ועוד כלכם היום שזכות הרבים היא מסייעת: (ה) למדתי אתכם (ונומר עין מדרש נ"ו ובב"ן שם) כתגם. ע"ו פעמים לימוד (במ"ב דף שופטים (יח ט'. ל' י"ח) שאינם בלמוד היתר) כמשפט

שפתי חכמים

א ר"ל דקרא לפניו מיירי בענין תשובת הקב"ה למשה שלא יכנס. לאחר אמר משה לישראל ונשב בגיא כלומר שנצמדתם לע"א בזוהם. העונות בפ"א ואעפ"כ נאמר לכם ועתה ישראל וגו' כלומר אעפ"כ אתם נכנסין לארץ ואני כו' ואף על גב שהיה משה בפני עצמה הכה כמוה ויהי אחרי המגפה ויאמר ה' אל משה וגו' ועוד אחרים וא"ת למה הזכיר משה לישראל עבירה זו יותר משאר עבירות שעשו במדבר וי"ל דלכך מזכיר משה להם עבירה דמול בית פעור דאף על פי כן מחל להם הקב"ה ע"י קבורתי ולכך נקברתי בה"ל כדכתיב בפרשה ואת הברכה ויקבור אותו בגי בארץ מואב מול בית פעור ופירש רש"י שם לכך נקבר

רש"י

עובר הם עוברין ואם לאו אין עוברין: (כט) ונשב בגיא וגו'. (ספרי) ונצמדתם לע"א ח ואעפ"כ ועתה ישראל שמע אל החקים והכל מחול לך ואני לא זכיתי להמחל לי: (ב) לא תספו. (ספרי שם) כגון חמש פרשיות בתפלין חמשה מינין בלולב וחמש ציציות וכן

ספרי

צדיקים שנאמר (יהושע ז) ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש וגו' ויקרע יהושע שמלותיו ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה' עד הערב וגו' ויאמר יהושע אהה ה' אלהים למה העברת העביר וגו' בי אדני מה אומר אחרי אשר הפך וגו'. ויאמר ה' אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך. לא כך אמרתי למשה רבך מתחלה אם עובר לפניהם

התורה והמצוה

כמ"ש משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע וכמ"ש חז"ל שמשה א"ל ליהושע כל ספיקות שיש לך שאל, ואח"כ נשתכחו מיהושע כמה הלכות ושאל מה' וא"ל לא בשמים היא, ואם היה משה נכנס לארץ לא היה צריך לזה כי היה יכול לשאל ממנו, וחזקהו ואמצהו המבאר אלא ההבדל בין חזק ואמץ שהאמץ הוא שתעמוד החזק לאורך ימים, ואם היה משה נכנס לארץ היה די החזק לשעתו כי היה יכול לחזק בכל

יבריח

אַרְעָא דִּי תֶחֱזֵי: כט וִיתֵבְנָא בְּחֵילְתָא לָקֳבֵל בֵּית פְּעוֹר: א וּכְעַן יִשְׂרָאֵל שְׁמַע לִקְיָמַיָּא וּלְדִינַיָּא דִּי אֲנָא מַאֲלֵף יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד בְּדִיל דְּתֵיחוֹן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יַת אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְכוֹן יָהֵב לְכוֹן: ב לָא תוֹסְפוּן עַל פִּתְגָמַיָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן וְלָא תִמְנְעוּן מִנֵּהּ לְמִטַּר יַת פִּקּוֹדַיָּא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן: ג עֵינֵיכוֹן חֲזָאָן יַת דִּי עֲבַד יְיָ בְּבַעַל פְּעוֹר אֲרֵי כָּל גַּבְרָא דִּי הֲלִיךְ בָּתַר בַּעַל פְּעוֹר שֵׁיצְיֵהּ יְיָ אֱלָהָךְ מִבֵּינָךְ: ד וְאַתּוּן דְּאַדְבֶּקְתּוּן בְּדַחַלְתָּא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן קַיָּמִין כָּלְכוֹן יוֹמָא דֵין: ה חֲזוֹ דְּאַלֵּפִית יָתְכוֹן קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא כְּמָא דִּי פַקְּדַנִי יְיָ אֱלָהִי לְמֶעְבַּד

כן

ספרי

שברים ואם לאו אין עוברים אם מנחילם נוחלים ואם לאו אין נוחלים נאתם שלחתם (והלכם ולחריסם) [ולא עבית לפניהם]:
(כט) ונשב בגיא, אמר להם מי גרם לנו שנשב בגיא מעשים רעים שעשינו בפעור. ד"א אמר להם ונשב בגיא מול בית פעור, ראו כמה ביניכם לביני (הרנס) כמה תפלות בקשתי ונגזר עלי גזירות שלא אכנס לארץ אבל אתם הכעסתם לפניו מ' שנה שנאמר (תהלים נה) ארבעים שנה אקוט בדור ולא עוד אלא שגדולים שבכם משתחוים לפעור וימין שלו פשוטה לקבל שבים. ועתה ישראל שמע אל החקים. הרי אתם חדשים כבר מחול לשעבר:

השאלות

(א—כב) למה הביא כאן ענין בעל פעור. למה כפל שנית ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים שכבר אמר שמע ישראל אל החקים ואל המשפטים. איך אמר שע"י החקים יאמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה והחקים אין להם טעם והאומות משיבים עליהם ואח"כ אמר אשר לו חקים ומשפטים צדיקים. ומז"ש רק השמר לך שמשמע שי"ל קשר אל האמור למעלה. ומ"ש ונשמרתם לנפשותיכם מה קשר י"ל לדברים האמורים למעלה. ומ"ש וה' התאנף בי על דבריכם וכו' למה חזר זה פה שכבר אמרו ומה ענינו לכאן וחזר לומר כי אנכי מת השמרו לכם שמשמע שזה תלוי בזה:

התורה והמצוה

עת לא כן עתה צריך אתה לאמצו שיאמץ לבבו בהתמידות כי הוא יעבור הוא לבדו:

(כט) ונשב בגיא, ר"ל שאחרי ששמע התשובה הזאת לא התפלל עוד שיכנס לארץ רק התיישבו בגי ששם יהיה קבורת משה, כמ"ש ויקבר אותו בגי בארץ מואב מול בית פעור, כי תחלה ישבו בשטים מקום חטא פעור ועתה ישבו בגיא ושם היה משה עד יום מותו ונקבר שם להכניע שרו של בית פעור כמ"ש חז"ל:

(א) ועתה ישראל, אחר שהקדים כל מה שנאמר עד עתה להודיע למה נתעכבו במדבר מ' שנה ולמה לא נכנס משה לארץ, מתחיל לזרזם על שמירת התורה והמצות, שמע אל החקים שהוא מזרזם על מצות שאינן תלויות בארץ (ובפסוק ה' יזרזם על מצות התלויות בארץ) ועז"א שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות ר"ל לעשות תמיד אף בח"ל, ועי"ז תזכו [א] למען תחיו, [ב] ובאתם וירשתם את הארץ שאף שאין המצות תלויות בארץ, הארץ תלויה במצות, וכמ"ש חז"ל והיה כי יביאך עשה מצוה זו שבשבילה תכנס לארץ ואמרו לא נתן להם א"י אלא ע"מ שישמרו את התורה שאמר ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו:

(ב) לא תוסיפו, הדבר השלם הוא לא יקבל לא תוספת ולא מגרעת כמו גוף השלם לא יקרא תמים רק אם אין בו לא חסרון ולא יתרת ואם לאו מום בו, וכן מצות ה' בין התורה בכללה ובין כל מצוה ומצוה בפ"ע אין להוסיף עליה ולא לגרוע ממנה דבר כמו שיוסיף יו"ט מדעתו או ה' פרשיות בתפלין וכדומה, ומפרש הטעם לשמור את מצות ה' אלהיכם אחר שהם מצות ה' שהם בתכלית השלמות א"א להוסיף ולגרוע בם:

(ג ד) עיניכם הרואות, הוא ראיה על שני הדברים שהזכיר: [א] עמ"ש למען תחיו וירשתם את הארץ שהן ראיתם בבעל פעור, שכל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' ואתם הדבקים בה' חיים כלכם היום, שזה שלפי דרך הטבע בעת המגפה ידבק הדבר בכל הנוגע בנגפים וא"כ גם אם היה הם ע"י שנשמרתם מצות ה' נשארתם בחיים, וגם הוא ראיה עמ"ש לא תוסיפו על הדבר כמ"ש הרי"א שבין העובדים לבעל פעור היו רבים שלא נתכוונו לעבדה רק לבזותה וחשבו שעוד עושים מצוה ובכ"ז נשמדו, כמ"ש כי כל האיש אשר הלך, ומזה מבואר שאין להוסיף דבר מדעתו על מצות ה':

(ה) ראה, אחר שאמר שישמעו אל החקים והמשפטים הבלתי תלוים בארץ אמר להם שעוד ילמד

אותם

כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה: ו ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל־החקים האלה ואמרו רק עם־חכם ונבון הגוי הגדול הזה: ז כי מי־גוי גדול אשר־לו אלהים קרבים אליו כיהוה אלהינו בכל־קראנו אליו: ח ומי גוי גדול אשר־לו חקים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום: ט רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן־תשכח את־הדברים אשר־ראו עיניך ופן־יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך: י יום אשר עמדת לפני יהוה אלהיך בחרב באמר יהוה אלי הקהל־לי את־העם ואשמעם את־דברי אשר ילמדון ליראה אתי כל־הימים אשר הם חיים על־

בעל הטורים

במסורה שורה רצו בו מ"ז לגמרה: בחים שמה לרשתה ושמרתם כדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו: (ו) כחכם ואמרו רק עם ס"ם מקום ר"ם ערוה לומר ערוה אחותו אסורה ועריות בת אחיו מותרת. ולמה מקוה מ' סאה תטהר ואם חסר קורטוב אינו מטהר. רק מיעוטא הוא שאינם יודעים טעם כלאים ופרה וכיוצא בהם: (ט) ושמר נפשך. מי אלהים כמהם אדם נגד בידי ובני ביזך. אם תשמור כי תשמור נגד (אולי י"ל דדייק רישא דקרא השמר לך): והודעתם לבניך ולבני בניך ג' נוני"ן הפוכין(רצה לומר הסופרים עושין שינוי מה בג' נוני"ן אלו אבל לא שינו הפוכין ממש) לומר שכל מי שהוא וכו וכו

רש"י

וכן לא תגרעו: (ו) ושמרתם. זו מ משנה: ועשיתם. כמשמעו: כי היא חכמתכם ובינתכם וגו'. בזאת תחשבו חכמים י ונבונים לעיני העמים: (ח) חקים ומשפטים צדיקם. הגונים כ ומקובלים: (ט) רק השמר לך וגו' פן תשכח את הדברים. אז כשלא תשכחו אותם ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים ל ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים: (י) יום אשר עמדת. מוסב על מקרא שלמעלה ממנו אשר ראו עיניך יום אשר עמדת מ בחורב אשר ראית את הקולות ואת הלפידים: ילמדון. ילמדו לעצמם

שפתי חכמים

של בית פעור דהיינו נ"ל שיהא כהרה על מה שחטאו בבית פעור בעבודת אלילים מגלחי כשם מהרי"ן: מ השמירה הוא בלמוד והעשיה הוא קיום המצות שכל שאינו לומד אינו עושה: י שיהא כרב שמות בחכמה ובינה בשמות סתאר מפני שאין החכמה והבינה בערך אל האומות רק מצד עצמן ולא יתכן לומר לעיני העמים והוסיף מלת תחשבו שפירושו שתחשבו חכמים ונבונים לעיניהם: כ רצ"ל היאך שייך על חקים ומשפטים צדיקים דדוקא גבי אדם שייך ל' זה. ומפרש דלשון צדיקים הגונים כו' ומוסב גם על חקים: ל רצ"ל כתיב רק שהוא לשון מיעוט והכא מאי ממעט ומפרש דקאי אלעיל מיניה כי היא חכמתכם וגו' ה"מ שתהיו נחשבים חכמים אז כשלא כו': מ (ג"א) דא"ל שתודיע לבניך יום אשר עמדת שהרי והודעתם דכתיב במ"ש כימי הרבים משמע דקאי אמעלה פן תשכח את הדברים שראו עיניך

התורה והמצוה

אותם חקים ומשפטים לעשות כן בקרב הארץ היינו מצות התלויות בארץ וגם הם מס' כמ"ש כאשר צוני ה' אלהי:

(ומ"ז) ושמרתם, המצוה ל"ת, ועשיתם המ"ע, כי היא חכמתכם ובינתכם, ר"ל בל תחשבו כי החוקים שהם מצות שאין להם טעם ישימו אתכם ללעג ולקלס בעיני גויי הארצות, כמ"ש חז"ל שהחוקים האו"ה משיבים עליהם מה טעם מצוה זו, לא תחשבו כן כי בהפך כי היא חכמתכם ובינתכם שע"כ יחזיקו אתכם

בְּגוֹ אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָלִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ: ו וְתִטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן אֲרֵי הִיא חָכְמַתְכוֹן וְסוּכְלְתָנוּתְכוֹן לְעֵינֵי עַמְמַיָּא דִּי יִשְׁמְעוּן יַת כָּל קְיָמַיָּא הָאִלֵּין וְיֵימְרוּן לְחוֹד עַם חַכִּים וְסוּכְלְתָן עַמָּא רַבָּא הָדֵין: ז אֲרֵי מַן עַם רַב דִּי לֵהּ אֱלָהָא קָרִיב לֵהּ לְקַבָּלָא צְלוֹתֵהּ בְּעִדַּן עָקְתֵהּ כַּיְיָ אֱלָהָנָא בְּכָל עִדָּן דַּאֲנַחְנָא מְצַלַּן קֳדָמוֹהִי: ח וּמַן עַם רַב דִּי לֵהּ קְיָמִין וְדִינִין קַשִּׁיטִין כְּכֹל אוֹרַיְתָא הָדָא דִּי אֲנָא יָהֵב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין: ט לְחוֹד אִסְתַּמַּר לָךְ וְטַר נַפְשָׁךְ לַחֲדָא דִּילְמָא תִתְנְשֵׁי יַת פִּתְגָמַיָּא דִּי חֲזוֹ עֵינָךְ וְדִילְמָא יִעְדּוֹן מִלִּבָּךְ כֹּל יוֹמֵי חַיָּיךְ וּתְהוֹדְעִנּוּן לִבְנָךְ וְלִבְנֵי בְנָךְ: י יוֹמָא דִּי קְמַתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּחוֹרֵב כַּד אֲמַר יְיָ לִי כְּנוֹשׁ קֳדָמַי יַת עַמָּא וְאַשְׁמְעִנּוּן יַת

התורה והמצוה

אתכם לחכמים ונבונים ולא לבד ע"י המשפטים, שלהם יש ג"כ משפטים ונמוסים שכליים שיסדו להם חכמיהם, רק ע"י אשר ישמעון את החקים האלה ע"כ יאמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, עי"ז יאמרו שרק אתם חכמים ולא נמצאו כחכמתכם בגוי אחר, וזה משני טעמים :

(ז) [א] כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו, והוא כמ"ש הר"ן בדרשותיו, כי מי שיעשה דבר אז מאד לא יראה בו טעם כלל אם לא ימשך ממנו תועלת מבואר עלה אז ראוי שיחשב לשוטה וסכל, אבל אם ימשך ממנו ענין נפלא רב התועלת כל עוד שיהיה הפעל יותר זר יחשב העושהו לחכם מופלא, למשל איש אחד ירפא חולי אחד בדרכים הידועים בדרכי הרפואה ואיש אחר ירפאנו בדברים זרים מאד, בלי ספק שזה השני יחשב לחכם יותר מופלא שהוא משיג דברים הנשגבים ממחקר הטבעי, וכן כשיראו אתכם מקיימים החוקים שאין הדעת מסכים להם ויראו שעל ידי זה השיגו תועלת נפלא שאלהים קרובים אליכם ושומע תפלתכם בכל עת שתקראו אליו, יוכרחו להודות שאתם עם חכם ונבון ולא יאמרו שזה גרמו המשפטים שהרי לכל עם ועם יש להם משפטים ונמוסים לתקן ענייניהם ואין משיגים המעלה הזאת שתהיה השכינה ביניהם, ובהכרח יודו שזה ע"י החוקים שיש בהחוקים האלה חכמה ובינה עמוקה ושישראל הוא גוי סכל כנראה בראשית ההשקפה רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, וכן שהגם שימצא חכמים גם בכנענים הם מועטים, אבל הם גוי גדול שכלו עם נבון וחכם :

(ח) ומי גוי גדול, והטעם הב' שיחזיקו אתכם לגוי נבון וחכם, הוא בצירוף החוקים אל המשפטים, שאם נראה איש שהוא בקי ויודע בכל חכמה וחכמה, אז אף שנראה ממנו דבר אחד שידומה לנו שהוא סכלות, נאמר אחר שאנו רואים שהאיש הזה מלא רוח חכמה מסתמא גם בדבר הזה יש לו חכמה עמוקה שאין אנו מבינים אותה, וז"ש ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת, אחר שאנו רואים שחלק המשפטים של התורה והתורה בכללה הם צדיקים מסתמא גם החוקים הם צדיקים הגם שאין אנו מבינים טעמם וסתריהם :

(ט) רק השמר לך, הנה האוה"ע שאין מאמינים בנבואה ובתורה מן השמים יתלו דברים אלה בחכמתכם כמ"ש כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, שבעיניהם ידמה להם שהיא חכמה ובינה שלכם שמשה וחכמי ישראל המציאו חוקים ומשפטים כאלה מדעתם ע"י החכמה ועפ"ז יאמרו שהגוי עצמו הוא עם חכם ונבון, אבל אתם עם ישראל הלא ידעתם שאינו חכמתכם ובינתכם רק שכל התורה הזאת נתונה לכם מה' והיא חכמתו של יוצר בראשית, וכל האומר שמשה מפי עצמו אמרן עליו נאמר כי דבר ה' בזה וצריכים אתם לזכור תמיד מעמד הר סיני שאז נתברר לכם שכל התורה נתונה לכם מה', ועז"א השמר לך ושמור נפשך מאד כי מהשכחה תגיע בזאת הכרית הגוף עם הנפש, פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ר"ל אחר שראו עיניך ודבר הנראה יתקיים בזכרון יותר מדבר הנשמע, וכמ"ש בפרה מה שראו עיני שכחתי משמעה אזני עאכ"ו, וכן שלא יסורו מלבבך כי יעיר שאף שלא תשכחם יסורו מלבבך ע"י שתחשוב אתם שנוס אותך במעמד הר סיני היה רק לזמן ושיצוייר לשנות התורה בזמן עתיד, וזה אתה מחויב בין אתה כל ימי חייך, ובין הדורות הבאים שאחרי מותך והודעתם לבניך ולבני בניך כי מצות התורה לא ישתנו בשום זמן :

(י"ד) יום אשר עמדת, שעור הכתוב את הדברים אשר ראו עיניך יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב שהוא במעמד הר סיני, באמור ה' אלי, עתה יודיע מדוע הוצרך המעמד הזה שה' אמר אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי, שכבר בארתי בפ' יתרו שהענין היה מה שדבר ה' עם כל הקהל פנים אל פנים וכלם זכו לנבואה הגם שלא היו מוכנים אליה והוא אחד מן הנסים היותר גדולים שעשה ה', כי שיגיע האדם הבלתי מוכן לנבואה הוא דומה לבריאת יש מאין כמ"ש במו"נ ויריאתם

הָאֲדָמָה וְאֶת־בְּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן׃ יא וַתִּקְרְבוּן וַתַּעַמְדוּן תַּחַת
הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד־לֵב הַשָּׁמַיִם חֹשֶׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל׃
יב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֲלֵיכֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ קוֹל דְּבָרִים אַתֶּם שֹׁמְעִים
וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים זוּלָתִי קוֹל׃ יג וַיַּגֵּד לָכֶם אֶת־בְּרִיתוֹ
אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים וַיִּכְתְּבֵם עַל־
שְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים׃ יד וְאֹתִי צִוָּה יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לְלַמֵּד
אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים לַעֲשֹׂתְכֶם אֹתָם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם
עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ טו וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי
לֹא רְאִיתֶם כָּל־תְּמוּנָה בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם בְּחֹרֵב

רש"י

ב לעצמם: ילמדון. יאלפון לאחרים: (יד) ואתי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם. תורה שבע"פ:

שפתי חכמים

צריך והודעתם פירוש וכודעתם הדברים ואילו קאי למטה כל"ל והודעת לבניך: ב רצה לומר ילמדון כתרגומו ילפון דהיינו שילמדו לעצמן. אבל ילמדון דבסמוך דתרגומו יאלפון היינו ללמד לאחרים: ס דק"ל דאותי נוה ודאי קאי אלעיל מידה אויגד לכם וגו' עשרת הדברים דמשמע באותו זמן נוה ה' את משה ללמד את ישראל וכא באותו זמן לא נצטוו אלא כי' דברות ואי אעשרת הדברים קאי מאי ללמד אתכם חקים ומשפטים דקאמר. אלא ודאי קאי על תורה שבע"פ שבעשרת הדברות דהיינו כללותיהן ופרטותיהן ואם כל המצות הכללות בהן. (ג"א) פי' מדכתיב ללמד שזה הלשון שייך על תורה שבע"פ אבל תורה שבכתב אין לומר בה נתינה דמאחר שהיא כתובה

סמך

לפי

התורה והמצוה

יא מאין לא ברא ה' רק פעם א' בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, ומאז ועד עולם כל מה שיצר וכל הנסים שעשה בעולמו הכל היה בריאת יש מיש ע"י המרת הצורות, וע"כ אמרו שגדול יום מ"ת כיום שנבראו בו שמים וארץ כי רק אז היה כמהו בריאת יש מאין, ויפלא מאד למה עשה ה' הפלא הגדול הזה, ובארתי שמה כי זה היה מוכרח משני טעמים: [א] מפני שרוב העולם היו מכחישים את הנבואה והיו אומרים שא"א שבורא כל העולמות יהיה לו קשר עם בני בשר אף להשגיח עליהם וכ"ש שישפיך את רוחו עליהם בנבואה ובדבור ובחזון וכ"ש שיהיה משה שליח מאתו ליתן ע"י תורה ומצוה והנהגה לבני אדם יושבי השך ולמות, וע"כ עשה ה' הנס הגדול הזה שכולם זכו לנבואה ושמעו את דברי ה' מדבר עמם. פנים אל פנים וידעו מעתה כי ה' משגיח על בני אדם וגם שיגלה להם בנבואה ויתן את רוחו עליהם, וזה הטעם הא' שכתב כמ"ש באמור ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי ליראה אותי, כי לפי דעת הרשעים שא"א שיהיה לה' קשור עם בני אדם להשגיח על עניניהם לא יצויר שיירא מלפניו שהיטב אחר מבין אל מעשיהם וע"י שידעו שאתי משגיח על בני אדם ומצוה אותם תורה ומצות יצויר היראה שיראו אותי, וזאת שנית היה לזה צורך כעתיד כי ידע ה' שבעתיד יעמדו אנשים רבים שיתפארו ג"כ בנבואה ויעשו אותות ומופתים ויאמרו שה' שלחם לבטל תורת ה', וע"כ בא בעצמו אל כל העם שהיה רבוא וכולם שמעו דברים בנבואה שאמר להם שהוא מבה את משה לשליח לתת להם תורה ומצוה מאת ה' מורשה קהלת יעקב, ומעתה אם יעמוד איש ויאמר שהוא שליח מה' לבטל תורת משה, השיב לו שא"א לשמוע לו רק כשיבא ה' שנית בעצמו ויגלה לפני כל הקהל ויאמר להם כי הוא ממנה שליח אחר לבטל תורת משה, כמו שבא בעצמו בעת שמינה את משה לשליח תורה, וכן פי' הרמב"ם כמ"ש ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים שר"ל מה שבא האלהים בעצמו ודבר עמכם פנים אל פנים הגם שלא הייתם מוכנים לזה מצ"ד הטבע הוא מפני שהוא עתיד לנסות אתכם בעתיד ע"י שיעמדו נביאי שקר ויאמרו שה' שלחם לבטל את דברי התורה ויתנו ג"כ אותות ומופתים, וזה יהיה נסיון מאת ה' לראות אם אתם חזקים באמונתכם כמ"ש כי יקום בקרבך נביא וכו' ונתן אליך אות או מופת ובא האות והמופת לאמר נלכה אחרי אלהים אחרים [כ]י מנסה ה' אלהיכם אתכם, וז"ש הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי, חם נריך למען

אשר

פתגמי די ילפון למדחל קדמי כל יומיא די אנון קימין על ארעא וית בניהון ילפון: יא וקרבתון וקמתון בשפולי טורא וטורא בער באשתא עד צית שמיא חשוכא עננא ואמיטתא: יב ומליל יי עמכון מגו אשתא קל פתגמין אתון שמעין ודמות ליתיכון חזן אלהן קלא: יג וחוי לכון ית קימיה די פקיד יתכון למעבד עשרא פתגמין וכתבנון על תרין לוחי אבניא: יד ויתי פקיד יי בעדנא ההיא לאלפא יתכון קימין ודינין למעבדכון יתהון בארעא די אתון עברין תמן למירתה: טו ותסתמרון לחדא לנפשתיכון ארי לא חזיתון כל דמות ביומא די מליל יי

התורה והמצוה

אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בניהם ילמדון שאם לא אגלה אליהם בעצמי, רק שאתן התורה ע"י שליח לבד יקום בקרבם נביא לעתיד ויאמר שהוא ג"כ שליח להפר יראה ולבטל את התורה:

(יא) ותקרבון ותעמדון תחת ההר, והנה נבואה זו היתה באספקלריא שאינה מאירה כמ"ש ה' למשה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך, ר"ל כי לא היה אפשר שישיגו הנבואה ממדרגה הגבוה שהשיג בה משה וע"כ בא בעב הענן, ר"ל בענן עב שבאה ההשגה דרך שלש מחיצות שהיו שם שהם החשך ענן וערפל שהערפל הוא האד הדק והאור בוקע דרך בו ומתפלש מעבר אל העבר ומשם השיג משה כמ"ש ומשה נגש אל הערפל, והענן הוא אד מקובץ והוא מונע האור יותר מלעבור בו, ועב הענן הוא ענן העב שמונע האור לגמרי ונקרא פה בשם חשך על שאין האור מתפלש בו, ולקמן אמר את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל, וכבר אמרו הקדמונים שהאש הוא עצמו החשך שהאש היסודי הוא חשך וע"כ פי' שמ"ש והחשך על פני תהום הוא האש היסודי, ועז"א וידבר ה' אליכם מתוך האש שהאש היה המחיצה השלישית שדרך שם בא הדבור, ומבואר שהיתה הנבואה בעב הענן ר"ל דרך כח המדמה, וידוע שכל הנבואות שהיו דרך כח המדמה ככל נבואות הנביאים ראו בעיניהם מחזות ותמונות ושמעו קולות ודבורים באזניהם, כמ"ש בשעפים מחזיונות לילה וכו' תמונה לנגד עיני דממה וקול אשמע, ויראו והנה סלם מוצב, ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא וכדומה, אולם במעמד הר סיני הגם שהיתה דרך כח המדמה ובעב הענן, לא ראו שום תמונה, שהגם ששמעו קול ודברים לא צייר להם המדמה שום תמונה, וז"ש הגם שדבר ה' אליכם מתוך האש כי הי' נבואה נמוכה שעבר דרך כח המדמה בכ"ז רק קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים, וזה היה כדי שלא יטעו אח"כ לעשות פסל ותמונה כאשר יטעו שהתמונה שראו יש בה ישות ומציאות למעלה ויגשימו באלהות, ומ"ש זולתי קול, יל"פ כמ"ש חז"ל וכל העם רואים את הקולות שהיו רואים את הנשמע, וכבר פרשתי בפ' תשא (לג יח) כ"ש חז"ל שכל דבור מעשרת הדברות נחקק כאש על האויר עד שהיו העם רואים את הקולות, ר"ל שקול המדבר חורת תמיד הויות באויר דרך מהלכו רק שא"א לראות את האויר ואז בחסד ה' נתעבה האויר שדרכו להתפשט ושב להיות דבר ממשי ונדחק חומרו הנוזלי כ"כ עד שנתקשה כאבן ונעשה מן האויר לוחות אבנים כעין אבני ספיר כי האויר הוא ספירי והאותיות שנרשמו בו בעת הדבור נחקקו כאותיות את חרותים דרך עובי האבן שנתגלם מן האויר ונראו מצד אל צד, וזה ראו כולם בעיניהם שעז"א וכל העם רואים את הקולות וז"ש ותמונה אינכם רואים זולתי קול ר"ל רק תמונה של הקול ראו, כי הקול נצטייר כתמונת אותיות:

(יג) ויגד לכם את בריתו, ר"ל שבעשרת הדברים שהגיד נכללו רוב התרי"ג מצות כמ"ש ר' סעדיה גאון והקדמונים, ופי' שבריתו אשר צוה אתכם לעשות, היינו מ"ש למשה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי דהיינו כל מצות התורה שכרתי עליה אתכם ברית, זה הגיד לכם ע"י עשרת הדברים שבהם נכללו שרשי המצוה כולם, ויכתבם על שני לוחות אבנים, וכמ"ש בפסוק הקודם שבעת שאמר ה' עשרת הדברים נחקקו בגוויו על שני לוחות אבנים שנעשו מן האויר:

(יד) ואותי צוה ה', ואז במעמד ההוא עשה אותי לשליח תורה ללמד אתכם חקים ומשפטים, שאז עוד נעשה במעמד כל ישראל שהוא ילמד להם כל דברי התורה, ואף מצות התלויות בארץ שמהם לא בא רמז בעשרת הדברות שהם לא באו רק מצות שהם חובת הגוף גם שאני אהיה השליח מאתו ללמד אתכם וז"ש לעשותכם אותם בארץ:

(טו) ונשמרתם, ואחר שהיתה נבואה זו משונה מיתר נבואות שראו הנביאים באספקלריא שאינה מאירה שלא ראיתם כל תמונה הגם שדבר אליכם מתוך האש באספקלריא שאינה מאירה שדרך נבואה כזו מצייר להם המדמה מחזות ותמונה, א"כ מזה תדעו כי צריכים אתם לשמר מאד לנפשכם:

מתוך האש: טז פן־תשחתון ועשיתם לכם פסל תמונת
כל־סמל תבנית זכר או נקבה: יז תבנית כל־בהמה אשר
בארץ תבנית כל־צפור כנף אשר תעוף בשמים: יח תבנית
כל־רמש באדמה תבנית כל־דגה אשר־במים מתחת
לארץ: יט ופן־תשא עיניך השמימה וראית את־השמש
ואת־הירח ואת־הכוכבים כל צבא השמים ונדחת
והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק יהוה אלהיך אתם
לכל העמים תחת כל־השמים: כ ואתכם לקח יהוה ויוצא
אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה כיום
הזה: כא ויהוה התאנף־בי על־דבריכם וישבע לבלתי
עברי את־הירדן ולבלתי־בא אל־הארץ הטובה אשר
יהוה אלהיך נתן לך נחלה: כב כי־אנכי מת בארץ הזאת
אינני עבר את־הירדן ואתם עברים וירשתם את־הארץ
הטובה הזאת: כג השמרו לכם פן־תשכחו את־ברית יהוה
אלהיכם אשר כרת עמכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל

בעל הטורים

כם ת"ת שוב אין התורה פוסקת מזרעו: (כ) ויוצא ו' במסורה. ויוצא עמו בששון (תהלים קה מג) ויוצא נוזלים מסלע (שם עח טז) ויוצא את בן המלך (מ"ב יא) ויוצא אתכם מכור הברזל. ויוצא עמו בששון שנאמר ובני ישראל יוצאים ביד רמה. וכוליה

שפתי חכמים

לבני שאדם יוכל ללמוד אותה מעצמה: ע רצ"ל דהא דכתיב פן תשא עיניך וגו' משום דתשא עיניו לשמים מ"מ לא לעבוד אותה. לכן פי' להסתכל כו': פ ר"ל מה דכתיב ועבדתם אשר חלק לכל העמים וגו' וכי הקב"ה חלק לעמים לעבוד להם: צ ולא שנתנם לאלהות שברא להם דק רק שלא מנען וכו' אלא החליקם בדברי הבל שנראה להם הטובות המגיע להם מכוכבי מעלה כשעבדו אותם לפי האמת הם רעות כדי לטרדם: ק דלמעט ראשון קשה למה אמר להם וכי להם לבד הם מאירים לכן אמר ד"א. ולמעט זה להוד קשה ולמה ברא בתחלה דבר שיבאו לטעות בהם בני אדם והא כתיב עולם חסד יבנה לכן צריך לשני טעמים: ר ר"ל כל היכא דכתיב מלת כל במקרא עם תיבה אחריו שדבוק לו כגון בפרשה זו מצינו הרבה פעמים כל סימים כל סמל לכך מפרש דהוה כאילו כתיב כל דבר:
רבינו

רש"י

(טז) סמל. צורה: (יט) ופן תשא עיניך. להסתכל בדבר ולתת ע לב לטעות אחריהם: אשר חלק וגו' לכל העמים. (מגילה ט') להאיר להם. ד"א לאלוהות פ לא מנען מלטעות אחריהם צ אלא החליקם בדברי ק הבליהם לטרדם מן העולם וכן הוא אומר (תהלים לו ג) כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא: (כ) כור. הוא כלי שמזקקים בו את הזהב: (כא) התאנף. נתמלא רוגז: על דבריכם. על אודותיכם על עסקיכם: (כב) כי אנכי מת וגו' אינני עובר. מאחר שמת מהיכן יעבור אלא אף עצמותי אינם עוברים: (כג) תמונת כל. תמונת כל ר דבר: אשר צוך ה'.
אשר

התורה והמצוה

(טז יד) פן תשחיתון, פי' השחיתו את נפשותיכם, ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל, פסל
סוא

עמכון בחורב מגו אשתא: טז דילמא תחבלון ותעבדון לכון צלם דמות כל צורא דמות דכר או נקבא: יז דמות כל בעירא די בארעא דמות כל צפר גדפא די פרח באויר רקיע שמיא: יח דמות כל רחשא די בארעא דמות כל נוני די במיא מלרע לארעא: יט ודילמא תזקוף עינך לשמיא ותחזי ית שמשא וית סיהרא וית כוכביא כל חילי שמיא ותטעי ותסגוד להון ותפלחנון די זמין יי אלהך יתהון לכל עממיא דתחות כל שמיא: כ ויתכון קריב יי לדחלתיה ואפיק יתכון מכורא דפרזלא ממצרים למהוי ליה לעמא אחסנא כיומא הדין: כא ומן קדם יי הוה רגז עלי על פתגמיכון וקיים בדיל דלא למעבר ית ירדנא ובדיל דלא למיעל לארעא טבתא די יי אלהך יהב לך אחסנא: כב ארי אנא מאית בארעא הדא לית אנא עבר ית ירדנא ואתון עברין ותירתון ית ארעא טבתא הדא: כג אסתמרו לכון דילמא תתנשון ית קימא דיי אלהכון די גזר עמכון

ותעבדון

התורה והמצוה

פסל צורה בולטת ותמונה הוא צורה שוקעת כמ"ש בפ' יתרו (כ ד') ר"ל לא פסל ולא תמונה של כל סמל, ומבואר אצלי בפי' מלכים ב' שסמל הוא צורה בעלת ד' פנים, כמ"ש חז"ל שמנשה עשה סמל צורה בעלה ד' פנים, כי המרכבה שנראה לנביאים הוא בעלת ד' פנים אדם ארי שור נשר, שכולם מולכים אצל הקדושה, ונגד זה הסמ"א שהוא הסמל (ר"ל נגד הסמאל) י"ל מרכבה בעלה ד' פנים מן הברואים הגמורים שהוא החי והמעופף והרומש והשוחה בהמה ועוף ורמש ודגה מן הגרועים והמשוקצים שבהם, והרי"א ועקדת יצחק פי' שרמז על כל מיני הצורות והתמונות אשר היו עובדי שמים, אמרו שיש שם תמונת מאזנים או קשת או צורת עיר או נהר או ספינות, ואמרו שיש מזלות שמחליטן זכר ומחליטן נקבה וז"ש תבנית זכר או נקבה, וכן אמרו שיש צורת איש מאזין ואיש לוחם ואשה שי"ל בעל ושאין לה בעל, ונגד מ"ש תבנית כל בהמה זכרו צורה טלה שור ארי' וגדי והכלב הגדול והכלב הקטן, ונגד מ"ש תבנית כל עוף כנף אמרו הנשר הגדול והקטן והמעופף והעופל וצורת התרנגולת, ונגד תבנית כל רומש באדמה אמרו שם בצורת סרטן ועקרב, ונגד תבנית כל דגה אמרו במזל דגים ולויתן ותנין בריח והים הגלי, ר"ל שלא תטעה בכל אלו התבניות שהגיחו עובדי שמים במלאכתם:

(יט) ופן תשא עיניך השמימה, או שתטעה לעבוד לצבא השמים עצמם בחשבך שהם מנהיגים ומשפיעים בעולם השפל, כאשר קיימו הקדמונים שכל ארץ וכל עם נתון תחת משטר כוכב מיוחד שמשפיע על הארץ ההיא, וכל עם י"ל שר מיוחד, עז"א שגם אם תחשוב כן זה רק לשאר העמים וז"ש אשר חלק ה' אלהיך רק לכל העמים מצד שהם תחת כל השמים שהכנענים נתונים תחת המערכת והמזלות, והכוכבים שופעים עליהם כפי מערכתם, לא כן אתם כי:

(כ) ואתכם לקח ה', אתכם לקח תחת השגחתו ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים שלפי סדר המערכת היה ראוי שתהיו תחת סבלות מצרים וה' הוציא אתכם בידו החזקה נגד המערכת כמ"ש ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים, וזה היה להיות לו לעם נחלה שתהיו תחת השגחתו והשפעתו כמ"ש ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר, וע"כ אין לכם לעבוד לשום אלוה זולתו:

(כא) וה' התאנף בי, הנה אמרו חז"ל שאם היה משה נכנס לארץ היה מבטל יצרא דע"ז כמו שבטלוהו אנשי כנה"ג בימי עזרא, וז"ש לבאר להם מדוע הוא טפל ומשה להזהיר אותם על ע"ז אמר שזה מפני שה' התאנף בי וישבע לבלתי עברי את הירדן שהוא בשיעבור עם העם ביחד שבאו לא"י דרך הירדן ולבלתי בא אל הארץ ר"ל אף אם ירצה לכנס לה מצד אחר שלא דרך הירדן למשל דרך ארץ פלשתים שאז יבא בפ"ע שלא עם העם:

(כב) כי אנכי מת, וא"כ בהכרח אמות בארץ הזאת ולא אוכל לבטל יצרא דע"ז, וגם אין תקוה שאתם עם יהושע תתחזקו בזה לבטל יצרא דע"ז כמו שנעשה ע"י אנשי כנה"ג כי אתם עוברים וירשתם את הארץ הטובה הזאת ותהיו טרודים בירושת הארץ:

(כג) השמרו ואחר שישאר יצרא דע"ז לכן צריכים אתם שמירה יתירה פן תשכחו את ברית ה' אלהיכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל מהדברים שצוך ה' אלהיך שהם הדברים שהתבאר בפסוק (טז יט):

אשר צוך יהוה אלהיך: כד כי יהוה אלהיך אש אכלה הוא אל קנא: פ כה כי־תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני יהוה־אלהיך להכעיסו: כו העידתי בכם היום את־השמים ואת־הארץ כי־אבד תאבדון מהר מעל הארץ אשר אתם עברים את־הירדן שמה לרשתה לא־תאריכן ימים עליה כי השמד תשמדון: כז והפיץ יהוה אתכם בעמים ונשארתם מתי מספר בגוים אשר ינהג יהוה אתכם שמה: כח ועבדתם־שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא־יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחן: כט ובקשתם משם את־יהוה אלהיך ומצאת כי

בעל הטורים

נפש חלוים מסלע והצמיח מלך שנאמר ויהי בישורון מלך (לקמן ל"ג ה): (כד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא. כי תוליד רמז לאחר כ"י שנה אחרי מותו יעבדו כו"ם פסל מיכה: (כו) העידותי מלא י' איתי בי' יו"ד לפרסומי למילתא: (כז) בעמים הי' בין הבבליים. בגוים בגימ' ובמדי: ינהג בגימ' ויון. שמה בגימ' מחמיים הרי רמוזים כאן ד' גליות: (כח) ועבדתם שם

רש"י

אשר צוך ש שלא לעשות: (כד) אל קנא. מקנא לנקום, אנפרדמנ"ט בלעז (אייפער) מתחרה על רוגזו להפרע מעובדי ע"א: (כה) ונושנתם. (סנהדרין לח) רמז להם שיגלו ממנה לסוף שמנה מאות וחמשים ושתים שנה א כמנין ונושנתם והקדים שתי שנים לנושנתם כדי שלא יתקיים בהם כי אבד תאבדון וזהו שנאמר (דניאל ט יד) וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו ב צדקה עשה עמנו שמהר להביאה שתי שנים לפני זמנה: (כו) העידותי בכם. הנני מזמינם להיות עדים ג שהתריתי בכם: (כח) ועבדתם שם אלהים. כתרגומו מה שאתם עובדים לעובדיהם ד כאילו אתם עובדים להם:

נא

שפתי חכמים

ש רצונו לפרש וכי צוה הקב"ה לעשות פסל ומפרש אשר צוך שלא לעשות: ת ר"ל לא שנקרא קנא מפני שיש בו קנאה ת"ו שאין שם לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא מפני שהוא מתחרה וקוצף להפרע מעובדי עבודת אלילים וכיון שהנקמה אינה באה אלא מחמת הקנאה מש"ה כתיב אל קנא במקום אל נוקם: א דכתיב גבי בנין בית ראשון ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה וגו' ועמידת בית ראשון היה ת"י שנה לא מבן ארבעים שנה שהיו במדבר דאף הם היו במנין דהקרא מונה מיציאת מצרים ונמצא שלא היו בארץ תת"ן שנה ולא הגיעו למספר ונושנתם וכדפירש"י: ב ר"ל משום דצדיק ה' וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו אלא צדקה היא מאת ה' שהקדים הרעה קודם זמן ונושנתם ועיין בסנהדרין דף ל"ח: ג כלומר ויהיו עדי התראה לא עדי עבירה שהרי עדיין לא עשו הרע בעיני ה': ד דקשה לו משום שהפיץ ה' אותם בין העמים מש"ה יעבדו ע"א

התורה והמצוה

(כד) כי, ר"ל השמרו לכם כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא והוא אל קנא, וקנאתו תאכל אתכם באש העונש והכליון:

(כה) כי תוליד, כתב הרי"א שכמו שמלאכת הרפואות תשלם בשני דברים, [א] בהנהגת הבריאות ושמרו כדי שלא יבא לידי חולי, [ב] בהסרת החולי ורפואתו

השאלות

(כה—מ) מה ראה לזכור עונש עכו"ם בכאן ולכפל כפל כי אבד תאבדון כי השמד תשמדון. ומ"ש ועבדתם שם אלהים אחרים לא היה כן שבגליות חדלה מאתם עבודת כו"ם ומסרו נפשם על יחוד השם כנודע ואיך יאמר ובקשתם משם אחר שאמר שיעבדו אלהים אחרים. ומ"ש כי שאל נא לימים ראשונים אין לו קשר להקודם. והנה הזכיר מ"ת ויצ"ם בפסוק ל"ג ל"ד וחזר שנית במ"ת ויצ"ם בפסוק לה לו ותוליד

פתח

ותעבדון לכון צלם דמות כלא די פקדך יי אלהך: כד ארי יי אלהך מימרה אשא אכלא הוא אל קנא: כה ארי תולדון בנין ובני בנין ותתעתקון בארעא ותחבלון ותעבדון צלם דמות כלא ותעבדון דביש קדם יי אלהך לארגזא קדמוהי: כו אסהידית בכון יומא דין ית שמיא וית ארעא ארי מיבד תיבדון בפריע מעל ארעא די אתון עברין ית ירדנא לתמן למירתה לא תורכון יומין עלה ארי אשתצאה תשתצון: כז ויבדר יי יתכון ביני עממיא ותשתארון עם דמנין בעממיא די ידבר יי יתכון לתמן: כח ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא עובד ידי אנשא אעא ואבנא די לא חזן ולא שמעין ולא אכלין ולא מריחין: כט ותתבעון מתמן

השאלות

מזה וידעת היום והשבות אל לבבך וכו' ושמרת את חוקיו שאין לו קשר עם הקודם :

התורה והמצוה

ורפואתו כשלה, כך ראה מרע"ה לעשות לישראל נהג להם הנהגה וסדר בשמירת המצות והרחקת העברות שבזה יהיו בריאים וטובים עם השי"ת וישבו בארץ בטובה ונחת מזה דבר עד כה, ומעתה יתחיל להגיע לפניהם שאם יבואו לידי חולי הנפש כפי ההנהגה הרעה שאז לא תועיל הנהגת שמירת הבריאות אשר קדמה ומלמדם בפרשה זאת רפואת החולי והסרתו עכ"ד, והנה יאמר כי תוליד בנים ובני בנים וכו' ועשיתם פסל, להודיע סבת התחלה אשר יחלו בה, כי אשר עשו פסילים וכוכבים למלכת השמים וקטר לאלהים אחרים בימים ההמה היה כאשר חשבו שבעבודות ומעשים האלה ישיגו טובות והשפעה ממזלות השמים וכוכביהם כמ"ש כי אמרה אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי צמרי ופשתי, ואמרו לירמיה ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל. והיה בזה להם אמתלא בעתים הרעים שלא קבלו טוב וחסד מאת ההשגחה וחשבו שבעשית הפסילים והשתחואות האלה יתקנו עניניהם, אבל אתה תעשה פסל בעת שתוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ, בעת שתחול עליך ההשגחה האלהית להעניק טוב וחסד השגחיי, הן במה שתוליד בנים ובני בנים והצלחה והרבה, הן במה שתשבו בארץ בשלוה שבעים כל טוב ואין מחריד, שזה"א ונושנתם בארץ, וא"כ והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל, במה שתעשו פסל לא תקנו עניניכם רק השחיתו עניניכם, לעזוב מקור מים חיים לחצוב לכם בארות נשברים, וא"כ לא תעשו הפסילים להאמין ולתועלת רק להכעיס את ה' המשגיח עליכם שזה"א ועשיתם הרע בעיני ה' להכעיסו :

(כו) העידותי, אחר שזכר גודל מהות החולי הזה כי נגעה חרב עד הנפש, יודיע האומן איך ישתדל רופא הנפשות ברפואתה, ובאשר נבואה זאת היא לעתים רחוקות ולדור אחרון שאז לא יהיו הם קיימים מעיד בם שמים וארץ שהם קיימים לעולם כי אבד תאבדון מהר, ינהג עמהם כאשר יעשה הרופא החכם בעת שיעלה רקבון באברי הגוף שאז ימהר לחתוך האברים שעלה בהם הרקבון או האבר טרם שיתפשט הנגע בכל הגוף, כן אקדים להגלותכם מן הארץ טרם שתתמלא סאת הרשע שאם אמתין עד שתתמלא הסאה ועד עון קץ אז לא תהיה לכם שום תקומה כי תתפשט האשם בכל הגוים, וז"ש כי אבד תאבדון מהר מעל הארץ ר"ל שיקדים את הגלות קודם הזמן ולא תאריכון ימים עליה להמתין עד שיגיע זמן הפרעון בעת שתתמלא הסאה מפני כי אז השמד תשמדון יהיה שמד וכליון לגמרי עד שלא ישאר מכם שארית ולכן האבדון מהר קודם הזמן, וכן אמרו חז"ל שהקב"ה הגלה אותם ב' שנים קודם למנין ונושנתם כדי שלא יתקיים ואבדתם מהרה ועי"כ נשאר מהם פליטה :

(כז) והפיץ ה', זאת שנית יעשה להגלותכם שלא יגלה אתכם אל מקום אחד רק יפיץ אתכם שתהיו מפוזרים בעמים, שאז אם יגזרו עליכם גזרות וכליון במקום אחד ימצאו רוח והצלה במקום אחר ועי"כ ונשארתם מתי מספר בגוים עי"כ ישאר מכם תמיד שארית הגם שיהיו מתי מספר עכ"פ לא תכלו לגמרי וכמ"ש חז"ל על צדקות פרזונו בישראל שעשה עמהם צדקה מה שפזרם בין האומות שאם גוזרים עליהם כליה במקום אחד ישאר להם שארית במקום אחר :

(כח) ועבדתם, ועתה הודיע להם מה שנתקיים בהם במדי ופרס בדור של גזרות שאז רבים אשר לא יכלו לעמוד בנסיון המירו את דתם לפנים ובכ"ז בצנעה החזיקו בתורתם ופנו בלבם אל ה' כמ"ש אם שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר שגם בעת שע"י האונס פרשו כפים לאל זר, בלבם זכרו את שם ה', וז"ש ועבדתם שם אלהים אחרים וזה יהיה מתוך האונס כי אתם תדעו שהם מעשה ידי אדם עץ ואבן :

(כט) ובקשתם משם, ר"ל ומשם מן האונס והצער הזה תבקשו את ה' אלהיך וה' ימצא גם זה ומצאת

תִּדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ל בַּצַּר לְךָ וּמְצָאוּךָ כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקֹלוֹ׃ לא כִּי אֵל רַחוּם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת־בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם׃ לב כִּי שְׁאַל־נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר־הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים ׀ אָדָם עַל־הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד־קְצֵה הַשָּׁמָיִם הֲנִהְיָה כַּדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הֲנִשְׁמַע כָּמֹהוּ׃ לג הֲשָׁמַע עָם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כַּאֲשֶׁר־שָׁמַעְתָּ אַתָּה וַיֶּחִי׃ לד אוֹ ׀ הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסֹּת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ׃ לה אַתָּה הָרְאֵתָ

בעל הטורים

סכתרי שעמי

אלהים ולימא אומר אלהים אחרים כמו בכל מקום רמז ישראל שבח"ל עובדי כו"ם בטהרה הם: (לד) או הנסה. בזה הפסוק יש באלפא ביתא שרצה הקב"ה ליתן להם התורה במצרים אלא שאמרה מדה"ד נסה אותם תחלה. לכך הנסה ב' במסרה הכא ואידך הנסה דבר אליך תלאה שאמרה מדה"ד נסה אותם קודם שתשמיעם דבריך. והפסוק מתחיל באל"ף ומסיים בכ"ף אך טוב לישראל. והוא עולה כשם אהיה אשר עלה בו למשה להוציאם ממצרים וכו מכה לאומות (שמות ט טו) וא"ך אותך: ז' דברים מחכרים כאן במסות באותות במופתים במלחמה ביד חזקה בזרוע נטויה ובמוראים גדולים. כנגד ז' ימים ששמשה כל מכה ומכה וכנגד ז' ימים של פסח. במצרים לעיניך וסמיך ליה אתה הראת כשעשים שפטים במצרים ובאלהיהם ידעתם כי אני ה': (לה) הראת

שפתי חכמים

פ"א וסיכך כתרגומו וכו': ה מפני שהקל תמו פועל עומד כמו הנה לא רפה היוצ לערוב רפתה רוחם ע"כ פי' לא ירפך שהוא מבנין מפעיל יוצא לשני ופירושו לא יתן לך רפיון. רא"ם: ו שו"א פתח בהל"ף ופת"ח פתח כרי"ש דכיא רפואה אבל בההא דנקוד ארפנו בפת"ח תחת האל"ף ושו"א תחת הרי"ש לשון רפית הוא: ז דפירושו תן לה רפיון היינו מפעיל: ח דפירושו ההרפה ממנו הפעל: ט פירוש משום דימים אין שואלין: י כדכתיב בקרא אשר ברא אלהים אדם על הארץ: כ ולמקצה השמים כלומר קומתו של אדם היתה מן הארץ עד השמים דלפי פשוטו מאי האי דכתיב ולמקצה השמים: ל רצה לומר אע"פ דבקרא משמע מתחלת עולם עד סוף עולם כדכתיב ולמקצה השמים עד קצה השמים וגם ע"כ משמע מהארץ עד השמים קומתו היתה כדכתיב על הארץ ולמקצה השמים לא כיצד אלא והוא שיעור כו' כלומר הכל שיעור אחד הוא שמקיף השמים היינו גלגל השמים הוא קצה אחד ומרכז השמים שהוא הארץ הוא קצה האחר וסיים מן השמים אל הארץ וחד שיעורא הוא והוי כאילו אמר מקצה השמים ועד קצה השמים פירושו מן השמים ועד הארץ ולפי זה מן הארץ עד לרקיע נקרא על הארץ ולמקצה השמים ונקרא ג"כ למקצה השמים ועד קצה השמים

רש"י

(לא) לא ירפך. מלהחזיק בך בידיו ולשון לא ירפך לשון לא יפעיל הוא לא יתן לך רפיון ה לא יפריש אותך מאליו וכן (שיר ג ד) אחזתיו ולא ארפנו שלא אקד ארפנו ו כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומהפעל כמו (מלכים ב ד כז) הרפה לה ז תן לה רפיון (דברים ט יד) הרף ח ממני התרפה ממני: (לב) לימים ראשונים. על ימים ט ראשונים: ולמקצה השמים. וגם שאל לכל הברואים אשר מקצה אל קצה זהו פשוטו. (חגיגה יא) ומדרשו מלמד על קומתו של אדם י שהיתה מן הארץ עד כ השמים והוא השעור עצמו אשר מקצה ל אל קצה: הנהיה כדבר הגדול הזה. ומהו הדבר הגדול השמע עם וגו': (לד) הנסה אלהים. הכי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת גוי מקרב גוי. כל הה"ן הללו תמיהות הן לכך נקודות הן בחטף פתח הנהיה השמע הנסה השמע: במסות. על ידי נסיונות הודיעם גבורותיו כגון (שמות ח ה) התפאר עלי אם תוכל לאמות בן הכי זה נסיון: באתת. בסימנין להאמין שאלה שלוחו של מקום כגון (שם ד ב) מה זה בידך: ובמופתים.

ז מתמן נטלו לגדגד ומן גדגד ליטבת ארעא נגדן נהרין דמיין: ח בעדנא ההיא אפרש יי ית שבטא דלוי למטל ית ארון קימא דיי למקם קדם יי לשמשותה ולברכא בשמה עד יומא הדין: ט על כן לא הוה ללוי חלק ואחסנא עם אחוהי מתנן דיהב לה יי אנון אחסנתה כמא די מליל יי אלהך לה: י ואנא הויתי קאם בטורא כיומין קדמאין ארבעין יממין וארבעין לילון וקביל יי צלותי אף בזמנא ההוא לא אבי יי לחבלותך: יא ואמר יי לי קום זיל למטול קדם עמא ויעלון ויירתון ית ארעא די קימית לאבהתהון למתן להון: יב וכען ישראל מא יי אלהך תבע מנך אלהן למדחל קדם יי אלהך למהך בכל ארחן דתקנן

רש"י

מאחריו מ ומעיקם בעגל (שמות לב לב) אמר לי לך נחה את העם: (יב) ועתה ישראל. אע"פ שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם כי אם ליראה וגו': כי אם ליראה וגו'. (ברכות לג) רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ

שפתי חכמים

לראשונים לא בא להשמיענו שהיו ברצון אלא כמו הראשונים דזה אינו שהרי הראשונים היו ברצון גמור שהרי עדיין לא חטאו בעגל אבל האחרונים לא היו ברצון אלא לענין נתינת הלוחות אבל לענין כפרת העגל לא היה עד סוף מ' יום שהוא יום כפור שאז אמר סלחתי כדבריך ומש"ה הוקבע היום לכפרה ולסליחה רק הכתוב בא להודיענו שאלו מ' יום הנזכרים בפסוק ואנכי עמדתי בהר אינם ארבעים האמצעיים אלא מ' יום אחרים שהיו ברצון לא בכעס מזה נלמד שמשה עמד בהר ק"כ יום: מ דאל"כ מה לענין זה בתוך התוכחות: פירוש

התורה והמצוה

מיתת אהרן אגב התוכחה שהוכיחם על העגל, כלומר הגם ששמע ה' אל תפלתי בעד ישראל לא שמע אלי במה שהתפללתי בעד אהרן, כי בעבור זה לא נכנס לארץ ובעת שנסעו ישראל מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן ויקבר שם [וכבר באמרתי בפ' חוקת ליישב הכתוב דפה עם הכתוב שם שאהרן מת בהר ההר ע"ש]:

(ז) משם נסעו, ומביא ראיה שלא בעבור חטא מי מריבה מת אהרן כי עיקר הענין של מי מריבה היה רק עלילה כי הארץ ההיא עד יטבתה שהיה סמוך לקדש היה ארץ נחלי מים ולא היה צריך כלל להוציא מים מן הסלע כי היו קרובים לנחלי מים, וא"כ כל ענין הכאת הסלע היה רק עלילה כדי לתלות מיתת משה ואהרן בענין קל לכבודם, שלא לאמר שמתו בעבור החטאים קודמים:

(ח) בעת ההוא, אגב הודיע להם שכמו שחטא העגל היה שמור לאהרן קודם ה' שלא יכנס לארץ כן לשבט לוי שעשו משפט בעובדי העגל שלם להם שכרם שמאז נבחרו להיות משרתי אלהינו, והגם שהלווי לסקדים את הלוים לא בא עד שנעשה המשכן, זה היה מפני שלא נצרך לעבודתם עד שהיה הארון לשאת אותו והמשכן לשמור משמרתו, אבל הבחירה בשבט לוי היה בעת ההיא שהיה ענין העגל שאז הבדיל ה' את שבט הלוי:

(ט) על כן, ולא תאמר שהפסידו עי"כ שאין להם חלק בארץ עז"א שעל כן לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו מפני שה' הוא נחלתו, והם הובדלו להיות עובדי ה' ומקבלים פרס מבית מלכו של עולם, ואין להם לעסוק בעבודת האדמה רק בעבודת ה' ועל שלחן המלך הם אוכלים למען יחזקו בתורת ה' ובעבודתו:

(י) ואנכי, עתה סיים את דבריו, כי אז שאמר ה' אליו שיעלה הסרה בפעם השלישית אז עמדתי בהר כימים הראשונים שהיו ימי רצון לא כימים השניים שהיו ימי כעס, וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא שאז ירד ה' בענן ויקרא לפניו הי"ג מדות של רחמים ואז בקש ילך נא ה' בקרבנו, ואז הרצה לו שיעשו את המשכן ואז כרת עמו ברית וז"ש וישמע ה' אלי גם בפעם ההוא ועז"א לא אבה ה' השחיתך שלא אבה מציין רצון הלב שהיה לבו עליך לטוב:

(יא) ויאמר ה' אלי קום לך למסע לפני העם, שאז בטל את הגזרה שאמר ושלחתי, לפניך מלאך כי לא אעלה בקרבך, שאז לא היה אפשר שמשה ילך בראשם כי משה לא רצה לקבל הנהגה ע"י מלאך כמ"ש חז"ל עמ"ש המלאך ליהושע כי אני שר צבא ה' עתה באתי אבל בימי משה רבך באתי ולא הפץ בי, ויבואו ויירשו שאז היו באים ויורשים תיכף בלי שום מלחמה שאם היה משה נכנס לארץ לא היו צריכים למלחמה כמ"ש בפ' דברים על פסוק בואו ורשו את הארץ:

(יב יג) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה, הרי"א האריך בכאן, לחקור אם מדבר מיראת העונש או מיראת הרוממות, וכתב שאם כוונתו על יראת העונש ה"ז מדרגה קטנה ואם על יראת הרוממות לא יזכה לזה רק א' בדור עיין על דבריו, ולדעתי יראה זו פי' חז"ל במ"ש בעבור שתהיה יראתו על פניכם זו הבושה, שמי שמאמין בהשגחה פרטית שה' עומד עליו תמיד ורואה

ולעבד את־יהוה אלהיך בכל־לבבך ובכל־נפשך: יג לשמר
את־מצות יהוה ואת־חקתיו אשר אנכי מצוך היום לטוב
לך: יד הן ליהוה אלהיך השמים ושמי השמים הארץ
וכל־אשר־בה: טו רק באבתיך חשק יהוה לאהבה אותם
ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל־העמים כיום הזה:
טז ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד: יז כי
יהוה אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל
הגדל הגבר והנורא אשר לא־ישא פנים ולא יקח שחד:
יח עשה משפט יתום ואלמנה ואהב גר לתת לו לחם
ושמלה: יט ואהבתם את־הגר כי־גרים הייתם בארץ
מצרים: כ את־יהוה אלהיך תירא אתו תעבד ובו תדבק

בעל הטורים

ישראל ב' דסמיכי הכא ואידך ועתה ישראל שמע אל החקים. כנגד ב' תורות שניתנו בכתב ובעל פה: (יד) הן לה' אלהיך הפסוק מתחיל בה"א ומסיים בה"א לומר שבה"א נברא העולם. וכנגד ה' חומשי תורה. ויו"ד תיבות בפסוק לומר לא ירדה שכינה למטה מיו"ד: הארץ וכל אשר בה וסמיך ליה רק באבותיך. לומר שהארץ וכל אשר בה לא נבראו אלא בזכות האבות: (טו) רק באבותיך מיעוט הוא שגם עליהם יש דין. אברהם במה אדע. יצחק אהב את עשו. יעקב אמר נסתרה דרכי מה' (ישעיה מ): סמך לרק באבותיך ומלתם לומר שתמולו ערלת הלב כמו שעשו האבות: (יח) ואוהב ב' ואוהב חמס שנאה נפשו (תהלים י"א). אוהב את הגר אבל האוהב חמס שנאה נפשו: (כ) את ה' אלהיך תיר"א בגי' סורס:

רש"י

חוץ מיראת שמים: (יג) לשמר את מצות ה'. ואף היא לא לחנם ס אלא לטוב לך שתקבלו שכר: (יד) הן לה' אלהיך. הכל. ע ואף על פי כן רק באבותיך חשק ה' מן הכל: (טו) בכם. כמו שאתם (רואים אתכם) המובחרים פ מכל העמים כיום הזה: (טז) ערלת לבבכם. אוטם לבבכם צ וכיסויין: (יז) ואדוני האדונים. לא יוכל שום אדון ק להציל אתכם מידו: לא ישא פנים. אם תפרקו ר עולו: ולא יקח שוחד. לפייסו בממון: (יח) עושה משפט יתום ואלמנה. הרי גבורה ש ואצל גבורתו אתה מוצא ענוותנותו (מגילה לא): ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. ודבר חשוב הוא זה ת שכל עצמו של יעקב אבינו על זה התפלל (בראשית כח כ) ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש: (יט) כי גרים הייתם. מום שבך א אל תאמר לחברך: (כ) את ה' אלהיך

שפתי חכמים

נ פירוש דסבירא להו בהאי קרא זה אינו דבוק עם הקודמים ס רק התחלת דבור הוא להודיעך שהכל בידי שמים חוץ כו' ולכן אין שואל ממך כי אם ליראה אותו וכיוצא בו מפעולות האדם הבחיריים שאם ירצה יפעול ואם לא ירצה לא יפעול ובכללם יראת השם. הרא"ם: ס לאו לאו הכריחא דקרא אמר לשמור את מצות ה' גדולתו של הקב"ה וכריחא דקרא כתיב לטוב לך משמע לתועלתן של ישראל ל"פ אף היא כו' ר"ל ודאי בשבילו תעשו אבל מ"מ אף לכם לא לחנם אלא לטוב לכם: ע ר"ל כל מה שכתוב בקרא שמים ושמי שמים והארץ: פ דקשה ליה בכם לא הו"ל רק ויבחר בזרעם אחריהם מכל וגו' ל"פ כמו שאתם המובחרים כו' כלומר בכם אתם רואים שהקב"ה בחר בכם ובזרעכם. שהרי אתם רואים אתכם המובחרים מכל העמים ואמר כיום הזה מפני שפי' אלא בכם ממש והם היו נמצאים בפועל ביום הזה ולא יפול בו כ"ף הדמיון כי דבוק הוא עם ויבחר בזרעם אחריכם כלומר דבחר בזרעם אחריכם ביום הזה מכל העמים: צ וכסויין שהוא אטומו וכן כתב בפרשת והרא ע"ב: ק דאל"כ כי ה' האלהים והאדון מבעיא ליה ועוד כיון שהיא אלוה על כל האלהים מכ"ש שהוא האדון על כל האדונים הל"ל וכו': ר מפני שמשוא פנים בכ"מ הוא לזכות את החייב או לוותר לו עונשו וכן המקח שוחד ובשם ית' לא יפול בו לזכות את החייב רק לוותר עונשו הוכרח לפרש לוותר ואמר שאם תפרקו עולו לא ישא וכו' כלומר לוותר עונשם גם לא יקח שוחד וכו' שפירושו לוותר עונשיהם כמנהג לוקחי שוחד והכתוב הזכיר שניהם מפני שהוויתור יהיה פעם משום משוא פנים פעם מפני שוחד. כתב הרא"ם לא ידעתי מה ממון יפול אל הקב"ה ולמה לא פירש לא יקח שוחד המצוה במקום עבירה שיוותר לו עונש העבירה בעבור המצוה שעשה אלא יתן לו שכרו בעבור המצות ויענש בעבור העבירה שעבר וצ"ע עכ"ל: ש כלומר ממ"ש בתחלה כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים וגו' הרי גבורה לכך סמך לו עושה משפט יתום ואלמנה וגו' להודיע ענותנותו: ת פי' ולא החשוב שדבר קטן הוא לתת לגר לחם ושמלה שנראה מזה שאין לו גבורה ויכולת יותר מזה שהרי לעיל מיניה כתיב עושה משפט יתום הרי גבורה: א פי'

כאלע /

קדמוהי ולמרחם יתה ולמפלח קדם יי אלהך בכל לבך ובכל נפשך: יג למטר ית פקודיא דיי וית קימוהי דאנא מפקדך יומא דין דייטב לך: יד הא דיי אלהך שמיא ושמי שמיא ארעא וכל די בה: טו לחוד באבהתך צבי יי למרחם יתהון ואתרעי בבניהון בתריהון בכון מכל עממיא כיומא הדין: טז ותעדון ית טפשות לבכון וקדלכון לא תקשון עוד: יז ארי יי אלהכון הוא אלהא דיינין ומרי מלכין אלהא רבא גברא ודחילא די לית קדמוהי למסב אפין ואף לא לקבלא שחדא: יח עבד דין יתם וארמלא ורחם גיורא למתן ליה מזונא וכסו: יט ותרחמון ית גיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים: כ ית יי אלהך תדחל וקדמוהי תפלח

התורה והמצוה

במעשיו, יבוש מעשות דבר נגד רצונו כמו שיבוש אדם לעשות דבר נגד רצון המלך כשהמלך עומד עליו וצופה במעשיו ולא מפני יראת העונש רק מפני הבושה מרוממותו, וכמ"ש במו"נ (פנ"ב מהשלישי) העתיקו הרמ"א בא"ח ריש סימן א"ף, שויתי ה' לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים ההולכים לפני האלהים. כי אינו דומה ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו כישיבתו ותנועותיו והוא לפני מלך גדול וכ"ש כשישים על לבו שממ"ה הקב"ה עומד עליו ורואה במעשיו, ויראה זו ישיג כ"א אם מאמין שהקב"ה מלא כל הארץ כבודו וצופה את כל מעשיו, בפרט בדורו של משה שהיתה השכינה שרויה ביניהם, וע"ז אמרו חז"ל אטו יראה מלתא זוטרתא היא אין לגבי משה מלתא זוטרתא היא, ר"ל בעת שהיה משה ביניהם שאז ראו כלם שהמלך הגדול נמצא ביניהם וצופה על כל מעשיהם היתה מלתא זוטרתא, ומן יראה זו תבא ללכת בכל דרכיו, כמי שהמלך הגדול עומד עליו תמיד לעיין על מעשיו אז ישים לבו על דרכי המלך להתנהג כמוהו באשר יודע כי בזה ימצא חן בעיניו, ואם יראה כי דרכי המלך כלם חסד ורחמים ענוה ונדיבות מושיע דלים אב ליתומים וגם הוא מתקיים על טובו וחסדו יתלהב בלבו אהבה עזה למלך, ועי"כ יתנדב לעבוד אותו בכל לבבו ובכל נפשו ולשמור מצותיו, ועז"א הן לה' אלהיך השמים וכו' ומי מלך גדול ממנו, ויתחייב שתירא ותאהב אותו, אולם ממ"ש לטוב לך מבואר שר"ל מה ה' אלהיך שואל מעמך, ר"ל וכי הוא מבקש ממך דבר לצרכו, [כי לשון שאלה שנרדף עם בקשה בא בכ"מ על מי שמבקש דבר לצרכו] ר"ל כי המלך המבקש עבודה מן עבדיו לצורך המלך הקונה נפשם בעבודתו והוא עליהם לטורח, אבל ה' אינו שואל ממך דבר לצרכו אם צדקת מה תתן לו או מה מידו יקח ומה שמבקש ממך ליראה את ה' אלהיך וכו' אינו לטובת עצמו רק לטוב לך, כאב המצוה את בנו וכרופא שמצוה את החולה שהוא לטובת מי שנצטוה וכן פי' הרמב"ן, ועז"א:

(יד טו) הן לה' אלהיך השמים וכו', ואיך תחשוב כי יצטרך לשאל ממך דבר החסר לו, **רק באבותיך חשק ה'** רק מה שמבקש לטוב לך הוא מפני שחשק באבותיך **לאהבה אותם**, והחשק הוא דבר שאין לו טעם רק שכן חשק, ומצד אהבת אבותיך **בחר בכם** מצד שאתם **זרעם אחריהם** ובעבור כן רצה להטיב לך ובעבור תכלית זה צוה אותך לעשות חוקיו ומצותיו לטובתך לא לצרכו אל זה:

(טז) ומלתם, הנה עד הנה היה לבבכם ערל מהסתכל אל אור האמת והאמונה וגם בעת שהבנתם האמת הייתם מקשים ערף מלשוב אל ה' ומעתה המולו את ערלת לבבכם:

(יז) כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים, המושל בעולם המלאכים ושרי מעלה, **ואדוני הארונים** המושל במערכת הכוכבים והמזלות שהעכו"ם קוראים אותם אדונים, **האל הגדול** הוא ראשית הסבות ואחרית המסובבים בעולם הטבע, **והגבור** שי"ל יכולת לשדד את הטבע, **והנורא** שהוא המשגיח על כל פרט ופרט כמ"ש בגדר ג' שבחים אלה בכ"מ, **אשר לא ישא פנים** לשום נמצא מפני איזה מעלה שי"ל, **ולא יקח שחד** כדרך שופטי ארץ שמעותים את הדין ע"י נשיאת פנים או ע"י לקיחת שחד:

(יח) עושה, בהפך דרכי להשגיח ולהושיע דלי ארץ לעשות משפט יתום שאין מי שיריב ריבם ולתת לחם ושמלה לגר שאין לו מכיר לתת לו צרכיו:

(יט) ואהבתם, וע"כ אני מצוה אתכם לאהוב הגר כדי שתדבקו במדותי, כי כן נהגתי עמכם בהיותכם גרים בא"מ:

(כ) את ה' אלהיך תירא, באשר צוה תחלה ליראה את ה' אלהיך ולאהבה אותו, ובכ"מ היראה והאהבה הם נפרדים ומתנגדים זל"ז לבד בעבודת השם כמ"ש חז"ל אין לך יראה במקום אהבה ואהבה במקום יראה רק אצל ה' לבד, לכן הזכיר פה שני המקורות אשר מהם יזלון מים חיים האלה, שהיראה נאה אם יראנו שהעולם שמתיראים ממנו עושה דין ומשפט ומעניש לעוברי רצונו וע"ז אחר שאמר כי ה'

וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ׃ כא הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּךָ אֶת־הַגְּדֹלֹת וְאֶת־הַנּוֹרָאֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ׃ כב בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיְמָה וְעַתָּה שָׂמְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב׃ יא א וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַרְתָּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וּמִצְוֺתָיו כָּל־הַיָּמִים׃ ב וִידַעְתֶּם הַיּוֹם כִּי | לֹא אֶת־בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ וַאֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֶת־מוּסַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶת־גָּדְלוֹ אֶת־יָדוֹ הַחֲזָקָה וּזְרֹעוֹ הַנְּטוּיָה׃ ג וְאֶת־אֹתֹתָיו וְאֶת־מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ ד וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְחֵיל מִצְרַיִם לְסוּסָיו וּלְרִכְבּוֹ אֲשֶׁר הֵצִיף אֶת־מֵי יַם־סוּף עַל־פְּנֵיהֶם בְּרָדְפָם אַחֲרֵיכֶם וַיְאַבְּדֵם יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ה וַאֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם בַּמִּדְבָּר עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ ו וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בֶּן־רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלָעֵם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֵת כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ ז כִּי עֵינֵיכֶם הָרֹאֹת אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדֹל אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם

בעל הטורים

(כב) בשבעים נפש. הפסוק מתחיל בבי"ת ומסיים בבי"ת לומר שיעקב הזהירם שידבקו איש בביתו ולא יתערבו במצרים ולכך נקרא בית יעקב: (ד) ויאבדם ב'. דין ואידך (איוב יב) משגיא לגוים ויאבדם. זה שיש במדרש שנדמה לפרעה לסוסיא נקבה כדי למשכו בים

רש"י

תירא. ותעבוד לו ותדבק בו ולאחר שיהיו בך כל המדות הללו ב אז ובשמו תשבע: (ב) וידעתם היום. ג תנו לב לדעת ולהבין ולקבל תוכחתי: כי לא את בניכם. אני מדבר עכשיו ד שיוכלו לומר אנו לא ידענו

ולא

שפתי חכמים

כאילו אמר ואהבתם את הגר ולא תונו בדברים. ולכן נאמר אחרין גבי גרים כי גרים הייתם מום שבך וכו' אבל באהבה סתם פירושו להטיב לו לא יפול עליו כי גרים הייתם שבשביל שהיו גרים אינם מחויבים להטיב לגר כדפרש"י בפ' משפטים ועיין בב"מ דף נ"ט: ב תקן בזה כמה ענינים כתב ותעבוד במקום אותו תעבוד שאין צריך למלת אותו אלא תירא ותעבוד וכתב ותדבק בו במקום וזו תדבק כדי שיהיו כל הפעולות נמשכות זו אחר זו תירא ותעבוד ותדבק. ובתוספות מלת אז לא יהיה ובשמו תשבע מצות עשה כמובן מן הקרא ויהיה וי"ו ובשמו מיותר. ויתוסף מלת אם ויהיה שעור הכתוב כאילו אמר אם תירא ותעבוד ותדבק אז תשבע כלומר אז מותר לך לישבע ולא מצוה שתשבע כמובן מקרא: ג לא שאודיעם היום שום דבר שבהי לא הודיעם פה ידיעה חדשה: ד פי' אם הוא כמו עם והוסיף אני מדבר כי לולא טעמה אני מדבר אין מובן כלל

ולכך

לדחלתיה תתקרב ובשמיה תקיים: כא הוא תשבחתך והוא אלהך דעבד עמך ית רברבתא וית חסינתא האלין די חזאה עינך: כב בשבעין נפשן נחתו אבהתך למצרים וכען שויך יי אלהך ככוכבי שמיא לסגי: א ותרחם ית יי אלהך ותטר מטרת מימריה וקימוהי ודינוהי ופקודוהי כל יומיא: ב ותדעון יומא דין ארי לא ית בניכון די לא ידעו ודי לא חזו ית אלפנא דיי אלהכון ית רבותיה ית ידיה תקיפא ודרעיה מרממא. ג וית אתותיה וית עובדוהי די עבד בגו מצרים לפרעה מלכא דמצרים ולכל ארעיה: ד ודי עבד למשרית מצרים לסוסותהון ולרתיכיהון די אטיף ית מי ימא דסוף על אפיהון במרדפהון בתריכון ואבדנון יי עד יומא הדין: ה ודי עבד לכון במדברא עד מיתיכון עד אתרא הדין: ו ודי עבד לדתן ולאבירם בני אליאב בר ראובן די פתחת ארעא ית פומה ובלעתנון וית אנש בתיהון וית משכניהון וית כל יקומא די עמהון בגו כל ישראל: ז ארי עיניכון חזאן ית כל עובדא דיי רבא די עבד: ח ותטרון ית כל תפקדתא די אנא מפקדך יומא דין בדיל דתתקפון ותעלון ותירתון ית

רש"י

ולא ראינו בכל זה: (ו) בקרב כל ישראל. כל מקום שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולעתו אלו דברי רבי יהודה א"ל רבי נחמיה והלא כבר נאמר (במדבר טז לב) ותפתח הארץ את פיה ולא פיותיה א"ל ומה אני מקיים בקרב כל ישראל אמר לו שנעשית הארץ מדרון ה כמשפך וכל מקום שהיה אחד מהם היה מתגלגל ובא עד מקום הבקיעה: ואת כל היקום אשר ברגליהם. זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו: (ז) כי עיניכם הרואת. מוסב על המקרא האמור למעלה כי לא את בניכם ו אשר לא ידעו וגו' כי אם

שפתי חכמים

ולכך הוצרך לפרש מלת את שפירושו עם כי על המקבל הדבר אינו נופל בו אלא מלת עם והוסיף מלת עכשיו כי בלא תוספת היה המובן שלא ידבר עם בניהם לעולם רק עם אלה לבדם: ה והא דמפרש רש"י הקרא שלא על הסדר י"ל דק"ל ג"כ על הקרא וידעתם שראוי לקבל תוכחתי מאחר אשר ראיתם כל האותות אשר עשה במצרים ואשר עשה לכם במדבר ואשר עשה לכם בשעת בליעתן של דתן ואבירם שנבלעו בקרב כל ישראל ונעשה הארץ מדרון כמשפך ולא נפל א' מישראל במדרון ההוא אף שהיה עומד אצלו והוא נס גדול: ו פי' מלת כי הראשון פי' דהא והאחרון אלא כאילו אמר תנו לב לדעת ולהבין תוכחתי דהא לא עם בניכם אני וכו' כמו שפירש"י לעיל אלא עמכם וכו' אני מדבר ומפני שלא יתכן לומר אלא עמכם עיניכם הרואות

התורה והמצוה

אלהיכם הוא אלהי האלהים וכו' עושה משפט יתום ואלמנה ולא ישא פנים נאמר שהנסבב מזה שאת ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד הוא העבודה מיראה, ובכ"ז לא יהיה כמו בעלם אחר שמתיראים ממנו שנשמרים מגשת אליו ומהזכיר שמו כי בו תדבק ובשמו תשבע:

(כא כב) הוא, אבל בצד אחר יחויב לך האהבה בהזכור כי עמך נהג במדת החסד עד שהיא תהלתך שאתה מתהלל בכל הטוב שעשה לך והוא אלהיך אשר עשה אתך את הגדולות שהגדולה מציין מדת החסד כי בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ועתה שמך ככוכבי השמים לרוב שזה מרוב טובו וחסדיו ומזה נמשך כי:

(א) ואהבת את ה' אלהיך, שתעבדנו מאהבה ושמרת משמרתו וחקותיו מאהבה ובזה יעיד אהבה במקום יראה:

(ב ז) וידעתם היום, הוסיף לאמר שהעבודה שאתם עובדים היום לה' לשמור מצותיו יש לה יתרון על כל הדורות שיעמדו בעתיד, שהדורות העתידים יקבלו את התורה מצד האמונה לבד וע"י הקבלה מהאבות שהם ראו נסי ה' ונפלאותיו והם יספרו לבניהם לדור אחרון והבנים יאמינו לקבלת האבות שלא ינחילו האבות לבנים דבר שקר, וכמ"ש אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו, ובכ"ז לא נקרא זה ידיעה רק אמונה, כי ידיעה לא תפול רק על דבר שראה בעיניו או כמו המושכלות הראשונות, לא על המקובלות, אבל אתם וידעתם היום אתם קבלתם המצות מצד הידיעה, כי לא את בניכם אשר לא ידעו ר"ל שא"א שיהיה להם ידיעה ברורה באשר לא ראו בעיניהם כל הנסים שחשב פה ויאמינו כ"ז רק בקבלה אבל אתם עיניכם הרואות את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה וא"כ ידעתם כ"ז מצד הידיעה:

(ח ט) ושמרתם, וצריכים אתם לשמור את כל המצות מצד שבזה תלוי ירושת הארץ שלא נתן להם רק ע"מ

עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ט וּלְמַעַן תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ ס ששי י כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הִוא אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע

רש"י

ממכם אשר עיניכם הרואות וגו': (י) לא כארץ מצרים היא. אלא טובה הימנה ונאמרה הבטחה זו לישראל ז ביציאתם ממצרים שהיו אומרים שמא לא נבא אל ארץ טובה ויפה כזו. (ספרי) יכול בגנותה הכתוב מדבר ח וכך אמר להם לא כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה. ת"ל (במדבר יג כב) וחברון שבע שנים נבנתה וגו' ט אדם אחד בנאן חם בנה צוען למצרים בנו וחברון לכנען דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואח"כ בונה את הכעור (ס"א הגרוע) שפסולתו של ראשון הוא נותן בשני ובכל מקום הראשון חביב קודם הא למדת שחברון יפה מצוען ומצרים משובחת מכל הארצות שנאמר (בראשית יג י) כגן ה' כארץ מצרים וצוען שבח מצרים היא שהיתה מקום מלכות שכן הוא אומר (ישעיה ל) כי היו בצוען שריו וחברון פסולתה של ארץ ישראל לכך הוקצה לקבורת מתים ואעפ"כ היא יפה מצוען. ובכתובות (דף קיב) דרשו בענין אחר אפשר אדם בונה י בית לבנו הקטן ואח"כ לבנו הגדול אלא שמבונה כ על אחד משבעה בצוען: אשר יצאתם משם. אפילו ארץ רעמסס אשר

שפתי חכמים

הוסיף מלת אשר קודם עיניכם: ז רצונו לתרץ למה הזכיר ארצות ומפרש דהבטחה וכו': ח יש להקשות מה היתה כוונתו של משה שידבר בגנותה של א"י ח"ו והלא המרגלים נלקו על שהוציאו דבה על א"י ועוד קשה ואיך יתפרש הקרא שלאחריו והארץ אשר אתם עוברים שמה למטר השמים תשתה מים זה למעליותא ונראה דה"ק יכול וכו' כלומר אע"פ דא"י היתה צבי לכל הארצות ואפילו מארץ מצרים אפ"ה ארץ מצרים טובה היא מצד מה שבטבעה מגדלת זרעים תמיד בהיות שמשקים אותה תמיד והארץ אשר אתה עובר שמה א"א להשקות אותה כיון שהיא ארץ הרים ועוד שצריך להשקות פעמים רבות מפני שהמים נוזלים מן ההר והארץ לא תשבע מים וא"כ בדרך טבע אינה מגדלת זרעים כי אם בהשגחת השם והפך הטבע וזהו שבח לישראל שיהיו בדרך ישרה אע"פ דבטבע אינה טובה היא כארץ מצרים ועל זה אמר שמא בגנותה כלומר מתוך גנותה יספר ג"כ שבחה: ט ר"ל שבע שנים נבנתה חברון קודם צוען: י כי לפירוש הראשון יהיה שנים כמשמעו ונבנתה כבנין ממש ומלת לפני קודם בזמן אבל לפי מה שדרשו בכתובות יהיה פירוש של שנים שונים ונבנתה מל' ואבנה גם אנכי ממנה שהוא לשון עשיית פירות ולפני קודם במעלה: כ י"מ מבונה לשון עושה פרי כמו אבנה ממנה כדפירש"י כלומר חלק קרקע אחד שבחברון עושה תבואה כנגד שבעה חלקים שבצוען:

ספרי

(י) לא כארץ מצרים היא. ארץ מצרים [נמוך] שותה (מן הנמוך ארץ ישראל שותה מן הגבוה) [גבוה אינו שותה] ארץ ישראל שותה נמוך וגבוה, ארץ מצרים (נמוך) שותה (גבוה אינו) [מימיה א"י] שותה [מי גשמים]. ארץ מצרים גלוי שותה שאין גלוי אין שותה א"י גלוי ושאין גלוי שותה. ארץ מצרים שותה ואח"כ נזרעת א"י שותה ונזרעת נזרעת ושותה. [ארץ מצרים אינה] שותה בכל יום (א"י ומרעת) [וא"י שותה בכל יום] ארץ מצרים אם אינו עמל בה בפסל ובקרדום ונודד שנת עיניו עליה אין לו בה כלום אבל א"י אינה כן אלא הם ישנים על מטותיהם והמקום מוריד להם גשמים. משל למלך שהיה מהלך בדרך ראה בן טובים אחד ומסר לו עבד אחד לשמשו שוב ראה בן טובים אחד מעודן ומפונק ועוסק בפעולה (ומכירים) [ומכיר] את אבותיו אמר גזירת (שאני עושה בידי ומאכילך) [שאין אתה עושה בידך ואני מאכיל לך] כך כל הארצות נתן להם שמשים לשמשן מצרים שותה מן הנילוס בבל שותה מן הנהר יובל. א"י אינה כן אלא הם ישנים על מטותיהם והקב"ה מוריד להם גשמים. וללמדך שלא כדרכי בשר ודם דרכי המקום

התורה והמצוה

שישמרו את התורה כמ"ש תה"ל דכתיב ויתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו חוקיו, ואם צריך אם עתה למען תחזקו ובאתם וירשתם את הארץ, וגם אחר שתירשו את הארץ צריכים אתם לשמור כל המצוה למען תאריכו ימים על האדמה כמו שפירש הרמב"ן פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וגו' ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה:

(י) כי, עתה בא לפרש מ"ש ולמען תאריכו ימים על האדמה ולברר שגם אחר שתירשו את הארץ לא תאריכו ימים עליה כשלא תשמרו מצות ה', ואמר כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה. לא

אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ: ט וּבְדִיל דְּתוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן לְמִתַּן לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ: י אֲרֵי אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ לָא כְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם הִיא דִּי נְפַקְתּוּן מִתַּמָּן דִּי תִּזְרַע

ספרי

המקום, בשר ודם קונה לו עבדים שיהיו זנים ומפרנסים אותו אבל מי שאמר והיה העולם קונה לו עבדים שיהיה הוא זן ומפרנס אותם. (קדושין כה) וכבר היה ר' אליעזר ור' יהושע ור' צדוק מסובים בבית משתה בנו של רבן גמליאל מזג רבן גמליאל כוס לר' אלעזר ולא רצה לקבל (קיבלו ר') [לר'] יהושע [וקבל] אמר לו ר' אלעזר מה זה יהושע שאנו מסובים ורבן גמליאל עומד ומשמש אמר לו ר' יהושע הנח לו וישמש, אברהם גדול העולם שימש למלאכי השרת וכסבור שהם ערביים עובדי עבודת כוכבים (שנאמר (בראשית יח) וישא עיניו וירא והלא דברים ק"ו אברהם גדול העולם שימש למלאכי השרת וכסבור שהם ערביים עובדי עבודת כוכבים) רבן גמליאל (ברבי) לא ישמשנו. אמר להם ר' (יצחק) [צדוק] הנחתם כבוד המקום ואתם עסוקים בכבוד בשר ודם מי שאמר והיה העולם משיב רוחות ומעלה נשיאים ועננים ומוריד גשמים ומגדל צמחים ועורך שלחן לכל אחד ואחד גמליאל (ברבי) לא ישמשנו. אתה אומר לכך הוא (אומר) [בא, או] לפי שארץ מצרים פסולת כל הארצות הקישה הכתוב לא"י ת"ל (שם יג) כגן ה' כארץ מצרים. כגן ה' לאילנות כא"מ לזרעים. או אינו מקישה אלא למגונה (ולמשובח) שבה ת"ל (ויקרא יח) אשר ישבתם בה מקום שישבתם בו שנאמר (בראשית מו) במיטב הארץ הושב את אביך. או אינו מקישה אלא לשעת גנותה ת"ל אשר יצאתם משם. כשהייתם שם היתה בשבילכם מתברכת ולא עכשיו שאין ברכה עליה (כדרך שהייתם אתם שם). וכן אתה מוצא (ברכות מב) בכל מקום שהצדיקים הולכים באה ברכה לרגלם. יצחק ירד לגרר באה ברכה לגרר שנאמר (בראשית כו) ויזרע יצחק בארץ וגו'. ירד יעקב אצל לבן ברכה ירדה לרגלו שנאמר (שם ל) נחשתי ויברכני ה' בגללך. ירד יוסף אצל פוטיפרע ברכה באה לרגלו שנאמר (שם מז) ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף. ירד יעקב אצל פרעה ירדה ברכה לרגלו שנאמר (שם ל) ויברך יעקב את פרעה, במה ברכו שנמנע ממנו שני רעב [ולאחר מיתת יעקב חזרו] שנאמר (שם מה) ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וגו' יאומר (שם) וכלכלתי אותך שם מה כלכול האמור להלן בשני רעבון הכתוב מדבר אף כלכול האמור כאן בשני רעבון הכתוב מדבר [ד"ר יוסי]. ר' שמעון בן יוחאי אומר אין זה קידוש השם שדברי צדיקים קיימים בחייהם ובטלים לאחר מיתתן. א"ר אלעזר בר' שמעון רואה אני את דברי ר' יוסי מדברי אבא שזה קידוש השם שכל זמן שצדיקים בעולם ברכה בעולם נסתלקו צדיקים מן העולם נסתלקה ברכה מן העולם. וכן אתה מוצא בארון האלהים שירד לבית עובד אדום הגתי ונתברך בשבילו שנאמר (ש"ב ו) ויגד למלך דוד לאמר ברך ה' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו בעבור ארון האלהים. והלא דברים ק"ו ומה ארון שלא נעשה לא לשכר ולא להפסד אלא לשברי לוחות שבו נתברך בשבילו ק"ו לצדיקים שבעבורן נברא העולם. אבותינו באו לארץ באה ברכה לרגלם שנאמר (דברים ו) ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ובורות חצובים אשר לא חצבת. ר' שמעון בן יוחאי אומר (והרי) [אם נאמר בתים מלאים] בורות חצובים [למה נאמר] אשר לא חצבת (והלא כבר) אשר (לא הלכה כרמים אשר) לא נטעת (שנכנסו בלא בארץ)

התורה והמצוה

בארץ מצרים הוא, ר"ל כי יפלא מדוע הוציאם מארץ מצרים להכניסם לא"י ומדוע לא נתן להם את ארץ מצרים שהיתה ג"כ ארץ טובה והמצריים נתחייבו עונש על שעבדום וענו אותם והיה מן היושר שישמיד את מצרים ויתן לישראל את ארצם, ע"ז משיב שלכן יצאתם מארץ מצרים מפני שמצרים שותה מים מן הנילוס שעולה ומשקה את הארץ פעם א' בשנה, ואינה צריכה למטר השמים שהמטר הוא השגחיי ויורד בהשגחת ה' הפרטיית וארץ שתיותה מן המטר כלם צריכים בכל עת ועת לרחמי שמים שיתן להם מטר בעתו, אבל מצרים ששותה מן הנהר אין יושביה מצפים לרחמי שמים שכיון שהשקה הנהר את הארץ פעם א' תתן הארץ את יבולה בטבע, וז"ש שהארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא אשר הטעם שיצאתם

אֶת־זַרְעֲךָ וְהִשְׁקִיתָ בְרַגְלְךָ כְּגַן הַיָּרָק׃ יא וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעֹת לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה־מָּיִם׃ יב אֶרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ

רש"י

ל אשר ישבתם בה והוא במיטב ארץ מצרים שנאמר (בראשית מז ו) במיטב הארץ וגו' אף היא אינה כארץ ישראל: והשקית ברגלך. ארץ מצרים היתה צריכה להביא מים מנילוס ברגליך ולהשקותה צריך אתה לנדד משנתך ולעמול והנמוך שותה ולא הגבוה ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה אבל זו למטר השמים תשתה מים אתה ישן על מטתך והקב"ה משקה נמוך וגבוה גלוי ושאינו גלוי כאחת: כגן הירק. שאין די לו בגשמים ומשקין אותו ברגל ובכתף: (יא) ארץ הרים ובקעות. משובח ההר מן המישור שבמישור בבית כור אתה זורע כור אבל ההר בבית כור ממנו חמשת כורין ארבע מארבע שפועיו ואחד בראשו: ובקעות. הן מישור: (יב) אשר ה' אלהיך דורש אתה. והלא כל הארצות דורש שנאמר (איוב לח כו) להמטיר על ארץ לא איש אלא כביכול אינו דורש אלא אותה וע"י אותה דרישה שדורשה דורש את כל הארצות עמה: תמיד עיני ה' אלהיך בה. לראות מה היא צריכה ולחדש בה מ גזרות

שפתי חכמים

ל דאל"כ אשר יצאתם ל"ל: מ דאל"כ מאי עד אחרית שנה הרי כל הפסק בר"ה נוהג כל השנה ועוד בעיני ה' אלהיך שני אלא לבנות גזרות הגזורות בר"ה כפי הראוי לאנשיה (ג"א) ול"נ דתמלת תמיד קא דייק לה דמשמע שתמיד בכל עת הוא משגיח עליה לחדש לה מה שהיא צריכה וכן משמע במס' ר"ה:

אס

ספרי

מה ת"ל מלאת חצבת נטעת זכותך היא שגרמה. וכן אתה מוצא שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר היו אנשי ארץ ישראל בונים בתים וחופרים בורות שיחים ומערות נוטעים שדות וכרמים וכל עץ מאכל כדי שיבואו אבותינו לארץ וימצאו אותה מליאה ברכה. או לפי שברכה זו עליהם יכול היו אוכלים ושבעים ת"ל (שם) ואכלת ושבעת אתה אוכל ושבע והם מונעים מעצמם מבניהם מנשיהם ומבנותיהם כדי שיבואו אבותינו לארץ וימצאו אותה מלאה ברכה. זו היא שאמרנו אשר יצאתם משם כשהייתם שם היתה מתברכת בשבילכם ולא כעכשיו שאין ברכה עליה כדרך שהייתם אתם שם. אתה אומר לכך בא הכתוב [או] להקיש (ביאתה של) [ביאת] זו (לביאתה של) [לביאת] זו מה (ארץ מצרים לא הייתם מונים עליה שמיטים ויובלות, יכול) [זו ביאתה רשות] אף (ביאת ארץ כנען כן) [זו ביאתה רשות] ת"ל לרשתה אותה [אתם] באים (ולהיות מונים עליה שמיטים ויובלות אלא הפריש) [הפרש] (בין) ביאתה של זו (לביאתה) [מביאתה] של זו, ביאת (ארץ) מצרים רשות ביאת א"י חובה, [ביאת מצרים לא מנו שמיטים ויובלות א"י מונים עליה שמיטים ויובלות]. ארץ מצרים בין עושים רצונו של מקום בין שאין עושים רצונו של מקום הרי לכם ארץ מצרים. א"י אינו כן אם אתם עושים רצונו של מקום הרי לכם ארץ כנען ואם לאו הרי אתם גולים מעליה [שנאמר והיה אם שמוע תשמעו וגו' ושמר לך וגו'], וכה"א (ויקרא יח) ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה:

(יא) והארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעות. או בגנות א"י הוא מדבר שמזכיר בה הרים ת"ל ובקעות מה בקעות לשבח אף הרים לשבח. ועוד שנתן טעם בהר טעם (נ"א כטעם) בבקעה שפירות ההר הן קלים ופירות הבקעה שמנים. ר' שמעון בן יוחאי אומר כשהיא בקעה הרי היא עושה בית כור. כשהיא הרי הרי היא עושה (בית כור) [חמשת כורים], בצפון בית כור, בדרום בית כור, במזרח בית כור, במערב בית כור, מלמעלה בית כור (מלמטה) נמצא חמשה מכופלת שנאמר כה אמר ה' זאת ירושלים בתוך הגוים שמתיה וסביבותיה ארצות ובמקום אחר קורא אותה ארץ כיצד יתקיימו שני כתובים ארץ שיש בה מיני ארצות הרבה. בית ארצות, בית התולות, בית העפר. ד"א הרים ובקעות מגיד שלא ישוו טעם פירות הר לטעם פירות בקעה (ולא טעם פירות בקעה לטעם פירות הר) אין לי

אלא

התורה והמצוה

משם ולא נתן לכם את א"מ הוא מפני אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק וא"נ למטר שהוא השגחיי:

(יא) והארץ, אבל א"י היא ארץ הרים ובקעות וא"א שתשתה מים מן יאור העולה ומשקה שזה רק בארץ מישור, ובהכרח למטר השמים תשתה מים והמטר הוא השגחיי ותלוי ברצון ה' וא"כ היא:

ארץ

יַת זַרְעָךְ וּמַשְׁקַת לַהּ בְּרַגְלָךְ כְּגִנְּתָא יַרְקָא: יא וְאַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ אֲרַע טוּרִין וּבִקְעָן לִמְטַר שְׁמַיָּא שָׁתְיָא מַיָּא: יב אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ תָּבַע

ספרי

אלא שלא שוו טעם (פירות) הר לטעם (פירות) בקעה (ולא טעם פירות בקעה לטעם פירות הר). ומנין שלא שוו טעם פירות הר [זו] לטעם פירות [הר זו, טעם פירות] בקעה [זו] (וטעם) [לטעם] פירות בקעה [זו] (לטעם פירות הר) ת"ל ארץ הרים ובקעות הרים הרבה, בקעות בקעות הרבה. רשב"י אומר י"ב ארצות ניתנו כנגד י"ב שבטי ישראל ולא שוו טעם פירות ארצו של זה לטעם פירות ארצו של זה (ולא טעם פירות של זה לטעם פירות של זה). ואלו הם [ארץ זבת חלב ודבש] כי הארץ אשר אתה בא וגו'. והארץ אשר אתם עוברים שמה וגו'. ארץ הרים ובקעות, ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה וגו', כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה, ארץ נחלי מים, ארץ חטה ושעורה וגו', ארץ זית שמן ודבש, ארץ אשר לא במסכנות, ארץ אשר אבניה ברזל, על הארץ הטובה (ארץ זבת חלב ודבש), הרי י"ב ארצות נתנו כנגד י"ב שבטים. (ולא) [ומנין שלא] שוו טעם פירות שבטו של זה לטעם פירות שבטו של זה ת"ל ארץ הרים ובקעות, הרים הרבה, בקעות בקעות הרבה. ר' יוסי המשולם אומר מנין אתה אומר שכשם שנותן (מטעמים) [טעמים] בארץ כך נותן (מטעמים) [טעמים] בים ת"ל (בראשית א) ולמקוה המים קרא ימים והרי ים אחד הוא שנאמר (שם) יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד מה ת"ל ולמקוה המים קרא ימים מגיד שלא שוו טעם דג העולה מעכו לטעם דג העולה מצור ולא העולה מצור לעולה מאספמיא. או לפי שעפרו של הר קל ושל בקעה שמן יכול יהיו מים גורשים את העפר ממקום [הר למקום] בקעה ותהיה בקעה מחוסרת מים ת"ל ארץ הרים ובקעות. הר לפי מה שהוא בקעה לפי מה שהוא וכה"א (זכריה י) שאלו מה' מטר בעת מלקוש. או לפי שארץ ישראל מכופלת בהרים יהיה גלוי שותה שאין גלוי אין שותה ת"ל למטר השמים תשתה מים גלוי ושאין גלוי שותה. וכה"א (איוב לז) אף ברי יטריח עב יפיץ ענן אורו והוא מסבות מתהפך שהיו עבים מקיפות אותה ומשקות אותה מכל רוח. או לפי ששותה מי גשמים אבל אינה שותה מי שלחים ת"ל כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים. או לפי ששותה מי שלחים אבל אינה שותה מי שלגים ת"ל למטר השמים תשתה מים (כשהוא אומר) [שאין ת"ל] מים (אף) [מה ת"ל מים אפילו] מי שלגים. וכה"א (ישעיה נה) כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים. ואומר (איוב לז) כי לשלג יאמר הוא ארץ. או לפי ששותה מי שלגים אבל אינה שותה מי טללים ת"ל למטר השמים תשתה מים אף מי טללים (הכתוב. ד"א מה מי) [ומה טללים לברכה אף גשמים לברכה (אף טללים לברכה. וכן) [שכן] הוא אומר (בראשית כז) ויתן לך האלהים מטל השמים. ואומר (דברים לב) יערוף כמטר לקחי ואומר (הושע יד) אהיה כטל לישראל ואומר (מיכה ה) והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת ה' כרביבים עלי עשב:

(יב) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה. רבי אומר וכי אותה בלבד הוא דורש והלא כל הארצות הוא דורש שנאמר (איוב לח) להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו ומה ת"ל ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה כביכול אין דורש אלא אותה (ובשכר) [ובשביל] דרישה שהוא דורשה דורש כל הארצות עמה. כיוצא בו (אתה אומר) (תהלים קכא) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל וכי ישראל בלבד הוא שומר והלא הוא שומר את הכל שנאמר (איוב יב) אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש ומה ת"ל שומר ישראל כביכול שאינו שומר אלא את ישראל (ובשכר) [ובשביל] שמירה שהוא שומרם שומר את הכל עמהם. כיוצא בדבר (אתה אומר) (מ"א ט) והיו עיני ולבי שם כל הימים וכי שם בלבד הם והלא כבר נאמר (זכריה ד) עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ ואומר (משלי טו) בכל מקום עיני ה' צופות רעים וטובים אלא מה ת"ל והיו עיני ולבי שם כל הימים כביכול שאינן אלא שם (ובשכר) [ובשביל] שהם שם הם בכל מקום. כיוצא בדבר (אתה אומר) (תהלים כט) קול ה' יחיל

התורה והמצוה

(יב) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה היא תחת ההשגחה ולא שדורש אותה פעם א' בשנה רק תמיד עיני

אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרֵשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה׃ ס יג וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺתַי

°חסר א'

בעל הטורים

נאבדו זהו מב"א לגוים ויאבדם : (יב) מרשית השנה חותיות מתשרי . סמך עיני ה' אלהיך בה לוהיה לומר אם שמוע תשמע עיני ה' אלהיך בה כי כמים הפנים לפנים : ועד אחרית שנה והיה אם שמוע לומר אם תשמעו עד אחרית השנה יתן הגשמים בזמנם ובמקום שצריך להם ואם הין לדיקים בתחלת השנה והקב"ה גזר עליהם גשמים וסרחו מורידן במדברות וימים :

שפתי חכמים

ב אם ישראל רשעים הם בר"ה הוא גוזר שיבואו גשמים מועטים באותה שנה וכשחוזרין בתשובה באותה שנה אז לא יוכל להוסיף שהרי כבר נגזר מה עושה הקב"ה מביא אותן גשמים מועטים על השדות וקרקעות ולא למקום מדבר או ליבוב שאינו צריך לגשמים וגם מביא אותם בעתם וכן להיפך אם הם טובים בר"ה וכו' : ס שאם תשמעו אז ונתתי מטר ארצכם ואם לאו ועצר וכו' : ע פירוש אם תחזור על למודך שמשעת ששמעת בו ותבין דברים חדשים מתוך דברים ישנים וכן פי' רש"י פרק לולב וערבה דאע"ג דגבי העניק תעניק אמרו דברה תורה כלשון בני אדם הכא דאיכא למדרש דרשינן . רא"ס . א"נ הכא מוכח דכתיב והיה שהוא לשון ודאי ומלת ואם הוא לשון ספק לכן דרשו בו מה שדרשו : פ ר"ל במגילת חסידים אבל אינו פסוק בכל העשרים וארבע וככי איתא בירושלמי ומביא משל לשני בני אדם שנפטרים זה מזה כמוס זה הולך

רש"י

עתים ב לטובה עתים לרעה וכו' כדאיתא (בר"ה יז) : מרשית השנה . מר"ה נידון מה יהא בסופה : (יג) והיה אם שמע . והיה מוסב על האמור למעלה למסר ס השמים תשתה מים : והיה אם שמוע תשמעו. (סוכה מו) אם תשמע בישן ע תשמע בחדש וכן (דברי' ח) והיה, אם שכוח תשכח אם התחלת לשכוח סופך שתשכח כולה שכן כתיב במגלה*) פ אם תעזבני יום יומים

ספרי

מדבר יחיל ה' מדבר קדש [וכי מדבר קדש בלבד הוא יחיל והלא כבר נאמר קול ה' יחיל מדבר אלא כו']: דורש אותה, ניתנה לדרישה להפריש ממנה חלה תרומות ומעשרות . או יכול אף שאר ארצות נתנו לדרוש ת"ל אותה אותה ניתנה לדרישה ולא שאר ארצות ניתנו לדרישה. ד"א ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה, מגיד הכתוב שנדרשת בשכר דרישה שנאמר (דברים יא) ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם ואומר (שם) למען ירבו ימיכם וימי בניכם ואומר (תהלים קה) ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו, בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו : תמיד עיני ה' אלהיך בה, וכתוב אחד אומר המביט לארץ ותרעד יגע בהרים ויעשנו כיצד יתקיימו שני כתובים הללו. כשישראל עושים רצונו של מקום תמיד עיני ה' אלהיך בה ואינן נזוקים וכשאין ישראל עושין רצונו של מקום המביט לארץ ותרעד יגע בהרים ויעשנו. (וכן) [ד"א תמיד עיני ה' אלהיך בה עתים לטובה עתים לרעה] לענין (מדה) טובה (בא"זה לד) [כיצד] (ר"ה יז) היו ישראל רשעים בראש השנה ונגזרו עליהם גשמים מועטים וחזרו בהם להוסיף עליהם אי אפשר שכבר נגזרה גזרה אלא הקב"ה מורידן בזמנן על הארץ בשעה שהיא צריכה להם. לענין רעה כיצד הרי שהיו ישראל צדיקים גמורים בראש השנה ונגזרו עליהם גשמים מרובים חזרו בהם לסוף לפחות מהן אי אפשר שכבר נגזרה גזרה אלא הקב"ה מורידן על הארץ שלא בזמנם בשעה שאינה צריכה להם למדברות ולימים שנאמר (איוב כד) ציה גם חום יגזלו מימי שלג שאול חטאו . (שבת לב) מעשים שעשיתם עמדי בימות החמה שלא הפרשתם תרומות ומעשרות [יגזלו] מכם את הגשמים : מראשית השנה ועד אחרית שנה, מגיד הכתוב שמראשית השנה נגזרו עליהם כמה גשמים כמה טללים כמה חמה (יהירס) [זורחת] כמה רוחות נשבות עליה . ד"א מראשית השנה ועד אחרית שנה אני אברך אתכם במשא ובמתן בבנין ובנטיעה (בא"ירוסים ובניסואים) ובכל מה שאתם שולחים ידיכם אני אברך אתכם. ד"א מראשית השנה ועד אחרית שנה וכי יש פירות בשדה מתחלת השנה עד סוף השנה אלא ברשותי הוא ליתן בהם ברכה בבית כשם שאני נותן בשדה שנאמר (דברים כח) יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידך . ואומר (חגי ב) העוד הזרע במגורה ועד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא מן היום הזה אברך (ומנין אף באוצרות שנאמר (דברים שם) ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה, ומנין אף בעיסה שנאמר (שם) ברוך טנאך ומשארתך, ומנין אף בכניסה וביציאה שנאמר (שם) ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך, ומנין אף באכילה ת"ל (שם יא) ואכלת ושבעת וברכת, ומנין אף כשירד בתוך מעיו ת"ל והסירותי

יתה תדירא עיני יי אלהך בה מרישא דשתא ועד סופא דשתא: יג ויהי אם קבלא

ספרי

והסירותי מחלה מקרבך (שמות כג)) הם ברשותי ליתן בהם ברכה כשם שאני נותן להם ברכה בשדה ולא כנימה ולא רקבובית תכנס בפירות ולא יין מחמיץ ולא שמן מבאיש ולא דבש מדביש, [ומנין אף באוצרות שנא' ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה, ומנין אף בעיסה שנאמר ברוך טנאך ומשארתך, ומנין אף בכניסה וביציאה שנאמר ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך ומנין אף באכילה ת"ל ואכלת ושבעת וברכת, ומנין אף כשירד בתוך מעיו ת"ל והסירותי מחלה מקרבך]. או אינו אלא לפי שמדה טובה מרובה ממדת פורענות יכול לא יהיה ברשותי ליתן בהם מארה בבית כשם שאני נותן בהם מארה בשדה ת"ל והבאתם אל הבית והפתחתם אותו. ואומר ישלח ה' בך את המארה את המהומה. (ומנין אף באוצר ת"ל ארור אתה בעיר, ומנין אף בעיסה ת"ל ארור טנאך ומשארתך, ומנין אף בכניסה וביציאה ת"ל ארור אתה בבואך וארור אתה בצאתך, ומנין אף באכילה ת"ל ואכלתם ולא תשבעו, ומנין לכשירדו לתוך מעיו ת"ל וישחך בקרבך). הם ברשותי ליתן בהם מארה בבית כשם שאני נותן בשדה ורקבובית בפירות ויין מחמיץ ושמן מבאיש ודבש מדביש, [ומנין אף באוצר ת"ל ארור אתה בעיר, ומנין אף בעיסה ת"ל ארור טנאך ומשארתך, ומנין אף בכניסה וביציאה ת"ל ארור אתה בבואך וארור אתה בצאתך, ומנין אף באכילה ת"ל ואכלתם ולא תשבעו ומנין לכשירדו לתוך מעיו ת"ל (מיכה ו) וישחך בקרבך]. רבי שמעון בן יוחאי אומר משל למלך שהיו לו בנים ועבדים הרבה והיו נזונים ומתפרנסים מתחת ידו ומפתח של אוצר בידו כשהם עושים רצונו הוא פותח את האוצר והם אוכלים ושבעים וכשאין עושים רצונו (של מקום) נוטל האוצר והם מתים ברעב, כך ישראל כשהם עושים רצונו של מקום (דברים כח) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים וכשאין עושים רצונו של מקום (שם יא) וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר. ר' שמעון בן יוחאי אומר ככר ומקל ירדו כרוכים מן השמים אמר להם הקב"ה לישראל אם תעשו את התורה הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות בו, והיכן פירושו של דבר הרי הוא אומר (ישעיה א) אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו כי פי ה' דבר. ר' אליעזר אומר ספר וסייף ירדו כרוכים מן השמים אמר להם אם עשיתם את התורה הכתובה בזה אתם נצולים מזה ואם לאו הרי אתם לוקים בו, והיכן פירושו של דבר הרי הוא אומר (בראשית ג) ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים:

(יג) והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי, (ומה נאמר) לפי שהוא אומר (דברים ה) ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם שומע אני שלא נתחייבו בתלמוד עד שנתחייבו במעשה ת"ל והיה (אם שמוע תשמעו אל מצותי) מגיד הכתוב שמיד נתחייבו בתלמוד. אין לי אלא מצות שנוהגות עד שלא נכנסו לארץ כגון בכורות וקרבנות ומעשרות בהמה. מצות הנוהגות משנכנסו לארץ כגון העומר והחלה ושתי הלחם ולחם הפנים מנין, ת"ל והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי לרבות שאר מצות. אין לי אלא שאר מצות עד שלא כבשו [וישבו] משכבשו וישבו כגון לקט שכחה ופאה תרומות ומעשרות שמיטה ויובלות מנין ת"ל (והיה אם שמוע תשמעו) אל מצותי [אשר וכו'] (אין לי) להוסיף עליו מצות אחרות [א"כ מה ת"ל] ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם מגיד הכתוב שהמעשה תלוי בתלמוד ואין תלמוד תלוי במעשה. וכן מצינו שענש על התלמוד יותר מן המעשה שנאמר (הושע ד) שמעו דבר ה' בני ישראל כי ריב לה' עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ. אין אמת, אין דברי (אמת נאמר כאן אמת ונאמר להלן אמת) [תורה נאמרין] שנאמר (משלי כג) אמת קנה ואל תמכור (שנאמר חסד ה' מלאה הארץ). ואין חסד, אין (דברי) חסד (נאמרים) [בארץ שנאמר חסדך ה' מלאה הארץ]. ואין דעת, אין דברי דעת [נאמרים] שנאמר (הושע ד) נדמו עמי מבלי הדעת כי אתה הדעת מאסת. ואומר

התורה והמצוה

עיני ה' אלהיך בה כי גידול פירותיה תלויה בהשגחה פרטית מתמדת, וההשגחה נמשכת אחר המעשה אם טוב ואם רע, וא"כ ממילא:

(יג טו) והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו בין היורה ובין המלקוש, ועי"ב ואספת

אֲשֶׁ֧ר אָנֹכִ֛י מְצַוֶּ֥ה אֶתְכֶ֖ם הַיּ֑וֹם לְאַהֲבָ֞ה אֶת־יְהוָ֤ה אֱלֹֽהֵיכֶם֙ וּלְעָבְד֔וֹ בְּכָל־לְבַבְכֶ֖ם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶֽם׃ וְנָתַתִּ֧י מְטַֽר־אַרְצְכֶ֛ם בְּעִתּ֖וֹ יוֹרֶ֣ה וּמַלְק֑וֹשׁ וְאָסַפְתָּ֣ דְגָנֶ֔ךָ וְתִירֹשְׁךָ֖ וְיִצְהָרֶֽךָ׃

בעל הטורים

(יג) בכל לבבכם ובכל נפשכם ונתתי מטר. לומר שאין נענין על המטר אא"כ יכוונו להתפלל בכל לב: (יד) בעתו בגי' בלילות:

שפתי חכמים

דרך יום לצד מזרח וזה הולך דרך יום לצד מערב נמצא שרחוקים זה מזה מהלך ב' ימים כן המשל בתורה: צ דהל"ל היום ל"ל: ק פי' כאילו אמר לאהבה את ה' ויהיה א"כ ולעבדו דבק עם אם שמע תשמעו אל מצותי ומהראוי להיות ולעבדני אלא שאין זה אלא דרשא בעלמא: ר רצ"ל אי כתיב חד קרא ה"א על הציבור ולא על היחיד אע"פ דכתיב בכל לבבך ובכל נפשך שהוא לשון יחיד מ"מ ה"א דדרך הקרא לכתוב לשון יחיד אף אם קאי על הציבור כמו שמע ישראל. וא"ת למה הזהיר גבי מצוה זו יותר ליחיד מבשאר מצות דהא אין חילוק בין יחיד לרבים וי"ל הואיל דבמצוה זו כתב הקרא טובות הרבה אוספת דגן ותירוש ויזכר ועשב לבהמה וכו' שרוצה לעשות למי שמקיים המצוה הזו לכך הוה אמינא דוקא לרבים אבל לא ליחיד לכן צריך לרבות ליחיד וקמ"ל כי בעשותם המצות מאהבה יעשה גם עם היחידים כל הנסים האלה. רמב"ן. וכיון שאזהרה שבכאן קאי על רבים אתי שפיר דלא כתיב בכאן ובכל מאדכם כדלעיל דכתיב ובכל מאדך משום דהכא איירי בציבור ואין מצוי שיהא ממונם חביב עליהם יותר מגופם לרוב הצבור משא"כ גבי יחיד. מהרא"י: ש רצונו לתרץ למה כתב גבי מצוה זו כל הרבה שכר ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש וגו' הא לעיל בפרשת בחקתי כתיב ונתתי גשמיכם בעתם ותו לא ומתרץ עשיתם מה שעליכם כלומר שעשיתם כל מה שעליכם לעשות שלא היה לכם לעשות יותר מזה שהרי שמרתם מצותי מאהבה והיבה כדכתיב לאהבה וגו' ולעבדו לכך אני אעשה מה שעלי ואשלם לכם שכר הרבה. רא"ם: ת והא דנקט רש"י רק בלילי שבתות ובגמרא דתענית (כ"ג) נקט לילי שבתות ולילי רביעיות משום המזיקים ששולטין בשני לילות אלו י"ל דרש"י פי' לפי הזמן הזה שאין המזיקים מצוים בינינו לכן לא נקט הלא בלילי שבתות וכשתא א"ש דנקט רש"י משום שהכל מצויין בבתיהן ולא קאמר הטעם משום דשכיחי מזיקים ולטעם ראשון קשה הל"ל בעשותם כיון דכל הלילות שוין לכן קאמר ד"א ולפי ד"א קשה תינח בזמן דשכיחי מזיקים אבל בזמן דלא שכיחי מזיקים כגון בזמן הזה מאי בעתו דכתיב בקרא לכן קאמר גם טעם ראשון: א מלקוש נוטריקו"ן מלילות קשין ולהאי טעמא לחוד קשה הל"ל ומלילות גם צריך לטעם ראשון ולטעם ראשון קשה הל"ל לקישא ל"ל גם לטעם שני: ב רצונו לתרץ מה ברכה זאת שהוא עצמו יטריח ויעבה ויאסף

רש"י

יומים לעזבך: מצוה אתכם היום. שיהיו עליכם חדשים כאלו שמעתם בו ביום צ (ספרי): לאהבה את ה'. שלא תאמר הרי אני לומד בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר אלא כל מה שתעשו עשו מאהבה ק וסוף הכבוד לבא: ולעבדו בכל לבבכם. עבודה שהיא בלב וזו היא תפלה שהתפלה קרויה עבודה שנאמר (דניאל ו יז) אלהך די אנת פלח ליה בתדירא וכי יש פולחן בבבל אלא על שהיה מתפלל שנאמר (שם) וכוין פתיחן לה וגו'. וכן בדוד הוא אומר (תהלים קמ"א ב) תכון תפלתי קטרת לפניך: בכל לבבכם ובכל נפשכם. והלא כבר הזהיר בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד ר אזהרה לצבור: (יד) ונתתי מטר ארצכם. (ספרי) עשיתם מה שעליכם ש אף אני אעשה מה שעלי: בעתו. בלילות שלא יטריחו אתכם. דבר אחר (שם) בעתו בלילי שבתות ת שהכל מצויין בבתיהם: יורה. (תענית ו) היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים: ומלקוש. רביעה היורדת סמוך לקציר למלאות התבואה בקשיה (שם) ולשון מלקוש דבר המאוחר כדמתרגמינן (בראשית ל מב) והיה העטופים ללבן לקישא. דבר אחר לכך נקראת מלקוש שיורדת על המלילות א ועל הקשין: ואספת דגנך. אתה תאספנו אל הבית ב ולא אויביך כענין שנאמר (ישעיה סב ח) אם אתן את דגנך וגו' כי מאספיו יאכלוהו ולא כענין שנאמר (שופטים ו ג)

והיה

ספרי

(ישעיה ד) לכן כאכול קש לשון אש וחשש להבה ירפה וגו'. וכי יש לך קש שהוא אוכל אש אלא קש זה הוא עשו שכל זמן שישראל מרפים את ידיהם מן המצות הוא שולט בהם. ואומר (ירמיה ט) מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה. ואומר (עמוס ב) כה אמר ה' על שלשה פשעי יהודה ועל ארבעה לא אשיבנו על מאסם את תורת ה' וחקיו לא שמרו. (קדושין מ) וכבר היו רבי טרפון ור' יוסי הגלילי ורבי עקיבא מסובים בבית (ערוד) [נתזה בלוד] נשאלו מי גדול תלמוד גדול או מעשה [נענה ר' טרפון ואמר מעשה גדול נענה רבי עקיבא ואמר לימוד גדול] נענו כולם ואמרו תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה. רבי יוסי (הגלילי) אומר גדול תלמוד שהתלמוד קודם לחלה מ' שנה [לתרומות ולמעשרות נ"ד שנה [לשמיטים ששים ואחת וליובלות מאה (ושלשים) [ושלש. וכשם

שתלמוד

קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְכָל נַפְשְׁכוֹן: יד וְאֶתֵּן מְטַר אַרְעֲכוֹן בְּעִדָּנֵהּ בַּכִּיר

ספרי

שתלמוד גדול ממעשה כך ענשה גדול ממעשה שנאמר פוטר מים ראשית מדון] (וכשגגם ענש) [וכשם שענש] על התלמוד יותר מן המעשה כך נתן שכר על התלמוד יותר מן המעשה שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם (ואומר) למען ירבו ימיכם וימי בניכם, ואומר (תהלים קה) ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו וגו': אשר אנכי מצוה אתכם היום, מנין אתה אומר שאם שמע דבר מפי קטן כשומע מפי חכם שנאמר (קהלת יב) דברי חכמים כדרבונות וגו'. (חגיגה ג) (מה דרבן זה מכוין את הפרה לתלמיה להביא חיים לעולם כך דברי תורה מכוונים דעתו של אדם מדרכי מיתה לדרכי החיים. ועוד) [ולא עוד] השומע מפי חכם כשומע מפי סנהדרין שנאמר (שם) בעלי אסופות ואין אסופות אלא סנהדרין שנאמר (במדבר יא) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. והשומע מפי סנהדרין כשומע מפי משה שנאמר (שם) נחנו מרועה. ואומר (ישעיה סג) ויזכור ימי עולם משה עמו איה המעלם מים את רועה צאנו ואיה השם בקרבו את רוח קדשו. ולא עוד השומע מפי משה כשומע מפי הקב"ה שנאמר נתנו מרועה אחד, (ואומר) [ונאמר] (תהלים פ) רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף יושב הכרובים הופיעה שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. (ועוד הרי) [וכן] הוא אומר (שה"ש ז) עיניך ברכות בחשבון על שער בת רבים, עיניך אלו הזקנים המתמנים על הצבור וכה"א (ישעי' כט) כי נסך עליכם ה' רוח תרדמה ויעצם את עיניכם [מראות]. ברכות, מה בריכה זאת אין אדם יודע מה בתוכה כך אין אדם עומד על דברי חכמים. בחשבון, בחשבונות שגומרין בעצה ובמחשבה והם נגמרים בבתי מדרשות. על שער בת רבים. (וכן הוא) [מהו] אומר (שם) אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק. אם עשית את התורה קוה לאליהו שאמרתי לו (מ"א יט) לך שוב לדרכך מדברה דמשק. ואומר (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' וגו' והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם [שכולם מן משה לכך נאמר אשר אנכי מצוה וגו']: לאהבה את ה' אלהיכם, שמא תאמר (הרי למדתי) [הריני לומד] תורה בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רבי בשביל שאקבל שכר לעוה"ב ת"ל לאהבה את ה' אלהיכם כל מה שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבה: ולעבדו, זה תלמוד, (אתה אומר זה תלמוד) או אינו אלא עבודה ממש כשהוא אומר (בראשית ב) ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה וכי מה עבודה לשעבר ומה שמירה לשעבר הא למדת לעבדה זה תלמוד ולשמרה אלו מצות וכשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תלמוד קרויה עבודה. ד"א (תענית ב) ולעבדו זו תפלה, או אינו אלא עבודה [ממש] ת"ל בכל (לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך) [לבבכם], וכי יש (לך) עבודה בלב הא מה ת"ל ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה. וכן בדוד הוא אומר (תהלים קמא) תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב. ואומר (דניאל ו) ודניאל כדי ידע די רשים כתבא על לביתיה וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם וזמנין תלתה ביומא הוא ברך על ברכוהי ומצלא ומודא קדם אלהה כל קבל די הוא עבד מן קדמת דנה. ואומר (שם) וכמקרביה לגובא לדניאל בקל עציב זעיק ענה מלכא ואמר לדניאל דניאל עבד אלהא חיא אלהך די אנת פלח ליה בתדירא היכל לשיזבותך מן אריותא. וכי יש פולחן בבבל הא מה ת"ל ולעבדו זו תפלה כשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תפלה קרויה עבודה. ר' אליעזר בן יעקב אומר ולעבדו בכל לבבכם (ובכל נפשכם) הרי זו אזהרה לכהנים שלא יהיה לבם מהרהר בשעת עבודה: (ד"א מה ת"ל) בכל לבבכם ובכל נפשכם, והלא כבר נאמר בכל לבבך ובכל נפשך כאן ליחיד כאן לצבור כאן לתלמוד כאן למעשה הואיל (ושמעת עשה עשיתם) [ושמעתם ועשיתם] מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי, ונתתי מטר ארצכם: (יד) ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש.

ונתתי, (תענית ב) אני לא על ידי מלאך ולא ע"י שליח: מטר ארצכם, (שם י) ולא

התורה והמצוה

ואספת דגנך וגם יהיה מזון לבהמתך, וגם ואכלת ושבעת, שבעת הקללה כתיב אתם תאכל ולא תשבע:

טו וְנָתַתִּ֛י עֵ֥שֶׂב בְּשָׂדְךָ֖ לִבְהֶמְתֶּ֑ךָ וְאָכַלְתָּ֖ וְשָׂבָֽעְתָּ׃

שפתי חכמים

בתבואה ולא יהיה לו עבד ושפחות ומתקן אתה תאספנו ולא תאריך: ג כלומר שלא תצטרך להוליך הבהמות לרעות במדברות ששם עשב למרעה בהמות אבל ימצא בשדך עשב הבהמה וזהו אליבא דר' יודא ד"א שתהא גוזז וכו' אליבא דרבנן שמפרש עשב בשדך על עשב השדה ולא על עשב הבהמות הצומח בתוכו זפירוש לבהמתך וגם לבהמתך שמרוב ריבויו גוזז ומאכיל לבהמתך שהוא יותר לדגן לבני אדם מש"ה מביא רש"י שני טעמים אלו: ד רצונו לתקן היתך

רש"י

והיה אם זרע ישראל וגו': (טו) ונתתי עשב בשדך. (ספרי) שלא תצטרך להוליכם ג למדבריות. דבר אחר שתהיה גוזז תבואתך כל ימות הגשמים ומשליך לפני בהמתך ואתה מונע ידך ממנה שלשים יום קודם לקציר ואינה פוחתת מדגנה: ואכלת ושבעת. הרי זו ברכה אחרת ד שתהא ברכה מצויה בפת בתוך המעים ואכלת ושבעת

ספרי

מטר ארצות [אחרות]. וכה"א (איוב ה) הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות: [בעתו], (תענית כג) רבי נתן אומר בעתו מלילי שבת ללילי שבת כדרך שירדו בימי הילני המלכה וכל כך למה כדי שלא ליתן פתחון פה לבאי העולם לומר (הרי) [מהו] שכר כל המצות אלא אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם ונתתי גשמיכם בעתם. והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש, ומנין שנתנה ברכה אחת לישראל שכל הברכות כלולות בה ת"ל (קהלת ה) אוהב כסף לא ישבע כסף ומי אוהב בהמון לא תבואה. ואומר (שם) ויתרון ארץ בכל הוא מלך לשדה נעבד. מלך (זה) שולט באוצרות של כסף ושל זהב (ואינו) משועבד (אלא) ליוצא מן השדה הא למדת שנתנה ברכה לישראל שכל הברכות כלולות בה: יורה, (תענית ו) (שיורד ומורה) [שמורה את] הבריות להכנים פירותיהם ולהטיח גגותיהם ולעשות כל צרכם. ד"א יורה שמתכוין לארץ ואין יורד בזעף. ד"א יורה (שמורה ומרוה) [שמרוה] את הארץ ומשקה עד התהום וכה"א (תהלים סה) תלמיה רוה נחת גדודיה. (שם כג) יורה במרחשון. ומלקוש בניסן, אתה אומר יורה במרחשון ומלקוש בניסן, או יורה בתשרי ומלקוש באייר ת"ל בעתו [הוי אומר] יורה במרחשון ומלקוש בניסן. וכה"א (יחזקאל לד) והורדתי הגשם בעתו. או (מה) יורה שמשיר הפירות ושוטף הזרעים ואת הגרנות ת"ל ומלקוש מה מלקוש לברכה אף יורה לברכה. או מה מלקוש מפיל בתים עוקר אילנות ומעלה סקי ת"ל יורה ומלקוש מה יורה לברכה אף מלקוש לברכה. וכה"א (יואל ב) ובני ציון גילו ושמחו בה' אלהיכם כי נתן לכם את המורה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון: ואספת דגנך ותירושך ויצהרך, דגנך מלא תירושך מלא ויצהרך מלא. או ואספת דגנך ותירושך ויצהרך ממעוט הפירות ת"ל (ויקרא כו) והשיג לכם דיש את בציר מקיש דיש לבציר מה בציר משאתה מתחיל בו אי אתה יכול להניחו אף דיש משאתה מתחיל בו אי אתה (רשאי) [יכול] להניחו. ד"א שיהא חורש בשעת קציר וקוצר בשעת חריש וכן איוב אומר (איוב כט) וטל ילין בקצירי. ד"א ואספת דגנך למה נאמר, לפי שהוא אומר (יהושע א) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך שומע אני כמשמעו ת"ל ואספת [הנהג בהן מנהג] דרך ארץ (דברים תורה רשאי להניחו) דברי ר' ישמעאל ר' שמעון בן יוחאי אומר (אין לדבר סוף) [אפשר] קוצר בשעת קצירה וחורש בשעת חרישה דש בשעת (הרב) [דישה] זורה בשעת הרוח אימתי למד תורה אלא כשישראל עושים רצונו של מקום מלאכתם על ידי אחרים נעשית שנאמר (ישעיה סא) ועמדו זרים ורעו צאנכם, וכשאין עושים רצונו של מקום מלאכתם ע"י עצמם נעשית ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידם שנאמר (דברים כח) ועבדת את אויביך. ד"א ואספת דגנך ותירושך ויצהרך שתהא ארץ ישראל מלאה דגן ותירוש ויצהר וכל הארצות דובאות למלאות אותה כסף וזהב [כענין] שנא' (בראשית מז) וילקט יוסף את כל הכסף. ואומר (דברים לג) וכימיך דבאך, מגיד שהיה כל הארצות דובאות כסף וזהב לא"י. (ד"ס) דגן כמשמעו, תירוש זה היין, כענין שנאמר (יואל ב) והשיקו היקבים. [ואספת] ולא כענין שנאמר (שופטים ו) והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם ועלו עליו ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ אלא כענין שנאמר (ישעיה סב) כי מאספיו יאכלוהו והללו את ה' ומקבציו ישתוהו בחצרות קדשי: (טו) ונתתי עשב בשדך לבהמתך. (סא מס אני מקיים ונתתי עשב בשדך לבהמתך) שלא תהא מצטער למדברות. אתה אומר כן או

אינו

וְלַקִּישׁ וְתִכְנוֹשׁ עִבּוּרָךְ וְחַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ׃ טו וְאֶתֵּן עִשְׂבָּא בְּחַקְלָךְ לִבְעִירָךְ וְתֵיכוּל

ותשבע

ספרי

אינו אלא ונתתי עשב בשדך לבהמתך כמשמעו ת"ל ואכלת ושבעת. הא מה אני מקיים ונתתי עשב בשדך לבהמתך (למה נאמר) שלא (רצה) [תהא] מצטער למדברות. ר' יהודה בן בבא אומר ונתתי עשב בשדך לבהמתך (מן התהומים) [בין התחומין, רבי שמעון בן יוחאי אומר ונתתי עשב בשדך לבהמתך] שתהא גוזז ומשליך לפני בהמתך כל ימות הגשמים ואתה מונע ידך ממנה קודם לקציר ל' יום והיא עושה ואינה פוחתת מדגנה. ד"א (כ"א ר"א) ונתתי עשב בשדך לבהמתך זה פשתן. וכה"א (תהלים קד) מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם: ואכלת ושבעת, סימן טוב לאדם כשבהמתו אוכלת ושובעת. וכה"א (משלי יב) יודע צדיק נפש בהמתו. (ד"א ואכלת ושבעת) כשבהמתך אוכלת ושובעת עובדת בכח את האדמה, וכה"א (שם יד) ורב תבואות בכח שור. ד"א ואכלת ושבעת מן הולדות. ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר (ירמיה לא) ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר: ואכלת ושבעת השמרו לכם פן יפתה לבבכם, אמר להם הזהרו שלא תמרדו בהקב"ה (ברכות לב) שאין אדם מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנאמר (ברכות לב) פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך. מהו אומר אחריו ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך. כיוצא בו אתה אומר (שם לא) כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותיו (ארץ) זבת חלב ודבש וגו'. כיוצא בדבר אתה אומר (שמות לב) וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק. וכן באנשי דור המבול שלא מרדו אלא מתוך שביעה שנא' בהם (איוב כא) שורו עבר ולא יגעיל תפלט פרתו ולא תשכל. ישאו בתוף וכנור וישמחו לקול עוגב, יבלו בטוב ימיהם וברגע שאול יחתו. היא גרמה להם (שם) ויאמרו לאל סור ממנו, אמרו [אין אנו צריכין אלא ל] טפה אחת של גשמים (כיה) אין אנו צריכים לו (בראשית ב) ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה, אמר להם הקב"ה בטובה שהיטבתי לכם אתם מתגאים, בה אני אפרע מכם (שם ז) ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה. ר' יוסי בן דורמסקית אומר הם נתנו עיניהם עליונה (והתחתונה) [בתחתונה] כדי לעשות תאותם אף הקב"ה פתח להם מעינות עליונים ותחתונים כדי לאבדם שנא' (שם) ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארובות השמים נפתחו. (סנהדרין קח) וכן אתה מוצא באנשי המגדל שלא מרדו בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנא' (בראשית יא) ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם. ואין ישיבה האמורה כאן אלא אכילה ושתיה שנא' (שמות לב) וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק היא גרמה להם שאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם, מה נאמר בהם (שם) ויפץ ה' אותם משם על פני כל הארץ. וכן אתה מוצא באנשי סדום שלא מרדו אלא מתוך שביעה שנא' בהם (איוב כח) ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש [כ"א מקום ספיר אבניה ועפרות זהב לו] אמרו [אנשי] סדום הרי מזון אצלנו [הרי כסף וזהב אצלנו] נעמוד ונשכח תורת רגל מבינינו. אמר להם המקום בטובות שהיטבתי לכם אתם מבקשים לשכח תורת הרגל מביניכם אני משכח אתכם מן העולם. מה נאמר בהם (שם) פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דלו מאנוש נעו (שם יב) לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל ישליו אהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל לאשר הביא אלוה בידו. וכה"א (יחזקאל טז) (חי אני נאם ה' אלהים אם עשתה סדום אחותך היא ובנותיה כאשר עשית את ובנותיך) הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי. כיוצא בו אתה אומר (בראשית יג) וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה ואומר (שם יט) ותשקין את אביהן יין בלילה הוא ותבא וגו' וכי מאין להם יין במערה אלא שנזדמן להם יין לשעה (וכה"א) [כענין שנאמר] (יואל ג) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס אם כן נתן הקב"ה למכעיסיו (ק"ו) לעושי רצונו [עאכ"ו]. (מכות כד) וכבר היו רבן גמליאל ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא נכנסים לרומי שמעו קול המייה של (מפטילון) [פלטון] עד ק"כ מיל התחילו הם בוכים ור' עקיבא מצחק, (אמר להם ר' עקיבא אתם למה בכיתם) אמרו לו (ואתה) למה אתה מצחק אמר להם

ואתם

טז הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ יז וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר

בעל הטורים

(טז) לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם ז' ממי"ן בס"ת. וכנגדן פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שראשי ז' יודין בס"ת לומר כל המודה בעכו"ם ככופר ביו"ד הדברות שנתנו למ' יום. וכן ז' ממי"ן כי ז' ממי"ן כתיבי בע"א פה לכם ולא
ידעת

שפתי חכמים

ד אף מוסב ואכלת ושבעת אלמעלה וכו' בשביל שיהיה מאכל בבהמתו הוא שבע ומתרץ דלא מוסב והכי זו כו': ה משום דפי' וסרתם בכל מקום הוא לסור ממה שנצטוה לעשות שהן ממצות עשה כדכתיב וסרתם מן הדרך וגו' לא ממה שהוזהרו שלא לעשות הלכך ע"כ צ"ל דפירוש וסרתם לסור מן התורה שנצטוו לעסוק בה ויתחייב מזה ועבדתם וגו' מכאן אמרו שהפורש וכו'. רא"ם:
עיין

רש"י

ושבעת: (טז) השמרו לכם. כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא תבעטו שאין אדם מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנאמר (דברים ח יב) פן תאכל ושבעת ובקרך וצאנך ירבין מה הוא אומר אחריו ורם לבבך ושכחת: וסרתם. לפרוש מן התורה ומתוך כך ועבדתם אלהים אחרים שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק בע"א וכן דוד אומר (שמואל א כו יט) כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד וגו' ומי אמר לו כן אלא כיון שאני מנורש מלעסוק בתורה הרי קרוב לעבוד אלהים אחרים: אלהים אחרים. (ספרי) שהם אחרים לעובדיהם

ספרי

ואתם למה בכיתם אמרו לו לא נבכה שהכותים מזבחים לאלילים ומשתחוים לעצבים יושבים בשלוה ושאנן ובית הדום של רגלי אלהינו היה לשרפת אש ומדור לחית השדה. אמר להם אף אני לכך צחקתי אם כן עשה למכעיסיו ק"ו לעושי רצונו. (פס) שוב פעם אחת היו עולים לירושלים הגיעו לצופים וקרעו בגדיהם הגיעו להר הבית וראו שועל אחד יוצא מבית קדש הקדשים התחילו הם בוכים ור' עקיבא מצחק אמרו לו עקיבא לעולם אתה מתמיה (שאתה מלחק ואנו בוכים) [שאנו בוכים ואתה מצחק]. א"ל ואתם למה בוכים אמרו לו למה לא נבכה על מקום שכתוב בו (במדבר ג) והזר הקרב יומת והרי שועל יוצא מתוכו. עלינו נתקיים (איכה ה) על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו. א"ל אף אני לכך צחקתי שכן הוא אומר (ישעיה ח) ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו וכי מה ענין אוריה אצל זכריה מה אמר זכריה (זכריה ח) עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים ואיש משענתו בידו מרוב ימים, ומה אמר אוריה (מיכה ג) לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיין תהיה והר הבית לבמות יער. אמר לו הקב"ה הרי לי שנים עדים האלו אם קיימים דברי אוריה קיימים דברי זכריה, ואם בטלים דברי (זכריה) [אוריה] בטלים דברי (אוריה) [זכריה]. שמחתי שנתקיימו דברי אוריה לסוף עתידים דברי זכריה להתקיים. ובלשון הזה אמרו לו עקיבא [נחמתנו] עקיבא נחמתנו. ד"א (ואכלת ושבעת) השמרו לכם פן יפתה לבבכם, אמר להם הזהרו שלא יטעה אתכם יצה"ר ותפרשו מן התורה שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק לע"ג שנא' (שמות לב) סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם עגל מסכה. ואומר (ש"א כו) אם ה' הסיתך בי ירח מנחה ואם בני האדם ארורים הם לפני ה' כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים. (כתובות ק) וכי תעלה על דעתך דוד מלך ישראל עובד עבודת כוכבים אלא כיון שפוסק מדברי תורה כאלו הולך ומדבק בעבודת כוכבים: וסרתם (מן הדרך), מדרך החיים לדרך המות: ועבדתם אלהים אחרים. (מכילתא יתרו פ"ו) וכי אלהים הוא והלא כבר נאמר (ישעיה לז) ונתון את אלהיהם באש כי לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם ולמה נקרא שמם אלהים אחרים (שעושים את עובדיהם אחרים)

התורה והמצוה

(טז יז) השמרו, ולהפך אם תעבדו אלהים אחרים לא לבד שלא יוריד לכם מטר השגחי, כי בהשגחה
יעצר

יַת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ וּבְכָל נִכְסָךְ : ו וִיהוֹן פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא

ספרי

ה' אלהיך מיסרך ואומר (שם) כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה. (ברכות ה מכילתא יתרו פ"י) ר' שמעון בן יוחאי אומר חביבים יסורים ששלש מתנות נתן הקב"ה להם לישראל שעובדי כוכבים מתאוים להם ולא נתנוהו [נ"א נתנן להם] לישראל אלא על ידי יסורים ואלו הן תורה וארץ ישראל והעולם הבא. תורה מנין שנאמר (משלי א) לדעת חכמה ומוסר ואומר (תהלים צד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. ארץ ישראל מנין שנאמר ה' אלהיך מיסרך (ואומר) כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה (אלו נחלי מים עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר). העולם הבא מנין שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר איזהו דרך שמביא (אדם) לעולם הבא הוי אומר זה יסורים. ר' נחמיה אומר חביבים יסורים שכשם שקרבנות מרצים כך יסורים מרצים, בקרבנות הוא אומר (ויקרא א) ונרצה לו לכפר עליו, ביסורין הוא אומר (שם ט) והם ירצו עונם. ועוד שהיסורים מרצים יותר מהקרבנות שהקרבנות בממונו ויסורים בגוף. וכה"א (איוב ב) עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו. (סנהדרין קא) וכבר היה ר' אליעזר חולה ונכנסו ר' טרפון ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא לבקרו נענה ר' טרפון ואמר רבי חביב אתה לישראל יותר מגלגל חמה שגלגל חמה מאיר בעולם הזה ואתה מאיר לעולם הזה ולעולם הבא. נענה ר' יהושע ואמר רבי חביב אתה לישראל (כמתן) [ממטר] גשמים שהגשמים נותנים חיים בעולם הזה ואתה נתת (להם לנו) [לנו] חיים בעולם הזה ובעוה"ב (א"ל) [נענה] ר' אלעזר בן עזריה (לרבי) [ואמר רבי] חביב אתה לישראל מאב ואם שאב ואם מביאים את האדם לעולם הזה ואתה מביא אותנו לעולם הזה ולעולם הבא. נענה רבי עקיבא ואמר רבי חביבים יסורים ואמר להם רבי אליעזר לתלמידיו סמכוני [ואשמע דברי עקיבא תלמידי] ישב לו רבי אליעזר אמר לו אמור עקיבא אמר לו הרי הוא אומר (ד"ה ב כג) בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו ונ"ה שנה מלך בירושלים וגו' ויעש הרע וגו' ואומר (משלי כה) גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה. וכי עלתה על דעתך שחזקיהו לימד תורה (לעולם) [לכל ישראל] ולמנשה בנו לא למד תורה אלא כל תלמוד שלימדו וכל עמל שעמל בו לא הועיל לו אלא יסורים שנאמר (ד"ה ב) וידבר ה' אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו, ויבא ה' עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה בחוחים ויאסרהו בנחשתים ויוליכוהו בבלה וכהצר לו חלה את פני ה' אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבותיו ויפלל אליו ויעתר לו וישיבהו לירושלים למלכותו, [הוי אומר ש] חביבים יסורים. רבי מאיר אומר הרי הוא אומר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך, אהבהו בכל לבבך כאברהם אבינו (כענין) שנאמר (בראשית יח) (כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו לכך נאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך) [אברהם אוהבי ואומר ומצאת את לבבו נאמן לפניך]. ובכל נפשך כיצחק שעקד עצמו על גבי המזבח. ובכל מאדך הוי מודה לו כיעקב כענין שנאמר (שם לב) קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות:

(ו) והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, (למה נאמר) לפי שהוא אומר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך איני יודע באיזה צד אוהבים את הקב"ה ת"ל והיו הדברים

התורה והמצוה

ימפשט הרקבון בכל הגוף, וכל שתגדל בעיניך הרע המושג לך תדע שאתה חולה מסוכן והוא מרפא אותך להחיותך בחיים שבעה"ז או כדי להטיב נפשך מני שחת בע"ה, וכתב הרי"א שבאשר יש טוב וערב ומועיל, נגד הטוב אמר בכל לבבך שהוא החלק השכלי כמ"ש לב נבון יבקש דעת, ונגד הערב אמר בכל נפשך שהוא הנפש המתאוה אל הערב, ונגד המועיל אמר בכל מאדך, ר"ל שבכל האהבות אשר יעויר תאהב את ה' על כלם:

(וס"ו) והיו, וצריך שיתגלה אהבתך אליו במחשבה ובדבור ובמעשה, נגד המחשבה אמר והיו הדברים האלה על לבבך שלא יעלה על לבבך שום מחשבה רק באהבת ה' כאלו היה כתובה על לוח לבבך לעולמים:

הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ׃ ז וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ ח וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין

בעל הטורים

נפשך כיצחק שמסר נפשו להקב"ה: ובכל מאדך כיעקב דכתיב [ב"]כ וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך: (ז) ובקומך תגין על הקו"ף לומר כשיעמוד בבקר יתפלל ק' ברכות וינצל מצ"ח קללות ועוד שתים גם כל חלי וכל מכה: (ח) טטפת ט' תגין כנגד ט'

רש"י

(ספרי): (ו) אשר אנכי מצוך היום. (שם) לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם ק סופנה אלא כחדשה ר שהכל רצין לקראתה. דיוטגמא מצות המלך הבאה במכתב: (ז) ושננתם. (שם) לשון חדוד הוא ש שיהיו מחודדים בפיך שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד: לבניך. אלו התלמידים ת מצינו בכל מקום שהתלמידים קרוים בנים שנאמר (דברים יד א) בנים אתם לה' אלהיכם ואומר (מלכים ב ב ג) בני הנביאים אשר בבית אל וכן בחזקיהו שלמד תורה לכל ישראל וקראם בנים שנאמר (ד"ה ב כט יא) בני עתה אל תשלו וכשם שהתלמידים קרויים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם כך הרב קרוי אב שנא' (מלכים ב ב יב) אבי אבי רכב ישראל וגו': ודברת בם. (ספרי) שלא יהא עיקר דבורך אלא א בם. עשם עיקר ואל תעשם טפל: ובשכבך. (שם) יכול אפילו שכב בחצי היום ת"ל ובקומך יכול אפי' עומד בחצי הלילה ת"ל בשכבך בביתך ב ובלכתך בדרך דרך ארץ דברה תורה זמן שכיבה וזמן קימה: (ח) וקשרתם לאות על ידך. אלו תפלין שבזרוע: והיו לטוטפות בין עיניך. אלו תפלין שבראש ועל שם

שפתי חכמים

ומ"י שתדע שהוא הבורא וממנו הכל אתה אוהבו ומתאוה לדעת אותו: ק סופנה לשון הביטה הוא: ר וזהו דכתיב היום כלומר כאילו נאמר היום דאל"כ אתי מצוך היום והלא זה ארבעים שנה שנצטוו עליה ועל כל התורה וכ"כ הרא"ם בעצמו לקמן בפסוק היום לעשותם: ש מלשון חצי גבור שנונים אבל לא לשון משנה דא"כ הל"ל ולמדתם: ת דאי בנים ממש דהא לעיל מיניה כתיב אתה ובנך ובן בנך וכאן כתיב דוקא לבניך אלא ע"כ אתלמידים: א דאל"כ ודברת אותם הל"ל אלא בם ולא בדברים אחרים: ב (קל"ת) נ"ל דה"פ דא"ל בשכבך ובקומך דוקא אפילו בחצי היום ובחצי הלילה. מדכתיב בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך א"כ כל היום וכל הלילה יקראו ק"ש וא"כ הל"ל ודברת בם יומם ולילה אלא דרך ארץ וכו' ויהיה בשכבך ובקומך פי' על בשבתך בביתך ובלכתך בדרך וה"ל בשכבך וגו' ואימתי בזמן שכבך ובזמן קומך דהיינו שחרית וערבית

ספרי

הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך (והיו [נ"א תן] הדברים האלה על לבבך) שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו: אשר אנכי מצוך היום, שלא יהו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה [אלא] כחדשה שהכל רצים לקראתה: על לבבך, מכאן היה ר' יאשיה אומר צריך להשביע את יצרו שכך אתה מוצא בכל הצדיקים שהשביעו את יצרם. באברהם הוא אומר (בראשית יד) הרימותי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך. בבועז הוא אומר (רות ג) (ואמלתיך אנכי) חי ה' שכבי עד הבקר. בדוד הוא אומר (ש"ב כו) ויאמר דוד חי ה' כי אם ה' יגפנו או יומו יבוא ומת או במלחמה ירד ונספה. באלישע הוא אומר (מ"ב ה) חי ה' (כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה) [אשר עמדתי לפניו אם אקח]: (ז) ושננתם לבניך, (קדושין ל) שיהו מסודרים לתוך פיך שכשאדם שואלך דבר אל תגמגם בו אלא אמור לו מיד וכן הוא אומר (משלי ז) אמור לחכמה אחותי את ומודע לבינה תקרא ואומר (שם) קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך ואומר (תהלים קכ) חציך שנונים, מה שכר יש לך לזה (שם) עמים תחתיך יפלו בלב אויבי המלך. ואומר (שם קכז) כחצים ביד גבור כן בני הנעורים. ואומר (שם) אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער. ד"א ושננתם לבניך אלו בשנון ואין

קדש

התורה והמצוה

(ז) ושננתם, ונגד הדבור תלמדם לבניך וגם ודברת בם אתה בכל מיני המעמדות שהסיס בין בשבתך בביתך וכו' וכמ"ש (משלי ו) בהתהלכך תנחה אותך, בשכבך וגו' והקיצות וגו':

וקשרתם

מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין עַל לִבָּךְ: ז וּתְתַנֵּינוּן לִבְנָךְ וּתְמַלֵּל בְּהוֹן בְּמִתְּבָךְ בְּבֵיתָךְ וּבְמֵהָכָךְ בְּאָרְחָא וּבְמִשְׁכְּבָךְ וּבְמִקִּימָךְ: ח וְתִקְטְרִנּוּן לְאָת עַל יְדָךְ וִיהוֹן לִתְפִלִּין

ספרי

קדש לי כל בכור והיה כי יביאך בשנון. שהיה בדין ומה אם ויאמר שאינו בקשירה הרי הוא בשנון (שאינו בקשירה) קדש לי כל בכור והיה כי יביאך שישנן בקשירה אינו דין שיישנן בשנון ת"ל ושננתם לבניך אלו בשנון ואין קדש לי כל בכור והיה כי יביאך בשנון. ועדין אני אומר ויאמר שקדמוה מצות אחרות הרי הם בשנון עשרת הדברות שלא קדמום מצות אחרות אינו דין שיהו בשנון. אמרת ק"י ומה אם קדש לי כל בכור והיה כי יביאך שהן בקשירה אינן בשנון, עשרת הדברות שאינן בקשירה אינו דין שלא יהו בשנון (ת"ל ושננתם לבניך). הרי ויאמר יוכיח לעשרת הדברות שאע"פ שאינן בקשירה שיהו בשנון ת"ל ושננתם לבניך אלו בשנון ואין עשרת הדברות בשנון: לבניך, אלו תלמידיך. וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים שנאמר (בנים אתם לה' אלהיכם. ואומר) (מ"ב ב) ויצאו בני הנביאים וכי בני הנביאים היו והלא תלמידים היו אלא מכאן לתלמידים שהם קרוים בנים. וכן אתה מוצא בחזקיהו מלך יהודה שלימד כל התורה לישראל וקראם בנים שנאמר (ד"ה ב' כט) בני עתה אל תשלו. וכשם שהתלמידים קרוים בנים כך הרב קרוי אב שנאמר (מ"ב ב) ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ולא ראהו עוד ויחזק בבגדיו וגו'. ואומר (שם י) ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו ויבוא אליו מלך ישראל ויבך ויפל על פניו ויאמר אבי אבי: ודברת בם, (יומא יט) (שם) [עשה אותם] עיקר ואל תעשם טפלה שלא יהיה משאך ומתנך אלא (עליהם) [בהם] שלא תערב בהם דברים [אחרים] שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמוד חכמת כנענים ת"ל (ויקרא יח) (ושמרתם את מצותי) ללכת בהם ולא ליפטר מתוכם. וכה"א (משלי ה) יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך: בשבתך בביתך ובלכתך בדרך. וכה"א (שם) בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך (סוטה כא) בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה. בשכבך תשמור עליך בשעת מיתה. והקיצות, לימות המשיח. היא תשיחך, לעולם הבא. ובשכבך יכול אפילו שכב בחצי היום [ובקומך יכול אפילו עמד בחצי היום] ת"ל בשבתך בביתך ובלכתך בדרך דרך ארץ דברה תורה (כלשון בני אדם). [ד"א זהו המחלוקת שבין בית שמאי ובית הלל שבש"א בערב כל אדם יטו ויקראו ובבקר יעמדו שנאמר ובשכבך ובקומך, ובית הלל אומרים כל אדם קורים כדרכם שנאמר ובלכתך בדרך אם כן למה נאמר ובשכבך ובקומך אלא בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שדרך בני אדם עומדים] (ברכות יא) וכבר היה ר' ישמעאל [וראב"ע מסובין במקום א' והיה ר"י] דורש [מוטה] ור' אלעזר בן עזריה (זוקף הגיע) [זקוף כיון שהגיע] זמן קריאת שמע (נזקף) [הטה ראב"ע ונזקף] ר' ישמעאל (והטה) [ואמר] [ר' אלעזר בן עזריה (וא"ל ר') [לר'] ישמעאל (מה זה אלעזר א"ל ישמעאל) אחי [אמשול לך] משל [למה"ד] לאחד שאומרים לו (מפני מה) זקנך מגודל והוא אומר להם יהיה כנגד המשחיתים אמר לו אתה הטית כדברי בית שמאי ואני נזקפתי כדברי בית הלל. ד"א שלא יקבע הדבר חובה. (שבית שמאי אומרים בערב כל אדם יטו ויקראו ובבקר יעמדו שנאמר ובשכבך ובקומך, ובית הלל אומרים כל אדם קורים כדרכם שנאמר ובלכתך בדרך אם כן למה נאמר ובשכבך ובקומך אלא בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שדרך ב"א עומדים):

(ח) וקשרתם, אלו בקשירה ואין ויאמר בקשירה. שהיה בדין ומה אם קדש לי והיה כי יביאך שאינן בשנון הרי הם בקשירה. ויאמר שהוא בשנון אינו דין שיהא בקשירה ת"ל וקשרתם אלו בקשירה ואין ויאמר בקשירה. ועדיין אני אומר (והרי) [אם] קדש לי והיה כי יביאך שקדמו מצות אחרות הרי הם בקשירה. עשרת הדברות שלא קדמו מצות

התורה והמצוה

(ח) וקשרתם ונגד המעשה וקשרתם לאות על ידך, והוא נגד בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך שהתפלין שביד הוא לשעבד את כח המתאוה השוכן בלב אל אהבת ה' והוא נגד בכל נפשך, והתפלה של ראש לשעבד כח השכל והמחשבה לאהבתו והוא נגד בכל לבבך, ונגד בכל מאדך אמר וכתבתם על מזוזות ביתך שביתך מלאין הקנינים וכל הרכוש כלם יהיו משועבדים לאהבת ה':

והיה

עֵינֶֽיךָ׃ ט וּכְתַבְתָּ֛ם עַל־מְזֻז֥וֹת בֵּיתֶ֖ךָ וּבִשְׁעָרֶֽיךָ׃ ס י וְהָיָ֞ה כִּֽי־יְבִיאֲךָ֣ ׀ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ אֶל־הָאָ֛רֶץ אֲשֶׁ֨ר נִשְׁבַּ֧ע לַאֲבֹתֶ֛יךָ לְאַבְרָהָ֛ם לְיִצְחָ֥ק וּֽלְיַעֲקֹ֖ב לָ֣תֶת לָ֑ךְ עָרִ֛ים גְּדֹלֹ֥ת וְטֹבֹ֖ת אֲשֶׁ֥ר לֹא־בָנִֽיתָ׃ יא וּבָתִּ֨ים מְלֵאִ֣ים כָּל־טוּב֮ אֲשֶׁ֣ר לֹא־מִלֵּאתָ֒ וּבֹרֹ֤ת חֲצוּבִים֙ אֲשֶׁ֣ר לֹא־חָצַ֔בְתָּ כְּרָמִ֥ים וְזֵיתִ֖ים אֲשֶׁ֣ר לֹא־נָטָ֑עְתָּ וְאָכַלְתָּ֖ וְשָׂבָֽעְתָּ׃ יב הִשָּׁ֣מֶר לְךָ֔ פֶּן־תִּשְׁכַּ֖ח

בעל הטורים

אברים שבראש . ידך בגימטריא גובה היד : (י) סמך והיה כי יביאך לפרשת שמע לומר לך שבזכות תורה תפלין ומזוזה יכנסו

רש"י

מנין פרשיותיהם נקראו ג טטפת טט בכתפי ד שתים פת באפריקי ה שתים: (ט) מזוזת ביתך. מזוזת כתיב שאין צריך ו אלא אחת : ובשעריך . לרבות שערי חצרות ושערי מדינות ושערי עיירות (יומא יא) : (יא) חצובים

שפתי חכמים

ועגבית : ג ר"ל דדומה כאילו כתיב שני פעמים שתים טט פירוש שתים הוא: ד בכתפי כשרוצין לדבר שתים אומרים טט : ה ובאפריקי כשרוצין לדבר שתים אומרים פת דהיינו ארבע כלומר ארבע פרשיות בכל תפלין ועיין בתוספות סנהדרין ריש פ"ק : ו על שאין צריך על פתח אחד שני מזוזות אלא

ספרי

מצות אחרות אינו דין שיהו בקשירה. אמרת ק"ו אם ויאמר שהוא בשנון אינו בקשירה עשרת הדברות שאינן בשנון אינו דין שלא יהיו בקשירה. והרי קדש לי והיה כי יביאך יוכיח שאינן בשנון והרי הם בקשירה (יכול) [אף] עשרת הדברות שאע"פ שאינן בשנון יהו בקשירה ת"ל וקשרתם אלו בקשירה ואין עשרת הדברות בקשירה . וקשרתם לאות על ידך (מנחות לד) כרך אחד של ארבע (טוטפות) [פרשיות] שהיה בדין הואיל ואמרה תורה תן תפילין ביד ותן תפילין בראש מה בראש ארבע טוטפות אף ביד ארבע טוטפות ת"ל וקשרתם לאות על ידך [נ"א והיה לך לאות על ידך] כרך אחד של ארבע (טוטפות) [פרשיות] . (שם ומ"נ) (טוטפות הרי ארבע או נעשה ארבעה כיסים של ארבע טוטפות ת"ל וקשרתם לאות על ידך) [או יכול כשם שביד כרך אחד כך בראש כרך אחד והדין נותן הואיל ואמרה תורה תן תפילין ביד ותן תפילין בראש מה ביד כרך אחד אף בראש כרך אחד ת"ל ולטטפת ולטטפת ולטטפות הרי כאן ד' טוטפות אמורות. או יעשה ד' כיסין של ד' פרשיות ת"ל ולזכרון בין עיניך (פי' זכרון א')] כיס אחד של ד' טוטפות : על ידך (שם לז) בגובה שביד. אתה אומר בגובה של יד או אינו אלא על ידך כמשמעו והדין נותן הואיל ואמרה תורה תן תפילין ביד ותן תפילין בראש מה תפילין שבראש בגובה שבראש אף תפילין שביד בגובה שביד. [ד"א על ידך] ר' אליעזר אומר על ידך בגובה של יד. אתה אומר בגובה של יד או אינו אלא על יד ממש ת"ל והיה לך לאות על ידך לך לאות ולא לאחרים לאות. ר' יצחק אומר על ידך בגובה של יד. אתה אומר בגובה של יד או אינו אלא על יד כמשמעו ת"ל והיו הדברים האלה על לבבך (דבר) שכנגד לבך ואיזה זה גובה שביד. (ד"א) על ידך (שם) זה שמאל (אתה אומר זה שמאל או אינו אלא ימין אעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר) [שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ואומר] (שופטים ה) ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים [ואומר למה תשיב ידך וימינך וגו'] הא למדת שאין יד האמורה בכל מקום אלא שמאל. ר' נתן אומר וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין. ר' יוסי אומר מצינו שאף ימין קרויה יד שנאמר (בראשית מח) וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש אפרים וירע בעיניו ויתמוך יד אביו וגו' (א"כ מה ת"ל ידך) להביא הגדם שיהא נותן בימין. וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך, (שם לו) כל זמן של יד ביד תן של ראש בראש מכאן אמרו כשנותן תפילין נותן של יד תחלה ואח"כ של ראש, וכשהוא חולץ חולץ את של ראש תחלה ואח"כ חולץ של יד: בין עיניך

בֵּין עֵינָיךְ: ט וְתִכְתְּבִנּוּן עַל מְזוּזְיָן וְתִקְבְּעִנּוּן בְּסִפֵּי בֵיתָךְ וּבִתְרָעָיךְ: י וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לָךְ קִרְוִין רַבְרְבָן וְטָבָן דִּי לָא בְנֵיתָא: יא וּבָתִּין מְלַן כָּל טוּב דִּי לָא מַלֵּיתָא וְגֻבִּין פְּסִיקָן דִּי לָא פְסַלְתָּא כַּרְמִין וְזֵיתִין דִּי לָא נְצַבְתָּ וְתֵיכוּל וְתִשְׂבַּע: יב אִסְתְּמַר

ספרי

עיניך, (שם לז) בגובה של ראש, או אינו אלא בין עיניך כמשמעו (והדין נותן) [ת"ל לא תשימו קרחה בין עיניכם מה בין עיניכם האמור להלן בגובה של ראש אף בין עיניכם האמור כאן בגובה של ראש. רי"א] הואיל ואמרה תורה תן תפילין ביד ותן תפילין בראש מה ביד מקום שהוא ראוי ליטמא בנגע אחד אף בראש מקום שהוא ראוי ליטמא בנגע אחד:

(ט) וכתבתם (סנה קי) כתב שלם. מכאן אמרו כתב לאלפים עיינים ולעיינים אלפים לביתים כפים ולכפים ביתים לגמלים צדקים ולצדקים גמלים לדלתים רישים ולרישים דלתין להיהין חיתים ולחיתים היהין לווים יודים וליודים ווים לזיינים נונים ולנונים זיינים לטיתים פיפים ולפיפים טיתים לכפופים פשוטים ולפשוטים כפופים למימים סמכים ולסמכים מימים לסתומים פתוחים ולפתוחים סתומים פרשה סתומה פתוחה פתוחה סתומה (כתבה שלא כדין) או שכתבה כשירה או שירה שכתבה כיוצא בה [כתבה שלא בדיו] או שכתב (נס) את האזכרות בזהב הרי אלו יגנזו: וכתבתם, (מנחות לד) שומע אני על גבי אבנים הרי אתה דן (נאמר כאן כתב ונאמר להלן (דברים כח) כתב מה להלן על גבי אבנים אף כאן על גבי אבנים. או כלך לדרך זו) נאמר כאן כתב ונאמר להלן כתב מה להלן על הספר (ובדיו) אף כאן בספר (ובדיו). אף אתה דן בלשון הזה ואני אדון בלשון(שב"ד חולק) [הזה] נאמר כאן כתב ונאמר להלן כתב מה כתב האמור להלן על גבי אבנים אף כאן על גבי אבנים. אמרת הפרש אלמוד דבר מדבר ואדון דבר מדבר, אלמוד דבר שהוא נוהג לדורות מדבר שהוא נוהג לדורות ואין דנים דבר שהוא נוהג לדורות מדבר (שאינו) [שאינו] נוהג אלא לשעה (נאמר כאן כתב ונאמר להלן כתב מה כתב האמור להלן על ספר ובדיו אף כתב האמור כאן על הספר ובדיו ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר) [וכמו שנא'] (ירמיה לו) ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו: על מזוזות ביתך (ובשעריך), (מנחות שם) שומע אני שתי מזוזות (ביתך), ת"ל בשניה מזוזות, ריבוי אחר ריבוי למעט דברי רבי ישמעאל (ור' יצחק) [ר"ע] אומר אינו צריך הרי הוא אומר (שמות יב) ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות [שאין ת"ל שתי ומה ת"ל שתי] זה (בנה) [בנין] אב (בכל) [כל] מקום שנאמר מזוזות (הרי אין בכלל שתים) [אינו אלא אחד] עד שיפרוט לך הכתוב שתי מזוזות: מזוזות ביתך, (מנחות שם) על ימין ובכניסה, או אינו אלא על ימין ביציאה ת"ל על מזוזות ביתך על ביאתך של ימין בכניסה: ובשעריך, (יומא יא) שומע אני שערי בתים והלולים והרפת ומתבן ובית התבן וביה הבקר ובית האוצרות ובית העצים ואוצרות יין ואוצרות שמן ואוצרות תבואה במשמע ת"ל ביתך מה ביתך (מקום כבוד ובית) [בית] דירה [אף כל בית דירה] (במשמע). שומע אני אפילו שערי (בלקאות) [בתי כסאות] ובימסאות ומרחצאות במשמע ת"ל ביתך, מה ביתך (מקום) [עשוי למקום] כבוד (ובית דירה אף שעריך בית כבוד ובית דירה) [אף כל מקום כבוד]. שומע אני אפילו שערי בית המקדש במשמע ת"ל ביתך מה ביתך חול אף שעריך חול, מכאן אמרו (מע"ש פ"ג) הלשכות (שהם פתוחות לקדש תוכן קדש פתוחות לחול תוכן חול) [והעזרות והר הבית פטורין מן המזוזה]. (מנחות מג) חביבין ישראל שסיבבן הקב"ה במצות, תפילין בראש ותפילין בזרוע, מזוזה בפתחיהם, ציצית על ד' כנפות כסותם, ועליהם אמר דוד (תהלים קיט) שבע ביום הללתיך. נכנס למרחץ וראה את עצמו ערום אמר אוי לי שאני ערום מן המצות נסתכל דוד במילה והתחיל עליה סודר שבח שנאמר (שם ו) למנצח על השמינית מזמור לדוד. משל למלך שאמר לאשתו הוי מתקשטת בכל תכשיטיך כדי שתהא רצויה לי כך אמר להם הקב"ה לישראל הוו מצויינים במצות כדי שתהיו רצוים לי. וכה"א (שה"ש ו) יפה את רעיתי כתרצה יפה את(שאת) [כשאת] רצויה לי:

התורה והמצוה

(יו"ד יב) והיה כי יביאך, ילמדנו כי גדול נסיון העושר מנסיון העוני ובעת יתעשרו וישבעו ירום לבם ונתל

את־יהוה אשר הוציאך מארץ מצרים מבית עבדים:
יג את־יהוה אלהיך תירא ואתו תעבד ובשמו תשבע:
יד לא תלכון אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר
סביבותיכם: טו כי אל קנא יהוה אלהיך בקרבך פן־
יחרה אף־יהוה אלהיך בך והשמידך מעל פני האדמה: ס
טז לא תנסו את־יהוה אלהיכם כאשר נסיתם במסה:
יז שמור תשמרון את־מצות יהוה אלהיכם ועדתיו וחקיו
אשר צוך: יח ועשית הישר והטוב בעיני יהוה למען
ייטב לך ובאת וירשת את־הארץ הטבה אשר־נשבע
יהוה לאבתיך: יט להדף את־כל־איביך מפניך כאשר
דבר יהוה: ס כ כי־ישאלך בנך מחר לאמר מה העדת
והחקים והמשפטים אשר צוה יהוה אלהינו אתכם:
כא ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו
יהוה ממצרים ביד חזקה: כב ויתן יהוה אותת ומפתים

בעל הטורים יכנסו לארץ. (יג) תירא בגי' תלמידי חכמים: (יט) להדף ה"ו כי הגרגשי עמד ופנה:

רש"י

לפי שהיה מקום סרעין וסלעים נופל בו ל' חציב': (יב) מבית עבדים. כתרגומו מבית עבדותא ז ממקום שהייתם שם עבדים: (יג) ובשמו תשבע. אם יש בך כל המדות הללו ח שאתה ירא את שמו ועובד אותו אז בשמו תשבע שמתוך שאתה ירא את שמו תהא זהיר בשבועתך ואם לאו לא תשבע: (יד) מאלהי העמים אשר סביבותיכם. הוא הדין לרחוקים אלא לפי שאתה רואה את סביבותיך תועים אחריהם הוצרך להזהיר עליהם ביותר: (טז) במסה. כשיצאו ממצרים שנסוהו במים שנאמר (שמות יז ז) היש ה' בקרבנו: (יח) הישר והטוב. זו פשרה לפנים משורת הדין: (יט) כאשר דבר. והיכן דבר (שמות כג כז) והמותי את כל העם וגו': (כ) כי ישאלך בנך מחר

שפתי חכמים

לכל פתח שבבית צריך מזוזה אחת ולא כי"מ דכוונת הכתוב כגון דפתח שאין לה אלא מזוזה בצד אחד מן הפתח חייב לקבוע מזוזה באותו פתח מנחות דף ל"ג: ז פירש מבית עבדים שהייתם שם עבדים לא מבית העבדים כי לא היו עבדים לעבדים: ח פי' לא שהוא מצוה לישבע כמו את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד שכל אחד מהם מצוה בפני עצמו אלא אם יש בך כל המדות הללו וגו' ואם לאו לא תשבע וא"כ וי"ו ובשמו מוסף צריך

השאלות

(כ—כה) מה רצה במאמר זה בכללו. ומ"ש ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה שתפס רק הקים. ומה פי' מ"ש וצדקה תהיה לנו.

התורה והמצוה

ובקל ישכחו את השם, וגם בזה יש הבדל שאם הוציא איש עבד עובד עבודת פרך לחירות בודאי יזכור טובת פודהו מבית עבדים ואף אם אח"כ ישיג קצת עושר אם ישיגנו ע"י עמל ויגיע כפיו יזכור תמיד מעמדו הראשון ויודה לאיש חסדו, אבל אם אח"כ השיג עושר גדול ומכוני מסחרים בלי עמל ויגיעה אז לרוב ישכח מעמדו הקודם וגם ישכח טובות מיטיבו, וז"ש שכאשר יביאך אל הארץ ושם תמצא עושר גדול אשר לא עמלת בו כמ"ש ערים גדולות וטובות אשר לא בנית, אז צריך אני להזהירך ביותר בל תשכח מעמדך הקודם שהייתם עבדים במצרים ואת ה' אשר הוציאך משם ומידו השגת כל הטובות האלה:

לך דילמא תתנשי ית דחלתא דיי די אפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא : יג ית יי אלהך תדחל וקדמוהי תפלח ובשמה תקים : יד לא תהכון בתר טעות עממיא מטעות עממיא די בסחרניכון : טו ארי אל קנא יי אלהך שכינתה בינך דילמא יתקף רגזא דיי אלהך בך וישיצנך מעל אפי ארעא : טז לא תנסון קדם יי אלהכון כמא די נסיתון בנסיתא : יז מטר תטרון ית פקודיא דיי אלהכון וסהדותה וקימוהי די פקדך : יח ותעבד דכשר ודתקן קדם יי בדיל דייטב לך ותעול ותירת ית ארעא טבתא די קיים יי לאבהתיך : יט למתבר ית כל בעלי דבבך מקדמך כמא די מליל יי : כ ארי ישאלנך ברך מחר למימר מא סהדותא וקימיא ודיניא די פקיד יי אלהנא יתכון : כא ותימר לברך עבדין הוינא לפרעה במצרים ואפקנא יי ממצרים בידא תקיפא : כב ויהב יי אתין ומופתין רברבין

התורה והמצוה

(יג) **את**, ולכן את ה' אלהיך תירא כי כל האלהות תלוים ממנו, ואותו תעבד אחר שהוא פדה אותך מבית עבדים א"כ אתה עבד שלו, ובשמו תשבע לא בשם אלהים אחרים, ועז"א :

(יד) **לא תלכון אחרי אלהים אחרים**, שבהיותך מצליח פתאום תאמר שזה בא מן המזל ומערכת השמים :

(טו) **כי אל קנא**, באשר אלהיך הוא בקרבך והוא לבדו שופע עליך כל הטובות האלה בהשגחתו, א"כ הוא אל קנא כבעל המקנא לאשתו המתפרנסת ממנו והלך אחרי מאהביה, ואיך דומה להעמים שסביבותיך שאין השם בקרבם והם תחת משטרי הכוכבים ולא יקנא בם :

(טז) **לא תנסו**, פי' הסמ"ג שהוא אזהרה שלא יאמר אעשה מצוה ואראה אם אתברך ואם לאו. והנה בפ"ק דר"ה אומר שהאומר הרי סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני ה"ז צדיק גמור, היינו אם אינו עושה דרך נסיון, ועז"א כאשר נסיתם במסה שהיה דרך נסיון, והרמב"ם כתב שבכלל זה ג"כ שלא לנסות הנביא שכבר הוחזק לנביא אמת, שהוא בכלל שיאמין בה' ובנביאיו ולא ינסה יותר מדאי, ועז"א :

(יז) **שמור תשמרון את מצות ה' וגו' אשר צוך**, ר"ל שבאמת ראוי שהשמור שלא ע"מ לקבל פרס רק באשר צוך אף אם לא תשיג מזה שום שכר ותועלת :

(יח) **ועשית הישר והטוב**, ובכ"ז יציר ג"כ שתעשה ע"מ לקבל שכר והוא בהסתכל על רצון ה' המצוה, שכבר בארנו בארצות החיים (דרוש ט') מ"ש שכר מצוה מצוה, שבאשר הטעם הראשי שצוה ה' אותנו על המצות (שיש הרבה מצות שלא נדע להם טעם) הוא רק מצד שה' ברא את העולם כדי שימצאו ברואים שישפיע להם טובו באשר הוא רוצה לעשות טוב וחסד ומטעם הזה נתן לנו מצות הרבה כדי שנמלא פקודתו ונקבל עליהם שכר, וא"כ עקר כונתו במה שנתן לנו המצוה הוא כדי שיתן לנו שכר, וא"כ במה שמקבל שכר מצוה בזה ממלא רצון ה' שרוצה שישפיע טוב וחסד לבריותיו, וא"כ עקר מה שאנו ממלאים רצון הבורא בעשיית המצוה אינו בהמצוה בעצמה רק בשכר שאנו מקבלים עבורה וא"כ עקר המצוה הוא שכר מצוה, עיי"ש בארך, וז"ש הגם שאני מצוך שתשמרון מצות ה' רק מצד אשר צוך שלא לכונת קבלת שכר בכ"ז יציר שתעשה על כונת קבלת השכר אם תהיה כונתך שתעשה בזה **הישר והטוב בעיני ה'** שעקר מה שישר וטוב בעיני ה' הוא **למען ייטב לך ובאת וירשת את הארץ הטובה**, זה הוא עקר כונת ה' וחפצו והטוב והישר בעיניו, ותוכל לעשות המצוה לכונה זו שעי"ז ייטב לך בשכר המצוה תמלא חפץ ה' והטוב בעיניו :

(יט) **להדף**, וכן שעי"כ יהדף את כל איביך מפניך כאשר דבר ה' ויוכל ה' לקיים דברו והבטחתו וזה נחת רוח לפניו ובזה עצמו אתה ממלא רצונו שרוצה שיוכל לשמור הבטחתו :

(כ) **כי ישאלך**, והנה מצות התורה נחלקים לשלשה חלקים, יש מצות שנקראים בשם **עדות** כמו המצות שמזכר בהם יצ"מ כמו שבת ומועדים, ויש מצות שהם **חוקים** שלא נודע להם שום טעם כמו שעטנז וכב"ח ודיני הקרבנות וכדומה, ויש מצות שנקראים בשם **משפטים** שהם מצות שבין אדם לחברו שהשכל מחייב אותם, ובנך ישאלך מחר שאלות בכל ג' מיני מצות האלה **בעדות ובחוקים ובמשפטים** ומלמד אותם תשובות מה שישיבו על כל אחד ואחד :

(כא) **ואמרת לבנך** (תשובה א' על העדות) שרוב מצות שנקראים עדות מזכיר בהם ענין יצ"מ, אמר מפני שבענין יצ"מ נתבררו רובי יסודות האמונה, [א] נתברר לכם שאינכם נתונים תחת הנהגת הטבע רק תחת ההנהגה השגחיית שמשדדת חוקי הטבע, כי מצד הטבע **עבדים היינו לפרעה במצרים** ומה **שהוציאנו ה' ממצרים** היה **ביד חזקה** ובשדוד הטבע :

(כב) **ויתן**, [ב] **ויתן ה'** שמה שהעניש ה' את מצרים והכם בעשר מכות בזה נתן **אותות ומופתים**

גְּדֹלִים וְרָעִים ׀ בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ׃ כג וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אֹתָנוּ לָתֶת לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵינוּ׃ כד וַיְצַוֵּנוּ יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל־הַיָּמִים לְחַיֹּתֵנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה׃ כה וּצְדָקָה תִּהְיֶה־לָּנוּ כִּי־נִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ׃ ס שביעי ז א כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָשַׁל גּוֹיִם־רַבִּים ׀ מִפָּנֶיךָ הַחִתִּי וְהַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי שִׁבְעָה גוֹיִם רַבִּים וַעֲצוּמִים מִמֶּךָּ׃ ב וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהִכִּיתָם הַחֲרֵם תַּחֲרִים אֹתָם לֹא־תִכְרֹת לָהֶם בְּרִית וְלֹא תְחָנֵּם׃ ג וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם בִּתְּךָ לֹא־תִתֵּן לִבְנוֹ וּבִתּוֹ לֹא־תִקַּח לִבְנֶךָ׃ ד כִּי־יָסִיר אֶת־בִּנְךָ מֵאַחֲרַי וְעָבְדוּ

בעל הטורים

(כה) כמצוה הזאת לפני ה' אלהינו מלמד שהמצות באות ומעידות לפני ה'. וס"א דלפני כפולה לומר שנכנסות לפני ולפנים: כאשר אמר כי יביאך בשכר המצות: (א) ונשל ג'. ונשל גוים רבים. ונשל ה' אלהיך את הגוים האל מפניך (לקמן ז כב) ונשל הברזל מן העץ (לקמן יט ה) אלמלא לא חטאו ישראל לא היו צריכין לכלי זיין וזהו ונשל גוים ונשל הברזל:

רש"י

מחר. יש מחר שהוא אחר זמן: (א) ונשל. לשון השלכה והתזה וכן (דברים יט ה) ונשל הברזל: (ב) לא תחנם. (ע"ז כ) לא תתן להם חן אסור לו לאדם לומר כמה נאה כנעני זה. (יבמות י) ט דבר אחר לא תתן להם חנייה בארץ: (ד) כי יסיר את בנך מאחרי. (קדושין סח) בנו של כנעני כשישא את בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי למדנו שבן בתך הבא מן הכנעני קרוי בנך י אבל בן בנך הבא מן

שפתי חכמים

להוסיף מלת אם קודם את ה' אלהיך תירא. רא"ם: ט לפי טעם זה קשה הל"ל בנו"ן כיון שהוא לשון חן אי נמי הל"ל תחנם מלא וי"ו טירם לכן ד"א לא תתן להם חנייה כלו' אף אם לא תכרות אתם ברית ותאמר בלבבך יהיו לי למס עובד לכן אמר ולא תתן להם שום חניה בעולם בארץ. ולטעם אחרון קשה לא הל"ל אלא לא תחנם שאינם רשאי ליתן לו חנייה וכ"ש שאין לכרות עמו ברית לכן צריך גם טעם ראשון: י ר"ל מה דכתיב כי יסיר את בנך ומשמע נתינת טעם הוא אדלעיל מיניה ואמה הוא נתינת טעם אין לומר דנתינת טעם ארישא דקרא דכתיב בתך לא תתן לבנו דא"כ הל"ל כי יסיר את בתך וגו' ואין לומר

התורה והמצוה

גדולים, שכבר בארנו שסדרי המכות בררו ג' דברים, בסדר דצ"ך ברר מציאת ה' כמש"ש בזאת תדע כי אני ה', ובסדר עד"ש ברר פנת ההשגחה כמש"ש כי אני ה' בקרב הארץ, ובסדר באח"ב ברר אמונת האחדות והיכולת המוחלט כמ"ש כי אין כמוני בכל הארץ, ושתי מכות הראשונות שבכל סדר שבאו בהתראה נקראו בשם אותות כי באו לברר האמונות האלה, והמכה הג' שבכל סדר נקרא בשם מופת שהיה רק עונש למצרים אשר הכבידו את לבם, ושעור הכתוב ויתן אותות גדולים ומופתים רעים שהמופתים באו רק להרע להם וזה ברר שה' מעניש לממרה דברו, והאותות אלה לא נעשו ליחידים רק במצרים בפרעה ובבל ביתו ולא נעשו בנסתר רק לעינינו:

(כג) ואותנו, וגם נתברר שמה שהוציא אותנו משם היה תכליתו למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ

וּבִישִׁין בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵהּ לְעֵינָנָא: כג וְיָתָנָא אַפֵּיק מִתַּמָּן בְּדִיל לְאַעָלָא יָתָנָא לְמִתַּן לָנָא יָת אַרְעָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָנָא: כד וּפַקְּדָנָא יְיָ לְמֶעְבַּד יָת כָּל קְיָמַיָּא הָאִלֵּין לְמִדְחַל יָת יְיָ אֱלָהָנָא לְטַב לָנָא כָּל יוֹמַיָּא לְקַיָּמוּתָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין: כה וְזָכוּתָא תְּהֵי לָנָא אֲרֵי נִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל תַּפְקֶדְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא כְּמָא דִּי פַקְּדָנָא: א אֲרֵי יָעֲלִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ וִיתָרֵךְ עַמְמִין סַגִּיאִין מִן קֳדָמָךְ חִתָּאֵי וְגִרְגְּשָׁאֵי וֶאֱמֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי שִׁבְעָא עַמְמִין סַגִּיאִין וְתַקִּיפִין מִנָּךְ: ב וְיִמְסְרִנּוּן יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ וְתִמְחִנּוּן גַּמָּרָא תְּגַמַּר יָתְהוֹן לָא תִגְזַר לְהוֹן קְיָם וְלָא תְרַחֵם עֲלֵיהוֹן: ג וְלָא תִתְחַתַּן בְּהוֹן בְּרַתָּךְ לָא תִתֵּן לִבְרֵהּ וּבְרַתֵּהּ לָא תִסַּב לִבְרָךְ: ד אֲרֵי יַטְעֵין יָת

התורה והמצוה

הארץ, וא"כ מזה עמדו המצות שנקראים עדות, כמו השבת והמועדים שהם מעידים שה' מחדש הטבע ומנהיגו בהשגחה פרטית, ומצות הענקה ומתנות עניים והחמלה על הנמכר לעבד ואיסור הרבית והמשקולת שתלאם ביצ"מ שכלם עדות על ההשגחה הפרטיית על השפלים והעניים והמדוכאים, וכן מצות שבארץ שתלאם ביצ"מ כי ע"ז הוציאנו ממצרים לתת לנו את הארץ וזה ענין חלק המצות שנקראים בשם עדות:

(כד) ויצונו (תשובה ב' על החוקים), ומה שצונו ה' **לעשות את כל החקים האלה** היה כדי **ליראה את ה' אלהינו**, כי השומר מצות אדוניו שיודע טעם המצוה עושה זה בעבור שמשיג שהמעשה הזה טוב מצד עצמו או שישיג תועלת ממנו אבל השומר מצוה חוקית שאינו יודע לה שום טעם הוא עושה זה מצד יראת ה' בלבד, וע"כ תמצא שבמזמור השמים מספרים שהם חושב חלקי התורה תורה עדות פקודים מצות חוקים משפטים, מכנה את החוקים בשם יראת ה', כי הם מביאים אל יראת ה', וזאת שנית שבהחוקים מקשרים טובות גדולות שעל ידם אלהים קרובים אליהם כמו שראו שע"י המקדש וכליו וקרבנותיו היתה השכינה שרויה ביניהם והנסים התמידים וכמ"ש (למעלה ד' ז') ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו שנאמר על החוקים וז"ש לטוב לנו כל הימים שעל ידם נשיג הטובות התמידיות והחיים כמ"ש לחיותנו בין הגשמים בין הרוחנים:

(כה) וצדקה (תשובה ג' על המשפטים), שעל חלק המשפטים יקשה מצד איך יצויר שיהיה שלמות הנפשי נקנה על ידם, אחר שהם רק משפטים נמוסים לקיום הישוב המדיני, וכאשר התקשה בזה בעקרים (מ"ג פכ"ח) ומה יוסיפו שלמות אל הנפש בלמדו דיני שור ובור ומבעה והבער וכדומה. והנה כבר בארתי בפי' התנ"ך שבכ"מ שנזכר בכתבי הקדש השנות משפט וצדקה יכוין במשפט על המצות שבין אדם לחברו ובשם צדקה יכוין על המצות שבין אדם למקום, עפ"ז יאמר שבאמת מעשה המשפטים בעצמם אם יעשם רק מצד שהשכל מחייבם לשמור הקבוץ המדיני ולתקון המדות וכדומה הם רק כמשפטים נמוסים שישנם לכל עם ועם שאינם רק לתקון הקבוץ לבד, אבל משפטי התורה צריך לשמור אותם לא מצד שהם נמוסים שכליים רק מצד שהם משפטים אלהיים מצד מה שהשם צוה אותם ומצד זה תפול עליהם ג"כ שם צדקה שנופל על מצות שבין אדם למקום, כי מצד שעושה אותם לא מצד חיוב שכלי רק מצד שצוה ה' אותם הם מצות שבין אדם למקום ומצד זה מקנים שלמות לנפש כמו מצות שנקראים בשם צדקה, וכמ"ש בעקרים שם, וז"ש **וצדקה תהיה לנו** ר"ל שתהיה לנו כמצות שבין אדם למקום, וזה ע"י **שנשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו**, שנעשה המשפטים לא מצד חיוב השכל רק מצד **אשר צונו**, וכמ"ש בפי' תהלים (סי' יח) על פסוק כי כל משפטיו לנגדי:

(א) כי יביאך ה' וגו' ונשל גוים רבים, ר"ל שמן הז' עממים שחשב פה היו רבים שפנו מארצם כמ"ש חז"ל שיהושע הודיע להם מקודם הרוצה להשלים ישלים לפנות יפנה ללחום ילחם ונרגשי פנה והלך לו לאפריקי:

(ב) ונתנם, ואלה שלא פנו, לא השלימו את ישראל כמ"ש יהושע (יא יט כ) לא היתה עיר אשר השלימה את ב"י כי מאת ה' היתה לחזק את לבם וגו' למען החרימם וגו', ור"ל ורבים מהם ילחמו **וה' יתנם לפניך שתכה אותם** ואני מצוה אותך החרם תחרים ולא תתנהג עמהם כדרך כובשי ארצות שלפעמים כרתו ברית עם הנכבשים להיות לעם אחד עוזרים זל"ז שעז"א **לא תכרות להם ברית**, ויש שעכ"פ יניחו אותם לשבת במקומות מוגבלים ויתנו להם שם חניה בקרקע עז"א **ולא תחנם**:

(ג) ולא, ר"ל ויש שעכ"פ יבואו עמהם בחתון ועז"א **ולא תתחתן בם**:

(ד) כי יסיר, ובאר טעם איסור החתון שזה אינו מצד שאתה מחויב להשמידם רק מטעם אחר **כי יסיר את בנך מאחרי** וא"כ הוא נוהג גם בשעט"ס חוץ מז' אומות:

אלהים אחרים וחרה אף־יהוה בכם והשמידך מהר: ס כי אם־כה תעשו להם מזבחתיהם תתצו ומצבתם תשברו ואשירהם תגדעון ופסיליהם תשרפון באש: ו כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך בך בחר | יהוה אלהיך להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על־פני האדמה: ז לא מרבכם מכל־העמים חשק יהוה בכם ויבחר בכם כי־אתם המעט מכל־העמים: ח כי מאהבת יהוה אתכם ומשמרו את־השבעה אשר נשבע לאבתיכם הוציא יהוה אתכם ביד חזקה ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך־מצרים: מפטיר ט וידעת כי־יהוה אלהיך הוא האלהים האל הנאמן שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותו

°הה"א בלי מתג מ"ש °מצותיו קרי

בעל הטורים

(ז) לא מרבכם כתיב חסר לומר מרבבות שבכם שאתה ממעיטים עצמכם. כי אתם המעט ה' מעט נ"ז משפחות בפרשת פינחס וח' הלוים הרי ס"ה וכשתצרף עמהם ה' בנות צלפחד יהיו שבעים:

רש"י

הכנענית אינו קרוי בנך אלא בנה שהרי לא נאמר על בתו לא תקח כי תסיר את בנך מאחרי אלא כי יסיר את בנך וגו': (ה) מזבחותיהם. של בנין: מצבותם. אבן אחת: ואשיריהם. אילנות שעובדין אותן: ופסיליהם. צלמים: (ז) לא מרבכם. כפשוטו. ומדרשו לפי שאין אתם מגדילים עצמכם כשאני משפיע לכם טובה לפיכך חשק בכם: כי אתם המעט. הממעטים עצמכם כגון אברהם שאמר (בראשית יח כז) ואנכי עפר ואפר וכגון משה ואהרן שאמרו (שמות טז ז) ונחנו מה לא כנבוכדנצר שאמר (ישעיה יד יד) אדמה לעליון וסנחריב שאמר (שם לו כ) מי בכל אלהי הארצות וחירם שאמר (יחזקאל כח ב) אל אני מושב אלהים ישבתי: כי אתם המעט. הרי כי משמש בלשון דהא: (ח) כי מאהבת ה'. הרי כי משמש בלשון אלא. לא מרבכם חשק ה' בכם. אלא מאהבת ה' אתכם: ומשמרו את השבועה. מחמת שמרו כ את השבועה: (ט) לאלף דור. ולהלן הוא אומר (דברים ה י) לאלפים כאן שהוא סמוך אצל לשומרי מצותיו העושין מיראה הוא אומר לאלף ל ולהלן שהוא סמוך אצל לאוהביו העושין מאהבה שסכרם יותר גדול הוא אומר לאלפים: אוהביו. אלו העושין מאהבה: ולשומרי מצותיו. אלו העושין מיראה: ומשלם

שפתי חכמים

דקאי אסיפא דקרא כדמשמע פשוטו של קרא ובתו לא תקח לבנך ולכך כתיב כי יסיר את בנך זה אינו דהא כתיב כי יסיר ואי קאי אסיפא הכ"ל כי תסיר לשון נקבה אלא בנו של עובד אלילים וכו' כלומר ויסירנו העובד אלילים מאחרי אבל בן בנך הבא מן העובד אלילים אינו קרוי בנך ומש"ה לא הקפידה התורה עליו מפני שכבר מוסר הוא: כ שהמ"ם הזה אין שמושו במקום מן כמנהגו ברוב המקומות רק הוא מ"ם הסבה: ל כלומר העושין מיראה לאלף דור והעושים מאהבה אלפים דור ואע"פ דהכא נמי כתיב לאוהביו לפני לשומרי מצותיו די"ל לאוהביו מוסב אדלעיל מיניה אשומר הברית והחסד ולשומרי קאי אמה דכתיב אחריו וכן לעיל נמי דכתיב לאלפים וכתיב נמי לשומרי מצותיו אף התם י"ל לאוהביו מוסב אדלעיל מיניה דקיימי מה שכתוב לפניו לאלפים ולשומרי מצותיו קאי אמה שכתוב אחריו לאלף

התורה והמצוה

(ה) כי אם, והנה מזה אתה מחויב לבער כל מיני ע"ז, וכבר באר הרמב"ם בה' מלכים שהיה אסור לישראל להשלים עמהם רק עד שיקבלו מס ועבדות ושלא לעבוד עבודת כו"ם וגם אז היה אסור להם לכרות להם ברית:

בָּרָךְ מִבָּתַר פָּלְחָנִי וְיִפְלְחוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְיִתְקֵף רֻגְזָא דַּייָ בְּכוֹן וִישֵׁיצִנָּךְ
בִּפְרִיעַ: ה אֱרֵי אִם כְּדֵין תַּעְבְּדוּן לְהוֹן אֱגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן וְקָמָתְהוֹן תְּתַבְּרוּן
וַאֲשֵׁירֵיהוֹן תְּקוֹצְצוּן וְצַלְמֵיהוֹן תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא: ו אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ
בָּךְ אִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְמֶהֱוֵי לֵהּ לְעַם חַבִּיב מִכֹּל עַמְמַיָּא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא:
ז לָא מִדְּסַגִּיאִין אַתּוּן מִכָּל עַמְמַיָּא צְבִי יְיָ בְּכוֹן וְאִתְרְעֵי בְּכוֹן אֲרֵי אַתּוּן זְעֵרִין
מִכָּל עַמְמַיָּא: ח אֱרֵי מִדְּרָחֵם יְיָ יָתְכוֹן וּמִדְּנָטַר יָת קְיָמָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתְכוֹן
אַפֵּיק יְיָ יָתְכוֹן בִּידָא תַקִּיפָא וּפָרְקָךְ מִבֵּית עַבְדוּתָא מִידָא דְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם:
ט וְתִדַּע אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ הוּא אֱלֹהִים אֱלָהָא מְהֵימְנָא נָטַר קְיָמָא וְחִסְדָּא לְרָחֲמוֹהִי

ולנטרי

התורה והמצוה

(וס"ו) כי עם קדוש אתה, כבר באַרתי (יתרו יט ה') שיש הבדל בין עם קדוש ובין עם סגלה, שסגולה היא דבר החשוב מצד הבחירה דבר שיקר בעיניו מצד שמוצא חן לפניו, ועם קדוש הוא בעת יתקדשו ויתעלו מצד קדושת מעשיהם, ועז"א שאתה עם קדוש מצד קדושת המעשים, וחוץ מזה בחר ה' אלהיך מצד הבחירה להיות לו לעם סגלה, ומצד שני אלה הענינים צריך אתם להתרחק מן העמים עובדי אלילים:

(ז) לא מרבכם, ולא תאמר הלא טוב יותר שנקרב אותם אלינו להיות עמנו לעם אחד וברבות עם הדרת מלך ויהיו גם הם סגולה, עז"א לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם שאין ה' חפץ ברבוי עם, כי הפרי והסגולה היא מועטת, כמו שבעץ פרי העלים והעלים והקליפות הם רבים והפרי היא מעוטה, כן אתם המעט מכל העמים, כי אתם הלב והפרי והסגולה שהיא מועטת, והיא הסגולה אצל הנוטע והחביבה בעיניו:

(ח) כי מאהבת ה' אתכם, שאם היה רוצה ברבוי עם סגולה היה יכול לתת לכם את ארץ מצרים שהיתה מלאה כצאן אדם ושיהיו עם מצרים מתחברים אליכם להיות אתכם לעם אחד, ומה שהוציא אתכם היה מאהבת ה' אתכם, שהאהבה לא היה אלא בשוים ואיך יצויר אהבה שיאהב ה' אתכם הגם זה מצד שיש בהם אלהות היא נפשכם שהיא חלק אלוה ממעל שמצדה יאהב דומה לדומה, ומשמרו את השבועה שנשבע להיות לכם לאלהים ושהדבק שכינתו בכם ולכן הוציא אתכם ביד חזקה כדי להביאך אל הארץ שמוכנת להשראת השכינה והקדושה הגם שפדך מבית עבדים מיד פרעה שתכף בהתחל המכות נפסק השעבוד ובכ"ז לא השאיר אתכם במצרים לחבר את עם מצרים אליכם כי אין רצונו ברבוי של פסולת וקליפות רק בהפרי והסגולה שהיא מועטת ותשכון בטח בדד מופרדת מעובדי אלילים:

(ט) וידעת, אומר בענין שלום גמול לצדיקים ועונש לרשעים, שידמה לך בראיית ההשקפה שיש עול בהנהגה שלפעמים הצדיקים מעונים ביסורים והרשעים מצליחים, תדע כי ה' אלהיך, המשגיח עליך [שהם אלהים הבא ככנוי אל ישראל מורה על השגחתו הדבוקה בם, ובכלל זה ההשגחה לתת שכר ועונש] הוא האלהים האל הנאמן, ר"ל שב"ו צריך למהר לשלם שכר או עונש תכף מפני שאם לא יעשהו תיכף יש חשש שאח"כ לא יהיה ביכלתו לעשות פעולתו כי ב"ו כחו מוגבל, או שאח"כ ישתנה רצונו כי ב"ו רצונו משתנה תמיד, לא כן ה' אינו צריך למהר תכף כי אם מצד היכולת הוא האלהים בעל היכולת והכחות כלם, ואם מצד הרצון הוא האל הנאמן שרצונו קיים ולא ישתנה, ולא יחליף את אשר הבטיח, וא"כ א"צ למהר הגמול והעונש תיכף, עפ"ז באר מה שמאחר שכר הצדיקים ולפעמים יגיעם צרות בעוה"ז, שזה מפני שהוא שומר הברית והחסד, שגמול בטובת עוה"ז נקרא חסד, כי עפ"י דין אין מגיע שכר בעוה"ז, כי שכר הנמשך בטבע מן המע"ט הוא שכר הנפשי לעה"ב שזה קשור עם שמירת המצות בטבע שהמצות הם משלימים את הנפש ומחייבים רוחניותה ואלהיותה, אבל שכר עוה"ז אינו מחויב מן המצות בטבע רק בדרך ההשגחיי הנסיי שה' בהשגחתו ישנה הטבע לטוב ולברכה לשומרי מצותיו, ומבואר אצלנו תמיד, שהנהגה המסודרת מסדר הטבעי נקרא משפט, והנהגה המסודרת מסדר הנסיי נקרא חסד בכתבי הקדש, כמו שיסד ע"ז המזמור בתהלים (סי' פ"ט) עיי"ש, ושכר עה"ז שהבטיח הקב"ה להאבות וכרת עמם הברית לתת להם ארץ ז' עממין זה קרא ברית וחסד, וה' שומר הברית והחסד שהבטיח לאהביו ולשומרי מצותיו, לאלף דור וכמ"ש במדרש שהקב"ה אמר למשה שאם הייתי נותן לאברהם וליצחק שכר מצותיהם בעה"ז לא היו בניהם יורשים זכותם ועי"כ היו הם גרים בארץ ועי"כ נשמר הברית והחסד הזה לאלף דור ובאו בניהם אחריהם וירשו את הארץ וזכו בטובת עה"ז בזכות אבותיהם:

לאלף דור: י ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו לא יאחר לשנאו אל פניו ישלם לו: יא ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם: פ פ פ

ק"ח. עזיאל סימן׳ ומפטירין נחמו נחמו עמי בישעיה סימן מ׳:

יב והיה | עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם ושמר יהוה אלהיך לך את הברית

בעל הטורים

(יב) והיה עקב לעיל מיניה כתיב היום לעשותם וסמיך ליה עקב. כלומר היום לעשותם אבל שכרם בעקב פי' בסוף. עקב תיבות יש בו' דרכות (כראשונות) וזהו בשמרם עקב רב אם תשמור עקב תזכה למה רב טובך אשר צפנת: עקב עשה חורך קבע. עקב ענוה למד מן העקב הזה שהולך אחר הרגל דרך ענוה ולפיכך אינו עף כמו אצבעות הרגלים. המשפטים פ"א כפולה שיש לפשפש ולחקור אחרי עומק הדין. תשמעון ושמרתם ועשיתם ג' כנגד מקרא משנה תלמוד. ושמר ה' אלהיך לך אם עקב תשמעון ישמור לך הברית שנאמר באברהם עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור: ושמר בגימטריא לעתיד לבא:

שפתי חכמים

לאלף דור כמו הכא: מ דאל"כ קשיא רישא לסיפא דברישא משמע דאף לשונאיו משלם גמולם הטוב ובסיפא כתיב להאבידו:
ב פי' שמלת היום דבק עם לעשותם לא עם מצוך דלעיל מיניה כי לא היה הצווי היום:
א ר"ל מה דכתיב עקב שהוא לשון יען משמע דודאי הוא שישמעו אל המצות כמו באברהם דכתיב עקב אשר שמע בקולי וגו' קאי אדבר שהוא ודאי דהא אברהם שמע בקולו ורצה לפרש אם כנו א"כ כאן נמי משמע בודאי הוא שישמעו זהא אמרינן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ועל זה פי' דלשון עקב היינו המצות הקלות וכו' כלומר שאין חשובים בעיני אדם לקבל עליהם מתן שכר גדול לכך נקט רש"י נמי אם המצות קלות ר"ל דלאו ודאי הוא מפני שפירוש משפטים הם כן המצות בכלל לא דיני ממונות ביחוד כי לא הוזכרו פה ואיך יאמר בהלה לכך החליף משפטים במצות רח"ס. א"נ דק"ל דכל"ל והיה אם תשמעון המשפטים כמו שכתוב בפרשת כי תבוא והיה אם לא תשמעו אלא לכי כתיב

רש"י

(י) ומשלם לשונאיו אל פניו. בחייו משלם לו גמולו הטוב מ כדי להאבידו מן העולם הבא: (יא) היום לעשותם. ולמחר לעולם ב הבא ליטול שכרם: (יב) והיה עקב תשמעון. אם המצות קלות שאדם דש א בעקביו תשמעון: ושמר ה' וגו'. ושמור

התורה והמצוה

(יו"ד) ומשלם לשונאיו, ומה שנותן להרשע טוב ושלוה בעה"ז, מתן בזה שני טעמים: [א] כמ"ש בעקרים שלפעמים ירשיע כ"כ עד שהדין נותן שינעלו ממנו דרכי התשובה כמ"ש ואני אחזק את לבו, ואם היה מוצא רעות בעה"ז היה חוזר בתשובה לכן נותנים לו שכר מצות שעשה בעה"ז כדי שיקשית לבו וישאר ברשעו ויאבד וז"ש שמשלם לשונאיו שכר מצות אל פניו ר"ל בעה"ז, כדי להאבידו שלא יחזור בתשובה, וזאת שנית שאם לא היה נותן לו בעוה"ז שכר מצוה שעשה היה מוכרח לשלם לו השכר בעה"ב, שהם השכר רוחני ונצחי, וה' אינו רוצה שסונאיו יהיה להם תקומה בעולם האלהי, וכמו שבארתי זה בארך בארצות השלום (דרוש ז') עפ"י מ"ש עיי"ש, וכמ"ש בפי' תהלים (סי' עג), וע"כ מקדים לתת לו שכרו בעה"ז שהוא שכר גשמי כלה ונפסד עם הפסד הגויה נושא השכר, וז"ש לא יאחר לשונאו ר"ל אינו רוצה לאחר שכרו אל עולם האחר השני האלהי וע"כ אל פניו ישלם לו בעוה"ז:

(יא) ושמרת את המצוה, עוד נתן טעם אל שני הדברים מה שהצדיקים מעונים בעה"ז והרשעים מצליחים, שאם היה נותן שכר ומעניש תכף בעה"ז לא היה אפשר שיעשו המצות לש"ש כי היו עושים המצות ונמנעים מהעבירות מפני תקות גמול ויראת עונש, ולא היה בחירה כלל כי היו מתיראים לעבור על מצות ה', ולכן עשה ה' שבעה"ז יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים וכן בהפך שעי"כ הם עושים המצות ונשמרים מהעבירות לש"ש בלבד, כמ"ש (קהלת ח) אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע וכו', וז"ש שעי"כ ושמרת את החקים מצד שאנכי מצוך היום לעשותם לא מצד תקות גמול ויראת עונש רק מצד שכן צוה ה', וע"ז ש היום לעשותם ולא היום לקבל שכרם, ר"ל

דְנָטְרֵי פִּקּוּדוֹהִי לְאֲלַף דָּרִין: י וּמְשַׁלֵּם לְסָנְאוֹהִי טָבְוָן דִּי אִנּוּן עָבְדִין קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵּיהוֹן לְאוֹבָדֵיהוֹן לָא מְאַחַר עָבֵד טָב לְסָנְאוֹהִי טָבְוָן דִּי אִנּוּן עָבְדִין קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵּיהוֹן מְשַׁלֵּם לְהוֹן: יא וְתִטַּר יָת תַּפְקֶדְתָּא וְיָת קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶעְבְּדְהוֹן:

יב וִיהֵי חֲלַף דִּי תְקַבְּלוּן יָת דִּינַיָּא הָאִלֵּין וְתִטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְיִטַּר יְיָ אֱלָהָךְ

ספרי

(יב) והיה עקב תשמעון את המשפטים, כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה. **הרי** פרשה זו נאמרה לישראל בשעה שיצאו ממצרים שהיו אומרים שמא לא נכנס לארץ יפה כזו אמר להם הקב"ה כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה (מגיד הכתוב שא"י) משובחת הימנה. אתה אומר בשבח א"י הכתוב מדבר או אינו אלא בשבח ארץ מצרים ת"ל (במדבר יג) וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים (מפני מה) (כתובות קיב וס"ג) שהיתה מקום מלכות שכך הוא אומר (ישעיה ל) כי היו בצוען שריו. וחברון מה היתה פסולת של א"י (שנאמר קרית ארבע היא חברון והרי דברים ק"ו אם חברון פסולת א"י הרי היא משובחת ממשובחת של ארץ מצרים שהיא משובחת מכל הארצות ק"ו לשבח של א"י). וא"ת לא מי שבנה זו (לא) בנה זו ת"ל ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען. חם (לפי) שבנה זו בנה זו. אפשר בנה את הכעור ואח"כ בנה את הנאה אלא בנה את הנאה ואח"כ בנה את הכעור, שפסולתו של ראשון (הכ"ב) [נותן] בשניה הא לפי שחברון משובחת ממצרים לפיכך נבנתה תחלה [והלא דברים ק"ו אם חברון פסולת א"י הרי היא משובחת ממשובחת של ארץ מצרים שהיא משובחת מכל הארצות ק"ו לשבח של א"י]. וכן אתה מוצא בדרכי המקום שכל מי שהוא חביב הוא קודם את חבירו. תורה לפי שהיא חביבה מכל (פסחים לד וס"ג) נבראת קודם לכל שנאמר (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז. ואומר (שם) מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ. בית המקדש לפי שהוא חביב מכל נברא לפני כל שנאמר (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו. (תענית י) א"י שהיא חביבה מכל נבראת קודם לכל שנאמר (משלי שם) עד לא עשה ארץ וחוצות, ארץ אלו שאר ארצות, וחוצות אלו מדברות, וראש עפרות תבל זו ארץ ישראל (רבי שמעון בן יוחאי אומר תבל זו א"י) שנאמר (שם) משחקת בתבל ארצו. למה נקרא תבל (שמה) שהיא מתובלת בכל שכל שאר הארצות יש בזו מה שאין בזו ויש בזו מה שאין בזו אבל א"י אינה חסרה כלום שנאמר (דברים ח) ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר כל בה. ד"א (ארץ אלו שאר ארצות, וחוצות אלו מדברות תבל זו א"י) למה נקרא שמה תבל ע"ש

התורה והמצוה

היום בעוה"ז לא תקוה שכר החוקים והמצוה ועליך רק לעשותם ולא היום לקבל שכרם רק למחר לקבל שכרם בעה"ב:

(יב) והיה עקב, אמנם באר שיש הבדל בזה בין החלק שנקרא משפטים ובין חלקי המצות שנקראו בשם חוקים ומצות, והוא עפמ"ש הרמב"ם בפי' המשניות (פ"א דפאה) וז"ל: וענין מ"ש אוכל פירותיהם בעה"ז והקרן קיימת לו לעה"ב כי המצות כולן נחלקים בתחלה על ב' חלקים, החלק האחד במצות המיוחדות לאדם בנפשו במה שיש בינו ובין הקב"ה כגון ציצית ותפלין ושבת ועבודת כוכבים, והחלק הב' במצות התלויות בתועלת בני אדם קצתם לקצתם כגון אזהרה על הגנבה והאונאה והנקימה והנטירה וכגון הצווי באהבת איש את חברו ושלא יסית אדם להזיק לחברו ולא יעמוד על דם רעהו וכבוד אבות והחכמים שהם אבות לכל. וכשיעשה אדם המצות המיוחדות לנפשו מה שיש בינו ובין בוראו תחשב לו לצדקה ויגמלהו הקב"ה עליה לעוה"ב כמו שנבאר בפ' חלק, וכשיעשה אדם המצות התלויות בתועלת בני אדם זה עם זה כמו כן תחשב לו לצדקה בעוה"ב לפי שעשה המצות, וימצא גם טובה בעוה"ז בעבור שנהג מנהג הטוב בין בני אדם כי כשינהג מנהג הזה ינהגו אחרים כמנהגו וכו', עפ"ז יאמר שעל חלקי המצות שנקראים בשם מצוה או חוקה אין מגיע לך שכר בעה"ז כפי טבע המצוה בעצמה ואני מצוך על כלם בין על המצוה ובין על החוקים ובין על המשפטים שתשמרו היום לעשותם ר"ל שלא ע"מ לקבל שכר בעה"ז, ובכ"ז יש חילוק ביניהם שעל חלק המשפטים שהם המצות שבין אדם לחברו, שאלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב, תקבלו בהכרח גם שכר עה"ז כי זה רצוף בטבע המשפטים עצמם אם תעשם שלא מפני שהשכל מחייבם רק מפני

וְאֶת־הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ׃ יג וַאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ וּבֵרַךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי־אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר־אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ׃ יד בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל־הָעַמִּים לֹא־יִהְיֶה

בעל הטורים

(יג) ואהבך בזכות אברהם שנאמר בו זרע אברהם אוהבי: וברכך בזכות יצחק שנאמר בו ויברך אלהים את יצחק. והרבך בזכות יעקב שנאמר בו פרס ורבה. וברך ג'. הכא חד ותרי בפ' משפטים. (ר"ל עי' בפ' משפטים היכי כתיבי ומאי דרש בהו). הפסוק מתחיל בוי"ו ומסיים בכ"ף וכן ויתן לך האלהים מטל השמים הברכות שברך יצחק ליעקב מתחילין בוי"ו ומסיימים בכ"ף שיהיו לך כל אותן הברכות: (יד) ברוך תהיה מכל העמים. הפסוק מתחיל בבי"ת ומסיים בכ"ף לומר בכוס

שפתי חכמים

א קב ר"ל המצות הקלות וכו': ב ר"ל מה דכתיב ושמר וגו' משמע לשמור השבועה וכו' מסיכא תיתי שלא יקיים השבועה לכן פי' ישמור הבטחת הברית דפי' ישמור במקום ושמר להורות שאין הוי"ו וי"ו החבור אלא וי"ו הסיפך שמהפך העבר לעתיד: ג פירוש נקראו הולדות שגר מלשון משגרת והבקרים אלפים מל' אלופינו מסובלים: ד ר"ל בשן שם מקום הוא והיה שם אבירי צאן כלומר שהיו בריאים וחזקים לכן קרא הצאן לשון עשתרות שהוא ל' תוקף וחוזק: ה אע"פ דלא כתיב הכא קרנים כיון שמצינו בקרא דלשון עשתרות חוזק הוא מפרשינן הכא נמי דכתב עשתרות אף על פי שלא כתיב קרנים וק"ל: ו פי' דרבותינו לא נחלקו על פי' של מנחם דהם ג"כ סברי דעשתרות לשון חוזק הוא דאם לא כן הוי דברי רבותינו סתרי אהדדי דהא בפרשת כי תבא פירש רש"י עשתרות צאנך כתרגומו ורבותינו אמרו למה נקראו שמם עשתרות שמעשרות את בעליהן ומחזיקין אותם כעשתרות הללו שהם סלעים חזקים ש"מ דרבותינו ג"כ סברי דעשתרות לשון חוזק הוא כמו מנחם אלא בזה פליגי אפירושו של מנחם דמנחם פי' עשתרות על הצאן ורבותינו פי' על הבעלי'

רש"י

ישמור לך ב הבטחתו: (יג) שגר אלפיך. ולדי בקרך שהנקבה משגרת ג ממעיה: ועשתרות צאנך. מנחם פי' (תהלים כב) אבירי בשן ד מבחר הצאן כמו (בראשית יד) עשתרות קרנים ה לשון חוזק ותרגום אונקלוס ועדרי ענך (חולין פד) ורבותינו אמרו למה נקרא שמם ו עשתרות שמעשרות את בעליהן:

עקב

ספרי

ע"ש תבלין שבתוכה איזהו תבלין שבתוכה זו תורה שנאמר (איכה ב) בגוים אין תורה מכאן שהתורה בא"י. וכן אתה מוצא בסנחריב כשבא לפתות את ישראל מה אמר להם (מ"ב יח) עד בואי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם. אל ארץ יפה מארצכם אין כתיב כאן אלא אל ארץ כארצכם. (והלא דברים ק"ו אם מסיבא לומר שבחה של ארצו לא אמר גנותה של א"י, ק"ו לשבחה של א"י). ר' שמעון בן יוחאי אומר שוטה היה זה שלא היה יודע לפתות. משל לאדם שהלך לישא אשה אמר לה אביך מלך ואני מלך אביך עשיר ואני עשיר אביך מאכילך בשר ודגים ומשקך יין ישן ואני מאכילך בשר ודגים ואשקך יין ישן אין זה פתוי. כיצד הוא פתוי אומר לה אביך הדיוט ואני מלך אביך עני ואני עשיר אביך מאכילך ירק וקטניות ואני מאכילך בשר ודגים אביך מוליכך למרחץ ברגל ואני מוליכך בגלגוטיקא. ומה אם מי שבא לומר שבחה של ארצו לא אמר גנותה של א"י ק"ו (לשבחה) [למי שבא לומר שבחה] של א"י. (כיוצא בו [אתה] אומר (דברים ג) צידונים יקראו לחרמון שריון ובמקום אחר הוא אומר (שם ד) עד הר שיאן הוא חרמון נמצא קרוי ד' שמות. וכי מה צורך לבאי העולם בכך אלא) [ואומר קרית ארבע היא חברון] שהיו ד' מלכיות (מתכתשות) [מתכתשות] עליה זו אומרת תקרא על שמי וזו אומרת תקרא על שמי. והלא דברים ק"ו פסולת א"י ד' מלכיות (מתכתשות) [מתכתשות] עליה ק"ו לשבחה של א"י. כיוצא בדבר אתה אומר (ודנה וקרית סנה היא דביר) [צידונים יקראו לחרמון שריון והאמורי וגו'] ובמקום אחר הוא אומר (ושם דביר לפנים קרית ספר) [עד הר שיאון הוא חרמון] נמצאת קרויה ד' שמות וכי מה צורך לבאי עולם בכך אלא שהיו ד' מלכיות (מתכתשות) [מתכתשות] עליה זו אומרת תקרא על שמי וזו אומרת תקרא על שמי והלא דברים ק"ו (ומה אם) פסולת (ערי) [ארץ] ישראל ד' מלכיות (מתכתשות) [מתכתשות] עליה ק"ו לשבחה של ארץ ישראל. כיוצא בו (אתה אומר) [ודנה וקרית סנה היא דבר ובמקום אחר הוא אומר ושם דביר לפנים קרית ספר נמצאת קרויה ד' שמות וכי מה צורך לב"ע בכך אלא שהיו

ד'

לך ית קימא וית חסדא די קיים לאבהתך: יג וירחמנך ויברכנך ויסגנך ויברך ולדא דמעך ואבא דארעך עבורך וחמרך ומשחך בקרי תורך ועדרי ענך על ארעא די קיים לאבהתך למתן לך: יד בריך תהי מכל עממיא לא יהי בך עקר

ספרי

ד' מלכיות מתכתשות עליה זו אומרת תקרא על שמי וזו אומרת תקרא על שמי והלא דברים ק"ו ומה אם פסולת א"י ד"מ מתכתשות עליה ק"ו לשבחה של א"י. כיוצא בו] (דברים לב) עלה אל הר העברים הזה הר נבו ובמקום אחר הוא אומר (שם ג) עלה ראש הפסגה נמצא קרוי (שתי) [שלשה] שמות. וכי מה צורך לבאי העולם בכך אלא שהיו ג' מלכיות (מתכתשות) [מתכתשות] עליו ק"ו לשבחה של א"י. הרי הוא אומר (ירמיה ג) ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים. ארץ חמדה, ארץ שעשויה תולאות תולאות למלכים ושלטונים שכל מלך ושלטון שלא קנה בא"י תולאות אומר לא עשיתי כלום. ר' יהודה אומר וכי אחד ושלשים מלך שהיו לשעבר כולם (חוץ) [חנו] בא"י אלא כדרך שעושים ברומי עכשיו שכל מלך ושלטון שלא קנה פלטיאות ותולאות ברומי אומר לא עשיתי כלום [כך] כל מלך ושלטון שלא קנה פלטורות ותולאות בא"י אומר לא עשיתי כלום. נחלת צבי, (כתובות קיב) מה צבי זה קל ברגליו מכל בהמה וחיה כך פירות א"י קלים לבוא מכל פירות של שאר ארצות. ד"א מה צבי זה כשאתה מפשיטו אין עורו מחזיק את בשרו כך א"י אינה מחזקת פירותיה בשעה שישראל עושים את התורה. ומה צבי זה קל (לאכול) מכל בהמה וחיה כך פירות א"י קלים (לאכול) מכל הארצות (או) [אי] קלים [יכול] לא יהיו שמנים ת"ל (שמות ג) ארץ זבת חלב ודבש. שמנים כחלב ומתוקים כדבש. (כך) [וכן] הוא אומר (ישעיה ה) אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו כרם היה לידידי בקרן בן שמן. מה שור זה אין בו גבוה מקרניו כך ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות. אי מה שור זה פסול מכל [שבו] קרניו כך א"י פסולה מכל הארצות ת"ל בקרן בן שמן שמנה היא. א"י לפי שגבוהה מכל משובחת מכל שנאמר (במדבר יג) עלה נעלה וירשנו אותה. (שם) ויעלו ויתורו את הארץ. (שם) ויעלו בנגב. (בראשית מה) ויעלו ממצרים. (זבחים נד וש"נ) בית המקדש שגבוה מכל משובח מכל שנא' (דברים כח) וקמת ועלית. (ישעיה ב) והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה'. ואומר (ירמיה לא) כי יש יום קראו נוצרים בהר אפרים קומו ונעלה ציון אל ה' אלהינו:

לא

התורה והמצוה

שמה ה' אותם אז והיה עקב תשמעון את המשפטים, ר"ל השכר בעבור ששמעו אותם, ר"ל שלא העשות מפני שהשכל מחייבם רק מפני ששמעתם מה' שצוה אותם ובעבור ושמרתם ועשיתם אותם ר"ל שמירה במצות ל"ת ועשיה במ"ע, בזה יגיע לך שכר בעוה"ז, ואמר מלת עקב שמציין הסבה המסבבת את הדבר, שפעל עקב בא ג"כ על הסבוב שמזה בא ואת עקבו מים לעיר (יהושע ח') דהיינו המהגה המזומנה לסבב את האויב, וכן והיה העקוב למישור (ישעיה מ) כמו שהראה בפירושי שם, ר"ל שהשכר עה"ז הוא מסובב מן המשפטים שהם סבה טבעיית אליו, וע"כ אמר שהמשפטים מחייבים שכר עה"ז ע"כ ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך, שירושת הארץ שהוא החסד ר"ל שכר עה"ז שנשבע לאבותיך ולא נתן זאת להם עצמם רק הם הורישו זה לבניהם, כמ"ש שומר הברית והחסד לאלף דור, תקבל אתה את החסד הזה להאריך ימים על הארץ, שזה מגיע לך ע"י המשפטים:

(יג) ואהבך, ותוך מזה שישמור לך ברית וחסדי האבות בירושת הארץ ויתיבהכם עליו, יאהב אותך לברך אותך ברבוי גדול, בין רבוי הבנים בין רבוי הקניינים פרי אדמתך ופרי צאנך, על האדמה שנשבע לאבותיך לתת לך שהאדמה תירש בזכות אבותיך, אבל רבוי הטובות בבנים וקניינים ע"ז לא נשבע לאבותיך לתת לך וזה תקבל שכר עה"ז בעבור שמירת המשפטים:

(יד) ברוך תהיה, ואף שימצאו גם כנענים שמצליחים בהצלחות אלה בבנים ובקניינים רבים, הנה אתה תהיה ברוך יותר מכל העמים, כי כל הכנענים המצליחים כפי הטבע בכ"ז יגנעו בדברים המוכרחים בטבע, והם: א' שימצאו בם עקרים ועקרות שא"א שכלם יפרו וירבו שהטבע מחייב שימצאו בהם עקרים ואתה לא יהיה בך עקר ועקרה וגם לא בבהמתך:

בָּךְ עָקָר וַעֲקָרָה וּבִבְהֶמְתֶּךָ׃ טו וְהֵסִיר יְהוָה מִמְּךָ כָּל־חֹלִי
וְכָל־מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ
וּנְתָנָם בְּכָל־שֹׂנְאֶיךָ׃ טז וְאָכַלְתָּ אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹד אֶת־
אֱלֹהֵיהֶם כִּי־מוֹקֵשׁ הוּא לָךְ׃ ס יז כִּי תֹאמַר בִּלְבָבְךָ רַבִּים
הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם׃ יח לֹא תִירָא מֵהֶם
זָכֹר תִּזְכֹּר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפַרְעֹה וּלְכָל־
מִצְרָיִם׃ יט הַמַּסֹּת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֹתֹת
וְהַמֹּפְתִים וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזְּרֹעַ הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר הוֹצִאֲךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־הָעַמִּים אֲשֶׁר־אַתָּה
יָרֵא מִפְּנֵיהֶם׃ כ וְגַם אֶת־הַצִּרְעָה יְשַׁלַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּם
עַד־אֲבֹד הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים מִפָּנֶיךָ׃ כא לֹא תַעֲרֹץ

בעל הטורים

בתורה שיש בה כ"ב אותיות: לא יהיה בך עקר ועקרה. בגימטריא מדברי תורה: (טו) כל חלי. עולה צ"ח שיסיר ממך צ"ח קללות: (יח) זכר תזכור חסר וי"ו לומר שתזכור מה שעשה לשש מאות רכב בחור: (יט) המסות הגדלת. כל האלפא ביתא בזה הפסוק חוץ מבי"ת רמז כי עוד יעשה פעם שנית נפלאות כימי צאתך מארץ מצרים: (כ) את הצרעה. בגי' שתים היו (כמבואר בסוטה לו): עד אבד חסר וי"ו ועולה ז' שיאבד ז' אומות: מפניך. ב"א כפולה לומר מפניך ומפני שלוחך:

רש"י

(יד) עקר. שאינו מוליד: (יז) כי תאמר בלבבך. ע"כ לשון דילמא הוא שמא תאמר בלבבך מפני שהם רבים לא אוכל להורישם אל תאמר כן לא תירא מהם ולא יתכן לפרשו בא' משאר לשונות של כי ז שיפול עליו שוב לא תירא מהם: (יט) המסות. נסיונות: והאתת. כגון (שמות ד) ויהי לנחש (שם) והיו לדם ביבשת: והמפתים. המכות המופלאות: והיד החזקה. זה ח הדבר: והזרע הנטויה. זו ט החרב של מכת בכורות: (כ) הצרעה. (סוטה לו) מין שרץ העוף שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתן ומסמאה את עיניהם בכל מקום

שפתי חכמים

וכן פי' הרא"ם לקמן: ז ר"ל דודאי לא תוכל לפרשו בלשון דהא או אלא משום דלשון דהא או אלא אינן נופלים על התחלת הענין ולא לשון אי דהוא לשון אם משום שאין שייך לומר א"ת כן אל תאמר כך שאם מוכרח לומר כך אם כן אין שייך לומר אל תאמר כך ועוד דמשמע מיניה א"ת בלבבך וגו' לא תירא מהם ואין זה נכון. כן כתב רש"י בגיטין דף נ': ח דכתיב הנה יד ה' הויה במקנך וגו': ט כדכתיב וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים י"מ כמשמעו החרב שהכה הקב"ה בו בבכורים. וי"מ (בכל בו והר"א אבודרהם) שהבכורים הכו באבותיהם דהבכורים היו יודעין שהם ילקו בשביל ישראל והלכו ואמרו לאבותיהם שישלחו את ישראל ממצרים ולא שמעו להם והלכו והרגו מהם כמה אלפים וז"ש למכה מצרים בבכוריהם: נ"ל

התורה והמצוה

(טו) והסיר, וגם שעפ"י הטבע ימצאו חולים וזה משני מינים: [א] חלאים הטבעיים הבאים מצד המזג ומצד שנוי התקופות וממך יסיר כל חלי, אף שיחויב שימצא בך מצד הטבע, [ב] חלאים הבאים על צד העונש שכבר ידעת אותם ממצרים שמם דבקו בך, וע"ז אמר וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת, ועתה לא ישימם בך, ובזה דייק לומר לא ישימם ולא אמר והסיר, כי הם אינם באים מעצמם רק ע"י ה' המשים אותם, והנה שיתנם בבל אויביך והחלאים אלה הם חלאים מהדבקים בכ"ז לא ישימם בך, ובכ"ז תהיה ברוך מכל העמים:

מקרא ובבעירך: טו ויעדי יי מנך כל מרעין וכל מכתשי מצרים בישיא די ידעת לא ישוינון בך ויתנינון בכל סנאך: טז ותגמר ית כל עממיא די יי אלהך יהב לך לא תחוס עינך עליהון ולא תפלח ית טעותהון ארי לתקלא הוא לך:
יז דילמא תימר בלבך סגיאין עממיא האלין מני אכדין אכול לתרכותהון:
יח לא תדחל מנהון מדכר תדכר ית די עבד יי אלהך לפרעה ולכל מצרים:
יט נסין רברבין די חזאה עינך ואתיא ומופתיא וידא תקיפתא ודרעא מרממא די אפקך יי אלהך כן יעבד יי אלהך לכל עממיא די את דחיל מקדמיהון:
כ ואף ית ערעיתא יגרי יי אלהך בהון עד דיבדון דאשתארו ודאטמרו מקדמך:
כא לא תתבר מקדמיהון ארי יי אלהך שכינתיה בינך אלהא רבא ודחילא:

התורה והמצוה

(טז) **ואכלת**, וגם תהיה ברוך מכל העמים במה שתאכל את כל העמים אשר ה' אלהיך נותן לך, והוא כמ"ש הכמי לב שכמו שהדומם הוא מזון הצומח והצומח הוא מזון החי והחי הוא מזון המדבר, כן המדבר העובד גלולים הוא מזון שומר תורה ומצוה, ועז"א כן ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחוך השור את ירק השדה, ר"ל כמו שהחי אוכל את הצומח כן יחשבו לאכול אותנו וכמ"ש כי לחמנו הם, וכן תאכל את כל העמים, ובכ"ז הגם שתוכל לאכלם ר"ל שמהם ימשך לך מאכלך וכל צרכך לא יהיו דומים בעיניך כמאן מאכל שהם עיניו עליהם [כי כבר התבאר אצלי ההבדל בין פעל חוס חמל רחם, שחוס נופל שהם מלהשחית דבר שיש לו בו צורך, כמו ועיניכם אל תחוס על כליכם, אתה חסת על הקיקיון] (יונה ד) שאחר שתוכל להשיג מהם צורך כמ"ש ואכלת את כל העמים תחוס עינך מלהשחיתם ותרצה להשאירם בארצך שיהיו לך עבדים, מזהיר שלא **תחוס עינך** מלהשחיתם שעי"ז **לא תעבד את אלהיהם**, שאם תחוס שיך עליהם תעבוד את אלהיהם, וזה **יהיה למוקש לך**, והוא עצמו מ"ש בפ' משפטים לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש:

(יז) **כי תאמר בלבבך**, אחר שהזהיר בל תחוס עינם מלהשמידם מפני שיוכלו להשיג מהם תועלת, אומר עוד פן תרצה להשאיר אותם על אדמתם מפני היראה כאשר תאמר **בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם**, ר"ל שתשער בנפשך כי כחך קטן מלהוריש כל השבעה עמים שהם רבים מאד וכשתלחם עם כלם לא תוכל להם ועפ"ז תחשוב להוריש רק מקצתם ולהשלים עם קצתם שעי"כ יהיה נקל בידך להוריש את הנלחמים אתך כי לא יהיו רבים כ"כ ותגלה אותם:

(יח) **לא תירא מהם זכור תזכור וכו'**, וכבר כתב הרי"א שלא יפול תחת המצוה שלא יירא האדם ולא יפחד, שהיראה אינו פועל בחירי רק דבר נמשך מהשערת האדם שהוא חלוש נגד אויביו הרבים החזקים ממנו ועי"כ יירא ויפחד ויראה זו לא תסור מלבו ע"י אזהרה שיזהירו אותו שלא יירא, ועפ"כ באזהרה שלא יירא צרף תמיד את הזכירה, ר"ל שיזכור כי גבורי חיל רבים או מלך גדול רב ושליט עומד על ימינו לעזרו שכחו גדול מכח האויב ועי"ז תסור היראה מלבו, וכן באזהרה זו שאמר לא תירא מהם אמר הצלה להסיר היראה הוא **שזכור תזכור את אשר עשה ה' אלהיך לפרעה ולכל מצרים** שהיו ג"כ עמים רבים ומלך עז ברא[שם] והכניעם ה' לפניך:

(יט) **המסות**, מפני שבמלחמת כנען כתיב (יהושע יא) לא היתה עיר אשר השלימה את ב"י כי מה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה, אמר שמזה לא תירא שכן היה במצרים **המסות הגדולות אשר ראו עיניך**, מה שהקשה לב פרעה ע"י נסיונות שעל ידם הכביד את לבו בכל פעם כמ"ש בפירושי שם, ומפני שבמלחמת כנען היה צריך **אותות ומופתים** כמו יבוקת הירדן, ועמידת השמש והשלכת אבני אלגביש, אמר שתזכור שכן היה במצרים, ומפני שלא היה אפשר לכבוש בדרך הטבע אמר שתזכור **היד החזקה** שהיה במצרים שזה מציין הכה למעלה מן הטבע, ומפני שהתיראו שאין זכותם מספיק שיעשה להם נפלאות ביד חזקה אמר שיזכרו **הזרוע הנטויה**, שמבואר אצלי בכ"מ שזרוע ה' מציין שמניע יד גבורתו שלא ע"י זכות המתפעלים רק בהתעוררות דלעילא שבכל אלה הדברים **הוציאך מארץ מצרים** וא"כ זכר תזכר שכן **יעשה לכל העמים אשר אתה ירא מפניהם**, וע"כ אין צריך להשלים עם קצתם:

(כ) **וגם**, ולא תירא שבאמר הם רבים ונפוצים על פני ארץ רבה, רבים יתחבאו במערות ובנקיקי הסלעים ולא תדע מקומם ואח"כ יפלו עליך פתאום מן האחורים אשר התחבאו שם, **כי גם את הצרעה ישלח ה' אלהיך בם לאבד הנשארים והנסתרים מפניך**:

(כא) **לא תערץ מפניהם**, מוסיף לאמר שהון מכל זה ראוי שלא תערוץ מפניהם והוא כמ"ש בתוכה [illegible]

מִפְּנֵיהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא׃ כב וְנָשַׁל
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵל מִפָּנֶיךָ מְעַט מְעָט לֹא תוּכַל
כַּלֹּתָם מַהֵר פֶּן־תִּרְבֶּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ כג וּנְתָנָם יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָמָם מְהוּמָה גְדֹלָה עַד הִשָּׁמְדָם׃ כד וְנָתַן
מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ וְהַאֲבַדְתָּ אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא־
יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּפָנֶיךָ עַד הִשְׁמִדְךָ אֹתָם׃ כה פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם
תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ לֹא־תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם וְלָקַחְתָּ לָךְ
פֶּן תִּוָּקֵשׁ בּוֹ כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא׃ כו וְלֹא־תָבִיא
תוֹעֵבָה אֶל־בֵּיתֶךָ וְהָיִיתָ חֵרֶם כָּמֹהוּ שַׁקֵּץ ׀ תְּשַׁקְּצֶנּוּ
וְתַעֵב ׀ תְּתַעֲבֶנּוּ כִּי־חֵרֶם הוּא׃ פ ח א כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן וּרְבִיתֶם
וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם׃
ב וְזָכַרְתָּ אֶת־כָּל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ זֶה

בעל הטורים

(כא) אל גדול ונורא. ולא אמר גבור אלא הזכיר גדול כנגד אברהם דכתיב בי' האדם הגדול ונורא כנגד יעקב דכתיב בי' מה נורא המקום הזה. והזכיר אלו שמצינו שנלחמו אברהם עם המלכים. ויעקב כנגד לבן ועשו אבל לא מצינו ביצחק שנלחם: (כג) והמם ב' במסרה. דין ואידך (ישעיה כח וע"ש) והמם גלגל עגלתו וגו' מלמד שעשה להם כמו במצרים. דכתיב בהו ויסר את אופן מרכבותיו: (כה) פסילי אלהיהם תשרפון באש וסמך כי חרם הוא ולכן דן יהושע את עכן שמעל על החרם בשרפה: (כו) כי חרם הוא וסמיך ליה כל המצוה לומר שהעובר על החרם כעובר על כל המצות. וחרם אותיות רמ"ח שנפרעין מרמ"ח אבריו. אם יחזור בתשובה יהיה רחם. וזהו ברוגז רחם תזכור: (א) לאבותיכם. וסמיך ליה וזכרת את כל הדרך לומר שהזכור הדרך:

שפתי חכמים

י לעיל בפר' משפטים פירשתי למה לא פרש"י לעיל טעם זה: כ פי' שאם מצוה הוא שם המין כאילו אמר כל המצות: ל פי' כל פל' ויכל אלהים ביום השביעי וגו' א"כ כל מלשון כלה כלומר שעשה את כלה אם התחיל בה יגמור אותה והמצוה דכתיב בקרא

רש"י

מקום שהיו נסתרין שם: (כב) פן תרבה עליך חית השדה. והלא אם עושין רצונו של מקום אין מתיראין מן החיה י שנאמר (איוב ה) וחית השדה השלמה לך אלא גלוי לפניו שעתידין לחטוא: (כג) והמם. נקוד קמץ כולו לפי שאין מ"ם אחרונה מן היסוד והרי הוא כמו והם אותם אבל (ישעיה כח כח) והמם גלגל עגלתו כולו יסוד לפיכך חציו קמ"ץ וחציו פת"ח כשאר פעל של שלש אותיות: (א) כל המצוה. כפשוטו כ ומדרש אגדה אם התחלת במצוה גמור אותה ל שאינה נקראת המצוה אלא על שם גומרה שנאמר (יהושע כד לב) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרוה ישראל נקראת על שמם:

כתשמור

התורה והמצוה

באמר החסיד בעשתי מיראת אלהי שמירא זולתו, ר"ל כי היראה הגדולה תכסה את היראה הקטנה, למשל מי שנפל עליו ארי טורף ושואג לא יירא אז מפני דבורה הרוצה לעקוץ אותו כי יראתו מפני הדבורים בטלה מפני יראתו הגדולה מפני הארי, וא"כ אחר שאלהיך בקרבך אל גדול ונורא ראוי לך לירא יראה הגדולה מה' ואיך תירא אז יראה הקטנה של ב"ו שהוא כאין ואפס לפני ה' הגדול והנורא שהוא נמצא בקרבך:

כב ויתרך יי אלהך ית עממיא האלין מקדמך זער זער לא תכול לשיציותהון בפריע דילמא תסגי עלך חית ברא: כג וימסרנון יי אלהך קדמך וישגשנון שגוש רב עד דישתיצון: כד וימסר מלכיהון בידך ותובד ית שמהון מתחות שמיא לא יתעתד אנש קדמך עד דתשיצי יתהון: כה צלמי טעותהון תוקדון בנורא לא תחמד כספא ודהבא די עליהון ותסב לך דילמא תתקל ביה ארי מרחקא דיי אלהך הוא: כו ולא תעל דמרחק לביתך ותהי חרמא כותיה שקצא תשקצניה ורחקא תרחקניה ארי חרמא הוא: א כל תפקדתא די אנא מפקדך יומא דין תטרון למעבד בדיל דתיחון ותסגון ותיעלון ותירתון ית ארעא די קיים יי לאבהתכון: ב ותדכר ית כל ארחא די דברך יי אלהך דנן ארבעין שנין

השאלות

(א) מה הכונה במה שצוה שיזכרו לכתם במדבר ואכלם המן והטעמים שנתן בזה למען ענותך וכו' למען הודיעך כי לא על הלחם וכו' שאין לו פירוש. ואיך אמר שמלתך לא בלתה שהוא הפך ענוי הקודם. ומ"ש ה' אלהיך מיסרך כי ה"א מביאך אל ארץ טובה והסיום והיה אם שכח תשכח וכו' אין לו קשר כלל אל הקודם:

התורה והמצוה

(כב) ונשל, הנה מצאנו במלחמת יהושע שמתחלה התקבצו מלכים רבים ויועדו להלחם עם יהושע ויהושע הכה אותם ואת מלכיהם, ובכ"ז מצאנו שאח"כ ארכה המלחמה ימים רבים ולא לכדם בפעם אחד, וזה היה בהשגחת ה' שאמר בפ' משפטים מעט מעט אגרשנו מפניך לא תוכל כלותם מהר פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה, אולם אם היה כל המלחמה מעט מעט היו מתקבצים בכל עת והיו לו מלחמות כבדות ולכן סבב ה' שבתחלה התקבצו כלם יחד וה' המם במהומה כמ"ש (יהושע י"ד) ויהומם ה' לפני ב"י והכה אותם ואת מלכיהם, ומאז נפל עליהם פחד ולא התקבצו עוד וכבשם אח"כ מעט מעט לבל תרבה עליהם חית השדה וז"ש ונשל ה' אלה'ך את הגוים מעט מעט, אבל בל תאמר שהלא באופן זה יתקבצו תמיד ויהיה לכם מלחמה כבדה בתמידות, עז"א:

(כג כד) ונתנם ה' אלהיך לפניך שתחלה יתקבצו כלם ואז והמם מהומה גדולה וגם ונתן מלכיהם בידך שתהרגו גם את המלכים והאבדת את שמם מתחת השמים ועי"כ תפול עליהם אימה ופחד ומאז לא יתיצב איש בפניך עד השמידך אותם, מאז לא התקבצו עוד ומאז ונשל ה' את הגוים מעט מעט, ולא היה עוד פחד שיתקבצו יחדו:

(א) כל המצוה, הנה כבר הקשו חכמי לב אחר שרצונו שלאדם ולנח נתן רק ז' מצות והם היו מספיקים להשיג שלמותם למה הוסיף לישראל תרי"ג כאלו הם לא ישיגו שלמותם רק בעבודה יותר גדולה, וע"כ יאמרו מקצת החכמים שזה כדי שיהיה להם בנקל יותר להשיג השלמות, כרופא שנתן רפואה אחת סם פלוני לחולה, ורופא אחר אומר קח סם פלוני או סם פלוני שזה השני הקל יותר שאם לא ימצא סם הראשון ימצא יותר השני, אולם אין המשל דומה לנמשל, כי לא אמר ה' עשה מצות פלוני או פלוני רק צוה לעשותם כלם וא"כ הכביד עליהם השגת השלמות שמתחלה השיגו אותה ע"י ז' מצות ב"נ ואח"כ הוסיף עליהם עבודה, אולם התשובה בזה שאינו דומה השלמות שהיו משיגים ע"י ז' מצות ב"נ שהיו רק שלמות לחיי העוה"ז ולהיים הגמוריים, משא"כ השלמות שישיגו ע"י קיום מצות התורה הוא להשיג אשר נצחי ומעלה אלהית, וגם בזה היה חלוק בין א"י ובין ח"ל, שבא"י נתחייבו במצות התלויות בארץ, שבאשר בא"י ישיגו שלמות יותר שהיא ארץ המוכנת לנבואה ולהתדבקות השכינה בם ולהנהגה הנסיית, ולהשיג מעלות אלה צריכים עבודה יותר גדולה, שכל שיעלה אדם למעלה יותר גדולה צריך לעבוד עבודה יותר גדולה, ועז"א כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות ר"ל בל תחשוב שנתתי לכם רבוי המצות כדי שתבחר לך מצוה אחת כרופא שאומר קח סם פלוני או סם פלוני, כי צריך אתה לקיים את כלם, וע"כ אמר שם מצוה בלשון יחיד שכל המצות הם מתאחדים כאלו היו מצוה אחת כי כלם קשורים זה בזה, ולא תשאל הלא מתחלה השגתם השלמות ע"י ז' מצות לבד, ע"ז משיב שהשלמות של ז' מצות הם למען תחיון בחיי העוה"ז כי הם מצות נמוסיות שא"א להיות בלעדם, אבל ע"י מצות התורה ורביתם שתרבו ברבוי יתירה ומעלה גדולה שהרבוי כולל גם המעלה, וע"י מצות התלויות בארץ תוסיף עוד כי באתם וירשתם את הארץ שהיא מוכנת להשראת השכינה ועל ענין זה נשבע לאבותיכם כמ"ש ונתתי לך וגו' את ארץ מגוריך והייתי להם לאלהים (בראשית יז):

(ב) וזכרת את כל הדרך, הנה אמרו ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכלם לא נתנם אלא ע"י יסורים ואלו הם תורה וא"י ועוה"ב, כי להשיג אשר הנפש צריך יסורים שיכניעו כחות החומר ותגבר רוחני על הגשמי, וזה הראה להם ה' במדבר, שלא הכניסן לארץ תיכף רק הניעם במדבר ארבעים שנה,

שכדי

ארבעים שנה במדבר למען ענתך לנסתך לדעת את־אשר בלבבך התשמר מצותו אם־לא: ג ויענך וירעבך ויאכלך את־המן אשר לא־ידעת ולא ידעון אבתיך למען הודעך כי לא על־הלחם לבדו יחיה האדם כי על־כל־מוצא פי־יהוה יחיה האדם: ד שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה: ה וידעת עם־לבבך כי כאשר ייסר איש את־בנו יהוה אלהיך מיסרך: ו ושמרת את־מצות יהוה אלהיך ללכת בדרכיו וליראה אתו: ז כי יהוה אלהיך מביאך אל־ארץ טובה ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר: ח ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון ארץ־זית שמן ודבש: ט ארץ

ס מצותיו קרי

בעל הטורים

שהלכו בו אבותיך והלך בו גם אתה: (ג) ויאכלך את המן למען הודיעך מלמד שבאכילת המן ניתן להם דעה וכן תורה הוא אומר [נתתיה ע ושם כתיב ותתן הטובה נתת להשכילם ומנך לא מנעת מפיהם וגו"ק] ומנך נתת להם להשכילם וזהו לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן. על הלחם ב'. דין והיך והקרבתם על הלחם. שבזכות הקרבנות העולם ניזון: יחיה האדם וסמיך ליה שמלתך לא בלתה רמז למה שאמרו שעומדין בלבושיהם ק"ו מחטה וזה כשיחיה האדם שמלתך לא בלתה: (ד) ארבעים שנה וסמיך ליה וידעת עם לבבך רמז עד מ' שנה לא קם איש אדעתא דרביה וכן בן מ"ס לבינה. ולבבו יבין. לבבו עולה מ"ס וכן גם כן הלב באמצע הגוף כמו מ"ם שהוא באמצע הא"ב (כשהוא עם אותיות מנצפ"ך): (ה) מיסרך תגין על מ"ס לומר שבשמם אגרה במ' יום והתורה ניתנה במ' יום ואם לא תשמור התורה שניתנה במ' יום מיסרך ונוטל ממך נשמתך שנוצרה במ' יום: (ו) ללכת בדרכיו בגימט' ללמוד תורה: וליראה אותו למה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה לא תהיה כפוי טובה: (ח) ארץ חטה ושעורה י"ד תיבות בפסוק לכך צריך ליתן י"ד אצבעות בפת בשעת ברכה. ועוד כנגד י"ד מלוה שנמצא בפת

שפתי חכמים

בקרא פי' מצוה אחת היא: מ רצ"ל וכי בשביל שעינה אותם ישמרו מצות ומפרש דה"פ דלכך עינה אותם לדעת וגו' התשמור מצותיו כלומר שלא תנסו וכו' והוא כאילו אמר לדעת התהרהר אחריו אחר שיענה אותך ותאמר מה לי ולמצותיו: נ רצ"ל מה חידוש היה בזה שאם מניחים הבגדים בקופסא שלא היו בלין ומפרש דאע"פ שהיו הבגדים עליהם כל מ' שנה לא היו בלין והטעם משום דענני כבוד וכו' והו דכתיב מעליך ר"ל אע"פ שהיו הבגדים עליהם: ס וה"ת והא בפרשת כי תבוא כתיב ונעלך לא בלתה מעל רגלך משמע מינה שהיו להם מנעלים ויש לומר דהתם קאי אינלאי מגרים שהיו להם מנעלים לא בלו מעל רגליהם ומה שפי' כאן היינו אותן שנולדו במדבר

רש"י

(ב) התשמור מצותיו. שלא תנסהו ולא ס תהרהר אחריו: (ד) שמלתך לא בלתה. ענני כבוד היו שפים בכסותם ומגהצים אותם כמין כלים מגוהצים ואף קטניהם כמו שהיו גדלים נ היה גדל לבושן עמהם כלבוש הזה של חומט שגדל עמו: לא בצקה. לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחף ס שרגליהם נפוחות: (ח) זית שמן. זיתים

התורה והמצוה

שכדי שתתקיים בידם התורה שנתנה להם אז וכדי שיהיו מוכנים אל הקדושה והדבק שיבינו בכניסתם לארץ היו צריכים להיות תחלה ימים רבים במדבר, כמ"ש פה וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר שהיו בו שני ענינים: [א] להכניע כח החומר ע"י יסורי המדבר שעז"א למען ענותך, [ב] להגביה כחות הנפש ע"י הנסים התמידיים שהיו במדבר שהלך ה' לפניהם בעמוד אש וענן וכבוד ה' בתוכם שעז"א ולמען נסותך מענין הרמה שיגביה מעלת נפשותיכם, ועי"כ לדעת את אשר בלבבך באמר י"ל שני לבבות שהוא היצ"ט שהוא מלך הנפש והיצה"ר שהוא מלך החומר, וצריך להשפיל כח היצה"ר לפני היצ"ט ובזה ידע התשמר מצותיו אם לא, ומבואר אלני ההבדל בין נסיון לבחינה, שבחינה

בְּמַדְבְּרָא בְּדִיל לְעַנָּיוּתָךְ לְנַסָּיוּתָךְ לְמִדַּע יַת דִּי בְלִבָּךְ הֲתִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי אִם לָא: ג וְעַנְּיָךְ וְאַכְפְּנָךְ וְאוֹכְלָךְ יַת מַנָּא דִּי לָא יְדַעְתָּא וְלָא יְדַעוּן אֲבָהָתָךְ בְּדִיל לְאוֹדָעוּתָךְ אֲרֵי לָא עַל לַחְמָא בִלְחוֹדוֹהִי מִתְקַיַּם אֱנָשָׁא אֲרֵי עַל כָּל אַפָּקוּת מֵימְרָא דַייָ יִתְקַיַּם אֱנָשָׁא: ד כְּסוּתָךְ לָא אִבְלִיאַת מִנָּךְ וּמְסָנָךְ לָא יְחֵפוּ דְּנַן אַרְבְּעִין שְׁנִין: ה וְתִדַּע עִם לִבָּךְ אֲרֵי כְּמָא דִּי מְאַלֵּף גַּבְרָא יַת בְּרֵהּ יְיָ אֱלָהָךְ מְאַלֵּף לָךְ: ו וְתִטַּר יַת פִּקּוֹדַיָּא דַייָ אֱלָהָךְ לִמְהַךְ בְּאָרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִדְחַל יָתֵהּ: ז אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מַעֵילָךְ לְאַרְעָא טַבְתָּא אַרְעָא נָגְדָא נַחֲלִין דְּמַיִּין מַבּוּעֵי עֵינָוָן וּתְהוֹמִין נָפְקִין בְּבִקְעָן וּבְטוּרִין: ח אַרְעָא חִטִּין וְסַעֲרִין וְגוּפְנִין וּתְאֵנִין וְרִמּוֹנִין אַרְעָא דְּזֵיתָהָא עָבְדִין מִשְׁחָא וְהִיא עָבְדָא דְבָשׁ: ט אַרְעָא דִּי לָא בְּמִסְכֵּנוּ תֵּיכוּל

התורה והמצוה

הוא אם בוחן את הזהב אם הוא זהב, והנסיון הוא שמנסה אם יש בו כח חדש שלא ידעהו עדיין, למשל אם יש בו כח המשיכה למשוך אליו מתכות אחר, שהנסיון הוא להעלותו למדרגה יותר גדולה, והיה ההולכם במדבר להרים כח הנפש והיל"ם ובזה נסה התשמור מצותיו, ומזה נקח ראיה שלהשיג שלמות יותר צריך עבודה יתירה ומצות רבות, שכל ענין המצות היה להעביד כחות החומריות בעבודת עבודה ולהרים מעלה הנפש והשכל, ע"י טעמי המצות והשכלתם ורוחניותם:

(ג) ויענך, וזה הענין עצמו היה במן שתחלה ענה והרעיב אותך כי לא ניתן להם המן תיכף וסבלו רעב להכניע החומר, ואח"כ ויאכלך את המן שהיה לחם רוחני יורד מן השמים ר"ל שנגבר בו ענין הרוחני על ענין הגשמי [כמ"ש בפ' והאספסף בקרבו] ועז"א אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך, וזה היה להגביר כח הרוחני, בענין שתחת שבמזון הגשמי תחיה הנפש בגויה ע"י מזון הגוף, שהזך והרוחני הנפרש מן המזון כבד הדק העולה מן הלב הוא משכן אל הנפש, היה בהפך בין שעקר המזון היה ענין רוחני כמ"ש לחם אבירים לחם שמה"ש אוכלים אותו, ועיקר המזון נעשה אל הנפש הרוחני וע"י חיות הנפש ירד הגשמי שבמזון והעכור שבו להיות מזון אל הגויה, ועז"א למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' ר"ל על המזון הרוחני שנעשה בדבר ה' ע"פ גם יחיה האדם, שהנשמה קבלה החיות בעצם וראשונה ומשם השתלשל אל הגוף וע"ז כפל יחיה האדם ר"ל האדם העיקר כמ"ש בכללים שהשם הנכפל מציין שם אחר חוץ מן הראשון:

(ד) שמלתך, הגם שביתר הדברים לא חסר לך שום דבר, כי לא היית דומה כיתר הולכי מדבר שלמותיהם ונעליהם בלים מעליהם כמ"ש (יהושע ט) ואלה שלמותינו ונעלינו בלו מרוב הדרך מאד, כי לכם הזמין ה' שמלות חדשים ונעלים חדשים בכל עת עד שלא לבשתם שמלות בלים ולא הלכתם יחף שיבצקו רגליכם, וכמ"ש (דברים ב) ידע לכתך במדבר וגו' לא חסרת דבר, וא"כ היה יכול לתת לכם לחם גשמי ומה שנתן לכם את המן היה להכניע את החומר ולהגביר הענין הרוחני, וזה עצמו היה הטעם שהוליך אתכם במדבר וכמ"ש חז"ל שלא נתנה תורה אלא לאוכלי מן ואמרו שלכן עכבם במדבר שאם היו נכנסים תיכף לארץ היה כ"א עוסק בכרמו ושדהו לכן עכבם עד שהיתה התורה שמורה בלבם, הרי הקדים ליסר את גופכם ביסורים להכניעו קודם שתכנסו אל הארץ שלא ינהג להם אלא ע"י יסורים, ועז"א:

(ה) וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו, כמו שהאב האוהב את בנו ורוצה לתת לו בית והון ונחלת שדה וכרם כשיגדל ויהיה לאיש, מקדים לחנכו בילדותו ע"י שבט מוסר וע"י יסורין כדי שיתחנך במוסר ויראת ה' ובמדות ישרים ולא יבעט בימי הטובה ללכת שובב בדרך לבו, כן ה' אלהיך מיסרך מאחר שרוצה לתת לך ארץ טובה ורחבה הקדים ליסר אותך ביסורין במה שהוליכך במדבר ויענך וירעיבך שזה היה כענין חינוך שמחנכין את הנער בתוכחת מוסר ובשבט, כמ"ש אל תמנע מנער מוסר, חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר:

(ו) ושמרת, ר"ל ה' אלהיך מיסרך כדי שתשמור את מצות ה' אלהיך ללכת בדרכיו וליראה אותו כמ"ש למעלה (וא"ו, א' ב') שתכלית עשית המצות הוא ליראה את ה':

(ז) כי ה', ר"ל שה' אלהיך מיסרך שע"י היסורים תרגיל לשמור מצות ה' וזה היה מוכרח לעשות מפני שרוצה להביא אותך אל ארץ טובה ואם לא היה מחנך אותך במדבר ע"י מוסר ויסורים בקל תשכח את ה' ברבות הטובה וישמן ישורון ויבעט, ובאר שהארץ טובה מכל הצדדים אם במה שיש בה נחלי מים אם במה שיש בה כל הפירות בין הצריכים למאכל חטה ושעורה בין להענוג גפן ותאנה:

(ח) ארץ, ר"ל ויש ארץ שמגדלת כל מיני פירות אבל יחסרון בה דברים אחרים כמו עצי מוקד ואבני בנין

אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל־בָּהּ לֶחֶם לֹא־תֶחְסַר כֹּל בָּהּ
אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ בַרְזֶל וּמֵהֲרָרֶיהָ תַּחְצֹב נְחֹשֶׁת׃ י וְאָכַלְתָּ
וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר
נָתַן־לָךְ׃ שני יא הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְבִלְתִּי שְׁמֹר מִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם׃ יב פֶּן־תֹּאכַל וְשָׂבָעְתָּ וּבָתִּים טֹבִים תִּבְנֶה וְיָשָׁבְתָּ׃
יג וּבְקָרְךָ וְצֹאנְךָ יִרְבְּיֻן וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה־לָּךְ וְכֹל אֲשֶׁר־
לְךָ יִרְבֶּה׃ יד וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ טו הַמּוֹלִיכְךָ בַּמִּדְבָּר ׀ הַגָּדֹל
וְהַנּוֹרָא נָחָשׁ ׀ שָׂרָף וְעַקְרָב וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין־מָיִם הַמּוֹצִיא
לְךָ מַיִם מִצּוּר הַחַלָּמִישׁ׃ טז הַמַּאֲכִלְךָ מָן בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר
לֹא־יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן עַנֹּתְךָ וּלְמַעַן נַסֹּתֶךָ לְהֵיטִבְךָ
בְּאַחֲרִיתֶךָ׃ יז וְאָמַרְתָּ בִּלְבָבֶךָ כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת־
הַחַיִל הַזֶּה׃ יח וְזָכַרְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הַנֹּתֵן לְךָ
כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חָיִל לְמַעַן הָקִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע
לַאֲבֹתֶיךָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ פ יט וְהָיָה אִם־שָׁכֹחַ תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְהָלַכְתָּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ
לָהֶם הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן׃ כ כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר
יְהוָה מַאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם כֵּן תֹּאבֵדוּן עֵקֶב לֹא תִשְׁמְעוּן בְּקוֹל

בעל הטורים

לא תמרוט. לא תורע כלאים. לקט. שכחה. פאה. לא תחסום. תרומה. ומעשר ראשון ושני. וחלה: (ט) תחסר ג'. דין ואידך (מ"א יז) וצפחת השמן לא תחסר (משלי יג) ובטן רשעים תחסר. זע"ש שזה נאמר בא"י הצדיקים בה"מ לא תחסר להם שברי אליהו שלא נגרפות ושם אמר לה לא תחסר. אבל הרשעים בה"מ תחסר להם. לא תחסר הגין על ברי"ש לומר שהוא ראש פרנסת הכל: (י) ואכלת ושבעת וסמיך ליה (לא) [פן] תשכח. שצריך להזכיר יום המיתה (אולי סמך על היפא דעניגא כי אבד נגו') בברכת המזון ולכן תקנו הטוב והמטיב על הרוגי ביתר שניתנו לקבורה: ואכלת וברכת היינו ברכת המזון. וכן נפי צריך לברך לפניו. פי' ואכלת ושבעת וברכת כבר שאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה שנאמר לה' הארץ ומלואה אבל לאחר שבירך הוא משלו שנאמר והארץ נתן לבני אדם. וזהו אמרת לה' אדני אתה טובתי בל עליך בזמן שהודיתי לה' הן הטובה משלך: ואכלת בגי' זהו בכזית: (יג) ובתים ד' במסרה. דין ואידך ובתים מלאים כל טוב (לעיל ו' יא). ותמדו שדות וגזלו בתים ונשאו (מיכה ב) ובתים מאין אדם (ישעיה ו) אם תשמור מצותיו תמלא בתים מלאים כל טוב. ובתים טובים תבנה. אבל אם רם לבבך ותגזול שדות ובתים. אז ובתים מאין אדם: (יג) ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה כסף וזהב לבדו. לומר לך הרוצה שיעשיר יעסוק בבהמה דקה ובכל מקום כתיב ירבין חסר וי"ו לומר שאם מרבה בגדות אגדות נכסיו מתמעטין: (טו) נחש שרף ועקרב וצמאון בגי' בכשדים בפרס במקדון ובאדום: (כ) כגוים ג'. דין ואידך (יחזקאל כ) אם לא נהיה כגוים. (מלכים ב י"ז) ויעשו עם כגוים. מדה כנגד מדה כבבל ויקשה עם

בה לחמא לא תחסר כל מדעם בה ארעא די אבנהא פרזלא ומטורהא תפסול נחשא: י ותיכול ותשבע ותברך יי אלהך על ארעא טבתא דיהב לך: יא אסתמר לך דילמא תתנשי ית דחלתא דיי אלהך בדיל דלא למטר פקודוהי ודינוהי וקימוהי די אנא מפקדך יומא דין: יב דילמא תיכול ותשבע ובתין שפירין תבני ותיתב: יג ותורך ועאנך יסגיון וכספא ודהבא יסגא לך וכל די לך יסגא: יד וירים לבך ותתנשי ית דחלתא דיי אלהך די אפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא: טו דדברך במדברא רבא ודחילא אתר דחיון קלן ועקרבין ובית צחונא אתר די לית מיא דאפק לך מיא מטנרא תקיפא: טז דאוכלך מנא במדברא די לא ידעון אבהתך בדיל לענייותך ובדיל לנסיותך לאוטבא לך בסופך: יז ותימר בלבך חילי ותקף ידי קנו לי ית נכסיא האלין: יח ותדכר ית יי אלהך ארי הוא יהב לך עצה למקני נכסין בדיל לקימא ית קימיה די קיים לאבהתך כיומא הדין: יט ויהי אם מנשאה תתנשי ית דחלתא דיי אלהך ותהך בתר טעות עממיא ותפלחנון ותסגוד להון אסהדית בכון יומא דין ארי מיבד תיבדון: כ כעממיא די יי מוביד מקדמיכון כן תיבדון חלף דלא קבלתון למימרא

דיי

התורה והמצוה

והמחצבות וילמדכו למכור הפירות חוץ למדינה ולהביא מחירם דברים החסרים להם ועי"כ יאכלו לחם במסכנות אבל בא"י לא תחסר כל בה וגם ימלאון בה אבני בנין ומיני מחצבות וא"כ לא במסכנות תאכל בה לחם:

(י) ואכלת, ר"ל ולכן ה' אלהיך מיסרך במדבר כדי שאחר שתבא אל הארץ הטובה הזאת תכיר טובת ה' ולא תבעט בטובה כי גבר הרגלת במוסר וביסורים, ועת ואכלת ושבעת לא תשכח טובת ה' רק וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך, כמו הנער שהכהו אביו ע"י שבט מוסר בנעוריו בעת ימניקהו הון ועושר והצלחה יהיה מחונך במדות טובות ויכיר תמיד חסדי אביו אשר העניקהו מטובו:

(יא) השמר, אחרי שהודיעם שמה שהכנס ה' במדבר וזמן בשבט מוסר היה דומה כאיש המיסר את בנו בילדותו כדי שלא יבעט בימי הטובה כשיגדל ויהיה לאיש, אומר שבכ"ז הלא יצויר שהבן הזה אחרי שיגדל ויצליח בהצלחה רבה ובנכסים רבים ישכח את ימי החנוך ואת המוסר שקבל בנעוריו, וכן יצויר שאעפ"כ תשכח את ה' אלהיך לבלתי שמור מצותיו:

(יב יד) פן, והסבה לזה יהיה ע"י רוב הטובה וההצלחה כמ"ש פן תאכל ושבעת ועי"כ ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך עי"כ תשכח את העבר בין מה שהוציא אתכם מארץ מצרים:

(טו טז) ובין החנוך שחנך אותך במוסר ויסורין, בין במדבר ששם היית במקום נחשים והסר אף מים לשתות, ובין החנוך שחנך אותך ע"י המן שהיה הכליתו למען ענותך ולמען נסותך כנ"ל בפסוק ג', והיה כ"ז להיטבך באחריתך בעת שתהיה בטובה כשתכנס לארץ, שתזכור אז את המוסר שייסר אותך בימי החנוך ואתה תשכח את העבר בימי נערותך:

(יז) ואמרת, וגם לא תכנע מפני ה' במה שתדע שגם עתה כל טובתך מידו הוא כי תאמר בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל שהחיל והעושר שהשגתי עתה בא ע"י כחי ועצם ידי לא ע"י ההשגחה:

(יח) וזכרת, ע"ז משיב שהגם שתשכח את החנוך של ימי קדם, עכ"פ צריך אתה לזכור שגם החיל שאתה אוסף עתה, הגם שנעשה בעוצם ידך והשתדלותך, לא נעשה בכחך, כי הכח הפנימי שיש לך להשיג חיל בעוצם ידך הוא כח מושפע מלמעלה, בכל הטבע הנעשית למטה י"ל מניע ע"י כח עליון שהוא המשפיע ונותן בך חיות וכח שתוכל להניע ידך ואצריך לעשות חיל, והטעם שהוא נותן לך כח לעשות חיל בעוצם ידך הוא למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבותיך, וא"כ צריך אתה לשמור מצות ה' כדי שיתמיד לך הכח הזה והברית והחסד אשר נשבע לאבותיך:

(יט כ) והיה אם שכח תשכח, אמנם יצויר שתודה בזה שהכח הפנימי שיש בך להניע את ידך לעשות חיל הוא מושפע מכחות עליונים, אבל לא תודה שהמניע העליון שמאתו יצאו כל הכחות המושפעות בעולם הוא שמ"ם סבת הסבות, רק תאמר כדעת עובדי כוכבים שהאמינו כי הטבעות המתהוות בעולם הוא מטעות הגלגל

 והככבים

יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ ט א שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־
הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמֶּךָּ עָרִים גְּדֹלֹת
וּבְצֻרֹת בַּשָּׁמָיִם׃ ב עַם־גָּדוֹל וָרָם בְּנֵי עֲנָקִים אֲשֶׁר אַתָּה יָדַעְתָּ
וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ מִי יִתְיַצֵּב לִפְנֵי בְּנֵי עֲנָק׃ ג וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם כִּי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא־הָעֹבֵר לְפָנֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא יַשְׁמִידֵם
וְהוּא יַכְנִיעֵם לְפָנֶיךָ וְהוֹרַשְׁתָּם וְהַאֲבַדְתָּם מַהֵר כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה לָךְ׃ שלישי ד אַל־תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ בַּהֲדֹף יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֹתָם ׀ מִלְּפָנֶיךָ לֵאמֹר בְּצִדְקָתִי הֱבִיאַנִי יְהוָה
לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וּבְרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה
מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ׃ ה לֹא בְצִדְקָתְךָ וּבְיֹשֶׁר לְבָבְךָ אַתָּה בָא
לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצָם כִּי בְּרִשְׁעַת ׀ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ וּלְמַעַן הָקִים אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה
לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ ו וְיָדַעְתָּ כִּי לֹא
בְצִדְקָתְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת
לְרִשְׁתָּהּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אָתָּה׃ ז זְכֹר אַל־תִּשְׁכַּח אֵת
אֲשֶׁר־הִקְצַפְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר־
יָצָאתָ ׀ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה מַמְרִים
הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה׃ ח וּבְחֹרֵב הִקְצַפְתֶּם אֶת־יְהוָה וַיִּתְאַנַּף

בעל הטורים

כגוים ואמרו אם לא נהיה כגוים ע״כ כגוים אשר ה׳ מאביד מפניכם כן תאבדון: (ד) הביאני ד׳. דין בצדקתי הביאני במראות אלהים הביאני אל א״י (יחזקאל מ) הביאני אל בית היין (שיר ב) הביאני המלך חדריו (שם א) זהו שדרשו חז״ל ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל. וזהו במראות אלהים הביאני שכולם היו נביאים וזכו למראה. וכן במתן תורה הביאני אל בית היין פי׳ לפני הר סיני. ונתן לי התורה שנדרשת בע׳ פנים. הביאני חדריו ובראתי השמים ושמי השמים: (ז) את אשר הקצפת. פ״א כפוגם.
לומר

רש״י

זיתים העושים שמן: (א) גדולים ועצומים ממך. אתם עצום פ והם עצומים ממך: (ד) אל תאמר בלבבך. צדקתי ורשעת צ הגוים גרמו: (ה) לא
בצדקתך

שפתי חכמים

שלא היו להם מנעלים. והרא״ם פי׳ בצקך הולכי יחף כלומר להודיע באיזה מין נפיחה קמיירי לא שהיו יחפי רגל וכו׳ ואין להקשות לפי פירושו מאי בא להשמיענו פשיטא שלא בצקה כיון שלא הלכו יחף. די״ל אין ה״נ דזה בא הכתוב להשמיענו דלא בצקה מעל רגליהם א״נ דה״פ רגלך לא בצקה כדרך הולכי יחף לפי שלא באתם לכלל זה משום דנעלך לא בלתה מעל רגלך: ע ר״ל דשני מיני זיתים הם ומין א׳ אינו עושה שמן לכך צריך למיכתב זית שמן א״נ לפי דאמרינן שא״י משובחת בשבעה דברים וכשתמנה זית שמן לשני דברים אז המנה במנין דברים ולכך פי׳ זיתים העושים שמן ר״ל דבר אחד הוא: פ דהל״כ מאי ממך בנרשה גוים גדולים ועצומים כגי: צ ר״ל דבריבה

דיי אלהכון: א שמע ישראל את עבר יומא דין ית ירדנא למעל למירת עממין רברבין ותקיפין מנך קרוין רברבן וכריכן עד צית שמיא: ב עם רב ותקיף בני גבריא די את ידעת ואת שמעת מן ייכול למיקם קדם בני גבריא: ג ותדע יומא דין ארי יי אלהך הוא דעבר קדמך מימריה אשא אכלא הוא ישיצנון והוא יתברנון קדמך ותתרכנון ותובדנון בפריע כמא די מליל יי לך: ד לא תימר בלבך בדיתבר יי אלהך יתהון מקדמך למימר בזכותי אעלני יי למירת ית ארעא הדא ובחובי עממיא האלין יי מתרך להון מקדמך: ה לא בזכותך ובקשיטות לבך את עלל למירת ית ארעהון ארי בחובי עממיא האלין יי אלהך מתרכהון מקדמך ובדיל לאקמא ית פתגמא די קיים יי לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב: ו ותדע ארי לא בזכותך יי אלהך יהב לך ית ארעא טבתא הדא למירתה ארי עם קשי קדל את: ז הוי דכיר לא תתנשי ית די ארגזתא קדם יי אלהך במדברא למן יומא די נפקתא מארעא דמצרים עד מיתיכון עד אתרא הדין מסרבין הויתון קדם יי: ח ובחורב ארגזתון קדם יי והוה רגז מן קדם יי בכון

שפתי חכמים

דקלה כתיב אל תאמר בלבבך וגו' בצדקתי הביאני וברשעת הגוים וגו' דמשמע דלא צדקתם ולא רשעת הגוים גרמו לרשת ואח"כ כתיב לא בצדקתך כ"א ברשעת הגוים האלה וכו' לכך פירש דה"פ רישה של קרא אל תאמר בלבבך צדקתי ורשעת הגוים גרמו ר"ל דשניהם גרמו אלא רשעת הגוים לבד גרמה להתגרש ונשאר המקום הפקר לכל וכל הקודם זכה בו ואתם הקודמים זכיתם בו ופ"ש מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבועה ולא תפול ההכנה הגם אלא על שומרי מצותיו כגר פי' הרמב"ן שהם מדבר עם ישראל בכללן וכאן מוכיח הדור שהיו ממרים את ה':

התורה והמצוה

והכוכבים וכל כח המושפע בעולם בא מאת הכוכבים שהם ראשית התנועות והכחות והרפס, ועי"ז שכח תשכח את ה' אלהיך שכל כח וכל תנועה באה מאתו שהוא הנותן לך כח לעשות חיל והלכת אחרי אלהים אחרים ועבדתם בחשבך שהם ישפיעו בך עוז והעצומות לעשות חיל והכל תלוי במזל ובכחות הכוכבים, ואז העידותי בכם היום כי אבד תאבדון כמו שנאבדו הגוים ע"י שעבדו ע"ז וזה יהיה מסובב מהגרם ע"י שלא תשמעון בקול ה' אלהיכם שהזהיר אותך מע"ז:

(א) שמע ישראל אחר שהזהיר אותם שבעת הצלחתם בארץ לא יתלו זה בכחם ועוצם ידם ולא בהשפעת המזלות והכוכבים, יזהיר אותם על עת שיכנסו אל הארץ ויכבשו ז' עממים [שזה בודאי לא יתלו לא בכחם ולא בכחות טבעיות] שלא יתלו זה בצדקתם, וז"ש אתה עובר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדולים וכו' ר"ל שעתה בודאי לא תתלה זה בכח ידך ובגבורתך כי ידעת שבדרך הטבע א"א שתכבשם, אם מצד עצמם שהם גדולים ועצומים, אם מצד ערי מבצריהם ערים גדולות ובצורות בשמים:

(ב) עם, אם מצד ראשי הצבא שלהם שהם עם גדול ורם וכו' שאתה ידעת שא"א לכבשם בדרך הטבע:

(ג) וידעת, הוא פעל עבר בוי"ו החבור ור"ל וא"כ בודאי ידעת היום שכבוש זה אינו בכח ידך או בכח המערכה רק שה' אלהיך הוא העובר לפניך, וא"כ איני צריך להזהירך שלא תאמר כחי ועוצם ידי עשה רק אני מזהיר אותך שלא תאמר בצדקתי הביאני:

(ד) אל תאמר בלבבך, ר"ל אחר שיהדוף ה' את העמים, ואתה תירש את הארץ תחתם, תאמר שהם שהדף אותם הוא ע"י רשעתם, ומה שאתה היורש את הארץ ולא אחר, הסבה לזה הוא צדקתך:

(ה) לא, תדע כי אם צדקת בצד א' שמה שהדף אותם הוא ע"י רשעתם לא צדקת בצד השני, כי מה שמביא אותך לרשת, אינו ע"י צדקתך רק למען הקים את השבועה שנשבע להאבות:

(ו) וידעת, ותדע שביאתך לרשת אינו ע"י צדקתך, כי עם קשה ערף אתה:

(ז) זכור, ולראיה שאתה עם קשה ערף תזכור שתמיד הקצפת את ה' בין בצאתך מא"מ בין במשך הזמן עד היום הזה, והאלה מביא ראיה מה שהקציפו ביום צאתם מא"מ, שעז"א:

(ח) ובחורב, הוא מעשה העגל שהיה ההפלא היותר גדול, [א] כי בחורב שם קבלתם התורה ושמעתם דברי ה' לא יהיה לך אלהים אחרים, במקום הזה עצמו הקצפתם את ה', והיה קצף גדול עד שהתאנף להשמיד אתכם:

יהוה בכם להשמיד אתכם: ט בעלתי ההרה לקחת לוחת האבנים לוחת הברית אשר־כרת יהוה עמכם ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי: י ויתן יהוה אלי את־שני לוחת האבנים כתבים באצבע אלהים ועליהם ככל־הדברים אשר דבר יהוה עמכם בהר מתוך האש ביום הקהל: יא ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה נתן יהוה אלי את־שני לחת האבנים לחות הברית: יב ויאמר יהוה אלי קום רד מהר מזה כי שחת עמך אשר הוצאת ממצרים סרו מהר מן־הדרך אשר צויתם עשו להם מסכה: יג ויאמר יהוה אלי לאמר ראיתי את־העם הזה והנה עם־קשה־ערף הוא: יד הרף ממני ואשמידם ואמחה את־שמם מתחת השמים ואעשה אותך לגוי־עצום ורב ממנו: טו ואפן וארד מן־ההר וההר בער באש ושני לוחת הברית על שתי ידי: טז וארא והנה חטאתם ליהוה אלהיכם עשיתם לכם עגל מסכה סרתם מהר מן־הדרך אשר־צוה יהוה אתכם: יז ואתפש בשני הלחת ואשלכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם: יח ואתנפל לפני יהוה כראשנה

בעל הטורים

אמר קוף אחר קוף: (ט) ואשב בהר בגימ' לתלמודו: (י) ועליהם ככל הדברים בגי' זה תלמוד: (יב) (כעלית) [כועלת] ממצרים. פי' מהעיר לועז ובכל מקום אומר מארץ מצרים פי' מכל הארץ: (יז) ואשלכם. חסר יו"ד שפרחו יו"ד הדברות מהם:

יגרפי

רש"י

בצדקתך אתה בא לרשת כי ברשעת הגוים. הרי כי משמש בלשון אלא: (ט) ואשב בהר. (מגילה כא) אין ישיבה אלא לשון עכבה: (יא) לחת. לחת כתיב שהשתיהן שוות: (יח) ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום. שנאמר (שמות לב ל) ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה באותה עליה נתעכבתי מ' יום ר נמצאו כלים בכ"ט באב שהוא עלה בשמונה עשר בתמוז בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל ואמר לו למשה פסל לך שני לוחות (שם לד) עשה עוד מ' יום נמצאו כלים

ביום

שפתי חכמים

ק פי' ישיבה האמור פה אינו אלא ל' עכבה דאל"כ קשה דהא כתיב ואנכי עמדתי בהר: ר רצונו לפרש אל תאמר בהוצאה עלייה עלה לקבל לוחות אחרונות וירד ביום הכפורים דהא כתיב בסמוך בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך ופרש"י לסוף ארבעים נתרצה לי דהיינו אותן מ' הכתובים כאן משמע שעדיין לא עלה לקבל לוחות אחרונות לכך מפרש דאותן ארבעי' היינו ארבעים האמצעיים שעלה להתפלל שנאמר ועתה אעלה וגו': ש פי' כס' כי פשא מה שכתבתי בהליכות ושם מפורש:

לשיצאה יתכון: ט במסקי לטורא למסב לוחי אבניא לוחי קימא די גזר יי עמכון וִיתבית בטורא ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכלית ומיא לא שתיתי: י ויהב יי לי ית תרין לוחי אבניא כתיבין באצבעא דיי ועליהון ככל פתגמיא די מליל יי עמכון בטורא מגו אשתא ביומא דקהלא: יא והוה מסוף ארבעין יממין וארבעין לילון יהב יי לי ית תרין לוחי אבניא לוחי קימא: יב ואמר יי לי קום חות בפריע מכא ארי חביל עמך די אפקתא ממצרים סטו בפריע מן ארחא די פקדתנון עבדו להון מתכא: יג ואמר יי לי למימר גלי קדמי ית עמא הדין והא עם קשי קדל הוא: יד אנח בעותך מקדמי ואשיצנון ואמחי ית שמהון מתחות שמיא ואעבד יתך לעם תקיף וסגי מנהון: טו ואתפניתי ונחתית מן טורא וטורא בער באשתא ותרין לוחי קימא על תרתין ידי: טז וחזיתי והא חבתון קדם יי אלהכון עבדתון לכון עגל מתכא סטיתון בפריע מן ארחא די פקיד יי יתכון: יז ואחדית בתרין לוחיא ורמיתנון מעל תרתין ידי ותברתנון לעיניכון: יח ואשתטחית קדם יי כקדמיתא ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא

רש"י

ביום הכפורים בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ואמר לו למשה (במדבר יד כ) סלחתי כדברך לכך הוקבע למחילה ולסליחה ומנין שנתרצה ברצון שלם ת שנאמר בארבעים של לוחות אחרונות (דברים י י)

שפתי חכמים

ת אבל הראוי של ר"ח אלול לא היה אלא לנתינת הלוחות אבל לא לענין חטא העגל והא דקאמר בתר הכי ומנין שנתינת הלוחות היה ברצון ולא על צד ההכרתי מפני שכבר קבלו עליהם עול תורה והמצות ונכנסו בברית ואי אפשר להם בלא תורה ומצות וכו' כרא"ם. ובעל החזקוני תירץ שמה שפירש רש"י שאמר לו למשה

השאלות

(ט—י) למה כפל בעלותי לקחת וכו' ויתן ה' אלי את שני לוחות וכו' נתן ה' אלי את שני לוחות:

התורה והמצוה

(ט) בעלותי, ר"ל והיה הפשט גדול מאד מאד הזמן שהיה בעלותי ההרה לקחת לוחות האבנים ועלטה כלה שזאת בתוך חופתה בעת שהשושבין עוסק לקבל מאת החתן כתובתה ומהר ומתן לגרכה, [ב] שאני ישבתי ארבעים יום לחם לא אכלתי עוסק בההבודדות ובתפלה והיה לכם לעזרני בזכותכם ותפלתכם ואתם עשיתם ההפך:

(י) ויתן, עתה מפרש נגד מ"ש בעלותי לקחת לוחות האבנים מפרש שהלוחות האלה היו מתנה גדולה מאד, אם מצד חמרם שהאבנים היו מעשה ידי יוצר בראשית לא כלוחות השניים שמשה פסל אותם ועז"א ויתן ה' אלי את שני לוחות האבנים, אם מצד הכתוב עליהם שהיו כתובים באצבע אלהים, ואם מצד שהיה כתוב עליהם ככל הדברים אשר דבר ה' עמכם שהיקף בעת הדבור נחרתו הדברים על לוחות כמ"ש בפרשת כי תשא (לא יח):

(יא) ויהי, ונגד מ"ש ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה מפרש ויהי מקץ ארבעים יום וכו' נתן ה' אלי, שלכן ישבתי ארבעים יום כי לא נתן אלי את הלוחות עד סוף הארבעים יום שנעשיתי בריה חדשה ע"י מ' יום האלה וזכיתי לקבל אותם:

(יב יד) ויאמר ה' אלי, ואז הגיעני מה' שתי אמירות, [א] שצוה שארד מן ההר אחר שלא הושג התכלית שבעבורו עליתי למרום המעלה שהיה בעבור ישראל והם סרו מהר מן הדרך, אמירה שניה שבכ"ז רוצה לקיים שבועת האבות ע"י שיעשה אותי לגוי גדול וכמש"פ בפ' תשא (לב ז' ט'):

(טו) ואפן, ועפ"כ כשירדתי מן ההר היה ההר בוער עדיין באש ושני לוחות היו על שתי ידי, ולא נכבה האש, ולא פרח הכתב מן הלוחות כי חשב לקיים את בריתו עמי ועם זרעי:

(טז יז) וארא, כבר פרשתי בפ' תשא (לב יט) שמה שלא שבר משה את הלוחות עד שקרב אל המחנה, כי התלה דבס לכף זכות שלא עשו את העגל, רק שיעמוד לאמצעי ולמנהיג אותם תחת משה שחשבו שמת וכשיראו שמשה חי יבטלו בעצמם את העגל רק כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל, ומתוכות שראה שהגם שקרב אל המחנה וראו כי משה חי ובכ"ז התמידו בעבודת העגל מזה ראה שעשו אותו לשם ע"ז ואז שבר את הלוחות, וז"ש וארא והנה חטאתם אחר שראיתי ר"ל בעת שבאתי ביניכם אז ראיתי כי הנה חטאתם כי עשיתם לכם עגל מסכה לשם אלוה, ולכן ואתפש בשני הלוחות ואשליכם:

(יח יט) ואתנפל, והראיה על גודל החטא והקצף שהצרכתי להתנפל ארבעים יום וארבעים לילה ואם

ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי על כל־חטאתכם אשר חטאתם לעשות הרע בעיני יהוה להכעיסו׃ יט כי יגרתי מפני האף והחמה אשר קצף יהוה עליכם להשמיד אתכם וישמע יהוה אלי גם בפעם ההוא׃ כ ובאהרן התאנף יהוה מאד להשמידו ואתפלל גם־בעד אהרן בעת ההוא׃ כא ואת־חטאתכם אשר־עשיתם את־העגל לקחתי ואשרף אתו ׀ באש ואכת אתו טחון היטב עד אשר־דק לעפר ואשלך את־עפרו אל־הנחל הירד מן־ההר׃ כב ובתבערה ובמסה ובקברת התאוה מקצפים הייתם את־יהוה׃ כג ובשלח יהוה אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את־הארץ אשר נתתי לכם ותמרו את־פי יהוה אלהיכם ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקלו׃ כד ממרים הייתם עם־יהוה מיום דעתי אתכם׃ כה ואתנפל לפני יהוה את ארבעים היום ואת־ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי־אמר יהוה להשמיד אתכם׃ כו ואתפלל אל־יהוה ואמר אדני יהוה אל־תשחת עמך ונחלתך אשר פדית בגדלך אשר־הוצאת ממצרים ביד חזקה׃ כז זכר לעבדיך לאברהם

בעל הטורים

(יח) יגרתי ד'. דין ואידך כסבר תרפתי אשר יגרתי (תהלים קיט לט) ואשר יגרתי יבא לי (איוב ג) יגרתי כל עצבותי ידעתי כי לא תנקני (שם ט). יגרתי מפני האף והחמה והתפללתי שהעביר חרפתי פן יאמרו הארץ וגו' ואשר יגרתי יבא לי פירוש לי לבדי כי אע"פ ששמעת תפלתי על ישראל לא תנקני ותמיתני במדבר ולא אכנס לארץ: (כא) לעפר ג' במסרה. אשר דק לעפר. וידק לעפר (מ"ב כ"ג) הדק לעפר (שם) ביאשיהו כשביער הע"ז והיינו דאמרי בע"ז מפרר וזורה לרוח: (כד) ממרים הייתם. הפסוק מתחיל במ"ם ומסיים במ"ם ג"כ לומר לך שכל ארבעים שנה שהייתם במדבר הייתם ממרים: (כו) אדני ה' אל תשחת. מאדני עד ובזרועך הנטויה שהוא סוף התפלה כ"ה תיבות שמגלה תן לפניו ושמע תפלתי וזהו כורה פב

שפתי חכמים

סלחתי כדבריך אימא הכתוב שכתוב בפ' שלח לך על המרגלים אלא כוא לשטת של רש"י דהא פירש ליציאת מצרים בי"ז בתמוז נעשה העגל ושלוח המרגלים לא היה אלא עד כ"ט בסיון של שנה שניה עכ"ל וכן נראה שהוא מדברי רש"י דהא בפ' כי תשא לא נקט רש"י הקרא דסלחתי כדבריך דכתב שם נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו סלחתי ומסר לו כו': א מפני שהוכל לומר שהכל לך היה בברכה לפי שישראל כבר קבלו עליכם עול תורה והגייהו וא"ת נחזור בה אבל בי"ם נתרצה ברצון גמור ומ"ש אמור מעתה אמצעיים וכו' אבל גרסי'

רש"י

ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים מה הראשונים א ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים בכעס

לא אכלית ומיא לא שתיתי על כל חובתכון די חבתון למעבד דביש קדם יי לארגזא קדמוהי: יט ארי דחילית מקדם רגזא וחמתא די רגז יי עליכון לשיצאה יתכון וקביל יי צלותי אף בזמנא ההיא: כ ועל אהרן הוה רגז מן קדם יי לחדא לשיצייותיה וצליתי אף על אהרן בעדנא ההיא: כא וית חובתכון די עבדתון ית עגלא נסבית ואוקדית יתיה בנורא ושפית יתיה בשופינא יאות עד די הוה דקיק לעפרא ורמית ית עפריה לנחלא דנחית מן טורא: כב ובדלקתא ובנסתא ובקברי דמשאלי מרגזין הויתון קדם יי: כג וכד שלח יי יתכון מרקם גיאה למימר סקו ואחסינו ית ארעא די יהבית לכון וסרבתון על גזרת מימרא דיי אלהכון ולא הימנתון ליה ולא קבלתון למימריה: כד מסרבין הויתון קדם יי מיומא דידעית יתכון: כה ואשתטחית קדם יי ית ארבעין יממין וית ארבעין ליליון די אשתטחית ארי אמר יי לשיצאה יתכון: כו וצליתי קדם יי ואמרית יי אלהים לא תחבל עמך ואחסנתך די פרקתא בתקפך די אפקתא ממצרים בידא תקיפא:

רש"י

הוא בכעס: (כ) ובאהרן התאנף ה'. לפי ששמע ב לכם: להשמידו. זה כלוי בנים ג וכן הוא אומר (עמוס ב ט) ואשמיד פריו ממעל: ואתפלל גם ד בעד אהרן. והועילה תפלתי לכפר מחצה ה ומתו שנים ונשארו השנים: (כא) טחון. לשון הווה כמו הלוך וכלות מולא"ע בלעז (מאהלענד): (כה) ואתנפל וגו'. אלו הם עצמם האמורים למעלה וכפלן כאן

שפתי חכמים

אמר כן: ב פי' אבל לא לפי מהטא: ג דייק מדכתיב להשמידו ולא כתיב להשמיד אותו כמו דכתיב להשמיד אתכם אלמא לא קאי אאהרן גופא אלא ודאי דקאי אבניו: ד ר"ל דגם לרבות בבניו: ה וזה גרם וגם גרמה לכם שנסתכלו וכאילו במתן תורה ויאכלו ויחזו כדמשמע בפרשת משפטים ובפרשת שמיני פ"ש

השאלות

(כ—כא) מ"ש ואת חטאתכם כו'. לקחתי ואשרוף אותו באש היה צ"ל תחלה שזה היה קודם שעלה להר. (כה) מ"ש ואתנפל הוא כפול עם מ"ש בפסוק י"ח ולמה הפסיק בינתים במ"ש ובתבערה ובמסה.

התורה והמצוה

היה, אם מפני גודל החטא וז"ש על כל חטאתכם, אם מפני גודל הקצף, ועז"א כי יגרתי מפני האף והחמה, וישמע ה' אלי, כי גם בפעם ההיא שא"ל ה' הרף ממני ואשמידם ומשה התפלל למה ה' יחרה אפך בעמך כתיב וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו, רק אז היה עדיין האף והקצף קיימים והיה בדעתו עוד לענשם בדרך אחר שלא יהיה חלול ה' כמו שהענישם על חטא המרגלים לכלותם מעט מעט, אבל ע"י תפלת הארבעים יום השניים שמע ה' אליו ונתרצה אליהם כמו שיבאר זה בסי' י' שאז א"ל פסל לך שני לוחות שזה סימן ששמע לתפלתו כמו שיבואר:

(כ כא) ובאהרן, כבר בארתי (תשא לב כ כא) שאהרן עשה את העגל מפני יראה שיהרגו אותו ואז לא היו מצווים על קדוש השם, ורק כאשר לקח משה את העגל וישרף באש ולא מיחו בו אז נאשם אהרן, שכמו שלא מיחו במשה כן לא היה מוחים בו, ואז אמר משה לאהרן מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה ר"ל מדוע לא מחית בם, וז"ש פה שבאהרן התאנף ה' להשמידו וזה היה ע"י מה שאת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי ואשרף אותו באש וישראל לא מיחו בי ועי"כ יצא הקצף על אהרן שלא היה לו טענת אונס, ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההוא כבר באר בספרא (צו סי' קסה) שבאהרן לא כתיב וישמע ה' אלי כמ"ש בישראל כי תפלתו על אהרן לא נשמע לגמרי כי מתו שני בניו והוא ג"כ נענש שלא נכנס לארץ שהיה עקרו בעבור חטא העגל כמו שיתבאר לקמן (י' פסוק ו"ו):

(כב כד) ובתבערה, אחר שבאר מ"ש בפסוק ז' זכר אל תשכח את אשר הקצפת למן היום אשר יצאת מארץ מצרים, באר מש"ש עד בואכם עד המקום הזה ממרים הייתם עם ה' כי גם אח"כ הקצפתם בתבערה ובמסה ובקברות התאוה ובמרגלים וא"כ מבואר כי ממרים הייתם מיום דעתי אתכם:

(כה) ואתנפל, עתה חוזר לפרש בפרטות מ"ש בפסוק י"ח ואתפלל לפני ה' כראשונה ארבעים יום, כי התפלה שהתפלל בארבעים יום השניים לא נזכר בס' תשא, ובאר זה פה:

(כו) ואתפלל אל ה' ואומר, הפס בתפלתו ד' טענות, ג' טענות כמ"ש המשורר כי לשמך הן כנגד ... החסד על המנהג, שהם [א] מצד מדת החסד שאינו מסתפק על המעשה שעז"א אשר פדית בגדלך שהגאולה מצד מדת החסד כמ"ש בכ"מ, [ב] מצד כבוד שמו שעז"א אשר הוצאת ממצרים ביד חזקה, שיד חזקה מורה מה שהגדיל את השבע שאם עשה למען כבוד שמו:

לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אַל־תֵּפֶן אֶל־קְשִׁי הָעָם הַזֶּה וְאֶל־רִשְׁעוֹ
וְאֶל־חַטָּאתוֹ׃ כח פֶּן־יֹאמְרוּ הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָנוּ מִשָּׁם
מִבְּלִי יְכֹלֶת יְהוָה לַהֲבִיאָם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם
וּמִשִּׂנְאָתוֹ אוֹתָם הוֹצִיאָם לַהֲמִתָם בַּמִּדְבָּר׃ כט וְהֵם עַמְּךָ
וְנַחֲלָתֶךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ בְּכֹחֲךָ הַגָּדֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה׃ פ
רביעי א בָּעֵת הַהִוא אָמַר יְהוָה אֵלַי פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לוּחֹת
אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַעֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְעָשִׂיתָ לְּךָ אֲרוֹן עֵץ׃
ב וְאֶכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת
הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ וְשַׂמְתָּם בָּאָרוֹן׃ ג וָאַעַשׂ אֲרוֹן עֲצֵי
שִׁטִּים וָאֶפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וָאַעַל הָהָרָה
וּשְׁנֵי הַלֻּחֹת בְּיָדִי׃ ד וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת כַּמִּכְתָּב הָרִאשׁוֹן
אֵת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ
הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל וַיִּתְּנֵם יְהוָה אֵלָי׃ ה וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־הָהָר
וָאָשִׂם אֶת־הַלֻּחֹת בָּאָרוֹן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר
צִוַּנִי יְהוָה׃ ו וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי־יַעֲקָן מוֹסֵרָה
שָׁם מֵת אַהֲרֹן וַיִּקָּבֵר שָׁם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ ז מִשָּׁם

בעל הטורים

שפתים. מב כתיב: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן. סמך מיתת אהרן לשבירת הלוחות לומר לך קשה מיתת הצדיקים כשבירת הלוחות וגם ת"ח שמת הכל נעשין קרוביו וצריכין לקרוע עליו כמו על ס"ת שנשרף ועוד סמך ואשים הלוחות בארון אצל מיתת אהרן לומר ס"ת שבלה קוברין אותה אצל ת"ח לומר קיים זה מה שכתוב בזה: ויקבר ויכהן מיתת צדיקים מכפרת כבגדי כהונה: (ז) משם נסעו הגדגדה. הפסוק מתחיל ומסיים במ"ם לומר שכל מ' שנה היסה

שפתי חכמים

ע"ש: ו כלומר אל תאמר ודאי לא נצטוה על מלאכת המשכן אלא אחר יוה"כ אבל בצלאל עשה ארון בתחלה ואחר כך משכן וא"כ איכא למימר דהוו הארון שעשה בצלאל לכן פי' ובצלאל עשה המשכן תחלה כו': ז ומה שפרש"י בפרשת חקת ז' מסעות ממוסרה

רש"י

לפי שכתוב כאן סדר תפלתו שנאמר ה' אלהים אל תשחת עמך וגו': (א) בעת ההיא. לסוף מ' יום נתרצה לי ואמר לי פסל לך ואח"כ ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבוא והלוחות בידי היכן אתנם ולא זה הוא הארון שעשה בצלאל שהרי במשכן לא נתעסקו בו עד לאחר יום כפורים כי בירדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה משכן תחלה ו ואח"כ ארון וכלים נמצא זה ארון אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשבה: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. מה ענין זה לכאן ועוד וכי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה והלא ממוסרות באו לבני יעקן שנאמר (במדבר לג) ויסעו ממוסרות וגו' ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת אם תחשוב ותמצא שמונה מסעות ממוסרה ז להר ההר אלא אף זו מן התוכחה ועוד עשיתם זאת כשמת אהרן בהר ההר לסוף

כז אדכר לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב לא תתפני לקשיות עמא הדין ולחוביהון ולחטאיהון: כח דילמא יימרון דיירי ארעא די אפקתנא מתמן מדלית יוכלא דיי לאעלתהון לארעא די מליל להון ומדסני יתהון אפקינון לקטלותהון במדברא: כט ואנון עמך ואחסנתך די אפקתא בחילך רבא ובדרעך מרממא:

א בעדנא ההיא אמר יי לי פסל לך תרין לוחי אבניא כקדמאי וסק לקדמי לטורא ותעבד לך ארונא דאעא: ב ואכתוב על לוחיא ית פתגמיא די הוו על לוחיא קדמאי די תברתא ותשוינון בארונא: ג ועבדית ארונא דאעי שטין ופסלית תרין לוחי אבניא כקדמאי וסלקית לטורא ותרין לוחיא בידי: ד וכתב על לוחיא ככתבא קדמאה ית עשרא פתגמיא די מליל יי עמכון בטורא מגו אשתא ביומא דקהלא ויהבינון יי לי: ה ואתפניתי ונחתית מן טורא ושויתי ית לוחיא בארונא די עבדית והוו תמן כמא די פקדני יי: ו ובני ישראל נטלו מבארות בני יעקן למוסרה תמן מית אהרן ואתקבר תמן ושמש אלעזר בריה תחותוהי:

רש"י

לסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני כבוד יראתם לכם מלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמונה מסעות עד בני יעקן ומשם למוסרה שם נלחמו בכם בני לוי והרגו מכם ואתם מהם עד שהחזירו אתכם בדרך חזרתם ומשם חזרתם הגדגדה הוא הר הגדגד

השאלות

(ו—יא) מ"ש ובני ישראל נסעו וכו' אין לו שום קשר לכאן שזה היה בסוף הארבעים. ומ"ש משם נסעו דגדגדה וכו' אין מובן פירושו. ומ"ש בעת ההיא הבדיל את שבט הלוי הוא פלאי. ומה שחוזר ואנכי עמדתי בהר גלאו בו המפרשים.

התורה והמצוה

(כז) זכור [ג] מלך ידת האמת שהוא שהבטחה שהבטיח להאבות שעז"א זכור לעבדיך לאברהם וכו':

(כח כט) פן יאמרו, ובאר מ"ש שיהיה הגלו השם שהארץ שהוצאתנו משם יאמרו שהיה זה מבלתי יכולת לא מצאתם מה שזה שקר, שא"א שהיה זה מחמת שנאה כי הם עמך ונחלתך, וא"א שהיה זה מבלתי יכולת כי הוצאת בכחך הגדול ובזרועך הנטויה:

(א) בעת ההוא, אמר שפי' מ"ש בפסוק י"ח ואתנפל לפני ה' כראשונה פי' מש"ש פסוק י"ט וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא שהוא מ"ש לו שיפסול שני לוחות ויעל אל ההר, וכבר פי' הדבר בפ' תשא (סי' ל"ד) שאז היה עת רצון ונתרצה לישראל לגמרי כמ"ש ילך נא ה' בקרבנו וכו' ויאמר הנה אנכי כורת ברית וכו' ובכאן כפל מ"ש שיפסול שני לוחות אבנים ועשה לך ארון עץ:

(ב) ואכתב, פי' מ"ש פסל לך שני לוחות אבנים ועלה ההרה הוא כדי שאכתוב על הלוחות את הדברים וכו', ומ"ש ועשית לך ארון עץ הוא כדי ושמתם בארון. והנה בעלותו לקבל לוחות הראשונים לא צוה לו לעשות ארון מזה הוציא משה שגם השברי לוחות ישים בארון כמ"ש בברכות (דף ס') וע"כ היה צריך להקדים עשיית הארון, וז"ש:

(ג ה) ואעש ארון עצי שטים וכו' ואפן וארד מן ההר ואשים את הלוחות שאז הניח לשם גם לוחות השניים, ומ"ש ויהיו שם באר"ה בפ' תרומה כי זה הארון נשאר לדורות כי עשאו מבית כמדה שאמ"ל ה' לעשות במשכן רק אח"כ תקנהו בצלאל במה שהוסיף עליו שני ארונות זהב והכפרת והכרובים עי"ש:

(ו) ובני ישראל, אמר שפי' מ"ש וישמע ה' אלי פי' מ"ש ואתפלל גם בעד אהרן ולא נאמר וישמע ה' אלי כמ"ש בספרא (פ' צו) שתפלתו בעד אהרן לא נתקבלה לגמרי, כי כבר התבאר אצלי בפ' שלח ובפ' חוקת, שמה שנגזר על משה ואהרן בחטא מי מריבה שלא יכנסו לארץ, לא היה בעבור חטא מי מריבה לבד, כי מה שמשה לא נכנס לארץ הסבה שהיה בעבור ענין המרגלים כמ"ש (דברים ה) גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם וכן הוכפל בפרשת ואתחנן ויתעבר ה' בי למענכם, וכמש"פ שם במקומו, אולם מה שלא נכנס אהרן לא"י והוא לא שלח את המרגלים, ג"כ לא היה בעבור חטא מי מריבה רק שהיה שמור לו עונש זה בעבור חטא העגל וכמ"ש הרי"א והמפ', רק מפני כבוד מלוכי ארץ צדיקים התלה שלא יאמרו כי בחטאם מתו, תלו הדבר במי מריבה, ופה גלה הטעם האמתי מה שהזכיר מיתם

נסעו הגדגדה ומן־הגדגדה יטבתה ארץ נחלי־מים: ס ח בעת ההוא הבדיל יהוה את־שבט הלוי לשאת את־ארון ברית־יהוה לעמד לפני יהוה לשרתו ולברך בשמו עד היום הזה: ס ט על־כן לא־היה ללוי חלק ונחלה עם־אחיו יהוה הוא נחלתו כאשר דבר יהוה אלהיך לו: י ואנכי עמדתי בהר כימים הראשנים ארבעים יום וארבעים לילה וישמע יהוה אלי גם בפעם ההוא לא־אבה יהוה השחיתך: יא ויאמר יהוה אלי קום לך למסע לפני העם ויבאו ויירשו את־הארץ אשר־נשבעתי לאבתם לתת להם: פ חמישי יב ועתה ישראל מה יהוה אלהיך שאל מעמך כי אם־ליראה את־יהוה אלהיך ללכת בכל־דרכיו ולאהבה אתו

בעל הטורים

שבאר עמהם: (ח) בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי סמך כאן לומר שהלוים החזירו את ישראל (ערש"י ז"ל ע"פ ובני ישראל נסעו): סמך מים לנשאת את ארון ולברך לומר שצריך ליטול ידיו לישא כפיו: (י) לא אבה ג'. דין ואידך לא אבה לי. לא אבה יבמי קרי ביה לא אבה אלא יבמי (כדאיתא ביבמות ד' ק"ו דאם לא קרין בנשימה א' נוכל לפרש כמ"ש רבינו ונראה דה"ה צ"כ כוונתו בפי' לא אבה לי ר"ל ישראל לא אבה אבל הקב"ה אמר לי הוא ע"ד אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם) כדכתיב (ירמיה ב"ח) כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו: (יא) קום לך למסע. תגין על קו"ף שאזכור לכם זכות אברהם שאמרתי לו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה. אשר נשבעתי לאבותם לתת להם סמך ליה ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה לומר לך שהאבות היו יראי ה': (יב) מה ה' אלהיך שואל מעמך. מה בא"ת ב"ש י"ץ ששואל ממך ק' ברכות בכל יום. ויש בפסוק ק' אותיות (עיין מנחות דף מ"ג ע"ב ברש"י ותוס' ובמהרש"א בח"א) וכן ממך עולה ק'. ועתה

רש"י

הגדגד: (ז) ומן הגדגדה וגו'. ובמוסרה שעיתם אבל כבד על מיתתו של אהרן שגרמה לכם זאת ודמה לכם כאילו מת שם וסמך מסה תוכחה זו לשבירת הלוחות לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כיום שנשתברו בו הלוחות ולהודיעך שהוקשה לו מה שאמרו נתנה ראש לפרוש ממנו כיום שעשו בו את העגל: (ח) בעת ההיא הבדיל ה' וגו'. מוסב לענין הראשון: בעת ההיא. בשנה הראשונה לצאתכם ממצרים וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם ח המקום מכם וסמך מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזו לא טעו בה בני לוי אלא עמדו באמונתם: לשאת את ארון. ט הלוים: לעמד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו. הכהנים והוא נשיאת כפים: (ט) על כן לא היה ללוי חלק. לפי שהובדלו לעבודת מזבח י ואין פנויין לחרוש ולזרוע: ה' הוא נחלתו. נוטל פרס כ' מזומן מבית המלך: (י) ואנכי עמדתי בהר. לקבל הלוחות האחרונות ולפי שלא פירש למעלה כמה עמד בהר בעליה אחרונה זו חזר והתחיל בה: כימים הראשונים. של לוחות הראשונות ל מה הם ברצון אף אלו ברצון אבל האמצעיים שעמדתי שם להתפלל עליכם היו בכעס: (יא) ויאמר ה' אלי וגו'. אע"פ שסרתם

מאחריו

שפתי חכמים

המוסרה לכך ההר מפורש בריש פרשת אלה מסעי: ח וכא דכתיב הבדיל וגו' והא עדיין לא הבדיל עד שנה שניה משהוקם המשכן נ"ל הבדיל הקב"ה במחשבה, וצ"ב אתה צריך לפרש כן מדכתיב אחרי כן ואנכי עמדתי בהר דקאי נמי אבעת ההיא שהיא שנה ראשונה ומיד אחר העגל ובזה ניחא מה שלא פירש"י בקרא כסדר הכתוב בתורה: ט רצל"ת דבפסוק הבדיל וכו' משמע דלוים ג"כ מברכין וזה אינו ל"ש לשאת את ארון היינו לוים לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו היינו כהנים: י כלומר לא מגד שנתקדשו להיות משרתי עליון כמובן מן הקרא דאדרבה ראוי להרבות שכרם ולא למעטם: כ והם התרומה ומעשרות ויסיה מאמר ה' הוא נחלתו תשובה על מאמר לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו יתוייב מזה ניתן להם פרנסה אחרת תמורת החלק והנחלה וכאמור ה' הוא נחלתו יתוייב בהכרח שיפורש על הפרס שהם התרומות ומעשרות ואמר מזומן להודיע שזה שנתן להם במקום החלק שנתן לישראל הוא מפני שזה מזומן בלי עמל ואין צריכין לעמול עד שימצאו מעבודת המזבח: ל שהם כלים בי"ן כאמור ולא כלים בכ"מ כאב ואם דחוקו מ' ימים האמצעי' לראשונים

אונקלוס

ז מתמן נטלו לגדגד ומן גדגד ליטבת ארעא נגדן נחלין דמיין: ח בעדנא ההיא אפרש יי ית שבטא דלוי למטל ית ארון קימא דיי למקם קדם יי לשמשותה ולברכא בשמה עד יומא הדין: ט על כן לא הוה ללוי חלק ואחסנא עם אחוהי מתנן דיהב לה יי אנון אחסנתה כמא די מליל יי אלהך לה: י ואנא הויתי קאם בטורא כיומין קדמאין ארבעין יממין וארבעין לילון וקביל יי צלותי אף בזמנא ההוא לא אבי יי לחבלותך: יא ואמר יי לי קום זיל למטול קדם עמא ויעלון ויירתון ית ארעא די קימית לאבהתהון למתן להון: יב וכען ישראל מא יי אלהך תבע מנך אלהין למדחל קדם יי אלהך למהך בכל ארחן דתקנן

רש"י

מאחריו ם וטעיתם בעגל (שמות לב לב) אמר לי לך נחה את העם: (יב) ועתה ישראל. אע"פ שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם כי אם ליראה וגו': כי אם ליראה וגו'. (ברכות לג) רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ

שפתי חכמים

נראשונים לא בא להשמיענו שהיו ברצון אלא כמו הראשונים: דזה אינו שהרי הראשונים היו ברצון גמור שהרי עדיין לא חטאו בעגל אבל האחרונים לא היו ברצון אלא לענין נתינת הלוחות אבל לענין כפרת העגל לא היה עד סוף מ' יום שהוא יום כפור שאז אמר סלחתי כדברך ומש"ה הוקבע היום לכפרה ולסליחה רק הכתוב בא להודיענו שאלו מ' יום הנזכרים בפסוק ואנכי עמדתי בהר אינם ארבעים האמצעיים אלא מ' יום אחרים שהיו ברצון לא בכעס מזה נלמד שמשה עמד בהר ק"כ יום: ם דאל"כ מה לענין זה בתוך התוכחות:

פירוש

התורה והמצוה

מיתת אהרן אגב התוכחה שהוכיחם על העגל, כאומר הגם ששמע ה' אל תפלתי בעד ישראל לא שמע אלי במה שהתפללתי בעד אהרן, כי בעבור זה לא נכנס לארץ ובעת שנסעו ישראל מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן ויקבר שם [וכבר באזרתי בפ' חוקת לייסב הכתוב דפה עם הכתוב שם שאהרן מת בהר ההר ע"ש]:

(ז) משם נסעו, ומביא ראיה שלא בעבור חטא מי מריבה מת אהרן כי עיקר הענין של מי מריבה היה רק עלילה כי הארץ שהיא עד יטבתה שהיה סמוך לקדש היה ארץ נחלי מים ולא היה צריך כלל להוציא מים מן הסלע כי היו קרובים לנחלי מים, וא"כ כל ענין הכאת הסלע היה רק עלילה כדי לתלות מיתת משה ואהרן בענין קל לכבודם, שלא לאמר שמתו בעבור החטאים קודמים:

(ח) בעת ההוא, אגב הודיע להם שכמו שחטא העגל היה שמור לאהרן קדוש ה' שלא יכנס לארץ כן לשבט לוי שעשו משפט בעובדי העגל שלם להם שכרם שמאז נבחרו להיות משרתי אלהינו, והגם שהצווי להקדיש את הלוים לא' בא עד שנעשה המשכן, זה היה מפני שלא נצרך לעבודתם עד שהיה הארון לשאת אותו והמשכן לשמור משמרתו, אבל הבחירה בשבט לוי היה בעת ההיא שהיה ענין העגל שאז הבדיל ה' את שבט הלוי:

(ט) על כן, ולא תאמר שהפסידו עי"כ שאין להם חלק בארץ עז"א בעבור כן לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו מפני שה' הוא נחלתו, והם הובדלו להיות עובדי ה' ומקבלים פרס מבית מלכו של עולם, ואין להם לעסוק בעבודת האדמה רק בעבודת ה' ועל שלחן המלך הם אוכלים למען יחזקו בתורת ה' ובעבודתו:

(י) ואנכי, עתה סיים את דבריו, כי אז שאמר ה' אליו שיעלה ההרה בפעם השלישית אז עמדתי בהר כימים הראשונים שהיו ימי רצון לא כימים השניים שהיו ימי כעס, וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא שאז ירד ה' בענן ויקרא לפניו הי"ג מדות של רחמים ואז בקש ילך נא ה' בקרבנו, ואז נתרצה לו שיעשו את המשכן ואז כרת עמו ברית וז"ש וישמע ה' אלי גם בפעם ההוא ומז"א לא אבה ה' השחיתך שלא אבה מציין רצון הלב שהיה לבו עליך לטוב:

(יא) ויאמר ה' אלי קום לך למסע לפני העם, שאז בטל את הגזרה שאמר ושלחתי, לפניך מלאך כי לא אעלה בקרבך, שאז לא היה אפשר שמשה ילך בראשם כי משה לא רצה לקבל הנהגה ע"י מלאך כמ"ש אח"ל עמ"ש המלאך ליהושע כי אני שר צבא ה' עתה באתי אבל בימי משה רבך באתי ולא חפץ בי, ויבואו ויירשו שאז היו באים ויורשים תיכף בלי שום מלחמה שאם היה משה נכנס לארץ לא היו צריכים למלחמה כמ"ש בפ' דברים על פסוק בואו ורשו את הארץ:

(יב יג) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה, הרי"א האריך בכאן, לחקור אם מדבר מיראת העונש או מיראת הרוממות, וכתב שאם כוונתו על יראת העונש ה"ז מדרגה קטנה ואם על יראת הרוממות לא יזכה לזה רק א' בדור עיין על דבריו, ולדעתי יראה זו פי' חז"ל במ"ש בעבור שתהיה יראתו על פניכם זו הבושה, שמי שמאמין בהשגחה פרטית שה' עומד עליו תמיד ורואה

במעשיו

לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ יג לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֹת יְהוָה וְאֶת־חֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְטוֹב לָךְ׃ יד הֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמָיִם הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר־בָּהּ׃ טו רַק בַּאֲבֹתֶיךָ חָשַׁק יְהוָה לְאַהֲבָה אוֹתָם וַיִּבְחַר בְּזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם בָּכֶם מִכָּל־הָעַמִּים כַּיּוֹם הַזֶּה׃ טז וּמַלְתֶּם אֵת עָרְלַת לְבַבְכֶם וְעָרְפְּכֶם לֹא תַקְשׁוּ עוֹד׃ יז כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד׃ יח עֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאֹהֵב גֵּר לָתֶת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה׃ יט וַאֲהַבְתֶּם אֶת־הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד וּבוֹ תִדְבָּק

בעל הטורים

ישראל ב' דסמיכי הכא ואידך ועתה ישראל שמע אל החקים. כנגד ב' תורות תורה שבכתב ותורה שבע"פ: (יד) הן לה' אלהיך הפסוק מתחיל בה"א ומסיים בה"א לומר שבה"א נברא העולם. וכנגד ה' חומשי תורה. ויו"ד תיבות בפסוק לומר לא ירדה שכינה למטה מיו"ד: הארץ וכל אשר בה וסמיך ליה רק באבתיך. לומר שהארץ וכל אשר בה לא נבראת אלא בזכות האבות: (טו) רק באבתיך מיעוט הוא שגם עליהם יש דין. אברהם במה אדע. יצחק אהב את עשו. יעקב אמר נסתרה דרכי מה' (ישעיה מ): סמך לרק באבתיך ומלתם לומר שתמולו ערלת הלב כמו שעשו האבות: (יח) ואוהב ב' ואוהב חמס שנאה נפשי (תהלים י"א). אוהב את הגר אבל האוהב חמס שנאה נפשו: (כ) את ה' אלהיך תיר"א בגי' תורה:

רש"י

חוץ מיראת שמים: (יג) לשמור את מצות ה'. ואף היא לא לחנם ם אלא לטוב לך שתקבלו שכר: (יד) הן לה' אלהיך. הכל. ע ואף על פי כן רק באבותיך חשק ה' מן הכל: (טו) בכם. כמו שאתם (רואים אתכם) חשוקים פ מכל העמים היום הזה: (טז) ערלת לבבכם. אוטם לבבכם צ וכיסויו: (יז) ואדוני האדונים. לא יוכל שום אדון ק להציל אתכם מידו: לא ישא פנים. אם תפרקו ר עולו: ולא יקח שוחד. לפייסו בממון: (יח) עושה משפט יתום ואלמנה. הרי גבורה ש ואצל גבורתו אתה מוצא ענותנותו (מגילה לא): ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. ודבר חשוב הוא זה ת שכל עצמו של יעקב אבינו על זה התפלל (בראשית כח כ) ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש: (יט) כי גרים הייתם. מום שבך א אל תאמר לחברך: (כ) את ה' אלהיך

שפתי חכמים

ב פירוש דסבירא ליה שמקרא הזה אינו דבוק עם הקודמים ט רק התחלת דבור הוא ונהודיעך שהכל בידי שמים חוץ כו' ולכן אין שואל ממך כי אם ליראה אותו וכיוצא בו מפעולת האדם הבחיריים שאם ירצה יפעול ואם לא ירצה לא יפעול ובכללם יראת השם. הרא"ם: ם רצונו לתרץ דברישא דקרא אמר לשמור את מצות ה' להנאתו של הקב"ה ובסיפא דקרא כתיב לטוב לך משמע להנאתן של ישראל ל"פ אף היא כו' ר"ל ודאי בשבילי תעשו אבל מ"מ אף לכם לא לחנם אלא לטוב לכם: ע ר"ל כל מה שכתיב בקרא שמים ושמי שמים והארץ: פ רנל"ת ר"ל בכם לא קאי רק ויבחר בזרעם אחריהם מכל וגו' ר"פ כמו שאתם חשוקים כו' כלומר בכם אתם רואים שהקב"ה בחר בכם ובזרעכם. שהרי אתם רואים אתכם חשוקים מכל העמים ואמר כיום הזה מפני שפי' מלת בכם ממש והם היו נמצאים בפועל כיום הזה ולא יפול בו כ"ף הדמיון כי דבוק הוא עם ויבחר בזרעם אחריהם כאילו אמר ובחר בזרעם אחריהם כיום הזה מכל העמים: צ וכסוייו שהוא אטומו וכן כתב בפרשת וארא ע"ש: ק דאל"כ כי ה' האלהים והאדון מבעיא ליה ועוד כיון שהוא האל על כל האלהים מכ"ש שהוא האדון על כל האדונים אלא וכו': ר מפני שמשוא פנים בכ"מ הוא לזכות את החייב או לוותר לו עונשו וכן המקח שוחד ובשם ית' לא יפול בו לזכות את החייב רק לוותר עונשו הוכרח לפרש לוותר ולאמר שאם תפרק עולו לא ישא וכו' כלומר לוותר עונשם גם לא יקח שוחד וכו' שפירושו לוותר עונשיהם כמנהג לוקחי שוחד והכתוב הזכיר שניהם מפני שהוויתור יהיה פעם משום משוא פנים פעם מפני שוחד. כתב הרא"ם לא ידעתי מה ממון נופל אל הקב"ה ולמה לא פירש ולא יקח שוחד המצוה במקום עבירה שיוותר לו עונש העבירה שעבר בעבור המצוה שעשה אלא יתן לו שכר בעבור המצוה ויענש בעבור העבירה שעבר וצ"ע עכ"ל: ש כלומר ממ"ש בתחלה כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים וגו' הרי גבורה לכך סמך לו עושה משפט יתום ואלמנה וגו' להודיע ענותנותו: ת פי' ולא תחשוב שדבר קטן הוא לתת לגר לחם ושמלה שגדלה מזה שאין לו גבורה ויכולת יותר מזה שהרי לעיל מיניה כתיב עושה משפט יתום הכי גבורה: א פי' כאילו

קדמוהי ולמרחם יתה ולמפלח קדם יי אלהך בכל לבך ובכל נפשך: יג למטר ית פקודיא דיי וית קימוהי דאנא מפקדך יומא דין דייטב לך: יד הא דיי אלהך שמיא ושמי שמיא ארעא וכל די בה: טו לחוד באבהתך צבי יי למרחם יתהון ואתרעי בבניהון בתריהון בכון מכל עממיא כיומא הדין: טז ותעדון ית טפשות לבכון וקדלכון לא תקשון עוד: יז ארי יי אלהכון הוא אלהא דיינין ומרי מלכין אלהא רבא גברא ודחילא די לית קדמוהי למסב אפין ואף לא לקבלא שחדא: יח עבד דין יתם וארמלא ורחים גיורא למתן לה מזונא וכסו: יט ותרחמון ית גיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים: כ ית יי אלהך תדחל וקדמוהי תפלח

התורה והמצוה

במעשיו , יבוש מעשות דבר נגד רצונו כמו שיבוש אדם לעשות דבר נגד רצון המלך כשהמלך עומד עליו וצופה במעשיו ולא מפני יראת העונש רק מפני הבושה מרוממותו , וכמ"ש במו"נ (פנ"ב משלישי) העתיקו הרמ"א בא"ח ריש סימן א', שויתי ה' לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים ההולכים לפני האלהים. כי אינו דומה ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו כישיבתו ותנועותיו והוא לפני מלך גדול וכ"ש כשישים על לבו שממ"ה הקב"ה עומד עליו ורואה במעשיו , ויראה זו ישיג כ"א אם מאמין שהקב"ה מלא כל הארץ כבודו וצופה את כל מעשיו , בפרט בדורו של משה שהיתה השכינה שרויה ביניהם , וע"ז אמרו חז"ל אטו יראה מלתא זוטרתא היא אין לגבי משה מלתא זוטרתא היא, ר"ל בעת שהיה משה ביניהם אז ראו כלם שהמלך הגדול נמצא ביניהם וצופה על כל מעשיהם היתה מלתא זוטרתא , ומן יראה זו תבא ללכת בכל דרכיו , כמי שהמלך הגדול עומד עליו תמיד לעיין על מעשיו אז ישים לבו על דרכי המלך להתנהג כמוהו באשר יודע כי בזה ימצא חן בעיניו , ואם יראה כי דרכי המלך כלם חסד ורחמים ענוה ונדיבות מושיע דלים אב ליתומים וגם הוא מתקיים על טובו וחסדו יתלהב בלבו אהבה עזה למלך , ועי"כ יתנדב לעבוד אותו בכל לבבו ובכל נפשו ולשמור מצותיו , ועז"א הן לה' אלהיך השמים וכו' ומי מלך גדול ממנו , ויחויב שתיראה ותאהב אותו , אולם ממ"ש לטוב לך מבואר שר"ל מה ה' אלהיך שואל מעמך , ר"ל וכי הוא מבקש ממך דבר לצרכו , [כי לשון שאלה שנרדף עם בקשה בא בכ"מ על מי שמבקש דבר לצרכו] ר"ל כי המלך המבקש עבודה מן עבדיו לצורך המלך תקון נפשם בעבודתו והוא עליהם לטורח , אבל ה' אינו שואל ממך דבר לצרכו אם צדקת מה תתן לו או מה מידו יקח ומה שמבקש ממך ליראה את ה' אלהיך וכו' אינו לטובת עצמו רק לטוב לך , כאב המצוה את בנו וכרופא שמצוה את החולה שהוא לטובת מי שנצטוה וכן פי' הרמב"ן , ועז"א :

(יד טו) הן לה' אלהיך השמים וכו', ואיך התחשב כי יצטרך לשאל ממך דבר החסר לו , רק באבותיך חשק ה' רק מה שמבקש לטוב לך הוא מפני שחשק באבותיך לאהבה אותם , והחשק הוא דבר שאין לו טעם רק שכן חשק , ומצד אהבת אבותיך בחר בכם מצד שאתם זרעם אחריהם ובעבור כן רצה להטיב לך ובעבור הכלית זה צוה אותך לעשות חוקיו ומצותיו למובחך לא לצרכו אל זה :

(טז) ומלתם , הנה עד הנה היה לבבכם ערל מהשקיף אל אור האמת והאמונה וגם בעת שהבנתם האמת הייתם מקשים ערף מלשוב אל ה' ומעתה המולו את ערלת לבבכם :

(יז) כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים, המושל בעולם המלאכים ושרי מעלה , ואדוני האדונים המושל במערכת הכוכבים והמזלות שהעכו"ם קוראים אותם אדונים , האל הגדול הוא ראשית הסבות ואחרית המסובבים בעולם הטבע , והגבור שי"ל יכולת לשדד את הטבע , והנורא שהוא המשגיח על כל פרט ופרט כמ"ש בגדר ג' שבחים אלה בכ"מ , אשר לא ישא פנים לשום נמצא מפני איזה מעלה שי"ל , ולא יקח שחד כדרך שופטי ארץ שמעותים את הדין ע"י נשיאת פנים או ע"י לקיחת שחד :

(יח) עושה , בהפך דרכי להשגיח ולהושיע דלאי ארץ לעשות משפט יתום שאין מי שיריב ריבם ולתת לחם ושמלה לגר שאין לו מכיר לתת לו צרכיו :

(יט) ואהבתם, וע"כ אני מצוה אתכם לאהוב הגר כדי שתדבקו במדותי , כי כן נהגתי עמכם בהיותכם גרים בא"מ :

(כ) את ה' אלהיך תירא , באשר צוה תחלה ליראה את ה' אלהיך ולאהבה אותו , ובכ"מ היראה והאהבה הם נפרדים ומתנגדים זל"ז לבד בעבודת השם כמ"ש חז"ל אין לך יראה במקום אהבה ואהבה במקום יראה רק אצל ה' לבד , לכן הזכיר פה שני המקורות אשר מהם יזלון מים חיים האלה , שהיראה באה אם יראו שהעולם שמתיראים ממנו עושה דין ומשפט ומעניש לעוברי רצונו וע"ז אמר שאמר כי ה'

וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ׃ כא הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּךָ אֶת־הַגְּדֹלֹת וְאֶת־הַנּוֹרָאֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ׃ כב בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיְמָה וְעַתָּה שָׂמְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב׃ יא א וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַרְתָּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וּמִצְוֺתָיו כָּל־הַיָּמִים׃ ב וִידַעְתֶּם הַיּוֹם כִּי ׀ לֹא אֶת־בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ וַאֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֶת־מוּסַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶת־גָּדְלוֹ אֶת־יָדוֹ הַחֲזָקָה וּזְרֹעוֹ הַנְּטוּיָה׃ ג וְאֶת־אֹתֹתָיו וְאֶת־מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ ד וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְחֵיל מִצְרַיִם לְסוּסָיו וּלְרִכְבּוֹ אֲשֶׁר הֵצִיף אֶת־מֵי יַם־סוּף עַל־פְּנֵיהֶם בְּרָדְפָם אַחֲרֵיכֶם וַיְאַבְּדֵם יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ה וַאֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם בַּמִּדְבָּר עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ ו וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בֶּן־רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלָעֵם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֵת כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ ז כִּי עֵינֵיכֶם הָרֹאֹת אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדֹל אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם

בעל הטורים

(כב) בשבעים נפש. הפסוק מתחיל בב"ת ומסיים בב"ת לומר שיעקב הזהירם שידבקו איש בביתו ולא יתערבו במצרים ולכן נקרא בית יעקב: (ד) ויאבדם ב'. דין ואידך (איוב יב) משגיא לגוים ויאבדם. זה שיש במדרש שדמה לפרעה לסוסיא נקבה כדי למשכו בים.

רש"י

יראה. ותעבוד לו ותדבק בו ולאחר שיהיו בך כל המדות הללו ב אז ובשמו תשבע: (ב) וידעתם היום. ג תנו לב לדעת ולהבין ולקבל תוכחתי: כי לא את בניכם. אני מדבר עכשיו ד שיוכלו לומר אנו לא ידענו ולא

שפתי חכמים

כאילו אמר ואהבתם את הגר ולא תונהו בדברים. ולכן נאמר אחריו כי גרים הייתם מום שבך וכו' אבל באהבה סתם פירושו להטיב לו לא יפול עליו כי גרים הייתם שבשביל שהיו גרים אינם מחויבים להטיב לגר כדפרש"י בפ' משפטים ועיין בב"מ דף נ"ט: ב תקן בזה כמה ענינים כתב ותעבוד במקום אותו תעבוד שאין צריך למלא אותו אלא יראה ותעבוד וכתב ותדבק בו במקום ובו תדבק כדי שיהיו כל הפעולות נמשכות זו אחר זו יראה ותעבוד ותדבק. ובהוספות מלת אז לא יהיה ובשמו תשבע מלות עשה כמובן מן הקרא ויהיה וי"ו ובשמו מיותר. ויתוסף מלת אם ויהיה שעור הכתוב כאילו אמר אם יראה תעבוד ותדבק אז תשבע כלומר אז מותר לך לישבע ולא מצוה שתשבע כמובן מקרא: ג לא שהודיעם היום שום דבר שהרי לא הודיעם פה ידיעה חדשה: ד פי' את הוא כמו עם והוסיף אני מדבר כי לולא פוסקת אני מדבר אין מובן כלל

ולכך

לדחלתה תתקרב ובשמה תתקים: כא הוא תשבחתך והוא אלהך דעבד עמך ית רברבתא וית חסינתא האלין די חזאה עינך: כב בשבעין נפשן נחתו אבהתך למצרים וכען שוינך יי אלהך ככוכבי שמיא לסגי: א ותרחם ית יי אלהך ותטר מטרת מימרה וקימוהי ודינוהי ופקודוהי כל יומיא: ב ותדעון יומא דין ארי לא ית בניכון די לא ידעו ודי לא חזו ית אלפנא דיי אלהכון ית רבותה ית ידה תקיפא ודרעה מרממא. ג וית אתותה וית עובדוהי די עבד בגו מצרים לפרעה מלכא דמצרים ולכל ארעה: ד ודי עבד למשרית מצרים לסוסותהון ולרתיכיהון די אטיף ית מי ימא דסוף על אפיהון במרדפהון בתריכון ואבדנון יי עד יומא הדין: ה ודי עבד לכון במדברא עד מיתיכון עד אתרא הדין: ו ודי עבד לדתן ולאבירם בני אליאב בר ראובן די פתחת ארעא ית פומה ובלעתנון וית אנש בתיהון וית משכניהון וית כל יקומא די עמהון בגו כל ישראל: ז ארי עיניכון חזאן ית כל עובדא דיי רבא די עבד: ח ותטרון ית כל תפקדתא די אנא מפקדך יומא דין בדיל דתתקפון ותעלון ותירתון ית

רש״י

ולא ראיס בכל זה: (ו) בקרב כל ישראל. כל מקום שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולעתו אלו דברי רבי יהודה א"ל רבי נחמיה והלא כבר נאמר (במדבר טז לב) ותפתח הארץ את פיה ולא פיותיה א"ל ומה אני מקיים בקרב כל ישראל אמר לו שנעשית הארץ מדרון ה כמשפך וכל מקום שהיה אחד מהם היה מתגלגל ובא עד מקום הבקיעה: ואת כל היקום אשר ברגליהם. זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו: (ז) כי עיניכם הרואת. מוסב על המקרא האמור למעלה כי לא את בניכם ו אשר לא ידעו וגו' כי אם

שפתי חכמים

ולכך הוצרך לפרש מלת את שפירושו עם כי על המקבל הדבר אינו נופל בו אלא מלת עם והוסיף מלת עכשיו כי בלא תוספת היה המובן שלא ידבר עם בניכם לעולם רק עם אלה לבדם: ח והא דמפרש רש"י המקרא שלא על הסדר י"ל דקאי ג"כ על הקרא וידעתם שראוי לקבל הוכחתי מאחר אשר ראיתם כל האותות אשר עשה במצרים ואשר עשה לכם במדבר ואשר עשה לכם בשעת בליעתן של דתן ואבירם שנבלעו בקרב כל ישראל ונעשה הארץ מדרון כמשפך ולא נפל א' מישראל במדרון ההוא אף שהיה עומד אצלו וזהו נס גדול: ו פי' מלת כי הראשון פי' דהא והאחרון אלא כאילו אמר תנו לב לדעת ולהבין הוכחתי דהא לא עם בניכם אני וכו' כמו שפירש"י לעיל אלא עמכם וכו' אני מדבר ומפני שלא יתכן לומר אלא עמכם עיניכם הרואות

התורה והמצוה

אלהיכם הוא אלהי האלהים וכו' עושה משפט יתום ואלמנה ולא ישא פנים נאמר שהנסבב מזה שאת ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד הוא העבודה מיראה, ובכ"ז לא יהיה כמו בעלם אחר שמתיראים ממנו שמשמרים מגשת אליו ומזכיר שמו כי בו תדבק ובשמו תשבע:

(כא כב) הוא, אבל בגלל אהר יחויב לך האהבה בהזכור כי עמך נהג במדת החסד עד שהיא הראיך שאתה מהלל בכל הטוב שעשה לך והוא אלהיך אשר עשה אתך את הגדולות שהגדולה מציין מדת החסד כי בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ועתה שמך ככוכבי השמים לרוב שזה מרוב טובו וחסדיו ומזה נמשך כי:

(א) ואהבת את ה' אלהיך, שתעבדו מאהבה ושמרת משמרתו וחקותיו מאהבה ובזה יעיר אהבה במקום יראה:

(ב ז) וידעתם היום, הוסיף לאמר שהעבודה שאתם עובדים היום לה' לשמור מצותיו יש לה יתרון על כל הדורות שיעמדו בעתיד, שהדורות העתידים יקבלו את התורה מצד האמונה לבד וע"י הקבלה מהאבות שהם ראו נסי ה' ונפלאותיו והם יספרו לבניהם לדור אחרון והבנים יאמינו לקבלת האבות שלא ינחילו האבות לבנים דבר שקר, וכמ"ש אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו, ובכ"ז לא נקרא זה ידיעה רק אמונה, כי ידיעה לא תפול רק על דבר שראה בעיניו או כמו המושכלות הראשונות, לא על המקובלות, אבל אתם וידעתם היום אתם קבלתם המצות מצד הידיעה, כי לא את בניכם אשר לא ידעו ר"ל שאף שיהיה גם ידיעה ברורה באשר לא ראו בעיניהם כל הנסים שחשב פה ויאמינו כ"ז רק בקבלה אבל אתם עיניכם הרואות את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה וא"כ ידעתם כ"ז מצד הידיעה:

(ח ט) ושמרתם, וצריכים אתם לשמור את כל המצוה מצד שבזה תלוי ירושת הארץ שלא נתן להם רק ע"מ

עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: ט וּלְמַעַן תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: ס ששי י כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הִוא אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע

שפתי חכמים

מוסיף מלת אשר קודם עיניכם: ז רצונו לתרץ למה הזכיר הארצות ומפרש דהבטחה וכו': ח יש להקשות מה היתה כוונתו של משה שידבר בגנותה של א"י ח"ו והלא המרגלים נלקו על שהוציאו דבה על א"י ועוד קשה ואיך יתפרש הקרא שלאחריו והארץ אשר אתם עוברים שמה למטר השמים תשתה מים וזה למעליותא ונראה דה"ק יכול וכו' כלומר אע"פ דא"י היתה נוי לכל הארצות ואפילו מארץ מצרים אפ"ה ארץ מצרים טובה היא מצד מה שבטבעה מגדלת זרעים תמיד בהיות שמשקים אותה תמיד והארץ אשר אתם עובר שמה א"א להשקות אותה כיון שהיא ארץ הרים ועוד שצריך להשקות פעמים רבות מפני שהמים נוזלים מן ההר והארץ לא תשבע מים וא"כ בדרך טבע אינה מגדלת זרעים כי אם בהשגחת השם והפך הטבע וזהו שבח לישראל שילכו בדרך ישרה אע"פ דבטבע אינה טובה היא כארץ מצרים ועל זה אמר שמא בגנותה כלומר מתוך גנותה יספר ג"כ שבחה: ט ר"ל שבע שנים נבנתה חברון קודם צוען: י כי לפירוש הראשון יהיה שנים כמשמעו ונבנתה בנין ממש ומלת לפני קודם בזמן אבל לפי מה שדרשו בכתובות יהיה פירוש של שנים שונים ונבנתה מל' ואבנה גם אנכי ממנה שהוא לשון עשיית פירות ולפני קודם במעלה: כ י"מ מבונה לשון עושה פרי כמו אבנה ממנה כדפירש"י כלומר חלק קרקע אחד שבחברון עושה תבואה כנגד שבעה חלקים שבצוען:

רש"י

שמכם אשר עיניכם הרואות וגו': (י) לא כארץ מצרים היא. אלא טובה הימנה ונאמרה הבטחה זו לישראל ז ביציאתם ממצרים שהיו אומרים שמא לא נבא אל ארץ טובה ויפה כזו. (ספרי) יכול בגנותה הכתוב מדבר ח וכך אמר להם לא כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה ת"ל (במדבר יג כב) וחברון שבע שנים נבנתה וגו' ט אדם אחד בנאן את בנה צוען למצרים בנו וחברון לכנען דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואח"כ בונה את הכעור (ס"א הגרוע) שפסולתו של ראשון הוא נותן בשני ובכל מקום החביב קודם הא למדת שחברון יפה מצוען ומצרים משובחת מכל הארצות שנאמר (בראשית יג י) כגן ה' כארץ מצרים וצוען שבח מצרים היא שהיתה מקום מלכות שכן הוא אומר (ישעיה ל) כי היו בצוען שריו וחברון פסולתה של ארץ ישראל לכך הקצוה לקבורת מתים ואעפ"כ היא יפה מצוען. ובכתובות (דף קיב) דרשו בענין אחר אפשר אדם בונה י בית לבנו הקטן ואח"כ לבנו הגדול אלא שמבונה כ על אחד משבעה בצוען: אשר יצאתם משם. אפילו ארץ רעמסס

אשר

ספרי

(י) לא כארץ מצרים היא. ארץ מצרים [נמוך] שותה (מן הנמוך ארץ ישראל שותה מן הגבוה) [גבוה אינו שותה] ארץ ישראל שותה נמוך וגבוה, ארץ מצרים (נמוך) שותה (גבוה אינו) [מימיה א"י] שותה [מי גשמים]. ארץ מצרים גלוי שותה שאין גלוי אין שותה א"י גלוי ושאין גלוי שותה. ארץ מצרים שותה ואח"כ נזרעת א"י שותה ונזרעת נזרעת ושותה. [ארץ מצרים אינה] שותה בכל יום (א"י נזרעת) [וא"י שותה בכל יום] ארץ מצרים אם אינו עמל בה בפסל ובקרדום ונודד שנת עיניו עליה אין לו בה כלום אבל א"י אינה כן אלא הם ישנים על מטותיהם והמקום מוריד להם גשמים. משל למלך שהיה מהלך בדרך ראה בן טובים אחד ומסר לו עבד אחד לשמשו שוב ראה בן טובים אחד מעודן ומפונק ועוסק בפעולה (ומכירים) [ומכיר] את אבותיו אמר גוזרת (שאני עושה בידי ומאכילך) [שאין אתה עושה בידך ואני מאכיל לך] כך כל הארצות נתן להם שמשים לשמשן מצרים שותה מן הנילוס בבל שותה מן הנהר יובל. א"י אינה כן אלא הם ישנים על מטותיהם והקב"ה מוריד להם גשמים. וללמדך שלא כדרכי בשר ודם דרכי המקום

התורה והמצוה

שישמרו את התורה כמ"ש חז"ל דכתיב ויתן להם ארצות גוים וכו' בעבור ישמרו חוקיו, וזה צריך אם עתה למען תחזקו ובאתם וירשתם את הארץ, וגם אחר שתירשו את הארץ צריכים אתם לשמור כל המצוה למען תאריכו ימים על האדמה כמו שיפרש אח"ז פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וכו' ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה:

(י) כי, עתה בא לפרש מ"ש ולמען תאריכו ימים על האדמה ולברר שגם אחר שתירשו את הארץ לא תאריכו ימים עליה כאלא תשמרו מצות ה', ואמר כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא

כארץ

אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ: ט וּבְדִיל דְּתוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי קַיִּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן לְמִתַּן לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ: י אֲרֵי אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ לָא כְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם הִיא דִּי נְפַקְתּוּן מִתַּמָּן דִּי תִּזְרַע

ספרי

המקום, בשר ודם קונה לו עבדים שיהיו זנים ומפרנסים אותו אבל מי שאמר והיה העולם קונה לו עבדים שיהיה הוא זן ומפרנס אותם. (קדושין לב) וכבר היה ר' אליעזר ור' יהושע ור' צדוק מסובים בבית משתה בנו של רבן גמליאל מוזג רבן גמליאל כוס לר' אלעזר ולא רצה לקבל (קיבלו ר') [לר'] יהושע [וקבל] אמר לו ר' אלעזר מה זה יהושע שאנו מסובים ורבן גמליאל עומד ומשמש אמר לו ר' יהושע הנח לו וישמש, אברהם גדול העולם שימש למלאכי השרת וכסבור שהם ערביים עובדי עבודת כוכבים (שנאמר (בראשית יח) וישא עיניו וירא והלא דברים ק"ו אברהם גדול העולם שימש למלאכי השרת וכסבור שהם ערביים עובדי עבודת כוכבים) רבן גמליאל (ברבי) לא ישמשנו. אמר להם ר' (יצחק) [צדוק] הנחתם כבוד המקום ואתם עסוקים בכבוד בשר ודם מי שאמר והיה העולם משיב רוחות ומעלה נשיאים ועננים ומוריד גשמים ומגדל צמחים ועורך שלחן לכל אחד ואחד גמליאל (ברבי) לא ישמשנו. אתה אומר לכך הוא (אומר) [בא, או] לפי שארץ מצרים פסולת כל הארצות הקישה הכתוב לא"י ת"ל (שם יג) כגן ה' כארץ מצרים. כגן ה' לאילנות כא"מ לזרעים. או אינו מקישה אלא למגונה (ולמשובח) שבה ת"ל (ויקרא יח) אשר ישבתם בה מקום שישבתם בו שנאמר (בראשית מז) במיטב הארץ הושב את אביך. או אינו מקישה אלא לשעת גנותה ת"ל אשר יצאתם משם. כשהייתם שם היתה בשבילכם מתברכת ולא עכשיו שאין ברכה עליה (מכאן שהייתם אתם שם). וכן אתה מוצא (ברכות מב) בכל מקום שהצדיקים הולכים באה ברכה לרגלם. יצחק ירד לגרר באה ברכה לגרר שנאמר (בראשית כו) ויזרע יצחק בארץ וגו'. ירד יעקב אצל לבן ברכה ירדה לרגלו שנאמר (שם ל) נחשתי ויברכני ה' בגללך. ירד יוסף אצל פוטיפרע ברכה באה לרגלו שנאמר (שם לט) ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף. ירד יעקב אצל פרעה ירדה ברכה לרגלו שנאמר (שם מז) ויברך יעקב את פרעה, במה ברכו שנסתלק ממנו שני רעב [ולאחר מיתת יעקב חזרו] שנאמר (שם נ) ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וגו' ואומר (שם) וכלכלתי אותך שם מה כלכול האמור להלן בשני רעבון הכתוב מדבר אף כלכול האמור כאן בשני רעבון הכתוב מדבר [ד"ר יוסי]. ר' שמעון בן יוחאי אומר אין זה קידוש השם שדברי צדיקים קיימים בחייהם ובטלים לאחר מיתתן. א"ר אלעזר בר' שמעון רואה אני את דברי ר' יוסי מדברי אבא שזה קידוש השם שכל זמן שצדיקים בעולם ברכה בעולם נסתלקו צדיקים מן העולם נסתלקה ברכה מן העולם. וכן אתה מוצא בארון האלהים שירד לבית עובד אדום הגתי ונתברך בשבילו שנאמר (ש"ב ו) ויגד למלך דוד לאמר ברך ה' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו בעבור ארון האלהים. והלא דברים ק"ו ומה ארון שלא נעשה לא לשכר ולא להפסד אלא לשברי לוחות שבו נתברך בשבילו ק"ו לצדיקים שבעבורן נברא העולם. אבותינו באו לארץ באה ברכה לרגלם שנאמר (דברים ו) ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ובורות חצובים אשר לא חצבת. ר' שמעון בן יוחאי אומר (והרי) [אם נאמר בתים מלאים] בורות חצובים [למה נאמר] אשר לא חצבת (יהושע כד) אשר (לא הוגה כרמים אשר) לא נטעת (שעכשיו באה בארץ)

התורה והמצוה

כארץ מצרים הוא, ר"ל כי יפלא מדוע הוציאם מארץ מצרים להכניסם לא"י ומדוע לא נתן להם את ארץ מצרים שהיתה ג"כ ארץ טובה והמצריים נתחייבו עונש על שעבדום וענו אותם והיה מן הראוי שישמיד את מצרים ויתן לישראל את ארצם, ע"ז משיב שלכן ירחקם מארץ מצרים מפני שמצרים שותה מים מן הנילוס שעולה ומשקה את הארץ פעם א' בשנה, ואינה צריכה למטר השמים שהמטר הוא השגחיי ויורד בהשגחת ה' הפרטיית וארץ שחותה מן המטר כלם צריכים בכל עת ועת לרחמי שמים שיתן להם מטר בעתו, אבל מצרים ששותה מן היאור אין יושביה מצפים לרחמי שמים שכיון שהשקה היאור את הארץ פעם א' תתן הארץ את יבולה בטבע, וז"ש שהארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא אשר הפעם שיצאתם

אֶת־זַרְעֲךָ וְהִשְׁקִיתָ בְרַגְלְךָ כְּגַן הַיָּרָק׃ יא וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעֹת לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה־מָּיִם׃ יב אֶרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ

שפתי חכמים

ל דאל"כ אשר יצאתם ל"ל: מ דאל"כ מאי עד אחרית שנה הרי כל הפסק בר"ה נוהג כל השנה ועוד בעיני ה' אלהיך הני אלא לשנות גזירות הגזורים בר"ה כפי ברצוי לתשובה (ג"א) ול"נ דממלת תמיד קא דייק לה דמשמע שתמיד בכל עת הוא משגיח עליה לחדש לה מה שהיא צריכה וכן משמע במס' ר"ה:
אם

רש"י

ל אשר יצאתם בה והוא במיטב ארץ מצרים שנאמר (בראשית מז ו) במיטב הארץ וגו' אף היא אינה כארץ ישראל: והשקית ברגלך. ארץ מצרים היתה צריכה להביא מים מנילוס ברגליך ולהשקותה צריך אתה לנדד משנתך ולעמול והנמוך שותה ולא הגבוה ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה אבל זו למטר השמים תשתה מים אתה ישן על מטתך והקב"ה משקה נמוך וגבוה גלוי ושאינו גלוי כאחת: כגן הירק. שאין די לו בגשמים ומשקין אותו ברגל ובכתף: (יא) ארץ הרים ובקעות. משובח ההר מן המישור שבמישור בבית כור אתה זורע כור אבל ההר בבית כור ממנו חמשת כורין ארבע מארבע שפועיו ואחד בראשו: ובקעות. הן מישור: (יב) אשר ה' אלהיך דורש אותה. והלא כל הארצות דורש שנאמר (איוב לח כו) להמטיר על ארץ לא איש אלא כביכול אינו דורש אלא אותה וע"י אותה דרישה שדורשה דורש את כל הארצות עמה: תמיד עיני ה' אלהיך בה. לראות מה היא צריכה ולחדש בה מ גזרות

ספרי

מה ת"ל מלאת חצבת נטעת זכותך היא שגרמה. וכן אתה מוצא שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר היו אנשי ארץ ישראל בונים בתים וחופרים בורות שיחים ומערות נוטעים שדות וכרמים וכל עץ מאכל כדי שיבואו אבותינו לארץ וימצאו אותה מלאה ברכה. או לפי שברכה זו עליהם יכול היו אוכלים ושבעים ת"ל (שם) ואכלת ושבעת אתה אוכל ושבע והם מונעים מעצמם מבניהם מנשיהם ומבנותיהם כדי שיבואו אבותינו לארץ וימצאו אותה מלאה ברכה. זו היא שאמרנו אשר יצאתם משם כשהייתם שם היתה מתברכת בשבילכם ולא כעכשיו שאין ברכה עליה כדרך שהייתם אתם שם. אתה אומר לכך בא הכתוב [או] להקיש (ביאתה של) [ביאת] זו (לביאתה של) [לביאת] זו מה (ארץ מצרים לא הייתם מונים עליה שמיטים ויובלות, יכול) [זו ביאתה רשות] אף (ביאת ארץ כנען כן) [זו ביאתה רשות] ת"ל לרשתה לרשת אותה [אתם] באים (ולהיות מונים עליה שמיטים ויובלות אלא הפריש) [הפרש] (בין) ביאתה של זו (לביאתה) [מביאתה] של זו, ביאת (ארץ) מצרים רשות ביאת א"י חובה, [ביאת מצרים לא מנו שמיטים ויובלות א"י מונים עליה שמיטים ויובלות]. ארץ מצרים בין עושים רצונו של מקום בין שאין עושים רצונו של מקום הרי לכם ארץ מצרים. א"י אינו כן אם אתם עושים רצונו של מקום הרי לכם ארץ כנען ואם לאו הרי אתם גולים מעליה [שנאמר והיה אם שמוע תשמעו וגו' ושמר לך וגו'], וכה"א (ויקרא יח) ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה:

(יא) והארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעות. או בגנות הכ"י הוא כדבר שמזכיר בה הרים ת"ל ובקעות מה בקעות לשבח אף הרים לשבח. ועוד שנתן טעם בהר טעם (נ"א כטעם) בבקעה שפירות ההר הן קלים ופירות הבקעה שמנים. ר' שמעון בן יוחאי אומר כשהיא בקעה הרי היא עושה בית כור. כשהיא הרי הרי היא עושה (בית כור) [חמשת כורים], בצפון בית כור, בדרום בית כור, במזרח בית כור, במערב בית כור, מלמעלה בית כור (מלמטה) נמצא המשה מכופלת שנאמר כה אמר ה' זאת ירושלים בתוך הגוים שמתיה וסביבותיה ארצות ובמקום אחר קורא אותה ארץ כיצד יתקיימו שני כתובים ארץ שיש בה מיני ארצות הרבה. בית ארצות, בית החולות, בית העפר. ד"א הרים ובקעות מגיד שלא ישוו טעם פירות הר לטעם פירות בקעה (ולא טעם פירות בקעה לטעם פירות הר) אין לי אלא

התורה והמצוה

משם ולא נתן לכם את א"מ הוא מפני אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק וא"נ למסר שהוא השגחיי:

(יא) והארץ, אבל א"י היא ארץ הרים ובקעות וא"א שתשתה מים מן יאור השולה ומשקה שזה רק בארץ מישור, והכרח למטר השמים תשתה מים והמטר הוא השגחיי ותלוי ברצון ה' וא"כ היא: ארץ

יַת זַרְעָךְ וּמַשְׁקֵית לַהּ בְּרַגְלָךְ כְּגִנְּתָא יַרְקָא: יא וְאַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ אֲרַע טוּרִין וּבִקְעָן לִמְטַר שְׁמַיָּא שָׁתְיָא מַיָּא: יב אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ תָּבַע

ספרי

אלא שלא שוו טעם (פירות) הר לטעם (פירות) בקעה (ולא טעם פירות בקעה לטעם פירות הר). ומנין שלא שוו טעם פירות הר [זו] לטעם פירות [הר זו, טעם פירות] בקעה [זו] (וטעם) [לטעם] פירות בקעה [זו] (לטעם פירות הר) ת"ל ארץ הרים ובקעות הרים הרבה, בקעות בקעות הרבה. רשב"י אומר י"ב ארצות ניתנו כנגד י"ב שבטי ישראל ולא שוו טעם פירות ארצו של זה לטעם פירות ארצו של זה (ולא טעם פירות של זה לטעם פירות של זה). ואלו הם [ארץ זבת חלב ודבש] כי הארץ אשר אתה בא וגו'. והארץ אשר אתם עוברים שמה וגו'. ארץ הרים ובקעות, ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה וגו', כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה, ארץ נחלי מים, ארץ חטה ושעורה וגו', ארץ זית שמן ודבש, ארץ אשר לא במסכנות, ארץ אשר אבניה ברזל, על הארץ הטובה (ארץ זבת חלב ודבש), הרי י"ב ארצות נתנו כנגד י"ב שבטים. (ולא) [ומנין שלא] שוו טעם פירות שבטו של זה לטעם פירות שבטו של זה ת"ל ארץ הרים ובקעות, הרים הרבה, בקעות בקעות הרבה. ר' יוסי המשולם אומר מנין אתה אומר שכשם שנותן (מטעמים) [טעמים] בארץ כך נותן (מטעמים) [טעמים] בים ת"ל (בראשית א) ולמקוה המים קרא ימים והרי ים אחד הוא שנאמר (שם) יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד מה ת"ל ולמקוה המים קרא ימים מגיד שלא שוו טעם דג העולה מעכו לטעם דג העולה מצור ולא העולה מצור לעולה מאספמיא. או לפי שעפרו של הר קל ושל בקעה שמן יכול יהיו מים גורשים את העפר ממקום [הר למקום] בקעה ותהיה בקעה מחוסרת מים ת"ל ארץ הרים ובקעות. הר לפי מה שהוא בקעה לפי מה שהוא וכה"א (זכריה י) שאלו מה' מטר בעת מלקוש. או לפי שארץ ישראל מכופלת בהרים יהיה גלוי שותה שאין גלוי אין שותה ת"ל למטר השמים תשתה מים גלוי ושאין גלוי שותה. וכה"א (איוב לז) אף ברי יטריח עב יפיץ ענן אורו והוא מסבות מתהפך שהיו עבים מקיפות אותה ומשקות אותה מכל רוח. או לפי ששותה מי גשמים אבל אינה שותה מי שלחים ת"ל כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים. או לפי ששותה מי שלחים אבל אינה שותה מי שלגים ת"ל למטר השמים תשתה מים (כשהוא אומר) [שאין ת"ל] מים (אף) [מה ת"ל מים אפילו] מי שלגים. וכה"א (ישעיה נה) כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים. ואומר (איוב לז) כי לשלג יאמר הוא ארץ. או לפי ששותה מי שלגים אבל אינה שותה מי טללים ת"ל למטר השמים תשתה מים אף מי טללים (הגהה. ד"א מה מי) [ומה טללים לברכה אף גשמים לברכה (אף טללים לברכה. וכן) [שכן] הוא אומר (בראשית כז) ויתן לך האלהים מטל השמים. ואומר (דברים לב) יערוף כמטר לקחי ואומר (הושע יד) אהיה כטל לישראל ואומר (מיכה ה) והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת ה' כרביבים עלי עשב: (יב) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה. רבי אומר וכי אותה בלבד הוא דורש והלא כל הארצות הוא דורש שנאמר (איוב לח) להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו ומה ת"ל ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה כביכול אין דורש אלא אותה (ובשכר) [ובשביל] דרישה שהוא דורשה דורש כל הארצות עמה. כיוצא בו (אתה אומר) (תהלים קכא) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל וכי ישראל בלבד הוא שומר והלא הוא שומר את הכל שנאמר (איוב יב) אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש ומה ת"ל שומר ישראל כביכול שאינו שומר אלא את ישראל (ובשכר) [ובשביל] שמירה שהוא שומרם שומר את הכל עמהם. כיוצא בדבר (אתה אומר) (מ"ב ט) והיו עיני ולבי שם כל הימים וכי שם בלבד הם והלא כבר נאמר (זכריה ד) עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ ואומר (משלי טו) בכל מקום עיני ה' צופות רעים וטובים אלא מה ת"ל והיו עיני ולבי שם כל הימים כביכול שאינן אלא שם (ובשכר) [ובשביל] שהם שם הם בכל מקום. כיוצא בדבר (אתה אומר) (תהלים כט) קול ה' יחיל

התורה והמצוה

(יג) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה היא תחת ההשגחה ולא שדורש אותה פעם א' בשנה רק תמיד

עיני

אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרֵשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה׃ ס יג וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺתַי

סחסר א'

בעל הטורים

לאבדו זכו מ"א לגוים ולאבדם : (יב) מרשית השנה אותיות מתשרי . סמך עיני ה' אלהיך בה לוהיה לומר אם שמוע תשמע עיני ה' אלהיך בה כי כמים הפנים לפנים : ועד אחרית שנה והיה אם שמוע לומר אם תשמעו עד אחרית השנה יתן הגשמים בזמנם ובמקום שצריך להם ואם היו צדיקים בתחלת השנה והקב"ה גזר עליהם גשמים וסרחו מורידן במדברות ובימים :

שפתי חכמים

ג אם ישראל רשעים הם בר"ה הוא גוזר שיבואו גשמים מועטים באותה שנה וכשחוזרין בתשובה באותה שנה אז לא יוכל להוסיף שהרי כבר נגזר מה עושה הקב"ה מביא אותן גשמים מועטים על השדות וקרקעות ולא למקום מדבר או ליבוב שאינו צריך לגשמים וגם מביא אותם בעתם וכן להיפך אם הם טובים בר"ה וכו' : ם שאם תשמעו אז ונתתי מטר ארצכם ואם לאו ועצר וכו' : ע פירוש אם תחזור על למודך שמעת מתחלה בו ותבין דברים חדשים מתוך דברים ישנים וכן פי' רש"י פרק לולב וערבה דאע"ג דגבי העניק תעניק אמרו דברה תורה כלשון בני אדם היכא דאיכא למדרש דרשינן . רא"ם . א"נ הכא מוכח דכתיב והיה שהוא לשון ודאי ומלא ואם הוא לשון ספק לכן דרשו בו מה שדרשו : פ ר"ל במגילת חסידים אבל אינו פסוק בכל העשרים וארבע והכי איתא בירושלמי ומביא משל לשני בני אדם שנפטרים זה מזה בשוה זה הולך

רש"י

עתים נ לטובה עתים לרעה וכו' כדאיתא (בר"ה יז) : מרשית השנה . מר"ה נידון מה יהא בסופה : (יג) והיה אם שמע . והיה מוסב על האמור למעלה למטר ם השמים תשתה מים: והיה אם שמוע תשמעו. (סוכה מו) אם תשמע בישן ע תשמע בחדש וכן (דברי' ח) והיה אם שכוח תשכח אם התחלת לשכוח סופך שתשכח כולה שכן כתיב במגלה*) פ אם תעזבני יום יומים

ספרי

מדבר יחיל ה' מדבר קדש [וכי מדבר קדש בלבד הוא יחיל והלא כבר נאמר קול ה' יחיל מדבר אלא כו']: דורש אותה, ניתנה לדרישה להפריש ממנה חלה תרומות ומעשרות. או יכול אף שאר ארצות נתנו לדרוש ת"ל אותה אותה ניתנה לדרישה ולא שאר ארצות ניתנו לדרישה. ד"א ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה, מגיד הכתוב שנדרשת בשכר דרישה שנאמר (דברים יא) ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם ואומר (שם) למען ירבו ימיכם וימי בניכם ואומר (תהלים קה) ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו, בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו: תמיד עיני ה' אלהיך בה, וכתוב אחד אומר המביט לארץ ותרעד יגע בהרים ויעשנו ביצד יתקיימו שני כתובים הללו. כשישראל עושים רצונו של מקום תמיד עיני ה' אלהיך בה ואינן נזוקים וכשאין ישראל עושין רצונו של מקום המביט לארץ ותרעד יגע בהרים ויעשנו. (וכן) [ד"א תמיד עיני ה' אלהיך בה עתים לטובה עתים לרעה] לענין (מדה) טובה (באיזה גד) [כיצד] (ר"ס יז) היו ישראל רשעים בראש השנה ונגזרו עליהם גשמים מועטים וחזרו בהם להוסיף עליהם אי אפשר שכבר נגזרה גזרה אלא הקב"ה מורידן בזמנן על הארץ בשעה שהיא צריכה להם. לענין רעה כיצד הרי שהיו ישראל צדיקים גמורים בראש השנה ונגזרו עליהם גשמים מרובים וחזרו בהם

לסוף לפחות מהן אי אפשר שכבר נגזרה גזרה אלא הקב"ה מורידן על הארץ שלא בזמנם בשעה שאינה צריכה להם למדברות ולימים שנאמר (איוב כד) ציה גם חום יגזלו מימי שלג שאול חטאו. (שבת לב) מעשים שעשיתם עמדי בימות החמה שלא הפרשתם תרומות ומעשרות [יגזלו] מכם את הגשמים: מראשית השנה ועד אחרית שנה, מגיד הכתוב שמראשית השנה נגזרו עליהם כמה גשמים כמה טללים כמה חמה (יחידה) [זורחת] כמה רוחות נושבות עליה. ד"א מראשית השנה ועד אחרית שנה אני אברך אתכם במשא ובמתן בבנין ובנטיעה (באירוסים ובנישואים) ובכל מה שאתם שולחים ידיכם אני אברך אתכם. ד"א מראשית השנה ועד אחרית שנה וכי יש פירות בשדה מתחלת השנה עד סוף השנה אלא ברשותי הוא ליתן בהם ברכה בבית כשם שאני נותן בשדה שנאמר (דברים כח) יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידך. ואומר (חגי ב) העוד הזרע במגורה ועד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא מן היום הזה אברך (ומנין אף באוצרות שנאמר (דברים שם) ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה, ומנין אף במיסה שנאמר (שם) ברוך טנאך ומשארתך, ומנין אף בכניסה וביציאה שנאמר (שם) ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך, ומנין אף באכילה ת"ל (שם יא) ואכלת ושבעת וברכת, ומנין אף כשילד בתוך מעיו ת"ל והסירותי

יָתַהּ תְּדִירָא עֵינֵי יְיָ אֱלָהָךְ בַּהּ מֵרֵישָׁא דְשַׁתָּא וְעַד סוֹפָא דְשַׁתָּא׃ יג וִיהֵי אִם קבלא

ספרי

והסירותי מחלה מקרבך (שמות כג)) הם ברשותי ליתן בהם ברכה כשם שאני נותן להם ברכה בשדה ולא כנימה ולא רקבובית תכנס בפירות ולא יין מחמיץ ולא שמן מבאיש ולא דבש מדביש, [ומנין אף באוצרות שנא' ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה, ומנין אף בעיסה שנאמר ברוך טנאך ומשארתך, ומנין אף בכניסה וביציאה שנאמר ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך ומנין אף באכילה ת"ל ואכלת ושבעת וברכת, ומנין אף כשירד בתוך מעיו ת"ל והסירותי מחלה מקרבך]. או אינו אלא לפי שמדה טובה מרובה ממדת פורענות יכול לא יהיה ברשותי ליתן בהם מארה בבית כשם שאני נותן בהם מארה בשדה ת"ל והבאתם אל הבית והפחתם אותו. ואומר ישלח ה' בך את המארה את המהומה. (ומנין אף באוצר ת"ל ארור אתה בעיר, ומנין אף בעיסה ת"ל ארור טנאך ומשארתך, ומנין אף בכניסה וביציאה ת"ל ארור אתה בבואך וארור אתה בצאתך, ומנין אף באכילה ת"ל ואכלתם ולא תשבעו, ומנין לכשירדו לתוך מעיו ת"ל וישחך בקרבך). הם ברשותי ליתן בהם מארה בבית כשם שאני נותן בשדה ורקבובית בפירות ויין מחמיץ ושמן מבאיש ודבש מדביש, [ומנין אף באוצר ת"ל ארור אתה בעיר, ומנין אף בעיסה ת"ל ארור טנאך ומשארתך, ומנין אף בכניסה וביציאה ת"ל ארור אתה בבואך וארור אתה בצאתך, ומנין אף באכילה ת"ל ואכלתם ולא תשבעו ומנין לכשירדו לתוך מעיו ת"ל (מיכה ו) וישחך בקרבך]. רבי שמעון בן יוחאי אומר משל למלך שהיו לו בנים ועבדים הרבה והיו נזונים ומתפרנסים מתחת ידו ומפתח של אוצר בידו כשהם עושים רצונו הוא פותח את האוצר והם אוכלים ושבעים וכשאין עושים רצונו (של מקום) נוטל האוצר והם מתים ברעב, כך ישראל כשהם עושים רצונו של מקום (דברים כח) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים וכשאין עושים רצונו של מקום (שם יא) וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר. ר' שמעון בן יוחאי אומר ככר ומקל ירדו כרוכים מן השמים אמר להם הקב"ה לישראל אם תעשו את התורה הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות בו, והיכן פירושו של דבר הרי הוא אומר (ישעיה א) אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו כי פי ה' דבר. ר' אליעזר אומר ספר וסייף ירדו כרוכים מן השמים אמר להם אם עשיתם את התורה הכתובה בזה אתם נצולים מזה ואם לאו הרי אתם לוקים בו, והיכן פירושו של דבר הרי הוא אומר (בראשית ג) ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים:

(יג) והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי, (למה נאמר) לפי שהוא אומר (דברים ה) ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם שומע אני שלא נתחייבו בתלמוד עד שנתחייבו במעשה ת"ל והיה (אם שמוע תשמעו אל מצותי) מגיד הכתוב שמיד נתחייבו בתלמוד. אין לי אלא מצות שנוהגות עד שלא נכנסו לארץ כגון בכורות וקרבנות ומעשרות בהמה. מצות הנוהגות משנכנסו לארץ כגון העומר והחלה ושתי הלחם ולחם הפנים מנין, ת"ל והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי לרבות שאר מצות. אין לי אלא שאר מצות עד שלא כבשו [וישבו] משכבשו וישבו כגון לקט שכחה ופאה תרומות ומעשרות שמיטה ויובלות מנין ת"ל (והיה אם שמוע תשמעו) אל מצותי [אשר וכו'] (אין לי) להוסיף עליו מצות אחרות [א"כ מה ת"ל] ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם מגיד הכתוב שהמעשה תלוי בתלמוד ואין תלמוד תלוי במעשה. וכן מצינו שענש על התלמוד יותר מן המעשה שנאמר (הושע ד) שמעו דבר ה' בני ישראל כי ריב לה' עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ. אין אמת, אין דברי (אמת נאמר כאן אמת ונאמר להלן אמת) [תורה נאמרין] שנאמר (משלי כג) אמת קנה ואל תמכור (שנאמר חסד ה' מלאה הארץ). ואין חסד, אין (דברי) חסד (נאמרים) [בארץ שנאמר חסדך ה' מלאה הארץ]. ואין דעת, אין דברי דעת [נאמרים] שנאמר (הושע ד) נדמו עמי מבלי הדעת כי אתה הדעת מאסת. ואומר

התורה והמצוה

עיני ה' אלהיך בה כי גידול פירותיה תלויה בהשגחה פרטית מתמדת, והשגחתה נמשכת אחר המעשה אם טוב ואם רע, וא"כ ממילא:

(יג טו) והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו בין היורה ובין המלקוש, ועי"ב

אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ י וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ׃

בעל הטורים

(יג) בכל לבבכם ובכל נפשכם ונתתי מטר. לומר שאין נענין על המטר אא"כ יכוונו להתפלל בכל לב: (יד) בעתו בגי' בלילות:

רש"י

יומים אעזבך: מצוה אתכם היום. שיהיו עליכם חדשים כאלו שמעתם בו ביום צ (ספרי): לאהבה את ה'. שלא תאמר הרי אני לומד בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר אלא כל מה שתעשו עשו מאהבה ק וסוף הכבוד לבא: ולעבדו בכל לבבכם. עבודה שהיא בלב זו היא תפלה שהתפלה קרויה עבודה שנאמר (דניאל ו יז) אלהך די אנת פלח ליה בתדירא וכי יש פולחן בבבל אלא על שהיה מתפלל שנאמר (שם) וכוין פתיחן לה וגו'. וכן בדוד הוא אומר (תהלים קמ"א ב) תכון תפלתי קטרת לפניך: בכל לבבכם ובכל נפשכם. והלא כבר הזהיר בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד ר אזהרה לצבור: (יד) ונתתי מטר ארצכם. (ספרי) עשיתם מה שעליכם ש אף אני אעשה מה שעלי: בעתו. בלילות שלא יטריחו אתכם. דבר אחר (שם) בעתו בלילי שבתות ת שהכל מצוין בבתיהם: יורה. (תענית ו) היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים: ומלקוש. רביעה היורדת סמוך לקציר למלאות התבואה בקשיה (שם) ולשון מלקוש דבר המאוחר כדמתרגמינן (בראשית ל מב) והיה העטופים ללבן לקשיא. דבר אחר לכך נקראת מלקוש שיורדת על המלילות א ועל הקשין: ואספת דגנך. אתה תאספנו אל הבית ב ולא אויביך כענין שנאמר (ישעיה סב ח) אם אתן את דגנך וגו' כי מאספיו יאכלוהו ולא כענין שנאמר (שופטים ו ג) והיה

שפתי חכמים

דרך יום לצד מזרח וזה הולך דרך יום לצד מערב נמצא שרחוקים זה מזה מהלך ב' ימים כן המשל בתורה: צ דאל"כ היום ל"ל: ק פי' כאילו אמר לאהבה את ה' ויהיה א"כ ולעבדו דבק עם אם שמע תשמעו אל מצותי ומהראוי להיות ולעבדני אלא שאין זה אלא דרשא בעלמא: ר רצ"ל אי כתיב חד קרא ה"א על הציבור ולא על היחיד אע"פ דכתיב בכל לבבך ובכל נפשך שהוא לשון יחיד מ"מ ה"א דדרך הקרא לכתוב לשון יחיד אף אם קאי על הציבור כמו שמע ישראל. וא"ת למה הזהיר גבי מצוה זו יותר ליחיד מבשאר מצות דהא אין חילוק בין יחיד לרבים וי"ל הואיל דבמצוה זו כתב הקרא טובות הרבה אוספת דגן ותירוש ויצהר ועשב לבהמה וכו' שרוצה לעשות למי שמקיים המצוה הזו לכך הוה אמינא דוקא לרבים אבל לא ליחיד לכן צריך לרבות ליחיד וקמ"ל כי בעשותם המצות מאהבה יעשה גם עם היחידים כל הנסים האלה. רמב"ן. וכיון שאזהרה שבכאן קאי על רבים אתי שפיר דלא כתיב בכאן ובכל מאדכם כדלעיל דכתיב ובכל מאדך משום דהכא מיירי בציבור ואין מצוי שיהא ממונם חביב עליהם יותר מגופם לרוב הצבור משא"כ גבי יחיד. מהרא"י: ש רצונו לתרץ למה כתב גבי מצוה זו כך הרבה שכר ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש וגו' הא לעיל בפרשת בחקתי כתיב ונתתי גשמיכם בעתם ותו לא ומתרץ עשיתם מה שעליכם כלומר שעשיתם כל מה שעליכם לעשות שלא היה לכם לעשות יותר מזה שהרי שמרתם מצותי מאהבה וחיבה כדכתיב לאהבה וגו' ולעבדו לכך אני אעשה מה שעלי ואשלם לכם שכר הרבה. רא"ם: ת והא דנקט רש"י רק בלילי שבתות ובגמרא דתענית (כ"ג) נקט לילי שבתות ולילי רביעיות משום המזיקים ששולטין בשני לילות אלו י"ל דרש"י פי' לפי הזמן הזה שאין המזיקים מצוים בינינו לכן לא נקט הלא בלילי שבתות ופשתא א"ש דנקט רש"י משום שהכל מצויין בבתיהן ולא קאמר הטעם משום דשכיחי מזיקים ולטעם ראשון קשה הל"ל בעתותם כיון דכל הלילות שוין לכן קאמר ד"א ולפי ד"א קשה תינח בזמן דשכיחי מזיקים אבל בזמן דלא שכיחי מזיקים כגון בזמן הזה מאי בעתו דכתיב בקרא לכן קאמר גם טעם ראשון: א מלקוש נוטריקו"ן מלילות קשין ולהאי טעמא לחוד קשה הל"ל ומלילות לא צריך לטעם ראשון ולטעם ראשון קשה הל"ל לקישא ל"ל גם לטעם שני: ב רצונו לתרץ מה ברכה זאת שהוא עצמו יטריח ויעשה ויאסף

ספרי

(ישעיה ד) לכן באכול קש לשון אש וחשש להבה ירפה וגו'. וכי יש לך קש שהוא אוכל אש אלא קש זה הוא עשו שכל זמן שישראל מרפים את ידיהם מן המצות הוא שולט בהם. ואומר (ירמיה ט) מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה. ואומר (עמוס ב) כה אמר ה' על שלשה פשעי יהודה ועל ארבעה לא אשיבנו על מאסם את תורת ה' וחקיו לא שמרו. (קדושין מ) וכבר היו רבי טרפון ור' יוסי הגלילי ורבי עקיבא מסובים בבית (ערוד) [נתזה בלוד] נשאלו מי גדול תלמוד גדול או מעשה [נענה ר' טרפון ואמר מעשה גדול נענה רבי עקיבא ואמר לימוד גדול] נענו כולם ואמרו תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה. רבי יוסי (הגלילי) אומר גדול תלמוד שהתלמוד קודם לחלה מ' שנה [לתרומות ולמעשרות נ"ד שנה [לשמיטים ששים ואחת] וליובלות מאה (ושלשים) [ושלש. וכשם שתלמוד

בְקַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְפִקּוּדַי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְכָל נַפְשְׁכוֹן: יד וְאֶתֵּן מְטַר אַרְעֲכוֹן בְּעִדָּנֵהּ בַּכִּיר

ספרי

שתלמוד גדול ממעשה כך ענשה גדול ממעשה שנאמר פוטר מים ראשית מדון] (וכשעם עגס) [וכשם שענש] על התלמוד יותר מן המעשה כך נתן שכר על התלמוד יותר מן המעשה שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם (ואומר) למען ירבו ימיכם וימי בניכם, ואומר (תהלים קה) ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו וגו': אשר אנכי מצוה אתכם היום, מנין אתה אומר שאם שמע דבר מפי קטן כשומע מפי חכם שנאמר (קהלת יב) דברי חכמים כדרבונות וגו'. (חגיגה ג) מה דרבן זה מכוין את הפרה לתלמיה להביא חיים. אולם כך דברי תורה מכוונים דעתו של אדם מדרכי מיתה לדרכי חיים. (ועוד) [ולא עוד] השומע מפי חכם כשומע מפי סנהדרין שנאמר (שם) בעלי אסופות ואין אסופות אלא סנהדרין שנאמר (במדבר יא) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. והשומע מפי סנהדרין כשומע מפי משה שנאמר (שם) נתנו מרועה. ואומר (ישעיה סג) ויזכור ימי עולם משה עמו איה המעלם מים את רועה צאנו ואיה השם בקרבו את רוח קדשו. ולא עוד השומע מפי משה כשומע מפי הקב"ה שנאמר נתנו מרועה אחד, (ואומר) [ונאמר] (תהלים פ) רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף יושב הכרובים הופיעה שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. (ועוד הרי) [וכן] הוא אומר (שה"ש ז) עיניך ברכות בחשבון על שער בת רבים, עיניך אלו הזקנים המתמנים על הצבור וכה"א (ישעי' כט) כי נסך עליכם ה' רוח תרדמה ויעצם את עיניכם [מראות]. ברכות, מה בריכה זאת אין אדם יודע מה בתוכה כך אין אדם עומד על דברי חכמים. בחשבון, בחשבונות שגומרין בעצה ובמחשבה והם נגמרים בבתי מדרשות. על שער בת רבים. (וכן הוא) [מהו] אומר (שם) אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק. אם עשית את התורה קוה לאליהו שאמרתי לו (מ"א יט) לך שוב לדרכך מדברה דמשק. ואומר (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' וגו' והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם [שבולם כו' משה לכך נאמר אשר אנכי מצוה וגו']: לאהבה את ה' אלהיכם, שמא תאמר (הרי למדתי) [הריני לומד] תורה בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רבי בשביל שאקבל שכר לעוה"ב ת"ל לאהבה את ה' אלהיכם כל מה שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבה: ולעבדו, זה תלמוד, (אתה אומר זה תלמוד) או אינו אלא עבודה ממש כשהוא אומר (בראשית ב) ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה וכי מה עבודה לשעבר ומה שמירה לשעבר הא למדת לעבדה זה תלמוד ולשמרה אלו מצות וכשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תלמוד קרויה עבודה. ד"א (תענית ב) ולעבדו זו תפלה, או אינו אלא עבודה [ממש] ת"ל בכל (לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך) [לבבכם], וכי יש (לך) עבודה בלב הא מה ת"ל ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה. וכן בדוד הוא אומר (תהלים קמא) תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב. ואומר (דניאל ו) ודניאל כדי ידע די רשים כתבא על לביתיה וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם וזמנין תלתה ביומא הוא ברך על ברכוהי ומצלא ומודא קדם אלהה כל קבל די הוא עבד מן קדמת דנה. ואומר (שם) וכמקרביה לגובא לדניאל בקל עציב זעיק ענה מלכא ואמר לדניאל דניאל עבד אלהא חיא אלהך די אנת פלח ליה בתדירא היכל לשיזבותך מן אריותא. וכי יש פולחן בבבל הא מה ת"ל ולעבדו זו תפלה כשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תפלה קרויה עבודה. ר' אליעזר בן יעקב אומר ולעבדו בכל לבבכם (ובכל נפשכם) הרי זו אזהרה לכהנים שלא יהיה לבם מהרהר בשעת עבודה: (ד"א מה ת"ל) בכל לבבכם ובכל נפשכם, והלא כבר נאמר בכל לבבך ובכל נפשך כאן ליחיד כאן לצבור כאן לתלמוד כאן למעשה הואיל (ושמעת עשה עשיתם) [ושמעתם ועשיתם] מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי, ונתתי מטר ארצכם: (יד) ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש.

ונתתי, (תענית ב) אני לא על ידי מלאך ולא ע"י שליח: מטר ארצכם, (שם י) ולא

התורה והמצוה

אוכלת דגנך וגם יהיה מזון לבהמתך, וגם ואכלת ושבעת, שבעת הקללה כתיב אתה תאכל ולא תשבע:

טו וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃

רש"י

והיה אם זרע ישראל וגו': (טו) ונתתי עשב בשדך. (ספרי) שלא תצטרך להוליכם ג למדבריות. דבר אחר שתהיה גוזז תבואתך כל ימות הגשמים ומשליך לפני בהמתך ואתה מונע ידך ממנה שלשים יום קודם לקציר ואינה פוחתת מדגנה: ואכלת ושבעת. הרי זו ברכה אחרת ד שתהא ברכה מצויה בפת בתוך המעים ואכלת ושבעת

שפתי חכמים

בתבואה ולא יהיה לו עבד ושפחות ומהכן אתה תאספנו ולא אויביך: ג כלומר שלא תצטרך להוליך הבהמות לרעות במדברות שם עשב למרעה בהמות אבל יצמח בשדך עשב הבהמה וזהו אליבא דר' יודא ד"א שתהא גוזז וכו' אליבא דרשב"י שמפרש עשב בשדך על עשב השדה ולא על עשב הבהמות הצומח בתוכו דפירוש לבהמתך וגם לבהמתך שמרוב ריבויו גוזז ומאכיל לבהמתך דכותל יותר לדגן לבני אדם מש"ה מביא רש"י שני טעמים אלו: ד רצונו לאמר היאך

ספרי

מטר ארצות [אחרות]. וכה"א (איוב ה) הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות: [בעתו], (תענית כג) רבי נתן אומר בעתו מלילי שבת ללילי שבת כדרך שירדו בימי הילני המלכה וכל כך למה כדי שלא ליתן פתחון פה לבאי העולם לומר (הרי) [מהו] שכר כל המצות אלא אם בחקותי הלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם ונתתי גשמיכם בעתם. והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש, ומנין שנתנה ברכה אחת לישראל שכל הברכות כלולות בה ת"ל (קהלת ה) אוהב כסף לא ישבע כסף ומי אוהב בהמון לא תבואה. ואומר (שם) ויתרון ארץ בכל הוא מלך לשדה נעבד. מלך (זה) שולט באוצרות של כסף ושל זהב (ואינו) משועבד (אלא) ליוצא מן השדה הא למדת שנתנה ברכה לישראל שכל הברכות כלולות בה: יורה, (תענית ו) (שיורד ומורה) [שמורה את] הבריות להכנים פירותיהם ולהטית גגותיהם ולעשות כל צרכם. ד"א יורה שמתכוין לארץ ואין יורד בזעף. ד"א יורה (שמורה ומרוה) [שמרוה] את הארץ ומשקה עד תהום וכה"א (תהלים סה) תלמיה רוה נחת גדודיה. (שם כג) יורה במרחשון. ומלקוש בניסן, אתה אומר יורה במרחשון ומלקוש בניסן, או יורה בתשרי ומלקוש באייר ת"ל בעתו [הוי אומר] יורה במרחשון ומלקוש בניסן. וכה"א (יחזקאל ל) והורדתי הגשם בעתו. או (מה) יורה שמשיר הפירות ושוטף הזרעים ואת הגרנות ת"ל ומלקוש מה מלקוש לברכה אף יורה לברכה. או מה מלקוש מפיל בתים עוקר אילנות ומעלה סקי ת"ל יורה ומלקוש מה יורה לברכה אף מלקוש לברכה. וכה"א (יואל ב) ובני ציון גילו ושמחו בה' אלהיכם כי נתן לכם את המורה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון: ואספת דגנך ותירושך ויצהרך', דגנך מלא תירושך מלא ויצהרך מלא. או ואספת דגנך ותירושך ויצהרך ממעוט הפירות ת"ל (ויקרא כו) והשיג לכם דיש את בציר מקיש דיש לבציר מה בציר משאתה מתחיל בו אי אתה יכול להניחו אף דיש משאתה מתחיל בו אי אתה (רשאי) [יכול] להניחו. ד"א שיהא חורש בשעת קציר וקוצר בשעת חריש וכן איוב אומר (איוב כט) וטל ילין בקצירי. ד"א ואספת דגנך למה נאמר, לפי שהוא אומר (יהושע א) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך שומע אני כמשמעו ת"ל ואספת [הנהג בהן מנהג] דרך ארץ (דברים תורה רשאי להניחו) דברי ר' ישמעאל ר' שמעון בן יוחאי אומר (אין לדבר סוף) [אפשר] קוצר בשעת קצירה וחורש בשעת חרישה דש בשעת (הרב) [דישה] זורה בשעת הרוח אימתי למד תורה אלא כשישראל עושים רצונו של מקום מלאכתם על ידי אחרים נעשית שנאמר (ישעיה סא) ועמדו זרים ורעו צאנכם, וכשאין עושים רצונו של מקום מלאכתם ע"י עצמם נעשית ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידם שנאמר (דברים כח) ועבדת את אויביך. ד"א ואספת דגנך ותירושך ויצהרך שתהא ארץ ישראל מלאה דגן ותירוש ויצהר וכל הארצות דובאות למלאות אותה כסף וזהב [כענין] שנא' (בראשית מז) וילקט יוסף את כל הכסף. ואומר (דברים לג) וכימיך דבאך, מגיד שהיו כל הארצות דובאות כסף וזהב לא"י. (ד"א) דגן כמשמעו, תירוש זה היין, כענין שנאמר (יואל ב) והשיקו היקבים. [ואספת] ולא כענין שנאמר (שופטים ו) והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם ועלו עליו ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ אלא כענין שנאמר (ישעיה סב) כי מאספיו יאכלוהו והללו את ה' ומקבציו ישתוהו בחצרות קדשי: (טו) ונתתי עשב בשדך לבהמתך. (הא מה אני מקיים ונתתי עשב בשדך לבהמתך) שלא תהא מצטער למדברות. אתה אומר כן או

וַלְקִישׁ וְתִכְנוֹשׁ עִבּוּרָךְ וְחַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ: טו וְאֶתֵּן עִסְבָּא בְּחַקְלָךְ לִבְעִירָךְ וְתֵיכוֹל

ותשבע

ספרי

אינו אלא ונתתי עשב בשדך לבהמתך כמשמעו ת"ל ואכלת ושבעת. הא מה אני מקיים ונתתי עשב בשדך לבהמתך (למה נאמר) שלא (לנה) [תהא] מצטער למדברות. ר' יהודה בן בבא אומר ונתתי עשב בשדך לבהמתך (מן התחומים) [בין התחומין, רבי שמעון בן יוחאי אומר ונתתי עשב בשדך לבהמתך] שתהא גוזז ומשליך לפני בהמתך כל ימות הגשמים ואתה מונע ידך ממנה קודם לקציר ל' יום והיא עושה ואינה פוחתת מדגנה. ד"א (נ"א ר"א) ונתתי עשב בשדך לבהמתך זה פשתן. וכה"א (תהלים קד) מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם: ואכלת ושבעת, סימן טוב לאדם כשבהמתו אוכלת ושובעת. וכה"א (משלי יב) יודע צדיק נפש בהמתו. (ד"א ואכלת ושבעת) כשבהמתך אוכלת ושובעת עובדת בכח את האדמה, וכה"א (שם יד) ורב תבואות בכח שור. ד"א ואכלת ושבעת מן הולדות. ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר (ירמיה לא) ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר: ואכלת ושבעת השמרו לכם פן יפתה לבבכם, אמר להם הזהרו שלא תמרדו בהקב"ה (ברכות לב) שאין אדם מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנאמר (ברכות לב) פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה לך. מהו אומר אחריו ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך. כיוצא בו אתה אומר (שם לא) כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותיו (ארץ) זבת חלב ודבש וגו'. כיוצא בדבר אתה אומר (שמות לב) וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק. וכן באנשי דור המבול שלא מרדו אלא מתוך שביעה שנא' בהם (איוב כא) שורו עבר ולא יגעיל תפלט פרתו ולא תשכל. ישאו בתוף וכנור וישמחו לקול עוגב, יבלו בטוב ימיהם וברגע שאול יחתו. היא גרמה להם (שם) ויאמרו לאל סור ממנו, אמרו [אין אנו צריכין אלא ל]טפה אחת של גשמים (היא) אין אנו צריכים לו (בראשית ב) ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה, אמר להם הקב"ה בטובה שהיטבתי לכם אתם מתגאים, בה אני אפרע מכם (שם ז) ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה. ר' יוסי בן דורמסקית אומר הם נתנו עיניהם עליונה (ותחתונה) [בתחתונה] כדי לעשות תאותם אף הקב"ה פתח להם מעינות עליונים ותחתונים כדי לאבדם שנא' (שם) ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארובות השמים נפתחו. (סנהדרין קט) וכן אתה מוצא באנשי המגדל שלא מרדו בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנא' (בראשית יא) ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם. ואין ישיבה האמורה כאן אלא אכילה ושתיה שנא' (שמות לב) וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק היא גרמה להם שאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם, מה נאמר בהם (שם) ויפץ ה' אותם משם על פני כל הארץ. וכן אתה מוצא באנשי סדום שלא מרדו אלא מתוך שביעה שנא' בהם (איוב כח) ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש [נ"א מקום ספיר אבניה ועפרות זהב לו] אמרו [אנשי] סדום הרי מזון אצלנו [הרי כסף וזהב אצלנו] נעמוד ונשכח תורת רגל מבינינו. אמר להם המקום בטובות שהיטבתי לכם אתם מבקשים לשכח תורת הרגל מביניכם אני משכח אתכם מן העולם. מה נאמר בהם (שם) פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דלו מאנוש נעו (שם יב) לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל ישליו אהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל לאשר הביא אלוה בידו. וכה"א (יחזקאל טז) (חי אני נאם ה' אלהים אם עשתה סדום אחותך היא ובנותיה כאשר עשית את ובנותיך) הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי. כיוצא בו אתה אומר (בראשית יג) וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה ואומר (שם יט) ותשקין את אביהן יין בלילה הוא ותבא וגו' וכי מאין להם יין במערה אלא שנזדמן להם יין לשעה (וכה"א) [כענין שנאמר] (יואל ג) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס אם כן נתן הקב"ה למכעיסיו (ק"ו) לעושי רצונו [עאכ"ו]. (מכות כד) וכבר היו רבן גמליאל ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא נכנסים לרומי שמעו קול המייה של (מפטילון) [פלטון] עד ק"כ מיל התחילו הם בוכים ור' עקיבא מצחק, (אמר להם ר' עקיבא אתם למה בכיתם) אמרו לו (ואתם) למה אתה מצחק אמר להם

ואתם

טז הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ יז וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר

בעל הטורים

(טז) לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם ז' ממי"ן בס"ת. וכנגדן פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שראשי ז' יודין בס"ת לומר כל המודה בעכו"ם ככופר ביו"ד הדברות שנתנו לט' יום. וכן ז' ממי"ן כי ז' ממי"ן כתיבי בע"א פה לכם ולא
ידנח

שפתי חכמים

היאך מוסב ואכלת ושבעת אשלמעלה וכי בשביל שיהיה מאכל לבהמתו הוא שבע ומתרץ דלא מוסב והרי זו כו': ה משום דפי' וסרתם בכל מקום הוא לסור ממה שנצטוה לעשות שהן ממצות עשה כדכתיב וסרתם מן הדרך וגו' לא ממה שהוזכרו שלא לעשות הלכך ע"כ צ"ל דפירוש וסרתם לסור מן התורה שנצטוו לעסוק בה ויתחייב מזה ואבדתם וגו' מכאן אמרו שהפורש וכו'. רא"ם:
עיין

רש"י

ושבעת: (טז) השמרו לכם. כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא תבעטו שאין אדם מורד בהקדוש ברוך הוא אלא מתוך שביעה שנאמר (דברים ח יב) פן תאכל ושבעת ובקרך וצאנך ירביון מה הוא אומר אחריו ורם לבבך ושכחת: וסרתם. לפרוש מן התורה ה ומתוך כך ועבדתם אלהים אחרים שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק בע"א וכן דוד אומר (שמואל א כו יט) כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד וגו' ומי אמר לו כן אלא כיון שאני מגורש מלעסוק בתורה הריני קרוב לעבוד אלהים אחרים: אלהים אחרים. (ספרי) שהם אחרים לעובדיהם

ספרי

ואתם למה בכיתם אמרו לו לא נבכה שהכותים מזבחים לאלילים ומשתחוים לעצבים יושבים בשלוה ושאנן ובית הדום של רגלי אלהינו היה לשרפת אש ומדור לחית השדה. אמר להם אף אני לכך צחקתי אם כן עשה למכעיסיו ק"ו לעושי רצונו. (שם) שוב פעם אחת היו עולים לירושלים הגיעו לצופים וקרעו בגדיהם הגיעו להר הבית וראו שועל אחד יוצא מבית קדש הקדשים התחילו הם בוכים ור' עקיבא מצחק אמרו לו עקיבא לעולם אתה מתמיה (שאתה מצחק ואנו בוכים) [שאנו בוכים ואתה מצחק]. א"ל ואתם למה בוכים אמרו לו למה לא נבכה על מקום שכתוב בו (במדבר ג) והזר הקרב יומת והרי שועל יוצא מתוכו. עלינו מתקיים (איכה ה) על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו. א"ל אף אני לכך צחקתי שכן הוא אומר (ישעיה ח) ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו וכי מה ענין אוריה אצל זכריה מה אמר זכריה (זכריה ח) עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים ואיש משענתו בידו מרוב ימים, ומה אמר אוריה (מיכה ג) לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיין תהיה והר הבית לבמות יער. אמר לו הקב"ה הרי לי שנים עדים האלו אם קיימים דברי אוריה קיימים דברי זכריה, ואם בטלים דברי (זכריה) [אוריה] בטלים דברי (אוריה) [זכריה]. שמחתי שנתקיימו דברי אוריה לסוף עתידים דברי זכריה להתקיים. ובלשון הזה אמרו לו עקיבא [נחמתנו] עקיבא נחמתנו. ד"א (ואכלת ושבעת) השמרו לכם פן יפתה לבבכם, אמר להם הזהרו שלא יטעה אתכם יצה"ר ותפרשו מן התורה שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק לע"ג שנא' (שמות לב) סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם עגל מסכה. ואומר (ש"א כו) אם ה' הסיתך בי ירח מנחה ואם בני האדם ארורים הם לפני ה' כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים. (כתובות ק) וכי תעלה על דעתך דוד מלך ישראל עובד עבודת כוכבים אלא כיון שפוסק מדברי תורה כאלו הולך ומדבק בעבודת כוכבים: וסרתם (מן הדרך), מדרך החיים לדרך המות: ועבדתם אלהים אחרים. (מכילתא יתרו פ"ו) וכי אלהים הוא והלא כבר נאמר (ישעיה לז) ונתון את אלהיהם באש כי לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם ולמה נקרא שמם אלהים אחרים (שעשים את עובדיהם אחרים)

התורה והמצוה

(טז יז) השמרו, ולהסך אם תעבדו אלהים אחרים לא לבד שלא יוריד לכם מטר השגחי, כי בהשגחתו
יעצור

וְתִשְׂבַּע : טז אִסְתַּמַּרוּ לְכוֹן דִּילְמָא יִטְעֵי לִבְּכוֹן וְתִסְטוּן וְתִפְלְחוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא
וְתִסְגְּדוּן לְהוֹן : יז וְיִתְקוֹף רֻגְזָא דַּיְיָ בְּכוֹן וְיֵיחוֹד יַת שְׁמַיָּא וְלָא יְהֵא מִטְרָא וְאַרְעָא
לא

ספרי

[שאחרים עושין אותן לאלהות]. ד"א למה נקרא שמם אלהים אחרים שאחרים הם לעובדיהם. וכה"א (שם מ"ו) אף יצעק אליו ולא יענה מצרתו לא יושיענו. ר' יוסי אומר למה נקרא שמם אלהים (אחרים) שלא ליתן פתחון פה לבאי העולם לומר אלו הן נקראים על שמו היה בהם צורך והרי נקראים על שמו ולא היה בהם צורך. ואימתי נקראו על שמו בימי דור אנוש שנא' (בראשית ד) ולשת גם הוא יולד בן ויקרא את שמו אנוש אז הוחל לקרוא בשם ה'. באותה שעה עלה אוקיינוס והציף שלישו של עולם, אמר להם הקב"ה אתם עשיתם מעשה חדש וקראתם על שמי אף אני אעשה מעשה חדש ואקרא על שמי שנא' (עמוס ה) הקורא למי הים וישפכם ה' (צבאות) שמו. ר' יצחק אומר אלו נפרט שמה של עבודת כוכבים לא ספקו להם כל עורות שבעולם. ר' אליעזר אומר למה נקרא שמם אלהים אחרים שמתחדשים להם אלהות הרבה שאם היה של זהב וצריך לו עושהו של כסף ואם היה של כסף וצריך לו עושהו של נחשת ואם היה של נחשת וצריך לו עושהו של ברזל ואם היה של ברזל וצריך לו עושהו של עופרת ואם היה של עופרת [וצריך לו] עושהו של עץ. (סנהדרין סד) רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר צא וראה לשון שתפסה תורה מולך כל שימליכוהו עליהם אפילו קיסם אפילו צרור. ד"א למה נקרא שמן אחרים (שכן אחרים שבמעשיהם, שמי) שהם אחרים [לאחרונים] (שבמעשיהם קראם) [שבמעשים העושה והקוראם] אלהות: והשתחויתם להם, להם אתם משתחוים לי אין אתם משתחוים וכה"א (שמות לב) וישתחוו לו ויזבחו לו. (סנהדרין סג) אחרים אומרים אלו לא שתפו ישראל שמו של הקב"ה בעבודת כוכבים הרי כלים מן העולם [שנא' אשר העלוך]. רבן שמעון (בן גמליאל) אומר (שם וש"נ) והלא כל המשתף שם שמים בעבודת כוכבים הרי הוא חייב כליה שנא' (שמות כב) זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו. אלא מת"ל (אלהים אחרים) [אלה אשר העלוך] מלמד שעשו להם עגלים הרבה וכה"א (ד"ה ב' כט) גם סגרו דלתי האולם ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו [ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל]. מקטירין היו לדבר אחר, בקדש לא העלו בחולין העלו, לאלהי ישראל לא העלו אבל מעלים הם לדבר אחר. אם עשיתם כן וחרה אף ה' בכם. משל לאב ששיגר את בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקדו אומר לו אל תאכל יותר מצרכך [ואל תשתה יותר מצרכך] כדי שתהיה [נ"א שתבוא] נקי לביתך, לא השגיח הבן ההוא אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטינף את בני המסיבה נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו לאחר פלטרין. כך אמר להם הקב"ה לישראל הכנסתי אתכם לארץ טובה ורחבה לארץ זבת חלב ודבש לאכול מפריה ולשבוע מטובה ולברך שמי עליה לא הייתם בטובה היו בפורענות וחרה אף ה'. ד"א וחרה אף ה' בכם שומע אני שהם כלים מן העולם ת"ל ועצר את השמים וגו'. ה' מיני פורעניות הם עתידים לבוא עליכם וכה"א (דברים לב) חצי אכלה בם. חצי כלים והם אינם כלים. וכה"א כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו. נאמר כאן [חרון] אף ונאמר להלן חרי אף, מה חרי אף האמור להלן חרב אף חרי אף האמור כאן חרב, ומה חרי אף האמור להלן דבר וחיה רעה אף חרי אף האמור כאן דבר וחיה רעה, ומה חרי אף האמור (להלן) [כאן] עצירת גשמים וגלות אף חרי אף האמור (כאן) [להלן] עצירת גשמים וגלות. נמצינו למדים שכל מקום שנאמר חרי אף חמשה מיני פורעניות הם חרב וחיה רעה (ורעב) ודבר ועצירת גשמים וגלות. ד"א וחרה אף ה' בכם ולא בבבליים שיהיו בבליים אומרים הם שרוים בטובה והם שרוים בצער, בבליים אין קוברים בניהם ובנותיהם והם קוברים בניהם ובנותיהם: ועצר את השמים, שיהו עננים טעונים גשמים ואין מורידים גשמים אפילו טפה אחת. ומנין אפילו טללים ורוחות ת"ל (ויקרא כו) ונתתי את שמיכם כברזל, או (אינו אלא) בית השלחין יהיה עושה פירות ת"ל (שם) ואת ארצכם כנחושה: והאדמה לא תתן את יבולה, אף לא מה שאתה מוביל לה, או (אינו אלא) יהיה אילן עושה פירות ת"ל (שם) ועץ (השדה)[הארץ] לא יתן פריו. או ילך לח"ל ויהיה שרוי בטובה ת"ל (דברים כו) והיו שמיך אשר על ראשך נחשת והארץ אשר תחתיך ברזל. ד"א וחרה אף ה'
בכם

אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם׃

יח וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם׃

יט וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ

רש"י

לעובדיהם ו צועק אליו ואינו עונהו נמצא עשוי לו כנכרי: (יז) את יבולה. אף מה שאתה מוביל לה ז כענין שנאמר (חגי א) זרעתם הרבה והבא מעט: ואבדתם מהרה. על כל שאר היסורין ח אגלה אתכם מן הארץ שגרמה לכם לחטוא. ט (ספרי) משל למלך ששלח בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקידו אל תאכל יותר מצרכך שתבא נקי לביתך ולא השגיח הבן ההוא אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטנף את כל בני המסיבה נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו אחורי פלטרין: מהרה. (שם) איני נותן לכם ארכה ואם תאמרו והלא נתנה ארכה י לדור המבול שנאמר (בראשית ו ג) והיו ימיו מאה ועשרים שנה דור המבול לא היה להם ממי ללמוד כ ואתם יש לכם ממי ללמוד: (יח) ושמתם את דברי. ל (ספרי) אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצות הניחו תפילין עשו מזוזות כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומר (ירמיה לא) הציבי לך ציונים: (יט) לדבר בם. (ספרי) משעה שהבן יודע לדבר למדהו תורה צוה לנו משה שיהא זה למוד דבורו מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מסיח עמו בלשון הקדש ומלמדו תורה ואם לא עשה כן הרי הוא

שפתי חכמים

ו עיין בפרשת יתרו ברש"י: ז דאם לא כן יבולה למה לי הא כבר כתיב ועצר את השמים ולא יהיה מטר ומסתמא לא תתן את יבולה הנהוג: ח ר"ל וכי בשביל שלא יבא מטר והאדמה לא תתן את יבולה בשביל זה יאבדו מהרה ל"פ על כל כו': ט דק"ל מלת הטובה נ"ל דהל"ל מעל ארצכם או מעל הארץ כו' אלא לומר שטובתה בהיותה טובה בשבבר הימים היא גרמה לכם לחטוא לכך אגלה אתכם ממנה: י וא"ת והלא נתן גם לישראל ארכה אחר שחטאו י"ל דה"ק כיון שתתחילו שלחטא מיד יבא עליכם פורענות. משא"כ גבי דור המבול אע"פ שהתחילו לחטוא אפ"ה נתן להם עוד ארכה כדכתיב ויאמר ה' לא ידון וגו' ק"ך שנה ופירש רש"י אאריך להם אפי וכו': כ וכא דפירש רש"י לעיל בסוף פרשת בראשית אע"פ שראו באבדן של דור הפלגה וכו' י"ל שסבורים היו שהיה מקרה בעלמא כיון שלא הגיע אלא שלים: ל דאל"כ מה ענין זה אצל גלותם. וא"ל דאם ושמתם וגו' וכל המשכים אחריו מיירי בגלותם א"כ מה זה שאמר באחרונה למען ירבו וגו' על האדמה וגו' י"ל שתשובו לארץ ותאריכון ימים שם: דאל"כ

ספרי

בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר ואבדתם מהרה, אחר כל היסורים שאני מביא עליך אני מגלה אתכם. (כ"כ ח) קשה היא גלות שהיא שקולה כנגד הכל שנא' (דברים כו) ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה. ואומר (ירמיה טו) והיה כי יאמרו אליך אנה נצא ואמרת כה אמר ה' [אשר למות למות] אשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי. ואומר (עמוס ז) כה אמר ה' אשתך בעיר תזנה ובניך ובנותיך בחרב יפולו ואדמתך בחבל תחולק ואתה על אדמה טמאה תמות וישראל גלה יגלה מעל אדמתו ואומר (ירמיה כב) אל תבכו למת ואל תנודו לו בכו בכו להולך כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו. [אל תבכו למת] זה יהויקים מלך יהודה מה נאמר בו קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלים, בכו בכו להולך זה יהויכין מלך יהודה מה נאמר בו ושנה את בגדי כלאו. נמצינו למדים שנבלת יהויקים מלך יהודה שהיתה מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה חביבה מחייו של יהויכין מלך יהודה שהיה כסאו מעל כל המלכים ואוכל ושותה בטרקלין של מלכים. ד"א ואבדתם מהרה, מיד אני מגלה אתכם ואיני נותן לכם ארוכה. וא"ת אנשי דור המבול היה לכם ארוכה ק"כ שנה. אנשי דור המבול לא היה להם ממי שילמדו

התורה והמצוה

יעצור את השמים שלא ירד אף המטר שראוי להיות כפי הטבע ובזה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה, בזה סיים מ"ש בפסוק ט' ולמען תאריכון ימים על האדמה, שע"י שא"י נתונה תחת ההשגחה אם לא תשמרו את המצות לא תאריכו ימים על האדמה:

 ושמתם

לָא תִתֵּן יַת עֲלַלְתַּהּ וְתֵיבְדוּן בִּפְרִיעַ מֵעַל אַרְעָא טָבְתָא דַּי יְיָ יָהֵב לְכוֹן׃ יח וּתְשַׁוּוֹן יַת פִּתְגָּמַי אִלֵּין עַל לִבְּכוֹן וְעַל נַפְשְׁכוֹן וְתִקְטְרוּן יַתְהוֹן לְאָת עַל יְדְכוֹן וִיהוֹן לִתְפִלִּין בֵּין עֵינֵיכוֹן׃ יט וּתְאַלְּפוּן יַתְהוֹן יַת בְּנֵיכוֹן לְמַלָּלָא בְהוֹן בְּמִתְּבָךְ בְּבֵיתָךְ

ובמהכך

ספרי

שילמדו אתם יש לכם ממי שתלמדו. ד"א ואבדתם מהרה, גולה אחר גולה. וכן אתה מוצא בעשרת השבטים גולה אחר גולה. וכן אתה מוצא בשבט [יהודה] ובנימין גולה אחר גולה. (מגילה יא ש"נ) גלו בשנת ז' לנבוכדנצר בשנת י"ח בשנת (כ') [כ"ג]. ר' יהושע בן קרחה אומר משל ללסטים שנכנסו בשדה בעל הבית וקצר (קופתו) [קמתו] של בעל הבית ולא הקפיד בעל הבית. קצר בשבלים ולא הקפיד בעל הבית עד שגרש (קמתו) [קופתו] ויצא. וכן אתה אומר (ישעיה ח) כי לא מועף לאשר מוצק לה כעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי והאחרון הכביד. ר' שמעון בן יוחאי אומר (משנאמר) [ומה מי שנאמר] בהם מהרה לא גלו אלא לאחר זמן ק"ו למי שלא נאמר בהם מהרה שנאמר (יחזקאל לח) מימים רבים תפקד. [ד"א ואבדתם מהרה, מהרה אתם גולים ואי אתם נכנסים לארץ טובה כיוצא בה (אתה אומר) ר' יהודה אומר טובה זו תורה וכה"א (משלי ג) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו] (ד"א) ואבדתם מהרה [ושמתם את דברי וגו'], אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לח"ל היו מצוינים במצות שכשאתם חוזרים לא יהיו לכם חדשים. משל למלך שכעס על אשתו וחזרה בבית אביה אמר לה הוי מקושטת בתכשיטיך כשתחזרי לא יהיו עליך חדשים כך אמר להם הקב"ה לישראל בני הוו מצוינים במצות שכשאתם חוזרים לא יהיו עליכם חדשים [הוא] שירמיהו אמר (ירמיה לא) הציבי לך ציונים אלו המצות שישראל מצוינים בהם. שימי לך תמרורים זה חורבן בית המקדש. וכה"א (תהלים קלז) אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני. שיתי לבך למסלה דרך הלכת. אמר להם הקב"ה לישראל בני ראו באלו דרכים הלכתם ועשו תשובה מיד אתם חוזרים לעריכם שנא' שובי בתולת ישראל שובי אל עריך אלה. (ד"א ואבדתם מהרה, מהרה אתם גולים ואי אתם נכנסים לארץ טובה כיוצא בה (אתה אומר) ר' יהודה אומר טובה זו תורה וכן הוא אומר (משלי ג) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו):

(יח) ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם, זו תורה: וקשרתם אותם לאות על ידכם, אלו תפילין. אין לי אלא תפילין ותלמוד תורה, שאר מצות שבתורה מנין הרי אתה דן מבנין אב (מבין) שניהם לא ראי תפילין כראי תלמוד תורה ולא ראי ת"ת כראי תפילין הצד השוה שבהם (קדושין לז) שהם מצות הגוף שאינן תלויות בארץ ונוהגות בארץ ובח"ל [אף כל מצות הגוף שאינן תלויות בארץ נוהגות בארץ ובח"ל] ושתלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ חוץ מן הערלה והכלאים, רבי אליעזר אומר אף החדש: ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם. מגיד הכתוב (שם ל) שנמשלו דברי תורה בסם החיים משל לאב שהכה את בנו מכה גדולה והניח לו רטיה על מכתו א"ל בני כל זמן שרטיה זו על מכתך אכול ושתה מה שהנאתך ורחוץ בין בחמין בין בצונן ואין אתה נזוק ואם אתה מעבירה הרי אתה מעלה נומי, כך א"ל הקב"ה לישראל בני בראתי לכם יצר הרע בראתי לכם תורה תבלין כל זמן שאתם עוסקים בה אינו שולט בכם שנאמר (בראשית ד) הלוא אם תיטיב שאת. ואם אין אתם עוסקים בתורה הרי אתם נמסרים בידו שנא' (שם) ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ ולא עוד אלא שמשאו ומתנו בך שנא' (שם) ואליך תשוקתו, ואם אתה רוצה אתה מושל בו שנא' (שם) ואתה תמשל בו. ואומר (משלי כה) אם רעב שונאך האכילהו לחם האכילהו לחמה של תורה ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חותה על ראשו. (קדושין ל) רע הוא יצר הרע מי שבראו מעיד עליו [שה"א רע] שנא' (בראשית ח) כי יצר לב האדם רע מנעוריו:

(יט) ולמדתם אותם את בניכם (לדבר בם. בניכם) (קדושין כט) ולא בנותיכם (דברי ר'

התורה והמצוה

(יח) ושמתם, ע"כ אם תרצו להאריך ימים על האדמה צריכים אתם לשמור את המצות כדי שתהול עליכם ברכת ההשגחה ופ"כ צריכים אתם להתעסק בדברי אלה בין במחשבה בין בדבור בין במעשה, ונגד המחשבה אמר ושמתם את דברי אלה על לבבכם, ונגד המעשה אמר וקשרתם אותם לאות על ידכם:

(יט כ) ולמדתם, ונגד הדבור אמר ולמדתם אותה את בניכם לדבר בם בכל המעמדות שתהיו בין בשבתך

בביתך

וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ כ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ כא לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ׃ ס שביעי ומפטיר כב כִּי אִם־שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם לַעֲשֹׂתָהּ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְדָבְקָה־

בעל הטורים

ירבו וגו': (כ) וכתבתם על מזוזות ביתך וסמיך ליה למען ירבו. שע"י המזוזה לא יבא המשחית אל בתיכם. וסמיך ליה אם שמר תשמרון על שם ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך (אולי דרש כאילו נקוד תשמרון): (כא) על הארץ. ט' פעמים על הארץ בזה הספר כנגד ט' שבטים שנטלו חלק מעבר לירדן: (כב) כי אם שמר בגי' תורה:

כל

שפתי חכמים

מ דאל"כ לכתוב קרא ולמדתם את בניכם ללמוד בם לדבר בם ל"ל: נ שהמתים עצמם יקומו וישבו בה: ס פי' דא"ל ולדבקה בו מה הוא רחום אף אתה רחום דהא כבר כתיב ללכת בדרכיו ופירש"י מה הוא רחום וכו' אלא ע"כ לדרשה אחריתי הוא דאתא כדפירש רש"י וכו' ובזה יתורץ מה שמקשים למה לא פירש רש"י לעיל בפסוק ובו תדבק וגם בפרשת ראה בפסוק

רש"י

הוא כאילו קוברו שנאמר ולמדתם אותם את בניכם מ לדבר בם וגו': (כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם. אם עשיתם כן ירבו ואם לאו לא ירבו שדברי תורה נדרשין מכלל לאו הן ומכלל הן לאו: לתת להם. (שם) לתת לכם אין כתיב כאן אלא לתת להם מכאן מצינו למדים תחיית המתים נ מן התורה: (כב) שמור תשמרון. אזהרה אחר אזהרה להזהר בתלמודו שלא ישתכח: ללכת בכל דרכיו. הוא רחום ואתה תהא רחום הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים: ולדבקה בו. אפשר לומר כן והלא אש אוכלה הוא אלא הדבק בתלמידים ס ובחכמים ומעלה אני עליך כאילו נדבקת בו:

והוריש

ספרי

יוסי בן עקביא): [לדבר בם] מכאן אמרו (שם) כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו לשון הקודש ומלמדו תורה ואם אין מדבר עמו לשון הקודש ואינו מלמדו תורה ראוי לו כאלו קוברו שנא' ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם [וגו' למען ירבו ימיכם] אם למדתם אותם את בניכם ירבו ימיכם וימי בניכם ואם לאו יקצרו ימיכם שכך דברי תורה נדרשים מכלל לאו אתה שומע הן ומכלל הן לאו:

(כא) למען ירבו ימיכם, בעולם הזה: וימי בניכם, לימות המשיח: [לאבותיכם לתת להם, לתחיית המתים]: כימי השמים על הארץ, לעולם הבא: (סנהדרין צ) (אשר נשבע ה' לאבותיכם) לתת לכם אין כתיב כאן אלא לתת להם נמצינו למדים תחיית המתים מן התורה: כימי השמים על הארץ, שיהו פניהם של צדיקים כיום וכה"א (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. [רשב"י אומר (לעיל פסקא י' ע"ש)] לשבע שמחות פניהם של צדיקים עתידים להקביל פני שכינה לעולם הבא ואלו הן ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, יפה כלבנה (שיר השירים), והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע [ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד] וכברקים ירוצצו, למנצח על שושנים לבני קרח, ויהי כזית הודו, (תהלים קכא) שיר המעלות אין כתיב כאן אלא שיר למעלות למי שעתיד לעשות מעלות לצדיקים לעתיד לבוא, רבי אומר שיר המעלות אין כתיב כאן אלא שיר למעלות (שם) [שלשים מעלות] מעלה (מזו) [זו] למעלה מזו או לפי שיש מעלה ה

התורה והמצוה

ביתך וגו'. וכתבתם על מזוזות כמ"ש בפ' שמע בואתחנן:

(כא) למען, ופי' ירבו ימיכם על האדמה וזה סיום מ"ש ולמען תאריכו ימים על האדמה:

ובמהכך בארחא ובמשכבך ובמקימך: כ ותכתבנון על מוזזין ותקבענון בספי ביתך ובתרעך: כא בדיל דיסגון יומיכון ויומי בניכון על ארעא די קיים יי לאבהתכון למתן להון כיומי שמיא על ארעא: כב ארי אם מטר תטרון ית כל תפקדתא הדא די אנא מפקד יתכון למעבדה למרחם ית יי אלהכון למהך בכל

ספרי

למעלה מזו זו למעלה מזו שומע אני מביניהם איבה וקנאה ותחרות ת"ל ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. מה כוכבים אין ביניהם איבה וקנאה ותחרות אף צדיקים אין ביניהם איבה וקנאה ותחרות ומה כוכבים אין אורו של זה דומה לזה אף צדיקים כך. ד"א [והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע זה דיין שדן דין אמת לאמיתו]. ומצדיקי הרבים (כ"כ ח) אלו גבאי צדקה. ר' שמעון בן מנסיא אומר אלו זקנים וכה"א ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. מי גדול האוהבים או המאהיבים הוי אומר המאהיבים על האוהבים ואומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ק"ו המאהיבים. ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, מה כוכבים רמים ומנוטלים על כל באי העולם כך צדיקים רמים ומנוטלים על כל באי העולם. ומה כוכבים רואים אורם מסוף העולם ועד סופו, כך צדיקים רואים אורם מסוף העולם ועד סופו. מה כוכבים פעמים נגלים פעמים נכסים [אף צדיקים כן]. ומה כוכבים כתות כתות שאין להם מנין כך צדיקים כתות כתות שאין להם מנין, אם ישראל עושים רצונו של מקום הרי הם ככוכבים ואם לאו הרי הם בעפר. וכה"א (מ"ב יג) כי אבדם מלך ארם וישימם בעפר לדוש. ד"א כימי השמים על הארץ שיהו חיים וקיימים לעולם ולעולמי עולמים. וכה"א (ישעיה סו) כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני נאם ה'. והרי דברים ק"ו ומה שמים וארץ שלא נבראו אלא לכבודם של צדיקים חיים וקיימים לעולם ולעולמי עולמים ק"ו לצדיקים שבעבורם נברא העולם. ריב"ק [נ"א רשב"י] אומר (שם סה) כימי העץ ימי עמי אין עץ אלא תורה שנא' (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה, והרי דברים ק"ו ומה אם התורה שלא נבראת אלא לכבודן של צדיקים הרי היא קיימת לעולמי עולמים ק"ו לצדיקים שבשבילם נברא העולם. ריב"ק אומר (קהלת א) דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת. (אל תקרי כאן) [מי בשביל מי ארץ בשביל דור לא היה לו לומר] אלא ארץ הולכת וארץ באת ודור לעולם עומד. (ולפי) [אלא לפי] ששינו מעשיהם שינה הקב"ה עליהם מעשה בראשית. וכה"א (הושע ב) והיה מספר בני ישראל (כחול הים) וכתיב (שם) אשר לא ימד ולא יספר (יומא כב) כשישראל עושים רצונו של מקום הם כחול הים [אשר לא ימד ולא יספר], ואם לאו והיה מספר (בני ישראל כחול הים). ואומר (ישעיה ל) עד אם נותרתם כתורן על ראש ההר. ואומר (עמוס ה) כי כה אמר ה' העיר היוצאת אלף תשאיר מאה והיוצאת מאה תשאיר עשרה לבית ישראל. [ד"א] והיה מספר בני ישראל זה מספר שמים. כחול הים זה מספר אדם:

(כב) כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת, למה נאמר (לפי שנאמר) [שמור] תשמרון (את מצות ה' אלהיכם) מגיד הכתוב

התורה והמצוה

(כב) כי אם שמור תשמרון, אחר שהודיע להם עד הנה כי ירושת הארץ ושיתקיימו עליהם לארך ימים תלוי בשמירת התורה והמצות, וגם הודיע להם שיש שתי מדרגות בעבודת ה' א) גבוהה מזו, שהוא העובד מיראה וגבוה עליה העובד מאהבה, הודיע להם עתה שגם בירושת הארץ ובקיומם עליה יש הבדל בין העובד מיראה ובין העובד מאהבה, שהגם שיירשו את הארץ גם אם יעבדו מיראת ה' לבד, בכ"ז אם יעבדו מאהבה ישיגו בזה טובות יותר גדולות, כאשר בארתי (בפ' מסעי) כשזכר שם גבולי א"י שהגבולים שזכר שם הם רק הגבולים לכבוש יהושע, הגם כבר הבטיחם (בפ' משפטים) ושתי את גבולך מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר, שזה הבטיחם בעת שיעבדו מאהבה שאז יתרחב גבול א"י יותר מגבולים הנז' בפ' מסעי ובכבוש יהושע, וכן הבטיחם שאז יתן להם גם ארץ אדום ומואב ובני עמון שהם קיני קנזי וקדמוני שהבטיח לאברהם, שעתיד ליתן להם כל אלה בימות המשיח כמו שבארתי בפרטות בגבולי הארץ שנזכרו ביחזקאל לפי פרושי שם, והיה מוכן לפניהם גם קודם לכן אם היו זוכים ע"פ מעשיהם כמ"ש חז"ל, וז"ש כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת וכו' לאהבה את ה' אלהיכם ר"ל אם תעשו כל אלה מאהבה, אז:

שכשם שאדם צריך להזהר בסלעו שלא יאבד כך יהא אדם צריך להזהר בתלמודו שלא יאבד. וכה"א (משלי ב) אם תבקשנה ככסף מה כסף קשה לקנותו כך דברי תורה קשים לקנותם, או מה כסף קשה לאבד אף דברי תורה קשים לאבדם ת"ל (איוב כח) לא יערכנה זהב וזכוכית (הגיגה טו) קשים לקנותם כזהב ונוחים לאבדם ככלי זכוכית (ותמורתה כלי פז). היה ר' שמעון אומר (דברים ד) רק השמר לך ושמור נפשך כיוצא משל למלך שצד צפור ונתנו ביד עבדו אמר לו הוי זהיר בצפור זה לבני אם אתה אבדתו לא תהיה סבור צפור באיסר אבדתי אלא כאלו אבדת את נפשך, וכה"א (שם לב) כי לא דבר רק הוא מכם וגו'. ר' שמעון בן יוחאי אומר משל לשני אחים שהיו מסגלים ממון אחר אביהם אחד מצרף דינר ואוכלו ואחד מצרף דינר ומניחו, זה שמצרף דינר ואוכלו נמצא שאין בידו כלום, זה שמצרף דינר ומניחו נמצא עשיר לאחר זמן, כך תלמידי חכמים למוד ב' או ג' דברים ביום ב' וג' פרקים בשבת ב' וג' פרשיות [בחודש] נמצא עשיר לאחר זמן ועליו נאמר (משלי יג) וקובץ על יד ירבה. וזה שאומר היום אני לומד [למחר אני לומד] היום אני שונה למחר אני שונה נמצא אין בידו כלום ועליו הוא אומר (שם י) נרדם בקציר בן מביש ואומר (שם כ) מחורף עצל לא יחרוש ואומר (שם כד) על שדה איש עצל עברתי זה שקנה שדה כבר. ועל כרם אדם חסר לב זה שקנה כרם (ואומר) הואיל וקנה שדה וקנה כרם ולא עמל בהם מנין שסופו נקרא עצל ת"ל על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב, ולמה נקרא שמו חסר לב על שקנה שדה וכרם ולא עמל בהם. ומנין שסופו להניח שנים ושלשה דברים בפרשה [שנא'] (שם) והנה עלה כולו קמשונים. ומנין שהוא מבקש פתחה של פרשה ואינו מוצא שנא' (שם) כסו פניו חרולים. ועוד הוא אומר (שם) וגדר אבניו נהרסה מתוך (שרלה) שאין עומדת בידו הוא יושב ומטמא את הטהור ומטהר הטמא ופורץ גדרים של חכמים. מה עונשו של זה, בא שלמה ופירש עליו בקבלה (קהלת י) ופורץ גדר ישכנו נחש. (הא למדת) שכל הפורץ גדרים של חכמים לסוף פורעניות באים עליו. ר' שמעון בן יוחאי אומר הרי הוא אומר (משלי כז) נפש שבעה תבוס נופת זה התלמיד שלא למד מתחלתו. (שם) ונפש רעבה כל מר מתוק (לא היה אלא) [זה] מי שלמד [מתחלתו]. ד"א נפש שבעה תבוס נופת, מה נפה זו מוציאה קמח בפני עצמה סובין בפני עצמם קיבר בפני עצמה כך ת"ח יושב ומדקדק בדברי תורה ומברר דברי תורה ומשקלם איש פלוני אוסר איש פלוני מתיר איש פלוני מטמא איש פלוני מטהר. ר' יהודה אומר תלמיד שכתו יפה דומה לספוג שהוא סופג את הכל, שני לו דומה למוך שאינו סופג אלא צרכו זה שהוא אומר (דין) [דיי במה] ששנה (לו רבו) [לי רבי]. רבי שמעון בן יוחאי אומר הרי הוא אומר (משלי ה) שתה מים מבורך שתה ממים שבבורך [ממי שעמך בעיר ואח"כ פרוש בכ"מ וכה"א (שם לא) היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה. ר"ש בן מנסיא אומר שתה מים מבורך ממים של בוראך] ואל תשתה [מים] עכורים ותמשך עם דברי מינים. ר' עקיבא אומר הרי הוא אומר שתה מים מבורך, בור תחלתו אין יכול להוציא טפת מים מאליו (לא היה) [ואין בו] אלא מה (שבתוכו) [שנתון בתוכו] כך ת"ח [בתחלתו] לא למד (מתה בו כל דבר לא) [ולא] שנה אלא מה שלמד [לו רבו]. ונוזלים מתוך בארך, מה באר מתמלאת [נ"א מנזלת] מים חיים מכל צדדיה כך באים תלמידים ולומדים הימנו וכה"א (שם) יפוצו מעינותיך חוצה. נמשלו דברי תורה למים מה מים חיים לעולם אף דברי תורה חיים לעולם שנא' (שם) כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא. ומה מים מעלים את הטמא מטומאתו כך דברי תורה מעלים את האדם [מטומאה לטהרה שנא' יראת ה' טהורה. ומה מים משיבים נפשו של אדם כך ד"ת משיבים נפשו של אדם] מדרך רעה לדרך טובה שנא' תורת ה' תמימה משיבת נפש. ומה מים חנם לעולם אף דברי תורה חנם לעולם שנא' (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים. [אי] מה מים אין להם דמים אף דברי תורה אין להם דמים שנא' [נ"א ת"ל] (משלי ג) יקרה היא מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה. אי מה מים אין משמחים לבו שלמד אף דברי תורה אין משמחים ת"ל (שה"ש א) כי טובים דודיך מיין מה יין משמח אף דברי תורה משמחים את הלב שנאמר (תהלים יט) פקודי ה' ישרים משמחי לב. ומה יין אתה טועם טעם יין מתחלתו כל זמן שהוא מתיישן בקנקן סופו להשבית אף דברי תורה כל זמן שהם מתיישנים בגוף סופם להשביח שנא' (איוב יב) בישישים חכמה ואורך ימים תבונה. ומה יין אי אפשר לו להתקיים לא בכלי זהב ולא בכלי כסף אלא במי שהוא גרוע שבכלים

בבלי

בכלי חרס כך דברי תורה אין מתקיימים אלא במי שהוא ממיך את עצמו. אי מה יין פעמים שהוא רע לראש ורע לגוף אף דברי תורה כן ת"ל (שה"ש א) לריח שמניך טובים שמן תורק שמך מה שמן יפה לראש ויפה לגוף אף דברי תורה יפים לראש ויפים לגוף שנא' (משלי ג) רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך ואומר (שם א) כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך ואומר (שם ד) התן לראשך לוית חן עטרת תפארת תמגנך. נמשלו דברי תורה לשמן ודבש וכה"א (תהלים יט) ומתוקים מדבש ונופת צופים. ד"א כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת מנין אתה אומר שאם שמע אדם [דבר] מדברי תורה ראשון ומקיימו שכשם שראשון מתקיים בידו כך אחרונים מתקיימים בידו ת"ל כי אם שמור תשמ־ון את כל המצוה הזאת. [וכן מי ששונה ראשונים ומשכחם], או אינו אלא לפי ששונה ראשונים ומשכחם כשם שאין הראשונים מתקיימים בידו כך אין האחרונים מתקיימים בידו ת"ל והיה אם שכוח תשכח. אין אתה מעלים עיניך ממנו עד שילך לו שנא' (משלי כג) התעיף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים וגו'. וכתוב במגילת חסידים [נ"א סתרים] אם תעזבני יום יומים אעזבך [לשנים שפגעו זה בזה ולא הספיקו לפרוש זה מזה עד שהלך זה מיל וזה כ"יל נמצאו רחוקין זה מזה שני מילין]. ד"א כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת [אשר אנכי מצוה אתכם], שמא תאמרו ישנן בני הזקנים ישנן בני הגדולים ישנן בני הנביאים ת"ל כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת מגיד הכתוב שהכל שוים בתורה וכה"א (דברים לג) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב כהנים לוים וישראלים אין כתיב כאן אלא קהלת יעקב. וכה"א (שם כט) אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם כל איש ישראל. (מה אלו לא היו במעמד זה שעמד וקיים) [אלמלא אלו שעמדו וקיימו] תורה בישראל לא היתה תורה משתכחת מישראל. ומה אלו לא עמד שפן בשעתו ועזרא בשעתו ור' עקיבא בשעתו לא היתה תורה משתכחת מישראל. ואומר (משלי טו) ודבר בעתו מה טוב דבר שאמר זה שקול כנגד הכל. הרי הוא אומר (עמוס ח) ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו. (דבר התיר שהולכים) [כמו תייר שהולך] מעיר לעיר וממדינה למדינה [כך עתידה אשה לחזור לב"כ ולבמ"ד] על שרץ שנגע בככר לידע אם תחלה הוא אם שני הוא. (שבת קלח) ר' שמעון בן יוחאי אומר (עתידה תורה) [ח"ו] שתשכח [תורה] מישראל והלא כבר נאמר כי לא תשכח מפי זרעו [ומה אני מקיים ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו שלא ימצאו הלכה ברורה במקום א'] אלא איש פלוני אוסר איש פלוני מתיר איש פלוני מטמא איש פלוני מטהר ולא ימצאו דבר ברור. ד"א כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת, שמא תאמר הרי אני קורא פרשה קשה ומניח את הקלה ת"ל (דברים לב) כי לא דבר רק הוא מכם. דבר שאתם אומרים ריק הוא לא ריק הוא אלא מכם [והדבר ההוא שאמרתם רק] כי הוא חייכם ואורך ימיכם. שלא תאמר למדתי הלכות די לי ת"ל כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת כל המצוה למוד מדרש הלכות ואגדות. וכה"א (שם ח) למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם זה מדרש. כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם אלו הלכות ואגדות, וכה"א (משלי כז) חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר ואומר (שם כג) בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. ר' שמעון בן יוחאי אומר אין לי אלא אביו שבארץ אביו שבשמים מנין ת"ל גם אני לרבות אביו שבשמים: אשר אנכי מצוה אתכם לעשותה, למה נאמר לפי שהוא אומר (שמור תשמרון את מצות ה' אלהיכם) [והיה אם שמוע תשמעו], שומע אני כיון ששומע אדם דברי תורה ישב לו ולא יעשה ת"ל [תשמרו] לעשותם תשוב לעשותם. למד אדם תורה הרי בידו מצוה אחת למד ושמר הרי בידו שתי מצות למד ושמר ועשה אין למעלה הימנו: לאהבה את ה' אלהיכם, (נדרים סב) שמא תאמר הריני אלמד תורה (בשביל שאקרא חכם) בשביל שאשב בישיבה בשביל שאאריך ימים לעולם הבא ת"ל לאהבה את ה' אלהיכם למוד מכל מקום וסוף הכבוד לבא. וכה"א (משלי ד) כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא ואומר (שם ג) עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר ואומר תתן לראשך לוית חן. לוית חן בעולם הזה, עטרת תפארת תמגנך לעולם הבא. (ואומר (שם ג) אורך ימים בימינה [בעוה"ב] בשמאלה עושר וכבוד בעולם הזה), (נדרים שם) ר' אליעזר ברבי צדוק אומר עשה דברים לשם (פעולתם) [פעלם] ודבר בהם לשמן. [וכן הלל אומר ודאשתמש בתגא חלף] וכן הוא היה אומר (שם סב) ומה בלשצר שנשתמש בכלי בית המקדש וכלי חול היו נעקרו חייו מן העולם הזה ומן העה"ב המשתמש בכלי שבו נברא

בו: כג והוריש יהוה את־כל־הגוים האלה מלפניכם וירשתם גוים גדלים ועצמים מכם: כד כל־המקום אשר תדרך כף־רגלכם בו לכם יהיה מן־המדבר והלבנון מן־הנהר נהר־פרת ועד הים האחרון יהיה גבלכם: כה לא־

סתב' רפה מ"ש

בעל הטורים

(כד) כל המקום אשר תדרך וביהושע (א) כל מקום חסר ה"א. שה"א שבטים לא הוריש יהושע:

שפתי חכמים

בפסוק וכו תדרך וח"ק: ע אף כאן פירשו כדפרשית לעיל:

רש"י

(כג) והוריש ה'. (שם) עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי: ועצומים מכם. אתם גבורים והם גבורים מכם שאם לא שישראל גבורים מה השבח הזאת משבח את האמוריים לומר ועצומים מכם אלא אתם גבורים מכל האומות והם גבורים מכם:

לא

ספרי

העולם הזה והעוה"ב עאכ"ו שיעקרו חייו מן העולם הזה ומן העולם הבא: ללכת בכל דרכיו, אלו דרכי הקב"ה שנא' (שמות לד) ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וחטאה ונקה, ואומר (יואל ג) כל אשר יקרא בשם ה' ימלט. וכי האיך אפשר לו לאדם ליקרא בשמו של הקב"ה אלא מה המקום נקרא רחום וחנון אף אתה הוי רחום וחנון ועשה מתנת חנם לכל. מה הקב"ה נקרא צדיק שנא' (תהלים קמה) צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו אף אתה הוי צדיק. הקב"ה נקרא חסיד שנא' וחסיד בכל מעשיו אף אתה הוי חסיד לכך נאמר כל אשר יקרא בשם ה' ימלט ואומר (ישעי' מג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו ואומר (משלי טז) כל פעל ה' למענהו: ולדבקה בו, וכי האיך אפשר לו לאדם לעלות במרום ולהדבק בו והלא כבר נאמר (דברים ד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא ואומר (דניאל ז) כרסיה שביבין די נור גלגלוהי נור דלק. אלא הדבק בחכמים ובתלמידים ומעלה אני עליך כאלו עלית למרום ונטלתה ולא שעלית ונטלת בשלום אלא אפילו כאלו עשית מלחמה ונטלתה וכה"א (תהלים סח) עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם. דורשי רשומות אומרים רצונך שתכיר מי שאמר והיה העולם למוד הגדה שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו ואם עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי [והוריש ה']:

(כג) והוריש ה'. ה' מוריש ואין ב"ו מוריש: את כל הגוים, שומע אני כמשמעו ת"ל האלה. אין לי אלא אלה הגוים מנין לרבות (מסעיהם) [מסייעיהם] ת"ל (האלה) [כל הגוים]: מלפניכם, שתהיו אתם גדלים והולכים והם מתמעטים והולכים. וכה"א (שמות כג) מעט מעט אגרשנו מפניך ואומר (שם) לא אגרשנו מפניך בשנה אחת דברי רבי יצחק [נ"א דר"ע]. א"ר אלעזר בן עזריה לפי שישראל צדיקים הם למה הם יראים מן החיה והלא כבר נאמר (איוב ה) כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך. וא"ת למה יגע יהושע כל אותה היגיעה. אלא (לפי) [בזמן] שחטאו ישראל נגזר להם מעט מעט אגרשנו מפניך [שגלוי לפניו שיחטאו]: וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם, גדולים בקומה, ועצומים בכח. מכם, אף אתם גדולים ועצומים אלא שהם גדולים מכם. ר' אליעזר בן יעקב אומר משל לאדם שאומר איש פלוני גבור (וזה) [מזה גם זה] גבור הוא, (זה גבור) [אלא] שהלה גבור הימנו. ד"א [ועצומים] מכם

התורה והמצוה

(כג) והוריש, הוץ ממה שיוריש את כל הגוים האלה מלפניכם שהם שבעה עממין שכ"ז שבטלו יהושע חוץ מזה וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם שהם העמים הסוכים בגבולים שמכר בפ' מספסים ובהתומי הארץ שמזה יחזקאל שיירשו לעת"ל:

כל

אָרְחָן דְּתַקְּנָן קֳדָמוֹהִי וּלְאִתְקְרָבָא לְדַחַלְתֵּיהּ: כג וִיתָרֵךְ יְיָ יָת כָּל עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִקֳּדָמֵיכוֹן וְתֵירְתוּן עַמְמִין רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין מִנְּכוֹן: כד כָּל אַתְרָא דִּי תִדְרוֹךְ פַּרְסַת רַגְלְכוֹן בֵּהּ דִּלְכוֹן יְהֵי מִן מַדְבְּרָא וְלִבְנָן מִן נַהְרָא נְהַר פְּרָת וְעַד יַמָּא מַעַרְבָאס) יְהֵי תְחוּמְכוֹן

ס) נ"א בתראה

ספרי

למה נאמר עוד והלא כבר נאמר שבעה גוים רבים ועצומים ממך ומה ת"ל (מכס) [עוד גוים גדולים ועצומים מכם אלא] מלמד (שהאמורי) [שאחד] משבעה עממים גדול וקשה כנגד כל ישראל. וכה"א (עמוס ג) ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם אשר כגובה ארזים גבהו וחסן הוא כאלונים:

(כד) כל המקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה. ואם ללמד על תחומי א"י הרי כבר נאמר (יהושע א) מהמדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת [נ"א מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבולכם] ומה ת"ל אשר תדרך כף רגלכם אמר להם כל מקום שתכבשו חוץ מן המקומות האלו הרי הוא שלכם. או אינו אלא רשות בידם לכבוש ח"ל עד שלא יכבשו את הארץ ת"ל וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם ואח"כ כל המקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה. שלא תהא ארץ ישראל מטמאה בגלוליהם ואתם הוזרים ומכבשים ח"ל אלא משתכבשו א"י תהיו רשאים לכבוש ח"ל. הרי שכבשו ח"ל מנין שמצות נוהגות שם הרי אתה דן נאמר כאן יהיה ונאמר להלן יהיה מה יהיה האמור כאן [להלן] מצות נוהגות שם אף להלן [כאן] מצות נוהגות שם. וא"ת מפני מה כבש דוד ארם נהרים וארם צובה ואין מצות נוהגות שם אמרו דוד עשה שלא כתורה. התורה אמרה משתכבשו לארץ תהיו רשאים לכבוש ח"ל הוא לא עשה כן אלא חזר וכבש ארם נהרים וארם צובה. ואת היבוסי שהיה סמוך לירושלים לא הוריש, אמר לו הקב"ה סמוך לפלטירים שלך לא הורשת האיך אתה הוזר ומכבש ארם נהרים וארם צובה. הרי שכבשו בח"ל. (גיטין ח) ומנין שכנגדו בים הרי היא שלהם ת"ל מן המדבר והלבנון (הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם והמדבר גבולכם. מן הנהר הגדול נהר פרת. מן הנהר גבולכם ואין הנהר גבולכם אם כבשתם את הנהר יהיה גבולכם והנהר גבולכם. ועד הים הגדול מבוא השמש, עד הים גבולכם) [מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבולכם. מן המדבר ואין המדבר גבולכם אם כבשתם אף המדבר גבולכם. מן הנהר ואין הנהר גבולכם אם כבשתם אף הנהר גבולכם. ועד הים] ואין הים גבולכם אם כבשתם יהיה גבולכם. וכה"א (במדבר לד) וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול זה יהיה לכם גבול ים. נמצינו אומרים (שביעית פ"ו) כל מקום שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל עד כזיב לא נאכל ולא נעבד. עולי מצרים נאכל ולא נעבד. תחום ארץ ישראל ועד מקום שהחזיקו עולי בבל פרשת אשקלון חומת מדבר שרשך דור חמת ועכו מגיאתו וגיאתו עצמה סברתה ובית ציתא קצרא דגלילא קנייא רעייא מצי רעבתא כמותה דכריין נהוראתא דיהר נחלה דאבצאל בית עד מרעשת לולא דבתא דבתא כרכא דבר סנגרא מיסף ספנתא נקבתא רעיון תרנגולא עילאה דקיסרי בית סוכת קנת ורקם תתגרא וטרכונא דגימרא דבתחום ביצרא משקא וחשבן ונחלא דזרד מכותא נימרון עליה זירזא ורקם גיאה ובבנייא דאשקלון. ודרך גדולה הולכת למדבר:

לא

התורה והמצוה

(כד) כל, וחוץ מזה גם כל המקום אשר תדרך כף רגלכם אף בח"ל לכם יהיה, רק שנזה יש תנאי אם מן המדבר והלבנון וכו' עד הים האחרון שהם התומי יהושע יהיה גבולכם, שאין לכם רשות לכבוש בח"ל עד שתכבשו כל א"י כפי התחומים שנזכר בס' מסעי וכמו שפי' בספרי שהוא תנאי שא"ל רשות לכבוש ח"ל קודם א"י, ולכן ארם נהרים וארם צובה שכבש דוד אין מצות נוהגות שם מפני שאז לא נכבש עדיין כל א"י כמ"ש הרמב"ם (פ"א מה' תרומות):

לא

יִתְיַצֵּב אִישׁ בִּפְנֵיכֶם פַּחְדְּכֶם וּמוֹרַאֲכֶם יִתֵּן ׀ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּדְרְכוּ־בָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃

ס ס ס

קי"א. אי"ק. יעל"א סימן. ומפטירין ותאמר ציון בישעיה סימן מ"ט:

(כו) רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה׃ (כז) אֶת־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם

בעל הטורים

(כה) ומוראכם ב'. דין ואידך ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ מלמד כשנכנסו ישראל היה מוראם אף על חית הארץ כדכתיב והשבתי חיה רעה מן הארץ וכענין שנאמר לימי המשיח (ישעיה יא) ונער קטן נוהג בם:

(כו) ראה אנכי. אמר לשון יחיד ופי' ראה אמר לכל אחד ואחד. וי"מ ליהושע אמר ראה אנכי והזהירו לברך את ישראל כשיעברו את הירדן. ויש מפרשים לפי שקללות וברכות שבמשנה תורה כולם נאמרו בלשון יחיד. ד"א ראה אנכי ראה עשרה הדברות שפתח באנכי [ונאמרו ג"כ בלשון יחיד] ותקיים אותם כי כל המצות כלולות בהם. ד"א ראה אנכי פי' ממני תראו וכן תעשו [כי הקב"ה מקיים כל המצות עי' ברכות ד' ו' ובכמה מקומות]. ד"א ראה לשון יחיד לפניכם לשון רבים והיינו דאמרי' כיצד סדר המשנה משה שונה לאהרן פרקו ואח"כ נכנסו בניו וכו' כדאיתא בעירובין. ד"א לעיל כתיב לכם וסמיך ליה ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה כלומר לכם אני אומר שתבחרו בברכה. ד"א ראה כי המפיל גורל עם חבירו מכסה הגורלות והחלקים שלא יבחור חבירו חלק היפה אבל אתה ראה הגורלות וראה החלקים ובחרת בחיים. וזהו אתה תומיך גורלי שאתה תומך בידי ליתנה על גורל טוב ולבחור אותו: (כז) את הברכה. בברכה אמר אשר לשון רבוי כי לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב. ובקללה לא אמר את אשר וקללה ד"א את הברכה מאל"ף ועד תי"ו מאם בחקתי עד קוממיות ובקללה מוי"ו

רש"י

(כה) לא יתיצב איש וגו'. (ספרי) אין לי אלא איש אומה ומשפחה ואשה בכשפיה מנין תלמוד לומר לא יתיצב מכל מקום פ אם כן מה תלמוד לומר איש אפילו כעוג צ מלך הבשן: פחדכם ומוראכם. והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים: פחד. לשון בעיתה פתאום: מורא. לשון דאגה ק מימים רבים: כאשר דבר לכם. והיכן דבר (שמות כג כז) את אימתי אשלח לפניך וגו':

חסלת פרשת עקב

(כו) ראה אנכי. ברכה וקללה. האמורות בהר גרזים א ובהר עיבל: (כז) את הברכה.

על

שפתי חכמים

פ ה"ה לא הוה כתיב איש לא יתיצב ה"א דוקא איש אבל אשה דכתיב לא יתיצב תתלה ואח"כ איש אמרינן לא יתיצב מ"מ ואיש לדרשה אצטריכא אתא כדפירש רש"י אפילו כעוג מלך הבשן בשם מהרי"ן וכדפירש"י בגיטין ס"ו גבי ונתן בידה וכן בכמה מקומות ועי"ל דכתיב כאן פחדכם ומוראכם וגו' על פני כל הארץ כלומר כל העולם יהא מתיירא מפניכם א"כ ממילא לא יתיצב מ"מ הוא רא"ם א"נ דקשה למה הוכפל הענין דהא לעיל כתיב לא יתיצב איש בפניך וגו' אלא לרבות אפילו אומה כו': צ כלומר האיש המופלא בבריאות וגבורתו שיתיצב בפני כולכם כהטית דנ"ק אמרה לא יתיצב בפניכם: ק אע"פ שרש"י פירש פחדכם על הקרובים וכו' יש לומר שרש"י בא לפרש ההבדל למה פחד נאמר על הקרובים ומורא על הרחוקים:

א רצל"ת וכלא הקללות נאמרו לעיל בפרשת בחקותי ולקמן בפרשת כי תבא ומתרץ האמורות בהר גרזים וכו'

ופירוש

ספרי

(כה) לא יתיצב איש בפניכם, אין לי אלא איש אומה או משפחה אשה בכשפיה מנין ת"ל [ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם מתחת השמים] לא יתיצב איש בפניכם לא יתיצב מ"מ א"כ למה נאמר איש אפילו בעוג מלך הבשן: פחדכם ומוראכם, הרי אם מפחידים הם יראים הם אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים וכה"א (יהושע ה) ויהי כשמוע מלכי האמורי אשר בעבר הירדן וגו'. וכן רחב היא אומרת (שם ב) שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם וגו' ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם וא"ת שלא היו אנשי יריחו גדולים וקשים והלא כבר נאמר

שם

התורה והמצוה

(כה) לא, ועוד יהיה לכם יתרון שלא יתיצב איש בפניכם, כי בכבוש יהושע הוצרכו למלחמה וגם אח"כ הניח ה' רבים מן הגוים לנסות בם את ישראל כמ"ש שופטים ג' באורך, אבל אם תעבדו מאהבה לא יתיצב איש בפניכם, ויהיה פחדכם על פני כל הארץ, וכדרך הדרוש הפחד והמורא שתפחדו מה' זה יתן פחד על כל הארץ שיפחדו וייראו מכם:

תְּתוּמְכוֹן: כד לָא יִתְעַתַּד אֱנָשׁ קֳדָמֵיכוֹן דַּחֲלַתְכוֹן וְאֵימַתְכוֹן יִתֵּן יְיָ אֱלָהֲכוֹן עַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא דִּי תִּדְרְכוּן בַּהּ כְּמָא דִי מַלֵּיל לְכוֹן: ס ס ס

כו חֲזוֹ דִּי אֲנָא יָהֵב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵּין בִּרְכָן וּלְוָטִין: כז יָת בִּרְכָן דִּי תְקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַיָּא

דיי

ספרי

(שם) וישלח יהושע בן נון מן השטים שנים אנשים מרגלים חרש לאמר לכו ראו את הארץ ואת יריחו והרי יריחו היתה בכלל ולמה יצאה [אלא מגיד] שהיתה קשה כנגד כולם. כיוצא בו אתה אומר (ש"ב ב) ויפקדו מאנשי דוד תשעה עשר איש ועשהאל, והלא עשהאל היה בכלל ולמה יצא מגיד הכתוב שהיה קשה כנגד כולם. כיוצא בדבר אתה אומר (מ"א יא) והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה, והלא בת פרעה היתה בכלל ולמה יצאה מלמד שהיה מחבבה יותר מכולם וכלפי חטא שהחטיאה אותו יותר מכולם. (שבת נו) אמרו ביום שנתחתן שלמה עם בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים והעלה שרטון ועליו נבנה כרך של רומי וביום שהעמיד ירבעם ב' עגלים עמד רמילו ורומולו ובנו ב' כרכין ברומי: יתן ה' אלהיכם [על פני כל הארץ], למה נאמר לפי שנאמר (שמות לד) שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אלהיך שמא יאמרו ישראל הרי אנו עולים להשתחוות מי משמר לנו את ארצנו אמר להם הקב"ה עלו ושלכם אני שומר (לפי) שנאמר (שם לד) ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות אם בעיניו אינה חמודה כיצד הוא בא ליטול נכסיו ובהמתו [ולא עוד אלא שהם יראים מכם שנאמר פחדכם ומוראכם יתן ה' וגו']. וכן אתה מוצא בישראל כשהם עושים רצונו של מקום מה אמר נעמן לאלישע (מ"ב ה) ולא יותן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה. והרי דברים ק"ו ומה אם עפר הרי הוא מתיירא ליטול מארץ ישראל שלא ברשות כיצד הוא בא ליטול נכסיו ובהמתו לכך נאמר יתן ה' אלהיכם על פני כל הארץ אשר תדרכו בה: כאשר דבר לכם, והיכן דבר (שמות כג) את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם:

(כו כז) **ראה** אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה, לפי שנאמר (דברים ל) החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה שמא יאמרו ישראל הואיל ונתן הקב"ה לפנינו שני דרכים דרך החיים ודרך המות נלך באיזו מהם שנרצה ת"ל (שם) ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך. משל לאחד

התורה והמצוה

(כו) ראה אנכי, אחר שהקדים להם כל מה שדבר עד הנה, שבכל דבריו הודיעם כי בשכר מה שיקיימו את המצות יירשו את הארץ ויאריכו ימים עליה וימלאו גם יתר ההבטחות הזמניות, ואם לא ישמרו את המצות לא יתקיימו בארץ ויגלו ממנה וישארו מתי מספר בגוים, ובכל מה שיעד והבטיח לא הזכיר דבר משכר העוה"ב הצפון לנפשות, הפך מכל הדתות שהיו נוהגות לעובדי כו"ם שהאריכו לשון להבטיח שכר אחר המות, משיב ע"ז כמ"ש בכוזרי, שההבטחה על שכר אחר המות לא התישב בלב העובד כי שכר זה אינו נראה לעינים ויוכל כל איש להסתפק בו כי הוא דבר נעלם, לא כן שכר עוה"ז שהבטיח בתורה שזה דבר הנראה לכל ואינו יעוד עתידי רק תיכף עם שמירת המצוה, ועז"א ראה נתתי לפניכם היום ר"ל הגמול והעונש שהזכרתי לכם הוא דבר שתראה בעיניכם והוא דבר שאני נותן לפניכם, דבר גלוי, ולא לאחר זמן רק היום. ושם הודיע כי לא כאשר ידומה שהעולם מתנהג ע"פ הטבע ושמערכת תהלוכות הטבע אין להם שום קשר עם חוקי השכר והעונש שאיזה קשר יש לחוג שמים המתהלך במערכת עם מה שישמור האדם מצות ה' או יסור ממצותיו, וכמ"ש (איוב כב) וחוג שמים יתהלך הארח עולם תשמור [אדם] אשר דרכו מתי און על פי מה שפרשתי שם, מודיע שלא כן הוא, כי ה' השפיע רוח חיים בשפע הנשפע אל המערכת שיהיה תלוי ועומד לפי מעשה בני אדם יושבי שפל לטוב או לרע כמ"ש אם שמוע תשמעו אל מצוה ונתתי מטר ארצכם בעתו וכו' פן יפתה לבבכם וכו' ועצר את השמים ולא יהיה מטר, עד שהעולם הגדול נערך לעומת האדם שהוא העולם הקטן כשני כלי זמר המערכים בסדר מיוחד ונערך מיוחד שהגלגל הגדול ישמיע קול זמירות קול שמחה או קול עגב לעומת זמירות הגלגל הקטן כמ"ש בזה במק"א עד שהברכה והקללה שיהיה בעולם הגדול הוא תלוי לפי הברכה והקללה אשר יצאו מן האדם שהוא העולם הקטן, שעז"א שאני נותן לפניכם ברכה וקללה, שהברכה והקללה שיהיה בעולם הגדול יהיה נמשך לפי מעשיכם ותלוי בידכם, ומפרש:

(כז) את הברכה אשר תשמעו, ר"ל זה עצמו מה שתשמעו אל מצות ה' הוא הברכה, ולא תחשבו שהשכר והעונש שבעוה"ז הוא דבר שחוץ מהמעשה, וכמו האדון שיעד לעבדו שכר אם ישמע למצותו ועונש אם יעבור דברו שזה תלוי ברצון האדון ואינו רצוף בטבע המעשה עצמו, לא כן הוא כי דומה למ"ש

אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם׃ כח וְהַקְּלָלָה אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃ ס כט וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָתַתָּה אֶת־הַבְּרָכָה עַל־

בעל הטורים

עד ה"א מואס לא השמעו עד ביד משה [עי' ב"ב פ"ח פ"ט] והקללה אמר אם לא תשמעו. ובברכה אמר אשר תשמעון ולא אמר אם בלשון ספק ואמר אשר מלשון אשרי שנאמר (משלי ח') אשרי אדם שומע לי. את הברכה אשר תשמעו ס"ת תורה

רש"י

על מנת ב אשר תשמעו: (כח) מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת וגו'. הא למדת כל העובד ע"א הרי הוא ג סר מכל הדרך שנצטוו ישראל מכאן אמרו כל ד המודה בע"א ככופר בכל התורה כולה (ספרי): (כט) ונתתה את הברכה. כתרגומו יתן מברכיא ה את המברכים: על הר גרזים. (סוטה לז) כלפי הר גרזים הופכים פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו'. כל הארורים שבפרשה אמרו תחלה בלשון ו ברוך ואחר כך הפכו פניהם כלפי

שפתי חכמים

ופירוש מתן מסדר לפניכם היום: ב רצונו לתרץ הוי ליה למימר אם תשמעו כמו שכתוב אחריו והקללה אם לא תשמעו דמלת אשר משמע שישמעו בודאי וז"א דהא בכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ושמא לא ישמעו ומתרץ אשר תשמעו על מנת כו' ובזה יתורץ מה שלא פירש מלת אשר במקום אם כמו שפירש רש"י גבי ומולדתך אשר הולדת אם תוליד עוד מדלא כתיב אם כמו דכתיב והקללה אם לא תשמעו היה לו לכתוב ג"כ אם כיון דחד ענינא הוא ומדשינה הכתוב וכתב גבי קללה אם וגבי ברכה לשון אשר אע"ג דתרוייהו לשון אם הם ע"כ צריכים אנו לפרש דהאי אשר על מנת אשר תשמעו וח"ק. ובזה יתורץ קושית הרא"ם שהקשה למה לא פירש רש"י אשר הוא כמו אם ולמה פירש שהוא כמו ע"מ אשר וכו' כיון שמצינו אם במקום אשר: ג מפני שלשון הסרה הוא בכל מקום הסרת דבר מכל הדרך כמו ויסלהו ה' מג"פ אע"פ שמלת מן מורה על מקצת: ד פירוש מאחר שהדרך האמור פה מורה על כל התורה בכללה ואמר אחר זה ללכת לעבוד אלהים אחרים למדנו שהעובד ע"ז ככופר בכל התורה כולה: ה פלומר הלוים המברכים ישראל ואם הוא קאי על הברכה ממש למה כתיב ונתתה והרי אין בה ממשות אלא קאי על הלוים כלו' ונתת את המברכים לישראל וזה הלוים ועי"ל דאי קאי על הברכה ממש א"כ יהיו כל ישראל המתמים הברכה ואינו כן שהרי בפרשת כי תבא כתיב שנותני הברכה הם הלוים לבדם אלא הכווי שא לכל ישראל שהם יתנו הלוים המברכים כלפי הר גרזים אבל לא מפני שאין נופל בה לשון נתינה כי מצינו ונתן על ראש השעיר שפירשו ג"כ בפה. הרא"ם: ו דכתיב בפרשת כי תבא ששה שבטים יעמדו על הר גרזים וששה שבטים בהר עיבל אם כן ש"מ שישראל היו עומדים על הר גרזים והלוים בין ההרים עמדו והפכו פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש וגו' אע"פ שלא מפורש בפרשת כי תבא בקרא רק ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וגו' אבל לא נאמר ברוך האיש וכו' מ"מ כיון דכתיב בהא את הברכה ש"מ שהיה גם

ספרי

שהיה יושב בפרשת דרכים והיו לפניו שני שבילים אחד שתחלתו מישור וסופו קוצים ואחד שתחלתו קוצים וסופו מישור והיה מודיע את העוברים ואת השבים ואומר להם שאתם רואים שביל זה שתחלתו מישור (בשתים) [כשתים] ושלש פסיעות אתה מהלך במישור וסופו לצאת בקוצים. ואתם רואים שביל זה שתחלתו קוצים (בשתים) [כשתים] ושלש פסיעות אתה מהלך בקוצים וסופו לצאת במישור. כך אמר להם משה לישראל אתם רואים את הרשעים שהם מצליחים (בשנים) [כשנים] ושלשה ימים הם מצליחים בעולם הזה וסופן לדחות באחרונה שנאמר (משלי כד) כי לא תהיה אחרית לרע ואומר (קהלת ד) והנה דמעת העשוקים ואומר (שם) הכסיל חובק את ידיו ואומר (משלי ד)

התורה והמצוה

הרופא להחולה שלא ישמור הסדר שניתן לו ברפואה יהיה בריא אולם ובהפך ימות שזה מקושר עם הכת במעשה עצמה, ועז"א את הברכה אשר תשמעו, אולם הודיעם שה' יתן להם ברכה עוד טרם יעשו מעשה כמו שהביאם אל הארץ וכבש לפניהם ז' עממין עוד בטרם קיימו המצוה התלויות בארץ כי נתן להם הברכה כדי שיהיה להם ארץ חפץ שיוכלו לקיים בה תורת ה' ומצותיו וז"ש את הברכה אשר תשמעו בעתיד:

והקללה

אונקלוס

דיי אלהכון די אנא מפקד יתכון יומא דין: כח ולוטין אם לא תקבלון לפקודיא דיי אלהכון ותסטון מן ארחא די אנא מפקד יתכון יומא דין למהך בתר טעות עממיא די לא ידעתון: כט ויהי ארי יעלנך יי אלהך לארעא די את עליל לתמן למירתה ותתן ית מברכיא על טורא דגריזין וית מלטטיא על טורא דעיבל:

ספרי

דירך רשעים כאפלה והם רואים את הצדיקים כשהם מצטערים בעולם הזה (בפניס) [כשנים] ושלשה ימים מצטערים וסופן לשמוח באחרונה שנאמר (דברים ח) להיטיבך באחריתך ואומר (קהלת ג) טוב אחרית דבר מראשיתו ואומר (ירמיה כט) כי אני ידעתי את המחשבות אשר אני חושב ואומר (תהלים לד) אור זרוע לצדיק. (משלי ד) ואורח צדיקים כאור נגה. ר' יהושע בן קרחה אומר משל למלך שעשה סעודה והזמין (כל) [את] האורחים והיה אוהבו מיסב ביניהם והיה (דומה) [אומר לו] ליטול מנה יפה ולא היה בו דעה כיון שראה שאין בו דעה אחז את ידו והניחה על המנה היפה וכה"א (תהלים יז) ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי [חבלים נפלו לי בנעימים אף נחלת שפרה עלי]. יש לך אדם שניתן לו חלקו ואינו שמח בחלקו אבל ישראל (מודים ומקלסים סלין) [שמחים ומתפארין שאין כגורלן] חלק יפה כחלקן ולא נחלה כנחלתן ולא גורל כגורלם (וכן) [והן] מודים ומשבחים על כך (וכן דוד הוא אומר) [שנאמר] (שם) חבלים נפלו לי בנעימים (ואומר) [וגו'] (שם) אברך את ה' אשר יעצני: ברכה וקללה, ברכה אשר תשמעון וקללה אם לא תשמעון, כיוצא בו אתה אומר (בראשית ד) הלוא אם תיטיב שאת ברכה ואם לא תיטיב שאת קללה. ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר מי לחשך אמרה תורה ברכה וקללה הברכה אם תשמעון והקללה אם לא תשמעון. (פירוקין סו) כיוצא בו אתה אומר (משלי יח) מות וחיים ביד לשון [ואוהביה יאכל פריה]. אוהב את הטוב אוכל הפירות אוהב את הרעה אוכל פירות. ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר מי לחשך אמרה תורה (תהלים לד) [מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב] נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה. כיוצא בו אתה אומר (משלי יא) הן צדיק בארץ ישולם [אף כי רשע וחוטא]. ר' (יוסי) [נ"א אליעזר] בנו של ר' יוסי הגלילי אומר מי לחשך אמרה תורה (שם טז) כל פעל ה' למענהו [וגם רשע ליום רעה]:

(כח) והקללה אם לא תשמעו (נמלינו למדים שלא נוה משה רבינו את ישראל אלא משלו ימינו משמאלו למות מארחה כל הנסיס שנטשו לכך נאמר כמשה אחרי הכותו). וסרתם מן הדרך. מדרך חיים לדרך מות: (מן הדרך) אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת אחרי אלהים אחרים. (שבועות כט וש"נ) מכאן אמרו כל המודה בעבודת כוכבים ככופר בכל התורה כולה וכל הכופר בעבודת כוכבים כמודה בכל התורה כולה:

(כט) והיה כי יביאך. אין והיה אלא מיד: כי יביאך קבל עליך מצוה האמורה [בענין] (בשכר שתבא) [שבשכרה תבא] ותירש: ונתתה את הברכה על הר גרזים, (סוטה לו) וכי [מה] בא הכתוב ללמדך [אם ללמד] שהברכה על הר גרזים והקללה על הר עיבל והלא כבר נאמר (דברים כז) ואלה יעמדו לברך את העם על הר גרזים ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל [אלא להקדים ברכה לקללה. יכול יהיו כל הברכות קודמות לקללות ת"ל] ונתתה את הברכה (על הר גרזים שיכול שיהו) [ואת הקללה ברכה אחת קודמת לקללה אחת ואין] כל הברכות קודמות (לקללות אלא להקיש קללות לברכות) [לכל הקללות, ולהקיש ברכות לקללות] מה קללות בלוים אף ברכות בלוים, ומה קללות בקול רם אף ברכות בקול רם, ומה קללות בלשון

התורה והמצוה

(כח) והקללה, אמנם הקללה לא תבא רק על העובר אם לא תשמעו וסרתם מן הדרך שאז תהפך הברכה לקללה:

(כט) והיה, אולם אמר להם שתוכן מה שה' הכין בטבע ההנהגה ההשגחיית שתהיה הברכה והקללה נמשכת בעולם לפי מעשה בני אדם, חוץ מזה הקבלו אתם עליכם הברכה והקללה בפה ובפועל בהר גרזים ובהר עיבל, וזה יהיה כי יביאך ה' אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה, שא"א שתירש את הארץ רק בהשמור המצות, וא"כ צריך אתה לקבל עליך כ"ז תכף בבואך אל הארץ, בשיעלו ששה שבטים על הר

הַר גְּרִזִּים וְאֶת־הַקְּלָלָה עַל־הַר עֵיבָל׃ ל הֲלֹא־הֵמָּה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרֵי דֶּרֶךְ מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּעֲרָבָה מוּל הַגִּלְגָּל אֵצֶל אֵלוֹנֵי מֹרֶה׃ לא כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם וִירִשְׁתֶּם אֹתָהּ וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ׃ לב וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם׃ יב א אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ

בעל הטורים

שבזכות התורה יבואו הברכות: (ל) הלא המה בעבר הירדן ס"ת אהרן. לפי שעד עתה היו ענני על ידו בהיו מראים להם הדרך ועתה פסקו הענני'. לכן צריך ליתן להם סימן לידע הדרך: הפסוק מתחיל ומסיים בה"א שנתן להם לעשות ה' דברים ונתאסו ושבראם השרפון תגדעון ואבדתם. וכן אמר להם ה' דברים לסימן. מבוא השמש. בארץ הכנעני. היושב בערבה

רש"י

הר עיבל ופתחו בקללה: (ל) הלא המה. נתן בהם ז סימן: אחרי. אחרי העברת הירדן ח הרבה והלאה למרחוק וזהו לשון אחרי ט כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא: דרך מבוא השמש. להלן מן הירדן לצד מערב י ומעם המקרא מוכיח שהם שני דברים שנקדו בשני טעמים אחרי נקוד בפשטא כ ודרך נקוד במשפל והוא ל דגוש ואם היה אחרי דרך דבור אחד היה נקוד אחרי במשרת בשופר מ הפוך ודרך בפשטא ורפה: מול הגלגל. רחוק נ מן הגלגל: אלוני מורה. שכם ס הוא שנאמר (בראשית יב ו) עד מקום שכם עד אלון מורה: (לא) כי אתם עוברים את הירדן וגו'. נסים של ע ירדן יהיו סימן בידכם שתבאו ותירשו

שפתי חכמים

ברכה ומסברא הוא שפתחו תחלה בברכה: ז ר"ל דהא כל מקום שכתוב הלא משמע שהוא סותר דבר כמו שכתוב גבי אברהם ויצחק הלא אמרת אחותי היא אבל כאן אין לפרש שהוא סותר שום דבר וגם אין פירושו כהלה היא ברבת בני עמון שפירושו להחזיק ולאמת דבר׳ שאין שייך כאן לאמת דבריו דהא קאי על נתינת הברכה והקללה ומתרץ נתן להם סימן בהם לכך כתיב הלא: ח פירוש מלת אחרי דבקה עם מלת הירדן לא עם דרך מבוא השמש כדא אחריה ואמר הראיה על זה מטעם המקרא המוכיח על זה שהם שני דברים שנקדו בב' טעמים וכו': ט פירוש של אחרי ביו"ד שפי' מופלג כמו שפירש הרבה פעמים-דכל מקום שנאמר אחרי מופלג פעם זמניי כמו גבי אברהם אחרי הדברים האלה ופעם מקומיי כמו הכא: י פי' והוא דבור בפני עצמו כאילו אמר הלא המה בעבר הירדן הרבה והלאה למרחוק לצד מבוא השמש שהוא בצד מערבי: כ פשטא הוא אחד מטעמים המבטלים הנקראים מלכים ומפסיק התיבה שלאחריה: ל במשפל הוא הנקרא בלשוננו יתיב: מ שופר הפוך הוא הנקרא בלשוננו מרכא שהוא כמו שופר ונקרא משרת פי' שהוא מושך התיבה לתיבה שלאחריו מבוש שכי נקרא משרת כלומר שהוא משרת לתיבה אחרת: נ ר"ל דכל היכא שכתוב מול משמע נוכח שהוא כנגדו אבל פעמים הוא קרוב ופעמים הוא רחוק והואיל ונתן עוד סימן וכתב אצל אלוני מורה שפירושו כמו לאלוני מורה ידענו שהנוכח האמור פה הוא רחוק שאילו היה קרוב הל"ל אצל הגלגל ואלוני מורה: ס ר"ל היכן מצינו מקום ששמו אלוני מורה ומתרץ הוא שכם כו' ואע"ג דהתם משמע דשכם ואלון מורה שני מקומות הן כו' מ"מ נ"ל הואיל ונאמר בזה אחת לשניהם משמע דמקום אחד הוא דאי ב' מקומות היו אם באו לשכם לא באו לאלון מורה אלא שהוא מקום אחד וה"פ ויבא עד שכם דהיינו עד אלון מורה עיין שם בפירוש רש"י: ע דהל"ל הל"ל כי אתם באים אל הארץ וגו' וירשתם אותה ובמרתם לעשות וגו' ועוד דהא

ספרי

בלשון קודש אף ברכות בלשון קודש, (ואלו ואלו עונים אמן), ומה קללות בכלל ופרט אף ברכות בכלל ופרט, ומה קללות אלו ואלו עונים אמן אף ברכות אלו ואלו עונים אמן. הפכו פניהם בשעת ברכות אל הר גרזים ובשעת קללות אל הר עיבל:

התורה והמצוה

גרזים וששה על הר עיבל ושם יאמרו הברכות והקללות בקול רם וכל העם יענו אמן, וזה מן הטעם:

כי

ל הֲלָא אִנּוּן בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא אֲחוֹרֵי אֹרַח מַעְלָנֵי שִׁמְשָׁא בְּאַרְעָא כְּנַעֲנָאָה דְּיָתֵיב בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵל גִּלְגְּלָא בִּסְטַר מֵישְׁרֵי מֹרֶה׃ לא אֲרֵי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא לְמֵעַל לְמֵירַת יָת אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן יָהֵב לְכוֹן וְתֵירְתוּן יָתַהּ וְתֵיתְבוּן בַּהּ׃ לב וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּד יָת כָּל קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא דִּי אֲנָא יָהֵיב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין׃ א אִלֵּין קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי תִטְּרוּן לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא דִּיהַב יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתָךְ לָךְ

ספרי

(ל) הלא המה בעבר הירדן. (סוטה לג) מעבר הירדן ואילך דברי ר' יהודה: אחרי דרך מבוא השמש, מקום שחמה זורחת: [בארץ הכנעני היושב בערבה, אלו הר גרזים והר עיבל שיושבים בהם כותים: מול הגלגל, סמוך לגלגל: אצל אלוני מורה, זה שכם נאמר כאן אלוני מורה] ולהלן הוא אומר (בראשית יב) ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה, מה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כאן שכם. אמר ר' אלעזר ברבי יוסי אמרתי להם לסופרי כותים זייפתם את התורה ולא (הנהתם בם) [העלתם] כלום (שכתבתם) [שכתבם] אצל אלוני מורה [שכם] אף אנו מודים [שהיא שכם] (שזה הוא הר גרזים והר עיבל שבין הכותים) אנו למדנו מגזרה שוה שנאמר הלא המה בעבר הירדן ולהלן הוא אומר ויעבר אברם בארץ וגו' מה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כאן שכם אתם במה למדתם. ר' (אליעזר) [אלעזר] אומר לא זה הר עיבל והר גרזים שבין הכותים שנאמר הלא המה בעבר הירדן הסמוכים לירדן: אחרי דרך מבוא השמש, מקום שחמה שוקעת: בארץ הכנעני (לא היה אלא מן) [והלא ארץ] החוי [היא]: היושב בערבה, (לא היה אלא בין ההרים) [והלא בין הרים וגבעות הם יושבים]: מול הגלגל, (אין אלו רואים) [והלא לא ראה] את הגלגל. ר' אליעזר בן יעקב אומר לא בא הכתוב אלא להראותם דרך בשניה כדרך שהראם בראשונה בדרך (זו) לכו ואל תלכו בשדות: היושב, בישוב לכו ולא במדבר: בערבה, במישור לכו ולא בהרים:

(לא) כי אתם עוברים את הירדן, מהעברתכם את הירדן אתם יודעים שאתם יורשים את הארץ: אשר ה' אלהיכם נותן לכם, בזכותכם: וירשתם אותה וישבתם בה, בשכר (שתירש תשב) [שתירשו תשבו]:

(לב) ושמרתם, זו משנה: לעשות, זו מעשה: את כל החקים, אלו המדרשות: ואת המשפטים, אלו הדינים (אשר תשמרון) זו משנה: אשר אנכי נותן לפניכם היום, יהיו חביבים עליכם (היום) כאלו היום קבלתם אותם מהר סיני ויהיו רגילים בפיכם כאלו היום שמעתם אותם:

א (א) אלה החקים. (קדושין לז) אלו המדרשות, והמשפטים אלו הדינים: אשר תשמרון, זו משנה: לעשות, זה מעשה: בארץ, יכול כל המצות כולם נוהגות בח"ל ת"ל לעשות בארץ אשר נתן ה' אלהי אבותיך לך לרשתה. יכול לא יהיו כל המצות כולן נוהגות אלא בארץ ת"ל כל הימים אשר אתם חיים על האדמה. אחר שריבה הכתוב ומיעט הרי אנו לומדים אותם מן האמור בענין. ומה אמור בענין, אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים. מה עבודת כוכבים מיוחדת שהיא מצות הגוף שאינה תלויה בארץ ונוהגת בארץ ובח"ל כך כל מצוה שאינה תלויה בארץ נוהגת בארץ ובח"ל, ושתלויה בארץ אינה נוהגת

התורה והמצוה

(לא לב) כי אתם עוברים לבא לרשת את הארץ וכדי שירשתם אותה וישבתם בה צריכים אתם לשמור לעשות את כל החוקים וכו' ומטעם זה הוצרך לפרש שם את הברכה והקללה בקול רם לדעת שעל תנאי זה אתה מחזיק בארץ, ופה קצר בדבר כי עקר הצווי יבא בפ' תבוא:

א (א) אלה החקים והמשפטים, הגם שגם חוקים מיוסד על מצות שאין להם טעם, פי' חז"ל בכ"מ שחוקים הם המדרשות, וכבר בארתי זה היטב בהתו"ה אחרי (סי' קל"ג), וכן מ"ש אשר תשמרון זה משנה, כמבואר שם עיי"ש. וממ"ש בארץ אשר ה' אלהיך נתן לך מדבר ממצות שנוהגות בארץ לבד, ומוסיף פה מצות שאתם מחויבים בהם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה, שבודאי אין פירושו על האדמה שבא"י שא"כ הול"ל אשר אתם חיים עליה, רק פי' בכ"מ אף בח"ל, וע"ז מביא הדוגמא אבד תאבדון שהוא חובת הגוף ונוהג בכ"מ, וה"ה כל חובת הגוף, וכל ברייתא זו מובא בקדושין (דף לז) ובספרי עקב פסקא מ"ד:

לרשתה כל־הימים אשר־אתם חיים על־האדמה: ב אבד תאבדון את־כל־המקמות אשר עבדו־שם הגוים אשר אתם ירשים אתם את־אלהיהם על־ההרים הרמים ועל־הגבעות ותחת כל־עץ רענן: ג ונתצתם את־מזבחתם ושברתם את־מצבתם ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון ואבדתם את־שמם מן

בעל הטורים

בערבה. מול הגלגל. אצל אלוני מורה: (ג) תשרפון ג' במסרה בהאי ענינא [דין וכס' והסתק ד' ט' וכס' עקב ז' כ"ה] וסיים דסס

שפתי חכמים

דכא ככר כתיב והיה כי יביאך וגו' ואם כן כי אתם עוברים ל"ל אלא נסים וכו': ס ר"ל מה כתיב אבד תאבדון שהוא כפל לשון ואע"ג דדברה תורה כלשון בני אדם הכי הל"ל אבד תאבדון וכתיב תאבדון אלא לדרשא ודלא כפירוש הרא"ס: צ ר"ל למה כתיב אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם והרי אין מחובר נעשה נעבדם אלילים (ע"ז דף מה) אלא ודאי את כל המקומות כמו מן המקומות ומה תאבדון מהם את אלהיהם וכו' פי' את אלהיהם דבק עם אבד תאבדון ולא עם אשר עבדו שם הכמון כאילו אמר אבד תאבדון את אלהיהם על ההרים אשר עבדו שם הגוים וזה שפי' ומה תאבדון וכו' וכא נמי להוציא במקום שא"א לאבד כמו העובד לגבה בשמים: ק ואע"פ שהוא מחובר לקרקע וכל המחובר לקרקע כקרקע דמי בהאי הכא דאיש בית ספיסא יד מגבהו כבשם

רש"י

ותירשו את הארץ: (ב) אבד תאבדון. אבד ואח"כ תאבדון (שם) מכאן לעוקר ע"ז שצריך לשרש אחריה: את כל המקומות אשר עבדו שם וגו'. ומה תאבדון מהם את צ אלהיהם אשר על ההרים: (ג) מזבח. של אבנים הרבה: מצבה. של אבן אחת והיא בימוס (אלמתר) שמעיד במשנה (ע"ז מ"ו) אבן שחצבה מתחלתה לבימוס: אשרה. אילן ק הנעבד: ואבדתם את שמם. (שם) לכנות להם שם לגנאי בית גליא קורין

ספרי

אלא בארץ חוץ מן הערלה ומן הכלאים, ר' אליעזר אומר אף החדש:

ב (ב) אבד תאבדון. מנין אתה אומר שאם קצץ אשרה והחליפה אפילו י' פעמים חייב לקצצה ת"ל אבד תאבדון: [את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים] מגיד הכתוב שהיו הכנענים שטופים (כזמה) בעבודת כוכבים יותר מכל הבבליים: אשר אתם יורשים אותם, שלא תעשו כמעשיהם ויבואו אחרים ויירשו אתכם:

ג (ע"ג מה) ר' יוסי הגלילי אומר יכול אפילו עובדים ההרים והגבעות אתה מצווה לאבדם ת"ל אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן, אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם, אלהיהם על הגבעות ולא גבעות אלהיהם, אלהיהם תחת כל עץ רענן (ולא עץ רענן אלהיהם). אמר ר' עקיבא אני אהיה אבין לפניך כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נשאה ועץ רענן דע שיש שם עבודת כוכבים לכך נאמר על

התורה והמצוה

ב (ב) אבד תאבדון את כל המקומות וגו', כ"מ שכפל המקור על הפעל מורה על התמדת הפעולה [הילה יתחר כלל ל"ה], שאם החליפה יקצץ שנית, ומ"ש אשר עבדו שם הגוים אשר אתם יורשים אותם והם מתיהים לבער ע"ז בכ"מ ככ"ע סי' ח', ר"ל שהם היו שטופים יותר בע"ז, וגם רומז שהקרא מוסר ממה שאתם יורשים אותם בעבור זה שעבדו ע"ז וכשלא תבערו ע"ז יבואו אחרים ויירשו אתכם:

ג על ההרים הרמים, מבואר שההרים עצמם אין נעשים ע"ז, אמנם בג"ש תחת כל עץ רענן, והכן נעשה בעלמי ע"ז לר"ע כשנטעו בתחלה לכך כמ"ש ואשריהם תשרפון באש, ולריה"ג אפי' נטעו ואח"כ עבדו מפני שיש בו תפיסת ידי אדם, פי' ר"ע לריה"ג שבא רק לציין המקום ששם דרך להעמיד עכו"ם, [בז"א נתקשה בגי' הספרים והגים ולא עץ רענן אלהיהם מ"מ אשרה אסורה מפני שיש בה תפיסת ידי אדם כלשון המשנה עכו"ם (דף מ"ה), וא"ג כי יל"פ שמ"ש ולא עץ רענן אלהיהם הוא בהמים וכי לא עץ רענן אלהיהם, ויותר טוב למחקו]:

למירתה כל יומיא די אתון קימין על ארעא: ג אבדא תאבדון ית כל אתריא די פלחו תמן עממיא די אתון ירתין יתהון ית טעותהון על טוריא רמיא ועל רמתא ותחות כל אילן ענף: ג ותתרעון ית אגוריהון ותתברון ית קמתהון ואשריהון תוקדון בנורא וצלמי טעותהון תקוצצון ותובדון ית שמהון מן אתרא

ההוא

ספרי

ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן:

ד (ג) ונתצתם את מזבחותם, זה (אבן שהלב) [מזבח שבנה] מתחלה לעבודת כוכבים: ושברתם את מצבותם, זו מצבה שחצבה מתחלה לעבודת כוכבים: ואשריהם תשרפון באש, זו אשרה (שנעשית) [שנטעה] מתחלה לעבודת כוכבים: ופסילי אלהיהם תגדעון, זו שהיתה נטועה ועבדה לעבודת כוכבים. [ואבדתם את שמם, זו שהעמיד תחתיה עבודת כוכבים (ד"א ואבדתם את מזבחותם) מכאן אמרו (שם מח) ג' אשרות הם, אילן שנטעו מתחלה לעבודת כוכבים הרי זה אסור שנאמר ואשריהם תשרפון באש. [גדעו ופסלו לעכו"ם] והחליף נוטל מה שהחליף שנאמר ופסילי אלהיהם תגדעון, (לא החליף אלא שהעמידו תחתיו) [העמיד תחתיה] עבודת כוכבים וסלקה ה"ז מותר שנאמר ואבדתם את שמם מן המקום ההוא. (לא העשון כן לה' אלהיכם) (שם מו) שלשה בתים הם, בית שבנאו מתחלה לעבודת כוכבים ה"ז אסור שנאמר (אבד תאבדון את כל המקומות) [ונתצתם], חידש נוטל מה שחידש שנאמר (ואבדתם את שמם) [תגדעון], לא חידש אלא הכניס בתוכו עבודת כוכבים והוציאה ה"ז מותר שנאמר [ואבדתם את שמם מן המקום ההוא]:

ה ונתצתם את מזבחותם, (שם מ) נתצת את המזבח הנח לו. [ושברתם] שברת את המצבה הנח לה: מן המקום ההוא, בארץ ישראל אתה מצווה לרדוף אחריה ואי אתה מצווה בח"ל לרדוף אחריה:

ו ר' אליעזר אומר מנין לקוצץ את האשרה שצריך לשרש אחריה ת"ל ואבדתם את שמם מן המקום ההוא, א"ל ר' עקיבא מה אני צריך הלא כבר נאמר אבד תאבדון ומה ת"ל ואבדתם את שמם לשנות את שמם, או יכול לשבח ת"ל (דברים ז) שקץ תשקצנו.

התורה והמצוה

ד (ג) ונתצתם, היינו מזבח שבנאו בתלוש, דמחובר לא נאסר וכן מצבה וראוי להגיה או מצבה שהיתה הנובה ועבדה לע"ז, אמנם באשרה מפרש עת"ם ואשריהם השרפון היינו בנטעה מתחלה לעכו"ם שכולה אסורה ומ"ש ואשריהם תגדעון מדבר שהיתה נטועה מתחלה והשתחוה לה שעקרו מותר ועז"א לשון גדוע, [ומ"ש שהיתה נטועה ועבדה הגיה הגר"א ונדעה ופסלה וכן הגיה במ"ש החליף גרס גדעה ופסלה והחליף וכו"ל, דברייתא דפה כשמואל (כדף מ"ח) שכן הלכה] ולפי הסוגיא (דדף מ"ה ע"ב) אתיא כר' יוסי בר"י, ולהסוגיא (דדף מ"ח) דאפיך רבנן לר' יוסי בר' יהודה אתיא כרבנן והפם גבי אשרה פסוק פסילי אלהיהם תגדעון משום שמזה למד גם לענין בית ועקר הפסוק הוא ואשריהם תגדעון (עי' בגמ' דף מ"ה ודף מ"ח):

ה ונתצתם, ברייתא דפה מביא בעכו"ם (דף מ"ה) בשם הגי רב יוסף, ומקשה הגמ' ס"ד, פרסה בעי? אר"ה רדוף ואח"כ שרוף, והוא כמ"ש ריב"ל גדוע עכו"ם קודם לכבוש א"י כבוש א"י קודם לבעור עכו"ם, ושם אמר שלרבנן למד זה ממ"ש ואשריהם הגדעון, ולריב"י למד מן אבד האבדון, והספרי למד (בסי' ב') מן אבד תאבדון שצריך לשרש אחריה ומן ואשריהם הגדעון למד (בסי' הקודם) שגדועו אסור ועקרו מותר, וא"כ יקשה קושית הגמ' שם לריב"י האי סברא מנ"ל, וצ"ל שהספרי למד ההבדל בין אשרה שנטעה מתחלה לכך שעקרו אסור ובין נטעה ואח"כ עבדה ממ"ש פסילי אלהיהם הגדעון, שפסילי אלהיהם קאי גם האשרה וכמו שבכל סימן ד' לא הביא פסוק ואשריהם תגדעון רק פסילי אלהיהם תגדעון ובספר פסוק ואשריהם תגדעון ופה כתיב השרפון, שתחלה יגדע ואח"כ יכבוש את א"י ואח"כ ישרוף, וממ"ש ואבדתם את שמם מן המקום ההוא [שמלת ההוא רומז על א"י] ממעט ח"ל:

ו ואבדתם את שמם, לדעת ר"א מלמד שצריך לשרש אחריה עד שלא ישאר לה שרש שנו יאכר שמה, ור"ע ס"ל שזה ידעינן מן אבד תאבדון, ומ"ש ואבדתם את שמם הוא כפשוטו לשנות שמה לגנאי ומובא בעכו"ם (דף מ"ה), וממה שמבואר שם דריה"ג אתיא כריב"י, ור"ע אתיא כריה"ג, נתקשו התוס' שלר' יוסי בר"י בעי קרא דאבד תאבדון אבד ואח"כ תאבדון, ומ"ש שר"ע אליבא דריה"ג קאמר וליה לא ס"ל

הַמָּקוֹם הַהוּא׃ ד לֹא־תַעֲשׂוּן כֵּן לַיהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ס כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל־שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם לְשִׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָּׁמָּה׃ ו וַהֲבֵאתֶם שָׁמָּה עֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם וְאֵת מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וְאֵת תְּרוּמַת יֶדְכֶם וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם וּבְכֹרֹת בְּקַרְכֶם

בעל הטורים

דפק [ע"ז פ"ג מ"ז] ג' אשרות כן וזהו ואשריהם תשרפון ג'. ואבדתם את שמם לא תעשון כן אזהרה למוחק השם: (ד) לא תעשון (כן) בגי' אזהרה על כל מוחק שם (תיבת כן מיותר וכסוג הראשון צריך לצרף האותיות וכסוג השני הכולל): (ה) אל המקום. בא"ת ב"ש ת"ך נודפ"י בגימ' זהו ירושלים: מקום בגימט' ציון. ובאת שמה ב' במסרה לשכנו תדרשו ובאת שמה. ובאת שמה ורחה שם והוא בענין אלישע שצוה למשוח יהוא למלך (מ"ב ט) מה מלך במשיחה אף כל ענין הקרבנות במשיחה. הכלים אין מתקדשים אלא במשיחה וכהן גדול במשיחה: (ו) עולתיכם וזבחיכם ח' דברים מוזכרים כאן כנגד ח' פעמים שני פ'

רש"י

קורין לה בית כריא ר עין כל עין קוץ: (ד) לא תעשון כן. להקטיר לשמים בכל מקום ש כי אם במקום אשר יבחר. ד"א ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם: לא תעשון כן. (ספרי) אזהרה למוחק את השם ולנותץ ת אבן מן המזבח או מן העזרה אמר רבן גמליאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין את המזבחות א אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם שיחרב: (ה) לשכנו תדרשו. (ספרי) זה ב משכן שילה: (ו) וזבחיכם. שלמים של ג חובה: מעשרותיכם. מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים ד מן החומה: תרומת ידכם. אלו הבכורים שנאמר בהם (דברים כו ד) ולקח הכהן הטנא מידך: ובכרת בקרכם. לתתם לכהן ה ויקריבם שם

שפתי חכמים

גרעין. א"כ כאן שנעשו לשם ע"א דאילנא דכ"ע כולו אסור כיון דמתחלה נטעו לשם ע"א: ר פירש רש"י בית גליא לשון גבוה בית כליא לשון כליון נ"א בית כריא בית הכסא לשון כורה שוחה ועיין בערוך: ש פירוש שאזהרה זאת היא דבקה עם אשר עבדו שם הגוים וגו' וכאילו אמר לא תעשון כן לה' אלהיכם להקטיר על ההרים הרמים וגו' כאשר עבדו שם הגוים וגו' כי אם אל המקום וגו': ת פירוש דוקא בע"א צויתי אתכם לנתוץ וגו' אבל לא תעשון כן לה' אלהיכם ופי' כי אם אל המקום שלא תעשו כן לה' אלהיכם לנתוץ ולהרוס אלא שיהא מכובד בעיניכם עד שתהיו דורשים תמיד את המקום אשר יבחר וגו' להביא שמה עולותיכם וגו' ולטעם ראשון קשה דהיה לו לסמוך קרא דלא תעשון כן וגו' לקרא דלעיל אלהיהם על ההרים וכו' ולטעם אחרון קשה דבקות כי אם וגו' לשלמעלה כי הפירוש שצריך לפרש בו הוא רחוק קצת מפשוטו לכן צריך גם לטעם ראשון: א כתב הרא"ם נ"ל דרבי ישמעאל מודה שהוא אזהרה למוחק משום דמצינו למימר שלא כוון למחוק דרך השחתה רק שנכתב השם במקום שאינו לפי כבודו או שנכתב שלא במקומו מש"ה הוא מוחק את השם וכוונתו היה לש"ש מש"ה צריך להזהיר אבל המנתץ אבן מן המזבח דהיינו חייב אלא כשנותץ אותו דרך השחתה אין שייך כאן אזהרה משום וכי תעלה על דעתך וכו' ורבי ישמעאל פליג את"ק בחדא ומודה לו בחדא: ב (נח"י) ר"ל ולא בכל מקום לפי שהבמות אסורות ונראה דדייק דתיבה לשכנו מיותרת דהא די באמרו כי אם אל המקום וגו' אלא דמיירי בב' מקומות בירושלים ובשילה ודברי הרא"ם מגומגמים: ג (נח"י) פי' אפילו של תודה וכ"ש שלמי רשות לאפוקי בבמה אינו מקריב אלא דבר שנידר ונידב והכי אמרינן במגילה דף י' ובזבחים דף קי"ט: ד כלומר בשלמא מעשר בהמה מביא לירושלים כדי להקריב שם אבל מעשר שני למה מביא לשם שהרי אינו נקריבו ומתרץ כדי לאכול וכו': ה ר"ל דבכורות בקרכם משמע שהישראל מוזהר על הבכורים להקריבם וזה אינו שהרי הישראל צריך ליתן הבכור לכהן ומתרץ הישראל מביא וכו':

ספרי

ז (ד) (מכות כב) מנין לנותץ אבן אחד מן ההיכל ומן המזבח ומן העזרות שהוא בלא תעשה ת"ל ונתצתם את מזבחותם לא תעשון כן לה' אלהיכם. ר' ישמעאל אומר

התורה והמצוה

הוא דוחק, ולפ"ז משמע כסוגיא דדף מ"ח דאפיך דר' יוסי בר"י לרבנן ולשיטה זו אתיא לר' יוסי בר"י שמ"ש אבד האבדון מלמד לעוקר עכו"ם שצריך לשרש אחריה, ואתיא דר"ע כרי"ג ולק"מ. והנה הרמב"ם תפס כשמואל [בדף מ"ח] וכשיטת רב אשי (שם) דאפיך דר"י בר"י לרבנן ולענין הלכה פסק כרבנן נגד ר' יוסי בר"י, וא"כ לרבנן מ"ש אבד תאבדון מלמד אבד ואח"כ תאבדון, וא"כ מ"ש ואבדתם את שמם הוא כר"א שצריך לשרש אחריה, וכזה תמצא פתרון למה שהתפלאו כולם על הרמב"ם שלא הביא בהלכותיו שצריך לשרש אחריה כר"א ודוק היטב: ז (ד) לא תעשון כן לה' אלהיכם, קאי על כל הנאמר בין שמ"ש ונתצתם ושברתם תשרפון ומזה נלמד

הַהִוא: ד לָא תַעְבְּדוּן כְּדֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ה אֱלָהֵן לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מִכָּל שִׁבְטֵיכוֹן לְאַשְׁרָאָה יָת שְׁכִנְתֵּיהּ תַּמָּן לְבֵית שְׁכִנְתֵּיהּ תִּתְבְּעוּן וְתֵיתוּן תַּמָּן: ו וְתַיְתוּן לְתַמָּן עֲלָוָתֵיכוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן וְיָת מַעַשְׂרָתֵיכוֹן וְיָת אַפְרָשׁוּת

ספרי

(שבת קכ) מנין למוחק אות אחת מן השם שהוא בלא תעשה שנאמר ואבדתם את שמם לא תעשון כן לה' אלהיכם. רבן גמליאל [נ"א ר' שמואל] אומר וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין למזבחותיהם ח"ו אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיכם ומעשיכם הרעים למקדש אבותינו שיחרב:

ח (ה ו) כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם (דרוש) על פי נביא, יכול תמתין עד שיאמר לך נביא ת"ל לשכנו תדרשו ובאת שמה דרוש ומוצא ואח"כ יאמר לך נביא. וכן אתה מוצא בדוד (תהלים קלב) זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אתן שנת לעיני עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב. מנין שלא (תעשה) [עשה] אלא ע"פ נביא שנא' (ש"ב כד) ויבא גד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו עלה הקם לה' מזבח בגורן ארונה היבוסי. ואומר ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו:

ט כתוב אחד אומר באחד שבטיך וכתוב אחד אומר מכל שבטיכם כיצד יתקיימו ב' כתובים הללו. יודעים היו שבית המקדש עתיד ליבנות בחלקו של (יהודה ובנימין) [אחד מהם] לפיכך הפרישו דושנה של יריחו (מיריחו), מי אכלו כל אותם השנים בני קיני חותן משה אכלוהו ד' מאות ומ' שנה שנאמר (שופטים א) ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים, אבל משנבנה הבית נסעו והלכו להם דברי (ר"ש) [רבי יהודה]. (ר"י) [רבי שמעון] אומר אצל יעבץ (היו הלכו) [הלכו] ללמוד תורה שנאמר (דה"א ב) ומשפחת סופרים יושבי יעבץ. כתוב אחד אומר באחד שבטיך וכתוב אחד אומר מכל שבטיכם (הכסף מכל השבטים) באחד שבטיך זו שילה מכל שבטיכם זו ירושלים. [ר' יהודה אומר הכסף מכל השבטים והמקום משבט אחד], וכן הוא אומר (ש"א כד) ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים, וכתוב אחד אומר (דה"א כב) ויתן דוד לארונה במקום שקלי זהב משקל שש מאות. כיצד יתקיימו שני

התורה והמצוה

לא תעשה לנותץ אבן מן העזרות ושורף עצי הקדש, ובין עמ"ש ואבדתם את שמם ומזה למד ל"ת למוחק השם כמ"ש במכות (דף כ"ב) ובשבת (דף ק"ב), וכן הרמב"ם (פ"ו מה' יסודי התורה) פסק על שניהם שלוקה, ואין זה לאו שבכללות אחר שהאיסורין מפורשים בכתוב, וכמ"ש התוס' במנחות (דף נ"ה) ד"ה אין לוקין, ור"ג אמר שלא הי' צריך להזהיר ע"ז רק כולל דבר מוסר שלא יגרמו ע"י עונותיהם שיעשה כן למקדשי אל ובכ"ז ממ"ש כי אם אל המקום מבואר שאינו יוצא גם מכלל פשוטו שלא תעשון כן לה' גם בזה להעמיד לכם במות ולהקריב לה' בכ"מ כי אם אל המקום אשר יבחר ה' וכו' והבאתם שמה וכמו שפירש רמב"ע ורשב"ם ורש"י בפי' א':

ח (ה ו) כי אם אל המקום אשר יבחר ה' וגו' לשכנו תדרשו, בכ"מ קורא מקום המקדש מקום אשר יבחר ה'. כי נתודע ע"י נביא שהוא מקום הנבחר כמ"ש ויבא גד אל דוד וגו' וכן אמר בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו, ובכ"ז מצאנו שדוד דרש אחרי המקום כמ"ש עד אמצא מקום לה', ולא המתין עד שבא אליו נביא, ולמד ממ"ש לשכנו תדרשו, שהדרישה היא מה שחוקר בעצמו למצוא את הדבר, וז"ש דרוש ומוצא, למד להם שלא יגלה ה' סודו ע"י נביאיו להודיעם מקום הנבחר רק אם ישתדלו בזה וידרשו אחריו, ואז יערה עליהם רוח ממרומים אחרי ההכנה הראויה:

ט אשר יבחר מכל שבטיכם, ובפסוק י"ד אמר אשר יבחר ה' באחד שבטיך, ויש בזה פלוגתא (במגלה דף כ"ו וביומא דף יב) שר' יהודה סבר שירושלים נתחלקה לשבטים ות"ק שם ס"ל שלא נתחלקה לשבטים, ונראה שכן סבר ר' שמעון, דהא בתוספתא [דמ"ש פי"ז] אין משכירין בתים בירושלים מפני שאינו שלהם ר"א בר' שמעון אומר אף לא מטות, ומסתמא כן ס"ל לר"ש אביו, עפ"ז פליגי פה ר"י ור"ש במ"ש ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים שלר"י לשמחו שירושלים נבנה בחלקו של שבט א' ס"ל שיהדי דושנה של יריחו לשבט שיבנה בהמ"ק בחלקו ומ"ש שעלו מעיר התמרים הוא נאמר על העתיד שאחר שנבנה הבית נסעו והלכו להם, ור' שמעון לשמחו שירושלים לא נתחלקה לשבטים ולא נבנה המקדש בחלקו של שבט מיוחד שלא"כ דהא נשאר דושנה של יריחו בידם גם אח"כ וע"כ מפרש שהלכו ליעבץ ללמוד תורה, ועפ"ז

אמר

וְצֹאנְכֶם׃ ז וַאֲכַלְתֶּם־שָׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּשְׂמַחְתֶּם בְּכֹל מִשְׁלַח יֶדְכֶם אַתֶּם וּבָתֵּיכֶם אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס ח לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עֹשִׂים פֹּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל־

בעל הטורים

דבחיכי בהנ (ת"נ כנגד ת"ס נפש ה') : (ח) אנחנו עשים פה היום ס"ת בגימט' הלוים. כי עתה הלוים מאהלים ובשתעברו

שפתי חכמים

ו פירוש אשר ברכך כאשר ברכך והוא מוסב אל נדריכם ונדבותיכם שיש בידו להוסיף לפי הברכה אבל הבאים חובה אין בידו להוסיף עליהם והולך לדרוש כן דאל"כ משמע דדוקא מי שיתברך יביא וזה אינו דהא בכל ישראל איירי (נ"א) :
ז פי' כאי לא תעשון לאו אוהבאתם שמה וגו' דסמיך ליה קאי דמיירי בשילה דא"כ יהיה פי' לא תעשון בשילה ככל אשר אנחנו עושים פה במדבר וא"א לפרש כן דהא כמו שאנו היום מקריבים כל מיני קרבנות במדבר כך היו מקריבים בשילה הלכך ע"כ צ"ל האי קרא דלא תעשון מוסב אלמעלה אכי אתם עוברים וגו' ומכאן נמי מוכיח רש"י מה

רש"י

שם : (ז) אשר ברכך ה'. (ספרי) לפי הברכה ו הבא : (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגו'. מוסב למעלה על כי אתם עוברים את הירדן וגו' כשתעברו את הירדן מיד ז מותרים אתם להקריב בבמה כל י"ד שנה של כבוש וחלוק ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבים פה היום במשכן שהוא עמכם ומשח והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות נדרים ונדבות אבל בבמה אין קרב אלא הנדר והנידב וחנו שיש כל

ספרי

שני כתובים הללו, (ק) י"ב שבטים [הם] נטל חמשים שקלים מכל שבט ושבט נמצא לכל השבטים ו' מאות שקלים :
י לשום את שמו שם, נאמר כאן לשום את שמו ונאמר להלן (במדבר ו) ושמו את שמי, מה שמי האמור (להלן בלה"ק אף שמי האמור כאן בלה"ק) [כאן בית הבחירה אף שמי האמור להלן בית הבחירה], ומה שמי האמור להלן ברכת כהנים אף שמי האמור כאן ברכת כהנים. אין לי אלא במקדש בגבולין מנין ת"ל (שמות כב) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך. אם כן למה נאמר לשום את שמו שם לשכנו תדרשו, במקדש אתה אומר בכתבו ובמדינה בכנויו :

יא ובאת שמה והבאתם שמה, למה נאמר לפי שנאמר (במדבר כט). (אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם ונדבותיכם לעולותיכם ולמנחותיכם ולנסכיכם ולשלמיכם) [אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש להקריב אשה לה' עולה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו], יכול אין לי שקרב ברגל אלא קרבנות הרגל בלבד. מנין לקרבנות צבור [ולקרבנות יחיד] שהוקדשו לפני הרגל (שיבואו לפני הרגל וקרבנות יחיד) ושהוקדשו ברגל שיבואו ברגל ת"ל (אלה תעשו לה' במועדיכם) [מלבד מתנותיכם ומלבד כל נדריכם ומלבד כל נדבותיכם אשר תתנו לה'] לרבות עופות ומנחות לרבות שכולם יבואו ברגל. יכול רשות

התורה והמצוה

אמר שני תרוצים על סתירת הכתובים שתי' הראשון הוא לר"ש שס"ל שירושלים לא נתחלקה לשבטים, מ"ש באחד שבטיך מדבר במשכן שילה שהיה בחלקו של שבט מיוחד ומ"ש מכל שבטיכם מדבר בירושלים שלא נתחלקה לשבטים, ור' יהודה לשטתו שגם ירושלים נתחלקה לשבטים מתרץ שהכסף היה מכל השבטים והמקום היה משבט א' וכן אמר בפי' לקמן (סי' כ"ג) ר' יהודה אומר כסף מכל שבטיכם בית המקדש משבט א', ובזה מתרץ ג"כ הסתירה שיש בין הכתובים של מלכים וד"ה, כמו שנזכר תירוץ זה בספרי [גשת פסקא מ"ב] ובזבחים (דף קי"ח ע"ב) :
י לשום את שמו שם, השם בא לפעמים על הפרסום והשבח ובדיוק מורה על שם העצם, שעם המפורש לא ניתן לאמר רק במקדש, ועז"א בברכת כהנים ושמו את שמי על ב"י, משא"כ מ"ש בכל המקום אשר אזכיר את שמי הם יתר שמותיו ועי' בזה מכלתא יתרו (סי' ו') ובספרי נשא (פ"ס קמ"ד) פי' בפי' שם :
יא ובאת שמה והבאתם שמה, מ"ש ובאת שמה מיותר ופי' שר"ל שבפעם הראשון שתבא לרגל צריך אתה להביא עולותיכם וזבחיכם שכולל של יחיד ושל צבור, כי מה"ש בסוף אמור אלה מועדי ה' וכו' מדיק שמותר להקריבם ברגל וממ"ש בפ' פינחס אלה תעשו לה' במועדיכם למדיך שהוא חובה, ועדיין לא

יְדְכוֹן וְנִדְרֵיכוֹן וְנִדְבָתֵיכוֹן וּבְכוֹרֵי תוֹרְכוֹן וְעָנְכוֹן: ז וְתֵיכְלוּן תַּמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתֶחְדוּן בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדְכוֹן אַתּוּן וֶאֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן דִּי בָרְכָךְ יְיָ אֱלָהָךְ: ח לָא

תעבדון

ספרי

רשות ת"ל אלה תעשו לה' במועדיכם, אם להתיר כבר התיר אם כן למה נאמר אלה תעשו לה' במועדיכם לקבעם חובה שכולם יבואו ברגל. יכול באיזה רגל שירצו ת"ל ובאת שמה והבאתם שמה. אם להתיר כבר התיר ואם לקבוע כבר קבע אם כן למה נאמר ובאת שמה והבאתם שמה לקבעם חובה שלא יהא אלא ברגל ראשון (סקבע) [שפגע] בו, יכול אם עבר רגל (אכד) [אחר] ולא הביא יהא עובר עליו משום בל תאחר ת"ל אלה תעשו לה' במועדיכם, הא אינו עובר עליו משום בל תאחר עד שיעברו עליו רגלי שנה כולה: **יב** עולותיכם, עולת יחיד ועולת צבור: וזבחיכם, זבחי שלמי יחיד וזבחי שלמי צבור: מעשרותיכם, (בכורות נג) ר' עקיבא אומר בשתי מעשרות הכתוב מדבר אחד מעשר דגן ואחד מעשר בהמה: ותרומת ידכם, (יבמות עג) אלו בכורים שנא' (דברים כו) ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה' אלהיך: ובכורות, (תמורה כא) זה הבכור. בקרכם וצאנכם, אלו חטאות ואשמות:

יג (ז) ואכלתם שם לפני ה' אלהיכם במחיצה:

יד ושמחתם, (פסחים קט) נאמר כאן שמחה ונאמר להלן (דברים כו) שמחה, מה שמחה האמורה להלן שלמים אף שמחה האמורה כאן שלמים: בכל משלח ידכם, בכל מה שאתם שולחים את ידכם ברכה אשלח בו: אתם ובתיכם, זו אשתו: אשר ברכך ה' אלהיך, לפי הברכה הבא:

טו (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים. (זבחים קיז) עד שלא הוקם המשכן היו

התורה והמצוה

ידענו שהמצוה להביא ברגל ראשון ועז"א ובאת שמה והבאתם שמה, ודברי הספרי נמצאים בספרא אמור (סי' ק"ג) ומשם הוגה הגי' בכאן כי גי' הספרים משובשת כמ"ש הגר"א, וכן בא בקיצור בספרי פינחס (סי' כ"ו) עיי"ש בפירושי שם ושם:

יב עולותיכם, כל מה שחשב פה דברים שאין נאכלים רק בירושלים [עי' ת"ל פי"ד מה' מעה"ק שהמה עמ"ש דשייך עשה ובאת שמה ביתר דברים] וע"כ חשב שני מיני מעשרות שהם ג"כ נאכלים בירושלים וכן בכורים למד מן תרומת ידכם שע"א נאמר על תרומה שנאכלת בכ"מ, אולם לא חשב פה חטאות ואשמות, וי"ל דגמריך להו מבכור שאינו בא בנדבה וכן חטאות ואשמות שהן חובה וז"ש ובכורות בקרך אלו חטאות ואשמות ר"ל דגמרינן מיניה חטאות ואשמות:

יג (ז) ואכלתם שם לפני ה' אלהיכם, כבר באורתי (לו סי' כ"ו בתורה אור שם), שלפני ה' האמור בתורה אין מקומו שוה בכ"מ, שלפעמים יציין קה"ק ולפעמים יציין את ההיכל ולפעמים יציין מקום מיוחד מן המזבח ולפעמים יציין כלל העזרה ולפעמים יציין כלל ירושלים, ובארתי שם כי בקדושה יש מדרגות מדרגות ויאמר בכ"מ לפני ה' לפי ענינם, ופה אין מקומות האכילה שוים שבכור ומעשר ומעשר שני וע": נאכלים בכל העיר וחטאות ואשמות ושלמי צבור נאכלים בעזרה, ועז"א שמ"ש לפני ה' במחיצה כל אחד במחיצתו:

יד ושמחתם, היינו שמחויב להביא שלמי שמחה שאין שמחה אלא בבשר כמ"ש ואכלת שלמים ושמחת כמ"ש בפסחים (דף ק"ט), ואמר אתם ובתיכם שגם נשים חייבות במצוה זו, ועי' ברמב"ם (פ"א מה' חגיגה) ובראב"ד שם, ושלמי שמחה אין להם שעור, וכתב הרמב"ם (פ"ב מה' חגיגה הי"ג) שמחויב להרבות בשלמי שמחה לפי עשרו, שעז"א שישמחו בכל משלח ידם כי אחר הברכה בעסקיהם ולפי הברכה והעושר יוסיפו להביא שלמי שמחה ולשמח הלוי והעניים:

טו (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום, הלכת הכתוב מוקשה מאד, ויל"פ שמ"ש ככל אשר אנחנו עושים פה היום מציין הזמן שמיום ההוא ואילך, כמו שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן, כי משה אמר זה סמוך למיתתו שאז היו נכונים לעבור את הירדן וציין זמן העברתם את הירדן במלת היום, ר"ל מהיום והלאה שפתח כי אתם עוברים את הירדן וכו' אבד תאבדון את כל המקומות וכו' לא תעשון כן לה' אלהיכם כי אם אל המקום אשר יבחר שכולל ג"כ שבעת שיבחר ה' במקום קבוע בשילה ובית עולמים לא תעשון להקריב בבמות רק והבאתם עולותיכם, ואז כשיבחר במקום קבוע בשילה ובית עולמים לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום ר"ל מהיום ואילך בבואכם אל הארץ שאתם עושים איש כל הישר בעיניו להקריב בבמות יען שלא באתם אל המנוחה ואתם עוסקים במלחמה ועברתם את הירדן וישבתם

הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו׃ ט כִּי לֹא־בָאתֶם עַד־עָתָּה אֶל־הַמְּנוּחָה וְאֶל־הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ י וַעֲבַרְתֶּם אֶת־הַיַּרְדֵּן וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מַנְחִיל אֶתְכֶם וְהֵנִיחַ לָכֶם מִכָּל־אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וִישַׁבְתֶּם־בֶּטַח׃ שני

רש"י

הישר בעיניו נדרים ונדבות שאתם מתנדבים על ידי שישר בעיניכם להביאם ולא ע"י חובה אותם הקריבו בבמה (זבחים קיז): (ט) כי לא באתם. (ספרי) כל אותן ח י"ד שנה: עד עתה. כמו ט עדיין: אל המנוחה. (זבחים קיט) זו שילה: נחלה. זו ירושלים: (י) ועברתם את הירדן וישבתם בארץ. שתתחלקוה ויכיר כל אחד את חלקו י ואת שבטו: והניח לכם. לאחר כבוש וחלוק ומנוחה (שופטים ג א) מן הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל ואין ע אלא בימי

שפתי חכמים

שפירש לעיל זבחיהם שלמיהם של חובה דכוליה ומפרש כאן דבבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבין במשכן וכו' ואם יהיה שבמשכן היו מקריבין שלמים של חובה ובבמה ג"כ מותר להקריב שלמים של חובה א"כ מקריבין אנו בבמה מה שמקריבין במשכן ובקרא כתיב לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה וגו': ח ר"ל וכי בשביל שהם לא באו עד עתה אל המנוחה לא יקריבו כל הקרבנות באותו זמן כשיבאו לעבור את הירדן ומתרץ כי לא באתם משמע כל אותן י"ד שנה של כיבוש וחילוק לא תוכל להקריב כאן קרבנות חובה כמו שאתם עתידים להקריב: ט פי' לא עד עכשיו שא"כ יתחייב שיהיה פירושו עד יום הזה שאנו עומדים פה במדבר וא"א זה דא"כ יהיה פי' שלא היו מקריבים קרבנות חובה במדבר ואין זה אמת שהרי במדבר היו מקריבין כל מיני קרבנות אבל מלת עדיין נופלת על הזמן העתיד שהם הי"ד שנה של כיבוש וחילוק כלומר כל אותן י"ד שנה עדיין לא באתם אל המנוחה וגו' לכך לא הקריבו קרבנות חובה: י שהוא אחר י"ד שנה שכבשו וחלקו דקודם לכן לא מקרי ישיבה כיון שלא הכיר כל אחד מקום ישיבתו שישאר בה להשתקע והכי אמרינן בפרשת כי תבא וירשתה וישבת בה שלא נתחייבו בביכורים עד אחר שכבשו

ספרי

היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות משהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים. עד שלא באו לשילה הותרו הבמות משבאו לשילה נאסרו הבמות. באו לנוב וגבעון הותרו הבמות באו לירושלים נאסרו הבמות, מכאן ואילך לא הותרו. ד"א לא תעשון וגו' אנו מטלטלים את המשכן היום אנו אסורים בבמות משנבוא לארץ אין אנו מטלטלים את המשכן ואין אנו (מותרים) [אסורים] בבמה:

התורה והמצוה

ר"ל שהיום אתם עוסקים בירושה וישיבה וכבוש האויבים וא"א לכם לבא אל המשכן ולכן תקריבו בבמות, אבל עת וישבתם בטח והיה המקום אשר יבחר שמה תביאו וכו' השמר לך פן תעלה עולותיך בכ"מ אשר תראה שמאז נאסרו הבמות, ופי' זה עולה כפי הפשט בלי שום דוחק, וזה פי' הא' של הספרי, שעז"א עד שלא באו לשילה, ר"ל שזה מרמז במ"ש ככל אשר אנחנו עושים פה היום, ר"ל מהיום והלאה עד שיבחר ה' בשילה, והדבר אחר מפרש שמ"ש ככל אשר אנחנו עושים פה היום מציין המשכן שבמדבר, והוא כפרש"י וז"ל לא תעשון מוסב למעלה על כי אתם עוברים את הירדן וגו' כשתעברו את הירדן מיד מותרים אתם להקריב בבמה כל י"ד שנה של כבוש וחלוק, ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבים פה היום במשכן שהוא עמכם והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות ע"כ אבל בבמה אין קרב רק נדר ונדב וזה איש כל הישר בעיניו, היינו ע"כ שמביאים שלא ע"י חובה רק מצד שישר בעיניכם להביאם, ולפי' זה במלת פה מציין את המשכן, ובמלת היום מציין זמן ההוה שהוא זמן המדבר, ומלת תעשון נמשך לשתים, ופי' בזמן שלא באתם אל המנוחה אז לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים רק פה במשכן לא בבמה כי [תעשון] איש כל הישר בעיניו, וז"ש ד"א אנו מטלטלים את המשכן היום וכו', [וכן מבואר מלשון הגמ' זבחים (קי"ז ע"ב), א"ק איש הישר בעיניו יעשה, מבואר שפי' מלת תעשון נמשך לשתים] ובני' הילקוט ככל אשר אנחנו עושים, חובה בבית עולמים רשות בבמה, ד"א לא תעשון לאו ועשו, מכאן אמרו עד שלא הוקם המשכן וכו' כמו שהוא בספרי, שבפ"ש חובה בבית עולמים וכו' מפרש כפי' הראשון שמ"ש ככל אשר אנחנו פה היום היינו מהיום ואילך עד משכן שילה שמקריבים חובה בבית עולמים אבל רשות מקריבים בבמה, ובד"א מפרש כפי' השני שמ"ש היום מציין זמן המדבר, ומ"ש לא תעשון בא על היתר הבמות שעז"א איש כל הישר בעיניו יעשה שעז"א לאו ועשו

תַעְבְּדוּן כְּכֹל דִּי אֲנַחְנָא עָבְדִין הָכָא יוֹמָא דֵין גְּבַר כָּל דְּכָשַׁר קֳדָמוֹהִי: ט אֲרֵי לָא אֲתֵיתוּן עַד כְּעַן לְבֵית נְיָחָא וּלְאַחְסָנָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ: י וְתַעְבְּרוּן יַת יַרְדְּנָא וְתִיתְבוּן בְּאַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן מַחְסֵן יַתְכוֹן וְיָנִיחַ לְכוֹן מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן מִסְּחוֹר סחור

ספרי

טז (זבחים קיג קיח) ר' יהודה אומר יכול יהיו הצבור מקריבים בבמה ת"ל איש היחיד מקריב בבמה ואין הצבור מקריב בבמה: כל הישר בעיניו, כל הנידר ונידב קרב בבמת יחיד וכל שאינו נידר ונידב אינו קרב בבמת יחיד. (שם) ד"א פה היום [ר"ש אומר] היום אנו מקריבים חטאות ואשמות משנבוא לארץ אין אנו מקריבים חטאות ואשמות [אפילו בבמה גדולה]:

יז (ט) כי לא באתם עד עתה. (שם קיט וש"נ) ליתן היתר בבמה: אל המנוחה ואל הנחלה, נחלה זו שילה, מנוחה זו ירושלים שנאמר (תהלים קלב) זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אויתיה דברי ר' שמעון, ר' יהודה אומר חילוף הדברים:

יח (י) ועברתם את הירדן וישבתם בארץ וגו' והיה המקום אשר יבחר וגו'. (סנהדרין כ) ר' יהודה אומר ג' מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ, למנות להם מלך, ולבנות בית הבחירה, ולהכרית זרעו של עמלק, ואיני יודע איזה יקדים ת"ל (שמות יז) כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק (כל שיהא) [משישב] המלך על כס יה אתה מכרית זרע עמלק. ומנין שכסא יה זה המלך שנאמר (דה"א כט) וישב שלמה על כסא ה' למלך. ועדיין איני יודע איזה יקדים אם לבנות בית הבחירה אם להכרית זרעו של עמלק ת"ל אשר ה' אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם וגו' וישבתם בטח והיה המקום אשר יבחר ה'. ואומר (ש"ב ז) ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו (ואומר) ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה. (היו שם שתי מחיצות מתאים לקדש הקדשים ומחילה לקדשים קלים):

התורה והמצוה

ומבית ע"ז לשון הספרי, שמ"ש עד שלא הוקם המשכן מפרש כפי' ראשון, והד"א מפרש כפי' השני, ועז"א מכאן אמרו ר"ל שבשני הפירושים האלה תלוי שני הפירושים שאמרו בספרי, ועי' בז"א מה שהאריך ונדחק והפלא בזה:

טז לר"י מניין רק איש הייש יחיד ורק הישר בעיניו דהיינו נו"נ קרבים בבמת יחיד, אבל בבמת צבור מקריב בין הצבור בין היחיד, ובבמת יחיד אין הצבור מקריבים כלל, ולדעת ר"ש גם הצבור לא יקריבו חטאות ואשמות בעת היתר הבמות ולמד לה ממ"ש ויעשו את הפסח בגלגל [כמ"ש בגמ' זבחים דף קי"ח], וי"ל שהלכה בשני הפי' שכתבתי בסי' הקודם ר"י מפרש מ"ש ככל אשר אנחנו עושים פה היום מניין שמלת היום זמן הגלגל, ור"ל מהיום נקריב איש הייש היחיד יקריב בבמה כל הישר היינו נו"נ, ואינו מדבר מן המשכן, שבו אין הבדל בשום זמן, ור"ש מפרש כפי' השני שמלת היום מניין זמן משכן שבמדבר, וכשאמר לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום ר"ל שאנחנו שהם הצבור מקריבים חטאות ואשמות ומשנבוא לארץ אין אנו מקריבים חטאות ואשמות רק הישר בעיניו נו"נ לבד, וז"ש ד"א פה היום רמ"א היום אנו מקריבים:

יז (ט) כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה, ר"ש מפרש ירושלים נקרא מנוחה כמ"ש זאת מנוחתי עדי עד ושילה נקרא נחלה ופי' שלא באתם אל המנוחה ואף לא אל הנחלה, ור"י מפרש ירושלים נקרא נחלה כמ"ש היתה לי נחלתי כאריה ביער ואומר העיט צבוע נחלתי לי [כ"ה בגמ' שם דף קי"ט], ומ"ש ליתן היתר בבמה הוא כמ"ש בגמ' שם למה חלקן כדי ליתן היתר בין זל"ז, ונראה שר"י ור"ש אזלי לשטתם למעלה (סי' ט'), שר"ש ס"ל שירושלים לא נתחלקה לשבטים וא"א לקראה בשם נחלה וע"כ קורא שילה בשם נחלה כי היתה נחלת מטה יוסף, ור"י לשטתו שירושלים נתחלקה לשבטים ויצדק עליה שם נחלה:

יח (י) והניח לכם מכל אויביכם והיה המקום אשר יבחר, פי' חז"ל שהוא אחר הכרתת זרע עמלק שהיה בימי שאול, ואז היה השם שלם והכסא שלם כמ"ש וישב שלמה על כסא ה' למלך, כי מלחמת עמלק הוא אחר שהיה מלך בישראל כמ"ש כי יד על כס יה, והובא בסנהדרין (דף כ' ע"ב), ומ"ש היו שם שתי מחיצות מתקן הגר"א ומקומו לקמן (סי' כ'):

יא וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ
שָׁם שָׁמָּה תָבִיאוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
עוֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וּתְרֻמַת יֶדְכֶם וְכֹל מִבְחַר
נִדְרֵיכֶם אֲשֶׁר תִּדְּרוּ לַיהוָה׃ יב וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם אַתֶּם וּבְנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְעַבְדֵיכֶם וְאַמְהֹתֵיכֶם
וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֵיכֶם כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה אִתְּכֶם׃
יג הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ בְּכָל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃
יד כִּי אִם־בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה בְּאַחַד שְׁבָטֶיךָ שָׁם

בעל הטורים

בירדן לא ישאו אותו: (יא) לשכן שמו שם שמה. רמז לשתי מחיצות אחת לקדשי קדשים וא' לקדשים קלים: (יג) עולתיך בכל מקום אשר תראה ס"ת הכרמל בכל בגימ' אליהו רמז לאליהו שהעלה עולות בהר הכרמל: (יד) שבטיך בגימ' שבט יהודה [עי' יומא ד' י"ב ע"א] שם תעשה עולותיך ר"ת תשע ס' דברים אתה עושה על המזבח. עולה. מנחה. אשם. שלמים.

שפתי חכמים

והלקוח ועוד מדכתיב מנחיל אתכם ולא כתיב נותן ש"מ לאחר ירושה מיירי: כ ר"ל והרי כתיב לעיל והבאתם שמה וגו' ומתרץ למעלה כו': ל דקודם שבאו לנוב היו הבמות מותרות משבאו לנוב חזרו לאיסורם לפי שהמשכן הוקם בנוב לכך אסורות: מ ר"ל והרי לעיל כתיב שמה תביאו משמע דוקא שמה ולא במקום אחר ולמה ליה עוד השמר לך ומתרץ ליתן לא תעשה על הדבר: נ ר"ל למה כתיב אשר תראה לא הל"ל רק בכל מקום ומתרץ ללמדך דדוקא במקום אשר תראה לא תקריב אבל מקריב אתה ע"פ נביא וכו': ס כתב הרא"ם קיימ למ"ד שירושלים נתחלקה לשבטים ונפלה בחלקו של בנימין אבל למ"ד ירושלים לא נתחלקה לשבטים צ"ל באחד שבטיך קאי על שילה עכ"ל ול"נ אפילו למ"ד ירושלים לא נתחלקה לשבטים מ"מ ב"ה היה בחלקו של בנימין אף שהעיר ירושלים לא נתחלקה וכמו דכתיב בין כתפיו שכן: ע דע"כ קרא דלעיל מיירי

רש"י

בימי דוד. אז: (יא) והיה המקום וגו'. בנו לכם בית הבחירה בירושלים וכן הוא אומר בדוד (שמואל ב ז א) ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן ראה אנכי יושב בבית ארזים וארון ה' יושב בתוך היריעה: שמה תביאו וגו'. כ למעלה אמור לענין שילה וכאן אמור לענין ירושלים ולכך חלקם הכתוב ליתן היתר בין זו לזו משחרבה שילה ובאו לנב ל ולגבעון היו הבמות מותרות עד שבאו לירושלים: מבחר נדריכם. מלמד שיביאו מן המובחר: (יג) השמר לך. (ספרי) ליתן לא תעשה מ על הדבר: בכל מקום אשר תראה. אשר יעלה בלבך אבל אתה מקריב ע"פ נביא נ כגון אליהו בהר הכרמל: (יד) באחד שבטיך. בחלקו של בנימין ס ולמעלה הוא אומר מכל שבטיכם ע הא כיצד כשקנה דוד את הגורן מארונה היבוסי גבה הזהב מכל השבטים ומכל

ספרי

יח (יא) והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם לשכן שמו שם עולותיכם, עולת יחיד ועולת צבור: וזבחיכם, זבחי שלמי יחיד וזבחי שלמי צבור: מעשרותיכם, ר' עקיבא אומר בשתי מעשרות הכתוב מדבר אחד מעשר דגן ואחד מעשר בהמה: ותרומת ידכם, אלו בכורים. (ונדבותיכם) [נדריכם] לרבות נדרים ונדבות. [מבחר] שלא יביאו (אלו) אלא מן המובחר. אין לי אלא נדרים ונדבות מנין לרבות בכורות ומעשרות חטאות ואשמות

התורה והמצוה

יח (יא) שמה תביאו עולותיכם, כבר נשנה זה למעלה (סי' י"ב) ושם הפרשנו, רק פה לא אמר נדבותיכם ובכורות בקרכם וצאנכם כי סמך עמ"ש זה למעלה, וכלל זה במ"ש וכל מבחר נדריכם שמלת כל כולל הכל, וממ"ש מבחר נדריכם למד שצריך להביא הכל מן המובחר כמ"ש במנחות (ס"ג ע"ב), ומה שכפל זה פנים ס"ל לרבי שהראשונה נאמר לענין שילה, והוא כשטת ר' יהודה למעלה (סי' ס') שמ"ש מכל שבטיכם

סחור ותיתבון לרחצן: יא ויהי אתרא די יתרעי יי אלהכון ביה לאשראה שכנתיה תמן לתמן תיתון ית כל די אנא מפקיד יתכון עלותיכון ונכסת קודשיכון מעשרתיכון ואפרשות ידכון וכל שפר נדריכון די תדרון קדם יי: יב ותחדון קדם יי אלהכון אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון ואמהתיכון ולואה די בקרויכון ארי לית ליה חלק ואחסנא עמכון: יג אסתמר לך דילמא תסק עלותך בכל אתרא די תחזי: יד אלהן באתרא די יתרעי יי בחד מן שבטיך תמן תסק

ספרי

ואשמות ת"ל [וכל] מבחר (מדיכס) רבי אומר אם נאמר למעלה למה נאמר למטה ראשונה לענין שילה שניה לענין ירושלים:

כ (יב) ושמחתם, נאמרה כאן שמחה ונאמרה להלן שמחה מה שמחה האמורה להלן שלמים אף שמחה האמורה כאן שלמים: לפני ה' אלהיכם, במחיצות [היו שם שתי מחיצות מחיצה לקדש הקדשים ומחיצה לקדשים קלים]:

כא אתם ובניכם ובנותיכם ועבדיכם ואמהותיכם, חביב חביב קודם: והלוי אשר בשעריכם כי אין לו חלק ונחלה אתכם, כל מקום שאתה מוצא את הלוי (הזה לומד) תן לו חלקו, אין לו חלק תן לו מעשר עני, אין לו מעשר עני תן לו שלמים:

כב (יג) השמר לך, (זבחים קו) בלא תעשה: פן תעלה עולותיך, (שם קט) ולא עולת עובדי כוכבים דברי ר' שמעון, ר' יהודה אומר ולא עולת עכו"ם שהוקדשו בח"ל:

כג בכל מקום אשר תראה, אבל אתה מעלה בכל מקום שיאמר לך הנביא כדרך שהעלה אליהו בהר הכרמל. כתוב אחד אומר באחד שבטיך וכתוב אחד אומר מכל שבטיכם זו שר' יהודה אומר כסף מכל שבטיכם [מקום] בית הבחירה משבט אחד:

כד (יד) כי אם אל המקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך שם תעלה עולותיך. אין לי אלא עולות שאר קרבנות מנין ת"ל ושם תעשה כל אשר אנכי מצוך. ועדיין אני אומר עולות הוא בעשה ובלא תעשה שאר קרבנות לא יהיו [אלא] בעשה. בלא תעשה מנין ת"ל שם תעלה עולותיך, עולה היתה בכלל ולמה יצאת להקיש אליה ולומר [לך] מה עולה מיוחדת שהיא בעשה [היא] בלא

התורה והמצוה

שבטיכם פי' שגנו השמות מכל השבטים דכן ס"ל לרבי בזבחים (דף קט"ז ע"ב) כי לר"ש ז"ל שמ"ש למעלה מכל שבטיכם מדבר בירושלים, ולדידיה למעלה מדבר בירושלים ופה מדבר משילה והו"ל לפסחו שתי' אל המנוחה זו ירושלים ונחלה זו שילה ואח"כ בא הסדר ירושלים תחלה ואח"כ שילה, ולרבי שהוא כר' יהודה המנוחה זו שילה ונחלה זו ירושלים כן בא הסדר שילה תחלה, וכבר כתבתי למעלה (סי' י"ז) שכ"א לפסחו עיי"ש:

כ (יב) ושמחתם, המבואר למעלה (סי' י"ד), ומ"ש לפני ה' במחיצות המבאר למעלה (סי' י"ג), ומ"ש היו שם שתי מחיצות כדפס בספרי (בסוף סי' י"ח) ומקומו כאן, ומה שלא אמר זה למעלה (סי' י"ג) משום דלרבי למעלה מדבר בשילה ושם קדשים קלים נאכלים בכל הרואה ולא היה רק מחיצה אחת ועז"א (שם) במחיצה בלשון יחיד:

כא אתם ובניכם, חושב לפי החביבות, וחביב חביב קודם, ומ"ש והלוי, מוזכר במעשר שני ובמעשר עני ובאכילת שלמי שמחה, ובספרי לקמן (פסקא ק"ח) אין לו חלקו תן לו מעשר שני אין לו מעשר שני תן לו מעשר עני וחלקו פי' מעשר ראשון ועי' ברמב"ם (פ"ב מה' חגיגה הי"ג) ובני' הישנה הלוי הזה לומד ופי' הראב"ד שם הלוי לומד תורה כמ"ש לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת ה' והגר"א מחקו:

כב (יג) השמר לך פן תעלה עולותיך, השמר פן בא לאזהרה על העלאת חוץ כמ"ש בזבחים (דף ק"ו), וממ"ש עולותיך דייק ר"ש ולא עולת כותים ור' יהודה מחלק בין א"י לח"ל, ועוד דעה שלישית דעת ר' יוסי בזבחים (דף מ"ה) שהתמיד אסור, וכמ"ש (שם קט"ז ע"ב) אסור לסייען וכמ"ש הרמב"ם (פי"ט מה' מעה"ק), אבל העכו"ם עצמן אין מוזהרים ע"ז, כמ"ש בספרא אחרי (סי' פ"ו) ובזבחים (שם):

כג בכל מקום אשר תראה, מוסיף אשר תראה למעט אם תעשה עפ"י נביא, ומ"ש כתוב א"א באחד שבטיך המבואר למעלה (סי' פ'):

כד (יד) שם תעלה עולותיך, ושם תעשה, ר"ל כל מיני קרבנות, ובא לומר שיהיה בעשה ול"ת, ועדיין לא ידענו ל"ת ביתר קרבנות, רק שכלל הוא שכ"מ שמוציא העולה הטודמת ע"י מלא:

תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כֹּל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ׃ (טו) רַק בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תִּזְבַּח ׀ וְאָכַלְתָּ בָשָׂר כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר

בעל הטורים

מנחה. שמן. לבונה. יין. מים: (טו) כברכת ה'. דין ואידך כברכת ה' אלהיך אשר נתן בגי עולת ראיה (סוף פרשה א ופ"ב ברש"י) והיינו דפסק מי שיש לו אוכלין מרובין מביא עולות מרובין חסו תזבח ואכלת בשר. תזבח דהיינו עולות. ואכלת בשר דהיינ

רש"י

מקום הגורן בחלקו של בנימין היה: (טו) רק בכל אות נפשך. במה הכתוב מדבר אם בבשר תאוה להתירה להם בלא הקרבת אימורים (חולין יז) הרי הוא אומר במקום אחר כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך וגו' ואמרת אוכלה בשר וגו' במה זה מדבר בקדשים שנפל בהם מום שיפדו ויאכלו בכל מקום יכול יפדו על מום עובר פ ת"ל רק: תזבח ואכלת. (בכורות טו יבמות עג) אין לך בהם היתר גיזה וחלב צ אלא אכילה ע"י זביחה: הטמא והטהור. לפי שבאו מכח קדשים שנאמר בהם (ויקרא ז יט) והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל הוצרך להתיר בו שטמא וטהור אוכלין ק בקערה אחת: כצבי וכאיל. שאין קרבן בא מהם: כצבי וכאיל. ר לפטרן מן הזרוע

שפתי חכמים

מיירי נמי בבית עולמים מדכתיב כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מיירי בבית עולמים דהא לא מצינו שבחר ה' בשום מקום כי אם בירושלים ושאר מקומות כגון גלגל וגבעון ונוב ושילה ישראל מעצמם בחרו להם אלא ע"כ צ"ל דקרא כי אם אל המקום מיירי בשילה ובבית עולמים ופירושו לשכנו דכתיב כמו ולשכנו והוא דבור בפני עצמו ואינו פירוש אדלעיל ואשר יבחר דלעיל מיירי בבית עולמים וא"כ מקשה רש"י שפיר: פ פירוש אפילו אם נפל בו מום דודאי יבריא יפדה אותו מיד כשיפול בו המום אע"פ שסופו להתרפאות ויאכל במום זה ת"ל רק דכל אכין ורקין מיעוטין הן וכאן בא למעוטי מום עובר: צ פירוש דהל"ל בכל אות נפשך תאכל בשר ומדאמר אינו אלא בזביחה שהרי הקדשים והחולין שוין בזביחה ודרשו מכאן שאין להם היתר הנאה בקדשים כשנפסלין אלא כולה בכאה על ידי זביחה לאפוקי גיזה וחלב שאין הנאתן באה ע"י זביחה: ק פירוש אע"פ שהבשר הטהור שאוכל אותו השאר בקערה נגע בו הטמא שהרי הוא אוכל עמו בקערה אחת כדי"א ת"ל מקרא דכתיב בפרשה שלאחריה כן תאכלנו הטמא והטהור יחדו דמיירי בפסולי המוקדשים כדאיתא בפרק השוחט. כתב הרא"ם אבל יש לתמוה על רש"י ז"ל שהביא הקרא והבשר אשר יגע בכל טמא וכו' ללמוד ממנו על הטהור שיאכל בשר פסולי המוקדשים אף כשהטמא נגע בו והיה לו להביא קרא בכל קדש לא תגע אזהרה שלא יאכל טמא קדשים ולפיק הוצרך הקרא לומר שהטמא יאכלנו וכו' ומתרץ משום דקרא בכל קדש לא תגע לא יצתמעט בהדיא שלא יאכל טמא קדשים אלא ממדרש חז"ל לכן הביא רש"י הקרא והבשר אשר יגע בכל טמא וללמוד על טהור שיוכל לאכול בשר טמא של פסולי המוקדשים ול"נ דהוכחת רש"י הוא דעיקר קרא הוא בא להתיר לטהור שיאכל בשר טמא דאל"כ לשתוק קרא שהטהור יוכל לאכול דהא ק"ו הוא אם טמא יכול לאכול כ"ש טהור אלא ע"כ עיקר קרא בא ללמוד על הטהור שיאכל בשר טמא כדפרישית: ר פירוש וע"כ פטור מן המתנות כצבי וכאיל שהן פטורי' כיון שאין בא מהם קרבן כמו שפירש אחר זה:

ספרי

בלא תעשה כך כל שהיא בעשה הרי היא בלא תעשה:

בה (טו) רק בכל אות נפשך. במה הכתוב מדבר אם בבשר תאוה כבר אמור ואם באכילת [קדשים] כבר אמור, הא אינו מדבר אלא בפסולי המוקדשים שיפדו (יכול יפדו מכל מום עובר ת"ל רק) תזבח ואכלת, ולא גיזה: בשר, ולא חלב. יכול יהיו אסורים לאחר זביחה ת"ל כברכת ה' אלהיך. יכול אם קדם מום קבוע להקדשן ונפדו יהיו

התורה והמצוה

כי אם, צריך להוציא מה שנאמר בשילה לא דברים אחרים, ואיך אמר כי אם אל המקום וכו' שם תעשה שהם יהיו הקרבנות, והלא בשילה לא הכר אלא עולות, מזה מבואר שמ"ש פן תעלה עולותיך היינו שם פרטי לעולות לבד רק פי' דברים שאתה מעלה וכולל כל הקרבנות ויש בכולם עשה ול"ת:

כה (טו) רק בכל אות נפשך תזבח, אי אפשר לפרש שר"ל שתוכל לאכול בשר תאוה שהיה אסור במדבר לר' ישמעאל לקמן (סי' ל"ח) שזה יאמר אח"ז כי ירחיב ה' את גבולך וכו', וכן א"א לפרש שאכל בשר קדשים שהלא כבר אמר שלא יאכלם רק בירושלים, וע"כ פי' חז"ל שמדבר בפסולי המוקדשים, כי כבר למד בספרא (בחקותי סי' פ"ה) שמובא בבכורות (דף ל"ז) ובכ"מ, וממ"ש ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה' שמדבר בבע"מ, שקדשים שנפל בהם מום קבוע יפדה אותם ויצאו לחולין ועז"ש

יפס"ז שמר פס השמר לך פן תעלה עולותיך וכו' כי אם במקום אשר יבחר שם תעלה ותעשה כל הקרבנות

עֲלָוָתָךְ וְתַמָּן תַּעְבֵּד כֹּל דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ: טו לְחוֹד בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ תִּכּוֹס
וְתֵיכוּל בִּשְׂרָא כְּבִרְכְתָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ דִּי יְהַב לָךְ בְּכָל קִרְוָיךְ מְסָאֲבָא וְדַכְיָא יֵיכְלִנֵּהּ
כבשר

ספרי

אסורים ת"ל רק. (מלמד) [מנין] שאין נשחטים אלא על מום קבוע. אמרת ק"ו הוא ומה בכור שאינו נוהג בבל הולדות ויוצא לחולין שלא בפדיון אינו נשחט אלא על מום קבוע קדשים שהם נוהגים בכל הולדות ואינם יוצאים לחולין אלא בפדיון אינו דין שלא יהיו נשחטים אלא על מום קבוע. לא אם אמרת בבכור שכן קדושתו מרחם וקדושתו חלה עליו על בעל מום קבוע תאמר בקדשים שאין קדושתם מרחם ואין קדושה חלה עליהם על בע"מ קבוע ת"ל אשר נתן לך בכל שעריך [ונאמר להלן (דברים טו) בשעריך תאכלנו] שעריך [שעריך] לג"ש מה שעריך האמור להלן אין נשחטים אלא על בע"מ קבוע אף שעריך האמור כאן אין נשחטים אלא על בע"מ קבוע: **כב** טמא יאכלנו, אין לי אלא טמא טהור מנין ת"ל (יאכלנו) הטמא והטהור (יחדו) יאכלנו מגיד הכתוב ששניהם אוכלים בקערה אחת. יכול אף תרומה נאכלת בקערה אחת ת"ל יחדו יאכלנו זה נאכל מתוך קערה אחת ולא תרומה נאכלת מתוך קערה אחת: **כב** יכול יהיו חייבים במתנות ת"ל כצבי וכאיל. אוציאנו מכלל מתנות ולא אוציאנו מכלל חזה ושוק ת"ל (אך) [כצבי וכאיל]. אי מה הצבי כולו מותר אף זה כולו מותר ת"ל (רק) [אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל]. ר' שמעון אומר יכול כשם שנתנה תורה מחיצה בין קדשי קדשים לקדשים קלים בזמן שהם (בעלי מומים) תמימים כך נתנה תורה מחיצה בין קדשי קדשים לקדשים קלים בזמן שהם בע"מ ת"ל כצבי וכאיל מגיד כשם שלא נתנה תורה מחיצה
בין

התורה והמצוה

ועז"א רק ר"ל רק אז יוצא מכלל זה בעת שתזבח בכל אות נפשך ר"ל שתזבח את העולות והקרבנות לאכלם בשר תאוה בכל שעריך, וזה אם נפל בהם מום קבוע שאז מותר לפדותם ולאכול את הבשר בתורת חולין, ועז"א מלת רק שהוא מוציא מכלל הקודם, שאין לאכול הקרבנות בכ"מ רק בעת שהותר זה דהיינו אם נפסלו ע"י מום, וממילא מבואר שמדבר בנפל בהם מום אחר הקדשן שאם קדם מום קבוע להקדשן לא חל עליהם שם קרבן כלל לענין שצריך לאכלם בקדש והוא אמר מלת רק שמוציא שיוכל לשחוט ולאכול קרבנות שחל עליהם שחלה שם קרבן והיה צריך תחלה לאכלם בקדש, וממ"ש תזבח למד שלא הותר רק לזבחם ולאכול בשרם לא לגוזם ולא לאכול חלבם וזה רק בנפל בם מום אחר שהוקדשו לא אם היה בם מום תחלה, והנה אח"כ אמר כי ירחיב ה' את גבולך ואמרת אוכלה בשר כי תאוה נפשך לאכול בשר ואמרו חז"ל שלא יאכל בשר שלא לתאבון כי שם מדבר בחולין שהוא רשות ובכאן שמדבר מקדשים שנפסלו שמצוה לפדות אותם ולשחטם אמר דרך צווי בכל אות נפשך תאכל בשר וכמ"ש הרמב"ם (בפ"א מה' א"מ ה"י). והנה בספרא בחקותי (סי' ע"ח) למד לפעם מום עובר ממ"ש אשר לא יקריב ממנה בלשון עתיד, והספרי למד זה מגז"ש, ששעור הכתוב ואכלת בשר בכל שעריך והוא דומה עם מ"ש בבכור שנפל בו מום קבוע בשעריך תאכלנו, ורומז שגם פה מדבר במום קבוע ומ"ש כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך מלמדנו שלא נטעה שלא הותר רק לאכול בשרו בעצמו לא למכרו ועז"א שדומה כמאמר דברים שנתן לך ה' בברכתו שאתה רשאי להנות בהם ולעשות בהם סחורה וז"ש יכול יהיו אסורים לאחר זביחה וכו', ור"מ יכול יהיו אסורים בגיזה גם לאחר שחיטה והוא נכון:

כב הטמא והטהור יאכלנו, הול"ל רק הטמא יאכלנו שזה עיקר החידוש שלא נאמר שדינו כקדשים שלא יאכלו בטומאת הגוף, רק שא"כ לא נדע שמותר להטהור לאכול עם הטמא בקערה אחת, ובפסוק (כב) אמר גבי בשר תאוה הטמא והטהור יחדו יאכלנו הוסיף מלת יחדו, כי שהבאר אצלי שיש הבדל בין מלת יחד ובין מלת יחדו שיחדו מורה ששניהם שוים ובא ללמד שרק בבשר תאוה יש היתר זה שגם הטמא והטהור הם שוים לא גבי תרומה שכהן טמא אסור בה, ותרומה טמאה אסורה באכילה ואינם שוים יחדו:

כב יאכלנו כצבי וכאיל, ואצל בשר תאוה (פ' כ"ב) אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו, וגבי בכור (פ"ו כ"ב) בשעריך תאכלנו וכו' יחדו כצבי וכאיל, וכמ"ש בבכורות (דף ל"ג) הלכה צבי ואיל כתיבי, ודרש בספרי שמ"ש פה כצבי וכאיל ממעט שאינו חייב במתנות, ומ"ש גבי בשר תאוה הצבי ואת האיל ממעט שא"צ ליתן חזה ושוק כמו שהיו נוהגים בזמן איסור בשר תאוה, ומ"ש מ"ל אך הוא פ"ס כמו שהגיה בספרי (סי' מ"א) ולא תאמר שהחלב מותר כחלב צבי ואיל, ע"ז השיב שגבי בשר תאוה כתיב אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל [כן גרס בספרי לקמן (סי' הנ"ל)] ופה אמל"פ שהחלב של חולין עובר
דהא

יֹאכְלֶנּוּ כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃ טז רַק הַדָּם לֹא תֹאכֵלוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ יז לֹא־תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ מַעְשַׂר דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ וְכָל־נְדָרֶיךָ

רש"י

הזרוע והלחיים והקיבה: (טז) רק הדם לא תאכלו. אף על פי שאמרתי שאין לך בו ש זריקת דם במזבח לא תאכלנו: תשפכנו כמים. לומר לך שאין ת צריך כסוי. ד"א הרי הוא כמים א להכשיר את הזרעים (ספרי חולין פ"ד): (יז) לא תאכלו. בא הכתוב ליתן לא תעשה ב על הדבר: לא תוכל. רבי יהושע בן קרחה אומר יכול אתה אבל אינך רשאי כיוצא בו (שופטים א כא) ואת היבוסי יושב ירושלים לא יכלו ב"י להורישם יכולים היו אלא שאינן רשאין לפי שכרת להם אברהם ברית כשלקח מהם מערת המכפלה ולא יבוסים היו אלא חתיים היו אלא על שם העיר שנקראת יבוס כך מפורש בפרקי דרבי אליעזר והוא שנאמר (ש"ב ה ו) כי אם הסירך העורים והפסחים צלמים שכתבו עליהם את ג השבועה: ובכרת בקרך

שפתי חכמים

ש פירוש וזה עולה על הדעת שלא נאסר כתם אלא כדי שיהא מרק על גבי המזבח קמ"ל ויש נתמוה ל"ל להאי קרא תיפוק ליה מפרשת אחרי מות דכתיב אשר יאכל כל דם וגו' שבא ללמד אפילו דם חולין וכפירוש רש"י שם ושמא י"ל כתיב בהאי וכתיב בהאי וכו' כן כתב הרא"ם וכן תירץ לעיל בפרשת אחרי מות ונ"ל דאי מהתם ה"א כיון שהיו תמימים והיה דמה ראוי לגבי מזבח בשעת שחיטה אף שהם חולין מש"ה אסרה התורה מה שאין כן בפסולי המוקדשים מש"ה אינטריך קרא לאוסרו עיין לעיל בפרשת אחרי מות מה שכתבתי: ת לפי שמדמה אותו לצבי ואיל ס"ד מה צבי ואיל צריכין כסוי אף בהמה זו צריכה כסוי לכך צריך למכתב תשפכנו כמים כלומר שאין צריך כסוי הרא"ם. עי"ל דה"א דכל בהמה דמה חייב בכסוי דהא בהמה בכלל חיה היא ודם חיה צריך כסוי ה"ה בהמה קמ"ל על הארץ תשפכנו כמים מה מים אין צריך כסוי אף דם פסולי המוקדשים ומינה ילפינן לכל בהמה שאין דמה צריך כסוי וכן בהדיא בפרק כסוי הדם (דף ע"ד) ע"ש: א דלטעם ראשון קשה מים ל"ל לא נכתוב אלא על הארץ תשפכנו ותו לא. וממילא ידענו דלא בעי כסוי מש"ה צריך טעם אחר ואי לטעם אחרון לחודיה התם גבי הכשר זרעים היה לו לכתוב מש"ה צריכין תנו גם לטעם ראשון: ב כתב הרא"ם מפני שלא אמר דהוה לא תעשה אבל הוצרך לומר בא הכתוב וכו' והוכרחתי לומר שזאת ע"ד רמז בלבד אבל עיקר הלאו הזה ופירושו הוא אינו אלא שלא נאכלו חוץ לחומה אי נמי הכי פירושו שאף על פי שכתב למעלה והבאתם שמה עולותיכם וגו' ולא חוץ לחומה חזר ואמר לא תוכל לאכול בשעריך ליתן לא תעשה על הדבר כדלעיל: ג פי' השבועה שנשבע אברהם ויצחק לאבימלך והצלמים העורים הם כנגד יצחק והפסחים הם כנגד יעקב

ספרי

בין צבי ואיל כך לא נתנה תורה מחיצה בין קדשי קדשים לקדשים קלים בזמן שהם בעלי מום:

כח (טז) רק הדם לא תאכלו, לאו אחד יש בו ולא שני לאוים. [יכול] כדם המוקדשים ת"ל רק הדם לא תאכלו. לאו אחד יש בו ואין בו שני לאוין: כט כמים, (פסחים כ וש"נ) מה מים מותרים בהנאה אף דם מותר בהנאה, מה מים מכשירים את הזרעים אף דם מכשיר את הזרעים. (חולין לה) מה מים פטורים מלכסות אף דם פטור מלכסות:

התורה והמצוה

דהא כתיב כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו, ור"ל שמ"ש פה כצבי וכאיל מלמד שקדשים הפסולים כולם דומים ואין להם מחיצה, שעז"א בכל שעריך הטמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל, שמ"ש כצבי וכאיל מפרש מ"ש בכל שעריך, והדרוש על כצבי וכאיל שגבי בכור לא נמצא בספרי וי"ל שהוא כדרוש הנמצא במכות (דף כב) המרביע שור פסולי המקדשים לוקה גוף אחד ועשאו הכתוב שני גופים, דהיינו שהשור והשה כשני גופים, ועז"א שם יחדו כצבי וכאיל, כאלו אמר כצבי וכאיל יחדו כי גם על מלת יחדו דשם אך דרוש עי' בסי' הקודם, ובבכורות (דף ל"ג) ששם אהרת עיי"ש (ועי' שם דף ס"ו ולקמן סי' מ"א):

כח (טז) רק הדם לא תאכלו, כבר אמר בספרא ויקרא (סי' קפ"ט) וז"ל ר' יהודה אומר וכו' יכול אף דם פסולי המוקדשים יהי' חייבים עליהם בשני לאוין ת"ל רק הדם ל"ת אין בו אלא אזהרה א', מתוך שיצא הבכור מכלל פסולי המוקדשין יכול יהיו חייבים על דמו משום שני לאוין ת"ל רק את דמו ל"ת אין בו אלא אזהרה א', והארכתי שם שר' יהודה בעל המאמר שם לשטתו שס"ל שבדם של מוקדשים עובר בשני לאוין, וכן ברייתא זו כר' יהודה ורש"י בפי' התומש שפי' טעם אחר בזה הוא לרבן עיי"ש:

כט על הארץ תשפכנו כמים, זה כתוב ג"פ לג' דרושים, מ"ש פה כמים מלמד שדם פסולי המוקדשים מותר בהנאה סד"א דאיל דאסורים בגיזה ועבודה דמן ליבעי קבורה כמ"ש בחולין (דף ל"ו), ומ"ש

בִּבְשַׂר טַבְיָא וְאַיְלָא׃ טז לְחוּד דְּמָא לָא תֵיכְלוּן עַל אַרְעָא תִשְׁדְּנֵהּ כְּמַיָּא׃ יז לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמֵיכַל בְּקִרְוָיךְ מַעֲשַׂר עִבּוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וּבְכוֹרֵי תוֹרָךְ וְעָנָךְ וְכָל נִדְרָךְ

ספרי

ל (יז) לא תוכל לאכול בשעריך, ר' יהושע בן קרחה אומר יכול (אני) אבל איני רשאי. כיוצא בו אתה אומר (יהושע טו) ואת היבוסי יושבי ירושלים לא יכלו להורישם יכולים היו אבל אינם רשאים: לא מעשר, אין לי אלא טהור טמא מנין ת"ל דגנך. לקוח בכסף מעשר מנין ת"ל תירושך. אין לי אלא טהור טמא מנין ת"ל ויצהרך. לב ר' שמעון אומר מכלל שנאמר לא אכלתי באוני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא היכן הוא מוזהר איני יודע ת"ל לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך תירושך ויצהרך. יכול הנותן במתנה יהא חייב ת"ל לא תוכל לאכול בשעריך האוכל חייב ואין הנותן במתנה חייב: לג (מכות טו וש"נ) ר' יוסי אומר יכול לא יהיו חייבים אלא על טבל שלא הורם ממנו כלום מנין הורם ממנו תרומה ולא הורם ממנו מעשר ראשון מעשר ראשון ולא הורם ממנו מעשר שני (מעשר שני ולא הורם ממנו) [ואפילו] מעשר עני מנין ת"ל לא תוכל לאכול בשעריך: לד רבי שמעון אומר לא בא הכתוב אלא ליתן מחיצה בין קדשי קדשים לקדשים

התורה והמצוה

שפיכה בבשר תאוה כמים מלמד שמכשיר את הזרעים שתחלה כשהיו אסורים בבשר תאוה לא היה הדם מכשיר ודם קדשים אינו מכשיר כמ"ש בפסחים (דף ט"ז) ובכ"מ, ומ"ש שפיכה כמים גבי בכור לאמר שאין טעון כסוי וכמ"ש בחולין (דף פ"ד) א"ל יעקב מינאה לרבא איימא בהמה בכלל חיה לכסוי ת"ל עליך א"ק על הארץ תשפכנו כמים:

ל (א) לא תוכל לאכל בשעריך, בא לשון זה כ"פ על האזהרה ר"ל שאין לך יכולת ע"ז מפני שאי אתה רשאי, הגם שלולא האזהרה היית יכול, ובא לשון זה לרוב במקום שבענין אחר יכול לעשות כן, כמו באונס ומוציא ש"ר לא יוכל שלחה כל ימיו הגם שנשים אחרות יכול לשלחם, ובאבדה לא תוכל להתעלם הגם שיש לפעמים מקומות שתוכל להתעלם כמו אם הוא כהן והאבדה בבה"ק או שאמר לו אביו הטמא, וכן עד ת"ש שבעת היתר הבמות יוכלו לאכול שלמים בכ"מ עתה בשעת איסור הבמות לא תוכל לעשות כן מפני שאיך רשאי:

לא מעשר דגנך ותירשך ויצהרך, הול"ל שהם מעשרותיך כמ"ש בפסוק ו' ובפ' י"ג, וע"כ אמר שרצה לרמז על ארבעה מיני מעשרות, [א] מעשר טהור, [ב] מעשר טמא שלא יאכלנו בלא פדיון מן לתומה, [ג] לקוח בכסף מעשר שא"א לאכלו כלל אף ע"י פדיון כי אינו נפדה חוץ לירושלים, [ד] לקוח בכסף מעשר שנטמא, והוא אסמכתא דהא במכות (דף י"ג) ופ"ק דכריתות שלכן הזכיר דגנך תירושך ויצהרך לחייב על כל א"א בפ"ע וכמ"ש הרמב"ם (פ"ב מה' מעשר שני ה"ה), ועיין לקמן (סי' קמ"א):

לב לא תוכל לאכל בשעריך, ר"ש מפרש שבעד מ"ש רק בכל אוה נפשך הזבח ואכלת בכל שעריך הטמא והטהור, אמר לא תוכל לאכל בשעריך [הטמא והטהור] מעשר דגנך, כי מ"ש לא אכלתי באוני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא הוא רק וידוי כמ"ש רש"י בפסחים (דף כ"ד), ולמד הלאו מכאן, ופה שלמד הלאו מכאן ידענו שמ"ש לא אכלתי באוני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא הוא מוזהר עליו, וכמ"ש הרמב"ם (פ"ג מה' מ"ש) ללאוו לאו מכאן, ובפסחים (שם) חשב הלאו לא בערתי ממנו בטמא, והתוס' שם הקשו ממ"ש בכאן שאין ללמוד אזהרה מפסוק זה, ולק"מ שאחר שלמד ר"ש מן לא תוכל לאכל בשעריך ידעינן שמ"ש לא בערתי ממנו בטמא הוא אזהרה, וכן בספרא (ויקרא סי' שי"ז) דתב"י אומר מתוך שנאמר לא אכלתי באוני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא יכול ישראל שאכלו את המעשר אונים או בטומאה יביאו קרבן עולה ויורד, סמך ג"כ על פסוק דכאן, ומ"ש ולא בערתי ממנו בטמא הגיה הגר"א בין שאני טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא היכן הוא מוזהר, שכן הלשון בגמ', ומ"ש יכול הנותן במתנה פי' הז"ר שיכול שאם אכלו המקבל מתנה חוץ לירושלים יהיה המתן חייב:

לג לא תוכל לאכל בשעריך, הלשון בלתי מדוקדק, שבין הדברים שחשב פה יש דברים שאסור לאכלם גם בירושלים כמו הטמא ואשם, והי"ל לומר לא תוכל לאכול בכל מקום, כמו שאמר פן תעלה עולותיך בכ"מ ואמר ר' יוסי שבא לרמז כונה שניה שהוא אזהרה למי שאינו מוציא את המעשר ואכלו בעצמו אפי' מעשר עני, וזה מרמז במ"ש לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך שתאכל השבל המבול למעשר עני בענין שתאכל דגנך עם המעשר שבו בשעריך הסך מת"ש במ"ע ואכלו בשעריך ושבעו כמו שפי' בגמ' מכות (דף ט"ו):

לד לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך וכו', כבר כתבנו (בפ' הקודם) שהלשון בלתי מדוקדק

אֲשֶׁר תִּדֹּר וְנִדְבֹתֶיךָ וּתְרוּמַת יָדֶךָ׃ יח כִּי אִם־לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃ יט הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־

בעל הטורים

שלמים שכל תרבה לפי ברכת ה' אלהיך אשר נתן לך : (יז) ותרומת ידך וסמיך ליה לפני ה'. כי תרומת ידך היינו בכורים :
כן

שפתי חכמים

דכתיב ביה והוא נולד על ירכו : ד רצונו לתרץ למה כתיב ובכורות בקרכם והרי הכהן מצווה על הבכורות : ה פירוש אזהרה לאוכל חוץ לחומה לחייב עליו מלקות : ו בתוך העזרה דומיא דזבחיו את בן הבקר שהרי כל הנזכרים לעיל אין שום אחד מהם נאכל בעזרה דאין נאכלים בתוך העזרה אלא קדשי קדשים

רש"י

בקרך. אזהרה ד לכהנים : ותרומת ידך. אלו ה הבכורים : (יח) לפני ה'. לפנים ו מן החומה : והלוי אשר בשעריך. אם אין לך לתת לו מחלקו כגון מעשר ראשון תן לו מעשר עני אין לך מעשר עני הזמינהו על שלמיך : (יט) השמר לך. ליתן לא תעשה על
על

ספרי

לקדשים קלים : ותרומת ידך, אלו הבכורים. וכי מה בא הכתוב ללמדנו אם לאוכל בכורים חוץ לחומה ק"ו ממעשר ומה מעשר שמותר לזרים האוכל ממנו חוץ לחומה עובר בלא תעשה בכורים שהם אסורים לזרים האוכל מהם חוץ לחומה אינו דין שהוא עובר בלא תעשה (נדבתך אלו תודה ושלמים. וכי מה בא ללמדנו) הא לא בא הכתוב ללמדנו אלא לאוכל בכורים עד שלא קרא עליהם שהוא בלא תעשה : ונדבתיך, אלו תודה ושלמים. וכי מה בא ללמדנו אם לאוכל תודה ושלמים חוץ לחומה ק"ו ממעשר ומה מעשר שאין חייבים עליו משום פגול ונותר וטמא האוכל ממנו חוץ לחומה עובר בלא תעשה תודה ושלמים שחייבים עליהם משום פגול ונותר וטמא האוכל מהם חוץ לחומה אינו דין שהוא עובר בלא תעשה. הא לא בא הכתוב ללמדך אלא לאוכל תודה ושלמים לפני זריקת דמים שהוא עובר בלא תעשה: ובכורות, זה הבכור. וכי מה בא הכתוב ללמדנו אם לאוכל בכור חוץ לחומה ק"ו ממעשר אם לפני זריקת דמים ק"ו מתודה ושלמים ומה תודה ושלמים (שמותרים לזרים) [שאין קדושתם מרחם] האוכל מהם לפני זריקת דם עובר בל"ת. בכור (שאסור לזרים) [שקדושתו מרחם] האוכל ממנו לפני זריקת דם אינו דין שיהא עובר בל"ת. הא לא בא הכתוב ללמדך אלא לזר שאכל בשר בכור בין לפני זריקת דמים בין לאחר זריקת דמים שיהא עובר בלא תעשה : בקרך וצאנך, זו חטאת ואשם. (מכות יז) וכי מה בא הכתוב ללמדנו אם לאוכל חטאת ואשם חוץ לחומה ק"ו ממעשר. אם לפני זריקת דמים ק"ו מתודה ושלמים, אם לאחר זריקת דמים ק"ו מן הבכור. ומה בכור שהוא קדשים קלים האוכל ממנו לאחר זריקת דמים

התורה והמצוה

דהא בכאן חשיב גם חטאת ואשם ועולה והם אסורים גם בירושלים, וע"ז הקדים ר"ש שמ"ש פה בשעריך לא בא על הכונה שבא בכ"מ לציין כל ערי ישראל חוץ מירושלים, רק מציין חוץ להמחיצה כ"א לפי מחיצתו והוא ההפך של לפני ה', שהוא מציין בתוך המחיצה כ"א לפי מחיצתו בקדשי קדשים נקרא לפני ה' לפנים מן הקלעים ובקדשים קלים נקרא לפני ה' כל ירושלים (כל"ל סי' י"ג), ובהפך ציין במלת בשעריך כל שהוא חוץ למחיצתו הראויה לו כ"א לפי מה שהוא, וז"ש לא בא הכתוב אלא ליתן מחיצה בין קדשים קלים לק"ק, ועפ"י הקדמה זו, שמלת בשעריך אינו מציין ערי המדינה דוקא, רק מציין חוץ למחיצה, עפ"ז חדש ר"ש שמציין ג"כ אם אוכל דבר שלא כפי דין אכילתו שבזה נקרא שההוא אוכל בשעריך ר"ל אכילה דומה כאכילה בשעריך שאינו מקפיד בו על דינים והלכות המיוחדים באכילת קדשים, והוציא עפ"ז שבכל
אלה

נִדְרָךְ דִּי תִדַּר וְנִדְבָתָךְ וְאַפְרָשׁוּת יְדָךְ: יח אֱלָהֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תֵּיכְלִנֵּהּ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּהּ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְלֵוָאָה דִּי בְּקִרְוָךְ וְתֶחְדֵּי קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ: יט אִסְתַּמַּר לָךְ דִּילְמָא תִשְׁבּוֹק יָת לֵוָאָה כל

ספרי

עובר בלא תעשה. חטאת ואשם שהם קדשי קדשים האוכל מהם (לפני) [לאחר] זריקת דמים אינו דין שיהא עובר בלא תעשה. הא לא בא הכתוב ללמדך אלא לאוכל חטאת ואשם חוץ לקלעים שהוא עובר בלא תעשה: ונדריך, זו עולה. (מכות שם) וכי מה בא הכתוב ללמדנו אם לאוכל עולה חוץ לחומה ק"ו ממעשר. אם לפני זריקת דמים ק"ו מתודה ושלמים. אם לאחר זריקת דמים ק"ו מן הבכור. אם חוץ לקלעים ק"ו מחטאת ואשם. ומה חטאת ואשם שמותרים באכילה האוכל מהם חוץ לקלעים עובר בלא תעשה. עולה שאסור באכילה האוכל ממנה חוץ לקלעים אינו דין שיהא עובר בלא תעשה הא לא בא הכתוב ללמדך אלא לאוכל עולה בין לפני זריקת דמים בין לאחר זריקת דמים בין לפנים מן הקלעים בין חוץ לקלעים שעובר בלא תעשה:

לה (יח) כי אם לפני ה' אלהיך, זו שילה: תאכלנו במקום אשר יבחר ה', זו ירושלים: אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך, חביב חביב קודם: והלוי אשר בשעריך, כל מקום שאתה מוצא לוי (הזה עומד) תן לו מחלקו, אין לו חלק תן לו מעשר עני, אין לו מעשר עני תן לו שלמים:

לו (יט) השמר לך, בלא תעשה: פן,

התורה והמצוה

אלא שהשב פה ביחוד יש בכ"א איסור חדש חוץ מאיסור אכילת חוץ לחומה, ובארו זה במכות (דף מ"ו) במסקנא, משום שהכתובים דפה מיותרים, דהא כבר השב הפרטים דפה שני פעמים (בפסוק ו') והבאתם שמה עולותיכם וכו' (ובפסוק י"א) שמה תביאו וכו' עולותיכם וזבחיכם וכו' והי"ל לומר פה לא תוכל לאכול בשעריך, וע"כ שלכן חזר כ"א כדי שלמד בכ"א דבר חדש, כי יקשה למה ליה למפרט בכורים הא ק"ו ממעשר וע"כ שמרבה אם לא אכלם כדינם בקריאה שזה נקרא ג"כ אכילה בשעריך, ועוד יקשה למה ליה למפרט תודה ושלמים הא נלמד מק"ו וע"כ מרבה אוכל לפני זריקת דמים ובבכור מרבה אם אכלו זר וכן אלה נקראים ג"כ בשם אוכל בשעריך כי נאכלו שלא כמצותן, ובכ"ז א"א להוציא גם מפשוטו שהזהיר בכל אלה שלא להוציאם חוץ לחומה כפשטות לשון לא תוכל לאכל בשעריך רק שאחר שע"ז לא היה צריך לפרט כי אלה בפרטות למדין נ"כ שבשעריך כולל ג"כ כל מה שאכלו שלא כמצותו וכמהלכתו, שכן הרחה ברמב"ם בס' המצות (במל"ת קמ"ד קמ"ה קמ"ו קמ"ז קמ"ט) וכן בחבורו, למד מפסוק זה לאו לחוץ לחומה ולאוין שחשב ר"ש. והנה במה שמקשה בגמ' מכות (דף י"ז ע"ב) על ברייתא דפה וכי מזהירין מן הדין, יש להשיב לפי מ"ש הרמ"ב עמ"ש בספרא פ' שמיני (סי' ס"ס) שאזהרת שאר בהמה טמאה למדין מק"ו דאף שאין עונשין מה"ד כיון שיש נאו הבא מכלל עשה וק"ו עונשין מה"ד, וכ"ד הרמב"ם והרמב"ן כמ"ש בפי' שם, וא"כ גם כאן כיון שיש בכל אלה ק"ו ולאו הבא מכלל עשה מזהירין מן הדין, רק מה שאין הגמרא מהג"ן ק משום שכל בעל המאמר שם הוא רבא, וכבר בארתי בפי' הספרא סוף פ' שמיני, שיש אומר בין החיה האכלת ובין החיה אסר לא האכל בין טרפה כשרה לטרפה פסולה אחרים אוסר ליתן אזהרה לחיה, ובארתי שלדעת אחרים נ"כ שלא נודע אזהרה לחיה ממה שיש ק"ו ולאו הבא מכלל עשה כי לא ס"ל סברת הרב המגיד, ולדעת הת"ק ידעינן אזהרה לחיה ממה שיש ק"ו ולאו הבא מכלל עשה כדעת הספרא בפ' שמיני וכסברת הרמ"ב, ומבואר שדעת הת"ק דטרפה חיה כמ"ש בחולין (דף מ"ב) ודעת אחרים דטרפה אינה חיה וא"א לדרוש כהת"ק, ומבואר בבכורות (דף ג') שרבא ס"ל שטרפה אינה חיה ובהכרח ס"ל כאחרים ולא ס"ל סברת הרמ"ב ולכן הקשה לדידיה וכי מזהירין מן הדין, אבל למ"ד טרפה חיה י"ל שס"ל שר"ש סובר כן וסובר סברת הרמ"ב ובפרט שבספרי לקמן (סי' נ"ו) מביא אזהרה לבהמות טמאות מק"ו ולאו הבא מכלל עשה וכסברת הרמ"ב וא"כ יתפרשו דברי ר"ש כפשטן שלדידיה מזהירין מן הדין כי יש בכל אלה ק"ו ולאו הבא מכלל עשה:

לה (יח) כי אם לפני ה' אלהיך תאכלנו במקום אשר יבחר, מ"ש במקום מציין ירושלים שקדשים קלים ומעשר שני נאכלים לפנים מן החומה ומ"ש לפני ה' כולל גם שילה ששם ק"ק נאכלים בכל הרואה ואין להם מקום מיוחד, רק בכל הרואה נקרא לפני ה', ומ"ש חביב חביב קודם וכו' שנה ונתפרש למעלה (סי' כ"ח):

לו (יט) השמר לך, כ"מ שנאמר השמר פן אינו אלא בל"ת (עירובין נ"ו) ובכ"מ בש"ס. ובמ"ש כל ימיך

תַּעֲזֹב אֶת־הַלֵּוִי כָּל־יָמֶיךָ עַל־אַדְמָתֶךָ׃ ס כ כִּֽי־יַרְחִיב
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְאָמַרְתָּ אֹכְלָה
בָשָׂר כִּֽי־תְאַוֶּה נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ
תֹּאכַל בָּשָׂר׃ כא כִּֽי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאנְךָ אֲשֶׁר
נָתַן יְהוָה לְךָ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ וְאָכַלְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ בְּכֹל אַוַּת

בעל הטורים

(יט) פן תעזב את הלוי וסמיך ליה כי ירחיב לומר מתן אדם ירחיב לו (כי כל פן פירושו לא) : (כ) תאכל בשר וסמיך ליה כי ירחק שיתרחק אדם מאכול בשר כדאיתא בפרק כסוי הדם [ד' פ"ד ע"א פ"ס] : (כא) כי ירחק הפסוק מתחיל בכ"ף ומסיים בכ"ף לומר אע"פ ששחטו צריך להכניס בו כף ידו ולבדוק כריאה (הה מרומז בשני כפי"ן כף לשחיטה וכף לבדיקה) . כאשר צויתך

רש"י

ז על הדבר : על אדמתך . אבל בגולה אינך מוזהר עליו ח יותר מעניי ישראל : (כ) כי ירחיב וגו'. (חולין פד) למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך ט רחבת ידים ועושר : בכל אות נפשך וגו'. אבל במדבר נאסר להם בשר חולין אלא אם כן מקדישה י ומקריבה שלמים : (כא) כי ירחק ממך המקום . ולא תוכל לבוא ולעשות שלמים בכל יום כמו עכשיו שהמשכן הולך עמכם : וזבחת כאשר צויתך . למדנו שיש צווי בזביחה היאך ישחוט וכן הלכות שחיטה שנאמרו

שפתי חכמים

קדשים ולא קדשים קלים : ז כמו שפירש"י למעלה דכל מקום שנאמר השמר וכו' דק"ל נ"ל השמר לך וכרי למעלה כתיב והלוי אשר בשעריך ואם כן למה לי למכתב בו שני פעמים ומתרץ ליתן לא תעשה על הדבר ר"ל על הדבר האמור לעיל והלוי אשר וגו' וזהו שנקט על הדבר : ח והטעם לפי שבא"י יש לישראל נחלות וללוי אין נחלות ולכך צריכים שיהנו עיניהם עליו אבל בגולה אין לישראל נחלה כמו שאין ללוי נחלה : ט וא"ת והא פשוטו דקרא משמע הרחבת גבולו ומרחקו מן הארץ ולמה הוציאו רש"י מפשוטו ויש לומר משום דכתיב בתריה כי ירחק ממך המקום וגו' הרי מרחק גבולו אמור הא מה אני מקיים כי ירחיב וגו' בהרחבת ידים ועושר ופי' גבולך בשדה וכרמים הוא כעושר וזהו אליבא דרבי אלעזר בן עזריה : י ופירוש בכל אות נפשך בכל מין שתאוה נפשך בין שתקריבהו שלמים בין שלא תקריבנו שלמים והיינו אליבא דרבי ישמעאל דדריש קרא דכי ירחיב בהרחבת גבולים דקיים נאמר שבאו אל הארץ אבל לרבי אלעזר דדריש להרחיב ידים ועושר לא שייך למימר אבל במדבר נאסר להם וכו' דהא בכל אות נפשך בהמא קאמר בין לאחר בואם לארץ בין קודם בואם לארץ וזה דבר תימה לרש"י דמתחלה פירש כי ירחיב בהרחבת ידים ועושר ואיך חזר ופירש בהרחבת גבולים ועוד מאחר שפירש קרא דבכל אות נפשך אליבא דרבי ישמעאל דמפרש הרחבה בהרחבת גבולין איך אפשר עוד שיפרש קרא דכי ירחיב בהרחקת גבולין עכ"ל הרא"ם. ול"נ דר"א לא פליג אר"י בזה דפירש הקרא בכל אות נפשך דלא הותר להם בשר תאוה במדבר מדכתיב בתריה כי ירחק ממך וגו' וזבחת מבקרך ומצאנך ומכרע קרא דכי ירחק בהרחקת מקום ולא כר"י דדריש קרא בריחוק מקום אהא אנח ולא בקירוב מקום שאין שוחטין חולין בעזרה וקרא דכי ירחיב דרש שלא יאכל בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר וס"ל כר"י בחדא ופליג עליה בחדא עיין

ספרי

בלא תעשה : (תעזב את הלוי) כל ימיך, אפילו שמטים ויובלות : על אדמתך, ולא בגולה :

לז (כ) כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה ירחיב ה' את גבולך : כאשר דבר לך, ומה דבר לך (בראשית טו) את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמוני. רבי אומר כבר אלו אמורים . ומה דבר לך (יחזקאל מח) מפאת קדים עד פאת ים דן אחד (יחזקאל מח) אשר אחד :

התורה והמצוה

מדבר שמטות ויובלות שאין מעשרות נוהג בהם , וכבר רבה בספרי קרא (ס' ל"ג) מן ועבד הלוי שמטות ויובלות שאין מעשרות נוהג בהם , והחנה רק בהיותך על אדמתך לא בגולה :

לז (כ) כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך, מצוה זו התחילה תכף כשבאו לארץ ובהכרח שמ"ש כי ירחיב ר"ל שבזכות זה ירחיב ה' את גבולך , ומ"ש כאשר דבר פי' הס"ק שר"ל כאשר דבר לאברהם שיתן לו קיני וקנזי וקדמוני , ורבי אומר כבר אלו אמורים , ר"ל שע"ז אמר להלן (בופסים) ואם ירחיב ה' את גבולך

כָּל יוֹמָךְ עַל אַרְעָךְ: כ אֲרֵי יַפְתֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יָת תְּחוּמָךְ כְּמָא דִי מַלֵּיל לָךְ וְתֵימַר אֵיכוֹל בִּשְׂרָא אֲרֵי תִתְרְעֵי נַפְשָׁךְ לְמֵיכַל בִּשְׂרָא בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ תֵּיכוֹל בִּשְׂרָא: כא אֲרֵי יִתְרְחַק מִנָּךְ אַתְרָא דִי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּהּ תַּמָּן וְתִכּוֹס מִתּוֹרָךְ וּמֵעָנָךְ דִי יְהַב יְיָ לָךְ כְּמָא דִי פַקֵּדְתָּךְ וְתֵיכוֹל בְּקִרְוָךְ בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ:

ברם

ספרי

לח ואמרת אוכלה בשר כי תאוה נפשך לאכל בשר. (חולין טז) (ר' שמעון) [ר' ישמעאל] אומר מגיד שבשר תאוה נאסר להם לישראל במדבר ומשבאו לארץ התירו להם. (שם יז) ר' עקיבא אומר לא בא הכתוב ללמד אלא מצות האמורות כאן [לאסור להן בשר נחירה שבתחלה הותר להם בשר נחירה ומשנכנסו לארץ נאסר להם. ר' אלעזר בן עזריה אומר לא בא הכתוב אלא ללמד ד"א שלא יאכל אדם בשר אלא לתאבון. יכול יקח אדם בשר מן השוק ויאכל ת"ל וזבחת מבקרך ומצאנך. הא אין אדם אוכל בשר עד שיהיו לו בקר וצאן. יכול יזבח כל צאנו וכל בקרו ת"ל מבקרך ולא כל בקרך, מצאנך ולא כל צאנך:

לט (כא) כאשר צויתיך, מה קדשים בשחיטה אף חולין בשחיטה. אי מה קדשים במקום אף חולין במקום ת"ל כי ירחק ממך המקום וזבחת, ברחוק מקום אתה זובח ואי אתה זובח בקרוב מקום פרט לחולין (שנשחטו) [שלא ישחטו] בעזרה. (קדושין לז) אין לי אלא תמימים בעלי מומים מנין ת"ל (ויקרא ג) ושחטו פתח אהל מועד. (יכול אף) חיה ועוף (פתח אהל מועד) [מנין] ת"ל [ושחט] אותו פתח אהל מועד אותו פתח אהל מועד ואין חיה ועוף פתח א"מ: **מ** אי מה קדשים בזמן אף חולין בזמן ת"ל (ואכלת בשעריך) בכל אות נפשך. אי מה קדשים במחיצה אף חולין במחיצה ת"ל ואכלת בשעריך (בכל אות נפשך). אי מה קדשים בטהרה אף חולין בטהרה ת"ל (הטהור) והטמא יאכלנו. אין לי אלא טמא טהור מנין ת"ל (טהור יאכלנו) הטמא והטהור יאכלנו. מגיד ששניהם אוכלים בקערה אחת. יכול אף תרומה

תהיה

התורה והמצוה

גבולך כאשר נשבע לאבותיך, שפי' שם שהוא קיני וקנזי וקדמוני שזה הבטיח לאבות, ושפה מדייק כאשר דבר לך, שתוך ממה שכבר הבטיח לאברהם הבטיח להכניס הרחבה גבול יותר, שהוא מה שראה יחזקאל בגבולי הארץ לעתיד לבא שיכנס בגבול הארץ מצד צפון צור וצדון וכל הנוסף בצד מזר הצפוני שכ"ז ירש דן לחלקו כמו שפרשתי בפירושי שם וכמ"ש בספרי החזינו (פסקא שס"ו), שכ"ז לא הבטיח לאברהם רק הבטיח להכניס עמ"ש (שמות כ"ג) ושתי את גבולך מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר וכן אמר במכלתא בא (סי' ע"ח) כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר לך והיכן דבר כי אורים גוים וכו' ושתי את גבולך מים סוף וכו' שזה כרבי:

לה ואמרת אכלה בשר כי תאוה נפשך לאכל בשר, לדעת ר"י בא להתיר בשר תאוה שלדעתו מ"ש ואל פתח אהל מועד לא הביאו כולל גם חולין שלא הקדישן כמ"ש הרמב"ן בפ' אחרי וכמו שנראה מדברי רש"י בחולין (דף י"ז), ולמד שבארץ מותר להם לשחוט, ור"ע ס"ל שבא לאסור בשר נחירה שעקר הדיוק מ"ש וזבחת מבקרך ומצאנך ר"ל שמעתה לא תאכל בשר נחירה רק אחר מחויב לזבוח. והנה לר' ישמעאל נכון מ"ש וזבחת מבקרך ומצאנך כי גם בתחלה לא היה אסור בשר תאוה רק בבקר ולאן דחזי להקרבה לא בחיה כמ"ש בחולין (דף י"ב) אבל לר"ע למה אמר מבקרך ומצאנך הלא גם חיה נאסר בה נחירה, ולדעת הרמב"ם (פ"ד מה' שחיטה הי"ז) שכתב לר"ע שבמדבר היה אסור לשחוט חולין בחוץ רק לאכלם ע"י נחירה היה מותר, ופשיטא שחיה היה מותר לשחוט בחוץ גם בתחלה ואמר שאח"כ תזבח גם מבקרך ומצאנך, וי"ל שראב"ע בא לפרש לדברי ר"ע שלכן אמר וזבחת מבקרך ומצאנך ללמד עוד דברים אחרים שלא יאכל בשר אלא לתאבון ורק בקרך לא שתקח מן השוק ורק מבקרך ולא כל בקרך ומובא בחולין (דף פ"ד) ובתוספתא דערכין (פ"ד):

לט (כ) כי ירחק ממך המקום וזבחת וגו' כאשר צויתיך גבי קדשים שכתוב בהם שחיטה כן תזבח חולין בריחוק מקום, ומבואר שבקירוב מקום היינו בעזרה אינך רשאי לזבוח חולין, וממ"ש גבי פעמים גבי שלמים ושחט אותו שהיל"ל ושחטו ממעט בע"מ וחיה ועוף כמ"ש בספרא (ויקרא סי' קס"ג) עמ"ש בפירושי, וכ"ז מובא בקדושין (דף נ"ז):

מ ואכלת בשעריך בכל אות נפשך, מ"ש בשעריך היינו בכל ערי ישראל שלא שאמר שיהיו כקדשים

נַפְשֶׁךָ׃ כב אַךְ כַּאֲשֶׁר יֵאָכֵל אֶת־הַצְּבִי וְאֶת־הָאַיָּל כֵּן תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו יֹאכְלֶנּוּ׃ כג רַק חֲזַק לְבִלְתִּי אֲכֹל הַדָּם כִּי הַדָּם הוּא הַנָּפֶשׁ וְלֹא־תֹאכַל הַנֶּפֶשׁ עִם־הַבָּשָׂר׃ כד לֹא תֹּאכְלֶנּוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ כה לֹא

בעל הטורים

בגימ' רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה. כאשר נוטריקון רובו של אחד ככולו: (כב) אך כאשר יאכל הצבי והאיל. אך מיעוטא הוא שאינו חייב במתנות: (כג) עם הבשר. בגימט' כבשר מן החי: (כד) תשפכנו בגימ' פטור מלכסותו:

שפתי חכמים

שם בגמרא פ"ק דחולין דף ט"ז ודף פ"ד: ב אע"פ שהחולין שהם בשר התאוה הן ממין הקרבין והיה לנו לאוכלן בטהרה כמו המוקדשין דומיא דחלב חולין שאנו מוזהרין בחלבם מפני שהם ממין הקרבים קמל"ן: ל פירוש כיון שאינן בני הקרבה אף חולין שאין נקרבין לגבי מזבח יהא חלבן נמי מותר ת"ל אך פי' אכין ורקין מיעוטין הן וכל זה שפירש"י קרא דאך כאשר יאכל לטומאה וטהרה של חולין הוא ע"פ פשוטו אבל מדרש רז"ל בא ללמד על צבי ואיל שטעון שחיטה כדאיתא בפרק שני דחולין דף כ"ח: מ פירוש לפי שיצר הרע של אדם מסיתו תמיד להעבירו על דעת קונו הלכך אפילו מצות קלות צריכין חיזוק ק"ו לשאר מצות שאדם מתאוה להם. מהרש"י: נ פי' לא האכל ממנו בעוד שהנפש עם הבשר: ם ופי' דם התמצית הוא דם השותת בשעת שחיטה וג' גווני דמים יורדין בשעת שחיטה הראשון שחור והשני אדום ואח"כ הוא מתחיל נקלח ואח"כ כשנתמעט הדם חוזר ושותת ושלשתן נקראו דם התמצית ודם האברים היינו כשפירש ממקום למקום אפילו שהוא עדיין בלוע בהון האבר ולא יצא לחוץ הוא אסור אבל אם לא פירש איכו באזהרה דלא תאכלנו כך מפורש בגמר'

רש"י

שנאמרו למשה בסיני: (כב) אך כאשר יאכל את הצבי וגו'. אינך מוזהר לאכלן בטהרה ב אי מה צבי ואיל חלבן מותר ל אף חולין חלבן מותר ת"ל אך: (כג) רק חזק לבלתי אכול הדם. ממה שנאמר חזק אתה למד שהיו שטופים בדם לאכלו לפיכך הוצרך לומר חזק דברי רבי יהודה. רבי שמעון בן עזאי אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות מ אם הדם שהוא קל להשמר ממנו שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזקך באזהרתו קל וחומר לשאר מצות: ולא תאכל הנפש עם הבשר. (חולין קב) אזהרה לאבר נ מן החי: (כד) לא תאכלנו. אזהרה לדם ם התמצית: (כה) לא תאכלנו. אזהרה

ספרי

תהא נאכלת מתוך קערה אחת ת"ל יחדו יאכלנו, זה נאכל מתוך קערה אחת ואין תרומה נאכלת מתוך קערה אחת:

מא (כב) יכול יהיו חייבים בחזה ושוק ת"ל כצבי, אוציאו מכלל חזה ושוק ולא אוציאו מכלל שתי כליות ויותרת הכבד ת"ל כאיל. אי מה צבי כולו מותר אף זה כולו מותר ת"ל אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל. (חולין כח) ר' אלעזר הקפר אומר וכי מה בא הכתוב ללמדנו (כין נבי נאיל) [מן צבי ואיל] הרי זה בא ללמד ונמצא למד מה בהמה בשחיטה אף חיה בשחיטה אבל עוף אינו אלא מדברי סופרים. (ד"א) [רבי אומר] כאשר צויתיך מלמד שנצטוה משה על הושט ועל הקנה ועל רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה:

מב (כג) רק חזק לבלתי אכול הדם. רבי יהודה אומר מגיד שהיו שטופים בדם קודם מתן תורה. יכול אף משקבלו אותה (בשמחה) מהר סיני [ת"ל רק הדם משקבלו

התורה והמצוה

שאכילתם לפנים מן החומה, ומ"ש בכל אות נפשך ר"ל כל משך זמן שתרצה לא לשני ימים ולילה אחד כקדשים, ומ"ש הטמא והטהור יחדו הייעו בקערה א' וזה התבאר כבר למעלה (סי' כ"ו) עיי"ש:

מא (כב) אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל, כבר התבאר (בסי' כ"ז) דהלתא כצבי וכאיל כתיבי ובספרי דריש ג' דרשות ובכאן לא הזכיר רק דרשא א' למעט מחזה ושוק שלמד מכאן, והוסיף שא"צ כליות ויותרת ר"ל שאין דינו כשלמים שיצרך חזה ושוק וכליות ויותרת, ורבי אלעזר הקפר דריש מכאן לענין שחיה בעי שחיטה וזה כשטת הגמ' בכורות (דף ל"ג) שדריש מ"ש ג"פ כצבי וכאיל באופן אחר וחד לדבר קפרא ומובא בחולין (כ"ח) ושם חפים פסולי המוקדשים ועיין ברמב"ם (פ"א מה' שחיטה) ובכ"מ שם, ורבי אומר שמ"ש כאשר צויתיך מלמד שהלכות שחיטה נאמרו בהלמ"מ ושחיטת עוף מה"ת:

מב (כג) רק חזק לבלתי אכול הדם, כבר פי' הרמב"ן שהזכיר בו חיזוק מפני הענין אשר ממנו

כב בְּרַם כְּמָא דִי מִתְאֲכֵל בְּשַׂר טַבְיָא וְאַיְלָא כֵּן תֵּיכְלִנֵּהּ מְסָאֲבָא וְדַכְיָא כַּחֲדָא יֵיכְלִנֵּהּ׃ כג לְחוֹד תְּקַף בְּדִיל דְּלָא לְמֵיכַל דְּמָא אֲרֵי דְּמָא הוּא נַפְשָׁא וְלָא תֵיכוּל נַפְשָׁא עִם בִּשְׂרָא׃ כד לָא תֵיכְלִנֵּהּ עַל אַרְעָא תִּשְׁדְּנֵהּ כְּמַיָּא׃ כה לָא תֵּיכְלִנֵּהּ

ספרי

משקבלו אותה עושים בשמחה. (מכות כג) רבן גמליאל אומר הרי הוא אומר רק חזק לבלתי אכול הדם, מה דם שאין בכל המצות קל ממנו הזהירך הכתוב עליו שאר מצות עאכ"ו], אמר ר' שמעון בן עזאי והרי ג' מצות עשה בתורה כיוצא בזו לומר מה (דם) [הם] שאין בכל המצות קל (ממנו) [מהם] הזהירך הכתוב (עליו) [עליהם] שאר מצות עאכ"ו. (חולין ט) רבי אומר כל מצוה שהחזיקו ישראל בשמחה מהר סיני עדיין עושים אותה בשמחה. וכל מצוה שלא קבלו אותה בשמחה אין עושים אותה בשמחה. רבן שמעון בן גמליאל אומר כל מצוה שמסרו ישראל נפשם עליה בשעת הגזרה נוהגים אותה בפרהסיא וכל מצוה שלא מסרו ישראל נפשם עליה בשעת הגזרה עדיין היא מרופה בידם: **מג** כי הדם הוא הנפש, להגיד מה גרם: ולא תאכל הנפש עם הבשר. (חולין קיב) זה אבר מן החי והלא דין הוא ומה בשר בחלב שמותר לבני נח אסור לישראל אבר מן החי שאסור לבני נח אינו דין שיהא אסור לישראל. יפת תואר וכל הדומים לה יוכיחו שאסור לבני נח ומותר לישראל אף אתה אל תתמה על אבר מן החי שאעפ"י שאסור לבני נח שיהא מותר לישראל, ת"ל לא תאכל הנפש עם הבשר זה אבר מן החי. (שם נט) ר' חנינא בן גמליאל אומר זה הדם מן החי:

מד (כד) לא תאכלנו, (חולין קט) לרבות בשר בחלב. והרי דין הוא ומה נבלה שאין חייבים על בשולה חייבים על אכילתה בשר בחלב שחייבים על בשולו אינו דין שחייבים על אכילתו, כלאי זרעים יוכיחו שחייבים על זריעתן ואין חייבים על אכילתן ואף אתה אל תתמה על בשר בחלב שאעפ"י שחייבים על בשולו לא יהיו חייבים על אכילתו ת"ל לא תאכלו לרבות בשר בחלב. (שם) רבי אליעזר אומר ומה פסח שאין חייבים על בשולו חייבים על אכילתו בשר בחלב שחייבים על בשולו אינו דין שחייבים על אכילתו, פטום הקטרת יוכיח שחייבים על פטומה ואין חייבים על ריחה:

התורה והמצוה

ונו בדם במצרים, כי היו זובחים את זבחיהם לשעירים תמיד כמ"ש ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים, וכתיב יזבחו לשדים, והיתה העבודה היא באכילה מן הדם כי היו מקבלים הדם לשדים והכהנים אוכלים עליו וממנו כאלו הם קרואים לשדים לאכול על שלחן השדים וכבר הוזכר זה בס' מורה נבוכים, ולא יהיה זה עקר טעם הדם כי הכתוב מפרש כי הדם הוא הנפש רק שמפני זה היו שטופים בו ורודפים אחריו והיו מתגאלים בו ומגידים עתידות לכן הזהיר ע"ז כ"כ. ובכ"ז אחר מתן תורה שהדלו לזבוח לשעירים קבלו אותה בשמחה, שלכן בפסוק י"ד שמדבר מפסולי המוקדשים אמר רק הדם לא תאכלו ולא אמר לשון חזוק רק פה שמדבר בהיתר בשר תאוה שיזבחו גם במדבריות ששם מקום השעירים, (וגי' הוא גי' הגר"א וצ"ל ה"ל רק הדם, ור"ג אומר שבאשר הוא מצוה קלה שנפשו של אדם קצה בו כתב בו חזוק ללמד ק"ו על מצות שנפשו של אדם מחמדתן וזה עצמו מ"ש במשנה דמכות (כג ע"ב) בשם רבי ומה אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו וכו', ור"ש בן עזאי אומר שיש עוד ג' מצות שנפשו של אדם קצה בהם והם שקצים ורמשים ונבלה וטרפה והתורה הזהירה עליהם כמו על הדם מטעם זה, והביא עוד שני מאמרים שמובאים בשבת (דף קל) הראשון בשם רשב"ג והשני בשם רשב"א מענין זה:

מג כי הדם הוא הנפש, זה טעם האיסור, וכן אמר בספרא אחרי (סי' קס) כי נפש הבשר בדם היא להגיד מה גרם, ומ"ש ולא תאכל הנפש עם הבשר, שא"א לפרשו על דם, שאסור לאכלו גם בלעדי הבשר, פי' שהוא אזהרה מיוחדת על אבמה"ח שאוכל בשר שהיה הנפש בתוכו וכמ"ש בחולין (דף קב), ור"ח ב"ג ק"ל שהי"ל לא תאכל הבשר עם הנפש וע"כ שהוא כולל ג"כ שלא יאכל דם מן החי, שהנפש עודו בהבשר, לא יאכל גם הנפש שהוא הדם, ובסנהדרין (נ"ט) מבואר שלא מפה למד רק ממה דכתיב אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו קרי בי' בשר בנפשו לא תאכל, דמו לא תאכל, ומ"ש יפ"ת וכל הדומים לה יוכיחו עי' בסנהדרין (דף נז):

מד (כד) לא תאכלנו, הוא מיותר, ומרבה איסור אכילת בשר בחלב ובחולין (דף קטו) מפרש לה שהוא דבר הלמד מענינו במה הכתוב מדבר בשני מינים, ונדחקו רש"י ותוס', ולדעתי הגם

במכלתא

תֹּאכְלֶנּוּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃ כו רַק קָדָשֶׁיךָ אֲשֶׁר־יִהְיוּ לְךָ וּנְדָרֶיךָ תִּשָּׂא וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃ כז וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ הַבָּשָׂר וְהַדָּם עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְדַם־זְבָחֶיךָ יִשָּׁפֵךְ

בעל הטורים

(כו) ונדריך ב' במסרה. דין ואידך (איוב כב) ונדריך תשלם והיינו דתנן דנדרים אם מתו או נגנבו חייב באחריותן והו ונדריך תשלם היאך ונדריך תשא ותבא חייב באחריותן עד שתביאם כדאמרינן במסכת (מגילה ה.)

רש"י

אזהרה לדם ע האברים: למען ייטב לך וגו'. (מכות כג) צא ולמד מתן שכרן של מצות אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו זוכה לו ולבניו אחריו ק"ו לגזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם: (ט) רק קדשיך. אף על פי שאתה מותר לשחוט חולין לא התרתי לך לשחוט את הקדשים ולאכלן בשעריך בלא הקרבה אלא הביאם לבית הבחירה: (כז) ועשית עלתיך. אם עולות הן תן הבשר והדם על גבי המזבח פ ואם זבחי שלמים הם דם זבחיך ישפך על המזבח תחלה ואחר כך והבשר תאכל (ספרי) ועוד דרשו רבותינו רק קדשיך בא ללמד על הקדשים שבחוצה לארץ צ וללמד על

שפתי חכמים

פ"ק דחולין דף ס"ו: ע וקשה דהא בפרק כל הבשר דף קט"ו מוקמינן ליה לקרא לא תאכלנו אזהרה לבשר בחלב ורש"י בעצמו הביא בפ"ק דכריתות וכמו שהקשה הרא"ם על גירסא זו מההיא דכריתות דף ד' ונ"ל דרש"י פירש הכי אליבא דשאר תנאים ואמוראים דפרק כל הבשר דילפי אזהרת אכילת בשר בחלב משאר מקראות עיין שם וחד תנא יליף ליה מדכתיב ג' פעמים לא תבשל גדי בחלב אמו וחד מהם לאיסור אכילה אתא עיין ברש"י לעיל בפרשת משפטים ומה שפירש רש"י בגמרא דכריתות הוא אליבא דר' דדריש הכי לא תאכלנו לאזהרת אכילת בשר בחלב: פ ר"ל ל"ל למכתב עוד פסוק זה והרי כבר כתיב רק קדשיך וגו' תשא ובאת אל המקום אשר יבחר ה' וכלל שם כל מיני קרבנות. ועוד קשה והרי ברישא דקרא כתיב ועשית עולותיך הבשר והדם על מזבח ה' ואח"כ כתיב והבשר תאכל וא"כ קשיא אהדדי. ומתרץ דפסוק זה הוא פי' של קרא ראשון וה"פ אם עולות הן תן הבשר והדם על מזבח ואם זבחי שלמים הם כו' והא דנקט גבי עולה על גבי המזבח וגבי שלמים נקט על המזבח מפני שאסיפת הבשר והדם דעולות הוא על גגו של מזבח לא על גוף המזבח ואילו דם השלמים הוא על גוף המזבח לא על גגו: צ כלומר אם

ספרי

ואף אתה אל תתמה על בשר בחלב שאף על פי שחייבים על בשולו שלא יהו חייבים על אכילתו ת"ל לא תאכל לרבות בשר בחלב. (מכות כג) (רבן גמליאל אומר הרי הוא אומר רק חזק לבלתי אכול הדם. מה דם שאין בכל המצות קל ממנו הזהירך הכתוב עליו שאר מצות עאכ"ו):

מה (כו) רק קדשיך אשר יהיו לך וגו'. במה הכתוב מדבר אם בקדשי ארץ ישראל הרי כבר אמור הא אינו מדבר אלא בקדשי ח"ל: תשא ובאת, שחייב בטפול הבאתו עד שיביאם לבית הבחירה. ר' יהודה אומר עד שיביאם עד באר הגולה חייב

התורה והמצוה

במכלתא משפטים (סי' ר"ל) אמר איסי אומר ולא תאכל הנפש עם הבשר להביא בב"ח שאסור באכילה, ונראה פירושו שס"ל כר"מ בנדה (דף ט) שדם נעכר ונעשה חלב, ועפ"ז אמר בבכורות (דף ו' ע"ב) שמה שחלב מותר באכילה הוא חדוש כי שרשו הוא דם, ועפ"ז ס"ל לאיסי לפרש רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש הזה שהוא הדם כשהוא עם הבשר ביחד, והיינו אם נעכר ונעשה חלב שאז בפ"ע מותר ועם הבשר אסור, ושה קאי בשטת ר' חנינא בן גמליאל שמ"ש ולא תאכל הנפש עם הבשר מוסיף על הדם מן החי, וכשאוכל אבמה"ח עם דמו, מוזהר משום לא תאכל הנפש ומשום לא תאכל הבשר, מפרש מה שכפל לא תאכלנו שהכנוי דינו כאלו נכפל הפעל שנית ופי' לא תאכלנו היינו הנפש עם הבשר, ומדבר ג"כ בשני מינים שלא יאכל הנפש ביחד עם הבשר, ר"ל שמוזהר על שניהם אם דם הזה שהוא הנפש נעכר ונעשה חלב לא יאכלנו ביחד עם הבשר, כי דבר הלמד מענינו הוא שמדבר בשני מינים הנפש שהוא החלב עם הבשר, כי הכנוי מציין הענין הנאמר למעלה, וכמ"ש והלא דין הוא עיין במכלתא שם בזה בסגנונים אחרים, ומ"ש ר"ג אומר וכו' מחקו הגר"א מכאן כי מקומו למעלה סי' מב:

מה (כו) רק קדשיך אשר יהיו לך וכו', הלא כבר נאמר והבאתם שמה עולותיכם וכו', ופי' שמדבר בקדשי ח"ל שצריך להביאם וכמ"ש הרמב"ם (ריש פי"ח מה' מעה"ק), ות"ק סבר שתמורות מרבה בן זכר ולא נקבה כמו שדרש בספרא (ויקרא סי' קנט) וכן ר' יהודה דאיירי בדברי ת"ק סובר כן (פס) ור"ע,

בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְלִבְנָיךְ בָּתְרָךְ אֲרֵי תַעְבֵּד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ : כו לְחוֹד מַעְשַׂר קוּדְשָׁיךְ דִּיהוֹן לָךְ וְנִדְרָךְ תִּטּוֹל וְתֵיתֵי לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ : כז וְתַעְבֵּד עֲלָוָתָךְ בִּשְׂרָא וּדְמָא עַל מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ וְדַם נִכְסַת קוּדְשָׁיךְ יִתְּשַׁד עַל מַדְבְּחָא דַּייָ

אלהך

ספרי

חייב באחריותם מבאר הגולה ואילך אין חייב באחריותם. יכול אף מעשר ובכור ת"ל ונדריך קדשים שהם באים בנדר ונדבה יצאו בכור ומעשר שאין באים בנדר ונדבה. יכול שאני מוציא חטאת ואשם ת"ל קדשיך. ומי לחשך להביא את חטאת ואשם ולהוציא את בכור ומעשר. אחר שריבה הכתוב ומיעט. מביא אני חטאת ואשם שאין להם פרנסה אלא במקומם ומוציא אני בכור ומעשר שיכולים להתפרנס בכל מקום. רבי עקיבא אומר בתמורה הכתוב מדבר. תשא ובאת יכול אף בכור ומעשר ת"ל ונדריך. **מו** (בכורות מ) [בן עזאי אומר רק קדשיך במעשר בהמה הכתוב מדבר] יכול יהיה מעשר בהמה נוהג בשותפות ת"ל (אשר) יהיו לך. יכול שאני מוציא את האחים שקנו בתפוסת הבית ואח"כ חלקו ת"ל אשר יהיו לך. (בן עזאי אומר) יכול יהיה מעשר בהמה נוהג ביתום ת"ל (רק קדשיך) [והעברת]:

מז (כז) ועשית עולותיך הבשר והדם (מקיש דם לבשר). ר' יהושע אומר אם אין דם אין בשר אם אין בשר אין דם. ר' אליעזר אומר ודם זבחיך ישפך דם אעפ"י שאין בשר הא מה אני מקיים ועשית עולותיך הבשר והדם מקיש בשר לדם מה דם בזריקה אף בשר בזריקה. יכול יהא עומד ברחוק (ועומד) וזורק ת"ל (ויקרא א) וערך הכהן אותם עומד בקרוב [וזורק] וסודרו על גבי מערכה:

מח מכלל שנאמר (שם) והקטיר הכהן את הכל לרבות את העצמות ואת הגידים והקרנים והטלפים יכול אפילו שפרשו ת"ל ועשית עולותיך הבשר והדם: ועשית עולותיך, יכול יחלוץ גידים ועצמות (ויחלוץ בשר) ויעלה (הדם) [הבשר] לגבי המזבח ת"ל את הכל. הא כיצד מחוברים יקריבו פרשו אפילו בראשו של מזבח ירדו:

מנין

התורה והמצוה

ור"ע לא ס"ל דרשה דזכר ואם נקבה ודריש שבא ללמד שיביא המורה להקריב, וכן הרא"ה בסוגיא דתמורה (דף יח) שאליא זה בזה כמ"ש בז"א. והנה מ"ש ונדריך מפרש הת"ק שממעט בכור ומעשר שא"ל להביאם מה"ל, כי יכולים להתפרנס בכ"מ היינו שאם יפול בהם מום מותרים בה"ל, ור"ע מפרש שמדבר בתמורה אומר שמ"ש ונדריך ממעט בכור ומעשר ופי' בז"א שממעט תמורת בכור ומעשר ונ"ל שר"ע אינו סובר כדרוש המוזכר בספרא בחקותי (סי' קז) ובתמורה (דף ה ע"ב) למעט תמורת בכור מהקרבה ממ"ש אם שור אם שה לה' הוא ולא תמורתו, וממעט שהתמורה אינה קרבה מפה, ומ"ש שחייב בטפול הבאתם עד שיביאם לבהב"ת וכ"א עד באר הגולה נראה דת"ק ר"ש ואזלי לשטתם במעילה (י"ט) שר"ש סובר שחייב באחריותו עד שיביאם לעזרה ור' יהודה סובר עד שיזרק הדם ולכן אמר ר"י עד באר הגולה שמבואר במדות פה שלשכת באר הגולה היה אצל מקום השחיטה עיין בציור של התוי"ט בסוף מדות, ושם מוסר אותו לשחוט ולזרוק הדם:

מו רק קדשיך אשר יהיו לך, לבן עזאי מדבר במעשר בהמה וממ"ש יהיו לך ממעט שותפות ולא מעשר יהיו לך הזכרים כמ"ש בבכורות (דף מ) דזה בבכור כתיב ונבע"ל להוציא המוכר בהמתו לנכרי כמ"ש בהלכה בא (סי' קך), ומ"ש למעט יתום נראה שצריך להגיה ת"ל והעברת שכן איתא במכלתא שם סי' קיח בשם בן עזאי וממש"ש:

מז (כז) ועשית עולותיך הבשר והדם, היל"ל הדם והבשר, דהא זורק הדם תחלה וס"ל לר' יהושע מובא בפסחים (דף עז) ובזבחים (דף סו) שבא ללמד שלא יזרוק הדם אם נאבד הבשר או נטמא, ור' אליעזר חולק עליו דהא כתיב ודם זבחיך ישפך ולא הקדים לאמר ובשר זבחיך יאכל ודמו ישפך, ובפסחים מפרש שלר' יהושע מ"ש והבשר תאכל הוא תנאי שרק אז הדם ישפך, ואגב שסיים גבי עולה בדם הפסיק פה דם תחלה ומפרשין שניהם בענין אחד שהוא תנאי רק כשיש בשר יש דם, ובאמת בספרא ויקרא (סי' יב) למד ר"א גבי עולה שהבשר אינו מעכב ממה שכפל וזרקו את דמו גבי עולת הצאן, ובזה מיושב קושית התוס' בפסחים (שם ד"ה דם):

מח ועשית עולותיך הבשר והדם, משמע רק הבשר לא העצמות וגידים כמו שבארתי בארך (ע סי' קיז) ובמק"א אומר והקטיר הכהן את הכל, ופי' חז"ל שכשהם מחוברים יקטיר את הכל ובזמן שפירש יקריב רק הבשר ועיין בזבחים (דף פה ע"ב) ובחולין (דף ע) ומ"ש בזה בפי' הספרא ויקרא (סי' ס):

ודם

עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַבָּשָׂר תֹּאכֵל׃ כח שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ עַד־עוֹלָם כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס שלישי כט כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לָרֶשֶׁת אוֹתָם מִפָּנֶיךָ וְיָרַשְׁתָּ

בעל הטורים

כיון דאמר עלי כמאן דטעין לה אכתפיה דמי: (כז) והבשר תאכל, וסמיך ליה שמר ושמעת לומר עם הארץ אסור לאכול בשר כדאיתא בפסחים (דף מט): (כח) שמר ושמעת. אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד (ערש"י): כי תעשה הטוב והישר בעיני ה' וסמיך ליה כי יכרית לומר שאין יוצאין למלחמה אלא צדיקים שעושים הטוב והישר: (כט) לרשת אותם. ולא למס: אותם. ולא שאר

שפתי חכמים

בקדיש בהמה לקרבן והוא בה"ל חייב לטפל בהבאתה עד שיביאנה לבית הבחירה: ק שאם לא למד היאך יעשה: ר דאל"כ כל נ"ל לכתוב שמע הדברים האלה אשר אנכי מצוך

רש"י

על התמורות ועל ולדות קדשים שיקריבו: (כח) שמור. זו משנה שאתה צריך לשמרה בבטנך שלא תשכח כענין שנאמר (משלי כב יח) כי נעים כי תשמרם בבטנך ואם שנית אפשר שתשמע ותקיים (ספרי) הא כל שאינו בכלל משנה ק אינו בכלל מעשה: את כל הדברים. (שם) שתהא חביבה עליך מצוה קלה ר כמצוה חמורה: הטוב. בעיני השמים: והישר.

ספרי

מט מנין לכל הקדשים שיהיו טעונים מתן (דמים ויסוד) [יסוד] (ושפיכה) [בשפיכה אחת] על גבי המזבח. ת"ל ועשית עולותיך הבשר והדם [ודם זבחיך ישפך]. [ד"א] מנין (למעשר ופסח) [לכל הקדשים] שאם נתנו במתנה אחת שכיפר שנאמר ועשית עולותיך הבשר והדם [ודם זבחיך ישפך]. [ד"א] מנין למעשר ופסח שלא ינתנו [אלא במתנה אחת] ת"ל ודם זבחיך ישפך. נ ר' ישמעאל אומר בתמורת קדשים [ובולדיהם] הכתוב מדבר. תשא ובאת אל המקום. הרי הוא בא אל המקום מה יעשה לו ת"ל ועשית עולותיך מה עולה טעונה הפשט ונתוח וכליל לאשים אף תמורה כיוצא בה. ומה עולה טעונה מתן [ארבע] (יסוד ושפיכה אחת) על גבי המזבח [ושפיכה אחת ליסוד] אף תמורתה כיוצא בה. ומה עולה פקעו אברים מעל גבי המזבח מחזירים למערכה אף תמורה כיוצא בה (פקעו אברים מעל גבי המזבח מחזירים למערכה). ומה כל הקדשים אינן מותרים באכילת בשר אלא לאחר זריקת דמים אף תמורתם כיוצא בהם אינן מותרים באכילת בשר אלא לאחר זריקת דמים:

נא (כח) שמור ושמעת, אם שמעת מעט סופך לשמוע הרבה. אם שמרת מעט סופך לשמור הרבה. אם שמרת מה ששמעת

התורה והמצוה

מט ודם זבחיך ישפך, מביא ע"ז ג' דעות כמו שמובא בזבחים (דף לז) ג' ברייתא, וצריך לגרוס בכל א' דבר אחר, ויתר ההגהות הגיהו כבר מפרשי הספרי:

נ ור' ישמעאל מפרש שקאי על תמורת ולדות קדשים שהוא לא ס"ל לרבות תמורה מן אם זכר אם נקבה שדרים בספרא (ויקרא סי' קנט) לרבות תמורות ולדות וריבה מכאן, כי כל הקדשים כבר נאמרו ומה שכפל קדשיך השאר הם תמורות ולדות שלא נודעו מהמשביע קודש, ובגמ' (ריש פ"ק תמורה יז) קדשיך אלו התמורות אשר יהיו לך אלו הולדות, ר"ל שקדשיך הוא הפך של נדריך, קדשים שבאו שלא ע"י נדר, ומ"ש אשר יהיו ר"ל שיהיו ע"י תמורה או לידה, ובלשון הגמ' יכול יכניסם לבית הבחירה וימנע מהם מים ומזון כדי שימותו ת"ל ועשית עולותיך הבשר והדם. מה שאתה נוהג בעולה אתה נוהג בתמורה כשם שאתה נוהג בשלמים אתה נוהג בולדות שלמים ובסוף הברייתא מסיים יכול אף ולד חטאת ותמורתה ותמורת אשם כן ת"ל רק, רע"א ת"ל הרי אומר אשם הוא. הוא קרב ואין תמורתו קרבה:

נא (כח) שמר ושמעת את כל הדברים וגו' למען ייטב לך ולבניך אחריך וכו', למעלה (ס)

אֱלָהָךְ וּבִשְׂרָא תֵיכוּל : כח טַר וּתְקַבֵּל יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְלִבְנָיךְ בַּתְרָךְ עַד עָלַם אֲרֵי תַעְבֵּד דְּתָקֵן וּדְכָשַׁר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ : כט אֲרֵי יְשֵׁיצֵי יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָּא דִּי אַתְּ עָלֵל לְתַמָּן לְתָרָכָא יָתְהוֹן מִקֳּדָמָךְ

ספרי

ששמעת סופך לשמור מה שלא שמעת. שמרת מה שבידך סופך לשמור לעתיד לבא. ד"א זכה אדם ללמוד תורה זוכה לו ולדורותיו עד סוף כל הדורות. ד"א שמור ושמעת כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה: את כל הדברים האלה אשר אנכי מצוך. (אבות פ"ב) שתהא מצוה קלה חביבה עליך כמצוה חמורה: נב כי תעשה הטוב והישר, הטוב בעיני שמים והישר בעיני אדם דברי ר' עקיבא, ר' ישמעאל אומר הישר בעיני (אדם) [שמים] והטוב בעיני (שמים) [אדם]. וכה"א (משלי ג) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם: נג (כט) כי יכרית ה' אלהיך את הגוים, עשה מצוה (פתח) האמורה בענין שבשכרה יכרית ה' אלהיך את הגוים: אשר אתה בא שמה לרשת אותם מפניך, בשכר שתבוא (וחירש) [תירש]: (שנאמר) וירשת אותם וישבת בארצם. מכלל שנאמר (וירשת) [וירשתם וישבת בעריהם ובבתיהם] יכול אי אתה רשאי להוסיף על הבנין ת"ל וישבת בארצם כל מקום שאתה רוצה לבנות בנה. (וירשת אותם) [וישבת בארצם]. מעשה בר' יהודה בן בתירא ור' מתיא בן חרש ורבי חנינא בן אחי ר' יהושע ור' יונתן שהיו יוצאים ח"ל והגיע לפלטום [מקום בח"ל] וזכרו את ארץ ישראל זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם וקראו המקרא הזה (וירשת אותם) וישבת בארצם, וחזרו ובאו למקומם אמרו ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצות שבתורה.

התורה והמצוה

שמע ישראל ולמדתם ושמרתם לעשותם ובפ' וא"ו ושמעת ישראל ושמרת לעשות שכפל הצווי על השמיעה ועל השמירה, ודרשו שר"ל שאם תשמע מעט אז ושמעת הרבה ואם תשמור מעט אז ושמרת הרבה, שמ"ש בפעם ב' ושמעת ושמרת אינו צווי רק יעוד עתידי, ומ"ש פה שמור ושמעת שהקדים השמירה להשמיעה והוא שלא כסדר ר"ל שאז תשמור גם מה שלא שמעת ואח"כ תוסיף לשמוע, ומ"ש למען ייטב לך ולבניך אחריך כי תעשה הטוב, ר"ל שעי"כ תתמיד לשמוע ולעשות הטוב לעה"ל ובזה ייטב לך ולבניך אחריך מזה הוציא מ"ש זכה אדם ללמוד תורה שזוכה לו ולדורותיו, וממ"ש כי תעשה הטוב פי' שזה יגרום שהעשה הטוב לעה"ל מזה הוציא מ"ש שמרת מה שבידך סופך לשמור לעה"ל, ועוד פי' שמור ושמעת כי תעשה ר"ל שהשמירה שהוא הלמוד שע"י שומר הדברים בלבו שזה גורם שיבא לכלל מעשה, ומ"ש את כל הדברים האלה ובפרשה זו באו מצות חמורות ומצות קלות לומר שיזהר במצוה קלה כבחמורה:

נב כי תעשה הטוב והישר בעיני ה', טוב שייך יותר על מצות שבין אדם למקום שאינו עושה אותם מפני יושר לבבו רק מפני שכן צותה החכמה העליונה וידוע שטוב ורע הם בחכמה, שכל דבר של חכמה יש בו שני דרכים א' טוב וא' רע וא"א שישיג אדם מעצמו מה טוב ומה רע רק ע"פ החכמה ותורה ה' כמ"ש בפי' ספר משלי, ועל מצות שבין אדם לחברו שיושרם ניכר לבני אדם שייך לשון ישר והיושר הוא בבינה כי ההנהגה זו ישיג בבינת לבבו, וזה דעת ר"ע, ור' ישמעאל השיב הלא פה כתיב והישר בעיני ה' א"כ בעיני ה' מציין את הישר לא את הטוב, וע"כ אמר שהישר הוא בעיני שמים וטוב הוא בעיני אדם ור"ל שאף שמצות שבין אדם למקום לא נשיג יושרם ויצדק עליהם יותר שם טוב צריך שיחשבו אצלו כמצות שהשכל משיג אותם, וכאלו מוטבים ביושר לבב, ומצות שבין אדם לחברו אף שאנו משיגים יושרם צריך שלא נעשה אותם מצד שכלנו רק מצד שכן צותה החכמה העליונה כמ"ש בפי' תהלי' י"ח על פסוק כי כל משפטיו לנגדי וחקותיו לא אסיר מני, וראיתו הוא ממ"ש והישר בעיני ה'. והנה ר"ע י"ל סמך ממ"ש למעלה (ו' יח) ועשית הישר והטוב בעיני ה', ור' ישמעאל י"ל ראי' ממ"ש לקמן (יג יח) לעשות הישר בעיני ה' כמ"ש בספרי שם ע"ז זה שאמר ר' ישמעאל הישר בעיני שמים, וכן תמיד אומר הישר בעיני ה' ולא נמצא כלשון לעשות הטוב בעיני ה' רק פעם א' הנזכר:

נג (כט) כי יכרית, פי' חז"ל שר"ל שקיום מצוה זו יגרום שיכרית את הגוים וכן פי' בזה בכ"מ, ומ"ש אשר אתה בא שמה לרשת אותם מיותר שסי"ל כי יכרית ה' אלהיך את הגוים מפניך, פי' שבשכר שתבא לרשת אותם יכריתם מפניך וירשת אותם, ומ"ש וירשת אותם וישבת בארצם, שהוא מיותר דהא מצוה זו היא תלויה בירושה וישיבה פי' שבא להוציא שלא נטעה ממ"ש לקמן וישבת בעריהם ובבתיהם שאין להם רשות לבנות ערים ובתים אחרים חדשים לכן הפס וישבת בארצם, ועוד דייקא שהוא צווי מצוה עליך לירש ולישב אח"כ בא"י וע"ז הביא מעשים אלה:

אֹתָם וְיָשַׁבְתָּ בְּאַרְצָם׃ ל הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם אַחֲרֵי הִשָּׁמְדָם מִפָּנֶיךָ וּפֶן־תִּדְרֹשׁ לֵאלֹהֵיהֶם לֵאמֹר אֵיכָה יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת־אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה־כֵּן גַּם־אָנִי׃ לא לֹא־תַעֲשֶׂה כֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָל־תּוֹעֲבַת יְהוָה אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם כִּי גַם אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ בָאֵשׁ לֵאלֹהֵיהֶם׃ יג א אֵת כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת לֹא־תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ׃ פ ב כִּי־יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נָבִיא אוֹ חֹלֵם חֲלוֹם

בעל הטורים

שאר אומות: (ב) כי יקום בקרבך. בקרבך בגימטריא זו כאשה:

רש"י

בעיני ש אדם: (ל) פן תנקש. אונקלוס תרגם לשון מוקש ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש ואפי' ליסוד הנופל ממנו אבל בלשון ערוף וקשוש מצינו נו"ן (דניאל ה) וארכובתיה דא לדא נקשן ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן תטרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם וכן (תהלים קט) ינקש נושה לכל אשר לו מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזרין ומתנקשין אחר ממונו: אחרי השמדם מפניך. אחר שתראה שאני משמידם מפניך ת תן לב לחשוב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבואו אחרים וישמידוך: איכה יעבדו. לפי שלא ענש על עבודת אלילים אלא על זבוח וקטור וניסוך והשתחואה כמו שכתוב (שמות כב יט) בלתי לה' לבדו דברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של עבודת אלילים לעבדה בדבר אחר כגון פוער לפעור א וזורק אבן למרקוליס זו היא עבודתה וחייב אבל זבוח וקטור וניסוך והשתחואה אפילו שלא כדרכה חייב: (לא) כי גם את בניהם. גם לרבות את אבותיהם ואמותיהם אמר רבי עקיבא אני ראיתי כנעני שכפתו לאביו לפני כלבו ב ואכלו: (א) את כל הדבר. קלה כחמורה: תשמרו לעשות. ליתן לא תעשה על עשה האמורים בפרשה שכל השמר לשון לא תעשה הוא אלא שאין לוקין על השמר של עשה: לא תסף עליו. (ספרי) חמשה טוטפות בתפלין ג ה' מינין בלולב וארבע ברכות בברכת כהנים: ונתן

שפתי חכמים

כולם במשמע: ש פי' כגון דיני דבר מגלה שאינו אלא משום ועשית הישר והטוב: ת דקשה לרש"י דמפשוטו של קרא משמע דוקא שאחר השמדם אתה מוזהר שלא תנקש וקודם השמדם לא לפיכך פי' אחר שתראה וכו': א פירוש שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי זו היא עבודתו: ב ר"ל בפ"א. ואכלו. ר"ל שרפו באש ובזה יש ראיה לפירש"י: ג עיין לעיל פרשת ואתחנן ושם פירשתי והא דפי' ה' מינים שבלולב דהיינו אם אגדן באגודה אחת דאז הוא עובר דאם לא אגדו באגודה אחת אינו עובר ואפילו למ"ד לולב אין צריך אגד מ"מ שמעינן מיניה דאם אגדן אית ביה משום בל תוסיף: פי'

ספרי

ומעשה בר' אלעזר בן שמוע ור' יוחנן הסנדלר שהיו הולכים לנציבים אצל רבי יהודה בן בתירא ללמוד הימנו תורה והגיעו לציידן וזכרו את א"י זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם וקראו המקרא הזה וירשת אותם וישבת בארצם, חזרו ובאו להם למקומם אמרו ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצות שבתורה:

נד (ל) השמר לך, בלא תעשה: פן, בלא תעשה: פן תנקש אחריהם. שמא. תמשך

התורה והמצוה

נד (ל) השמר לך פן תנקש אחריהם, לרש"י ורשב"ם פי' שלא תמשך אחריהם, כמו ינקש נושה לכל אשר לו, אדם הטורח ומחזר אחר דבר, וזה פי' הא' של הספרי, וכפי' השני פי' מענין היקש, שמקיש דבר לדבר, וכפי' הג' פי' מענין מוקש וכן פי' הרד"ק, ומ"ש אחרי השמדם מפניך ר"ל שמזה תלמדו שגם להמשך

ותירת יתהון ותיתב בארעהון : ל אסתמר לך דילמא תתקל בתריהון בתר דישתיצון מקדמך ודילמא תתבעי לטעותהון למימר אכדין פלחין עממיא האלין ית טעותהון ואעבד כן אף אנא : לא לא תעבד כן קדם יי אלהך ארי כל דמרחק קדם יי די סני עבדו לטעותהון ארי אף ית בניהון וית בנתיהון מוקדין בנורא לטעותהון : א ית כל פתגמא די אנא מפקיד יתכון יתיה תטרון למעבד לא תוספון עלוהי ולא תמנעון מנה : ב ארי יקום בינך נביא או חלם חלמא ויתן לך

ספרי

תמשך אחריהם או שמא תדמה להם או שמא תעשה כמעשיהם ויהיו לך למוקש : אחרי השמדם מפניך, מפני מה אני משמידם מפניך שלא תעשה כמעשיהם ויבואו אחרים וישמידוך (מפניך) : ופן תדרוש לאלהיהם לאמר. שלא תאמר הואיל והם יוצאים באבטיגא [אף אני יוצא באבטיגא] הואיל והם יוצאים בארגמן אף אני אצא בארגמן הואיל והם יוצאין בתולסין אף אני אצא בתולסין : ואעשה כן גם אני, יש כן לעבודה [של עכו"ם] ויש כן (למתעבד) [לעבודת מזבח] מכאן אמרו דבר שמקריבים אותו לגבי מזבח אין מקריבים אותו לעבודת כוכבים ואם הקריב אותו לעבודת כוכבים חייב, דבר שמקריבים אותו לעבודת כוכבים אם הקריבו למזבח (כיוצא בו) פטור, [ודבר שאין מקריבים למזבח והקריבו לעכו"ם אם מקריב כיוצא בו חייב ואם לאו פטור]. יכול (יהיו) [אם הם] מקריבים חטאות ואשמות ת"ל כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם לא (נתכוונו להקריב) [נתכוין הכתוב] אלא דבר שהקב"ה שונא אותו שנאמר כי גם את בניהם ואת בנותיהם. אין לי אלא בנים ובנות אבות ואמהות מנין ת"ל כי גם את בניהם ואת בנותיהם. אמר ר' יעקב אני ראיתי כנעני אחד שכפתו לאביו (והניחו) לפני כלבו ואכלו :

נה (א) את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם, שתהא (עליך) מצוה קלה חביבה עליך כמצוה חמורה : אותו תשמרו לעשות, ר' אליעזר בן יעקב אומר ליתן לא תעשה על כל (עשה) האמור בפרשה : לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו, מכאן אמרו (זבחים פ"ח) הניתנים במתנה אחת שנתערבו בניתנים (במתנה אחת) [במתנות ארבע] ינתנו במתנה אחת. ד"א לא תוסף עליו, מנין שאין מוסיפים לא על הלולב ולא על הציצית ת"ל לא תוסף עליו. ומנין שאין פוחתים מהם ת"ל ולא תגרע ממנו. (ר"ה כח) ומנין שאם פתח לברך ברכת כהנים שלא יאמר הואיל ופתחתי לברך אומר ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם וגו' ת"ל [כל] הדבר אפילו דבר לא תוסף עליו :

נו (ב) כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום, [לפי

התורה והמצוה

ותמשך אחריהם וכן מזה תדעו שיהיה לכם למוקש כי יטעו אחרים וישמידוך, וכמ"ש איכה יעבדו ואעשה כן גם אני משמע שיעשה כן לעכו"ם, ועז"א השמר פן שהוא ל"ת, ואמר שנית לא תעשה כן לה' אלהיך הוא ל"ת אחרת שלא יעשה כן לה' במזבח שבמקדש, ועז"א יש כן ויש כן, הייני ואעשה כן לא תעשה כן וע"ז פי' שבענין שיעשה כן לע"ז גם אלה מעבודות שבמקדש חייב אף שאין דרכה בכך כגון זבוח וקטור ונסוך והשתחויה כמ"ש בסנהדרין (דף ס' סא) ואם אינו מד' עבודות אלה חייב אם דרך ע"ז לעבדה בכך, וזה למד ממ"ש ואעשה כן גם אני, ואם מקריב למזבח דבר שמקריבים לע"ז שזה מ"ש לא תעשון כן לה' אלהיך פטור כי הכתוב פירש הטעם שכל דבר אשר שנא עשו לאלהיהם א"כ לא נתכוון אלא לדבר שהקב"ה שונא אותו :

נה (א) את כל הדבר, לומר שכל מצות התורה שוות בחביבתם (כנ"ל סי' נח) ומ"ש תשמרו לעשות שמירה מליין ל"ת הוא ליתן ל"ת על כל האמור, וכבר הובא כזה בילקוט משפטים [נדפס במכלתא (סי' ר"כ)] כנוסף על המכלתא בשם רשב"י על פסוק ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו, ומ"ש לא תוסף עליו לפי שמשך הכתובים מזהיר שלא יעבוד בבהמ"ק בעבודה שלהם כמ"ש הרמב"ן, ובזה נמשך למ"ש לא תעשה כן לה' אלהיך, וחז"ל פירשו שקאי על תוספת במצוה כמו אם נתערב מתן ד' במתן א' לא יתן במתן ד' וזה כר' יהושע ושאין מוסיפין על הציצית, ומפס"ק בזה למאי דקיי"ל לולב א"צ אגד עיין מ"ש בזה בארץ יהודה (סי' י') מה שהארכתי בזה וא"כ, וכבר בארתי בהתו"ה שב"מ שכתב לשון דבר תפשו חז"ל גם הוראתו מענין דבור עיי"ש, וע"כ אמרו מנין שאם פתח לברך ברכת כהנים, וכמ"ש כ"ז בר"ה (דף כח) :

נו (ב) כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום, למה מזכיר חולם חלום אם אין לשמוע לנביא כ"ש

ונתן אליך אות או מופת: ג ובא האות והמופת אשר דבר אליך לאמר נלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם ונעבדם: ד לא תשמע אל־דברי הנביא ההוא או אל־חולם החלום ההוא כי מנסה יהוה אלהיכם אתכם לדעת הישכם אהבים את־יהוה אלהיכם בכל־לבבכם ובכל־נפשכם: ה אחרי יהוה אלהיכם תלכו ואתו תיראו

רש"י

(ב) ונתן אליך אות. בשמים כענין שנאמר בגדעון (שופטים ו יז) ועשית לי אות ואומר (שם) יהי נא חורב אל הגזה וגו': או מופת. בארץ: (ס"א ונתן אליך אות. בשמים דכתיב (בראשית א יד) והיו לאותות ולמועדים: או מופת. בארץ דכתיב אך טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חורב). אע"פ כן לא תשמע לו וא"ת מפני מה ד נותן לו הקב"ה ממשלה לעשות אות כי מנסה ה' אלהיכם אתכם:
ואם

שפתי חכמים

ד פי' דקשה לרש"י דהא כל כי הוא נתינת טעם אשלמעלה והכא מאי נתינת טעם הוא לכן פירש ואם תאמר וכו' והוי שפיר

ספרי

[לפי שנאמר נביא מקרבך מאחיך כמוני], מה משה בכה אמר אף נביאים בכה אמר ומה משה אמר מקצת וקיים [מקצת] אף נביאים אמרו מקצת וקיימו מקצת ומה משה אמר כלל ופרט אף נביאים אמרו כלל ופרט, אי מה משה בן שמונים ובן עמרם אף שאר הנביאים כן ת"ל נביא מכל מקום: או חולם חלום, מכלל שנאמר למשה (במדבר יב) פה אל פה אדבר בו יכול שאר הנביאים כך תלמוד לומר או חולם חלום: נז ונתן אליך אות בשמים, וכן הוא אומר והיו לאותות ולמועדים, מופת

התורה והמצוה

להו"ב חלום, ופי' שלפי שכתוב נביא מקרבך כמוני, ופי' שידמה בעניני נבואתו כמשה, א) שלא יקבל נבואתו מהשפעת כוכב או גלגל או מלאך רק מה' לבדו שעז"א כה אמר ה' וכן אמרו הנביאים, ב) שמשה קיים מקצת דברי נביאים הקודמים, שהזהיר להם כל המצות שנצטוו האבות ומה שדבר ה' עם אדם ונח, והוסיף מקצת נבואות שנבא להם על העתיד בדורות העתידים, כן הנביאים קיימו נבואות נביאים הקודמים והוסיפו נבואות חדשות, ג) שמשה אמר כלל ופרט היינו נבואות שהם לצורך הכלל ונבואות לאנשים פרטים וכן היה ביתר נביאים שנבאו על עניני הכלל ועל עניני אנשים יהידים, ושלא תאמר שצריך שישוה גם בזה למשה שיהיה זקן בן שמונים ונביא בן נביא כמשה, שעז"א כי יקום נביא שמשמע אף שאינו בן נביא שיורש סגולה זו מאבותיו רק שקם מעצמו, וכן לבל תאמר שידמה בנבואתו למשה שהיתה נבואתו פה אל פה, ר"ל שהיה ער ועומד על רגליו, לזה הוסיף או חולם חלום, כי מדרגת יתר הנביאים היתה בשום אל המשיגים נבואתם בחלום דרך כח המדמה כי כולם בטלו הרגשת גופם ונפלו על פניהם:
נז ונתן אליך אות או מופת, כבר באורתי בפי' ישעיה (סי' ח) ובהתו"ה וארא (ז ג) שאות אינו מציין דבר היוצא חוץ מטבע, רק מציין שנותן סימן על דבר כמו קריאת שם הילד עמנואל, והמופת הוא דבר מפליא עיני רואים, ויצויר שני הלשונות על דבר אחד, למשל מה שנהפך המטה לנחש קוראהו אצל ישראל בשם אות ואצל פרעה בשם מופת, כי ישראל האמינו בה' ולא היה זה אצלם מופת רק אות שה' שלחו, ופרעה שלא האמין שיש יכולת ביד ה' לשנות טבעי הדברים קראהו מופת, ולא היה אצלו אות כי לא קבל הדברים, וכי בהחזרת השמש אצל חזקיה אמר מה אות כי אעלה בית ה', ובד"ה אומר ששרי מלך בבל שאלו לדעת המופת אשר היה בארץ, ועתה ראיתי שכבר קדמני הרמב"ן פה בחלוק זה, ועי"כ אמר בספרי כאן (סי' פו) אות הוא מופת ומופת הוא אות ר"ל שיצויר שיפול על דבר אחד בין לשון אות בין לשון מופת כפי כונת המדבר, אולם מ"ש פה שאות הוא בשמים ומופת הוא בארץ, מפני שזה רחוק שנביא השקר יחדש מופת בשמים, רק יצויר שיתן אות למשל שיאמר שלמחר יהיה גשם או לקוי שיזה כוכב, שהוא ענין טבעי, והאות
בזה

לָךְ אָת אוֹ מוֹפְתָא : ג וְיֵיתֵי אָתָא וּמוֹפְתָא דִי מַלִיל עִמָךְ לְמֵימַר נְהָךְ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָא דִי לָא יְדַעְתִּנוּן וְנִפְלְחִנוּן : ד לָא תְקַבֵּל לְפִתְגָמֵי נְבִיָא הַהוּא אוֹ לְחָלֵם חֶלְמָא הַהוּא אֲרֵי מְנַסֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן יָתְכוֹן לְמִדַע הַאִיתֵיכוֹן רָחֲמִין יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְכָל נַפְשְׁכוֹן : ה בָּתַר פּוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן תְּהָכוּן וְיָתֵהּ

ספרי

טופת בארץ, וכה"א (שופטים ו) אם טל יהיה על הגזה לבדה וגו', ויעש אלהים כן בלילה ההוא :

נח (ג) ובא האות והמופת אשר דבר אליך וגו'. (סנהדרין צ) אמר ר' יוסי הגלילי ראה עד היכן הגיע הכתוב לסוף [דעתם של] עובדי עבודת כוכבים ונתן להם ממשלה (להעמיד) אפילו [יעמידו] חמה ולבנה כוכבים ומזלות אל תשמע להם מפני מה כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים. אמר רבי עקיבא חס ושלום (שמא יעמיד) [שיעמיד] הקב"ה חמה ולבנה כוכבים ומזלות לעובדי עבודת כוכבים הא אינו מדבר אלא במי שהיו נביאי אמת בתחלה וחזרו להיות נביאי השקר כחנניה בן עזור :

נט (ד) לא תשמע אל דברי הנביא ההוא לא תחזור בו. או אל חולם החלום ההוא, ולא תשוד למפרע : כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים וגו' :

ס (ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו, זו מצות עשה

התורה והמצוה

אלא מה שיאמר אותו קודם בואו, ולא יעויר שיעשה מופת רק בארץ כמו שהחרטומים עשו גם הם מים לדם ומטה לתנין בלהטיהם [והגי' הנוספת בפנים הוא עפ"י הילקוט וכ"ה בס"א ברש"י, ויש עוד גרסא קשות להבין], ולפ"ז משמע שמפ' שהוא נביא שקר כריה"ג בסי' שאח"ז וס"ל כסברת ר"ע שא"א שיתן מופת בשמים רק שיעויר שיתן אות, וזה כמ"ש הרמב"ן שירמוז הכתוב למה שהוא אמת כי בנפשות קצת האנשים כח נבואיי ידעו בו עתידות לא ידע האיש מאין יבא לו אבל יתבודד ותבא בו רוח לאמר ככה יהיה לעת"ל בדבר פלוני ויקראו לו הפילוסופים כהין ולא ידעו סבת הענין אך הדבר נאמת לעיני רואיו אולי הנפש בהדוסה תדבק בשכל הנבדל ותתכוין בו, והאיש הזה יקרא נביא כי מתנבא הוא וע"כ יבא האות והמופת אשר יהי"ר עכ"ד וכבר חבר כן בתשובות הרשב"א (סי' תקמח) על דברי נביא אוילא והאריך בדמה מעשיות מן כגופים הנקראים כהים שיראו חזיונות אמתיים, וגם בזמנינו התחדשו ענינים כאלה אם ע"י מלאכת המאגנעטיזמוס שקראום אותם רואה מלב וכן תעשה הטבע לפעמים בנפשות המוכנות לכך כנודע ממעשים רבים, ואכ"מ לבאר זה :

נח (ג) ובא האות והמופת, משמע אף שבא האות והמופת ביחד דהיינו שמשנים איזה דבר בשמים ג"כ לא ישמע לו, כי ה' עשה המופת הזה כדי לנסות אתכם אם אתם שלמים באהבתו, ור"ע סובר שא"א שיעשה ה' נס, שעי"ז יטעו שיש ממש בע"ז, ומפרש שהיה תחלה נביא אמת ופי' ונתן שכבר נתן אות או מופת בעודו נביא אמת וכ"ז מובא בסנהדרין (דף פט), וכבר כתב הרי"א שכ"ז רחוק שיעשה ה' נס לנביא שקר או שנביא אמת ישוב להדיח לעבוד עכו"ם רק שהכתוב דבר דרך הפלגה, אף שיעשה נס בשמים לריה"ג או אף שהיה תחלה נביא אמת בכ"ז אל תשמע לו, כי זה מן הנמנעות שיסכים ה' שהעובד ע"ג אף לשעה וע"כ לא יועילו ע"ז לא אותות ומופתים ולא עדות נביא מוחזק והוא דרך הפלגה לאמת שדבר זה שקר ומן הנמנעות :

נט (ד) לא תשמע אל דברי הנביא ההוא, פי' בספרי שאין פירושו שלא תקבל דבריו לעשות כן, שע"ז היל"ל לא תשמע אליו, אבל לשון שמיעת הדברים היינו שאסור לו לשמוע הדברים פעם שנית, וכ"כ הרמב"ם (במל"ת סי' כח) שהוזהרנו משמוע למתנבא בשם ע"ז ר"ל שאנחנו לא נחקרנו ולא נשאלהו לאמר מה האות שלך ומה מופתך ע"ז האמר רק נקיים בו העונש, וז"ש לא תחזור בו ר"ל שלא תחזור על דבריו לשמעם שנית, והרמב"ן השיג עליו ופי' שר"ל שלא תקבל דבריו לעשות כן כמ"ש בת"א לא תקבל לפתגמי נביא הדין, ויפה השיב במג"א שעל הקבלה ושמעו בני יעקב ת"א קבילו אולפן שהוא רק קבלת הדברים בלב, כי לרוב שמיעת דברים היינו שמיעת האזן לבד, ומ"ש מלת ההוא ר"ל רק האות הזה והנבואה ההיא של עתה, אבל אינו נעשה חשוד למפרע כמ"ש ביו"ד סי' א' וכמ"ש הז"ל, והמפרשים השיגו כאן ולא התיר בו ולא התשוד למפרע וא"צ :

ס (ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו, תושב שם בחיות : א) אם הבחנו אחרי מי תלכו לעשות רצונו במ"ע שלא רפוי שתלכו אחרי ה' שהוא אלהיכם וי"ל קשר עמכם במוגנתיו שהפלא עמכם שזה הורסת אלהים

וְאֶת־מִצְוֺתָיו תִּשְׁמֹרוּ וּבְקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ וּבוֹ תִדְבָּקוּן׃ ו וְהַנָּבִיא הַהוּא אוֹ חֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא יוּמָת כִּי דִבֶּר־סָרָה עַל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם ׀ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַפֹּדְךָ מִבֵּית עֲבָדִים לְהַדִּיחֲךָ מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בָּהּ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס ז כִּי יְסִיתְךָ אָחִיךָ בֶן־אִמֶּךָ אוֹ־בִנְךָ אוֹ־בִתְּךָ אוֹ ׀ אֵשֶׁת חֵיקֶךָ אוֹ רֵעֲךָ אֲשֶׁר כְּנַפְשְׁךָ בַּסֵּתֶר לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה

בעל הטורים

(ו) והפדך. פ"א כפולה פדיה אחר פדיה. ובערת הרע מקרבך וסמיך ליה כי יסיתך שאין טוענין למסית: (ז) כי יסיתך אחיך בן אמך וגו' כי יסיתך ל"ת בגימ' ביחוד. רמז ליחוד מן התורה: כנפשך ב' במסרה אשר כנפשך. כנפשך שבעך כיים דאיתא בחולין (דף ד) אין הסתה בדברים וזה כתיב כי יסיתך הכא נמי באכילה ושתיה והיינו כנפשך כמו כנפשך

שפתי חכמים

שפיר נקיטת קעס: ה פירוש משום דמצותיו תשמרו תורת משה כולה במשמע שכל המצות נכללין בה וא"כ מאי ובקולו תשמעו אלא לרבות קול הנביאים: ו דעבודה א מיירי בקרבנות שהוא במקדש דאי בעבודת מצוה הרי כבר אמור: ז וכא דלא פי' רש"י לעיל בפרשת עקב דכתיב נמי ובו תדבק וי"ל משום דפשוטו של מקרא ובו תדבק פירושו הוא הדבק בדרכיו גמול חסד וכו' אבל הכא משום דלא נטעה לומר ולפרש הקרא אחרי ה' תלכו וגו' ולאחר שיהיו בך כל המדות הללו אז בו תדבקו להיות כל השגחתו עליכם לכך הוצרך לפרש הדבק בדרכיו וכו': ח דאל"כ הפודך מבית עבדים ל"ל הרי כתיב המוציא אתכם מארץ מצרים וכיון שהוציאם כבר יצאו לחירות: ט וא"ת מתחלה פי' אין הסתה אלא לשון גירוי ואח"כ כתב שהוא מסית וכו' שלשון זה משמע שהוא לשון הטעאה כבר נזכר הרא"ם בפרשת בראשית בפסוק הנחש השיאני וכתב אע"פ שהסתה לשון הסתה הוא מלשון הטעאה מ"מ מה שפי' רש"י כאן אין הסתה אלא לשון גירוי שמשיאו וכו' הוא מפני שהגירוי עצמו הוא אינו בא אלא מדברי המטעים, ופי' שמשיאו לעשות כן מטעהו לעשות כן: י ויתפרש וי"ו ובן אמך כי לא יתכן לומר רק אחיך מן האב ומן האם דהא כבר מצאנו דנקרא אחיך אפי' מן האב כמו שנים עשר אחים אנחנו וכמו כי ישבו אחים יחדו אלא ע"כ או נקט קרא כי אחיו מן האב יותר חביב לו מאח מן האם: כ ויתפרש מלת או כי אין האב נקרא

רש"י

(ה) ואת מצותיו תשמרו. (ספרי) תורת משה: ובקולו תשמעו. ה בקול הנביאים: ואותו תעבודו. ו במקדשו: ובו תדבקון. (סוטה יד) הדבק בדרכיו ז גמול חסדים קבור מתים בקר חולים כמו שעשה הקב"ה: (ו) סרה. דבר המוסר מן העולם שלא היה ולא נברא ולא צויתיו לדבר כן דיספידור"א בלעז (אבוועגדונג): והפדך מבית עבדים. (ספרי) אפי' אין לו עליך אלא ח שפדאך דיו: (ז) כי יסיתך. אין הסתה אלא גרוי שנאמר (ש"א כו יט) כי אם ה' הסיתך בי ט אטיסר"א בלעז (אנרייצן) שמשיאו לעשות כן: אחיך. מאב: או בן אמך. י מאם (קידושין פו): חיקך. השוכבת בחיקך ומחממת בך אפקיס"א בלעז (אהעמגעגד) וכן (יחזקאל מ"ג יד) ומחיק הארץ מיסוד התקוע בארץ: אשר כנפשך. זה אביך כ פירש לך הכתוב את החביבין לך ק"ו לאחרים: בסתר. דבר הכתוב בהווה שאין דברי מסית אלא בסתר וכן שלמה הוא אומר (משלי ז ט) בנשף בערב יום

ספרי

עשה: ואותו תיראו, שיהא מוראו עליכם: ואת מצותיו תשמורו, זו מצות לא תעשה: ובקולו תשמע, בקול נביאיו: ואותו תעבודו, (כהורתו) עבדהו במקדשו: ובו תדבקון, הפרישו עצמכם מעבודת כוכבים ודבקו במקום:

והנביא

התורה והמצוה

אלהים הבא בכנוי אל ישראל ללכת אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם, והליכה אחרי מורה אחרי מדותיו ודרכיו נ"א הלבשת ערומים בקור חולים כמ"ש בסוטה (יד), ב) מלך הירלה הלא רלוי שתהא מוראו עליכם גם מורא ע"ג שהיא כאין נגדו, ג) מלך מל"ם הלא הזהיר ע"ז לא יהיה לך אלהים אחרים ורלוי שאת מצותיו תשמורו, ד) מלך הנביא השקר הלא רלוי שבקולו תשמעו שהלא נביאי האמת מזהירים אתכם מזה.

תִּדְחֲלוּן וְיָת פִּקּוּדוֹהִי תִּטְּרוּן וּלְמֵימְרֵהּ תְּקַבְּלוּן וְקֳדָמוֹהִי תִּפְלְחוּן וּבְדַחַלְתֵּהּ תִּתְקָרְבוּן׃ ו וּנְבִיָּא הַהוּא אוֹ חָלֵם חֶלְמָא הַהוּא יִתְקְטֵל אֲרֵי מַלֵּיל סְטִיָּא עַל יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּדְפָרְקָךְ מִבֵּית עַבְדוּתָא לְאַטְעָיוּתָךְ מִן אָרְחָא דִּי פַקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לִמְהַךְ בַּהּ וּתְפַלֵּי עָבֵד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ ז אֲרֵי יְמַלְכִנָּךְ אֲחוּךְ בַּר אִמָּךְ אוֹ בְרָךְ אוֹ בְרַתָּךְ אוֹ אִתַּת קְיָמָךְ אוֹ חַבְרָךְ דִּי כְנַפְשָׁךְ בְּסִתְרָא

ספרי למיבר

סא (ו) והנביא ההוא, ולא אנוס: או חולם החלום ההוא, ולא מוטעה: יומת כי דבר סרה על ה' אלהיכם. והרי דברים ק"ו ומה המזייף דברי חברו חייב מיתה המזייף דבריו של מקום עאכ"ו: המוציא אתכם מארץ מצרים, אפילו אין לו עליך אלא שהוציאך מארץ מצרים די: והפודך מבית עבדים, אפילו אין לו עליך אלא שפדך מבית עבדים די:

סב להדיחך מן הדרך, (סס פט) נאמרה כאן הדחה ונאמרה להלן הדחה מה הדחה האמורה להלן בסקילה אף הדחה האמורה כאן בסקילה. ר' שמעון אומר אין מיתתו של זה אלא בחנק: (ד"א להדיחך) מן הדרך (זו מצות עשה) [אפילו מקצתו]: אשר צוך ה' אלהיך, זו מצות לא תעשה: ללכת בה, (לא האומר מקצת ומקיים מקצת) [זו מצות עשה]: ובערת הרע מקרבך, בער עושי רעות מישראל:

סג (ז) כי יסיתך אחיך בן אמך, אין הסתה אלא טעות שנאמר (מ"א כא) אשר הסתה אותו איזבל אשתו. אחרים אומרים אין הסתה אלא גירוי שנאמר (ש"א כו) ועתה שמע נא אדוני המלך אם ה' הסיתך בי ירח מנחה. **סד** מכלל שנאמר (דברים כד) לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות למדנו (סנהדרין כז) שאין מעידין זה על זה [למדנו שמכמינין לו עדים]:

סה אחיך, זה אחיך מאביך: בן אמך, זה בן אמך: או בנך, זה בנך מ"מ: או בתך

התורה והמצוה

ה) מצד העבודה ראוי שרק אותו תעבדו בעבודת המקדש לא זולתו על כל הר וגבעה ועץ רענן, ו) מצד שאתם דבקים בה' מצד נשמתכם שהיא חלק אלוה ממעל וכשתעבדו ע"ג יופסק הדבוק הזה ונפשכם תכרת משרשה העליון אל הטומאה והגלולים וראוי שבו תדבקון:

סא (ו) והנביא ההוא או חולם החלום ההוא, כ"מ שדייק לכתוב כנוי הרומז ההוא אלא כרת ומיתה מדייק ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה וציינתי מקומותיהם בהתו"ה (לו סי' קלב), וכן בספרי (פסקא קמח), ומ"ש כי דבר סרה על ה' וכו', היינו שזייף דברי המקום לאמר דבר סרה בשמו כמו לענות בו סרה (לקמן יט יז) כי סרה דברת על ה' (ירמיה כח) ובא להודיע טעם שראוי לעונש א) מצד שזייף דברי המקום אף שלא היית מחויב לעבדו מצד טובתו, (ב) שאתה מחויב בעבודתו מצד טובותיו. וגם האלה לא שעבדו בהם המצריים רק שלא יניחום לצאת ואם היה מוציאם בעת ההיא היה די וטובה רבה ואח"כ שעבדו בהם והיה הטובה גדולה יותר שפדם מבית עבדים:

סב להדיחך מן הדרך, ת"ק קבל גז"ש להשוותו עם מ"ש גבי מסית כי בקש להדיחך שמיתתו בסקילה ור"ש לא קבל גז"ש זו ומובא בסנהדרין (דף פט) ושם מבואר שלכ"ע בע"ז אפי' בבטול מקצת וקיום מקצת פליגי ר"ש ורבנן דכתיב מן הדרך אפי' מקצתו ועז"א מן הדרך אפי' מקצתו ופי' שאם היה כתוב רק אשר צוך הייתי אומר שרק במל"ת דע"ג, שמצאנו צווי על ל"ת בעז"א בספרי ראה (סי' ב) רבי אומר אין צווי אלא אזהרה, אבל כשאמר צוך ללכת בה כולל גם אם מדיח ממ"ע דע"ג, כגון עשה ונתצתם את מזבחותם, והגהתי הספרי עפ"י גירסת הגר"א:

סג (ז) כי יסיתך אחיך, כבר בארתי (ישעיה לו יד) גדר פעל הסית שמראה לו איזה תועלת או הנאה בדבר הזה, ודעת הת"ק שמטעה אותו שישיג איזה תועלת מע"ג שהוא טעות באמת, ואחרים אומרים שמגרה אותו ומראה חסרון בהנהגת ה' לומר שאינו משגיח, כמ"ש (מלאכי ג) אמרתם שוא עבוד אלהים, ועפ"ז יאמר שההנהגה נתונה תחת משרתי השמים והמזלות, ור"מ כשטתו בב"ר (פל"ו) דרש ר"מ והוא ישקיט מעולמו ויסתר פנים לעולמו כדיין שמותחים כילה על פניו וא"י מה נעשה מבחוץ א"ל דייך מאיר וכו':

סד כי יסיתך אחיך וגו' בסתר, והלא אלה פסולים לעדות כמו שלמדו בספרי (פסקא רפ) ובסנהדרין (דף כז) מן לא יומתו אבות על בנים בעדות בנים, וא"כ מי מעיד בו אחרי שאמר כי יסיתך בסתר, מזה מבואר שמכמינים לו עדים:

סה כי יסיתך אחיך בן אמך, פי' בספרי שאם יאמר אחיך לבד נדרש שר"ל בן אביך שהוא שונא לך

אֱלֹהִ֣ים אֲחֵרִ֔ים אֲשֶׁר֙ לֹ֣א יָדַ֔עְתָּ אַתָּ֖ה וַאֲבֹתֶֽיךָ׃ ח מֵאֱלֹהֵ֣י הָֽעַמִּ֗ים אֲשֶׁר֙ סְבִיבֹ֣תֵיכֶ֔ם הַקְּרֹבִ֣ים אֵלֶ֔יךָ א֖וֹ הָרְחֹקִ֣ים מִמֶּ֑ךָּ מִקְצֵ֥ה הָאָ֖רֶץ וְעַד־קְצֵ֥ה הָאָֽרֶץ׃ ט לֹא־תֹאבֶ֣ה ל֔וֹ וְלֹ֥א תִשְׁמַ֖ע אֵלָ֑יו וְלֹא־תָח֤וֹס עֵֽינְךָ֙ עָלָ֔יו וְלֹֽא־תַחְמֹ֥ל וְלֹֽא־תְכַסֶּ֖ה עָלָֽיו׃ י כִּ֤י הָרֹג֙ תַּֽהַרְגֶ֔נּוּ יָדְךָ֛ תִּֽהְיֶה־בּ֥וֹ בָרִאשׁוֹנָ֖ה לַהֲמִית֑וֹ וְיַ֥ד כָּל־הָעָ֖ם בָּאַחֲרֹנָֽה׃ יא וּסְקַלְתּ֥וֹ בָאֲבָנִ֖ים וָמֵ֑ת

בעל הטורים

שבעך דהיינו אכילה. אשר לא ידעת אתה ואבתיך. כתיב במסית. לפי שרעך כנפשך דהיינו אביו מסיה אותו נומר לא תלמד לעשות מאבותיך שהוא אבי אביך (ולא) [נ"ל אלא] תלמד מאביך: (ט) ולא תחוס עינך עליו (עם האותיות והתיבות) בגימט' אין טוענין למסית: ולא תכסה ב'. ולא תכסה עליו ולא תכסה עוד על הרוגיה (ישעיה כו) וזהו שדרשו במסית.

רש"י

יום באישון לילה ואפלה: אשר לא ידעת אתה ואבותיך. דבר זה גנאי גדול הוא לך שאף האומות אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וזה אומר לך עזוב מה שמסרו לך אבותיך: (ח) הקרובים אליך או הרחוקים. למה פרט קרובים ורחוקים אלא כך אמר הכתוב מטיבן של קרובים אתה למד טיבן של רחוקים כשם שאין ממש בקרובים כך אין ממש ברחוקים: מקצה הארץ. (ספרי) זו חמה ולבנה ל וצבא השמים שהן מהלכין מסוף העולם ועד סופו: (ט) לא תאבה לו. (שם) לא תהא תאב לו מ לא תאהבנו לפי שנאמר (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך כמוך את זה לא תאהב: ולא תשמע אליו. בהתחננו על נפשו למחול לו לפי שנאמר (שמות כג ה) עזוב תעזוב עמו נ לזה לא תעזוב: ולא תחוס עינך עליו. לפי שנאמר (ויקרא יט טז) לא תעמוד על דם רעך על זה לא תחוס: ולא תחמל. לא תהפך בזכותו: ולא תכסה עליו. אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק: (י) כי הרג תהרגנו. (אם יצא מב"ד זכאי החזירהו לחובה) יצא מב"ד חייב אל ס תחזירהו לזכות (ספרי): ידך תהיה בו בראשונה. מצוה ביד העדים להמיתו לא מת בידו ימות ביד אחרים שנאמר

שפתי חכמים

נקרא רע בשום מקום: ל דאל"כ לא היה לו לכתוב אלא הרחוקים מגך עד קלה הארץ: מ דאי אפשר כמשמעו שלא תרצה לדבריו ושלא לקבל דברי המסית הוקך דא"כ מאי לא תחוס עינך עליו וגו' כי הרוג תהרגנו וגו' הוא עומד ליהרג וקא מזהיר שלא לסתרצות לדבריו ולא לקבל דבריו לעבוד אלהים אחרים: נ ות"א משבק תשבק מה דבלבך עלוהי היינו השנאה דבלבך ותמחול לו וכא דפירש רש"י לעיל עזוב לו וכאן פי' שהוא לשון מחילה. י"ל דלעיל פירש לפי פשוטו וכן פי' מהרא"י: ס ואע"ג דדברה תורה כלשון בני אדם כתב הרא"מ ה"מ היכא דליכא

ספרי

בתך, זה בתך מ"מ: או אשת, זו ארוסה: חיקך, זו נשואה: או רעך, זה הגר: אשר כנפשך, זה אביך: בסתר לאמר, מלמד שאין אומרים דבריהם אלא בסתר. וכה"א (משלי ז) בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה. אבל דברי תורה אין נאמרים אלא בפרהסיא וכה"א (שם א) חכמות בחוץ תרונה וגו': נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבותיך. ר' יוסי הגלילי אומר הרי זה דבר גנאי לישראל שעובדי

התורה והמצוה

ע"ד הירושה, לכן פי' בן אמך שאינו שונא לך, ומוסיף אף בנך שהוא קרוב יותר מן האח, ובקדושין (דף פא) למד מזה דמותר להתיחד עם אמו ובתו שמפני שאמר בסתר אמר בן אמך שהוא דר אצל אמו שהם מקום. סתר שאין איש בא שם, וממ"ש בתך בסתר מבואר שמותר להתיחד עמה, וז"ש כמו שבך מ"מ כן בתך מ"מ אף במקום יחוד ואם יאמר אשתך נפרש על האירוסה שקרויה אשתו סתם לכן מוסיף אף אשת חיקך זו הנשואה ומוסיף רעך אשר כנפשך שהוא אביו, שנפשם קרובים זל"ז ואיך יעיר שאביו יקרא רעך זה יעיר בגר שאין אביו ידוע, ומש' שהפם לשון בסתר כי אין דרך שיסיתו בפרהסיא ונדמו כזונה שמעשים בגנעה, שכל זונת האמור במשלי הוא משל על הסיאה והעכו"ם:

אשר לא ידעת, לא יתכן שיהיה זה מדברי המסית שהוא בודאי יכלה להודיע לך מהותם, רק זה מדברי

לְמֵימַר נֵהָךְ וְנִפְלַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי לָא יְדַעְתְּ אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ׃ ח מִטַּעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בְּסַחֲרָנֵיכוֹן דִּקְרִיבִין לָךְ אוֹ דִּרְחִיקִין מִנָּךְ מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא׃ ט לָא תֵיבֵי לֵהּ וְלָא תְקַבֵּל מִנֵּהּ וְלָא תְחוּס עֵינָךְ עֲלוֹהִי וְלָא תְרַחֵם וְלָא תְכַסֵּי עֲלוֹהִי׃ י אֲרֵי מִקְטַל תִּקְטְלִנֵּהּ יְדָךְ תְּהֵי בֵהּ בְּקַדְמֵיתָא לְמִקְטְלֵהּ וִידָא דְכָל עַמָּא בְּבַתְרֵיתָא׃ יא וְתִרְגְּמִנֵּהּ בְּאַבְנַיָּא וִימוּת אֲרֵי בְעָא לְאַטְעָיוּתָךְ מִדַּחַלְתָּא דַיְיָ

ספרי

טכבים אין מניחים מה שמסרו להם אבותיהם, וישראל מניחים מה שמסרו להם אבותיהם והולכים ועוברים עבודת כוכבים:

(ח) מאלהי העמים אשר סביבותיכם הקרובים וגו׳, (סנהדרין סא) מהקרובים אתה יודע מה הן הרחוקים: מקצה הארץ ועד קצה הארץ, אלו חמה ולבנה שמהלכים מסוף העולם ועד סופו:

סז (ט) לא תאבה לו, מכלל שנאמר (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך יכול אתה אוהב לזה ת״ל לא תאבה לו. מכלל שנאמר (שמות כג) עזוב תעזוב עמו יכול אתה עוזב עם זה ת״ל ולא תשמע אליו. מכלל שנאמר (ויקרא יט) ולא תעמוד על דם רעך יכול אי אתה רשאי לעמוד על דמו של זה ת״ל ולא תחוס עינך עליו:

סח ולא תחמול, לא תלמד עליו זכות: ולא תכסה עליו, אם אתה יודע לו חובה אי אתה רשאי לשתוק (סנהדרין לג) מנין שאם יצא מבית דין חייב שאין מחזירים אותו לזכות ת״ל כי הרוג, ומנין שאם יצא מב״ד זכאי שמחזירים אותו לחובה ת״ל תהרגנו: ידך תהיה בו בראשונה להמיתו, מצוה ביד הניסת שימיתו ואח״כ ביד כל אדם שנאמר ויד כל העם באחרונה:

סט (יא) וסקלתו באבנים ומת, (סס מג) יכול באבנים מרובות ת״ל (ויקרא כד)

התורה והמצוה

מגני הכתוב כלומר ראה הגנאי הרצוף בהסתה זו, שתעזוב אלהיך ואלהי אבותיך לעבוד דבר שלא ידעת אתה ואבותיך שזה לא יעשו גם העמים כמ״ש ההימיר גוי אלהים והמה לא אלהים וגו׳, וזאת שנית שיפתוך לעבוד אלהי העמים אשר סביבותיכם שכבר ידעת כי הבל המה ואין בם מועיל, ולא הצילו את עובדיהם מידו ומזה תדין גם להרחוקים, ומ״ש מקצה הארץ הוא למותר שראוי לאמר הרחוקים ממך עד קצה הארץ, וגם שהאתנחתא ראוי לבוא כ״ל מלת סביבותיכם, מזה למדו עוד כונה שניה שמזה תלמד שלא תשמע אף שיסית אותך לעבוד לשמש או לירח שמהלכים מסוף העולם ועד סופו:

סז (ט) לא תאבה לו, רש״י ז״ל פי׳ על פי הספרי לא תאהבנו, וכתב עליו הרמב״ן אבל בגמ׳ אמרו הא אם אבה ושמע חייב, וכן הדבר כי אבה הוא מענין רצון וכן תרגם אונקלוס לא תקבל מניה, ונלפ״ד שדרשת הספרי יוצא ממה שהיל״ל לא תשמע אליו ולא תאבה כי הכתוב ידבר תמיד כדרך לא זו אף זו לא בהפך, שזה רבותא יותר שלא יאבה אף בלב, וגם כלל אזהרות אלה מיותרים אחר שמצוה להרגו שיפה שלא ישמע אליו וע״כ דרשו שהם אזהרות מיוחדות איך יתנהג עם המסית, כי אנו מצווים על אהבת ריעים ושלא לשנאותם ואף בעובר עבירה שמותר לשנאותו, אנו מצווים לעזוב השנאה כי יתן קלו בעת ירבץ תחת משאו, ויותר מזה הצווי לא תעמד על דם רעך ומזהיר בהדרגה שלא יאהבנו, וגדר פעל אבה שמתרצה בלב לנזכרו, ומשתתף לדעת חז״ל עם פעל אהב ששרש שניהם אב, שע״י אהבתו יאנס בלב לדבריו, ואמר לא תאבה לו ומוסיף גם במקום שצריך לשמוע קולו גם כשמותר לשנאותו לא תשמע אליו למחול לו, ואף לא תחוס עינך כשטובע בנהר להצילו, והרמב״ם במנין המצות (סימן יז וסימן יח) מנה כדרשת הספרי ובחבורו (פ״ה מה׳ עכו״ם ה״ה) כתב גם דברי הגמ׳ דאבה ושמע לדברי המסית אפי׳ מטור בעלמא חייב והרמב״ן במנין המצות (סי׳ נח) תפס כדברי הגמ׳ אבל במה שלא סלק בסוף הספר שני אזהרות מחשבונו של הרמב״ם משמע שאין הדבר ברור לו, ואכמ״ל בזה:

סח ולא תחמל ולא תכסה עליו, התבאר אצלי ההבדל בין חום ובין חמל, שחום הוא מה שאינו רוצה להשחית דבר שיש בו תועלת, וחמל הוא מצד טוב הדבר בעצמו, וע״כ מפרש לא תחום עין אם טובע בנהר שבזה יחום מהשחית בן אדם כמוהו שיש בו צורך לקבוץ המדיני, וחמל הוא אם רואה לו זכות שאז אם עצמו דבר טוב כי י״ל זכות שלא יהרג, ובמ״ש לא תכסה מבואר שהוא בשיודע לו חובה ומכסה הדבר ואינו מגלהו, וממ״ש כי הרג תהרגנו ר״ל שתהרגנו בכל אופן למד שמחזירין אותו לחובה ולא לזכות שהוא חלוף של כל חייבי מיתות שמחזירין לזכות ולא לחובה וכמ״ש בסנהדרין (דף לג):

סט (יא) וסקלתו באבנים, יכול באבנים מרובות, התבאר בפ׳ קדושים (סי׳ נג), ופ״ש נאמר כאן הדתם

שתבאר

כִּי בִקֵּשׁ לְהַדִּיחֲךָ מֵעַל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ יב וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּן וְלֹא־יוֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃ ס יג כִּי־תִשְׁמַע בְּאַחַת עָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לָשֶׁבֶת שָׁם לֵאמֹר׃ יד יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל מִקִּרְבֶּךָ וַיַּדִּיחוּ אֶת־יֹשְׁבֵי עִירָם לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר

רש"י

ויד כל העם וגו': (יג) לשבת שם. (ספרי) פרט לירושלים ע שלא נתנה לדירה: כי תשמע לאמר. אומרים כן פ יצאו וגו': (יד) בני בליעל. (שם) בלי עול שפרקו עולו של מקום: אנשים. (סנהדרין שם) ולא צ נשים: יושבי עירם. ולא יושבי עיר אחרת מכאן אמרו אין נעשית עיר הנדחת עד שידיחוה אנשים

שפתי חכמים

דליכא למדרש ליה אבל היכא דאיכא למדרש דרשינן. ונראה לי דקשה ליה לרש"י דהרוג תהרגנו יתירא הוא דהא כתיב אחר זה ידך תהיה בו בראשונה להמיתו אלא וכו': ע פירש לאדם אחד אלא לכל ישראל מי שרוצה לדור בתוכה הרשות בידו כי ירושלים לא נתחלקה לשבטים: פ כלומר אין פירושו כמו לאמר בכל מקום שפירושו שיחזור ויאמר או אמור להם דברי כבושים. אבל לאמר האמור פה הוא דבק עם יצאו אנשים שאחריו: צ דאל"כ אנשים ל"ל הא כתיב בני בליעל ולכך הפך רש"י לסדר

ספרי

כד) וירגמו אותו אבן. אי באבן יכול באבן אחת ת"ל באבנים אמור מעתה לא מת בראשונה ימות בשניה: כי בקש להדיחך, נאמר כאן הדחה ונאמר להלן הדחה מה הדחה האמורה (להלן) [כאן] בסקילה אף הדחה האמורה (כאן) [להלן] בסקילה: מעל ה' אלהיך המוציאך וגו', אפילו אין לו עליך אלא שהוציאך מארץ מצרים די:

ע (יב) וכל ישראל ישמעו ויראון, (שם) משמרים אותו עד הרגל וממיתים אותו ברגל שנאמר וכל ישראל ישמעו ויראון דברי ר' עקיבא, ר' יהודה אומר אין מענים (בב"ד בלא זה בלבד) [את דינו של זה אלא ממיתין אותו מיד וכותבין ושולחין איש פלוני נתחייב מיתה בב"ד]. ומנין לאומר אעבוד אלך ואעבוד נלך ונעבוד אלך ואזבח נלך ונזבח (או) אלך ואקטיר נלך ונקטיר אלך ואנסך נלך וננסך אשתחוה אלך ואשתחוה נלך ונשתחוה ת"ל ולא יוסיפו לעשות כדבר הרע (הזה בקרבך) לא כדבר ולא כרע (הזה). (שם פז) יכול אף המגפף והמנשק והמרחיץ והמרבץ והסך והמלביש והמנעיל והמעטיף ת"ל הזה, הזה בסקילה ואין כל אלו בסקילה:

כי

התורה והמצוה

שהבאנו למעלה (סי' סב), ושתמה פה כרבנן דר"ש, ומ"ש המוציאך אפי' אין לו עליך, למעלה (סי' סא):

ע (יב) וכל ישראל ישמעו ויראון, מזה אמר ר"ע שצריך להשהותו עד הרגל שאז ימצאו שם כל ישראל, ור"י מדייק מדלא אמר יראו וייראו שדי אם מכריזים אח"כ, כמ"ש בסנהדרין (דף פט), ומ"ש ולא יוסיפו לעשות פי' בסנהדרין שהוא אזהרה למסית עיי"ש ברש"י וכן חשב הרמב"ם (בפ"ה מה' עכו"ם ה"ד), והספר"ח תמה בזה ממ"ש במכות (דף ד ע"ב) גבי עדים זוממים לרבנן שממ"ש ישמעו וייראו לא ידעינן הכרזה רק ממ"ש ולא יוסיפו לעשות וע"כ ס"ל לרבנן שלא ילפינן אזהרה לעדים זוממים מן ולא יוסיפו לעשות כי צריך להכרזה, ולק"מ שזה רק גבי עדים זוממים דכתיב והנשארים ישמעו וייראו ולא ידעינן מיני' הכרזה דלשון הנשארים אינו כולל כל ישראל רק העומדים במעמד, אבל במסית ובן סורר ומורה וזקן ממרא דכתיב וכל העם וכל ישראל (כמ"ש בסנהדרין דף פט) ילפינן מיני' הכרזה, ושאר ולא יוסיפו לאזהרה, והראיה דהא בבן סורר ומורה לא כתיב ולא יוסיפו ובכ"ז צריך הכרזה משום דכתיב וכל ישראל ישמעו, ופי' בספרי שמ"ש ולא יוסיפו לעשות כדבר הזה לא הזהיר לענוש רק על עבודות שחייב סקילה בכל אופן שהסית אעבוד או אלך ואעבוד וכו' כמ"ש בסנהדרין אבל המגפף והמנשק וכו' ע"ז אינו חייב כי אינו בסקילה ואין זה כדבר הזה:

אֱלָהָךְ דִּי אַפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא: יב וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן וְלָא יוֹסְפוּן לְמֶעְבַּד כְּפִתְגָּמָא בִּישָׁא הָדֵין בֵּינָךְ: יג אֲרֵי תִשְׁמַע בְּחַדָא מִקִּרְוָיךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לְמִתַּב תַּמָּן לְמֵימָר: יד נְפַקוּ גֻּבְרִין בְּנֵי רִשְׁעָא מִבֵּינָךְ וְאַטְעִיוּ

ספרי

עא (יג) כי תשמע, ולא (השומר מהמצות) [החיזור מהמצוה] יכול יהיה רטוש ת"ל ודרשת וחקרת ושאלת היטב. [ודרשת מן התורה, וחקרת מן העדים, ושאלת (פס ע) מן התלמוד]: **עב** באחת עריך, עיר אחת עושים עיר הנדחת ואין עושים שלש עיירות נדחות. יכול אף לא שתים ת"ל באחת עריך: אשר ה' אלהיך נותן לך, (ככל מקום) [פרט לחוץ לארץ]: לשבת שם, פרט לירושלים שלא נתנה לבית דירה: **עג** (יד) יצאו אנשים, ולא נשים, אנשים ולא קטנים, אנשים אין פחות משנים: בני בליעל, בני אדם שפרקו עולו של מקום: מקרבך, ולא מן הספר: וידיחו את יושבי עירם, ולא את יושבי עיר אחרת: **עד** לאמר (כהתראה) נלכה ונעבדה אלהים אחרים [בהתראה]:

ודרשת

התורה והמצוה

עא (יג) כי תשמע, מלשון זה מבואר שאין מצוה עליך לחזור אחר הדבר לשמוע ועז"א שהזהיר איש מן המצוה, רק אם תשמע אז אתה מחויב לדרוש ולחקור ולא לרפות ולעזוב את הדבר, וכן אמר במדרש רבה (נ פ"ס) כל המצות כתיב בהן כי תראה, כי תפגע, כי יקרא, אם באת מצוה לידך אתה זקוק לעשותה ואם לאו אי אתה זקוק לעשותה ובארתי באורך (ויקרא סי' י"ב), ומ"ש ודרשת מן התורה וכו' עד מן התלמוד מחקו הגר"א, ויל"פ שר"ל שתדרוש תחלה אם הוא עבודת גלולים שחייב עליה כפי משפטי התורה, ותחקור אם יש עדים, ואם יסופק לך תשאל מן התלמוד ר"ל תשאל לב"ד הגדול:

עב באחת עריך, משמע רק עיר אחת ולא שתים, אבל כבר בארתי באילת השחר (כלל ע') שיש הבדל בשם המספר אחת בין כשבא אחריו שמות הת"ס ובין כשבא אחריו ה"א הידיעה או כשבא בסמיכות, שאם יבוין על האחדות לאיכות הרבוי בא אחריו שמות הת"ס, והקמה נקם אחת משתי עיני (שופטים ט"ז), בחר לך אחת מהם (דה"א כ"א), שר"ל אחת ולא שתים, אבל אם יכוין על הכללות ר"ל כל אחת שיהיה, בא אחריו ה"א הידיעה או הסמיכות, ואם היה הכוונה רק אחת ולא שתים היל"ל באחת מעריך, משא"כ לשון באחת עריך ר"ל כל עיר שתהיה ואינו מוציא רק שלש, שמעוט לשון רבים שלא שנים, וז"ש יכול אף לא שתים ת"ל באחת עריך, ר"ל מדלא אמר באחת מעריך, וממ"ש אשר ה' אלהיך נותן לך ממעט ח"ל [כן גרים הגר"א], וממ"ש לשבת שם ממעט ירושלים שסובר שלא נתחלקה לשבטים כמ"ש למעלה (סי' פ') שכן סובר ר"ש סתמא דספרי:

עג (יד) יצאו אנשים בני בליעל, שם אנשים מיותר ובא לדייק ולא נשים ולא קטנים, וכן ממ"ש לשון רבים ידעינן שלא פחות משנים, וממ"ש את יושבי עירם ידעינן שלא יושבי עיר אחרת, וא"כ מ"ש בקרבך מיותר שס"ל להודיע שיהיה מקרב העיר, וע"כ פי' מקרב הארץ ולא מן הספר, וכ"ז מובא בסנהדרין (דף קי"א):

עד לאמר נלכה נעבדה, בש"ס סנהדרין (דף קי"א ע"ב) לאמר שצריכים עדים והתראה לכל או"א, ופרש"י לאמר נלכה נעבדה משמע שצ"ל לפניו שכך אומרים נלכה ונעבדה ואין אמירה אלא בעדים שלמה שצריך עדים לכל או"א שיעידו עליהם מה שאמרו וה"נ צריך שתראה לכל אחד מהם, מבואר שבא על המדיחים, שהם חייבים סקילה אע"פ שלא עבדו ע"ת שאמרו נלכה ונעבדה כמ"ש הרמב"ם (בריש פ"ד), וצריך דוקא שיאמרו בלשון רבים נלכה ונעבדה (כמש"ש ה"ס), וע"ז צריך עדים וממילא צריך התראה כדין כל חייבי מיתות ואינו דומה למסית ששם כתוב כי יסיתך בסתר, ולפ"ז אין לזה ענין עם התראה שצריך על הנדחים שבזה משמע מדברי הרמב"ם שאם הנדחים נסקלים שאין שם הנאי עיר הנדחת צריך התראה לכל א' וא' על מיתת סקילה, אבל כשמודע לב"ד שהודחה כל העיר או רובה ויש שם התנאים שצריך לעיר הנדחת אז תוך מההראה שהתרו לכל א' וא' על מיתת סקילה ישלחו לשם שני ת"ח להתרות בהכלל התראה שלנו ויודיעום דין עיר הנדחת שיהרגו כולם במיתת סייף אנשים ונשים וטף והיתה העיר וכל שללה כליל, וכמו ששלחו לבני ראובן ובני גד ע"ד המזבח שחשבו שעשאוהו לעכו"ם את פינחס ונשיא מכל שבט להתרות התראה כוללת, ואם חזרו בהם דינם כיחידים מי שעבד במזיד בהתראת עדים יסקל, ואם לא חזרו ולחמים עמהם ואז אם ימצאו רוב שעבדו בהתראה של סקילה יעלו אותם לב"ד הגדול וידונו כדין עיר הנדחת הגם שלא התרו לכל א' וא' על מיתת סייף [וי"א שמוהרה לדבר תנור לא בוס מימרס לדבר הגג].

 פלא

לֹא יְדַעְתֶּם׃ (טו) וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּקִרְבֶּךָ׃ (טז) הַכֵּה תַכֶּה אֶת־יֹשְׁבֵי הָעִיר הַהִוא לְפִי־חָרֶב הַחֲרֵם אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּהּ וְאֶת־בְּהֶמְתָּהּ לְפִי־חָרֶב׃ (יז) וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָהּ תִּקְבֹּץ אֶל־תּוֹךְ רְחֹבָהּ וְשָׂרַפְתָּ בָאֵשׁ אֶת־הָעִיר וְאֶת־כָּל־

בעל הטורים

שאם יצא מב"ד חייב אין מחזירין אותו לזכות. וזהו לא תכסה עוד על הרוגיה סי' על מי שיצא ליהרג: (טו) ודרשת וחקרת היטב

רש"י

אנשים ועד שיהיו מדיחיה מתוכה: (טו) ודרשת וחקרת ושאלת היטב. (שם) מכאן למדו שבע חקירות מרבוי המקרא כאן יש ג' דרישה וחקירה והיטב ושאלה אינו מן המנין וממנו למדו בדיקות. במקום אחר הוא אומר (דברים יט יח) ודרשו השופטים היטב ועוד במקום אחר הוא אומר (שם יז ד) ודרשת היטב ולמדו היטב לגזירה שוה ליתן את האמור של זה בזה: (טז) הכה תכה. (ב"מ לא) אם אינך יכול להמיתם במיתה הכתובה בהם המיתם במיתה אחרת

שפתי חכמים

נפרש בליעל קודם לאנשים: ר"ל כאלו כולם כתובים במקום א' ודרשת וחקרת היטב ודרשו השופטים היטב הרי ודרשת היטב שבע

ספרי

עה (טו) ודרשת וחקרת, מכלל שנאמר (דברים יז) והוגד לך ושמעת ודרשת היטב, היטב היטב לגז"ש, מלמד (סנהדרין מ) שבודקים אותו בשבע חקירות. בדיקות מנין ת"ל והנה אמת נכון הדבר. אם סופנו לרבות בדיקות מת"ל חקירות, חקירות אמר א' א"י יודע עדותם בטלה. בדיקות אמר אחד איני יודע ואפילו שנים אומרים אין אנו יודעים עדותם קיימת. אחד חקירות ואחד בדיקות בזמן שמכחישים זו את זו עדותם בטלה:

עו (והנה אמת נכון) [נעשתה התועבה הזאת בקרבך] לרבות גרים ועבדים משוחררים

התורה והמצוה

הלא על מיתת סייף באה ההתראה הכוללת, כן למדתי מדברי הרמב"ם (שם ה"ה וה"ו) שיש שם גמגומים רבים שהתקשו בזה גדולי המפרשים, ולא מצאו בו כל אנשי חיל ידיהם, עיין היטב ותבין כי קצר המצע מהשתרע פה אריכות דברים:

עה (טו) ודרשת וחקרת ושאלת היטב, שנה בסנהדרין (דף מ"ם) למד ז' חקירות בדרכי הלמודים ע"י גז"ש היטב היטב עיי"ש, וזה עפמ"ש באילת השחר (פרק כ"ם) איך היו דרכי חז"ל בלמודים אלה עיי"ש בכל הפרק ההוא, וככ"ז כפי הנראה מלשון הספרי כאן ובפרשת שופטים (פסקא קמ"ט ופסקא ק"נ) שלמד בדיקות מן והנה אמת נכון הדבר מבואר שהוציאו זה גם בדרך הפשט, כי עיקר החקירות הוא על הזמן ועל המקום, שאם א"י באיזה זמן או באיזה מקום הוא עדות שאי אתה יכול להזימה, ובמקום לא יש רק חקירה אחת באיזה מקום, ובזמן יש שש חקירות, ועז"א ודרשת וחקרת ושאלת שכ"א מוסיף על חברו, הרי שלש חקירות ומוסיף היטב ר"ל ודרשת היטב וחקרת היטב ושאלת היטב, הרי יש בכל א' שתי חקירות, שהם שש חקירות בשאלת הזמן, ועם שאלת המקום שלא תמצא בה רק חקירה א' הם ז' חקירות, ולבל תאמר שמלת היטב אינו מוסב רק על ושאלת הסמוך לו למדיק ממ"ש גבי יחיד העובד ע"ז ושמעת ודרשת היטב וגבי עדים זוממים ודרשו השופטים היטב הרי שגם הדרישה צ"ל היטב וביחוד בעדים זוממים א"א להזימם בזולת ז' חקירות אלה, ולכן אם אמר איני יודע עדותם בטלה, ובדיקות למד הספרי מן והנה אמת נכון הדבר שלא כשטת הגמרא שלמד מן ושאלת, וע"כ תפסו בגמ' דרכים אחרים ללמודים אלה:

עו נעשתה התועבה הזאת בקרבך, לקמן (סי' י"ז) אמר נעשתה התועבה הזאת בישראל, וכן אמר בכ"מ כי נבלה עשה בישראל, רק מפני שבמקום דכתיב בישראל יש להוציא גרים כמ"ש בספ' זיטרא (סי' קל"ו), לכן הפך לשון בקרבך ור"ל שהגרים מצטרפין להיות רוב העיר שיהיה דינה כעיר הנדחת:

יַת יָתְבֵי קַרְתְּהוֹן לְמֵימַר נְהַךְ וְנִפְלַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי לָא יְדַעְתּוּן: יד וְתִתְבַּע וְתִבְדּוֹק וְתִשְׁאַל יָאוּת וְהָא קֻשְׁטָא כֵּוָן פִּתְגָּמָא אִתְעֲבִידָא תּוֹעֶבְתָּא הָדָא בֵּינָךְ: טו מִמְחָא תִמְחֵי יַת יָתְבֵי קַרְתָּא הַהִיא לְפִתְגַּם דְּחָרֶב גַּמַּר יָתַהּ וְיַת כָּל דִּי בַהּ וְיַת בְּעִירַהּ לְפִתְגַּם דְּחָרֶב: יו וְיַת כָּל עֲדָאַהּ תִּכְנוֹשׁ לְגוֹ פְתָיַהּ וְתוֹקֵד בְּנוּרָא יַת

קרתא

ספרי

עז (טז) הכה תכה, מנין שאם לא יכלת להמיתו במיתה האמורה בו המיתו באחת מכל מיתות האמורות בתורה בין חמורות בין קלות ת"ל הכה תכה. ומנין שלא ירד ויצא ת"ל הכה תכה: **עח** את יושבי העיר ההיא, ולא יושבי עיר אחרת, מכאן אמרו (סנהדרין קיא) החמרת והגמלת העוברת ממקום למקום ולנה בתוכה והודחה עמהם אם נשתהה שם ל' יום הרי היא בסייף וממונם אבד פחות מכאן הם בסקילה וממונם פלט: **עט** החרם אותה, פרט לנכסי צדיקים שבחוצה לה: ואת כל אשר בה, לרבות נכסי צדיקים שבתוכה, מכאן אמרו נכסי צדיקים שבתוכה אבודים ושבחוצה לה פליטים, ושל רשעים בין בתוכה ובין בחוצה לה אבודים: ואת בהמתה, ולא בהמת הקדש: (יז) ואת כל שללה, לרבות נכסי רשעים שבחוצה לה: **פ** אל תוך רחובה, אין לה רחוב עושין לה רחוב, היה רחובה חוצה לה מנין שכונסים אותו לתוכה ת"ל אל תוך רחובה: **פא** ושרפת באש את העיר ואת כל שללה, ולא שלל שמים. מכאן אמרו ההקדשות שבתוכה יפדו תרומות ירקבו מעשר שני וכתבי הקדש יגנזו: **פב** כליל לה' אלהיך [אם עשיתם דין בעיר הנדחת מעלה אני עליכם כאלו עשיתם עולה

התורה והמצוה

עז (טז) הכה תכה, כבר התבאר שהמקור הנלוה אל הפעל מורה שיעשה הפעל בכל אופן, ר"ל הכאה בכל מה שתוכל כמ"ש בב"מ (דף ל"א), ומ"ש מנין שלא ירד ויצא פי' בז"ר שר"ל אף אם ברח מן העיר לא נפטר ממיתה, והנה לכאורה לא צריך לאשמועינן זאת דכבר אמר במשנה דמכות (דף ז') דמי שנגמר דינו וברח אין סותרין את דינו אם לא כשברח מח"ל לא"י, ועיר הנדחת לא משכחת בח"ל, ונראה מפני שעל מיתת סייף לא התרה כדין התראה שצריך שיתרה בו ביחוד ובשעת מעשה, ועל מיתת סייף שהוא מדין עיר הנדחת לא היה רק התראה כוללת ותוכחת מוסר מאת ב' ת"ח שנשלחו מהסנהדרין, וה"א שהריגה זו לא תחול רק כשהוא שם, אבל אם ברח נדין אותו כדינו במקום אחר, והרי אינו מותרה למיתה זו, נפרש שנראה שאם עבד עכו"ם אחר שהודחו רוב העיר די בהתראה זו לבד כי מאז א"צ התראה למיתת סקילה, ולפ"ז י"ל אם ירד ויצא מן העיר פטור לכן אמר הכה תכה מ"מ:

עח את יושבי העיר ההיא, מלת ההיא בא תמיד למעט זולתו כמ"ש באילת השחר (כלל הקג"ם) ובא למעט יושבי עיר אחרת שהודחו עמהם, ועד שלשים יום לא נקרא בשם יושבי העיר כמ"ש בב"ב (דף ח') וסנהדרין (דף קי"ב):

עט החרם אותה ואת כל אשר בה ואת כל שללה, כבר בארתי (ישעיה סי' ח' ובכ"מ) שהם שלל נופל בעצם על הנשאר אחרי נפול הבעלים במלחמה אז הכל נקרא שלל, ועת בוזזים אותו יאמר לבוז שלל לחלק שלל וכדומה, וא"כ שם שללה מציין נכסי הרשעים הנהרגים ונכסיהם הנשארים נקראים בשם שלל, אבל כמ"ש החרם אותה ואת כל אשר בה מציין כל נכסי העיר אף נכסי הצדיקים שהם חרם מצד שנמצאים בעיר הזאת, ומזה מבואר שכל הנמצא בעיר הם אבודים אף נכסי הצדיקים מצד שהם בתוך העיר, ושהשלל דהיינו נכסי הרשעים הנהרגים אבודים מצד שהם השלל הנשאר מן הנהרגים בין שהם בעיר בין שהם חוצה, שע"ז אמר תקבץ אל תוך רחובה שיקבץ אותה מן החוץ כל שהם קרובים שיוכלו לקבצם אל תוכה, ובמ"ש ואת כל בהמתה היינו בהמת העיר לא בהמת הקדש שהם לגבוה לא לעיר, וכ"ז בסנהדרין שם:

פ (יז) אל תוך רחובה, הרחוב הוא מקום הקבוץ וברייתא זו כר"ע בסנהדרין שם דאם אין רחוב עושין לה רחוב והיל"ל אל רחובה ולשון אל תוך מציין שמקבץ מן הצדדים אל התוך והאמצע ועז"א היה רחובה חוצה לה וכו':

פא ואת כל שללה, לא ההקדשות אף של הרשעים, כי הם שלל שמים וצריכים פדיון, ותרומות מיירי בתרומה ביד כהן שחל עליהם איסור עיר הנדחת רק אין מצילים בה, ותרומה ביד ישראל תנתן לכהן שבעיר אחרת וכן מעשר שני יגנז משום דהקדי קדש ועיין בגמרא (דף קי"ב ע"ב):

פב כליל לה' אלהיך, שדבר זה מרוצה לה' ובמ"ש והיתה תל עולם וגו' למד יהושע להחרים את יריחו

 ושיהיה

שללה כליל ליהוה אלהיך והיתה תל עולם לא תבנה עוד: יח ולא־ידבק בידך מאומה מן־החרם למען ישוב יהוה מחרון אפו ונתן־לך רחמים ורחמך והרבך כאשר נשבע לאבתיך: יט כי תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר את־כל־מצותיו אשר אנכי מצוך היום לעשות הישר בעיני יהוה אלהיך: ס רביעי יד א בנים אתם ליהוה אלהיכם לא תתגדדו ולא־תשימו קרחה בין עיניכם למת: ב כי

בעל הטורים

לפי שנאמר כי תשמע באחת עריך בשמיעה בעלמא לכך מזכיר אותך שתדרוש ותחקור היטב: (יח) ורחמך והרבך שלא תדאג לומר הרגתי עיר ויושביה לכך מבטיחך לומר שלא תדאג (ויסרך וירבך) [ורחמך והרבך]: (יט) לעשות הישר בעיני ה' וסמיך ליה בנים אתם דבזמן שעושים רצונו של מקום קרוין בנים. ונתן לך רחמים ורחמך וסמיך ליה בנים אתם לומר לך שכל מי שיש בו רחמים ומרחם על הבריות הקב"ה מרחם עליו כאב על הבן: סמך מת לעיר הנדחת לומר לך שע"ז חשובה כמת וגם שהיו מתגודדים לפני ע"ז כמו על מת: (א) בנים אתם בפסוק הזה יש י"ב תיבות כנגד י"ב שבטים שנקראו בנים לה':

שפתי חכמים

שבע: ר פי' משום דאזהרה לא תסול אלא על הפועל שבידו לפעול הדבר ולא על הפעול כלומר שנעשה בו המעשה ומפני שמלת לא תתגודדו מורה על הרוב על הפעול מש"ה פי' לא תעשו גדידה בבשרכם. וקעו גדידה ושרט להודיע שגדידה מענין שרט והם שמות נרדפים. וככר פירשתי בפרשת אמור עיין

רש"י

אחרת: (יז) לה' אלהיך. לשמו ובשבילו: (יח) למען ישוב ה' מחרון אפו. שכל זמן שע"א בעולם חרון אף בעולם: (א) לא תתגודדו. לא תתנו גדידה ר ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוריים עושין לפי שאתם בניו של מקום ואתם ראויין להיות נאים ולא גדודים ומקורחים: בין עיניכם. אצל הפדחת ובמקום אחר הוא אומר (ויקרא כא ה) לא יקרחו קרחה בראשם לעשות כל הראש כבין העינים: כי

ספרי

עולה כליל לפני. והיתה תל עולם] וכה"א [ביריחו] (יהושע ו) וישבע יהושע וגו' ארור האיש אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו וכי אין אנו יודעים שיריחו שמה אלא שלא יבנה אותה ויקרא [שמה כעיר אחרת ושלא יבנה עיר אחרת ויקרא] שמה יריחו. (שם) (בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה) [וכה"א

(מ"א טז) בנה חיאל בית האלי את יריחו באבירם בכורו יסדה ובשגוב צעירו הציב דלתיה]. יכול שוגג ת"ל (מ"א יז) כדבר ה' אשר דבר ביד יהושע בן נון אמור מעתה מזיד היה: פג לא תבנה עוד, לא תעשה אותה אפילו גנות ופרדסים אפילו שובך יוני הדרסאות כדברי רבי עקיבא:

התורה והמצוה

והיתה תל עולם וה' הסכים על ידו כמ"ש ברבה במדבר (פ' כ"ג) וכמ"ש כדבר ה' אשר דבר ביד יהושע, ר"ל ואחר שהיה בדבר ה' הי"ל לדייק הלשון את העיר הזאת את יריחו שאפילו עיר אחרת ע"ש יריחו אסור וא"כ מזיד היה ועיי"ש בסנהדרין (דף קי"ג) שבנה עיר אחרת ע"ש יריחו וז"ש יכול שוגג ת"ל כדבר ה':

פג לא תבנה עוד, לדעת ר"ע פי' לא תבנה כמו שהיתה אבל מותר לעשות גנות ופרדסים שע"ז מורה מלת עוד, והספרי סותם כדעת ריה"ג שאפילו גנות ופרדסים אסור ופי' בגמ' דס"ל עוד לגמרי משמע ר"ל שע"ז שלא תבנה בבנין לבד א"ל מלת עוד שלשון בנה בדיוק הוא רק בנין, ודי שיאמר והיתה תל עולם לא תבנה, וע"כ שמלת עוד מציין כמלת לעולם ועד שלא תבנה לגמרי ע"י שישאר שם תורבה לגמרי עד שלא יבא לידי כך לבנות שם שום בנין, וכמ"ש גבי צור (יחזקאל כ"ו י"ד) ונתתיך לצחיח סלע וגו' לא תבנה עוד:

קרתא וית כל עדאה גמיר קדם יי אלהך ותהי תל חריב לעלם לא תתבני עוד: יח ולא ידבק בידך מדעם מן חרמא בדיל דיתוב יי מתקוף רגזה ויתן לך רחמין וירחם עלך ויסגנך כמא די קיים לאבהתך: יט ארי תקבל למימרא דיי אלהך למטר ית כל פקודוהי די אנא מפקדך יומא דין למעבד דכשר קדם יי אלהך: א בנין אתון קדם יי אלהכון לא תתחממון ולא תשוון מרט בין עיניכון על

ספרי

פד (יח) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם, מכאן אמרו (ע"ז מט) נטל ממנה מקל או מזלג או כרכר או שרביט כולם אסורים בהנאה מה יעשה להם יוליכם לים המלח, כללו של דבר כל הנהנה מעבודת כוכבים יוליך הנאה לים המלח: למען ישוב ה' מחרון אפו, כל זמן שעבודת כוכבים בעולם חרון אף בעולם נסתלקה עבודת כוכבים נסתלק החרון: **פה** ונתן לך רחמים ורחמך והרבך, (שבת קנא) רבן גמליאל ברבי אומר כל זמן שאתה מרחם על הבריות מרחמים עליך מן השמים: כאשר נשבע לאבותיך, הכל בזכות אבותיך:

פו (יט) כי תשמע בקול ה' אלהיך לשמור, מכאן אמרו התחיל אדם לשמוע קימעא סופו משמיעים לו הרבה: לשמור את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום, שתהא מצוה קלה חביבה עליך כחמורה: לעשות הישר בעיני ה' אלהיך, זו שאמר ר' ישמעאל הישר בעיני שמים:

פז (א) בנים אתם לה' אלהיכם, (קדושין לו) ר' יהודה אומר אם נוהגים אתם כבנים הרי אתם בנים ואם לאו אין אתם בנים. ר' מאיר אומר בין כך ובין כך בנים אתם לה' אלהיכם וכה"א והיה מספר בני ישראל כחול הים [והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי]:

פח לא תתגודדו, (יבמות יג) לא תעשו אגודו' אגודות אלא היו כלכם אגודה אחת וכה"א (עמוס ט) ואגודתו על ארץ יסדה. ד"א לא תתגודדו, לא תתגודדו כדרך שאחרים מתגודדין שנאמר (מ"א יח) ויתגודדו כמשפטם בחרבות: **פט** ולא תשימו קרחה, (מכות כ) יכול לא יהיו חייבים אלא על בין העינים בלבד

התורה והמצוה

פד (יח) ולא ידבק בידך, הוא ל"ת על הנאת עכו"ם, ומ"ש מכאן אמרו בעכו"ם (דף מ"ט), ואמר למען ישוב ה' מחרון אפו, שכבר באר במו"נ שלא תמצא חרון אף רק על עכו"ם ועי"ז שהעושה משפט בעכו"ם יסתלק החרון אף:

פה ונתן לך רחמים ורחמך, מפני שיעלה על הדעת שהוא משפט אכזרי בפרט למ"ש הרמב"ם שהורגים גם הנשים והטף, הבטיח להם שיתן ה' בלבם מדת הרחמנות, כי יעשו כ"ז לא ממדת האכזריות רק מפני מצות ה' כמ"ש כי תשמע בקול ה' אלהיך, וה' מלא רחמים ואכזריות הזה נמשך ממדת רחמנותו, לבער הרע מן הארץ ולהשיב חרון אפו, עד שמשפט הזה תעשה מצד הרחמים וכן עי"כ ירחמו עליך מן השמים, כי במדה שאדם מודד מודדים לו, ובתוספתא פליגי בזה ר"א ור"ע, שר"ע ס"ל שקטני בני עיר הנדחת אין נהרגים ושעז"כ ונתן לך רחמים, ר"ל כאשר תהרוג הגדולים ישארו בניהם יתומים ואתם תרחם עליהם לגדלם ולהיות אבי יתומים אלה ור"א ס"ל שהקטנים נהרגים, ומ"ש ונתן לך רחמים היינו שקרוביהם לא ישנאו שנאה עליך רק אהבה ורחמים:

פו (יט) כי תשמע בקול, מאמר זה התבאר למעלה (סי' נא וסי' נג) עיי"ש:

פז (א) בנים אתם לה' אלהיכם, הוא טעם לאיסור גדידה וקרחה על מת, כי השם מרחם עליכם כאב על בניו וכל שנדמה לכם שהוא רעה הוא לטובה ואין לכם לשום קרחה על מת כי בודאי יאסף במחילת הצדיקים ויקר בעיני ה' המותה לבניו, ועי"ז השיב ר"מ לר"י שגם אם אין עושין רצונו הם בניו מצד נפשם שהיא חלק אלוה ולא ישא אלהים נפש, ומביא ראיה ממ"ש והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם והיל"ל לא בני אתם, מבואר שזה לא יגזור שיאמר להם שאינם בניו, ופלוגתא זו מובא בקדושין (דף לו), ושם מוסיף שנאמר בנים סכלים המה ואומר בנים לא אמון בם ואומר בנים משחיתים, ועיין בספרי שהזהנו על פסוק שחת לו לא בניו מומם משמע שר"י הודה לר"מ:

פח לא תתגודדו, כמו ויתגודדו כמשפטם בחרבות והוא לעכו"ם וגם אסור למת דכלל עם שריטה שכתוב ושרט לנפש שהוא רק למת וכ"ש גדידה שהוא בעומק ומזה שבא בבנין התפעל למדו גם שלא יהיו מענין גדודים ואגודות כמו למה תתגודדי בת גדוד (מיכה ד) ועיין יבמות (דף יג) ועמ"ש בס' אמור (סי' יב) קדושים (סי' עה):

פט ולא תשימו קרחה בין עיניכם, לאו דוקא כי חייב על כל הראש וכן חייב על כל קרחה דכתיב

עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְךָ בָּחַר יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה: ס ג לֹא תֹאכַל כָּל־תּוֹעֵבָה: ד זֹאת הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר תֹּאכֵלוּ שׁוֹר שֵׂה כְשָׂבִים וְשֵׂה עִזִּים: ה אַיָּל וּצְבִי וְיַחְמוּר וְאַקּוֹ וְדִישֹׁן

בעל הטורים

(ב) מכל העמים אשר על פני האדמה וסמיך ליה לא תאכל כל תועבה לומר לך שלא יתערבו עם העכו"ם והעכו"ם נמשלו לבהמות. בבהמות הטהור ז' וג' בחיות (כן מוכח בדברי רבינו בפ' שמיני ובחו"ל פ' אמור) כנגד עשרת הדברות: (ד) עזים וסמיך ליה איל רמז נבא

שפתי חכמים

פירוש שם כי עם הכל מפורש: ש פי' קדושתך אינה משלך אלא מאבותיך דאם לא כן למה הולך לומר אחריו ובך בחר ה' פי' ועוד שבחר בך הרי כאן שתים והלא קדושת עצמם מחויב שיבחר בם ה': ת וא"ת היאך אנו אוכלין תרנגולים ובהמות מסורסים הלא תעבתי לך שאסור לסרסן וי"ל מדאיצטריך קרא גבי

רש"י

(ב) כי עם קדוש אתה. קדושת עצמך מאבותיך ש ועוד ובך בחר ה': (ג) כל תועבה. (חולין קד) כל שתעבתי לך ת כגון נרס אזן בכור כדי לשחטו במדינה הרי דבר שתעבתי לך כל מום לא יהיה בו. ובא ולמד כאן שלא ישחט ויאכל על אותו המום. בשר בחלב הרי דבר שתעבתי לך והזהיר כאן על אכילתו: (ד) זאת הבהמה וגו'. (ה) איל וצבי ויחמור. למדנו שהחיה בכלל בהמה (חולין ס"ב) ולמדנו שבהמה וחיה טמאה מרובה מן הטהורה שבכל מקום פורט את המועט: ואקו. מתורגם יעלא (איוב לט א) יעלי סלע הוא אשטנבו"ק (שטיינבאק): ודישן. תורגל"מ

ספרי

מנין לרבות את כל הראש ת"ל (ויקרא כא) בראשם לרבות את כל הראש, [ומנין שחייב על כל קרחה וקרחה ת"ל לא יקרחו קרחה]. יכול הכהנים שריבה בהם הכתוב מצות יתרות חייבים על כל קרחה וקרחה וחייבים על הראש כבין העינים אבל ישראל שלא ריבה בהם הכתוב מצות יתרות לא יהיו חייבים אלא א' הלא יהיו חייבים אלא על בין העינים בלבד ת"ל קרחה קרחה לג"ש מה קרחה האמורה בכהנים חייבים על כל קרחה וקרחה וחייבים על הראש כבין העינים אף קרחה האמורה בישראל חייבין על כל קרחה וקרחה וחייבין על כל הראש כבין העינים ומה קרחה האמורה בישראל אין חייבים אלא על המת בלבד אף קרחה האמורה בכהנים אין חייבים אלא על המת:

צ (ב) כי עם קדוש אתה לה' אלהיך, קדושה שהיא עליך היא גרמה לך (ד"א לא תגרום לעם אחר להיות קדוש, כיוצא בו, כי בו) [בך] בחר ה' [כמ"ש] כי יעקב בחר לו יה להיות לו לעם סגלה ישראל לסגלתו: ד"א כי עם קדוש אתה, קדושת עצמך: ובך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגלה מכל העמים. מלמד שכל אחד ואחד מהישרים חביב לפני הקב"ה ככל הבבליים, יכול אף מאבות הראשונים ת"ל מכל העמים אשר על פני האדמה אמור מעתה משלפניו ומשלאחריו ולא מאבות הראשונים. [ד"א לא תגרום לעם אחר להיות קדוש כיוצא בך]:
כל

התורה והמצוה

הכהנים ושם למד מפה שמדבר בקרחה על מת וכבר בפה ברייתא זו בספרא אמור (סי' יא) ושם פרשתי:

צ (ב) כי עם קדוש אתה בך בחר ה', כבר באַרתי (יתרו יט ה) שיש הבדל בין מ"ש כי עם קדוש אתה שזה מציין מעלתם העצמיית מצד קדושת מעשיהם וז"ש קדושה שהיא עליך היא גרמה לך, ובין מ"ש בך בחר ה', שזה אינו מצד קדושת מעשיהם רק מצד בחירתו, וזה אמר שבחרם מצד רצונו בלא הכנה מאתם נתעלו אלא להיות לו סגלה כדבר יקר והטוב שאוצרו באוצר, וז"ש כי יעקב בחר לו יה שבחרם בעודם בשם יעקב שהוא שם ההמון ואז נתעלו להקרא בשם ישראל מצד שעשו לו סגלה וז"ש ישראל לסגלתו, ועוד ישקיף ע"ז השקפה אחרת, שלפעמים ישקיף על מעלתם בעצמם בלא צירוף ערך יתר האומות לנגדם וזה בשם עם קדוש מצד קדושת מעשיהם, וז"ש עם קדוש
אתה

על מית: ב ארי עם קדיש את קדם יי אלהך ובך אתרעי יי למהוי ליה לעם חביב מכל עממיא די על אפי ארעא: ג לא תיכול כל דמרחק: ד דא בעירא דתיכלון תורין אמרין דרחלין וגדין דעזין: ה אילא וטביא ויחמורא ויעלא ורימא ותורבלא ודיצא

ספרי

צא וכל בהמה מפרסת פרסה וגו', עד שיהו בה ג' סימנים הללו אינה מותרת באכילה. אבא חנן אומר משום ר' אליעזר (חולין נ״ט ע״ב) השסועה (מין חיה) [בריה בפ"ע ויש לה ב' גבין וב' שדראות]:

צב אמר ר' יאשיה (פס קלט) כל מקום שנאמר צפור בטהור הכתוב מדבר. אמר ר' יצחק עוף טהור נקרא עוף ונקרא צפור והטמא אין נקרא אלא עוף בלבד:

צג (ג) לא תאכל כל תועבה, ר' אליעזר אומר (בכורות לד) מנין לצורם אוזן של בכור ואכל ממנה שעובר בלא תעשה ת"ל לא תאכל כל תועבה. אחרים אומרים בפסולי המוקדשים הכתוב מדבר נאמר כאן תועבה ונאמר להלן (דברים יז) לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע כי תועבת, מה תועבה האמורה להלן בפסולי המוקדשים הכתוב מדבר אף תועבה האמורה כאן בפסולי המוקדשים הכתוב מדבר:

צד (ד ה) זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כשבים ושה עזים איל וצבי ויחמור. (חולין עא) מלמד שחיה בכלל בהמה. מנין שאף בהמה בכלל חיה ת"ל (ויקרא יא) זאת החיה [אשר תאכלו מכל הבהמה] מלמד שחיה קרויה בהמה ובהמה קרויה חיה. (חולין סג) ומלמד שבהמה טמאה מרובה מטהורה (ככל) [שבכלל] מקום הכתוב פורט את המועט (ת"ל) [שנאמר] זאת הבהמה איל וצבי ויחמור: [ותאו] (פס פ) ר' יוסי אומר תאו זה שור הבר:

וכל

התורה והמצוה

אתה קדושת עמך, ולפעמים כשאין מעשיהם מספיקים יסקיף עליהם לערוך מעשיהם נגד הבבליים, ח"ש להיות לו לעם סגלה מכל העמים שאם יעריך מעשיהם נגד מעשי העמים יהיו לו סגלה והיינו נגד העמים אשר על פני האדמה בהוה כי האבות הקודמים היו גדולים מהם ואם יעריכם לנגדם יפפל מעלתם, ועוד אמר ד"א לא תגרום לעם אחר ר"ל וא"כ הזהר שלא תעשו כמעשיהם שאז יהיו הם כיוצא בך:

צא וכל בהמה מפרסת פרסה וגו' וממפריסי הפרסה השסועה, ת"א וכל בעירא דסדיקא פרסתא ומטלפא טלפין הרתין פרסתא ברם ית דין לא תיכלון ממסדיקי פרסתא וממלפי טלפיא, א"כ מפרש ממפריסי הפרסה השסועה, שהפרסה היא שסועה, דס"ל שיש ג' סימנים להכיר, מעלה גרה ומפרים פרסה (פרסה הוא טלאפא ותפרים היינו שהיא חלוקה לשתים), והסימן הג' הוא השסועה שיהיה הפרסה של הפרסה חלוקה לשתים לא מחוברת בסופו, עיין התוי"ט שמיני (סי' לה), ותנא הקן מפרש שמ"ש השסועה הוא בריה בפ"ע, כמ"ש בחולין (דף ס) ובנדה (דף כג), ושם פליגי אליבי' רב ושמואל דלשמואל בריה בעלמא איתא ולרב ברי' בעלמא ליתא ובמעי אמה אגמרי', וזה כדעת הת"י, ועמ"ש בהתו"ה שמיני (סי' עג):

צב ר' יאשיה ור' יצחק שניהם ס"ל דרק טהור מקרי צפור רק ר' יצחק ס"ל כן משמוש הלשון להבדיל בין עוף ובין צפור, וממה שלא מצאנו שטמא יקרא צפור כמ"ש בחולין (דף קלט) לר' יצחק טמא לא אשכחן דאקרי צפור, ולדידי' אקשי בגמ' שם למה הוצרך לכתוב בכאן כל צפור טהורה, ור' יאשיה סובר שלכן כתיב כאן כל צפור טהורה נלמד מכאן לכ"מ שצפור הוא טהור, כי מלשון צפור לבד לא נדע כלל זה, וכן הראה בספרי (תצא פסקא רכח) שלא בטהורה מדבר או אף בטמאה ת"ל כל צפור טהורה תאכלו זה בנין אב כ"מ שנאמר צפור בטהורה הכתוב מדבר כדברי ר' יאשיה, והנה מה שהקדים זה וכתבו שלא במקומו, כי כל מה שידרוש מכאן ואילך הוא בדרך הדרוש, ומ"ש בסי' הקודם ובסי' זה שייך אל הפשט הפשוט, ולכן הקדים את הפשט, ועתה יתחיל לסדר את הדרשות:

צג (ג) לא תאכל כל תועבה, התוס' בבכורות (דף לד) כתבו דהך דרשה לצורם אוזן בכור הוא רק אסמכתא ועיין בחולין (דף קטו), ועיין בספר המצות להרמב"ם (סי' קמ):

צד (ד ה) זאת הבהמה, והשב חיות, ובפ' שמיני אמר זאת החיה מכל הבהמה מלמד שבהמות חיה ובהמה מפלע על כולם והתבאר בפרשת שמיני (סי' סו) ואמרו בחולין (דף סג ע"ב) תניא רבי אומר גלוי וידוע שבהמות טמאות מרובות מן הטהורות לפיכך מנה בטהורות וכו' ועופות טמאות מרובות לפיכך מנה בטמאות, ומ"ש ותאו פי' ר' יוסי שהוא שור הבר ומין חיה הוא כמ"ש בכלאים (פ"ח) ובחולין (דף פ):

וּתְאוֹ וָזָמֶר׃ ו וְכָל־בְּהֵמָה מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע שְׁתֵּי פְרָסוֹת מַעֲלַת גֵּרָה בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ׃ ז אַךְ אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִיסֵי הַפַּרְסָה הַשְּׁסוּעָה אֶת־הַגָּמָל וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הֵמָּה וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם׃ ח וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא וְלֹא גֵרָה טָמֵא הוּא לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ׃ ס ט אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת תֹּאכֵלוּ׃ י וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת לֹא תֹאכֵלוּ

בעל הטורים

לפה דאיתא בחולין (נ"ט) עיזא דכרכשא מין חיה הוא: (ז) טמאים הם לכם וסמיך ליה ואת החזיר לומר לך שאסור לגדל חזירים: וסמך מבשרם לא תאכלו לאת זה תאכלו מכל אשר במים כלומר אעפ"י שאסרתי לאכול מבשרם אשר מהם במים תאכלו דתמרא דימא שרי. ד"א לא תאכלו את זה תאכלו לומר שקרבי דגים אין נקחין אלא מן המומחה דקרי ביה לא תאכלו אא"כ יאמר זה הוא שלקחתי מפלוני ציד ובשר הוא. ובנבלתם לא תגעו וסמיך ליה את זה תאכלו. לומר שיש נבלה שתאכל ממנה כגון נבלה מוסרחת שאינה ראויה לגר. לא תגעו בגי' חייב לטהר ברגל: (ט) תאכלו וסמיך ליה וכל אשר אין לו סנפיר דג טהור שנמצא

רש"י

תור היער בלע"ז יער בלשון ארמי: (ו) מפרסת. סדוקה כתרגומו: פרסה. א פלאנטא (פוססזאהלע): ושוסעת. חלוקה בשתי צפרנים שיש סדוקה ואינה חלוקה בצפרניה והיא טמאה: בבהמה. (חולין סח) משמע מה שנמצא בבהמה אכול ב מכאן אמרו שהשליל ניתר בשחיטת אמו: (ז) השסועה. (נדה כד) בריה היא שיש לה שני גבין ושני שדראות אמרו רבותינו למה נשנו. בבהמה מפני השסועה ובעופות מפני הראה שלא נאמרו בת"כ: (ח) ובנבלתם לא תגעו. (ת"כ) רבותינו פירשו ברגל שאדם חייב לטהר את עצמו ברגל יכול יהיו מוזהרים בכל השנה תלמוד לומר (ויקרא כא א) אמור אל הכהנים וגו' ומה טומאת המת חמורה כהנים מוזהרים ואין ישראל מוזהרים טומאת נבלה קלה לא

שפתי חכמים

גבי סיחון למימר לגבוה לא תקרב הא להדיוט שרי: א לא במשנה מגזרת פרסה שאילו היה מפרסת מגזרת פרסה היה הגמל הכתוב בו ופרסה איננו מפריס שאין לו פרסה שידרוך על כהך וזה אינו ל"פ מפרסת לשון סדק כלומר שהפרסה סדוקה: ב פי' מדכתיב ברישא דקרא וכל בהמה מפרסת פרסה וכו' מה ת"ל בבהמה אותה תאכלו שדי בהמה דרישא דקרא אבהמה דסיפא דקרא ודרוש הכי בהמה הנמצאת בבהמה תאכלו

ספרי

צה (ו) וכל בהמה מפרסת פרסה, לפי שמצינו שריבה הכתוב טרפה כעין טרפות אף אני ארבה את הפסול כעין פסולים ואיזה זה (סס קמו) החורש בשור וחמור ובמוקדשים ת"ל שור שה כשבים ושה עזים [וגו'] תאכלו. מרבה אני את אלו ועדיין לא ארבה אני את הרובע ואת הנרבע מוקצה ונעבד אתנן ומחיר וכלאים [ויוצא דופן] ת"ל שור שה כשבים [וגו'] תאכלו. מרבה אני את אלו ועדיין לא ארבה אני את שנעבדה בו עבירה על פי עד אחד או ע"פ הבעלים ת"ל שור שה כשבים [וגו'] תאכלו. מרבה אני את אלו ועדיין לא ארבה אני את שנעבדה בו עבירה על פי שנים עדים ועדיין

התורה והמצוה

צה (ו) וכל בהמה מפרסת פרסה, אחר שלא נמצא מפרים פרסה ומעלה גרה רק מברה מיני הנחשבים, וא"כ אחר שתחשב בפרטות לא היה צריך להוסיף הכלל כל בהמה מפרסת פרסה וגו' תאכלו

ודיצא: י וכל בעירא דסדיקא פרסתא ומטלפא טלפין תרתין פרסתא מסקא פשרא בבעירא יתה תיכלון: ז ברם ית דין לא תיכלון ממסקי פשרא וממסדיקי פרסתא מטלפי טלפיא ית גמלא וית ארנבא וית טפזא ארי מסקי פשרא אנון ופרסתהון לא תדיקא מסאבין אנון לכון: ח וית חזירא ארי סדיק פרסתא הוא ולא פשר מסאב הוא לכון מבסרהון לא תיכלון ובנבלתהון לא תקרבון: ט ית דין תיכלון מכל די במיא כל די ליה ציצין וקלפין תיכלון: י וכל די ליתליה ציצין

ספרי

לא נגמר דינו תלמוד לומר שור שה כשבים [וגו'] תאכלו: צג מרבה אני את אלו שגדלו בטהרה ועדיין לא ארבה את ולד טרפה שינקה מן הכשרה ת"ל בבהמה. מרבה אני את ולד טרפה שינקה מן הכשרה ועדיין לא ארבה את ולד טרפה שינקה מן בהמה (טהורה עם הטמאה) [כשרה עם הטרפה] ת"ל [כל] בבהמה: כל בהמה בבהמה תאכלו, לרבות [את השליל כל בבהמה תאכלו לרבות] את השליא. יכול אפילו יצאת מקצתה ת"ל אותה, אותה תאכלו אותה באכילה ואין בהמה טמאה באכילה. אין לי אלא בעשה מנין אף בלא תעשה ת"ל את הגמל ואת הארנבת ואת השפן ואת החזיר: מבשרם לא תאכלו, אין לי אלא אלו בלבד שאר בהמה טמאה מנין ודין הוא ומה אלו שיש בהם סימני טהרה הרי הן בלא תעשה שאר בהמה טמאה שאין בהם סימני טהרה אינו דין שיהיה בלא תעשה על אכילתן, נמצא הגמל והארנבת והשפן והחזיר מן הכתוב ושאר בהמה טמאה מק"ו נמצא מצות עשה שלהם מן הכתוב ומצות ל"ת מק"ו:

צד (ז) אך את זה לא תאכלו, (חולין ס) אמר ר' עקיבא וכי משה קניגי ובלסטרי היה מכאן תשיבה לאומרים אין תורה מן השמים:

כל

התורה והמצוה

תאכלו, ואת שנית יקשה למה חשב העשרה מינים בפרשות שהיה די במ"ש שלא יאכלו רק מעלה גרה ומפריס פרסה כמו שבפרשת שמיני לא הזכיר המינים בפרשות, ולהרן כ"ז בא המימרא דכאן ובעסי' שאח"ז, פה בא"ר מה שחשב עשרה מינים למותר שהם עשרה רבוים שלפי שריבה ממ"ש בכאן את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וגו' השסועה שלא יאכל את הטרפיות אף שלא דרסה ארי רק שאינה יכולה לחיות וכמו שדרים בספרא (שם סי' ע) וה"א שיש עוד דברים שאין נאכלים ממעלי הגרה, ומרבה אותם שיאכלו, והם עשרה דברים: א) הורג בשור ובחמור, ב) מוקדשים, ג) מוקצה, ד) נעבד, ה) אתנן, ו) מחיר ז) כלאים, ח) יוצא דופן, ט) נעבדה בו עבירה אפי' ע"א, י) עפ"י שני עדים:

צג וכל בהמה מפרסת וגו' בבהמה, כבר כתבתי שפסוק זה מיותר אחר שחשב כל המינים הטהורים בפרשות ומה מוסיף בכלל הזה, ודרש שבא לרבות ולד טרפה כל בהמה מפרסת פרסה שנולד מבהמה אחרת אף שהאם טרפה תאכל את הולד, ואמר כל בבהמה לרבות אף שינקה מן הטרפה כל שינקה מן הטהרה ג"כ תוכל לאכלה [מן הספרי הזה תוכל ללמוד למה שנתחכמו הפוסקים בדין כשרה שינקה מן הטרפה שיש מתירין אפי' אכלה כל ימיה דברים האסורים ויש מחמירין אפי' אכלה דברים האסורים עם המותרים כמו שהאריך בזה בכה"ג ביו"ד סי' סמ"ך, והרי בינקה כשרה עם הטרפה מתיר ומבואר שאם ינקה רק מן הטרפה אוסר], ותנן מדרושים אלה הביא ע"ז הדרושים שאמרו ע"ז בספרא (פ' שמיני) שממ"ש פה כל בהמה בבהמה תאכלו מרבה את השליל, ר"ל שניתר בשחיטת אמו (כמ"ש סי' סז) [וי"ל שיכונו יחד שני הדרשות, ר"ל כל בהמה הנמצא בבהמה תאכלו והיינו אם נמצא בבהמה כשרה ניתר בשחיטת אמו ואם נמצא בבהמה טרפה שאז אין ניתר בשחיטת אמו ניתר בשחיטת עצמו], ומ"ש בפ' שמיני כל מפרסת פרסה בבהמה בא לרבות את השליא וכמ"ש בספרא שם (סי' סח), ועתה דרש מ"ש שני פעמים אותה תאכלו, א' בפ' שמיני וא' בפ' ראה, ודרש שא' ממעט יצתה מקצתה, וז"ש כמ"ש בספרא שם (סי' סט) יכול אפי' יצאת מקצתה ופירשתיו שם שיסכים על דברי הגמ' בחולין (דף עב), ומ"ש שנית אותה תאכל ממעט בהמה טמאה כדי שיהיה על בהמה טמאה לאו הבא מכלל עשה ועי"ז לוקין, והתבאר שם בפי' התו"ה עיי"ש:

צד את זה לא תאכלו, עמ"ש בפי' התו"ה שמיני (סי' עג):

כל

טמא הוא לכם: ס יא כל־צפור טהרה תאכלו: יב וזה אשר לא־תאכלו מהם הנשר והפרס והעזניה: יג והראה ואת־האיה והדיה למינה: יד ואת כל־ערב למינו: טו ואת בת היענה ואת־התחמס ואת־השחף ואת־הנץ למינהו: טז את־הכוס ואת־הינשוף והתנשמת: יז והקאת ואת־הרחמה ואת־השלך: יח והחסידה והאנפה למינה והדוכיפת והעטלף: יט וכל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכלו: כ כל־עוף טהור תאכלו: כא לא תאכלו כל־נבלה לגר אשר־בשעריך תתננה ואכלה או מכר לנכרי כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך לא־תבשל גדי בחלב

בעל הטורים

כתוך דג טמא: (י) טמא הוא לכם וסמיך ליה כל צפור לרבות צפור משולחת של מצורע (עי' רש"י ז"ל וצ"ל דרבינו מיירי קודם ב...לות כדאיתא בתוספות קידושין (דף נ"ז). הנשר התחיל בנשר מפני שהוא מלך בעופות שנאמר (איוב לט) אם על פיך יגביה נשר. אם על פיך כ"ם מלך: (טו) יענה. שמענה נאה ואינה מרחמת עניים. וכן העורב אכזרי על בניו לכך סמכו לו: (כא) לא

רש"י

לא כל שכן: (יא) כל צפור טהרה תאכלו. (קדושין נז) להתיר משולחת שבמצורע: (יב) וזה אשר לא תאכלו מהם. לאסור את השחוטה: (יג) והראה ואת האיה וגו'. (חולין סג) היא ראה היא איה היא דיה ד ולמה נקרא שמה ראה שרואה ביותר ולמה הזהיר בכל שמותיה שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק שלא יהא האוסרה קורא אותה ראה והבא להתיר אומר ו זו דיה שמה או איה שמה וזו לא אסר הכתוב. ובעופות פרט לך הטמאים ה ללמד שהעופות הטהורים מרובים על הטמאים לפיכך פרט את ו המועט: (טו) התחמס. קלב"א סורי"ץ (פלעדערמויז): (יז) שלך. השולה דגים מן הים: (יח) דוכיפת. הוא תרנגול הבר ובלעז הרופ"א (ווידעהאפף) וכרבלתו כפולה: (יט) שרץ העוף. הם הנמוכים הרוחשים על הארץ כגון זבובים וצרעים וחגבים טמאים הם קרוים שרץ: (כ) כל עוף טהור תאכלו. ולא את הטמא בא ליתן עשה על לא תעשה וכן בבהמה אותה תאכלו ולא בהמה טמאה לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליהם בעשה ולא תעשה: (כא) לגר אשר בשעריך. גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע"א ואוכל נבלות: כי עם קדוש אתה לה'. (ספרי) קדש את עצמך במותר לך ז דברים המותרים ואחרים נוהגים בהם איסור אל תתירם בפניהם: לא

תבשל

שפתי חכמים

תאכלו והא דנקט רש"י ל' שליל דבא לאפוקי וכו': ג פי' כל ריבוי הוא לרבות המשולחת וזה אשר לא תאכלו לאסור השחוטה נראה דדריש כן דזה אשר לא תאכלו יתור הוא דהא כתיב בפרשה וכל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכלו. אלא לאסור השחוטה דמצורע ובגמרא פריך ואימא אלא דמשולחת לאיסור והשחוטה להיתר ומשני לא אמרה תורה שלח לתקלה שתהא למכשול עון שילכדנה ויקחנה והקשה הרא"ם וא"ת אי הכי למה לי רבויא דכל צפור לרבות המשולחת וי"ל אסמכתא בעלמא הוא וכן כתב רש"י שם בהדיא (קדושין דף נ"ו): ד והוכחת רש"י הוא מכדי משנה תורה לאוסופי הוא דאתא אמה שכתב למעלה בס"כ וא"כ למה לא כתיב הכא ואת הדאה ואת הראה ולהורות דלהוסיף בא כמו שאמרו למה נשנית הבהמה משום השסועה שלא נאמרה בויקרא א"כ מ"ש התם דכתיב דאה ומ"ה הכא דכתיב ראה ולא דאה אלא ש"מ ראה ודאה אחת היא ומש"ה לא כתב הכא דאה דא"כ ה"א דאה וראה תרתי נינהו ולאוסופי קא אתי מש"ה לא נקט קרא כאן אלא ראה ולהורות שדאה וראה אחת היא, ותו ק"ל א"כ כל"ל ואת הראה למינה כדי לכלול גם הדאה שבויקרא וע"ז פירש היא ראה היא איה היא דיה שהכל אחד הוא לכן כתב למינה לבסוף כדי לכלול אותה בכלל אחד ללמד שהכל אחד הוא ותו ק"ל א"כ שהכל אחד הוא למה נקט קרא והראה ואת האיה והדיה למינה ואת דמפסיק בין הראה והאיה י"ל והיינו ולמה נקרא שמה ראה וכו', כלומר מש"ה הפסיק קרא לומר שמשונה שם זה משאר שמות שיש לה דמ"ה נקראה בשם ראה שרואה ביותר כדאיתא עומדת בבבל ורואה נבלה בא"י ודברי הרא"ם קשים להולמם עיין בגמרא פרק אלו טרפות (דף ס"ג): ה דק"ל לפי שפי' דמ"ה הזהיר בכל השמות וכו' כדי שלא יבא להתיר ק' למה יחיד דטמא הוא מן העופות הטמאים ולא פרט אותו כמו שלא פרט עופות הטהורין ומתרץ ופרט לך עופות הטמאים וכו' וכיון שלא פרט לך זה ודאי מן הטהורים הוא לכן הזהיר בכל השמות. א"נ כיון דעופות טהורים מרובים מן הטמאים נלך אחר הרוב שכן טהורים ונטהר אותן מ"ה פרט לך כל השמות: ו משא"כ בבהמה והיה שפרט לך הטהורים: ז כ' הרא"ם מפני שאוסרם זו היא לא נוי ויופי כמו לא תתגודדו שאגודה זו אינה אלא נוי כמו שפירש"י שם. אלא אוסרם זו הכרתי לגמרי ואלא ישוב עליהם

כי

וקלפין לא תיכלון מסאב הוא לכון: יא כל צפר דכיא תיכלון: יב ודין ‏דִי לא תיכלון מנהון נשרא ועד ועזיא: יג ובת כנפא וטרפיתא ודיתא לזנה: יד וית כל עורבא לזנה: טו וית בת נעמיתא וציצא וצפר שחפא ונצא לזנוהי: טז ית קריא וקפופא ובותא: יז וקקתא וירקרקא ושלי נונא: יח וחוריתא ואבו לזנה ונגר טורא ועטלפא: יט וכל רחשא דעופא מסאב הוא לכון לא יתאכלון: כ כל עופא דכי תיכלון: כא לא תיכלון כל נבילא לתותב ערל די בקרויך תתננה וייכלנה או תזבננה לבר עממין ארי עם קדיש את קדם יי אלהך לא תיכול בשר

ספרי

צח (יא) כל צפור טהורה תאכלו, (קדושין מ וש"נ) מכלל שנאמר (ויקרא יד) וצוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים יכול כשם ששחוטה אסורה כך משולחת אסורה ת"ל כל צפור טהורה תאכלו. או כשם שמשולחת מותרת כך שחוטה מותרת ת"ל (יב) וזה אשר לא תאכלו מהם: צט הנשר והפרס והעזניה, ר' עקיבא אומר נאמר כאן נשר ונאמר להלן נשר (ויקרא יא) מה נשר האמור להלן עשה את כל האמור (בנשר) עם הנשר בל תאכיל כבל תאכל אף נשר האמור כאן עשה כל האמור עם הנשר בל תאכיל כבל תאכל: (יג) ר' שמעון אומר נאמר כאן איה ונאמר להלן (שם) איה מה איה האמורה כאן עשה (חולין סו) את הראה מין איה אף איה האמורה להלן עשה את הראה מין איה: ק (כא) לא תאכלו כל נבלה, אין לי אלא נבלה טרפה מנין, ת"ל נבלה כל נבלה: קא לגר אשר בשעריך תתננה, (פסחים כא וש"נ) מלמד שנותנה במתנה לגר תושב. מנין אף לנכרי ת"ל לנכרי. ומנין שמוכרה לגר תושב ת"ל או מכור. ומנין אף [נתינה] לנכרי ת"ל לנכרי כשתמצא לומר מוכרה ונותנה במתנה לנכרי ולגר

התורה והמצוה

צח כל צפור טהורה תאכלו, ר"ל במלת כל, שכל צפור טהורה שתמצאו תוכלו לאכול ואין לך לחוש שהיא משולחת של מצורע כי המשולחת מותרת שלא אסרה תורה אלא לתקלה וממילא נשמע שהשחוטה בכלל איסור דיליף מכשיר ממכשר כמ"ש בקדושין (דף נז), והפרש"י שם שעקר סמך על הסברא וקרא אסמכתא בעלמא:

צט מאמר זה נמצא בספרא שמיני (סי' פז) בשם ר' ישמעאל, ופי' שבא מיוחד דהשתא כל האמורים עמו שי"ל סימן טהרה האסורים כ"ש נשר שא"ל שום סימן טהרה, וגם למה כפל במשנה תורה, לז"א משום שבפ' שמיני כתוב יאכלו בנפעל ולמד שם דאוסר להאכיל לאחרים ובמ"ת כתיב יאכלו בקל והוסיף והראה והדיה וטעם לומר שלכן כתב מינים אלה במ"ת ולא בתו"כ מפני שעל ראה ודיה אין חייב רק האוכל לא המאכיל ולכן לא נכתב בתו"כ ששם חייב את המאכיל לכן כפל לכתוב שם נשר להראות שאין שנוי בין הכתובים בתו"כ ובמ"ת דהא החזיר אף נשר שבלתי צריך כי שוים בדיניהם, ור"ש [ובתו"כ גרס ר"ע] אמר שראה הוא מין איה ונקרא ראה על שרואה למרחוק וכן אמר ר' אבהו בחולין [בילקוט יש פה נוספות על הספרי והגר"א גרסם בגירסתו וכבר נזכרו כולם בספרא שמיני וא"צ לכפלם]:

ק (כא) לא תאכלו כל נבלה, ר"ל בכל אופן שנתנבל בין שמתה ע"י חולי בין שהומתה בדרך הריגה ולא בשחיטה כראוי, ומזה ידעינן שגם טרפה הוא בכל אופן שאינה יכולה לחיות שלא נאמר שטרפה רק אם טרפה ארי, וכמ"ש במכלתא פ' משפטים (סי' קלד) דכתיב נבלה וטרפה הקיש טרפה לנבלה וכמ"ש הרמב"ם (פ"ד מה' מ"א ה"ז) שהתורה אסרה המתה והוא הנבלה ואסרה נוטה למות והוא הטרפה, וכשם שלא תחלוק במתה בין מתה מחמת עצמה בין שנפלה ומתה בין שחנקה עד שמתה בין שדרסתה חיה והרגתה כך לא תחלוק בנוטה למות בין שטרפתה חיה ושברתה בין שנפלה מן הגג ונשתברו רוב צלעותיה בין בנפלה ונתרסקו אבריה הואיל והוא נוטה למות מ"מ ה"ז טרפה, וזה שלמד ממ"ש כל נבלה ר"ל כל מין נבלה כן כל מין טרפה וסמך על הלמוד של נבלה וטרפה הנז':

קא לגר אשר בשעריך תתננה או מכור לנכרי, דעת ר"מ שהפסוק דרך הרגיל מפני שהגר תושב מצווים להחיותו הדרך ליתן לו במתנה ולנכרי הדרך למכור לו, וה"ה שיכול למכור לגר וליתן לנכרי, ור"י דייק לגר תתננה או מכור, תתננה או מכור לנכרי, ודעת ר"י שבא בדוקא ופלוגתתן מובא בפסחים (דף כא) ובעכו"ם (דף כ) ובחולין (דף קיד) וכבר דברתי מכלל זה בהתו"ס ויקרא (סי' קיד) עיי"ש:

כי

אִמּֽוֹ׃ פ חמישי כב עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל־תְּבוּאַת זַרְעֶךָ הַיֹּצֵא

בעל הטורים

תבשל גדי בגי' (סית) איסור אכילה ובישול והנאה: (כב) סמך עשר תעשר וגו' היוצא השדה שנה שנה לגשר בחלב לומר כשם שתערובות בשר וחלב אסור כך גם כן אסור בתערובות של כלאים בשדה. ואם תשמור מן תערובות אז אבשל פירותיך בזמנן

שפתי חכמים

כי עם קדוש אתה וגו' לכן אמרו מפני שעם קדוש אתה ראוי לקדש עצמך אפילו במותר לך וכו'. ול"נ מה שאינה הכתוב פה מה דכתיב בסוף פרשת שמיני והל"ל לא תאכלו כל נבלה ואל תשקצו את נפשותיכם וגו' אלא להכי כתיב כי עם קדוש אתה לה' וגו' למדרש קדש עצמך וכו': ח דמה שפי' לעיל בפ' משפטים שבא לאיסור אכילה ובשול והנאה ר"ל זה מוכית רש"י מדכתיב ג' פעמים לא תבשל ומה שפירש כאן פרט לחיה ולעופות ולבהמה טמאה זה מוכח מדכתיב ג"פ גדי: ט ואע"ג שרש"י אינו דורש סמוכים אלא אותן שנכתבו שלא במקומן י"ל דבמשנה תורה דורש סמוכים כמו שפירש"י לקמן בפ' כי תצא בפסוק ולקחת לך לאשה וגו': י ר"ל אל תגרמו לי לכלות גדיים של תבואה. ר"ל שעדיין התבואה בתוך קשיה והיא קרובה להתבשל: כ ר"ל אם לא תביאו ביכורים גם כן מכלים פירותיכם כלומר שכך דהשיק ג"כ הסמיכות דביכורים לקרא לא תבשל גדי וגו' דפרשת משפטים ופרשת כי תשא ולכן קאמר וכן כלומר אף על פי שאין דרכי לדרוש סמיכות מ"מ כיון שדורשין פה יש לדרוש נמי התם: ל פי' לאו דוקא אלא ה"ה מן הישן על החדש אלא רבותא קמ"ל דאפילו מן החדש על

רש"י

תבשל גדי. (חולין קיג) ג"פ פרט לחי' ולעופות ח ולבהמ' טמאה: לא תבשל גדי (כב) עשר תעשר. מה ענין זה אצל זה ט אמר להם הקב"ה לישראל אל תגרמו לי לבשל גדיים י של תבואה עד שהן במעי אמותיהן שאם אין אתם מעשרים מעשרות כראוי כשהוא סמוך להתבשל אני מוליא רוח קדים והיא משדפתן שנאמר (מלכים ב יט כו) ושדפה לפני קמה וכן כ לענין בכורים: שנה שנה. (ספרי) מכאן שאין מעשרין מן החדש על ל הישן: ואכלת

ספרי

תושב. ר' יהודה אומר דברים ככתבם: קב כי עם קדוש אתה לה' אלהיך [קדש את עצמך במותר לך] דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי לנהוג היתר בפניהם (כי עם קדוש אתה לה' אלהיך קדש א"ע): קג לא תבשל גדי בחלב אמו, ג' פעמים פרט לחיה ועוף ובהמה טמאה. ר' יוסי הגלילי אומר נאמר לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה [ונאמר לא תבשל גדי בחלב אמו את שאסור משום נבלה אסור לבשל בחלב עוף שאסור משום נבלה יכול יהא אסור לבשל בחלב ת"ל בחלב אמו] יצא עוף שאין לו חלב אם. לא תבשל גדי בחלב אמו, למה נאמר ג' פעמים כנגד ג' בריתות שכרת הקב"ה עם ישראל אחת בחורב ואחת בערבות מואב ואחת בהר גרזים ובהר עיבל: קד (כב) עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה, מלמד שאין מעשרים משנה לחברתה. אין לי אלא מעשר שני שבו דבר הכתוב מנין לרבות שאר מעשרות, ת"ל עשר תעשר. מנין למעשר בהמה שאין מעשרים אותה משנה לחברתה ת"ל עשר תעשר. רבי שמעון בן יהודה אומר משום רבי שמעון מנין למעשר בהמה שהוא בעמוד ועשר ת"ל עשר תעשר: היוצא

התורה והמצוה

קב כי עם קדוש אתה, בסוף איסורי מאכלות בפ' שמיני אמר והתקדשתם והייתם קדושים הוא צווי שיתקדשו ופה אמר בהחלט שכבר אתה קדוש, וזה מציין שמעתה יקדשו א"ע אף במותר להם ובזהירות יתירה עד שיותגלו עליהם שם זה בפי הכל:

קג לא תבשל גדי, מ"ש פרט לחיה הוא דעת ר"ע בחולין (דף קיג), ומ"ש ריה"ג א' שם בגמ', ומ"ש כנגד ג' בריתות כך הוא במכלתא משפטים בסופו:

קד (כב) עשר תעשר את כל תבואת זרעך וגו' שנה שנה, ר"ל בכל שנה תפריש מעשר מיוחד ולא משנה לחברתה, כמ"ש במשנה (פ"א דתרומות) ובגמ' ר"ה (דף יב) בכורות (דף נ ע"ב) ופרשה זו מדבר במעשר שני, רק ממ"ש עשר תעשר כפל המקור על הפעל למד שה"ה בכל מעשרות וה"ה למעשר בהמה. והנה לא מצאנו בתורה מצוה מפורשת לעשר מעשר בהמה ובספרא בחקותי (סי' קיט) יש תלוקי למודים ע"ז, ור"ע למד לה מן עשר תעשר כי ס"ל שבמ"ש את כל תבואת זרעך כולל זרע האדם וזרע הבהמה, שגם זרע הבהמה הוא תבואתו שמביאה הון ועושר בביתו, ועל שניהם אמר היוצא השדה ולא אמר היוצא מהשדה רק היוצא השדה כל היוצא על פני השדה כי גם ולדי הבהמה יוצאים על פני השדה, וכבר קדמוני המפרשים בזה:

עשר

בַּחֲלָב : כב עַשָּׂרָא תְעַשַּׂר יָת כָּל עֲלָלַת זַרְעָךְ דְּיִפּוֹק חַקְלָא שַׁתָּא בְשַׁתָּא :
ותיכול

ספרי

קה [היוצא השדה] יכול [כל] דבר שגידולו מן הארץ כגון סטים וקוצה יהיה חייב במעשר ת"ל עשר תעשר ואכלת. יכול אף דבש וחלב ת"ל היוצא השדה שנה שנה. אמור מעתה דבר היוצא (מרשות שדה) [מן השדה ונאכל], מכלל שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך במקום וגו' מעשר דגנך תירושך ויצהרך יכול אין לחייב אלא על דגן תירוש ויצהר מנין לרבות שאר פירות, ת"ל תבואת (זרעך). יאמר (זה) [תבואות] אלמלי כן הייתי אומר מה תבואה מיוחדת שמכניסה לקיום (ודרכה לאכול כמות שהיא) אף איני מרבה אלא כיוצא בה. הא מה אני מרבה את האורז ואת הדוחן ואת הפרגים ואת השומשמים. מנין לרבות (שאר) קטניות ת"ל (עשר תעשר) [זרעך], מרבה אני את הקטניות שדרכם להאכל כמות שהן ועדיין לא ארבה את התורמוסים ואת החרדל שאין דרכם להאכל כמות שהם ת"ל (עשר תעשר. יכול אע"פ שלא הכריעו) [ת"ל היוצא השדה, יכול אף שאינם ראוים לאכילה] ת"ל ואכלת. מנין לרבות ירקות למעשרות (מזרע הארץ) ת"ל (ויקרא כז) וכל מעשר הארץ לרבות [את הירקות]. מזרע הארץ לרבות שום ושחליים ונרגיר. יכול שאני מרבה [זרע] לפת צנונות וזרעוני גינה שאינן נאכלים, ת"ל מזרע הארץ ולא כל זרע הארץ. מפרי העץ לרבות פירות האילן. יכול שאני מרבה הרובי שיטה ותרובי צלמונה ותרובי גידודא שאין נאכלים ת"ל מפרי העץ ולא כל פרי העץ. מנין שאדם מעשר את שהוא אוכל ת"ל (תעשר מנין מזרע ת"ל היוצא השדה) [ואכלת]. יכול אע"פ שלא נגמרה מלאכתו (בשדה) ת"ל (במדבר יח) כדגן מן הגורן (והרי הוא בשדה) וכמלאה מן היקב (עד שהיקב בשדה), יכול יהא אדם אוכל אכילת (עראי) [קבע] בשדה ת"ל (עשר תעשר) [השדה]. מנין [אף מה] שזורע ת"ל (היוצא השדה) [זרעך]. מנין [אף מה] שכונס ת"ל תבואת (זרעך). [מנין אף מה שהוא מוכר ת"ל היוצא השדה]. (כ"מ פה) אמרו [מ"ם] חרבו חנויות בני חנן שתי שנים קודם לארץ ישראל שהיו מוציאים פירותיהם מיד מעשר שהיו דורשים לומר עשר תעשר ואכלת ולא מוכר. תבואת זרעך [ולא לוקח] :

התורה והמצוה

קה עשר תעשר את כל תבואת זרעך, דעת הרמב"ם שכל המינים חייבים בתו"מ מה"ת (כמ"ש בפ"ב מה' תרומות ובפ"א מה' מעשר שני), והראב"ד שם השיג עליו ודעתו שאינו חייב מה"ת רק בתרומת דגן תירוש ויצהר וכן דעת רש"י, וכבר האריכו בזה בתוס' בכ"מ, וכ"כ הרמב"ן פה בפירושו ומדברי הספרא בחקותי (סי' קיב) והספרי כאן משמע כדעת הרמב"ם, אולם למ"ש באילת השחר (כלל לט) ענין האסמכתות שכאשר רצו חכמים לגזור איזה דבר נגד המפורש בתורה להפך הראו כפי דרך האסמכתא שנכלל לפרש הכתובים שיסכים עם תקנת חכמים, והשתא גם אם נאמר שמה"ת אין חייב בתו"מ רק דגן תירוש ויצהר מ"מ אחר שמאז (נחמיה י) שקבלו ע"ע לתת תו"מ גם מיתר פירות בהכרח יש פי' לכתובים שלא יסתרו תקנת חכמים בפירוש, ובזה יצדקו דרשות אלה גם לדעת הראב"ד, וכ"ש שיש בזה פנים לדעת הסמ"ג וס' יראים שלדעתם רק במעשר שני חייבים כל הפירות מדאוריי', בזה נכון אל הבאור, הנה ממ"ש מעשר דגנך תירושך ויצהרך משמע דשאר המינים פטורים אבל ממ"ש את כל תבואת זרעך היוצא השדה הוא שם כלל לכולם. והנה יש שלשה מינים בפירות הארץ: [א] תבואה, שעיקר האוצר שם זה על פירות שאוגרים אותם באוצר לקיום כמו ואכלתם מן התבואה ישן, כתבואה גרן, וכולל אורז ודוחן וכיוצא, [ב] קטניות, שאין עושין מהם גרנות ונכלל בשם זרעך, כי הפירות בעצמם זרע, שזורעים אותם ובגדל מהם נקרא בשם תבואת הזרע, ומפני שיש בהם מינים שאין נאכלים כמות שהם אמר היוצא השדה וכולל גם אלה דהא יוצאים בשדה ובלבד שיהיו ראוים לאכילה דהא כתיב ואכלת לאפוקי ספיחי סטים וקוצה שהם לצביעה לא לאכילה וגם צריך שיהיו יוצאים השדה לא דבש וחלב, [ג] יש עוד מין הנקרא ירקות שאוכלים את העלים, וזה ריבה ממ"ש בפ' בחקותי וכל מעשר הארץ, ובאלה יש שני מינים בענין הזרע אלהם, שיש שהזרע נאכל כמו השום והשחליים שזורעים הפרי עצמו ויש שהזרע בלתי נאכל כמו זרע לפת וצנונות ועז"א מזרע הארץ שהמ"ם מורה הקצת, וכן במ"ש מפרי העץ, ולא כל פרי ר"ל רק פרי האוכל, וכ"ה בספרא בחקותי (סי' קיב) ובירושלמי (פ"ק דמעשרות), ועיין ברמב"ם (פ"ב מה' תרומות ה"ו) שמעשר ירקות הוא מדרבנן גם לדידי' כמ"ש בירושלמי (ס"א דמעשרות), וממ"ש תבואת זרעך כולל מה שמוציא לזריעה (כמ"ש הרמב"ם פ"ו מה' מעשר ה"ו) ומה שמביא וכונס, וממ"ש היוצא השדה מבואר שגם בשדה

הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה׃ כג וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם מַעְשַׂר דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ לְמַעַן תִּלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־הַיָּמִים׃ כד וְכִי־יִרְבֶּה מִמְּךָ הַדֶּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ כה וְנָתַתָּה בַּכָּסֶף וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדְךָ וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

בעל הטורים

באמץ ותתעשר. וסמך בחלב אמו לשנה שנה לומר שמינקת לא תנשא תוך ב' שנים ויהיה הולד בחלב אמו ב' שנים: (כה) וצרת ב' במסורה. דין ואידך (יחזקאל ה) וצרת אותם בכנפיך. והיינו דתקן המפקיד מעות אצל חבירו וצרן והפשילן לאחוריו חייב. ומסרת

שפתי חכמים

ישן שהוא מן היפה על הרעה כ"ש מן ישן על החדש שהוא מן

רש"י

(כג) ואכלת וגו'. זה מעשר שני שכבר למדנו ליתן מעשר ראשון ללוים שנאמר (במדבר יח כו) כי תקחו מאת בני ישראל וגו' ונתן להם רשות לאכלו בכל מקום שנא' (שם יח לא) ואכלתם אותו בכל מקום על כרחך זה מעשר אחר הוא: (כד) כי יברכך. שתהא התבואה מרובה

ספרי

קן (כג) ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך. ר' יוסי אומר ג' דברים משום ג' זקנים. (בכורות מ ופ"נ) רבי עקיבא אומר יכול יהיה אדם מעלה בכורות מח"ל לארץ ת"ל ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר וגו', ממקום שאתה מביא מעשר דגן אתה מביא בכורות. מח"ל שאין אתה מביא מעשר דגן אי אתה מביא בבכורות. (תמורה כא) שמעון בן (זומא) [עזאי] אומר יכול כשם שנתנה תורה מחיצה בין קדשי קדשים לקדשים קלים כך נתנה תורה מחיצה בין בכור למעשר שני. ודין הוא בכור טעון הבאת מקום [ומעשר טעון הבאת מקום] מה בכור אינו נאכל אלא לפנים מן החומה אף מעשר שני אינו נאכל אלא לפנים מן החומה. מה לבכור (שכן) מיעט מקום אכילתו שכן מיעט זמן אכילתו תאמר במעשר שני שריבה זמן אכילתו הואיל וריבה זמן אכילתו ירבה מקום אכילתו, ת"ל ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר וגו' מה בכור אינו נאכל אלא לפנים מן החומה אף מעשר אינו נאכל אלא לפנים מן החומה. (תמורה שם ופ"נ) ר' (שמעון) [ישמעאל] אומר יכול יהיה אדם מעלה מעשר שני בזמן הזה ואוכלו. ודין הוא בכור ומעשר טעונים הבאת מקום, מה בכור אינו נאכל אלא בפני הבית אף מעשר שני אינו נאכל אלא בפני הבית. לא אם אמרת בבכור שכן יש ממנו דמים ואימורים למזבח תאמר במעשר

התורה והמצוה

אסור אכילת קבע אם נגמרה מלאכתו, ומ"ש מנין אף מה שהוא מוכר, הוא אסמכתא כי מה"ת מוכר ולוקח פטור כמ"ש בב"מ (פ"ח), ומזה סייעתא להראב"ד שכל הדרשות הם אסמכתא דהא לענין ירקות ולענין מוכר ולוקח גם הרמב"ם מודה שהוא אסמכתא:

קן (כג) מעשר דגנך וגו' ובכורות בקרך, הנה עקר הדבור פה הוא ממעשר שני ומעותיו ולפה הוסיף ובכורות בקרך, שע"ז הזהיר כבר למעלה לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך וכו' ובכורות בקרך (כל"ל סי' לד) ע"ז אמר ר' יוסי ג' דברים בשם ג' זקנים, שכולם פירשו שבא להקיש בכור ומעשר אל"ז וכפי הכלל באילה השחר (כלל קס) שכל שני שמות הבאים במשפט א' הם מוקשים זל"ז, ול"פ

כג וְתֵיכוֹל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּהּ תַּמָּן מַעְשַׂר עִבּוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וּבוּכְרֵי תוֹרָךְ וְעָנָךְ בְּדִיל דְּתֵילַף לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל יוֹמַיָּא: כד וַאֲרֵי יִסְגֵּי מִנָּךְ אָרְחָא אֲרֵי לָא תִכּוּל לְמִטְּלֵהּ אֲרֵי יִתְרַחַק מִנָּךְ אַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּהּ תַּמָּן אֲרֵי יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ: כה וְתִתֵּן בְּכַסְפָּא וּתְצוּר

ספרי

שני שאין ממנו דמים ואימורים למזבח. בכורים יוכיחו שאין בהם דמים ואימורים [למזבח] ואין נאכלים אלא בפני הבית. לא אם אמרת בבכורים שכן טעונים הנחה לפני המזבח תאמר במעשר שני שאין טעון הנחה לפני המזבח ת"ל ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר וגו'. מקיש (בכור למעשר שני) [מעשר שני לבכור] מה בכור אינו נאכל [אלא] בפני הבית אף מעשר שני אינו נאכל [אלא] בפני הבית. (עס וס"ג) אחרים אומרים יכול בכור שעבר זמנו משנה לחברתה יהיה פסול כפסולי המוקדשים, ת"ל ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר וגו' מקיש בכור למעשר שני מה מעשר שני נאכל משנה לחברתה אף בכור נאכל משנה לחברתה:

קז (כד) וכי ירבה ממך הדרך, (יכול) ברחוק זמן הכתוב מדבר (ת"ל כי ירבה ממך הדרך) [כי ירחק ממך המקום] ברחוק מקום הכתוב מדבר (ולא ברחוק זמן). אין לי אלא בזמן שהוא מרובה, מנין אפילו למועט, ת"ל כי לא תוכל שאתו. אין לי אלא עני עשיר מנין, ת"ל כי יברכך ה' אלהיך:

קח (כה) ונתתה בכסף מלמד שאין מתחלל אלא על הכסף, ומנין לעשות שאר מטבע ככסף ודין הוא הואיל והקדש מתחלל (על הכסף) ומעשר שני מתחלל. מה הקדש עשה בו שאר (מטלטלין) [מטבע] ככסף אף מעשר שני נעשה בו שאר מטבע ככסף. מה להקדש שעשה בו שאר מטלטלין ככסף תאמר במעשר שלא עשה בו שאר מטלטלין ככסף (שנאמר ונתתה בכסף) [ת"ל כסף כסף ריבה]: קט וצרת הכסף, דבר שדרכו ליצרר דברי ר' ישמעאל, ר' עקיבא אומר דבר שיש בו צורה פרט לאסימון שאין עליו צורה: בידך, פרט לכשיצא חוץ מרשותך: והלכת

התורה והמצוה

למד שבא להקיש בכור למעשר שלא יביאנו מח"ל כמ"ש בתרומה (דף כא) ובן עזאי מקיש מעשר לבכור שלא יאכל רק תוך החומה לא בכל הרואה, ור' ישמעאל מקיש מעשר לבכור שלא יעלנו בזה"ז (כמ"ש בתמורה שם ובמכות דף יט וזבחים דף ס) ור' ישמעאל לא ס"ל כר"ע לענין שגם בדיעבד לא יביא בכור מח"ל כמ"ש בתוס' בתמורה שם, ואחרים פי' שמקיש בכור למעשר שיאכל משנה לחברתה (ומובא בתמורה שם ובר"ה דף כ' וזבחים דף כט):

קז (כד) וכי ירבה ממך הדרך, ה"א לפרשו על ריחוק המקום דא"כ למה כפל כי ירחק ממך המקום, וע"כ פירושו שירבה הזמן עד שתוכל ללכת בדרך ולא תוכל להחזיק הפירות עד עת בואך, ולפ"ז יאמר כל האופנים שיצטרך לפדות הפירות, [א] ברחוק זמן עד שיפסיד לדרך פעמיו, [ב] אם המעשר מרובה עד שלא תוכל שאתו מפני כבדו, [ג] אם ירחק ממך המקום, שאף משא מועט לא תוכל להוביל עמך, ולפ"ז ממ"ש כי לא תוכל שאתו שמדבר כשהוא מרובה מבואר שמ"ש כי ירבה ממך הדרך וכי ירחק ממך המקום מדבר אפי' בפירות מועטים, ומוסיף כי יברכך אף שאתה עשיר ותוכל להובילם בסוסים ובחמורים:

קח (כה) ונתתה בכסף וצרת הכסף, מה שחזר שנית שם הכסף הוא למותר, ופי' מפני ששם כסף בדיוק משמע דוקא מטבע של כסף אבל בהרחבה כל מטבע היוצא בהוצאה נקרא בשם כסף, ומבואר אצלי באילת השחר (כלל קמ"ה) בדיני שם הכפל שאם ה"ס הראשון בא בדיוק מורה כפילת השם שדי כל פהוא, ודי מטבע היוצא בהוצאה, ובאר שלכאורה יש ללמדו מהקדש שכתב בפדיונו כסף ויכול לפדות בכל דבר כמו שלמד בספרא בחקותי (סי' ק"ה) שממ"ש ופדויו מבן חדש תפדה למד מדין כלל ופרט וכלל כל דבר המיטלטל וא"כ נלמד לכאן דיכשר כל מטבע, ע"ז משיב דשם כשר כל מטלטלין וכאן לא תוכל ללמד רק למטבע ואינו דומה לשם. והנה הרמב"ם (פ"ד מה' מעשר שני ה"ב) כתב שיכול לחלל פירות מ"ש על פירות אחרות והראב"ד השיג עליו שאינו מתחלל רק על הכסף, והגם לדעת הראב"ד אתא הספרי כפשטיה, ולדעת הרמב"ם אף שיכול לחלל על פירות הלא כתב שם שדוקא על פירות ממינו, והמטבע הוא דבר שאינו מינו של המעשר ודומה כמטלטלין וא"א ללמדו מהקדש דהא במעשר לא עשה שאר מטלטלין ככסף ולמד ממ"ש כסף כסף ריבה:

קט וצרת הכסף, לר' ישמעאל הוא מענין צרירה כמו צרורות כספיהם, ומצאנו תרגו"ו ויצר ככרים

בוֹ: כו וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף בְּכֹל אֲשֶׁר־תְּאַוֶּה נַפְשְׁךָ בַּבָּקָר וּבַצֹּאן וּבַיַּיִן וּבַשֵּׁכָר וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁאָלְךָ נַפְשֶׁךָ וְאָכַלְתָּ שָּׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ אַתָּה וּבֵיתֶךָ: כז וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ לֹא תַעַזְבֶנּוּ כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ: ס כח מִקְצֵה | שָׁלֹשׁ שָׁנִים תּוֹצִיא אֶת־כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ

רש"י

ם מרובה לשאת: (כו) בכל אשר תאוה נפשך. כלל: בבקר ובצאן וביין ובשכר. פרט: ובכל אשר תשאלך נפשך. (ספרי ב"ק ס"ג) חזר וכלל מה הפרט מפורש ולד ולדות הארץ נ וראוי למאכל אדם וכו': (כז) והלוי וגו' לא תעזבנו. מליתן לו ם מעשר ראשון: כי אין לו חלק ונחלה עמך. (ספרי) יצאו לקט שכחה ופאה והפקר שאף הוא יש לו חלק עמך בהן כמוך ואין ע חייבים במעשר: (כח) מקצה שלש שנים. בא ולמד שאם השהה מעשרותיו של שנה ראשונה ושניה לשנה

שיבערם

שפתי חכמים

מן הרעה על היפה: ם ויהיה כי ירחק דבק עם כי לא תוכל שאתו כי לא תפול הברכה רק על רבוי התבואה אבל לא יפול כי ירבה על כי ירחק שירחיב גבול לכבוש ארצות עד שירחק ממך המקום בלא תפול הברכה על רבוי ארצות: נ פי' כגון נפק מהרצ להפוקי מים ומלח וכמהין ופטריות וגדולי קרקע למעוטי דגים: ס לא שתזמינהו על שלחנך אם אין לו מעשר ראשון ולא מעבר עלי כמו שפי' לעיל גבי לפני ה' אלהיך תאכלנו וגו' אתה ובנך וגו' כי שם מדבר בענין אכילה כדכתיב לפני ה' אלהיך תאכלנו וגו' אבל כאן שלא כלל הלוי באכילה עמו שהרי כתיב והכלת לפני ה' וגו' ושמחת אתה וביתך וגו' ואח"כ הפסיק הענין והתחיל בפסוק אחר והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו מלתת לו חלקו במעשר ראשון: ע ר"ל ולמה יש ללוי חלק בהם לפי שאינם חייבים במעשר ר"ל לקט שכחה ופאה והפקר אינם חייבים במעשר וא"ת והלא מצינו גבי לוי בס' קרח מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת ה' וי"ל דכל

ספרי

קי והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו, זו שילה ובית עולמים:

קיא (כו) ונתתה הכסף, [ג' כספים נאמרו בענין, אחד למעשר טהור, ואחד למעשר טמא ואחד ללקוח בכסף מעשר] ר' יהודה אומר יכול הלקוח בכסף מעשר שנטמא (טעון פדיון) [יפדה]. ודין הוא ומה מעשר שני שנטמא הרי הוא נפדה הלקוח בכסף מעשר שנטמא אינו דין שיפדה ת"ל הכסף (כסף) כסף ראשון ולא כסף שני (ג' כספים נאמר בענין א' למעשר טהור וא' למעשר טמא וא' ללקוח בכסף מעשר): קיב בכל אשר תאוה נפשך, (בבקר ובצאן) יכול בעבדים ושפחות וקרקעות [ובהמה טמאה] ת"ל בבקר ובצאן, אין לי אלא אכילה שתיה מנין ת"ל ביין ובשכר. אין לי אלא אכילה ושתיה מנין אף משביחי אכילה ושתיה כגון (עוקצין פ"ג) הקושט והחימום*) וראשי בשמים והתיאה והחלתית והפלפלים וחלת חריע, ת"ל ובכל אשר תשאלך נפשך. יכול אף מים ומלח ת"ל בבקר ובצאן וביין ובשכר מה אלו מיוחדים שהר פרי מפרי וגידולו מן הארץ אף אין לי

*) במשנה שני' והחמם ובגמ' נדה נא: והחימות, אמנם במשניות קטן עם נקודות ד' אמשטרדם שנת ת"ו שני' והחמם, וזאת מין בשם נחמד וריחו נודף מאד, וי"מ קנמון. ש"ם חאגעס

התורה והמצוה

כסף (מ"ב ח' כ"ג), ולר"ע הוא מפנין צורה כמו גלוף עליה לוח ארז וכן מ"ש ויצר אותו בחרט פרסי מעין טורס, ומובא פלוגתתן בב"מ (דף מ"ז ע"ב), ומ"ש בידך היינו שיהיו המעות ברשותו כמ"ש במשנה דמ"ש (פ"א מ"ב) וכבר בארתי זה בהאו"ה משפטים (סי' ס"ג):

קי והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו, זה שילה ובית עולמים, סתמא כר"ש דלר' יהודה (זבחים דף קי"ח) שלש בירות הן לאכילת מ"ש שילה ונב ונבעון ובית עולמים:

קיא (כו) ונתתה הכסף, ת"ק סבר שכתוב ג"פ כסף א' על מעשר טהור וא' על מעשר טמא וא' על לקוח בכסף מעשר שנטמא, ור"י סובר שמ"ש ונתתה הכסף ר"ל הכסף הנזכר שהוא כסף הראשון לא השני וס"ל דלקוח בכסף מעשר שנטמא יקבר ופלוגתייהו מובא בפ"ג דמ"ש (משנה י') ובכ"מ בש"ס, וגרסתי כגי' הגר"א ועי' בירושלמי (פ"ב דפסחים):

קיב בכל אשר תאוה נפשך, סוא טלל הכל אף עבדים ושפחות, לכן מפרש רק דברים שהם לאכילה כבקר וצאן ולשתיה כיין ושכר ולהשבית פה המאכל שעז"א בכל אשר תשאלך נפשך, ר"ל שהוא נותן

מעם

ותצור כספא בידך ותהך לאתרא די יתרעי יי אלהך בה : כו ותתן כספא בכל די יתרעי נפשך בתורי ובענא ובחמר חדת ועתיק ובכל די תשאלנך נפשך ותיכול תמן קדם יי אלהך ותהדי את ואנש ביתך : כז ולואה די בקרויך לא תשבקיניה ארי לית לה חלק ואחסנא עמך : כח מסוף תלת שנין תפקית כל

ספרי

אלא פרי מפרי וגידולו מן הארץ :

קיג בן בג בג אומר בבקר ולקחת פרה ע"י עורה, בצאן ולקחת רחל על ידי גיזתה: ביין ולקחת חבית ע"י קנקנה: ובשכר ולקחת תמד משתחמץ. יכול יקח בהמה למשתה בנו הרי אתה דן נאמר כאן שמחה ונאמר להלן שמחה מה שמחה האמורה (כאן) [להלן] שלמים אף שמחה האמורה (להלן) [כאן] שלמים. אי מה שמחה האמורה להלן עולה ושלמים אף שמחה האמורה כאן עולה ושלמים ת"ל ואכלת ושמחת שמחה שיש בה אכילה יצאו עולות שאין עמם אכילה :

קיד (כז) והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו, בכל מקום שאתה מוצא הלוי הזה תן לו חלקו, אין לו חלקו תן לו מעשר שני, אין לו מע"ש תן לו מעשר עני, אין לו מעשר עני תן לו שלמים, אין לו שלמים פרנסהו מן הצדקה שנאמר אתה והלוי: כי אין לו חלק ונחלה עמך, להגיד מה גרם :

קטו (כח) מקצה שלש שנים, יכול אפילו בחג ת"ל (דברים ט) כי תכלה לעשר. יכול בחנוכה ת"ל קץ (וכאן) [ולהלן] נאמר (שם לא) קץ מה קץ האמור להלן רגל אף קץ האמור כאן רגל. אי מה קץ האמור להלן חג הסוכות אף קץ האמור כאן חג הסוכות ת"ל כי תכלה לעשר רגל שמעשר כלה בו הוי אומר זה חג הפסח, מכאן אמרו (מע"ש פ"ה) ערב יו"ט האחרון של פסח של רביעית ושל שביעית היה בעור. ברביעית מפני מעשר עני שבשלישית בשביעית מפני מעשר עני שבששית. יכול אף שנה של שביעית תהא חיבת (במעשר) [בבעור] ת"ל שנת המעשר שנה שחייבת במעשר יצאה שנה שביעית שאינה חייבת במעשר. (ר"ה יב) יכול יהיו שני מעשרות נוהגים בה ת"ל שנת המעשר. מעשר אחד נוהג בה ואין שני מעשרות נוהגים בה, אין לי אלא מעשר עני שבו דבר הכתוב מנין לשאר מעשרות ת"ל [כל מעשר] תבואתך ריבה :

התורה והמצוה

שאם בהמאכל וגורם שנפסק התאוה השאל אחר המאכל מתוך ערבותו, ובכ"ז אין כולל מים ומלח כי כל הנהנים הם פרי מפרי וולד מולד וגפן מהדרן לאפוקי מים ומלח וכמהין ופטריות, ושיהיה גדולם מן הארץ למעוטי דגים עיין בעירובין (דף כ"ז) :

קיג בבקר ובצאן וביין ובשכר, למה תפס ד' אלה, היל"ל במאכל ובמשקה, פי' בן בג בג שמלמד במ"ש בבקר שלוקח פרה ע"י עורה ויוצא העור לחולין, וצאן אגב גיזתה, ועיין בעירובין (דף כז) שמוסיף תוס בכל מו"א, וכן שצריך לכתוב כל ד' אלה עיי"ש, ומ"ש ושמחת היינו בשלמי שמחה (כנ"ל סי' יד וסי' כ) :

קיד (כז) והלוי אשר בשעריך, עיין למעלה (סי' כא) :

קטו (כח) מקצה שלש שנים, בס' תבוא אמר כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר ונתתה ללוי לגר וכו' ושם למד שיתודה וידוי מעשר, ולמדו חז"ל שבשתי שנים יוציא מעשר שני, ועז"א עשר תעשר שנה שנה ר"ל מעשר שני נוהג שנה אחר שנה, ובשנה השלישית יפריש מעשר עני, ועז"א בשנה השלישית שנת המעשר, ר"ל המעשר המיוחד שאינו נוהג בשאר שנים והוא מעשר עני דהא אמר ובא הלוי והגר והיתום והאלמנה וא"כ אינו מדבר במעשר שני שאינו ניתן לעניים רק שהבעלים אוכלים אותו בירושלים, מבואר שיש שנה שמפרישים מעשר עני, שא"ל שיפרישו שני מעשרות דהא אמר בשנה השלישית שנת המעשר מעשר א' בלבד, מזה מבואר שבשתי שנים יפריש מעשר שני ובשנת השלישית יפריש מעשר עני, ואז מחויב להתודות במקדש וידוי מעשר, ואז מחויב להוציא כל המעשרות שאלו אמרו שעז"א מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך, ולשון מקצה שלש שנים היינו אחר כלות השנה השלישית, ומשמע שהוא בחג שאז עולה לרגל דהא הוידוי צריך להיות במקדש, לא מבעיא לדעת הראב"ד (פי"א מה' מעשר שני) שאפי' בדיעבד אינו מתודה רק בפני הבית אלא אף לדעת הרמב"ם (שם ס"ד) לכתחלה צריך לפני ה', והומה לזה אמר (דברים לא י) מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסכות

בַּשָּׁנָה הַהִוא וְהִנַּחְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ כט וּבָא הַלֵּוִי כִּי אֵין־לוֹ
חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ
וְאָכְלוּ וְשָׂבֵעוּ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֵׂה
יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ ס ששי טו א מִקֵּץ שֶׁבַע־שָׁנִים תַּעֲשֶׂה

בעל הטורים

מעמא אמר קרא וצרת הכסף בידך אע"פ שצרורין יהיו בידך וזה אע"פ שצרת אותם בכנפיך יהיו בידך : (כט) יברכך פ' אוסף בכל מעשה ידך וסמיך ליה וזה דבר השמטה שמוט שצריך לומר לו משמט אני (כ"ל דס"פ דאם תאמר לו משמט אני יברכך אע"פ

שפתי חכמים

שנתן להם במתנה ממנו יפרישו מעשר אבל אלו לא היה להם מתנה אלא הפקר לכל : פ והרי זה מקרא קצר כי בלתי תוספת באות היה נראה שהלוי והגר והיתום והאלמנה מבפנע א' להם וזוא שתתן להם מאכל שיאכלו וישבעו : צ פי' במעשר שני של שנה ראשונה ושניה כדי שהאכלנה בירושלים ומתודה בערתי הקדש מן הבית בשנה ראשונה ושניה של שמטה מוציא בכל אחת מהן מעשר ראשון ושני וכן ברביעית וחמישית ובשנה שלישית וששית מוציא מעשר ראשון ומעשר עני מעשר עני ומעשר ראשון נאכלין בכל מקום ומעשר שני נאכל בירושלים כמו שמפורש

רש"י

שיבערם מן הבית בשלישית : (כט) ובא הלוי. ויטול מעשר פ ראשון : והגר והיתום. ויטלו מעשר שני שהוא של עני של שנה זו ולא תאכלנו אתה בירושלים כדרך שהזקקת לאכול מעשר שני של שתי שנים : ואכלו ושבעו. תן להם כדי שביעה מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן וכו' ואתה הולך לירושלים צ במעשר של שנה ראשונה ושניה שהשהית ומתודה (דברים כו יג) בערתי הקדש מן הבית כמו שמפורש (שם) בכי תכלה לעשר : (א) מקץ שבע שנים. יכול שבע שנים לכל מלוה ומלוה ת"ל (שם טו) קרבה שנת השבע ואם אתה

ספרי

קטז תוציא (את כל מעשר הבואתך) מלמד שמוציאין אותו ממקום (טומאה) [טהרה] למקום (טהרה) [טומאה]. יכול אף של שאר שנים יהיו מוציאים אותו ממקום (טומאה) [טהרה] למקום (טהרה) [טומאה] ת"ל בשנה ההיא של שנה ההיא אתה מוציא ואי אתה מוציא של שאר שנים (ממקום טומאה למקום טהרה) של שנה ההיא אתה מבער ואי אתה מבער ירק שיצא מר"ה ועד הפסח: **קיז** והנחת בשעריך, (ואם) [אם] אין שם עני הניתו באוצר: (ר"ה)

התורה והמצוה

בבוא כל ישראל לראות, אולם פה א"א שיהיה בחג הסכות דהא (פס) אמר כי תכלה לעשר ומעשרות של שנת השלישית אינם כלים עד הנוכה של שנה הרביעית (כמ"ש פ"א דבכורים מ"ו), ובהנוכה אינו זמן עליה לרגל א"כ ידעינן שהוא בחג הפסח, וז"ש יכול בחנוכה ת"ל קץ וכו' ומובא בירושלמי (פ"ה דמ"ש), ומ"ש עיו"ט האחרון עיין בתוי"ט (פ"ה דמעשר שני מ"ו) האריך בזה, וממ"ש שנת המעשר מוציא שביעית שפטור ממעשר, וממ"ש הוציא את כל מעשר הבואתך, וכן אמר לקמן כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך מבואר שאז מחויב להוציא כל המעשרות שמצאו אצלו מקודם גם מעשר ראשון ומעשר שני (וכמ"ש במשנה ו' פ"ד דמעשר שני) :

קטז תוציא בשנה ההוא, לשון הוצאה מורה שמוציאו ממקום השמור בטהרה ועז"א בשנה ההיא, כי רק מעשר של שנה השלישית א"צ לשמרו מן הטומאה בין מעשר ראשון בין מעשר עני כמ"ש בספרי קרח (סי' עא) והכהנים אותו בכ"מ אפי' בקבר אבל מעשר שני של שנים הקודמות צריך לשמרו בטהרה, ועוד דייק מ"ש בשנה ההיא אם בא חיוב המעשר בשנה השלישית, אבל ירק שנלקט אחר ר"ה של שנה הרביעית שייך למעשר של שנה הרביעית דבירק אזלינן בתר לקיטה וכמ"ש הרמב"ם (פ"א מה' מעשר שני ה"ד) :

קיז והנחת בשעריך, התוס' בחולין (דף קלא ד"ה מעשר עני), מביא בשם ספרי כתוב א' אומר מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך והנחת אלמא צריך להניחו בגרן ובאים עניים ונוטלים אותו וכתוב א' אומר כי תכלה לעשר וגו' ונתתה ללוי אלמא בתוך הבית מחלקו מדכתיב ונתתה, הא כיצד עד הפסח שהוא זמן גשמים ואם מניחו בחוץ נפסד מחלקו בתוך ביתו מכאן ואילך שהוא ימי הקיץ מניחו בחוץ בגרנות והעניים באים ונוטלים אותו (ולא נמצא בספרי שבידינו) ובנדרים (דף פד ע"ב) אמר רבא שמעשר עני

המתהלך

מַעְשַׂר עֲלַלְתָּךְ בְּשַׁתָּא הַהִיא וְתַצְנַע בְּקִרְוָךְ: כט וְיֵיתֵי לֵוָאָה אֲרֵי לֵית לֵהּ חֲלָק וְאַחֲסָנָא עִמָּךְ וְגִיּוֹרָא וְיַתְמָא וְאַרְמַלְתָּא דִּי בְקִרְוָךְ וְיֵיכְלוּן וְיִשְׂבְּעוּן בְּדִיל דִּי יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל עוֹבָדֵי יְדָךְ דִּי תַעְבֵּד: א מִסּוֹף שְׁבַע שְׁנִין תַּעְבֵּד שְׁמִטְּתָא: ב וְדֵין

ספרי

קיח (כט) (ר"ה יג) איני יודע מי ידחה מפני מעשר עני אם מעשר ראשון אם מעשר שני ת"ל ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך, יבא הלוי ויטול חלקו מכל מקום דברי ר' יהודה, ר' אליעזר בן יעקב אומר אינו צריך הרי הוא אומר (במדבר יח) ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה מה נחלה אינה זזה אף מעשר ראשון אינו זז: **קיט** יכול אפילו לקט שכחה, ת"ל ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך. דברים שאין לו בהם חלק ונחלה עמך אתה נותן לו יצאו אלו שיש לו בהם חלק ונחלה עמך: **קכ** והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך, יכול בין חסרים בין שאינם חסרים ואל תתמה שהרי הוא אומר (דברים כד) ולא תחבול בגד אלמנה בין עניה בין עשירה ת"ל (ויקרא כג) לעני [ולגר] מה עני חסר אף כולם חסרים, יכול בין בני ברית בין שאינם בני ברית, ת"ל לוי מה לוי בן ברית אף כולם בני ברית: ואכלו ושבעו תן להם כדי שבען מכאן אמרו (פאה פ"ח) אין פותתין לעני בגורן מחצי קב חטים או קב שעורים: **קכא** בשעריך, מלמד שאין מוציאין (מן הכרך עה"ל) [את העניים חוצה]. אמרו משפחת בית נבלטה היתה בירושלים ונתנו להם שש מאות ככרי זהב ולא רצו (להוציא) [להוציאן] חוץ לירושלים:

קכב (א) מקץ שבע שנים, יכול מתחלת השנה (או בסופה) הרי אתה דן נאמר כאן קץ ונאמר להלן קץ (דברים לא)

התורה והמצוה

המתחלק בתוך הבית אית ליה טובת הנאה לבעלים ומעשר עני המתחלק בגורן באים עניים ונוטלים לעצמם ואין בהכ טובת הנאה לבעלים, עוד כתב הרמב"ם (פ"ו מה' מת"ע ה"ח והי"ב) שאם העני לוקח בשדה צריך לתת לו כדי שבעו (כשעור שיתבאר לקמן סי' קכ) אבל אם היה המעשר בבית א"צ לתת לו כדי שבעו ויכול לחלק כזית כזית, ולמד שבשדה נותן כדי שבעו מת"ע ואכלו בשעריך ושבעו, והמ"ל התפלא מאד שלא פסוק ואכלו בשעריך ושבעו מדבר במחלק בתוך הבית דהא כתיב ונתתה ללוי והאריך בזה מאד, והאמת שפה אמר מקץ שלש שנים הוציא דהיינו בחג הפסח (כנ"ל סי' קטו) שאז ימי הקיץ וממילא מחלק בשדה ומז"ש והנחת בשעריך, ובע"כ מיירי שכל ימי החורף לא באו עניים, וז"ל בספרי והנחת בשעריך אם אין שם עני היניהו באוצר, ר"ל בגרן שבשדה, ועי"ז שיים ואכלו ושבעו שצריך ליתן להם כדי שביעה, ונפ' חבוא שאמר כי תכלה לעשר, מפרש שחלוקת המעשר בכל השנה יהיה בשני אופנים: [א] ונתתה ללוי לגר וכו' שהוא בכל ימות הגשמים עד הפסח שהתבואה בבית ואז תתן אתה כי אז טובת הנאה לבעלים ואז א"צ לתת להם כדי שביעה דכתיב ונתתה ודי בשעור נתינה שהוא כזית, האופן השני אם מחלק בפסח שאז ואכלו בשעריך ר"ל בשדה, כי בימות הקיץ מוציאו לשדה, ובזה יש שני הבדלים, [א] ואכלו בשעריך שאוכלים בעצמם וא"צ דוקא ונתתה אתה כי אין לך בו טובת הנאה, [ב] ושבעו שצריך שיהיה כדי שביעה, ויפה כתב הרמב"ם שא"צ לתת כדי שביעה אלא בשדה מת"ע ואכלו בשעריך ושבעו שמפסוק זה למדין הכל:

קיח (כט) ובא הלוי, כבר באר שמת"ע בשנה השלישית שנת המעשר מבואר שאין בו רק מעשר אחד, אבל עדיין לא ידענו מי נדחה אם מעשר ראשון או מעשר שני, ופירש ר' יהודה שידעינן מת"ע ובא הלוי מבואר שגם בשנה הג' יקח הלוי חלקו ממעשר ראשון, וראב"י למד לה מת"ע נתתי כל מעשר בישראל לנחלה כמ"ש בספרי (קרח סי' מב) ומובא בר"ה (דף יב):

קיט ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך, מבואר שבדברים ששוה בהם ליתר עניי ישראל כגון לקט שכחה אין חייב במעשרות:

קכ והלוי והגר והיתום, וגבי מתנת עניים אמר לעני ולגר, ולמדין מפה שדבר בישראל לא בגר תושב ועניי עכו"ם, ומפה למדין שמדבר מעניים ע"פ הכלל ששמות הבאים ביחד א' מוקשים זל"ז, וה"ס בספרא קדושים (סי' כא), ומ"ש ואכלו ושבעו התבאר (בסי' קיז), ומ"ש מכאן אמרו (בפ"ח דפאה):

קכא אשר בשעריך, כפל זה ללמד שאין מוציאין המעשר לח"ל, כ"כ הרמב"ם (בפ"ו מה' מת"ע), ופי' שמשפחה זו הוצרכו שנה זו בח"ל ולא רצו להוציא להם מעשר עני ונתנו להם ככרי זהב לפרנסם, והגר"א גורס שאין מוציאין את העניים חוצה, וגרס ולא רצו להוציאם ועיין בז"א:

קכב (א) מקץ שבע שנים, הראב"ע פי' בתחלת שנת השביעית וכן עלה על דעת הרמב"ן, והוא אומר

שְׁמִטָּה׃ ב וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמִטָּה שָׁמוֹט כׇּל־בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יַשֶּׁה בְּרֵעֵהוּ לֹא־יִגֹּשׂ אֶת־רֵעֵהוּ וְאֶת־אָחִיו כִּי־קָרָא שְׁמִטָּה לַיהֹוָה׃ ג אֶת־הַנׇּכְרִי תִּגֹּשׂ וַאֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ אֶת־

בעל הטורים

שהשמטה משמטה בידך שהיד פשוטה לקבל כדאיתא כר"ש פ"י דשביעית מ"ח בשם ירושלמי) : (ג) ישה ב'. אשר ישה ברעהו

שפתי חכמים

שמפורש במקום אחר: ק המקרא הזה מסורס שהשמטה אינה נופלת אלא על ידו של בעל שלא יהיה לו יד לנקום חובו והוסיף מלת של מפני שאחר שמלת ית כוי"ו נ"ל ידו של מי ולומר של בעל משה גם הוסיף מלת את להורות שידו הוא הפעול כי בזולת את היה ידו הפועל כמו והשיגה ידו :

רש"י

אומר ז' שנים לכל מלוה ומלוה להלואת כל אחד ואחד היאך היא קרבה הא למדת שבע שנים למנין השמטה: (ב) שמוט כל בעל משה ידו. שמוט את ידו של ק כל בעל משה : (ג) (את הנכרי תגש . ע מצות עשה) :

ספרי

מה קץ האמור להלן בסופה ולא בתחלתה אף קץ האמור כאן בסופה ולא בתחלתה : קכג תעשה שמטה, וזה דבר השמטה שמוט (גיטין לו וס"נ) ב"ז שיש לו שמטה אתה משמט : קכד שבע שנים. יכול שבע שנים לכל אחד ואחד הרי אתה דן חייב שבע שנים בשמטה וחייב שבע שנים במלוה מה שבע שנים האמור בשמטה שבע שנים לכל העולם אף שבע שנים האמור במלוה שבע שנים לכל העולם, או כלך לדרך זו חייב ז' שנים בעבד עברי וחייב ז' שנים במלוה מה ז' שנים האמור בעבד עברי ז' שנים לפ"י אחד ואחד אף ז' שנים האמור במלוה ז' שנים לכל אחד ואחד. נראה למי דומה דנים דבר שתלוי (ביובל) [בשמטה] מדבר שתלוי (ביובל) [בשמטה] ואל יוכיח ע"ע שאין תלוי (ביובל) [בשמטה], או כלך לדרך זו דנין דבר שנוהג בארץ ובחוצה לארץ מדבר שנוהג בארץ ובחוצה לארץ ואל יוכיח השמטת קרקע שאין נוהג אלא בארץ, ת"ל שבע שנים תעשה שמטה לגזרה שוה, מה ז' שנים האמורים בשמטה ז' שנים לכל העולם אף שבע שנים האמורים במלוה ז' שנים לכל העולם. [ריה"ג אומר יכול ז' שנים לכל אחד וא' כשהו"א קרבה שנת השבע שנת השמטה אם ז' שנים לכל אחד ואחד היאך היא

התורה והמצוה

שמ"ש תעשה שמטה ר"ל על שמטת קרקע שמתחלת בתחלת הז' שנים ומוסיף שנה שמוט כל בעל משה ידו היינו שמטת כספים, וחז"ל קבלו שאינו משמט עד סוף שבע בער"ה של שמיניה, ובאמת לשון מקץ אינו מכריע שמצאנו מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי (ירמיה לד) והוא בתחלת השביעית, וע"כ למד לה בגז"ש, ולדעתי הלמוד הוא ממ"ש בסמוך מקץ שלש שנים שע"כ פירושו בסוף דהא לקמן אמר כי תכלה לעשר (כנ"ל סי' קטו) וא"כ מבואר שגם מקץ שבע שנים ג"כ פירושו בסוף:

קכג תעשה שמטה וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו, שעור הכתוב מקץ שבע שנים שמוט ידו כל בעל משה, שכל מלוה ישמט ידו מתבוע את החוב מן הלוה, אולם מ"ש תעשה שמטה הוא תמוה דהא שם שמטה נופל על כל השנה ונקראת תמיד שנת השמטה, ומתחיל מתחלת השנה עד סופה ואיך יאמר שיעשה שמטה בסוף השבע שנים, וע"כ שמ"ש תעשה שמטה הוא כענין מאמר מוסגר ור"ל מקץ שבע שנים [שאז תעשה שמטה כל השנה] אז יהיה זה דבר השמטה שישמט ידו מן חוב של כספים כמו שמשמט ידו כל השנה מן השדות, ובא ללמד שמטת כספים תלוי בשמטת הקרקעות הנוהגת בשנה זו וכמ"ש רבי (גיטין לו וקדושין לח ומו"ק ב) בשתי שמטות הכתוב מדבר א' שמטת קרקע וא' שמטת כספים וכו':

קכד תעשה שמטה וזה דבר השמטה, כבר כתבנו שהם דברים מיותרים וסיל"ל מקץ שבע שנים שמוט כל בעל משה ידו, ופי' מפני שאז הייתי אומר שנחשב הז' שנים מיום ההלואה כמו שנים של עבד עברי שמתחיל לב"א מיום המכירה כמ"ש מספרים (סי' ים) ולא תאמר שלא יותר נדמה אותה לשמטת קרקע כי גם שמטת כספים תלויה בשמטת קרקע ובה תתחיל לשנות עולם, כי אינו דומה לשמטת קרקע שאינו נוהג אלא בא"י ושמטת כספים נוהג גם בח"ל, לכן אמר שבע שנים שמשם שמטה שמשמט הכללים

פִּתְגָם שְׁמִטְּתָא דְּיַשְׁמֵט כָּל גְּבַר מָרֵי רְשׁוּ דִּי יַרְשֵׁי בְּחַבְרֵהּ לָא יִתְבַּע מִן חַבְרֵהּ וּמִן אֲחוּהִי אֲרֵי קְרָא שְׁמִטְּתָא קֳדָם יְיָ׃ ג מִן בַּר עַמְמִין תִּתְבַּע וְדִי יְהֵי לָךְ עִם אֲחוּךְ

ספרי

הא קרבה אמור מעתה ז' שנים לכל העולם]:

קכה יכול תהיה השמטת כספים נוהגת במדבר ת"ל תעשה שמטה שמוט, [או] לא אמרתי אלא בא"י שאתה עושה שמטה אתה משמט (באו"ז) בח"ל שאי אתה עושה שמטה אי אתה משמט, ת"ל כי קרא שמטה לה' בין בארץ בין בחוץ לארץ:

קכו (ב) וזה דבר השמטה. מכאן אמרו (שביעית פ"י) המחזיר חוב בשביעית יאמר לו משמט אני (במהגה):

קכז וזה דבר השמטה, מכאן אמרו שביעית משמטת מלוה ואין יובל משמט מלוה, שהיה בדין ומה שמטה שאינה מוציאה העבדים משמט מלוה יובל שמוציא העבדים אינו דין שישמט מלוה ת"ל וזה דבר השמטה שמטה משמטת מלוה ואין יובל משמט מלוה. ק"ו לשמיטה שתוציא עבדים ומה יובל שאינו משמט מלוה מוציא עבדים שמטה שמשמטת מלוה אינו דין שתוציא עבדים, ת"ל (ויקרא כה) בשנת היובל הזאת. זאת (שביעית משמטת מלוה ויובל) מוציא עבדים [ואין שביעית מוציאה עבדים שביעית משמטת מלוה ואין יובל משמט]:

קכח שמוט (כל בעל משה ידו). יכול אף בגזלה ופקדון ת"ל משה ידו. (יכול) [מנין לרבות] (שביעית פ"י) שכר שכיר והקפת החנות (והחמור) ת"ל אשר ישה ברעהו אם סופנו לרבות את כולם מה ת"ל משה ידו מה משה ידו בזקיפה אף כולם בזקיפה:

קכט לא יגוש. ליתן עליו בל"ת: את רעהו פרט לאחרים: את אחיו. פרט לגר תושב: כי קרא שמטה לה', (קדושין לח) בין בארץ בין בחוץ לארץ:

קל (ג) את הנכרי תגוש. (ואם אחיך לא תגוש) זו מ"ע:

ואשר

התורה והמצוה

שמטת לשנת עולם ומלמד שממנה מסתעף שמטת כספים וא"כ גם שבע שנים דידה השביק לשנת עולם, וא"ש ריה"ג אומר וכו' כן גרס הגר"א וכן בפרש"י בחומש וכן מבואר בספרי על פסוק קרבה שנת השבע, שמלשון קרבה שנת השבע ר"ל שעי"ז לא תרצה להלוות לאחיך, מבואר ששמטת כספים הל בשנת השמטה הכללית שהוא לשנת עולם [גירסא דידן דבר שתלוי בשמטה היא גירסת הגר"א]:

קכה תעשה שמטה וזה דבר השמטה, כבר התבאר (בסי' קכג) שמלמד בזה שבזמן שאינו משמט קרקע כגון בהיותם במדבר או עכשיו שבטלה קדושת הארץ אינו משמט כספים, ועי"ז שואל שי"ל שתלוי גם במקום שבח"ל שאם אין נוהג שמטת קרקע לא תנהג שמטת כספים גם בזמן הבית, עז"א דכתיב כי קרא שמטה לה', (ועיין בתוס' קדושין דף לח ד"ה השמטה) והגר"א מחק הפסקא של סי' קכג, וכבר העתיק כלשון הגמ' (שם) רבי אומר וכו' וא"ל:

קכו (ג) וזה דבר השמטה, כבר באו"רתי בהתו"ה אחרי (סי' פח) שחז"ל ידרשו תמיד מלת דבר שמורה כמלת ענין, מענין דבור ממש עיי"ש הטעם, ועכ"פ גם כאן מענין דבור שצריך לדבר (אם רוצה לפרוע לו יאמר לו הנח) יאמרו לו שמוט כל בעל משה ידו, וכמ"ש פ"י דשביעית משנה ח':

קכז וזה דבר השמטה, כבר התבאר בפ' נו (סי' כג) שכ"מ שבא כנוי הרומז זה וזאת בא למעט איזה דבר, ומ"ש פה זה דבר השמטה ממעט שאינו דבר היובל ומ"ש בשנת היובל, הזאת בא למעט שמטה שאין שלוח עבדים נוהג בה וכן דרש בספרא בהר (סי' כז):

קכח שמוט כל בעל משה ידו, ר"ל שמוט ידו כל בעל משה כמו תשמט ידך, ר"ל שלא תכריח לשלם לך, ושם משה בא רק על ההלואה לא על תביעות שנגזל ממנו או שהפקיד ביד אחרים, והוסיף אשר ישה לבאר אף דבר שלא היה בדרך הלואה כמו שכר שכיר והקפת חנות אם זקפה עליו במלוה שעז"א אשר ישה בעתיד ג"כ שביעית משמטתו כמ"ש במשנה דשביעית ובח"מ (סי' סז סעיף יד), וכן בספרי הנא על פסוק כי תשה ברעך משאת מאומה מרבה ממלת משאת שכר שכיר והקפת חנות:

קכט לא יגוש, כבר באו"רתי (ישעיה ג) ההבדל בין נושה ובין נוגש, שהנושה תובע דבר המגיע לו והנוגש דוחקו לתת לו דבר שלא לקח ממנו כמו מס וכדומה, ואחר שפה אמר שמוט כל בעל משה ידו א"כ אין מגיע לו עוד ממנו וכשתבעו נקרא נגישה כי מבקש דבר שאין מגיע לו ועובר בל"ת ומתנה דוקא את רעהו ואת אחיו פרט לאחרים וגר תושב, ומ"ש כי קרא שמטה פי' הרשב"ם כלומר כי הגיע זמן שמטה, כמו מקראי קדש, קרא עלי מועד, קראו נוס כולם לשון זמן, ומזה הוציאו חז"ל שאינו תלוי במקום שאף אם הוא בח"ל כיון שהוא זמן שמטה (כנ"ל סי' קכה):

קל (ג) את הנכרי תגוש, לדעת הרמב"ם הוא מ"ע, וכן לנכרי תשיך, והראב"ד (פ"ס מה' מלוה ולוה)

אָחִיךָ תַּשְׁמֵט יָדֶךָ: ד אֶפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה־בְּךָ אֶבְיוֹן כִּי־
בָרֵךְ יְבָרֶכְךָ יְהוָה בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן־לְךָ נַחֲלָה
לְרִשְׁתָּהּ: ס ה רַק אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם: ו כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְהַעֲבַטְתָּ
גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תַעֲבֹט וּמָשַׁלְתָּ בְּגוֹיִם רַבִּים וּבְךָ לֹא
יִמְשֹׁלוּ: ס ז כִּי־יִהְיֶה בְךָ אֶבְיוֹן מֵאַחַד אַחֶיךָ בְּאַחַד

בעל הטורים

כי יהיה לך אלוה מעוזך (איוב יא) שאם תשמט יהיה לך מעוזך : (ג) תשמט ידך אפס פי' מיעוטא הוא שאם יש משכון בידך אינו משמט : (ד) אביון כי ברך יברכך והיינו דכתיב כי יעמוד לימין אביון :

רש"י

(ד) אפס כי לא יהיה בך אביון . ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון אלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים ולא בכם ובשאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם : אביון . דל מעני ולשון אביון שהוא תאב לכל דבר : (ה) רק אם שמוע תשמע . אז לא יהיה ר בך אביון : שמוע תשמע . שמע קמעא משמיעין ש אותו הרבה : (ו) כאשר דבר לך . והיכן דבר (דברים כח ג) ברוך אתה בעיר : והעבטת . כל לשון הלואה כשנופל על המלוה נופל בלשון מפעיל כגון והלוית והעבטת ואם היה אומר ועבטת היה נופל על הלוה כמו ולוית : והעבטת גוים . יכול שאתה לוה מזה ומלוה לזה ת"ל ואתה לא תעבוט : ומשלת בגוים רבים . יכול גוים אחרים מושלים עליך ת"ל ובך לא ימשלו : (ז) כי יהיה בך אביון . התאב תאב ת קודם : מאחד אחיך . אחיך מאביך קודם לאחיך א מאמך :

שפתי חכמים

ר פי' שמלת רק דבקה עם אפס כי לא יהיה בך אביון כאילו אמר זה שהבטיחך שלא יהיה בך אביון אינו רק אם שמוע תשמע : ש דק"ל מה דכתיב רק בקרא דהא כל אכין ורקין מעוטין הן ומפרש דמעוט היא שמיעה וע"כ לדרשה אתי אם שמוע קמעא משמיעין אותו הרבה : ת פי' ביותר אביון מכם כלומר שצריך לאותו דבר תן לו קודם כיון שהוא תאב יותר : א דאל"כ מאחד ל"ל . ומפרש מאחד מיוחד שבאחיך דהיינו אחיך מן האב דכתיב ביה כי ישבו אחים יחדו :

ספרי

קלא ואשר יהיה לך את אחיך. ולא של אחיך בידך . מכאן אתה אומר (שביעית פ"י גיטין ל"ז וש"נ) המלוה על המשכון אין שביעית משמטת : את אחיך תשמט ידך , ולא המוסר שטרותיו לב"ד , מכאן אמרו הלל התקין פרוזבול מפני תקון העולם שראה את העם שנמנעו מלהלוות זה את זה ועוברים על מה שכתוב בתורה עמד והתקין פרוזבול , וזהו גופו של פרוזבול , מוסרני אני לכם פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני כל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה והדיינים חותמים למטה או העדים :

קלב (ד ה ו) אפס כי לא יהיה בך אביון . ולהלן הוא אומר כי לא יחדל

התורה והמצוה

ולה) השיג עליו וכ"כ הרמב"ן בהקדמתו למנין המצות בשרש השני , ועיין בפי' התורה , ומש' מר"ל שממ"ש את הנכרי תגוש ידעינן לאו הבא מכלל עשה לישראל ולאו הבא מכלל עשה עשה , ונראה שדעת הרמב"ם שאינו מחויב דוקא להלוותו ברבית , ובזה יסולקו קושיות הרבה שהקשו עליו :

קלא ואשר יהיה לך את אחיך, אבל כשהלוה על המשכון ולרוב המשכון במות כנגד החוב וא"כ בהסך של אחיך בידך , וממ"ש תשמט ידך ממועט במוסר שטרות לב"ד ביד אחר גובה החוב ומזה תקן הלל פרוזבול (עיין גיטין ל"ו ובז"א) ר"ל שמדין תורה יצא מכלל זה המוסר שטרותיו לב"ד שכבר השמיט ידו ומסרו ליד ב"ד והוא אינו נוגש רק הב"ד , וכשמוסר השטר לב"ד א"צ כתיבה והלל שהתקין שאף שהמלוה מחזיק השטר בידו או כשהוא מלוה ע"פ די כשאמר בפני הב"ד שמוסר תביעת חובו בידיהם ולזה צריך כתיבת פרוזבול :

קלב (ד ה ו) אפס כי לא יהיה בך אביון , פי' ת"ל שיאמר שיהיה עני בשכר מצוה זאת שמט

תַּשְׁמֵט יְדָךְ: ד לְחוֹד אֲרֵי לָא יְהֵי בָךְ מִסְכֵּנָא אֲרֵי בָרָכָא יְבָרְכִנָּךְ יְיָ בְּאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחֲסָנָא לְמֵירְתַהּ: ה לְחוֹד אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל תַּפְקֵדְתָּא הָדָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין: ו אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בָּרְכָךְ כְּמָא דִּי מַלֵּיל לָךְ וְתוֹזֵיף לְעַמְמִין סַגִּיאִין וְאַתְּ לָא תְזוּף וְתִשְׁלוֹט בְּעַמְמִין סַגִּיאִין וּבָךְ לָא יִשְׁלְטוּן: ז אֲרֵי יְהֵי בָךְ מִסְכֵּנָא חַד מֵאַחָךְ בַּחֲדָא מִקִּרְוָיךְ בְּאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יהב

ספרי

אביון, בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים ובזמן שאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם: כי ברך יברכך ה' בארץ, מגיד הכתוב שאין ברכה תלויה אלא (באגכי) [בארץ]: אשר ה' אלהיך נותן לך לרשתה. בשביל שתירש (תכבוש): רק אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך מכאן אמרו שמע אדם קימעא משמיעים אותו הרבה, שמע אדם דברי תורה משמיעים אותו דברי סופרים: לשמור לעשות את כל המצוה הזאת שתהיה מצוה קלה (חמורה) [חביבה] עליך כמצוה חמורה: כי ה' אלהיך ברכך כאשר דבר לך, ומה דבר לך (דברים כח) ברוך אתה בעיר וגו': והעבטת גוים רבים, יכול תהא אתה לוה (בסלע) [סלע] ומלוה (בשקל) [שקל] כדרך שאחרים עושים, תלמוד לומר ואתה לא תעבוט: ומשלת בגוים רבים. יכול תהיה מושל באחרים ואחרים מושלים בך כענין שנא' (שופטים א) ויאמר אדני בזק שבעים מלכים וגו' לכך נאמר ובך לא ימשולו:

קלג (ז) בך ולא באחרים. אביון תאב [תאב] קודם: אחיך. זה אחיך (מאביך) [מאמך] כשהוא אומר מאחד אחיך מלמד שאחיך מאביך קודם לאחיך מאמך. באחד שעריך, יושבי עירך קודמים ליושבי עיר אחרת (בארצך. יושבי הארץ קודמים ליושבי חוץ לארץ) כשהוא אומר באחד שעריך היה יושב במק"א (אי) אתה מצווה לפרנסו, היה מחזר

התורה והמצוה

שנהג בכל המצות, שבכל המצות שכר מצוה מצוה, הייני שעי"כ שקיים המצות יהיה שכרו שיוכל לקיים מצוה זו תמיד, אם קיים מצות ציצית זוכה לטלית נאה והזהיר בקדוש היום זוכה וממלא גרבי יין שיוכל לקיים מצות ציצית ומצות קדוש היום בתמידות כמ"ש בשבת (דף כג) וכענין שאמרו שמצוה גוררת מצוה, אבל שכר מצוה זו יהיה שלא תוכל לקיים עוד את המצוה הזאת כי לא יהיה בך אביון שיצטרך ללוות מעות מאתך, ועז"א מלת אפס, שמולל את הקודם, כמו וגם זבת חלב ודבש אפס כי עז העם ר"ל ולא נוכל לרשת אותה, ובאר מה שלא יהיה בך אביון הוא כי יברכך ה' בארץ שע"י זכות הארץ שתוכל לירש אותה ע"כ יברך אותך, וע"י הברכה לא יהיה בך אביון וכמו שיבאר אח"ז, וז"ש בספרי בזמן שאתם עושים רצונו ש"מ אביונים באחרים, ועז"א רק אם שמוע תשמע ותעשה רצונו ש"מ, ובכ"ז יקוים שכר מצוה מצוה, ומ"ש מצוה גוררת מצוה שתוכל לקיים מצות אחרות, ועז"א אם שמוע תשמע ע"י שתשמע קימעא תשמע הרבה ואם לא תוכל לקיים מצוה זו תקיים מצוה אחרת ועז"א לשמור לעשות את כל המצוה הזאת וכגם שמצוה זו של השמטת החוב היא מצוה חמורה, וכמ"ש הרי"א שמדרך הטבע יקשה מאד על האדם אף להעשיר הגדול שאיש שלוה ממנו סכום כסף לא ישלם לו והוא יאמר לו משמט אני, יקיים עד זה מצוה קלה והיא חביבה כמצוה חמורה. עתה מפרש בפרטות מ"ש כי לא יהיה בך אביון, ואמר כי ה' אלהיך ברכך כאשר דבר לך שהם הברכות האמורות בפ' כי תבוא שהבטיחם בעת שישמעו מצות ה' שהתחלתם הוא ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה וסופם הוא והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבוט שהוא מש"ש והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה, ר"ל כי יעויר שילוו גוים רבים כדרך שאחרים עושים שלוים מעות ומלוים אותם לאחרים והם לוים ומלוים, לוים סלע ומלוים שקל, ועוד אומר שם ונתנך ה' לראש ולא לזנב שעז"א ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשולו, כי יעויר יהיו לראש אל מלכים האלפים מהם ולזנב למלך עז המושל עליהם, כמלכים שלקטו תחת שלחן אדוני בזק שהיו מלכים ולראש וגם היו לזנב לאדוני בזק, ואמר שהקיים ברכה זו א"א שימצא בך איש שיצטרך ללוות וז"פ מ"ש אפס כי לא יהיה בך אביון:

קלג (ז) כי יהיה בך אביון, היינו בין עניי ישראל ובין עניי עכו"ם מפני דרכי שלום, ושם אביון הוא הגרוע מכל לשונות המורים על העוני, ופרשו אבה על שתאב לכל דבר, מבואר שכל שתאב יותר מצוה להקדימו, ומבואר אצלי באילת השחר (כלל סט) שם המספר אחד כשבא בתורה הסמיכות יש הבדל בין אם בא אחריו הת"ס שאז מורה כל אחד שיהיה, ולא הרעותי את אחד מהם (במדבר טז), והיה

הפלאתי

שעריך בארצך אשר־יהוה אלהיך נתן לך לא תאמץ את־לבבך ולא תקפץ את־ידך מאחיך האביון: ח כי־פתח תפתח את־ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו: ט השמר לך פן־יהיה דבר עם־לבבך בליעל לאמר קרבה שנת־השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל־יהוה

בעל הטורים

(ח) פתח פ"א כפולה לומר פתח לו ידך וגם פיך לבדלו בדברים ד"א כראוי לפת תן לו פת כראוי למעדנים תן לו מעדנים. ותפק לו בכל מיני מתיקה (לישנא דקרא נקט ישעיה נ"ח ותפק לרעב נו'), ד"א פתח תפתח שאם הוא מתבייש תביא לו לפתחו. ד"א פתח תפתח כפול הדבר וכן נתון תתן לו הענק תעניק לומר שאין שעור להענקה אלא תתן ותחזור ותתן: פתח הסר ו' מגוה ביום ו' ליתן פת לעניים מתקנת עזרא. פתח ג' במסרה ב' בהאי ועניא ואידך (נחום ג) פתח נפתחו שערי ארצך לומר שאם תפתח לו ידך יפתחו לך שערי שמים כדי שיקבלו תפלתך ואם לאו לא יפתחו לך שנאמר (משלי כא) אוטם אזנו מזעקת דל וגו'. די מחסורו אשר יחסר ר"ת דמאי, שמאכילין העניים דמאי:

שפתי חכמים

ב כלומר שאתה מחוייב להשיאו אשה: ג בפ' כי תצא כתיב לאו קרא ואע"פ שהמקרא ההוא בשכיר יום קמיירי והמקרא הזה בהלואת עני מיירי מכל מקום תרוייהו בעני קמיירי כתיב הכא באחיך האביון וגו' וכתיב התם כי עני הוא וגו':

מדכתיב

רש"י

שעריך. עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת: לא תאמץ. יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן לכך נאמר לא תאמץ יש לך אדם שפושט את ידו וקופצה לכך נאמר ולא תקפוץ: מאחיך האביון. אם לא תתן לו סופך להיות אחיו של אביון: פתח תפתח. (ב"מ לא) אפילו כמה פעמים: (ח) כי פתח תפתח. הרי כי משמש בלשון אלא: והעבט תעביטנו, אם לא רצה במתנה תן לו בהלואה: די מחסורו. ואי אתה מצווה להעשירו: אשר יחסר לו. אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו: לו. (כתובות סז) זו אשה ב וכן אומר (בראשית ב יח) אעשה לו עזר כנגדו: (ט) וקרא עליך. (ספרי) יכול מצוה ת"ל (דברים כד טו) ולא ג יקרא: והיה בך חטא. מכל מקום אפילו לא יקרא. א"כ למה נאמר וקרא עליך ממהר אני ליפרע

ספרי

על הפתחים אין אתה זקוק (לכל דבר) [לו]: (אשר יתן ה' אלהיך בכל מקום): [בארצך. יושבי א"י קודמים ליושבי ח"ל: אשר ה' אלהיך נותן לך. מכל מקום]:

קלד לא תאמץ את לבבך. יש בן אדם שמצער אם יתן אם לא יתן: ולא תקפץ את ידך. יש בן אדם שהוא פושט את ידו וחוזר וקופצה: מאחיך האביון. אם אי אתה נותן לו סופך ליטול הימנו: ומנין

התורה והמצוה

הפלאתי כאחז מהם (ש"א יח), אבל אם לא בא אחריו רק ה' הידיעה או מלה הבא בכנוי ובלא מ"ם, או יורה לרוב על אחד מגוין מחבריו ונודע לשבח או לגנאי כמו אחד ההרים הר המוריה, אשר יבחר ה' באחד שבטיך (דברים יב), וז"ש שאם היה כתוב אחיך שהם וכן אם היה כתוב מאחד מאחיך היה פירושו כל אח שיהיה וכולל גם אחיו מאמו, אבל כשכתוב מאחד אחיך היינו אח המגוין שהוא אחיו מאביו, וכן אם היה כתוב מאחד משעריך היה פירושו כל שער שיהיה אבל כשכתוב מאחד שעריך היינו שער מיוחד והוא העיר שאתה דר בה, אולם לפ"ז היל"ל מעירך ע"ז משיב שמלמד דוקא אם גר בשער א' לא אם מחזר על הפתחים, וממ"ש בארצך מבואר שעניי א"י קודמים, אבל ממ"ש אשר ה' אלהיך נותן לך מבואר שאפי' עניי ח"ל אם הם עניי עירך צריך אתה לתת להם:

קלד לא תאמץ את לבבך, יש הבדל בין חזוק ובין אמוץ, שחזוק הוא התחלת החוזק ואמוץ הוא התמדת החוזק, ובא להזהיר שיתמיד לעזור להאביון, והנה לפעמים ירפה ידיו ממנו מפני קושי הלב ואכזריות אף שטבעו נוטה אל הצדקה, ובזה צריך שיהיה לו לב טוב לא לבד לפי שעה שזה קרוי

יהב לך לא תתקף ית לבך ולא תקפץ ית ידך מאחוך מסכנא : ח ארי מפתח תפתח ית ידך ליה ואוזפא תוזפניה כמסת חסרוניה דיחסיר ליה : ט אסתמר לך דילמא יהי פתגם עם לבך ברשע למימר קריבא שתא שביעתא שתא דשמטתא ותבאש עינך באחוך מסכנא ולא תתן ליה ויקרי עלך קדם יי ויהי בך חובא :

ספרי

קלה (ח) ומנין שאם פתחת פעם אחת (פתח פותח) (ב"מ לא וס"ג) [שסופך לפתוח] אפילו מאה פעמים ת"ל כי פתוח תפתח את ידך לו : והעבט (העביטנו) [זה שאין לו ואינו רוצה להתפרנס נותנים לו לשם הלואה וחוזרים ונותנים לו לשם מתנה : העביטנו זה שיש לו ואינו רוצה להתפרנס] נותנים לו [לשם מתנה] וחוזרים (וממשכנים אותו) [ונפרעים ממנו לאחר מיתה] דברי ר' יהודה, וחכמים אומרים [יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו, אין לו ואינו רוצה להתפרנס] אומרים לו הבא משכון כדי להפיס דעתו : **קלו** די מחסירו. אי אתה מצווה להעשירו: אשר יחסר לו. אפילו סוס ואפילו עבד, ומעשה בהלל הזקן שנתן לעני בן טובים סוס אחד שהיה מתעמל בו ועבד אחד שהוא משמשו. שוב ויעשה בגליל העליון שהיו מעלים לאדם ליטרא בשר של צפור בכל יום : לו, זו אשה כענין שנאמר אעשה לו עזר כנגדו :

קלז (ט) השמר לך בלא תעשה : פן. בלא תעשה : פן יהיה דבר עם לבבך בליעל (לאמר. זה שקרוי ע"ג) (כתובות ס"ח וס"ג) [מכאן היה ריב"ק אומר כל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עובד ע"ג] נאמר כאן בליעל ונאמר להלן בליעל מה להלן ע"ז אף כאן ע"ז : קרבה שנת השבע שנת השמטה. זו היא שאמר ר' יוסי הגלילי אם שבע שנים לכל אחד ואחד היאך היא קרבה אמור מעתה שבע שנים לכל העולם : **קלח** ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה'. יכול מצוה לקרות ת"ל (פס כד) ולא יקרא עליך, יכול אם יקרא עליך יהיה בך חטא ואם לא יקרא עליך לא יהיה בך חטא ת"ל והיה בך חטא [מ"מ, א"כ למה נאמר וקרא עליך] ממהר אני לפרע על יד קורא מעל יד שאינו קורא :

התורה והמצוה

מזוק כי גם בהמידות שזה קרוי אמוץ עד שלא יצטרך לאמן לבבו בכל פעם בשיצטער אם יתן אם לא יתן רק יהיה לב טוב בהמידות, ויש מוגע ה"ע מלאת מפני שהוא כילי וגם כשפותח ידו קופלה תכף שזה גדר בעל קופץ, מדלג ואינו עומד בהמידות, עז"א לא תקפץ את ידך, ובאר העלה לכל זה שיזכור שהאביון הוא אחיו, שיצויר שלמחר יהיה הוא אביון כמוהו, ושהאביון יהיה עשיר כמוהו, וסופו ליטול הימנו :

קלה (ח) כי פתוח תפתח, פי' חז"ל שהוא הבטחה אם לא יקפוץ ידו ויפתח פעם א' אז הלבשהו רוח הדיבה ויפתח תמיד [ולא רצו לפרש שהוא צווי שיפתח כמה פעמים דסא אומר אח"כ נתון תתן, ומ"ש העבט תעביטנו דריש ר' יהודה שמלמד שיעביטנו על שני אופנים אם אין לו ואינו רוצה להתפרנס, יתן לו לפי שעה דרך הלואה, ואם יש לו יתן לו דרך הלואה ושידמה שהוא דרך מתנה, וחכמים סוברים דברה תורה כלשון בני אדם, והעתקתי גי' הגר"א עפ"י הגמ' ב"מ (דף לא) כתובות (דף סג) :

קלו די מחסורו אשר יחסר לו, כבר באתי (ויקרא סי' שכז) שמלת די מורה כדי מדתו לא פחות ולא יותר, ועז"א שאין מצוה להעשירו, והוסיף אשר יחסר לו ר"ל אף שאינו מחסר לרוב ב"א רק לו לפי הרגלו חסר דבר זה צריך לתת לו ומזה הוציא סוס לרכוב וכו' וגם אשה שתהיה לו לעזר וכמ"ש בכתובות (דף סז ע"ב) :

קלז (ט) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, בכתובות (דף סח) ובב"ב (דף י) ריב"ק אומר המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עע"ז נאמר כאן וכו' וכן גי' הגר"א כה, ומ"ש קרבה שנת השבע ז"ש ריה"ג, התבאר למעלה (סי' קכד) :

קלח ורעה עינך וגו' וקרא עליך אל ה', וגבי מלין שכר שכיר תפס הלשון (לקמן כב) ולא יקרא עליך, כי במלין שכרו י"ל עליו טענה ובודאי יקרא אמר מן שכרו כדי שלא יקרא אבל במניעת הצדקה אין סברא שיקרא אל ה' אמר שאם יקרא בכ"ז יהיה בך חטא, עכ"פ מבואר שרשות בידו לקרא או שלא לקרא, ומלשון והיה בך חטא שאינו מציין העונש רק מה שחטא וזה לא יתהוה ע"י הקריאה כי גם שלא יקרא הרי חטא, ומוכרח שמ"ש כי יקרא והיה בך חטא היינו שאז יתגלה עונש החטא תכף וימהר לפרע :

וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ י נָתוֹן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא־יֵרַע לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ כִּי בִּגְלַל ׀ הַדָּבָר הַזֶּה יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֶׂךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃ יא כִּי לֹא־יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לְאָחִיךָ לַעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ׃ ס יב כִּי־יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת תְּשַׁלְּחֶנּוּ

בעל הטורים

(י) נתון מלא ו' שזוכה לו' ברכות כדאיתא (בב"ב דף ט). בתתך לו ב'. הכא ואידך (ש"א כ"ב) בתתך לו לחם וחרב גבי דוד לומר שצריך ליתן לכל אחד לפי מה שהוא צריך כמו שנתן לדוד לחם וגם חרב: תשלחנו וכי תשלחנו ג"פ ליוצא בשך סם

רש"י

על ידי הקורא יותר ממי שאינו קורא: (י) נתון תתן לו. אפילו מאה פעמים: לו. בינו ובינך. כי בגלל הדבר. אפילו אמרת ד ליתן אתה נוטל שכר האמירה עם שכר המעשה: (יא) על כן. (שם) מפני ה כן: לאמר. (ספרי) עצה לטובתך ו אני משיאך: לאחיך לעניך. לאיזה אח לעני: לעניך. ביו"ד אחד לשון עני אחד הוא אבל ענייך בשני יודי"ן שני עניים: (יב) כי ימכר לך. (קדושין יד) על ידי אחרים במכרוהו בית דין בגנבתו ז הכתוב מדבר והרי כבר נאמר (שמות כא ב) כי תקנה עבד עברי ובמכרוהו בית דין הכתוב מדבר אלא מפני שני דברים שנתחדשו כאן אחד שכתוב או העבריה אף היא תצא בשש ולא שמכרוה בית דין שאין האשה נמכרת בגנבתה שנאמר בגנבתו ולא בגנבתה אלא בקטנה שמכרה אביה ולמד כאן שאם

שפתי חכמים

ד מדלקמיה הדבר דרשו לשון דבור כמו שדרשו על דבר שרה פ"ה דבורה של שרה וכו' דאל"כ הדבר ל"ל היה ליה למכתב כי בגלל זה יברכך ה': ה פי' ולא לשון הואיל כמו כי על כן לא נתתיה לשלה בני. כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה כי אם מחובר עם מלת כי וכל כי על כן שבמקרא לשון הואיל הוא כמו שכתב רש"י בפרשת וירא אבל כאן שהוא בלתי מלת כי פירושו מפני כן: ו דאל"כ לאמר למה לי הא אין דבור קודם ממנו שיבא אחריו מלת לאמר: ז וא"ת מנא ליה דלמא כי ימכר על ידי עצמו דומיא דונמכר לך דמיירי במוכר עצמו דא"ל מיהודא דקרא מפיק ליה דאי במוכר עצמו הרי כבר נאמר ונמכר לך ע"כ במכור ע"י אחרים נמי הרי כבר נאמר כי תקנה עבד עברי דמיירי במכרוהו ב"ד ותי' הרא"ם ושמא י"ל דכתיב כי ימכר ע"י אחרים משמע דהתם בכין נפעל ע"י אחרים משמע לבד גבי ונמכר לך דכתיב ביה כי ימוך אחיך ופי' ואמר ונמכר לך ע"כ צ"ל שהוא ע"י עצמו וכ"ל דילפי' עבד עברי מהדדי כתיב הכא אחיך העברי וכתיב התם עבד עברי מה התם שנמכר ע"י אחרים אף הכא נמי כשנמכר ע"י אחרים:

ספרי

קלט (י) ומנין (שאם נתת לו פעם אחת) שאתה נותן לו אפילו מאה פעמים ת"ל נתון תתן: לו. בינך לבינו מכאן אמרו (שקלים פ"ה) לשכת חשאים היתה בירושלים:
קמ כי בגלל הדבר הזה. אם אמר ליתן ונתן נותנים לו שכר אמירה ושכר מעשה. אמר ליתן ולא הספיק בידו ליתן נותנים לו שכר אמירה כשכר מעשה. לא אמר ליתן אבל אמר לאחרים תנו או לא אמר ליתן ולא אמר לאחרים תנו אבל נח לו בדברים טובים מנין שנותנים לו שכר על כך, תלמוד לומר כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשך:
כי

התורה והמצוה

קלט (י) נתון תתן, אפי' מאה פעמים, ומ"ש כמה פעמים מלת לו דייק שיתן לו בינו לבין עצמו כמ"ש בפ"ה דשקלים לשכת חשאים היתה בירושלים ויראי חטא נותנים לתוכה בחשאי ועניים בני טובים מתפרנסים מתוכה בחשאי:
קמ כי בגלל הדבר הזה, כבר הזכרתי (אחרי סי' פח) שדרך חז"ל לדרוש תמיד מלת דבר שמורה כמלת ענין מענין דבור, כי הי"ל כי בגלל זה, ופי' שבצדקה יעיד שאומר ליתן ונותן או אומר ליתן ונאנס כמ"ש חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה, ומוסיף שיקבל ברכה גם בעד דבור

י מתן תתן לה ולא יבאש לבך במתנך לה ארי בדיל פתגמא הדין יברכנך יי אלהך בכל עובדך ובכל אושטות ידך: יא ארי לא יפסוק מסכנא מגו ארעא על כן אנא מפקדך למימר מפתח תפתח ית ידך לאחוך לענך ולמסכנך דבארעך: יב ארי יזדבן לך אחוך בר ישראל או בת ישראל ויפלחנך שית שנין ובשתא שביעתא

ספרי

קמא (יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. ולהלן הוא אומר כי לא יהיה בך אביון כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים ובזמן שאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם: על כן אנכי מצוך לאמר. עצה טובה אני נותן לכם לטובתך פתוח תפתח נתון תתן:

קמב [לאחיך לעניך ולאביונך]. למה נאמרו כולם מגיד הכתוב הראוי לתת לו פת נותנים לו פת הראוי לתת לו עסה נותנים לו עסה הראוי לתת לו מעה נותנים לו מעה הראוי להאכילו בתוך פיו מאכילים אותו בתוך פיו:

קמג (יב) כי ימכר לך. מנין כשאתה קונה לא תהא קונה אלא עבד עברי שנאמר (שמות כא) כי תקנה עבד עברי. [מנין כשמוכר עצמו לא ימכר אלא לך, ת"ל ונמכר לך]. מנין כשב"ד מוכרים אותו אינו נמכר אלא לך, ת"ל כי ימכר לך אחיך:

קמד אחיך העברי או העבריה. (קדושין יח) יש בעבד עברי מה שאין בעבריה ובעבריה מה שאין בעברי, עבד עברי יוצא בשנים וביובל ובגרעון כסף מה שאין כן בעבריה, עבריה יוצאת בסימנים ואינה נמכרת

התורה והמצוה

היינו אם אמר לאחרים הגו או שמנהמו בדברים:

קמא (יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, ר"ל שכבר באר שבאם עושים רצונו ש"מ לא יהיה בך אביון, וא"כ ממה שאתה רואה שלא יחדל אביון מקרב הארץ מזה תדע שאין עושים רצונו ש"מ, א"כ עלה סיועה שאתה פתוח תפתח ונתון תתן, ובזה שתעשה רצונו תהיה אתה העשיר והנותן והוא יאסר הרע והמקבל, וז"ש מלוך פתוח תפתח שעי"כ תהיה אתה המחלק לדקה, ור"ל שמהראוי היה שכל העם יהיה להם צרכם ולא יצטרכו איש לרעהו וכן יהיה כשעושים רצונו של מקום, אבל כשאין עושים רצונו יתן חלק העניים בפקדון ביד העשירים והוא הגבאי עליו, וכשהעני בא לקבל ממנו לדקה בא לקחת קלת מחלקו אשר הוא בפקדון ביד העשיר, וז"ש כי יהיה בך אביון הלא זה מגד אשר ה' אלהיך נותן לך את חלקו שהוא מופקד בידך, וא"כ לא תאמץ את לבבך מאחיך האביון ר"ל שלא הוא אחיך וי"ל חלק בעושר כמוך, וע"ז"א ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך, ר"ל ברכתך היא כדי שתהיה גבאי לדקה לתת לו מחלקו המופקד בידך ואחר שלא יחדל אביון א"כ העלה הוא פתוח הפתח כדי שאתה תהיה הנותן ולא בהפך:

קמב לאחיך לעניך ולאביונך, ר"ל כ"א לפי כבודו לאחיך תתן עסה ומעה [או מטה כגי' הס"ע (סי' רן)] ולהעני התן פת ולהאביון תאכיל לתוך פיו וכ"ה בתוספתא (פ' בתרא דפאה):

קמג (יב) כי ימכר לך אחיך, ואמר בספרא (בהר סי' עט) שלכן אמר (פה ושם) במוכר עלמו פה אחיך ובפ' משפטים אמר כי תקנה עבד עברי, לומר שמלד המכר הוא אחיך ולריך אתה להתנהג בו באחוה, ומלד הקנין שי"ל בו הוא עבד ולריך הוא להתנהג בעבדותו, והספרי הידש עוד שגם מלד הקנין לא הזכיר פה עבד שהם רק עבד עברי, וז"ש במכלתא משפטים (סי' יד) יכול תקראנו עבד לשם בזיון ת"ל כי תקנה עבד עברי, ר"ל שאינו עבד סתמא, וזש"ש התורה קראהו עבד בעל כרחו ר"ל שבמה שהוסיף שם עברי תורה שעם זה הוא בעל כרחו בלתי מתעלם עמו כי באמת הוא אחיך, וז"ש כשאתה קונה לא תהא קונה אלא עבד עברי ר"ל לא עבד סתם שהוא שם בזיון, כי אחיך הוא, וממ"ש ונמכר לך למד שלא ימכור א"ע ולא ימכרהו ב"ד רק לך וכמ"ש בספרא (שם):

קמד אחיך העברי או העבריה, הולרך לומר זה מפני שהם משונים בדיני יליאתם לחירות, ובקדושין (דף יח) יש בעברי מה שאין בעבריה שיולא בשנים וביובל ובמיתת האדון, מקשה הלא גם העבריה יולאת בהלה, אמר רב ששת כגון שיעדה, ר"ל שהעבד עברי יולא תמיד בשש וביובל והעבריה יש ביד האדון ליעדה ואז אינה יולאת בשש וביובל, ויש בעבריה מה שאין בעברי שאם לא יעדה יולאת בסימנים וכו' הוץ ממה שיולאה בשש וביובל כמו העברי. והנה הגמ' הפס מיתת האדון והספרי הבב במקומו גרעון כסף, כי מ"ש מיתת האדון יפלא לכאורה שהלא גם אחר היעוד תלא במיתת הבעל, וכן גם העבד אינו

חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ׃ יג וְכִֽי־תְשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵֽעִמָּךְ לֹא תְשַׁלְּחֶנּוּ רֵיקָם׃ יד הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֹּֽאנְךָ וּמִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּתֶּן־לוֹ׃ טו וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַֽיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה

בעל הטורים

שם ובסוף שם ויוצא ביובל: (יד) העניק מלא יו"ד כי ביו"ד מכות העניקתיך ג' דברים כלי כסף וכלי זהב ושמלות לכן העניקו

רש"י

יצאו שש שנים קודם שתביא סימנים הלא ועוד חידש כאן העניק תעניק: (יד) העניק תעניק. לשון עדי בגובה ח ובמראית העין דבר שיהא ניכר שהטבת לו וי"מ לשון הטענה על ט צוארו: מצאנך ומגרנך ומיקבך. יכול אין לי אלא אלו בלבד ת"ל אשר ברכך מכל מה שברכך בוראך ולמה נאמרו אלו מה אלו מיוחדים שהם י בכלל ברכה אף כל שהוא בכלל ברכה יצאו פרדות ולמדו רבותינו במסכת קדושין בג"ש כ כמה נותן לו מכל מין ומין: (טו) וזכרת כי עבד היית. והענקתי ושניתי לך מבזת מצרים ובזת הים אף אתה העניק ושנה לו

שפתי חכמים

ח וא"ת ולמה לא אמר עוד חדוש כאן שהעברי אינו יוצא בראשי אברים מדקדק עברי לעבריה כמ"ש בפ' משפטים ושמא י"ל שלא אמרו כל הפרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בעבור דבר שנתחדש אלא בחדוש המבואר בקרא בלבד לא כמו שזה יוצא מן היקש. ברא"ם. ול"נ דאפילו אי נמי הקישא דהכא לא הוה מצי למילף עבד עברי שיוצא בראשי אברי' מק"ו מעבד כנעני ומה עבד כנעני שאינו יוצא בשש יוצא בראשי אברים עבד עברי שיוצא בשש אינו דין שיוצא בראשי אברים ה"א אמה עבריה תוכיח שיוצאה בשש ואינה יוצאה בראשי אברים אף ע"ע ואין לומר היא גופה נילף בק"ו מעבד כנעני שהוא בראשי אברים דהא בהדיא כתיב בה לא תצא כצאת העבדים ודו"ק כ"ל: ט ר"ל יקשט הרב את עבדו בגיאות בכמה מיני קשוטים ויהיה ניכר לעבד שנתן לו רבו כל הטובות הללו: י לאפוקי פרה ורבה וכן גדולי קרקע לאפוקי פרידה אינה פרה ורבה: כ ר"ל נאמר כאן לא תשלחנו ריקם. ונאמר בפרשת כי תשא גבי בכור אדם נאמר ולא יראו פני ריקם מה להלן גבי בכור עשרים כסף אף כאן

ספרי

נמכרת ונשנית ופודה אותה בעל כרחו מה שאין כן בעברי, הא לפי שיש בעברי מה שאין בעבריה ויש בעבריה מה שאין בעברי הוצרך הכתוב לומר עברי והוצרך לומר עבריה:

קמה ועבדך (שם שנים (שם יז) אף את הבן יכול אף היורש) [ולא יורש. יכול אף לא את הבן] תלמוד לומר שש שנים יעבד, ומה ראית להביא את הבן ולהוציא את היורש, מביא אני את הבן, שכן קם תחת אביו ליעידה ולשדה אחוזה ומוציא אני את היורש שכן אינו קם תחתיו ליעידה ולשדה אחוזה: קמו (שם) ברח וחזר מנין שמשלים לו שניו, תלמוד לומר שש שנים יעבוד.

התורה והמצוה

שאינו יוצא במיתת האדון שצריך לעבוד את הבן ובזה אמה עודפת עליו שאינה עובדת את הבן, ומ"כ ר"ל שאם ימות האדון בלא בנים וי"ל אחים שאז העבד יוצא במיתת האדון והאמה המיועדת אינה יוצאת כי נופלת ליבום, ובזה תבין החלוק בין הספרי והגמ', שבגמ' אמר שם שאיתא יעדה ניחא בעיא מהו דתימא לא ליבטלה הלכתא מינה קמ"ל, וא"כ עיקר יצא לאשמעינן שגם שאחר היעוד בטלו ממנה הלכות עבדות ואינה יוצאת רק בגט ולא בשש וביובל ובזה לא הוצרך להשמיע שאינה יוצאת בגרעון כסף שבזה א"ש למעות כלל שמקרא מלא כתיב אשר לא יעדה והפדה הא אם יעדה אינו פודה, משא"כ הספרי שאינו משקיף ללמד שבטלו ממנה הלכות עבדות רק מודיע ההבדל שיש בין עברי לעבריה שבעבריה יש בידו ליעדה שעי"ז לא תצא בשש ויובל וגרעון כסף שפיר השב גרעון כסף ואינו חושב מיתת האדון שזה לא יצויר רק במת בלא בנים והניח אח שנופלת לפניו ליבום:

קמה ועבדך, משמע לך ולא ליורש, ובפ' משפטים שם שנים יעבוד משמע אף ליורש שהיל"ל יעבדך, ופי' שיעבוד את הבן שקם תחת אביו ליעידה ולשדה אחוזה וכ"ה בקדושין (דף יז עב), ועמ"ש בהתו"ה משפטים (סי' יב וסי' מו):

קמו מ"ש ברח וחזר כ"ה גם במכלתא משפטים (סי' יח) ושם באורתי, והגר"א גרס שם ברח וחזר ופי'

שְׁבִיעֲתָא תְּפַטְרִנֵּהּ בַּר חוֹרִין מֵעִמָּךְ: יג וַאֲרֵי תְפַטְרִנֵּהּ בַּר חוֹרִין מֵעִמָּךְ לָא תְפַטְרִנֵּהּ רֵיקָנִין: יד אַפְרָשָׁא תַפְרֵשׁ לֵהּ מֵעָנָךְ וּמֵאִדְּרָךְ וּמִמַּעֲצַרְתָּךְ דִּי בָרְכָךְ יְיָ אֱלָהָךְ תִּתֵּן לֵהּ: טו וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּפַרְקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ

חלה ונתרפא יכול יחזיר לו שכר בטלנותו, ת"ל ובשביעית יצא לחפשי חנם:

קמז (יג) וכי תשלחנו חפשי מעמך וגו' העניק תעניק לו. (קדושין טז) יכול אין מעניקין אלא ליוצא בשש מנין ליוצא ביובל ובמיתת אדון ואמה העבריה בסימנים מנין, ת"ל תשלחנו וכי תשלחנו, יכול אף למשתלה (בכסף) [בגרעון כסף] אתה מעניק, תלמוד לומר וכי תשלחנו חפשי [מעמך] לכי (שלחה משלחו) [ששלוחו מעמך] אתה מעניק ואי אתה מעניק למי ששלוחו מעצמו:

קמח (יד) (כ"מ לא) (ומנין שלא תעניק לו פעם אחת תעניק לו אפילו מאה פעמים ת"ל) העניק תעניק לו, ולא יורשיו:

קמט מצאנך ומגרנך ומיקבך. (קדושין יז וש"נ) יכול אין מעניקין אלא מצאן גרן ויקב תלמוד לומר (העניק תעניק) [אשר ברכך] לרבות כל דבר, א"כ למה נאמר מצאנך ומגרנך ומיקבך מה צאן גרן ויקב מיוחדים שהם ראוים לברכה יצאו כספים שאין ראוים לברכה דברי ר' שמעון, ר' אליעזר אומר יצאו פרדות שאינם יולדות:

קנ אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו. (שם) יכול נתברך הבית בגללו מעניקים לו לא נתברך הבית בגללו אין מעניקים לו, ת"ל העניק תעניק לו מכל מקום, א"כ למה נאמר אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו, הכל לפי הברכה מעניקים לו:

קנא (טו) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים. הענקתי לך ושניתי לך אף אתה העניק לו ושנה לו, מה במצרים נתתי לך ברוחב יד אף אתה תתן לו ברוחב יד וכה"א (תהלים)

התורה והמצוה

ת"ל ועבדך שש שנים יכול אפי' חלה ונתרפא ישלים וכו' ת"ל ובשנה השביעית תשלחנו חפשי מעמך וגרסתנו טובה יותר, וכן בקדושין (דף טז ע"ב):

קמז (יג) וכי תשלחנו חפשי מעמך, זה מיותר שדי לאמר ובשנה השביעית תשלחנו חפשי ולא תשלחנו ריקם, רק שאז נאמר שרק אם יוצא בשש מחויב להעניק לא ביציאות אחרות לכן אמר וכי תשלחנו חפשי ר"ל בכל אופן שתשלחנו אף ביוצא ביובל ובמיתת האדון אתה מחויב להעניק, אולם הוסיף מלת מעמך למעט מי ששלוחו מעצמו וזה היוצא בגרעון כסף שהוא הפועל שליחותו ע"י שמחזיר לו הכסף, וכ"ז מובא בקדושין (דף טז):

קמח (יד) העניק תעניק לו, מ"ש אפי' מאה פעמים מהקו הגר"א וכן מבואר מדברי הגמ' ב"מ (דף לא) קדושין (דף יז), ומ"ש לו ולא יורשיו המוה דהא בגמ' קדושין (דף טו) מקשה ע"ז יורשיו אמאי לא שכיר קריה רחמנא ומסיק לו ולא לבע"ה, וי"ל דהמקשה בגמ' סובר דהענקה הוא מטעם שכר שכיר, והספרי ס"ל שהוא מטעם צדקה עיין במ"ל (פ"ג מה' עבדים הי"ב) שיש פלוגתא בזה, ויותר נראה שהוא הברייתא שמובא בירושלמי (פ"ק דקדושין ה"ב) היוצא בגרעון כסף ובמיתת האדון אין מעניקין ופי' העניק העניק דוקא האדון עצמו יעניק ולא יורשיו אם מת האדון, והש"ס שלנו לא סבר כן:

קמט מצאנך ומגרנך ומיקבך, ומוסיף אשר ברכך לרבות כל דבר הדומה לצאן וגרן ויקב שיש בו ברכה, ועיין בגמ' (דף יז) ושם ע"ב (הד"ה למר) ובמ"ל (פ"ג מה' עבדים הי"ד) ומלות ת"ל העניק תעניק מחק הגר"א:

קנ אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו, מ"ש שנית תתן לו הוא למותר שכבר אמר תעניק, וכבר באהרתי באילת השחר (כלל קנח) שלפעמים כפל את הפעל להלק המאמר לשני משפטים שע"י מ"ש תתן לו אנו ממשיכים בלד א' את המאמר למטה כענין בפ"ע אשר ברכך תתן לו ר"ל שתעניק לו לפי הברכה אם רב או מ ע:

קנא (טו) וזכרת כי עבד היית בא"מ, ר"ל שגם אתה זכר ליצ"מ, ובאמת למה שפסק הרמב"ם שאין מעניקין בכספים הלא שם לקחו כלי כסף וכלי זהב, והתימה לדעת הריטב"א שהביא המ"ל שלדידיה ההלכה גם לדעה ר"ש שמעניקין בכספים, אולם גם לדעה זו הלא אין מעניקין בכלי זהב ובגדים שאין עושים בהם עסקא, ובמד' אמר שבמ"ש שעלה אתם לצאן ובקר הרבה קיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול והוא כמ"ש בפר"ד שבזה קיים דין הענקה, וי"ל שכלי זהב ובגדים היו בשכר עבודה וז"ש העניקתי לך

הַזֶּה הַיּוֹם: טז וְהָיָה כִּי־יֹאמַר אֵלֶיךָ לֹא אֵצֵא מֵעִמָּךְ כִּי אֲהֵבְךָ וְאֶת־בֵּיתֶךָ כִּי־טוֹב לוֹ עִמָּךְ: יז וְלָקַחְתָּ אֶת־הַמַּרְצֵעַ וְנָתַתָּה בְאָזְנוֹ וּבַדֶּלֶת וְהָיָה לְךָ עֶבֶד עוֹלָם וְאַף לַאֲמָתְךָ תַּעֲשֶׂה־כֵּן: יח לֹא־יִקְשֶׁה בְעֵינֶךָ בְּשַׁלֵּחֲךָ אֹתוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ כִּי מִשְׁנֶה שְׂכַר שָׂכִיר עֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים

בעל הטורים

מג' דברים מלאך מגרך ומיקבך והיינו דכתיב וזכרת כי עבד היית : (טו) היום וסמיך ליה והיה כי יאמר אליך לומר שרוצעים ביום ולא בלילה . סמך כל הבכור לפרשת עבד לומר כשם שאני אוסר לך לעבוד בבכור כך לא תעבוד בעבד עברי עבודת עבד

שפתי חכמים

עשרים כסף . והתם גופיה מנלן שכרי יוסף בכור רחל נמכר למגרים בעשרים כסף : ל ול"ת דילמא האי קרא במכרוהו ב"ד קמיירי שהיה ושלש שנים קודם היובל שהיובל מוציאו אבל הנרצע יעבוד לעולם כמשמעו י"ל דבמכרוהו ב"ד מושב אל משפחתו נפקא הא מה אני מקיים ואיש אל משפחתו וגו' בנרצע שיוצא ביובל ועי' בפ' משפטים ובפ' בהר : מ פי' אפי' בעל ברחו של עבד . דאם לא כן הא כתיב ואם אדוניו יתן לו אשה וגו'

רש"י

לו : (יז) עבד עולם . יכול כמשמעו ת"ל (ויקרא כה י) ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו ל הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל (מכילתא): ואף לאמתך תעשה כן . הענק לה יכול אף לרציעה השוה הכתוב אותה ת"ל (שמות כא ה) ואם אמר יאמר העבד עבד נרצע ואין אמה נרצעת : (יח) כי משנה שכר שכיר . מכאן אמרו עבד עברי עובד בין ביום ובין בלילה והוא כפלים שבעבודת שכירי יום ומהו עבודתו בלילה רבו מוסר לו שפחה מ כנענית

ספרי

(תהלים סח) אם תשכבון בין שפתים כנפי יונה נחפה בכסף זו בזת מצרים , ואברותיה בירקרק חרוץ זו בזת הים , (שה"ש א) תורי זהב נעשה לך זו בזת הים, עם נקודות הכסף זו בזת מצרים: על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום . ביום רוצעים בלילה אין רוצעים :

קנב (טז) והיה כי יאמר אליך לא אצא מעמך . (קדושין כב) יכול פעם אחת תלמוד לומר (שמות כא) ואם אמר יאמר העבד (אהבתי את אדוני) עד שיאמר וישנה . (אם) אמר בתוך שש ולא אמר בסוף שש הרי זה אינו נרצע שנאמר לא אצא חפשי עד שיאמר בשעת יציאה . אמר בסוף שש ולא אמר בתוך שש הרי זה אינו נרצע שנא' ואם אמר יאמר העבד עד שיאמר כשהוא עבד : קנג כי אהבך . מכלל שנאמר (שם) אהבתי את אדוני מכאן אתה אומר היה הוא אוהב את רבו ורבו אינו אוהבו הרי זה אינו נרצע [שנאמר כי טוב לו עמך] עד שיהיה הוא אוהב את רבו ורבו אוהבו. היה הוא אהוב על רבו והוא אינו אוהב את רבו הרי

התורה והמצוה

ושניתי לך, ובאמת אין מחויב להעניק ולשנות שמ"ש העניק תעניק דריש לדרשא אחריתי , רק שנתן להם מדין הענקה צאן ובקר ושנה להם בשכר עבודה כלי כסף וכלי זהב , ומ"ש ביום רוצעים ולא בלילה, נראה פי' שאם לא אמר אהבך ואת ביתך ביום כלות העבודה רק בלילה שאחריו אין רוצעים , שצריך אם אמר יאמר העבד וסמך לה עמש"ש אנכי מצוך היום ר"ל ביום כלות העבודה כי יאמר אליך אהבך ואת ביתך אז ולקחת את המרצע , והוא לנאות הלשון בלבד כי לא נזכר בדברי הפוסקים שאין רוצעים בלילה :

קנב (טז) והיה כי יאמר, כבר פי' בפ' משפטים שנ"ל שני פעמים דשם כתיב ואם אמר יאמר כמ"ש במכלתא שם (סי' כה) ושם אמר אם אמר יאמר העבד שיאמר בעודו עבד, ופה אמר לא אצא וכן שם לא אצא חפשי שמשמע שיאמר בשעת יציאה , ומבואר שיאמר ב"פ בתחלת פרוטה אחרונה ובסוף פרוטה אחרונה כמ"ש בקדושין (דף כב) ועיין ברמב"ם (פ"ג מה' עבדים הלכה י') ובלח"מ שם :

קנג כי אהבך , וכן צריך שיהיה רבו אהבו דכתיב כי טוב לו עמך , ושלא יהיה חולה מעתה זה ועמ"ש בפ' משפטים (סי' למ"ד):

על כן אנא מפקדך ית פתגמא הדין יומא דין: טז ויהי ארי יימר לך לא אפוק מעמך ארי רחמך וית אנש ביתך ארי טב ליה עמך: יז ותסב ית מרצעא ותתן באדניה ובדשא ויהי לך עבד פלח לעלם ואף לאמתך תעבד כן: יח לא יקשי בעינך במפטרך יתיה בר חורין מעמך ארי על חד תרין באגר אגירא פלחך

שית

ספרי

זה [אינו] נרצע שנאמר כי אהבך, לו אשה ובנים ולרבו אין אשה ובנים אינו נרצע שנאמר כי אהבך ואת ביתך. (אס) חלה הוא או רבו אינו נרצע שנאמר כי טוב לו עמך:

קנד (יז) ולקחת את המרצע ונתתה. (קדושין כא וס"ג) מנין לרבות את (הסכין ואת הסובל) [את הקוץ ואת הזכוכית וקרומיות של קנה] שנאמר ולקחת דברי ר' יוסי בר' יהודה. רבי אומר מה מרצע מיוחד מן המתכת אף כל מן המתכת: המרצע. זה מרצע הגדול: **קנה** א"ר אליעזר (והכי) יודן ברבי היה דורש אין רוצעין אלא במלת (והכמים אומרים אין כהן נרצע שמא נעשה בעל מום) ר"מ אומר מן הסתום שהיה ר' מאיר אומר אין כהן נרצע [מפני שנעשה בעל מום] אם במלת הוא נרצע איך הוא נעשה בעל מום, אלא מלמד שאין רוצעין אלא בגובה של אזן: אזנו. (ב"מ לא) נאמר כאן אזנו ונאמר להלן (ויקרא יד) אזנו מה אזנו האמור להלן ימנית אף אזנו האמור כאן ימנית. (ימנית בגובה שבאזן ונאמר באזנו ובדלת) יכול בצד אזנו תלמוד לומר באזנו ובדלת מגיד שנותן באזן עד שמגיע לדלת: **קנו** והיה לך עבד עולם. כל ימי עולמו של אדון אף [אם] הוא נמכר ל' שנה ומ' שנה לפני היובל. מכאן אתה אומר עבד עברי עובד את הבן ואינו עובד את הבת, נרצע ונמכר לעכו"ם אינו עובד לא את הבן ולא את הבת, מנין ליתן את האמור של זה בזה ואת האמור של זה בזה, תלמוד לומר עבד עולם, עולם עולם לגזרה שוה: **קנז** ואף לאמתך תעשה כן. להעניק. יכול אף לרציעה, תלמוד לומר (שמות כא) ואם אמר יאמר העבד העבד ולא אמה:

קנח (יח) לא יקשה בעינך בשלחך [וגו' כי משנה שכר שכיר]. מכאן אמרו שכיר עובד ביום וזה עובד ביום ובלילה: וברכך ה' אלהיך. יכול אפילו עומד ובטל, תלמוד לומר בכל אשר תעשה:

כל

התורה והמצוה

קנד (יז) ולקחת את המרצע, פלוגתא זו נמצא בקדושין (כ"א) ובכ"מ בש"ס, ומש' שרבי דרש כללי ופרטי וריב"י דרש רבויא ומיעוטא ועי' בפ"ג מה' עבדים ה"ט) ועמ"ש בהתו"ה משפטים (סי' לה):

קנה ונתתה באזנו, העתקתי גרסת הגר"א שמחק ת"ס וחכ"א, ומלוגתא זו בגמ' (קדושין כא בכורות לז) ושם הביא רמ"א כתוב והכ"א, ועיין מכלתא משפטים (פ' לד) ועוד למד ממגורע שאזנו הוא ימנית כמ"ש במכלתא משפטים (סי' לג) עיי"ש ומפני ששם אמר ורצע את אזנו משמע אפי' לא נקב מעבר לעבר פירש פה שיתן באזנו עד שיגיע לדלת עיין התו"ה שם (סי' לב):

קנו והיה לך עבד עולם, ובפ' משפטים ועבדו לעולם, ושם אמר אי לעולם כמשמעו ת"ל ושבתם איש אל אחוזתו, ורבי אמר שם הגיע היובל יצא מת האדון יצא ופרשתי שם שרבי ס"ל שמלת עולם כולל משך זמן גדול והוא או היובל שהוא הזמן הכללי שנקרא עולם כמ"ש גבי שמואל וישב שם עד עולם, או עולמו של האדון כ"ז שהוא חי, כמ"ש במכלתא הא כיצד הגיע היובל יצא מת האדון יצא, והספרי פה חדש שמש"ש ועבדו לעולם פי' עד היובל ומ"ש והיה לך עבד עולם היינו כל ימי עולמו של אדון שע"ז ילפק הלמון שיהיה לך עבד עולם כ"ז שאתה חי (וכ"ה בירושלמי פ"ק דקדושין סוף ה"ב) ומזה מבואר שנרצע אינו עובד את הבן, כי אינו עבד רק בחיי האדון, ועז"א מנין ליתן מה של זה בזה וכו' ר"ל שהיה יכול לומר שם ועבדו עד היובל ופה היה יכול לומר והיה לך עבד כל ימי חייך ותפס בשני המקומות שם עולם לכלול שתיהן:

קנז ואף לאמתך תעשה כן, פי' חז"ל שמוסב על הענקה הקודמת ולא על רציעה ובירושלמי (שם) אמר ואף לאמתך תעשה כן וכתיב והיה לך עבד עולם הקיש אמה העבריה לנרצע מה נרצע יוצא במיתת רבו אף אמה העבריה יוצאת במיתת רבה, וא"כ מוסב גם עמ"ש בסמוך והיה לך עבד עולם ר"ל עולמו של אדון ואח"כ אינו עובד את הבן ואף לאמתך תעשה כן שאינה עובדת את הבן:

קנח (יח) כי משנה שכר שכיר, שאתה משועבד לו בלילה כי יכול לכופו למסור לו שפחה כנענית והולדות של האדון:

וּבֵרַכְךָ֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ בְּכֹ֖ל אֲשֶׁ֥ר תַּעֲשֶֽׂה׃ פ שביעי יט כָּֽל־הַבְּכ֡וֹר אֲשֶׁ֣ר יִוָּלֵד֩ בִּבְקָרְךָ֨ וּבְצֹֽאנְךָ֜ הַזָּכָ֗ר תַּקְדִּ֖ישׁ לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ לֹ֤א תַעֲבֹד֙ בִּבְכֹ֣ר שׁוֹרֶ֔ךָ וְלֹ֥א תָגֹ֖ז בְּכ֥וֹר צֹאנֶֽךָ׃

שפתי חכמים

וגו': ב דהל"כ תקדיש ל"ל הרי קדוש ועומד הוא: ם דלפי טעם ראשון קשה מה מצוה הואת שיאמר קדוש אתה כיון שהוא קדוש ועומד לכן אמר ד"א וכו' ולטעם אחרון קשה דלשון תקדיש משמע שגופו מקדיש ולא הקדש עלוי לכן פי' גם לישנא קמא ובזה ניחא שמקשים דהאי ד"א הוא דברי רבי ישמעאל וטעם הראשון הוא דברי רבנן דפליגי עליה והלכה כרבנן ולמה לו להביא דברי ר"י כיון שאין הלכה כמוהו אלא ע"כ רש"י לא בא אלא לפרש הקרא קרוב לפי פשוטו וליישב הקרא דבר דבור על אפניו: ע כתב הרא"ם וכפ' המקדיש שדהו פי' מקדיש אתה הקדש עילוי פי' להעלותו בדמים ויתן טובת הנאה לכהן וצ"ע. עוד ק"ל דברים פרק כל הפסולים תנן פסולי המוקדשים הנאתן להקדש נמכרין באיטליז ונשקלין בליטרא חוץ מן הבכור והמעשר שהנאתן לבעלים כו' והאיך פי' והנאתן להקדש ומצאתי כתוב וצ"ל לפרש מה שפי' רש"י כאן ונותן להקדש כפי טובת הנאה שבו מיירי בבכור שהתמירו שכל התרמים לכהנים נגן פי'

רש"י

וסולדות לאדון: (יט) כל הבכור וגו' תקדיש. ובמקום אחר הוא אומר לא יקדיש שנאמר (ויקרא כז כו) אך בכור אשר יבכר לה' וגו' הא כיצד אינו מקדישו לקרבן אחר וכאן למד שמצוה לומר הרי אתה ב קדוש לבכורה (ערכין כט). ד"א אי אפשר לומר ם תקדיש שכבר נאמר לא יקדיש וא"א לומר לא יקדיש שהרי כבר נאמר תקדיש הא כיצד מקדישו אתה הקדש ע עלוי ונותן להקדש כפי טובת הנאה שבו: לא תעבד בבכר שורך ולא תגז וגו'. אף החלוף למדו רבותינו באסור

ספרי

קנט (יט) כל הבכור [וגו']. (בכורות כו וש"נ) מגיד הכתוב שהבכור נאכל כל שנתו, אין לי אלא בכור תם בעל מום מנין, תלמוד לומר כל הבכור, מכלל שנאמר לא תעבוד בבכור שורך מלמד שהבכור אסור בגיזה ובעבודה. אין לי אלא תם, בעל מום מנין, תלמוד לומר כל הבכור:

קס אשר יולד. (שם קט וש"נ) פרט ליוצא דופן: קסא בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לה' אלהיך. (מלמד שהבכור נאכל כל שנתו, אין לי אלא בכור, מנין לרבות כל הקדשים, ת"ל כל הבכור), מכלל שנאמר לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז בכור צאנך, מלמד שהבכור אסור בגיזה ובעבודה. אין לי אלא בכור שאר כל הקדשים מנין, ודין הוא מה הבכור שאינו נוהג בכל הולדות (ואינו) ויוצא לחולין שלא בפדיון אסור בגיזה ועבודה שאר כל הקדשים שאינם נוהגים בכל הולדות ואינם יוצאים לחולין אלא בפדיון אינו דין שיהיו אסורים בגיזה ועבודה. לא אם אמרת בבכור שכן קדושתו מרחם וקדושתו חלה עליו בבעל מום קבוע [תאמר בקדשים שאין קדושתם מרחם ואין קדושתם חלה עליהם בבעל מום קבוע] (מנין) תלמוד לומר בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לה' [לא תעבוד ולא תגוז], [יכול אף הקדש בדק הבית, תלמוד לומר בבכור רק הדומה לבכור שהוא קדשי מזבח]:

ערכין

התורה והמצוה

קנט (יט) כל הבכור, הוסיף מלת כל ללמד שכולל גם בכור בע"מ אם לא"ש שיהיה נאכל כל שנתו אם לענין איסור גיזה ועבודה, וסלמוד שאוכל כל שנתו, מפני שלשון שנה בשנה האמור בתנ"ך מציין שנה שלמה מיום אל יום ש"א (א ז טז) מ"א (ה יא י כח), ואמר בב"מ (דף סה) שכירות שנה זו אינה משתלמת אלא בשנה האחרת שנא' כשכיר שנה בשנה ר"ל בסוף השנה מיום אל יום ממילא משלם בתחלת שנה האחרת, וכן מ"ש תאכלנו שנה בשנה ר"ל עד סוף השנה ואמר דרך לחות (בכורות כז) שנה הנכנסת בחברתה ר"ל עד שיתחיל שנה האחרת מיום אל יום ולתנם דחקו התוס' במקומות האלה:

קס אשר יולד, הוא מיותר ובא ללמד כשנולד כדרכו, שהגם שבדרך האחוזה גם יוצא דופן נקרא לידה בפרט לר"ש שס"ל בספרא תזריע (סי ב) שגם יוצא דופן הרי הוא כילוד וכן בבכורות (מז ע"ב) מ"מ, ואמר בספרי הלא (פסקא סו) יוצא דופן מנין ת"ל וילדו לו בנים, פה דייק אשר יולד דהיינו לידה גמורה, ועז"א בתוס' חולין (דף לח ובכ"מ) דקדשים נמד לידה מבכור:

קסא תקדיש לה' אלהיך, הנה מ"ש תקדיש לה' סותר למ"ש בס' בחקותי אך בכור לא יקדיש,

וסגר

שִׁית שְׁנִין וִיבָרֵכִנָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל דִּי תַעְבֵּד: יט כָּל בּוּכְרָא דִּי יִתְיְלִיד בְּתוֹרָךְ וּבְעָנָךְ דִּכְרִין תַּקְדֵּשׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תִפְלַח בְּבוּכְרָא דְתוֹרָךְ וְלָא תֵגוֹז בּוּכְרָא

ספרי

קסב (ערכין כט) ר' שמעון [נ"א ר' ישמעאל] אומר כתוב אחד אומר תקדיש וכתוב אחד אומר (ויקרא כז) לא יקדיש [מקדישו אתה הקדש עילוי ואין אתה מקדישו] הקדש מזבח. (הקדש יכול אף הקדש בדק הבית שאין הקדש מזבח) [אין לי אלא בכור כל הקדשים מנין, תלמוד לומר בבקרך ובצאנך תקדיש]. או דבר שאתה לומדו לדבר אחד אתה לומדו לכל הדרכים שיש בו מה בכור מיוחד שהם קדשים קלים ונאכל לשני ימים ונוהג בבקר ובצאן אף איני מרבה אלא כיוצא בו ומנין לרבות קדשי קדשים וקדשים קלים של יחיד ושל צבור תלמוד לומר בבקרך ובצאנך תקדיש לא תעבוד בבכור שורך לא יצא בכור אלא ללמד מה בכור מיוחד שהוא קדשי מזבח יצא הקדש בדק הבית שאינו הקדש מזבח:

קסג [לא תעבוד וגו'] ר' יהודה אומר לא תעבוד בבכור שורך, אבל אתה עובד (בשל) [בשלך ושל] אחרים. ולא תגוז בכור צאנך אבל אתה גוזז (בשל) [בשלך ושל] אחרים, ר' שמעון אומר לא תעבוד בבכור שורך אבל אתה עובד בבכור אדם, ולא תגוז בכור צאנך אבל אתה גוזז פטר חמור:

קסד (חולין קלז וש"נ) אין לי אלא בכור שור בעבודה ובכור צאן בגיזה בכור שור בגיזה ובכור צאן בעבודה מנין, הרי אתה דן ומה במקום שלא שוה בעל מום של בקר לתמים של בקר ליקרב על גבי המזבח שוה לו בעבודה, מקום ששוה תמים של צאן לתמים של בקר ליקרב על גבי המזבח אינו דין שישוה לו [לעבודה, וה"ה] (בגיזה ועבודה) [לגיזה ומה אם במקום שלא שוה בעל מום של צאן לתמים של צאן ליקרב על גבי מזבח שוה לו בגיזה, מקום ששוה תמים של בקר לתמים של צאן ליקרב על גבי המזבח אינו דין שישוה לו בגיזה], ועדיין לא למדנו אלא תמימים בעל מום מנין, ומה אם במקום שלא שוה תמים של בקר לבעל מום של בקר ליקרב על גבי המזבח שוה לו לעבודה, מקום ששוה בעל מום של צאן לבעל מום של בקר ליקרב על גבי המזבח אינו דין שישוה לו לעבודה, והוא הדין לגיזה, ומה במקום שלא שוה תמים של צאן לבעל מום של צאן לאכול עמו בגבולים שוה לו בגיזה, מקום ששוה בעל מום של בקר לבעל מום של צאן לאכול עמו בגבולים אינו דין ששוה לו בגיזה (תלמוד לומר לא תעבוד בבכור שורך):

לשני

התורה והמצוה

וסבר הת"ק דבא ללמד שמה שאסור בגיזה ועבודה הוא מצד שהבכור קדוש ואם לאו לא מצד שהוא בכור לבד שקדושתו מרחם והא גם על בע"מ קנוע רק מצד שהוקדש, וי"ל עוד דת"ק סבר כמ"ד סוף ערכין שמי שנולד לו בכור בעדרו מצוה להקדישו ואמר שמצד שמקדיש אותו לא תעבוד ולא תגוז וה"ה כל מה שהקדיש, אלא מה שחשש בכור בא ללמוד שרק קדשי מזבח דומיא דבכור:

קסב בבקרך ובצאנך תקדיש, ר' ישמעאל ס"ל בסוף ערכין שלא צריך להקדיש את הבכור, ומפרש שמ"מ תקדיש הוא להביאו להקדש עילוי [ופליגי בפירושו רש"י ותוס' תמורה (דף לב) ולמד בזה מהא בכל הקדשים ממ"מ תקדיש לא תעבוד בבכור שורך, וכבר פרשתי זה בהתו"ס בחקותי (סי' קח) משום די"ל דוקא בכור שהוא קל יכול להקדישו הקדש עילוי לא יתר קדשים החמורים, אך הלא כתיב לא תעבוד בבכור שורך שזה חומרא ופי' אף בבכור הקל לא תעבוד וכ"ש ביתר קדשים ולכ"כ ס"ה מ"מ בספר הקדים אינו בספר דוקא, והת"ק י"ל שלמד הקדש עילוי כמו שלמד ר"ע בספרא שם או דס"ל שסתם חרמים לכהנים ולמד לה מת"מ כל חרם קדש-קדשים כמ"ש בתמורה (דף כח ע"ב):

קסג לא תעבד, ברייתא זו מובא בבכורות (דף ס ע"ב) ומפ' ר"י סובר שותפות עכו"ם חייבת בבכורה וממעט דאעפ"כ שרי בגיזה ועבודה ור"ש ס"ל שותפות עכו"ם פטורה וממעט פטר חמור, ושם אמר דבכור אדם ממועט גם לר' יהודה מן שורך:

קסד לא תעבוד, כבר בארתי בהתו"ס ויקרא (סי' קח) שמקום שנזכרו שני שמות ולכל שם לווי ופעל מיוחד לפעמים הוא בדוקא ולפעמים הוא שלא בדוקא, ולענין פ"ש לגר אשר בספריך תחנה שו שכור לגבי פליגי בזה ר"מ ור"י, ולכן בספרי פה למד לה מק"ו ועיין בבכורות (דף כה) ובחולין (דף קיז), ומ"מ ס"ל לא תעבוד מהתו סבר"א:

לפני

כ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹאכְלֶנּוּ שָׁנָה בְשָׁנָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃ כא וְכִי־יִהְיֶה בוֹ מוּם פִּסֵּחַ אוֹ עִוֵּר כֹּל מוּם רָע לֹא תִזְבָּחֶנּוּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ כב בִּשְׁעָרֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃ כג רַק אֶת־דָּמוֹ לֹא תֹאכֵל עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ פ טז א שָׁמוֹר אֶת־חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי בְּחֹדֶשׁ

האביב

רש"י

שאסור אלא שדבר הכתוב בהווה: (כ) לפני ה' אלהיך תאכלנו. לכהן הוא אומר שכבר מצינו שהוא ממתנות כהונה אחד תם ואחד בעל מום שנאמר (ויקרא כח) ובשרם יהיה לך וגו': שנה בשנה. מכאן שאין משהין אותו יותר על שנתו יכול יהא פסול משעברה שנתו כבר הוקש למעשר שנאמר (לעיל יד כג) ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך מה מעשר שני אינו נפסל משנה לחברתה פ אף בכור אינו נפסל אלא שמצוה תוך שנתו: שנה בשנה. אם שחטו בסוף שנתו אוכלו אותו היום ויום אחד משנה אחרת למד שנאכל לשני ימים ולילה אחד (ספרי): (כא) מום. כלל: פסח ועור. פרט: כל מום רע. חזר וכלל מה הפרט מפורש מום שבגלוי ואינו חוזר אף כל מום שבגלוי ואינו חוזר: (כג) רק את דמו לא תאכל. שלא תאמר הואיל וכולו היתר הבא בכלל איסור הוא שהרי קדוש ונשחט בחוץ בלא פדיון ונאכל יכול יהא אף הדם מותר תלמוד לומר רק את דמו לא תאכל: (א) שמור את חדש האביב. מקודם

בואו

שפתי חכמים

פי' שיתן טובת הנאה לכהנים בשביל החרס שהוא לכהן ע"ש דף כ"ח וכ"ט: פ דכתיב במעשר מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך ופי' רש"י שבא ללמד שאם השהה מעשרותיו וכו'

ספרי

קסה (כ) לפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה. (בכורות כח) מלמד שהבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד יום אחד לשנה זו ויום אחד לשנה הבאה:

קסו (כא) וכי יהיה בו מום, אין לי אלא שנולד תמים ונעשה בעל מום (שם לט) נולד בעל מום ממעי אמו מנין, תלמוד לומר כל מום רע. (שם מא) ומנין לבעל גרב ולבעל יבלת ובעל חזזית וזקן וחולה ומזוהם תלמוד לומר כל מום רע. (לא תזבחנו לה' אלהיך יכול לא ישחט עליהם במקדש אבל) [יכול יהיה] שוחט עליהם בגבולים, תלמוד לומר פסח או עור פסח ועור בכלל היו ולמה יצאו להקיש אליהם ולומר לך מה פסח ועור מיוחדים מום שבגלוי ואינו חוזר אף אין לי אלא מום שבגלוי ואינו חוזר:

שמור

התורה והמצוה

קסה (כ) לפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה, כבר כתבתי (סי' קנט) שלמד מזה שאוכל כל שנתו, והדרש דפה הוא כמו ד"א, ועיין בבכורות (דף כז) ובתמורה (דף כח) ועיין בז"ס מ"ש בזה:

קסו (כא) וכי יהיה בו מום, מלשון יהיה מכל למעות שר"ל רק מום המתהוה אחר יצירה לא מום שבתולדה ומרבה אותו ממ"ש כל מום רע [בהמת מדברי הספרא גו (סי' פד) וזבחים (דף קב) מבואר שיותר יש לרבות בע"מ מתולדה רק פה נעשה כן מלשון יהיה שמורה הויה חדשה], ומ"ש מנין לבעל גרב וכו' מפרש בגמ' דהיינו באלה שי"ל רפואה שהוא מום עובר וכן העתיק הרמב"ם והרמב"ן בספר המצות (מצוה נה), והנה במ"ש מה פסח ועור מיוחדים וכו' פי' בבכורות (דף לז) שדריש בכלל ופרט וכלל מה הפרט מפורש מומים שבגלוי ואינם חוזרים וכו', ומקשה ואימא מה הפרט מפורש מומים שבגלוי ובטל ממלאכתו ואינו חוזר, ומשני כל מום רע רבויה הוא, ומקשה אי הכי מום עובר נמי, ומתרץ מום עובר סברא הוא השתא מיפרק לא פרקינן עליה משהם שחטיק עליה דהיא ואם כל בהמה שמאס כשר לא יקריבו ממנה קרבן לה' בבע"מ הכתוב מדבר וכו' יכול יפדו על מום עובר ת"ל אשר לא יקריבו

ממנה

דענך: כ קדם יי אלהך תיכלנה שתא בשתא באתרא די יתרעי יי את ואנש ביתך: כא וארי יהי בה מומא חגיר או עויר כל מום ביש לא תכסנה קדם יי אלהך: כב בקרויך תיכלנה מסאבא ודכיא כחדא כבסר טביא ואילא: כג לחוד ית דמה לא תיכול על ארעא תשדנה כמיא: א טר ית ירחא דאביבא ותעבד פסחא קדם יי אלהך ארי בירחא דאביבא אפקך יי אלהך ממצרים ועבד לך
נסין

ספרי

קסז (א) שמור את חדש האביב, שמור החדש שהוא סמוך לאביב מפני אביב שיהא בזמנו. (סנהדרין יא יג) יכול אם היתה שנה חסרה י"ד יום או ט"ו יום אתה נותן לו י"ד יום או ט"ו יום, תלמוד לומר חדש לא פחות (ולא יותר), יכול אם היתה חסרה מ"ם יום [או נו"ן יום] אתה נותן להם מ"ם יום או נו"ן יום, תלמוד לומר חדש, לא פחות ולא יותר: **קסח** ד"א שמור את חדש האביב בשלשה מקומות מזכיר פרשת מועדות בתו"כ מפני סדרן. בחומש הפקודים מפני קרבן. במשנה תורה מפני הצבור. ללמדך ששמע משה סדר מועדים מסיני ואמרה לישראל וחזר ושנאה להם בשעת מעשה. (מגילה לא לב) אמר משה הוו זהירים להיות שונים בענין ודורשים בו: **קסט** ועשית פסח. שתהא עשייתו לשם פסח, שאם (שחטו) [עשאו] שלא לשמו פסול. (אין לי אלא שחיטתו, מנין לרבות קבול דמו וזריקת דמו) [יכול אף צלייתו והדחת קרביו] תלמוד לומר וזבחת פסח, זביחה בכלל היתה ולמה יצאת, להקיש אליה ולומר לך מה זביחה מיוחדת שהוא משום עבודה אף כל שהוא משום עבודה יצאו אלו שאינם משום עבודה: **קע** לה' אלהיך. לשם המיוחד: כי בחדש האביב. חדש שהוא כשר לא חם ולא צונן. וכה"א (תהלים סח) מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות: הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה. (ברכות ט) וכי בלילה יצאו והלא לא יצאו אלא ביום שנאמר (במדבר לג) ממחרת הפסח יצאו בני ישראל (ממצרים) [ביד רמה לעיני כל מצרים] אלא מלמד שנגאלו בלילה:
וזבחת

התורה והמצוה

שפליגה קרבה כל עיקר וכו' איבע"א א"כ פסח ועור ל"ל, והספרי לשטתו שאמר למעלה (סי' כה) ללמוד שפסולי המוקדשים אין נשחטים אלא על מום קבוע דיליף גז"ש שעריך שעריך מבכור, ולא ס"ל לטעם מום עובר מן אשר לא יקריבנו, וא"כ אא"ל כתירוץ הראשון שכל מום רבויא הוא, רק כתירוץ השני שדרשינן בכלל ופרט, ומה שאמרינן כעין הפרט מום שבגלוי ואינו חוזר ומום דכתיב תרי פרטי פסח או עור ולכן למד לה בספרי בכלל ופרט, ועיין בז"א מ"ש בשם ספר צ"ק והבן:

קסז (א) שמור את חדש האביב, חדשי השנה נמנים ללבנה, שהחדש הוא רק בלבנה, והאביב נמשך לפי שנת החמה, ואחר שהזהיר שישמור שיהא עשית הפסח בי"ד לחדש שהוא ללבנה שיהא אז האביב, ושנת החמה יתרה על שנת הלבנה יותר מי"ד ימים כ"א שעות והזהירה התורה שאז ישמור החדש הסמוך לאביב להוסיף בו כדי שיגיע אביב בזמנו וכבר בארתי זה (בא סי' י'), ויצויר שהאביב לא יגיע עד עבור י"ד ימים שהוא זמן עשית פסח, ויש לטעות שיוסיף י"ד ימים ויהיה חדש אדר מ"ד יום, עז"א חדש, שיוסיף שלשים יום שהוא זמן חדוש הלבנה וכן יצויר שיתאחר האביב עד מ"ם או נו"ן יום ונאמר שנוסיף אדר שני מחדש של ארבעים או חמשים יום, עז"א חדש, שיהא העבור רק חדש, ועיין עקר לתודים אלה במ"ש בפי' המכלתא פ' בא (סי' יוד):

קסח שמור את חדש האביב, בתו"כ סדר פ' המועדות בפעם ראשונה ובפ' פינחס למד הקרבנות שיביאו בכל חג ובמשנה תורה שנה הכל לכל ישראל שהתאספו אז לקבל פרטי הלכות שלא נאמרו עדיין וז"ש מפני הצבור, ומ"ש ללמדך ששמע משה סדר מועדים, זה נמצא בספרי פ' בהעלותך (סי' יז) ושם בארתי הדבר היטב עיי"ש:

קסט ועשית פסח, עשיה כולל כל המעשים (ויקרא סי' קלד סי' רמח רנב מצורע סי' נז ובכ"מ) שיעשה הכל לשם פסח וחזר ואמר וזבחת פסח והלא זביחה בכלל עשיה ובא לפרש רק עשיה שהיא עבודה דומיא דזביחה, ועיין זבחים (דף ז) שטה אחרת כמ"ש התוס' שם:

קע ועשית פסח לה' אלהיך, אגל הקרבן אכר תמיד שם הויה כמ"ש ויקרא (סי' סו) הטעם, וא"כ עקר הוא מ"ש לה' שהוא שם המיוחד, ומ"ש כי בחדש האביב הוציאך הוא פי' למ"ש אלהיך ששם אלהים שבא בכנוי מורה על ההשגחה המיוחדת והדבוק והאהבה שי"ל עמהם שהוציאם בחדש האביב שהוא

טוב

הָאָבִיב הוֹצִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה׃ ב וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ ג לֹא־תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל־עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ ד וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלְךָ שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא־יָלִין

בעל הטורים

וכשם שבשמו פסול כשנאמר כך שמו פסול בכליעה : (ב) וזבחת פסח וסמיך ליה לא תאכל עליו חמץ לומר לך אין שוחטין

שפתי חכמים

וכו': צ דהא הפסח אינו בא אלא מן הכבשים או מן העזים: ק שבשעה קצרה נגאלו כולם שהרי לא הספיקו בצקם להחמיץ והנס זה יזכרו לעולם: ר וא"ת והלא בזולת זה לא היו רשאין לאכול חמץ דהא כתיב שבעת ימים מצות תאכלו וגו'. וי"ל דהכי קאמר לדורות אבל במצרים לא נאסרו אלא אותו יום בלבד כדאיתא בפרק כל שעה דף כ"ח ובפרק בתרא דפסחים דף צ"ו:

רש"י

באו שמור שיהא ראוי לאביב להקריב בו את מנחת העומר ואם לאו עבר את השנה: ממצרים לילה. והלא ביום יצאו שנאמר (במדבר לג ג) ממחרת הפסח יצאו בני ישראל וגו' אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנאמר (שמות יב לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו': (ב) וזבחת פסח לה' אלהיך צאן. שנאמר (שם) מן הכבשים ומן העזים תקחו: ובקר. (ספרי) תזבח לחגיגה צ שאם נמנו על הפסח חבורה מרובה מביאים עמו חגיגה כדי שיהא נאכל על השובע ועוד למדו רבותינו דברים הרבה מפסוק זה: (ג) לחם עני. לחם שמזכיר את העוני ק שנתענו במצרים: כי בחפזון יצאת. ולא הספיק בצק להחמיץ ר וזה יהיה לך לזכרון. והחפזון לא שלך היה אלא של מצרים שכן הוא אומר (שמות יב לג) ותחזק מצרים על העם וגו': למען תזכר. ע"י אכילת הפסח והמצה את יום צאתך: (ד) ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון

ספרי

(ב) וזבחת פסח. שתהא שחיטתו לשם פסח שאם שחטו שלא לשמו פסול. אין לי אלא שחיטתו מנין לרבות קבול דמו וזריקת דמו, תלמוד לומר ועשית. יכול שאני מרבה את הקטר חלביו תלמוד לומר וזבחת, זביחה בכלל היתה, ולמה יצאה להקיש אליה ולומר לך מה זביחה מיוחדת שהיא מעכבת את הכפרה אף כל שמעכב את הכפרה יצאה הקטרה שאינה מעכבת את הכפרה: לה' אלהיך, לשם המיוחד:

קעא צאן ובקר, (מנחות סב וש"נ) והלא אין פסח בא אלא מן הכבשים ומן העזים, אם כן למה נאמר צאן ובקר, צאן לפסח ובקר לחגיגה ולהקיש כל דבר הבא מן הצאן ומן הבקר לפסח, מה פסח שהוא בא חובה ואינו בא אלא מן החולין כך כל דבר שהוא

התורה והמצוה

טוב להולכי דרכים, ומ"ש הוציאך לילה ר"ל שאז ניתן להם רשות מפרעה ללכת והם לא הלכו עד היום וכן אמר בברכות (דף ט) מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב והפסח היה זכר על התחלת הגאולה, ועז"א הוציאך לילה והמצה היה זכר על המשך ימי הגאולה שלא נשלמה עד שביעי של פסח שטבעו המצרים בים לכן מצה שבעה:

(ב) וזבחת פסח, ע"ל (סי' קסה):

קעא וזבחת פסח צאן ובקר, ר"ל ובעת זביחת הפסח תזבח צאן ובקר, כי חגיגה קרבה עמו היינו מן הבקר, אולם לפ"ז ראוי לכתוב בקר וצאן שהחגיגה נעשית קודם להתמיד של בין הערבים, והפסח אחר התמיד, כמ"ש בספרי פינחס (סי' לו) ובפסחים (דף נט) וכמ"ש המ"ל (בפ"ו מה' כלי המקדש), ועז"ל שבא להקיש שכל דבר שבתורה יהיה כפסח שלא יובא אלא מן החולין שפסח מצרים לא היה אפשר שיובא רק מן החולין כמ"ש בספרא צו (סי' נח) ובמשנה דמנחות (פ"ו מ"י) ומפרש בגמ' שם דאתיא כר' אליעזר

נִסָּן בְּלֵילְיָא: ב וְתִכּוֹס פִּסְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ מִן בְּנֵי עָנָא וְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא מִן תּוֹרֵי בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ תַּמָּן: ג לָא תֵיכוּל עֲלוֹהִי חֲמִיעַ שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל עֲלוֹהִי פַּטִּיר לְחֵם עֳנִי אֲרֵי בִּבְהִילוּ נְפַקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּדִיל דְּתִדְכַּר יָת יוֹמָא מִפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם כֹּל יוֹמֵי חַיָּיךְ: ד וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיר
בכל

ספרי

בא חובה אינו בא אלא מן החולין : במקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם . זה שילה ובית עולמים :

קעב (ג) לא תאכל עליו חמץ . ר' יהודה אומר מנין לאוכל חמץ משש שעות ולמעלה , שהוא עובר בלא תעשה תלמוד לומר לא תאכל עליו חמץ , אמר ר' שמעון (יכול) [וכי] כן הוא הדבר (תלמוד לומר) [והלא כבר נאמר] לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות (לחם עוני) כל שהוא בקום אכול מצה הרי הוא בבל תאכל חמץ , וכל שאינו בקום אכול מצה אינו בבל תאכל חמץ :

קעג לחם עוני . (פסחים לו) פרט לחלוט ואשישה . יכול לא יהיה אדם יוצא [אלא] בפת הדראה תלמוד לומר תאכל עליו מצות אפילו במצה של שלמה אם כן למה נאמר לחם עוני פרט לחלוט ואשישה . רבי שמעון אומר למה נקרא לחם עוני על שם עוני שנתענו במצרים :

קעד כי בחפזון יצאת מארץ מצרים . (ברכות ט) יכול חפזון לישראל (ולמצרים) תלמוד לומר (שמות יא) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו . אמור מעתה לא היה חפזון כי אם למצרים : למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים. זו היא (ברכות ג) שאמר ר' אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות , וחכמים אומרים ימי חייך העולם הזה , כל ימי חייך להביא לימות המשיח :

קעה (ד) ולא יראה לך שאור בכל גבולך

התורה והמצוה

דדין הפסח משאי הפסח ומפורש במכילתא (סי' כז) שברייתא א' האומרת גם שם דברי ר' אליעזר הוא , ועמש"ש :

קעב (ג) לא תאכל עליו חמץ , ר"י מפרש לא תאכל עליו היינו בעת זביחת הפסח ור"ש השיב ממה דכתיב תאכל עליו מצות שזה קאי על עת אכילת הפסח וס"ל שלכן בא צווי אכילת מצות במיותר דהא כבר נזה זה כ"פ , ללמד שגם מ"ש לא תאכל עליו חמץ היינו מזמן אכילת הפסח שהוא בערב ועיין פסחים (דף כח ע"ב) :

קעג מצות לחם עוני , י"ג פעמים צוה על המצות ורק פעם א' הזכיר לחם עוני וע"כ שהמצות א"צ להיות מפת קיבר רק אפי' כמצות של שלמה רק מ"ש לחם עוני פרט לחלוט והאישה ומובא בפסחים (דף לו) ור"ש ס"ל שנקרא לחם עוני שהיה זכר להעינוי כי העבדים היו נותנים להם לחם שלא נתחמץ שקשה להתעכל :

קעד כי בחפזון יצאת , בברכות (דף ט) שראב"ע ס"ל שאכילת פסחים עד חצות ור"ע ס"ל עד עלות השחר , ומסיק שנחלקו על שעת החפזון שראב"ע סבר חפזון דמצרים ור"ע סבר חפזון דישראל , ר"ל שאחר שאמר טעם לפסח מפני שיצאו בחפזון שהוא לראב"ע חפזון דמצרים שהיה בחצות א"כ אכילה פסחים עד חצות , ולר"ע שאמר חפזון דישראל א"כ אכילתו עד זמן הפצן דישראל שהיה בבקר . והנה לראב"ע שס"ל שמ"ש כי בחפזון יצאת היינו חפזון דמצרים שמתאמת דספרי פה כוותיה וכן ס"ל לר' אלעזר במכלתא בא (סי' מד) ובספרי (לקמן סי' קעט) א"כ אחר שאמר ע"ז למען תזכור ראוי שיזכיר יצ"מ בלילות דהא מ"ש בחפזון יצאת היינו בלילה שלדידיה הוא עקר הגאולה שאז יצאו משעבוד לגאולה , אבל לשון הכתוב כל ימי חייך עמד לנגדו שכ"מ שכתוב ימים מתעסק לילות כמ"ש בהתו"ה צו (סי' מ') באורך , ולא זכה לזה עד שדרשה בן זומא , והוא שלשון כל ימי או כל הימים , לא יציין היום מבדיל את הלילה שע"ז אל"ל ימי חייך רק יציין ההמשך הזמני של כל ימי חייו מבלי הפסק וכולל גם הלילות :

קעה (ד) ולא יראה לך , ובפ' בא ולא יראה לך ולא ימצא לך , ג"פ לך מורים ג' מעוטים , [א] שלך אי אתה רואה ואתה רואה של אחרים , [ב] של גבוה , [ג] אתה רואה להיות פטור ממנו ע"י שתבטלהו בלבך שאז אינו לך וכמו שפט בתוספ' ההולך לשחוט את פסחו וכו' ונזכר שי"ל חמץ בביתו וכו' מבטלו בלבו :

מִן־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בָּעֶרֶב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לַבֹּקֶר׃ ס לֹא תוּכַל לִזְבֹּחַ אֶת־הַפָּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ו כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת־הַפֶּסַח בָּעָרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם׃ ז וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר

רש"י

לבקר. אזהרה למותיר בפסח דורות ת לפי שלא נאמר אלא בפסח מצרים ויום ראשון האמור כאן הוא י"ד בניסן א כמה דאת אמר (שמות יב) אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם ולפי שנפסק הכתוב מענינו של פסח ב והתחיל לדבר בחקות שבעת ימים כגון שבעת ימים תאכל עליו מצות ולא יראה לך שאור בכל גבולך הוצרך לפרש באיזה זביחה הוא מזהיר שאם כתב ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר הייתי אומר שלמים השחוטים כל שבעה כולן בבל תותירו ואיך נאכלין אלא ליום ולילה לכך כתב ביום הראשון. ד"א בחגיגת י"ד הכתוב מדבר ולמד עליה שנאכלת לשני ימים והראשון האמור כאן ביו"ט הראשון הכתוב מדבר וכן משמעות המקרא בשר חגיגה אשר תזבח בערב לא ילין ביו"ט הראשון עד בקרו של שני אבל נאכלת היא בארבעה עשר ובט"ו וכך היא שנויה במסכת פסחים: (ו) בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים. (ספרי) הרי שלשה זמנים חלוקים. בערב משש שעות ולמעלה זבחהו וכבוא השמש תאכלהו ומועד צאתך אתה שורפו כלומר נעשה נותר ויוצא לבית השרפה: (ז) ובשלת. זהו צלי אש שאף הוא קרוי בשול: ופנית

שפתי חכמים

ת כי בפסח מצרים כתיב ולא תותירו ממנו עד בקר וה"א חוקת פסח מצרים שהיו אוכלין אותו בחפזון והיו מזומנים ללכת לדרך מש"ה לא תותירו אבל פסח דורות לא קמ"ל. והא דכתיב בפ' כי תשא ולא ילין לבקר זבח חג הפסח ההוא באימורי פסח קא מיירי והא דכתיב בפרשת בהעלותך לא ישאירו ממנו עד בקר ההוא בפסח שני קמיירי: א ויהיה פירושו אשר תזבח דהיינו ביום הראשון שהוא י"ד בניסן ולבקר דבק עם ולא ילין כאילו אמר ולא ילין לבקר מן הבשר אשר תזבח בערב יום הראשון: ב פי' דאי לא נפסק לא היה צריך לומר אלא ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ולבקר ופשיטא דביום י"ד קמיירי דהא עליה קאי דכתיב לעיל מיניה וזבחת פסח וגו': ג והוי כאילו כתיב שם תזבח את הפסח בערב דהיינו בין הערבים וכבוא השמש תאכלנו דהיינו בלילה מועד צאתך שרפהו, ומפני שאין השרפה חובה עליו מש"ה פי' כלומר נעשה נותר ויוצא לבית השרפה

ספרי

שבעת ימים. (פסחים ה) שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים, ולא יראה לך שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של גבוה, לא יראה לך (שמות) [אתה] רואה ליפטר לך (לא יראה לך שאור) בטל בלבך. מכאן אמרו (שם מט) ההולך לשחוט את פסחו וכולה מתניתא:

קעו ולא יראה לך חמץ, ולא יראה לך שאור, זה חילוק שבין בית שמאי ובית הלל (ריש ביצה) שבית שמאי אומרים שאור בכזית וחמץ בככותבת, ובית הלל אומרים זה וזה בכזית: קעז ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר. איזה זביחה אתה זובח על מנת לאכלה בערב הוי אומר זה [חגיגה הנאכלת עם] הפסח: ביום הראשון לבקר. לבקרו של שני:

התורה והמצוה

קעו ולא יראה לך שאור, ובפ' בא אמר ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור וסברת ב"ש (ביצה דף ז ע"ב) שאור קשה מחמץ כי חמוצו קשה וא"כ די שיכתוב חמץ ונילף שאור במכ"ש, וי"ל עוד עפ"י הכלל שבידי שכל דבר שיש בו רבותא יותר יכתב באחרונה וא"כ עכ"פ הי"ל לכתוב בספך לא יראה לך שאור ולא יראה לך חמץ, וע"כ שמשורה דשאור קטן משמורה דחמץ לענין בל יראה, וא"כ יש חדוש יותר בשאור שעובר גם על שעור כזית, וסברת ב"ה שיש חדוש גם בשאור שאינו ראוי לאכילה וזה טעמו למדני הסורה שהשאור יש בו חדוש יותר מדכתבו באחרונה ומזה למד שעובר על חמץ על בל ימצא, משום דכ"ש הוא משאור שכתוב בו בל ימצא וכמו שבארתי זה היטב בהתו"ס בא (סי' ס"ז) עיי"ש:

קעז ולא ילין מן הבשר, פי' בשר החגיגה שתזבח ונאכלת בערב עם הפסח כמ"ש וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר שהוא זביחת הפסח מן הצאן עם החגיגה מן הבקר, לא ילין ביום הראשון של

בכל תחומך שבעא יומין ולא יבית מן בסרא די תכוס ברמשא ביומא קדמאה לצפרא: ה ליתך רשו למכס ית פסחא בחדא מקרויך דיי אלהך יהב לך: ו אלהן לאתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכנתיה תמן תכוס ית פסחא ברמשא כמעל שמשא זמן מפקך ממצרים: ז ותבשל ותיכול באתרא די

יתרעי

ספרי

קעח (ה) לא תוכל לזבוח את הפסח, ר' יהודה אומר מנין (לשוחט את הפסח על החמץ בארבעה עשר שעובר בלא תעשה) [שאין שוחטים את הפסח על היחיד] תלמוד לומר לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך, ר' יוסי אומר פעמים שהוא אחד ושוחטין אותו עליו ופעמים שהם עשרה ואין שוחטים אותו עליהם הא כיצד אחד ויכול לאכלו שוחטים אותו עליו (ופעמים שהם עשרה ואין יכולים לאכלו אין שוחטים אותו עליהם שלא יביאו את הפסח לידי פסול. ר' אלעזר בן מתיא אומר לפי שמצינו שהצבור מביאין פסח בטומאה בזמן שהם רובם טמאים, יכול יהיה יחיד מכריע תלמוד לומר לא תוכל לזבוח את הפסח [באחד]. ר' שמעון אומר השוחט את הפסח (על היחיד) בבמת יחיד בשעת איסור הבמות עובר בלא תעשה, יכול אף בשעת היתר הבמה, תלמוד לומר באחד שעריך בזמן שישראל מכונסים במקום אחד בשעת איסור הבמה ולא בשעת היתר הבמה:

קעט (ו) כי אם אל המקום וגו' שם תזבח את הפסח וגו'. (ברכות ט) רבי אליעזר אומר בערב אתה זובח וכבוא השמש אתה אוכל מועד צאתך ממצרים אתה שורף, [ר' יהושע אומר בערב אתה זובח וכבוא השמש אתה אוכל] עד מתי עד מועד צאתך ממצרים:

קפ (ז) ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר ה' אלהיך בו. מלמד שמחזיר [אותו שלם] (את התתיכות ואת האברים) [ואין מחזיר אותו תתיכות דברי ר' יהודה, ר' יוסי אומר

בשבת

התורה והמצוה

יו"ט לבקר שלאחריו כי נאכלת לשני ימים ולילה אחד, וכבר באה ברייתא זו בספרא צו (סי' קטו) ופרשתיה שם, וגרסתי גי' הגר"א:

קעח (ה) לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך, לפי הפשט הפסוק הוא אזהרה שלא ישחט את הפסח בבמת יחיד, ובזה מודו כ"ע כמ"ש בגמ' פסחים (דף צא) ור"י תרתי שמעת מיניה רק שר' יהודה הוקשה לו שהיה ראוי לכתוב לא תוכל לזבוח את הפסח בשעריך, שזה מציין במות יחידים שכל אחד ואחד עושה לו במה בראש גגו, כמו בשעריך תאכלנו, לא תוכל לאכול בשעריך, משא"כ באחד שעריך שמציין שמתקבצים למקום מיוחד, מזה הוציא ר' יהודה שאין שוחטים את הפסח על היחיד, וכיון שצריך הטורח ידקדק הלשון באחד שעריך שכל בני החבורה שנמנו עליו מתקבצים למקום מיוחד באחד השערים, ור' יוסי למד מה"ע היא לפי אכלו שוחטים על היחיד שיכול לאכול כזית, ור' אלעזר בן מתיא ס"ל כר' יהודה שלמד מה"ע באחד שעריך שאין שוחטים על היחיד וע"כ הוציא מזה שאין יחיד מכריע לרוב לבור אחר שאינו ראוי לשחוט עליו פסח בפ"ע, רק כשהם שנים שראוי לשחוט עליהם פסח בפ"ע אז מכריעים את הרוב ומובא בפסחים (דף עט), ור"ש מפרש שמ"ש באחד שעריך ולא אמר בשעריך הוא מציין זמן האיסור בעת שמתקבצים למקום אחד דהיינו אחר חנות שאז אף בזמן גלגל ונוב וגבעון היה לענין פסח זמן איסור הבמה כי אז התכנסו לבמה הגדולה לעשות שם פסחיהם אז לא יוכל לזבוח את הפסח כי אם אל המקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם, ומפרש שזה בערב שהוא זמן שחיטת הפסח שזה קורא פה בשם שעת איסור הבמה היינו לענין פסח יש איסור ויש היתר במה לענין עולה ושלמים שלכן אינו עובר רק בלאו כי אם הוא בשעת איסור הבמות לגמרי הרי יש בו כרת. ומ"ש יכול אף בשעת היתר הבמה ר"ל אם שוחט את הפסח קודם חנות שאז הוא שלמים עז"א באחד שעריך רק אחר חנות שאז מתקבצים למקום אחד, כן פי' בגמ' זבחים (דף קיד), וכן ר' יוסי ס"ל כדעת ר"ש:

קעט (ו) שם תזבח את הפסח בערב, ברייתא זו מובא בברכות (דף ט) ופליגי בפלוגתת ראב"ע ורבנן, ר"א כראב"ע שהפסח נאכל עד חצות וחפזון דמצרים, ור' יהושע כר"ע שנאכל עד עה"ש וחפזון דישראל (כנ"ל סי' קעד) ועמ"ש בפי' המכלתא בא (סי' לב וסי' לז):

קפ (ז) ובשלת ואכלת, למה יזכיר שיבשלנו פי' ר' יהודה שר"ל שיבשלנו שלם, ור' יוסי ס"ל שכיון שמותר גם בחתיכות ובשבת אסור כ"ה בתוספתא וכן הגיה הגר"א, ועיין ברמב"ם (פ"ו מה'

יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ וּפָנִיתָ בַבֹּקֶר וְהָלַכְתָּ לְאֹהָלֶיךָ׃ ח שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה׃ ס ט שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת תִּסְפָּר־

בעל הטורים

פסחת על כתמן : (ט) שבעה שבעת תספר לך שני ספירות בפסוק לומר לך דמלוה למימני יומי ומלוה למימני שבועי . מסבל

שפתי חכמים

בפרשה לא שחוטה עליו לשרפו : ד דה"ל לבקרו של ראשון ד"ט הוא והאסור לצאת חוץ לתחום ופי"ל דה"ל לבקרו של ראשון שהרי חייב ביום הראשון לבניה עולת ראיה כן כתבו התוס' פרק לולב וערבה דף מ"ז : ה עיין בהרא"ם שהאריך כאן ביותר וכבר הודעתי לך ומה שאין הכרח לגורך הפשט אין לי לבניה: ו דשבעה עשר כניסן מביאין העומר ומתיר החדש אבל אם חזה לאכול מן ישן כל ז' הפשות בית : ז מבואר בפ' בא ע"ש : פי'

רש"י

בבקר . (ספרי) לבקרו של ד שני מלמד שטעון לינה ליל של מוצאי יו"ט (חגיגה מז) : ששת ימים תאכל מצות . ובמקום אחר הוא אומר (שמות יב) שבעת ימים ה שבעה מן הישן ו וששה מן החדש . ד"א למד על אכילת מצה בשביעי שאינה חובה ז ומכאן אתה למד לששת ימים שהרי שביעי בכלל היה ויצא מן הכלל ללמד שאין אכילת מצה חובה אלא רשות ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא מה שביעי רשות אף כולם רשות חוץ מלילה הראשון שהכתוב קבעו חובה שנאמר (שמות יב) בערב תאכלו מצות: עצרת לה' אלהיך

ספרי

בשבת בין כך ובין כך אסור ביו"ט בין כך ובין כך מותר : **קפא** ופנית בבקר והלכת לאהליך . (חגיגה יז וש"נ) מלמד שטעונים לינה. אין לי אלא אלו בלבד מנין לרבות עופות ומנחות יין ולבונה ועצים תלמוד לומר ופנית בבקר כל פנות שאתה פונה מן בקר ואילך . (פסחים לה וש"נ) ר' יהודה אומר יכול יהיה פסח קטן טעון לינה תלמוד לומר (ועשית פסח) ופנית בבקר והלכת לאהליך ששת ימים תאכל מצות את שטעון ששה טעון לינה יצא פסח קטן שאין טעון אלא יום אחד . וחכמים אומרים הרי הוא כעצים ולבונה שטעונים לינה :

קפב (ח) ששת ימים תאכל מצות. (מנחות סו) ר' שמעון [בן אלעזר] אומר כתוב אחד אומר ששת ימים תאכל מצות וכתוב אחד אומר (שמות יג) שבעת ימים תאכל מצות (מלה הנאכלת כל ז' אוכל) ששה מן החדש (וביום) שבעה מן הישן :

וביום

התורה והמצוה

ק"ס ה' י"א) שלכתחלה לא יחתכנו ואם חתכו כשר וכן דייקו התוס' בפסחים (דף עד ד"ה נחתך) :

קפא ופנית בבקר והלכת לאהליך, הנה כבר נטו בו המפרשים פי"ל בבקר של יו"ט ראשון שמ"ש רש"י בחגיגה (דף יז) דלנו ביו"ט תחומין אסור , דהו התוס' שלרבנן תחומין דרבנן, ומ"ש רש"י בר"ה (דף ד') ובסוכה שחייב לראות בעזרה דהה במורי אבן בחגיגה דיכול לראות פנים בלילה , ולדעתי בספרי מדייק שטעונים לינה אין לי אלא אלו , ההם לשון רבים על הפסח והחגיגה שעמו , כי בקרא מדבר משניהם , כמ"ש חבחת פסח צאן ובקר, שהם פסח וחגיגה שעמו , ומפרש דיני שניהם. שמ"ש ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר מדבר בחגיגה שנאכלת לשני ימים ; ופי' לבקר של מוצאי יו"ט , ועז"א ופנית בבקר ר"ל בקר האמור למעלה כי ביו"ט הוא אוכל עדיין את החגיגה ובבקר השני תלך לאהליך , ועז"א שטעונים לינה בל"ר , שמ"ש ובשלת ואכלת קאי גם על החגיגה . והנה מ"ש ופנית והלכת מלת ופנית מיותר שהיל"ל והלכת בבקר לאהליך, ובכ"מ מציין במלת פנה שעוזב חפצו וכסקן במקום זה ושם מגמת פניו אל ענין או אל מקום אחר , כמו ויפן וירד משה מן ההר , שפנה משם הדבקות שהיה בו עד הנה עם האלהים וירד, וכן ונפן ונסע המדברה וכן טלס, ופה אמר שהפנה משם שהיה עוסק בהקרבה לה', שזה יהיה בבקר כי קודם הבקר עודך שתול כאורח רעק על ידי שהקרבת איזה דבר יום אתמול , ומ"ש יכול יהיה פ"ק טעון לינה, ר"ל לינה עד יום ט"ו , כפסח ראשון , כן פי' בז"א ובנ"ק ובזה מסולק קו' התוס' פסחים (דף נה) :

קפב (ח) ששת ימים תאכל מצות, ר"ל אחר שהטעם באהלך ביום ב' של פסח שמו העומר ושבוע

יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּהּ וְתִתְפְּנֵי בְּצַפְרָא וּתְהָךְ לְמַשְׁכְּנָךְ: ט שִׁתָּא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה כְּנִישׁוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעְבֵּד עֲבִידָא: ט שָׁבְעָא

ספרי

קפג וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה. (ביצה טו וס"ג) יכול יהא אדם עצור כל היום כולו בבית המדרש, תלמוד לומר (במדבר כט) עצרת תהיה לכם הא כיצד תן חלק לבית המדרש וחלק לאכילה ושתיה:

קפד ר' ישמעאל אומר לפי שלא למדנו שימי מועד אסורים במלאכה (חגיגה יח) ומנין לימי מועד שאסורים במלאכה, תלמוד לומר ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת, מה שביעי עצור אף ששי עצור, אי מה שביעי עצור מכל מלאכה אף ששי עצור מכל מלאכה, תלמוד לומר ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה שביעי עצור מכל מלאכה ואין ששה ימים עצורים מכל מלאכה הא לא מסרו הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזה יום אסור ואיזה יום מותר איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת:

קפה (ט) שבעה שבועות תספר לך. (מנחות סה סו) בב"ד. ומנין לכל אחד ואחד, ת"ל (ויקרא כג) וספרתם לכם לכל אחד ואחד:

קפו מהחל חרמש בקמה. משהתחיל חרמש בקמה שיהא הכל בקמה שיהיה תחלה לכל הנקצרים

התורה והמצוה

העומר ומאז ששת ימים תאכל מצות מן התבואה החדשה, ומ"ש בכ"מ שבעת ימים תאכל מצות היינו מן הישן וכן אמר בספרא (אמור סי' קסד) ובמנחות (דף סו) בשם רשב"א להוציא מזה שת"ש וספרתם לכם ממחרת השבת היינו ממחרת הפסח ולא כדעת הצדוקים, וכן מובא במכלתא (בא סי' נח) ובירושלמי פרק א"ד בשם הלל הבבלי:

קפג עצרת לה' אלהיך, ובפ' פינחס אמר ביום השמיני עצרת תהיה לכם, מזה למדו שיהיה חציו לה' וחציו לכם, והוא כר' יהושע (פסחים סח ע"ב ביצה טו ע"ב):

קפד וביום השביעי עצרת וגו' לא תעשה מלאכה, מאמר הספרי הזה מובא בחגיגה (דף יח), וכבר הארכתי בזה בפי' הספרא אמור (סי' קפז), כי בשבת וביוהכ"פ כתוב תמיד כל מלאכה לא תעשו וביו"ט כתוב תמיד כל מלאכת עבודה לא תעשו, והטעם מפני שביו"ט הותר מלאכת אוכל נפש לא יכול לכתוב כל מלאכה לא תעשו דהא יש מלאכות המותרות שהם מלאכת או"נ רק כתב כל מלאכת עבודה שהם אסורים כולם, ובפ' בא שאמר כל מלאכה לא יעשה בהם פירש ואמר אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם, ובכאן אמר עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה, חשם על יו"ט שם מלאכה, רק שלא אמר לא תעשה כל מלאכה, דהא יש מלאכות מותרות רק אמר לא תעשה מלאכה, ר"ל שיש מלאכות אסורות מה שאינו מלאכה אוכל נפש, אך למה לא אמר לא תעשה כל מלאכת עבודה כמ"ש בכ"מ, ופי' ר' ישמעאל שבזה למדה התורה איסור מלאכה בחה"מ, כי יש להבין מדוע יו"ט האחרון של פסח ויו"ט האחרון של חג הסכות נקראים בשם עצרת, ולא נקרא כן שום יו"ט אחר, ולמדו חז"ל מפני שגם ימי חה"מ אסורים במקצת מלאכות, והם עצורים ג"כ ממלאכה, אמר שהחג האחרון שאחר חה"מ הוא עצרת שצריך להעצר מכל מלאכה גם ממלאכות שהותרו בחה"מ כי בחה"מ לא נאסרו רק מלאכות עבודה שאינם דבר האבד, ומלאכות שאינם מלאכת עבודה לא נאסרו כלל אף שאינם לצורך או"נ, אבל יום השביעי עצרת לענין שלא תעשה מלאכה ר"ל אף מלאכה שאינה מלאכת עבודה שזה הותר בחה"מ עצורים ביו"ט כל שאינם לצורך או"נ, ומזה מבואר שעכ"פ גם ימי חה"מ עצורים ממלאכה ר"ל ממלאכת עבודה שנמסר משפטם לחכמים איזה מהם אסורים בחה"מ:

קפה (ט) שבעה שבועות תספר לך, ר"ל ופנית בבקר והלכת לאהליך היינו ביום שני של פסח ומאז ששת ימים תאכל מצה מן החדש ויום השביעי של פסח הוא עצרת וביום שאחריו תשלם שבוע הראשון של ימי הספירה, והספור שבוע אחד כי מצוה למימני יומי ולממני שבועי, ועי"כ אמר פה תספור בלשון יחיד שמורה על ספירת הב"ד להוציא מדעת הקראים שממחרת השבת ר"ל שבת בראשית, שהשבת קביעא וקיימא, רק ממחרת השבת פי' ממחרת יו"ט שיו"ט תלוי בב"ד, ולבל נאמר שגם הספירה מוטלת רק על הב"ד אמר בפ' אמור וספרתם לכם בל"ר שכ"א יספור בפ"ע, כן יל"פ גירסת הספרי אך הגר"א הגיה תספר לך יכול בב"ד ת"ל וספרתם והשאר נמחק:

קפו מהחל חרמש בקמה, היינו משקצרו את העומר שמצותו לקצרו במגל דוקא, והכונת קצירת סבים

לָךְ מֵהָחֵל חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה תָּחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת׃
י וְעָשִׂיתָ חַג שָׁבֻעוֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִסַּת נִדְבַת יָדְךָ אֲשֶׁר
תִּתֵּן כַּאֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ יא וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי ׀ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ בַּמָּקוֹם
אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ יב וְזָכַרְתָּ כִּי
עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרָיִם וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה׃
פ מפטיר יג חַג הַסֻּכֹּת תַּעֲשֶׂה לְךָ שִׁבְעַת יָמִים בְּאָסְפְּךָ מִגָּרְנְךָ

בעל הטורים

ב' דין ואידך (ד"ה ב' לא) מהחל הסרמה . דהיינו העומר שהוא ראשית למנחות כתרומה שהיא ראשית : בקמה תחל לספר קרי ביה בקומה שצריך לברך העומר מעומד : (יא) ושמחת לא נאמר שמחה בפסח שהתבואה עדיין בשדה ובעצרת שהתבואה כבר נקצרה ועדיין היין בענבים נאמר שמחה אחת ובסכות שהכל בבית נאמר בו ב' שמחות : (יב) החקים האלה כתיב בעצרת לפי שניתנה בו תורה : (יג) הסכות תעשה לך

שפתי חכמים

ז פי' לא בתחלת הקציר תליא מילתא אלא בקצירת העומר אך מפני שתחילת הקציר הוא העומר כתב מהחל חרמש בקמה : ח תרגום די מתסרת כמסת תסרתנו ומ"ם מסת שרש ושרשו מסס ודגש בסמ"ך לתשלום אות הכפל : ט פסולת גורן הוא התבן . ויקב הם התרגים לאפוקי המחובר והמקבל טומאה: י דלפי פשוטו קשה נ"ל למיקנו חג הסכות וגם באסיפה סו"ל חג הסכות בלבד או חג האסיף

רש"י

אלהיך . עצור עצמך מן המלאכה . ד"א כנופיא של מאכל ומשתה לשון (שופטים יג) נעצרה נא אותך : (ט) מהחל חרמש בקמה . (ספרי מנחות עא) משנקצר העומר ז שהוא ראשית הקציר : (י) מסת נדבת ידך . די נדבת ידך ח הכל לפי הברכה הבא שלמי שמחה וקרא קרואים לאכול : (יא) והלוי והגר והיתום והאלמנה . ארבעה שלי כנגד ארבעה שלך בנך ובתך ועבדך ואמתך אם אתה משמח את שלי אני משמח את שלך : (יב) וזכרת כי עבד היית וגו' . על מנת כן פדיתיך שתשמור ותעשה את החקים האלה : (יג) באספך . בזמן האסיף שאתה מכניס לבית פירות הקיץ . ד"א ט באספך מגרנך ומיקבך י למד שמסככין את הסוכה

ספרי

הנקצרים שלא תהא קצירתו אלא בחרמש : קפז יכול יקצור [ויביא] ויספור (ויביא) כל זמן שירצה, תלמוד לומר מהחל חרמש בקמה . יכול יקצור ויספור , ויביא כל זמן שירצה, תלמוד לומר [מיום הביאכם תספרו] : קפח (תלמוד לומר שבע שבתות תמימות תהיינה אימתי הם תמימות בזמן שאתה מתחיל מבערב יכול יקצור בלילה ויספור בלילה תלמוד לומר (שם) מיום הביאכם את עומר התנופה) יכול יקצור ביום ויספור ביום ויביא ביום תלמוד לומר שבע שבתות תמימות תהיינה אימתי הם תמימות בזמן שאתה מתחיל מבערב , יכול

התורה והמצוה

תהיה כל התבואה בקמה כי אין לקצור דבר קודם לעומר מאז תחל הספירה וזה כמו שתרגם אונקלוס משריות מגלא בחצד עומרא דארמותא :

קפז בס' אמור אמר מיום הביאכם תספרו ופה אמר מהחל חרמש , וצריך שניהם שממ"ש מיום הביאכם הגם שיהיה ביום ההבאה ולא נדע שיהיה ביום הקצירה ונאמר שיקצור ואימת שירצה יביא ויספור לכן אמר מהחל חרמש שתהיה הספירה ביום הקצירה , ואם יאמר מהחל חרמש לא נדע שיהיה ביום ההבאה ונאמר שיקצור ויספור ואח"כ יביא לכן צריך שניהם , כ"ה בספרא אמור (סי' קסה) ועפ"ז הגהתי כאן : קפח ממ"ש מיום הביאכם י"ל שהספירה ביום וכן הקצירה דהא כתיב מהחל חרמש תחל לספור לכן אמר שבע שבתות תמימות מלילה ויום , ולפ"ז יש לטעות שגם ההבאה תהיה בלילה שכבר התבאר שצריך שיהיו שלשתם כאחד אך הא כתיב מיום הביאכם וא"כ תבואר שהקצירה וספירה בלילה והבאה ביום , ועסם

שבועין תמני לך משריות מגלא בהצד עומרא דארמותא תשרי למימני שבעא שבועין: י ותעבד חגא דשבועיא קדם יי אלהך מסת נדבת ידך די תתן כמא די יברכנך יי אלהך: יא ותחדי קדם יי אלהך את וברך וברתך ועבדך ואמתך וליואה די בקרויך וגיורא ויתמא וארמלתא די בינך באתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכנתיה תמן: יב ותדכר ארי עבדא הויתא במצרים ותטר ותעבד ית קימיא האלין: יג חגא דמטליא תעבד לך שבעא יומין במכנשך מאדרך וממעצרתך:

ספרי

יקצור (ביום) בלילה ויספור בלילה ויביא בלילה, תלמוד לומר מיום הביאכם תספרו אין הבאה אלא ביום, הא באיזה צד קצירה וספירה בלילה והבאה ביום:

קפט (י) ועשית חג שבועות לה' אלהיך. מכלל שנאמר (שמות כג) וחג הקציר בכורי מעשיך יכול אם יש לך קציר אתה עושה יו"ט ואם לאו אין אתה עושה יו"ט, תלמוד לומר ועשית חג שבועות לה' אלהיך בין שיש לו קציר ובין שאין לו קציר אתה עושה יו"ט:

קצ מסת נדבת ידך (חגיגה ח) מלמד שאדם מביא חובתו מן החולין. ומנין שאם רצה (להביא) [לערב] ממעשר (יביא) [יערב], תלמוד לומר כאשר יברכך ה' אלהיך:

קצא (יא) ושמחת לפני ה' אלהיך. (פסחים קט) נאמר כאן שמחה ונאמר להלן שמחה מה שמחה האמורה להלן שלמים אף שמחה האמורה כאן שלמים: אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך, חביב חביב קודם.

(חגיגה ו) ר' יוסי הגלילי אומר שלש מצות נוהגות ברגל ואלו הן חגיגה ראיה ושמחה. יש בראיה מה שאין בשתיהם ויש בחגיגה מה שאין בשתיהם ויש בשמחה מה שאין בשתיהם. ראיה כולה לגבוה משא"כ בשתיהם. חגיגה נוהגת לפני הדבור ולאחר הדבור מה שאין כן בשתיהם. שמחה נוהגת באנשים ובנשים משא"כ בשתיהם הא מפני שיש בזו מה שאין בזו ויש בזו מה שאין בזו הוצרך הכתוב לומר את כולם:

קצב (יב) וזכרת כי עבד היית במצרים ושמרת ועשית וגו'. מלמד שכל שנוהגים בעצרת נוהגים בפסח וחג, או [אף] (אינו אלא) כל שנוהגים בפסח וחג נוהגים בעצרת, תלמוד לומר האלה, אלה נוהגים בעצרת ואין מצה סוכה לולב ושבעה נוהגים בעצרת:

קצג (יג) חג הסכות תעשה לך שבעת ימים. (להדיוט, ומנין אף לגבוה תלמוד לומר חג) [למה נאמר, לפי שנאמר], חג

התורה והמצוה

ונוסח הספרי משובשת ואני הגהתיה כנוסח הפרשה אמור סי' קסו:

קפט (י) ועשית חג שבועות, בפ' משפטים פורש בשם חג הקציר וחג האסיף ופה פורש בשם חג השבועות וחג הסוכות ללמד שאף בשאין קציר ואסיף אתה עושה יו"ט, ושם א"ל ללמדם אלא כי שם מדבר בשביעית שאין קציר ואסיף בשנה זאת וכמ"ש במכלתא שם (סי' רכה) וידעינן שנקרא כן על רוב השנים:

קצ מסת נדבת ידך, די מחסורו ת"א מסת מחסוריה, וכן בת"א פה מסת נדבת ידך וכן פי' רשב"ם, ופרשו מסה, ומז"ל חגיגה (דף ח) מענין מס, ורא"בע פי' שפרשו נסה, כטעם הרמת יד ודגש להשלים הס' או הנו"ן החסר, ולשון נדבת ידך היינו מה שנותן ממה שבידו מן החולין, ולשון כאשר יברכך כולל גם אם נותן ממעות מעשר הגם שאינו נדבת ידו הוא מברכת ה' שנתן לו הרבה לעשר ממנו מעשר ופי' חז"ל (חגיגה שם) בטופל מעשר על החולין:

קצא (יא) ושמחת לפני ה' אלהיך, התבאר למעלה (סי' יד), ומ"ש ריה"ג אומר מובא בחגיגה (דף ו' ע"ב), והנה בחג המצות לא נזכר בו שמחה ועמ"ש בספר יראים סי' קכז ובטורי אבן חגיגה שם, ועיין בסי' שאח"ז:

קצב (יב) וזכרת כי עבד היית במצרים, זכירת העבדות עקרו על פסח, ובא ללמד שהשמחה נוהג בפסח כי שמחה לא כתיבא רק בשבועות וסוכות (כנ"ל סי' הקודם) ובכ"ז אמ"ל שר"ל שינהג בשבועות גם דיני פסח וחג שכנוי הרומז האלה מרמז תמיד על ענין הסמוך כמ"ש בהתו"ה ט (סי' כג) וע"כ לענין עצרת אינו מרמז רק על שלמי שמחה דכתיב ביה:

קצג (יג) חג הסכות תעשה לך, וכתיב חג הסכות לה', פי' בספרי שמלמד שהסוכה שאתה עושה

וּמִיִּקְבֶךָ׃ יד וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ טו שִׁבְעַת יָמִים תָּחֹג לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל תְּבוּאָתְךָ וּבְכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ שָׂמֵחַ׃ טז שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים ׀ בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה

שפתי חכמים

האסיף לנגד מ"ש אמר ד"א כו': כ כדפניה כדי לולב וערבה והיינו אך שמח לרבות ליל י"ט האחרון או אינו אלא לרבות ליל י"ט הראשון ת"ל אך חלק ומה ראית לרבות ליל י"ט האחרון ולהוציא ליל י"ט הראשון מרבה אני ליל י"ט האחרון שיש שמחה לפניו

רש"י

בפסולת גרן ויקב (סוכה יב): (טו) והיית אך שמח. לפי פשוטו אין זה לשון צווי אלא לשון הבטחה ולפי תלמודו למדו מכאן לרבות לילי יום טוב האחרון

ספרי

הסכות שבעת ימים לה' (אם כן למה נאמר) [יכול לגבוה תלמוד לומר] תעשה לך [אם כן מה תלמוד לומר לה'] כל זמן שאתה עושה סוכה [לך] מעלה אני עליך כאלו אתה עושה לגבוה: קצד תעשה (לך. (סוכה ט) (פרק לסוכה ישנה) [ולא מן העשוי], מכאן אתה אומר (שם יא) הדלה עליה את הגפן ואת הקיסום וסיכך על גבן פסולה:

קצה ר' אליעזר אומר כשם שאין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון של חג בלולבו של חברו כך אין אדם יוצא ידי חובתו ביו"ט הראשון בסוכתו של חברו שנאמר חג הסכות תעשה לך, וחכמים אומרים בלולבו של חברו אינו יוצא שנאמר (ויקרא כג) ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל (סוכה מא) לכל אחד ואחד, אבל יוצא הוא בסוכתו של חברו שנאמר (שם) כל האזרח בישראל ישבו בסכות כל ישראל ישבו בסוכה אחת: קצו ר' שמעון אומר פסח וחג שאין עונת מלאכה עשה זה ז' וזה ח', עצרת שהיא עונת מלאכה אינה אלא

התורה והמצוה

לך מעלה כאלו אתה עושה לגבוה, כי אל עליה ש"ע בסוד סוכה שלום שהוא יחוד הוי"ה ואדני כמ' בסוכה, ועז"א לה' אלהיך ובספרא (פס סי' קפה) ובסוכה (דף ט ודף כז) למודים אחרים:

קצד תעשה ולא מן העשוי, כ"ה בגמ' סוכה (דף יא ע"ב) ומיירי בסקגן עיי"ש:

קצה תעשה לך, ר"א דרש לך משלך, ורבנן ס"ל כל האזרח ולך ממעט גזולה כן אמרו בסוכה (דף כז) ומ"ש ביו"ט הראשון ליתא בגמ', ויל"פ ע"פ מש"ש חזר בו ר' אליעזר:

קצו חג הסכות תעשה לך שבעת ימים, ר"ל מה שצוה השי"ת לעשות הג' מועדים בימים האלה, מפני שהיה דרך כל העמים העוסקים בעבודת האדמה לעשות להם מועדים וימי שמחה בימים האלה, אם בפסח שהתחילו לקצור השעורים ובשבועות בקציר חטים ובסוכות באספם תבואת השדה, ורצה השם שהמועדות שהיו רגילים לעשות לצרכם יעשום לא לצרכם רק לשם ה', וישמחו בהם לא על תבואתם וקנינם רק בעבור כי יראו לפני ה', כמ"ש מלך שרצה לנסות את אוהבו ובא לביתו לבקרו בעת שעשה משתה גדול לחתונת בנו יחידו ורצה כי השמחה שהיה לו על ביאת המלך לביתו תהיה מלבו האהבה והשמחה שהיה לו אל חתונת בנו, ושמח רק בעבור המלך, וז"ש הלא ידעתי כי חג הסכות תעשה לך שבעת ימים בודאי תעשה חג זה לך לצרכך באספך מגרנך ומיקבך, והדרך לעשות חג בעת האסיף, ושמחת בחגך ר"ל ובודאי תשמח בעת שהוא חגך בזה תשמח אתה ובנך, ואמי מצוך שבעת ימים תחג לה' אלהיך שבעת ימים אלה לא תחוג לצרכך רק לה' אלהיך ולא יהיה החג בביתך רק במקום אשר יבחר ה', כי יברכך ה' וגו תהיה עיקר השמחה לא במעשה ידיך והיית אך שמח במה ששלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך וגו', ועפ"ז אמר ר"ש שכיון שהגביל אבן המועדים נגד המועדים שעובדי האדמה עשים לעצמם בימים האלה לכן בפסח ובחג שאינו עת מלאכה

יד ותחדי בחגך את וברך וברתך ועבדך ואמתך וליואה וגיורא ויתמא וארמלתא די בקרויך: טו שבעא יומין תחוג קדם יי אלהך באתרא די יתרעי יי ארי יברכנך יי אלהך בכל עללתך ובכל עובדי ידיך ותהי ברם חדי: טז תלת זמנין בשתא

ספרי

אלא יום אחד בלבד מלמד שתסך הכתוב על ישראל: **קצז** באספך מגרנך ומיקבך. מה גורן ויקב מיוחדים שגדלים על מי שנה שעברה [ומתעשרים לשנה שעברה אף כל שגדלים על מי שנה שעברה מתעשרים לשנה שעברה] יצאו ירקות שאין גדלים על מי שנה שעברה [מתעשרים לשנה הבאה] דברי ר' יוסי הגלילי, ר' עקיבא אומר מה גורן ויקב מיוחדים שגדלים על (כל) [רוב] מים ומתעשרים לשנה שעברה [אף כל שגדלים על רוב מים מתעשרים לשנה שעברה], יצאו ירקות שאין גדלים על (כל) [רוב] מים (לפיכך) מתעשרים לשנה הבאה: **קצח** (יד) ושמחת (כהנך) (חגיגה ח) בבכל מיני שמחות, יכול אף בעופות ומנחות, תלמוד לומר בחגך במי שחגיגה באה מהם יצאו עופות ומנחות שאין חגיגה באה מהם: אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך. חביב חביב קודם: **קצט** (טו) שבעת ימים תחוג לה' אלהיך.

במקום אשר יבחר ה', ולהלן הוא אומר חג הסכות שבעת ימים לה', מה תלמוד לומר שבעת ימים לה', מלמד שכל הרגל תשלומין לראשון), [יכול יהיה חוגג והולך כל ז', תלמוד לומר וחגותם אותו, אותו אתה חוגג ואי אתה חוגג כל שבעה], אם כן למה נאמר שבעת ימים, תשלומין כל שבעה: **קך** כי יברכך ה' אלהיך. יכול בו במין, תלמוד לומר בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך:

רא והיית אך שמח. (סוכה מח ופ"ג) לרבות לילי יו"ט (הראשון) [האחרון] לשמחה, יכול שאני מרבה אף יו"ט (האחרון) [הראשון] תלמוד

התורה והמצוה

מלאכה והיה דרכם לעשות מועד ז' וה' הגביל כנגד ימי הגים האלה ז' וה', ועצרת שהוא עם מלאכה ואין דרכם לעשות מועד רק יום א' הגביל ג"כ את החג על יום א', ועז"א שהסך על ישראל לשון חיסור והקטנה כמ"ש בערוך ערך הסך:

קצז באספך מגרנך ומיקבך, ברייתא זו מובא בר"ה (דף יד) ועיי"ש פירושה והוא דרוש אסמכתא דמעשר ירק דרבנן:

קצח (יד) ושמחת, כבר למד (סי' קן) שמחה לפסח וסוכות ועצרת שלכן הזכיר יג"מ כי פסח תלוי ביג"מ וכן סוכות תלוי ביג"מ כמ"ש בספרא אמור (סי' רז) וא"כ מיותר בכאן ושמחת לרבות כל מיני שמחות וכמו שמפ' בחגיגה (דף ח) שיוצאים י"ח בנו"כ ומעשר בהמה וכו', ולכל נסעה שיוצאים בעופות ומנחות אמר בחגך ששם חג הונה על החגיגה כמ"ש בפ' אמור (סי' קלא), ור"ל שתשמח בבשר שאתה מביא ממנו חגיגה, ועיי"ש בתוס' ד"ה ושמחת ושם ע"ב ד"ה מי, ומ"ש חביב חביב קודם כבר אמר למעלה כ"פ:

קצט (טו) שבעת ימים תחג, פי' לתשלומין כמ"ש בפ' אמור והגורם אותו חג לה' שבעת ימים וכמו שפי' בספרא שם (סי' רב) ונוסחתי נוסח הגר"א:

ר כי יברכך ה', הברכה הבאה בעקב המצוה תהיה לרוב במין של המצוה כמ"ש (שבת דף כג ע"ב) הרגיל בנרות זוכה לטלית נאה הרגיל בקדוש היום זוכה וממלא גרבי יין, שכן מן המדה, כמו שמבואר במגלה (דף כז) רב הונא הוה אסר ריתא וקאי קמיה דרב א"ל מאי האי א"ל לא הוה לי קדושא ומשכנתי' להימייניא ואתאי ביה קדושא א"ל יהא רעוא דהיסום בשיראי, ונתקיים ברכה זו ברב הונא, והקפיד רב על שלא א"ל בעת הברכה וכן נמר, כי בשבת (דף קיח ע"ב) א"ל לחייא בר רב אבוך במה הוא זהיר ספי בנרות, וא"כ ברכה זו דהיסום בשיראי ראוי לרב שהיה זהיר בנרות לא לרב הונא שהיה זהיר בקדוש היום ושכרו הוא למלאות גרבי יין שזה נתקיים ג"כ ברב הונא כמ"ש בברכות (דף ה) רב הונא תקיפי ליה ארבע מאות דני דחמרא, ועל"כ הקפיד רב ע"מ שלא א"ל וכן נמר, וז"ש בספרי כי יברכך יכול בו במין היינו בצאן ובקר, שזה מדה כנגד מדה לכן פירש בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך:

רא והיית אך שמח, כגירסתנו נמצא בגמ' פסחים (דף עא) סוכה (דף מח), וגי' הספרים משובשת כמו שהגיה הגר"א, ודרך התלמוד זה נראה משום דאמר ב"פ שבעת ימים דמשמע שבעה ולא שמונה, אומר שזה רק לענין חיובה שלמים שמ"ש ושמחת בחגך פי' שתשמח בבשר שאתה מביא חגיגה ממנו כנ"ל (סי' קנו) דהיינו בשלמי שמחה וזה אינו מחויב רק ז' ימים, אבל בשמחה מחויב גם בשמיני,

ועז"א

כָּל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה רֵיקָם׃ יז אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃ ס ס ס

קכ"ו. פלא"ס סימן. ומפטירין עניה סוערה. בישעיה סימן נד.

יח שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה

בעל הטורים

לך בלחסך מגרק רמז לנדי סוכה לעמרה בשבלים: (טז) כל זכורך בגי' גדולים וקטנים. את פני ה"א כפולה לומר פניה בפנים וכשם שבא לראות כן בא לירלות:

(יח) שפטים. סמך שפטים ושטרים לרגלים לומר שהרגלים על פי השופטים (עי' ר"ה ד' כ"ה) ועוד כי הם מעשים להבית הנדרים ברגלים כדאמרי' תזכרה לב"ד שיעשוק ועוד כי השופטים מזהירים העם שלא לחטוא ברגלים כדאמרי' סקבא דשתא ריגלא (ע"ל ס' קדושים): כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך שופטים שהשופטים היו מצווין לתת למי שהוא עני. ד"א אשר נתן לך שוטרים כלומר ליתן לשופטים כענין שנאמר (דה"ב לא) לתת מנת וגו' למען יחזקו בתורת ה': איש כמתנת ידו שופטים רמז שמתשכנין על הצדקה. שלש פעמים וסמיך ליה שופטים שבג' מקומות סנהדרין יושבין בהר הבית ובעזרה ובלשכת הגזית. וכן ג' שורות של תלמידים יושבין לפני סנהדרין. יראה כל זכורך וסמיך ליה שופטים שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל: שפטים בגי' ע' סנהדרין. שפטים בגי' מכשף שמעמידין סנהדרין בעלי כשפים שיודעים לבטל הכשפים (ערש"י פ' ח וכמנהות ד' ס"ה). שופטים תגין למעלה ולמטה. יראה הדיין כאילו חרב מלמעלה וגיהנם פתוחה מלמטה: תתן לך ולא נעכו"ם. מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל. חקיו ומשפטיו בגי' דיוקי משפטיו: בכל שעריך בכל מה שאתה מעט

שפתי חכמים

דהיינו שחג לכן צריך לכוללו עם שבעת הימים משא"כ ליל י"ט ראשון: לאפ"פ שאין במצות יראה כל זכורך אלא עולת ראיה בלבד הוכרח רש"י לפרש ג"כ על שלמי חגיגה מדכתיב איש כמתנת ידו והקרא מוכח אלמעלה דכתיב מסת נדבת ידך וכתיב ושמחת בחגך אתה ובנך וגו' שזה למה לשלמי חגיגה כי אין שמחה בלא בשר:

רש"י

לשמחה (שם): (טז) ולא יראה את פני ה' ריקם. אלא הבא עולות ראיה ל ושלמי חגיגה: (יז) איש כמתנת ידו. (חגיגה ה) מי שיש לו אוכלין הרבה ונכסים מרובין יביא עולות מרובות ושלמים מרובים:

חסלת פרשת ראה

(יח) שפטים ושטרים. שפטים דיינין הפוסקים את הדין: ושטרים (סנהדרין יז) הרודים את

ספרי

תלמוד לומר אך (מכאן אמרו ישראל יוצאים ידי חובתם בנדרים ונדבות, יכול אף בעופות ובמנחות תלמוד לומר אך):

רב (טז) שלוש פעמים בשנה. (חגיגה ג) אין פעמים אלא (זמנים) [רגלים] וכה"א (ישעיה כו) תרמסנה רגל רגלי עני פעמי

התורה והמצוה

ועז"א והיית אך שמח ר"ל שמח לבד בלא זביחת שלמים, שזה מליין במלת אך אך שמח לא זובח שלמים, ומזה מבואר שאינו מדבר יו"ט הראשון שהלא נאמר אך ויו"ט הראשון הוא מחויב בשלמי שמחה ואינו אך שמח לבד, ובזה תראה שאין סתירה בדברי רש"י שבפסחים כתב שדוקא ליל שמיני אבל יום שמיני לא דב"פ ז' ימים כתיב והמעיט שמיני, ובסוכה כתב דכ"ע יום שמיני שהוא עקר שחייב בשמחה, שבפסחים מדבר לענין זביחת שלמים וזה אין נוהג ביום שמיני דז' ימים כתיב, ובסוכה מדבר לענין שמחה לבד בבשר פי"ל מיום שביעי, ובזה יום שמיני כ"ש מליל שמיני, וזה רק לענין שמחה דהא בלילה לא משכחת זביחה וס"ה ינס דאתיא ק"ו מלילה הוא רק לענין שמחה, וכן עמ"ש הכלל והשמחה שמונה פרש"י לאכול בשר שלמים ר"ל רק לאכול לא לזבוח ומיושב קו' התוס' בזה:

רב שלוש פעמים, ובפ' משפטים אמר שלש רגלים ופרשתי שם משני שהיה דרך ללכת ברגל ולהעלים התגרים, ופה אמר פעמים, והוא ג"כ נרדף עם רגלים בצד זה להורות על הדריכה ופעמים מליין סוף הרגל ומוציא פרס לבעלי קבין שסוף הרגל לבוש במנעל לא הקטע שסוף הרגל מקולן עיין בגמ', וכן סומא פטור ממה דכתיב יראה דכתיב ג"פ יומה לדרוש שתהיה הראיה שלמה גם מצד הבא לראות ועיין בחגיגה (דף ז):

יתחזי כל דכורך קדם יי אלהך באתרא די יתרעי בחגא דפטיריא ובחגא דשבועיא ובחגא דמטליא ולא יתחזי קדם יי ריקנין : יז גבר כמתנת ידה כברכתא דיי אלהך די יהב לך : ס ס ס

יח דינין ופרענין תמני לך בכל קרויך די יי אלהך יהב לך לשבטיך וידונון ית עמא

ספרי

דלים : יראה. כדרך שבא לראות כך בא ליראות : רג (זכורך) [זכור] להוציא את הנשים, זכור להוציא טומטום ואנדרוגינוס. כל זכורך, להביא את הקטנים. (מכאן אמרו) (חגיגה ב) איזהו קטן כל שאינו יכול לרכוב על כתפו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית דברי בית שמאי שנאמר זכורך, ובית הלל אומרים כל שאינו יכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית שנאמר רגלים : רד את פני ה' אלהיך. אם אתה עושה כן פונה אני מכל עסקי ואיני עוסק אלא בך : רה בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסכות. (ר"ה ד) רבי (שמואל) [שמעון] אומר אין תלמוד לומר חג הסוכות שבו מדבר הכתוב אלא מה תלמוד לומר חג הסוכות, מלמד שאינו עובר בבל תאחר עד שיעברו רגלי כל השנה : רו ולא יראה את פני ה' ריקם, מן (הנדקה) [הקרבן] וחכמים נתנו שעור בית שמאי אומרים [הראיה שתי כסף והחגיגה מעה כסף ובית הלל אומרים] הראיה מעה כסף (ושמחה)[והחגיגה] שתי כסף: רז (יז) איש כמתנת ידו כברכת. מכאן אמרו (חגיגה ה) מי שיש לו אוכלים מרובים ונכסים מועטים מביא שלמים מרובים ועולות מועטות. אוכלים מועטים ונכסים מרובים מביא עולות מרובות [ושלמים מועטים], זה וזה מועט עליו אמרו מעה כסף ושתי כסף. זה וזה מרובים על זה נאמר איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך :

א (יח יט) שפטים ושטרים תתן לך. (סנהדרין טז) מנין שממנים ב"ד לכל ישראל ת"ל שופטים תתן לך, ומנין שממנים שוטרים לכל ישראל ת"ל שוטרים

התורה והמצוה

רג כל זכורך, מוציא נשים וטו"א ועיין מ"ש בהתו"ה ויקרא באורך, ומ"ש להביא את הקטנים מפרש בגמ' דמיירי בהגיע לחינוך והוא דרבנן והדרשה דפה אסמכתא עיי"ש :

רד יראה את פני, ראיה בנפעל מקושר תמיד עם למ"ד השמוש או עם מלת אל לבד נראים ברגל מלאכוהו כ"פ מקושר עם מלת את, כי הפנים מציינים ג"כ היותו פונה ומתכוין לאותו דבר, וכמ"ש בספרא (אחרי סי' קיח) ונתתי פני פונה אני מכל עסקי ועוסק בה ושם ציינתי עוד דוגמאות לזה ועז"ש יראה את פני שהפניה והכונה העליונה נפעלת ממצוה זאת לעסוק בך ולהשגיח בך לטובה :

רה בחג המצות וגו', לא היה צ"ל זה שכבר הזכיר כל רגל בפ"ע, ופי' חז"ל מפני שלמד בספרא אמור (סי' קג) שאינו עובר על בל תאחר ברגל א' שלא הביא מת"ש אלא תעשו לה' במועדיכם היינו במועדים של כל ימות השנה, ולא ידע מאיזה רגל נחשב, לכן סדרם פה שסדרם הוא חג המצות שבועות סוכות, ולכן הזכיר שנית שם סוכות שבו עסק לומר שהוא אחרון כדעת ר"ש בר"ה (דף ד) :

רו ולא יראו פני ריקם, הבא לעזרה ולא הביא קרבן עובר בל"ת, ואין שעור מה"ת רק מדרבנן (עיין בחגיגה דף ב' ודף ז' ובירושלמי פ"ק דפאה) :

רז איש כמתנת ידו, פסקא זו מועתק ממשנה דחגיגה (דף ח ע"ב) :

א (יח יט) שופטים ושוטרים תתן לך, כבר אמר שצריך שיהיה להם ב"ד כמ"ש והגישו אדוניו אל האלהים, ונתן בפלילים, עד האלהים יבא דבר שניהם, רק לא באר איכות וכמות באמונתם, ובארו פה, וכבר פי' הרמב"ן ששעור הכתוב שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך, ומ"ש תתן לך שמדבר אל כלל הכנסיה היינו שיהיו סנהדרי גדולה הממונים על כלל ישראל שישבו בלשכת הגזית כמו שכתוב כי יפלא ממך דבר למשפט וקמת ועלית וכו' ואל השופט אשר יהיה בימים ההם, ור' יהודה שואל מלשון תתן לך שאחד ממונה על כולם ופי' התוס' סנהדרין (טז ע"ב ד"ה אחד) שהוא המופלא שבב"ד ולא היה ממנין סנהדרין, ונראה שר"י לשטתו שס"ל שסנהדרין שבעים ואין משה מן המנין (כמ"ש בדף יח), וי"ל שמדייק מ"ש תתן לך, ואין עושין אלא ע"פ ב"ד של סנהדרי גדולה, ומי עושה סנהדרי גדולה, בהכרח א' ממונה על כולם והוא ממנה סנהדרי גדולה, ומביא ראיה ממ"ש (דה"ב יט) והנה אמריא כהן הראש כן נראה להגיה ואגב מביא סוף הפסוק לענין שצריך שוטרים ואמר עוד לשבטיך שיהיה ב"ד מיוחד

אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם מִשְׁפַּט־ צֶדֶק׃ יט לֹא־תַטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תַכִּיר פָּנִים וְלֹא־ תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי חֲכָמִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי

בעל הטורים

ממנן תנהך כן למסים בן לנסיל לדקס . לשבטיך ושפטו לומר שמנוס לשבט לשפוט שבטו : ושפטו אוסיות ושוס יסי סבינ

שפתי חכמים

א לפי שמלמ שוטרים על אותם התמונים על המלחמה כמו ודבח השוטרים ותרגום וימללון סרכיא : ב ר"ל כיון דכל שער ושער של בית ימנו שופטים אם כן את מי הם דנין כא כולם יהיו שופטים ומתרך בכל עיר ועיר : ג דלא יתכן להיות דבוק עם נותן לך הסמוך לו כי מאחר שאמר אשר ה' אלהיך נותן לך הרי כל שבטיך בכלל מלת לך אלא מוסב וכו' וכאילו כתיב ובשעריך ויחסר ו' ובשעריך ומפרש והולך א"כ נ"ל למכתב ברוויכו לשבטיך ובכל שעריך ומפרש מלמד שמושיבין כו' : ד ר"ל לשבטיך מלמד אם היו שני שבטים בעיר אחת שצריך שופטים לכל שבט ושבט ובכל שעריך מלמד שאם היו שני עיירות של שבט אחד שצריך שופטים בכל עיר ועיר וא"ת ואף אי לא מוסב על תתן לך יש לפרש נמי הכי מדכתיב נותן לך לשבטיך דלשבטיך מוסב על לך דסמיך ליה וי"ל דלך דכתיב גבי נותן מאחר שכתוב בו אשר ה' אלהיך נותן לך הרי כל שבטיך בכלל אם כן הדרא קושיא לדוכתה לשבטיך נ"ל אבל תתן לך הוי כמו תתן לשבטיך ולך דכתיב בקרא הוי כמו לך לך וכמו עשה לך דהוא תיקון הלשון ה"ה ה"נ אבל לך דכתיב גבי נותן מלת לך קאי אכל ישראל ולא תקון ל' הוא אלא פי' דמותן הוא דכתיב אשר ה' אלהיך נותן ולמי נותן לך ופירושו קא בגרש והיינו לכלל ישראל ואין לומר נותן לשבטים וכי לשבטים ניתנה הארץ מש"ה גבי תתן לך כיון דלשבטיך מוסב על תתן אם כן אין אנו צריכים לפירושו דמלת לך ע"כ תיקון לשון הוא וק"ל : ה ר"ל כל"ל ושפטתם את העם משפט צדק שהוא נוכח כמו שכתוב אחריו בלשון נוכח לא תטה לא תכיר ולא תקח ומתרץ מהו כו' וה"ם שופטים ושוטרים תתן לך כו' ומה עינן של דיינים שתתן ומפרש ושפטו את העם משפט צדק ר"ל מוי הוא לישראל שימנו דיינים שיודעים לשפוט צדק שיהיו מומחים וצדיקים: ו כלומר כיון דלא תטה משפט כמשמעו דהיינו שלא יעוות הדין א"כ לא תכיר פנים ל"ל ומתרץ ללמדך אף בשעת הטענות כו' ר"ל אפילו קודם המשפט נ"כ לא יעוות הדין ולא יקלקל שלא יהא כו' ולכך צריך רש"י נמי לפרש לא תטה כמשמעו : ז דא"א לפרש שלא לשפוט צדק הרי כבר כתיב לא תטה משפט וא"כ לא תקח שוחד ל"ל אלא שאפילו לשפוט צדק אסור ליקח שוחד א"נ רש"י עצמו מפרש והולך ר"ל קרא דכי השוחד יעור נתינת טעם הוא אלא תקח שוחד ופירושו מקיבל שוחד ממנו א"א לו שלא יטה לבו אליו לבסף בזכותו דהא לא קבל השוחד ממנו בתחלה אלא כדי שיזכה ויעוות הדין לשכנגדו אלא ש"מ לא תקח שוחד אפי' לשפוט צדק : ח וא"ת כס' משפטים פי' כי יעור פקחים אפילו חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרף דעתו עליו וכו' וי"ל דהתם כתיב יעור פקחים ודאי קאי אפקחות שבו כלומר יעור הפקחות שתטרף דעתו וכו' : ט ר"ל דלא קאי אדיינים אלא בתורה שהם דברים המצודקים ונקראו אמת ואותן דברים של תורה הוא מסלף שלא פסק כדין הורס יהיה עלה דברי כמו דברים ולא שיהיה דברי סמוך כמו תלוי שקופים שהוא כמו תלוים נגעי נעמרים שהוא כמו נגעים :

רש"י

העם אחר מאוזן שמכין וכופתין א במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט : בכל שעריך . (ס"כ) בכל עיר ב ועיר : לשבטיך . מוסב על תתן לך ג שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך : לשבטיך . מלמד שמושיבין דיינין לכל שבט ושבט ד ובכל עיר ועיר : ושפטו את העם וגו' . מנה דיינין מומחים ה וצדיקים לשפוט צדק : (יט) לא תטה משפט . כמשמעו : לא תכיר פנים . אף בשעת הטענות ו אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב לפי שכשרואה שהדיין מכבד את חברו מסתתמין טענותיו : ולא תקח שחד . (ספרי) אפילו ז לשפוט צדק : כי השחד יעור. (כתובות קה) משקבל שחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבו ח אצלו להפוך בזכותו : דברי צדיקם . דברים המצודקים ט משפטי אמת : (כ) צדק צדק תרדף.

ספרי

שוטרים תתן לך . רבי יהודה אומר מנין שממנים אחד על גבי כולם תלמוד לומר תתן לך ואומר [והנה אמריהו כהן הראש עליכם] ושוטרים הלוים לפניכם (דה"ב יט). ומנין שממנים ב"ד לכל עיר ועיר תלמוד לומר שופטים בכל שעריך , ומנין שממנים שוטרים לכל עיר ועיר תלמוד לומר ושוטרים לשעריך . ומנין שממנים ב"ד לכל שבט ושבט , תלמוד לומר ושופטים לשבטיך . ומנין שממנים שוטרים לכל שבט ושבט , תלמוד לומר ושוטרים לשבטיך . רשב"ג אומר

התורה והמצוה

לכל שבט , וג"מ שאם מחלקה עיר אחת לב' שבטים כמו ירושלים צריך ב"ד מיוחד לשבט , והוא הר' יוחנן בסנהדרין (דף קיא ע"ב) שמחלקים עיר אחת לב' שבטים , ופי' הרמב"ן שמעט"י שיש ב"ד בכל

עיר

עַמָּא דִּין דִּקְשׁוֹט: יט לָא תַצְלֵי דִין לָא תִשְׁתְּמוֹדַע אַפִּין וְלָא תְקַבֵּל שׁוֹחֲדָא אֲרֵי

ספרי

אומר לשבטיך ושפטו מצוה לכל שבט ושבט להיות דן את שבטו: ושפטו את העם, בעל כרחם:

ב (יט) משפט צדק, [לא תטה משפט בממון, לא תכיר פנים בדין, ד"א] זה מינוי הדיינים (והלא) [שהלא] כבר נאמר [ושפטתם צדק], לא תטה משפט [לא תכיר פנים] מה תלמוד לומר משפט צדק זה מינוי הדיינים, לא תטה משפט שלא תאמר איש פלוני נאה איש פלוני קרובי. לא תכיר פנים, שלא תאמר איש פלוני עשיר איש פלוני עני: ג ולא תקח שחד. ואין צריך לומר לזכות את החייב ולחייב את הזכאי, אלא אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב: כי השחד יעור עיני חכמים, ואין צריך לומר עיני טפשים: ויסלף דברי צדיקים, ואין צריך לומר דברי רשעים. כי השחד יעור, אומר על טהור טמא ועל טמא טהור. ויסלף דברי צדיקים, אומר על אסור מותר ועל מותר אסור [אלא] כי השחד יעור עיני חכמים (ויסלף דברי צדיקים) אינו יוצא ידי עולמו עד שיורהו צדק בהוראתו. ויסלף דברי צדיקים אינו יוצא ידי עולמו עד (שידע) [שלא ידע] מה מדבר. (ד"א לא תטה משפט בממון, לא תכיר פנים בדין):

צדק

התורה והמצוה

עיר ב"ד של השבט י"ל דין ב"ד הגדול לאותו שבט ויכולים לכוף הבע"ד שיעמדו לפניהם, וכבר מוזכר בהוריות דיינים מיוחדים בשבט שעשה עפ"י הוראת בית דינו, ומ"מ בכל שעריך מבואר שצריך להעמיד שופטים בכל עיר ועיר, ואחר שאמר שופטים ושוטרים מבואר שה"ה שהשוטרים יהיו בין לסנהדרי גדולה בין לסנהדרי השבט בין לשופטי עיר ועיר, ובפי' שוטרים פירש הראב"ע שהם הפרנסים המושלים כמו אם תשים משטרו בארץ (איוב לח), והם האוחזים כח להשופטים לכוף את בע"ד לקיים משפטיהם, וי"מ שהם השוטרים העומדים על הדיינים בעלי מקל ורצועה וכ"כ הרמב"ם והטור, ורשב"ג מדייק שהיל"ל שופטים ושוטרים התן לך לשבטיך, ולמה כתב תלת לשבטיך לבסוף שהוא ללמד שנפרש כאלו כתיב ושפטו את העם לשבטיך, שמצוה מיוחדת על כל השבט לדון את שבטו, ושיוכל לשפטם בע"כ כנ"ל, וכ"ז מובא בסנהדרין (דף טז ע"ב):

ב ושפטו את העם משפט צדק לא תטה משפט, לפי הפשט הוא אזהרה אל השופטים שישפטו צדק ולא יטו משפט בדיני ממונות לצד של א' מן הבע"ד לזכותו או לחייבו ולא יכירו פנים בעת הדין, אולם באמת כל אזהרות אלה מיותרים שכבר אמר (דברים א) ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו לא תכירו פנים וכן מ"ש לא תטה משפט כבר הזהיר וע"כ פי' שרמז ג"כ אזהרה על מנוי הדיינים שיבחרו שופטים צודקים בהם שישפטו משפט צדק, ובעת בחירת השופטים לא יטו משפט לבחור בקרוביהם או באנשים שמצאו חן בעיניהם ולא תכיר פנים לבחרו לשופט מצד שהוא עשיר או מצד שמרחם עליו מצד עניו ותמיכת אותו כדי שימצא פרנסתו עי"כ, ומצאתי כהגהת הגר"א שהגיה קרוב לזה:

ג ולא תקח שחד, אצ"ל לזכות את החייב וכו' שכבר אמר לא תטה משפט כן פי' בכתובות (דף קה) ובמ"ש כי השחד יעור עיני חכמים וא"ל לפקחים וכו' מקשה בגמ' אם אתו פקחים ורשעים בני דינא נינהו, אלא הכי קאמר אפי' חכם גדול ולוקח שחד אינו נפטר מן העולם בלא סמיות עינים, ויסלף דברי צדיקים אפי' צדיק גמור ולוקח שחד אינו נפטר מן העולם בלא טירוף דעת, ועיי"ש ברש"י ותוס' שמהקו בזה, ולי נראה שמ"ש אתו פקחים ורשעים בני דינא נינהו איזה קושיא רק הוא פי' הברייתא דספרי, שהספרי מקשה למה אמר עיני חכמים ודברי צדיקים, הלא פקחים ורשעים אינם בני דינא, ודי לומר כי השחד יעור עינים ויסלף דברים, שנדע שמדבר מחכמים וצדיקים, וז"ש כי השחד יעור עיני חכמים ואצ"ל עיני פקחים בתמיה ר"ל וכי בא למעט שלא נאמר עיני פקחים או במ"ש דברי צדיקים הכי בא למעט שלא נאמר דברי רשעים שאומר על טהור טמא ועל אסור מותר, וכי נטעה שמדבר בפקחים וברשעים שמעותים הדין מפני סכלות או רשעות אתו פקחים ורשעים בני דינא נינהו, אלא הכי קאמר שאפי' חכם גדול ולוקח שחד אינו יוצא מעולמו עד שיורה צדק בהוראתו ר"ל שיעור עיני הלב עד שידמה לו שהוראתו הוא בצדק, [וז"ש בגמ' בלא סמיות הלב] ואפי' צדיק גמור ידמה אח"כ שדבריו צודקים, וז"ש שלא ידע מה מדבר היינו שידמה שמדבר כהוגן, ובהגהות הגר"א גורס כי השחד יעור אין יוצא מידי עולמו עד שיורה טעות בהוראתו שיאמר על טהור טמא ועל טמא טהור ועל אסור מותר ועל מותר אסור ויסלף דברי צדיקים אינו יוצא מידי עולמו עד שלא ידע מה מדברים:

צדק

צַדִּיקִם׃ כ צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס כא לֹא־תִטַּע לְךָ
אֲשֵׁרָה כָּל־עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־
לָּךְ׃ כב וְלֹא־תָקִים לְךָ מַצֵּבָה אֲשֶׁר שָׂנֵא יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ׃
ס יז א לֹא־תִזְבַּח לַיהוָֹה אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר וָשֶׂה אֲשֶׁר יִהְיֶה
בוֹ מוּם כֹּל דָּבָר רָע כִּי תוֹעֲבַת יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ הוּא׃ ס

בעל הטורים

עליך דין של פסוט לדקדק בו כדין של ק' מנה. שפטים ושפטו משפט הרי ג' שדיני ממונות בג': (כא) אשרה בגי' דיי שאינו הגון שכל המעמיד דיין שאינו הגון כאילו נוטע אשרה אצל המזבח: אשרה כל עץ אצל מזבח בגימטריא רשע אצל צדיק: (כב) אשר שנא ה' אלהיך וסמיך לא תזבח. לרבות רובע ונרבע מוקצה ונעבד: (א) כל דבר רע כי תועבה. לומר לך כל המגלגל את פיו נקרא תועבה ושנאוי: כל דבר רע וכתיב בתריה איש או אשה אשר יעשה את הרע וילך ויעבוד אלהים

רש"י

(ספרי) הלך אחר בית דין יפה: למען תחיה וירשת. (סנהדרין לב) כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרים ב להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן: (כא) לא תטע לך אשרה. לחייבו עליה משעת נטיעתה ל ואפי' לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעתה: לא תטע לך אשרה כל עץ מ אצל מזבח ה' אלהיך. אזהרה לנוטע אילן ולבונה בית נ בהר הבית: (כב) ולא תקים לך מצבה. מצבה אבן אחת להקריב ס עליה אפילו לשמים: אשר שנא. מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו שנא ע כי חק היתה לכנענים פ ואע"פ שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשיו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע"א: (א) לא תזבח. כל דבר רע. (ספרי) אזהרה למפגל בקדשים על ידי צ דבור רע. ועוד נדרש

שפתי חכמים

י פירוש אף על פי דכל ב"ד יכולין לדון כהלכה בע"כ מ"מ מצוה על הזוכה שילך אחר ב"ד יפה. דא"ל כמשמעו בצדק משפט ל"ל ועוד צדק צדק ל"ל ועוד הא כבר כתיב לא תטה משפט אלא הכי קאמר וכו': כ דק"ל דהא צדק צדק תרדוף שילך אחר ב"ד יפה לא נכתב אלא למי שיש לו דין עם חבירו וכי בשביל זה יחיו כל ישראל ויירשו את הארץ ומתרץ דלמען תחיה לא קאי אצדק צדק תרדוף אלא אמוסב אשופטים ושוטרים תתן לך וכו': ל דאל"כ הוא בכלל לא יהיה לך אלהים אחרים ועוד הל"ל לא תעבוד אשרה מנ"מ בנטיעה אלא לחייב וכו': מ אע"פ דקרא לא כתיב ולא תטע לך כל עץ אצל מזבח מ"מ מוכרח אתה לומר דגם לא תטע קאי אכל עץ דאל"כ קשה היאך כתיב לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח וכי עבודת אלילים דוקא אצל מזבח אסור לעבוד ושלא אצל המזבח מותר לעבוד אלא ה"ק לא תטע לך אשרה כלל בכל העולם כולו ולא תטע לך כל עץ אצל מזבח דוקא הא שלא אצל מזבח מותר: נ הרא"ם כתב אין זה אלא דרך הסמכתא מדבריהם מדלא כתיב ולא תטע לך כל עץ בהדיא אלא כל עץ סתם ל"ש בנטייה ל"ש בבנין אבל פשטיה דקרא אינו אלא בנטיעה דלא תטע דקרא אתרווייהו קאי בין אאשירה בין אכל עץ אצל מזבח ה' ועוד מצאתי דבפרשת בלק פי' רש"י על פסוק כאהלים נטע ה' לשון נטיעה מינו באהלים דכתיב ויטע אהלי אפדנו ה"נ שייך לשון נטיעה על בית וש"ל דמרבינן לבונה בית מדכתיב כל דמרבה אפילו בונה בית: ס והוכחתו מדכתיב אשר שנא ה' אלהיך דמשמע משהיה נחת רוח בעיניו כשהקימו מצבה אלא עכשיו שונא אותן ואי להקריב עליה לשם עבודת אלילים בתחלה נמי היה שונאה: ע ויהיה פירוש אשר שנא אשר היה שנאוי עכשיו לה' אלהיך ולא שמפרש אשר שנא ה' אותם מצבה לא תקים אבל מצבה אשר לא שנאו ה' תקים זה אין נכון כי כל המצבות שנא ה' כדמפרש רש"י ותו"ל: פ וא"ת מטעם זה גם המזבחות יהיו אסורות דהא מזבחות נ"כ חק כנענים הוא כדכתיב לעיל בפרשת ראה ונתצתם את מזבחותם וי"ל דלכך נקט רש"י מאחר שעשאוהו אלו לחק ע"א ר"ל דאין לך עבודת אלילים בעולם שלא יעשה לה מצבה לכך שנא הקב"ה אותו אבל המזבחות אין כל כך חק שאין עושין מזבחות לכל ע"א לכך לא שנא אותן הקב"ה. רא"ם: צ דאין לומר דבא להזהיר על בעל מום שהרי בהדיא כתיב אשר יהיה בו מום ומתרץ אזהרה כו' ע"י דבור רע ר"ל לעיל בפרשת ויקרא ובפרשת קדושים כתיב פגול אסור לאכול אבל אינו מפרש אותו איש שמפגל אם עובר אם לאו לכן נאמר כאן לא תזבח כל דבר רע ללמד אזהרה למפגל

ספרי

ד (כ) צדק צדק תרדף, (שם לז) מנין ליוצא מבית דין זכאי אין מחזירין אותו לחובה תלמוד לומר צדק צדק תרדוף. יצא חייב מנין שמחזירין אותו לזכות שנאמר צדק צדק תרדף. (שם לג וס"ל) ד"א צדק צדק תרדף הלך אחר ב"ד היפה, אחר ב"ד של ריב"ז ואחר ב"ד

התורה והמצוה

ד (כ) צדק צדק תרדוף, במכלתא משפטים (סי' ריא) ובסנהדרין (דף לג ע"ב) למד שאין מחזירין לגונס

שֹׁחֲדָא מְעַוֵּר עֵינֵי חַכִּימִין וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין׃ כ קְשׁוֹטָא קְשׁוֹטָא תְּהֵי רָדֵיף בְּדִיל דְּתֵיחֵי וְתֵירַת יָת אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ׃ כא לָא תִצּוֹב לָךְ אֲשֵׁרַת כָּל אִילָן בִּסְטַר מַדְבְּחָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ דִּי תַעְבֶּד לָךְ׃ כב וְלָא תְקִים לָךְ קָמָא דִּי רַחֵק יְיָ אֱלָהָךְ׃ א לָא תִכּוֹס קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תּוֹר וְאִמַּר דִּי יְהֵי בֵהּ מוּמָא

ספרי

של ר' אליעזר : למען תחיה וירשת את הארץ. מלמד שמינוי הדיינים כדאי להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם (ופלא לספילס נחרב) :

ה (כא) לא תטע לך אשרה . מלמד שכל הנוטע אשרה עובר בלא תעשה . ומנין לנוטע אילן (ונונה בית) בהר הבית שעובר בלא תעשה , תלמוד לומר כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך . (תמיד כח) ר' אליעזר בן יעקב אומר מנין שאין עושין אכסדראות בעזרה תלמוד לומר [כל עץ] אצל מזבח ה' אלהיך , כשהוא אומר אשר תעשה לך לרבות במה :

ו (כב) ולא תקים לך מצבה אשר שנא ה' אלהיך, אין לי אלא מצבה (ואשרה) עבודת כוכבים מנין , ודין הוא, ומה מצבה שאהובה לאבות שנואה לבנים , (אשרה) עבודת כוכבים ששנואה לאבות אינו דין שתהא שנואה לבנים :

ז (א) לא תזבח לה' אלהיך שור ושה, (זבחים עו) ר' יהודה אומר יכול השוחט חטאת בדרום יהיה עובר בלא תעשה, תלמוד לומר לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום, על מום עובר בלא תעשה. וחכמים אומרים אף השוחט חטאת בדרום עובר בלא תעשה, יכול המקדים קדשים זה לזה עולה לחטאת פסח לתמיד מוספים לתמידים יהיה עובר בלא תעשה , תלמוד לומר (דברים יב) (לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך תירושך ויצהרך (שם טז) לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך) לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום , על אלו עובר (בעשה) [בלא תעשה] ואין מקדים קדשים זה לזה עובר

התורה והמצוה

לענה מת"ש וצדיק אל תהרג ושמחזירין לזכות מת"ש ונקי אל תהרג , שיצויר צדיק שאינו נקי אם יצא זכאי מב"ד ובאמת אינו נקי שיש עליו למוד חובה , ויצויר נקי ואינו צדיק אם יצא מב"ד חייב והוא נקי באמת , ולכן מת"ש צדק צדק תרדוף למד שאם יצא זכאי וצדיק ישאר צדיק ולא תשנה דינו לחובה , ר"ל שהצדק ישאר צדק ולא ישונה , ומת"ש תרדוף ולא אמר תשפוט משמע שאם הצדק ברח מהם ויצא חייב שלא בצדק כי מצאו לו אח"כ זכות אז תרדוף אחרי הצדק להשיגו ע"י שמחזירין אותו לזכות , אולם באמר זה כבר נלמד מת"ש ונקי וצדיק אל תהרג , אמר ד"א הלך אחר ב"ד יפה פי' לשון רדיפה שיבקש הצדק במקום אחר כמ"ש על בקש שלום ורדפהו בקשהו ממקומך ורדפהו במקום אחר , ומובא בסנהדרין (דף לב) , ומה"ש למען תחיה וירשת הוכיח שזה כדאי להחיות וכו' :

ה (כא) לא תטע לך אשרה כל עץ , פי' חז"ל שנטיעת אשרה אסור בכ"מ ונטיעה כל עץ אסור אצל מזבח , שאל"כ היל"ל לא תטע כל עץ ואשרה בכלל , ומ"ש אצל מזבח ס"ל לת"ק לאסור נטיעת עץ בכל הר הבית , ורא"ב"י מוסיף אף לאסור אכסדראות מלשון כל עץ ואינו אוסר רק בעזרה לא בהר הבית דכתיב אצל מזבח שהוא בעזרה , והרמב"ם כפ"ו מה' בהב"ח אינו אוסר רק בעזרת כהנים , והארכתי בזה במק"א , ומ"ש אשר תעשה לך מבואר שאף שאינו מזבח הגדול רק מזבח שתעשה לך לעצמך שהוא במות יחידים אסור לנטוע , ועיין בז"א שהאריך בזה :

ו (כב) ולא תקים לך מצבה אשר שנא ה', מוסיף אשר שנא ללמד שאף מצבה לה' שהיתה אהובה מקדם בימי האבות וגם משה העמיד שתים עשרה מצבה, עתה אסורה כי עתה שנא אותה וכ"מ ענינים שהיו מיוחדים לעכו"ם שלא היו אהובים כלל שאסורים , ולכן במ"ש בפ' בהר ופסל ומצבה לא תקימו פי' בספרא (שם סי' קה) על המרקולים שע"ג הדרכים או על האמנים שברחבי הגנות כי מצבה לעכו"ם [שאם מיירי לעכו"ם) הוא כ"ש מכאן :

ז (א) לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע , הנה על זביחת בע"מ כבר מנוהו הגאונין בפ' אמור כמ"ש בספרא שם (סי' קח) ובתמורה (דף ו ע"ב) , וחזרו בכאן משני טעמים שאומר כל דבר רע רצה לרבות מגם שאר דבר רע אסור לזבח וגדר זה במ"ש לא תזבח אשר בו מום ערק דבר רע הדומה למום , ולר' יהודה ממעט השוחט חטאת בדרום שאינו דומה לבע"מ שפסולו בגופו , ולחכמים זה נכלל במ"ש כל דבר רע , וממעט המקדים קדשים זל"ז שאינו דומיא דמום , ועיין בזבחים (דף ע) , והעתקתי גי' הגר"א :

 אשר

ב כִּי־יִמָּצֵא בְקִרְבְּךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לַעֲבֹר בְּרִיתוֹ׃ ג וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחוּ לָהֶם וְלַשֶּׁמֶשׁ ׀ אוֹ לַיָּרֵחַ אוֹ לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם

רש"י

מדרשו בו שאר דרשות בשחיטת קדשים: (ב) לעבר בריתו. אשר כרת אתכם שלא לעבוד אלילים:

ספרי

עובר בלא תעשה: ח אשר יהיה בו מום. אין לי אלא שנולד תם ונעשה בעל מום. נולד בעל מום ממעי אמו מנין, תלמוד לומר כל דבר רע, (בכורות מא) מנין לבעל גרב ובעל יבלת ובעל חזזית, תלמוד לומר כל דבר רע, מנין לחולה ולזקן ולמזוהם תלמוד לומר שור ושה כל דבר רע. ומנין לקדשים ששחטן חוץ לזמנם וחוץ למקומם שהוא עובר בלא תעשה תלמוד לומר כל דבר, דבר שתלוי בדבור. ומנין לרובע ונרבע ומוקצה ונעבד תלמוד לומר כי תועבת ה' אלהיך (הוא), ומנין לאתנן ומחיר וכלאים וטרפה ויוצא דופן תלמוד לומר כי תועבת, ר' יהושע אומר (תמורה ל) היא תועבה ואין הולד תועבה. ר' שמעון אומר לפי שמצינו ברובע ונרבע שהם פסולים בבהמה יכול אף באדם תלמוד לומר היא בזבח דברתי ולא דברתי בזובת: ט (ב) כי ימצא, בעדים (מכלל) שנאמר להלן על פי שני עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר, זה בנין אב שכל מקום שנאמר ימצא בשנים עדים ובשלשה עדים הכתוב מדבר: י באחד שעריך. מה תלמוד לומר לפי שנאמר והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא אשר עשו את הדבר הרע הזה אל שעריך. (כתובות מה) שומע אני שער (שנמצאו בו, ולא שער) שנדונו בו ת"ל שעריך שעריך לגז"ש, מה שעריך האמור (להלן) [כאן] שער שנמצאו בו ולא שער שנדונו בו אף שעריך האמור (כאן) [להלן] שער שנמצאו בו ולא שער שנדונו בו:

התורה והמצוה

ח אשר יהיה בו מום, מלשון אשר יהיה י"ל דוקא שיהיה אחר לידתו וכן יל"פ דוקא מום שיש בו הויה וקיום לא מום עובר, אך ממ"ש כל דבר רע מרבה הכל, ומ"ש מנין לבעל גרב וכו' היינו בע"מ עובר שאלו י"ל רפואה כמו שפי' בגמ' וכ"כ הכ"מ (פ"א מה' א"מ) שגרב וחזזית הוא מום עובר וכבר בארתיו בפ' ראה (סי' קסו) עיי"ש, ומזה הוציא הרמב"ם והרמב"ן שכתבו שהמבאר בספרי דלא תזבח דהכא בבע"מ עובר מדבר, וכבר בארתי בהתו"ה אחרי (סי' פח) שכ"מ שבא מלת דבר שמורה ענין או עלם מה דרשוהו חז"ל מענין דבור עיי"ש הטעם, וע"כ במ"ש כל דבר רע פי' שהוא אזהרה על המחשב בשעת שחיטה לאכלו חוץ לזמנו וחוץ למקומו, שמתפגל ע"י דבור רע שדובר בשעת שחיטה, שבפ' לו נתבאר פסולן ופה נתבאר אזהרתו, והוסיף כי תועבת ה' אלהיך לרבות שה"ה כל הנחשבים במשנה דתמורה (דף כה) שאסורים לגבי מזבח שהם תועבה כגון רובע ונרבע וכו' אסור לזבחם, אולם לפ"ז לא היה לו לומר מלת הוא שמליין הוא ולא אחר, ופי' ר"י שממעט הולדות כמ"ש בתמורה (דף ל ע"ב) כל האסורים לגבי מזבח ולדותיהם מותר, ונר"ם דריש למעט הצבה כמ"ש במשנה אלו כשרות באדם ופסולות בבהמה טרפה ויוצא דופן ושנעבדה בו עברה:

ט (ב) כי ימצא, לשון ימצא שאמר בדיני נפשות ומלקות וממון הוא ע"י עדים כמו שפי' להלן ע"פ שנים עדים ומזה למד לכ"מ, עמ"ש בפי' המכלתא משפטים (סי' סג):

בקרבך באחד שעריך, מ"ש באחד שעריך מיותר, ופי' חז"ל שבא ללמד שמ"ש והוצאת את האיש וכו' אל שעריך, אין הפי' אל מקום הב"ד, שהם שער בא הרבה פעמים על מקום מושב הב"ד שהיה דרכם לשבת בשער העיר, כמו ובועז עלה השער, ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים, רק פי' אל העיר שנמצא בו כמו בשעריך תאכלנו, כ"ה בכתובות (דף מה) ועפ"ז הגיה הגר"א את דברי הספרי שומע אני שער שנדון בו וכן היה גי' רש"י שכתב המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך טועה כי מדמיק שעריך שלהלן לשעריך שבכאן שפי' שער שנמצאו בו:

כל מדעם ביש ארי מרחק קדם יי אלהך הוא : ב ארי ישתכח בינך בחדא מקרויך דיי אלהך יהב לך גבר או אתתא די יעבד ית דביש קדם יי אלהך למעבר (על) קימה : ג ואזל ופלח לטעות עממיא וסגיד להון ולשמשא או לסיהרא

ספרי

יא (ב) [איש או אשה מה תלמוד לומר]. (סנהדרין כס) לפי שמצינו שהנרחים [המרובי'] בסייף יכול אף (הנדיחים) [המועטים] תלמוד לומר את האיש או את האשה : וסקלתם באבנים ומתו, לפי שמצינו (שם קיא) שאין עושין עיר הנדחת לא על פי (עד אחד) [יחיד] ולא ע"פ (האשה) [נשים] יכול יהא פטור, תלמוד לומר איש או אשה אשר יעשה את הרע בעיני ה' אלהיך לעבור בריתו. קרוי ה' שמות, חרם, תועבה, שנאוי, משוקץ עול. (ד"א הרי"א) [והמקום] קרא לו חמשה שמות, רע, ומפר ברית, מנאץ, מכעיס, ממרה, (וחמשה) [וגורם חמשה] דברים מטמא את (הארץ) [המקדש] מחלל את השם [ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם] :

יב (ג) אין לי אלא (זה נלכד) עובד מנין (תלמוד לומר וילך ויעבוד אלהים אחרים ומנין אף) למשתחוה, תלמוד לומר וישתחו להם ולשמש או לירח או לכל צבא השמים [כשהוא אומר] אשר לא צויתי (כשהוא אומר לעבדם) להביא את המשתף. רבי יוסי הגלילי אומר מכלל שנאמר (דברים ד) אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים, יכול שחלקן לעובדי כוכבים ת"ל (אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם), [אשר לא צויתי]. רבי יוסי אומר אלעזר בני אומר שלשה דברים. (ירמיה יט) אשר לא צויתי, בתורה. ולא דברתי (בעשרת הדברות) [לנביאים]. ולא עלתה על לבי, שיקריב אדם בנו על גבי המזבח. (תענית ד) אחרים אומרים, אשר לא צויתי [זה בנו של מישע מלך מואב. ולא דברתי זה בתו

התורה והמצוה

יא איש או אשה, וחזר ואמר והוצאת את האיש או את האשה וסקלתם, מפני שבדין עיר הנדחת אם המדיה הוא יחיד או נשים אינם בכלל, ה"א שגם יחיד העובד ע"ס או נשים העובדות יהיו פטורים לכן אמר והוצאת את האיש או את האשה, ואמר פה איש או אשה לבל נאמר שאם יחידים הודחו ע"י מדיחים דינם בסייף לכן אמר שדין זה של סייף רק באודחו רוב בני העיר, [והגהתי כגי' הגר"א] :

יב (ג) **ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש וגו'**, כבר בארתי בפי' ירמיה (ח ב) שמצאנו במקומות הרבה שסדר עבודה קודם השתחויה ובכ"מ הקדים השתחויה לעבודה, ובארתי שם שבעבודת שמש וירח וצבא מעלה בקל יותר שישתחוו להם למעלתם ועבודה היא חדוש יותר, ובדברים השפלים ההשתחויה הוא חדוש יותר, וע"כ פה שמדבר מצבא השמים אמר ויעבוד ומוסיף וישתחו להם שחייב אף על השתחויה, וז"ש בספרי מנין אף למשתחוה ת"ל וישתחו להם ולשמש. והנה מ"ש אשר לא צויתי שפי' אשר לא צויתי לעבדם (בזה יש קצת קיום לגירסא הישנה) תוקשה מאד שהי"ל אשר צויתי, דהא נצטוו שלא לעבדם, לא אשר לא צויתי לעבדם שמשמע שהוא רשות בידם, ופי' שבא להביא את המשתף שלא נמצא אזהרה שלא לשתף רק בלא צוה ע"ז, וריה"ג פי' שר"ל שלא צוה לאו"ה לעבוד לצבא השמים, ונראה ששני הפירושים האלה תלוים במ"ש במכילתא (משפטים סי' קנז) עמ"ש זובח לאלהים יחרם אחרים אומרים מגולי שהשתפו ישראל שמו של הקב"ה בע"ז היו כלים מן העולם, רשב"י אומר והלא כל המשתף ש"ש וד"א נעקר מן העולם שנאמר זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו ומובא בסנהדרין (דף סג), ומבואר דת"ק שאמר להביא את המשתף ס"ל כדעת אחרים שמ"ש זובח לאלהים יחרם אינו קאי על המשתף, ולא צוה על שיתוף בפירוש לכן לא אמר אשר צויתי, וריה"ג סובר כר"ש שפה הזהיר על המשתף, ומוכרח לפרש אשר לא צויתי לעכו"ם שמ"ש אשר חלק ה' לכל העמים פי' שהחליקם בדברים. ואגב פי' מ"ש (ירמיה יט) ובנו את במות הבעל וכו' אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי, שלא צוה בתורה ואף לא דבר לנביאים, שלנביאים לא באו מצוה וצווים חדשים ובכ"ז בא לפעמים דבור להוראת שעה [שזה ההבדל בין דבור ובין צווי, שהצווי הוא לדורות כמ"ש בפ' נשא (ספרי סי' ב')], ואף לא עלה על לבו בשעת העקדה שירצה כהנו עלה זאת על לבו וההקרבה אח"כ, אמר שלא עלה על לבו כלל, כי היה פירוש אחר במ"ש והעולם שב לעולה שטון שיעלה את האיל כמ"ש בפי העקדה, ומ"ש אחרים אומרים וכו' פרשתי בפי' ירמיה שם שהסדר הוא עליה על לב ואח"כ הדבור ואח"כ הצווי, ועקדת יצחק היה התלה ואח"כ מעשה דבת יפתח ואח"כ מישע מלך מואב והתשוב שהעלה עלה על לבו בעת עקדה יצחק, ואח"כ דבר והרשה זאת בבת יפתח ואח"כ צוה צווי של חובה למישע מלך מואב לכן הוסיף לא צויתי ואף לא דברתי ואף לא עלתה על לבי :

אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִי׃ ד וְהֻגַּד־לְךָ וְשָׁמָעְתָּ וְדָרַשְׁתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל׃ ה וְהוֹצֵאתָ אֶת־הָאִישׁ הַהוּא אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה הַהִוא אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה אֶל־שְׁעָרֶיךָ אֶת־הָאִישׁ אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה וּסְקַלְתָּם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ׃ ו עַל־פִּי ׀ שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת לֹא יוּמַת עַל־פִּי עֵד אֶחָד׃ ז יַד הָעֵדִים תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשֹׁנָה לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ פ ח כִּי יִפָּלֵא מִמְּךָ דָבָר

בעל הטורים

אחרים לומר שהדבור והמחשבה בע"ז מצטרפין למעשה: (ו) על פי שנים עדים. פ"א כפולה לומר חזקה מפיהם ולא מפי כתבם: יומת המת. הרשעים בחייהם נקראים מתים: (ח) כי יפלא פ"א כפולה ועקומה לומר כמופלא שבב"ד ואינו חייב

רש"י

(ג) אשר לא צויתי. ק לעבדם (מגילה ט): (ד) נכון. ר מכוון העדות: (ה) והוצאת את האיש ההוא וגו' אל שעריך וגו'. המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך טועה שכן שנינו אל שעריך זה שער שעבד בו או אינו אלא שער שנדון בו נאמר שעריך ש למטה ונאמר שעריך למעלה ת מה שעריך האמור למעלה שער שעבד בו אף שעריך האמור למטה שער שעבד בו. ותרגומו א לקרויך: (ו) שנים עדים או שלשה. אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת ב ואין נעשין זוממין עד שיזומו כולם (מכות ו): (ח) כי יפלא. כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל

שפתי חכמים

בקדשים פי' בשעת שחיטה היתה מחשבתו על מנת לאכול חוץ לזמנו או חוץ למקומו דהיינו ע"ז דבור רע: ק ר"ל דקרא משמע שהקב"ה לא צוה להם שיהיו כמולם א"כ אלהות הן שע"כ נבראו זה אינו לכך מפרש לעבוד ר"ל שלא צויתי לעבוד: ר ר"ל שלא תטעה לפרש הקרא והנה אמת נכון הדבר היינו ע"ז כלומר שנכון הוא שעבד ע"ז ל"פ מכוון העדות כלומר נכון כפי העדים כאשר חקרם: ש ר"ל היינו אלו שעריך דכתיב כאן: ת דכתיב כי ימצא בקרבך באחד שעריך מה להלן שער שעבד בו אף כאן לשער שעבד בו: א פירוש לפניך ולא שמפרש לתרעך כתרגום על מזוזות ביתך ובשעריך: ב וא"ת הל"ל שאין נעשין וכו' דהא פי' אהלמעלה וי"ל ה"פ מה שנים עדות א' ואם נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה אף שלשה עדות אחת ואם נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה כולה וגם אין נעשין זוממין עד שיזומו כולן ר"ל דמה שנים אין נעשין זוממין עד שיזומו

ספרי

של יפתח]. ולא עלתה על לבי (שהקריב אדם את בנו על גבי המזבח) [זה יצחק בן אברהם]: יב (ר ה) והגד לך ושמעת ודרשת היטב. ולהלן הוא אומר ודרשת וחקרת ושאלת היטב, היטב היטב לגזרה שוה. מלמד שבודקין אותו בז' חקירות, אין לי אלא חקירות, בדיקות מנין, תלמוד לומר והנה אמת נכון הדבר. אם סופנו לרבות בדיקות מה תלמוד לומר חקירות. אלא שבחקירות אמר אחד איני יודע עדותם בטלה, בדיקות אמר אחד איני יודע ואפילו שנים אומרים אין אנו יודעים עדותם קיימת. אחד חקירות ואחד בדיקות בזמן שמכחישים זה את זה עדותם בטלה: בישראל, אין לי אלא ישראל, גרים נשים ועבדים מנין, תלמוד לומר והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא אשר עשו את הדבר הרע הזה: אל שעריך, שומע אני שער (שנמצאו בו ושער) שנדונו בו, תלמוד לומר שעריך שעריך לגזרה שוה נאמר כאן שעריך ונאמר להלן שעריך

התורה והמצוה

יב (ד) והגד לך ושמעת ודרשת היטב, למד שבע חקירות, וכבר באתי מאמר זה בפ' ראה (סי' עה) על פסוק ודרשת וחקרת ושאלת היטב עיי"ש, וכבר באתי ויקרא (סי' קלא) שכ"ת דכתיב

לסהדא או לכל חילי שמיא די לא פקדית: ד ויתחוי לך ותשמע ותתבע יאות והא קשטא כון פתגמא אתעבידת תועבתא הדא בישראל: ה ותפק ית גברא ההוא או ית אתתא ההיא די עבדו ית פתגמא בישא הדין לתרע בית דינך ית גברא או ית אתתא ותרגמנון באבניא וימותון: ו על מימר תרין סהדין או תלתא סהדין יתקטל דחיב קטול לא יתקטל על מימר סהיד חד: ז ידא דסהדיא תהי ביה בקדמיתא למקטליה וידא דכל עמא בבתריתא ותפלי עבד דביש מבינך: ח ארי יתכסי מנך פתגמא לדינא בין דמא לדמא בין דינא

לדיוט

ספרי

שעריך מה שעריך האמור להלן שער שנמצאו בו ולא שער שנדונו בו, אף שעריך האמור כאן שער שנמצאו בו ולא שער שנדונו בו: **יד** ההוא. ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה: ההיא. ולא אנוסה ולא שוגגת ולא מוטעת: וסקלתם באבנים, יכול באבנים מרובות, תלמוד לומר (ויקרא כד) באבן. אי באבן יכול באבן אחת, תלמוד לומר באבנים אמור מעתה לא מת בראשונה ימות בשניה: **טו** (ו) על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת. אין לי מת כסדר הזה [אלא זה] בלבד, מנין לרבות שאר המומתים, תלמוד לומר על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת: **טז** מנין שלא ילמד עד חובה. תלמוד לומר לא יומת על פי עד אחד. ומנין שלא ילמד תלמיד עליו חובה, תלמוד לומר לא יומת על פי עד אחד: **יז** (ז) יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו. ויד כל העם באחרונה. (סנהדרין סה) מצוה בעדים להמיתו ומנין שאם לא מת ביד עדים שימות ביד כל אדם, תלמוד לומר ויד כל העם באחרונה: ובערת הרע מקרבך. בער עושה הרעות מישראל: **יח** (ח) כי יפלא. (מלמד ט) במופלא [שבב"ד]

התורה והמצוה

ישראל, י"ל למעט הם גרים ועבדים, אך מה שאמר או את האשה וכמו שאין הם בכלל כן לא גרים כמו שבארתי בפ' מצורע (סי' ק"ס), ומ"ש אל שעריך שומע אני שער שנדונו בו כבר אמר והסרה למעלה (סימן יו"ד):

יד מה שדייק האיש ההוא וכן האשה ההיא, מלת ההוא מציין מה עשה זאת בדעת ובזדון לא באונס או בטעות שאינו האיש ההוא שי"ל שכל ובינה ולב לדעת ועינים לראות, וכבר התבאר זה למעלה פ' ראה (סי' פא) על והנביא ההוא, ובספרא (צו סי' קלב), ולפעמים אמר וסקלתם באבנים ולפעמים אמר באבן, פי' חז"ל שאם לא מת באבן אחד יוסיפו לסקלו באבנים, והתבאר בספרא (קדושים סי' נב):

טו (ו) על פי שנים עדים וגו' יומת המת, שם המת מיותר כמ"ש בהתו"ס ויקרא (סי' יג) ופי' חז"ל מפני שאם יאמר יומת מציין התוספת הנזכר בענין שהוא עובד ע"ז הנסקל, לכן אמר יומת המת כל המת ע"פ ב"ד יומת כסדר הזה:

טז לא יומת ע"פ ע"א, דברי הספרי הוא כשטת ר' יוסי ב"ר יהודה בסנהדרין (דף לד), שכן גם בספרי (משפטי סי' כז) שהם כריב"י (דלא כהגהת הגר"א), אולם בספרי שם וכן בגמ' למד זה מן ועד אחד לא יענה בנפש למות, ר"ל שהיל"ל לא יעיד ואמר לא יענה דהיינו שלא יהיה לו ענין ועסק בזה שא' מן השתופים של פעל ענה שמורה על ענין ועסק, וממ"ש לשון עד, הוציא על א' מן העדים, וממ"ש לשון אחד, הוציא שכל א' שיהיה דהיינו א' מן התלמידים, וממ"ש לא יענה למות, הוציא שיוכל להיות לו ענין ועסק לזכות, ונ"ל שמה שהשמיט מה שהפסוק לא יומת ע"פ ע"א, ר"ל שג"כ מיותר מ"ש ועד אחד לא יענה בנפש למות ומזה דריש שני הדרשות שעקרם הם מפסוק ועד אחד לא יענה:

יז (ז) יד העדים, הוא פי' על וסקלתם באבנים שהעדים ירגמו בו האבן הראשונה ואם לא מת באבן זו תהיה יד העם באחרונה, ובסנהדרין (דף מה) הוכיח מזה דנקטעה יד העדים פסול עיין ברמב"ם (פי"ד מה' סנהדרין ה"ח), ומ"ש ובערת הרע בער עושה הרעות, מרמז שבענין זה השוו שאר חייבי מיתות לרוצח אם א"י להמיתו במיתה הכתובה בו ימיתהו בכל מיתה שיוכל כדי לבער עושה רעות ועי' בכ"מ שם:

יח (ח) כי יפלא ממך דבר, אחר שהזהיר למנות שופטים בכל עיר ועיר והם יהיו ג"כ שמורים את העם את כל דברי התורה, וצוה שיהיה סנהדרין גדולה ממונה על כולם כנ"ל, למד אותנו באם יקיצו חלוקי דעות במשפטי התורה או שיסתפקו באחת מהלכותיה איך יתנהגו, וכבר בארתי (ויקרא)

לַמִּשְׁפָּט בֵּין־דָּם ׀ לְדָם בֵּין־דִּין לְדִין וּבֵין נֶגַע לָנֶגַע דִּבְרֵי רִיבֹת בִּשְׁעָרֶיךָ וְקַמְתָּ וְעָלִיתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ: ט וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט: י וְעָשִׂיתָ עַל־פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ מִן־

רש"י

ומכוסה ג ממך: בין דם לדם. (ספרי סנהדרין פז) בין דם טמא לדם טהור: בין דין לדין. בין דין זכאי לדין חייב: ובין נגע לנגע. בין נגע טמא לנגע טהור: דברי ריבות. שיהיו חכמי העיר חולקים בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב ד וזה מזכה: וקמת ועלית. (סנהדרין קפו) מלמד שבית המקדש ה גבוה מכל המקומות: (ס) הכהנים הלוים. הכהנים שיצאו משבט לוי: ואל השופט אשר יהיה בימים ההם. (ספרי) ואפילו אינו כשאר שופטים שהיו לפניו ו אתה צריך לשמוע לו אין לך

שפתי חכמים

שהיה אף ג' אין נעשין זוממין עד שיזומו שלשתם: ג וא"ת ל"ל כפל לשון דנקט וי"ל דמתחלה פי' שהוא לשון הבדלה ופרישה מפני כי כל הנעלם ומכוסה ממנו נבדל ונפרש ממנו ואח"כ חזר ואמר שהדבר נבדל כי מפני שהמכוון מכי יפלא ממך הוא מענין כסוי שנעלם ומכוסה ממנו מ"ה הולך הרב להעתיקו מענין לענין: ד ר"ל מה שכתוב בין דם לדם וגו' לא יודעים כל עיקר אלא מובדל ומכוסה מהן אבל מה שכתוב דברי ריבות יודעים אלא שזה מטמא וגו' דאל"כ מאי זה דכתיב כי יפלא משמע דמכוסה מהם שאין יודעין כל עיקר ואח"כ כתב דברי ריבות משמע שזה מטהר וזה מטמא וכו' בשם מהרי"ן. והרא"ם פי' והספרש שבין זה הספק ובין כי יפלא ממך בין דם לדם וגו' הוא שהם הספק בדם עצמו אם הוא טהור או טמא או אם הבעל דין זכאי או חייב אבל הכא הוא הספק על דברי חכמי העיר שא' מזכה וא' מחייב על מי ראוי לסמוך א"נ שבתחלה סתם כי יפלא ואח"כ פי' דברי ריבות שזה מטהר וזה מטמא וכו': ה פי' מכל המקומות שבשאר ארצות לאפוקי בא"י היה עיניהם גבוה ממנו כמו שפרש"י לקמן בפסוק ובין כתפיו שכן. תוספות: ו רל"ם. ומי אמר שאינו

ספרי

בתוב מדבר. ממך, זו עצה. דבר, זו הלכה. למשפט, זה הדין. בין דם לדם, בין דם נדה לדם זיבה לדם יולדת. בין דין לדין, בין דיני ממונות לדיני נפשות לדיני מכות. בין נגע לנגע, בין נגעי אדם לנגעי בתים לנגעי בגדים. דברי, אלו ערכין וחרמים והקדשות. ריבות, זו השקאת סוטה ועריפת העגלה וטהרת מצורע. בשעריך זה לקט שכחה ופאה. (וקמת, מיד): וקמת

התורה והמצוה

ההבדל בין הפלאה ובין העלמה, שההפלאה מציין מה ידרוש ויחקור על הדבר והוא רחוק מהשגתו, ויפול רק על התורה שהוא ראוי לו לחקור ולדרוש את הדבר, לא המון עם שאין להם ענינים עם התורה עליהם יפול לשון העלמה לא לשון הפלאה, וע"כ במ"ש כי יפלא ממך דבר מדבר במופלא שבב"ד, פי' באחד מן המורים והשופטים (כמו שפרש"י בסנהדרין דף פז) לא מן המון העם. והנה דברי התורה יחלקו לג' ענינים: א) דברים התלוים בבינה אנושית ובסברא כמו עבור שנים וקביעת חדשים שהם תלוים בידיעת מהלכות הכוכבים וחכמת התכונה, וזה נקרא בשם עצה ובינה כמ"ש ומבני יששכר יודעי בינה לעתים, (דה"א יב) וכן נקרא זה בשם עצה, שהיועץ הוא המחשב על שני דרכים לבחור את המוכשר אל התכלית וכמ"ש מרבה עצה מרבה תבונה וכמ"ש בספרי שם (סי' קנח) נשיא יששכר לפי שזכה בעצה זכה שניתן בינה בחלקו, ב) ענינים שקבלו בהלכה למשה מסיני ואין להם שום רמז במקרא כמו שחשבם הרמב"ם בהקדמת המשניות, ג) דיני התורה היוצאים מן המקרא ע"פ המדות שהתורה נדרשת בהם וע"פ כללי הלשון אשר קבלנו ג"כ מרבותינו ז"ל שנזכרו בספרי שם כמו שכתבתי, וג' חלוקות אלה שתפול בהם הפלאה סמכו עמ"ש כי יפלא ממך דבר למשפט, שמ"ש כי יפלא ממך הוא אם נפלא מבינתו בדברים היוצאים מעצת התבונה, ובמה שהוסיף כי יפלא דבר כולל אם לא ידעו איזה הלכה למשה מסיני שזה לא נכתב בתורה רק נמסר בדבור ע"פ כמ"ש בשבת (דף קלח) דבר ה' זו הלכה, ובמה שהוסיף למשפט, היינו דברים הנלמדים ממשפטי הלשון וממשפטי המדות שהתורה נדרשת בהם, ועתה באר באיזה ענינים תהיה ההעלמה, שהוא בין דם, ובין דין ובין נגע, היינו ספק שיפול בעניני דם שהוא ספק בדיני איסור והיתר, וספק שיפול בעניני דינים שבין אדם לחבירו, וספק שיפול בנגעים לענין טומאה וטהרה, ומ"ש לדם לדין לנגע פי' חז"ל שהלמ"ד הוא למד החלוקה

לְדִינָא וּבֵין מַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְמַכְתַּשׁ סְגִירוּ פִּתְגָּמֵי פְּלֻגַּת דִּינָא בְּקִרְוָיךְ וּתְקוּם וְתִסַּק לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּהּ: ט וְתֵיתֵי לְוָת כָּהֲנַיָּא לֵוָאֵי וּלְוָת דַּיָּנָא דִּי יְהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְתִתְבַּע וִיחַוּוֹן לָךְ יָת פִּתְגָּמָא דְּדִינָא: י וְתַעְבֵּד עַל מֵימַר

פתגמא

ספרי

יט וקמת. (נביא) [סבית] דין. [ועלית למקום], מכאן אמרו (שם) שלשה בתי דינים היו שם, אחד על פתח הר הבית ואחד על פתח העזרה ואחד על לשכת הגזית, באים לזו שעל פתח הר הבית (אם שמעו) אמרו להם [כך דרשתי וכך דרשו חברי] כך למדתי וכך למדו חברי אם שמעו אומרים להם ואם לאו באים לזה שעל פתח העזרה, ואומר כך דרשתי וכך דרשו חברי, כך למדתי וכך למדו חברי, אם שמעו אמרו להם ואם לאו אלו ואלו באים לבית דין שבלשכת הגזית שמשם תורה יוצאת לכל ישראל, שנאמר אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו. וקמת ועלית, (שם וש"נ) מלמד שארץ ישראל גבוה מכל הארצות ובית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל:

כ (ט) ובאת, לרבות בית דין שביבנה. אל הכהנים הלוים, מצות בית דין שיהיו בו כהנים ולוים, יכול (מצוה) אם אין בו יהיה פסול, תלמוד לומר ואל השופט, אף על פי שאין בו כהנים ולוים כשר:

כא אשר יהיה בימים ההם. (ר"ה כ"ה וש"נ) אמר רבי יוסי הגלילי וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל שופט שלא נמצא בימיו אלא שופט שהוא כשר (ומוחזק) באותן הימים היה קרוב ונתרחק כשר, [דבר אחר אין לך אלא שופט שבימיך] וכן הוא אומר (קהלת ז) אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על זה: ודרשת והגידו לך את דבר המשפט, אלו דקדוקי משפט:

כב (י) ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר ה'. על הוראת בית דין הגדול שבירושלים חייבים

התורה והמצוה

כמו למינו, לגבריהם, למשפחותיהם, שר"ל כל מין ומין, וכן ר"ל כל דם ודם, שיפול ספק בדם נדה או בדם זיבה או בדם לידה וכן ר"ל כל מין דין, כי יש כמה מיני דינים משונים בהלכותיהם וכן כמה מיני נגעים, ויש עוד דברים שייכים להוראת ב"ד ויצויר שיפלו בהם ספקות, ומציין זה במ"ש דברי ריבות, שיש הבדל בין ריב ובין דין, שהדין מציין שמודים לפני הב"ד והריב מציין שיריבו זא"ז על דבר, ולשון דברי ריבות מציין: א) דברים שיפלו עליהם ריבות והם ערכין וחרמים והקדשות שהם עניני ממון שדרך בני אדם לריב בשבילם, ב) דברים הנסבבים ע"י ריבות וזו השקאת סוטה ועריפת עגלה וטהרת מצורע שגם זה בא ע"י ריב ולה"ר, ועוד יצויר ספקות בעניני צדקה ומת"ע לקט שכחה ופאה, שזה ציין במלת בשעריך שלשון זה בא במתנת עניים, שכל עיר ועיר חייבים לפרנס עניים שבהם, וברייתא זו מובאת בסנהדרין שם:

יט וקמת ועלית אל המקום, מלת וקמת (המיותר) מורה כפי פשוטו על הקימה ממושבו, כי מדבר אל השופטים שדרכם לישב במושב ב"ד שהדיינים צריכים להיות, יושבים אמר שאם הספק בדין זה אין לך לישב ולדון דין זה רק לקום, ועלית אל המקום, ומ"ש מכאן אמרו, הוא מכפל הלשון, שמ"ש ועלית אל המקום ר"ל ושם תפגע הב"ד היושב בהר הבית, ומשם ובאת אל הכהנים הלוים שהוא הב"ד היושב על פתח העזרה, ומשם ובאת אל השופט הכללי שהוא סנהדרין גדולה שבלשכת הגזית, ומ"ש ועלית, כי המקום ההוא גבוה מכל העולם:

כ (ט) ובאת אל הכהנים הלוים, כבר נתבאר (בסי' הקודם) שמציין בזה הב"ד שיושבים על פתח העזרה, ומדרגתם כמדרגת ב"ד שביבנה שאין חייב מיתה על הוראתם, ובכ"ז אם אמרו לו מצוה לשמוע בקולם וה"ה בקול ב"ד שביבנה, ומ"ש אל הכהנים הלוים מלמד שמצוה שימצאו בין הסנהדרין כהנים ולוים שהם נקבעו בעצם להורות וכמ"ש יורו משפטיך ליעקב (דברים לג) כי לא תאבד תורה מכהן (ירמיה יח) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב) ובכ"ז אינו מעכב בדיעבד, דהא כתיב ואל השופט שפירושו או אל השופט (כמו שפי' בפסוק יב):

כא אשר יהיה בימים ההם, מ"ש ריה"ג נזכר בסנהדרין (דף כח), ומ"ש ד"א כן הגיה הגר"א מהגר בר"ה (דף כה ע"ב), ומ"ש את דבר המשפט ולא אמר את המשפט, מציין שלא לבד המשפט עצמו כי גם דבריו וטעמיו ודקדוקיו צריך לדרוש מפיהם:

כב (י) ועשית עפ"י הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר ה', ר"ל רק אם הגידו לך בלשכת הגזית לא אם יצאו ממקומם, כמ"ש בסנהדרין (דף יד) מצאן אבית פגי והמרים

עליהם

הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל
אֲשֶׁר יוֹרוּךָ׃ יא עַל־פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל־הַמִּשְׁפָּט
אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה לֹא תָסוּר מִן־הַדָּבָר אֲשֶׁר־
יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל׃ יב וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן
לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל־הַכֹּהֵן הָעֹמֵד לְשָׁרֶת שָׁם אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אוֹ אֶל־הַשֹּׁפֵט וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע
מִיִּשְׂרָאֵל׃ יג וְכָל־הָעָם יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא יְזִידוּן עוֹד׃ ס
שני יד כִּי־תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ
וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּה בָּהּ וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ כְּכָל־

בעל הטורים

כ"ה בתורה שבע"כ. ב' פעמים השופט בפרשה שהם בגימטריא שבעים סנהדרין שצריך שימרה על ב"ד הגדול: (יג) וכל העם ישמעו ויראו וסמיך ליה אשימה עלי מלך שכן כתיב במלך (יהושע א) וכל איש אשר ימרה את פיך: ולא יזידון עוד וסמיך ליה אשימה עלי מלך. שכן אמר דוד לשבריה מעיד ה' כל פועלי און: (יד) כי תבא בגימטריא בימי שמואל. ושנאסס שלא

שפתי חכמים

אדם אל השופט שאינו בימים ההם. אלא ללמדך בא אפילו אינו וכו': ז דה"פ אפילו אם אמר לך על ימין שאתה סבור שהוא שמאל ועל שמאל שאתה סבור שהוא ימין שתשמע לו ולא תאמר את הטעות בו אלא בך כי הש"י נותן רוחו על משרתי מקדשו תמיד וישמרם מכל טעות שלא יצא מפיהם כי אם אמת וא"ת מנ"ל למדרש כך דלמא כמשמעו שלא הסור מן הדבר שהוא לא לשמאל ולא לימין וי"ל כיון שהדבר הוא שכלי לא שייך ביה ימין ושמאל לכן דרשו מה שדרשו: ח וא"ת מאי שנא דהכא פי' הש"י מכאן שממתינין לו עד הרגל וכו' ומ"ש גבי בן סורר ומורה שפי' רש"י וכל ישראל ישמעו ויראו מכאן שצריך הכרזה וכו' ע"ש והאריך הרא"ם ובסוף כתב אך יש לתמוה דהכא דייק מכל העם ישמעו ויראו שצריך המתנה והכרזה ואילו בבן סורר ומורה לא דייק מקרא דכל ישראל וגו' אלא הכרזה בלבד בלא המתנה ועוד טיפי משמע מהכא המתנה

רש"י

לך אלא שופט שבימיך: (יא) ימין ושמאל. (סנהדרין כט) אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין ז וכל שכן כשאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל: (יג) וכל העם ישמעו. (ספרי) מכאן שממתינים לו עד הרגל ח וממיתין אותו ברגל: לא

ספרי

מיתה, ואין חייבים מיתה על הוראת בית דין שביבנה: כג (יא) על פי התורה אשר יורוך, על דברי תורה חייבים מיתה ואין חייבים מיתה על דברי סופרים: כד ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה, זו מצות עשה: לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך, זו מצות לא תעשה: ימין ושמאל, אפילו (מראים) [נראים] בעיניך על שמאל

התורה והמצוה

פליגים יכול תהיה המראתו המראה ת"ל וקמת ועלית אל המקום, ופרש"י ותוס' דבית פגי לאו דוקא רק תוך ללשכת הגזית, וע"ז כפל שנית מן המקום ההוא אשר יבחר ה' ומזה מוכח שאין חייב מיתה על המראת ב"ד שביבנה הגם שמצוה לשמוע להם (כנ"ל סי' כ):

כג (יא) על פי התורה, מבואר שצריך שיהיה עקרו מד"ת ופי' מד"ס, שעז"א אשר יורוך, ובענין הזה מחולקים הרמב"ם עם הרמב"ן בשרש א' למנין המצות והרמב"ן הביא מספרי זה ראיה לשטתו ולדעת הענין הזה מטרותיו ופלגיו יבלי מים יפרדך חבור מיוחד לכן הנחתיו עתה כמו שהוא עד יופיע רצון מאת ה':

כד ועל המשפט וגו' תעשה, הוא מ"ע, לא תסור הוא מל"ת, ומ"ש ימין ושמאל, היינו לפי

פִּתְגָּמָא דִּי יְחַוּוּן לָךְ מִן אַתְרָא הַהוּא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ וְתִטַּר לְמֶעְבַּד כְּכֹל דִּי יַלְּפֻנָּךְ: יא עַל מֵימַר אוֹרַיְתָא דִּי יַלְּפֻנָּךְ וְעַל דִּינָא דִּי יֵימְרוּן לָךְ תַּעְבֵּד לָא תִסְטֵי מִן פִּתְגָּמָא דִּי יְחַוּוּן לָךְ יַמִּינָא וּשְׂמָאלָא: יב וְגַבְרָא דִּי יַעְבֵּד בִּרְשַׁע בְּדִיל דְּלָא לְקַבָּלָא מִן כַּהֲנָא דְּקָאֵם לְשַׁמָּשָׁא תַמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אוֹ מִן דַּיָּנָא וְיִתְקְטֵל גַּבְרָא הַהוּא וּתְפַלֵּי עָבֵד דְּבִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל: יג וְכָל עַמָּא יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן וְלָא יַרְשִׁיעוּן עוֹד: יד אֲרֵי תֵעוֹל לְאַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ וְתֵירְתַהּ וְתֵיתֵב בַּהּ וְתֵימַר אֱמַנֵּי עֲלַי מלכא

ספרי

שמאל שהוא ימין ועל ימין שהוא שמאל שמע להם :

כה (יב) והאיש אשר יעשה בזדון . ולא שמע מפי בית דין מורה . אשר יעשה, על מעשה הוא חייב ואינו חייב על הוראה . בזדון , על הזדון הוא חייב ואינו חייב על השוגג . לבלתי שמוע אל הכהן, ולא שומע מפי שומע :

כו אל הכהן העומד לשרת . מגיד הכתוב (סנהדרין פד) שאין שירות כשר אלא מעומד הא אם ישב ועבד עבודתו פסולה . או אל השופט , זה שאמרנו אף על פי שאין בו כהנים ולוים כשר . ומת האיש, (שם נב) סתם מיתה האמורה בתורה בחנק: ההוא, לא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה : ובערת הרע מישראל . בער עושה הרעות מישראל :

כז (יד) כי תבוא אל הארץ . עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה תכנס לארץ . אשר ה' אלהיך נותן לך, בזכותך: וירשתה וישבתה בה, בשכר שתירש תשב:

כח ואמרת אשימה עלי מלך ככל וגו' . (שם) ר' נהוראי אומר הפסוק בגנאי ישראל הוא מדבר שנאמר (שמואל א ח) כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם . אמר ר' יהודה והלא מצוה היא מן התורה לשאול להם מלך שנאמר שום תשים עליך

התורה והמצוה

דמיון שתדמה שמהפכים שמאל לימין בכ"ז לא תסור, כי באמת הלכה כדבריהם ועל דעתם ניתנה התורה ורוח ה' תנהלם לכוון ההלכה ולא יטעו :

כה (יב) והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן, מדבר מן המורה שבא לשאול מן הסנהדרין ואינו שומע לקולם הוא חייב מיתה, אבל הדיוט העושה ע"פ הוראת הבד"מ אינו חייב מיתה, כי הוא אינו עושה זה מצד שאינו שומע רק מצד ששומע לב"ד מורה שבעירו והכתוב אומר אשר יעשה לבלתי שמוע ולא העושה מצד ששומע מפי ב"ד מורה שבעירו, וא"כ החיוב הוא רק למורה הממרה ומורה הפך מדברי הסנהדרין לא להדיוט העושה על פיו, והיל"ל אשר יורה בזדון, מז"א שאינו חייב על הוראה בלבד רק על מעשה שעשה כהוראתו או שמורה לעשות, והנה עוד שתהיה ההמראה בזדון לא ע"י שגגה, שמתחלף הלב בשומן, ועוד הגה לבלתי שמוע אל הכהן רק מי ששמע מן הכהן בעצמו לא אם שמע מן השומע :

כו אל הכהן העומד לשרת, מכלל דשירות יעומד, ולקמן (סי' נא) למד לה מת"ש לעמוד לשרת, ובזבחים (דף כב) למד עכובא מת"ש העומדים לשרת ופי' רי"א דכאן לענין עבודה ולקמן לענין כ"כ שמקבל ג"כ שירות, ולעכובא בשניהם ידעיק מת"ש העומדים לשרת, וממ"ש או אל השופט מביא ראיה למ"ש (סי' כ) שאף שאין כהנים ולוים כשר כי משם אין ראיה כ"כ שי"ל שמ"ש ואל השופט הוא וי"ו המחברת, שיבא אל הכהנים והשופט שהם הב"ד שיש בם כהנים ג"כ, ועקר הראיה מכאן שאמר או אל השופט, ומ"ש ומת סתם מיתה הוא בחנק אתיא כר' יונתן :

כז (יד) כי תבא אל הארץ וירשתה, עקר הכוונה ללמד שלא נתחייבו בזה עד אחר ירושה וישיבה כמ"ש בקדושין (דף לז), ודברי הספרי הם דברי אגדה שהגם שאין מצוה זו נוהגת עד אחר ירושה וישיבה בכ"ז גדול כח המצוה שיקדים שכרה קודם שבא העת להתחייבות המצוה ויעזר להם לבא אל הארץ ובשכר הביאה יכבשו וישבו ויזכו לקיים מצוה צ :

כח ואמרת אשימה עלי מלך, לר' יהודה הוא צווי אני מצוך שתאמר אל הנביא והסנהדרין שימה עלי מלך, דאין לפרש ואמרת היינו אם תאמר, דהא אמר שום תשים הרי מצווים לשום מלך וא"כ מצווים לאמר אשימה, ומה שנענשו בימי שמואל היינו מפני שהקדימו על ידם, ודבר זה פרשתי היטב בפירושי לס' שמואל שם, שצווי המלך הוא רק בעת שמתנהגים כפי דרך העולם והטבע שאז צריך שיהיה

פניהם

הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתָי: טו שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקֶּרֶב אַחֶיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא־אָחִיךָ הוּא: טז רַק לֹא־יַרְבֶּה־לּוֹ סוּסִים וְלֹא־יָשִׁיב אֶת־הָעָם מִצְרַיְמָה לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס וַיהוָה אָמַר לָכֶם לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד: יז וְלֹא יַרְבֶּה־לּוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר לְבָבוֹ וְכֶסֶף וְזָהָב

בעל הטורים

מלא ה"א נאמר ה' דורות שאלו מלך . ככל הגוים אשר סביבותי . ולכן שאלו מלך בימי שמואל כי עד עתה לא היה לפלשתים מלך אלא סרנים : אחר פרשת ע"ז ואשרה כתיב פרשת מלך לומר שהמלך מצווה להסיר האשרות ולבער ע"ז : (טו) שום תשים עליך בגי' שלשים מעלות. לומר שהמלכות נקנית בל' מעלות : מקרב אחיך . בגימט' משבט יהודה :

שפתי חכמים

פי' כתיב הכא וכל העם ישמעו וייראו וייראו כתיב בשמיעה לבדה משמע ע"כ. יעויין זה בהמפרשים : ט מדכתיב לו דמשמע לו הוא דלא ירבה שיהיו לו סוסים בטלים אבל כדי הצריך לו מותר דהיינו כדי מרכבתו : י והוא"ל וסוסים באים משם ודאי ישלח המלך שם עבדיו שיהיו תמיד שם כדי שישלחו סוסים טובים ונמצא שישובו למצרים ויהיו דרים שם (רמ"ג) אבל יש לתמוה על כמה קהלות השוכנים שם וכו' והצריך בזה ותיקן משם הר"ר אליעזר ממי"ץ שאמר לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד לא אסרה תורה אלא בדרך הזה כלומר מארץ ישראל למצרים אבל משאר ארצות מותר וכן נוה:

רש"י

(טז) לא ירבה לו סוסים . (סנהדרין כא) אלא כדי ט מרכבתו שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים י באים משם כמה שנאמר בשלמה (מלכים א י כט) ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה : (יז) ולא ירבה לו נשים . אלא י"ח שמצינו שהיו לו לדוד שש נשים ונאמר לו (שמואל ב יב ח) ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה : וכסף וזהב לא ירבה

ספרי

מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו , ולמה נענשו בימי שמואל . מפני שהקדימו על ידם . ככל הגוים אשר סביבותי. ר' נהוראי אומר לא בקשו להם מלך אלא להעבידם עבודת כוכבים שנא' (שם) והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו : **כט** (טו) שום תשים . מת מנה אחר תחתיו . מלך , ולא מלכה . אשר יבחר ה' אלהיך בו , (סנהדרין כ) על פי נביא , מקרבך, ולא מחוץ לארץ . אחיך , ולא

התורה והמצוה

פליהם איש אחד שינהגם בעניני הכלל , ללחום מלחמותיהם ולשפטם , אבל בימי שמואל שהיו מונהגים ע"י זכותו של שמואל בהנהגה נסיית אלהית וה' היה המלך היוצא לפניהם ללחום מלחמותיהם ויחר עיניהם לא היה נוצרך להם למלך , וכמ"ש הלוא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם וגו' לשאול לכם מלך(ש"א יב), ר"ל אחר שאתם רואים שבחיי אתם מונהגים ע"י ה' בהנהגה נסיית ע"י תפלתי לא היה לכם לשאול מלך בחיי , רק אחר מות שמואל שאז נפסק הענין הנסיי והיתה הנהגתם בדרך הטבע אז היו מצווים לשאול להם מלך, ועז"א חז"ל ששאלוהו שלא בעונתו ר"ל שבחיי שמואל לא היה הזמן לזה , וז"ש ולמה נענשו בימי שמואל מפני שהקדימו על ידם , ודעת ר' נהוראי שמ"ש ואמרת אשימה עלי מלך אינו צווי רק בגנאי ישראל מדבר שעתידים אתם להתרעם ולומר כך , ובסנהדרין (דף כ ע"ב) ר' נהוראי אומר לא נאמרה פ' זו אלא כנגד תרעומתם , וע"ז הוסיף ר' נהוראי שבקשו כדי להעבידם ע"ז כמ"ש והיינו גם אנחנו ככל הגוים , ואמר השם שבעת שתאמרו כך אז שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו , לא שינהג אתכם בדרכי העכו"ם שסביבותיכם, ועי' בפי' שמואל פס הארכתי בזה :

כט (טו) שום תשים עליך מלך , כשכפל המקור על הפעל בא להורות שיעשה הפעל בכל אופן ואפי' כ"פ (אה"ש כלל לח) וע"כ ממ"ש שום תשים פי' שאם מת ישימו אחר תחתיו , ומה שחזר שנית שם מלך שהיל"ל שום תשים אשר יבחר ה' וכו' בא לדייק שם מלך ולא מלכה , ומ"ש אשר יבחר ה' ואיך ידעו זאת אם לא ע"פ נביא וכמו שהיה בימי שמואל, ומ"ש אחיך ולא אחרים ואמר מקרב אחיך ולא אמר מאחיך, היינו שיהיה מא"י וישב בקרבם לא בח"ל :

מַלְכָּא כְּכָל עַמְמַיָּא דִּי בְסַחֲרָנָי: טו מַנָּאָה תְמַנֵּי עֲלָךְ מַלְכָּא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּהּ מִגּוֹ אֲחָךְ תְּמַנֵּי עֲלָךְ מַלְכָּא לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמַנָּאָה עֲלָךְ גְּבַר נוּכְרַי דִּי לָא אֲחוּךְ הוּא: טז לְחוֹד לָא יַסְגֵּי לֵהּ סוּסָוָן וְלָא יָתֵב יָת עַמָּא לְמִצְרַיִם בְּדִיל לְאַסְגָּאָה סוּסָוָן וַיְיָ אֲמַר לְכוֹן לָא תוֹסְפוּן לְמִתּוּב בְּאֹרַח הָדָא עוֹד: יז וְלָא יַסְגֵּי לֵהּ

ספרי

ולא אחרים: ל תשים עליך מלך. והלא כבר נאמר שום תשים עליך מלך ומת"ל תשים עליך כלך שתהא אימתו עליך. מכאן אמרו מלך (שם כב) אין רוכבים על סוסו ואין משתמשים בשרביטו ואין רואים אותו ערום ולא כשהוא מסתפר ולא בבית המרחץ. דבר אחר (שם) תשים עליך מלך, זו מצות עשה:

לא לא תוכל לתת עליך איש נכרי. זו מצות לא תעשה. איש נכרי [אשר לא אחיך הוא] מכאן אמרו (יבמות מה) אין ממנים פרנס על הצבור [עד שתהא אמו מישראל]. אשר לא אחיך הוא, [זה העבד] (סוטה מא) כשהיה אגריפס מגיע לפסוק זה היה בוכה עד שהיו גלגלי עיניו דומעות והיו אומרים לו כל ישראל אל תירא אגריפס אחינו אתה אחינו אתה:

לב (טז) רק לא ירבה לו סוסים. (סנהדרין כא) יכול לא ירבה למרכבתו ולא לפרשיו, תלמוד לומר לא ירבה לו, לו אין מרבה אבל מרבה הוא למרכבתו ולפרשיו. אם כן למה נאמר (למען הרבות סוס) [סוסים] סוסים בטלים. מנין אפילו סוס אחד והוא בטל [תלמוד לומר סוס, ומנין כי] כדאי הוא שיחזיר את העם למצרים, תלמוד לומר לא ירבה לו סוסים ולא ישיב והלא דברים קל והומר וכה (מגוה) [מצרים] שהברית כרותה עליה עבירה מחזירתם לשם, שאר ארצות שאין הברית כרותה עליהם ע"א כמה וכמה:

לג (יז) ולא ירבה לו נשים. (שם) על י"ח. ר' יהודה אומר מרבה הוא לו ובלבד שלא יהיו מסירות את לבו שנאמר ולא יסור

התורה והמצוה

ל מקרב אחיך תשים עליך מלך, כפל שנית תשים עליך מלך, להורות שבא במובן המדויק שתשים עליך הבא אחר שעל שימה מורה שיהיה מושל עליו והוא נכנע תחתיו, מכאן אמרו אין רוכבים על סוסו, ועוד פי' שנכפל ללמד שאינו הרשאה שום תשים שאתה רשאי לשום רק צווי ומ"ע:

לא לא תוכל לתת עליך איש נכרי, הוא ל"ת, והז"ל הוציאו שגם בשאר התמנות צריך שיהיה אמו מישראל, ודייקו זה שפה לא אמר לתת עליך מלך רק לתת עליך כל שאתה נותן עליך שיהיה לו איזה שררה עליך, ויש הבדל בין לשום ובין לתת, ששימה מציין הסדר והקביעות יותר מנתינה, וע"כ אמר פה לתת, ר"ל כל נתינה, ובמ"ש איש נכרי מציין שהוא נכרי לגמרי משא"כ אם אמו מישראל זה קרוי אחיך, ומ"ש אשר לא אחיך הוא למעט העבד אע"פ שאינו נכרי שחייב במצות כאשה אינו אחיך, (כן גרים הגר"א) ובזה נכון מעשה דאגריפס, ועיין בתוס' יבמות (דף מה ע"ב), ועי' ברמב"ם (פ"א מה' מלכים ה"ד):

לב (טז) רק לא ירבה לו סוסים, ממ"ש לא ירבה לו היינו לעצמו שהם סוסים בטלים שאין בהם צורך אבל סוסים הצריכים לרכבי המלך ופרשיו שהם לצורך המלחמה שיהיה להם חיל רוכבי סוסים ופרשים מוכנים למלחמה ע"ז אין מוזהר, רק על סוס בטל מוזהר ועובר אף בסוס א' דכתיב למען הרבות סוס, ומ"ש ולא ישיב את העם מצרימה, פי' רש"י שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם והרמב"ן הקשה עליו שאמרו בירושלמי סוף סנהדרין לישיבה אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לסחורה ולפרגמטיא ואם ישלח המלך ויקנה סוסים ממצרים הוא דרך מסחר, ופי' הרמב"ן שהזהיר שלא ירבה לו סוסים אפי' מארץ שנער או מארצו שלא יבטח על רכב כי רב ומן ה' יסור לבו, והזהיר שנית ולא ישיב את העם מצרימה שיהיה לו שם מעבדיו ומעמו שרי מקנה יושבים בערי הרכב למען הרבות סוס כענין שנאמר בשלמה (מ"א י) ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים וכו' שהם קנו את המקנה ממלך מצרים ואת מוצא הסוסים, והזהיר ע"ז באמר ה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב וכו' וכ"ז דוחק, וחז"ל בספרי פירשו כמו שתרגם יב"ע לא יסגון ליה סוסון דלמא ירכבון רברבניה עליהון ויתגאון ויתבטלו מפתגמי אורייתא ויחובון חובת גלותא למצרים וה' אמר לכון לא תוספון למיתב בארחא הדין תוב, שר"ל שע"י עבירה זו יגרום להשיב העם למצרים בגלות, ומ"ש למען הרבות סוס פי' בעבור עבירה של הרבות סוס, ומ"ש וה' אמר לכם פי' והדברים ק"ו שלא של מצרים אמר ה' והבטיח לכם שלא תוסיפו לשוב בדרך הזה ובכ"ז תגרום העבירה שתגלו לשם וכ"ש שתגלו ע"ז לשאר ארצות שאין ברית כרותה:

לג (יז) ולא ירבה לו נשים ולא יסור, דעת ר' יהודה שמ"ש ולא יסור שלא ניתן טעם לאיסור

לֹא יַרְבֶּה־לּוֹ מְאֹד׃ יח וְהָיָה כְשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת־מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל־סֵפֶר מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם׃ יט וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בוֹ כָּל־יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיו לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשֹׂתָם׃ כ לְבִלְתִּי

בעל הטורים

(כ) לבלתי רום לבבו מאחיו. הפסוק מתחיל ומסיים בלמ"ד רמז שאין מלכות מיוחדת ששמו עולה למ"ד ולמ"ד מעלות במלכות דוד

שפתי חכמים

כ מדכתיב לו דמשמע לו הוא דלא ירבה שרוצה ליתן לאוצר שלו אלא כדי ליתן לאכסניא פי' סיפוק לחיילותיו ולפרשיו ולעבדיו במאכל ובמשתה ובמלבושים וכל הצריך להן: ל דאל"כ והיה כשבתו נ"ל דהל"ל וכתב לו משנה תורה וכו' ודאי קודם לכן איכו מחויב יותר משאר ישראל אלא שהוא מוסב לעיל שהכתוב מבטח שאם

רש"י

ירבה לו מאד. (סנהדרין כא) אלא כדי ליתן ב לאכסניא (גאזספריינדשאפט) (ס"א לאפסניא) (אחאלגייס): (יח) והיה כשבתו. אם עשה כן כדאי ל הוא שתתקיים מלכותו: את משנה התורה. (סנהדרין שם) שתי ספרי תורות אחת שהיא מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאת עמו. ואונקלוס תרגם פתשגן אתר משנה לשון שנון ודבור: (יט) דברי התורה. כמשמעו

ספרי

לבבו. ר' שמעון אומר אפילו אחת והיא מסירה את לבו לא ישאנה, אם כן למה נאמר לא ירבה לו נשים, אפילו כאביגיל. וכסף וזהב לא ירבה לו מאד, (שם) יכול אפי' ליתן לאפסניא, ת"ל לא ירבה לו, לו אינו מרבה אבל מרבה הוא כדי ליתן לאפסניא:

לד (יח) והיה כשבתו על כסא ממלכתו. אם עושה הוא כל האמור בענין, כדאי הוא שישב על כסא ממלכתו:

לה וכתב לו (את משנה התורה הזאת על ספר) (שם) לשמו שלא יהא נאות בשל אבותיו. משנה, אין לי אלא משנה תורה שאר דברי תורה

התורה והמצוה

הכבוי וא"כ בנשים שאין מסירות לבו מותר להרבות, ור"ש סובר דבעלמא דרשינן טעמא דקרא וא"כ לא היה צ"ל הטעם ולא יסור שזה מדרוש מעצמו, וע"כ שמ"ש ולא יסור הוא צווי אחר שלא ירבה לו נשים אפי' כאביגיל וגם ולא יסור לבבו אפי' באשה אחת שמסירה לבבו כן פי' בסנהדרין (דף כ"ב), וממ"ש וכסף וזהב לא ירבה לו הייתי לעצמו אבל לצורך החיל מותר, ובזה תבין מ"ש חז"ל ששלמה אמר אני ארבה ולא אסור ועדיין איך ריבה לו סוסים וכסף וזהב, וי"ל שמדרש זה סובר שבזה לא חטא שאמר כי הסוסים היו לצורך החיל והמלחמה וכן הכסף היה ליתן לאפסניא:

לד (יח) והיה כשבתו על כסא ממלכתו, יש הבדל בין ממלכתו ובין מלכותו, מלכות הוא שם מפשט של המלוכה וההנהגה והכסא שלה הוא הכח שי"ל למלוך ולהנהיג, וממלכה הוא שם של הענינים המונהגים תחת המלכות, וכסא הממלכה מציין שהיושב עליה הוא ראוי לזה ומוסכם ונרצה מאת הממלכה והבני כלו, שהוא אם עושה כל האמור בענין נכנע למשפטי התורה ובלתי מולך בזדון ובעריצות אז הוא כדאי לזה, ונקרא שיושב על כסא ממלכתו:

לה וכתב לו את משנה התורה הזאת, אין לפרש שיכתוב ספר דברים שהוא משנה התורה שנשנה פעם שניה דברי התורה שבספרים הקודמים, או כמו משנה למלך, שהיא תורה אחר התורה הכוללת של ספרים הקודמים, דהא אמר לשמור את כל דברי התורה הזאת, וע"כ פי' שיכתוב כל התורה, ולמה אמר משנה, ואין לפרש שיכתוב ס"ת שניה חוץ מס"ת שי"ל משל אבותיו שזה ידעינן מן וכתב לו לשמו, וכן הא גם ההדיוט מחויב לכתוב לעצמו ס"ת נוסף על של אבותיו כמ"ש כתבו לכם את השירה, וכמו שהקשה כן בסנהדרין (כב ע"א) ושם השיב לא צריכא לשתי תורות, ובספרי אמר משום שעתידה להשתנות, ודעה זו מובא בגמ' שם שבימי עזרא נשתנה הכתב מעברי לאשוריה, ויל"ע שכתב עברי הם אותיות גדולות והמלך היה כותב ס"ה קטנה שנושא עמו כמ"ש בגמ' שם וזה שיכתוב בכתב שישתנה לעתיד דהיינו בכתב

לַהּ נְשִׁין וְלָא יִטְעֵי לִבֵּהּ וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא לָא יַסְגֵּי לֵהּ לַחֲדָא: יח וִיהֵי כְּמִתְּבֵהּ עַל כָּרְסֵא מַלְכוּתֵהּ וְיִכְתּוֹב לֵהּ יָת פַּתְשֶׁגֶן אוֹרַיְתָא הָדָא עַל סִפְרָא מִן קֳדָם כָּהֲנַיָּא לֵוָאֵי: יט וּתְהֵי עִמֵּהּ וִיהֵי קָרֵי בַהּ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי בְּדִיל דְּיֵלַף לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהֵהּ לְמִטַּר יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא וְיָת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין לְמֶעְבְּדְהוֹן: כ בְּדִיל

דלא

ספרי

תורה מנין, תלמוד לומר לשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת. אם כן למה נאמר משנה תורה, משום (שם כב) שעתידה להשתנות. אחרים אומרים (סוטה מא) אין קורין ביום הקהל אלא משנה תורה בלבד:

לו על ספר. ולא על לוח ולא על נייר אלא יכתבנה על המגלה (שנאמר על ספר): מלפני הכהנים הלוים. [מן הספר שבעזרה]:

לז (יט) והיתה עמו. מכאן אמרו (סנהדרין כא) המלך יוצא למלחמה והיא עמו, יושב בדין והיא אצלו, מיסב והיא כנגדו (שנאמר והיתה עמו). וקרא בו כל ימי חייו, ימי חייו הימים, כל ימי חייו הלילות:

לח למען ילמד ליראה את ה' אלהיו. מלמד (שהתורה מביא לידי מקרא, מקרא מביא לידי תרגום, תרגום מביא לידי משנה, משנה מביא לידי תלמוד, תלמוד מביא לידי מעשה, מעשה מביא לידי יראה) [שהתלמוד מביא לידי יראה, יראה מביא לידי שמירה, שמירה מביא לידי מעשה]. לפי שמצינו ששוה הדיוט למלך בדברי תורה יכול ישוה לו בדברים אחרים, תלמוד לומר לשמור את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה [לעשותם לבלתי רום לבבו מאחיו] לדברי תורה שוה לו ואין שוה לו לדברים אחרים. מכאן אמרו (שם כ) מלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחים בידו, להרחיב לו אסרטיאות ואין ממחים בידו. (שם וש"נ) דרך המלך אין לו שעור, וכל העם בוזזים ונותנים לפניו והוא נוטל חלק בראש. לבלתי רום לבבו מאחיו ולא משל (הקדש) [הקודם]. ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל, שלא יסור מן המצוה ימין ושמאל:

למען

התורה והמצוה

שתורה שיכול לכתוב בה אותיות קטנות, ומש"ה ואידך האי שויתי מאי עביד ביה ע"ע לפ"ז, ובחדושי הארכתי בענין זה ואכ"מ, ומ"ש אחרים אומרים, פי' שהגם שהיה המלך מצווה לקרות כל דברי התורה בכ"ז ביום הקהל לא היה קורא רק משנה תורה כמ"ש בסוטה (דף מח):

לו על ספר ולא על לוח, כבר מבר בספרי נסא (סי' סח) לענין מגלת סוטה ושם החבאר, ומ"ש מלפני הכהנים הלוים שבידם היה הספר שכתב משה וכ"ה בירושלמי וברמב"ם הל' מלכים (פ"ג):

לז (יט) והיתה עמו, מוסב על התורה, וקרא בו, מוסב על הספר, שבמעמדות שא"א שיקרא בו בספר כמו בעת מלחמה ודין ואכילה בכ"ז יהיה הספר עמו, והתורה עלתה ר"ל עניניה לא ימושו מזכרונו שזה מרמז במ"ש והיתה בלשון נקבה על למודי התורה, ושיהיה גם הספר עמו מרמז במלת עמו, שהתורה ולמודיו הם בלבו לא עמו, ובעתות הפנאי וקרא בו בספר, וזה יהיה כל ימי חייו, ר"ל משך זמנו בכלל, וכבר בארתי בס' ראה ע"פ למען תזכר את יום צאתך מא"מ כל ימי חייך איך ממלת כל ימי מבואר גם בלילות:

לח למען ילמד ליראה את ה', מבואר שיראת ה' נסבבת מלמוד התורה שעל ידה יודע לו גדולתו של יוצר בראשית וטובו וחסדו והשגחתו עליו וישוה ה' לנגדו תמיד ועי"כ יירא מהמלך הגדול שעומד עליו תמיד ורואה במעשיו, וז"ש בסנהדרין (דף כב) אותה שנכנסת ויוצאת עמו עושה כמין קמיע ותולה בזרועו שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד, וזה מביא לידי יראה מה' שעומד נגדו תמיד, וכמו שכתבתי בס' עקב על פסוק מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה, ויראה זו מביא לידי שמירה שישמר מעבור על מל"ת מיראת ה', ומן השמירה בא לידי עשיה של מ"ע כמ"ש ליראה, לשמור, לעשותם, ומפרש מ"ש לבלתי רום לבבו מאחיו הייטו שבעניני שמירת התורה לא ירום לבבו והוא שוה בזה ככל אחיו, ואין הבדל בזה בין המלך ויתר אחיו, ודוק מיהא שרק בעניני שמירת חוקי התורה הוא שוה לאחיו אבל בעניינים שהם מגעי המלוכה ירום לבבו מאחיו שפורץ לו דרך וכו' וכן ביתר משפטי המלוכה שמשונים מדיני התורה, וזה שסיים לבלתי רום לבבו מאחיו ולא משל הקודש (כצ"ל) דהייטו בדברים שנאמר קודם לכן (מ"ש מכאן אמרו מלך פורץ וכו') אינו שוה לאחיו, וז"ש ולבלתי סור מן המצוה, ר"ל בזה לא ירום לבבו מאחיו שלא יסור מן שמצוה ימין ושמאל בזה שוה לכל אדם, ובגי' הגר"א לבלתי סור מן המצוה אפי' מצוה קלה של נביא, ימין ושמאל אפי' אומר על ימין שהוא שמאל ושמאל ימין:

רוּם־לְבָבוֹ מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן־הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל־מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל׃ ס שלישי יח א לֹא־יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל־שֵׁבֶט לֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־יִשְׂרָאֵל אִשֵּׁי יְהוָה וְנַחֲלָתוֹ יֹאכֵלוּן׃ ב וְנַחֲלָה לֹא־יִהְיֶה־לּוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ׃ ס ג וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעָם מֵאֵת זֹבְחֵי הַזֶּבַח אִם־שׁוֹר אִם־שֶׂה וְנָתַן לַכֹּהֵן הַזְּרֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה׃

בעל הטורים

בן ל' שנה במלכו. לכך אמר שירה שמתחלת בל' והוא למנצח לעבד ה' לדוד: למען יאריך ימים מלך שמלך בן ל' יאריך ימים ולא שאול ולכך סמך לא יהיה לכהנים ואחריו פרשת אוב דמשום מעשה דנוב עיר הכהנים ומשום ששאל באוב נטרד ממלכותו: (א) לא יהיה לכהנים. סמך לפרשת מלך כי על פי כה"ג המלך הוא נמשח. והקדים מלך שגדול הוא ממנו ועוד רמז שעל הכהנים [ר"ל מלך] יהי העולה והמנחה והנסך ועוד מה כהן ולוי נוטלין מעשר כך המלך נאמר יעשר (ש"א ח') אשי ה' ונחלתו וכתיב נתתיה וזה יהיה משפט הכהנים מאלתן גבוה קא זכו: הלוים בגימט' השם באדני יהו"ה וזהו ה' הוא נחלתו: להשים

שפתי חכמים

שאם יעשה כן שתתקיים מלכותו: ם הוצרך לפרש זה כמשמעו משום שפירש אחר כך ולבלתי סור מן המצוה אפילו על מצוה קלה של נביא אבל אי דברי תורה לאו כמשמעו ה"א ולבלתי סור מן המצוה היינו כמשמעו ר"ל ד"ת ממש: ב כלומר מכאן למד שמואל הנביא שהעובר על מצות הנביא לא יאריך ימים על ממלכתו ואמר לשאול נסכלת לא שמרת וגו': ם דאל"כ ל"ל כל שבט לוי כיון שכתיב לפניו לכהנים הלוים אלא לרבות בין תמימים כו' וא"ת למה איצטריך מיעוט לבעלי מומין והא לעיל בפרשת נו כל זכר בבני אהרן יאכלנה ופי' רש"י כל זכר ואפילו בעל מום כו' ר"ל שגם הם יחלקו בקרבנות ופסיקתא שלא ינחלו דמשום זה יתנן להם חלק בקרבנות וי"ל לפי שקדשי הגבול כגון תרומה וביכורים בכור חלה וזרוע וכו' שיש לבעלים טובת הנאה בקרבנותיהן שהן יכולין ליתן לאיזה כהן שירצו ולרוב הם מתנין לתמימים שיכולין להקריב ולא לבעלי מומין שאינם יכולין להקריב ה"א שיטלו חלק בארץ לכך צריך מיעוט: ע ר"ל קדשים שמביאין מן הגבול ומה הם ומפרש תרומות ומעשרות: פ מפני שבכבר התחיל בו לא יהיה לכהנים חלק ונחלה וגו' ופירשו ונחלה הוא חלק נחלת הארץ הוצרכו לדרוש כאי קרא ונחלה לא יהיה לו זו נחלת אחר וכו' ורש"י שפירש ונחלה לא יהיה לו לפי פשוטו ס"ל אע"פ שאתא בו שהלה לא יהיה לכהנים חלק וגו' חזר ומסיים בו נמי. רא"ם: צ ר"ל שהקב"ה הבטיח את אברהם שיתן לזרעו עשרה עממים ח' נתן להם עכשיו, וקיני וקנזי וקדמוני יתן להם לעתיד לבא: ק ר"ת מפרש ה' אחים מן האם ראובן שמעון יהודה יששכר זבולן הואיל ומאם אחת אתו צריך מיעוט טפי: ר שהכהנים פטורים מלתת המתנות מבהמתו לכהן אחר והלוים כן נספק אם הן בכלל העם אם לא והמוציא מחברו עליו הראיה לפיכך הם פטורים מלתת ואם נטלו לא יחזירו: ש דאל"כ הל"ל בהמה סתם והכל במשמע. בין שור בין שה ומסרך אי כתיב בהמה סתם גם חיה היה במשמע דהא חיה היא בכלל בהמה לכך נאמר אם שור או שה פרט לחיה: ת ונל"א קורין שויבל: דאל"כ

רש"י

ם כמשמעו: (כ) ולבלתי סור מן המצוה. אפילו מצוה קלה של נביא: למען יאריך ימים. מכלל הן אתה שומע לאו ב וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל (שמואל א י ח) שבעת ימים תוחל עד בואי אליך להעלות עולות וכתיב (שמואל א יג ח) ויוחל שבעת ימים ולא שמר הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק להעלות העולה עד שבא שמואל ואמר לו נסכלת לא שמרת וגו' ועתה ממלכתך לא תקום (שם) הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש: הוא ובניו. (הוריות יא כריתות ה) מגיד שאם בנו הגון למלכות הוא קודם לכל אדם: (א) כל שבט לוי. בין תמימין בין ם בעלי מומין: חלק. בביזה: ונחלה. בארץ: אשי ה'. קדשי המקדש (ב"א קדשי הקדשים): ונחלתו. אלו קדשי הגבול ע תרומות ומעשרות אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו ובספרי דרשו ונחלה לא יהיה לו פ זו נחלה אחר: (ב) בקרב אחיו. זו נחלת חמשה ואיני יודע מה היא וג"ל שארץ כנען שמעבר הירדן והילך נקראת ארץ חמשה עממין ושל סיחון ועוג שני עממין אמורי וכנעני ונחלה אחר לרבות צ קיני וקנזי וקדמוני וכן דורש בפרשת מתנות שנאמרו לאהרן (דברים י) על כן לא היה ללוי וגו' להזהיר על קיני וקנזי וקדמוני. טוב נמצא בדברי רבי קלונימוס הכי גרסינן בספרי: ונחלה לא יהיה לו. אלו נחלת חמשה: בקרב אחיו. אלו נחלת שבעה. נחלת חמשה שבטים ק ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד וחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה ושבעה האחרים נטלו מאליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד: כאשר דבר לו. (במדבר יח כ) בארצם לא תנחל אני חלקך: (ג) מאת העם. ולא מאת ר הכהנים: אם שור אם שה. פרט ש לחיה: הזרע. מן הפרק של ארכובה עד כף של יד שקורין ת אשפאל"א

שלאחר

דלא ירום לבה מאחוהי ובדיל דלא יסטי מן תפקדתא ימינא ושמאלא בדיל דיורך יומין על מלכותה הוא ובנוהי בגו ישראל : א לא יהי לכהניא ליואי כל שבטא דלוי חלק ואחסנא עם ישראל קרבניא דיי ואחסנתה ייכלון : ב ואחסנא לא יהי לה בגו אחוהי מתנן דיהב לה יי אנון אחסנתה כמא די מליל לה : ג ודין יהי דחזי לכהניא מן עמא מן נכסי נכסתא אם תור אם אמר ויתן לכהנא

רש"י

(שולסטר) : הלחיים . (חולין קלד) א עם הלשון ב דורשי רשומות היו אומרים ג זרוע תחת יד שנאמר (במדבר כה ז) ויקח רומח בידו : לחיים . תחת תפלה שנאמר (תהלים קו ל) ויעמוד פנחס ויפלל :

שפתי חכמים

א דאל"כ למה לו הפלס של לחי אלא והאי עם הלשון ועוד נ"ל כיון שהלחיים נותנים לו תחת התפלה כמו שפי' רש"י מ"מ מתנים להם גם הלשון שהוא עיקר כלי הדבור : ב פי' פסוקים הכתובים (ב"ק דף פ"ב) : ג ר"ל הכהנים זכו לזרוע תחת

ספרי

לט (כ) למען יאריך ימים על ממלכתו . אם עושה הוא מה שכתוב בענין, כדאי הוא שיאריך ימים על ממלכתו . הוא ובניו , (הוריות יא) שאם מת , בנו עומד תחתיו . ואין לי אלא זה בלבד . מנין לכל פרנסי ישראל שבניהם עומדים תחתיהם : תלמוד לומר הוא ובניו בקרב ישראל , כל זמן שהם בקרב ישראל בנו עומד תחתיו . ר' חנינא בן גמלא אומר הרי הוא אומר (מלכים א ג) וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עושר גם כבוד . על מה שלא התניתי בתורה (ליתן לך) נתתי לך על מה שהתניתי לא אתן לך אלא אם כן עשית . וכה"א (שם ט) ואתה אם תלך לפני כאשר הלך דוד אביך בתם לבב וביושר לעשות ככל אשר צויתיך חוקי ומשפטי תשמור, והארכתי את ימיך :

מ (א) לא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה . מכלל שנאמר (דברים יח) ושרת בשם ה' אלהיו, אין לי אלא [כהנים, לוים מנין], אין לי אלא תמימים בעלי מומים מנין , תלמוד לומר כל שבט לוי , חלק זו ביזה , ונחלה זו נחלת הארץ . אשי ה' , אלו קדשי מקדש, קדשי הגבול מנין, תלמוד לומר ונחלתו יאכלון :

מא (ב) ונחלה זו נחלת שלשה . לא יהיה לו בקרב אחיו , זו נחלת חמשה [נ"א שבעה]. ה' הוא נחלתו כאשר דבר לו, להגיד מה גרם :

מב וזה יהיה משפט

התורה והמצוה

לט (כ) למען יאריך ימים על ממלכתו , , מ"ש אם עושה הוא וכו' כדאי , התבאר (בסי' לד) בדיוק שם ממלכה , וממ"ש הוא ובניו מבואר שהמלכות ירושה , ומ"ש בקרב ישראל , ר"ל שכן השתוה בישראל לכל השררות שהם ירושה , ועי' בהוריות (דף יא), ועמ"ש למען יאריך ימים שהוא תנאי שלא יוכל לארך ימים רק אם יעשה כן כמו שנזכר בענין , מביא שלכן נתן ה' לשלמה עושר וכבוד בלי תנאי , ועל הארכת ימים התנה עמו תנאי אם ישמור את התורה, כי אחר שהתנה בתורה תנאי זה לא יכול להבטיח לו ארך ימים רק על תנאי , משא"כ עושר וכבוד שלא התנה עליהם בתורה נתן לו בלי תנאי :

מ (א) לא יהיה לכהנים הלוים , ומוסיף לא לבד לכהנים כי גם לכל שבט לוי שהם הלוים, ואמר מלת כל , ר"ל אף בע"מ שאין ראוים לשירות , ואמר חלק שהוא הלוקח בביזה, ונחלה היא ירושת הארץ , ונגד החלק אמר אשי ה' שהם קדשי המקדש שעליהם אמר חלקם נתתי אותם מאשי שמעלים חלק מהשייך לגבוה , ונגד הנחלה אמר ונחלתו יאכלון שהם קדשי הגבול שהם נחלה תמיד אף בזמן שאין בהמ"ק קיים כמ"ש בספרי (פ' קרח סי' מו וסי' מד) :

מא (ב) ונחלה לא יהיה לו , ר"ל גם לעתיד שהבטיח ואם ירחיב ה' את גבולך שיתן להם נחלת שלשה שהם קיני וקנזי וקדמוני , גם אז לא יהיה נחלה , ועז"א בקרב אחיו ולא אמר עם אחיו , כי מציין בעת שאחיו כבר יושבים בנחלתם שנחלו נחלת שבעה עממין [ולגי' נחלת חמשה היינו חמשה עממין מפני שעקר הוא ארץ חמשה עממין שהיא זבת חלב ודבש כמ"ש בפ' בא (סי' קד) עיי"ש], ור"ל גם בעת שכבר הוא בקרב אחיו שיושבים בנחלת ז' אז ה' עממים ויתן להם ה' עוד נחלת שלשה [ורש"י היה לו הגי' נחלת עשר והיינו ג"כ נחלת שלשה שנשארו ולא ירשוהו בעת ההיא] בכ"ז נחלה לא יהיה לו , והמפרשים נדחקו בפי' מאמר זה עיין עליהם ועי' ברמב"ם (פי"ג מה' שמטה ויובל הי"א) :

מב (ג) וזה יהיה משפט הכהנים , כבר באחרתי בתחלת הספר (כלל רמח) שכל מלות המושאלות השתדלו חז"ל להשיבם אל הוראתם העצמיי , ובתוכם מלת משפט שבא על הנהגה או סדר ישרשום

ד רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן־לּוֹ׃ ס כִּי בוֹ בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִכָּל־שְׁבָטֶיךָ לַעֲמֹד לְשָׁרֵת

בעל הטורים

(ד) ראשית דגנך. בגימטריא משתמרת: גז ב' במסורה גז צאנך. כמטר על גז וסימן דהמדיק שצריך ליתן לו כשהוא מלובן והוא כמטר על

שפתי חכמים

ביד של פנחס שנאמר ויקח וגו': ד לשון ששית: ה פירוש כור: ו דהאיפה בלא סאין וכתיב וששיתם האיפה מחומר החטים שפירושו כמו ששית מאיפה הרי חצי סאה לכור כמו שצריך להוציא אחד מששים: ז לא שהגיזה הראשונה של שנה ראשונה תתן כולה לכהן ואחר הגזות שבכל שנה ושנה פטורות: ח ר"ל כבשים לך חמש צאן עשויות: (גמרא) מאי עשויות שמעשות כלומר שמחייבות את בעליהן ואומרות קום עשה במצוה ועל איזה מצוה קאי אין לומר אמצות בכור דהא אף כשאין לו אלא בהמה אחת חייב בבכורה וגם א"ל דקאי אמתנות בזרוע לכהן וכו' דהא אף כשאין לו אלא בהמה אחת חייב

רש"י

והקבה. אחת האמה אל קבתה: (ד) ראשית דגנך. זו תרומה ולא פירש בה שיעור אבל רבותינו נתנו בה שיעור עין יפה אחד מארבעים עין רעה אחד מששים בינונית אחד מחמשים וסמכו על המקרא שנאמר (יחזקאל מה יג) וששיתם ד האיפה מחומר ה השעורים ששית האיפה חצי סאה ו כשאתה נותן חצי סאה לכור הרי א' מששים שהכור שלשים סאין: וראשית גז צאנך. כשאתה גוזז צאנך בכל שנה תן ממנה ראשית ז לכהן ולא פירש בה שיעור ורבותינו נתנו בה שיעור אחד מששים (חולין קלז) וכמה צאן חייבות בראשית הגז חמש רחלות שנאמר (שמואל א כה יח) וחמש צאן עשויות ח רבי עקיבא אומר ראשית גז שתים: צאנך ארבעה. תתן לו הרי חמשה: (ה) לעמוד לשרת. מכאן שאין שירות אלא מעומד

ספרי

הכהנים. מלמד (חולין קל) שהמתנות יוצאות בדיינים. יכול אף כל הקדשים יהיו חייבים במתנות, ודין הוא, ומה חולין שאינם חייבים בחזה ושוק חייבים במתנות, קדשים שחייבים בחזה ושוק אינו דין שיהיו חייבים במתנות. ת"ל וזה יהיה משפט הכהנים: **מג** מאת העם. (שם קלב) ולא מאת אחרים ולא מאת אחיו הכהנים: **מד** מאת זובחי הזבח. פרט לטרפה. מאת זובחי הזבח, אין לי אלא בשעת זביחה בלבד. מכאן אמרו (שם קלד) גר שנתגייר והיה לו פרה נשחטה עד שלא נתגייר פטור, משנתגייר חייב. ספק פטור והמוציא מחברו עליו הראיה: **מה** אם שור אם שה. (שם קלב) לרבות כלאים. אם שור אם שה. בין בארץ בין בחוץ לארץ. והלא דין הוא חייב כאן וחייב בראשית הגז מה מצינו בראשית הגז שנוהג בארץ ובחוץ לארץ אף מתנות נוהגת בארץ ובחוץ לארץ, או כלך לדרך זו חייב כאן וחייב בתרומת ראשית, מה תרומת ראשית אין חייב אלא בארץ, אף מתנות אין חייב עליהם אלא בארץ. נראה למי דומה דנים דבר שאין תלוי בארץ [ואינו] מקודש מדבר שאין תלוי בארץ ואינו מקודש ואל תוכיח תרומת ראשית שהיא תלויה

התורה והמצוה

מענין משפט הנרדף עם דין, ומזה הוכיחו שהמתנות יוצאות בדיינים ממ"ש משפט הכהנים, ואלפנו בזה בחולין (דף קל ע"ב), ומן כנוי הרומז וזה שמליין תמיד מעוט זה ולא אחר ממעט קדשים ממתנות ר"ל שמשפט זה רק מאת זובחי זבח של חולין, ובחולין (דף קל) ממעט קדשים ממתנות מן ואתן אותם (וכן הוא בספרא צו (סי' קמ), וממ"ש וזה משפט הכהנים ממעט חולין מחזה ושוק, [וע"כ הגיה הגר"א דברי הספרי שיסכים עם הש"ס] ולק"מ שהספרי לשטתיה שאמר בפ' ראה גבי בשר תאוה יכול יהא חולין חייבים בחזה ושוק ת"ל כצבי וכאיל, וזה דלא כשטת הש"ס, ממילא מוכרח שמן פסוק דכאן ממעט קדשים כקושית התוס' בחולין (שם ד"ה זה):

מג מאת העם, ממעט עכו"ם וכהנים, דלא מקרי עם, והיינו כמ"ש במשנה (דף קלב) השוחט לכהן ולנכרי פטור מן המתנות:

מד מאת זובחי הזבח, בא ללמד שהחיוב חל בשעת זביחה ושחטה עד שלא נתגייר פטור, וגם שיהיה זבח כשר שיקרא בשם זבח וראוי לאכילה לא טרפה:

מה אם שור אם שה, כבר באריתי בהתו"כ (ויקרא סי' קמ) שמלת אם הונח בענין על התנאי או על ההלוקה וכדומה לא כמלת בין בין, ובכ"מ שבא על כוונה זו יפורש לרבותא כמו שם דל ואם עשיר כל דל ועשיר שיהיה וכן דרשו פה כל שהוא שור וכל שהוא שה, וא' מרבה כלאים וא' מרבה ה"ל אף שה שבח"ל, שסתמא דספרי ר"ש לא ס"ל כר' אלעאי שס"ל שאין נוהג אלא בארץ כמו שמבואר מדברי הש"ס חולין (דף

דְרוֹעָא וְלוֹעָא וְקִבְתָּא: וְרֵישׁ עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וְרֵישׁ גִּזָּא דְעָנָךְ תִּתֵּן לֵהּ: ה אֲרֵי בֵהּ אִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ מִכָּל שִׁבְטָךְ לְמֵקַם לְשַׁמָּשָׁא בִשְׁמָא דַיְיָ הוּא וּבְנוֹהִי כָּל

ספרי

בארץ ומקודש. או כלך לדרך זו דנים דבר שנוהג בין במרובה [בין במועט מדבר שנוהג בין במרובה] בין במועט. ואל יוכיח ראשית הגז שאינו נוהג אלא במרובה. תלמוד לומר אם שור אם שה בין בארץ בין בחוץ לארץ:

מז ונתן לכהן. לכהן עצמו: הזרוע. (שם קלד) זרוע של ימין: והלחיים זה לחי התחתון: והקבה. כמשמעו. רבי יהודה אומר דורשי רשומות היו אומרים נתן לו זרוע תחת היד וכה"א (במדבר כה) ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו. הלחיים זו תחת תפלה וכה"א (תהלים קו) ויעמד פינחס ויפלל. קבה תחת (במדבר כה) האשה אל קבתה:

מז (ד) ראשית (דגנך תירושך ויצהרך), מלמד (תרומות פ"ב) שאין תורמים אותן אלא מן המובחר. (בכורות נד) מצינו בשני מינים שבאלו אין תורמים מזה על זה כך שני מינים [נ"א שבתבואה ושבירק] אין תורמים מזה על זה: **מח** וראשית גז. (תמורה ה) ולא ראשית השטף. (ראשית) גז [צאנך], פרט לטרפה: **מט** ראשית גז, בין בארץ בין בחוץ לארץ. צאנך, ולא של אחרים. מכאן אמרו, (שם קלה) הלוקח גז צאנו של נכרי פטור מראשית הגז, גז צאנו של חברו אם שייר המוכר חייב ואם לאו הלוקח חייב: **נ** תתן לו שיהיה לו כדי מתנה, (שנאמר). מכאן אמרו (שם) כמה נותן לו, משקל ה' סלעים ביהודה שהם עשרה בגליל מלובן כדי לעשות ממנו בגד קטן, (שנאמר תתן לו שיהא בו כדי מתנה). (שם קלז) וכמה צאן יהא לו ויהא חייב בראשית הגז. בית שמאי אומרים שתי רחלות, שנאמר (ישעיה ז) והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן, ובית הלל אומרים חמש. שנאמר (שמואל א כה) וחמש צאן עשויות. רבי עקיבא אומר ראשית גז שתים. צאנך ארבע, תתן לו הרי חמש:

נא (ה) כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך

התורה והמצוה

קלו ע"ב) מ"ש דר"ש וכו' ע"ש, וכן יסבור כר"א דכוי פטור מן המתנות ולכן לא דריש אם שה לרבות את הכוי.

מז ונתן לכהן, לכהן עצמו, אף שזכה הכהן במתנות לאחר אסור ליתן לו אא"כ הזוכה ת"ח (ז"ר), הזרוע בה"א הזרוע הימנית, והלחיים זה לחי התחתון ומקרי לחיים מפני שהם שני עצמות, וכל המאמר נמצא בגמ' (דף קל"ד ע"ב), ומדעת ר' יהודה נראה שמצוה זו נתחדשה אחר שקנא פינחס והרג לזמרי, ובזה יבן שלא נאמרה מצוה זו עד עתה ולא חשב מתנה זו בין מתנות כהונה בפ' קרח, אולם גם ראשית הגז לא נאמרה שם ובספרי, (שם סי' כ"ז) פי' שרמז שם גם שניהם וזה שלא כדעת ר' יהודה, והרמב"ן כתב שנתנו להם מתנות אלה בתחלה ע"ש מה שעשה פינחס בעתיד, עיי"ש:

מז (ד) ראשית דגנך, היינו מיטב דגנך, וכבר למד בבכורות (דף נד) ממ"ש (בפ' קרח) כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן שאין תורמין מזה על זה (עפ"י הכלל שבארתי ויקרא סי' קכג) ומזה למד שה"ה כל שני מינים אין תורמים מזה על זה, והנוסח שבתבואה ושבירק הוא כדעת הרמב"ם שכל המינים חייבים בתו"מ מדאורייתא וירק שהוא דרבנן שתקנו כעין דאורייתא, ולדעת הראב"ד אין לגרוס כן וכבר העירותי בזה בפ' ראה על פסוק עשר תעשר את כל תבואת זרעך:

מח וראשית גז צאנך, עוקר השערות אחד אחד אינו בכלל גזיזה (עי' חולין דף קלז) ולשון שטף נראה שמורה עקירת שערות כמ"ש במדרש רבה (פ' זאת החקה) מי פלג לשטף תעלה איתא אתרא דקריין לשערא שיטפא, ומ"ש פרט לטרפה אתיא כר"ש דיליף צאן צאן ממעשר כמ"ש בחולין (דף קלו ע"ב):

מט ראשית גז, דלא כר' אלעאי דמקיש לתרומה ופטור בח"ל, וכן בלקח צאנו לגוז אף דגזל בפטור, רק אם לקח הגיזה לבד אז פטור דכתיב צאנך ולא של אחרים (חולין דף קלו), ובלקח גז צאנו של חברו ולא שייר הלוקח חייב דא"ל מוכר מתנה דכהן לא זבני לך (שם דף קלח ע"ב):

נ תתן לו, נתינה עם מלת לו מורה תמיד שנותן לו דבר חשוב, ושעורו כדי שיוכל לעשות אבנט שהוא פחות שבבגדי כהונה דכתיב לעמוד לשרת שיהיה ראוי לשירות (דף קלח) ושעור הצאן ס"ל לב"ה שהם חמש שנאמר וחמש צאן עשויות ופי' בגמ' (דף קלז) שמעשות את בעליהם ואומרים לו קום עשה מצוה, ור"ל שחמש צאן אלה גזזו בראשונה לקיים בם מצות ראשית הגז, והכינה אותם לחלקם לעניים ולעשות בם עוד מצוה כי מצוה גוררת מצוה, ולכן נתנה אותם לדוד, ור"ע סבר שמשמע לשון גז צאנו הוא אם יש לו חמש שכן דרכם שבפחות מכאן אין עושים גיזה מיוחדת והמה להיות הלשון גז שתים צאנך שתים:

נא (ה) כי בו בחר וגו' לעמד לשרת, למד מניה דשירות מעומד ופי' בז"א שזה לא נין ל"כ וכבר

בְּשֵׁם־יְהוָה הוּא וּבָנָיו כָּל־הַיָּמִים׃ ס רביעי ו וְכִי־יָבֹא
הַלֵּוִי מֵאַחַד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־הוּא גָּר שָׁם וּבָא
בְּכָל־אַוַּת נַפְשׁוֹ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃ ז וְשֵׁרֵת
בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו כְּכָל־אֶחָיו הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים שָׁם לִפְנֵי
יְהוָה׃ ח חֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכֵלוּ לְבַד מִמְכָּרָיו עַל־הָאָבוֹת׃ ס
ט כִּי אַתָּה בָּא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־

בעל הטורים

גז שיהא מלובן ולא נותי הו ראשית גז נאמך תתן לו: (ו) וכי יבא הלוי בגימט' זהו הכהן [עי' התיבות וע' רש"י]: (ח) כחלק ב' במסרה. דין ואידך (ב"א למ"ד) כחלק וגו' היושב על הכלים דהמריכן כהן בעל מום חולק בקדשים אע"פ שפסול בעבודה והיינו לפי שיושב על הכלים: (ט) כי אתה בא. סמך כאן שאל אוב, לומר שהמלך שואל באורים ולא באוב (אולי כוונת הדרש על סיפא דקרא תמים תהיה. א"נ כמ"ש דורשי רשומות על ואתה לא כן דלהלן דר"ל שנתן לך האורים ותומים

שפתי חכמים

במתנות וע"כ צ"ל דקאי אראשית הגז: ט כלומר בבן לוי ממש לאפוקי כהן וא"ל דלמא בכהן נמי מיירי דהא כהן נמי בן הלוי הוא ת"ל ושרת וכו' ולטעם א' קשה נ"ל אל המקום אשר יבחר ה' לא הל"ל אלא אל המזבח אשר לפני ה' ושרת וכו' ולטעם ב' לבד קשה נ"ל בכל אות נפשו לכן צריך גם לטעם ראשון דבכל אות קאי על הנדרים והנדבות שלו שהרי מאות נפשו הוא מנדר ומנדב: י דהכי משמע ממלא בכל אות נפשו שפי' בתאות נפשו רוצה להקריב ולא ע"צ חיוב משמרתו: כ (ג"א) דאל"כ נ"ל ככל אחיו הכהנים לא הל"ל אלא ובא ושרת בכל אות נפשו אלא בכהנים הבאים לרגל איירי שיקריבו ככל אחיהם בני משמר: ל ובסמוך אפרש דדוקא מוספי הרגלים שבאין מחמת הרגל ולא דברים שלא מחמת הרגל: מ הא דנקט עורות ובשר שעירי חטאת משום דאין להם חלק אלא במוספי הרגלים ומוספין היינו עולות ושעירי חטאת כדכתיב בפרשת פנחס והעולות מקריבין הכל לגבוה ואין לכהנים מהם

רש"י

מעומד: (ו) וכי יבא הלוי. (ספרי) יכול בבן לוי ודאי ט הכתוב מדבר תלמוד לומר ושרת יצאו לוים שאין ראוין לשירות: ובא בכל אות נפשו וגו': (ז) ושרת. למד על הכהן שבא ומקריב קרבנות נדבתו י או חובתו ואפילו במשמר שאינו שלו. ד"א עוד למד על הכהנים הבאים לרגל שמקריבין במשמר כ ועובדין בקרבנות הבאות מחמת הרגל כגון מוספי הרגל ל ואף על פי שאין המשמר שלהם: (ח) חלק כחלק יאכלו. מלמד שחולקין בעורות ובבשר שעירי חטאות מ יכול אף בדברים הבאים שלא מחמת הרגל כגון תמידין ומוספי שבת ונדרים ונדבות ת"ל לבד ממכריו על האבות הא ממה שמכרו האבות בימי דוד ושמואל שנקבעו המשמרות ומכרו זה לזה טול אתה שבתך ואני אטול שבתי: (ט) לא תלמד לעשות. (סנהדרין סח) אבל אתה למד להבין ולהורות כלומר להבין מעשיהם כמה

ספרי

לעמוד לשרת. מגיד הכתוב (זבחים כג וש"נ) שאין שירות כשר בו אלא מעומד. ואם ישב ושרת עבודתו פסולה: הוא ובניו כל הימים, בין בארץ בין בחוץ לארץ:
נב (ו ז) וכי יבא הלוי (הוא) יכול בבן לוי ודאי הכתוב מדבר, תלמוד לומר (מאחד שעריך, משלא נטלו שעריהם במקום אחד, יצאו לוים שנטלו שעריהם במקום אחד) ושרת, בראוי לשירות יצאו לוים שאינם ראויים לשירות. מכל ישראל אשר הוא גר שם, מכל מקומות מושבותיהם: ובא בכל אות נפשו. מנין [לכהן שבא ומקריב קרבנותיהם בכל עת ובכל

התורה והמצוה

העירותי בזה למעלה (סי' כו), ועז"א בין בארץ בין בח"ל:
נב (ו ז) וכי יבא הלוי מאחד שעריך, ובא בכל אות נפשו ושרת, מדבר מן הכהן לא מן הלוי דהא אמר ושרת (והסאר מחקו הגר"א) ופי' הדבר שהגם שתקנו משמרות והיה העבודה שייך לכהני המשמר, מלמדי שיש דברים וזמנים שגם כהן שאינו מאנשי המשמר זוכה בעבודה וליין זה במ"ש מכל ישראל אשר הוא גר שם, כי כהני המשמר היה כל משמר גר בעיר מיוחד וכשבא זמנו הלכו כלם לעבודה, בפס"ז מציין כהן יחידי הבא לשם שבא מכל ישראל אשר הוא גר שם, לא מעיר שהמשמר שלו הלכו ביחד,

זמיא : ו וארי ייתי לואה מחדא מקרויך מכל ישראל די הוא דר תמן וייתי בכל רעות נפשה לאתרא די יתרעי יי : ז וישמש בשמא דיי אלהה ככל אחוהי לואי דמשמשין תמן קדם יי : ח חלק כחלק ייכלון בר ממטרתא דייתי בשבתא דכן אתקינו אבהתא : ט ארי את עליל לארעא דיי אלהך יהב לך לא תילף

ספרי

ובכל שעה שירצה, תלמוד לומר ובא בכל אות נפשו, מנין] אתה אומר שכהן בא ונושא את כפיו במשמר [שאינו] שלו, תלמוד לומר ובא בכל אות נפשו [ושרת בשם ה' איזה שירות שהוא בשם ה' זה ברכת כהנים] : (מכאן) [מנין] אתה אומר (סוכה נה) שכל המשמרות שוים בקרבנות הרגל הבאים מחמת הרגל, שנאמר ובא בכל אות נפשו אל המקום אשר יבחר ה', יכול לעולם תלמוד לומר מאחד שעריך. בשעה שישראל נכנסים בשער אחד בשלש רגלים. (ושרת בשם ה' אלהיו) [העומדים לשרת] על גבי הרצפה. מכאן אמרו (זבחים כז) (ערל סמא) יושב שמד על גבי הכלים או על גבי בהמה או על גבי חברו פסול :

נג (ח) מנין אתה אומר כל המשמרות שוים באמורי הרגלים ובחילוק לחם הפנים, תלמוד לומר חלק כחלק יאכלו. חלק לאכילה כחלק לעבודה. (חלק לעבודה כחלק לאכילה), (סוכה נו) יכול יהיו כל המשמרות שוים בקרבנות הרגל הבאים שלא מחמת הרגל, תלמוד לומר לבד ממכריו על האבות, מה מכרו האבות זה לזה אני בשבתי ואתה בשבתך :

נד (ט) כי אתה בא אל הארץ. עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה תכנס לארץ. אשר ה' אלהיך נותן לך, בשכרה : לא

התורה והמצוה

רק הוא בא יחידי ממקום אחר שלא בזמן משמרתו, והאופן שילך הכהן לירושלים שלא בזמן משמרתו, הוא או כשרוצה להביא איזה קרבן או כשהולך להראות בג' רגלים, ועל האופן שמקריב שם קרבן אמר ובא בכל אות נפשו ושרת ורשות בידו להקריב הקרבן בעצמו אף שלא בזמן משמרתו וכמ"ש בב"ק (דף קט), ועוד יש אופן שיוכל לשרת שלא בזמן משמרתו בשירות של ברכת כהנים שזה תרמז במ"ש ושרת בשם ה', שהשירות הוא על הזכרת שם המפורש, ועוד אופן שיוכל להקריב בעת שעולה לרגל וזה ציין במ"ש וכי יבא הלוי מאחד שעריך, שאז יוצאים כל ישראל מכל שעריהם לעלות לרגל, וגם הכהנים יוצאים אף שאינו זמן משמרתם והרשה להם לבוא לשרת ככל אחיו הלוים המשרתים בעבודה בהקרבת הקרבנות, והיינו בקרבנות הרגל הבאים מחמת הרגל כמו שיתבאר בסי' שאח"ז, ולדעת הרמב"ן בהשגותיו למ"ע (מצוה לו) היו נמצאים כהנים שלא נתחלקו למשמרות והם באו ועבדו כל הימים שירצו, שעז"א לבד ממכריו על האבות, היינו מי שנתחלקו למשמרות ומכרו זכותם זל"ז שלא יעבוד רק בזמן משמרתו, אבל מי שלא קבעו לעצמם משמר, כל זמן שבאו נתוספו על אנשי המשמר, ולדבריו יל"פ מ"ש בספרי יכול בבן לוי וכו' ת"ל מאחד שעריך מי שלא נטלו שעריהם במק"א וכו' (וכן הביא הרמב"ן בגירסתו) ר"ל הכהנים שלא נטלו שעריהם במק"א ר"ל שלא קבעו למשמורת שזה יכול לעבוד תמיד, כי אינו מוציא לבד ממכריו על האבות היינו שקבעו משמרותיהם בקביעות:

נג (ח) חלק כחלק יאכלו, עוד למדנו שברגלים שבאים שם מכל שערי ישראל לרגל מלבד מה שיש לכל הכהנים הבאים זכות לעבוד עבודה יש להם גם חלק באכילה באמורי הרגלים [פי' בסוכה (דף נה) דהיינו בקרבנות האמורים מפני הרגל הראוים להתחלק כגון חזה ושוק של שלמי חגיגה ועורות של עולת ראיה ומוספי צבור ושעירי חטאת], אולם זה א"צ ללמדנו שכבר נאמר (בס' נו) לכהן המקריב אותו לו תהיה שפי' המוכן להקריב (כמ"ש סי' נב) שהמקריב ממש נלמד בפ' נשא בספרי (סי' לב) ממ"ש ואיש את קדשיו לו יהיו וע"כ שעקר מלמד על לחם הפנים שאין בו שום עבודה שכבר נעשה עבודתו בשבת שעברה (כן פי' בסוכה שם) ועז"א חלק כחלק יאכלו שגם לענין אכילה י"ל חלק כמו שי"ל חלק לענין עבודה, ואמר לבד ממכריו ר"ל שזה דוקא בקרבנות הבאים מחמת הרגל אבל קרבנות הבאים שלא מחמת הרגל שבהם יש לכהני המשמר זכיה ומכירה וקניה מן האבות שחלקו המשמרות בימי אלעזר ואיתמר ואח"כ בימי דוד ושמואל כאז מכרו וזכו זל"ז שכ"א יקריב במשמרו ולא יהיה לאחר זכיה בהם [ומלת ממכריו מענין מכירה או מסירה כמו כי מכר אותו אלהים בידי (ש"א כג), והרשב"ם מפרשו מענין הכרה שכ"א מכיר את אנשי משמרתו מימי האבות] בזה אין זכיה לכהן הבא:

נד (ט) כי אתה בא אל הארץ, תלה זה בביאת הארץ; מפני מ"ת ובגלל התועבות האלה ה' מורישם

תִלְמַד לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם׃ י לֹא־יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ־וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ קֹסֵם קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף׃ יא וְחֹבֵר חָבֶר וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְּעֹנִי וְדֹרֵשׁ אֶל־

בעל הטורים

שמשיבים לשמים פינה לא ולשמים כן) : (י) קסם קסמים מעונן ומנחש. קסם בגימט' אוחז במקלו. מעונן בגימט'

שפתי חכמים

אלא בעונות ובשידי תפלות יש מכן לכהן ככשר : ב פרש"י אותו וסוגר עיני הבריות שמראה להם כאילו עושה דברים של פלא ואינו עושה כלום : ם ר"ל שמעלה המת ומדבר פה :

רש"י

הם מקולקלים ולהורות לבניך לא תעשה כך וכך שזה הוא חק הגוים : (י) מעביר בנו ובתו באש. היא עבודת המולך עושה מדורות אש מכאן ומכאן ומעבירו בין שתיהם : קוסם קסמים. איזהו קוסם האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך וכן הוא אומר (הושע ד יב) עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו : מעונן. (סנהדרין סה) רבי עקיבא אומר אלו נותני עונות שאומרים עונה פלונית יפה להתחיל וחכ"א אלו אוחזי ב העינים : מנחש. (ספרי) פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך מקלו נפל מידו : (יא) וחובר חבר. (סנהדרין שם) שמכנס נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד : ושאל אוב. זה מכשפות ששמו פיתום ומדבר משחיו ומעלה את המת בבית השחי שלו : וידעוני. מכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו ומדבר העצם ע"י מכשפות : ודורש אל המתים. כגון המעלה ם והשאל בגלגלת

ספרי

נה לא תלמד לעשות כתועבות הגוים ההם. (שבת עה וש"נ) יכול אי אתה יכול להבין ולהורות תלמוד לומר לעשות. לעשות אי אתה למד אבל אתה למד להבין ולהורות :

נו (י) לא ימצא בך. להזהיר בית דין על כך:

נז מעביר בנו ובתו באש. אין לי אלא בנו ובתו. בן בנו ובן בתו מנין, תלמוד לומר (ויקרא כ) בתתו מזרעו למולך. ועדיין אני אומר כאן באש ולהלן במולך, מנין אתה אומר ליתן את האמור כאן להלן ואת האמור להלן כאן. נאמר העברה (שם יח) העברה לגזרה שוה, מה העברה האמורה כאן באש אף העברה האמורה להלן באש, ומה העברה האמורה להלן למולך אף העברה האמור כאן למולך נמצאת אתה אומר שימסור ויעביר באש ולמולך עד שיאמר שני כתובים ואם לאו לא שמענו : (קוסם. אחד מרובה ואחד מועט : קסמים. לחייב על כל קסם וקסם. איזהו קוסם זה האוחז במקלו, ואמר אם אלך אם לא אלך. וכה"א (הושע ד) עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו. ד"א שואל בימינו ובשמאלו). דבר אחר מעביר בנו ובתו באש (מגילה כה) זה הוא הבועל ארמית ומעמיד ממנה בן אויב למקום, עונש שמענו אזהרה לא שמענו. תלמוד לומר לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש, זה שהוא מעביר בנו ובתו לעבודת כוכבים וכורת עמה ברית, שנאמר (ירמיה לד) העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו :

קוסם

התורה והמצוה

מסמיך וא"כ הלא בשכר שאתה לא תעשה כן הבוא אל הארץ ובשכר זה הוא נותן לך :

נה לא תלמד לעשות, אבל הלמוד להבין אינו מוזהר (כמ"ש בשבת דף עה סנהדרין סח ועכו"ם סג ע"ב) :

נו (י) לא ימצא בך, כבר הוזהרו ע"ז בפ' קדושים לא תנחשו ולא תעוננו ופה מזהיר את הב"ד. והנה על מכשפה הוזהרו הב"ד בל"ת מכשפה לא תחיה כמ"ש הרמב"ם (פי"ד מה' סנהדרין) ובא לאזהרה גרידתא כמ"ש במכלתא משפטים (סי' קעה), רק לא תנחשו ולא תעוננו שכפל פה, הוא להזהיר את הב"ד :

נז מעביר בנו ובתו באש, מ"ש אין לי אלא בנו ובתו וכו' ת"ל בתתו מזרעו בסנהדרין (דף סד) מקשה ומתרץ ברייתא זו ובארתי פירושו בהתו"ה קדושים (סי' נג) ע"ש, ומ"ש נאמרה העברה לגז"ש התבאר היטב שם (סי' ל), ומ"ש ד"א זה הבועל ארמית וכו', באמת במשנה (ע פ"ד דמגלה) תנן האומר מזרעך לא תתן להעביר למולך מזרעך לא תתן לאעברא בארמיותא משתקין אותו בנזיפה, מפום דעתן כרת

לגא

לְמֶעְבַּד כְּתוֹעֲבַת עַמְמַיָּא הָאִנּוּן: י לָא יִשְׁתְּכַח בָּךְ מַעֲבַר בְּרֵהּ וּבְרַתֵּהּ בְּנוּרָא קָסֵם קִסְמִין מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וְחָרָשׁ: יא וְרָטֵין רְטָן וְשָׁאֵל בִּבְדִין וּדְכוּרוּ וְתָבַע מִן

ספרי

נח קוסם. אחד מרובה ואחד מועט: קסמים. לחייב על כל קסם וקסם. איזהו קוסם, זה האוחז במקלו ואומר אם אלך אם לא אלך וכן הוא אומר (הושע ד) עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו (דבר אחר שועל בימינו ומשמאלו):

נט מעונן, (סנהדרין סה) ר' ישמעאל אומר זה המעביר על העין. (רבי עקיבא אומר אלו נותני עתים) וחכמים אומרים אלו אוחזי העינים [רבי עקיבא אומר אלו נותני העתים] כגון אלו האומרים למודי ערב שביעיות להיות [חטים] יפות עקורי קטניות מהיות רעות:

ס ומנחש. איזהו מנחש, כגון האומר נפלה פתו מפיו, מקלו מידו, נחש מימינו ושועל משמאלו ופסק (זגנו) [צבי] את הדרך לפניו. והאומר אל תתחיל בו שהרי [שחרית הוא] ראש חודש הוא, (שהרי ערב שבת) מוצאי שבת הוא:

סא ומכשף. (שם כז) העושה מעשה [חייב], (ולא) האוחז את העינים [פטור]. רבי עקיבא אומר משום רבי יהושע שנים מלקטים קשואים אחד לוקט פטור ואחד לוקט חייב, העושה מעשה חייב, האוחז את העינים פטור:

סב (יא) וחובר חבר. (שם כה) אחד חובר את הנחש ואחד חובר את העקרב:

סג ושואל אוב. זה פיתום המדבר משחיו. ידעוני, המדבר בפיו. הם עצמם בסקילה והנשאל בהם באזהרה (ודורש אל המתים) אחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגלגלתו, מה בין מעלה בזכורו לנשאל בגלגלתו. מעלה בזכורו אין עולה כדרכו ואין נשאל בשבת, נשאל בגלגלתו עולה כדרכו ונשאל בשבת:

התורה והמצוה

נגא על הארמית, רק שמדבר אם כורת עמה ברית שהבנים שיולדו יהיו שייכים לעכו"ם, ע"ז מחייב דהוה כמוסר בניו למולך, ובמשנה מיירי שאינו כורת ברית על הבנים:

נח קוסם קסמים, הקוסם הוא שעושה מעשה מן המעשים הידועים עד שיפנה לבו להגיד עתידות, והיו עושים מעשים עם קסמי עץ להגיד על ידם עתידות, כמו שנעשה בזמנינו ע"י הנחת האצבעות על טבלא של עץ ובסיוע כח הדמיון כוונו להשיג איזה דברים נעלמים וכמ"ש עמי בעצו ישאל, והיו עוד כמה מיני קסמים כמ"ש קלקל בחצים גו' ראה בכבד בימינו היה הקסם ירושלים (יחזקאל כא) ובא עוסף שב קסמים לחייב על כל קסם וקסם, כמו לא יקרחו קרחה לחייב על כל קרחה וכדומה:

נט מעונן, מאמר זה מובא בסברא קדושים (סי' עב) ושם התבאר, והוא בסנהדרין (דף סה):

ס מנחש, התבאר קדושים (סי' עא) וסנהדרין שם:

סא ומכשף, דוקא העושה מעשה (סנהדרין כז) וי"ל ת"ק ס"ל כדעת חכמים (בסי' נט) שאוחז עינים הוא עכ"פ בכלל מעונן, ור"ע לשיטתו שמעונן הם נותני העתים וי"ל שאוחז העינים פטור לגמרי:

סב (יא) וחובר חבר, פי' המפ' שמקבץ חיות ע"י לחש, והרמב"ם פי' שדובר על הנחש דברים ומעלה בדעתו שלא יזיקו לבני אדם ולפ"ז י"ל מ"ש אחד חובר את העקרב אף שהעקרב מוכן יותר להזיק מהנחש, וזה כמ"ש אביי בסנהדרין (דף סה) ובכריתות (דף ג) הלי מאן דלמיד זבורא ועקרבא אסור אף דמכוון דלא ליזקו, אמנם הרמב"ם לא הביא שאסור אף שמכוון שלא יזיקו, וצ"ל משום שהרמב"ם ס"ל שזה הוה דבר שאין מתכוין וכמ"ש (פ"י מה' שבת הכ"ח) דלידת נחשים בשביל שלא יזיקו מותר מהאי טעמא, ואביי לטעמיה דס"ל כר' יהודה דדבר שאין מתכוין אסור כמ"ש בפסחים (דף כה ע"ב) בהנאה הבאה לו לאדם בע"כ לליסנא בתרא, דאביי כר"י, והרמב"ם שפסק כר"ש לא הביא דאסור במכוון שלא יזיקו, וכן הספרי שסתמא כר"ש, ולפ"ז צ"ל מ"ש אחד חובר את הנחש באינו מתכוון שלא יזיקו רק מתכוון להברם, וקמ"ל דאף העקרב שמסוכן יותר כיון שלא כוון בפירוש שלא יזיקו אסור:

סג ושואל אוב, זה פיתום, משנה בסנהדרין (דף סה) ומובא בספרא (קדושים סי' עט) ושם כתבתי עיי"ש, ומ"ש אחד המעלה בזכורו גמ' (שם ע"ב) בעל אוב א' המעלה בזכורו וכו', ובני' הגר"א הוסיף בכאן ודורש אל המתים זה המרעיב עצמו והולך ולן בבה"ק כדי שתשרה עליו רוח טומאה ובשאים ר"ע מגיע לפסוק זה היה אומר הבל עליו (הודפס בטעות בסי' ס"ה) כמו שהוא בגמ' שם:

הַמֵּתִים׃ יב כִּי־תוֹעֲבַת יְהוָה כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה וּבִגְלַל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפָּנֶיךָ׃ יג תָּמִים תִּהְיֶה עִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ חמישי יד כִּי | הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל־מְעֹנְנִים וְאֶל־קֹסְמִים יִשְׁמָעוּ וְאַתָּה לֹא כֵן נָתַן לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ טו נָבִיא מִקִּרְבְּךָ

בעל הטורים

אותי העיים מנחש נוטריקון מפי נפלה התיבה שלי . ד"א מקל נחש חולדה שועל : (יג) תמים תי"ו גדולה (ואינו כן בספרי ספרד) שאם תלך בתמימות כאילו קיימת (ר"ל התורה) מאל"ף ועד תי"ו : (טו) נביא מקרבך. הפסוק מתחיל ומסיים בנו"ן לומר שידע נו"ן שערי בינה (עיין בל"ה פ' פנחס בשם מוהר"א תלמיד לאר"י ז"ל) יש בו יו"ד תיבות לומר שהשמיע לו כשו ליו"ד הדברות . כמוני בגימט' עם . תשמעון ב' במסורה. אליו תשמעון כקטן כגדול תשמעון (לעיל א' יז) לומר אחד קטן

רש"י

ע בנגלת : (יב) כל עשה אלה . (מכות כד ספרי) עושה כל אלה לא נאמר אלא כל עושה אלה אפילו אחת מהן : (יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך . התהלך עמו בתמימות פ ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבא עליך קבל בתמימות ואז תהיה צ עמו ולחלקו : (יד) לא כן נתן לך ה' אלהיך . לשמוע ק אל מעוננים ואל קוסמים שהרי השרה שכינה על הנביאים והאורים והתומים : (טו) מקרבך מאחיך כמוני . ר כמו שאני מקרבך מאחיך יקים לך תחתי וכן ש מנביא לנביא

שפתי חכמים

ע פי' בנגלת מן המת המוטלת על הארץ ועוד' מה שבואלו' לו ע"י מכשפות כך הוא נדרש בספרי ובפרק ד' מיתות הג"א בברייתא אבל זה המעלה והשואל בגולגלת ודורש אל המתים זה המרעיב עצמו ולן בבית הקברות והא דהביא רש"י בספרי והניח תלמוד שלנו י"ל דלפי שהוא יותר קרוב לפשוטו : פ ר"ל אתה אל העשה כמו שעושין בע"א אלא תמים תהיה שתתהלך עמו בתמימות ותצפה לו כו' : צ כך פירש הקרא תמים תהיה ר"ל שתצפה לו ולא תחקור וכו' ואז עם ה' אלהיך ר"ל תהיה עמו לחלקו : ק ר"ל שאל תקשה לך כי פשוטו של מקרא ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך משמע שהזהיר מקודם ע"ז שלא יהיה בו קוסם ומעונן ומנחש והיכן מצינו שהזהיר ע"ז וע"ז השיב ובזה נוח לך שלא שמע אל מעוננים וקוסמים שהרי לכך השרה שכינתו על הנביאים כדי שתשמע אל הנביאים והא דנקט רש"י הקב"ה במקום ה' אלהיך להורות שאין צריך להזכיר שם אלהיך המורה בכל מקום נתינת הסיבה שהוא אלהיך והוא בעל הכח והממשלה אשר בביאך אל הארץ וכמו תמים תהיה עם ה' אלהיך שמלמד שאתה אלהיך ראוי להשתתף להיות עמי ולהדבק בי והנה שהוא סיפור דברים א"ל למנות אלהיך אלא לשם ה' כמו ראו קרא ה' בשם ודבריו כאלה . והא דלא נקט שם ה' כדי שלא נתבונן שקבל בלעום . בה"ס : ר ר"ל הא כתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה . ל"ס כמו שאני מקרבך מאחיך : ש פי' כדי שלא יובן שמדבר על נביא פרטי העתיד לקום אחריו כמו שפירשו הטועים הוסיף ואמר וכן מנביא לנביא הוכחתו שהרי המכוון הוא להרחיקם מן המעוננים והקוסמים ואמר שאיך צריך אל המעוננים והקוסמים כי תמיד יהיו מקרבך נביאים בכל דור ודור שלא תצטרך

ספרי

סד (יב) כי תועבת ה' כל עושה אלה. ואפילו אחת מהם, [לפי שאומר] ובגלל התועבות האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך יכול לא יהא חייב עד שיעבור על כולם תלמוד לומר כל עושה אלה אפילו אחת מהם: סה ובגלל התועבות האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך. (שם מ) אמר ר' שמעון [נ"א ר' יוסי] מלמד שהוזהרו כנענים על כל המעשים האלו, שאין עונשים את האדם עד שמזהירים אותו. (שם כה) כשהיה ר'

התורה והמצוה

סד (יב) כי תועבת ה' כל עשה אלה , כבר באַרתי בהתו"ס (אחרי סי' קמז) שבמאמר שמחייב אם כתב עושה אלה משמע אפי' אחד מהם , כמ"ש בג.בוה (דף כד) ובסנהדרין (דף פא) ר"ג כי מטי להאי קרא בכי עשה אלה לא ימוש עושה כלם הוא דלא ימוש הא חדא מינייהו ימוש א"ל ר"ע מי כתיב עושה כל אלה עשה אלה כתיב אפי' בחד מינייהו , וזה דוקא אם כתב מלת אלה בלא ה' הידיעה אבל כשכתב ובגלל התועבות האלה בה' הידיעה מציין את כלם , לכן כתב כל עושה אלה שמשמע אפי' מקצתם ר"ל אפי' העושה א' מהם הוא תועבת ה' , ואת הכנענים הוריש בגלל התועבות האלה שהם עשו את כלם :

סה ובגלל התועבות האלה וגו' , בסנהדרין (דף ע ע"ב) ס"ל לר"ש דב"נ מוזהרים על הכשוף ור'

יוסי

מַתְיָא: יב אֲרֵי מְרַחַק יְיָ כָּל דְּיַעְבֵּד אִלֵּין וּבְדִיל תּוֹעֲבָת הָאִלֵּין יְיָ אֱלָהָךְ מְתָרֵךְ יָתְהוֹן מִקֳּדָמָךְ: יג שְׁלִים תְּהֵי בְּדַחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ: יד אֲרֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אַתְּ יָרֵת יָתְהוֹן מִן מְעָנְנַיָּא וּמִן קָסְמַיָּא שָׁמְעִין וְאַתְּ לָא כֵן יְהַב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ: טו נְבִיָּא

מבינך

ספרי

ר' אלעזר [נ"א ר"ע] מגיע לפסוק זה היה אומר חבל עלינו מה אם מי שמדבק בטומאה רוח טומאה שורה עליו, המדבק בשכינה דין הוא שתשרה עליו רוח הקדש, ומי גרם (ישעיה נט) כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם:

סו (יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך. כשאתה תם חלקך עם ה' אלהיך. וכן דוד אומר (תהלים כו) ואני בתומי אלך פדני וחנני. (שם מא) ואני בתומי תמכת בי ותציבני לפניך לעולם:

סז (יד) כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם. עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה אתה יורש אותם: אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו. שמא תאמר להם יש במה לשאול ולי אין לי, תלמוד לומר ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך. לך נתנה ואתה מניח דברי תורה ומתעסק בבטולה:

סח (טו) נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' אלהיך. מקרבך ולא בחוצה לארץ. מאחיך ולא מאחרים. יקים לך, ולא לעובדי גלולים, ומה אני מקיים (ירמיה א) נביא לגוים נתתיך (בנוהג) [לנוהגים] מנהג גוים: אליו תשמעון. (סנהדרין פט וש"נ) אפילו אומר לך עבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה כאליהו בהר הכרמל לפי שעה שמע לו:

ככל

התורה והמצוה

יוסי סבר שהוזהרו על כל האמור בפרשת כשיף, ולפ"ז צריך להגיה כאן אמר ר' יוסי, ומ"ש ר' אלעזר ובגמ' ר"ע, נשנה (בדף סה) אחר ודורש אל המתים (כנ"ל סי' כג) והגר"א מחק מכאן והעמידו למעלה כנ"ל שם:

סו (יג) תמים תהיה, שם אלהים בבא בכנוי אל ישראל מורה על הדבוק האלהי עם ישראל והשגחתו הפרטית, ושם תמים מציין שאין לבו חלוק ר"ל אם תהיה תמים עם ה' ולא תפנה עמו לבקש לדעת עתידות ע"י מעוננים ואף לא ע"י אופן המותר כי תסמוך על ה' כי הוא יכין העתידות שיך לטוב, אז תלכך עם ההשגחה הפרטית וא"צ לך לחקור על העתיד לבא או לסמוך על שעה מוצלחת וכדומה כי כ"ז יכין ה' למובחר מצד שהוא אלהיך ומאתו מצעדי גבר כוננו ואדם מה יבין דרכו, ובזה יש לתרץ מה שתמה הרמב"ן בסוף השגותיו (למ"ע סי' ח) על הרמב"ם שלא חשב תמים תהיה למ"ע עיי"ש, שהרמב"ם סמך על הספרי שהוא הנאי אם תמים תהיה חלקך עם ה' אלהיך לא צווי, אבל בגמ' פסחים (דף קיג) משמע שהוא צווי שאין שואלים בכלדיים:

סז כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם, ר"ל הלא בשביל זה אתה יורש אותם ע"י שהם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן וכו' ובעבור זה נגרשו מארצם ואתה יורש אותה, ואמר כי הגוים אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן ר"ל פן תשאל הלא הם י"ל ממי לשאול עתידות ודברים שצריכים לדעת ואתה לא כן, ע"ז משיב נתן לך ה' אלהיך שדברים האלה לדעת השעה המוצלחת לעסקיך מה שידעו הגוים ע"י מעוננים וקוסמים נתן ה' לך, שע"י שתלמד את התורה היא תאיר עיניך ותופיע עליך רוה"ק לדעת מה לעשות ובמה תצלח, וז"ש לך נתנה שכ"א מהם ידע להצליח דרכיו ולתקן עתידותיו עפ"י עסק התורה ואיך תניח דברי תורה לשאול במעוננים שעי"כ תבטל ממך ההצלחה ההוריית התלויה בך בעצמך:

סח (טו) נביא מקרבך מאחיך, הנה מ"ש כי הגוים אל מעוננים ישמעו בודאי לא הזהיר שלא ישמעו אל מעוננים מב"י, דהא גם הם מוזהרים מלעונן רק כונתו פן תרצה לדרוש העתידות ממעוננים בני נכר, ע"ז השיב שהנה הענין של ידיעת העתידות יצויר בשני ענינים, א] בהתרצה לדעת דבר לעניניך הפרטים, שגם זה היו משיגים ע"י הנביא כמו שהיה בשמואל בדבר האתונות, ועז"א שזה תדע מעצמך בכח התורה וטוב יותר שתמים תהיה והסמוך על ה', זאת שנית לדעת דבר בענינים הכלליים, ע"ז השיב שהנה לא תצטרך ע"ז למעוננים וקוסמים מבני נכר, כי לך נביא אקים לא מעונן ומנחש ולא בני נכר וגוים רק מקרבך ומאחיך, ולא שיהיה ענינו להגיד לכל שואל אף לאו"ה כי נביא יקום שיהיה מיוחד לך לבדך להדריכך בעניני התורה והמוסר ויראת ה', ולא יצטרך לעשות מעשים זרים כמו המעוננים והמנחשים שהם קוסמים קסמים ועושים מעשים להגביר כח הדמיון רק יקים לך ה', הוא יקימו, ועז"א כמוני, שגם משה בא אליו הנבואה במראה הסנה פתאום מבלי שעשה איזה מעשים לזה, ולא מצד

שאליו

מאחיך כמני יקים לך יהוה אלהיך אליו תשמעון: טז ככל
אשר־שאלת מעם יהוה אלהיך בחרב ביום הקהל לאמר
לא אסף לשמע את־קול יהוה אלהי ואת־האש הגדלה
הזאת לא־אראה עוד ולא אמות: יז ויאמר יהוה אלי
היטיבו אשר דברו: יח נביא אקים להם מקרב אחיהם
כמוך ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם את כל־אשר
אצונו: יט והיה האיש אשר לא־ישמע אל־דברי אשר
ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו: כ אך הנביא אשר יזיד
לדבר דבר בשמי את אשר לא־צויתיו לדבר ואשר
ידבר בשם אלהים אחרים ומת הנביא ההוא: כא וכי

בעל הטורים

ואחד גדול שמע אליו: (טז) ככל אשר שאלת. ככל עולה ע' לומר ששמעתי לשאלתכם ושמתי עליכם ע' זקנים. וגם כאשר ישאלו ישראל נביאים יותן להם נביאים: (יח) נביא אקים להם. בגי' זהו ירמיה. זה שוכיחן וזה הוכיחן וכו' כדאיתא בפסיקתא (ועיין

שפתי חכמים

למעוננים: ת דכתיב אשר לא צויתיו לדבר היינו מה שלא שמע ומדכתיב אשר לא צויתיו משמע אבל לחבירו צויתי והמתנבא בשם ע"א דכתיב בהדיא ואשר ידבר וגו': א הכובש את נבואתו משמע ליה מדכתיב אשר לא ישמע קרי ביה אשר לא ישמיע כלומר שכובש נבואתו והעובר על דברי הנביא בין הוא בין אחרים דכתיב אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי בין אחרים ובין הוא וכתיב אנכי אדרוש מעמו דהיינו מיתה בידי שמים: ב פי' מפני שמלת וכי בכ"מ מורה על העתיד שיהיה כמו וכי יכה איש שפירושו כשיכה וכן

רש"י

לנביא: (כ) אשר לא צויתיו לדבר. אבל צויתיו לחברו: ואשר ידבר בשם אלהים אחרים. אפילו כוון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר: ומת. בחנק ג' מיתתן בידי אדם (ספרי סנהדרין פט) המתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו ונאמר לחברו והמתנבא בשם ע"ז ת אבל הכובש את נבואתו א והעובר על דברי נביא והעובר על דברי עצמו מיתתן בידי שמים שנאמר אנכי אדרוש מעמו:

(כא) וכי תאמר בלבבך. עתידין אתם ב לומר כשיבא חנניה

ספרי

סט (טז יז יח) ככל אשר שאלת מעם ה' שעמדו להם נביאים, דכתיב לא אוסף אלהיך בחורב. בזו זכו לשמוע את קול ה' אלהי, ויאמר ה' אלי היטיבו

התורה והמצוה

שאליו תשמעון ומלת אליו משמע רק אליו והלא ישראל מוזהרים לשמוע גם להכמים ובפרט לסנהדרין, רק שיש בשמיעה לדברי הנביא ענין פרטי אם מצוה לעבור על אחת מכל מצות התורה (חוץ מעכו"ם) לפי שעה, שבזה לא ישמעו לסנהדרין דכתיב רק עפ"י התורה אשר יורוך אבל להנביא השמעו בהלם אפי' לעבור על דת. והרלב"ג באר זה שמ"ש אליו השמעון כולל אפי' בעניני מצות התורה, וא"ל אם יצוה לעשות מצות התורה, הנה זה לא יהיה שמיעה אליו רק שמיעה אל התורה, ואם שיצוה לסור ממצות התורה, הנה אם יצוה לעבוד עכו"ם כבר נתבאר שלא ישמע לו אפי' לפי שעה, ואם יצוה לסור ממצוה אחרת תמיד הנה יהיה זה גרעון מהתורה והתורה אמרה לא תגרעו ממנו וכן בהוספה אמרה לא תוסיפו, וע"כ מדבר אם ישנה מצוה אחת לפי שעה כמו אליהו בהר הכרמל:

סט (טז יז יח) ככל אשר שאלת, הנה באורתי במקומו שתחלה רצו לשמוע כל התורה מפי ס'

מִבֵּינָךְ מֵאַחָיךְ כְּוָתִי יְקִים לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִנֵּהּ תְּקַבְּלוּן: טז כְּכֹל דִּי שְׁאֶלְתָּא מִקֳּדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּחֹרֵב בְּיוֹמָא דִקְהָלָא לְמֵימַר לָא אוֹסֵף לְמִשְׁמַע יַת קָל מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהִי וְיַת אֶשָּׁתָא רַבְּתָא הָדָא לָא אֶחֱזֵי עוֹד וְלָא אֱמוּת: יז וַאֲמַר יְיָ לִי אַתְקִינוּ דִּי מַלִּילוּ: יח נְבִיָּא אֲקִים לְהוֹן מִגּוֹ אֲחֵיהוֹן כְּוָתָךְ וְאֶתֵּן פִּתְגָּמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמֵהּ וִימַלֵּל עִמְּהוֹן יַת כָּל דִּי אֲפַקְּדִנֵּהּ: יט וִיהֵי גַּבְרָא דִּי לָא יְקַבֵּל לְפִתְגָּמַי דִּי יְמַלֵּל בִּשְׁמִי מֵימְרִי יִתְבַּע מִנֵּהּ: כ בְּרַם נְבִיָּא דִּי יַרְשַׁע לְמַלָּלָא פִּתְגָּם בִּשְׁמִי יַת דִּי לָא פַקֵּדְתֵּהּ לְמַלָּלָא וְדִי יְמַלֵּל בְּשׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָּא וְיִתְקְטֵל נְבִיָּא הַהוּא: כא וַאֲרֵי תֵימַר בלבך

ספרי

היטיבו אשר דברו, כוונו לדעתי: נביא אקים. הא למדת שבשכר יראה זכו שעמדו להם נביאים. ונתתי דברי בפיו, בפיו אני נותן, אבל איני מדבר עמו פנים בפנים. מכאן ואילך הוי יודע היאך רוח הקדש נתנת בפי הנביאים. ודבר אליהם. שלא (להטיב את) [להושיב על ידי] מתורגמן. את כל אשר אצונו, על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון:

ע (יט כ) והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי. (שם) שלשה מיתתן בידי שמים, הכובש נבואתו כיונה בן אמתי, והמוותר על דברי נביא כהברו של מיכה, ונביא שעובר ע"ד עצמו כעדו הנביא מיתתם (בכ"ד) [בידי שמים]. המתנבא מה שלא שמע כצדקיה בן כנענה, ומה שלא נאמר לו כחנניה בן עזור שהיה שומע דברים מפי ירמיה שהיה מתנבא בשוק העליון והולך ומתנבא בשוק התחתון. והמתנבא בשם ע"ג ואומר כך אמרה ע"ג אפילו כוון את ההלכה לטמא את הטמא ולטהר את הטהור (אין שומעים לו) [מיתתו בידי אדם שנאמר] אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי [ואשר ידבר בשם אלהים אחרים] ומת בסתם מיתה האמורה בתורה זו חנק:

עא (כא) וכי תאמר. עדיין עתידים אתם לומר איכה נדע את הדבר. ירמיה אמר (ירמיה כז) (הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה

התורה והמצוה

בלא אמצעי, וזאת היתה נגד הכונה העליונה שרצה שיהיה להם בחירה ושיצויר יראת ה' שזה רק אם י"ל יצה"ר ויש להם אפשריות לעשות טוב ורע, משא"כ אם היו תמיד מופשטים מן החומר כמו בעת מתן תורה שפסק יצה"ר מלבם לא היה להם בחירה ולא יצויר יראת חטא אחר שלא היה להם אפשרות על החטא, וע"ז כשבקשו שמשה יהיה האמצעי ביניהם לבין ה' אמר ה' היטיבו אשר דברו כוונו לדעתי, והזמין את משה להאמצעי בין ה' וביניהם, ועז"א מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי שעי"כ יהיה לבבם ברשותם ויהיה להם בחירה ועי"ז יצויר היראה. וזה נאמר גם על לעתיד שגם אחרי משה יעמדו נביאים אחרים יהיו אמצעיים בין ה' וביניהם, וז"ש שבזו זכו שעמדו להם נביאים, ואמר שבשכר יראה זכו שעמדו להם נביאים, אולם אמר ונתתי דברי בפיו, שזה מיותר שכבר אמר נביא אקים להם כמוך, ופי' הז"ל שר"ל שבכ"ז לא יהיה לגמרי כמוך שנבואת משה היה פנים אל פנים, והם רק קבלו הדבור, שזה מדרגה קטנה מפה אל פה אדבר בו, כמו וישם ה' דבר בפי בלעם, ועל זה אמר שמכאן ואילך רק רוח הקדש ניתנה בפי הנביאים, והתנה ודבר אליהם שהוא לא ידבר ע"י אמצעי ומתורגמים רק בעצמו ושידבר את כל אשר אצונו תיכף וכסדר שאצונו. וכמ"ש במשה ויצא ודבר אל בנ"י את אשר יצוה, כמ"ש במכילתא בא [סי' ה] ויצא ודבר מיד:

ע (יט כ) והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי. היינו האיש המוזהר על דברי נביא וכולל אם הוא בעצמו עובר דברי עצמו שגם כן אינו שומע לדברי נביא, וגם יש במשמעות מ"ש אשר ידבר בשמי ר"ל דברי שדברתי לו אשר ידבר בשמי היינו שצויתי לדבר נבואה בשמי והוא כובש נבואתו ואינו מדבר בשמי כיונה בן אמתי, וז"ש בסנהדרין (דף פט) קרי ביה לא ישמיע וקרי ביה לא ישמע, ר"ל שיש בפסוק שתי משמעות, ואמר אנכי אדרוש שהוא מיתה בידי שמים, ואמר אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא צויתיו, היינו מתנבא מה שלא שמע והיל"ל אשר לא צויתי ואמר צויתיו ר"ל אף שצויתי לנביא אחר ולא צויתי אותו היינו מתנבא מה שלא נאמר לו. ואשר ידבר בשם אלהים אחרים היינו מתנבא בשם ע"ז, ומת מיתת חנק וכ"ז מובא בסנהדרין שם:

עא (כא) וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה'. הרי"א והר"ן בדרשותיו

תֹאמַר בִּלְבָבֶךָ אֵיכָה נֵדַע אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה׃ כב אֲשֶׁר יְדַבֵּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה הַדָּבָר וְלֹא יָבֹא הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ הַנָּבִיא לֹא תָגוּר מִמֶּנּוּ׃ ס יט א כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־אַרְצָם וִירִשְׁתָּם וְיָשַׁבְתָּ בְעָרֵיהֶם וּבְבָתֵּיהֶם׃ ב שָׁלוֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ ג תָּכִין לְךָ הַדֶּרֶךְ וְשִׁלַּשְׁתָּ אֶת־גְּבוּל אַרְצְךָ אֲשֶׁר יַנְחִילְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לָנוּס שָׁמָּה כָּל־רֹצֵחַ׃ ד וְזֶה דְּבַר הָרֹצֵחַ אֲשֶׁר־יָנוּס שָׁמָּה וָחָי אֲשֶׁר יַכֶּה אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת

בעל הטורים

ילקוט נביאים רמז תתקי"ס) : (ג) ושלשת ג' במסרס . דין ולידך (ש"א כ') ושלשת תרד מאד . רמז למה שאמרו דרך

שפתי חכמים

וכן כי יגח שור וכן כל כיוצא בזה : ג ר"ל אמר להיפך : ד ר"ל יש שעשה שלשה : ה כגון חנניה בן עזור שהרי אח"כ גם שאר הכלים בבלה הובאו עם גלות צדקיהו : ו ר"ל בחינה זו תפול אם מתנבא העתידות כגון חנניה בן עזור אבל הרי שבא ואמר כך וכך עשו ומפי הקב"ה אני אומר א"כ היאך נדע שלא דבר ומפרש זה ככר וכו': ז ואם לא בא להדיחך אין הקפדה אם תשמע לו : ח ר"ל אם מומחה הוא לך וצדיק גמור : ט משום דבפ' אלה הדברים פרש"י שני פירושים על לא תגורו ל' מורא ול' הכנסה לכך נקט שתי לשונות. בשם מהרי"ן. ארא"ם פי' דמה שכתב אחר מאמר לא תמנע מללמד עליו חובה מאמר ולא תירא פן תענש עליו הוא נתינת טעם על לא תמנע עצמך וכו' כאילו אמר לא תמנע עצמך וכו' ולא תירא מזה פן תענש עליו עכ"ל : י שלא יטעה בפרשת דרכים : כ ואם תאמר דלפי חילוק הזה תחלק הארץ לארבע' חלקים וי"ל דמתחלת הגבול עד עיר מקלט שניה יש כמו שיש מן השער הראשונה עד האחרונה ומעיר שניה עד הגבול השני ג"כ יש כשעורים הללו לכך נקרא משולש וכן פירשתי בפרשת תרומה גבי בדים . ועוד מפרש בפרק אלו הן הגולין ושלשת כלומר שמתחלקת לארבעה

רש"י

חנניה בן עזור ומתנבא (ירמיה כז טז) הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה עתה מהרה וירמיהו עומד ג וצווח על העמודים ועל הים ד ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו עם גלות צדקיהו : (כב) אשר ידבר הנביא . (ספרי) ויאמר דבר זה עתיד לבא עליכם ותראו שלא יבא ה הוא הדבר אשר לא דברו ה' והרוג אותו ואם"ת זו במתנבא על העתידות ו הרי שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב"ה אני אומר כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצות לא תשמע לו ז אלא אם כן מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישראל הכל לפי צורך שעה וסייג הפרצה לכך נאמר אליו ח תשמעון : לא תגור ממנו . (שם) לא תמנע עצמך מללמד עליו חובה ולא תירא ט ליענש עליו : (ג) תכין לך הדרך . מקלט מקלט היה כתוב על פרשת י דרכים : ושלשת את גבול ארצך . שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כ כשעור מהלך שיש ממנה עד השניה וכן משניה לשלישית וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל :

ספרי

עמס מסרס) [על הכלים הנותרים בית ה' בבלה יובאו ושמה יהיו] . וחנניה אמר (שם כח) (הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה) [אני משיב אל המקום הזה את כלי בית ה'] למי אשמע

התורה והמצוה

סרבו להפלא מדוע לא שאל איכה נדע את הדבר אשר דברו ה', דהא באו בפרשה שני משפטים , הא' באמרו והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו ועי"ז צריך

בְּלִבָּךְ אֱכְדֵּין נִדַּע יָת פִּתְגָּמָא דִּי לָא מַלְּלֵהּ יְיָ׃ כב דִּי יְמַלֵּל נְבִיָּא בִּשְׁמָא דַּייָ וְלָא יְהֵי פִתְגָּמָא וְלָא יִתְקַיַּם הוּא פִּתְגָּמָא דִּי לָא מַלְּלֵהּ יְיָ בִּרְשַׁע מַלְּלֵהּ נְבִיָּא לָא תִדְחַל מִנֵּהּ׃ א אֲרֵי יְשֵׁיצֵי יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָּא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ יָת אַרְעֲהוֹן וְתֵירְתִנּוּן וְתֵיתֵב בְּקִרְוֵיהוֹן וּבְבָתֵּיהוֹן׃ ב תְּלָת קִרְוִין תַּפְרֵשׁ לָךְ בְּגוֹ אַרְעָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לְמֵירְתַהּ׃ ג תְּתַקֵּן לָךְ אָרְחָא וּתְתַלֵּת יָת תְּחוּם אַרְעָךְ דִּי יַחְסְנִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ וִיהֵי לְמֶעְרַק תַּמָּן כָּל קָטוֹלָא׃ ד וְדֵין פִּתְגָּם קָטוֹלָא דְּיֵעְרוֹק לְתַמָּן וְיִתְקַיַּם

ספרי

תלמוד לומר אשר ידבר הנביא בשם ה' [וגו'] ואיזה הדבר אשר דברו המקום זה שהוא אומר. בודין דברו הנביא. על זדון הוא חייב ואינו חייב על שגגה: לא תגור ממנו. אל תמנע עצמך מללמד חובה עליו:
ע (א) כי יכרית ה' את הגוים האלה אשר ה' נותן לך, בזכותך. וירשתם וישבת בעריהם ובבתיהם. (מכלל שנאמר (דברים יב) וירשת אותם וישבת בארצם) יכול אי אתה רשאי להוסיף על הבנין תלמוד לומר וישבת (בעריהם ובבתיהם) [בארצם] בכל מקום שאתה רוצה לבנות בנה:

עא שלש ערים. (מכות ט) ערים ולא (טירים) [טירין]. ערים ולא כרכים, ערים ולא כפרים. תבדיל לך (ערכין לג) ולא לאחרים:
עב (ב) בתוך ארצך. ולא בספר. אשר ה' אלהיך נותן לך לרשתה, משתכבוש תירש: **עג** (ג ד) תכין לך הדרך. (מכות ט) תכין סרטיאות שיהיו (מפורשות) [מפולשות] לתוכה. ושלשת את גבול ארצך, שלא יהיו מפוזרות אלא [משולשות] ויהיו מכוונות כשתי שורות שבכרם. אשר ינחילך ה' אלהיך, לרבות עבר הירדן. לנוס שמה (כל רוצח), שלא יהיה גולה מעיר לעיר:

התורה והמצוה

הוא שנדע שדברו ה' כדי שהשמרים יתחייב, והשני שהנביא שיזיד לדבר דבר אשר לא צויתיו ומת הנביא ההוא ועי"ז צריך הוא שנדע שלא דברו ה', ומדוע לא הזכיר הלך השני, ופי' הרי"א, שעקר הבחינה צריך כשעמדו שני נביאים שמכחישים זה את זה בנבואתם, ומפני הסתירה שיש ביניהם יצטרך הבחינה כי ידעיק בבירור שיש דבור אחד שלא דברו ה' וצטרך לדעת את הדבר אשר לא דברו ה' כדי שנדע מי הוא הנביא שקר כדי להמיתו עי"ש, ומשמע שזה דעת הספרי ומליץ שכבר ראה שיקרה כן בעתיד שיהיו שני נביאים מכחישים זה את זה, וז"ש עתידים אתם לומר, והוא על פי מה שבארתי (ויקרא סי' יב) שיש הבדל בין מלת כי ובין מלת **אם**, שמלת אם מציין את הספק וכפ"ז היה ראוי לומר פה מלת אם, ואם תאמר, ומבואר שמדבר על צד הודאי שעתידים אתם לומר, וזה היה בימי ירמיה שהיו שני נביאים מכחישים זה את זה. ואז בודאי תאמרו למי נשמע, תלמוד לומר אשר ידבר, ולא יהיה הדבר, אז תדעו שהוא הדבר אשר לא דברו ה', וממילא מבואר **שאיזה הדבר אשר דברו המקום הוא**, זה **שהוא אומר**, ר"ל מה שאומר הנביא השני, ועל"כ לא הזכיר הלך האחר שנשמע ממילא אחר שהוכחש המנגד אין מנגד לנבואתו ואין צריך בחינה על נבואתו אחר שלא נבא לעקור דבר מן התורה בהוראת שעה ואין מתנגד לו, לא יצא מגדר נביא אמת:

ע (א) אשר ה' אלהיך נותן לך. לפעמים מיחס הנתינה אל שבועת האבות, ולפעמים מיחסו אל העם בעת שנותן בזכותם ואין צריך לזכות אבות, וכן הוא בספרי ראה (פסקא נז), ולמעלה (פסקא קנו). ומ"ש וישבת בעריהם התבאר בפרשת ראה:

עא שלש ערים. שם ערים בדיוק דוקא ערים בינוניות, דערי מבצר גדולות נקראים בשם ערי מבצר, ערים גדולות, והקטנים נקראים בנות להגדולים, וכפרים נקראים חצרים או כפרים, כמו עקרון בנותיה וחצריה, עזה בנותיה וחצריה, שפי' בנותיה הערים הקטנות וחצריה הם הכפרים, ומובא במכות (דף י) ערכין (לג), ואמר תבדיל לך, ולא לאחרים שאם הרג ישראל בשוגג נהרג עליו, וכתיב (מסעי לה טו) לבני ישראל ולגר ולתושב תהיינה:

עב (ב) בתוך ארצך, מלת בתוך מוציא את הספר, ומ"ש אשר ה' נותן לך לרשתה והם לא נתחייבו עד אחר ירושה וישיבה כמ"ש וירשתם וישבת בעריהם מפני שהיה בטוח שאחר שיכבשו יירשו ר"ל ישבו שם ולכן קצר:

עג (ג ד) תכין לך הדרך. שיהיה דרך כבושה ומוכן לעוברי דרך ובבבא בתרא (דף ק) ממ"ש הדרך בה' הידיעה, שדרך הרגיל שהוא דרך הרבים ע"ז אמה מכינהו שיהיה כפול דהיינו ל"ב

וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם׃ ס וַאֲשֶׁר יָבֹא אֶת־רֵעֵהוּ בַיַּעַר לַחְטֹב עֵצִים וְנִדְּחָה יָדוֹ בַגַּרְזֶן לִכְרֹת הָעֵץ וְנָשַׁל הַבַּרְזֶל מִן־הָעֵץ וּמָצָא אֶת־רֵעֵהוּ וָמֵת הוּא יָנוּס אֶל־אַחַת הֶעָרִים־הָאֵלֶּה וָחָי׃ ו פֶּן־יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרֵי

רש"י

(ה) ונדחה ידו . כשבא להפיל הגרזן על העץ ותרגומו ותתמריג ידיה בגרזנא ונשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ (שמואל ב ו ו) כי שמטו הבקר תרגם ארי מרגושי תוריא : ונשל הברזל מן העץ . (מכות ז) יש מרבותינו אומרים נשמט הברזל מקתו ויש מהם אומרים שישל הברזל לחתיכה מן העץ המתבקע והיא נתזה

ספרי

עד [כל רוצח] וזה דבר הרוצח . מכאן אמרו (שבועות פ"י) רוצח שגלה מעירו לעיר מקלט [ידבר ויאמר רוצח אני], מכלל שנאמר פן ירדף גואל הדם אחרי הרוצח אין לי אלא רודף וגואל, רודף ואינו גואל גואל ואינו רודף לא רודף ולא גואל מנין, תלמוד לומר רוצח רוצח ריבה. מכלל שנאמר כי יחם לבבו אין לי אלא מי שיש לו חמות הלב (מכות ט) האב את הבן והבן את האב (האב את האב והבן את הבן) מנין תלמוד לומר רוצח רוצח ריבה :

עה מה תלמוד לומר שמה שמה שמה שלשה פעמים . (שם) שם תהיה דירתו, שם תהיה מיתתו, שם תהיה קבורתו. מה תלמוד לומר רעהו רעהו רעהו שלשה פעמים, (שם) רעהו פרט לאחרים, רעהו פרט לגר [תושב], רעהו, כבר קראו הכתוב רעהו שנאמר אשר יכה את רעהו בבלי דעת :

עו והוא לא שונא לו (מתמול שלשום), (שם) הא אם שונא לו אינו גולה : מתמול שלשום

התורה והמצוה

שמה . ועל זה אמר בספרי מפולשות, וכתב הרמב"ם (פ"ח ה"ה) וחייבים ב"ד לכוין הדרכים וכו' ומסירים מהם כל מכשול ואין מניחים בדרך לא הל ולא גיא ולא נהר אלא עושין עליו גשר . ושלשת שיהיו שלשה גבולים שוים מתחלת ארץ ישראל עד העיר הראשונה כמן עיר הראשונה עד השניה וכן מהשניה לשלישית ומשלישית עד הגבול, כן פי' רש"י, ועי' בתוס' מכות (דף י ע"ב ד"ה מפולשות) ובכורות (דף לט ד"ה שיהיו). ומ"ש אשר ינחילך ה', כי מ"ש אשר ה' נותן לך לרשתה משמע דוקא ארץ ישראל וגמר שהשב השלש הוא בארץ ישראל בפני עצמו . לכן אמר שיכנס בחשבון הזה גם עבר הירדן המזרחי כמ"ש במכות (שם) חברון ביהודה כנגד בצר במדבר . והגר"א הגיה לרבות עבר הירדן ומכוונות כשתי שורות שבכרם, ואמר לנוס שמה הוא הטעם להכין הדרך שיבא ביושר לעיר מקלט ולא יגלה מעיר לעיר עד יגיע לעיר מקלט רק ישים דרך מכוון שלא תהיה עיר מפסקת ביניהם ועל זה אמר לנוס שמה :

עד לנוס שמה כל רוצח וזה דבר הרוצח . ממ"ש וזה דבר, דרשו חז"ל שצ"ל רוצח אני כמ"ש במכות (דף י) והוא ע"פ מה שבארתי (אחרי סי' פח) שדרך חז"ל שכ"מ שכתוב מלת דבר להורות שלא תמן או עלה מה יפרשוהו גם בפסוקו מענין דבור עי"ש הטעם, ומה שכפל שם רוצח לנוס שמה כל רוצח וזה דבר הרוצח, פי' מפני שאמר את"ז בטעם שינוס אל עיר מקלטו פן ירדוף גואל הדם אחרי הרוצח כי יחם לבבו, ויש לטעות שזה דוקא אם נמצא גואל הדם והוא רודף אחריו, וגם אם חם לבבו, אבל אם אין גואל או שאינו רודף או שאין לבבו חם כמו אב על הבן נאמר שאז בטל הטעם ואין צריך לישב בעיר מקלטו, פז"א לנוס שמה כל רוצח שכולל כולם, וכפל וזה דבר הרוצח דהיינו כל רוצח :

עה מ"ש מה ה"ל שמה שמה ג"פ היינו בפ' מסעי, כי בכאן לא נאמר רק ב"פ, ומ"ש שם תהיה דירתו במשנה דמכות (דף יא ע"ב), ומ"ש מה ת"ל רעהו ג"פ היינו בפרשה זו, ומשיב דרעהו הראשון לגופי' ועז"א כבר קראו הכתוב רעהו הוא מ"ש אשר יכה את רעהו בבלי דעת והוא לא שונא לו לכן קראו רעהו ר"ל שאינו שונאו, ומ"ש ואשר יבא את רעהו ומצא את רעהו הם למעט אחרים וחד למעט גר תושב :

עו והוא לא שונא לו מתמול שלשם, כבר באר במשנה דב"ק (כג ע"ב) בדעת ר"י שמועד הוא כל שהעידו בו ג' ימים ואמר אביי מ"ש דר"י תמול חד מתמול הרי שלשום תלתא, ובארתי זה בהתו"מ משפטים (סי')

די יִקְטוֹל יַת חַבְרֵהּ בְּלָא מַדְּעֵהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵהּ מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי : ה וְדִי יֵעוֹל עִם חַבְרֵהּ בְּחֻרְשָׁא לְמִקַּץ אָעִין וְיִתְמְרֵיג יְדֵהּ בְּפַרְזְלָא לְמִקַּץ אָעִין וְיִשְׁתְּלֵף פַּרְזְלָא מִן אָעָא וְיַשְׁכַּח יַת חַבְרֵהּ וִימוּת הוּא יֵעֲרוֹק לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיִתְקַיָּם : ו דִּילְמָא יִרְדּוֹף גָּאֵל דְּמָא בָּתַר קָטוֹלָא אֲרֵי יֵחַם לִבֵּהּ וְיִדְבְּקִנֵּהּ אֲרֵי

ספרי

שלשום . זו שר' יהודה אומר תמול שנים שלשום ג' (על כן אמרי מנוך להזהיר ב"ד על כך) :

עז (ה) ואשר יבא את רעהו ביער . (פס ח) מה יער רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם אף כל שהוא רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם . יצא חצר של בעל הבית שאין רשות לניזק (ולמזיק) ליכנס לשם : לחטוב עצים (פס) . אבא שאול אומר מה חטיבת עצים רשות אף כל שהוא רשות יצא אב המכה את בנו וכו' :

עח ונדחה ידו בגרזן . מכאן אתה אומר נתכוין לקוץ את האילן ונפל על אדם והרגו הרי זה גולה . ונשל הברזל מן העץ (פס ז) המבקע . רבי אומר מן העץ המתבקע :

עט ומצא . במצוי [פרט לממציא את עצמו] (פס ח) מכאן היה ר' אליעזר בן יעקב אומר אם משיצאה אבן מידו הוציא הלה את ראשו וקבלה הרי זה פטור :

פ הוא ינוס אל אחת הערים האלה . שלא יהיה גולה מעיר לעיר :

התורה והמצוה

(סי' קד) שפי' תמול של שלשום הייגו שני ימים קודם לתמול עיי"ש הפעם , ולכן אמר ר' יהודה במכות איזהו שונא כל שלא דבר עמו ג' ימים מחמת איבה , פי' ג"י תוך מהיום עיי"ש :

עז (ה) ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים, בא לפרש מ"ש אשר ירצח את רעהו בבלי דעת , והפס דוגמא שנלמד ממנו הנאים בזה, שיהיה כדוגמא שבא עם רעהו ביער ששם רשות גם לניזק לכנס ושבא לחטוב עצים שהוא ענין של רשות , וממעט מה שאין דומה לזה כמו חצר בעה"ב והאב המכה את בנו וכמ"ש במכות (דף ח) :

עח ונדחה ידו בגרזן ונשל הברזל מן העץ, פי' רשב"ס ונשל הברזל הוא הגרזן שקרוי ברזל , כדכתיב אם קהה הברזל , שישליך הגרזן חתיכת בקעת מן העץ, לפי דעתו הוא פעל יוצא כמו ונשל גוים רבים מפניך , והראב"ע כתב ונשל כמו ונסע , מגזרת כי ישל זיתך , רק זה הפעל עומד ונשל גוים רבים יוצא , ובזה פליגי רבי ורבנן שרבי ס"ל כדעת הרשב"ס , והכמים ס"ל כדעת הראב"ע שהוא פעל עומד , ויפלא מ"ש במכות (דף ז ע"ב) שרבי ס"ל יש אם למסורת וינשל כתיב ורבנן סברי יש אם למקרא , והלא ונשל יל"פ עומד גם יוצא גם לפי המקרא שהוא מבנין הקל , וצ"ל שזה מה שמסיק בגמ' שרבי ס"ל יש אם למקרא, רק מוכיח שהוא יוצא ממה דלא כתיב ונשל הברזל מעצו ועוד שמן העץ היינו מן העצים הנזכרים לחטוב עצים וז"ש נאמר עץ למעלה וכו' , ומ"ש מן העץ המתבקע , פי' רש"י שנשל הגרזן חתיכת עץ מן העץ המתבקע , והרמב"ם שפסק כרבנן כתב (בפ"ו הט"ו) נשמט הברזל מן העץ המתבקע אינו גולה , הנה פי' שבין לרבי בין לרבנן , הגרזן נפל על הנרצח , רק לרבנן פי' שנשמט הברזל מקתו , ולרבי פי' שהגרזן נסבך בעץ המתבקע ומשם נפל על הנרצח שזה הוי כח כחו , ולרבנן בזה אינו גולה, ולפשוטו נודק יותר מ"ש לרבי וניםל קריק שאין פי' כמו שפרש"י ונשל מבנין פיעל כדי שיהיה יוצא דגם ונשל בקל הוא יוצא , רק פי' ונשל מבנין נפעל , שנשלך הברזל היינו הגרזן מן העץ המתבקע, ולדעת הרמב"ם מ"ש ונדחה ידו בגרזן שנתכוין לקוץ את האילן ונפל על אדם אתיא בין לרבי בין לרבנן שלשניהם נפל הברזל על האדם על ידי שנדחה יד החוטב שהיה כוונתו לכרות העץ ולא נעשית מלאכתו כראוי כי נפל הברזל מקתו לרבנן , או שנפל כלל הגרזן מן העץ המתבקע אל הארץ , אבל לפירש רש"י צ"ל שמ"ש ונפל על האדם והרגו אתיא כרבנן :

עט ומצא , פעל מצא בא לפעמים על דבר חדש , כמו או מצא אבדה , או מענין השגה והשיגה ידו ומצא כדי גאולתו וזה אם דורש ומבקש הדבר , אבל פה שמדבר שבא לחטוב עצים לא לבקש האיש , פי' ומצא שהאיש נמצא שם מכבר , וז"ש במכות (דף ח) הכא מעיגנא דקרא :

פ הוא ינוס אל אחת הערים , פי' בכל עיר מהג' ערים ואינו בא לדייק ההאחדות בע"ז היל"ל אחת מהערים , והלמוד שלא יגלה מעיר לעיר הוא ממ"ש בפ' מסעי כי בעיר מקלטו ישב כמ"ש בספרי (פס סי' כג) ומ"ש כאן שלא יהיה גולה מעיר לעיר ר"ל שלא יצטרך לנוד מעיר לעיר עד יגיע אל עיר מקלט ובתוך כך ישיגהו גואל הדם לכן אמרי מנוך שלש ערים תבדיל :

הָרֹצֵחַ כִּי יֵחַם לְבָבוֹ וְהִשִּׂיגוֹ כִּי־יִרְבֶּה הַדֶּרֶךְ וְהִכָּהוּ נָפֶשׁ וְלוֹ אֵין מִשְׁפַּט־מָוֶת כִּי לֹא שֹׂנֵא הוּא לוֹ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ז עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר שָׁלֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ׃ ח וְאִם־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ וְנָתַן לְךָ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבֶּר לָתֵת לַאֲבֹתֶיךָ׃ ט כִּי־תִשְׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לַעֲשֹׂתָהּ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו כָּל־הַיָּמִים וְיָסַפְתָּ לְךָ עוֹד שָׁלֹשׁ עָרִים עַל הַשָּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה׃ י וְלֹא יִשָּׁפֵךְ דָּם נָקִי בְּקֶרֶב אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וְהָיָה עָלֶיךָ דָּמִים׃ פ יא וְכִי־יִהְיֶה אִישׁ שֹׂנֵא לְרֵעֵהוּ וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ וָמֵת

בעל הטורים

ירידה גולה דרך עליה אינו גולה וזהו מה שהרגו דרך ירידה לא ושלשת שילך אל ערי מקלט: (ז) שלש ערים. לומר שמקום

שפתי חכמים

רבים להרגו וע"ש: ל ר"ל דקרא משמע שהכי פירושו הוא ינוס אל אחת הערים האלה ותי בכסא פן ירדוף גואל הדם וגו' וכי מה מועיל זה שינוס שמא עדיין ירדוף גואל הדם אחריו עד העיר של מקלט והשיגו כי יחם לבבו ל"ה שלא קאי אהוא ינוס וגו' דסמוך אלא אלמעלה דכתיב תכין לך הדרך ושלשת דהיינו שיהיה מקלט מקלט על פרשת דרכים וגם צריך ג' ערי מקלט ולמה ומפרש פן ירדוף וגו' אבל עתה דאיכא ערי מקלט רבים וגם כתוב בכל פרשת דרכים מקלט בקל יכול להציל הרוצח שלא יוכל גואל הדם להשיגו: מ פי' בש"י הבטיח לתת עשר אומות ולא נתן לישראל רק שבע אומות וקיני וקנזי וקדמוני עדיין לא נתן אלא שעתידים להיות ירושה לקיים

רש"י

והרגו: (ו) פן ירדוף גואל הדם. לכך אני אומר להכין לך דרך ל ושלש ערי מקלט רבים: (ח) ואם ירחיב. כאשר נשבע לתת לך ארץ מ קיני וקנזי וקדמוני: (ט) ויספת לך עוד שלש. הרי תשע שלש שבעבר הירדן ושלש שבארץ כנען ושלש לעתיד לבא: (יא) וכי יהיה איש שונא לרעהו. על ידי שנאתו הוא בא לידי וארב לו. מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה לפי שעבר על לא תשנא סופו לבא לידי שפיכות דמים לכך נאמר כי יהיה איש שונא

ספרי

פא פן ירדוף גואל הדם. מצוה ביד גואל הדם לרדוף. (כי יחם לבבו) [והוא לא שונא לו] הא אם שונא לו אינו גולה. מתמול שלשום, ר' יהודה אומר תמול שנים שלשום שלשה. על כן אנכי מצוך לאמר, להזהיר בית דין על כך:

פב (ח) ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך. עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה ירחיב ה' את גבולך. כאשר נשבע לאבותיך, הכל בזכות אבותיך. ונתן לך את כל הארץ אשר

התורה והמצוה

פא (ו) פן ירדוף גואל הדם והשיגו, ר"ל פן ישיגו והכהו נפש, ומלת פן אינו בא על הרדיפה שהרדיפה מצוה לדעת הספרי, שפסק בפ' מסעי (סי' כב) כריה"ג שמצוה ביד גואל הדם, ומ"ש והוא לא שונא לו נזכר כבר למעלה (סי' עו) ובא פה שנית להזהיר את הב"ד שיפגיעו ע"ז ח"ש על ה שהכי מצוך לאמר להזהיר ב"ד על כך:

פב (ח) ואם ירחיב ה', כתב הרמב"ן פרשה ע עתידה, שהכ"מ הזכיר רק ז' אומות וכן במטות

יסגי ארחא ויקטלנה נפש ולה לית חובת דין דקטול ארי לא סני הוא לה מאתמלי ומדקדמוהי: ז על כן אנא מפקדך למימר תלת קרוין תפריש לך: ח ואם יפתי יי אלהך ית תחומך כמא די קיים לאבהתך ויתן לך ית כל ארעא די מליל למתן לאבהתך: ט ארי תטר ית כל תפקדתא הדא למעבדה די אנא מפקדך יומא דין למרחם ית יי אלהך ולמהך בארחן דתקנן קדמוהי כל יומיא ותוסיף לך עוד תלת קרוין על תלת אלין: י ולא ישתפך דם זכאי בגו ארעך די יי אלהך יהב לך אחסנא ויהי עלך חובת דין דקטול: יא וארי יהי גבר סני לחבריה ויכמן ליה ויקום עלוהי וימחניה נפש וימות ויערוק לחדא מן קרויא

ספרי

(שבע) [דבר לתת] לאבותיך. (הכל בזכות אבות) [זה קיני קנזי וקדמוני]: כי תשמור את כל המצוה הזאת לעשותה ויספת לך. מכאן אמרו שלש ערים הבדיל משה בעבר הירדן וכשבאו לארץ הפרישו עוד שלש ולעתיד לבא עתידים להפריש עוד שלש. שלש על שלש הרי ששה ועוד ג' הרי תשע. ר' נהוראי אומר שלש על שלש ועוד שלש הרי תשע ועוד ג' הרי י"ב. אבא שאול אומר שלש על שלש ועוד שלש הרי תשע. על השלש הרי שתים עשרה. האלה הרי חמש עשרה. (ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה):

פג (יא) וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו. מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה (ויקרא יט) (ואהבת לרעך כמוך. אם עבר על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה) עבר על ואהבת לרעך כמוך סופו לעבור על (שם) לא תשנא ועל (שם) לא תקום ולא תטור וסופו לעבור על (שם) וחי אחיך עמך עד שבא לידי שפיכת דמים לכך נאמר וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו:

פד [ונס אל אחת מן הערים האל] (מכות ט) מכאן היה רבי יוסי ברבי יהודה אומר

התורה והמצוה

גם שלאחר ירושה וישיבה של ז' אומות יבדיל שלש ערים ובהם תשלום המצוה שאז כל השש קולטות כמ"ש שש ערי מקלט תהיינה לכם, וכן בכל המצות שנוהגים לאחר ירושה וישיבה הוא אחר ירושת ז' עממים, רק במצוה הזאת לבד כתיב אם ירחיב ה' את גבולך, והגם שכן אמר גם בבשר תאוה, שם אמר כאשר דבר לך שלהם לא הבטיח רק ארץ ז' עממין, ופה אמר אשר דבר לתת לאבותיך וזה ירמוז לכל עשרה עממין שנאמרו לאברהם, והתנה בזה כי תשמור את כל המצוה הזאת, ור"ל שהגם שגם לירושת ז' עממין היה צריך שישמרו את התורה, ורצה ה' שיהיה זכותם אז מספיק לזה, אבל שיתן להם נחלת ג' עממים צריך זכות יותר גדול לאהבה את ה' אהבה שלמה קיימת לעולם שיהיה גלוי לפניו שילכו בדרכיו כל הימים כמ"ש ומל ה' אלהיך את לבבך, ואמר ונתתי להם לב א' ודרך אחד ליראה אותי כל הימים, וז"ש בספרי עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה ירחיב ה' את גבולך, ואמר כאשר נשבע לאבותיך הכל בזכות אבות ואמר ויספת לך עוד שלש ערים הרי תשע, ור' נהוראי מדקדק מלת עוד, שהוא מיותר והרי כאלו אמר ויספת שלש ועוד שלש הרי י"ב, ואבא שאול מדקדק מ"ש על השלש האלה שמלת האלה מציין נגד השלש שבעבר הירדן שגם עליהם יוסיף שלש, וחוץ מזה תוסיף על השלש האלה שבא"י ובזה תוסיף שלש ועוד שלש הרי חמש עשרה, וי"ל שאבא שאול ס"ל כרבי שאמר בספרי על פסוק כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך שגבי בשר תאוה, מפאת קדים עד פאת ים דן אחד בקאי על גבולי יחזקאל שיהיה לעתיד לבא, ובפי' יחזקאל בארתי שאז יתוסף אדום עמון ומואב בצד דרום, ובצד צפון יתרחב הגבול ויכנס צור וצידון ועוד חמת גדול, וכן יתרחב הגבול בצד מזרח, ובכל הרחבת הגבול יתוספו שלש ערים הרי בשלשה גבולים תשע ערים:

פג (יא) וכי יהיה איש שונא לרעהו, הנה לענין הורג במזיד אין הבדל בין אם הרגו מחמת שנאה או מחמת שרוצה לגזול ממונו וכדומה, וע"כ אמרו שבא ללמד הוכחת מוסר איך עבירה גוררת עבירה שע"י שעבר על ואהבת לרעך ולא תשנא את אחיך ילך מדחי אל דחי עד שיארוב לו וקם עליו והכהו נפש:

פד ונס אל אחת הערים האל, ריב"י סובר שהוא צווי שינוס אל עיר מקלט, וכבר הובא אצלי ריב"י בספרי (מסעי סי' יט) ורבי סובר שאינו צווי רק ר"ל אם ינוס מעצמו ע"י שבבור שקלט: יקלטו

וְנָס אֶל־אַחַת הֶעָרִים הָאֵל׃ יב וְשָׁלְחוּ זִקְנֵי עִירוֹ וְלָקְחוּ אֹתוֹ מִשָּׁם וְנָתְנוּ אֹתוֹ בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם וָמֵת׃ יג לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וּבִעַרְתָּ דַם־הַנָּקִי מִיִּשְׂרָאֵל וְטוֹב לָךְ׃ ס ששי יד לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֲךָ אֲשֶׁר גָּבְלוּ רִאשֹׁנִים בְּנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר תִּנְחַל בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ ס טו לֹא־יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ לְכָל־עָוֹן וּלְכָל־חַטָּאת בְּכָל־חֵטְא אֲשֶׁר יֶחֱטָא עַל־פִּי ׀ שְׁנֵי עֵדִים אוֹ עַל־פִּי שְׁלֹשָׁה־

בעל הטורים

בין ועדי מבלר שלא יבא עליהם גואל הדם בחיל: (יג) מישראל וטוב לך לא תסיג דכעון מסיג גבול נחרב הבית דכתיב (ישעיה ה') הוי מגיעי בית בבית: סמך לא הסיג גבול רעך לרוצח שלא האמר הואיל ומותר להרוג הרוצח אסיג גבולו שלא יבא ממונו חמור מגופו: (יד) לא תסיג גבול. אזהרה לב"ד שלא יחלפו אחת מערי מקלט בעיר אחרת. לראשם וסמיך ליה לא יקום עד אחד באיש שאינו יכול להעיד ע"כ גבול התאמך והיינו ממון: (טו) לכל עון היינו נפשות. לכל חטאת היינו קרבן. למעלה (יז ו) כתיב על פי שנים עדים [ושם איירי בדיני נפשות כתיב שנים לשון שניום הרבה ע"ד שנים ושלשים

שפתי חכמים

שבועת האלות: נ דהל"כ מאי לא תחוס דקאמר וכי תעלה על דעתך שיחוס שום אדם על הרוצח במזיד ואחר התראה: ס וא"ת דלמא מכאן משמע כל עד שבתורה א' הוא דמה שלא כתיב עד וכתיב אחד הגלו אף כל מקום שכתוב עד אחד הוא וי"ל דא"כ לא הל"ל כאן אחד דהא עד לשון יחיד הוא והואיל וכתב רחמנא עד אחד ל"ל דזקא כאן אחד הוא הא במקום שכתוב עד סתם שנים הוא וא"ת ולמה לא פי' זה לעיל גבי לא יומת ע"פ ע"א ככר פירש התו' בס"ק דסוטה דאחד דהתם לעדות מיוחדת לאפוקי זה רואה מחלון זה ועד שני רואה מחלון אחר ועי"ל דלא יכולין למילף איפכא דה"א שנאמר עד סתם הוא אחד דא"כ מה דכתיב אחר זה כי יקום עד וגומר איירי נמי באחד וזה אינו דהא כתיב אחר כך ועשיתם לו כאשר זמם והא לעיל כתיב לא יקום עד אחד וגו' אלא ע"כ צ"ל בכ"מ שנאמר עד הוא שנים וכו' ובזה יתורץ נמי למה לא פי' רש"י זה לעיל גבי לא יומת ע"פ עד אחד די"ל דלעיל ה"א איפכא אבל הכא א"א לומר איפכא כדפרישית ודוק היטב: ע פי' כאלו אמר לא יקום עד אחד באיש לחייבו שום עון ושום חטאת ופי' עון עונש כמו כי לא שלם עון האמורי וגו' וסתם עונש כולל של גוף וממון ולכל חטאת דכתיב בקרא פירשו קרבנות והא דלא פי' רש"י זה מפני שהוא נכלל במה שפי' ממון אך הכתוב רצה לפרש אותן בפרטות: פ מפני שהעד אינו קם על העונש אלא על בעל העונש שע"פ עדותו נענש מי שהוא ראוי ליענש: צ רל"ל לכתוב לא יקום וגו' שתם וממילא ה"ל במשמע בין עונש גוף ובין עונש ממון ומתרץ אי כתיב סתם אף שבועה היה במשמע לכך נאמר לכל עון ולכל חטאת הוא דאינו קם אבל קם הוא לשבועה: ק וא"ת ולמה לא פירש"י זה לעיל גבי ע"פ שנים או שלשה וי"ל דלעיל אורחא דקרא הוא נקט ע"פ אבל הכא קשה למה נקט קרא פרי זומי

רש"י

לרעהו וגו' שהיה לו לכתוב וכי יקום איש וארב לרעהו והכהו נפש: (יג) לא תחוס עינך. (ספרי) שלא תאמר הראשון כבר נהרג נ למה אנו הורגים את זה ונמצאו שני ישראלים הרוגים: (יד) לא תסיג גבול. לשון (ישעיה מב יז) נסוגו אחור שמחזיר סימן חלוקת הקרקע לאחור לתוך שדה חבירו למען הרחיב את שלו ושלא ככר נאמר לא תגזול מה תלמוד לומר לא תסיג למד על העוקר תחום חברו שעובר בב' לאוין יכול אף בחוצה לארץ תלמוד לומר בנחלתך אשר תנחל וגו' בארץ ישראל עובר בשני לאוין בחוצה לארץ אינו עובר אלא משום לא תגזול: (טו) עד אחד. סוטה ב) זה בנה אב כל עד שבתורה שנים ס אלא אם כן פרט לך בו אחד: לכל עון ולכל חטאת. להיות חברו ע ענש על עדותו פ לא עונש גוף ולא עונש ממון אבל קם הוא צ לשבועה (ספרי). אמר לחבירו תן לי מנה שהלויתיך אמר לו אין לך בידי כלום ועד אחד מעיד שיש לו חייב להשבע לו: על פי שנים עדים. (גיטין פא) ולא שיכתבו עדותם ק באגרת וישלחו לב"ד ולא שיעמוד תורגמן

ספרי

ההורג את הנפש בין בשוגג בין במזיד הכל מקדימין לערי מקלט ובית דין שולחים ומביאים אותם

התורה והמצוה

ישלחו ב"ד ויקחוהו משם, וכ"ז מובא במכות (דף י ע"ב) ותרפה שרבי הולך לשמעו עפמ"ש במכות (דף ם ע"ב) הא רבי והא רבנן, שלרבי דס"ל כשמע הברזל מקחו איש גולה וה"ה לחבל הנפסק, לא משכחת שוגג גולה עיי"ם ברש"י, וא"כ כאן שמדבר בשוגג א"א שיהיה צווי שינוס לעיר מקלט, כי בכל אופן איני גולה

הָאֲדַיִן: יב וְיִשַׁלְחוּן סָבֵי קַרְתֵּהּ וְיִדַבְּרוּן יָתֵהּ מִתַּמָּן וְיִמְסְרוּן יָתֵהּ בְּיַד גָּאֵל דְּמָא וִימוּת: יג לָא תְחוּס עֵינָךְ עֲלוֹהִי וּתְפַלֵּי אַשְׁדֵי דַם זַכַּאי מִיִשְׂרָאֵל וְיֵיטַב לָךְ: יד לָא תַשְׁנֵי תְּחוּמָא דְחַבְרָךְ דִּי תְּחִימוּ קַדְמָאֵי בְּאַחֲסַנְתָּךְ דִּי תַחְסֵן בְּאַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לְמֵירְתַהּ: טו לָא יְקוּם סָהִיד חַד בִּגְבַר לְכָל עֲוַיָן וּלְכָל חוֹבִין בְּכָל חֵטְא דִּי יֶחֱטָא עַל מֵימַר תְּרֵין סָהֲדִין אוֹ עַל מֵימַר תְּלָתָא סָהֲדִין יִתְקַיַּם פִּתְגָּמָא:

ספרי

אותם משם. מי שנתחייב מיתה הרגוהו שנאמ' ושלחו זקני עירו ולקחו אותו משם. מי שלא נתחייב מיתה פטרוהו שנאמר והצילו העדה את הרוצח. מי שנתחייב גלות מחזירין אותו למקומו שנאמר והשיבו אותו העדה. רבי אומר רוצח [מעצמו] גולה לערי מקלט. כסבור שקלטן כשם שקולט שוגג כך קולט מזיד. (זקני העיר שולחים ומביאים אותו משם שנאמר ושלחו זקני עירו ומת):

פה (יב) [ונתנו אותו ביד גואל הדם]. מנין לא מת ביד גואל הדם ימות ביד כל אדם, תלמוד לומר (ונתנו אותו ביד גואל הדם) ומת: לא תחוס עינך עליו ובערת דם הנקי. שמא תאמר הואיל ונהרג זה למה אנו באים לחוב בדמו של זה תלמוד לומר לא תחוס עינך עליו: ובערת דם הנקי. בער עושי הרעות מישראל:

פו (יד) לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים. והלא כבר נאמר (ויקרא יט) לא תגזול ומה תלמוד לומר לא תסיג מלמד שכל העוקר תחומו של חברו עובר בשני לאוין. יכול [אף] בחוצה לארץ, תלמוד לומר בנחלתך אשר תנחל. בארץ ישראל עובר בשני לאוין, בחוצה לארץ אינו עובר אלא משום לאו אחד בלבד. מנין לעוקר תחומין של שבטים שעובר בלא תעשה, תלמוד לומר (משלי כג) אל תסג גבול עולם. מנין למחליף דברי רבי אליעזר בדברי רבי יהושע ודברי רבי יהושע בדברי ר' אליעזר לומר על טהור טמא ועל טמא טהור שהוא עובר בלא תעשה, תלמוד לומר לא תסיג גבול (רעך) [עולם]. מנין למוכר קבר אבותיו שעובר בלא תעשה, תלמוד לומר לא תסיג גבול רעך. יכול אפילו לא נקבר אדם בו מעולם, תלמוד לומר בנחלתך אשר תנחל. הא אם קבר בו אפילו נפל אחד ברשותו אינו עובר בלא תעשה:

פז (טו) לא יקום עד אחד באיש. אין לי

התורה והמצוה

גולה, וריב"י סובר שם כרבנן דנשמט הברזל מקתו גולה ויטיר שוגג גולה אם נפסק האבל כמ"ש ר"ש יש שוגג גולה, וע"כ אמר הכל מקדימין לערי מקלט, ובזה מיושב מה שתמה בז"א על הרמב"ם שכתב (בפ"ה מה' רוצח ה"ז) דא' שוגג וא' מזיד מקדימים לערי מקלט כר' יוסי בר"י ולא כרבי והא הלכה כר' מחברו, מפני דריב"י קאי כחכמים דפליגי עליה דרבי גבי ונשל הברזל מן העץ ושם הלכה כרבנן לגבי רבי (כנ"ל סי' עת):

פה (יב) ונתנו אותו ביד גואל הדם ומת, כי מצוהו ביד גואל הדם, ומה שמוכיח שימות ביד כל אדם מן ומת, עקר הלמוד הוא בפ' מסעי בספרי (שם סי' סו), ומ"ש לא תחוס עינך לא חשבו הרמב"ם וס' החינוך ללאו מיוחד רק כלל (במל"ת סי' רמט) מניעת החמלה על רוצח ועל ממון המזיק באזהרה אחת, וכ"ה בסמ"ג (סי' רכ) והרמב"ן בסוף השגותיו למל"ת (סי' יג) כתב שהרמב"ם שכח אזהרה זו ומלשון הספרי שמא תאמר י"ל שהוא רק טעם למ"ש ובערת הרע שאמר שצריך לבער עושי הרעות שעי"כ וטוב לך ממילא לא תחוס עינך, שגדר התוספה הוא בדבר שי"ל בו ערך ותועלת ומזה יגיע לך רע וחק:

פו (יד) לא תסיג גבול רעך, ר"ל שהוא מלאו דלא תגזול עובר על לא תסיג, וזה רק בא"י כמ"ש בנחלתך אשר תנחל בארץ, וממ"ש (משלי כג) אל תסג גבול עולם אשר עשו אבותיך, הוא תחומי השבטים שנעשו להיות קיים לעולם ולא ישונה, וכן סמך ע"ז שלא להחליף דברי ר"א לדברי ר"י שכ"א י"ל גבול מיוחד בעולם מיוחד כמ"ש בדרוש לפ' פרה, שר' אליעזר וב"ש תורתם והלכותיהם הם קבועים בעולם העליון לא בעוה"ז ועז"א אל הסג גבול עולם, להחליף תורת עולם בעולם אחר, וי"ל שסמכו שני הדרושים ע"מ שנכפל זה גם במשלי (כב כח) וסמכו בדרך אסמכתא על המוכר קבר אבותיו שהוא נחלה שי"ל בתוך הארץ לקבורה, אבל אם הלוקח קבר בו נפל בחיי אביו כבר החזיק את המקח ועי' בב"ב (דף ק) ובמ"מ (ס"ס ריז), והרמב"ן גרס במ"ש מנין לעוקר תחומי השבטים שנאמר לא תסיג גבול רעך שמז"פ אשר גבלו ראשונים הם יהושע והנשיאים מחלקי הארץ בגורל:

פז (טו) לא יקום ע"א באיש לכל עון ולכל חטאת, כבר אמר לא יומת עפ"י עד אחד וידעים

דיני

עֵדִ֖ים יָק֥וּם דָּבָֽר׃ טז כִּֽי־יָק֥וּם עֵד־חָמָ֖ס בְּאִ֑ישׁ לַעֲנ֥וֹת בּ֖וֹ סָרָֽה׃ יז וְעָמְד֧וּ שְׁנֵֽי־הָאֲנָשִׁ֛ים אֲשֶׁר־לָהֶ֥ם הָרִ֖יב לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה לִפְנֵ֤י הַכֹּֽהֲנִים֙ וְהַשֹּׁ֣פְטִ֔ים אֲשֶׁ֥ר יִהְי֖וּ בַּיָּמִ֥ים הָהֵֽם׃

בעל הטורים

דפר' כה] דהכא איירי בממון ואין מאיימין עליהם כל כך כמו בנפשות: (יז) הריב ב'. אשר להם הריב (משלי ית) לפני התגלע הריב נטוש. זהו שאמר משנה לפניך הדין ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לבלוע דמשעמדו האנשים אשר

שפתי חכמים

פ"ה ולמה לא כתב ע"פ שנים או ג' וגו אלא ע"כ למדרש אתא ולא שיכתבו וכו': ר כגון שאין הדיינים מכירים בל' עדים דפי' ע"פ שנים עדים ע"פ שנים עדים המעידים בב"ד שבב"ד מקבלים העדות מפיהם: ש מה שאין כן בשני עדים במכחישים זה את זה דהא מודים זה לזה דהיו במעשה אבל אלו אומרים כך היה המעשה ואלו אומרים כך היה אבל בעדים זוממים הוסר העד הזה מכל העדות שאלו אומרים כמנו הייתם ולא הייתם אלא מעשה זה: ת דק"ל וכי שנים באין לדין ושלשה אינם באים לדין ועוד אנשים ל"ל אל"ל ועמדו אשר להם הריב שהרי אף הנשים באין לדין אלא ע"כ בעדים הכתוב מדבר: א וכאילו אמר ועמדו שני האנשים

רש"י

תורגמן ר בין העדים ובין הדיינים: (טז) לענות בו סרה. דבר שאינו שהוסר העד הזה מכל העדות ש הואת כיצד שאמרו להם והלא עמנו הייתם אותו היום במקום פלוני (ספרי מכות ה): (יז) ועמדו שני האנשים. (שבועות ל) בעדים הכתוב מדבר ת ולמד שאין עדות בנשים ולמד שצריכין להעיד עדותן מעומד: אשר להם הריב. אלו בעלי א הדין: לפני ה'. יהי דומה להם כאילו עומדין לפני המקום שנאמר (תהלים פ"ב א) בקרב אלהים ישפוט: אשר יהיו בימים ההם.

ספרי

אלא לדיני נפשות (לדיני ממונות) [למכות] מנין תלמוד לומר לכל עון. לקרבנות מנין תלמוד לומר לכל חטאת (למכות) [להעלות לכהונה ולהוריד מן הכהונה] מנין תלמוד לומר לכל חטא (אשר יחטא להעלות לכהונה ולהוריד מן הכהונה) [לדיני ממונות] מנין תלמוד לומר (לכל עון ולכל חטאת) [אשר יחטא] אין לי אלא עדות איש, לעדות אשה מנין, תלמוד לומר לכל עון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא, אם סופנו לרבות אשה מה תלמוד לומר איש (לעון אינו קם) קם הוא באשה להשיאה דברי רבי (יאשיה) [יהודה]:

פח ר' יוסי אומר לעון אינו קם אבל קם הוא לשבועה. א"ר יוסי קל וחומר ומה במקום שאין פיו מצטרף עם עד אחד למיתה הרי זה נשבע על פי עצמו. מקום (שפיו) [שעד אחד] מצטרף עם עד אחד לממון אינו דין שיהא נשבע על פי (עצמו) [עד אחד], לאו, מה לנשבע על פי עצמו שכן משלם על פי עצמו ישבע על פי עד אחד שכן [אין] משלם על פי עד אחד, תלמוד לומר לכל עון, לעון אינו קם אבל קם הוא לשבועה: על פי שני עדים או על פי שלשה עדים. לא על פי כתבם ולא על פי מתורגמן. מכאן אמרו (ריש סוטה) המקנא לאשתו רבי אליעזר אומר מקנא על פי שנים ומשקה לה על פי עד אחד [רבי יהושע אומר מקנא על פי שנים ומשקה על פי שנים, שהיה בדין ומה אם עדות הראשון שאינה אוסרתה איסור עולם אין מתקיימת פחות משנים עדות שניה שאוסרתה

התורה והמצוה

דיני מלקות, והוסיף פה לכל עון ולכל חטאת שבמובן המדויק עון מציין את המזיד והוא עון מלקות, וחטאת מציין השוגג שחייב עליו קרבן, והוסיף לכל חטא שחטא הוא מענין הסרון כגון להעלות לכהונה ולהוריד, ואמר אשר יחטא הוא חסרון שיגיע בו הפא גזל והם דיני ממונות, ובאשר אמר לא יקום באיש משמע ולא באשה, לכן אמר בכל עון ולכל חטאת ועון וחטא האשה הלא שוה לאיש בכל דבר, ומה שאמר באיש מפני שבאשה יגוע שיועיל ע"א להתירה להנשא, והנה דעת התוס' והרא"ש והמרדכי והראב"ד והרשב"ד והריב"ש דע"א המועיל בעדות אשה הוא רק מדרבנן וכן בדעת הרמב"ם יש כמה פלפולים בזה וכן סתם הרמ"א בחו' (רסי' רפד), ולפ"ז דרוש זה אסמכתא:

פח ור"י מדייק מזה שע"א מחייבו שבועה, ועיין בב"מ (דף ג ע"ב ודף ד'), ומ"ש על פי דייק שיגידו בפה לא בכתב (עי' בח"מ סי' כח מ"ש הפוסקים בזה) ושלא יהיו הב"ד שומעים מפי המתורגמים שאין מביאים לשום, וזה דייק ממ"ש שני פעמים על פי, וממ"ש לא יקום עד אחד מזה למדו חז"ל בכ"מ שאמר עד הרי כאן שנים (שלכן הוצרך לומר אחד) מזה למד מה"ש בסוטה ועד אין בה הייט שאף

טז אֲרֵי יְקוּם סָהִיד שְׁקַר בִּגְבַר לְאַסְהָדָא בֵהּ סִטְיָא: יז וִיקוּמוּן תְּרֵין גֻּבְרִין דִּי לְהוֹן דִּינָא

ספרי

איסור עולם אינו דין שלא תתקיים פחות משנים, תלמוד לומר ועד אין בה כל שיש בה לא היתה שותה:

פתח (טז) כי יקום עד חמס באיש לענות בו סרה. (סנהדרין כד) אין חמס אלא גזלן (שנאמר לענות בו סרה), ואין סרה אלא (עבירה) (שקירה] שנאמר כי דבר סרה (דברים יג) ואומר (ירמיה כט) השנה אתה מת כי דברת סרה על ה'. מגיד שאינו חייב עד שיכחיש את עצמו. מכאן אמרו (מכות ה) אין העדים נעשים זוממים עד שיזומו את עצמם. כיצד מעידני את איש פלוני שהרג את הנפש [א"ל היאך אתם מעידים שהרי נהרג זה או הורג זה היה עמנו אותו היום במקום פלוני אין אלו זוממין. אבל אמרו להם היאך אתם מעידים שהרי אתם הייתם עמנו אותו היום במקום פלוני הרי אלו זוממים ונהרגים]:

צ (יז) ועמדו. מצוה (בעדים) בבעלי דינים שיעמדו. שני האנשים (שבועות ל) אין לי אלא בזמן שהם שני אנשים איש עם אשה ואשה עם איש, שתי נשים זו עם זו מנין, תלמוד לומר אשר להם הריב מכל מקום. [אם כן מה תלמוד לומר האנשים לפי שנאמר על פי שנים עדים וגו'] יכול אף אשה תהיה כשרה לעדות, נאמר כאן שני ונאמר להלן שני מה שני האמור כאן אנשים ולא נשים אף שני האמור להלן אנשים ולא נשים: אשר להם הריב. (סנהדרין יט) יבוא בעל השור ויעמוד על שורו. לפני ה' (שם ו) שהם סבורים לפני בשר ודם הם עומדים

התורה והמצוה

על הטומאה אין עדים רק ע"א והיא לא נתפשה אסורה, וכמ"ש בספרי נשא (סי' מא) ועד אין בה בשני עדים הכתוב מדבר ועמש"ש בפירושי:

פתח (טז) כי יקום עד חמס באיש, פי' עדי חמס, כי שם עד הוא שם הקבוץ על העדים, כי עד אחד לא מקרי בשם עד שאם זה אליין שעדותו מועיל ועדות הבלתי מועיל נקרא בשם עונש או מגיד לא מעיד כמ"ש בפ' נשא (סי' מא), והלשון דומה עם מ"ש יקומון עדי חמס, ומ"ש לענות בו סרה, שם סרה נרדף עם שם שקר, רק שיש הבדל ביניהם שסרה מציין שאומר דבר שקר הסר מדרך הרגיל ואין לו אפשריות כלל, כמו כי דבר סרה על ה', היינו דבר שא"א להיות כלל, וכ"ה בגמ' מכות (דף ה) עד שתסרה גופו של עדות, דהיינו שיזימו את העדים עצמם לאמר עמנו הייתם במקום פלוני, והטעם שאם מכחישים אותם לאמר שלא נוה או שלא הרג הרי תרי לגבי תרי והוי הכחשה כי הסותרים נהגה נאמנות גם לראשונים, אבל אם אומרים עמנו הייתם אין מכחישים גוף הדבר כי אומרים שיוכל להיות שהמעשה אמת רק שמעידים שהם לא היו באותו יום במקום זה, והוא כמעידים עדות על כל א' בפ"ע שעבר עבירה שהם נאמנים, כי בזה אין השנים מצטרפים להיות כעדות נגד עדות, רק כ"א יש עליו ב' עדים מעידים עליו שעשה עברה, שהעדים נאמנים, משא"כ אם ההכחשה היא על העדות שמעידים שלא נוה מפלוני או שלא הרג, בזה עומדים שנים הראשונים נגד שנים האחרונים, כי העדות שמעידים מצרף שניהם כאחד והרי הרי לגבי הרי, אבל אם אין מכחישים גוף המעשה רק מעידים על העדים שהיו עמהם באותו יום במק"א בזה אין העדים מצורפים רק עדות המזימים היא מתחלקת על כ"א בפ"ע והוא כאלו שנים מעידים ע"ז בפ"ע וע"ז בפ"ע, וע"כ כתב הרמב"ם שאם אמרו עמנו הייתם וגם הלוה והמלוה ורפיס שלא הלוה לו ה"ז הכחשה, כי אחר שבזה צריכים להכחיש גוף העדות, העדות מצרף שניהם כאחד והא"ל תרי לגבי תרי וע"כ אין נאמנים גם לענין הזמה, ומזה יש ליישב מה שהקשה על הרמב"ם מפלוני רבעמי, שהרמב"ם מדבר רק אם אומרים עמנו הייתם וגם הלוה והמלוה שבזה צריך להוסיף שהכחשה ולאמר, ורפיע שלא לוה זה א"ז, ובזה אין נאמנים כי הוי תרי לגבי תרי, אחר שמכחישים גם העדות ולענין זה שניהם מצטרפין לכת א', אבל אם אומרים עמנו הייתם וגם הלוה, שאז א"צ להכחיש את העדות רק להעיד שהזוממים היו עמהם וע"ז נאמנים כי אין העדים מצטרפין להיות כתרי אחר שהאחרונים אין מעידים על גוף הדבר כלל וע"כ בפלוני רבעמי הו"ל עדות שאתה יכול להזימה כי המזימים לא יאמרו רק שהערב היה עמהם, ולא יצטרכו להזכיר מן המעשה כלל, והבן:

צ (יז) ועמדו שני האנשים אשר להם הריב, כפי פשוטו הייני כל בעלי הדינים שהם י"ל ריב, וכולל בעלי דינים שהעידו עליהם כמו הלוה והמלוה, ושני כתי העדים שהם ג"כ י"ל ריב, שהם א' מזימין את השניה, ושני האנשים הייני שני הכתות, ומזה הוציא שבע"ד יעמדו וכן שהעדים יעמדו, ובכ"ז באשר תפס לשון שני, והלא יעיר בעלי דינים יותר משנים, ולמה אמר שני האנשים והלא גם נשים

יח וְדָרְשׁוּ הַשֹּׁפְטִים הֵיטֵב וְהִנֵּה עֵד־שֶׁקֶר הָעֵד שֶׁקֶר עָנָה בְאָחִיו׃ יט וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו וּבִעַרְתָּ

שפתי חכמים

ואפר להם הריב: ב פי' הדרישה הזאת אינה על עדים הראשונים אלא על הבאים להזימם קאי ודרשו השופטים העדים הבאים להזים את הראשונים והנה נמצאו העדים הראשונים ששקר העדות ועשיתם להם כאשר זמם אבל אם נמצאו הראשונים בחקירת עצמן שהם משקרים לא נעשו זוממין אלא עדותן בטל'. והא דמהפך רש"י הקרא ומפרש שלא על סדר הקרא. י"ל דרש"י בא עוד להוכיח דודרשו השופטים וגו' קאי על המזימים משום דכ"מ שנאמר עד שנים במשמע א"כ ע"כ ודרשו קאי על המזימים שצריכין להזים ב' העדים דאילו לא הוזמו אלא אחד מן העדים לא נעשו זוממין אבל אי קאי ודרשו וגו' על העדים הראשונים שהוכחשו ל"ל שנים אפילו אחד שהכחיש את חבירו בדרישות או בחקירות עדותן בטלה כמ"ש הטור בהל' עדות: ג ואף על פי שכבר פירש זה לעיל חזר וכתב זה כאן שלא נטעה לומר שאם הוזם אחד מהם יהא הוא נהרג. כס"ד דיהודה בן טבאי שהרג עד זומם לכך חזר וכתב זה כאן כ"מ וכו' א"כ ממילא אין נעשין זוממין עד שיזומו שניהם: ד דודאי אותו איש שנהרג חייב מיתה ממקום אחר ולכך נהרג. דאם לא כן למה הלא הקדוש ברוך הוא עול שזה נהרג מיתת בית דין

רש"י

(ראש השנה כה) יפתח בדורו כשמואל בדורו צריך אתה לנהג בו כבוד: (יח) ודרשו השפטים היטב. על פי המזימין אותם ב שבודקים וחוקרים את הבאים להזימם בדרישה ובחקירה: והנה עד שקר כל מקום שנאמר עד בשנים ג הכתוב מדבר (יט) כאשר זמם. ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו ד אין נהרגין (מכות ה): לעשות לאחיו. מה ת"ל לאחיו למד על זוממי בת כהן נשואה שאינן בשרפה אלא כמיתת הבועל שהוא בחנק שנאמר (ויקרא כא ט) היא באש תשרף היא ולא בועלה לכך נאמר כאן לאחיו כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר זמם לעשות לאחותו אבל בכל שאר מיתות השוה הכתוב אשה לאיש וזוממי אשה נהרגין כזוממי איש כגון שהעידוה שהרגה את הנפש שחללה את השבת נהרגין במיתתה שלא מיעט כאן אחותו אלא במקום שיש לקיים בכן הזמה

ספרי

ואין עומדים אלא לפני המקום. לפני הכהנים והשופטים אשר יהיו בימים ההם, זה שאמר רבי יוסי הגלילי וכי עלתה על דעתך שופט שאינו בימיך אלא שופט שהוא כשר (ומוחזק לך) באותן הימים היה קרוב ונתרחק כשר [דבר אחר אין לך אלא שופט שבימיך]. וכן הוא אומר (קהלת ז) אל תאמר מה היה. ודרשו השופטים היטב, ולהלן הוא אומר ודרשת וחקרת ושאלת היטב. היטב היטב לגזרה שוה מלמד שבודקין אותו בשבע חקירות. בדיקות מנין, תלמוד לומר והנה אמת נכון הדבר:

צא (יח) מנין שהעד עושה עצמו שקר. תלמוד לומר והנה עד שקר העד. יכול אף משנחקרה עדותם בבית דין, תלמוד לומר שקר ענה באחיו. אמור מעתה כל זמן

התורה והמצוה

ושיה לאן ריב, רק שבא ללמד שכולל גם העדים והם רק אנשים ולרוב הם שנים והוא מכוון עם דברי הגמ' ר"פ שבועת העדות ובירושלמי שם, ופי' ועמדו שני האנשים ואשר להם הריב, וצריך שגם הבע"ד יעמדו שם בעת הזמת העדים כענין ינאי מלכא בעל השור כמ"ש בסנהדרין (דף יט). ומ"ש לפני הכהנים והשופטים אשר יהיו בימים ההם ז"ש ריה"ג למעלה. ומ"ש ודרשו השופטים דבעי דרישה וחקירה התבאר בפ' ראה על פסוק ודרשת וחקרת ושאלת היטב עיי"ש:

צא (יח) והנה עד שקר העד, העד אינו פעל כדעת המפ', שא"כ היל"ל העיד, רק הוא שם התאר, העד הוא עד שקר, ד ומזה מבואר שיוכל להיות שמה שהעיד והגיד הוא אמת שפלוני עשה פלוני, והעדות אינו שקר רק העד הוא עד שקר כי הוא לא היה אז בעיר הזאת, וז"ש שהעד עושה עצמו שקר, שעצמו של העד נעשה שקר ועדותו והגדתו לא נעשה שקר, וכן אמר במכות (דף ה) מנה"מ שאין נעשים עדים זוממים עד שיזימו עצמם של עדים מדאמר קרא והנה עד שקר העד עד שתשקר גופן של עדים, אולם לפ"ז יפלא איך סיים שקר ענה באחיו שזה משמע שגוף העדות הוא שקר, והלא המזימים אין מכחישים גוף הדבר שיכול להיות שגוף הדבר אמת, רק יזימים את העדים עצמם שלא היו שם בעת ההיא, ע"ז אמר בספרי יכול אף משנחקרה עדותם בב"ד וכו', והוא עפמ"ש הרמב"ם (פרק יח מה' עדות ה"ב) שנים שאמרו בא' בשבת הרג זה את הנפש במקום פלוני ובאו שנים ואמרו ביום זה עמנו הייתם במקום אחר רחוק אבל ביום שלאחר יום זה הרגו בודאי, אפי' העידו האחרונים שקודם כמה ימים הרגו, ה"ז ההורג עם עדיו הראשונים נהרגים, שהרי הוזמו, שבעת שהעידו שהרג עדיין לא נגמר דינו להרג, אבל באו שני עדים בשלישי בשבת ואמרו בא' בשבת נגמר דינו של פלוני להריגה ובאו שנים ואמרו בא'

דִּינָא קֳדָם יְיָ קֳדָם כָּהֲנַיָּא וְדַיָּנַיָּא דִּי יְהוֹן בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן: יח וְיִתְבְּעוּן דַּיָּנַיָּא יָאוּת וְהָא סָהִיד שְׁקַר סָהֲדָא שִׁקְרָא אַסְהֵד בַּאֲחוּהִי: יט וְתַעְבְּדוּן לֵהּ כְּמָא דִּי חֲשִׁיב לְמֶעְבַּד

ספרי

שבית דין צריכים להם ולא משנחקרה עדותם בבית דין. כשתמצא לומר זומם מזומם ואפילו הן מאה:

צב (יט) ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו. אם ממון ממון אם מכות מכות אם עונשים עונשים:

צג עונש שמענו אזהרה מנין, תלמוד לומר ועשיתם לו [וגומר] [כ"א תלמוד לומר לא תענה]:

צד [לעשות לאחיו]. מכאן אמרו (מכות ה) אין עדים זוממים נהרגים עד שיגמר

התורה והמצוה

בשבת עמנו הייתם אבל מערב שבת או בשני בשבת נגמר דינו אין עדים אלו שהוזמו נהרגים, שהרי מ"מ בעת שהעידו כבר נגמר דינו להריגה, ויש חלוק בין מעיד ובין עונה, שלשון עדות בא רק אם הב"ד צריך לעדותו והוא אם לא נגמר דינו עדיין שאז ב"ד דורשים אחרי עדות ונקרא מעיד, ועונה הוא גם כשאין ב"ד צריך לעדותו, וע"ז דייק ברק אם שקר ענה באחיו לא אם אמת ענה דהיינו אם אמר שנגמר דינו בב"ד להריגה שאז הגדתו נקרא עונה לא מעיד, בזה צריך תנאי שבקר ענה אז הוא מזומם לא אם אמת ענה שבאמת נגמר דינו הגם שהוא עד שקר כי נגמר דינו ביום אחר בכ"ז אינו חייב מיתה דהא אמת ענה שכבר נגמר דינו, וע"כ לא אמר בזה שקר העיד באחיו כי בפעל העיד מליין שהב"ד צריכה לעדותו דהיינו שאומר שעדיין לא נגמר דינו רק שהרג, ובזה א"צ שהעיד שקר שאף שהעדות אמת שהרג הרי זה עד זומם ונסקל, ופי' הכתוב והנה עד שקר העד ר"ל בגלל שהוא עד ר"ל שהב"ד צריכים לו שאמר שעדיין לא נגמר דינו, בזה די אם העד הוא עד שקר אף שהעדות אינו שקר שבאמת הרג בכ"ז נעשה זומם, אבל אם נחקרה עדותם בב"ד ר"ל שאומר שנגמר דינו בב"ד שאז נקרא עונה לא מעיד כיון שאין הב"ד צריכים לו אז אינו נעשה זומם רק אם שקר ענה באחיו, אבל אם אמת ענה שבאמת נגמר דינו בעת שהעידו אז אין נעשים זוממים כיון שבעת שהעידו כבר נגמר דינו, ומ"ש כשתמצא לומר עד זומם מזומם ר"ל אחר שאינו נעשה עד זומם מלד הכחשת העדות רק מלד שעושה להעד עלמו שקר, יכולים שנים להזים אפי' מאה, וכן יכולים כת אחת להזים אפי' מאה כתות עדים, כי הוא כאילו מעידים עדות על כל אחד ואחד בפ"ע שהוא עד שקר וכמו שלמד לה במכות (דף ה) ממ"ש או שלשה עדים:

צב (יט) ועשיתם לו כאשר זמם, מדברי הספרי משמע שלא כדעת הרמב"ם (פ"כ מה"ע ה"ב) שמחלק בין מיתה ובין מלקות וממון, שהראב"ד השיג עליו, וי"ל שגם מ"ש הרמב"ם שאם לקה זה שהעידו עליו לוקין הוא כמו שלוקה מי שהעיד שהוא בן גרושה ובן חלוצה דכ"מ שא"י לקיים כאשר זמם לוקה משום לאו דלא תענה, ומ"ש הרמב"ם וכן אם יצא הממון חוזר ליד בעליו ומשלמים לו, משום דכאן לא פורש דין ממון רק מה שהוא דרך עונש, שפורש ולא תחוס עינך נפש בנפש הוא מיתה ועין בעין כולל מלקות, ועונש ממון אם העידו שסימא עין חברו, ועל אלה אמר בספרא אם ממון ממון וכו' והרמב"ם מדבר בממון שאינו בא דרך עונש כגון שהעידו שלוה ממנו ביום פלוני והוזמו, וצ"ע:

צג ועשיתם לו וגו' ולא יוסיפו לעשות, לר' מאיר מכות (דף ד) הוא אזהרה לעדים זוממים ונוסחא אחרינא הוא כגי' הגר"א:

צד כאשר זמם לעשות לאחיו, פעל זמם מליין תמיד עומק המחשבה בדבר שיש בו מחשבה עמוקה, וכן שם מזמה מורה על עומק המחשבה, וכשבא לרע מליין שהעמיק במחשבתו איך לעשות רע להצרו וכבר כתבתי זה בכ"מ, ובאר בכאן שיענשם על עומק מחשבתם להרע לאחיהם לא על המעשה עצמו, שאם העידו עדות שקר ולא הוזמו ע"י עמנו הייתם אף שנתברר אח"ז שהיה הדבר שקר כיון שהיה שקר הרגיל אין עונשם גדול כ"כ, אבל בזה שהעמיקו סרה בדבר רחוק כזה לומר דבר שלא הנה באותו המקום כלל חייבים עונש כזה לא על המעשה שע"ז היל"ל כאשר עשה לאחיו רק על המחשבה העמוקה ומעת שזממו לעשות אף שלא עשו חייבים, וז"ש כבר נאמר ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו והרי אחיו קיים [שאין הכי' שמלת אחיו מורה שקיים, שגם אחרי מותו נקרא אחיו כמו להקים לאחיו שם, קרבו שאו את אחיכם, רק] ר"ל בהרי אומר שיענש על מה שזמם לעשות ובעוד שזמם לעשות ולא עשה עדיין היה אחיו קיים ואז נתחייב בעוד הנידון בחיים, אמנם מה שנאמר נפש בנפש שדעת הצדוקים שזה דומה עם מ"ש נפש תחת נפש שזה מליין שכבר נהרג הנידון, השיבו חכמים שזה מליין שכבר נגמר הדין ודומה כאלו כבר ניקחו את נפשו כי אחר שנגמר דינו דינו כמת ואם קדם אחר והרגו פטור, ועז"א נפש בנפש ולא אמר נפש תחת נפש כי מדבר שעדי לא נהרג ולא ילדק מלת תחת, ובכ"ז היה דומה כאלו נהרג (וכמ"ש בספרי מכמי

הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ כ וְהַנִּשְׁאָרִים יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא־יֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃ כא וְלֹא תָחוֹס עֵינֶךָ נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עַיִן בְּעַיִן שֵׁן בְּשֵׁן יָד בְּיָד רֶגֶל בְּרָגֶל׃ ס כ א כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶךָ וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב עַם רַב מִמְּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ הַמַּעַלְךָ

בעל הטורים

לכם כתיב ודרשו השופטים וגו' שישפטו ביושר אבל לפני המלך כתיב נמוס: (כא) יד ביד רגל ברגל. וסמיך ליה כי תצא

רש"י

ה במיתת הבועל: (כ) ישמעו ויראו. מכאן שצריכין הכרזה ו איש פלוני ופלוני נהרגין על שהוזמו בבית דין: (כא) עין בעין. (ב"ק פד) ממון ז וכן שן בשן וגו': (א) כי תצא למלחמה. סמך הכתוב יציאת מלחמה לכאן לומר לך ח שאין מחוסר אבר יוצא למלחמה. ד"א לומר לך ט אם עשית משפט צדק אתה מובטח שאם תצא למלחמה אתה נוצח וכן דוד הוא אומר (תהלים קיט קכא) עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי: על איבך. י יהיו בעיניך כאויבים אל תרחם עליהם כ כי לא ירחמו עליך: סוס ורכב. בעיני כלם ל כסוס אחד וכן הוא אומר (שופטים ו טז) והכית את מדין כאיש אחד וכן הוא אומר (שמות טו יט) כי בא סוס פרעה: עם רב ממך. בעיניך הוא

שפתי חכמים

בהגם ולמה לא הקדים הכא שיבואו עד מזימין קודם שיהרג זה אלא ודאי חייב מיתת ב"ד ממקום אחר היה ולכן נתגלגל הדבר שנהרג קודם שבאו עדים זוממין ואין נהרגין. ועוד יש טעמים אחרים עיין במפרשים: ה אבל אי לא באין להרוג אלא אותה בלבד כגון שהרגה את הנפש או שחללה את השבת נהרגין במיתתה: ו דק"ל למה שינה כאן וכתב והנשארים ולא כתיב וכל ישראל וגו' כמו בפרשת ראה גבי מסית ותירץ משום דצריך הכרזה בב"ד איש פלוני וכו' ולעדות פסולים הגזלנים והגנבים ומלוי ברבית ושאר פסולי עדות השנויים במשנה לכן לא כתב כל ישראל כיון שמי שהוא פסול לעדות א"נ ניחא מזה כיון דבלא"ה הוא פסול מש"ה כתיב והנשארים וגו' כלומר הנשארים הכשרים להעיד והא דלא פירש רש"י הכא ממתינים עד הרגל כמו בתחלת הפרשה מתורץ ג"כ בזה: ז פי' כמו שאמרו בפרק החובל מבדי כתיב ועשיתם לו כאשר זמם ואם"ד יד ביד ממש יד ביד ל"ל פירש"י דאי העיד באיש פלוני שקטע יד חבירו משלם ממון הניתן מיד ליד כמשמעו הא כתיב ועשיתם לו כאשר זמם: ח דק"ל דהיה לו להסמיך לכאן המשפטים דפרשת כי תצא וכי יהיה באיש חטא משפט מות כו' ושאר דיני מיתות שנאמרו שם ומתרץ לומר לך כו': ט דלפי' א' קשה והא עין בעין וגו' דאמר הכא מיירי בממון ולא במחוסר אבר ל"פ ד"א כו' ולפי' ד"א לחוד קשה היה לו להסמיך לתחלת הסדרה דכתיב ושפטו את העם משפט צדק וכו' ל"פ הטעם הראשון: י דאל"כ ל"ל למכתב על אויבך ודאי אם יצאו למלחמה לא יצאו על אוהבים: כ וא"ת והא זה בהדיא כתב בסמוך והכית את כל זכורה לפי חרב וטו"ק למה כתיב אחריו רק הנשים והטף וגו' וכאן משמע שלא ירחמו כלל עליהם וי"ל דלקמן איירי שלא בשעת מלחמה פנים אל פנים אלא במלחמות העיר קמיירי תדע דכתיב ונתנה ה' אלהיך בידך לכך כתיב נמי רק הנשים והטף וכאן איירי בשעת מלחמה פנים אל פנים שלא תרחם עליהם כלל: ל והא דלא הביא רש"י הפסוק כל סוס פרעה הקודם לו י"ל מש"ה לא הביא הקרא דלעיל משום דכתיב כל סוס וכל רכבו הוא והאיכו כתיב כל סוס וסוס של פרעה לכן הביא קרא כי בא סוס דלא יש לפרשו

ספרי

שיגמר הדין שהרי צדוקים אומרים עד שיהרג הנידון שנאמר נפש בנפש. [א"ל חכמים

והלא כבר נאמר ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו והרי אחיו קיים, אם כן למה

התורה והמצוה

סי' כח), וכן כשנגמר דינו לשלם דמי עין תחת עין דינו כאלו נעשה המשפט וילקה עין בעין ולא ינוקה עין תחת עין, וזה רק אם נגמר הדין לא משקבלו עדותם, כמו שלמד בספרי (שם) ממ"ש אשר הוא רשע למות. אולם מ"ש (שם) תנא ברבי אומר לא הרגו נהרגין הרגו אין נהרגין, זה לא הובא בספרי חס אין לו סמך במקרא, שמן המקרא מבואר שחייבים על הזימום לבטוח אף שלא נעשה מעשה, ולא נוכל להוציא מזה שאם נהרג יפטרו שהלא אז כ"ש שיש לחייבם, וע"ז כתב הרמב"ם שדבר זה מן הקבלה, כי כן קבלו בהלכה למ"מ, ויש ע"ז טעמים הם מצד שאחר שחוץ ממה שחייב מיתה על הזימום חייב עונש על שנהרג על ידו אינו דין שיפטר במיתת ב"ד כי ענשו קשה יותר, או שאחר שנהרג ולא סבב ה' שעדים המזימים יקדימו לבא ולהזים טרם יהרג וידענו כי לא יאונה לצדיקים הסנהדרין עון כזה לשפוך דם נקי ידענו בבירור כי היה באמת ראוי למיתה והדין נהרג וכמ"ש הכ"מ וכבר קדמונו הר"ן

לְמֶעְבַּד לַאֲחוּהִי וּתְפַלֵּי עָבֵד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ: כ וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן וְלָא יוֹסְפוּן לְמֶעְבַּד עוֹד כְּפִתְגָּמָא בִּישָׁא הָדֵין בֵּינָךְ: כא וְלָא תְחוּס עֵינָךְ נַפְשָׁא חֲלַף נַפְשָׁא עֵינָא חֲלַף עֵינָא שִׁנָּא חֲלַף שִׁנָּא יְדָא חֲלַף יְדָא רִגְלָא חֲלַף רִגְלָא: א אֲרֵי תִפּוֹק לְאַגָּחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְתֶחֱזֵי סוּסָוָן וּרְתִיכִין עַם סַגִּי מִנָּךְ לָא תדחל

ספרי

נאמר נפש בנפש יכול משקבלו עדותם יהרגנו תלמוד לומר נפש בנפש הא אין נהרגין עד שיגמר הדין:

צה רבי יוסי הגלילי אומר מה תלמוד לומר ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו לפי שמצינו בכל עונשים שבתורה שוה מיתת איש למיתת אשה ווזממיהם כיוצא בהם אבל בת כהן ובועלה לא השוה מיתת איש למיתת אשה אלא שמיתת האיש בחנק ומיתת האשה בשרפה אבל זוממיה לא שמענו מה יעשה להם, תלמוד לומר ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו כמיתת אחיו מיתתו ולא כמיתת אחותו מיתתו:

צו ומנין שהמבייש משלם ממון. נאמר כאן לא תחום עינך ונאמר להלן (דברים כה) לא תחום עינך. מה לא תחום עינך האמור (להלן) [כאן] ממון אף לא תחום עינך האמור (כאן) [להלן] ממון. רבי יהודה אומר נאמר כאן יד ורגל ונאמר להלן (שמות כא) יד ורגל מה יד ורגל האמור (כאן) [להלן] ממון אף יד ורגל האמור (להלן) [כאן] ממון:

צז רבי יוסי הגלילי אומר מנין שלא יצא למלחמה עד שיהיו בו ידים ורגלים ועינים ושנים. תלמוד לומר לא תחום עינך נפש בנפש כי תצא למלחמה:

צח (א) [כי תצא למלחמה] (סוטה מד) אמר רבי יהודה במה דברים אמורים במלחמת מצוה אבל במלחמת חובה הכל יוצאים אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. (כשישראל עושים רצונו של מקום כל העכו"ם נעשים כסוס אחד שנאמר (שמות טו) סוס ורוכבו רמה בים וכי סוס אחד היה) מתניתין: כי תצא למלחמה על אויבך. במלחמת הרשות הכתוב מדבר. על אויבך, כנגד אויבך אתה נלחם:

וראית

התורה והמצוה

בדרשותיו והרלב"ג ועוד טעמים רבים נאמרו בזה ומשפטי ה' אמת צדקו יחדו:

צה כאשר זמם לעשות לאחיו, ולא לאחותו, (וכמ"ש בסנהדרין דף פט וברים מכות) כי מלת לאחיו מיותר, ומ"ש בספרא אמור (סי' כד) היא באש תשרף היא בשרפה ואין בועלה בשרפה היא בשרפה ואין זוממיה בשרפה, פי' שאחר שדרשינן שאין בועלה בשרפה ידענו שאין זוממיה בשרפה מן לאחיו כן פרשתי שם ואין הכרח למה שפלפלו בזה בתוס' ריש מכות:

צו מ"ש ומנין שהמבייש משלם ממון, הוא שייך למ"ש בסוף פרשת הלא וקצותה את כפה לא תחוס עינך ושם בספרי ר' יהודה אומר נאמר כאן לא תחוס עינך וכו'. מבואר שגם ריטא דברייתא ר' יהודה היא ר"ל ממ"ש שם וכאן לשון לא תחוס עינך למד שמדב' בעונש ממון, אולם מנין שפה מדבר לעונש ממון, פי' ר' יהודה שלמד מפ' משפטים, דשם כתוב עין ושן שנמצא גם בפ' אמור והוסיף יד ורגל שלא נמצא בפ' אמור רק פה, שמ"ש בפ' משפטים ובפ' אמור עין ושן בא להקישם שבשניהם פי' דמי עין לא עין ממש כי היה מקום לחלק ביניהם ולחלק בין מתכוין לבלתי מתכוין כמ"ש בהתו"ה (סי' לח), לכן תפס לשון שוה. והוסיף יד ורגל בפרשה משפטים וגבי עדים זוממין שמיותר בשניהם להקיש עדים זוממין לשם שפי' עונש ממון, ואמר בעדים זוממין לא תחוס ללמד שגם מ"ש וקצותה את כפה לא תחוס עינך היינו שהמבייש משלם ממון כמו בכאן:

צז וריה"ג נותן טעם למה שתפס פה עין ושן ויד ורגל, שלענין עונש ממון יש להשב גם מה שאמרו שלא יוכל לצאת למלחמה וע"ז סמך זה אל כי תצא למלחמה:

צח (א) כי תצא למלחמה, כבר בארתי בהתו"ה ויקרא (סי' יב) שבדבר שהוא חובה ומוכרח להעשות ידבר בדרך המקור עם שמות הב' או הכ', בהקריבכם מנחה חדשה, בהרימכם את חלבו ממנו, ואם יציין התנאי במלת כי, מדבר מדבר שאינו חובה, ובכ"ז ממ"ש למלחמה על אויבך משמע שאינו מלחמה כמלחמת דוד להרחיב את מלכותו, רק נגד אויבים הרוצים לצאת לקראתם, וזאת קורא ר' יהודה בשם מלחמת מצוה, וכועתק ממשנה דסוטה (דף מד) וזה שציין מתניתין, וסתמא דספרי קורא זאת מלחמת הרשות וכת"ק בסוטה שם, וגפ"מ למוסק במצוה כמ"ש בגמ' שם ע"ב, ולכ"ע אינו מדבר במלחמת יהושע שהיא חובה, שבו הכל יוצאים, דהא אמר כי תצא ולא בצאתך למלחמה, ויוכל להיות שמוכב גם עמ"ש ליה"ג בסי' הקודם שחסר עין או שן לא יצא למלחמה שגם זה אינו נוהג במלחמת חובה:

מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ב וְהָיָה כְּקָרׇבְכֶם אֶל־הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן וְדִבֶּר אֶל־הָעָם׃ ג וְאָמַר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קְרֵבִים הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֵיכֶם אַל־יֵרַךְ לְבַבְכֶם אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּחְפְּזוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם׃ ד כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם לָכֶם עִם־אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ

שפתי חכמים

נפרשו כן. (נח"י) נ"ל שהוא ט"ס ובספרי מביא פסוק סוס ורוכבו רמה בים: מ רצ"ל הא כתיב סוס ורכב משמע שכולם בעיני הקב"ה כסוס אחד ואחריו כתיב עם רב ומתרץ בעיניך כו': נ רצ"ל דהיה לו לכתוב והיה כי תצא למלחמה נ"ס סמוך כו' וא"ל מנ"ל דפי' סמוך לספר הוא דלמא בקרבתם למלחמה ממש היה י"ל דהא כתיב בסמוך שמע ישראל וגו' א"כ משמע שכבר אמור מתחלה והיה כקרבכם וגו' אלא סמוך לספר הכהן מתנה עליכם כל התנאים ועיין בסוטה דף מ"ב: ס מדכתיב אחריו ודברו השוטרים מקיש כהן לשוטרים מה שוטרים יש להן מי שממונה עליהם דהיינו דיינים אף כהן יש לו מי שממונה עליו דהיינו כהן גדול דכ"ג חשוב ממנו: ע ומדכתיב הכא ודבר אל העם ולהלן בפ' וישמע יתרו כתיב משה ידבר והאלהים יעננו בקול מה להלן בלשון הקדש דהיינו י' הדברות אף ודבר אל העם בל' הקודש (סוטה פ' משוח מלחמה) א"נ כתיב גבי יוסף כי פי המדבר אליכם מה להלן בלשון הקדש אף כאן בלשון הקודש: פ דאל"כ שמע ישראל ל"ל הא כתיב ונגש הכהן ודבר אל העם וגו': צ דאל"כ הא כבר כתיב כי תצא למלחמה על אויביך: ק פי' מדביקים תריסיהם זה לזה כדי שינקשו התריסים זה לזה וישמיע קול: ר פי' צעקת

רש"י

רב מ אבל בעיני אינו רב: (ב) כקרבכם אל המלחמה. סמוך לצאתכם נ מן הספר מגבול ארצכם: ונגש הכהן. (סוטה מב) המשוח לכך והוא הנקרא ס משוח מלחמה: ודבר אל העם. (שם) בלשון ע הקדש: (ג) שמע ישראל. (שם) אפילו אין בכם זכות אלא קריאת שמע פ בלבד כדאי אתם שיושיע אתכם: על אויביכם. אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אינם מרחמים עליכ' צ אין זו כמלחמת יהודה עם ישראל שנאמר (ד"ה ב כח טו) ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום וינעילום ויאכילום וישקום ויסוכום וינהלום בחמורים לכל כושל ויביאום ירחו עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שומרון, אלא על אויביכם אתם הולכים לפיכך התחזקו למלחמה: אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו. (סוטה מב) ארבע אזהרות כנגד ארבעה דברים שמלכי האומות עושים מגיפין בתריסיהם ק כדי מקישין זה לזה כדי להשמיע קול שיחפזו אלו שכנגדם וינוסו ורומסים בסוסים ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם וצווחין בקולם ותוקעין בשופרות ומיני משמיעי קול: אל ירך לבבכם. מצהלות ר סוסים: אל תיראו. מהגפת התריסין: ואל תחפזו. מקול הקרנות: ואל תערצו. מקול הצווחה: כי ה' אלהיכם וגו'

ספרי

צט וראית סוס ורכב. מה הם יוצאים אליך בסוס ורכב אף אתה צא אליהם (בעס רב) [בסוס ורכב. סוס ורכב וכי סוס אחד הם והלא כבר נאמר עם רב. אלא כשישראל עושים רצונו של מקום כולם נעשים כסוס אחד. כיוצא בו אתה אומר סוס ורוכבו וכי סוס אחד היה אלא כשישראל עושים רצונו של מקום נעשים כסוס אחד]. לא תירא מהם כי ה' אלהיך עמך המעלך מארץ מצרים, מי שהעלך מארץ מצרים הוא עומד לך בעת צרה:

ק (ב) והיה בקרבכם אל המלחמה. יכול זה יום שקרבים בו למלחמה. כשהוא אומר שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה

התורה והמצוה

צט וראית סוס ורכב עם רב ממך, שם עם מהאר את הסוסים והרכב (מדלא אמר ועם רב) ר"ל עם רוכבי סוסים: ממילא מת"ע עם רב ממך מבואר שגם אתה עם רוכב סוסים, שלא יאסר למלך להרבות סוסים רק לצרכו לא לצורך החיל (כנ"ל סי' לב) והפס סוס ורכב בלשון יחיד על זה כוונה שהיה פתרונה כמין משל שהעם רב הזה אין כחם רק כסוס יחיד כי ה' אלהיך עמך המעלך מא"מ שגם שם כתיב סוס ורוכבו רמה בים שהיו רק כסוס ורוכב יחידי ולכן לא תירא מהם:

ק (ב) בקרבכם אל המלחמה, פעל קרב כשבא אחריו שם הדבר שקרב אליו נקשר תמיד עם מלת אל: אל ארץ בני עמון לא קרבת, כל הקרב אל שלחן המלך (מ"א ה), קרב אל המזבח, וכשבא אחריו צפעל

תדחל מנהון ארי יי אלהך מימריה בסעדך דאסקך מארעא דמצרים: ב ויהי כמקרבכון לאגחא קרבא ויתקריב כהנא וימלל עם עמא: ג ויימר להון שמע ישראל אתון קריבין יומא דין לאגחא קרבא על בעלי דבביכון לא יזוע לבכון לא תדחלון ולא תתבהתון ולא תתברון מקדמיהון: ד ארי יי אלהכון דמדבר קדמיכון

ספרי

למלחמה הרי היום קרבים בו למלחמה אמור הא מה תלמוד לומר והיה כקרבכם אל המלחמה (סוטה מב) כיון שמגיעים לספר כהן מתנה עליהם כל התנאים הללו:

קא (ג) ואמר אליהם שמע ישראל. מי האיש הירא ורך הלבב. ויספו השוטרים. למה נאמרו כל הדברים הללו שלא יהיו ערי ישראל נשמות. [או] כדברי ר' יותנן בן זכאי בוא וראה כמה חס המקום על כבוד הבריות מפני הירא ורך הלבב. כשהוא חוזר יאמרו שמא בנה בית שמא ארש אשה. וכולם היו צריכים להביא עדותן חוץ מן הירא ורך הלבב שעדיו עמו. שמע קול הגפת תריסין ונבעת קול צהלת סוסים ומרתית קול תקיעת קרנים נבהל רואה שימוט סייפים ומים שותתין על ברכיו:

קב (ד"א) (שם) ואמר אליהם שמע ישראל, על אויביכם ולא על אחיכם. לא יהודה על שמעון [נ"א על בנימין] ולא שמעון על יהודה שאם תפלו בידם ירחמו עליכם כענין שנאמר (ד"ה ב כח) וישבו בני ישראל מאחיהם וגו' ושם היה נביא לה' ועתה בני יהודה וירושלים אתם אומרים וגו' ונאמר להלן ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו וגו'. על אויביכם אתם הולכים שאם תפלו בידם אין מרחמים עליכם: אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם. אל ירך לבבכם מפני צהלת סוסים וצחצות חרבות, אל תיראו מפני הגפת תריסין ושפעת קלגסים. ואל תחפזו מקול הקרנות, ואל תערצו מקול הצוחה, כדרך שהכנענים עושים מגיפים ומריעים וצווחים ורומסים:

קג (ד) [כי ה' אלהיכם, הם באים בנצחונו

התורה והמצוה

קפד בלמ"ד: ואז יקרב לעשותו, קרבו גוים לשמוע. ונמצאו שני הקשורים ביחד: כי תקרב אל עיר להלחם, במקום שבא מלת אל קודם השם בא השם כדמות פעל, כמו יחדו למשפט נקרבה, פי' להשפט, וכן מ"ש פה כקרבכם אל המלחמה פי' אל מקום המלחמה, אבל מ"ש אתם קרבים היום למלחמה בא השם במקום הפעל כאלו אמר אתם קרבים להלחם, ומזה הוציאו חז"ל שמ"ש כקרבכם אל המלחמה היינו בהיותם בספר שקרבים אל מדינת האויב שהם מקום המלחמה ואינם לוחמים עדיין, כי התחלת המלחמה עצמה מציין במ"ש אתם קרבים היום למלחמה שפירושו קרבים להלחם שזה מציין קשור הלמ"ד שמורה על הפעל, ומזה הוציאו (סוטה דף מב) שתי פעמים מדבר עמהם אחת בספר ואח' במלחמה, וז"ש והיה כקרבכם אל המלחמה (ר"ל בספר) ונגש הכהן [המוכן לזה שהוא משוח מלחמה, כמו השוטרים שהיו ג"כ מוכנים לכך ואינו הכהן הגדול דאז הול"ל הכהן הגדול, וז"ש בגמ' כממונה] ודבר אל העם זה היה בספר, ועוד ואמר אליהם שניה בעת התחלת המלחמה יאמר אתם קרבים למלחמה שפירושו להלחם:

קא (ג) ואמר אלהם שמע ישראל, פי' חז"ל שזה נותן תורה מחכמת ההנהגה שלא יהיו כלם במלחמה ובתוך כך יפול אויב אחר אל הארץ באין איש ויחריב את הארץ, ועוד נתן טעם עפמ"ש ריב"ז במכלתא (משפטים סי' קל) ובב"ק (דף עט) הקב"ה חס על כבודם של בריות לכן ישלם רק ארבע לתן תחת השה מפני שנתבזה במה שנשאו על כתפיו, וכן חס הקב"ה על כבוד הבריות שלא יתביישו במה שהוא ירא ורך הלבב, ומכ"ש למ"ד הירא מעברות שבידו, לכן עם שיחזרו עוד מחמת טעמים אחרים ולא יתביישו:

קב אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם, זה מעורר למסור נפשו במלחמה אם יודע שאם ינצח אין לו שום תקוה כמ"ש אין גבור כמתיאש, ועז"א על אויביכם, ואמר אל ירך לבבכם ויש הבדל בין רך לבב ובין יראה, שרכות לב יפול גם על האסטנים או מי שאינו יכול לראות סוסים מצויים וחרבות שלופות, והיראה הוא מפני נזק שמתירא מהגפת התריסין, ומ"ש אל תחפזו ואל תערצו, כי דרך שנוהג במלחמה לתקוע ולתת סימנים בשופרות על קול שמחה ונצחון ולפעמים יצוחו בזעקת שבר, ובעת יריעו בשופר תהיו מהונים ולא תחפזו כאלו נלחמים אתם או כשיצוחו לא תתראו כנשברים, כמ"ש יריע אף יצריח על אויביו (ישעיה מב) יתגבר כמ"ש בפירושי שם:

קג (ד) כי ה' אלהיכם ההולך עמכם, ר"ל שלא כחם כח טבעי ה, ולכם יש עזר מה' כמ"ש שלם

אֶתְכֶם׃ ס וְדִבְּרוּ הַשֹּׁטְרִים אֶל־הָעָם לֵאמֹר מִֽי־הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בַֽיִת־חָדָשׁ וְלֹא חֲנָכוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יַחְנְכֶנּוּ׃ ו וּמִֽי־הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כֶּרֶם וְלֹא חִלְּלוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יְחַלְּלֶנּוּ׃ ז וּמִֽי־הָאִישׁ אֲשֶׁר אֵרַשׂ אִשָּׁה וְלֹא לְקָחָהּ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר

רש"י

וגו'. הם באים בנצחונו של בשר ודם ואתם באים בנצחונו של מקום פלשתים באים בנצחונו של גלית מה היה סופו נפל ונפלו עמו: ההלך עמכם. זה ש מחנה הארון: (ה) ולא חנכו. לא דר בו. חנוך ׳ לשון התחלה: ואיש אחר יחנכנו. ודבר של עגמת נפש ת הוא זה: (ו) ולא חללו. לא פדאו בשנה הרביעית

שפתי חכמים

סוסים קורין גלה: ש דאין שייך על הקב"ה לומר ההולך עמכם דהא מלא כל העולם כבודו ל"פ זה מחנה וכו': ת דאם לא כן מאי נפקא מיניה אם יחנכו הוא או אחר: ר"י

ספרי

של בשר ודם] ואתם באים בנצחונו של מקום: כי ה' אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם עם אויביכם. מי שהיה עמכם במדבר הוא יהיה עמכם בעת (צרה) [מלחמה] וכן הוא אומר להלחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם מנחשים ועקרבים ורוחות הרעים:

קד (ה) (שם מג) עד כאן משוח מלחמה מדבר מכאן ואילך ודברו השוטרים (אפילו אלמנה אפילו שומרת יבם או אפילו שמע שמת לו אחיו במלחמה חוזר) הכל שומעים דברי כהן מערכי המלחמה והם חוזרים ומספקים מים ומזון לאחיהם ומתקנים את הדרכים: ודברו השוטרים. יכול דברים (אחרים) [של עצמם] כשהוא אומר ויספו השוטרים לדבר אל העם, מלמד שהם הדברים [של עצמם] ומה תלמוד לומר ודברו השוטרים. כיון שהתחיל (שוטר) [כהן] לדבר (כהן) [שוטר] משמיע להם כתנאים האלו:

קה מי האיש אשר בנה. (שם) אין לי אלא בונה, ירש לקח ניתן לו במתנה מנין, תלמוד לומר מי האיש:

קו (אשר בנה) בית. אין לי אלא בית מנין

התורה והמצוה

ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר, והלא אתם רואים שהוא ההולך עמכם במדבר וא"כ יהיה עמכם בין להלחם בשבילכם עם אויביכם, ובין להושיע אתכם מיתר רעות שיקרו בעת מלחמה במדבריות כמו נחשים ועקרבים ורוחות רעות:

קד (ה) ודברו השוטרים, פי' בגמ' (דף מג) שעד כאן כהן מדבר וכהן משמיע ומכאן ואילך כהן מדבר ושוטר משמיע, ומ"ש הכל שומעים פי' הרמב"ם שאין שבים עד ששומעים שניה בעת התחלת המלחמה וז"ש מערכי המלחמה ועי' בלח"מ שם, ופה ודברו השוטרים ואח"כ ויספו השוטרים לדבר ולא אמר ודברו השוטרים עוד כי התוספת יבא לרה"ב על דבר הקיו"ב שאח"כ מוסיפים על דברי הכהן את דברי עצמם, כי מ"ש תחלה ודברו השוטרים השמיעו דברי הכהן וכ"ה בגמ' שם:

קה מי האיש אשר בנה, היה יכול לאמר אשר בנה בית, והוסיף מי האיש שהוא שם הכולל כל איש ואיש ללמד שלא נאמר דוקא אם בנה בעצמו לא אם נעשה הבנין ע"י אחרים, לכן אמר מי האיש ר"ל כל איש ואיש ולא כל איש יכול לבנות בעצמו, וע"כ שמ"ש אשר בנה הוא לדוגמא וה"ה אם לקח וירש וכן דייק לקמן (סי' קט) במ"ש מי האיש אשר נטע כרם, שגם בזה לא כל איש ואיש יודע לנטוע בעצמו, וכיוצא בו כתבתי בפ' אחרי (סי' קיא) על איש איש אשר יצוד ציד חיה, עיי"ש:

קו אשר בנה בית, בית במובן המדויק הוא העשוי לדירה ובמובן הרחב כולל גם העשוי להניח בו חפציו שמלא הביאו את כל המעשר אל בית האוצר, בתים לבריחים, ובאשר הול"ל אשר לו בית כי גם לקח וירש בכלל ולמה אמר אשר בנה, לרבות כל בנין, הכל בית שער אכסדרה ומרפסת עשוי רק להסך

דבר

קֳדָמֵיכוֹן לַאֲגָחָא לְכוֹן קְרָב עִם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן לְמִפְרַק יָתְכוֹן: ה וִימַלְּלוּן סָרְכַיָּא קֳדָם עַמָּא לְמֵימַר מַן גַּבְרָא דִּי בְנָא בֵּיתָא חַדְתָּא וְלָא חַנְכֵהּ יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵהּ דִּלְמָא יִתְקְטֵיל בִּקְרָבָא וּגְבַר אָחֳרָן יַחְנְכִנֵּהּ: ו וּמַן גַּבְרָא דִּי נְצִיב כַּרְמָא וְלָא אַחֲלֵהּ יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵהּ דִּלְמָא יִתְקְטֵיל בִּקְרָבָא וּגְבַר אָחֳרָן יַחֲלִנֵּהּ: ז וּמַן גַּבְרָא דִּי אֲרַס אִתְּתָא וְלָא נַסְבַהּ יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵהּ דִּלְמָא יִתְקְטֵיל בִּקְרָבָא וּגְבַר

ספרי

לרבות בית התבן ובית הבקר ובית העצים ובית האוצר, תלמוד לומר אשר בנה. יכול אף הבונה בית שער אכסדרה ומרפסת, תלמוד לומר בית מה בית מיוחד שהוא בית דירה יצאו אלו שאינם בית דירה: ולא חנכו. פרט לגזלן:

קז ילך וישוב לביתו. (ילך ויסמע) [שומע] דברי כהן מערכי המלחמה וחוזר. פן ימות במלחמה, אם אינו שומע לדברי כהן סוף שהוא מת במלחמה:

קח ואיש אחר יחנכנו. יכול (דודו ובן דודו) [בנו או בן אחיו], נאמר כאן אחר ונאמר להלן (דברים כח) אחר מה אחר האמור להלן נכרי אף אחר האמור כאן נכרי:

קט (ו) ומי האיש אשר נטע. (סוטה שם) אין לי אלא נטע, ירש לקח ניתן לו במתנה מנין, תלמוד לומר מי האיש (אשר נטע). כרם אין לי אלא כרם מנין חמשה אילני מאכל [מחמשה מינים], תלמוד לומר אשר נטע. יכול אפילו ארבעה אילני מאכל וחמשה אילני סרק תלמוד לומר כרם:

קי רבי אליעזר בן יעקב אומר אין לי במשמע אלא כרם: ולא חללו פרט למבריך פרט למרכיב: ילך וישוב לביתו. (ילך ויסמע) [שומע] לדברי כהן מערכי המלחמה ויחזור: פן ימות במלחמה, אם לא ישמע לדברי כהן סוף מת במלחמה: ואיש אחר יחללנו. יכול (דודו או בן דודו) [בנו או בן אחיו] נאמר כאן אחר ונאמר להלן אחר מה אחר האמור להלן נכרי אף אחר האמור כאן נכרי:

קיא ומי האיש אשר ארש אשה. (סוטה שם) אחד המארס את הבתולה ואחד המארס את האלמנה ואפילו שומרת יבם ואפילו

התורה והמצוה

דק שם ונקרא בשם מיוחד אולם או יציע וכדומה, וכן הוא לענין מזוזה ומעקה ולענין נגעים בספרא מצורע (סי' נב) וע"ע בהר (סי' נו), ומ"ש ולא חנכו בכוי ממעט גזלן כן פי' בגמ':

קז ילך וישוב לביתו פן ימות במלחמה, ככר בארתי בהתו"ה שמיני (סי' לא) שהאזהרה התולדיית יציין הכתוב לפעמים במלת פן, אל יהרסו לעלות פן יפרץ בם, אל ידבר עמנו אלהים פן נמות, ולפעמים במלת לא, אל יבא בכל עת אל הקדש ולא ימות, ובארתי שאם התולדה מחויבת מעצמה למשל שמוכן למות ונתן תקון שאם יעשה כן לא ימות כתוב מלת לא, ואם המיתה אינה מחויבת מעצמה רק שמודיע שאם לא יעשה כפי שצוה ימות, בא מלת פן, וא"כ במ"ש פה מלת פן ולא הפס מלת לא, מבואר שאין המיתה מחויבת למי שלא חנך את הבית, רק אמר שע"י שלא ישמע לדברי כהן בחטא זה סוף שהוא מת במלחמה, וז"ש ילך וישוב לביתו שומע לדברי כהן שהוא צווי מאת הכהן וצריך לשמוע מצותיו ואם לא ישמע ימות בעון זה:

קח ואיש אחר, היינו נכרי, כמו שמ"ש ואיש אחר יקחנה שהא"ל בנו או בן דודו בלא יקח אשת אביו או אשת אחי אביו, כן איש אחר האמור פה מדבר בנכרי והגהתי כגי' הגר"א:

קט (ו) ומי האיש אשר נטע כרם, מה שמרבה ירש ולקח התבאר (בסי' קה), ולפ"ז הי"ל מי אשר לו כרם, פי' חז"ל כי שם כרם במובן המדויק הוא דוקא הנטוע ה' גפנים, ומובן הרחב כולל גם יתר נטיעות שנטעו כעין כרם כמ"ש ועד כרם זית (שופטים טו), ושכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן פתחו הרמונים, ומציין כל הנטוע כסדר הכרם עד שרגיל בפי חז"ל לקרוא כל המסודר שורות שורות בשם כרם, כמ"ש בכרם ביבנה, ואמר בירושלמי פרק תפלת השחר וכי כרם היה שם אלא שת"ח היו עשוים שורות שורות ככרם, ופי' נטע כרם נטע נטיעות שורות שורות שתים כנגד שתים וא' יוצא זנב:

קי אשר נטע כרם ולא חללו, ראב"י ס"ל שכרם דוקא, ומוציא למעט מבריך ומרכיב מולא חללו, וכבר באר הי זה באורך ובפרשות בהתו"ה קדושים (סי' נט), ומ"ש שומע דברי כהן התבאר (בסי' קז), ומ"ש יכול בנו וכו' התבאר (בסי' קח):

קיא אשר ארש אשה, שם אשה כולל בין בתולה בין אלמנה, ומ"ש מי האיש שהוא מיותר כנ"ל (סי' קה) והוא שם הכללית, ר"ל איש ואיש, בא לרבות אם מת א' מן האחים אז כל האחים

יִקָּחֶנָּה׃ ח וְיָסְפוּ הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וְאָמְרוּ מִי־הָאִישׁ הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא יִמַּס אֶת־לְבַב אֶחָיו כִּלְבָבוֹ׃ ט וְהָיָה כְּכַלֹּת הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וּפָקְדוּ שָׂרֵי צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם׃ ס שביעי י כִּי־תִקְרַב אֶל־עִיר לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם׃

בעל הטורים

במלחמה לומר מחוסרי אבר אין יוצאין למלחמה: (ח) הירא ב' במסורה. הירא ורך הלבב. הירא את דבר ה'. זהו שלמעלה הירא

שפתי חכמים

א ר"י הגלילי סבר אין מיתה בלא חטא ולכן אם אין עבירות בידו מה לו ליירא מפני המלחמה אלא ודאי יירא מעבירות שבידו ועכשיו קשה לרש"י כיון דאין מיתה בלא חטא א"כ למה אמר וגזר קרא לחזור על בית וכרם ואשה אי אין בידם עבירות גם על בית וכרם ואשה אינן חוזרין לדברי ר"י הגלילי ומתרץ דודאי אין בידם עבירות ומה שגזרה רחמנא שיחזרו כדי לכסות על החוזרין בשביל עבירות שבידם וכו' והו קשה לרש"י לר"י הגלילי דאמר דלכך חוזר על בית וכרם ואשה כדי לכסות על החוזרין א"כ למה כתיב בכל אחד פן ימות במלחמה משמע בשביל מיתה חוזר ש"מ דיש מיתה בלא חטא ומתרץ דה"ק פן ימות במלחמה וכו': ב ר"ל דודאי חוזר כדי לכסות וכו' ואי אמר לו כהן שיחזור והוא אינו חוזר נמצא שעובר על דברי כהן וכדאי הוא שימות במלחמה בשביל עבירה זו ולעולם אימא לך אין מיתה בלא חטא. ובזה מתורץ למה פי' רש"י פן ימות במלחמה בסוף לא כסדר הכתוב בקרא משום דאליבא דר"י הגלילי מפרש בשם מהרי"ן והוא כעין מה שפי' הרא"ם: ג דעת רש"י כל מי שימס בא לידי נפילה שנאמר וינוסו אנשי ישראל מפני פלשתים ויפלו חללים בהר הגלבוע וכן הוא בסוטה:

רש"י

שהפירות טעונין לאכלם בירושלים: או לחללן בדמים ולאכול הדמים בירושלים (ח) ויספו השוטרים. (סוטה מג) למה נאמר כאן ויספו מוסיפין זה על דברי הכהן שהכהן מדבר ומשמיע מן שמע ישראל עד להושיע אתכם ומי האיש ושני ושלישי כהן מדבר ושוטר משמיע וזה שוטר מדבר ושוטר משמיע: הירא ורך הלבב. ר' עקיבא אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה ריה"ג אומר הירא מעבירות שבידו א ולכך תלתה לו תורה לחזור על בית וכרם ואשה לכסות על החוזרים בשביל עבירות שבידם שלא יבינו שהם בעלי עבירה והרואהו חוזר אומר שמא בנה בית או נטע כרם או ארש אשה: פן ימות במלחמה. ישוב פן ימות שאם לא ישמע לדברי הכהן ב כדאי הוא שימות: (ט) שרי צבאות. שמעמידין זקפין מלפניהם ומלאחריהם וכשילין של ברזל בידיהם וכל מי שרוצה לחזור הרשות בידן לקפח את שוקיו. זקפין בני אדם עומדין בקצה המערכה לזקוף את הנופלים ולחזקם בדברים שובו אל המלחמה ולא תנוסו שתחלת ג נפילה ניסה: (י) כי תקרב אל עיר. במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש

ספרי

ואפילו שמע שמת אחיו במלחמה חוזר ובא לו: ולא לקחה. באשה הראויה לו, פרט למחזיר גרושתו ואלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל ובת ישראל לנתין ולממזר: ילך וישוב לביתו. (ילך וישמע) [שומע] לדברי כהן ויחזור [ויספיק מים ומזון ויתקן את הדרכים]:

קיב (ח) ויכפו השוטרים לדבר אל העם. למדנו שהם הדברים [של עצמם]: הירא ורך הלבב. שיש עבירה בידו בסתר ילך וישוב לביתו. רבי עקיבא אומר הירא ורך הלבב כמשמעו. רבי יוסי הגלילי אומר (הירא)

התורה והמצוה

חוזרים (כמ"ש בדף מד) כי היא זקוקה לכולם ומכרחת איש ואיש שכולם חוזרים בשביל אשה אחת, ומ"ש ולא לקחה מיותר דהא לשון ארש מניין שלא נשא עדיין, בא ללמד שהקפידה איננו בשביל שארש רק בשביל שלא לקחה וזה דוקא בשיכול ללקחה פרט באסור ליקח אותה, ומ"ש ילך וישוב ויספיק מים ומזון כן גרס הגר"א כמ"ש בסוטה שם, זה מוכיח ממ"ש ילך וישוב שמלת ילך מיותר, ופי' ישוב לביתו וילך וישוב וילך היינו שיכול לשוב לביתו וילך כפעם בפעם להכין מים ומזון:

קיב (ח) ויספו השוטרים, היינו שמוסיפים דברים על דברים שדברו עתה מפי הכהן ואומרים דברים של עצמם כמ"ש בסוטה (דף מג), ומ"ש הירא ורך הלבב פי' ריה"ג שירא מעבירות שבידו, ומ"ש בסתר מלתא שמוסב למאי דכתיב ילך וישוב ר"ל שישוב בסתר, והוא כמ"ש במשנה סוטה (דף מד) לפיק

אֲחֳרָן יְסַבְנַּהּ: ח וְיוֹסְפוּן סָרְכַיָּא לְמַלָּלָא עִם עַמָּא וְיֵימְרוּן מַן גַּבְרָא דְדָחֵל וּתְבִיר לִבָּא יְהַךְ וִיתוּב לְבֵיתֵהּ וְלָא יִתְבַּר יָת לִבָּא דַאֲחוֹהִי כְּלִבֵּהּ. ט וִיהֵי כַּד יְשֵׁיצוּן סָרְכַיָּא לְמַלָּלָא עִם עַמָּא וִימַנּוּן רַבָּנֵי חֵילָא בְּרֵישׁ עַמָּא: י אֲרֵי תִקְרַב לְקַרְתָּא לאגחא

ספרי

(קיב) ורך הלבב זה בן (ארבעים) [ששים] שנה: קיג ולא ימס את לבב אחיו כלבבו. מלמד שאם היה אחד מתירא מן העבירה שבידו כולם חוזרים ובאים:

קיד (ט) והיה ככלות השוטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם. (סס) בעקבו של עם מעמידים זקפים מלפניהם [וזקפים מאחריהם] וכשילים של ברזל בידיהם וכל המבקש לחזור הרשות בידן לקפח את שוקיו שתחלת ניסה נפילה שנאמר נס ישראל לפני פלשתים וגם מגפה גדולה היתה בעם. במה דברים אמורים במלחמת הרשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאים אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה:

קטו (י) כי תקרב אל עיר. במלחמת הרשות הכתוב מדבר. אל עיר ולא לכרך אל עיר ולא לכפר:

קטז להלחם עליה. ולא להרעיבה ולא להצמיאה ולא להמיתה במיתת תחלואים:

קיז וקראת אליה לשלום. גדול השלום שאפילו (מתים צריכים שלום, גדול השלום שאפילו) במלחמה צריכים שלום, גדול השלום

התורה והמצוה

אמנם לו התורה את כל אלו שיחזור בגללן וכנ"ל סי' קא. ומ"ש ורך הלבב בן מ"ם צ"ל בן ששים שלריה"ג שהירא מעבירות שבידו כי ס"ל שאם אינו בעל עבירה אין ראוי לו לירא רק לבטוח על ה' וא"כ איך ידק רכות לבב אמר שהיינו בן ששים שאינו ראוי עוד לצאת מלחמה, וי"ל שר"ע לשטתו שאמר ביבמות (דף מג) את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות זכה משלימים לו לא זכה פוחתין לו, והכ"א זכה מוסיפים לו לא זכה פוחתין לו, וא"כ לענין השלמה שישלימו לו שני חייו הקצובים לר"ע צריך זכות ולהחכמים א"צ ע"ז זכות מיוחד שאין פוחתין לו רק אם לא זכה ויש עברה בידו, וא"כ ר"ע כשטתיה ויכול לירא אף שאין עברה בידו וריה"ג כחכמים וכשאין עברה בידו אף שלא זכה בזכות מיוחד שיוסיפו לו עכ"פ משלימין לו ואין לו לירא:

קיג ולא ימס את לבב אחיו, זה אינו דרך עונש כי בכאן לא אמר פן ימס רק מלת ולא שמציין שכן דרך הטבע שלבב כלם נמס בשביעו, וז"ש כולם חוזרים ובאים, וכבר באורתי ההבדל בין מלת פן ובין מלת ולא למעלה (סי' קז):

קיד (ט) והיה ככלות השוטרים וגו', כ"ז במשנה דסוטה (דף מד), ומ"ש שתחלה ניסה נפילה שי' בגמ' שתחלת נפילה ניסה, ומ"ש בד"א במלחמת הרשות והגר"א הגיה פה אבל במלחמת חובה א"צ להגיה דסתמא דספרי כת"ק דר' יהודה כמ"ש למעלה (סי' נח):

קטו (י) כי תקרב אל עיר, לדעת רש"י והראב"ד הכל מדבר במלחמת הרשות כמ"ש כן תעשה לכל הערים הרחוקות, אבל בז' עממין א"צ גם לשאל לשלום, ולדעת הרמב"ם והרמב"ן מ"ש במלחמת הרשות שהכתוב מדבר היינו מ"ש שיהיו האנשים והטף אבל פתיחת שלום מחויבים גם במלחמת ז' עממין, והנה שמסתימת הספרי פה משמע כדעת רש"י, הנה בבאורי לס' יהושע (סי' ם) באורתי שמפשט הכתובים משמע כדעת הרמב"ם ועי' בז"א האריך בזה, ומ"ש אל עיר ולא לכרך כבר באורתי ששם עיר בדיוק מציין מיל ביטוי, ובכ"ז לא אדע מה ממעט שאין שום פוסק מזכיר דבר זה שאין מחויבים לשאול בשלום כשקרבים להלחם על הכרך, ובדוחק י"ל שבכפר א"צ להמתין עד שיקרב להלחם רק יפתח בשלום תחלה כי בשקרב אליו הוא כאלו נכבש, ובכרך אין לקרב אל החומה כמ"ש בש"ב (יא כא) למה נגשתם אל החומה:

קטז להלחם עליה, כבר באורתי יהושע (י כט) שיש הבדל בין לשון לחם עם ובין לחם על ובין לחם שאחריו ב', לחם שאחריו מלת עם מורה שעני הצדדים לוחמים זב"ז, לחם בהעיר מורה שעובר עד תוך העיר ולוחם בה, לחם על העיר מורה שהיא מוקפת חומה ועומד ולוחם מבחוץ, ובזה יאמר לפעמים שלוחם על העיר כשרוצה לכבוש החומה בחזקה ויאמר שצר עליה כשאינו יכול להפיל החומה וצר עליה בחיילותיו סביב להרעיבה ולהצמיאה ע"י שיתום האוכל והמים מן העיר וימסרו ביד האויב, ומ"ש להלחם עליה מבואר שעדיין אינו צר עליה להרעיבה רק רוצה לכבשה ומצוה לקרא תחלה לשלום וכשלא ישלימו אז וצרת עליה, להרעיבה ולהצמיאה:

קיז וקראת אליה לשלום, יש הבדל בין מ"ש (שופטים כא) ויקראו להם שלום, היינו שישראל הודיעו שמשלימין עם בני בנימין, ובין מ"ש פה לשלום דלמ"ד שמבקשים שהם ישלימו אתם, באשר הם מגדם

יא וְהָיָה אִם־שָׁלוֹם תַּעַנְךָ וּפָתְחָה לָךְ וְהָיָה כָּל־הָעָם הַנִּמְצָא־בָהּ יִהְיוּ לְךָ לָמַס וַעֲבָדוּךָ׃ יב וְאִם־לֹא תַשְׁלִים עִמָּךְ וְעָשְׂתָה עִמְּךָ מִלְחָמָה וְצַרְתָּ עָלֶיהָ׃ יג וּנְתָנָהּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְהִכִּיתָ אֶת־כָּל־זְכוּרָהּ לְפִי־חָרֶב׃ יד רַק הַנָּשִׁים וְהַטַּף וְהַבְּהֵמָה וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה בָעִיר כָּל־שְׁלָלָהּ תָּבֹז לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־שְׁלַל אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ טו כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכָל־הֶעָרִים הָרְחֹקֹת מִמְּךָ מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־מֵעָרֵי הַגּוֹיִם־הָאֵלֶּה הֵנָּה׃ טז רַק מֵעָרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לֹא תְחַיֶּה כָּל־נְשָׁמָה׃

רש"י

בענין כן תעשה לכל הערים הרחקת וגו': (יא) כל העם הנמצא בה. (ספרי) אפילו אתה מוצא בה משבעה אומות שנצטוית להחרימם אתה רשאי לקיימם: למס ועבדוך. (שם) עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד: (יב) ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה. הכתוב מבשרך שאם לא תשלים עמך סופה להלחם בך אם תניחנה ותלך: וצרת עליה. אף להרעיבה ולהצמיאה ולהמיתה מיתת תחלואים: (יג) ונתנה ה' אלהיך בידך. אם עשית כל האמור בענין סוף שה' נותנה בידך: (יד) והטף. אף טף של זכרים ומה אני מקיים והכית את כל זכורה בגדולים:

שפתי חכמים

ד וא"ת ל"ל קרא תיפוק ליה מרבוי ובכ"ה שבה לרבות כנענים שבתוכו כדפירש"י לקמן וי"ל דאי מהתם ה"א דוקא כשנמצאו בעיר בלא השלימה שחייבים להכות את כל הזכרים שבתוכה הקל הכתוב בכנעני שבתוכה שיהיו נצולים עם הנשים והטף מאחר שהנשים שהם עיקר עובדי ע"ז נהרגו אבל כי נמצאו בעיר שהשלימה שכולן נצולין האנשים והנשים והטף אימא הכנענים שבתוכה נדונים כאילו הם בעירם קמ"ל ואי מהכא ה"א דוקא כשנמצא בעיר של שאר אומות שהשלימה שהם כפופים תחת ידים הקל בהם הכתוב גם בכנענים שבתוכה אבל כשנמצא בעיר של שאר אומות שלא השלימה שהנשים הם נהרגים אימא יהיו הכנענים שבתוכה גם כן נהרגים כאילו היו בעירם קמ"ל עכ"ל הרא"ם. עיין לקמן מה שכתבתי על זה: ה ה"ק ואם לא תשלים עמך סופה שתעשה עמך מלחמה לכך וצרת עליה:

ספרי

שאפילו [מתים צריכים שלום, גדול השלום] שדרי רום צריכים שלום שנאמר (איוב כג) עושה שלום במרומיו. גדול השלום שחותמים ברכת כהנים בשלום. ואף משה היה אוהב שלום שנאמר ואשלח מלאכים ממדבר קדמות דברי שלום:

קיח (יא) והיה אם שלום תענך. יכול אפילו מקצתן. תלמוד לומר ופתחה לך כולה ולא מקצת: קיט והיה כל העם הנמצא בה לרבות כנענים שבתוכה. יהיו לך למס

התורה והמצוה

מלמד דכופים לשלום ומז"א בקש שלום ורדפהו כי גדול השלום ויתר המאמר בא בספרא (פ' מא) בברכת כהנים עיי"ש:

קיח (יא) והיה אם שלום תענך ופתחה לך, הם שני תנאים, כי יש שעונים שלום אבל בתנאים ידועים, ר"ל שמקבלים מקצת דברים אשר יבקשו מהם בעלי מלחמתם, למשל שמתחייבים לתת להם מס קצוב וכדומה ובזה יתפשרו עמם שיעלו מעליהם, אבל אין פותחים להם החומה שיוכלו יבאו אל תוך החומה לעשות עמהם כחפצם, וזה שלום מקצת, ר"ל שמקבלים מקצת מהמבוקש מהם, והתנאי פה שלא די בשלום כזה רק שצריכים לפתוח השער שיכנסו אל העיר לעשות עמהם כחפצם כמ"ש (יהושע ט) ויסעו ב"י ויבואו אל עריהם, וז"ש כולה ולא מקצת ר"ל לא שלום במקצת הדברים:

קיט והיה כל העם הנמצא בה, גם הכנענים, ומזה ראיה לדעת הרמב"ם ז"ל (סי' קטו) שלענין פתיחת שלום אין הבדל בין מלחמת ז' עממין ויתר אומות, שגם הכנענים אין להרגם אם קבלו מס ועבדות,

ומכ

לאגחא קרבא עלה ותקרי לה מלין דשלם: יא ויהי אם שלם תענינך ותפתח לך ויהי כל עמא דישתכח בה יהון לך למסקי מסין ויפלחנך: יב ואם לא תשלם עמך ותעבד עמך קרב ותצור עלה: יג וימסרנה יי אלהך בידך ותמחי ית כל דכורה לפתגם דחרב: יד לחוד נשיא וטפלא ובעירא וכל די יהי בקרתא כל עדאה תבוז לך ותיכול ית עדאה דסנאך די יהב יי אלהך לך: טו כן תעבד לכל קרויא די רחיקין מנך לחדא די לא מקרוי עממיא האלין אנון: טז לחוד מקרוי עממיא האלין די יי אלהך יהב לך אחסנא לא תקים כל נשמתא: יז ארי

ספרי

ועבדוך, אמרו מקבלים עלינו מסים ולא שעבוד שעבוד ולא מסים אין שומעים להם עד שיקבלו עליהם זו וזו:

קכ (יב) ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה. הכתוב מבשרך שאם אינה משלמת עמך סוף שהיא עושה עמך מלחמה: וצרת עליה. אף להרעיבה אף להצמיאה אף להמיתה במיתת תחלואים: ונתנה ה' אלהיך בידך. אם עשית את כל האמור בענין סוף שה' אלהיך נותנה בידך:

קכא והכית את כל זכורה, שומע אני אף הקטנים (שבתוכה) ת"ל רק הנשים והטף (והבהמה). או אינו אלא טף של נקבות. אמרת ומה מדין שהמית את הנקבות הגדולות החיה את הקטנות כאן שהחיה את הגדולות אינו דין שהחיה את הקטנות. הא אינו אומר כאן טף אלא טף של זכרים: (רק הנשים והטף והבהמה) ואת כל שללה תבוז לך, יכול תהיה ביזתם אסורה לך ת"ל תבוז לך ואכלת את שלל אויביך:

קכב (טו טז יז) כן תעשה לכל הערים הרחוקות, הרחוקות בתורה הזאת ואין קרובות בתורה הזאת: (אשר לא מערי הגוים האלה הנה) רק מערי העמים האלה לא תחיה כל נשמה, (סנהדרין טז) בסייף: כי החרם תחרימם, יכול ביזתם תהיה אסורה לך ת"ל (דברים ו) ובתים מלאים כל טוב: החתי והאמורי הכנעני. כשהוא אומר כאשר

התורה והמצוה

·ומה שקצפו על הנשיאים היה מפני שכרתו ברית עם הגבעונים וע"כ רצו להרגם וגם שהם לא קבלו עליהם עדיין מס ועבדות וכמ"ש בפי' יהושע שם, אולם הרא"ם הקשה מזה דלדעת הרמב"ם מאי איריא כנענים שבתוכה אפי' כנענים בכ"ע, ולי נראה שלהרמב"ם זה עצמו כוונת הספרי, שבלא שפותח בשלום והם משלימים שוים אם העם הנמצא בה הם כולם כנענים או יתר אומות שמקבלים מס ועבדות וז' מצות, רק בכלל שלא תשלים בזה הבדיל בין רחוקות וקרובות, ואף לדעת הרמב"ן שמחלק גם אם עושין שלום בין ז' אומות ליתר אומות דס"ל דז' אומות צריך לקבל, ז' מצות ויתר אומות א"צ לקבל אין קושיא דכאן לא הזכיר רק קבלת מס ועבדות ובזה שוה אם כנענים בתוכה או יתר אומות, ואין לדייק ממ"ש כנענים שבתוכה דהיינו רק קצת כנענים לא אם כולם כנענים כי כוונת הספרי שבלא שמשלימין הדין שוה אם כנענים בתוכה או יתר אומות:

קכ (יב) ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה, אין הפי' שהוא תנאי שני אם תעשה מלחמה אבל אם לא תעשה מלחמה אף שלא תשלים עמך רשות בידך שלא לצור שזה סותר הנאמר קודם שדוקא אם שלום תענך ופתחה ושיהיה לך למס, רק פי' שאם לא תשלים עמך יעשה עמך מלחמה שככר באמרנו (בסי' קטז) שמלחמה הנקשר עם מלת עם מורה ששני הצדדים לוחמים זה עם זה בשוה, ר"ל כי אז לא שלחם עליהם רק עמם שוה בשוה, ולכן וצרת עליה אף להרעיבה כמו שנתבאר (בסי' קטז) כי ונתנה ה', ה' יתנה אז בידך והכבשה ע"י עזר אלוה:

קכא (יג יד) והכית את כל זכורה. ר"ל הגדולים, והטף תבוז אף טף זכרים, דא"ל טף של נשים דזה אין צריך דכ"ש נשים גדולות והראיה ממדין, ומ"ש את כל שללה תבוז מפני שהיה סברא שהשלל אסור. והנה לדעת החינוך שמ"ש דאפילו כתלי דחזירי מותר הוא גם ביתר מלחמות הוא פשוט דצריך לאשמעינן. אך להרמב"ן שזה רק במלחמת ז' עממים י"ל שהיה עולה על הדעת שצריך להקדיש לשמים או שיש בזה משום גזל:

קכב (טו טז יז) כן תעשה. ר"ל בתורה הזאת שהיא התורה האחרונה שמתנהג עמהם כשאינם משלימים להחיות הנשים והטף אינו נוהג בשבעה אומות כי בהם לא תחיה כל נשמה בסייף כמ"ש ויכהו לפי חרב. כן הוא לדעת הרמב"ם והרמב"ן. אבל לדעת רש"י גם בתורה הקודמת של פתיחת השלום אין נוהג בשבעה אומות כנ"ל. וממ"ש כי החרם תחרימם יש לטעות להחרים את השלל לגבוה כמו ביריחו, על זה אמר

יז כִּי־הַחֲרֵם תַּחֲרִימֵם הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי הַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ יח לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יְלַמְּדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכֹל תּוֹעֲבֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם וַחֲטָאתֶם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ס יט כִּי־תָצוּר אֶל־עִיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ לְתָפְשָׂהּ לֹא־תַשְׁחִית אֶת־עֵצָהּ לִנְדֹּחַ עָלָיו גַּרְזֶן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכֵל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לָבֹא מִפָּנֶיךָ בַּמָּצוֹר׃ כ רַק עֵץ אֲשֶׁר

רש"י

(יז) כאשר צוך. לרבות את ו הגרגשי: (יח) למען אשר לא ילמדו. הא אם עשו תשובה ומתגיירין ז אתם רשאי לקבלם: (יט) ימים. שנים: רבים. שלשה. (שם שבת יט) מכאן אמרו אין צרין על עיירות של נכרים פחות מג' ימים קודם לשבת ח ולמד שפותח בשלום שנים או ג' ימים וכן הוא אומר (שמואל ב א) וישב דוד בצקלג ימים שנים. ובמלחמת הרשות ט הכתוב מדבר (ספרי): כי האדם עץ השדה. הרי כי משמש בלשון דלמא שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך י להתייסר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר למה

שפתי חכמים

ו ר"ל דו' אומות הוזכרו בקרא אבל גרגשי לא הוזכר וכאשר צוך מרבה גרגשי (מהר"ן) ומה שלא הוזכר בפי' מפני שלא נתקיים בו החרם תחרימם וגו' כי הגרגשי עמד ופנה מהם כמו שפי' רש"י בפ' כי תשא ומ"מ הוצרך לרבות אותו שמ"מ הוא בכלל לא תחיה כל נשמה ואם נמצא עמך בתוך השבעה אומות שגם הם כמותם: ז וא"ת כיון שעשו תשובה ונתגיירו פשיטא שמותר לקבלם ומה קמ"ל. וי"ל דהא קמ"ל דאע"פ שלא קבלו עליהם רק שבע מצות בני נח אתה רשאי לקבל. רא"ם. א"נ י"ל דאפי' אם עשו תשובה ונתגיירו ה"א שלא יקבלם דלמא משום יראה נתגיירו ולא עשו תשובה גמורה קמ"ל: ח וא"ת והא לא הוזכר שבת בקרא וכמו שהקשה הרא"ם וי"ל דהואיל ולמדו מכאן שצריך לפתוח להם בשלום ג' ימים ואם היו צרין על ערי עובדי אלילים פחות מג' ימים קודם לשבת א"כ הייתי צריך לפתוח בשלום גם בשבת וקרא כתב ממצוא חפצך חפצי שמים מותרין וחפצך אסורים בשבת ופתיחת שלום חפצך הוא לכך אין צרין פחות מג' ימים קודם שבת כדי שפתיחת שלום לא יהא בשבת ואפשר שגם הרא"ם כוון לזה במה שכתב ושמא י"ל משום דבעי למפתח לכו לשלום וצריך ג' ימים לקחת העובדי אלילים עצה בימיהם כדי להשיב להם: ט מדכתיב לתפשה משמע שלא באים אלא לתפוש אלמא במלחמת רשות דאי במלחמות א"י הכתוב מדבר הא כתיב לא תחיה כל נשמה: י ר"ל שמא עץ השדה כאדם כי דרך בני אדם שצרין על עיר כשהתוספין את

ספרי

צוך ה' אלהיך לרבות את הגרגשי: קכג (יח) למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות, מלמד שאם עושים תשובה אין נהרגים: וחטאתם לה' אלהיכם, אם לא עשיתם כל האמור בענין נקראים חטאים לה': קכד (יט) כי תצור אל עיר, במלחמת הרשות הכתוב מדבר. אל עיר ולא לכרך, אל עיר ולא לכפר: קכה ימים רבים, ימים שנים רבים שלשה [מגיד שתובע שלום שנים ושלשה ימים עד שלא נלחם בה, ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ויבא דוד ואנשיו צקלג ביום השלישי, ד"א] מכאן אמרו (שבת יט) אין צרים על עיר של עובדי כוכבים פחות משלשה ימים קודם

התורה והמצוה

ובתים מלאים כל טוב, ויש לפרש שר"ל להתיר ביזתם אפילו כתלי דהזירי שלמד מן ובתים מלאים כל טוב כמ"ש (בחולין דף יז):

קכג (יח) למען אשר לא ילמדו אתכם. פי' הרמב"ן שאם קבלו שבע מצות בני נח אין נהרגים אף שבעה אומות שבארץ ישראל ודעת רש"י ז"ל לא כן, ועי' בז"א שהאריך בזה:

קכד (יט) כי תצור אל עיר. מ"ש במלחמת הרשות מדבר זה מבואר ממלת כי שמורה על הרשות (כנ"ל ס' לח). ומ"ש ולא לכרך, עי' למעלה סי' קט"ו ובסי' שאח"ז:

קכה כי תצור אל עיר ימים רבים. סתם ימים רבים אינו לא פחות משלשה (כמ"ש בספרא מצורע סי' קפ"ו ושם בארתי טעמו). והנה קיצת הענינים הן לבנות מצור הן להשחית ולהחריב זה עושים בתחלת המצור תיכף. ולמה התנה פה שלא יעשו זאת אחרי ימים רבים דוקא. וע"כ פי' חז"ל שמלמד שלא יתחיל לבנות המצור לסמוך סוללה ולבנות דיק עד אחר שלשה ימים שיתבע מהם שלום. ולהד"א מפרש

גמרא תגמרנון חתאי ואמוראי כנענאי ופרזאי חואי ויבוסאי כמא די פקדך יי אלהך: יח בדיל די לא ילפון יתכון למעבד ככל תועבתהון די עבדו לטעותהון ותחובון קדם יי אלהכון: יט ארי תצור לקרתא יומין סגיאין לאגחא עלה למכבשה לא תחבל ית אילנה לארמא עלוהי גרזנא ארי מנה תיכול ויתה לא תקוץ ארי לא כאנשא אילן חקלא למעל מקדמך בצירא: כ לחוד אילן דתדע

ספרי

לשבת [ואם התחילו אין מפסיקים, ואין מפליגים בספינה לים אלא ג' ימים קודם לשבת, בד"א בדרך רחוקה אבל בדרך קרובה מפליגים אותה]: **קכו** להלחם עליה לתפשה, ולא לשבותה: לא תשחית את עצה לנדות עליו גרזן, אין לי אלא ברזל, מנין אף למשוך ממנה אמת המים, ת"ל לא תשחית את עצה בכל דבר. (ד"א כי תצור אל עיר, מגיד שהוגע שלום ב' ג' ימים עד שלא לחם בה. וכה"א (ש"א ב') וישב דוד בצקלג ימים שנים, ואין צרים על עיר תחלה בשבת אלא קודם לשבת ג' ימים, ואם הקיפוה ואירעה שבת להיות אין השבת מפסקת מלהמתה. ע אחד מג' דברים שדרש שמאי הזקן (שבת שס) אין מפליגין את הספינה לים הגדול אלא ג' ימים קודם לשבת, בד"א בדרך רחוקה אבל בדרך קרובה מפליגים אותה). **קכז** כי ממנו תאכל, מצות עשה: [ואותו לא תכרות, זו מצות ל"ת: כי האדם עץ השדה], שחייו של אדם (אינו אלא) מן האילן. ר' ישמעאל אומר מכאן חס המקום על פירות האילן ק"ו מאילן, ומה אילן שעושה פירות הזהירך הכתוב עליו, פירות עצמם על אחת כמה וכמה. [ד"א] [הא אם מעבבך] לבא מפניך במצור קצצהו: **קכח** (כ) רק עץ אשר תדע. (כ"ק נא) זה אילן

התורה והמצוה

שסכנת המצור יארך לרוב ג' ימים [ולכן אמר בפי' הקודם אל עיר ולא כרך וכפר כי בכרך יארך יותר ובכפר אין צריך הכנה כל כך] ועל כן אפס ימים רבים שנלמד מזה שאין צריך פחות משלשה ימים קודם השבת שאז יתחיל עקר המצור בשבת [כי ג' ימים יארך סכנת המצור] ואין מתחילין לצור בשבת וכמ"ש בשבת (דף כב): **קכו** להלחם עליה לתפשה. הוסיף זה מפני שיצויר, שיצור על עיר כדי להחריבה ולהשביתם מהיות עיר ועי"כ פי' שתהיה הכונה רק לתפוש העיר שתהיה שלכם ועי"כ אין להשחית אילני מאכל שתאכלו מהם אחר שתתפשו את העיר, לאפוקי אם רוצים להשחית העיר כמו שאמר במואב (מלכים ב ג) וכל עץ טוב תפילו. ומ"ש לא תשחית את עצה היל"ל לא תדח גרזן להשחית עצה, שכן סדר הלשון, ועי"כ בפי' שלא תשחית את עצה ע"י שתחריב מעינה וייבש האילן שזה השחתה שלא לצורך כלל, ואף לא לנדות עליו גרזן ולכרות שען לצורך שאמר זה גם כן אסור, ומ"ש ד"א וכו' הגהתי למעלה ע"פ הגהת הגר"א:

קכז כי ממנו תאכל. הוא לאו הבא מכלל עשה והוסיף ואותו לא תכרות שיהיה בל"ת, שמש"ע לא תשחית הייתי אומר שהוא רק הרשאה איך צריך להשחית עץ מאכל כמו שאתה מצווה להשחית אילני הרק ולבנות מצור לכן הוסיף שדע שהוא אזהרה. והגירסא הנוספת בפנים נמצא בספר זית רענן. והגירסא הנוספת הא אם מעכבך. כן הוא בפסיקתא זוטרתי וכן גרס הרמב"ן בהגהותיו (מצוה ו) שכתב שבימי המצור מותר לקצץ להצר לאנשי העיר שלא יחיו באילנות לשון ספרי. ופי' הספרי שבא לפרש לשון הכתוב המוקשה מאד. וכתב הראב"ע כי האדם עץ השדה כבר באחרי (בסי' יא) כי יתכן בכל לשון לקצר לאהוז בדרך קצרה כמו המור להם. רק מלת לא לא יתכן להיות נהסרת כי הטעם יהיה להפך, ומדקדק גדול ספרדי אמר כי חסר הא' וכן הוא הכי האדם עץ השדה ואינו נכון וכו'. ולפי דעתי פירושו כי חיי בן אדם הוא עץ השדה, וכמוהו כי נפש הוא חובל, כי חיי נפש הוא חובל. ואותו לא תכרות דבוק עם לבא מפניך במצור הנה לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לבן אדם רק מותר שתאכל ממנו ואסור לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור עכ"ל, וכן פי' הספרי בפי' הראשון, ועז"א שחייו של אדם מן האילן, והרשב"ם כתב כי ממנו תאכל שהרי צריכים לך למאכל לאחר שתתפוש העיר ותהיה שלך ואותו לא תכרות אותו עץ מאכל שאינו חוזק ומבצר לאנשי העיר כגון הרחוקים אותם לא תכרות כי האדם עץ השדה. כל כי שאחרי לא מתפרש אלא. אותו לא תכרות אלא עץ השדה לבא האדם מפניך במצור אותו תכרות, הם הקרובים לעיר שנסתרים בם אנשי העיר הבורחים מפניך ובאים בתוך העיר כדכתיב ותבא העיר במצור, כי האדם אלא האדם. עץ השדה אלא עץ השדה האדם לבא מפניך במצור שגורם את האדם לבא מפניך במצור עכ"ל. וכפי' הזה פי' בד"א הא אם מעכבך לבא מפניך במצור קצצהו:

קכח (כ) רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא. עץ מאכל מקביל נגד עץ סרק, והיינו אילן

תֵּדַע כִּי־לֹא־עֵץ מַאֲכָל הוּא אֹתוֹ תַשְׁחִית וְכָרָתָּ וּבָנִיתָ מָצוֹר עַל־הָעִיר אֲשֶׁר־הִוא עֹשָׂה עִמְּךָ מִלְחָמָה עַד רִדְתָּהּ׃ פ כא א כִּי־יִמָּצֵא חָלָל בָּאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ נֹפֵל בַּשָּׂדֶה לֹא נוֹדַע מִי הִכָּהוּ׃ ב וַיָּצְאוּ זְקֵנֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ וּמָדְדוּ אֶל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבֹת הֶחָלָל׃

בעל הטורים

שירה מעבירתה שבידו דכתיב שירא את דבר ה׳ : (כ) מלחמה עד רדתה בגי׳ זהו אף השבת : (א) כי ימצא חלל. סמך לפרשת מלחמה שבשעת מלחמה דרך למצוא חללים. בהאדמה בגימט׳ בגלוי : (ב) ומדדו ב׳. דין ואידך (יחזקאל מג) ומדדו את תכנית שמודדין מראשו שהוא עיקר תכונת האדם: אשר. אותיות ראש שמודדין מראשו : אשר סביבת החלל בגימט׳ בראשו של הרוג:

רש"י

השהיתנו : (כ) עד רדתה. לשון רדוי כ שתהא כפופה לך : (ב) ויצאו זקניך. (סוטה מד סנהדרין יד) מיוחדים שבזקניך אלו ל סנהדרי גדולה : ומדדו. (סוטה מה) ממקום ש שהחלל שוכב : אל הערים אשר

שפתי חכמים

מאנשי העיר מיסרים אותו ביסורי רעב וצמא כדי שיתיראו אותן שבעיר מפניהם להכנס בתוך המצור מלהתיסר ביסורי רעב וצמא וצמא אתה טבר שגם עץ השדה כן שאם כרתו שאחר אילנות יראים מפניך להכנס בתוך המצור כאנשי העיר ומאחר שאינו כן למה תשחיתנו : כ מגזרת רדה בקרב אויביך כי לא יפול על עיר המורה על אנשיה לשון ירידה אלא על הומותיה : ל פי׳ מדכל״ל זקני העיר דומיא דולקחו זקני העיר וכתב זקניך משמע המיוחדין שבזקניך והיינו סנהדרין ע״ש בגמ׳ סנהדרין דף י״ד : מ ואע״פ שהכתוב לא גילה רק סוף המדידה ולא ראש המדידה מסתברא דראש המדידה אינה אלא מן החלל :

ספרי

אילן מאכל: כי לא עץ מאכל הוא, זה אילן סרק. אם סופנו לרבות את אילן (סרק) [מאכל] מה ת״ל [כי לא] עץ מאכל מלמד שאילן סרק קודם לאילן מאכל: **קכט** יכול אפילו מעולה ממנו בדמים וכדברי ר׳ אלעזר ברבי שמעון, ת״ל רק

התורה והמצוה

הנושא פירות, כמו ונטעתם כל עץ מאכל, וחז״ל בספרא קדושים עץ מאכל ולא עץ סרק עץ מאכל פרט לנוטע לסייג ולקורות ולעצים, ופרשתי שם שדייק ממה שלא אמר עץ פרי, ועץ מאכל כולל גם עץ פרי הבלתי עומד למאכל כגון אם חדל מעשות פרי הראוי שאז הדרך לקוצצו לעצים, אולם פה שאמר בתחלה לא תשחית את עצה כי ממנו תאכל היה ראוי לומר רק עץ אשר לא תאכל ממנו, ומזה משמע שמ״ש כי לא עץ מאכל הוא היינו שהוא אילן סרק לגמרי, ע״כ כתבה התורה רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא, שמזה מבואר שאין הפי׳ שהוא אילן סרק שזה אינו תלוי בידיעה, שכל אדם יודע להבחין בין אילני סרק לעץ פרי, ובהכרח שמ״ש כי לא עץ מאכל הוא כולל גם עץ פרי שאינו עומד עתה למאכל כי אינו עושה פירות כשעור כמ״ש (בבבא קמא דף צא ע״ב) ואינו עומד למאכל רק לקוצצו לעצים, וזה שאמר כי לא עץ מאכל זה אילן סרק רק עץ אשר תדע זה אילן מאכל ר״ל לכן הוסיף אשר תדע שמזה ידעיק שמ״ש כי לא עץ מאכל כולל גם אילן מאכל שבזה צריך שתדע בבירור שאינו עומד עוד למאכל, ועל זה שאל א״כ מה תלמוד לומר עץ מאכל. ר״ל שא״כ היה לומר רק עץ אשר לא תאכל ממנו, שהוא לשון ברור הפך מ״ש כי ממנו תאכל, והשיב מלמד שאילן סרק קודם לאילן מאכל, ר״ל שמלשון הכתוב רק עץ אשר תדע מבואר שלכתחלה צריך לקצץ אילני סרק רק בשלא תמצא אילני סרק אז מדקדק לדעת בבירור מן עצי פרי איזה אילן שאינו נושא פרי כשעור עד שמצד זה אינו עוד עץ מאכל ותוכל לקוצצו גם כן. ובזה מיושב מה שהקשו חכמי לב ע״ד הרמב״ם שכל הספקות מותרים מן התורה והלא בכתוב מבואר בהפך שרק עץ שתדע בבירור שאינו עץ מאכל תשחית הא ספק אסור מן התורה, כי הכתוב מדבר בעץ מאכל שהחזקתו חזקת איסור רק שאתה רוצה להוציאו מחזקתו על ידי שאתה אינו עושה פרי כשעור והיכא דאתחזק איסורא לכולי עלמא ספק אסור מן התורה ועל כן צריך לדעת בבירור שיצא מן החזקה :

קכט רק וגו׳ אותו תשחית וכרת. מה שהוסיף מלת תשחית וכו׳ל אותו הכרות בא ללמד שמדבר בענין שיש השחתה בכריתה זו, כי שוה יותר כשלא יכרתנו. שאז רק אותו תשחית לא עץ מאכל.

 אבל

אֱרֵי לָא אִילַן דְּמֵיכַל הוּא יָתֵהּ תְּחַבֵּל וּתְקוּץ וְתִבְנֵי כַּרְכּוֹמִין עַל קַרְתָּא דִּי הִיא עָבְדָא עִמָּךְ קְרָבָא עַד דְּתִתְכְּבֵשׁ: א אֲרֵי יִשְׁתְּכַח קְטִילָא בְּאַרְעָא דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לְמֵירְתַהּ רְמֵי בְּחַקְלָא לָא אִתְיְדַע מַן קַטְלֵהּ: ב וְיִפְּקוּן סָבָךְ וְדַיָּנָךְ וימשחון

ספרי

[רק וגו'] אותו תשחית: **קל** וכרת, עשה אתה ממנו תקון וכדכיאות: ובנית מצור (על ספיר), עשה אתה לו מיני מטרניאות: (ובנית מצור) על העיר, מביא אתה לה בליסטריאות: עד רדתה, אפילו בשבת:

קלא (א) כי ימצא, ולא בשעה שמצוי, מכאן אמרו (סוטה מז) משרבו הרצחנים בטלה עגלה ערופה, משבא אליעזר בן דינאי ותחינא בן פרישה היה נקרא חזרו (לקרותו) [לקרותו] בן (הרלחנים) [הרצחן]: **קלב** חלל ולא חנוק. חלל ולא מפרפר: באדמה, ולא טמון בגל: נופל, ולא תלוי באילן: בשדה, ולא צף על פני המים: אשר ה' אלהיך נותן לך, לרבות עבר הירדן. ר' אליעזר אומר בכולם [אם היה חלל] היו עורפים. א"ל ר' יוסי בר"י וכי אינו אלא חנוק ומושלך בשדה שמא היו עורפים, (אלא) [א"ל] בכולם אם היה חלל עורפים: **קלג** לא נודע מי הכהו, [הא נודע] ואפילו אחד (מהם) [בסוף העולם] ראהו לא היו עורפים. רבי עקיבא אומר מנין שאם ראוהו ב"ד שהרג ולא היו מכירים אותו לא היו עורפים ת"ל וענו ואמרו: **קלד** (ב) ויצאו זקניך, זקניך שנים ושופטיך שנים ואין ב"ד שקול מוסיפים עליהם עוד אחד הרי ה' דברי ר' יהודה, ר' שמעון אומר

התורה והמצוה

אבל אם אינו מפחית בכריתה זו? כי שוה יותר אחר שיכרתנו, בזה אין הבדל בין אילן מאכל לאילן סרק [בבירכת הגמרא (בבא קמא צא) תלמוד לומר רק, וכן הגיה הגר"א פה, ולדעתי גם בגמרא כוון עמ"ש רק אותו תשחית והלמוד ממלת רק וממלת תשחית]:

קל וכרת ובנית מצור וגו'. במ"ש וכרת כולל שתכרות לכל נרכך להכין כלים הצריכים לכבוש בו את העיר. והגר"א גריס דיק וכרכומות, ובמ"ש ובנית מצור הוא שבונה סביב העיר בל יצא איש מן העיר וזה שאמר מטרניאות לשון נטירה ושמירה, ובמ"ש על העיר שמשליך אבנים וקורות אל תוך העיר ולא תרפה ממנה עד רדתה וז"ש אפי' בשבת:

קלא (א) כי ימצא חלל. על דברים הרגילים יתפוס לשון הויה כי יהיה נגע, כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור, ולשון מציאה מציין דבר הבלתי מצוי. וע"כ אמרו פרט למצוי כמו בספר ועיר ערוגה עכו"ם. ומ"ש מכאן אמרו (סוטה דף מ"ז):

קלב כי ימצא חלל באדמה אשר ה' אלהיך נותן לך לרשתה נופל בשדה. הנה שם חלל נופל על חלל חרב, וזה המבדיל בין חללים ובין הרוגים, והחנוק אינו חלל כי אין דם יוצא ממנו. ובדיוק מציין שכבר מת לא מפרפר, וזה מודה גם ר' אליעזר שאין לומר שבא רק לדוגמא וה"ה חנוק, דשם חלל נזכר בפרשה ד' פעמים הרי בא בדוקא, והת"ק מדייק שגם מ"ש באדמה נופל בשדה שהם דברים מיותרים מציין במ"ש באדמה למעט טמון, שזה ההבדל בין בארץ ובין באדמה שהאדמה הוא על הארץ ומציין שנמצא על פני האדמה, ששם הגלוי באדמה לא טמון שע"ז היל"ל בארץ, ומ"ש נופל ממעט תלוי, ובשדה ממעט צף על פני המים, ומ"ש באדמה אשר ה' אלהיך נותן לך כולל גם עבר הירדן, ובספרא (קדושים סי' נח אמור סי' קנג בהר סי' ב) ממ"ש כי תבוא אל הארץ אשר אני נותן לכם ממעט עבר הירדן, אבל פה אינו תולה בביאה ולא הזכיר לשון ארץ רק באדמה שכולל כל אדמה שהיא להם נתונה מה'. ור' אליעזר ס"ל שלא בעינן בזה קרא כדכתיב:

קלג לא נודע מי הכהו. הא נודע אפילו על ידי עד אחד מקרי נודע כמו שלמד בספרא (ויקרא סי' רסג) מלשון או הודע אף על ידי עד אחד ואף על ידי אשה. ומ"ש תלמוד לומר וענו ואמרו ר"ל וסוף הפסוק ועיניו לא ראו כ"ה (בסוטה דף מז):

קלד (ב) ויצאו זקניך ושופטיך. לר"ש הוי"ו הוא וי"ו הבאור, זקניך שהם שופטיך ר"ל מסנהדרי גדולה. ור"י ס"ל דאם כן היה טוב יותר לכתוב בלא וי"ו. והיה פירושו זקניך שהם שופטיך ר"ל שופטי כלל ישראל שהם סנהדרי גדולה כמ"ש ואל השופט אשר יהיה בימים ההם, ומדכתב וא"ו שמורה גם כן על החבור מפרשינן שהוא גם כן וי"ו החבור, ובכ"ז ידעינן שהם מסנהדרי גדולה שכמו שמופטיך הם מסנהדרי גדולה כן זקניך, וז"ש בסנהדרין (דף יד) אלא וא"ו ושופטיך ממניא ור"ש וא"ו לא דריש ר"ל אר"ש ס"ל שהוא וא"ו הבאור לבד כמו נבלה וטרפה לא יאכל שפי' נבלה שיש במינה טרפה כמ"ש בא"ש (כלל תג"ד):

ג וְהָיָה הָעִיר הַקְּרֹבָה אֶל־הֶחָלָל וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא עֶגְלַת בָּקָר אֲשֶׁר לֹא־עֻבַּד בָּהּ אֲשֶׁר לֹא־מָשְׁכָה בְּעֹל׃ ד וְהוֹרִדוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא אֶת־הָעֶגְלָה אֶל־נַחַל אֵיתָן אֲשֶׁר לֹא־יֵעָבֵד בּוֹ וְלֹא יִזָּרֵעַ וְעָרְפוּ־שָׁם אֶת־הָעֶגְלָה

בעל הטורים

(ג) לא עבד בה ולא משכה בעל לא יעבד ולא יזרע. הרי ד' מצות לכפר על ד' רוחות העולם. וכן ד' פעמים אלה וד"פ עגלה בפרשה

רש"י

סביבות החלל. לכל צד לידע ב איזו ע קרובה: (ד) אל נחל איתן. קשה ס שלא נעבד: וערפו. קוצץ ערפה בקופיץ ע אמר הקב"ה תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשות פ פירות:

שפתי חכמים

ב לא שהיה צריך למדוד מן החלל על כל עיר ועיר אלא המדידה הוא, לידע איזה הוא היותר קרובה אל החלל לפיכך אם היה החלל סמוך לעיר שבודאי אין עיר קרובה הימנה אל החלל אין צריך מדידה: ס ר"ל איתן לשון חזק וקשה: ע דגמרינן עריפה עריפה מחטאת העוף מה להלן ממול עורף אף כאן. ופי' ישיתו ערפה כמו מלת שמוט ישית השמוטה: פ וא"ת לפי זה משמע

ספרי

אומר זקניך ושופטיך שנים אין ב"ד שקול מוסיפים עליהם עוד אחד הרי שלשה:

קלה ומדדו אל הערים אשר סביבות החלל, מן החלל אל הערים ולא מן הערים אל החלל, נמצא ראשו במקום אחד וגופו במקום אחר מוליכים את הראש אצל הגוף דברי ר' אליעזר ורבי עקיבא אומר הגוף אצל הראש. נמצא סמוך לספר או לעיר שרובה ע"ג או לעיר שאין בה ב"ד לא היו מודדין, ואין מודדין אלא לעיר שיש בה ב"ד:

קלו (ג) והיתה העיר הקרובה, הקרובה שבקרובות. מכאן אמרו (שם) נמצא מכוון בין שתי עיירות שתיהם מביאים שתי עגלות דברי ר' אליעזר וחכ"א עיר אחת מביאה ואין שתי עיירות מביאות (שתי עגלות) ואין ירושלים מביאה עגלה ערופה:

קלז ולקחו זקני העיר ההיא, ולא זקני ירושלים:

קלח עגלת בקר. (ר"פ פרה) רבי אליעזר אומר עגלה בת שנתה ופרה בת שתים וחכ"א עגלה בת שתים ופרה בת ג' ובת ד'. (ד"א) [שנאמר] עגלת

התורה והמצוה

קלה ומדדו. שמצוה למדוד אפילו ידוע שזו העיר הקרובה כמ"ש (בסוטה מה) ופ"ק דסנהדרין ומודדים מן החלל אל הערים, ולענין מת מצוה קונה מקומו ונמצא ראשו במקום אחד וגופו במקום אחר ס"ל לר"א שהגוף נשאר במקומו ור"ע ס"ל שהראש נשאר במקומו והגוף נד ממקומו כן מפרש בגמרא (דף מה). ומ"ש והיתה העיר הקרובה ולקחו זקני העיר ההיא מבואר שלעיר שאין בה ב"ד אין מודדים ואז מודדים לעיר הקרובה שיש בה ב"ד כן פי' בגמרא שם, ואם אין ב"ד בשום מקום פליגי ר' אמי ור' אסי במכות (דף יא) אם מביאים ע"ע עי' בתוס' שם. ומ"ש נמצא סמוך לספר משום דבעינן כי ימצא (כנ"ל סי' קלא):

קלו (ג) והיתה העיר הקרובה. ס"ל לחכמים דאי אפשר לצמצם והקרובה ולא הקרובות ולכן בה"ג שתיהם מביאים עגלה אחת בשותפות ויתנו ביניהם ור"א ס"ל שאפשר לצמצם וקרובה ואפילו קרובות כן פי' בבכורות (דף יח) ובסוטה שם. ומ"ש ואין ירושלים מביאה מפרש בגמרא (סוטה מה ע"ב) דכתיב אשר ה' נותן לך לרשתה וסבר ירושלים לא נתחלקה לשבטים:

קלז ולקחו זקני העיר ההוא. לא ממשה הזקנים שבאו מירושלים כמ"ש במשנה סוטה (שם) נפטרו זקני ירושלים והלכו להם, זקני אותה העיר מביאים עגלת בקר:

קלח עגלת בקר. כבר הארכתי בזה בספר התו"כ ויקרא (סי' ר"ח), ושם באתי טעם מחלוקת ר"א וחכמים, שלדעת ר"א בשנה השנית נקרא בשם פר ולדעת חכמים נקרא בשם עגל, ובארתי שלדעת חכמים כל מקום שנאמר עגל בן בקר אינו מציין המין ואין פירושו עגל ממין הבקר כי שם עגל או פר מיוחד רק במין הבקר ולא נמצא במינים אחרים, רק פי' עגל שהוא בקר כי בקר מציין הגדלות ר"ל עגל שהוא גדול כבקר היינו בן שתי שנים, שהוא עגל וגם בקר עי"ש בארך, וזה עומק דברי הספרי הנז' שנשמטו ממנו אז:

דִּימְשְׁחוּן לְקִרְוַיָּא דִּי סַחֲרָנוּת קְטִילָא׃ ג וּתְהֵי קַרְתָּא דְּקָרִיבָא לְקְטִילָא וְיִסְּבוּן סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא עֶגְלַת תּוֹרֵי דִּי לָא אִתְפְּלַח בַּהּ דִּי לָא נְגִידַת בְּנִיר׃ ד וְיַחְתוּן סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא יָת עֶגְלְתָא לְנַחְלָא בַּיָּר דִּי לָא אִתְפְּלַח בֵּהּ וְלָא יִזְדְּרַע וְיִנְקְפוּן תַּמָּן

ית

ספרי

בקר שיהא בה שני דרכים, הא כיצד (בשתים) [בת שתים] (עגלת בקר) [עגלה ובקר. כיוצא בו] דבר אחר רתיצה בזקנים וכפרה בכהנים: **קלט** אשר לא עובד בה, כל עבודה. ומנין בעול [שאינו של עבודה] ת"ל אשר לא משכה בעל: **קמ** (ד) והורידו זקני העיר ההיא, מצוה בזקני העיר ההיא: **קמא** אל נחל איתן. (שם) כמשמעו קשה. ואף על פי שאינה איתן כשר. **קמב** עורפין אותה בקופיץ מאחריה ומקומה אסור מלזרוע ומלעבוד. יכול יהא אסור מלהדוק שם פשתן ומלנקר שם את האבנים ת"ל לא יזרע, זריעה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה מה זריעה מיוחדת שהוא (חובת קרקע) [בקרקע] יצאו אלו שאינם (חובת קרקע) [בקרקע]: **קמג** וערפו שם, נאמר כאן עריפה ונאמר להלן (שמות יג) עריפה מה עריפה

התורה והמצוה

אז, וז"ש שיהא בה שני דרכים, ואמר שכן מ"ש ונגשו הכהנים וכל זקני העיר ירחצו יש בו שני דרכים רחיצה בזקנים וכפרה בכהנים:

קלט אשר לא עבד בה אשר לא משכה בעל. עול הוא בכלל עבודה, רק שאר עבודות אין פוסלות אלא בשעת מלאכה ואם משכה בעול טפח נפסלה אף על פי שלא הרש בה ולא עשה בה מלאכה כן הוא בסוטה (דף מו):

קמ (ד) והורידו זקני העיר ההוא. חזר שנית זקני העיר ההיא ללמד שכן מצותו לעכב אפי' בדיעבד (כנ"ל סיף סי' קלה), והגר"א גרים שיכול מצוה בזקני העיר ההיא תלמוד לומר שוב זקני העיר ההיא שנה הכתוב לעכב מכאן אמרו נמצא סמוך לספר או לעיר שרובה עכו"ם או לעיר שאין בה ב"ד לא היו מודדין ואין מודדין אלא לעיר שיש בה ב"ד, ע"כ. ומחקה מן סוף סי' קלה שמקומו כאן:

קמא אל נחל איתן. תרגום אונקלוס ויונתן לחקל בייר, וכן פי' רש"י, והרמב"ם פי' נחל שוטף. והנה שם נחל בא על הגיא שבין ההרים שלשם ישטפו מי הגשמים או מעינות היורדים מן ההרים כמ"ש ואשד הנחלים. המשלח מעינות בנחלים בין הרים יהלכון, ובימי השרב ייבש הנחל כמ"ש ויבש הנחל כי לא היה גשם בארץ, אחי בגדו כמו נחל וגו' בעת יזורבו נצמתו, ועי' בספרא (שמיני סי' עז) וגם אז נקרא בשם נחל. ודעת הרמב"ם שהוא דומה עם מ"ש ויגל כמים משפט וצדקה כנחל איתן, אתה הובשת נהרות איתן, פי' השוטפים, בחוזק וכן וישב הים לפנות בקר לאיתנו, ובגמרא (סוטה מו) מנין לאיתן שהוא קשה שנאמר איתן מושבך כולל שגם הקרקע עצמה קשה שלא יעבד בו [שזה בודאי מדבר על עת יבושת המים שאז אפשר לזרוע שם לא בעת שטף המים] ועל שטיפת המים אין צריך להביא ראיה שזה פשטות הלשון, ועי' בשו"ת מהרי"ק (שרש קנב ובשו"ת ח"ל (סי' לב). ובזה אין סתירה להרמב"ם ממ"ש בגדה (דף ה) בתולת קרקע היינו שלא נעבדה כ"מ לנחל איתן כי זה מדבר בעת יבושת המים, שאז אין לעבוד בו:

קמב אשר לא יעבד בו ולא יזרע. בגמרא (דף מ"ו ע"ב) ר' יאשיה אמר אשר לא יעבד לשעבר ור' יונתן אמר להבא, רבא אמר להבא כולי עלמא לא פליגי דכתיב ולא יזרע, כי פליגי לשעבר ר' יאשיה סבר מי כתיב ולא יעובד ור' יונתן אמר מי כתיב אשר לא נעבד, ור' יאשיה אמר אשר לשעבר משמע ור' יונתן אמר אשר רבויא הוא, פי' שמלת אשר נקרא כנוי המיחד ובא לציין איזה סימן בהשם שבא ליחד אותו, ולא ידלק על הגווי, שע"ז היל"ל ולא יעובד וע"כ סבר ר' יאשיה בא לציין את הנחל איתן שהוא נחל אשר לא נעבד מימיו, ור' יונתן מדייק שא"כ היל"ל אשר לא נעבד, וע"כ פי' שהוא רק צווי לעתיד, ומ"ש מלת אשר מפני שי"ל שלא יעבד הוא כלל ולא יזרע הוא פרט וזריעה אין מידי אחרינא לא כמש"ש בגמרא שם"ז, ומשיב אשר רבויא הוא שע"י מלת אשר שבא ליחד שם נחל איתן שלא יעבד בו שום עבודה, ומ"ש ולא יזרע ר"ל עבודה דומיא דזריעה בגופה של קרקע, ור' יאשיה ס"ל שמלת אשר יציין שהוא תואר לנחל איתן שלא נעבד מימיו, ובכ"ז ע"י שכתב לשון עתיד שמשמע זמן כולל העבר וההוה והעתיד כמו ככה יעשה איוב כל הימים, ידעינן איסור גם לעתיד. ונראה שמש"ש מנין לאיתן שהוא קשה אחרים אומרים מנין לאיתן שהוא ישן, פליגי בזה, שמ"ד שהוא ישן ס"ל כר' יאשיה שלא נעבד גם לשעבר ומ"ד שהוא קשה ס"ל כר' יונתן וסתמא דספרי משמע כר' יונתן:

קמג וערפו. פעל נגזר משם ערף, ובגמרא גמר עריפה עריפה מפטאת העוף (דשם כתיב ממול ערפו)

ופסר

בנחל: ה וְנִגְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי כִּי בָם בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בְּשֵׁם יְהוָה וְעַל־פִּיהֶם יִהְיֶה כָּל־רִיב וְכָל־נָגַע: ו וְכֹל זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא הַקְּרֹבִים אֶל־הֶחָלָל יִרְחֲצוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הָעֶגְלָה הָעֲרוּפָה בַנָּחַל: מפטיר ז וְעָנוּ וְאָמְרוּ יָדֵינוּ לֹא °שָׁפְכָה אֶת־הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ: ח כַּפֵּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־פָּדִיתָ יְהוָה וְאַל־תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְנִכַּפֵּר לָהֶם הַדָּם: ט וְאַתָּה

°שפכו קרי

בעל הטורים

בפרשה: (ז) לא שפכה כתיב בה"א שלא נגעתו בו בה' אצבעותינו. ועוד כי הנפש יש לה ה' שמות. ולכן נתן דוד ליואב ה' קללות כשהרג לאבנר זב ומצרע וכו' (ש"ב ג'). כפר לעמך ישראל. מכאן שכל ישראל ערבין זה בזה: כפר לעמך ישראל אשר פדית ר"ת בני' זה הכהנים:

רש"י

(ז) ידינו לא שפכה. וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים הם אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה והכהנים אומרים כפר צ לעמך ישראל: (ח) ונכפר להם הדם. הכתוב מבשרם שמשעשו כן יכופר להם העון: (ט) ואתה תבער. (כתובות לז) מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג והוא הישר בעיני ה':

שפתי חכמים

שאם נהרג זקן או חולה שאין עושין פירות שאין מביאין עגלה ערופה וזה אינו דהא קרא לא מחלק וי"ל פירות היינו מצות שלא הניחוהו לקיים מצות שגם הם נקראים פירות: צ דאל"כ כהנים הכא מאי עבידתייהו בשלמא הזקנים דכתיב וכל זקני העיר ירחצו וגו' אלא הכהנים מאי בעו הכא אלא הם אומרים כפר לעמך ישראל:

ספרי

האמור (להלן) [כאן] עורפים בקופיץ מאחריה ואסור בהנאה וקוברו אף עריפה האמורה (כאן) [להלן] עורפו בקופיץ מאחוריו וקוברו ואסור בהנאה: בנחל. אע"פ שאינו איתן: **קמד** (ה) ונגשו הכהנים בני לוי, מכלל שנאמר (דברים יח) (ושרת בשם ה' אלהיו) [לשרתו] אין לי אלא תמימים בעלי מומים מנין ת"ל בני לוי: כי בם בחר ה' אלהיך, מגיד שברכת כהנים כשרה בבעלי מומים: לשרתו ולברך בשם ה', מקיש ברכה לשירות מה שירות בעמידה אף ברכה בעמידה: **קמה** ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע, (סנהדרין לד וש"נ) מקיש ריבים לנגעים [ונגעים לריבים] מה (ריבים) [נגעים] ביום אף (נגעים) [ריבים] ביום. מה ריבים שלא בקרובים אף נגעים שלא בקרובים. אי מה ריבים בשלשה אף נגעים בשלשה, ודין הוא אם ממונו בג' גופו אינו דין שיהא בג' ת"ל (ויקרא כז) או אל אחד מבניו הכהנים ללמדך שכהן אחד רואה את הנגעים: **קמו** (ו) וכל זקני העיר ההוא, אפילו הם מאה, לפי שאמרנו למעלה ג' ותמשה

התורה והמצוה

ואמר האזור למד מכאן דאסור בהנאה דכפרה כתיב בה כקדשים (עי' כריתות דף ו', ע"ג דף כט, בכורות דף י). ומ"ש בנחל מיותר דכבר אמר וערפו שם, דהיינו בנחל, בא ללמד שבדיעבד כשר בנחל לבד אף שאינו איתן:

קמד (ה) ונגשו הכהנים בני לוי. כבר באמרתי (ויקרא סי' לח) שיש הבדל בין כשאמר בני אהרן הכהנים שאז ממעט בע"מ וכשאמר הכהנים בני אהרן מרבה בע"מ, וה"ה שיש הבדל זה בין אם היה אומר בני לוי הכהנים שאז היה ממעט בע"מ לא כן כשאמר הכהנים בני לוי מרבה בע"מ עי"ש הטעם, וצריך לזה מפני שכתוב כי בם בחר ה' לשרתו ומשמע רק כהנים המוכנים לעבודה לכן אמר הכהנים בני לוי וידעיק שמ"ש לשרתו היינו ברכת כהנים שלשירות זה כשר בעל מום, והיה די שיאמר כי בם בחר לברך בשם ה' והוסיף לשרתו ללמד שברכת כהנים דינה כשירות שצריך עמידה:

קמה ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע. מאמר זה שנוי בספרא תזריע (סי' מג) ושם באתי.

קמו (ו) וכל זקני העיר ההוא. כי הזקנים המוזכרים למעלה בין מ"ש זקניך ושופטיך הם ה' גרי וג'

ית עגלתא בנחלא: ח ויתקרבון כהניא בני לואי ארי בהון אתרעי יי אלהך לשמשותיה ולברכא בשמא דיי ועל מימריהון יהי כל דין וכל מכתש סגירו: ו וכל סבי קרתא ההיא דקריבין לקטילא יסחון ית ידיהון על עגלתא דנקיפתא בנחלא: ז ויתיבון ויימרון ידנא לא אשדו ית דמא הדין ועיננא לא חזאה: ח כהניא יימרון כפר לעמך ישראל די פרקתא יי ולא תתן חובת דם זכאי בגו

ספרי

יכול אף כאן כן ת"ל וכל זקני העיר ההוא ואפילו הם מאה: ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל, על מקום עריפתה של עגלה. יכול יעלו מן הנחל ויאמרו ת"ל בנחל שתהיה (אמירתם ועניתם) [רחיצתם ואמירתם] בנחל:

קמז (ז) וענו ואמרו, בלשון הקודש. ידינו לא שפכו. (סוטה מז) וכי עלתה על לבנו שזקני ב"ד שופכי דמים הם אלא שלא בא לידינו ופטרנוהו בלא (לויה) [מזון] ולא ראינוהו והנחנוהו [בלא לויה] והכהנים אומרים כפר לעמך ישראל (כשהוא אומר):

קמח (ח) אשר פדית ה', מלמד שכפרה זו מכפרת על יוצאי מצרים: כפר לעמך, אלו החיים. אשר פדית, אלו המתים מלמד שהמתים צריכים כפרה. נמצינו למדין ששופך דמים חוטא [עד יצ"מ]. אשר פדית, על מנת כן פדיתנו שלא יהיו בנו שופכי דמים. ד"א על מנת כן פדיתנו שאם נחטא אתה מכפר עלינו: קמט [ונכפר להם הדם] ורוח הקודש אומר כל זמן שתעשו ככה הדם מכפר לכם: ואתה תבער. בער עושי הרעות מישראל:

התורה והמצוה

נ' לר"מ ובין מ"ש והורידו זקני העיר ההיא הם רק ב"ד של שלשה, אבל ברחובה אמר כל זקני העיר אפילו הם מאה, ומ"ש על העגלה הערופה בנחל והיה די לומר על העגלה, מלמד במ"ש הערופה שצריך לרחוץ על מקום עריפתה ולא להביא העגלה על מקום אחר וצריכין עליו כי צריך לקברה במקומה ושם ירחצו, ומה שכפל שם בנחל זה פעם שלישי, ר"ל שירחצו בנחל ושם יענו ויאמרו שגם האמירה תהיה בנחל, וכמ"ש בסוטה (דף מז):

קמז (ז) וענו ואמרו. בלה"ק כמו שלמד בסוטה (דף מו) מן וענו הלוים ואמרו: ידינו לא שפכו. פי' שלא היינו גרמא לרצח הזה לא ע"י שלא נתנו מזון להרוצח ועי"כ היה מוכרח להרוג את הנרצח לעשוק את לחמו למלא נפשו כי ירעב, ולא ע"י שלא נתנו לויה להנרצח שלא ילך יחידי במקום סכנה, וכ"ז יאמרו זקני העיר, ואז יאמרו הכהנים כפר לעמך ישראל, ר"ל שתחלה חל עון הרצח הזה על העיר הקרובה שנראה שהם היו גרמא בנזקין ואחר שירחצו ידיהם ויודיעו שידם לא שפכו את הדם חל העון הזה על כלל ישראל, וכמ"ש בסוף מסעי ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה ואמרו בספרי (שם סי' לב) מגיד ששפיכות דם מטמא את הארץ ומסלקת את השכינה ומפני ש"ד חרב ביהמ"ק וצריך כפרה על הכלל ולארץ לא יכופר כי אם בדם שופכו וזה א"א שלא נודע מי הכהו, וע"כ לוקחים עגלה שאינו עושה פירות ועורפין אותה בנחל שאינו עושה פירות שבזה מעוררים ענין הרציחה שהיתה כדוגמא זו כמ"ש חז"ל, ונגשו הכהנים בני לוי שהם העומדים בראש כלל ישראל לכלא פשע ולהתם חטאת, ועל זה אמר ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע, שכל ריבים ונגעים הקולר תלוי בצוארם, שהיה ראוי שבזכותם תכלא כל ריב ונגע מקרב ישראל, ולכן אחרי שזקני העיר ינקו את העיר שהם נקיים מגרמת הרצח הזה ותלה האשמה על הכלל והכהנים בראשם יאמרו הכהנים כפר לעמך ישראל כי הם המכפרים על הכלל:

קמח (ח) כפר לעמך אשר פדית. מה שהוסיף אשר פדית משמע שיכפר לעם יוצאי מצרים שהם היו הנפדים לא עם החיים עתה שהם לא נפדו, וזה שאמר כפר לעמך אלו החיים [ר"ל אם היה כתוב כפר לעמך פי' לעמך החיים עתה) אשר פדית אלו המתים שמזה משמע שיכפר ליוצאי מצרים שפדה אותם והם מתו כבר, ופי' חז"ל שמלמד שעל מנת כן פדה אותנו שלא ימצא בשום דור מן הדורות שופכי דמים, ועתה שנמצא שופכי דמים התגלה למפרע שיוצאי מצרים לא היו ראוים אל הפדיון, וכל הנסים שעשה להם נ"ה שלא לצורך והרי על ידי החטא זה חזר האשמה על יוצאי מצרים שנודע שלא היו ראוים שאם היו ראוים היה זכותם מציל את בניהם מהחטא שפיכת דמים והם צריכים כפרה, וזה שאמר שהמתים צריכים כפרה, ומבאר כי השופך דמים הוסיף עד יציאת מצרים וכפרה זו שמנקה אותם מעון שפיכת דמים מכפרת על יוצאי מצרים, [וכבר אמרו שהעושים לו נס מנכים לו מזכיותיו, ואחר שנודע שלא היו ראוים לנסים האלה ונעשו לבטלה ממילא ינוכה להם מזכיותיהם וצריכים כפרה], ובד"א מפרש מה שכתב אשר פדית ה', ר"ל שלא על מנת כן פדית אותם שאם יחטאו הכפר עונותיהם שאם לא כן לא היה ראוי שיגאלם אחר שידע שאי אפשר שלא יחטאו בעתיד והיה כל הפדות לבטלה כי כשיחטאו ולא ימצאו כופר ישוב להגלותם ולמה פדם בחנם]:

קמט ונכפר להם הדם. בא בבנין מורכב מנפעל והתפעל, שבנין נפעל מורה שבזה יכופר להם ולא

תְּבַעֵר הַדָּם הַנָּקִי מִקִּרְבֶּךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃ ס ס ס

צ"ז. סלו"א סימן. ומפטירין אנכי אנכי בישעיה סימן נ"א:

י כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶיךָ וּנְתָנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ׃ יא וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת־תֹּאַר וְחָשַׁקְתָּ בָהּ וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה׃ יב וַהֲבֵאתָהּ אֶל־תּוֹךְ

בעל הטורים

(י) כי תצא. למה כתיב פרשת עגלה ערופה בין שתי מלחמות הקדים לה מלחמה שלא יאמר השונא אהרוג כי עם מלחמה היא ויאמרו האויבים הרגוהו במלחמה [ועיין בח"י]. וכתיב מלחמה אחריה לומר תבער דם הנקי להרוג הרוצח ואח"כ תלך במלחמה ותצא. ולא היו מניחין לילך שונאים במלחמה ביחד שמא יהרגו זה לזה במלחמה: כי תעשה הישר וסמיך ליה כי תצא למלחמה שאין יוצאין למלחמה אלא צדיקים. ד' וסמיך ליה כי תצא למלחמה לומר שהשם יוצא עמך כענין שנא' (זכריה יד) ויצא ה' ונלחם בגוים. כי תצא. לא אליהם ואל תניחם לבא עליך פן ישחיתו הארץ. על אויבך חסר יו"ד (ולא כן דעת בעלי המסרה) שבמלחמה יחיד הכתוב מדבר: שביו. בגי' ואם יהיו כנענים: (יא) אשת בגי' בשר נבלה מאוסה. כמו שדרשו חכמים (קידושין כא) מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבלות: לך לאשה והבאתה אל תוך ביתך. לומר לאחר שתגייר אותה תהיה לך:

רש"י

(י) כי תצא למלחמה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו א שהרי כבר נאמר (לעיל כ) לא תחיה כל נשמה: ושבית שביו. (ספרי) לרבות כנעניים שבתוכה ב ואע"פ שהם משבעה אומות: (יא) ולקחת לך לאשה. לא דברה תורה אלא כנגד יצר ג הרע שאם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנאמר אחריו כי תהיין לאיש וגו' וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיות הללו:

שפתי חכמים

א וא"ת דלמא לעולם במלחמת א"י הכתוב מדבר ומה שכתוב ושבית שביו היינו אם נמצאו בה משאר עממים שלא מז' עממים. וי"ל דרש"י עצמו מתרץ קושיא זו במה שפי' אחריו ושבית שביו לרבות כנענים שבתוכה ואע"פ שהן מז' עממים ש"מ דבכל מקום הולך אחר אנשי העיר דהא הכא אם אנשי העיר משאר עממים אף כנענים שבתוכו מותר לקיימן וה"ה אם אנשי העיר מז' עממים אף שאר עממים שבתוכו אסור לקיימן ואי מדבר ממלחמת א"י אין לומר ושבית שביו דאין לומר דקאי על שאר עממים שבתוכו דהא אף שאר אומות שבתוכו אסור לקיימן כדפרי' מצאתי בשם מהרי"ן. וברא"ם תירץ כיון דעיקר הפרשה אינה אלא להתיר יפת תואר לא היה לו להתירה אלא במלחמת הרשות שכל הנשים הם בהיתר ולא במלחמת חובה שכל הנשים הם באיסור לא תחיה מלבד אותה שבשבה היא משאר עממים ושמא לא שבה ואת"ל שבה ה"ל מיעוטא דמיעוטא: ב שנשיהם וטפם ניצולים כמותם דאל"כ שביו ל"ל עיין לעיל בפ' שופטים בפסוק כל [illegible] הנשמה גם: ג ת"ל-דלשון ולקחת לך לאשה משמע דמצות עשה שיקח ע"א לאשה וזה אינו דהא יותר טוב הוא שיקח [illegible]

ספרי

א (י) כי תצא למלחמה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר: על אויביך. כנגד אויביך: ונתנו ה' אלהיך. אם עשית כל האמור בענין סוף שה' אלהיך נותנו בידך:
ב ושבית שביו, לרבות כנענים שבה:
ג (יא) וראית בשביה. בשעת שביה:
ד אשת. אף על פי שהיא אשת איש:
ה יפת תואר. אין לי אלא בזמן שהיא יפת תואר מנין אף על פי שהיא כעורה, ת"ל וחשקת אף על פי שאינה יפת תואר:
ו ולקחת לך לאשה. שלא תאמר הרי זו לאבא הרי זו לאחי:
ז (יב) והבאתה אל תוך ביתך. ולא לבית

התורה והמצוה

יחול עליהם עון דם, ובנין התפעל שמורה עשות הפעולה בעצמו בענין שהוא הפועל והנפעל, מציין שהנם שאין כפרה לדם השפך כי אם בדם שופכו, אחר שיעשו מעשים האלה הדם יכפר לכם, ר"ל דם העגלה יעשה משפט ברוצחו, כמו שדם נבות עשה נקמה באחאב והדם יעשה הכפרה, ועל זה בא בנין התפעל, שהדם יפעל הכפרה לכפר על עצמו, שזה גדר בנין התפעל, שפועל ונפעל כאחד, והוסיף ואתה תבער הדם הנקי, ר"ל שיש עוד אופן שני אם תעשה הישר בעיני ה' אז תזכה שיתגלה מי הוא הרוצח ואתה בעצמך תעשה בו משפט לבער עושי הרעות מישראל, ועל זה בא גם בנין נפעל, שהדם יכופר על ידי אחר. שהוא על ידי הב"ד שיבערו דם הנקי, וזה יהיה אם תעשה הישר בעיני ה':

עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל וְיִתְכַּפַּר לְהוֹן עַל דְּמָא : ט וְאַתְּ תְּפַלֵּי חוֹבַת דַּם זַכַּאי מִבֵּינָךְ אֲרֵי תַעְבֵּד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ : ס ס ס

י אֲרֵי תִפּוֹק לַאֲגָחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְיִמְסְרִנּוּן יְיָ אֱלָהָךְ בִּידָךְ וְתִשְׁבֵּי שִׁבְיְהוֹן : יא וְתֶחֱזֵי בְּשִׁבְיְתָא אִתְּתָא שַׁפִּירַת חֵיזוּ וְתִתְרְעֵי בַהּ וְתִסְּבַהּ לָךְ לְאִנְתּוּ : יב וְתַעֲלִנַּהּ לְגוֹ בֵּיתָךְ וּתְגַלַּח יָת רֵישַׁהּ וּתְרַבֵּי יָת טוּפְרָנַהָא :

ספרי

אתר. וגלחה את ראשה וגו'. (יבמות מח) ר' אליעזר אומר תקוץ רבי עקיבא אומר תגדל. אמר רבי אליעזר נאמרה עשיה בראש ונאמרה עשיה בצפרנים מה עשיה האמורה בראש העברה אף עשיה האמורה בצפרנים העברה, רבי עקיבא אומר נאמר עשיה בראש ונאמר עשיה בצפרנים מה עשיה האמורה בראש נוול אף עשיה האמורה בצפרנים נוול, וראיה לדבר (שמואל ב יט) ומפיבושת בן שאול ירד לקראת (דוד) המלך ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו. ד"א (דניאל ד) עד די שעריה כנשרין רבה וטפרוהי כצפרין :

התורה והמצוה

א (י) כי תצא. מלת כי יציין את הרשות כמ"ש בזה בהתוה"מ ויקרא (סי' יב) שעל מלחמת חובה היל"ל בצאתך למלחמה וגם שאיך אמר ושבית שביו הלא מוזהר בלא תחיה כל נשמה, ומ"ש על אויביך כי לא תעשה מלחמת הרשות כנגד עמים שאתה בשלום עמהם רק כנגד אויבים, וכן אמר בפרשת שופטים כ"פ, ומ"ש אם עשית כל האמור בענין היינו כל מה שנצטוו בפרשת שופטים לעשות בעת מלחמת רשות :

ב ושבית שביו. כבר בארתי ויקרא (סי' י"ג) שכ"מ שבא שם הפעולה נוסף על הפעל יש בו דרוש, כי מושג השם משמע שכבר היא שבי סוחר אל מושג הפעל ושבית שמציין שעוסק בפעולה, וע"כ דרשו מ"ש וישב ממנו שבי שבשו שפחה אחת ר"ל שכבר הי' שבי, וכן פה פי' שתשבה מה שכבר הוא מן הכנענים ומלמד שהכנענים שבחו"ל אם חוזרים בתשובה מקבלים אותם כדעת ר"ש כמ"ש בסוטה (דף לה ע"ב), וכבר למד בפרשת שופטים (סי' קכ"ג) ממ"ש למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות שאם חוזרים בתשובה מקבלים אותם וזה נאמר גם כן בסוטה שם אליבא דר"ש ועיין בתוס' שם ואכמ"ל בזה :

ג (יא) וראית בשביה. חז"ל הבדילו בין שם שבי ובין שם שביה. שם שבי בא על שהוחלט עליהם מכבר להיות בשבי. ושם שביה הוא בעת שמכינים אותם לכך ולא הוחלט עליהם שם שבי. כמו שתראה (בד"ה ב כח) בשבי ששבו בני אפרים מיהודה קרא בכל הענין בשם שביה כי לא הוחלט שיהיו שבי דהא החזירום לארצם. וע"כ אמרו וראית בשביה בשעת שביה מדלא אמר וראית בשבי :

ד אשת יפת תאר. היל"ל אשה יפת תואר בלא סמיכות, רק שאשה כולל בתולה ובעולה ואשת בסמיכות מורה בעולה דוקא. כמו אשת לדה אשת בעלת אוב, כבר היה לה בעל וזה מציין השם בסמיכות :

ה וחשקת בה. פעל חשק נבדל משמות אוה חמד וכיוצא, שכולם מציינים שחומד הדבר מפני יפיו או מעלה אחרת שמצא בהדבר, והחשק הוא בלא טעם שלפעמים יחשק בכעורה ובעלת מום, ואמרו שהחשק אין לו עינים, וע"כ ממ"ש וחשקת מבואר אעפ"י שהיא כעורה :

ו ולקחת לך לאשה. ממלת לך דייקו למעט שלא יקחנה שתהיה אשה לאביו או לאחיו, וכל הדרשות האלה מובאים בקדושין (דף כא) :

ז (יב) והבאתה אל תוך ביתך. הוא כמ"ש הרמב"ם (פ"ח מה' מלכים) וז"ל מנין שלא יבעלנה במלחמה שנאמר והבאתה אל תוך ביתך יכניסנה למקום ואח"כ יבעול. ומ"ש ועשתה את צפרניה פי' ר"א שעשיה שעשתה בראש לנוולה ע"י גלוח תעשה בצפרנים שבהם הגידול נוול, ור"ע פי' שתעשה מעשה כזה בצפרנים לקצצם כמו שקצץ שער הראש. ומ"ש וראיה לדבר פי' ביבמות (דף מח) שהוא ראיה לר"א שעשה פי' ולא עשה שלא קצץ צפרני רגליו כמו ולא עשה שפמו דהיינו שלא קצץ שער השפה, ולפ"ז י"ל שלר' אליעזר תעשה ענינים אלו לא כדי לנוולה רק להכינה אל הקדושה והטהרה כמ"ש הראב"ע והרמב"ן וכמו שהיה המצורע מגלח להכנס מן הטומאה אל הטהרה וכן גלוח הלוים, ומטעם זה הסירה גם הצפרנים שגדלו בגויותה והסירה שמלת שביה כמ"ש והטהרו והחליפו שמלותיכם, וכל אלו הענינים להכין אותה אל הגירות ומחלפת השערות והצפרנים והשמלות שהיו עליה בגויותה ומכינה א"ע לפרוש מן עבודת האלילים, וידוע שהעובדים לכוכב נוגה היה לאליל הזה יום מיוחד בשנה שהוכרחו הנשים לגלח שערותם לאליל הזמה או להיות קדשה באותו היום ואתנה יהיה להאליל, ואמת זה בהיותה מכינה א"ע לבעילת היתר גלחה שערה לש"ש, וזה לדעת ר"א, ור"ע ס"ל הטעם שהיה לנוול וע"כ פי' שתגדל צפרניה ותסיר הבגדים שהיתה מתקשטת בהם

בֵּיתֶךָ וְגִלְּחָה אֶת־רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת־צִפָּרְנֶיהָ׃ יג וְהֵסִירָה אֶת־שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ וְיָשְׁבָה בְּבֵיתֶךָ וּבָכְתָה אֶת־אָבִיהָ וְאֶת־אִמָּהּ יֶרַח יָמִים וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה׃ יד וְהָיָה אִם־לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ וּמָכֹר לֹא־תִמְכְּרֶנָּה בַּכָּסֶף לֹא־תִתְעַמֵּר בָּהּ תַּחַת

בעל הטורים

לאשה ולא בגוותה: (יב) וגלחה את ראשה. לפי שהטיבה ראשה לפתותך. ועשתה את צפרניה. לפי שרמוז לך בהם לפתותך: (יג) ירח ימים ולא אמר חדש לומר לך מה ירח אורו פגום כנגד אור השמש אף כותית מאוסה היא כנגד בת ישראל: (יד) ושלחתה

רש"י

אשת. (קידושין כא) אפי' ד אשת איש: (יב) ועשתה את צפרניה. (ספרי) תגדלם ה כדי שתתנוול: (יג) והסירה את שמלת שביה. לפי שהם נאים שהגוים ו בנותיהם מתקשטות במלחמה בשביל להזנות אחרים עמהם: וישבה בביתך. (יבמות מח ספרי) בבית שמשתמש בו ז נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה רואה בבכיתה רואה בנוולה כדי שתתגנה עליו: ובכתה את אביה. (ספרי) כל כך ח למה כדי שתהא בת ישראל שמחה וזו עצבה בת ישראל מתקשטת וזו מתנוולת: (יד) והיה אם לא חפצת בה. (שם) הכתוב מבשרך שסופך ט לשנאתה: לא תתעמר בה. לא

שפתי חכמים

לאשה: ד ומה שפי' שלא כסדר הקרא וי"ל דאין רצונו בו לפרש הקרא אלא קאי אפירוש דלעיל מיניה דפי' אם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור ומדהוצרך להתיר יפת תואר ש"מ בלא יפת תואר אסור מן התורה וזה אינו דע"א אינה אסורה אלא מדרבנן כדאמרינן דחכמים גזרו דהבא על הע"א דחייב משום נשג"ז ומתרץ דודאי ע"א פנויה אינה אלא מדרבנן אבל כאן כתיב אשת דמשמע אפילו אשת איש. ואין להקשות מנ"מ אם היא אשת איש והא אין קידושין לע"א דכתיב ואיש אשר ינאף את אשת רעהו ואמרינן אשת רעהו פרט לאשת ע"א שאין קידושין לע"א מ"מ א"א אסור דהא אף בני נח מוזהרים על א"א דכתיב ע"כ יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו ואמרינן באשתו ולא באשת חבירו וכן באבימלך דכתיב והיא בעולת בעל ש"מ דאשת איש אסור אף לבני נח כ"ש לישראל אבל ביפה תואר התיר לו הקב"ה: ה עיין בפ' בראשית על פסוק ויעש אלהים את הרקיע: ו ר"ל לפי שדרך עולם שלובשים בגדים בזויים בדרך כדי שלא יתקלקלו הבגדים הנאים א"כ לא היה לה להסיר בגדים הללו כדי שתתגנה עליו ומתרץ דודאי אומה ישראלית דרכן בכך שלובשים בגדים בזויים כשיוצאין לדרך אבל עובדי אלילים וכו': ז רצ"ל דלא הל"ל רק וישבה ובכתה דודאי בביתך הוא שהרי לעיל כתיב והבאתה אל תוך ביתך ומתרץ דס"ד אם היו לו שנים או שלשה בתים ואין דירתו אלא באחד שתשב באותו שאין דירתו בו. לכך נאמר וישבה בביתך בבית שמשתמש בו. ר"ל שעיקר דירתו בו: ח ר"ל למה אמרה תורה שתתאבל בשביל אביה ע"א ותבכה לא היה צורת. ומתרץ דבכיה זו לא בשביל כבוד אביה אלא כדי כו': ט כתב הרא"ם לא ידעתי מהיכן דרשו זה כו' ונראה דדרשו

ספרי

ח (יג) והסירה את שמלת שביה מעליה. מלמד שמעביר ממנה בגדים נאים ומלבישה בגדי אלמנות שהכנענים בנותיהם הם מתקשטות במלחמה בשביל להזנות אחרים עמהם:

ט וישבה בביתך. בבית שמשתמש בו נתקל בה ונכנס נתקל בה ויוצא רואה (בקרויה) [בקלקולה] ורואה בנוולה:

י ובכתה את אביה ואת אמה. (יבמות מח) אביה ואמה ממש דברי רבי אליעזר. רבי עקיבא אומר אין אביה ואמה אלא עבודת כוכבים שנא' (ירמי' ב) אומרים לעץ אבי אתה:

יא ירח ימים. שלשים יום, דבר אחר (שם) ירח אחד ימים שנים [ואחר כן] הרי ג' כדי (בגדי נויה שהיו עליה והמדה) תקון הולד כדברי רבי עקיבא להבחין בין זרע ראשון לזרע שני. ר' אליעזר אומר ירח ימים כמשמעו וכל כך למה כדי שתהיה בת ישראל שמחה וזו בוכה זו מתקשטת וזו מתנוולת:

יב [ואחר כן תבוא אליה]. הא אם לא עשה בה את כל המעשים האלו ובא עליה הרי זה בעילת זנות:

יג ואחר כן תבוא אליה ובעלתה. אין לך בה אלא מצות בעילה לבד: והיתה לך לאשה.

התורה והמצוה

וכ"ז כדי לנוולה ואונקלוס תרגם כדברי ר"ע וכן פי' רש"י וכן פסק הרמב"ם. ומ"ש ד"א מתקן הגר"א:

ח (יג) והסירה את שמלת שביה. כבר בארתי בהתו"ה (משפטים סי' קפ"ז) שגדר שם שמלה והבדל בינו ליתר נרדפיו שמורה על שמלה חשובה ומלבושי שבת ויו"ט כמ"ש (רות ג) ושמת שמלותיך עליך אלו בגדי שבת וע"כ אמרו חז"ל שמעביר ממנה בגדים נאים:

ט וישבה בביתך. כבר אמר והבאתה אל תוך ביתך, ופה הוסיף בביתך על צד הדיוק שתשב דוקא

יג ותעדי ית כסות שביתה מנה ותיתב בביתך ותבכי ית אבוהא וית אמה ירח יומין ובתר כן תעול לותה ותבעלנה ותהי לך לאנתו׃ יד ויהי אם לא תתרעי בה ותפטרנה לנפשה וזבנא לא תזבננה בכספא לא תתגר בה חלף די עניתה׃

ספרי

כענין שנאמר (שמות כא) שארה כסותה ועונתה לא יגרע׃

יד (יד) והיה אם לא חפצת בה. הכתוב מבשרך שאתה עתיד לשנאותה׃ ושלחתה לנפשה. ולא לבית אלהיה׃ ושלחתה בגט כדברי רבי יונתן ואם היתה חולה ימתין לה עד שתבריא קל וחומר לבנות ישראל שהם קדושות וטהורות׃

טו (ומכור) לא תמכרנה בכסף. אין לי אלא שלא ימכר בכסף. מנין שלא יתננה במתנה ושלא יעשה בה טובה. תלמוד לומר ומכור לא תמכרנה (בכסף)׃

טז לא תתעמר בה. לא תשתמש בה. דבר אחר לא תתעמר בה (כדברי ר' יונתן ד"א) הרי זו אזהרה (לב"ד) [לבד]. תחת אשר עניתה. אפילו לאחר מעשה יחידי׃

התורה והמצוה

בחדר שהוא יושב שם ביחוד ומשתמש שם, משא"כ מ"ש אל תוך ביתך כולל כל חדרי הבית׃

י ובכתה את אביה. ר"א מפרש כפשוטו. ור"ע ס"ל שבכיה הנקשר עם את לא נמצא רק בבוכה על המת ויבכו את אהרן, ויבכו אותו מצרים, והלא יגזור שאביה ואמה חיים ולכן פי' שר"ל שתבכה על אביה שהם עדיין עובדי עבודת גלולים ועי"כ נחשבים אצלה כמתים, ור' אליעזר לשיטתו דס"ל ביבמות (דף מ"ז) דגר שמל ולא טבל ה"ז גר וס"ה בגיורת שנכנסה לדת ישראל אף שלא טבלה דכן נכנסו אבי ישראל לדת ישראל בלא טבילה, וא"כ אם פי' שבוכה על עכו"ם כבר היא גיורת ולמה אסור לבוא עליה תיכף. ור"ע ס"ל דאינה גיורת בלא טבילה, וע"כ אסור לבוא עליה, אולם בתרגום יונתן מפרש כר"ע וכתב שיטבילנה תיכף, ועי' בתוס' יבמות (דף מח) שכתבו דרכים אחרים בזה׃

יא ירח ימים. הב"ש באה"ע (סי' י"ג) כתב שמ"ש שמוהל דמעמא דשבהגה מדכתיב להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך הוא מדרבנן וקרא אסמכתא ולדידי' מ"ש כאן לר"ע שצריך ג' חדשים הוא אסמכתא. ומדברי הרמב"ם (פי"א מהל' גירושין ופ"ח מהלכות מלכים) משמע שלר"ע הוא דאורייתא, ומשמע שבזה פליגי ר"א ור"ע. וי"ל שר"ע מדייק מ"ש ואחר כן שכבר באורתי באילת השחר (כלל הקע"א) שזה מציין אחר דברים רבים שמוכרחים אל דבר זה והיינו אחר הדשי הבחנה שכלים שני ירחים אחר הדש הבכיה׃

יב ואחר כן תבוא אליה. ר"ל שביאה שניה לא הותר עד לאחר כל המעשים, וזה כמ"ש הרמב"ן דביאה ראשונה הותרה תיכף (אחר שהביאה לביתו כנ"ל סי' ז') שעז"א בקדושין (דף כב) שלא ילחנה במלחמה, אבל ביאה שניה אסורה עד אחר כל המעשים, ורש"י ותוס' (שם) האריכו בזה, ודרך זה הוא הקרוב כפי הפשט וכ"פ הרא"ם והז"א׃

יג ואחר כן תבוא אליה ובעלתה. היינו שאח"כ תקדש אותה בביאה לכן כפל תבוא ובעלתה היינו שתעשה לה בעל ע"י בעילה וה"ה שיכול לקדשה בכסף ובשטר וכמ"ש הרמב"ם ואז והיתה לך לאשה שתתחייב בשאר כסות ועונה׃

יד (יד) והיה. מלת והיה הנוסף מציין שקרוב שיהי' כן והוא דבר רגיל להיות וזש"ס מבשרך, ומ"ש ושלחתה היינו בגט, שכל שלוח הנאמר באשה או בעבד הוא ע"י שטר שנותן בידה לראיה שיצאה מרשותו וכמ"ש מכילתא משפטים (סי' נה), ול' שלוח משמע שיוכל להשתלח לא החולה שאינו יכול ללכת בעצמו וכמ"ש בספרי נשא (סי' ז) על מזכר עד נקבה תשלחו אין לי אלא שיכול להשתלח, ומזה הוציא שאם היא חולה צריך לרפאותה, והיה נ"ל ושלחתה למקומה או לארצה או ושלחתה כהם ואמר ושלחתה לנפשה, ר"ל שלא תחזור אל בית אבותיה שהם עובדים עכו"ם כמ"ש הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה, כי היא ישראלית גמורה׃

טו ומכר לא תמכרנה בכסף. כפל המקור לפני הפעל הבא בשלילה מורה שלא יעשה שום דבר מן הפעל, ושם מכר במובנו המדויק הוא מכירה בכסף ובמובן הרחב כולל כל שמוסר הדבר לרשות אחר כמו ביד אשה ימכור ה' את סיסרא, וימכרם ביד כושן רשעתים, ונמצא גם על השנוי ושדה מגרש עריהם לא ימכר שלא ישנה, עמ"ש ביאר (סי' סט). ומכר שבא על המסירה לרשות אחר משתתף עם כי נכר אותו אלהים בידי, ואם היה אומר ולא תמכרנה בכסף הייתי אומר שמתנה מותר, לכן אמר ומכור לא תמכרנה שזה מורה שר"ל שום מכירה ומסירה אף שלא ע"י כסף. ואמר ומכר ר"ל מה שתרצה למסור אותה לאחר אני מצוך שלא תמכרנה אף בכסף וכ"ש שלא בכסף שאין לך הגאה מזה וכמו שכתבתי זה באילת השחר (כלל מ')׃

טז לא תתעמר בה. פי' רש"י בלשון פרסי קורין לעבדות ושמוש עימראה, והרמב"ן הביא מירושלמי

אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ: ס טו כִּי־תִהְיֶיןָ לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאַחַת אֲהוּבָה וְהָאַחַת שְׂנוּאָה וְיָלְדוּ־לוֹ בָנִים הָאֲהוּבָה וְהַשְּׂנוּאָה וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לַשְּׂנִיאָה: טז וְהָיָה בְּיוֹם הַנְחִילוֹ אֶת־

בעל הטורים

לנפשה בגימט' לנפשה לא בבית הגוים : אשר עניתה כי תהיין . לומר לך שלא יענה אותה בהויות של ביאה : (טו) שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה . מרבה נשים מרבה כשפים . לומר לך כיון שיש לו ב' נשים האחת עושה כשפים כדי שישנא השניה . והיה הבן הבכור לשניאה והיינו בני השנואה שהוא מבני ט' מדות שמנו בנדרים (דף כ') ולכן סמך לו בן סורר ומורה שיהיה הבן סורר ומורה . לשניאה אותיות לנשיאה לומר שהשנואה בנשואיה שהם נפכון . במדרש דורש לאיש זה הקב"ה אהובה אלו הגוים שמראה להם פנים . שנואה אלו ישראל שמסתיר מהם פנים : (טז) ביום הנחילו . לעתיד לבא . לא יוכל לבכר . כי אם בני בכורי ישראל : ביום הנחילו את בניו ס"ת מותו רמז למאי דא"ר יהודה (ב"ב קיג) ג' שנכנסו לבקר

ספרי

יז (טו) כי תהיין לאיש שתי נשים . במי שיש לו בהם הויה (יבמות כב) יצאו שפחה ונכרית שאין בהם הויה (שהיס כמשמעו) [משמע] מוציא את אלו ומוציא את היבמה [מוציא אני את אלו שאין להן קדושין עליו ולא על אחרים ולא אוציא את היבמה שכן ישנה בקדושין אצל אחרים] :

יח רבי שמעון אומר בדרך ארץ הכתוב מדבר מגיד שסופו להיות שונא אותה ואוהב אחרת :

יט וילדו לו בנים . להוציא את הספק בן תשעה לראשון או בן שבעה לשני :

כ אין לי אלא היוצא ממקום הלידה יוצא דופן מנין תלמוד לומר וילדו לו מכל מקום:

כא (ד"א) כי תהיין לאיש שתי נשים . אין לי אלא שתים מנין שאפילו הן מרובות תלמוד לומר נשים . אין לי אלא בזמן שהן מרובות ומקצתן אהובות ומקצתן שנואות מנין אפילו כולן אהובות אפילו כולן שנואות תלמוד לומר (אהובה) האהובה (שנואה) והשנואה ריבה הכתוב . אין לי אלא בזמן שהן מרובות וכולן אהובות או כולן שנואות מנין אפילו הן שתים תלמוד לומר שתי נשים . אין לי אלא בזמן שהן שתי נשים (אחת אהובה ואחת שנואה) מנין אפילו אחת והיא אהובה אפילו אחת והיא שנואה תלמוד לומר אהובה אהובה שנואה שנואה ריבה הכתוב :

כב [ד"א] איזו היא אהובה (קדושין סח וס"ג) אהובה לפני המקום שנואה זו שנואה לפני המקום, יכול אין לי אלא אנוסה ומפותה שאינן לו כדרך כל הנשים מנין אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט תלמוד לומר שנואה שנואה ריבה את העריות שהן בלא תעשה ועדיין לא ארבה את העריות שחיבים עליהן כרת בידי שמים . תלמוד לומר שנואה שנואה ריבה את העריות שהן בלא תעשה וחיבים עליהן כרת. (שם) יכול אפי שפחה ואפילו נכרית תלמוד לומר כי תהיין לאיש כל שיש בה הויה יצאו אלו שאין בהם הויה. וילדו לו בנים. מי שהולדות שלו יצאו אלו שאין הולדות שלו :

כג ד"א וילדו לו בנים הבנים בתורה הזאת ואין הבנות בתורה הזאת, לפי שמצאנו שהבנות נכנסות בנחלה תחת האחים לחלוק בשוה יכול תהיה בכורה נוהגת בהם תלמוד לומר וילדו לו בנים בנים בתורה הזאת ואין הבנות בתורה הזאת: והיה הבן . (ב"ב קכ) ולא טומטום ואנדרוגינוס : הבכור (שם קכז) ולא הספק : לשניאה . הכתוב מבשרך שבן הבכור לשניאה :

כד (טז) והיה ביום הנחילו את בניו . (שם יג וס"ג) ביום מפילים נחלות ואין מפילים נחלות בלילה : את אשר יהי' לו. מכאן שהבן נוטל בראוי כבמוחזק :

התורה והמצוה

פרק ר"ע ופרק כל הצלמים המן נוחין לפעלא טבא עמירא והביא עוד מתרגום ארמי מגלא שושן טבא שם לשון עמירה על עבדים ומשרתים , ואמר כי יגנוב איש נפש והתעמר בו ומכרו , אמרו חז"ל שצריך שישתמש בו, ור"ל שהשתמש בו ואח"כ מכרו, ופה אומר שלא ימכרנה ומוסיף לאו אחר שגם לא תתעמר בה וצריך לגרום כגירסת הגר"א לא תתעמר בה ה"ז אזהרה והשאר נמחק והוא גריס ה"ז אזהרה לכל דבר הפרשה , ואני הגהתי מלת לבד שחת מלת לב"ד , ר"ל שהוא אזהרה בפ"ע על השמוש , והוסיף תחת אשר עניתה לומר שאיסור המכירה והעימור מתחיל אחר העינוי שבעל אותה בפעם ראשון , אבל נאמר שלא הוזהר ע"ז רק אחר שבא עליה פעם שני , וזה לקיים גם גירסת הספרים שגורס לא תתעמר בה כדברי ר' יונתן , ר"ל שר' יונתן אמר (בסי' יד) ושלחתה לנפשה ושלחתה

טו ארי תהוין לגבר תרתין נשין חדא רחימתא וחדא סניאתא וילידן לה בנין רחימתא וסניאתא ויהי ברא בוכרא לסניאתא : טז ויהי ביומא דיחסן ית

התורה והמצוה

ושלחתה בנפש, וא"כ לדידי' מ"ש אם לא חפצת בה הוא אחר שבא עליה ביאה שניה שאז צריכה גם כי נעשית **אשתו**, ולכל נפשה שגם מ"ש לא תתעמר בה מדבר אחר ביאה שניה אבל אחר ביאה ראשונה שעדיין אינה **אשתו** וא"ל גם יכול למכרה ולהתעמר בה ע"ז הוסיף תחת אשר עניתה שאפי' לאחר מעשה יחידי דהיינו אחר ביאה ראשונה מוזהר שלא יתעמר בה וז"ש ה"ז אזהרה לבד תחת אשר עניתה :

יז (טו) **כי תהיין**. לשון הויה לא יצדק בשפחה ונכרית שאין קדושין תופסים, והנה שלרב (יבמות דף יג) גם ביבמה לשוק אין קדושין תופסין שם יצויר בהם הויה אלא היבם או אם גרשה אחר שנתיבמה, וניר' **שבספרים** גרים הז"ר והגר"א לא גרס מ"ש משמע מוציא את אלו ומוציא את היבמה, וכנראה דא"כ יקשה לשמואל שמסופק בזה :

יח כי תהיין. ר"ש דורש סמוכים. שאח"כ ישנא את היפ"ת ויקח עליה אשה ישראלית שתהיה אהובה **לו** והיפ"ת תהיה שנואה ובכל זה מוזהר שלא יבכר בן האהובה :

יט וילדו לו. אם הוא מבורר שהוא בנו לאפוקי במי שלא שהתה אחר בעלה ג' חדשים ונשאת וילדה ספק בן ט' לראשון או בן ז' לשני שאינו יורש לא את הראשון ולא את השני כמ"ש ביבמות (דף ק) :

כ וילדו לו. כולל אף היוצא דופן שר"ש התנא דספרי לשטתו שס"ל שגם יוצא דופן מקרי לידה כמ"ש **בספרא** תזריע (סי' ג) רש"א יוצא דופן הרי הוא כילוד, ואמר בבכורות (דף מז ע"ב) יוצא דופן והבא **אחריו** שניהם אינם בכור רבי שמעון אומר הראשון בכור לנחלה והשני לחמש סלעים, דר"ש ס"ל שיוצא דופן מקרי לידה :

כא כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה. שיל"ל בקצור כי תהיין לאיש אשה אהובה ואשה שנואה וילדו לו בנים, פי' הז"ל שאז הייתי אומר שדוקא כשאין לו רק אחת אהובה **ואחת** שנואה לא אם י"ל נשים רבות, משא"כ בל' הנאמר פה פי' שבין נשים הרבות נמצאות שתי נשים שאחת **אהובה** ואחת שנואה, כמו (ש"ב י"ב) שני אנשים היו בעיר אחת אחד עשיר ואחד ראש, שאינו שולל שלא היו בעיר רק **שני** אנשים לבד, או שפירושו שיהיו לאיש שתי כתות של נשים כת אהובה וכת שנואה, וז"ש מנין שאפי' הן מרובות ת"ל נשים. והנה מיותר מ"ש האהובה והשנואה שדי לומר וילדו לו בנים, ופי' חז"ל שבזה בא ללמד **שאפי'** כולם אהובות, פי' כי אחר שמצייר שבן הבכור לשנואה בהכרח שהשנואה ילדה תחלה ואיך אמר **וילדו** האהובה והשנואה וע"כ בא לרבות שגם אם כולם אהובות, וילדה האהובה מן האהובות תחלה, או **שכולם** שנואות וילדה אחת מן השנואות תחלה, או שהיה הבן הבכור לשנואה נגד האהובה בעת שנמצאו אהובות ושנואות, **ח"ש** ת"ל האהובה והשנואה ריבה הכתוב, ועדיין יקשה שא"כ היל"ל כי תהיין לאיש נשים אהובות **ושנואות** **וילדו לו** בנים האהובות והשנואות ולמה אמר שתי נשים, ע"ז משיב שאז הייתי אומר דוקא כשהם מרובות לכן **אמר** שתי נשים שפי' שתים ויותר משתים, וממ"ש וילדו לו בנים האהובה והשנואה שמלמדנו אף שאין שם רק **אהובות** או שנואות לבד כנ"ל, היה לו לומר האהובות והשנואות והיה מבורר שפי' או האהובות **או השנואות** ולמה אמר לשון יחיד אחר שפה מציין שילדו שתי אהובות, ע"ז השיב בספרי שבא ללמד שגם **אם אין** לו אלא אשה אחת אהובה או שנואה והיא ילדה כמה בנים לא יוכל להעביר חלק בכורה מן הבכור אל הפשוט :

כב והשקפה אחרת ישקיף על שם אהובה ושנואה שא"א שיכוין על אהבתו או שנאתו וכי מפני זה תשתנה דין הבכורה, וע"כ מדבר בשהיא אהובה או שנואה לפני המקום, ואמר שלכן כתב שם שנואה בכפל ג' פעמים שמאחד מהם נאמר שמדבר באנוסה ומפותה שבעל בלא קדושין ובלא ברכה ובהשני מוסיף אף חייבי לאוין ובהשלישית מוסיף אף חייבי כריתות ועי' בקדושין (דף סח) וביבמות (דף מט) :

כג וילדו לו בנים. כבר התבאר ויקרא (סי' ת) שכ"מ שבא שם בן ובנים בדיוק מוציא בנות, וביבמות (דף עה) בנים אשר יולדו ולא בנות דברי ר"ש ר' יהודה אומר הכתוב תלאן בלידה וסתם ספרי ר"ש. ולכן אף דכתיב וילדו מוציא בנות, ומ"ש והיה הבן הבכור שם בן מיותר שהיל"ל והיה הבכור בא לדייק שרק ודאי בן ולא טו"א, וממ"ש בה"א הידיעה הבן הבכור היינו בידוע שהוא בכור ולא ספק, וזה כמ"ש בב"ב (דף קכז) שצריך שיהיה בן בשעת לידה לא טומטום שנקרע ונמצא זכר, וכן שיהי' בכור ידוע בשעת לידה לא שתי נשים שילדו במחבא ולא הוכר הבכור בשעת לידה, אבל אם הוכר בשעת לידה י"ל דין בכור וכוונת הדרשה זל"ז דכתיב והיה הבן הבכור שיהיה בן זכר ובכור בשעת הויתו ולידתו, ועי' בגמ' שם :

כד (טז) **והיה ביום הנחילו את בניו את אשר יהיה לו**. כבר באר"י בהתו"כ פרשת צו (סי' מ') באורך, שדרך הלשון לציין קשור הזמן ע"י הב' הנלוה אל המקור או ע"י מלת בעת, וכ"מ שציין

בָּנָיו אֵת אֲשֶׁר־יִהְיֶה לוֹ לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת־בֶּן־הָאֲהוּבָה
עַל־פְּנֵי בֶן־הַשְּׂנוּאָה הַבְּכֹר׃ יז כִּי אֶת־הַבְּכֹר בֶּן־הַשְּׂנוּאָה
יַכִּיר לָתֶת לוֹ פִּי שְׁנַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא לוֹ כִּי־הוּא
רֵאשִׁית אֹנוֹ לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכֹרָה׃ ס יח כִּי־יִהְיֶה לְאִישׁ בֵּן
סוֹרֵר וּמוֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וְיִסְּרוּ

בעל הטורים

כפולה ביום רצו כותבין רצו עושין דין. בלילה כותבין ואין עושין דין. וזה מה שאמרו בשעת מיתה אם הוא ביום יש לו הורת דין: את אשר יהיה לו בגימט' מלמד שהבן נוטל בראוי כבמוחזק. את אשר יהיה לו ס"ת תורה שלא ינחיל לעבור על דברי תורה (עיין ב"ב דף קכו) אם נתן לאחר בשביל ירושה לא אמר כלום מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה וכל המתנה על מה שכתוב בתורה אין בדבריו כלום: (יז) לתת לו פי שנים. בשביל שהוא נוטל פי שנים. יש באותיות של בכור ענין כפילות הבי"ת כפולה על האות שלפניה וכן הכ"ף על היו"ד שלפניה וכן הרי"ש. והוי"ו נכתבת כפולה שכותבין אותה שני ווי"ן. יכיר בגימט' לאחר. כדדרשינן (ב"ב דף קכז) יכירנו לאחרים. בכל אשר ימצא לו כי ס"ת ראוי ולמ"ד דבכל ואל"ף דאשר הוא לא והיינו לא ראוי שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי: ראשית אונו. כל ראשית הוא מובחר. ראשית דגן. קדש ישראל לה' ראשית תבואתה. לו משפט הבכורה. כי יהיה לאיש. לומר משפט בכורה לאיש ואין משפט בכורה לאשה: (יח) סורר בגימטריא זה אבשלום בן דוד. בננו חסר יו"ד כאילו עבר על עשרת הדברות. ומרה חסר וי"ו כי מרה תהיה לו באחרונה:

רש"י

תשתמש בה בלשון פרסי קורין לעבדות ושימוש עימרלאס מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן: (יז) פי שנים. (ב"ב קכג) כנגד שני אחים: בכל אשר ימצא לו. מכאן שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי לבא כ לאחר מיתת האב כבמוחזק: (יח) סורר. סר מן הדרך. ומורה. מסרב בדברי אביו לשון ממרים: ויסרו אותו. (סנהדרין עא) מתרין בו בפני שלשה ל ומלקין אותו: בן סורר ומורה. אינו חייב עד

שפתי חכמים

זה מדכתיב והיה אם וגו' משום דמלת והיה לשון ודאית ומ"ה דרשו מה שדרשו. וא"ל דקאי אסוף הפסוק דהל"ל אם לא תחפוץ שהוא ל' עתיד ולא חפצת שהוא ל' עבר אלא הכתוב מבשרך. וא"ת והא פרש"י לעיל אבל אם נשאה סופה להיות שונאה כו' וא"כ ל"ל והיה וגו' לבשר על זה והא נלמד זה מכח סמיכות הפרשיות כדפי' רש"י לעיל וי"ל לפי שפי' התוספות אם דברי רש"י והביאם הרא"ם בספרו והאריך שם שפי' רש"י בפ"ק דקידושין אפי' ביאה ראשונה לא התירה התורה אלא לאחר כל המעשים הללו ונראה דהקרא ג"כ מסייעו מדכתיב ואחר כן תבא אליה ובעלתה וכתיב אח"כ והיתה לך לאשה וא"כ נוכל לומר דקרא דוכיח אם לא חפצת וגו' הבשורה היא אפילו ביאה ראשונה לא יבא אליה ומסמיכות הפרשיות למדנו מביאה שניה ואילך שאם יקח אותה ויגיירה בע"כ ויקחה לאשה שסופו לשנאותה כו': י ר"ל פי שנים בכל אשר ימצא לו משמע פי שנים ממה שיש לו. ר"ל שיהיה לו שני חלקים שאם היו ג' מנים והאחים היו ה' שיקח הבכור ב' מנים והד' אחים יקחו א' ומתרץ דבכל אשר ימצא לו לא קאי אפי שנים אלא ה"ק פי שנים כנגד שני אחים ובכל אשר ימצא לו מילתא באפי נפשיה הוא: כ ר"ל דדוקא בכל אשר ימצא לו דהיינו מה שיש לו עכשיו ומוחזק בו נוטל פי שנים אבל במה שראוי לו כגון שמת אחד ממורישי אביו לאחר מות אביו וכה"ג אם היתה לאביו מלוה בלתי משכון כל זה הוא ראוי ואין לבכור פי שנים בזה: ל ליסנא דמתניתין נקט דתק מתרין בפני ג' ומלקין

ספרי

כה לא יוכל לבכר. מלמד שאינו רשאי לבכר. יכול לא יהיה רשאי לבכר ואם בכר יהיה מבוכר תלמוד לומר לא יוכל לבכר הא אם בכר אינו מבוכר:

כו את בן האהובה. [על פני] (בכורות מו) כיון שיצא ראשו ורובו בחיים פוטר את הבא אחריו מן הבכורה: על פני בן השנואה הבכור. אף על פי שבן הבכור לשנואה:

כז (יז) כי את הבכור בן השנואה יכיר. (קדושין מח וס"נ) יכירנו לאחרים (מלמד שנאמן אדם לומר זה בני בכור) רבי יהודה או' כשם שנאמן אדם לומר זה בני בכור כך נאמן לומר זה בני בן חליצה ובן גרושה הוא. וחכמים אומרים אינו נאמן:

כח לתת לו פי שנים. (בבא בתרא כב) פי שנים (כשנים) [כאחד]. או פי שנים בכל הנכסים הרי אתה דן הואיל ונוחל עם אחד ונוחל עם חמשה מה מצינו כשנוחל עם אחד פי שנים כאחד אף כשנוחל עם חמשה פי שנים כאחד. או כלך לדרך זו הואיל ונוחל עם אחד ונוחל עם חמשה מה מצינו כשנוחל עם אחד פי שנים בכל הנכסים, אף כשנוחל עם חמשה פי שנים בכל הנכסים תלמוד לומר והיה ביום הנחילו את בניו ריבה נחלה לבנים. אחר שלמדנו שריבה נחלה לבנים הא אין עליך לדון כדין האחרון אלא כדין הראשון הואיל ונוחל עם אחד ונוחל עם חמשה מה מצינו כשנוחל עם אחד פי שנים כאחד אף כשנוחל עם חמשה פי שנים כאחד מהם ובן הוא אומר (בראשית מח) (ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך ואומר) (דה"א ה) ובני ראובן כו' הוא הבכור [ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו

בְּנוֹהִי יָת דִּי יְהֵי לֵהּ לֵית לֵהּ רְשׁוּ לְבַכָּרָא יָת בַּר רְחִמְתָּא עַל אַפֵּי בַר שְׂנֵיאַתָּא בּוּכְרָא׃ יז אֲרֵי יָת בּוּכְרָא בַר שְׂנֵיאַתָּא יַפְרֵשׁ לְמִתַּן לֵהּ תְּרֵין חֻלָקִין בְּכֹל דִּי יִשְׁתְּכַח לֵהּ אֲרֵי הוּא רֵישׁ תָּקְפֵּהּ לֵהּ חֲזֵיָא דִּינָא דִּבְכֵרוּתָא׃ יח אֲרֵי

ספרי

בכורתו לבני יוסף] ואומ׳ (שם) כי יהודה גבר באחיו [והבכורה (נתנה) ליוסף ואומר (שם) ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך] הואיל ומצאנו שהבכורה ליוסף והבכורה לדורות מה מצינו בבכורה ליוסף פי שנים כאחד אף בבכורה האמורה לדורות פי שנים כאחד מהם:

כט בכל אשר ימצא לו. (בכורות יב ופ״ג) מלמד שאין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק: כי הוא ראשית אונו. ולא ראשית עונה (פ׳ אחה): לו משפט הבכורה. מלמד שהבכורה יוצאה בדיינים:

ל (יח) כי יהיה לאיש בן. ולא כשיהיה לבן בן: בן ולא בת. בן ולא איש. קטן פטור שלא בא לכלל מצות:

לא סורר ומורה. שני פעמים. (ומורה)

התורה והמצוה

כ״ד אלא ביום יכוין שיהיה באותו יום או ביום ולא בלילה, וע״כ אמרו (ב״ב דף קיג, סנהדרין דף לד) אין מפילים נחלות בלילה ועי׳ פי׳ בגמ׳ שם, ובמ״ש את אשר יהיה לו והיל״ל את אשר לו מלמד שינחיל גם אשר יהיה לו בעתיד כי הבן נוטל בראוי כבמוחזק משא״כ הבכור נוטל בכל אשר ימצא לו, שכבר נמצא לא אשר יהיה כמו שיתבאר (בסי׳ כ״ט):

כה לא יוכל לבכר. חז״ל הבדילו פה בין האזהרה שהיא לא יבכר ובין האזהרה המציינת במלת לא יוכל, שזה מציין שאין בידו כלל על הדבר הזה ואם עשה אינו כלום. והנה יפלא שזה ניחא לאביי דס״ל דכ״מ דא״ר לא תעביד אי עביד מהני, אבל לרבא דס״ל לא מהני למה כתב לא יוכל הלא גם אם יכתוב לא יבכר נדע דלא מהני, וזה מוכרח שיטת הרמב״ם שס״ל שזה אינו לאו כמ״ש במנוה רמ״ח שהוא רק משפט ממשפטי הירושות והרמב״ן בסוף השגותיו למנ״ה כתב שסברת הרמב״ם מצות ל״ת של לא יוכל לבכר, ולפ״ז י״ל ראיה מכאן שאינו אזהרה רק משפט ממשפטי הירושה ללמד שאם בכרו אינו מבוכר:

כו על פני בן השנואה. פי׳ על פני מלמד משילא ראשו ורובו היינו רוב ראשו, ועי׳ בבכורות (דף מז) ובשו״ת ח״ס הלק ב׳ של אה״ע ס״ס קמז) ואכמ״ל, ומ״ש על בן השנואה ר״ל וכ״ש שלא יבכר על בן האהובה הבכור:

כז (יז) כי את הבכור בן השנואה יכיר. הכרה לא יצדק אלא האב עצמו רק שהוא פעל יוצא כמו כי יכיר בלהות צלמות (איוב כד) לכן יכיר מעבדיהם (שם לד) שלפי פירושי הוא פעל יוצא. וזה גם לרבנן לפי מסקנת הגמ׳ בב״ב (קכז) קדושין (עח) שצריך להכירה עי״ש, רק לפסול אותו פליגי ר״י ורבנן ועי׳ בתוס׳ שם ושם כן היה נראה לכאורה מלשון הספרי, אולם מנוסחת הגמ׳ משמע שחכמים פליגי גם בבכור כי נאמנות לא שייך רק נגד חזקה כשאחר מוחזק בבכורה ובזה אינו נאמן לרבנן וכמו שפי׳ הרשב״ם שם והגר״א גורס יכירנו לאחרים מכאן אמר ר״י והשאר נמחק כבי׳ הגמ׳:

כח לתת לו פי שנים. י״פ פי שנים ממה שנותן לבניו היינו לכל בן, וי״פ פי שנים מן העזבון בכלל, כמ״ש בכל אשר ימצא לו, והוכיחו חז״ל ממ״ש והיה ביום הנחילו את בניו שהוא מיותר שבא לציין שיתן פי שנים ממה שמנחיל את בניו היינו את כל בן, ומפני שלר׳ יוחנן בן ברוקא ס״ל שמ״ש ביום הנחילו את בניו מלמד שיכול להנחיל כרצונו ואם אמר להרבות לאחד מן הבנים דבריו קיימים לכן מביא ראיה מבכורת יוסף שהיה רק פי שנים מאחד מן הבנים כן פי׳ בגמ׳ ב״ב (דף קכב):

כט בכל אשר ימצא לו. לשון ימצא משמע שכבר ימצא ברשותו ועל הראוי שכם תחלה הלשון את אשר יהיה לו והטעם כי הוא ראשית אונו (ר״ל כחו המתגלה) וממה שדייק אונו ולא אמר ראשית און ממעט אונה כ״ה בגמ׳, וגם י״ל שלשון זה אינו נופל באם, שבה יתפרש לשון פטר רחם, וע״כ אינו נופל פי שנים בנכסי האם, וכבר באתרי באילת השחר (כלל רמח) שהמלות המושאלות השתדלו חז״ל להשיבם אל הוראתם העצמית, וע״כ דרשו תמיד מלת משפט שבא על סדר והנהגה מלשון משפט הנרדף עם דין כמ״ש (אחרי סי׳ פד), ומזה אמרו שהבכורה יוצאה בדיינים:

ל (יח) כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. היל״ל כי יהיה סורר ומורה, דהא ידעינן שי״ל אב ממ״ש איננו שומע בקול אביו. ופי׳ חז״ל שבא לדייק שהאב צריך שיהיה איש ולא בן והבן צריך שיהיה בן לא איש, שמשמת אלה בדיוק מציין בשם איש את הגדלות ובשם בן מציין הצעירות (כמ״ש באה״ש כלל רנ״א ורס״ב), אולם אחר שהקטן פטור בכ״מ בע״כ שבשם בן מציין אחר שנעשה גדול, והוא שם בן ר״ל איש צעיר וכאלו אמר וכי יהיה לאיש, איש בן סורר, כמ״ש דוגמא לזה ויקרא (סי׳ כח) ובסנהדרין (דף סח ע״ב) דקדקו עוד בזה:

לא סורר ומורה. לדעת חז״ל סורר קרוב עם סור שסר מדרך הישרה ועז״א סורר שוטה (בשי״ן שמאלית)

אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם׃ יט וְתָפְשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ וְאֶל־שַׁעַר מְקֹמוֹ׃ כ וְאָמְרוּ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקֹלֵנוּ זוֹלֵל וְסֹבֵא׃ כא וּרְגָמֻהוּ כָּל־אַנְשֵׁי עִירוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ׃ ס שני כב וְכִי־יִהְיֶה

בעל הטורים

(כא) לעיל כתיב ורגמוהו וסמך לו פרשת נתלין לומר שכל הנסקלין נתלין : ובערת הרע מקרבך וכל ישראל וסמיך ליה וכי יהיה

רש"י

שיגנוב ויאכל תרטימר מ בשר וישתה חצי לוג יין שנא' זולל וסובא ונאמר (משלי כג כ) אל תהי בסובאי יין בזוללי ב בשר למו (סנהדרין עב) ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש למודו ואינו מוצא ועומד בפרשת דרכים ומלסטם הבריות אמרה ם תורה ימות זכאי ואל ימות חייב: (כא) וכל ישראל ישמעו ויראו. מכאן שצריך ע הכרזה בב"ד פלוני נסקל על שהיה בן סורר ומורה : (כב) וכי יהיה באיש חטא משפט

שפתי חכמים

אותו ובגמרא מפרש דמתניתין לגדין קתני דמתרין בפני שנים ומלקין כו'. וא"ת מנ"ל לרש"י שמלקין אותו . וי"ל מדכתיב הכא בן סורר ולהלן כתיב והיה אם בן הכות הרשע וילפינן בן בן בג"ש מה להלן מלקות אף כאן מלקות : ם דק"ל על מה שהרין בו עדיו ומפרש בן סורר ומורה אינו חייב וכו' א"כ מתרין בו שלא יגנוב ולא יאכל תרטימר בשר: ב פ"מ דלשון זולל וסובא שייך בבשר ויין . ותו קשה לרש"י וכי בשביל זה שהרג שגונב ואוכל תרטימר בשר ושותה חצי לוג יין ומפרש בן סורר ומורה נהרג ע"ש סופו כו' וא"ת מ"ש דבן סורר ומורה דהגיע תורה לסוף דעתו ונהרג ע"ש סופו והא בישמעאל כתיב באשר הוא שם פירש רש"י לפי מעשיו של עכשיו הוא נידון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות כו' וע"ש בפירש"י בפרשה וירא וי"ל דהתם גבי ישמעאל כי היה קטן לא התחיל כלל במידי דשייך לאותה עבירה שימית את ישראל בצמא אבל בן סורר ומורה התחיל באותה עבירה שהרי אוכל תרטימר בשר ועי"ל דאין ב"ד של מעלה דנין על שם סופו אבל מצוה לב"ד של מטה שיחזו את הרשעים ע"ש סופן: ם ר"ל להורגן וא"ת ולמה נידון בסקילה שהיא חמורה הא רוצח בסייף הוא י"ל דלפעמים שמלסטם את הבריות בשבת והורגן נמצא שמחלל את השבת וחייב בסקילה משום נטילת נשמה : ע אין להקשות מנ"ל לב"ד

ספרי

[סורר] שוטה . ומורה שמורה לעצמו דרך אחרת(ד"א) (בשביל שאכל זה ממון אביו אמרת בן סורר ומורה ימות . אלא נדון על שם סופו מוטב ימות זכאי ואל ימות חייב, אביו של זה חשק יפת תואר והכניס שטן לתוך ביתו ונעשה בנו סורר ומורה וסופו להמיתו מיתה משונה שנאמר וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת) (לא בשבת ולא ביו"ט). ד"א סורר על דברי אביו ומורה על דברי אמו . סורר על דברי תורה ומורה על דברי הנביאים . סורר על דברי עדים ומורה על דברי הדיינים . (סוטה כה וש"נ) אמר רבי יאשיה שלשה דברים סח לי רבי זעירא משום אנשי ירושלים סוטה אם רצה בעלה למחול לה מוחל . סורר ומורה אם רצו אביו ואמו למחול לו מוחלים לו . זקן ממרא על פי ב"ד אם רצו חבריו למחול לו מוחלים לו . וכשבאתי והרציתי הדברים לפני רבי יהודה בן בתירא על שנים הודה לי ועל אחד לא הודה לי, על סוטה ועל בן סורר ומורה הודה לי על זקן ממרא על פי ב"ד לא הודה לי מפני שהיה מעמיד מחלוקת בישראל :

כב איננו שומע בקול אביו ובקול אמו . יכול אפילו אמרו לו אביו ואמו להדליק את הנר ולא הדליק תלמוד לומר איננו שומע איננו שומע לגזרה שוה מה איננו שומע

התורה והמצוה

וכן ה"א בר ססי . ומורה פי' שאחר ששטה מדרך הטוב מורה לעצמו דרך רע , ובעבור הרע הוא נדון ע"ש סופו . ועז"א בשביל שאכל וכו' [והגר"א מחק מכאן כל המוסגר בב' הצאי ענול וגרסו בסי' לס]: אולם באשר כתוב שני פעמים סורר ומורה [ועז"א סורר ומורה שני פעמים], דרש שא' משמעותו שסורר מדברי אביו שהוא מוליכו בדרך הטוב ומורה [מלשון מרי] על דברי אמו שהיא רואה מעשיו ומוכחת אותו, ועוד שסורר מדרך התורה ואף שהנביאים מוכיחים אותו הוא ממרה ומורד על דבריהם , ומ"ש עוד הפעם בנו זה סורר ומרה שזה נא' אחר שהלקהו בפני הדיינים פי' סורר שסר מדברי העדים ומורה היינו שממרה על דברי הדיינים שפ"ז ילדק מרי ומרידה (ומ"ש לא בשבת מחקו הגר"א) ומ"ש א"ר יאשי' מובא בסוס' (כה) וסנהד' (פ"ס) :

כב איננו שומע בקול אביו . מפרש אח"כ איננו שומע בקולנו זולל וסובא. ומ"ש ל"י בר"י אומר ס: כנים הגר"א ממשנה דסנהדרין (דף עא) :

יְהֵי לִגְבַר בַּר סָטֵי וּמָרֵי לֵיתוֹהִי מְקַבֵּל לְמֵימַר אֲבוּהִי וּלְמֵימַר אִמֵּהּ וּמַלְפַן יָתֵהּ וְלָא יְקַבֵּל מִנְהוֹן: יט וְיֵחֲדוּן בֵּהּ אֲבוּהִי וְאִמֵּהּ וְיַפְּקוּן יָתֵהּ לָקֳדָם סָבֵי קַרְתֵּהּ וְלִתְרַע בֵּית דִּין אַתְרֵהּ: כ וְיֵימְרוּן לְסָבֵי קַרְתֵּהּ בְּרַנָא דֵין סָטֵי וּמָרֵי לֵיתוֹהִי מְקַבֵּל לְמֵימְרָנָא זָלֵל בְּסַר וְסָבֵי חֲמַר: כא וְיִרְגְּמֻנֵּהּ כָּל אֱנָשֵׁי קַרְתֵּהּ בְּאַבְנַיָּא וִימוּת וּתְפַלֵּי עָבֵד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן: כב וַאֲרֵי

ספרי

האמור (כאן) [להלן] בן סורר ומורה זולל וסובא אף אינו שומע האמור (להלן) [כאן] בן סורר ומורה זולל וסובא. (מה אינו שומע) [רבי יוסי ברבי יהודה אומר] עד שיגנוב משל אביו ומשל אמו (וכו'):

לג ויסרו אותו. במכות: ולא ישמע אליהם. מלמד שמלקים אותו בפני שלשה:

לד (יט) ותפשו בו אביו ואמו. (שם) מלמד שאינו חייב עד שיהיה לו אב ואם דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר אם לא היתה אמו ראויה לאביו אינו נעשה בן סורר ומורה: והוציאו אותו אל זקני עירו ואל שער מקומו. (מכות י) מצוה בזקני עירו ובשער מקומו: ואמרו אל זקני עירו בננו זה. שלקה בפניכם, מלמד שאם מת אחד מהם אינו נסקל. (סנהדרין שם) היה אחד מהם גידם או חגר או אלם או חרש או סומא אינו נעשה בן סורר ומורה שנא' ותפשו בו ולא גדמים. והוציאו אותו ולא חגרים. ואמרו ולא אלמים, בננו זה ולא סומים. איננו שומע בקולנו ולא חרשים. מתרים בו בפני שלשה ומלקים אותו. חזר וקלקל נידון בכ"ג ואין נסקל עד שיהיו שם שלשה הראשונים שנאמר בננו זה זה שלקה בפניכם. זולל וסובא, זולל בבשר וסובא ביין אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר (משלי כג) אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו ואומר (שם) זולל וסובא יורש וקרעים תלביש נומה:

לה (כא) ורגמוהו כל אנשי עירו. וכי כל אנשי עירו רוגמים אותו, אלא במעמד כל אנשי עירו: באבנים. יכול באבנים מרובות תלמוד לומר באבן. יכול באבן אחת תלמוד לומר באבנים, אמור מעתה לא מת בראשונה ימות בשניה. (סנהדרין עא) א"ר יוסי וכי מפני שאכל זה תרטימר בשר ושתה חצי לוג יין נסקל אלא הגיעה תורה לסוף ענינו של זה ואמרה ימות זכאי ואל ימות חייב שמיתתם של רשעים נאה להם ונאה לעולם ורע לצדיקים רע להם ורע לעולם, יין ושינה לרשעים נאה להם ונאה לעולם ולצדיקים רע להם ורע לעולם. שקט לרשעים רע להם ורע לעולם ולצדיקים נאה להם ונאה לעולם: ובערת הרע. בער עושי הרעות מישראל:

לו (כב) וכי יהיה באיש חטא משפט מות

התורה והמצוה

לג ויסרו. פעל יסר במובנו המדוייק הוא ע"י הכאה כמ"ש (משלי כג) אל תמנע מנער מוסר וגו' אתה בשבט תכנו, ובודאי אינו מדבר ממין זה מן המוסר שזה פשיטא שהלא מצווים לאחרו מוסר כמ"ש יסר בנך ויניחך, רק מדבר ממין המוסר שנאמר במוציא ש"ר ויסרו אותו שהוא בב"ד ואיכותו מפורש גבי עדים זוממין והפילו השופט והכהו לפניו ואם אז לא ישמע אליהם ותפשו בו כו', ואז נידון בב"ד של כ"ג:

לד (יט) ותפשו בו אביו ואמו. כל לשון זה הוא למותר שהיל"ל כמ"ש בכ"מ והוציאם אותו אל זקני עירו. וע"כ שבכ"ז בא לגלות שדוקא אם יתפשו בו אביו ואמו, כי יכולים למחול לו ואינו צווי שיתפשו דוקא, וממילא צריך שיהיו לו אב ואם ושניהם יהיו מרוצים לזה, ועפ"ז הוסיף ר"י שצריך שתהא אמו ראויה לאביו, ומפרש בגמ' שר"ל דומה לאביו בקול ובמראה ובקומה וזה מפני שאחר שלא מצאנו כזאת שיהרגנו אותו במקום שרשות למחול, ע"כ סובר ר"י שלא קרה זאת מעולם והוא רק דרוש וקבל שכר, התורה גלתה שבן סורר כזה ראוי להסקל ואם יזדמנו כל התנאים הנאמרים יוכלו לסקל, רק שהוא דבר שלא יזדמן לעולם, וכן ממ"ש באורך והפשו והוציאו ואמרו בנו זה הוציאו שלא יהיו גדמים וחגרים ואלמים וכמ"ש כ"ז בסנהדרין שם, וצריך שיהיה הב"ד של שלשה קיים ונמצא עם הב"ד של כ"ג, כפי משמעות לשון הכתוב, ומ"ש זולל וסובא ת"א זלל בסר וסבי חמר:

לה (כא) ורגמוהו כל אנשי עירו. היינו במעמד אנשי עירו ובהסכמתם, וכמ"ש באילת השחר (כלל מז) שיש פעלים שיתיחסו אל האדם המצוה לעשותם כאלו עושה בעצמו, ומ"ש באבנים התבאר בספרא קדושים (סי' נב), ומ"ש אר"י סנהדרין (דף עא):

לו (כב) וכי יהיה באיש חטא משפט מות. התבאר (ויקרא סי' ח) שכ"מ שנאמר איש ממעט אשה שהיל"ל כי יהיה באדם, וכעתו דר"א מפרש בסנהדרין (דף מו) שבא לרבות בן סורר ומורה שדריש

בְּאִישׁ חֵטְא מִשְׁפַּט־מָוֶת וְהוּמָת וְתָלִיתָ אֹתוֹ עַל־עֵץ׃ כג לֹא־תָלִין נִבְלָתוֹ עַל־הָעֵץ כִּי־קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־אַדְמָתְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס כב א לֹא־תִרְאֶה אֶת־שׁוֹר

בעל הטורים

באיש חטא לומר לך שכל ישראל ערבים זה בזה לבער ולהוכיח החוטאים: (כג) על העץ וסמיך ליה כי קבור תקברנו לומר שגם העץ נקבר עמו. ועוד לקבור בארון: (א) לא תראה את שור אחיך סמיך השבת אבדה לקבורה שאם הוא כהן והוא בבית הקברות

רש"י

מות. סמיכות הפרשיות מגיד שאם חסים עליו אביו ואמו סוף שילא לתרבות רעה ויעבור עבירות ויתחייב מיתה בב"ד: ותלית אותו על עץ. (סנהדרין מה) רבותינו אמרו כל הנסקלין נתלין פ שנאמר כי קללת אלהים תלוי והמברך ה' בסקילה: (כג) כי קללת אלהים תלוי. זלזולו של מלך צ שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו ק משל לשני אחים תאומים שהיו דומין זה לזה אחד נעשה מלך ואחד נתפס ללסטיות ונתלה כל הרואה אותו אומר המלך תלוי. כל קללה שבמקרא לשון זלזול הוא כמו (מלכים א ב ח)

שפתי חכמים

שאין צריך אלא הכרזה והרי כתיב וכל ישראל ישמעו ולמה לא פירש רש"י שממתינים לו עד הרגל כמו שפי' בפ' שופטים על וכל העם ישמעו האמור בזקן ממרא וי"ל דהתם כתיב יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה וכאן משמע דאנשי עירו יתחילו לרגמו תחלה שכתוב ורגמוהו כל אנשי עירו הלא צריך לפרש הכא במעמד אנשי עירו כמו שפירש רש"י ויסמוך כל וסקלוה אנשי עירה שכתוב במוציא ש"ר במעמד אנשי עירה ואי אמרת כאן שממתינים לו עד הרגל למה אמר במעמד כל אנשי עירו והא הוי במעמד כל ישראל כיון שכל ישראל היו שם אלא ודאי אין ממתינים לו עד הרגל ומה שכתוב וכל ישראל ישמעו היינו שצריך הכרזה בב"ד א"נ יש לומר דק"ל למה כתיב ורגמוהו כל אנשי עירו וגו' והא כתיב יד העדים תהיה בו בראשונה וגו' ואין לומר דהא דכתיב כל אנשי עירו במעמד כל אנשי עירו והא כתיב וכל ישראל ישמעו וגו' משמע שהיה במעמד כל ישראל הנ"ל ורגמוהו כל ישראל אם כן הדרא קושיא לדוכתה והא יד עדים כתיב ומתרץ וכל ישראל להכרזה הוא דאתא ולעולם ורגמוהו וגו' במעמד כל העיר ועיין עוד מזה לעיל פרשת שופטים: פ דכתיב והומת ותלית דהוי כלל דמשמע כל המומתים נתלים ואחריו כתיב כי קללת אלהים תלוי דהוי פרט דמשמע דוקא מברך השם נתלה ולא שאר המומתין ואפילו אותן שהייבים סקילה ואי מקרבו להדדי הוו כלל ופרט ואין בכלל אלא מה שבפרט מברך השם אין מידי אחרינא לא השתא דמרחקי מהדדי אתא כלל ומרבה כל המומתין ואתי פרט ומיעט הכלל שלא נתלו אלא הנסקלין דוקא דדמי לפרט במקצת כמו שהן בסקילה כמו שמברך השם: צ ר"ל בזה שאי כי נתינת טעם הוא אשלמעלה שמפרש זלזול כו' והיינו למאן דאמר הנסקלים נתלין אבל לדברי חכמים דס"ל דאין נסקלין נתלין אלא מגדף ועובד ע"א שהוא נמי כמו מגדף צ"ל מה שכתוב כי קללת אלהים היינו מברך השם וקללה לשון קללה אלא לפי ישוב המקרא לפי מדרש הקרוב לפשוטו ומכח סמיכות הפרשיות דכל הנסקלין נתלין מפרש רש"י קללה לשון זלזול עיין ברא"ם שהאריך כאן ועי"ל דל"ת מנ"ל לרש"י דכל הנסקלים נתלין דלא פי' הכא דקללת לשון זלזול הוא דע"כ מרווייהו משמע מדכתב קללת אלהים דאי לברך השם לחוד אתי ה"ל לכתוב מברך השם לשון נקיה אלא קללת לשון זלזול הוא ואי לשון זלזול לחוד כ"ל לשון זלזול בהדיא אלא למברך השם נמי אתא. מגאתי: ק ר"ל ובפרט ישראל שגם בניו הם לכך לא מלין

ספרי

והומת. (סוטה כג וש"נ) האיש נתלה ואין האשה נתלית, רבי אליעזר אומר אף האשה נתלית, אמר להם רבי אליעזר והלא שמעון בן שטח תלה נשים באשקלון אמרו לו שמונים נשים תלה ואין דנים שנים ביום אחד אלא שהשעה צריכה ללמד בה את אחרים: לז ותלית אותו. יכול יהיו כל הנסקלים נתלים תלמוד לומר כי קללת אלהים תלוי אחר שריבה הכתוב מיעט הרי אנו למדין אותו מן המגדף מה מגדף מיוחד שפושט ידו בעיקר והוא נתלה כך כל הפושט ידו בעיקר הוא נתלה, רבי אליעזר אומר מה המגדף מיוחד שהוא נסקל והרי הוא נתלה כך כל הנסקלים נתלים: לח יכול יהיו תולים אותו חי. תלמוד לומר והומת ותלית אותו, אותו ולא את כליו. (סוטו

התורה והמצוה

איש ולא בן סורר ומורה, חטא מי שעל חטאו נהרג לאפוקי בן סורר ומורה, שעל סופו נהרג, הוי מעוט אחר מעוט ובא לרבות, ר"ל שרק באיש צריך חטא משפט מות, אבל בבן [שבן סורר ומורה עדיין אינו איש שמלוין הגדלות כנ"ל סי' ל'], א"ל תנאי זה שיהיה בו חטא משפט מות כי בן ס"מ אף שנהרג בלא חטא רק ע"ש סופו יתלה ג"כ, וחכמים לשיטתם שאין נתלה אלא המגדף והעובד ע"ז, וגם הראיה שמביא ר"א משמעון בן שטח לא יצדק להחכמים שלדידהו גם המכשף אינו נתלה וכ"ש שמכשפה, ומה שהשיבו שמונים

שים

יְהֵי בִּגְבַר חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל וְיִתְקְטֵל וְתִצְלוֹב יָתֵהּ עַל צְלִיבָא: כג לָא תְבִית נִבְלְתֵהּ עַל צְלִיבָא אֲרֵי מִקְבַּר תִּקְבְּרִנֵּהּ בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי עַל דְּחָב קֳדָם יְיָ אִצְטְלַב וְלָא תְסָאֵב יָת אַרְעָךְ דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחְסָנָא: א לָא תֶחֱזֵי יָת

ספרי

ולא את עדיו) אותו ולא את זוממיו, אותו מלמד שאין דנים שנים ביום אחד :

לט על עץ. בעץ התלוש ולא בעץ המחובר :

מ מנין למלין את מתו שעובר בלא תעשה תלמוד לומר לא תלין נבלתו על העץ. הלינו לכבודו להביא לו ארון ותכריכים יכול יהיה עובר עליו, תלמוד לומר על העץ מה עץ מיוחד שהוא גנאי לו אף כל שהוא גנאי לו : לא תלין נבלתו על העץ. מצות לא תעשה : כי קבור תקברנו. מצות עשה, כיצד עושים לו ממתינים לו עד מחשכה ותולין לו ומתירין אותו ואם (לנו) [לן] עובר עליו בלא תעשה שנאמר לא תלין נבלתו גו'. כלומר מפני מה זה תלוי מפני שקלל את השם ונמצא [שם שמים] מתחלל. האיש נסקל ערום ואין האשה נסקלת ערומה, רבי יהודה אומר אחד האיש ואחד האשה אלא שהאיש תולין אותו ופניו כלפי העם ואחוריו כלפי העץ, והאשה פניה כלפי העץ ואחוריה כלפי העם. האיש מכסים אותו פרק אחד מלפניו והאשה שני פרקים אחד מלפניה ואחד מאחריה מפני שכולה ערוה :

מא ולא תטמא את אדמתך. ונמצא ש"ש מתחלל : אשר ה' אלהיך נותן לך. להזהיר בית דין על כך :

מב לא תראה. (ב"מ לג) יכול אפילו הוא רחוק ממנו מלא מיל תלמוד לומר (שמות כג) כי תפגע. אי כי תפגע שומע אני כמשמעו תלמוד לומר לא תראה. הא כיצד שערו חכמים אחד משבעה [ומחצה] במיל שהוא ריס (נמצינו למדין שהוא עובר על מצות עשה ועל מצות לא תעשה, עזב תעזב עמו, זו פריקה. הקם תקים עמו, זו טעינה דברי רבי יהודה בן בתירה): לא תראה את שור אחיך. מצות לא תעשה ולהלן הוא אומר כי תפגע מצות עשה [נמצינו למדין שהוא עובר על מצות עשה ועל מצות לא תעשה] :

התורה והמצוה

כיום תלה הוא תשובה שהצדק גם לשיטתו שהמכשף נתלה יש ראיה שהיה רק הוראת שעה מזה שתלה שמונים ביום אחד :

לז ותלית אותו. מפרש בגמ' (שם) שרבנן דרשי כללי ופרטי ור"א דריש רבויי ומעוטי ע"ש :

לח והומת ותלית אותו. מ"ש והומת הוא שלא נטעה שיתלה בעודו חי. ומ"ש אותו והיה די לומר ותליתו וכבר בארתי (אה"ש כלל קו) שכ"מ שבא הכנוי דבוק אל מלת את מוציא זולתו. ור"ל שיתלה רק אותו, לא זולתו שלא יתלה אחר עמו ולא זוממיו ולא כסוהו, כמ"ש בסנהדרין (דף מו) :

לט על עץ. מפרש בגמ' שמ"ש כי קבור תקברנו כפל המקור על הפעל שיקבר עם העץ שנתלה בו וע"כ צריך עץ תלוש שלא יהיה מחוסר קצילה וקבורה :

מ לא תלין נבלתו על העץ. ממה שכיים כי קבור תקברנו מבואר שגם אם מלין אותו שלא כל העץ אסור רק צריך לקברו תיכף. מזה הוציאו חז"ל שכל שמלין אותו שלא לצורך המת עובר שמ"ש על העץ בא לבאר שכל שהוא גנאי לו כמו על העץ אסור, ולאפוקי אם הלינו לכבודו, ויש עשה ול"ת, ומ"ש כי קללת אלהים תלוי, יש בזה כמה פירושים, והז"ל פי' שעי"ז מזכירים שברך את השם ויש חלול השם, וזה לחכמים שאין נתלה רק המגדף ועובד כו"ם, ויתר המאמר מבואר ונמצא בסנהדרין, והגר"א גרס כ"ז למעלה בסוף סי' לו :

מא ולא תטמא את אדמתך. כתב הרמב"ן ז"ל ע"ד הפשט יאמר כי יהיה באיש חטא גדול עד שראוי לתלותו אעפ"כ לא תלין נבלתו על העץ כי הארור מכל האדם והמקולל שבהם הוא התלוי ואין חיתה מנוולת כמוה ואין ראוי שנטמא הארץ ויהיה קללת אלהים בארץ הקדושה כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם. והראב"ע כתב ע"ד הפשט כי אלהים פועל והקללה תבוא אל מקום קרוב מהתלוי וי"ל עוד מודבק בנפש על כן לא תטמא את אדמתך וז"ש ונמצא ש"ש מתחלל. כי היא ארץ אשר נקרא שמו עליה ואין לגרום לה טומאה, ואמר עוד שמ"ש ולא תטמא את אדמתך היא אזהרה מיוחדת על א"י, יתר ממה שמוזהרים בח"ל :

מב לא תראה את שור אחיך. ובפ' משפטים כי תפגע שור אויבך, והראיה הוא מרחוק והפגיעה הוא שפגע בו ממש, והפסוק יזכר ממוצע אם פגע בקרוב רס"ן אמות, ומאמר זה כולו במכלתא

אָחִ֗יךָ א֤וֹ אֶת־שֵׂיוֹ֙ נִדָּחִ֔ים וְהִתְעַלַּמְתָּ֖ מֵהֶ֑ם הָשֵׁ֥ב תְּשִׁיבֵ֖ם לְאָחִֽיךָ׃ ב וְאִם־לֹ֨א קָר֥וֹב אָחִ֛יךָ אֵלֶ֖יךָ וְלֹ֣א יְדַעְתּ֑וֹ וַאֲסַפְתּוֹ֙ אֶל־תּ֣וֹךְ בֵּיתֶ֔ךָ וְהָיָ֣ה עִמְּךָ֗ עַ֣ד דְּרֹ֤שׁ אָחִ֙יךָ֙ אֹת֔וֹ וַהֲשֵׁבֹת֖וֹ לֽוֹ׃ ג וְכֵ֧ן תַּעֲשֶׂ֣ה לַחֲמֹר֗וֹ וְכֵ֣ן תַּעֲשֶׂה֮ לְשִׂמְלָתוֹ֒ וְכֵ֣ן תַּעֲשֶׂ֜ה לְכָל־אֲבֵדַ֥ת אָחִ֛יךָ אֲשֶׁר־תֹּאבַ֥ד מִמֶּ֖נּוּ וּמְצָאתָ֑הּ לֹ֥א תוּכַ֖ל

בעל הטורים

על זה נאמר והתעלמת. מכאן לך וסמיך ליה והתעלמת לומר כל שבשלו מחזיר אף בשל חבירו מחזיר: (ב) ואספתו ב' במסורה. דין ואידך (מ"ב ה) ואספתו מצרעתו וזהו שדרשו נגעים באים על צרי עין שאינו רוצה להשאיל כליו ואומר אין לו ולמחר נגעים באים על ביתו וצוה הכהן ופנו את הבית ומוציאין הכלים ורואין הכל שיש לו וזהו ואספתו אל תוך ביתך שמאסף כליו אל ביתו והיא מביאים ואספתו מצרעתו [כאן בתרגומו והכנסתיה שהוסף עליו הצרעת] שצרעת באה עליו. ד"א החושד בכשרים לוקה בגופו ומי שאבדה לו אבדה חושד בכל אדם בכשרים ולוקה בגופו בצרעת ונמצא כשהאספתו האבדה לביתך והחזרתה לו אז לא יחשוד עוד בכשרים והאסף אותו מצרעתו [דכתב ת"י והכיני' לשון רפואה]. עד דרש אחיך אתו פי' שידרוש האות שלא שיתן לו סימן בו וזהו שדרשו רז"ל

רש"י

והוא קללני קללה נמרצת: (א) והתעלמת. כובש עין כאילו אינו רואהו: לאחיך. אותו ש שהתעלם ממנו זהו פשוטו (ב"מ ל) ורבותינו אמרו פעמים שאתה ת מתעלם וכו': (ב) עד דרוש אחיך. (במ' כ"ז) וכי תעלה בלבבך שיתנה לו קודם שידרשהו אלא דרשהו א שלא יהא רמאי: והשבותו לו. שתהא בו השבה ב שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבעם ממנו מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ושאינו עושה ואוכל ג ימכר: (ג) לא תוכל להתעלם. לכבוש

שפתי חכמים

גילוהו על העץ דמשל לשני אחין כו': ר דאל"כ שהוא מעליס מלהגיד שמגלה. דא"כ והתעלמת אותם מ"ל: ש רצ"ל דקרא משמע לא תראה אלא והתעלמת דמשמע דמותר להתעלם: ת כאיכיצד היה כהן והשור בבית הקברות או שהוא זקן ואינו לפי כבודו: א ומה אותו של לאחיך כלומר שתדרוש את אחיך שהוא בעל אבדה מה סימנים היו בדבר שנאבד ממנו: ב רצ"ל דלא הל"ל והשבותו לו אלא יהיה עמך עד דרוש אחיך ואם יודע לו שהוא הולך ודאי חייב אתה להשיב לו: ג כדי

ספרי

מג שור אחיך. אין לי אלא שור אחיך, שור אויבך מנין, תלמוד לומר שור אויבך מכל מקום, אם כן למה נאמר אחיך אלא מלמד שלא דברה תורה אלא כנגד היצר:

מד או את שיו נדחים. כדרך הנדחים מכאן אתה אומר איזהו אבדה מצא חמור או פרה רועים בדרך אין זו אבדה, חמור וכליו הפוכים פרה ורצה בין הכרמים הרי זה אבדה:

מה והתעלמת. פעמים שאתה מתעלם (ופעמים שאי אתה מתעלם) כיצד היה כהן והיא בבית הקברות או שהיה זקן ואינה לפי כבודו או שהיתה שלו מרובה משל חברו פטור לכך נאמר והתעלמת פעמים שאתה מתעלם ופעמים שאין אתה מתעלם:

מו השב תשיבם. החזירה וברחה החזירה וברחה אפילו ארבעה וחמשה פעמים, [חייב להחזירה] שנאמר השב תשיבם. החזירה למקום שראוה אחרים ולא נטפלו בה נגנבה או אבדה חייב באחריותה עד שיכניסה לרשותו לכך נאמר השב תשיבם לאחיך:

מז ואם לא קרוב. [יכול] אין לי אלא קרוב רחוק מנין תלמוד לומר [ואם לא קרוב, אין לי אלא רחוק וקרוב שמכירו אם אין מכירו מנין תלמוד לומר ולא ידעתו]: ואספתו. [מציאה שצריכה להאסף להביא השבורה]: אל תוך ביתך. ולא לבית אחר: והיה עמך עד דרוש אחיך אותו. (ב"מ כח) וכי עלתה על

התורה והמצוה

משפטים (סי' רי"ט) ושם בארתיו בפרשת יצי"ם והמוקף שייך אח"ז ומתקן הגר"א שפה:

מג שור אחיך. ובפ' משפטים אמר שור אויבך, ויש שם דעיה במכלתא שר' יאשי' אומר שהוא עובד גלולים שמותר לשנאותו וי"א ישראל עבריין, ור' נתן אומר שם שמה שאמר שם אויבך הוא עצמו מ"ש פה אחיך, רק הוא אויב לו שלא כדין רק היצר הסית איבה בינו לחברו ע"י שהכה את בנו או שנפסס עמו מריבה, וזה דעת הספרי:

מד או את שיו נדחים. ושם אומר כי תפגע שור אויבך או חמורו תועה שהוא תוך להתום כמש"ש בסי' ר"ג ופה מדבר שהם בתוך התחום רק שנדחו ממקומם והסימן לזה אם התמור

תורא דאחוך או ית אמרה דטען ותתכבש מנהון אתבא תתיבנון לאחוך: ב ואם לא קריב אחוך לותך ולא ידעתה ותכנשנה לגו ביתך ויהי עמך עד דיתבע אחוך יתה ותתיבנה לה: ג וכן תעבד לחמריה וכן תעבד לכסותיה וכן תעבד לכל אבדתא דאחוך די תיבד מנה ותשכחנה לית לך רשו

ספרי

דעתך שאתה נותן לו עד שלא יתן סימניו אם כן למה נאמר עד דרוש אחיך אותו עד שתדרו' את אחיך אם רמאי הוא אם אינו רמאי:
מח והשבותו לו. (ב"ק פס) אף את עצמו אתה משיב לו:
מט וכן תעשה לחמורו. (היתה חמור) עושה והיא אוכלת. (ב"מ כט) כסות מנערה אחת לל' יום. שוטחה לצרכה אבל לא לכבודו. כלי כסף וכלי נחשת משתמש בהם לצרכו אבל לא לשחקן. (שם ל) כלי עץ משתמש בהם כדי שלא ירקבו [אין לי אלא אלו בלבד שאר אבדה מנין תלמוד לומר לכל אבדת אחיך אם כן] (שם כז) אף השמלה היתה בכלל כל אלו ולמה יצאת להקיש אליה מה שמלה מיוחדת שיש לה סימנים ויש לה תובעים כך כל שיש לו סימנים ויש לו תובעים. (אין לי אלא אלו בלבד שאר אבדה מנין תלמוד לומר לכל אבדת אחיך):
נ אשר תאבד ממנו. פרט לפחות משוה פרוטה. ר' יהודה אומ' ומצאת פרט לפחות

התורה והמצוה

הפוכים וכמ"ש במשנה ב"מ (דף למ"ד ע"ב) ובגמ' (דף לא) מפרש לה:

מה והתעלמת מהם. כבר באר בהו"ה משפטים (סי' רז) שבמש"ש וחדלת מעזוב לו ופה אמר והתעלמת מהם נתקשו המפרשי' עיי"ש, ומזה הכריחו חז"ל שיש מציאות שיוכל לחדול ולהתעלם ועפ"ז אמר שמה תרלה להתעלם המיד זה לא תעשה, ושם באר מ"ש וחדלת מעזוב לו שימיר שיוכל לחדול בחמור של כותי, ופה באר מ"ש והתעלמת כי יצויר שיוכל להתעלם בכהן והיא בבה"ק ובזקן ואינה לפי כבודו, ועי' בב"מ (דף ל) שעקר צריך לזקן ואינה לפי כבודו:

מז השב תשיבם לאחיך. מה שכפל המקור על הפעל מורה שישיב אפי' כ"פ כמ"ש באילת השחר (כלל נה). ומ"ש לאחיך היינו שאין די אם משיב למקום שראוה אחרים שאז עדיין היא באחריותו עד שיכניסה לרשותו במקום המשתמר שעז"א לאחיך, וכמ"ש בב"ק (דף נז) וא"צ שישיב לידו דוקא שהמקור הלוה אל הפעל מציין ג"כ כל השבה שיהי' כמ"ש בהתו"ה בא (סי' מב) ומשפטים (סי' קעט):

מז ואם לא קרוב. ומוסיף אף אם לא ידעתו מי הוא, ואמר ואספתו שמשמע אף השבורה שצריך אתה לאספה בידך כמ"ש (מיכה ד) אוספה הצולעה והנדחה אקבצה, ואמר ואספתו אל תוך ביתך לא לבית אחר, כי שומר שמסר לשומר חייב, ומ"ש עד דרוש אחיך אותו פי' המפ' מלת אותו פי' אות שלו שיתן אות וסימן בהאבדה, וכ"ה בזהר פ' חוקת עד דרוש אחיך אותו בחרי ווי"ן אות ממש דבעי לפרשא ההוא אות דההוא אבדה, ובזה ידקק לשון הספרי וכי עלתה ע"ד שאתה נותן לו עד שלא יתן סימנין, ר"ל שזה נדע מסברת ומלת אותו מיותר לפרש ג"כ עד דרוש אחיך ועד דרוש אותו, ר"ל שתדרוש את אחיך אם אינו רמאי, אולם לשון הגמ' בב"מ (דף כו ודף כח) וכי תעלה ע"ד שיתננו לו קודם שידרשנו אלא דרשהו אם הוא רמאי היינו במה שיאמר סימנים או שיביא עדים, אמנם לשון המשנה (בדף כח ע"ב) והרמאי אע"פ שאמר סימני' משמע כפי' הספרי:

מח והשבותו לו. כבר התבאר באילת השחר (כלל קנא) שפני פעלים הבאים זה אח"ז שהפעל השני משלים וגומר פעולת הפעל הראשון יבא הפעל השני בלא כנוי והיל"ל והשבות לו בלא כנוי עפ"ז דרשו בסנהדרין (דף עג ע"א) לרבות השבת גופו ר"ל והשבותו השבת גופו, ועי' בסי' שאח"ז:

מט וכן תעשה לחמורו. יל"פ עוד מ"ש בסי' הקודם והשבותו לו אף א"ע אתה משיב לו. ר"ל שאם שור או שה תשיב לו האבדה עצמה כי השור עושה ואוכל והשה גיזותיו שוה נגד מה שהוא אוכל ואין למכרו, כי לשון השבה משמע שמשיב הדבר עצמו, ועז"א וכן תעשה לחמורו שתשיב החמור עצמו ועז"א עושה והיא אוכלת וכן לשמלתו שאינו אוכל מחזיר לו הדבר עצמו וכ"ז נכלל במ"ש והשבותו לו וכמ"ש בב"מ (דף כח ע"ב) והשבותו לו ראה איך תשיבנו לו, ומ"ש כסות מנערה וכו' (שם דף כט ע"ב). ומ"ש אף השמלה בכלל היתה, האעתק מלשון המשנה (דף כז) והגי' הוא גרסת הגר"א, שמ"ש בכלל כל אלו פי' בגמ' בכלל כל אבדת אחיך:

נ אשר תאבד ממנו ומצאתה. כ"ז לשון מיותר, ופי' שצריך שיהיה בו שוה פרוטה שאז נקרא אבדה אצל האובד ומציאה אצל המוצא לא אם אינה ש"פ, ובזה מודים כ"ע רק ר"י ס"ל שצריך שיהיה ש"פ

לְהִתְעַלֵּם׃ ס ד לֹא־תִרְאֶה אֶת־חֲמוֹר אָחִיךָ אוֹ שׁוֹרוֹ נֹפְלִים בַּדֶּרֶךְ וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ׃ ס ה לֹא־יִהְיֶה כְלִי־גֶבֶר עַל־אִשָּׁה וְלֹא־יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה׃ פ ו כִּי יִקָּרֵא קַן־צִפּוֹר ׀ לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ בְּכָל־עֵץ ׀ אוֹ עַל־הָאָרֶץ

בעל הטורים

[פי' מס"כ ב"מ ד' כו כח] דורשהו אם הוא רמאי אם לאו. מאי לאו בסימנים שעליה: (ד) והתעלמת לומר בפעמים אתה מתעלם כגון זקן ואינו לפי כבודו: (ה) כלי גבר על אשה בגימט' כלי תורה. רמז שלא ילמד אדם בתו תורה: על אשה כ'. דן והיך (איוב לא) אם נפתה לבי על אשה וזהו שאמרו שמיירי באשה שלבשה כלי גבר כדי להתנכר ולנאות כדכתיב אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי: כי תועבת ה' כי יקרא קן לפור. לומר שלא יסתכל בעוף ובעופות כשמזדקקין זה לזה: (ו) יקרא קן בגי' פרש למזומן:

שפתי חכמים

שיוכל לקיים והשבותו לו: ד (קנ"מ) סומך לפרש זה אע"ג שכבר פירש זה לעיל מפני שחזר לפרשו ע"פ מדרז"ל פעמים שאתה מתעלם שנית כאילו הוא מסופק בפירושו לכך אמר כאן שא"א לפרש לא תוכל להתעלם אלא שלא כו': ה דנל"ם למה משנה שלשון בכאן כתיב הקם תקים ובפ' משפטים כתיב עזוב תעזוב. ומתרץ דשם מדבר בפריקה לפרק המשא אבל זו טעינה: ו ר"ל שלא יתקבע בקבוע אשה וא"ת למה מפרש ד"א על סיפא של קרא היה לו ג"כ לפרש פירוש אחר על רישא דקרא כדמסרש בגמרא ר"א בן יעקב אומר מנין שלא תלבש אשה כלי זיין והלא למלחמה ת"ל לא יהיה כלי גבר על אשה והרא"ם כתב והה"נ שלא תלא אשה בכלי זיין למלחמה. ועי"ל משום דקשה לד"א דלמה כתיב ברישא לא יהיה כלי גבר על אשה ובסיפא כתיב ולא ילבש גבר שמלת אשה הל"ל ולא יהיה כלי אשה על גבר ומדמשנה ודאי בשני ענינים משתעי קרא ולפי ד"א להוד נמי קשה לשון לבישה הל"ל לא יתקבע גבר בהתקבצות נשים ל"נ גם פירוש ראשון: ח רצונו לפרש

רש"י

עייך ד כאילו אינך רואה אותו: (ד) הקם תקים. (ב"מ לב) א טעינה ה להטעין משאוי שנפל מעליו: עמו. עם בעליו אבל אם הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה אם רצית לטעון טעון פטור: (ה) לא יהיה כלי גבר על אשה. (ספרי חיר פ' ח') שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים שאין זו אלא לשם נאוף: ולא ילבש גבר ו שמלת אשה. לילך ליטב בין הנשים: ד"א שלא יסיר שער הערוה ושער של בית השחי: כי תועבת. לא אסרה תורה אלא לבוש ח המביא לידי תועבה: (ו) כי יקרא. פרט למזומן:

ספרי

משנה פרוטה: לא תוכל להתעלם. ליתן עליו בלא תעשה:

נא לא תראה את חמור אחיך. זו מצות לא תעשה ולהלן הוא אומר (שמות כג) כי תראה מצות עשה. אין לי אלא חמור אחיך חמור שונאך מנין, תלמוד לומר (שם) חמור שונאך מכל מקום, אם כן למה נאמר אחיך אלא מלמד שלא דברה תורה אלא כנגד היצר:

נב נופלים. ולא עומדים: בדרך. ולא ברפת. מכאן אמרו (בבא מציעא לב) מצאה ברפת אין חייב בה ברשות הרבים חייב בה: והתעלמת מהם. (שם ל ופ"ג) פעמים שאתה מתעלם ופעמים שאין אתה מתעלם, כיצד, היה כהן והיא בבית הקברות או שהיה זקן ואינה לפי כבודו או שהיתה שלו מרובה משל חברו פטור שנאמר והתעלמת מהם

התורה והמצוה

משעת אבדה עד שעת מציאה ואם הוזלה ביניהם אינו חייב להכריז והלכה כת"ק, ומ"ש שנית לא תוכל להתעלם שגם אחר שבאה לידו צריך לשמרה עד יבא בעל האבדה ואם לאו עובר בל"ת וחייב באחריותה שזה נרמז במלת לא תוכל כנ"ל בלאו דלא יוכל לבכר:

נא לא תראה. והוכפל בפ' משפטים בלשון כי תראה שיהיה בעשה ול"ת כמ"ש במכלתא (שם סי' ר), ושם אמר חמור שונאך ופה אמר חמור אחיך, כי אסור לשנאותו רק היצה"ר הסיל שנאה ביניהם כמ"ש פרשתי למעלה (סי' מג) ובמכלתא (שם סי' ר"א) ושם עוד סי' לזה:

נב נופלים בדרך. הם שני מאמרים שיהיו נופלים ועי"כ נפרק המשא מעליה לא אם הם עומדים, ושם שיהיה בדרך לא ברפת כמ"ש בב"מ (דף לב). ומ"ש והתעלמת וכו' התבאר במכלתא משפטים (סי' ר"א) ולמעלה (סי' מה):

לְאִתְכַּסָּאָה : ד לָא תֶחֱזֵי יָת חֲמָרָא דַאֲחוּךְ אוֹ תוֹרֵהּ רְמַן בְּאָרְחָא וְתִתְכְּבֵישׁ מִנְּהוֹן אֲקָמָא תְקִים עִמֵּהּ : ה לָא יְהֵי תִּקּוּן זֵין דִּגְבַר עַל אִתְּתָא וְלָא יְתַקַּן גְּבַר בְּתִקּוּנֵי אִתְּתָא אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל עָבֵד אִלֵּין : ו אֲרֵי יְעָרַע קִנָּא דְצִפַּרָא קֳדָמָךְ בְּאָרְחָא בְּכָל אִילָן אוֹ עַל אַרְעָא אֶפְרוֹחִין אוֹ בֵיעִין וְאִמָּא רָבְעָא

ספרי

פעמים שאתה מתעלם ופעמים שאין אתה מתעלם : **נג** [עזב תעזב עמו . זו פריקה : הקם תקים עמו. (פס לג) זו טעינה דברי ר"י בן בתירה] . העמידה ונפלה העמידה ונפלה אפילו חמשה פעמים חייב שנאמר הקם תקים (עמו). הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה לפרוק פרוק פטור שנאמר הקם תקים עמו . יכול אפי' זקן אפי' מוכה שחין ת"ל הקם תקים עמו :

נד לא יהיה כלי גבר על אשה. (נזיר נט) וכי מה בא הכתוב ללמדנו [אם] שלא תלבש אשה כלים לבנים ואיש לא יתכסה בגדי צבעונים (ת"ל) [הרי כבר נאמר] תועבה דבר הבא לידי תועבה. [אלא] זה כללו של דבר שלא תלבש אשה מה שהאיש לובש ותלך לבין האנשים והאיש לא יתקשט בתכשיטי נשים וילך לבין הנשים . ר"א בן יעקב אומר [מנין] שלא תלבש אשה כלי זין ותצא למלחמה (ומה) תלמוד לומר לא יהיה כלי גבר על אשה, [ומנין] שאיש לא יתקשט בתכשיטי נשים, תלמוד לומר ולא ילבש גבר שמלת אשה: כי תועבת ה' אלהיך. קרוי המשה שמות הרם תועבה שנאוי משוקץ עול :

נה (ט) כי יקרא. (חולין קלט) פרט למזומן . מיעוט אפרוחים שנים מיעוט ביצים שנים. מנין [אפילו] אין שם אלא אפרוח אחד או ביצה אחת חייב לשלח תלמוד לומר קן קן

התורה והמצוה

נג הקם תקים עמו, הוא הרמת המשא עליו, ועזב תעזב שנאמר בפ' משפטים הוא פירוק המשא, שגם אמר רחמנא תחת משאו, ופה אמר נופלים בדרך שכבר הופרק המשא והם נופלים עדיין וצריך להקימם ולטעון המשא, וזה דעת ריב"ב כמ"ש במכלתא משפטים (סי' רח) כי ר' יאשיה שם ס"ל ששניהם מדברים בפריקה, וממ"ש הקם תקים כפל המקור עם הפעל מורה אפי' כ"פ (כנ"ל סי' מו), וממ"ש עמו מבואר שגם הוא צריך לעזור, אבל אם הוא חולה שא"א לקיים עמו הלא כתוב הקם תקים בכל אופן :

נד לא יהיה כלי גבר על אשה, לת"ק פה כלי נרדף עם שמלה ופי' שהאיסור הוא רק אם עי"כ תוכל להתערב עם אנשים, ולראב"י הם מובדלים שהאשה מוזהרת מלישא כלי זיין ועז"א תפס לשון כלי ולשון גבר כלי גבור מלחמה (שזה ההבדל בין איש ואדם ובין גבר) ותפס לשון לא יהיה לא לשון ילבש. והאיש מצווה שלא יתקשט בתכשיטי נשים שעז"א שמלת אשה שגם שמלה מציין בגדים חשובים העשויים להתנאות כמ"ש למעלה על פסוק והסירה את שמלת שביה, ובנזיר (דף נט) שמביא ברייתא זו עמ"ש ר"י בלשנא בתרא דמעביר בית השחי ובית הערוה לוקה, ס"ל להרמב"ם וכל הפוסקים דגם לראב"י אין לאו זה כולל מעביר בית השחי. (זולת הסמ"ג שלו שיטה אחרת וכן לג' הגאונים שם) ועי' בתוס' יבמות (דף מח) ד"ה לא עשה רגליו, ובשו"ע יור"ד (סי' קפא), וגם הת"א תרגם לא יהא תקון זין דגבר על אתתא כראב"י וכן בת"י (שופטים ה) בפסוק ידה ליתד תשלחנה קיימת יעל מה דכתיב באורייתא ומנא דגבר לא יהי על אתתא ברם ידה ליתד תשלחנה וכ"ה במד' משלי על פסוק ידיה שלחה בכישור על יעל כדברי התרגום, ובת"י כאן תרגם לא יהיה גוליין דציצית ותפילין דהינון תקוני גברא על אתתא ולא יספר גבר בין שחייא ועריתיה, ס"ל דגם ציצית ותפילין הוין כלי המיוחד לאיש, ועיין במ"ש (סי' יז סקס"ו) הבאתי כן בשם הלבוש והג"ת דאשה לובשת ציצית עוברת על לא יהיה כלי גבר על אשה, ומ"ש ולא יספר גבר הוא כמ"ד דלוקה. ומ"ש קרוי ה' שמות כן אמר בספרי בכ"מ שכתוב הרם או תועבה :

נה כי יקרא קן צפור. פעל קרה ושם מקרה מציין דבר הבא מבלי הכנה ומבלי סבת הרגילות, משא"כ דבר המזומן בביתו אינו מקרה שע"ז יפול הלשון כי יהיה לך קן צפור ושם קן מציין מדור העוף בין שימצאו שם ביצים בין שיהיה ריקן והוא רוצה להטיל ביצים ויכין קן לו . ומזה מבואר שמ"ש אפרוחים או ביצים אינו בדוקא רק בא לדוגמא שה"ה בביצה ואפרוח א', ולשון יקרא לפניך כולל גם הנמצא קרוב לאהלו כגון בפרדס שלו כל שאינו מזומן עתה כגון אווזים ותרנגולים שמרדו, ולשון בדרך מבואר שמצוים בר"ה, ומפרש בין בכל עץ ובין על הארץ בבירות ושיחים שגם שם דרך עופות לעשות קיניהם כמ"ש (ירמיה מח) כיונה תקנן בעברי פי פחת, ועיין בחולין (דף קלט) מובא ברייתא זו ותפרש לה :

אֶפְרֹחִים אוֹ בֵיצִים וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל־הָאֶפְרֹחִים אוֹ עַל־הַבֵּיצִים לֹא־תִקַּח הָאֵם עַל־הַבָּנִים׃ ז שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם וְאֶת־הַבָּנִים תִּקַּח־לָךְ לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים׃ ס שלישי ח כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ וְלֹא־

בעל הטורים

אפרוחים או ביצים בגימט' בנחרבן לאמן : על הבנים ב' הכא ואידך (ירמיה כז) כה אמר ה' על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה ממותי תחלואים ימותו. אם תקיים המצוה יאריכון ימיך ואם לאו כה אמר ה' ממותי תחלואים ימותו : (ז) והארכת ימים ב' בעולם שכלו ארוך : והארכת ימים וסמיך ליה כי תבנה בית חדש לומר אם בנית בית חדש עשה לך מעקה כדי שיאריכו בו ימים ולא יפלו ממנו. ועוד עיקר אריכות ימים הוא בשביל בנין בית חדש שהוא בית המקדש וע"כ אף דבכבוד אב ואם הקדים והארכה ימים ללמען ייטב לך (בפרשת ואתחנן) לא כן הכא כדי להסמיך והארכת ימים לתבנה בית חדש : לעיל כתיב למען ייטב לך וסמך כאן כי יפול הנופל ממנו רמז למה שדרשו (חולין קמב) הרי שעלה לאילן כדי

שפתי חכמים

בזה מה שפי' לפניו שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים וכן בסיפא לילך ולישב בין הנשים שלא תקשה ליה מנ"ל לפרש הכי דאמא בכל ענין אסור ללבוש דגזירת הכתוב הוא. ומתרץ דהא קרא מתן טעם כי תועבת ה' וגו' משמע דלא אסרה תורה וגו' : ט אבל אי פרחה באויר למעלה מן הבנים מותר לנקחה : * רנ"ל דהל"ל באחת משאר המצות. ומתרץ דלכך נכתב כאן

רש"י

לא תקח האם. (חולין קמ) בעודה על בניה : (ז) למען ייטב לך וגו'. (שם קמב) אם מצוה קלה שאין בה חסרון כיס אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים ק"ו למתן שכרן של מצות החמורות : (ח) כי תבנה בית חדש. אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה שמצוה גוררת מצוה והגיע לכרם ושדה ולבגדים נאים לכך נסמכו פרשיות הללו : מעקה. גדר סביב לגג ואונקלוס

ספרי

מכל מקום (מכלל שנאמר והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים) יכול שאני מוציא אווזים ותרנגולים שקננו בפרדס תלמוד לומר לפניך אין לי אלא ברשות היחיד ברשות הרבים מנין תלמוד לומר בדרך. על האילנות מנין תלמוד לומר בכל עץ. על הארץ מנין תלמוד לומר או על הארץ :

נט והאם רובצת על האפרוחים. מה אפרוחים בני קיימא (ילאו מתים), אף ביצים בני קיימא יצאו מוזרות מה ביצים צריכים לאמם אף אפרוחים צריכים לאמם יצאו מפריחים שאין צריכים לאמם :

ס והאם רובצת. כשהיא רובצת עליהם פרט למעופפת. יכול אף על פי שבכנפיה נוגעים בהם תלמוד לומר והאם רובצת על האפרוחים אף על פי שאינה עמהם :

סא יכול עוף טמא הרובץ על ביצי עוף טהור, וטהור רובץ על ביצי עוף טמא יהא חייב לשלח, תלמוד לומר והאם רובצת על האפרוחים עד שיהיו כולם מין אחד :

סב לא תקח האם על הבנים. מכלל שנאמ' (ויקרא יד) ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות, יכול יקחנה לטהר בה את המצורע, תלמוד לומר לא תקח, לא תקח האם זו מצות לא תעשה, שלח תשלח את האם זו מצות עשה, שלחה וחזרה שלחה וחזרה אפילו ארבעה וחמשה פעמים חייב לשלח שנאמר שלח תשלח. (האווזים ותרנגולים שמרדו וקננו בפרדס חייב לשלח, בבית פטור מלשלח, אפרוחים או ביצים, מיעוט אפרוחים שנים, מיעוט ביצים שנים, מה אפרוחים שיש בהם צורך ילאו מתים שאין בהם צורך אף ביצים שיש בהם צורך ילאו בלים

התורה והמצוה

נט והאם רובצת על האפרוחים וכו'. הי' לומר רובצת עליהם וכבר באררתי באילת השחר (כלל קט וקלז) כ"מ שכפל השם בא לדייק הדבר שהאפרוחים והבצים יהיו כאלה שהאם הרבץ עליהם להשלימם ולעשות בהם פעולת האם, שזה כשהבצים אינם מוזרות והאפרוחים אין יכולים לפרוח עדיין, ובזה כפל ג"כ להשוות בזה שני השמות כפי הכלל באה"ש (כ' קס) :

ס והאם רובצת. על העוף בא תמיד לשון שכיבה, ופעם א' נמצא (ירמיה ג) וישבו שם במת יענה, ולשון רבילה לא נמצא בשום מקום והוא לשון מושאל מן בהמות וחיות הרובצות עם ילדיהם ובא למעט מעופפת, שמגם אם כנפיה נוגעות בהם נקרא רובצת על היינו מלמעלה דהא לא אמר רובצת עם האפרוחים ויש הבדל בין לשומת אלה ללשון רחף, על גוזליו ירחף, שהוא במעופף מלמעלה ואין נוגעת בהם כמ"ש במדרש בב"ר מרחפת נוגעת ואינה נוגעת :

סא מ"ש למעט עוף טמא רובץ על ביצי טהור שהבר לאאמר בש"ם שלמד לא מהלה לפור שהוא רק פסול, ונ"ל

עַל אֶפְרוֹחִין אוֹ עַל בֵּיעִין לָא תִסַּב אִמָּא עַל בְּנַיָּא׃ ז שַׁלָּחָא תְּשַׁלַּח יָת אִמָּא וְיָת בְּנַיָּא תִּסַּב לָךְ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְתוֹרִיךְ יוֹמִין׃ ח אֲרֵי תִבְנֵי בֵּיתָא חֲדַתָּא

ספרי

מוזרות שאין בהם נורך, ולכן אין שם אלא ביצה אחת או אפרוח אחד חייב לשלח. ד"א כי יקרא קן לפור לפניך, מ"מ, בדרך בכל עץ או על הארץ, מה דרך כ"ה ילאו מקוברות שהם בגמוה אחר: [ד"א שלח בטהורה הכתוב מדבר או אף בטמאה הכתוב מדבר תלמוד לומר (דברים יד) כל צפור טהורה תאכלו זה בנין אב כל מקום שנאמר צפור בטהורה הכתוב מדבר כדברי רבי יאשיה הא אם שילחה והחזיר בדרך את פניו פטור מלשלח]:

סג שלח תשלח [את האם] בנקבות הכתוב מדבר ולא בזכרים, [קורא זכר] רבי אליעזר מחייב בשלוח שנאמר שלח תשלח וחכמים פוטרים. האם פרט לקורא זכר:

סד הנוטל אם מעל הבנים (דבי יוסי ב)רבי יהודה אומר לוקה ואינו משלח, וחכמים אומרים משלח ואינו לוקה, זה הכלל כל מצות עשה שיש בה קום עשה אין חייבים עליה (לא תקח האם על הבנים אפילו לטהר בה את המלורע) [והארכת ימים] והרי הדברים קל וחומר מה מצוה קלה שהיא כאיסו' (אמרה תורה יטב לך והארכת ימים) כתוב בה אריכות ימים מצות המורות שבתורה על אחת כמה וכמה:

סה כי תבנה בית חדש. אין לי אלא בונה לקח ירש ונתן לו במתנה מנין תלמוד לומר (בית מ"מ) ולא תשים דמים בביתך [מ"מ] אין לי אלא בית מנין הבונה בית התבן ובית הבקר ובית העצים ובית האוצרות תלמוד לומר [כי תבנה] (ולא תשים דמים בביתך) יכול אף הבונה בית שער אכסדרה ומרפסת תלמוד לומר בית מה בית מיוחד שהוא בית דירה יצאו אלו שאינם בית דירה:

סו אין לי אלא גג. מנין לרבות בורות שיחין ומערות חריצים ונעיצים תלמוד לומר ולא תשים דמים בביתך. אם כן למה נאמר גג פרט לכבש בית (גרנות היכל גג) פרט לאולם:

סז חדש. רבי אומר משעת חדושו עשה לו מעקה כמה הוא מקום מעגילו שלשה טפחים בית דורסו עשרה:

סח ועשית מעקה לגגך. זו מצות עשה. לא תשים דמים בביתך. מצות לא תעשה

התורה והמצוה

וצ"ל דבריתא זהו אזלא כשטת הספרא מצורע (ס' יא) שגם טמא אקרי צפור ועי"כ תמעט לה ממה דכתיב והאם רובצת ר"ל דמין טמא לא ירבוץ על מין טהור, וממילא ממועט גם עוף טהור על ביצי עוף טמא, ומ"ש תקח לך צריך למעט את הבנים הם כריסה עיין בחולין (דף קמ):

כב לא תקח האם על הבנים. ס"ל להספרי שלא יקח לטהר את המצורע מפני שיש בכאן עשה ול"ת ואין עשה דוחה ל"ת ועשה, ובגמ' (דף קמא) אוסר ללמוד זה ממ"ש שלח תשלח בכפל והספרי ס"ל שכפל שלח תשלח מורה אפי' כ"פ, ושלא יקח לטהר את המצורע הוא מפני שאין עשה דוחה לאו ועשה ונוכל להשוות שטת הספרי עם הגמ' דשם אומר שלשון שלח תשמע אפי' מאה פעמים רק ר"ש סהמא דספרי לשטתו דלדידיה אין לדרוש מכפל שלח תשלח דס"ל ד"ת כלשון בני אדם כמ"ש בב"מ (דף לא) וי"ל עוד דהספרי סובר דמצורע מותר בהשמים המטה וא"כ לא שייך מש"ש לא צריכא דנסלה ע"מ לשלהם דלאו עברין עשה הוא דהיכא דמאי אולמא דהאי עשה מהאי עשה ועי"כ א"ל מיעוט מיוחד שלא יקח לטהר את המצורע. ומ"ש האווזים והתרנגולים וכו' מהכן הגר"א שכבר נכלל במ"ש למעלה:

כג (ז) שלח תשלח את האם. שם אב ואם בהרהבם יבואו גם על המגדל והמלמד שהמלמד יקרא בשם אב והמגדלת תקרא בשם אם, ולכן פרט כ"פ שמע לאביך זה ילדך, אמו אשר ילדתהו וכדומה ועי"כ ס"ל נר"ם שקורא זכר מחייב כי הוא עושה מעשה האם ודרכו לרבוץ על הבנים, ודעת חכמים שהגם שאם המגדלה תקרא ג"כ בשם אם, לא יקרא האב בשם אם, ופה דייק ואמר שנית השלח את האם:

כד כבר פי' בגמ' חולין (דף קמא) ומכות (דף יז) דר' ס"ל שאינו לאו הניתק לעשה דשלח מעיקרא משמע ורבנן ס"ל שלח בתר הכי משמע, ומ"ש והרי הדברים ק', כן הוא במשנה סוף חולין והגהתי עפ"י הגר"א ונסחא דיבנה הוא הפסק לשון המשנה:

סה (ח) כי תבנה בית חדש. מ"ש כי תבנה אינו בדוקא דהא אמר הטעם ולא תשים דמים בביתך מ"מ, והנה מלפון בביתך הייתי אומר בית שדר בו ולמעט בית התבן ובית הבקר כמו שמיעט אותם בספרי והגמ' (פסקא ט) ממזוזה ממה דכתיב ביתך מה ביתך מקום כבוד ובית דירה, אך שלא אמר כי תבנה בית, משמע כל שבנה כמו במרבה כל אלה בספרי שופטים מש"ש אשר בנה בית, ובכ"ז משם בית מתמעט בית שער אכסדרה, שהוא אולם הבית או שער הבית לא בית, והעתקתי ג' הגר"א:

סו ועשית מעקה לגגך. ה"ה בכל מקום שיש סכנה ויוכל ליפול משם כגון בורות שיחין ומערות שעז"א

ולא

תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ כִּי־יִפֹּל הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ׃ ט לֹא־תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם פֶּן־תִּקְדַּשׁ הַמְלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע

בעל הטורים

לשלא את האש ונפל ומת היכן אריכות ימים של זה: (ח) כי יפל הנפל וסמיך ליה לא תזרע. רמז לדר"י דאמר עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד: (ט) כמלאה ב' במסורה דין ואידך (עמוס ב') כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר וזה שאמרו (פ"ד דכלאים) שצריך להרחיק בכלאים כמלא צמד בקר. וביתים רפויין צריך להרחיק בכלאים כמלא צמד בקר. ואמר כד' אמות בזוקות. ואחד יש

שפתי חכמים

משום דמשמע זו קלה מכולן כו': כ רצ"ל נ"ל המפל. ומתרץ דהנופל ר"ל ראוי זה ליפול ומפרש והולך כיון שראוי זה ליפול נמנה עובר זה בלאו אם לא עשה מעקה ונפל אדם ממנו. ומפרש ואעפ"כ לא תגלגל כו': ל וא"כ כל העם מרננים אחריך שאתה חייב הואיל ונפל זה מן הגג שלך: מ ולאו דוקא חטה ושעורה אלא ה"ה שני מיני זרעים אחרים. וא"ת מנ"ל לרש"י שצריך שני מיני זרעים אחרים עם חרצן דלמא מין אחד עם הרצן סגי. וי"ל דא"כ כל"ל לא תזרע בכרמך כלאים דהוה משמע מין זרע אחד עם כרמך שהוא כלאים ומדכתיב לא תזרע כרמך כלאים משמע שהוא כלאים בלא כרמך. וא"ת והלא כבר הזהיר על הכלאים לעיל בפ' קדושים דכתיב שדך לא תזרע כלאים. וי"ל דלעיל מיירי מכלאי זרעים כדכתיב שדך לא תזרע כלאים ואינו עובר אלא בלאו אחד וכאן עובר בשני

רש"י

הרגס היקא כגון היק שמשמר מה שבתוכו: כי יפול הנופל. ראוי זה ליפול כ ואעפ"כ לא תתגלגל מיתתו על ידך שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי ל חייב: (ט) כלאים. (קידושין לט חולין פב) חטה מ ושעורה וחרצן במפולת יד: פן תקדש. כתרגומו תתאסר כל דבר האוסר על האדם בין לשבח כגון הקדש בין לגנאי כגון איסור שאל בו קדוש כמו (ישעיה סה ה) אל תגש בי כי קדשתיך: המלאה. זה

ספרי

כי יפול הנופל ממנו. ראוי זה שיפול אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב. ממנו ולא לתוכו, שאם היה רשות הרבים גבוה ממנו עשרה טפחים ונפל ממנו לתוכו פטור שנאמר ממנו ולא לתוכו. ד"א כי תבנה ר' ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך כיצד הוא נדון שנאמר (קהלת ט) כי לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה. (סוכה ג) בית שאין בו ד' על ד' פטור מן המעקה ומן המזוזה ומן הערוב ואין עושין אותו עיבור לעיר ולא טיבול למעשרות ואין נותנים לו ד' אמות לפתחו הנודר מן הבית מותר לישב בו ואין מטמא בנגעים (ואין נמות ביובל) [ואין נחלט בבתי ערי חומה] ואין חוזרים עליו מעורכי המלחמה:

סט (ט) לא תזרע כרמך כלאים. מה אני צריך והלא כבר נאמר (ויקרא יט) שדך לא תזרע (מ"ק ב וש"נ) מלמד שכל המקיים כלאים עובר בשני לאוין:

ע אין לי אלא כרם שלם מנין אפילו כרם יחידי ועושה פירות תלמוד לומר כרם מכל מקום:

התורה והמצוה

ולא תשים דמים בביתך, ותפס גג פרט לכבש שהאדם משמר בעלותו עליו, ומ"ש בית לרבות היכל ופי' בז"א עפמ"ש (פ"ד דמדות מ"ו) שהי' להיכל מעקה ג' אמות, וצ"ע הלא בהי כנסיות פטורים מן המעקה ועיין בח"מ (ס' תכז סעיף ג') והגר"א גרס בית פרט לאולם:

סז כי תבנה בית חדש ועשית מעקה. מ"ש חדש הוא למותר ובא לומר שתיכף כשהגיע לחדש שביס צריך שתעשה מעקה, ומ"ש כמה מקום מעגלו, ברמב"ם (פי"א מה' רוצח הלכה ג') גובה המעקה י' טפחים וכתב הראב"ד דוקא ממקום דורכו והוא מקום הנמוך שבו אבל שאר צדדים ג' טפחים, ונראה פירושו שהגג הוא משופע קצת, וכפי' מעגל במעגלה מגלגל העץ ממקום הגבוה אל מקום הנמוך כמ"ש במשנה דמכות (דף ז) הי' מעגל במעגלה וכו', ומקום סוף השפוע שהוא מקום הנמוך קורא בית דורכו שם צריך י' טפחים ומקום שמעגילו משם מן הגובה די בג' טפחים, ויש עוד פי' בזה עיין בז"א:

סח כי יפול הנופל, ר"ל שראוי ליפול מכבר ובכ"ז צריך אתה לעשות מעקה שלא תהיה אתה הגורם לזה, ותיבת ממנו דרש כמ"ש בב"ק (דף נא) ממנו ולא לתוכו, ור' ישמעאל ס"ל שבמקום סכנה יפול במפל אף שלא נגזר עליו מקדם, ומ"ש יפול הנפל ממנו ר"ל ממנו להביא ראיה כמ"ש בשבת (דף לג) שולם בגמ' שם אמר זה בשם ר' יצחק ותנא דבי ר"י אמרו כלשון הראשון, וצ"ל שר"י לחוד ותנא דבי ר"י לחוד, ומ"ש בית שאין בו ד' על ד' הוא בסוכה (דף ג) עיי"ש:

יח תִּתְעֲבֵד תִּיקָא לְאִגְּרָךְ וְלָא תְשַׁוֵּי חוֹבַת קְטוֹל בְּבֵיתָךְ אֲרֵי יִפֵּל דְּנָפֵל מִנֵּהּ׃
ט לָא תִזְרַע כַּרְמָךְ עֵרוּבִין דִּילְמָא תִסְתָּאַב דִּמְעַת זַרְעָא דִּי תִזְרַע וַעֲלַלַת

ספרי

עא ומנין לכלאי הכרם שאסור בהנאה נאמר כאן קדש ונאמר להלן קדש מה להלן איסור הנאה אף כאן איסור הנאה:

עב פן תקדש המלא' הזרע (כלאים פ"ז) מאימתי מלאה מתקדשת משתשריש וענבים משיעשו כפול הלבן (המגרי):

עג הזרע [אשר תזרע] פרט (שם פ"ה) לזרע שיצא עם הזבלים או עם המים. הזורע והרוח מסערתו, יכול שאני (מרבה) [מוציא] הזורע והרוח מסייעתו ת"ל אשר הזרע:

עד (שם) המקיים קוצים בכרם, רבי אליעזר אומר קדש שנאמ' אשר תזרע וחכמים אומרים זרע פרט למקיים קוצים בכרם:

עה ותבואת הכרם. מאימתי התבואה מתקדשת משתשריש וענבים משיעשו כפול הלבן. אין לי אלא כרם שהוא עושה פירות שאין עושה פירות מנין תלמוד לומר (כרם) [לא תזרע כרמך] מ"מ. אין לי אלא כרם שלך כרם של אחרים מנין תלמוד לומר (לא תזרע כרמך) [כרם] מ"מ. (שם פו) המתיח זמורות של גפן על גבי זרעים אפילו אמה על אמה הגפן אסורה היא ופירותיה:

עו יכול לא (יהרש על) [יזרע] זה בפ"ע (ועל) וזה בפ"ע ת"ל יחרו אבל זבפ"ע וזבפ"ע מות':

התורה והמצוה

כט (ט) לא תזרע כרמך כלאים. כהמא כר' יאשיה דאינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד וא"כ כבר חייב מלקות משום כלאי זרעים רק שבא לחייבו שתים וכמ"ש בירושלמי פ"ח דכלאים ורמב"ם רפ"ה דכלאים, ומ"ש שכל המקיים הוא כר"ע מכות (דף כא) וכריס מו"ק, וכבר התבאר אלאי שלשון זריעה לא שייך באלנות רק על הרכבה, ועל מניח גרעיני הזרע בארץ שייך לשון נטיעה כמ"ש בהתו"ה קדושים (ס' נט) ומזה מוכרח שמ"ש לא תזרע כרמך כלאים היינו שימלאו עמו עוד שני מינים נזרעים חוץ מן הכרם שעליו לא ידלק לשון זריעה:

ע לא תזרע כרמך. יש הבדל בין כרמים ובין גפנים שהכרם נוטעים אותו שורות שורות ובכל שורה ג' גפנים, אולם בדרך השאלה הכל יקרא כרם כל שיש בו גפנים, ופה שחזר השם שנית ותבואת הכרם שהיה יכול לומר ותבואתו בכינוי, בא ללמד שבא שנית בדרך השאלה כפי הכלל באילת השחר (כלל קמה) וז"ש מנין אפי' כרם יחידי ועושה פירות ת"ל כרם ר"ל ותבואת הכרם ובזה צריך שיהיה עושה פירות דכתיב ותבואת הכרם, מה שאין כן בכרם שלם דכתיב שתם כרמך וכבר נתפרשו דינים אלה ברמב"ם (פ"ו מה' כלאים):

עא פן תקדש המלאה. פעל קדש בא על הפלגת הקדושה שהוא ההרוממות מדרכי חול והטבע, ובא ג"כ על הפלגת הטומאה אם הוא בענין יוצא מן הרגיל, ומזה שם קדש שבא על משכב מתועב וגם קדש הי' בארץ, שהוא הנאה אסורה וטמאה, ויען כי עובדי גלולים הי' דרכם בהתרובות הנה לזרוע כלאים וכן הטה ושעורה וחרצן במפולת יד כמ"ש הרמב"ם במו"נ, וכן בעילה המתועבת שהי' ג"כ תערובות שלא כדרך הרגיל שהי' זה קדושה אצלם, וקדש ומומאה אצלינו, עז"א פן הקדש ותתעב, ומזה הוכיח שהיא הנאה אסורה, ובירושלמי פ"ח דכלאים מפורש נאמר כאן פן הקדש ונאמר להלן ולא יהיה קדש מבני ישראל:

עב פן תקדש המלאה הזרע. פי' שהמלאה דהיינו התבואה תקדש בעת שיקרא ארע דהיינו משהשריש שאז נזרע בארץ, והכרם יקדש בעת שהוא תבואה דהיינו משהביא עלים שכלל הוא ששם תבואה מליין משהביאו עלים כמ"ש בהתו"ה בהר (ס' ה) וכ"ה במשנה (פ"ז דכלאים):

עג הזרע אשר תזרע, מה שהוסיף אשר תזרע בא למעט אם נזרע מאליו עם הזבל או המים או שסער הרוח את הזרעים להוליכו שהי' שלא בכונה· אבל אם הרוח מסייעתו והגביל הזרע לפניו זה נקרא אשר תזרע וכ"ז בכלאים (פ"ה):

עד הזרע אשר תזרע. ר"א מדייק אשר הזרע אף קוצים אחר שאדם זורע אותם ורוצה בקיומם, וחכמים מדייקים שם הזרע וקוצים לאו זרע מקרי ופלוגתתן במשנה (סוף פ"ה דכלאים):

עה ותבואת הכרם. מ"ש מאימתי התבואה מתקדשת התבאר (בס' עב) וממ"ש ותבואת הכרם ר"ל שדוקא הכרם שעושה תבואה אך הלא אמר תחלה שתם לא תזרע כרמך, ולשון כרמך משמע דוקא שלך אבל הלא אמר ותבואת הכרם ומ"ש המתיח הגפן במשנה (פ"ו דכלאים):

עו לא תזרע כלאים. משמע אפי' רחוקים זה מזה כל שיש שני מינים בכרם אסור, ולמדיק לם

ותבואת הכרם: ס י לא־תחרש בשור־ובחמר יחדו: יא לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו: ס יב גדלים תעשה־לך על־ארבע כנפות כסותך אשר תכסה־בה:

בעל הטורים

דגן (קהלת יא) כעצמים בבטן המלאה [ומדאיק רפוין מוכח הדרש שלו]: (י) לא תחרש בשור ובחמור. השור והחמ־ רמז שלא ישתתף צדיק עם רשע. תחרש ב' דין ואידך על רעך רעה (משלי ג') וזהו שמפרש טעם שלא לחרוש בשור ובחמור לפי שהשור מעלה גרה והחמור אינו מעלה גרה והבירא שהשור מעלה גרה יהיה השור שהוא אוכל ומצטער־החמ אל תחרש על רעך רעה שגורם להחמור שהוא על רעהו רעה: (יא) לא תלבש בגי' אסורה ליהנות. שאפילו בגד ארוך וכו כלאים מגד אחד אסור להתכסות בו מגד השני: (יב) גדלים ב' דין ואידך (מ"א ז) גדלים מעשה השרשרות וזה שאמרו ב"ה גדיל שנים דהוי גדלים כתיב. ופתלהו מתוכו כדכתיב מעשה שרשרות כדרך שעושין שרשות (עיין מנחות דף לט). אשר תכסה בגי' לרבות בכסות סומא שהוא חייב: אשר תכסה בה כי יקח רמז לכך דאיתא בנדרים ר"ת מגלה טפח ומכסה טפח בעת ביאה. ד"א אשר תכסה כי יקח רמז לת"ח שמאפיל בטליתו. ד"א רמז כי יקח אשר תכסה

שפתי חכמים

לאוין משום כלאי זרעים ומשום כלאי כרם: נ וא"ת מנ"ל דלאו דוקא שור וחמור ובחרישה וי"ל דילפינן שור משבת דכתיב ושורך וחמורך וכל בהמתך מה להלן כל בהמות אף כאן כל בהמות והואיל ושור וחמור לאו דוקא אף לא תחרוש לאו דוקא אלא ה"ה להנהיגם כו': ס לאפוקי לבדים שאין טווי ונוז אין בהם

רש"י

מילוי ותוספת שהזרע מוסיף: (י) לא תחרש בשור ובחמור. (ב"ק נד) הוא הדין לכל שני מינים שבעולם והוא הדין להנהיגם יחד קשורים בזוגים בהולכת שום משא: (יא) שעטנז. לשון ערוב. ורבותינו פירשו ש שוע טווי ונוז: (יב) גדלים תעשה

ספרי

עז (ד"א) כלאים. לחייב משום כרם ומשום שדה. ד"א פן תקדש המלאה פן תאסר המלאה כדברי רבי יהודה:

עח אשר תזרע. אין לי אלא שזרע, זרע חבירו ורצה לקיים מנין תלמוד לומר תזרע מ"מ:

עט לא תחרוש בשור ובחמור יכול לעולם כשהוא אומר (שמות כג) למען ינוח שורך וחמורך (כמוך) [הרי] שור וחמור עושים מלאכה, אם כן למה נאמר לא תחרוש בשור ובחמור [יחדיו], אין לי אלא שור וחמור, מנין לרבות שאר בהמה וחיה כיוצא בשור, תלמוד לומר לא תחרוש [יחדיו] מ"מ. אם כן למה נאמר בשור ובחמור בשור וחמור אי אתה חורש אבל (כלאים פ"ח) אתה חורש באדם ובחמור:

פ ד"א לא תחרוש. אין לי אלא חורש מנין לרבות את הדש והיושב בקרון (והסונא) [והמוציא] והמנהיג תלמוד לומר יחדיו מ"מ. רבי מאיר פוטר היושב בקרון. יחדיו פרט (לרמך)[לפרד] יחדיו(פרט)[לרבות] לקושר הסוס בצדי הקרון או לאחר הקרון (או הדולפקים לגמלים):

פא (יא) לא תלבש שעטנז. יכול לא ילבש אדם גיזי צמר ואניצי פשתן תלמוד לומר שעטנז דבר שהוא שוע טוי ונוז רבי שמעון בן אלעזר אומר נלוז ומליז את אביו שבשמים עליו. [הלבדים אסורים משום כלאים אף על פי שאין בהם משום ארוג יש בהם משום שוע]:

פב לא תלבש. אין לי אלא שלא ילבש מנין שלא יתכסה תלמוד לומר לא

התורה והמצוה

ממ"ש ובגד כלאים שעטנז והם מפורש צמר ופשתים יחדיו הרי שלא קרוי כלאים רק כשהם יחדיו:

עז לא תזרע כרמך כלאים. הנה בכלאים (ספ"ח) הזורע חטה ושעורה כא' ה"ז כלאים ר' יהודה אומר עד שיהיו שני חטים ושעורה או חטה ושני שעורים, ולפ"ז לת"ק מ"ש לא תזרע כרמך אחר שבלא"ו מחייב על שני מינים שבשדה (למה דס"ל כר' יאשיה דצריך שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד) בא לחייב שני לאוין משום חטה ושעורה חייב משום שדך לא תזרע כלאים ומשום החרצן חייב משום כרם (וכנ"ל ס' מט), ולר' יהודה אינו חייב משום שדך לא תזרע דצריך שני חטים ושעורה, שחטה אחת צריך שיהי' קרוי שדך לדידיה וחטה ושעורה שיהי' כלאים, וא"כ פה שאין כאן רק חטה ושעורה אין חייב רק משום כרם רק שיש חילוק בינו ובין כלאי שדה שכלאי שדה אינו מקדש ובכלאי הכרם מקדש ואוסר המלאה:

עח הזרע אשר תזרע. הוסיף אשר תזרע ללמד הדין המוזכר ברמב"ם (פ"ה מהל' כלאים ה"ט) הרואה כלאים בכרם חברו וקיימן הרי זה הרואה אסור בהנייתן, ועיי"ש בכ"מ מה שהביא מדברי הירושלמי שגם לר"ש דס"ל אין אדם מקדש דבר שאינו שלו לעולם מודה הכא דאסור הוא ונז"א אשר תזרע ר"ל אף

כַּרְמָא׃ י לָא תִרְדֵּי בְּתוֹרָא וּבַחֲמָרָא כַּחֲדָא׃ יא לָא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵזָא עֲמַר וְכִתָּן מְחַבַּר כַּחֲדָא׃ יב כְּרוּסְפְּדִין תַּעְבֵּד לָךְ עַל אַרְבַּע כַּנְפֵי כְסוּתָךְ דִּי תִתְכַּסֵּי

ספרי

יעלה עליך. יכול לא יפשילנו לקופה אחריו תלמוד לומר לא תלבש. לבישה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה ולומר לך מה לבישה מיוחדת שהוא הנאת הגוף [אף כל הנאת הגוף] יכול לא ילבש חלוק של צמר על גבי חלוק של פשתן וחלוק של פשתן על גבי חלוק של צמר ת"ל יחדיו [אבל זה בפני עצמו וזה בפ"ע מותר]. חנניא בן גמליאל אומר (שם) מנין שלא (יסרק סרק) [יקשור סרט] של צמר ושל פשתן לחגור בו את מתניו אף על פי שהרצועה באמצע תלמוד לומר יחדיו מכל מקום, כשתמצא לומר השק והקופה מצרפין את הכלאים (גמר ופשהיס יחדיו, אבל זה בפני עצמו וזה בפני עצמו מותר (שם) הלבדים אסורים משום כלאים אף על פי שאין בהם משום אריג יש בהם משום שוע)׃

פג (יב) גדילים תעשה לך. (אמור מעתה) שניהם נאמרו בדבור אחד. זכור ושמור נאמרו בדבור אחד. מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים בני שנה

התורה והמצוה

שגרמת זריעתו כיון שהוא עוסק במלאכה ולא עקרהו׃

עט (י) לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו. מלת יחדיו מיותר דא"ל שנכעה שאסור להרוש בשור והמור אף שאינם ביחד רק כ"א בפ"ע, (וז"ש יכול לעולם) שזה נדע ממ"ש למען ינוח שורך וחמורך סרי שבתל יצויר שהשור והמור עושים מלאכה, ונדע שמ"ש לא תחרוש בשור ובחמור היינו יחדיו, ומשיב ע"ז מפני שמה שאומר לא תחרוש בשור וחמור הוא רק לדוגמא דה"ה בכל שני מינים אסור והפס שור וחמור שדרך לחרוש בהם, ובכ"ז כל שני מינים אסור, וזה ידעינן כי יליף שור שור משבת כמ"ש בב"ק (דף נד סב) וז"ש כיוצא בשור. ר"ל כ"מ שכתוב שור כגון בהסימה ובהנהגת כלאים הם כיוצא בשור שכתוב אצל שבת שפם כתוב וכל בהמתך, וכמ"ש בתוספתא (פ"ו דב"ק) ובגמ' שם, ולכן תלמוד לומר לא תחרוש יחדיו, כדי שנדע שביחד המינים ג"כ אין אסור רק יחדיו כי ע"ז אין לנו ראיה ממה דכתיב למען ינוח שורך והמורך, ושואל א"כ למה נאמר בשור ובחמור ר"ל לכתוב לא תחרוש בשני מינים, ומשיב שבא ללמד אבל אתה חורש באדם, וזה כמו ששאל בב"ק (שם) אי הכי אפי' אדם להסר וס"ל להספרי שלזה הפס שור וחמור דוקא בהמה לא אדם, כן נראה פי' הספרי שהמפרשים קהו בו והוסיפו וגרעו׃

פ יחדיו. מ"ש המוליא פי' המושך כמ"ש במשנה ופי' הרמב"ם למשוך בהם העגלה או האבן ולהגיע שיקשרם ביחד ויוליכם, וזה ענין שאמר הר וכ לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו, ואמרו שענין יחדיו ר"ל להבר ביניהם וליהדם, על איזה דרך שיהי' ומ"ש פרט לפרד כן גרים הגר"א שמ"ש בהוי"ש (פרק ח' משנה ד'), ומ"ש יחדיו לרבות כל"ל עיין בז"א מה שהאריך בזה׃

פא (יא) לא תלבש שעטנז, הוא מן השרשים המתומשים שהם מורכבים מהרבה תיבות ובספרא קדושים (ס' ג) למד לטעם ניזי נמר מן בגד ושם פרשתי, ומ"ש הלבדים אסורים משמע שאסור מדאו' וכבר האריכתי בזה בחבורי ארצות החיים ס' יא, שמכאן הוציא הרמב"ם לפסוק דא"ל שוע טווי ונוז ביחד פיי"ש בסורך וכ"ה בספרא שם׃

פב לא תלבש שעטנז. אזהרה ז כבר נאמרה בפ' קדושים רק פה בא לפרש (א) שמש"ש לא יעלה עליך היינו דוקא העלאה שהיא כעין לבישה המוז' פה שיש בה הנאת הגוף, וכז' בספרא (שם ס' מ) (ב) שמש"ש בגד כלאים שעטנז היינו דוקא יחדיו כמו שבאר פה אבל כ"א בפ"ע מותר, ודעת ר"א בן גמליאל שהיבור ע"י ד"א שמי' חבור ומקרי יחדיו, והוא בפ"ע דכלאים מ"ט ועיין מ"ש בכ' אה"ח באורי' (ס' פ' סק"ג)׃

פג (יב) גדילים תעשה לך, דרים סמוכין להתיר כלאים בציצית ועיין ביבמות (דף ד) וכל מאמר זה נמצא במכלתא פ' יתרו על פסוק זכור את יום השבת, ומ"ש ולא הסוג נחלה היא ראיה למה שפרשתי שם הכתובים האלה שהוא היתר לדורות, וכזה הוא בדמיון כל הנהגבים שאוסר ומתיר בדבר אחד׃

פד גדילים אין גדיל פחות משלשה וידעינן דצריך ב' והנוספא הכתובה ד' חוטין וד' חוטין מובא בתוס' ריש פ' התכלת בשם הספרי, ומ"ש ד"א גדילים תעשה נדכם להלן בטעות וזה שייך לפה והוא כנוסח הספרי פ' שלח שגרס כן, והגר"א הגיה למעלה וב"ש אומר שלשה של צמר ורביעית של תכלת, ומחק הגי' שבפנים׃

פה גדילים תעשה. ולא מן העשוי, וכן בפ' ראה (ס' קנ"ד) לענין סוכה, וממ"ש של ארבע ממעט בעלת חמש, ועי' באורי' (ס' י) פלפולים הרבה בזה, ומ"ש שלא יתן על אמצע בגד יל"פ

ס יג כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבָא אֵלֶיהָ וּשְׂנֵאָהּ: יד וְשָׂם לָהּ עֲלִילֹת דְּבָרִים וְהוֹצִא עָלֶיהָ שֵׁם רָע וְאָמַר אֶת־הָאִשָּׁה

בעל הטורים

מלמד שמסככין לו על עונותיו . ובא אליה ב' דין ואיך (קהלת ט) ובא אליה מלך גדול והדש אותו על יצה"ר . גם כתיב שבירך שהבא אחרי יצרו הרע כופו לשנאתה ולהוציא עליה שם רע : (יד) והוציא עליה שם רע חסר י' שאינו עובר על י"ד

שפתי חכמים

משום שעטנז ועיין לעיל בפ' קדושים: ע ר"ל ל"ל ובא אליה ושנאה היה לו לכתוב כי יקח איש אשה ושם לה וגו'. ומתרץ לא ע הנגע (ויקרא יט יז) סופו לבא לידי לשון הרע: את האשה הזאת . (ספרי) מכאן שאין אומר דבר

רש"י

לך . (יבמות ד' ספרי) אף מן הכלאים לכך סמכו הכתוב: (יג) ובא אליה ושנאה . סופו : (יד) ושם לה עלילות דברים . עבירה גוררת עבירה עבר על

ספרי

נאמרי בדבור אחד . ערות אשת אחיך לא תגלה יבמה יבא עליה נאמרו בדבור אחד . יכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל גו' ולא תסוב נחלה ממטה למטה בדבור אחד נאמר מה שאי אפשר לבשר ודם לומר שני דברים כאחד שנאמר (תהלים סב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי :

פד גדילים תעשה לך . למה נאמר לפי שנאמר (במדבר טו) ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט אחד בפני עצמו תלמוד לומר גדילים . (מנחות מא ומ"ג) כמה גדילים נעשים אין פחות משלשה חוטים כדברי בית הלל , ובית שמאי אומרים מארבעה חוטים של צמר וארבע חוטים של לבן של ארבע ארבע אצבעות . [ד"א גדילים תעשה לך זה לבן מנין לרבות (שם ס) [חוט אחת של] תכלת תלמוד לומר (במדבר שם) ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת] והלכה כדברי בית שמאי במה דברים אמורים בתחלה , אבל בשיריה ובגרדומיה כל שהוא :

פה (על ארבע . יצאו בעלי ג' ובעלי ה' ובעלי ו' ובעלי ז' ובעלי ח') , (ד"א גדילים תעשה לך זה לבן מנין לרבות את התכלת תלמוד לומר ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת) : תעשה . ולא מן העשוי שלא יוציא נימין מן הטלית ויעשה [ציצית] על ארבע ולא על ח' [יצאו בעלי ג' ובעלי ה' ובעלי ו' ובעלי ז' ובעלי ח' , (כסותך) . ופרט ליגא ולתבלא ולתבלטירים לתקרקים לסדסים לבורדסים לפי שאינם מרובעים . רבי אליעזר בן יעקב אומר מנין שלא יתן על אמצע בגד אלא על שפתו שנאמר על ארבע כנפות . כסותך פרט לסדין. תכסה פרט לסגוס בה פרט למעפורת שלא מכסה בה ראשו ורובו :

פו (יג) כי יקח איש אשה ובא אליה (ושנאה) [בדברים] רבי יהודה אומר (כתובות מה) אם בא אליה לוקה ואם לאו אינו לוקה :

פז ושנאה . [רבי ישמעאל אומר בא וראה מה שנאה גורמת שמביאתו לידי לשון הרע]. מכאן אתה אומר עבר אדם עבירה קלה סופו לעבור עבירה חמורה עבר אדם על ואהבת לרעך כמוך סופו לעבור על לא תקום ולא תטור ועל לא תשנא את אחיך (ואהבת לרעך כמוך) וחי אחיך עמך עד שבא לידי

התורה והמצוה

ובענין כליה כפולה עי' במ"ה (ס' י' סעיף ו') ומ"ש כסותך פרט לסדין עמ"ש במ"ל (ס' י"ה סקי"ד) ומ"ש פרט למעפורת הארכתי בזה במאיר לארץ ס' י' ס"ק מ"ב :

פו (יג) כי יקח איש אשה ובא אליה . הנה פשטות ענין הפרשה מוקשה מאד , שפשוטו מורה שהשם רע הוא רק שלא מצא לה בתולים ואם נמצא מוכחש ע"י שנמצא השמלה שנתברר שי"ל בתולים לוקה ונותן מאה סלע והגם לא נמצאו בתולים ונסקלת , וזה דבר שאי אפשר , שגם אם לא נמצא לה בתולים איך תסקל , ואיך יוציא עליה שם רע הלא י"ל שהיא מוכת עץ או שזנתה כשהיא פנויה , וע"כ שהטון מה שטוען לא מצאתי לה בתולים מביא עדים שזנתה תחתיו , וא"כ למה מזכיר הטעם שלא מצאתי לה בתולים שהף בל"ז אם יביא עדים שזנתה תחתיו חייבת מיתה אף שנמצא לה בתולים שמא הטה, ועכ"פ יוכל להביא עדים שזנתה שלא כדרכה, ומה יועיל מה שיפרשו את השמלה הלא עקר הוא שיזימו את העדים, וע"כ צ"ל שהחכמים שזה השם רק לדוגמא , כי אחר ששם לה עלילות דברים מהמת שנאה , בהכרח הי' סיבה בסב לשנוא היתה אחר שהאהבה נשא אותה, וע"כ השם לדוגמא שבא עליה ואז נהדם שנאה כמו שכ'

בָהּ: יג אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא וְיֵעוֹל לְוָתַהּ וְיִסְנְנַהּ: יד וִישַׁוִּי לַהּ תַּסְקוֹפֵי מִלִּין וְיַפֵּק עֲלַהּ שׁוּם בִּישׁ וְיֵימַר יָת אִתְּתָא הָדָא נְסֵבִית וְעָלִית לְוָתַהּ וְלָא אַשְׁכַּחִית

ספרי

ש"ד. לכך נאמר כי יקח איש אשה [ושנאה]: **פח** (יד) ושם לה עלילות דברים. יכול אפילו אמר לה הקדחת לי את התבשיל והיא לא הקדיחה תלמוד לומר עלילות דברים עלילות דברים לגז"ש מה עלילות דברים האמור להלן טענת בתולים אף עלילת דברים האמור כאן טענת בתולים. (ומה) [אי מה] עלילות דברים האמור [כאן] [להלן מקום] בתולים אף עלילות האמור (להלן) [כאן] מקום בתולים מנין לרבות ביאות אחרות תלמוד לומר והוציא עליה שם רע:

פט ואמר. [מלמד שהוא מתחיל בדברים תחלה] את האשה הזאת. מלמד שאין אומר דבריו אלא בעמידתה לקחתי ואקרב אליה. הרי עדים שזנתה בבית אביה, (אוא או אשה) למה נאמר לפי שהוא אומר (ויקרא כ) ואיש אשר ינאף את אשת איש אחד שבאו לה עדים בבית בעלה שזנתה בבית אביה ואחד שבאו לה עדים בבית אביה שזנתה בבית אביה משמע שתהא נדונית על שער העיר הרי הכתוב מוציא את שבאו לה עדים בבית בעלה שזנתה בבית אביה שתהא

התורה והמצוה

באמנון יאמר וא"ת אם נתהדשה השנאה ע"י דבר אחר כגון שנכנס עמה בדברים ומצאה בעיניו וכן מ"ש ואקרב אליה אינו דוקא רק לדוגמא, וכן מ"ש ולא מצאתי לה בתולים אינו דוקא רק שהדרך הרגיל שיאמר שע"י שלא מצא בתולים התחיל לחקור על מעשיה ונודע לו מפי עדים שזנתה תחתיו. וכן מ"ש ואלה בתולי בתי ופרשו השמלה אינו דוקא רק שהאב מברר ששקר דבריו ע"י שמזים את העדים, וכן פי' בגמ' לרבנן דר' אליעזר בן יעקב, ור' אליעזר בן יעקב (ור"י סובר כוותי') דעתו שלא נוכל להוציא פשט הכתוב שבא עליה ממש ובוטן דוקא שלא מצא לה בתולים, וזה הגאי אל היוב הסוגיא ש"ר הנה שזה לבדו אינו מספיק שהעקר הוא מה שמביא עדים שזנתה תחתיו, בכ"ז צריך דוקא שבא עליה כדרכה כפשט הכתוב, ובכ"ז מ"ש ולא מצאתי לה בתולים צריך להוסיף שעי"ז בקש על הדבר ונודע לו עפ"י עדים שזנתה, ולפ"ז מ"ש ואלה בתולי בתי ופרשו השמלה, אמ"ל גם לר' אליעזר בן יעקב שזה לבדו יספיק אחר שבאו עדים שזנתה מה יועיל פריסת השמלה, וע"כ שמביא עדים להזים עדי הבעל שאז מצרף אל זה גם השמלה והבתולים, ומ"ש ופרשו השמלה ר"ל כמו שמבררים ע"י השמלה שיש לה בתולים כן מבררים שעדי הבעל הם עדי שקר, ובזה תבין מה שהרמב"ם אעפ"י שפסק כראב"י שצריך שבא עליה ממש, בכ"ז כתב (בפ"ג מה' נערה ה"ב) שזה שנאמר בתורה ופרשו השמלה לשון כבוד שנמשלים ונוהגים בדבר וכן מ"ש האב ואלה בתולי בתי הם זוממי עדי הבעל וכו' כי כן צ"ל גם לראב"י שפריסת השמלה לבדו אינו מועיל רק עד שיזים עדי הבעל שאז יבררו הדברים מכל הצדדים שהוציא עליה ש"ר גם במ"ש לא מצאתי לה בתולים, ולהגם התפלאו עליו המפרשים שהוהר א"ע:

פז ושנאה. שלא יצויר ששם לה עלילות דברים שלא מחמת שנאה, רק שכוונתו דעתו להעליל עליה כדי שיקח אחרת נאה הו עשירה ממנה, רק הכתוב מלמדנו שעברה גוררת עברה, ושנאה מגדל ההורס והמוכר כ"כ עד שירצה לשפוך דמה לזה יקדם על הרוב עברה אחרת קלה שהיא הביאתו לידי ש"ד:

פח (יד) ושם לה עלילות דברים והוציא עליה שם רע. כבר באמרתי בהתוה"מ ויקרא (סי' רמ"ה), כי מלת דבר או דברים הבא סתם כולל כל דבר ודבר הנמצא בעולם אם לא שיובן מן הענין איזה דבר הוא מדבר או שיוסיף עליו איזה תואר לבאר איזה סוג ידבר, וכאן שאמר בהם עלילות דברים וכפל עוד והוציא עליה שם רע ואמר וכולי והנה לא מצאתי לה בתולים, נאמר שפ"ש ששם עלילות דברים הוא כולל כל עלילה שהיא למשל שאומר שהקדיחה תבשילו, שלדעת ר"ע בגיטין (דף צ) יכול לגרשה אפי הקדיחה תבשילו, ומ"ש והוציא עליה ש"ר מפרש לא מצאתי לה בתולים אך ממ"ש שנית והנה שם עלילות דברים לאמר לא מצאתי לבתך בתולים ידעינן שגם עלילת דברים בתחלה הוא בענין זה, וא"כ יקשה למה כפל תם עלילות והוציא ש"ר ופי' בספרי מפני שעלילות דברים שבכיפא הוא במקום בתולים סייע שאומר שזנתה בהיותה ארוסה שלכן לא מצא בתולים ונאמר שגם ביאה מדבר בענין כזה ודוקא אם הביא עדים שזנתה כדרכה לכן כפל הדברים לרבות שאפי' הוציא שם רע שהזמין עדי שקר שזנתה שלא כדרכה דינו כן, ובזה כתם הספרי דלא כראב"י דלדידיה צריך שיבעול כדרכה ויוציא שם רע בכדרכה, והספרי סתם כרבנן וחייב אפי' לא בא עליה ואפי' הוציא שם רע בשלא כדרכה:

פט ואמר את האשה לקחתי. למדה תורה שהתובע יאמר טענתו תחלה ובפני בע"ד חברו וכמ"ש במכלתא משפטים (ס' קנו), ומ"ש ואקרב אליה לשטת סתמא דספרי כרבנן בא"ל דוקא שבא עלי'

הַזֹּאת לָקַחְתִּי וָאֶקְרַב אֵלֶיהָ וְלֹא־מָצָאתִי לָהּ בְּתוּלִים׃ טו וְלָקַח אֲבִי הַנַּעַר וְאִמָּהּ וְהוֹצִיאוּ אֶת־בְּתוּלֵי הַנַּעַר אֶל־זִקְנֵי הָעִיר הַשָּׁעְרָה׃ טז וְאָמַר אֲבִי הַנַּעַר אֶל־הַזְּקֵנִים אֶת־בִּתִּי נָתַתִּי לָאִישׁ הַזֶּה לְאִשָּׁה וַיִּשְׂנָאֶהָ׃ יז וְהִנֵּה־הוּא שָׂם עֲלִילֹת דְּבָרִים לֵאמֹר לֹא־מָצָאתִי לְבִתְּךָ בְּתוּלִים וְאֵלֶּה בְּתוּלֵי בִתִּי וּפָרְשׂוּ הַשִּׂמְלָה לִפְנֵי זִקְנֵי הָעִיר׃ יח וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר־הַהִוא אֶת־הָאִישׁ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ׃ יט וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ

בעל הטורים

הדברות. וכן לא נתתם נז"ד על אבותינו עד שהוציאו יו"ד המרגלים דבה: (טו) אבי הנער כתיב חסר ה"א שהלכה כנער. לכך הוציא עליה שם רע: (טז) את בתי נתתי בגימ' הפה שאסר הוא הפה שהתיר [עם התיבות]:

שפתי חכמים

דלכך נאמרה ללמדך הואיל ונאה סופו ושם לה וגו': פ דאל"כ יפ הזאת ל"ל. הקשה מהרש"ן הא קרא ל"ל תיפוק ליה מהא דכתיב בפ' משפטים לא תשא וגו' ופירש"י שלא ישמיע דבריו לדיין כו'. וי"ל דהייתו בלא תעשה ועשה למי שמשמיע דבריו קודם שבא בעל דין חבירו. (קל"ח) ולפענ"ד דאי מהתם ה"א דוקא היכא שבעלי הדינים בעצמן טוענים. אבל היכא שאין האשה עצמה מדברת כדהסמוך ה"א דיכול הבעל לטעון שלא בפניה קמ"ל: צ דאל"כ והוציאו את הבתולה מבעיא ליה ולמה אמר אבי הנערה ואמה אלא לדרשה ראו גדולים כו': ק דהא אף האשה עומדת בב"ד כדכתיב ולקחו אבי הנערה ואמה וכתיב אחריו ואמר אבי הנערה ולא כתיב ואמרה אם הנערה אלא מלמד כו'. בשם מהרש"ן. וכרא"ם פי' דאל"כ ואמרה הנערה אל הזקנים הנה האיש הזה שם לי וגו' מבעיא ליה. ר דאל"כ אפשר נאבדה השמלה או שכובסה או מי יודע שזה השמלה שלה או אם הוא דם בתולים: ש דילפינן ויסרו מויסרו ובן מבן כתיב הכא ויסרו אותו ובבן סורר ומורה כתיב ויסרו אותו מה להלן מלקות אף כאן מלקות והתם תנן מפום דהכי

רש"י

אלא בפני בעל דין: (טו) אבי הנערה ואמה. (שם) מי שגדלו גדולים צ הרעים יתבזו עליה: (טז) ואמר אבי הנערה. (שם) מלמד שאין רשות לאשה ק לדבר בפני האיש: (יז) ופרשו השמלה. (שם) הרי זה משל ר מחוורין הדברים כשמלה: (יח) ויסרו אותו. ש מלקות (כתובות מ"ו):

ספרי

נדונית על פתח בית אביה לכך נאמר כי יקח איש אשה (רבי ישמעאל אומר בוא וראה מה שנאה גורמת שהיא מביאה לידי לשון הרע):

צ (טו) ולקח אבי הנערה ואמה. אין לי אלא שיש לה אב ואם. יש לה אב ולא אם, אם ולא אב, לא אב ולא אם מנין תלמוד לומר (נערה) [והוציאו את בתולי הנערה] מכל מקום אם כן למה נאמר אבי הנערה ואמה הם שגדלו גדולים רעים יבאו (ויתגנו) [ויראו] להם גידוליהם. (והוציאו את בתולי הנערה, כמשמעה):

צא (טז) ואמר אבי הנערה אל הזקנים. מכאן שאין רשות לאשה לדבר במקום האיש: את בתי נתתי לאיש הזה (כתובות כב) מלמד שהרשות לאב לקדש את בתו הקטנה:

צב (יז) והנה הוא שם עלילות דברים. ואלה בתולי בתי. (שם וש"נ) הרי עדים להזים עדיו של זה רבי יהודה אומר אינו חייב לעולם אלא א"כ בעל (מלמד שהוציא מתחיל בדברים) (שהלה והיא בעולת בעל) רבי ישמעאל אומר (בא הכתוב ללמדך על היבמה שהבא עליה אינו חייב

התורה והמצוה

כנ"ל ס' הקו' היינו דוקא רק שע"י שנתקרב אליה לא מצא כשרי בתולים כי מצא עדים שזנתה בבית אבי' ואמר ואקרב אליה ללמד שאם ניסת ובאו עדים שזנתה בבית אבי' סוקלין אותה על פתח בית אבי' וכדתני סילס (כתובות דף מד ע"ב) שלא מדות בנערה (ועיין בתוס' דף מה ד"ה אמר רבא וברמב"ם פ"ג מה' א"ב ה"ח ובראב"ד שם), ויש לפלפל מכאן רק שאין רצוני להאריך:

ולקח

לַהּ בְּתוּלִין: טו וְיִסַּב אֲבוּהָא דְעוּלֶמְתָּא וְאִמַּהּ וְיַפְּקוּן יָת בְּתוּלֵי עוּלֶמְתָּא לִקְדָם סָבֵי קַרְתָּא לִתְרַע בֵּית דִּין אַתְרָא: טז וְיֵימַר אֲבוּהָא דְעוּלֶמְתָּא לְסָבַיָּא יָת בְּרַתִּי יְהָבִית לְגַבְרָא הָדֵין לְאִנְתּוּ וּסְנָאַהּ: יז וְהָא הוּא שַׁוִּי תַּסְקוֹפֵי מִלִּין לְמֵימַר לָא אַשְׁכַּחִית לִבְרַתָּךְ בְּתוּלִין וְאִלֵּין בְּתוּלֵי בְרַתִּי וְיִפְרְסוּן שׁוֹשִׁיפָא קֳדָם סָבֵי קַרְתָּא: יח וְיִדְבְּרוּן סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא יָת גַּבְרָא וְיִלְקוּן יָתֵהּ: יט וְיִגְבּוּן

ספרי

עד שהבעל). ופרשו השמלה לפני זקני העיר. (שם) יתוורו הדברים כשמלה. וזה אחד מן הדברים שהיה רבי ישמעאל דורש מן התורה כמשל כיוצא בו (שמות כב) אם זרחה השמש עליו דמים לו. וכי עליו זורחת השמש בלבד ומה תלמוד לומר אם זרחה השמש עליו מה שמש שלום בעולם אף זה אם הוא יודע שהוא שלום והרגו הרי זה חייב. כיוצא בו (שם כא) אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו על בוריו. וכן הוא אומר ופרשו את השמלה (רבי עקיבא אומר הרי הוא אומר ופרשו את השמלה) לפני זקני העיר נמצאו עדי הבעל זוממים (ד"א ופרשו השמלה) יבואו עדיו של זה ועדיו של זה ויאמרו דבריהם לפני זקני העיר. רבי אליעזר [בן יעקב] אומר דברים ככתבן:

צג (יח) ולקחו זקני העיר ההיא את האיש. ולא את הקטן. ויסרו אותו במכות וענשו אותו בממון מאה כסף (כתובות מו וש"נ) כסף צורי:

התורה והמצוה

צ (טו) ולקח אבי הנערה ואמה והוציאו את בתולי הנערה הל"ל והוציא אבי הנערה ואמה את בתוליה, ומ"ש בכפל ולקח והוציאו וכן מה שחזר שם הנערה הוא מיותר מזה למדו חז"ל שמ"ש והוציאו הוא פועל סתמי, לכתחלה יקח אבי הנערה ואמה וכשאין לה אב ואם יוציאו המוציאין, ולכן חזר שם הנערה אחר שהוא פועל אחר בלתי נסמך על אבי הנערה, ולא יכול לאמר בתוליה בכינוי, ועיין בכתובות (דף מד ע"ב) המוציא שם רע על היתומה, ויש להקשות גם מברייתא זו ועיין בתוס' ד"ה המוציא ובמ"ש נדחו דברי המפ' שפלפלו במוציא שם רע על היתומה מפלוגתא אי בעינן קרא כדכתיב כי פה יש ע"ז לימוד מיוחד, ומ"ש והוציאו וכולי מחק הגר"א וכן עקר כנ"ל ס' כח:

צא (טז) ואמר אבי הנערה אל הזקנים, אחר שלמד שאם אין לה אב ואם יוכל כל אדם לתבוע משפטה, למה דייק שיאמר אבי הנערה את בתי נתתי פי' שלמד שאם באו האיש ואשתו לתבוע דין אין לה רשות לדבר במקומו משא"כ בהוצאת הבתולים ופריסת השמלה אמר והוציאו ופרשו כי בזה תעסק האם והנשים שהם יודעות ובקיאות בעניני הדמים ורק מפני זה באה האם לב"ד כמ"ש הרמב"ן ובמ"ש את בתי נתתי מלמד שהאב י"ל זכות למסרה לקדושין בעוד לא בגרה:

צב (יז) ואלה בתולי בתי ת"ק סתמא דספרי כרבנן שאפי' לא בעל ומ"ש ואלה בתולי בתי ר"ל כשרי בתולי בתי היינו שמביא עדים להזים עדים של בעל, וכן ס"ל לר' ישמעאל וע"כ אומר שמ"ש ופרשו השמלה אינו אלא משל דהא כשלא בעל לא שייך פריסת שמלה רק פי' יתוורו הדברים כשמלה, וע"כ אמר שג' דברים שדורש ר"י כמשל ומובא עוד במכלתא משפטים (ס' עד וס' קלב) ובירושלמי (פ"ד דכתובות ופ"ח דסנהדרין), ור' יהודה ס"ל דאינו חייב אלא כשבעל כפשוטו של מקרא וכן במ"ש ופרשו השמלה וכן ס"ל לראב"י שדברים ככתבן וכבר בארתי זה למעלה (ס' פו) והגהתי הספרי קרוב להגהת הגר"א:

צג (יח) ולקחו זקני העיר את האיש. מה שחזר שם האיש ולא אמר ולקחו אותו בא למעט קטן, וצ"ע הא כבר מיעט בספרא קדושים (ס' קה) ממ"ש אשר ינאף את אשת איש פרט לאשת קטן, וא"כ איך נטעה שנוהג דין מוציא שם רע בקטן, הא לא נילה לחייבה מיתה, ועיין בקדושין (דף יט) ובמה שפלפלו במ"ש המהרי"ק (ס' ל) בשם ר' יצחק בר' יהודה בשו"ת נוב"י (ס' סב) ובשו"ת בית אפרים (חלק אה"ע ס' מב) ועוד תשובת הרמ"ה שפלפלו בקדושי קטן ע"י אביו, וכל מ"ש לענין הסוגיא דקדושין לא יעלה ארוכה לדרשה דפה ואכמ"ל, ומ"ש ויסרו אותו שעל יסר בא לרוב על מוסר הגוף, אבי יסר אתכם בשוטים, אל תמנע מנער מוסר וכו' אתה בשבט תכנו, ושם עונש בא על עונש ממון כמ"ש במכלתא משפטים (ס פח) ובגמ' למד ממ"ש דוגמתו בבן סורר ומורה ויסרו אותו שהוא מלקות שאחר שלא באר באיזה אופן ייסרנהו למדין שהוא מלקות ארבעים כמ"ש אם בן הכות הרשע ושם מבואר שארבעים יכנו ושם כסף קצוב בתורה הוא כסף צורי כמ"ש בקדושין (דף יא) ובכ"מ:

מאה כסף ונתנו לאבי הנערה כי הוציא שם רע על בתולת ישראל ולו־תהיה לאשה לא־יוכל לשלחה כל־ימיו: ס כ ואם־אמת היה הדבר הזה לא־נמצאו בתולים לנער: כא והוציאו את־הנער אל־פתח בית־אביה וסקלוה אנשי עירה באבנים ומתה כי־עשתה נבלה בישראל לזנות בית אביה ובערת הרע מקרבך: ס כב כי־ימצא איש שכב | עם־אשה בעלת־בעל ומתו גם־שניהם האיש השכב עם־האשה והאשה ובערת הרע

סלנערה קרי סהנערה קרי

בעל הטורים

(כא) אל פתח בית אביה וסקלוה בגי' זה ראו אלו הגדולים שגידלתם: כי עשתה נבלה בישראל וסמיך ליה כי ימצא איש שוכב וגו'.

רש"י

(כ) ואם אמת היה הדבר. (שם) בעדים והתראה ת שזנתה לאחר אירוסין: (כא) אל פתח בית אביה. ראו גידולים שגדלתם. לזנות בית אביה. כמו בבית: אנשי עירה. (ספרי) במעמד כל א אנשי עירה: (כב) ומתו גם שניהם. (שם) להוציא מעשה חדודים ב שאין האשה נהנית מהם: גם. לרבות הבאים ג מאחריהם. (ס"א מאחוריהם) (שם) דבר אחר גם ד שניהם לרבות את הולד שאם ה היתה מעוברת

שפתי חכמים

בן סורר ומורה ובמלקות כתיב והיה אם בן הכות וגו' וילפינן בן מבן כדפרישית: ת דאל"כ למה נסקלה אפילו אם אמת הוא שזנתה דלמא זנתה קודם אירוסין ואפילו אם זנתה לאחר אירוסין דלמא בלא עדים והתראה זנתה ל"פ ואם אמת וגו': א ר"ל דמביא ראיה לפירושו שפירש בית אביה בבית אביה ר"ל שחסר ב' אחד והיכן מצינו שדרך הקרא לחסר ב' ומפרש אנשי עירה במעמד כל אנשי עירה ר"ל דבקרא כתיב וסקלוה אנשי עירה באבנים משמע שהם מתחילים וזה אינו דהא כתיב יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו וגו' וע"כ צ"ל באנשי עירה ר"ל במעמד כל אנשי עירה ש"מ שדרך הקרא לחסר בי"ת. וזה קשה לרש"י א"כ משמע מן הקרא דמש"ה חייבת בסקילה כי נבלה עשתה בבית אביה א"כ לפי זה קשה למה חייבה התורה סקילה אם שכב עם הנערה המאורסה בעיר סא לא זנתה בבית אביה ל"פ ומצאה איש בעיר לפיכך שכב עמה סלה קוראה לגנב כיון שהיא פחלה כ"כ שלא ישבה בביהם כדרך הבתולות ודאי זנתה ג"כ בבית אביה ומש"ה היא בסקילה והשתא אתי שפיר למה מהסך רש"י לפרשו בזה יתורץ מ"ש הרא"ם לא ידעתי טעם נכון כו': ב ר"ל אם בא עליה בשאר אברים שלא באותו מקום שאין האשה נהנית מהם אלא האיש פטורים דגם שניהם משמע דשניהם שוין בהנאה ואע"ג דאם בא עליה שלא כדרכה אע"פ שאין האשה נהנית מהם אפ"ה שניהם חייבין שאני התם דאיתרבאי ממשכבי אשה: ג יש כאן נוסחאות מתחלפות שבמקצת פירושים כתיב לרבות הבאים אחריהם כגון מ"ס. ר"ל כאן אם נגמר דינה למיתה אפ"ה אם בא הוא אח"כ על אשה אחרת או איש אחר בא עליה גם הם נסקלו ולא אמרינן הא דנגמר דינו גברא קטילא הוא ונמצאו שאלו אחרים גבי מתים שכבו אלא אלו הבאים אחריהם חייבים ג"כ מיתה. ובמקצת פירושים כתיב לרבות הבאים מאחריהם כמ"ש כלומר מאחוריהם דהיינו שלא כדרכה: ד דלטעם ראשון קשה דאם שכב עמה אפילו שלא כדרכה פשוט שהוא חייב דהא כתיב משכבי אשה מלמד שיש לה שני משכבים כדרכה ושלא כדרכה גם צ"ל ל"פ ד"א. ולפי ד"א קשה דהכי הל"ל ומתו שניהם האיש השוכב עם האשה גם האשה ל"פ טעם ראשון: ה (גמ"י)

ספרי

צד (יט) ונתנו לאבי הנערה, ולא לאבי בוגרת: ונתנו לאבי הנערה. ולא לאבי גיורת שהיתה הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה שאין לה מאה כסף:

צה כי הוציא שם רע, ולא על זו בלבד הוציא שם רע (סמרו) אלא על כל בתולות ישראל:

צו ולו תהיה לאשה. מלמד ששותה בעציצו ואפילו היא חיגרת ואפי' היא סומא ואפי' היא מוכת שחין, נמצא בה דבר זימה או שאינה ראויה לבא בישראל, יכול יהיה רשאי לקיימה ת"ל ולו תהיה לאשה אשה הראויה לו:

צז לא יוכל לשלחה כל ימיו. ואפילו לאחר זמן (ת"ל כל ימיו. הוא לאחר זמן):

צח (כ) ואם אמת היה הדבר [לא נמצאו בתולים לנערה], אין לי אלא כדרכה שלא כדרכה מנין ת"ל (היה) [ואם אמת היה הדבר הזה] לא נמצאו בתולים לנערה אין עדים להזים עדים של זה:

צט (כא) והוציאו את הנערה אל פתח בית אביה. אין לי אלא שיש לה אב ויש לה פתח בית אב. יש לה פתח בית אב ואין לה אב מנין ת"ל והוציאו את הנערה מ"מ:

ק וסקלוה כל אנשי עירה, וכי כל האנשים רוגמים אותה אלא במעמד כל אנשי עירה

מְאָה מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף וְיִתְּנוּן לַאֲבוּהָא דְעוּלֶמְתָּא אֲרֵי אַפֵּק שׁוּם בִּישׁ עַל בְּתוּלְתָּא דְיִשְׂרָאֵל וְלֵהּ תְּהֵי לְאִנְתּוּ לֵית לֵהּ רְשׁוּ לְמִפְטְרַהּ כָּל יוֹמוֹהִי: כ וְאִם קְשׁוֹטָא הֲוָה פִּתְגָּמָא הָדֵין לָא אִשְׁתְּכָחוּ בְּתוּלִין לְעוּלֶמְתָּא: כא וְיַפְּקוּן יָת עוּלֶמְתָּא לִתְרַע בֵּית אֲבוּהָא וְיִרְגְּמֻנַּהּ אֱנָשֵׁי קַרְתַּהּ בְּאַבְנַיָּא וּתְמוּת אֲרֵי עֲבַדַת קְלָנָא בְּיִשְׂרָאֵל לְזַנָּאָה בֵּית אֲבוּהָא וּתְפַלֵּי עָבֵד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ: כב אֲרֵי יִשְׁתְּכַח גְּבַר דְּשָׁכֵיב עִם אִתְּתָא אִתַּת גְּבַר וְיִתְקַטְּלוּן אַף תַּרְוֵיהוֹן גַּבְרָא דְּשָׁכֵיב עִם אִתְּתָא

ספרי

עירה: באבנים. יכול באבנים מרובות ת"ל, באבן. אי באבן יכול אפילו באבן אחת ת"ל באבנים אמור מעתה אם לא מתה בראשונה תמות בשניה:

לזנות בית אביה. נאמר כאן אביה ונאמר להלן אביה מה אביה האמור (להלן) [כאן] זנות עם זיקת הבעל אף אביה האמור (כאן) [להלן] זנות עם זיקת הבעל:

קא כי עשתה נבלה בישראל. לא את עצמה בלבד נוולה אלא כל בתולות ישראל.

קב (כב) כי ימצא איש. בעדים: שוכב עם אשה בעולת בעל,

התורה והמצוה

צד (יט) ונתנו לאבי הנערה, היה הולך ונתן לאביה ופי' שמלמד שהיתה גם עתה נערה אף שלענין סקילה אמרינן שאם אשתני גופא לא אשתני קטלא זו מעשיה גרמו לה וזו עקימת שפתיו גרמו לו והיא שעתה בוגרת הוה כמ"ש בגמ' (דף מה). וממ"ש ונתנו לאבי הנערה ממעט כשהורתה שלא בקדושה שאז אין לה אב עיין בגמ' (דף מד ע"ב) ובתוס' ד"ה המוציא:

צה כי הוציא שם רע על בתולת ישראל, לשון בתולת ישראל בתולת בת ציון בתולת יהודה וכדומה לא בא בשום מקום בהגך על בתולה יחידה רק על הכלל והקבוץ. וכן מוכרח לפרשו פה שר"ל שבזה הוציא שם רע על הכלל שהם כלם בחזקת כשרות וצניעות וע"י שם רע הזה כי נמצא ביניהן זונות וקדשות בא לזות שפתים על כלנה, וי"ל שלעומת מ"ש בערכין דף טו נמצא האומר בפיו המור מן העושה מעשה, שהאונס אינו נותן רק חמשים והמוציא שם רע נותן מאה, אמר שזה הוציא שם רע על כלל בתולות ישראל לכן ענשו חמור יותר:

צו ולו תהיה לאשה, זה מיותר שדי לומר לא יוכל שלחה כל ימיו וגם איך ידבק לשון לו תהיה שמשמע שיקחנה עתה לאשה והרי כבר נשא אותה, ופי' חז"ל שמלמד ששותה בעציצו, ר"ל אפי' שנמצאו בה מומים שמבטלים את הקדושין כמו שמבואר באה"ע (סי' לט) ואם לא היה מוציא שם רע אינה מקודשת עתה אחר שהוציא שם רע יחולו הקדושין, והפה לשון הויה שמורה על הקיום כמ"ש באילת השחר (כלל ת"ר) שרק אם רצוי לקיימה לא אם אינה ראויה וגם י"ל שלכן תפס ולו תהיה שתלה הדבר בדידה כי בגמ' מקשה וליהוי עשה ולדחי ל"ת ומשני דאי אמרה לא בעינא ליכא לעשה כלל ואם היא אסורה לו הלא היא צריכה לומר לא בעינא כי גם היא מוזהרת ואלא ליכא עשה ועז"א ולו תהיה שתלוי ברצונה:

צז לא יוכל לשלחה כל ימיו הוסיף כל ימיו אף אם שהה עמה עשר שנים ולא ילדה שמצוה לגרשה ועז"ש שאפי' לאחר זמן עשר שנים לא יוכל לשלחה:

צח (כ) ואם אמת היה הדבר הזה לא נמצאו בתולים לנערה, כבר באררתי (בסי' פה) שמפשט הספרי כרבנן שאף שלא בעל ואף שהוציא שם רע שזנתה שלא כדרכה נוהג דין מוציא שם רע, ולפ"ז מ"ש לא נמצאו בתולים לנערה פי' כשרי בתולים שאין עדים להזים עדי הבעל, דאין לומר שפי' כפשוטו שלא נמצאו בתולים דוקא דהיינו שזנתה כדרכה דהא אמר ואם אמת היה הדבר הזה דהיינו השם רע הנז' והשם רע הוא אף בשלא כדרכה כמו שלמד (שם) ממ"ש והוציא עליה שם רע:

צט (כא) והוציאו את הנערה. חזר שנית שם הנערה ר"ל הנערה הנזכר בפ' הקודמות ושם מדבר גם מנערה שאין לה אב כמו שלמד למעלה (בסי' צ) ממ"ש והוציאו את בתולי הנערה וקמ"ל פה שאף נערה כזו תסקל אף שאין לה אב ונוכל לסניה ת"ל והוציאו את בתולי הנערה שמזה ידעינן שמדבר בנערה שאין לה אב:

ק וסקלוה כל אנשי עירה. היינו במעמד כל אנשי עירה וכ"ה בספרי למעלה גבי בן סורר ומורה, ומ"ש באבנים כ"ה בספרי ראה סי' ספ שופטים סי' יד תלא גבי בן סורר ומורה והתבאר קדושים סי' לח:

קא כי עשתה נבלה בישראל. ר"ל שהוא בזיון לכלל בתולות ישראל (כנ"ל סי' נה), ומ"ש לזנות בית אביה נאמר כאן אביה נמלא בספרא אמור (סי' כא) ובארתיו שם (סי' כ וסי' כא) ועיי"ש:

מכאן עד סדר נצבים לא מצאנו באמתחת כתבי יד הגאון המחבר ז"ל וחבל על דאבדין. אמנם אנחנו קבצנו ובארנו על פי דרכו אשר הלך בו המחבר בבאורו התורה והמצוה עד כה:

קב (כב) כי ימצא איש. מבואר לעיל בפ' שופטים (י"ז ב') שכ"מ שנא' ימצא בדבר הנמסר לב"ד הוא בעדים

ואמר

מִיִּשְׂרָאֵל׃ ס כג כִּי יִהְיֶה נַעֲרָ בְתוּלָה מְאֹרָשָׂה לְאִישׁ
וּמְצָאָהּ אִישׁ בָּעִיר וְשָׁכַב עִמָּהּ׃ כד וְהוֹצֵאתֶם אֶת־שְׁנֵיהֶם
אֶל־שַׁעַר ׀ הָעִיר הַהִוא וּסְקַלְתֶּם אֹתָם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ אֶת־
הַנַּעֲרָ עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־צָעֲקָה בָעִיר וְאֶת־הָאִישׁ עַל־

ס נערה קרי ס הנערה קרי

בעל הטורים

לאיש שבטית באשתו וסקלוהו: (כד) אשר לא צעקה ואף אם יראה ממנו יכולה לומר מחמת צער בתולים צעקה:

רש"י

אין ממתינין לה עד שתלד: (כג) ומצאה איש בעיר. (ערכין ז) לפיכך שכב עמה פרצה קוראה לגנב

התורה והמצוה

ואמר בספרי כאן בעדים ר"ל שלא נטעה לומר שהכתוב מדבר בכל מי שימצא אותם שיהרגם, ע"ד שאמרו קנאין פוגעין בו, דהלכה זו רק בבועל ארמית דוקא, אבל בשארי עריות נמסר משפטם רק לב"ד, כדכתיב ובערת הרע שהוא מצוה רק על הב"ד, והא דאמרי' שעריות ניתן להצילו בנפשו (כמבואר בסמוך בדין נערה המאורסה) זה דוקא קודם המעשה שיתן להצילה שלא יבא לידי מעשה, וגם אם היא אנוסה אבל אם מתרצית א"צ לפגוע בהם (וע"ל בספרי פרש לשמרה הנח לו): שוכב עם אשה בעולת בעל האזהרה על א"א כבר נאמרה בעשרת הדברות „לא תנאף" שפי' חז"ל בא"א, ובפ' אחרי (י"ח כ') ואל אשת עמיתך כו', ובפ' קדושים (כ' י') ואיש אשר ינאף את אשת רעהו, ונקדים לומר כי הוראת שרש „נאף" יורה על איש או על אשה אשר פרוצים מאד בדבר ערוה עד שמכניסים א"ע בסכנה ובאים מזה לידי כשוף וע"ז וע"ד בכדי שיוכלו למלאות תאותם (וע' בנ"ך בכ"מ שבא שרש נאף ותמצא שכן הוא) ולכן האשה אשר היא תחת בעלה אם תבעל לאיש אחר ברצונה היא נקראת „נואפת" א' מפני שהיא יוצאת מגדר טבע אשה אשר לה בעל שלא תחמוד לאיש אחר, ב' שהיא מכנסת א"ע בסכנה, העונש מב"ד ומבעלה, כי אם יודע לו הדבר יהיה גורלה מר, וכן האיש אשר יסבב היות נפתה לו אשה שי"ל בעל יצא מגדר הטבע והכניס א"ע בסכנה, עונש ב"ד ובעלה, שאם יודע לו יקח נקמתו ממנו, לכן יקרא בשם „מנאף" (וע' בהכוס"מ פ' קדושים (כ' י') מה שע"ש שמעלה אף בעלה נקרא כן. ויונתן תרגם מלת נאוף „גיורא" והוא מלשון לא תתגר פי' שהנואף מתגרה עם בעלה). ועתה נבא לבאר הכתובים. האזהרה העקרית על א"א בין על האיש ובין על האשה הוא מלת הנאף הנאמר בעשה"ד כמ"ש במכלתא שמות (כ' יג) ואשר שנה בסדר אחרי ואל אשת עמיתך כו' בא ללמד על דבר חדש, דיש לדקדק א' מדוע לא נזכר בכאן האזהרה גם על האשה, ב' הלשון לא תתן שכבתך שלא נאמר בשום א' מהעריות רק בבהמה. ג' מדוע לא הזכיר שם נאוף, לזאת נראה לומר שהכתוב בא להזהיר על האיש שלא יבא על א"א בלתי ידיעתה כגון שתדמה לה שהוא בעלה, ובא להשמיענו שלא נאמר שהאיסור הוא מפני שמסיר את לב האשה מבעלה כי סוף סוף תקוץ בו לגמרי, ולכן כשאין האשה יודעת הייתי אומר שהוא מותר שאין כאן טעם הנ"ל. לכן אמר לזרע לטמאה בה. שאף שהיא אינה יודעת הרי הוא נותן את זרעו בה ומטמאה, ולזה נכתב בלשון שנכתב בבהמה מפני שבא עליה בלא דעתה כעל בהמה, וגם לזה לא הזכיר שם נאוף מפני שזה הדבר נעשה בהצנע ובזריזות שלא יודע להאשה לכן לא יקרא בשם נאוף. ובסדר קדושים שיבאר עונש מיתת האיש והאשה שהוא כשנעשה ברצון שניהם וע"פ עדים והתראה אמר את הנואף והנואפת. וכאן בפ' תצא כיון שלא אמר לא אשת עמיתך ולא א"א או אשת רעהו גם לא הזכיר שם נאוף נראה שמדבר הכתוב באשה שאיננה עדיין ברשות בעלה והיא המאורסה (דלא יתכן שהכתוב מדבר מאשה פנויה שאין עליה רשום בעל כי אז לא יצוה להמית אותם) וזה מבואר בספרי כאן. ובזה י"ל הסמיכות פ' זו לפ' מוציא ש"ר, דיש לדקדק שהי"ל לסמוך אחר פ' מוש"ר דין נערה המאורסה. שפ' נערה המאורסה באה רק בחוץ לפ' מוציא ש"ר. שבמ"ש ואם אמת היה הדבר מבאר ההפרש שבין עיר ובין שדה. והכתוב מפסיק בינתים בדין בעולת בעל. לזאת נראה לומר שגם הפ' הזאת שייך לענין מוש"ר, אך למעלה במוש"ר מדבר שהבעל אומר שבא עליה אחר כשנשאה ולא הי"ל בתולים וחקר שבא הדבר ונתברר לו בעדים שנבעלה לאחד אחר האירוסין בעודה בתולה. והאב או היא אומרת שקר הדבר והבעל משנאתו יאמר כן. ובאר הדין אם אמת בפי האב או בפי הבעל. ובפרשה זו מבאר באופן אחר ששניהם אומרים אמת וגם שקר שייך שהבעל בא עליה בעודה ארוסה בהיותה בתולה ואיש אחד בא עליה אחרי כן. שאז הוקל עונשה בחנק, ומ"ע בעולת בעל ולא אמר שהם בעולה? דגם אם נבעלה בבתוליה לאחד (באונס או בלא התראה) ואח"כ בא עליה אחר אין מיתתם אלא בחנק. אך הנה אמרו במס' סוטה כשאין האיש מנוקה מעון אין המים

בודקין

ואתתא ותפלי עבד דביש מישראל: כג ארי תהי עולימתא בתולתא דמארסא לגבר וישכחנה גבר בקרתא וישכוב עמה: כד ותפקון ית תרויהון לתרע קרתא ההיא ותרגמון יתהון באבניא וימותון ית עולימתא על עסק די לא צוחת בקרתא

ספרי

להביא את שנבעלה בבית אביה ועדין היא ארוסה: דבר אחר בעולת בעל ר' ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך על היבמה שהבא עליה אינו חייב עד שתבעל: ומתו. בסתם מיתה האמורה בתורה בחנק: גם שניהם. ולא העושה מעשה חדודים: כשהוא אומר גם לרבות הבאים (מאחריהם) [אחריהם]: האיש השוכב עם האשה, ואע"פ שהיא קטנה: והאשה, אע"פ שנבעלה לקטן: ובערת הרע, בער עושי הרעות מישראל:

קג (כג) כי יהיה נערה בתולה מארשה, מלמד שאינו חייב עד שתהא נערה בתולה מארשה לאיש: ומצאה איש בעיר, אלו לא יצאת בעיר לא היה מסתקף לה, בעיר (מלמד) [מגיד] שפרצה קוראה לגנב, ושכב עמה, (כל) [על] שכיבה:

קד (כד) והוצאתם את שניהם אל שער העיר ההיא, זו היא שאמרנו, שער שנמצא בו ולא שער שנדונית בו, וסקלתם אותם באבנים, יכול באבנים מרובות ת"ל באבן. אי באבן יכול אפילו באבן אחת ת"ל באבנים אמור מעתה לא מתו בראשונה ימותו בשניה: את הנערה על דבר אשר לא צעקה (כשהוא אומר על דבר אע"פ שהתראה) [ומה ת"ל על דבר בהתראה] להביא את המזידה בהתראת עדים: ואת האיש על דבר אשר ענה את אשת רעהו (כשהוא אומר על דבר אע"פ שהתראה) [ומה ת"ל על דבר בהתראה] (אין לי אלא בעיר בשדה מנין ת"ל ואם בשדה ימצא האיש ושכב עמה):

ושכב

התורה והמצוה

בודקין אותה שנא' ונקה האיש כו' לא אפקוד על בנותיכם כו'. וזה שבא עליה שלא כדת משה וישראל בעודה ארוסה בלא חופה הייתי אומר שהדין נשתנה. לכן משמיענו שאין נ"מ. ומ"ש בספרי ד"א כו' ללמדך על היבמה. דלא תימא כיון דזקוקה ליבום והיבם א"צ לקדשה ה"א שדינה כארוסה ואם היתה עדיין בתולה שלא נבעלה להמת דינה בסקילה. ואם בא עליה המת דינה כארוסה בעולה בחנק. לכך אמר בעולת בעל שאין חייבים עליה עד שתבעל ליבם ואז היא כשאר א"א: ומתו גם שניהם כיון דכתיב ומתו בל' רבים א"כ מיותר תיבת שניהם. לכן דריש למעט מעשה חידודין. דדריש שניהם אם שוה שוין בהנאתם, ובמעשה חידודין אין האשה נהנית כלל. ומתיבת „גם" שהוא בכ"מ רבוי מרבה שלא כדרכה. אף שסבר רבה ממשכבי אשה הנאמר בפ' אחרי. רק מדכתיב כאן שניהם ה"א שאינו חייב בשלא כדרכה שאין האשה נהנית להכי צריך לרבות. והא דמרבי' שלא כדרכה וממעטי' מעשה חידודין. משום דשלא כדרכה מקרי שכיבה אבל מעשה הידודין לא מקרי שכיבה כלל, ויש גורסים אחריהם. ופי' אם אחר שנגמר דינם למיתה זנה הוא עם אחרת והיא עם אחר לא תימא שנחשבים כגברא קטילא (ועי' ברע"י וש"ח): האיש כו' והאשה הוא מיותר דכתיב כבר ומתו גם שניהם. לרבות שלפעמים לא יומת רק האיש כגון שהיא קטנה ולפעמים רק האשה אם הוא קטן (קטן הוא שפחות מבן ט' שנים ויום א'. וקטנה שפחותה מבת ג' שנים ויום א'): ובערת הרע תיבת הרע מורה בכ"מ על הרע בעצמו ולא על עושי הרע. ובאר בספרי שכאן מדבר על עושי הרעות. וע"ד דרש יתכן לומר שהכתוב מזהיר את הב"ד שיראו לבער הרעות בעצמה שלא יבואו לידי עבירה ולא יצטרכו לדונם כמ"ש בסמוך אזהרה לב"ד שלא יהיה קדש בבני ישראל ולא תהיה קדשה בבנות ישראל:

קג (כג) כי יהיה נערה פרט לבוגרת היינו שעברו עליה י"ב שנים וששה חדשים וקטנה שהיא פחותה מי"ב שנים ויום א' פלוגתא דר"מ וחכמים (סנהדרין סו ע"ב). בתולה פרט לשכבר נבעלה: מאורשה לאיש פרט לשנכנסה לחופה ולא נבעלה: ומצאה איש בעיר תיבות „ומצאה בעיר" מיותר דלא הו"ל לכתוב רק ושכב איש עמה. ומדכתב בלשון מציאה אמר ע"פ רוב יבא להמוצא רק במקרה. והסבה שמצאה היא אבדת זולתו. לכן דרש כאן שהיא סבבה הדבר על שיצאת. ומ"ש לא היה מסתקף לה ר"ל לא הי' מעלל בה. עלילות דברים שנאמר לעיל תרגם אונקלוס תסקופי מלין. ודרש א"כ בעיר לפרש למה יחשוב יציאתה סבת הדבר. מפני שבעיר יש פרוצים ופרצה קוראה לגנב: ושכב עמה היותר נכון לגרוס בספרי כל שכיבה וכו' לרמז שבכ"מ שנכתב שם שכיבה בענינים כאלה פי' תשמיש:

קד (כד) אל שער העיר ההוא וסקלתם מבואר שנערה המאורסה נסקלת בשער העיר שעשתה העבירה ולא על פתח בית אביה כאמור לעיל בפ' מוצ"ר. דאי' בכתובות (דף מ"ד ע"ב)

הנא

דבר אשר־ענה את־אשת רעהו ובערת הרע מקרבך׃ ס כה ואם־בשדה ימצא האיש את־הנער המארשה והחזיק־בה האיש ושכב עמה ומת האיש אשר־שכב עמה לבדו׃ כו ולנער לא־תעשה דבר אין לנער חטא מות כי כאשר יקום איש על־רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה׃ כז כי בשדה מצאה צעקה הנער המארשה ואין

רש"י ◦הנערה ◦ולנערה ◦לנערה ◦הנערה קרי

אלו ישבה בביתה לא אירע לה: (כו) כי כאשר יקום וגו'. לפי פשוטו זהו משמעו כי אנוסה היא ובהזקה עמד עליה כאדם העומד על חברו להרגו. (פסחים כה סנהדרין עג) ורבותינו דרשו בו הרי זה

ספרי

קה (כה) ושכב עמה. פרט לאחד מחזיק ואחד שוכב דברי ר' יהודה. ומת האיש אשר שכב עמה לבדו, הראשון בסקילה והשני בחנק דברי רבי:

קו (כו) ולנערה לא תעשה דבר. מלמד שפטרה הכתוב מן המיתה, מנין אף מן הקרבן, ת"ל חטא, מנין אף מן המכות ת"ל מות מלמד (שכל) [שמכל] עונשים שבתורה (פטורים) [פטורה] (ומצילים אותם בנפשם, אין לי אלא זה הרודף אחר חברו להרגו ואחר הזכר ת"ל כן הדבר הזה) [כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן וגו' וכי מה למדנו מרוצח מעתה אלא הרי זה בא ללמד ונמצא למד מקיש רוצח לנערה המאורסה מה נעה"מ ניתן להצילה בנפשו אף רוצח ניתן להצילו בנפשו, אין

התורה והמצוה

הנה שילא כו' וס"ל שלא נותה התורה לסקלה על פתח בית אביה רק כשבאו העדים אחר שכבר בגרה והיא בבית בעלה להורות שהעבירה היתה ברשות אביה ורצו גידולים שגידלתה. אבל אם באו העדים כשהיא בבית אביה לא נותה התורה לסקלה על פתח בית אביה כי בלא זה ידוע שנעשה שם אחרי שלא יצאה מרשותו (ואם נמצאו חולקים על שילא יש אריכות גדול) ולהסוברים דאין חילוק בין אם באו העדים כשהיא בבית אביה ובין אם באו אחר שנשאת יפרשו כאן הכתוב דמיירי ביתומה שאין לה אב. ומה שאמר בספרי כאן שער שנמצאו בו ר"ל שעשו העבירה: **באבנים** ע' בהתוה"מ לעיל: **על דבר** הוא מיותר ודריש מלשון דבור ופי' שצריך לזה עוד דבור והוא התראת עדים:

קה (כה) והחזיק בה האיש מיותר ודריש פרט לאחד מחזיק ואחד שוכב והמפרשי' פי' שהוא באופן שאם לא הי' האחד מחזיק לא היה השני שוכב והוי כשנים שעשו דפטורין. ואחרים הקשו ע"ז ופירשו דגזרת הכתוב שאם א' החזיק פטור השוכב מסקילה רק בחנק. וב' הפירושים דחוקים. ע"כ נ"ל לבאר כי כיון דכתיב כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה. והקש הוא המחזיק. וה"א שהקש עליה ומסרה לכך אני כרוצח לכן ממעט שאינו חייב רק אם הוא המחזיק וגם השוכב. ומפי גדול א' שמעתי שקאי אלמשה אדין דמצילין אותה בנפשו וכדאמרי' בסנהדרין (דף ע"ג) וגו"י הא דאמר רחמנא קטליה משום דמסרה נפשה לקטלא כו' ופי' רש"י ז"ל שיש לנוטות שמוסרות א"ע להריגה ופי' לפי' שאם תעמוד נגדו ולא תניח לו לפתות יהרגנה ולכן חשוב כרודף וכן איתא בתוספתא סנהדרין פי"א בסופו רי"א אם אמרה וכו' מפני מה מצילין אותה בנפשו שאם היו מוחין בידו בא על עסקי נפשות, וקמ"ל דאם א' שוכב וא' מחזיק אין מצילין אותם בנפשו שהאיש המחזיק לא יניח להרגה בשביל שחברו ישכבנה. ודפא"ח: **לבדו** מיותר ודריש ללמד שאף אם הראשון בא עליה שלא כדרכה ועדיין היא בתולה אפ"ה השני רק בחנק:

קו (כו) ולנערה לא תעשה דבר אין לנערה חטא מות. מיותר ודריש דאלו לא היה כתוב רק ולנערה לא תעשה דבר הייתי אומר שפטרה רק ממיתה שמדבר בכאן. כי דבר יש לפרשו על מה שמדברים בכאן שהוא המיתה. לכן כתב חטא מות חטא בא לפוטרה מקרבן שבא על חטא. ומות בא להורות שמ"מ מקודם דבר הוא דבר כל דהו שהוא המלקות. דאם הוראתו מיתה הלא כתיב כאן אין לנערה חטא מות: כי כאשר יקום אמרי שאמר שלנערה לא יעשה מאומה לפי

נית גברא על עסק דעני ית אתת חברה ותפלי עבד דביש מבינך: כה ואם בחקלא ישכח גברא ית עולימתא דמארסא ויתקף בה גברא וישכוב עמה ויתקטל גברא דשכיב עמה בלחודוהי: כו ולעולמתא לא תעבד מדעם לית לעולמתא חובת דין דקטול ארי כמא דיקום גברא על חברה ויקטלנה נפש כן פתגמא הדין: כז ארי בחקלא אשכחה צוחת עולימתא דמארסא ולית דפריק

ספרי

לי אלא אלו הרודף אחר הזכר אחר חייבי כריתות ומיתות ב"ד מנין ת"ל כן הדבר] יכול אף הרודף אחר בהמה והמחלל את השבת והעובד עכו"ם ת"ל הזה, הזה בסקילה ואין כל אלו בסקילה:

קז (כז) כי בשדה מצאה. יכול בעיר חייבת בשדה פטורה ת"ל צעקה וגומר ואם אין לה מושיעים בין בעיר בין בשדה פטורה ואם יש לה מושיעים בין בעיר בין בשדה חייבת: צעקה. פרט לשאמרה הניחו לו דברי ר' יהודה. [ואין מושיע לה, הא יש לה מושיע בכל דבר שיוכל להושיע]:

התורה והמצוה

נצרך להאריך שהיא כמו נרצחה אלא להורות שניתן להציל הנרדף בנפשו של רודף כדכתיב כאן לצעקה ואין מושיע לה הא אם יש מושיעים יושיעוה בכל מה שבידם אף בלקיחת נפשו: כן הדבר הזה תיבת הדבר מיותר והי"ל לכתוב כן זה. ופי' שהאיש המאנס אותה הוא כמו רוצח. אלא בא להורות שלאו דוקא נערה המאורסה רק כל דבר ערוה באונס הוא כמו רציחה. וז"ש בספרי אין לי כו' ת"ל כן הדבר. ומ"ש יכול כו' דק"ל דא"כ מיותר תיבת הזה ולכתוב רק כן הדבר לכן אמר שרק בענין כזה. וכדאי' בגמ' (סנהדרין דף עג ע"ב) רק שיש בהם כריתות או מיתת ב"ד וקלון להנרדף. יצאו כל העריות שאינם רק חייבי לאוין והרודף אחר הבהמה אף שהוא בסקילה מפני שאין בה קלון להנרדף. וגם ממעטין שאר חייבי סקילה כמו מחלל שבת ועובד ע"ז אף שעונשם חמור בסקילה בכ"ז לא ניתן להצילם בנפשם מפני שאינם מענין עריות. ומ"ש בספרי כאן ואין כל אלו בסקילה. פי' שאין כל אלו ניתן להצילם בנפשם אף שהם בסקילה:

קז (כז) כי בשדה מצאה אחר שאמר טעם הדבר שהוא כמו רציחת נפש מפני שבשדה מצאה הייתי אומר שהדבר תלוי אם בעיר או בשדה. לכן כתיב ואין מושיע לה דהעיקר הוא אם י"ל מושיעים אם לא.

וראיתי נחוץ להעתיק בכאן דברי הרמב"ן ז"ל בפי' על התורה. וז"ל כאשר יראו העדים מרחוק איש תופש בנערה ושכב עמה בעיר והרימו העדים קולם והתרו בהם. על דעת חז"ל יתחייבו שניהם סקילה. שגם האשה בחזקת מזנה לדעת כיון שלא צעקה כלל שדרך אנוסה לצעוק בעיר להצילה. ואם יראו אותה בשדה שיחזיק בה וישכבנה ה"ז בחזקת אנוסה ופטורה. וטעם צעקה יתכן שצעקה. או טעמו אם צעקה אין מושיע לה. כי אפי' בטעו שלא צעקה פטורה כיון שאין שם מושיעים לה. והכלל אם י"ל מושיעים בין בעיר ובין בשדה חייבת, אין לה מושיעים בין בעיר ובין בשדה פטורה שלא דבר הכתוב אלא בהווה. ואמר על דבר אשר ענה כו' ולא יקרא ענוי רק השוכב באונס וזו כבר חייב אותה כמזנה לדעת. אבל ענין הכתוב שכאשר נראה איש אוחז באשה ושכב עמה. דין האשה כמתרצית בעבור שהיתה יכולה להושע ממנו. ונחשב שאיש כמענה אותה שלא פתה אותה ולא דבר על לבה להשמע אליו. ולא ידעתי בדין הצעקה אם ראינו נערה שהחזיק בה איש והיא נלחמה בכל כחה ולבה ואוחזת בבגדו או בשערותיו להמלט ממנו ולא ידעה לצעוק למה תסקל. אלא גם הצעקה בהווה הוא ומן הסתם בעיר מפותה ובשדה אנוסה עכ"ל הרמב"ן ז"ל.

ובזה יבואר ע"ד הפשט מה שהאריכה התורה בנתינת טעם לפטור את הנערה שבהשקפה ראשונה למותר הוא שגם השכל יחייב שאנוסה פטורה נראה שהכתוב הורה לנו אם יתראה לעינינו לפעמים משפטי ה' שהם נגד שכל האנושי. אבל משפטי ה' אמת (ולפעמים יחייב שכל האנושי לסקל במה שהחמירה תורה ולהחמיר במקום שהקילה תורה. ויש לפרש עד"ז משפטי ה' אמת צדקו יחדו. שהוא נאמר על המשפטים שהשכל מנגד להם. שלפעמים שני משפטים שהתורה תחייב בא' ופוטרת בא'. וכ"א מכריח את סתירת השני בק"ו, ע"ז אמר שמשפטי ה' אמת וגם כשהם יחדו הם צודקים ולא יכריח הא' את סתירת חבירו) ולכך ביאר כאן הטעם כי לפי שכל אנושי יש לפטור את הנערה בעיר לפי הטעם שכתב הרמב"ן שלא פיתה אותה ולא דבר על לבה וגם היא לא פשעה כלל ביציאתה לעיר ומדוע נחייבנה? ואם בשדה מצאה יחייב השכל לחייבה על אשר פשעה ביציאתה לשדה ובפרט שהיא ארוסה הי"ל לזהר שלא תלך בשדה יחידה. ע"כ ביאר בטעמיו למען נדע כי לא כמחשבות האדם מחשבותיו ועמקו דרכיו. וזה. בעיר היתה יכולה להנצל בשעת מעשה ע"י מושיעים בצעקה וגם על יציאתה יש לחייבה כי מה תוכל להמליץ בעדה. שמה שפשעה שיצאה

מוֹשִׁיעַ לָהּ׃ ס כח כִּי־יִמְצָא אִישׁ נַעֲרָ° בְתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה וּתְפָשָׂהּ וְשָׁכַב עִמָּהּ וְנִמְצָאוּ׃ כט וְנָתַן הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִמָּהּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָ° חֲמִשִּׁים כָּסֶף וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה

°נערה קרי °הנערה קרי

נוסחא הישנה

קח (כח) [כי ימצא איש, במפותה, ומה אונס חמור אינו חייב אלא על נערה בתולה, מפתה הקל אינו דין שלא יהא חייב אלא על נערה בתולה, או חילוף אם מפתה הקל הרי הוא חייב על נערה ועל שאינה נערה ומה ת"ל בתולה באונס שיכול אין לי שלא יהיה נותן לה אבל יהיה נותן לאביה ת"ל בתולה פרט לבעולה, אין לי אלא בעולה מוכה עץ מנין ת"ל בתולה פרט למוכת עץ, נאמר כאן אשר לא אורשה ונאמר להלן אשר לא אורשה במפותה, מה אונס חמור אינו חייב עד שנתארסה ועד שנתגרשה, מפתה הקל אינו דין שלא יהיה חייב עד שנתארסה ועד שנתגרשה. או חילוף מה אם מפותה הקל הרי זה חייב עד שנתארסה או עד שנתגרשה אונס חמור אינו דין שיהא חייב עד שנתארסה ונתגרשה. מה ת"ל אשר לא אורשה שני פעמים שלא יהיה נותן לה ולאביה, נאמר כאן נערה ונאמר נערה במפותה מה אונס חמור אינו חייב אלא על הנערה אף מפותה הקל אינו דין שלא יהיה חייב אלא על הנערה. או חילוף ומה מפותה הקל הרי הוא חייב על נערה ועל שאינה נערה ת"ל ונתן לאבי הנערה ולא לאבי הבוגרת. והרי דברים ק"ו ומה אונס חמור אינו חייב על הבוגרת מפתה הקל אינו דין שלא יהיה חייב על הבוגרת להחליף את הדין אי אתה יכול שהרי כבר נאמר נערה נערה שני פעמים):

ספרי

נוסחא החדשה

קח (כח) [כי ימצא איש נערה בתולה. נאמר בתולה באונס ונאמר בתולה במפתה שאין ת"ל בתולה במפתה. מה אונס חמור אינו חייב אלא על בתולה מפתה הקל אינו דין שלא יהיה חייב אלא על בתולה. או חילוף אם מפתה הקל הרי הוא חייב על בתולה ועל שאינה בתולה אונס חמור אינו דין שיהא חייב על בתולה ועל שאינה בתולה והלא נאמר בתולה באונס שיכול אין לי להוציא בעולה אלא שלא יהא נותן לאביה אבל יהא נותן לה ת"ל בתולה בתולה פרט לבעולה שלא יתן לה כלל, אין לי אלא בעולה מוכת עץ מנין ת"ל הבתולות פרט למוכת עץ, נאמר כאן נערה ולא נאמר נערה במפותה, מפותה מנין ודין הוא מה אונס חמור אינו חייב אלא על הנערה מפותה הקל אינו דין שלא יהא חייב אלא על הנערה. או חילוף ומה מפותה הקל הרי הוא חייב על נערה ועל שאינה נערה אונס חמור אינו דין שיהא חייב על נערה ועל שאינה נערה, והלא כבר נאמר נערה להוציא את שאינה נערה. שיכול אין לי אלא שלא יתן לאביה אבל יתן לה ת"ל ונתן לאבי הנערה ולא לאבי הבוגרת והרי דברים ק"ו ומה אונס חמור אינו חייב על הבוגרת מפותה הקל אינו דין שלא יהא חייב על הבוגרת להחליף את הדין אי אתה יכול שהרי כבר נאמר נערה נערה שני פעמים: אשר לא אורשה, להוציא שנתארסה ונתגרשה ונאמר אשר לא אורשה במפותה מה אונס חמור אינו חייב על שנתארסה ונתגרשה, מפותה הקל אינו דין שלא יהא חייב על שנתארסה ונתגרשה, או חילוף מה אם מפותה הקל הרי הוא חייב על שנתארסה ונתגרשה אונס חמור אינו דין שיהא חייב על שנתארסה ונתגרשה. והלא כבר נאמר אשר לא אורשה, שיכול שלא יתן לאביה אבל יתן לה ת"ל אשר לא אורשה שני פעמים שלא יתן לה ולאביה דברי ר' יוסי הגלילי. ר"ע אומר אפילו נתארמלה ונתגרשה והדין נותן הואיל ואביה זכאי בכסף קדושיה וזכאי בכסף קנסה מה כסף קדושיה אפילו נתארסה ונתגרשה אף כסף קנסה אפילו נתארסה ונתגרשה. א"כ מה ת"ל אשר לא אורשה מופנה להקיש ולדון גזרה שוה נאמר כאן אשר לא אורשה ונאמר להלן אשר לא אורשה מה כאן חמשים אף להלן חמשים ומה להלן שקלים אף כאן שקלים]: ושכב עמה, (עי) [כד] שכיבה: ונמצאו. בעדים:

התורה והמצוה

בעיר שלא בעיר לא ימצאו בה נבלה כי היא תושע ע"י צעקה. א"כ למה לא צעקה וסופה מוכיח על התחלתה שיאמרו ג"כ היה שיפגעו בה פריצים, אבל בשדה בשעת מעשה לא היתה יכולה להושע כי צעקה באמת. או ראתה שלא תועיל לה הצעקה כדברי הרמב"ן א"כ אין לחייבה על שעת המעשה כלל, ואם באמת פשעה שילא אך לא עשתה זאת לדעת שתעשה בה הנבלה. ואמר הכתוב „כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו

לְהּ: כח אֲרֵי יַשְׁכַּח גְּבַר עוּלֶמְתָּא בְתֻלְתָּא דִּי לָא מְאָרְסָא וְיֵחְדִנַּהּ וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ וְיִשְׁתַּכְּחוּן: כט וְיִתֵּן גַּבְרָא דִּשְׁכִיב עִמַּהּ לַאֲבוּהָא דְעוּלֶמְתָּא חַמְשִׁין סִלְעִין דִּכְסַף

ספרי

קט (כט) ונתן האיש, ולא הקטן (לאבי לאבי הנערה. ולא לאבי הבוגרות: חמשים הנערה. כל שכיבה לאבי הנערה כסף. כסף צורי: ולו תהיה לאשה, שלמד שיסיס שלו) [השוכב. כל שכיבה]: ששותה בעציצו ואפילו היא חיגרת ואפילו

התורה והמצוה

כשם ר"ל שלא נחייבה על שיצאה בשדה יחידה כי אם יקום איש על רעהו ורצחו נפש שהנרצח חייב בנפשו שילך לדרך יחידי ומה גם במקום דשכיחי רוצחים. שיעלה על הדעת שילך ע"ד שיהרג ובודאי לא עלה בדעתו שיארע לו דבר רע. כן הוא הדבר הזה, וא"כ כיון שעל הליכתה אין לחייבה, וכן על שעת מעשה כי בשדה מצאה. פטורה. וישרים דרכי ה': צעקה הנערה משמע כשלא צעקה אף אם י"ל מושיעים אין מצילים אותה בנפשו וז"ש פרט לשאמרה הניחו לו, כי ר"י סו"ר שהטעם שמצילין אותה בנפשו הוא משום דאם היתה מותה יבא לפ"ד כמבואר בתוס' ובסנהדרין כמש"ל לכן אם אמרה הניחו לו ולא יבא הדבר לפ"ד לא ניתן להצילה בנפשו. ואף חכמים דפליגי על ר"י וסוברים (סנהדרין דף ע"ג ב) דאחרי שהיא מקפדת על פגמה רק שלא הרגה לסכן נפשה משום הכי מצילין אותה בנפשו אף אם אמרה הניחו לו. אבל אם היא עושה ברצונה ואינה מקפדת על קלונה לא ניתן להצילה בנפשו (ע"ש בסנהדרין): ואין מושיע לה הא יש לה מושיע בכל דבר שיכול ואף בנפשו וזה הוא הלמוד שמצילין אותה וכל העריות כנ"ל:

קח (כח) כי ימצא איש הפ' הזאת כבר נאמרה בפ' משפטים (כ"ב ט"ו) וכי יפתה איש בתולה כו' ונבאר ההבדלים בין הנאמר שם לכאן. א' שם אמר מהר ימהרנה וכאן ולו תהי' לאשה. ב' שם ואם מאן ימאן אביה כו' או כסף ישקול גו' וכאן ונתן האיש השוכב גו' וגם ולו תהיה לאשה לא יוכל שלחה גו'. ג' שם מזכיר אם לא יפתנה אביה וכאן לא מזכיר. והנה כל ההבדלים האלה רק מפאת הבדל העיקרי שפה נאמר כי יפתה וכאן נאמר ותפשה שפי' שאנסה. והמאנס חמיר ממפתה (כדאי' במכילתא משפטים פסקא קפח) מפני שהמאנס מעביר על דעתה ועל דעת אביה. אבל המפתה אינו מעביר רק על דעת אביה. לכן משפט המפתה חלוק ממשפט המאנס בזה, א' כי המפתה אם יקחנה אין לו לתת לאבי הנערה מאומה רק יתן לנערה כמהר הבתולות. ורק אם ימאן אביה לתתה לו אז יתן לאבי הנערה חמשים כסף. והמאנס אף אם יקחנה יתן לאביה חמשים כסף. ב' במפתה אין שום מצוה עליו לקחתה גם אינו מוזהר בלאו דלא יוכל לשלחה אבל המאנס מצוה שיקחנה ומוזהר בלא יוכל לשלחה. ובזו שוים אונס ומפתה שאינו חייב הקנס. א' רק כשהיא נערה ולא כשבגרה, ב' כשהיא בתולה ולא כשנבעלה מקודם. ג' כשלא נתארסה מעולם אבל אם היתה ארוסה אף שנתגרשה לא משלם הקנס לדברי ריה"ג. והתנאים האלו שתהיה בתולה ושלא נתארסה מעולם מפורש בשניהם אבל שתהיה נערה ולא בוגרת לא נכתב רק באונס. וע"ד הפשט שם מובן מעצמו שהכתוב מדבר מנערה שלא בגרה עדיין אחרי שנאמר שם אם מאן ימאן אביה לתתה לו שמורה שהנשואין הם ברשות האב וזה לא יתכן רק בנערה ולא בבוגרה. וכאן הוצרך לכתוב נערה אף שנאמר ונתן לאבי הנערה הייתי אומר שאף שבגרה ואינה עוד ברשות האב אפ"ה גזרה התורה לתת לו בעד הבושת שי"ל מזה. ובהתוה"מ שם כ' שגם במפותה מובן מעצמו שבנערה הכתוב מדבר שאם היא קטנה הרי פתוי קטנה אונס הוא ואינה נקראת מפותה. ואם היא בוגרת הרי מחלה. וע"ש, וזה באור דברי הספרי כאן. מה אונס חמור כו' ר"ל למה נכתב בתורה בתולה באונס ובמפתה ניכתוב רחמנא אונס וידעי' מפתה מק"ו מאונס. או חלוף כו' פי' אם לא היה כתוב בתולה במפתה הייתי מחייב אף שאינה בתולה והייתי לומד אונס ק"ו ממפתה. והלא נאמר כו' פי' ואיך תוכל ללמוד ק"ו אונס ממפתה לחייב אף שאינה בתולה הא נאמר באונס בתולה. שיכול כו' פי' אף דכתיב בתולה באונס הייתי אומר דבבתולה הקנס לאביה אבל בעולה לעצמה. ת"ל בתולה. פי' במפתה שהוא מיותר למעט דאין לה קנס כלל. או חליף. פי' שנלמוד אונס בק"ו ממפתה שיתחייב על הבוגרת. והלא כבר נאמר כו'. פי' והא כתיב באונס נערה. אין לי אלא. פי' דנערה ממעט רק שהקנס אינו לאביה רק לעצמה, ת"ל ונתן לאבי הנערה. פי' שהוא מיותר דהא כבר כתיב כי יהיה נערה אלא למעט דבוגרת אינו נותן כלל. והרי דברים ק"ו. פי' ועתה נלמוד מפתה בק"ו מאונס: עוד שם בספרי אשר לא ארשה להוציא את שנתארסה וכו' אף שצריך לכתוב אשר לא ארשה לגופו שהוא ההבדל בין הפרשה הקודמת אבל הלוא מעניינו נלמד שאינה מארסה משום דכתיב ולו תהיה לאשה: ושכב כל שכיבה. ע' לעיל:

קט (כט) ונתן האיש בספרי אמר יהודה שנה זרסה ונתגרשה. פי' או שנתארסה ונתגרשה אף שי"ל אב ה"ס כיתומה וזאת היא הנקראת יתומה בחיי האב (ושם הספרי כר"ע דמתני' ולעיל דנתארסה ונתגרשה יש לה קנס והקנס לעצמה. וע' כתובות), ואמר עוד אבל היבם משלחה פי' דמותר להיבם לגרשה דלא הזהיר הכתוב רק על המאנס ולא על אחיו. ויש לקיים הגי' שישנה שהיא אבל משלחה ליבם ופי' דילפי' מכל ימיו דכל ימיו בעמוד והחזר קאי.

תַּחַת אֲשֶׁר עִנָּהּ לֹא־יוּכַל שַׁלְּחָהּ כָּל־יָמָיו׃ ס כג א לֹא־יִקַּח אִישׁ אֶת־אֵשֶׁת אָבִיו וְלֹא יְגַלֶּה כְּנַף אָבִיו׃ ס ב לֹא־יָבֹא פְצוּעַ־דַּכָּה וּכְרוּת שָׁפְכָה בִּקְהַל יְהוָה׃ ס ג לֹא־יָבֹא מַמְזֵר בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לוֹ בִּקְהַל יְהוָה׃

בעל הטורים

(ג) ממזר ב' במסרה. דין ואידך וישב ממזר באשדוד. זה הוא שאחז"ל עתידין ממזרים ליטהר ויתישבו בארץ. לא יבא ממזר בקהל ה' סמך ממזר לפצוע דכה שממזר אינו מוליד כפצוע דכה (המפרש האריך בשם הגדולים ומסיק בשמייהו דרישיה דקרא איירי בממזר מבת ישראל ודור עשירי משכחת בממזר וממזרת. ומוכרח להלק הקרא מדלא כתיב לא יבא ממזר עד דור עשירי. ומוכיח כן מגמ' דיבמות דף פ"ח ע"ב) (ול"נ דקרא איירי בממזר ידוע ורמז לממזר שא"י. א"נ ע"פ מ"ש הראשונים דשא דממזר אינו

שפתי חכמים

על ענין כיוצא בזה פירש"י בערכין דף ז' מדהל"ל וממנו והנה ידענא דאין וממנו פחות משנים עכ"ל: ו ר"ל דבקרא משמע דרוצה בא ללמד על נערה המאורסה ואין למדין ממנו כלום ונמצא דרוצה נלמד מנערה המאורסה מה נערה מאורסה ניתן להצילה מן העבירה בנפשו של בועל כדמשמע ואין מושיע לה הא יש מושיע לה בכל דבר שיוכל להושיע יושיע לה אף רוצח ניתן להצילו בנפשו של רודף: ז רנ"ל הל"ל לא יגלה כדכתיב בסיפא לא יגלה. ומתרץ דקיחה משמע אין לו בה קידושין ר"ל קידושי כסף דילפינן קיחה קיחה משדה עפרון ור"ל אחר מיתת אביו דאל"כ תיפוק ליה דהיא אשת איש: ח ר"ל נל"ל עוד ולא יגלה כנף אביו אלא לרבות שומרת יבם כו': ט וא"ת והא שלשה לאוין הן דהא איכא לאו דלא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר וי"ל דשני לאוין הללו אף לאחר מיתת אביו הם אבל לאו דלא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר דוקא מחיים: י ר"ל וגם בשביל זה נכתב ולא יגלה כנף אביו כדי שיסמך לה לא יבא כו'. וא"ת והא מפסיק קרא דלא יבא פצוע דכה וי"ל כיון דלאו בני בנים נינהו ולא שייך בהו ממזר לא חשיב הפסק: כ ר"ל שלא תקשי ליה והא אין עונשין מן הדין ל"ס שאין בעריות כו' והואיל ואיכא ביה כרת א"כ בלאו ק"ו נמי ממזר הוא כיון שהוא מחייבי כריתות ושומרת יבם של אביו בכרת שהיא דודתו: ל דכתיב אחריו לא יבא ממזר מקיש פצוע דכא לממזר מה

רש"י

בא ללמד ו ונמצא למד וכו': (א) לא יקח. (קדושין סז) אין לו בה לקוחין ז ואין קידושין תופסין בה: ולא יגלה כנף אביו. (יבמות ד) שומרת יבם של אביו הראויה ח לאביו והרי כבר הוזהר עליה משום (ויקרא יח יד) ערות אחי אביך אלא לעבור על' ט בשני לאוין ולסמוך לה לא יבא ממזר ללמד שאין ממזר אלא מחייבי י כריתות וק"ו מחייבי מיתות ב"ד שאין בעריות מיתות ב"ד כ שאין בה כרת: (ב) פצוע דכה (יבמות עו) שנפצעו או שנדכאו ל ביצים שלו: וכרות שפכה. שנכרת הגיד ושוב אינו יורה כחץ אלא שופך ושותת ואינו מוליד: (ג) לא יבא ממזר בקהל

ספרי

היא סומא ואפילו היא מוכת עין [שחין] נמצא בה דבר זימה או שאינה ראויה לבא בישראל יכול יהיה רשאי לקיימה ת"ל ולו תהיה לאשה הראויה לו: תחת אשר ענה לרבות את היתומה, מכאן אמרו יתומה [שנתארסה] שנתארמלה או שנתגרש' האונס חייב והמפתה פטור לא יוכל שלחה כל ימיו (משלחה הוא ניבם) [אבל היבם משלחה]:

קי (א) לא יקח איש את אשת אביו, מכאן אמרו (נושאין על האנוסה ועל המפותה, שהאונס והמפתה על הנשאה חייב) נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו ר' יהודה אוסר באנוסת אביו ובמפותת אביו (לכך נאמר) [שנאמר] לא יקח איש את אשת אביו:

התורה והמצוה

ואם גירשה ומת קודם שהחזירה איננה זקוקה ליבום אף שאם הוא היה חי היה מחוייב להחזירה. וזה שאמר אבל משלחה פי' הגם שגירשה המאנס מועיל נגד היבם שאינה עוד זקוקה ליבום:

קי (א) לא יקח איש כבר בא ע"ז אזהרה בפ' אחרי ועונש בפ' קדושים וכאן לא נשנה רק להשמיענו שאין בה ליקוחין, שאין הקדושין תופסין בה, ואם קדשה אינה צריכה ממנו גט והולד ממזר: את אשת אביו לא תקרא אשת האב כ"א ע"י קדושין, ומזה נלמוד שאם היא איננה אשת האב רק אנוסת האב מותר לנושאה וז"ש בספרי מכאן אמרו כו' שלא יעלה על הדעה שכמו שהאונס והמפתה על הנשואה חייב כן הנושא על האנוסה יהיה חייב. ור"י אוסר דדריש ולא יגלה כנף אביו שהוא מיותר לרבות אנוסת אביו שהוא כנף שראה או שגלה אביו, ולחכמים לא נראה להם דרש ר"י מפני שנראה להם לפרש שהכנף עצמו של אביו ולדברי ר"י פירושו כנף שראה אביו, ולכן דרשוהו על שומרת יבם כמובא ברש"י, כי במה שבא עליה מגלה ומסיר כנף האב, כי האשה אשר היא לגמרי ברשות הבעל יכונה שפרוש בגדו עליה (כדאיתא בקדושין (דף י"ח ע"ב) בבגדו בה (שמות כ"א) כיון שפירש טליתו עליה שוב אינו רשאי למוכרה), ואשר רק זקוקה לו כשומרת יבם, יכונה שרק כנף בגדו עליה עד שתנשא לו; ומליצה כזאת מצינו ברות (ג' י') שאמרה ופרשת כנפך על אמתך, ר"ל כנף בגדך שעלי עתה תפרשהו ע"י הנשואין כי גואל אתה וכנפך עלי וחסר רק הפרישה:

וְלָה תְהֵי לְאִנְתּוּ חֳלַף דִּי עַנְיַהּ לֵית לֵהּ רְשׁוּ לְמִפְטְרַהּ כָּל יוֹמוֹהִי: א לָא יִסַּב גְּבַר יָת אִתַּת אֲבוּהִי וְלָא יְגַלֵּי כַּנְפָא דַאֲבוּהִי: ב לָא יִדְכֵּי דִּפְסִיק וְדִמְחַבַּל לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַייָ: ג לָא יִדְכֵּי מַמְזֵרָא לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַייָ אַף דָּרָא עֲשִׂירָאָה לָא יִדְכֵּי

ספרי

קיא (ב) לא יבא פצוע דכה וכרות שפכה, איזהו פצוע דכה כל שנפצעו הביצים שלו אפילו אחת מהן, אין לי אלא כולו מנין אף מקצתו [ת"ל דכה]: וכרות שפכה, כל שנכרת הגיד. אמר ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה שמעתי בכרם ביבנה שמי שאין לו אלא אחת זהו סרים חמה, מה בין פצוע דכה לכרות שפכה אלא שפצוע דכה חוזר וכרות שפכה אינו חוזר, זו מהלכות רופאים, בקהל ה' ר' יהודה אומר ד' קהלות הן קהל כהנים קהל לוים קהל ישראלים קהל גרים וחכמים אומרים [אינן] אלא שלשה:

קיב (ג) לא יבא ממזר בקהל ה'. (פין איש בין אשה לא יבוא ממזר כל שהוא מומזר מהם זר) [מום זר כל שהוא מום זר בין איש בין אשה] איזהו ממזר כל שאר בשר שהוא בלא יבא דברי ר"ע שנאמר לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף אביו. [לא יבא ממזר] מה אשת אב מיוחדת שאר בשר שהוא בלא יבא והולד ממזר כך כל שאר בשר שהוא בלא יבא והולד ממזר. שמעון התימני אומר כל שחייבים עליה כרת בידי שמים הולד ממזר [שנאמר לא יקח איש את אשת אביו ולא יבא ממזר מה אשת אב מיוחדת שחייבין עליה כרת בידי שמים הולד ממזר אף כל שחייבין עליה כרת בי"ש הולד ממזר]. ר' יהושע אומר כל שחייבים עליהם כריתות (נ"א מיתה) ב"ד הולד ממזר שנאמר לא

התורה והמצוה

קיא (ג) לא יבא פצוע דכה וכרות שפכה הוראת פצע היא הכריתה הבאה ע"י מכת חרב או שאר כלי. ודכה הוא שנדכה ונכתת כמו דכו במדוכה ודך נכלם. וכרות הוא שנחתך איזה חתיכה מהדבר, ופשטות הכתוב הוא כי פצוע דכה וכרות ר"ל או פצוע או המדוכה או הכרות. והשם באשר שפכה ר"ל במה בשופך ושהוא כנוי לגיד ההולדה, ורז"ל דרשו ביבמות ובספרי כאן שאיזהו פצוע דכה זהו שנפצעו ביצים שלו ואיזהו כרות שפכה שנכרת הגיד, ולכן יש שפירשו שדכה הוא כנוי לביצים. ולא נמצא שום דוגמא לזה במקרא, ע"כ נראה שחז"ל דקדקו מדלא כללם בהדא פצוע ודכה וכרות. ויהיה גם פצוע ודכה מחוברים לשפכה. וכתב פצוע דכה וכרות שפכה, ש"מ דפליג דכה הוא דבר בפ"ע. וכיון בכרות שפכה פירושו על הגיד כמו שמבואר שם בגמ'. ובתוס' שע"י שנכרת הוא שופך ואם לאו הוא מקלח. ולא פי' הכתוב במה הוא הפצוע או הדכה. ע"כ נלמוד מעניינו שמסתמא בביצים מדבר שהם כלי ההולדה, וחז"ל למדו גם כרות בביצים ופצוע ודכה בגיד, כמ"ש שם שאף בהוצאי הביצים שהיה כלי ההולדה יפסל שלא אלה, ומ"ש בספרי מנין אפי' מקצתה ת"ל דכה פי' שפצוע הוא כנוי לאיש הנפצע ולכן הייתי אומר שאם נפצע בכולה אז הוא נקרא פצוע אבל לא במקצתה ת"ל דכה והיראהו על האבר ולא על האיש שהי"ל לכתוב המדוכה. אלא שהאבר שנדכה נקרא כן. והאבר אף אם נדכה במקצתו ג"כ יקרא בשם דכה. ומ"ש שאינו אלא סרים חמה מפ' בגמ' שהוא כשר כמו סרים חמה, שכל הפסולים משלא אלה השמה רק אם באו ע"י מעשה, ומ"ש לעיל אפי' אחת אפי' מקצתו מפורש שם בתוס' שביטל כולו קל מוכנס במקצת: בקהל ה' אחרי שמדבר בבן ישראל איך יאמר שלא יבא הלא כבר בא? מזה נלמד בבנין אב שכ"מ שנמצא לא יבא בקהל, אין פי' שלא ישמור המצוה. אלא פי' שלא יתחתן בבת ישראל. וטעם הדבר כי אחרי שאברי התולדה שלו נתקלקלו ע"י מעשה שלכך אינו ראוי להוליד ע"כ אסור בבת ישראל. ובספר החינוך כ' טעם אחר ע"ש. וסובר ר"י שגם גרים בכלל קהל ה'. וחכ"א אינן אלא שלשה פי' שקהל גרים לא אקרי קהל וכל הפסולים לבא בקהל מותרים בגיורת:

קיב (ג) לא יבא ממזר כבר באדרנו שלא יבא בקהל פי' שלא ישא בת ישראל. ולשאר דבר הוא כישראל גמור. ממזר ת"ה קודם לכ"ג עם הארץ. והוראת שם ממזר פי' הרמב"ן שהוא כנוי לאיש המוזר מאחיו ויודעיו, שלא נודע מאין הוא בא. כי אביו יתביישו מלהודע אליו. והנה הוא ממזר בעיר מולדתו. והחזקוני מפ' ממזר מי שבא ממוזר לאמו, ר"ל שלא הותר לאביו לבא על אמו. ובגמ' יבמות ובספרי כאן דרשו מום זר ולא ראיתי מי שיפרש זאת. ע"כ נ"ל שיתפרש או שהמום של זה הוא מפני שזר אביו לאמו כמו שמפ' החזקוני, או שהמום מזרע שנזרע, או שהוא מום שהוא זר לבני ישראל שאין מצוי ביניהם שיולד ע"י איסור ביאה כמאמרם ז"ל אחד היה בהם ופרסמו הכתוב, ובעל הכתב והקבלה כ' כי כל הפריות נתכנו בשם

ס ז לֹא־יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי

בעל הטורים

חי בקבו רחמים הכה"ג. בלא"ר א"ש) : וסמיך עמוני ומואבי לממזר שבנות לוט נבעלו לאביהן וילדו מאחים והבקבוק מותרים

שפתי חכמים

ממזר פסול שלו מאותו מקום אף פצוע דכא פסול שלו מאותו מקום : ם וא"ת ולמה לא פירש"י זה לעיל גבי פצוע דכה

רש"י

ה'. לא ישא בת ישראלית : (ד) לא יבא עמוני. לא

זי"ל דרש"י לא בא לפרש מאי בקהל ה' דמלתא דפשיטא היא דקהל ה' הוא שלא ישא ישראלית אלא דקשה לרש"י למה כתב דממזר לא יבא בקהל ה' והא ק"ו הוא ומה פצוע דכא שלא נולד בעבירה אסור לבא בקהל ממזר שנולד בעבירה לא כ"ש. ל"פ לא ישא ישראלית כלומר אפילו אם נשאה כופין אותו לגרשה ופצוע דכא אם נשאה לא יוציא ונהכי לא מצי למילף ק"ו דנימא דין

ספרי

יקח איש את אשת אביו ולא יבא ממזר מה אשת אב מיוחדת שחייבים עליה מיתת ב"ד והולד ממזר אף כל שחייבים עליהם מיתות ב"ד הולד ממזר : גם דור עשירי. נאמר כאן דור עשירי ונאמר למטן דור עשירי מה דור עשירי האמור למטן עד עולם אף דור עשירי האמור כאן עד עולם :

קיג (ג) לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'. בזכרים הכתוב מדבר ולא בנקבות [שנאמר] עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית (דברי ר' יהודה והכמים אומרים על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים מי דרכו לקדם אנשים ולא נשים) שהיה בדין ומה ממזר שלא נאמר בו עד עולם עשה בו נשים כאנשים עמונים ומואבים שנאמר בהם עד עולם לא עשה בהם נשים כאנשים, או חילוף ומה עמונים ומואבים שנאמר בהם עד עולם לא עשה בהם נשים כאנשים ממזר שלא נאמר בו עד עולם אינו דין שלא נעשה בו נשים כאנשים ת"ל לא יבא ממזר [מום זר] בין איש בין אשה אחר שריבה הכתוב ומיעט הא אין עליך לדון אלא כדין הראשון, ומה ממזר שלא נאמר בו עד עולם עשה בו נשים כאנשים עמוני ומואבי שנאמר בהם עד עולם אינו דין שנעשה בהם נשים כאנשים ת"ל עמוני ולא עמונית דברי ר' יהודה, [ר"ש אומר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים מי דרכו לקדם אנשים ולא נשים : גם דור עשירי וגו' אם נאמר עד עולם למה נאמר דור עשירי (ואם נאמר דור עשירי למה נאמר עד עולם) אלא מופנה להקיש ולדון ג"ש נאמר כאן דור עשירי ונאמר להלן דור עשירי מה דור עשירי האמור כאן עד עולם אף דור עשירי האמור (למטן) [להלן] עד עולם :

התורה והמצוה

תועבה. וזר הוא בלשון ערבי תעיבה, כמו והיה לכם לזרא. ורוחי זרה. וטעם פלוגתא ר"ע וחבריו מפ' ביבמות דר"ע מפ' ולא יגלה כנף אביו כר"י באנוסת אביו שאינה אלא בלאו וסמיך לי' לא יבא ממזר ללמוד מזה לכל חייבי לאוין שהולד ממזר. ור"ש התימני יפרש כחכמים דבשומרת יבם הכתוב מדבר שהיא אשת אחי אביו שהוא בכרת. ולכן אמר שרק הבא מחייבי כריתות הוא ממזר. ור"י יסבור דלא יקח איש את אשת אביו שהוא מיוחד לא בא להשמיענו דאין קדושין תופסין בא"א כאשר כתבנו לעיל רק בא להורות שאין ממזר אלא מא"א וכדומה שהוא במיתת ב"ד :

קיג (ד) לא יבוא עמוני. בספרי איתא עמוני ולא עמונית ד"ר יהודה. ור"ש יליף מאשר לא קדמו. ונשים אין דרכם לקדם. ונ"ד שהשא שלא על דרך פלפול יש לומר דר"י לשיטתו דלא דריש בכל מקום טעמא דקרא. ואף שבמקום שמפורש הטעם בכתוב מודה ר"י, כדאיתא בב"מ דף קט"ו. אבל בכאן על דבר שלא קדמו אינו טעם מספיק שלא יבואו בקהל עד עולם. שבשביל זה יתרחקו עד עולם. וגם למה לא פירש הכתוב טעם, על שלא יבוא ממזר ופצוע דכה בקהל ה' לכן נפרש הכתוב על דבר קאי על לא תדרוש שלומם. שבעד דבר שלא קדמו עונשם לא תדרוש שלומם וגו'. וזה הוא טעם מספיק מדה כנגד מדה. בעד שלא קדמו לא תדרוש שלומם. ועל שסכרו את בלעם לקלל ודרשו רעתך. לכן לא תדרוש טובתם. ואחרי שאיסור לא יבוא הוא אזהרה בלא טעם. לכן דורש כמו שכתוב דוקא. עמוני ולא עמונית, [כמו אזהרת שעטנז שאינו מפורש שום טעם. לכן אין איסור רק צמר ופשתים], והא דלא אמריך מצרי ולא מצרית, מפני שאיסורן עד ג' דורות. אינו מן לא תתעב מצרי. שאדרבה משם נלמד שלא לרחקם ורק מן פסוק בנים אשר יולדו להם דור שלישי. נלמד שעד דור שלישי אסורין. ואחרי שלענין יבוס מוציא שבנות בכלל בנים לכן דרשינן מאשר יולדו. לרבות הבנות, ור"ש דדריש בכל מקום טעמא דקרא אף שאינו מפורש בכתוב ומבן שהטעם שאינו מפורש בתורה שאינו טעם מספיק וא"כ כאן יפרש שעל דבר הוא בפשוטו טעם על שלא יבאו בקהל וא"כ השבא למעט עמונית אינו אלא מפני שאין בהם הטעם שאין דרכם לקדם

לַהּ לְמֵעַל בִּקְהָלָא דַייָ: ד לָא יִדְכּוּן עַמּוֹנָאֵי וּמוֹאָבָאֵי לְמֵעַל בִּקְהָלָא דַייָ אַף

התורה והמצוה

לקדם שאלו היה גם כשם הטעם לא היינו דורשים הכתוב בדוקא עמוני ולזה הוכרח ר"ש למעט מאשר לא קדמו כנ"ל:

פג

תורה אור

לא יבא עמוני ומואבי וגו'. יש בענין הזה הרבה שאלות, א' ידוע קושית המפרשים, שהרי נאמר (דברים ב' כ"ט) אכל בכסף וגו' והמואבים היושבים בער, שנראה שהם קדמו בלחם ומים, וידוע גם ישוב המפרשים שאמרו שע"פ החסד שעשה אברהם עם אביהם לוט היה להם להקדים תיכף בצאתם ממצרים ובואם, אבל יקשה שבעבור שלא עשו חסד יהיה יתרחקו עד עולם. וביותר יקשה על בני עמון שלא שכרו את בלעם וגם שארצם היה בגבול ממלכת עוג כנראה מהמשך הפסוקים שבסדר דברים וממה שנא' ביפתח (שופטים י"א כו) וממלכה גלעד עבר בני עמון וא"כ לא היו יכולים להתרחק כ"כ מארצם לקדם בלחם ומים ולמה נתרחקו גם הם, ב' מה זה שעמון ומואב שאיסורן לבא בקהל הוא איסור עולם ונקבותיהם מותרות מיד, ומצרים והאדומים שאיסורן רק עד דור השלישי ונקבותיהם כמותם, וענין המצרים והאדומים ועמון ומואב נגד ישראל הוא בדרך משל, כבן מלך שסבב מדינות רבות וחזר לבית אביו וספר איך שמדינה אחת עבדו בו עבודת פרך, ואיזה המלך לענשם בעונש קל, ובמדינה אחת לא קדמו אותו בלחם ובמים כנכון לבן מלך וגם שכרו אחד לקללו, הרק המלך משפטם להרחיקם עד עולם? ג' הנראה מהפסוקים האלה שנס גדול עשה השי"ת להפך את קללת בלעם הרשע לברכה וכן נאמר (מיכה ו' ה') עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור וגו' למען דעת צדקות ה', מה היה אם הרשע היה מקלל אם ה' לא זעם, וגם היפלא מה' לסכור את פי בלעם שלא יוכל לקלל, וגם יש להתבונן שבלק רצה להלחם בהם משמע היה רוצה שיקללם שישראל יהיו נלשים במלחמה, וה' שהפך את הקללה לברכה היה לבלעם לברך את ישראל שיהיו מוצלחים במלחמה ובלעם דבר רק ממעלת הרוחניות ודרך המוסר שבישראל ושחמדה נפשו מות ישרים ושיאמר ליעקב מה פעל אל, ויובן הדבר ע"פ ג' הקדמות, א' שבעת דור המדבר היו בני עמון עם מואב לעם אחד ומפני שהיו מעטים נגד מואב נקראים בני עמון, ומלך מואב היה מלך גם להם, ורק אח"כ נעשו למלוכה בפ"ע, וראיה לזה שאמר יפתח (שופטים יא כה) ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור וגו' אם נלחום נלחם בם ולא זכר במלך בני עמון לא נלחם בם, נראה שבלק היה מלך גם עליהם ועמון כמואב היו בעצה אחת שלא להקדים בלחם ולשכור את בלעם כאשר יתבאר, ב' שהתכונת עמון ומואב הזכרים היה כתכונת לוט אביהם שמאברהם נתפרד מלוט בשביל שלא הם לגזל, וגם ידוע מ"ש רז"ל על מ"ש (בראשית י"ג יו"ד) וירא לוט את כל ככר הירדן כי כלה משקה שהוא על ענין העריות ונאמר שלוט יושב בשער סדום לדיין ושופט בסדום וידוע נימוס הדינין שלהם, וגם כאשר הואיל לפייס את אנשי סדום אמר הנה נא לי שתי בנות וגו' ורצה להפקירם, וגם ממה שנכשל בבנותיו, וכמאמרם ז"ל שכל הלהוט אחר בולמוס של עריות מאכילין אותו מבשרו וגם שהיה עד שלא ידע בשכבה ובקומה, ושנראה שכשנתפרד מאברהם לקח לו לוט דרך שהוא הפך מדרך אברהם שדרך אברהם היה רק לזכך החומר ולילך בדרך השכל והמוסר, ולוט בחר להמשיך את דרך אור השכל ולהיות נשקע רק בעניינים גופניים ולהיות כבהמות ארץ באין חק ומוסר כידוע דרך אנשי סדום, ואף אחר שהיה זמן רב בבית אברהם וראה בביתו סגולות השכינה לא הועיל לו מאומה רק שדבקה בו מדת הכנסת אורחים כנראה מענין שהפציר במלאכים, וכן בניו הלכו בדרכיו להתנהג כבהמות עלי ארץ, והראיה שלא נמצא זכר בתנ"ך שיצא מהם איזה דבר חכמה או מלאכה וגם כנראה ממה שעבדו לע"ז פעור שענין עבודתה נתיסדה רק לעקר ולפרש אף גם ההבדל שיש בין אנשים שפלי הערך ובין הבהמה שהוא הבושה, ולכן הרגילו א"ע שאף נגד יראתם לא תהיה להם בושה לעשות כמעשה הבהמה. ורק מדת הכנסת אורחים היה דבוק בהם למאד, ולפי המדה הזאת בטח היו מקדימים את בנ"י בלחם ומים, אבל רצונם היה להתפרד מישראל כאשר נתפרד לוט אביהם מאברהם ורק מפני הפך דרכם והנהגתם כי היו יראים שע"י התקרבותם לישראל ויראו הנהגת דרכם ומדותיהם אז לא יערב עוד להם התאות הגופניות אשר היו רוצים להיות מהם כבהמות יער מבלי שתערב בהם שום עצב, וביותר יהיה רע להם כשבנ"י יתישבו בארצם שאז תתפרסם הנהגתם בכל הארץ ואיך יוכלו אז להמשיך את השמע בהשמים, לכן התחכמו לעשות תחבולות שבנ"י יפלו ממדרגתם ושלא יבואו לארץ כלל ויהיו נעים ונדים במדבר באין השגחה האלהית הנסיית, ועצה בלק היה כך כי ידע שטבע בנ"י שאם ירצו מלחמה שלא יהיה הנצחון להם יפלו מאד ממדרגתם באמונה ובטחון יחד בראותם הצלחת עובדי ע"ז, ובפרט שאלה שיעבדו לעבודות בזויות כפעור וכדומה שאז יכנס ספק בלבם אולי מפני שהם עובדים לה' לבדו שהוא מרומם מעולם השפל ולא ישכון ביניהם רק כשהם על מדרגה היותר גבוהה, ואם יראה בהם ערות דבר הוא שב מאחריהם כמ"ש (דברים כג טו) ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך, וכמ"ש אחר מעשה העגל (שמות

לָֽא־יָבֹ֥א לָהֶ֛ם בִּקְהַ֥ל יְהוָ֖ה עַד־עוֹלָֽם׃ ס עַל־דְּבַ֞ר אֲשֶׁ֨ר לֹא־קִדְּמ֤וּ אֶתְכֶם֙ בַּלֶּ֣חֶם וּבַמַּ֔יִם בַּדֶּ֖רֶךְ בְּצֵאתְכֶ֣ם מִמִּצְרָ֑יִם וַאֲשֶׁ֨ר שָׂכַ֜ר עָלֶ֗יךָ אֶת־בִּלְעָ֤ם בֶּן־בְּעוֹר֙ מִפְּת֔וֹר אֲרַ֥ם

בעל הטורים

לפי שהם נתכוונו לדבר מצוה: (ה) אשר לא קדמו בגי' את הזכרים: אשר לא קדמו אתכם ר"ת בגי' בלא. שהוא עם

שפתי חכמים

נבא מן הדין להיות כנדון: ב וא"ת והא כבר פי' לעיל גבי לא יבא ממזר בקהל ה' י"ל כיון דעמון ומואב זכרים אסורים לבא בקהל ונקבות מותרות נבא בקהל הוצרך לפרש שהזכר לא ישא ישראלית אבל הנקבה מותרת בישראל וגם הקרא הוצרך לכתוב גבי עמוני ומואבי לא יבא בקהל ה' מטעם זה: ס דאל"כ ל"ל דבר הל"ל על אשר לא קדמו וגו' אלא ה"ק קרא על הדבור כלומר על העצה. אשר לא קדמו וגו' כלומר ובשביל דבר

רש"י

ישא ב ישראלית: (ה) על דבר. (ספרי) על העצה ס שיעצו אתכם להחטיאכם: בדרך. כשהייתם

תורה אור

כג ה') רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך, לא כן הע"ז מה גם הבזויות שעושים עם עובדיהם בתוך טמאותם, וידע ג"כ שהשי"ת לא יעשה להם נצחון נגד גוי וממלכה אשר לא מז' האומות המה שרק נגד הז' אומות יעשה ה' להם נצחון מפני הבטחת ושבועת האבות וגם שנתמלא סאתם להעקר מן העולם כמ"ש (דברים ט ד') אל תאמר בלבבך וגו' רק ברשעת הגוים ומשמרו את השבועה, ולכן במלחמת עמלק שהוא מבני עשו לא היה הנצחון גדול וגם היו צריכין התחזקות כמ"ש (שמות י"ז י"א) והיה כאשר ירים משה ידו וגו', ולכן רצה בלק שיתדבק איזה עם שאינם מהז' אומות להלחם בישראל ויפלו ממדרגתם כמ"ש (במדבר לב ז') ולמה תניאון את לב בנ"י ויסף עוד להניחו במדבר ושחתם לכל העם הזה, ולכן היתה עצתם ראשית לבלי להקדים אותם בלחם ומים, וזה שנאמר על דבר אשר לא קדמו, שבכ"מ שנאמר על דבר הוא העצה בזה, ובאו לפרסם בין העמים שסביבותיהם שהפרו נגד ישראל ברית אחים, ולא יראו להלחם בישראל מטעם אולי יעזרו להם בני עמון ומואב קרוביהם כי בסוף הוא שעמון ומואב עוד גם הם יתגרו בבנ"י מלחמה. ויתכן שעמלק בא להלחם רק בשביל שראה שעמון ומואב לא יבואו לעזרתם ואחרי שראו שלקחו מסיחון גם מה שהיה מקודם ארץ מואב וראו שילחכו את כל סביבותיהם ולא יהיה מי שילחם עמהם וע"כ ראה בלק שההכרח שהוא בעצמו יעשה עמהם מלחמה, אבל לא היה בטוח שינצחם כי מלך אחד ויגר מואב מפני העם מאד והעיקר במלחמה הוא חוזק הרוח, וגם בלק לא האמין שהנס ממלחמת סיחון ועוג היה כ"כ גדול ולכן אמר שבנ"י חזקים הם מאד, אבל מלך אחד ויקץ מואב שקצו בחייהם והיו נוהמים כמתיאשים מן החיים שלא ישובו מתוך במלחמה, ולכן היה הדבר שקול אצלו אם ינצח או שינצח, והיה יוצא למלחמה אף בלא קללת בלעם, וקרא את בלעם א' שעמון ומואב היו מאמינים מאד בדבריו ויתחזק ע"י קללתו רוחם למלחמה, ב'. שיקטרג על ישראל לפני השי"ת שע"ז יקצוף על בנ"י ולא יעשה להם נס וע"י שני הדברים בטח בנצחון, והשי"ת ידע שע"פ דרך הטבע ינצח מואב את ישראל אף אם לא יתחזק רוחם ע"י קללת בלעם, לכן לא היה די במה שלא יקללם ורק שגם בלעם יברך את ישראל וכאשר פרסם בלק בעצמו את אומץ דברי בלעם באמרו כי ידעתי את אשר תברך מבורך ושמעו שעוד ברך את ישראל, רפתה רוחם עד שנתיאשו מלהלחם בישראל, וגם בדבר הקטרוג היה הפך רצונו שבלעם עוד למד סניגוריא ואמר מה טובו אהליך יעקב וגו' ולפי שנאה בלק היה רק מפני רוב מעלתם וירא פן יתפרסם דרכם באזני בני עמו ולא יערב להם הנאת הגופניות כנ"ל, שם ה' בפי בלעם לפרסם את רוב מעלתם והנהגתם ומדותם עד שבלעם בעצמו התפלל שתהיה אחריתו כמותם:

הקדמה הג' כי בנות לוט היו צנועות אף כי היו בסדום כמ"ש אשר לא ידעו איש ונאמר שם ואת שתי בנותיך הנמצאות שתרגם אונקלוס דאשתכחן מהימנא. והמעשה שקרה עם אביהם עשו לשם שמים וכן הנהגו כל בנות מואב ועמון בדרכי הצניעות והראיה שיצא מהם ב' פרידות טובות כרות ונעמה וכאשר יען בלעם את בלק להכשיל את בנ"י בזנות כתב האברבנאל והובא שם בחומ"ש שבלק לא קבל עצתו שבנות מואב לא שמעו לו ובלעם הלך למדין שיבואו בנות מדין למדינת מואב להכשיל את ישראל, ומה שנאמר ויחל העם לזנות אל בנות מואב, העם היו בטעות וחשבו שהם בנות מואב אבל באמת היו בנות מדין, ועפ"ז יתיישבו כל השאלות, הסרת השאלה הא', כי בני עמון היו בעצה עם מואב בדבר שלא להקדים ולשכור את בלעם, והסרת השאלה הב', כי עמון ומואב נתרחקו רק בשביל שהיה להם טבע לוט אביהם להיות להוט אחר תאוות הגופניות ולבלי ללכת בדרכי השכל, וה' ידע שאם יתערבו בישראל אף לאחר כמה דורות, שידביקו וישרישו בישראל רדיפת

 תאות

דָּרָא עֲשִׂירָאָה לָא יִדְכֵּי לְהוֹן לְמֵעַל בִּקְהָלָא דַייָ עַד עָלָם: ה עַל עֵסַק דִּי לָא עֲרָעוּ יָתְכוֹן בְּלַחְמָא וּבְמַיָּא בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם וְדִי אֲגַר עֲלָךְ יָת בִּלְעָם

ספרי

קיד (ה) על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים (כפסוק אומר על דבר) [שאין תלמוד לומר על דבר אלא] אף על העצה וכה"א עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב: בדרך. בשעת טרופיכם: בצאתכם ממצרים. בשעת גאולתכם: ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור, הרי דבר (גנאי) לבלעם:

ולא

התורה והמצוה

קיד (ה) על דבר אשר לא קדמו פי' למה הרחקה בשביל שלא קדמו הלא אין יחיד יוכל לקדם רק כל העם ביחד וא"כ כל אחד יוכל להצטדק הלא אין בי האשם לזה אמר על דבר שנתיעצו כל העם וכולם כאיש אחד הסכימו שלא לקדם וזה שאמר בספרי על דבר על העצה. ומה שמביא ראיה מפסוק עמי זכר נא מה יעץ אף שהוא לענין אשר שכר אבל לומד משם שענין בני מואב נגד ישראל היה הכל בעצה לא במקרה וכמו שסכרות בלעם היה בעצה כך שלא להקדים היה על פי עצה :

ולא

תורה אור

אלות הנוכריות ובפי' אמרו חז"ל (נזיר כג ע"א) דרש רבא מאי דכתיב (משלי יח) אח נפשע מקרית עוז. זה לוט שפירש מאברהם, ומדינים כבריח ארמון שהטיל מדינים בינו ובין ישראל כבריח ארמון שנ' לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה', דרש רבא ואיתימא ר' יצחק מאי דכתיב לתאוה יבקש נפרד זה לוט ובכל תושיה יתגלע שנתגלע קלונו בבתכ"נ ובבמ"ד דתנן עמוני ומואבי אסורין ואיסורן איסור עולם, הנה לכאורה יקשה הלא בפירוש כתבה התורה הטעם שלא יבואו משום שלא קדמו ואשר שכרו, ולפי מה שכתבנו יתיישב שגם מה שלא הקדימו ושכרו הי' ג"כ בשביל שלתאוה יבקש נפרד כלוט אביהם, אבל בנותיהן שאינן להוטין אחרי התאוה מותרות, ומצרים ואדומים אף שגם הם היו משוקעים בתאות אבל נכרה תשוקתם גם לחכמה כידוע שמצרים ילאו כמה מיני חכמות ומלאכות וכן מאדום יצאה חכמה כמ"ש רז"ל אם תאמר אין חכמה באדום אל תאמין, והמצרים היו נוהגים כבוד לחכמי ישראל כאשר הכירו מעלתם כנודע מיוסף עודו בבית אדוניו המצרי, וכשפתר החלום אמר פרעה אין נבון וחכם כמוך, וכאשר נוכחו שאצבע אלהים היא נאמר והאיש משה גדול מאד וכתיב וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום, לכן דור שלישי יבא להם כי ידע הש"י שמדור שלישי והלאה אין התערובתן רע לישראל וקבלותיהם כמותן שלא נכללו מהזכרים בתכונתן, ועד דור שלישי התדבקותן בישראל לא טוב, ויתיישב ג"כ במשל לבן מלך גדול ששלחו אביו למדינות רחוקות בשביל איזה ענין ולא רצה המלך שבכל מקום בואו יודע תיכף שהוא בן מלך כי אז לא ישיג התכלית המכוון מסיבוב זה, ושלחו בתור אדם פשוט, וידע שבשרונות בנו יכירו הכל ויכבדוהו אף שלא ידעו שהוא בן מלך, וכך היה שנגלל הבן מלך מכמה סבות ע"י כשרונותיו ועוד עלה למדרגה גדולה עד שנתקנאו בו אנשי המקום ויתיעצו להשפיל מעלתו ע"י שיעבדו בו עבודת פרך, וכן היה שברבות הימים ירד ממעלותיו, ואביו שחקר על מעשיו כראותו שעוד מעט יפול בנו ממעלותיו עד שלא יוכל לשוב לשבת בבית אביו שלח למלך ארץ ההיא שישלח את בנו מארצו, והוא לא שמע מהמלך הגדול וגם לא האמין שהאיש אשר מעשיו בחומר ובלבנים יהיה בן מלך גדול ולא רצה לקיים דבר המלך הגדול עד ששלח עליו חיילותיו והכו והכניעו את מלך הארץ עד ששלחו בעושר וכבוד ויצא בחיל גדול כיאות לבן מלך גדול לבא לארץ אביו, ובאמצע דרכו ישב עם א' מקרוביו מלך אחד וכאשר שמעו את שמעו וכבודו התקנאו בו במעלתו וכבודו אשר יגדל עוד בארץ אביו, והתיעצו שלא להקדימו בלחם ומים למען פרסם סביבותיהם שספרו נגדו בריה אחים ושכל מי שילהם בו יהיה לעזר לו וגם שכרו אחד לאביו שידבר לה"ר על בנו שעכ"פ מעשיו שעשה בארץ שעבד לא יאות לו עוד לישב בארץ אביו ורק שיהיה נודד במדבר, אבל המלך הגדול שידע תכונת בנו שמעשיו המגונים הוא רק ע"י שעבדו בו בפרך ועדיין לא מדכך אבל כשרונותיו לא אבד ועוד יעלה מעלה, הביא את בנו לארצו בכבוד גדול וצוה עליו המלך באלה אשר חטאו נגדו כשהיה בתור אדם פשוט שלא להרחיקם הרבה, ואלה אשר חשבו לעשות לו רעה כשידעו שהוא בן מלך גדול וביותר שרצו לעשות פירוד בינו ובין בנו צוה שירחיקם מעליו עד עולם, והתרה השאלה הנ' מובנה שרק ע"י ששמעו מבלעם שברך ג' פעמים למד סניגוריא על ישראל אז חדלו להלחם ובלק הלך לו לדרכו :

ולא

נְהָרַ֫יִם לְקַֽלְלֶֽךָּ׃ ו וְלֹֽא־אָבָ֞ה יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ לִשְׁמֹ֣עַ אֶל־בִּלְעָ֔ם וַיַּהֲפֹ֩ךְ֩ יְהוָ֨ה אֱלֹהֶ֧יךָ לְּךָ֛ אֶת־הַקְּלָלָ֖ה לִבְרָכָ֑ה כִּ֥י אֲהֵֽבְךָ֖ יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ ז לֹֽא־תִדְרֹ֥שׁ שְׁלֹמָ֖ם וְטֹבָתָ֑ם כָּל־יָמֶ֖יךָ לְעוֹלָֽם׃ ס רביעי ח לֹֽא־תְתַעֵ֣ב אֲדֹמִ֔י כִּ֥י אָחִ֖יךָ ה֑וּא לֹֽא־תְתַעֵ֣ב מִצְרִ֔י כִּי־גֵ֖ר הָיִ֥יתָ בְאַרְצֽוֹ׃ ט בָּנִ֛ים אֲשֶׁר־יִוָּלְד֥וּ לָהֶ֖ם דּ֣וֹר שְׁלִישִׁ֑י יָבֹ֥א לָהֶ֖ם בִּקְהַ֥ל יְהוָֽה׃ ס י כִּֽי־

בעל הטורים

לשמוע כן: (ו) לשמוע אל בלעם וסמיך ליה לא תדרש שלומם כדאיתא בהמקין (דף מ דאסקוהו בנגידא ע"ש). וסמך לא תתעב אדומי לומר אע"ג דכתיב וישטום עשו את יעקב. לא תתעב אדומי. כי עמונים לא קדמו אותך בלחם ובמים וזהו קדמך בנאמר

רש"י

בסירוס: (ז) לא תדרש שלומם. (שם) מכלל שנא' עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן ת"ל לא תדרוש שלומם: (ח) לא תתעב אדומי. לגמרי פ ואע"פ שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך: לא תתעב מצרי. מכל וכל צ אע"פ שזרקו זכוריכם ליאור מה טעם שהיו לכם אכסניא ק בשעת הדחק. לפיכך: (ט) בנים אשר יולדו להם דור שלישי וגו'. ושאר אומות מותרין מיד ר הא למדת שהמחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו ש שההורגו הורגו בעוה"ז והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא לפיכך אדום שקדמם לא נתעבו בחרב וכן מצרים שטבעום ואלו שהחטיאום נתעבו: (י) כי תצא וגו' ונשמרת. שהשטן

שפתי חכמים

וה נמי וי"ל דאשר כמו ואשר: ע ר"ל מהיכא תיתי תדרוש שלומם וגו' ועל סוף המקרא שנאמר וטובתם פי' זה שהרי בספרי הניא לא תדרש שלומם מכלל שנאמר כי תקרב אל עיר וגו' יכול אף כאן ת"ל לא תדרוש מ"מ. וטובתם מכלל שנאמר בטוב לו לא תוננו יכול אף כאן ת"ל וטובתם כו' והמדפיסים לא הבינו כוונת רש"י והשמיטו מלת וגו': פ ר"ל הא כתיב אחריו בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא הא דור שני לא יבא א"כ מתועב הוא ולמה אמר בריש׳ לא תתעב ומתרץ מה שכתב לא תתעב ר"ל לגמרי לא תתעב אבל מעט תתעבו: צ משום דכתיב אחריו דור שלישי יבא להם דור שני לא יבא ולמה אמר לא תתעב מצרי ומתרץ דה"ק לא תתעב מכל וכל אבל מעט תתעבו כדפירש לעיל גבי לא תתעב אדומי ונקט כאן מכל וכל ר"ל משום שנא' כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון ואע"פ שזרקו זכוריכם ליאור אפ"ה אל תתעבו מה טעם שהיו כו' והכי שנקט רש"י מכל וכל: ק יש מקשים ל"ל לרש"י לפרש הטעם למה דור שלישי יבא הא הכתוב עצמו מפרש הטעם כי גרים הייתם וגו'. וי"ל דקשה לרש"י וכי בשביל שהיו גרים בארצו יבואו בקהל אחר שעשו להם כל הרע הזה שהרגו זכוריהם וכי בשאר ארצות שיש שם גרים הורגים הזכרים שלהם וע"ז פי' מה טעם כו' ויהיה האי מה טעם פי' על כי גרים וגו' דכתיב בקרא: ר ר"ל אל תאמר מה קנס הוא זה שקנסן כמה שתעבן עד דור שלישי הא אף שאר ע"א דינן כן נ"פ ובאר ע"א כו': ש כלומר אל

ספרי

קטו (ז) ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם [ויהפוך] מלמד (שאף) שהמקלל נתקלל, מפני מה כי אהבך ה' אלהיך:

התורה והמצוה

קטו (ו) ולא אבה ה' לשמוע אל בלעם, הי"ל לומר אל בלק שבו הכתוב מדבר אשר שכר, אבל אם נספר מחשבת בלק מפני ג' דברים היה נכון שבלעם יקלל וה' יהפוך קללתו לברכה. א) כי אז היה יודע שאם ה' לא נוה אז קללת אנוש לא יזיק, ב) כי בלק היה מנוצח לגמרי במה שאמר אל בלעם כי ידעתי את אשר תברך וגו', ג) כי בלעם היה יורד מכבודו ע"י שלא נתקיימה קללתי, לא כן כאשר הכריחו ד' שיברך שנראה ח"ו כי קללתו היתה יכולה להזיק נגד רצון השי"ת ובלק לא נתנצח לגמרי רק שלא עלה בידו שיקלל בלעם וכבוד בלעם נתגדל שהכריחו ד' שיברך את אויביו, ובלעם בעצמו ידע כי אם יקלל את ישראל יהפוך ד' לברכה ויושפל כבודו עכ"ז מפני שהיה חומד ממון ביותר ורצה לקבל השכר מבלק בחר יותר שיקלל משיברך ויתגדל כבודו והיה ראוי שישמע ה' אל בלעם כנ"ל אבל מפני שאהבת ה' לעמו גדלה מאד ע"כ לא רצה בקללה אף שתהפך לברכה, ולשון בפרשת היבום כתוב שלא אבה יורה שאינו ממאן בהחלט רק שאין חפץ בחשק וכן כאן אף כי היה נכון שיקלל כנ"ל עכ"ז לא אבה, וזה שאמר ולא אבה ה' לשמוע אל בלעם מפני כי אהבך, ובספרי אמר ואשר שכר עליך הרי דבר לבלעם ויש גורסים דבר גנאי לבלעם, ולא שמע וגו' מלמד שהמקלל נתקלל, מפני מה כי אהבך ואינו מובן וביותר מה שסיים מפני מה כי אהבך הלא זה דבר פשוט, ולפי דברינו ילמד מזה ג' דברים, א) גנאי בלעם שהיה כ"כ חומד ממון, ב) שכל מקלל הוא בעצמו נתקלל כי יהפוך ה' קללתו אליו, ג) כי גדלה כ"כ אהבת ה' לעמו:

בַּר בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרַם דִּי עַל פְּרָת לְלַטָּיוּתָךְ: ו וְלָא אֲבָה יְיָ אֱלָהָךְ לְקַבָּלָא מִן בִּלְעָם וַהֲפַךְ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ יָת לְוָטִין לְבִרְכָן אֲרֵי רַחְמָךְ יְיָ אֱלָהָךְ: ז לָא תִתְבַּע שְׁלָמְהוֹן וְטָבָתְהוֹן כָּל יוֹמָיךְ לְעָלַם: ח לָא תְרַחֵק אֱדוֹמָאָה אֲרֵי אֲחוּךְ הוּא לָא תְרַחֵק מִצְרָאָה אֲרֵי דַּיָּר הֲוֵיתָא בְּאַרְעֵהּ: ט בְּנִין דִּי יִתְיְלִידוּ לְהוֹן דָּרָא תְלִיתָאָה יִדְכּוֹן לְהוֹן לְמֵעַל בִּקְהָלָא דַייָ: י אֲרֵי תִפּוֹק מַשְׁרִיתָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְתִסְתַּמַּר

ספרי

קטז (ז) לא תדרוש שלומם וטובתם, מכלל שנ' וקראת אליה לשלום יכול אף אלו כן ת"ל לא תדרוש שלומם. מכלל שנאמר בטוב לו לא תוננו יכול אף אלו כן ת"ל וטובתם: כל ימיך לעולם, לעולמי עולמים:

קיז (ח) לא תתעב אדומי. מפני מה כי אחיך הוא גדולה אחוה: לא תתעב מצרי. מפני מה כי גר היית בארצו. א"ר אלעזר בן עזריה המצרים לא קבלו את ישראל אלא לצורך עצמם וקבע להם שכר, והרי דברים ק"ו ומה אם מי שלא נתכוין לזכות וזכה מעלה עליו הכתוב כאלו זכה המתכון לזכות עאכ"ו. ר' שמעון אומר מצריים הם טבעו את ישראל בים ואדומים הם קדמו את ישראל בחרב ולא אסרם הכתוב אלא עד ג' דורות עמונים ומואבים שנטלו עצה להחטיא את ישראל אסרם הכתוב איסור עולם ללמדך שהמחטיא את האדם קשה לו מן ההורגו שההורגו אין מוציאו [אלא] מן העולם הזה (ומהעולם הבא) והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העה"ב:

קיח (ט) בנים, בנים ולא בנות דברי ר' שמעון והכ"א אשר יולדו להם לרבות את הבנות. אמר רבי שמעון ק"ו הדברים ומה במקום שאסר את הזכרים לעולם התיר את הנקבות מיד מקום שלא אסר את הזכרים אלא עד ג' דורות אינו דין שנתיר הנקבות [מיד]. אמרו לו אם הלכה נקבל אם לדין יש תשובה אמר להם הלכה אני אומר והכתוב מסייעני בנים ולא בנות: דור שלישי יכול (ראשון) שני ושלישי יהיה אסור ת"ל דור שלישי. א"ר יהודא (בניימין) [מניימין] גר המצרי היה לי חבר מתלמידי ר"ע ואמר אני גר מצרי ונשוא אשה גיורת מצרית והריני הולך להשיא את בני אשה בת גיורת מצרית כדי שיהא בן בני כשר לבא בקהל לקיים מה שנאמר דור שלישי יבא וגו':

קיט (י) כי תצא מחנה. כשתהיה יוצא הוי יוצא במחנה: על איביך, כנגד

התורה והמצוה

קטז (ז) לא תדרוש שלומם וטובתם אחר שאמר שלא יבאו בקהל עד עולם ואמר גם את אשר עמו מובן שאין לדרוש שלומם וטובתם לכן אמר בספרי שהכתוב מדבר אף בענין שהוא מצוה לקרוא לשלום כגון אם צרו ישראל במלחמה על עמון ומואב (כגון שהם התגרו מתחלה בבני ישראל) שאז נגד שאר אומות צריך לקרוא לשלום אבל לא להם, וטובתם מדבר הכתוב בעבד עמוני ומואבי שברח לא"י שנאמר להלן בענין לא תסגיר עבד אל אדוניו עמך ישב בטוב לו אבל להם אין מצוים בטוב לו (כמו שדרשו שם בספרי מנוה הרעה לנוה היפה): כל ימיך לעולם תיבה לעולם מיותר להורות שלא רק בדור המדבר מדבר וזה שאמר בספרי לעולמי עולמים:

קיז (ח) לא תתעב אדומי בכל מקום שיבא בכתוב טעם לאזהרה הוא מפני שהוא מנגד לשכל האנושי וכן כאן כי לפי שכל האנושי היה נכון לתעבם רק כי אחיך הוא ואמר בספרי גדולה אחוה: לא תתעב מצרי גם אותם היה נכון לתעבם אבל כי גר היית בארצו וכמו שאמרו ז"ל גדולה אכסניא:

קיח (ט) בנים אשר יולדו בספרי אמר בנים ולא בנות ד"ר שמעון. יש לומר ג"כ דר"ש לשיטתו דדריש בכל מקום טעמא דקרא אף במקום שלא פירש הכתוב וכן כאן ידרוש למה הרחקם עד דור שלישי מפני שמלך אדום יצא בחרב לקראתם ואין דרך נשים לצאת בחרב במלחמה וגם המצרים מפני שטבעו את בני ישראל במים על פי מצות פרעה שלא יעשו כן רק הזכרים וראיה מבת פרעה ואמתה וגם רצה לקרוא מינקת מהמצרית רק שמשה לא רצה לינק ממצרית כמ"ש חז"ל, וחכמים לשיטתם שלא ידרשו טעמא דקרא לכן ידרשו מאשר יולדו אף הבנות כנ"ל: דור של שי הנכון לגרוס בספרי כאן יכול ראשון ושני יהיו אסורין ת"ל דור שלישי, ופי' כדאי' בגמ' (יבמות דף ע"ח) דאלו נאמר בנים ולא נאמר דורות הייתי אומר דגר מצרי בן ראשון ושני שלו יהיה אסור ובנו השלישי מותר לכך נאמר דורות לאשמעי' דכל בניו אסורין ורק בני בניו מותרים. ומייתי ראיה מבנימין גר מצרי שאינו מותר רק בן בנו. ואיתא בגמ' שם דאלו נאמר דורות ולא נאמר בנים הייתי אומר לאותן העומדים על הר סיני הוא אומר, דור שלישי שלכם יבא להם בקהל. ובכם ובבניכם אסורים מצרי ואדומי ומשם והלאה מותרים אפי' גר ראשון. לכך נאמר „בנים" ואלו לא כתיב להם רק בנים אשר יולדו דור שלישי יבא וגו'. הייתי אומר דור שלישי מהבנים, לכן כתיב להם להורות שמהם מנה ר"ל מהגר הראשון הוא ובנו אסור ובנו בנו מותר:

קיט (י) כי תצא מחנה תיבה מחנה מיותר ודריש בספרי שר"ל שהולך בסדרים ובעסק שנקרא מחנה ולא בסמוך

תֵצֵ֥א מַחֲנֶ֖ה עַל־אֹיְבֶ֑יךָ וְנִ֨שְׁמַרְתָּ֔ מִכֹּ֖ל דָּבָ֥ר רָֽע׃ יא כִּֽי־יִהְיֶ֤ה בְךָ֙ אִ֔ישׁ אֲשֶׁ֛ר לֹא־יִהְיֶ֥ה טָה֖וֹר מִקְּרֵה־לָ֑יְלָה וְיָצָא֙ אֶל־מִח֣וּץ לַֽמַּחֲנֶ֔ה לֹ֥א יָבֹ֖א אֶל־תּ֥וֹךְ הַֽמַּחֲנֶֽה׃ יב וְהָיָ֥ה

בעל הטורים

כאשר עשו לי בני עשו: (י) ונשמרת בגי' מן שפיכות דמים (עם התיבות בשני הסוגים וכצ"ל בגי' השלישי) ובגימ' מן קללה

רש"י

מקטרג בשעת הסכנה: (יא) מקרה לילה. דבר הכתוב בהווה: ויצא אל מחוץ למחנה. זו מצות עשה: לא יבא אל תוך המחנה. זו מצות לא תעשה ואסור ליכנס למחנה לויה א וכ"ש למחנה שכינה (פסחים

שפתי חכמים

מקשי לך למה לא נתעבו לגמרי הרי עמון ומואב לא עשו כלום אלא שהחטיאו את ישראל נתעבו לגמרי ואדומי ומצרי שעמדו להרגן ולא נתעבו לגמרי וי"ל משום דלא קדמו אתכם וגו' דהא ע"כ צ"ל דאדום נמי לא קדמו דאל"כ למה נתן הכתוב בטעם דלא תתעב אדומי כי אחיך הוא ולא נתן גם הטעם שקדמו ש"מ דאין זה עיקר הטעם וא"ל נמי משום דשכר את בלעם לקלל אותם ואדום לא שכר את בלעם דלמא הא דלא שכר אדום את בלעם משום דאדום לא ידע זה שהאת אשר יאור בלעם יואר ובלק ידע זה ממלחמות סיחון וכמו שפירש"י לעיל. וכיון שהוא כן אין להחזיק לאדום איבה בשביל זה והדרכה יותר היה להתעב אותם כיון שרצו להרוג אותם בחרב ולאו משום שהוא אחיך הא עמון ומואב נמי קרובים הם עמהם וכמו שאמר אברהם ללוט כי אנשים אחים אנחנו. ומתרץ לא למדת כו': ת דבלילה דרך שרואה קרי אבל ביום אין דרך שרואה קרי אבל בודאי מי שרואה קרי ביום גם הוא טמא: א כ"ל מדכתיב שני מצות בפסוק וא"ת והא אפקיה לשני מצות חד למצות עשה וחד למצות לא תעשה. וע"ק למה נקט כ"ש למחנה שכינה הלא היה לו לנקוט ואסור ליכנס למחנה לויה ולמחנה שכינה. וי"ל דה"פ דר"ל בזה מה שכתוב ויצא אל מחוץ היינו ע"כ מחנה שכינה דמסיכא תיפוק לרבות שאר מחנות ואחריו כתיב לא יבא אל תוך המחנה מרבה קרא אפילו מחנה לויה וא"כ קשה שאם נכנס בטומאתו קרי למחנה שכינה שהיא קדושה המורה אינו עובר אלא בעשה כדכתיב ויצא וגו' ואם נכנס למחנה לויה שאין בה קדושה כ"כ עובר בלא תעשה שהוא חמור מעשה כדכתיב ולא יבא וגו'. ומתרץ דאם אסור ליכנס למחנה לויה בלא תעשה כ"ש כו'. וא"ת והרי אין עונשין מן הדין. וי"ל ה"מ היכא דלא רמז כלל בתורה אבל הכא כתיב שעובר בעשה אבל לא תעשה בא מן הדין בדבר זה עונשין. ברא"ם תירץ משום דתרווייהו מחנה שכינה ומחנה לויה משום קדושתה של שכינה הוא וכחד מחנה חשיבי לכו כו' ע"ש כי

ספרי

אויביך אתה (גלהם) [יוצא]: ונשמרת מכל דבר רע. שומע אני בטהרות ובטומאות ובמעשרות הכתוב מדבר ת"ל ערוה. אין לי אלא ערוה מנין לרבות ע"ז ושפיכות דמים קללת השם ת"ל ונשמרת מכל דבר רע. (יכול בטומאות ובטהרות ובמעשרות הכתוב מדבר ת"ל ערוה) מה ערוה מיוחדת מעשה שגלו בה כנענים ומסלק השכינה כך כל מעשה שגלו בה כנענים ומסלק שכינה. כשהוא אומר דבר רע אף לשון הרע:

התורה והמצוה

ע: הם ליעך בלא סדרים ובעת מועט: על אויביך משמע שאם העם לו ספיר אינם אויביך לא חלק כלל. ואף שכבר נאמר כי תצא למלחמה על אויביך. אבל משם לא נלמוד רק שאם אינם אויבים לא יצא נגדם למלחמה. אבל להכריחם שיהיו למס מותר כאשר מותר לעשות לאויב אף שענה לשלום. לכן בא הכתוב להוסיף שלא לצאת כלל נגד מי שאינו אויב: ונשמרת מכל דבר רע ז"ל הרמב"ן ז"ל והנכון בעיני בענין המצוה הזאת, כי הכתוב יזהיר בעת אשר החטא מצוי בו, והידוע במנהגי המחנות היוצאות למלחמה כי יאכלו כל תועבה ויגזלו ויחמסו. ולא יתבוששו בנאוף וכל נבלה, הישר בטבעו יתלבש אכזריות וחמה כאשר תצא מחנה על אויב. ועל כן הזהיר בו הכתוב ונשמרת מכל דבר רע. וע"ד הפשט הוא אזהרת כל דבר רע. ובספרי שומע אני בטומאות כו' אף כל מעשה שגלו עליו כנענים ומסלק את השכינה. כשהוא אומר דבר אף על לשון הרע. ע"כ. וגם זה מן הטעם שפירשנו כי מלבד האזהרות שבאו בשלש העבירות החמורות יוסיף לאו במחנה שישמרו שם מכל אלו העבירות שלא יסתלק השכינה אשר היא שם, כאשר אמר כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך, והנה שעושה העבירות הגדולות במחנה. כאותם שכתוב בהם שמו שקוליהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו. ועוד שלא יגברו האויבים עליו אם ימשו כמעשים הגורמים להם שינגע מפניו, וזהו ולתת אויביך לפניך. והוסיפו בו לה"ר כדי שלא ירבו ביניהם מחלוקת ויכו בם מכה רבה מפלה יותר מן האויבים:

מִכֹּל מִדַּעַם בִּישׁ: יא אֲרֵי יְהֵי בָךְ גְּבַר דִּי לָא יְהֵי דְּכֵי מִקְּרֵי לֵילְיָא וְיִפּוֹק לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא לָא יֵיעוֹל לְגוֹ מַשְׁרִיתָא: יב וִיהֵי לְמִפְּנֵי רַמְשָׁא יַסְחֵי בְמַיָּא וּכְמֵיעַל

ספרי

קב (יא) כי יהיה בך. ולא באחרים: איש פרט לקטן: (אשר לא יהיה טהור) מקרה לילה. אין לי אלא קרי לילה קרי יום מנין ת"ל אשר לא יהיה טהור מ"מ, א"כ למה נאמר מקרה לילה אלא (מלמד) שדבר

הכתוב בהווה: ויצא אל מחוץ למחנה, זו מצות עשה: לא יבא אל תוך המחנה. זו מצות לא תעשה. ר' שמעון התימני אומר ויצא אל מחוץ למחנה זו מחנה לויה. לא יבא אל תוך המחנה זו מחנה שכינה:

התורה והמצוה

קב (יא) כי יהיה בך: „בך" מיותר להורות שאין עכו"ם מטמאין בקרי: איש, פרט לקטן פחות מבן י"ג שנים ויום א': ויצא אל מחוץ למחנה לשון הרמב"ן וע"ד הפשט הזהיר בבעל המקרה לצאת מכל המחנה מטעם הנזכר שהשם מתהלך עמו להושיענו. והמחנה קדוש. ושיהיה לבנו מתכוון להקב"ה ונוחיל לישועתו ולא נסמוך בזרוע בשר. וכן הטעם בכסוי הצואה, כי המחנה כלו כמקדש ה', וממנו נלמד למקום התפלה שנרחיק מן הצואה ד' אמות, ולכל מראה העינים, אבל רבותינו ידרשו ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה במחנה לויה ובמחנה שכינה כאשר יהיה הארון שם. וגם כסוי הצואה לדעתם במקום אשר יזכירו השם להתפלל או לקרוא ק"ש, א"כ גם זו אזהרה כפל אותה במחנה שלא יהיה הכל מופקר כמחנות הגוים עכ"ל, מדבריו נראה שלדעת חז"ל שלוח הטמאים בעת מלחמה כדין שלוח הטמאים בעת שיושבים על אדמתם, שיש שמשתלח ממחנה שכינה לבד. ויש גם ממחנה לויה. ויש מכל מחנה ישראל. וכן מצות וכסית את צאתך אינו רק במקום שאומרים שם דברי קדושה, אולם לא יתכן שההלכה תהיה נגד הפשט שמשמע שזה דין נוסף במחנה כמו מה שאמר הכתוב ויד תהיה לך מחוץ למחנה שלא הוזהרו זאת למצוה בערי מושבותם. וכן ויתד תהיה לך וכו' זה בודאי אמר רק ליוצאי מלחמה, וגם אם כדבריו בדין כסוי שהוא רק במקום שאומרים דברי קדושה, רחוק הדבר אשר במקום שיצא חוץ שהוא מחוץ למחנה שיאמר שם דברי קדושה אף אחר הכסוי, לכן נראה שגם הז"ל יסברו שבמחנה היוצאת למלחמה אם יש שם הארון וכהן משיח משלחים משם אף ממחנה ישראל כל הטמאים אפילו בעל קרי, ויותר מזה אף שבו"י דבע"ק שמותר אף במחנה לויה, וכן מצות ויד תהיה לך, ויתד תהיה לך, וכסית, נוהג במלחמה אף במקום שלא יאמר דברי קדושה, כמבואר בספרי כאן שאסור לעשות צרכיו בתוך המחנה [ויתכן שמחנה ישראל במדבר היה כדין מחנה היוצאת למלחמה, שגלחו משם אף זב ובע"ק וטבו"י וסעד לזה מהכתוב (במדבר ד ה) ויעשו כן בני ישראל וישלחו אותם אל מחוץ למחנה, כלל במלת „אותם" כל הנאמר לעיל שהוא כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש, שבכלם היו בני ישראל השולחים ממחנם, ובמושבות בנ"י לפי הדין טמא לנפש לא נשתלח רק ממחנה שכינה והכהנים היו השולחים, וזב גם ממחנה לויה והלוים היו השולחים, רק במצורע שנשתלח גם ממחנה ישראל היו ישראל השולחים, וכאן כלל שגם טמא לנפש וזב היו הם השולחים, אך הסותר לזה מאמרם ז"ל שאף מת עצמו מותר במחנה לויה מועלמות יוסף עמו בהיותו, והאיך יכלול כאן וכל טמא לנפש, מ"מ אין סתירה לזה שמחנה המדבר היה שוה בדינה למחנה היוצאת למלחמה כי זב ובע"ק בשביל שהיו טומאה היוצאת מגופו נשתלחו, אבל טמא מת גם ממחנה היוצאת למלחמה לא נשתלח שבהכרח היו כלם טמאי מתים] רק שחז"ל מיתורא דקרא כאן ומסדר נשא גם מהכתוב במצורע בדד ישב מחוץ למחנה יהיה מושבו, למדו מהם כל דיני שלוח הטמאים לדורות במושבותם, ולפ"ז ר"ש התימני והחכמים לא פליגי כלל, דהחכמים ידרשו כפי הפשט במדבר הכתוב במחנה היוצאת למלחמה שנשלחו משם כל הטמאים מכל מחנה ישראל, א"כ ויצא אל מחוץ למחנה הוא מ"ע, ולא יבא אל תוך המחנה הוא מל"ת, שאם כבר יצא או שנמצא חוץ למחנה אסור לחזור ואם חזר עובר בלאו, ור"ש התימני ידרוש הכתובים לדורות כשישראל במושבותיהם, שיצא אל מחוץ למחנה הוא מחנה לויה באלה הטמאים שנצרכים להשתלח גם ממחנה לויה שע"ז עובר רק בעשה. לא יבא אל תוך המחנה זו מחנה שכינה זה שנצרך לצאת רק ממחנה שכינה שעובר בלאו, וכ"ש זה שנצרך לצאת גם ממחנה לויה או אפי' ממחנה ישראל אם עבר ונכנס במחנה שכינה עובר בלאו, ועיקר דרשת ר"ש התימני הוא דלפי הפשט שבמחנה היוצאת למלחמה משתעי כדי לעבור עליו בלאו ועשה מיותר תיבת „תוך ומחנה" דהי"ל לכתוב ויצא לחוץ לא יבא אל המחנה, לכן דריש דקאי גם לדורות שיצא אל מחוץ למחנה שהוא מ"ע הוא במחנה לויה, ולא יבא אל „תוך" פי' פנימיות המחנה שהיא מחנה שכינה ועובר בלאו. ומפני שלא הוזכר מ"ע בסדר נשא רק למחנה המדבר לכן למד מיתורא דכאן מ"ע לדורות, ולשלוח נ"כ ממחנה ישראל שאינו נוהג רק במצורע נלמד מבדד ישב:

לִפְנוֹת־עֶרֶב יִרְחַץ בַּמָּיִם וּכְבֹא הַשֶּׁמֶשׁ יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃ יג וְיָד תִּהְיֶה לְךָ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְיָצָאתָ שָׁמָּה חוּץ׃ יד וְיָתֵד תִּהְיֶה לְךָ עַל־אֲזֵנֶךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ וְחָפַרְתָּה בָהּ וְשַׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת־צֵאָתֶךָ׃ טו כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

בעל הטורים

כבס. ובגי' אין להסתכל באשה כלל. מכל דבר רע. זהו נבול פה (דרש דבר ל' דבור): (יד) ויתד תהיה לך על אזנך רמז שאם שמע נבול פה שיכוף אצבעו לתוך אזנו וזהו ויצאת חוץ שלא לשמוע נבול פה לך חוץ מן הבית או תכוף אצבעך לתוך אזנך. ובמדרש ויתד תהיה לך על זכות האבות שהוא כיתד תקוע לישראל. ויתד בגי' והאבות. ויתד תהיה לך (על אזנך) בגי' מדות הכים על אזניך. כלומר י"ג מדות יהיו כלי זיין שלך: וחפרתה ב' במסורה. דין ואידך (איוב יא) וחפרת לבטח תשכב. זהו מה שאמרו לעולם יבדוק אדם עצמו לנקביו קודם שיישן. וחפרת וכסית צאתך ואז וחפרת לבטח תשכב:

רש"י

סז): (יב) והיה לפנות ערב. סמוך להעריב שמשו יטבול שאינו ב טהור בלא הערב שמש: (יג) ויד תהיה לך. כתרגומו כמו (במדבר ב יז) איש על ידו: מחוץ למחנה. חוץ ג לענן: (יד) על אזנך. לבד משאר ד כלי תשמישך: אזנך. כמו כלי זיין:

שפתי חכמים

שאחריך: ב ר"ל דודאי יכול לטבול כל היום מתי שירצה אלא ר"ל מ"ש בקרא והיה לפנות ערב ירחץ במים שלא תאמר אבל קודם לכן לא אלא קרא עצה טובה קמ"ל כמו שכתוב אחריו וכבא השמש יבא אל תוך המחנה. כיון שאינו טהור בלא הערב שמש מה לו לטבול בעוד היום גדול. וזה שנקט רש"י סמוך להעריב שמשו יטבול שאינו כו': ג וא"ת והלא משמת אהרן נסתלקו ענני כבוד כדפרש"י בפרשת חוקת. וי"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה וזה נאמר קודם מיתת אהרן: ד כלומר שיתד זה תהיה לך לבד שאר כלי תשמישך כדי שתחפור בה:

ספרי

קכא (יב) והיה לפנות ערב ירחץ במים, מלמד שהקרי פוטר בזיבה מעת לעת: וכבוא השמש יבוא, ביאת שמשו מעכבתו מליכנס לפנים מן המחנה:

התורה והמצוה

קכא (יב) והיה לפנות ערב ירחץ. בספרי כאן אמר מלמד שהקרי פוטר בזיבה מעת לעת, ופי' שאם ראה קרי ואחר כך תוך עשרים וארבע שעות ראה זיבה אינו נחשב כזיבה שיצטרף עם עוד ראיות זיבה שיהיה טמא שבעה ימים כדין זב מפני שהוא בא מחמת הקרי ודינו כמי שראה זיבה באונס ומדיני הזיבה שאם הראיה הא' והב' היה ע"י אונס אין לה דין זיבה רק דין קרי, ולפי זה אף אם ראה כ"פ זיבה בתוך כ"ד שעות מראית הקרי אינו זב דכל שני ראיות הראשונות חשוב כקרי, וכן השלישית והרביעית כראשונות יחשבו כקרי ונמצא אף שראה כ"פ לא הוי זב, והא דאמרי' בשלישית אין בודקין אותו היינו אם כבר נעשה זב ע"י שני ראיות וטמא שבעת ימים אז אף אם השלישית היא באונס מביא קרבן כדין זב שראה ג' ראיות, וע' במס' זבים ובנזיר שכל המפרשים האריכו במ"ש שהקרי פוטר בזיבה, והר"ש כ' דהאי דרשא דספרי אסמכתא בעלמא ומסברא אמרי' דתוך מעל"ע לראית קרי נחשב הזיבה כראיה באונס, ויש לקרב הדבר שדרשה גמורה היא, ונקדים הכתובים המדברים בענין בע"ק, בפ' מצורע ואיש כי תצא ממנו וגו' ורחץ במים וגו' וטמא עד הערב וגו', ובפ' אמור (כ"ב ד') או איש אשר תצא וגו' (שם ו') ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים (שם ז') ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים, וכאן אמר והיה לפנות ערב ירחץ במים וכבוא השמש יבא אל תוך המחנה, ויש לדקדק מה שבפ' מצורע אמר בתחלה ורחץ ואח"כ וטמא עד הערב, ובפ' אמור כי אם רחץ בשרו במים ובא השמש וטהר, ובשניהם לא הגביל הכתוב זמן הטבילה ומדוע כ' כאן והיה לפנות ערב ירחץ במים, וכבר הרגיש בזה גאון א' והקשה למה יפסח עליו הטומאה כל היום שלא יוהר טוב היה שיטבול בשחר ויהיה טהור גמור ולא יקרא רק בשם טבול יום, ולבאר זה נאמר שבפ' מצורע שמדבר מענין הטומאות שמטמאין גם אחרים אף שלא בקדש והיכף כשטבל נתבטלו ממנו כל דיני טומאה ולא נשאר עליו רק שם טבו"י שאסור רק בנגיעת קדשים וליכנס למחנה השכינה, לכן אמר תחלה ורחץ בשרו במים שאז נתבטלה ממנו הטומאה, ואח"ז אמר וטמא עד הערב שאף אחר הטבילה יש דברים שהוא עדיין בטומאתו עד הערב לקדשים כנ"ל, ובסדר אמור שמדבר רק מאכילת קדשים לכן אמר שלא יאכל מן הקדשים כ"א רחץ וגו' ובא השמש וטהר, פי' כי אחר הרחיצה צריך גם ביאת השמש וכאן מדבר הכתוב מיוצאי מלחמה שביאת השמש מעכבתו מליכנס לפנים מן המחנה (כמבואר

בספרי

שִׁמְשָׁא יֵעוֹל לְגוֹ מַשְׁרִיתָא: יג וַאֲתַר מְתַקַּן יְהֵי לָךְ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְתִפּוֹק תַּמָּן לְבָרָא: יד וְסִכְּתָא תְּהֵי לָךְ עַל זֵינָךְ וִיהֵי כְּמִיתְבָךְ לְבָרָא וְתַחְפַּר בַּהּ וּתְתוּב וּתְכַסֵּי יָת מַפְּקָתָךְ: טו אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִנְתֵּיהּ מְהַלְּכָא בְּגוֹ מַשְׁרִיתָךְ לְשֵׁיזָבוּתָךְ

ספרי

קכב (יג) (ויתד תהיה לך על אזנך) ויד תהיה לך מחוץ למחנה. אין יד אלא מקום שנאמר והנה מציב לו יד ואומר איש על ידו לדגליהם: ויצאת שמה חוץ. (ולא בעמידה) [ולא במחנה]:

קכג (יד) ויתד תהיה לך על אזנך. אין אזנך אלא מקום זיינך: והיה בשבתך חוץ. בישיבה [ולא בעמידה]: וחפרתה בה. שומע אני יהיה חופר באחת ומכסה באחת [ת"ל ושבת וכסית]. ר' ישמעאל אומר מנין שלא יהא אדם הופך (אחוריו כלפי דרום) [אחוריו כלפי המחנה] ת"ל (וחפרתה בה) ושבת וכסית את צאתך:

קכד (טו) כי ה"א מתהלך בקרב מחנך [וגו' והיה מחניך קדוש] קדשהו. מכאן אמרו לא יקרא אדם ק"ש בצד משרה של כובסים ולא יכנס לא למרחץ ולא לבורסקי וספרים ותפלין בידו: להצילך ולתת איביך לפניך, אם עשית כל האמור בענין סוף שהוא מצילך ויתן את איביך בידך (וסים

התורה והמצוה

בספרי) ולא מועיל לו טבילתו עד הערב, לכן אמר שיטבול לפנות ערב, ועל דעתי י"ל דבר חדש בזה, שאף לת"ד שטבילה בזמנה היא מצוה אבל איש המלחמה כשהוא במחנה שמצוה עליו לשמור המחנה מצוה שיטבול בזמנו בשביל שאחר ביאת שמש יבא אל המחנה, ולכן אמר שלפנות ערב חל עליו המצוה הזאת. אבל קודם פנות ערב עדיין אין חל עליו המצוה, ואחרי שלפנות ערב הוא מ"ע והוכח וכתיב והיה לפנות ערב. ודרך הספרי בכ"מ דכתיב והיה לפרש כמו שהיה כתוב „יהיה מה שיהיה" מחוייב להיות א"כ כיון דכתיב כאן והיה לפנות ערב בא לרבות אף שיהיה לו איזה עכוב עכ"ז יטבול ויטהר, ומרבה שאף אם ראה ביום זה ב' וג' פעמים זיבה אעפ"כ לא נעשה זב מפני הקרי שראה כנ"ל, וכיון דכתיב מקרה לילה ויתכן שהמקרה היה בתחלת הלילה והזיבה למחר לפנות ערב ואעפ"כ הטבילה מטהרתו ש"מ שכל כ"ד שעות אחר הקרי לא יקרא זב שהוא מחמת אונס הקרי:

קכב (יג) ויד תהיה לך. בספרי כאן דריש אין יד אלא מקום. ובאמת היה נראה לפרש שהוא מלשון כח וחוזק, וכוונתו שמחוץ למחנה מקום שנשתלחים שם המתאים. יהיה שם מחלקה אחת מאנשי החיל למען היות מחסה להיוצאים מחוץ וזה שאמר ויצאת שמה חוץ ר"ל החוץ שאמרתי לך הוא במקום ההוא, אולם מלת חוץ לא יתכן לפ"ז והי"ל לכתוב ויצאת שמה, וגם תיבת חוץ האמור לקמן והיה בשבתך חוץ מורה רק על עשות הצרכים, לכן הנכון שיד הוא מקום כמו שבאר הספרי ואסור לפנות במחנה כאמור ויצאת שמה חוץ אבל לא במחנה והוא לאו הבא מכלל עשה, ומביא הספרי ראיה דיד הוא מקום מבמדבר (ב' יז) איש על ידו לדגליהם, אף שגם שם יש לפרשו על כח וחוזק ר"ל המה אנשי הצבא שהוא בדגלם שיחנו על דגלו, אולם מהכתוב לעיל כאשר יחנו כן יסעו מורה שיד הוא מקום, ומפני שי"ל גם שם הדוחק שיד הוא כח מביא מהכתוב בשמואל והנה מציב לו יד. וכאן א"א לפרש על כח וחוזק שר"ל ששאול בא כרמלה ועושה לו שמה הנהגות המורה על הרשות והממשלה, כי אם היה כן לא היה אומר שאול לשמואל ברוך אתה לה' ע"ז ולא היה שמח, אלא ע"כ שיד הוא מקום ופי' שבנה לו שם מזבח כדברי המפרשים, ולכן מביא הספרי הראיה משאול ברשעותו אף כי הוא מנביאים אבל בעבור שמשם ראיה יותר מבמדבר כמו שבארנו:

קכג (יד) ושבת וכסית פירוש שתחזור ותכסה ואמר בספרי שומע אני יהיה חופר באחת ומכסה באחת ת"ל ושבת וכסית. נראה שמפרש ושבת שהוא לשון חזרה על היתד שבאותו יתד שחפר בו יכסה ואין צריך שיהיה לו יתד אחר על הכסוי. ור' ישמעאל אומר מנין שלא יהא אדם הופך אחוריו כלפי המחנה נראה שהוא מפרש ושבת שהוא חזרה קאי על האדם שחוזר פניו לכסות והוא מיותר דמובן שבשביל הכסוי בהכרח שיחזור פניו אלא בא ללמד שרק מפני הכסוי צריך לחזור פניו אבל אם לא היה צריך לכסות היה שב אל המחנה בלא החזרת פנים משום שנפנה כשפניו היו אל המחנה:

קכד (טו) כי ה' אלהיך בספרי דריש מכאן אמרו כו' ונראה מדלא אמר מלמד שגם הספרי סבירא ליה שעיקר פשטות הכתוב על יוצאי מלחמה קאי אך שמשם נלמד זה: מתהלך בקרב מחנך וגו' ע"פ הפשט הוא נתינת טעם למה שצוה שישמרו מכל דבר רע ושיהיה המחנה בקדושה ובטהרה, ויש להבין מה שאמר ולהצילך שיורה רק זאת שלא ינצחום האויבים, ולתת אויביך לפניך יורה במה ינצחו את האויבים, ובספרי כאן אמר סוף שהוא מצילך ויתן אויביך בידיך. ויש להבין מה חידש

מִתְהַלֵּךְ ׀ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אֹיְבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ וְלֹא־יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ׃ ס טז לֹא־תַסְגִּיר עֶבֶד אֶל־אֲדֹנָיו אֲשֶׁר־יִנָּצֵל אֵלֶיךָ מֵעִם אֲדֹנָיו׃ יז עִמְּךָ יֵשֵׁב בְּקִרְבְּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בַּטּוֹב לוֹ לֹא תּוֹנֶנּוּ׃ ס יח לֹא־תִהְיֶה

בעל הטורים

(טו) ערות דבר וסמיך ליה לא תסגיר עבד רמז ערוה סגורה בעששית אסור לקרות קרית שמע כנגדה (י"ל דפי' עבד לשון עבודה): וסמך לא תהיה קדשה ללא תסגיר עבד דאיירי בבת ישראל הנשואה לעבד. ועוד סמך עבד לבנות ישראל לומר כתך כנרס שתחר עבדך

רש"י

(טו) ולא יראה בך. הקב"ה ערות ה דבר: (טז) לא תסגיר עבד. ו כתרגומו. דבר אחר אפילו עבד כנעני של ישראל שברח מחוצה לארץ לא"י: (יח) לא

שפתי חכמים

ת המכר כראש הפסוק דאל"כ לא יראה בגיר"י תחת היו"ד מבעי ליה: ו עבד עממין פי' עבד שהוא ישראל הנמכר לעו"א כדאיתא בגיטין דף מ"ה. ולפי זה קשה למה קרא אותו הקרא עבד דהא ישראל הוא ל"ס ד"א כו'. ולפי' של ד"א קשה כיון דהאי קרא דלא תסגיר ליתא דחירות הוא כמו שאמרו מכאן שהמוכר עבדו לעו"א או לחוצה לארץ יצא לחירות א"כ קשה למה נקט ליתא דלא תסגיר הל"ל לא תעבוד עבד אל אדוניו מש"ה נריך

ספרי

מגיך קדוש קדשהו מכאן אמרו לא יכנס אדם בהר הבית במקלו ובמנעלו ובאבק שעל גבי רגליו) ולא יראה בך ערות דבר [ושב מאחריך] מלמד שהעריות מסלקות את השכינה:

קכה (טז) לא תסגיר עבד אל ארוניו. מכאן אמרו המוכר עבדו לעכו"ם [א']

התורה והמצוה

בזה, גם מ"ש „סוף" שהוא מוליך מה הוא הלשון „סוף", ונבא אל כונת הכתובים נקדים שהשראת השכינה בתוך בנ"י הוא על שתי מדרגות, מדרגה החשובה הוא בזמן שישראל שומרים א"ע מלעשות רע ומתנהגים בקדושה ובטהרה אז הוא שוכן בתוכם כמ"ש (ויקרא כ"ו י"ד) ונתתי משכני בתוככם (שם י"ב) והתהלכתי בתוככם. וכאן כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך, המדרגה השניה היא בזמן שאין שומרים א"ע מדבר רע ואין מתנהגים בקדושה ואז לא ישכון בתוכם כמ"ש (שמות לג ה) רגע א' אעלה בקרבך וכליתיך, ועם כל זה לא יסיר השגחתו מעליהם, וגם בזה יש שנוי מדרגות. א' כשהשי"ת רואה שמוכרחים המה שיעשה להם נס מפני הבטחת האבות גם מפני שבועתו הוא יוצא לפניהם כמו שמצינו. שגואלו ממצרים אף שלא היו עדיין ראויין להשראת השכינה כתיב בהם (שמות יג כא) וה' הולך לפניהם. (שופטים ה') קום כי זה היום אשר נתן ה' את סיסרא בידך הלא ה' יצא לפניך, והב' כשהם ראויים לעונש והאויבים ישלטו בהם רק מפני הבטחתו שלא לכלותם הוא שוכן מאחריהם, ונמצא שיש ג' מדרגות, א' כששכינה בתוכם, והב' כשיוצא לפניהם, והג' כשהוא שוכן מאחריהם, והחפרש ביניהם הוא, כשיוצא לפניהם יגלה מיד את האויבים, וכשהוא שוכן בתוכם לא יגלהו מיד, מפני שאין השכינה לפניהם לנד האויב רק בתוכם, האויב יוכל להתקרב להם אך לא יוכל לעשות להם רעה מחמת שהשכינה בתוכם, והמה יכו באויביהם כרצונם ויגלהו את האויבים, וזהו שאמר הספרי „סוף" שהוא מוליך, וכשהשכינה מאחריהם יגלהו האויבים את ישראל, שיוכלו לעשות במחנה ישראל כרצונם כי השכינה מאחריהם, ואך כשיבואו לידי כליה בסוף המחנה אזי השכינה תתקומם נגדם שלא ישבו בהם כליה ח"ו, וכ"ז במלחמת הרשות אבל במלחמת מצוה גם כשהם במדרגה שהשכינה בתוכם מ"מ יהיה הנצחון מיד כי ילך מלאכו לפניו כמו שנא' (שמות כ"ג כ"ג) כי ילך מלאכי לפניך. [ובזה יתיישב קושית שמפ' מה שבפ' משפטים (שם) כאשר אמר ה' למשה הנה אנכי שולח מלאך לא סירב, ובפ' תשא (שם ל"ג פ"ו) אמר אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה, שבפ' משפטים אמר על המדרגה היותר חשובה שמלבד אשר השכינה בתוכם עוד ישלח מלאכו לפניו שינלחו מיד, ובפ' תשא אמר ה' למשה „פני ילכו" שפי' שפניו שהיא השראת השכינה ילך, „והניחותי לך" שפי' שיניח אותם ולא ישכון בתוכם. ועל שלוח המלאך לא סירב משה, רק על מה שאמר והניחותי לך שנא' (שם י"ז) ובמה יודע אפוא וגו' הלא בלכתך עמנו]. ובזה יתבארו הפסוקים שכאן מדבר במלחמת הרשות שכי משמע ע"פ רוב בלשון אם ואם הוא רשות, ואף שיהיו נשמרים מכל רע לא מובטחים שינלחו את האויבים מיד כנ"ל, ובל יאמרו למה לנו להשמר מרע כלא אם לא ישכון בתוכנו עוד ילך לפנינו, ויהי' הנצחון מיד, לזה אמר ושב מאחריך, שאז ינצחום האויבים:

קכה (טז) לא תסגיר עבד אל אדוניו ז"ל הרמב"ן ז"ל, וטעם לא תסגיר עבד אל אדוניו דבק למעלה. שאם יברח העבד מאדוניו אשר יצא עליו מחנה, ויגלה אל מחנך, לא תסגירנו לו בממון אשר יתן לך, ולפי שאמר

במעם

ולממסר בעלי דבבך קדמך ותהי משריתך קדישא ולא יהוי בך עברת פתגם ויתוב מימרה מלאוטבא לך: טז לא תמסר עבד עממין ליד רבונה דישתזב לותך מקדם רבונה: יז עמך יתב בינך באתרא די יתרעי בחדא מן קרויך בדייטב ליה לא תוננה: יח לא תהי איתתא מבנת ישראל לגבר עבדא ולא יסב

ספרי

לחוץ (לא) [לארץ] יצא בן חורין: אשר ינצל אליך מעם אדוניו. לרבות גר תושב:
(יז) עמך ישב (ולא) בעיר עצמו: בקרבך. ולא (בכפר) [בספר]: במקום אשר יבחר, במקום שפרנסתו יוצאה: [באחד שעריך]. בשעריך ולא בירושלים. כשהוא אומר באחד שעריך שלא יהיה גולה מעיר לעיר: בטוב לו. מנוה הרע לנוה היפה: לא תוננו. זו אונאת דברי':
קכז (יח) לא תהיה קדשה מבנות ישראל. (לא תהיה מוזהר עליהם בכנענים)

התורה והמצוה

במקום אשר יבחר נראה שהוא מצוה שיהיה בן חורין ולא נעבוד בו אנחנו. והטעם במצוה הזו כי עמנו יעבוד את ה' ואיננו הגון שנחזירנו אל אדוניו לעבוד ע"ז כו', ורבותינו אמרו אפי' בעבד כנעני של ישראל שברח מחוץ לארץ, שגם זה יעמוד לפני יושבי ארץ ה', ויגאל מעבוד היושבים על אדמה טמאה ושאין כל המצות נוהגות שם. עכ"ל, ומ"ש בספרי מכאן אמרו המוכר עבדו כו' זה לכאו' נגד סוגית הגמ' דגיטין שאין זה רק תקנת חכמים, אבל כבר כתבנו שבכ"מ שלא אמר הספרי „מלמד" או „הכתוב מדבר" „הגה" „מכאן אמרו" הוא אסמכתא ופי' דחכמים סמכו לעשות התקנה הזאת מהכתוב הזה כי מגד ה' יכולין ללמוד בק"ו, ומה מי שהיה כבר כהו"ל עכו"ם או עבד מישראל, כשברח משם נותה התורה שלא להסגירו אל אדוניו לחו"ל, כ"ש עבד ישראל שהוא כבר בא"י ועתה הוא מוכרו לעכו"ם שיפקיענו ממצות או לישראל בחו"ל שיתבטל ממנו מצות רבות ק"ו שהוא יוצא לחירות, אבל הק"ו פריכא היא כי אזהרת התורה שלא להסגירו הוא על אחרים שלא ימסרו אותו לרבו בשביל בצע כסף אשר יתן או שהמצוה על הב"ד שלא להסגירו, אבל על אדוניו לא בא שום אזהרה כי קנין כספו הוא כדמצינו במכה את עבדו ומת, אבל חכמים תקנו זאת כדי שלא להפקיעו ממצות. [ובזה יתפרשו ד' הגמ' (גיטין) א"ר יאשיה במוכר עבדו לחוץ לארץ. וא"ר אחא בר יאשיה האי אשר ינצל אליך ינצל מעמך מבעי ליה. אלא א"ר יאשיה כו' והמפרשים נדחקו בזה, ולפי דברינו יבואר שר' יאשיה אמר שבא הלאוי על אדוניו ע"ז אמר אשר ינצל מעמך מבעי לי' אלא בעבד שברח כו' והלאוי על אחרים]:
אשר ינצל אליך מעם אדוניו אחרי שבעבד מדבר ואמר ינצל מובן שמעם אדוניו, והוא מיותר ולכן אמר בספרי לרבות גר תושב, ופי' שאף שלא בא אליך להיות כמוך היינו שיקבל עליו התורה ויהיה גר צדק רק שבא אליך מפני שאינו רוצה להיות אצל אדוניו, ולכן אינו מקבל עליו כל התורה רק שהוא מקבל עליו הז' מצות (כי אם לא יקבל עליו הז' מצות לא יניחו אותו לישב בא"י) אפ"ה הזהיר הכתוב שלא יסגירנו:

קכו (יז) עמך ישב אחרי שאמר שישב במקום אשר יבחר למה יאמר עמך ישב ולמד בספרי שלא בעיר בפ"ע, ופי' שישב יחד עם בנ"י ולא שיהי' לו עיר מיוחדת לביתו ולעבדיו, וכן בקרבך מיותר ואמר בספרי ולא בספר פי' עיר סמוך לגבול וטעם שניהם משום חשש שלא ימסרו העיר לאויבים: במקום אשר יבחר הכוונה כשבא למקום שהוא במות ממי שברח יתיישב שם וא"כ הוא יכול לישב בכל ערי ישראל. לכן דריש הספרי מאשר יבחר מקום שפרנסתו תהיה מצויה שיהי' לו במה להחיות את נפשו: באחד שעריך הוא מיותר ולכן הייתי אומר שבאחד פי' כמו על אחד השערים, והמיוחד שבערי ישראל היא ירושלים ולפ"ז לא הורשה לו לישב רק בירושלים בכדי שילמוד ליראה את השם וגם מפני שהיא עיר מלוכה וישגיחו עליו אם איננו מרגל, אבל לא יתכן לפרש כן שבמדבר ראה גבי בכור שגדל בקדושתו כתיב לפני ה' אלהיך תאכלנו ופי' בכל ירושלים, וכתיב שם וכי יהיה בו מום וגו' בשעריך תאכלנו. ופירושו לרבות כל ערי ישראל, משם נראה שירושלים יכונה בשם לפני ה', ושאר ערי ישראל מכונים בשם שעריך וא"כ לא נוכל לפרש באחד שעריך שהוא ירושלים, לכן דריש בספרי שלא יהיה גולה מעיר לעיר ופי' שלא יאמרו בני העיר שמסיג את גבולם ודיו שאיתר שם איזה שנים ואח"כ ילך לעיר אחרת קמ"ל דלא יוכלו לומר כן: בטוב לו הוא מיותר שהרי כבר כתיב במקום אשר יבחר, ואמר בספרי מנוה הרע לנוה היפה. ופי' כי דרך בנ"א כשיבואו למדינה אחרת יתיישבו במקום שפרנסתם מצויה אף שאין המקום טוב למזג גופם, ואחרי שישב במקום שתהיה פרנסתו מצויה ירצו לישב במקום שראוי למזג גופו שיהי' לו טוב באמת, לכן אמר הספרי מנוה הרע לנוה היפה: לא תוננו אינו מובן מה ענין אזהרת אונאה לכאן שאמר לעיל שישב במקום אשר יבחר, לכן אמר בספרי זו אונאת דברים, ופי' אחרי שמי שהיה עבד במדינות אחרות בימים הקדמונים וברח משם ובא בין בני ישראל ונתיישב במקום שפרנסתו מצויה, גם כשחליף את מקום ליפה, דרך בנ"א לומר הראיתם את העבד הזה האיך מתיהר בנו וכו' ע"ז אמר לא תוננו אף בדברים:

קכז (יח) לא תהיה קדשה ע' רש"י וז"ל הרמב"ן (כדלוג קלה) והנה אם הלאו הזה אזהרה באשה המשכבת.

קְדֵשָׁה מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יִהְיֶה קָדֵשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יט לֹא־תָבִיא אֶתְנַן זוֹנָה וּמְחִיר כֶּלֶב בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־נֶדֶר כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ ס כ לֹא־תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ נֶשֶׁךְ כֶּסֶף נֶשֶׁךְ אֹכֶל נֶשֶׁךְ כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר

בעל הטורים

אתנן זונה: (יט) ומחיר ב' במסרה. דין ואידך (משלי כז) ומחיר שדה עתודים. זהו שאמרו נתן לה תיש ועשאן טלה וכיוצא ועתיד שדה וכן עתודים כמו דהיינו החליף טלה בכלב. כי תועבת ה' אלהיך גם שניהם וסמיך לי' לא תשיך לומר אחד המלוה והלוה

רש"י

תהיה קדשה. מופקרת מקודשת ומזומנת לזנות: ולא יהיה קדש. (סנהדרין כד) מזומן למשכב זכור. ואונקלוס תרגם לא תהא אתתא מבנת ישראל לגבר עבדא. שאף זו מופקרת לבעילת זנות היא שאסור ז שאין קדושין תופסין לו בה שהרי הוקשו להמור שנאמר (בראשית כב ה) שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור ולא יסב גברא מבני ישראל אתתא אמה שאף הוא נעשה קדש על ידה שכל בעילותיו בעילות זנות שאין קדושין תופסין לו בה: (יח) אתנן זונה. נתן לה טלה באתנה פסול להקרבה: ומחיר כלב. החליף שה בכלב: גם שניהם. (ב"ק סה) לרבות שנוייהם כגון חטים ח ועשאן סלת: (כ) לא תשיך. אזהרה ללוה ט שלא יתן רבית למלוה ואחר כך אזהרה למלוה ויקרא

שפתי חכמים

גם לפעם ראשון: ז כלומר הואיל ואונקלוס תרגם כן אל תשיב לי תשובה מיניה מפני שיכולני לתרץ שגם אונקלוס סובר כמותי שאף זו כו' וכן פי' בסמוך כן: ח וא"ת והיכי שבק רש"י דברי ב"ס דאמר הם ולא שינוייהם ומפרש כב"ש דדרש גם לרבות שינוייהם. וי"ל כיון דקאמר בגמרא גם לב"ס קשיא מב"ס פירש אליבא דב"ש: ט (נה"י) דאל"כ לא תשיך מבעיא ליה

ספרי

שהיה בדין) [מבנות ישראל אתה מוזהר ואין אתה מוזהר בכנעניות: ולא יהיה קדש מבני ישראל, מבני ישראל אתה מוזהר ואי אתה מוזהר בכנענים ומה ת"ל קדש ומה ת"ל קדשה] ומה קדשה קלה אתה מוזהר עליה בישראל קדש חמור אינו דין שיהא מוזהר עליו בישראל. או חילוף אם קדש חמור אי אתה מוזהר עליו בכנענים קדשה קלה אינו דין שלא תהיה מוזהר עליה (ומה ת"ל קדש) צריך לאמרו שאלו נאמר קדשה ולא נאמר קדש הייתי אומר (אם קדשה קלה אתה מוזהר עליה בישראל קדש חמור לא הוא מוזהר עליו בכנענים ת"ל לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש) [קדש חמור אתה מוזהר עליו בישראל אבל קדשה קלה אי אתה מוזהר עליה

התורה והמצוה

ויזהיר בהיותה מקודשת ומזומנת לזנות א"כ אין הפנויה הנבעלת במקרה ובהלגע מחייבי מלקות, וכן הקדש לא יזכיר בהיותו קדש ומזומן, אפי' הנבעל בחדרי חדרים יש בו כרת ומיתת ב"ד, ועוד שהי' ראוי שיאמר לא תהיה בכם קדשה ולא יהיה בכם קדש, כי מבנות ישראל ומבני ישראל משמע כאלו בעם אחר ידבר, והנראה בעיני בלאו הזה שהוא אזהרה לב"ד שלא יניחו אחת מבנות ישראל להיות בפרשת דרכים בעינים על הדרך לזנות או שתתקן לה קובה של זונות כו' וכן יזהיר לב"ד על הקדש, וע"ד הפשט אפי' שישכב עם הנשים בקובה אשר יעשה לו מזומנת לזנות או שישב בעינים על הדרך הזהירם לב"ד, ויראה לי שכן דעת אונקלוס אבל צריך לזה העבד והשפחה הבאים בישראל דרך נשואין מפני שהכל יודעין בעבד הזה שנשא בת ישראל שאין לו בה קדושין והיא עמו כאשה עם בעלה א"כ היא קדשה לעיני השמש, וראיתי בספרי לא תהיה קדשה מבנות ישראל אין אתה מוזהר עליה באומות, ולא יהיה קדש מבני ישראל אין אתה מוזהר עליו באומות שהיה בדין כו', ונראה מזה שאין מדרשה כדברי אונקלוס, שהרי לדבריו אין חומר בקדש יותר מן הקדשה, ועוד מה זה שאומרים אין אתה מוזהר עליו באומות. וכן אם היה מדרשה בקדש לזכר השוכב כמדרשו של ר' ישמעאל במס' סנהדרין גם בזה לא יתכן שיאמרו אי אתה מוזהר עליו באומות, שהשוכב מן הכותים בסקילה היא, אבל מדאם מדעת הבריי' הזו כענין שהזכרנו. יזהיר לב"ד שלא העמוד האשה על אם הדרך לזנות כי שם תתאסם מאיסורי ביאות קרובים ורחוקים כו', וכן יזהיר לב"ד על המזומן היות נשכב מן הזכרים כענין שכתוב וגם קדש היה בארץ עשו כתועבות הגוים, ומלבד האזהרה בעושי עבירה יזהיר כאן לב"ד שלא יניחו להיות קדש בעינים על הדרך כו' ודרשו בבריי' הזו שאין אנו מוזהרין באחרים זולתנו אם ישבו עם רעיהם כן שלא הוזהרו אמתם בכותים אלא בענין ע"ז בלבד כו' עכ"ל. וע"פ זה יתפרש דברי הספרי כאן שמקשה שתלמוד אזהרה שלא תהיה

גַּבְרָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתְּתָא אַמְתָא: יט לָא תָעֵל אֲגַר זָנִיתָא וְחוּלְפַן כַּלְבָּא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לְכָל נִדְרָא אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אַף תַּרְוֵיהוֹן: כ לָא תְרַבֵּי

ספרי

עליה בישראל או קדשה קלה אי אתה מוזהר עליה בכנעניות אבל קדש המור אתה מוזהר עליה בכנענים ת"ל לא תהיה קדשה ולא יהיה קדש בבני ישראל ואי אתה מוזהר עליו בכנעני:

קכז (יט) לא תביא אתנן זונה. אין לי אלא אתנן זונה אתנן כל העריות מנין ת"ל (אתן) [כי תועבת] מ"מ. ואיזו אתנן זונה האומר לזונה הילך זה בשכרך אפילו מאה כולם אסורים. האומר להברו הילך טלה זה ותלין שפחתך אצל עבדי ר' אומר אינו אתנן וחכ"א הרי זה אתנן: ומחיר כלב. איזהו מחיר כלב האומר לחברו הילך טלה זה תחת כלב זה (מהיר) יכול אפילו העבירו ברגלו לעזרה יהיה חייב ת"ל כי תועבת, נאמר כאן תועבה ונאמר להלן תועבה מה תועבה האמור להלן (בשם זובח) [בזובח] אף תועבה האמורה כאן (בשם זובח) [בזובה]: (נדר פרט לדבר הנדור, כשהוא אומר לכל נדר לרבות בשם): בית ד' אלהיך. פרט לפרת חטאת שאינה באה לבית דברי ה' אליעזר וחכ"א לרבות את הריקועים [כשהוא אומר לכל לרבות את הבמה, נדר פרט לדבר הנדור]: לכל נדר לרבות את העוף [שהיה בדין ומה מוקדשים שהמום פוסל בהם אין אתנן ומהיר חל עליהם עוף שאין המום פוסל בו אינו דין שלא יהיה אתנן ומחיר חל עליהם ת"ל לכל נדר להביא את העוף. יכול אפילו שכר פקיעתה יהיה אסור ת"ל כי תועבת ד': גם שניהם. שנים ולא ד'. הם ולא ולדותיהם:

קכח (כ) לא תשיך לאחיך, אין לי אלא לוה מלוה מנין ת"ל אל תקח מאתו נשך ותרבית. מכלל שנאמר כספך ולא כסף אחרים. אכלך ולא אוכל אחרים. או כספך ולא כסף מעשר. אכלך ולא אוכל בהמה כשהוא אומר נשך כסף לרבות כסף מעשר. נשך אוכל לרבות אוכל בהמה. אין לי אלא נשך כסף נשך אוכל מנין לרבות כל דבר ת"ל נשך כל דבר אשר ישך. ר' שמעון אומר מנין שלא יאמר לו צא ושאול בשלום פלוני או דע אם בא איש פלוני ממקומו ת"ל (נשך) כל דבר (אשר ישך):

קכט (כא) לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך. לנכרי תשיך מצות עשה ולאחיך לא תשיך מצות לא תעשה. ר"ג אומר מה ת"ל ולאחיך לא תשיך הרי כבר לא תשיך לאחיך אלא יש רבית מוקדמת ויש רבית

התורה והמצוה

קדש בבני ישראל שהוא איסור סקילה מק"ו מקדשה שאינה רק איסור לאו, וכן שלא יהיו הב"ד מצווים על קדשה כנענית מק"ו מקדש שמעט בו כנעני, ע"כ אמר דקדשה נצרך לגופי' דלא הוי ידעי' מקדש. וקדש כתיב בשביל למעט כנעני. [ויש להקשות דא"כ למה נצרך לכתוב מבנות ישראל למעט כנענית הא אתא בק"ו מקדש. וי"ל בדוחק דאיידי דכתב קדשה כתב ג"כ מבנות ישראל. ועוד י"ל דאלו היה כתיב קדשה ולא היה ממעט כנענית ה"א מדכתב הכתוב מוזהרים אף בכנענית ואין ללמוד מק"ו דקדש דחמיר דשאני קדש דלא ממעיט אבל קדשה דממעיטה מוזהרים אף בכנענית. והא דאמר הספרי שהייתי לומד בק"ו זה דוקא כשלא היה נכתב קדשה כלל. אבל אם היה כתוב קדשה סתם הייתי אומר כנ"ל]:

קכז (יט) לא תביא אתנן זונה. ע' בספרי ומ"ש ת"ל כי תועבה. בתמורה יליף מגז"ש תועבה מפ' עריות שאף אתנן מחייבי לאוין אסור למזבח. ומ"ש ותלין שפחתך כו' מפ' בגמ' דבעבד עברי עסקי' וכשאין לו אשה ישראלית ובנים ופלוגתייהו הם רבו מוסר לו שפחה כנענית כשא"ל אשה ובנים דלמ"ד אין מוסר הוי אתנן. ומ"ש ונאמר להלן תועבה. בפ' שופטים (יז א) לגבי הקרבת בע"מ. ומ"ש לרבות הריקועים. ר"ל שאם נתן לה אתנן זהב אסור לעשות ממנו צפוי למזבח, רש"י, ומ"ש לדבר הנדור פי' שאם קודם שנתן לה הבהמה כבר היה מוקדש אין חל עליו שם אתנן. עי' בגמ', ומ"ש שכר פקיעתה פי' שאם נתן לה טלה בשכר שמפקיעה ומבטלה ממלאכה ולא שכר ביאה אין שם אתנן חל עליו שנא' כי תועבת ואין נקרא תועבה רק שכר ביאה, ומ"ש שנים ולא ארבעה כו' פי' משניהם דריש כמו שהיה כתוב בשני תיבות. שני הם ודריש שני ולא ארבעה ר"ל רק שני אלה דכתיב אתנן זונה ומחיר כלב אבל לא אתנן כלב ומחיר זונה (אתנן כלב הוא שאם אמר הא לך טלה זה ותלין כלבך אצלי, מחיר זונה שאם החליף שפחה זונה בטלה לקנות אותה למלאכה). ומדכתיב שניהם ולא שני דריש למעט ולדותיהם שאינם אסורים:

קכט (כא) לא תשיך כבר נאמר (בפ' אמור כ"ה ל"ו ל"ז) אל תקח מאתו נשך וגו' את כספך וגו' ושנה כאן בשביל דברים שנתחדש. א' אזהרה על הלוה שלא יתן רבית שכי תשיך יורה שמפעיל אחרים להשיך אותו ושם בא האזהרה על המלוה כמ"ש אל תקח מאתו. ב' שלא אמר כאן נשך כסף ונשך אכל בא ללמד שאף שאין הכסף שלו רק כסף מ"ש (שלוה כסף מ"ש ע"מ לשלם ג"כ בכסף מ"ש יותר ממה שלוה אף שהכסף

יִשָּׁךְ׃ כא לַנָּכְרִי תַשִּׁיךְ וּלְאָחִיךָ לֹא תַשִּׁיךְ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ס כב כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ כִּי־דָרֹשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵעִמָּךְ וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ כג וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא־יִהְיֶה בְךָ חֵטְא׃

בעל הטורים

ובפרק נתעבים: (כ) ישך ב'. דין ואידך (משלי כג) כנחש ישך. שהרבית דומה למי שנשכו נחש שעולה מעט מעט ואינו מרגיש עד שיעלה לממון כמו נשיכת הנחש. סמך נדר ללא תשיך שלא תאמר אלוה ברבית כדי לשלם נדרי: (כב) תאחר ד' במסרה. לא תאחר מלאתך ודמעך לא תאחר (פ' משפטים) כאשר תדור נדר לאלהים אל תאחר לשלמו (קהלת ה) ותשועתי לא תאחר (ישעיה מו) שאם תשלם נדרך תשועתי לא תאחר אבל הנודר ואינו משלם הוא מרחיק ישועה: סמך כי תבא בכרם רעך לנדר רמז סחור סחור לכרמא לא תקרב שאם נדר בנזיר לא יסכיר עצמו למלאכת הכרם. ולכך הקדים כרם לשדה. מה שאין

רש"י

(ויקרא כה לז) את כספך לא תתן לו בנשך (ב"מ ע): (כא) לנכרי תשיך. ולא לאחיך (ר"ס 7) לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליו בשני י לאוין ועשה: (כב) לא תאחר לשלמו. (ספרי) שלש רגלים

שפתי חכמים

כי כלוה הוא הגורם למלוה שישכנו: י לא תשיך לאחיך ולאחיך לא תשיך. ואין להקשות והא הוו ג' לאוין דכתיב לפני עור לא תתן מכשול. י"ל דהאי לאו הוא לאו שבכללות דהא דרשינן ביה מי שהוא עור בדבר כלומר לא תתן לו עצה שאינה הגונה ואין לוקין על לאו שבכללות א"נ כיון דדרשו על העור בדבר מש"ה לא רצו למנות אותו בכלל הלאוין והרא"ס פי' עובר בשני לאוין לאו דלא תשיך ולאו דלפני עור, לא תתן וגו' והאריך שם ומה שכתבתי כן מצאתי: כ ר"ל דכתיב לעיל בסוף פרשת ראה כתב במצות בחג השבועות בחג הסוכות לא הל"ל רק במקום אשר יבחר ולא יראה וגו' שהרי ברישא דקרא כתיב שלש פעמים בשנה פסקתא קאי על שלשה כולו ולמה נאמר אלא ליתן ג' רגלים לנדר שאם אינו משלם בג'. רגלים עובר בלא תעשה ועשה:

ספרי

מאוחרת. כיצד נתן עיניו ללוות ממנו והיה משלח לו ואומר בשביל שילוני זו היא רבית מוקדמת. לוה הימנו והחזיר לו מעותיו והיה משלח לו ואומר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלי זו היא רבית מאוחרת: למען יברכך ה' אלהיך בכל משלח ידך. קבע לו הכתוב ברכה (בשליחות ידיו)[בכל שליחו' ידיו]: על הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה, בשכר שתבא תירש:

התורה והמצוה

קודם ואינם שלו אעפ"כ כיון שיוכל להגוס מהן בירושלים השיב כשלו לענין רבית) וכן מדלא כתיב שלך מרבה אף אוכלי בהמה, (ומשם נלמוד דאם הכסף אינו שלו רק של עכו"ם מותר לקבל בשליחותו רבית מישראל). והוסיף לאמר לנכרי תשיך שפי' כדברי הרמב"ן שמותר אתה לתת לו הרבית, וגם לפי דעת אחרים הוא מ"ע שאם פסק לתת לו רבית שיקיים דברו ויתן הרבית ולא יחלל השם בשנותו את דברו, ויש שפי' שאף אם נפרע שמותר לקחת ממנו רבית אין זה נגד חוקי השכל, כי הרמב"ן ז"ל כ' שהלווי שלא לקחת רבית הוא גם כשהוא מדעת הלוה והמלוה ואף שהרשות בידם לעשות עם ממונם מה שירצו לאבדם או להפקירם מ"מ אסרה התורה לקבל רבית מפני שהלואה רגילה מאד וצותה התורה שתהיה אחוה בין בני ישראל וילוו זמ"ז בלי שום תשלום הוספה והיום ילוה ראובן משמעון ולמחר שמעון מראובן ולזה הבטיח ה' כאן ברכה מפני שהוא חסד. אבל עכו"ם לא ילוה לישראל בלי רבית א"כ כשהעכו"ם לוה מישראל למה לא יקבל מאתו רבית שהוא נותן לו ברצונו וגם שעושה לו טובה שמלוהו בעת דחקו שלא חייבו הכתוב להלוות לו בחנם. ד' מרבה כאן כל דבר אף לא כסף ולא אוכל. ור"ש דרים מדלא כתיב רק כל אשר ישך והוסיף מלת „דבר" שהוא מלשון דבור ש"מ שאף רבית דברים אסור, ולפ"ז מ"ש אשר ישך יורה על ההרגשה כמו שהנשוך מרגיש תיכף הכאב ורבית דברים אינם אסורים רק אם מרגיש המלוה שהוא בשביל ההלואה למשל אם מקדים לו שלום והוא אינו רגיל בכך. אבל אם גם בלא ההלואה רגיל להקדים לו שלום מותר. ור"נ מרבה רבית מוקדמת ורבית מאוחרת. ובעל זרע אברהם פי' מדסמיך לתיבת כסף נשך לפניו ונשך לאחריו להורות שבין לפני ההלואה ובין לאחר ההלואה אסור: אשר אתה בא שמה לרשתה ע"פ רוב במקום שמזכיר הכתוב ירושת הארץ יאמר אשר ה' אלהיך נותן לך וכאן לא הזכיר נתינת ה'. לכן פי' שבשכר שהאמינו בה' ובאו לארץ בשכר זה ירשו שלא בתורת מתנה. ורמז הכתוב זאת בפ' הרבית מפני שאמר כאן שמי שיסרב לקחת רבית בעבור האמונה בה' יהיה שכרו ברכה:

לאחוך רבית כסף רבית עבור רבית כל מדעם דמתרבי: כא לבר עממין תרבי ולאחוך לא תרבי בדיל דיברכנך יי אלהך בכל אושטות ידך על ארעא די את על לתמן למירתה: כב ארי תדר נדר קדם יי אלהך לא תאחר לשלמותה ארי מתבע יתבעניה יי אלהך מנך ויהי בך חובא: כג וארי תתמנע למנדר לא יהי

ספרי

קל (כב) כי תדור נדר לה'. נאמר כאן נדר ונאמר להלן נדר מה נדר האמור להלן נדר ונדבה אף נדר האמור כאן נדר ונדבה, ומה נדר האמור כאן לא תאחר לשלמו אף נדר האמור להלן לא תאחר לשלמו: לה' אלהיך. אלו [הדמים] והערכים והחרמים וההקדשות: לא תאחר לשלמו, הוא ולא חילופיו: כי דרש ידרשנו. אלו חטאות ואשמות [עולות ושלמים]: ה' אלהיך (זה הקדש בעל הבית. נוסחא אחרת בדק הבית) [אלו צדקות ומעשרות ובכור ופסח]: מעמך. זה לקט שכחה ופאה: והיה בך חטא. ולא בקרבנך חטא:

קלא (כג) וכי תחדל לנדור. ר' מאיר אומר טוב אשר לא תדור [משתדור ותשלם] טוב מזה ומזה שלא תדור כל עיקר. ר' יהודה אומר (טוב אשר לא תדור) טוב מזה ומזה שנודר ומשלם:

מוצא

התורה והמצוה

קל (כג) כי תדור נדר פי' נדרים נאמרים בפרשת מטות. אולם שם מדבר מנדרים שהוא בשב ואל תעשה כמ"ש לאסור אסר על נפשו והוא כשהאדם אוסר על נפשו לאכול או להנות מדבר המותר לו ולא מצינו בנדרי פרשת שיהיה מוסד שם נדר על קום ועשה. כמו שאמרו ז"ל דנדר הוא אוסר החפצא עליו ואם אמר הריני נודר לאכול אינו מחוייב לאכול מצד נדר רק מפני שהוא יד לשבועה ושבועה היא חלה על הגברא כמאמרם ז"ל דבשבועה הוא אוסר נפשו מההנאה, ובשבועה כתיב בפ' ויקרא להרע או להיטיב שפי' חז"ל שהוא „לאו והן" אוכל ושלא אוכל, וכאן מדבר מנדרים שהם בדבר מצוה ורק בקום ועשה כמ"ש ועשית כו' היינו שאמר הרי עלי להביא קרבן או ליתן צדקה לעניים. ויש להעיר בפ' הזאת א) מדוע הזכיר שעובר בבל תאחר קודם שהזהירו לקיים נדרו. הי"ל לכתוב מקודם מוצא שפתיך תשמור ועשית ואח"כ שבאם לא ישמור הוא עובר בבל תאחר. ב) מה שאמר וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא איך יעלה על הדעת שיהיה בו חטא. ולייׁשב זאת נעתיק דברי הרמב"ן ז"ל וז"ל בעבור שהמקריבים עולה וזבחים לה' י"ל אשר טוב כו' וע"כ הנדרים הם זריזות במצוה וכתיב נדרי לה' אשלם. לפיכך יאמר הכתוב השמר בנדריך כי אע"ג שהם זריזות בקרבנות ה' אשר הם לך לרצון אבל אם תדור הבא לידי חטא אם לא תשלם או תאחר לשלמו ואם לא תדור לא תמצא חטא ועון כלל כי אפי' לא תקריב קרבן כל ימיך לא יהיה בך חטא, אח"כ תשמור מוצא שפתיך כאשר תצא הדבר מפיך ועשית אח"כ כאשר נדרת להשלים כל אשר נדבה רוחך להוציא מפיך. ועל דרך הזה אמר שלמה כאשר תדר נדר לה' אלהיך לא תאחר לשלמו כי אין חפץ בכסילים טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם. ואמר שאין חפץ בכסילים החושבים לעשות מצוה כאשר ידרו נדרים רבים להיות להם זריזות למצוה שחשבו לעשות, ולא יחשבו בלבם לא דעת ולא תבונה לאמר אולי לא תמצא ידי לשלם כל אלה, רק ידמו שהרצון אשר היה לו בעת נדרו יחשב לו לטובה, ולפיכך מזהיר עוד אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא כלו' שלא תרבה בנדרים כי כאשר לא תקיימם תאמר לפני המלאך אחרי אשר ישולח בך כי שגגה היא שהייתי סבור להקריבם ובלב שלם נדרתי ועתה לא תשיג ידי לעשות כן כי האלהים יקצוף על קול נדריך ויחבול המלאך אחרי כל מעשה ידיך עכ"ל, לפי דבריו יקדים הכתוב פ' נדרים לדעת מה שמוטל על האדם כשינדור ואם לא ידור לא יהיה עליו חטא כלל ולכן יחדל מלנדור. ובין לר"מ ובין לר"י לכתחלה טוב שלא יכנס בנדרים שמא לא יקיים ואין בין ר"מ לר"י אלא כשנדר וקיים נדרו שלר"י אז טוב מה שנדר. ולר"מ אף כשקיים ולא איחר טוב היה אם לא נדר ולא הכניס א"ע בסכנת נדרים. ותיבת החדל מורה על הרוצה לעשות איזה דבר רק ימנע א"ע מעשותה בשביל איזה דבר. כמו וחדלת מעזוב לו שלא ירצה לקיים דברי ה' מפני שנאתו לאיש הזה. ואף כאן מדבר הכתוב אף כשיהיה האדם בעת צרה או כשנעשה לו איזה נס שמצוה לנדור מ"מ לא ינדור רק ינדוב. פי' שיפריש מיד מה שרוצה להקריב ויאמר הרי זו ולא הרי עלי, ומה שילף הספרי שגם בנדבה הכתוב מדבר הוא לענין בל תאחר שאף שהנדבה שכבר הפרישה כל היכא דאיתא בי גזא דרחמנא איתא אפ"ה עובר בבל תאחר. ומ"ש בספרי. לה' אלהיך, אלו הדמים והערכין החרמים וההקדשות. פי' דכל אלו שם לה'. הדמים. פי' הקרבת הדם שהוא רק לה', והחרמים, שסובר כמ"ד שהם חרמים לבה"ב ולא לכהנים וכן אמר בספרי כי דרוש ידרשנו אלו החטאת והאשמות. פי' בשביל שכתוב ב' דרישות הדרישה הא' שעובר על בל תאחר. והב' שמאחר כשרצו

כד מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעָשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ נְדָבָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ׃ ס חמישי כה כִּי תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ וְאֶל־כֶּלְיְךָ לֹא

בעל הטורים

דך נסקדימו. לא תתן וסמיך ליה בקמת רעך רמז שפעמים לא תתן אפי' להוך פיך כגון עוסק במין זה שאינו אוכל ממין

רש"י

כולמדוהו רבותינו מן המקרא: (כד) מוצא שפתיך תשמר. (ר"ה ו) ליתן עשה ל על לא תעשה: (כה) כי תבא בכרם רעך. (ב"מ פז) בפועל מ הכתוב מדבר: ואל כליך לא תתן. מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הבציר בזמן שאתה נותן לכליו של בעל הבית אבל אם בא לעדור ג ולקשקש אינו אוכל: כנפשך. כמה

שפתי חכמים

ל ראוי להרך הא כתיב לעיל לא תאחר לשלמו ש"מ שצריך לקיימו: מ ומפרש והולך שאל תקשי מגליה לפרש הכי שהרי כתיב ואל כליך לא תתן מכאן שלא דברה כו' אבל שכרו לעדר ולקשקש אינו אוכל ש"מ דבפועל בבציר הכתוב מדבר: נ פי' שמלקט

ספרי

(כד) מוצא שפתיך. זו מצות עשה: תשמור. זו מצות ל"ת: ועשית. זו אזהרה לב"ד שיעשוך: כאשר נדרת. זה נדר: לה' אלהיך. אלו (ערכים והחרמים והקדשות) [חטאות ואשמות עולו' ושלמים]: נדבה. זו נדבה: כאשר דברת. (זה) [אלו קדשי] בדה"ב: בפיך. זו צדקה:

התורה והמצוה

וידרוש ממנו גם הפסח. ולפי נוסחת הגר"א שגורס גם עולות ושלמים יתפרשו הב' דרשות, א' לחטאות ואשמות שהם חובה, ב' לעולה ושלמים שהם נדבה: עוד שם. ה' אלהיך מרבה צדקות ומעשרות ובכור ופסח. פי' כי כתיב שם ב' שמות שהם דין וחסד הצדקות הם מצד החסד והמעשרות מצד הדין כי זאת היא ללוים חלף עבודתם. ובכור הוא ג"כ מצד הדין כדכתיב בבהעלותך (שם ח' י"ז) כי לי כל בכור בבני ישראל וגו' ביום הכותי וגו' ופסח הוא מצד החסד זכרון החסד שעשה שפסח על בתי בני ישראל: עוד שם בספרי מעמך זה לקט שכחה ופאה. פי' שמרבה דבר שאינו מחוייב לתתו רק שיעזוב אותו לעני ולגר ולא יכים עמו. וזהו מעמך:

קרא (כד) מוצא שפתיך תשמור עתה יאמר דיני הנדר שיקיים מוצא שפתיו. ויש אריכות בפסוק שהי"ל להתחיל רק מועשית כאשר נדרת. ואם שמה שאמר תשמור הוא לאו הי"ל לכתוב השמור מוצא שפתיך שכ"מ שיבא השמר ללאו יתחיל בהשמר. כמו השמר פן יהיה דבר עם לבבך בליעל (לעיל פ"ו פ') והשמר בנגע הצרעת דלקמן לכן אמרו חז"ל בספרי כאן ובמס' ר"ה דמוצא שפתיך הוא מ"ע ותשמור הוא לאו, וע' ברש"י ותוס' שם שהוקשו לייסב איך יורה הלשון מוצא שפתיך בלא תיבת השמור למ"ע. ולדעתי אחרי שמוכרח שבא למ"ע ואינו סמוך לתשמור יתפרש מוצא שפתיך לשון "מפעיל" שיוציא לאור דברי שפתיו ומוצא הוא כמו היצא (בראשית ח') או שפי' מוצא שפתיך הוצא מגדר שפתיך ותביאם לידי גדר המעשה. והשמור הוא ל"ת ופי' תשמור ועשית שתשמור לעשות כאשר נדרת. ולפ"ז הי"ל לכתוב השמור לעשות כאשר נדרת ולמדו בספרי כאן ובר"ה שם ועשית מכאן לב"ד שיעשוך שמי שיכוף את חברו לעשות נקרא מעשה כמו מעשה הצדקה שדרשו חז"ל על המכריח את חברו לעשות וכמו גם המעושה, או יתפרש ועשית שהכתוב מבטיחו שהעשה אף שלא ירצה כי הב"ד יכריחוהו: ועשית כאשר נדרת מדכתיב ועשית משמע דמיירי בנדרים שיש בהם עשיה היינו קרבנות כדכתיב ועשית עולותיך הבשר והדם: נדבה אשר דברת בספרי א בדק הבית ופי' שמרבה אפי' דברים שאין בקיומו מעשה רק הפרשה לקיים דברו. ומדכ' לעיל לה' אלהיך מוכרח שמיירי בבדה"ב: בפיך בספרי דריש זו צדקה ופי' שתיבת בפיך יורה על הדבור שסגור בפה כמו למען תהיה תורת ה' בפיך (שמות יג) שימה בפיהם (דברים לא) נזאת דריש שהוא צדקה שסגור בפה. ויש לקרב דרשת הספרי שבפיך זו צדקה כי בכ"מ שיבא בתנ"ך דבור הסמוך לפה יורה על דבור מפורש. ויבא ג"כ כשיבטיח לזולתו איזה הבטחה בלב שלם ורוצה להשקיט לב הנבטח ידבר הבטחתו בברור ובפה מלא. גם בלשוננו אם יבטיח בקר רוח ובשפה רפה יאמר הבטיח במחלית פיהו, ואם ברוח נכון ובדבור מלא יבטיחהו יאמר הבטיח בפה מלא. ויש לזה כמה ראיות מתנ"ך אך לא רציתי להאריך ואביא לדוגמא רק שלשה המדברים מענין הבטחה, א' והנה עיניכם רואות וגו' כי פי המדבר אליכם (בראשית מ"ה י"ב) שמוסב על מ"ש וכלכלתי אותך וגו' אתה וביתך (שם י"א), כאשר ראה שעוד לא יאמינו לו שיעשה עמהם חסד כזה אחרי שעשו עמו רעה אמר כי פי המדבר אליכם, ר"ל הרי אתם רואים שבפה מלא אני מבטיחכם, וכן אשר דבר בפיו (מלכים א' ח' ט"ו וגם דה"י ב' ו' י"ד) שהבטיח ה' ע"י נתן הנביא על שאלת דוד לבנות

בָּךְ חוֹבָא: כד אַפָּקוּת סִפְוָתָךְ תִּטַּר וְתַעְבֵּד כְּמָא דִּי נְדַרְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ נְדַבְתָּא (כְּמָא) דִּי מַלֶּלְתָּא בְּפוּמָךְ: כה אֲרֵי תִתְּגַר בְּכַרְמָא דְּחַבְרָךְ וְתֵיכוּל עִנְבִין

ספרי

קלב (כה) כי תבא בכרם רעך, יכול לעולם תלמוד לומר ואל כליך לא תתן. בשעה שאתה נותן לכליו של בעל הבית: רעך. פרט לעובדי כוכבים. רעך פרט לגבוה: ואכלת. ולא מוצץ: ענבים. ולא תאנים. מכאן אמרו היה עושה בענבים לא יאכל בתאנים, בתאנים לא יאכל בענבים. אבל מונע עצמו עד שמגיע למקום היפות ואוכל. ר' אלעזר בן חסמא אומר מנין שלא יאכל פועל יותר משכרו ת"ל כנפשך. וחכ"א אומרים שבעך מלמד

התורה והמצוה

בית, וכן כאן שאמר נדבה אשר דברת בפיך פירושו את אשר נדבת בלב שלם ולחזק הדברים שיאמרו דברת בפה מלא. וזה לא יתכן רק בנדקה כשהעני יבקש ממנו צדקה אם ידבנו לבו למלוות שאלתו בעתיד, אז בפה מלא ידבר ויבטיח את העני למען השקיט רוחו, אבל לא יתכן הדברים בבדק הבית שהוא נדבה לגבוה:

קלב (כה) כי תבא בכרם רעך לבא אל באור הכתוב נקדים. א' שהכרמים בא"י היו מוקפים גדר וגם דירה לשומר הכרם (ע' ישעי' א' וה'), ב' שהמשך הכתוב יראה שבא להדש שהבא אל כרם רעהו לא יתן לתוך כליו. אבל מה שיאכל כנפשו נראה שאין זה חדוש. שא"כ היה הצווי על בעל הכרם שלא יעכב אותו לאכול, ג' שפרש בוא י"ל ב' הוראות. הא' נכנס בשם ביאה מקרית (קומען). והב' נכנס בשם ביאה קיימת (אן קומען) ביאה מקרית הוא דבר שיבואו בו בנקל, ודבר שיש בביאתו טרח ועמל אן שהוא כבר מלפה על זה או שבא לכלל כבוד ומעלה נקרא ביאה קיימת. ובכ"מ שיאמר ביאה מקרית בהכרח שיכתוב תוכן ביאתו כי בלא זה לא יזכור ביאתו כלל, ובביאה קיימת אין הכרח לומר תוכן ביאתו כי די במה שבא להשגת הדבר (וראיה מהכתוב (ויקרא י"ט) כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל. דמ"מ ונטעתם הוא ענין בפ"ע. ולא אמר תוכן ביאתו שמובן מאליו, ומ"ש (ויקרא טו) והבא אל הבית וגו' ולא אמר תוכן ביאתו. מפני שגם שם הוא ביאה מקוימת שתיכף בביאתו הוא נטמא) וע' בתג"ך והמלא שכן. ואחר ההקדמות האלה לא יתכן שהתורה נתנה רשות לכ"א שיבא בכרם רעהו ושיאכל ענבים שהכרם הוא מוקף גדר ונעול ושומר בתוכו, ואם מחייבה התורה לבעל הכרם שיפתח את כרמו לכל הבא לאכול היה כצווי על בעל הכרם ולא על הבא בכרם. גם הי"ל לכתוב תוכן ביאתו כי זאת היא ביאה מקרית כנ"ל. ואם נאמר שתוכן ביאתו הוא לאכול הי"ל לכתוב כי תבא בכרם רעך לאכול, ומדכתיב ואכלת וגו' משמע שהביאה הוא דבר בפ"ע והאכילה הוא דבר בפ"ע. לכן בהכרח לומר שמ"ש כי תבא בכרם הוא ביאה קיומית (ער איז אן געקומען) והוראתו שבא לעבודת הכרם, ובזמן שיש ענבים בכרם כדכתיב ואכלת ענבים מה הוא עבודתו לבציר, רק שיש ספק אם בא מחמת שבעל הכרם קבע עמו שיבא לעבודתו וישיג שכרו. וזה שנקרא בלשון חז"ל פועל, או שהוא פועל בטל ובא לעזור לבעל הכרם בשביל שיאכל שם, ועליו נותן התורה שאף שנכנס לעבודה ע"מ לאכול וזה יהיה תשלום שכרו וירצה למנוע את עצמו מלאכול כדי שיתן אל כליו להביא מה לב"ב, מ"מ אמרה התורה שלא יתן אל כליו אם לא בתורת מתנה שאז הוא לא יקרא מתן רק הבעה"ב הוא הנותן, ואונקלוס תרגם ארי תתגר ופי' שישכור א"ע והוא ע"פ הגמרא (ב"מ) בפועל הכתוב מדבר דיליף מג"ש דלא תבא עליו השמש שבפועל מיירי, (ובזה יתיישב מה שק"ל בג"ש דלא תבא עליו השמש, כי הלא שם קאי על השמש וכאן על הפועל. ולמ"ש יתיישב שלא נצרך הג"ש ללמד שמדבר בפועל שעובד בכרם, רק שמביא הג"ש ע"ז שבפועל קבוע ידבר כמו שהשמש הוא קבוע בחק עולם וביאתו היא ביאה מקויימת), והאופן הב' שכתבנו הובא ג"כ בגמ' (ב"מ נ"ב). דאמר רב מנאחי מגלת סתרים בי ר' חייא וכתוב בה איסי בן יהודא אומר כי תבא בכרם רעך בביאת כ"א הכתוב מדבר. ואמר רב לא שביק איסי חיי לכל בריה, אמר רב אשי אמריתא לשמעתא קמיה דרב כהנא דלמא בעושין בסעודתן דעבדי ואכלי. א"ל אפ"ה ניחא ליה לאינש לאגור אגורי ונקספי' לפרדיסא ולא ניהו כולי עלמא ואכלי לי', ופירשו שם בעושין בסעודתן כנ"ל, והספרי שלא אמר שמדבר בפועל וגם לא הביא הג"ש דתבא תבא. רק שאמר יכול לעולם ת"ל ואל כליך וגו' בשעה שאתה נותן וכו' כאשר יתבאר בסמוך מורה שהספרי סובר כזה כאיסי בן יהודה שהעובד בכרם ברשות בעל הכרם אף שלא שכרו בעל הכרם מותר, ועתה נשאר לנו לבאר דרשת הספרי והובא בגמ' שם ואל כליך לא תתן בשעה שאתה נותן לתוך כליו של בעה"ב שבהשקפה הראשונה אינו מובן כלל. ואם מפני דכתיב ואל כליך דמשמעו רק לכליו של הנותן הלא בודאי לא יעבור בלאו אם יתן לתוך כליו של בעה"ב, אבל נקדים כלל א' שבכ"מ שאמרה התורה שלא לעשות איזה דבר כשיהיה בו איזה פרט. אז אם יש בהדבר לד שלא יעשה אף בלא הפרט מקדים התיד שלא לעשות ואח"כ יאמר הפרט. כמו לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו. שאף שפרט איש בעמיתו מ"מ אחרי שגנבה או כחישה

תתן: ס כו כי תבא בקמת רעך וקטפת מלילת בידך וחרמש לא תניף על קמת רעך: ס כד א כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה

בעל הטורים

אחר: (כו) קמת רעך וסמיך ליה כי יקח איש אשה. לומר מה שדה נקנה בכסף ושטר אף קדושין: (א) כי יקח (איש) בגי' לא שיקח (נל"ד שצ"ל לא שיוקח. ובסוג הא' תשיב התיבות ובסוג הב' תשיב האותיות. וכוונתו לדחז"ל בקידושין ד' ב' ע"ב): בה ערות דבר ר"ת בעד שאין דבר שבערוה אלא בעדים. דבר וכתב שצריך דבור עם הכתב. וכתב לה לשמה:

רש"י

שתרצה: שבעך. ולא אכילה גסה: (כו) כי תבא בקמת רעך. (שם) אף זו בפועל הכתוב מדבר: (א) כי מצא בה ערות דבר. מצוה עליו לגרשה שלא תמצא חן בעיניו. (ס"א מצוה שלא תמצא חן בעיניו):

שפתי חכמים

בענבים הרעים מתוך הטובים: ם שהרי כתיב וחרמש לא תניף מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הקציר שאתה קוצר ונותן לכליו של בעל הבית אבל בכרו לתרום או לאחר דבר אינו אוכל ב"מ דבפועל הכתוב מדבר: ע דהא הקרא נותן טעם למה לא מצאה חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר משמע דמצוה עליו כו' וזהו שנאמר מלת והיה שהוא לשון ודאי כלומר מצוה (נח"י) דהל"ל והיה כי מצא בה ערות דבר ושלחה מביתו ל"ל דכתיב אם לא תמצא וגו' אלא הכתוב בא ללמד שלא תאמר אשלחנה אפילו לאחר זמן וע"ז נתוב שמא ביני וביני תמצא חן בעיניו ולא ישלחנה לכן מצוה עליו לגרשה וידעתי מה שכתב

ספרי

שאוכל פועל יותר על שכרו: ואל כליך לא תתן. (אפילו) בשעה שאתה נותן לתוך כליו של בעה"ב:

קלג (כו) כי תבא בקמת רעך, יכול לעולם ת"ל וחרמש לא תניף בשעה שאתה מניף חרמש על קמת רעך. (מכלל שנאמר) רעך פרט לעובדי כוכבים. רעך פרט לגבוה: וקטפת מלילות בידך. שלא תהא קוצר במגל: וחרמש לא תניף. בשעה שאתה מניף חרמש על קמת בעל הבית:

התורה והמצוה

או שקר לא נכון לעשות אף שלא בעמיתו כתב קודם המעשה ואח"כ הפרט. וכן לא הפסוק אם רעך ולא תקלל חרש ולא תעשו עול במשפט לא תלך רכיל בעמיך לא תעמוד על דם רעך ולא תשנא את אחיך בלבבך לא תקום ולא תטור את בני עמך. אבל הדברים שבלתי הפרט אין שום צד לצוות שלא יעשם כמו כל העריות אומר תמיד הפרט קודם ואח"כ המעשה כמו ערות אביך וערות אמך לא תגלה דלא אמר לא תגלה ערות אביך משום דלא הגלה בפ"ע א"ל שום הוראה וכן כל העריות ואף שיש איזה מקומות שיוצאים מהכלל בכולם יש טעמים ואין כאן מקום להאריך כי צריך לייחד לזה ספר מיוחד, ונמצא לפי כלל זה אחרי שאמר שיאכל כנפשו הי"ל לומר ולא תתן אל כליך כי באמרו לא יתן נ"כ יש צד לאיסור שהנתינה היא הפך האכילה לכן מוכרח דהכתוב מדבר בפועל שכל עסקו בכרם לתת לתוך כליו של בעה"ב ולכן לא יתכן לומר שלא יתן אחרי שזה עבודתו וכל נושא האיסור הוא רק מה שנותן לתוך כליו:

קלג (כו) כי תבא בקמת רעך השבלים שבא"י בעת הקציר היו ראויים לאכילה ע"י מלילות היד וכתרגם התירה את הפועל שימלול ויאכל רק שיקטוף ביד ולא שיקצור בכלי אף לאכילתו. וז"ש הכתוב וחרמש לא תניף וגו'. והאזהרה הזאת הוא בהבנה אחרה מאזהרת ואל כליך לא תתן, כי שם מובן מעצמו שלא יתן לתוך כליו. אבל כאן כיון שבפועל מדבר שכל היום הוא מניף איך יזהירו שלא יניף חרמש. אלא שהוא מוסב על מ"ש וקטפת מלילות שפי' לצורך אכילתו וע"ז הזהירו שלא יניף חרמש לצורך אכילתו. ועפ"ז יובן דרשת הספרי והובא בגמ' וחרמש בשעה שאתה מניף חרמש, אשר א"ל הבנה כלל ללמוד הזה. אבל לפ"ז יתיישב שבאמת הי"ל לכתוב כאן ולא תניף על קמת רעך חרמש. שמ"ש רוב הוא מתחיל מהכלל"א וגם שהי' מקביל הלהו נגד מ"ש למעלה, שהשפך מן וקטפת הוא לא תניף ונגד מלילות הוא קמה ונגד בידך הוא חרמש שהוא כלי, ואף שכתבנו לעיל ששנה הכתוב להקדים ואל כליך בשביל להסביר את הלאו אבל כאן אף ששנה הסדר א"ל הבנה מעצמו, ולמה באמת שנה מפני שבהכרח וחרמש מחובר לבידך להודיעם שוהרמש הוא מקביל לבידך ומזה למדו שבפועל מיירי שאם בכ"מ ידבר הי"ל הבנה מצ"ן ולא היה צריך לשנות את הלשון:

בְּנַפְשָׁךְ שָׂבְעָךְ וּלְמָנָךְ לָא תִתֵּן׃ כו אֲרֵי תִתָּנַר בְּקָמְתָא דְחַבְרָךְ וְתִקְטוֹף מְלִילָן בִּידָךְ וּמַגְלָא לָא תְרִים עַל קָמְתָא דְחַבְרָךְ׃ א אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא וְיִבְעֲלִנַּהּ וִיהֵי אִם לָא תַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי אֲרֵי אַשְׁכַּח בַּהּ עֲבֵרַת פִּתְגָם וְיִכְתּוֹב לַהּ

ספרי

קלד (א) כי יקח איש אשה. מלמד שהאשה נקנית בכסף. שהיה בדין ומה אמה העבריה שאין נקנית בבעילה נקנית בכסף אשה שנקנית בבעילה אינו דין שתהא נקנית בכסף, יבמה תוכיח שנקנית בבעילה ואינה נקנית בכסף אף אתה אל תתמה על האשה שאע"פ שנקנית בבעילה לא תהא נקנית בכסף ת"ל כי יקח איש אשה מלמד שהאשה נקנית בכסף: ובעלה. [מלמד שהאשה נקנית בבעילה] שהיה בדין ומה יבמה שאין נקנית בכסף נקנית בבעילה אשה שנקנית בכסף אינו דין שנקנית בבעילה. אמה העבריה תוכיח שנקנית בכסף ואין נקנית בבעילה אף אתה אל תתמה על האשה שאע"פ שנקנית בכסף שלא תהא נקנית בבעילה ת"ל ובעלה מלמד שהאשה נקנית בבעילה. ומנין אף בשטר ודין הוא ומה כסף שאינו מוציא הרי הוא קונה שטר שהוא מוציא אינו דין שיהא קונה, לא אם אמרת בכסף שקונה הקדש ומעשר שני. תוכיח בשטר: שאין קונה הקדש ומעשר שני, ת"ל וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ויצאה מביתו [וגו'] מקיש הויתה של זהליציאתה של זה מה יציאתה (מזה) בשטר אף הויתה (מזה) בשטר:

והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר ב"ש אומרים לא יגרש אדם את אשתו אא"כ מצא בה ערות דבר שנאמר כי מצא בה ערות דבר וב"ה אומרים

התורה והמצוה

קלד (א) כי יקח איש אשה אף שע"פ הפשט לא בא ללמד רק שלא יחזיר את גרושתו לאחר שנשאת, ולזה בא בוי"ו ההבור עד לא יוכל בעלה וגו' אבל לא הי"ל להאריך, וירמיה אף שזכר האזהרה הזאת בדרך המליצה כמ"ש (ירמיה ג') הן ישלח איש את אשתו, לא בא בארוכות כזאת, ומוכרח שבא גם להשמיענו כל דיני קדושין וגרושין וגם אשר הזנה תחת בעלה אם לא תעבור עליו רוח קנאה להשקותה, ובל"ס שכל הדינים היו מקובלים איש מפי איש עד מרע"ה ולכן מצוה וחובה עלינו להבין ולקרב דרשות חז"ל שיהיה לדרך הפשט. והנה בספרי כאן ובגמ' (קדושין ו') דרים כי יקח מלמד שנקנית כו', ולהסביר זאת נאמר דמצינו שהשליטה והממשלה שיש לאחד על שום דבר יכונה בג' לשונות. א' בלשון „לקיחה" כמ"ש אשר לקחתי מיד האמורי (בראשית מח) ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כא) ועוד יש הרבה בתנ"ך, ב' בלשון „בעל" כמו בעל האשה לפי שהוא מושל באשה, בעל הבור, והרבה כזה, ג' בלשון „הויה" שנאמר על דבר אחד שנהיה לאחד, כמו כי תהיין לאיש, אשר לא היתה לאיש, וכאן והיתה לאיש, שמורה שהוא עליה מושל ושליט, וגם לשון „איש" יורה לפעמים על הממשלה כמו ה' איש מלחמה שפי' שה' הוא המושל על המלחמה, אלימלך איש נעמי (רות א' ג') ובלשון המשנה יש הרבה כמו אישי כ"ג (יומא) ויבדלו בהוראותיהם. לשון לקיחה יורה על שהשיג הדבר ע"י מעשה ידיו ולכן נקרא לקח. כמו כל לקיחה שבא למי שיקבל בידו, ושם בעל יורה שע"י מעשיו נעשה שנוי בגוף הדבר הנקנה כמ"ש וערוך הבעל, ואשר ניהם שנהיתה לו הוא שלא עשה בעצמו רק ע"י מעשה אחרים או ע"י איזה סבה נהיה הדבר שלו, ואיש יורה על שם חשיבות ומעלה, וכל הארבעה נמצאו בשליטת האיש על האשה. א' במעשה ידיו במאמר ובמתן, ב' כשיבא עליה שאז נעשה שנוי בגופה ובהכונתה. ג' כשתהיה לו ע"י מעשה זולתו שכותב לה ע"י סופר ועדים כנהוג, הד' שהיא במעלה כנגדה כי הוא מאכילה וכל עניני הבית יתנהלו בחכמתו לכן יקרא בשם איש. ומפני שגם בה יש מעלות שאין בו והוא כלכלת הבית וגדול הבנים לכן היא נקראת אשה, ולזה מכי יקח דרשו קדושי כסף שהוא מעשה על ידו, ובעלה דרשו על הבעילה שהוא מעשה ושנוי בגופה, והיתה זו קדושי שטר שנעשה ע"י זולתו ע"י סופר ועדים. ובקדושין יליף הא דבכסף בגז"ש קיחה קיחה משדה עפרון, ומ"ש בספרי כאן אמה העבריה שאינה נקנית בבעילה, פירש"י אם מסרה לביאה לשם שפחה אינה שפחה בכך, ומ"ש אשה שנקנית בביאה, ר"ל כדיליף לקמן מובעלה, ומ"ש יבמה תוכיח כו'. דילפינן מיבמה יבא עליה ביאה גומרת בה ואין דבר אחר גומר בה, ומ"ש ומה כסף שאינו מוציא, בגמ' יליף וכתב בכתיבה מתגרשת ואינה מתגרשת בכסף: והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר כבר כ' בל' מציאה יורה שנתגלה הדבר לעיני האדם בב"א, לכן יש להתבונן אחר שכבר לקחה לאשה ובא עליה אין ספק שראה אותה מקודם ומצאה חן בעיניו וע"כ לקחה. ואם יכוון הכתוב לומר שאבדה החן היה טוב בלשון המורה ע"ז, לכן מכאן התוכחה להמתלוננים מאבותינו שהיה דרכם בקחתם נשים לבניהם תקרו רק על המשפחה ועל הנהגת אביה ואמה ועל מדות הנערה. ורק קודם הנשואין היא

אפילו הקדיחה את תבשילו שנאמר כי מצא בה ערות דבר, אמרו ב"ה לב"ש (אם נאמר דבר למה נאמר ערוה ואם נאמר ערוה למה נאמר דבר שאם נאמר) [והלא כבר נאמר דבר. א"ל ב"ש והלא כבר נאמר ערוה א"ל בית הלל אם נאמר ערוה ולא נאמר דבר הייתי אומר מפני ערוה תצא ומפני דבר לא תצא ת"ל דבר ויצאה מביתו. ואם נאמר] דבר ולא נאמר ערוה הייתי אומר היוצאת מפני דבר תהיה מותרת להנשא והיוצאת מפני ערוה לא תהיה מותרת להנשא ואל התמה אם נאסרה מן המותר לה לא תהיה אסורה מן האסור לה [ת"ל ערוה ויצאה מביתו והיתה וגומ'] (ואם נאמר ערוה ולא נאמר דבר הייתי אומר מפני ערוה הוא מפני דבר לא הוא ת"ל ויצאה מביתו). ר' עקיבא אומר אפילו מצא אחרת נאה הימנה שנאמר אם לא תמצא חן בעיניו: וכתב לה: לשמה. מכאן אמרו כל גט שנכתב לשם אשה פסול, כיצד היה עובר בשוק ושמע קול הסופר מקרא איש פלוני מגרש את אשתו פלונית ממקום פלוני ואומר זה שמי וזה (אפשי כשם אשתו פסול לגרש בו) [שם אשתי פסול לגרש בו יתר מכאן] כתב לגרש את אשתי ונמלך מצאו בן עירו א"ל] שמי כשמו ושם אשתי כשם אשתו פסול לגרש בו יותר מכאן (אמרו) יש לו שתי נשים ששמותם שוים כתב לגרש בו את הגדולה לא יגרש בו את הקטנה יותר מכאן אמר ללבלר כתוב ואיזה שארצה אגרש פסול לגרש בו: וכתב אין לי. אלא כתב בדיו. מנין בסם ובסיקרא בקומוס ובקנקנתום ת"ל וכתב לה מ"מ: ספר. אין לי אלא ספר מנין עלי קנים עלי אגוז עלי זית עלי חרוב ת"ל ונתן מ"מ. א"כ למה נאמר ספר מה ספר מיוחד שהיא של קיימא [אף כל של קיימא] יצאו אלו שאינן של קיימא. ר' יהודה בן בתירא אומר מה ספר מיוחד שהוא תלוש מן הקרקע [אף כל שהוא תלוש מן הקרקע] יצא דבר שהוא מחובר לקרקע: כריתות (שיהא כריתות [שיהא כורת לעולם] מכאן אתה אומר האומר לאשתו הרי זה גיטך על מנת שלא תלכי לבית אביך לעולם על מנת שלא תשתי יין לעולם אין זה כריתות. על מנת שלא תלכי לבית אביך מכאן ועד שלשים יום על מנת שלא תשתי יין מכאן ועד ל' יום הרי זה כריתות. המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם אלא לפלוני ר' אליעזר מתיר וחכמים אוסרים: לאחר מיתתו של ר' אליעזר נכנסו ד' זקנים

התורה והמצוה

החתן רואה את פני הנערה, אבל נראה דור מתלבטנו א"א ע"ה כשרצה לקחת אשה לבנו יחידו אשר אהבו העיקר היה אצלו רק משפחת הנערה ואביה, והתן שהיה ממשפחתו ומבית אביו שידע צניעותם, ויותר מזה שסמך בזה על עבדו זקן ביתו ולא שלח את בנו עמו. וכתיב שם ויבאה יצחק האהלה שרה אמו, ואח"כ ויקח את רבקה ותהי לו לאשה, ואח"כ ויאהבה, וכן היה מנהג בנ"י בשבתם על אדמתם. והאהבה היתה כנטיעת עץ אשר הוא מגרגיר קטן וע"י מים יתדבק בארץ ובכ"י יגדל ויתעבה יותר, כן היתה האהבה שבתחלה היתה רק זיק האהבה שחול על חלמי לבו, וע"י כשרון המעשה נתוסף בו כ"י אהבה, ונמצא שעקר ההסכם היתה נגלית רק אחר הנשואין, וז"ש והיה אם לא תמצא וגו' שע"י שמצא בה ערוה שהוא דבר גנאי ומאום או מומין שבסתר או איזה פריצות לא תמצא חן הנתון לה שהמצאה, וגם השכל יחייב שטוב היה מנהג אבותינו. שאחרי שקודם הנשואין לא ידע האיש בבירור מזג האשה וכן האשה לכן בהכרח היה אולם ההסכם שנכון גם אם יהיה ע"ד הממוצע, אבל כפי מנהג החדש ילמדו הבנים מקודם איך לתפוש בלבבם זא"ז שיראו זל"ז אהבה אשר אין על עפר יסודה ורק במשלים ובמחזות על במת ישחק, ולכן כשיוודע להם אח"כ שהטעו זא"ז התקרר האהבה מעט מעט עד שיתכן שתהיה לאין ואפס, ואשר שאז היה הגרושין מצוי יותר גם טעם אחר בזה כי אז אחרי שראו שלא יהיו באהבה עוד חשו יותר מזה לתכונת הבנים שיולדו שלא יהיו בני שנואה. וד"ל. ומה שלא אמר הכתוב ושנאה כמ"ש בלאו האחרון מפני שעיקר בא הכתוב ללמד שלא ישוב לקחתה. ואם היה ביניהם שנאה רחוק הדבר אחר שכבר היתה לאחר שישאנה. אבל אחרי שלא גרשה רק מפני העדר מציאת חן בנקל שישנה דעתו: זהו ע"ד הפשט. ועתה נבאר הכתובים ע"פ דרשת הספרי והש"ס, שלב"ש יקשה ג"כ מ"ש שאחר הנשואין לא תמצא חן בעיניו כנ"ל. וע"כ יפרשו שהוראת חן האמור בכאן הוא כמו ונח מצא חן, שפי' שמצא חן וחסד שינצל ממי המבול והרבה כזה בתנ"ך. ויפרש שלא תמצא חן בעיניו שירחמנה לעבור על מדותיו, שהדבר מובן שבודאי עשתה איזה דבר שבשבילה נתעורר לגרשה, והכתוב יבאר למה לא יעבור על מדותיו בשביל שמצא בה ערות דבר, ופי' דבר ערוה, ומדלא כתיב כי ראה בה ערות דבר כמ"ש לעיל כי יראה בך ערות דבר, וכבר נתבאר לעיל שלשון מציאה הוא כשנתגלה הדבר בב"ד, כמ"ש בספרי כי ימצא בעדים שפי' שאיך יוכל להגלות הדבר לב"ד הלא הם יושבים על מדין אלא ע"כ בעדים. וכן כאן דכתיב כי מצא שנודע לו ע"י אחרים ואמר עוד דבר כדכתיב ע"פ שנים עדים יקום דבר שיהיה עדות בדבר, נמצא שלא התיר לגרשה רק ע"י ערוה ובדבר היינו ע"י עדים (ובזה יתיישב מה

להשיב על דבריו ר' טרפון ור' יוסי הגלילי ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא (ר' טרפון אמר הלכה וניסת לאחיו) [נענה ר' טרפון ואמר הרי שהלכה וניסת לאחיו של זה שנאסרה עליו] ומת בלא ולד האיך זו מתייבמת ולא נמצא זה מתנה על מה שכתוב בתורה וכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל הא למדת שאין זה כריתות, א"ר יוסי הגלילי היכן מצינו בתורה שמותרת לאחד ואסורה לאחד. אלא מותרת לאחד מותרת לכל אדם אסורה לאחד אסורה לכל אדם הא למדת שאין זה כריתות. ר' אלעזר בן עזריה אומר כריתות דבר הכורת בינו לבינה. א"ר יוסי (הגלילי) רואה אני את דברי ר' אלעזר בן עזריה. ר' עקיבא אומר וכי במה החמירה תורה בגרושה (או באלמנה. חמורה גרושה מאלמנה מה אלמנה קלה נאסרה מן המותר לה גרושה חמורה אינו דין שתהא אסורה מן האסור לה) [לכהן או בא"א לכל אדם חמורה א"א מגרושה ומה גרושה קלה אסור למותר לה א"א חמורה א"ד שתהא אסורה למותר לה] הא למדת שאין זה כריתות, ד"א הלכה וניסת לאחר והיו לו בנים ממנה [ונתארמלה או נתגרשה] וניסת לזה לא נמצאו בניו של ראשון ממזרים הא למדת שאין זה כריתות: בידה. אין לי אלא בידה

התורה והמצוה

שסקתו למה הוזכר שלא ישאנה אחר שנשאת שגא כיון שמצא בה דבר ערוה ובעדים בלא זה אסורה לו לעולם, אבל לפי דברינו שלא אמר הכתוב שראה בה רק שמצא ע"י עדים ונתברר אח"כ שבקר הדבר ולכן הוא רוצה להחזירה, ומ"ש שהמגרש מפני ש"ר לא יחזירנה עולמית הוא רק הק"ה ודעת בית הלל שא"כ היה נאמר כי מצא בה ערוה בדבר כדאי' בגמ' שם לכן יפרשו או ערוה או דבר כדאי' בספרי, וכונת הכתוב שמפני זה לא יעביר על מדותיו שהוא אדם שגם כשהקדיחה תבשילו לא יעביר על מדותיו. ור"ע יפרש שמילות החן בעיני אישות יורה על היופי וא"כ מה ענין החן אחרי הנשואין, לכן יפרש לשון מציאה הנאמר כאן כמו (במדבר יא כב) הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם שתרגומו היספקין להון. ופי' שהחן שהיה לה מקודם לא הספיק עתה מפני שראה אחרת נאה הימנה, וז"ש בעיניו פי' בשביל שראה בעיניו יפה ממנה, ומ"ש כי מצא בה ערות דבר הוא כמו או מצא בה ערוה או דבר כנ"ל. ולהסביר הדבר מה שיתכן שבנות ישראל יהיו קלות שערך אצל אם יראה אחרת נאה הימנה או שהקדיחה תבשילו שתתיר התורה לגרשה, אבל משפטי ה' אמת כנ"ל ורצה השי"ת שבני ישראל יהיו יחד עם נשותיהם חיי רצון ולא חיי הכרח. ואם לא היה יכולת בידו לגרשה היה כ"א מתאונן על חייו שבהכרח יחיה עם אשה אשר לא תמצא חן בעיניו, אבל כשי"ל יכולת לגרשה כ"ז שלא תאבד כל החן שהיה לה הספיק למנעו מזה, כחשבו שאם ישא אחרת גם היא לא תהיה טובה הימנה, וכ"ז שלא גרשה בהכרח הוא חיי רצון. ונסביר הדבר במשל קטן. אם יתרצו לאיש שישב בבית יום א' לעונש יחשב לו, ומרצונו ישב כלוא בבית כמה ימים ויחשב לו עוד לענג ונחת: **וכתב לה ספר** וכתב לא מיותר דהו"ל לכתוב ונתן ספר כריתות נלמד שצריך לכתוב הגט בשבילה וז"ש בספרי וכתב לה לשמה: **עוד שם** וכתב אין לי אלא כתב בדיו בסם וסיקרא וכו' ת"ל וכתב לה מ"מ. ואינו מובן. ונ"ל דבכל מקום שנאמר כתיבה שעניינו על ספר הוא רק בדיו ולמדו חז"ל מהנאמר (ירמיה לו יח) ואני כותב על הספר בדיו אבל בכל מקום בא הכתיבה להתקיים לכן צריך דיו שהוא דבר המתקיים (אף דאמרינן בסוטה י"ז ע"ב שאינו כותב בקומוס וקנקנתום מפני שאינו יכול למחוק לא שהם מתקיימים יותר מדיו אלא שרושמים בגוף הקלף או הגייר ואף אחר המחיקה נשאר הרושם אבל להתקיים במראיתו הוא רק דיו) אבל הגט כתיבתו אינו שיהיה נראה ביד האשה שאם כן למה צריך כתיבה לשמה אלא שהכתיבה הוא לשעת הגט שבלעדו לא התגרש וא"כ אחרי שהוא רק לשעה אין ללמוד משם שרק בדיו משום שהם היה נכתב להתקיים (וזה יתיישב הא דממעטין שלא בדיו במשנה משום ומחק ולמה לא נלמד מדכתיב שם וכתב וגם בספר אלא משום שהם ג"כ אין הכתיבה להתקיים רק למחוק משום הכי צריך למעט מומחק) וזה שאמר בספרי וכתב לה פירש שמזה למדנו שהכתיבת תהיה לשמה מזה נלמד שאינו להתקיים ואפילו הכי ממעט אם כתב במי פירות ובכל דבר שאינו מתקיים שדבר שאינו מתקיים כלל לא מקרי כתיבה כלל: **עוד שם** אין לי אלא ספר מנין עלי קנים ת"ל ונתן מ"מ ופירש דספר מקרי קלף אבל מדלא כתיב ונתנו בידה רק ונתן נלמד מ"מ הייט כל מה שיתן: **עוד שם** אין לי אלא בידה מנין לרבות גגה חצרה כו' פי' דלפעמים יבא שם יד על היד ממש ולפעמים גם על הרשות כמו ויקח את כל ארצו מידו אבל אם כפשוטו היה לומר ובידה יתן להקדים יד לנתינתו שאז היה נלמד שהעיקר הוא קבלתה ומדהקדים ונתן לידה נלמד שהעיקר הוא נתינתו וקבלתה אף ביד שהוא רשותה. ומ"ש ר"ע אומר וכי במאי החמירה תורה כו' פי' אם גרשה וא"ל הרי את מותרת לכל אדם חוץ מפלוני ומת המגרש ואותו פלוני שנגדו לא גירשה הוא כהן ונמצא שהאשה הזאת היא לכ"ע גרושה ולגבי כהן הזה היא רק אלמנה ולפ"ה אסור הכהן לישא אותה משום דהוה גרושה לגבי אחרים, והוא נלמד מדכתיב ואשה גרושה מאישה אף שאינה מותרת לכל אדם רק שנתגרשה מבעלה אסורה לכהן וכ"ש שאם המגרש חי שתהיה אסורה להנשא לכ"א מפני שהיא באיסור

מִבֵּיתוֹ: ב וְיָצְאָה מִבֵּיתוֹ וְהָלְכָה וְהָיְתָה לְאִישׁ־אַחֵר:
ג וּשְׂנֵאָהּ הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן
בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ אוֹ כִי יָמוּת הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן אֲשֶׁר־
לְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה: ד לֹא־יוּכַל בַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר־
שִׁלְּחָהּ לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ לִהְיוֹת לוֹ לְאִשָּׁה אַחֲרֵי אֲשֶׁר
הֻטַּמָּאָה כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא תַחֲטִיא אֶת־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה: ס ששי ה כִּי־יִקַּח
אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַּצָּבָא וְלֹא־יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל־

בעל הטורים

(ג) ספר כריתת ג' הרי בהאי ענינא ואידך (ישעיה נ) ספר כריתות אמכם. זהו שאמרו ספר כורתה ואין דבר אחר כורתה ולכך כתיב הלא זמני ספר כריתת. אע"פ שהאשה נקנית בג' דרכים אין דבר אחר כורתה אלא ספר. מביתו ויצאה. לומר שיהא יוצאה משכונתו כשהיא נחשבת ולא כוח. או כי ימות האיש האחרון ולא אמר השני לומר שהוא אחרון שהם נשאת לשני ומת לא תנשא עוד דבתרי זמני הוי חזקה: (ד) ולא תחטיא. וסמיך ליה כי יקח איש אשה. שהיא מצלת את האדם מן החטא: (ד) נחלה וסמיך לי' כי יקח לומר בית והון נחלת אבות וגו' (משלי יט) אבל כי יקח איש אשה מה' אשה משכלת. ועוד לומר שהוגנת אשה תמקרקעי. ועוד לומר שהוזהבה לנהוג לקנות בג' דרכים: (ה) לכל דבר נקי. לומר שיהיה נקי כדבור ככסיא דאמרי' בכל

שפתי חכמים

כרא"ם ואין ראוי להאריך: פ פי' אין זה השני כנושא אותה בן זוגו של ראשון שגרשה בן זוגו פירוש דומה לו דהא לא כן אחר ל"ל: צ דאל"כ ואם שנאה האיש האחרון מבעי ליה: ק פי' דאין לומר כמשמעו אם נשאת לאיש דא"כ הוה משמע דוקא אם נשאת לאיש אסור להחזיר את גרושתו מן האירוסין מותר להחזיר וזה אינו דהא כתיב ושלחה מביתו ויצאה מביתו והלכה והיתה וגו' והיתה משמע הויה שהוא לשון קדושין ש"מ דאף גרשה מן האירוסין אסור להחזיר א"כ אחרי אשר הוטמאה ל"ל אלא לרבות סוטה שנסתרה כלומר אחרי שהוא ספק שמא הוטמאה לא יבא עליה עד שישקנה מים המאררים. ואע"ג דאיכא סוטה שנסתרה בהדיא כתיב בה טומאה דאמרינן במסכת סוטה (דף כ"ח) ונטמאה ג' הד לבעל וחד לבועל וחד לתרומה כבר תירצו בגמרא דאיצטריך קרא דהכא למיקם עלה בלאו: ר (ג"א) דאל"כ כי יקח איש כתוב

רש"י

(ב) לאיש אחר. (גיטין צ) אין זה בן זוגו של ראשון הוא הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניסה: (ג) ושנאה האיש האחרון. הכתוב מבשרו שסופו לשנאתה צ ואם לאו קוברתו שנאמר או כי ימות: (ד) אחרי אשר הוטמאה. (יבמות יא) לרבות סוטה ק שנסתרה: (ה) אשה חדשה. שהיא חדשה לו ר ואפילו אלמנה פרט למחזיר גרושתו: ולא יעבור עליו. דבר הצבא: לכל דבר. (ספרי. סוטה מ) שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים

ספרי

מנין לרבות גגה חצרה וקרפיפה ורחובה ת"ל ונתן מ"מ, א"כ למה נאמר ידה אלא מה ידה מיוחדת שהיא רשותה כך כל דבר שהיא רשותה: (ונתן בידה) ושלחה מביתו. עד שיאמר לה זה גיטך. מכאן אמרו הזורק גט לאשתו ואמר לה כנסי שטר או שמצאתו מאחריו קוראה והרי היא גיטה אינו גט עד שיאמר לה הא גיטך:

קלד (ב) ויצאה מביתו. מלמד שהאשה יוצאה מלפני האיש: והלכה

התורה והמצוה

א"א לגבי האחד שאינו מגרשה נגדו: ושלחה מביתו מיותר דמדכתב וכתב לה ספר כריתות וגו' ש"מ שנתבטל הקשר שביניהם ואח"כ והיתה לאיש אחר, אלא למדרש דאף אם נתן לה ספר כריתות צריך גם לשלחה מביתו ואת הדבר שאומר שנותן לה הספר בתורת גירושין:

קלד (ג) ויצאה מביתו מיותר ודרש בספרי מלמד שהאשה יוצאת כו' פי' שאסורה לדור עמו בחצר אחת: והלכה והיתה והלכה מיותר למדרש שכשנשאת צריכה עוד להגון ולהתרחק יותר שמקודם שנשאת היתה מותרת לדור עמו במבוי א' ועתה מפני תומר א"א צריכה להתרחק מכל המבוי: לאיש אחר פרש"י ז"ל והוא מ"ש הספרי כבר קראתו התורה כו' ומ"ש יכול אף שקלקלה כו' ת"ל וכתב ס' כוס מיכתב הראשון וכתיב שם ויצאה והיתה דריש דוקא שאתקדשה לשני שצריכה ממנו גט או אסורה לחזור

גֵּט פִּטּוּרִין וְיִתֵּן בִּידַהּ וְיִפְטְרִנַּהּ מִבֵּיתֵהּ: ב וְתִפּוֹק מִבֵּיתֵהּ וּתְהַךְ וּתְהֵי לִגְבַר אָחֳרָן: ג וְיִסְנְנַהּ גַּבְרָא בַתְרָאָה וְיִכְתּוֹב לַהּ גֵּט פִּטּוּרִין וְיִתֵּן בִּידַהּ וְיִפְטְרִנַּהּ מִבֵּיתֵהּ אוֹ אֲרֵי יְמוּת גַּבְרָא בַתְרָאָה דְּנַסְבַהּ לֵהּ לְאִנְתּוּ: ד לֵית לַהּ רְשׁוּ לְבַעְלַהּ קַדְמָאָה דִּי פַטְרַהּ לְמִתַּב לְמִסְבַהּ לְמֶהֱוֵי לֵהּ לְאִנְתּוּ בָּתַר דִּי אִסְתְּאָבַת אֲרֵי מְרַחֲקָא הִיא קֳדָם יְיָ וְלָא תְחַיֵּב יָת אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחְסָנָא: ה אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא חֲדַתָּא לָא יִפּוֹק בְּחֵילָא וְלָא יֶעְבַּר עֲלוֹהִי לְכָל פִּתְגָּם פָּנֵי יְהֵי

ספרי

והיתה לאיש אחר. שלא תנשא עמו בשכונה: אחר. כבר קראתו התורה אחר:

קלה (ג) ושנאה האיש האחרון. הכתוב מבשר שעתיד לשנאותה: או כי ימות האיש האחרון. הכתוב מבשר שעתידה לקוברו (אין לי אלא גרושה אלמנה מנין ת"ל או כי ימות האיש האחרון. אם סופנו לרבות אלמנה מה ת"ל גרושה. אלמנה מותרת ליבם גרושה אסורה ליבם) [אם נאמר גרושה למה נאמר אלמנה, גרושה אסורה ליבם אלמנה מותרת ליבם]. יכול אף שקלקלה (על בעלה) לאחר שנתגרשה תהא אסורה לחזור לו ת"ל וכתב לה ויצאה. היוצאה בגט תהא אסורה לחזור לו ולא שקלקלה (על בעלה) תהיה אסורה לחזור לו:

קלו (ג) ומנין לנותן לגט ליבמתו שאסורה לחזור לו ת"ל לא יוכל בעלה הראשון. ומנין לאשה שהלך בעלה למדינת הים ואמרו לה הרי מת בעליך וניסת ואח"כ בא בעלה (הלא מזה ומזה וצריכה גט מזה ומזה) [שצריכה גט מזה ומזה שתצא מזה ומזה] תלמוד לומר לא יוכל בעלה הראשון (אשר שלחה) לשוב לקחתה להיות לו לאשה: אחרי אשר הטמאה (אשר שלחה). אין לי אלא מן הנשואים לנשואים (לאירוסים מן האירוסים) מן האירוסים לנשואים ומן הנשואים לאירוסים [לאירוסין מן האירוסין] מנין ת"ל לא יוכל בעלה (הראשון לקחתה לא יוכל הראשון לקחתה את אשר שילח) [לקחתה, הראשון לקחתה אשר שלחה לקחתה לשוב לקחתה]. ר' יוסי בן כיפר אומר משום רבי אלעזר בן עזריה מן האירוסין מותרת מן הנשואין אסורה שנאמר אחרי אשר הוטמאה. וחכ"א בין מן האירוסים ובין מן הנשואים אסורה. א"כ למה נאמר אחרי אשר הוטמאה לרבות סוטה שנסתרה: [כי תועבה היא לפני ה']. וכן הוא אומר לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו וגו': כי תועבה היא. ר' יהודה אומר היא תועבה ואין הולד תועבה: ולא תחטיא את הארץ. להזהיר ב"ד על כך:

קלז (ה) כי יקח איש אשה חדשה. אין לי

התורה והמצוה

ומ"ש ומנין לנותן גט ליבמתו כו' פי' קודם שיבמה אבל אחר שיבמה הרי היא כאשתו שמותר להחזירה, ודרים מאשר שלחה שהוא מיותר דכבר כתיב שהראשון שלחה, אלא לרבות שיש אחה שתיכף אחר שליחותה אף שלא ניסת עדיין אסורה לחזור לזה והיא היבמה שכיון שנתן לה גט קודם שיבמה אסורה עליו משום אשת אחיו (ועי' יבמות נב ב'), ומ"ש ת"ל לא יוכל כו' האי דרשה אסמכתא שאינה אלא תקנה וגזרת חכמים: אחרי אשר הוטמאה הטומאה הוא הפך הטהרה כי הטהרה יורה על זכות הדבר והטומאה יורה על עכירת הדבר, ולכן יכנה אותה בשם טומאה לבעלה הראשון מפני שאחרי שכבר נשאת לאחר לא תהיה אהבתה אליו צלולה רק עכורה, ויאמר שדבר זה הוא רע ומתועב בעיני ה' וגם הוא רע להברת בני האדם כמ"ש (ירמיה ג' א') הלא חנוף תחנף הארץ, וז"ש ולא תחטיא את הארץ כמ"ש הראשונים שמביא לדברים מהועבים להחליף נשותיהם והעשירים יתנו עיניהם בנשי העניים להטעות את העני בדחקו שיגרש את אשתו על זמן ידוע בעד בצע כסף ומבטיחו שתשוב אליו עוד ואח"כ בראותה שטוב לה לישב בבית העשיר לא תשוב אליו וקנאה חמת גבר ויקח נקמתו ויבא לידי ש"ד, וע"פ זה נתפרש מה שסמך לזה הענין שאם איש לקח אשה חדשה לא יצא בצבא מהטעם שקרוב לענין הראשון כי אחרי שהאהבה ביניהם חדשה המחוקק לבקרו במערכה ופן יראו אותה שרי הצבא ויסבבו מות לבעלה בכדי לקחתה, ואח"ז כמך הגווי שלא יחבול רחים ורכב שלא ליקח בחבלה כלים שעושים בהם אוכל נפש, כי כאשר יראו בני הבית שיחסר להם רעה מעניני אוכל נפש יקומו נגדו ויבא לידי רציחה, והפה הכתוב רחים ורכב שקרוב הדבר כשיבא לקחתם שיקחו בני הבית האבן וימיתו אותו וזהו כי נפש הוא חובל ואמר בספרי להגיד מה גרם, ובכפרי דרים הוטמאה מלבון טומאה ממש, ור"ל או אחרי אשר הוטמאה והם שני לאוין יזהיר במחזיר גרושתו משנשאת, ויזהיר במחזיר אשתו שנטמאה בזנות:

קלז (ג) כי יקח איש אשה חדשה ע' רש"י ע"פ הספרי והגמ': נקי יהיה לביתו הפשטנים יפרשו שיהיה נקי ממס כדי שישמח אבל הי"ל עמר בביתו ולא לביתו, והנכון כדברי רז"ל שהוא דבר בפ"ע. וזה

כי

דְּבַר נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אֶחָת וְשִׂמַּח אֶת־אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־לָקָח׃ ו לֹא־יַחֲבֹל רֵחַיִם וָרָכֶב כִּי־נֶפֶשׁ הוּא חֹבֵל׃ ס
ז כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמֶּר־בּוֹ וּמְכָרוֹ וּמֵת הַגַּנָּב הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס

בעל הטורים

יודעין כלה למה היא נכנסת לחופה וכו'. ד"א לכל דבר נקי יהיה לביתו שהנושא אשה מוחלין לו על כל עונותיו. נקי יהיה לביתו שנה ס"ת שם של ד' אותיות לומר שהשם מעיד עליהם ומגיד שיהיו היתרה. ושמח מנין ימים של ושמח חייב בהשמיע המטה בשנה שכן כל ימות השנה חוץ מיה"כ. הפסוק מתחיל בכי יקח ומסיים בקיחה לומר נשא אשה בבחרותו ישא אשה בזקנותו. אשתו אשר לקח וסמיך ליה לא יחבול לומר לא יחבול אשתו בתשמיש המטה. ד"א על שם שהאשה היא משכון של אדם דכשון נדרים אשתו של אדם מתה: (ו) כי נפש הוא חובל כי ימצא איש גונב. לומר שהגונב נוטל נפשו של אותו שגונב ממנו כענין שנאמר (משלי כב) וקבע את קובעיהם נפש: (ז) כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל ר"ת בני' זהו יוסף:

שפתי חכמים

יצ"ל: ש פירוש עליו דכתיב בקרא מיעוט הוא דוקא עליו לא יעבור כל דבר השייך לצבא אבל על אחר עובר: ת פי' מלת יהיה רבוי הוא הוסיף לו הויה אחרת להיות כזה דהיינו כבונה בית ונטע כרם וחללו ולא עלתה לשם שנה לחינוך וחילול שהם שוים לכונס אשה ולא עלתה לו שנה לחופתו שלא יזוז ממקומו ה"ה נמי גבי חינוך והילול: א פי' בחיר"ק תחת השי"ן אלא של ושמח פי' בקמ"ץ תחת השי"ן: ב ר"ל דלא יחבול משמע דאסור למשכן אותו בב"ד וזה אינו דהא מדהולך להזכיר השב תשיב לו את העבוט ש"מ דמותר להשכין ומתרץ דמה דכתיב כאן לא יחבול ר"ל אם בא למשכנו כו' כגון שבתחלה הלוהו בלא משכון ועכשיו בא למשכנו כו': ג משום דר"ל מ"ש כי נפש הוא חובל משמע כל דברים שעושה בהם אוכל נפש וא"כ למה נאמר רחים ורכב דהא בחד סגי דהא תרווייהו כלי אוכל נפש הם אלא כדי ליתן לאו על רחים לחוד ועל רכב לחוד ואע"פ שזה צריך לזה מ"מ הואיל ושני כלים הם עובר על כל אחד ואחד: ד הולך

רש"י

ש אבל החוזרים מעורכי המלחמה על פי כהן כגון בנה בית ולא חנכו או ארש אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים: יהיה לביתו. (שם) אף בשביל ביתו ת אם בנה בית וחנכו ואם נטע כרם וחללו אינו זז מביתו בשביל צרכי המלחמה: לביתו. זה ביתו: יהיה. לרבות את כרמו: ושמח. ישמח את אשתו ותרגומו ויחדי ית אתתיה והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגום של ושמח א אלא של ושמח: (ו) רחים. היא התחתונה: רכב. היא העליונה: לא יחבל. אם בא למשכנו על חובו בב"ד ב לא ימשכנו בדברים שעושין בהן ג אוכל נפש (ב"מ קיג): (ז) כי ימצא. (ספרי) בעדים והתראה ד וכן כל ימצא שבתורה: והתעמר בו. אינו חייב עד

ספרי

אלא בתולה מנין לרבות (ארוסה ושומרת יבם [נ"א אלמנה וגרושה]) תלמוד לומר ושמח את אשתו מ"מ. א"כ למה נאמר חדשה מי שחדשה לו פרט למחזיר גרושתו (ואלמנה לכהן גדול וגרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל בת ישראל לנתין ולממזר): לא יצא בצבא. יכול לא יצא בצבא אבל יספיק כלי זיין ומים ומזון ת"ל ולא יעבור עליו לכל דבר.

שומע אני אף בנה בית ולא חנכו נטע כרם [ולא] חללו ארש אשה [ולא] לקחה ת"ל עליו [עליו] אינו עובר אבל עובר הוא על אלו: נקי יהיה לביתו. זה ביתו: יהיה. זה כרמו: ושמח את אשתו. זו אשה: אשר לקח. להביא את יבמתו:

קלח (ו) לא יחבול רחים ורכב. אין לי אלא רחים ורכב (המיוחדים) מנין לרבות כל דבר ת"ל כי נפש הוא חובל. א"כ למה

התורה והמצוה

כי כבר נאמר (דברים כ ה) מי האיש אשר בנה בית ולא חנכו ילך וישוב לביתו. אבל אינו נקי לגמרי רק הוא מספיק מים ומזון, אבל אם חנכו הוא נקי מכל דבר, ומדהי"ל לכתוב נקי הוא לביתו וכתיב יהיה מרבה אף שנטע כרם וחללו גם הוא נקי:

קלח (ו) לא יחבול רחים ורכב כי נפש הוא חובל תרגם אונקלוס ארי בהון מתעביד מזון לכל נפש, ובש"ס (ב"מ קט"ו) במשנה לא רחים ורכב בלבד אלא כל דבר שעושים בו אוכל נפש, וא' מהמפרשים פי' כי נפש הוא חיי הנפש שהוא כל כלי האומן שמתפרנס על ידם, כי אם יקח כלי אומנתו במה יעשה עבודתו, והשכל יסכים לפירושו. וגם הובאה הדעה הזאת בטוח"מ (סי' צ"ז סעיף מז) בשם הרמ"ה, אבל הש"ע השמיטה והרמ"א ז"ל כתב כפי' שמותר למשכנם, ויש להבין למה באמת לא פי' חז"ל כן, אבל אחר העיון גדלה אשר היא לחז"ל מלפרש כן, מפני שבימים הקדמונים ובפרט במדינות אשיה לא היה בית אשר אין שם רחים ורכב לטחון בו וא"כ לא היו הרחים כלי אומנות כלל רק כמו סגר ובריח, ואף שהיודע בטיב העולם

לְבֵיתֵהּ שַׁתָּא חֲדָא וִיחַדֵּי יָת אִתְּתֵהּ דִּי נְסַב׃ ו לָא יִסַּב מַשְׁכּוֹנָא רֵחַיָּא וְרִכְבָּא אֲרֵי בְהוֹן מִתְעֲבֵד מְזוֹן לְכָל נַפְשׁ׃ ז אֲרֵי יִשְׁתְּכַח גְּבַר גָּנֵב נַפְשָׁא מֵאֲחוֹהִי מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתַּגַּר בֵּהּ וִיזַבְּנִנֵּהּ וְיִתְקְטֵל גַּנָּבָא הַהוּא וּתְפַלֵּי עָבֵד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃

ספרי

נאמר רחים ורכב מה רחים ורכב שהם מיוחדים שהם שני כלים ועושים מלאכה אחת וחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו כך כל שני כלים שמשמשים מלאכה אחת חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו׃ כי נפש הוא חובל. להגיד מה גרם׃

קלט (ז) כי ימצא. בעדים׃ איש. פרט לקטן׃ גונב נפש מאחיו. ולא מעכו"ם׃ מבני ישראל. (להביא את הגונב בנו ומכרו שהוא חייב דברי ר"י בן ברוקא וחכ"א הגונב בנו ומכרו פטור) [להוציא מי שחציו עבד וחציו בן חורין]׃ והתעמר בו. מגיד שאינו חייב עד שיכניסנו לרשותו. ר' יהודה אומר עד שיכניסנו לרשותו וישתמש בו שנאמר והתעמר בו ומכרו׃ ומת. בסתם מיתה האמורה בתורה בחנק. (ההוא ולא הגונב מי שחציו עבד וחציו בן חורין)׃ [הגנב. להביא הגונב בנו ומכרו שהוא חייב דברי ר"י בן ברוקא וחכ"א הגונב בנו ומכרו פטור]׃ ובערת הרע מקרבך. בער עושי הרעות מישראל׃

התורה והמצוה

העולם אין נצרך להביא ראיות עכ"ז נציג ראיה אחת, כי במס' כתובות במשנה אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה מכבסת ומבשלת שחשב הטחינה עם האפיה ואף הקדימה, ולא תאמר כי מפני שהכינה הוא קודם אפיה לזה חשבה קודם, אבל אם לא היתה מהמלאכות הבזויות לא היה מוטל על האשה, וע' ב"ב גבי המוכר את הבית מכר וכו' שנראה ג"כ ראיה ומה שאמר איוב (לא י') תטחן לאחר אשתי. שמשמע שתהיה טוחנת לאחר בשכר, פי' כי הטחינה היא מלאכה כבדה ובזויה כמ"ש (שמות יא) מבכור פרעה היושב על כסאו עד בכור השפחה אשר אחר הרחים שתפס ב' הקצוות, ומי שלא הי"ל שפחה גם לא היה רוצה שתטחן אשתו היה שוכר איזה אשה עניה, וא"כ אינו רק מפני שהוא כלי שעושים בו אוכל נפש, ודע שלשון חבלה הנאמר בכאן ובכ"מ הוא משכון שלא בשעת הלואה או ע"פ שליח הב"ד או שהב"ד יצוה להלוה בעצמו שיתן למלוה ובזה האזהרה על הב"ד שלא יצוו ליתן זאת למשכון, אבל אם נותן לו מעצמו משכון בשעת הלואה שאינה נקראת חבלה רק עבוט כאשר יבא להלן מותר׃

קלט (ז) כי ימצא איש גונב נפש כבר נאמר בפ' משפטים וגונב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת, ונשנה כאן בשביל שיש פרטים שלא תלמד רק מכאן ויש שנלמדו מהנאמר שם, ואשר נלמד משם הוא, א' מדכתיב שם ומכרו ונמצא בידו, דקאי ונמצא על ומכרו נלמד שנצרך עדים על המכירה. כי כבר נתבאר שכל ל' מציאה הנאמר בענינים האלה הוא בעדים, ב' מדכתיב שם איש שהוראתו גדול, ואין למעט אשה וקטן מדכתיב כאן נפש שיש במשמעו גם אשה וקטן, לכן ממעטין רק קטן שאינו בר קימא שהוא בנולד קודם זמנו, ג' מדכתיב שם ונמצא בידו אחר המכירה ושלא כבר מכרו, מזה נלמד שאינו חייב על המכירה אם לא שקודם המכירה הכניסו לרשותו, ומכאן נלמוד, א' שנצרך עדים על הגנבה שהסמיך המציאה אל הגנבה, ב' שהגונב יהיה גדול בר עונשין, שאיש שהוא מורה על הגדול קאי על הגונב, ג' מדכתיב נפש מרבינן אף אשה וקטן רק אם הוא בן קימא כנ"ל, ד' למעט שאם הגנב הוא עכו"ם, ה' מדאמר והתעמר בו ואין עמור רק לשון עבודה נלמד שאינו חייב רק אם עשה בו מלאכה קודם שמכרו, ומחלוקת ר"י וחכמים רק אם נצרך שיהיה בהעבודה שוה פרוטה, ודע שבמקום שאמרנו שהוא פטור הוא רק שאין עונשו מסור לב"ד אבל הנה בודאי ענוש יענש בכל דור לפי משפט הארץ, ויש רמז בכאן למסחר עבדים שסמך לזה פ' שמירת הצרעת, שידוע שמביאים את העבדים מארץ כוש שבחלק אפריקא, ומוליכים אותם מרחק רב בהנהגה אכזריה מאד במזון רע ובמלבושים רעים ומפימים עליהם מספר עד שעי"ז ילקו בצרעת ממארת המתדבקת מאד, וזה שרמז שמלבד וגונב נפש מישראל גם השמר בנגע הצרעת שלא ידבק בך ע"י שתקנה עבדים מסוחרי האדם אלה, ויש לחדש דבר בסמיכת זכירת מעשה מרים לענין הצרעת שיהיה ג"כ רמז למסחר העבדים, וזה שמ"ש בפ' (במדבר י"ב) כי אשה כושית "לקח" פי' קנה, היינו שקנה מסוחרי העבדים אשה כושית אשר גנבוה מארץ כוש ועשאה בת חורין והכניסה תחת כנפי השכינה, ודברה מרים במשה על הדבר הזה, א' שבקנותו מהם הוא מחזק ידם, ב' שמא תדבק בבנ"י הצרעת ח"ו מהאנשים הכושים, ואהרן השיב שאין להרהר במשה שעשה ע"פ הדבור, [אף שאמר ותדבר מרים ואהרן במשה שמייחס דברו אבל מדלא נענש אהרן, נראה שהוא לא דבר לחובה ורק מפני שלא מיחה במרים לכן חשב הכתוב כמו שגם הוא דבר]. ואמרה הרק במשה דבר שלא גם בנו דבר ומדוע לא הודיע ה' זאת גם לנו, ולזה נלקה מרים

ח השמר בנגע־הצרעת לשמר מאד ולעשות ככל אשר־יורו אתכם הכהנים הלוים כאשר צויתם תשמרו לעשות׃ ט זכור את אשר־עשה יהוה אלהיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים׃ ס י כי־תשה ברעך משאת מאומה לא־תבא אל־ביתו לעבט עבטו׃ יא בחוץ תעמד והאיש אשר אתה נשה בו יוציא אליך את־

בעל הטורים

(י) כי תשה ברעך סמך לצרעת לומר שעל ידי זה בא הצרעת שאומר לו הבינו השאילני כלי שלך והוא אומר אין לי ונמתר־

רש"י

שיתמהמה בו: (ח) השמר בנגע הצרעת. שלא תתלוש סימני טומאה ולא הקוץ את הבהרת: ככל אשר יורו אתכם. אם להסגיר אם להחליט אם לטהר: (ט) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים. (ספרי) אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לשון הרע זכור העשוי למרים שדברה באחיה ולקתה בנגעים: (י) כי תשה ברעך. תחוב לחברך: משאת מאומה.

שפתי חכמים

לפרש שלא תאמר כיון דכמגלא בידו תלה רחמנא אפי' ליכא עדים בשעה שגנבו קמ"ל דהכא מיירי בעדים דאל"כ יכול לומר שלא גנבו אלא הוא מכר את עצמו: ה מפני שבתלישת סימני טומאה או בקציצת הנגע עצמו לא יוכל הכהן להבחין את הנגע אם הוא טהור או טמא: ו דאל"כ מה ענין זה לזה ול"ל דרש"י בא להורות דכתיב בקרא גבי נגע צרעת לשמור מאד כ"ל וע"ז פירש אם באת להזהר שלא תלקה כו': ז ויהיה פי' תשה מלשון לא תהיה לו כנושה והרגומו ארי תרשי גם זה לשון חוב הוא כמו ממרי רשויתך פארי אפרע

ספרי

קמ (ח) השמר. זה לא תעשה: בנגע. זה שער לבן: הצרעת. זו מחיה, אין לי אלא (עד שלא נזקק לטומאה משנזקק לטומאה מנין) [כולם מנין אפילו מקצתם] ת"ל לשמור מאד ולעשות, אין לי אלא נגעי אדם נגעי בגדים ונגעי בתים מנין ת"ל ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים, אין לי אלא מתוך החלט מתוך הסגר (מנין ת"ל כאשר צויתם. אין לי אלא כולם מנין אף מקצתן ת"ל לשמור ולעשות. פושט אתה בא והולך ואי אתה תופש שמא הלכה לה צרעתו) [ועד שלא נזקק לטומאה מנין ת"ל כאשר צויתים: תשמרו לעשות. לעשות אי אתה עושה אבל עושה אתה בסיב שע"ג רגליו ובמוט שעל כתפיו ואם עברו עברו]:

קמא (ט) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים. וכי מה ענין זה לזה (נסמ־

התורה והמצוה

תיכף בצרעת מדה כנגד מדה, נגד פשעת הצרעת, וזה שצוה לזכור מעשה מרים שהדע שיש חשש דביקות הצרעת ע"י עבדים מארץ כוש, ומה שהיו ישראל לוקחים עבדים כאמור (ויקרא כה) זהו מהגוים אשר סביבותיהם או מבני התושבים שהם אינם רחוקים מהם בהכונתם, וגם כאשר קנו עבד ושפחה מחויבים היו להכניסם בברית ונחשב כאחד מבני ישראל, רק שהיו פטורים ממ"ע שהז"ג כנסים, והמכה אותם והמקללם יענש, וגם אם הכה אותו אדונו בראשי אברים שאינם חוזרים יצא להירות, ואם מת ע"י הכאה יענש, ולוה שיונח עבדך ואמתך כמוך. גם שישמח בחגו ובשמחתו כמ"ש (דברים טז יד) ושמחת בחגך אתה כו' ועבדך ואמתך:

קמ (ח) השמר בנגע הצרעת. הרמב"ם ואחריו נמשכו כל המפרשים לפרש שצוה ה' לעשות בהצרוע כדין שיסגר וישב מחוץ למחנה. ולא ישאו לו פנים אפי' הוא מלך כנודע מעוזיהו המלך, וזה שהסמיך לפ' זו זכירת מרים שאף שהיתה אחות משה ואהרן והעם היו נחפזים ללכת, ועכ"ז נסגרה שבעת ימים והעם לא נסע, ויש להפלא מאין הוציאו כמה אזהרות ודינים כמבואר בספרי, אבל אחר העיון לא יתכן כדברי המפרשים מפני ג' דברים, א' שא"כ היה נאמר השמר בהצרוע ומדאמר בנגע משמעו שהצווי על הצרוע שישמור בהצרעת, ב' שהסגר מרים לא בשביל הצרעת היתה כי צרעתה היה גדול כ"כ עד שאלו לא נרפאת מיד היתה מתה כדכתיב אל נא תהי כמת וכאשר משה התפלל עליה תיכף נתרפאה, והסגר הוא מטעם האמור שם ואביה ירק וגו' שהיה רק כדרך נזיפה, ג' אם אשר עשה יורה על ההסגר הי"ל לומר אשר נוה ל־ עשות למרים, כי העונש אשר לא יבא ע"י מעשה אדם יקרא שה' עשה, כמו אשר עשה לפרעה, אבל ההסגר

ח אסתמר במכתש סגירו למטר לחדא ולמעבד ככל די ילפון יתכון כהניא לואי כמא די פקדתנון תטרון למעבד: ט הוי דכיר ית די עבד יי אלהך למרים בארחא במפקכון ממצרים: י ארי תרשי בחברך רשו מדעם לא תעול לביתה למסב משכונה: יא בברא תקום וגברא די את רשי בה יפק לוהך ית משכונא

ספרי

הפנין אלנו) [סמכו ענין לו] ללמדך שאין נגעים באים אלא על לשון הרע. והרי דברים ק"ו ומה מרים שלא דברה אלא שלא בפניו של משה ולהנייתו של משה ולשבחו של מקום ולבנינו של עולם כך נענשה כל המדבר בגנותו של חברו ברבים על אחת כמה וכמה: בדרך. בשעת טרופיכם: בצאתכם ממצרים. בשעת גאולתכם (אלא שתלה הכתוב הכל) [ועכבו הכל בשבילה] וללמדך שכל זמן שהיו הדגלים נוסעים לא היו הולכים עד שמרים מקדמת לפניהם. וכה"א ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים:

קמב (י) כי תשה ברעך. אין לי אלא מלוה מנין לרבות שכר שכיר והקפת חנות ת"ל משאת מאומה: לא תבא אל ביתו. יכול לא ימשכננו מבפנים אבל ימשכננו מבחוץ ת"ל (לעבוט עבוטו: בחוץ. לא ימשכננו בחוץ אבל ימשכננו מבפנים ת"ל בחוץ העמוד כשהוא אומר) [והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך וגו'. יכול יכנוס בפנים ת"ל בחוץ תעמוד. כשהוא

התורה והמצוה

שהסבר העשה ע"י בנ"א לא שייך לומר אשר עשה רק אשר נעשה ה', לכן בהכרח שזכירת מרים יורה על הצרעת בעצמו, שהיה ע"י שדברה במשה לה"ר, ובהכרח שהוא אזהרה על הנהגת המצורע, ואין לומר שהכל הוא אזהרה א' שיעשה ע"פ הכהנים, לא היה להאריך כ"כ, וגם דלא אמר לשמור לעשות רק ולעשות משמע שהשמירה דבר בפ"ע והעשיה דבר בפ"ע, ולכן יתפרש השמר בנגע הצרעת הוא אזהרה כוללת לכל הענין ואח"כ פרט הכתוב א' לשמור מאד ב' שיעשה ככל אשר יורו הכהנים, ומוכרח שיש בזה לאו ועשה. וכל השמר הוא לאו, וכ"מ שיבא לאו ועשה בדבר אחד, הלאו הוא שלא יעשה מעשה שיתבטל עי"ז העשה. כמו לא תקח האם על הבנים שלח תשלח את האם, שאם לקח ה"ה מבטל את העשה, וכן כאן העשה הוא שיעשה בצרעת ככל אשר יורו אותו הכהנים אם להסגיר או להחליט, והלאו בזה שלא יעשה דבר שלא יוכלו הכהנים להורות כדין ע"י שיקוץ הבהרת או שיתלוש את סימני הטומאה, ודרש בנגע זה שער לבן דבנגע משמע בתוך הנגע כדכתיב (ויקרא י"ג) ושער בנגע. והצרעת שהוא מיותר נדרש בפ"ע וקאי השמר גם על הצרעת, והוא כמו שהיה כתוב השמר בנגע השמר בצרעת וקאי על גוף הצרעת אם קוצה כולה, ומדאמר הצרעת בה' הידיעה דריש על המחיה שנאמר בה צרעת נושנת היא, ומ"ש מקוצה מנין פי' אם לא תלש כל שער סימני הטומאה כי השערות י"ל שער שתים. והמחיה בכעדשה, ולא תלש רק שערה אחת או פחות מכעדשה (וע' שבת (נד ע"ב) שיש פלוגתא ר"מ ור"ש אם רק כשעי"ז נתמעט מכשעור שלא היו רק ב' שערות ותלש א', או אף שנמצא השעור שהיו ג' ותלש א' ולא נשאר רק שעור מצומצם). ומ"ש אין לי אלא מתוך החלט, פי' מדכתיב בנגע הצרעת, וע' בפ' תזריע דבכ"ת דכתיב נגע צרעת הוא שמא בלין הסגר. ומ"ש ולעשות כו' פי' דדריש מלעשות שהוא מיותר דקאי על השמרו ופירש"י שמא שאמרתי לך שהשמרו הוא בעשה אם הוא בכונה אבל וכו':

קמב (י יא) כי תשה ברעך הכתוב מדבר במי שבשר הגוף להברו והגיע הזמן ולא פרעו וגוזן לו הלוס משכון. ובלשון הכתוב „עבוט" הוראתו בטחון והשימוש בכר הגמל (בראשית ל"א) תרגם אונקלוס בעביטא דגמלא, שהגמל הוא גבוה ולבטחון שלא יפלו מעליו נעשה הכר הזה. ובלשון המשנה עביט של זיתים מפני שהזיתים יעמדו בו זמן הרבה עושים כלי רחבה מלמטה לבטחון שלא יתהפך ויפסד השמן, עביט של מי רגלים נעשה ג"כ השולים רחבים שלא יתהפך ויטנף את הבית, ובש"ס „עבוט" יכלול הן משכון שניתן לו ברצונו והן שנלקח ממנו שלא ברצון, וז"ש כי תשה ברעך שבשר הוא חייב לך, ומזה נלמד שבשעת ההלואה מותר להמלוה ליכנס לביתו. כי בשעת ההלואה הרשות בידו שלא להלוות בלא משכון: משאת מאומה בספרי מרבה אף שכר שכיר והקפת החנות: לא תבא וגו' בחוץ תעמוד הוא מיותר וא"ל שהוא בא למ"ע שהרי הוא רק רשות שאם ירצה המלוה ימתין עד שיביאו לו לביתו. וע"כ שהוא רק לאו הבא מכלל עשה שאינו מנוי כ"כ במקום שיש לאו מפורש, לכן אמר בספרי יכול יכנס מבפנים ת"ל בחוץ העמוד, ויתפרש בב' אופנים, או שבא להשמיענו שלא נטעה מדלא אמר לא יבא אל הבית רק אל ביתו שלא הורשה דוקא אל המקום שמונח שם החפץ אבל בחדר שלפניו יכול לכנס ת"ל בחוץ תעמוד שלא יכנס כלל להבית. או יתפרש שאף אם שמלוה בא עם הלוה רק לראות כשיטול הלוה המשכון שיוציא לתת לו בחוץ אפ"ה אסור כמש"ל שלא רצתה

העבוט החוצה: יב ואם־איש עני הוא לא תשכב בעבטו: יג השב תשיב לו את־העבוט כבוא השמש ושכב בשלמתו וברכך ולך תהיה צדקה לפני יהוה אלהיך: ס שביעי יד לא־תעשק שכיר עני ואביון מאחיך או מגרך

בעל הטורים

גאים נגעים על ביתו וזהו הכהן ופנו את הבית וכל רואין שיש לו: (יד) לא תעשוק שכיר סמך לכי תשה לומר אפי' אם הוא חייב לך אל תאמר אעכבנו בחובי אלא פרע לו שכרו מיד ואחר כך גבה חובך: ה' אלהיך וסמיך ליה לא תעשוק לומר אם

שפתי חכמים

פפי' מבעל חובך אפילו כובין הקבל (ב"ק דף מ"ז): ח אבל לא תפרש מלת מאומה זה כשאר מאומה שכתוב בקרא שפירושו לא כלום: ט דאי כמשמעו הא אסור משום ריבית: י כי

רש"י

(שם) חוב ח של כלום: (יב) לא תשכב בעבטו. לא תשכב ט ועבוטו אצלך: (יג) כבוא השמש. (ב"מ קיד) אם כסות לילה הוא. ואם כסות יום החזירנו בבקר וכבר כתוב בואלה המשפטים (שמות כב כה) עד בא השמש תשיבנו לו כל היום תשיבנו לו וכבוא השמש הקחנו: וברכך. ואם אינו מברכך מ"מ ולך תהיה צדקה. (יד) לא תעשק שכיר. והלא כבר כתיב אלא לעבור על האביון בשני לאוין לא תעשוק שכר שכיר שהוא עני ואביון ועל העשיר כבר הוזהר (ויקרא יט יג) לא תעשוק את רעך: אביון. (ויקרא רבה) התאב י לכל דבר: מגרך. זה גר צדק: בשעריך.

ספרי

אומר בחוץ תעמוד] והאיש לרבות שליח בית דין:

קמג (יב) ואם איש עני הוא. אין לי אלא עני עשיר מנין ת"ל ואם איש. א"כ למה נאמר עני ממהר אני ליפרע על ידי עני יותר מן העשיר: לא תשכב בעבוטו. שלא תשכב ועבוטו עמך:

קמד (יג) השב תשיב לו את העבוט [כבוא השמש. ולהלן אומר עד בא השמש תשיבנו לו] מלמד שמחזיר לו כלי יום ביום וכלי לילה בלילה. סגום בלילה ומחרישה ביום אבל לא סגום ביום ומחרישה בלילה: ושכב בשלמתו וברכך. מלמד שהוא מצוה לברכך. יכול אם ברכך אתה מבורך ואם לאו לא תהיה מבורך ת"ל ולך תהיה צדקה: [לפני ה' אלהיך]. מלמד שהצדקה עולה לפני כסא הכבוד שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו:

התורה והמצוה

השורש שיבא לידי קטטה עם אנשי ביתו של הלוה: והאיש. הוא מיותר דהיה לכתוב רק אשר אתה נושה בו. ודרשו בספרי שמוסב לעיל על בחוץ תעמוד והאיש. שגם האיש הידוע שהוא שליח ב"ד גם הוא יעמוד בחוץ. רק: אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט החוצה. מזה נלמד שאף בחוץ לא יטול המלוה מן הלוה בחזקה. ולביתו אף כשטוען לו ברצון לא יבא, ומהיבת „אליך" שהוא מיותר נלמד שרק להמלוה יתן מעצמו. אבל שליח ב"ד יכול ליטול בחזקה. ולכנוס לבית מרבינן לעיל מוהאיש שאף שליח ב"ד לא יבא:

קמג (יב יג) ואם איש עני הוא נאמר גם בסדר משפטים אם חבל תחבול שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו כי היא כסותה לבדה היא שמלתו לעורו במה ישכב והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני, והוא הענין הנאמר בכאן. אבל שם מדבר בחבלה שהוא הלוקח משכון בחזקה שלא כדין או ע"י שליח ב"ד בשוק ולכן נאמר שם שלמת שהיא בגד העליון שע"פ רוב זה יוכל ליקח ממנו בשוק, ולזה אמר כי יצעק אחרי שנטל בחזקה. וכאן מדבר שנותן מרצונו או ע"פ צווי הב"ד. לכן אמר עבוט סתם ולא שלמת כי מרצונו לא יתן מהבגדים שהוא הולך בשוק ואחר שהוא ברצון אף אם לא יחזיר לו לא יצעק רק אם מחזיר יברכנו. ומבואר בספרי שאין ח"מ בין עני לעשיר אם נצרך להלוה המשכון שא"ל כיו"ב צריך להחזיר על זמן הנצרך לו ואחר הצורך יקבל בחזרה: לא תשכב בעבוטו לא יתכן לפרש כמובנו הפשוט שהמלוה לא ישכב במשכון שעני דסוף הכתוב יוכיח שמחוייב להחזיר, אלא כמו שפי' חז"ל שלא ישכב המלוה והמשכון בביתו ומלבד העשה דהשב תשיב עוד עובר בלאו דלא תשכב בעבוטו, וכאן הכתוב מדבר בכסות לילה שתיכף אחר ביאת השמש יחזיר לו, ומה שאמר שם עד בוא השמש דמשמע קודם ביאת השמש יפרשו חז"ל ששם מדבר בכסות יום שבהתחלת היום ישיב לו, ועד מתי יהיה בידו יבאר הכתוב באמרו עד בא השמש

לְבָרָא: יב וְאִם גְּבַר מִסְכֵּן הוּא לָא תִשְׁכּוּב בְּמַשְׁכּוֹנֵהּ: יג אָתָבָא תָתֵב לֵהּ יָת מַשְׁכּוֹנָא כְּמֵעַל שִׁמְשָׁא וְיִשְׁכּוּב בִּכְסוּתֵהּ וִיבָרְכִנָּךְ וְלָךְ תְּהֵי זָכוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ: יד לָא תַעֲשׁוֹק אֲגִירָא עַנְיָא וּמִסְכֵּנָא מֵאֲחָךְ אוֹ מִגִּיּוֹרָךְ דִּי בְאַרְעָךְ בְּקִרְוָיךְ:

ספרי

קמה (יד) לא תעשוק שכיר. והרי כבר נאמר [לא תעשוק את רעך] ולא תגזול מלמד שכל הכובש שכר שכיר עובר בה' לאוין (משום בל תעשוק בל תגזול ובל תלין פעולת שכיר ומשום ביומו תתן שכרו ומשום ולא תבא עליו השמש. מכלל שנא' ואליו הוא נושא את נפשו) [ועשה, משום פעולת שכיר משום בל תעשוק ומשום בל תגזול ומשום ביומו תתן שכרו ומשום ולא תבא עליו השמש: כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו. אין לי אלא עני עשיר מנין. אין לי אלא מלאכה שהוא עושה בנפשו מלאכה שאינו עושה בנפשו כגון גרדי וסורק מנין ת"ל לא תעשוק את רעך ולא תלין פעולת. שכיר מ"מ]. א"כ למה נאמר עני ואביון ממהר אני ליפרע על ידי עני ואביון יותר מכל אדם: מאחיך. ולא מאחרים: או מגרך. זה גר צדק (מלמד שעובר עליו בשני לאוין. ר' יוסי ב"ר יהודה אומר משום בל תעשוק) [בשעריך זה גר תושב אין לי אלא שכר אדם מנין לרבות שכר בהמה וכלים ת"ל בארצך כל שבארצך מלמד שכולם עוברים בכל השמות האלו. ר' יוסי ב"ר יהודה אומר גר תושב יש בו משום ביומו תתן שכרו ואין בו משום לא תלין. בהמה וכלים אין בהם אלא משום בל תעשוק]:

ביומו

התורה והמצוה

השיבנו לו שר"ל שבעל המשכן הזה יחזיר המלוה ללוה ואחר ביאת השמש יקבל מהלוה הכסות יום כמ"ש מחזיר את הכר בלילה ואת המחרישה ביום, ומ"ש שם במה ישכב קאי על כסות לילה: ושכב בשלמתו וברכך, בספרי אמר שהוא מ"ע על העני שיברכו: ולך תהיה צדקה. מסגנון היה לכתוב וצדקה תהיה לך כמ"ש וצדקה תהיה לנו רק שא"כ היה הצדקה כמוך לברכת העני וה"א שרק ע"י ברכה העני תהיה לו לצדקה לכך כתיב ולך תהיה לצדקה שסמך הצדקה אל ולך תהיה: לפני ה' אלהיך. בספרי אמר מלמד שהצדקה עולה לפני כסא הכבוד שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. וע"פ זה יש להסביר מליצת הכתוב. וישם לדרך פעמיו. כי ידוע שהשמים יכונה בשם כסא הכבוד. כמ"ש (ישעיה ס"ו) השמים כסאי, (תהלים יט) השמים מספרים כבוד אל. (שם קי"ג) על השמים כבודו. והארץ נקראת הדום רגליו כמ"ש (ישעיה שם) והארץ הדום רגלי. ויש להסביר זאת במשל שמכסא המלך בהתבוננות מועטת מכירים כבוד מלכותו. אבל מהדום רגליו של המלך צריך התבוננות רב על כבודו. ומי שיחפוץ להתבונן מהדום רגליו משים עיניו למעלה על הכסא ואז בנקל יבין כבודו. כן הנמשל כי מהשמים וכל צבאם יוכל להתבונן כבוד ה' ית', אבל מהארץ וצבאיה צריך התבוננות רב כמ"ש (ישעיה מ"א) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה, נמצא שהשמים יכונה בשם כסא כבודו והארץ הדום רגליו. וידוע מ"ש חז"ל שאמת אמר אל יברא וחסד אמר יברא, הכונה על בריאת הארץ שהשי"ת ראה שלא יהיה אמת רב ע"פ עולם השפל ולכן היה נכון שלא יברא, אבל כשראה שיהיה רב חסד בעולם ברא, כמ"ש עולם חסד יבנה. ונמצא שכל קיום העולם השפל הוא רק בשביל החסד שעושים בנ"א זע"ז. ודרך השרים להציע במקום דריסת רגלים דבר יקר ורך שיהיה נוח להם לשליג כף רגלם. כך היא המליצה שהשי"ת כביכול מקבץ חסדי בנ"א ופורש אותם במקום הדום רגליו בכדי שיהיה נוח להשפיע ברכותיו על עולם השפל, וז"ש הכתוב צדק לפניו יהלך, בהעלה תבא הצדקה לפני ה' שיבחון אותה אם טובה היא, וכשישב בעיניו משים ממנה מפרש במקום שדורך כביכול ברגליו, וזהו כונת וישם לדרך פעמיו, במקום שדורך ברגליו כנ"ל. וז"ש ולך תהיה צדקה לפני ה' אלהיך שתבא הצדקה והחסד לפני ה' להבחן וכשייטב בעיניו אז וברכך:

קמה (יד) לא תעשוק. בסדר קדושים (יט י"ג) נאמר לא תעשוק את רעך ולא תגזול לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר. ועשק יקרא מי שלא ישלם שכר שכיר. וגם לא תגזול דשם אמרו חז"ל (בב"מ) בעושק שכר שכיר, ואשר שנה בכאן רק להוסיף לאוין (אף שיש איזה פרטים הנלמדים מכאן מגרך אשר בארצך אף שכר גר תושב ושכר בהמה וכלים, אבל היה יכול לכתוב שם אחיך וגרך אשר בארצך) ולכן אמר כאן בספרי ובב"מ שם שהעושק שכר שכיר עובר בה' לאוין ובעשה, א' לא תעשוק הנאמר שם, ב' לא תגזול דשם, ג' לא תלין פעולה שכיר, ד' לא תעשוק דכאן. ה' ולא תבא עליו השמש, ועשה ביומו תתן שכרו (ע' ב"מ דלא תלין אינו עובר רק בשכיר יום. ולא תבא רק בשכיר לילה): שכיר עני ואביון. מלת שעשוק דבסדר קדושים שלא נזכר שם עני ואביון נלמד שאף גם הפועל עשיר עובר ולמה הוזכר בכאן עני ואביון, רק בשביל שעל העני ממהר לפרוע: אשר בארצך בשעריך. הוא בא לרבות ואמר בספרי אשר בארצך לרבות כל שבארצך וזהו שכר בהמה וכלים וקאי על לא תעשוק, ומבשעריך מרבה גר תושב

ולא

אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ טו בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ וְלֹא־תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ כִּי עָנִי הוּא וְאֵלָיו הוּא נֹשֵׂא אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא־יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ ס טז לֹא־יוּמְתוּ אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־אָבוֹת אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָתוּ׃ ס יז לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר יָתוֹם וְלֹא תַחֲבֹל בֶּגֶד

בעל הטורים

עשק העני כאלו עשק נפש דכתיב (משלי יט) מלוה ה' חונן דל: (טו) ולא תבא ג'. דין ואידך ולא תבא דמעתך. ולא תבא עלינו רעה כדי שלא תבא דמעתך פי' שלא יבכה עליך שאין לו מה לאכול. ולא תבא עלינו רעה שאם לא כן יקרא עליך אל ה' ויבא עליך רעה: והיה בך חטא וסמיך ליה לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות לומר שבעונים בחטאך יומתו בניך (ר"ל כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם ועיב"י): (טז) בחטאו יומתו לא הטה. לומר כל המטה דין חייב מיתה: (יז) גר יתום ולא אמר גר ויתום לומר לך גר שנתגייר כקטן שנולד דמי (דכ"מ שמכר יתום דוקא קטן): ולא תחבול בגד אלמנה וזכרת כי עבד היית במצרים. הזכיר זה על לא תחבול לומר שתזכור שהיית עבד ונתתי לך חן בעיני מצרים ושאלו לך

שפתי חכמים

אתא ואתה קרובים בענינם: כ וכאילו אמר או מגרך או אשר בארצך או בשעריך ומפני שאו בשעריך מורה על גר תושב ואו מגרך מורה על גר צדק ופירש מכוים בשם גר פי' בשעריך אחר מגרך קודם אשר בארצך המורה על שכר בהמה וכלים ולא שכר גופם הוא. ול"נ דפירש בשעריך קודם בארצך כי היכי דנרבי מארצך שכר בהמה וכו' דאי לאו בשעריך ה"א בארצך לרבות גר תושב אתא דמתפרש טפי: ל פירש"י שמוסר נפשו עליו לעלות בכבש גבוה וסיכן עצמו ליפול ולתלות באילן כשעלה עליו: מ ואפילו לא יקרא א"כ

רש"י

זה גר תושב ה האוכל נבלות: אשר בארצך. לרבות שכר בהמה וכלים: (טו) ואליו הוא נשא את נפשו. אל השכר הזה הוא נושא את נפשו למות עלה בכבש ונתלה ל באילן: והיה בך חטא. (ספרי) מ"מ מ אלא שממהרין להפרע על ידי הקורא: (טז) לא יומתו אבות על בנים. בעדות בנים וא"ת בעון בנים כבר נאמר איש בחטאו יומתו אבל מי שאינו איש מת בעון אביו והקטנים מתים בעון אבותם בידי שמים: (יז) לא תטה משפט גר יתום. ועל העשיר כבר הוזהר (דברים טז יט) לא תטה משפט ושנה בעני לעבור עליו בשני לאוין לפי שנקל להטות משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו: ולא תחבל.

ספרי

קמו (טו) ביומו תתן שכרו. מלמד ששכיר יום גובה כל הלילה ושכיר לילה גובה כל היום מנין ת"ל לא תלין ולא תבוא עליו השמש: כי עני הוא [ואליו הוא נושא את נפשו] פרט לשפסק עמו: ואליו הוא נושא את נפשו. וכי למה עלה זה בכבש ומסר לך את נפשו לא שתהן לו שכרו בו ביום א"כ למה נאמר ואליו הוא נושא את נפשו אלא מלמד שכל הכובש שכר שכיר מעלה עליו הכתוב כאלו הוא נושא את נפשו: ולא יקרא עליך אל ה'. יכול מצוה שלא לקרות ת"ל וקרא עליך. יכול מצותו לקרות ת"ל ולא יקרא עליך אל ה'. יכול אם קרא עליך יהיה בך חטא ואם לא קרא עליך לא יהיה בך חטא ת"ל והיה בך חטא מ"מ. א"כ למה נאמר

התורה והמצוה

(ולא מרבינן מאשר בארצך גר תושב והיה קאי על הסמוך לו מגרך ומבשעריך שכר בהמה וכלים, יתיישב במ"ש לעיל בפסוק לא הסגיר, שדעת הספרי שגר תושב לא ידור בא"י בעיר כש"ע, וא"כ לא יוכל לרבות כאן גר תושב מבארצך שמשמע כל א"י, לכן הוא מרבה מבשעריך. כהנאמר גם באחד שעריך, ומבארצך מרבה בהמה שע"פ רוב הבהמה אינה בעיר רק בשדה):

קמו (טו) ביומו תתן שכרו. ע"פ הפשט יורה שביום הפעולה יתן לו שכרו. ומ"ש גם לא תלין פעולת שכיר עד בקר שמשמעו שכל הלילה יכול ליתן מדבר בשכיר לילה. אבל ע"פ רוב השכיר לילה הוא שומר ורחוק מדרך השכל שהתורה תזהיר על בעה"ב שלא ייתן וישלם לו, וגם בשכיר יום רחוק שיבוא לשלם לו קודם גמר פעולתו. גם לא יתכן שאזהרת התורה היא על רגע האחרון שלא מצינו מצוה בתורה שתהיה מוגבלת על רגע, ומה יעשה אם יהיו לו הרבה פועלים לכן פי' חז"ל שיש לבעה"ב זמן אחר גמר הפעולה י"ב שעות לחשוב מה שיגיע ולשלם, ולפי זה לא תלין האמור גם מדבר בשכיר יום ולא תבא עליו השמש דכאן מדבר בשכיר לילה (ובזה יש להטעים מ"ש כאן עני ואביון מפני שבשכיר לילה מדבר. וע"פ רוב השומר בלילות הוא עני ואביון שמנדד שנה וגם אליו הוא נשא את נפשו שמסכן עצמו נגד הגנבים):

טו בְּיוֹמֵהּ תִּתֵּן אַגְרֵהּ וְלָא תֵעוֹל עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא אֲרֵי עַנְיָא הוּא וְלֵהּ הוּא מָסַר יָת נַפְשֵׁהּ וְלָא יִקְרֵי עֲלָךְ קֳדָם יְיָ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא: טז לָא יְמוּתוּן אֲבָהָן עַל פּוּם בְּנִין וּבְנִין לָא יְמוּתוּן עַל פּוּם אֲבָהָן גְּבַר בְּחוֹבֵהּ יְמוּתוּן: יז לָא תַצְלֵי דִּין גִּיּוֹרָא

ספרי

נאמר וקרא עליך אל ה' ממהר אני ליפרע על ידי קורא יותר ממי שאינו קורא:

קמז (טז) לא יומתו אבות על בנים. וכי מה בא הכתוב ללמדנו שלא יומתו אבות על ידי בנים ולא בנים על ידי אבות והרי כבר נאמר איש בחטאו יומתו. [אלא בא ללמד] שלא יומתו אבות בעדותם של בנים ולא בנים בעדותם של אבות.

כשהוא אומר ובנים לרבות את הקרובים. ואלו הם הקרובים אחיו ואחי אביו ואחי אמו ובעל אחותו ובעל אחות אביו ובעל אחות אמו ובעל אמו וחמיו וגיסו: איש בחטאו יומתו. (אבות) [גדולים] מתים בעון עצמם (ובניס) [קטנים] מתים בעון אבותם:

קמח (יז) לא תטה משפט גר יתום ואלמנה. (מה אני צריך) [מה ת"ל] והלא

התורה והמצוה

ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא. יש להתבונן אם מדבר שקיים המ"ע ונתן לו ביומו. הי"ל שעבר ולא יהיה בך חטא, ואם ידבר שעבר ולא נתן הי"ל לומר וקרא עליך כמו שנאמר לעיל (דברים ט"ו ט') גבי השמר פן יהיה דבר עם לבבך בליעל. ובהכרח שולא יקרא מוסב על ביומו תתן שכרו שקיים העשה, והיה בך חטא מוסב על לא תלין שאם עבר בלאו יהיה בו חטא, ואחר שוהיה בך חטא לא קאי על ולא יקרא, למד שאף אם לא קרא יהיה בו חטא, ומדאמר שאם קיים העשה לא יהיה בו חטא שהוא מיוחד, אלא בא להשמיענו שבאם לא יתן יקרא, נלמד בספרי שממהר לפרוע אם יקרא, ולמען שלא יתפרש שלעולם ידבר כשעבר הלאו, ולא יקרא הוא אזהרה לעני שלא ימסר דינו לשמים, והיה בך חטא על בעה"ב, נלמד מדכתיב שם בפ' ראה וקרא עליך שיורה שמותר לקרא, ובספרי אמר שממה שאמר שם וקרא עליך, היינו לומדים שמצוה על העני שיקרא, אבל מדשנה הכתוב לכתוב האופן שלא יקרא ש"מ דלכה"פ אין מצוה רק רשות:

קמז (טז) לא יומתו אבות על בנים, לא יתכן לפרש כמובנו הפשוט שיצוה את הב"ד שלא ישפטו מות בעבור החטא בנו או אביו, א' שאיך יעלה על הדעת שהב"ד שנאמר בהם והצילו העדה שמחוייבים להפש זכות בכל האפשרות יחייבו מות עוד בשביל חטא אחרים. ב' שאם הכתוב מדבר בחטא בנים או אבות למה יאמר עוד איש בחטאו יומתו, ואם שבא למ"ע על הב"ד שימיתו את החייב, הלא כבר באו אזהרות ע"ז, ואם שבא ללאו הבא מכלל עשה שרק איש בחטאו יומת אבל לא בשביל חטא של אחרים, כבר כתבנו שאינו מצוי במקום שיש לאו מפורש, לכן בהכרח דעל בנים פי' בסבת בנים, כמו (דברים כג) על דבר אשר לא קדמו, (שם לב) על אשר מעלתם, ועוד הרבה, וסבת משפט מות א' החטא שעשה. ב' ראיית העדים והתראתם, ולפני הב"ד סבת העדים יותר קרובה מסבת החטא שאינו מצוי שהב"ד בעצמם יראו את החטא, וע"פ קבלת חז"ל אם ראו שוב אינם יכולים לדון בזה רק שיהיו עדים בב"ד אחר, ובפי' מצינו לשון על בעדים, על פי שנים עדים וגו' לא יומת ע"פ עד אחד, וז"ש בספרי אם ע"י בנים פי' מעשה הבנים שהוא החטא כו' רק בעדות הבנים כו': ובנים לא יומתו על אבות מהנכון היה לכתוב ולא יומתו בנים על אבות כאשר יבא ע"פ רוב הלאו קודם. וכמו שהתחיל בזה דריש בספרי שמוסב על הקודם לא יומתו אבות על בנים ובנים ג"כ, שמורה עוד בנים שהם הקרובים: איש בחטאו יומתו לא ידבר במשפט הב"ד כלל! אלא כדברי הפשטנים שבמורד במלכות מדבר, שאז היה המנהג במלכי עכו"ם לשפוט גם הבנים ואבות של המורד, וצוה השי"ת למלכי ישראל שלא יעשו כן כדמצינו באמציהו מלך יהודה (מלכים ב' י"ד ו') ואת בני המכים לא המית וגו' ככתוב בתורת משה וגו' איש בחטאו, ובא הלאו מכלל עשה, כי חידש להמית את המורד במלכות אפי' על חטא שהוא ע"פ רוב קל הערך כמו שאמרו אוריה החתי מורד במלכות היה על שאמר אדוני יואב, ובספרי דרש מדכתיב איש שכל איש הוא גדול, שרק גדול הוא שימות בחטאו אבל הקטנים מתים בחטא אביהם כדכתיב פוקד עון אבות על בנים ובדיני שמים מדבר:

קמח (יז יח) לא תטה משפט גר יתום, שלא להטות דין לכ"א כבר הזהיר בפ' שופטים (טז י"ט) ומה ששנה כאן לומר שהמטה משפט גר ויתום עובר בשני לאוין וסמיך ללא תחבול בגד אלמנה כי בכ"מ יזכור ביחד גר יתום ואלמנה, ומה שלא הזכיר הטיית דין אלמנה, כי הגר שאין לו משפחה וע"פ רוב אינו מורגל בלשונם בנקל יבא לידי הטיית דין וכן יתום שאינו יודע לטעון ורק הב"ד טוענין עבורו יבא לידי הטיית דין, אבל אלמנה הנשים יכולות יותר לטעון דבריהם מהאנשים: ולא תחבול בגד אלמנה

אַלְמָנָה׃ יח וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ ס יט כִּי תִקְצֹר קְצִירְךָ בְשָׂדֶךָ וְשָׁכַחְתָּ עֹמֶר בַּשָּׂדֶה לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה לְמַעַן יְבָרֶכְךָ

בעל הטורים

כלי כסף וכלי זהב ושמלות על כן אני מצוך לא תחבול: סמך כי תקצור קצירך בשדך ללא תטה משפט לומר לך שצריך שתדע משפט הקציר כההיא דתנן שתים לקט שלשה אינן לקט: כי יברכך וסמיך ליה כי תחבוט זיתך לא תפאר אחריך לומר לך (שהאזכרה) [שהזית] סימן ברכה. וסמך זית לשדה לומר לך כשם שמניחין פאה בשדה כך צריך להניח פאה באילן:

רש"י

שלא בשעת ב הלואה: (יח) וזכרת. על מנת כן פדיתיך לשמור חקותי אפילו יש חסרון כיס בדבר: (יט) ושכחת עמר. ולא גדיש. ס מכאן אמרו עומר שיש בו סאתים ע ושכחו אינו שכחה: בשדה. לרבות שכחת קמה פ ששכח מקצתה מלקצור: לא תשוב לקחתו. (פיאה ס) מכאן אמרו שלאחריו שכחה צ שלפניו אינו שכחה שאינו בבל תשוב: למען יברכך. (ספרי) ואע"פ שבאת לידו שלא במתכוין ק ק"ו לעושה במתכוין אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה

שפתי חכמים

למה נאמר וקרא עליך אלא שממהרין כו': ב הוכרח רש"י לפרש כן אע"פ שפי' לעיל גבי לא יחבול כדי שלא תטעה לומר נ"ל לקרא למקט ולא תחבול בגד אלמנה והא לעיל כתיב השב תשיבנו לו אלא להכי נקט קרא גבי אלמנה לא תחבול דאפי' משכנו בשעת הלואה חייב להחזיר מש"ה פירש שלא בשעת הלואתו אבל בשעת הלואתו א"צ להחזיר דלא תחבול לא שייך אלא שלא בשעת הלואה אבל בשעת הלואתו כיון שנותן מדעתו אין שייך בו לשון חבלה. והא דנקט קרא ולא תחבול בגד אלמנה ללמד שאינה בהשבה משום שלא להשיאה שם רע בשכנותיה כדאמר בגמרא פרק המקבל א"נ להשוות אלמנה בין ענייה ובין עשירה דאין ממשכנין אותה: ס גדיש היינו שיש בו סאתים: ע דאם הקפידה תורה על סאתים מה לי גדיש מה לי עומר: פ פי' אם אין בקמה סאתים אבל אם יש בה סאתים אינה שכחה דומיא דגדיש דלא הוה שכחה: צ פי' שכששכח אותו ועדיין לא ידע והוא הבעלים וכבר זכו בו העניים מיד שלא בכוונת בעלים ואפ"ה כתיב למען יברכך: ק וכוונתו דמיירי שלא במתכוון מדכתיב למען יברכך וגו' דאי במתכוון מ"מ דכתיב ככה למען יברכך

ספרי

כבר נאמר לא תטה משפט מלמד שכל המטה דינו של גר עובר בב' לאוין: ולא תחבול בגד אלמנה. בין ענייה בין עשירה ואפילו היא כמרתא בת ביתוס. ר' שמעון אומר דברים שאתה חובל (בהם אין אתה מחזיר נמצא שלא תהא הולך ובא אצלה כדי להשיאה שם רע) [ומחזיר לה אי אתה חובל באלמנה שלא יהא הולך ובא אצלה ומשיאה שם רע]: קמה (יט) כי תקצור. פרט לשקצרוהו ליסטים וכרסמוהו נמלים ושברתו הרוח או בהמה: קצירך. פרט (לשקצרוהו עכו"ס) [להקדש ושל אחרים] מכאן אמרו עכו"ם שקצר את

התורה והמצוה

ככר נתבאר דחבלה הוא משכון הנטל שלא ברצון אף ע"י שליח ב"ד אבל משכון שנותנת ברצונה אינו מוזהר, ואף לדברי ר"ש דלקמן שהטעם הוא כדי שלא יהא שגור אצלה בחזרת המשכון. אבל המשכון שבשעת הלואה אינו מחויב להחזיר. והמשכון הניתן מרצונה ג"כ יכולה ליתן ע"מ שלא להחזירו לעת הצורך: וזכרת כי עבד היית וגו' ויפדך וגו' על כן אנכי מצוך וגו' בפירוש יאמר הכתוב שהוא טעם למ"ש לעיל (ואף ר"י דאמר בב"מ (דף קט"ו) דלא דריש טעמא דקרא וא"כ ס"ל שאף שהיא עשירה אין ממשכנין אותה היינו רק לפי הס"ד שם, אבל לפי המסקנא דבב"מ דמפורש דריש א"כ כאן מפורש הטעם) וזה שאמר וזכרת כי עבד היית וידעתם את נפש המדוכא אף שיהיו ביניהם עשירים, לכן האלמנה אף שהיא עשירה היא נדכאת (ומה שלא הזהיר על חבלה בגד גר, מפני שהגר בין בני ישראל סוגו יותר מדוכא מעניי ישראל, וגם מהם מותר לקחת משכון ע"י שליח ב"ד אף שלא ברצונו רק להחזיר לו בעת צרכו, ועל חבלת היתום א"צ להזהיר, שב"ד אין נזקקין (לנכסי יתומים) ואין למשכן מהם בעל כרחם, ור"ש יסבור דא"כ לא היה אומר ויפדך, אלא הטעם בזה מפני שמשיאה שם רע כמבואר בספרי ויש בזה לבא לידי ערוה, לכן הזכיר יצי"מ שע"מ כן פדאם שלא יהיו פרוצים בעריות:

קמץ (יט) כי תקצור ז"ל בעל ס' החנוך. משרשי המצוה לפי שהעניים והאביונים בעיניהם תולים עיניהם על התבואות. כראותם בעלי השדות מאלמים אלומים בתוך השדה כברכת ה' אשר נתן להם, והאביונים בלבם יאמר מי יתן ויהיה לי כן להאסף שמרין לביתי, ולו אחת אוכל להביא אשמח בה, ע"כ היה

ויתמא ולא תסב משכונא לבוש ארמלא: יח ותדכר ארי עבדא הויתא במצרים ופרקך יי אלהך מתמן על כן אנא מפקדך למעבד ית פתגמא הדין: יט ארי תחצוד חצדך בחקלך ותתנשי עמרא בחקלא לא תתוב למסבה לגיורא

ספרי

שדהו ואח"כ נתגייר פטור מן הלקט ומן השכחה והפאה. ר' יהודה מחייב בשכחה שאין שכחה אלא בשעת העומר (קצירך פרט לאחרים. קצירך פרט להקדש. כשתמצי לומר קצר הקדש ולקח ישראל פטור קצר עכו"ם ולקח ישראל פטור). ר' יוסי הגלילי אומר מכלל שנאמר כי תקצור קצירך בשדה ושכחת עומר כל זמן שיש לו קציר (יש לו עומר ויש לו שכחה) [יש לו שכחה בעומרין] וכל זמן שאין לו קציר אין לו (עומר ואין לו שכחה) [שכחה בעומרין] כשתמצי לומר קצר הקדש ולקח ישראל פטור קצר עכו"ם ולקח ישראל פטור: בשדך. פרט למעמר בשדה חברו דברי ר' מאיר וחכמים מחייבים (מכאן אתה אומר העומר ששכחוהו פועלים ולא שכחו בעל הבית. שכחו בעל הבית ולא שכחוהו פועלים עמדו העניים בפניו או שחיפוהו בקש הרי זה אינו שכחה): ושכחת עומר בשדה. ולא הגדיש. יכול אף שכחו (פועלים) יותר משנים ת"ל לגר ליתום ולאלמנה יהיה. מכאן אמרו שני עומרים שכחה ג' אינם שכחה. שני צבורי זיתים וחרובין שכחה ג' אינם שכחה. שני גרגרים פרט ג' אינן פרט: בשדה. פרט לטמונה דברי ר' יהודה וחכ"א בשדה לרבות את הטמונה. בשדה לרבות את הקמה. שהיה בדין ומה עומר שהורע כח עני יש לו שכחה קמה שיפה כח עני בה אינו דין שיש לו שכחה. לא אם אמרת בעומר שאינו מציל לא את העומר ולא את הקמה תאמר בקמה שהיא מצלת את העומר ואת הקמה ת"ל בשדה לרבות את הקמה: לא תשוב לקחתו. פרט
לראשי

התורה והמצוה

מחסדי ה' ב"ה על בריותיו למלאות תשוקתם זו שיהיה מקרה שישכחנה בעל השדה, גם יש בזה תועלת לבעל השדה שיקנה בזה נפש טובה, כי באמת ממדת הנדיבות ונפש ברכה לבלתי ישים לבו על העומר השכחה ויניחנו לאביונים. ועל בעלי נפש טובה תנוח ברכת ה' לעולם עכ"ל. וע"פ דבריו יתישבו כמה דרשות חז"ל בזה, כי אחרי שהוא רק למלאות תשוקת העני והוא ממדת הנדיבות לכן אם ישכחנה דבר אחד מהפרטים שאמרה התורה בזה אינו שכחה, וגם יתיישב מה שנאמר בסדר קדושים המצות שיש בקציר, לקט ופאה, ולא זכר השכחה מפני שהוא ענין אחר למלאות תשוקת העני וגם יש בו נדיבות יתרה, לכן בא בסדר הזה שזכר עוד עניים כאלה. גם יש לומר מפני שהשכחה אינו בהכרח כמו הפאה. אם הלקט א"א שלא יפלו שבלים בעת הקציר. לכן פרשה הכתוב שם אבל השכחה הוא רק במקרה: תקצור בפ' הזאת יש אריכות דברים דהי"ל לכתוב בקצרה כי תשכח עומר בשדה לא תשוב לקחתו. ולכן דרשו מתקצור שהקצירה היא העיקר בשכחה שאינה רק אם השבולה נקצרה כדרך הקציר פרט לכרסמוהו נמלים וכו' וגם ממעט קציר ליסטים דהקצור משמעו שהוא בעצמך תקצור. והטעם דלא ממעטינן גם אם קצרו פועלים. מפני שכל מה שיעשה בבית האדם וברשותו ע"פ צוויו ורצונו יקרא המעשה על שמו כמו שאנו אומרים ראובן בנה ביר, האם בנה בעצמו? רק ברשותו ובצוויו, ובתנ"ך הרבה. ולכן לא יתמעט רק אם נקצר שלא ברצון: קצירך מיותר להורות כשהקציר שלו פרט לשל הקדש אף שנקצר ע"י הגזבר, וכן של עכו"ם אף שנקצר ע"י ישראל הפקיד אצלו שאין למעט מכי תקצור, ומ"ש בספרי, מכאן אמרו עכו"ם כו' פי' לקט ופאה החיוב בא בעת הקציר ואז היה עכו"ם. ושכחה אף שהחיוב גם בשעת העמור כדפי' בירוש'. ס"ל לחכמים דכל שאינו בשכחת קמה אינו בשכחת עומר ור"י לא ס"ל לימוד דחכמים, ומ"ש עוד. ור"י הגלילי אומר כו'. פי' ריה"ג סבר דמצות שכחה נוהג כשלא כלה עדיין קציר השדה, ומ"ש כשתמצא לומר כו'. פי' אף לדברי חכמים דס"ל קצר עכו"ם ואח"כ נתגייר דפטור. יש לספק בקצר עכו"ם ומכרו לישראל די"ל שאין לפטרו מחמת שלא היה בשכחת קמה דבשעת הקמה לא היתה שלו וכן אם קצר הקדש ופדאו יש לספק כנ"ל, וז"ש בספרי אם קצר הקדש ופדאו פטור, גם קצר עכו"ם וקנה ישראל פטור, ולא תחלק שהקדש היה בכלל מצות ואפ"ה פטור, אבל קצר עכו"ם וקנה ישראל דעכו"ם אינו בכלל מצות ואין שייך בו פטור כלל ובא הספרי להשמיענו שאין חלוק ואם זה פטור זה ג"כ פטור: בשדך מיותר כיון שאמר קצירך שמובן שהוא משדהו. וס"ל לר"מ דבשדך קאי על קצירך ובאורו „קצירך בשדך" שהקציר עדיין מונח בשדהו אבל אם נשאו משדה זה קודם שעשאוהו עומרים לשדה אחר פטור דהוי כמו עומר שהחזיק בו בעה"ב דאיש שכחה, והחכמים ס"ל דקצירך בשדך פי' אם נקצר בשדך אף שנשאת הקציר לשדה אחר, שלא תאמר ושכחת
עומר

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ ס כ כִּי תַחְבֹּט זֵיתְךָ לֹא תְפַאֵר אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה׃ כא כִּי תִבְצֹר כַּרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה׃

שפתי חכמים

יותר משאר מקומות דכתיב לדקה: ר פירש"י לא תטול כל פריו ממנו עד שלא ישאר פאר ולשון לא תפאר מלשון בכל פארותיו תהיה שפיותו עקירה: ש ר"ל שכחה אינו מדכתיב

ר ש"י

עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה: (כ) לא תפאר. (חולין קל"א) לא תטול תפארתו ממנו מכאן שמניחין פאה לאילן: אחריך. (שם קל"א) זו שכחה: (כא)

ספרי

לראשי שורות. מכאן אמרו ראשי שורות העומר שכנגדו יוכיח והעומר שהחזיקו בו להוליכו לעיר ושכחו מודים שאין שכחה. [העומר ששכחוהו פועלים ולא שכחו בעל הבית שכחו בעל הבית ולא שכחוהו פועלים עמדו העניים בפניו או שחיפוהו בקש הרי זה איני שכחה]: לא תשוב לקחתו. כולו כאחד ובמה יהיה בו שערו חכמים בעושה [פחות] מסאתים מכאן אמרו העומר שיש בו סאתים ושכחו אין שכחה. שני עומרים ובהם סאתים רבן גמליאל אומר לבעל הבית וחכ"א לעניים. אמר להם רבן גמליאל וכי מרוב העומרים יופי כחו של בעל הבית או הורע כחו אמרו לו יופי כחו אמר להם אם בזמן שהוא עומר אחד ובו סאתים ושכחו אינו שכחה שני עומרים ובהם כסאתים אינו דין שלא יהו שכחה. [אמרו לו לא אם אמרת בעומר אחד שהוא כגדיש תאמר בשני עמרין שהן כבריכות]: לא תשוב לקחתו. מכאן אמר ר' ישמעאל שבולת של קציר וראשה מגיע לקמה אם נקצרת עם הקמה הרי היא של בעל הבית ואם לאו הרי היא של עניים (ספק בעל הבית המוציא מעניים עליו הראיה) [ואם ספק לבעל הבית] שהמוציא מחברו עליו הראיה ומנין (לספק) [שספק] לקט לקט ספק שכחה שכחה ספק פאה פאה ת"ל לגר ליתום ולאלמנה יהיה: [למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידיך] א"ר אלעזר בן עזריה מנין למאבד סלע מתוך ידו ומצאה עני והלך ונתפרנס בה מעלה עליו הכתוב כאלו זכה ת"ל לגר ליתום ולאלמנה יהיה למען יברכך ה"א והרי דברים ק"ו מי שלא נתכוין לזכות וזכה מעלה עליו הכתוב כאלו זכה

התורה והמצוה

עומר בשדה הוא השדה שקצרוהו ממנו, בא הכתוב לומר שכיון שנקצר בשדהו חייב. ואפשר לפרש דפרש למעמר בשדה הברו פי' אם קנה מבעל השדה הקמה בלא השדה הר"מ ס"ל דאינו בשכחה שצריך להיות בשדך (ומ"ש לעיל קצר עכו"ם וקנה ישראל פטור משמע שאם קנה מישראל חייב מיירי שקנה עם השדה) וחכמים ס"ל כיון דבשעת הקציר משועבדת השדה להקמה קרינן בו קצירך בשדך וחייב: ושכחת עומר בכ"מ שיזהיר הכתוב בלשון יחיד כמו לא תחבול בגד אלמנה אם חבל שנים חייב על כל א' וא' רק לענין מלקות יש בו פרטים, גם כאן אף דכתיב בלשון יחיד אינו ממעט עומרים ואם עבר ולקחום חייב על כלו"א רק ממעטין מה שאינו בשם עומר רק בשם גדיש. ומ"מ ממעטין יותר משנים (ר"ל שלשה שאין סמוכים זל"ז שלא נקרא גדיש) מדהו"ל לכתוב לגר ליתום לאלמנה או לגר וליתום ולאלמנה שאז היה פי' שיהיה לכ"א מאלה, אבל לגר ליתום ולאלמנה. פי' או לגר וליתום, או ליתום ולאלמנה (מפני שהתורה מדברת שכ"א מהם יקח עומר שלם ולא שיתפשו בו שנים לחלק ביניהם) שלא יכול להיות רק לשנים דאם יש שלשה אינו שכחה: בשדה. בספרי פרט לטמון דר"י וחכ"א כו'. בסוטה (ד' מ"ה א') מפרש טעם פלוגתייהו דר"י וחכמים דר"י סבר עומר דומיא דקציר מה קציר בגלוי אף עומר בגלוי פרט לטמון וחכמים מרבים מבשדה אפי' טמון וע"ש. ומ"ש עומר שהרע כח עני, ר"ל שאין בו לקט ופאה, וקמה יפה כח העני בה שחייבת בלקט ופאה, ומ"ש ספק הבעה"ב המוציא מהעניים עליו הראיה. כ"ה בכל הנוסחאות וכן מוכח מסוף המאמר, אבל נוסחת הגר"א ואם ספק לבעה"ב שהמוציא מחבירו עליו הראיה ולכאו' הוא סותר למה שסיים ומנין לספק לקט לקט כו'. ויש ליישב כי מה שאמרו ספק שכחה לעניים היא אלא בתבואות שלא יתגבלו כשארי דברים. אבל ספק אם הוא שכחה אם לא כגון הכא הוי לבעה"ב. וקרוב לזה מצאתי בתוס' רע"א ז"ל במס' פאה, ומ"ש מעלה עליו הכתוב כאלו זכה ת"ל לגר יתום כו'. פי' הרא' את מלמען יברכך: בכל מעשה ידיך, לעיל כ"ג כ"ד אמר בכל משלח ידיך שהם מדבר בהאמנם לקבל הרבית בעבור מצות ה'. ושכרו יהיה ג"כ באופן הזה אשר יעשה דבר שיש בו הפסד עתה ותקות שכר בעתיד וזהו הנקרא משלח

ליתמא ולארמלתא יהי בדיל דיברכנך יי אלהך בכל עובדי ידך: כ ארי תחבוט זיתך לא תפלי בתרך לגיורא ליתמא ולארמלתא יהי: כא ארי תקטוף כרמך

ספרי

מי שנתכוין לזכות וזכה עאכו"כ:

קנ (כ) כי תחבוט זיתך. הראשונים היו חובטין זיתיהם ונוהגים בעין יפה (מכאן אמרו הזית שהוא עומד (ג' על ג') [בין שלש] שורות של שני מלבנין ושכחו אינו שכחה): זיתך. פרט לאחרים. זיתך. פרט להקדש: לא תפאר. לא תפאר לעני מכאן אמרו מי שאינו מניח את העניים ללקוט או מניח האחד [ואחד לא] או שמסייע לאחד מהם הרי זה גוזל העניים על זה נאמר אל תסג גבול עולם: אחריך. מלמד שיש לו שכחה: אחריך. מלמד שיש לו פאה: לגר ליתום ולאלמנה. נאמר כאן גר יתום ונאמר להלן גר יתום מה גר יתום האמור להלן (בעוסה) [פחות] מסאתים אף גר ויתום האמור כאן (בעוסה) [פחות] מסאתים. [מכאן אמרו זית שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה זית שהוא עומד בין ג' שורות של שני מלבנין ושכחו אינו שכחה:

קנא (ג) כי תבצור כרמך. מכאן היה ר' אליעזר אומר כרם שכולו עוללות לבעל הבית. ר' עקיבא אומר לעניים [שנאמר וכרמך לא תעולל]: לא תעולל. איזו היא עוללות כל שאין לו לא כתף ולא נטף יש לה כתף ואין לה נטף נטף ואין לה כתף הרי היא של בעל הבית ואם לאו הרי הם של עניים: אחריך. מלמד שיש לו שכחה. אחריך מלמד שיש לו פאה מכאן אמרו איזו היא שכחה בערים כל שאינו יכול לפשוט את ידו וליטלה וברגליות משיעבור הימנה: לגר ליתום. נאמר כאן גר יתום ונאמר להלן גר יתום מה גר יתום האמור להלן [פחות] מסאתים אף גר יתום האמור כאן (בעוסה) [פחות] מסאתים:

התורה והמצוה

ידיך כמו שלא להמך שנפלה סלע מידו, וישלח ה' לו ברכה ויתמלא חפצו. וכאן מדבר שעשה מצוה שלא נתכוין לה כן יהיה שכרו שתהיה הברכה במעשה ידיו אף במה שלא נתכוין להשיג:

קנ (כ) כי תחבוט וגו' לא תפאר אחריך ז"ל רש"י ז"ל לא תטול תפארתו ממנו מכאן שמניחין פאה לאילן. אחריך זו שכחה, עכ"ל והוא ע"פ הגמ' חולין (קלא) והפאר הוא מלשון פאר והדר, שהזיתים הם פאר הזית, והזהיר שלא יקח כל תפארתו רק ישאיר, ואחריך שהוא מיותר הוא דבר בפ"ע, ויורה על דבר שהוא אחריו וזה שכחה, שרק לאחריו הוא שכחה ולא לפניו. והפאר ואחריך הם ב' דברים. תפאר הוא פאה ובא עליו בלאו, ואחריך לשכחה ובא בעשה לעני ולגר העזוב. וכיון שהם שני דברים היה צ"ל בהגהה על הפאר, מזה נלמד שלעני ולגר קאי גם על לא הפאר והוא כמו שהיה כתוב לא תפאר לעני ולגר וגו', אחריך לעני ולגר, ולזה ההגהה על אחריך כי לעני ולגר מוסב על שניהם. וזה דרש בספרי לא תפאר לעני כו' דקשה שלעני ולגר לא סמיך ללא תפאר, אבל לפי מה שפירשנו ניחא. ואונקלוס תרגם לא תפלי בתרך שהוא לשון חפוש כמו אין פולין לאור הנר, והוא כפי' הא"ע שלא יחפש בין העלים ותפאר הוא מלשון פארות כמו (יחזקאל יז) ותשלח פארות, ובהשקפה ראשונה יפרשו שלא כדברי חז"ל, אבל כשנבין דברי הספרי שאמר שהראשונים היו חובטין זיתיהם ונוהגים בעין יפה שאינו מובן טעם הספרי, וכאשר נבאר המאמר שכולם לדבר אחד נתכוונו, והוא כי בלשון הכתוב כאן נקיפת הזיתים נקרא חבטה, ובלשון המשנה יקרא בשם מסיקה, כי הראשונים היו מלקטים זיתיהם ע"י חבטה במקלות כמש"ה בישעיה (כ"ח כ"ז) במטה יחבט קצח, ודרך החובט להתרחק קצת מן הזית ועי"ז בקצה הזית שלצד הארץ נשאר זיתים סביב מחמת שהחבטה לא הגיע לשם וגם בין העלים מקום שלא הגיע החבטה נשאר שם, והכל נשאר לקיום מצות פאה שפאה א"צ שעור למעלה ובימי המשנה שהיו מלקטים ע"י שהיו מנענעים את הזית בכח ובחוזק. ועי"ז שבעת הגדוד ישמע קול, יקרא בשם מסיקה כמו משק גבים (ישעיה לג). והיה באפשר ללקוט הכל רק שבהלכה השאירו שעור פאה מגופם, וז"ש הספרי הראשונים היו נוהגים בעין יפה, וכן לפי' חז"ל וכן לפי' אונקלוס והפשטנים לשון תפאר היא על הפאה, והודה הכתוב בכאן הפאה והשכחה בזית ושמש ללמד לשאר אילנות שלא נזכר בפ' קדושים רק ופאת שדך ובשכחה נאמר ושכחת עומר:

קנא (כא כג) כי תבצור כרמך. כבר נאמר בסדר קדושים וכרמך לא תעולל לכן דעת ר"א שבא הכתוב ללמד שרק אם יש בציר שהם ענבים טובים אז מוזהר בעל הכרם להניח העוללות (שהם הענבים הקטנים שהם כעולל לפני אים), אבל אם היו כולו עוללות שאם יהיה לעניים לא יהיה לבעל הכרם בציר כלל אינו מוזהר. ור"ע דורש מפ' קדושים שנא' וכרמך לא תעולל שלא ילקט העוללות אפי' כולו עוללות ומ"ש כאן כי תבצור בא ללמד שיתן לעניים לבא רק בעת הבציר ולא קודם:

כג וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ ס כה א כִּי־יִהְיֶה רִיב בֵּין אֲנָשִׁים וְנִגְּשׁוּ אֶל־הַמִּשְׁפָּט וּשְׁפָטוּם וְהִצְדִּיקוּ אֶת־הַצַּדִּיק

בעל הטורים

גבי כרם כתיב וזכרת על שם זכרו כיין לבנון (הושע יד): (א) כי יהיה ריב. סמך ריב ללקט שכחה ופאה מריבים

שפתי חכמים

אחריך משמע מה שאחריך אף בכל השוב: ת שרביט אמלעי שבאשכול קרויה שדרה שדומה לשדרה של אדם שמחברת את הצלעות וכן מחוברים לו אשכלות קטנות הנקראין פסיגין ופסיגין לשון חתיכה דומה לנתחיו תרגום ירושלמי מפסיק יתיה לפסיגין וכשהפסיגין שוכבים זה על זה כמשאוי השוכבת על כתפות של אדם לכך קרוי כתף. ונטף הם גרגרי ענבים המחוברים הרבה בסוף השדרה ונוטפים למטה כל אלו אינם לעניים אבל כשאין בהם לא כתף ולא נטף אלא מפוזרין זו היא לעניים. מצאתי. והרא"ם פירש כל שאין לו כתף ולא נטף וכן התלויין בראשי הזמורות הנקראת בלשון יון סביאה שאין בהם כתף שהן הפסיגין שזה על גבי זה כו' ולא נטף שהן הגרגרין התלויות בשדרות האשכלות ונקרא הכתף פסיגה מפני שמפסיק בינו לבין הכתף האחר מלשון מפסג ועולה שפירושו מפסיק ועולה עכ"ל ועיין לעיל בפרשת קדושים ושם מפורש יותר: א פי' מדכל"ל כי יגשו אנשים אשר יהיה להם המשפט ש"מ דה"ק אם יהיה ריב סופם שיגשו למשפט ולא יוכלו להפשר כ"א ע"י משפט: ב כתרגומו וי"מ שהוא ל' בינה שהוא בר דעת לאפוקי חש"ו. ויש מפרשים שקאי אשופט כלומר והיה אם השופט מבין שעבר וראוי להכות. מצאתי: ג כא ניתק לעשה אין לוקין וה"ה לאו שאין בו מעשה ושניתק.

רש"י

(כה) לא תעולל. אם מצאת בו עוללות לא תקחם (פאה מ"ט) ואי זו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף יש לה אחד מהם הרי הוא לבעל הבית. וראיתי בגמ' ירושלמית אי זו היא כתף פסיגין זה על גב זה נטף אלו התלויות בשדרה ויורדות: (א) כי יהיה ריב. (ספרי) סופם להיות נגשים אל א המשפט אמור מעתה אין שלום יוצא מתוך מריבה מי גרם ללוט לפרוש מן הצדיק הוי אומר זו מריבה: והרשיעו את הרשע. יכול כל המתחייבין בדין לוקין תלמוד לומר והיה אם בן הכות ב הרשע. פעמים לוקה ופעמים אינו לוקה ומי הוא הלוקה למוד מן הענין. לא תחסם שור בדישו. לאו ג שלא נתק לעשה

ספרי

קנב (א) כי יהיה ריב. אין שלום יוצא מתוך מריבה וכה"א ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט מי גרם ללוט ליפרש מן הצדיק ההוא הוי אומר זו מריבה (ועמדו שני האנשים אשר להם הריב) [אף כאן] מי גרם לזה ללקות הוי אומר זו מריבה: בין אנשים. אין לי אלא אנשים נשים (מנין) איש עם אשה ואשה עם איש מנין ת"ל ונגשו אל המשפט: ושפטום. בעל כרחם: והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע.

התורה והמצוה

קנב (א) כי יהיה ריב וגו'. הרבה שאלות יש בפ' הזאת, א' קושית המפרשים על חז"ל שפי' שהפרשה נאמרה במי שעבר על ל"ת שבתורה שרובם הם מאכלות אסורות ועריות וכדומה איך יכונה בשם ריב בין אנשים, ולמ"ד בעדים זוממין מדבר וכגון שהעידו עליו שהוא בן גרושה יקשה ג"כ איך יכונה בשם ריב בין אנשים. ב' פשטות הכתובים הוא שכשהשופט יבין שאין די להרשע בהעונש שקצבה התורה יכהו עוד כפי בינתו על דבר קל עונש קל ועל דבר חמור עונש חמור, ויגדלו או במספרם או בחוזקם, וכן נהוג בלזיע שמלבד החוק הקבוע יכהו עוד השופט כפי בינתו, וגם חז"ל בסנהדרין (פה מ"ו א') אר"א בן יעקב שמעתי שב"ד מכים ועונשים שלא מן הדין ואפי' עונש מיתה, ומדוע למדו רק מפי השמועה ולמה לא פירשו הפרשה הזאת באופן הזה, ג' התורה אמרה ארבעים, וחז"ל אמרו ל"ט, ד' משמע שהשופט בעצמו יפילו ויכהו וכן מנהגם בלזיע ונותנים טעם שאם השופט בעצמו יעשה המשפט יתן לב יותר שלא לעות המשפט, ה' ע"פ הפשט הזהיר שלא להוסיף מכה רבה וחז"ל אמרו שאם הוסיף אף מכה אחת חייב, ומ"ש חז"ל מלמד שהרצועה הם מכה רבה יקשה איך נותה התורה להכותו מכה שהיא רבה, ו' מה שפי' שונקלה אחיך הוא שנתקלקל ברעי, הלא הפשט הוא שאם יכהו באכזריות שלא הוא נקלה בעיניו ושלא הוא אחיך, ונקדים ב' הקדמות, א) הפרשה הזאת כתובה בוי"ו החבור ונגשו, ושפטום, והצדיקו וגו', ורק ארבעים יכנו לא יוסיף כתוב בלא וי"ו החבור, מפני שהפרשה הזאת עיקר כתיבתה בשביל אזהרת ארבעים יכנו לא יוסיף (והוא ע"ד כי יקח איש אשה שכתוב כולה בוי"ו החבור עד לא יוכל בעלה הראשון כנ"ל), והנראה שענין המלקות כבר היה מסור לידם, ונרמז בפ' שפחה חרופה שכתוב בה בקרת תהיה ודרשו חז"ל

לָא תְעַלֵּל בַּתְרָךְ לְגִיּוֹרָא לְיַתְמָא וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי: כב וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ לְמֶעְבַּד יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין: א אֲרֵי יְהֵי דִין

ספרי

יכול כל מרשיעים לוקים ת"ל והיה אם בן הכות הרשע פעמים לוקה ופעמים אינו לוקה. ועדין איני יודע איזו הם הלוקים ת"ל לא תחסום שור בדישו מה חסימה מיוחדת מצות ל"ת והוא לוקה כך כל שהוא מצות לא תעשה הרי הוא לוקה. (או) [יכול] כל מצות לא תעשה שיש בה קום ועשה הרי הוא לוקה (כך כל מצות לא תעשה שיש בה קום עשה והרי הוא לוקה) ת"ל לא תחסום שור מה חסימה מיוחדת שאין בה קום ועשה הרי הוא לוקה כך כל מצות לא תעשה שאין בה קום ועשה הרי הוא לוקה. ר"ש אומר והצדיקו את הצדיק צדקתו כדי שלא ילקה: והפילו השופט. מלמד שאין מלקין מעומד: והכהו [לפניו במספר]. שליש

התורה והמצוה

חז"ל בקריאה הנא, ובמוס"ר ויסרו אותו, רק שבא להזהיר אף שהוא רשע ומצוה להכותו אעפ"כ אל הכהו יותר מהמספר, והאריך הכתוב באריכות יתרה ללמוד מזה כל פרטי דיני המלקות כאשר ית'. ועל פי זה יותר השאלה הב' שאם כדברי הפשטנים הלא המלקות בעצמם הם חדוש יותר מאזהרת ההוספה, וגם כאשר נפרש שכדי רשעתו פי' שיהיה די לפי רשעתו, הלא די בעונש שקבלה התורה לכל דבר, ובפרט שלשון די במקום שלא נאמר יותר פי' בלמצוא לא פחות ולא יותר, ומי זה יכול להגביל בלמצוא העונש על העובר א' ממצות ה', והלא כתיב (משלי ה' ו') ארח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע (ומ"ש חז"ל שב"ד מכים ועונשים שלא מן הדין בפי' אמרו שם שלא מפני שהיה ראוי לכך אלא מפני שהשעה צריכה לכך שהוא רק למגדר מלתא לפי רשעת הדור ולא לפי רשעת העושה), ג) הדברים שבין אדם לחברו יקרא דבר שמובנו ענין מה, כמ"ש כי יהיה להם דבר (שמות יח טז), יבא דבר שניהם (שם כב ח'), מי בעל דברים יגש אליהם (שם כד יד), יקום דבר (דברים יט טו), ולא יכונה בשם ריב כי הדבר יובא לפני השופטים ויוציאו לאור הדבר כמ"ש וכל העם על מקומו יבא בשלום (שמות יח כג), ואף אם יקרה שלא יצא משפטו לאמתו כגון אם לוה בלא עדים או שהלוה שלם ושכח מליקה השטר, עכ"ז העוות נעשה רק ע"י משפט שלא כהוגן, וריב הוראתו ויכוחי דברים כשיתוכחו ועי"ז יצא דבר עוות, ונפרש איזה מהם. ויהי ריב בין רועי מקנה אברם (בראשית יג ז') שלפי ד' חז"ל וגם לפי הפשט שרועי מקנה אברם מיחו ברועי לוט שמרעה בשדות אחרים מפני שהוא גזל ורועי לוט אמרו שלא יחושו לגזל והגיע דבריהם לאברם ולוט ומיחה ג"כ אברם בלוט ולוט אמר שלא יחוש לגזל וכאשר ראה אברם שלוט לא יחוש לגזל מיד א"ל הפרד מעלי, וע"י הויכוח נהפרד לוט מאברם ומקדושתו, וכן ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק (בראשית כו כ') שע"י הויכוח יצא שהתעשקו עמו, וכן וירב העם עם משה (במדבר כ' ג') ע"י הויכוח שאמרו למה העליתנו ומשה אמר שמעו נא המורים ידוע מה שיצא. וביותר הראה בפ' שופטים (דברים יט טו) ע"פ שנים או שלשה עדים יקום דבר קרא הענין שהעידו בשם „דבר" ואח"כ גבי כי יקום עד חמס כתיב (שם יז) ועמדו שני האנשים אשר להם הריב, וקרא שזה הענין בשם „ריב", מפני שעדים זוממין נעשה רק ע"י ויכוחי דברים כאשר יתבאר, וגבי זקן ממרא אמר בתחלה כי יפלא ממך „דבר" למשפט (דברים יז ח') ואח"כ דברי „ריבות" בשעריך. מפני שבשעה הספק קודם שעמדו למנין אין זה ריב כלל, אבל כשסנהדרי קטנה עמדו למנין והוסכמו ע"פ רוב דעות לדעה א' רק שזקן זה הממרה בהם, זאת יקרא ריב, וזש"כ דברי ריבות בשעריך, פי' שבשעריך במושב הסנהדרין יהיה דברי ריבות שמזה יצא דבר ואז היכף וקמת ועלית אל המקום, וכן כאשר ירצו שאחד מישראל רוצה לעבור על אחת ממצות ה' אשר לא תעשינה יאמרו לו שהתורה צוהה שלא לעשות, וכשיראו שלא ישמע להם יתרו בו ויאמרו לו שיספרו לב"ד ויקבל עונשו, ובזמן שהיה הכח בשופטי ישראל ידע בתוספת שיענש ולמה עשה זאת? וזה רחוק מן השכל שבשביל הנאה קלה יקבל עליו עונש המלקות, אלא שכך היה הדבר שהתוספת השיב להם ידעתי שאתם עושים דברים חמורים מזה, ואם יברר הדבר נמצא שהם פסולי עדות ואז אף אם יודה לב"ד על מעשה הרשע לא יענש מפני שהעדים הם פסולי עדות, נמצא שהיה ריב ביניהם הם אמרו שלא יעשה האיסור והוא השיב שהם עושים איסורים חמורים מזה, ובמושב הב"ד יתחזק יותר הריב הם אומרים עליו שהוא רשע שעשה כך וכך והוא יאמר שרשעתם יותר גדולה, וכן הדבר בעדים זוממים שבאה בהיס לב"ד ומעידים על א' בפניו שעשה מעשה בעצמו מיהה או מלקות והכרו בו והוא אומר שקר יאמרו וי"ל עדים שיזימו אותן, ונהיה הריב בפני הב"ד שהם יאמרו עליו שהוא רשע והוא יאמר שהם רשעים, ומובן הדבר שמן השאם מלבד הריב שנעשה עתה בפני הב"ד יש ביניהם ריב כבר, דאל"כ מה הנאה להן שימיתוהו או שילקוהו הב"ד, ואף אם עדותן בדבר שבממון נקרא ג"כ מריבה דמובן הדבר שעשו מפני מריבה, או שקבלו שכר והרוצה להוציא ממון ע"י עדי שקר וגם המעידים שקר בעד בצע כסף

וְהִרְשִׁיעוּ אֶת־הָרָשָׁע׃ ב וְהָיָה אִם־בִּן הַכּוֹת הָרָשָׁע וְהִפִּילוֹ הַשֹּׁפֵט וְהִכָּהוּ לְפָנָיו כְּדֵי רִשְׁעָתוֹ בְּמִסְפָּר׃ ג אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ לֹא יֹסִיף פֶּן־יֹסִיף לְהַכֹּתוֹ עַל־אֵלֶּה מַכָּה רַבָּה וְנִקְלָה

בעל הטורים

עדים זה עם זה: המשפט ושפטום השופט עומד שמכות בשלשה: (ב) והיה אם בן הכות הרשע. בן הוא לשון בינה לומר לך שצריך בינה בענין האומד שאומדין אותו כמה מכות ראוי לקבל ושיכו אותו מכות הראויות להשלש וכן דברי אגור בן יקה (משלי ל) (ג"כ נקוד בן בחירק וגו בן מן) שהגר הבינה והקיאה. וכן יהושע בן נון שהיה מלא חכמה ובינה. והפילו השופט. והפילו בגי' כפולה. שצריך שתהיה הלקאה כפולה: כדי ב' במסרה. הכא ואידך והשיגה ידו ומצא כדי גאולתו. שבאל ושפטו: (ג) ונקלה ב' במסרה. הכא ואידך (ישעיה טז) ונקלה כבוד מואב כיון שנקלה כבודו שלא יבזהו יותר: אחיך. בגי'

רש"י

(מכות יג): (ב) והפילו השופט. מלמד שאין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה: לפניו כדי רשעתו. ולאחריו כדי שתים ד מכאן אמרו מלקין אותו שתי ידות מלאחריו ושליש מלפניו (מכות כב): במספר. (שם) ואינו נקוד במספר ה למד שהוא דבוק לומר במספר ארבעים ולא ארבעים שלמים אלא מנין שהוא סוכם ומשלים לארבעים ו והן ארבעים חסר אחת: (ג) לא יסיף. מכאן אזהרה למכה ז את חברו:

שפתי חכמים

נאמרה מיתת ב"ד שניתן לתשלומין ולאו שבכללות כדאיתא במסכת מכות (דף י"ג): ד פי' ג' רצועות אחת מלפניו כלומר שליש לפניו וב' ידות מאחוריו. וי"מ כדי רשעתו היינו י"ג מכות משום דבן י"ג בר עונשין הוא. לפניו ר"ל כנגד לבו ולאחוריו על גבו דאותן ב' הלקיס קשים הוא: ה ר"ל בפת"ח פתח כב': ו כלומר שצריך למנות ולהזכיר כמנין ארבעים חסר אחת ולא שיאמר ל"ט אלא יאמר ארבעים חסר אחת והטעם כדי שלא ישכח וילקה אותו עוד מכה אחת ויעבור על פן יוסיף וגו' מש"ה הוא מזכיר מ' חסר אחת כדי שיזכור ובזה מני מיחה שמזכיר בהדיא מ' ולא ל"ט: ; דהא הכא בהלקה

התורה והמצוה

יצא מגדר דבר שהורגלו ענין מה, ובא לגדר מריבה, ויתפרש שם בשופטים, ועמדו שני האנשים אשר להם הריב, שאיש האחד הוא העד חמס האמור לעיל (אף שאין ע"א נעשה זומם עד שיזומו כולם אבל כ"ש שמש' עד הוא שנים) והאיש השני הוא האיש אשר ענו בו סרה, מפני שהעדים שיזומו צריכים להעיד בפני הזוממים, והאיש שדברו בו סרה הוא המכחיש, ומעתה נבא לבאור הכתובים: כי יהיה ריב בין אנשים וגו' יתפרש על שני פנים, האופן הא' במעידים באחד שעבר על ל"ת שבתורה שהריב הוא שיאמרו שהוא רשע והוא יאמר שהם רשעים כנ"ל, ונגשו אל המשפט ושפטום, פי' שיחקרו אם י"ל עדים על רשעתם, והצדיקו את הצדיק כשיראו שאין ממש בדבריו נשארו העדים בצדקתם, ואחרי שהעדים כשרים המה אזי והרשיעו את הרשע ימציאו לחקור עדותם. האופן הב' יתפרש בעדים זוממין (שליייל בפ' שופטים מדבר הכתוב בדבר שצריך לקיים בו כאשר זמם וכאן מיירי שמעידים שהוא בן גרושה ואף שלא העידו על דבר רשע, אבל כיון שע"י עדותם יפסלוהו מן הכהונה יקרא בשם ריב, כי כאשר בדו העדים עליו דבר כזה בודאי היתה מריבה ביניהם), והצדיקו את הצדיק, שנתברר שהם עדי שקר וממילא נשאר בכשרותו (צ"ע בעדים זוממין שהעידו שהוא בן גרושה מה והצדיקו שייך בזה, וצ"ל דמי שמצא שכדבריו כן הוא נקרא צדיק כמו (משלי יח) צדיק הראשון בריבו, או שיש ליישב דמיירי שידוע שאמו היה בעלה הראשון כהן ונתגרשה ונשאת לכהן אחר ואין ידוע אם אביו הוא בעלה הראשון והוא כשר או בעלה השני והוא חלל, והוא הביא עדים שהוא מהראשון והוא כשר, והמה העידו שהוא מהשני ואעפ"כ שי"ל ג"כ עדים אוקי תרי לבהדי תרי ונפסל על ידם מפני שאין לו חזקת כשרות ואח"כ הביא עדים והזימו אותם, וקאי והצדיקו את הצדיק על העדים הראשונים שהם נשארו בצדקתם, אבל צ"ע אם באופן כזה יהיו העדים חייבים מלקות, וביותר נראה דבסנהדרין (דף י' ע"א) איתא שמר שלא רמז לעדים זוממין מה"ת מנין שהוא רק רמז ולא ע"פ הפשט ולמדו מוהצדיקו את הצדיק) והרשיעו את הרשע שיענישו את הזומם היא אמה, ולפ"ז יתפרש הספרי שאמר אין שלום יוצא מתוך מריבה ומביא מיירי ריב בין רועי מקנה אברם שמורה על העדים המוחים מלעבור על ל"ת שבתורה, ולפי נוסחא הישנה ועמדו שני האנשים יורה שהריב הוא בעדים זוממין כמ"ש ועמדו שני האנשים אשר להם הריב דגם שם מדבר בעדים זוממים וכיום מי גרם לזה ללקות הוי אומר זו מריבה פי' שרק ע"י הויכוח שנקרא ריב הוא לוקה, ומ"ש בספרי אין לי אלא אנשים, נשים, איש עם אשה ואשה עם איש, לא יתכן לא בעדים שמעידים שעבר על ל"ת ולא בעד זומם מפני שהעדים רק אנשים, אלא מבוס דדרים ושבוס שישפטום בע"כ יליף דאף מריבה שבין נשים יש לב"ד להכריחם ולשפטם ולהשקיט המריבה:

(ב) והיה אם בן הכות הרשע, שעיינו בהל"ת שעשה ויש בו מלקות: והפילו, אין לפרש כפשוטו שיפילו לארץ כדרך שנופלים ויהיה מושכב, א) משום שנלמד להלן שילקהו שליש מלפניו ושני שליש מאחוריו בא"א כשהוא שוכב, ב) כי פרש נפל יורה רק שהתגועע ממקומו וע"פ רוב יאמר על המקום שמשם נפל

בין גבריא ויתקרבון לדינא וידונון ויזכון ית זכאה ויחיבון ית חיבא: ב ויהי
אם בר חיב לאלקאה חיבא וירמיניה דינא וילקיניה קדמוהי כמסת חובתיה במנין:
ג ארבעין ילקיניה לא יוסיף דילמא יוסיף לאלקיותיה על אלין מחא רבא ויקל

ספרי

מלפניו ושתי ידות מלאחריו: לפניו. שיהיה (לוקה) [מלקה] ועיניו בו ולא שיהיה (לוקה) [מלקה] ועיניו בדבר אחר. יכול יהיה לוקה ומת יכול יהיה לוקה ומשלם ת"ל כדי רשעתו אין לוקה ומת (יכול יהא לוקה ומשלם ת"ל כדי רשעתו) אין לוקה ומשלם:

קנג (ג) ארבעים יכנו. יכול מ' שלמות ת"ל במספר ארבעים מנין סמוך

התורה והמצוה

כמו נופל בשדה ועוד הרבה (ובזה יתיישב מה שתפסו מעל הגמל (בראשית כד סד) תרגם אונקלוס ואתרכינת מעל גמלא, מפני שלא נזכר להיכן נפלה, וע"י נס לא נפלה לארץ או שהעבדים הקימוה) וכן כאן דכתיב והפילו ולא אמר להיכן פי' שינענעוהו ממקום הראשון וזה שאמרו לא עומד ולא יושב (וכ"ש לא שוכב גם מפני טעם הא') אלא מוטה: השופט והכהו לא שהשופט בעצמו יפילנו ויכהו שא"כ לא היה לומר לפניו שאם הוא המכה מוכרח שיהיה לפניו, ואף שחז"ל אמרו שלפניו קאי על המוכה שיכהו שליש מלפניו ושני שליש מלאחריו, כבר א"כ הי"ל לכתוב מלפניו ולא לפניו, ע"כ שרק ע"פ צוויו נעשה ולכן יקרא שהוא המפיל והמכה כאשר נתבאר לעיל גבי כי הקלור: לפניו, קאי על השופט שתהיה ההכאה בפניו שיהיה באותו מעמד ולא כדיני נפשות שא"ל להיות בשעה שימיתוהו, מפני שפס אחת דהו להמיתו ורק אולי ימלא לו זכות מוסרים עמו שני ה"ת אם יראו שיש ממש בדבריו יחזירוהו, אבל המלקות יש בו הרבה פרטים שהדיינים צריכים בעצמן לראות שלא יכנו המכה יותר מכחו וגם לא בפחות מכחו, וגם שאם יתקלקל ברעי יהיה נפטר. גם אם תפסק הרצועה או שיראו בו השם סכנה יפסקו המכות כי התורה לא צוה רק להכותו ולא להמיתו, אבל היה לכתוב והפילו השופט לפניו והכהו שיהיה סמוך לפניו אל השופט, ומדסמיך לפניו לוהכהו שמדבר גם על המוכה למדו שקאי גם על המוכה שיכהו שליש מלפניו (ויתכן שחז"ל ידעו מבנה האדם שאם יוכה במקום אחד לא יסבול הל"ט מכות, א) שהמכות יהיו תכופות זו אחר זו ולא יוכל השיב רוחו, ב) שיתאסף שם קבוצת הדם ויבא לדלקת, ואף אם התלק המכות בג' מקומות מלאחוריו, יעשה הנוטה חזקה את הדם לנגד פניו, לכן בהכרח שיכהו גם מלפניו להחזיר מרוצת הדם לאחריו, ומפני שמלפניו עצמות הצלעה אינם שלמים כמלאחריו לכן אמר שליש מלפניו ושני שלישים מלאחריו): כדי רשעתו, כדי הוא מגזרת די, ופירושו שההכאה תהיה די לרשעתו, וכה"ג שיאמר די ולא אמר והותר פי' ולא יותר כמו דבש מלאת אכול דיך: במספר, יש הבדל בין מנה לספר. מנה יורה על המונה לדעת מה שיש לו או מה שהוא נותן ואז ידקדק אף באחת, ומספר הוראתו סכום ואז לא ידוקדק באחת, וביותר יבא על מי שרוצה לעשות דבר בסכום ידוע ויש שהסכום מתחלק עוד לסכומים קטנים ומכולם יהיה סכום אחד כמו וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים (ויקרא כה ח') וספרתם לכם וגו' שבע שבתות (שם כג טו) (ומה שנאמר (שם טו כח) וספרה לה שבעת ימים שלפ"ז היה לומר ומנתה לה שבעת ימים, אבל גם שם כל שבעת הימים הם סכום אחד שאם תראה בהם הסתור הכל) וכן מונה מספר לכוכבים פי' שיש לכוכבים כמה מספרים שהם סכומים גדולים והשי"ת מונה המספרים, ומספר שמות הנזכר כמה פעמים בסדר במדבר, פירושו שהיו יודעים בכל בית אב כמה יש משם ראובן וכמה משמעון וכדומה, ובכל א' מהשמות ידעו גם שמות אבותם, וכשהיו צריכים לאחד עי"ז היו מוצאים אותו, וזה שאמר לבית אבותם במספר שמות (ובזה יובן מ"ש (הושע ב' א') והיה מספר ב"י ומסיים ולא יספר, וכפי שכתבנו שמספר הוא סכום כך היא המליצה שבאיזה סכום יסכמו ב"י, ומסיים שידובר הסכום שלהם באלה הדברים כחול הים אשר לא ימד ולא יספר) וא"כ במספר הנאמר כאן הוא סכום, ובזה סמכו חז"ל שהמלקות יהיו משולשים שלשה פעמים י"ג שהם ל"ט, ואם אמדוהו שלא יוכלו להכותו רק כ' לא היה לוקה רק י"ח ג' פעמים ו"ו, וגם מקום ההכאות נחלק לג' מקומות שליש מלפניו ושני שלישים מלאחריו, היינו שליש בכל צד מכתפיו וגם כולם הם סכום א' לכמה פרטי דינים, ומדלא אמר מספר רק במספר נלמד שבא גם על המנין הפשוט, א' פן יתן לו א' יתרה, ב' שדרך כל מונה למנות במתינות והמכה לא יכה עד שישמע מהמונה, ועי"ז יהיה להמוכה ריוח מעט להשיב רוחו אליו, ויש שכתבו כי אחרי שהמכה ישים מעינו במספר המכות פן יטעה ויוסיף אחת ויתחייב גם הוא מלקות ועי"ז יחלש מעט כחו וירוח מה להמוכה, ונמצא שבמספר י"ל ב' הוראות, א' שימנה, ב' שיהיה בסכום. ואם במספר הוראתו על המנין ודרך המונה להתחיל מא' ב' כסדר וא"כ עד כמה יהיה מונה. ואמר הכתוב:

קנג (ג) ארבעים יכנו פי' שימנה עד ארבעים והוא כמו שהיה כתוב עד ארבעים. וא"כ אנו מפסיקים

אָחִ֖יךָ לְעֵינֶֽיךָ׃ ד לֹא־תַחְסֹ֥ם שׁ֖וֹר בְּדִישֽׁוֹ׃ ס ה כִּֽי־יֵשְׁב֨וּ

בעל הטורים

זבל. שאם נתקלקל ברעי פטור: ונקלה אחיך לעיניך וסמך ליה לא תחסם רמז שצריך ליתן לפני השמש מכל מין ומין (כי אם לא יתן לו יקלה כי הוא סכנה כדאיתא בגמ'): סמך לא תחסם למלקות שרצועה שמלקין בה היה של עגל משום ידע שור קונהו והם לא ידע קונו לפיכך יפרע ברצועה של עגל: (ס) כי ישבו אחים יחדו סמך ללא תחסם לומר לך יבמה שנפלה לפני מוכה

שפתי חכמים

מכה ביותר ואעפ"כ כתיב ולא יוסיף כ"ש אם מכה את חברו בחנם דתחלתו באיסור שעובר בלא תעשה: ח דילפינן שור שור כו' כדפרישית לעיל: ט פי' כיון דשור לאו דוקא א"כ לכתוב בהמה לא תדוש בחסימה: י ר"ל בדישו משמע דוקא בשעת דישה א"כ יכול יחסמנו מבחוץ שלא בשעת דישה ואח"כ יהא מותר לדוש כן בהסימה ת"ל כו': כ דאל"כ הל"ל לא תדוש בשור בחסימה דמשמע דוקא בשעת דישה אסור ומדכתיב לא תחסם משמע מ"מ ובדישו לדרשא אחרינא אתי כמו שמפרש והולך למה נאמר דישו כו' וכעין זה פירשתי בסוף פרשת עקב על לא יתיצב איש וכו': ל ר"ל אם נתגן על

רש"י

ונקלה אחיך. כל היום קוראו רשע ומשלקה קראו אחיך: (ד) לא תחסום שור. (ב"מ לד) דבר הכתוב בהווה והוא הדין לכל בהמה חיה ועוף ח העושים במלאכה שהיא בדבר מאכל אם כן למה נאמר שור ט להוציא את האדם (שם פט): בדישו. יכול יחסמנו מבחוץ י ת"ל לא תחסום שור מ"מ כ ולמה נאמר דישו לומר לך מה דיש מיוחד דבר שלא נגמרה מלאכתו (למעשר ולחלה) וגדולו מן הארץ אף כל כיוצא בו יצא החולב והמגבן והמחבץ שאין גדולו מן הארץ יצא הלש והמקטף שנגמרה מלאכתו לחלה יצא הבודל בתמרים ובגרוגרות ל שנגמרה מלאכתן למעשר: (ה) כי ישבו אחים יחדו. (יבמות יז) שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו:

ספרי

לארבעים. ר' יהודא אומר מ' שלמות. והיכן הוא לוקה [את היתרה] בין כתפיו: יכנו. ולא על הקרקע. יכנו ולא על כסות. יכנו אין מלקים שנים כאחד: לא יוסיף. אם היה מוסיף עובר על לא תעשה. אין לי אלא בזמן שמוסיפים על מנין של תורה על (כל, אומד ואומד) [אומד] שאמדוהו ב"ד מנין ת"ל [לא יוסיף] פן יוסיף מ"מ: מכה רבה. אין לי אלא מכה רבה מכה מעוטה מנין ת"ל על אלה. א"כ למה נאמר מכה רבה (מלמד שאין הראשונה מכה רבה) לימד על הראשונות שהן מכה רבה: ונקלה (אחיך לעיניך) מכאן אמרו נתקלקל בין ברעי בין במים פטור. ר' יהודה אומר האיש ברעי והאשה במים: [אחיך]. מלמד שכל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן. ר' חנניה בן (גמלא) [גמליאל] אומר כל היום קורא אותו הכתוב רשע שנאמר והיה אם בן הכות הרשע אבל כשלקה הכתוב קוראו אחיך שנאמר ונקלה אחיך. [ומה אם העובר עבירה אחת נוטל נפשו עליה העושה מצוה אחת עאכו"כ שתנתן

התורה והמצוה

אם עד בכלל או לא עד בכלל ולכן לא נוכל להכותו יותר מל"ט פן יעבור על לא יוסיף, וזה שאמרו התורה אמרה ארבעים יכנו ואתו רבנן ובצרי חדא, פי' שרבנן חששו על ספק שמא יעבור על לא יוסיף, ואם במספר פי' הכוס אם על הסכום הפשוט ודוקא ארבעים א"כ הוא מיותר הלא כתיב ארבעים יכנו. ואם כונת הסכום שיהיו המכות משולשים היה לכתוב ארבעים יכנו במספר שהיה לומר תחלה הסכום העקרי ובמספר להורות הסכומים הקטנים. וגם היינו לומדים שימנו אותם מדלא כתיב מספר, ומדכתיב במספר קודם ארבעים וגם יש סוף פסוק בינתים יורה דעיקר המלקות שם במספר ולא ארבעים. ולא יוכל להיות פחות מארבעים שהרי אמר ארבעים לכן נלמד שהוא סכום של ארבעים בדרך כל הסוכם דבר שאף אם יחסר לו אחת יאמר הסכום השוה, כמו וספרתם לכם שבע שבתות ואמר תספרו חמשים יום, וזה שאמר בגמ' אלו כתיב ארבעים במספר הו"א ארבעים במניינא. פי' ארבעים הוא שעור הקצוב ובמספר יורה על המנין. אבל כיון דכתיב במספר ארבעים סכום שהוא סוכם את הארבעים. שבלשון סכום גם ל"ט יחשב לארבעים:

וזה לשון הרמב"ם (פרק י"ז מהלכות סנהדרין הלכה א'). לפיכך אמרו חכמים שאפילו הבריא ביותר שבין אותו ל"ט. שאם יוסיף לו אחת נמצאת שלא הכהו אלא ארבעים הראויות לו, ותמהו כל המפרשים שהרי בגמ' שם מבואר דלמדו כן מהמקרא. והנראה לי שמה שאמר ז"ל אמרו חכמים רצה לומר שלמדו כן מהמקרא מדלא כתיב ארבעים במספר וכתיב במספר ארבעים ופרשו שכוונת הכתוב שילקהו במספר כזה שלא יבוא רק לידי ארבעים ולא יותר לפי שהמונה עלול לטעות באחת לפיכך אם ילקהו ל"ט לא יוכל לבוא רק לידי ארבעים שהוא ראוי באמת לזה אבל אם ילקהו ארבעים יוכל לבוא לידי ארבעים ואחת, וזה שאמר

אַחוּךְ לְעֵינָךְ: ד לָא תֵחוֹד פּוּם תּוֹרָא בְּדִיָשֵׁהּ: ה אֲרֵי יִתְּבוּן אַחִין כַּחְדָא וִימוּת

ספרי

לו נפשו]. ר' שמעון אומר ממקומו הוא מוכרע שנאמר כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם ואומר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (והלי דברים ק"ו ומה אם מדת פורענות המעט בהם בעוברי עבירה הרי הוא כעוברי עבירה המעט בעושי מצוה עאכ"ו. ר' שמעון ברבי אומר ומה הדם שנפשו של אדם קצה הימנו הפורש ממנו מקבל שכר טוב גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם ומחמדתן הפורש מהם עאכ"ו שיזכה לו ולדורותיו עד סוף כל הדורות) [הא כל היושב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר בעושי מצוה]. ר' יהודה אומר הרי הוא אומר מי יגור באהלך. הולך תמים ופועל צדק. לא רגל על לשונו. נבזה בעיניו נמאס. כספו לא נתן בנשך. ובמקום אחר הוא אומר ואיש כי יהיה צדיק [אל ההרים לא אכל ועיניו לא נשא אל גלולי ב"י ואת אשת רעהו לא טמא ואל אשה נדה לא קרב] וסוף הענין הוא אומר [צדיק הוא] חיה יחיה וכי מה עשה זה אלא כל היושב ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעושי מצוה. [ר' שמעון ברבי אומר ומה הדם שנפשו של אדם קצה הימנו הפורש ממנו מקבל שכר (טוב) גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם ומתמדתן הפורש מהם עאכ"ו שיזכה לו ולדורותיו עד סוף כל הדורות:

קנד (ד) לא תחסום שור בדישו. אין לי אלא שור מנין לעשות חיה ועוף כיוצא בשור ת"ל (לא תחסום שור) [בדישו] מ"מ. א"כ למה נאמר שור שור אי אתה חוסם אבל אתה חוסם אדם: בדישו. אין לי אלא בדישו מנין לרבות שאר עבודות ת"ל לא תחסום מ"מ. א"כ למה נאמר בדישו מה דיש מיוחד שגידולו מן הארץ ותלוש מן הקרקע בשעת גמר מלאכתו ובשעה שהוא עושה אוכל. כך כל דבר שגידולו מן הארץ ותלוש מן הקרקע בשעת גמר מלאכתו ובשעה שהוא עושה אוכל. ר' יוסי בר' יהודה אומר מה דיש מיוחד שעושה בידיו וברגליו (ובגופו יצא העושה בידיו וברגליו אבל לא בגופו) [יצא העושה בידיו ולא ברגליו ברגליו ולא בידיו]:

התורה והמצוה

הכתוב והכהו לפניו כדי רשעתו במספר. וכמה הוא המספר ארבעים יכנו לא יוסיף מספר זה שהוא לכל היותר ארבעים והוא ל"ט כנ"ל, וזה כוונת הגמ' שם מספר שהוא סוכם את הארבעים של"ט לפעמים ישכום להוכו ארבעים ע"י שעות המוכה שהוא רגיל: לא יוסיף פן יוסיף מפני שהל"ט הוא מלוה על הב"ד להכות ואם היה אומר רק לא יוסיף הייתי אומר שאין בו מלוה אבל אין בו לאו (כמו לא יבדיל (ויקרא א יז) שפי' שאין מלוה להבדיל) לכן אמר פן יוסיף שיהיה עובר בלאו דכל השמר פן הוא ל"ת, ובספרי אמר לא יוסיף הוא אזהרת הוספה על מספר הרגיל ופן יוסיף הוא אזהרת הוספה על המספר שיבא רק במקרה אם אמדוהו הב"ד שלא להכותו רק מספר קטן, וע"ז אמר פן שיורה שאינו רגיל כ"כ: על אלה מכה רבה על אלה משמע שאם רק יותר ממספר הקצוב הוא עובר (ויש רמז בזה כי מספר „אלה" עם הג' אותיות עולה ל"ט) ואם נתן לו א' יתרה חייב, א"כ למה אמר מכה רבה שמשמע הוספת מספר רב ולכן אמר בספרי ובגמ' מלמד שהרצועות יקראו מכה רבה, ופי' שלשון רב יורה לפעמים לא על הרבוי רק על שהוא די לא מעט, וכמו רב לכם שבת בהר הזה (דברים א' ו') שאין לפרשו שהוא יותר מהצורך הלא ע"פ ה' יחנו וע"פ ה' יסעו, רק שהוא די ועתה פנו וסעו לכם, וכן רב לכם בני לוי (במדבר ט"ז ז') שג"כ אין פי' שהוא רב שהלא ה' בחר בהם, רק שהוא די. וכמו שאמר אח"כ המעט מכם וגו' פי' האם הוא מעט הלא הוא די, וכן רב לך אל תוסף דבר אלי עוד (דברים ג' כ"ו) שאין פי' שהוא רב שהלואי יתפלל אדם כל היום ואפי' חרב חדה מונחת על צוארו אל יתיאש מהרחמים: אלא שפי' שהוא די ועתה אל תוסף, וכן כאן בא רק להורות שבמספר ארבעים קבל כדי רשעתו ואסור להכותו עוד, וזה שאמר על אלה מכה רבה שיש בם די רשעתו, ויותר יובן בזה כי להכות הרשע אין חפצ (וכזה יובן מ"ש משה לרשע למה תכה רעך שהיו דתן ואבירם שניהם רשעים, שאם אחר היה מכה את אחד מהם לא היה רשע בזה אבל אמר למה תכה רעך שהיה רשע כמוהו) א"כ יקשה למה יזהיר עליו לזה אמר על אלה שהם מכה רבה שהוא די לנקותו עי"ז מרשעתו ומעתה אינו רשע וכמו שאמרו כיון שנקלה הרי הוא אחיך: ונקלה אחיך לעיניך ע"פ הפשט פי' שאם תכהו יותר הלא יראה שהוא דבר קל בעיניך ובאמת אחר שקבל עונש התורה הרי הוא אחיך ואין אתה רשאי להקל בכבודו, אבל היה לכתוב ונקלה אחיך בעיניך ולא לעיניך. ודרשו שאף אם אינו נקל בעיניו שהרי לא קבל עדיין עונש התורה, אבל הוא נקל רק לפי עיניך שמקלקל ברפי' ונבזה להעינים ה"ה אחיך ונפשר:

קנד (ד) לא תחסום שור בדישו ע"פ הפשט לא תחסום כלל ושור בדישו פרט ואין בכלל אלא מה שבפרט, שור ולא שאר בע"ה ובדישו ולא שאר מלאכות. ובגמ' (ב"מ פ"ט א') למדו שור שור מגבת ללמד

אַחִים יַחְדָּו וּמֵת אַחַד מֵהֶם וּבֵן אֵין־לוֹ לֹא־תִהְיֶה אֵשֶׁת־הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זָר יְבָמָהּ יָבֹא עָלֶיהָ וּלְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה

בעל הטורים

שאין אין זוכמין אותה (לכתוס טעמותיה כ"פ רש"י יבמות ד' ד'). וכן אין לו ס"ת אוגן עם אל"ף דאין כלומר לא יעבה כאוגן שהיה דש מבפנים וזורה מבחוץ ולכך סמך לו כדישו: לאחר ויבמה. בגי' ויבמה בעל כרחה:

רש"י

יחדו. המיוחדים בנחלה מ פרט לאחיו מן האם: ובן אין לו. (פס כב) עיין עליו בן או בת או בן

שפתי חכמים

ס"ג לייבמן ונתקשרו זה עם זה וצריך להפרידם זה מזה אם רוצה ליטלן ופי' שבאלו המלאכות אפילו מצוה ליכא אבל מלאכות שהן גיזוזי קרקע ולא עקירה מלאכתן אע"פ שאינו עובר אלאו כדנפקא מהשור ולא אדם מ"מ מצוה איכא אם לא התנה עמו אבל באלו אפילו תנאי לא צריך: מ ר"ל דוקא המיוחדים בנחלה שזה יורש את זה אם מת דהיינו אחים מן האב פרט לאחים מן האם שאין זה יורש את זה שכל קרובי האב יורשין אותו ולא אחיו מאמו. וא"ת נ"ל יחדו היפוך ליה מג"ש אחים אחים מבני יעקב כתיב הכא אחים וכתיב התם שנים עשר עבדיך אחים וגו' מה להלן מן האב אף כאן מן האב. וי"ל כיון שמצינו דנקראו אחים אפילו קרובים כדכתיב אנשים אחים אנחנו ס"ה אפילו קרובים חייבין לייבם וכמו שמצינו גבי בועז לכך כתיב יחדו המיוחדים בנחלה פי' ונגמרה פ"ב דיבמות הירצה בענין אחר ע"ש והביאו הרא"ם ע"ש: נ ור"ל מדכתיב אין בי"ד כל"ל אין חסר יו"ד כמו שכתב

ספרי

קנה (ה) כי ישבו אחים. פרט לאחיו שלא היה בעולמו מכאן אמרו ב' אחים ומת

התורה והמצוה

שאר בע"ח ולא הוזכר שור למוד שדיש אינו דוקא רק הוזכר שם ללמד ממנו בכמין הפרט, ובספרי לפי הנוסחא הישנה שאר בע"ח יליף מלא תחסום שור מ"מ, ולפי נוסחת הגר"א בדישו מ"מ ושאר מלאכות מרבה נ"כ מלא תחסום מ"מ, ונמצא שלומד רק מהכלל וזה נגד הי"ג מדות, ויתיישב רק ע"פ מ"ש שבכל מקום שהל"ת בעצמה אינה מובן בהכרח להקדים נושא הענין לפני הל"ת כמו שמוזכר בכל העריות, ואחר שהוא נושא הענין לא יחשב לפרט, וכן כאן אם לא היה הל"ת רק בשור היה להקדים שור ולכתוב שור לא תחסום בדיש (ולא שור בדישו לא תחסום כי אף שאיננו עובר רק בדיש לא נחשב רק לפרט והוכרח לבא אחר לא תחסום וא"כ לא היה יכול לכתוב בדישו מפני שאינו סמוך לשור רק בדיש) ומדהקדים הכתוב לא תחסום לשור נלמד שנוהג בכל בע"ח ואינו ממעט רק אדם. ואחרי שהשור אינו ממעט רק אדם והכנס אותו בשם פרט קטן. נמצא שבהכרח גם דישו אינו ממעט שאר מלאכות דאי ממעט כל שאר מלאכות הלא הוא פרט גדול נגד שור והיה לכתוב לא תחסום בדיש שור ומדכתיב גם אחר שור ש"מ שפרטו עוד קטן מפרט דשור וזה כמ"ש בספרי למעט כשאינו עושה אלא בידיו ולא ברגליו כו'. ונוסחת הישנה מובן בנקל ונוסחת הגר"א צריך להטעים כיון דכתיב בדישו בהכרח שכתב שור קודם דאל"כ היה כתוב בדיש, והיותר נכון שמעתיק הגהות הגר"א שנה וני' הגר"א בדישו מ"מ הוא על שאר מלאכות מנין ת"ל בדישו מ"מ. ויש להתבונן על מה באה אזהרה לא תחסום בפרשה זו עם ענין המלקות שגם הוא מענין צער בע"ח היה לכתוב בענין מצות פריקה וטעינה, וגם הוא מענין שלא למנוע מהעובד מלאכול מעבודתו היה נכון בפ' כי תבוא בקמת רעך. וחז"ל אמרו שבא ללמוד על איזה ל"ת לוקין, אבל הגם לא מצאה התורה לאו אחר לסמוך ולא ל"ת המצוה בבהמה, לכן נראה שלאו דהסימה י"ל ענין הדומה לענין לא יוסיף דמלקות. כי בימיהם לא היו מרעים את השורים בשדות והיו עובדים בהם כמו בסוסים שהיו חורשים וגם משכו בעגלות והיו עוברים תמיד ע"פ שדות של אחרים, והירא דבר ה' היה חוסם את פיהם כל היום רק בעת האוכל התיר אותו כמ"ש באליעזר עבד אברהם ויפתח את הגמלים, ונמצא שבכל עת מצוה לחסום ועולא אזהרת התורה הייתי אומר שנכון לחסום בעת הדישה בכדי שיתלמד מבלי לאכול רק ממה שיתנו לו. אבל אף שמצוה לחסמו הזהירה התורה מלחסמו בעת הדישה, וכך הוא בענין המלקות שאף שהב"ד מצווה להכות הרשע הזהירה התורה שלא להוסיף:

קנה (ה) כי ישבו וגו'. ענין היבום הוזכר במעשה ער ותמר. וכאן. ובענין בועז ורות, ובכל א' מהשלשה בא באופן אחר, ויתבאר ע"פ ב' הקדמות, א) שמנין היבום הוא על ב' פנים, הא' כשהולך רע מהיבם והצרע ניחשב להמת, וזה יקרא הקמת שם בישראל, ולא ימחה שמו מישראל, והב' שאשת המת היה לו לאשה וגם נחלת המת תהיה לו ונקרא שם המה על נחלתו ע"י שאשת המת תבא ותלד בנחלתו ממקדם וזה יקרא הקמת שם בנחלה שלא יכרת שמו מאחיו ומשער מקומו. והחבדל ביניהם, כי הקמת שם

חַד מִנְּהוֹן וּבַר לֵית לֵהּ לָא תְהֵי אִתַּת מִיתָא לִבְרָא לִגְבַר אוֹחֲרָן יְבָמַהּ יֵעוֹל

ספרי

אחד מהם ונולד להם אח ואחר כך ייבם השני את אשת אחיו [ומת הראשונה יוצאת משום אשת אחיו שלא היה בעולמו והשניה משום צרתה]: יחדו. [המיוחדים בנחלה] פרט לאחים מן האם. לפי שמצינו (היה באחים מן התורה) [בעריות] ששוה אח מן האם לאח מן האב יכול אף כאן כן ת"ל יחדו פרט לאחיו מאמו: ומת אחד מהם. אין לי אלא בזמן שהם שנים ומת אחד מהם מנין אפילו הם מרובין (ת"ל ומת אחד מהם. מנין אפילו מתו כולם ת"ל ומת אחד מהם ולא נאמר אחד מהם) [ומתו ת"ל ומת מהם א"כ מה ת"ל אחד אשת אחד מתיבמת ולא אשת שנים. מכאן אמרו שלשה אחים נשואים ג' נכריות [ומת א' מהם ועשה בה השני מאמר ומת חולצת ולא מתיבמת שנ' ומת אחד מהם שעליה זיקת יבם אחד ולא שעליה זיקת שני יבמין]: לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר. למה אני צריך לפי שאמרנו (להלן) אשת אחד מתיבמת ולא אשת שנים (יכול אף כאן כן) [יכול תהא פטורה] ת"ל לא תהי' אשת המת החוצה לאיש זר. כיצד הוא עושה (הוא)

התורה והמצוה

זרע שזה תכלית המכוון במצות יבום. אבל לא תוכל להיות רק כשהזרע אשר תלד מהיבם הוא בעת ש תקרא עוד בשם אשת המת, אבל אחר שתקרא בשם אשת היבם אז א"א שאשת אחד תלד בנים ע"ש אחר, והקמת שם בנחלה אינה תכלית היבום מפני שאיננה רק הקמת שם באחיו ובשער מקומו אבל תוכל להיות אף גם כשתקרא בשם אשת היבם, והקדמה הב' כמאמרם ז"ל שקיים אאע"ה כל התורה ואחריו יצחק ויעקב והשבטים, אבל הם לא קיימו כאשר הנהגו מקיימים בחוק ולא יעבור, ומצוה ל"ת לא תוכל להדחות מפני מ"ע באין גבול וחוק, וגם קיום העשה י"ל גבול וחוק עת וזמן שהוא קיום המ"ע, וא"א שמ"ע א' תמשך קיומה זמן רב. ר"ל עת ומשך מעשהו, ואז תהיה נגמרת, אבל קודם מ"ת כן מ"ע וכן מל"ת לא היו בחוק ולא יעבור רק היו מתנהגים בהם כפי בינת ה' אשר חנן אותם לבא בהם לתכלית כונת השי"ת. ועתה יובן הדבר כי קודם מ"ת כאשר איסור אשת האח לא היה מנגד למצות היבום. וגם מצות היבום היה באפשרי להמשיך עד עת שהוליד בן. לכן היה באפשרי שאשת המת תשאר בשם אשת המת עד שילדה בן מהיבם ואז היה נגמר מצות היבום כשנעשה תכלית המכוון ואחרי התכלית אז נשארה אסורה להיבם משום אשת האח, אבל אחר מ"ת א"א שתקרא בשם אשת המת שהוא אשת האח עד שתלד, מפני שאיסור אשת אח לא יוכל להדחות באין גבול לכן לא יתכן שמצות היבום המשך עד עת שתלד, ורק שהתורה אמרה שרק ביאה ראשונה יבא עליה בשם אשת המת אבל אחרי הביאה נעשית כאשתו. וכאלו לא היתה כלל בשום פעם אשת האח. וקיום מצות יבום הוא רק בביאה ראשונה אבל אח"כ אינה מצוה. וגם אינה אסורה עליו מפני שכן אמרה התורה שמביאה ראשונה והלאה היא אשתו. ונמצא אם יקרה שתלד בן מביאה הראשונה אז בא תכלית כוונת מצות היבום שהוא הקמת שם בזרע. אבל אם לא ילדה מביאה הראשונה באופן הזה לא היה רק קיום הקמת שם בנחלה, וזהו רק באשת האח שהתורה נותנה כן שתקרא בביאה ראשונה בשם אשת המת ואמרה שיבא עליה בשם אשת האח, אבל בשארי הקרובים לא בא הצווי ע"ז, אף שאשת שאר אינה מהעריות שאסורה עליו אחר מות בעלה. אבל כל אשת איש כשמת בעלה אם לא נאמר שבמותו אינה עוד אשת המת לא היתה יכולה להנשא כלל, ורק מפני זה מותרת מפני שאנו אומרים שבמות בעלה פקע האישות, ונמצא כי הקמת שם בזרע בשארי קרובים לא יתכן כלל רק הקמת שם בנחלה. ועתה נעתיק את הכתובים מכל המקומות ונראה שכנים ואמתים הדברים: (בראשית ל"ח ח') ויאמר יהודה „בא אל אשת אחיך", כי הביאה תהיה אל אשת אחיך, „ויבם אותה" אף אחר הביאה תהיה לך בתורת יבמה. ועד מתי תהיה כך עד „והקם זרע לאחיך" שאז תגמר מצות היבום ותשאר אשת האח, „וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע", ידע זאת ממאמר יהודה והקם זרע לאחיך. ויתכן כי במלת יהיה שהוא מיותר שהי"ל לומר רק כי לא לו הזרע פירושו כי אחר שתלד אין לו הויה ואישות בהמר כי יצרך לפרוש ממנה, „הזרע" פי' בשביל הזרע שיקים, ולכן כשבא עליה „ושחת ארצה לבלתי נתן זרע לאחיו" ותשאר לפניו בתורת יבמה, ויתכן לומר כי שהתחלת היבום היה אז מוטל על האב מפני שידוע שבימים הראשונים לא היה הזון נפרץ שימות בן בחיי האב ובלא בנים ובפרט בכור שהיה יקר מאד בעיני האבות, וכשקרה זאת היה אבל גדול לאביו, ולזה כשחשב יעקב אבינו ע"ה שמת יוסף לא רצה להתנחם, ולכן השתדל יהודה למלאות חסרון בנו הבכור שתקרא בשם אשת ער תלד מאונן בנים ותחשב הזרע לער, ולזה „ויאמר יהודה" וכן „לא נתתיה לשלה בני" כי עליו היה הדבר מוטל, ולא כמצות היבום שהוא רק על האח, ובשלא נתקיימה מחשבתו ומת גם אונן והיה עליו למלאות חסרון גם מאונן בנו, אבל היה ירא ליתנה לשלה כי חשבה לקטלנית, והיא כראותה שהתאחר יהודה ויעל על גוזזי צאנו שהיה לפנים שמחה אז ראתה כי נשכח ממנו האבל ולכן השתדלה שיושלם החסרון ע"י יהודה בעצמו והסכים עמה מן השמים ולא היה יכול להיות כ"א באופן שלא ידע כי כלתו.

וְיִבְּמָהּ׃ ו וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יָקוּם עַל־שֵׁם אָחִיו

שפתי חכמים

בסמוך אמאן יבמי חסר יו"ד ומדכתיב בין"ד קראו אין ואל"ף מתחלף בעי"ן וכוי כאילו כתיב עיין ר"ל עיין עליו אם יש לו בן או בת כו' בפטורה מן החליצה ומן היבום : ם ר"ל ומצוה בגדול לייבם וא"ת דלמא אם אין בכור פטורים מיבום י"ל דא"כ לא כל"ל כי ישבו אחים יחדו דהוא בא ללמדך פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו כדפירש רש"י ואם אחד מאותם בכו׳ אין מייבם למה הוצרך לפרט אשת אחיו שלא היה בעולמו פשיטא דהא לאו בכור הוא אלא ודאי ש"מ דאף אחיו שאינו בכור מ"כ ימה שכתוב בכור בא ללמדך מצוה בגדול שבאחים כדפירש רש"י : ע ופירוש הכתוב כך הוא ונקמה

רש"י

הבן או בת הבן (או בן הבת) או בת הבת : (ו) והיה הבכור . גדול האחים הוא מייבם אותה : אשר תלד . פרט לאילונית שאינה יולדת : יקום על

ספרי

(או חולצת או מתייבמת) [חולצת ולא מתיבמת]. הנותן גט פסלה לעצמו ופסלה ע"י אחים. יכול (יהיה גם פוטרה) [תהא פטורה] ודין הוא ומה חליצה שאינה פוטרת באשה פוטרת ביבם גט שפוטר באשה אינו דין שפוטר ביבם ת"ל לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר [אלא] בחליצה. העושה מאמר ביבמתו קנאה לעצמו ופסלה על האחים. יכול יהיה מאמר גומר בה ת"ל יבמה יבא עליה ביאה גומרת בה ואין מאמר גומר בה: יבמה יבוא עליה. בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון ואפילו היא שוגגת והוא מזיד או הוא

התורה והמצוה

היא כי לא יתכן שיבא על כלתו בתור אשת בניו, ולכן ילדה התאומים למלאות החסרון מפני בניו ער ואונן, ולכן בסדר ויגש כשחשב בני יעקב הבאים מצרימה זכר ער ואונן אף שלא באו למצרים להורות שפרץ וזרח הם ער ואונן, ובפ' פינחס שחשב משפחות בני יהודה זכר ג"כ ער ואונן אף שלא העמידו משפחות להורות ג"כ שמשפחת הפרצי והזרחי הם משפחת ער ואונן, וזה שאמר יהודה צדקה ממני פי' שהיא צדיקת יותר ממני באשר שכחתי מות שני בני והיה המתחלה אף באופן שאין נאה לצדיקת לישב בפתח עינים על הדרך רק למען הקם זרע לער ואונן וכאן אמר „יבמה יבא עליה" שרק ביאה הראשונה תחשב בשם יבום שהיא אשת המת ובגמר הביאה היא נעשית אשתו. וזהו שאמר אח"כ שהוא בגמר הביאה „ולקחה לו לאשה" לא לבדו ואין נגדו זכר לאשת האח, „ויבמה" כדברי הספורנו ושארי המפרשים שהוסר ממנה מעתה שם יבמה, ואומר עוד מה תועלת יהיה מהיבום „והיה הבן הבכור אשר תלד" אשר בזה יתפרש כמו אם ופי' שאם יקרה שתלד מביאה ראשונה בן שהוא בכור בענין הזה. ועיקר הנחת שם בכור הוא על הנולד מטפה ראשונה „יקום על שם אחיו המת" באופן אחר „ולא ימחה שמו מישראל" שהוא הקמת זרע ממש ולא הותרה אשת אח כ"א בזה האופן שיהיה באפשרי שיקיים גם הקמת שם בזרע, אבל אם היא אילונית או שהמת היה סריס שמו כבר מחוי אין מקום למצות יבום ונשארה באיסור אשת אח, ובענין בועז ורות שאין שם מקום להקמת זרע ורק הקמת שם בנחלה (שקדושת א"י גדולה כ"כ שאף אם יקרא שמו על נחלתו יש ג"כ שארים להמת, וענין הגאולה בשדה אחוזה האמור בקרובים הוא שלא יכרת שמו משדה אחוזתו כי השמות נתקדשו בקדושת א"י) כמ"ש ופרשת כנפך וגו' כי גואל אתה, וכן אמרה כי גואל אנכי, ועוד כמה פעמים נזכר בענין הזה שם גאולה שעיקרה על שדה אחוזה, והנשים לא אמרו שם יולד בן למחלון, כתיב „ויקח בועז את רות ותהי לו לאשה ויבא אליה" שהקיחה מורה על הקדושין והוי לו על התפיסה ואח"כ ויבא עליה כנשואי כל הנשים, ומה שאמרו השכנות יולד בן לנעמי הוא בשביל שהיתה לו לאומנת: ישבו אחים יחדו ע"פ הפשט יש מקום לפרש בשני אחים היושבים ביחד וזוונים בנחלת אביהם, ויושבים לשון דירה כמו וישב יעקב וכמו שדרשו חז"ל על חשבו כענין מדורו נהוא ע"ד הכתוב בתהלים (קלג א') מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד. ולפ"ז לא היה מצות יבום נוהגת רק ע"ז האופן, אבל לא יתכן מדכתיב לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר. ופי' מי הוא החוצה לבית שבת האחים רק איש זר וכאשר נבאר בסמוך שהחוצה מיותר ובא להורות שרק איש זר הוא חוץ ממושב האחים, ולכן אמר בספרי ובגמ' שהיה להם ישיבה א' בעולם. וישבו הוא מלשון עכבה שנתעכבו מה בעולם ולא אם נולד אחר מיתת אחיו. ויחדו פירשו שאינו מוסב על הישיבה רק הוא דבר בפ"ע שאין מצות היבום רק אם יתאחדו בענין הנחלה ולמעט אחים מן האם (והכ"ל כי מלת יחד יבא תמיד על האמור לעיל כמו שבת אחים גם יחד שנתאחדו בהישיבה וכן הרבה אבל יחדו יבא על התאחדותם בדבר שלא נזכר בכתוב כמו לא תחרוש בשור ובחמור יחדו שפירושו שיהיו קשורים השור והחמור ביחד אבל אם זה קשור למחרישה בפ"ע וזה בפ"ע והאדם מנהג בהם אינו עובר וכן לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו שאם לבש זה בפ"ע וזה בפ"ע אינו עובר רק כשיש התחברות ביניהם לדעה א' שיהיו שוע טווי ונוז ביחד ולדעה ב' אם כ"א הוא שוע טווי ונוז בפ"ע והם קשורים או תפורים ביחד עובר. ומזה דרשו חז"ל וילכו שניהם יחדו שבא על המחשבה ולא על ההליכה) ומלא שמיעטו ממעט אשת אחיו שלא היה בעולמו. וכלל זה יהיה בידך שבכ"מ שמיעט הכתוב ממצות יבום אסורה עליו משום אשת אח והרי היא ככל ע"ו נשים שפוטרות צרותיהן. וז"ש בספרי הראשונה יוצאה

מפוס

עֲלַהּ וְיִסְּבַהּ לֵהּ לְאִנְתּוּ וְיַבְּמִנַּהּ: ו וִיהֵי בוּכְרָא דִּי תְלִיד יְקוּם עַל שְׁמָא דַאֲחוּהִי

ספרי

שוגג והיא מזידה: ולקח ולקחה ויבם ויבמה. פרט לצרות (מכל שעריות וכן) [ועריות] מכאן אמרו ט"ו נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן וכו':

קנג (ו) והיה הבכור אשר תלד. יכול אם היה שמו יוסי יוחנן יקרא שמו יוחנן ת"ל יקום על שם אחיו (מ"מ) [ולא על שם אחי אביו] א"כ למה נאמר והיה הבכור מלמד שמצוה על הגדול ליבם: אשר תלד. פרט לאילונית שאינה ראויה לילד: יקום על שם אחיו. (ולא על שם אחי אביו) [לנחלה נאמר כאן שם אחיו

התורה והמצוה

משום אשת אחיו שלא היה בעולמו והשניה משום נדה: ומת אחד מהם אם אמר „מהם" משמעו אחד או יותר ולמה אמר עוד „אחד" ודרשו בספרי שבא למעט אשת שנים כגון ג' אחים נשואות ג' נשים וכו'. אבל לא יתכן שהכתוב ידבר מזה כי מאמר אינו קונה אלא מדרבנן ומן התורה אין עליה רק זיקת הראשון ועי' בתוספות (יבמות ד' וגיטין ד' כ"ב) שיש מחלוקת אם יש אופן שמן התורה תקרא בשם אשת שני מתים. ואם שלא יתכן כלל לא בא הכתוב למעט, רק מפני שבכ"מ שיבא עשה או לא תעשה מדבר הכתוב בלשון יחיד ועכ"ז אם הוא שנים עובר על כאו"א, א"כ אף אם היה כתוב רק ומת אחד לא היינו ממעטים שנים. ורק מפני שאשת אח הוא באיסור כרת והיה עולה על הדעת שלא התירה התורה רק אחת לכן כתיב מהם, ועכ"ז לא רצה לשנות מכמו שכתב בכ"מ וכתב גם אחד: ובן אין לו לפי משפט הלשון היה לכתוב גם אין בן שהיה להסמיך מלת לו למת אחד מהם שלא מוסב על המת. או היה לכתוב ומת אחד מהם בלא בן, לזה דרשו חז"ל ובן אין לו עיין עליו, שפי' שאין ביו"ד הוא במבטא קרוב לעיין. ופירושו לעיין על הבן של המת שאף אם אינו בעולם רק שנשאר ממנו בן או בת, וכ"ש אם יש להמת בעצמו בת, ויש לפרש גם באופן הזה ובן אין לו שהבן של המת אין לו מאומה לא בן ולא בת וכו' ונמצא למדין שאם נשאר בעולם זרע מהמת פטורה מן היבום: לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר הזהיר על היבמה שלא תנשא לאיש כל עוד שזקוקה ליבום ואם נשאת היא והנושאה עוברים בלאו. ולא באה האזהרה לא בלשון צווי על האשה ולא צווי על האיש רק במאמר אל הב"ד שיצוו מלקחת את אשת המת. ואמר שלא תנשא החוצה. והנכון היה לכתוב העשה מיבום וחליצה קודם הלאו דלא תהיה החוצה. מפני שהעשה הוא חובה והלאו הוא רק במקרה אלא מפני שהלאו אינו נוהג רק קודם קיום העשה אבל אחר שנתקיים העשה כגון שיבמה וגרשה או חלצה אז היא מותרת לכל אדם, לכן הקדים הלאו להורות ע"ז, ובספרי לא תהיה וגו' למה אני צריך וכו' והוא תמוה שהרי הוא אזהרה על היבמה שלא תנשא לשוק. ולא יתפרש רק ע"פ הכלל שכתבנו שבכל לאו שאינו מובן מעצמו יקדים ללאו את נושא הענין, והיה לכתוב אשת המת לא תהיה החוצה, לכן למד מזה שבא אזהרה אף שאינה אשת המת רק אשת שני מתים שאינה בכלל יבום רק מפני שהיא צריכה חליצה אסורה לאיש זר, ומזה למד שם גם על הכונס גם שאף שלא התייבם עוד רק מפני שצריכה חליצה אסורה לאיש זר, ולהדעת שזכרנו לעיל שאין שום אופן שתהיה אשת שני מתים מה"ת והוא רק מדרבנן, י"ל מה שלא אמר אשת המת לא תהיה החוצה, מפני שנושא הענין כבר כתוב קודם, כי ישבו אחים וגו' ומת אחד מהם ובן אין לו א"כ לא תהיה שהיא על הוית האשה מובן שבאשת האח המת מדבר, ומ"מ עוד ה"ל לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר אלא בחליצה, ואינו מובן, ונראה לי שבחליצה שנאמר בה אשר לא יבנה את בית אחיו ודרשינן כיון שלא בנה שוב לא יבנה ונמצא שבית אחיו נהרס ואין לו תוך וא"כ אין לו חוץ ולכן מותרת לכ"א, אבל בגט שלא נמצא מפורש בכתוב עדיין צריך ביה החוצה, עוד שם, יכול תהא מאמר קונה בה ת"ל יבמה יבא עליה ביאה גומרת בה, גם הלמוד הזה אינו מובן. ויש להסביר כי מליצת בכ"מ קיחה קודם הביאה כמו ויקח את רבקה ותהי לו לאשה (בראשית כ"ד ס"ז) ויקחה ויבא אליה (שם ל"ח ב') וכן לעיל כי יקח איש אשה ובעלה, וכאן אמר יבמה יבא עליה ולקחה. וגם עליה כתיב ולא אליה שיורה שאין לו עדיין עמה השתוות קודם הביאה אף ע"י קדושין: יבמה יבא עליה בכ"מ יאמר בלשון אל. כמו אל אשת אחיך (בראשית ל"ח ח'), מה תתן לי כי תבא אלי (שם ט"ז), ואל אשת עמיתך (ויקרא י"ח כ') ולקרב אליה (דברים כ"ב י"ד) ועוד הרבה, והנכון שיאמר גם כאן יבמה יבא אליה, והבדל בין אל לעל שאל מורה השתוות בדבר מה. ועל יורה שאין עדיין השתוות. ולכן למד מזה בספרי שאם בא עליה בין בשוגג ובין באונס שאין השתוות ביניהם ואפי' אחד מהם באונס ואחד מהם ברצון שאף בזה לא היה בהם השתוות קנה, וגם באחות אשה נאמר ג"כ ואשה אל אחותה לא תקח לצרור לגלות ערותה עליה בחייה, ולמדו חז"ל בגז"ש שבא לגמר שאף במקום יבום שנא' בה עליה ג"כ לא תקח ומזה למדו שהעריות אין מתייבמין, ובספרי כאן למד מדכתיב ולקחה דהיה לכתוב ולקח וכן כתיב ויבמה דהיה לכתוב רק ויבם שבא למעט עריות וצרות:

קנג (ו) והיה הבכור אשר תלד הפסוק הזה אם כמובנו הפשוט שהבן הראשון שתלד היבמה יקרא על

הַמֵּת וְלֹא־יִמָּחֶה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל: ז וְאִם־לֹא יַחְפֹּץ הָאִישׁ לָקַחַת אֶת־יְבִמְתּוֹ וְעָלְתָה יְבִמְתּוֹ הַשַּׁעְרָה אֶל־הַזְּקֵנִים וְאָמְרָה מֵאֵן יְבָמִי לְהָקִים לְאָחִיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה יַבְּמִי: ח וְקָרְאוּ־לוֹ זִקְנֵי־עִירוֹ וְדִבְּרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא

בעל הטורים

(ז) הזקנים ב' והגיד גומר לך שמצות יבום בחתכה:

רש"י

שם אחיו. זה שיבם את אשתו יטול נחלת פ המת בנכסי אביו: ולא ימחה שמו. (שם כד) פרט צ לאשת סריס ששמו מחוי: (ז) השערה. כתרגומו לתרע ק בית דינא: (ח) ועמד. בעמידה: ואמר.

שפתי חכמים

י נראה והיה הבכור כלומר שמייבם יהיה בכור אשר תלד אותה יבמה הבא להוציא לילד פרט לאילונית כו': פ (בגמרא) אתה אומר לנחלה או אינו אלא שאם שמו יוסף קורין שמו יוסף יוחנן קורין שמו יוחנן נאמר כאן שם אחיו ונאמר להלן על שם אחיהם יקראו בנחלתם מה להלן נחלה אף כאן נחלה: צ וכן ביבמות (דף ע"ט) אם היה סריס חמה פירש"י שלקה ממעי אמו שלא ראה חמה שעה אחת בכשרותו אבל סריס אדם שהיתה לו שעת הכושר חולץ ומולין לאשתו: ק ואית

ספרי

נאמר להלן על שם אחיהם יקראו בנחלתם מה שם האמור להלן לנחלה אף שם האמור כאן לנחלה]: המת. לפי שנאמר להלן אשת אחד מתיבמת ולא אשת שנים מנין מת ראשון ייבם שני מת שני ייבם שלישי ת"ל המת המת ריבה הכתוב: ולא ימחה שמו מישראל. פרט (לסרים) [לאשת סרים] ששמו מחוי: **קנז** (ז) ואם לא יחפץ האיש. ולא שלא חפץ בה המקום, מוציא אני את העריות שחייבים עליהם מיתות ב"ד ועדיין לא אוציא את העריות שהם (כלא תעשה) [בכרת] ת"ל לא אבה יבמי ולא שלא אבה בה המקום: לקחת את יבמתו. (מה) [למה] אני צריך מפני שנ' והיה הבכור אשר תלד יכול שאני מוציא עקרה וזקנה (כנ"א ל"ג ואילונית) וקטנה ושאינה ראויה לילד ת"ל יבמתו יבמתו ריבה הכתוב: ועלתה יבמתו השערה. מצוה בב"ד שיהא בגובהה של עיר ושיהיה בזקנים: מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל. (פרט לסרים שאם לא להקים אינו יכול: שם) ר' יהודה אומר נאמר כאן שם ונאמר להלן שם מה שם האמור להלן (נחלה אף שם האמור כאן נחלה. מה שם האמור לשם

התורה והמצוה

על שם המת. נמצא שם נקרא ראובן יקרא הבן ראובן, אינו מתקבל על הדעת כי ענין היבום נאמר גבי ער בכור יהודה. ושם נאמר שהזרע יהיה לאחיו ולא שיקרא בשמו גם לא הזכיר שם בכור. וכן מכר בכתובים גבי רות ושם אמר להקים שם המת על נחלתו. ב' שבכ"מ שנאמר והיה יבא או על הדבר המובטח או על דבר הרגיל, וכאן אולי לא תלד כלל ואם תלד אולי נקבה וגם אולי לא יהיה בכור כי יתכן שכבר ילדה. ואם הדין הוא רק בבכור היה לכתוב אם תלד או אשר תלד בכור יקרא ע"ש אחיו, ג' שאם מוסב על הבן הנולד ה"ל לומר יקום על שם אחי אביו, ואף שיש ליישב בדוחק כדאיתא בגמ' דהאי על כב"ד שיאמרו להיבם שיקרא את הבן בשם אחיו, אבל הוא רחוק שהלא לא נזכר בפסוק זה היבם כלל, ולכל הפחות היה לכתוב ועל שם אחיו המת יקום הבכור אשר תלד שהיה סמוך שם אחיו המת ליבמה, ד' שאם בבן הנולד מדבר למה הזכיר שני פעמים יקום על שם אחיו ולא ימחה שמו מישראל, ואף שחז"ל דרשו מזה פרט לסריס ששמו מחוי זאת הוא דרש, וגם היה לכתוב אשר לא ימחה שהוא נתינת טעם, ומדאמר ולא ימחה משמע שהוא ענין בפ"ע, ולכן ההכרח לפרש כדברי הז"ל, אף שאמרו בגמ' שבכ"מ אין מקרא יוצא מידי פשוטו, רק כאן ההלכה עוקר את הפשט אבל לא את הפשט שהוא על דרך ההגיון, חה, כי ענין הקמת שם מצינו על ב' אופנים. א' הקמת שם בנחלה, שהנחלה תקרא על שמו כמ"ש על שם אחיהם יקראו בנחלתם, ב' הקמת שם ע"י הבנים שהבנים נקראו על שמו. כדמצינו בבנות צלפחד שאמרו למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו שאין פי' על הנחלה שלא יקרא על שם אביהם דא"כ היה כתוב למה יגרע שם אבינו מנחלתו, אלא הפי' הוא כך, למה נגרע אנחנו אשר אנו שם אבינו בשביל שאין לו זרע, מתוך משפחתו תנה לנו אחוזה בתוך אחי אבינו, והרי שמצינו ב' ענייני הקמת שם. וזכר ב' פעמים בפסוק.

מיתא ולא יתמחי שמה מישראל: ז ואם לא יצבי גברא למסב ית יבמתה ותסק יבמתה לתרע בית דינא לקדם סביא ותימר סריב יבמי לאקמא לאחוהי שמא בישראל לא אבי ליבמותי: ח ויקרון ליה סבי קרתיה וימללון עמיה ויקום

ספרי

זרע אף שם האמור כאן זרע) [מה שם האמור להלן זרע אף כאן זרע פרט לסריס שאם רצה להקים לאחיו שם אינו יכול]: בישראל. ולא בגרים, מכאן אמרו שני אחים גרים שהיתה הורתן שלא בקדושה ולידתן בקדושה פטורים] מן החליצה ומן היבום שנאמר בישראל ולא בגרים: לא אבה יבמי. ולא שלא אבה בה המקום:

קנח (ח) וקראו לו זקני עירו. מצוה בזקני עירו [ולא בשלוחם]: ודברו אליו. דברים הגונים (מה הגונים) שאם היה הוא ילד והיא זקנה הוא זקן והיא ילדה (ועמד ואמר שיאמרו לו כלך אצל כמותך אומר לו למה לך להכניס) [אומרים לו מה לך אצל ילדה מה לך אצל זקנה כלך אצל שכמותך ואל תכניס קטטה לביתך]: ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה. מלמד שאין אומר דבריו אלא בעמידה: לא חפצתי לקחתה, ולא שלא חפץ בה המקום:

התורה והמצוה

א' יורה על שניהם, בזרעו כמו גבי יהודה, ובנחלה כמו גבי רות, והמיוחד הוא הקם על שם המת בנחלתו ולא הבן אשר יולד, כמו שנאמר שם ביום קנותך השדה גם אשת המת קנית וכדפי' רש"י מפני שאשת המת נכנסת ויוצאת בנחלת המת והזכר הנחלה ע"ש המת, ועתה נבא לבאר את הכתובים, כי מליצת הכתוב כך היא, אחרי שאמר הכתוב מצות היבום ובאר לנו התועלת שיוצא מזה, ואמר כי ע"י היבם שהוא בענין הזה כבכור שיורש את נחלתו, וע"י היבמה שראויה להוליד בנים מהיבם יהיו שני הקמות, הקמת שם בנחלה שזה נקרא הקמת שם אחיו כמ"ש על שם אחיהם יקראו בנחלתם, וגם הקמת שם ע"י זרעו שיקרא הקמת שם בישראל. שע"ז אמר קודם להקים שם אחיו בישראל (שהוא ענין רוחני וע' ברמב"ן ורבינו בחיי) וכה יתפרש הכתוב "והיה הבכור" ר"ל ע"י הבכור שהוא היבם שכנה אותו בכור מפני כמה דינים כדאיתא בגמ', "אשר תלד" ר"ל וע"י אשר תלד. היא היבמה, וכנה אותה בשם אשר תלד להורות שאם היא אילונית אינה מתיבמת, ועתה מבאר התועלת שיהיה ע"י היבם שקראו הכתוב בכור "יקום על שם אחיו המת" שפי' הקמת שם בנחלה, והתועלת שיהיה ע"י היבמה "ולא ימחה שמו מישראל" שהוא הקמת שם בזרע כנ"ל:

קנז (ז) ואם לא יחפוץ האיש האיש הוא מיותר. ואמר בספרי ולא שלא חפץ בה המקום. וכן דרש בלא אבה יבמי ובלא חפצתי לקחתה ובא אחת לעריות שיש בהם מיתת ב"ד והב' לעריות שבהן כרת ומתפטרת גם מחליצה, והג' בחייבי לאוין ועשה שאינם ביבום אבל הם בחליצה והוא ע"פ סוגית הגמ': לקחת את יבמתו הוא מיותר שהרי להלן אמר לא חפצתי לקחתה ואמר בספרי שמרבה עקרה וזקנה שהיה להן שעת הכושר אבל אילונית לא היה לה שעת הכושר, ועל דרך הפשט הוא כי לא דבר הכתוב במי שלא ירצה להקים לאחיו שם שהוא ענין גדול ורק שלא יחפוץ באשה כי לא ישרה בעיניו וזה שאמר לקחת את יבמתו: ועלתה יבמתו השערה השערה מיותר אחרי שאמר אל הזקנים מכאן אמרו בספרי שמצוה בב"ד שיהיה בגובהה של עיר ועז"א ועלתה לשון עליה: אל הזקנים ואמר בספרי שמלמד שהב"ד יהיו מזקנים: ואמרה מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי יש להתבונן שהכתוב אמר שלא יחפוץ לקחתה והיא תאמר א) כי ימאן להקים לאחיו שם, ב) שלא אבה יבמה, וגם למה זה בא בב' לשונות חפץ מאן ואבה, ומיושב ע"פ מ"ש שלא דבר הכתוב במי שימאן להקים לאחיו שם ורק שלא יחפוץ באשה, שהחפץ יקרא דבר שישיג ממנו תכלית מה, ואם שיהיה ברור לה שלא יחפוץ בה אין כאן מקום שהזקנים יקראו לו וידברו עמו דברי מוסר, ורק תבא בקובלנא שימאן מהקמת שם, ומפני שהוא דבר שהוא קשה להאמין תאמר בלשון המסופק, שמאן יורה לא על הספק ברור כמו שדרשו חז"ל על וימאן, ומאין תדע מפני שלא אבה לקחתה, ואבה יורה על הספק מלשון תאוה שפי' שאין לו תאוה ליבמה, ולכן תבקש מהזקנים שידברו לו דברי מוסר אולי ישוב מדרכו, וזהו שאמר בספרי שמה שאמר בכאן הקמת שם יורה על הזרע ולא על הנחלה מפני שהגדיל הקובלנא:

קנח (ח) וקראו לו זקני עירו הנכון לכתוב וקראו זקני עירו לו שזקני עירו מוסב על וקראו ולמה הפסיק באמצע בתיבת לו. ולמד מזה בספרי שמצוה בזקני עירו ולא בשלוחם, פי' שהנהוג שהזקנים ישלחו שלוחים לקרא והוא בא לפניהם לכן הסמיך לו לומר שהקריאה יהיה לו בעצמם: ודברו אליו. אליו הוא מיותר ואמר בספרי שידברו אליו דברים הנוגים פי' שיהיו שוים לו ואף שקראו לו לומר אליו דברי מוסר שיקחנה אבל אם יראו שאין נכון אז מצוה שימנעו אותו:

חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ׃ ט וְנִגְּשָׁה יְבִמְתּוֹ אֵלָיו לְעֵינֵי הַזְּקֵנִים וְחָלְצָה נַעֲלוֹ מֵעַל רַגְלוֹ וְיָרְקָה בְּפָנָיו וְעָנְתָה וְאָמְרָה כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִבְנֶה אֶת־בֵּית אָחִיו׃ י וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ הַנָּעַל׃ ס יא כִּי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים

בעל הטורים

(ט) וירקה בפניו. לפי שהרוק דומה לשכבת זרע כלומר שאינו חפץ להקים זרע: (יא) כי ינצו אנשים סמך כי ינצו לחלוץ הנעל שע"י חליצה מריבה נשה כדאמריק כיון שבניס לבניך שלום על ישראל דאפטרה מחליצה ויבום:

רש"י

(סוטה לב) בלשון הקודש ואף היא דבריה ר בלשון הקודש: (ט) וירקה בפניו. (יבמות קו) על גבי ש קרקע: אשר לא יבנה. מכאן למי שחלץ שלא יחזור וייבם דלא כתיב אשר לא בנה אלא אשר לא יבנה וכיון שלא בנה שוב לא יבנה: (י) ונקרא שמו וגו'. (שם) מצוה על כל העומדים שם ת לאמר חלוץ הנעל: (יא) כי ינצו אנשים. (ספרי) סופן לבא לידי

שפתי חכמים

כמו בשערין האלכנו שפרושו עיר דהא אל הזקנים כתיב ומיושב הזקנים הוא בשער כ"ד: ר דינסיק ואמר ואמר וג"ש כתיב ככה ואמר ולהלן בפרשת כי תבא אומר ואמרו אל כל וגו' מה להלן בלשון הקדש אף כאן בלה"ק והתם מגלן ילפינן עניה עניה מהדדי דהכא כתיב וענו הלוים וכפ' יתרו הוא אומר משה ידבר והאלהים יעננו בקול מה להלן בלה"ק אף כאן בלה"ק: ש פי' בפניו כנגד פניו לא בפניו ממש פי' משום דוירקה דבון לעיל גמלה לעיני הזקנים כאילו אמר לעיני הזקנים וירקה ויפלה בפניו לבדו וע"כ צ"ל שפירושו כנגד פניו ומשום דהרוק הוא דוקא כנגד פניו השוב כאילו הוא בפניו ממש לכן כתב בפניו ולא לפניו: ת פי' דק"ל מלת בישראל ל"ל ומתרץ משום מ' ויהיה פירוש בישראל במעמד ישראל שיהיו שם בשעת חליצה לקרא חלוץ הנעל ולע"ג דכתיב בקרא בית ,הלון י"ל

ספרי

קנט (ט) ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים. [מלמד שמהלכת אחריו אל הזקנים]: (וירקה בפניו) [לעיני הזקנים וירקה] רוק הנראה לעיני הזקנים (מלמד שמתיחדת עמו לעיני הזקנים): וחלצה נעלו. [אין לי אלא] נעלו שלו. של אחרים מנין ת"ל (הלוץ) הנעל (חלוץ) הנעל מ"מ, א"כ למה נאמר וחלצה נעלו פרט לגדול שאין יכול לילך בו ולקטן שאין חופה את רוב הרגל ושאין לו עקב שחליצתה פסולה: מעל רגלו. [מכאן אמרו מן הארכובה ולמטה חליצתה כשרה. רגלו] נאמר כאן רגלו ונאמר להלן רגלו מה להלן ימנית אף כאן ימנית: (מכאן אמרו מן הארכובה ולמטה חליצתו כשרה) וירקה בפניו. יכול בפניו [ממש] ת"ל לעיני הזקנים (רוק הנראה לעיני הזקנים מכאן אמרו חלצה ורקקה ולא קראה חליצתה כשרה. קראה ורקקה ולא חלצה חליצתה פסולה. חלצה וקראה אבל לא רקקה ר' אליעזר אומר חליצתה פסולה ור"ע אומר חליצתה כשרה): וענתה ואמרה. נאמר כאן עונייה ונאמר להלן עונייה מה עונייה האמורה להלן בלשון הקדש אף עונייה האמורה כאן בלשון הקדש: ככה יעשה לאיש. [מכאן אמרו חלצה ורקקה ולא קראה חליצתה כשרה. קראה ורקקה ולא חלצה חליצתה פסולה. חלצה וקראה אבל לא רקקה ר"א אומר חליצתה פסולה ור"ע אומר חליצתה כשרה. א"ל ר"א ככה יעשה כל דבר שהוא מעשה מעכב. א"ל ר"ע משם

התורה והמצוה

קנט (ט) ונגשה יבמתו אליו אליו הוא מיותר שהרי נאמר להלן וירקה בפניו, ואמר בספרי מלמד שהיא מהלכת אחריו אל הזקנים ולא שמוטל על היבם להחזיר אחרים שתחלוץ לו: לעיני הזקנים. היה לו לומר אל הזקנים כמ"ש לעיל לכן דריש בספרי שהוא מוסב על וירקה בפניו שלעיני הזקנים וירקה בפניו שהרוק יהיה נראה לעיני הזקנים בשעת הרקיקה, שלשון וירקה יורה כן, ולא על מקום שנפל שם הרוק, ואחרי שהזקנים צריכים לראות כשילא הרוק מפיה א"א שהרוק בפניו ממש מפני שצריכה להתקרב אליו ממש לסריך לו בפניו ואז לא יראו הזקנים הרקיקה, אלא פי' לפניו, נגד פניו, כמו ואביה ירוק ירק בפניה שג"כ פי' לנד פניה שאין דרך האב שבועט סירוק בפניה ממש: וחלצה נעלו מעל רגלו הי"ל לכתוב וחלצה נעלו מרגלו אף שבמשה ויהושע נאמר מעל רגלך אבל שם נאמר „של" שפי' שיזרוק המנעל למרחוק ולא רק שיחלון מרגליו מפני שא"כ היה המנעל מונח במקום הקדש, ואחרי שהוצרך לזרוק בהכרח להגביה ממעל לרגליו כדרך הזורק, אבל כאן שא"ל רק חליצת המנעל הי"ל לומר רק מרגליו, ומזה דריש בספרי שהחליצה

וְיֵימַר לָא רְעֵינָא לְמִסְּבַהּ: ט וְתִתְקְרַב יְבִמְתֵּהּ לְוָתֵהּ לִקְדָם סָבַיָּא וְתִשְׁרֵי סֵינֵהּ מֵעַל רַגְלֵהּ וְתָרוֹק בְּאַנְפּוֹהִי וְתָתֵיב וְתֵימַר כְּדֵין יִתְעֲבֵד לְגַבְרָא דִּי לָא יִבְנֵי יָת בֵּיתָא דַּאֲחוּהִי: י וְיִתְקְרֵי שְׁמֵהּ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית שְׁרֵי סֵינָא: יא אֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין כַּחֲדָא

ספרי

משם ראיה ככה יעשה לאיש כל דבר שהוא מעשה באיש: אשר לא יבנה את בית אחיו. (כה"א) אשר לא בנה ולא עתיד לבנות:

(י) בישראל. למה נאמר והלא כבר נאמר בישראל. בישראל האמור להלן פרט לגרים. בישראל האמור כאן פרט לבית דין של גרים]: בית חלוץ הנעל. מצוה בדיינים ולא מצוה בתלמידים. ר' יהודה אומר מצוה על כל העומדים שם לומר חלוץ הנעל חלוץ הנעל. אמר ר' יהודה פעם אחת היינו יושבים לפני ר' (שמעון) [טרפון] ואמר לנו ענו כולכם ואמרו חלוץ הנעל חלוץ הנעל:

קס (יא) כי ינצו אנשים. אין שלום יוצא מתוך מצוה. וכה"א ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט מי גרם ללוט שיפרוש מאותו צדיק הוי אומר מריבה וכה"א (ועמדו שני האנשים אשר להם הריב) [כי יהיה ריב בין אנשים] מי גרם לזה ללקות

התורה והמצוה

כשר אף מעל רגליו ממקום הגבוה שברגליו רק שיהיה מהארכובה ולמטה: בענין חליצת המנעל כתבו המקובלים סודות אבל הדברות לקרב גם אל שכל האנושי וזה דאיתא בשבת (קנב) דעל סוס מלך, דעל חמור בן חורין, ודמנעלוהי ברגלוהי בר אינש, שכוונת המאמר הוא שההבדל האמתי בין האדם לבאר בע"ח אינו בכח הדבור כי יש עופות שיש גם להם כח המבטא, ולא בהדעה כי נמצא גם בבע"ח דעת והתחכמות כמ"ש (איוב לה יא) מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו, ורק יבדל בזה שכל בע"ח אף שנראה פעולים בדרך דעה זה הוא להם טבע מוכרח והדעה שבהם בא מכח היסודות, אבל האדם הוא בעל בחירה ורצון ויוכל לעשות הפך טבעו ויפשה ע"פ הדעה והתבונה שנפח ה' באפיו נשמת חיים וכל מאן דנפח מפומיה נפח, וכשם שהשפ"ת הוא מקור הרצון כן נשמת האדם וביחוד היא בעלת רצון, וזה שאמר (קהלת ג' כא) מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה לבעל הרצון האמתי ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ אל היסודות, ולכן המלך שרצונו מושל על רצון רבבות בנ"א ובפרט בעת המלחמה שע"פ רצונו יבואו בין החיים והמות הרכיבוהו על הסוס, שהסוס מוכשר למלחמה כמ"ש באיוב באריכות, ובני חורין שהם השרים והסגנים שע"פ רצונם הנהגת המדינה הרכיבום על חמור שמועיל הרבה במלאכות הביתיות ובהולכת התבואות והמשאות, וכל בני אדם שמתנהגים ברצונם הדריכום במנעלים שהנעל הוא מעור בע"ח להורות שאינו כשאר בע"ח שהולך על הארץ, ורק שיש בינו להארץ עוד מדרגת הבע"ח, והוא עולה על מדרגת הבע"ה, ומי שאינו בעל רצון הוא כשאר בע"ח שעושה רק כפי טבעו והולך על הארץ כפי הרכבת היסודות שבו, ואמר ריב"ק במגילה שהתוסר וקובר בארץ שאף שהוא בארץ ולא על הארץ הוא טוב ממנו, שההוסר הוא שולט על הארץ לעשות בה כרצונו והוא אינו שולט על היסודות, ולכן כשבא האדם למקום קדוש היה צריך להסיר מנעליו להראות שאין דבר חוצץ בינו לבין המקום קדוש, וזה שנאמר למשה וליהושע של נעלך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עומד עליו קדש הוא, וכן הכהנים בעת העבודה הלכו יחפים בעזרה לבלי יהיה דבר חוצץ בינם לבין המקום קדוש הנפש, ואחרי שהמנעל רמז לכבוד האדם וכח הרצון שבו לכן לקיים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה בישראל שהיה כמו שמוסר לו כל כבוד אשטוהו לערבות שיקיים דבריו וגם הראה שהוא בעל רצון שלא ימנעהו שום דבר מלקיים דבריו. והנה מצות היבום שהתורה צוהה לעבור על אחת ממצות ה' אשר לא העשינה שהוא איסור אשת האח בשביל הקמת שם המת, ואשר ימאן לקחת את יבמתו שהוא רק בשביל שאינו חפץ בהאשה שהוא נגד טבעו ולא יוכל או לא ירצה להכריח את טבעו, וז"ש ואם לא יחפוץ האיש, שהוא בו"ד, ולא יעשה נגד טבעו ולא יבין אשר התורה צותה בזה נגד הקותית כנ"ל ונמצא שאינו בעל רצון כלל לכן התלוץ היבמה מנעליו להראות שהוא אינו ראוי לילך במנעלים מפני שאינו בעל רצון כלל, והאמר ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו שיש לדקדק בזה אם צריך לבנות הרי אין בית, ואם יש בית הרי א"צ לבנות, אבל הוא מליצה כאלו היה כבר בית ונהרס וצריך לבנותו, וזהו שפוכה על דבריו שאמר לא חפצתי לקחתה שאין לו חפץ בה בעצמה, וזה שהאמר שדבריו אין להם מקום רק אם לא היתה כבר אשת אחיו, אבל אחרי שכבר היתה אשת אחיו ובקחתה יתקן ענין נכבד, וגם בע"פ רוב אחים י"ל טבע אהבה ואחיו חפץ בה והוא לא יחפוץ אם לא שאחיו היה בעל רצון והוא אינו בעל רצון ולכן נקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל שפי' שבמושב הזקנים הלזה נעלו מעל רגלו, להורות שהוא הולך בדרך טבעו ואינו בעל רצון שילך במנעלים:

קס (י) (יא) כי ינצו הוא ענין מריבה שבא לידי הכאה כמ"ש שני עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך

יחדו איש ואחיו וקרבה אשת האחד להציל את־אישה מיד מכהו ושלחה ידה והחזיקה במבשיו: יב וקצתה את־כפה לא תחוס עינך: ס יג לא־יהיה לך בכיסך אבן

בעל הטורים

והחזיקה ב' במסורה. הכא ואידך (משלי ז) והחזיקה בו ונשקה לו העזה פניה. דוקא אם החזיקה במזיד להכלים כעזה פניה והאמר לו אבל אם בשגגה פטורה: (יב) כפה ב' כאן ואידך כפה פרשה לעני. מה להלן ממון אף כאן ממון: עינך וסמיך ליה לא יהיה לך בכיסך. לומר לך שלא יסתכל בכיס חבירו ובעבורו ד"א עינך לא יהיה לך [בכיסך] לממות מה שבו כי אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין. וקצתה את כפה וסמיך ליה לא יהיה לך בכיסך לומר דקצותה את כפה ממון דבר השוקל

רש"י

מכות א כמו שנאמר מיד מכהו אין שלום יוצא מתוך ידי ב מצותא: (יב) וקצתה את כפה. ממון דמי בשתו הכל לפי המבייש והמתבייש או אינו אלא ידה ממש נאמר כאן לא תחוס ונאמר להלן בעדים זוממין (לעיל יט) לא תחוס מה להלן ממון אף כאן ממון:

שפתי חכמים

דמלת בית לדרשא אתי בית א' הוא בונה ולא שני בתים פי' שאם כונס יבמתו אסור לו לייבם את צרתה: א דקשה בל"ל כי יכה איש את אחיו וקרבה וגו' ומתרץ דע"י מצות שפוט נבא לידי מכות: ב הא דקשה לשון מצה ולא נקט לשון ריב כמו שנקט למעלה אין שלום יוצא מתוך מריבה. משום דלשון הקרא נקט דלמעלה כתיב כי יהיה ריב נקט מריבה

ספרי

הוי אומר זו מריבה: אנשים. אין לי אלא אנשים [נשים] איש עם אשה ואשה עם איש מנין ת"ל יחדו מ"מ: איש ואחיו. פרט לעבדים שאין להם אחוה [דברי ר' יהודה]: וקרבה אשת האחד ושלחה. (אשת איש ולא אשת שליח ב"ד להציל את אישה) [ר"א אומר לפי שמצינו (פיס מזיקין) [במזיקין] שבתורה שעשה בהם שאין מתכוין כמתכוין יכול אף כאן כן ת"ל [וקרבה וגו' יכול עד שיהא מתכוין לבייש ת"ל והחזיקה ממשמע שנאמר ושלחה ידה אין אני יודע שהחזיקה ומה ת"ל והחזיקה לומר לך שאם נתכונה להזיק אף שלא נתכונה

התורה והמצוה

דער (שמות ב' י"ג) וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה (שם כ"א כ"ב): אנשים יחדו לא שבא לומר דשניהם מריבים דא"כ מוסב על ינצו והיה לכתוב כי ינצו יחדו אנשים וגם היה לומר יחד ולא יחדו כאשר כתבנו לעיל, שיחד מורה על ההתאחדות במ"ש קודם שבוא הגולה, ויחדו מורה ההתאחדות בדבר בלא נאמר בפירוש, אלא פי' אנשים יחדו שדרים כאחד ומבאר מי הם שידורו יחד עם נשותיהם, מפני שאם לא היה הריב במושבותם לא ימצא שאשת האחד תפרץ כך, ומפרש איש ואחיו, מפני שלא היה נהוג בבני ישראל שידורו שתי משפחות בבית א' רק אחים, ומאריכות הלשון מרבה בספרי מיחדו אפי' נשים ואנשים ואחיו לדעת ר"י בא למעט שעבדים אין להם בושת: וקרבה אשת האחד ושלחה ידה והחזיקה במבושיו יש שפי' שלא החזיקה בו רק כדי לביישו שעי"ז ישבות מריב, ובאופן שהיתה יכולה להציל את אישה בלא הבושת ונותנה התורה לשלם דמי בושתו כפי אשר יקצבו הדיינים, ומזה נלמד שהמבייש את חברו במעשה ונגיעה בגוף שישלם בושת, ואחרי שהוא לפי המבייש והמתבייש וא"א לשער בכ"א דמי בושתו לכן כל מין בושת צריכין הב"ד לעשות קצבה, ויש מחלוקת בזה שלדעת האחד יעשו הקצבה על גדול שבישראל ופס"ז יעריכו על הקטן ודעת אחרת להפך שהקצבה על הקטן שבישראל וממנו יעריכו על הגדול, והדבר מובן שלדעת ראשונה יעלה הבושת יותר מפני שמתחיל לערוך מסך גדול, וזה שאמר הכתוב „וקצותה את כפה" לקצוב מה שעשתה בכפה ותשלם ממון „לא תחוס עינך" אף בתשלומי ממון מדבר הזהיר שלא לחוס עיניו, מפני שתשלם ממון שלא הסרה לו, וכי מצינו בעדים זוממין לא תחוס עיקר שעדים זוממין ג"כ ישלמו אף שלא הסרו לו עדיין ממון רק זממו, ויש מפר' כפשוטו שהחזיקה אותו באופן שיש בו סכנת נפשות ונותנה התורה לקצוץ את כפה ממש, ואם א"א להצילו בקציצת כפה אמר הכתוב לא תחוס עינך שיהרגה, ולמדין מזה שאם אפשר להציל את הנרדף באחד מאבריו של הרודף יצילו רק באבריו, ואם לאו בנפשו, ואף שכבר נלמד לעיל מנערה המאורסה, בא ללמד בכאן שבאם אפשר להציל באחד מאבריו אין רשאי להמיתו, ועתה נראה מה שיש להעיר על כל א' מהדעות, על הדעה המפרש בהצלת הנרדף באחד מאבריו על אשה, למה לא הסביר בהצלת בעל האשה מיד מכהו באשה אינה יכולה להציל בדבר אחר מצוה עליה להצילה אף באופן כזה, ואם יכולה להציל ע"י אופני אחר אסר

גְּבַר וַאֲחוּהִי וְתִתְקְרֵב אִתַּת חַד לְשֵׁזָבָא יָת בַּעֲלַהּ מִיַּד מָחוֹהִי וְתוֹשֵׁט יְדַהּ וְתַתְקֵף בְּבֵית בַּהֲתְתֵהּ: יב וְתִקּוּץ יָת יְדַהּ לָא תְחוּס עֵינָךְ: יג לָא יְהֵי לָךְ בְּכִיסָךְ

ספרי

לבייש]: בסבושיו. אין לי אלא מבושיו מנין לרבות כל דבר שיש בו סכנה ת״ל והחזיקה מכל מקום:

קסא (יב) וקצתה את כפה. מלמד שאתה חייב (לסילה) [להצילו]. מנין שאם אין אתה יכול להצילו בכפה הצילו בנפשה ת״ל לא תחוס עינך. ר׳ יהודה אומר נאמר כאן לא תחוס ונאמר להלן לא תחוס מה להלן ממון אף כאן ממון:

קסב (יג) לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן. יכול לא יעשה ליטרא חצי ליטרא

התורה והמצוה

הפנים, ואף שיש ליישב שלא רצה הכתוב להסביר הצלת הנרדף בדבר מגונה אבל זה דוחק, ולהדעה שמפ׳ שהכתוב בבושת מדבר וקשה לפרש וקצותה מלשון קצבה וכפה מעשה כפה וגם לא תחוס עיניך על נתינת ממון לבד לא יתכן, ובעדים זוממים איירי גם בדיני נפשות, ולכן הנראה שהכתוב מדבר בשניהם וכה יתפרש, כי ינצו אנשים יחדו, באנשים שאינם אחים, ואיש ואחיו, פי׳ אחיו ממש, ושלחה ידה, באחים שאין בהם הכלה רבה אזי היא השלח ידה, והחזיקה במבושיו באנשים יחדו, ועל שניהם אמר וקצותה את כפה, אם החזיקה, כפה ממש, ואם שלחה, ממון, ולא תחוס עינך, אם החזיקה קציצת כפה ממש ואם שלחה תשלם, ואחרי שמדבר גם מעניני נפש כמו בעדים זוממין אמר ולא תחוס, ובזה תתיישב קושיא עצומה לת״ד וקצותה את כפה ממש מנין לנו שהמביישים ישלם בושת שלא נכתב, ובפרט ששנינו בב״ק שאף אחר שמשלם דמי בושתו כל עוד שלא מחל לו יש לו דין שמים עליו ולמה ישלם הבושת אחרי שאין לו שום כפרה בזה וגם לא הכרו ממון, ויתיישב לדעת הספרי שיש שמדברים בהצלת הנרדף ויש בתשלומי בושת, ובמ״ש שאיש ואחיו הוא אחיו ממש יובן מה שסמך הכתוב ענין וקצותה את כפה לענין היבום, שהוא בא להורות שלא כמחשבות האדם מחשבות ה׳, ומשפטי ה׳ אמת צדקו אף כשהם יחדו, וזה כי השני ענינים מנגדים זה לזה, שעל עלבון בעלה המת צותה התורה שתחלוץ מנעליו ותרוק בפניו לעיני הזקנים, וגם שעל ידה יכונה בשם רע בית חלוץ הנעל וידוע העונש הגדול במכנה שם לחברו, וכאשר רצה להציל את בעלה ראוי עוד צותה לקצות את כפה, אבל כפי מה שכתבנו שוקצותה את כפה כשיכולה להציל בדבר אחר וא״כ שהסכן אותו ה״ה כרודף ואף אם רק ביישה אותו לא היתה צריכה לביישו בפריצות כזו, וענין החליצה לא בא ע״ד העונש שא״כ לא צותה התורה שהאשה התובעת תעשה לו העונש אשר לפי שכל האנושי הוא פריצות גדול לרוק בפני איש ובפרט לאחי בעלה ולא נמצא שהתובע בעצמו יעשה המשפט ואם ראוי לעונש המצוה על הב״ד לענשו וגם מה זה שע״י עונש שעל היבם הותרה היבמה לשוק, ואף שיש להסביר מפני שאחר החליצה כיון שלא בנה שוב לא יבנה עוד ובית המת נהרס ואם א״ל תוך א״ל חוץ כנ״ל, אבל אם היה החליצה בדרך עונש שבא על החטא למה לא הועיל לו התשובה שישוב לקחתה, ולכן בהכרח לומר כדברי הרמב״ן ורבינו בחיי וכל המקובלים שבענין החליצה יש ענין רוחני ותקון לנפש המת ואין זה עונש רק מצוה ורק ע״י האשה באופן הזה וכמ״ש בכ״מ מצות חליצה, רק שיש מחלוקת אם מצות חליצה קודמת או מצות יבום קודמת וע״י החליצה נתקן נפש המת ואין עוד מקום להתיר איסור אשת אח:

קסב (יג) לא יהיה לך ענין המדות והמשקלות נאמר בסדר קדושים (ויקרא יט לה) לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם, ושם ידבר הכתוב בתשובת זיוף במדות ובמשקלות ולכן נאמר לא תעשו עול, ואמר שם במשפט אף שכבר הזהיר (שם יט טו) במשפט כו׳ להורות כי יש בענין המדידה מה שצריך עיון רב כמו משפט שהוא בחלוקת הנחלות שהחבל יהיה לא ארוך יותר מדאי ולא קצר ומאיזה דבר יעשה החבל ושלא ימתח החבל בחוזק וגם שלא תהיה כווצה, וי״ל שבמשפט יורה על לשון המאזנים שכמו שהשופט יכריע בין ב׳ בעלי הדין כן יכריע הלשון בין שני הכפות, לכן בתשובה לא הזכיר משפט כי כלל במ״ש מאזני צדק, ומפני שהיא מצוה כוללת את כולם באה הפ׳ בלשון רבים כמו הרבה מצות שבאו בלשון רבים וסיים שם הכתוב רק ביל״ת, כי למנוע מלעשות עול יספיק טעם יל״ת וכדפירש״י שע״מ כן הוציאם ממצרים ובכאן לא ידבר בעושה זיוף רק בהחזקה (מנחות לב פסחים פו) שהי אמה היו בשושן הבירה (פי׳ לשכה היתה במקדש שנקראת שושן הבירה) אחת היתה יתרה על של משה חצי אצבע ואחת יתרה עליה חצי אצבע ועיין ברש״י שם שהיו ג׳ אמות וכי בענין המדות היה מדה מדבריות ומדת ירושלמית וצפורית, והמדות והמשקלים משתנים לפי המקום והזמן ויקרה שבמקום א׳ ובזמן א׳ ישתמשו בב׳ המדות כדאי׳ בב״מ בכמה מקומות אמה בת ששה ואמה בת חמשה ובמקום שנהגו להשתמש בשניהם אין איסור להשתמש

וְאֶבֶן גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה׃ יד לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּבֵיתְךָ אֵיפָה וְאֵיפָה
גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה׃ טו אֶבֶן שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ אֵיפָה
שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ לְמַעַן יַאֲרִיכוּ יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ טז כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה כֹּל עֹשֵׂה עָוֶל׃ פ מפטיר יז זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־

רש"י

(יג) גדולה וקטנה. (ספרי) גדולה שהמכחשת ג את הקטנה שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה: (יד) לא יהיה לך. אם עשית כן ד לא יהיה לך כלום: אבן ואבן. ה משקלות: (טו) אבן שלמה וצדק יהיה לך. אם עשית כן ו יהיה לך הרבה: (יז) זכור את אשר

שפתי חכמים

וכאן כתיב כי ינצו נקט מלות: ג כגון שנייהם מנות שלם או שנייהם חצי מנה אלא זה מכחיש את זה כלומר שאחת גדולה ואחת קטנה: ד דאל"כ לך ל"ל לא יהיה בכיסך אבן ואבן מבעיא ליה ויהיה פי' הקרא הכי לא יהיה לך כלומר אם יהיה בכיסך אבן ואבן או לא יהיה לך ומפני שא"א לומר אם אתה עושה כן כו' אלא לאחר שתפרש הכונה גדולה וקטנה פי' תחלה גדולה וקטנה ואח"כ לא יהיה לך שלא ע"ד המקרא: ה ר"ל וכי אסור להיות אבנים בביתו ומתקן משקלות שעוקלין בכן דומיא דאיפה שהות שם מדה ה"ה אבנים: ו דלך

ספרי

ורביע ליטרא ת"ל גדולה וקטנה. גדולה שהיא מכחשת את הקטנה שלא יהיה נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה. ר' עקיבא אומר מנין שלא (יעשה סלה) [יקיים סלע פחות משקל ולא דינר פחות מטרפעיקע] ת"ל לא יהיה לך. ר' יוסי בר' [יהודה] אומר אם קיימת [אבן שלמה וצדק הרי הוא ביהיה לך ואם עברת על אבן ואבן] הרי הוא בלא יהיה לך:

קסג (יד) לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה. יכול לא יעשה קב תרקב וחצי תרקב ורביע תרקב ת"ל גדולה וקטנה גדולה שהיא מכחשת את הקטנה שלא יהיה נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה (ר' אליעזר אומר מנין שלא יעשה אדם מדה בת ארבעת קבים) [ר' עקיבא אומר מנין שלא יקיים אדם מדה חסרה להיות מודד] בה לתוך ביתו ת"ל לא יהיה לך. מנין שלא יעיין במקום שמכריעים ולא יכריע במקום שמעיינים ת"ל (לא יהיה לך: אבן שלמה וצדק) [אבן צדק יהיה לך] ומנין שאם אמר הריני מעיין במקום שמכריעים או הרי אני מכריע במקום שמעיינים לפחות מן הדמים או להוסיף על הדמים מנין שאין שומעים לו ת"ל [אבן שלמה] וצדק יהיה לך. ומנין שלא ינדוש במקום שמוחקין (לפחות לו מן הדמים או הריני גודש במקום שמוחקים להוסיף לו על הדמים שאין שומעים לו ת"ל וצדק יהיה לך. מניח אגרדימים על המדות) [ולא ימחוק במקום שגודשין ת"ל איפת צדק יהיה לך. ומנין שאם אמר הריני גודש במקום שמוחקין להוסיף על הדמים והריני מוחק במקום שגודשין לפחות מן הדמים מנין שאין שומעים לו ת"ל איפה שלמה וצדק יהיה לך. ד"א וצדק יהיה לך] מכאן אמרו הסיטון מקנח את מדותיו אחת לל' יום ובעל הבית אחת לי"ב חודש [רשב"ג אומר הילוף הדברים חנוני מקנח מדותיו פעמים בשבת וממחה משקלותיו פ"א בשבת ומקנח מאזנים על כל משקל ומשקל. יהיה לך. מנה אגרדמין על כך. ר' אלעזר בן חנניה בן

התורה והמצוה

בהם ורק שלא ירגיל ה"ת שבהמש בהם רק לטובתו כשיקנה אם יאמר שחפץ רק בהגדולה וכשימכור ימכור רק בהקטנה וגם שלא יזגה, כי הש"ת חפץ שב"י לא יונחו להם מדת שלי שלי ושלך שלי, והב' כי אם ירגיל להשתמש בהם רק לטובתו סוף שיבא לידי אונאה שימכור בקטנה ויאמר שהיא גדולה, ולכן גזרו הקדם שאני שמשמיש אין בהם עושים בהקטנה ומקבלים בהגדולה בכדי שהאומן לא יבא לידי מעילה. והנה ע"פ הכלל שכתבנו שבכ"מ שהלאו אינו מובן בלא נושא הענין יקדים את נושא הענין ללאו וא"כ לא יהיה לך לבדו ג"כ אין לו הבנה והיה להקדים את נושא הענין, אבל כאשר נפרש שאבן ואבן גדולה וקטנה ענין אחד ואם יקדים את נושא הענין היה צריך לומר אבן ואבן גדולה וקטנה לא יהיה לך ואריכות כזה קודם הלאו לא יתכן,

מְתַקַל וּמַתְקַל רַב וּזְעֵר: יד לָא יְהֵי לָךְ בְּבֵיתָךְ מְכִילָא וּמְכִילָא רַבְּתָא וּזְעֶרְתָּא: טו מַתְקְלִין שַׁלְמִין דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ מְכִילָן שַׁלְמִין דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ: טז אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל עָבֵד אִלֵּין כֹּל עָבֵד שְׁקָר: יז הֱוֵי דְּכִיר יָת דִּי עֲבַד לָךְ עֲמָלֵק בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם:

ספרי

חזקיה בן גוריון אומר איפה לפר ואיפה לאיל (איפה לכבש) [וכי] מדת [פרים] אילים וכבשים אחת היא אלא מלמד שאיפה גדולה ואיפה קטנה קרויה איפה:

קסד (טו) למען יאריכון ימיך. זו אחת מכל מצות שבתורה שמתן שכרה בצדה. והרי דברים ק"ו ומה גרוגרת שאין אחד מן מאה (באיס) באיסר האיטלקי נאמר בה אריכות ימים שאר מצות שיש בהם חסרון כיס עאכ"ו:

קסה (טז) כי תועבת ה' וגו'. יכול לא יהיה חייב עד שיעבור את כולם ת"ל כל עושה אלה אפילו אחת מהם: [כל עושה עול]. מכאן אמרו אין מערבים פירות בפירות אפילו החדשים בישנים אפילו סאה בדינר (ואפילו יפה בדינר) [ביפה דינר] וטריסית לא יערבם וימכרם סאה בדינר: כל עושה עול. קרוי ה' שמות עול שנאוי משוקץ חרם תועבה:

קסו (יז) זכור את אשר עשה לך עמלק. (זכור בפה ואל תשכח בלב וכה"א מחמו עמים

התורה והמצוה

ובספרי פי' שלא יהיה כלום בכיסך בשביל שאבן ואבן וגם שלא יהיה כלל אפי' לא עשה למכור ולקנות רק לך פי' למדוד לעצמך, ויתכן שדרש רק מדקדקים לא יהיה לך קידש אבן ואבן, וי"ל לך ממעט הקדש כפי שכתבנו וכמו לא יראה לך חמץ דרשו חז"ל ג"כ שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של הקדש, שלכאורה אינו מובן דהא אם היה כתוב לא יראה חמץ לא הייתי יודע למי מזהיר ובהכרח הגווי מחויב להיות או בלשון רבים או בלשון יחיד, וגם שלך קאי על האדם ואיך דרשו על החמץ, אלא מדצריך לכתוב חמץ לא יראה לך וכתב לא יראה לך חמץ לדרוש לך חמץ שלך דוקא, וכן כאן לך בכיסך אבן ואבן לך אסור אבל להקדש מותר: אבן ואבן כל משקל יכונה בשם אבן וכשאמר אבן ואבן פי' שלא יהיו לו ב' מיני משקלות וא"כ גם ליתרא וחצי ליתרא לא יעשה, לזה אמר: גדולה וקטנה ולמרא וחצי ליתרא לא יתכן לומר גדולה וקטנה מפני שהגודל והקוטן יבא בדבר שי"ל השוות רק שיבדלו בקוטן ובגודל, ולמרא וחצי לסרא הם שני דברים והלסרא בערכו אינו גדול נגד חצי ליטרא ונמצא שמה שאמר אבן ואבן מדבר במשקל א' רק שזה גדול וזה קטן:

קסג (יד) לא יהיה לך בביתך יהפרש כדלעיל, והזהיר באבן ובאיפה מפני שיש באיפה מה שאין באבן כי האיפה הוא בביתו ויבא לידי טעות ע"י בני הבית משא"כ באבן שמדבר ממשקלי כסף וזהב מה שנוהגים בכיס והוא תחת ידו, ויש באבן מה שאין באיפה שבאבן אין הכל בקיאין בהם אבל באיפה הכל בקיאין ולא יוכל לבא לידי טעות לכן הזהיר בשניהם:

קסד (טו) אבן שלמה וצדק פי' שיהיה שמורו בלמאום ושיתן ילדיק משלו ויתן כמו שדרשו לדק משלך ותן לו: איפה שלמה וצדק יהפרש כנ"ל, והזהיר באבן שהוא ממשקל כסף וזהב כנ"ל שאף שהוא יקר יתן בהכרעה, ואיפה בא לומר שאף שע"פ רוב ימדדו בו דברים קלי הערך ודרך לתת בגודש עכ"ז הזהיר למלאם שעורו, ובספרי למד מכאן שאיפה עיקר הוראתו מדה וכוללת כל מיני מדות כמו אבן ואבן. ובזה יתישבו הפסוקים דיחזקאל (מה כה) שאמר איפה לפר ואיפה לאיל שפי' מדה: יהיה לך מיוחד שהיה נכלל אבן ואיפה במאמר אחד ודרשו בספרי שמלבד שהזהיר כל יחיד עוד צווי על הב"ד שימנו ממונים להשגיח על המדות והמשקלות: למען יאריכון ימיך, יאמר השכר שיהיה להם בקיום העשה שע"י שתהא שלמה ולא חסרה שיתנהגו במדות שלך שלך, וע"י הכרעה יתדבקו במדת שלי שלך ועי"ז ישכון השלום ביניהם ויאריכו ימים על האדמה כי לא חרב הבית רק מפני שנאת חנם. ומכלל הן אתה שומע לאו שאם לא יעשו כן והמדות יהיו חסרים שהוא מדת שלך שלי ולא יתן הכרעה והוא שלי שלי ואז תתרבה השנאה ביניהם ולא יאריכו ימים:

קסה (טז) כי תועבת ה' אחרי שאין בזה שום עול לא יספיק לזה טעם יל"מ ולכן אמר שהמדה הזאת היא תועבה לפני ה' ונקרא בה' שמות כמבואר בספרי: כל עשה אלה כל עשה עול פי' שכל עושה אלה הוא בסוף יעשה כל עול כנ"ל ובזה יובן הסמיכות לידוק המדוה לכי יגלו כפי שפי' שאנשים יחדו באנשים שדרים ביחד וכל מריבה שתהיה ביניהם הוא רק ע"י מדת שלי שלי ואינם רוצים לוותר כמו שאמרו בני הבורה המקפידין זע"ז וכו' ואמר שאם יתנהגו כנ"ל אז לא תהיה מריבה ורק שלום:

קסו (יז) זכור את אשר עשה לך עמלק הזכירה שאמר בכאן אם מתקשר למה שאמר והיה בהניח

וגו'

עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: יח אשר קרך בדרך ויזנב בך כל־הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים: יט והיה בהניח יהוה אלהיך לך מכל־איביך מסביב בארץ אשר־יהוה־אלהיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את־זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח: פ פ פ

ק"י. עז"י. סימן: ומפטירין רני עקרה. בישעיה סימן נ"ד:

בעל הטורים

כדס: (יח) אשר קרך בדרך. קרך בגי' סרס. ויזנב בך בגי' זה מילה: כל הנחשלים אחריך בגי' זה היה שכמו של ח [ועי' כ"ז בר"ש ובמ"י]:

רש"י

עשה לך. אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב שנאמר (משלי יא א) מאזני מרמה תועבת ה' וכתיב בתריה באו זדון ז ויבא קלון: (יח) אשר קרך בדרך. לשון מקרה. דבר אחר לשון קרי וטומאה שהיה מטמאן במשכב זכור. דבר אחר לשון קור וחום צנך והפשירך ח מרתיחתך שהיו כל האומות יראים להלחם בכם ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים. משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה אע"פ שנכוה הקרה ט אותה בפני אחרים: ויזנב בך. מכת זנב חותך מילות י וזורק כלפי מעלה: כל הנחשלים אחריך. חסרי כח כ מחמת חטאם ל שהיה הענן פולטן: ואתה עיף ויגע. עיף בצמא דכתיב (שמות יז ג) ויצמא שם העם למים וכתיב אחריו ויבא עמלק: ויגע. בדרך: ולא ירא. עמלק מ אלהים מלהרע לך: (יט) תמחה את זכר עמלק. מאיש ועד אשה נ מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יהא שם עמלק נזכר אפי' על הבהמה לומר בהמה זו משל עמלק היא:

שפתי חכמים

בתרא דומיא דלך קמא שהוא דבק עם עונש עבירה אף לך בתרא דבק עם שכר המצוה: ז ר"ל יבא האויב ויתגרה בך מלחמה ויהיה לך לקלון: ח ר"ל כדבר חם שהכל יראים ממנו כך האו"ה היו יראים מכם אבל עמלק צנך והפשירך ל' מים פושרין: ט ר"ל הראה אותך קר בפני אחרים: י פי' כי אבר המילה הוא כמו הזנב פי' מזנב אותך הזנבות שלכם פי' המילות וזורקן כלפי מעלה כלומר שהטיח דברים כלפי מעלה לומר מצות שצוית לעמך ישראל מה הועילה להם: כ דנחשלים הוא מלשון חלש דהרבה תיבות מצינו שנתחלפו כמו כשב כבש וכן אפילות סירש רש"י בפ' וארא בסופו פנאי סלאות וכן שמלה שלמה: ל שנפלטו מן הענן ונחתך מילתן מעמלק: מ שלא תפרש שהוא חוזר לישראל שלא היו ישראל יראי אלהים דומיא דעיף ויגע לכ"ש עמלק כו' ודרשו כן מדנקוד קמ"ץ תחת היו"ד א"כ הוא פועל עבר כמו כי זקן יצחק ואילו היה תואר ה"ל לינקוד בשו"א תחת היו"ד: נ כלומר שלא תשאיר אחריו זכר שתאמר זכרו עליו לומר זה של עמלק הוא דאל"כ תרה מבעי ליה:

ספרי

ירגזון) [זכור יכול בלב כשהוא אומר לא תשכח הרי בלב אמור ומה אני מקיים זכור בפה]: בדרך. בשעת טרופיכם: בצאתכם. בשעת גאולתכם [מהו אומר שמעו עמים ירגזון אבל זה ולא ירא אלהים]: קסז (יח) אשר קרך בדרך. אין קרך אלא נזדמן לך: ויזנב בך כל הנחשלים אחריך. מלמד שלא היה הורג אלא בני

התורה והמצוה

וגו', היה נומר כאשר יגיע וגו' כמ"ש כי אם זכרתני כאשר ייטב לך, ובהכרת שזכרון עמלק הוא זכרון תמידי, והזכירה בשתי הוראות, זכירה בלב, וזכירה בפה, ושניהם במקרא אחד (בראשית מ' י"ד) כי אם זכרתני כאשר ייטב לך וגו' זכירה בלב, והזכרתני אל פרעה זכירה בפה, ובכאן אם על הזכירה בלב הרי הוא אומר לא תשכח, ולא יתכן כבכ"מ שזכור הוא עשה ולא תשכח הוא ל"ת שאם זכר קיים העשה ואם שכח עובר בלאו, מפני ששכחה באה מעצמה ואיך יהיה עובר ע"ז בלאו, ואם שלוה שכ"כ יהיה בזכרונו עד שלא יבא שכחה א"כ הוא עשה לזכור בפה תמיד מעשה עמלק וז"ש בספרי יכול בלב כו': בדרך ומפיק

יח דִי עֲרְעָךְ בְּאָרְחָא וְקַטֵּיל בָּךְ כָּל דַהֲווֹ מִתְאַחֲרִין בַּתְרָךְ וְאַתְּ מְשַׁלְהֵי וְלָאֵי וְלָא דָחֵיל מִן קֳדָם יְיָ׃ יט וִיהֵי כַּד יְנִיחַ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִסְּחוֹר סְחוֹר בְּאַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחְסָנָא לְמֵירְתַהּ תִּמְחֵי יָת דּוּכְרָנָא דַעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לָא תִּתְנְשֵׁי׃ פ פ פ

ספרי

אדם שנמכו מדרכי המקום ונחשלו מתחת כנפי המקום: ואתה עיף ויגע. [ישראל: ולא ירא אלהים. עמלק]:

קסח (יט) והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויביך מסביב: שלא (הגוד) [יאגוד] עליך אגודה: בארץ אשר ה' אלהיך נותן לך לרשתה (מה שאתה יורש אתה מנקם) [בשכר מצוה זו האמורה בענין תירש]: תמחה את זכר עמלק [מתחת השמים] (ולהלן) [וכן] הוא אומר כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים שלא יהיה נין ונכד לעמלק תחת השמים ואומר כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדור דור נשבע הקב"ה בכסה"כ שלו שלא יניח נין ונכד של עמלק ולא גמל ולא חמור תחת כל השמים שלא יאמרו גמל זה של עמלק: [לא תשכח. בלב]:

התורה והמצוה

בכאן מ"ש בהתורה"מ פ' בשלח וז"ל שם, כבר בארתי בפסוק (שמואל א' טו) שמלחמת עמלק לא היה לו שום טעם מהסבות שבעבורם ילחמו עם בעם ממלכה בממלכה, שכל עורכי מלחמות יהיה לאחד מחמש סבות וכולם לא היו פה, א) שילחם על ארץ לכבשה להרחיב את גבולו וזה היה בדרך כי לא היו אז בארץ נושבת, ב) אם יקרב אל גבול ארצו שהוא ירא פן יירש את ארצו כמלחמת סיחון ועוג. וזה היה בצאתכם ממצרים, ג) אם עשו עמו מלחמה והתגרו בו. אבל הוא קרך בדרך דרך מקרה ולא היה שום ריב ביניכם. ד) להראות כחו וגבורתו. ולא ילחם פנים אל פנים, והוא ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע. ה) בעבור הדת שחושב שימלא חן בעיני אלהיו אם יכחיד עם הבלתי מאמינים בו. אבל הוא ולא ירא אלהים, ורק הסבה העצמית למלחמה זו היתה א) הכפירה באלהים כאשר אז שמעו עמים ירגזון וכל העמים האמינו בנפלאותיו אשר עשה בים ובמצרים, והוא הקשיח לבו מיראת ה' ויאמר לא הוא ורצה להראות לכל יושבי תבל שאין ביכולת ה' להושיעם מידו ושכל הנסים הם מעשה להטים וחכמת משה ולכן לא עמד כנגדו כאשר הוא אסטגנין גדול ובקי בכשפים. ולפ"ז היה עיקר מלחמתו נגד ה', ב) נטר איבה על ישראל מצד אבותיו ומשטמת עשו שמורה לנצח לזרע יעקב. וע"כ והיה בהניח וגו' עכ"ל שם. ויש להתבונן שמיכות ענין עמלק לענין מדות ומשקלות שמקושר לכי יצו וכי ינצו לפרשת היבום שנאמר בו והיה הבכור ואחר ענין עמלק פ' בכורים, ורש"י ז"ל ע"פ הפסיקתא כ' אם שקרת במדות ומשקלות הוי דואג מגרוי האויב שנאמר מאזני מרמה תועבת ה' וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון עכ"ל. וצריך להסביר הדבר. ונסדר בשלח נאמר היש ה' בקרבנו אם אין ויבא עמלק ובין ויבא עמלק ובין אם אין יש פרשה פתוחה. ושלא לסיים פרשה באם אין. וכן יש להתבונן מה שכ' רש"י מכה זנב חותך מילות וזורק כלפי מעלה. וגם שאמר ויבא עמלק וילחם עם ישראל למה הזכיר ביאת עמלק אם לא שבא בטענה ואח"כ וילחם, ואף שיש דרשות בספרי עכ"ז נכון לומר דבר המתקבל וזהו, כי עמלק היה בן אליפז בכור עשו [ואף שהיו כמה דורות אח"כ עכ"ז נקרא על שמו] וכשיצאו ממצרים על דעת לבא היכף לא"י (אם לא עשו העגל ולא שלחו מרגלים) וא"י נתן הש"י לאברהם ובאה בירושה ליצחק ועשו היה בכור יצחק ואליפז בכור עשו ובא בטענת ירושה לו ולכל בני אליפז. וענין הבכור כמו ענין הבכורים. שענין הבכורים כמו שנכון שהארים יביא לבעל השדה ראשית בכורי פרי האדמה שנפש האדם משתוקקת להם כמ"ש (ישעיה כח) כבכורה בטרם קיץ בעודה בכפו יבלענה וכזה מראה לו שהוא אדון השדה כמ"ש ועתה הנה הבאתי את ראשית וגו' אשר נתתה לי ה', וכן הבן הבכור הפרישו שיהיה קדוש לעבודת ה' וממלא מקום אבותיו. ואף אחר שנטלה העבודה מהם יש בו קדושה שצריך פדיון ונוטל פי שנים בנחלה. ומובן שכשהיה העבודה בבכורים שהיו צריכים להתנהג בקדושה וכ"ש שלא יתגלגו העקרים, ובזה יובן מ"ש יעקב לעשו שימכור לו את בכורתו שיש להתפלא איך הסית לעשו לבזות את העבודה וגם מה הועיל המכירה, ואם מפני כי אחר שמכר את הבכורה ה"ה מבזה את העבודה ונפסל מלעבוד והחזיר ליעקב. אבל עוד יגדל הקושיא על ההסכמה. ויובן הענין ע"פ מ"ש חז"ל עשו משוך בערלתו היה והפר בריתו אברהם והיה פסול לעבודה וכן כל זרעו אחריו עזבו את מצות המילה. לא כבני ישראל שמקיימים עד היום מצות מילה. ויצחק לא ידע מזה והיה נותן לו להקריב קרבנות. ויעקב חס על הצול קדשים ואעפ"כ לא רצה לספר לאביו ולכן קנה ממנו את הבכורה כבדי שעשו בעצמו לא ירצה להקריב. ולכן כאשר שמע יצחק מעשו שמכר

כו א וְהָיָה כִּי־תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ׃ ב וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית ׀ כָּל־פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

בעל הטורים

(א) כי תבא כתיב לעיל מיד מחה תמחה את זכר עמלק וסמיך ליה והיה כי תבא אל הארץ. שנצטוו למחות זכר עמלק מיד בכניסתן לארץ על זה רצה לעכב ביאתן לארץ. שהוא הגיד למלך מצרים כי ברח העם (כ"ה בילקוט בשלח) וכן הגיד ללבן כי ברח יעקב. ועל כן סמך לו פ' בכורים שמזכיר בה ארמי אובד אבי. כי תבוא אל הארץ. כי עולה למנין מ"ד. הבוא הוסיפום אבות וזהו שדורש בחולין (דף לב) שאין פחות מג' נדיקים (ר"ל בא"י וע"ש שחשובים לאבות כ"ה בילקוט ויגש): (ב) ולקחת בגי' בשבעת המינין. מראשית ולא כל ראשית (מתחלה פי' כדפרש"י ואח"כ מתחיל כענין ד"א וכונתו כמ"ש בפ' תצא בפסוק ראשית גוזו). לשם ראשית דגן. קדש ישראל לה'. ראשית תבואתה. ראשית ירימו תרם לה' קטן היודע לדבר אביו מלמדו

שפתי חכמים

א **ואם** תאמר למה לא פירש רש"י זה לעיל בפ' שופטים גבי פר' מלך דהתם נמי כתיב וירשתה וישבת בה. וי"ל דדעת רש"י לתרץ נ"ל כאן וירשתה וישבת בה דהא ממלך גמרינן דילפינן ביאה ביאה מהדדי מה התם אין חייבים אלא אחר כיבוש וחילוק אף הכא כן והאי נמי גמירי דהיא הלכה למשה מסיני כמו שפי' רש"י בפ' שלח גבי חלה בבואכם אל הארץ משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה כו' וכיון שפרט לך באחת מהן כו' ר"ל וכיון שפרט לך במלך שאינו אלא לאחר ירושה וישיבה אף כולן כן אלמא דג"ש גמורה. וא"כ נ"ל כאן וירשתה וישבת בה ומתרץ מגיד שלא נתחייבו בבכורים כו' והם כן בעינן אכילה מדבר ה"א דמיד חייבים בביכורים קודם שנהנין מהן כדאמרינן כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו מעל ולא הוה ילפינן גז"ש ממלך לכן צריך לפרש ביה בהדיא וירשתה וישבת בה אבל לעיל בפרשת שופטים לא הוה ילפינן לה מבכורים דה"א מיד כשנכנסין לארץ מחוייבים להעמיד מלך דהא בשביל זה משימין עליהם מלך כדי שילך לפניהם למלחמה ואין לך צורך יותר גדול משעת כיבוש וחילוק דאז היה עיקר מלחמה ולכן צריך לפרש בה וירשתה וישבת בה שאינן אלא לאחר כיבוש וחילוק כדי שיתלו הכיבוש בהקב"ה ולא במלך בשר ודם: ב כך היא הנוסחא ברוב ספרים שבידינו והקשה ע"ז הרא"ם נ"ל מראשית תיפוק ליה מג"ש דארץ ארץ שאין חייבין בביכורים אלא ז' מינין בלבד ועוד מ"ש הכא דדרשינן מראשית ולא כל ראשית למעט שלא יהיו ראשית כל האילנות חייבים בביכורים אלא מקצתן בלבד ומ"ש גבי חלה דדרשינן מראשית ולא כל ראשית למעט שלא יעשה כל עיסתו חלה והאריך בזה ועיין (בנח"י) בארוכה: ג והא דבפרשת עקב פי' זית שמן זית העושה שמן כי יש זיתים שאין עושין שמן ולמה לא פי' התם כמו שפי' הכא וי"ל דלעיל מיירי בשבח א"י ועל זה פי' זיתים העושים שמן כלומר בשאר ארצות יש זיתים שאין עושין שמן לאפוקי בארץ ישראל כל הזיתים שבה כולן עושין שמן והכא מיירי קרא בביכורים שאין מביאין ביכורים אלא מפירות א"י ומשבח פירות א"י כדילפינן מג"ש דארץ ארץ והוי כאילו נכתבו נמי בהדיא הפירות בפ' ביכורים וזית דהכא מיירי בזיתים דא"י שכולן עושין שמן כדפירש"י בפרשת עקב וא"כ אתי שפיר מה שפי' זית שמן ששמנו אגור בתוכו כו' כי יש זיתים שהשמן זב מהן בעת כנסם ואינם טובים כ"כ ל"ה זית אגורי כו' ובזה יתורץ ג"כ מה שמקשים דברי הרא"ם אהדדי: ד רצ"ל מלת ראשית נ"ל לא כל"ל אלא ולקחת מפרי וגו': ה לאו דוקא תאנה אלא ה"ה שאר מינין והא דנקט תאנה לפי שממהר להתבשל יותר מכל שאר

רש"י

(א) **והיה** כי תבוא. וירשתה וישבת בה. (קדושין לז) מגיד שלא נתחייבו בבכורים עד שכבשו א את הארץ וחלקוה: (ב) מראשית. (מנחות פד) ולא כל ראשית ב שאין כל הפירות חייבין בבכורים אלא שבעת המינין בלבד נאמר כאן ארץ ונאמר להלן (לעיל ח) ארץ חטה ושעורה וגו' מה להלן משבחה של ארץ ישראל... המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל אף כאן שבח ארץ ישראל שהן שבעה מינין: זית שמן. זית אגורי ג ששמנו אגור בתוכו: ודבש. הוא דבש תמרים: מראשית. (ברכות לט בכורים פ"ג) אדם יורד לתוך ד שדהו ורואה תאנה ה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר

התורה והמצוה

בכורתו ליעקב וא"כ בזה את העבודה אמר גם ברוך יהיה שהגילו מעון תלול הקדשים, ועשו ספר ברית ובזה את העבודה מפני שכפר במציאות ה' ובהשגחתו ובעוה"ב וזה שאמר שהולך למות מפני ששמע מיעקב שאמר שהולך לחיים, שעולם הגשמי אינו חיים שיעקב היה איש תם יושב אהלים, וכמ"ש אדם כי ימות באהל, מפני שצריך לזכך החומר ולא יקרא חיים רק שהוא הולך אל החיים, כמ"ש כי הולך האדם אל בית עולמו ועשו היה איש שדה. ובחר בתענוגי הגוף ובעוה"ז וזאת תחשב לו לחיים. ומזה שנכפל מהבכורה ע"י שהפר ברית. ועמלק הלך ג"כ בשיטת עשו וכפר במציאות ה' ובהשגחתו. ובראותו שנתגלה משגחת הבכורה נחה על ישראל אבל לא שלט רק בשלה אשר כפרו בהשגחה ואמרו היש ה' אין, ואחרי שנתגלת בשעת המילה שהפר מלך כפירת ההשגחה וראה אותם שנגבר עליהם כפרו כמוהו ואעפ"כ היו נמולים. ובלה המילה. שהיה חותך המילות וזרק כלפי מעלה שבא בשעה נחת על האותות שנגבר בהם שאם אתם כופרים בהשגחה למה מלתם עצמכם. וידוע מ"ש רז"ל שהגנב כופר בהשגחה. שירא מבו"א ואינו ירא מה'. וגם במדות ומשקלות באופן שיסתר מבו"א ולא ירא מהשם ג"כ כופר בהשגחה, לזה הסמיך פ' עמלק לענין המדות שע"י הכפירה בא עמלק וכשהיו ישראל מתנהגים ע"פ השגחה האמיתית כאשר נסתלק בהשגחה מיד ויבא עמלק, אבל בהשגחת ישראל הוא בהסתר פנים. הוא בלועז בזה. כי ידוע שכל שהחן סה שיש לגואלי

ט ויהי ארי תעול לארעא די יי אלהך יהב לך אחסנא ותירתה ותתב בה:
י ותסב מריש כל אבא דארעא די תעל מארעך די יי אלהך יהב לך

ספרי

א (א) והיה כי תבוא אל הארץ (אין והיה אלא מיד. כי תבוא אל הארץ). עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה תכנס לארץ: אשר ה' אלהיך [נותן לך רש"א פרט לעבר הירדן שנטלו מעצמם]: וירשתה וישבת בה (מה שהירש תכבש ותבא) [בשכר שתירש תשב]:
ב (ב) ולקחת מראשית כל פרי האדמה. יכול כל הפירות כולם חייבים בביכורים ת"ל מראשית ולא כל ראשית. ועדין איני יודע איזה מין חייב ואיזה מין פטור, הריני דן נאמר (הבא) [הבא] בכורי צבור ונאמר (הבא) [הבא] בכורי יחיד מה בכורי צבור שנאמר להלן מז' המינים אף בכורי יחיד משבעת המינים: (ומה) [אי מה] להלן חטים ושעורים אף כאן חטים ושעורים. מנין לרבות שאר מינים ת"ל (בכורי אדמתך) [כל פרי האדמה] ריבה את שריבה הכתוב ומיעט הא אין עליך לדון אלא כדין הראשון נאמר (הבא) [הבא] בכורי יחיד ונאמר (הבא) [הבא] בכורי צבור מה בכורי צבור משבעת המינים האמורים בשבח הארץ [אף בכורי יחיד משבעת המינים האמורים בשבח הארץ] ואלו הם חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש: זית. זה זית אגורי: דבש. זה דבש תמרים: מראשית. אפילו אשכול אחד ואפילו גרוגרת אחת: כל פרי. פרי אתה מביא בכורים ואין אתה מביא יין ושמן בכורים. [הביא ענבים ודרכן מנין שמביא ת"ל [בכורי אדמתך]. (האדמה פרט לאריסים

התורה והמצוה

ישראל לרדוף אותם רק על שיש בהם אנשים שעוסקים בתרמית בענין המדות והמשקלות שעי"ז כופרים בהשגחה ועי"ז נאמר מאשי מרמה וגו' בא זדון ויבא קלון. ונרמז שענין ביאת עמלק היה בטענת הבכורה כמה שבא בין פ' היבום לפ' הבכורים שהוא ענין בכורה:

א (א) **והיה** כי תבוא. בפ' ערלה (ויקרא יט כג) ובפ' נסכים (במדבר טו ב) כתיב כי תבואו ולא נאמר והיה, ובספרי עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה תכנוס לארץ, ודרשו כאילו אמר הכתוב מפני מה תבוא אל הארץ בשביל שעתידים אתם לקיים מצות הביכורים, ובגמרא היסגה אין והיה אלא מיד, אין הפי' שתכף בבואם אל הארץ נתחייבו בביכורים שהרי נאמר וירשתה וישבת, שהוא אחר הכבוש והחלוק, אלא פירושו דלא כערלה שלא נתחייבו בהנטוע כבר, ולא כחלה שלא נתחייבו רק מהעיסה שלשו, אבל הביכורים נתחייבו מכל שנתבכר בידם אף ממה שמלאו זרוע ונטוע, וגם יש לפרש אחרי שמצות הביכורים נכתבה סמוך לפ' עמלק ושם כתיב והיה בהניח, והייתי אומר שגם מה שאמר כאן וישבת בה, היינו ישיבת בטח במנוחה ורק אז יתחייבו בביכורים, לזה נאמר והיה ללמד שמיד אחר החלוקה נתחייבו בביכורים: וירשתה וישבת בה. ירושה הוא הכבוש כמ"ש עלה רש (דברים א כא) וישבת הוא החלוקה, ובספרי בשכר שהירש תשב, פי' שלא היה להזכיר כלל הכבוש אלא לומר שבזכות שבטחו בה' והחילצו למלחמה בשכר זה כבשו וחלקו:
ב (ב) ולקחת מראשית כל פרי האדמה. בפ' משפטים (שמות כג יט) ובפ' תשא (שם לד כו) כתיב ראשית בכורי אדמתך וגו' שסמך ראשית לבכורי, שפירושו ראשית מהבכורים, כי התבואות והפירות יש זמן להתבשלם והנתבשלו בהתחלה הזמן נקראו ביכורים, והנתבשלו בימי היותר ראשונים נקראו ראשית בכורים, וא"כ הוראת ראשית הוא ראשית בזמן, וכאן שסמך ראשית לכל פרי, אין לפרשו על הזמן שיביא מהפירות שנתבשלו קודם מכל פרי האדמה, דא"כ לא תהיה מצות הביכורים רק מהשעורים שהמה יתבשלו בא"י קודם מכל התבואות ומכל פרי האילנות, והרי כתיב בכורי כל אשר בארצם (במדבר יח יג) וע"כ דראשית הנאמר כאן הוא ראשית במעלה והשיבות כמו ראשית גוים, ראשית שמנים, שפירושם המשובחים, ולפי שנמנו שבעה מינים שנשתבחה בהם א"י, ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש (דברים ח ח), וכל הקודם בפסוק הוא יותר משובח, וא"כ הייתי אומר דכל אשר בארצם בא לרבות שיביא יותר ממין אחד אבל די בשנים הראשונים שהמה חטים ושעורים המשובחים מכל המינים וגם הלבור מביאים מהם העומר ושתי הלחם, לכן נאמר מראשית כל פרי האדמה, היינו מכל שבעה המינים שנשתבחה בהם הארץ, וזהו שאמר אשר תביא מארצך. מפני שכל אלו שבעה המינים ימצאו בא"י בתכלית הטוב, אמנם לפ"ז היה לו לומר ראשית כל פרי שהרי כל המשובים חייבים בביכורים, ואמר מראשית, א"כ ע"כ דראשית האמור כאן הוא גם ראשית בזמן, וללמד שלא יטול כל הפירות שנתבשלו ראשונים רק מקצת מהם ואפי' אשכול אחד אפי גרגיר אחד. ולא יתכן שלא בא הכתוב רק ללמוד הזה ולא לרבות כל הז' מינים שחייבים בביכורים, דא"כ הל"ל מראשית בכורי, וגם מדכתיב כל פרי האדמה לרבות ע"כ דפי' ראשית דכאן הוא

נֹתֵן לָךְ וְשַׂמְתָּ בַטֶּנֶא וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ ג וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵינוּ לָתֶת לָנוּ׃

בעל הטורים

תורה (ר"ל ראשית דבורו של תימק הוא תורה): טנא בגי' ס' רמז לבכורים אחד מס' ולכך נעלם ס' בפ' בכורים (דהיה

רש"י

הרי זו בכורים: (ג) אשר יהיה בימים ההם. אין לך אלא כהן שבימיך כמו שהוא: ואמרת אליו. (ספרי) שאינך ו כפוי טובה: הגדתי היום. (שם) פעם אחת

שפתי חכמים

פירוש: ו דאל"כ למאי צריך לומר הכי וכי קודם לכן לא ידע הקב"ה כל זאת שבא אל הארץ. כפוי הוא מלשון ככסיפני כאפר: פי'

ספרי

ולחכירות ולסקריקין ולגזלן שאין מביאין משום שנאמר ראשית בכורי אדמתך): אשר תביא מארצך. כל זמן שהם מצוים על פני ארצך. [יכול יביא קודם עצרת ת"ל וחג הקציר בכורי מעשיך מאימתי מביאין מעצרת עד החנוכה]. יכול שאתה קורא כל זמן שאתה מביא ת"ל (ואכלת) ושמחת אין קריאה אלא בשעת שמחה. כשתמצא לומר מעצרת ועד החג מביא וקורא מן החג ועד חנוכה מביא ואינו קורא. ר' יהודה בן בתירא אומר מביא וקורא (אשר ד' אלהיך נותן לך פרט לנוטע) [אי מארצך יכול אף הנוטע] בתוך שלו ומבריך בתוך של יחיד או בתוך של רבים ומבריך מתוך של רבים או מתוך של יחיד לתוך שלו והנוטע בתוך שלו ומבריך בתוך שלו ודרך הרבים ודרך היחיד באמצע (הרי זה אינו מביא. ר' יהודה אומר כזה מביא מן זה הטעם אינו מביא) [ת"ל ראשית בכורי אדמתך עד שיהיו כל הגדולין מאדמתך. האריסין והחכירות והסקריקין והגזלן אין מביאין מאותו הטעם] משום שנאמר בכורי אדמתך עד שיהו כל הגדולים מאדמתך: ושמת בטנא.

התורה והמצוה

במעלה וגם בזמן וכמ"ש, ומזה למד הספרי מראשית למעט תוץ משבעת המינים וגם שאפי' גרגיר אחד, והגרסא הנכונה בספרי מנין לרבות שאר מינים ת"ל כל פרי האדמה, והטעות ת"ל בכורי אדמתך, הוא טעות ומקומו להלן כמו שיתבאר בסמוך: עוד שם בספרי פרי אתה מביא ואי אתה מביא יין ושמן ביכורים. בזיא ענבים ודרכן מנין שמביא ת"ל בכורי אדמתך (כמבואר בתוס"ת מעשרים שם) ומפני שלא זכר שם פרי נלמד זאת, (ואם יש להביא לכתחלה יין ושמן עיין בתוס' ערכין י"א ע"א ובסוגיא דחולין ק"ב ע"ב ובספר ספרי דבי רב האריך בזה): אשר תביא מארצך. ארצך נקרא כל א"י, והלא אין מביא רק מאדמתו כמ"ש בכורי אדמתך, ודרשו בספרי כל זמן שהם מצויים על פני ארצך, פי' שאמר הכתוב אשר תביא שההבאה תהיה מארצך ולא מביתך כי כל עוד שלא הגיעה העת שיכנסו כלם לבית תבואה ההבאה מהארץ, אבל אחרי שעברה העת ההיא תכונה ההבאה מהבית, והעת המאוחרת לכנסם הוא עד החנוכה ולא יותר: עוד שם בספרי אי מארצך יכול אף הנוטע בתוך שלו ומבריך בתוך של חברו וכו' ת"ל ראשית בכו' אדמתך פי' מנין דמה שאמר אשר תביא מארצך ללמד על זמן ההבאה הנ"ל אולי בא לרבות מה שמארצך אף שאינו מאדמתך, ומה שאמר אדמתך הוא ע"ד ריבה ומיעט שיש הרבה כמוהו בתורה, ולמעט אם אין כל הגידולין מאדמתו, ומארצך בא לרבות כשמקצת גידולין מאדמתו והשאר מארצו כהנוטע בתוך שלו ומבריך בשל חברו, לזה אמר בכורי אדמתך, ר"ל דב' פעמים כתיב אדמתך בפ' משפטים ובפ' תשא, לעכב שיהיו כל הגידולין מאדמתו: ושמת. לשון שימה בא להורות שיהיה בסדר. כמו אשר תשים לפניהם, שום תשים עליך מלך, שימה בפיהם, מזה נלמד שאם הביא כל ז' המינים בכלי אחד שיהיה בסדר וכן כמבואר בתוספתא דביכורים שאם הביא הרבה מינים ביחד לא יביאם בתערובות וכו': בטנא. מיותר. דודאי לא ישא בידו מאדמתו עד בהמ"ק, מזה אמרו בספרי פ"מד שטעונין כלים, ע"ד שאמרו דמנחות טעונים כלים, שפירושו שאחר הקמיצה יהיה בכלי שרת, וכן כאן שאפשר קודם שהקדישם לשם ביכורים היו מונחים בכלי צריך לאחר שקרא שם לתתם בכלי אחרת, כמ"ש ולקחת מראשית כל פרי האדמה ושמת בטנא. ואפשר משום דהשבאה

יְתַשַׁוֵּי בְּסַלָּא וּתְהָךְ לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּהּ תַּמָּן׃ ג וְתֵיתֵי לְוָת כַּהֲנָא דִּי יְהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְתֵימַר לֵהּ חַוֵּיתִי יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי עָלֵית

ספרי

סלמד שטעונים כלים: והלכת אל המקום אשר יבחר ה' א' בו. זה שילה ובית עולמים [מכאן אמרו נגנבו או שאבדו חייב באחריותן. נטמאו בעזרה נופץ ואינו קורא]: ג (ג) ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם. זו היא שאמר ר' יוסי הגלילי, וכי עלתה על דעתך שתלך אצל כהן שלא היה בימיך (אלא כהן שהוא כשר [אין לך אלא כהן שהוא בימיך] וכה"א אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה: ואמרת אליו. שאינך כפוי טובה: הגדתי היום. פעם אחת (אתה) קורא בשנה ואין (אתה) קורא פעמים בשנה: כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו. פרט לגרים [ועבדים]: לתת לנו. פרט (לעבדים) [לנשים] (ר' שמעון אומר פרט לשבעבר הירדן שנטלו מעצמה):

התורה והמצוה

במדרש שם הכהן יכול להניח בידו בלא כלי לזה כתיב ושמת בטנא בכדי שיהיה אח"כ ולקח הכהן הטנא, ללמד שההבאה אל הכהן והנחה והתנופה יהיו בכלי, אבל לאו דוקא בטנא, דא"כ הל"ל ובטנא תשים: **והלכת אל המקום**. בספרי מכאן אמרו נגנבו או שאבדו חייב באחריותן נטמא בעזרה נופץ ואינו קורא. פי' דבכל מקום שאמר הכתוב להביא בית ה' יזכור רק ההבאה, וא"כ גם כאן למה זכר ההליכה אלא שבא ללמד שההולכה עד המקום אשר יבחר הוא חובה שאם נאבד בדרך צריך להפריש אחרים תחתיהם, אבל לאחר שבא אל המקום אין עליו חובה להביא להכהן אם א"א לקיים במה שהפריש כבר כגון שנטמא בעזרה שנפצו ואינו מביא אחרים, דמה שאמר הכתוב ובאת אל הכהן אינו מיותר וא"כ אין ללמוד שיתחייב באחריותן כמו שלמדנו על ההולכה: **אשר יבחר ה'**. בספרי זה שילה ובית עולמים, פי' אבל לא נוב וגבעון, כי שילה נבחר ע"י יהושע וכל הזקנים ועמהם כל קהל ישראל כמ"ש (יהושע יח א) ויקהלו כל עדת ב"י שילה וישכינו שם את אהל מועד, ובפ' משפטים והשא כתיב תביא בית ה', ושילה נקרא בית ה' דכתיב ותביאהו בית ה' שלו (ש"א א' כ"ד) מפני שהיה בנין אבנים, ומה שנאמר ויטש משכן שלו (תהלים עח) מפני שהגג היה יריעות מעשה משה, מש"ה נקרא ג"כ משכן, וכ"ש שבהמ"ק שבירושלים שנקרא מקום אשר יבחר ובית ה', אבל נוב וגבעון לא נקראו מקום אשר יבחר ה' רק במה גדולה, וגם לא בית ה' כי לא היו שם רק הקרשים והיריעות מאהל מועד שהיה במדבר:

ג (ג) **ובאת אל הכהן**. בספרי אין לך אלא כהן שהוא בימיך וכה"א אל תאמר מה היה שהימים הראשונים וגו' (עיין בת"א), יש מפרשים כוונת הספרי משום שנאמר לפנן הגדתי היום לה' אלהיך, שמיחד שמו של הקב"ה על הכהן שלא יתכן רק ליחידי סגולה, שלא יעלה על דעתו שהכהן אין ראוי לזה, מש"ה אמר שאין לך אלא כהן שבימיך, ולפי מה שפירש שמאמר הגדתי וגו' שאומר לפני הכהן הוא להצטדק לפניו שאינו כפוי טובה ומבין כוונת מצות הביכורים בא לומר שלא יעלה בדעתך שאם אינו חשוב כ"כ מה לך להצטדק בעיניו ואינו לכבוד לך שתודיעהו שידעת כוונת הביכורים לזה אמר בספרי אין לך וכו': **ואמרת אליו**. האמירה הקצרה הזאת הוא מאמר אל הכהן קודם הנחת הביכורים ע"י הכהן, והאמירה הארוכה שאחר הנחה היא אמירה לפני ה'. ומה שצוה להקדים אמירה לכהן קודם מלפני ה', מפני שבמאמרו אל הכהן יאמר ענין הבאת הביכורים שאם לא ידע המביא כוונת המצוה יהיה ענין הבאתה בלתי מובנת ונראה ככפוי טובה, שעל החסד הגדול שעשה ה' לכלל האומה והחסד הפרטי שעשה להמביא אשר נתן לו נחלה אדמת זבת חלב ודבש מביא דורון לבית ה' מעט פרי אדמה, וגם האמירה לפני ה' לא תהיה מובנת כי אחרי שאמר ארץ זבת חלב ודבש משבח א"ע באמרו ועתה הנה הבאתי וגו' מפרי האדמה. מה נחשבו פרי האדמה בארץ זבת חלב ודבש, לכן יקדים לומר כי ענין הבאת הביכורים הוא לפרסם שנתן ה' להם את הארץ במתנה כמאמרו את השבועה שנשבע לאבות, והביכורים הוא לעדות שהארץ היא לה', והוא נתן להם בתורת אריסות ולכן יביא הביכורים לבית ה' כחוק שאריסים להביא לבעל השדה מראשית התבואה, וזהו שאמרו בספרי ואמרת אליו שאינך כפוי טובה פי' למה יאמר מאמרו אל הכהן קודם מאל ה' בכדי שיבין הכהן שיודע טעם המצוה שאינו מנחה ודורון על חסדי ה' רק לפרסם אשר נחלת הארץ מה' במתנה היא לנו. וזה שיאמר: **הגדתי היום לה' אלהיך**. אף שעדין לא אמר לפני ה', אבל לשון הגדה יבוא גם במקום שאין אמר ודברים רק פרסום ע"י מעשה כמו השמים מספרים וגו' ומעשה ידיו מגיד וגו' אין אמר ואין דברים, וכן (ש"א כד יח) ואתה הגדת היום את אשר עשיתה אתי טובה, ורצונו על פרסום המעשה, וכן (ש"ב יט ז') כי הגדת היום כי אין לך שרים ועבדים, והיה רק הגדה ע"י מעשה, וכן כאן הגדתי היום לה', ע"י הבאת

ד וְלָקַ֧ח הַכֹּהֵ֛ן הַטֶּ֖נֶא מִיָּדֶ֑ךָ וְהִנִּיח֕וֹ לִפְנֵ֕י מִזְבַּ֖ח יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ ה וְעָנִ֨יתָ וְאָמַרְתָּ֜ לִפְנֵ֣י ׀ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ אֲרַמִּי֙ אֹבֵ֣ד

רש"י

בשנה ז ולא שתי פעמים: (ד) ולקח הכהן הטנא מידך. להניף אותו כהן מניח ידו תחת ח יד הבעלים ומניף (ספרי סוכה מז): (ה) וענית. לשון ט הרמת קול: ארמי אבד אבי. מזכיר חסדי המקום י ארמי אבד אבי

שפתי חכמים

ז פי' אם היו לו פירות יותר ממין אחד ומין אחד ממהר לבשל יותר מהשני והוא הביא המין המתבשל לירושלים וקורא אח"כ כשנתבשל המין השני מביאו ג"כ א"צ לקרא פעם שנית והוכחתו מדכתיב היום דמשמע מיותרא דהא"כ היום ל"ל: ח פירשתי בפרשת צו ובפרשת תצוה ובפרשת אמור והוכחתו מדהל"ל ולקח הכהן הטנא והניחו לפני מזבח ה' וגו' מידך ל"ל אלא מידך מופנה לג"ש נאמר כאן יד ונאמר בבעלים דשלמים יד מה להלן תנופה כדמפרש שם אף יד דהכא לענין תנופה והתנופה דהכא פירש"י בפרק לולב וערבה שהבעלים אוחזים בשפת הטנא והכהן מניח ידו תחת שוליו של טנא ואף ע"פ דגבי שלמים הכהן מניח ידו תחת יד בעלים ממש משום דגבי שלמים ליכא שפה ושולים מש"ה ידו של כהן תחת יד הבעלים ממש: ט אבל אינה מלשון עניה ותשובה שאין תשובה זולת קורא או שואל והכא מי קראו או שאלו מה: י כלומר כיון שמזכיר מחסדיו של הקב"ה שנתן לנו את הארץ הזאת מזכיר נמי שאר חסדים

ספרי

ד (ד) ולקח הכהן הטנא מידך. מכאן אמרו העשירים מביאים בכורים בקלתות של כסף ושל זהב ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה והסלים נתנים לכהנים (לזכות מתנה לכהנים) [בשביל לזכות לעניים]: מידך. מלמד שטעונים תנופה [דברי ר"א בן יעקב]

התורה והמצוה

הביכורים, כידוע שהיתה הבאתה בכבוד ושמחה והכל היו יודעים שאין ראוי זה בשביל המעט פירות, ועוד למה לו ליטא ממרחק הלא שוקי ירושלים מלאים מפירות ובנקל יוכל להביא משם מנחה ודורון אלא הכל לפרסם כי הארץ היא במתנה מה' ונתן להם שיהיו רק כאריסים בעבודת האדמה ולזה יביאו הביכורים: עוד שם בספרי הגדתי היום פעם אחת קורא ואינו קורא שני פעמים בשנה פי' שמלת היום מיותר: **כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבתינו**. בספרי פרט לגרים ועבדים, לתת לנו פרט לנשים, פי' על מי מוטל להגיד ולפרסם שהיא במתנה מה' למי שנפלו חלק בארץ, ותם איך יאמר דבר שקר לפני ה':

ד (ד) **ולקח הכהן הטנא**. בכל מקום דכתיב ולקח הכהן אף בדבר שהיה בכלי כגון מנחה ודם לא נזכר הכלי וכאן כתיב ולקח הכהן הטנא, ואמרו בספרי מכאן אמרו העשירים מביאים ביכורים בקלתות של כסף וזהב והעניים בסלי נצרים של ערבה קלופה והסלים ניתנים לכהנים, ופי' ממה שזכר את הטנא נלמד שהכהן יקח גם את הטנא. לפי שבפ' משפטים והא נאמר ראשית פרי אדמתך תביא וגו' וגם כאן כתיב להלן ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה, ולא הזכר מהכלי, הא כיצד, אם הביא בטנא יקבל הכהן גם את הטנא ואם הביא בשאר כלים יחזרו לבעלים, והטעם אמרו בספרי כדי לזכות להעני, פי' שדרך העני שעושה בעצמו טנא, ומסתמא לשם הביכורים עשה טנא חדש כדי שיהיה בטהרה, ובעבור שטרח בה זכה שיהא טפל להביכורים ושיהיה לכהן, אבל העשירים לא יעשו בעצמם רק יקנו והוא בזוי מצוה להביא בכלי קלי הערך, ובזה יתיישב למה לא תקנו שהעשירים יביאו ג"כ בטנא כדי שלא לבייש העני, ולמ"ש אינו ביוש להעני אחרי שהוא מעשה ידיו שעשה לשם מצוה: עוד טעם למה הטנא לכהן שהטנא היה מערבה קלופה כנזכר בהספרי לעיל, והערבה היא אחת מהד' מינים שבלולב, [ואפשר עוד שהיו מהדרים להאציע הערבות של מצוה לעשות מהם הטנא לביכורים]. ויש לרמז ב' פעמים במקרא ולקח הכהן הטנא מידך. לפ"א ולקח הכהן הטנא משום שהוא מידך, ממעשה ידיך. ולטעם ב' ולקח הכהן הטנא משום מידך. דהערבה היא בידך דכתיב ולקחתם לכם. עוד טעם ג' כי כל מה שהאדמה היא יותר פוריה גם הקנים שבה יפים יותר לעשות מהם כלים. והיה א"כ ניכר שבח א"י גם בהטנא:

מידך. ראיתי נאות להעתיק כאן לשון הגר"א בשנות אליהו (ביכורים פ"ג מ"ו) וז"ל עודהו הסל על כתפיו כו' פי' דאיתא במס' סוכה (מז ב) שהביכורים טעונים קרבן ושיר ותנופה כו' דתניא והנחתו זו תנופה אתה אומר זו תנופה או אינו אלא הנחה ממש כשהוא אומר והניחו הרי הנחה אמור הא מה אני מקיים והנחתו הוי אומר זו תנופה. והנה הגמ' הנ"ל אינו מובן כלל דהא והנחתו כתיב אחר כל הפרשה ור"י סבר שהתנופה היה קודם קריאת ארמי אובד אבי ועוד כיון שכבר הניח מאי ימיף, ונראה שטעות סופר יש בגמ' וכצ"ל והניחו זו תנופה כו' אתה אומר תנופה או אינו אלא הנחה ממש כשהוא אומר והנחתו הרי הנחה אמור ומה אני מקיים והניחו הוי אומר זו תנופה, ורבנן של ר"י סברי כמשמעם ולא נלמד משם תנופה וסברי שהאי והניחו אתי לגופיה על והנחתו שיהא ע"י כהן ואצל המזבח ואין תנופה בביכורים כלל, וז"ש כאן במתני' עודהו

לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתַנָא לְמִתַּן לָנָא: ד וְיִסַּב כַּהֲנָא סַלָּא מִידָךְ וְיַחֲתִנֵּהּ קֳדָם מַדְבְּחָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ: ה וְתָתֵיב וְתֵימַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָבָן אֲרַמָּאָה בְּעָא לְאוֹבָדָא

ספרי

(ר"א בן יעקב אומר והנחתו לפני מזבח ה' אלהיך) [והניחו לפני מזבח ה' אלהיך] כל זמן שיש לך מזבח יש לך בכורים וכל זמן שאין לך מזבח אין לך ביכורים (מכאן אמרו נוגנו או שאבדו חייב באחריותם נטמאו בעזרה נופץ ואין קורא)׃

ה (ה) וענית. נאמר כאן ענייה ונאמר להל' ענייה מה להלן בלשון הקודש אף כאן בלשון הקודש: [וענית ואמרת]. מכאן אמרו בראשונה כל מי שהוא יודע לקרות קורא וכל מי שאינו יודע לקרות מקרין אותו.

התורה והמצוה

הכל עי' כו' קורא כו' עד שגומר כל הפרשה ולא היה מפסיק כלל באמצע הפרשה לא בהנחה ולא בתנופה ור"י סבר שצריך תנופה אבל ארמי אובד אבי כמ"ש והניחו כו' והוא התנופה, ובספרי אמרו והניחו והנחתו מלמד שצריך ב' פעמים הנחה, ואינו מובן דמסיפא היתי למדרש מהנחה תנופה דבגמ' לא אמרו אלא מחמת שהוא מיותר, ועוד מה זה הלשון הנחה הל"ל תנופה ועוד דבגמ' משמע דליכא שום תנא דסבר תנופה בביכורים אלא ר"י ור"א כו' ונראה שפ"ס הוא וכצ"ל הנחה. וסבר כפשטא דקרא שצריך ב' הנחות, וע"פ זה יהיו מתורצים כל הקושיות שהקשו התוס' בגמ' הנ"ל בד"ה הביכורים כו' ויהיה הכל על נכון וע"ש שדחקו א"ע מאד בזה ושלא לצורך הוא עכ"ל, וגם רהב"י שאמר מידך ע תנופה אפשר דס"ל נמי כדעת הספרי שהיו שם שתי הנחות אחת ע"י הכהן אחר התנופה ואחת ע"י המביא אחר קריאת ארמי, והתנופה יליף בג"ש מידך כדאיתא בסוכה שם, והספרי שלא זכר בדברי רהב"י הג"ש י"ל דסבר דיליף ממשמעות מידך, דשם יד הונח על קבלה או על נתינה, וכאן הרי לא עשה המביא כלום רק הכהן אלא ע"כ בא ללמד שהמביא עשה התנופה בידו, וכתו שמצינו בויקרא (ז ו) דכתיב ידיו תביאנה ומפרש הכתוב להניף התנופה. אף כאן נלמד מידך שהיה תנופה: והניחו לפני מזבח ה'. במשנה ביכורים (פ"ג מ"ו) איתא ומניחו בצד המזבח ומשתחוה ויצא, ופירשו המפרשים ע"פ הירושלמי שמניחו סמוך לקרן דרומית מערבית של המזבח, מפני שכתוב אחד אומר והניחו לפני מזבח, ופני המזבח הוא דרום ששם הכבש (הוא המדרגה שבו עולים על המזבח) וכתוב אחד אומר והנחתו לפני ה', שהוא במערב שההיכל והק"ק במערב לפיכך מניחו בקרן מערבית דרומית של המזבח, וכן איתא במנחות (דף יט) גבי הגשת המנחה דכתיב (ויקרא ו' ז') הקרב אותה לפני ה' אל פני המזבח שמגישה כנגד חודה של קרן דרומית מערבית של המזבח, ואף דלשון המשנה דשם הם דברי ר' יהודה דס"ל דוהניחו לפני מזבח ה' מדבר בהנופה שהיתה קודם קריאת ארמי והנחתו לפני ה' הוא הנחת המביא אחר קריאת ארמי, אבל מדלא זכר הכתוב הולכת הביכורים בעזרה ממקום למקום ש"מ שהיה הכל במקום א' ולפ"ז היה מקום המביא מעבר לכבש סמוך לקרן דרומית מערבית של המזבח וכשהיה משתחוה ופניו כלפי ההיכל בפשוט ידים ורגלים היה בין האולם ולמזבח, ודבר הידוע הוא שישראל יוכל להתקרב כ"כ אל ההיכל אפילו לצורך תנופה והשתחויה, אבל הספרי לא הביא דרשת הירושלמי לייסב שני הפסוקים הנ"ל רק דרשו לפני מזבח ה' כ"ז שיש לך מזבח יש לך ביכורים, נראה שסובר שלפני אין משמעותו כמו אל פני המזבח שנאמר במנחה כי פני משמעו במקום שהוא פני המזבח היינו בדרום אבל לפני משמעו סמוך למזבח באיזה צד שהוא. וא"כ כשאמר והנחתו לפני ה' והשתחוית נלמד שהיה עומד נגד ההיכל וא"כ לפני מזבח צ"ל אחרי שהוא עומד בעזרה נגד ההיכל ממילא הוא סמוך למזבח. אלא ללמד שאם יש מזבח יש ביכורים ואם נפגם המזבח אין ביכורים:

ה (ה) וענית ואמרת. מצינו כי התחלת הדבור נקרא בשם ענייה כמו ויען להם מרים (שמות טו כא) שפירושו שהתחילה מרים לאמר להם שירו לה', וכן להלן וענו הלוים ואמרו, הוא התחלת דברים, ויתכן כי במקום שיש שאלה מה זאת אז התחלת הדבור נקרא מענה, כמו כשיצאה מרים והתוף בידה וכל הנשים אחריה מובן שהתקבצו לאיזה ענין ושחולקים כבוד למרים שהיא תתחיל לכן כתיב ותען, וכן כשנתקבצו כל ישראל ששה שבטים על הר עיבל וששה על הר גרזים וביניהם היו הלוים והארון, מובן שנתקבצו לאיזה דבר ושמקיפי הארון יאמרו מה, וכן כאן אחר שאמר הגדתי וגו' ועשה התנופה עם הכהן ונשאר על עמדו אצל הכהן והביכורים בידו מובן שיש לו עדיין עוד מה לאמר, וזה שאמר וענית ואמרת. ובספרי נאמר כאן ענייה ונאמר להלן ענייה מה להלן בלשון הקדש אף כאן בלשון הקדש וכן איתא בגמ' דסוטה פרק אלו נאמרין, ויש להטעים הג"ש דבלשון הקדש יבוא תמיד בדרך אמירה ועניה כאלו משיב על דברי עצמו, כמו להלן (כז טו) ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת ה' מעשה ידי חרש ושם בסתר, שבאמירה היא ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה ישם בסתר, והמלות תועבת ה' מעשה ידי חרש הגלים באמצע. שזה

כשאמר

אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרָב׃ ו וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ

שפתי חכמים

שעשה עם אבותינו דאל"כ מה ענינו דארמי אובד אבי גבי ביכורים: כ ר"ל בזה והלא לא אבדו וא"כ מה זה דכתיב אובד דמשמע שאבדו ויהי' אובד פועל יוצא כאילו אמר מאבד אף שאינו לפי הדקדוק לכן צריך לפרש לפי מדרש חז"ל: ל רצונו בזה והלא אין הקב"ה מצרף מחשבה למעשה חוץ מע"א ל"פ שבע"א כו' ר"ל אפי' בלא ע"א ודוקא בישראל הוא כן: מ רצ"ל דמשמע מכח זה שבארמי אובד אבי וירד מצרימה זה אינו ל"פ

רש"י

אבי לבן בקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב (ובשביל שחשב כ לעשות חשב לו המקום כאילו עשה שעובדי כוכבים ל חשב להם הקב"ה מחשבה כמעשה): וירד מצרימה. ועוד אחרים מ באו עלינו לכלותנו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים: במתי מעט. בשבעים

ספרי

נמנעו מלהביא התקינו להיות מקרין את מי שיודע ואת מי שאינו יודע סמכו על המקרא וענית אין ענייה אלא מפי אחרים: ואמרת לפני ה' א' ארמי אובד אבי. מלמד שלא ירד יעקב לארם אלא (לאובד) [להאבד] ומעלה על לבן הארמי כאלו איבדו: וירד מצרימה. (מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם) שמא תאמר ירד ליטול כתר מלכות ת"ל ויגר שם [מלמד שלא ירד אלא לגור שם וכה"א ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן]. יכול באוכלוסין הרבה ת"ל במתי מעט כמה שנאמר בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה: ויהי שם לגוי (גדול). מלמד שהיו ישראל מצוינים שם (וירע את עינינו. כמה שנאמר ורפיתן על האבנים: ואת עמלנו. כמה שנאמר כל הבן הילוד היארה תשליכהו וכו': אגדה). [גדול ועצום. כמה שנאמר ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אותם: ורב. כמה שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים וגו':

התורה והמצוה

כמאמר המוסגר והראוי שאמר יענה זאת, רצוני כשאחד שומע מאמר פסל ומסכה יש לו להשיב תועבת ה', שלא המה תועבת ה', גם יש לו להשיב שלא המה מעשה ידי חרש ומה אלהות יוכל להיות בהם אם המה מעשה ידי חרש כמ"ש (ישעיה מד טז) חציו שרף במו אש וגו', וכן בפ' ביכורים באים מאמרים מוסגרים במאמרו שהיה ראוי שאמר ישיב על אמריו כמו ארמי אובד. והמענה אבי. וירד מצרימה ויגר שם, המענה במתי מעט, ויהי שם לגוי, המענה גדול עצום ורב, וירעו אותנו המצרים ויענונו, המענה ויתנו עלינו עבודה קשה, ונצעק אל ה' אלהי אבותינו, המענה וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו, וישמע ה' את קולנו, המענה ויוציאנו ה' ממצרים, וגם על ויוציאנו ה' ממצרים ישוב מענה ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים, ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת, המענה ארץ זבת חלב ודבש, ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה, המענה אשר נתתה לי ה': ארמי אובד אבי. כמ"ש חז"ל מתחיל בגנות ומסיים בשבח, פי' שיספר התחלת הגלות שאמר ה' לאברהם בברית בין הבתרים כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם (בראשית טו יג), והנה גר יהיה זרעך התחיל מיד שנולד יצחק כי אברהם ויצחק היו גרים בארץ פלשתים, אבל הגירות של אברהם ויצחק לא היה בהם שום גנות כי התקבלו במקום מגורתם בכבוד גדול כידוע מענין אברהם ויצחק עם אבימלך, אבל ועבדום, התחיל מיעקב שעבד את לבן והוא גנות, ואף שלא עבדו בחנם כמ"ש ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך, עכ"ז היה מפני ההכרח כמ"ש חז"ל שאליפז נטל ממנו כל אשר נתן לו יצחק ורק במקלו עבר את הירדן והוכרח לעבוד את לבן, וא"כ הל"ל אבי עבד ארמי. אך דא"כ היה משמעו דיעקב היה עבד לבן, כנה הדבר בשם אובד שפירושו נודד כמ"ש צאן אובדות היו עמי (ירמיה נ), תעיתי כשה אובד (תהלים קיט), והיה ראוי לומר אבי אובד בארם רק בא הכתוב ללמד שלבן בקש לאבד את יעקב, וזה שאמרו בספרי מלמד שלא ירד יעקב לארם אלא להאבד. [ויותר היה נכון לגרוס להעבד] ומעלה על לבן הארמי כאילו אבדו: ויגר שם. כמ"ש בספרי שלא תאמר שירד יעקב ליטול כתר מלכות: במתי מעט. כמ"ש בספרי יכול באוכלוסין מרובין וכו': ויהי שם לגוי. כמ"ש בספרי שהיו מצוינים שם: גדול עצום ורב. גדול במספר, ועצום בכח, ורב הוא הגידול כמו שמביא בספרי רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים, שבא על כח הגידול שהיה גם בהפלגה רבה:

יָת אַבָּא וּנְחַת לְמִצְרַיִם וְדָר תַּמָּן בְּעַם זְעֵר וַהֲוָה תַמָּן לְעַם רַב תַּקִּיף וְסַגִּי׃ ו וְאַבְאִישׁוּ לָנָא מִצְרָאֵי וְעַנְּיוּנָא וִיהָבוּ עֲלָנָא פָּלְחָנָא קַשְׁיָא׃ ז וְצַלֵּינָא קֳדָם יְיָ

ספרי

ד (ו) וירעו אותנו המצרים. כמ"ש הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה וגו': ויענונו. כמ"ש וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם ויבן ערי מסכנות לפרעה וגו': ויתנו עלינו עבודה קשה. כמ"ש ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך

התורה והמצוה

ד (ו) וירעו אותנו. הוא כמו לנו, פי' שהמצרים עשו לנו רעים שכל מוד שלא נהקגאו בבני ישראל היה נבס סוב להם ורק ע"י הקנאה נעשו רעים, והתחכמו לענותם כמו שמביא בספרי הבה נתחכמה לו פן ירבה: ויענונו. כדכתיב וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם, ועבדו בישראל עבודת סבל שהוא נשיאת משאות שלא הורגלו בכך, וכל דבר שלא הורגל בו האדם נקרא ענוי: ויתנו עלינו עבודה קשה. אחרי שראו המצרים שהורגלו בעבודה אז עבדו בהם עבודה שהיא קשה באמת אפי' למי שרגיל בה כמו שמביא בספרי ויעבידו מצרים את ב"י בפרך וימררו את חייהם בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה:

תורה אור

נעתק מכ"י המחבר מדרשותיו על התורה

(ס) וענית ואמרת לפני ה' אלהיך ארמי אובד אבי. וצריך להבין מה ענין ההגדה הזאת לה"ס ע"ד פלפול עפמ"ש בגיטין (דף מז ע"ב) המוכר שדהו לפירות ר"י אומר מביא וקורא ר"ל אומר מביא ואינו קורא קסבר קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי והקשו התוס' לר"ל דס"ל אחין שחלקו לקוחות הן ומחזירין זה לזה ביובל איך מצאנו ידינו ורגלינו בבהמ"ד כיון דחוזר ביובל וס"ל דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי לא משכחת דמייתי בכורים אלא חד בר חד עד יהושע בן נון, ותירצו דבירושה גז"כ דקנין פירות כקנין הגוף דמי.

והנה בטעם מצות שביעית שמבואר בסנהדרין שאמר הקב"ה זרעו שש והשמיטו שבע כדי שתדעו שהארץ שלי היא, והקשו המפרשים הא הקב"ה נתן את א"י לישראל וכתב הרשב"א שלא נתן להם אלא לקנין פירות לא לקנין הגוף וא"כ לפ"ז הדרא איך משכחת מצות בכורים כלל הא קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי. אך לפי דברי התוס' י"ל כאן דא"י ירושה מאבותינו ממילא הוי קנין פירות כקנין הגוף דגז"כ בירושה אמנם לת"ד בב"ב לבאי הארץ נתחלקה הארץ וא"י איננה ירושה נשאר הקושיא, והנה בפרשת דרכים דמה דאמרינן בב"ב דא"א קנה את א"י בחזקה שנאמר התהלך בארץ לארכה ולרחבה דצריך לאמרי קנה זה דוקא אם קודם מ"ת יצאו האבות מכלל בן נח אבל אם היו עדין בכלל ב"נ גוי אינו קונה בחזקה רק בכסף. ועפ"ז עונה ההגדה הזאת בשעת הבאת הבכורים להוכיח דא"י ירושה לנו מאבותינו ושייך מצות בכורים כי בירושה קנין פירות כקנין הגוף דמי, ועז"א ארמי אובד אבי דכתב המדרש מה שהיה ללבן כח להתאבק כ"כ עם יעקב הוא משום שהוא בח"ל והיה בידו חטא מה שאינו דר בא"י וזה דוקא אם כבר קנה א"א את א"י שאז כבר חל עליו קדושת הארץ כמ"ש במקום אחר באורך. ראיה השנית כבר כתבו המפרשים הטעם שהוכרח יעקב לירד למצרים ומדוע לא היה די לצירוף הגירות מה שהיה גר בא"י הוא משום שהגזרה כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וא"י היה של אברהם כי כבר קנאו בחזקה ולאפוקי ממ"ד דחשבון השעבוד התחיל מלידת יצחק דא"כ למה היה מוכרח לירד למצרים אך לפ"ז א"כ דלא נחשב למנין הגירות רק השנים שהיו במצרים קשה הא הגזרה היתה על ארבע מאות שנה ובמצרים לא היו רק רד"ו שנה, ויש עפ"ז תירוצים, א) שרבוי עם השלים המנין כי תחלת הירידה לא היו רק שבעים נפש ואח"כ היו לגוי גדול וזה צירף לחשבון ועז"א ויגר שם במתי מעט ואח"כ ויהי שם לגוי גדול, ב) שקושי השעבוד השלים המנין כי לא היתה הגזרה רק או עינוי או עבודה דמ"ש ועבדום וענו אותם הוא וה"ו המחלקת, והם עשו שניהם בב"א ועז"א וירעו אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה, ג) שבאמת הוציאם קודם הזמן ויתם על אורך הזמן ברוב חסדיו, ועז"א ונצעק אל ה' אלהי אבותינו דווקא שהיה מדלג על ההרים בזכות אבות וישמע ה' את קולנו, ד) שהשכינה השלימה המנין דע"י שראה הקב"ה העינוי והשעבוד והכל צרתם לו צר ממילא נחשב גם גלות השכינה בתוך הגלות והשלים המנין ועז"א וירא את עניינו ואת עמלנו ר"ל כל העינוי שהיה לנו במצרים ראה אותו ה' ובכל צרותינו היה בצרה, ה) כתבו כי מאחר להוציאם קודם הזמן כי לא יכלו להתמהמה שלא יכנסו בשער החמשים וזה הוא היד והזרוע הנטויה כי שר של מצרים היה טוען הללו עובדי ע"ז והוצרך להעביר כח הדין ועז"א ויוציאנו ביד חזקה ובזרוע נטויה ועכ"פ אחר שא"י ירושה מאבותינו הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי ה' ודייק פרי האדמה כי בירושה קנין פירות כקנין הגוף דמי. עד כאן מכתיבת יד המחבר ז"ל:

עֲבֹדָה קָשָׁה׃ וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָה
אֶת־קֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת־עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלֵנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ׃
ח וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמֹרָא
גָּדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמֹפְתִים׃ ט וַיְבִאֵנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֶּן־
לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ י וְעַתָּה הִנֵּה
הֵבֵאתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי יְהוָה
וְהִנַּחְתּוֹ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃

בעל הטורים

יכול לומר ומתה כהן. כי הבכורים עולים הם שיעור ה׳): (ט) ויבאנו אל המקום הזה. ויבאנו חסר יו״ד שנכנסו אותו

רש״י

נפש: (ט) אל המקום הזה. זה בית המקדש: ויתן לנו את הארץ. כמשמעו: (י) והנחתו. מגיד שנוטלו אחר הנפה (ס״א הנחת) הכהן ואוחזו בידו כשהוא קורא

שפתי חכמים

ועוד אחרים כו׳ וענין בפני עצמו הוא: ג וא״כ בע״כ צ״ל הא דכתיב אל המקום היינו ב״ה אבל אם פי׳ דויתן לנו את הארץ לא כמשמעו היינו יכולים לפרש אל המקום היינו ארץ ישראל: ד דאם לא כן והנחתו ל״ל הרי כבר כתיב והניחו והא דפירש הוזר ומניף הוכחתו מהכא דגמרינן והנחתו מוכיחתו לפני ה׳ מה

ספרי

וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך: ז (ז) ונצעק אל ה׳ אלהי אבותינו. כמ״ש ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו וגו׳: וישמע ה׳ את קולנו. כמ״ש וישמע אלהים את נאקתם וגו׳: וירא את ענינו. זו פרישות דרך ארץ כמ״ש וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים: ואת עמלנו. אלו הבנים כמ״ש כל הבן הילוד היאורה תשליכהו וכל הבת תחיון: ואת לחצנו. זו הדחק כמ״ש וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם: ח (ח) ויוציאנו ה׳. לא ע״י מלאך ולא ע״י שרף ולא ע״י שליח כמה שנאמר ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי וגו׳. ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך

התורה והמצוה

ז (ז) ונצעק אל ה׳, אחרי שהעבידו מצרים את ב״י בעבודות הקשות באמת אז נצעק אל ה׳. כמו שמביא בספרי ויאנחו ב״י מן העבודה ויזעקו, שההתעוררות לזעוק היה מהעבודה: וישמע ה׳ את קולנו. שנתקבלה תפלתם כמו שמביא בספרי וישמע אלהים את נאקתם שאינו אלא לשון קבלה כמ״ש שם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב, ובכל מקום שנאמר זכירת ברית האבות הוא לחסד ולרחמים ואז גזר ה׳ שתתבטל מהם העבודה וכן היה שעבוד העבודה נפסק מהם שש חדשים קודם שיצאו ממצרים כמ״ש בתשרי בטלה עבודה מאבותינו, אף שפרעה אמר מי ה׳ אשר אשמע בקולו אבל ראה וחקר שנתיישבו ב״י בארץ גשן ע״פ פרעה שהיה בימי יוסף ואין נכון להכבשם לעבדים אבל גזר שמאחר שאין עושים עוד עבודת פרעה והמצרים אין להם לשבת רק בארץ גשן שניתן להם מאז: וירא את ענינו. אף שלא יעבדו עוד אבל היו מעונים כמו שמביא בספרי וירא אלהים את ב״י וידע אלהים, שראה דבר שאין לדעת רק ה׳ לבדו וזה פרישות ד״א, שעדיין לא נתבטלה גזרת כל הבן הילוד וגו׳, ועי״ש פירשו מד״א, וזה נקרא עני כידוע שזה העדר דבר ממה שהוא בטבע אדם: ואת עמלנו. כמ״ש בספרי אלו הבנים. שכל עמל האדם בעבורם, אם שלא נתבטלה גזרת כל הבן וגו׳ או שהי״ת ראה שאין תקוה טובה להבנים שיתגדלו בא״מ: ואת לחצנו. כמ״ש בספרי זו הדחק כמ״ש וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם, שראה שיגזור פרעה שלא יגורו רק בארץ גשן, ויצאו כלם למקום א׳ ולא יהיה להם במה להתפרנס, וע״י העוני והעמל והלחץ ראה ה׳ שאין די במה שיפסק מהם השעבוד אלא:

ח (ח) ויוציאנו ה׳. כבר הזכיר את ה׳ וישמע ה׳ את קולנו. ואמר בספרי שבא ללמד שלא ע״י מלאך

ופי׳

אֱלָהָא דַאֲבָהָתָנָא וְקַבִּיל יְיָ יָת צְלוֹתָנָא וּגְלֵי קֳדָמוֹהִי עַמְלָנָא וְלֵאוּתָנָא וְדוּחקָנָא: ח וְאַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם בְּיַדָא תַקִּיפָא וּבִדְרָעָא מְרָמְמָא וּבְחֶזְוָנָא רַבָּא° וּבְאָתִין וּבְמוֹפְתִין: ט וְאַיְתָנָא לְאַתְרָא הָדֵין וִיהַב לָנָא יָת אַרְעָא הָדָא אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ: י וּכְעַן הָא אַיְתֵיתִי יָת רֵישׁ אִבָּא דְאַרְעָא דִיהַבְתְּ לִי יְיָ וְתַחֲתֵנֵהּ קֳדָם יְיָ

°כצ"ל

כפרי

הכיתי כל בכור אני ולא שרף ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא השליח. אני ה': ביד חזקה. זו הדבר כמ"ש הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה וגו': ובזרוע נטויה. זו החרב כמ"ש וחרבו שלופה בידו נטויה וגו': ובמורא גדול. זו גלוי שכינה כמ"ש או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך: ובאותות. זה המטה כמ"ש ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות: ובמופתים. זה הדם כמ"ש ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן. דבר אחר ביד חזקה שתים ובזרוע נטויה שתים ובמורא גדול שתים ובאותות שתים ובמופתים שתים אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים דם צפרדע כנים ערוב דבר שחין ברד ארבה חשך מכת בכורות] ר' יהודה היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב:

ט (ט) ויביאנו אל המקום הזה. זה בית המקדש. או יכול זה ארץ ישראל, כשהוא אומר ויתן לנו את הארץ הזאת (הוי אומר זו ארץ ישראל) [הרי א"י אמור] ומה"ל ויביאנו אל המקום הזה [זה בנין בהמ"ק ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת] בשכר ביאתנו אל המקום הזה ניתן לנו את הארץ הזאת]: ארץ זבת חלב ודבש. נאמר כאן ארץ זבת חלב ודבש ונאמר להלן ארץ זבת חלב ודבש מה להלן ארץ חמשת עממים אף כאן ארץ חמשת עממים. מכאן היה ר' יוסי הגלילי אומר אין מביאים בכורים מעבר לירדן שאינה זבת חלב ודבש:

י (י) ועתה. מיד: הנה. בשמחה: הבאתי. משלי: את ראשית פרי האדמה. מכאן אמרו יורד אדם לתוך שדהו ורואה תאנה שביכרה אשכול שביכר רמון שביכר קושרין אותו בגמי ואומר הרי אלו בכורים: אשר נתתה לי ה'. מכאן אמרו האפוטרופוס והעבד ושליח ואשה וטומטום ואנדרוגינוס מביאין ואין קורין שאין יכול לומר אשר נתתה לי ה':

התורה והמצוה

וכו': ביד חזקה ובזרוע נטויה. כמביא בספרי עד ר"י היה נותן בהם סימנים:

ט (ט) ויבאנו אל המקום הזה. אמרו בספרי זה בהמ"ק או יכול זה ארץ ישראל כשהוא אומר ויתן לנו את הארץ הזאת הרי א"י אמור וכו'. ובאמת על ביאת המקדש לא יתכן לשון ויביאנו כי משמע שכל ישראל ומנהיגם בראשם באו לשם. ולירושלים היו עולים כל אחד ואחד בפ"ע בכל השנה, רק בשלש רגלים באה המצוה שיתראו שמה כל ישראל, אבל הבאה זו הוא על הבאה המדרגה והמעלה כמ"ש (ש"ב ז' יח) כי הביאותני עד הלום. וכן כאן משמעו על שהביאם ה' לבנות בהמ"ק, וזכר הבהמ"ק קודם מנחילת הארץ לחלוק כבוד אל המקום אשר הוא בו, או כדברי הספרי בשכר ביאתנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ, בשביל שיבנו את בהמ"ק נתן ה' להם את הארץ: ארץ זבת חלב ודבש. ארץ מיוחד דהא כבר אמר הארץ הזאת, ואמרו בספרי נאמר כאן ארץ זבת חלב ודבש וכו' מה להלן ארץ חמשה עממים אף כאן ארץ חמשה עממים. פי' דבשמות (יג ה) נאמר והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני וגו' ארץ זבת וגו'. שלא חשבו שם רק חמשה עממים, ולא נזכר פרזי וגרגשי, אע"ג דשם ג' ח' וגם שם י"ז כתיב ארץ זבת וגו' על ששה עממים דחשיב שם גם פרזי, אפ"ה למד מן הנאמר שם י"ג ה' משום שנאמר בו והיה כי יביאך כמו שנאמר כאן כי תבוא:

י (י) ועתה הנה הבאתי. בספרי ועתה מיד, הנה בשמחה. הבאתי משלי. אחר שספר רוב החסד יאמר שהביא דורון לבית ה' מעט פירות האדמה? ומכ"ש שאמר בעצמו שהיא ארץ זבת וגו', שהמעט הפירות אינם נחשבים שם כלל, אבל משום שבהבאת ביכורים יש ג' דברים, א) שיביאם בעוד שהם הדפים שזמן הקריאה יתחיל מחג השבועות, ב) הבאתם בשמחה. (כמו שהוצא בת"א מפ"ג דביכורים ממשנה א' עד משנה ה'), ג) שעורה להביא מאדמתו, וזה נכלל בשלש התיבות האלה. ועתה, הוא על הזמן שהוא קורא. והנה, יבא על השמחה, ובפסיקתא זוטא למד מנ"ש (שמות ד' יד) הנה הוא וגו' ושמח בלבו. סך

יא וְשָׂמַחְתָּ בְכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתֶךָ

בעל הטורים

אחר הסיומא והביאנו לארץ: (יא) ושמחת בכל הטוב וסמיך ליה כי תכלה לעשר שבשביל המעשר תשמח בכל הטוב שם

שפתי חכמים

וכיון דקריאה קודם הנחה היה מניף אף וכו': ע (דנ"ס) דאם לא כן מה שמחה שייך כאן שכתב ושמחת וגו' והלא איכא מקלים נזרים דאיתקשו לתרומה. לכ"ע מכאן אמרו כו' ולכן נמי גבי כלוי והגר א"נ כמו בפרשת ראה שאתה מחויב לשמח אותם עמך כיון דאסורים לכם. לכ"ע שגם הם מחויבים

רש"י

קורא וחוזר ומניף (ספרי בכורים פ"ב): (יא) ושמחת בכל הטוב. (בכורים פ"ג) מכאן אמרו אין קורין מקרא בכורים אלא בזמן שמחה מעצרת ועד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ויינו ושמנו אבל מהחג

ספרי

והנחתו לפני ה' אלהיך והשתחוית לפני ה' אלהיך. מלמד שטעונים (הנפס) [הנחה] ב' פעמים אחת בשעת קריאה ואחת בשעת השתחואה:

יא (יא) ושמחת. (בכל מיני שמחות) [בשעת שמחה]: בכל הטוב. זה השיר: אשר נתן לך ה' אלהיך ולביתך. מלמד שאדם מביא בכורים מנכסי אשתו וקורא:

התורה והמצוה

אפשר שהוא רק אסמכתא, אבל י"ל דבכל מקום שנאמר הגה, בא להורות שהיה הדבר בנלמות. וכן כאן בא להורות שהבאתו היא בנלמות היינו שהביא בשמחה. הבאתי יורה שאני בעצמי השאתי מאדמתי כאשר יסייס את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי ה'. והגם בשמות אמר ראשית בכורי, שהתם אשר יהבתלו בהתחלת זמן הבשול כי יכיר אותם תמיד כי בכל מין ומין מכר הביכורים ע"י תכונת גידולם וכן לעיל שאמר מראשית כל פרי יתפרש ג"כ שיברור מאלה אשר יכיר שהמה ראשית הביכורים, אבל כאן שאמר ראשית פרי משמעו ביחוד הפרי שנתבשלו בראשונה. ומאין מכירה אחרי כן. לזה אמרו בספרי מכאן אמרו יורד אדם לתוך שדהו כו' קושרין אותם בגמי, שעושה בה סימן: אשר נתתה לי ה'. הלא כבר אמר ב' פעמים אשר ה' אלהיך נותן לך. ויתן לנו את הארץ הזאת, לזה אמר בספרי מכאן אמרו האפוטרופסין והעבד והשליח וטומטום ואנדרוגינוס מביאין ואין קורין כו': והנחתו לפני ה'. כבר נתבאר בדברי הגר"א (לעיל פסוק ד) בדעת הספרי כפשוטו, הכתוב שהיו שתי הנחות: והשתחוית. מבואר ברמב"ם שההשתחויה היתה בפשוט ידים ורגלים:

יא (יא) ושמחת. בספרי אמרו ושמחת בשעת שמחה, פי' שלא נוס ה' להיות שמח רק בעת שמחה ע"ד הכתוב ביום טובה היה בטוב (קהלת ז' יד) שהוא מעצרת עד החג שאז זמן אסיפת התבואה והפירות אבל לא אחר החג: בכל הטוב. אמר בספרי זה השיר, במס' ערכין (יא ע"א) אמר רב מתנא מנין לביכורים שטעונין שירה אתיא טוב טוב מהכא, ופרש"י כתיב הכא בכל הטוב וכתיב (דברים כח מז) בשמחה ובטוב לבב מרוב כל. והספרי שלא הביא הג"ש נראה שדרש מפשטות הכתוב משום דבדברים יב יח ובז יד וכו ז. בכולהון כתיב ושמחת ומבואר שם ע"י מה היה התעוררות השמחה אם ע"י אכילת המעשר או החג שנאמר בו והיית אך שמח. או ע"י אכילת השלמים, אבל כאן שאמר שתהיה השמחה בכל הטוב שיש לו, ומה יתעורר בו הבאת הביכורים לזה אמר זה השיר שאמרו שם שירה והוא ארוממך ה'. שמדבר מכל טובות וחסדי ה', ויש להסביר ג"כ הג"ש המובא בגמ' הנ"ל. שכמו שבעבודת הבורא מתעורר השמחה ע"י שירות והבנות כן השמחה בכל הטוב תהיה ע"י שיר: אשר נתן לך ה' אלהיך ולביתך. ולביתך מיותר דמובן דמהטוב שיש לאדם יהיה טוב לכל ביתו, וזה שאמרו בספרי מלמד שאדם מביא ביכורים מנכסי

תורה אור

השאלות (א) מה זה שלושה התורה בהבאת הביכורים לקרות פ' שלמה שלא נוס כן בשום אחד מהבאת הקרבנות אף בעבודת יוה"כ (ומה שהכה"ג קורא בפרשת אחרי ובעשור, הוא תקנת חז"ל).

(ב) כי הקריאה מתחלת מארמי אובד אבי מה ענין יעקב עם לבן להבאת הביכורים. (ג) הלוא הבאת הביכורים היא כמנחה קין שהביא מפרי האדמה מנחה לה'. דכתיב (בראשית ד' ה') ואל קין ואל מנחתו לא שעה, שיאל השני מיותר דהל"ל ואל קין ומנחתו, ונראה דפי' ואל המנחה עצמה לא שעה אף אם אחר היה מביאה. (ד) מפשטות הכתובים נראה שהבאת הביכורים היתה רק כהבאת עובד אדמה מעט פירות בפנא. ומה היה משכיל א"ע לפני הכהן במאמר אשר הגדתי וגו' וגם היה מיחד שם הקב"ה על הכאן באמרו, לפני ה' אלהיך

אֱלָהָךְ וְתִסְגּוּד קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ: יא וְתֶחְדֵי בְּכָל טַבְתָא דִּי יְהַב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ וְאֱנָשׁ

תורה אור

אלהיך. והנה לבאר המשנה (ביכורים פ"ג מ"ב) וז"ל: כיצד מעלין את הביכורים כל העיירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד ולנין ברחובה של עיר ולא היו נכנסין לבתים ולמשכים היה הממונה אומר קומו ונעלה ציון אל בית ה' אלהינו. הקרובים מביאים התאנים והענבים והרחוקים מביאין גרוגרות וצמוקים, והשור הולך לפניהם וקרניו מצופה זהב ועטרה של זית בראשו, החליל מכה לפניהם עד שמגיעים קרוב לירושלים הגיעו קרוב לירושלים שלחו לפניהם ועטרו את בכוריהם הפחות והסגנים והגזברים יוצאין לקראתם לפי כבוד הנכנסין היו יוצאין, וכל בעלי אומניות שבירושלים עומדים לפניהם ושואלין בשלומם אחינו אנשי המקום פלוני באתם לשלום. החליל מכה לפניהם עד שמגיעים להר הבית הגיעו להר הבית אפילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתפו ונכנס עד שמגיע לעזרה הגיע לעזרה ודברו הלוים בשיר ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי. הגוזלות שעל גבי הסלים היו עולות ומה שבידם נותנין לכהנים עכ"ל, שנראה כי שמחה היתה בכבוד גדול ובפרסום ובשמחה. ועתה באו אל הכהן שלשה שלוחים לבשר ביאתם, ומנהגי בית ה' שלחו נכבדים לקראתם, ומפני מה היתה הבאה שלא כפשטות הכתובים, ויובן כ"ז עפ"י ד' הקדמות:

א) כי קין עבד את האדמה בענין קשה מאד שהיה חופר במלבושיו, והאמתים היה חולש בידיו עד שבכל עת עבודתו היה דומה להולך על ארבע [כי עבודת אדמה ע"י כלי מחרישה וע"י בהמות וכדומה כבימינו אלה לא ידעו עד שבא נח שנאמר עליו זה ינחמנו] ועבודתו היתה נוהגת מגרעת בבריאת האדם. (א) דא"כ היה להברא כשאר בע"ח פניו אל הארץ, ולא בקומה זקופה. (ב) על מה ברא בצלם אלהים כמ"ש (בראשית א כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו, דצלם אלהים ברא אותו. הלא מדרגתו כשארי בע"ח להיות נזון מהאדמה ועוד שהוא הרבה פחות מהם כי כל בע"ח חונים שלא בצער והאדם יהיה יגע כל היום. (ג) שאם יעבוד כל היום עבודה קשה כזו יתגשם ככל בע"ח וכל הכחות האלהיות ששם ה' בו כמ"ש (שם ב' ז') ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה. יהיה ללא שום תכלית, לכן לא שעה ה' אל קין כאלו אמר לא באלה חפצתי ולא לכך נוצרת. וגם אל המנחה בעצמה לא שעה כי כאשר עבודתו לא היתה בהשכל גם האמתים שנתגדלו ע"י עבודתו היו בתכונה רעה ככל הפירות שאמתו בגידול הפראי, ומשו"ה לא שעה אל המנחה כי כל הזרעים והפירות שברא ה' שיתגדלו וינמחו ע"י עבודת האדם היה ברצונו שע"י עבודת האדם יבואו למצב ולמדרגה מעולה ומשובח יותר מהאמתים שיתגדלו פראים, אבל הבל בחר לו להיות רועה צאן והיה רועה הכבש ומאמין לגדלם בנאות דשא ולנהותם על מי מבועות וגזז מותר צמרם וחלב מותר חלבם להיטיב להם ולהקל להם, ומגז צמרם עשה לו מלבושים והחלב היה לו למזונות. ושלם בו כוונת הבריאה. (א) כמה שנברא בקומה זקופה. (ב) שנברא בצלם אלהים כמ"ש (שם א' כו) נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת ובבהמה וגו'. (ג) שעבודתו היתה עבודה קלה וכל היום עסק במושכלות כפי נשמת ה' אשר נפח באפיו נשמת חיים, ולזה שעה ה' אל הבל כאלו אמר באלה חפצתי ולכך נוצרת וגם אל מנחתו בעצמו שעה כי מבכורות צאנו היה ניכר ההנהגה הטובה שהיה להם ונשתנו הרבה לטובה בזה שיצאו מגדר המדבריות לגדר הבייתות:

ב) עבודת האדמה בא"י היתה עבודה קלה מאד, כי מלבד שלא היתה כעבודת קין אלא שגם היתה כעבודת הבל. (א) שהאדמה בעצמה לא היתה קשה ביותר. (ב) שלא היתה חסר מים. (ג) שהאמתים היו מהמינים היותר משובחים. (ד) שלא היה נחסר גם הכלים הצריכים לעבודתה. (ה) שהיה להם מרעה טוב לגידול הבהמות שמוכרחים לעבודתה, כמ"ש (דברים ח' ז') כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה. שהאדמה בעצמה טובה. ארץ נחלי מים עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר. שאין בה חוסר מים: ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש. שהאמתים המה המינים היותר מובחרים: ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם. שהאדמה בעצמה איננה קשה כ"כ: לא תחסר כל בה ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצוב נחשת, שלא תחסר לך להשיג בנקל כל הכלים שצריכים לעבודת אדמה מברזל ונחשת. וגם נאמר (שם יא טו) ונתתי עשב בשדך לבהמתך. פי' שיהיה לך מרעה טוב בשדה שלא תצטרך לנהוג את הבהמות ולאסף לרעותם במדבר ועי"ז לא יחסרו גם הבהמות לעבודת האדמה וגם מקנה רב היה להם כענין עבודת הבל והיה להם עת לעבוד את ה' ולעסוק בתורתו ולהשלים כוונת ה' בבריאת האדם:

ג) כל מפרשי התורה כתבו כי ענין הבאת הביכורים יהא לפרסם שלה' הארץ ושנתן לב"י שיעבדו גם כאריסים, לכן יביאו הביכורים לבית ה' כמנהג אריסים שמביאים ביכורים לבעל השדה:

ד) מאמר ר' יצחק שהובא בהתחלת פרש"י על התורה וז"ל אמר ר"י לא היה צריך להתחיל התורה וכו' ומה טעם פתח בבראשית משום וכו' שאם יאמרו האומות לסטים אתם שכבשתם ארץ ז' עממים כו' עכ"ל. בגלל שהאומות אומרים שב"י לקחו ארץ ז' אומות בחרבם ובאמת לא בחרבם ירשו ארץ, רק שנתן ה' מרצונו

אתה והלוי והגר אשר בקרבך: ס שני יב כי תכלה לעשר את־כל־מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר

בעל הטורים

אתה עשר בשביל שתתעשר: הטוב עולה כ"ב בשביל התורה שניתנה בכ"ב אותיות: (יב) תכלה לעשר את כל מעשר. ר"ת

שפתי חכמים

בביכורים: פ פי' במ"ח עריהם: צ דקשה לרש"י והא הגר חייב בכל המצות האמורות בתורה ופשיטא דחייב בביכורים ולא היה לו לכתוב אלא אתה והלוי. ומשני מביא ואינו קורא ולפיכך הולכן: ק פי' לא כשתגמור להפריש המעשר של שנה שניה כפי המובן מן בשנה שלישית דמשמע שאתה עומד בשנה שלישית ומפריש מעשר של שנה שניה דאם לא כן הל"ל כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואת השנה השלישית לפיכך הולך לפרש שפירש בשנה השלישית שבשנה השלישית וחסר בי"ת כמו אם הדרך ילכו בה שילכו בה ושנה השלישית הוא שנה שלישית של שמטה: ר רצונו בזה להוכיח שיקבע זמן הביעור והוידוי בע"פ ופסוק זה כתיב בפרשת ראה גבי מעשר: ש לאו דוקא כאן בפרשה זו אלא רצה לומר נאמר על מעשר של שנה שלישית מקץ וכו' כמו שכתוב כאן מאחר שכתוב כאן כי תכלה לעשר שמדבר גם כן במעשר של שנה שלישית: ת דקשה למה קרא שם השלישית שנת המעשר וכי אחר שנים שנת א' וב' אינן

רש"י

ואילך מביא ואינו קורא: אתה הלוי. אף הלוי חייב בבכורים אם נטעו בתוך פ עריהם: והגר אשר בקרבך. (שם מכות יט) מביא ואינו קורא צ שאינו יכול לומר לאבותינו: (יב) כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית. כשתגמור להפריש מעשרות של שנה השלישית ק קבע זמן הבעור והודוי בערב הפסח של שנה הרביעית שנאמר (דברים יד כח) מקצה שלש שנים תוציא וגו'. ר נאמר כאן מקץ ש ונאמר להלן (שם לא) מקץ שבע שנים לענין הקהל מה להלן רגל אף כאן רגל אי מה להלן חג הסכות אף כאן חג הסכות תלמוד לומר כי תכלה לעשר מעשרות של שנה השלישית רגל שהמעשרות כלין בו וזהו פסח שהרבה אילנות יש שנלקטין אחר הסכות נמצאו מעשרות של שלישית כלין בפסח של רביעית וכל מי ששהה מעשרותיו הצריכו הכתוב לבערן מן הבית: שנת המעשר. שנה שאין נוהג בה אלא מעשר אחד ת משני מעשרות שנהגו בשתי שנים שלפניה שבשנה ראשונה של שמטה נוהג בה מעשר ראשון כמו שנאמר

ספרי

אתה והלוי והגר אשר בקרבך. [בכל מקום שאתה מוצא הלוי תן לו מחלקו. ואם אין לו מחלקו תן לו מעשר שני. אין לו מעשר שני תן לו מעשר עני. אין לו מעשר עני תן לו שלמים. אין לו שלמים פרנסהו מן הצדקה לכך נאמר אתה והלוי והגר אשר בקרבך] (מכאן אמרו ישראל ממזרים מתודים לא גרים ועבדים משוחררים שאין להם חלק בארץ:

התורה והמצוה

מכסי אשפו: אתה והלוי והגר אשר בקרבך. צוה ה' שבעת הבאת הביכורים ישמח גם את הלוי והגר וזה שאמרו בספרי בכל מקום שאתה מוצא הלוי תן לו מחלקו (פי' מעשר ראשון) ואם אין לו מע"ר תן לו מע"ש אין לו מע"ש תן לו מעשר עני אין לו שלמים פרנסהו מן הצדקה:

כי

תורה אור

לאברהם שתהיה לבני יעקב לכן באה מצות ביכורים לפרסם כי הארץ נשבע ה' לאברהם לתת לנו ובאה מצות הקריאה בעת הבאת הביכורים להסיר טענת האומות שאומרים שלסטים אתנו, וטענת לסטים התחיל מיעקב אבינו ע"ה וכה יאמרו כי יעקב מפני שהונה את עשו אחיו הבכור בקחתו ממנו בכורתו וברכתו ברח לארם. והיה נודד שם עד שנעשה רועה אצל לבן וברח עם בנותיו ובאו לארץ כנען ומדו עברו החרים העיר שכם, ומפני שלא היה יכול להתעכב בארץ כנען מפני מעשה שכם נדד לארץ מצרים בארץ גשן שהיתה ארץ מרעה והיה שם רועה צאן עד שברבות הימים היה לגוי גדול ומדו משם אל המדבר עד שבאו לארץ ז' עממים ולקחו בחרבם את הארץ:

ולבן להסיר הטענה הזאת שהיא נגד מצות הבאת הבכורים צוה ה' לפרסם ולספר כמו שהיתה באמת, וזהו ארמי אובד אבי. כתרגומו לבן ארמאה בעא לאובדא ית אבא. כי נסמוך הוא שלבן בקש לעקור את הכל: וירד מצרימה. לא ברח למצרים מפני מעשה שכם רק שירד בכבוד שנשא בעגלות שיכן ע"פ פרעה, דלשון הורדה היה במצרים לשם הכבוד כמ"ש הורידוהו אלי (בראשית מד כא), רדה אלי אל תעמוד (שם מה ט), והורדתם את אבי הנה (שם מה יג), ושמא תאמר שירד ליטול כתר מלכות הי'

לבסית

בֵּיתָךְ אַתְּ וְלֵוָאֵי וְגִיּוֹרָא דִּי בֵינָךְ׃ יב אֲרֵי תְשֵׁיצֵי לְעַשָּׂרָא יָת כָּל מַעֲשַׂר עֲלַלְתָּךְ

ספרי

יב (יב) כי תכלה לעשר: יכול בחנוכה נאמר כאן קץ ונאמר להלן קץ מה קץ האמור להלן רגל אף קץ האמור כאן רגל, אי מה קץ האמור להלן (חג המצות אף כאן חג המצות. נאמר להלן) חג הסוכות (וכו') [אף] כאן חג הסוכות ת"ל כי תכלה לעשר רגל שכלו בו מעשרות הוי אומר זה פסח. מכאן אמרו ערב יו"ט האחרון (נ"א ערב יו"ט הראשון) של פסח של רביעית ושל שביעית היה בעור (בשנה השלישית) [ברביעית מפני מ"ע שבשלישית ובשביעית מפני מ"ע שבששית]. יכול אף שנה שביעית תהא חייבת (במעשר) [בבעור] ת"ל בשנה השלישית שנה שחייבת במעשר יצאת שנה שביעית

התורה והמצוה

יב (יב) כי תכלה וגו'. להבין ענין המעשרות בכלל נקדים קצת דיני המעשר וזהו: התבואות והפירות [יש שאינם חייבים רק מד"ס] שגדלים בא"י [אחר שבאו לעונת המעשרות כדאיתא במס' מעשרות פ"א] נקראים טבל ואסור לאכלם עד שיפרשו כל ההפרשות [יש שאסור לאכלם רק אכילת קבע ויש שאסור גם באכילת ארעי וגם במאכל בהמה] שהם תרומה (שאין לה שעור מה"ת) ומעשר ראשון שהוא אחד מעשרה ודינו להנתן ללוי ומפני זה נקרא בשם מעשר לוי ונוהג בכל השנים [רק בשנת השמטה והיובל שהוא כהפקר שאינו חייב במעשר

תורה אור

להכות את בנו שימרוד בפרעה: ויגר שם. כי היו שם גרים וכנענים כמ"ש (שם מז ד) ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה וגו': במתי מעט. גם זו לעד שלא ירד על דעת להשתקע שם שבא במתי מעט רק בשבעים נפש יוצאי ירכו אף שהיו להם עבדים בארץ כנען כמ"ש ויהי לי צאן ועבד וגו', ועזבם שם כי היה בדעתו לשוב. רק ע"פ ה' שא"ל אל תירא, ואנכי אעלך: ויהי שם לגוי גדול עצום ורב. אחרי שבאו במתי מעט לארץ נכריה ונעשו שם לגוי גדול מובן שהשגיחו בצדק ובמישור, דאל"כ לא היו מניחים אותם להיות לגוי גדול וגם נראה נסים שעשה ה' לאבותינו לקיים הבטחתו כי לגוי גדול אשימך שם (שם מו ג): וירעו אותנו המצרים. רק אחר שנתקנאו בנו ועשו רעים לנו ולא קודם. וזה לעד כי צדיקים אנחנו ולא לסטים: ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה. אף אחרי שעשו לנו כל אלה והיינו גוי גדול עצום ורב עכ"ז לא מרדנו באדוני הארץ, רק ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וישמע ה' את קולנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו. ואף כששמע ה' את קולנו וגזר להוציאנו משם לא הוציאנו בדרך הטבע לתת בלבנו כח וגבורה להתיצב נגד אדוני הארץ כאשר יקרה לכל גוי וגוי שנפלט מהמצר, להם ויתגדלו רק ע"י רוח הגבורה שהעיר ה' בהם, רק ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובאותות ובמופתים. פי' שכל גוי שיצא מגוי אחר אף כשיהיה בדרך נס יהיה משולב בדרכי הטבע אבל יציאת מצרים היה הכל שלא כדרך הטבע, וכן לאחר שהוציאנו ממצרים עד ויביאנו אל המקום הזה. היה ג"כ שלא כדרך הטבע כמ"ש ואשא אתכם על כנפי נשרים וגו' (שמות יט ד'): ויתן לנו את הארץ הזאת. שניתן לנו במתנה ולא ע"י מלחמה כמ"ש לא יתיצב איש לפניך (יהושע א' ה') והעד שהיא ארץ זבת חלב ודבש. שאף עתה היא גם ארץ זבת וגו'. שאם היתה נקחת ע"י מלחמה לא היתה עתה זבת וגו' כי כל מדינה שנלקחה ע"י מלחמה ישחת כל מוצא מים, וכל האילנות אשר בקרבה ותהיה למרמס ותעלה שמיר ושית. אבל ה' נתנה לנו כמו שהיתה בידם כמ"ש ובתים מלאים כל טוב וגו' ובורות חצובים וגו' כרמים וזיתים וגו' (דברים ו' יא): ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי ה'. עכ"ז שהיו עושים רצונו של מקום היה גידול הפירות ובפרט הביכורים לפי מעשה כל איש ואיש שהגדלים וטובים היה נראה מתנת ה' שנתן לפי מעשיו והיה ע"ד שנאמר ביצחק ויזרע יצחק וגו' וימצא מאה שערים (בראשית כו יב) כתרגומו מאה בדשערוהי. פי' שהזרעים היו גדולים מאה פעמים כשעור הרגיל. ואחרי שהארץ היא מתנת ה' לכן ראוי לי שהבאתי את ראשית פרי האדמה שהיא אשר נתתה לי ה' וראוי שאביא הביכורים לבית ה':

ה) כי כל זמן שהיו עושים רצונו ש"מ היו עיני ה' בהארץ והיה ניכר בהביכורים מעלת הארץ גם מעשה המביא כי היו גידולם ותכונתם בהפלגה רבה וגם הכהן היה במעלה גדולה מאד שראוי לאמר לו הגדתי וגו' אבל ברבות הימים שלא עשו רצונו ש"מ והיו הביכורים רזים ודלים והיה נראה כמנחת קין, לכן סמכו חז"ל על דרשות המקראות להדר ולעטר הביכורים ולהביאם בכבוד ושמחה ושלמים עמהם כדי שלא תראה כמנחת קין וקודם שאמ' הגדתי וגו' אל הכהן היו שולחים לבשר לירושלים כפי לשון המשנה הנ"ל:

וְנָתַתָּה לַלֵּוִי לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ׃

רש"י

שנאמר (במדבר יח) כי תקחו מאת בני ישראל וגו' המעשר. ומעשר שני שנא' (לעיל יד) ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירשך ויצהרך הרי שתי מעשרות ובא ולמדך כאן בשנה השלישית שאין נוהג מאותן שתי מעשרות אלא האחד ואיזה זה מעשר ראשון ותחת מעשר שני יתן מעשר עני שנאמר כאן ונתתה ללוי את אשר לו הרי מעשר ראשון: לגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני: ואכלו בשעריך ושבעו. תן להם כדי שבען (ספרי) מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן

שפתי חכמים

אבל כל מעשר ומתנות שבה אין נוהג בה: א קשה לרש"י כי אם אינו רוצה לאכול מה לעשות. לכ"פ תן לו כו' עכ"ה מה

ספרי

שאינה חייבת במעשר. יכול שני מעשרות נוהג בה [ת"ל שנת המעשר מעשר א' נוהג בה ואין שני מעשרות נוהגין בה]. אין לי אלא מעשר עני שבו דבר הכתוב מנין (לרבות שאר) לשאר מעשרות ת"ל [את כל מעשר תבואתך ריבה: ונתתה ללוי לגר

התורה והמצוה

במעשר] ואחר הפרשת מעש"ר מפרים עוד אחד מעשרה. ובשנה הראשון והשני והרביעי והחמישי לשמטה נקרא המעשר מע"ש שדינו נאכל בירושלים בקדושת מע"ש ואף הבעלים בעצמם יכולים לאכלו ובשנה השלישית והששית נקרא מעשר עני לתתו לעניים ונאכל בכל א"י אבל הבעלים לא יוכלו להנות ממנו, והרשות ביד הבעלים שיהא מונח אצלם התבואות והפירות בשנים וגם תרומה ומעשר יכולים לעכב בידם עד עת הבעור שהיה בערב פסח בשנה הרביעית לשמטה ובשנה השביעית בעצמו שאז מתחייבים לתקן הכל [אשר בא לעונת המעשרות] ולתת התרומה לכהן ומעש"ר ללוי ומע"ש שיאכל בירושלים ושהוא לבער מן העולם ומעשר עני לחלק לעניים, וביו"ט להתודות וידוי המעשר בירושלים בעזרה:

וענין המעשר הוא ע"ד הכתוב וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (בראשית כח כב) פי' בשביל שמכל הריוח שיגיע לאדם נכון שיפריש לשם ה' חלק העשירי, ומאחר שלה' הארץ ומלואה ואין צריך למתנת שאדם יתנהג למי שצוה ה' שיזכה בחלקו, ודע שהריוח שיגיע לאדם ע"י עבודתו הוא ג"כ מתנת ה' ע"ד שנאמר כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל (דברים ח' יח) ולכן כאשר ירויח האדם בד"מ מאה נכון שיפריש עשרה למעשר וכשיעסוק בהתשעים ויהיה מהם ריוח יפריש אחד מעשרה מהריוח וכן לעולם. ולפ"ז אם נזדמן שנתערב המעשר בהתשעים שלו ועסק והרויח בהם נמצא צריך להפריש [מלבד העשרה שנתערבו] עשרה מה שהרויח המעשר שלפי החשבון הרויח מכל עשרה עשרה. ולא"כ יפריש השעה מהתשעים הריוח שהרויח מהקרן שלו ובין הכל תשעה עשר, אבל זה אינו רק אם היה הריוח הכל ע"י המשא אבל אם היה גם ע"י עבודתו למשל בחמשים הוא ריוח המעות וחמשים הוא ריוח העבודה אז צריך להפריש חמשה שמגיע ריוח על עשרה המעשר וארבעה וחצי מארבעים והמשה שהרויחו התשעים שלו ועוד חמשה מהחמשים שהרויח בעבודתו ובס"ה המעשר ארבעה עשר וחצי, וכן אם ריוח המעות רק כ"ה וע"ה ריוח עבודתו אז המעשר רק שנים עשר ורביע. שנים וחצי שמגיע ריוח לעשרה המעשר ושנים ורבע מעשר מעשרים ועשרים והחצי שהרויחו התשעים שלו ושבעה וחצי מהריוח ע"ה שהוא ריוח עבודתו, ונמצא לפי מה שנתמעט ריוח המעות לפיהו יתמעט סכום המעשר ואם ספק אם הריוח היה ע"י המעות או שכל הריוח היה ע"י העבודה אז עשרה הם מעשר ודאי כי בין שהרויח מהמעות מגיע עשרה רק לחלק המעשר ובין שהרויח מעבודתו צריך להפריש עשרה, עוד יפריש תשעה והם ספק מעשר. ועתה נשוב לענין מעשר הארץ, שבשנתחלקה הארץ היה נכון שיפרישו מהאדמה חלק עשירי אבל א"כ היו המקבלים צריכים לעבוד האדמה בעצמם, וה' יעד זאת ללוים ורצה שיעבדו במקדש ולא את האדמה לכן השאיר מעשר האדמה אצל ב"י בתערובות אדמתם, ושיעבדו הם את כל האדמה ויפרשו מעשר מהגידולין, ונמצא שב"י יפרשו שלשה מעשרות. (א) חלק עשירי מה שהוציא האדמה שמעשר שנשאר בידם. (ב) חלק עשירי מכל מה שהוציא תשעה חלקי השדה שלהם שהוא ריוח אצלם. (ג) חלק עשירי ממה שהרויחו ע"י עבודתם בשדה [ואף שלא הייתה התורה למעשר ריוח עבודה אבל ריוח הבא מעבודה אדמה חייבה מפני שצורף למעשר תוצאות האדמה ויותן ללוים חלף עבודתם במקדש שיעבדו גם הם את בעלי השדות שהחייבו בעבודה ה'], ולפי שאין כל השדות שוות במוכח וגם ישתנו לפי השנים לכן אין לתת חוק ושעור לתוצאות האדמה כמה יחייהם אל האדמה וכמה להעבודה עד שפעם יוכל שיחייתם שכל להעבודה, והמעשר יש בו שני דברים. (א) שמחוייב בנתינתו. (ב) שהמעשר שיחייהם אל האדמה שבית אדמה א"י שיש בה קדושה ונשרש מתנה מהו' שקדושה ביותר לכן צריך לאכלו בקדושה ובמקום קדוש. והנה

בְּשַׁתָּא תְלִיתָאָה שַׁתָּא דְמַעַשְׂרָא וְתִתֵּן לְלֵוָאָה לְגִיוֹרָא לְיַתְמָא וּלְאַרְמַלְתָּא

ספרי

ליתום ולאלמנה. תן לכל אחד ואחד חלקו: ואכלו בשעריך ושבעו. תן להם כדי שבעם. מכאן אמרו אין פותתין לעני בגורן מחצי קב חטים או קב שעורים דברי ר' יהודה ר' [מאיר] אומר חצי קב: בשעריך. מלמד שאין מוציאים אותו מן הארץ לח"ל. אמרו

התורה והמצוה

העשרה שקריתו בשם מעשר ודאי מפני שיתחייב בהם בין אם הריוח הוא ע"י האדמה או ע"י העבודה, ובין שמקבלתו ע"י אדמה ומקבלתו ע"י עבודה, וזאת העשרה צוה ה' לתת להלוים שהם שייכים בין במה שהוציא אדמת המעשר מפני שלא נטלו חלק בארץ בעבור שהוטל עליהם עבודת המקדש, ובין במעשר הבא ע"י עבודת אדמה מפני שעובדים בבית ה' גם תחת בעלי השדות, ובזה ימלאו הבעלים ידי המעשר הא' (שהוא הבא מחלק אדמת המעשר), והמעשר הב' (שהוא הבא ע"י עבודתם) בממ"נ שאם היה הריוח כלו מהאדמה אז לא היה ריוח בהעבודה, ואם שהריוח היה כלו ע"י עבודה א"כ לא היה ריוח מהאדמה, ואם היה הריוח משניהם אז בא המעשר על שניהם ביחד, ולא נשאר להפריש רק המעשר הג' שהזכרנו שהוא הבא מתשעת חלקי השדה שלהם, באם שהריוח היה ע"י אדמה שאז העשרה שנתנו ללוים הוא מחלק אדמת המעשר וא"כ עדין מחוייבים תשעה עבור חלקם, ואם היה מקבלו ע"י האדמה ומקבלתו ע"י עבודה אז לפיהו יתחייבו מתשעה חלקים שלהם אבל אם היה הריוח הכל ע"י עבודה אז כבר הפרישו חלק עשירי ללוים ואין עליהם עוד שום חוב, ונמצא שהמעשר הזה הוא כמו ספק או תערובת מעשר וחולין ולכן צוה ה' שאתי שנים יחשב להבא מריוח האדמה ושיהיה קדש שיאכל בירושלים הנבחרת ג"כ מכל א"י וגם יאכלו בקדושתו, ומפני ספק או חלק הבעלים הרשה שגם הבעלים יכולים לאכלו ממנו ואינו סותר לענין המעשר שנתחייבו בנתינתה מפני שגם אכילת הבעלים בירושלים ובקדושה יחשב כמו נתינה לעובדי ה' שגם המה יחשבו אז כעובדי ה' ואינם אוכלים בתורת שהוא שלהם רק משלחן גבוה קא זכו, ובשנה השלישית והששית יחשב להכנסת העבודה ע"כ אין בו קדושה ועכ"ז לא תתבטל ממנו קדושת הארץ לגמרי כי אין להוציאו מארץ לחו"ל כמבואר בספרי כאן, ולעמת ספק או חלק המעשר יתחייב לתת לעניים ומפני שחשבו להכנסת עבודה יחשב המעשר כממון הבעלים ויקיימו בזה מצות הצדקה כמו מממון שלהם ויקבלו עבורה ברכה בכל מעשה ידיהם מה שלא נזכר אף במעשר ראשון. היוצא מזה שמעשר ראשון בא מאדמת המעשר שנשאר ביד ב"י וגם מעשר מעבודת ב"י בכל אדמתם, ושהוא נחלת הלוים, הן הבא מאדמת המעשר עבור שלא נטלו חלק בארץ וזה חלקם, והבא ע"י עבודת ב"י שהוא חלף עבודתם שהם עובדים גם תחת ב"י במקדש ואחרי שהוא להם בנחלה ויחשב להם לריוח לכן חייבם ה' לתת אחד מעשרה ונקרא תרומת מעשר ובזה נפקע הקדושה שהיה בהמעשר מחמת קדושת הארץ, ולפי שהמעשר הזה פעם בא רק מאדמת המעשר (אם כל הריוח היה ע"י האדמה) ופעם היה בא רק מעבודת בני ישראל (כגון אם הריוח היה ע"י עבודת בני ישראל) ופעם היה בא משניהם ולכן נקרא בשם **מעשר בני ישראל** שהוא שם הכולל, ומעשר שני מתייחס להכנסת האדמה ולכן הוא קדש ונקרא **מעשר הארץ**. ומעשר עני יתייחס אל הכנסת הבעלים ולכן נקרא בשם **מעשר תבואתך** שתבואה הוא לשון הכנסה כמו והיה בתבואות וגו'. וטרם נבוא לבאור הפרשה נבאר הכתובים המדברים מענין המעשר, ויקרא כ"ז ל' כתיב **וכל מעשר הארץ**. הוא המעשר שני שמתייחס אל היוצא מן הארץ ומבאר שאינו נפרש מהאדמה רק **מזרע הארץ מפרי העץ** שהם גידולי הארץ, **לה' הוא** שאף שהבעלים אוכלים אותו עכ"ז הוא לה' ומשלחן גבוה קא זכו, **קדש לה'** שיאכלו רק במקום אשר יבחר ובקדושה, במדבר י"ח כ"א כתיב **ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר** מעשר שלם עשרה ממאה (כי הביכורים והתרומה הנפרש מקודם אין להם שעור) לא כמעשר שני ומעשר עני הבא אחריו שאינו רק תשעה ממאה, וגם **בישראל** שהמעשר הזה הוא גם חלק עשירי ממש שהוא בישראל עצמם שהוא מכל עבודתם, **לנחלה** על היוצא מאדמת המעשר שהיתה ראויה להנתן להם לנחלה, **חלף עבודתם אשר הם עובדים** על שניתן להם מעשר מעבודת בני ישראל מפני אשר הם עובדים באהל מועד גם תחת ב"י, ושם כ"ד **כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה** מבאר שאין במעשר הלוים קדושה מפני שמפרישים ממנו תרומת מעשר לה'. והחול הקדושה בהתרומה, ולכן המעשר **נתתי ללוים לנחלה**. שהוא כנחלתם שאין בו קדושה, ושם כ"ו **ואל הלוים תדבר** וגו' מבאר למה נתחייבו הלוים להפריש מהמעשר תרומה מה שאין הכהנים מפרישים מהמתנות שלהם, מפני **כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר אשר נתתי לכם מאתם**. שלא ניתן לכם המעשר כמתנת כהונה משלחן גבוה, רק **בנחלתכם** שהוא נחלה כשאר הריוח שצריך להפריש ממנו מעשר, לכן **והרמתם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר**. ושם ל' **ואמרת אלהם בהרימכם את חלבו ממנו** יבאר, שע"י הפרשת תרומת מעשר תחול הקדושה על התרומה מהנשאר:

יג וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן־הַבַּיִת וְגַם

שפתי חכמים

מה שאליך יש לעכות: ב שהוא שמה עשר ביצים אבל שעורים צריך ליתן לו קב ודוקא בגורן צריך ליתן לו חצי קב חטים אבל בעיר א"צ ליתן לו חצי קב שבעיר יכול לילך ג"כ לאחרים מה שאין כן בגורן שבגרנות רחוקים זה מזה: ג כלומר התודה על נבך. דאם לא כן הוה ליה לומר ואמרת לה' אלהיך מאי לפני כמו דכתיב לעיל גבי הבאת בכורים (נ"א) דאי כמשמעו מה צריך לומר להקדוש ברוך הוא הא כבר ידוע לפניו: ד כדפירש רש"י לעיל בפרשת קדושים שמעשר שני ונטע רבעי הם נקראים קודש: ה רצונו לומר והרי אין מעשר שני נוהג בשנה שלישית א"כ לא צ"ל להתודות אלא על מעשר

רש"י

פחות מחצי קב ב חטים וכו': (יג) ואמרת לפני ה' אלהיך. (סוטה לב) התודה שנתת ג מעשרותיך: בערתי הקדש מן הבית. (ספרי) זה מעשר שני ונטע רבעי ד ולמדך שאם שהה מעשרותיו של שתי שנים ה

ספרי

משפחת בית נבטלה היתה בירושלים ונתנו להם חכמים ו' מאות כברי זהב ולא רצו להוציאם חוץ לירושלים:

התורה והמצוה

והשאר חולין, ובפסוק ל"ס יאמר שמותר לאכלו בכל מקום, ושלא יקפה הלא התרומה מעשר לא הפקיע רק הקדושה הבא מחלק האדמה (מפני שקדושת התרומה הוא מתיחס אל קדושת הארץ) ולא הבא מחלק עבודת ישראל, ולזה אמר שהחלק הבא מעבודת ב"י אין בו קדושה כי הוא רק שכר לכם חלף עבודתכם באהל מועד. ובספר דברים (יד כב) כתיב עשר תעשר שתעשר עוד מעשר (מלבד המעשר הראשון), את כל תבואת זרעך היוצא השדה. שנשאר עליך עוד לתת מעשר מהכנסת השעה חלקי השדה שלך, שנה שנה, המעשר הזה הוא תמיד שנה אחר שנה בשנה הראשונה והשניה לשמטה והרביעית והחמישית: ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר וגו'. שהוא שיוצא השדה שיש בה קדושת הארץ לכן הפירות מפנה יאכל ג"כ במקום הנבחר מכל ארץ ישראל. שם כ"ח כתיב מקצה שלש שנים (יתבאר בפ' כי תכלה): תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההוא. שהיא שנה השלישית, ובשנה השלישית ייחס הכתוב את המעשר תבואתך שהיא הכנסתך, והנחת בשעריך. המעשר הזה אין בו קדושה יתירה רק שישאר בארץ: ובא הלוי והיתום והאלמנה אשר בשעריך. שהם העניים: ואכלו ושבעו למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידך אשר תעשה. אחרי שהמעשר הזה לא יתייחס להבא מהאדמה ויחשב שלך ואתה עושה צדקה בממונך לכן יברכך ה' ולא רק בתבואת השדה אלא בכל מעשה ידיך:

ועתה נבאר פ' זו: כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר.

לפי דברינו הנ"ל נקרא מעשר תבואתך מעשר עני, ובשנה השלישית אין פירושו כאשר תכלה לעשר בשנה השלישית דא"כ הל"ל כי תכלה לעשר בשנה השלישית, ומדסמכו למעשר תבואתך נלמד שהמעשר הוא משנה השלישית כנאמר לעיל בפ' ראה. מקצה שלש שנים. שהוא אחר שעברה השנה השלישית, ושלא נפרש כפשטות הכתוב שם שתכף שעברה שנה השלישית ובאה הרביעית תהיה הפרשת המעשר וחלוקתו שנקרא בעור. א) כי לא יתכן שיהיה ה' שברגע אחד יפרישו כל המעשר ויחלקו. ב) כי נאמר כאן כי תכלה לעשר ולשון תכלה לא יבוא רק על דבר שיש משך לזמן עשייתו ויש לו התחלה וסוף וע"כ שמקצה הנאמר שם אינו כפשטו רק כמקץ הנאמר בפ' הקהל, שאמר מקץ שבע שנים ובאר הכתוב שהוא בזמן הראוי לו שהוא במועד שנת השמטה בבוא כל ישראל לראות שאז הוא זמן המוכשר שיקרא המלך פ' הקהל, וכן הבעור וגם הוידוי שיבא בגמר הבעור יהיה בזמן הראוי לשניהם. והנה על דבר הבעור נאמר כאן כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שיהיו כלים בו כל המעשר משנה השלישית ויש מיני פירות וגם תבואות שזמן גרנן למעשר שהוא אחר גמר מלאכתם ושיבואו אל הבית הוא רק עד חנוכה. והוידוי שנאמר בו ואמרת לפני ה' אלהיך שהוא בבהמ"ק (עיין ברמב"ם) זמן הראוי לו הוא רק בחג לכן בהכרח שיתאחר עד הפסח שאז ואז עת הראוי לבעור ולוידוי מעשר. ועתה מובנים דברי הספרי נאמר כאן קץ ונאמר להלן וכו' והנה בסדר ראה נאמר מקצה שלש שנים תוציא וגו' שלפי פשוטו יורה הכתוב בכל שלש שנים לתת מעשר עני ובאמת מעשר עני היה רק בשנה השלישית ובששית לשמטה וא"כ פעם היה מרוחק ממעשר למעשר שלש שנים ופעם ארבעה מפני הפסק שנת השביעית אבל מקצה שלש שנים הנאמר שם קאי על מה שאמר לעיל עשר תעשר וגו' שמדבר ממעשר שני שעל זה נאמר שמקץ שלש שנים מזמן מע"ש יהיה מעשר עני אבל שנת השביעית שאין בו מע"ש אינו בחשבון השנים ונלמד מהנאמר שם מעשר תבואתך בשנה ההיא שפירושו השלישית, ואם כפשוטו הלא יקרה שפעמים שהשנה השלישית היא שנת השמטה והלא בשביעית אינו נוהג מעשר כלל, שהתבואה אינה שלו וביותר מהנאמר כאן שנת המעשר שקאי על שנה השלישית ואינה שנת מעשר כלל וא"כ בהכרח שמקצה שלש שנים אינו כפשוטו רק מקצה שלש שנים לעשר תעשר, וזה שאמר בספרי לפי נוסחא הנדפס

וְיֵיכְלוּן בְּקִרְוָיךְ וְיִשְׂבְּעוּן: יג וְתֵימַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ פַּלֵּיתִי קֻדְשׁ מַעְשְׂרָא מִן בֵּיתָא

ספרי

יג (יג) ואמרת. בכל לשון: לפני ה' אלהיך. זה וידוי מעשר: בערתי הקדש מן

התורה והמצוה

יכול אף שנה שביעית תהא חייבת בבעור פי' שנפרש מקצה שלש שנים בדקדוק וכשהגיע שנה השלישית בשביעית יהיה בשנה שאחריה שנת הבעור לזה אמר ת"ל בשנת השלישית פי' ואמר אח"כ שנת המעשר שנה שחייבת במעשר יצא שביעית שאינה חייבת במעשר, וא"כ הרי בהכרח שמקצה שלש שנים אינו כפשוטו רק מקץ שלש שנים לעשר העשר כנ"ל, וא"כ אף כשיהיה שלש שנים מזמן מעשר עני בשנה הששית לשמטה שהיא שנת מעשר אין בה ג"כ מעשר עני רק מע"ש, ולפי שמה שאמר מקץ שלש שנים שהוא על מה שנאמר עשר תעשר וגו' שהוא מעשר שני י"ל שבכל השנים נוהג מע"ש רק מקץ שלש שנים יפרישו גם מעשר עני, לזה אמר בספרי שנת המעשר שקאי על שנה השלישית שהיא רק שנת מעשר ולא מעשרות שאין נוהג בו רק מעשר עני ולא מע"ש ואף שנוהג בו מעשר ראשון אבל הוא מנחלת ה' שנתן אל הלוים ואינו נקרא כלל מעשר תבואתך רק מעשר בני ישראל כנ"ל אבל מע"ש אם כי לא נקרא מעשר התבואה אבל הלא יקרא בשם התבואה היוצא השדה כנ"ל: וע"ד הפשט י"ל כי הרצות להשוות שבל וכל המעשרות עד שעת הבעור שהוא אחר שעבר זמן מעשר עני שבעברו צוה ה' לעשות הבעור מפני שהוא לעניים (כענין שבצדקה לעניים עובר בבל תאחר מיד) ובשבילו חייב לתקן את השבל ולבער המעשרות לפיכך השנה הזאת נקרא שנת המעשר, ולפי שמה שאמר כאן כי תכלה וגם מה שאמר לעיל מקץ שלש שנים מדבר רק ממעשר עני ומאין נלמד שבשעת הבעור יבער כל המעשרות לזה אמר בספרי ת"ל כל מעשר תבואתך לרבות שבעת הבעור יבער הכל:

ונתתה ללוי. בלוי עני ידבר שאם אינו עני לא יותן לו מעשר עני, והיה לו לומר ונתתה לעניים, אלא שבא ללמד שיחלק המעשר עני א) לפי היחוס והוא הלוי. ב) למי שאין לו עוזר ותומך והוא הגר. ג) למי שאינו יכול להרויח והוא היתום (שסתם יתום הוא קטן). ד) למי שאינו יכול להתבזות במלאכה בזויה והיא האלמנה שצריכה עוד להנשא וגם לא תוכל לבוא ולצאת בבתי אחרים מפני החשד, ומה שאמרו בספרי תן לכל אחד חלקו פי' עפ"י שקול דעתו כהנ"ל: ואכלו בשעריך ושבעו. תוכן שהעני יאכל וישבע, ולמדו בספרי שאין פוחתין לעני משעור שביעה, וממה שנאמר בשעריך למדו בספרי שאין מוציאין מעשר עני לחו"ל, ומה שאמרו דבית נבלה שלא רצו להוציא המעות חוץ לירושלים פי' לחו"ל, וי"ל דמשפחת בית נבלה היתה מסוחי ירושלים וע"י דבר מלכות נגלתו לרומי ולזה רצו חכמים לתת להם ממעות מעשר עני סך עצום כזה, והיה להם הסך הזה מפני שעשירי ישראל שאינם דרים בירושלים היו מוכרים המ"ע ושלחו המעות לירושלים לעשות בהם צדקות מצויינות, ובפ' עשר תעשר הובא בספרי המאמר הזה וגרס שם הגר"א שאין מוציאין את העניים חוצה, ופירושו שלא יכלו בני העיר לשלח את העניים שילכו לעיר שאין בה הרבה עניים, וזה שאמר ואכלו בשעריך פי' בעירך ולא תשלחם לעיירות אחרות, ובמעשה דבית נבלה גרס ולא רצו להוציאן חוץ לירושלים, אף שהמלכותם שם שהיתה כרך גדול היתה גדולה מאד ואילו היו בעיר קטנה לא היו צריכים כ"כ עכ"ז לא רצו להוציאן משם:

יג (יג) ואמרת. מה שלא נאמר ועניה כמו בביכורים, מפני כי אם לטעם שבשביל שמקרא ביכורים נאמר רק בלשון הקדש. אבל וידוי מעשר נלמד ממה שלא נאמר ועניה ואמרת שנאמר בכל לשון, ולפי הטעם שבמקום שיבוא שאלה מה זאת יאמר בפתיחת הדברים לשון עניה לכן כאן שלא היה שם מעשה קודם הוידוי כי הבעור היה קודם יום טוב והוידוי ביום טוב לא בא לשון עניה, ובאמת כי לשון עניה לא יבוא רק בדברים שיבואו להשמע בפרסום ולכן יבוא בשם מקרא ביכורים שבא לפרסם שלא בהכנס ירשו ארץ כנ"ל, ומאמר המעשרות הוא רק לפני ה', א) שיאמר איך התנהג בענין המעשרות, ב) תפלה שיברך ה' את ישראל ואת האדמה, וכשהאדם יאמר חשבון מעשיו לפני ה' הן כשעבר על מצות ה' וכן שעשה כמצות ה' נקרא בשם וידוי שעניינו דברים הנאמרים בלחש לפני אל"ך המשפט כי אם עבר על מצות ה' אם ישמיע לאחרים הלא אמרו חז"ל חציף עלי מאן דמפרסם חטאיה, ואם כשעשה כמצות ה' אם ישמיע הרי הוא כמתיהר וגם שיבא לדבר שקרים מפני הבושה, והר"י אברבנאל כתב טעם לענין הוידוי מפני שהמעשרות הם דברים שבממון ואין לו תובעים והאדם עלול להכשל בהם לכן צוה ה' על הוידוי מפני כשידע שהאדם שמתחייב לומר בבית ה' מהתנהגותו במעשרות יזהר שלא יהיה דובר שקרים נגד ה'. והנ"ל עוד שבמקרא ביכורים יש בו שני דברים, א) הוא הקריאה לפרסם לאחרים כנ"ל ומתחלת מארמי אובד עד ועתה, לכן כתיב בנסתר וישמע וירא ויוציאנו ויתן לנו, והב' ואמרת שהוא אמירה לפני ה' שהוא מן ועתה הנה הבאתי וגו' בנוכח אשר נתתה לי, וכן וענו ואמרו שנאמר בעגלה ערופה יש בו שני דברים, א) ענית הזקנים שהוא אל העם כאשר יבואר, ב) מאמר הכהנים לכפרת העגלה, ומאמר הזקנים הוא לנקותם מחשד שיפול עליהם כאשר ימצא חלל קרוב לעירם ולא נודע מי הכהו כי הזקנים הגרשים,

נְתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה כְּכָל־מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכָחְתִּי׃ יד לֹא־אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ וְלֹא־בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא וְלֹא־נָתַתִּי מִמֶּנּוּ

בעל הטורים

בגי' בחג של פסח: (יג) לא עברתי ממצותיך (עם התיבות) בגי' לא מן התלושים על המחוברים: (יד) ולא נתתי ב'. דין ואידך (איוב לא) ולא נתתי לחטוא חכי. זה הוא שדרשו בספרי לא שכחתי מלהזכיר שמך עליו ומלברכך. פי' בדבורי לא.

שפתי חכמים

שני שהוא נוהג בשנה השלישית ומשכת עד פסח של שנה רביעית כדלעיל נ"פ ולמדך כו': ו כתב תרומות ל' רבים לאכול גם תרומת מעשר כי היכי דמתמיהין שלהי מעשר שני לא ביכורים בכלל תרומה כדפי' שם ר"ב כדכתיב ותרומת ידך ואמרי"נ אלו בכורים ורב"י בזכירה בפי' דלאו כל אינשי שמעתא גמירי: ז רצונו בזה והיכן הקפידה התורה בזה על הסדר: ח פי' חטין על שעורין: ט כתב הרא"ם פי' מלברכך מלברכך בעת הפרשת מעשרות ולא מלברך ברכת הפרשה מעשרות שהוא טפל הברכות שתקנו אנשי כנסת הגדולה שברכות על המצות אינן אלא מדרבנן: י (קל"מ) דאם לא כן מאי כ"מ אם אכל אם לא אכל ואע"פ שבוידוי הוא בכלל המעשרות והתרומות כמו שדרשו ת"ל מקרא דוגם נתתיו ללוי וגו' כדלעיל מ"מ מלת ממנו משמע מעשר אחד ואין זה אלא מעשר שני שנקרא קודש וע"ש: כ ר"ל התרומה בזה שהוא טמא ואני טהור: ל וה"ת ונימא שני מכאן הוזהר כת"ש לעיל מכאן שאסור לאונן וי"ל בודאי איסור למדין מכאן ל"פ והיכן הוזהר על כך ר"ל כדי שיעבור עליו בלאו וילקה אבל גבי אונן שאכל אינו אלא איסור בעלמא ולא מלקות והא דכתיב לא אכלתי באוני אינו אלא סיפור דברים אבל אינו אזהרה כי אזהרה לא שייך אלא מפי

רש"י

ולא העלם לירושלים שצריך להעלותם עמו: וגם נתתיו ללוי. (שם) מעשר ראשון וגם לרבות תרומה ו ובכורים: ולגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני: ככל מצותך. נתתים כסדרן לא הקדמתי תרומה לבכורים ולא מעשר לתרומה ולא שני לראשון שהתרומה קרויה ראשית ז שהיא ראשונה משנעשה דגן וכתיב (שמות כב כח) מלאתך ודמעך לא תאחר לא תשנה את הסדר: לא עברתי ממצותיך. לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ח ומן החדש על הישן (ולא מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש): ולא שכחתי. מלברכך על הפרשת ט מעשרות: (יד) לא אכלתי באני ממנו. מכאן שאסור י לאונן: ולא בערתי ממנו בטמא. בין שאני טמא והוא טהור כ בין שאני טהור והוא טמא והיכן הוזהר ל על כך (לעיל יב יז) לא תוכל לאכול בשעריך (יבמות עד מכות יט) זו אכילה טומאה כמו שנאמר בפסולי המוקדשים (לעיל טו כב) בשעריך תאכלנו הטמא והטהור וגו' אבל זה לא תוכל לאכול דרך אכילה שעריך שאמור במקום אחר: ולא נתתי ממנו למת.

התורה והמצוה

עיני העדה המה כמו עיני האדם שמומרים אותו מכל פגע ככה הזקנים יעייעו א) שלא יבוא לידי מקרים כאלה, ב) אם יקרה כזאת עליהם למצוא הרוצח אם נתייבבו סמוך לעירם שודדים שלא יתיישבו אם לא יהיו בעיר המספקים להם כל צרכם אז עליהם לעשות משפט להאנשים האלה, ואם יראו מפני השודדים עליהם להודיע אל השופט או אל המלך, ואם הרצח נהיה ע"י מעשה פרטית להם לחקור אחר ההורג ואח"כ לחקור מי היה אויבו או שונאו ועוד חקירות כאלה וכאלה ימצאו ההורג יפול השד או שלקחו שוחד או שהגחשד היה אלה שיראים ממנו ולכן צוה התורה שבמעמד כל העם שבאין ספק שבעת עריפת העגלה נתקבל' עם רב כי לא היה חזון נפרץ לכן צוה ה' שירחצו ידיהם על העגלה הערופה שבזה רוחצים ומסירים את החשד כי כולם כאילו היו אומרים מי בכם בזה עמו עתה נגד ה' ונגד הכהנים והעם, ואח"כ וענו ואמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה. שהוא דם העגלה ופירשו שמה שלא נמצא הרוצח שלכן מביאים את העגלה אינו בשביל שלקחנו שוחד ביד. ועינינו לא ראו. שחקירתנו ודרישתנו לא מצא שום חשד על איש לא שהעלמנו החשד מפני היראה, ואחרי שלא ענה גם אחד מהעם באו הכהנים ואמרו כפר וגו', ובזה יתיישב מה שהקשה הגמ' סוטה וכי ס"ד שב"ד רוצחים הם ומשני שלא פטרנוהו בלא להם ומים, והוא ע"ד הדרש, אבל לפי מ"ש יתיישב גם על דרך הפשט שקאי על דם העגלה כנ"ל, והארכתי בזה אף שאין כאן מקומו מפני שראיתי מי שפער פיו לומר התורה אמרה כשימצא חלל להביא עגלה ערופה ולא צוה לעשות חקירות למצוא הרוצח כאשר יעשה בימינו, אבל החקירות והדרישות שעל הב"ד לעשות באו כבר כמה אזהרות ומכ"ש בענין שפיכת דם נקי שהזהירה התורה כמה פעמים ואמרה שהדם יחניף הארץ, ובפ' עגלה ערופה אמר ואתה תבער הדם הנקי מקרבך שמובן שאם לא יבערו יהיה ח"ו רע, והוא מאמר אל כל יחיד ויחיד ומכ"ש על הב"ד אלא שהכתוב אומר ולא נודע מי הכהו שאחר כל החקירות והדרישות שכ"ז לא נודע אז צוה התורה להביא את העגלה, כי ע"י שהזקנים יודעים שאסרו להצדק נגד ה' והכהנים והעם אם יעשו בזה שלא

וְאַף יְהַבְתֵּהּ לְלֵוָאָה וּלְגִיוֹרָא לְיִתַּמָּא וּלְאַרְמַלְתָּא כְּכָל פִּקּוּדָךְ דִּי פַקֵּדְתָּנִי לָא עֲבָרִית מִפִּקּוּדָךְ וְלָא אִתְנְשֵׁיתִי: יד לָא אֲכָלִית בְּאֶבְלִי מִנֵּהּ וְלָא פַלֵּיתִי מִנֵּהּ

ספרי

הבית. זה מעשר שני ונטע רבעי: (וגם) נתתיו ללוי (זה תרומה ותרומת מעשר) [זה מעשר לוי. וגם נתתיו] זה תרומה ותרומת מעשר: לגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני ולקט שכחה ופאה אעפ"י שאין מעכבים את הוידוי: (ד"א) מן הבית זו חלה. ד"א מן הבית כיון שהפרשתו מן הבית אין אתה נזקק לכל דבר: ככל מצותך. שאם הקדים מעשר (ראשון לשני אין בכך כלום) [שני לראשון אינו יכול להתודות]: אשר צויתני. לא נתתיו למי שאינו ראוי: לא עברתי ממצותיך. לא הפרשתי ממין על שאינו מינו לא מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש ולא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש: ולא שכחתי. (מהזכיר שמך ולברכך) [מלברכך ומלהזכיר שמך עליו]: יד (יד) לא אכלתי באוני ממנו. הא אם אכלו באנינות אינו יכול להתודות: ולא בערתי ממנו בטמא. בין שהוא טמא ואני טהור או הוא טהור ואני טמא: ולא נתתי ממנו למת. לא לקחתי ממנו ארון ותכריכים למת דברי ר"א, אמר (לו) ר"ע אם (למת אם לחי אסור מה ה"ל למת שלא החלפתי) [לחי אסור כ"ש אצ"ל למת אלא מה ה"ל למת

התורה והמצוה

כדת שלא יפנה מעלה נגד פניהם וגם הבאת העגלה היא סיבה קרובה שע"י זה ימצא הרוצח כי כל יראת פיהיו במעמד ההוא יזכרו ממעשה הרצח ומתוך דבת רבים יוכל להתגלות הדבר:

(יג) בערתי הקדש מן הבית. זה מעשר שני שנקרא קדש כמ"ש (ויקרא כז ל) וכל מעשר וגו' קדש לה' כנ"ל, ובספרי אמרו שכולל גם נטע רבעי שנקרא ג"כ קדש כמ"ש כל פריו קדש הלולים לה', (שם יט כד) וגם נתתיו ללוי. לא יתפרש כפשוטו שקאי על הקדש הנזכר שהוא מעשר שני, שהבי' הבעלים אוכלים אותו, ובהכרח שמדבר מענין אחר, ואחרי שלא פירש איזה דבר הוא דבר הלמד מענינו שדיבר ללוי משהמה הוא מעשר ראשון הניתן ללוים, ומדאמר גם מרבה בספרי תרומה מעשר שהכהן נקרא ג"כ בשם לוי: ולגר ליתום ולאלמנה. הוא מעשר עני, ומה שלא אמר לעניים אמר בספרי שכולל גם לקט שכחה ופאה דכתיב בהם לעני ולגר תעזוב אותם. ומרבה שגם אלה יבער בזמן הבעור, ומה שאמר שאין מעכבים את הוידוי הוא מפני שאין מצותם רק בעזיבה ולא בנתינה: ככל מצותך. הוא מיותר וגם משמעו שעשה מצות רבות לא אחת לכן דרשו בספרי שהפרשתו היתה כסדר המצות ביכורים תרומה מע"ר מע"ש, ואמר בספרי שאם הקדים מע"ש לראשון אינו יכול להתודות, ופירושו שכל זה נלמד במקום אחר והזכירם בוידוי ללמד שאם לא עשה כן אינו יכול להתודות מאחר שהלקט שכחה ופאה שאם לא בערם אינם מעכבים את הוידוי מפני שלא נלמד שחייבים בבעור רק מכאן ובא ללמד לגופו ולא לעכב את הוידוי, וכל זה רק בדבר שלא נכתב מפורש אבל מה שכתוב בפירוש אף שלא נלמד ממקום אחר כגון לא אכלתי באוני שנלמד שהמעשר אינו נאכל לאונן רק מכאן עכ"ז מעכב הוידוי שאם עבר איך יאמר דבר שקר: לא עברתי ממצותיך. אחרי שאמר שעשה ככל המצות מובן שלא עבר, לכן דרשו שלא עברתי הוא מלשון אין מעבירין על המצות שפירושו שמניח מצוה שבידו ועושה מצוה אחרת, וכן כאן שלא הניח מלעשר ממין שהוא ולעשר עליו ממין אחר או שהניח את התלוש והלך והפריש עליו מן המחובר: ולא שכחתי. הוא מיותר, ודרשו בספרי שלא שכח לברך על הפרשת המעשרות, ואף שהברכה הוא רק מד"ס כתבו המפרשים שמדאורייתא מחויב להזכיר שם שמים על הפרשת המעשרות ועתה כשתקנו לברך הרי יצא על הזכרה השם ע"י הברכה:

יד (יד) לא אכלתי באוני ממנו. שלא אכלו כשהוא אונן ביום שמת לו אחד מהקרובים שהכהן מטמא עליו: ולא בערתי ממנו בטמא. היה לו לומר בטמאתי כמו שאמר באוני אלא בא ללמד בגם אם הוא טהור והמעשר טמא כדאמר בספרי: ולא נתתי ממנו למת. לא יתכן שהיגה למת אלא לצורך המת והוא ארון ותכריכים, ואף שכל מה שאינו לצורך אכילה אף לצורך החי אסור. ויתפרש עפ"י ג' אופנים, אופן א' שבא לאשמעינן דלמת אף שהוא מצוה אסור וכ"ש לצורך החי, אופן ב' שאם הוציא לצורך החי שלא לצורך אכילה יש תקנה שיאכל כנגדן ממעות חולין בקדושת מעשר ולא אינו מעכב את הוידוי אבל אם הוציא למת מעכב הוידוי, אופן ג' יש לפרש למת היינו על מת וזה סיכה, אבל לחי מותר בסיכה אפי' אם נטמא בזה. דמע"ש שנטמא מותר בסיכה לחי, והאופן הא' הוא דעת ר"א בספרי והב' הוא דעת ר"ע והג' דעת

לְמֵ֑ת שָׁמַ֗עְתִּי בְּקוֹל֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהָ֔י עָשִׂ֕יתִי כְּכֹ֖ל אֲשֶׁ֥ר צִוִּיתָֽנִי׃ טו הַשְׁקִ֩יפָה֩ מִמְּע֨וֹן קָדְשְׁךָ֜ מִן־הַשָּׁמַ֗יִם וּבָרֵ֤ךְ אֶֽת־עַמְּךָ֙ אֶת־יִשְׂרָאֵ֔ל וְאֵת֙ הָאֲדָמָ֔ה אֲשֶׁ֥ר נָתַ֖תָּה לָ֑נוּ כַּאֲשֶׁ֤ר נִשְׁבַּ֙עְתָּ֙ לַאֲבֹתֵ֔ינוּ אֶ֛רֶץ זָבַ֥ת חָלָ֖ב וּדְבָֽשׁ׃ ס שלישי טז הַיּ֣וֹם הַזֶּ֗ה יְהוָ֨ה

בעל הטורים

חטאתי כו: למת ב'. דין ואידך (שם כב) אל תבכו למת ואל תנודו לו. כלומר לא נתתי ממנו לצורך מת לא לתכריכים ולא למקוננות: (טו) השקיפה עולה בגי' ת"ק כלומר השקיפה ממהלך ת"ק שנה שמשמים לארץ. ותגין על הקו"ף לומר בזכות אברהם שהוליד למאה שנה. וברך ג'. דין ואידך וברך את נחלתך ואידך (ש"ב ז) הואל וברך את בית עבדך. וזהו שדורש בספרי וברך את עמך ישראל בבנים ובנות והיינו הואל וברך את בית עבדך. ואת האדמה בטל ומטר והיינו וברך את נחלתך: זבת חלב ודבש וסמיך ליה היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות. רמז למה שנאמר ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצרו:

שפתי חכמים

בקב"ה. ר"ל אזהרה מנין כו': ם רבותא קמ"ל אפילו ארון ותכריכין שהוא של מצוה וכ"ש של חול ועיין בקצ"מ: ב דאל"כ מה"ל שמעתי בקול ה' הרי כבר התודה שקיים כל מה שצוה עליו ונאמר מכל מה שהוזכר עליו ומזה הטעם עצמו דרשו גבי עשיתי ככל אשר צויתני שמחתי ושימחתי בו. רא"ם: ם ר"ל אתאים: ע דאל"כ מה מקום להפלה זו לכאן אלא מכיון שעשינו כו' ראוי לך לעשות מה שהבטחתנו אבל עכ"פ תפלה הוא ולא כמ"ש הרא"ם ודו"ע: פ ר"ל במה שמוסיף מלת נתן לנו כו' שבשבועה לא הוזכר ארץ זבת חלב ודבש וא"כ איך כתיב הכא כאשר נשבעת וגומר. ל"פ לתת לנו כלומר כאשר

רש"י

(ספרי) לעשות לו ם ארון ותכריכין: שמעתי בקול ה' אלהי. (מעשר שני פ"ה) הביאותיו ב לבית הבחירה: עשיתי ככל אשר צויתני. שמחתי ושימחתי ם בו: (טו) השקיפה ממעון קדשך. (ספרי) עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שעליך ע לעשות שאמרת (ויקרא כו ד) אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם: אשר נתתה לנו כאשר נשבעת לאבותינו. לתת לנו וקיימת פ ארץ זבת חלב ודבש: (טז) היום הזה ה' אלהיך

ספרי

למת שלא נתתי] אפילו בדבר טהור: שמעתי בקול ה' אלהי. הבאתיו לבית הבחירה: עשיתי ככל אשר צויתני. שמחתי ושימחתי בו: השקיפה

התורה והמצוה

ריש נקיט ביבמות (דף ע"ד): שמעתי בקול ה'. כבר אמר ככל מצותך אשר צויתני, ובספרי אמרו שמעתי בקול ה' הבאתיו לבית הבחירה. ויתבאר עפ"ז כי בכל מקום שיאמר לשמוע בקול ה' בא א) על דבר שאינו מפורש בתורה רק שוא מובן מדבר ה', ב) אם הוא אינו עיקר המצוה רק הכנה להמצוה, ג) אם הוא קשה לקיימה וצריך לצוות בקול חזק, ד) מה שמקיימים דברי הנביאים שהיו אחרי משה נקרא שמיעת קול ה', כמו בחגי א' על מה שקיימו דברי ה' ע"פ חגי הנביא כתיב (שם יב) וישמע זרבבל וגו' בקול ה' וגו'. וכל אלו היו במעשר, א) דאף דבמע"ש כתיב (בפ' ראה יד כו) בכל אשר תאוה נפשך מ"מ ברוב מעות מע"ש היו קונין בקר וצאן לשלמים כדתנן (שקלים פ"ז מ"ב) מעות הנמצא בירושלים לפני סוחרי בהמה הכל מעשר, ולמדו זה ממשמעות הכתוב מדכתיב ונתתה הכסף בבקר ובצאן וגו' ושמחת הוא שלמים, ובסוף הוא מסיים ושמחת אתה וביתך ואמרינן אין שמחה אלא בבשר שלמים. וזהו פי' הכתוב שמעתי בקול ה', הבנתי דעת ה' והבאתי שלמים לבית הבחירה, ב) הבאת מע"ש לירושלים אינו עיקר המצוה רק הכנה למצוה שיאכל בירושלים, ג) הבאתו לירושלים אם שהוא מקום רחוק הוא קשה אף שיכול לפדותו על מעות היה צריך להוסיף חומש גם שמירת המעות בדרך רחוקה ג"כ קשה, ולכן יכונה דבר זה שמיעת קול ה', ולב' טעמים אלו מה שאמר בספרי לבית הבחירה, כלומר לירושלים, ובימי נחמיה בהתחלת בית שני הביאו הביכורים ותרומת מעשר אל בית האוצרות כדכתיב בנחמיה (י' מ') ע"פ מלאכי הנביא שאמר (מלאכי ג' י') הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו'. ועל העת ההיא מרמז כאן הכתוב שמעתי בקול ה', היינו דברי הנביא שנקרא קול ה'. להביא המעשר לבית הבחירה:

עשיתי ככל מצותך אשר צויתני. מה שאמר מקודם ככל מצותך הוא על מה שאמר וגם נתתיו וגו' שדבר ממעשר עני שנתתי לראוי כנ"ל, ועתה יאמר על מעשר שני שאכל בירושלים ככל מצותך, ומדאמר אשר צויתני שיורה על דבר המסור ללב כנ"ל אמר בספרי שמחתי ושימחתי. והוא מה שנאמר בפ' עשר תעשר ושמחת אתה וביתך, שפירושו שיאכל המעשר שני בשמחה ולא שתהיה כוונת אכילתו למען בכלטי

בדמסאב ולא יהבית מנה על מית קבלית למימרא דיי אלהי עבדית ככל די פקדתני: טו אסתכי ממדור קדשך מן שמיא וברך ית עמך ית ישראל וית ארעא די יהבת לנא כמא די קימתא לאבהתנא ארע עבדא חלב ודבש: טז יומא הדין

ספרי

טו (טו) השקיפה ממעון קדשך. עשינו מה שגזרת (כמו עשה עמנו מה שהבטחתנו השקיפה ממעון קדשך מן השמים וגו') [עלינו אף אתה עשה מה שהבטחתנו השקיפה ממעון קדשך מן השמים. וברך את עמך את ישראל בבנים ובבנות: ואת האדמה אשר נתתה לנו. בטל ובמטר ובולדות בהמה: כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש. כדי שתתן טעם בפירות. מכאן אמרו ישראל וממזרים מתודים אבל לא גרים ולא עבדים משוחררים שאין להם חלק בארץ. ר' מאיר אומר אף לא כהנים ולוים שלא נטלו חלק בארץ. ר' יוסי אומר יש להם ערי מגרש:

התורה והמצוה

ישוב לביתו רק שישמח במה שזיכהו ה' לאכול משלחנו כמ"ש שהמע"ש הוא קודש והבעלים זוכים משלחן גבוה כמו הכהנים שנאמר בהם אשי ה' ונחלתו יאכלון וא"כ עליו להיות עובד ה' ככהנים שיושבים לפני ה', וזה הוא שאמר הכתוב למען תלמד ליראה את ה' שפירושו כי אחרי שבעת שבתו בירושלים יתחנך לעבוד את ה' כנ"ל גם כשישוב לביתו יעבוד את ה':

טו (טו) **השקיפה ממעון קדשך מן השמים.** אף כי וידוי מעשר יאמר בחצרות בית ה' יבקש שיתברך מן השמים מפני שהמקדש הוא רק המקום שדרך שם תעלה תפלתו השמימה (ומשם יריק ה' שפעת ברכתו) כמ"ש בראשית (כח יז) וזה שער השמים, ועל מקום המקדש נדבר שם, וכן שלמה בתפלתו בעת חנוך הבית מזכיר כמה פעמים שמשם תעלה התפלה השמימה, וה' ממכון שבתו ישמע וימלא משאלותם. והנה מאמר השקיפה בענינו הוא תחנה ובקשה לא בא בלשון כל התפלות הנמצאות בתנ"ך שכלן באו בדרך רצוי והזכרת השם לכן אמר בספרי ובמשנה (פ"ה דמע"ש) עשינו מה שגזרת עלינו אף אתה עשה כמה שהבטחתנו, שהוא בא כתובע מאת ה' לקיים הבטחתו, וכן נאמר (מלאכי ג' ע') ובחנוני נא בזאת וגו' והריקותי לכם ברכה עד בלי די, וחז"ל אמרו אף דכתיב לא תנסו את ה' אבל במעשר וצדקה מותר, ובפירושו למלאכי שם מפרש שיש הבדל בין נסיון לבחינה. נסיון יאמר אם מנסה הדבר לדעת כחו הנעלם מאתנו כמנסה את הזהב אם ימשוך בכחו את הברזל (כאבן המאגנעט) והבחינה יקרא אם בוחן הוא את הדבר אם הוא כפי מהותו הרגיל כבוחן את הזהב אם יש בו סיגים, ואחרי כי הבטיח ה' שיברכם בזכות המעשר שוב אין זה נסיון כ"א בחינה, ואמרו ז"ל האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני ה"ז צדיק גמור שמבקש שיקיים מה שהבטיח וצדקה תציל ממות (משלי י') ובספר ארץ חמדה (כ"י מהמחבר) כתוב כשאדם עושה מצוה מקבל שכר גם על שמלא רצון השי"ת להשפיע טוב לשומרי מצותיו ולכן כשעושה מצוה על מנת לקבל שכר אם אין כונתו בשביל עצמו רק למלאות רצון ה' הוא מצוה לשמה, ובזה נ"ל לפרש הכתוב (בראשית יח יט) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו, שפירושו שיאהב ה' את אברהם בשביל שיצוה את בניו לעשות צדקה ומשפט לא למענו שיבא עליו את אשר דבר ה', רק למען ה', שיביא ה' עליו ולמלאות רצון ה': **וברך את עמך את ישראל.** אמר בספרי בבנים ובבנות, ופירושו מאחר שלא באר במה יתברכו נלמד מברכת יעקב שאמר (בראשית מח טז) יברך את הנערים וגו' וידגו לרוב, וכן משה רבינו ע"ה (דברים א יא) ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם, שבא הברכה על רבוי העם. ומה שאמר את עמך את ישראל ירמוז בזה אימת יתברכו בבנים ובנות רק אם בשם ישראל יכונו. וכן יעקב אמר ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק ואז וידגו לרוב אבל אם ח"ו לא יתנהגו בדרכי ישראל ולא ילכו בתורת ה' אז הרבוי לא ייטב בעיני ה' כמ"ש והיה כאשר שש ה' עליכם להטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש וגו': **ואת האדמה אשר נתתה לנו.** מוסב על וברך שבראש הפסוק, ומה ברכת האדמה הוא שתהיה פוריה הלא לזה יאמר בסוף כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש שמבקש שיקיים ה' שבועתו ולא בדרך ברכה, ולזה יאמר בספרי שברכת האדמה תהיה בטל ומטר ובולדות בהמה: **כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש.** מזכר בתורה כמה פעמים זבת חלב ודבש אף שרבוי השמנונית והמתיקות הולך ואבוד. היה אפשר לומר שהוא ע"ד והריקותי לכם ברכה עד בלי די שדרשו עד שיבלו שפתותיכם מלומר די שענינו לראות שישפיע עליהם ברכתו בעין יפה וע"ד כשאדם מוזג כוס לאהובו שממלא עד שנשפך כל סביביו שבזה נראה שנותן בעין יפה, אבל זה לא יתכן בכאן שבא לבקש מה' שיקיים שבועתו שתהיה זבת חלב ודבש שהוא כמו שמבקש מאוהבו

אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אוֹתָם בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ יז אֶת־יְהוָה הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו

בעל הטורים

(טז) בכל לבבך ובכל נפשך וסמיך ליה את ה' האמרת. דבכל לבבך ובכל נפשך היינו ק"ש דכתיב ביה בכל לבבך ובכל נפשך והיינו דאמרינן (ברכות ז) אתם עשיתוני חטיבה אחת בארץ היינו ק"ש: (יז) את ה' האמרת היום בגי' זו בקריאת שמע. את ה' האמרת כאן רמז ו' סדרים. להיות לך לאלהים זה סדר זרעים שמתחיל בק"ש ועוד שיש בה תרומות ומעשרות שהם יראת

שפתי חכמים

שנשבע לתת לאבותינו וקיימת השבועה שהבטחת ליתן אלא מאחר ליתן להם ארץ זבת חלב ודבש יותר ממה שנשבעת לאבותינו: צ דק"ל בודאי להכי נסמכה פרשה זו דקאי אפ' ביכורים דיהא נמי הא דכתיב ושמרת וגו' קאי אפרשת ביכורים ואיך מוסב אפרשת ביכורים ושמרת ועשית אותם כיון שבפרשת ביכורים כתוב שכבר עשה המעשה שכבר הביא הביכורים כדמשמע מהשקיפה ממעון קדשך וגו' לכ"פ בת קול מברכתו כו' הרא"ם ולי נראה דק"ל דאם הקרא כפשוטו למה לי דכתיב היום הזה כו' הא כבר הזהיר על זה בפרשת והיה אם שמוע ובפרשת ואהבת אלא ע"כ צ"ל דכל הענין קאי על הבאת ביכורים וא"כ מאי דכתיב ושמרת ועשית על מה קאי ואיך מתקשר ודבוק עם

רש"י

מצוך. בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאילו בו ביום נצטוית עליהם: ושמרת ועשית אותם. בת קול מברכתו צ הבאת בכורים היום תשנה לשנה הבאה: (יז) האמרת והאמירך. אין להם עד מוכיח במקרא ולי נראה שהוא לשון הפרשה והבדלה הבדלתו לך

התורה והמצוה

למזוג לו כוס יין מלא עד שישפוך כל סביבו לזה אמר בספרי שהתן טעם בפירות. כי אי אפשר שתהיה טעם הפירות על צד הטבעית אם לא שתהיה הארץ זבת חלב ודבש:

עד כאן פירשנו על דרך המשנה פ"ה דמע"ש והספרי, ועתה נפרש ע"ד הפשט ע"פ הקדמה אחת וזהו: כי ענין המעשרות נהג גם קודם מ"ת כמו שמצינו באאע"ה שנתן מעשר למלכי צדק ויעקב אמר עשר אעשרנו לך, ומעת יעץ יוסף את פרעה והחמש את ארץ מצרים בשבע שני השבע נתפשט המנהג בין כל העמים לקחת מאת עובדי האדמה חק ידוע מתבואותיהם להביא לאוצר כללי למשען לעת צרה כוללת ואח"כ נתפשט לקחת מאוצר הזה להמון גם ליחיד אם יקרה לו עת צרה, וצרת היחיד הוא או כשיחלה או כי ימות לו מת לתת לצורך הקבורה שהיא רבה מלפנים. ואחרי שראו התועלת הרבה שבא ע"י חוק הפרשתם החלו להחזיק את החוק הזה כדבר קדוש כידוע שהעמים הקדמונים הקדישו והעריצו כל דבר טוב ומועיל, ועפ"ז החלו היחידים לעכב החוק הזה בביתם להמשיך עי"ז שפעת ברכה. כן היה דרך העמים הקדמונים אז ע"ד הענין הדומה למעשר. אבל מצות ה' לבני ישראל ע"ד המעשר הוא על כוונה אחרת כי על דבר העיקר הגדול שהוא למשכן לפני בצורת שהיינו בא רק ע"י עצירת גשמים וארבה וירקון ושדפון זה הוא ביד בני ישראל שילכו וישמרו מצות ה' ומשפטיו כמו שבא באורך בברכות וקללות שבת"כ ובמשנה תורה, וע"ד הארבה ביואל, ולצוות שהיחיד יהיה לו אוצר לימי רעה הוא נגד מדת הבטחון שהוא מהעיקרים בעבודת ה', וכשהיו ישראל במדבר צוה להם עוד שפך הדבר הזה, שלא להותיר המן עד בקר, ורק ענין המעשרות הוא כאשר בארנו לעיל שהוא רק לעובדי ה' שיהיה להם עת ופנאי ומנוחת הנפש לעבודת ה'. ומה שהבעלים אוכלים את המע"ש בירושלים הוא ג"כ כדי לעבוד את ה' כנ"ל. והמיכה העניים במעשר עני אינו סותר למדת הבטחון כמ"ש כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ע"כ אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה שפירושו שלא תאמר שהוא סותר למדת הבטחון לזה אמר כי לא יחדל אביון וגו' שהוא כמעט כדבר הכרחי, והעני לא יאבד בזה מדת הבטחון כי אוי לו לאדם שמקבל מתנת בו"ד והנוהגים קונים בזה מדת הנדיבות והחסד שיהיה טוב עין שהוא אחת מהעיקרים לעבודת ה', ועפ"ז יתפרשו הכתובים שיאמר שלא השאיר המעשרות בביתו כדי שתחול עי"ז הברכה, וזה שאמר בערתי הקדש מן הבית. וגם לא מסרם לאוצר כללי להיות למשען לימי רעה, אלא וגם נתתיו ללוי ולגר וגו'. כדברי הספרי שנתן לראוים ולא לבד שלא עכב בביתו או נכנסים כאוצר פן יקרה ח"ו דבר רע, אלא אף בעת שהיו המעשרות בביתו וקרהו עת צרה לא לקח מהמעשר. וחושב הדעות, לא אכלתי באוני ממנו. שהוא טלל כל צרה ר"ל, ולא בערתי ממנו בטמא כי כשהיו ב"י שומרים ת"ע מטומאה היה השמחה מופרש מבני אדם ולפעמים הוכרח לשבת חוץ למחנה וביותר אף להשוואה הרבה והפתאומית שהיא לקבורה המת ג"כ, לא נתתי ממנו למת רק שמעתי בקול ה' אלהי עשיתי ככל אשר צויתני. כדברי הספרי שמחתי ושימחתי. הפך ממנהג העמים הקדמונים לשום המעשרות רק בעת צרה ולצורתם כיגון ואנחה אבל כליתי המעשר בשמחה באכילת שלמים ובכל אשר מלוס

יְיָ אֱלָהָךְ מְפַקֵּד לְמֶעְבַּד יָת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין וְיָת דִּינַיָּא וְתִטַּר וְתַעְבֵּד יָתְהוֹן בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃ יי יָת יְיָ חֲטַבְתְּ יוֹמָא דֵין לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָה וּלְמְהָךְ בְּאוֹרְחָן דְּתָקְנָן

התורה והמצוה

נפשו ולהיות בימי אכילתו עובד את ה' ביחוד. ואחרי אשר ע"י הדברים האלה נתברר כי אין לבני ישראל אוצר כללי להמון ידי הרבים וגם לא להמיכת היחידים והמיכת העניים שהוא מעשר עני כבר נשלם ג"כ, וא"כ אין לנו לתמוך ידי העניים והאביונים, לזה התפלל ואמר השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל בפרנסה ולא יצטרכו לידי מתנת בו"ד, וגם ואת האדמה אשר נתתה לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש. כדברי הספרי בטל ומטר וולדות בהמה שלא יצטרכו לאוצר כללי:

(טז) היום הזה וגו' אחרי כי מן סימן י"ב תחלת החקים והמשפטים וגו' המה רק דברי חוק ומשפט, ומסימן כ"ז ולהלן מדבר מעניני כריתה ברית ערבות מואב וא"כ למה בא המאמר הזה בינתים. ואם הוא הקדמה מוסר לכריתת הברית הבא אחריו היה לו לפתוח בלשון ויאמר משה. לכן נהכרה שהוא סיום ומאמר כללי לשמירת החקים והמשפטים שאמר מקודם, ורמזו בזה: א) להכיר תלונת הפילוסופים בשאלתם כלא החקים אשר יסודתם במעשים והמשפטים שהם נימוסי המדינה שהם דברים גשמיים ונפסדים ומה יועיל ההשתדלות לנפש רוחניה שהצלחתה בלא הופסד ותהיה נצחית. בא במאמר הזה להוכיח בתום כי יש סגולה נפלאה וכח עצום במעשה החקים והמשפטים לאחד ולדבק נפשותם במקור החיים שאז השמיע אותם את חוקי ד' והורהו נתלהבה נפשם והתפעלה עד שהגיעו למדרגה גדולה עד שקבלו עליהם באהבה עזה ונפלאה לשמוע בקולו ולדבקה בו בתכלית הדבקות וללכת בדרכיו ולשמור חוקיו ומשפטיו ומזה נראה בעליל כח הפעולה אשר בהחוקים ומשפטים כי אף ע"י הלמוד לבד נתפעלו והגיעו נפשם לפעולת הקולות והברקים ולא המעשים אשר במעמד הר סיני. ומכ"ש שקיום המעשים יפעול בהם. ב) על דבר שאלה חוקים ומשפטים לפי שכלי האנושי ישפיל כבוד ישראל כמו מקרא הביכורים שהיה בבית ה' שמפרסמים בקול שהיו עבדים שפלים לפרעה ולמצרים וכן בוידוי המעשרות שבבית ה' שהוא מפרסם שהוציאו מתבואותיהם ע"י המתנות יותר מרביע (ביכורים אחד מששים תרומה א' מחמשים הלה אחד מכ"ד פאה אחד מששים ומלבד לקט שכחה מעשר ראשון ומעשר שני או מעשר עני) ומזה מובן שאין להם אוצר כללי כנ"ל שעי"ז יעלה בלב אויביהם להלחם בם עד שיכריחם להכנע בעתי המצור שאז העיקר אוצרות המזון וע"ז בא להבטיח להם בשם ה' שאם רק יקיימו מה שקבלו עליהם גדול יהיה כבודם בעמים כי ע"ד העבודה הלא גואלם ד' בנפלאות כמ"ש או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי וגו' וע"ד אוצר הכללי באמת הפך הדבר כי אם היה חזקם ע"י האוצרות היו שכניהם חושבים תחבולות איך לאבדם ולגרשם אבל כאשר יראו כי בני ישראל אוצרם הוא בשמים כמ"ש יפתח ה' לך את אוצרו הטוב. לכן בלב ונפש יאותו להיות סרים למשמעתם. ועפי"ז יבואר הכתובים: היום הזה, הוא יום שאמר להם פ' הביכורים ווידוי מעשר שהם היו הצוויים האחרונים ממשנה תורה (וכמו רופא חולי הגוף שנותן רפואתו במדה ידועה בחלקים מצומצמים שבקחת התולה חלק האחרון אז ירפא מחליו, כ"ש רופא הנפש כמשה רבינו ע"ה שאמר להם משנה תורה לרפואת חולי נפשם שבכלותו כל דבריו אז באה רפואת נפשם עד שנעשה זכה וברה שההלק יומשך אל הכל כי נפשם שהיא חלק אלוה ממעל תשוקה לדבק בה'): ה' אלהיך מצוך לעשות את החקים האלה ואת המשפטים. שהביכורים והמעשרות הם חוקים ומשפטים ביחד, שהבאת הביכורים והפרשת המעשרות הם מהמשפטים שגם השכל מסכים להם אבל מקרא הביכורים וחלוקת המעשרות וביעור המעשרות והוידוי הם מהחוקים כי השכל לא יסכים להם: ושמרת, זו מצות ל"ת. בביכורים מלאתך ודמעך לא תאחר. ובמעשרות יש הרבה לאוין: ועשית, זו מצות עשה שיש בשניהם הרבה מ"ע: בכל לבבך. שלא ידאג לבו בקרבן שיושפל כבוד האומה ע"י מקרא הביכורים והמעשרות וגם בחלוקת המעשרות יש בו חסרון כיס אשר מטבע האדם שיגע ללבבו: ובכל נפשך. כל החקים שבטבע האדם כשעושה דבר שלא יבין תועלתו לא יעשהו בנפש חפצה, לכן צוה שיעשה בכל נפשו:

(יז) את ה' האמרת. יש אומרים שהוא לשון הגדלה והרמה, ורש"י ז"ל אמר שהוא לשון הפרשה והבדלה. ויש נומר שהוא לשון מאמר הנזכר בלשון המשנה ביבמה ועשה בה מאמר שפירושו שקדשה. ונקרא בשם קידושין כאשר קדושי אשה מפני שהיא כבר זקוקה לו. כן בזה הענין כי במעמד הר סיני כבר קבלו בני ישראל על עצמם עול מלכותו יתברך וה' הבטיחם אז שיהיו לו לעם סגולה ועתה חידש ברית עמהם משאה ג' דברים: א) מפני כי משה ימות ולא יקום עוד נביא בישראל כמשה וע"כ חזק את בריתו עמהם קודם מיתת משה. ב) כי במדבר היתה השגחתו עליהם בהנהגה נסיית כי היו מוקפים בענני כבוד ואוכלים את המן לחם מן השמים ושותים מים מבאר החלמיש באורח של מרים והיה מספיק כריתת הברית שבהר חורב

וְלִשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְלִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ: יח וַיהוָה הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְלִשְׁמֹר כָּל־מִצְוֺתָיו: יט וּלְתִתְּךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם וּלְתִפְאָרֶת וְלִהְיֹתְךָ עַם־קָדֹשׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר: פ רביעי כז א וַיְצַו מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הָעָם לֵאמֹר שָׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם: ב וְהָיָה בַּיּוֹם אֲשֶׁר תַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־

בעל הטורים

ששה דברים שבינו לבין השם ללכת בדרכיו זה סדר מועד דכתיב אם תשיב משבת רגלך. ולשמור חקיו זה סדר נשים שמדבר בעריות שנאמר בהם ושמרתם את חקתי. ומצותיו זה סדר קדשים שמדבר בקרבנות דכתיב בהו אלה המצות. ומשפטיו זה סדר נזיקין. ולשמוע בקולו זה סדר טהרות דכתיב ביה אמרות ה' אמרות טהורות וכנגדם אמר ו' דברים להיות לו לעם סגולה. ולתתך עליון. לתהלה. לשם. ולתפארת. ולהיותך עם קדוש: (יט) ולתתך עליון רמז לטוטפת דהקב"ה דכתיב ביה אשריך ישראל. לתהלה לשם ולתפארת כלומר מה שישראל משבחים ומהללים לשם הוא להם לתפארת. והיינו דאמרינן עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק. שאותה עטרה שמעטרים להקב"ה בתפלתם מחזירה להם. אבל מי שמשיח שיחת חולין בבית הכנסת מקיפים לו כל גופו בקוצים. לכך שיר השירים ליה. וכנגדו (קהלת ז) כקול הסירים [ר"ל כי ליה קץ נשכרו של השר. וליה קץ לעונש הקוצים למי ששח שיחת חולין]. אשר עשה בגי' שבעים אומות. ולהיותך חסר ו' שאין הויית קדושתן נכרת כל כך בעולם הזה. קדש חסר ו' לומר קדש עצמך למטה ויקדשו אותך למעלה [ל' הגמ' יומא ד' ל"ט אדם מקדש עצמו מעט כו' וזהו רמז שקדש חסר אעפ"כ תהיה עם קדוש] וכן ו' פעמים קדוש ישראל בקריה: ולהיותך עם קדוש וסמיך ליה ויצו

שפתי חכמים

את ה' האמרת כו' אלא ע"כ ברכה שבת קול מברכת אותו כו': ק זהו פירוש של האמרת היום וגומר: ר זהו פירושו של וה' האמירך וגו': ש האמרת שבחת כמו יתאמרו כל פועלי און ישתבחו שדרכן לגאה (רש"י חגיגה דף ג'): ת פי' הוה שומר המצוה האמת תמיד לא לשון צווי דא"כ היה לינקד השי"ן בשו"א דאין לפרשו שהוא מקור דא"כ שמור לשמור מבעי ליה

רש"י

ק מאלהי הנכר להיות לך לאלהים והוא הפריצך אליו ר מעמי הארץ להיות לו לעם סגלה ומצאתי להם עד והוא לשון ש תפארת כמו (תהלים צד ד) יתאמרו כל פועלי און: (יח) כאשר דבר לך. (שמות י"ט ה') והייתם לי סגלה: (יט) ולהיותך עם קדוש. כאשר דבר. (ויקרא כ כו) והייתם לי קדושים: (א) שמר את כל המצוה. לשון ת הוה גרדנ"ט בלע"ז

התורה והמצוה

אבל כשיכנסו לארץ ישראל ויצטרכו להלחם עם גויי הארץ ואח"כ לעבוד את האדמה ולעסוק בישוב הארץ ויתנהגו מה' בהשגחה טבעית היה הכרח לחזק את הברית שלא יסורו מדרכי ה' אחרי שלא יראו השגחה נסיית כאשר ראו במדבר. ג) שלא יבואו דורות הבאים ויאמרו אבותינו שהיו עבדים לפרעה ויעבדו בפרך בחומר ובלבנים ולא ידעו מה מהלוכות העולם ובא משה בדבר ה' וגאלם והוציאם למדבר שמשם מקום נחש שרף ועקרב אין לחם ומים האם לא היו מוכרחים לקיים כל אשר צוה להם משה ע"פ ה'. לא כן אנחנו שלא עבדנו בחומר ובלבנים ויודעים אנחנו מה החיים יבקש מאתנו והנה אנחנו בארץ מיושבת כשיר ככל הגוים למה לנו לקבל עלינו עול כבד כזה לכן חדש ה' בריתו עם הדור אשר קמו תחת אבותיהם שלא עבדו בחומר ובלבנים והיו ארבעים שנה במדבר שלא התעסקו בהשגת המזון והיו במנוחה ושלוה וחשק החיים היה בהם על צד היותר אפשרי כנכון לאנשים אשר אין להם שום דאגה וגם היו קרובים לארצות עשבות והיה בידם להתיישב במקום שהיו שם ואעפ"כ ע"י עסק התורה נתלהבו וקבלו ע"ע ועל זרעם כל דברי התורה בלא קולות וברקים ולכן אין שום טענה לבניהם אחריהם להפר את הברית, ועתה נשוב לבאור הכתובים: את ה' האמרת היום קדשת. להיות לך לאלהים שיהיה מנהיגך. וללכת בדרכיו שקבלתם על עצמכם לילך ולהתדבק בדרכיו שהם מדותיו מה הוא רחום וכו'. ולשמר חקיו שמה הדברים שאין השכל מסכים להם. ומצותיו הדברים שיש בהם מעשה רב כענין הקרבנות וכדומה. ומשפטיו הם הדברים שגם השכל יסכים להם. ולא קבלת על עצמך מפני שהם ישרים מצד עצמם רק מפני שהם משפטי ה'. ולשמוע בקולו שגם אחרי מות משה ישמעו בקול נביא האמת (כמ"ש לעיל דשמיעת דברי הנביא נקרא קול ה'), וכל הקבלות האלו קבלת עליך היום אחרי ששמעת את כל החקים והמשפטים

קדמוהי ולמטר קימוהי ופקודוהי ודינוהי ולקבלא למימריה: יח ויי חטבך יומא דין למהוי ליה לעם חביב כמא די מליל לך ולמטר כל פקודוהי: יט ולמתנך עלאה על כל עממיא די עבד לתשבחא ולשום ולרבו ולמהוך עם קדיש קדם יי אלהך כמא די מליל: א ופקיד משה וסבי ישראל ית עמא למימר טרו ית כל תפקידתא די אנא מפקיד יתכון יומא דין: ב ויהי ביומא די תעברון ית ירדנא לארעא די

התורה והמצוה

ושמשפטים הלא תראה את תוקף החקים והמשפטים שאף ע"י הלמוד לבד תתפעל הנפש בהתפעלות שאין למעלה ממנו. ולכן צריך אתה לדעת שתעשם במסירת נפשך:

(יח) וה' האמירך היום, ראה עוד כח החקים והמשפטים כי ע"י חשקך היום להדבק בה' ולקבל ע"י עצמך כל הדברים פעל עד אשר גם ה' הקדישך היום להיות לו לעם סגלה כאשר דבר לך קודם מעמד הר סיני, ולשמור כל מצותיו שהשפיקך ה' שיסור ממך כל מונע ומפריע מלעשות מצותיו. גם ימציא לך כל הדברים שצריך לקיום המצות, בית לקיים מזוזה ומעקה, כרם לקיים דיני ערלה וכדו' רבעי, שדה לקיים מצות התלויות בארץ:

(יט) ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה. עתה חוזר להזכיר דאגת לבם שע"י החקים יוספו כבודם לכן בא להבטיחם בשם ה' שיהיו עליון על כל הגוים שכולם יסורו למשמעתך ולא מפני היראה אבל ישתחוו בלבם רק ולתהלה שתהלתך תהיה בפיהם. ולשם כשיתפרסם בכל הארץ מעשיך אז לא יוצרך לספר תהלתך רק בהזכרת שמך לבד. ולתפארת שתבוא למדרגה שלא יצטרכו להזכיר שמך כי כל הרואה יכירו התפארתך כמ"ש וירא את ישראל שוכן לשבטיו ותהי עליו רוח ה' (במדבר כד ב) כשמע הרואה דבר מפואר יתעלה רוחו. ומלכת שבא כשבאה וראתה את שלמה אמרה (מלכים א י' ח) אשרי אנשיך אשרי עבדיך וגו'. ולהיותך עם קדוש לה' אלהיך אף שגדול יהיה כבודך בגוים ויקבו קרבתך עכ"ז תהיה מובדל ומוקדש מהם. כאשר דבר (ויקרא כ' כו) והייתם לי קדושים ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי:

בענין כתיבת האבנים הרבו המפרשים לדבר ויש מהגדולים שנטו הרבה מדברי הגמ'. ועם כל זה אין דבריהם עפ"י הפשט. לכן נעתיק בזה הברייתא במס' סוטה (דף לה ע"ב). תנו רבנן כיצד כתבו ישראל את התורה ר' יהודה אומר על גבי אבנים כתבוה שנאמר וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת וגומר ואח"כ סדו אותם בסיד. אמר לו ר"ש לדבריך היאך למדו אומות של אותו הזמן תורה. אמר לו בינה יתרה נתן בהם הקב"ה ושגרו נוטירין שלהם וקלפו את הסיד והשיאוה וכו'. ר"ש אומר על גבי הסיד כתבוה וכו'. נמצא לר"י היתה הכתיבה על האבנים. ושמו עליהם סיד להסתיר הכתב ולר"ש נכתב על גבי הסיד. ובין לר"י ובין לר"ש יקשה א) למה נאמר שני פעמים להקים האבנים ובפ"ר נאמר והקמות לך ובפעם השני אמר הקימו לשון רבים. ב) למה נאמר שני פעמים וכתבת ובשני אמר באר היטב שלא נאמר בראשון. ג) בתחלה אמר ביום אשר תעברו ואח"כ אמר בעברך. לכן יש לומר אלו ואלו דברי אלהים חיים. שהיה כדעת ר"י ור"ש ביחד, וכך היה הדבר. שקודם שעברו את הירדן באותו היום (לא מקודם כי אז היה הסיד יבש ולא היה באפשר לכתוב עליו רק בחקיקה וזו מלאכה כבדה) נטלו האבנים והקימו אותם כדרך עושי מלאכה באבנים קודם שיתחילו מלאכתם עושים נשים להאבנים שלא ינודו אנה ואנה. וכשעמדו על כן המלאכה טחו אותם בסיד. וכשבאו לעבור הירדן לקחו האבנים ונשאו אתם ובין כך נתיבשו האבנים מעט. ובעת עברם בתוך הירדן כתבו על הסיד שהיה עת לכתוב שלא נתיבשו כל צרכם. וכשעברו הירדן הקימו אותם בהר עיבל, ואז נתיבש הסיד ונעשה כאבן. וטחו מחדש בסיד והניחו להתיבש מעט. כי בעת שהוא לח אי אפשר לכתוב עליו ואח"כ בנו מזבח מאבנים אחרות. והעלו עליו עולות ושלמים ואכלו ושמחו ונתיבש מעט הטיח ואז כתבו מחדש על הסיד כל התורה באר היטב למען ירוץ כל קורא בו. ושיוכלו האומות להעתיק משם וכתבו שני פעמים כי הכתב הגלוי היה לפני אומות שהיו באותה העת והכתב השני הנסתר היה פן באחרית הימים יאמרו שהכתב הגלוי הוא מזויף מפני שהוא במקום הפקר. אז נשיב לו שיקלוף את כתב העליון (כי טבע הסיד שטיח על גבי טיח נקלף העליון והתחתון נשאר קיים) ויראה את כתב הנסתר ויכיר כי סוא האמת, ועתה נבוא לבאר:

(א) ויצו משה וזקני ישראל. לקח עמו זקני ישראל מפני שהוא לא יהיה בעת ההיא והזקנים יהיו ויזרזו את העם לעשות הדבר. באמרם כי משה בעצמו נרפס עמו בזו המצוה. שמור את כל המצוה עם שיזכרו כי זכור ושמור ענין אחד כמו ואביו שמר את הדבר מפני שיש בזו המצוה הרבה פרטים לכן צוה שיזכרו:

(ב) והיה ביום אשר תעברו את הירדן; באותו היום שהכינו א"ע לעבור והקמות לך אבנים,

השקמת

הארץ אשר־יהוה אלהיך נתן לך והקמת לך אבנים גדלות ושדת אתם בשיד׃ ג וכתבת עליהן את־כל־דברי התורה הזאת בעברך למען אשר תבא אל־הארץ אשר־יהוה אלהיך ׀ נתן לך ארץ זבת חלב ודבש כאשר דבר יהוה אלהי־אבתיך לך׃ ד והיה בעברכם את־הירדן תקימו את־האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום בהר עיבל ושדת אותם בשיד׃ ה ובנית שם מזבח ליהוה אלהיך מזבח אבנים לא־תניף עליהם ברזל׃ ו אבנים שלמות תבנה את־מזבח יהוה אלהיך והעלית עליו עולת ליהוה אלהיך׃ ז וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני יהוה אלהיך׃ ח וכתבת על־האבנים את־כל־דברי התורה הזאת באר היטב׃ ס ט וידבר משה והכהנים הלוים אל־כל־ישראל לאמר הסכת ׀ ושמע

בעל הטורים

מבה אוהרה לבית דין שיעמוד לקדש עצמך: (ב) והקמת לך ב' במסרה. דין ואידך והקמת את המשכן לומר שהקול להם הקמת אלו האבנים כהקמת המשכן: (ד) תקימו ב' במסרה. דין ואידך ופסל ומצבה לא תקימו כנגד מה בעיתי הסכה לא תקימו אלא מגוף אתכם תקימו את האבנים: (ח) התורה הזאת באר היטב בגי' גם בשבעים לשונות: דהרשה זו נעלם ס' לומר תך ע"ס

שפתי חכמים

כמו פתוח תסתח נתון תתן. רא"ם: א מן המקראות דהכא לא מוכח מידי אלא מן המקראות שביהושע מוכח הכל דביהושע כתיב שתים עשרה אבנים הקימו בירדן במקום כפות רגלי הכהנים ושתים עשרה אבנים הקימו בגלגל במלון הראשון של א"י ועל אותן אבנים כתב מהתורה בהר עיבל כל התורה משום דכתיב ביהושע שני מיני אבנים דהיינו ירדן וגלגל מ"מ נקט רש"י שהיה שם נקומות אלו אע"פ שמהלכה הקימו אותן בהר עיבל כיון שבכתפי הותן ונקהו והקימו אותם בגלגל מ"מ נקטינהו בכהדי ופ"ז כתב רש"י כדאיתא במסכת סוטה דהתם מביא הקרא דבספר יהושע וג' מיני אבנים שכתב רש"י ר"ל ג' מיני מקומות ונא יתורנו קושיות הרא"ם שהקשה על רש"י ז"ל ממסכת סוטה פרק אלו נאמרין: ב ע"ל פ' דברים ושם פירשתי (רש"י) והטעם שנכתב בע' לשון היינו כדאיתא במסכת סוטה (דף ל"ה) שיוכלו האומות להעתיקה: ג פי' מדל' להיות לעם לה' אלהיך ולא כתיב תהיה משמע בעל הברים הקודם קמייתי ומדכתיב היום הזה למדנו שרמז להם שבכל יום יהיו בעיניך כאילו היום באת בי' ברא"ם. ול"נ דמהיום הזה דייק כמו גבי היום ה' אלהיך מצוך דאין לומר כמשמעו שהרי כאותו היום קבלו עליהם הברכות והקללות האמורות בהר גרזים ובהר עיבל. דאי מ"מ נאמר היום הזה א"כ הו"ל להקדים ולומר ויצו משה את העם וגו' שהוא פרשת הקללות ואח"כ ה"ל למיכתב פרשת היום הזה דאין שייך לומר הכא אין מוקדם

רש"י

(במלאכלמסמך): (ב) והקמת לך. בירדן ואח"כ תוליכם משם אחרות והבנה מהן מזבח בהר עיבל נמצאת אתה אומר שלשה מיני אבנים היו א שתים עשר בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כדאיתא במסכת סוטה (דף לה): (ח) באר היטב. (שם) בשבעים ב לשון: (ט) הסכת. כתרגומו: היום הזה נהיית לעם. בכל יום יהיו בעיניך ג כאלו היום באת עמו בברית:

התורה והמצוה

שהקמה הזאת היא לצורך עצמך לצורך המלאכה כנ"ל. ושדת אותם בשיד המפרשים הקשו למה נכתב שיד בבי"ן ולא בסמ"ך, ויתכן כי היו שני מיני סיד אחד סיד חזק למאד ולא היו מספיקים ממנו לבנין רק לצורך מלאכה כזו והיה נקרא שיד בבי"ן, והמין השני היה חלש ממנו וזה הוא הנקרא סיד שממנו סיד למלאכה הבנין:

אלהך יהב לך ותקים לך אבנין רברבין ותסוד יתהון בסידא: ג ותכתוב עליהון ית כל פתגמי אוריתא הדא במעברך בדיל די תעול לארעא די יי אלהך יהב לך ארעא עבדא חלב ודבש כמא די מליל יי אלהא דאבהתך לך: ד ויהי במעברכון ית ירדנא תקימון ית אבניא האלין די אנא מפקד יתכון יומא דין בטורא דעיבל ותסוד יתהון בסידא: ה ותבני תמן מדבחא קדם יי אלהך מדבח אבנין לא תרים עליהון פרזלא: ו אבנין שלמין תבני ית מדבחא דיי אלהך ותסק עלוהי עלון קדם יי אלהך: ז ותכוס נכסת קודשין ותיכול תמן ותחדי קדם יי אלהך: ח ותכתוב על אבניא ית כל פתגמי אוריתא הדא פרש יאות: ט ומליל משה וכהניא לואי לכל ישראל למימר אצית ושמע ישראל יומא הדין הויתא

התורה והמצוה

(ג) וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך ממש בעת שיעברו בירדן ושלא יקפלא שצוה ה' לכתוב בעת שעוברים בירדן וסמים להם הומה לכן אמר למען אשר תבוא אל הארץ שבזכות מצוה זו יבאו אל הארץ:

(ד) והיה בעברכם כאשר תעברו אז תקימו את האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום בהר עיבל. ההקמה הזאת היא הקמה קימת לדורות. ושדת אותם בשיד על הכתב שכתבו בעת עברם בירדן עתה שהו עליה סיד מהדש והניחו להתיבש עד אחר אכילת השלמים:

(ה) ובנית שם מזבח אבנים המה אבנים אחרות. לא תניף עליהם ברזל כי האבנים שמתי בשיד היו מסותתים ע"י כלי ברזל בכדי שיהיה טיח הסיד בשוה בכל פסת האבנים שאז יהיה עומק הכתב שוה בכל מקום, אבל אבני המזבח לא יניף עליהם ברזל כמ"ש (שמות כ) כי חרבך הנפת עליה ותחללה:

(ו ז) אבנים שלמות וגו' וזבחת שלמים וגו' הם עסקו בבנין המזבח ובהקרבת העולות והשלמים ובאכילת השלמים ובעת הזאת נתיבש מעט הסיד:

(ח) וכתבת על האבנים הם האבנים שטחו עליהם הסיד קודם שבנו המזבח. את כל דברי התורה הזאת באר היטב הכתיבה הזאת שהיתה למען יקראו רבים תהיה כתיבה מפורשת מעשה ידי אמן ופלא אבל הכתיבה המוסתרת לא תהיה כתיבה מהודרת ויתכן לומר שיודע שבכל עת ישתנה מעט תמונת האותיות וניכר הסיד מתוך תמונת האותיות באיזה עת וזמן נכתב. וזה רק בכתיבה שאינה מהודרת אבל הכתיבה המהודרת שנכתב ע"י סופר מהיר אי אפשר להכיר העת שנכתב. כי הסופרים המופלאים יכולים לכתוב תמונת אותיות שבכר עברו עליהם שנים רבות ולא יהיה ניכר שנכתב עתה. והאבנים שהקים יהושע בתוך הירדן ובמלון הם אבנים אחרות וכן כתב בעל הטו"מ בפירושו ליהושע, וראיה לזה כי כל מקום שעשה יהושע מה שאמר משה כתיב ככל אשר צוה משה עבד ה' ושם לא חכר רק שדבר הדברים אשר דבר משה ילא שעשה מה שצוה ה':

(ט) וידבר משה. והכהנים הלוים וגו' להבנת הפרשה נקדים ההבדל שבין ברית הר חורב שהוא מעמד הר סיני ובין ברית ערבות מואב. והוא כי במעמד הר סיני לא היה ההתעוררות מצד בני ישראל לקבל התורה אלא מצד ה' ששלח את משה להגיד להם דברים טובים כמו שבא בארך בפ' יתרו וה' נראה להם בהר סיני בקולות וברקים ומן כבד שהגיה נרשמת בהם היראה כמ"ש ויאמר משה וגו' ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. ולכן אמרו רק כל אשר דבר ה' נעשה כדרך העושה מיראה שיאמר שיעשה ככל אשר יצוה ולא אמרו נשמע כי העושה מיראה אינו רוצה להבין כלל תכלית המעשה, רק אחרי ששמעו עשרת הדברים והמשפטים שבפ' משפטים ואחרי שקרא משה באזני העם את ספר הברית אז אמרו נעשה ונשמע שבתחלה יעשו מפני היראה וגם ישמעו וירצו להבין טעם הדברים והתחילו גם מצדם להתעורר להתקרב לתורת ה'. אבל ברית ערבות מואב שהיה אחרי שאמר משה כל דברי התורה שהבאנו לעיל שנתלהבה נפשם להתדבק בה' וקבלו על נפשם בחשק ונפלא לקבל כל התורה וע"י התעוררותם שבפיהם ה' כל הדברים שהבטיח להם מקודם בהר סיני ולכן אלה תהיה השמיעה קודם המעשה שהשמיעה היא ההכנה. כי דרך העושה מאהבה כשישמע צווי מאוהבו הוא משתדל לדעת תכלית חפץ אוהבו כמאוס ומה תועלת יגלא במעשה הזה למען יוכל למלאות כל חפץ אוהבו לא למען דעת אם יש טעם לחפץ הזה יעשה ואם לא יעשה. ובזה יבואר הפרשה וידבר משה והכהנים הלוים אל כל ישראל לאמר כאשר יבואר לקמן

יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיֵיתָ לְעָם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ י וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְעָשִׂיתָ אֶת־מִצְוֺתָו וְאֶת־חֻקָּיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ ס חמישי יא וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃ יב אֵלֶּה יַעַמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם עַל־הַר גְּרִזִּים בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר

°מצותיו קרי

בעל הטורים

שכתוב ביום אשר תעברו את הירדן נתרחקו ס' מילין קודם שהקימו האבנים כדאיתא בסוטה [ד' ל"ג ע"ב וע"ש]: (יב) גרזים.

רש"י

(יב) לברך את העם. כדאיתא במסכת סוטה (דף לו) ששה שבטים עלו לראש הר גרזים וששה לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע הפכו לוים פניהם כלפי הר גרזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו' ואלו ואלו עונין אמן חזרו והפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ואומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' וכן כלם עד

שפתי חכמים

ומאוחר בתורה כיון דהוא עיקר הטעם לפי שאמר היום הזה: ד הע"ג דכתיב שמעון ולוי ויהודה וגומר משמע דאותן ששה שבטים היו מברכים ולא שבט לוי לבד וי"ל מדכתיב ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל בע"כ צ"ל על הקללה אצל הקללה ר"ל שהלוים הפכו פניהם להן ולכן נקראו אצל יותר מאותן שהיו עומדים על הר גרזים אף שהיו קרובים להן כמו אלו כיון שלא יתכן לפרש כמשמעו שאין שייך לומר אלה יעמדו על הקללה וכי יש ממשות בקללה שדורסין עליה ברגלים אלא ע"כ פירושו אצל הקללה כלומר אצל אותן המקללים א"כ ש"מ שהן עצמן אינן מקללין ממילא הא דכתיב אלה יעמדו לברך נמי הן עצמן אינן המברכים ועכשיו סברא הוא שהם שבט לוי מדכתיב וענו הלוים וגו' וכתב אא"כ דהם עצמן לא היו המברכין א"כ מה זה דכתיב אלה יעמדו לברך את העם וגו' והרי משמע דהם עצמן לא היו המברכין. י"ל דה"פ אלה יעמדו אצל הלוים בשעה שעמדו הלוים לברך את העם על הר גרזים שמעון וגו' כך מצאתי בשם א' מהגדולים. ול"נ דהוכחתו מדכתיב וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל וגו' ש"מ דהלוים היו המקללין וה"ה המברכין דהא קודם שאמרו ארור האיש היו אומרים ברוך האיש דא"ל דהא דכתיב וענו הלוים פירושו וענו הלוים תחלה כלומר שהם התחילו ואח"כ כל העם אחריהן דאם כן הכי הל"ל וענו הלוים וכל איש ישראל ואמרו וגו' ועוד מאי אל כל איש ישראל הרי הם עצמן היו ג"כ בין המקללין אלא ע"כ שהלוים היו המברכין והמקללין והיו הופכים פניהם כדפירש"י ופי' דקרא דאלה יעמדו לברך את העם כאלו אמר אלה יעמדו על הר גרזים כשיבאו הלוים לברך את העם ומי העומדים על הר גרזים שמעון ולוי וגו'. וא"ת והרי כתיב ואלה יעמדו לברך את העם שמעון לוי ויהודה וגו' א"כ משמע שגם לוי היה עומד על הר גרזים כמו שאר שבטים ואיך פי' הוא ז"ל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע כו'. וי"ל שני מיני לוים הם מהם הראוים לשיר דהיינו עד שיגיע לנ' שנים ושאינן ראוין לשיר דהיינו מנ' ואילך ואותן הראוין לשיר עומדים למטה ואותן שאינן ראוין לשיר עומדין

התורה והמצוה

כי עד עתה היו במדרגת בנים לה', ועתה נעשו במדרגת עם ה' וה' מלכם. ודרך המלך כשיוצא מס לעמו יצרף עמו גם מנבחרי העם. ולזה צריך עתה הכהנים והלוים שהמה הנבחרים לעמוד לפני ה' בעניני הקדושה. הסכת ושמע ישראל שתשמע ותבין. כדרך העובד מאהבה. היום הזה שהיום שמה משנה התורה. נהיית לעם לה' אלהיך בעצמך קבלת עול מלכותו באהבה ודבקות כנ"ל שע"י משנה התורה נכנסו לברית ערבות מואב:

(י) ושמעת בקול ה' אלהיך כבר כתבנו בפ' וידוי המעשרות שהשמיעה בקול ה' תתפרש לארבעה פנים. ועתה נפרש על פי האופן הא' שהוא להבין חפץ ה' בהמצוה. לכן נוה אחרי שאתם עובדים מאהבה צריכים אתם ראשית לשמוע בקול ה' ולהבין תכלית חפץ ה' במעשיכם. ועשית את מצותיו שעי"ז יהיה שתזדרזו במצותיו (שעשיה תבוא גם על הזירוז) כי אחרי שתבינו חפץ ה' תזדרזו מעצמכם להמעשה. וכאשר כתבנו שמצוה יקרא, הדבר שיש בו פרטים רבים בעשיתו וכאשר תבינו תכלית חפץ ה' אז לא יקשה עליכם לקיים כל הפרטים. ואת חוקיו אשר אנכי מצוך היום אף החוקים שרחוקים משכל תעשו אותם בזריזות. אחרי שתבין חפץ ה'. ולפי הפנים הב' שהשמיעה בקול ה' יורה על הדברים שהם רק הכנה למצוה. יתפרש שבא לומר שאחרי שקבלתם באהבה לשמור מצות ה' לכן תראו שתכינו את הדברים שיתחייבו בהם ע"ד משל מי שיש לו בגד בת ד' כנפות מחויב בציצית. אבל יכול לעשות רק ג' כנפות. וכן כמה מצות יכול לעשות דבר שלא יתחייב בהם. אבל זה לא יעשה רק העובד מיראה שכל מה שיוכל להפקיע א"ע ישתדל לזה. לא כן העושה מאהבה ישתדל להפך שיבא לקיים רצון אוהבו, וזה הוא שאמר היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך שבעצמך נעשית לעם לה'. לכן ושמעת בקול ה' שתשתדל להכין הדברים המחייבים

למעשה

לַעֲמָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ: י וּתְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וְתַעְבֵּד יָת פִּקּוֹדוֹהִי וְיָת קְיָמוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין: יא וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָת עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר: יב אִלֵּין יְקוּמוּן לְבָרָכָא יָת עַמָּא עַל טוּרָא דִגְרִזִים בְּמֶעְבַּרְכוֹן יָת יַרְדְּנָא שִׁמְעוֹן

התורה והמצוה

למעשה הכל"ה ואח"כ ועשית את מצותיו ואת חוקיו. ולפי הפנים הנ' שהשמיעה בקול ה' יבא על המאמר שנאמר בנערה ע"ד (נהיה עלי בקולה) או דבר שהוא קשה על האדם לשמוע ולקבלו בא המאמר הזה להקדים הקדמה אל הארורים והקללות שיאמר אחרי כן שישמעו לקול ה' ותוכחתו. וזה שאמר היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך שהקדשת את ה' וה' הקדישך לכן ושמעת בקול ה' שתשמע את הדברים הקשים האלה. כי סוף ה' אלהיך משמיעך את כל הדברים האלה בכדי ועשית את מצותיו ואת חוקיו, ועתה נפרש לפי אופן הב' שהשמיעה בקול ה' יורה על שמיעה בקול נביא ה' ויובן עפ"י הקדמה אחת, כי בני ישראל במדבר היו במדרגת בנים לה' מפני כי היו מיועדים לקבל התורה ומקבלי התורה צריכים שיתנהגו מה' רק בהשגחה נסיית שלא יטרדו לעבוד שום עבודה גשמית רק שאכלו את המן שהוא לחם אבירים ושתות מים מבאר הפרוה שהיה בארה של מרים. וענן ה' עליהם יומם ולילה בעמוד אש שאי אפשר להיות במדרגה כזו רק המכונים בשם בנים. ומפני שהיו במצרים משוקעים בעמקי הקליפות ועלולים להטוא. ומקבלי התורה צריכים להיות מנוקים מכל חטא וקרובים לה'. לכן היה נצרך שיהיה בין ה' וישראל איש הביניים. שיבא להוכיחם וליסרם שישובו תיכף ויתקרבו לאביהם שבשמים. וגם להתפלל לפני ה' שיסלח וימחול להם והאיש הזה לא היה יכול להיות מי שהוא רק במדרגת נביא שהוא כענין שר המלך שמיועד רק להדברים שבין המלך ובין העם. אבל לא להדברים שבין המלך לבנו. שבזה לא יוכל להתערב רק אחד מעבדי המלך הנאמנים אשר בביתו. לזה נקרא משה עבד ה' ולא נביא ה' והיה נאמן בביתו כמ"ש בכל ביתי נאמן הוא. וזה היה רק כשהיו ישראל במדרגת בנים בשביל קבלת התורה. אבל אחרי שנגמר משה את משנה התורה ולא יתחדשו עוד להם חוקים ומשפטים. ויבואו תיכף לארץ ישראל ויעבדו שם בעניינים גשמיים. ויתנהגו רק בהנהגה נסיית הקרובה להנהגת הטבע. ויקראו רק עם ה' וה' מלכם. אז בין ה' וביניהם יהיה נביא שהוא במדרגת שר המלך. וזה הוא שאמר היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך לא בבחינת בן, לכן ושמעת בקול ה' שתשמע לדברי נביא ה' ולא תאמר כי אם ישמעו לדברי נביא לא יתחייבו לקיים את אשר צוה להם משה. לכן אמר ועשית את מצותיו ואת חוקיו אשר אנכי מצוך היום שכל התורה הנתונה ממשה היא מורשה לקהלת יעקב שאין נביא רשאי לחדש שום דבר. ובזה יתבארו הכתובים בפ' ברכה, תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ויהי בישרון מלך וגו'. שפירושו כאשר תורה צוה לנו משה שסיים כל דברי התורה מורשה לקהלת יעקב בירושה שאין רשאי לחדש עוד שום דבר. אז ויהי בישרון מלך הקב"ה נעשה להם למלך והם עמו. ומבאר מתי המליכו אותו עליהם, בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל לשמוע ממשה את כל משנה התורה אז נתלהבו באהבתו והמליכוהו עליהם כמ"ש לעיל את ה' האמרת, וה' האמירך להיות לו לעם סגלה:

ענין הברכות והקללות שבהר גרזים והר עיבל ובא המשנה (סוטה לב ע"א) ברכות וקללות כיצד כיון שעברו ישראל וכו' ששה שבטים עלו לראש הר גרזים וששה שבטים עלו לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון עומדים למטה באמצע הכהנים מקיפים את הארון והלוים את הכהנים וכל ישראל מכאן ומכאן וכו' הפכו פניהם כלפי הר גרזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה ואלו ואלו עונים אמן הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה ואלו ואלו עונים אמן עד שגומרים ברכות וקללות עכ"ל, נמצא לדעת חז"ל שהקללות הם הארורים שאמרו הלוים והברכות הם הפך הארורים והפך המשנה הברכה הראשונה וכן כולם ברוך לא יקלה ברוך לא יסיג וכו' עד ברוך אשר יקים וגו'. ועל דעה זו יש קושיא עצומה למה לא כתבה התורה הברכות הלא מדה טובה מרובה. והרא"בע והאברבנאל פרשו כי הברכות והקללות שנאמרו על הר גרזים והר עיבל הם והיה אם שמוע וגו' והיה אם לא תשמע והי"ב ארורים הוא ענין אחר מה שאמרו הלוים. אבל דבריהם רחוק מהפשט שהמשך הכתוב יורה שענו הלוים הוא הקללות הנאמר בסמוך וענו הלוים וגו' וכדעת המשנה, ולא מצאתי כתוב בשום ספר ישוב לדעת המשנה מה שלא נכתב הברכות בפירוש ואף שאין בידינו ליישב על דרך הפשט עכ"ז לא נחדול לכתוב מה שיש לומר בזה. וזהו שיש להבין על מה ברכו אשר לא יעשה פסל, וכן כולם אף שאמרו חז"ל ישב אדם ולא עבר עבירה חשוב כאילו עשה מצוה. זה כשבא לידו ועמד בנסיון שזה לא יכול להיות רק בעתים רחוקים ולא הוזקק לברכה. וגם יש מהם שאין בהם נסיון כ"כ כמו המכה רעהו בסתר ושוכב עם כל בהמה, ולכן נצרך שהברכות לא נאמרו שיתברך בשביל שלא עשה רק מי שלא יעשה והוא נתברך מהברכות שנאמר בפ' והיה אם שמוע תשמע וגו' שלא יופסק ממנו הברכות בשביל מעשה האחרים בסתר (כי כל הארורים נאמרו על העושה בסתר) ואף שלא קבלו עליהם הערבות אחרים רק על הנגלות עכ"ז מגיע

יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ יג וְאֵלֶּה יַעַמְדוּ עַל־הַקְּלָלָה בְּהַר עֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן וְנַפְתָּלִי׃ יד וְעָנוּ הַלְוִיִּם וְאָמְרוּ אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל קוֹל רָם׃ ס טו אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמַסֵּכָה תּוֹעֲבַת יְהוָה מַעֲשֵׂה יְדֵי חָרָשׁ וְשָׂם בַּסָּתֶר וְעָנוּ כָל־הָעָם וְאָמְרוּ אָמֵן׃ ס טז אָרוּר מַקְלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס יז אָרוּר מַסִּיג גְּבוּל רֵעֵהוּ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס יח אָרוּר מַשְׁגֶּה עִוֵּר בַּדָּרֶךְ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס יט אָרוּר מַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר־יָתוֹם וְאַלְמָנָה

בעל הטורים

בני' הברכה יהיה בו: (יד) קול רם וסמיך ליה ארור האיש אשר יעשה פסל לומר שבקולו של רם היינו בקול הקב"ה שאמר דבור אנכי ה' ולא יהיה לך: (טו) בסתר ד'. ושם בסתר. מכה רעהו בסתר. כי אתה עשית בסתר בדוד בענין בת שבע (ש"ב יב). כי האלהים בחסר כל בסתר. לומר אם תעשה בסתר. האלהים בחסר כל בסתר. התחיל בע"ז שהיא שקולה כנגד כל התורה כולה וסמך לע"ז מקלה אביו ואמו דג' שותפין יש באדם (וכמו שהזהיר על ע"ז רק לעבוד אותו ית' כן הזהיר על כבוד אב ואם): וסמיך למקלה אביו מסיג גבול רעהו לומר שהבא על אשת איש שהוא מסיג גבול רעהו גורם לבן שמקלה אביו שאינו מכיר אביו: וסמך לו משגה עור לומר לא תיעץ לו לפי דרכך כדי להשיג גבולו: (יח) משגה ב'. משגה עור. משגה ישרים בדרך רע (משלי כח) זהו שדרשו משגה עור שמיעצו לחטוא זהו משגה ישרים בדרך רע שהוא ישר ומתן לו עצה לעקם דרכיו. וסמך לו מטה משפט שהיודע הדין ומטהו בראיותיו או טוען שקר הוא משגה עור: סמך שוכב עם בהמה לאשת אביו לפי שהוא עמה בבית וכרוך אחריה כבהמה. וכן אחותו וחותנתו שהם תדירים עמו. וסמיך לו מכה רעהו בסתר שהוא

שפתי חכמים

על ההר ברייתא פרק אלו נאמרין (דף לו): ה דגמרינן משגה משגה מפ' קדושים והתם גופא מנלן עיין בפ' קדושים:

רש"י

ארור אשר לא יקים: (טז) מקלה אביו. מזלזל לשון (לעיל כה יג) ונקלה אחיך: (יז) מסיג גבול. מחזירו לאחוריו וגונב את הקרקע לשון (ישעיה נט יד) והוסג אחור: (יח) משגה עור. הסומא בדבר ה ומשיאו

התורה והמצוה

שנענשו במעשה עכן אף שהיה בסתר, מפני שמה שאינם נענשים על מעשים אחרים שבסתר הוא רק כשהם מעוקים מעון עלמם אבל אם הם חטאו בעלמם אפי' בשוגג נענשים על עון אחרים וז"ש (יהושע ז' יא) חטא ישראל וגם עברו את בריתי. פי' שהם בעלמם חטאו בשוגג. וגם עברו את בריתי שהוא הערבות. ולזה באו הברכות להגן עליהם שלא יענשו כ"כ מעבירות אחרים שבסתר. ולזה לא נכתבו הברכות מפני שאינם ברכות בפני עלמם רק שיאמרו בהברכות שלהם שכתובים בפ' כנ"ל ושלא תחול הארור של הטועה. ועוד י"ל על דרך שכתבנו לעיל בפ' תלא שהאזהרות נכון שיכתוב שלאו קודם המעשה כמו לא תגנובו ולא תכחשו אבל לא יתכן רק שתכף אחר לא מובן האזהרה אבל אם לא מובן כמו בערוות לא תגלה אינו מובן מעלמו לכן כתיב ערות אמך לא תגלה. וזה רק שאינו מובן ממה שנאמר מקודם. אבל כשמובן משנאמר מקודם כתיב לא קודם המעשה כמו לא תהיה אשת המת. שהיה לכתוב אשת המת לא תהיה החוצה. אבל משום שכתוב מקודם כי ישבו אחים יחדו וכו' אין לו מובן שלא תהיה היא אשת המת. וכן כאן שרצה הכתוב שיאמרו הארורים קודם המעשה ולא המעשה מקודם ואח"כ ארור כמו אשר יעשה פסל ומסכה יהיה ארור כי אז לא תחול הארור כ"כ משו"ה הוצרך לברך תחלה את אשר לא יעשה כדי שיהיה מובן מענינו מה שיאמרו אח"כ ארור אשר יעשה. ולפי שהברכות לא נאמרו רק בשביל לחזק את הארור לכן לא נכתבו. ויתכן משום שני הטעמים ביחד. ולמה הוגרעו הארורים כבר הקשו בגמ' שם (לז ע"ב) אשר יעשה פסל ומסכה בארור סגי ליה עי"ש אבל הענין כאשר כתבנו לעיל שמי שחטא אפי' בשוגג נענש בעון אחרים שבסתר ולכן גם ה' שיאמרו הלוים את הארורים כדי שהעובר יענש מיד. בשביל שלא יענשו אחרים על ידו. ואם לא היה הארור ע"י הלוים לא היה נענש מיד. כי אם היה העובר על דבר ה' נענש מיד היה נתבטל הבחירה כמ"ש (קהלת ח יא) אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה ע"כ מלא וגו' ופי' שהגם הוא עונש החטא, שאם היה נענש תכף לא היו חוטאים. משא"כ שעובר בארור הנאמר ע"י אדם נענש תכף כי ע"י זה לא נתבטל הבחירה. וכמו שמצינו במחלוקת קרח שנתקיימו מיד דברי משה שאמר ואם בריאה וגו' ופכ"ז הבלועו עוד עליו. מפני שנתסבב תקנתם

במעדם

הָלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִן: יג וְאִלֵּין יְקוּמוּן עַל לְוָטַיָּא בְּטוּרָא דְעֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן וְנַפְתָּלִי: יד וְיָתִיבוּן לֵוָאֵי וְיֵימְרוּן לְכָל אֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל קָלָא רָמָא: טו לִיט גַּבְרָא דִּי יַעֲבֵד צְלַם וּמַתְּכָא מְרַחֲקָא קֳדָם יְיָ עוֹבָד יְדֵי אֻמָּן וִישַׁוֵּי בְּסִתְרָא וְיָתִיבוּן כָּל עַמָּא וְיֵימְרוּן אָמֵן: טז לִיט דִּיקַלֵּי אֲבוּהִי וְאִמֵּהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: יז לִיט דִּישַׁנֵּי תְּחוּמָא דְחַבְרֵהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: יח לִיט דְּיַטְעֵי עַוִּירָא בְּאָרְחָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: יט לִיט דִּיצַלֵּי דִּין גִּיּוֹרָא יָתַם וְאַרְמְלָא וְיֵימַר

התורה והמצוה

שהאדם על אדם ימצא מקום להקפיד הדבר ולזה נתקיים בחיאל בית האלי הארור של יהושע בן נון (מ"א כז יד) אף שהיה בימי אחאב שעבדו ע"ז ולא נתקיים בהם וחרה אף ה' בהם עד שנשבע אליהו הנביא שלא יהיה טל ומטר:

ועתה נבאר למה באו אלו הי"א דברים בפרט וכל התורה בכלל ארור אשר לא יקים והרבו המפרשים לדבר בזה. והיוצא מדבריהם הוא א) מפני שהם דברים אשר יעשו בסתר ולא יבוא לב"ד שיענשו משפט. ב) או שהם עבירות המורות כע"ז עריות וש"ד או שהם דברים שהאדם עלול לחטוא בהם. ג) שהי"א ארורים הם כנגד י"א שבטים חוץ משבט שמעון מפני שלא ברכו והרי"א הצריך ליחס כל ארור לשבט אחד. ד) אף שבהשקפה הם דברים פרטים אבל על צד העיון ודרך המוסר יוכלל בהם בכל אחד כללים ועיקרי התורה רבים. ול"נ שעם חדש כי כל הי"א דברים רובם ככולם נלמוו עליהם גם ב"נ ונזהרו בהם האבות והשבטים ביותר והארור הי"ב בא בכולל על כל מה שנלמוו ע"י משה:

(טו) **ארור האיש אשר וגו'**. בו נמצא כל הדברים הנ"ל. א) שהוא בסתר. ב) שהוא ע"ז. ג) יש בכללו כל המתגאה ונעשה בעלמו פסל ומסכה כמ"ש כל המתגאה כאלו עובד ע"ז וכמ"ש לא יהיה בך אל זר על הגאוה. וז"ש תועבת ה' כמ"ש תועבת ה' כל גבה לב מעשה ידי חרש שמאמן את עלמו בכל דרכיו ובמלבושיו רק שיתקבל בעיני הבריות. ושם בסתר שמסתיר גאותו ועושה א"ע כעניו, ונלטוו עליהם ב"נ והאבות נזהרו ביותר כידוע שאברהם שבר ע"ז ורבקה אמרה קלתי בחיי ובילחק נאמר ותכהין עיניו מראות מפני שהיו נשי עשו מקטרות לע"ז ויעקב אמר הסירו את אלהי הנכר:

(טז) **ארור מקלה אביו ואמו**. יש נסתר שהאב לא יפרסם והוא מעבירות החמורות שהוקש כבודם לכבוד המקום (וכלל בו כל עניני חלול השם כי האבות הם אברהם ילחק ויעקב והאמהות שרה רבקה רחל ולאה. וכל העושה מעשה מגונה הוא מבזה אותם ובפרט מי שאבותיו ממש הם מאנשי המעלה. ויש לומר ג"כ על דרך רעך ורע אביך שהוא הקב"ה ואמך היא כנסת ישראל וע"ד שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך. וכל העושה מעשה מגונה הוא מחלל שם שמים ושם ישראל) ואף שלא נמצא שנלטוו עליהם ב"נ בפירוש אבל הלא נלטוו על ברכת השם וכבוד או"א הוקש כבודם לכבוד המקום והראיה מחם שנתקלל על שספר גנות אביו בחוץ ואחיו שכסיהו נתברכו. ומלינו שהאבות נזהרו בהפך הדבר שהוא כבוד או"א ביותר שאברהם לקח אשה לילחק בנו וילחק לא אמר לו דעתו רק סמך עליו וכן ילחק לוה ליעקב לקחת לו אשה מבנות לבן ויהודה לקח את תמר לאשה לער בכורו והרבה כיולא בזה:

(יז) **ארור מסיג גבול רעהו**. הוא בסתר שהשגת גבול אינו ניכר והוא מהעבירות החמורות כמ"ש בדור המבול שלא נחתם ג"ד אלא על הגזל והוא מלוי כמ"ש ורובם בגזל. (וכולל בזה כל עיקרי התורה שהוא הפך ואהבת לרעך כמוך וכמו מי שמקיים ואהבת לרעך כמוך מקיים כל התורה כן בהפך המסיג גבול רעהו מבטל כל התורה) והוא מהמלות שנלטוו ב"נ. והאבות נזהרו בזה ביותר. ואברהם לא רצה אף לקבל מתנות ממלך סדום וכ"ש שמה שנתפרד לוט מעל אברהם ועיקר הריב שהיה ביניהם רק בשביל שלוט לא היה חסר מגזל וכן ילחק הוכיח לאבימלך על גזלת באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך. והשבטים אמרו על מי שימלא הגביע בידו ומת:

(יח) **ארור משגה עור בדרך**. שהוא בסתר מפני שעור אינו רואה מי המשגה. (וכולל הרבה ענינים מעוק מנחש ומכשף שמי שירלה לדעת עתידות שואל בהם והם משגים בלהטיהם. וכולל מי שמשיא לחברו עלה שאינה הוגנת כפי טובת עלמו: **עור בדרך** שאינו עור עינים רק עור בדרך שרולה לילך. וכולל בזה גם החטפה שדרך קטני העם להחניף להגדולים ולהסכים להם שמעשיהם טובים. ומובן שהוא חמור מאד ומלוי כענין שאמרו באגריפס המלך על שאמרו לו אחינו אתה נתחייבו כליה) ומלינו שנזהרו בזה אף קודם מ"ת ואבימלך הוכיח לאברהם וכן לילחק על שאמרו אחותי היא ואמר מעשים אשר לא יעשו עשית עגדי במה שכמעט היה נכשל על ידם. וכן יעקב שאמר על מי שימלא אתו את התרפים לא יהיה הוא שלא יכשל לבן ע"י ע"ז שיחשוב שיש ממש בהתרפים שגם יעקב היה ירא שלא יגנו, לכן לקחם:

(יט) **ארור מטה משפט גר יתום ואלמנה**. הוא דבר שבסתר שמסור ללב הדיין וגם הוא מהדברים

וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ כ אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֵשֶׁת אָבִיו כִּי גִלָּה כְּנַף אָבִיו וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כא אָרוּר שֹׁכֵב עִם־כָּל־בְּהֵמָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כב אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ בַת־אִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כג אָרוּר שֹׁכֵב עִם־חֹתַנְתּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כד אָרוּר מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כה אָרוּר לֹקֵחַ שֹׁחַד לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ דָּם נָקִי וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כו אָרוּר אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם

בעל הטורים

בלישנא כמו זנות חותנתו ואחותו שהוא בלישנא בביתו: (כד) בסתר בגי' בלשון הרע. בסתר בגי' אסר ממון חבירו. וסמך לוקח שחד להכות נפש לומר הולך רכיל למען שפך דם: (כו) וסמך אשר לא יקים להכות נפש לומר השופך דם כעובר על כל

שפתי חכמים

ו דאל"כ בסתר ל"ל וכי אם יכהו בגלוי הכאה ממש מותר בתמיה והלא כתיב לא יוסיף פן יוסיף בפ' כי תצא: ז וא"ת למה סמך ר' משה הדרשן לגבי מכה רעהו בסתר. וי"ל בשלמא בלא זה ל"ק מידי למה כתב י"א ארורים כדי לסוציא ראובן מכלל הארור מפום דכתיב ארור שוכב עם אשת אביו והוא בכלל יצועי אביו מ"ה לא נאמרו אלא י"א ארורים כדי לסוציא ראובן אבל עכשיו לפי מה שפירשתי דמכה רעהו בסתר על לשון הרע הוא אומר ע"כ לא ה"ל לומר אלא י' ארורים ולהוציא גם את יוסף שהוציא דבה על אחיו וסיפר עליהם לשון הרע ותירץ ראיתי כו' וק"ל ודאיתי שיש גורסים ראיתי כו' על אשר לא יקים וה"פ ראיתי ביסודו של ר' משה הדרשן י"א ארורים כו' עד לא רצה לקללו וקשה הרי י"ב הם עם ארור אשר לא יקים וגו' ומתרץ אשר לא יקים כולל את כל התורה וגם הארורים דלעיל נכללו בארור אשר לא יקים וגו' וא"כ קשה דארורים דלעיל יתרים הם ולמה נכתבו אלא ודאי כמו שכתבתי,

רש"י

עלא רעה: (כד) מכה רעהו בסתר. על לשון הרע ו הוא אומר ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן י"א ארורים יש כאן ז כנגד י"א שבטים וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו לברכו לפני מותו כשבירך משה השבטים לכך לא רצה לקללו: (כו) אשר לא יקים. כאן כלל את כל התורה כולה וקבלום

התורה והמצוה

שהעולם קיים עליהם. על האמת ועל הדין גם הוא מנוי מפני שהם הנשים (ונכלל בזה שלא ישה משפט נפשו ונשמתו שהיא גר בארץ שלא ירדוף אחר התאות ויפכח תכלית נשמתו) וב"כ ג"כ מצווים על הדימים ואבימלך נוה על אודות יצחק שהיה גר בארצו הנוגע באיש הזה ובאשתו מות יומת. גם יוסף אמר חלילה לי מעשות זאת. האיש אשר נמצא הגביע וגו':

(כ) ארור שוכב עם אשת אביו. הוא דבר שבסתר שאביו לא יגלה ובפרט אם היא אשת אביו לאחר מיתה. והיא מוכרחת לקבל ממנו מזונותיה ובני ישראל היו נזהרים בזה גם מקודם מ"ת. שעל ראובן נאמר פחז כמים וגו' וכתיב ובחללת יצועי אביו:

(כא) ארור שוכב עם כל בהמה. הוא דבר שבסתר והוא חמור (ונכלל בזה הנושא אשה שאינה הוגנת כמ"ש חז"ל) וגם קודם מ"ת הקפידו על הזווגים כי אברהם לא רצה לקחת ליצחק אשה מבנות הכנעני וכן יצחק צוה על יעקב. וגם השבטים לא רצו לתת את דינה לשכם:

(כב) ארור שוכב עם אחותו בת אביו או בת אמו. הוא דבר שבסתר שמתפס עליו. וגם מצוי תמיד עמה בבית (ונכלל בזה מי שמתגרם בלבו מדות רעות מטבעו ומילדותו ואינו רוצה לעקור אותם) ונזהרו בזה קודם מ"ת כמ"ש וגם אמנה אחותי בת אבי אך לא בת אמי (שהיה אחותו מן האב מותר ומן האם אסורה):

(כג) ארור שוכב עם חותנתו. י"מ חמותו וי"מ כלתו ומתפס עליו והוא מהעריות החמורות. וגם מצוי (וכפי י"מ שהיא חמותו נכלל בזה שלא ילך אחר עצת אשתו שעל פי רוב טבע הבת קרובה לאם ולא ימשיו את לבבו) ומצינו ביהודה שמהר בזה כמ"ש ולא ידע כי כלתו היא ולא יסף עוד לדעתה:

כָּל עַמָּא אָמֵן: כ לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם אִתַּת אֲבוּהִי אֲרֵי גַלִּי כַּנְפָא דַאֲבוּהִי וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: כא לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם כָּל בְּעִירָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: כב לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם אֲחָתֵהּ בַּת אֲבוּהִי אוֹ בַת אִמֵּהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: כג לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם חֲמוֹתֵהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: כד לִיט דְּיִמְחֵי חַבְרֵהּ בְּסִתְרָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: כה לִיט דִּי יְקַבֵּל שֹׁחֲדָא לְמִקְטַל נְפַשׁ דַּם זַכַּאי וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: כו לִיט דִּי לָא יְקַיֵּם יָת פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא לְמֶעְבַּד יָתְהוֹן וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן:

התורה והמצוה

(כד) ארור מכה רעהו בסתר. זו ש"ד והוא מהעבירות החמורות ונלטוו עליו ב"נ כמ"ש שופך דם האדם וגו' ונכלל בזה איסור לשה"ר:

(כה) ארור לוקח שחד להכות נפש דם נקי. הוא בסתר שתלוי בלב הדיין והוא מהחמורות ונכלל בזה מי שמאבד את נפשו בשביל הנאת הגוף ואינו מחשב שכר עבירה כנגד הפסדה ומצינו ביהודה שמתחלה אמר במעשה דתמר הוציאוה ותשרף ואח"כ כשצלחה לו הכר גם הודה ולא שחדו הנאת עצמו שלא יהיה לו בזיון רק הודה כדי שלא ישפוך דם נקי:

(כו) ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם וגו'. כאן כלל את כל התורה וקבלום עליהם באלה ובשבועה (לשון רש"י) וז"ל הרמב"ן ולפי דעתי הקבלה הזאת שיודה במצות בלבו ויהיה בעיניו אמת ויאמין שהעושה אותן יהיה לו שכר וטובה והעובר עליהן יענש. ואם יכפור באחת מהן או תהיה בעיניו בטלה לעולם הנה הוא ארור וכו'. ובירושלמי סוטה ראיתי אשר לא יקים וכי יש תורה נופלת? ר"ש בן יקים אומר זה החזן ר"ש בן חלפתא אומר זה בית דין של מטה אמר רב יהודה ורב הונא בשם שמואל על הדבר הזה קרע יאשיהו ואמר עלי להקים אמר רבי אסא בשם ר' תנחום בר חייא למד ולימד שמר ועשה והיה ספק בידו להחזיק ולא החזיק הרי הוא בכלל ארור. ידרשו שהקמה הזאת בית המלך והנשיאות שבידם להקים התורה ביד המבטלין אותה ואפי' היה הוא צדיק גמור במעשיו והיה יכול להחזיק התורה ביד הרשעים המבטלין אותה הרי זה ארור וזה קרוב לענין שפירשנו. וע"ד הפשט הארור הזה בא על המתפלספים האומרים שהן אמת שהתורה קיימת לעולם אבל רק פנימיות ורוחניות התורה שהם אצולים מה' אבל מעשה המצות שיסודם במעשה האדם שתכונתו שונה מזמן לזמן וממדינה למדינה היתכן שמעשה אחד לכלם. ולז"א ארור האיש אשר לא יקים את דברי התורה. פי' שלא יעשה אותה לדבר קיים לעד: לעשות אותם. לענין המעשה מפני שגם מעשה המצות קיימים לעולם ולא נשתנה מזמן לזמן כדכתיב כמה פעמים חקת עולם לדורותיכם וכן לא ישתנה ממדינה למדינה כדכתיב בכל מושבותיכם זולת מצות התלויות בארץ אינם נוהגים אלא בארץ:

להבין ההבדל בין הברכות שבה"כ ובין הברכות כאן במשנה תורה הוא שע"י מ"ש כי קבלת התורה בסיני היה מיראה. ואף כי בהיותם במדבר נתעלו מעת לעת ע"י התורה אבל רק עד שנגמר משה את משנה התורה אז באו בהכנים שלמות האהבה. ועפ"ז יש לתת טעם למה בא הברית שבערבות מואב ולא די בהברית שבהר חורב. מפני כי עבדי המלך כל שיתעלו למדרגה יותר גבוהה יתעלה וישתנה לעומתם גם שכרם ועונשן ומכ"ש שאין דומה עונש ושכר שר הצבא לעונש ושכר של איש חיל הפשוט. לכן כשעלו ישראל למדרגה הגדולה הזאת כמ"ש את ה' האמרת וה' האמירך הוכרח לכרת להם ברית חדש שכר ועונש לאנשי המעלה הגדולה שהוא לעובדים מאהבה. אכן הנמשל אינו דומה להמשל שבמשל הברית החדש מבטל ברית הראשון שאינו לפי ערכו היום. אבל בנמשל מעניני התורה שהיא לדורי דורות הלא כשם שהדור הזה עלו במדרגה יוכלו ח"ו הדורות הבאים אחריהם לשוב ולהתעלות במעלה עליונה לכן גם ברית הר חורב הוא בתקפו. שאם יהיה דור שהוא במדרגת דור מקבלי התורה בסיני עובדי מיראה יתנהגו מה' על פי ברית הר חורב ואם יהיה דור עובדים מאהבה יתנהגו עפ"י ברית ערבות מואב, וזה הוא שמסיים כאן אלה דברי הברית אשר כרת אתם וגו' מלבד הברית (כמו מלבד עולת הבקר) לומר ששניהם קימים רק שתנהגם לפי מעלת הדור. ועתה נבאר ברכות שבה"כ שהוא מכוון למדרגתם, אז אם בחקותי תלכו שעובד רק מיראה כל המצות הם אצלו כחוק שאינו מטה אל לבו להבין טעם המצות, ואת מצותי תשמרו הם המצות ל"ת שימנע מלעבור ל"ת מפני שהם צווי ה' שלא לעשות וירא לעבור על דבריו, ועשיתם אותם שעובד מיראה אינו עושה בשביל המצוה רק בשביל שמעשה בעצמה שמקבל עליו שכר למשל עושה עבודת לחברו, אם בשביל קבלת שכר יאמר שעשה מלאכה כזו ולא יזכור למי שעשאה ואם עשה מאהבת חברו יאמר עשיתי להברי מלאכה זו. ונתתי גשמיכם בעתם אף מלוס שכרם יהיה כפי הטבע שיהיו הגשמים בעת הראוי ולא יעצרו, ונתנה הארץ יבולה שמאן הארץ יבול הראוי ועץ השדה יתן פריו הראוי לו, והשיג

לכם

וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ פ כח א וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּנְתָנְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ ב וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגֻךָ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ג בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃ ד בָּרוּךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתְךָ וּפְרִי בְהֶמְתֶּךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרוֹת צֹאנֶךָ׃ ה בָּרוּךְ טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ ו בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃ ששי ז יִתֵּן יְהוָה אֶת־אֹיְבֶיךָ הַקָּמִים עָלֶיךָ נִגָּפִים לְפָנֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד יֵצְאוּ אֵלֶיךָ וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים יָנוּסוּ לְפָנֶיךָ׃ ח יְצַו יְהוָה אִתְּךָ אֶת־הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ

בעל הטורים

בתורה: אמן בגי' יהוה אדני. ולכך גדול העונה אמן יותר מן המברך שעולה שני שמות: (א) שמוע תשמע בגי' לדבר תורה ולדברי חכמים: (ז) ינוסו לפניך וסמיך ליה יצו ה' אתך את הברכה באסמיך. שתמלא בתים מלאים כל טוב: (ח) באסמיך.

רש"י

עליהם באלה ובשבועה: (ד) שגר אלפיך. ולדות בקרך שהבהמה משגרת ממעיה: ועשתרות צאנך. כתרגומו ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות ח שמעשירות את בעליהן ומחזיקות אותם כעשתרות הללו שהן סלעים חזקים: (ה) ברוך טנאך. פירותיך. ד"א טנאך דבר לח שאתה מסנן ט בסלים: ומשארתך. דבר י יבש שנשאר בכלי ואינו זב: (ו) ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך. (בבא מציעא קז) שתהא יציאתך מן העולם כ בלא חטא כביאתך לעולם: (ז) ובשבעה דרכים ינוסו לפניך. כן דרך הנבהלים:

שפתי חכמים

ביסוד של ר' משה הדרשן: ח ע"ל בפ' עקב ושם פירשתי: ט פי' כגון יין ותירוש: י כגון כל מיני פירות ונקראו משארתך בעבור שהם נשארים בסל ולפי פירוש ראשון דפירש פירותיך אם כן לא יהיה פירוש של משארתך כלום וצ"ל שהוא כמשמעו כמו משארותם צרורות בשמלותם וכאילו אמר ברוכים פירותיך ועיסתך ולפירוש ראשון קשה למה לא נאמר פירותיך כמשמעו ולמה נאמר טנאך ל"פ ד"א טנאך דבר שמסנן כו' ולפי ד"א קשה דהא ברכת הענבים נכללים בברכת הפירות ולמה קבע לו ברכה לעצמו וא"ל דנתן ברכה ליין עצמו שאף שלא תהיה ברכה מרובה בענבים אפ"ה יהיה הברכה יין זה אינו כיון שהברכה מרובה בפירות גם הענבים בכלל ומסתמא יהיה ריבוי יין לכך צריך גם לטעם ראשון: כ פי' מה ביאתך לעולם בלא חטא אף יציאתך מן העולם בלא חטא. והוכחתו מדכתיב ברישא בבואך ואח"כ בצאתך ודרך העולם לצאת תחלה מן הבית ואח"כ לבוא ועוד למה בירך ביאתו ויציאתו לא הליכתו ושאר תנועותיו ר"ל על ביאתו בלא חטא ושעור הכתוב כך בוא ברוך היית בבואך שלא היה בך חטא וככה תהיה ברוך בצאתך שלא יהיה בך חטא וא"ת מה נעשה בבני קללה דהתם נמי כתיב ארור אתה בבואך ברישא דהתם ליכא למימר כביאתך לעולם בחטא כו' וכמו שהקשה הרא"ם ז"ל אבל בשם מהרר"א מפראג מצאתי כתוב דל"ק מידי דה"פ ארור אתה בבואך כמו בצאתך דאלתך בודאי היתה בך חטא אף בבואך תהיה ארור כלומר מלא חטא ואין להקשות קטן הנולד במה חטא וי"ל דהקב"ה צופה עון אבות על בנים ועוד נאמר בזה דברים רבים ונראה לי לפרש על דרך שאמרו בפ' התינוקות למה הולד דומה במעי

התורה והמצוה

לכם דיש את בציר וגו' שיהיה לכם עסק רב בשדה ואכלתם לחמכם לשבע שלא תבא מארה במעיכם. וישבתם לבטח שלא תראו מהשכנים שסביבותיכם, ונתתי שלום בארץ בתוך הארץ. ואף שהיה הארץ שקטה ושאננה שעי"ז עלול שיבואו חית הארץ עכ"ז והשבתי חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבור בארצכם שלא תצטרכו ללמד את בניכם תכסיסי מלחמה. לעבור בחרב במערכה להתחנך לעמוד נגד האויב ואף שלא תלמדו תכסיסי מלחמה עכ"ז אף שיגרום החטא שיבוא עליכם אויב. ורדפתם את אויביכם ונפלו לפניכם לחרב וגו' ואף שמעצמכם לא תתעוררו להתקרב אלי. ופניתי אליכם אני אפנה אליכם. והפריתי אתכם והרביתי אתכם למעלה מהטבע מפני מה והקימותי את בריתי אתכם לקיים ברית

א ויהי אם קבלא תקבל למימרא דיי אלהך למטר למעבד ית כל פקודוהי די אנא מפקדך יומא דין ויתננך יי אלהך עלאה על כל עממי ארעא: ב וייתון עלך כל ברכתא האלין וידבקנך ארי תקבל למימרא דיי אלהך: ג בריך את בקרתא ובריך את בחקלא: ד בריך ולדא דמעך ואבא דארעך וולדא דבעירך בקרי תוריך ועדרי ענך: ה בריך סלך ואצותך: ו בריך את במעלך ובריך את במפקך: ז יתן יי ית בעלי דבבך דקימין עלך תבירין קדמך בארחא חד יפקון לותך ובשבעא ארחן יערקון מקדמך: ח יפקד יי עמך ית ברכתא באוצרך

התורה והמצוה

שאנה, ואכלתם ישן נושן גו' שתבואותיכם יתברכו שנה אחר שנה, ונתתי משכני בתוככם שאשרה שכינתי ביניכם. ואף אם תחטאו דבר רע עכ"ז ולא תגעל נפשי אתכם ועוד יותר והתהלכתי בתוככם אהיה מתהלך בתוככם שנה ושנה שפי' שאשרה שכינתי על יחידי הדור. והייתי לכם לאלהים שאשגיח עליכם בהשגחה פרטית ועין בעין תראו והכירו את השגחתי ועי"ז ואתם תהיו לי לעם ואל יפלא בעיניכם איך תתעלו למעלה כזו עז"א אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים ההלא מהיות להם עבדים ואח"כ ואשבור מוטות עלכם פי' שהטבעתי אותם בים סוף (וע"ד כאשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם) ואולך אתכם קוממיות כאלו לא הייתם בעול מעולם, ככה תעלה אתכם ממדרגה למדרגה כנ"ל:

ועתה נבאר הברכות הנאמרים בכאן ונתחלקו לשלשה סעיפים מפני שנתקיימו בשלש עתים.

(א) והיה אם שמוע תשמע. כפי השמיעה להורות שישמע על דעת לחזור ולשמוע עד שתקון בעיני, המדרגה שהגיע אליה ויתשוקק לעלות ממדרגה למדרגה ע"ד שאמרו חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אברהם יצחק ויעקב. וכמ"ש ויגבה לבו בדרכי ה': בקול ה' כבר כתבנו. שהשמיעה בקול ה' כולל ד' דברים וכיון כאן לכלם. א) להבין חפץ ה' במצותיו. ב) גם המצות שקשה על האדם לקיימם בשביל הטורח או חסרון כיס ישתדל לעשותם. ג) להכין ההכנות לעבודת ה'. ד) לשמוע אל נביא אמת שמצוה לשאול בנביאי אמת ולהיות בניהם. כמ"ש נביא אקים לך וגו' אליו תשמעון: לשמור. זו מצות ל"ת ולעשות כל מצותיו לקיים כל מצות עשה ואמר לשמור ולעשות כל מצותיו ולא כל מצותיו לשמור ולעשות אותם. בכדי להסמיך מצותיו למצות עשה. שהעובד מאהבה יקיים גם מצות עשה רק בשביל מצות ה' כנ"ל. ולא יעלה במחשבתך אם כל היום תהגה רק ביראת ה' ולא יספיק לך לעסוק בעניני עצמך רק בהכרחיות בבית ובשדה ולא תוכל לחשוב בטובת האומה בכלל. וא"כ איך יהיו עניניך נגד הגוים אשר סביבותיכם הם יחשבו עליך רעה ואתה לא תדע ולזה אמר: ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ. והעליון אף אם הוא חלש אין לו לירא ממי שתחתיו אף אם יהיה גבור:

(ב) ובאו עליך כל הברכות האלה. המה הברכות הנאמר להלן. ברוך אתה וגו' עד ברוך אתה בצאתך, והשיגוך כי תשמע בקול ה' (כי הנאמר כאן הוא מלשון אף) אף שתהיה עסוק כל הימים לשמוע את קול ה'. עכ"ז יקוים בך הברכות ע"י שהם ירדפוך וישיגוך:

(ג) ברוך אתה בבואך. מן ברוך אתה בעיר וגו' עד בצאתך המה ברכות לאיש עובד אדמתו. ברוך אתה בבואך הוא לאיש עובד אדמתו אשר בבוקר ילך לשדהו ולכרמו ולבקר צאנו וישוב לעת ערב ולפעמים גם הנשים יהיו בשדה והטף וכל אשר להם היה בבית כל היום גלמוד הבטיחם שכשישוב לביתו ימצא הכל שלום שלא יקרה דבר רע. ויוכל גם על עת שהלכו לראות פני ה' בשילה או בירושלים שהבטיח ה' שלא יחמוד איש את ארצך וגם יוכל על ימי חזקיה שהיו עוזבים בתיהם והולכים לישיבות ללמוד. שכשישובו ויבואו לביתם יהיו ברוכים, ולפי שהברכה הזאת היא נחוצה וחביבה לפיכך הקדימה לברכת היציאה, וברוך אתה בצאתך שכשיצא מן הבית לשדה יהיה ברוך, שלא יהיה אחד מב"ב חולה או שאר מקרה רע. שלא יהיה לך לצער עת שבחך חוץ לבית. וכן כשעולים לרגל שכל אשר יעזבו בבית יהיה על צד הברכה באין צער. בכאן סיים סעיף הא' שנתקיים מימי יהושע עד שמלך שאול ורק לעתים רחוקות באו עליהם שונאי ה' שהם איזה סעיפים מסעיפי הקללות שהקללות ג"כ נתחלקו לסעיפים הרבה וכל סעיף נתקיים בעת ידוע:

(ד) יתן ה' את אויביך הקמים עליך וגו'. כאן מתחיל סעיף הב' מהברכות שהתחילו מימי שאול המלך ונתקיימו בהקפה בימי שלמה כי ע"י שקודם מלכות שאול נתרחקו בני ישראל מדרכי ה' עד שכל שכניהם מסביב התחיל לתגר בהם מלחמה ושאול התחיל להלחם בם. וה' נתן את אויביהם נגפים לפניהם כמ"ש גבי שאול ובכל אשר יפנה ירשיע שפי' ירשיע את אחרים. אח"כ בימי דוד כדכתיב ובכל אשר יפנה יצליח. וביותר בימי שלמה שהיו יראים מבני ישראל:

(ה) יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידך. שמימי שאול התחילו בני ישראל לעסוק

וּבֵרַכְךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ט יְקִימְךָ יְהוָה
לוֹ לְעַם קָדוֹשׁ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־לָךְ כִּי תִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֹת
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו׃ י וְרָאוּ כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי
שֵׁם יְהוָה נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ׃ יא וְהוֹתִרְךָ יְהוָה
לְטוֹבָה בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתֶךָ עַל
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ׃ יב יִפְתַּח
יְהוָה ׀ לְךָ אֶת־אוֹצָרוֹ הַטּוֹב אֶת־הַשָּׁמַיִם לָתֵת מְטַר־
אַרְצְךָ בְּעִתּוֹ וּלְבָרֵךְ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יָדֶךָ וְהִלְוִיתָ גּוֹיִם
רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה׃ יג וּנְתָנְךָ יְהוָה לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב
וְהָיִיתָ רַק לְמַעְלָה וְלֹא תִהְיֶה לְמָטָּה כִּי־תִשְׁמַע אֶל־מִצְוֹת ׀
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת׃
יד וְלֹא תָסוּר מִכָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם
יָמִין וּשְׂמֹאול לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם׃ פ
טו וְהָיָה אִם־לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת
אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּבָאוּ עָלֶיךָ
כָּל־הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגוּךָ׃ טז אָרוּר אַתָּה בָּעִיר וְאָרוּר
אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃ יז אָרוּר טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ יח אָרוּר פְּרִי־
בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ׃ יט אָרוּר
אַתָּה בְּבֹאֶךָ וְאָרוּר אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃ כ יְשַׁלַּח יְהוָה ׀ בְּךָ
אֶת־הַמְּאֵרָה אֶת־הַמְּהוּמָה וְאֶת־הַמִּגְעֶרֶת בְּכָל־מִשְׁלַח
יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַד הִשָּׁמֶדְךָ וְעַד־אֲבָדְךָ מַהֵר מִפְּנֵי

בעל הטורים

לגי' זהו סמוי. שאין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין: (י) שם ה' נקרא. ר"ת שי"ן פי' שי"ן של תפילין. ויראו

שפתי חכמים

אמו לפקפק מקופל כו' ומלמדין אותו כל התורה כולה כו' ועל זה נאמר ארור אתה בבאך שמשכחין ממך כל התורה וארור אתה בצאתך שתשכח ג"כ התורה שתלמוד בזה העולם ובגלות דינו של אדם עסקת בתורה עי"ל דביאתו של אדם הוא לזה העולם בבכיה כי כן דרך התינוק בבכה לאויר העולם שהוא בוכה כך יציאתו מן העולם יהיה ג"כ בבכיה וזה סימן רע לו כדאמרינן מה מתוך שתוק סימן יפה לו מתוך בכיה סימן רע לו כו' וק"ל נ"ל: ל הרא"ם פי' כי דרך שלשון נשים

רש"י

לברוה ל לסיום מתפזרין לכל צד: (כ) המארה. חסרון כמו (ויקרא יג נא) צרעת ממארת: המהומה. שגעון

וּבְכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ וִיבָרְכִנָּךְ בְּאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ: ט יְקִימִנָּךְ יְיָ לֵהּ לְעַם קַדִּישׁ כְּמָא דִּי קַיֵּים לָךְ אֲרֵי תִּטַּר יָת פִּקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהָךְ וּתְהָךְ בְּאָרְחָן דְּתַקְּנָן קֳדָמוֹהִי: י וְיֶחֱזוֹן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא אֲרֵי שְׁמָא דַּייָ אִתְקְרֵי עֲלָךְ וְיִדְחֲלוּן מִנָּךְ: יא וְיוֹתְרִנָּךְ יְיָ לְטָבָא בִּוְלָדָא דִּמְעָךְ וּבִוְלָדָא דִּבְעִירָךְ וּבְאִבָּא דְּאַרְעָךְ עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ: יב יִפְתַּח יְיָ לָךְ יָת אוֹצְרֵהּ טָבָא יָת שְׁמַיָּא לְמִתַּן מְטַר אַרְעָךְ בְּעִדָּנֵהּ וּלְבָרָכָא יָת כָּל עוֹבָדֵי יְדָךְ וְתוֹזִיף לְעַמְמִין סַגִּיאִין וְאַתְּ לָא תְזוּף: יג וְיִתְּנִנָּךְ יְיָ לְתַקִּיף וְלָא לַחֲלָשׁ וּתְהֵי בְּרַם לְעֵלָּא וְלָא תְהֵי לְתַחְתָּא אֲרֵי תְקַבֵּל לְפִקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהָךְ דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין לְמִטַּר וּלְמֶעְבַּד: יד וְלָא תִסְטוּן מִכָּל פִּתְגָמַיָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין יַמִּינָא וּשְׂמָאלָא לִמְהָךְ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא לְמִפְלְחְהוֹן: טו וִיהֵי אִם לָא תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין וְיֵיתוֹן עֲלָךְ כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין וְיַדְבְּקֻנָּךְ: טז לִיט אַתְּ בְּקַרְתָּא וְלִיט אַתְּ בְּחַקְלָא: יז לִיט סַלָּךְ וְאַצְוָתָךְ: יח לִיט וַלְדָּא דִּמְעָךְ וְאִבָּא דְּאַרְעָךְ בַּקְרֵי תוֹרָיךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ: יט לִיט אַתְּ בְּמֵעֲלָךְ וְלִיט אַתְּ בְּמִפְּקָךְ: כ יְגָרֵי יְיָ בָּךְ יָת מְאֵרְתָּא וְיָת שִׁגּוּשְׁיָא וְיָת מְזוּפִיתָא בְּכָל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ דִּי תַעְבֵּד עַד דְּתִשְׁתֵּצֵי וְעַד דְּתֵיבַד בִּפְרִיעַ מִן

התורה והמצוה

באומנות ובסחורה. שקודם כתיב (ש"א יג ט) וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל, וכפי שמנעו הפלשתים את ישראל מהרושת הברזל ג"כ מנעם מהאומנות אחרות לבל יתעשרו ויובילו סחורה מארצם לארצות אחרות. ואח"כ כתיב (שמואל ב א כד) המלבישכם שני עם עדנים המעלה עדי זהב על לבושכן שבימיו התחילו לעסוק באומנות ולסחור בארץ והעשירו הרבה וכן בימי דוד וביותר בימי שלמה שהלך אניות למרחקים ויתן את הכסף כאבנים בירושלים (מלכים א י כז) ולפי שע"י המסחר יוכלו להגפן על פני כל הארץ. ועז"א וברכך בארץ אשר ה' אלהיך נותן לך. שמכלל הן אתה שומע לאו שאם יתישבו בארצות אחרות לא תחול עליהם הברכה ובהפך תחול עליהם קללה כמו שקרה לאלימלך בשדה מואב:

(פ י) יקימך וגו' וראו כל עמי הארץ וגו' נתקיים ביותר בימי שלמה: עד כאן סעיף הב' שנמשך עד ימי אחז:

(יא יב יג יד) והותרך ה' לטובה וגו' בכאן מתחיל סעיף הג' מהברכות שהתחילו בימי חזקיה כאשר בהעתם גלו עשרת השבטים. וע"י שהרבו לפשוע בימי אחז אביו היה גם שבט יהודה ברעה גדולה, וחזקיה השיב אותם לדרכי ה' ונתעשר הוא וכל ישראל בעושר רב בכסף וזהב צאן ובקר ותבואות כמבואר בד"ה (סימן לב) באריכות ונמשך עד סוף מלכות יאשיהו. ובימי בניו התחיל הגלות. והתחיל הברכות בזה"ה אם שמוע תשמע והיה בכי תשמע אל מצות ה' אלהיך וגו' לחזק את הדבר כי רק אם יקיימו כל המצות ולא יסורו ימין ושמאל אז יחולו עליהם הברכות:

תורה אור

ראינו להקדים דברים שיהיו הקדמה כוללת להתוכחות וז"ל הגאון בעל התורה והמצוה בספר ארץ חמדה (עודנו בכ"י) על ההנהגה הזאת אחשוב כי גם בענין העונשים יהיה חילוק לפ"ז בין העובדים מאהבה ובין העובדים מיראה, וזה, כי העונשים הבאים מאת הבורא הם על שני פנים. א' יסורין הבאים בעבור החטא העבר ולמרק את החטא שכבר עשהו, ויסורים אלו טובים מאד, כי הם סמים מרפאים חלאת החטא, אשר הרבה חלי ומכה טריה בקדושת הנפש. וע"י היסורין יעלה ארוכה לה לרפאותה ולהשיבה אל איתנה כבראשונה. והמאהב שמחה. ישמח בהם השלם כאשר ישמח החולה בסמים מרים, הבאים למזג כחות גופו על קו הבריאות, אמנם יש יסורין אחרים הבאים על האדם לא בעבור פרעון החוב רק להתרות בו על להבא, שלא יחטא או להזהירו שישוב בתשובה. יסורין אלה רעים מאד כי לו היה ממהר לשוב היה בידו לדחות היסורין מעליו ולחנם הוסר במכת אכזריות, וה"ז כמי שנתחייב מס המלך ושולחים אליו נוגשים בל אנשי חיל שיאכילום וישקם עד ישלם החוב, הנה מה שמוציא הוצאות להאכילם ולהשקותם, הוא לחנם, כי בזה לא יפטר מן החוב ואם ימהר לשלם המס יסורו הנוגשים אבל מה שמוציא לשלם המס ישמח בו מאד, כי בזה נפטר

רֹעַ מַעֲלָלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי׃ כא יַדְבֵּק יְהוָה בְּךָ אֶת־הַדָּבֶר עַד כַּלֹּתוֹ אֹתְךָ מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ כב יַכְּכָה יְהוָה בַּשַּׁחֶפֶת וּבַקַּדַּחַת וּבַדַּלֶּקֶת וּבַחַרְחֻר וּבַחֶרֶב וּבַשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן וּרְדָפוּךָ עַד אָבְדֶךָ׃ כג וְהָיוּ שָׁמֶיךָ אֲשֶׁר עַל־רֹאשְׁךָ נְחֹשֶׁת וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר־תַּחְתֶּיךָ בַּרְזֶל׃ כד יִתֵּן יְהוָה אֶת־מְטַר אַרְצְךָ אָבָק וְעָפָר מִן־הַשָּׁמַיִם יֵרֵד עָלֶיךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ׃ כה יִתֶּנְךָ יְהוָה ׀ נִגָּף לִפְנֵי אֹיְבֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד תֵּצֵא אֵלָיו וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים תָּנוּס לְפָנָיו וְהָיִיתָ לְזַעֲוָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ׃ כו וְהָיְתָה נִבְלָתְךָ לְמַאֲכָל לְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְאֵין מַחֲרִיד׃ כז יַכְּכָה יְהוָה בִּשְׁחִין מִצְרַיִם וּבַעְפֹלִים וּבַגָּרָב וּבֶחָרֶס אֲשֶׁר לֹא־תוּכַל לְהֵרָפֵא׃ כח יַכְּכָה יְהוָה בְּשִׁגָּעוֹן וּבְעִוָּרוֹן וּבְתִמְהוֹן לֵבָב׃ כט וְהָיִיתָ מְמַשֵּׁשׁ בַּצָּהֳרַיִם כַּאֲשֶׁר יְמַשֵּׁשׁ הָעִוֵּר בָּאֲפֵלָה וְלֹא תַצְלִיחַ אֶת־דְּרָכֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ עָשׁוּק וְגָזוּל כָּל־הַיָּמִים וְאֵין מוֹשִׁיעַ׃ ל אִשָּׁה תְאָרֵשׂ וְאִישׁ אַחֵר יִשְׁגָּלֶנָּה בַּיִת תִּבְנֶה וְלֹא־תֵשֵׁב

ס ובטחרים קרי ס ישכבנה קרי

בעל הטורים

ממך וסמיך ליה והותירך ה'. לומר בזכות התפלין יותיר ימין דכתיב (ישעיה לח) אדני עליהם יחיו: (כב) יככה ה'. ד' פעמים כתיב בתוכחות יככה ה' כנגד ד' גליות. ויש בזה הפסוק ז' ענינים. בשחפת. ובקדחת. ובדלקת. ובחרחור. ובחרב. ובשדפון. ובירקון. כנגד ז' תועבות בלבו (משלי כו): (כה) נגף ג' במס'. דין ואידך (שופטים כ) אך נגוף נגף הוא לפנינו (ש"ב י) וירא ארם כי נגף לפני ישראל. אם שמוע תשמעו ינגפו לפניכם כדכתיב וירא ארם וגו' ואם לא תשמעו יתנך ה' נגף: (כח) בשגעון ב'. דין ואידך (מ"ב ט) והוא בשגעון ינהג כלומר לא די שיככה אלא שכל מנהגך יהיה בשגעון:

רש"י

קול בהלה: (כב) בשחפת. שבשרו נשחף ונפוח: ובקדחת. לשון (דברים לב כב) כי אש קדחה באפי והוא אש של חולים מללוו"י בלעז (פיעבערהיצלע) שהיא חמה מאד: ובדלקת. חמה יותר מקדחת ומיני חלאים הם: ובחרחר. חולי המחממו תוך הגוף וצמא תמיד למים ובלעז אשטרימנ"ט (ברענד) לשון (איוב ל ל) ועצמי חרה מני חרב (ירמיה ו) נחר מפוח מאש: ובחרב. יביא עליך ם גייסות: שדפון וירקון. מכות תבואה נ שבשדות: שדפון. רוח קדים שלדפו"ס בלעז (זאנגענפערבראנגע): ירקון. יובש ופני התבואה מכסיפין ונהפכין לירקון קמ"א בלעז (געלב): עד אבדך. תרגום עד דתיבד ס כלומר עד אבוד אותך שתכלה מאליך: (כג) והיו שמיך אשר על ראשך

שפתי חכמים

שבעה במקום ריבוי כגון עד עקרה ילדה שבעה כו': מ ק"ל דהא ע"כ מנה מיני חלאים וחרב מה חולה היא ומתרץ דקללה בפני עצמו הוא שיבואו עליך גייסות. א"נ דק"ל שאין החרב מכה מעצמו: נ ג"כ קשה לו כמו כן ומפרש דמכת תבואה הן ועד כאן מנה מכות של גוף וכאן מונה מכות תבואה: ס דלפי פשוטו משמע ורדפך הקדוש ברוך הוא עד שתאבד ממנו וימלאך אחר וזה אינו דאם יאבד מהקדוש ברוך הוא מי מלאכו ויצילנו מידו ולכן מביא התרגום עד דתיבד שהוא לשון כליון מן העולם וקשה לרש"י וא"כ כלימויים נ"ל לא ה"ל לומר אלא עד אבוד וע"ז פי' כלומר עד אבוד אותך פי' דאי לא נאמר הכנוי ה"א מלת אבד הוא מקור כמו אבד תאבדון ופי' עד שתאבד אתה דבר מה ויהיה כפרת תעתך לכן הוסיף כ"ף הכנוי כדי שישוב מלת אבד עליו כלומר עד אבוד אותך ומ"מ פירש כתרגומו שתכלה מאליך ודוק היטב. ובזה יתורץ מה שכתב רא"ם ולא ידעתי איך יתיישב מה שכתוב תחלה עד דתיבד וסיים בו עד אבוד אותך דמשמע שזה פירושו עד דתיבד וכתב אחר זה שתכלה מאליך וזה אינו אלא לפי המתרגם

נחשת

קדם בישות עובדיך דשבקתא דחלתי: כא ידבק יי בך ית מותא עד דישצי
יתך מעל ארעא די את עליל לתמן למירתה: כב ימחנך יי בשחפתא ובקדחתא
ובדלקתא ובהרחורא ובחרבא ובשדפונא ובירקונא וירדפנך עד דתיבד:
כג ויהון שמיך די עלוי רישך חסינין כנחשא מלאחתא מטרא וארעא די תחותך
תקיפא כפרזלא מלמעבד פירין: כד יתן יי ית מטר ארעך אבקא ועפרא מן
שמיא יחות עלך עד דתשתצי: כה יתננך יי תביר קדם סנאך בארחא חדא
תפוק לותה ובשבעא ארחן תערוק מקדמוהי ותהי לזיע לכל מלכות ארעא:
כו ותהי נבלתך משגרא למיכל לכל עופא דשמיא ולבעירא דארעא ולית
דמניד: כז ימחנך יי בשחנא דמצרים ובטחורין ובגרבא ובחרס דיביש די לא
תכול לאתסאה: כח ימחנך יי בטפשותא ובסמיותא ובשעממות לבא: כט ותהי
ממשש בטהרא כמא דימשש עוירא בקבלא ולא תצלח ית ארחתיך ותהי
ברם עשיק ואניס כל יומיא ולית דפריק: ל אתתא תירוס וגבר אחרן ישכבנה

רש"י

נחשת. קללות הללו משה מפי עצמו אמרן ע ושבאר סיני מפי הקדוש ברוך הוא אמרן כמשמעו וכן נאמר (ויקרא כו כז) ואם לא תשמעו לי פ והלכו עמי בקרי וכאן הוא אומר לקול ה' אלהיך. ידבק ה' בך יככה ה' הקל משה בקללותיו לאמרן בלשון יחיד וגם כן בקללה זו הקל שבראשונות הוא אומר (שם) את שמיכם כברזל וארצכם כנחושה שלא יהיו השמים מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ומתוך כך יהא חורב בעולם והארץ תהא מזעת כדרך שהנחשת מזיע והיא מרקבת פירותיה וכאן הוא אומר שמיך נחשת וארצך ברזל שיהיו השמים מזיעין אעפ"י שלא יריקו מטר מ"מ לא יהיה חורב של אבדון בעולם והארץ לא תהיה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע ואין הפירות מרקיבין ומכל מקום קללה היא צ בין שהיא כנחשת בין שהיא כברזל לא תוציא פירות וכן השמים לא יריקו מטר: (כד) מטר ארצך אבק ועפר. (תענית ג) זיקא דבתר מטרא ק מטר יורד ולא כל צרכו ואין בו כדי להרבין ר את העפר והרוח באה ומעלה את האבק ומכסה את עשב הזרעים שהן לחים מן המים ונדבק בהם ונעשה טיט ומתיבש ומרקיבין: (כה) לזעוה. לאימה ולזיע שיזועו כל שומעי מכותיך ממך ויאמרו אוי לנו שלא יבוא עלינו כדרך שבא על אלו: (כז) בשחין מצרים. רע היה מאד ש לח מבפנים ויבש מבחוץ כדאיתא בבכורות (דף מא): גרב. שחין לח: חרס. שחין יבש ת כחרס: (כח) ובתמהון לבב. אוטם הלב אשטורדי"שון בלעז (בעטייבונג): (כט) ממשש. בכל מעשיך יהיה א ערער: (ל) ישגלנה. לשון שגל ופלגש ב והכתוב כנאו לשבח ג ישכבנה (מגלה כה) ותקון

שפתי חכמים

עכ"ל: ע ה"פ משה ביקש מהקב"ה שיתן לו רשות לקללם כמו ונתן לו הקב"ה רשות וא"כ הכל אתי שפיר הא דאמרינן אפילו אות אחת לא תיאמר מעצמו ר"ל בלי רשות הקב"ה והא דפי' מפי עצמו אמרן ר"ל שהוא היה מבקש מהקב"ה והתוספות כתבו בפרק בני העיר משה מפי עצמו אמרן וברוח הקודש ע"ש: פ ואם משה אמרן לא שייך למימר תשמעו לי וגו': צ רצונו בזה שלא תקשי הרי הוא רוצה לקללם ומאי קללה בזה והיינו שמיך אשר על ראשך נחשת: ק וזהו לשון קללה ולשונו של רש"י נראה איך שייך לומר שהמטר יהיה אבק ועפר שני דברים הם ובני הספרים נמצא אחד א"א נ"פ זיקא דבתר כו': ר להרבין הוא מלשון רובץ תחת משאו: ש דאל"כ למה אמר בשחין מצרים הל"ל סתם שחין: ת פירוש מדכתיב ובחרס הוי גרב לח וע"ל כצרעת אמור: א דא"ל כמו לא תעשוק את רעך שפירש כובש שכר שכיר שאינו מענין הפרשה וגזלה כבר אמור ל"פ מענין ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו: ב פי' אשה פלגש כלומר אשה מאורסה ואיש אחר יקחנה לו לפלגש: ג פי' הל"ל ישכבנה אלא שכינוי זה ישגלנה לגנות כלומר שלא ישכב אותה כדרך זמה אלא שיקח אותה לפילגש:

תורה אור

מספר מן הכתוב. והנה נבוא יסורים על האדם ורוצה להכיר מאיזה מין הם אם נפרעין העבר או נכחזירו בתשובה. הכוונה בזה היא מדרך העולם. מלך שמרדה עליו מדינה והוא רוצה לכבשה ולהחזירה בתשובה פרעתם אזי כל עוד שהמלך רחמן יותר כן שולח עליהם שר צבא יותר אכזרי, כי אם ישלח עליהם שר רחמן ולא באכזריות המה ילחם בם, אלא כן יארכו ימי מרידתם, וכן יוסיפו חטא על פשע עד שיגדל אח"כ עונשם מאוד. אבל אחר שנכבשה המדינה ושבו להביא צואריהם תחת עול המלך ושולח שר צבא ליסר את המורדים בעבור העבר אז אם המלך רחמן שולח עליהם שר רחמן דאתרי שהמרד כבר חלף עבר, אע"פ שמוכרח להעניש על העבר, כי כן הדת והמשפט, מ"מ אם השר יתנהג עמם ברחמים וימחל לקנסם מם המלך עמו ע בכך כי אינו חפץ ברעתם, וכן הענין פה היסורים הבאים לשהחזירו בתשובה באים ע"י ניר

בו כרם תטע ולא תחללנו: לא שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו חמרך גזול מלפניך ולא ישוב לך צאנך נתנות לאיביך ואין לך מושיע: לב בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכלות אליהם כל־היום ואין לאל ידך: לג פרי אדמתך וכל־יגיעך יאכל עם אשר לא־ידעת והיית רק עשוק ורצוץ כל־הימים: לד והיית משגע ממראה עיניך אשר תראה: לה יככה יהוה בשחין רע על־הברכים ועל־השקים אשר לא־תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך: לו יולך יהוה אתך ואת־מלכך אשר תקים עליך אל־גוי אשר לא־ידעת אתה ואבתיך ועבדת שם אלהים אחרים עץ ואבן: לז והיית לשמה למשל ולשנינה בכל העמים אשר־ינהגך יהוה שמה: לח זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף כי יחסלנו הארבה: לט כרמים תטע ועבדת ויין לא־תשתה ולא תאגר כי תאכלנו התלעת: מ זיתים יהיו לך בכל־גבולך ושמן לא תסוך כי ישל זיתך: מא בנים ובנות תוליד ולא־יהיו לך כי ילכו בשבי: מב כל־עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל: מג הגר אשר בקרבך

בעל הטורים

(לה) קדקדך יולך ה' אותך ואת מלכך רמז לקדקד יהויקים שלא ניתן לקבורה: (מ) זיתים יהיו לך בכל גבולך. זה הפסוק מתחיל ומסיים בזית לומר שאין הזית מתקבל באילן אחר (רק מתחלה ועד סוף הם זית עליו וכן ישראל תמיד שמם עליהם) וזהו בניך כשתילי זיתים שלא יתערבו באחרים. לכך סמך לו בנים ובנות תוליד: (מב) יירש הצלצל וסמיך ליה הגר אשר בקרבך רמז לגר יעלה

שפתי חכמים

ד כבר פירשתיו בפרשת ויצא: ה פי' במ"א קרא ארבה חסיל ולמה אלא על שם כך שהוא מכלה הכל: ו ולא הספיק לומר לשון נשירה מפני שהוא פועל יוצא לאחר וחסר הפעול שהם הפירות ולכן אמר ישיר פירותיו כמו ונשל הברזל שהוא ג"כ פועל יוצא ופי' שישיל הברזל חתיכה מן העץ המבקע והיא הלכה והרגתו. רא"ם: ז דהכי נקרא צלצל שהוא מלשון צלצל ותרועה כלומר באין הרבה ביחד ובאין בקול ומהומה:

רש"י

סופרים ד הוא זה: תחללנו. בשנה הרביעית לאכול פריו: (לב) וכלות אליהם. מצפות עליהם שישובו ואינם שבים. כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים: (לז) לשמה. אשטורדישו"ן (גור בעטייבונג) כל הרואה אותך ישום עליך: למשל. כשתבא מכה רעה על אדם יאמרו זו דומה למכת פלוני: ולשנינה. לשון ושננתם (לעיל ו) ידברו בך וכן תרגומו ולשועי לשון ספור ואשתעי: (לח) יחסלנו. יכלנו ועל שם כך נקרא ה חסיל שמכלה את הכל: (מ) כי ישל. ישיר פירותיו לשון (לעיל יט ה) ו ונשל הברזל: (מב) יירש הצלצל. יעשנו הארבה רש מן הפרי: יירש. יעני: צלצל. ז מין ארבה. ואי אפשר לפרש יירש לשון ירושה

תורה אור

אכזרי ובחמה עזה לו לנו קו לקו וזה ממדת הרחמים כדי שימהר לשוב מרעתו, ולא יוסיף פשע על פשע,

אגב

בֵּיתָא תִבְנֵי וְלָא תֵתֵּב בֵּהּ כַּרְמָא תִצּוּב וְלָא תְחַלְּנֵהּ: לא תּוֹרָךְ יְהֵי נְכֵס לְעֵינָךְ
וְלָא תֵיכוּל מִנֵּהּ חֲמָרָךְ יְהֵי אָנֵס מִקֳּדָמָךְ וְלָא יְתוּב לָךְ עָנָךְ מְסִירִין לְבַעֲלֵי
דְבָבָךְ וְלֵית לָךְ פָּרִיק: לב בְּנָךְ וּבְנָתָךְ מְסִירִין לְעַמָּא אָחֳרָן וְעֵינָךְ חָזְיָן וִיסוּפָן
בְּגַלַּלְהוֹן כָּל יוֹמָא וְלֵית חֵילָא בִּידָךְ: לג אִבָּא דְאַרְעָךְ וְכָל לֵאוּתָךְ יֵיכוּל עַמָּא דִּי
לָא יְדַעְתְּ וּתְהֵי לְחוֹד עֲשִׁיק וְרָעִיעַ כָּל יוֹמַיָּא: לד וּתְהֵי מְשַׁתַּטֵּי מֵחֵזוּ עֵינָךְ דִּי
תְהֵי חָזֵי: לה יִמְחִנָּךְ יְיָ בְּשִׁחְנָא בִישָׁא עַל רְכֻבַּיָּא וְעַל שָׁקַיָּא דִּי לָא תִכּוּל
לְאִתַּסָּאָה מִפַּרְסַת רַגְלָךְ וְעַד מוֹחָךְ: לו יַגְלֵי יְיָ יָתָךְ וְיָת מַלְכָּךְ דִּי תְקִים עֲלָךְ
לְעַם דִּי לָא יְדַעְתְּ אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ וְתִפְלַח תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא אָעָא
וְאַבְנָא: לז וּתְהֵי לְצָדוּ לְמַתַל וּלְשׁוֹעֵי בְּכֹל עַמְמַיָּא דִּי יְדַבְּרִנָּךְ יְיָ לְתַמָּן: לח בַּר
זְרַע סַגִּי תַּפֵּק לַחֲקְלָא וּזְעֵר תִּכְנוֹשׁ אֲרֵי יְחַסְלִנֵּהּ גּוֹבָא: לט כַּרְמִין תִּצּוּב וְתִפְלַח
וְחַמְרָא לָא תִשְׁתֵּי וְלָא תִכְנוֹשׁ אֲרֵי תֵיכְלִנֵּהּ תּוֹלַעְתָּא: מ זֵיתִין יְהוֹן לָךְ בְּכָל
תְּחוּמָךְ וּמִשְׁחָא לָא תְסוּךְ אֲרֵי יִתְרוֹן זֵיתָךְ: מא בְּנִין וּבְנָן תּוֹלִיד וְלָא יְהוֹן לָךְ
אֲרֵי יְהָכוּן בְּשִׁבְיָא: מב כָּל אִילָנָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ יְחַסְנִנֵּהּ סַקָּאָה: מג תּוֹתַב עָרֵל

תורה אור

אבל יסורים הבאים למרק החטא העבר באים ע"י ציר מלא רחמים, ובאמת כי אל רחום וחנון הוא ומרבה לסלוח. וזה נראה ההבדל בין קללות שבתו"כ ובין קללות שבמ"ת שהקללות שבמ"ת הם קלים מהקללות שבתו"כ כמ"ש במד' משל לאדם שכעס על בנו ונשבע לזרוק בו אבן שוקל מאה לטרין מה עשה חלקו לחלקים קטנים וזרק בו אחת אחת כדי שלא יוזק, וכן משה ע"ה חלק את הקללות לנ"ט כדי שלא יגועו תחת ידי העונשים התכופים זל"ז והוא כי הקללות שבתו"כ כולם באים להחזירו בתשובה כמ"ש ואם באלה לא תשמעו וכו' ויספתי ליסרה אתכם. מבואר שבא לכופם על התשובה, ולזה בא באכזריות ותכופים אחת על חברתה כדי שלא יארכו ימי מרידתם אבל קללות שבמ"ת באים למרק חטא הקדום כמ"ש תחת אשר לא עבדת וכו' וכן כל הפרשה הוא עד"ז לזה נאמרו ע"י משה רועה רחמן שחלק אותם לגזרים כדי שיוכלו שאתם:

והנ"ל עוד הקדמה להנ"ל שפ"י משל מחולי הגוף שיש מיני חליים שכשיתדבקו באדם לא יחיה בהם. והסכרה לרפאותם בסמים. ויש סמים שאינם ארסיים אבל תועלתם לא רב ויש שהם ארסיים אבל יועילו הרבה כל אחד למין חולי ידוע. ומדרך הרופאים לרפאות בתחלה בסמים בלתי ארסיים ואם לא יועילו יכנו בסמים אחרים איזה פעמים ואם לא יועיל יכנו עוד להחליף הסמים גם יוסיפו בכמותם אולי בהתחלפות הסמים וריבוי השעור יועילו לרפאותו וכן יעשו איזה פעמים אבל אם כל זה לא יועיל יתחילו לרפאות בסמים הארסיים וכל שהזיקו מועטת יקדימו. ולמה לא יתחילו בהארסיים? א) כי בהתחלה לא יועילו כ"כ. ב) אף שתועלתם רב לרפאות המחלה המסוגלת לה אבל יזיקו להאדם בענינים אחרים והאדם שצריך לתוכו מהסמים הארסיים אף ע"י רופא מומחה הוא עלול לכל פגע ונגע. אף כי בעבור שנהגו ע"י רופא מומחה לא ימות ע"י למחלה אחרת שתהיה בתקפה. אבל לעמתו אחרי שהמחלה שהתהוה ע"י סמים הארסיים תהיה בלתי בעצם תקפה. יוכל להתדבק אל גוף החולה מחלות שונות, שזה עוד כלל ברפואה אשר החולה שיש לו מחלה אחת בעצם תקפה לא תניח למחלה אחרת להדבק בו. אבל אם אין מחלתו בעוז והוקף אין בכחה לדחות מהחולה חליים אחרים שלא יתדבקו בגופו. ומ"כ הוא עלול לקבל עוד חליים. וכן הוא בענין חולי הנפש כי יש עונות ופשעים שהנפש לא תחיה בהם רק הכרה הכרת הנפש כ"ז שעונה בה. והעון לא יסור מהנפש רק ע"י תשובה והמביאים לתשובה המה היסורין המכריחין אותו לשוב ויש יסורין שהם ארסיים היינו שאף שע"י יבוא לשוב מהעבירות שבידו אבל יולדו עי"ז מחלות אחרות אל הנפש. והם שכנו חז"ל בשם יסורים שאינם של אהבה שיש בהם בטול תורה. ויש שאינם ארסיים ולא יזיקו אל הנפש בענינים אחרים והם הנקראים יסורים של אהבה מפני שאין בהם בטול תורה. ועתה נבאר איך היה הדבר בפועל. הנה כשם שבחולה הגוף יש שלשה מיני חליים מסוכנים מחלה במות במרה השחורה שהוא הדם ובמרה לבנה. כן יש בענין הנפש מחלה במות הוא מי שיש בו דעות נפסדות וכדומם עון ע"ז במרה השחורה הוא ש"ד ובמרה הלבנה הוא ג"ע, ובימי בית ראשון היה חטאם בשלשה אלה ודומים להם, כמ"ש בתו"כ (סי' כו טו) ואם בחקותי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם וגו' להפרכם את בריתי (כא) ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמוע לי (ל) והשמדתי את במותיכם והכרתי את חמניכם וגו' על פגרי גלוליכם שמובן מזה שעבדו ע"ז (ת) במעלם

יַעֲלֶה עָלֶיךָ מַעְלָה מָּעְלָה וְאַתָּה תֵרֵד מַטָּה מָּטָּה׃ מד הוּא
יַלְוְךָ וְאַתָּה לֹא תַלְוֶנּוּ הוּא יִהְיֶה לְרֹאשׁ וְאַתָּה תִּהְיֶה לְזָנָב׃
מה וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וּרְדָפוּךָ וְהִשִּׂיגוּךָ עַד
הִשָּׁמְדָךְ כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו
וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר צִוָּךְ׃ מו וְהָיוּ בְךָ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת וּבְזַרְעֲךָ עַד־
עוֹלָם׃ מז תַּחַת אֲשֶׁר לֹא־עָבַדְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב מֵרֹב כֹּל׃ מח וְעָבַדְתָּ אֶת־אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר
יְשַׁלְּחֶנּוּ יְהוָה בָּךְ בְּרָעָב וּבְצָמָא וּבְעֵירֹם וּבְחֹסֶר כֹּל וְנָתַן
עֹל בַּרְזֶל עַל־צַוָּארֶךָ עַד הִשְׁמִידוֹ אֹתָךְ׃ מט יִשָּׂא יְהוָה
עָלֶיךָ גּוֹי מֵרָחֹק מִקְצֵה הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר יִדְאֶה הַנָּשֶׁר גּוֹי
אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע לְשֹׁנוֹ׃ נ גּוֹי עַז פָּנִים אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים
לְזָקֵן וְנַעַר לֹא יָחֹן׃ נא וְאָכַל פְּרִי בְהֶמְתְּךָ וּפְרִי־אַדְמָתְךָ
עַד הִשָּׁמְדָךְ אֲשֶׁר לֹא־יַשְׁאִיר לְךָ דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר שְׁגַר
אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַד הַאֲבִידוֹ אֹתָךְ׃ נב וְהֵצַר לְךָ
בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ עַד רֶדֶת חֹמֹתֶיךָ הַגְּבֹהֹת וְהַבְּצֻרוֹת אֲשֶׁר
אַתָּה בֹּטֵחַ בָּהֵן בְּכָל־אַרְצֶךָ וְהֵצַר לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ בְּכָל־
אַרְצְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ נג וְאָכַלְתָּ פְרִי־בִטְנְךָ
בְּשַׂר בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּמָצוֹר
וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר־יָצִיק לְךָ אֹיְבֶךָ׃ נד הָאִישׁ הָרַךְ בְּךָ וְהֶעָנֹג
מְאֹד תֵּרַע עֵינוֹ בְאָחִיו וּבְאֵשֶׁת חֵיקוֹ וּבְיֶתֶר בָּנָיו אֲשֶׁר
יוֹתִיר׃ נה מִתֵּת ׀ לְאַחַד מֵהֶם מִבְּשַׂר בָּנָיו אֲשֶׁר יֹאכֵל
מִבְּלִי הִשְׁאִיר־לוֹ כֹּל בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ
בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ׃ נו הָרַכָּה בְךָ וְהָעֲנֻגָּה אֲשֶׁר לֹא־נִסְּתָה כַף־
רַגְלָהּ הַצֵּג עַל־הָאָרֶץ מֵהִתְעַנֵּג וּמֵרֹךְ תֵּרַע עֵינָהּ בְּאִישׁ
חֵיקָהּ וּבִבְנָהּ וּבְבִתָּהּ׃ נז וּבְשִׁלְיָתָהּ הַיּוֹצֵת ׀ מִבֵּין רַגְלֶיהָ

די בינך יהי סליק עיל מנך לעלא לעלא ואת תהי נחית לתחתא לתחתא: (מד) הוא יוזפנך ואת לא תוזפניה הוא יהי לתקיף ואת תהי לחלש: (מה) וייתון עלך כל לוטיא האלין וירדפנך וידבקנך עד דתשתיצי ארי לא קבלתא למימרא דיי אלהך למטר פקודוהי וקימוהי די פקדך: (מו) ויהון בך לאת ולמופת ובבנך עד עלם: (מז) חלף די לא פלחתא קדם יי אלהך בחדוא ובשפירות לבא מסגי כלא: (מח) ותפלח ית בעלי דבבך די יגרינה יי בך בכפנא ובצחותא ובערטלתא ובחסירות כלא ויתן ניר דפרזלא על צוארך עד די ישצי יתך: (מט) ייתי יי עלך עם מרחיק מסיפי ארעא כמא די ישתדי נשרא עמא די לא תשמע לישניה: (נ) עם תקיף אפין די לא יסב אפין לסבא ועל ינקא לא מרחם: (נא) וייכול ולדא דבעירך ואבא דארעך עד דתשתיצי די לא ישאר לך עבורא חמרא ומשחא בקרי תוריך ועדרי ענך עד דיובד יתך: (נב) ויעק לך בכל קרויך עד דיכבש שוריך רמיא וכריכיא די את רחיץ לאשתזבא בהון בכל ארעך ויעק לך בכל קרויך בכל ארעך די יהב יי אלהך לך: (נג) ותיכול ולדא דמעך בשר בניך ובנתיך די יהב לך יי אלהך בצירא ובעקתא דיעיק לך סנאך: (נד) גברא דרכיך בך ודמפנק לחדא תבאש עיניה באחוהי ובאתת קימיה ובשאר בנוהי די ישאר: (נה) מלמתן לחד מנהון מבשר בנוהי די ייכול מדלא אשתאר ליה כלא בצירא ובעקתא די יעיק לך סנאך בכל קרויך: (נו) דרכיכא בך ודמפנקא די לא נסיאת פרסת רגלה לאחתא על ארעא מאתפנק וממרכיכו תבאש עינה בגבר קימה ובברה ובברתה: (נז) ובזעיר בנהא דיפקון מנה ובבנהא די תליד

בעל הטורים

אחיך ושבר לגר: (מג) מטה מטה בגי' גיהנם: (מט) ידאה הנשר בגי' עברה. כדאי' בסוכה (דף נא) דהיינו אלכסנדרוס

רש"י

שאם כן היה לו לכתוב ח יירש ולא לשון הורשה וגרושין שאם כן היה לו לכתוב יוריש: (מז) מרב כל. בעוד שהיה לך ט כל טוב: (מט) כאשר ידאה הנשר. פתאום י ודרך מגלחת ויקלו סוסיו: לא תשמע לשונו. לא תכיר לשונו וכן (בראשית מא טו) תשמע חלום לפתור אותו וכן (שם מב כג) כי שומע יוסף אינטינדר"י בלעז (פערשטעהען): (נב) עד רדת חומתיך. לשון רדוי ב וכבוש: (נג) ואכלת פרי בטנך בשר בניך וגו' במצור. מחמת שיהיו צרין על העיר ל ויהיה שם מצוק מ עקת רעבון: (נד) הרך בך והענג. הוא הרך הוא הענג לשון פנוק ומתענג ומרך מוכיח עליהם ששניהם אחד אע"פ שהוא מפונק ודעתו קצה בדבר מאוס יתאכזר על לרעבונו בשר בניו ובנותיו עד כי תרע עינו בבניו הנותרים מתת לאחד מהם מבשר בניו אשר יאכל. ד"א הרך בך. הרחמני ורך הלבב מרוב רעבתנות יתאכזרו ולא יתנו מבשר בניהם השחוטים לבניהם הנותרים: (נו) תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה. הגדולים: (נז) ובשליתה. בניה הקטנים בכלן

תהא

שפתי חכמים

ח בהיר"ק תחת היו"ד ראשונה: ט עשה מ"ם מרוב כמו בי"ת כמו מ"ם משיני בא כאילו אמר ברוב כל שפירושו בעוד רוב כל כלומר בעוד שהיה לך כל טוב: י ק"ל וכי לא יכול לבא הנשר מרחוק ל"פ פתאום כו' כלומר כאשר ידאה הנשר וזהו ענין בפ"ע ולא קאי אגוי מרחוק וגו' דסמיך ליה אלא קאי ארישא דקרא ישא ה' עליך גוי פתאום כאשר ידאה כו': כ ויתכן בי"ת מן חומותיך שהיה ליה לכתוב עד רדת בחומותיך כמו וירדו כדגת הים דהכי אין לשון ירידה נופל אלא מדבר הגבוה לנמוך והחומות כבר הם עומדים בנמוך על הארץ ומש"ה פי' אותו הרב מלשון רדוי וכבוש ואף שרדת ממשקל שבת י"ל דס"ל שהוא ממלות הזרות שבאים הרבה בתורה ואף שכתוב והורד המשכן יורידו המשכן שגם המשכן היה עומד על הארץ שאני מלת רדת שהוא פועל עומד בעצמו לאפוקי יורידו והורד פועל יוצא לשני: ל פירוש אין המצור מורה על הרעבון שבעבורו יאכלו בשר בניהם רק המצור מחייב שיהיה שם מצוק שהוא עקת רעבון שבעבורו יאכלו בשר בניהם וי"ו של ובמצוק נוסף כוי"ו של ואיה וענה: מ פי' עינו יהיה צר מליתן להם וגמי תרע עינו באותן הנזכרים בקרא באחיו ובאשת חיקו אבל לא שתהיה עינו רעה בעצמו כלומר שתהא עינו רעה כי באחיו

תורה אור

אשר מעלו בי (מד) יען וביען במשפטי מאסו אף שהשכל מחייבם רק בשביל שהם מצות ה' מאסו בהם:

ואם

ובבניה אשר תלד כי־תאכלם בחסר־כל בסתר במצור ובמצוק אשר יציק לך איבך בשעריך: נח אם־לא תשמר לעשות את־כל־דברי התורה הזאת הכתבים בספר הזה ליראה את־השם הנכבד והנורא הזה את יהוה אלהיך: נט והפלא יהוה את־מכתך ואת מכות זרעך מכות גדלת ונאמנות וחלים רעים ונאמנים: ס והשיב בך את כל־מדוה מצרים אשר יגרת מפניהם ודבקו בך: סא גם כל־חלי וכל־מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת יעלם יהוה עליך עד השמדך: סב ונשארתם במתי מעט תחת אשר הייתם ככוכבי השמים לרב כי־לא שמעת בקול יהוה אלהיך: סג והיה כאשר־שש יהוה עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש יהוה עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם ונסחתם מעל האדמה אשר־אתה בא־שמה לרשתה: סד והפיצך יהוה בכל־העמים מקצה הארץ ועד־קצה הארץ ועבדת שם אלהים אחרים אשר לא־ידעת אתה ואבתיך עץ ואבן: סה ובגוים ההם לא תרגיע ולא־יהיה מנוח לכף־רגלך ונתן יהוה לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש: סו והיו חייך תלאים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין

בעל הטורים

שיעור לנח בעשרה ימים ונח ביום אחד: (סא) כל הלי עולה נ"ה כנגד נ"ה קללות: (סו) תלואים ב' במס'. דין ואידך (הושע יא) ועמי תלואים למשובתי והיינו דאמרי' בינונים תלוים ועומדין בין ר"ה ליה"כ זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה

שפתי חכמים

בלא אחריו ימתן זה הפירוש: ב אבל מכאן דכתיב אשר יגורת מפניהם אין להוכיח מידי דיכולין למימר אשר יגורת מפניהם קאי אמצרים ור"ל כל מדוה מצרים ולאו זה מצרים אשר יגורת מפניהם לכך הוכרח להוכיח מאם שמוע וגו': ס והמ"ם בו מ"ם במקום וכנוי לרבים ואינו מלשון העלמה כמו אל תעלם אזנך ויהיה פי' כמו והפלא ה' את מכותך כלומר שיהיו מופלאות ונעלמות מעיני כל חי דא"כ הי' העי"ן נקוד בצו"א כמו אל

רש"י

תאכל עינה לרע כשתאכל את האחד מליתן לאשר אצלם מן הבשר: (נט) והפלא ה' את מכתך. מופלאות ומובדלות משאר מכות: ונאמנות. ליסרך לקיים שליחותן: (ס) אשר יגרת מפניהם. מפני המכות כשהיו ישראל רואים מכות המשונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא יבאו גם עליהם הדע שכן כתיב (שמות טו כו) אם שמוע וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך, אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו: (סא) יעלם. לשון עליה: (סב) ונשארתם במתי מעט תחת וגו'. מוספין

אֲרֵי תֵיכְלִנּוּן בַּחֲסִירוּת כֹּלָּא בְּסִתְרָא בְּצַיְרָא וּבְעָקְתָא דִּי יְעִיק לָךְ סָנְאָךְ בְּקִרְוָיךְ: נח אִם לָא תִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין לְמִדְחַל יָת שְׁמָא יַקִּירָא וּדְחִילָא הָדֵין יָת יְיָ אֱלָהָךְ: נט וְיַפְרֵשׁ יְיָ יָת מַחְתָּךְ וְיָת מָחַת בְּנָיךְ מָחָן רַבְרְבָן וּמְהֵימְנָן וּמַכְתָּשִׁין בִּישִׁין וּמְהֵימְנִין: ס וְיָתֵיב בָּךְ יָת כָּל מַכְתָּשֵׁי מִצְרַיִם דִּי דְחֶלְתָּא מִקֳּדָמֵיהוֹן וְיִדְבְּקוּן בָּךְ: סא אַף כָּל מְרַע וְכָל מְחָא דִּי לָא כְתִיבִין בְּסִפְרָא דְאוֹרָיְתָא הָדָא יַיְתִנּוּן יְיָ עֲלָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי: סב וְתִשְׁתַּאֲרוּן בְּעַם זְעֵר חֳלָף דִּי הֲוֵיתוּן כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא לְסָגֵי אֲרֵי לָא קַבֶּלְתָּא לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ: סג וִיהֵי כְּמָא דַחֲדִי יְיָ עֲלֵיכוֹן לְאוֹטָבָא יָתְכוֹן וּלְאַסְגָּאָה יָתְכוֹן כֵּן יֶחְדֵי יְיָ עֲלֵיכוֹן לְאוֹבָדָא יָתְכוֹן וּלְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן וְתִטַּלְטְלוּן מֵעַל אַרְעָא דְּאַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ: סד וִיבַדְּרִנָּךְ יְיָ בְּכָל עַמְמַיָּא מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא וְתִפְלַח תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא דִּי לָא יְדַעְתְּ אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ אָעָא וְאַבְנָא: סה וּבְעַמְמַיָּא הָאִנּוּן לָא תְנוּחַ וְלָא יְהֵא מְנָח לְפַרְסַת רַגְלָךְ וְיִתֵּן יְיָ לָךְ תַּמָּן לֵב דָּחֵל וְחַשְׁכַת עַיְנִין וּמַפְחַת נְפַשׁ: סו וִיהוֹן חַיָּיךְ תְּלַן לָךְ מִקֳּבֵל וּתְהֵי

רש"י

חלף ע מרובין: (סג) כן ישיש ה'. (מגילה י) את אויביכם פ עליכם להאביד וגו': ונסחתם. ל' עקירה וכן (משלי טו כה) בית גאים יסח ה': (סד) ועבדת שם אלהים אחרים. כתרגומו לא עבודת אלהות ממש צ אלא מעלים מס וגולגליות לכומרי ע"א: (סה) לא תרגיע. לא תנוח כמו (ישעיה כח יב) וזאת המרגעה: לב רגז. לב חרד כתרגומו דחל כמו (שם יד ט) שאול מתחת רגזה לך (שמות טו יד) שמעו עמים ירגזון (שמואל ב כב ח) מוסדות השמים ירגזון: וכליון עינים. מצפה לישועה ולא תבוא: (סו) חייך תלאים לך. על הספק כל ספק קרוי תלוי שמא אמות היום בחרב הבאה עלינו (מנחות כד) ורבותינו דרשו זה הלוקח תבואה מן השוק: ולא תאמין בחייך. זה הסומך

שפתי חכמים

תענה אזנך והעלה יעניהו ועוד היה להוי לשון יענימה ה' עליך מאחר שהוא שב אל המכות רא"ם. וקשה דהא בכל הספרים נקוד יעלה בשו"א כמו והעלה יעניהו שהוא נמי נקוד בשו"א וע"כ נ"ל דרש"י אינו מחלק בין נקוד שו"א או חטף שו"א ועיקר הוכחתו הוא דה"ל לכתוב יעליכם א"נ הוכחתו דאם הוא מל' העלמה איך נופל לשון עליך וק"ל: ע פירוש אין כוונת הכתוב כמה שישארו מתי מעט שלא יוכלו לעמוד כנגד אויביכם דאם כן מה טעם ככוכבי השמים לרוב מה לי אם היו מרובין מתחלתן או מועטין אבל כוונתו שילכו ויתמעטו כספרי התנ וגם א"ל שבמקום שהיו רבים בהצלחה יהיו עכשיו מעטים בהצלחה דא"כ מועטים הגוף מרובים מבעי ליה דמשמע חלוף מרובים הראשונים לא חלוף מרובים דמשמע איזה מרובין שיהיו. רא"ם: פ רל"ל במה שהוסיף מלת איביכם שהשמחה מוסב על האויבים כלומר הקב"ה ישיש האויבים עליכם דאם לא כן הל"ל ישוש דהוי משמע הוא בעצמו ישוש ועוד והרי אין הקדוש ברוך הוא שמח במפלתן של רשעים: צ דאין שייך

תורה אור

ואת תקותי בעלה נפשם ותם ה' לרפואתם, והקדים להם סדר הקללות והיסורים שבתו"כ עפ"י סדר רפואת הגוף, בהתלה בלתי ארסיים מפ' (יד) עד (יח) ואם עד אלה לא תשמעו לי ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם וגו' שהחליף בסמים אחרים, מפ' (יט) עד (כא) עוד סמים אחרים (כא) אם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמוע לי וגו' כתיב (בפ' כב) מכות אחרות (פ' כג) ואם באלה לא תוסרו לי וגו' ע"ז כתיב (כד) והלכתי אף אני עמכם בקרי שהוא ענין להוסיף כמות המכות (כה כו) מכות אחרות ג"כ בלתי ארסיים אבל (בפ' כז) אם בזאת לא תשמעו לי וגו' כתיב אחריו בפ' (כח) והלכתי עמכם בחמת קרי שהמכות והסמים יהיו ארסיים. כמ"ש (כט עד מ) רק מכות קללות וסמים ארסיים שעל ידיהם יוכל להתדבק אל הנפש מחלות אחרות כמו ואכלתם בשר בניכם וגו' ומובן שיולד מזה תכונה רעה בנפש. והשמותי את מקדשיכם וגו' ואתכם אזרה בגוים וגו'. שבודאי המה מלולים עי"ז לתפלים אחרים. ואח"כ (מ) התחיל לדבר מתשובה. וכן היה שנתרפאו מע"ז ג"ע וש"ד אבל ע"י חורבן המקדש ונפוצות ישראל בין העמים הקדמונים נדבקו בהם מדות נשחתות ותכונות רעות בנפש. וז"ש הראשונים שנתגלה עונם נתגלה קצם אבל האחרונים שלא נתגלה עונם רק שהיה בסתר נפשם המחלות שנדבקו בהם לא נתגלה קצם. והקללות שבמ"ת באו לרפאות החליים האלה שנתדבקו בנפשם מחלות הרבה ביחד מפני שלא היה בהם מחלה בעצם תוקף ועוז לדחות את האחרות מלהתדבק ולכן חשב במ"ת רק חטאים קלים מאלה שבתו"כ כמו אם לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמור לעשות את כל מצותיו וגו' דמשמע אף שישמרו מקצתם. וכן תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה דמשמע שעבדו רק שלא היה בשמחה. וכן אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה ליראה וגו' שנראה שהם חטאים רק לאנשי המעלה שלפי מדרגתם יחשב גם תחת קו החמור. ולכן באו הקללות במ"ת

בְּחַיֶּיךָ׃ סז בַּבֹּקֶר תֹּאמַר מִי־יִתֵּן עֶרֶב וּבָעֶרֶב תֹּאמַר מִי־יִתֵּן בֹּקֶר מִפַּחַד לְבָבְךָ אֲשֶׁר תִּפְחָד וּמִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ סח וֶהֱשִׁיבְךָ יְהוָה ׀ מִצְרַיִם בָּאֳנִיּוֹת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְךָ לֹא־תֹסִיף עוֹד לִרְאֹתָהּ וְהִתְמַכַּרְתֶּם שָׁם לְאֹיְבֶיךָ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְאֵין קֹנֶה׃ ס סט אֵלֶּה דִבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב׃ פ

שביעי כט א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְעֵינֵיכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ ב הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר

בעל הטורים

חנו ועמי תלואים שתלויים ועומדים עד שיעשו תשובה: (סז) ובערב ד' במס'. דין ואידך (במדבר ט) ובערב יהיה על המשכן ואידך (יחזקאל יב) ובערב חתרתי לי בקיר (ד"ה ב יג) ומקטרים לה' עולות בבקר ובערב. התרתי כשיצאו לגולה ותאמר מי יתן בקר שנאמר בו ומקטרים בו בבקר ובערב וכאותו שנאמר ובערב יהיה על המשכן שהיה כבוד השכינה עמנו: (סח) והשיבך ה' בגי' זה יהיה בימי ירמיה: כ"ו אמות בתוכחה כנגד כ"ו אמות בהפלת י"ת הון מברכת המינים ולכן מכ"ו אמות

שפתי חכמים

נאמר שהקדוש ברוך הוא נשבע שיעבדו ע"א: ק וזה גרוע יותר מהלוקה תבואה מן השוק דהלוקח תבואה מן השוק יוכל ליקח בפעם אחת הרבה שיהיה סיפוק לזמן רב משא"כ בבוטק על הפלטר והקללה הוא דמצא פעם אחת לא ימצא ליקח וימות ברעב: ר דק"ל דהא הסברא הפוכה היא דהא אמרינן (בבבא בתרא דף טז) אידלי יומא אידלי קצירא ש"מ שהחולי מכבד בערב יותר מבבקר ועל זה פירש ויהיה ערב של אמש: ש רצונו בזה להוכיח שהפירוש כך ואין פירושו מי יתן ערב שעתיד עדיין להיות: ת הוסיף מלת בספינות בעבור שבזולת זה אין זו קללה אם ישובו עם הספינות למצרים רח"ם. והיה זה קללה יותר מאלם הוליכם ברגלים משום דזה היה מכה קשה שהיו מעצמם נטבעים בים כמו שמצינו בד' מאות ילדים שטבעו עצמם בים: א כלומר ונמכרתם מבנין נפעל כמו כי נמכרנו אני ועמי ומדכתיב והתמכרתם מבנין התפעל יורה שפירוש והתמכרתם

רש"י

ק על הפלטר: (סז) בבקר תאמר מי יתן ערב. (סוטה מט) ויהיה הערב ר של אמש: ובערב תאמר מי יתן בקר. של שחרית שהצרות מתחזקות ש בכל שעה מרובה קללה משלפניה: (סח) באניות. בספינות ת בשבים: והתמכרתם שם לאויביך. אתם מבקשים להיות נמכרים להם לעבדים ולשפחות: ואין קנה. כי יגזרו עליך הרג וכליון: והתמכרתם. בלעז איפורוונדרי"ז ווי"ש ולא יתכן לפרש והתמכרתם בלשון ונמכרתם על ידי מוכרים אחרים א מפני שנאמר אחריו ואין קונה: (סט) לכרת את בני ישראל. שיקבלו עליהם את התורה באלה ובשבועה: מלבד הברית.

התורה והמצוה

הפרשה הבאה נבאר עפ"י מ"ש שהיו ב"י עד עתה במדרגת בנים. ועתה נהיו לעם ה'. ומדרך האב שבשילח את בנו מלפניו יתן לו מתנות כפי גודל אהבתו אליו וכן חשבו ישראל להשיג מתנות מה' בידו הטובה והאלה. ועתה כששמעו הקללות משה רבע"ה היה הדבר לפלא בעיניהם. ואף שלא השלוגנו בדרך

תורה אור

נ"ט לפי רבוי החטאים שנדבקו בהם ביחד אף שלא היו מהחמורות. לכן גם המכות הם חלשים ובלתי פרסיים. וע"י המכות יבואו לתקון המדות. וגם שהיו ברחמים כמו שנזכר בהרבה קללות שם הוי"ה שהוא מורה על הרחמים. כגון ידבק ה' וגו' יככה ה' יהנך ה' וגו'. ולפ"ז נראה שנתחלקו הקללות לסעיפים רבים. ותועלת התחלקותם הוא שלא נתקיימו כלם בזמן אחד רק בזמנים שונים ובמקומות מיוחדים. מהם שנתקיימו בימי

פחיד בליליא ויממא ולא תהימן בחייך: סז בצפרא תימר מאן יתי רמשא וברמשא תימר מאן יתן צפרא מתווהות לבך די תהי תוה ומחזו עיניך די תהי חזי: סח ויתיבנך יי מצרים בספינן בארחא די אמרית לך לא תוסף עוד למחזה ותזדבנון תמן לבעלי דבבך לעבדין ולאמהן ולית דקני: סט אלין פתגמי קימא די פקיד יי ית משה למגזר עם בני ישראל בארעא דמואב בר מקימא די גזר עמהון בחרב: א וקרא משה לכל ישראל ואמר להון אתון חזיתון ית כל די עבד יי לעיניכון בארעא דמצרים לפרעה ולכל עבדוהי ולכל ארעה: ב נסין

התורה והמצוה

כדרך העובדים מאהבה שלא יתלוננו. אבל שהתוקקו לדעת הפץ ה'. לזה קרא משה והסביר להם שלא יתפלאו, לפי שהם טועים בשני דברים. א) שזה שהיו עד עתה כבנים למקום לא בשביל מעשיהם הטובים. כי אם משל לרופא שבקר חולה אחד בן מכיריו ואוהביו. וראה שמחלתו כבדה מאד עד שאינו מרגיש מה שהרופא בא אליו לרפאותו ומדבר אליו ואינו שומע ואינו מבין. וראה שאם יתנהג עמו כמו עם שאר החולים לא יתרפא. לכן בשביל אהבת אבותיו לקח אותו לביתו וכלכלו בכלכלה זכה וברה והשקהו סמי רפואה פעם בעצמו ופעמים ע"י נאמן ביתו בפניו עד שסב החולה לבריאתו בשלמות שיתכן כי יבקש החולה הנ"ל מתנת בשביל שהחזיקו כבנו. כן עשה ה' עמכם בהיותכם במצרים חולי הנפש במאד שלא הרגשתם כלום ממעשי ה' אף ששמעתם מאבותיכם אודותיו וראיתם בעיניכם האותות והמופתים אשר עשה במצרים. רק בשביל שאהב את אבותיכם לקח אתכם אליו ונשא אתכם כעל כנפי נשרים והקיפכם בענני כבוד והאכילכם את המן ומי באר השקה אתכם ונתן לכם סמי רפואה לנפש שהם התורה והמצות שיתכן שתחפצו שיתן לכם עוד מתנות. והטעות הב' שאף שאינו נכון לבקש מתנות. בכ"ז נתן לכם מעצמו את הארץ אשר נשבע לאבותיכם. אבל דעו כי נתן לכם את הארץ ע"ד רופא הנ"ל. ברואתו כי האיש אם יהיה נודד ללחם תשוב אליו תחלואו. לכן נתן לו נחלת שדה וכרם למען לא במסכנות יאכל לחם ויהיה בריא. ככה נתן לכם ה' את הארץ כדי שתשבו בארצכם ולא התערבו בין העמים הקדמונים ולא תפלו עוד במחלת הנפש. אכן גם ע"י הארץ תוכלו ליפול בחולי הנפש כי אחרי שהארץ טובה מאד ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך ע"ד הכתוב (דברים ח יא) לזה הקדים להזהירך ולהודיעך כשתפול עוד בחולי הנפש לא יתנהג עמך כאשר התנהג עמך במצרים, והוליכך במדבר לרפאותך מחולי הנפש ע"י שהתנהג עמך בכל הטובות כנ"ל. כי במצרים לא היה לך נר מצוה ואור תורה. לא כן עתה שיש בידך תורה ומצות שיורוך הדרך הטוב. לכן אם בזדון לבך תפול בחולי הנפש יהיה הדבר בהפך שיגלוך בין העמים ותהיה שם במצור ובמצוק לכן תזכור את דברי הברית ותהיה בריא בעיני נפשך והעשה דרכיך בדעת ובהשכל:

(א) ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אליהם. קרא אותם להסביר להם הדברים שבארתי בהקדמת כל המאמר הזה: אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' לעיניכם בארץ מצרים. שה' משגיח על כל דרכי איש לתת לו כדרכיו וכפרי מעלליו: את אשר עשה ה' לפרעה איך הענים את פרעה כפי משפט להעניש מי שהוא עומד ברשות עצמו כפרעה: ולכל עבדיו את כל אחד מעבדיו ענש לפי אשר היה בכחו להטיב את לב פרעה לטוב לישראל: ולכל ארצו את כל המצריים ענש בעונש לפי אשר הצרו את ישראל. להוסיף על דבר פרעה ובהתבוננות הזאת היה לכם להשיג יראת ה'. ולא עוד:

(ג) המסות הגדלת אשר ראו עיניך. שראית בעיניך איך נסה ה' את פרעה בחמש מכות הראשונות שהתרה

תורה אור

בימי בית ראשון. ומהם שנתקיימו בזמן בית שני. ומהם שנתקיימו לאחר החורבן בארצות פזוריהם. וחלוקת הסעיפים נראה שהם בסדר הזה שבכל קללה שנזכר שם ה' הוא סעיף בפ"ע כגון יככה ה' וגו'. יככה ה' ידבק ה' וכדומה. ולפ"ז תמצא שהם ע"ו סעיפים אבל א"א לבאר באיזה זמן ובאיזה מקום נתקיים כל סעיף וסעיף מפני שיהיה בזה אריכות דברים וגם מפני שהוא תלוי בדברי הימים. שיש בזה דעות שונות. וע"ד דבת רבים בשאלתם. למה הקללות מרובים וכפולים מהברכות הלא מדה טובה מרובה ממדת פורענות, יש בזה שני טעמים: א) כי ידוע שסכר מצוה בהאי עלמא ליכא, והברכות כלם המה רק בשביל אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעה"ז וקרן בשכר הפירות אבל לא מהקרן, לא כן הקללות שהם באים למרק גוף העון ולנקותם מפשעיהם (זולת על העבירות החמורות כמו חייבי כריתות הגיעו אליהם היסורין להכריתם לתשובה כי אין היסורים ממרקים באלו הדברים בלא תשובה). ב) מפני שהקללות לא נתקיימו כלם בבת אחת ולא היו תכופים זל"ז ויש שלא אירעו רק פעם אחת כמו ואכלתם בשר בניכם שלא היה רק בעת שצרו על ירושלים אבל הברכות היה להם המשך זמן רב כ"ז שהיו צדיקים:

רָאוּ עֵינֶיךָ הָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים הַגְּדֹלִים הָהֵם׃ ג וְלֹא־נָתַן יְהוָה לָכֶם לֵב לָדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנַיִם לִשְׁמֹעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ד וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לֹא־בָלוּ שַׂלְמֹתֵיכֶם מֵעֲלֵיכֶם וְנַעַלְךָ לֹא־בָלְתָה מֵעַל רַגְלֶךָ׃ ה לֶחֶם לֹא אֲכַלְתֶּם וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שְׁתִיתֶם לְמַעַן תֵּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ מפטיר ו וַתָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיֵּצֵא סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ לַמִּלְחָמָה וַנַּכֵּם׃ ז וַנִּקַּח אֶת־אַרְצָם וַנִּתְּנָהּ לְנַחֲלָה לָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי׃ ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃

פ פ פ קכ"ב. לעבדיו סימן. ומפטירין קומי אורי בישעיה סימן ס:

בעל הטורים

שבתוכחה: (ג) ולא נתן ה' לכם לב לדעת וסמיך ליה (ד) ואולך אתכם ארבעים שנה רמז שעד מ"ם שנה אין אדם עומד על דעת רבו:

רש"י

קללות שבת"כ שנאמרו בסיני: (ג) ולא נתן ה' לכם לב לדעת. להכיר את חסדי הקב"ה ב ולהדבק בו: עד היום הזה. שמעתי שאותו היום ג שנתן משה ספר התורה לבני לוי כמו שכתוב (לקמן לא ט) ויתנה אל הכהנים בני לוי באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה ונתנה לנו ומה אתה משליט את בני שבטך עליה ד יאמרו לנו יום מחר לא לכם נתנה לנו נתנה ושמח משה על הדבר ועל זאת אמר להם היום הזה נהיית לעם וגו' (לעיל כז ט) היום הזה הבנתי שאתם דבקים וחפצים במקום: (ו) ותבאו אל המקום הזה. עתה אתם רואים עצמכם בגדולה וכבוד ה אל תבעטו במקום ואל ירום לבבכם ושמרתם את דברי הברית הזאת. ד"א ולא נתן ה' לכם לב לדעת (ע"ז ה) שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה ולפיכך לא הקפיד עליכם המקום עד היום הזה אבל מכאן ואילך יקפיד. ולפיכך: (ח) ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו':

שפתי חכמים

שתבקשו לבמכר ולא תוכלו מפני שאין קונה: ב לא לדעת הנסות הגדולות והאותות והמופתים כפי המובן מפשט הכתוב כי לא יפול בם לומר ולא נתן ה' לכם לב לדעת וגו': ג ר"ל איך יתכן זה ולא היה להם מקודם לב עינים ואזנים: ד פירוש על התורה: ה ויהיה פירושו דאל המקום על המקום הזה כלומר למעלה ולגדולה הזאת וכן לד"א ג"כ פירש למעלה הזאת שלפירוש הראשון שפירש לב לדעת להכיר חסדי המקום שכל המעלות והגדולות והכבוד שלכם מן המקום יהיה פי' מאחר שבאתם אל המדרגה הזאת להכיר שכל הצלחות שלך הן מן המקום ולא מידכם ראוי שתשמרו את דברי הברית הזאת למען תצליחו בכל אשר תעשון והד"א שפירש לב לדעת להשיג חכמות רבות יהיה פירושו אחר שבאתם אל המדרגה הזאת להשיג חכמתו יתברך מעתה הוא מדקדק עמכם בשמירת המצות לכן ראוי הוא שתשמרו את דברי הברית הזאת שכן מלוהיו יתברך למען תשכילו ולא תכשלו בכל אשר תעשון. כתב הרא"ם אבל לא ידעתי איך יתוקן ההפסק של ויצא סיחון וגו' בין ותבאו אל המקום הזה ובין ושמרתם וגו' כיון שהם דבוקים זה לזה וכ"ל לפרש לפי פירוש ראשון שפירש אתם רואים עצמכם בגדולה וכבוד והכרתם חסדי ה' למכה מלכים גדולים לסיחון ועוג מלכי האמורי כל"ח לכן אל תבעטו כו' ולפי פירוש אחרון ה"ם מאחר שהגעתם אל המדרגה הזאת שתוכלו להשיג חכמתו יתברך שהיא התורה והמצות ותוכלו גם כן להשיג שכל הצלחתכם הם ע"י קיום התורה והמצות עד שהכיתם את שני מלכי האמורי לכן מעתה הוא מן הראוי שתשמרו וגומר כדי שתצליחו בכל אשר תעשו ואם לאו לא הצליחו כי מעתה הוא מדקדק עמכם:

התורה והמצוה

שהאריך אותו בין מכה ומכה אולי ישוב, ובחמש מכות האחרונות היה ריוח בין מכה ומכה. למען יכבד לבו ויביא עליו עונש ה', ולא למדו לירא גם מזה, ויותר מזה: האותות והמופתים הגדולים. ע"ד שכתוב ונתתי מופתים בשמים ובארץ שגדד ה' את מערכת השמים והפיר חוק הטבע וכלא היה לכם להשוב

דברבין די חזאה עינך אתיא ומופתיא רברביא האנון: ג ולא יהב יי לכון לבא למדע ועינין למחזי ואדנין למשמע עד יומא הדין: ד ודברית יתכון ארבעין שנין במדברא לא בליאת כסותכון מנכון ומסנך לא עדו מעל רגלך: ה לחמא לא אכלתון וחמר חדת ועתיק לא שתיתון בדיל דתדעון ארי אנא יי אלהכון: ו ואתיתון לאתרא הדין ונפק סיחון מלכא דחשבון ועוג מלכא דמתנן לקדמותנא לאגחא קרבא ומחינגון: ז ונסבנא ית ארעהון ויהבנה לאחסנא לשבטא דראובן ולשבטא דגד ולפלגות שבטא דמנשה: ח ותטרון ית פתגמי קימא הדא ותעבדון יתהון בדיל דתצלחון ית כל די תעבדון: פ פ פ

התורה והמצוה

אם במערכת השמים ובמצוקי ארץ כן אף כי באנוש רמה:

(ג) ולא נתן ה' לכם לב לדעת פירושו כמו אם אמר ולא היה לכם לב לדעת רק שדבר בלשון ככוד ובאמת כן הדבר כי ה' הוא החוק לאדם דעת יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה (דניאל ב כא) אבל לא יתן ה' רק למי שיתהלל למצוא החכמה ואחרי שלא נתן לכם לב לדעת מובן שלא בקשתם להבין, והנה האדם ישיג החכמה על שלשה פנים. א) כשיתעורר מלבו להשגת החכמה. ב) שיתעורר ע"י שראה בעיניו דברים שלא הורגל בהם אז משים לבו להבין. ג) שלא יבין מדעת עצמו רק סומך על קבלתו מאבותיו, וזה שאמר: לב לדעת להתעורר מעצמכם: ועינים לראות שיתעוררו ע"י ראית העינים, שהוא מדרגה למטה מראשונה. ואף גם: ואזנים לשמוע ולא סמכתם אף על קבלת אבותיכם: עד היום הזה הוא כמאמר המוסגר שרק עד היום הזה לא השכילו בנפלאותיו אשר עשה אבל היום קבלו עליהם עבודת ה' מאהבה כנ"ל, והלא הבינו איך גברה בכם חולי הנפש:

(ד) ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר אמר משה בשם ה' כי רפא אותם מחולי הנפש ע"י שהוליכם למדבר. ולא על דרך כשיש לאב בן שאינו הולך בדרך הישר מענה כחו בדרך למען ידע כי טוב לשבת בבית האב ולשמוע בקולו מלסבול כל התלאות בדרך, אבל ה' התנהג עמכם בהפך הדבר. שלא הצרתם במדבר שום דבר. וזה שאמר לא בלו שלמותיכם מעליכם ונעלך לא בלתה מעל רגלך שלא רק שלא היה לכם ענוי הגוף כי אף השמלות והמנעלים לא בלו מעליכם:

(ה) לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם אלא הולכתי אתכם אל המדבר לכונה הזאת שלא התעסקו בדברים גשמים ולא אכלו לחם גשמי ולא שתו יין ושכר שכל אלה מפריעים את הנפש מלהשיג השלמות אלא האכלתי אתכם נחם רוחני את המן שלא ידעו בנ"י מה הוא ואיך יחיה בו האדם כי אין בו גשם רק שהוא מוצא פי ה' ושתו מי באר שנאמר באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחוקק ע"י עסק התורה, וזה שאמר: למען תדעו כי אני ה' אלהיכם. שעי"ז תבואו להאמין במצות ה' ושהוא משגיח על בני אדם ובפרט לישראל עם קרובו. וכן נתקיים הדבר והראיה שעתה קבלתם עבודת ה' מאהבה כנ"ל:

(ו) ותבאו אל המקום הזה. יכיר מהם הטענה אם יאמרו הן הליכתנו במדבר ארבעים שנה הועילה לנו להשיג שלמות הנפש אבל הרי נתרחקנו מעניני השכל ולא ידענו תכסיסי מלחמה וגם כחות הגוף הגשמי אבדנו אחרי שלא אכלנו לחם גשמי ומה נעשה כי נבוא אל הארץ ללחום עם האומות שישבו שם ואיך נוכל לעבוד האדמה. לזה הראה להם כי גם כחות גופם נתחזק, הן בצאתם ממצרים לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים פן יראו מלחמה ושבו מצרימה. ועתה ותבאו אל המקום הזה בלא הכנה ותכסיסי מלחמה. רק שבאתם אל המקום הזה כעוברי דרך. ויצא סיחון מלך חשבון ועוג מלך הבשן לקראתנו למלחמה שילאו הם לקראתנו והכינו א"ע למלחמה, ואנחנו לא ידענו כלל מהמלחמה. ועכ"ז ונכם. ועתה הלא תראו כי לכתנו במדבר הועיל גם לענין הגוף ואיככה נוכל לחפוץ לבקש מה' שיתן לנו מתנה על היותנו אצלו כבנים במדבר ארבעים שנה כענין סחולה עם הרופא הנ"ל. ואף שלא נכון שתחפצו מה' מתנה. עכ"ז באמת נתן לנו:

(ז) ונקח את ארצם. עתה יאמר לכם איך שנתן לנו ה' מתנה טובה את הארץ אשר הבואו בה ואם אף שלא באתם לשם אבל הלא ברור אצלנו כי עלה נעלה וירשנו אותה. שהרי ונקח את ארצם ונתנה לנחלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי. אחרי שהארץ אשר לקחנו משני המלכים ע"י המלחמת היא בעינינו חביבה למאד. עכ"ז נתן לשני שבטים ומחצה. בכדי שלא יפלו חלק בארץ. נוכל להבין שאנחנו במוחים בירושת הארץ וכי יקרה היא מאד וחביבה כדרך האדם שמי אשר נותן עתה דבר שבידו בכדי שיקבל אחרי כן לעמתו דבר אחר, בשה הדבר ההוא יקר הרבה מהדבר אשר נותן עתה: (ח) ושמרתם את דברי הברית עתה בא להסיר השאלה שנתחדשה ע"י דבריו בעצמם. שאמר כי בצאתם ממצרים שהיו חולים

ט אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם

בעל הטורים

יט) נצבים כדרך שנאמר בסיני ויתיצבו בתחתית ההר בו בלשון אמר כאן אתם נצבים (ר"ל באגודה אחת כמו התם ע"ש ברש"י פסוק ויחן): לפני ה' אלהיכם ראשיכם. הקים ראשיכם לאלהיכם לומר מורא רבך כמורא שמים: כל איש ישראל

רש"י

(ט) אתם נצבים. מלמד שכנסם א משה לפני הקב"ה ביום מותו ב להכניסם בברית:

שפתי חכמים

א א"ת מנ"ל הא דלמא לא כינסם אלא כל או"א עמד בחנייה שלו והוא עמד באמצע בגו מלכם. עו"ק ל"ל לפרש להכניסם בברית הרי כתיב בהדיא בקרא וי"ל דמה שפי' להכניסם בברית מזה מוכח שכנסם דהכי אין כריתת ברית אלא דרך העברה וכדלקמן ואם כן מדכתיב בקרא שהכניסם בברית ממילא עקרם ממקומם וכנסם יחד כדי להעבירם בברית: ב מדכתיב היום משמע היום מלאו ימי ובמותי ביום הזה אמות רא"ם. א"כ דהל"ת הכי למה כינסם עכשיו יותר מכל ארבעים שנה כיתא אם הוא יום מותו אתי שפיר דאם לא עכשיו אימתי אבל אם לא היה ביום מותו למה עכשיו יותר מכל מ' שנה:

התורה והמצוה

בעניני הנפש הוליך אותם אל המדבר והשפיע להם כל טוב. ועי"ז הגיעו להשגת אלהות וא"כ למה באו הקללות? הלא אם יסורו מדרכי ה' יביאם עוד למדבר וירפאם כעת נאתם ממצרים, ובאמת הרפואות שהביא עליהם במדבר לא היה בשביל שלא יחסר להם כל טוב רק בשביל שיקבלו התורה וההכרח היה להתנהג עם מקבלי התורה כבנים ורק ע"י קבלת התורה נרפאו מחולי הנפש, ולכן עתה שכבר קבלו את התורה אם יעברו עליה מה לעשות להם עוד, אם ללמד אותם תורה אחרת הלא התורה היא נצחית שלא יחליפנה ולא ימיר דתו לעולמים, לכן ושמרתם את דברי הברית. הברית תקרא פרשה והיה אם שמוע תשמע עם פ' והיה אם לא תשמע שכל ענין כריתת ברית ידובר בדבר והפכו, ודברי הברית הוא על ענין וקושב שבשבילו נעשה הברית. ושמרתם פי' שתזכרו כמו ואביו שמר את הדבר, זכור ושמור בדבור אחד נאמרו, והזהיר אותם שיזכרו כל דברי הברית, הברכות שיחולו עליהם, כי כל ענין הברית נעשה רק בשביל ועשיתם אותם ותחול הברכות עליכם ולא בהפך: למען תשכילו. השכלה יש לה שתי הוראות: א) השכלה השכל בעניני הנפש. ב) הצלחת המעשה בעניני הגוף. וז"ש שאם יקיימו כל דברי התורה, אז תשכילו את כל אשר תעשון. הן השגה בענין הנפש והן הצלחה במעשה בענין הגוף:

(ט) אתם נצבים היום כלכם. הודיעם שכשם שנתאספו יחד לקיים עליהם ועל זרעם את כל דברי התורה, כן ה' יצא לקראתם, וז"ש לפני ה' אלהיכם, ראשיכם המה הנשיאים, שבטיכם המה כל השבטים. ואף שהיה נכון להנשיאים שיעמדו ביחד עם כל אנשי המעלה, שעמדו בפ"ע, כמו

תורה אור

נעתק מכי׳ הגאון המחבר מדרשותיו על התורה

אתם נצבים היום, זש"ה הפוך רשעים ואינם ובית צדיקים יעמוד וגו' כל זמן שהקב"ה מסתכל במעשיהם של רשעים ומהפך בהם אין להם תקומה, הפך במעשיהם של דור המבול לא היתה להם תקומה שנאמר וימח את כל היקום, הפך במעשיהם של אנשי סדום ולא היתה להם תקומה שנאמר ויהפך את הערים האל, הפך במעשיהם של מצרים ולא היתה להם תקומה שנאמר ולא נשאר בהם עד אחד. הפך במעשה של בבל ולא היתה לה תקומה שנאמר והכרתי לבבל שם ושאר נין ונכד. ועל כלם אמר דוד שם נפלו פועלי און וגו' אבל ישראל נופלים ועומדין וכן הוא אומר אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי וגו'. כי אני ה' לא שניתי וגו' אמר רבי חנינא בר פפא אמר הקב"ה מעולם לא הכיתי אומה ושניתי לה אבל אתם בני יעקב לא כליתם שנאמר חצי אכלה בם חצי כלים והם אינם כלים. וכך אמרה כנסת ישראל דרך קשתו ויציבני וגו' משל למה"ד לגבור שהעמיד את הקורה והיה זורק בה את החצים. חציו כלים והקורה במקומה עומדת, אף ישראל כל זמן שהיסורין באין עליהם היסורין כלין והם במקומן עומדין ואינם כלין. לכך נאמר הפוך רשעים ואינם. ע"כ המדרש. הפך במעשיהם של דור המבול ולא היתה להם תקומה שכל ימי המבול לא שמשו המזלות ומשנה סדר בהם ואינם גדלים לארך ימים וגבורה כמו מקודם. וע"ז כתיב וימח את כל היקום כי גם בהם לא היתה להם תקומה. ע"י משמרי שמים שעמדו בעזרם. אע"ג שסרה ההשגחה מהם. וע"ז היה צריך להפכם משרש. וכן באנשי סדום הפך משרש הרים והפך גם שרשם למעלה וכן במצרים תחלה נלקה שר של מצרים בים ועי"כ לא נשאר בהם עד אחד וגם כל אלילי מצרים שהיו עשוים עפ"י טלסמאות וכח השבעת הכוכבים, שברו כשבר נבל יוצרים כתות. וכן בבבל כתיב איכה נפלת משמים הילל בן שחר. ומ"ש הפך במעשיהם כי בריאתם ומזליהם הם הם תמעיהם הרעים שמוגדים להם והמה נפתים אחריהם ומשפיע להם

ט אַתּוּן קָיְמִין יוֹמָא דֵין כָּלְּכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן רֵישֵׁיכוֹן שִׁבְטֵיכוֹן סָבֵיכוֹן

תורה אור

להם כל טוב. כיון שבריאתם הם מצד הס"א שאוהבים מעשיהם זר מעשיהם. וכן כל ענין הזנות שהיה בדור המבול היה לערבב הכחות וכן במצרים ובבבל שהיו ג"כ מלא כשופים חרטום ואשף וכשדי ושרי הטומאה הם מעשיהם בעצמם והענין ארוך ואכ"מ. ועל כולם אמר דוד שם נפלו פועלי און וכו' ר"ל כי ידוע תבת שמים הוא מלשון שם. שמורה על תכלית ההרחק כמו שמרמז על מקום רחוק אומר מלת שם. וזה שמים, וז"ש שם נפלו ר"ל שאינם מהאופלין אשר יפלו רק למטה במקומם אבל יפלו בשרשם למעלה תחלה. ושם מרמז על מקום השרש. ועי"ז דוחו ולא יוכלו קום. כיון שאין להם שרש ותקוה. אבל ישרא"ל נופלי"ם ועומדי"ם ר"ל שלא כאלה חלק יעקב. שיפלו ח"ו משרשם. רק ישראל בעצמם נופלים ושרשם חי וקים, לזה ועומדים, וכן הוא אומר „אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי" ר"ל שישראל אומרים לאומות השמחים על צרותיהם ומפלתן. ואומרים להם שאין זו שמחה כי אינה נפילה כלל כמו שלא יקרה מי שיושב בבית אפל והאור לו מנגד לא יתכן שיאמרו כי הוא נלקה בחשך. כי אין צריך רק התקרבות אל האור כי ישראל שרשם עומד א"כ גם כי נפלתי ר"ל הנפילה אם קם מתיצב על נכון כמ"ש אתם נצבים לפני ה' ואינה נפילה כי ה' אור לי כנ"ל. כי אני ה' לא שניתי א"ר חנינא בר פפא אמר הקב"ה מעולם לא הכיתי אומה ושניתי לה אבל אתם בני יעקב לא כליתם יבואר בהנ"ל רק בהמתיק הענין שכתבנו למעלה ממשל האילן שידוע בחכמת הטבע שהעץ הוא מלא קנוקנות וגידים. אשר ישלח בו מיץ ספוגי ולחלוחית האדמה שיונק השרש וישלחם אל הגזע ומשם לענפים הגדולים והקטנים, איש לפי אכלו. והנה השרש עושה פעולת השלוח תמיד לא ישקוט רק לפעמים יולד חולי בהענפים. שילמקו הקנוקנות ואינם מוכנים לקבל יניקת השרש אזי נבוא המזון אל המקום הזה ואין מי שיקבלהו הוא שב אל שרשו. ומאליו הענף מתוסר מזון וחיות ועי"כ גם חום השמש ושנוי האור יפעול בו ליבשו והיה כערער בערבה עד אשר ינקה ויבריא ומוח עצמותיו ישוקה, אז יקבל השפע כבתחלה, ובאופן זה, אבל לפעמים שהענפים יונקים מן שרשם בטוב בריאים ומולקים רק שבעל האילן רואה שהאילן הוא סם המות והפירות אשר יגדלו על הענפים ימיתו בני אדם. אזי בודאי עוקרו עם השרש לבל ישוב ויפרה ראש פתנים. וכן המשל בישראל שמקבלים השפע ע"י הקב"ה שהוא השרש עץ החיים הנטוע בתוך הגן והם הענפים נצר מטעיו. הנה שרש השרשים תמיד ידו פותחה להשפיע שפע שבע רצון רק לפעמים הענפים המקבלים מתקלקלים ע"י העונות ונסתמו צנורי נשמותיהם הרוחנים המקבלים החיות מהשרש וא"כ החסרון הוא בענפים ואז כשבא השפע אליהם והם בלתי ראוים לקבל תוזר השפע אל מקומו עד אשר ישובו ויזככו הצנורות וקנוקנות הנפש עוד ישוב לשום עליהם לטוב כבתחלה. אבל באו"ה שמקבלים שפעם ע"י השרים. ולפעמים יראה האדון שהכל שלו רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן בשרשו שלמעלה ונזלו עומד לו. אך הוא גדל סם המות חמת תנינים למו ונחש הנחשת בעקבו. אזי צריך לעקרו עם השרש. וז"ש אני ה' לא שניתי ר"ל שהחילוק בין עונש אומות לישראל שזה ע"י ישראל בעצמם וכליון האומות בא ע"י כונה מהקב"ה וז"ש אני ה' בעונש שאני הגורם לזה שאני רואה שצריך לעקור האילן של סם המות, לא שניתי לא הכיתי אומה ושניתי לה, כי אני עוקרה עם השרש, אבל ואתם בני יעקב ר"ל יסורין שבאים עליכם אתם הגורמים שיש קלקול בכם ואינכם יכולים לקבל מהשרש א"כ לא כליתם כיון שהשרש קיים. אמר „אני ה'" כי עונש ישראל שהוא רק מניעת השפע הוא הגורם של מדה"ד שדרכו לנמלם כידוע. אבל עונש א"ה שהוא בפועל לעקרם ולשרשם, הוא ע"י מדת הרחמים שנהפך למדה"ד שאם היה במדת הדין אין דרכו להסיר רק ההשגחה אבל שישגיח לרעה א"א כי דרכו רק לסלק ההשגחה למרומים והדבר ידוע בכתבי האר"י ז"ל. ובזה י"ל מ"ש בשעה שהקב"ה מסתכל במעשיהם של רשעים ומהפך בהם. שמהפך ע"י מדת הרחמים לדין. ואז הוא מסתכל בהם משגיח לרעה דאם היה במה"ד לא היה מסתכל. וא"כ לא היה מחויב כליה כיון שאינם נתונים תחת ההשגחה כנ"ל. שנאמר חצי אכלה בם רישא דקרא אספה עלימו רעות חצי אכלה בם. ויובן במ"ש למעלה כי רבוי הקללות הוא לטובה כי כל שהקללות מתרבים הוא בא מעגולים התחתונים. שהם מתרבים בדרך עלה ועלול. וישראל הם למעלה מעגולים התחתונים אף בעת החטא מצד נפשם שהיא חלק אלוה. וז"ש ע"י שאספה וארבה עלימו רעות שהוא מהנהגות השפלות ממילא חצי כלים והם אינם כלים. כי הם יותר חזקים מהאלים. והביא משל מהגבור שזורק החצים אל המטרה שהקורה חזקה יותר מהאלים. וגם רמז שמה שהקב"ה שולח יסורין על ישראל אינם להרע להם רק להכין הדרך שיוכלו לשוב ולקבל שפעת ה' ולא הלך השפע בדרך עקלקלות כמו הגבור שאין כוונתו לשבר את הקורה רק לכוין שילכו החצים אל המטרה ועי"ז מביא ג"כ קרא דרך קשתו שתחלה אומר דרכי סורר ויפשחני. ר"ל שנתקלקלו דרכי לצנורות השפע ולזה דרך קשתו ויציבני רק למטרה לחץ לכוין השפעת אלהי בדרך ישר לישראל חבל נחלתו; אתם נצבים יל"פ כי האדם נקרא הולך מתדרגה למדרגה ואינו עומד רגע על ענין אחד רק במעלות סבות רצוה ושוב אף מי שכבר הגיע אל שלמותו לדבק במעלת העלות באופן שאין השגה למעלה הימנה

שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל: י טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ: יא לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ אֲשֶׁר

בעל הטורים

יסמ"ה ל"ה פעמים לומר שיהיו ישראל בעיני הראשים נגדלים ולהדריכם כטפם: (י) נשיכם וסמיך ליה וגרך רמז שלא תנשא

שפתי חכמים

ג דהל"כ אלא ראשיכם ושבטיכם כל חד וחד בפני עצמו קשה ראשיכם למה לי מדכתיב שבטיכם גם הראשים בכלל וגם אחר השופטים למה לי שהרי כולן בכלל שבטיכם הם. בשלמא כשפירושו ראשיכם לשבטיכם יש לומר בתחלה נקט ראשיכם ואח"כ זקניכם ואח"כ שוטריכם ואח"כ כל ישראל החשוב חשוב קודם אבל אי הוה ראשיכם ושבטיכם תרי מילי א"כ ראשיכם למה לי וכי תימא אם כן אמאי כתיב ראשיכם ולא כתיב ראשי שבטיכם. י"ל לומר ללמדנו דנשיא הדור הוא שקול כנגד כל הדור: ד יאין הכוונה לומר שרימו את משה כמו שרימו את יהושע א"נ שרימו את מי שנאמר עליו בכל ביתי נאמן הוא אלא שבאו אליו להשלים עמו ולא קבלן ונתנן לחוטבי עצים ולשואבי מים. ופי' גם המה וגו' שבאו אבל לא שיכלו לרמות אותו: ה ר"ל אתה בעצמך תהא עובר ולא ע"י אחרים וזה שפי' ולא יתכן כו' פי' ע"י אחרים דא"כ איך יפול אחריו ל' בברית ה' אלהיך כיון שפי' להעבירך ועוד איך יפורש להעבירך והא הוי מודעא רבה לקבלת הבריה לאחר אנוסים היינו: ו דפי' לעשות אותם

רש"י

ראשיכם שבטיכם. ג ראשיכם לשבטיכם: זקניכם ושוטריכם. החשוב חשוב קודם ואח"כ כל איש ישראל: (י) מחטב עציך. (תנחומא) מלמד שבאו כנענים להתגייר בימי משה ד כדרך שבאו גבעונים בימי יהושע וזהו האמור בגבעונים (יהושע ט ד) ויעשו גם המה בערמה ונתנם משה חוטבי עצים ושואבי מים: (יא) לעברך. להיותך עובר ה בברית. ולא יתכן לפרשו כמו להעבירך אלא כמו (לעיל ד יד) לעשותכם ו אותם: לעברך בברית. דרך העברה כך היו כורתי בריתות עושין מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים בינתים כמו שנאמר (ירמיה לד יח) העגל אשר כרתו לשנים

התורה והמצוה

שיתבאר, אבל מפני כבוד השבטים, הסילנו כל אחד בראש שבטו: זקניכם, שבעים הזקנים, שהם סנהדרי גדולה: ושוטריכם. הממונים שע"י יתקיימו דברי הזקנים: כל איש ישראל (איש הוא לשון מעלה וחשיבות) הם המיועדים למלאות מקום הזקנים והם הסנהדרי קטנה שהיו בכל שבט ושבט, ואנשי המעלה שהיו במדרגת נביאים כאלדד ומידד ודומיהם, וכל אלו עמדו בפ"ע:

(י) טפכם. הטף לא עמדו בתוך השבטים, אלא כלם בפ"ע: נשיכם בפ"ע ולא יתערבו עם האנשים: וגרך אשר בקרבך גרי הצדק, ואף שתמיד היה מקומם בקרב השבטים, אבל במעמד הזה עמדו בפ"ע: מחוטב עציך עד שואב מימיך. הם כמו הגבעונים, שהיו בימי יהושע, ואסורים לבא בקהל, לכן עמדו בפ"ע, ולא עם הגרים הנ"ל, והאריך בסדר מעמדם, ללמוד דרך ארץ שכן נכון גם לדורות ביום שיתקבצו כל האומה:

(יא) לעברך בברית. מבאר תכלית אסיפתם, שהוא לעבור בברית ה' ובאלתו, לשמור את התורה, והרמב"ן כתב שיתכן שכרת עוד עמהם ברית כברית הראשון אשר כרת אתם בהר סיני שהקריב עליהם עולה ולקח חצי הדם וזרק על המזבח, וחצי הדם זרק על העם: אשר ה' אלהיך כורת עמך היום. אל תחשבו שמדבת לבבכם תעשו זאת ולכן אם תעברו על הברית יהיה לכם אמתלא, לכן הודיעם, אשר ה' אלהיך כורת עמך היום, שהוא המצוה לבא בבריתו:

תורה אור

אין לו מקום לילך ונקרא עומד ועז"א ואתה פה עמוד עמדי. דכיון שעלה אל מדרגה העליונה אשר בילדם אין האנושי להשיג הוא שיהיה אצל כסא כבוד ופרשו עליו שגו א"ל עמוד שתקרא עומד ע"י שאתה עמדי וכן אמר ואנכי עמדתי בהר שאז היה עומד על מדרגה אחת ועז"א אתם נצבים היום כלכם שכלכם במדרגת עומדים והטעם כי אתם לפני ה' אלהיכם ואין עליה גדולה מזו. בזה יל"פ מ"ש בתנחומא פ' בראשית ובחז"ל היום לעשותם ולא למחר לעשותם היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם שחדא הליא בחידך, כי הטעם שאין שכר מצוה בהאי עלמא ליכא כי השכר הוא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה וא"כ כשהם באופן זה שעומדים לפני המלך ונהנים מזיו כבודו יתברך שוב א"א שילכו ממדרגה למדרגה כי אין מדרגה גדולה למעלה מזו לזה אין מקבלים שכרם בזה העולם כדי שיוסיפו תורה ומצות, משא"כ בעה"ב בעמדם שרפינה כמיהם ושם עולם הגמול שוב א"א שיהיה שם עולה המעשה וז"ש כי היום לעשותם ולא למחר לעשותם

וְסָרְכֵיכוֹן כֹּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל: יא טַפְלְכוֹן נְשֵׁיכוֹן וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְּגוֹ מַשְׁרִיתָךְ
מִקָּטֵעַ אָעָיךְ עַד מָלֵי מַיָּךְ: יב לְאַעָלוּתָךְ בִּקְיָמָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ וּבְמוֹמָתֵהּ דִּי יְיָ

תורה אור

חד ממילא היום לעשותם וא"א לקבל שכר היום שא"כ מהנמנע שיהא עולם המעשה . ולמחר לקבל שכרם ולא אפשר לעשותם :

ד"א הושב בכאן עשר מדרגות כמ"ש בזוה"ק פ' יתרו (דף ל"ז) והענין ע"פ מ"ש המהרש"א פרק י' יוחסין דכמו שהמרכבה העליונה נכללת מעשר מדרגות ואין דבר שבקדושה פחות מעשרה כן למטה קדושת ישראל זיו הדרס הוא בעשר מדרגות והם עשרה יוחסין שעלו מבבל ואע"ג שבתוכם יש פסולים ממזירי נתיני שתוקי ואסופי כן גם למעלה יש לד הימין והשמאלים וזה שחושב מרע"ה כאן עשר מדרגות יוחסין של ישראל חמשה מימינים וחמשה משמאלים והכל שלמות המרכבה העליונה לראש פנה ועז"א שהגעתם למדרגת היותכם בעצמכם לפני ה' אלהיכם ואתם היות הקדש הנושאים כסא כבודו ועז"א ה' אלהיכם שחמשה הראשונים הם לעמת שם הויה רחמים וחמשה האחרונים לעמת ה' אלהיכם דין ועז"א היום כלכם ודרשו חז"ל כיום שהוא מאפיל ומאיר כי שלמות היום להקרא יום שלם הוא היום ולילה . והנה ידוע כי יום ולילה לא ישבותו רצוני שבכל רגע ורגע ימצא בכדור העולם יום ולילה כי בעת שהשוכנים על הכדור יום יהיה לאנשי עולם החדש השוכנים תחת כפות רגלינו לילה ובעת שאצלנו לילה אזי אצלם יום, והנה היום תמיד מאפיל ומאיר ברגע אחד כן הנהגת המרכבה דין ורחמים ממוסכים וממוזגים זה בזה כולם ברודים להנהגה השלמה, וכן בעם ישראל שהם מרכבה התחתונה שלמות היוחסין שלהם בעשר מדרגות הנ"ל אור וחשך ביום וזה היום כלכם שכלכם דומים ליום שהוא מאפיל ומאיר ברגע אחד כן שלמות המרכבה התחתונה יום רחמים ולילה דין ממוזגים וממוסכים ועי"כ לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו הברכה והקללה דין ורחמים :

דבזה יובן מ"ש במדרש הובא בילקוט ראה נקראו מלאכים עומדים שנאמר שרפים עומדים ממעל לו ונקראו ישראל עומדים שנאמר אתם נצבים . ומי חביב יותר מי שהקב"ה משבח עמידתו שנאמר כן יעמוד זרעכם ושמכם וכתיב זאת קומתך דמתה לתמר , ר"ל כי המלאכים נקראים עומדים כיון שכל מעשיהם בהכרח לא בבחירה, משא"כ ישראל במעשיהם בבחירה נקראים הולכים . וכאשר יגיעו למדרגה העליונה בעולם הגמול נקראים עומדים ג"כ כמו שנאמר אתם נצבים. אך לא ידענו איזה מהם השוב יותר, לז"א מי שהקב"ה משבח עמידתו כי במלאכים כתיב בשתים יכסה פניו שלא יהנו מזיו השכינה כי מאן דאכיל דלא דיליה בהית לאסתכולי באפיה משא"כ ישראל עם קרובו נהנים מזיו השכינה, וידוע מ"ש המחקרים שלא יתכן שישתבח אדם פועל פעולה בטבע . כמו שלא השתבח הדבורה ביופי מלאכתה בעוגות הצוף והשממית הקורי עכבים שלה כיון שפעולתה מוכרחת בטבע רק בזאת יתהלל המתהלל אם מלאכתו ברצון ובבחירה . בהנ"ל יבואר אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' כי ארבעים יום קודם יצירת הולד מכריזין חכם יהיה או עשיר וגבור רק צדיק ורשע לא קאמר כי זה ניתן לבחירת האדם וא"כ אין להתהלל בחכמה גבורה עשירות כי הוא נגזר קודם יצירה ואין תהלה בזה כנ"ל רק בזאת יתהלל אם ישתמש בחכמה להשכיל וידוע אותי כי אני ה' להשכיל מליאותו ואחדותו ית' ובגבורה ועושר ישתמש לעשות חסד משפט בארץ . ועתן הטעם כי באלה חפצתי עפ"י הידוע אצל הקב"ה לא שייך רצון כי רצונו הוא העשיה וכל לא נעלם ממנו ואיך שייך רצון אבל בענין זה שייך רצון שהקב"ה רוצה בצדקת האדם כי זה אינו בידו רק נתן הבחירה ליד האדם ועז"א רוצה ה' את יראיו רק בזה שייך רצון וז"ש כי באלה חפצתי רק בזה שייך אצלי חפץ ורצון אבל בזולת זה הכל בידי ועפ"י נגזרתי ואינו ביד האדם ואין מהנמנע שיתהלל בזה . ובזה י"ל מ"ש זמרו כבוד שמו שימו כבוד תהלתו ר"ל לאפוקי מדעת הפוקרים הפורים ראש ולענה לאמר כי מעשה בריאת העולם היה בהכרח בהאצלת המושכל מהמשכיל והכל מהשמש שבמעשים כזה אין התהלה בבריאת עולם המופלאת והנוראת ראוי שיכבדו אותו ויתנו לו כבוד והוא יתכבד בפעולת זאת אחר שהוא בהכרח לז"א שלא כן ופיהם דבר שוא רק שימו כבוד תהלתו ועי"ז אמר לאלהים מה נורא מעשיך כי העושה בטבע אין להתירא ממנו אחר שאין הפעולה בידו אבל משאתו יגורו כל חי כיון שמעשהו ברצון, וז"ש מי שהקב"ה משבח עמידתו כי המלאכים אין להם שבח כמה שנקראים עומדים אדרבה הוא פחיתות לעמת בעל הבחירה אבל ישראל כאשר יבלעו את מעשיהם ויזכרו לטוב הגנון לעמוד בהיכל המלך הוא שבח ותהלה פאר וכבוד להם ועי"ז מביא ראיה מפסוק כן יעמוד זרעכם ושמכם וריש דקרא כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני כן יעמוד וגו' ואומר בזוה"ק השמים החדשים הם הנבראים ע"י סתרי תורה והארץ החדשה נבראת ע"י פשט התורה וזה כוונת הכתוב בל תחשבו כי תהיה העמידה לכם בלי שבח כמו עמידת מלאכי השרת אחר שאז תעמודו מלעבוד עבודת המלך דבר יום ביומו לז"א שאתם תעמודו כמו עמידת השמים והארץ הנבראים ע"י תורתם והם עומדים לפני תמיד להשתעשע בהם וא"כ לא תאכלו נהמא דכסופא . וזה שאמר עוד וכתיב זאת קומתך דמתה לתמר ע"פ מ"ש בילקוט משנים בשעת נדיה כאמר יפרח לאם נמשל הצדיק לתמר מה תמר אין הולך למרחוק כך מתן שכר של צדיקים

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ הַיּוֹם׃ שני יב לְמַעַן הָקִים־אֹתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה־לְּךָ לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ יג וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם אָנֹכִי כֹּרֵת אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת־הָאָלָה הַזֹּאת׃ יד כִּי אֶת־אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה עִמָּנוּ עֹמֵד הַיּוֹם לִפְנֵי

רש"י

לשנים ויעברו בין בתריו: (יב) למען הקים אתך היום לו לעם. כל כך הוא נכנס ז לטרוח למען קיים אותך לפניו לעם: והוא יהיה לך לאלהים. לפי שדבר לך ונשבע לאבותיך שלא להחליף את זרעם באומה אחרת לכך הוא אוסר אתכם בשבועות הללו שלא תקניטוהו אחר שהוא אינו יכול להבדל מכם. עד כאן פירשתי לפי פשוטו של פרשה. ומדרש אגדה למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים חוץ ממ"ט שבת"כ הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו התחיל משה לפייסם אתם נצבים היום הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כליה והרי אתם קיימין לפניו: (יד) היום. כיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כך האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם והקללות והיסורין מקיימין אתכם ומציבין ח אתכם לפניו. ואף פרשה שלמעלה מזו ט פיוסין הם אתם ראיתם אשר עשיתי. ד"א אתם י נצבים וגו' לפי שהיו ישראל יוצאין מפרנס לפרנס ממשה ליהושע לפיכך עשה אותם מצבה כדי לזרזם וכן עשה יהושע וכן שמואל (שמואל א יב ז) התיצבו ואשפטה אתכם כשיצאו מידו ונכנסו לידו של שאול:

שפתי חכמים

כלומר אתם מעצמכם ולא ע"י אחרים: ז ק"ל אם בא להודיעני בלמען זה אמה שכרת עמהם ברית זה לא יתכן הואיל וכתב אחריו למה כרת עמהם ברית דכתיב פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט וגו' וא"כ אמאי קאי למען הזה ל"ה כ"כ הוא נכנס לטרוח כלומר רצונו דקרא לתרץ בלמען וגו' שלא תקשי למה היה הקב"ה מטריח ואוסר אותם בשבועה לא היה לו להזהירם אלא באזהרה בעלמא ואם ישמעו טוב ואם לא ישמעו יתן להם עונש ככל שאר גוים אלא לכן נכנס כ"כ לטרוח וכו' לפי שכבר נשבע לאבותיך שלא להחליף כו' לכך הוצרך להכניסם כו': ח היינו שעל ידי הקללות אתם נזהרין מלעבור המצות לעולם ועוד שהם ממרקין העונות ותהיו חיים וקיימים לעולם וכן אמרו פ"ק דע"ז דף ד' ובמסכת ברכות דף ה': ט בזה מוכח שדבר משה דברי פיוסים שלא תקשי איך שייך לדבר פיוסים הרי כל הפרשה משמע תוכחה וגם לעיל מיניה הכל תוכחה: י דלטעם הראשון קשה דהא לפי מגב הפרשה הוא תוכחה ולא פיוס ל"ה ד"א כו' ולפי ד"א קשה למה אמר אתם

התורה והמצוה

(יב) למען הקים אותך היום לו לעם. התועלת שתסיב ע"י הברית שבמעמד הזה יעשה רושם חזק בכם שעי"ז יהיה דבר קיים, שתהיו לעם לה', ועי"ז שתקבלו לשמור את התורה, יבחיר ה' לכם והוא יהיה לכם לאלהים: כאשר דבר לך. לפני מעמד הר סיני, כמ"ש שם. וכאשר נשבע לאבותיך נו' ורק ע"י המעמד הזה יתקיים מה שהבטיח ה' להאבות, ולא יגרום החטא לעכב מלחול עליכם ההבטחות:

(יג) ולא אתכם לבדכם. מבאר איך שע"י מעמד הזה יתקיים לנצח שיהיו לעם לה' וה' יהיה להם לאלהים, שהוא נצחיי:

(יד) כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום.

עפ"י הפשט קאי על פסוק דלעיל והוה כאלו אמר בסוף פסוק הזה אנכי כורת את הבריה וגו', ומובן שלא יתכן כריתת ברית עם אשר איננו פה. לכן בהכרח שאשר איננו פה המה שיצאו מיוצאי חלציהם של אלו אשר ישנו פה ועמהם כרת הברית. והמה קבלו גם על זרעם ועל כל הנלוים, עד"ש (אסתר ט כז) קימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם. ומה שאמר ולא אתכם לבדכם וגו' דמשמע שגם עם אחרים הוא כורת את הברית, פי' לא אתכם לבדכם בשביל עצמכם, רק אתכם גם בעד אשר איננו פה שהם דורות הבאים. והמפרשים האריכו בהבנת הדבר איככה יוכלו האבות לקבל חוב על זרעם, שלא עיקר האדם הוא הנפש ואין שום התקשרות בין נפש האב עם נפשות יוצאי חלציו, לכן הוכרחנו להאריך מעט להסביר קבלת התורה שקבלו האבות גם בעד דורות הבאים עפ"י כמה טעמים: א) מעקרי אמונתנו שהנפשות המה הנשמות חיים וקימים בגנזי מרומים קודם שיבואו לגוף האדם, וגם אחרי מות האדם ישארו לנצח אם לא עשו בהיותם בגוף דבר שע"י תכרת מארץ החיים, וכל הנשמות העתידות להיות בגופי בנ"י היו במעמד ברית הר חורב ובברית ערבות מואב, וקבלו להיות שומרים התורה, ואף שאין הנשמה יכולה לקיים התורה מבלעדי הגוף אבל כלא אבות הגופים שהיו אז קבלו והתחייבו עליהם, וידוע שאף גם כשנ

אֱלָהָךְ גָּזַר עִמָּךְ יוֹמָא דֵין: יב בְּדִיל לַאֲקָמָא יָתָךְ יוֹמָא דֵין קֳדָמוֹהִי לְעַמָּא וְהוּא יְהֵא לָךְ לֶאֱלָהּ כְּמָא דִי מַלִּיל לָךְ וּכְמָא דִי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב: יג וְלָא עִמְּכוֹן בִּלְחוֹדֵיכוֹן אֲנָא גָּזַר יָת קְיָמָא הָדָא וְיָת מוֹמָתָא הָדָא: יד אֲרֵי יָת מַן דְּאִיתוֹהִי הָכָא עִמָּנָא קָאֵם יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וְיָת

תורה אור

לפ"ז וזה הכוונה שקומתך דמתה לתמר שלך ומתן שכרך לע"ל היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם :

(יב) למען הקים אותך היום לו לעם וגו'. יל"ש כי הלא שאול ישאלו לאמר הלא כבר נכרת ברית כל התורה בהר סיני כמ"ש בפ' משפטים ומדוע חוזר עתה פעם שנית על אלה דברי הברית להשביעם באלה ובשבועה, אך כבר יישבו המפרשים מחמת שבשבועה ראשונה כפה עליהם הר כגיגית ומכאן מודעא רבה לאורייתא כמ"ש בשבת ורצה שישבעו פעם שניה מעצמם וברצונם הטוב וז"ש כוונת השבועה הזאת שנית למען הקים אותך היום לו לעם תחלה ואח"כ הוא יהיה לך לאלהים ואתם תהיו המתחילים כי בשבועת הר סיני היה להפך שהוא הקדים באלהותו עליך קודם ואח"כ קבלת מלכותו עליך : ובזה יל"פ מ"ש בשמואל ולא תסורו כי אחרי התהו אשר לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם עפמ"ש בע"ז שא"ה יטענו לעתיד למה לא נתת גם לנו את התורה ויאמר הלא לא רצו לקבל כמ"ש אלוה מתימן יבא וכו' ויטענו למה לא כפית עלינו הר כגיגית כמו שכפית על ישראל וא"כ בזה יש טענה שא"ה יאמרו שגם הם רוצים לקבל התורה כי היה לו לכוף עליהם הר כגיגית נ"ל כי לא יטוש ה' את עמו מפני טענה זו כי אעפ"כ אח"כ בערבות מואב הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם בגאלה שהתחיל תחלה למען הקים אותך לו לעם ואח"כ הוא יהיה לך לאלהים ולזה ממילא הזהרו שלא תסורו אחרי ע"ז כיון שאין לכם טענת מודעא :

(יד) כי את אשר ישנו פה וגו'. ידוע מדברי האר"י ז"ל בספר הגלגולים כי כל נשמות ישראל קשורים זה בזה מטע ה' להתפאר מעץ החיים תפארת ישראל אשר בתוך הגן ויש להם שרשים וענפים ויש שמה הכוללת כמה אלפים נשמות אשר הם ענפים או עלים לנשמה זו. ודור המדבר היה שרש כל הנשמות שהיו והעתידים להיות ומשה רועה אבן ישראל דור ודור וחכמיו סופריו ודורשיו כלם תלמידי מרע"ה וכלם עמדו בהר סיני אשר שרשם כ"א אלא שרשו של דור המדבר וכל דור המדבר היו ענפים אל שרש נשמת משה ע"ה שהוא העץ החיים בעצמו ובעלה דמטרוניתא איש האלהים ועז"א את אשר ישנו פה ר"ל הנשמות של דור המדבר הנצבים פה עמנו עומד היום לפני ה' אלהינו על ידנו עומד לפני ה' וזהו כלם לשלשלת חבל הקדושה והנבואה ע"י נשמת משה שהיתה כוללת את כלם, ואת אשר איננו פה הנשמות העתידים להיות עמנו היום הם עמנו בשרש נשמתנו. וזה בעצמו כוונת ענין הקבוץ שקבלם כאן שהיה כדי שכל ישראל יהיו ערבים זה בזה איש באחיו וברעהו והוא מצד שיש להם קשר ודבוק עצמי ע"י הנשמות הסבוכים בסבך עץ החיים איש את רעהו יעזורו להשלים קומה שלמה וא"א שיתוקן האחד זולת השני כי האשל אחד נז"א אח"כ כי אתם ידעתם ע"פ מ"ש שאל מין א' לר' פלוני הלא כתיב בתורה אחרי רבים להטות ורוב העולם עובדים ע"ז מדוע אינכם עובדים והשיב לו בישראל כתיב שבעים נפש ובעכו"ם כתיב שש נפשות והכוונה כי ישראל כולם נפש אחד אחד מעץ החיים אשר בתוך הגן ונפשות א"ה המה ממקום הפרוד לרשות הרבים לזה קרוים נפשות לזה אין קבוצם קבוץ ואין חבורם חבור כלל וכלם בטלים מפני הקדושה כקוף בפני אדם ואין שייך אחרי רבים להטות וז"ש בזה שראיתם היחוד והחבור נשמת ישראל זה בזה וכלם ברועם אחד יוצר כל בא כמתרץ מה שידעתם שכל האומות בכתף ובשכם אחד עובדים עכו"ם אל תחושו לקבוצם :

עוד יבואר עפמ"ש שבאותו מעמד היו כל הנשמות שעתידים להבראות עד סוף העולם אך ידוע כי יש הרבה נשמות העשוקים ביד הקליפות ועדיין לא נתבררו השלמות וזה כל עיקר הגלות להוציא יקר מזולל ולא היה באפשר שיהיו בשעת הבריאה והנה כל גלות מצרים היה להוציא הנצוצות הקדושות אשר היו מובלעים בקליפת מצרים עד שבליל מכת בכורות שהיתה הלילה כבתקופת תמוז מאור השכינה כי החשך נתבטל ונגה כאור היה וע"י נתבטלו כל אלילי מצרים ועשאום כמצולה שאין בה דגים כי עיקר חיותם הוא ע"י הניצוץ הקדוש המעושק ביניהם וע"י החיות שבולעים לו יחיו גם הם יטרפו טרף אדם אכלו וז"ש את אשר ישנו פה עמנו שכבר הוציאוה והניגוה לצד הקדושה ואת אשר איננו עמנו כלל רק ביד הס"א ומספר איך ימלאו נשמות קדושות שלא יהיו ביד הקדושה נז"א כי אתם ידעתם (בסוד הדעת שהוא היה הגלות מצרים להוציא הנשמות העשוקות באחורי הערף כידוע) אשר ישבנו בארץ מצרים מפני טעם זה (ואומר ישבנו ששם כוננו עיר מושב כי בטלו את הקליפה מקום מדבר ומאון) אבל עדיין נשארו הרבה נשמות עשוקות בקרב יתר הגוים ואם היו ישראל זוכים במדבר היו מוציאין את הכל והיה שעת התקון אבל את

יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם׃ שלישי טו כִּי־אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֵת אֲשֶׁר־יָשַׁבְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאֵת אֲשֶׁר־

שפתי חכמים

נצבים היום דכתיב בקרא ל"ל: ב ולא יתכן לפרש כמשמעו אף שאיננו פה שהלכו להם דהרי כתיב אתם נצבים היום כלכם ועוד י"ל איך שייך לכרות ברית עם מי שאינו פה דלמא אם היה אל מן הדרך והיה פה לא היה מקבל הברית אבל אי קאי על העתידים להיות א"ש דאף אם הגופים לא היו שם אבל הנשמות היו שם וקבלו הברית ועי"ל כי ברא כרעיה דאבוה הוא וכיון שהאבות קבלו הבנים הבאים אחריהם ג"כ בכלל הברית: ג דק"ל מאי נתינת טעם הוא אתה שלפניו ואת אשר איננו פה עמנו היום ל"פ שראיתם וכו' עד לפיכך אני צריך להשביעכם כלומר נתינת טעם אשלפני פניו לעברך בברית וגו' וק"ט הוא למה היה הקב"ה חושד לישראל שיעבדו ע"ז וצריך להשביעם ע"ז אלא לכך היה חושדן שאמר להם לפי שראיתם כו' ויהיו שני פסוקים הללו כי אתם ידעתם וגו' ותראו את שקוציהם וגו' הם

רש"י

ואת אשר איננו פה. ואף עם דורות ב העתידים להיות: (טו) כי אתם ידעתם וגו'. ותראו את שקוציהם. לפי שראיתם ג האומות ע"א ושמא היש

התורה והמצוה

השדה ובזרע האדמה יש בכחו כל מה שיצמח ויתגדל מהם עד סוף כל העולם. ומכ"ש שיש בכח האדם כל תולדותיו העתידים לצאת ממנו, והאבות יכלו לקבל חיוב על הכח הזה הצפון בהם, מפני שכל טענת האומרים שלא יוכל לקבל על דורות הבאים הוא מפני שאין התקשרות לנפש האב עם נפשות יוצאי חלציו, ואין לו שייכות רק בהגופים, ואחרי שהנפשות קבלו עליהם לקיים, לזה יצורף גם קבלת האבות על הגופים, שיש לו שייכות בהם ע"י כחות הנעלרים בהם עד סוף כל הדורות. ב) החקירה אם יכולים לקבל גם לבניהם אחריהם הוא רק על דבר שהוא חוב להם, אבל על דבר שהוא לו לזכות ולטובה בודאי יכולים לקבל עליהם ולזכותם, ולכן יכלו לקבל על הדורות הבאים לקיים כל התורה מפני שהתורה היא רק לייסר את המדות ולהדריך בדרך ישרה שלא ישתקע בתאות הגשמיות, ושיבא להשלים תכלית כונת מה שברא ה' את האדם כמ"ש (סימן ל טו) ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב (כ) ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך, ונאמר (סימן ו כד) ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה לטוב לנו כל הימים וכמ"ש (שם כה) וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל החקים האלה והרבה מקראות כאלה, האם יש לספק שהאבות עליהם לחוס לטובת הבנים להביאם לחיי הנפש והגוף. ג) כי השי"ת בורא כל המציאות וממציא כל הנפשות ובידו נפש כל חי ואם יסלק השגחתו רגע אחד תהיה כל הבריאה אפס ואין, אם הוא יצוה דבר, היתכן שיוצרך לזה הסכמת המצווה? כמ"ש (יחזקאל כ לג) חי אני נאם ה' אם לא ביד חזקה גו' אמלוך עליכם, ואולם ענין הברית וקבלת ישראל התורה לא מפני שהיו יכולים לעכב אלא מפני שחפץ ה' לזכותם שיהיה דברו חזק וקיים להם, לכן השתדל שהם בעצמם יתחייבו וישתעבדו לעשותם, ויקבעו הדברים בלבם בקבלה חזקה ואמתית, ממילא עי"ז יהיו הדברים נשרשים גם בנפשות דורות הבאים, כי ציור החזק אשר בנפשם פועל גם על יו"ח, כמו שטבע האם וכח המדמה שבה יפעול על העובר אף שהוא נפש חי בפ"ע וכ"ש מה שנשרש בציור אמתי בכח הנפש שיהיה שמור לדורותיו, גם בנפשות יו"ח. תועלת הב' כי בכל עת שיתעורר האדם לקבל עליו עול עבודתו ככה יתעורר ה' לנגדו מדת טובו, להיות לו לאל ולהעלותו לגרם המעלות ויצפה להשפיע לו כל טוב על לעתיד אף כי יודע ה' שיעשה אח"כ שלא כמצוה, ולכן הברית בכרת ה' עמהם הוא לתועלת לענין התשובה, בד' דברים. א) כי לולא הברית היה נכון שעוברי רצונו יענישם מהר. ב) להענישם כפי שראוי להעניש ממרה רצונו, ואז לא היה ספק ביד החוטא להגיע אל התשובה מפני שהעונש החמור והבא עליו במהרה לא היה נותן להשיב אל לבו ולעשות התשובה ובלא תשובה א"א להנפש להטהר, ואח"כ גם נפשו תאבד בענין רע כאופן שלא ישאר ממנו אף שם ושארית ולא יהיה לו גם הזכות הזה אשר יוכלו ע"י לקחת מוסר כי היכף ישכח שמו מעמיו ונמולו עד"ה (איוב ז י) ולא יכירנו עוד מקומו, אבל ע"י זכות שקבלו עליהם ובאו בברית וה' הבטיחם בכל הטובות המבוארים. ואף שאם יעברו על רצונו לא יוותר להם, אבל יאריך לו אפו ויכלה לו, שלא להענישו מהר ויוכל להתעורר מעצמו לידי התשובה, וגם אם לא עשה תשובה ויגיע אליו העונשין לא יעשה בו ה' כליה להענישו בפעם אחת רק שיענישהו מעט מעט כדי שיוכל לסבול גם יהיה לו פנאי להתבונן בינתים ולהשיב אל לבו לשוב ממילא ישאר בקיומו ולא יכרת גם נפשו, וגם מתוך שמגיע עליו העונש בהמשכה זמן לא יתכן שלא יצדיק הדין וגם אחרים יקחו ממנו מוסר ויהיה מופת לרבים. הוא שנאמר בפ' פינחס הוא דתן ואבירם קריאי העדה וגו' ותבלע אותם וגו' ויהיו לנס, שמפני שהיו קריאי העדה וגדולי המעלה, לכן אף שהגיע עליהם העונש נתקדש שם שמים ע"י, וע"ד שאמרו חז"ל על הפר השני שהקריבו נביאי הבעל בימי אליהו, כשם שנתקדש ש"ש ע"י פר של אליהו כן נתקדש ש"ש על ידי פר השני, ולכן אם יבא אחד מדורות הבאים ויאמר איך יכלו אבותינו לקבל עלינו את הברית

מן די ליתוהי הכא עמנא יומא דין: טז ארי אתון ידעתון ית דיתבנא בארעא

התורה והמצוה

בעל כרחנו כה יהיה משפטו, שאם יעבור על מצות ה' אין זה אמתלא לפטור מן העונשין באשר מתלן בקבלת הברית, כי אין הקב"ה צריך לקבלתו ולהסכמתו, ומי יבא אחרי המלך אשר כבר עשהו, וע"י שאינו מסכים אל קבלת הברית הפסיד רק לעצמו כל התועלת הנ"ל שבא ע"י הברית כיון שאינו נכנס עם כ"י בגדר הברית ויהיה עונשו במהרה ובחרון אף ותכרת נפשו, ויתמה שמו ככ"ל שגם אחרים לא ילמדו ממנו לקחת מוסר: (טז) כי אתם ידעתם וגו'. מבאר למה הוצרך הברית אחרי שהיו דבוקים בה' כמ"ש (ד ד) ואתם הדבקים והגיעו למדרגת וה' האמרת (כו יז) כנ"ל, וישתוקקו מעצמם לדברי ה' עז"א כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים, שהיה לנו ישיבה וקביעות במצרים ונדבקו בתועבותם: ואשר עברנו בקרב הגוים

תורה אור . .

אשר עברנו בקרב הגוים בשיירה בעלמא מפני אשר עברתם את פי ה' ולא נמרתם הכבוד הראוי והראיה כי ותראו את שקוציהם ולא נתבטלו כמו במצרים. והבן היטב:

(טז) כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים, ותראו את שקוציהם וגו'. לבאר זה נראה ע"ד הפלפול. הנה אמרו מכאן מודעא רבה לאורייתא והנה הק' הא דינא דמלכותא דינא והירצו דזה דוקא בגזרה הכוללת כל בני המדינה אבל התורה רק לישראל נתנה, ובזה מיושב מה שהקשו התוס' עמ"ש בע"ז שיסעו א"ה כלום כפית עלינו הר כגיגית וקשה הא זה אינה קבלה שלמה ולפ"ז לק"מ דאם היה כופה גם על א"ה ממילא היתה גזרה כוללת ואינה בהמודעה והוה קבלה שלמה, והנה זה התירוץ לא שייך רק על שאר מצוה משא"כ ע"ז ושבע מצות שנצטוו גם בני נח הוה גזרה כוללת ולא שייך בזה טענת מודעה, אך י"ל עפמ"ש ראה ויתר גוים שראה הקב"ה שא"ה אינם מקיימים שבע מצות עמד והתירן להם לענין שאין מקבלים עליו שכר כמצווים ועושים רק כאינם מצווים ועושים וא"כ לפ"ז כיון שהם נקראים אינם מצווים ועושים י"ל שייך טענת מודעה על ז' מצות אך יש מדרש ראה ויתר גוים שהתיר ממונם לישראל. וז"ש שאתם ידעתם שעברנו בקרב הגוים אשר עברתם הוא מ"ש אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו אל תגרם וגו' והן עמון ומואב בלא שהיה ממונם לישראל רק שעברו דרך שם וז"ש ותראו את שקוציהם ואת גלוליהם אע"פ שעובדים ע"ז ואעפ"כ ראיתם כסף וזהב אשר עמהם שכפשם וזהבם אתם ולא ניתן לישראל עד מדרך כף רגל וע"כ ראה ויתר גוים הוא שהתיר להם שבע מצות להיות אינם מצווים ועושים וא"כ יש לכם טענת מודעה גם על ע"ז כיון שאינה גזרה כוללת. והנה ענין הב' על השבועה אשר השביעם הקב"ה ובא עמהם באלה ובבריה ככר אמרו נודרין להורגין ולחרמין כגון שאמר יאסרו כל פירות שבעולם עלי ומקשה א"כ יאסרו כל פירות שבעולם עליו ותרצו דאמר בלבו היום וא"כ גם בשבועה זו יכולים לבטל בלבם ועז"א פן יש בכם איש או אשה אשר לבבו פונה היום יש לפרש שבשעת השבועה מבטלה בלבו, ויל"ד זה בתיבת היום מחושב בלבו היום שזה מועיל להורגין ולמוכסין. והנה הקשו המפרשים הא תינח שיש טענת מודעה לקבלה הר סיני שכפה עליהם הר כגיגית משא"כ בערבות לא היה להם שום כפיה ויש מתרצים כיון שראו הקללות אשר סדר להם אז על העובר על כל דברי התורה ובפרט למ"ש בזוה"ק שהיו רואים בעיניהם הברכות והקללות ואמרו שהקללות בעצמם דברו להם ליראם ולבהלם ואין לך כפיה גדולה מזו וז"ש והיה בשמעו את דברי האלה הזאת איך האלה בעצמה מדברת אליו וא"כ גם שבועה זו ע"י כפיה ועי"כ יתברך בלבו כי יהיה לו שלום אם לא יקבל כיון שיש לו טענת מודעה:

דרך ב' יבואר, ידוע ענין המינים שהיו אומרים שיש פועל טוב ופועל רע והענין כי לא יצויר אצלם שמאחד פשוט יצאו דברים מתנגדים טוב ורע ומזה שפטו שיש ממונה על הטוב ויש אשר דרכו לפניו רע, והנה מצינו בנשים האומ. ות לירמיה ומן אז הדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל כי חשבו שעבודת סטוכבים הם הפועלים טוב לעובדיהם ועבודת הקדוש ברוך הוא הוא ארץ הנגב וזה שכתוב ותראו את שקוציהם עץ ואבן ואף על פי כן ראיתם כסף וזהב אשר עם עובדיהם ואתם ישבתם בארץ מצרים במצור ובמצוק וגם עברתם בקרב הגוים נעים וגדים וכולם עובדי הפסל והאמנים יושבים לבטח ואם כן פן יש בכם מבשחה או שבט אשר לבבו פו.. מעם ה' אלהינו רלה לומר שפונה מעבודת ה' על ידי ה' אלהינו ר"ל ע"י שרואה בה' מדות דין ורחמים ולא יצויר אצלו שיצאו שניהם מאחד הפשוט ועי"כ כאשר ישמע דבר האלה יאמר שהוא מפועל הרע ועבודת ה' רעה בעיני אדוניה אשר לא יעדה בטוב מתן שכר לעומדיה והתברך בלבבו כי שלום יהיה לו אם ילך אחר עבודת העצבים ויחשוב לספות הרוה הטובע והצמאה ר"ל מע"ז שהיא נמלה מחמת ברות נפגרים לזה אז יעשן אף ה' דייקא שמדת הרחמים הטובע טוב תרע מדה כנגד מדה:

עָבַרְנוּ בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עֲבַרְתֶּם׃ טז וַתִּרְאוּ אֶת־שִׁקּוּצֵיהֶם וְאֵת גִּלֻּלֵיהֶם עֵץ וָאֶבֶן כֶּסֶף וְזָהָב אֲשֶׁר עִמָּהֶם׃ יז פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ־שֵׁבֶט אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹנֶה הַיּוֹם מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת לַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הָהֵם פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה׃ יח וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי הָאָלָה הַזֹּאת וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה־לִּי כִּי בִּשְׁרִרוּת לִבִּי אֵלֵךְ לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה

בעל הטורים

כברות לנגנא לפסולין (כדאיתא מ"ד ס"ד דקידושין): (יז) פרה הכר וי"ו קרי ביה פרה רמז כפרה כיוצא סרר ישראל

רש"י

לב אחד מכם אותו ללכת אחריהם: (טז) ותראו את שקוציהם. על שם שהם מאוסים כשקצים: גלוליהם. שמסריחים ומאוסין כגלל: עץ ואבן. אותן של עצים ושל אבנים ראיתם בגלוי, לפי שאין הגוי ירא שמא יגנבו, אבל של כסף וזהב עמהם בחדרי משכיותיהם הם, לפי שהם יראים שמא יגנבו: (יז) פן יש בכם וגו'. לפיכך אני צריך להשביעכם: פן יש בכם. שמא יש בכם: אשר לבבו פונה היום. מלקבל עליו הברית: שרש פרה ראש ולענה. שרש מגדל עשב מר כגידין שהם מרים, כלומר מפרה ומרבה רשע בקרבכם: (יח) והתברך בלבבו. לשון ברכה, יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו לאמר לא יבואוני קללות הללו אך שלום יהיה לי: והתברך. בנדיר"א שוי"א בלע"ז, כמו והתגלה והתפלל: בשרירות לבי אלך. במראות לבי, כמו (במדבר כד יז) אשורנו ולא קרוב, כלומר מה שלבי רואה לעשות: למען ספות הרוה. לפי שאוסיף לו פורעניות על מה שעשה עד הנה בשוגג והייתי מעביר עליהם, וגורם עתה שאצרפם עם המזיד ואפרע ממנו הכל, וכן תרגם אונקלוס בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדונותא, שאוסיף לו אני השגגות על הזדונות: הרוה. שוגג, שהוא עושה כאדם שכור שהוא

שפתי חכמים

דנוקים עם פן יש בכם הבא אחריהם ויחסר וי"ו מן מלת פן וגו' ל"פ ותראו וגו' אחר פן יש בכם: ם ר"ל אמאי שינה הקרא בלשונו וכתב בעץ ובאבן ראיתם ובכסף וזהב לא כתב ראיתם: נ יש מקשים והא כתב לעיל בפרשת והשמר פן תשכח את הדברים ופן תשא עיניך וגו' ובפרשת עקב פן יפתה לבבכם ולא פי' שם שהוא לשון שמא ולפי מה שפירש הרא"ם דהאי פן יש בכם הוא מדברי רש"י ולא בא לפרש אלא משום תבור הקרא נקט אותו רש"י ל"ק ולא מידי ואפילו בלאו הכי נמי י"ל דהא דפירש רש"י כאן פירוש של פן ולא לעיל יש לומר דלעיל הוא לשון לא תעשה כמו שאמרו כל מקום שנאמר פן ואל אינו אלא לא תעשה הכא ע"כ ליכא לפרש שהוא לא תעשה כלומר שלא יעשה זאת דהא כתיב פן יש בכם דמיירי בהו לכן פירש"י שהוא לשון שמא: ס זהו מגמון רש"י ולא פירש"י מפרש עקביו מה דכתיב בקרא שמא יש בכם אשר לבבו כו' והדע דאל"כ היה קשה הרי רש"י בעצמו כבר פירש לעיל ועוד דבקרא משמע דקאי אצ"א וא"כ איך פירש הוא דקאי אהשבעה נראה לנא הוא לשון רש"י והא דנקט קרא דפן יש בכם איש או אשה וגו' ירצונו של רש"י לתרץ הרתי פן יש בכם ל"ל ור"ל לפרש שמה שכתב פעם אחרת פן יש בכם הוא מפני שלשון מדבר בע"א והשני בקבלת הברית כאילו אמר שמא יש בכם אשר לבבו פונה היום מעם ה' ללכת אחרי ע"א או שמא יש בכם אשר לבבו פונה היום מלקבל עול הברית ויהיה מלת היום קאי אהשבועה שביום יהד אינם חפצים לקבל הברית. הרא"ם: ע כגידין מין עשב מר הוא וכן מרה כלענה במשלי לענה ורא"ש בליכה ת"י גידין: פ ר"ל נומר אם לא יבואו הקללות מה ברכה יש בזה אם יהיה לו מעלה יתירה כלומר רב טוב. לכך פי' ברכת שלום כלומר כשיש שלום זהו ברכה כדכתיב ה' יברך את עמו בשלום ואותה ברכה של שלום יחשוב בלבו: צ דקשה לו כיון דכתיב כי בשרירות לבי אלך משמע שהוא מזיד וא"כ מאי למען ספות הרוה וגו' ותירץ למען אוסיף לו פורעניות כו'. וק"ל: ק תקן בזה כמה עניים שפירש ספות מלשון הוספה ולא מעניין כליה כמו פן תספה ועוד שינה ואמר למען שאוסיף מפני שכוונת מקור ויכבול למען שיספה השוכר ההוא וגם הוסיף מלת כי כי לולא מלה לו לא יובן למי יוסיף ובלי הוספת פורענות יובן שיוסיף השגגות על הזדונות פירוש שיחשבו זדונות כשגגות ...ו הפסוק ופירוש של קרא הכי הוא שעושה אלו שהולך אחרי שרירות לבו הם סבה לו שאוסיף לו פורעניות השגגות עם

התורה והמצוה

הגוים אשר עברתם. שע"י חטא המרגלים נגרם לסוב במדבר, ולעבור בקרב הגוים שוכני המדבר:

(טז) ותראו את שקוציהם וגו'. (מלמון ולבי רמה הרבה הכמה. קהלת א טז) הוא ענין הפגם, ולכן יש לחוש:

(יז) פן יש בכם איש וגו'. ואף אם אין עתה פן יש בכם שרש פורה ראש ולענה הם מיני עשבים מרים, אשר ברבות הימים יצמח מזה עובדי ע"ז:

(יח) והיה בשמעו את דברי האלה הזאת וגו' שלום יהיה לי כי בשררות לבי אלך. הוא

תלשון

דמצרים וית די עברנא בגו עממיא די עברתון: יז וחזיתון ית שקוצידהון וית טעותהון אעא ואבנא כספא ודהבא די עמהון: יח דילמא אית בכון גבר או אתתא או זרעית או שבטא די לבה פני יומא דין מדחלתא דיי אלהנא למהך למפלח ית טעות עממיא האנון דילמא אית בכון גבר מהרהר חטאין או זדונא: יט ויהי במשמעה ית פתגמי מומתא הדא ויתחשב בלבה למימר שלמא יהי לי ארי בהרהור לבי אנא אזל בדיל לאוספא לה חטאי שלותא

התורה והמצוה

ימלשון שרכה ותמסלה עד"ה (אסתר א) להיות כל איש שורר בביתו. ויכוין על הע"ז המושלה בשתר לבו, ויאמר שלא לבד שאין לירא מהאלות מפני כי הע"ז הולכת עמדי והיא תגין עלי מפורעניות אלא שעוד תשפות לו כל טוב ושלום וברכה יהיה לו (כי שלום כולל לכל הברכות כמאחז"ל לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום) ע"ד שאמרו הנשים שעבדו ע"ז לירמיה (ירמיה מד יז) כי עשה נעשה וגו' לקטר למלכת השמים וגו' ונשבע לחם ונהיה טובים, (שם יח) ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים ולהסך לה נסך חדלנו כל וגו'. וז"ש למען ספות הרוה היא הע"ז שלפי דעתו היא רויה ומלאה השפעות את הצמאה נפשי המלאה להשפעות: (ויתכן שאיש ואשה וגו' ירמז כל פסל מיכה שאיש הוא מיכה ואשה היא אמו משפחה: שנאמר שם (שופטים יז ה) ולו בית אלהים, שהוא בית ע"ג ושיהד בית לזה בודאי היו מתקבלים שם משפחתו. או שבט הוא שבט הדני שלקחו את הפסל ממיכה כדכתיב (שם יח) ויקימו בתוכם את הפסל וגו'. שרש פרה ראש ולענה ירמז על ימי אנטיוכוס שמנעו את ישראל מלקיים את התורה, וענו אותם לעבוד גלולים, והיו אנשים מישראל שנספחו לאנטיוכוס ועבדו ע"ג, ובכדי להתרצות אליהם היו מתערבים בבני ישראל ולהשיתב גלחדיהם וגם הלשינום לפני אנטיוכוס ולזה נתכנו בשם שרש פרה ראש ולענה כי השרשים האלה יספכו גם את המתוק למר, ועז"ש והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשררות וגו' כי בזה הוא מלשון שם ובלשון תימא, ויאמרו האנשים ההם האם בשרירות לבי אלך, לעבוד ע"ג מפאת שרירות סלב

תורה אור

עוד יש לפרש ע"פ מ"ש גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב ואמרו הז"ל זו מיתת לדיקים. ונראה הטעם מה שמכה זו לא כתובה היא כי בתוכחה לא כתוב רק מכה גמורה אך מיתת לדיקים היא מכפרת על עון הדור כמ"ש במדרש (פ' פקודי) שא"ל משה להקב"ה עמ"ש משכן העדות שנתמשכן בעונותיהם של ישראל א"ל התינה בזמן שבהמ"ק קיים בזמן שאין בהמ"ק קיים מה תהא עליהם א"ל אני נוטל לדיק א' מביניהם ומכפר על עון הדור, וא"כ אע"פ שהוא מכה כי קשה מיתת לדיקים לפני הקב"ה כשרפת בית אלהינו מ"מ לא כתובה שלישראל היא מכפרת על עון הדור. לז"כ והיה כשמעו את דברי האלה הזאת ר"ל האלה שבמשנה תורה שבה כתוב גם כל מכה אשר לא כתובה שתופסים הלדיקים בעון הדור. והענין מבואר בב"ק כי תצא אש ומצאה קולים שהפורענות מתחיל בלדיקים יל"פ כיון שניתן רשות למקטרג עיקר מקטרג על הלדיקים כי מדת הדין תופס בלדיקים תהלה שמתנהגים ע"פ מה"ד כי בלדיקים שגגות נעשו להם כזדונות משא"כ ברשעים. וזה שיאמר שלום יהיה לי שהלדיקים יכפרו על עון הדור למען ספות הרוה וגו' כי השגגות נעשה להם כזדונות כפרש"י וע"ז לא יאבה ה' סלוח לו אע"פ שהלדיקים מכפרים על עון הדור הוא לא יתכפר בכפרתם כי יעשן בו אף ה' מדת הרחמים יפרע ממנו שעי"כ לא תלא האש בלדיקים ורבלה בו כל האלה הכתובה דייקא לא שיתכפר במכה אשר לא כתובה ולדיקים יהיו שלוים ושקטים במכון הלדק והבן היטב:

בדרך ד' יבואר דהנה קללות שבתו"כ הם מ"ע ושבמ"ת ל"ת שהם כפל מ"ע, והטעם י"ל עפמ"ש המפרשים לפרש שכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה ר"ל שהשכר שמקבלים על המצוה הוא בעצמו נחשב כי ה' חפץ למען לדקו וכל בריאת העולם היה כדי להטיב לבריותיו רק שא"א שייטיב להם כמתנת נתן להם תורה ומצות וא"כ כשמקיים התורה ומקבל עליה שכר הוא ממלא רצון הבורא שיכול להטיב לבריותיו וא"כ זה בעצמו מצוה וגם בהפך העונש שמקבל על מעשה העבירה נחשב ג"כ לעברה כי אין רצון הקב"ה בזה. ולזה כפל משה הקללות להורות שכל קללה שהוא מקבל ע"י עונותיו בזה בעצמו עובר על פי ה' ומקבל ע"ז עוד קללה בענין שכר עבירה כנ"ל. ובזה יל"פ מ"ש והיה כאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם וגו' ר"ל כמו שבזה שמטיב לכם הוא שמחה לפניו וא"כ כשאתם מונעים אותו מהיטיב לכם גם ע"ז לריך שתקבלו עונש ולזה ישיש את אחרים להאביד ולהשמיד שהוא קללה כפולה. וז"ש כאשר תבוא עליך הקללה אשר נתתי לפניך והרלה שהיא כפולה שתי פעמים מקללות של הקב"ה ועי"כ תדע שהקללה שאתה מקבל הוא ג"כ עבירה בידך ולזה והשבת אל לבבך לריך שתשוב בתשובה גם ע"ז בכל הגוים אשר הדיחך ה' שתשוב בתשובה גם על מה שגרמת שתלך בגולה והוא בעצמו העברה פי המלך שחפץ להיטיב:

את־הצמאה׃ יט לא־יאבה יהוה סלח לו כי אז יעשן אף־יהוה וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל־האלה הכתובה בספר הזה ומחה יהוה את־שמו מתחת השמים׃ כ והבדילו יהוה לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה׃ כא ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וראו את־מכות הארץ ההוא ואת־תחלאיה אשר־חלה יהוה בה׃ כב גפרית ומלח שרפה כל־ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא־יעלה בה כל־עשב כמהפכת סדם ועמרה אדמה וצביים אשר הפך יהוה באפו ובחמתו׃ כג ואמרו כל־הגוים על־מה עשה יהוה ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה׃ כד ואמרו על אשר עזבו את־ברית יהוה אלהי אבתם אשר כרת עמם בהוציאו אתם מארץ מצרים׃ כה וילכו ויעבדו אלהים אחרים וישתחוו

ס׳וצבוים קרי

בעל הטורים

(סימן ד): (כ) והבדילו ה׳ לרעה בגי׳ הנה זה ירבעם: (כא) אשר יקומו מאחריכם ר״ת אחאב ירבעם מנשה. שהם הרשיעו בע״ז יותר מכל: חלה ב׳ במסרה מתרי עמי. דין ואידך (ד״ה ב לג) וכהצר לו חלה את פני ה׳ (וגו׳) ויעתר לו. ודרשי׳ ויחתר לו מלמד שחתר הקב״ה תחת כסא הכבוד וקבלו בתשובה היינו מה חלה דהכא ל׳ שבירה באדץ אף חלה דגבי מנשה ל׳ חתירה שנעשה לו חתירה ברקיע: (כה) וישתחוו מלא וי״ו. ה״ה שאר עבודה שהיא כעין פנים:

שפתי חכמים

רש״י

ורשעים הזדונות. רא״ם: ר׳ רצונו בזה דאין שייך לומר אגקמה עושה שלא מדעת: הצמאה. שהוא עושה מדעת ובתאוה: (יט) יעשן אף ה׳. ע״י כעס הגוף מתחמם והעשן יוצא מן האף וכן (שמואל ב כב ט) עלה עשן באפו ואע״פ שאין זו לפני המקום הכתוב משמיע את האזן כדרך שהיא רגילה ויכולה לשמוע כפי דרך הארץ: וקנאתו. לשון חמה אנפרמנ״ט אחיזת לביאת נקמה ר ואינו מעביר על המדה: (כ) הכתובה בספר התורה הזה. ולמעלה הוא אומר (לעיל כח סא) בספר התורה הזאת גם כל חלי וכל מכה וגו׳. הזאת לשון נקבה מוסב אל התורה. הזה לשון זכר מוסב אל הספר וע״י פסוק הטעמים הן נחלקים לשתי לשונות בפרשת הקללות שפתחא נתונה תחת בספר והתורה הזאת דבוקים זה בזה לכן אמר הזאת וכאן הטפחא נתונה תחת התורה נמצא ספר התורה דבוקים זה לזה לפיכך לשון

התורה והמצוה

סלג (והוא מלשון סורר) הלא רק למען ספות הרוה המה העובדי גלולים, שהמה רוים ושבעים בכל טוב. את הצמאה נפשי הנמאה ורעבה וממונס, ומפני הסברה עשיתי זאת:

(יט) לא יאבה ה׳ סלוח לו. כפי שכתבנו שהמבעס בהברית לא חנין עליו הברית, וזה שאמר לא יאבה ה׳ סלוח לו, שלא יאריך אפו אליו (כי הסליחה הבא על הארכת אף כמ״ש (במדבר יד כ) ויאמר ה׳ סלחתי כדברך

על זדנותא: יט לא ייבי יי למשבק ליה ארי בכן יתקף רגזא דיי וחמתיה בגברא ההוא וידבקון ביה כל לוטיא דכתיבין בספרא הדין וימחי יי ית שמיה מתחות שמיא: כ ויפרשניה יי לבישא מכל שבטיא דישראל ככל לוטי קימא דכתיבין בספר אוריתא הדין: כא ויימר דרא בתראה בניכון די יקומון מבתריכון ובר עממין דייתי מארעא רחיקא ויחזון ית מחתא דארעא ההיא וית מרעהא די אמרע יי בה: כב גפריתא ומלחא יקידת כל ארעה לא תזדרע ולא תצמח ולא יסק בה כל עשבא כמהפכתא דסדם ועמרה אדמה וצבוים די הפך יי ברגזיה ובחמתיה: כג ויימרון כל עממיא על מה עבד יי כדין לארעא הדא מא תקוף רגזא רבא הדין: כד ויימרון על דשבקו ית קימא דיי אלהא דאבהתהון די גזר עמהון באפקותיה יתהון מארעא דמצרים: כה ואזלו ופלחו

התורה והמצוה

כלבבך ואולם הי אני וגו') רק כי אז יעשן אף ה' שיבא עליו העונש במהרה עוד זאת ורבצה בו כל האלה וגו' שלא ישהלם מעט מעט רק בב"א, ויהיה רובץ תחת משא האלות ועי"ז לא יבא להשובה: ומחה ה' את שמו מתחת השמים שיהיה לו גם כריתת הנפש וגם שלא יקחו ממנו מוסר. ועפ"י פירושנו שמרמז על המסיתים לעבוד ע"ג והמלשינים בשקר מפני השגת הגשמיות, יאמר שלא יאבה ה' סלוח לו (לא כמו שעולה על הדעת שיסלח לו כנ"ל) ורק כי אז יעשן אף ה' וקנאתו ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר שיענש כשאר ישראל העובר, וגם ומחה ה' את שמו מתחת השמים שגם בין העכו"ם לא יהיה לו שם ושארית כי יבינו שלא נשאת להם רק להנות מהם:

(כ) והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל. הכתוב מדבר מהשבט אשר יהיה לבבו פונה וגו' (ולכן כתיב מכל שבטי ישראל ולא מכל ישראל) והשבט לא יענש בכריתת הנפש כיחיד כמ"ש חז"ל גמירי דלא כלה שבטא רק שיבדילו ה' לרעה. ואף שאר השבטים יהיו לדיקים לא יגינו על השבט הזה, רק יבדל מהם לרעה: ככל אלות הברית שיענש כפי חקת הברית כנ"ל:

(כא) ואמר הדור האחרון וגו'. יבאר אחרי שיתקיימו הברכות והקללות, לא יעלה בלבם שמפאה נתבטלו דברי הברית. לזה מודיעם במופת מהעונש שהגיע בפועל, שלא כן הוא, רק הברית עומדת בתקפה וקיימת לעד. שמן הראוי היה להעניש אותם בעצמן בעונש חמור כאשר ענש ז' האומות שעשו התועבות בארץ וקאה אותם הארץ המה הלכו לאבוד, והארץ נשארה פוריה זבת חלב ודבש ועתה היה בהפך שמשם את הארץ כמהפכת סדום (והארץ מה חטאה והטוב הוא שטבת הוא להארץ במה שתקיא מתוכה עושי התועבות) ואת בני ישראל בעצמן אף שהשליכם בארץ אחרת באף ובחמה עכ"ז לא עשה בהם כליה, וגם לא ירדו ממדרגתם ולא נתערבו בין הגוים ברבות הימים, והמה עוד בחשיבותם כמו שהיה הגלות ביום הזה, והוא כנגד הטבע אם לא מפני שהשגחת ה' עליהם, והוא שוכן אתם גם בתוך הגולה, ומצפה לתשובתם ואז יחזירם למקומם, ולזה נתן את הארץ שממה, בכדי שלא יתישבו שם אחרים, והארץ יושבת גלמודה, כאשה שהלך בעלה למדה"י ומצפה לעת שובו, ואף אם יתמהמה תחכה לו: בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי וגו' לא שיאמרו בניכם עם הנכרי ביחד כל הנאמר להלן דא"כ למה יאמר אחרי כן ואמרו כל הגוים ואח"כ ואמרו סתם ולא באר מי האומר, והכרח לפרש כן שהבנים והנכרי שיבא מארץ רחוקה וראו וגו' ידברו ויתוכחו בענין הזה ויאמרו כל הגוים בשאלתם, על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת וגו', ותשובת הבנים תהיה באופן הזה, שמתחלה יכחשו ויגדילו הפליאה ואח"כ יאמרו תשובת הדבר. ושעור הכתובים כך, ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם ידברו מצד אחד: והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וראו וגו' עד באפו ובחמתו הוא המדבר מצד השני (ולפי שהבנים מתחלה מגדילים הפליאה יחשבו לשואלים ומשיבים, לזה הקדימם):

(כג) ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת. מה פשע הארץ וחטאתה, ולו יגזיר שחטאה, מה חרי האף הגדול הזה למה בא העונש בחרי אף:

(כד) ואמרו. הוא מאמר הבנים, להגדיל הפליאה לאמר על זה אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם אשר כרת עמם בהוציאו אותם מארץ מצרים. ולא נהיה הברית בארץ הזאת שיהיה אזה עלה לקללת הארץ:

(כה) וילכו ויעבדו אלהים אחרים וגו' אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם. (כתרגומו דלא שופיבא להון) וא"כ גדול עונש מנשוא:

להם אלהים אשר לא־ידעום ולא חלק להם: כו ויחר־אף יהוה בארץ ההוא להביא עליה את־כל־הקללה הכתובה בספר הזה: כז ויתשם יהוה מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישלכם אל ארץ אחרת כיום הזה: כח הנסתרת ליהוה אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד־עולם לעשות את־כל־דברי התורה הזאת: ס רביעי (שני כשהן מחוברין)

ל א והיה כי־יבאו עליך כל־הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבת אל־לבבך בכל־הגוים אשר הדיחך יהוה אלהיך שמה: ב ושבת עד־יהוה אלהיך ושמעת בקלו ככל אשר־אנכי מצוך היום אתה ובניך בכל־לבבך ובכל־נפשך: ג ושב יהוה אלהיך את־שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל־העמים אשר הפיצך

סל' רבתי סי"א נקודות

בעל הטורים

(כז) באף ובחמה ובקצף בגימט' ע' כנגד ע' שנה של גלות בבל: וישלכם למ"ד גדולה וחסר יו"ד לומר שאין השלכה כזאת ליו"ד שבטים (עי' ברכה ויזאת פ' ע"ג ע"פ יוסף ה' לי בן אחר): (כח) נקוד על עי"ן שבעד כדאי' בפ' נגמר הדין (מג ע"ב ע"ש ברש"י ותוס') ופ' יום היה מאחד בשבט שהתחיל לבאר התורה עד יו"ד בניסן שעברו הירדן שאין לנו ולבנינו ליענש. ד"א רמז לע' שנה של

רש"י

לשון זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר: (כה) לא ידעום. לא ידעו בהם ש גבורת אלוה: ולא חלק להם. לא נתנם לחלקם. ואונקלוס תרגם לא אוטיבא להון לא הטיבו להם שום טובה. ולשון לא חלק - אותו אלוה שבחרו להם לא חלק להם שום נחלה ושום חלק: (כז) ויתשם ה'. כתרגומו וטלטילינון וכן (ירמיה יב יד) הנני נותשם מעל אדמתם: (כח) הנסתרות לה' אלהינו. ואם תאמרו מה בידינו לעשות ת אתה מעניש את הרבים על הרהורי היחיד שנאמר פן יש בכם איש א ואח"כ וראו את מכות הארץ ההיא והלא אין אדם יודע טמונותיו של חבירו אין אני מעניש אתכם על הנסתרות שהן לה' אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו ואם לא נעשה דין בהם יענשו את הרבים. (סנהדרין מג) נקוד על לנו ולבנינו לדרוש שאף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן ב משקבלו עליהם את השבועה בהר גרזים ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה: (ג) ושב ה' אלהיך את שבותך. היה לו לכתוב והשיב את שבותך רבותינו למדו מכאן כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם. ועוד י"ל שגדול יום קבוץ

גליות

שפתי חכמים

לשון קללה וע"ל בריש פרשת נצבים ושם מבואר היטב: ש והא דמהפך רש"י ופי' שלא על סדר המקרא משום דבא להוכיח מה דכתיב בקרא לא ידעום היינו לא ידעו בהם גבורת אלהות מדכתיב לא חלק להם שלא נתן לחלקם א"כ פשיטא הוא שלא ידעום לא ידעום ל"ל. אלא ע"כ דר"ל לא ידעו בהם גבורת אלהות. ורא"ם פי' מפני שהיה לו לומר אשר לא חלק להם ולא ידעום כדי לומר תחלה שאותן האלהות שהשתחוו להם אינם מאמת שנתנה להם השם לחלקם ואחר כך בא לומר גם לא בחרו אותם הם מעצמם מחמת שהכירו בהם גבורת אלהות: ת ר"ל בזה אין תולה הנסתרות בהאי פרשה: א דמשמע יחיד ה"ה ואחר כך וראו את מכות הארץ ההיא דמשמע דכל הארץ נענשו בשבילו: ב פי' דאי לאו הנקודה ה"א כך היא המדה לעולם. באה הנקודה לדרוש דהא דכתיב הנגלות לנו ולבנינו לאו עד הנה נוהגת מדה זו אלא מכאן ואילך דכל נקודה בא למעט. ואם תאמר לא הוה ליה לנקוד אלא לה' לבד דמשמע שפיר מיניה דהן לה' אלהינו ומשמע נמי מכח הנקודה דהן לא ולא לה' זהא כיצד אלא לדרוש שאף על הנגלות כו'. ועוד קשה למה נקודה העי"ן שבעד יש לומר דלכך נקוד העי"ן שבעד כדי לנקוד י"א אותיות כנגד י"א אותיות שבשם לאשמועינן שהנקודה ראויה להיות על השם למעט אלא שאין דרך לנקוד את השם מלאהי בשם מכרי"ן. והרא"ם פירש דהנקודה שבעד מורה שאין כאן מקום מדה זו רק קאי אנסתרות לומר דמדה א מעולם ועד העולם ואף על גב דבלא נקודה שבעד ידענו דאנסתרות קאי ולא אנגלות כדלעיל מ"מ אלמלא הנקודה שבעד כמלמדת שנכתב שלא במקומה היה בלא כדמות טעות מפני שכותב אותו גבי הנגלות אבל עכשיו בנקודה כאילו כתב בגי זה שאין כאן מקומו אלא למעלה.

לטעות עממיא וסגידו להון דחלן די לא ידענון ולא אוטיבא להון: כז ותקיף רוגזא דיי בארעא ההיא לאיתאה עלה ית כל לוטיא דכתיבין בספרא הדין: כח וטלטלנון יי מעל ארעהון ברגז ובחמתא ובתקוף רגז ואגלנון לארעא אחרי כיומא הדין: כט דמטמרן קדם יי אלהנא ודמגלין לנא ולבננא עד עלם למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא: א ויהי ארי ייתון עלך כל פתגמיא האלין ברכן ולוטין די יהבית קדמך ותתיב ללבך בכל עממיא די אגלך יי אלהך לתמן: ב ותתוב לדחלתא דיי אלהך ותקבל למימריה ככל די אנא מפקדך יומא דין את ובנך בכל לבך ובכל נפשך: ג ויתיב יי אלהך ית שבי גלותך וירחם

רש"י

גליות ובקושי. כאלו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנאמר (ישעיה כז יב) ואתם תלקטו ג לאחד אחד בני ישראל. ואף בגליות שאר האומות מליט כן (יחזקאל כט יד) ושבתי את

שפתי חכמים

ואם תאמר גבי עכן למה נענשו כבר תירצו בגמרא משום דהוי ידעי ביה אשתו ובניו: ג על גלות בבל תאמרה נבואה זו. ואם תאמר והא בפרשת והרא פירש רש"י בפסוק והפלתי שאת לבת הפרשה וכן לא נפלאת היא ממך כו' וכאן פירש שהוא לשון מכוסה כו' כבר תירץ הרא"ם קושיא זו בפרשת שופטים בספור

התורה והמצוה

(כו) ויחר אף ה' בארץ ההיא להביא עליה את כל הקללה הכתובה בספר הזה שהיה ראוי לבא עליהם והביא על הארץ, ואף שעשה אותם ג"כ בחרי אף, אבל רק כל זמן שהיו בארץ שם הענישם בחמה:
(כז) ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול. אבל אחר שהגלם שהוא וישליכם אל ארץ אחרת אף ברבות הימים המה עוד בחשיבותם. ונראים כיום הזה כאלו שהתחיל הגלות ביום הזה:
(כח) הנסתרות. עתה ישיבו על השאלה לאמר שבענין גלות ישראל ושממת הארץ יש בזה סתרים הסתרים אשר רק לה' אלהינו לגלותם לירא יו: והנגלות. מה שנתן לגלות הוא לנו ולבנינו עד עולם. בשביל שאף אחר שגלינו מארצנו וקיים בנו כל דברי הברית, עודינו מחויבים עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת. ואף בגלותם אתנו עמו והוא אלהינו שומר אותנו מכליון ומלפה לעת שנשוב אליו באמת ויחזיר אותנו, ובזה תתרפא הארץ מתחלואיה אשר חלה ה' בה לבל יתישבו שם אחרים כנ"ל:
הפרשה הזאת הנוה מה שיעשו בנ"י אחרי שיבא עליהם הברכות והקללות וגם יודיעם שכמו שבצאתם ממצרים שהיו חולים בחולי הנפש היתה רפואתם להלוך במדבר ולקבל התורה, ובהתם הדברים האלה באלה רפואתם. ועתה שכבר ניתנה התורה שלא תוכל להיות הרפואה הזאת תהיה רפואתם הברכות והקללות והתם כל הברכות והקללות אז ירפאו מחולי הנפש וישיבו אל לבם לראות איך שה' שוכן אתם בתוך גלותם, ועי"ז ישיגו חשק להבין דבר ה' ולקיים כל מצותיו ויהיה להם לער על שרוני התורה כמו הקרבנות וכל מצות התלויות בארץ אי אפשר להם לקיים עתה, וכאשר ירצה ה' את התעוררותם לשוב אל ה', לעומתם ישוב גם ה' להראותו השגחתו עליהם וירחמם אח"כ יקבצם מכל העמים ויביאם לאדמתן וייטיב עמהם. ולפי שאם עי"ז שהיו בגלות בבל שבעים שנה אף שנתרפאו מחולי הנפש שהיה להם מקודם שגלו שהם ע"ז ג"ע ש"ד אבל השיגו מחלות אחרות הרבה. מכ"ש עתה שהיו כמה מאות שנים בגלות בכל קצוי ארץ, כשיתישבו בארץ ושוב להם תשוב ותרפא בהם כל המחלות הנפשיות, לזה יבטיחם שאז יבטל מהם היצה"ר, וכמו שע"י שסבלו תלאות ויסורין בשבעים שנה בגלות בבל ועמדו בנסיון נתבטל מהם ע"י תפלת אנשי כנה"ג יצרא דע"ג, כמה ע"י התלאות הרבות, יבטל מהם כל ענין היצר, מפני שכל ענין היצר הוא נסיונות להאדם. אם יפן אל היצר, והם כבר עמדו בנסיון ואז יהיה קץ ימי הנסיון ויחלו ימי הגמול, ויגבא להם שכאשר יתקבצו לארץ ישראל ויהיו בשלוה יתקבצו עליהם אויביהם למלחמה שהיא מלחמת גוג ומגוג שדברו הנביאים הרבה מזה, שהם המה אשר רדפו את היהודים בעת גלותם, וה' יביאם לארץ ישראל כדי להענישם לעיניהם, ולפי הקבלה יהיה אז דין ה' על פושעי ישראל, ויותרו מבני ישראל רק מעט, וזה המשפט יכונה בשם יום הדין הגדול, וע"י שיראו משפט ה' יתוספו בתשובה ויקיימו מצות ה' אחרי שיהיו כבר בארץ וה' יברכם בברכה כפולה ומכופלת ויהיה בהם כאמר שם פס האבות הקדושים עד"ה (ישעיה ד ג) והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו:
(א) והיה כי יבואו עליך וגו' הברכה והקללה אשר נתתי לפניך. ירמז שהקללה ג"כ מהיה כמו הברכה, להביאך להכלית הגדלה: והשבות אל לבבך. ינוה להשיב אל לבו, וגם יעוד והבטחה, שיתקיים בהם כל הברכות והקללות כנ"ל, תשב אל לבבך. בכל הגוים אשר הדיחך (אשר הוא אינו באמר בגיוס

יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃ ד אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ׃ ה וֶהֱבִיאֲךָ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ׃ ו וּמָל יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ׃ חמישי (שלישי כשהן מחוברין) ז וְנָתַן יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל־הָאָלוֹת הָאֵלֶּה עַל־אֹיְבֶיךָ וְעַל־שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רְדָפוּךָ׃ ח וְאַתָּה תָשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהֹוָה וְעָשִׂיתָ אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ ט וְהוֹתִירְךָ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל ׀ מַעֲשֵׂה יָדֶךָ בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתְךָ לְטֹבָה כִּי ׀ יָשׁוּב יְהֹוָה לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ לְטוֹב כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ עַל־אֲבֹתֶיךָ׃ י כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה כִּי תָשׁוּב

בעל הטורים

גלות בבל: (ו) את לבבך ואת לבב ר"ת אלול. לכך נהגו להשכים ולהתפלל סליחות מר"ח אלול ואילך (ולמנהגנו כתב בס' מט"מ רמז אתם נצבים היום בגימט' לעמוד לסליחות ע"כ וידוע דלעולם קורין פ' זו בשבוע שעומדין לסליחות) וכן לולא האמנתי לראות בטוב ה'. לולא אותיות אלול שמאלול ואילך הרדתי נגד ה': את לבבך ואת. בגימט' זה לימות המשיח. וסמיך ליה ואתה תשוב וגו' והותירך שאם תשוב בתשובה שלמה מיד תהא נגאל: (י) תשמע בקול בגימטריא זה בקול ת"ח [אולי צ"ל זהו בקולו של הת"ח]: כי תשוב אל ה' אלהיך וסמיך ליה כי המצוה הזאת. לומר שקולה היא התשובה

התורה והמצוה

באיזה גוים ידבר רק הוא מלשון אם). והכוונה אם כי הדיחך בין הגוים, כהדוחה דבר שלא ירצה בו, אבל בכל זאת: ה' אלהיך שמה. השכין שכינתו שמה, בהסתר פנים, ולמדנו שמה שנאמר לעיל, וישליכם אל ארץ אחרת שיהיה הגלות בגדר השלכה, אבל זה רק עד שיגיעו אל ארץ אחרת, אבל בארצות הגוים היה רק בדרך הדחה כמ"ש לעיל, ויתשם מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול, אבל חוץ לאדמתם, לא היו באף ובחמה, והבדל בין השלכה להדחה בג' דברים. א) כי המשליך וזורק נעשה הדבר רחוק ממנו. ב) שע"י השלכה יתקלקל הדבר. ג) שמראה שאינו רוצה לדעת איפה השכון, אבל המדיח דבר כל עת שידחה צריך להתקרב אל הדבר. וע"י הדחה לא יתקלקל הדבר. ויודע מקום הדבר ההוא, ויתכן לפרש והשבות אל לבבך בכל הגוים, בשבתך בין הגוים תשוב אל לבך אשר הדיחך ה' אלהיך שמה, שהדיחך למקום מיוחד כמדיח דבר ממקום למקום, עד שמוצא מקום שינוח שם במנוחה טובה, וזה לעד ולראיה שעיני ה' עליך רק לטובה:

(ב) ושבת עד ה' אלהיך. היינו ג"כ כמצוה על מצות התשובה, וגם הבטחה שישובו עד ה' ובמה תהיה תשובתם, הלא הם בארצות גלותם, ורובי המצות תלוים בארץ ובבית הבחירה, ורק התשובה תהיה: ושמעת בקולו. כאשר כבר כתבנו שהשמיעה בקול ה' הוא מורה על הסכמה והשתוקקות לקיים מצות ה': ככל אשר אנכי מצוך היום. אף שאי אפשר לך לקיימם במעשה אבל: בכל לבבך ובכל נפשך. שתהיה לך כלות הנפש לקיימם:

(ג) ושב ה' אלהיך את שבותך (את הזה הוא מלשון עם ושבותך מלשון תשובה) שכשם שהתעורר לשוב אל ה' לעמתו זה ישוב ה' אליך כד"ה (זכריה א ג) שובו אלי וגו' ואשובה אליכם וגו': ורחמך שיתן אותך

עלך ויתוב ויכנשנך מכל עממיא די יבדרנך יי אלהך לתמן: ד אם יהי גלותך בסיפי שמיא מתמן יכנשנך יי אלהך ומתמן יקרבנך: ה ויעלנך יי אלהך לארעא דיריתו אבהתך ותירתה ויוטב לך ויסגנך מאבהתך: ו ויעדי יי אלהך ית טפשות לבך וית טפשות לבא דבניך למרחם ית יי אלהך בכל לבך ובכל נפשך בדיל חייך: ז ויתן יי אלהך ית כל לוטיא האלין על בעלי דבבך ועל סנאיך די רדפונך: ח ואת תתוב ותקבל במימרא דיי ותעבד ית כל פקודוהי די אנא מפקדך יומא דין: ט ויותרנך יי אלהך בכל עובדי ידך בולדא דמעך ובולדא דבעירך ובאבא דארעך לטבא ארי יתוב יי למחדי עלך לטב כמא די חדי על אבהתך: י ארי תקבל במימרא דיי אלהך למטר פקודוהי וקימוהי דכתיבין בספר אוריתא הדין ארי תתוב קדם יי אלהך בכל

התורה והמצוה

לרחמים בלב הגוים: **ושב וקבצך מכל העמים**. אחרי ההבטחה ישוב ויקבצך: **אשר הפיצך**. ירמז שאף שהיה שם בדרך נפוץ מפוזר אחד, לא היה זה במקרה רק **ה' אלהיך שמה**. שהיה במכוון מאת ה' שהיו שמה וגם יורה שאף בשביל מעט מבנ"י בכל מדינה ה' אלהיך שמה שהשכין שכינתו ביניהם:

(ד) **אם יהיה נדחך בקצה השמים**. יש הדחה שקשה אף מהגלות והוא כשידחה הדבר עד שאין עוד מקום להרחיק יותר שזה יורה שרצונו להרחיק הדבר בתכלית הריחוק ולכן לא השליכה כי ע"י לא היה נתרחק כריחוק הזה וז"ש אם יהיה נדחך בקצה השמים, שאין עוד מקום להרחיק יותר, עכ"ז **משם יקבצך**. ולא שיחזירך ג"כ ע"י הדחה רק ומשם יקחך. כביכול כמלקט דבר בידו וכמ"ש (ישעיה כז כב) ואתם תלקטו לאחד אחד:

(ה) **והביאך וגו'** ביחזקאל (סי' כ לד לה לט) נאמר שם כי יקבצם ויביאם אל מדבר העמים ויבור מהם הפושעים והמורדים ולא יביאם אל הארץ ומכלל לאו אתה שומע הן שהצדיקים יביאם אל הארץ וכן נאמר בפסוקים האלה שאחרי שאמר שיקבצם דמשמעו אל מקום אחד אז והביאך אל הארץ מפני שבתחלה יקבצם למדבר העמים ואחרי כן והביאך. **ה' אלהיך** ירמז שיביא אל הארץ רק הצדיקים שה' להם לאלהים. אבל לא המורדים והפושעים כנ"ל: **והיטבך והרבך מאבותיך** ולא תאמר שע"י הטובה הזאת תוכל לבא לרעה שישובו לחטוא, כאשר היו בקבוץ גלות בבל, לזה יבטיחם:

(ו) **ומל ה' אלהיך את לבבך**. שיסיר מהם ערלת הלב ויבטל היצה"ר ולא רק מהאבות מפני שנתדבקו במעשים לא טובים כי אף מזרעם שנולדו בארץ גם מהם יסיר את היצר שיתבטל מציאותו בכלל, והתועלת מבטול היצר תהיה: **לאהבה את ה' אלהיך וגו'** שבהסר רק את המונע תהיה לכם מעצמכם אהבת ה'. ויאמר למה יעשה ה' ככה, הלא אם יסיר היצר לא יהיה להם כ"כ שכר על המצות ומעשים טובים כמאחז"ל על פסוק (קהלת יב א) והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ אלו ימות המשיח, אבל יעשה זאת: **למען חייך**. שאם לא כן לא תאריך ימים כי עוד תוסיפו סרה:

(ז) **ונתן ה' אלהיך את כל האלות וגו'**. אחרי שישבו ישראל לבטח אז יבוא עליהם גוג ומגוג להלחם בם כמבואר בארוך (יחזקאל לח לט) וה' יעשה בהם משפטים נוראים בגוג ומגוג:

(ח) **ואתה תשוב ושמעת בקול ה'**. כדכתיב (יחזקאל לט כב) אחרי משפט גוג ומגוג וידעו בני ישראל כי אני ה' אלהיך מן היום ההוא והלאה, וכן יאמר בכאן כי אחרי שיתן ה' את האלות על אויביך ישובו בני ישראל בתשובה היותר הגונה מהתשובה שהזכיר לעיל: **ועשית את כל מצותיו** במעשה שאז יהיה המקדש בנוי כדכתיב (שם לז) קודם מלחמת גוג ומגוג ונתתי את מקדשי בתוכם לעולם:

(ט) **והותירך ה' אלהיך וגו'**. (זכריה יד ב) במלחמת גוג ומגוג כתיב ונלכדה העיר וגו' ויצא חצי העיר בגולה וגו' ויתר העם לא יכרת מן העיר יבשרם כי הנותרים אז יותירם ה' **לטובה כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך** האבות הקדושים עד"ה (ישעיה ד ג) והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו:

(י) **כי תשמע בקול ה' אלהיך לשמור מצותיו וחקותיו**. שיהיה הזרוז בך לקיים מ"ע כמו השמירה ממצות ל"ת (שבין העובד מאהבה ובין העובד מיראה יזהרו מלעבור על ל"ת יותר מלקיים מ"ע, כי העובד מאהבה יזהר מלעבור על לא תעשה שבזה הוא ממרה פי ה' יותר מלקיים מ"ע שהוא רק לעשות רצונו, והעובד מיראה יזהר מעונש על ל"ת יותר מלקיים מ"ע להשיג תשלום שכר) ולכן לא כתב לשמור ולעשות

אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ס ששי יא כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא־נִפְלֵאת הִוא מִמְּךָ וְלֹא־רְחֹקָה הִוא׃ יב לֹא בַשָּׁמַיִם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ הַשָּׁמַיְמָה וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ יג וְלֹא־מֵעֵבֶר לַיָּם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲבָר־לָנוּ אֶל־עֵבֶר הַיָּם וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ יד כִּי־קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ׃ שביעי מפטיר* טו רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ

בעל הטורים

*(רביעי כשהן מחוברין)

כנגד כל המצות כלן: (יב) מי יעלה לנו השמימה ר"ת מילה וס"ת יהוה לומר מי יכול לעלות אל השם אם לא שיהא נימול. וכן התהלך לפני והיה תמים שנאמר על המילה: (יד) בפיך ובלבבך לעשותו. בפיך כי חיים הם למוצאיהם ובלבבך תוצאות

שפתי חכמים

כי יפלא פירש רש"י לשון הבדלה ופרישה וכו' עיין שם: ד דקשה ליה הרי רישא דקרא וסיפא דקרא סתרי אהדדי שמתחלה כתיב לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו משמע אלא קרובה היא ויכול לעלות שלית אחריה אם כן משמע שאינה כל כך קרובה עד שלא יצטרך לעלות שלית אחריה ואחר כך כתיב כי קרוב אליך הדבר וגו' דמשמע דלא נצרך לעלית כלל. ל"ס לא בשמים היא שאילו היתה בשמים א"א לעלות שלית אחריה ואם בקשת ללמדה בע"כ אתה בעצמך היית צריך לעלות אחריה ואם כן אתי שפיר הא דכתיב כי קרוב אליך והא דכתיב ויקחה לנו דמשמע לשלוח לנו רבותא אמר כלומר לא דוקא לעבור או לעלות שם ודאי לא תוכלו אלא פי' אם נמצא שום איש מזלם או עמד

רש"י

שבות מלדיה: (יא) לא נפלאת היא ממך. לא מכוסה היא ממך כמו שנאמר (לעיל יז ח) כי יפלא ארי יתכסי (מיכה ה ט) וירד פלאים ותרד במסמוניות מכוסה חבושה בסמון: (יב) לא בשמים היא. (ערובין נה) שאילו היתה בשמים היית צריך לעלות ד' אחריה ללמדה: (יד) כי קרוב אליך. התורה נתנה לכם

התורה והמצוה

אלוהיו כמו שבא בכל מקום: כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך. שאז יבואו למדרגה גדולה כל מפני שהתשובה תהיה אל ה' אלהיך. לא כהתשובה שבראש הפרשה שהיא רק עד ה' אלהיך:

(יא) כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום. ידבר מכללות התורה כי גם כל התורה תכונה מצוה ויתזור לאמר, שבאחרית הימים יעבדו את ה' על דרך נפלא וגם שלא יחטאו עוד, שלא יחטאו, הנה יעשה ה' את מין האנושי לבריה חדשה, לכן יבאר שאין להתפלאות ע"ז כלל, כי מצד הנפש שהיא חלק אלוה ממעל הלא מטבעה להשתוקק למקור מחצבתה, ואם מצד הגוף הלא כל בעלי חיים מטבעם להמשך אחר הדברים שהם חייהם, ובורחים מהגורמים להם המות, וכ"ש האדם שהוא מבחר היצורים שיבדל לזה ונהפוך הדבר כי הפלא הגדול הוא למה באמת האדם שוגה בזה מכל החי אשר על פני האדמה. שיודע תכליתו ומכ"ז לא יעשהו וגם יעשה הפך תכליתו. ואך לחלות סבת הדבר בזה שהשגת תכליתו הוא דבר קשה הלא כל תכליתו תלוי רק בשלשה דברים, שהם הסה האדם בעצמו, והוא הפה והלב והמעשה ובאברה שיש מונע באחד משלשה אלה, והנה אנו רואים שאין המונע הזה לא בפינו ולא במעשינו, לכן המונע הזה הוא ברור בלבבנו, והנה אנחנו מרגישים זאת שיש כח בלבבנו להטותנו להשתוקק לדברים שהם הפך תכליתנו, (וכבר באר בעל חובות הלבבות הדבר באריכות שהכח הזה מתחדל לדמותו מדבר המביא אל חיים הרוחניים אף גם מדברים המביאים לחיי הגופים גם זאת מונע ממנו) והכח הזה יכונה בשם ערלת הלב (כי כל דבר שהוא מיותר ועוד יסתיר תחתיו דבר הכבהי יקרא בשם ערלה) וגם הכתוב יכנהו בשם ערלת לב כמ"ש (ירמיה ט כה) וכל בית ישראל ערלי לב. ואחרי שידענו את המונע ובאחרית הימים שיסיר ה' את המונע שבוא ואל ה' אלהיך את לבבך, הלא אז ישאר כח הטבעי לבדו להשתוקק אל התכלית שהוא החיים כטבע כל בעלי חיים ח"ש לעיל אחרי ואל ה' אלהיך את לבבך יאמר שיעשה ה' ככה בכדי לאהבה את ה' בכל לבבך ובכל נפשך למען חייך בשביל תשוקת החיים כנ"ל, וכה יתפרשו הכתובים: כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום שהיא כל התורה: לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא. כאשר יבאר בעצמו:

(יב) לא בשמים היא. הוא באור על מה שאמר לא נפלאת היא:

לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ: יא אֲרֵי תַּפְקֶדְתָּא הָדָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין לָא מַפְרְשָׁא הִיא מִנָּךְ וְלָא רְחִיקָא הִיא: יב לָא בִשְׁמַיָּא הִיא לְמֵימַר מַן יִסַּק לָנָא לִשְׁמַיָּא וְיִסְּבַהּ לָנָא וְיַשְׁמְעִנַּנָא יָתַהּ וְנַעְבְּדִנַּהּ: יג וְלָא מֵעִבְרָא לְיַמָּא הִיא לְמֵימַר מַן יִעְבַּר לָנָא לְעִבְרָא דְיַמָּא וְיִסְּבַהּ לָנָא וְיַשְׁמְעִנַּנָא יָתַהּ וְנַעְבְּדִנַּהּ: יד אֲרֵי קָרִיב לָךְ פִּתְגָמָא לַחֲדָא בְּפוּמָךְ וּבְלִבָּךְ לְמֶעְבְּדֵהּ: טו חֲזִי דִיהָבִית

התורה והמצוה

(יג) ולא מעבר לים היא. הוא בא' על ולא רחוקה היא:

(יד) כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך. הוא עד"ה (תהלים לד יג) מי האיש החפץ חיים וגו' נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה ומובן שבאמת ידבר: ובלבבך ע"ד סור מרע שהלב מושל באדם והיא הבוחרת לסור מרע ולבחור בטוב: לעשותו כולל כל מעשה הטוב ע"ד ועשה טוב וזה הוא כולל כל דברי התורה, וא"כ יש להתפלא על שלא יקיים האדם התורה ובהכרח שהוא מפני המונע, לכן בהסיר המונע יאסר הדבר כמו שהוא בטבע. ויתכן כי המצוה הזאת יכוון על מצות התשובה שאום שכשיהיו בגולה ישובו אל ה' שלא יהיה להם התנצלות איך נוכל לשוב אל ה' הלא אין לנו נביא, ואין אתנו יודעים הרבה פרטים בעניני המצות כמעשה הקרבנות ובמצות התלוים בארץ ויש פרטים שבלעדם אי אפשר לקיימם, ואין לעשות להלכה למעשה, רק ע"י נביא או ע"י ב"ד הגדול (שהיו בא"י איזה מאות שנים אף אחר החרבן) שיש להם המסורת מדור דור, ע"ז ישיבם, האם נויתיכם שתעשו עתה כל המצות הלא רק נויתיכם שתהיה לכם תשוקה אמתית בלב ונפש לכשתהיה בארץ תקיימו והלא יהיו שם נביאים וחכמים והם יודיעוך פרטי מעשה המצות, ועפ"ז יתפרשו הכתובים כך, כי המצוה הזאת, היא התשובה בגולה, לא נפלאת היא (ע"ד כי יפלא ממך דבר) ולא רחוקה היא ויבאר לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה שהוא נביא ה' ע"ד ומשה עלה אל האלהים, ולא מעבר לים היא יכוון על א"י וירושלים שהוא לבני הגולה מעבר לים רק בפיך ובלבבך שתאמר ופיכון הדברים האלה מאומתים מתשוקת הלב החפץ לעשותו אחרי כשתהיו בארץ, ולזה אין אתה צריך לא לנביא ולא לב"ד הגדול:

בפרשה הזאת בא להזהיר השאלה העצומה למה בברית הר חורב שהיו בני ישראל אז רק עובדים מיראה כנ"ל, עכ"ז בהברכות שבתו"כ באו שם יעודים נפשיים כמ"ש שם ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם והתהלכתי בתוככם (שפירשנו שיהיו בהם נביאים) והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם, וגם בהקללות באו שם עונשים נפשיים כמ"ש וגעלה נפשי אתכם והשמותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחוחכם, ובמשנה התורה הזאת שהיו הדור עובדים מאהבה כנ"ל, לא באו בהברכות יעודים נפשיים, ואף שיש גם דברים רוחניים, אבל רק התרוממות האומה בכלל שהוא ג"כ ענין הגוף, וגם בהקללות רק ענינים גשמיים ושפלות האומה ולא זכר מחרבן המקדש והסתלקות הנבואה, ויאמר להם שממה שאום בכל משנה התורה לעבוד את ה' מאהבה בכל לב ונפש יתחייב מזה היעוד הנפשי והצלחת הנפש באופן שישארו קיים באיש כמלאכים ולא כמלאכים שהם עומדין רק במדרגה אחת אלא שילכו מחיל אל חיל ויעלו מעלה מעלה, וגם תהיה להם הצלחת הגוף להיות קיים במין, ואם יעשו בהפך יהיה להם אבדן הנפש מאבדה לאבדה (ולא יהיו רק לאפס ואין) עד"ש גיהנם כלה והם אינם כלים, וגם לא ישארו קימים אף במין, ומה שלא אמר בהברכות והקללות מענינים הנפשיים הוא מפני שמחוקי הברית להיות עדים מיוחדים בו, והעדים המה השמים והארץ ועל ידם ישלם ה' שכר המקיים שהם הברכות והעונש להעובר שהם הקללות ולכן לא בא בברית הזאת רק דברים שסבתן הם מצבת שמים וארץ, (כי אף התרוממות האומה ושפלותה ע"י חקות שמים וארץ כמובן), ולכן לא נזכרו בו ענינים נפשיים, שאין קיומן והפסדן בחקות השמים והארץ:

ולמה תבואנה הברכות והקללות רק ע"י העדים, נאמר כי העדים מוטל עליהם ג' דברים. א) להתרות בהרואה לעבור. ב) שאם עבר אז עליהם להגיד אל השופט. ג) שהשופט יקיים משפטו ע"י העדים, וכן דין התורה שהעדים צריכים להתרותו ולפרש לו עונשו. וכשעבור יגידו בב"ד. וכשישפטו הב"ד תהיה יד העדים בהעובר ראשונה, אבל שלשת התועליות לא יושלם רק בעדות בני אדם, אבל לענין כריתת ברית לארך ימים אי אפשר ליחד בני אדם לעדים מפני שהם כלים ונפסדים ובהכרח ליחד לזה איזה דבר שיקיים שלא ישלא אלא הדומם אבל לא יסיב תעודות הזה כל שלשת התועליות הצריך בעדים. ורק תועלת אחת או שהיו היינו או שע"י לא יבואו לעבור על דברי הברית כי כראותם הדבר ההוא העומד לעד יזכרו ויזהרו לקיים, ומענין הזה היה הגל והמצבה שהעמידו להם יעקב ולבן שכשיבואו עד המקום ההוא ישובו לאחריהם כמ"ש אם אני לא אעבור וגו', וגם שיהיה בו התועלת השנית שאם יעבור אחד מהם הגל והמצבה ידעו בזה אלל הבריה אבל לא היתה התועלת השלישית שיבא גם המשפט על ידם, לכן אמר אלהי אבי אברהם וגו' ישפטו

הַיּוֹם אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַטּוֹב וְאֶת־הַמָּוֶת וְאֶת־הָרָע׃ טז אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחָיִיתָ וְרָבִיתָ וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ יז וְאִם־יִפְנֶה לְבָבְךָ וְלֹא תִשְׁמָע וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם׃ יח הִגַּדְתִּי לָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבוֹא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ יט הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ׃ כ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה־בוֹ כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם׃

פ פ פ מ' פסוקים. לבבו סימן. ומפטירין שוש אשיש בישעיה סימן ס"א:

סה"ג' רפה מ"ש

בעל הטורים

דשמעתא סברא: (טו) את החיים ואת הטוב. בגימ' תוצאות. כי ממנו תוצאות חיים: (טז) וברכך ב' במסרה. דין וברכך (פ' ראה) גבי עבד עברי לא יקשה בעיניך וגו' וברכך ה' אלהיך וזהו שאחז"ל שאין ע"ע נוהג בה"ל כמו הכא דכתיב וברכך בארץ אשר אתה בא שמה. התם נמי דוקא בארץ: (יט) ובחרת בחיים. בחיים עולה ע' לומר שבעים פנים שהתורה נדרשת בהם. וכן סו"ד ה' ליראיו וחיי האדם ע' שנה:

שפתי חכמים

כדי לסבירא ללומדה לא ימלא. רא"ם: ה דק"ל והא אף כי כולא לפנינו קשה הבנת התורה מצד עומק המושג וקוצר המשיג. ועז"פ התורה נתנה בכתב ובעל פה וא"כ מתוך תורה שבעל פה הבנת התורה קרובה מאד וק"ל: ו ק"ל הל"ל דבר ותילופו את החיים ואת המות ואת הטוב ואת הרע כדכתמון. ועוד קשה ראה נתתי וגו' דמשמע דביד הקדוש ברוך הוא הוא מעשה האדם והטוב ח"ו שהרי אמרו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים לכן פי' זה תלוי בזה שאם תעשה וכו' פירוש שאם תעשה מעצמך טוב וכו' אתן לך אני את החיים ואם תעשה אתה רע אתן לך את המות כי בידך לבחור מהטוב ומהרע ואיזה שתרצה הבחר: ז רצונו בזה והרי עדיין לא עשו כלום ואימתי יעידו לכן פי' וכאשר תקרא וכו' כלומר עדי התראה הם: ח דלטעם ראשון קשה הל"ל העדותי בכם בפני השמים והארץ מפני שהם יהיו עדי התראה לכן אמר דבר אחר וכו' ולפירוש של דבר אחר קשה למה אמר לשון העדותי שהוא לשון עדות או התראה לכן פ' גם כטעם הראשון:

רש"י

ה בכתב ובעל פה: (טו) את החיים ואת הטוב. זה תלוי בזה אם תעשה טוב הרי לך חיים ו ואם תעשה רע הרי לך המות והכתוב מפרש והולך היאך: (טז) אשר אנכי מצוך היום לאהבה. הרי הטוב ובו תלוי וחיית ורבית. הרי החיים: (יז) ואם יפנה לבבך. הרי הרע: (יח) כי אבד תאבדון. הרי המות: (יט) העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ. שהם קיימים לעולם וכאשר תקרה אתכם הרעה ז יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת. דבר אחר העדותי בכם היום את השמים וגו' אמר להם הקב"ה לישראל הסתכלו ח בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שנו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר

התורה והמצוה

ביום ובעדות השמים והארץ על ברית התורה לא יתכן התפלה שעל ידם יזכרו דברי הברית ולא יעברו

קֳדָמָךְ יוֹמָא דֵין יָת חַיֵּי וְיָת טָבְתָא וְיָת מוֹתָא וְיָת בִּישָׁא: ‏טז דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ לִמְהָךְ בְּאָרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי וְדִינוֹהִי וְתֵיחֵי וְתִסְגֵּי וִיבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ: ‏יז וְאִם יִפְנֵי לִבָּךְ וְלָא תְקַבֵּל וְתִטְעֵי וְתִסְגּוֹד לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִפְלְחִנּוּן: ‏יח חַוֵּיתִי לְכוֹן יוֹמָא דֵין אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן לָא תוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָבַר יָת יַרְדְּנָא לְמֵעַל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ: ‏יט אַסְהֵדִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא חַיֵּי וּמוֹתָא יְהָבִית קֳדָמָךְ בִּרְכָן וּלְוָטִין וְתִתְרְעֵי בְּחַיֵּי בְּדִיל דְּתֵיחֵי אַתְּ וּבְנָיךְ: ‏כ לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ לְקַבָּלָא לְמֵימְרֵהּ וּלְאִתְקָרָבָא לְדַחַלְתֵּהּ אֲרֵי הוּא חַיָּיךְ וְאוֹרְכוּת יוֹמָךְ לְמִתַּב עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לְהוֹן: פ פ פ

רש"י

לכל העולם כענין שנאמר (קהלת א ה) וזרח השמש ובא השמש השכלנו בארץ שבראתי לשמש אתכם שמא שנתה מדתה שמא זרעתם אותה ולא צמחה או שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלים שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות לא שנו את מדתם אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואם חטאתם תקבלו פורענות על אחת כמה וכמה: ובחרת בחיים. אני מורה לכם שתבחרו בחלק החיים כאדם האומר לבנו בחר לך חלק יפה בנחלתי ומעמידו על חלק היפה ואומר לו את זה ברור לך ועל זה נאמר (תהלים טז ה) ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי הנחת ידי על גורל הטוב לומר את זה קח לך:

חסלת פרשת נצבים

התורה והמצוה

מפני שמה שהאדם רואה אותו תמיד לא יעשה בו הרגשה שבראותם יזכרו לקיים ורק התועלת הוא שעל ידי השמים והארץ ישלם ה' שכר למקיימי דברי הברית ולייסר את העוברים כנ"ל:

(טו) ראה נתתי לפניך היום את החיים. הוא קיום התורה: ואת הטוב. הוא הגמול: ואת המות הוא בטול התורה: ואת הרע. ענשה:

(טז) אשר אנכי מצוך היום וגו', הוא החיים שאמר. ואת הטוב שאמר, הוא וחיית. פי' שתחיה בעצמך שהוא חיי הנפש שתהיה קיים באין כמלאכים (כי על חיי הגופים לא יתכן לומר שהוא חי וקים בפרטות באין שהרי המות כרוך בעקבו, והוא מת בכל רגע ורגע): ורבית. הוא לשון גידול וצמיחה, שתלך מחיל אל חיל (ולא כמלאכים שהם עומדין רק במדרגה אחת) וגם: וברכך ה' בארץ. שתחיו גם חיי הגופים בארץ הקדושה, שתוכל לסגל שם מצות ומעשים טובים:

(יז) ואם יפנה לבבך ולא תשמע וגו'. זה ואת המות שאמר:

(יח) הגדתי לכם היום וגו'. הוא ואת הרע שאמר, שהעונש שיהיה לכם אבדה בעצמכם (ולא אבדת הקנינים) שהיא אבדת הנפש: כי אבד תאבדון. אבדה אחר אבדה (ולא שתהיה כאפס ואין). וגם לא תאריכון ימים על האדמה וגו'. שתגלו ממנה במהרה, וא"כ לא יהיו לכם גם חיי הגוף, הרי שבגמול התורה נכלל כל עניני הצלחת הנפש והגוף, ובענשה נכלל כריתת הנפש ויסורי הגוף, אבל:

(יט) העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ. כשיחדתי אותם לעדים (ויתחייב שהגמול והעונש יהיה על ידם) על החיים שהוא קיום התורה והמות שהוא בטול התורה: נתתי לפניך רק הברכה. שהוא שכר הגופני: והקללה. עונש הגופני לפי שהם תלוים בחקות השמים והארץ וכנ"ל: ובחרת בחיים. כבר באר בעל תו"ה שהאדם מתרגש בו הרגשת הגוף קודם שיתרגשו בו רגשי הנפש, ולכן כאשר הודיעם שאושר הגוף תלוי בקיום התורה, הלא היה עובדתן להצלחת הגוף ושלא לשמה, לזה בא ליעצם שבהתרגשם בגמול הגופני לא יהיה כוונתם להצלת הגוף רק שע"י אושר הגופני יתמלא רצון ה' שברא את האדם בגוף גשמי ושם אותו בארץ בכדי שמלבד שנשמתו תהיה קיים באין גם הגופים יהיה להם קיום במין וז"ש ובחרת בחיים בקיום התורה: למען תחיה אתה וזרעך וגו' שיהיה לכם קיום גם במין שזה חפץ ה' בבריאתו את האדם וע"ד שפי' (בראשית יח יט) כי ידעתיו וגו' ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וכוונתם תהיה למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו שע"י קיום התורה יתמלא דבר ה' לקיים הטובות אשר דבר לאברהם וז"ש חז"ל הנותן סלע לצדקה בשביל שיחיה בני הרי זה צדיק גמור וכנ"ל:

לא א וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא־אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא וַיהוָֹה אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה׃ ג יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ הוּא ׀ עֹבֵר לְפָנֶיךָ הוּא־יַשְׁמִיד אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וִירִשְׁתָּם יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָֹה׃ שני ד וְעָשָׂה יְהוָֹה לָהֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי הָאֱמֹרִי וּלְאַרְצָם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֹתָם׃ ה וּנְתָנָם יְהוָֹה לִפְנֵיכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָהֶם כְּכָל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ ו חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־

בעל הטורים

(א) וילך ב"ג במסורה פ"ת וילך [והוא לשון בפ' דיהא' א] פי' ב"ג במסורה כשהגיע ר"ה יום ב' או יום ג' או נגבים וילך מפרדים: וילך משה. לעיל מיניה כתיב לאברהם ליצחק וליעקב וסמיך ליה וילך משה. שהלך אליהם להגיד להם כי קיים הקב"ה את שבועתו ובזכות ישראל יורשין הארץ [שכיון שהכה לסיחון ועוג שהיו פינים של האמורים כאילו הכה כולם] ואיתא במדרש

שפתי חכמים

א כאלו נאמר לפי שה' אמר אלי לא תעבור יהושע הוא עובר אבל לא מפני שתשש כחו כי כתיב לא כהתה עינו וגו' דא"ל שוב' הוא בתגלת נפסיק כאילו אמר לא אוכל ועוד שה' אמר אלי דכיון שפיר' לא אוכל אינו רשאי א"כ היינו בפקדום ברוך הוא אמר אליו לא תעבור לכ"א שוב' אמר הוא פי' כלומר לא אוכל לפי שה' אמר וגו' והוי"ו וה' הוא כמו

רש"י

(א) וילך משה: (ב) לא אוכל עוד לצאת ולבוא. יכול שתשש כחו תלמוד לומר (לקמן לד ז) לא כהתה עינו ולא נס לחה אלא מהו לא אוכל איני רשאי שנטלה ממני הרשות וניתנה ליהושע: וה' אמר אלי. זהו פירוש לא אוכל עוד א לצאת ולבוא לפי שה' אמר אלי: אנכי היום. (ר"ה יא) היום מלאו ימי ושנותי ביום זה נולדתי וביום זה אמות. דבר אחר לצאת ולבוא בדברי תורה מלמד שנסתמו ממנו מסורות

התורה והמצוה

הנה ה' הטביע באדם ימי הזקנה לטובתו, שירגיש שמתקרב אל המות ויחשוב לתקנת נפשו וכי יקרב קצו יפול למשכב למען שקרוביו ומיודעיו יבואו לבקרו, ויתפללו לטובתו, וכשיראה שהבחוס יתקרב לבבו גם להם, ואם יש בידו לצוות דבר, יתוקן בשלש הימים, וז"ש חז"ל על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא, זו מיתה, הכוונה שיש בזה מדרגות, כמעשה איש כן פקודתו, שכל שיקדם אצלו הרגשת מיתתו כן ירבה תקון נפשו, ודתן ואבירם שחלקו על משה היתה מיתתם בתכלית הרע בענין הזה, שבתחלה נתרחקו כל ישראל מעליהם כמ"ש ויעלו מעל משכן קרח דתן ואבירם והם העיזו אחרי כן ויצאו נצבים פתח אהליהם הם ונשיהם וטפם, להראות שברצון הוא להם התרחקותם, ומובן שלא חשבו כלל בענין מיתתם, ועתה יספר לנו הכתוב שהסתלקות מרע"ה היתה בזה באופן היותר נעלה, שידע יום מיתתו, ולא מהרגשת הזקנה שאמר לא כהתה עינו ולא נס לחה רק על פי ה' ידע שימיו יהיו מאה ועשרים ולא יותר, והתקרב באהבה עם אנשי דורו, ולא מפני שחלה ובאו לבקרו, רק בהפך שהוא הלך למקום אהליהם להתפרד מהם כהולך לדרך רחוקה, והודיעם ממיתתו, באופן שלא יתבהלו, ונחם אותם שלא יתעצבו כ"כ על מותו, כי מלאו ימיו, ושלא תהיה מניעה לביאתם אל הארץ, כי ה' יעבור לפניהם ויהושע יהיה מנהיגם, איש אשר רוח בו, ויודע להתהלך עם כל איש לפי רוחו, וכה יתפרשו הכתובים:

(א) וילך משה וידבר את הדברים האלה. ההליכה וגם הדבור היה אל כל ישראל. שהלך ממקומו ממחנה לויה וסבב כל מחנה ישראל להפרד מהם כנ"ל:

(ב) ויאמר אלהם. הודיעם ברמז שהגיע זמנו להסתלק: בן מאה ועשרים שנה אנכי היום. מדרך הזקנים

א ואזל משה ומליל ית פתגמיא האלין עם כל ישראל: ב ואמר להון בר מאה ועשרין שנין אנא יומא דין לית אנא יכיל עוד למפק ולמעל ויי אמר לי לא תעבר ית ירדנא הדין: ג יי אלהך מימריה יעבר קדמך הוא ישיצי ית עממיא האלין מקדמך ותירתנון יהושע הוא עבר קדמך כמא די מליל יי: ד ויעבד יי להון כמא די עבד לסיחון ולעוג מלכי אמוראה ולארעהון די שיצי יתהון: ה וימסרנון יי קדמיכון ותעבדון להון ככל תפקדתא די פקדית יתכון: ו תקיפו ואלימו לא תדחלון ולא תתברון מקדמיהון ארי יי

התורה והמצוה

הוקניס שלא לפרסס שנותיהם, וגם אם יוכרחו להשיב לשואלם, יקשינו הדבר כמ"ש יעקב לפרעה שלשים ומאת שנה מעט ורעים, וכאשר הודיעם מספר שניו מובן שהגיע זמנו למות, וגם רמז להם שלא יהאבלו על מיתתו ביותר, כי כבר מלאו ימיו, ואולי לא יבינו ברמז הזה שימות, אמר לא אוכל עוד לצאת ולבוא שרק הפעם הזאת יצא ממקומו וישוב אל מקומו אבל אח"כ אם יצא ממקומו מחוץ למחנה לויה, לא ישוב עוד לבוא למקומו, כי אז היציאה תהיה למקום המועד לו למות, ולמען שלא יחשבו שמרמז להם שיעבור את הירדן (כי ה' אמר אליהם במי מריבה, לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ, לכן יקדים לעבור לבדו בלא העם), לזה אמר וה' אמר אלי לא תעבר את הירדן הזה. כי אף בלבדך ג"כ לא תעבור, ועתה מובן שירמז להם שימות, ולמען שלא ידאגו שע"י מיתתו תהיה מניעה לביאתם אל הארץ, לזה אמר:

(ג) ה' אלהיך הוא עבר לפניך. כבר כתבנו בפ' אלא שבכל מקום שנאמר שה' יעבור לפניהם, יורה על שיגאלו את האויבים היכף, וז"ש: הוא ישמיד את הגוים האלה מלפניך. ועבודתכם תהיה: וירשתם. ושלא ימצאו מקום לחשוב שנתבטל ההמנות יהושע כי הלא ה' בעצמו עובר לפניהם, לזה אמר: יהושע הוא עבר לפניך כאשר דבר ה' (במדבר כז) על פיו יצאו ועל פיו יבואו, וגם רמז שיהיה מרוצה להם כאשר דבר ה' (שם) איש אשר רוח בו כפרז"ל שיודע להתהלך עם כל איש לפי רוחו:

(ד) ועשה ה' להם לז' האומות כאשר עשה לסיחון ולעוג מלכי האמרי ולארצם אשר השמיד אותם. ועל"ז היה מהם שיפלו ביד בני ישראל כמ"ש לעיל (כט ו) וגם כדי שיקרא שמה המכים, וכן יעשה לז' האומות שאף שישמיד אותם ישאיר מהם:

(ה) ונתנם ה' לפניכם ועשיתם להם. לאלה שישאיר: ככל המצוה וגו':

(ו) חזקו ואמצו. מפני שאמר שה' יעבור לפניהם, לא יחשבו שא"כ אז לא ישכון ביניהם, ויראו מהאויבים

תורה אור

שלא ·

(ב) בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא וה' אמר אלי וגו' ה' אלהיך וגו', ר"ל כי משה לא יכול לכנוס לארץ אף שהוא בקש שאינו רוצה לכנוס להיות מלך רק להיות הדיוט, רק השיב לו שאין מלכות נוגע בחברתה וכו' ואחר שמשה יעבור א"א שתלמידו ימלוך כמ"ש במד' והנה למשל רב שזקן ואין ראוי עוד לרבנות והעמידו אחר במקומו אינו בזיון להראשון אחר שקמו עיניו מראות מזוקן, אבל אם עדיין ראוי והעמידו אחר הוא בזיון לו וז"ש אמר שבן מאה ועשרים שנה אנכי היום ולא אוכל עוד לצאת ולבוא (ואעפ"כ) וה' אמר אלי לא תעבור את הירדן הזה? ומדוע? הלא אין בזיון אם יהושע יהיה המלך אחר שאיני ראוי עוד ומוכרח כי המלחמה לא תהיה ע"י ב"ו רק ע"י הקב"ה ואין נ"מ במה שמשה זקן אחר שלא בחיל ולא בכח כי אם ברוח ה' יגבר חילים, וז"ש מזה מוכרח כי:

(ג) ה' אלהיך הוא עובר לפניך הוא ישמיד את הגוים האלה מלפניך וירשתם. ולזה לא אוכל לעבור את הירדן יען כי יהושע בן נון הוא לפניך ואין מלכות נוגע בחברתה, וגם יהושע לא יעשה דבר רק שעברתו (כאשר דבר ה') בגזרת מלך בלי יעש הוא מלומה במלחמה, דרך ב', הצדיק מושל על הטבע ומשדד אותה כחפצו, ובימי משה היה מושל על הטבע וכובש בעצמו ובגזרתו אבל עתה שה' אמר אלי לא תעבור א"כ אין צדיק מושל בעצמו וה' בודאי יקיים הבטחתו להאבות וא"כ הוא בעצמו יעבור לפניך וגו' כאשר דבר ה', ויהושע עובר כמנהיג:

(ד) ועשה ה' להם וגו'. ר"ל ה' ישמיד אותם בעצמו, ומה שידמה לך שהכבוש כדרך הטבע זהו שאח"כ:

(ה) ונתנם ה' לפניכם. שאתם בידכם תהרגו אותם, הגם שעקר ההשמדה תהיה כדי שתקיימו מצות להשמיד ולא תחיה כל נשמה שהוא מצות ה', וז"ש: ונתנם ה' לפניכם. הוא כדי ועשיתם להם ככל המצוה אשר צויתי אתכם:

תִּירְאוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם כִּי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ׃ ס שלישי (חמישי במחובר) ז וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם׃ ח וַיהוָה הוּא ׀ הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ הוּא יִהְיֶה עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ לֹא תִירָא וְלֹא תֵחָת׃ ט וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנֹּשְׂאִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה וְאֶל־כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ רביעי י וַיְצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֵּץ ׀ שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת׃ יא בְּבוֹא כָל־יִשְׂרָאֵל לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר תִּקְרָא אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל

בעל הטורים

מכאן שכמתים מספרים זה עם זה. ולבוא מלא וי"ו שלא אוכל עוד לבוא בשבט כדרי מצוה: (יא) בבוא כל ישראל מלא וי"ו

רש"י

ב ומעינות החכמה: (ו) לא ירפך. לא יתן לך רפיון ג להיות נעזב ממנו: (ז) כי אתה תבוא את העם הזה. הרי את תיעול עם עמא הדין משה א"ל ליהושע זקנים שבדור יהיו עמך ד הכל לפי דעתן ועצתן אבל הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם (לקמן כג) תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן דבר ה אחד לדור ולא שני דברים לדור (סנהדרין ח): (ט) ויכתוב

שפתי חכמים

ואדם אין פירושו לפי שאדם אין: ב והטעם כדי שלא יצטער שנטלה הגדולה ממנו ונתנה ליהושע דכיון שנסתמה ממנו מסורת החכמה למה לו חיים. ואם תאמר למה מספק רש"י ומפרש בסתלה לא אוכל עוד לצאת ולבא ואחר כך מפרש אנכי היום שלא ע"ד הקרא. ועוד קשה האי ד"א הל"ל מיד קודם אנכי היום. ויש לתרץ על דרך פלפול לא אוכל עוד לצאת ולבא וכו' עד לפי שה' אמר אלי וגו' ומקשה רש"י ע"פ זה ואם תאמר והרי איתא במדרש היום מלאו ימי וכו'. א"כ ש"מ דבלא טעם זה שה' אמר אלי וגו' לא היה יכול עוד לצאת ולבא. ומתרץ לעולם וכו' כמו שפירשתי ודקא קשיא לך הרי איתא במדרש היום מלאו ימי וכו' דמשמע דבלא טעם שה' אמר אלי וגו' לא היה עוד יכול לצאת ולבא. יש לומר שהמדרש מפרש לצאת ולבא בע"א ד"א לצאת ולבא בד"ת וכו' כשם מהרי"ן. ולפי ד"א נ"ל וה' אמר וגו' כמשמעו שה' אמר. כרא"ם: ג הא דלא פירש רש"י האי לא ירפך במקום אותך כמנהגו בכל מקום שפי' לא יעשה אותך רפוי לפני סיחון ועוג. נראה מפני כי כל נתינת טעם קאי אלעיל מיניה דכתיב לא תערצו מפניהם תפרש שלא יעשה אותך רפוי מ"מ לא היתה ביאתה אי פירוש של לא ירפך לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו אתי שפיר מ"מ לא תירא כיון שאינו נעזב מן השם אבל אם היה פירושו לא יעשה אותך רפוי לא יפול עליו לא תערצו כי אין זה סיבה שלא תערצו וכן הוא ג"כ דברי הרא"ם: ד ק"ל דלקמן כתיב כי אתה תביא וגו' א"כ סתרי קראי אהדדי וא"ל כי אתה תבוא פי' כמו כי אתה תביא כי היכי דלא יהיה סתרי אהדדי הני קראי ז"א שהרי א"ת על כי אתה תבוא וגו' הרי את תעול עם עמא הדין ומתרץ דס"פ משה אמר לו: ה דבר פירוש מנהיג: (מהרי"ן)

התורה והמצוה

שלא יבואו מאחוריהם, לזה אמר אל תיראו ואל תערצו מפניהם כי ה' אלהיך הוא ההולך עמך לא ירפך ולא יעזבך, שאף שעובר לפניכם, הוא מתהלך גם בימיכם:

(ז) ויקרא משה ליהושע. שמתחלה דבר עם העם ואמר שבחו של יהושע שלא בפניו ואח"כ קרא אותו והודיעו במה שיהיה חלוק מכל העם: כי אתה תבוא את העם. כמו עם העם בשוה, שביאת הארץ הוא

אלהך מימרה מדבר קדמך לא ישבקנך ולא ירחקנך: ז וקרא משה ליהושע ואמר לה לעיני כל ישראל תקף ואלים ארי את תיעול עם עמא הדין לארעא די קיים יי לאבהתהון למתן להון ואת תחסננה יתהון: ח ויי הוא דמדבר קדמך מימרה יהי בסעדך לא ישבקנך ולא ירחקנך לא תדחל ולא תתבר: ט וכתב משה ית אוריתא הדא ויהבה לכהניא בני לואי דנטלין ית ארון קימא דיי ולכל סבי ישראל: י ופקיד משה יתהון למימר מסוף שבע שנין בזמן שתא דשמטתא בחגא דמטליא: יא במיתי כל ישראל לאתחזאה קדם יי אלהך

רש"י

אתם ויתנה. כשנגמרה כלה ו נתנה לבני שבטו: (י) מקץ שבע שנים. בשנה ראשונה של שמטה שהיא שנה השמינית ולמה קורא אותה שנת השמטה שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית ז היוצא למוצאי שביעית: (יא) הקרא את התורה הזאת. המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים כדאיתא במסכת (סוטה

שפתי חכמים

ו(מהרי"ן) כוונת רש"י בפי' התורה הזאת הנזכר כאן ר"ל כל התורה מבראשית עד לעיני כל ישראל ולא כמו התורה הזאת שכתוב אחר זה שת"ל משנה התורה לבד דלמה יתנו להם משנה תורה לבדה ולא כולה: ז פי' אם היה זורע באיסור בשמטה אסור אחר

התורה והמצוה

הוא בשביל שנשבע ה' לאבות: אשר נשבע ה' לאבותם. לכל אחד מהאבות בעצמו לכן רוצה לקיים שבועתו להביאם בעצמו, רק ואתה תנחילנה אותם. שחלוקת הארץ תהיה על ידך מפני שהחלוקה לא היתה בכלל השבועה שהבטיח להאבות רק בכולל לתת לזרעם ולא לחלוק לכל אחד ואחד רק שנאמר על ידי (במדבר כו נג) לאלה תחלק הארץ ואני הייתי השליח, לכן תהיה החלוקה על ידך שתהיה שליח ה':

(ח) וה' הוא ההלך לפניך. מבאר שיהיה חלוק מהם עוד בזה שה' יהלוך לפניך במדרגת הליכה ואל העם אמר שלפניהם יהיה בדרך העברה שהוראתו רק בעת ההכרח: הוא יהיה עמך. בדרך הויה בקביעות, ואל העם אמר הוא ההולך עמך, שביניהם יהיה בגדר הליכה: לא ירפך ולא יעזבך. עד שלא תירא ולא תחת. שלא יהיה לך פחד גם בלב, אבל להם אמר רק אל תיראו ואל תערצו (וההסבר שאם יהיו העם במדרגה גדולה לא ייראו משום דבר רע אבל כשימצא בהם חטא קל כענין עכן יהיו בטוחים רק שלא יבא רעה גדולה, אבל ליהושע הבטיח שלא ירא משום דבר רע אף שימצא בו עון בטול תורה כמחז"ל עכ"ז לא יענש):

(ט) ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ה' ואל כל זקני ישראל. הכהנים לא היו נושאים את הארון רק שהם הסירו את הפרוכת וכסו בו את הארון ואחרי כן יבואו בני קהת לשאת את הארון כדכתיב (במדבר ד ה) והזכיר במסירת התורה לכהנים מה שנושאים ארון ברית ה' מפני שנתן התורה שישימו בצד הארון כמבואר להלן (כו), ולא היו יכולים לבוא את התורה בצד הארון שהיה לפנים מן הפרוכת ואסור לכנס שם רק כ"ג ביוה"כ, רק בעת נסיעת הארון בעת פריקת המשכן (ויהכן שפרקו המשכן לצורך שעה), ומה שקרא אל זקני ישראל שאינם שייכים להנחת התורה בצד הארון, הוא לצרף אותם עם הכהנים בקריאת פ' הקהל כאשר יתבאר:

(י) ויצו משה אותם לאמר. מה שצרף הכהנים והזקנים במצוה הזאת, מפני בקריאת פ' הקהל יהיו קורא אותה, ואם היה מצוה הכהנים היה הקורא כה"ג, ואם צוה הזקנים היה הקורא אב"ד, לכן צוה שניהם, שיקרא אחד שעל גבי שניהם שהוא המלך כמבואר במסכת סוטה שהמלך היה הקורא: מקץ שבע שנים במעד שנת השמטה. אלו אמר מקץ שבע שנים, הייתי אומר שהקריאה תהיה אחת לשבע שנים, באיזה שנה שיהיה, לכן אמר במועד שנת השמטה, ואם אמר רק במועד שנת השמטה הייתי אומר במועד שבהתחלת שנת השמטה, לכן כתב מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה כשהכלה שנת השמטה במועד הנכנס בשנה שלאחריה, ולמה קורא אותה שנת השמטה אף שכלתה בר"ה, רק שעדיין נוהגת השמטה בספיחים כדפי' רש"י: מקץ שבע שנים. מבאר הדברים שבשבילם הפעול הקריאה עד שתהיה נקבעת בלב השומעים. א) שהקריאה הזאת היא אחת לשבע שנים וטבע האדם להתעורר מדבר שהוא בא לזמן רחוק. ב) במעד שנת השמטה בחג הסכות. העת המוכשרת שתפעל בהם השמיעה, מפני שבשנת השמטה היתה שבת הארץ לה' שידעו כי לה' הארץ, והארץ היא ג"כ קדש, וגם לא התעסקו כל השנה בעבודת האדמה, ועסקו בתורה, ואף שכלתה השמטה בר"ה אבל היה ר"ה ויוכ"פ ועסקו בסוכה וכד' מינים.

ג) (יא) בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלהיך. וה' בוחן לבוה, וכל אחד מקשט לבבו נכח ה'.

ד) במקום אשר יבחר. והמקום הזה שבו בהר ה' יעורר היראה כמ"ש יעקב מה נורא המקום הזה

בְּאָזְנֵיהֶם׃ יב הַקְהֵל אֶת־הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ יג וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ פ חמישי (ששי כשהן מחוברין)
יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת קְרָא אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד וַאֲצַוֶּנּוּ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ

בעל הטורים

כי שהם היו באים כהרים. זקנים. אנשים. נשים. וטף. וגרך: (יג) כמה האנשים. גמ' זה שהם באים ללמוד: (יד) הן קרבו ימיך למות אמר מרע"ה רבש"ע בזה הלשון שבחתיך שאמרתי הן לה' אלהיך השמים ובדבר זה אתה מבשרני למות א"ל

רש"י

מא) על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה: (יב) האנשים. ללמוד: והנשים. לשמוע: והטף. למה באים (חגיגה ג) לתת שכר ח למביאיהם: (יד) ואצונו. ט ואזרזנו:

שפתי חכמים

שמעה כמו בשמעה א"נ ספיה דשמעה: ח דקרא דלמען ישמעון שב אל הנשים ולמען ילמדו שב אל האנשים והטף אינן בכלל שמיעה ולא בכלל למוד אלא ליתן שכר למביאיהם: ט דל"ל

התורה והמצוה

הזה: ה) תקרא גם הקורא שהוא המלך שבו בחר ה' מכל שבטי ישראל, ודבריו יעשו רושם בלבות השומעים: ו) את התורה הזאת. הדברים בעצמן המה אמרות ה' אמרות טהורות ויורדים אל הלב. ז) נגד כל ישראל באזניהם. הקבוץ הגדול הזה יפעל ג"כ הרבה על לב השומע:

(יב) הקהל את העם. הצווי על הב"ד שבידם להקהיל כלם ועל כל איש מישראל על מה שבידו. לבא בעצמו ולזרז הנשים ולהביא את הטף: למען ישמעו יפרש תועלת מצות האספה שיבואו אל המקום אשר יקרא יהיה שישמעו, ותועלת השמיעה תהיה ולמען ילמדו שהקריאה הזאת שהיתה בכל השלמים המסוגלים שע"י יבואו הדברים אל הלב כ"ל הפעל בלבבם חשק שילמדו לעתיד, והתועלת מהלמוד: ויראו את ה' אלהיכם. שתגיע אליהם היראה, ותועלת היראה הוא: ושמרו לעשות ע"י הלמוד ע"ד שאמרו חז"ל תלמוד גדול שמביא לידי מעשה, שפירושו הלמוד מביא לידי יראה והיראה למעשה: את כל דברי התורה הזאת. בפרטות אחר ששמעו והבינו כל הדברים בפרט נקבעו בלבם לקיים כל פרט ופרט (והזכיר סיבה למען גבי השמיעה וגבי הלמוד ולא גבי היראה, מפני שסיבה למען הוראתה על דבר שיהיה בודאי ולכן השמיעה והלמוד הוא בטוח אבל היראה אינו מובטח כ"כ):

(יג) ובניהם המה הטף: אשר לא ידעו הוא נתינת טעם לפי שלא ידעו ענין הקריאה ומחשבותיהם לא יהיו טרודים בטעם הדברים, וגם אינם יודעים עדיין מטרדת העולם והבליו, לכן כח הציור חזק בהם, ואף שלא יבינו התועלת הנאמר בהגדולים שהוא להשיג תשוקה לכל פרטיות התורה, אבל יבינו תועלת כללי יותר מהגדולים לפי שהמעמד הזה יהיה נגד לעיניהם כל ימי חייהם ויספרו ממנו תמיד אלה הדברים: ישמעו. שיביטו עד כמה היה השמיעה בדברי התורה, שהרי לעיניהם קהל גדול נורא הזה עומדים שעות אחדות כלהו והבטל מהם כל רגשי החיים, וכל מעינם לשמוע הלקח אשר יקרא להם המלך מתוך הספר, יבינו כי כן להם לשמוע דברים מפי מוריהם ומלמדיהם: ולמדו. כאשר לפניהם המלך הרך והענוג קרא שעה אחדות בלי הפסק מתוך הספר והשמיע בקולו את הדברים באזני קהל נורא כזה, ישפטו בנפשם, עד היכן היה תשוקת הלמוד: ליראה. ולמדו קאי גם על ליראה שילמדו את היראה ממעמד הזה, כאשר כל הקהל עמדו ביראה ורעד מפני הדר כבוד ה' השוכן במקום ההוא, ויראת המלך הוסיפה יראה על יראתם, וגם המלך שעמד נכח בית ה', ונכח כל הקהל הגדול, ובהתבוננו את אשר בחר בו ה' מכל שבטי ישראל להיות להם נגיד, עד כמה גברה עליו אז היראה וההכנעה, ע"ד שאמר דוד (שמואל ב ו כב) ונקלותי עוד מזאת, כידוע, מזה יבינו איך לירא את ה' אלהיכם כל הימים. כי זכר המעמד הנורא בקטנותם לא ישכח מהם כל ימי חייהם כנ"ל:

באתרא די יתרעי תקרי ית אוריתא הדא קדם כל ישראל והשמענון: יב אכניש ית עמא גבריא ונשיא וטפלא וגיורך די בקרוך בדיל דישמעון ובדיל דילפון וידחלון מקדם יי אלהכון ויטרון למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא: יג ובניהון די לא ידעון ישמעון וילפון למדחל ית יי אלהכון כל יומיא די אתון קימין על ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה: יד ואמר יי למשה הא קריבו יומיך לממת קרא ית יהושע ואתעתדו במשכן זמנא ואפקדניה ואזל משה

ספרי

א (יד) ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיך למות. רבי שמעון בן יוחאי אומר ברוך דיין האמת שאין עולה ומשוא פנים לפניו וכה"א (פי' האמינו ברע אל הנפחו באליף כי כל את עקוב יעקב) [אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא] משיב משה לפני הקב"ה, רבש"ע הואיל ואני נפטר (מינסים) [בנסיון] גדול מן העולם הראני אדם נאמן שיעמוד על ישראל שיוצא [נ"א שאצא] ידיהם לשלום. וכה"א אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם [ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה ועליו הוא מפורש בקבלה הגידה לי שאהבה נפשי שלמה אהיה כעוטיה, מה השיבו הקב"ה. אם לא תדעי לך היפה בנשים מעולה שבנביאים, צאי לך בעקבי הצאן מה שאני עושה עמהם בעקב, ד' גליות משלו בישראל ולא היה בהם לא רועה ולא נביא ולא חכם וכן נאמר בימי אחאב ראיתי את כ"י] (ואומר ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון ואומר (שה"ש ח) אחות לנו קטנה ושדים אין לה. ואין בהם נבון ואין בהם חכם בימי אחאב מלך ישראל ובימי יהושפט מלך יהודה (מ"א כב) היו ישראל) נפוצים על ההרים כצאן אשר אין להם רועה:

(ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון, גברתן כמותך): קח לך אין קח אלא לקיחה לפי שאין חבר נקנה אלא בקשי קשיין, מכאן אמרו (אדר"נ פ"ח) יקנה אדם חבר לעצמו להיות (קונה) קורא עמו ושונה עמו ואוכל עמו ושותה עמו וגולה לו סתריו וכה"א (קהלת ד) [טובים השנים מן האחד] והחוט המשולש לא במהרה ינתק, משיבו רוח הקדש למשה תן לו מתורגמן ליהושע והיית שואל ודורש ומורה בהוריות בחייך כשתפטר לא יהו ישראל אומרים לו בחיי רבך לא היית מדבר ועכשיו אתה מדבר, ויש אומרים שהעמידו מן הארץ והושיבו בין ברכיו והיו משה וישראל מגביהים ראשם לשמוע קול דבריו של יהושע (ומהו אומר) [וכך היו דבריו של יהושע] ברוך ה' אשר נתן תורה לישראל על ידי משה רבינו

תורה אור כך

(יב) הקהל את העם וכו'. יש יראת הרוממות ויראת העונש יראת הרוממות באה ע"י הלמוד והעיון שמכירים גדולתו והיראה בעצמה היא מצות אנשים מלומדה, וכזה עושים המצוה לא בעבור שכר ועונש רק מאהבת המצוה והמצוה עליו, ויראת העונש היא באה ע"י למוד אחר רק לומדים היראה לבדה והיא מצות אנשים מלומדה, וז"ש הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו (היינו חלק העיון שבתורה, ועי"כ) ויראו את ה' יראת הרוממות: ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת, מאהבת התורה בעצמה, אבל:

(יג) ובניהם אשר לא ידעו חלק העיון: ישמעו (לבד) ולמדו ליראה את ה' אלהיכם. יראת העונש והשכר: כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אשר אתם עוברים את הירדן שמה לרשתה. מהמת שיתיראו מהעדר החיים ושלא יגיע מהם ירושת הארץ:

תורה אור על דרך הפשט

בתחלת פרשת נצבים עד כאן התורה אור הוא מכתבי יד הגאון ז"ל, והתורה והמצוה נתלקט עפ"י דרכו, ומכאן עד סוף שירת האזינו התורה והמצוה הוא מכתבי יד הגאון ז"ל והתורה אור מהמלקט:

(יד) ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיך למות. אינם הימים שימות כי אין אדם מת בימים רבים רק ברגע אחד בצאת נפשו, אלא ענין קריבת הימים למות שמוכר כאן ובהרבה מקומות יכון על הימים שחיה בהם, לפי שימי חיי האדם נחלקים לשנים, הימים אשר עברו והעת ידים לבא וכשמת הו כשעומד למות יתקרבו הימים זל"ז ויהיו כלם נגדר אחד בעבר:

ויאמר

וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ טו וַיֵּרָא יְהוָה בָּאֹהֶל בְּעַמּוּד עָנָן
וַיַּעֲמֹד עַמּוּד הֶעָנָן עַל־פֶּתַח הָאֹהֶל׃ טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה הִנְּךָ שֹׁכֵב עִם־אֲבֹתֶיךָ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה׀ אַחֲרֵי׀
אֱלֹהֵי נֵכַר־הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא בָא־שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ וַעֲזָבַנִי
וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ׃ יז וְחָרָה אַפִּי בוֹ בַיּוֹם־
הַהוּא וַעֲזַבְתִּים וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל וּמְצָאֻהוּ
רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי־אֵין אֱלֹהַי
בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה׃ יח וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר
פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא עַל כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָנָה אֶל־

בעל הטורים

הקב"ה זכי לא אמרת והן לא יאמינו לי וכן כתיב יען לא האמנתם בי: (טז) וקם העם. תגין על הקו"ף לומר שימלכו בק' ערכות ובבנין של שלמה שהיה ההיכל ק' אמה: העם הזה וזנה אחרי. בגי' זה הוא מנשה: (יז) והסתרתי פני מהם והיה לאכול. ס"ת בגימטריא המן. וזהו שדרשו בחולין ואנכי הסתר אסתיר רמז לאסתר. ומצאהו הכר וי"ו לומר ו' פעמים גלו ג'

רש"י

(טז) נכר הארץ. גויי הארץ: (יז) והסתרתי פני.

שפתי חכמים

ידי ממש שהרי לא כתיב אחריו שום גווי: י לאפוקי שהפירש מכר קאי אאלהי וכאילו אמר אלהי של נכר ארץ וכ"ת כ"נ דא"כ אם ליה למימר לאלהים נכרים דלא מצינו אלהי דבוק עם מלה שלאחריו וזה יוכיח אלהי אברהם כו'. דפירוש אלהי של אברהם כו' ואין אלהי דבוק למלה שלאחריו. ועוד אם אלהי דבוק למלה של נכר אם כן מלת הארץ אין נופל עליו. מצאתי בשם מהרי"ק. והשב מ"ע קרוי ע"א נכר. יש לומר בעבור שהם נכרים נחשבים כארץ שאין הארץ שלהם שבכר נגזרה עליהם שיגרשו משם:

ספרי

וכך דבריו של יהושע). ר' נתן אומר משה היה ואף מי שאני מעמיד על ישראל ילך ויעמוד מתעצב בלבו שלא עמד אחד מבניו, אמר לו על פתחו של אלעזר משל למה הדבר דומה המקום והלא בני אחיך אהרן כאלו הן בניך למלך שהיה לו (כנ"א שלא היה) בן ראוי למלכות

התורה והמצוה

(טז) הנך שכב עם אבתיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר וגו'
(יז) וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם. ר"ל רק הסתר פנים לבד: ומצאהו ממילא רעות רבות וצרות. ועפ"ז יוכיחו ישראל אחר שמצאו אותם צרות רבות ואין משגיח עליהם מכלל שאין אלהים שופטים בארץ, אבל אדרבא היה להם להוכיח בהפך ממה שהסתיר פנים ע"י עונותם הרי שיש שופט. ז"ש: ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. ויוכיחו מזה שאין השגחה, אדרבא הלא:
(יח) ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא. דוקא לא מקודם שהשגחתי עליהם והטעם שהסתרתי עתה הוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים. ולכן: ועתה

תורה אור

(טז) ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבותיך וקם העם הזה וגו'. הנה הכרים תמצות ה' הם שני מינים. א) היודע שהוא עברה וסר מאחות לבו שהיצר מסיתו להמוא, אבל הוא יודע בנפשו כי חטא של הנפש, והאיש הזה כשרואה איזה עונש שהשגיחו ה' הכף נותן אל לבו לשוב, אבל יש שלוקח את השכל לביוע זו ומתחיל לשבות פרוצים אחרים בתורה, כמו שנמצאו כת מינים באומתנו בדור הזה האומרים שעיקר כוונת התורה הוא זוך הלב והשלמות והאמונה, ואין נ"מ כלל אם יעשה המ"ע בפועל, לאמר התפלין והשבת להעיד על מגילות ה' ויכלתו, ודי אם מאמין כן בלב שלם אז א"ל למעשה בפועל, והוטאים כאלה

היו

ויהושע ואתעתדו במשכן זמנא: טו ואתגלי יי במשכנא בעמודא דעננא וקם עמודא דעננא על תרע משכנא: טז ואמר יי למשה הא את שכיב עם אבהתך ויקום עמא הדין ויטעי בתר טעות עממי ארעא די הוא עליל תמן בגיניהון וישבקון דחלתי וישנון ית קימי די גזרית עמהון: יז ויתקוף רגזי בהון בעדנא ההיא וארחקנון ואסלק שכינתי מנהון ויהון למיכל ויערען יתהון בישן סגיאן ועקן ויימר ביומא ההוא הלא מדלית שכינת אלהי ביני ערעוני בישתא האלין: יח ואנא סלקא אסלק שכינתי מנהון ביומא ההוא על כל בישא די עבדו ארי

תורה על דרך הפשט אור

(טז) ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבותיך. כי בעודו חי היה בכחו שכל עת שחטאו ישראל עמד משה בפרץ להעניש החוטאים ויתר העם להחזיר בתשובה כמו שהיה בחטא העגל, ויאמר עברו משער לשער והרגו איש וגו', וגם בעון פעור ענש את החוטאים, אבל אחר מיתתו לא יהיה מי שיוכל לעשות כן (וממשה עד אליהו לא נמצא כמשה כזה שאליהו הרג ג"כ את נביאי הבעל והחזיר כל העם בתשובה עד שאמרו ה' הוא האלהים, ויתכן שרמז לו שאחר הסתלקותו יהיה שוה עם האבות שאברהם לא עצר כח להחזיר את לוט בתשובה וכן יצחק את עשו) וז"ש הנך שוכב עם אבותיך וממילא מקומך לא יהיה בו הכח הזה ולכן וקם העם הזה כשתהיה להם תקומה בארץ כמ"ש להלן ואכל ושבע ודשן ואח"כ וזנה אחרי אלהי נכר הארץ שיהיה להם נוטה לע"ג: אשר הוא בא שמה בקרבו. הוא נתינת טעם שבשביל שלא יקיימו דבר ה' להוריש את הגוים רק ישבו בקרבם ולכן ילמדו מעשיהם: ועזבני. שיחדלו מעבודתי בשב ואל תעשה ואח"כ: והפר את בריתי. שיעברו בקום ועשה: (יז) וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים. למקרי הזמן וכשתבא עליהם רעה ויתחילו לצעוק אלי כמו שהורגלו, אז והסתרתי פני מהם שלא אשמע לצעקתם: והיה לאכל כשירגישו האויבים שהסתרתי פני מהם ממילא יהיה לאכול שיתגרו בהם האויבים (עד"ש ויתנם ביד גוים וימשלו בם שונאיהם): ומצאהו רעות רבות בכמות וצרות באיכות: ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי שסלק שכינתו מהם, אבל באמת רק: (יח) ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא וגו' שאני שוכן בתוכם רק שהסתרתי פני (ואם ישובו לכם באמת אפנה אליהם): כי פנה אל אלהים אחרים

תורה אור

אין להם תקוה כלל כי גם כשהשם מענישם אין שמים על לבם לשוב כלל, אחר שלפ"ד הם צדיקים גמורים: והנה ההוספה ממין הראשון אם הגיע בחטאיו עד שיעבוד ע"ז בהכרח כי עזב ה' והפר בריתו תחלה ואח"כ עובד ע"ז, אבל ההוספה ממין השני יוכל לעבוד גם ע"ז ומ"מ ידמה כי צדיק הוא בעיני ה', כי לדעתו אין נ"מ במעשה כלל אם יעבוד ע"ז במעשיו שהעיקר הוא אצלו המחשבה, וז"ש הנך שוכב עם אבותיך וקם כת כזה אשר יזנה תחלה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו, שיעבוד ע"ז מצד שהוא בא בקרב הארץ ולא ישנה במעשה ממנהג הארץ כי אין נ"מ אצלו במעשה, ואח"כ ילך מדחי אל דחי עד שיעבירנו לגמרי ויפר את בריתו זה יהיה אצלו סוף המרי שלו (על דרך הפלפול):

(טז) ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם וגו'. בסנהדרין (דף צ ע"ב) שאלו רומיים את ריב"ח מנין שהקב"ה מחיה מתים ויודע מה שעתיד להיות, א"ל תרוייהו מן המקרא הזה, הנך שוכב עם אבותיך וקם, וקם העם הזה וזנה, וא"ל דלמא וקם העם הזה וזנה. א"ל נקוט מיהא פלגא בידייכו שהקב"ה יודע מה שעתיד להיות, וזו תימא דשאלו לו שתים ועדיין לא השיב רק על אחת מהם. ונראה עפמ"ש בסנהדרין שם, מנין לתחית המתים מן התורה שנאמר ונתתם ממנו תרומת ה' לאהרן הכהן, וכי אהרן לעולם קיים שהרי לא נכנס לארץ ולא לקח תרומה כי לא נתחייבו בתרומות ומעשרות עד שנכנסו לארץ מכאן לתה"מ מה"ת ועתידים לתת לו תרומה לעתיד, ומזה נבין השאלה, שהרומיים ידעו שיש ללמוד מכאן תחה"מ אך זה דוקא אחר שידעינן שהקב"ה יודע עתידות, וא"כ בודאי ידע שאהרן לא יכנס לארץ, וע"כ מ"ש שיתנו תרומה לאהרן היינו לעתיד. אבל שאלו על שניהם כאחד דמנין שהקב"ה יודע עתידות וי"ל דאינו יודע עתידות וא"כ לא מוכח ג"כ תחה"מ מפסוק זה דהא פסוק זה של ונתתם תרומת ה' לאהרן נאמר קודם חטא מי מריבה, ואז היה עדיין אהרן מוכן שיכנס לארץ, ועז"א שיתנו לו תרומה ועפ"ז לא הוצרך להוכיח להם רק שהקב"ה יודע עתידות וממילא נפשטה גם השאלה של תחה"מ דהא ידע שסופו שלא יכנס לארץ ע"י חטא מי מריבה, וע"כ קאי הפסוק על לעתיד:

(יז יח) וחרה אפי בו ביום ההוא. ר"ל כי התוספה ממין השני אין השם עוזבו תכף לגמרי רק תחלה

אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ יט וְעַתָּה כִּתְבוּ לָכֶם אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׂימָהּ בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה־לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ששי (שביעי כשהן מחוברין) כ כִּי־אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאֲדָמָה ׀ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָיו זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבָדוּם וְנִאֲצוּנִי וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי׃ כא וְהָיָה כִּי־תִמְצֶאןָ אֹתוֹ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְעָנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד כִּי לֹא תִשָּׁכַח מִפִּי זַרְעוֹ כִּי יָדַעְתִּי אֶת־יִצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה

בעל הטורים

פ"י שההיה וג' ע"י נבוזראדן. הרעות האלה בגי' ארבע גליות: (יט) ולמדה את בנ"י בגימ' זו תורה בכתב: שימה בפיהם

שפתי חכמים

כ פירש הסתרת פנים הוא העדר ההשגחה כי כל מי שאינו רואה דבר אין משגיח בו: ל ואין להם פתחון פה לומר אילו היינו יודעים ככל אלו הרעות לא היינו עוברים על מצות השם ואז יקראו את השירה הזאת שכתוב בה בפירוש התראה בהתרה בתוכה ל על כל המוצאות אותו: כי לא תשכח מפי

רש"י

כמו שאיני כ רואה בצרתם: (יט) את השירה הזאת. (לקמן לב) האזינו השמים עד וכפר אדמתו עמו: (כ) ונאצוני. והכעיסוני וכן כל נאוץ לשון כעס: (כא) וענתה השירה הזאת לפניו לעד. שהתריתי בו בתוכה ל על כל המוצאות אותו: כי לא תשכח מפי זרעו. הרי זו הבטחה לישראל שאין תורה משתכחת

ספרי

למלכות, נטל המלכות ממנו ונתנו ביד אוהבו אמר לו אע"פ שנתתי לך גדולה לך ועמוד על פתחו של בני, כך אמר הקב"ה ליהושע לך ועמוד על פתחו של בני אלעזר [שנאמר] (במדבר כז) ולפני אלעזר הכהן יעמוד, באותה שעה נתגבר כחו של משה והיה מחזק את יהושע לעיני כל ישראל שנאמר ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ, הנה עם שאני מוסרם לך עדיין גדיים ועדיין תינוקות הם אל תקפיד עליהם על מה שהם עושים שאף רבונם לא הקפידם עליהם על מה שעשו שנאמר (הושע יא) כי נער ישראל ואוהבהו] שנאמר ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים שתכניסם בתוך אהלי רועים ד"א בעקבי הצאן שנדרסין בעקב. ורעי את גדיותיך] (ר' נחמיה אומר אין לי רשות הא יש לי אכניסם בתוך אהלי רועים, אמר מר שיהו דורסים בו) (כתובות סו) מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על גבי החמור והיו התלמידים מהלכים אחריו וראה ריבה אחת מלקטת שעורים מתחת רגלי בהמתם של ערביים, כיון שראתה את רבן יוחנן בן זכאי נתעטפה בשערה ועמדה לפניו ואמרה לו רבי פרנסני אמר לה בת מי את אמרה לו בתו של נקדימון בן גוריון אני ולא זכור אתה שחתמת בכתובתי, אמר להם רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו אני חתמתי על כתובתה של זו והייתי קורא בה אלף אלפים (דינרי זהב של בית אביה ושל בית חמיה) [דינרי זהב מבית אביה חוץ משל חמיה, כל בית אביה של] ריבה זו לא היו נכנסין להר הבית להשתחוות עד שהיו פורסים להם כלי מילת תחת רגליהם ונכנסים ומשתחוים וחוזרים

התורה והמצוה

(יט) ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל. שמן השירה הזאת ילמדו הכלל הגדול הזה כי השם מעניש אותם ע"י הסתרת פניו לבד: למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל. ואמר שנית:

(כ) כי אביאנו אל האדמה וגו' ואכל וגו' ופנה וגו'

(כא) וענתה השירה הזאת לפניו לעד. שע"י השירה ידעו אכף ויבינו כי הסתרת פניו הוא ע"י שעשיהם, ואמר אח"כ:

אתפניאו בתר טעות עממיא: יט וכען כתיבו לכון ית תשבחתא הדא ואלפה ית בני ישראל שויה בפמהון בדיל דתהי קדמי תשבחתא הדא לסהיד בבני ישראל: כ ארי אעלנון לארעא די קימית לאבהתהון עבדא חלב ודבש וייכלון וישבעון ויתפנקון ויתפנון בתר טעות עממיא ויפלחנון וירגזון קדמי וישנון ית קימי: כא ויהי ארי יערען יתהון בישן סגיאן ועקן ותתב תשבחתא הדא קדמוהי לסהיד ארי לא תתנשי מפם בניהון ארי גלי קדמי ית יצרהון די אנון עבדין

תורה על דרך הפשט אור

אחרים. עד"ש (יחזקאל ח טז) ואחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והמה משתחוים נגד השמש. ולכן עשיתי כמדתם והחזרתי גם אני פני מהם:

(יט) ועתה כתבו לכם את השירה הזאת שתהיה השירה כתובה ביד כל אחד: ולמדה את בני ישראל. גם הבנים הקטנים: שימה בפיהם שידעו בעל פה שתהיה השירה הזאת כשיר נאומי: למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל. כבר כתבנו שאתה מתועלת העדות הוא שיהיו מתרים בהרואה לעבור ושיודיעוהו את העונש וכן השירה הזאת תהיה לעד ותזהיר אותם מלחטוא וגם תודיעם העונש:

(כ) כי אביאנו יבאר תוכן דברי השירה שהוא: כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותיו כמבואר בשירת האזינו (יא) כנשר יעיר קנו וגו' עד ישאהו על אברתו, זבת חלב ודבש (שם יג) ירכבהו על במתי ארץ וגו' עד השתה חמר, ואכל ושבע ודשן (שם טו) וישמן ישרון וגו' שמנת עבית כשית, ופנה אל אלהים אחרים ונאצוני והפר את בריתי (שם) ויטוש אלוה עשהו וגו' עד ותשכח אל מחללך:

(כא) והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות. יבאר שלא ישמעו לדברי השירה ולהתראתה שלא יחטאו. אבל כי תמצאן הרעות אז וענתה השירה הזאת. כבר כתבנו שפרש ענה יבא על הקריאה בהרמת קול, וז"ש וענתה השירה שאז יתגלו דברי

תורה אור

מסתיר פניו ממנו ומוסר אותו אל מקרי הזמן ואחר שעדיין יש תקוה שע"י היסורין ישוב בתשובה, וכשרואה שאינו שב אז עוזבו לגמרי, שבל התוחלת הזה שאין לו תקוה כלל, יחרה אפי עלי תכף ביום ההוא: ועזבתים ההלה לגמרי, ואח"כ אסתיר פני מהם והיו תחת המקרה וממילא והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות: ואמר ביום ההוא וגו'. אומר ה' הלא ידעתי כי ע"י הרעות וצרות שיבאו עליו לא יתן לב לשוב עד המכהו רק יאמר בהפך שודאי לא הענישו ה' על המעשה שעבד ע"ז רק על מצפוני לבבו, וז"ש ואמר הלא על כי אין אלהי בקרבי בקרב מחשבתי ומצפוני לבבי לכן מצאוני הרעות האלה, אבל באמת טעה בזה כי לא על המחשבה אני מעניש רק ואנכי אסתיר פני על כל הרעה אשר עשה בפועל כי פנה אל אלהים אחרים בפועל:

(יט) ועתה כתבו לכם וגו'. נראה לבארו במשל מלך שפדה עבד אחד מבית הסהר ושימהו נאמן על אוצרותיו, והמלך ידע כי העבד היה גנב החלה, וידע את טבעו שא"א לו להמיר את טבעו ובודאי ברבות הימים יגנוב גם מאוצרות המלך ויתחייב מיתה, והמלך מאשר לא רצה להמיתו כתב בפנקסו לזכרון איך שיודע שהעבד שמהו על אוצרותיו היה גנב תחלה ומוכב לגנוב בטבעו, והנה מי שראה זה בפנקס המלך סבר שהמלך כתב זה להיות להתראה אל העבד שאם יגנוב יהיה ענשו כפול, אבל באמת היה זה להתראה אל המלך שאם יגנוב לא יענישו כלל אחר שידע שהעבד הוא גנב בטבעו ומ"מ בחר בו הגה סבר וקבל, וז"ש הנה ידעתי היום כי תחטאו בעתיד וגו' ועתה כתבו לכם את השירה הזאת כי תהיה לטובתכם: ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם. ר"ל היא תהיה בפיהם לאמתלא ותירוץ על חטאתם בל יענשו, ועז"א למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל. היא תעיד ותתרה עלי בל אענשם, וז"ש לי דייקא:

(כ) כי ידעתי אשר עת אשר אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבתיו, והיא ארץ זבת חלב ודבש, ואכל ושבע ודשן מרוב טוב, ואח"כ ופנה אל אלהים אחרים וא"כ העונש שלהם ראוי להיות כפול שמשלמים רעה תחת טובה, וגם יחטאו בחטא שממין השני הנ"ל שתחלה יעבוד אלהים אחרים ואח"כ והפר את בריתי כנ"ל:

(כא) והיה כי תמצאן אתו רעות רבות וצרות. ר"ל אם יהיו ראוים עפ"י מדתם להענש שתבואנה עליהם רעות רבות וצרות, אז וענתה השירה הזאת לפניו לעד הם יקחו השירה לעצמם לעד לזכות הפירס (אשר)

היום בטרם אביאנו אל־הארץ אשר נשבעתי: כב ויכתב משה את־השירה הזאת ביום ההוא וילמדה את־בני ישראל: כג ויצו את־יהושע בן־נון ויאמר חזק ואמץ כי אתה תביא את־בני ישראל אל־הארץ אשר־נשבעתי להם ואנכי אהיה עמך: כד ויהי ׀ ככלות משה לכתב את־דברי התורה־הזאת על־ספר עד תמם: שביעי כה ויצו משה את־הלוים נשאי ארון ברית־יהוה לאמר: כו לקח את ספר התורה הזה ושמתם אתו מצד ארון ברית־יהוה

שפתי חכמים

כה על כל הרעות: מ ר"ל הרי עינינו רואות שהלבבות מתמעטות ומה זה דכתיב כי לא תשכח וגו': נ כלומר דקאי אדלעיל ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וגו' ואחר שסיים דבריו עם משה צוה את יהושע אבל אינו דבוק עם ויכתוב משה וגו' שא"כ שמשה היה המצוה ה"ל לומר אשר נשבע להם לא אשר נשבעתי להם אבל לא יכול רש"י להוכיח מדכתיב ואנכי אהיה עמך והוא יהיה עמך מבעי' ליה כיון שמשה היה המצוה. יש לומר דפי' הוא ואנכי אהיה וגו' כלומר זכותי יהיה עמך מ"ה מוכרח רש"י להוכיח מאשר נשבעתי. אבל אי לאו דכתיב אשר נשבעתי הייני מפרשים האי כי אתה תביא כלפי משה שמשה צוה ליהושע והאי דקאמר לעיל כי אתה תבוא וכו' היינו דרך עלה בעלמא מ"ה הוכיח רש"י דמוסב כלפי שכינה מומלת אשר נשבעתי: ס שהוא לשון הוה ולא לשון צווי כלומר עליכם לקחת את ס"ת הזה

רש"י

מזרעם מ לגמרי: (כג) ויצו את יהושע בן נון. מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש נ אל הארץ אשר נשבעתי להם: (כו) לקח. כמו זכור ס שמור הלוך: מצד ארון ברית ה'. נחלקו בו חכמי ישראל בבבא בתרא יש מהם אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח וי"א מצד הלוחות היה מונח בתוך הארון:

ספרי

לבתיהם (בשמחה וכל ימי בקשתי: ירא זה ומלאתיו) [ועניים באים ומקפלין מתחתיהם וכל ימי קראתי מקרא זה ולא מצאתיו | אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים אל תקרי גדיותיך כי אם גויותיך שכל זמן שישראל עושים רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם וכשאין עושים רצונו של מקום מוסרים ביד אומה שפלה ולא ביד אומה שפלה בי אם תחת רגלי בהמתן. בשנה אחת מתו שלשה צדיקים משה ואהרן ומרים (פיב לא מלאו ישראל נחת רוח אחרי משה) שנאמר (זכריה יא) ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד וכי בירח אחד מתו והלא בשנה אחת מתו (שנאמר מימי עמים נאספו עם אלהי אברהם) אלא מתה מרים נסתלקה הבאר וחזרה בזכות משה ואהרן, מת אהרן בטל עמוד ענן וחזרו שניהם בזכות משה, מת משה בטלו שלשתן ולא חזרו, באותה שעה היו ישראל נפוצים וערומים מכל (מצוה) [נ"א טובה] [שנאמר אחות לנו קטנה

תורה אור

(אשר לא תשכח מפי זרעו) העיד כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה ידעתי היום גם בטרם אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי, ובזה לא איכל להעניסם אחר שידעתי וקבלתי:

(כג) ויצו את יהושע בן נון ויאמר חזק ואמץ כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם ואנכי אהיה עמך. ובתהלה אמר חזק ואמץ כי אתה תבוא את העם הזה אל הארץ אשר נשבעתי לאבותם לתת להם ואתה תנחילנה אותם. השנוי תבוא תביא, העם הזה בני ישראל, נשבעתי לאבותם נשבעתי להם. נראה כי משה דבר אליו אם לא יהיו ישראל שלמים ולא יקבלו מרות של יהושע ולכן קראם העם הדיוטות, ואמר נשבעתי לאבותם כי אז אין ראוים מעצמם לירש את הארץ, ומ"מ אל תרפה ידיו והבוא עמם בעצתם ולא תהנוג מרות עליהם, וה' ידע כי ישראל יהיו שלמים ויקבלו מלכות יהושע וע"ז קראם בני ישראל, ואמר נשבעתי להם שראוים מעצמם, ועז"א כי אתה תביא:

(כה כו) ויצו משה את הלוים נשאי ארון ברית ה'. לקח את ספר התורה הזה ושמתם אתו מצד הארן;

יומא דין עד לא אעילנון לארעא די קיימית: כב וכתב משה ית תשבחתא הדא ביומא ההוא ואלפנה לבני ישראל: כג ופקיד ית יהושע בר נון ואמר תקף ואלים ארי את תעיל ית בני ישראל לארעא די קיימית להון ומימרי יהי בסעדך: כד והוה כד שיצי משה למכתב ית פתגמי אוריתא הדא על ספרא עד דשלימו: כה ופקיד משה ית ליואי נטלי ארון קימא דיי למימר: כו סבו ית ספרא דאוריתא הדין ותשוון יתה מסטר ארונא קימא דיי אלהכון ויהי תמן

תורה על דרך הפשט אור

דברי השירה באזניהם כמו בענתה בקול רם אליהם : כי לא תשכח מפי זרעו הוא מאמר המוסגר שאף אחר שיחטאו ויבואו עליהם הרעות עכ"ז לא תשכח מפי זרעו כי ידעתי, יסיר השאלה מה תועלת הגיע מזה שיכנסו דברי השירה באזניהם אחרי שכבר עברו ונענשו, לכן יאמר שהתועלת תהיה שיתברר להם שה' יודע מראשית אחרית, אף בדבר שהבחירה בידם ומכ"ש מה שבידו להענישם אם לא ישובו וסוף סוף יבואו לתשובה, ושעור הכתוב כך : כי ידעתי ומה היא הידיעה : את יצרו הדרך שיבחר בו : אשר הוא עשה אז באחרית הימים, ומתי היתה הידיעה : היום בטרם אביאנו אל הארץ ויתכן לפרש שהסביר להם שלא יאמרו אחרי שה' הודיע ע"י נאמן ביתו שיחטאו הלא הם כמוכרחים, לכן יבאר להם שידיעתו הוא שיבחרו כן ולו היה בחירתם שלא לחטוא היתה ידיעתו שלא יחטאו. וכמו שידיעתו בהוה אינה מכרחת את האדם לחטוא ככה ידיעתו בעתיד אינה מכרחת, כי ה' בורא הזמן והוא למעלה מן הזמן והעתיד אצלו כמו ההוה, וז"ש כי ידעתי את יצרו בעתיד אשר (כאלו כתוב כאשר) הוא עושה היום וגו' בהוה כנ"ל :

(כב) ויכתב משה את השירה הזאת ביום ההוא. שכתבה בעצמו, וגם בני ישראל כתבו עפ"י צווין: וילמדה את בני ישראל עד שתהיה שגורה בפיהם כנ"ל :

(כג) ויצו את יהושע. יחזור לתחלת הפרשה שאמר קרא את יהושע וגו' ואצונו, והפסיק בענין השירה מפני שכל עיקר שקרא את יהושע הוא שלא ירפו ידיו ע"י שאמר למשה שיחטאו ויענשו, לכן חזק אותו שלא יהיה בימיו, ואחרי שדבר בענין השירה אמר ג"כ מה שכתב משה ולמדה אף שהיה אחר שנוה ליהושע. ועתה חוזר אל הצווי ויאמר לו ג' דברים : א) שלא יירא שמא יגרום החטא ולא יבוא להארץ וה' יקיים שבועתו שנשבע להאבות ע"י שיביא דור אחר מפני שבעה אשר נשבע שלא להביא דור יוצאי מצרים אז אמר וטפכם (שהם הדור הזה) וגו' והבאתי אותם, וכוון אז שבועתו גם על זה וא"כ בהכרח שיביא דוקא את הדור הזה. ב) אמר לו שבמדרגה אחת שהוא לקיים שבועתו אל הדור הזה יוכל להיות הוא המביא כי השבועה היתה אל הדור הזה ע"י שליח ויוכל לקיים שבועתו ג"כ ע"י שליח. ג) הוסיף לו ה' שיהיה עמו בזכות עצמו, כי משה אמר לו רק שה' ההולך לפניך הוא יהיה עמך שכוון אל שאמר לכל ישראל שה' עובר לפניך יהושע הוא עובר לפניך שמובן שה' יעבור גם לפני יהושע, וכשיעבור לפני העם ולפניו אז יהיה ה' עמו ועתה הבטיחו שיהיה עמו אף כשלא יעבור לפני העם, וכה יתפרש : חזק ואמץ. שלא תירא שמא יחטאו ולא תביאם, רק כי אתה תביא את בני ישראל וגו'. שהוא הדור הזה וגם שתהיה אתה המביא, מפני אשר נשבעתי להם. לכן בהכרח שהדור הזה יבוא אל הארץ וגם תוכל להיות אתה המביא, וגם : ואנכי אהיה עמך. אף עצמך כנ"ל :

(כד) ויהי ככלות משה לכתב. אחר שלמדם השירה עד שהיתה שגורה בפיהם כתב גם השירה בספר התורה שהזכיר לעיל שנתנה להכהנים, ועתה לקח הספר והוסיף בו השירה הזאת :

(כה) ויצו משה את הלוים וגו' לקח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' והיה שם בך לעד שגם בלא הארון תהיה לעד לחזק הדבר: כי אנכי ידעתי את מריך וגו' הוא נתינת טעם למה שכתבה בספר. ומה שאומר : הקהילו

תורה אור

ארון ברית ה' והיה שם בך לעד, אדון הנביאים ידע כי יקומו בדורות הבאים הרבה כתות ממינים ואפיקורסים אשר ירצו להפיל יסודי התורה ומשם יפרדו לכמה ראשים, יש יכחישו תורה שבע"פ ויש יעפילו לשנות את התורה כמו שנמצא מינים בזמנינו שהעיזו לאמר שהתורה נפלו בה טעותים חלילה, ויש מעיזים לאמר שנתנה לפי העת והמקום ורשות בכל דור להוסיף ולשנות לפי מצב הדור, לכן אמר הקחו את ס"ת ושימו אותה אצל הארון בבית קה"ק ששם אין אדם נכנס אלא כ"ג ביוה"כ, וא"כ אין נכנס שם אדם שיאמרו שהוא זייף דבר, וגם לא יוכלו לאמר שנתנה לפי העת והמקום כי היתה תמימה ושלמה אצל הארון בל יוסיפו בל יגרעו בה במשך זמן מן הזמנים, וז"ש והיה שם בך לעד, שם דוקא במקום זה יהיה לעד לדורות הבאים :

אֱלֹהֵיכֶם וְהָיָה־שָׁם בְּךָ לְעֵד׃ כז כִּי אָנֹכִי יָדַעְתִּי אֶת־מֶרְיְךָ וְאֶת־עָרְפְּךָ הַקָּשֶׁה הֵן בְּעוֹדֶנִּי חַי עִמָּכֶם הַיּוֹם מַמְרִים הֱיִתֶם עִם־יְהוָה וְאַף כִּי־אַחֲרֵי מוֹתִי׃ מפטיר כח הַקְהִילוּ אֵלַי אֶת־כָּל־זִקְנֵי שִׁבְטֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם וַאֲדַבְּרָה בְאָזְנֵיהֶם אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאָעִידָה בָּם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃ כט כִּי יָדַעְתִּי אַחֲרֵי מוֹתִי כִּי־הַשְׁחֵת תַּשְׁחִתוּן וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם וְקָרָאת אֶתְכֶם הָרָעָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים כִּי־תַעֲשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם׃ ל וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תֻּמָּם׃ פ פ פ

ל'. ועס מ' של גלביס ע'. אדני"ס סימן: ומפטירין שובה ישראל באשע סימן י"ד:

°בראש עמוד בי"ה שמ"ו סימן

בעל הטורים

בגי' זה תלמוד: (כז) ואף כי אחרי מותי. כ"ו שנים אחרי מותי יהושע פרנס את ישראל כ"ח שנה וכ' שנים האריכו הזקנים: (כט) הרעה באחרית הימים. ר"ת עולה בגי' גוג: וקראת ד'. וקראת אתכם הרעה. וקראת שמו ישמעאל. וקראת שמו עמנו אל. וקראת ישועה חומותיך. כשתקרא אתכם הרעה. וקראת ישמעאל שתתפלל לאל שישמע אליך שיהיה עמנו ותשוב אליו בתשובה אז וקראת ישועה חומותיך:

שפתי חכמים

זלשום אותה מצד הארון להיות לעד כל הימים: ע ר"ל אמאי לא כתיב שיתקעו כמו דכתיב בפרשת בהעלותך כשיקהיל אותם: פ פירוש אם תמצא לומר יהושע לא השליט עליהם מכל מקום היה לו לתקוע שהרי משה עדיין היה קיים ל"פ ואף בחייו כו' כלומר בשלמא אם היה יהושע שולט בהם אחרי מות משה היו תוקעים בהם אף באותו יום שמת משה אבל מדלא השליט יהושע בכן אחרי מות משה דין הוא שיגנזו באותו יום שמת משה ולא ינהג בהם משה שררה ביום המיתה לקיים מה שנאמר ואין שלטון ביום המות כלומר אין שררה הנוהגת באדם כל ימיו מהגת ביום מותו. ואין להקשות למה נגנזו אף אם לא יגנזו לא יתקעו בכן. ויש לומר דגם זה היה שררה שאף שהיו בעין לא השליט בהם יהושע ולכן נגנזו וכן מצינו בדוד המלך ע"ה בכ"מ שמזכירו הזכירו דוד המלך ובאותו יום שמת כתיב ויקרבו ימי דוד למות מהאי טעמא אין שלטון וגו': צ ולפיכך כנה מיתתו של יהושע שהוא מיתתו של משה וכתב אחרי מותי במקום אחרי מות יהושע:

רש"י

(כח) הקהילו אלי. ולא תקעו אותו היום ע בחצוצרות להקהיל את הקהל לפי שנאמר (במדבר י ב) עשה לך ולא השליט יהושע עליהם ואף בחייו נגנזו פ קודם. יום מותו (ס"א ביום מותו) לקיים מה שנאמר (קהלת ח ח) ואין שלטון ביום המות: ואעידה בם את השמים ואת הארץ. וא"ת הרי כבר העיד למעלה (לעיל ל יט) העידותי בכם היום וגו' התם לישראל אמר אבל לשמים ולארץ לא אמר ועכשיו בא לומר האזינו השמים וגו': (כט) אחרי מותי כי השחת תשחיתון. והרי כל ימות יהושע לא השחיתו שנאמר (יהושע כד לא) ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו שכל זמן שיהושע חי היה נראה צ למשה כאלו הוא חי:

ספרי

קטנה ושדים אין לה שוב לא מצאו ישראל נחת אחרי משה, כשמת אהרן] נתקבצו כולם אצל משה ואמרו לו היכן אהרן אחיך אמר להם אלהים גנזו לחיי עולם ולא היו מאמינים בו אמרו לו יודעין אנו בך שקפדן אתה שמא אמר לפניך דבר שאינו הגון וקנסת עליו מיתה. מה עשה הקב"ה נטל מטתו של אהרן ותלאה בשמי שמים והיה הקב"ה מספיד עליו ומלאכי השרת עונים אחריו ומה היו אומרים (זה הפסוק) (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון (כאותה שעה) [כשמת משה] אמר לו הקב"ה למלאך המות לך והבא לי נשמתו של משה הלך ועמד לפניו אמר לו משה במקום שאני יושב אין לך רשות לעמוד ואתה אומר לי תן לי נשמתך גער בו ויצא בנזיפה הלך מלאך המות והשיב דבריו לפני הגבורה [וחזר] ואמר לו המקום למלאך המות לך והבא לי נשמתו. הלך למקומו בקשו ולא מצאו הלך אצל הים אמר לו

כך לסהיד: כז ארי אנא ידענא ית סרבנותך וית קדלך דקשיא הא עד אנא קים עמכון יומא דין מסרבין הויתון קדם יי ואף ארי בתר דאמות: כח אכנישו לותי ית כל סבי שבטיכון וסרכיכון ואמליל קדמיהון ית פתגמיא האלין ואסהיד בהון ית שמיא וית ארעא: כט ארי ידענא בתר דאמות ארי חבלא תחבלון ותסטון מן ארחא די פקדית יתכון ותערע יתכון בישתא בסוף יומיא ארי תעבדון ית דביש קדם יי לארגזא קדמוהי בעובדי ידיכון: ל ומליל משה קדם כל קהלא דישראל ית פתגמי תושבחתא הדא עד דשלימו: פ פ פ

ספרי

לו ראית את משה. אמר לו מיום שהעביר את ישראל בתוכי שוב לא ראיתיו. הלך אצל הרים ובקעות אמר להם ראיתם את משה אמרו לו (איוב כח) אלהים הבין דרכה אלהים גנזו לחיי עולם הבא ואין כל בריה יודעת בו שנאמר (דברים לד) ויקבור אותו בגי וגו', כיון שמת משה היה יהושע בוכה וצועק ומתאבל עליו ימים רבים, עד שאמר הקב"ה ליהושע יהושע עד מתי אתה מתאבל והולך וכי לך לבדך הוא מת והלא [גם] לי מת שמיום שמת אבל לפני שנאמר (ישעיה כב) ויקרא ה' אלהים לבכי ולמספד וגו' ולא עוד אלא שהוא (מוגהה) [גנוז] לחיי העולם הבא שנאמר ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך [וקם]:

התורה והמצוה

(כח) הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם וגו' ואדברה באזניהם את הדברים האלה. שיאמר אח"כ שהוא השירה: ואעידה בם את השמים. כמ"ש האזינו השמים, ובאר הטעם כי בעת שהיה משה היה עונש השגחיי, אבל אח"כ יהיה ע"י הסתרת פנים ולזה צריך להודיעם זה, וז"ש:

(כט) כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחתון. ר"ל אם השחיתון אחרי מותי לא יהיה עוד כמו שהיה בחיי שבא לכם העונש תכף ומיד בהשגחה, רק וקראת אתכם הרעה באחרית הימים. שלא יגיע לכם העונש עד אחרית הימים לעת התמלא סאתם, ומלד זה בקל שתכשלו לכפור בהשגחה ובעונש ה' עד כי תעשו את הרע בעיני ה' להכעיסו במעשה ידיכם. לזה:

(ל) וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תמם:

אור תורה על דרך הפשט

(כח) הקהילו אלי וגו' ואדברה באזניהם את הדברים האלה. שאומר להם בעלמי דברי השירה וגם ואעידה בם בפועל את השמים ואת הארץ:

(כט) כי ידעתי אחר אחרי מותי, כי (ר"ל אם) השחת תשחתון וגו' וקראת אתכם הרעה, כי תעשו את הרע בעיני ה'. הוא באור על מה שאמר כי השחת השחיתון כי הוא שהשחתם כי תעשו את הרע לכן תמצאו מזה ותבא אליכם ברכת טוב:

אור תורה

(כז) כי אנכי ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה. אומר הנה ישראל עזים באומות כמ"ש הז"ל וזה להם מעלה וחסרון, מעלה שעי"כ האיש הישראלי נקל לו למסור את נפשו על מוקד האש ולא ימיר דתו בדת אחרת, אבל החסרון ג"כ כשאין הדור זכאי והמינות מתרבה, הנה להמיר דתם אין רוצים אבל רוצים כ"כ לפרוק עול, רוצה להיות יהודי ואעפ"כ יהיה מותר לו לחלל שבתות בפרהסיא ולאכול נבלות וטרפות ולעבור על כל התורה, ואיך יהיה זה, הנה הם נוקשים דרך זה לעצמם, לעשות באורים זרים בתורה ולאמר שהאלות נתנו לפי העת והמקום וכדומה, וז"ש כי אנכי ידעתי את מריך הבלו להטות, ומלד ערפך הקשה הבלי להשאר בדת יהודית: הן בעודני חי עמכם היום. יאמר הלא הורה זאת הנסיון כי ראינו שהקהילו עדת קרח לחלוק על מצות התורה בעוד משה חי כמו שחלק עליו בטלית שכולה תכלת וכדומה, ואעפ"כ לא הניח לאמר שרוצה לצאת מכלל ישראל רק דמה בדעתו שאעפ"כ קדוש יאמר לו, ואמר כי כל העדה כלם קדושים, וז"ש הלא בעודני חי שאז לא היה פתחון פה לאמר שבדורות הבאים הלו בה ידי זרים בהתורה ושנו אותה, וגם בעודני עמכם שאז אין פתחון פה לטענים פרושה של התורה, כי הלא הנותן אותה עמהם ואומר כי כן קבלה, וגם היום שא"א לומר שנהגה רק לזמן הזה ולא לדורות הבאים, כי היום הוא בזמן הזה ואעפ"כ ממרים היתם. ולא שהמריתם לצאת מכלל ישראל רק עם ה'. שנהתם עוד למריכם אמהלא שאתם עושים בזה רצון ה' ושאתם צדיקים, ואף כי אחרי מותי שתוכלו להמרות בפנים הדרכים הרעים הנ"ל. ולכן:

(כח) הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושטריכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה. למען תהיה בקבלת התורה כלם שונגים כי לא הוסיפו דבר בתורת ה', וגם ואעידה בם את השמים ואת הארץ שכ"ז שיעמדו השמים על הארץ כן תעמוד תורת ה' בשלמותה ולא תשתנה בשום דור ובשום מקום:

לב א הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי־פִי:

בעל הטורים

(א) האזינו. לעיל מיניה כתיב את השירה הזאת עד תמם וסמיך ליה האזינו כמו שהאזינם ושמעתם לדברי תורה כן האזינו לדברי השירה הזאת. כפי הפשט האזינו השמים פי' יושבי ערים הגדולות ובצורות בשמים. ותשמע הארץ. יושבי הארץ. פי' יושבי כפרים וערים קטנות. השמים ואדברה עולה תרי"ג כלומר האזינו לתרי"ג מצות. הפסוק מתחיל בה"א ומסיים ביו"ד שכלל כהם נראה השירה. ויש בו ז' תיבות והיינו חצבה עמודיה שבעה. כנגד ז' רקיעים וז' ארצות וז' ימי השבוע: ותשמע ב'. דין ואידך (ד"ה ג כ) ותשמע ותושיע. שאם תשמעו אמרי פי תהיו נושעים וזה הוא ותשמע ותושיע:

שפתי חכמים

א משום דק"ל מה לו למשה לצוות לשמים וכי היה מושל על השמים וע"ק למה לקח עדות על ישראל הרי עדיין לא חטאו. לכ"פ שאני מתרה בהם בישראל כדכתיב לעיל העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ וזה לשון התראה הוא וכמו העד העיד בנו האיש וגו' כי עדיין לא דבר עם השמים והארץ כלום ועכשיו דבר עמהם: ב דק"ל דילמא ישראל לא יקבלו שמים וארץ להיות עדים לכ"פ שאמרתי להם ר"ל כבר אמרתי להם: ג פי' אל תאמר מדלא כתיב האזינו השמים והארץ ואדברה ודאי שני ענינים הם אלא ר"ל וכן תשמע הארץ שאני מתרה בהם בישראל ותהיה עד כנ"ל והא דכתיב גבי שמים האזינו וגבי הארץ ותשמע משום דמרע"ה היה קרוב לשמים שהיה קרוב למיתה והיתה עתה נשמתו דבוקה למעלה וכשאדם קרוב לחבירו בעומד קרוב אצלו אומר לו האזין ולכך אמר האזינו אבל היה רחוק מן הארץ לכך שייך בה לשון שמיעה ומ"ה לא כלל אותם כאחד לומר האזינו השמים והארץ ואדברה וכו' והרא"ם פי' דמ"ה לא כלל אותן ביחד מפני שהשמים הם יותר נכבדים מן הארץ מ"מ לא כללה בדבור א' ולפי פירושו אינו מתורץ למה שינה הקרא בלשונו דגבי שמים כתב לשון האזנה וגבי הארץ כתב לשון שמיעה: ד וא"ת והא בפרשת נצבים פי' שם ע"א בפסוק העידותי בכם היום את השמים וגו' וי"ל דלעיל גבי התראה צריכים העדים להתרות באדם שרוצה לעבור עבירה שלא יעבור וא"כ ק"ל אין יעשו השמים והארץ התראה הא אין יכולין לדבר דאין נפרע דמשה התרה בהם בישראל בפני השמים והארץ שלא יעברו דהא באותו זמן לא רצו לעבור והוי התראה ספק ולא שמיה התראה ועל זה פירש רש"י הסתכלו וכו' והסתכלות כזה הוא כאילו דברו התראה בפה והכא בשירה

רש"י

(א) האזינו השמים. שאני מתרה בהם בישראל א ותהיו עדים בדבר שכך אמרתי להם ב שתהיו אתם עדים וכן ותשמע הארץ. ולמה העיד בהם שמים וארץ ג אמר משה אני ב"ו למחר אני מת ד אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים שהם קיימים לעולם ועוד שאם יזכו יבאו העדים ויתנו שכרם הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים תחלה (לעיל יא יג) ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואח"כ ואבדתם מהרה על ידי האומות:

ספרי

א (א) היה ר' מאיר אומר כשהיו ישראל זכאים היו מעידים בעצמם שנאמר (יהושע כד) ויאמר יהושע אל העם עדים אתם בכם. קלקלו בעצמם שנאמר (הושע יב) סבבוני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל. העיד בהם שבט יהודה ובנימין שנאמר (ישעיה ה) ועתה יושבי ירושלים ואיש יהודה שפטו נא ביני ובין כרמי מה לעשות עוד לכרמי. קלקלו שבט יהודה שנאמר (ירמיה ג) בגדה יהודה. העיד בהם את הנביאים שנאמר (מ"ב יז) ויעד ה' בישראל וביהודה ביד כל נביאי כל חוזה. קלקלו בנביאים שנאמר (דה"ב לו) ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים וגו' ומתעתעים בנביאיו. העיד בהם את השמים שנאמר העידותי בכם היום את השמים (ואת הארץ). קלקלו בשמים שנאמר (ירמיה ז) האינך רואה מה המה עושים וגו' הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים. העיד בהם את הארץ שנאמר (שם ו) שמעי ארץ

תורה אור

(א) האזינו השמים. האזנה יורה להטות האזן להקשיב ברב קשב, או מצד עמקות הענין או מפאת ריחוק המקום, וכוון בהשמים אל הגלגלים וכל שממעל להארץ, וגם אל גדולי ישראל שהמה משפיעים ליתר העם תורה ומוסר כהשמים המשפיעים על הארץ, ויתגלגל מה שקרא תחלה אל השמים שהיה לקרא תחלה אל הארץ שהוא עומד עליה וכן למה שקרא תחלה אל גדולי ישראל, הלא הוא הענין מכל האדם, ונכון להתחיל בקטנים. לז"א ותשמע הארץ. אף שאל הארץ וליתר העם אקרא ג"כ כמוהו, אבל הם יהיו גם כשומעים מעצמן, באשר שהארץ מקבלת השפעתה מן השמים, ואחרי שיורידו עלי' גשמי נדבה וטללים ורוחות טובות, הלא תהיה כמוכרחת לתת יבולה (ולזה השמים לשון זכר שהם המשפיעים, והארץ לשון נקבה שמקבלת השפע) והכוונה השניה בהארץ היא אל יתר העם שהם מקבלים ההנהגה מפי הגדולים שנתכנו בשם שמים שאם ידריכו אותם בדרך טובה אז ישמעו מעצמם: אמרי פי יאמר שהארץ באשר אני עומד עליה הלא תשמע האמרים תכף כשיצאו מפי, ואל כל העם יאמר כי אחרי שהם בעיני עצמם קטני ערך ואין בהם קנאה וגאוה, לכן ישמעו בחשק נפלא, ויבלעו הדברים תכף כשיצאו מפי:

אַצִּיתוּ שְׁמַיָּא וַאֲמַלֵּל וְתִשְׁמַע אַרְעָא מֵימְרֵי פֻמִּי׃ ב יִבְסַם כְּמִטְרָא אֻלְפָנִי

ספרי

הנה אנכי מביא רעה. קלקלו בארץ שנאמר (הושע יב) מזבחותם כגלים על תלמי שדי. העיד בהם את הדרכים שנאמר (כל ראש דרך בנית רמתך העיד את הגוים) (ירמיה ו) עמדו על דרכים וראו. קלקלו בדרכים [שנאמר אל כל ראש דרך בנית רמתך] (העיד בהם הגגות קלקלו בגגות העיד בהם את הגוים. קלקלו בגוים שנאמר ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם). העיד בהם את ההרים שנאמר שמעו הרים את ריב ה׳. קלקלו בהרים שנאמר (מיכה ו) על ראשי ההרים יזבחו. [העיד בם את הגוים שנאמר לכן שמעו גוים. קלקלו בגוים שנאמר ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם]. העיד בם את הבהמה שנא׳ (ישעי׳ א) ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו. קלקלו בבהמה שנאמר (תהלים קו) וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב. העיד בהם את החיה שנאמר (ירמיה ח) גם חסידה בשמים ידעה מועדיה ותור וסוס ועגור. קלקלו בחיה שנאמר (יחזקאל ח) ואבוא ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שקץ. העיד בהם את הדגים שנאמר (איוב יב) או שיח לארץ ותורך ויספרו לך דגי הים. קלקלו בדגים שנאמר [(צפניה א) ודגי הים והמכשלות את הרשעים] (ותעשה אדם כדגי הים). העיד בהם את הנמלה שנאמר (משלי ו) לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה קצין תכין בקיץ לחמה, ר״ש בן אלעזר אומר עלוב היה אדם זה, שצריך ללמד מן הנמלה אלו למד ועשה עלוב היה אלא שצריך ללמד מדרכיה ולא למד. עתידה כנסת ישראל שתאמר לפני הקב״ה רבש״ע הרי עדי קיימים שנאמר (דברים ל) העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ אמר לה הרי אני מעבירן שנאמר (ישעיה סה) (כי הנני בורא) [השמים החדשים והארץ החדשה] (שמים חדשים). אומרת לפניו רבש״ע הריני רואה מקומות שקלקלתי ובושתי שנאמר (ירמיה ב) ראי דרכך בגיא דעי מה עשית ואומר לה הריני מעבירם שנאמר (ישעיה מ) כל גיא ינשא. אומרת לפניו רבש״ע הרי שמי קיים אומר לה הריני מעבירו שנאמר (שם סב) וקורא לך שם חדש. אומרת לפניו רבש״ע הרי שמך [נ״א שמי] קרוי על שם הבעלים אומר לה הריני מעבירו שנאמר (הושע ב) והסירותי את שמות הבעלים מפיה. אומרת לפניו רבש״ע אעפ״כ בני בית מזכירים אותו אומר לה (שם) ולא יזכרו עוד בשמם, שוב למחר עתידה שתאמר לפניו רבש״ע כבר כתבת (ירמיה ג) לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר אומר לה כלום הכתבתי לך אלא איש והלא כבר נאמר (הושע יא) כי אל אנכי ולא איש, וכי גרושים אתם לי בית ישראל, והלא כבר נאמר (ישעיה נ) כה אמר ה׳ אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו. ד״א האזינו השמים. משל למלך שמסר את בנו לפדגוג להיות יושב ומשמרו אמר אותו הבן כסבור אבא שהועיל כלום שמסרני לפדגוג עכשיו הריני משמרו (כדי) שיאכל וישתה ויישן ואלך אני ואעשה רצוני וצרכי. אמר לו אביו אף אני לא מסרתיך לפדגוג כדי שלא יהיה (מזיקך) [מזיז ממך]. כך אמר להם משה לישראל שמא אתם סבורים לברוח מעל כנפי השכינה או לזוז מעל הארץ, ולא עוד אלא שהשמים כותבים שנאמר (איוב כ) יגלו שמים עונו ומנין שאף הארץ מודעת שנאמר (שם) וארץ מתקוממה לו. עתידה כנסת ישראל שתעמוד לדין לפני המקום ואומרת לפניו רבש״ע איני יודעת מי קלקל במי ומי שינה במי אם ישראל קלקלו לפני המקום ואם המקום שינה בהם בישראל. כשהוא אומר (תהלים נ) ויגידו שמים צדקו הוי ישראל קלקלו לפני המקום ואין המקום שינה בהם בישראל שנאמר (מלאכי ג) כי אני ה׳ לא שניתי. ד״א האזינו השמים. היה ר׳ יהודה אומר משל למלך שהיו לו אפיטרופסים במדינה והשלים להם את שלו ומסר להם את בנו ואמר להם כל זמן שבני עושה לי רצוני היו (מעדנים) מעדנים אותו ומפנקים אותו ומאכילים אותו ומשקין אותו. וכשאין בני עושה רצוני אל יטעום משלי כלום. כך בזמן שישראל עושים רצונו של מקום מה נאמר בהם (דברים כח) יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו. וכשאין ישראל עושים רצונו של מקום מה נאמר בהם (שם יא) וחרה אף ה׳ בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה. ד״א האזינו השמים משל לאב שיצא בנו לתרבות רעה התחיל לקבול עליו באחיו התחיל לקבול עליו באוהביו התחיל לקבול עליו בשכניו התחיל לקבול עליו בקרוביו לא זז האב ההוא מלהיות קובל והולך עד שאמר (לשמים למי אקבול עליו תחת מאלו) [למי אקבול לשמים] לכך נאמר האזינו השמים

ב יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־

בעל הטורים

(ב) יערף ב' במס' דין ואידך (הושע י"ד) יערף מזבחותם ישודד מצבותם זכה ולמד תורה כמו מטר נעשית לו סם חיים והיינו יערף כמטר וא"ל יערף יבכם. לא זכה שלמד שלא לשמה נעשית לו סם המות והיינו יערף מזבחותם שהוא לשון עריפה כמו וערפו שם את העגלה. לקחי ג'. דין ואידך (מ"א יז) לקחי נא פת לחם. (איוב יא) זך לקחי הכא משתעי בתורה שאין לקח אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם וזהו שאמרו אם אין קמח אין תורה. יערף כמטר לקחי מתי זך לקחי לקחי נא פת לחם וזהו קמח אם יש קמח יש תורה. לקחי בגימטריא קמח: כטל ב' במסרה. תזל כטל. אהיה כטל לישראל (הושע יד) לומר שהתורה היא כטל לישראל דוקא. אבל לעכו"ם בהפך כדכתיב (חבקוק ג) ראה ויתר גוים. שמסיר התיר תמוך של עכו"ם: כמטר כטל כשעירים וכרביבים ד' מדות כנגד ד' מדות בלומדים. וכן ביד כ"א ואחד מישראל ד"פ כדאיתא בעירובין גבי ניד

שפתי חכמים

ז מדבר בעונשן של ישראל באם יעברו על מצות השם ויעבדו ע"א וגבי העונש כתיב יד העדים תהיה בו בראשונה ל"פ כאן טעם אחר: ה דק"ל היאך תלוי זה הדבר בכאן ומפרש דשפיר תלוי בכאן דזו היא העדות וכו': ו י"ל שרוצה לפרש היאך משמע מפסוק זה שאמר להם לישראל כן שהתורה היא כמטר ומפרש שה"ק קרא כאשר וכו'. ומגליה לרש"י נפרש דלקחי הוא תורה משום דכתיב כי לקח טוב נתתי לכם וגו' וטעמא מאי משום דלקחו מיד אל יד שנאמר מימינו אש דת למו ר"ל משה רבינו ע"ה לקחה מימינו של הקב"ה ולמה נקרא תורה חיים משום שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה: ז מה שאין כן כמטר

רש"י

(ב) יערוף כמטר לקחי. זו היא העדות שתעידו שאני אומר בפניכם תורה שנתתי לישראל שהיא חיים לעולם (ספרי) כמטר הזה שהוא חיים לעולם כאשר יערפו השמים טל ומטר: יערוף. לשון יטיף וכן (תהלים סה יב) ירעפו דשן (לקמן לג) יערפו טל: תזל כטל. (ספרי) שהכל שמחים בו לפי שהמטר יש בו עצבים לבריות (ס"א יש עצבים בו) כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין: כשעירם. לשון רוח

ספרי

השמים. ד"א האזינו השמים אלו (שאין דיין של צדיקים) [אין דיין לצדיקים] אלא שמרחיבים על העולם שהם בתוכו (שבזכות) שישראל עושים רצונו של מקום מה נאמר בהם יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים ואין לשון פתיחה אלא לשון הרוחה שנאמר ויפתח את רחמה. ואלו אין דיין של רשעים אלא שדוחקין את העולם שהם בתוכו שבשעה שאין עושים רצונו של מקום מה נאמר בהם ועצר את השמים ואין לשון עצירה אלא לשון דוחק שנא' (בראשית כ) כי עצור עצר ה' בעד כל רחם. ד"א האזינו השמים ואדברה א"ל הקב"ה למשה אמור להם לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמא שנו את מדתם או שמא גלגל חמה אינו עולה מן המזרח ומאיר לכל העולם כולו (ולא) כענין שנא' (קהלת א) וזרח השמש ובא השמש. ולא עוד אלא שמח לעשות לי רצוני שנא' והוא כחתן יוצא מחופתו ישיש כגבור לרוץ ארח: ותשמע הארץ אמרי פי. הסתכלו בארץ שבראתי לשמשכם שמא שנתה את מדתה שמא זרעתם ולא צמחה שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים או שמא פרה אינה דשה ואינה חורשת היום או שמא חמור זה אינו טוען ואינו הולך. וכן לענין הים הוא אומר (ירמיה ה) האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים שמשעה שגזרתי על הים שמא שנה את מדותיו ואומר אעלה ואציף את העולם לא כענין שנא' (איוב לח) ואשבור עליו חוקי ואומר עד פה תבא ולא תוסיף ולא עוד אלא שמצטער ואינו יכול מה לעשות כענין שנאמר והמו גליו ולא יוכלו והרי דברים ק"ו ומה אלו שלא נעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכים אינם מקבלים שכר ואם חוטאים אין מקבלים פורענות ואין חסים על בניהם ועל בנותיהם לא שינו את מדתם אתם שאם זכיתם אתם מקבלים שכר ואם חטאתם אתם מקבלים פורענות ואתם חסים על בניכם ובנותיכם עאכ"ו שאתם צריכים שלא תשנו את מדותיכם. ד"א האזינו השמים היה רבי בנאה אומר בזמן (שאדם) [שאדם] מתחייב אין פושטים בו יד אלא עדים שנאמ' יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ואח"כ [יד] בני אדם ממשמשין ובאים שנאמר ויד כל העם באחרונה בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום מה נאמר בהם וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים וגו' והאדמה וגו' ואח"כ פורענות ממשמשת ובאה שנאמר ואבדתם מהרה. ובזמן שישראל

תורה אור

(ב) יערף וגו'. יאמר אל השמים לבל יאיבו איך אנו יכולים להשכיל ממלאכת ה' אשר נפל עלינו לשמוע אל דבריך: לזה יאמר כי דבריו המה ג"כ מעין מלאכתכם שהם במדרגת מטר וטל עד"ה (ישעיה נה) כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וגו' והולידה והצמיחה וגו' כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגו' כי אם

יִתְקַבַּל כְּטַלָּא מֵימְרִי כְּרוּחֵי מִטְרָא דְּנָשְׁבִין עַל דִּתְאָה וְכִרְסִיסֵי

ספרי

עושים רצונו של מקום מה נאמר בהם (הושע ב) והי' ביום ההוא אענה נאם ה' אענה את השמי' וגו' והארץ תענה וגו' וזרעתיה לי בארץ. ד"א האזינו השמים ואדברה היה ר' יהודה בן חנניה אומר בשעה שאמר משה האזינו השמים היו השמים ושמי השמים דוממים. ובשעה שאמר ותשמע הארץ אמרי פי היתה הארץ וכל אשר עליה דוממים. ואם תמה אתה על הדבר צא וראה מה נאמר ביהושע (יהושע י) ויאמר לעיני בני ישראל שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון וידום השמש וירח עמד ולא היה כיום ההוא. נמצינו למדים שהצדיקים שולטים בכל העולם כולו. ד"א האזינו השמים לפי שהיה משה קרוב לשמים לפיכך אמר האזינו השמים ולפי שהיה רחוק מן הארץ לפיכך אמר ותשמע הארץ אמרי פי: בא ישעי' וסמך לדבר ואמר (ישעיה א) שמעו שמים והאזיני ארץ שמעו שמים שהיה רחוק מן השמים והאזיני ארץ שהיה קרוב לארץ. ד"א לפי שהיו שמים מרובים פתח בהם בלשון מרובה ולפי שהיתה הארץ מועטת פתח בה בלשון מועט ותשמע הארץ אמרי פי בא ישעיה וסמך לדבר ואמר שמעו שמים והאזיני ארץ ליתן את המרובה במרובים ואת המעוטה למעוטים. וחכ"א אין הדבר כן אלא (שהעדים מגידים) [כשהעדים מעידים] אם נמצאו דבריהם מכוונים כאחד עדותן קיימת ואם לאו אין עדותן קיימת כך אלו אמר משה האזינו השמים (ושותק) היו שמים אומרים לא שמענו אלא בהאזנה. ותשמע הארץ היתה הארץ אומרת לא שמעתי אלא בשמיעה. בא ישעי' וסמך לדבר שמעו שמים והאזיני ארץ ליתן האזנה ושמיעה לשמים והאזנה ושמיעה לארץ. ד"א האזינו השמים על שם שניתנה תורה מן השמים שנאמר (שמות כב) אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. ותשמע הארץ אמרי פי שעליה

עמדו ישראל ואמרו (שם כג) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. ד"א האזינו השמים שלא עשו מצות שניתנו להם מן השמים. ואלו הם מצות שניתנו להם מן השמים עיבור שנים וקביעות חדשים שנאמר והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים. ותשמע הארץ שלא עשו מצות שנידנו להם בארץ לקט שכחה ופאה תרומות ומעשרות שמיטים ויובלות. ד"א האזינו השמים וגו' (שלא עשו כל מצות שניתנו להם מן השמים ולא עשו כל מצות שניתנו להם בארץ) משה העיד בישראל שני עדים שהם קיימים לעולם ולעולמי עולמים. אמר להם אני בשר ודם למחר אני מת אם ירצו לומר לא קבלנו את התורה מי בא ומכחישם לפיכך העיד עליהם שני עדים שהם קיימים לעולם ולעולמי עולמים. והמקום העיד בהם את השירה שנאמר למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל אמר שירה תעיד בהם למטן ואני למעלן ומנין שהמקום קרוי עד ממהר שנאמר (מלאכי ג) וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר ואומר (ירמיה כט) ואנכי היודע ועד ואומר (מיכה א) ויהי ה' אלהיכם בכם לעד:

ב (ב) יערף כמטר לקחי. אין לקחי אלא דברי תורה שנאמר (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם. ואומר (שם ח) קחו מוסרי ואל כסף ואין מוסר אלא דברי תורה שנאמר (שם א) שמע בני מוסר אביך ואומר (שם ח) שמעו מוסר וחכמו ואומר החזק במוסר אל תרף ואומר (הושע יד) קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ואין דברים אלא דברי תורה שנאמר (דברים ה) את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם: כמטר. מה מטר חיים לעולם אף דברי תורה חיים לעולם. אי מה מטר מקצת עולם שמחים ומקצת עולם עצבים בו מי שבורו ונתו מלא יין וגתו וגרנו לפניו מצירים לו אף דברי תורה כן ת"ל תזל כטל

תורה אור

עשה את אשר הפלאי והגליא אשר אלהיו, ואל גדולי ישראל אמר, אם שדברי רק דברי מוסר (ולא כדברי הפילוסופים בחקירות נשגבות) אבל יערף (מלשון עריפה) כמטר היורד בשפע ויבער מן הארץ כל מין אבק רע ואולפים, ככה לקחי שהם דברי המוסר תבער מלבבכם כל דעות כוזבות והשרים בכם דעות נאמנות וקיומות: תזל כטל. כשם שהטל היורד על כל העשב בארץ יגדיל ויפריח, ככה אמרתי יפעל בלבבכם כשיהיה נשרש דעות נאמנות להפריח שתעשו מצות ומעשים טובים: פתה יחזור אל הארץ (כי דבריו אז השמים שלקחו כמטר ואמרתי כטל אינה השובה אל הארץ, כי פעולה שלקח שהוא כהמטר והאמרים שהם כטל הוא רק לאזני המעלה המבינים היטב דברי התורה ושמה יתאמצו ביותר אל השמים. ואל הארץ לא יתיחסו רק קשי ערף שעליהם נאמר (ישעיה ו י) השמן לב העם) ויאמר שאף שלבני אדם הדומים לעשב הארץ לא יועיל לקחי כמטר היורד בשפע רב, וכאל השסוגל לספריח, אבל יועיל כשעירים שהוא מכה ד

דֶ֔שֶׁא וְכִרְבִיבִ֖ים עֲלֵי־עֵֽשֶׂב׃ ג כִּ֛י שֵׁ֥ם יְהוָ֖ה אֶקְרָ֑א הָב֥וּ

בעל הטורים

סדר משנה: וכרביבים עלי עשב כי שם ה' אקרא. מכאן שמתפללים על עצירת גשמים. ד"א עלי עשב כי שם ה' אקרא. מכאן שמברכין על כל מין ומין כדאיתא בברכות: (ג) כי שם ה' אקרא הגור שמים. לומר שמברכין ברוך דיין האמת:

שפתי חכמים

ואע"כ מדמה אותה לרוח דהוא נמי טוב יותר מן הטל והוא מוסיף והולך: ה דסמ"ך ושי"ן מתחלפין: ט פי' דשא כולל מיני עשבים רבים שהוא לבישת הארץ וכסויה ונקרא דשא והעשב

רש"י

כשעירם ח כתרגומו כרוחי מטרא מה הרוחות הללו מחזיקין את העשבים ומגדלין אותם אף דברי תורה מגדלין את לומדיהן: וכרביבים. טיפי מטר נראה לי על שם שיורה כחץ נקרא רביב כמה דאת אמר (בראשית כא כ) רובה קשת: דשא. הרבריי"ן עפיפת הארץ ט מכוסה בירק: עשב. קלח אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב: (ג) כי שם ה' אקרא. הרי

ספרי

אמרתי. מה טל כל העולם כולו שמחים בו אף דברי תורה כל העולם כולו שמחים בו: כשעירים עלי דשא. מה שעירים הללו יורדים על עשבים ומעלים אותם ומגדלים אותם כך דברי תורה מעלים לומדיהם ומגדלים אותם ת"ל (משלי ד) סלסלה ותרוממך: וכרביבים עלי עשב. מה רביבים הללו יורדים על עשבים ומעדנים אותם ומפנקים אותם כן דברי תורה מעדנים אותם ומפנקים אותם. וכה"א (שם א) כי לוית חן הם לראשך ואומר (שם ד) תתן לראשך לוית חן. ד"א היה ר' יהודה אומר לעולם הוי כונס דברי תורה כללים ומוציאם (כללים) [פרטים] שנאמר יערוף כמטר לקחי ואין יערוף אלא לשון (כנעני משל אין) [כניסה. משל אין] אדם אומר לחברו פרוט לי סלע זו אלא ערוף לי סלע זו כך הוי כונס דברי תורה כללים ופורט ומוציאם כטיפים הללו של טל. ולא כטיפים הללו של מטר גדולות אלא כטיפים הללו של טל שהם קטנים: כשעירים עלי דשא. מה שעירים הללו יורדים על עשבים ומפשפשים בהם כדי שלא יתליעו כך הוי מפשפש בדברי תורה שלא תשכחם. כך א"ל ר' יעקב בר חנינא לרבי בא ונפשפש בהלכות בשביל שלא יעלו חלודה: וכרביבים עלי עשב. מה רביבים הללו יורדים על עשבים ומנקים אותם ומפשפשים [נ"א ומשפשפים] אותם ומפטמים אותם כך הוי מפטם בדברי תורה ושונה ומשלש ומרבע. ד"א יערוף וגו' ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר (תענית ז) אין יערוף אלא לשון הריגה שנאמר (דברים כא) וערפו שם את העגלה בנחל. מה עגלה מכפרת על שפיכות דמים כך דברי תורה מכפרים על שפיכות דמים: כשעירים עלי דשא. מה שעירים הללו באים על חטאות ומכפרים כך דברי תורה מכפרים על עבירות. ד"א יערוף כמטר הכמים אומרים אמר להם משה לישראל שמא אתם יודעים כמה צער נצטערתי על התורה וכמה עמל עמלתי בה וכמה יגיעה יגעתי בה כענין שנאמר (שמות לד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה ונכנסתי לבין המלאכים ונכנסתי לבין החיות ונכנסתי לבין השרפים שאחד מהם יכול לשרוף את כל העולם כולו שנאמר (ישעיה ו) שרפים עומדים ממעל לו נתתי נפשי עליה דמי נתתי עליה כשם שלמדתי אותה בצער כך תהיו אתם למדים אותה בצער. או כדרך שאתם למדים אותה בצער כך תהיו מלמדים אותה בצער ת"ל תזל כטל אמרתי תהיו רואים אותה כזול אחד משלש וארבע בסלע: כשעירים עלי דשא. כאדם שהולך ללמוד תורה תחלה בתחלה נופלת עליו כשעיר ואין שעיר אלא שד שנאמר (ישעיה יג) ושעירים ירקדו שם. ד"א יערוף כמטר לקחי היה ר' בנאה אומר (תענית ז) אם עשית דברי תורה לשמן דברי חיים הם לך שנאמר (משלי ד) כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא. ואם לא עשית דברי תורה לשמן דברי תורה ממיתים אותך שנאמר יערוף כמטר לקחי. ואין עריפה אלא הריגה שנאמר וערפו שם את העגלה בנחל. ואומר (שם ז) כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה. ד"א יערוף כמטר לקחי ר' דוסתאי בר' יהודה אומר אם דברי תורה כנסת כדרך הכונסים כמטר לבור לסוף שאתה מנזל ומשקה אחרים שנאמר (משלי ה טו) [שתה מים מבורך] ונוזלים מתוך בארך יפוצו מעינותיך חוצה. ד"א יערוף כמטר לקחי ר' יהודה אומר לעולם הוי אדם כונס דברי תורה כללים שאם כונסן פרטים מיגעים אותו ואין יודע מה לעשות. משל לאדם

מַלְקוֹשָׁא דִּי עַל עִשְׂבָּא׃ ג אֲרֵי בִּשְׁמָא דַּיְיָ אֲנָא מְצַלֵּי הָבוּ רְבוּתָא קֳדָם

ספרי

לארם שהלך לקיסרי וצריך מאה זוז או מאתים זוז הוצאה (נוטלים פרט) [נוטלן פרוטות] מיגעים אותו ואין יודע מה לעשות אבל אם מצרפן ועושה אותם סלעים פורט ומוציא בכל מקום שירצה. וכן מי שהלך (לבית אילוס) [לאיטלס] לשוק וצריך מאה מנה או שתי רבוא אם מצרפן סלעים מיגעים אותו ואין יודע מה לעשות אבל אם מצרפם ועושה אותם (סלעים) דינרי זהב פורט ומוציא בכל מקום שירצה: כשעירים עלי דשא וכרביבים. אדם שהולך ללמוד תורה בתחלה אינו יודע מה לעשות עד ששונה שני סדרים או שני ספרים ואח"כ נמשכת אחריו כרביבים לכך נאמר וכרביבים עלי עשב. ד"א יערוף כמטר לקחי מה מטר זה [אחד הוא ו] יורד על האילנות ונותן בהם מטעמים לכל אחד ואחד לפי מה שהם בגפן לפי מה שהם בזית לפי מה שהם בתאנה [לפי מה שהוא] כך דברי תורה כולם אחת ויש בהם מקרא ומשנה הלכות ואגדות. [ד"א] כשעירים עלי דשא מה שעירים הללו יורדים על עשבים ומעלים אותם ויש בהם ירוקים ויש בהם אדומים ויש בהם שחורים [ויש בהם לבנים] כך דברי תורה יש בהם רבנים יש בהן כשרים יש בהן חכמים יש בהן צדיקים ויש בהן חסידים. ד"א יערוף כמטר מה המטר הזה אי אתה רואהו עד שבא וכה"א (מ"א יח) ויהי עד כה ועד כה והשמים התקדרו בעבים כך תלמידי חכמים אי אתה יודע מהם עד שישנה משנה הלכות ואגדות או עד שיתמנה פרנס על הצבור. ד"א יערוף כמטר לא כמטר הזה שבא מן הדרום שכולו לשדפון כולו לירקון כולו לקללה אלא כמטר הזה שבא מן המערב שכולו לברכה. היה ר' סימאי אומר מנין אתה אומר כשם שהעיד משה לישראל שמים וארץ כך העיד להם ארבע רוחות השמים שנאמר יערוף כמטר לקחי (ב"ב כה) זה רוח מערבית שהוא ערפו של עולם (שכולו לברכה). תזל כטל אמרתי זה רוח צפונית שעושה את הרקיע נקי כזהב. כשעירים עלי דשא זה רוח מזרחית (שמזהיר את הרקיע) [שמסערת את כל העולם כולו] כשעיר. וכרביבים עלי עשב זה רוח דרומית (שמעלת את הרקיע כרביב) [שמעלה רביבים]. ד"א יערוף כמטר היה ר' סימאי אומר לא נאמר ד' רוחות הללו אלא כנגד ד' רוחות השמים (צפונית בימות החמה יפה ובימות הגשמים קשה. דרומית בימות החמה קשה ובימות הגשמים יפה). (יומא כא) מזרחית לעולם יפה מערבית לעולם קשה. צפונית יפה להטים בשעה שמכניסין שליש. וקשה לזיתים בשעה (שהונטין) [שהן הונטין]. דרומית קשה להטין בשעה שמכניסין שליש ויפה לזיתים בשעה שהונטין]. וכך היה ר' סימאי אומר כל הבריות שנבראו מן השמים נפשם וגופם מן השמים וכל הבריות שנבראו מן הארץ נפשם וגופם מן הארץ [חוץ מן האדם הזה שנפשו מן השמים וגופו מן הארץ] לפיכך עשה אדם תורה ועשה רצון אביו שבשמים הרי הוא כבריות של מעלן שנאמר (תהלים פב) אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם. לא עשה תורה ולא רצון אביו שבשמים [הרי הוא כבריות של מטן] שנאמר (שם) אכן כאדם תמותון (וכך היה ר' סימאי אומר אין לך פרשה שאין בה תחית המתים אלא שאין בנו כח לדרוש שנאמר) [ואומר] יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו, יקרא אל השמים מעל (סנהדרין צא) זה נשמה. ואל הארץ [זה הגוף]. לדין עמו (מי דיין עמו) [לדיין עמו לכ"ג האזינו השמים ותשמע הארץ]. ומנין שאין מדבר אלא בתחית המתים שנאמר (יחזקאל לז) (מארבע רוחות בואי הרוח) [יערוף כמטר לקחי ואומר מארבע רוחות בואי הרוח וכך היה ר' סימאי אומר אין לך פרשה שאין בה תחית המתים אלא שאין בנו כח לדרוש]:

ג (ג) כי שם ה' אקרא. נמצינו למדין שלא הזכיר משה שמו של מקום אלא לאחר

תורה אור

שיורד עלי דשא הלחים המועטים וכרביבים שהוא מטר היורד מפוזר עלי עשב עשבים הגדולים: ויכוון שאף שעקרי האמונה מוטל על הגדולים להשריש בלב הקטנים, והקטנים לא יפרחו במעשיהם כשוגה, אבל דברי יועילו להם שיהיו במדרגת שעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב. וזו השובה מספקת גם להארץ כי כאשר מלאכתה להצמיח הזרעים כן תשתדל להקנות בני אדם הדומים לעשבי השדה:

(ג) כי שם. יבאר שלא יקרא אותם להיות תומכי התורה כי התורה קודמת במעלה ובזמן מכללות הבריאה כמ"ש (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז וגו' עד לא עשה ארץ וחוצות וגו' בהכינו שמים שם אני וגו' וכל הענין שם באריכות. והתורה היא שמותיו של השי"ת וכמו שהשם הניתן לדבר (אם אינו שם

המסכמי)

גֹ֖דֶל לֵאלֹהֵֽינוּ׃ ד הַצּוּר֙ תָּמִ֣ים פָּֽעֳל֔וֹ כִּ֥י כָל־דְּרָכָ֖יו מִשְׁפָּ֑ט

רש"י

כי משמש בלשון כאשר י כמו (ויקרא כג) כי תבאו אל הארץ כשאקרא ואזכיר שם ה' אתם הבו גדל לאלהינו וברכו שמו מכאן אמרו שעונין ברוך שם כבוד מלכותו כ אחר ברכה שבמקדש (תענית טז): (ד) הצור תמים פעלו . אע"פ שהוא חזק ל כשמביא פורענות על עוברי רצונו לא בשטף הוא מביא כי אם

שפתי חכמים

שזה כל מין ומין בפני עצמו קרוי עשב ועיין בפ' בראשית : · וא"ת לפרש שהוא מתנת טעם אלמעלה: כ וא"ת והלמה עניית אמן . ותו מגלים לפרש במקדש דלמא במדינה נמי . וי"ל הואיל דכתיב הבו גודל ואמן לאו גדולה היא אלא כאמנת דברי המברך וכתיב נמי כי שם ה' אקרא משמע שם של ד' באותיותיו ואסור להזכיר השם של ד' בגבולין כ"א במקדש היו מזכירים השם באותיותיו : ל דק"ל למה קרא מרע"ה להקב"ה צור ותו מאי תמים דהזכיר הכא וכי פעולתו של הקב"ה אינה תמימה ל"ש

ספרי

כ"א (דבר) [דבור]. ממי למד ממלאכי השרת שאין מלאכי השרת מזכירים את השם אלא לאחר ג' קרושות שנאמר וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות אמר משה די שאהיה בפחות משבעה כמלאכי השרת . והרי דברים ק"ו ומה משה שהוא חכם חכמים גדול שבגדולים לא הזכיר שמו של מקום אלא לאחר כ"א (דבר) [דבור] המזכיר שמו של מקום בחנם עאכ"ו. (נדרים דף י) ר' שמעון בן יוחאי אומר מנין שלא יאמר אדם לה' עולה לה' מנחה לה' שלמים אלא עולה לה' מנחה לה' שלמים לה' ת"ל קרבן לה'. והרי דברים ק"ו ומה אלו שהם מוקדשים לשמים אמר המקום אל יחול שמי עליהם עד שקדשו (המקדש) [המזכיר] שמו של מקום בחנם ובמקום בזיון עאכ"ו. ד"א כי שם ה' אקרא ר' יוסי אומר מנין לעומדים בבית הכנסת ואומרים ברכו את ה' המבורך שעונים אחריהם ברוך ה' המבורך לעולם ועד ת"ל כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו. (ברכות מ"ג וש"נ) [גדול העונה אמן יותר מן המברך] אמר לו ר' נהוראי (השמים) דרך ארץ [כן] הוא גוליירים מתגרים במלחמה וגבורים נוצחים. (ברכות מג) ומנין שאין מזמנים אלא בשלשה ת"ל כי שם ה' אקרא. (ומנין שעונים אחר המברך ת"ל) הבו גדל לאלהינו. ומנין לאומר ברכו שהם עונים אחריו (ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד) [ברוך שאכלנו] ת"ל כי שם ה' אקרא [הבו גו']. ומנין לאומר יהא שמיה רבא מברך שעונים אחריו לעולמי ולעולמי עולמים ת"ל הבו גדל לאלהינו. ומנין אתה אומר שלא ירדו אבותינו למצרים אלא כדי שיעשה הקב"ה נסים וגבורות בשביל לקדש את שמו הגדול בעולם שנא' ויהי בימים הרבים ההם וישמע אלהים את נאקתם ואומר כי שם ה' אקרא. ומנין שלא הביא המקום פורענות עשר מכות על פרעה ועל מצרים

התורה והמצוה

(ד) הצור. נותן הקדמה לכל דברי השירה הזאת כי משפטי ה' אמת. כללות השירה יבאר, עת יחטאו העדה ואשם, ויעזבו את ה', הגם לגדולה השאהם, מלך עוזבם לצר מושיעם, בוראם יוצרם, ובחרם אלילים אלמים אין בם מועיל, ראוים לכליה גמורה, לבד מיראתו שיחלו האומות הדבר במקרה ובכחם, ובתולעת ישראל, ע"כ לא העניש בכליה רק הסתר פנים, ומאליהם ממילא רעות רבות וצרות:

תורה אור

השכמי) יגדור בו תוקף הדבר כן התורה אתן להבין מליצות ה' ומדותיו, ורק שיבקש מהשמים וארץ ומבני ישראל הגדולים והקטנים שיתפרסם על ידם, שהשי"ת הוא מנהיג העולם בפרטיות, ואף שהק נתן אל הטבע ולא יעבור, אבל הוא עלת כל העלות וסבת כל הסבות, ומנהיג גם בחקות הטבע לשלם לאיש איש כדרכיו וכמעלליו. וז"ש כי שם ה' אקרא (הקריאה יורה תמיד על הפרסום) כי באמת היא באה לפרסם את התורה שהיא שם ה' כנ"ל. ובזה אינם יכולים להיות לעזר ולמסעד כי זה נראה רק מעצמות התורה ולא ע"י מקיימי התורה, אבל הבו גדל לאלהינו שם אלהים מורה על השגחתו וממשלתו בכל הכחות הטבעים וזה הענין הוא בידכם לגדל ולפרסם כי אם ישמרו ישראל התורה אז ה' ישכון בתוכם, ועין בעין יראה השגחתו עליהם ויתפרסם בכל הארץ שה' הוא האלהים. כמ"ש (שמות לג טז) ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה, וכמ"ש (דברים ד) מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו, ולהפך אם לא יקיימו התורה אז לא ישכון ביניהם, ויסתיר פניו מהם ולא תראה השגחתו ויאמרו כי יתנהג הכל עפ"י הטבע, ואל השמים והארץ יאמר בשם ה' כשישמרו ישראל התורה אז ישפיעו להם כל טוב בהפלגה רבה עד שיראו כל עמי הארץ כי הנהגם

אֱלָהָנָא : ד תַּקִּיפָא דִּשְׁלְמִין עוֹבָדוֹהִי אֲרֵי כָל אוֹרְחָתֵיהּ דִּינָא אֱלָהָא מְהֵימְנָא

ספרי

אלא על שלא קדשו את שמו הגדול בעולם שבתחלת הענין הוא אומר מי ה' אשר אשמע בקולו ולבסוף אמר ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים. ומנין שלא עשה המקום נסים וגבורות לאבותינו על הים ועל הירדן ועל נחלי ארנן אלא בשביל לקדש שמו בעולם שנאמר ויהי כשמוע כל המלכים אשר בעבר הירדן ימה. וכן רהב אמרה לשלוחי יהושע כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם ת"ל כי שם ה' אקרא. ומנין שלא ירד דניאל לגוב אריות אלא כדי שיעשה לו המקום נסים וגבורות בשביל לקדש שמו בעולם שנא' כי שם ה' אקרא. ואומר (דניאל ו) מן קדמי שים טעם די בכל שלטן מלכותי להון זעין ודחלין מן קדם אלהה די דניאל. ומנין אתה אומר שלא ירדו חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש אלא כדי שיעשה להם נסים וגבורות בשביל לקדש שמו בעולם שנאמר (שם ג) אתיא ותמהיא די עבד עמי אלהא עלאה שפר קדמי להחויה אתוהי כמה דרברבין ותמהוהי כמה תקיפין. (חולין לא) ומנין שאין מלאכי השרת מזכירין שמו של מעלה עד שמזכירים שמו ישראל מלמטה (שנאמר) [ואומרים] שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. (ואומר) [שנאמר] ברן יחד כוכבי בקר והדר ויריעו כל בני אלהים. כוכבי בקר אלו ישראל שמשולים לכוכבים שנאמר (בראשית כב) והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים. בני אלהים אלו מלאכי השרת וכה"א (איוב א) ויבואו בני האלהים :

ד (ד) הצור תמים פעלו. הצייר שהוא צר העולם (תחלה) וצר בו את האדם שנאמר וייצר ה' אלהים את האדם : תמים פעלו. פעולתו שלמה על כל באי העולם ואין להרהר אחר מדותיו אפילו (שנה) [שנוי] של כלום (ואין אחד) [אין באחד] מהם שיסתכל ויאמר אלו היו לי שלש עינים אלו היו לי שלש ידים אלו היו לי שלש רגלים אלו הייתי מהלך על ראשי אלו היו פני הפוכים לאחורי כמה היה נאה תלמוד לומר תמים פעלו : כי כל דרכיו משפט. יושב עם כל אחד ואחד בדין ונותן לו מה שראוי

תורה אור

שטבע היא ביד ה', ואם יעזבו ישראל את התורה וה' יסתיר פניו מהם, ויתראה כאלו לא ישגיח ה' עליהם, וגם ישראל בעצמם יאמרו כן כמ"ש על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות עכ"ז יהיו תקוה הטבע להם בענין נפלא שכל שהוא נוגע ליסורם ולהביאם לתשובה יהיה בענין נפלא עד שיבין כל מבין כי ה' פעל כל אלה ולא יד הטבע עשתה זאת, ולהפך ישמרו תקות הטבע אותם בענין נפלא הרחק מאד מטבע הנהוג מכליון ואבדון, כדי שיבינו בני ישראל שה' שוכן בתוכם רק שהסתיר פניו מהם ועי"ז ישובו בתשובה שלמה ואז יתגדל שמו הגדול :

(ד) הצור תמים פעלו. ישיר בזה שאלה אחת למה לו להעיד השמים והארץ שיהיו עדים בדברי השירה הזאת המדברת מאשר יקרה לבני ישראל כשלא יקיימו התורה, הלא אין הדבר תלוי רק בהם, כמ"ש (לעיל ל יד) בפיך ובלבבך לעשותו, וכאשר אמר עתה שהתורה כמטר וכטל לישראל, הלא עליהם להשתדל לקיים ככל בעלי החיים שישתדלו להשיג הדבר שהוא סבת חייהם, ולהשמר ממה שמסבב להם המות, ובהכרח שיש בלבם נטיה לבחור ברע ולמאוס בטוב (וזה יכונה בשם ערלת הלב) ולמה ברא ה' אותו במום כזה ושעי"ז יעידו השמים והארץ, וע"ז יאמר : הצור תמים פעלו. כי השי"ת ברא האדם תמים בלא מום ר"ל כשנברא לא היה בלבבו הנטיה הזאת, וגם הזהיר אותו מאכילת עץ הדעת טוב ורע, והודיעו שאם יאכל ממנו, אז עלד בו המום הזה שלפעמים תהיה לו נטיה לדבר טוב ולפעמים לדבר רע. (כי ע"י העץ הכין דבר טוב שהוא ערום ונצרך ללבוש אבל נטיה בו גם נטיה לרע, להתאוות לדברים המסבבים המות, והסבות המביאים המות הם רבות, ולכן אמר לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות מיתות הרבה ע"י שתתאוה לדברים שהם המות בעצמו כמ"ש לעיל ואת המות שהוא ביטול התורה) ואכילת עץ הדעת לא היה ע"י נטיה מלבו רק ע"י הנחש שמחוץ להאדם, וכשעמדו ישראל על הר סיני נתרפאו מהמום הזה והוסר מהם ערלת הלב וגזה נאמר (דברים ה ט) מי יתן והיה לבבם זה להם כל הימים. ובזה יובן מ"ש חרות על הלוחות חירות ממלאך המות שע"י שלא היה להם עוד נטיה לרע לעבור על התורה שהוא בעצמו המות נעשו בני חורין ממלאך המות, והעגל עשו רק ע"י הסתת הערב רב, ואחרי שעשו העגל חזר להם המום לכמו שהיה, ושלא ישאלו למה ברא גם המסית שמחוץ להאדם, אחרי שע"י נטיה המום בהאדם עצמו, לזה יאמר כי כל דרכיו הם מדותיו משפט שיזכו ע"י משפט להצלחה האמת ולא שיהיה רק ע"י חסד (ע"ד שאמרו שהוריד השמות מגמי מרומים שלא יאכלו נהמא דכסופא) לכן ברא את המסית שאם יעמדו בנסיון ולא ישמעו אליו

אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא: ה שחת לו לא בניו

בעל הטורים סהל' דנושא

(ד) צדיק וישר הוא שחת לו. בגמ' יפה דמני :

רש"י

בדין כי תמים פעלו: אל אמונה. לשלם לצדיקים צדקתם לעולם הבא ם ואע"פ שמאחר את תגמולם סופו לאמן את דבריו: ואין עול. אף לרשעים משלם שכר צדקתם נ בעולם הזה. צדיק וישר הוא. הכל מצדיקים עליהם את דינו ם וכך ראוי וישר להם צדיק מפי הבריות וישר הוא ע וראוי להצדיקו: (ה) שחת לו וגו'. כתרגומו חבילו להון פ ולא ליה: בניו מומם.

שפתי חכמים

אע"פ כו': מ דק"ל למה אמר בלשון של אמונה ומפרש דקאי אמתן שכרן של צדיקים שהוא לזמן ארוך בעה"ב לכן שייך ביה לשון אמונה: נ ר"ל דפסוק זה כפל לשון הוא מדכתיב אל אמונה ודאי אין עושה עול אלא אף לרשעים. דה"א דלא משלם לכן שכרן אלא מנכה להן מצוה נגד עבירה ועל העבירות הנותרות הוא מעניש אותן קמ"ל דאין מנכה עבירה נגד מצוה אלא משלם להם שכר המצות בעה"ז כדכתיב ומשלם לשונאיו אל פניו כו' שיהא עונש של עבירות בעולם הבא מרובה: ס ר"ל שרוצה לפרש מלת צדיק וכו' דלשון צדיק נאמר על מי שקונה בעצמו שלמות הרבה וזה אין שייך בהקב"ה אלולא ומתרץ הכל מצדיקין כו' והרא"ם פי' הוצרך לפרש הכל מצדיקין כו' מפני שא"א לומר שהכתוב מעיד על צדקתו יתברך כי לא יעלה על הדעת הסך זה וכ"ש אחר שנאמר עליו שהוא אל אמונה ואין עול מפני שיש לטעות ולומר שמלת צדיק וישר הם תארים להקב"ה ע"כ פי' דשניהם הוא תואר השם מפי הבריות וכו' ר"ל שהכל מצדיקין עליהם את דינו: ע ר"ל שישר לבריות לעשות כן וקאי ישר על הבריות אבל א"ל שקאי וישר על הקב"ה כיון דצדיק קאי אבריות ולא אהקדוש ב"ה ה"ה נמי מלת וישר קאי נמי אבריות ולא אהקב"ה וק"ל: פ ר"ל ולא ליה להקב"ה והכי משמע הקרא השחיתו ולמי השחיתו וקאמר לא ליה כלומר להקב"ה והיה לפי זה מלת לו דבקה עם מלת לא הבא אחריו לא עם מלת שחת ולפי לשון הכתוב ה"ל לתרגם וליה לא אלא שתרגם אותו אחר לשון הכתוב והוצרך להוסיף מלת להון אחר מלת שחת כי בזולת זה אין לו הכונה נקרא דלמי שחת ולא ישל

ספרי

ד: אל אמונה. שהאמין בעולם ובראו: ואין עול. שלא (כלו) [ברא] ב"א להיות רשעים אלא להיות צדיקים וכה"א (קהלת ז) אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים: צדיק וישר הוא. שהוא מתנהג בישרות עם כל באי העולם. ד"א הצור התקיף. תמים פעלו. פעולתו שלמה עם כל באי העולם ואין להרהר אחר מדותיו אפילו (עינה) [שנוי] של כלום ואין אחד מהם שיסתכל ויאמר מה ראו אנשי דור המבול שנשטפו במים ומה ראו אנשי מגדל שנתפזרו מסוף העולם ועד סופו ומה ראו אנשי סדום ועמורה להשתטף באש וגפרית ומה ראה אהרן לטול הכהונה ומה ראה דוד ליטול את המלכו' ומה ראה קרח ועדתו שתבלע' הארץ, ת"ל כי כל דרכיו משפט יושב עם כל אחד ואחד בדין ונותן לו את הראוי לו: אל אמונה. בעל פקדון: ואין עול. גובה את שלו באחרונה. שלא כמדתו מדת בשר ודם, מדת בשר ודם מפקיד אצל חברו מאתים ויש בידו מנה כשהוא בא ליטול את שלו אומר לו הוצא מנה שיש לי בידך והילך את השאר. אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא אל אמונה ואין עול גובה את שלו באחרונה: צדיק וישר הוא. כענין שנאמר (תהלים יא) כי צדיק ה' צדקות אהב. ד"א הצור התקיף תמים פעלו פעולתם של באי העולם שלמה לפניו, [מאחר] מתן שכרם של צדיקים ומאחר פורענותם של רשעים, אלו לא נטלו כלום משלהם בעולם הזה ואלו לא נטלו כלום משלהם בעולם הבא שנאמר (דברים לב) הלא הוא כמוס עמדי חתום:

התורה והמצוה

ה (ה) שחת. עם ישחת לו לעצמו עד שיהיה מומם. והטרונים מה שהם לא בניו של השם רק: דור עקש ופתלתל:

תורה אור

שיש להם השכר עפ"י משפט: אל אמונה. יאמר אף שיש להשיב ע"ז כי זה היה אם ע"י המסית לא יפלו לידי אבדן הנפש, אבל אחרי שעיניו רואות שע"י יבואו הנפשות לידי אבדה וכליון, הלא טוב היה להם לאכול אף נהמא דכסופא ולא לבא גם לידי ספק אבדת הנפש, ולא רצה להשיב ע"ז התשובה גלויה (שהוא מסוד ה' ליראיו) רק אמר שאנו מחוייבים להאמין שהוא אל אמונה ואין עול וגו' לא יעשה עול

דמִן קֳדָמוֹהִי עַוְלָא לָא נָפֵק מִן קֳדָם זַכַּאי וְקַשִּׁיט הוּא : ה חַבִּילוּ לְהוֹן לָא לֵהּ

ספרי

באוצרותי אימתי אלו ואלו נטלים למחר כשהוא יושב בדין [שנאמר] כי כל דרכיו משפט. למחר כשהוא יושב בדין עם כל אחד ואחד נותן לו את הראוי לו: אל אמונה. [תענית יא] כשם שמשלם שכר לצדיק גמור שכר מצוה קלה שעשה בעולם הזה לעולם הבא כך משלם לרשע גמור שכר מצוה קלה שעשה בעולם הזה. וכשם שנפרע מרשע גמור (מעבירה) [על עבירה] שעשה בעולם הזה לעולם הבא כך נפרע מצדיק גמור על עברה שעשה בעולם הזה: ואין עול. כשאדם נפטר מן העולם באים כל מעשיו ונפרטים לפניו ואומרים לו כך עשית ביום פלוני ואי אתה מאמין בדברים הללו והוא אומר הן והן והוא אומר לו חתום [וחותם] שנאמר (איוב לז) וביד כל אדם יחתום: צדיק וישר הוא: שהוא מצדיק [עליו] את הדין ואומר יפה דנתוני. וכה"א למען תצדק בדברך תזכה בשפטך. (ד"א) (ע"ז יח) כשתפסו את ר' חנינא בן תרדיון נגזרה עליו גזרה לשרוף [עם] ספרו אמרו לו גזרה נגזרה עליך לשרוף [עם] ספרך קרא המקרא הזה הצור תמים פעלו. אמרו לאשתו נגזרה על בעליך גזרה לשרוף [עם] ספרו (עליו) ועליך ליהרג קראה המקרא הזה אל אמונה ואין עול. אמרו לבתו נגזרה גזרה על אביך לשרוף [עם] ספרו (עליו) ועל אמך ליהרג ועליך (לעשות מלאכה) [לישב בקובה של זונות] קראה המקרא הזה (ירמיה לב) גדול העצה ורב העליליה [אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם] (ר' אומר גדולים מעשים אלו שהם בעת גרתם הגמיהו) [א"ר כמה גדולים צדיקים אלו שנזדמן להם בעת צרתם] שלש פסוקים [אלו] של צדוק הדין מה שאין כן בכל הכתובים וכוונו שלשתם את לבן וצדקו עליהם את הדין. עמד פלוסופוס על הפרכיא שלו אמר לו אל (תזוז) [תזוח] דעתך על ששרפת את התורה שמשעה שיצאת חזרה לה לבית אביה. אמר לו למחר אף דינך כיוצא באלו אמר לו בשרתני בשורה טובה למחר יהיה חלקי עם אלו לעולם הבא. ד"א הצור תמים פעלו. כשירד משה מהר סיני באו כל ישראל אצלו אמרו לו משה רבינו אמור לנו מה היה מדת הדין למעלה אמר להם אני איני אומר לזכות (את הזכאי ולחייב את החייב) [את החייב ולחייב את הזכאי] אלא אפילו להחליף בדבר אל אמונה ואין עול:

ה (ה) שחת לו לא בניו מומם. (קדושין לו) אע"פ שהם מלאים מומים קרוים בנים שנאמר שחת לו לא בניו מומם דברי ר' מאיר וכן (היה ר' יהודה אומר אין בהם מומים שנאמר לא בניו מומם והומר) [היה ר' מאיר אומר אם כשהם מלאים מומים קרוים בנים כשאין בהם מומין עאכ"ו. כי"ב אתה אומר] (ישעיה א) זרע מרעים בנים משחיתים אם כשמשחיתים קרוים בנים אלו לא היו משחיתים עאכ"ו. כיו"ב אתה אומר (ירמיה ד) חכמים המה להרע והרי דברים ק"ו ומה כשהם (סכלים) [מרעים] קרוים חכמים אלו היו מטיבים עאכ"ו. כיוצא בו אתה אומר (שם) בנים סכלים המה ולא נבונים, והרי דברים ק"ו ומה כשהם סכלים קרוים בנים אלו היו נבונים עאכ"ו. כיוצא בו אתה אומר (יחזקאל לג) ויבואו אליך כמבוא עם וישבו לפניך עמי ושמעו את דבריך. יכול שומעים ועושים ת"ל (שם) ואותם לא יעשו, והרי דברים ק"ו ומה כשהם שומעים ולא עושים קרוים עמי אלו היו שומעים ועושים עאכ"ו. משום אבא (דורש) [הדורש] אמרו (שחתו ישראל בכל האוים שבתורה) [שחת לו שחת ישראל לעצמם ולא לאביהם שבשמים] וכל כך למה שלא ליתן פתחון פה לרשעים לומר כל זמן שאנו חוטאים לפניו אנו מצערים לפניו, משל לאחד שיצא ליצלב אביו בוכה עליו אמו בוכה עליו ומתחבטת עליו וזה אומר אוי לי וזה אומר אוי לי אבל אין (זה הוי הוי אלא) [אוי אלא למי] שיצא ליצלב וכה"א (ישעיה

תורה אור

על להאשות, והפוך כי צדיק שעשה עם האשות לדקות כמ"ש (ש"ב יד יד) וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח ולא שיוותר להם רק וישר הוא שהלדקות שיעשה עם האשות יהיה ביושר:

(ה) שחת. עתה יחזור על פעולת ה' שהזכיר לעיל שדבר מבריאת האדם ויאמר, הן אמת שהשחת פעלי (הוא האדם) וירמז על שעשו העגל כמ"ש (שמות לב ז) כי שחת עמך וגו' עשו להם עגל מסכה אבל לו לא. השחתה לא היתה אל האור, רק בניו מומם. שבניו הם המה השבו להם המום, עד שעי"ז נעשה דור עקש שנהיה בו הנטיה לרעה, ויותר מזה ופתלתל כי נעשה בהם טבע ההפך למאוס בטוב ולבחור ברע כמו פתיל שע"י סבוב החוטין יתהפך העליון לתחתון והתחתון לעליון ככה השקו לעבוד לעגל ומאסו לבא לארץ חמדה, ואחרי שזכר מעשה העגל אמר:

מוּמָם דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל׃ ו הַ לַיהוָה תִּגְמְלוּ־זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם הֲלוֹא־הוּא אָבִיךָ קָּנֶךָ הוּא עָשְׂךָ וַיְכֹנְנֶךָ׃ שני ז זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם בִּינוּ שְׁנוֹת דֹּר־וָדֹר שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֵּדְךָ

ה' רבתי והיא תבה בפני עצמה · הק' דגושה

בעל הטורים

(ו) הלה' ה"א גדולה לומר וכי לה' תגמלו זאת שנתן לכם ה' חומשי תורה: הוא עשך ויכוננך. וסמיך ליה זכור כלומר זכור היאך עשה אותך ויכוננך בכמה מעשה הרוהו: (ז) שאל אביך ויגדך זקניך. הרי ג' דורות וסמיך ליה בהנחל לומר כל שבות וכו

שפתי חכמים

עליו אלא לו לא כיון שאין אנו יודעים למי שחת. רא"ם: צ דק"ל למה קורא אותן בניו כיון שהטאו: ק דק"ל למה כתיב מומם ולא כתיב מום סתם והכיה אלא בניו דבקה עם שחת כאלו אמר שחתו בניו וזהו שתרגם חבילו להון והוא עצמו מה שאמר למעלה שחת לו לא אלא שכפל הענין כמלות שונות כמנהג הכתובות והגבורות. רא"ם: ר כמו שעושין פתילה לנר של שמן שמקיפין סביב הקנה: ש ר"ל אתם עושים מעשים מעליבים ולה' אין לעשות שיש בידו להפרע מכם ועוד שהטיב לכם כל טובות. וא"ל מנ"ל לרש"י שאלו שני הטעמים אמר להם י"ל כדמסלק ואזיל דכתיב עם נבל שנכחו את העשוי להם דהיינו שהטיב להם ולא חכם להבין את הנולדות דהיינו שיש בידו להפרע מכם כמו שעשה לדור המבול ולדור הפלגה ולאנשי סדום ש"מ דמלת הלה' וגו' כלל נמי שני טעמים: ת ל' קנין: א ל' קן. פי' דק"ל מדכתיב קנך שהוא לשון קנין היך שייך לומר אביך דלא לגבי אביו אין נופל לשון קנין ל"פ שהוא לשון קנך. ותו ק"ל דאם הוא לשון קן היה לינקד בחיר"ק תחת הקו"ף וגם ה"ל להדגיש הנו"ן מלשון כנשר יעיר קנו ל"פ שהוא מל' היקון. וא"ל מנ"ל שהוא לשון תיקון דלמא הוא מלשון קנין ומל' קן א"כ ה"ל לנקוד קוף בחולם מל' קונה שמים וארץ ואין לפרש מלשון תקון ולשון קנך להוד ולא ל' קנין א"כ חסר הי"ו של מלת תקון אלא ע"כ נ"ל כל ג' לשונות: ב דק"ל מה שבח זה שעשה אותם הא כל העולם עשה. ל"פ אומה באומות ר"ל כאחר כך מכל אומ"ע: ג בסים וכן הוא נמי ל' בסים אלא בסים מל' ארמית וכן מל' עברית: ד מאח"כ בשאר אומות דנוקחין מלך ממדינה אחרת: ה ר"ל היה ראוי לכם לזכור ימות עולם וכיון דלא עשיתם כן לכל הפחות בינו בטעם דור ודור

רש"י

בניו היו צ והשחתה שהשחיתו היא מומם: בניו מומם. מומם של בניו היה ק ולא מומו: דור עקש. עקום ומעוקל כמו (מיכה ג ט) ואת כל הישרה יעקשו. ובלשון משנה תולדה שנייה עקומות ועקישות: ופתלתל. הגמורפיליי"ש (פערדרעהעס) כפתיל הזה שגודלין אותו ומקיפין אותו סביבות ר הגדיל. פתלתל מן השמות הכפולות כמו ירקרק אדמדם סחרחר סגלגל: (ו) הלה' תגמלו זאת. לשון תימה וכי לפניו אתם ש מעליבין שיש בידו להפרע מכם ושהטיב לכם בכל הטובות: עם נבל. ששכחו את העשוי להם: ולא חכם. להבין את הנולדות שיש בידו להיטיב ולהרע: הלוא הוא אביך קנך. שקנאך ת שקננך א בקן הסלעים ובארץ חזקה שתקנך בכל מיני תקנה: הוא עשך. אומה ב באומות: ויכוננך. אחרי כן בכל מיני בסים (באזיס) ג וכן מכם כהנים מכם נביאים ומכם מלכים ד כרך שהכל תלוי בו: (ז) זכר ימות עולם. מה עשה בראשונים שהכעיסו לפניו: בינו שנות דור ודור. דור אנוש שהציף עליהם מי אוקיינוס ודור המבול ששטפם. ד"א לא נתתם לבבכם על ה שעבר: בינו שנות דר ודר. להכיר להבא שיש בידו להיטיב לכם ולהנחיל לכם ימות המשיח והעולם הבא: שאל אביך. אלו הנביאים שנקראים

ספרי

ג) אוי לנפשם כי גמלו להם רעה: דור עקש ופתלתל. אמר להם משה לישראל אתם עוקמנים פתלתלים אתם אין אתם הולכים [אלא] לאור. משל לאחד שהיה בידו מקל מעוקל ונתנו לאומן לתקנו מתקנו (באור) [ביד] ואם לאו מכוונו במעגילה ואם לאו מפסלו במעצד (ומשליכו) [וא"ל משליכו] לאור. ובה"א (יחזקאל כא) ונתתיך ביד אנשים בוערים חרשי משחית. ר"א דור עקש ופתלתל אמר להם משה לישראל במדה שמדדתם בה מדדתי לכם. וכן הוא אומר עם נבר תתבר ועם עקש תתפל:

ד (ו) הלה' תגמלו זאת. משל לאחד שהיה עומד וצוהב כנגד בליוסטוס בשוק אמרו לו השומעים שוטה שבעולם כנגד בליוסטוס אתה עומד וצוהב מה אם רצה להכותך ולקרוע את כסותך ולחבשך בבית האסורים אתה יכול לו, אם היה קטרון שגדול

התורה והמצוה

ו (ו) משתאלכם וכי ראוי הוא כי: לה' תגמלו זאת הלא בזה אתם עם נבל רע ופושע. גם ולא חכם בתבונה. כי הכלתי מכיר טובה העברה הוא נבל והכלתי שומר לעבוד למי שהוא עוד מטיב עמו עתה הוא לא חכם, וע"ז מפרש, נבל, כי הלוא הוא אביך קנך ואתם כפויי טובה מן העבר, לא חכם, הלא הוא עשך ויכננך. במה שמטיב עמך בכל עת ובכל רגע ולא תחכם בלמדו:

ז (ז) זכר ימות עולם. הטובות שעשה לך ממנו בהתחלה מיאותך להיות לגוי: בינו שנות דור ודור. מה שמתמיד עוד בהשתלשלות הדורות (זה נגד הוא עשך ויכוננך): שאל אביך ויגדך מגיד הקבלה והססור, זקניך שהאו כ"ז בעיניהם ויאמרו לך:

בְּנַיָּא דִּי פְלָחוּ לְטַעֲוָתָא דָּרָא דְּאַשְׁנִיאוּ עוֹבָדוֹהִי וְאִשְׁתַּנִּיאוּ: ו הָא קֳדָם יְיָ אַתּוּן גָּמְלִין דָּא עַמָּא דְּקַבִּילוּ אוֹרַיְתָא וְלָא חַכִּימוּ הֲלָא הוּא אֲבוּךְ וְאַתְּ דִּי לֵיהּ הוּא עֲבָדָךְ וְאַתְקְנָךְ: ז אִדְּכַר יוֹמִין דְּמִן עָלְמָא אִסְתַּכַּל בִּשְׁנֵי דָר וְדָר שְׁאַל אֲבוּךְ:

ספרי

הימנו עאכ"ו אם היה (ספקס) [אפרכוס] שגדול משניהם עאכ"ו. ד"א הלה' תגמלו זאת. משל לאחד שהיה עומד וצוהב כנגד אביו אמר לו שוטה שבעולם כנגד מי אתה יושב וצוהב כנגד אביך (סמע) כמה עמל עמל בך וכמה יגיעה יגע בך, אם לא כבדתו לשעבר צריך אתה לכבדו עכשיו שלא יהיה כותב כל נכסיו לאחרים, כך אמר להם משה לישראל אי אתם זכורים נסים וגבורות שעשה לכם המקום במצרים, הזכרו כמה טובות שעתיד ליתן לכם לעולם הבא: עם נבל. לשעבר: ולא חכם. לעתיד לבא: כיוצא בו אתה אומר (ישעיה א) ישראל לא ידע עמי לא התבונן. ישראל לא ידע לשעבר. עמי לא התבונן לעתיד: [ד"א עם נבל ולא חכם] מי גרם להם לישראל שיהיו מנוולים ומטופשים שלא היו (נונים) [מתבוננים] בדברי תורה וכה"א (איוב ד) הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה: הלוא הוא אביך קנך. ר' שמעון בן חלפתא אומר (ממנו) שאם היה חלש למעלה וגבור מלמטה מי נוצח שמא אתה יכול לו וכל שכן שגבור למעלה וחלש למטה וכה"א (קהלת ה) אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים כי האלהים בשמים ואתה על הארץ וגו'. ד"א הלוא הוא אביך קנך. אמר להם משה לישראל חביבים אתם לי (זקנים) [קנינים] אתם לי ואי אתם ירושה לי, משל לאחד שהורישו אביו עשר שדות ועמד וקנה שדה אחת משלו ואותה היה אוהב מכל שדות שהורישו אביו. ובן מי שהורישו אביו עשר פלטוריות ועמד וקנה פלטורה אחת משלו ואותה היה אוהב מכל פלטורות שהנחילו אביו, כך אמר להם משה לישראל חביבים אתם לי קנינים אתם לי ואי אתם ירושה לי, זה (פסחים פז וס"ג) אחד (מג') [מד'] שנקראו קנין למקום, ואלו הן תורה וישראל ובית המקדש [ושמים וארץ]. תורה נקראת קנין למקום שנאמר ה' קנני ראשית דרכו. ישראל נקראו קנין למקום שנאמר אביך קנך, בית המקדש נקרא קנין למקום שנאמר הר זה קנתה ימינו: הוא עשך ויכוננך. (חולין נו) היה ר' מאיר אומר כרכא דכולא ביה כהניו מתוכו נביאיו מתוכו סופריו מתוכו וכה"א (זכריה י) ממנו פנה ממנו יתד: ר' יהודה אומר עשאך כוין כוין. ר' שמעון בן יהודה אומר הושיבך על בסיסך (הלעיקך) [הלעיטך] ביזת שבעת עממים ונתן לך מה שנשבע לך והורישך מה שהבטיחך: ר' דוסתאי בן יהודה אומר [סס] עשאך כנונים מבפנים שאם תעלה אחת מהם על גב חברתה אין אתה יכול לעמוד: ז (ז) זכור ימות עולם. (הזהרו) [הזכרו] כה שעשיתי בדורות הראשונים, מה שעשיתי באנשי דור המבול, כה שעשיתי באנשי דור הפלגה, מה שעשיתי באנשי סדום ועמורה: בינו שנות דור ודור. אין לך דור שאין בו (מאנשי) [כאנשי] דור המבול ואין לך דור שאין בו (מאנשי) [כאנשי] דור הפלגה וכאנשי סדום. אלא שנדון כל אחד ואחד לפי מעשיו: שאל אביך ויגדך. אלו נביאים כענין שנאמר (מ"ב ב) ואלישע רואה

תורה אור

(ו) הלה' תגמלו זאת. הן מקרוב שמעתם מפיו אנכי ה' אלהיך ועתה עשיתם עגל מסכה ואמרתם אלה אלהיך ישראל. ושלא יתגלגלו הן גם אביהם הראשון כשברא אותו השי"ת ושם אותו בגן עדן עבר תיכף על צווי ה', אמנם אם כי עשה נבלה הלא עשה עפ"י הסתת הנחש שהבטיחו שעי"ז יפקחו עיניהם ויהיו כאלהים יודעי טוב ורע. אבל אתם עם נבל שעשיתם נבלה כזאת: וגם ולא חכם שלא היה שום הסתת חכמה בדבר הזה שהשיגו ע"י העגל ואם שכוונתכם היתה שיהיה לכם למנהיג באמר שבדעתכם היה כי לא אבא עוד אליכם אבל האם אין גם זה סכלות גדולה שכל העם יהיו נמהרי לב, ולא ירצו לחכות אף שעות אחדות, וגם להתאסף יחד לשאול עצה בגדוליהם, והסוף הוא כמ"ש חז"ל שהרגו את חור ואהרן ג"כ היה ירא שלא יהרגהו, ולא רצה לבייש במעשה העגל, הפך הדבר לדבר בשבחו של מקום, הלוא הוא אביך. שהשגא לגאול אתכם שלח לומר לפרעה בני בכורי ישראל: קנך. שהוציאך מבית עבדים ע"י אותות ומופתים, הוא עשך. לשון תקון ועשיה שהייתם עבדים לפרעה במלאכת חומר ולבנים והוא עשך לגוי מצוין: ויכוננך. שהעמידך על כן ובסיס (עד"ש ואת כל היקום אשר ברגליהם זה ממונם) שנצלתם את מצרים וגם נתן לכם ביזת הים:

(ז) זכור ימות עולם. עד כאן הקדמה אל דברי השירה, ועתה יתחיל בדברי השירה ויוכיח באוסף ספור

זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ׃ ח בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ט כִּי חֵלֶק

בעל הטורים

וב' גם ס"ת הרי הוא לו כנחלה שאין לו הפסק: (ח) גבלת הכר ב' וו"ן לומר י"ב אלום יציב למספר בני ישראל:

שפתי חכמים

לעבא כו' והולך לפרש ד"א וכו' משום דלפי' ראשון קשה כפל לשון דהא כבר נאמר זכור ימות עולם וגם דור אנוש ודור המבול בכללם. ל"פ ד"א. ולפי ד"א לחוד נמי קשה כי אין צריך לומר ל' הבנה בדבר שאינו בעולם הזה אלא בעולם הבא אשר עין לא ראתה כלתי אלהים לבדו ל"פ גם טעם ראשון: ז פי' כי מלת זקן נוטריקון זה שקנה חכמה: ז ר"ל מה היה חלק נחלתן האיפן ושפטן: ח דאל"כ למספר ל"ל והכי משמע

רש"י

אבות כמו שנאמר באליהו (מלכים ב יג יד) אבי אבי רכב ישראל: זקניך. (קדושין לב) ו אלו החכמים: ויאמרו לך. הראשונות: (ח) בהנחל עליון גוים. כשהנחיל הקב"ה למכעיסיו את חלק נחלתו ז הציפם ושטפם: בהפרידו בני אדם. כשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעבירם מן העולם ולא עשה כן אלא יצב גבולות עמים קיימם ולא אבדם: למספר בני ישראל. בשביל מספר בני ישראל שעתידין לצאת מבני שם ח ולמספר

ספרי

והוא מצעק אבי אבי: זקניך ויאמרו לך. אלו זקנים כענין שנאמר (במדבר יא) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. ד"א זכור ימות עולם. אמר להם כל זמן שהמקום מביא יסורים עליכם הזכרו כמה טובות ונחמות עתיד ליתן לכם לעולם הבא: בינו שנות דור ודור. (סנהדרין לט) זה דורו של משיח שיש בו ג' דורות שנאמר (תהלים עב) ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים: שאל אביך ויגדך. למחר (סוטה מט) עתידים ישראל להיות רואים ושומעים (כשומעים) מפי הקדש שנאמר (ישעיה ל) ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר ואומר (שם) ולא יכנף עוד מוריך: זקניך ויאמרו לך. מה שהראיתי לזקנים בהר כענין שנאמר (שמות כד) ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל: ח (ח) בהנחל עליון גוים. עד שלא בא אבינו אברהם כבר [נ"א כביכול] היה המקום דן את העולם (כאכזרי) [באכזריות]. חטאו אנשי דור המבול הציפם כזיקים על פני המים. חטאו אנשי מגדל פזרם מסוף העולם ועד סופו. חטאו סדומים שטפם באש וגפרית. אבל משבא אברהם אבינו לעולם (זכה לקבל יסורים ממשמשים) [התחילו יסורים ממשמשין] ובאים כענין שנאמר ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה. וא"ת מפני מה יסורים באין מפני חבתן של ישראל: (יצב גבולות עמים למספר בני ישראל). בהנחל עליון גוים [בהפרידו ב"א יצב גבולות עמים למספר בני ישראל] כשהנחיל הקב"ה העולם לאומות העולם פירש תחומן לאומות העולם לכל אומה ואומה כדי שלא יהיו מעורבבים שלח בני גומר לגומר ובני מגוג למגוג ובני מדי למדי ובני יון ליון ובני תובל לתובל. פירש תחומן של אומות כדי שלא יכנסו לארץ (יצב גבולות עמים). ד"א בהנחל עליון גוים כשנתן המקום תורה לישראל עמד וצפה ונסתכל שנאמר (חבקוק ג) עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים ולא היתה אומה בכל האומות שהיתה ראויה לקבל תורה אלא ישראל שנאמר יצב גבולות עמים. ד"א בהנחל עליון גוים כשהנחיל המקום מן האומות יראי חטא וכשרים שבהן: בהפרידו בני אדם. זה לוט שנאמר (בראשית יג) ויפרדו איש מעל אחיו: יצב גבולות עמים ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר (שה"ש ו) ששים המה מלכות ושמונים פילגשים ששים ושמונים הרי הם ק"מ ואבותינו לא ירדו במצרים אלא בשבעים נפש. (ד"א) יצב גבולות עמים. יצב גבול עמים אין כתיב כאן אלא יצב גבולות עמים זכו אומות ליטול ב' חלקים במספר בני ישראל.

התורה והמצוה

ה (ה) כי בהנחל עליון גוים. אז מן האומות לא השגיח רק על כללותם להציב גבולות אבל על ישראל הוא משגיח על כל איש פרטי יצב רק גבולות של עמים לבד לא פרטי אישיהם. אבל (יצב) למספר בני ישראל סופר כל איש פרטי עד"ש ולציון יאמר איש ואיש יולד בה עי' בס' פרשת הפלוס דרוש ד':

והשגחה

יְחַוֵי לָךְ סָבָיךְ וְיֵימְרוּן לָךְ: ח בְּאַחְסָנָא עִלָּאָה עַמְמַיָא בְּפָרָשׁוּתֵהּ בְּנֵי אֱנָשָׁא
קַיֵּים תְּחוּמֵי עַמְמַיָא לְמִנְיַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ט אֲרֵי חֲלָקָא דַיְיָ עַמֵּהּ יַעֲקֹב עַדַב

רש"י

שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרים ט הציב גבולות עמים שבעים לשון: (ט) כי חלק ה' עמו. למה כל זאת לפי שהיה חלקו כבוש ביניהם י ועתיד

שפתי חכמים

הקרא בהפרידו בני אדם דהיינו כשהפיץ דור הפלגה יצב גבולות עמים ר"ל שלא העבירם מן העולם ולמה עשה כן למספר בני ישראל ר"ל בשביל ישראל שיצא מן שם: ט ר"ל שרוצה לפרש עוד ענין אחד וה"ק הפסוק יצב גבולות עמים רצה לומר עשה אומות הרבה וכמה עשה ומפרש למספר בני ישראל רצה לומר במספר של ע' נפש שירדו למצרים עשה ע' אומות ויהיה מאמר יצב גבולות עמים נדרש לפניו ולאחריו כדפי'. והוצרך רש"י לשני טעמים דלטעם ראשון קשה למה לי למנות גבולות לא היה לו לכתוב רק יצב עמים למספר בני ישראל גבולות למה לי. ולטעם אחרון קשה כיון שהכעיסו לפניו למה לא אבדם מן העולם לכן צריך גם לטעם ראשון: י משום דכל כי הוא

ספרי

ט (ט) כי חלק ה' עמו. משל למלך שהיתה לו שדה ונתנה לאריסים התחילו האריסים נוטלים וגונבים אותם נטלה מהם ונתנה לבניהם התחילו להיות רעים יותר מן הראשונים נולד לו בן אמר להם צאו מתוך שלי אי אפשר שתהיו בתוכה תנו לי חלקי שאהיה מכירו. כך כשבא אברהם אבינו לעולם יצא ממנו פסולת ישמעאל ובני קטורה. בא אבינו יצחק לעולם יצא ממנו פסולת עשו ואלופי אדום. חזרו להיות רעים יותר מן הראשונים. כשבא יעקב לא יצא ממנו פסולת אלא נולדו כל בניו כשרים כמותו. שנאמר (בראשית כב) ויעקב איש תם יושב אהלים. מהיכן המקום מכיר את חלקו מיעקב שנאמר (תהלים קה) כי יעקב בחר לו יה ישראל. ואומר כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו. ועדין (תלי בדלא תלי) אין אנו יודעים אם המקום בחר לו יה ישראל לסגלתו ואם ישראל בחרו להקב"ה. ת"ל (דברים ז) בך בחר ה' אלהיך. ומנין שאף יעקב בחר לו הקב"ה שנאמר (ירמיה י) לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא וישראל שבט נחלתו ה' צבאות שמו: יעקב חבל נחלתו אין חבל אלא גורל שנאמר (תהלים טז) חבלים

התורה והמצוה

ט (ט) והטעם לזה כי חלק ה' עמו ומשגיח על פרטותם לא האומות בחלקם תחת המערכות:

תורה אור

הבריאה ומסדר השתלשלות הדורות שישראל המה עם סגלתו: זכור ימות עולם. המה ששת ימי הבריאה, והראה שכל מה שחומרו חזק וצורתו חלש, נברא ראשון ראשון, וכל מה שצורתו חזק וחומרו חלש נברא אחרון אחרון עד שהאדם שהוא בעולם השפל הסגולה והלב והתכלית נברא אחרון וכן בינו שנות דור ודור. שתבוננו גם בהשתלשלות הדורות, והראו ג"כ כי העשרה דורות שמאדם עד נח היו חזקי החומר (שחיה כל אחד קרוב לאלף שנים) ומולשי הצורה עד שמחה ה' אותם עם כל היקום ולא השאיר רק נח ובניו שהיו הלב והסגולה מהדורות האלו, ומנח עד אברהם היה ג"כ עשרה דורות, והיו בערך הראשונים מולשי החומר (כאשר נראה שנתמעטו ימי חייהם) אבל חזקי הצורה מהראשונים עד שהיו גדורים באיזה ענינים, והלב והסגולה מהם, היה אברהם. הלא להבין מזה, כי התכלית יבוא לעולם באחרונה, וא"כ שאל אביך ויגדך, זקניך ויאמרו לך שנתאחרו ישראל מלהיות לעם (וא"כ ע"כ שהם הסגולה והתכלית) כי:
(ח) בהנחל עליון גוים. בעת שהיו העמים בגדר שנקראו בשם גוי וה' הנחיל לכל אחד נחלה מיוחדת, בהפרידו בני אדם כשנתחזק הישוב בנחלתם עד שהפריד כל עם מחברו ע"י כתב ולשון ונמוסים: יצב גבלת עמים וגם שנתרבו ובאו להשגת גבול וה' הציב להם גבולות (פי' שהיו מלחמות בדבר הגבולים וה' נתן הגלתון לכל אחד שעמוד על גבולו שגזר ה'): ובעת הזאת היו למספר בני ישראל. שהיו כל כך מעטים עד שהיו עומדים להספר בכל רגע: וזה ירמז לעת שבא יעקב ובניו למצרים שהיה בן ק"ל שנה ועם כל יוצאי ירכו לא היו רק שבעים נפש, ובעת ההיא מלבד השבעים אומות שהיו בימי אברהם היו כבר הנשיאים מבני ישמעאל והאלופים מבני עשו, ומזה ראיה
(ט) כי חלק ה' עמו. שהם הסגולה ונחלם ה' לחלקו, הכוונה שייחד השגחתו עליהם בהשגחה פרטית מעל לגבול הטבע שבשנים מעטים יהיו לגוי גדול, ואף שהבטיח לאברהם וליצחק לברך זרעם אלא

בדרך

יְהוָ֖ה עַמּ֑וֹ יַעֲקֹ֖ב חֶ֥בֶל נַחֲלָתֽוֹ׃ י יִמְצָאֵ֙הוּ֙ בְּאֶ֣רֶץ מִדְבָּ֔ר וּבְתֹ֖הוּ יְלֵ֣ל יְשִׁמֹ֑ן יְסֹֽבְבֶ֙נְהוּ֙ יְב֣וֹנְנֵ֔הוּ יִצְּרֶ֖נְהוּ כְּאִישׁ֥וֹן עֵינֽוֹ׃

בעל הטורים

(י) יבוננהו מלא וי"ו שבוי"ו בסיון נתן להם ו' דברים ואלו הן . תורה . עדות . פקודי . מצוה . יראה . משפט :

שפתי חכמים

בינת טעם אלעיל מייה ה"נ משמע שרולה ליתן טעם אלעיל: כ ר"ל לכך קרא ליעקב חבל נחלתו: ל דק"ל למה לא כתיב אברהם או יצחק . ומתרץ הוא ובניו היה לו לנחלה אבל אברהם היה ישמעאל דלאו נחלתו הוא וליצחק היה עשו ואע"פ שבכר נאמר למעלה מה שלא אבדה הוא בעבור מספר בני ישראל שהם מבני בם מ"מ עדיין לא פירש מה ענינם של מספר בני ישראל עד שיגלו אבני דור הפלגה בעבורם ופי' כאן הטעם מפני כי יעקב וגו' היה כבוש ביניהם אע"פ שממאמר כי הלק וגו' לא יובן שהיה כבוש ביניהם כיון שהוא נתינת טעם למה שכתוב למעלה יצב גבולות עמים בעבור מספר בני ישראל שעתידים לצאת מהם דהיינו שהיה כבוש ביניהם . רא"ם : ם רצונו בזה מ"ט לא רצו נמי עשו וישמעאל לנחלתו בהם

רש"י

לנצח ומי הוא הלבו יעקב ומי הוא עמו : יעקב חבל נחלתו . והוא השלישי באבות כ המשולש בשלש זכיות זכות אבי אביו וזכות אביו וזכותו הרי ג' כחבל הזה שהוא עשוי בג' גדילים והוא ובניו היו לו לנחלה ל ולא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בנו של יצחק : (י) ימצאהו בארץ מדבר . אותם מצא לו מ נאמנים בארץ המדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו שנאמר (לקמן לג ב) וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן : ובתהו ילל ישמן . ארץ ציה

מפו׳

נפלו לי בנעימים ואומר (יהושע יד) ויפלו חבלי מנשה עשרה. (שם יט) מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון. מה חבל זה משולש כך היה יעקב שלישי לאבות וקבל שכר [כנגד] כולם. כשנולד אברהם מהו אומר (משלי יז) ואח לצרה יולד. כשנולד יצחק מהו אומר (קהלת ד) טובים השנים מן האחד. כשנולד יעקב מהו אומר (שם) והחוט המשולש לא במהרה ינתק :

י (י) ימצאהו בארץ מדבר. זה אברהם אבינו משל למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר הניחוהו חיילותיו במקום הצרות ובמקום הגייסות ובמקום ליסטות והלכו להם. נתמנה לו גבור אחד אמר לו מלך אל יפול לבך עליך ואל יהי עליך אימה של כלום. חייך שאיני מניחך עד שתכנס לפלטורים שלך ותישן על מטתך (כענין) [כמו] שנאמר (בראשית טו) ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים: יסובבנהו. כענין שנאמר (שם יב) ויאמר ה' אל אברם לך לך: יבוננהו, עד שלא בא אברהם אבינו לעולם כביכול לא היה הקב"ה מלך אלא על השמים בלבד שנאמר (שם יג) ה' אלהי השמים אשר לקחני וגו' אבל משבא אברהם אבינו לעולם המליכו על השמים ועל הארץ כענין שנאמר (שם כג) ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ : יצרנהו כאישון עינו. אפילו בקש המקום מאבינו אברהם גלגל עינו היה נותן

התורה והמצוה

י (י) ראה עוד המעמד שהיית בעת שלקה אותך שדומה לאיש שמצא ילד הועה נעזב במדבר ולקחו הגביע הבקהו למדהו הטעירהו מרה בו והביאו ליטוב, ונתן לו בתים וארמונות ואח"כ מרד בו ובגד

תורה אור

בדרך הטבע, אבל רק יעקב חבל נחלתו עד"ש כי ביצחק ולא כל יצחק: ימצאהו. מה שקרה להם מעת ביאת יעקב למצרים עד עת גאולתם משם, לא בא בהשגחה, מפני שגלות מצרים לא היה ע"ד העונש בהשגחה, רק גזרת ה' בברית בין הבתרים, ואין למוד מוסר יוצא מענין הגלות, והתחיל הנה לאחר ממצרים, שגם מזה ראיה בגאולת ה' על דעת שיתנהג עמהם ממעל לטבע :

(י) ימצאהו בארץ מדבר. הוא לבון מקור וגלוי ע"ד מוצאי מים (תהלים קז לה) שמהלא שהגלות ישראל לעם היה במדבר (שבשבאו למצרים היו מתי מספר ובמצרים היו עבדים) ולא במדבר שיש בו פיטת מים ומרעה לצאן ובקר, רק: ובתהו ילל שבן מקום אין מים ואין צמח ולכן ישלט שם הרוח כל

אחסנתיה: י ספיק צרכיהון בארע מדברא ובית צחונא אתר די לית מיא אשרנון סחור סחור לשכנתיה אלפנון פתגמי אוריתא נטרנון כבבת עיניהון:

רש"י

ובתהו מקום יללת תנינים ובנות יענה אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדברות מקום ציה ושממון כענין שנאמר (ירמיה ב ב) לכתך אחרי במדבר: יסובבנהו. שם סבבם והקיפם בעננים וסבבם בדגלים לארבע רוחות וסבבם בתחתית ההר שכפאו ג עליהם כגיגית: יבוננהו. שם בתורה ובינה: יצרנהו. מנחש שרף ועקרב ומן האומות: כאישון עינו. הוא השחור שבעין ס שהמאור יוצא הימנו. ואונקלוס תרגם ימצאהו יספיקהו כל צרכו במדבר כמו (במדבר יא כב) ומצא להם (יהושע יז טז) לא ימצא לנו ההר: יסובבנהו. אשריינון סחור סחור לשכינתיה ע אהל

שפתי חכמים

מבני אברהם ויצחק כמו בנין של יעקב: ב והטעות בזה כדי שיהיו כמו אחרים ולא יוכל נלחם כל ימיו כדין אומה וכן פירשתי בפרשת וישמע יתרו. ואין להקשות מנ"ל לבנבה אלו י"ל דבי מינייהו מפקת. א"נ דהקרא מפרש שלשתן דקאמר יסובבנהו יבוננהו שסובב לאותן שבשעת נתינת התורה דהיינו כפה עליהם הר כגיגית יסובבנהו יצרנהו מנחשים דהיינו שהקיפן בענני כבוד והרג כל הנחשים והעקרבים יסובבנהו יצרנהו כאישון מן האומות דהיינו שסבבן בדגלים: ס (נח"י) ולמה נקרא אישון מפני שנראה בו כדמות איש קטן כמו שנראה דמות איש במראות הנשים דאישון לשון של איש ע"ש: ע פי' שהתרגום מתרגם

ספרי

לו ולא גלגל עינו בלבד (נתן לו) אלא אף נפשו הוא נותן לו שחביבה עליו מן הכל שנאמר (שם) קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק, והלא בידוע שהוא בנו יחידו אלא זו נפש שנקראת יחידה שנאמר (תהלים כב) הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי. ד"א ימצאהו בארץ מדבר אלו ישראל כענין שנאמר (הושע ט) כענבים במדבר מצאתי ישראל: ובתהו ילל ישמן. במקום הצרות במקום הגייסות במקום ליסטות: יסובבנהו. לפני הר סיני כענין שנאמר (שמות יט) והגבלת את העם סביב לאמר: יבוננהו. בעשרת הדברות מלמד שהיה הדבור יוצא מפי הקב"ה והיו ישראל מסתכלים בו ויודעים כמה מדרשים יש בו וכמה הלכות יש בו וכמה קלים וחמורים יש בו וכמה גזרות שוות יש בו: יצרנהו כאישון עינו. (שבת פח) הולכים י"ב מיל וחוזרים י"ב מיל על כל דבור ודבור ולא היו נרתעים לא מקול הקולות ולא מקול הלפידים. ד"א ימצאהו בארץ מדבר הכל מצוי ומתוקן ומסופק להם במדבר באר עולה להם מן עולה (נ"א יורד) להם שליו מצוי להם ענני כבוד מקיפות להם. ובתהו ילל ישמן במקום הצרות במקום הגייסות במקום הליסטות: יסובבנהו בדגלים. ג' מן הצפון ג' מן הדרום ג' מן המזרח ג' מן המערב. יבוננהו בשתי מתנות. מלמד שכשהיה אחד מן האומות פורש ידו לקבל (נ"א לקמוץ) מן לא היה בידו עולה כלום, למלאות מים מן הבאר לא היו עולים בירם כלום: יצרנהו כאישון עינו. כענין שנאמר (במדבר י) קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך: ימצאהו בארץ מדבר. כענין שנאמר (הושע ב) הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר: ובתהו ילל ישמן. אלו ארבע גליות כענין שנאמר (דברים ח) המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב. יסובבנהו בזקנים. יבוננהו בנביאים. יצרנהו כאישון עינו משמרהו מן המזיקים שלא יזיקוהו כענין שנאמר (זכרי'

התורה והמצוה

בלוקחים להגרים הים נפלא נדולה מזאת? עז"א ימצאהו בארץ מדבר. ולא במעמד הטוב רק ובתהו ילל ישמן יסובבנהו יבוננהו בלמדו דעת:

תורה אור

שהשמש כאלו יליל: יסבבנהו. שאף במדבר לא הוליכם דרך ישרה כמ"ש (שמות פו יח) ויסב אלהים את העם דרך המדבר: יבוננהו. כדי שיבינו מזה: יצרנהו כאישון עינו. שיתנהג עמהם מעל לגבולות הטבע כי מפ"י דרך הטבע לא יוכלו להתקיים במקום זה כלל:

יא כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל־גּוֹזָלָיו יְרַחֵף יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ עַל־אֶבְרָתוֹ׃ יב יְהוָה בָּדָד יַנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר׃ שלישי יג יַרְכִּבֵהוּ עַל־בָּמוֹתֵי אָרֶץ וַיֹּאכַל תְּנוּבֹת שָׂדָי וַיֵּנִקֵהוּ

ס"יתיר וא"ו

בעל הטורים

(יב) ינחנו ב' במסרה. בדד ינחנו. מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו (משלי יח). לומר מי שממון לדקה הקב"ה בדד ינחנו: (יג) על במותי ארץ מ"ו על שבה עממים (כי גרגשי פנה מאליו): ויניקהו. חסר י'. מיו"ד דברות יונקת כל התורה:

שפתי חכמים

כך על ישוכננהו ומפרש זה אהל מועד כו': פ מכאן והלאה הזר לספר הטובות שעשה להם מעת נאתם ממצרים והם בכתו את הכל: צ פי' בוכה ענף עלים: ק רש"י אומר כן וה"פ שדי דהיינו הקב"ה לא מצאנוהו שגיא כח ר"ל דאע"ג דהוה בגיא דהיינו חוק לא נוהג בכח עם הבריות: ר מסיני בא אינו מן ענין ד' רוחות אלא שילא מסיני לקראת ישראל ואלו הן בד' רוחות חרת משעיר הופיע מהר פארן ואהה מרבבות קדש אלוה מתימן יבא. ויש מקשים והא רש"י פי' לעיל קרא וזרח משעיר למו וגו' על הע"א שלא רצו לקבל עליכם את התורה וכ"פ רש"י לקמן בפרשת וזאת הברכה וכאן פי' הקרא לד' רוחות העולם. וי"ל דתרווייהו איתנהו ביה דאי לד' רוחות להוד נכתב הקרא א"כ קשה למה קרא שמות הרוחות בשמות אלו גם שלא קרא ד' רוחות העולם בשמות אלו בכל התורה כולה אלא ע"כ צ"ל דקאי נמי על הע"א ואלו לע"א להוד הוה אתי למה לא הזכירו בשמותן בהדיא אלא ע"כ תרווייהו איתנהו ביה. ולעיל בפסוק ימצאהו שמספר בשבחן של ישראל מביא הטעם שדרשו על הע"א שלא רצו לקבל התורה ובפסוק כנשר יעיר קנו שבא לספר בטובתו של מקום שהטיב לישראל מביא טעם השני: ש וה"ק הפסוק וה' מהג את ישראל בדד ובטח אבל א"ל דה' היה בדד דזה פשיטא אלא מלת בדד שב אל העם כלומר שלא היו צריכין לשום אומה ללכת עמהם ברוב בטחונם והביא מלת ינחנו עתיד החת עבר: א ר"ל זהו פירוש בטח כלומר שלא פחד שמא יקום שום א' מכל אלהי הגוים להראות כחו ולהלחם עמהם מפום דלא היה כו': ב ר"ל קרא דה' בדד: ג לאום בזה דאין שייך לפרשו על העתיד כיון שעכשיו מדבר דברי תוכחות עמהם א"כ איך יתכן שיהנבא בכאן באמצע התוכחה על העתיד ל"ם ואני אומר כו' כלומר אף שהוא דבור על העתיד מ"מ גם הם דברי תוכחה כל הענינים וכו': ד ר"ל כך הקרא של ה' בדד ינחנו הוא משמע לעבר ולעבר: ה פי' שיתן להם א"י וכ"ת א"כ הל"ל וינחילנו וגו' מאי וירכיבהו וכו' וכדמפרש ואזיל: ו ר"ל וכי במקום אחר לא יאכלו ל"ם

רש"י

מועד באמצע וארבעה דגלים לד' רוחות: (יא) כנשר יעיר קנו. נהגם ברחמים ובחמלה פ כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בין שוכה צ לחברתה כדי שיעורו בניו ויהא בהם כח לקבלו: יעיר קנו. יעורר בניו: על גוזליו ירחף. אינו מכביד עצמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע אף הקב"ה (איוב לז כג) שדי לא מצאנהו שגיא כח ק כשבא ליתן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מארבע רוחות שנאמר (להלן לג ב) ה' מסיני בא ר וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבות קדש (חבקוק ג ג) אלוה מתימן יבא זו רוח רביעית: יפרש כנפיו יקחהו. כשבא ליטלן ממקום למקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות לפי שאר עופות יראים מן הנשר שהוא מגביה לעוף ופורח עליהם לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ לפיכך נושאן על כנפיו אומר מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בבני אף הקב"ה (שמות יט ד) ואשא אתכם על כנפי נשרים כשנסעו מצרים אחריהם והשיגום על הים היו זורקים בהם חצים ואבני בליסטראות מיד (שמות יד יט) ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה וגו': (יב) ה' בדד. ה' בדד ובטח ש נהגם במדבר: ואין עמו אל נכר. לא היה כח באחד א מכל אלהי הגוים להראות כחו ולהלחם עמהם. ורבותינו דרשוהו על ב העתיד וכן תרגם אונקלוס ואני אומר דברי תוכחה הם ג להעיד השמים והארץ והיא השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו הראשונות שעשה להם ולא הנולדות שהוא עתיד לעשות להם לפיכך צריך ליישב הדבר ד לכאן ולכאן וכל הענין מוסב על זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור כן עשה להם וכן עתיד לעשות כל זה היה להם לזכור: (יג) ירכבהו על במתי ארץ. כל המקרא ה כתרגומו: ירכבהו וגו'. על שם שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: ויאכל תנובת שדי. אלו פירות ארץ ישראל ו שקלים לנוב ולהתבשל מכל פירות הארצות:

ספרי

נ) כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו: יא (יא) כנשר יעיר קנו. מה נשר זה אין נכנס לקנו מיד עד שהוא (מנרף את בניו) [מטרף] בכנפיו בין אילן לחברו בין שוכה לחברתה כדי שיעורו בניו ויהיה בבניו כח לקבלו כך כשנגלה המקום ליתן תורה לישראל לא נגלה עליהם מרוח אחד אלא (משתי) [מארבע] רוחות כענין שנאמר (דברים לג) ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן, ואיזו היא רוח רביעית (חבקוק ג) אלוה; מתימן יבוא: יפרוש כנפיו יקחהו. כענין שנא' (דברים א) ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך: ישאהו על אברתו. כענין שנאמר (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים. ד"א כנשר יעיר קנו זה לעתיד לבא כענין שנא' (שה"ש ב) קול דודי

יא כְּנִשְׁרָא דִּמְחִישׁ לְקִנֵּהּ עַל בְּנוֹהִי מִתְחוֹפַף פָּרִישׂ גַּדְפּוֹהִי מְקַבֵּלְהוֹן מְנַטְּלְהוֹן עַל תְּקוֹף אֶבְרוֹהִי: יב יְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי עָתִיד לְאַשְׁרָיוּתְהוֹן בְּעָלְמָא דְּהוּא עָתִיד לְחַדְּתָא וְלָא יִתְקַיַּם קֳדָמוֹהִי פֻּלְחַן טַעֲוָן: יג אַשְׁרִנּוּן עַל תָּקְפֵּי אַרְעָא וְאוֹכְלִנּוּן

ספרי

הנה זה בא: יפרוש כנפיו. כענין שנאמר (ישעיה מג) אומר לצפון תני: ישאהו על אברתו. (שם מט) הביאי בניך בחצן:

יב (יב) ה' בדד ינחנו. אמר להם המקום לישראל כדרך שישבתם יחידים בעולם הזה ולא נהניתם מן הבבליים כלום כך אני עתיד להושיבכם לעתיד לבא ואין אחד מן הבבליים נהנה מכם כלום: ואין עמו אל נכר. שלא תהא רשות לאחד מן הבבליים לבוא ולשלוט בכם כענין שנאמר (דניאל י) ואני יוצא ושר מלכות פרס עומד לנגדי ואני יוצא והנה שר יון בא אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת. ד"א ה' בדד ינחנו עתיד הקב"ה להשים [נ"א להושיב] אתכם נוחלים מסוף העולם ועד סופו וכה"א (יחזקאל מח) (מפאה צפון ועד פאת ים. דן אחד יהודה אחד אשר אחד. ועל גבול ים מפאת קדים ועל פאת ים יהודה אחד ועל גבול יהודה מפאת קדים ועל פאת ים מנשה אחד נפתלי אחד מה ת"ל יהודה אחד אשר אחד דן אחד) [על גבול דן מפאת קדים עד פאת ימה אשר אחד ועל גבול אשר מפאת קדימה עד פאת ימה נפתלי אחד ומה ת"ל דן אחד אשר אחד נפתלי אחד] שעתידים ישראל ליטול אורך מן המזרח למערב עד רוחב כ"ה אלפים קנים שעורן ע"ה מיל: ואין עמו אל נכר. שלא יהו בכם בני אדם שעובדים עבודת כוכבים וכה"א (ישעיה כז) לכן בזאת יכופר עון יעקב. ד"א ה' בדד ינחנו עתיד אני להושיב אתכם בנחת רוח בעולם. ואין עמו אל נכר שלא יהו בכם בני אדם שעוסקים בפרקמטיא של כלום שנאמר (תהלים עב) יהי פסת בר בארץ שיהיו חטים מוציאים גלוסקאות כמלא פסת יד. (שם) ירעש כלבנון פריו. שיהיו חטים שפות זו בזו ונעשרות סולתן בארץ ואתה בא ונוטל הימנה מלא פסת זו של יד כדי פרנסתך:

יג (יג) ירכבהו על במתי ארץ. זו ארץ ישראל (סנהדרין ס"ח וס"ג) שהיא גבוהה מכל הארצות כענין שנאמר עלה נעלה וירשנו אותה, ויעלו ויתורו את הארץ, ויעלו בנגב: ויאכל תנובות שדי. אלו פירות

התורה והמצוה

יא (יא) והוליכו ליסוד כנשר. שברחמיו כל יתבהלו גוזליו שעוף אחר בא לקנם: יעיר קנו. תחלה ואח"כ ירחף באברתו ואח"כ יקחם על הנוצה וישאם על האבר. עי' ש"כ:

יב (יב) גם לא רצה למסור הנהגתם לטוב כח מלאך ומערכה, רק ה' בדד הוא לבדו ינחנו ואין עמו אל נכר להתעסק בהנהגתם, כמו בשאר העמים שנוהג אותם ע"י כחות אחרים:

יג (יג) ואיה המקום אשר הניחם? השאר הנובא אותם? על במתי ארץ. ונתן להם שם כל טוב • ויאכל וגו':

תורה אור

(יא) כנשר יעיר קנו. הנשר ישמור קנו מאד ואף בלילה יעיר ולא יישן, כן בצאת ישראל ממצרים כתיב (שמות יג כא) וה' הולך לפניהם וגו' ולילה בעמוד אש (שם כב) לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה: על גוזליו ירחף. כשיראה אויב מתקרב לקנו הוא מרחף על גוזליו להסתירם וכן כשפרעה הקריב כתיב (שם יד יט) ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם, ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל: יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו. כשהאויב קרב ובא לשלוח ידו בהם, אז יופיע קצות כנפיו ויקח גוזליו על הברתו וישאם אל מקום אחר, כן כשפרעה השיגם אז בקע ה' ים ויעבירם:

(יב) ה' בדד ינחנו. יאמר כי כאשר מעת צאתם ממצרים ועד הנה ההבודד ה' לשמרם ולנחותם לבדו, ככה גם בעתיד ינחם לבדו, אבל בהגאי ואין עמו אל נכר. עמו מוסב על ינחנו, ר"ל ישראל אשר ינחם ה' לא יהיה בהם ע"ז, ורמז לזה שאחר חטא העגל אמר ה' למשה (שמות לג לד) לך נחה את העם וגו' הנה מלאכי ילך לפניך (שם) ויאמר משה אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה, וע"י תפלתו ותשובתם שעשו חזר ה' לנחותם לבדו. והזהיר להם שלא יכעיסו להמות:

(יג) ירכבהו על במתי ארץ. הערים שישבו בהם רובם היו על ההרים ששם האויר זך, ומוהרות השדים והבהמה יורד אל העמקים, וגם העיר הוא חזק נגד האויב: ויאכל תנובה שדי. פרוב

דְּבַשׁ מִסֶּלַע וְשֶׁמֶן מֵחַלְמִישׁ צוּר: יד חֶמְאַת בָּקָר וַחֲלֵב צֹאן עִם־חֵלֶב כָּרִים וְאֵילִים בְּנֵי־בָשָׁן וְעַתּוּדִים עִם־חֵלֶב

רש"י

ויניקהו דבש מסלע: מעשה באחד ז שאמר לבנו ח בסיכני הבא לי קציעות מן החבית הלך ומצא הדבש צף על פיה ט אמר לו זו של דבש היא אמר לו השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה (ספרי): ושמן מחלמיש צור. (מנחות פה) אלו זיתים של גוש י חלב: במותי ארץ. לשון גובה: שדי. לשון שדה: חלמיש צור. תקפו וחזקו של סלע כשאינו דבוק לתיבה שלאחריו נקוד חלמיש כ וכשהוא דבוק נקוד חלמיש: (יד) חמאת בקר וחלב צאן. זה היה בימי שלמה שנאמר (מלכים א ד כג) עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן: עם חלב כרים. זה היה בימי עשרת השבטים שנאמר (עמוס ו ה) ואוכלים כרים מצאן:

שפתי חכמים

אלו פירות מ': ז דק"ל והלא בא זה שהיו יונקים דבש מן הסלע: ח בסיכני שם מקום: ט וקציעות הם קשים כמו סלע ואפ"ה היה דבש עליהם וא"כ היו יונקים דבש מן הסלע: י גוש חלב שם מקום: כ דק"ל למה נקוד חלמיש בשוא תחת

ספרי

א"י שקלים לאכול מפירות של כל הארצות: ויניקהו דבש מסלע. כגון סיכני ותברותיה. מעשה שאמר ר' יהודה לבנו בסיכני צא והבא לי קציעות מן החבית. אמר לו אבא של דבש [היא א"ל בני] השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה: ושמן מחלמיש צור. אלו זיתים של גוש חלב. מעשה שאמר ר' יוסי לבנו בציפורי עלה והבא לנו גרוגרות [נ"א זיתים] מן העליה הלך ומצא את העליה שצפה ברבש [נ"א בשמן]:

יד (יד) חמאת בקר וחלב צאן. זה היה בימי שלמה שנא' עשר' בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן: עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים. זה היה בימי עשרת השבטים שנאמר (עמוס ו) ואוכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק: עם חלב כליות חטה. זה היה בימי שלמה שנאמר (מלכים א ד) ויהי לחם שלמה ליום אחד וגו': ודם ענב תשתה חמר. זה היה בימי עשרת השבטים שנא' (עמוס ו) השותים במזרקי יין. ד"א ירבבהו

תורה אור

אדמת הארץ היה מקום זרע ותבואות השדה: ויניקהו דבש מסלע. במקום שהאדמה היתה קשה כסלע, נטעו שם דקלים וגדלו תמרים שהוא הדבש: ושמן מחלמיש צור. במקום הצורים שאינם מגדלים אילנות גדולים, נטעו שם עלי זית, עץ לא גבוה שממנו השמן:

(יד) חמאת בקר וחלב צאן. במקומות שאינם מסוגלים לזרע, היה מקום מרעה בקר וצאן: עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים. ארץ הבשן (שהיתה מלפנים ממלכת עוג) היתה מגדלת כרים ואילים ועתודים מהוללים: עם חלב כליות חטה ודם ענב תשתה חמר. ארץ ישראל בכלל מהוללת בסלת המובחר והיין האדום:

בהבנת המאמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל פירשו רוב המפרשים על שבעים העמים שהם כנגד שבעים נפש שבאו עם יעקב למצרים, ויש שפירשו שבא"י ישבו עשר אומות שאמר ה' לאברהם (בראשית טו יט כ כא) ושני מלכי האמורי בעבר הירדן הם שנים עשר שהוא כמספר בנ"י י"ב שבטים, ולפני הפירושים קשה להבין, מפני שכל דברי השירה הם רק דברים נמרצים למוסר להם ומה המופת הנמרץ מזה, אשר חלק ה' עמו, הלא השבעים אומות נתפשטו בדור הפלגה וסמוך לזמן ההוא, ושבעים נפש יוצאי ירך יעקב היו יותר משתי מאות שנים אחרי כן, וגם לפי הפירוש על הי"ב עמים יקשה ג"כ הלא עשרה נתישבו עוד בימי אברהם, וגם שפירשנו לעיל שלמספר בני ישראל הכוונה, שבעת שנתישבו כל העמים אז היו בנ"י רק מתי מספר ג"כ דחוק, לכן נראה לפרש קרוב אל הפשט, וזה, שהשירה נתיסדה לתוכחת מוסר אל הדור שיהיה באחרית הימים כמ"ש לעיל, והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות וענתה השירה הזאת לפניו לעד עד"ש ונושנתם בארץ וגו' שאז יתבוננו בדברי השירה ותהיה להם למוסר, ולכן בהתחלת המוסר ידבר עמהם מתחלת התישבם בארץ, והודיעם כי לא בחרבם ירשו ארץ רק ה' הושיבם בארץ, ואח"כ יתאר ויספר מאין לקחם ה' להביאם ולהושיבם בארץ, ויספר גם מעלת הארץ והשפעת הטובות להם, וכי מרוב טובה סרו מן הדרך והדרדרו עד שמפלתם היה גדול מאוד, וכה יתפרש: זכור ימות עולם. בכלל כל הימים שעברו מעת ברא ה' אדם על הארץ: בינו שנות דור ודור. ההמון בפרטית כל

בִּזַּת סַנְאֵיהוֹן וִיהַב לְהוֹן בִּזַּת שַׁלִּיטֵי קִרְוִין וְנִכְסֵי יָתְבֵי כְּרַכִּין תַּקִּיפִין : יד יְהַב לְהוֹן בִּזַּת מַלְכֵיהוֹן וְשַׁלִּיטֵיהוֹן עִם עוֹתַר רַבְרְבֵיהוֹן וְתַקִּיפֵיהוֹן עַמָּא דְאַרְעֲהוֹן

ספרי

על במתי ארץ זה בית המקדש שגבוה מכל העולם שנאמר (דברים יז) וקמת ועלית ואומר (ישעיה ב) והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה': ויאכל תנובות שדי. אלו סלי ביכורים: ויניקהו דבש מסלע. אלו נסכי שמן: חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים. זו הטאת עולה ושלמים ואשם ותודה וקדשים קלים: עם חלב כליות חטה. אלו סלתות: ודם ענב תשתה חמר. אלו נסכי יין: ד"א ירכבהו על במתי ארץ זו תורה שנאמר (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו. ויאכל תנובות שדי זה מקרא. ויניקהו דבש מסלע זו משנה. ושמן מחלמיש צור זה תלמוד. חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים אלו קלים והמורים וגזרות שוות (והשובים) [תקופות וגמטריאות]. עם חלב כליות חטה אלו הלכות שהן גופה של תורה. ודם ענב תשתה חמר אלו הגדות שמושכות לב אדם כיין. ד"א ירכבהו על במתי ארץ זה העולם הזה (שנאמר יכרסמנה חזיר מיער). ויאכל תנובות שדי אלו ארבע גליות. ויניקהו דבש מסלע [ושמן מחלמיש צור] אלו מציקים שהחזיקו בה בארץ ישראל והם קשים להוציא מהם פרוטה כצור [שנאמר וזיז שדי ירעה] למחר הרי ישראל יורשים את נכסיהם והם ערבים להם כדבש ושמן. ד"א חמאת בקר אלו הפיטקים והגמונים שלהם. עם חלב כרים אלו (כלים ריקים) [שרים] שלהם. ואילים אלו בני פוקרים שלהם. בני בשן אלו קינטרינים (שמכיניס) [שמכישין] מבין שניהם. ועתודים אלו (סנקגירקים) [סנקתדרין] שלהם. עם חלב כליות חטה אלו מטרוניות שלהם. (ודם ענב תשתה חמר) [ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור] אלו ישראל שלמחר יורשים את נכסיהם וערבים להם כשמן ודבש. ד"א כליות חטה עתידה כל חטה וחטה להיות כשתי כליות של שור גדול משקל י"ד ליטרין בציפורי. ואל תתמה בדברי הסתכל בראשי לפתות (מעשה ושקלו ראש לפת ל' ליטרין של ציפורי ומעשה שקינן שועל בראש הלפת. ועוד) [מעשה שקינן שועל בראשי הלפת ושקלוה ומצאוה ס' ליטרין בליטרא של צפורי ושוב] מעשה בשיחים בקלח של חרדל

תורה אור

דור ודור כמו דור המבול ודור הפלגה ואנשי סדום וכדומה, ויש בזה די להבין שה' ברא כל הנמצאים ועיניו פקוחות על כל דרכי בני אדם להעניש החוטאים, ולשלם גמול לעושי רצונו, ואם לא יספיקו לך הדברים האלה: שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך. דרוש מאבותיך ומחכמי אומתך ויאמרו לך, איכה התיסדה האומה הישראלית בהנחל עליון לאבותיך גוים, בהפרידו מאבותיכם בני אדם שהפריד מהם האומות שישבו שם מלפנים. עד"ש חז"ל שהגרגשי פנה מעצמו מהארץ וילך לארץ אחרת, וכן הרבה מהעמים עזבו הארץ: יצב גבולות עמים. שהציב והגביל גבולות העמים, וגרם למספר בני ישראל לשנים עשר שבטי ישראל, ואשר יספרו לך האבות והחכמים הבין כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו. כי ישמיעוך הנסים שעשה בעברם הירדן ואח"כ אשר יריחו בנפלת החומה, ואשר השליך ה' אבני אלגביש ואשר העמיד יהושע את השמש בחצי השמים, וכן כשנאספו ל"א המלכים למלחמה והפילם ה' ביד יהושע, וכן אח"כ חלוקת הארץ שהיו עפ"י ה' ועל פי אורים ותמים. ועתה יספר מאין הביאם אל הארץ: ימצאהו בארץ מדבר, שעשה אותות ומופתים בפרעה ובמצרים ובקע להם הים עד שנמצאו בארץ מדבר: ובתהו ילל ישמן שהמדבר הזה היה בתכלית הישימון כמ"ש (לעיל ח טו) המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים: יסבבנהו שסבבם ארבעים שנה במדבר וספק צרכיהם במן ובאר: יבוננהו. שלמדם בינה הוא התורה: יצרנהו כאישון עינו. כמ"ש (שמות יג כב) לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם: כנשר יעיר קנו. שהוא ער לשמור קנו: על גוזליו ירחף. שמתפשט לשבת על אפרוחיו, כן השכין ה' את שכינתו באהל מועד: יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו. כשמשנה קנו ממקום למקום ישאם על כנפיו, ולא שיסריחו בעצמם לפרוח עד"ה (שמות יט ד) ואשא אתכם על כנפי נשרים: ה' בדד ינחנו. שבמדבר הזה נחה אותם לבדד הרחק מן העמים, בכדי ואין עמו אל נכר. שלא יהיה בסבותם ע"ג שלא ילכו אחרי אחרו, כמו שהיה בעון פעור: ועתה יספר איך הנחיל להם הארץ: ירכבהו על במתי ארץ. שהושיבו במקומות הגבוהים כנ"ל עד ודם ענב תשתה חמר, שהכל כנ"ל: וכל הכתובים האלה באור על כי חלק ה' עמו, שמהנהגתו עמהם במדבר והושבם בארץ נראה בעליל כי הם עמו ונחלתו: עתה יספר סדר שסרו מאחרי ה':

כִּלְיוֹת חִטָּה וְדַם־עֵנָב תִּשְׁתֶּה־חָמֶר׃ טו וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט שָׁמַנְתָּ עָבִיתָ כָּשִׂיתָ וַיִּטֹּשׁ אֱלוֹהַּ עָשָׂהוּ וַיְנַבֵּל צוּר יְשֻׁעָתוֹ׃

שפתי חכמים

בלמ"ד ה"ל למינקד חולמים בקמץ כמו חולמים למעינו מים לכך מפרש כשאינו דגוש כו' אבל כאן דגוש: ל דק"ל למה נקוד וחלב בשו"א תחת הוי"ו וצירי תחת הלמ"ד ה"ל למכתב וחלב כולו בקמ"ץ: מ נראה דכוונת רש"י כך הוא כרים כבשים והשתא א"ש דאילים הוי פירושו כמשמעו דבלא זה ה"א דאילים הם כבשים ולמה קראו אילים שמחזיקים ומעברים את בעליהן ואילים מלשון ואת אילי הארץ לקח שהוא ל' חוזק אבל השתא שפירשתי כרים כבשים אין אנו צריכים לדחוק ולפרש דאילים מלשון חוזק אלא אילים פירוש כמשמעו: נ דאל"כ למה מדמה לחלב כליות ולא לשאר חלב: ס ר"ל שכך הפי' של פסוק ודם ענב היה שותה וכו': ע רצונו בזה וכיון שהוא מלשון כסוי ה"ל להדגיש השי"ן כמו שמצינו בכ"מ מלשון כסוי מודגש: פ אבל

רש"י

חלב כליות חטה. זה היה בימי שלמה שנאמר (מלכים א ד ב) ויהי לחם שלמה וגו': ודם ענב תשתה חמר. בימי עשרת השבטים (עמוס ו ו) השותים במזרקי יין: חמאת בקר. הוא שומן הנקלט מע"ג החלב: וחלב צאן. חלב של צאן וכשהוא דבוק ל נקוד חלב כמו בחלב אמו: כרים. כבשים: ואילים. מ כמשמעו: בני בשן. שמנים היו: כליות חטה. חטים שמנים כחלב כליות וגסין נ ככוליא: ודם ענב. היה שותה טוב ס וטעם יין הטוב: חמר. יין בלשון ארמי: חמר. אין זה שם דבר אלא לשון משובח בטעם וויי"ש בלשו (ווייניכט) ועוד יש לפרש שני מקראות הללו אחר תרגום של אונקלוס הפריון על תקפי ארעא וגו': (טו) עבית. לשון עובי: כשית. כמו כסית לשון (איוב טו כז) כי כסה פניו בחלבו כאדם שמן מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ וכן הוא אומר (שם) ויעש פימה עלי כסל: כשית. יש לשון קל ע בלשון כסוי כמו (משלי יב טז) וכוסה קלון ערום ואם כתב כשית דגוש היה נשמע ככית את אחרים פ כמו (איוב טו כז) כי כסה פניו: וינבל צור ישועתו. גנהו וביזהו כמו שנאמר (יחזקאל ח טז) אחוריהם אל היכל ה' וגו' אין נבול

ספרי

שהיו בו (שלשה כורים) [שלשה בדין] ונפשח אחד מהם וסיככו בו סוכת יוצרים ותבטו ומצאו בו תשעה קבין חרדל. אמר ר' שמעון בן חלפתא מעשה בקלח של כרוב שהיה בתוך (שלנו) [שדנו] והייתי עולה ויורד בו כעולה ויורד בסולם. ד"א ודם ענב תשתה חמר שלא תהיו יגעים לא לדרוך ולא לבצור אלא אתה מביא בעגלה וזוקפה בזוית ומסתפק והולך כשותה מן הפיטום:

טו (טו) וישמן ישרון ויבעט. לפי שבען (רואים) [מורדין]. (סנהדרין קח) וכן אתה מוצא באנשי דור המבול שלא מרדו לפני המקום אלא מתוך מאכל ומשתה ומתוך שלוה. מה נאמר בהם (איוב כא) בתיהם שלום מפחד, כולה ברייתא (באלה הדברים) וכן מצינו באנשי סדום שלא מרדו לפני המקום אלא מתוך מאכל ומתוך משקה ומתוך שלוה וכה"א חי אני נאם ה' אם עשתה סדום אחותך, וכן באנשי מגדל שלא מרדו לפני המקום אלא מתוך מאכל ומתוך משקה ומתוך שלוה, וכה"א ויהי כל הארץ שפה אחת כולה ברייתא) [בפרשת עקב (פי' מ"ג) שורו עבר ולא יגעיל תפלט פרתו ולא תשכל. ישאו בתוף וכנור וישמחו לקול עוגב. יבלו בטוב ימיהם וברגע שאול יחתו. היא גרמה להם (שם) ויאמרו לאל סור ממנו. אמרו אין אנו צריכין אלא לטפה אחת של גשמים. אין אנו צריכין לו (בראשית ב) ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה. אמר להם הקדוש ב"ה בטובה שהיטבתי לכם אתם מתגאים. בה

אני

התורה והמצוה

מז (טו) עם כל הטובות האלה וישמן ישרון ויבעט. דרך השוכח פונה בעת טוב לו, תחלה מכיר טובה ובועט במזיד, ואח"כ שוכח העבר לגמרי: ועז"א תחלה ויבעט בזדון, ואח"כ שמנת עד כי עבית בעב הענן והחשך, כשית ושכחת לגמרי אל מוציאך ממצרים. ויטוש נגד שני הדברים (פסוק ו) נגד העבר שכח אלוה עשהו שבראו, ונגד הטובה שעודו מקבל עתה. וינבל צור ישעתו שמושיע גם עתה:

תורה אור

(טו) וישמן ישרון ויבעט. כשהתחיל להיות שמן ע"י התענוגים הנזכרים התחילו להתרשל בעבודת ה' כדרך הבהמה שמרוב אכל שיתנו לה יקרה שמבעטת בהמושיט לה אכל, כאלו איננה רוצה בו ובטובתו. שמנת עבית כשית. וכשהגיעו לתכלית השמנות והבריאות אז: ויטש אלוה עשהו. שעזבו לגמרי

וְאַחְסַנְתְּהוֹן עִם בִּזַּת חֵילֵיהוֹן וּמַשִׁרְיָתְהוֹן וְדַם גִּבָּרֵיהוֹן יִתְּשַׁד כְּמַיָּא : טו וַעֲתַר יִשְׂרָאֵל וּבְעַט אַצְלַח תְּקוֹף קְנָא נְכָסִין וּשְׁבַק פָּלְחַן אֱלָהָא דַּעֲבָדֵהּ וְאַרְגֵּז קֳדָם

ספרי

אני אפרע מכם (שם ז) ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה. ר' יוסי בן דורמסקית אומר הם נתנו עיניהם עליונה בתחתונה כדי לעשות תאותם אף הקב"ה פתח להם מעינות עליונים ותחתונים כדי לאבדם. שנאמר (שם) ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארבות השמים נפתחו. (סנהדרין קט) וכן אתה מוצא באנשי המגדל שלא מרדו בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנאמר (בראשית יא) ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם, ואין ישיבה האמורה כאן אלא אכילה ושתיה שנאמר (שמות לב) וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק היא גרמה להם שאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם. מה נאמר בהם (שם) ויפץ ה' אותם משם על פני כל הארץ, וכן אתה מוצא באנשי סדום שלא מרדו אלא מתוך שביעה שנאמר בהם (איוב כח) ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש [נ"א מקום ספיר אבניה ועפרות זהב לו]. אמרו אנשי סדום הרי מזון אצלנו [הרי כסף וזהב אצלנו] נעמוד ונשכח תורת רגל מבינינו. אמר להם המקום בטובות שהיטבתי לכם אתם מבקשים לשכח תורת הרגל מביניכם אני משכח אתכם מן העולם. מה נאמר בהם (שם) פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דלו מאנוש נעו לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל ישליו אהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל לאשר הביא אלוה בידו. וכה"א (יחזקאל טז) הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי]. וכן אתה מוצא באנשי דור המדבר שלא מרדו לפני הקב"ה אלא מתוך מאכל ומשתה שנא' (שמות לב) וישב העם לאכול ושתו מה נאמר בהם (שם) סרו מהר מן הדרך. אמר לו הקב"ה למשה (אמור להם לישראל כשאתם נכנסים לארץ אין אתם עתידים למרוד אלא) [כשישראל נכנסין לארץ עתידין למרוד] מתוך אכילה ושתיה ומתוך שלוה שנאמר (דברים לא) כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותיו זבת חלב ודבש ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים. אמר להם משה לישראל כשאתם נכנסין לארץ (אי אתם עתידים למרוד אלא) [הזהרו שלא תמרדו בהקב"ה] מתוך אכילה ושתיה ומתוך שלוה שנאמר (שם ח) פן תאכל ושבעת ובקרך וצאנך ירביון מה נאמר בהם (שם) ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך, וכן אתה מוצא בבניו ובנותיו של איוב שלא באתה להם פורענות אלא מתוך אכילה ושתיה ומתוך שלוה שנאמר (איוב א) עוד זה מדבר וזה בא ויאמר בניך ובנותיך אוכלים ושותים יין והנה רוח גדולה באה. וכן אתה מוצא בעשרת השבטים שלא גלו אלא מתוך אכילה ושתיה ומתוך שלוה שנאמר (עמוס ו) השוכבים על מטות שן השותים במזרקי יין לכן עתה יגלו בראש גולים. וכן אתה מוצא (בימות) [לפני ימות] המשיח שאין עתידים למרוד אלא מתוך אכילה ושתיה ושלוה מה נאמר בהם וישמן ישרון ויבעט. משל לאדם אחד שהיה לו עגל והיה משפשפו ומגרדו ומאכילו כרשינים בשביל שיהיו חורשים בו. כשהגדיל העגל נתן בעליו עולו עליו וקירטע ושיבר את העול ופסק את (הסמיניינים) [הסמלונים] וכה"א (ירמיה כח) מוטות עץ שברת: שמנת. בימי ירבעם: עבית. בימי אחאב: כשית. הכל בימי יהוא. ד"א שמנת עבית כשית. שמנת בימי אחז. עבית בימי מנשה: כשית. הכל (בימי חזקיה) [בימי יהויקים] (ד"א שמנת עבית כשית. כאדם ששמן מבפנים ועושה כסלים מבחוץ. וכה"א (איוב טו) כי כסה פניו בחלבו ויעש פימה עלי כסל) ד"א שמנת עבית כשית אלו ג' דורות שלפני ימות המשיח שנאמר (ישעיה ב) ותמלא ארצו כסף וזהב [ותמלא ארצו סוסים] ותמלא ארצו אלילים: [ד"א שמנת עבית כשית. כאדם ששמן מבפנים ועושה כסלים מבחוץ. וכה"א (איוב טו) כי כסה פניו בחלבו ויעש פימה עלי כסל], ויטש אלוה עשהו [וכה"א ותשכח ה' עושך] נוטה שמים ויוסד ארץ [ואומר] כי שתים

תורה אור

לעבוד את ה' ועסקו כל הימים בהענוגות בני אדם, ואחרי שחדלו לעבוד את ה' ונחדבקו בהעגוגים, הז' : וינבל צור ישעתו. שעשו מעשה נבלה ועשו כל אשר שנא ה' שלא לעשות, והגיעו להלל שמו הגדול כי

טז יְקַנְאֻהוּ בְּזָרִים בְּתוֹעֵבֹת יַכְעִיסֻהוּ׃ יז יִזְבְּחוּ לַשֵּׁדִים לֹא אֱלֹהַּ אֱלֹהִים לֹא יְדָעוּם חֲדָשִׁים מִקָּרֹב בָּאוּ לֹא שְׂעָרוּם אֲבֹתֵיכֶם׃ יח צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי וַתִּשְׁכַּח אֵל מְחֹלְלֶךָ׃ רביעי

סתול סי׳ זעירא

בעל הטורים

(יח) תשי. יו"ד קטנה. נתן לך י׳ דברים (עיין הס פרק המפלת) ונכית אותו כעשרה נסיונות ולכך יו"ד דינהל לא גדולה לומר לך

שפתי חכמים

עכשיו הוא משמע שההוא מכסה את עולמך: צ פירוש שכל לשון קנאה הוא כמתחרה לנקום נקמת דבר: ק לכך פירש כח ויכולת והוצרכו לפרש כן מדכתיב אחריו אלהים לא ידעום ואם היה פי׳ לא אלוה כמשמעו איך קרא אחר זה אלהים. הרא"ם: ר רצ"ל שלא תקשי מדכתיב לא אלהים משמע אבל אם היה בו צורך כגון כוכבים ומזלות לא היו מקניטים לו ואיך יתכן זה הרי כתיב פן תשא עיניך וגו׳ וראית את כל צבא השמים וגו׳: ש וא"ת והא לעיל כפ׳ כי תשא פירש"י למה יחרה אפך כלום מתקנא אלא גבור בגבור וכו׳ וא"כ למה הכא קנאה כפולה וי"ל לעיל גבי העגל לפיכך פירש"י אמר משה למה יחרה אפך כלום מתקנא וכו׳ אבל לענין עונש כשבא הקב"ה לענוש על ע"א כשעובדים אותם אז העונש יותר גדול כמי דלית ביה צורך: ת ויהיה כנוי שערום כמו בני יצאוני יצאו ממני, פן תשבענו תשבע ממנו: א ויהיה ג"כ פה כנוי שערום מהם רק פי׳ מהם פירוש ממין השעירים שהם השדים המכרים למעלה ופירוש שערום עבו שעירים כמו מתלמים עבו תלומים. רא"ם: ב והוא מלשון השש כמו כנקבה ולפירוש ראשון יהיה מלת הבי מגזרת

רש"י

גדול מזה: (טז) יקנאהו. הבעירו חמתו צ וקנאתו: בתועבת. במעשים תעובים כגון משכב זכור וכשפים שנאמר בהם תועבה: (יז) לא אלה. כתרגומו דלית בהון צרוך ק אילו היה בהם צורך ר לא היתה הקנאה ש כפולה כמו עכשיו: חדשים מקרב באו. (ספרי) אפילו האומות לא היו רגילים בהם נכרי שהיה רואה אותם היה אומר זה צלם יהודי: לא שערום אבתיכם. לא יראו מהם ת לא עמדה שערתם מפניהם דרך שערות האדם לעמוד מחמת יראה כך נדרש בספרי. ויש לפרש עוד שערום לשון (ישעיה יג כב) ושעירים ירקדו שם שעירים הם א שדים לא ראו אבותיכם שעירים הללו: (יח) תשי. תשכח ורבותינו דרשו כשבא להיטיב לכם אתם מכעיסין לפניו ומתישים כחו ב מלהטיב לכם: אל מחללך. מוציאך מרחם לשון

ספרי

רעות עשה עמי אמר להם הקב"ה במדה שמדדתם בי מדדתי לכם עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי. ויטש משכן שילה. כי נטשתה עמך בית יעקב (ד"א ויטוש אלוה עשהו [וינבל צור ישועתו בענין] שנאמר (יחזקאל ח) ויביאני אל החצר הפנימית והנה בפתח השער כב"ה איש אחוריהם אל היכל ה׳*) ר׳ דוסתאי ב"ר יהודה אומר אל תקרי וינבל אלא וינבל צור ישועתי כענין שנא׳ (ירמיה יד) אל תנאץ למען שמך אל תנבל כסא כבודך:

טז (טז) יקניאוהו בזרים. שהלכו ועשו דברים של זרות וכן הוא אומר (מלכים א טו) וגם את מעכה אמו ויסירה מגבירה אשר עשתה מפלצת לאשרה: בתועבות יכעיסוהו. זה משכב זכור. וכה"א (ויקרא יח) ואת זכר לא תשכב משכבי אשה תועבה היא, ואומר (מ"א יד) וגם קדש היה בארץ וגו׳:

יז (יז) יזבחו לשדים. אלו היו עובדים לחמה וללבנה לכוכבים ולמזלות ודברים שהם צורך העולם והנאה לעולם בהם לא

*) למעו כתוב ויבא אותי אל חצר בית ה׳ הפנימית והנה פתח היכל ה׳ בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש וגו׳:

התורה והמצוה

טז (טז) יקנאהו כי כעס ה׳ עליהם בעובדים זרים בשתים: א) על עזיבתם אלוף נעוריהם לעבוד זרים. ב) על המעשים המכוערים בעצמם. עז"א בתועבת יכעיסהו:

יז (יז) יזבחו. יאמר הגה בזבחם לשדים. ג׳ רעות עשו. א) כי אינם אלהות. ב) גם אם הוא אלהים כמוני, הלא אין האלהות האלה מכירים אותם שיבחרו אותם להם לעם, כמו שבחרתי

תורה אור

היה מפורסם כי ה׳ הוא צור ישועתם ובעשותם מעשים מגונים יתחלל שמו הגדול, שעמו ונחלתו יעשו כאלה, ואחרי שעזבו את ה׳ ובטלו כל מצות עשה ועברו על ל"ת, אז:

(טז) יקנאהו בזרים. התחילו גם לעבוד לע"ג, ואחרי כן בתועבת יכעיסהו. שעבדו ע"ג בעבודות המתועבות לתת מזרעם למלך ולשרוף בניהם באש:

תקיפא דפרקיה : יז אקניאו קדמוהי בפלחן טעון בתועבתא ארגיזו קדמוהי : יח דבחו לשדין דלית בהון צרוך דחלן דלא ידעונון חדתן די מקריב אתעבידן לא אתעסקו בהון אבהתכון : יח דחלא תקיפא דבראך אתנשיתא שבקתא

ספרי

היה קנאה כפולה אלא הם עובדים לדבר שאין ממיבין להם אלא מריעים להם : לשדים . מה דרכו של שד נכנס לאדם וכופה אותו : אלהים לא ידעום. שאין הבבליים מכירים אותם: חדשים מקרוב באו . שכל זמן שהיה אחד מן הבבליים רואה אותו אמר צלם יהודי הוא, וכה"א (ישעיה י) כאשר מצאה ידי לממלכות האליל . מלמד שירושלים ושומרון מספקות דסום לכל באי העולם : לא שערום אבותיכם. שלא עמדה שערת אבותיכם בפניהם (ד"א לא שערום אבותיכם אל תקרי לא שערום אלא לא שעום אבותיכם) אע"פ שמזבחים להם ומקטרים להם לא [היו] יראים מהם . [ד"א לא שערום אבותיכם אל תקרי לא שערום אלא לא שעום אבותיכם] וכה"א (בראשית ד) ואל קין ואל מנחתו לא שעה :

יח (יח) צור ילדך תשי. אמר להם הקב"ה עשיתם אותי כאלו אני זכר ומבקש לילד, אלו היתה חיה יושבת על המשבר לא היתה מצטערת כענין שנאמר כי באו בנים עד משבר. ואלו היתה חולה ומבכירה לא היתה מצטערת כענין שנאמר (ירמיה ד) כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה. אלו היו שנים במעיה לא היתה מצטערת כענין שנאמר ויתרוצצו הבנים בקרבה. אלו היה זכר שאין דרכו לילד ומבקש לילד לא היה צערו כפול ומכופל כענין שנאמר (שם ל) שאלו נא וראו אם יולד זכר . ד"א צור ילדך תשי . שכחתם (אותי בזאת) [את מעשה] אבותיכם. וכה"א הביטו אל צור חוצבתם הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם. ד"א צור ילדך תשי, כל זמן שאני מבקש להטיב אתכם אתם מתישים כח של מעלה, עמדתם על הים ואמרתם זה אלי ואנוהו, [בקשתי להיטיב אתכם] חזרתם ואמרתם (נתנה ראש ונשובה מצרימה) [למה זה העליתנו ממצרים] (ובקשתי להטיב אתכם חזרתם) עמדתם (על הר) [בהר] סיני ואמרתם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ובקשתי להטיב לכם חזרתם בכם ואמרתם לעגל אלה אלהיך ישראל, הוי כל זמן שאני מבקש להיטיב לכם אתם מתישין כחו של מעלה : ותשכח אל מחוללך (ר' מאיר אומר אל שהחיל בך, אל שנצטער בך כענין שנאמר חיל כיולדה. ר' מאיר אומר שעשאך מחילים מחילים. ד"א ותשכח אל מחוללך). אל שהחיל שמו עליך מה שלא החיל שמו על כל אומה ולשון. וכה"א אנכי ה' אלהיך .[ר' מאיר אומר אל שהחיל בך. אל שנצטער בך בענין שנא' חיל כיולדה ואו' קול ה' על המים קול ה' יחולל אילות. רי"א שעשאך מחילין מחילין]. ר' נחמיה אומר אל שעשאך חולים על כל באי העולם בשעה שאי אתה עושה בתורה וכה"א (קול ה' על המים קול ה' יחולל אילות) [חללתי נחלתי] . ד"א ותשכח אל מחוללך. אל שמוחל לך על כל עונותיך :

וירא

התורה והמצוה

אגדי. ג) גם אם יאהבו אותם עתה הלא הם השדים, ולמה יעזבו אלהי אבותם. על זה אמר הלא לא אלוה המה? על הב' אלהים לא ידעום לישראל, על הג' הלא אמר שהם חדשים מקרוב באו ולא שערום אבותיכם. א"כ אשאלך. מדוע?

יח (יח) צור ילדך בנעורותיך תשי כו' :

תורה אור

(יז) יזבחו לשדים לא אלוה. שהקריבו לשדים אשר גם הם לא השבום לאלהות: אלהים לא ידעום. שעבדו לע"ג שלא באו אליהם להסיחם ולהודיעם מעשה הע"ז, ולא לבד לע"ג המפורסמים, אלא חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם. גם להם עבדו, ועם שהיו כל כך קלי הדעת להאמין בכל דבר עכ"ז :

(יח) צור ילדך תשי. בורא האמת שכחו לגמרי, ולא לבד שלא התבוננו בה' שהוא בורא כל גם ותשכח אל מחללך. שלא שמו אל לבם להבין חסדי ה' והנהגתו עמהם שאף בעת שעזבו אותו לא עזב חסדו לגדול השפעתו מהם אחר שבאו לקץ המרי אז :

יט וַיַּרְא יְהוָה וַיִּנְאָץ מִכַּעַס בָּנָיו וּבְנֹתָיו׃ כ וַיֹּאמֶר אַסְתִּירָה פָנַי מֵהֶם אֶרְאֶה מָה אַחֲרִיתָם כִּי דוֹר תַּהְפֻּכֹת הֵמָּה בָּנִים לֹא־אֵמֻן בָּם׃ כא הֵם קִנְאוּנִי בְלֹא־אֵל כִּעֲסוּנִי בְּהַבְלֵיהֶם וַאֲנִי אַקְנִיאֵם בְּלֹא־עָם בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם׃ כב כִּי־אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי וַתִּיקַד עַד־שְׁאוֹל תַּחְתִּית וַתֹּאכַל אֶרֶץ

בעל הטורים

זמר לאברהם שנסיתו בעשר נסיונות: לא עם. בגי' אלו הבבליים (כנידוף האותיות בשני המוגים):

רש"י

(תהלים כט ט) יחולל אילות (שם מח ז) חיל כיולדה: (כ) מה אחריתם. מה תעלה בהם ב בסופם: כי דור תהפכת המה. מהפכין רצוני ד לכעס: לא אמן בם. אין גדולי נכרים ה בהם כי הוריתים דרך טובה וסרו ממנה: אמן. לשון (אסתר ב) ויהי אומן טריטור"ה בלעז (ערליזונג). ד"א אמון לשון אמונה ו כתרגומו אמרו בסיני נעשה ונשמע ולשעה קלה בטלו הבטחתם ועשו העגל: (כא) קנאוני. הבעירו חמתי: בלא אל. בדבר שאינו אלוה: בלא עם. באומה שאין לה שם שנאמר (ישעיה כג יג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה ובעשו הוא אומר (עובדיה) בזוי אתה מאד: בגוי נבל אכעיסם. אלו הכופרים וכן הוא אומר (תהלים יד) אמר נבל בלבו אין אלהים: (כב) קדחה. בערה: ותיקד. בהם עד ז היסוד: ותאכל ארץ ויבלה. ארצכם ויבולה:

שפתי חכמים

בפיהי סונה: ב כי המבוקש הוא אינו רק לדעת מה יהא עליהם באחרונה לא מה יהא אחריתם כי אחריתם הוא המיתה ובלאו הסתרת פנים כל הילודים למות אלא מה יהא עליהם פורעניות בשביל הסתרת פנים: ד לא שהם מתהפכין כפי המובן וכוכחתו מדכתיב כי וגו' וכל כי הוא נתינת טעם אלמעלה וק"ע: ה ופירוש אמון מלשון ויהי אומן את הדסה והוסיף מלת נכרים כי בזולת התוס' יהא המובן ממנו שאין גחלי בה כלומר שלא גדלתים לכן הוסיף מלת נכרים: ו דלפעם ראשון היה קשה למה לא נאמר אומן בוי"ו ל"ס ד"א וכו' ולד"א קשה ב"ל נומר אמון: ז הוסיף מלת בהם וכן מלת ארצכם דבלאו הכי

ספרי

יט (יט) וירא ה' וינאץ. ר' יהודה אומר (ממה שהם נאים לו מנאצים לפניו. ר' אליעזר אומר מכעס בניו ובנותיו) [בשעה שהן נראין לו מנאצין לפניו: מכעס בניו ובנותיו. דמ"א] והרי דברים ק"ו ומה בזמן שמכעיסים קרוים בנים אלו לא היו מכעיסים עאכ"ו: כ (כ) ויאמר אסתירה פני מהם. אמר הקב"ה הריני מסלק שכינתי מביניכם: אראה מה אחריתם. ארע מה בסופיהן, ד"א הריני מוסרם ביד ד' גליות שיהו משעבדים אותם: כי דור תהפכות המה. דור הפוך דור תהפוך אכ"כ כי אם דור תהפוכות הפכפנים הם פרדנים הם: בנים לא אמון בם. בנים אתם שאין בכם אמונה עמדתם לפני הר סיני ואמרתם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אף אני אמרתי לכם אלהים אתם כיון שאמרו לעגל אלה

התורה והמצוה

יט (יט) וירא ה' וינאץ. כי ראוי לכעוס על כעס בניו ובנותיו. הם ישראל שהיו בניו והכעיסוהו יגדל הכעס יותר משאם היה עושה זה איש זר אשר לא מזרעו הוא:

כ (כ) ויאמר. אמר כי לא רצה להעניסם בפועל באף ובחמה נהכה שאז היו כלים. והיו הגוים מכחישים גבורותיו רק אסתירה פני מהם ואעזבם אל המקרים. ואראה מה אחריתם. כי ידעתי שילכו

תורה אור

(יט) וירא ה' ראה עוד אולי ימצא להם זכות עד"ס (בראשית יח כא) ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו שעינינו שיחשב עליהם זכות: וינאץ מכעס בניו ובנותיו. שהבנים עוד הוסיפו לעשות להכעים את ה':

(כ) ויאמר אסתירה פני מהם. ידע ה' שכשתבא עליהם רעה יזעקו אליו וישובו לשמה. לכן קודם שתבוא

פָּלְחַן אֱלָהָא דְעָבְדָךְ: יט וּגְלֵי קֳדָם יְיָ וּתְקֵף רָגְזֵהּ מִדְּאַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי בְּנִין וּבְנָן: כ וַאֲמַר אֲסַלֵּק שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן גְּלֵי קֳדָמַי מָא יְהֵי בְסוֹפֵיהוֹן אֲרֵי דָרָא דְאַשְׁנִיאוּ אִנּוּן בְּנַיָּא דְּלֵית בְּהוֹן הֵימָנוּ: כא אִנּוּן אַקְנִיאוּ קֳדָמַי בְּלָא דַחֲלָא אַרְגִּיזוּ קֳדָמַי בְּטַעֲוָתְהוֹן וַאֲנָא אַקְנִנּוּן בְּלָא עַם בְּעַמָּא טַפְּשָׁא אַרְגֵּזִנּוּן: כב אֲרֵי קְדוֹם תַּקִּיף כְּאֶשָּׁא נְפַק מִקֳּדָמַי בְּרֻגְזָא וְשֵׁיצִי עַד שְׁאוֹל אַרְעִיתָא וְתֵיכוֹף אַרְעָא וַעֲלַלְתַּהּ

ספרי

אלהיך ישראל אף אני אמרתי לכם אכן כאדם תמותון, הכנסתי אתכם אל ארץ אבותיכם ונתתי לכם בית הבחירה אמרתי לכם לא תהיו גולים ממנה לעולם כיון שאמרתם אין לנו חלק בדוד אף אני אמרתי לכם וישראל גלה יגלה מעל אדמתו. ר' דוסתאי בן יהודה אומר אל תקרי לא אמון בם אלא לא אמן בם שלא היו רוצים לענות אמן אחר הנביאים בשעה שמברכים אותם, וכה"א (ירמיה יא) למען הקים את השבועה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש. ולא היה אחד מהם שפתח פיו ועונה אמן עד שבא ירמיה וענה אמן שנאמר ואען ואומר אמן ה':

כא (כא) הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם. יש לך אדם עובד לצלם דבר הרואה אותו אבל הם עובדים לבבואה ולא לבבואה בלבד אלא להבל זה שעולה מן הקדרה כענין שנאמר כעסוני בהבליהם: ואני אקניאם בלא עם. אל תקרי בלא עם אלא בלוי עם, אלו (הנאים מנין) [הבזויים שבין] הבבליים וגליות [שבאים] ומוציאין אותם (מתוך נסיסם) [מבתידם]. (ד"א) [בגוי נבל אכעיסם] (יבמות סג) אלו הבאים מברבריא וממונס וממורטינא שמהלכים ערומים בשוק [שאין לך משוקץ ומתועב לפני המקום יותר ממי שמהלך ערום בשוק. ד"א] בגוי נבל אכעיסם. אלו אפיקורסים וכה"א אמר נבל בלבו אין אלהים:

כב (כב) כי אש קדחה באפי. כשהפורענות יוצאה (מן העולם) [לעולם] אין יוצאה אלא באף. מנין אף בתוך גיהנם שנאמר ותיקד עד שאול תחתית: ותאכל ארץ ויבולה. זו ארץ ישראל: ותלהט מוסדי הרים. זו ירושלים כענין שנאמר (תהלים קכה) ירושלים הרים סביב לה וה' סביב לעמו. ד"א ותאכל ארץ ויבולה זה העולם, ותלהט מוסדי הרים אלו ד' גליות שנאמר (זכריה ו) ואשא עיני והנה ארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים וההרים הרי נחשת:

התורה והמצוה

מעלמם, גם מלד המקרה יען דור תהפכת המה ואין להם קיום בעלמותם, עז"א בנים לא אמון וקיום בם בעלמם. הם נגד ג' הרעות שהזכיר (פסוק טז). על הא' אמר:

כא (כא) הם קנאוני בלא אל. שבחרו זרים. על הב' אמר כעסוני בהבליהם והועבותיהם. נגד הא' ואני אקניאם בלא עם שאבחר עם אחר, נגד הב' בגוי נבל אכעיסם. שיכעסו ממעשים המכוערים שיעשו הנבלים עמהם:

כב (כב) כי אש. מבאר הטעם מה שלא יעניסם בפועל כפיו רק בהסתרת פנים לבד. (האי כי הוא מלשון אם כמו כי תראה חמור שונאך) כי אם אש אשר קדחה באפי עליהם תיקד עד שאול התחתית. ואורידנו למטה לענשם עד שתאכל ארץ ויבלה וכו':

תורה אור

שהביא העונש גזר משפטו שיסתיר פניו מהם ושלא ישמע לצעקתם: אראה מה אחריתם. מפני שרואה אני אחרית התשובה: כי דור תהפכות המה שיתהפכו מטובה לרעה: בנים לא אמן בם. שאין להאמין בהם שתהיה תשובתם באמת, ועתה יאמר משפטם שיודנם מדה כנגד מדה:

(כא) הם קנאוני בלא אל. שאין הקנאה קשה כל כך לכן ואני אקניאם בלא עם, וזה יהיה למוכתם שהגוים אשר יבואו שמה ברואם היתרון שיש להם עליהם יכבדו אותם: כעסוני בהבליהם. ועל אשר כעסוני בהבליהם לכן בגוי נבל אכעיסם, זה לרעה, ועתה אמר למה לא יבא עליהם העונש באוצם:

(כג) כי אש קדחה באפי וגו'. ותלהט מוסדי הרים. שגזר ה' לכלות מהון אשר בהארץ, ועליהם נאמר:

וִיבֻלָהּ וַתְּלַהֵט מוֹסְדֵי הָרִים׃ כג אַסְפֶּה עָלֵימוֹ רָעוֹת חִצַּי אֲכַלֶּה־בָּם׃ כד מְזֵי רָעָב וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב מְרִירִי וְשֶׁן־בְּהֵמֹת אֲשַׁלַּח־בָּם עִם־חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר׃ כה מִחוּץ תְּשַׁכֶּל־חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה גַּם־בָּחוּר גַּם־בְּתוּלָה יוֹנֵק עִם־אִישׁ

בעל הטורים

(כד) מזי רעב הזכיר ה' דברים מזי רעב. ולחמי רשף. וקטב מרירי. ושן בהמות. עם חמת זוחלי עפר. כנגד מה שפשעו על ה' חומשי תורה וה' נאופים בהושע וה' תועבות ראה יחזקאל וכנגד ה' שמקטרים. לבעל. ולשמש. ולירח. ולמזלות. ולכל צבא השמים:

רש"י

ותלהט. ירושלים המיוסדת ח על ההרים שנאמר (תהלים קכה ב) ירושלים הרים סביב לה: (כג) אספה עלימו רעות. אצבור רעה על רעה לשון (ישעיה כט א) ספו שנה על שנה (לעיל כט יח) ספות הרוה (ירמיה ז כא) עולותיכם ספו על זבחיכם. ד"א אספה אכלה ט כמו (בראשית יט טו) פן תספה: חצי אכלה בם. כל חצי אשליך בהם וקללה זו לפי הפורענות לברכה היא חצי כלים והם אינם כלים: (כד) מזי רעב. א"ת נפיחי כפן ואין לי עד מוכיח עליו. ומשמו של רבי משה הדרשן מטולושא שמעתי שעירי רעב אדם כחוש מגדל שער על בשרו: מזי. לשון ארמי שער מזיא

שפתי חכמים

לא היינו יודעים את מי תיקד או לאיזה ארץ: ח דאם לא כן מוסדי הרים ל"ל הרי כבר כתיב בהאכל הארץ בכלל. אלא ר"ל ירושלים שהיא מיוסדת על ההרים ויחדה בפני עצמה לחשיבותה: ט כלומר כל רעות אכלה בם שלא אשאר שום רעה מהרעות אלא כולם יכלו עליהם ע"ד אני אכלה בם שכל חצי אזרוק בם והוצרך לד"א כי לטעם ראשון קשה ה"ל לכתוב אספו מל' ספו שנה על שנה ולא אספה בה"א מל' תספה ולד"א לאחד נמי קשה דהא כתיב אחרין חצי אכלה בם דהא החצים נמי בכלל כמוס הם ויש מקשים לעיל בפרשה אתם נצבים פירש"י ספות הרוה כזה לפי שאוסיף לו וכו' וכאן פירש ספות הרוה מלשון חבור וי"ל דכל תוספה שהוא מוסיף על דבר אחר ממילא הוא מתחבר אליו ולפי זה יהיה תוספה וחבור פירוש אחד וענין אחד להם ופירש לעיל לשון תוספה לפי ענינו דלא שייך לומר אחבר דהא אין לו עונש על השוגג ואיך יאמר אחבר פורעניות

ספרי

כג (כג) אספה עלימו רעות. הריני מכנים ומביא עליהם כל הפורעניות כולם כאחת, ד"א אסוף עלימו רעות אין כתיב כאן אלא אספה שהיו כל הפורעניות כלות והם אינם כלים. וכה"א חצי אכלה בם חצי יכלו אותם אין כתיב כאן אלא חצי אכלה בם שירו חצי כלים והם אינם כלים. ד"א חצי אכלה בם אלו חצי רעב וכה"א (יחזקאל ה) בשלחי את חצי הרעב הרעים בהם:

כד (כד) מזי רעב ולחמי רשף. שיהיו (מאווים) [מאוזים] ברעב ומושלכים בתוצות. וכה"א (ירמיה יד) והעם אשר המה נבאים לכם יהיו מושלכים בתוצות ירושלים: וקטב מרירי. לפי דרכנו אתה למד שכל כי שהשד בו (מודד) [מורר]: ושן בהמות. (אל תקרי ושן בהמות אלא ושן בהם) אשלח בם. (שיהו מתחממים ומתחזרים על כל עבירות, ד"א שיהא אחד מהם מתחמם ומושך עצמו ומעלה נומי ומת והולך בה. וכבר אמרו מעשה היה שנחשים נושכים וממיתים: (עם חמת) [שהוא בהמתו, נושכת ומעלה גומי והולך ומת בה. וכבר אמרו היה מעשה שנחשים נושכים וממיתים. ד"א אל תקרי ושן בהמות אלא ושן בהם מות אשלח בם. עם חמת יהיה אחד מהם מתחמם ונושך עצמו ומעלה בה נומי והולך ומת בה. ד"א עם חמת שיהיו מתחממים ומתחזרים על כל עבירות]: זוחלי עפר שיהיו מזוחלים בעפר. ד"א אלו (עכנים) [תנינים] שאין שלטונן אלא בעפר:

כה (כה) מחוץ תשכל חרב. מכאן אמרו בשעת מלחמה כנס את הרגל בשעת רעב פזר את הרגל. וכה"א (שם) אם יצאתי השדה והנה חללי חרב ואם באתי העיר

התורה והמצוה

כג (כג) הנה אז אספה עלימו רעות עד שחצי אכלה בם בפעם אחד:

כד (כד) נגד מכעיס בגויים בחיריה. נגד מכעיה: מזי רעב ולחמי רשף וקטב מרירי. נגד בעופים ושן בהמת וכו':

כה (כה) נגד בהיריה: מחוץ תשכל חרב ומחדרים (תשכל) אימה. גם בחור גם בתולה וכו':

ושיציאת עד סיפי טוריא: כג אסף עליהון בישין מכתשי אשיצי בהון: כד נפיחי כפן ואכולי עוף וכתישי רוחין בישין ושן חיות ברא אגרי בהון עם חמת תניניא דזחלין בעפרא: כה מברא תתכל חרבא ומתוניא חרגת מותא אף

סנ"א אגרי

רש"י

דהוא י' מתהפך במזיא: ולחומי רשף. השדים נלחמו בהם שנאמר (איוב ה ז) ובני רשף יגביהו עוף והם שדים: וקטב מרירי. וכריתות שד ששמו מרירי. קטב כריתה כמו (הושע יג יד) אהי קטבך שאול: ושן בהמות. (ספרי) מעשה היה כ והיו הרחלים נושכין וממיתין: חמת זוחלי עפר. ארס נחשים המהלכים על גחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ. זחילה לשון מרוצת המים על העפר וכן כל מרוצת דבר המשפשף על העפר והולך: (כה) מחוץ תשכל חרב. מחוץ לעיר תשכלם חרב גייסות: ומחדרים אימה. כשבורח ונמלט מן החרב חדרי לבו נוקפים עליו מחמת אימה והוא מת והולך בה. ד"א ומחדרים אימה שבבית תהיה אימת דבר ל כמו שנאמר (ירמיה ט כ) כי עלה מות בחלונינו וכן ת"א. (ספרי) מ ד"א מחוץ תשכל חרב על מה שעשו בחוצות שנאמר (ירמיה יא יג) ומספר חוצות ירושלים שמתם מזבחות לבשת: ומחדרים אימה. על מה שעשו בחדרי חדרים שנאמר (יחזקאל ח יב) אשר זקני ישראל עושים איש בחדרי משכיתו:

שפתי חכמים

לפורענויות משום הכי פי' לשון תוספה ובלא אלא הזכיר בית שונג אלא המיוד פי' לפי שנינו לשון חברה ועוד נ"ל לייבג ד"ל דפשוטו של אספה בכ"מ לשון תוספה הוא אך כאן א"א לפרש כן' תוספה דהוי משמע דהקב"ה מוסיף עליהם פורעניות יותר ממה שחטאו וזה אינו דאין הקב"ה נפרע אלא כפי שהרשיע האדם בפניו לכן הוצרך לפרש כאן שהוא ל' הגור ולכן הביא רש"י כל הני קראי ופירש אותם מל' הגור כדי שלא תקשה כהלא המתשבה על פי' שפי' מלת אספה מלשון הגור מכל הני מקראות שהביא ודו"ק וכעין זה פירשתי לעיל גבי וירק את חניכיו ע"ש: י זה לשון הגמרא רצונו בזה שיש לו רחיס לפירושו של ר' משה הדרשן: כ ד"ס רצונו בזה דהל"ל ושן חיות כיון שהחיות הן עומדים לנשוך ולא בהמות: ל (מהר"ן) דאי כמשמעו בחדרי הבית הל"ל ומחדרים פחד שלשון פחד נופל על דבר הקרוב ואימה על דבר הרחוק כמ"ש רש"י בפ' בשלח בפסוק תפול עליהם: מ כי לפירוש ראשון קשה היכן מצינו בקרא שחדרי לב נקראים בשם חדרים סתם ל"פ ד"א וכו' ויהיה פי' חדרים כמשמעו ולד"א קשה למה אמרו מחדרים אימה דהא בעיר היה נמי דבר הל"ל ובפנים אימה הסך ממלת בחוץ לכן אמר עוד ד"א עבירות שעשו בחוץ כלומר בגלוי ועל שעשו בחדרי חדרים שלא יראה אותן שום אדם ולפי' זה של הד"א קשה א"כ יהיה מקרא קצר שלא נקט קרא ל' עשיה א"כ הל"ל לינקד המ"ס של מחדרים בחירי"ק דהוי פי' כמו מי עבירות שעשו בפנים לכן צריך לד"א ולשני פירושים אלו קשה למה נקט

ספרי

העיר והנה תחלואי רעב ואומר ואשר בשדה בחרב ימות ואשר בעיר רעב ודבר יאכלנו: ומחדרים אימה. היה רואה החרב שהיא באה לשוק אם יכול לברוח ולהמלט הימנה אז חדרי לבו נוקפים עליו ומת והולך בה. ד"א מחוץ תשכל חרב על מה שעשו בחוצות שנאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהודה: ומחדרים אימה. על מה שעשו בחדרי חדרים וכה"א אשר זקני בית ישראל עושים בחשך וגו' עזב ה' את הארץ וגו': גם בחור גם בתולה (מוהגה לאלו) [לא אלו בלבד אלא אף] יונק עם איש שיבה וכה"א גם איש עם אשה ילכדו זקן עם מלא ימים: ד"א [גם בחור] אתם גרמתם לי לשלוח יד בבחירי, וכה"א ויען יהושע בן נון משרת משה מבחוריו: גם בתולה (מנין שיהיו) [אלו שהן] מנוקים מן החטא כבתולה זאת שלא טעמה טעם חטא: יונק (שיהיו) [שהן] יונקים דברי תורה כיונק זה שיונק חלב מדדי אמו: עם איש שיבה. אל תקרי איש שיבה אלא איש ישיבה (מלמד שיהיו כולם) [שהן] ראויים לישב בישיבה וכה"א (מ"ב כד טז) החרש והמסגר אלף וגו' (ישעיה כב כב) וסגר ואין פותח וכה"א הכל גבורים עושי מלחמה וכי מה גבורה עושים בני אדם ההולכים בגולה ומה מלחמה עושים בני אדם הזקוקים בזיקים ונתונים בשלשלאות. אלא הכל גבורים גבורי מלחמתה של תורה וכה"א (תהלים קג) ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו. עושי מלחמה. שהיו נושאים ונותנים במלחמתה של תורה וכה"א (במדבר כא) על כן יאמר בספר מלחמות ה' (ואומר החרש והמסגר אלף הכל גבורים עושי מלחמה ויביאם מלך בבל גולה בבלה. חורש)[החרש] אחד מדבר והכל שותקין. והמסגר הכל יושבים לפניו ולמדים הימנו. [ואחר שסוגר אין פותח] ואחר שפותח אין סוגר לקיים מה שנאמר (ישעיה כב כב) ופתח ואין סוגר וסגר ואין פותח:

תורה אור

(כג) אספה עלימו רעות חצי אכלה בם. ומה המס תהלים:
(כד) מזי רעב וגו'. עד יונק עם איש שיבה:

שֵׂיבָה: כו אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם אַשְׁבִּיתָה מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם: כז לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב אָגוּר פֶּן־יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ פֶּן־יֹאמְרוּ יָדֵנוּ רָמָה וְלֹא יְהוָה פָּעַל כָּל־זֹאת: כח כִּי־גוֹי אֹבַד עֵצוֹת הֵמָּה וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה: חמישי כט לוּ חָכְמוּ יַשְׂכִּילוּ זֹאת יָבִינוּ

בעל הטורים

(כו) אשביתה מאנוש זכרם. ר"ת למפרע מזה. לולי מפה כתיבו עמד בפרק: (כח) ואין בהם תבונה ס"ת כמו שלא היה

שפתי חכמים

קרא אימה ר"ל לומר מהדרים דבר לכן צריך גם לטעם רהבין: ב פירוש יש פותרים כפי הנגלה שיהיה אפאיהם מל' אף ויהיה כאל"ף רהבונה ל' המדבר כאלו אמר אשים אפי עליהם או בהם וזה לא יתכן וכו': ס ועוד כתירה אחרת: ע כוונתו בל אונקלוס במה שפי' ייחול רוגזי עליהון לשון הברייתא וכו' שהמכוון מזה הוא שיחול רוגזי עליהון שיהיו כאילו אינם ואין פי' כמשמעו כמו שמבינים אותו היש פותרים: פ פי' שמלה הזאת מורכבת מן לו שפירושו אם ומן לא אע"פ שהמלה כתובה ביו"ד לפי שהמלה נקראת בליר"י ובליר"י מכוח הלמ"ד והוסיף שתי מלות עליהם להשחיתם מפני שבזולת עליהם לא היינו יודעים על מי הכעס ועוד מה הוא ענין הכעס: צ הוסיף כל זה שבזולת זה לא יתכן לומר ידנו רמה וגו' כיון שלא השחיתם אם רמה ידם: ק והוסיף שי"ן על מלת לו מפני שמאמר לו

רש"י

(כו) אמרתי אפאיהם. אמרתי בלבי אפאה אותם ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר ודוגמתו מצינו בעזרא (נחמיה ט כב) ותתן להם ארץ ממלכות ועממים ותחלקם לפאה להפקר וכן חברו מנחם ויש פותרים אותו כתרגומו ב יחול רוגזי עליהון ולא יתכן שאם כן היה לו לכתוב אאפיהם אחת לשמוש ואחת ליסוד כמו (ישעיה מה ה) אאזרך (איוב טז ה) אאמצכם במו פי והא' ס השניה אינה רפויה בו כלל. ואונקלוס תרגם אחר לשון הברייתא ע השנוים בספרי החולקת תיבה זו לג' תיבות אמרתי אף אי הם אמרתי באפי אתנם כאילו אינם שיאמרו רואיהם עליהם איה הם: (כז) לולי כעס אויב אגור. אם לא שכעס האויב כנוס עליהם להשחית פ ואם יוכל להם וישחיתם צ יתלה הגדולה בו ובאלהיו ולא יתלה הגדולה בי וזהו שנאמר פן ינכרו צרימו יניכרו הדבר לתלות גבורתם בנכרי שאין הגדולה שלו: פן יאמרו ידנו רמה וגו'. כי אותו גוי אובד עצות המה: (כח) ואין בהם תבונה. שאילו היו חכמים ק ישכילו זאת איכה ירדוף וגו': (כט) יבינו לאחריתם. יתנו לב להתבונן לסוף פורענותם

ספרי

כו (כו) אמרתי אפאיהם. אמרתי באפי איה הם: אשביתה מאנוש זכרם. לא יהו בעולם אבל מה אעשה להם: [לולי]. לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל (תהלים קכד) לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם רע. ד"א לולי (קו) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו: **כז** (כז) לולי כעס אויב אגור מי גרם להם ליפרע מאלו כעס של בבליים שהיה כנוס לתוך מעיהם: אגור. אין אגור אלא כנוס שנאמר (משלי ל) דברי אגור בן יקה ואומר (תהלים נה) ישיא מות עלימו ירדו שאול חיים כי רעות במגורם בקרבם: פן ינכרו צרימו. בשעת צרתם של ישראל בבליים מנכרים אותם ועושים אותם כאלו אין מכירים אותם

בעולם. וכן מצינו כשבקשו ישראל לברות כלפי צפון היו מסגירים אותם (כענין) שנאמר (עמוס א ט) כה אמר ה' על שלשה פשעי צור. בקשו לברות כלפי דרום היו מסגירים אותם שנא' (שם ו) כה אמר ה' על שלשה פשעי עזה. בקשו לברות כלפי מזרח והיו מסגירים אותם שנאמר (שם ג) כה אמר ה' על שלשה פשעי דמשק. בקשו לברות כלפי מערב והיו מסגירים אותם שנאמר (ישעיה כא יג) משא בערב ביער בערב תלינו ארחות דדנים. ובשעת טובתם של ישראל בבליים מתכחשים להם ועושים אותם כאלו הם אחים. וכן עשו אמר ליעקב אחי יהי לך אשר לך וכן חירם אמר לשלמה מה הערים האלה אשר נתתה

התורה והמצוה

כו (כו) ובאופן זה אמרתי אפאיהם. עד שיכלתו בדורות הבאים מלב אנוש:

כז (כז) לולי. אך אם אעשה באופן זה: כעס אויב אגור. שאם אשכך כעסי על ישראל יהיה לי כעס אחר של האויב: פן ינכרו צרימו שיכירו את הכח הזה מבעלין ליחסו להם לעצמם ויתלו הדבר או בכחם הגדול שמז"ה פן יאמרו ידנו רמה ולא ה' וגו':

עוּלֵימֵיהוֹן אַף עוּלֵמְתְהוֹן יָנְקֵיהוֹן עִם אֱנַשׁ סָבֵיהוֹן: כו אֲמָרִית יְחוּל רָגְזִי עֲלֵיהוֹן וַאֲשֵׁיצִנּוּן אֲבַטֵּל מִבְּנֵי אֱנָשָׁא דּוּכְרָנֵיהוֹן: כז אִלּוּלְפוֹן רָגְזָא דְסָנְאָה כְּנִישׁ דִּילְמָא יִתְרַבְרַב בְּעֵל דְּבָבָא דִּילְמָא יֵימְרוּן יְדָנָא תְקִיפַת לָנָא וְלָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוָת כָּל דָּא: כח אֲרֵי עַם מְאַבְּדֵי עֵצָה אִנּוּן וְלֵית בְּהוֹן סוּכְלְתָנוּ: כט אִלּוּ חַכִּימוּ

ספרי

לי אתי (לא כמות שאמרו אותם הכופים) [פן יאמרו ידנו רמה כענין שנאמר] (עמוס ו) הלא בחזקנו לקחנו לנו קרנים:

כח (כח) כי גוי אבד עצות המה. ר' יהודה דורשו כלפי ישראל. ר' נחמיה דורשו כלפי בבליים. ר' יהודה דורשו כלפי ישראל אבדו ישראל עצה טובה שנתנה להם ואין עצה אלא תורה שנאמר (משלי ח) לי עצה ותושיה, ואין בהם תבונה, אין בהם אחד שיסתכל ויאמר אמש אחד ממנו רודף מן הבבליים אלף ושנים רבבה [ועכשיו אחד מהם רודף ממנו אלף ושנים רבבה] אם לא כי צורם מכרם. ר' נחמיה דורשו כלפי בבליים אבדו בבלים ז' מצות שנתתי להם, ואין בהם תבונה, אין בהם אחד שיסתכל ויאמר עכשיו אחד ממנו רודף אלף ושנים יניסו רבבה ליכות המשיח אחד מישראל רודף ממנו אלף ושנים רבבה אם לא כי צורם מכרם, ומעשה בפולמוס שביהודה שרץ דיקריון אחד אחר בן ישראל בסוס להרגו ולא הגיעו (עד שלא הגיעו) יצא נחש וכרך לו על עקבו אמר (לו) [לאחד] בבקשה ממך אמור לפלוני דבר אחד לא תהיו סבורים לומר שאנו גבורים ונמסרו בידינו אלא אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם:

כט (כט) לו חכמו ישכילו זאת. אלו נסתכלו ישראל בדברי תורה שנתנה להם לא שלטה בהם אומה ולשון ומה (אמרה) [אמרתי] להם קבלו עליכם עול מלכות שמים והכריעו זה את זה ביראת שמים והתנהגו זה את זה בגמילות חסדים:

התורה והמצוה

כח (כח) אז נחלשה כח ישראל והכרון עצתם ותבונתם. שיאמרו כי ישראל גוי אבד עצות המה:
כט (כט) ובאמת לו חכמו האומות ישכילו זאת שאינו במקרה. יבינו לאחריתם של ישראל (ע"פ אראה מה אחריתם) שאינו במקרה:

תורה אור

(כו) אמרתי אפאיהם. שאלה אפי בהם, והוא: אשביתה מאנוש זכרם. לשפוט אותם כמדתם כפי ששכחו את ה' ככה ישכיח שמם מבין העמים, ואם כי הבטיח ה' שלא יכלם ושיחזור ויביאם אל הארץ, אבל היו ראוים שידיחם בקצוי ארץ עד קץ הימין. כמו שעשה לעשרת השבטים, שאין יודע מקומם, ולא כן עשה ה' רק הפיצם בין העמים ושם ישראל מלאה פני תבל:

(כז) לולי כעס אויב אגור. באמת היה ה' עושה כן, אם לא שהיה ירא (ר"ל שחש על כבודו) פן ינכרו צרימו שינכרו הכה הזה מה' וייחסוהו למי שאין בו הכח הזה ונכרי הוא לו, וזה שאמר: פן יאמרו ידנו רמה ולא ה' פעל כל זאת. ולכן הפיצם בין העמים, ומזה מוכח שה' שלחם מארצו ביד פשעם, ובהגלותם מארצם קבלו משפטם מה', ולכן כשהם בארץ אויביהם ישגיח עליהם ולא יוכלו האויבים לעשות בהם כרצונם, אבל אם היה הגלות בכח האויבים אף כשישבו יחד על אדמתם מכ"ש שהיו יכולים לעשות בהם כרצונם כשהם מפוזרים ביניהם:

(כח) כי גוי אבד עצות. ההבדל בין עצה בינה חכמה, עצה הוא הדבר שיש בו להימין ולהשמאיל, ורק בכח הדעת יכריע לצד אחד לכן עצה ודעת אחד הוא, ובינה הוא להבין דבר מתוך דבר, חכמה הוא מושכל ראשון, ויבא לבאר איך יוכלו האויבים לומר ידינו רמה: כי גוי אבד עצות המה. כי לא די שאין להם מעצמן עצה ודעה, אלא אף כשישאלו עצה מאחרים יאבדו העצה, וגם: ואין בהם תבונה. מעצמן:

(כט) לו חכמו. יחזור לאמר בגוי נבל שכעיסם שיורה שיתנהג עמהם בנבלה, לכן יאמר: לו חכמו. ע"ע רצו להשיג בחכמה (אף שאמר ואין בהם תבונה אבל חכמה אם רצו היו משיגים): ישכילו זאת איכה ירדוף אחד אלף וגו' הנאמר להלן שהוא רק מושכל ראשון, ואז יבינו לאחריתם. מה תהיה אחרית בלהם (ואף שאין בהם תבונה, אבל מחשבה האדם לאחריתו הוא בגדר בינה) ר"ל להתבונן מה שיגיע להם על התנהגותם עם ישראל בנבלה, ויפרש הדבר שיש להם להשיג בחכמה, שהוא:

לְאַחֲרִיתָם׃ ל אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם יָנִיסוּ רְבָבָה אִם־לֹא כִּי־צוּרָם מְכָרָם וַיהוָה הִסְגִּירָם׃ לא כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ צוּרָם וְאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים׃ לב כִּי־מִגֶּפֶן סְדֹם גַּפְנָם וּמִשַּׁדְמֹת עֲמֹרָה עֲנָבֵמוֹ עִנְּבֵי־רוֹשׁ אַשְׁכְּלֹת מְרֹרֹת לָמוֹ׃ לג חֲמַת

רש"י

ר של ישראל: (ל) איכה ירדוף אחד. משש אלף מישראל: אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם. מכרם ומסרם בידיו דליבר"ר בלע"ז (איבערגעבן): (לא) כי לא כצורנו צורם. כל זה היה להם לאויבים להבין שהשם הסגירם ולא להם ולאלהיהם הנצחון שהרי עד הנה לא יכלו כלום אלהיהם כנגד צורנו כי לא כסלענו סלעם. כל צור שבמקרא ת לשון סלע: ואויבינו פלילים. ועכשיו אויבינו שופטים אותנו שהרי צורם מכרנו להם (ס"א הרי שצורנו מכרנו להם): (לב) כי מגפן סדום גפנם. מוסב למעלה אמרתי בלבי אפאיהם ואשבית זכרם לפי שמעשיהם מעשי סדום ועמורה: שדמת. שדה תבואה כמו (חבקוק ג יז) ושדמות לא עשה אכל (מלכים ב כג ד) בשדמות קדרון: ענבי רוש. עשב מר: אשכלת מררת למו. משקה מר לפי' להם לפי מעשיהם פורענותם א וכן תרגם אונקלוס ותושלמת עובדיהון כמררותהון: (לג) חמת תנינם יינם.

שפתי חכמים

צו' אינו התחלת הדבור רק הוא ראיה על מאמר כי גוי אובד עצות המה שאילו היו חכמים וכו': ר פירוש ולא לאחרית של עצמם ואיכה ירדוף וגו' הוכחה לזה שקאי עליו סוף פורעניות ישראל כי איכה ירדוף א' אלף הוא פי' מלת זאת ומלת אחריתם: ש לא א' מישראל אלף ממנו דהא קללה תחשב כאן. יש מקשים והא מדה טובה מרובה ממדת פורעניות והנה במדה טובה כתיב ורדפו מכם חמשה מאה ובפורעניות ירדוף אחד מהם אלף מישראל. ויש להרץ הפורעניות שנאמר בשורה זו יוצא משורת הדין והוא שנאמר במגילת איכה ותרד פלאים שהיתה ירידתם בדרך פלא שלא כדין המדות: ת רל"ל והיכן נזכר סלע במקרא: א' כאילו אמר בעבור שמגפן סדום גפנם לכן אשכלות מרורות

ספרי

ל (ל) איכה ירדוף אחד אלף. אם לא עשיתם את התורה היאך אני עושה הבטחתכם (הייתם מבקשים) [הייתי מבקש] שיהא אחד מכם רודף אלף ושנים יניסו רבבה עכשיו אחד מן הבבליים רודף מכם אלף ושנים יניסו רבבה: אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם. איני מסגיר אתכם ע"י עצמי אלא ע"י אחרים, וכבר היה מעשה שהזובובים מסרו אותם ביהודה. ר' יהודה איש טיבעים אומר (משל לאחד) [לא כאחד] שאמר לחברו עבד קירי אני מוכר לך אבל אני איני כן מוכרני (מיד) ומסגירני (מיד) אתכם כטמאים ביד טהורים. ומנין שאין מסגירין אלא טמאים שנאמר (ויקרא יג) והסגיר הכהן את הנגע:

לא (לא) כי לא כצורנו צורם. לא כתקף שאתה נותן לנו אתה נותן להם. כשאתה נותן את התוקף להם מתנהגים עמנו במדת אכזריות הורגים ממנו ושורפים ממנו וצולבים ממנו: ואיבינו פלילים. כבר כתבת לנו שאויב לא דן ולא מעיד שנאמר והוא לא

התורה והמצוה

ל (ל) והיה להם לאמר: איכה אפשר שירדוף אחד אלף מישראל: אם לא כי צורם מכרם וגם הסגירם (יל"פ והתלה ושנים מישראל יניסו רבבה מן האומות):

תורה אור

(ל) איכה ירדף אחד אלף ושנים יניסו רבבה. שאינו כגדר הטבע: אם לא כי צורם מכרם. שי' יורה על תוקף הדבר כמ"ש (תהלים לא ג) היה לי לצור מעוז (שם סב ח) צור עוזי מחסי באלהים, ומכירה ענינו שנותן דבר ומקבל מחירו דבר אחר ואז ביד כל אחד לעשות במה שבידו כרצונו, והנה גם שבאו ישראל לידי הגוים, מצד ישראל היו כגדר מכירה שע"י הגלות יתכפר עונם, אבל מצד ה' שאיננו גאולה ולא קבל עבורם מאומה כמ"ש (ישעיה נ) או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו אינו כגדר מכירה רק מצד הגוים אחרי שלא מצאו בעדם מאומה ג"כ אינו כגדר קנייה רק בדרך פקדון, וכה יתפרש, כי צורם. מצד שהוא מעוז ישראל ורוצה בטובתם: מכרם. בעד תועלת כפרת עונם, אבל זה היה רק כל עוד שלא גלו מאדמתם שלא נתכפר עונם, אבל אחרי שבאו לארץ הגוים אז וה' הסגירם. (הוא עד"ס (כדאיתא פז)

אִסְתַּכָּלוּ בְדָא סְבָרוּ מָא יְהֵי בְסוֹפֵיהוֹן: ל אֶכְדֵּין יִרְדּוֹף חַד אַלְפָא וּתְרֵין יַעֲרְקוּן לְרִבּוֹתָא אֱלָהֵן (אֲרֵי) תַּקִּיפְהוֹן מְסָרְנוּן וַייָ אַשְׁלְמִנּוּן: לא אֲרֵי לָא כְתַקִּיפָנָא תַּקִּיפְהוֹן וּבַעֲלֵי דְבָבָנָא הֲווֹ דַיָּנָנָא: לב אֲרֵי כְּפֻרְעֲנוּת עַמָּא דִסְדוֹם פֻּרְעֲנוּתְהוֹן וְלָקוּתְהוֹן כְּעַם עֲמוֹרָה מָחַתְהוֹן בִּישִׁין כְּרֵישֵׁי חִוְיָן וְתוּשְׁלְמַת עוֹבָדֵיהוֹן כִּמְרָרוּתְהוֹן: לג הָא כִמְרַת תַּנִּינַיָּא כָּס פֻּרְעֲנוּתְהוֹן וּכְרֵישׁ פִּתְנֵי חִוְיָן אַכְזְרָאִין:

ספרי

אויב לו (במדבר לה) יעידנו. ולא מבקש רעתו (שם) ידיננו, ואתה בנית עלינו אויבים עדים ודיינים:

לב (לב) כי מגפן סדום גפנם. ר' יהודה דורשו כלפי ישראל. ר' נחמיה דורשו כלפי בבליים. ר' יהודה אומר וכי מגפנה של סדום אתם או ממטעה של עמורה אתם והלא אי אתם אלא ממטע קדש [אלא שנהפכו] שנאמר (ירמיה ב) ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת [ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה]: ענבמו ענבי רוש. בניו של אדם הראשון אתם שקנס עליכם מיתה ועל כל תולדותיו הבאים אחריו עד סוף כל הדורות: אשכלות מרורות למו. שהגדולים שבכם מרתן פרוסה בכם כאשכול ואין אשכול אלא גדול שנאמר (מיכה ז) אין אשכול לאכול בכורה איתה נפשי:

לג (לג) חמת תנינים יינם. שהחסידים

התורה והמצוה

לא (לא) כי לא כן היה ראוי שיאמרו האומות: כי צורם של ישראל הוא לא כצורנו של האומות שיסתוק על המה רק מעניש להוכיח בו: ואויבינו הם ישראל. פלילים וחוכחים (לשון והוא מן פלילי):

לב (לב) כי מגפן. כ"ז היו אומרים האומות גפן ישראל הוא מגפן של סדום והפירות שגדלו הם הם ענבי ישראל אשכלות מרורות והיין הוא חמת תנינים. ע"כ מה שראוי לאמר נאומות הם הכמו ישכילו זאת

תורה אור

מז) ויסגור ה' בעדו שהרגם ואגן במימריה עלוהי) שאף שמסרם ביד הגוים, אבל הסגירם כאדם המוסר דבר לחברו ויסגירנו שלא ישלח בו יד, ואחרי שמסר ה' לידם בתורת פקדון ורואים שעוד יגן עליהם. יש להם להבין שידרוש ה' מעמהם על שהגהגו עמהם לרעה:

(לא) ושלא נמלין בעדם שהולים הדבר בגורם ולכן יחשבו שאינם עתידים לתן עליהם דין וחשבון, לזה יאמר כי לא כצורנו שאנו מאמינים בו שמגדל המערכה והטבע. צורם כי הם לא ייחסו אל גורם רק דבר שהוא תחת המערכה והטבע, אבל לא דבר שהוא רחוק מהמערכה והטבע: ואויבינו פלילים. כי לא נאמר ברא"ש הכתוב ישוב גם על ואויבינו פלילים. וכאלו נאמר וכי לא אויבינו פלילים, וירצה בזה שלא ישעו לומר שמסר ה' אותם בידם מפני שמה אותם לשופטים שישפטום על שחטאו נגד ה' ולכן יש בידם לעשות כפעולה על רוחם, ויאמר כי לא יתכן זאת:

(לב) כי מגפן וגו'. יחזור לשאמר לעיל והגי מקיאם בלא עם, שהם הכשדים מחריבי הבית ואשר הגלו אבותינו כמ"ש (ישעיה כג יג) הן כשדים זה העם לא היה והיו להם נימוסים ומנהגים רעים וכבר נאבדו מן העולם ואין זכר למו. ועתה נבוא לפי' הכתובים כי מיסדי הנימוסים ידמה בשם גפן והנימוסים בעצמם בשם ענבים. והמשפט הנעשה עפ"י הנימוס בשם יין, ויאמר כי איככה יוכלו לחשוב שה' נתן בני ישראל לידם אל המשפט, הלא כי מגפן סדום גפנם מיסדי נימוסיהם: ומשדמת עמורה. הם מנהיגהם (ומשאת נחילת שמנהגים למרבית העם יתיחסו לערך הנימוסים כהתיחסות התבואות נגד הענבים) ויאמר שהם כמנהגי עם עמורה: ענבמו. הנימוסים בעצמם: ענבי רוש מלאים ארס: אשכלות. הצטרפות הנימוסים יחד יכנה בשם אשכלות ובהצטרפותם מרורות למו יתגלה ביותר המרירות שבהם (כי הנימוסים האפרים בהצטרפותם יחד, אז יתראה ביותר הצדק שבהם מאשר יתראה בפרטיותם. והמפרשים פי' כזה הכתוב (תהלים יט) משפטי ה' אמת צדקו יחדו וכמה החקים לא טובים יתגלה רעתם בהצטרפותם יותר מכאשר בפרטותיהם) והכל מבינים טעם המר ולא כהארס שלא ירגישו בו עד שיזיק:

(לג) חמת תנינם יינם. המשפט שיוציאו עפ"י הנימוסים ההם הוא קשה כחמת תנינים: וראש פתנים

חֲמַ֥ת תַּנִּינִ֖ם יֵינָ֑ם וְרֹ֥אשׁ פְּתָנִ֖ים אַכְזָֽר׃ לד הֲלֹא־ה֖וּא כָּמֻ֣ס עִמָּדִ֑י חָת֖וּם בְּאוֹצְרֹתָֽי׃ לה לִ֤י נָקָם֙ וְשִׁלֵּ֔ם לְעֵ֖ת תָּמ֣וּט רַגְלָ֑ם כִּ֤י קָרוֹב֙ י֣וֹם אֵידָ֔ם וְחָ֖שׁ עֲתִדֹ֥ת לָֽמוֹ׃ לו כִּֽי־יָדִ֤ין יְהוָה֙ עַמּ֔וֹ

בעל הטורים

[illegible] הגויה שנהגו מסעודת אחשורוש: (לג) תנינם ה"י (מספרו כ' במלוי) לפי שפגמו על י' דברים שלא שמרו למשה

רש"י

כתרגומו הא כמרת תניניא כס פורענותהון הנה כמרירות נחשים כוס משתה פורענותם: וראש פתנים. כוסם ב שהוא אכזר לנשוך אויב אכזרי ג יבא ויפרע מהם: (לד) הלא הוא כמס עמדי. כתרגומו כסבורים הם שנשכחתי מעשיהם כולם גנוזים ושמורים לפני: הלא הוא. פרי ד גפנם ותבואת שדמותם כמוס עמדי: (לה) לי נקם ושלם. עמי נכון ה ומזומן פורענות ו נקם וישלם להם כמעשיהם. הנקם ישלם להם גמולם. ויש מפרשים ושלם שם דבר כמו ושלום ז והוא מגזרת והדבר אין בהם (ירמיה ה יג) ח כמו והדבור ואימתי אשלם להם: לעת תמוט רגלם. ט כשתתום זכות אבותם שהן סומכין עליו: כי קרוב יום אידם. כשארצה להביא עליהם יום אידם קרוב ומזומן י לפני להביא על ידי שלוחים הרבה: וחש עתדת למו. ומהר יבואו העתידות להם: וחש. כמו (ישעיה ה יט) ימהר יחישה. עד כאן העיד עליהם משה דברי תוכחה להיות השירה הזאת לעד כשתבא עליהם הפורענות ידעו שאני הודעתים מראש. מכאן ואילך העיד עליהם דברי תנחומין שיבואו עליהם ככלות הפורענות ככל אשר אמר למעלה (לעיל ל א) והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך וגו': (לו) כי ידין ה' עמו. כשישפוט אותו ביסורין כ האלו האמורים עליהם כמו (איוב לו לא) כי

שפתי חכמים

[..]יי להם: ב כוסם פירושו של פתנים: ג ר"ל וס"פ של קרא אויב אכזרי כו': ד ר"ל מאי דכתיב הלא הוא וגו' לשון יחיד הלא כבר וגו' הל"ל לפי מה שיהיה פי' של כמוס וגו' כסבורים הם שנשכחתי מעשיהם כו' דהיינו לשון רבים ל"פ הלא הוא פרי גפנם כלומר מה דכתיב לעיל גפנם וגו' פירוש פרי גפנם ועל זה קאי הלא הוא וגו' וא"ת דפרי נמי לשון יחיד הוא ולכן נמי אמר הוא לשון זכר ולא היא וא"ת שתבואה ל' נקבה כיון דפרי הוא לשון זכר: ה ר"ל היך נופל ל' לי על הקב"ה דלי משמע שיבא אליו מזולתו ולא יתכן לומר גבי הקב"ה דמאין יבא לו דהרי שכל הכל ביד הקב"ה הוא. ל"פ לי כמו עמי: ו רצונו בזה שלא תקשי וכי יש ממשות בנקמה דכתיב לי נקם ושלם דהיינו פי' עמי דמשמע שיש ממשות בה: ז ופירוש לי הנקם והשלום שאנקם מהם ואשלם להם כפעלם: ח רצונו בזה להביא ראיה אף שלא כתיב בוי"ו שהוא שם דבר אפ"ה יכול להיות פי' כמו שכתוב שם דבר: ט פירוש מאי לעת תמוט רגלם על שלא להודיה קאי ולא על נקם כי פורענות הנקמה לעולם הוא נכון ומזומן עמו: י ר"ל מה דכתיב כי קרוב וגו' הרי עכשיו כשהוכיחן משה עדיין לא חטאו. וגם הוא עצמו תולה בזכות אבות ועדיין זכות אבות במקומה עומדת מאי כי קרוב וגו': כ אבל אין לפרש כמשמעו כשידין אותם אם לזכות אם לחובה.

ספרי

והבשרים שבכם חמתן כתנינים: וראש פתנים אכזר. (אלא) הראשים שבכם כפתן הזה אכזרי, ד"א חמת תנינים יינם המתונים יראי חטא שבכם המתם כתנינים: וראש פתנים אכזר (אלא) הראשים שבכם כפתן הזה. ר' נחמיה דורשו כלפי בבליים. בודאי מגפן של סדום אתם וממטעה של עמורה אתם תלמידיו של נחש הקדמוני אתם שהטעה את אדם ואת חוה: אשכלות מרורות למו. שהגדולים שבכם מרתם פרוסה בהם כנחש ואין אשכול אלא גדול שנאמר (מיכה ז) אין אשכול לאכול:

לד (לד) הלא הוא כמוס עמדי. ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר כוס שהיה כמוס (ומהוכר יכול דוחה) [ומכוסה יכול דיקם] תלמוד לומר (תהלים סה) חמר. יכול שאין בו אלא חציו ת"ל (שם) מלא מסך. יכול שאין חסר אפילו טיפה אחת ת"ל (שם) ויגר מזה מאותה טפה שתו מכנה אנשי דור המבול ואנשי דור הפלגה ואנשי סדום ועמורה ופרעה וכל חילו סיסרא וכל המונו נבוכדנצר וכל חילו סנחריב וכל אנפיו. ומאותה טפה עתידים לשתות כל באי העולם עד סוף כל הדורות. וכה"א (ישעיה כה) ועשה ה' צבאות לכל העמים בהר הזה משתה שמנים משתה שמרים שמנים ממוחים שמרים מזוקקים. יכול שמרים שיש בהן צורך ת"ל שמרים מזוקקים, שמרים שאין [בהם] כלום (דבר) אלא פקטים. וכה"א (ירמיה נא) כוס זהב בבל ביד ה'. ואומר (יחזקאל כג) כוס אחותך תשתי העמוקה והרחבה תהיה לצחוק וללעג מרבה להכיל, מה דרכו של זהב לאחר שנשבר יש לו רפואה כך כשתפסוק הפורענות מן הבבליים עתידה לחזור להם כשמגעת אצל ישראל כהו אומר (שם) ושתית אותה ומצית ואת חרשיה תגרמי מה דרכו של חרס לאחר שנשבר אין לו רפואה כך כשתפסוק הפורענות מן ישראל אין עתידה לחזור להם: חתום באוצרתי

לד הֲלָא כָל עוֹבָדֵיהוֹן גְּלַן קֳדָמַי גְּנִיזִין לְיוֹם דִּינָא בְּאוֹצְרָי : לה קֳדָמַי פֻּרְעָנוּתָא וַאֲנָא אֲשַׁלֵּם בְּעִדָּן דְּיִגְלוּן מֵאַרְעֲהוֹן אֲרֵי קָרִיב יוֹם תְּבָרְהוֹן וּמִבַּע דַּעְתִיד לְהוֹן : לו אֲרֵי יְדִין יְיָ דִּינָא דְעַמֵּהּ וּפֻרְעָנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע אֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי

ספרי

באוצרתי. מה אוצר זה חתום ואין מגדל פירות כך (קושין מ) מעשיהם של רשעים אין מגדלים פירות (אם אמרת) [שאלמלי] כן מאבדים את העולם. וכה"א (ישעיה ג) אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו. אבל מעשיהם של צדיקים מגדלים פירות ופירי פירות וכה"א (שם ז) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו: (ד"א מה אוצר זה חתום ואינו חסר כלום כך צדיקים לא נטלו כלום משלהם בעולם הזה. ומנין שלא נטלו צדיקים כלום משלהם בעולם הזה שנאמר (תהלים לא כ) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. ומנין שלא נטלו רשעים כלום משלהם בעולם הזה שנאמר הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי) [ד"א הלא הוא כמוס עמדי שלא חסר כלום שלא נטלו רשעים כלום משלהם בעולם הזה שנאמר כלא מסך: חתום באוצרותי. חתום ואין חסר כלום שלא נטלו צדיקים משלהם כלום בעוה"ז שנאמר ואוצרותיהם אמלא. ואומר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך] אימתי אלו ואלו נוטלים למחר כשתבא גאולה שנאמר לי נקם ושלם :

לד (לה) לי נקם ושלם. אני בעצמי פורע מהם. ואיני פורע מהם לא על ידי מלאך ולא ע"י שליח כענין שנאמר (שמות ג) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה. ואומר (מ"ב יט) ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור. לי נקם ואשלם אין כתיב כאן אלא לי נקם ושלם. משלם אני מעשים שעשו [הם ו] אבותיהם לפני (בעוה"ז ואומר) [שנאמר] (ישעיה סה) לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי אל חיקם. [עונותם ועונות אבותיהם יחדו וגו' ומדותי פעולתם ראשונה אל חיקם] (ואומר (ירמיה טז) ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם) : לעת תמוט רגלם. כענין שנאמר (ישעיה כו ו), תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים : כי קרוב יום אידם. אמר ר' יוסי אם מי שנאמר בהם כי קרוב יום אידם הרי פורעניות (ממשמשות ובאות) [מתאחרת] מי שנאמר בהם ומרוב ימים יפקדו עאכ"ו : וחש עתידות למו. כשהמקום מביא פורענות על הבבליים (מרעיש עליהם את העולם) [מחיש עליהם את הפורענות] שנאמר (חבקוק א) יעופו כנשר חש לאכול ואומר (ישעיה ה) האומרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבואה וגו' [הנה מהרה קל יבוא] כשהמקום מביא יסורים על ישראל (אין ממיתים) [הן מתונים] הא (באיוב לד) [כיצד] מסרם לארבע גליות שהיו (משועבדים) [משעבדים] בהם וכה"א (שם מג) אל תירא כי אתך אני :

לה (לו) כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם. כשהמקום דן את הבבליים שמחה

התורה והמצוה

(לד) אבל אחר שהאומות לא יאמרו כן רק יאמרו ידנו רמה לכן לא יכלתי להעיר חמתי, רק הלא הוא מוסב על אש קדחה באפי, הכעס שלי כמוס עמדי חתום. ולא אורידנו עד שאול תחתית :

לד (לה) ומ"מ אף שלא אענישנו בפועל: לי נקם והשלומין להם ע"י הסתרת פנים לבד : לעת תמוט רגלם. מעצמם כשאין משגיח עליהם : כי קרוב יום אידם :

לו (לו) כי ידין ה' עמו. לעשות בהם משפט : ועל עבדיו שחטאו בו. יתנחם (לשון כוי אנחם

תורה אור

אכזר. ירמז שאלה אשר על ידם יקוים המשפט יתנהגו בהשפטים באכזריות כפתן אכזר שבנחשים :

(לד) הלא הוא. יסיר השאלה אם הגוי הזה חטאו כאנשי סדום ועמורה למה לא יענישם ה'? ויאמר הלא הוא כמוס עמדי. שהחטא אינו בפרסום רק צפון אתי : חתום באוצרותי. אף שאינם בפרסום. אבל רבים הם מאד עד שחתומים ומונחים באוצרותי (ואח"כ ע"ד המליצה אוצרותי מלאים מהם) : לי נקם ושלם. יסיר בזה שתי שאלות. א) הגם על החטא שבסתר לא יעניש ה'. ב) אם רבו חטאיהם הלא ראוי להם כל העונשים בעד חטאם. ובמה יענישם על התנהגותם עם ישראל בגלגל, והתשובה :

(לה) לי נקם ושלם. פי' בידי להענישם על שניהם על הא' יאמר לעת תמוט רגלם. שיבא העונש כשיתמוטט מזלם, שבאשר שהחטא לא היה מפורסם כחטא סדום ועמורה, לכן לא העניש ה' שלא כדרך הטבע והאריך אפו להם עד שיתחיל מזלם להתמוטט, ועל הב' יאמר : וחש עתידות למו. העונש והנקמה על שליחות ידם יהיה ע"י שיחיש וימהר העונש שעתיד לבא עליהם, שלולא עונש הנקם היו נענשים בהדרגה. וסך בעבור הנקם יחיש הפורעניות, וכן היה כי בשנים מעטות אחר החרבן נאבדו הכשדים ונפלה שמם וזכרם :

(לו) כי ידין עתה יאמר אשר יעשה לעמו ישראל : כי ידין ה' עמו. אחרי שיבא עליהם דין ה', אז : ועל

וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם כִּי יִרְאֶה כִּי־אָזְלַת יָד וְאֶפֶס עָצוּר וְעָזוּב׃ לז וְאָמַר אֵי אֱלֹהֵימוֹ צוּר חָסָיוּ בוֹ׃ לח אֲשֶׁר חֵלֶב זְבָחֵימוֹ יֹאכֵלוּ יִשְׁתּוּ יֵין נְסִיכָם יָקוּמוּ וְיַעְזְרֻכֶם יְהִי עֲלֵיכֶם סִתְרָה׃ לט רְאוּ ׀ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי

בעל הטורים

(שופטים יט וע"ש) ועברו על י' דברות: (לז) אזלת יד בגימט' זו גלות. כי אזלת בגימטריא אין בם תורה: (לט) כי אני אני הוא אני אמית. ג' פעמים אני כנגד ג' גליות. ואני כנגד גלות רביעי (עיין תוס' דף מ"ב ד"ה אני) דכתיב ואני בתוך

שפתי חכמים

דאם כן מה טוב על עבדיו יתנחם דפי' ירחם על עבדיו דילמא דינם יצא לזכות והו לא יצטרכו לרחמים: ל הוצרך להפוך משום שאחר היסורים היא הנחמה אמר כך להודיע שהיא על עבדיו ומפני שחזר הכתוב ואמר ועל עבדיו ולא הספיק לו במלת עמו הקודם לו יתחייב ג"כ שיכפול השם וכאילו אמר כי ידין ה' עמו ויתנחם הקב"ה על עבדיו: מ תיקן בזה כמה ענינים שפירש כי יראה כשיראה כי מלת כי דהכא כמו כי תבואו וגו' שפי' כשתבואו. ואזלת ר"ל הולכת ומלת יד שב אל האויב ואף שלא נזכר פה. והוסיף מלת עליהם להודיע על מי אזלת היד ואפס ר"ל תם מלשון אפס כסף. ועצור ר"ל מכונס על ידי מושל. ועזוב ר"ל מחוזק. והוסיף מלת בהם אחר מלת ואפס מפני שמלת תם לא יפול רק בהם כלומר תם בהם היות עצרים ועזובים והוסיף מלת הקב"ה אחר מלת ואמר להודיע שהאומר אי אלהימו הוא הקב"ה ואמר מלת אליהם להודיע על מי נאמר אלהימו שהוא על עבדיו הנזכרים לעיל ויהיה וי"ו ואמר כוי"ו ושמר ה' אלהיך שפירושו ישמור ויהיה פירוש המקראות כך שכאשר ייסר השם את עמו באותן היסורין ויחזור ויתנחם עליהם כשיראה שיד האויב הולכת ומתחזקת עליהם ותם בהם עצור ועזוב להיות בלתי שוטר ומושל יאמר הקב"ה אליהם איה ע"א שלהם שהיו בוטחים בהם יקומו ויעזרכם לכן ראוי נכם שתבינו בכל הרעות שהבאתי עליכם לא היה לכם שום מושיע מכל עבודות האלילים שבטחתם בהם ולא היה בהם כח למחות בידי מפני שאני הוא שבידי להשפיל ולהרים ואין מידי מציל ואחר כך התחיל להזכיר הנקמות שינקום מהאויבים: נ ר"ל אני אני ב' פעמים

רש"י

בם ידין עמים (ייסר עמים) כי זה אינו משמש בלשון דהא לתת טעם לדברים של מעלה אלא לשון תחלת דבור כמו (ויקרא כה ב) כי תבואו אל הארץ כשיבואו עליהם משפטים הללו ויתנחם הקב"ה על עבדיו ל לשוב ולרחם עליהם: יתנחם. לשון הפך מחשבה להטיב או להרע: כי יראה כי אזלת יד. כשיראה כי יד מ האויב הולכת ותוזקת מאד עליהם ואפס בהם עצור ועזוב: עצור. נושע על ידי עוצר ומושל שיעצור בהם: עזוב. על ידי עוזב. עוצר הוא המושל העוצר בעם שלא ילכו מפוזרים בצאתם לצבא על האויב בלשון לעז מיינטינדו"ר (האנדהאבר). עצור. הוא הנושע במעצור המושל: עזוב. מחוזק כמו (נחמיה ג) ויעזבו את ירושלים עד החומה (ירמיה מט כה) איך לא עוזבה עיר תהלה: עצור. מיינטונדי"ר (געהאנדהאבט): עזוב. איפורצי"ד (בעפעזטיגט): (לז) ואמר. הקב"ה עליהם: אי אלהימו. ע"א שעבדו: צור חסיו בו. הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה כלומר שהיו בטוחין בו להגן עליהם מן הרעה: (לח) אשר חלב זבחימו. היו אותן אלהות אוכלים שהיו מקריבים לפניהם ושותים יין נסיכם: יהי עליכם סתרה. אותו הצור יהיה לכם מחסה ומסתור: (לט) ראו עתה. הבינו מן הפורענות שהבאתי עליכם ואין לכם מושיע ומן התשועה שאושיעכם ואין מוחה בידי: אני אני הוא. אני להשפיל נ ואני להרים: ואין אלהים עמדי. עומד כנגדי למחות:

ספרי

היא לפניו שנאמר (כי ידין ה' עמו) [ובאבוד רשעים רנה] (משלי יא) וכשהמקום דן צדיקים כביכול יש תהות לפניו שנאמר ועל עבדיו יתנחם ואין נחמה אלא תהות שנאמר (בראשית ו ז) כי נחמתי כי עשיתם. ואומר (שמואל א טו) נחמתי כי המלכתי את שאול למלך: כי יראה כי אזלת יד. כשרואה (הכל מסככים לפניו כשמכלה בגולה) [כשרואה כח ידם מתהלכת

התורה והמצוה

מצרי) ע"י שיראה כי אזלת יד. חוקתם מעצמו: ואפס עצור ועזוב. העצורים בגלות והעזבים מהשגחה יהיו אפס מעצמם:

לז (לז) ואמר. אז יאמר ישראל איה האלילים שעבדו וחסו בהם:

לח (לח) אמר שהאלילים האלה חלב זבחימו של ישראל יאכלו לפי דעתם, א"כ יקומו ויעזרוכם:

לט (לט) ראו עתה והכירו כי רק אני אני הוא. בגם שהיה הטוב בהסתרת פנים, אני הוא שעושה כל אלה:

דִבְעִדָן דְתִתְקַף עֲלֵיהוֹן מָחַת סָנְאָה יְהוֹן מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין: לז וְיֵימַר אָן דַחֲלַתְהוֹן תַּקִּיפָא דַהֲווֹ רְחִיצִין בֵּהּ: לח דִי תְרַב נִכְסַתְהוֹן הֲווֹ אָכְלִין שָׁתַן חֲמַר נִסְכֵּיהוֹן יְקוּמוּן כְּעַן וְיִסַעֲדוּנְכוֹן יְהוֹן עֲלֵיכוֹן מָגִין: לט חֲזוֹ כְעַן אֲרֵי אֲנָא אֲנָא

ספרי

שתכלה בגולה שנאמר (דניאל יב) וככלות נפץ ידי עם קדש תכלינה כל אלה]. ד"א כשיתיאשו מן הגאולה כשתכלה פרוטה מן הכים (שנאמר וככלות נפץ ידי עם קדש תכלינה כל אלה). ד"א כי יראה כי אזלת יד כשהוא רואה שאין בהם אדם שמבקש עליהם רחמים כמשה שנאמר (תהלים קו) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו. ד"א כי יראה כשהוא רואה שאין בהם אדם שמבקש עליהם כאהרן שנאמר (במדבר יז) ויעמוד בין המתים ובין החיים. ד"א כי יראה כשהוא רואה שאין בהם אדם שמבקש עליהם כפינחס שנאמר (תהלים קו) ויעמוד פינחס ויפלל ותעצר המגפה. (ד"א כי יראה כי אין עוזר שנאמר ואפס עצור ועזוב ואין עוזר לישראל): [ואפס עצור ועזוב. שאין עוזר לישראל כמ"ש כי ראה ה' את עני ישראל וגו' ואפס עצור ועזוב ואין עוזר לישראל ואומר וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע וגו' (ישעיה נט טז)]:

לז (לז) ואמר אי אלהימו. ר' יהודה דורשו כלפי ישראל. ור' נחמיה דורשו כלפי הבבליים. ר' יהודה אומר ישראל אומרים להם להבבליים היכן הפיטקים והגמונים שלכם:

לח (לח) אשר חלב זבחימו יאכלו. שיהו [נ"א שהיו] נותנים להם אפסניות ועושים להם דונאטובי ומעלים להם קלניא: (יקומו ויעזרכם יקומו ויעזרו אתכם אין כתיב כאן אלא יקומו ויעזרכם. ר' נחמיה אומר). [ר' נחמיה דורשו כלפי הבבליים ואמר אי אלהימו זה] טיטוס בן אשתו של אספסיינוס שנכנס לבית קדש הקדשים וגידר את הפרוכת בסייף ואמר [אי אלהימו:] אם אלוה הוא יבא (וימחה) [וילחם עמי]: אשר חלב זבחימו יאכלו. אמר הללו משה דטעם ואמר להם בנו לכם מזבח והעלו עליו עולות ונסכו עליו נסכים. כענין שנאמר (במדבר כח) את הכבש אחד תעשה בבקר וגו'. יקומו ויעזרכם (יהי עליכם סתרה על הכל הוא מוחל על חלול השם פורע מיד) [יקומו ויעזרו אתכם אין כתיב כאן אלא יקומו ויעזרכם. על הכל הקב"ה מאריך אף חוץ מחלול השם הוא פורע מיד שנאמר ראו עתה כי אני אני הוא זאת תשובה לאומרים אין רשות בשמים]:

לט (לט) ראו עתה כי אני אני הוא. (זאת תשובה לאומרים אין רשות בשמים). האומר (אין רשות) [שתי רשויות] בשמים משיבים אותו ואומרים לו ואין אלהים עמדי. או שמא

תורה אור

עבדיו יתנחם. מלשון נחמה כי הנשארים בעת הגאולה יהיו עובדי ה', ובהם יתנחם ה'. והדבר שיקרב הגאולה: כי יראה. כאשר יראה: כי אזלת יד. שהם עניים ודלים. ואפס ואך עצור. שהמה עצורים ונהולים: ועזוב. שאין להם עוזר והומך וביותר:

(לז) ואמר אי אלהימו. עד"ה (תהלים מב) חרפוני צוררי. באמרם אלי כל היום איה אלהיך (שם קטו ב) למה יאמרו הגוים איה אלהיהם שיתנהג אתם לכל הפחות בדרכי הטבע, לור הסיו בו שבטחו בו אף שיסדד עבורם דרכי הטבע, ומזה יספסו שמאז עבדו ישראל לע"ג עזבם ה' לעולם, עד"ה (תהלים עא) לאמר אלהים עזבו רדפו ותפשוהו כי אין מציל:

(לח) אשר (ואמר אי) שנאמר בפסוק הקודם יסוב גם על זה, וכאילו כתוב, ואמר אי אשר חלב זבחימו יאכלו שיתהלו בישראל לומר, כאשר אלהיכם עזב אתכם, אבל אי האלוהות אשר בחרתם לכם: אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם. יוכל היות שמרוב אכילת חלב הזבחים שהקרבתם להם ומשתית יין הנסכים ישנים הם, אבל קראו אליהם בקול גדול (עד"ה (מ"א כז) ויהתל בהם אליהו ויאמר קראו בקול גדול וגו' אולי ישן הוא) אולי יקומו משנתם ויעזרכם עזר מעט, ולכל הפחות: יהי עליכם סתרה. ההבדל בין מחסה למסתר, שמחסה הוא דבר המגין באמת מאיזה דבר, ומסתר אינו רק שמסתיר מעיני מי שירא ממנו. ויאמרו כי אם אינם יכולים להיות לכם למחסה, אבל לפחות יעשו איזה עינים שיתפסו עליכם סתרה כן דברי המתלוצצים:

(לט) ראו עתה. כאשר תבא עת הגאולה ויעשה ה' לישראל נסים ונפלאות כמ"ש (מיכה ז טו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, אז כאלו יאמר ה' אל אשר אמרו אי אלהימו, עתה ראו כי אני שהוצאתי מארץ מצרים כמ"ש (ויקרא יא מה) כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים אני הוא המעלה עתה כמ"ש (ירמיה טז טו) כי אם חי ה' אשר העלה וגו' (שם כג) כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא וגו'

אֲנִ֤י אָמִית֙ וַאֲחַיֶּ֔ה מָחַ֙צְתִּי֙ וַאֲנִ֣י אֶרְפָּ֔א וְאֵ֥ין מִיָּדִ֖י מַצִּֽיל׃ ששי מ כִּֽי־אֶשָּׂ֥א אֶל־שָׁמַ֖יִם יָדִ֑י וְאָמַ֕רְתִּי חַ֥י אָנֹכִ֖י לְעֹלָֽם׃ מא אִם־שַׁנּוֹתִי֙ בְּרַ֣ק חַרְבִּ֔י וְתֹאחֵ֥ז בְּמִשְׁפָּ֖ט יָדִ֑י אָשִׁ֤יב נָקָם֙ לְצָרָ֔י וְלִמְשַׂנְאַ֖י אֲשַׁלֵּֽם׃ מב אַשְׁכִּ֤יר חִצַּי֙ מִדָּ֔ם וְחַרְבִּ֖י

בעל הטורים

סגולה (וי"ו מוסיף על הראשונים כי זה הוא קשה מכולן) לומר שבכל הגלות הקב"ה עמנו להצילנו: ואין מידי מציל. מידי בגימטריא דין שאין ניצול מיום הדין: (מ) ואמרתי חי אנכי לעולם. לעלם כתיב חסר וי"ו לומר שבת אלפים שנה שאז יהיה השגב ה' לבדו. ונחסר ו' שו' ימים נדונין הרשעים: (מב) וחרבי אוכלת הרב י"ו. לומר לך שחרבו של הקב"ה יש לה י"ו פיפיות

רש"י

עמדי. דוגמתי וכמוני: ואין מידי מציל. הפושעים בי: (מ) כי אשא אל שמים ידי. כי בחרון אפי אשא ידי אל עצמי ם בשבועה: ואמרתי חי אנכי. לשון שבועה הוא (כמו חי אני נאם ה' אם לא כאשר דברתם באזני (במדבר יד כח) אף כאן) אני נשבע חי אנכי: (מא) אם שנותי ברק חרבי. אם אשנן את להב ע חרבי כמו (יחזקאל כא) למען היות לה ברק פלנדו"ר (גלאנץ): ותאחז במשפט ידי. להניח מדת רחמים באויבי פ שהרעו לכם אשר אני קצפתי מעט צ והמה עזרו לרעה. דבר אחר ותאחז ידי את מדת ק המשפט להחזיק בה ולנקום נקם: אשיב נקם וגו'. למדו רבותינו באגדה מתוך לשון המקרא שאמר ותאחז במשפט ידי לא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה מדת בשר ודם זורק חץ ואינו יכול להשיבו והקב"ה זורק חציו ויש בידו להשיבן כאילו אוחזן בידו שהרי ברק הוא חצו שנאמר כאן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי והמשפט הזה לשון פורענות ר הוא בלעז יושטיצי"ש (שטראפגערעכטיגקייט): (מב) אשכיר חצי מדם.

שפתי חכמים

ל"ל: ס ר"ל והרי כתיב השמים כסאי וגומר וא"כ הוא עצמו יושב בשמים ואין שייך לומר שישא ידו לאשר הוא שם ל"פ כא דכתיב אל השמים פירוש לעצמי ר"ל אל עצמי ומה שפירש כי בחרון אפי וכו' ר"ל הרי אין המנהג לישבע אלא כשמבטיח את חבירו או שנשבע לו המבטיח לאמן את דברו א"כ הכא אמאי נשבע כיון שלא הבטיח שום הבטחה. ל"פ כי בחרון אפי כו' כלומר מ"מ מרוב חרון אפו על האויב להנקם ממנו ושלא יתנחם מזה הוצרך לישבע שינקם ממנו. כתב הרא"ם אבל מלת כי של כי אשא אל שמים ידי לא ידעתי פירושה כי אינה סובלת שום אחד מד' לשונות של כי שהם אי דלמא אלא דהא. ונראה דהכי פירושו כיון שאין המנהג שנשבעין אלא א"כ שמבטיח לאדם ליתן או לעשות שום דבר כמו שמצינו בבועז חי ה' שכבי וגו' והוא נשבע לקיים דברו וההבטחה שהבטיח הואה או כדבר שדבר לעשות לכן יהיה פירושו הכי כיון שהמנהג הוא לישבע על אשר הוא רוצה לעשות גם אנכי בשביל הגון אף שבדעתי להרות בע"א אשא אל שמים ידי לישבע אשר שנותי ברק חרבי וכו' ויהיה פירוש כי דהכא כמו דהא ויהיה פי' של אם שנותי כמו עד אם דברתי שפירושו אשר. ופירוש הקרא כך כיון שהמנהג הוא לישבע על ההבטחה שהבטיח אדם לחבירו גם אנכי כן אעשה ואשא אל עצמי ידי ואמרתי חי אנכי שהיא השבועה ויהיה פי' אל שמים ר"ל אל עצמי הנקרא שמים שהוא כסאי כאילו אמר בחיי עצמותי לא שהוא מודיע שהוא חי וקיים לעולם אם אינו ר"ל שתפס השמים בידו ונשבע בנקיטת חפץ מפני שההפך שנוטל הנשבע בידו אינו אלא כדי שיוסיף כוונה ויראה בשבועתו ואין זה נופל בשם יתברך ואל תשיבני מכי יד על כס יה ופירש רש"י שם שידו של הקב"ה מורמה לישבע בכסאו דהתם לא כתיב לשמורה על שבועה כמ"ש פה. מהרא"ם: ע ר"ל בזה איך יתכן שישנן הברק כיון שאין בו ממשות דברק הוא המראה של הלהב ל"פ את להב כו' כלומר אם אחדד הברזל של חרבי בשישון נכ"ת הוא לשון חידוד ולהב החרב הוא הברזל כמו להבת חניתו ונקרא כן מפני שהחרב בהלטשו דומה ללהב וברק כמו לברק שפירושו להיות לה לברק: פ פי' ותאחז ידי במדת משפט להחזיק בה כדי להנקם ולהניח הרחמים שלא להשתמש בה עם אויבי שהרעו לכם ובאויבי שהרעו לכם דבק עם ותאחז במשפט לא עם להניח מדת הרחמים ויהיה פי' כמקראות כן נשאתי אל שמים ידי ונשבעתי חי אנכי שאשנן את חרבי לעשות לה ברק כמנהג יוצא למלחמה ותאחז במשפט ידי להשיב נקם וגרי להנקם מהם מפני שהרעו לכם שאני קצפתי עליכם מעט והמה עזרו לרעה: צ רצונו בזה שלא תאמר מה חטאו ע"א בזה שהרי אתה מסרתם בידם כדי שיוכחו מידם: ק לטעם ראשון קשה מדת הרחמים מאן דכר שמיה. ולפירוש ד"א קשה הוה ליה לכתוב ותאחז ידי במשפט. לכ"פ גם טעם ראשון. הרא"ם. ומפי מורי מהר"ל שמעתי דהאי ד"א ט"ס הוא והכל פירוש אחד הוא: ר ויהיה מלת ותאחז דבוק עם ברק חרבי שהברק הוא חצו של הקב"ה שאמר ויצא כברק חצו והוא הפורענות

ספרי

אין יכול לא להחיות ולא להמית לא להרע ולא להיטיב ת"ל אני אמית ואחיה. ואומר (ישעיה מד) כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו ה' צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים. ד"א אני אמית ואחיה (זה שניתן להם רמז לתחית המתים: אני אמית ואחיה). [אני אמית לאותן שנאמר בהם תמות נפשי מות ישרים. ואחיה שנאמר (להלן לג ו) יחי ראובן ואל ימות (סוטה ו) יחיינו מיומים]. דבר אחר אני אמית ואחיה (סנהדרין לא וס"ג) שומע אני מיתה באחד וחיים באחד ת"ל מחצתי ואני ארפא כדרך שמכה ורפואה באחד. כך מיתה וחיים באחד [מכאן ראיה לתחית

הוא ולית אלה בר מני אנא ממית ומחיה מחינא ואף מסינא ולית מן ידי משיזב: [מ] ארי אתקינית בשמיא בית שכנתי ואמרית קים אנא לעלמין: [מא] אם על חד תרין כחיזו ברקא מסוף שמיא ועד סוף שמיא תתגלי חרבי ותתקף בדינא ידי אתיב פרענותא לסנאי ולבעלי דבבי אשלם: [מב] אררוי גירי

ספרי

לתחית המתים מן התורה]: ואין מידי מציל. (שם קד) אין אבות מצילים את הבנים לא אברהם מציל את ישמעאל ולא יצחק מציל את עשו. אין לי אלא אבות שאין מצילים את הבנים אחים את האחים מנין ת"ל (תהלים מט) אח לא פדה יפדה איש לא יצחק מציל את ישמעאל ולא יעקב מציל את עשו ואפילו (נוסחים לו) [נותן] כל ממון שבעולם אין נותנים לו כפרו שנאמר אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו וייקר פדיון נפשו וחדל לעולם. יקרה היא נפש זו שכשאדם חוטא בה אין לה תשלומים:

מ (מ) כי אשא אל שמים ידי. כשבראו הקב"ה לא בראו כי אם במאמר ולא בשבועה ומי גרם לו לישבע מחוסרי אמנה הם גרמו לו לישבע שנאמר (שם לו) וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים: ואמרתי חי אנכי לעולם. שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת ב"ו הפיטקי נכנס לתוך הפרכיא שלו. אם יכול ליפרע (מכל) [מן החיים יכול] ואם לאו אין יכול ליפרע. אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אם אינו נפרע מן החיים נפרע מן המתים אם אינו נפרע בעולם הזה נפרע בעולם הבא:

מא (מא) אם שנותי ברק חרבי כשפורענות יוצאה מלפני קלה היא כברק. ואעפ"כ ותאחז במשפט ידי: אשיב נקם לצרי. אלו כותים שנאמר (עזרא ד) וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה בונים ההיכל וגו': ולמשנאי אשלם. אלו אפיקורסים וכה"א (תהלים קלט) הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי:

מב (מב) אשכיר חצי מדם. וכי היאך

התורה והמצוה

מ (מ) מבאר אף שלא אעניׁשם בפועל רק ע"י סילוק השגחה מ"מ ג"כ: כי אשא אל שמים ידי. שאסלק יד העונש מן הארץ בל אכם בידי בעצמי, רק אסתיר פניו לבד: ואמרתי הלא חי אנכי לעולם ואיני צריך למהר להעניש תכף. כי יש חזון למועד:

מא (מא) תדעו כי גם אם שנותי ואכפיל ברק חרבי לבל הצדיק ובל הסיה הדודה ושנונה: ותאחז במשפט ידי. לאחוז את המשפט בל ירד למטה ובל אעניש בידים, מ"מ אשיב נקם לצרי וכו' וכו':

תורה אור

וגו': ואין אלהים עמדי. ואשר לא נראה השגחתי עליהם מעת השאת עד עתה לא שמסרתי אותם לאל אחר, כי אין אלהים עמדי שאמסרם לידו, וגם אז היו תחת השגחתי רק שהיו בהסתר פנים. ואל תתפלאו היתכן? שהנהגתי עמהם תשתנה משפע רב, ושובו אל תמיה המשפט: התבונו כי ברגע אחד. אני אמית את החייבים: ואחיה ואני הוקך חיים לכל חי, ואם תאמרו שאינו במשא אחד (ר"ל המות לאחד והחיים להשני) יאמר מחצתי שזה בעצמו שמחלתיו, ושיקבל משפטו ואני ארפא. כמ"ש (תהלים קז כ) ישלח דברו וירפאם. ואם תאמר שהרפואה באה ע"י הרופא והסמים, לא כן: ואין מידי מציל. כי אם לא היה ברצוני שיתרפא אז הרופא והסמים לא היו מועילים. ככה היו עם ישראל כאשר בחקותי הלכו השפעתי להם ברכתי, וכאשר בחקותי מאסו אז הסתרתי פני מהם. ואל תאמרו שזה רק באישים פרטים כהחיים והמות או המכה והרפואה, אבל לא בכללות אומה שלמה, היתכן שיתהפך מהקללה אל הקלה, לזה יאמר:

(מ) כי אשא אל שמים ידי. ר"ל כאלו אני מראה להם בידי להביט אל השמים, עד"ה (ישעיה מ כו) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה: ואמרתי כאלו אומר לכם בזה: חי אנכי לעולם. שאני מחיה את כלם, כמ"ש (נחמיה ט) אתה הוא ה' לבדך, אתה עשית את השמים ושמי השמים וכל צבאם וגו' ואתה מחיה את כלם:

(מא) אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי. כשאשנן חרבי ואני פוקד לעשות משפט בעולם השפל, אז אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם:

(מב) אשכיר חצי מדם וגו'. עד מראש פרעות אויב. ונעשה הריסה בעולם השפל, והתבונו שברגע שאני מקיים את עולם העליון אז אני עושה הפסד וכליון בעולם השפל. ומזה תדעו כי ההסתרה

תֹּאכַל בָּשָׂר מִדַּם חָלָל וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב׃

מג הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם־עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו

רש"י

ש האויב: וחרבי תאכל. בשר: מדם חלל ושביה. זאת תהיה להם מעון דם חללי (ס"א חללי דם) ת ישראל ושביה ששבו מהם: מראש פרעות אויב. מתחלת פרצות האויב א כי כשהקב"ה נפרע מן האומות פוקד עליהם עונם ועונות אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישראל: (מג) הרנינו גוים עמו. לאותו הזמן ישבחו האומות את ישראל ראו מה שבחה של אומה זו שדבקו בהקדוש ברוך הוא בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו בטובו ובשבחו: כי דם עבדיו יקום. שפיכות דמיהם כמשמעו: ונקם ישיב לצריו. על הגזל ב ועל החמס כענין שנאמר (יואל ד יט) מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה

שפתי חכמים

אבל אי הוה פירושו כמשמעו לא היה כמשמע מיניה מידי דהרי גם מלך בשר ודם כשיושב במשפט יכול להטות המשפט לאיזה צד שירצה ועכשיו שפירש פורעניות שפיר משמע מינה לא כמדת בשר ודם וכו' ומקרא מסורס הוא לפי האגדה והכי קאמר והאחז ידי ברק חרבי במשפט: ש ויהיה מלת מדם כמו מן דם האויב ולא יהיה מ"ם מדם מ"ם הסיבה כמ"ש מדם חלל ונומר ולבון אביר מלבן בכורת ולא מיין: ת פי' ויהיה מ"ם של מלת מדם מ"ם הסיבה. והרא"ם פירש זאת הפורעניות שאמרתי אשיב וגו' הוא מפני עון החלל לא בעבור חללי דם שהרגו מישראל ויהיה מדם כמו הפוך והוי כמו מחללי דם מפני העון שעשו הוא בעבור הדם ומה שכתב למעלה אשיב וגו' מדם אין פירוש של מדם חלל רק הוא פירוש מדם שבראש הפסוק ואח דוק מכל שהשכרות של חצי הוא רק מרוב שתיית דם האויב: א מפני שהוא דבוק עם מדם חלל ושביה שפירושו משמע חללי דם ומשמע השביה אם כן צריך גם כן לפרש מראש פרעות אויב ופרעות לשון פרצות ומפני שתחלת הפרצה היתה בישראל מימי אבותיהם על אלו למדו מכאן כשהקב"ה נפרע מן העו"א נפרע מן וכו' ומפני שתחלת פרצות האויב אינו מובן שפרצו בישראל הוצרך לחזור ולפרש מראש פרצה שפרצו בישראל. רא"ם: ב לא על שפיכת דמים

ספרי

אפשר לחצים שישתכרו בדם אלא הריני משכר לאחרים כמה שחצי עושים: וחרבי תאכל בשר. וכי היאך אפשר לחרב שתאכל בשר אלא הריני מאכיל לאחרים ממה שחרבי עושה כענין שנאמר (יחזקאל לט) בן אדם כה אמר ה' אלהים אמור לצפור כל כנף ולכל חית השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זובח לכם וגו' ואכלתם בשר ושתיתם דם בשר גבורים תאכלו ודם נשיאי הארץ תשתו. ואכלתם חלב לשבעה ושתיתם דם לשכרון וגו' ושבעתם על שלחני וגו'. ואומר (ישעיה לד) חרב לה' מלאה דם הודשנה מחלב. למה כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום: מדם חלל ושביה. ממה שעשו בחללי עמי. וכה"א (ירמיה ח) מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי: ושביה. ממה שעשו בשבויי עמי וכה"א (פ"פ ח) ושבום שוביהם וגו': מראש פרעות אויב. כשהמקום מביא פורענות על הבבליים אין מביא עליהם שלהם אלא שלהם ושל אבותיהם מאברהם ואילך. ד"א מראש

התורה והמצוה

מג (מג) סייס מ"מ אמר שלא הטעים בידים. והגוים נהגו בהם מנהג, הנה גם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי: הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום. ולא יתנהג עמהם שיענישם בהסתרת פנים

תורה אור

המדות אינה מצדי דק מצד המקבלים, לכן אל התפלאו מדבר ישראל כי אתנהג עמהם לפי מעשיהם: ובאופן אחר יש לפרש מן כי אשא אל שמים ידי וגו' עד מראש פרעות אויב עפ"י הקדמה. שיש הבדל בין עונש ישראל בהטאם, ובין הענוש שיעשה ה' לשונאי ישראל בזה. א) בענוש ישראל לא הזכיר משפט. ב) שלא בא שבועה על גזר דינם. ג) שלא הזכיר חרבו של הקב"ה רק מאמר תאכל חרב שהוא חרב האויב. ד) שהענשים היו ע"י אחרים, ולא מידו של השי"ת זולת החצים. ולפי המליצה המה רק מכתו ולא מיתה. ה) שבכלם נרמז שהקל בהם, ועונש שונאי ישראל הוא להפך. א) שיזכר בו משפט. ב) שנשבע ה' במיין לקיים דבריו. ג) שהזכיר חרב של הקב"ה. ד) שה' יעשה בעצמו משפטם. ה) שלא זכר לד הקל, ונם יתפרשו הכתובים: וירא ה' וינאץ וגו' ויאמר אסתירה פני מהם. ולא הזכיר שיביאם במשפט: כי אש קדחה באפי וגו' ותאכל ארץ ויבולה ותלהט מוסדי הרים. שכלם חמתו בהארץ כמ"ש (לעיל כט ט) ויחר אף ה' בארץ ההיא להביא עליה את כל הקללה: אספה עלימו רעות. כאלו מאתו לא תצא

מְדָמָא וְחַרְבִּי תִקְטוֹל בְּעַמְמַיָא מִדַם קְטִילִין וְשִׁבְיָן לַאֲעָדָאָה כִתְרִין מֵרֵישׁ סַנְאָה וּבְעֵל דְבָבָא: מג שַׁבַּחוּ עַמְמַיָא עַמֵיהּ אֲרֵי פֻרְעֲנוּת עַבְדוֹהִי צַדִיקַיָא

ספרי

פרעות אויב מה ראו כל הפורעניות ליתלות בראשו של פרעה מפני שפרעה הוא היה תחלה ששעבד את ישראל:

מג (מג) הרנינו גוים עמו. למחר כשהמקום מביא גאולה לישראל הבבליים מתרגזים לפניו [שנאמר (תהלים צט) ה׳ מלך ירגזו עמים] ולא זו תחלה להם אלא שכבר רגזו מקדם כענין שנאמר (שמות טו יד) שמעו עמים ירגזון (ד״א הרנינו גוים עמו שעתידים) [אבל אחר כך עתידים] הבבליים להיות מקלסים לפני ישראל שנאמר הרנינו גוים עמו. ומנין שאף שמים וארץ שנאמר (ישעיה מד) רנו שמים כי עשה ה׳ הריעו תחתיות ארץ ומנין אף הרים וגבעות שנאמר (שם נה) ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף. ומנין אף אבות ואמהות שנאמר (שם מב) ירונו יושבי סלע מראש הרים יצוחו: כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב. שתי נקמות נקם על הדם ונקם על החמס. ומנין אתה אומר שכל חמס שחמסו הבבליים (בימי החורבן) את ישראל מעלה עליהם כאלו דם נקי שפכו. שנאמר (יואל ד) וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם על עמי ונחלתי אשר פזרו וגו׳. מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס בני יהודה אשר שפכו

התורה והמצוה

בישראל רק ונקם ישיב בעצמו לצריו. ובזה וכפר בין אדמתו מה שעשו האומות לאדמת הקדש ובין עמו מה שעשו לעמו:

תורה אור

הרעות רק יאסף מאחרים. לאקל בעצמם: חצי אף שהם עונשים ע״ד המליצה שיביא בעצמו, אבל לא בפלם ידו וגם אבלה בם. ר״ל שיבלעו בהם והן הנבלע לפעמים לא יזיק וגם הנבלעים לא יזרוק בהם עוד. והכונה שהעונשים שהביא ה׳ בעצמו לא יביאם פעמים רבות, ויפרש הרעות שיאסף: מזי רעב. מחוסר לחם: ולחמי רשף מיני חליים וקדחת בגוף: וקטב מרירי. קלקול האויר: ושן בהמות וגו׳ עם חמת זוחלי עפר עונשים על ידי בעלי חיים שאינם בעלי בחירה שבנקל להנצל מהם: מחוץ תשכל חרב. אף שהוא עונש ע״י בעלי בחירה שקשה מאשר ע״י אינם בעלי בחירה אבל רק מבחוץ, וינצל בהחבא. ומחדרים רק אימה אבל לא מות. גם בחור גם בתולה יונק עם איש שיבה הוא כאילו כתיב גם יונק גם איש שיבה. שלפי הפשט יורה שעל הרוב חסו עליהם. רק במקרה לא חסו גם על אלה. ועתה יפרש עונש שיביא על שונאי ישראל. כי אשא אל שמים ידי לשון שבועה. ואמרתי חי אנכי לעולם שנשבע ה׳ בחייו. אם שנותי ברק חרבי כשאשנן חרבי שיהיה לו ברק. והמליצה בזה כי כל עת שהיה מאוח דין ה׳ על ישראל לא השתמש בחרבו. וכאילו העלתה חלודה, ועתה כשירצה ה׳ לקיים משפטו ע״י החרב ישנן אותה. ומדרך השופטים שחרם ישבו למשפט יכינו האמצעים שע״י יקוים מעשה המשפט. וכן אמר כאן שישנן חרבו ואחרי כן ותאחז במשפט ידי. הרי שיש בגזר דינם שבועה ומשפט. ולכן יתקיים באין חסד ורחמים: אשיב נקם לצרי שהמשפט על עלבון ישראל יהיה על דרך נקמה ובעצמו: ולמשנאי אשלם אשר עשו נגד ה׳ ישפטם בדרך השלומין בגמול ידם לא בדרך נקמה אבל בעצמו ישלם להם: אשכיר חצי מדם כשאעניש ע״י חצים. עונש שבא מבחוץ. לא כבעונש ישראל שכלה בהם החצים. אלא ילכו בגופם מעבר אל עבר ויבלע בהם הדם. עד שלא יהיה ניכר ויהיו ראוים לזרוק בהם הרבה פעמים. והוא ע״ד המליצה שישכרו החצים את דמם הרבה פעמים כאדם שמרוב שתיתו נעשה שכור: וחרבי תאכל בשר שע״י האכלה יתחדד עוד יותר ע״ד המליצה כאדם שמתחזק ע״י אכילה: מדם חלל ושביה יסוב על אשכיר חצי מדם שהחצים ישתו בהם הרב או פלא שישתכרו עי״ז בשביה: מראש פרעות אויב. יסוב על וחרבי תאכל בשר שהבשר יהיה מראשי הגבורים שעי״ז יעשה פרעות באויב:

(מג) הרנינו כתרגומו שבחו. לכשיעשה ה׳ דין עמו יהללו הגוים עמו עם ה׳. והסבה יהיה כי דם עבדיו יקום שה׳ בעצמו יעשה נקמת דמם. ונקם הנקם שעשה לפנים בישראל ישיב עתה לצריו עד״ה (לעיל ל ז) ונתן ה׳ אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך.

וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ׃ פ שביעי מד וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה־הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא וְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן׃

שפתי חכמים

שככל נאמר כי דם עבדיו יקום: ג פירוש אדמתו דהיינו עמו: ד משמע דאין הפרש בין פירושו ובין פרש"י אלא בקרא כי גוי אובד עצות המה שרש"י פי' על הע"א ורבי יהודה דורשו על ישראל אע"פ שהם מתחלפים בפי' כי מגפן סדום גפנם שרש"י פירש שמעשיהם מעשה סדום ועמורה ורבי יהודה דורש וכי מגפנם של סדום אתם או ממטע של עמורה הלא אתם ממטע קדוש מ"מ שניהם שוים שהוא כלפי ישראל אבל גבי אי אלהימו שרש"י פי' ואמר הקב"ה לישראל איה וכו' ורבי יהודה דורש שיאמרו ישראל לע"א. כלומר שמה שכתב רש"י שדברי ר' יהודה הם כפירושו ממש עד תכלית חוץ מגוי אובד עצות המה אינם הלא על פירוש ואמר שרש"י ורבי יודא סוברים שאין ואמר דברי הע"א כדעת רבי נחמיה שפירש ואמר האויב שהוא טיטוס וכיוצא בזה אבל לא על אלהימו דאם כן מאי רבי יודא דורשו כלפי ישראל דקאמר הא כלפי הע"א דרשו אבל על כל פנים אין דברי רש"י ורבי יודא שוים לגמרי שהרי רש"י פירש ואמר ישראל. רא"ם: ה פי' נתינת טעם הוא אלמעלה: ו פי' לפי דברי ר' נחמיה שפירש קרא דכי ידין וגו' כי יריב את ריבם וכו' פי' כי מלשון דהא ופי' למה אמר לי נקם ושלם לע"א מפני שיריב ריבם של ישראל מיד עושקיהם: ז דלפירוש רש"י יהיה פי' ראו שבידי להמית ולהחיות ולא כאותן ע"א שעבדתם אבל פירוש רבי נחמיה שפירש אי אלהימו קאי ארשע שיאמר לישראל אי אלהימו וגו' איך יאמר ראו עתה שבידי להמית ולהחיות ולכן הוסיף אז יגלה ישועתי שפירוש תהפך מחשבות האויב ממה שהיתה טרם הגלות ישועתי: ח פי' הע"א: ט פירוש לישראל: י כלומר כבר נשאה היא ידי בשמים פי' שתמיד אני משרה שכינתי וכו' אבל א"א לפרש מלשון שבועה כיון שככר כתיב פורענות חמת תנינים יינם וגו'

רש"י

מחמס בני יהודה ואומר (עובדיה) מחמס אחיך יעקב וגו': וכפר אדמתו עמו. ויפייס אדמתו ועמו ג על הצרות שעברו עליהם ושעשה להם האויב: וכפר. לשון רצוי ופיוס כמו (בראשית לב כא) אכפרה פניו אנחינייה לרוגזיה: וכפר אדמתו. ומה היא אדמתו עמו. כשעמו מתנחמים ארצו מתנחמת וכן הוא אומר (תהלים פה ב) רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב. בפנים אחרים היא נדרשת בספרי ונחלקו בה רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה דורש כולה כנגד ישראל ורבי נחמיה דורש כולה כנגד האומות רבי יהודה דורשה כלפי ישראל אמרתי אפאיהם כמו שפירשתי עד ולא ה' פעל כל זאת כי גוי אבד עצות המה אבדו תורתי שהיא להם עצה נכונה ואין בהם תבונה להתבונן איכה ירדוף אחד מן האומות אלף מהם אם לא כי צורם מכרם כי לא כצורנו צורם הכל כמו שפרשתי ד עד תכליתו. ורבי נחמיה דורשה כלפי האומות ע"א כי גוי אבד עצות המה כמו שפירשתי התלה עד ואויבינו פלילים: (לב) כי מגפן סדום גפנם. של אומות ע"א: ומשדמות עמרה וגו'. ולא ישימו לבם לאלוה הגדולה בי: ענבמו ענבי רוש. הוא שאמר לולי כעס אויב אגור על ישראל להרעילם ולהמירם לפיכך אשכלות מרורות למו להלעיטם שוקם על מה שעשו לבני: (לג) חמת תנינים יינם. מוכן להשקותם על מה שעושין להם: (לד) כתם עמדי. אותו הכוס שנאמר (תהלים עה ט) כי כוס ביד ה' וגו': (לה) לעת תמוט רגלם. כענין שנאמר (ישעיה כו ו) תרמסנה רגל: (לו) כי ידין ה' עמו. כלשון זה ה משמש כי ידין בלשון דהא ו ואין ידין לשון יסורין אלא כמו כי יריב את ריבם מיד עושקיהם: כי יראה כי אזלת יד וגו': (לז) ואמר אי אלהימו. האויב יאמר אי אלהימו של ישראל כמו שאמר טיטוס הרשע כשגדר את הפרוכת כענין שנאמר (מיכה ז י) ותרא אויבתי ותכסה בושה האומרה אלי איו ה' אלהיך: (לט) ראו עתה כי אני וגו'. אז יגלה הקדוש ברוך הוא ישועתו ז ויאמר ראו עתה כי אני אני הוא אני הוא מאתי באת הרעה ח ומאתי תבא עליהם ט הטובה: ואין מידי מציל. מי שיציל אתכם מן הרעה אשר אביא עליכם: (מ) כי אשא אל שמים ידי. כמו כי נשאתי י תמיד אני משרה מקום שכינתי בשמים כתרגומו אפילו חלש למעלה וגבור למטה אימת עליון על התחתון וכל שכן שגבור למעלה וחלש מלמטה: ידי. מקום שכינתי כמו (במדבר ב יז) איש על ידו. והיה בידי להפרע מכם אבל אמרתי חי אנכי לעולם איני ממהר לפרוע לפי שיש לי שהות בדבר אני חי לעולם ובדורות אחרונים אני נפרע מהם והיכולת בידי להפרע מן המתים ומן החיים בשר ודם שהוא הולך למות ממהר נקמתו להפרע בחייו כי שמא ימות הוא או אויבו ונמצא שלא ראה נקמתו ממנו אבל אני חי לעולם ואם ימותו הם ואיני נפרע בחייהן אפרע במותן: (מא) אם שנותי ברק חרבי. הרבה אם יש שאינם תלויין כשאשנן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי וכו' כמו שפירשתי למעלה: (מד) הוא והושע בן נון. (סוטה) שבת של דיוזגי

ספרי

דם נקיא בארצם. באותה שעה (סס) ויהודה לעולם תשב ונקיתי דמם לא נקיתי: וכפר אדמתו עמו. מנין אתה אומר שהריגתן של ישראל ביד הבבליים כפרה היא להם לעולם הבא שנאמר (תהלים עט) מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך שפכו דמם כמים [וגו' אל תזכר לנו עונות ראשונים וגו']. היה ר' מאיר אומר (כתובות קיא) כל היושב בארץ ישראל א"י מכפרת עליו שנאמר (ישעיה לג) העם היושב בה נשוא עון (ועון דבר אלי בדלא אלי.

כי

יִתְפְּרַע וּפֻרְעֲנוּתָא יָתֵיב לְסָנְאוֹהִי וִיכַפַּר עַל אַרְעֵהּ וְעַל עַמֵּהּ: מד וַאֲתָא מֹשֶׁה

ספרי

כי ארצם מלאה אשם מקדוש ישראל ועון דבר אלי בלא אלי). ועדיין אין אנו יודעים אם פורקים עונותיהם עליה ואם נושאים עונותיהם עליה, כשהוא אומר וכפר אדמתו עמו הרי פורקים עונותיהם עליה ואין נושאים עונותיהם עליה. וכן היה ר' מאיר אומר כל הדר בארץ ישראל וקורא ק"ש שחרית וערבית ומדבר בלשון הקדש הרי הוא בן העולם הבא. (אמרת) גדולה שירה שיש בה עכשיו ויש בה לשעבר ויש בה לעתיד לבא ויש בה לעולם הבא:

מד (מד) ויבא משה. נאמר כאן ויבא משה ונאמר להלן וילך משה. אי אפשר לומר ויבא משה שכבר נאמר וילך משה ואי אפשר לומר וילך משה שכבר נאמר ויבא משה אמור מעתה בא (דייתיטוס) [דייתיקי] שלו והרשות נתנה ביד אחר: וידבר משה את כל דברי השירה הזאת באזני העם. מלמד שהיה משקעם באזניהם: הוא והושע בן נון. (ולמה אני צריך) והלא כבר נאמר (דברים יד) ויקרא משה להושע בן נון יהושע ומה ת"ל הוא והושע בן נון.

תורה אור

וכפר לשון פיוס והנחת הדעת עד"ש (בראשית לב כא) כי אמר אכפרה פניו: אדמתו וגם יכפר אל עמו כי אחר שישבו בא"י יבאו שונאיהם עליהם למלחמה והיא מלחמת גוג ומגוג. ושם על הרי ישראל יפלו. ואז יתפייסו יחד אדמתו ועמו: ויש להמתיק יותר אחרי שנפרש הפסוקים האלה באופן זה. כי יראה כי אזלת יד. שיתרופפו בנ"י ומטה ידם ואפס אך עצור שיהיו בדחקות ועזוב שיהיו כהפקר ע"ד לעני ולגר תעזב. ואמר הגוי שזכר לעיל: אי אלהימו שישפיע להם ההכרחיות. שלא יהיו בעניות: צור חסיו בו שיגן עליהם מאויביהם: אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם. אף שחטאו לפניו. אבל הלא הביאו כפרתם זבחים ונסכים (ויחשבו תועה שהמשפיע אינו המגין והמגין אינו המשפיע) יקומו המשפיע והמגין ויעזרכם. ואם לא יוכלו לעזור אבל יהי עליכם סתרה לפחות יעשו שיהיה עליכם סתרה כנ"ל. ועתה כפעל עבדיו יתנחם אז הרנינו גוים עמו שיהללם בזה. כי דם עבדיו יקום ולא יהיו כהפקר. ונקם ישיב לצריו האומות שסבלו ישראל על חטאם ישיב ה' לצריו, והמה יהיו כמוב: וכפר אדמתו עמו שקודם הכפרה היו מתיסרים על חטאם וקללת אלהים רבצה על אדמתם כאלו חטאתיהם על אדמתם. אבל כשיכפר להם יסיר החטאים גם מן האדמה עד"ש (מיכה ז יט) ישוב ירחמנו פי' לעת ירחם עלינו אז יכבוש עונותינו שיכניסם למקום אחד ואח"כ ותשליך במצולות ים כל חטאתם שלא ישאר מעונותיהם מאומה לא עליהם ולא על אדמתם: ויתכן לפרש שיצוה לישראל להתפלל בשלום מלכי החסד שאינם עוורים ועוזבים בארצם ויתן להם הרשיון לאחוז ידם בכל מלאכה וקנין ואם יעוז אחד לשפוך דמם או להצר להם. ישפט כאילו עשה לאחד מאזרחי הארץ. ויעשו עוד יותר כאשר ישמעו שבארצות הפרסים נעשה לישראל דבר רע ישתדלו להוציא לאור צדקת ישראל. גם ישתדלו בישוב ארץ ישראל. וז"ש הרנינו מלשון תפלה עד"ש (מ"א ח כח) לשמוע אל הרנה ואל התפלה. גוים בשלום הגוים מלכי החסד. עמו עם ה'. וכאלו כתוב הרנינו עמו גוים: כי דם עבדיו יקום. בעד אלה שיקים דם עבדיו של ה'. ונקם הידוע שהוא חוק הנימוס ישיב המלכות לצריו של ישראל. וכפר מלשון הנחת הדעת כמו אכפרה פניו (בראשית לב כא). אדמתו שמשתדלים בישוב הארץ. עמו ושובת עמו ישראל:

(מד) ויבא משה וגו' כבר נאמר לעיל וידבר משה וגו' את דברי השירה הזאת עד תמם. ויובן עפי"ז שהשירה בכללותה אחת היא ספר תולדות ישראל מאבותם עד שישובו לאדמתם, ובפרטיותה נחלקת לששה פרקים שסימנם האזי"ו ל"ך שכל אחד כולל ענין אחד. א) עדות השמים והארץ עם המאמר המצורף לזה ומתחיל האזינו עד זכור. ב) חסדי ה' שעשה לישראל עד העת ההיא. ויתחיל מן זכור עד ירכיבהו. ג) הטובות שיעשה להם ה' בעתיד. ותתחיל מן ירכיבהו עד וישמן ישרון. ד) שאחרי טובם ישורו מדרכי ה'. והעונש שיבא עליהם. ויתחיל מן וישמן ישרון עד לולי כעס אויב. או עד לו חכמו. ה) ידבר מהגוי שיגלו בנ"י שמה. מן לולי כעס אויב או מן לו חכמו עד כי ידין ה' עמו. ו) מה שיהיה באחרית הימים עם ישראל ועם אלה שעשו רעה לישראל. וטבע האדם שדבר חדש יוקבע בלבו ביותר. לכן אמר תחלת השירה כלה בלא הפסק ונקבעה בלבם בכללה. ואחר כן שנה להם והפסיק בין הפרקים. ובאר כל הענינים והסודות שבכל פרק ופרק. ולכן נאמר לעיל את דברי השירה הזאת עד תמם שיורה שלא הפסיק בה וכאן אמר כל דברי השירה. שיורה כל מה שנכלל ונרמז בה. ואחר ששנה להם כנ"ל. אמר להם עוד פעם שלישית וז"ש הוא שמלבד הנ"ל אמר עוד הוא בעצמו, ואח"כ והושע

מה וַיְכַל מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ מו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שִׂימוּ לְבַבְכֶם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵעִיד בָּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר תְּצַוֻּם אֶת־בְּנֵיכֶם לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ מז כִּי לֹא־דָבָר רֵק הוּא מִכֶּם כִּי־הוּא חַיֵּיכֶם וּבַדָּבָר הַזֶּה תַּאֲרִיכוּ

בעל הטורים

כדאיתא במדרש שוחר טוב. נקם ברית לנקום על כל מצוה ומצוה שנכרתו עליה י"ו בריתות. ולכך י"ו פעמים חרב בפרשת יורדי בור (ביחזקאל ל"ב ואף דשם י"ז פ' חד לגופא): ד' פעמים נקם בפרשה וכנגדם אמר דוד ד"פ עד אנה וד"פ פנה אלי. נ"ב פסוקים בהאזינו ולפי שעברו עליהם לכך לא עבר איש ביהודה נ"ב שנה: (מז) כי לא דבר רק הוא תגין על הקו"ף לומר שאפילו על התגין של תורה תילי תילים של הלכות: רק שתים במסרה. והבור רק ודין. לומר כמו שהבור רק ואינו מחמלא

שפתי חכמים

ראו עתה וגו' ואם כן אמאי ישבע עכשיו אבל לפי פשוטו שפירשתי לעיל דקאי אישראל אתי שפיר שנשבע שינקום מהם וכן לרבי יודא אבל לרבי נהמיה שמפרש כל הפרשה כלפי ע"א אין לפרש מלשון שבועה: כ פירוש ב' מלות הן וכפל לשון הוא ופירוש של דיו זווג הוא שנים וזוג הוא מתרגום בבלי ודיו הוא ל' יוני ורצונו לתרץ בזה דקשה לו אם משה דבר באזני העם שהוא היה מלכם ונשיא שלהם אבל יהושע מה ענינו בדבר הזה הרי הוא לא היה נשיא עליהם אלא אחר מיתת משה לזה קאמר שבת של דיו זוגין וכו': ל כלומר שהשררה מעידה עליו שלא זחה דעתו עליו ולכך קוראו הושע ולא יהושע ומלת זחה פי' גבה לב וגס הרוח: מ פי' כי הרבה יש בתורה שאן דקין כחוט השערה כהררים מלשון הר: נ פירוש ומהו השכר ומפרש כי הוא חייכם וגו': ס הוצרך לפרש ד"א כי לפירוש ראשון קשה לא הל"ל רק שימו לבבכם וגו' את כל דברי התורה וגו' כי הוא חייכם וגו' ולמה ל"ל כי לא דבר רק הוא מכם וכו' ל"פ ד"א וכו' ושני ענינים הם וה"פ אין לך דבר ריקם בתורה פי' שיהא נכתב שלא לצורך. ועוד שאם הדרשנו וכו' וה"פ אין לך דבר שבתורה שאם תדרשנו וכו' ולכן כתיב מכם לרמוז על מתן שכר שהוא עמוחו של אדם והכלית הצלחתו ולפירוש ד"א קשה נל"ל כי הוא חייכם הא כבר נתן הטעם לשימה הזאת א"כ ה"ל להפוך דה"ל לכתוב אחר דברי התורה הזאת כי הוא חייכם ואחר כך כי לא דבר רק וגו' ל"ם גם טעם הראשון: ע פי' מזה מביא ראיה שאין לך דבר

רש"י

כ שיתה נטלה רשות מזה ונתנה לזה העמיד לו משה מתורגמן ליהושע שיהא דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישראל בחיי רבך לא היה לך להרים ראש ולמה קוראו כאן הושע לומר שלא זחה דעתו עליו ל שאף ע"פ שנתנה לו גדולה השפיל עצמו כאשר מתחלתו (ספרי). (מו) שימו לבבכם. צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה וכן הוא אומר (יחזקאל מ ד) בן אדם ראה בעיניך ובאזנך שמע ושים לבך וגו' והרי דברים ק"ו ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונים להבין. דברי תורה שהן כהררין התלויין בשערה מ על אחת כמה וכמה: (מז) כי לא דבר רק הוא מכם. לא לחנם אתם יגעים בה כי הרבה שכר תלוי בה נ כי היא חייכם. ד"א אין לך דבר ריקן בתורה שאם תדרשנו שאין בה מתן שכר ס תדע לך שכן אמרו (בראשית לו כב) ואחות לוטן תמנע ע ותמנע היתה פילגש וגו' לפי שאמרה איני כדאי להיות לו לאשה הלואי אהיה פילגשו וכל כך למה להודיע שבחו של אברהם שהיו שלטונים

ספרי

למלך צדקו של יהושע. שומע אני שצפה [נ"א שזחה] דעתו עליו משנתמנה ברשות ת"ל הוא והושע בן נון הושע בצדקו אע"פ שנתמנה פרנס על הצבור הוא הושע בצדקו. כיוצא בו אתה אומר (שמות א) ויוסף היה במצרים וכי אין אנו יודעים שיוסף היה במצרים. אלא להודיעך צדקו של יוסף היה רועה את (צאן אביו) [אחיו בצאן] ואף על פי שנעשה מלך במצרים הרי הוא בצדקו. כיוצא בו אתה אומר (ש"א יח) ודוד הוא הקטן

תורה אור

בן נון ובכולל שמתו בפרסום ארבעה פעמים· כדאיתא (במס' עירובין נ"ד) שכך היה סדר משנה משה ארבעה פעמים. מלבד מה שנאמר ויכתוב משה את השירה וילמדה את בנ"י שהוראתה שצוה שילמדו בינם לבין עצמם עד שיהיה שגור בפיהם. ומה שאמר כאן ויבא משה וגו' וידבר. ולעיל אמר הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם ואח"כ וידבר משה באזני כל קהל ישראל. יובן עפ"י מ"ש לעיל ממש שאמר לא אוכל עוד לצאת ולבא, הכוונה שאם יצא עוד ממחנה לויה לא ישוב שמה אלא ילך למקום הנועד.

וּמַלִּיל יָת כָּל פִּתְגָּמֵי תֻשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם עַמָּא הוּא וְהוֹשֵׁעַ בַּר נוּן: מה וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה לְמַלָּלָא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל: מו וַאֲמַר לְהוֹן שַׁוּוֹ לִבְּכוֹן לְכָל פִּתְגָּמַיָּא דִּי אֲנָא מַסְהֵד בְּכוֹן יוֹמָא דֵין דִּי תְפַקְּדֻנּוּן יָת בְּנֵיכוֹן לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא: מז אֲרֵי לָא פִתְגָּם רֵיקָא הוּא

ספרי

וכי אין אנו יודעים שדוד הוא הקטן אלא להודיעך צדקו של דוד ודוד (היה רועה את צאן אביו) [הנה רועה בצאן וגו'] ואע"פ שנעשה מלך על ישראל הוא דוד בקוטנו:

מה (מו) ויאמר אלהם שימו לבבכם. (צריך) [מלמד שצריך] אדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה. וכה"א (יחזקאל מ ד) בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך לכל אשר אני מראה אותך וגו'. ושמת לבך למבואי הבית בכל מוצאי המקדש. והרי דברים ק"ו ומה בית המקדש שנראה בעינים ונמדד ביד צריך אדם שיהו עיניו ולבו ואזניו מכוונים דברי תורה שהם כהררים התלוים בשערה עאכ"ו: אשר תצום את בניכם לשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת. אמר להם צריך אני להחזיק לכם טובה שתקיימו את התורה אחרי אף אתם צריכים להחזיק טובה לבניכם שיקיימו את התורה אחריכם. מעשה שבא רבינו מלודקיא ונכנס ר' יוסי בר' יהודה ור' אלעזר בן יהודה וישבו לפניו אמר להם קרבו (לכם צריך אני להחזיק טובה לבניכם שיקיימו את התורה אחריכם. אלו אין משה גדול הוא ואלו אחר וקבלנו תורתו ולא היתה תורתו שוה עאכ"ו) [לבאן צריך אני להחזיק טובה לכם שתקיימו התורה אחרי אף אתם צריכים להחזיק טובה לבניכם שיקיימו את התורה אחריכם משה גדול הוא ואלו לא באו אחרים לא היתה תורתו שוה אנו עאכ"ו] לכך נאמר אשר תצום וגו':

מו (מז) כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים. אין לך דבר ריקם בתורה שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא. תדע שכן שהרי אמרו (סנהדרין נט) לכה נכתב ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פילגש לפי שאמרה אין אני כדאי שאהיה לו לאשה אהיה לו לפילגש וכל כך למה להודיעך שבחו של אברהם אבינו שהיו מלכים ושלטונים מתאוים לידבק בו. והרי דברים ק"ו ומה עשו שאין בידו אלא מצוה אחת שכבד את אביו היו מלכים ושלטונים מתאוים לידבק בו. עאכ"ו שהיו רצים לידבק ביעקב הצדיק שקיים את כל התורה כולה שנא' ויעקב איש תם (בראשית כה כז): ובדבר הזה תאריכו ימים. (שבת קל ומ"ג) זה אחד מן הדברים שהעושה אותם

תורה אור

ולכן כל עת שלא אמר לו ה' עלה אל הר העברים לא היה יכול לבא למחנה ישראל, וחז"ל אמרו שבאותו היום נגנזו החצוצרות והיה צריך להקהילם ע"י שלוחים ולא רצה לקחת לו הגדולה לאסוף אליו כל ישראל ע"י שלוחים. לכן קרא רק להזקנים והשוטרים. ובראות העם הדבר החדש נקהלו כלם ואמר להם השירה יכנ"ל, וכשאמר ה' אליו עלה אל הר העברים בא אל מחנה ישראל ואמר להם השירה כנ"ל והמוסר שאחר השירה, וזאת הברכה ועלה אל הר העברים:

(מה) ויכל משה וגו'

(מו) ויאמר אלהם שימו לבבכם וגו' כתבנו לעיל שלשון שימה הוראתו שיהיה מסודר בלבם. ואף שנאמר ואכל ושבע ודשן אז ופנה וגו' וכמבואר (בשופטים ב) שרק בני דור הבאים לארץ התחילו לסור מדרך ה' ומ"כ בהשקפה לא היתה השירה נתולה לדור באי הארץ, אבל אשר תצום שתזכרו ותזכרו את בניכם לשמור מלעבור על מצות ל"ת ולעשות לקיים מ"ע את כל דברי התורה הזאת דברי המוסר והמדוה שבה:

(מז) כי לא דבר רק הוא מכם לא תאמרו כי אין נוגע לנו רק לבנינו. לא כן שנוגע לכם בעצמכם, כי הוא חייכם כבר כתבנו שקיום התורה הוא החיים. וללמד ולזרז את הבנים הוא אחד מחלקי התורה וכבר שבח הכתוב (בראשית יח יט) את אברהם, כי ידעתיו וגו' למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וגו' ושמרו דרך ה' וגו'. וכזה שתזרזו את בניכם תקיימו חלק אחד מהתורה ותהיו קיימים באופן כנ"ל. וגם ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה וגו' שתועלת השירה היא שלא יסורו הבנים מאחרי ה' וכשיסורו יחזרו בתשובה וישובו לאדמתן. וזה נוגע לכם שעי"ז תהיו אתם קיימים במין שקיום במין לבני ישראל הוא רק שישבו בארץ ויקיימו שם את התורה:

יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ פ מפטיר מח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר׃ מט עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה הַר־נְבוֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וּרְאֵה אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לַאֲחֻזָּה׃ נ וּמֻת בָּהָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה שָׁמָּה וְהֵאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ כַּאֲשֶׁר־מֵת אַהֲרֹן אָחִיךָ בְּהֹר הָהָר וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ נא עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ

בעל הטורים

מתוקים כן התורה לא יוכל אדם להתמלאות ממנה: (מח) וידבר ה' אל משה בעצם. עשרה דסמיכי בלא לאמר כנגד יו"ד דברות: (נ) כאשר מת אהרן. בגי' כן בנשיקה מת אהרן:

שפתי חכמים

בתורה שיהא נכתב בתנם שלא לצורך אבל אקיבול שכר הם סדרשנו אינו מביא ראיה מזה: פ וא"ת למה אינו מונה בעצם היום הזה דנאמר גבי אברהם דכתיב בעצם היום הזה נמול אברהם ופירש"י ביום ולא בלילה ולא בחשיכה וכו'. וי"ל דהא דכתיב גבי אברהם בעצם היום הזה איכא למימר כמו שפירש"י דאתא לאשמועינן דביום שנצטוה נמול לכן לא נקט רש"י אלא ג' מקומות: צ דאם לא כן כאשר מת אהרן אחיך למה לי

רש"י

ומלכים מתאוים להדבק בזרעו: (מח) וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה. בשלשה מקומות נאמר פ בעצם היום הזה. נאמר בנח (שם ז יג) בעצם היום הזה בא נח וגו' במראית אורו של יום לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו להכנס בתבה ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התבה אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה. במצרים נאמר (שמות יב יז) בעצם היום הזה הוציא ה' לפי שהיו מצריים אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בהם אין אנו מניחין אותם לצאת ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין בהם אמר הקב"ה הריני מוציאן בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכו': (נ) כאשר מת אהרן אחיך. באותה מיתה שראית וחמדת צ בה שהפשיט משה את אהרן בגד ראשון והלבישו לאלעזר וכן שני וכן שלישי וראה בנו בכבודו א"ל משה אהרן אחי עלה למטה ועלה פשוט ידך ופשט פשוט רגליך ופשט עצום עיניך ועצם קמוץ פיך וקמץ והלך לו אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו: (נא) על אשר מעלתם בי. גרמתם למעול בי:

ספרי

אוכל פירותיהם בעולם הזה ואריכות ימים לעולם הבא. (ומפורש כן בתלמוד תורה. וכבוד אב ואם מנין ת"ל כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך (שמות כ) בשילוח הקן מנין ת"ל (דברים כב) שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים. בהבאת שלום מנין) [בת"ת שנאמר כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים כבוד אב ואם שנאמר למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך. בגמ"ח מנין שנאמר (משלי כא כא) רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד. והבאת שלום מנין שנאמר (תהלים לד טו) בקש שלום ורדפהו ואומר (ישעיה נד) וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך:

מז (מח) וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה. בשלשה מקומות נאמר

תורה אור

(מח מט) וידבר ה' אל משה וגו' עלה. נוס שעלה אל הר העברים ויתקן ג' דברים. א) שירפא את האהרן. ב) שימות שם) ג) שמשה יגנז ולא יתעסקו ישראל בקבורתו:

ומת

מִנְּכוֹן אֲרֵי הוּא חַיֵּיכוֹן וּבְפִתְגָּמָא הָדֵין תּוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ מח וּמַלִּיל יְיָ עִם משֶׁה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין לְמֵימָר׃ מט סַק לְטוּרָא דַעֲבָרָאֵי הָדֵין טוּרָא דִנְבוֹ דִּי בְּאַרְעָא דְמוֹאָב דִּי עַל אַפֵּי יְרֵחוֹ וַחֲזֵי יָת אַרְעָא דִכְנַעַן דִּי אֲנָא יָהֵב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַחְסָנָא׃ נ וּמוּת בְּטוּרָא דִּי אַתְּ סָלֵק לְתַמָּן וְאִתְכְּנֵשׁ לְעַמָּךְ כְּמָא דְמִית אַהֲרֹן אֲחוּךְ בְּהוֹר טוּרָא וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּהּ׃ נא עַל דִּי שַׁקַּרְתּוּן בְּמֵימְרִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי מַצּוּת רְקַם מַדְבְּרָא

ספרי

בעצם היום הזה. נאמר בנח בעצם היום הזה לפי שהיו דורו אומרים כך וכך [אם] אנו מרגישים בו אין אנו מניחים אותו ולא עוד אלא אנו נוטלים כשילים וקרדומות ומבקעים את התיבה. אמר המקום הריני מכניסו לתיבה בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה. ומה ראה לומר במצרים (שמות יב) בעצם היום הזה לפי שהיו מצריים אומרים כך וכך אם אנו מרגישים בהם אין אנו מניחים אותם ולא עוד אלא נוטלים סייפים וחרבות ואנו הורגים בהם אמר המקום הריני מוציאם בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה. ומה ראה לומר כאן בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים כך וכך אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחים אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את התורה והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו ועשה לנו נסים וגבורות אין אנו מניחים אותו אמר המקום הריני מכניסו למערה בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה לכך נאמר בעצם היום הזה לאמר:

מח (מט) עלה אל הר העברים הזה. עליה היא לך ואינה ירידה: הר העברים. שהוא קרוי ד' שמות הר העברים הר נבו הר ההר ראש הפסגה. ולמה קורים אותו הר (נבו) [העברים] שנקברו בו שלשה מתים (הללו) שמתו לא מידי עבירה הן משה אהרן ומרים: אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו וראה וגו'. רא"א (כאלבעו היה מראה) [אצבעו של הקב"ה היה] מטטרון למשה והראהו את כל א"י עד כאן תחומו של אפרים עד כאן תחומו של מנשה. ר' יהושע אומר משה בעצמו הוא ראה אותה כיצד נתן כח בעיניו של משה וראה מסוף העולם ועד סופו:

מט (נ) ומת בהר אשר אתה עולה שמה. אמר לפניו רבש"ע למה אני מת לא טוב שיאמרו טוב משה מראה מטוב משה משמועה. לא טוב שיאמרו זה משה שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את התורה והגיז לנו את השליו ועשה לנו נסים וגבורות משיאמרו כך וכך עשה כך וכך אמר אמר לו כלך משה גזרה היא מלפני שוה בבל אדם שנאמר (במדבר יט) זאת התורה אדם כי ימות באהל (ואומר (ש"ב ז) זאת תורת האדם ה' אלהים). (שבת נד) אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע למה מת אדם הראשון אמר להם שלא עשה פקודי והרי משה עשה פקודיך אמר להם גזרה היא מלפני שוה בכל אדם שנאמר זאת התורה אדם כי ימות: והאסף אל עמיך. אצל אברהם יצחק ויעקב אבותיך אצל קהת ועמרם אבותיך אצל אהרן ומרים אחיך: כאשר מת אהרן אחיך. מיתה שחמדת לה מהיכן חמד משה מיתתו של אהרן בשעה שאמר לו המקום (במדבר כ) קח את אהרן ואת אלעזר בנו והפשט את אהרן את בגדיו הפשיטו בגדי כהונה והלבישן לאלעזר וכן שני וכן שלישי. אמר לו הכנס למערה ונכנס עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט פשוט רגליך ופשט קמוץ פיך וקמץ עצום עיניך ועצם. באותה שעה אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו לכך נאמר כאשר מת אהרן אחיך מיתה שחמדת לה:

נ (נא) על אשר מעלתם בי. אתם גרמתם למעול בי: על אשר לא קדשתם אותי כאשר מריתם פי. אתם גרמתם למרות

תורה אור

(נ) ומת בהר וגו' שמות שם. והאסף אל עמיך כאשר מת אהרן אחיך וגו' ויאסף אל עמיו שלא עסקו בני ישראל בקבורתו:

(נא) על אשר מעלתם בי שמעלתם בשליחות. שלא עשיתם כאשר אמרתי לכם. ואם מנין הלל ששם שלים

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי־מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן עַל אֲשֶׁר לֹא־קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ נב כִּי מִנֶּגֶד תִּרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ פ פ

נ"ב. כל"ב סימן. ומספידין וידבר דוד בשמואל ב' סימן כב:

לג א וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת־

בעל הטורים

(א) וזאת הברכה. לעיל מיניה כתיב אשר אני נותן לבני ישראל וסמיך ליה וזאת הברכה לומר אני מברכם על ברכתם. וזאת הברכה בגי' זו היא התורה. כי בזכות התורה ברכה: משה איש האלהים ר"ת מאה וס"ת משה וזהו ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים. שאמר תנו לו מאה ברכות בכל יום ובכל ברכה וברכה יו"ד זהובים הרי אלף. נגד אמר יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים משלי ויברך אתכם משלו. הפסוק מתחיל בוי"ו ומסיים בוי"ו לומר שברך י"ב

שפתי חכמים

וכלא לא סוא לבדו מת: ק ר"ל על אשר מעלתם בי גרמתם למעול בי וכן הוא בספרים מדוייקים ופי' אתם גרמתם לעם שהיו ממרים את פי וכו' לא שמשה ואהרן מעלו אלא שגרמו לישראל למעול בהקב"ה: ר לאפוקי שלא תפרש כמו נגד הכר שפי' למזרחו של הר דא"כ מאי כ"מ למשה אם יראה הארץ מצד מזרח או מצד רוחות: ש רל"ל ושמה לא תבא נ"ל דבודאי אם לא רשאי כ"א לראות מרחוק בודאי לא יבא ל"פ רי אם, כו' כלומר אדלעיל קאי אמה דכתיב עלה אל הר העברים וגו' וראה וגו' ולמה כי שמה לא תבא וא"כ אם לא תראנה עכשיו אימתי וא"ת איני חושש לזה. ל"פ וידעתי וכו':
א פירוש שאם לא תפרש דהאי דכתיב לפני מותו דהוי סמוך למיתתו לא הוי ידעינן אימתי וזה נמי דנקט רש"י אם לא עכשיו אימתי כיון שהוא לפני מותו וסמוך למיתתו א"כ הוכחתו מדכתיב לפני מותו דפשיטא דלא יברכם לאחר מותו אלא אי לא היה כתיב לפני מותו ה"א זמן רב היה

רש"י

על אשר ק לא קדשתם אותי. גרמתם לי שלא אתקדש אמרתי לכם ודברתם אל הסלע והם הכוהו והוצרכו להכותו פעמים ואילו דברו עמו ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש שם שמים שהיו ישראל אומרים ומה הסלע שאינו לשכר ולא לפורענות אם זכה אין לו מתן שכר ואם חטא אינו לוקה כך מקיים מצות בוראו אנו לא כל שכן: (נב) כי מנגד. ר מרחוק: תראה וגו'. כי אם ש לא תראנה עכשיו לא תראנה עוד בחייך: ושמה לא תבוא. כי ידעתי כי חביבה היא לך על כן אני אומר לך עלה וראה:

(א) וזאת הברכה. לפני מותו. (ספרי) סמוך למיתתו א שאם לא עכשיו אימתי:

ספרי

את פי אמר לו הקב"ה משה לא אמרתי לך מה זה בידך. השליכהו ארצה והשלכתו מידך. ומה אותות שבידך לא עכבת ודבר הקל היה לך לעכבו. ומנין שלא נפטר מן העולם עד שנצררה לו הקב"ה בכנפיו) [ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות ועשית ולא עכבת שנאמר (שמות ד) ויעש האותות לעיני העם דבור הקל לא היה לו לעכבו ולא נפטר משם עד שצררו בכנפיו] שנאמר (במדבר כ) לכן לא תביאו את הקהל הזה:
נא (נב) כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבוא. נאמר כאן ושמה לא תבוא ונאמר להלן (דברים לד) ושמה לא תעבור (אי אפשר) [אין צריך] לומר ושמה לא תעבור שהרי כבר נאמר ושמה לא תבוא. (ואי אפשר) [ואין צריך] לומר ושמה לא תבוא שהרי כבר נאמר ושמה לא תעבור ומה ת"ל ושמה לא תבוא ושמה לא תעבור. אמר משה לפני הקב"ה אם איני נכנס בה מלך אכנס בה הדיוט ואם איני נכנס בה חי אכנס בה מת. אמר לו הקב"ה ושמה לא תבוא ושמה לא תעבור לא מלך ולא הדיוט לא חי ולא מת:

תורה אור

שאינו מתכפר רק ע"י מיתה (כדאיתא ביומא פ"ו) על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל שאלו עשיתם כאשר צויתי אתכם היה מתקדש שם שמים על ידכם. ובשלהם קדוש שמי ברבים. לכן לא יתקדש שמי על ידכם בהתעסקות ישראל בקבורתכם שהעסק בקבורת הצדיקים הוא קדוש השם כדאיתא (כתובות קד) שיצאה בת קול ואמרה מאן דהוי באשכבתיה דרבי הוא מזומן לחיי העולם הבא:

רְצִין עַל דִּי לָא קַדֵּשְׁתּוּן יָתִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: נב אֲרֵי מִקֳּבֵל תֶּחֱזֵי יָת אַרְעָא וּלְתַמָּן לָא תֵיעוֹל לְאַרְעָא דִּי אֲנָא יָהֵב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

א וְדָא בִּרְכְּתָא דִּי בָרִיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַּייָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם מוֹתֵהּ:

ספרי

א (א) **וזאת** הברכה. לפי שאמר להם משה לישראל דברים קשים תחלה (מזי רעב ולחומי רשף. מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה) ובחורב הקצפתם וגו׳ ממרים הייתם וגו׳ [מזי רעב ולחומי רשף מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה]. חזר ואמר להם דברי נחומים וזאת הברכה אשר ברך משה. וממנו למדו כל נביאים שהיו אומרים להם לישראל דברים קשים תחלה וחוזרים ואומרים להם דברי נחמות. ואין לך בכל הנביאים שהיו דבריו קשים כהושע (תחלת דבריו) [בתחלה אמר (להם) (הושע ט) תן להם ה׳ מה תתן תן להם רחם משכיל ושדים צומקים חזר ואמר להם נחמות (שם יד) (ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וגו׳. ישובו יושבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן) ארפא משובתם אוהבם נדבה. אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה. [ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וגו׳. ישובו יושבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן]. וכן יואל אמר (יואל א) שמעו זאת הזקנים והאזינו כל יושבי הארץ ההיתה זאת בימיכם ואם בימי אבותיכם עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל. חזר ואמר להם דברים נחומים (שם ב) ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה הילק והחסיל והגזם. וכן עמוס אמר (עמוס ד) שמעו את הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שומרון העושקות דלים הרוצצות אביונים האומרות לאדוניהם הביאה ונשתה. וחזר ואמר להם דברים נחומים (שם ט) [ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת. הנה ימים באים נאם ה׳ ונגש חורש בקוצר וגו׳. וכן מיכה אמר (מיכה ז) כי אנושה מכותיה וגו׳. חזר ואמר] כי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע לשארית נחלתו לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו ותשליך במצולות ים כל חטאתם תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם. וכן ירמיה אמר (ירמיה ז) והשבתי מערי יהודה ומחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה כי לחרבה תהיה הארץ. חזר ואמר להם דברים נחומים (שם לא) אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדו. אבל בבליים מי שאמר להם דברי נחומים [בתחלה אמר אנכי נתתי את כל הארצות האלה ביד נ״נ מלך בבל עבדי וגם את חית השדה נתתי לו] חזר ואמר דברי תוכחות (שם נא) ואמרת ככה תשקע בבל ולא תקום מפני הרעה אשר אנכי מביא עליה ויעפו עד הנה דברי ירמיהו. הוי משאומר להם לבבליים דברי נחומים חוזר ואומר להם דברי תוכחות. ד״א וזאת הברכה זו מוסף על ברכה ראשונה שברכו יעקב אביו (בראשית מט) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם. נמצינו למדים שממקום שסיים יעקב אבינו לברך את בניו משם התחיל משה וברכן שנאמר וזאת הברכה. (הרי זה מוסף על ברכה ראשונה ואיזו זו תפלה שנאמר (תהלים צ) תפלה למשה איש האלהים ועדין דבר תלוי בדלא תלי) [ד״א וזאת הברכה ה״ז מוסף על הראשונים ואיזו תפלה למשה איש האלהים עדין] אין אנו יודעים אם תפלה קודמת את הברכה ואם ברכה קודמת לתפלה כשהוא אומר וזאת הברכה הוי תפלה קודמת לברכה ואין ברכה קודמת

תורה אור

(א) וזאת הברכה. ברכות הצדיקים המוזכרים בתנ״ך באו על שני פנים. א) בדרך תפלה ובקשה אל ה׳. והועיל הברכה בעתיד כאשר תועיל התפלה בהוה. ועל השאלה איככה תועיל תפלת הצדיק לשנות רצון ה׳. התשובה בזה כי הצדיק לא יתפלל אל ה׳ אם לא כשרואה שיש זכות למי אשר יתפלל עליו, ואף שאם מצד הזכות הזה לא היה ה׳ ממלא הדבר ההוא אבל ה׳ על ידי תפלת הצדיק יקבל הזכות כענין הכפרה ע״י קרבן, שבלא התשובה לא יכפר הקרבן. ובלא הקרבן לא היתה התשובה מספקת בעצמה. ורק בהצטרפות התשובה והקרבן יכופר. כאשר שיש להאדם השתוות מה עם הקרבן אשר יביא לכפר. ואף שהכפרה הוא אל הנפש. ונפש האדם איננה כנפש הבהמה והצומח. א״כ כ״ש שתועיל תפלת הצדיק שיש לו השתוות בנפשו עם אשר יתפלל עליו, וככה ברכת הצדיק כשבאה על דרך בקשה הוא בא ע״י שיש זכות להמתברך כשיש השתוות מה בהזכות. עם הברכה אשר יברכו.

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ: ב וַיֹּאמַר יְהוָה מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ

בעל הטורים

פנים: (ב) וזרח משעיר ג׳. וזרח בחשך. וזרח השמש. וזרח משעיר שנגלה לעשו לקבל התורה ולא רצו על כן וזרח בחשך שנעשו והפסך להם לחשך ואפלה אבל ישראל שקבלוה וזרח השמש שנאמר מלות ה׳ ברה מאירת עינים: הופיע ג׳. הופיע מהר פארן. מציון מכלל יופי אלהים הופיע. אל נקמות ה׳ אל נקמות הופיע לעכו״ם אבל ישראל שקבלוה זכו מה שנאמר מציון מכלל יופי אלהים הופיע. מרבבות קדש ב׳. ואתה מרבבות קדש. לא אירא מרבבות עם. למה כי אתה ה׳ מרבבות קדש לעוזרי׃

שפתי חכמים

לפני מותו כשברך אותם לכן כתיב לפני מותו נלמדנו דסמוך למיתתו היה. ספרי והביאו הרא״ם: ב ר״ל מה ענין שבחו של מקום גבי ברכות של שבטים ל״פ פתח תחלה וכו׳: ג דאם לא כן למה לא פתח בשבח שברא העולם או שאר שבחות של מקום ול״פ ובשבח זכו׳: ד ר״ל למה כתיב מסיני לסיני בא״ל ל״פ יצא לקראתם וכו׳ פי׳ כבר היה בסיני וכשבאו ישראל יצא לקראתם מסיני שנאמר ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה ולשון לקראתם אינו נופל אלא כשבאים זה לקראת זה: ה ר״ל למה לא פירש למי הופיע ל״פ להם דהיינו לישראל אבל גבי וזרח משעיר לא היה צריך לפרש מדכתיב למו דקאי אישראל דסמיך ליה לעיל מיניה: ו ר״ל למה לא כתיב למי אתה הוצרך לפרש לישראל: ז ר״ל דמ״ם מרבבות הוא מ״ם מקצת ולא מ״ם ממנו והוכחתו דלא מצינו מקום שבמו רבבות ע״כ צ״ל מ״ם מקצת וק״ל והרא״ם פי׳ דאם יהיה מ״ם ממנו שלו יהיה פי׳ שהשם פירש מרבבות קדש וכא לבדו וזולת מלא ועמו יהיה פי׳ ואתה מקצת רבבות

רש״י

(ב) ויאמר ה׳ מסיני בא. (שם) פתח תחלה בשבח של מקום ב ואחר כך פתח בצרכיהם של ישראל ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת זכות לישראל ג וכל זה דרך רצוי הוא כלומר כדאי הם אלו שתחול עליהם ברכה: מסיני בא. יצא לקראתם ד כשבאו להתיצב בתחתית ההר כחתן היוצא להקביל פני כלה שנאמר (שמות יט יז) לקראת האלהים למדנו שיצא כנגדם: וזרח משעיר למו. (ספרי) שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה ולא רצו: הופיע. ה להם: מהר פארן. שהלך שם ופתח לבני ישמעאל שיקבלוה ולא רצו: ואתה. ו לישראל (שם): מרבבת קדש. ועמו מקצת רבבות מלאכי קדש ז ולא כלם ולא רובם ולא כדרך בשר ודם שמראה כל כבוד עשרו ותפארתו ביום חופתו:

ספרי

לתפלה. [אשר ברך משה איש האלהים את ב״י. אלו משה ברך את האחרים כדאי היה ברכתן] אלו אחרים ברכו את ישראל כדאי היא ברכתם אלא שבא משה (וברכן נמצינו למדים שכדאי היה משה לברך את ישראל וכדאי ישראל שיברכם משה) [וברך את ישראל עאכ״ו שכדאי היא ברכתן]: איש האלהים זה אחד מעשרה שנקראו איש האלהים. משה נקרא איש האלהים שנא׳ וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים. [אלקנה נקרא איש האלהים שנאמר (ש״א ב) ויבא איש האלהים אל עלי]. שמואל נקרא איש האלהים (שם ט) הנה איש האלהים בעיר הזאת. דוד נקרא איש האלהים שנא׳ (דה״ב ח) כמצות דוד איש אלהים. שמעיה נקרא איש האלהים שנאמר (מ״א יב) ויהי דבר ה׳ אל שמעיה איש האלהים לאמר. עדו נקרא איש האלהים שנאמר (שם יג) ואיש האלהים בא מיהודה כדבר ה׳. אליהו נקרא איש האלהים שנאמר (שם ז) איש אלהים תיקר נא נפשי בעיניך. אלישע נקרא איש האלהים שנאמר (מ״ב ד) כי איש אלהים קדוש הוא. מיכה נקרא איש האלהים שנאמר (דה״ב ה) ויגש איש האלהים ויאמר אל מלך ישראל. (אמוץ) אמוץ נקרא איש האלהים שנאמר (דה״ב כה) ואיש אלהים בא אליו וגו׳: לפני מותו. וכי תעלה על דעתך שלאחר מיתה היה משה מברך את ישראל אלא מה ת״ל לפני מותו סמוך למיתתו.

תורה אור

שימלאנה ה׳. אופן הב׳ שיאמר בדרך נבואה שככה יהיה עם האיש הזה. ובזה לא יצטרך להזכיר זכות של המתברך. ותועיל כאשר יועילו כל דברי הנביא בעתיד שלא יגרום החטא שיתהפך. וז״ל בעל התורה והמצוה (בראשית כז ג) שענין הברכה הוא שהמברך בכוונתו יעלה בדביקות נפשו אל מקור העליון אשר שם נוה ה׳ אם הברכה ויזיל מי הבריכה מדליו על המתברך. וגם יכין את המתברך שיהיה מוכן אל השפע ההוא. ובזה צריך ג׳ ענינים. א) שיכין את המתברך שיהיה מוכן לקבל שפע הברכה. ב) את עצמו שיעלה בסולם הדבקות עד מקור הברכה. ג) שיהיה התקרבות וחבור בין המברך ובין המתברך. וז״ש וזאת הברכה שהברכה תלד עצמה תעורר זכות על ישראל.

אשר

אונקלוס

ב וַאֲמַר יְיָ מִסִּינַי אִתְגְּלִי וְזֵהוֹר יְקָרֵהּ מִשֵּׂעִיר אִתְחֲזִי לָנָא אִתְגְּלִי בִגְבוּרְתֵּהּ בְּטוּרָא דְפָארָן וְעִמֵּהּ רִבְבַת קַדִּישִׁין כְּתַב יְמִינֵהּ מִגּוֹ אֶשָּׁתָא אוֹרַיְתָא יְהַב:

ספרי

כיוצא בו אתה אומר (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים וכי עלתה בדעתך שלאחר ביאה היה אליהו מתנבא להם לישראל מה ת"ל לפני בוא יום ה' סמוך לביאתו:

ב (ב) ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר. מגיד הכתוב שכשפתח משה לא פתח לצרכם של ישראל תחלה עד שפתח בשבחו של מקום. משל למה הדבר דומה לאיטור שהיה עומד על הבימה ונזכר לו לאחד לדבר על ידיו ולא פתח בצרכי אותו האיש תחלה עד שפתח בשבחו של מלך תחלה (אשרי עולם ממלכו אשרי עולם מדיינו עלינו זהרה חמה עלינו זרחה לבנה) והיו הכל מקלסים עמו ואח"כ פתח בצרכי אותו האיש וחזר וחתם בשבחו של מלך. אף משה רבינו לא פתח בצרכם של ישראל עד שפתח בשבחו של מקום שנאמר ויאמר ה' מסיני בא זורח [אשרי עולם ממלכו אשרי עולם מדיינו עלינו זרחה חמה עלינו זרחה לבנה] ואח"כ פתח בצרכם של ישראל שנאמר ויהי בישרון מלך. וחזר וחתם בשבחו של מקום שנאמר אין כאל ישרון. אף דוד מלך ישראל לא פתח בצרכם של ישראל תחלה עד שפתח בשבחו של מקום תחלה שנאמר הללויה שירו לה' שיר חדש. ואח"כ פתח בצרכם של ישראל שנאמר כי רוצה ה' בעמו וחזר וחתם בשבחו של מקום [שנאמר רוממות אל בגרונם. ואף שלמה לא פתח בצרכן של ישראל תחלה עד שפתח בשבחו של מקום תחלה] שנאמר (מ"א ח) אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת שומר הברית והחסד לעבדיך ההולכים לפניך בכל לבם ואח"כ פתח בצרכם של ישראל שנאמר (שם) רעב כי יהיה בארץ. וחזר וחתם בשבחו של מקום שנאמר (דה"ב ו) קומה ה' למנוחתך. ואף שמונה עשרה שתקנו חכמים הראשונים שיהו ישראל מתפללים לא פתחו בצרכם של ישראל תחלה עד שפתחו בשבחו של מקום שנאמר האל הגדול הגבור והנורא. [מתיר אסורים] קדוש אתה ונורא שמך ואח"כ (מתיר אסורים ואח"כ רופא חולים) [רפאנו] ואח"כ מודים אנחנו לך. ד"א ויאמר ה' מסיני בא כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל לא בלשון אחד נגלה אלא בארבע לשונות. ויאמר ה' מסיני בא זה לשון עברי. וזרח משעיר למו זה לשון רומי. הופיע מהר פארן זה לשון ערבי. ואתה מרבבות קדש זה לשון ארמי. ד"א ויאמר ה' מסיני בא [וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן] כשנגלה המקום ליתן תורה לישראל לא מרוח אחד נגלה אלא מארבע רוחות נגלה שנאמר ויאמר ה' מסיני בא. ואיזו זו רוח רביעית כמה שנאמר אלוה מתימן יבוא. ד"א ויאמר ה' מסיני בא [וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן] כשנגלה המקום ליתן תורה לישראל לא על ישראל בלבד הוא נגלה אלא על כל האומות בתחלה הלך אצל בני עשו ואמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתוב בה. אמר להם לא תרצח אמרו לפניו רבש"ע כל עצמו של אותו אביהם רוצח הוא שנאמר והידים ידי עשו ועל כך הבטיחו אביו שנאמר ועל חרבך תחיה. הלך לו אצל בני עמון ומואב ואמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתוב בה אמר להם לא תנאף אמרו

תורה אור

אשר ברך משה שהיה בו מדת הענוה. ומי שהוא עניו אין בו קנאה ושנאה והיה אוהב את הכל ונפשו קשורה בנפשות כל ישראל. איש האלהים שהיה דבוק תמיד אל ה' מקור הברכות. את בני ישראל שהם מוכנים לקבל הברכה תמיד וכבר חלה עליהם הברכה ע"י ברכת האבות וברכת ה' ע"י קבלת התורה. וגם מצד נפשותיהם נתדבקו במשה רבם שהיו כמו אביהם (עד"מ אבדת אביו ואבדת רבו, של רבו קודמת): לפני מותו גם מצד העת ראוי שתתקיים ברכתו, כי אז יזכו הצדיקים ונשמותיהם נוכח ה'. וה' ימלא דבריהם. כמו שאמר אליהו אל אלישע (מ"ב ב ט) שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך:

(ג) ויאמר. פתח דבריו בתהלות ה' ובהם זכות ישראל מעין ברכתו אשר ברך כל ישראל. והשנה הוא שזכר ארבעה זמנים. שבהם נתגלה כבוד ה' עליהם. וע"י זה הגיעו אל המעלה

מִימִינ֕וֹ אֵשְׁדָּ֖ת לָֽמוֹ׃ ג אַ֚ף חֹבֵ֣ב עַמִּ֔ים כָּל־קְדֹשָׁ֖יו בְּיָדֶ֑ךָ

כתיב חד וקרי תרין

בעל הטורים

(ג) אף חבב עמים בגי' הגרים (עם התיבות בשני הכוללים) שאף גרים שעתידין להתגייר עמדו בסיני. וכן את אשר ישנו פה ס"ת תורה שכלם היו שם בשעת מתן תורה. ואמר בלשון אף משום דאיירי בבעלי יסורים שמתיסרים על דברי תורה: קדשיו ב'. כל קדשיו בידך. יראו את ה' קדשיו. למה יראו את ה' קדשיו כי כל קדשיו בידך: תכו ב'. דין ואידך (ישעי' א') על מה

רש"י

אש דת. שהיתה כתובה מאז לפניו באש שחורה ע"ג אש לבנה ח נתן להם בלוחות כתב יד ימינו. דבר אחר אש דת ט כתרגומו שנתנה להם מתוך האש: (ג) אף חבב עמים. גם חבה יתירה חבב את השבטים י כל אחד ואחד קרוי עם שהרי בנימין לבדו היה עתיד להוליד כשאמר הקב"ה ליעקב (בראשית לה יא) גוי וקהל גוים יהיה ממך: כל קדשיו בידך. נפשות הצדיקים גנוזות אתו כענין שנאמר (שמואל א כה

שפתי חכמים

קדש ואין לו טעם בלא מלת ועמו והוסיף מלאכי קודש מלת קדש מפני שמלת קדש נופל על דבר כמו ואנשי קדש ופה הם המלאכים עכ"ל: ח כמנהג העולם לכתוב בדיו על הנייר ובקלף מסורס לפי פי' זה כאילו כתיב מימינו נמו דת אש דהיה פירוש דקרא הכי מכתב יד ימינו נתן למו דת דהיא התורה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה. רא"ם: ט דלטעם ראשון קשה דצריך לסרס המקרא ל"פ ד"א וכו' ולפי ד"א לחוד קשה הוה ליה למימר מאש דת דאז היה פירושו מן אש כלומר מתוך אש לכן לכן הולך גם לטעם ראשון: י ר"ל אמה קאי אף דאין מלת אף נופל אלא אם מכר דבר קודם לכן כיוצא בו

ספרי

לפניו רבש"ע כל עצמה של ערוה שלהם היא שנאמר (בראשית יט) ותהרין שתי בנות לוט מאביהן. הלך ומצא בני ישמעאל אמר להם מקבלים אתם את התורה. אמרו לו מה כתוב בה אמר להם לא תגנוב אמרו לפניו רבש"ע כל עצמו של אביהם ליסטים היה שנאמר (שם טז) והוא יהיה פרא אדם לא היתה אומה באומות שלא הלך ודבר ודפק על פתחה (מה) [אם] ירצו ויקבלו את התורה וכה"א (תהלים קלח) יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך. יכול שמעו וקבלו ת"ל (יחזקאל לג) ואותם לא יעשו ואומר (מיכה ה) ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים אשר לא שמעו אלא אפילו שבע מצות שקבלו עליהם בני נח לא יכלו לעמוד בהם עד שפרקום ונתנום לישראל. משל לאדם ששילח את חמורו ואת כלבו לגורן והטעינו לחמורו לתך ולכלבו ג' סאים והיה החמור מהלך והכלב מלחית פרק ממנו סאה ונתנו על החמור וכן שני וכן שלישי אף כן ישראל קבלו את התורה בפירושיה ובדקדוקיה אף אותם שבע מצות שקבלו עליהם בני נח לא יכלו לעמוד בהם עד שפרקום ונתנום לישראל. לכך נאמר ויאמר ה' מסיני בא וגו'. ד"א ויאמר ה' מסיני בא (זבחים קטז) כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל הרעיש את העולם כולו על יושביו שנאמר (תהלים כט) קול ה' על המים אל הכבוד הרעים כיון ששמעו בבליים את הקולות נתקבצו כולם אצל בלעם אמרו לו כמרומים אנחנו שהמקום

תורה אור

כשנבנות. ה' מסיני בא. הזמן הא'. מעת שבאו אל מדבר סיני בא להם התגלות ה' על הר סיני. וכרת עמהם ברית בהר חורב. וצוה למשה את כל החקים והמשפטים והשכין שכינתו בתחלה על הר סיני. ואחרי כן במשכן. וזרח משעיר למו הוא עת השניה מהתגלות אלהים שהאיר ה' להם שישיגו יראת הרוממות ואהבת ה' עד"ה (מלאכי ג כ) וזרחה לכם יראי שמי, מעת שנסעו מהר חורב. סבבו ל"ח שנים סביבות הר שעיר (שהמרגלים נשלחו בשנה השנית מקדש או מקדש ברנע. שהוא סמוך לשעיר כמ"ש בענין המרגלים (לעיל א' מד) ויכתו אתכם בשעיר, ובשנת הארבעים היו ג"כ סמוך לשעיר כמ"ש (לעיל ב ד) אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר וגו' ידע לכתך את המדבר הגדול הזה זה ארבעים שנה. וישבו ל"ח שנה בקדש מקום שהיה מעשה המרגלים כמ"ש (לעיל א מו) ותשבו בקדש ימים רבים. וסבבו את הר שעיר ג"כ י"ט שנה כמ"ש (שם ב א) ונסב את הר שעיר ימים רבים: וכל אותן הל"ח שנה עסקו בתורה וראו את מעשה ה' והנהגתו עמהם הכל בדרך הנסיי ועי"ז עלו מדרגות רבות ביראת ה' כי כבר כתבנו שבצאתם ממצרים היו חולים בנפש. וכל המעלות שהשיגו ביראת ה' באותן הל"ח שנה יכנה בשם זריחה שיורה על התחלת זריחת האור ולא על התמדתו. שלא הגיעו להיות עובדי ה' מאהבה רק אחר גמר משנה התורה: הופיע מהר פארן הוא הזמן הג' מעת שהתחיל לשנות להם משנה התורה עד שנגמר שהשיגו אז אהבת ה' והתורה נשנה בפארן כמ"ש (דברים א) במדבר בערבה בין פארן וגו'. ויכנה בשם הופעה שיורה על התמדת האורה: ואתה הוא הזמן הרביעי שהוא עת כריתת ברית ערבות מואב כמו שכתבנו שאחרי שהיו עובדי ה' מאהבה התעררו מעצמם לברית ההיא לקבל עליהם ועל

רְנָא: ג אַף חַבִּיבִנּוּן לְשִׁבְטַיָּא כָּל קַדִּישׁוֹהִי בֵּית יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָא אַפֵּקִנּוּן

ספרי

מאבד את עולמו. אמר להם והלא כבר נאמר ולא יהיה עוד המים למבול אמרו לו הקול הזה מהו אמר להם ה' עוז לעמו יתן ואין עוז אלא תורה שנאמר (משלי ח) עמו עוז ותושיה אמרו לו אם כן ה' יברך את עמו בשלום [לכך נאמר ה' מסיני בא וגו']. ד"א ויאמר ה' מסיני בא [וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן] כשעתיד המקום ליפרע משעיר עתיד להרעיש כל העולם כולו על יושביו כדרך שעשה בשעת מתן תורה שנאמר (שופטים ה) ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים. (ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו ויקרא שמו יעקב אמר להם המקום אין כל אומה ואומה נכנסת לחוכה). ד"א משל למה הדבר דומה לאחד שהיה מבקש ליתן מתנה לאחד מבניו והיה מתיירא מאחיו ומפני אוהביו ומפני קרוביו כה עשה אותו הבן עמד ופירסם את עצמו וסיפר את שערו אמר לו המלך לך אני נותן מתנה. כך כשבא אברהם אבינו לעולם יצא ממנו פסולת ישמעאל ובני קטורה (חזרו להיות רעים יותר מן הראשונים) כשבא יצחק יצא ממנו פסולת עשו וכל אלופי אדום. אבל יעקב לא נמצא בו פסולת כענין שנאמר ויעקב איש תם יושב אהלים אמר לו המקום לך אני נותן את התורה לכך נאמר ויאמר ה' מסיני בא: הופיע מהר פארן. ארבעה הופעות הם, ראשונה במצרים שנאמר (תהלים פ) רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף יושב הכרובים הופיעה. שניה בשעת מתן תורה שנאמר הופיע מהר פארן. שלישית לימות גוג ומגוג שנאמר (שם צד) אל נקמות ה' אל נקמות הופיע. רביעית לימות המשיח שנאמר (שם נ) מציון מכלל יופי אלהים הופיע: ואתה מרבבות קדש. שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם כשהוא עושה משתה לבנו הוא שמח בחופתו מראה לו כל גנזיו וכל אשר לו. אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא מרבבות קדש ולא כל רבבות קדש. ד"א ואתה מרבבות קדש מלך יושב בתוך פמליא שלו יש (בה בני אדם נאים ויש בה ב"א קוצים ויש בה ב"א גבורים) [בבני אדם נאים ממנו ויש בבני אדם ארוכים ממנו ויש בב"א גבורים ממנו]. אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא ואתה מרבבות קדש (חגיגה טז) אות הוא בתוך רבבות קדש. וכשנגלה על הים מיד הכירוהו שנאמר (שמות טו) זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו. וכן היו הבבליים שואלים את ישראל ואומרים להם מה דודך מדוד (שה"ש ה) שכך אתם מומתים עליו שכך אתם נהרגים עליו כענין שנאמר (שם א) על כן עלמות אהבוך ואומר (תהלים מד) כי עליך הורגנו כל היום כלכם נאים כלכם גבורים בואו והתערבו עמנו וישראל אומרים להם נאמר לכם מקצת שבחו ואתם מכירים אותו דודי צח ואדום דגול מרבבה. ראשו כתם פז. עיניו כיונים. לחייו כערוגת הבשם. ידיו גלילי זהב. שוקיו עמודי שש. חכו ממתקים. כיון ששמעו הבבליים נאותו ושבחו של הקב"ה אמרו להם לישראל נבוא עמכם שנאמר (שה"ש ו) אנה הלך דודך היפה בנשים וגו' וישראל אומרים להם אין לכם חלק בו אני לדודי ודודי לי: מימינו אש דת למו. כשהיה הדבר יוצא מפי הגבורה היה יוצא דרך ימינו של הקב"ה לשמאלם של ישראל ועוקף את מחנה ישראל י"ב מיל על י"ב מיל וחוזר ובא דרך ימינם של ישראל

תורה אור

זרעם, לשמור את כל דברי התורה, וגם נכנסו בערבות על אחרים. ומעת הזאת הסכים ה' להשפיע שכינתו בתוכם לעולם. שמזה אתה יורה בכל מקום על התמדת הדבר שהוא שמה: מרבבות קדש שאחר להם מכבת והתעוררות רבבות קדש שהם ישראל שמעת נסעם מהר חורב קראם בשם רבבות, (במדבר י) שובה ה' רבבות אלפי ישראל. ואחרי גמר מתנת התורה נחכנו בשם עם קדוש כמ"ש (דברים כז) וה' האמירך היום וגו' ולהיותך עם קדוש וגו'. ושני השמות ביחד הם רבבות קדש: ובזה אמר תהלת ה' וזכות ישראל וקבלה התורה וברית הר חורב ולכתם במדבר ארבעים שנה. כמ"ש (ירמיה ב ב) זכרתי לך חסד נעוריך וגו' לכתך אחרי במדבר וגו'. וזכות כריתת ברית ערבות מואב: מימינו אש דת למו בארבע העתים הללו נתן להם ה' מימינו אש דת. כי רוב התורה נתן ה' בסיני ובחורב והרבה בכל הל"ח שנים, ובעת מתנה התורה הוספו הרבה דינים, וגם בעת ברית ערבות מואב נתחדשו דברים. וגם מפני שהברית הזאת הוא ע"י התעוררות ישראל וקבלו מאהבה. וסוף גמר הקבלה על כל התורה נחשב כאלו קבלו אז: וזכר ימין שהורה על היבות התורה שהיתה בימינו של

וְהֵם֙ תֻּכּ֣וּ לְרַגְלֶ֔ךָ יִשָּׂ֖א מִדַּבְּרֹתֶֽיךָ׃ ד תּוֹרָ֥ה צִוָּה־לָ֖נוּ מֹשֶׁ֑ה

בעל הטורים

תכו, מה התם לשון הכאה אף הכא לשון הכאה לומר שהם מוכים ומכים והולכת אחריך. תכו לרגלך ישא מדברותיך ר"ת

שפתי חכמים

לכן פי' אף חבב זו וכו' פי' כבר הוזכר לעיל איך שחיבב ישראל במה שיצא לקראתם מסיני וכיוצא בזה עוד חבה יתירה וכו': ב פירוש תכו כמו תוך. והוא מבנין פועל כלומר שנכנסו לתוך מרגלותיו דהיינו תחתיהו של הר שהם כדמות רגליו ואמר והם ראויים לכך כדי לקשר הדבור והם תכו לרגליו עם דבור של כל קדושיו בידך כאילו אמר ולמה זכו נפשותם להיות גנוזות תחת כסא וכו' יותר משאר בני אדם מפני שהם תכו וגו': ל ר"ל המ"ם נ"ל כיון שפירש תורתך: מ דאין לפרש שהוא מ"ם השמוש כמו מן דא"כ היה משמע שלא קבלו עליהם כל התורה ובאמת הם קבלו כל תרי"ג מצוה. וההפרש בין מתדבר ובין מדבר י"ל מפני שמלת מדבר משמעותו הוא שהקב"ה מדבר עם האדם ואין זה דרך כבוד למעלה שידבר לנוכח האדם כמו בשר ודם שמדבר עם חבירו אבל מתדבר פי' היה מדבר בינו לבין עצמו והוא שומע מאליו וזהו שפירש"י מה שהייתי מדבר וכו' ויו"ד של ישא מדברותיך עתיד במקום עבר מפני שבשעה שברך משה לישראל כבר קבלו כל התורה ואמר עול תורתך מפני דלגבי דבור אין נופל בו ל' משא לכן הוסיף מלת עול דלגבי עול שייך ל' משא: נ ולפי' זה לא קאי מלת אף אלעיל מיניה ופי' זה נכון יותר שלפי פי' ראשון אינו מיושב שפיר איך תולה אף חובב וכו' בכאן ולפי' ד"א קשה איך שייך למכתב לגבי ע"א ל' חבה דאם הוא מראה להם פנים שוחקות משום שרוצה למסור ישראל בידם אבל חבה אין כאן לכן צריך

רש"י

כט) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך: והם תכו לרגלך. והם ראויים לכך שהרי תכו עצמן לתוך תחתית ההר ב לרגלך בסיני. תכו לשון פעלו התווכו לתוך מרגלותיך: ישא מדברתיך. נשאו עליהם עול תורתך: מדברתיך. המ"ם בו קרוב ליסוד ל כמו (במדבר ז כט) וישמע את הקול מדבר אליו (יחזקאל א כח) ואשמע קול מדבר אלי כמו מתדבר אלי אף זה מדברתיך מ מה שהיית מדבר להשמיעך לאמר להם ט"ז פורפלידור"ש בלעז (דייגע אויסגעבר רעדונגען). ואונקלוס תרגם שהיו נוסעים על פי דבריך והמ"ם בו שמוש משמשת לשון מן. דבר אחר אף חובב עמים. אף בשעת חבתן של אומות העולם נ שהראית לאומות פנים שוחקות ומסרת את ישראל בידם: כל קדשיו בידך. כל צדיקיהם וטוביהם דבקו בך ולא משו מאחריך ואתה שומרם: והם תכו לרגלך. והם מתמצעים ומתכנסים לתחת צלך: ישא מדברתיך. מקבלים גזרותיך ודתותיך בשמחה ואלה דבריהם: (ד) תורה. אשר צוה לנו משה מורשה היא לקהלת יעקב

ספרי

לשמאלו של מקום. והקב"ה מקבלו בימינו ותוקקו בלוח והיה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו שנאמר (תהלים כט) קול ה' חוצב להבות אש: אש דת למו. מגיד הכתוב שדברי תורה נמשלו כאש מה אש נתנה מן השמים כך דברי תורה נתנו מן השמים שנאמר (שמות כ) אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם מה אש חיים לעולם אף דברי תורה חיים לעולם. מה אש קרוב לה נכוה רחוק ממנה צונן (כך דברי תורה כל זמן שאדם עמל בהם חיים הם לו פירש מהם ממיתים אותו). [ואין לאדם להתחמם ממנה כך ד"ת נשתמש ממנה נאבד מה"ע. פירש ממנה מת. עמל בה הרי היא לו חיים]. ומה אש משתמשין בה בעולם הזה ובעולם הבא כך דברי תורה משתמשין בהם בעה"ז ובעה"ב. ומה אש כל המשתמש בו עושה בגופו רושם אף (בני אדם) [תלמידי חכמים] שעמלים בו ניכרים הם [בעיני וניכרים] בין הבריות (כך ת"ח ניכרים) בהלוכם ובדבורם ובעטיפתם בשוק: אש דת למו. אלמלא דת נתנה עמה אין אדם יכול לעמוד בה:

ג (ג) אף חובב עמים. מלמד שחיבב המקום את ישראל מה שלא חיבב כל אומה ולשון: כל קדושיו בידך. אלו פרנסי ישראל שעומדים על ישראל ונותנים עליהם נפשם.

תורה אור

ה' וגם על חשיבות מסירתה לישראל שניתנה להם מימינו ומעלת התורה שהיא דת אש: ועתה יבקש מה' שיקיים ברכות אשר ראויים המה לברכה זו. שיאמר:

(ג) אף חובב עמים. תוכן בקשתו הוא, שאמר ברית ערבות מואב יביאם ה' אל הארץ בזכותם, שמתחלה אמר (לעיל ט ה) לא בצדקתך ובישר לבבך וגו' כי ברשעת הגוים וגו' ולמען הקים את הדבר אשר נשבע ה' לאבותיך וגו'. מפני שאז לא באו עדיין למדרגת הצדק והיושר׳ שצדק בין אדם למקום הוא רק כשנכנע ויקבל באהבה כל מה שיעשה ה'. ובין אדם לחברו רק מי שמוותר תמיד משלו. והיושר יורה מי שיש לו שכל ישר בלי להוציא משפטים מעוקלים ועושה כל דבר במתינות וישוב הדעת. ושאלת העגל וע"י שלא היה להם עדיין המעלות האלה באו לכל החטאים שעשו במדבר. יש מה שעושו ע"י שהוציאו משפטים מעוקלים ולא היטיבו. ולא שאלו עצה. ולא שמעו אל מנהיגיהם. וזה חטא העגל שבעבור שטעו בחשבון העת שנלכד משה לבא. ועפי"ז הוציאו משפט מעוקל לעשות אלהים

אלהים

מִמִּצְרָיִם וְאִנּוּן דְּמִדַּבְּרִין תְּחוֹת עֲנָנָךְ נָטְלִין עַל מֵימְרָךְ: ד אוֹרָיְתָא יְהַב לָנָא

ספרי

במשה הוא אומר (שמות לב) ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא. בדוד הוא אומר (ש"ב כד) אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו: והם תכו לרגלך. אע"פ (שמוכים) [שענושים] אע"פ שלוקים אע"פ ששבוים [נ"א שבזוים]: ישא מדברתיך. מקבלים עול תורתך עליהם (וכה"א) [שנאמר] (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. ד"א אף חובב עמים מלמד שלא חלק הקב"ה חיבה לבבליים כדרך שחלק הקב"ה לישרים כו' (ע' ילקוט) וכבר שלחה מלכות שני סרדיטאות ואמר להם לכו ועשו עצמכם גרים וראו תורתן של ישראל מה טיבה. הלכו להם אצל רבן גמליאל לאושא וקראו את המקרא ושנו את המשנה מדרש הלכות ואגדות. בשעת פטירתם אמרו להם כל תורתכם נאה ומשובחת (חוץ מדבר אחד) [חוץ משני דברים]: כל קדושיו בידך. אלו גדולי ישראל (שבת לג) שמתמשכנים על ישראל וכה"א ביחזקאל (יחזקאל ד) שכב על צדך השמאלי ושמת עון בית ישראל עליו ואומר (שם) ואני נתתי לך את שני עונם וכלית את אלה ושכבת על צדך הימני: והם תכו לרגלך. אע"פ שהם מכעיסים: ישא מדברותיך. מקבלים עליהם עול יראתך, כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. ד"א אף חובב עמים מלמד שחיבב המקום את ישראל מה שלא חיבב כל אומה ולשון: כל קדושיו בידך. אלו נפשותיהם של צדיקים שניתנות עמו באוצר שנאמר (שמואל א כה) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך: והם תכו לרגלך. אע"פ שנרתעים לאחוריהם י"ב מיל וחוזרים י"ב מיל: ישא מדברותיך.

תורה אור

אלהות. ולא באו אל אהרן לשאול מדוע בושש משה לבא, ומה לעשות, רק אמרו לו כמלום קום עשה לנו וגו'. והוא אמר למי זהב התפרקו שהשב שעי"ז יתישבו בדבר. ויתפרקו תיכף בלא ישוב הדעת. ואהרן בנה מזבח לפניו פי' אצלו. שלא יקריבו בעצמם שום קרבן. ואמר חג לה' מחר. שכוונתו היה כי מחר יבא משה עם הלוחות. ויהיה לותו היום חג לה' כי אם לא עבדו לעגל שעי"ז נשברו הלוחות, היה חג לה' אותו היום. ולעתיד לבוא באמת יהיה אותו היום יו"ט שבי"ז בתמוז נשברו הלוחות, והוא יהפך ליו"ט כמ"ש (זכריה ח יט) כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וגו' ולמועדים טובים. אבל הם לא באו עוד אל אהרן רק השכימו והקריבו בעצמם זבחים ועולות. וז"ש שם וירא משה את העם כי פרוע הוא לעשות ככל העולה על רוחם לבלי שמוע אל מנהיגם. כי פרעה אהרן שמשה אמר להם קודם שעלה והנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אליהם. שאהרן יהיה מנהיגם וחור משנהו, ואהרן שהיה אוהב שלום ורודף שלום והיו נסים בו לכן לא היו ירא"ים ממנו (ומשה ידע מדתו של אהרן ולזה צרף עמו את חור. אבל הם הרגו את חור כמ"ש חז"ל על ויבן מזבח לפניו) וא"כ היה אהרן גורם לשמצה בקמיהם שאם יקרה מלחמה ויעשו כהעולה על רוחם עי"ז יגבר האויב, וכן חטא המרגלים היה על שלא עשו בישוב הדעת. כמ"ש (דברים א) נשלחה אנשים ויחפרו וגו' וישיבו אתנו את הדרך וגו'. שהלו הדבר רק בעצמם, וכששבו המרגלים ויהושע וכלב אמרו עלה נעלה רק שהאחרים אמרו שלא יעלו. עפ"י שכל הישר היה להם להאמין בה'. והם אמרו לרגום את יהושע וכלב באבנים, ואמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה, וכשנגזר ה' שלא יבואו אל הארץ אמרו הננו ועלינו ולא שמעו אל משה שמנעם, ואחרי החטאים שחטאו במדבר היו מגלי הצדק שלא נכנעו אל ה' באמת, ולכן התלוננו כאשר באר בחוה"ל שהעובד מיראה יתלונן ולכן אחרי שאמר (לעיל שם) לא בצדקתך וגו' הזכיר חטא העגל והמרגלים בפרט מפני שהיה מאי היושר ואחרי החטאים בכלל ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה, מפני שהיה מאי הצדק. וזה היה קודם גמר משכה התורה וברית ערבות מואב. אבל אחרי כן נהיו עובדי ה' מאהבה ונכנעו באמת אל ה'. ולא התלוננו עוד כאשר כתוב בחוה"ל שהעובד מאהבה לא יתלונן, והשיגו מדת הצדק והגיעו לשכל הישר לעשות הכל במתינות וישוב הדעת ולשמוע אל מדריכיהם ומנהיגיהם. (ובזה יתישב מה שאמר משה ליהושע (לעיל לא) כי אתה תבוא את העם וגו' אשר נשבע ה' לאבותם וה' אמר אל יהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם, מפני שה' בחן אז את לבבם שראויים עתה מצד זכותם לבוא, ומה שנאמר אשר נשבעתי שמשמעו מכבר בעת חטא המרגלים (במדבר יד כח) כתיב אמור אליהם חי אני וגו' וטפכם אשר אמרתם וגו' והבאתי אותם וגו'. אבל מפני שיש לפרש שהשבועה נאמרה רק על אם אתם תבואו וגו'. ויש לפרש גם על וטפכם וגו'. לכן יתפרש כפי שיהיו במדרגה בעת ביאת הארץ). ומעין זה בא משה לברכם ואמר אף חובב עמים גם אם יהיו העמים זכאים עכ"ז כל קדושיו הם ישראל עם קדושו יהיו בידך יהיו חביבים לך כעי"ד המליצה שהדבר החביב לאדם ישמרהו בידו: והם תכו לרגלך שהם

מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב׃ ה וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֹת וִיהִי

בעל הטורים

תלים. שעל כל קוץ וקוץ תלוי תלים של הלכות: (ד) מורשה ב' במסרה. מורשה קהלת יעקב, ונתתי אותה לכם מורשה. וה"ס דיתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצרו. ד"א זהו שאחז"ל התורה אינה ירושה לך כמו כתוב ונתתי אותה לכם מורשה אני ה' מורשה ולא יורשים אף הכא נמי: קהלת יעקב משום דכתיב ביעקב איש תם יושב אהלים. מה טובו אהליך יעקב

רש"י

אחזנוה ולא נעזבנה: (ה) ויהי. הקב"ה: בישרון מלך. תמיד עול ס מלכותו עליהם: בהתאסף. בכל התאסף ראשי ע חשבון אסיפתם: ראשי. כמו (שמות ל יב) כי תשא את ראש ראוין אלו פ שאברכם. ד"א בהתאסף בהתאספם יחד באגודה אחת ושלום ביניהם צ הוא מלכם ולא כשיש מחלוקת ביניהם: (ו) יחי ראובן. ק בעה"ז: ואל ימות. ר לעה"ב שלא יזכר לו מעשה בלהה: ויהי מתיו מספר. נמנין ש במנין שאר אחיו דוגמא היא זו כענין שנאמר (בראשית לה כב) וישכב את בלהה ויהיו בני יעקב שנים עשר שלא

שפתי חכמים

גם לפי' ראשון: ס דק"ל וכי אין לו מלוכה להקב"ה אלא על ישראל והרי מלכותו בכל משלה ל"פ עול מלכותו וכו' פי' בודאי גם הוא מלך על עו"א אבל אין מקבלין עליהן עול מלכותו כמו ישראל פי' שהם כפופים לו תמיד לקיים כל המצות שגזר עליהם: ע כלומר ראוים הם לברכה ומפרש ואיך בא מלת ראש לחשבון. ל"פ ראשי כמו כי תשא את ראש כלומר כ"מ שהם מתאספים לענין המנין הוא לכבודך ומקבלין עול מלכותך עליהם: פ כלומר בכ"מ מחשבון אסיפתם ראוים הם שאברכם והוא דבוק אל הבא אחריו כאילו אמר ובעבור זה יחי ראובן וגו'. ויהיה מאמר ויהי בישרון מלך דבוק למעלה לתורה צוה לנו משה וגו' והחזיקה ולא נעזבה והקב"ה תמיד עול מלכותו עליהם: צ ויהיה מאמר ויהי בישרון דבוק עם בהתאסף וגו' וזה יותר נכון אבל לפי' ד"א קשה למה נקט מלת ראשי ל"פ גם עצם ראשון וק"ל: ק פי' שלא ימות מיתת כרת: ר פי' לדיקים אפי' במיתתן קרוים חיים: ש (ד"ט) ק"ל דקנלג הוא

ספרי

כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע: ד (ד) תורה צוה לנו משה. צווי זה אינו אלא לנו אינו אלא בשבילנו וכה"א (מ"א ח) ויבנה הבית לשם ה' אלהי ישראל. בית זה למה וישם שם מקום לארון הרי צווי זה אינו אלא לנו אינו אלא בעבורנו: ד"א תורה צוה לנו משה. (וכי ממשה אנו אוחזים את התורה והלא) [לא ממשה לבד אנו אוחזים את התורה שאף] אבותינו זכו בה שנאמר מורשה קהלת יעקב. שומע אני ירושה לבני מלכים ירושה לבני קטנים מנין ת"ל אתם נצבים היום כלכם [וגו'. ד"א] (פסחים מט) אל תקרי מורשה אלא מאורסה שהתורה מאורסה היא לישראל וכאשת איש לבבליים וכה"א (משלי ו) היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה. אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה [לכך נאמר] מורשה קהלת יעקב:

ה (ה) ויהי בישרון מלך. כשישראל שוים בעצה אחת מלמטה שמו הגדול משתבח למעלה שנאמר ויהי בישרון מלך אימתי בהתאסף ראשי עם. [ד"א כשמושיבים זקנים בישיבה של מטה שמו הגדול משתבח למעלה שנאמר ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם] ואין אסיפה אלא זקנים שנאמר (במדבר יא) אספה לי שבעים איש

תורה אור

נכנסים תחת רגליך ר"ל אף שהסתיר השגחתך מהם לרגע ובאו עליהם יסורים מקבלים עליהם באהבה, לא כמו שהיו לפנים. ויכנה ההסתר בשם רגל עד"ה (ישעיה סו) השמים כסאי והארץ הדום רגלי, פי' שבשמים כבוד ה' בהתגלות ועל הארץ הוא בהסתר: ישא מדברותיך. יאמר שהדבר זאת שכלם נעשו ג"כ הפך מאשר היו, שעתה ישאו מדברותיך עד שאמרו (ד) תורה צוה לנו משה. אף אשר שמענו רק ממשה מורשה היא אל קהלת יעקב עד"ה (לעיל ל כט) לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת. ולפנים היה אף אנכי ולא יהיה לך ששמעו מפי ה' ולבסוף מ' יום חטאו בעגל. (ה) ויהי בישרון קראם בשם ישרון על שם ישרות שכלם ומדותיהם. שהיה עשה המשכב בישראל כשיתאוו איזה דבר. מלך. יש לפרשו מלשון עצה שיסיעו בדבר. וגם מלשון מלכות. שיניחו הדבר להמנהיג, למשה או ליהושע. ואח"כ בהתאסף ראשי עם אחר שהיה משה שואל בה'. אם ראו הכרח בדבר אז התאספו ראשי עם. או יחד שבטי ישראל בסדר נכון כל שבט בפני עצמו. לא כמו שהיה לפנים שכשהיה איזה דבר התאספו באין סדרים. או יפרש ויהי בישרון מלך על יהושע שנעשה למלך עליהם כדכתיב (לד ט) ויהושע בן נון מלא רוח חכמה וגו' וישמעו אליו בני ישראל

משה מְסָרָהּ יְרֻתָּא לִכְנִשַׁת יַעֲקֹב: ה וַהֲוָה בְיִשְׂרָאֵל מַלְכָּא בְּאִתְכַּנָּשׁוּת רֵישֵׁי עַמָּא כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: ו יְחִי רְאוּבֵן בְּחַיֵּי עָלְמָא וּמוֹתָא תִנְיָנָא לָא

ספרי

מוקני ישראל: יחד שבטי ישראל. כשהם עשוים אגודה אחת ולא כשהם עשוים אגודות אגודות. וכה"א (עמוס ט) הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה. ר' שמעון בן יוחאי אומר משל לאדם שהביא שתי ספינות וקשרם בהוגנים ובעשתות. (והעמידן פי' גביהם) [והעמיד] ובנה עליהם פלטורים כל זמן שהספינות קשורות פלטורים קיימים. פרשו ספינות אין פלטורים קיימים. כך ישראל כשעושים רצונו של מקום (עליותם בשמים. וכשאין עושים רצונו של מקום) [מעלותם בשמים] ואגודתו על ארץ יסדה. כיוצא בו אתה אומר (שמות טו) זה אלי ואנוהו כשאני מודה לו הוא נאה ובשאין אני מודה לו כביכול בשמו הוא נאה. כיוצא בו אתה אומר (ישעיה מג) ואתם עדי נאם ה' ואני אל כשאתם עדי אני אל ובשאין אתם עדי אין אני אל. כיוצא בדבר אתה אומר (תהלים קכג) אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים אלמלא אני לא הייתי [נ"א לא היית] יושב בשמים. אף כן אתה אומר יחד שבטי ישראל כשהם עשוים אגודה אחת ולא כשהם עשוים אגודות אגודות (יחד שבטי ישראל):

ד (ו) יחי ראובן ואל ימות. וכי מה ענין זה לזה. משל למלך שבא אצל בניו לפרקים כשהוא נפטר מבניו היו בניו וקרוביו מלוים אותו. אמר להם בני שמא כלום צורך יש לכם שמא דבר יש לכם. אמרו לו אבא אין לנו צורך ואין לנו דבר אלא שתתרצה לאחינו הגדול אלמלא שבטים לא נתרצה המקום לראובן לכך נאמר יחד שבטי ישראל יחי ראובן: ואל ימות. והלא מת הוא אלא מה ת"ל ואל ימות לעולם הבא: ד"א יחי ראובן במעשה יוסף ואל ימות במעשה בלהה. ר' חנינא בן גמליאל אומר לעולם אין מחליפים לא זכות בחובה ולא חובה בזכות חוץ משל ראובן ומשל דוד שנאמר (ש"ב כז) ושמעי הולך בצלע (ההר לעמתו הלך ויקלל ויסקל באבנים לעמתו. ועפר בעפר) ואעפ"כ הר לעמתו. (מ"א יא) שלמה בנה את בית המלוא סגר את עיר דוד אביו. וחכ"א אין מחליפים לעולם לא זכות בחובה ולא חובה בזכות. אלא נותנים מתן שכר על המצות ועונשים על העבירות. ומה ת"ל יחי ראובן ואל ימות שעשה ראובן תשובה (רבן שמעון בן גמליאל אומר מוצל ראובן) [רשב"א אומר מוצל ראובן] מאותו חטא ולא נזקק לאותו מעשה אפשר (שהוא) [שזרעו] עתיד לעמוד בראש שבטים בהר עיבל ואומר ארור שוכב עם אשת אביו ונזקק לאותו

תורה אור

ישראל ויעשו כאשר צוה ה' את משה שהוא מה שאמר (במדבר כח) על פיו יצאו ועל פיו יבואו (יהושע א) כל איש אשר ימרה את פיך וגו' יומת. ויאמר שקבלו עליהם את יהושע למלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל:

(ו) יחי ראובן. עתה יצא לברך כל שבט בפ"ע והתחיל מראובן שהוא הבכור. וגם המקום שבו ברך משה היה בחלק ראובן ולפי שיעקב אמר עליו. שהוא פחז כמים, שהוא נמהר לעשות דבר מבלי ישוב הדעת, ומי שבו מדה הזאת יחיה חיי צער, ועלול להכנס בסכנת נפש וכלכלת החיים שלו אינו על פי הנהגה ממוזגת, שמביא לידי חליים, לכן התפלל יחי ראובן שיהיה חיי נחת, כי שהם חיים יורה על חיים טובים: ואל ימות שלא יארע לו המות, הבלתי נהוג ע"י מהירותו: ויהי מתיו מספר. (מתים הם אנשים באין ראוים למלחמה מפני חולשתם, כמ"ש (דברים ב) ונך אתו ואת בניו וגו' שהם אנשי המלחמה, ואח"כ ונחרם את כל עיר מתם והנשים והטף וגו' מפני שנשארו בעיר מפני חולשתם) והתפלל עליו שלא יהיו בו אנשים חלשים רק מעט עד"ש (בראשית לד ל) ואני מתי מספר: ויש לפרש ויהי מתיו מספר שהתפלל שאף שמטבעו הוא נמהר, אבל יהיו אנשי חשבון הנקראים מרי דחושבנא שאף כשיעשו דבר לא טוב ישובו אח"כ וכבר כתבנו שמספר פרשו חשוב וסך ולא מנין פשוט, ונמצא זכות על ראובן מעין הברכה הזאת שהוא הציל את יוסף מהמות כמ"ש (בראשית לז) וישמע ראובן ויצילהו מידם, וע"ז נכתב שיעקב ויוסף היו חיים טובים באחרית ימיהם, ואם נפרש שברכם שיהיו בעלי תשובה, הזכות כי גם ראובן היה בצל תשובה כמ"ש הז"ל על וישב ראובן שהב משקו ותעניתו. או יש לפרש שבשביל שראובן לקח לו לנחלה חשבון וסביבותיה שהיו מלאכים למואב והיו תמיד בסכנה פן יבוא עמון ומואב עליהם למלחמה כאשר בא בימי יפתח. ומה גם בעת שהלכו אנשי המלחמה עם ישראל מעבר לירדן וטפם נשארו בבית, שהיו עלולים למאד שיפלו עליהם עמון ומאב, וכן בכל עת שעלו לרגל, לכן התפלל עליהם שיחיו ולא ימותו, ושיהיו כלם גבורים אנשי מלחמה

מְתָיו מִסְפָּר׃ ס ז וְזֹאת לִיהוּדָה֮ וַיֹּאמַר֒ שְׁמַע יְהוָה קוֹל יְהוּדָה וְאֶל־עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ יָדָיו רָב לוֹ וְעֵזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה׃ פ שני ח וּלְלֵוִי אָמַר תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ

בעל הטורים

אימתי התורה מתקיימת כשמתאספים קהלת יעקב: (ז) שמע ה' קול ר"ת בגי' יהושפט שהתפלל על יהושפט במלחמת רמות גלעד:

רש"י

ולא מן המנין: (ז) וזאת ליהודה. (סוטה יא) סמך יהודה לראובן מפני ששניהם הודו על קלקול שבידם שנאמר אשר חכמים יגידו וגו' להם לבדם וגו' ולא עבר זר בתוכם (ב"ק צב) ועוד פירשו רבותינו שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמות יהודה מתגלגלים בארון מפני נדוי שקבל עליו שנאמר (בראשית מד לב) וחטאתי לאבי כל הימים אמר משה מי גרם לראובן שיודה א יהודה וכו': שמע ה' קול יהודה. תפלת דוד ושלמה ואסא מפני (ב"א מן) הכושים ויהושפט מפני העמוני' וחזקיה מפני סנחריב: ואל עמו תביאנו. לשלום מפני המלחמה (ס"א מן המלחמה): ידיו רב לו. יריבו ריבו וינקמו נקמתו: ועזר מצריו תהיה. על יהושפט התפלל על מלחמת רמות גלעד (ד"ה ב יח לא) ויזעק יהושפט וה' עזרו. ד"א שמע ה' קול יהודה. (ספרי) כאן רמז ברכה לשמעון מתוך ברכותיו של יהודה ב ואף כשחלקו ארץ ישראל נטל שמעון מתוך גורלו של יהודה שנאמר (יהושע יט ט) מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון (ומפני מה לא ייחד לו ברכה בפני עצמו שהיה בלבו עליו על מה שעשה בשטים כ"כ באגדת תהלים): (ח) וללוי אמר. ועל לוי ג אמר: תמיך ואוריך. כלפי שכינה הוא מדבר: אשר נסיתו במסה. שלא נתלונן

שפתי חכמים

זה ל"ק נמנים וכו': ת פי' ואין זה לדמות להם א"כ הו"ל שסמך ברכת יהודה לראובן ולא ברך לוי אחר ברכת ראובן: א וא"כ לפי זה וזאת ליהודה הוא בל' בתמיה וכה דפי' מי גרם לראובן וכו'. ה"פ מי גרם לראובן שיודה בפרהסיא יהודה אבל קודם לכן הודה בצינעא כדפירש רש"י לעיל בפ' וישב ראובן היה עוסק בשקו וכו' וזה היה קודם מעשה תמר ויהודה ב"מ דקודם לזה נמי הודה אלא על כרחך צריך לומר בצנעה היה עוסק בשקו וכו' דאחר שהודה יהודה היה עוסק בשקו אפילו בפרהסיא וכן פירשו התוס' פרק המוכר: ב כי לפי' ראשון קשה הל"ל קבל ה' קול יהודה שאם ישמע אליו ולא יקבל תפלתו מה תועלת יש בשמיעה לכ"פ ד"א וכו'. ויהיה מלת שמע רמז לשם שמעון. ולפי' ד"א קשה למה רמז לברכת שמעון בברכת יהודה ולמה לקח שמעון חלק בתוך נחלת יהודה ל"פ גם טעם ראשון: ג מדלאמר תמיך ואוריך זה בודאי כלפי שכינה אמר וכמו שפירש"י וא"כ ע"כ צ"ל שלא עם לוי היה מדבר אלא

ספרי

מעשה. ומה ת"ל כי עלית משכבי אביך שתבע עלבונה של אמו. [אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהיה צרה לאמי. עמד ובלבל את יצועה]: ויהי מתיו מספר. גבורים בבת גבורים בתורה. גבורים בבח שנאמר (ישעיה ג) מתיך בחרב יפולו וגבורתך במלחמה. גבורים בתורה שנאמר (תהלים קג) גבורי כח עושי דברו. ואומר (דה"א ה) בארה בנו אשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור הוא נשיא לראובני. (יחי ראובן ואל ימות):

ז (ז) [יחי ראובן ואל ימות] וזאת ליהודה. (סוטה ז וש"נ) ראה ראובן את יהודה (שעמד והודה) [שהודה עמד] אף הוא והודה על מעשיו הוי מי גרם למי יהודה גרם לראובן שהודה (במעשה) עליהם הכתוב אומר (איוב טו) אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר זר בתוכם: שמע ה' קול יהודה. מלמד שנתפלל משה על שבטו של יהודה. אמר לפניו רבש"ע כל זמן ששבטו של יהודה שרוי בצער ומתפלל לפניך אתה מעלה אותי

תורה אור

פרק מתי מספר יהיו בו הגלגים כנ"ל, והזכות שהיה לראובן בזה, הוא אשר בחר לו לנחלה מקום סכנה ובטח בה', ועל ראובן לא היה שום שאלה, למה בקש נחלתו מעבר לירדן, כי הוא היה הבכור ויגיע לו ראשית הכבוש שהוא ממלכת סיחון, גם עשה לטובת ישראל שבחר לנחלה מקום הסכנה:

(ז) וזאת ליהודה. ר"ל שברכה של ראובן, היא ג"כ ליהודה, ואחר ראובן ברך יהודה מפני שממנו מלכות בית דוד וירושלים היתה בחלקו וברכתו הוא מעין ברכת ראובן והיה גם לו הזכות שהציל את יוסף, גם ברך אותו בברכת ראובן מפני שהוא היה ג"כ מסיר כמעשה דתמר וגם הוא המלך ולהם כל מלחמת ישראל, והיה תמיד בסכנה, לכן ברכו ברכה שברך ראובן בברכת החיים שגם הוא היה לו זכות שהציל את יוסף, שנ"ש (שם) ויאמר יהודה מה בצע וגו' וישמעו אחיו, וגם היה בעל תשובה, שהודה ברבים, ויאמר צדקה

יְמוּת וִיקַבְּלוּן בְּנוֹהִי אַחְסַנְתְּהוֹן בְּמִנְיָנְהוֹן׃ ז וְדָא לִיהוּדָה וַאֲמַר קַבֵּל יְיָ צְלוֹתֵהּ דִּיהוּדָה בְּמִפְּקֵהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא וּלְעַמֵּהּ תְּתִיבִנֵּהּ בִּשְׁלָם יְדוֹהִי יַעְבְּדָן לֵהּ פֻּרְעָנוּתָא מִסָּנְאוֹהִי וְסָעִיד מִבַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי הֱוֵי לֵהּ׃ ח וּלְלֵוִי אֲמַר תֻּמַּיָּא וְאוּרַיָּא אַלְבֵּשְׁתָּא לְגֻבַר דְּאִשְׁתְּכַח חֲסִידָא קֳדָמָךְ דִּי נַסִּיתוֹהִי בְּנִסֵּתָא וַהֲוָה .

ספרי

מתוכה: ואל עמו תביאנו. שנקבר עם אבות בארץ. ר' יהודה אומר וכי עצמות (יוסף) [יהודה] בלבד העלו בני ישראל ממצרים והרי כל שבט ושבט העלו עצמות שבטו ממצרים ומה ת"ל ואל עמו תביאנו שנקבר עם אבות בקבורה. ר' מאיר אומר הרי הוא אומר (בראשית נ) בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען אני נקבר בה ואין אחר נקבר בה ומה ת"ל ואל עמו תביאנו שנקבר עם אבות בארץ [אחת]: ידיו רב לו. בשעה שהרג את עשו: ועזר מצריו תהיה. בעמדו לפני יוסף. ד"א וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה מלמד שנתפלל משה על שבטו של שמעון אמר לפניו רבש"ע כל זמן ששבטו של שמעון שרוי בצער אתה מעלה אותו מתוכה: ואל עמו תביאנו. שקרבו עמו (לנרכה) [לנחלה] שנאמר (שופטים א) ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי וגו' (ויפלו חבלים מנחלת בני יהודה לנחלת בני שמעון) [ואומר (יהושע יט) ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה. (שם ט) מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון]: ידיו רב לו. בשעה שאמר (בראשית לד) ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי: ועזר מצריו תהיה. בענין שנאמר (שם) ויסעו ויהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב. ד"א וזאת ליהודה מלמד שנתפלל משה על דוד [אמר לפניו רבש"ע כל זמן שדוד מלך ישראל שרוי בצער ומתפלל אליך אתה מעלה אותו מתוכה. ואל עמו תביאנו בשעה שברח מפני שאול. ידיו רב לו בשעה שהרג את גלית. ועזר מצריו תהיה בשעה שברח מפני אבשלום. ד"א וזאת ליהודה ויאמר מלמד שהתפלל משה על מלכי בית דוד] אמר לפניו רבש"ע כל זמן שמלכי בית דוד שרוים בצער ומתפללים לפניך אתה מעלה אותם מתוכה: ואל עמו תביאנו זה יאשיה שנאמר (מ"ב כב) הנני אוסיפך אל אבותיך: ידיו רב לו זה מנשה שנאמר (שם כא) וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלים פה לפה לבד מחטאתו אשר החטיא את יהודה לעשות הרע בעיני ה' לסוף מה נאמר בו (דה"ב לג) ויתפלל אליו ויעתר לו: ועזר מצריו תהיה זה יהושפט שנאמר (שם יח) ויזעק יהושפט וה' עזרו ויסיתם אלהים ממנו:

ח (ח) וללוי אמר. למה נאמר בו לפי ששמעון ולוי בכוס אחד שתו שנא' (בראשית מט) ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל. משל לשנים שלוו מן המלך אחד פרע למלך וחזר והלוה את המלך ואחד לא דיו שלא פרע אלא חזר ולוה. כך שמעון ולוי שניהם

תורה אור

ממני: ויאמר הוסיף לו עוד ברכה בדרך תפלה, שיעקב אמר עליו גור אריה יהודה על תחלת ימי מלכותו שיהיה על המלחמות. שעשה דוד בעוד שהיה שאול חי: כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו. על מלכות דוד ושלמה: לא יסור שבט מיהודה ומחוקק וגו' יהיה אחר החרבן ועל זרובבל וכל הנשיאים, וראשי הגולה שבבבל עד כי יבוא שילה, הוא המלך המשיח, ולא הזכיר יעקב מהמלכים שהיו מרחבעם עד חרבן הבית, שהיו לפעמים נרדפים, ובא משה וקבע להם ברכה: ויאמר שמע ה' קול יהודה. מלכי בית דוד היה בהם הענין להתפלל אל ה' דוד ושלמה, יהושפט חזקיה ומנשה, ובקש שיקבל ה' תפלתם מפני שהיה לו זכות ששמעו אליו האחים בענין יוסף כמ"ש וישמעו אחיו, וגם שהשמיע קולו בהודאתו במעשה תמר: ואל עמו תביאנו. אף המלכים שלא ינצחו במלחמותיהם כל כך, אבל ישובו לביתם, ולא יהרגו במלחמה: ידיו רב לו. שאף אם לא תהיה ממשלתם על כל ישראל, אבל תהי ממלכתם חזקה: ועזר מצריו תהיה. ולפחות תהיה לו עזר מעט:

(ח) וללוי אמר. אחר ברכת יהודה כתר המלכות, ברך לוי כתר הכהונה, וגם שלוי הוא העומד לשרת בביהמ"ק שהיה בירושלים ביהודה, וגם שלוי הוא בן השלישי ליעקב, לכן ברכתו ג"כ השלישית, וברכו בדרך תפלה, ומתחלת מברך ה' חילו, וקודם הברכה אמר שאין ללוי עתה מדות האף והעברה שאמר עליו יעקב, ושניהם הם ענין כעס למי שעשה דבר נגד רצונו, והאף הוא המתעורר לאחוז ע"י דבר שהיה נגד הרצון אבל יעביר מהר, והעברה הוא השנאה והנקמה הקבועה בלב עד יעשה נקם, כמ"ש (עמוס

בְּמַסָּה תְּרִיבֵהוּ עַל־מֵי מְרִיבָה׃ ט הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רְאִיתִיו וְאֶת־אֶחָיו לֹא הִכִּיר וְאֶת־בָּנָו לֹא יָדָע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ׃ י יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב

°ובניו קרי

בעל הטורים

תיו רב לו ס"ת בגימ' דוד: (ט) ואת בנו חסר יו"ד שלא היה בי' נסיונות: (י) יורו משפטיך ליעקב. שיסודו בכל ישראל ללמד

שפתי חכמים

כל לוי: ד תריבהו כתרגומו בהנסוהי על מי מצותא והשתכח מהימן פי' ע"י המריבה שהריבות אותו על מי מריבה בחנת לבו ונמצא נאמן. כרא"ם: ה ומה שכתב לבא בעלילה הוא פי' על נסתקפת דהוא מלשון עלילה כדפירש רש"י לעיל בפ' מקץ בפסוק ולהתגולל עלינו ע"ש: ו כלומר ונקנסה עליו מיתה בשביל זה ושלא יכנס לארץ אהרן ומרים מה חטאו ולמה יקנסה עליהם מיתה ושלא יכנסו לארץ וגם זה שבח לשבט לוי. והוצרך לטעם ד"א כי לטעם ראשון קשה דהא לא נמצא מהימן דהא מכלל כעס בא לידי טעות וכעס במקום שלא היה לו לכעוס ל"פ ד"א וכו' ולפי' של ד"א קשה וכי אהרן ומרים היו בניהם שקולים כנגד כל שבט לוי עד שאמר עליהם הקרא תריבהו וגו' דמשמעות של קרא הוא דקאי אכל שבט לוי ל"פ גם טעם ראשון שכל השבט היו נאמנים חוץ ממשה שחטא: ז (דב"ט) פי' מה שאמרה להם בעלמך שאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעו. דאל"כ שומרי תורתך הול"ל: ח והרי כתיב והארץ מתבוססת בדמיך ודרשו חז"ל שני דמים דם פסח ודם מילה שמע מינה דכל ישראל היו נמולין במצרים ובמדבר וא"כ מאי ובריתך ינצורו ל"פ דקאי על הנולדים במדבר.

רש"י

עם שאר המלינים: תריבהו וגו'. ד כתרגומו. ד"א תריבהו על מי מריבה נסתקפת לו לבוא בעלילה ה אם משה אמר (במדבר כ י) שמעו נא המורים ו אהרן ומרים מה עשו: (ט) האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו. כשחטאו בעגל ואמרתי (שמות לב כו) מי לה' אלי נאספו אלי כל בני לוי וצויתים להרוג את אבי אמו והוא מישראל או את אחיו מאמו או בן בתו וכן עשו וא"א לפרש אביו ממש ואחיו מאביו וכן בניו ממש שהרי לוים הם ומשבט לוי לא חטא אחד מהם שנאמר כל בני לוי: כי שמרו אמרתך. לא יהיה לך ז אלהים אחרים: ובריתך ינצרו. ברית מילה שאותם שנולדו במדבר של ישראל לא מלו את בניהם ח והם היו מולין ומלין את בניהם (ס"א אותם שנולדו במדבר שישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין): (י) יורו משפטיך.

ספרי

לוו בשכם בענין שנאמר (שם לד) ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר. לוי פרע מה שלוה במדבר שנאמר (שמות לב) ויעמוד משה בשער המחנה ויאמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי. וחזר והלוה את המקום בשטים שנאמר (במדבר כה) פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי. שמעון לא דיו שלא פרע אלא חזר ולוה שנא' (שם) ושם איש ישראל המכה אשר הכה את המדינית זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני. (ד"א) וללוי אמר תמיך ואוריך מי שעתיד ללבוש אורים ותמים: לאיש חסידך. למי (שנעשו לו חסדים ע"י) [שעשה

תורה אור

א יא) ועברהו שמדה נלה (ויש עוד ראיות לזה), ומי שבו המדות האלה, הוא עלול למעשים שהם נגד רצון ה'. והנה אמרו חז"ל (שבת קנו) האי מאן דבמאדים יהא גבר אשיד דמא, אמר רב אשי, אי טבחא, אי גנבא, אי אומנא, אי מוהלא, שכונתו שלא יתגלגל האדם שהוא מוכרח למעשים רעים, שהמזל אשר שבטבעו יהיה נוטה למעשה הרע. לזה אמר רב אשי, כי הלא יוכל להשתמש במדה זו אם להיות גנב שהוא רע, אי טבחא שאינו רע כל כך או אומנא מקיז דם לרפואה שאינו טוב גמור כי לפעמים יזיק, או טוב גמור להיות מוהל, כן בכל המדות יוכל להשתמש בו לדבר טוב, וכן היה עם לוי שהשתדל להם מקום לשתי המדות, הנטועות בתולדתו להשתמש בהן לעבודת רצון ה', ולכן התפלל עליו משה שיברכו ה' בשני דברים שגם הם מעין המדות האלה. וטרם נפרש הכתובים שאמר יעקב (בראשית מט ה) שמעון ולוי אחים. שרש אחד יורה על ההתקשרות וההתחברות (כמו קורע ואינו מאחה) ר"ל שיש חבור והתקשרות להם במדות האלה: כלי חמס מכרותיהם. שממקורם ומטבעם יש להם כלים למעשה החמס, והם האף והעברה שיזכיר אח"כ: בסודם אל תבוא נפשי. הפעולות שיהיו ע"י האף שהוא כרגע עפ"י רוב יוכרח להיות בסוד: ובקהלם אל תחד כבודי. הם אשר יעשו עפ"י העברה לא יהיו בהסתר, רק בעלה ובתכולה, ועי"ו

שלים בחנתוהי על מי מצותא ואשתכח מהימן: ט דעל אבוהי ועל אמיה לא רחים כד חבו מן דינא ואפי אחוהי ובנוהי לא נסיב אפי נטרו מטרת מימרך וקימך לא אשניאו: י כשרין אלין דילפון דינך ליעקב ואוריתך

כפרי

הסדים עם] בניך: אשר נסיתו במסה. הרבה נסיתו ונמצא שלם בכל נסיונות: תריבהו על מי מריבה. (סקיפנטיס) [תסקופין] נסתקפה לו. אמר משה (במדבר יט) שמעו נא המורים אהרן ומרים מה עשו:

ט (ט) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו. וכי עלתה על לב שליי עובר עבודת כוכבים והלא כבר נאמר ויעמוד משה בשער המחנה [ויאמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי] אלא [לאביו] זה אבי אמו מישראל: ואת אחיו לא הכיר. זה אחי אמו מישראל: ואת בניו לא ידע. זה בן בתו מישראל: כי שמרו אמרתך (במלות: ובריתך ינלורו. במדבר. ד"א רבי אומר כי שמרו אמרתך) [זו עבודת כוכבים. ובריתך ינצורו זו מילה]. ד"א כי שמרו אמרתך במצרים. ובריתך ינצורו במדבר:

י (י) יורו משפטיך ליעקב. מלמד (יומא כו) שכל הוריות אינן יוצאות אלא מפיהם שנאמר (דברים כא) ועל פיהם יהיה כל ריב

תורה אור

וע"י קנון המלעיס לפי הענין: כי באפם ע"י האף הרגו איש. הסכלו להרוג את יוסף: וברצונם הוא הטברה השמורה בלבבם: עקרו שור כהרגומו שור סגלה, הוא מעשה שכם, לכן ארור אפם אף שהוא רק כרגע אבל כי עז הזק ביותר: ועברתם אף שיעשו במתינות וביסוד הדעת אבל כי קשתה שהם בלאת ולא ינוחו עדי יקחו נקם, לכן אחלקם ביעקב שהוא שבט לוי שנתישב במ"ח ערי הלוים וערי המקלט: ואפיצם בישראל הוא שבט שמעון שלא היתה לו נחלה מיוחדת רק בתוך נחלת יהודה, כי אם יהיו שניהם זה אצל זה, עי"ז יבואו דברים לא טובים. ובספרי כאן אמר על שמעון ולוי משל לשנים שלוו מן המלך, אחד פרע את הוגו ועוד הלוה את המלך, והשני, לא די שלא פרע אלא חזר ולוה, ור"ל ששמעון לא די שלא השתדל לנקות ממנו המדות האלה, אלא שגם עשה ע"י נגד רצון ה', כמעשה דזמרי ופעור, ולוי עקר והסיר ממנו המדות ההן, ונתן מקום אל המדות האלה בעשית רצון ה'. ועתה נפרש הכתובים: וללוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך. שכאשר נתן לאהרן חסיד הלוים, את שני הכלים האלה האורים והתמים, שעל פיהם היה כל הנהגת ישראל כמ"ש (במדבר כז) ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים וגו' על פיו יצאו ועל פיו יבואו, מזה ראיה שאין ללוי עתה שני כלי החמס שאמר יעקב, ויש התיחסות מה אל האורים והתמים עם האף והעברה, לפי שאמרו ז"ל (יומא עג) למה נקרא שמם אורים שמאירים דבריהם, ר"ל עיני השואל בחכמה, ולמה נקרא שמם תמים שמשלימים דבריהם, ר"ל שיתמלא הכל באין נופל דבר, ונמצא שהאורים יופיע אורה שהאוס להשואל והוא כענין האף שבא ג"כ פתאום, אבל ההפך ממנו שהאף מעור העינים ומחשיך הדעת ומבלבל השכל, כמ"ש (פסחים סו) כל הכועס אם חכם חכמתו מסתלקת, והאורים מאירים בחכמה ומביאים שמחה בלב (אסתר ח כז) ליהודים היתה אורה ושמחה, וכמ"ש (תהלים נח יא) אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, והתמים הם מעין העברה שמקיים דבריהם אבל העברה קביאתו לעשות חמס נגד רצון ה'. והתמים מביאים לקיים רצון ה': אשר נסיתו במסה עוד ראיה שאין בו מדת האף, שכל הנסיונות שנסו ישראל את ה' היה מפני שקרה שחסר להם מה לשעה, אבל הלוים קבלו הכל באהבה, וא"כ ע"י הנסיונות שנסו ישראל את ה' נתגלו הלוים מאת ה' ונבחנו שאין בהם מדת האף: תריבהו על מי מריבה. הוא מה שענש ה' למשה ואהרן בחטא מי מריבה, על שהוציא משה מפיו שמעו נא המורים, ואהרן שתק וישראל היו החייבים בזה שהתחילו במריבה. ואם החטא היה שעוהו מה בשליחותם, שזה ג"כ ע"י ריב בני ישראל ומאשר ענשם ה' על הפאת קל שבא להם ע"י האף, מוכרח שעד עתה היו נקיים ממדת האף:

(ט) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע. יוכיח שגם מדת העברה שמביא לידי חמס, אין בהם, שענין העברה הוא לחוס רק לטובה עצמו, וכל הנוגע בו ישמור לו עברתו, ויעשה לו דבר אף שהוא נגד רצון ה', והם עשו בהפך שאף על בניהם לא חסו רק לעשות רצון ה'. וזה שאמר כי שמרו אמרתך הוא מה שאמר להם (שמות לב כז) כה אמר ה' וגו' שימו איש חרבו על ירכו וגו': ובריתך ינצרו. שמלבד זה ששמעו אמרתך גם בריתך ינצורו בזה, שבענין הברית נכלל גם הערבות על אחרים, ולעשות דין בעוברי רצונו, ועתה יאמר שבמדות האף והעברה אשר בתולדתם השתמשו למלאות רצון ה' והוא:

(י) יורו משפטיך ליעקב. בענין המשפט יש מעין העברה, כמ"ש (דברים א) לא תכירו פנים

ותורתך לישראל ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך: יא ברך יהוה חילו ופעל ידיו תרצה מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מן יקומון: ס יב לבנימן אמר ידיד יהוה ישכן

בעל הטורים

הורה. וכן אמר יעקב ואפיצם בישראל: ישימו קטורה בגימטריא כמו מעשיר: וכליל ב'. וכליל על מזבחך אז המפון זבחי צדק עולה וכליל אע"פ שזר מקריב בבמה אינו זבחי צדק אלא מה שקרב בפנים על ידי כהן וזהו וכליל על מזבחך אז המפון זבחי צדק עולה וכליל: (יא) ופעל ידיו תרצה בגי' שירות: (יב) ישכן לבטח. לאחר שיטרוף בעכו"ם כתב ישכון לבטח וכן ברכו יעקב

שפתי חכמים

(נח"י) אבל היוצאים ממצרים אלו ואלו היו מולים ופסוק מלא הוא (יהושע ה) כי מולים היו כל העם היוצאים וכל העם הילודים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו ולפיכך נקט הכא במדבר: מ ר"ל כאן שברך שבט לוי כמו שאר שבטים אמאי היה מספר בשבת שבט לוי קודם הברכה יותר מכל ברכת שאר שבטים ל"פ ראוים הם וכו' כלומר אי לא היה מספר בשבחם מקודם היו מריבים ישראל עם משה במה שברכם יורו משפטיך וגו' דהיינו הברכה המעולה מכל הברכות והיו אומרים לפי שהם בני שבטו משום הכי ברכם בברכה טובה לכך היה מספר שבחם מקודם לכן והא"כ אמר ראוים אלו לברכה זו מרוב מעלתם: י ונקרא כן מפני שהוא עולה נגבוה: כ ר"ל דמחץ נמי קאי אמשנאיו דאם לא כן לא יתכן לפ' איך מחובר ומשנאיו אדלעיל: ל דלפירוש ראשון קשה למה נכך שבט לוי בברכה זו דהא הם לא יצאו למלחמה כשאר שבטים דהא בהיכל המלך הם יושבין ל"פ ד"א וכו' ולדבר אחר קשה למה אמר קמיו דהא היו קמים של כל ישראל דהא עיקר גורמם היה להעביר על המצות ל"פ גם לטעם ראשון: מ ר"ל כרי הוא היה הצעיר ולמה הוקדם בברכתו:

רש"י

ראויין הם אלו לכך: וכליל. י עולה: (יא) מחץ מתנים קמיו. מחץ קמיו מכת מתנים כענין שנאמר (תהלים סט כד) ומתניהם תמיד המעד ועל המעוררין על הכהונה אמר כן. דבר אחר ראה שעתידין ב חשמונאי ובניו להלחם עם היונים והתפלל עליהם לפי שהיו מועטים י"ב בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות לכך נאמר ברך ה' חילו ופעל ידיו תרצה: ומשנאיו מן יקומון. מחץ קמיו ומשנאיו ל מהיות להם תקומה: (יב) לבנימן אמר. לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות מ ושל בנימין בבנין בית המקדש בחלקו סמכן זה לזה וסמך יוסף אחריו שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלקו שנאמר (שם עח סז) וימאס באהל יוסף וגו' ולפי

ספרי

וכל נגע. ריב אלו ריבי פרה וריבי סוטה וריבי עגלה. נגע אלו נגעי אדם ונגעי בתים ונגעי בגדים: ותורתך לישראל. (מלמד ששתי תורות נתנו להם לישראל אחת על פה ואחת בכתב). שאל אגניטוס הגמון את רבן גמליאל אמר לו כמה תורות נתנו לישראל אמר לו שתים אחת בכתב ואחת בעל פה: ישימו קטורה באפך. זו קטרת שלפני ולפנים: וכליל על מזבחך. אלו אברי עולה:

יא (יא) ברך ה' חילו. בנכסים. מכאן אמרו (יומא כס) רוב הכהנים עשירים הם. משום אבא הדורש (תהלים לז) נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם זה זרעו של אהרן: ופעל ידיו תרצה. שמרצה את ישראל לאביהם שבשמים: מחץ מתנים קמיו. כל מי שמעורר כנגדו על הכהונה מיד נופל. ד"א מחץ מתנים קמיו זה קרח. ומשנאיו מן יקומון זה עוזיהו:

תורה אור

במשפט וגו' לא תגורו מפני איש, וגם לעשות דין ומשפט ברשעים, (וכמ"ש (שבת קט) אמר רבה אנא במאדים הוא, א"ל אביי מר נמי עניש וקטיל. ר"ל שאהה דיין ושופט והוא מענין מזל מאדים): והורתך לישראל. שמלמדם תורה ומצות. שלזה נצרך מדת האף עד"ש זרוק מרה בתלמידים: ישימו קטורה באפך. שהוא מעין האף שהכעס נרגע באף והריח נכנס אל האף, אלא שהכעס מאדיב הנפש והריח מיישב הנפש: וכליל על מזבחך. שאם ה' שעל המזבח מכלה הקרבנות, כענין העברה, אבל בספק, כי העברה נגד רצון ה', והקרבנות הם לריח ניחוח אשה לה', ובקש מה' שברכתם תהיה ג"כ מעין האף והעברה: וזה (יא) ברך ה' חילו. שחיל יורה על כוח הגבורה המתעורר פתאום באדם: ופעל ידיו תרצה. שתהיה הצלחה במעשה ידיו שיתקיימו לארך ימים, כענין העברה: מחץ מתנים קמיו. שהוא שלמון האפלה ברגע אחד: ומשנאיו מן יקומון. שיהיה הנצחון לארך ימים, וזה נתקיים בימי החשמונאים שגבורתם היה נורא מאד והצלחתם נמשכה יותר ממאה שנה, ולא היתה תקומה לאויביהם, רק אחרי כן נחרב הבית ע"י שונאי בית הורדוס שהם הרומיים:

לְיִשְׂרָאֵל יְשַׁוּוּן קְטֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָמָךְ וּגְמִיר לְרַעֲוָא עַל מַדְבְּחָךְ : יא בָּרֵךְ יְיָ נִכְסוֹהִי וְקֻרְבַּן יְדוֹהִי תְּקַבֵּל בְּרַעֲוָא תְּבַר חַרְצָא דְסָנְאוֹהִי וּדְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי דְלָא יְקוּמוּן: יב לְבִנְיָמִן אֲמַר רְחִימָא דַיְיָ יִשְׁרֵי לְרְחְצָן עֲלוֹהִי יְהֵי מַגֵּין עֲלוֹהִי

ספרי

יב (יב) לבנימן אמר ידיד ה'. חביב בנימן שנקרא ידיד למקום שהרבה אוהבים (למקום) [הם] וחביב מכולם (זה עוזיהו הוסבו) [ידיד]. ששה נקראו ידידים (מנחות נג) הקב"ה נקרא ידיד שנאמר (ישעיה ה) אשירה נא לידידי. בנימין נקרא ידיד שנאמר ידיד ה' ישכן לבטח עליו. שלמה נקרא ידיד שנאמר (ש"ב יב) ויקרא את שמו ידידיה ואומר וה' אהבו (שם). ישראל נקראו ידידים שנאמר (ירמיה יב) נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה. בית המקדש נקרא ידיד שנאמר (תהלים פד) מה ידידות משכנותיך. אברהם נקרא ידיד שנאמר (ירמיה יא) מה לידידי בביתי. יבוא ידיד (ויבנה בית ידיד לידיד ויבואו ישראל שנקראו ידידים בני אב שנקרא ידיד ויבנו בית המקדש שנקרא ידיד בחלק בנימין שנקרא ידיד להקב"ה שנקרא ידיד לכך נאמר ידיד ה') [זה שלמה ויבנה בהמ"ק שנקרא ידיד בחלקו של ידיד זה בנימין לידיד זה הקב"ה ויבואו בו ידידים אלו ישראל בני ידיד זה אברהם]: ישכן לבטח עליו. ואין בטח אלא יישוב שנאמר (יחזקאל לד) וישבו במדבר לבטח: חופף עליו. (זבחים קיח) זה בנין ראשון: כל היום. זה בנין אחרון: ובין כתפיו שכן. בנוי ומשוכלל לעתיד לבוא. וכן אתה מוצא באברהם שראהו בנוי וראה אותו חרב וראה אותו בנוי [שנאמר] (בראשית כב) ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה הרי בנוי, אשר יאמר היום בהר [הרי חרב], ה' יראה הרי בנוי ומשוכלל לעתיד לבא. וכן אתה מוצא ביצחק שראה אותו בנוי (ומשוכלל לעתיד לבוא) [וראה אותו חרב וראה אותו בנוי שנא'] (שם כז) ראה ריח בני כריח הרי בנוי שנא' לריח ניחוח. שדה הרי חרב שנא' (מיכה ג) לכן בגללכם ציון שדה תחרש. אשר ברכו ה' בנוי ומשוכלל לעתיד לבוא שנאמר (תהלים קלג) כי שם צוה ה' את הברכה חיים. וכן אתה מוצא ביעקב שראה אותו בנוי וראה אותו חרב וראה אותו בנוי ומשוכלל לעולם הבא. ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה הרי בנוי. אין זה הרי חרב. כי אם בית אלהים הרי בנוי ומשוכלל לעולם הבא: ובין כתפיו שכן. בין חרב בין שאינו חרב. וכה"א (עזרא א) כה אמר כורש מלך פרס [וגו' הוא האלהים אשר בירושלים]. ד"א ובין כתפיו שכן מה שור זה אין בו (נאה) [גבוה] מכתפיו. כך בית המקדש גבוה מכל העולם שנאמר (דברים יז) וקמת ועלית אל המקום ואומר (ישעיה ב) לכו ונעלה אל הר ה' אינו אומר גד מן המזרח ודן מן המערב אלא עמים רבים. (זבחים שם) ר' אומר בכל התחומים הוא אומר וירד הגבול ותאר הגבול וכאן הוא אומר (יהושע טו) ועלה הגבול גיא בן הנם כתף היבוסי היא ירושלים מלמד שבית הבחירה היה בנוי בחלקו של בנימין וכראש תור יוצא מחלקו של בנימין לחלקו של יהודה שנאמר ובין כתפיו שכן. ומה ת"ל לא יסור שבט מיהודה זו לשכת הגזית שניתנה בחלקו של יהודה שנא' (תהלים עח) וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב. אבל (בית הגדול היה בנוי בחלקו של יוסף בשילה שנאמר ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה ואין אפרתה אלא בית לחם) [בהמ"ק היה בנוי בחלקו של בנימין שנא' (בראשית לה) ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה היא בית לחם. ר' מאיר אומר בחלקו של [בנימין] בנה מתה שנא' ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל וגו' (ואין אפרתה אלא בית לחם שנאמר (מיכה ה) ואתה בית לחם אפרתה) שומע אני בחלקו של יוסף בנה. (שנאמר) [ת"ל] (תהלים קלב) הנה שמענוה באפרתה מצאנוה בשדי יער במי שנמשל בחיתו יער ואיזה זה בנימין שנאמר (בראשית מט) בנימין זאב יטרף. זכה בנימין שתשרה שכינה בחלקו. וכן אתה מוצא כשחלק יהושע א"י לשבטים הניח דושנה של יריחו ה' מאות אמה על ה' מאות אמה ונתנה לבני יונדב בן רכב חלק בראש והיו אוכלים אותה ד' מאות ומ' שנה שנאמר (מ"א ו) ויהי בשמונים שנה וארבע

תורה אור

(יב) לבנימן אמר. אחר יהודה ברך בנימין מפני שירושלים בחלק יהודה ובהמ"ק בחלק בנימין, ושמשבחים פרשו שבנימין הוא ידיד ה' ישכן לבטח עליו, מפני שהמקדש בחלקו ושכינת ה' תופף עליו

לָבֶטַח עָלָיו חֹפֵף עָלָיו כָּל־הַיּוֹם וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן׃ ס שלישי
יג וּלְיוֹסֵף אָמַר מְבֹרֶכֶת יְהוָה אַרְצוֹ מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל

בעל הטורים

ולמערב יחלק שלג במנוחה: ובין כתפיו (עם האותיות) בגי' ובירושלים. ובין כתפיו שכן וליוסף. רמז כי בתחלה יהיה בחלק של

שפתי חכמים

נ ר"ל כמ"ש לכל השבטים להקדים יוסף דהא משכן שילה היה ג"כ בחלקו ל"פ לפי וכו': ס (נח"י) לאפוקי שלא תפרש כעה"כ והוקשה לו והלא חרב הוא ואין זה לעולם ומתרץ ומשנבחרה ירושלים וכו' ר"ל הקדושה היא לעולם וגם לא שרתה שכינה אח"כ במקום אחר משא"כ בגלגל ונוב ושילה: ע פי' ככתף שהוא מקום גבוה מכל האברים וכ"ת א"כ הו"ל לבנותו בראשו של הר דהוא גבוה יותר ל"פ אלא שנמוך כו' פירוש המקום שהיה בו ב"ה היה כ"ג אמות נמוך מעין עיטם ולכן כתיב בין כתפיו ולא על ראשו וכ"ת מנ"ל ומפרש דהרי שם היה דעתו של דוד לבנותו ומ"ט לא עבדי הכי אמר כו' ש"מ דלא ניחא ליה להקב"ה לבנותו בגובה ארצו בתכלית וכתב מ"ט לא ניחא ליה לבנותו בגובה אלא בין כתפיו לפי שאין לך נאה וכו'. מצאתי בשם מהרי"ן: פ ר"ל וכי שאר ארצות של שבטים

רש"י

שבית עולמים חביב משילה לכך הקדים בנימין ליוסף: חפף עליו. מכסה אותו ומגין עליו: כל היום. לעולם ס משנבחרה ירושלים לא שרתה שכינה במקום אחר: ובין כתפיו שכן. בגובה ארצו ע היה בית המקדש בנוי אלא שנמוך עשרים ושלש אמה מעין עיטם ושם היה דעתו של דוד לבנותו כדאיתא בשחיטת קדשים אמרי נחזי ביה פורתא משום דכתיב ובין כתפיו שכן אין לך נאה בשור יותר מכתפיו: (יג) מברכת ה' ארצו. שלא היתה בנחלת השבטים ארץ מלאה כל טוב פ כארצו של יוסף: ממגד. לשון עדנים ומתק:

ספרי

מאות שנה צא מהם אותן מ' שנה שהיו ישראל במדבר נמצאו אוכלים אותן ד' מאות ומ' שנה. וכששרתה שכינה בחלקו של בנימין עמדו ופנו אותו מלפניהם. שנאמר (שופטים א) ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים. [ואומר] (במדבר י) ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה וכי עלתה על לב שאמר משה ליתרו בא וניתן לך חלק בא"י (והלא כבר נאמר) [ומה ת"ל] לכה אתנו והטבנו לך (ומה ת"ל כי ה' דבר טוב על ישראל) זו דושנה של יריחו שהיו אוכלים אותה בני בניו של יתרו קודם שיבנה בית הבחירה לשבטים. (שם) ויאמר אליו לא אלך אמר לו למחר כשתחלק א"י לשבטים איזה שבט מכם שיתן לי כרם אחד בתוך שלו או תלם אחד בתוך שלו אלא הריני הולך לארצי ואוכל פירות מארצי ואשתה יין מכרמי. (וכן אתה מוצא בישראל כשהניחו מקום פירות מאכל ומשתה והלכו להם לערד במדבר הלכו ללמוד תורה מיעבץ) [רש"א אלא כך אמר אלא אמר אל ארצי אלך ואל מולדתי ואגייר בני ארצי ובני משפחתי שמא תאמר הלך ולא עשה תלמוד לומר ומשפחת סופרים יושבי יעבץ וכן הוא אומר ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים שהניחו מקום פירות מאכל ומשתה והלכו להם לנגב ערד למדבר ללמוד תורה אצל יעבץ]. מי היה יעבץ זה היה עתניאל בן קנז (שם קיו) וכה"א (ש"ב כד) ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים ובמקום אחר הוא אומר (דה"א כא) ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב שש מאות אי אפשר לומר שקלי זהב שכבר נאמר שקלי כסף ואי אפשר לומר שקלי כסף שהרי כבר נאמר שקלי זהב אמור מעתה בזהב שקל ובכסף קנה. ואי אפשר לומר חמשים שכבר נאמר שש מאות ואי אפשר לומר שש מאות שכבר נאמר חמשים אמור מעתה כיון שראה דוד מקום שראוי לו לבנות בית הבחירה עמד וכנס חמשים שקלים מכל שבט ושבט נמצאו שש מאות שקלים מכל השבטים. מפני מה זכה בנימין שתשרה שכינה בחלקו משל למלך שבא אצל בניו לפרקים כל אחד ואחד אמר אצלי הוא שורה קטן שבכולם אמר אפשר שמניח

תורה אור

עליו כל היום, ובין כתפיו של בנימין שכן ה'. ואמרו שנקרא ידיד ה' מפני שכל השבטים היו בעת מכירת יוסף, ויוסף עצמו גרם לזה שהביא דבתם רעה, ורק בנימין נקי מעון זה, כי לא היה באותו מעמד. לכן נקרא ידיד ה' וזכה שתשרה השכינה בחלקו, וגם ברכת יעקב שאמר עליו בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד וגו' אמרו שכוון על המזבח שיהיה בחלקו. ויש לפרש ברכת יעקב שאמר בנימין זאב יטרף, על מלוכת שאול שהיה משבט בנימין דכתיב (ש"א יד מז) ובכל אשר יפנה ירשיע, וברכו אשר בבקר יאכל עד בתחלת

כָּל יוֹמָא וּבְאַרְעֵיה תַּשְׁרֵי שְׁכִנְתָּא: יג וּלְיוֹסֵף אֲמַר מְבָרְכָא מִן קֳדָם יְיָ אַרְעֵיהּ עָבְדָא מִגְדָּנִין מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְּעֵלָּא וּמִמַּבּוּעֵי עֵינָן וּתְהוֹמִין דְּנָגְדָן מִמַּעֲמַקֵּי

ספרי

אבא אחי הגדולים ושורה עמי הלך ועמד ופניו כבושות ונפשו עגומה. ראה אותו אביו שעמד ופניו כבושות ונפשו עגומה עליו (עכשיו) [אמר] מאכל ומשתה יהיה משלכם ולינתי תהא אצלו. כך אמר הקב"ה בית הבחירה יהיה בחלקו של בנימין וקרבנות מכל השבטים. ד"א מפני מה זכה בנימין שתשרה שכינה בחלקו [מפני] שכל השבטים נולדו בח"ל ובנימין נולד בא"י. ד"א מפני מה זכה בנימין שתשרה שכינה בחלקו שכל השבטים היו במכירתו של יוסף ובנימין לא היה (במכירתו של יוסף) אמר הקב"ה אני אומר לאלו שיבנו בית הבחירה לא (כשיהיו מתפללים לפני איני מבקש) [שיהיו מתפללים לפני ואני מתמלא] עליהם רחמים איני משרה שכינתי בחלקם שלא היו רחמנים על אחיהם. ד"א מפני מה זכה בנימין שתשרה שכינה בחלקו משל למלך שהיו לו בנים הרבה משהגדילו הלך כל אחד ואחד ותפש את מקומו. קטן שבכולם היה אביו אוהבו אוכל עמו ושותה עמו נשען עליו ויוצא נשען עליו ונכנס. כך בנימין הצדיק קטן שבשבטים היה והיה יעקב אבינו אוכל עמו ושותה עמו נשען עליו ויוצא נשען עליו ונכנס. אמר הקב"ה מקום שכמך צדיק זה ידיו שם אני משרת שכינתי לכך נאמר ובין כתפיו שכן:

יג (יג) וליוסף אמר מברכת ה' ארצו; מלמד שארצו של יוסף מבורכת מכל הארצות. ממגד [שמים מטל מלמד] שהיה טל מצוי לה בכל שעה: ומתהום רובצת תחת. מלמד שהיתה מרובצת במעינות:

תורה אור

מלכותו הוסר מסה מכל הפלשתים ועבדו שדותיהם ואכלו, ולערב יחלק, שבסוף מלכותו העשירו ישראל, כמ"ש (שמואל ב א כד) המלבישכם שני עם עדנים המעלה עדי זהב על לבושכן וגו'. ומשה ראה שתשוב המלוכה מבית שאול לבית דוד, וראה לברכם שישכון השלום בין בית יהודה לבנימין, ולא הזכיר מימי דוד מפני שהיה מתחלה מלחמה ביניהם, כמ"ש (ש"ב ג א) ותהי המלחמה ארוכה בין בית שאול ובין בית דוד וגו', אבל על ימי שלמה התפלל שתשכון האהבה ביניהם, וכה יתפרש: לבנימן אמר. על בנימין התפלל אל ה' אשר ידיד ה' שהוא שלמה שנאמר (ש"ב יב כה) ויקרא את שמו ידידיה, אשר ישכן לבטח עליו. (שבימי שלמה לא היו שום מלחמות): חופף עליו כל היום על בנימין חופף שלמה באהבה: ובין כתפיו שכן. שבית מלכותו של שלמה היה בחלק בנימין ואף אחר שנחלקה מלכות ב"ד נשארו יהודה ובנימין יחד, ורמז במה שאמר כל היום, שהוא כל זמן שהבית היה קיים:

(יג) וליוסף אמר וגו'. המקובלים יכנו האבות הקדושים בשם ג' רגלי המרכבה ואת דוד ברגל רביעי, ונסביר הדבר, כי בהאבות היה ענין האלהי על צד השלמות, שמלבד שעבדו את ה' בכל לבבם ונפשם היו בהם גם הענינים האלה. א) לפרסם אלהות ה' והשגחתו בעולם ולהורות להסרים למשמעתם הדרך אשר ילכו והמעשה אשר יעשון. ב) לכהן לפני ה'. לבנות מזבח ולהקריב קרבנות לפניו, שאברהם יצחק ויעקב בנו מזבחות לה' והקריבו קרבנות. ג) שנתן להם ה' ענין ההוד וההדר שהוא אשר כל רואיהם באה בלבם האהבה להם ויראת הכבוד מהם כמ"ש באברהם (בראשית יד יח) ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין וגו', (שם כא כב) ויאמר אבימלך וגו' אל אברהם וגו' עתה השבעה לי וגו', (שם כג ו) שמענו אדני נשיא אלהים אתה בתוכנו. וביצחק שבא אבימלך ואחזת מרעהו לבקשו שיכרות עמהם ברית וביעקב כתיב (שם לג ד) וירץ עשו לקראתו ויחבקהו וגו'. ד) שניתן להם העוז והגבורה שאברהם נלחם עם ארבעה המלכים במעט אנשים וביצחק (שם כו טז) ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד, וביעקב (שם לב כט) כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל, ושנים עשר שבטי יה אף שכל אחד מהם היה בו מהענינים האלה, אבל לא על צד השלמות, והענין הא' שהוא לפרסם האלהות ולקרב אנשים לעבודת ה' ניתן ללוי וגם ליהודה כאשר יתבאר להלן. וענין הב' הכהונה, ללוי לבדו, וענין הג' ההוד וההדר, ליהודה ההוד וההדר וליוסף ההדר לבדו, והד' העוז והגבורה, חלק ממנו ניתן ליהודה וכלו ליוסף כאשר יתבאר, ובדוד היו ג"כ כל הענינים. א) שפרסם עניני האלהות ע"י השירות והתשבחות שבס' תהלים. ובכל ימיו השתדל שיקיימו ישראל תורת ה', ב) שהכין הכל לבנין ותקן משמרות הכהונה והלויה. וגם בעצמו הקריב עולה וזבחים, כמ"ש (ש"ב ו יז) ויעל דוד עולות לפני ה' ושלמים וכן (שם כד כה) ויבן שם דוד מזבח לה' ויעל עולות ושלמים, והג' ההוד וההדר, כמ"ש (תהלים כא ו) הוד והדר תשוה עליו, והעוז והגבורה למלחמה ידוע,

לכן נקרא רגל רביעי. ועתה נבאר מה שהיה בענין פרסום האלהות ולקרב אנשים לעבודת ה' ללוי וליהודה. כי התורה נהגה ע"י משה ואהרן משבט לוי, וכל שבט לוי נקיהדו לענין קיום התורה, כמ"ש (לעיל כא ה) ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע וכתיב יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל. ועזרא הכהן העלה אותם מבבל והביאם נקיים התורה. ואמרו חז"ל ראוי היה עזרא שתנתן התורה על ידו, וכן מיסודה היה הגר וכלב ועתניאל בן קנז ואבנן זה בועז עד שבחר ה' בדוד. ומעת הקים ה' אותם היו שוקדים על ישראל שיקיימו התורה. וענין דוד ושלמה ידוע ואסא ויהושפט חזקיהו ויאשיהו מבואר במלכים ובד"ה באריכות, שרק על ידיהם נתקיימה התורה בישראל, וכשחרב הבית בראשונה גלו לשם החרש והמסגר וכל בית דוד, והמשו תכית דוד נביאים על ענין קיום התורה ונמשכה הנשיאות כל ימי בית שני. ואחריו עד איזה דורות אחר רבינו הקדוש. וכל התורה שבעל פה נסדרה על ידי רבי יהודה הנשיא הוא רבינו הקדוש מבית דוד, וראשי גליות שבבבל אשר היה דור אחר דור כמה מאות שנה אחר חורבן בית שני, שהיו ג"כ מבית דוד, ועניינם היה רק על עניני התורה והמשפטים, ומה שכתבנו שההוד וההדר והלק מהגבורה ניתן ליהודה לבית דוד, וליוסף ניתן העוז והגבורה על צד השלמות ורק ההדרולה הסוד, יתבאר עפ"י מבואר ההבדל בין ענין מלכות בית דוד ובין מלכות בית יוסף, כי מלכות בית דוד הוא כענין הרועה, כמ"ש (תהלים עח עא) לרעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו, וירעם כתם לבבו ובתבונות כפיו ינחם, וענין הרועה הוא להוליך הצאן למרעה טוב ולמבועי מים ולשמרם מחיות הטורפים ושלא יגנהו הצאן זא"ז, וכאשר הנהיג ישראל כן בנרכי החיים, וגם הענין עם הגוים שכניהם תלוי רק בקיום התורה שמסור רק ביד ישראל, לכן על הרועה בישראל לראות שישמרו התורה, ולשפוט מה שבין האדם לחברו ולעשות דין ברשעים, ואם יקרה שיצא אחד נגדם אז יצא לקראת האויב אחרי שישאל בה' ואחרי התפלה והבקשה אליו, וכן יורו הכתובים בירמיה (כא יב) בית דוד, כה אמר ה' דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק, ושלמה כשנראה אליו ה' בקש מה' (מ"א ג ט) ונתתה לעבדך לב שומע, לשפוט את עמך להבין בין טוב לרע כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה, ובתהלים (עב) במזמור לשלמה שהתפלל דוד על שלמה בנו, אלהים משפטיך למלך תן, ידין עמך בצדק ועניך במשפט, ישפוט עניי עם ויושיע לבני אביון, (שם) כי יציל אביון משוע ועני ואין עוזר לו, יחוס על דל ואביון ונפשות אביונים יושיע, מתוך ומחמס יגאל נפשם וייקר דמם בעיניו, שר"ל שימנע מלעשות מלחמות, להגדיל כבודו, מפני שיהיה דמם יקר בעיניו, ולמען ישכון ישראל בטח בשלוה ולא יוסיפו בני עולה לענותו ניתן להם ההוד וההדר כמ"ש (תהלים כא) הוד והדר תשוה עליו, (שם מה ג) יפיפית מבני אדם, הוצק חן בשפתותיך, חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך, (שם) אהבת צדק ותשנא רשע, על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחברך, ובשלמה נאמר (דה"א כט) ויתן עליו הוד מלכות, ולענין הגבורה ניתן להם רק קרן אחד כמ"ש (ש"ב כב ג) מגני וקרן ישעי, (תהלים יח) מגני וקרן ישעי משגבי, (שמ"א ב יא) וירם קרן משיחו, (תהלים פט יח) וברם כראים קרני, (שם קלב) שם אצמיח קרן לדוד, ומליצה קרן אחת היא, כי הטבעים כתבו שהחיה בעלת קרן אחת לא תגנה בו רק אל העומד נגדה בקו ישר ורק אחרי שתמדוד ותכוין אליו כאשר יכוין מושך בקשת למרכז המטרה, ואז הרוץ אליו והשב קרנה בו, ואם העומד נגדה יטה מעט לא הזיקנו, כן ענין מלכות בית דוד שלא גברו במלחמותיהם רק למי שהתגר בם ועמד לנגדם ורק אחרי ההכנה בשאלת פי ה' והרבות אליו הבקשה, וע"י ההוד וההדר שהיה עליהם אהבו אותם כל העמים שכניהם כמ"ש בשלמה, וגם בחזקיהו (זולת מלך אשור) ואם לצדקיהו לא היה מהלל שבועתו לנבוכדנצר לא היה נלחם עמו, וכן לעתיד על משיח בן דוד כתיב (ישעיה יא) אליו גוים ידרשו, אבל לזרעו של יוסף המה המנהיגים והמלכים שעמדו מאפרים ומנשה ניתן ההדר ולא ההוד (ואף ביהושע שהיה מאפרים אמר ה' למשה ונתתה מהודך עליו שלא היה בו ההוד מעצמו) ועניינו שראו והכירו בהם השלמות, אבל לא הבוא בלבם אהבה אליהם ויראת הכבוד מפניהם, לכן התעורר עליהם הקנאה והשנאה, ולעומת זה ניתן להם העוז והגבורה והם הקרנים כמ"ש כאן וקרני ראם קרניו כבעלי החיים שלהם שתי קרנים שיוכלו לנגח בכל צד ובלי הכנה, ולכן מסוגלים המה למלחמות ולכבוש ארצות, וכשבא עמלק בחר משה ביהושע, וכתיב ויחלוש יהושע, וכשבאו לארץ והצריכו ללחום עם ל"א מלכים בחר ה' ביהושע, וכן אחרי שחטא שלמה, וראה ה' שבסבת החטא לא יהיה ההוד וההדר על מלכי בית דוד על צד השלמות, ויוכרחו להלחם באויביהם, ולכן חלק ה' את מלכות ישראל ועל עשרה שבטים המליך את ירבעם מזרע אפרים שילחם עם האויבים ויפול פחדו עליהם, ושני שבטים למלכי בית דוד שעל ידיהם תתקיים התורה בישראל, ומקובל בידינו שמשיח בן יוסף יבוא תחלה ללחום מלחמת גוג ומגוג, ואח"כ יבוא בן דוד ובימיו ישכון יהודה וישראל לבטח כנ"ל ולא תהייגה עוד מלחמות בעולם, ובזה נבאר הכתובים שאמר יעקב: יהודה אתה יודוך אחיך. שע"י ההוד וההדר אהבו אותו אחיו כמ"ש (בראשית לז) ויאמר יהודה מה בצע וגו' וישמעו אחיו, אבל יוסף שלא היה לו רק ההדר ולא ההוד, התעורר עליו קנאה ושנאת האחים: ידך בערף איביך. שע"י ההוד וההדר לא יפיצו האויבים להתיצב בפניו ויהפכו אליו ערף לנוס מפניו: ישתחוו לך בני אביך, נתקיים בימי דוד ושלמה, (בד"ה יא) ויקבצו כל ישראל אל דוד חברונה לאמר וגו', ובשלמה כתיב (שם כט כג) וישמעו אליו

כל

כל ישראל. גור אריה יהודה שאף בהיותו נער היה בו הכח הזה. מטרף את בני עלית והוא כמו שהיה כתוב (כנים בני, מטרף). כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו שיהיה עליו ההוד וההדר שאף כשיכבן בשמחה לא יעיצא להקימו, שעל האריה נתן ענין הזה לירא ממנו ענין יראת הכבוד לא כענין היראה מפני שור נגח, ויאמר ענין מלכותו לא יסור שבט מיהודה רק שבידו מקל נועם לרעות את עמו. ומחוקק להבין ענין המשפט כמ"ש בשלמה (מ"א ג ט) ונתתה לעבדך לב שומע לשפוט את עמך להבין בין טוב לרע, שהם מחוקק יורה על ההקות בין טוב לרע. מבין רגליו אף בימי שפלותו, והם הנשיאים שבא"י אחר החרבן וראשי גליות שבבל. עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים כמ"ש (ישעיה יא) אליו גוים ידרושו מגד חכמתו ומדותיו הטובים, ויאמר חכמתו ומשביו: אסרי לגפן עירה. גפן הוא סימן ודגל החכמה מפני שממנו יצא היין משמחים, כמ"ש חז"ל חמרא וריחני פקחין ורק השותה הרבה יאבד חכמתו (ולכן נקרא בלשון ארמי חמרא על שם החמור שוטה שבבעלי החיים) והחמור הוא דגל הסכלות ועיר הוא החמור הקטן שאין בו דעת כלל, ויאמר על מלך המשיח שאף הדבר שיעשה שלא יתראה בו שום חכמה, יהיה קשור עם הגפן המורה על החכמה, ולשרקה ענף הגפן שבו הענבים. בני אתונו החמור הגדול מהעיר שיש בו קצת דעת יהיה קשור עם ענפי הגפן שהם קרובים יותר אל החכמה, מען הגפן בעצמו, והמליצה, הדבר שיפסה שיתראה בו קצת חכמה יהיה חכמה עמוקה. כבס ביין לבושו לבוש הוא בגד העליון וכסות בגד התחתון ויאמר שהלבוש ר"ל מדותיו הנגלות יהיה כאלו נתכבס ביין הוא החכמה עצמה, ובדם ענבים הוא יין האדום ויורה על החכמה ביותר. סותה כסות התחתון יהיה כאלו נתכבס ביין האדום ביותר ור"ל מדותיו הנסתרות היה בהם חכמה יתרה, מאגלות, ולכן אליו גוים ידרושו, ומשה הוסיף בברכת יהודה: ויאמר שמע ה' קול יהודה כתרגומו שישמע תפלתו למלחמה שיוליך אחרי התפלה. ואל עמו תביאנו שהשיבנו היכף לביתו ולא ישתקע במלחמה. ידיו רב לו שינהג ממשלתו בנחת בידו לא כענין הקרנים: ועזר מצריו תהיה רק למי שיעמדו נגדו כענין ההיה בעלת קרן אחת, ולא לכבוש ארצות לא לו. ועתה נבא לבאר ברכת יוסף ונקדים לבאר ברכת יעקב את יוסף, כי ברכו בג' ברכות: א) ברבוי הבנים, וזה מפני שאמר שאפרים ומנשה יהיו לו כראובן ושמעון שיחשבו לב' שבטים, ואם היה מספר שניהם כמספר שבט א' מאשר שבטים לא היה נחשב כ"א מהם בעיני אשר השבטים בתור שבט שלם, וגם לא היה תועלת בברכתו זאת שתלקם לשני שבטים רק בשם וכבוד לבד, כי לענין חלוקת הארץ לא היה בזה טוב כ"מ אחרי שהארץ נתחלקה לפי מספר האנשים כמ"ש (במדבר כו נד) לרב תרבה וגו' ועי' בההוהמ"ל שם שהעיקר כדעת הרמב"ד שהשבט שהיו אנשיו רבים היתה נחלתו גדולה, והשבט שאנשיו מועטים גם נחלתו היתה קטנה, לכן ברכו ברבוי הבנים להורות במה שחלקם לשנים הוא גם לענין הבנים שיתרבו כשני שבטים, ואז היה תועלת גם לענין חלוקת הארץ, ומה שחלקם לב' שבטים הוא: א) בעבור שזכה לבכורה כמ"ש (ד"ה א ה) ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף. והב' מפני שזכה לגבורה בעלת שתי קרנים, לכן נתחלק לב' שבטים שהם המה שתי הקרנים, ומה שזכה לבכורה הוא מפני שהיה נחוץ שיעזבו ישראל את מלכי בית דוד וימליכו עליהם מבית יוסף כנ"ל ולולא זכה לבכורה לא היה מקום שיעזבו ישראל את מלכי ב"ד שהיה בהם מעלת ההוד וההדר, וגם היו שוים במעלה עם שבט לוי לענין קיום התורה בישראל וגם היה בהם ענין הגבורה ויהדבקו בשבט יוסף. רק בשביל מעלתו בגבורה על גד היותר שלם, לזאת נתוסף לו גם מעלת הבכורה. ב) ברכת הארץ בזכות שיוסף כלכל אביו ואחיו בשני הרעב. ג) ברכת ההדר והגבורה בזכות שהיה יחיד במצרים ושמר תורת ה'. וכן יתפרש בן פורת יוסף. הוא ענין ההדר אשר לו. בן פורת עלי עין. הדרתו הוא יותר ממה שיש בכח העין לראות: בנות צעדה עלי שור על החומה, להסתכל בו, ומפני שלא היה בו ההוד, ולכן. וימררהו ורבו וישטמהו בעלי חצים, נתקנאו בו עבדי פרעה והלשינו אותו לפרעה, אבל ותשב באיתן קשתו ויפוזו זרועי ידיו שנתן טבעת פרעה על ידו, וינתן שהמנהג היה במצרים לעדות עדי זהב על זרועי המשנה. מידי אביר יעקב מה' שהוא אביר יעקב: משם רעה אבן ישראל משם זכה יוסף שממנו יהיו מלכים ומנהיגים בישראל: מאל אביך ויעזרך. ברכת רבוי הבנים בשביל זכות אביך כמ"ש המלאך הגואל אותי וגו' וידגו לרוב: ואת שדי ויברכך. ברכת הארץ כמו שמבאר ברכת שמים מעל ברכת תהום רבצת תחת. שהוא ברכת הארץ שאמר ואת שדי ויברכך: ברכת שדים ורחם הוא ברכת רבוי הבנים שאמר מאל אביך ויעזרך ברכת אביך גברו על ברכת הורי שהברכות האלה עודפים על הברכה שברכני אני עד תאות גבעת עולם שלי אפשר לקבל יותר. תהיין יחולו עליו. לראש יוסף בשביל שהוא יוסף שכלכל את אביו ואת אחיו כנ"ל. ולקדקד נזיר אחיו בשביל שהוא יהיה אחד האחים מושל ומנהיג עליהם לכן חלק אותו לשני שבטים וברכו ברבוי הבנים: ויש לומר דבר חדש ועי"ז יתישבו הפסוקים בפ' מקץ. והוא שמתחלה חשב פרעה את יוסף לאיש אשר רוח אלהים בו ונבון וחכם לבד אבל לא לגבור, ולזה הלבישו בגדי שש שיורה על הקדושה, ולכן משנהו רק על ביתו ועל המון העם, ולא על השרים ואנשי הצבא מפני שבעלי האגים הוא חיל המצרים

וּמִתְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת׃ יד וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת שָׁמֶשׁ וּמִמֶּגֶד גֶּרֶשׁ יְרָחִים׃ טו וּמֵרֹאשׁ הַרְרֵי־קֶדֶם וּמִמֶּגֶד גִּבְעוֹת עוֹלָם׃ טז וּמִמֶּגֶד אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ וּרְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה תָּבוֹאתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃ יז בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקַרְנֵי

רש"י

ומתהום. שהתהום עולה ומלחלח אותה מלמטה צ שאתה מולא בכל השבטים ק ברכתו של משה מעין ברכתו של יעקב: (יד) וממגד תבואת שמש. שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת הפירות: גרש ירחים. יש פירות שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואין ודלועין. ד"א גרש ירחים. שהארץ מגרשת ומוליאה מחדש ר לחדש: (טו) ומראש הררי קדם. ומבורכת מראשית בשול הפירות ש שההרים מקדימין לבכר בישול פירותיהם. ד"א מגיד שקדמה בריאתן ת לשאר הרים: גבעות עולם. גבעות העושות פירות לעולם א ואינן פוסקות מעולר הגשמים: (טז) ורצון שכני סנה. כמו שוכן סנה ותהא ארצו מבורכת מרצונו ונחת רוחו של הקב"ה הנגלה עלי תחלה בסנה: רצון. נחת רוח ופיוס וכן כל רצון שבמקרא: תבואתה. ברכה זו ב לראש יוסף: נזיר אחיו. שהופרש מאחיו במכירתו: (יז) בכור

שפתי חכמים

אין מבורכות ל"פ שלא היו וכו' כלומר שאר ארצות היו נמי מבורכות אבל נחלת בני יוסף יותר מכולן: צ פי' עולה מלמטה: ק רלונו להוכיח בזה מנ"ל שפי' של ומתהום רובלת תחת הכי דלמא שום ד"א רובן תחת התהום ל"פ אתה מולא כו' והתם גבי יעקב כתיב ברכת שמים מעל וברכות תהום רובלת תחת והתם בודאי פי' התהום עולה מלמטה דומיא דטל בא מלמעלה וא"כ אף הכא נמי כן: ר דקשה לו היה לו לומר גרש ירח לשון יחיד מאי ירחים ומפרש הארץ מגרשת וכו' כלומר כל חדש וחדש חוזר ומוליא לכך כתיב ירחים לשון רבים: ש הוסיף מלת מבורכת להודיע שמלת ומראש דבוק עם מבורכת דרישא דקרא והא דהולרך רש"י לפרש פה שמלת ומראש דבוק עם מבורכת דרישא דקרא יותר מקרא וממגד תבואת שמש וגו' דהוא נמי דבוק עם רישא דקרא י"ל דהתם לא פירש הכא ה"א דהאי קרא ומראש הררי קדם וגו' מילתא אחריתי הוא ופי' שיתברך בברכת האבות שנקראו הרים ובברכות האמהות שנקראו גבעות ל"פ ומראש הררי קדם קאי ארישא דקרא דמיירי בברכת ארצו וסוכתהו דקאי ארישא דקרא מדכתיב בתריה וממגד ארץ ומלואה וגו' דמיירי בברכת ארצו וכל המקראות דבוקים לרישא דקרא: ת והמעלה והשבח בזה שהשגחת הקב"ה על ארצו יותר מעל שאר ארצות כיון שהיא קדומה בבריאה השגחת הש"י נמי קדומה עלי' והא דפי' ד"א משום דלטעם ראשון קשה קדם דכתיב בקרא ל"ל דהא הכל בכלל במלת ומראש ל"פ ד"א ולד"א להוד קשה מאי ברכה היא ז אע"פ שהוא שבח ומעלה כדפרישית מ"מ לאו ברכה הוא לכך הולרך גם לטעם ראשון: א פי' מכח עצירת גשמים אין פוסקים מלעשות פירות וכאילו אמר וממתק הגבעות שהוא תמיד בלתי פוסק דאל"כ מה ענין הגבעות לכאן: ב ר"ל

תורה אור

שבימים הקדמונים היו דבריהם נשמעים בעניני המלכות היו עוינים אותו ואמרו שאין נכון שימשול מי שאין לו יד בגבורה וידוע שיש להמורים יום מיוחד להראות גבורתם והגבורה היתה אז לירות החן באבן. ואשר אלו נקבע באבן ע"י חוזק היריה היו נותנים עדי זהב מופז בזרועותיו. ויוסף הראה גבורתו שזרק הקשת עלמו ונתישב בהאבן. וכשראה פרעה גם גבורתו מנה אותו אף על השרים ואנשי הלבא. ולזה כתיב (בראשית מא מ) אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי שהוא המון העם, רק הכסא שם כסא יורה על דרך המלולה על השרים ואנשי הלבא שהמלך נסמך עליהם: אגדל ממך והם היו מושלים על יוסף ומקנאתם הרעו לו. ואחרי שראה פרעה גבורתו ומנהו אף על השרים ואנשי הלבא, לכן כתיב (שם שם מד) ויאמר וגו' אני פרעה. ר"ל שרק אני אינני תחת ממשלתך אבל חוץ ממני יהיה תחת ממשלתך: ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו. שתמשול גם על בעלי החלים שעושים פעולתם ע"י יד ורגל, וזה שאמר כאן: וימררהו ורבו וישטמהו בעלי חצים כנ"ל: ותשב באיתן הוא סלע חזק כמ"ש (במדבר כד כא) איתן מושבך ושים בסלע קנך. קשתו שנתישב קשתו בסלע כנ"ל: אז ויפוז זרועי ידיו. שניתן עליו עדי תכורה. מידי אביר יעקב. מה' שהוא אביר יעקב. משם רועה אבן ישראל מהמקום אשר שם רועה אבן ישראל שהוא ה' חוזק ולור ישראל שכל השלמות שהשיגו השבטים היה רק מהשלמות שנתן ה' ליעקב בזכותו:

ועתה נשוב לכתובים האלה: וליוסף אמר מברכת ה' ארצו שתהיה מבורכת יותר מארצות שאר השבטים. ממגד ענין מתיקת הפירות שמים מטל אף בלא מטר, כמו שהיה ריוח בעולם על ידו כמו הרעב שהיה ע"י עלירת המטר. ומתהום רבצת תחת כמ"ש (בב"מ פ"ג ע"ב) שבימי רבי לא אלטרך עלמא למטרא וכד הוי פקרי טוגלא ממטרי הוי בירא מליא מיא:

אַרְעָא מִלְּרַע ׃ יד וַעֲבְדָא מְגַדְּנִין מִיבוּל שִׁמְשָׁא וַעֲבְדָא מְגַדְּנִין מֵרֵישׁ יְרַח בִּירַח ׃ טו וּמֵרֵישׁ טוּרַיָּא בֻּכִּירַיָּא וּמִטּוּב רָמָן דְּלָא פָסְקָן ׃ טז וּמִטּוּב אַרְעָא וּמְלָאָהּ רַעֲוֵי לֵהּ דִּשְׁכִנְתֵּהּ בִּשְׁמַיָּא וְעַל מֹשֶׁה אִתְגְּלִי בְּאַסְנָא יֵיתוּן כָּל אִלֵּין לְרֵישָׁא דְיוֹסֵף לְגַבְרָא פְּרִישָׁא דַאֲחוֹהִי ׃ יז רַבָּא דִּבְנוֹהִי זִיוָא לֵהּ וּגְבוּרָן

שפו"י

יד (יד) ומבגד תבואות שמש. מגיד שהיא פתוחה לחמה וכך היא פתוחה ללבנה שנאמר וממגד גרש ירחים:
טו (טו) ומראש הררי קדם. (מלמד שהררי יוסף קודמים להררי מקדש והררי מקדש קודמים להררי א"י: וממגד גבעות עולם. מלמד) [וממגד גבעות עולם מלמד שהררי יוסף קודמים להררי א"י והררי א"י קודמים להרי כל הארצות. ד"א ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם מברכות אבות ואמהות] שאבות ואמהות קרוים הרים וגבעות שנא' (שה"ש ד) אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה:
טז (טז) וממגד ארץ ומלואה. מלמד שארצו של יוסף מלאה ואין הסרה כל ברכה. ר' שמעון בן יוחאי אומר אדם מעמיד ספינתו בחלקו של יוסף אין צריך הוץ ממנה כלום: ורצון שוכני סנה. שעשה רצון מי שנגלה על הסנה: תבואתה לראש יוסף. הוא בא בראש למצרים והוא יבוא בראש לעתיד לבוא: ולקדקד נזיר אחיו. (אלו) שרחקוהו אחיו (ועשאוהו נזיר: בכור שורו) ׃
יז (יז) [בכור שורו. שנעשה בכור]: הדר לו. מלמד שניתן (לו) הוד למשה והדר ליהושע שאלו ניתן הוד ליהושע אין כל העולם יכול לעמוד בו: וקרני ראם קרניו. שור כחו קשה אבל אין קרניו נאות ראם קרניו נאות אבל אין כחו קשה ניתן ליהושע כחו של שור וקרנו של ראם: בהם עמים ינגח (וכי מה עמים כבש יהושע והלא לא כבש אלא ל"א מלכים מלמד שכבש מלכים ושלטונים שהיו מושלים מסוף העולם ועד סופו: יחדו אפסי ארץ. וכי מה ארצות כבש יהושע אלא פרעוה זה קטן כל מלכיה

תורה אור

(יד) וממגד תבואת שמש שיתמתקו הפירות ע"י השמש. וממגד גרש ירחים הם המינים הגדלים ע"י הלבנה:
(טו) ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם. כמ"ש לעיל ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור, שנתגדלו שם התמרים והגפן:
(טז) וממגד ארץ ומלאה מגבד התמתקות הפירות ע"י מים שמש וירח יהיה מתיקות בפירות מה' שארץ ומלואה שלו, עד"ה (תהלים קד) לה' הארץ ומלואה. ורצון שכני סנה ואעפ"כ רצה להשכין שכינתו בסנה בעת שנגלה אל משה, וענין שנגלה בסנה הוא, שמשה חשב שאינם ראוים לגאולה: א) שארץ מצרים היא ערות הארץ ואינה ראויה שיתגלה ה' בה, ב) שלא היו מעשים טובים בישראל, ג) שנדבקו מעט בתועבת מצרים, ולכן הראה ה' לו בזה שהשכין שכינתו על הסנה, שיש בו ג"כ ג' דברים לרעה: א) מגד המקום, בגדל בארץ ציה. ב) שלא יגדל פרי. ג) שהוא מלא קוצים. אבל מגד אחר יש בו ג' דברים לשבח. א) שהוא במדבר שמסוגל להמתבודד ברוחניות, ב) שאין טוב להאחז בו האש מהר. ג) שהקוצים יועילו לו שיתקין בארץ גזעו. כן בענין גאולת ישראל ג' דברים לשבח. א) שע"י שנגלה כבוד ה' במצרים נראה כי מלא כל הארץ כבודו שאף במקום השפל כמצרים הראה כבוד מלכותו, ב) כי אור ה' היא התורה אין מסוגל להנתן רק לישראל, ג) שהיה בהם כענין הקוצים שיש בסנה שמרחיק מלהדבק בו, כן לא נתדבקו במצריים והיו שונים מהם בכל ענייהם, כידוע, וכן היה מלכות זרע יוסף, א) שמעת העמיד ירבעם העגלים טמא את הארץ, ב) מעשיהם היו לא טובים, ג) שהטאו בהנאת ירבעם והבעל, והיו ג"כ ג' דברים לשבח. א) שארצם היה סוכך על שבט יהודה ובנימין שומרי התורה ועל המקדש, ב) שהיה בהם ע"י זכות יוסף ענין הגבורה למלחמה וכל שכניהם יראו מפני גבורתם הנוראה. וע"י זה ישבו יהודה ובנימין בארצם, והראיה אחרי שגלו לא ארכו הימים ויגל גם יהודה מאדמתו, ג) ע"י שלא היה להם ענין הסוד לא היו בהבה עם העמים שכניהם ולא נתערבו בהם, ומפני שמשה ראה שעתידים עשרת השבטים להטות, ועכ"ז ברכם שתתקיים ברכתו לכן הזכיר ענין הסנה. תבואתה תחול עליו הברכות. לראש יוסף שכלכל את אביו ואת אחיו כנ"ל. ולקדקד נזיר אחיו בשביל שעתיד להיות נזר האחים ומושל עליהם ולכן יתברך:
(יז) בכור שניתן לו הבכורה כדי שיבוא למלכות. שורו הוא כנוי לברכת תבואת הארץ עד"ה (משלי יד ד) ורב תבואות בכח שור וגם כנוי למלוכה שניה ליהודה שיהודה נמשל לאריה שהוא מלך בחיות ויוסף לשור

רְאֵם קַרְנָיו בָּהֶם עַמִּים יְנַגַּח יַחְדָּו אַפְסֵי־אָרֶץ וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה: ס רביעי יח וְלִזְבוּלֻן אָמַר שְׂמַח זְבוּלֻן בְּצֵאתֶךָ וְיִשָּׂשכָר בְּאֹהָלֶיךָ: יט עַמִּים הַר־יִקְרָאוּ שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק כִּי שֶׁפַע יַמִּים יִינָקוּ וּשְׂפֻנֵי טְמוּנֵי

בעל הטורים

יוסף משכן שילה: (יח) שמח זבולון. שמח ב' במס'. דין ואידך שמח בחור (קהלת יא) על שם שהיו יוצאים בדרכים לפרקמטיא היו בחורים וגבורים: באהליך ב'. ויששכר באהליך אל תשכן באהליך עולה (איוב יא) תשכן נוטריקון תורה שער כתובים נביאים כמו שדרשו (כתובות דף יט) זה המשהה בביתו שטר פרוע וספר שאינו מוגה ובני יששכר היו יושבי אהלים ועוסקים בתורה

רש"י

שורו. יש בכור שהוא לשון גדולה ב ומלכות שנאמר (תהלים פט כח) אף אני בכור אתנהו וכן (שמות ד כב) בני בכורי ישראל: בכור. מלך היוצא ממנו והוא יהושע: שורו. שכחו קשה ד כשור לכבוש כמה מלכים: הדר לו. נתון לו שנאמר (במדבר כז כ) ונתתה מהודך עליו: וקרני ראם קרניו. שור כחו קשה ואין קרניו נאות ה אבל ראם קרניו נאות ואין כחו קשה לכך נתן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם: אפסי ארץ. ל"א מלכים אפשר שכלם מארץ ישראל היו ו אלא אין לך כל מלך ושלטון שלא קנה לו פלטרין ואחוזה בארץ ישראל שחשובה לכלם היא שנאמר (ירמיה ג יט) נחלת צבי צבאות ז גוים: והם רבבות אפרים. אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים: והם אלפי מנשה. הם האלפים שהרג גדעון במדין שנאמר (שופטים ח י) וזבח וצלמנע בקרקר וגו': (יח) ולזבולן אמר. אלו חמשה שבטים שברך באחרונה ח זבולן גד דן נפתלי ואשר כפל שמותיהם להזקם ולהגבירם לפי שהיו חלשים שבכל השבטים. הם הם שהוליך יוסף לפני פרעה שנאמר (בראשית מז ב) ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים לפי שנראים חלשים ולא יפים אותם לו שרי מלחמתו: שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך. זבולן ט ויששכר עשו שותפות זבולן לחוף ימים ישכון ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה לפיכך הקדים זבולן ליששכר שתורתו של יששכר על ידי זבולן היתה: שמח זבולן בצאתך. הצלח בצאתך לסחורה: ויששכר. הצלח בישיבת אהליך לתורה לישב ולעבר שנים ולקבוע חדשים כמו שנאמר (ד"ה א יב לג) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ראשיהם מאתים ראשי סנהדרין היו עוסקים בכך ועל פי קביעות עתיהם ועבוריהם: (יט) עמים. של שבטי ישראל: הר יקראו. להר המוריה יאספו י כל אסיפה ע"י קריאה היא ושם יזבחו ברגלים כ זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. יששכר וזבולן ויהא להם פנאי ל לעסוק בתורה: ושפני טמוני חול. (מגילה ו) כסויי טמוני חול טרית מ ומלזון וזכוכית לבנה היוצאים מן הים ומן החול ובחלקו של יששכר וזבולן היה כמו שאמור (שם מו) במסכת מגילה. (שופטים ה יח) זבולן עם חרף נפשו למות נ משום דנפתלי על מרומי שדה היה מתרעם זבולן על חלקו לאחי נתת שדות וכרמים וכו': ושפני. לשון כסוי כמו שנאמר (מ"א ו ט) ויספון את הבית (שם ז ג) וספון בארז ותרגומו ומטלל ס בכיורי (כ"א בכיוור) ארזא. ד"א עמים הר יקראו ע ע"י פרקמטיא של

שפתי חכמים

במה שהוסיף מלת ברכה דבלאו הכי לא היה משמע מה שבא לראש יוסף לכך הוסיף ברכה זו: ג וא"כ אף בכור דהכא הוא מלשון גדולה ופירוש מלך היוצא וכו': ד רצ"ל לענין מה מדמהו לשור: ה ר"ל אמאי לא מדמה אותו בקרניו ג"כ לשור למה מדמהו בקרניו לראם וכו' ובזה יתורץ הא דפירשו רבותינו ורש"י מביאו בפ' בלק ראם מלשון רום או שדים ולא ראם ממש דהתם בא לאשמועינן גבורתו ותקפו של הקב"ה וראם הוא חלוש בתכלית החולשה: ו פירוש לשון בתמיה הוא והא א"י לא היתה אלא ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה איך היה אפשר בל"א מלכים כולם ימלכו בא"י: ז והוא מלשון צביונם וכו': ח ר"ל טעם כפל שמו של זבולן מה שלא עשה עד הנה לשום שבט: ט רצ"ל הקדמת זבולן לפני יששכר: י פי' נרגל וא"ת א"כ הל"ל לשון אסיפה ומאי יקראו ל"פ כל אסיפה כו' ואם כן אף אסיפה דהכא אע"פ שלא ע"י קריאה היה אלא מעצמן הן נאספין אפילו הכי כתב לשון קריאה. כתב הרא"ם ולבי מגמגם בזה דה"ל לכתוב יקראו הקו"ף בקמ"ץ והרי"ש בצר"י מבנין נפעל וכו' ונ"ל דאסיפה דהכא נמי קריאה היא כדפרי' אלא הם מעצמם יתאספו בחלות השם עליהם שיעלו לרגל ומפני שבאר אסיפות חוץ מזו הם ע"י קריאה כתב הכא יקראו במקום יתאספו ולעולם לאו נפעל הוא לכן לא נקד בנקודו הנפעל שדו"ק כ"ל עוד כתב הרא"ם אך איני יודע מה ענין אסיפת השבטים אל הר המוריה בתוך ברכתן של ישראל וזבולן ובאמת לא ידעתי למה אינו יודע דהא רש"י בעצמו היה מזכר מקושיא זו וכתב וע"פ קביעות עתיהם ועבוריהם עמים של שבטי ישראל הר יקראו להר המוריה וכו' ואפשר דגירסא מוספת היה ביד הרב מש"ה כתב מה שכתב וק"ל כ"ל: כ רמז בזה להכר חיבור הקרא אהדדי ומש"ה הוסיף וי"ו לומר שברגלים זבחו זבחי צדק אף שבכל ימות השנה היו מקריבין שם קרבנות אלא מ"ה הוסיף וי"ו כדי להכר חיבור הקרא: ל ר"ל דמה ברכה יש בזה: מ טרית מין דג הוא ושמו טונינו: נ התם קאי אזבולן שבקש לעצמו המות כאשר נפתלי על מרומי השדה וע"ז מתמי' בגמ' עם חרף נפשו ומי בשביל זאת ביקש מות לעצמו בשביל שנפתלי על מרומי שדה ומתרץ היה מתרעם וכו' ולי לא בשם נ'לא ימים והשיב לו הקב"ה כבר נתתי יש שממנו תולית עזים כו': ס פי' כלא מכסה כקורות נסרים: ע דלטעם

של

דאתעבידא ליה מקדם דתקפא ורומא דילה בגברתיה עממיא יקטל בחדא עד סיפי ארעא ואנון רבותא דבית אפרים ואנון אלפיא דבית מנשה: יח ולזבולן אמר חדי זבולן במפקך לאגחא קרבא על בעלי דבבך ויששכר במהכך למעבד זמני מועדיא בירושלם: יט שבטיא דישראל לטור בית מקדשא יתכנשון תמן יכסון נכסת קודשין לרעוא ארי נכסי עממיא ייכלון

ספרי

שעבד בה מלכים ושלטונים. ר' יהודה אומר וכי ל"א מלכים שעבד כולם היו בארץ ישראל) [יחדו אפסי ארץ. וכי כמה עמים כבש יהושע וכי כמה ארצות כבש יהושע. אלא כל המלכים שכבש היו שולטין מסוף העולם ועד סופו. רי"א וכי ל"א מלכים שכבש כולן היו בא"י אלא] כדרך שעובדים ברומי עכשיו שכל מלך ושלטון שלא קנה ברומי פלטוריות וחוליות אומר לא עשיתי כלום. [כך כל מלך ושלטון שלא קנה פלטוריות וחוליות בא"י אומר לא עשיתי כלום. ואינו מפורש לנו גדולתן של כנענים בשהו"א] (והם רבבות אפרים. לפי שלא מפורש לנו עשרם של כנענים ומה ה"ג) (שופטים א) ויאמר אדוני בזק שבעים מלכים בהונות ידיהם ורגליהם מקוצצים היו מלקטים תחת שלחני. והרי דברים ק"ו ומה אדוני בזק שאינו בראי לימנות עם מלכי כנען היו ע' מלכים בהונות ידיהם ורגליהם מקוצצים מלקטים תחת שלחנו בוא למד וראה (עשרם) [גדולתן] של כנענים מה היה: [והם רבבות אפרים] והם אלפי מנשה. [מלמד שנתברכו באלפים ורבבות בענין שנאמר רבבות אלפי ישראל]:

יח (יח) ולזבולן אמר. למה נאמר לפי שנאמר (בראשית מז) ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ויציגם לפני פרעה. ולא נתפרשו [מי הם מאותם שהוכפלו] שמותם וזה אחד מהם: שמח זבולן בצאתך. מלמד שהיה זבולן פרסור לאחיו והיה לוקח מאחיו ומוכר לכנענים ומן הכנענים ומוכר לאחיו: ויששכר באהליך. מלמד ששבטו של יששכר משתבח בתורה שנאמר (דה"א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים (וכן מליא פאביו משבחו שנאמר וירא מנוחה כי טוב): ד"א ויששכר באהליך מלמד (שבית הבחירה היה ראוי ליבנות בחלקו של יששכר) [שנפל פלטיראות בחלקו של יששכר. וכן מצינו שאביו משבחו שנאמר וירא מנוחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה]:

יט (יט) עמים הר יקראו. מנין אתה אומר

תורה אור

מלך בבהמות. הדר לו שניתן לו ההדר. וקרני ראם קרניו המה הקרנים והגבורה למלחמה: בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ, והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה. הם המה הקרנים והוא ברכת רבוי הבנים, מפני שנתחלק לשני שבטים וניתן לו הבכורה לצורך המלוכה כנ"ל, ולזה באה ברכת יוסף אחר בנימין לפי שבנימין היה עם יהודה יחד במלוכה ואפרים ומנשה היו למלכות מיוחדת על ישראל. לכן סמך מלכות למלכות:

(יח) ולזבולן אמר. אחר ברכת אפרים ומנשה באה ברכת זבולן ויששכר. א) שהיו שכנים בנחלתן. ב) שכל הברכות משולבים שני שבטים ביחד, ראובן עם יהודה בברכת החיים, לוי ויהודה, בענין פרסום האלהות והשתלות שישמרו ישראל התורה, יהודה ובנימין במקום המקדש ומלוכה, אפרים ומנשה ברכה אחת להם, כן ברכת זבולן ובנימין הוא מעין ברכה אחת, כאשר יתבאר. ג) שהיה בזבולן ויששכר השלמות, מה שלא היה לאפרים ומנשה, שהיתה ישאתם על שכניהם מפני גבורתם, אבל לא היו אהובים. וגם לא היה להם השלמות בענין פרסום האלהות ובענין קיום התורה בישראל, ובזבולן ויששכר היה הענין הזה, שזבולן היה מסחרו לנסוע על הים ולבא בארצות הגוים עם סחורתו ופרסמו שם ענין האלהי ויששכר מסחרו לישב באהלים על שפת הים (כי מפני עליה המים וירידתם אי אפשר לבנות בתים על שפת הים) לקנות הסחורה שיביאו הגוים דרך הים, ולמכור לרבי עוברי ים, והיו מפרסמים ג"כ כבוד ה', וע"י שהיו מקורבים עם עוברי הים ולפנים קודם שהיה כלי הקאמפאס היה מהלך הספינות רק עפ"י סימני הכוכבים, וגם ע"י שעליה המים וירידתם הוא מסבת הירח, ולכן היו יודעים חכמת התכונה, ופרנסתם ג"כ היה נקיה וקלה, לכן נמסר להם סוד העבור כמ"ש (דה"א יב לב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל, ודרשו חז"ל שעל פיהם נקבעו החגים, ולזבולן אמר שמח זבולן בצאתך שהליכתו באלפך על הים עם הסחורות. ויששכר גם הוא יצליח. באהליך נשכך באהלים כנ"ל:

(יט) עמים הר יקראו. בזכות שהיה מפרסם בין העמים כבוד ה', וכאלו היו קוראים אותם אל הר ה'

חול: ס כ וּלְגָד אָמַר בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד כְּלָבִיא שָׁכֵן וְטָרַף זְרוֹעַ אַף־קָדְקֹד: כא וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ כִּי־שָׁם חֶלְקַת מְחֹקֵק סָפוּן וַיֵּתֵא רָאשֵׁי עָם צִדְקַת יְהוָה עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם־

בעל הטורים

ע"כ מזכיר אותה אל תשכן באהליך עולה: (כ) ולגד אמר. בברכתו של גד תמצא כל אלפא ביתא לפי שמרע"ה קבור בחלקו שקיים כל התורה כולה מאלף ועד תי"ו. וכן בברכת יוסף לפי שארונו היה מהלך אצל הארון לומר קיים זה מה שכתוב בזה.

רש"י

של זבולן תגרי אומות העולם באים אל ארצו והוא עומד על הספר והם אומרים הואיל ונצטערנו עד כאן נלך עד ירושלים ונראה מה יראתה של אומה זו ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהגוים אלוהו של זה לא כאלוהו של זה ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה והם אומרין אין אומה כשרה כזו ומתגיירין שם שנאמר שם יזבחו זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. זבולן ויששכר היה נותן להם ממון בשפע: (כ) ברוך מרחיב גד. מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב פ והולך כלפי מזרח: כלביא שכן. לפי שהיה סמוך לספר צ נמשל כאריות שכל הסמוכים לספר צריכים להיות גבורים: וטרף זרוע אף קדקד. הרוגיהן היו ניכרין היו חותכים הראש עם הזרוע במכה אחת: (כא) וירא ראשית לו. ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג שהיא ראשית ק כבוש הארץ: כי שם חלקת מחקק. כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת ר שדה קבורת מחוקק והוא משה: ספון. אותה חלקה ספונה וטמונה ש מכל בריה שנאמר (לקמן לד ו) ולא ידע איש את קבורתו: ויתא. גד: ראשי עם. הם היו הולכים לפני החלוץ בכבוש הארץ לפי שהיו גבורים וכן הוא אומר (במדבר לב) ואתם תעברו חלוצים לפני אחיכם וגו': צדקת ה' עשה. שהאמינו דבריהם ושמרו הבטחתם לעבור את הירדן עד שכבשו וחלקו. ד"א ויתא משה ראשי עם:

שפתי חכמים

ראשון קשה למה נאמר שם יזבחו וגו' הא כל הקרבנות יזבחו שם ועוד מאי זבחי צדק והא כל הזובחים זבחי צדק לכ"פ ד"א וכו' ולד"א נמי קשה דהל"ל בפי' דהא קודם הזביחה צריך גיור מע"א שלו לכן צריך גם לטעם ראשון: פ ר"ל והלא תחומו היה עד הירדן לצד א"כ מאי היא דכתיב ברוך מרחיב גד ל"פ לצד מזרח היה מרחיב ולא לצד מערב והירדן היה למערב: צ כתב הרא"ם לא הבינותי כוונת הרב בזה ונ"ל דמשום דסמוך לספר היה נמשל לאריה דילמא משום דגבור היה כאריה מ"ה נמשל לאריה ומאי י"ל משום שנמשל גד לאריה ולא יהודה שנמשל כן בברכתו של יעקב מ"ה צריך לפרש שכל השוכן בספר צריך להיות גבור כארי עכ"ל ול"נ דרש"י פי' הכא לפי מה שפי' לעיל בסמוך והוכפל שמותם לחזקם ולהגבירם לפי שהיו חלשים ועי"פ פי' זה פירש הכא לפי שהיה סמוך וכו' דא"ל משום היותו גבור כאריה דהא מן החלשים היה וק"ל: ק רצונו בזה במה שהוסיף מלת כיבוש כדי שתהא מלת ראשית דבוק עם מלה שלאחריה שאין לך ראשית שאינו דבוק עם מלה שלאחריו וכ"פ רש"י בהדיא בריש פרשת בראשית: ר הוכרח לפרש כן כי משפטו של קרא משמע שכבר היה מחוקק שם קבור וזה אינו אמת. ל"פ כי ידע בקבלה או בנבואה. עוד היקן דמקרא משמע שהיה למחוקק חלק בארץ מדכתיב שם חלקת מחוקק ספון. לכ"פ חלקת שדה קבורת מחוקק והוסיף מלת שדה מפני שמלת חלקת מורה על חלק בדבר מ"ה הוסיף מלת שדה: ש הוצרך לזה שלא תאמר שהמחוקק טמון רק מקום קבורתו כלומר אותה חלקה שהוא קבור בה כדכתיב ולא ידע איש את קבורתו. יש מקשין והיאך אפשר לומר שקבורת משה היא בנחלת בני גד והלא קבורת משה היא בהר נבו כמו שכתוב לקמן ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו וגו' והר נבו היה בנחלת בני ראובן כמו שכתוב בפ' מטות ובני ראובן בנו את חשבון וגו'. וי"ל דמישור של נבו היה גדול והעיר היתה עומדת במישור וההר היה בחלקו של גד ומפני שמתחלה היו

ספרי

שהיו אומות ושלטונים מתכנסות ובאות לפרגמטיא של א"י והם אומרים הואיל ונצטערנו ובאנו לכאן נלך ונראה פרגמטיא של יהודים מה טיבה ועולים לירושלים ורואים את ישראל שעובדים לאל אחד ואוכלים מאכל אחד. לפי שהבבליים לא אלוהו של זה כאלוהו של זה. ולא מאכלו של זה כמאכלו של זה. והם אומרים אין יפה להדבק אלא באומה זו. מנין אתה אומר שאין זזים משם עד שמתגיירים ובאים ומקריבים זבחים ועולות ת"ל שם יזבחו זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. שנים נוטלים בשפע (ונוטלים) [ונותנים] בשפע ים ורשות. ים נוטל בשפע ונותן בשפע ורשות נוטלת בשפע ונותנת בשפע. ד"א כי שפע ימים יינקו. זו ימה של יפו שגנוז לצדיקים לעתיד לבוא. מנין אתה אומר שכל ספינות שאוברות בים הגדול וצרורות של כסף ושל זהב

תורה אור

אשר בירושלים: שם יזבחו זבחי צדק העמים היו באים לזבוח לשם ה', ועל יששכר יאמרו שהיו קוראים את ישראל לעלות לרגל שגם השבטים נקראים עמים, כמ"ש (בראשית מח ד) ונתתיך לקהל עמים:

כי

וְסִימָן דְּמִטַּמְרָן בְּחָלָא מִתְגַּלְּיָן לְהוֹן: כ וּלְגָד אֲמַר בְּרִיךְ דְּאַפְתֵּי לְגָד כְּלֵיתָא שָׁרֵי וְיִקְטוֹל שִׁלְטוֹנִין עִם מַלְכִין: כא וְאִתְקַבַּל בְּקַדְמֵיתָא דִּילֵיהּ אֲרֵי תַמָּן בְּאַחְסַנְתֵּיהּ מֹשֶׁה סָפְרָא רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל קְבִיר וְהוּא נְפַק וְעָאל בְּרֵישׁ עַמָּא זַכְוָן

ספרי

ואבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה שהים הגדול מקיאם לימה של יפו שגנוז לצדיקים לעתיד לבוא ת"ל כי שפע ימים יינקו. אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור ומצאתי זקן אחד ושאלתיו בשלום אמרתי לו פרנסתך במה הוא אמר לי מחלזון אמרתי לו ומי מצוי אמר לי השמים מקום [יש] (בים) שמוטל (בהרים) [בין הרים] וסממיות מכישות אותו ומת ונימק במקומו אמרתי השמים (מזכר) [ניכר] הוא שגנוז לצדיקים לעולם הבא: ושפוני טמוני חול. (מגילה ו) שפוני זו חלזון. טמוני זו טרית. חול זה זכוכית [לבנה]. לפי ששבטו של זבולן מתרעם לפני המקום [שנאמר זבולן עם חרף נפשו למות וגו'] ואומר לפניו רבש"ע לאחי נתת ארצות לי נתת (הלזון) [ימים ונהרות] אמר לו שאני מצריכם (לידך) [לך] על ידי הלזון זה אמר לפניו רבש"ע מי מודיעני אמר לו זה סימן יהיה בידך שכל מי (שנוגב) [שגונבו] לא יהיה [נ"א לא יועיל] בפרגמטיא שלו כלום:

כ (כ) ולגד אמר. למה נאמר לפי שנאמר (בראשית מז) ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים [מאותם שהוכפלו שמותם והוא אחד מהם]: ברוך מרחיב גד. מלמד שתחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח: כלביא שכן. מלמד שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל (כאריות) [כאריה]: וטרף זרוע. על שעבר: אף קדקד. (לעולם הבא) [לעתיד לבא]:

כא (כא) וירא ראשית לו. הוא בא בראש תחלה והוא יבוא בראש (לעולם הבא) [לעתיד לבא]: כי שם חלקת מחוקק ספון. זה קברו של משה שנתונה בחלקת גד (סוטה יג) והוא לא מת אלא בחלקו של ראובן שנאמר (דברים לב) עלה אל הר העברים הזה הר נבו: ומה ת"ל כי שם

תורה אור

בי שפע ימים יינקו. שפרנסתם ע"י שפע הים: ושפוני טמוני חול. ע"י השחורות, שהם ספונים וטמונים על החול שעל שפת הים:

(כ) ולגד אמר. אחרי זבולן ויששכר באה ברכת גד. א) שנחלתו סמוכה ליששכר, ב) שברכתו כוללת גם ענין ראובן כאשר יתבאר, והיה ראוי לבוא אחר ראובן, והקדים לוי ויהודה אפרים ומנשה זבולן ויששכר שהיה בהם ענין שלמות לכל ישראל כנ"ל. הנה מה שבחרו בעבר הירדן אמרו מפני שמקום מקנה הוא, אבל גם מעבר הירדן ימה היו מקומות למקנה, וא"כ למה בחרו בעבר הירדן מזרחה שאינו מעיקר הארץ (כנראה ממ"ש להלן ויראהו ה' את כל הארץ שהוא עבר הירדן ימה, נראה שזה כל הארץ ועבר הירדן אינו מהארץ. וגם ממ"ש ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם וגו' הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבור, נראה שא"כ שארץ סיחון ועוג אינה משבועת ה' אל האבות) ובהכרח שהיה יקר בעיניהם מה שניתן להם ע"י משה בפ"י ה' אף שאינו מעיקר א"י יותר ממה שניתן עפ"י יהושע ואורים ותמים מעיקר הארץ, ומשה מפני שהיה עניו מאד התלה לא חשב שיקרה להם באשר הוא המחלק, ולכן חשב שיראים להיות בכבוש א"י, לכן אמר להם למה תניאון וגו' אבל באמת לא בחרו רק מטעם הנ"ל. ולהסיר מה שחשדם שיראים ממלחמה, שהתנדבו לעבור חלוצים בראש העם. ולזה נזכר בסדר מסעות בני גד קודם לבני ראובן (זולת בהתחלה כתיב ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד) שהם השיגו הענין שיש חיבות בחלוקת משה, וגם מפני גבורתם, והם היו בראש החלוץ קודם ראובן כמו שכתוב (דברי הימים א יב ח) ומן הגדי וגו' גבורי החיל אנשי צבא למלחמה וגו' ופניהם פני אריה וכצבאים על ההרים למהר, ומה שנתאחדו עם בני ראובן לפי שלא היה להם מקום לבקש נחלה בלא גורל ובפרט ראשית הכבוש, ונתאחדו עם בני ראובן שמגיע לו הראשית, שהוא בכור, ואף שהבכורה ניתנה ליוסף אבל כבר כתבנו שהוא רק מפני שנעשה לשני שבטים כנ"ל, אכן כשנצטרפו בני גד עם בני ראובן בענין הזה הם קודמין ליוסף (ובזה יתישב מה שניתן גם לחצי שבט מנשה חלק בעבר הירדן, מפני זכות הבכורה של יוסף). וז"ש ברוך ה' שהוא ברוך. מרחיב גד הוא ירחיב את גד כמ"ש בספרי שהיתה נחלתם מתפשטת כלפי המזרח, בזכות כלביא שכן. שהתנדב לצאת בראש העם, שבטח שלא יצאו האויבים לקראתם שכן כלביא, בטח באין פחד ממלחמה, וכשיצאו האויבים לקראתם אז: וטרף זרוע אף קדקד. כעזים שבחיות שטורפים ממקום הפנים (לא כהחלשים הטורפים רק מאחורי הנטרף):

(כא) מה שבחרו בעבר הירדן, לא מרכות הלב רק שהיה להם כראשית, ואף שאינם מענין אחד, ולא יתכן לחשבו לראשית לכן יאמר כי שם חלקת מחוקק ספון. יתפרש ראוי כתוב כי שם ספון חלקת

יִשְׂרָאֵל׃ ס חמישי כב וּלְדָן אָמַר דָּן גּוּר אַרְיֵה יְזַנֵּק מִן־הַבָּשָׁן׃ כג וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַּת יְהוָה יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה׃ ס כד וּלְאָשֵׁר אָמַר בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר יְהִי

בעל הטורים

וטרף ב'. וטרף זרוע. אשר עבר ורמס וטרף ואין מציל. לומר כל מה שטרף אין מציל מידו: (כג) **נפתלי שבע רצון.** ר"ת נשר שהיה קל כנשר לעשות רצון אביו שבשמים: (כד) ברוך מבנים אשר. לכך ברכו משה בדברים הללו לפי **שכשמכרו** השבטים את יוסף החרימו שלא יגלו אותו וסרח בת אשר ידעה ממכירתו בנבואה ואמרו השבטים מהיכן ידעה אם לא **מהגיד** דשותא דינוקא מתנא או מתמא ועמדו ונדוהו ובא מרע"ה להתירו כי א"ל מגודה אסור בהשמים כמטה אמר ברוך מבנים. **הוו** בדלין הימנו אמר יהי רצוי אחיו. היה אסור בסיכה אמר וטובל בשמן רגלו שיהא מותר לסוך בשמן. אסור בנעילת הסנדל אמר ברזל ונחשת מנעלך: מבנים אשר יהי רצוי ר"ת מאיר על שם השמן שהוא מאיר פניהם ומאיר למאורה:

שפתי חכמים

ככר והעיר של אדם אחד נקרא ככר על שם העיר גם לא היה **רחוק** כ"כ מן העיר והיה עומד במיצור של עיר מש"ה נקרא **ככר** על שם העיר וק"ל: ת דלטעם ראשון קשה למה אמר **בגד** ויהא ראשי עם דהא גם בני ראובן ואלי שבט מנשה הלכו **לפני** אחיהם ל"פ ד"א. ולפי' של ד"א קשה למה מזכיר צדקתו **של** משה בברכת גד ל"פ ד"א: א פי' מחלקו של דן: ב מערת **פמייאס** זהו בלשון תלמוד ובלשון מקרא נקרא לשם: ג כלומר **לפי** שהיה בחלקו: ד פי' זינוקו של הנהר שהולך דרך אספמיא **שהיה** בחלקו אותו נהר יוצא מן הבשן פי' שם מקום ואינו **מארצו** של דן: ה דלפ"ר קשה דפשוטו של קרא משמע דקאי **אשבט** דן עצמו ולא על הירדן כי הירדן אין בו שום רמז בקרא ל"פ ד"א כו'. ולד"א לחוד נמי קשה למה כתב יזנק מן הבשן **דהא** לאו בבשן נטל חלקו ל"פ גם טעם ראשון: ו פי' נטל **מלא** חבל לפרוש שם חרמים ומכמורות. חרמים גם הוא ל' **מכמורת** וכפל לשון הוא: ז (ד"ט) קשה לי דמשמע שסבר ירש **זהו** לא היה לכן פירש לשון צווי: ח בפסחים (דף מב) תניא **ר"י** אומר אנפיקינון שמן זית שלא הביא שליש ולמה סכין אותו **מפני** שמשיר את השער ומעדן את הבשר: ט דלטעם ראשון **קשה** למה היה הוא מרוצה לאחיו יותר מאחיו לו דהא אחיו **הן** מרצין לו בתבואה ולפי' של ד"א קשה ה"ל לקרא לומר **ברוך** מבנות אשר כיון שהיו בנותיו יפות ולכל הפחות היה לו **לכתוב** הבנות עם הבנים ולכתוב הכי ברוך בבנים ובנות ל"פ

רש"י

צדקת ה' עשה. על ת משה אמור: (כב) **דן גור אריה.** אף הוא היה סמוך לספר לפיכך מושלו בארייות: **יזנק מן הבשן.** כתרגומו שהיה הירדן יוצא מחלקו א ממערת פמייאס (פמליאמטאוס) ב והיא לשם שהיא בחלקו של דן שנא' (יהושע יט מז) ויקראו ללשם דן ג וזנוקו ד וקילוחו מן הבשן. ד"א מה זנוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות ה כך שבטו של דן נטלו חלק בשני מקומות תחלה נטלו בצפונית מערבית עקרון וסביבותיה ולא ספקו להם ובאו ונלחמו עם לשם שהיא פמייאס והיא צפונית מזרחית שהרי הירדן יוצא ממערת פמייאס והוא במזרחה של א"י ובא מצפון לדרום וכלה בקצה ים המלח שהוא במזרח יהודה שנטל בדרומה של א"י כמו שמפורש בספר יהושע והוא שנאמר (שם יט מז) ויצא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו עם לשם וגו'. יצא גבולם מכל אותו הרות שהתחילו לנחול בו: (כג) **שבע רצון.** שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה: **ים ודרום ירשה.** ים כנרת נפלה בחלקו ונטל מלוא חבל חרם ו בדרומה לפרוש חרמים ומכמורות: **ירשה.** לשון צווי כמו (דברים א) עלה רש והטעם שלמעלה ברי"ש מוכיח כמו ירש ידע לקח שמע כשמוסיף בו ה' יהיה הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון צווי ז ובמסורת הגדולה מצינו באלפא ביתא לשון צווי דטעמיהון מלעיל: (כד) **ברוך מבנים אשר.** ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ואיני יודע כיצד: **יהי רצוי אחיו.** שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקינון ח ובקפלאות והם מרצין לו בתבואה. ד"א יהי רצוי אחיו שהיו בנותיו נאות ט והוא שנאמר

ספרי

חלקת מחוקק ספון. מלמד שהיה משה מוטל **מת** בכנפי שכינה ד' מילין מחלקו של ראובן **לחלקו** של גד ומלאכי השרת מספידין אותו **ואומרים** יבוא שלום וינוח על משכבו. וזה **אחד** (פסחים נד וש"נ) מן הדברים שנבראו **בערב** שבת בין השמשות. ואלו הם הקשת **והמן** והבאר והכתב והמכתב והלוחות ופי **האתון** וקברו של משה ומערה שעמד בה משה ואליהו ומקלו של אהרן שקדיה ופרחיה וי"א אף בגדיו של אדם הראשון וי"א (הכתנות ומזיקים) [אף המזיקין]. ר' יאשיה אמר משום אביו אף האיל והשמיר. ר' נחמיה אומר אף האור והפרדה. רבי יהודה אומר אף הצבת. וכה"א צבתא בצבתא התעבד קמייתא (מאי הויא לא) [ממאי הוות הא לייא] ברייה הות. אמר לו והרי יכול לעשותה בדפוס ולהתיכה

תורה אור

מחוקק, שהמקום ספון ויקר מפני שיתחלק ע"י המחוקק בעצמו הוא משה ונחשב לו כענין אחד ולכן נחשב כראשים, ויתא ראשי עם שבא בראש העם לעבור לפני החלוץ, ובזה צדקת ה' עשה שנחשב לו לצדקה

קֳדָם יְיָ עֲבַד וְדִינוֹהִי עִם יִשְׂרָאֵל : כב וּלְדָן אֲמַר דָּן תַּקִּיף כְּגוּר אַרְיָון אַרְעֵיהּ שָׁתְיָא מִן נַחֲלַיָּא דְּנָגְדִין מִן מַתְנָן : כג וּלְנַפְתָּלִי אֲמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רַעֲוָא וּמְלֵי בִּרְכָּתָא מִן קֳדָם יְיָ מַעֲרַב יַם גִּנּוֹסַר וְדָרוֹמָא יֵירָת : כד וּלְאָשֵׁר אֲמַר בְּרִיךְ

כפרי

בתוכו דא לא בריי׳ הות : ויתא ראשי עם. (שמשם את התורה תיין) [שיביא את התורה תנין]. ד״א מלמד שהיה משה עתיד ליכנס בראש כל העם חבורה וחבורה בראש חבורה של בעלי מקרא בראש חבורה של בעלי משנה בראש חבורה של בעלי תלמוד. וליטול [שכר עם] כל אחד ואחד (שכר) וכה״א (ישעיה נג) לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל : צדקת ה׳ עשה. וכי מה צדקות עשה בישראל והלא כל מ׳ שנה שהיו ישראל במדבר באר עולה להם והמן יורד להם ושליו מצוי להם וענני כבוד מקיפים אותם אלא (שנאמר כי יהיה בך אביון) [שלימד תורה לישראל שנאמר (לעיל ו) וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל דברי התורה*) הזאת]. ד״א צדקת ה׳ עשה ומשפטיו. מלמד שהצדקה קשורה (בדין תחת כסא הכבוד שנאמר (ישעיה נו) כה אמר ה׳ שמרו משפט ועשו צדקה). [עם המשפט תחת כסא הכבוד שנאמר (תהלים פט) צדק ומשפט מכון כסאך] :

כב (כב) ולדן אמר. למה נאמר לפי שנא׳ ומקצה אחיו לקח [חמשה אנשים אותן שהוכפלו בשמות] וזה אחד מהם : דן גור אריה. מלמד שסמוך לספר וכל מי שסמוך לספר נמשל לאריה : יזנק מן הבשן מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות כך שבטו של דן נוטל לו חלק בשני מקומות. וכה״א (יהושע יט) ויצא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו :

כג (כג) ולנפתלי אמר. למה נאמר לפי שנאמר ומקצה אחיו לקח [חמשה אנשים אותן שהוכפלו בשמות] וזה אחד מהם : נפתלי שבע רצון. מלמד שהיה נפתלי שמח בחלקו בימים ובדגים (וכפניות) [ובפרגיות] : ומלא ברכת ה׳. זו בקעת גינוסר. ר׳ אומר זה (כ״ד של טבריה ועוד) [בית מדרשו של טבריא ועליו] (הוא) אומר (תהלים קמה) רצון יראיו יעשה. ים זה (ים של סופי : ודרום. זה ימה של טבריא : ירשה) [ימה של סבכי וימה של טבריא. ודרום ירשה] מלמד שניתנה לו חלקו בדרום מלא חבל :

כד (כד) ולאשר אמר. למה נאמר לפי שנאמר ומקצה אחיו [לקח חמשה אנשים אותן שהוכפלו בשמות] וזה אחד מהם : ברוך מבנים אשר. אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר : יהי רצוי אחיו. שהי׳ מתרצה לאחיו בשמן אנפיקינון ובקיפלאות והן מרצים לו בתבואה. ד״א יהי רצוי אחיו. כשעשה ראובן אותו מעשה הלך אשר וספר לאחיו ונזפו בו ואמרו לו (כך אחינו) [אחינו כך] אתה מדבר באחינו הגדול וכשהודה ראובן על מעשיו נתרצו לו אחיו לכך נאמר יהי רצוי אחיו. ד״א יהי רצוי אחיו כשהיו ישראל מתיחסים (זה אומר שלי הוא לויה וזה אומר שלי הוא לויה אם מראובן הכתוב מייחס שלי הוא לויה ואם ממני הכתוב מייחס שלי הוא לויה) [ראובן אומר ממני הכתוב מייחס שלי הוא לויה יהודה אומר ממני מייחס שלי הוא לויה בא אשר ו] ריצה את אחיו באותה שעה לכך נאמר יהי רצוי אחיו. ד״א יהי רצוי

*) לפנינו כתוב את כל „המצוה" הזאת, ולפ״ז צ״ע גירסת הגר״א, ואולי דא ודא אחת היא, כי מצוה זו תורה ומלות „דברי התורה" תחת „המצוה" בגירסת הגר״א, שגגת המעתיק דבריו הם. המגיה ש״ם חאנעס

תורה אור

כי לא היו מחויבים בזה : ומשפטיו עם ישראל. מה שהלכו לעזרת ישראל במלחמה היו מחויבים מצד המשפט כי גם כל ישראל עזרו בכבוש נחלתם :

(כב) ולדן אמר, עתה לא נשאר לברך רק את דן ונפתלי ואשר שהיו כלם בדגל אחד, (כי שבט שמעון לא ברך מפני מעשה פעור או כמו שכתבו המפרשים שכללו בברכת יהודה באמרו שמע ה׳ קול יהודה) והקדים את דן. א) כי הוא ראש הדגל. ב) מפני שהמשילו לגור אריה כמו שהמשיל את גד כלביא. ג) כי נחלת דן היתה סמוכה לנחלת יהודה והפסיק ביניהם מטעם הנ״ל. וברכתו גור אריה. ור״ל אף שאינם גבורים כשבט גד שהם כלביא אבל יהיה כגור אריה שהוא אריה הנער. יזנק מן הבשן שיתפרנס מפרות הבשן הטובים, ולכן גם בנערותו יש בו גבורה יתרה :

(כג) ונפתלי אמר. חזר אל הארץ שהפסיק, כי נחלת נפתלי היתה אצל נחלת זבולן, וברכתו ברכה העושר, נפתלי שבע רצון שיהיה שמח בחלקו. ומלא ברכת ה׳ ושיהיה עשיר באמת, שכשיתקבצו שני הדברים הוא עשירות על צד השלמות :

(כד) ולאשר אמר. ברוך מבנים אשר. שיהיה ברוך בענין הבנים : יהי רצוי אחיו. שיהיה אהוב לבריות

רְצוּי אֶחָיו וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ׃ כה בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת מִנְעָלֶךָ וּכְיָמֶיךָ דָּבְאֶךָ׃ כו אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן רֹכֵב שָׁמַיִם בְּעֶזְרֶךָ וּבְגַאֲוָתוֹ שְׁחָקִים׃ ששי כז מְעֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם וּמִתַּחַת זְרֹעֹת עוֹלָם וַיְגָרֶשׁ מִפָּנֶיךָ אוֹיֵב וַיֹּאמֶר הַשְׁמֵד׃ כח וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל

בעל הטורים

(כו) שחקים. איתא במדרש שבע שמים יש רקיע ששמו שחקים ששם שוחקין מן לצדיקים עוזו (בשחקים) בגי' כמן י"ש מ

רש"י

(בדברי הימים א ז לא) הוא אבי ברזית שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים הנמשחים י בשמן זית: וטובל בשמן רגלו. (ספרי) שהיתה ארצו מושכת שמן כמעין ומעשה שנצרכו אנשי לודקיא לשמן מנו להם פולמוסטוס כ אחד וכו' כדאיתא במנחות (פ"ה): (כה) ברזל ונחשת מנעלך. עכשיו הוא מדבר נגד כל ישראל שהיו גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלים אותה שלא יוכלו האויבים להכנס בה כאילו היא סגורה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת. דבר אחר ל ברזל ונחשת מנעלך ארצכם נעולה בהרים שחוצבין מהם ברזל ונחשת וארצו של אשר היתה מנעולה מ של ארץ ישראל: וכימיך דבאך. וכימים שהם טובים לך שהן ימי התחלתך ימי נעוריך כך יהיו ימי זקנותך שהם דואבים זבים נ ומתמוטטים. דבר אחר וכימיך דבאך ס וכימים שהם טובים לך כמנין ימיך ע כל הימים אשר אתם עושים רצונו של מקום יהיה דבאך שכל הארצות יהיו דובאות כסף וזהב לארץ ישראל שתהא מבורכת בפירות וכל הארצות מתפרנסות הימנה וממשיכות לה כספם וזהבם אשקולצ"ש (לאססען צופליעסען) הכסף והזהב כלה מהן שהן מזיבות אותן לארצכם: (כו) אין כאל ישרון. דע לך ישורון שאין כאל בכל אלהי העמים פ ולא כצורך צורם: רוכב שמים. הוא אותו אלוה שבעזרך ובגאותו צ הוא רוכב שחקים: (כז) מעונה אלהי קדם. מעון הם השחקים לאלהי קדם ק שקדם לכל אלהים ובירר לו שחקים לשבתו ומעונתו ר ומתחת מעונתו כל בעלי זרוע שוכנים: זרועת עולם. סיחון ועוג ומלכי כנען שהיו תקפו וגבורתו של עולם לפיכך על כרחם יחרדו ויזועו וכחם חלש מפניו לעולם אימת תנועה של סמוך והוא שהכח והגבורה שלו בעזרך: ויגרש מפניך אויב. ואמר לך ש השמד אותם: מעונה. כל תיבה

שפתי חכמים

גם טעם ראשון: י וא"ת א"כ גם זית ל"ל וי"ל דכי בנותיו הרי הן כבנותיו דבני בנים הרי הן כבנים ועליהן נאמר ברזית. בשם מהרי"ן: כ פי' שליח והלך ומלא שמן הרבה בארצו: ל דלטעם ראשון קשה איך יפול נחשת על מנעלים דהא אין מנהג לעשות מנעלים אלא מברזל וגם בריחים לא הזכיר בקרא ול"פ ד"א כו' ולטעם של ד"א קשה למה נקט זה גבי אשר דוקא דהא גם שאר השבטים היו יושבים על הספר והיו הרים סביב להלחם לכן צריך גם לטעם ראשון וק"ל: מ רצונו בזה ולמאי הזכיר זה בברכת אשר יותר מכל השבטים כיון שהיא ברכה הכוללת לכל השבטים: נ רל"ת ואיך בהם ימי זקנה לדאבון: ס דלטעם ראשון קשה הל"ל וכנעוריך דבאך לכן פי' ד"א וכו'. ולד"א לחוד קשה הל"ל וכמעשיך דבאך לכן צריך גם לטעם ראשון: ע כלומר כל זמן שימיך קיימין ימים דהיינו כל הימים שאתה עושה רצונו של מקום אז יהיה דבאך שכל הארצות וכו' אבל כשאין אתה עושה רצונו של מקום אז ימיך אינם קרוים ימים כדאמרינן רשעים בחייהם קרוים מתים: פ הא דנקט רש"י ולא כו' כנגד צורך. י"ל דקשה לרש"י למה לא נקט אין כאלהי ישורון כמו שנאמר כי כל אלהי העמים אלילים ולמה נקט קרא אין כאל ועל זה פי' ולא וכו' ואל ל' חוזק הוא כמו שנאמר ואת אילי הארץ לקח לכך נאמר ג"כ אין כאל שהוא ל' חוזק: צ והסר שי"ן כמו את הדרך ילכו בה כי בזולת זה אין טעם למאמר ובגאותו שחקים שפי' ובגאותו שוכן שחקים שמלת רוכב שברישא הפסוק קאי אף אשחקים דסיפא דקרא: ק שהפסוק הזה דבוק עם הקודם לו ופי' רוכב בגאותו שחקים שהם מעונה אלהי קדם ונקרא אלהי קדם במקום הזה להודיע הסבה שבחר לו השחקים לישיבתו מפני שהוא קודם לכל אלהים: ר פי' ומתחתיו שוכנים כל בעלי זרוע כגון סיחון ועוג וכו' ומה שהוצרך להודיע שהם תחתיו הוא כדי להודיע הוראה שהע"ש שהמה הגבורים מעולם מ"מ כיון שהם שוכנים תחתיו יחרדו ממנו כי לעולם אימת וכו' ומאחר שבעל הכח בעזרך הנה יגרש מפניך כל אויביך לך ויאמר השמד אותם. הרא"ם: ש הוסיף מלת לך אחר ויאמר להודיע למי היתה האמירה וגם הוסיף מלת אותם אחר מלת השמד להודיענו שמלת השמד שב אל האויב האמור למעלה וכאילו אמר ויאמר לך השמד את

ספרי

אחיו אין בכל הארצות (מתמסת) [שמפרנסת ב] שביעית כארצו של אשר: וטובל בשמן רגלו. (מגמה מה) שארצו של אשר מושכת שמן כמעין. מעשה (שנגטפלכו) [שנצטרכו] אנשי לודקיא בשמן ומינו להם (פומלוס) [פלומסטוס] אחד אמרו לו לך וקח לנו שמן במאה רבוא והלך לו לצור אמר להם שמן במאה רבוא אני צריך. אמרו לו לך לגוש חלב

תורה אור

גבריות, וטבל בשמן רגלו. שיהיה שמן ורטוב. ורגל הוא כנוי לסוף שהוא הרגל ובסים להגוף:

ברזל

מִבִּרְכַּת בְּנַיָּא אֲשֵׁר יְהֵי רַעֲוָא לַאֲחוֹהִי וְיִתְרַבֵּי בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין: כה תַּקִּיף כְּפַרְזְלָא וּנְחָשָׁא מוֹתָבָךְ וּכְיוֹמֵי עוּלֵימְתָךְ תָּקְפָךְ: כו לֵית אֱלָהּ כֶּאֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּשְׁכִנְתֵּהּ בִּשְׁמַיָּא בְּסַעְדָךְ וְתָקְפֵּהּ בִּשְׁמֵי שְׁמַיָּא: כז מְדוֹר אֱלָהָא דִּי מִלְּקַדְמִין בְּמֵימְרֵהּ אִתְעֲבֵד עָלְמָא וְתָרִיךְ מִקֳּדָמָךְ סָנְאָה וַאֲמַר שֵׁיצִי: כח וּשְׁרָא יִשְׂרָאֵל

ספרי

הלך לו לגוש חלב אמר להם שמן במאה רבוא אני צריך אמרו לו לך אצל פלוני. הלך לביתו ולא מצאו אמרו לו הרי הוא בשדה הלך ומצאו שעוזק תחת הזית אמר לו שמן במאה רבוא אני צריך. אמר לו המתן עד שאגמור את הזית. משגמר את זיתיו נטל (הכלים והיה מתמתם ובא המר פומיליוס) [את כליו לאחריו והיה מסקל בה אמר הפלומסטוס] אפשר שיש לזה שמן במאה רבוא דומה שצחקו בי יהודים. כיון שבא לביתו (קרא לשפחתו אמר לה בואי ורחצי רגלינו במלא ספל שמן וכתלה להם רגליהם) [הוציאה לו שפחתו מלא ספל שמן ורחצו רגליהם] לקיים מה שנאמר וטובל בשמן רגלו. נתן לפניו לחם ואכלו ושתו. לאחר אכילה עמד ומדד לו שמן במאה רבוא. אמר לו רצונך (טוב) [יותר] אמר לו אין לי מעות אמר לו טול ואני אבוא עמך ואטול את מעותי. עמד ומדד לו שמן בשמונה עשרה (מאות) רבוא אמרו לא הניח ההוא אדם לא חמר ולא גמל בא"י שלא (מסכו עמו. הכירו) [שכרו. שמעו] אנשי לודקיא וקדמו לפניו ג' מילין וקילסו לפניו קילוס גדול. אמר להם אל תקלסו קילוס זה אלא לאדם זה שהכל שלו. ולא עוד אלא שאני חייב לו י"ח (מאות) רבוא לקיים מה שנאמר (משלי ו) יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב:

כה (כה) ברזל ונחשת מנעלך. שארצו של אשר היא היתה מנעלה של א"י: וכימיך דבאך. שכל הארצות דובאות כסף לא"י כענין שנאמר וילקט יוסף את כל הכסף וגו':

כו (כו) אין כאל ישרון. ישראל אומרים אין כאל ורוח הקדש אומרת (אלא) [כאל] ישרון, ישראל אומרים מי כמכה באלים ה', ורוח הקדש אומרת אשריך ישראל מי כמוך. ישראל אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, ורוח הקדש אומרת מי כעמך ישראל. ישראל אומרים כתפוח בעצי היער, ורוח הקדש משיבתם כשושנה בין החוחים. ישראל אומרים זה אלי ואנוהו, ורוח הקדש אומרת עם זו יצרתי לי. ישראל אומרים כי תפארת עוזמו ורוח הקדש אומרת ישראל אשר בך אתפאר: רוכב שמים בעזרך. כשישראל ישרים ועושים רצונו של מקום רוכב שמים בעזרך. וכשאין עושים רצונו כביכול ובגאותו שחקים. נתקבצו כל ישראל אצל משה ואמרו לו רבינו משה אמור לנו (מי היה ממדת) [מה הוא מדת] כבוד של מעלה. אמר להם מן התחתונים אתם יודעים מה הוא מדת כבוד למעלה. משל לאחד שאמר מבקש אני לראות פניו [נ"א כבודו] של מלך אמרו לו הכנס למדינה ואתה רואה. נכנס למדינה וראה וילון פרוס על פתח מדינה ואבנים טובות ומרגליות קבועות בו מיד נפל לארץ אמרו לו ראה [נ"א אם וילון פרוס על פתח מדינה] לא יכולת לזון עיניך עד שנפלת. אלו נכנסת למדינה עצמה וראית פני מלך עאכ"ו. לכך נאמר ובגאותו שחקים:

כז (כז) מעונה אלהי קדם. (מ"ס פ"ו) ג' ספרים נמצאו בעזרה. אחד (של מעונים ואחד של היא ואחד בנקרא ספר זעטוטים) [אחד ספר מעון ואחד ספר היא ואחד ספר זאטוטי]. באחד כתיב מעון אלהי קדם ובשנים

תורה אור

(כה) ברזל ונחשת מנעלך. מלשון נעל ור"ל שלא ישלטו בו פגעי הזמן כאלו הוא נעול במנעול ברזל ונחשת, וכימיך דבאך מלשון זיבה ויורה על ההמוטסות הגוף ואפיסת הכחות, ויאמר שיהיה לפי ענין הימים ר"ל שלא יזקין קודם זמן הרגיל וברכהו מעין שמו, שמי שיהברך בכל אלה הוא חי חיי האשר: אין כאל ישרון וגו'. באור הכתובים עפ"י הקדמות אלו. א) כי שם אלהים יורה על הנהגת ה' עפ"י דרכי הטבע (טבע נקרא החק שנתן ה' לבריותיו בעת הבריאה). ב) אלהי קדם. יורה שהוא קדמון לכל דבר אשר נברא וזולתו הכל מחודש. ג) זרועות עולם. יורה על ההנהגה שינהג ה' ע"י הכלים המיוחדים להנהגת העולם כאשר יעשה האדם כל מה שברצונו ע"י זרועותיו. ד) כל דבר שאין אנו מוצאים לו סבה בדרכי הטבע, ניחסו אל ה' שיורה שמהות את כל ושהוא עלה כל העלות וסבת כל הסבות. ה) שם ישראל יורה על כללות עם ישראל כבשם על צד השלמות. ו) שם ישרון יורה על כלל ישראל כשהם בגדר ישר, אבל לא על צד השלמות. ז) שם

בֶּטַח בָּדָד עֵין יַעֲקֹב אֶל־אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אַף־שָׁמָיו יַעַרְפוּ־טָל׃ כט אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ עַם נוֹשַׁע בַּיהוָֹה מָגֵן עֶזְרֶךָ וַאֲשֶׁר־חֶרֶב גַּאֲוָתֶךָ וְיִכָּחֲשׁוּ אֹיְבֶיךָ לָךְ וְאַתָּה עַל־בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ׃ ס שביעי לד א וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעַרְבֹת מוֹאָב אֶל־הַר נְבוֹ רֹאשׁ הַפִּסְגָּה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וַיַּרְאֵהוּ יְהוָֹה

בעל הטורים

שהוא לבן ומו כשלג: (כט) אשריך ב' במסרה. אשריך ישראל אשריך וטוב לך. (אולי כונתו לפי' התרגום):

רש"י

שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה: (כח) בטח בדד. כל יחיד ויחיד ת איש תחת גפנו ותחת תאנתו מפוזרין ואין צריכים להתאסף ולישב יחד מפני האויב: עין יעקב. כמו (במדבר יא ז) ועינו כעין א הבדולח כעין הברכה שברכם יעקב לא כבדד שאמר ירמיה (ירמיה טו יז) בדד ישבתי ב אלא כעין הבטחה שהבטיחם יעקב (בראשית מח כא) והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם: יערפו. יטיפו: אף שמיו יערפו טל. אף ברכתו של יצחק נוספת על ברכתו ג של יעקב (שם כז כח) ויתן לך האלהים מטל השמים וגו': (כט) אשריך ישראל. לאחר שפרט להם הברכות אמר להם מה לי לפרוט לכם כלל דבר הכל שלכם: אשריך ישראל מי כמוך. תשועתך בה' ד אשר הוא מגן עזרך (ואשר הוא) חרב גאותך: ויכחשו איביך לך. כגון הגבעונים שאמרו (יהושע ט ט) מארץ רחוקה באו עבדיך וגו': ואתה על במותימו תדרך. כענין שנאמר (שם י כד) שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה: (א) מערבת מואב אל הר נבו. כמה

שפתי חכמים

האויב: ת ת"ל מלת בדד ל"ל כיון דכתיב בטח דהא רש"י פי' לעיל בפ' האזינו ה' בדד ינחנו וכו' וא"כ בדד נמי לשון בטח הוא. ומתרץ בדד דהכא פי' כל א' וא' וכו': א שפירושו כדוגמת הבדולח כתאר אף כאן כדוגמת ברכת יעקב: ב ר"ל למה הוצרך הכתוב לומר שהברכה היא דוגמת ברכת יעקב דמשמע ולא כדוגמת ברכה אחרת. ל"ס לא כדוגמת ברכת ירמיה וכו': ג פי' לא ברכתו של יעקב לבד יתקיים בהם אלא אף ברכתו של יצחק דר"ל מאי אף כלומר הברכה הזאת הוא מעין ברכת יעקב ואף מברכתו של יצחק שנאמר בה ויתן לך האלהים מטל השמים לכך מרמז ברכתו של יצחק בלשון יערפו טל: ד אמר תשועתך במקום עם נושע מפני שהל"ל עם נושע מה' לכן תיקן במלת תשועתך בה' ויהיה פי' תשועתך תלוי בו והוסיף מלת אשר שבזולת אשר יהיה מגן עזרך בלתי מקושר לא

ספרי

כתיב מעונה אלהי קדם ובטלו חכמים את האחד וקיימו השנים. [באחד כתוב וישלח את זאטוטי בני ישראל ובשנים כתוב וישלח את נערי בני ישראל בטלו האחד וקיימו השנים. בא' כתוב עשר היא ובשנים כתוב אחד עשר היא בטלו האחד וקיימו את השנים]: ומתחת זרעת עולם. מלמד שארץ ישראל היא תקפה של עולם: ויגרש מפניך אויב. אלו שברחו (לא"י) [לאפריקא]: ויאמר השמד. אלו שברחו לאסיא:

כח (כח) וישכן ישראל בטח. אין בטח אלא רוחצן וכה"א (ויסכן במדבר) [(תהלים עח) וינחם לבטח ולא פחדו]: בדד. לא כבדד שאמר (משה ה' בדד ינחנו ולא בדד שאמר) ירמיה מפני ידך בדד ישבתי. ולא כבדד שאמר אותו רשע הן עם לבדד ישכון [אלא כבדד

תורה אור

יעקב יורה ג"כ על כלל עם ישראל בדרכים שאינו נוגע לכלם יחד רק לכל אחד לבדו. ח) הנהגת ה' היא על שלשה פנים. א) עפ"י הטבע. ב) שיטה הטבע נטיה אחת לטובה או לרעה ואח"כ תעשה הטבע פעולתה, וההנהגה הזאת תכונה בשם רוכב שמים. שהשמים יורה על חקת הטבע, ורוכב יורה על הנטיה כאשר יטה הרוכב את הרכב לצד שירצה, ואחר ילך דרכו. ג) שיעשה נסים ונפלאות שאינם רגילים, ויכונה בשם גאוה שהרם גאוה יורה שיעשה פעולה בלתי רגילה כמ"ש בקריעת ים סוף שירו לה' כי גאה גאה והרבה כזה. ולכן האדם שישתדל להראות שיש בו ענינים בלתי רגילים יקרא בעל גאוה. ט) שמים יורה על הגלגלים, וגם העולמות שלמעלה מהם אשר נתן ה' להם חק ומספר בעת הבריאה, ושחקים יורה על העולמות העליונים

לרחצן בלחודיהון כעין ברכתא דברכנון יעקב אבוהון לארעא עבדא עבור וחמר אף שמיא דעלויהון ישמשנון בטלא: כט טובך ישראל לית דכותך עמא דפרקנה מן קדם יי תקוף בסעדך ומן קדמוהי נצחן גברותך ויתכדבון סנאך לך ואת על פריקת צוארי מלכיהון תדרך: א וסליק משה ממישריא דמואב לטורא דנבו ריש רמתא די על אפי ירחו ואחזיה יי ית כל ארעא

ספרי

שאמר משה ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר]: עין יעקב. כברכה שברכם יעקב אביהם שנאמר (בראשית מח) והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם: אל ארץ דגן ותירוש. כברכה שברכם יצחק אביהם שנאמר (שם כז) ויתן לך האלהים מטל השמים וגו': אף שמיו יערפו טל. [כענין שנאמר] (ישעיה מה) הרעיפו שמים ממעל [ושחקים יזלו צדק]:

כט (כט) אשריך ישראל. ישראל אומרים מי כמכה באלים ורוח הקדש אומרת אשריך ישראל מי כמוך. נתקבצו כל ישראל אצל משה. אמרו לו רבינו משה אמור לנו מה טובה עתיד הקב"ה ליתן לנו לעולם הבא. אמר להם איני יודע מה אומר לכם אשריכם מה מתוקן לכם משל לאדם שמסר את בנו לפדגוג אחד והיה מחזרו ומראה אותו ואומר לו כל האילנות הללו שלך כל הגפנים הללו שלך כל זיתים הללו שלך. כשיגע להראותו אמר לו איני יודע מה אומר לך. אשריך מה מתוקן לך. כך אמר משה לישראל איני יודע מה אומר לכם אשריכם מה מתוקן לכם (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו': עם נושע בה'. עם שאין ישועתו אלא בשכינה. נושע בה' [מגן עזרך]. כענין שנאמר (שמואל ב כב) אלהי צורי אחסה בו [מגני וקרן ישעי]: ואשר חרב גאותך. (שבת פו) אמר לו הקב"ה למשה עתיד אני ליתן להם לישראל אותו זיין שנוטל מהם בחורב כענין שנאמר (שמות לג) ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב בשבועה נשבעתי שעתיד אני להחזירו להם כענין שנאמר (ישעיה מט) חי אני נאם ה' כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה: ויכחשו איביך לך. בשעת טובתם של ישראל הבבליים מתכחשים להם ועושים אותם כאלו הן אחים וכן עשו אמר ליעקב (בראשית לג) אחי יהי לך אשר לך. וכן חירם אמר לשלמה (מ"א ט) מה הערים אשר נתתה לי אחי: ואתה על במותימו תדרך. כענין שנאמר (יהושע י) ויקרא (משה) [יהושע] אל כל [איש] ישראל [ויאמר אל קציני אנשי המלחמה וגו' שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה וגו']:

ל (א) ויעל משה מערבות מואב. עליה היא [לו] ואינה ירידה: מערבות מואב. מלמד שהראהו הקב"ה שלשלת המלכים שעתידים לעמוד מרות המואביה זה דוד וזרעו: אל הר נבו ראש הפסגה. מה פסגה (מופרשת מן האשכול ואינה) [מותאמת עם האשכול ואינה מותאמת] כך קבורתו של

תורה אור

עליונים שיתנהגו רק עפ"י רצון ה' שלא שם חק ומשפר להנהגתם בעת הבריאה. ועפ"ז יתפרשו הכתובים: אחר ברכה פרטית לכל שבט ושבט חזר לאמר תהלות ה' ותהלת עם ישראל:

(כו) אין כאל ישרון. כשאתה במדרגת ישרון, יתנהג עמך בהנהגה מיוחדת שלא יתנהג כן ביתר בריותיו, והוא רוכב שמים שיטה ויסדר ענין הטבע. בעזרך בעבור שתעזר. ובגאותו כשיעשה לך דברים בלתי רגילים, שהם הנסים ונפלאות. שחקים שיגיעו עדי השחקים שאין שם טבע קבועה:

(כז) מענה. ר"ל מעונו ודירתו. אלהי קדם שהוא קדמון לכל דבר אשר נברא, וזולתו אף הזמן והמקום וכל שיש לו ציור בשכל הוא נברא, ולכן אין לצייר לעצמותו מעון ומדור, אלא שהוא מעון ומדור לכל בריאותיו אשר ברא, כאשר קראו חז"ל השי"ת בשם מקום מפני שהוא מקומו של העולם. ומתחת ר"ל כל שלמטה מאלהי קדם שהוא כל הבריאה. זרועות עולם. הם רק כלים שינהיג השי"ת בהם את העולם כענין הזרועות, שכל עולה הוא כלי לפעול בעולם שלמטה הימנו, ואף עולם השפל שם בו השי"ת את האדם, שעפ"י יתפעלו כל העולמות העליונים. והכל יתפעל רק מרצון ה' כאשר כל שיעשה האדם בזרועותיו הוא מתפעל מרצונו ורגשת נפשו. ויגרש מפניך אויב אף אויביך שברחו מעצמם, הוא גרשם, ויאמר השמד אלה שתשמידם בידך, הוא מפני שהוא אמר שישמדו עד"ש (תהלים לג ט) כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד:

(כח) וישכן ישראל כשתהיה במדרגת ישראל ותשב בטח בארצכם יאמר השכין אתכם בדד עין

אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֶת־הַגִּלְעָד עַד־דָּן׃ ב וְאֵת כָּל־נַפְתָּלִי וְאֶת־אֶרֶץ אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְאֵת כָּל־אֶרֶץ יְהוּדָה עַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן׃ ג וְאֶת־הַנֶּגֶב וְאֶת־הַכִּכָּר בִּקְעַת יְרֵחוֹ עִיר הַתְּמָרִים עַד־צֹעַר׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה הֶרְאִיתִיךָ

בעל הטורים

(ד) הראיתיך מלא יו"ד כי יו"ד פסוקים בתורה שכתוב בהם אשר נשבע להם להביאם לארץ. והראהו יו"ד קדושות שבא"י:

רש"י

מעלות היו ה' ופסען משה בפסיעה אחת: את כל הארץ. הראהו את כל ארץ ישראל בשלותה והמציקין העתידים להיות מציקין לה: עד דן. הראהו בני דן עובדי ע"ז שנאמר ויקימו להם בני דן את הפסל והראהו שמשון שעתיד לצאת ממנו למושיע: (ב) ואת כל נפתלי. הראהו ארצו בשלוה ובחרבנה והראהו דבורה וברק מקדש נפתלי נלחמים עם סיסרא וחיילותיו: ואת ארץ אפרים ומנשה. הראהו ארצם בשלותה ובחרבנה והראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען שבא מאפרים וגדעון שבא ממנשה נלחם עם מדין ועמלק: ואת כל ארץ יהודה. בשלותה ובחרבנה והראהו מלכות בית דוד ונצחונם: עד הים האחרון. ארץ המערב בשלותה ובחרבנה. ד"א אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון הראהו הקב"ה כל המאורעות שעתידין ליארע לישראל עד שיחיו המתים: (ג) ואת הנגב. ארץ הדרום. ד"א מערת המכפלה שנאמר (במדבר יג כב) ויעלו בנגב ויבא עד חברון: ואת הככר. הראהו שלמה יוצק כלי בית המקדש שנאמר (מ"א ז מו) בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה: (ד) לאמר לזרעך אתננה הראיתיך. כדי שתלך ותאמר לאברהם ליצחק וליעקב ז שבועה שנשבע לכם הקב"ה קיימה וזהו לאמר לכך הראיתיה לך אבל גזרה היא מלפני ח ששמה לא תעבור שאלולי כך ט הייתי מקיימך עד שתראה אותם נטועים וקבועים בה ותלך ותגיד להם:

שפתי חכמים

לפניו ולא לאחריו: ה דאל"כ לא הל"ל אלא ויעל משה אל כל גבו מערבות מואב נ"ל וכי עדיין אין אנו יודעין שהיה משה בערבות מואב דהא משנה תורה כולה נאמר בערבות מואב: ו ר"ל לא הל"ל אלא את כל הארץ עד הים האחרון ונ"ע הפרטים כולם את הגלעד וגו' ומזה הטעם הולך לפרש ואת הנגב ואת הככר: ז רצ"ל לאמר נ"ל אלא כדי שתלך ותאמר וכו'. ולפי זה נ"ל שהמקרא מסורס ומלת הראיתיך צריך להיות קודם וכאילו אמר זאת הארץ אשר נשבעתי וגו' הראיתיך בעיניך לאמר לזרעך אתננה הארץ אשר נשבעתי: ח ר"ל וא"כ למה לא היה מעבירו ואז יותר היה יכול לראות ויכול להגיד להם: ט פירוש לולא השבועה אע"פ שכבר כתיב בן מאה ועשרים שנה אנכי היום היום מלאו ימי וכו' וא"כ בלא שבועה היה נ"כ מת כיון שמלאו ימיו מ"מ הייתי מקיימך וכו' בשם מהרי"ן. ויש מקדי"ם והא לעיל בפ' וילך פירש"י בן ק"ך שנה אנכי היום היום מלאו ימי ושנותי ואין פי' פה שאלולי כך הייתי מקיימך. ונ"ל דמה שפירש"י היום מלאו וגו' דעתו לומר במה שפי' מלאו ימי כלומר ביום זה נולדתי וביום זה אמות אבל שנותיו לולי החטא בעבור זכותו היה מאריך שנים כמו שהאריך אביו והיה זוכה לבוא אל הארץ אבל בשביל החטא לא האריך ונשלמו שנותיו לעת הזאת ואין צריך לומר בזה קיצור ימים כיון דימי שנותיו הם ע' שנים והמאריך ימים הוא בשביל זכותו. ולפי מה

תורה אור

יעקב השבטים ישכנו בשם עין יעקב כד"ה (זכריה ג ט) על אבן אחת שבעה עינים, והיינו ושכן ישוב גם על בדד, והוא כאלו כתוב וישכון בדד עין יעקב, שר"ל שנחלת כל שבט ושבט יגיע הכל מאתו יתברך. אל ארץ דגן ותירוש שהארץ תהיה מבורכת: אף שמיו יערפו טל שנחלת כל השבטים תהיה טובה ומבורכת משמים שיערפו טל עליהם, והכל הוא מאתו יתברך. עד כאן דבר מגאולת מצרים וביאתם לארץ: (כט) אשריך ישראל. עתה יאמר הנהגת ה' עמהם אחרי שיתישבו בארץ אם יהיו כגדר ישראל שיהיו מאושרים אושר באמת: מי כמוך שלא יהיה דוגמתך בעולם: עם נושע בה'. התשועה תהיה בה' בדרך נסיי שאין לו שום סבה בדרך הטבע כנ"ל. מגן עזרך שהסיבה לעזרך יהיה לך כענין המגן שיקבל החצים, ולכן אשר יהרג בישראל כביכול כאלו יהרגו בה': ואשר חרב גאותך המלחמה שהיא ע"י החרב יביא הנצחון מהר, ואשר נלחמים בכלים אחרים הוא מפני שאוחז החרב, בהכרח שיתקרב אל האויב שנס בידו חרב, אבל בשסי"ה הוא חרבך שאין לאויביך חרב כזה, גאותך העושה נצחון בדרך פלא: ויכחשו איביך לך. שאויביך יהיו מוכרחים להתכחש לך ולהראות עצמם כאוהבים לך: ואתה על במותימו תדרך. אף כשתדרוך על במותימו ר"ל שהעושה משפט בגדוליהם שהשיגום לנחום אחך, שאז

יָת גִּלְעָד עַד דָּן: ב וְיָת כָּל נַפְתָּלִי וְיָת אַרְעָא דְאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְיָת כָּל אַרְעָא דִיהוּדָה עַד יַמָּא מַעַרְבָא*: ג וְיָת דָּרוֹמָא וְיָת מֵישְׁרָא בִּקְעֲתָא דִירֵחוֹ קַרְתָּא דְדִקְלַיָּא עַד צֹעַר: ד וַאֲמַר יְיָ לֵהּ דָּא אַרְעָא דִּי קַיֵּמִית לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק

* נ"א בתראה

ספרי

משה מותאמת (מן) [עם] ההר ואינה מותאמת והגיא ביניהם: אשר על פני ירחו וגו'. מלמד שהראהו א"י מיושבת על שלותה וחזר והראהו מציקים [המציקים] לה: את הגלעד. מלמד שהראהו בית המקדש מיושב (על שלותו) [בשלותו] וחזר והראהו המחריבים (לו) [אותו] ואין גלעד אלא בית המקדש שנא' (ירמיה כב) גלעד אתה לי ראש הלבנון: עד דן. מלמד שהראהו ארץ דן מיושבת (על שלותה) [בשלותה] וחזר והראהו מציקים (המחזיקים) [המזיקים] לה. ד"א עד דן מלמד שהראהו זרעו של דן שהוא עובד עבודת כוכבים בענין שנאמר (שופטים יח) ויקימו להם בני דן את הפסל וחזר והראהו גואל ישראל שעתיד לעמוד הימנו ואיזה זה שמשון:

לא (ב) ואת כל נפתלי. מלמד שהראהו ארץ נפתלי מיושבת על שלותה וחזר והראהו מציקים [המציקים] לה. ד"א מלמד שהראהו ברק בן אבינעם עושה מלחמה עם סיסרא וחיילותיו שעמו. נאמר כאן ואת כל נפתלי ונאמר להלן (שופטים ד) ותשלח ותקרא לברק בן אבינעם מקדש נפתלי: ואת ארץ אפרים. מלמד שהראהו ארץ אפרים יושבת בשלותה וחזר והראהו מציקים [המציקים] לה. ד"א ואת ארץ אפרים מלמד שהראהו יהושע עושה מלחמות עם הכנענים. נאמר כאן ואת ארץ אפרים ונאמר להלן (במדבר יג) למטה אפרים הושע בן נון: ומנשה. מלמד שהראהו ארץ מנשה יושבת בשלותה וחזר והראהו מציקים [המציקים] לה [לפי שהוא אחיו של אפרים סמכו הכתוב]. ד"א ומנשה מלמד שהראהו גדעון בן יואש שעשה מלחמה עם מדין ועמלק: (ד"א לפי שהיה הפריס לעיל סמכו הכתוב) וכה"א (שופטים ו) הנה אלפי הדל במנשה: ואת כל ארץ יהודה. מלמד שהראהו ארץ יהודה מושבת בשלותה וחזר והראהו מציקים (המחזיקים) [המזיקים] לה. ד"א ואת כל ארץ יהודה מלמד שהראהו (ארץ יהודה) דוד במלכותו. נאמר כאן ואת כל ארץ יהודה ונאמר להלן (דה"א כח) ויבחר ה' אלהי ישראל בי מכל בית אבי וגו' כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי וגו': עד הים האחרון. מלמד שהראהו פני כל המערב יושב על שלותו וחזר והראהו מציקים (המחזיקים) [המזיקים] בו. ד"א עד הים האחרון [אל תקרי הים האחרון] אלא עד היום האחרון. מלמד שהראהו את כל העולם כולו מיום שנברא עד יום שיחיו המתים:

לב (ג) ואת הנגב. מלמד שהראהו דרום יושב על שלותו וחזר והראהו מציקים (המחזיקים) [המזיקים] בו. ד"א ואת הנגב. מלמד שהראהו מערת המכפלה שאבות שוכבים בה. נאמר כאן ואת הנגב ונאמר להלן (במדבר יג) ויעלו בנגב ויבא עד חברון: ואת הככר. [מלמד שהראהו מהפכת סדום ועמורה שנאמר כאן ואת כל הככר ולהלן הו"א (בראשית יט) ויהפוך את הערים האל ואת כל הככר. ד"א] מלמד שהראהו שלמה בן דוד שעושה כלים בבית המקדש שנאמר (מ"א ז) בככר הירדן יצקם המלך: בקעת ירחו. מלמד שהראהו גוג וכל המונו שעתידים ליפול בבקעת ירחו: ד"א (מה בקעה זו כמות שהיא ושדה זרועה שעורים כמות שהיא כך הראהו כל העולם כולו כבקעת ירחו) [בקעת ירחו והלא אף ההדיוט רואה בקעת ירחו. אלא מה בקעה זו אדם רואה בה שדה זו מלאה חטים כמות שהיא ושדה זו זרועה שעורים כמות שהיא כך הראהו כל א"י כולה כבקעת ירחו]: עיר התמרים. [מלמד שהראהו לדבורה נאמר כאן עיר התמרים ונאמר להלן (שופטים ד) והיא יושבת תחת תומר דבורה. ד"א עיר התמרים] מלמד שהראהו גן עדן וצדיקים מטיילים בה וכה"א (תהלים נב) צדיק כתמר יפרח. (ד"א מלמד שהראהו סמוכה מלדה גיהנם שהיא קצרה מלמעלה ורחבה מלמטה וכה"א עיר התמרים): [ד"א עד צוער. מלמד שהראהו אשת לוט. נאמר כאן עד צוער ונאמר להלן (בראשית יט) ולוט בא צוערה. ד"א עד צוער שהראהו גיהנם סמוכה לה שהיא קצרה מלמעלת ורחבה מלמטה שנאמר (איוב לו) ואף הסיתך מפי צר רחב לא מוצק תחתיה. ד"א] עד צוער. (אלו) [הראהו] מציקי ישראל כגון אלו הבלשים שדרו עם הגליות שהיו עתידים לאבד עמהם:

לג (ד) ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם וגו'. אמר לו לאבות

תורה אור

הגשוכר השנאה אשר בלבם , ועכ"ז מפני היראה יהראו כאוהבים לך :

בְעֵינֶיךָ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר׃ ה וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל־פִּי יְהוָה׃ ו וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַגַּי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוּל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא־יָדַע אִישׁ אֶת־קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ז וּמֹשֶׁה בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמֹתוֹ לֹא־כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא־נָס לֵחֹה׃ ח וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב

בעל הטורים

(ו) ויקבור אותו בגי. בגי חסר אל"ף שלא ידע איש את קבורתו ואפילו משה רבינו עליו השלום (שנקרא איש וע' מזה שוסה

רש"י

(ה) וימת שם משה. (ב"ב טו) אפשר משה מת וכתיב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע ר"מ אומר אפשר ספר תורה חסר כלום והוא אומר (לעיל לא כו) לקוח את ספר התורה הזה אלא הקב"ה אומר ומשה כותב י בדמע: על פי ה'. בנשיקה: (ו) ויקבור אותו. הקב"ה בכבודו כ רבי ישמעאל אומר הוא קבר את עצמו וזהו אחד משלשה אתין שהיה רבי ישמעאל דורש כן כיוצא בו (במדבר ו יג) ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא מביא את עצמו. כיוצא בו (ויקרא כב טז) והשיאו אותם עון אשמה וכי אחרים משיאין אותם אלא הם משיאים את עצמם: מול בית פעור. קברו היה מוכן שם מששת ימי בראשית לכפר על מעשה פעור וזה אחד מן הדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות (אבות פרק ה): (ז) לא כהתה עינו. אף משמת: ולא נס לחה. לחלוחית שבו לא שלט בו רקבון ל ולא נהפך תואר פניו: (ח) בני ישראל. הזכרים אבל באהרן מתוך שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה נאמר (במדבר כ כט) כל בית ישראל זכרים ונקבות:

שפתי חכמים

שכתבתי בשם מהרש"ן יסוקן ג"כ קושיא זו ודו"ק: י י"מ בדמע ולא בדיו ליתן הבדל בין שמונה פסוקים הללו ובין כל התורה כולה כדי שיהא יחיד קורא אותם ולא שיש שלא להפסיק ביניהם וי"מ שהיה מוריד דמעות בשעה שהיה כותב: כ דלפינן כמוכות על פי ה' ויקבור אותו: ל דהיינו ולא נס לחה. ולא נהפך תואר פניו ולא כהתה עינו כלומר שלא נשתנה צורתו אף משמת דאל"כ ה"ל לכתוב ומשה בן מאה וגו' במותו בערבות מואב לא כהתה וגו' כמו דכתיב לעיל גבי אהרן ואהרן בן מאה וכו' במותו בהר ההר אלא לכך לא נכתב כאן בערבות מואב כדי להסמיך במותו ולא כהתה עינו ללמד שאף במותו לא כהתה וגו' ודו"ק כ"ל. והרא"ם פי' וז"ל ומ"ש אף משמת אינו אלא ע"פ המדרש דאל"כ מנ"ל הא דילמא בחייו קמיירי כמו לא

ספרי

נשבעתי בשבועה ולך הראיתיך בעיניך: ושמה לא תעבור. נאמר כאן ושמה לא תעבור ונאמר להלן (לעיל לב) ושמה לא תבוא מה ת"ל [ושמה לא תבוא] ושמה לא תעבור אמר משה [לפניו] אם אין אני נכנס (חי) [מלך] אכנס בה (מת) [הדיוט] אמר לו המקום ושמה לא תבוא אמר לפניו אם אין אני נכנס בה (מלך) [חי] אכנס בה (הדיוט) [מת] אמר לו המקום ושמה לא העבור לא מלך ולא הדיוט לא חי ולא מת: לד (ה) וימת שם משה. (ב"ב טו וס"ג) אפשר שמת משה וכתיב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע (ר' מאיר אומר הרי הוא אומר ויכתוב משה את התורה הזאת אפשר שנתן משה את התורה) [דר"י ואמרי לה ר' נחמיה. א"ל ר"ש הרי הוא אומר לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו וגו' אפשר שנתנה משה] כשהיא חסרה אפילו אות אחת. אלא מלמד שהיה משה כותב [בדמע] מה שאמר לו הקב"ה כתוב כענין שנאמר (ירמיה לו) ויאמר אליהם ברוך מפיו יקרא אלי ואני כותב וגו'. רבי אליעזר אומר (בת קול יוצאה מתוך המחנה י"ב מיל על י"ב מיל והיתה מכרזת ואומרת מת משה (סוטה יג) סמליון אומר וימת שם משה) [י"ב על י"ב מיל היתה בת קול מכרזת וימת משה. סמליון אומר וימת שם משה ספרא רבא דישראל] מנין אתה אומר (מתילה היתה) [שמתחילה] ויצאה מקבורתו של משה לקבורתן של

התורה והמצוה

לד (ה) וימת שם משה וגו' על פי ה'. ר"ל מיתת משה לא היה עפ"י הטבע כמו לחוץ הפרשי והסבה היסודיים וכחות הגוף כי לא שלט בו הכליון והסתלקה רק מיתתו היתה על פי ה' ומצותו בלבד:

וּלְיַעֲקֹב לְמֵימַר לִבְנָיךְ אֶתְּנִנַּהּ אַחֲזֵיתָךְ בְּעֵינָיךְ וּלְתַמָּן לָא תְעִבַּר: ה וּמִית תַּמָּן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ בְּאַרְעָא דְמוֹאָב עַל מֵימְרָא דַיְיָ: ו וּקְבַר יָתֵהּ בְּחֵילָתָא בְּאַרְעָא דְמוֹאָב לָקֳבֵל בֵּית פְּעוֹר וְלָא יְדַע אֱנָשׁ יָת קְבוּרְתֵּהּ עַד יוֹמָא הָדֵין: ז וּמֹשֶׁה בַּר מְאָה וְעַשְׂרִין שְׁנִין כַּד מִית לָא כְהַת עֵינוֹהִי וְלָא שְׁנָא זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי: ח וּבְכוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב תְּלָתִין יוֹמִין וּשְׁלִימוּ

ספרי

אבות. נאמר כאן ויכת שם משה ונאמר להלן (בראשית ג) שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו. (שם) וי"א לא מת משה אלא עומד (ומברך למעלה) [ומשמש] נאמר כאן שם ונאמר להלן (שמות לד) ויהי שם עם ה' [מה להלן עומד ומשמש אף כאן עומד ומשמש]. עבד ה'. לא בגנותו של משה הכתוב מדבר אלא בשבחו שכך מצינו בנביאים הראשונים שנקראו עבדים שנאמר (עמוס ג) כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים: על פי ה'. כשהמקום נוטל נשמתן של צדיקים נוטלה מהם בנחת רוח. משלו משל למה הדבר דומה לאחד נאמן שהיה בעיר והיו הכל מפקידים אצלו פקדון וכשבא אחד מהם להבוע את שלו היה מוציא ונותן לו לפי שידע היכן הוא וכשבא לשלח ביד בנו ביד עבדו ביד שלוחו הופך תחתונים על העליונים לפי שאינו יודע היכן הוא. כך כשהמקום נוטל נשמתן של צדיקים נוטלה בנחת רוח וכשהוא נוטל נשמתן של רשעים מוסרה למלאכים רעים למלאכים אכזרים כדי שישמטו את נשמתן וכה"א (משלי יז) ומלאך אכזרי ישולח בם ואומר (איוב לו) תמות בנוער נפשם:

לה (ו) ויקבור אותו בגי [בארץ מואב. אם נאמר בגי] למה נאמר בארץ מואב. ואם נאמר בארץ מואב למה נאמר בגי. לאמר שמת משה בתוך נחלתו של ראובן ונקבר בשדה נחלתו של גד: ולא ידע איש את קבורתו. (שם) י"א אף משה אינו יודע מקום קבורתו שנאמר ולא ידע איש את קבורתו ואין איש אלא משה שנאמר (במדבר יב) והאיש משה ענו מאד. וכבר שלחה מלכות של בית קיסר לכו וראו קבורתו של משה היכן הוא. הלכו ועמדו למעלה וראו אותו למטה ירדו למטה וראו אותו למעלה נחלקו חציין למעלה וחציין למטה עליונים ראו אותו כלפי מטה ותחתונים ראו אותו כלפי מעלה. לכך נאמר ולא ידע איש את קבורתו:

לו (ז) ומשה בן מאה ועשרים שנה. זה אחד מארבעה שמתו בן מאה ועשרים ואלו הם. משה. והלל הזקן. ורבן יוחנן בן זכאי. ור' עקיבא. משה היה במצרים מ' שנה. ובמדין מ' שנה. ופרנס את ישראל מ' שנה. הלל הזקן עלה מבבל בן מ' שנה. ושימש חכמים מ' שנה. ופרנס את ישראל מ' שנה. רבן יוחנן בן זכאי עסק בפרגמטיא מ' שנה. ושימש חכמים מ' שנה. ופרנס את ישראל מ' שנה. ר' עקיבא [היה רועה מ' שנה]. למד תורה מ' שנה. ופרנס את ישראל מ' שנה. שש זוגות ששנותיהם שוות. רבקה וקהת לוי ועמרם יוסף ויהושע שמואל ושלמה משה והלל הזקן רבן יוחנן בן זכאי ור' עקיבא: לא כהתה עינו. מלמד שעינם של מתים כהה: ולא נס לחה. רבי אליעזר בן יעקב אומר אל תקרי לא נס לחה אלא לא נס לחה עכשיו *) כל הנוגע בשרו של משה לחה פורחת אילך ואילך:

לז (ח) ויבכו בני ישראל את משה (הכי אחד: ויתמו ימי. הכי שנים: בכי אבל משה. הכי ג') [בערבות מואב וגו' וכתיב ויתמו ימי בכי אבל משה ימי בכי ב' אבל ג'] שלשים יום אלו מה טיבם. אלא מלמד שבכו אותו קודם למיתה שלשים יום. (נזיר ה) ומנין לימי נזירות שהם ל' יום. נאמר כאן ימי ונאמר

*פי' אל תקרי לא „נס" לחה בעבר אלא לא „נס" לחה בבינוני, כי בשרשי נע"ו שוה נסתר בעבר ליחיד בבינוני, ולזה אמר מלת „עכשיו" אף מתמת. המגיה ש"ם חאנעס

התורה והמצוה

לו (ז) ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו. כי כל אדם יוכר בו גבול נטית ימי חייו מימי הילדות לימי הבחרות ומימי הבחרות לימי הזקנה, ולפיהם יערכו ימי חייו. אבל משה לא ניכר בו לאמר כי בן מאה ועשרים שנה רק במותו. והטעם כי לא כהתה עינו ולא נס לחה:

לז (ח) ויבכו וגו' ויתמו ימי בכי אבל משה במות כל גדול הדור יקום אחר תחתיו וזרח השמש ובא השמש ויתום האבל אבל במשה שלא קם כמוהו ולא יקום לא תמו רק בכי של אבל משה שפסקו מלבכות אבל האבל על מיתתו לא יתום לעולם, ומאמר הטעם כי נס:

שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה׃ ט וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מָלֵא רוּחַ חָכְמָה כִּי־סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ י וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ יְהוָה פָּנִים אֶל־פָּנִים׃ יא לְכָל־הָאֹתֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ יב וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ חזק

מ"א גאואל סימן: אלי סימן. ומפטירין ויהי אחרי מות משה ביהושע סימן א':

סכום פסוקי ספר דברים תשע מאות וחמשים וחמשה. הנ"ץ סימן: וחציו ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך. ופרשיותיו י"א אסרו חג בעבותים סימן. וסדריו כ"ז יפית אמונה יגיד צדק סימן. ופסקותיו כ"ב. ופרקיו ל"ד אודה ה' בכל לבב סימן. מנין הפתוחות שלשים וארבעה. והסתומות מאה ועשרים וארבעה הכל מאה וחמשים ושמונה פרשיות. וכסא כבוד ינחילם סימן:

סכום הפסוקים של כל התורה חמשת אלפים ושמונה מאות וארבעים וחמשה ואור החמה יהיה שבעתים סימן. וחציו וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים (ויקרא ח ח). מספר כל הפרשיות נ"ד (נ"א נ"ג). מספר כל הסדרים קנ"ד. מספר כל הפסקות צ"ה. מנין הפתוחות של כל התורה מאתים ותשעים. יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו סימן. והסתומות שלש מאות ושבעים ותשעה. או אשרה אסר על נפשה בשבעה סימן. נמצאו מנין כל הפרשיות הפתוחות והסתומות שש מאות וששים ותשעה. לא תחסר כל בה סימן:

בעל הטורים

יד) לא ידע אלא יחידו של עולם ברוך הוא וברוך שמו וברוך זכרו: (יב) היד החזקה בגימ' אף היא שמשה כבש. ולכל המורא הגדול בגימ' פי הארץ. אותיות ראשונות של כל ל"ד פרשיות שבתורה עולין תשל"א כמנין ודבר ה' בפיך אמת: ר"ת פרשיות פתוחות עולה כמנין על פי ה' יחנו: תרס"ט פתוחות וסתומות שבתורה עולה כמנין גמטריאות: וה' יראנו מתורתו נפלאות ויצילנו משגיאות אכי"ר:

רש"י

(י) אשר ידעו ה' פנים אל פנים. שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה כענין שנאמר (שמות לב ל) ועתה אעלה אל ה' (במדבר ט ח) עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם: (יב) ולכל היד החזקה. שקבל את התורה בלוחות בידיו: ולכל המורא הגדול. נסים וגבורות שבמדבר הגדול והנורא: לעיני כל ישראל. שנשאו לבו לשבור הלחות לעיניהם שנאמר (לעיל ט יז) ואשברם לעיניכם והסכימה דעת הקב"ה לדעתו שנאמר (שמות לד א) אשר שברת יישר כחך ששברת (שבת פז):

חסלת פרשת וזאת הברכה

שפתי חכמים

אוכל עוד לצאת ולבא כמו שפירש"י לעיל בפ' נצבים: מ ר"ל איך שייך לומר על הקב"ה לשון פנים ואין לו שום דמות וצורה. ל"פ אין פירושו כמשמעו אלא כאדם הגס בחברו ומדבר עמו בכל עת שרוצה: נ פי' ולכל היד החזקה קאי על משה פי' שהיה בו כח וחוזק ליטול בידיו הלוחות אף שהיו כבדים עד מאד אבל אין פירושו כמו בכל מקום שקאי על הקב"ה דא"כ הל"ל ולכל היד החזקה אשר עשה משה על פי ה': ס רל"ת דהל"ל לבני ישראל לעיני ל"ל: ע ר"ל שהרי עכשיו בא לספר בשבחו של משה וכי זה שבחו של משה ששיבר את הלוחות. ל"פ והסכימה כו' וא"ת מנ"ל למדרש אשר שברת יישר כחך ששברת דילמא אשר פי' כבכל מקום כבר תירץ רשב"א במסכת שבת (דף פ"ז) דאל"כ שהסכים הקב"ה עמו אמאי אמר להניח לא שברי הלוחות בארון כיון שאין קטיגור נעשה סניגור:

חסלת וזאת הברכה

ספרי

לח (ט) ויהושע בן נון מלא רוח חכמה. להלן ימי מה ימי האמור כאן ל' יום אף ימי האמור להלן ל' יום:

התורה והמצוה

לח (ט) ויהושע שמלא רוח חכמה (לא היה מגד עצמו כמשה רק ע"י) כי סמך משה את ידיו עליו מפני מה כי סמך משה את ידיו

אונקלוס

יוֹמֵי בְּכִיתָא אֶבְלָא דְמשֶׁה: ט וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן מְלֵי רוּחַ חָכְמְתָא אֲרֵי סְמַךְ משֶׁה יָת יְדוֹהִי עֲלוֹהִי וְקַבִּילוּ מִנֵּהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַעֲבָדוּ כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת משֶׁה: י וְלָא קָם נְבִיָּא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמשֶׁה דִי אִתְגְּלִי לֵהּ יְיָ אַפִּין בְּאַפִּין: יא לְכָל אָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא דִי שַׁלְחֵהּ יְיָ לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל עַבְדוֹהִי וּלְכָל אַרְעֵהּ: יב וּלְכֹל יְדָא תַקִּפְתָּא וּלְכֹל חֶזְוָנָא רַבָּא דִי עֲבַד משֶׁה לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל: חזק

ספרי

עליו אין לך משמע גדול מזה: ויעשו כאשר צוה ה' את משה. ועדין לא נתן מוראו עליהם שנאמר (יהושע ד) ביום ההוא גדל ה' את יהושע באותה שעה נתן מוראו עליהם:

לט (י) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. אבל בבבליים קם ואיזה זה בלעם בן בעור. אלא יש הפרש בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם. משה לא היה יודע מי מדבר עמו ובלעם היה יודע מי מדבר עמו שנאמר (במדבר כד) נאם שומע אמרי אל (ויודע דעת עליון) משה לא היה יודע (מי) [אימתי] מדבר עמו עד שנדבר עמו. ובלעם היה יודע אימתי היה מדבר שנאמר ויודע דעת עליון. משה לא היה מדבר עמו עד שהוא עומד שנאמר (דברים ה) ואתה פה עמוד עמדי. ובלעם היה מדבר עמו כשהוא נופל שנאמר מחזה שדי יחזה נופל וגלוי עינים. משל למה הדבר דומה לטבחו של מלך ויודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שלחנו: אשר ידעו ה' פנים אל פנים. (למה נאמר) לפי שהוא אומר (שמות לג) ויאמר הראני נא את כבודך. אמר לו בעולם הזה אי אתה רואה שנמשל כפנים שנאמר (שם) לא תוכל לראות את פני אבל אתה רואה בעולם הבא שנמשל כאחורים שנאמר (שם) והסירותי את כפי וראית את אחורי. אימתי הראהו סמוך למיתה הא למדת שסמוך למיתה רואים:

מ (יא) לכל האותות והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו. למצרים בפני עצמו. לפרעה בפני עצמו. ולעבדיו בפני עצמן:

מא (יב) ולכל היד החזקה. זו מכת בכורות: ולכל המורא הגדול. זו קריעת ים סוף. ר' אלעזר אומר לכל האותות והמופתים [במצרים ובים]. ומנין לפני הר סיני ת"ל ולכל היד החזקה. ומנין אף במדבר ת"ל ולכל המורא הגדול. ומנין אף בשברי לוחות נאמר להלן (דברים ט) ואשברם לעיניכם וכאן הוא אומר אשר עשה משה לעיני כל ישראל:

התורה והמצוה

עליו. ופני יהושע כפני לבנה. אולם זה היה מוכרח שלא יקום אחר כמשה והוא מוכרח לפנת התורה, שלא יחליף האל ולא ימיר דתו, ואם היה באפשרי יקום נביא כמשה יהיה באפשרי התחלפות: וז"ש כי הנה וישמעו אליו בני ישראל ששמעו אל יהושע לא נדמה שמיעתם אליו כשמיעתם אל משה, שהן להם חקים ומשפטים מצות ותורה, רק ויעשו כאשר צוה ה' את משה. לא זולת. והטעם כי:

לט (י) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. וע"כ אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, ובאר בשלשה ענינים נבדל ענין משה מזולתו, אחד בנבואה, אשר ידעו ה' פנים אל פנים. וכולל חמשה ענינים שנבדלה נבואתו מזולתו, כמ"ש הרמב"ם כנודע, ב' במופתים, שהיו מופתיו כוללים עם כולל, ארץ מצרים בכלל, וז"ש:

מ (יא) לכל האתת והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים, היו כוללים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו. ג' בהתגלות ה' אליו שהיה בפני כל המון בית ישראל שכולם ראו בעיניהם, וז"ש:

מא (יב) ולכל היד החזקה וגו' אשר עשה משה היה לעיני כל ישראל. ובכל אלה השלשה ענינים לא היה מי שנדמה למשה:

ביהושע סימן א'

א וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה לֵאמֹר׃ ב מֹשֶׁה עַבְדִּי מֵת וְעַתָּה קוּם עֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה אַתָּה וְכָל־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לִבְנֵי

יען מצאנו בכתבי יד הגאון המחבר זצלה"ה פי' על הפטרת ברכה בשני פנים שונים מפירושו בנביאים על קפיטל זה יהושע א' לכן הדפסנוהו פה.

על דרך הדרוש

(א) ויהי אחרי מות משה עבד ה'. יל"פ עפמ"ש. כתיב וימת שם משה. וכתיב ויהי שם עם ה'. מה שם עומד ומשמש. אף כאן עומד ומשמש, ומזה דנו דמשה רבינו לא מת. והנה פני יהושע כפני לבנה שאין לה אור מצד עצמה. אך מקבלת נגוהי השמש. כן גם אחרי מות משה קבל יהושע כל שפע נבואתו על ידי נשמת משה רבינו ע"ה. וז"ש ויהי אחרי מות משה. גם אחרי מיתתו היה עבד ה' גם שם עומד ומשמש, ועי"כ זכה יהושע לדבור כי קבל כחו כי עלום מאור השמש. מ"ש אחרי מופלג. כי מאמר לא אמר עד עבור ימי אבלו של משה כמבואר בקדושין. ולר' יודן דסובר בב"ר פ' מ"ד דאחרי סמוך. יל"פ עפמ"ש המגיד טעם שפסק המן שלשים יום אחר מיתת משה הוא כי כל ימי ההספד עדיין נפש האפשר קשורה בתחתונים. ולא פסק עדיין המן שהיה בזכותו, ולפ"ז לא נחשב מיתתו העיקרית ליושבי תבל רק אחר ימי האבל. והיה שפיר אחרי סמוך: וז"ש לו הקב"ה משה עבדי מת. ומי לא ידע זה. אך הודיעו שעתה יצדק לומר משה מת כי נסתלקה הארתו מכולם התחתון ומיתה הוא רק שביתת פעולותיו כי באמת חי וקים הוא במקום גבוה מעל גבוה:

(ב) ועתה קום עבור את הירדן. מלת ועתה יל"פ במ"ש במג"ע הטעם שנקבר מרע"ה בעבר הירדן מזרחה מפני היות כל הנביאים אצילות נבואתם מכחו של משה שנקרא חמה שמשפיע אור על כדור הירח. לכן צריך להקבר בעבר הירדן. ובזה יובן היטב במ"ש בספרי נוצר תאנה יאכל פריה זה יהושע. וצריך לבאר למה נקרא יהושע דוקא נוצר תאנה. אך ידוע כל שכדור הלבנה עומד נגד השמש למעלה אל הרקיע. אזי פניו העליון שעל הרקיע מאירים ופניו התחתון חשכים. ואין העולם נהנים ממנה רק בהיותה בשפל המדרגה למטה תחת הארץ. אז היא מלאה. ופניו שנגד הארץ מאירים. וזש"ה משה עבדי מת. וכיון שפני יהושע כפני לבנה. א"א שיהיה זיו הנבואה בעודו במקום קבורת משה. רק בהתרחקו לעבר הירדן

על דרך הפשט

(ב) משה עבדי מת ועתה קום וגו'. יתבאר עפמ"ש במק"א הטעם שלא נכנס משה לארץ, כי מרע"ה לגודל מדרגתו לא היה רק עבד ה', ולא היה מוכן רק לדברים עליונים, ודברים הארציים כמו כבוש הארץ והנהגת המלוכה ודומיהם לא היה ראוי לו. יען שפלים היו בערך מדרגתו: הקדמה שניה: כי קודם חטא המרגלים וכן אם היה משה נכנס ולא היו ישראל חוטאים. היה עיקר הכבוש בדרך נעלה מן הטבע ע"י ה' לבד בדרך נסיי. ובזה היה יכול הכבוש להיות ע"י משה. אבל ע"י חטא ישראל שירדו ממדרגתם, והוצרך להיות הכבוש ע"י התחבולות בני אדם, ובזה לא היה משה מוכן לענין שפל לעצמו כזה. הקדמה ג': אם היה משה נכנס לארץ היה הכבוש רק ע"י הכניסה וההליכה ברגלים לבד. והיה הכבוש כולל כל מקום שהיו ישראל הולכים שמה ולא בא"י לבד. אבל אחר שנגרם החטא. והוצרך להיות כבוש ממש, רק ע"י שבועת האבות שנשבע ה' לתת להם את הארץ, לא יכלו להכניס בקדושת הארץ רק א"י ממש שנשבע שם לאבות. הקדמה ד': מ"ש הרמב"ם בהלכות תו"מ. כמה שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לע"ל מפני שקדושה ראשונה לא היתה רק ע"י הכבוש. וכשבטל הכבוש בזמן שגברה יד השונאים בטלה החזקה. אבל בימות עזרא שהיו נכנעים למלכי מדי ופרס. והיה הכבוש רק ע"י החזקה זה קדוש לעולם. לז"א משה עבדי מת. ר"ל משה שהיה לו חסרון שלא היה יכול ליכנס לארץ יען שהוא עבדי ודבק בענין הרוחני מת. ומזה תדע כי עתה יהיה הכבוש ע"י כח אנשי ותחבולות מלחמה. לכן עתה קום עבור אתה בראש ואחריך כל העם הזה. וידוע שכל מקום שנאמר העם הוא מדרגה פחותה לעומת שם בני ישראל. ר"ל שזה נסבב מצד שפלות העם וחטאם. ומצד זה צריך שתעבור אתה בראשם ואחריך כל העם הזה. אל הארץ אשר אני נותן להם. היינו להעם. ולבני ישראל שבאים לירש מצד גדולתם שהם בני ישראל. ומוכרחים לכבוש בעצמם מצד שפלותם

שהם

יִשְׂרָאֵל: ג כָּל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם נְתַתִּיו כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־מֹשֶׁה: ד מֵהַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן הַזֶּה וְעַד־הַנָּהָר הַגָּדוֹל נְהַר־פְּרָת כֹּל אֶרֶץ הַחִתִּים וְעַד־הַיָּם הַגָּדוֹל מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ יִהְיֶה גְּבוּלְכֶם: ה לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ לְפָנֶיךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם־

על דרך הפשט

משה העם: עז"א (ג) כל מקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם נתתיו בעת שדברתי עם משה. שאז היה הרצון שיהיה שלכם בכל מקום אשר תדרכו בו מבלי הבדל. אבל עתה ההפך גורם פרק (ד) מהמדבר וגו' יהיה גבולכם ע"י הכבוש לבד. ומ"מ אל תירא שאחר שתהיה מלחמה טבעית פן תגלה. עז"א. (ה) לא יתיצב איש לפניך. כי

על דרך הדרוש

המערבי. לזה ועתה קום עבור את הירדן. והנה בעת השמש זורח על הארץ אין הלבנה מושלת, ולא ניכר אורה רק לפני זריחת השמש ואחרי שקיעתה. לזה המשילו לתאנה דמבואר במד' דא"ת ללקט התאנים אך קודם הנץ החמה ואחר ביאתה ושנלקט שלא בשעת לקוטן מתעפשין. וא"כ בעה"ג נוצר התאנה לפני זריחת השמש וכן נוצר יהושע לאכול פרי מעלליו אך כשאין זריחת שמשו של משה בעולם. והבן:

(ג) כל מקום אשר תדרך וגו'. אמרו בגמ' שלש מאות הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה. עמדו עליו כל ישראל להרגו א"ל הקב"ה לא וטורדן במלחמה, ונ"ל דכל מקום אשר תדרוך וגו' נאמר למשה בפ' עקב, ושם מתחיל כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת וגו'. אזהרות ושמירות הרבה להזהר בתלמודו שלא ישתכח. והוריש ה' את כל הגוים וגו'. וא"כ פסוקים אלו נאמרו על תנאי. אם ישמרו ויזהרו בתלמודם שלא ישכח מהם, אז והוריש ה' וגו'. ולפיכך כשראו שנשכחו ש' הלכות בימי אבלו של משה בקשו להרגו כי סברו שנתבטלה ההבטחה. כיון שלא עשו מה שבידם לחזור על ההלכות, לזה אמר לא וטורדן במלחמה, ויראו כי ההבטחה קיימת, ומזה הטעם חזר בפ' זו לומר כל מקום אשר הדרוך וגו' ולא הקדים לומר כי אם שמור תשמרון שאינו תלוי בזה, ואף שישכחו ההלכות באונס יתן להם כל מקום אשר תדרוך וגו':

(ה) לא יתיצב איש לפניך. יל"פ עפמ"ש: כתיב כי אתה תבוא. משה אמר ליהושע. זקנים שבדור יהיו עמך הכל עפ"י דעתם ועצתם והקב"ה א"ל טול מקל והך על קדקדם. ונראה הטעם כי משה סבר כי ירושת הארץ צריך עפ"י ב"ד של שבעים ואחד ומלך ונביא. והנה משה במקום ע"א קאי. כמ"ש בסנהדרין. משא"כ יהושע צריך עפ"י הזקנים שבדור, ובזה יובן חלוקת הכתובים. משה אמר ליהושע (דברים לא ז) חזק ואמץ כי אתה תבוא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותם לתת להם ואתה תנחילנה אותם. ובצווי השי"ת אמר (שם לא כג) חזק ואמץ כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם ע"כ. יל"ד כאן אמר אשר נשבע ה' לאבותם וכאן אמר להם. וגם שהשי"ת לא אמר ואתה תנחילנה אותם. ויובן כי מצאנו שני ענינים שצריך להתנהג עפ"י סנהדרין. א) אם יבואו לכבוש מן ח"ל לקדשה בקדושת א"י. אם עשה שלא עפ"י סנהדרין אין בו קדושת א"י כמבואר ברמב"ם פ"א מה' תרומות. ב) במ"ש דירושת יהושע נתבטלה וירושת עזרא לא נתבטלה, וכתב הרמב"ם מפני שעזרא לא סמך עצמו על הכבוש וקנאה בחזקה לזה לא נתבטלה. משא"כ יהושע סמך עצמו עיקר על הכבוש וכשנתבטל הכבוש נתבטלה קדושת הארץ. והנה משה ע"ה רצה שיהושע יקנה את א"י בחזקה שלא תתבטל הקדושה. וזה צריך עפ"י סנהדרין דוקא. וגם רצה שיהושע יכבוש גם שלש ארצות. שהבטיח הקב"ה לאברהם חוץ מז' עממין. וזה ג"כ רק עפ"י סנהדרין כיון שדינה כח"ל ואפי' ע"י כבוש לא יתקדש רק בסנהדרין לז"א לו כי אתה תבוא והזקנים יהיו עמך וא"ל העם אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותם לתת להם ובשבועה נכלל עשרה עממין. וצריך לזה זקנים. ב) ואתה תנחילנה אותם. ואמרו בזבחים דנחלה אין לה הפסק ר"ל שתקדישנה ע"י חזקה ולא תהיה קדושתה נפסקת לעולם. אבל הקב"ה רצה כמו שהיה באמת. שג' ארצות אלו לא יכבשו עד ימות המשיח. לז"א כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם שהוא רק ז' עממין ולא כמו שהיתה השבועה אל האבות. וגם לא אמר ואתה תנחילנה אותם. מפני שיהיה לה הפסק ותתבטל הקדושה. (ויש לרמז זה ע"ד הרמז במ"ש ואנכי אהיה עמך שרמז לו בתיבת אהיה שעבוד מלכיות כמו שרמזה למשה באהיה אשר אהיה וצריך שתתבטל קדושת הארץ. והנה הטעם העקרי מה שהיה צריך שיקדש עזרא את הארץ פעם שנית. משום דבעזרא

כתיב

מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ לֹא אַרְפְּךָ וְלֹא אֶעֶזְבֶךָּ׃ ו חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תַּנְחִיל אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבוֹתָם לָתֵת לָהֶם׃ ז רַק חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ מֹשֶׁה עַבְדִּי אַל־תָּסוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן תַּשְׂכִּיל בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ׃ ח לֹא־יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב בּוֹ כִּי־אָז תַּצְלִיחַ אֶת־דְּרָכֶךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל׃ ט הֲלוֹא צִוִּיתִיךָ חֲזַק וֶאֱמָץ אַל־תַּעֲרֹץ וְאַל־תֵּחָת כִּי עִמְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ׃ (כאן מסיימים הספרדים)

י וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ אֶת־שֹׁטְרֵי הָעָם לֵאמֹר׃ יא עִבְרוּ ׀ בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה וְצַוּוּ אֶת־הָעָם לֵאמֹר הָכִינוּ לָכֶם צֵידָה כִּי בְּעוֹד ׀ שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם לְרִשְׁתָּהּ׃ יב וְלָרֽאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה אָמַר יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ יג זָכוֹר אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מֵנִיחַ לָכֶם וְנָתַן לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת׃

על דרך הדרוש

כתיב יהושע בן נון חסר ה"א. מפני שלא בטל יצרא דע"ג כמו שאנשי כה"ג בקשו רחמים ובטלו יצרא דע"ג. והנה אם היה יהושע מבטל יצרא דע"ג לא היה בטל קדושת הארץ, רק עכשיו שטמאו את הארץ בגלולי ע"ג היה בהכרח שתתבטל הקדושה עד שיעלה רצון מאת הבורא להעביר גלולים מן הארץ. וא"כ עכ"פ עכשיו אין אתה צריך להזקים רק אתה בעצמך תביא את העם הזה:

על דרך הפשט

כי בכ"מ אני אהיה עמך. לא ארפך שתהיה רפה וחלש והגם שתהיה חזק בעצמך. ולא אעזבך ויהיה גם עזר אלהי עמך.

(ו) חזק ואמץ. רק חזק. יל"פ ע"ד שבת מן המלחמה הגדולה וכו' כמ"ש בדרוש כי אלא. ב) אמר חזק יש לך להתחזק כי בודאי אתה תנחיל את הארץ אשר נשבעתי לאבותם. ולא אפר שבועתי רק עקר שתתחזק לשמור את התורה: אמר חזק בענין הכבוש. ומ"מ אל תאמר בעת בא לידך להלחם בבבא או כדומה שתעבור על התורה רק הכבוש. לז"א:

(ז) רק חזק לשמור וכו'. אל תסור ממנו מדברי התורה על הכונה כדי שתשכיל בענין המלחמה. לא כן. רק (ח) לא ימוש ספר התורה וכו'. וגם והגית בו לא להתפלסף לסתור דבריו או לחקור עליו מה השכל מסכים למה לא. רק על הכוונה לשמור בכל הכתוב בו. כי אז תצליח ממילא. וכן אז תשכיל ותבין. כי השכל מסכים עם כל המצוה:

(י) ויצו יהושע את שטרי העם לאמר. (יא) הכינו לכם צדה. הנה בעוד שהיו ישראל במדבר היו נשענים על שלחנו של השם כאכסניא בארץ לא להם. והוא נתן להם די צרכם עניני הכבוד שמלה ולחם ומים, אבל עתה שהגיע הזמן לבוא לארצכם. דעו כי צריכים אתם להכין לכם צדה בעצמכם ופסק המן לרדת, עז"א מפורש כי בעוד גו' אתם עוברים לבא לרשת:

(יב) ולראובני וכו'.

(יג) ה' אלהיכם מניח לכם. טען עמהם. כי הלא מצד המשפט היושר, מדוע יקחו הם חלקם ראשונה בארץ אשר בחרו להם. ומדוע יסייעו עמהם עד אחיהם שעת השמות, בשני דברים. אחד שהם מצאו מנוחה ונחלה תחת אשר אחיהם נעו נדו עוד עדי יפיל ה' אויבם בידם. ב) שיתן להם ארץ מקנה אשר חמדו להם. ואחיהם יאמרו גם אנחנו חפצים בארץ הזאת. ולמה לא בגורל יחולק: עז"א א) ה' אלהיכם מניח לכם במנוחה. ב) ונתן לכם את הארץ הזאת חוקה.

אלם

יד נְשֵׁיכֶם טַפְּכֶם וּמִקְנֵיכֶם יֵשְׁבוּ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם תַּעַבְרוּ חֲמֻשִׁים לִפְנֵי אֲחֵיכֶם כֹּל גִּבּוֹרֵי הַחַיִל וַעֲזַרְתֶּם אוֹתָם׃ טו עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה ׀ לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵמָּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם וְשַׁבְתֶּם לְאֶרֶץ יְרֻשַּׁתְכֶם וִירִשְׁתֶּם אוֹתָהּ אֲשֶׁר ׀ נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ׃ טז וַיַּעֲנוּ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתָנוּ נַעֲשֶׂה וְאֶל־כָּל־אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵנוּ נֵלֵךְ׃ יז כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ אֶל־מֹשֶׁה כֵּן נִשְׁמַע אֵלֶיךָ רַק יִהְיֶה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־מֹשֶׁה׃ יח כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יַמְרֶה אֶת־פִּיךָ וְלֹא־יִשְׁמַע אֶת־דְּבָרֶיךָ לְכֹל אֲשֶׁר־תְּצַוֶּנּוּ יוּמָת רַק חֲזַק וֶאֱמָץ׃

על דרך הפשט

אולם על שני אלה יש תקנה. אחר שירשו ישראל את אדמתם גם המה, ובזמן כי באמת יש לה מעלה על ארץ סיחון ועוג במה שהיא ירושת האבות. אולם במה שהנשים והטף ישבו היכף בארץ וישראל יהיו מפולפלים עם נשיהם ומקניהם בזה הלא סוגרע כח ישראל נגד שני הסמוך. ועמת זה עוד שהם יעברו חלוצים לפני בני ישראל בראש המחנה מקום הסכנה היותר גדולה. וא"כ לעמת מה שימתו נשיהם ומקניהם יסכנו המה. וא"ם אבל הלא מוד הרותה יש לכם מה

(יד) שנשיכם טפכם ומקניכם ישבו בארץ וכו', ולעמת זה אתם תעברו חלוצים לפני אחיכם, ולעמת שני דברים הראשונים שהרויחתם מה שהניח לכם ונתן לכם את הארץ הזאת:

(טו) עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם ויהיה גם להם מנוחה ולעמת שניתן לכם הארץ הזאת וירשו גם המה את הארץ שיש לה מעלה יתרה. אשר נשבע לאבותם. ואז לא תהיה לישראל תלונה עליכם שנתן לכם יתרון עליהם ואז ושבתם איש לירושתו. דרך ב'. הנה בל יחרדו בני ראובן. איך יעברו חלוצים ויניחו נשיהם בלא עזר וגבורה ופן יבואו אויבים וישללו אותם, ומגד זה ירצו להניח גם חלוצי צבא לשמירת הערים והנשים והטף. אבל הלא אחר שהלכו בשליחות מצוה לקיים דבר ה' ופקודתו הלא אינם נזקים. הבל ידוע כי לא יפול על מעשה המצוה שם מצוה ועבודת ה' רק אם עושה אותה בעבור ה' לבד. לא בזה שהלכו לצרך עצמם אחר שהתנאי היה בדבר כי לא ינתן להם ארץ סיחון רק אם יעברו למלחמה. אולם כבר באדתי במקרא. כי בני ראובן התנו עם משה שינתן להם הארץ תיכף בין אם יעברו בין אם לא יעברו כדי שיוכלו לעשות המצוה לשם שמים. כמו שאמר להם משה בכל דבריו לפני ה'. וממילא היו שלוחי מצוה. וא"ם:

(יג) זכור את הדבר אשר צוה אתכם משה וגו' לאמר. כי ה' אלהיכם מניח לכם תיכף ונתן לכם תיכף את הארץ בלי שום תנאי, בין אם תעברו בין אם לא תעברו, וא"כ אתם שלוחי מצוה ולכן נשיכם טפכם ישבו וכו' באין מחריד. ואתם תעברו כל גבורי החיל כל דייקא ולא הצטרכו להניח מקצתם לשמירת הקניינים:

(טז) ויענו. ר"ל אמרו גם בלעדי דברי משה נעשה יען שצויתנו אתה. וגם בלעדי התנאי אל אשר תשלחנו אפי' למק"א נלך. וגם בעניינים שבין אדם למקום:

(יז) ככל אשר שמענו אל משה וגו'. רק יהיה ה' אלהיך עמך. שלמות המלך בג' דברים. א) בינו למקום לז"א רק יהיה ה' עמך. ב) בינו לבין העם להפיל אימתו עליהם: לז"א (יח) כל איש אשר ימרה וגו' יומת. ג) בינו לבין עצמו, לז"א רק חזק ואמץ:

הפטרת דברים

בישעיה סימן א

א חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָ͏ִם בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה׃ ב שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי׃ ג יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן׃ ד הוֹי גּוֹי חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֹן זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים מַשְׁחִיתִים עָזְבוּ אֶת־יְהוָה נִאֲצוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזֹרוּ אָחוֹר׃ ה עַל מֶה תֻכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי וְכָל־לֵבָב דַּוָּי׃ ו מִכַּף־רֶגֶל וְעַד־רֹאשׁ אֵין־בּוֹ מְתֹם פֶּצַע וְחַבּוּרָה וּמַכָּה טְרִיָּה לֹא־זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן׃ ז אַרְצְכֶם שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים׃ ח וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן כְּסֻכָּה בְכָרֶם כִּמְלוּנָה בְמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה׃ ט לוּלֵי יְהוָה צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט כִּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ׃ י שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה׃ יא לָמָּה לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְהוָה שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי׃ יב כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי׃ יג לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה׃ יד חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא׃ טו וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ׃ טז רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ׃ יז לִמְדוּ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ חָמוֹץ שִׁפְטוּ יָתוֹם רִיבוּ אַלְמָנָה׃ יח לְכוּ־נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהוָה אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ׃ יט אִם־תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ׃ כ וְאִם־תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ כא אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים׃ כב כַּסְפֵּךְ הָיָה לְסִיגִים סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמָּיִם׃ כג שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַּנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא אֲלֵיהֶם׃ כד לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי׃ כה וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִיגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ׃ כו וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה׃

כז צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה׃

הפטרת ואתחנן בישעיה סימן מ

א נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם׃ ב דַּבְּרוּ עַל־לֵב יְרוּשָׁלַ͏ִם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי נִרְצָה עֲוֹנָהּ כִּי לָקְחָה מִיַּד יְהוָה כִּפְלַיִם בְּכָל־חַטֹּאתֶיהָ׃ ג קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ׃ ד כָּל־גֶּיא יִנָּשֵׂא וְכָל־הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה׃ ה וְנִגְלָה כְּבוֹד יְהוָה וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ ו קוֹל אֹמֵר קְרָא וְאָמַר מָה אֶקְרָא כָּל־הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל־חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה׃ ז יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה בּוֹ אָכֵן חָצִיר הָעָם׃ ח יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ וּדְבַר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם׃ ט עַל הַר־גָּבֹהַּ עֲלִי־לָךְ מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן הָרִימִי בַכֹּחַ קוֹלֵךְ מְבַשֶּׂרֶת יְרוּשָׁלָ͏ִם הָרִימִי אַל־תִּירָאִי אִמְרִי לְעָרֵי

יְהוּדָה הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם׃ י הִנֵּה אֲדֹנָי יֱהוִה בְּחָזָק יָבוֹא וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה לוֹ הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ יא כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה בִּזְרֹעוֹ יְקַבֵּץ טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל׃ יב מִי־מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם וְשָׁמַיִם בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשָּׁלִשׁ עֲפַר הָאָרֶץ וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם׃ יג מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ יְהוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ׃ יד אֶת־מִי נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט וַיְלַמְּדֵהוּ דַעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ׃ טו הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל׃ טז וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה׃ יז כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ־לוֹ׃ יח וְאֶל־מִי תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ־לוֹ׃ יט הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף׃ כ הַמְסֻכָּן תְּרוּמָה עֵץ לֹא־יִרְקַב יִבְחָר חָרָשׁ חָכָם יְבַקֶּשׁ־לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל לֹא יִמּוֹט׃ כא הֲלוֹא תֵדְעוּ הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם הֲלוֹא הֲבִינֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ׃ כב הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת׃ כג הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ כַּתֹּהוּ עָשָׂה׃ כד אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף בַּל־זֹרָעוּ אַף בַּל־שֹׁרֵשׁ בָּאָרֶץ גִּזְעָם וְגַם נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ וּסְעָרָה כַּקַּשׁ תִּשָּׂאֵם׃ כה וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ׃ כו שְׂאוּ־מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא נֶעְדָּר׃

הפטרת עקב בישעיה סימן מ"ט

יד וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבַנִי יְהוָה וַאדֹנָי שְׁכֵחָנִי׃ טו הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה עוּלָהּ מֵרַחֵם בֶּן־בִּטְנָהּ גַּם־אֵלֶּה תִשְׁכַּחְנָה וְאָנֹכִי לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ׃ טז הֵן עַל־כַּפַּיִם חַקֹּתִיךְ חוֹמֹתַיִךְ נֶגְדִּי תָּמִיד׃ יז מִהֲרוּ בָּנָיִךְ מְהָרְסַיִךְ וּמַחֲרִבַיִךְ מִמֵּךְ יֵצֵאוּ׃ יח שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי כֻלָּם כַּעֲדִי תִלְבָּשִׁי וּתְקַשְּׁרִים כַּכַּלָּה׃ יט כִּי חָרְבֹתַיִךְ וְשֹׁמְמֹתַיִךְ וְאֶרֶץ הֲרִסֻתֵךְ כִּי עַתָּה תֵּצְרִי מִיּוֹשֵׁב וְרָחֲקוּ מְבַלְּעָיִךְ׃ כ עוֹד יֹאמְרוּ בְאָזְנַיִךְ בְּנֵי שִׁכֻּלָיִךְ צַר־לִי הַמָּקוֹם גְּשָׁה־לִּי וְאֵשֵׁבָה׃ כא וְאָמַרְתְּ בִּלְבָבֵךְ מִי יָלַד־לִי אֶת־אֵלֶּה וַאֲנִי שְׁכוּלָה וְגַלְמוּדָה גֹּלָה וְסוּרָה וְאֵלֶּה מִי גִדֵּל הֵן אֲנִי נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי אֵלֶּה אֵיפֹה הֵם׃ כב כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה אֶשָּׂא אֶל־גּוֹיִם יָדִי וְאֶל־עַמִּים אָרִים נִסִּי וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצֶן וּבְנֹתַיִךְ עַל־כָּתֵף תִּנָּשֶׂאנָה׃ כג וְהָיוּ מְלָכִים אֹמְנַיִךְ וְשָׂרוֹתֵיהֶם מֵינִיקֹתַיִךְ אַפַּיִם אֶרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ לָךְ וַעֲפַר רַגְלַיִךְ יְלַחֵכוּ וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־יֵבֹשׁוּ קֹוָי׃ כד הֲיֻקַּח מִגִּבּוֹר מַלְקוֹחַ וְאִם־שְׁבִי צַדִּיק יִמָּלֵט׃ כה כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה גַּם־שְׁבִי גִבּוֹר יֻקָּח וּמַלְקוֹחַ עָרִיץ יִמָּלֵט וְאֶת־יְרִיבֵךְ אָנֹכִי אָרִיב וְאֶת־בָּנַיִךְ אָנֹכִי אוֹשִׁיעַ׃ כו וְהַאֲכַלְתִּי אֶת־מוֹנַיִךְ אֶת־בְּשָׂרָם וְכֶעָסִיס דָּמָם יִשְׁכָּרוּן וְיָדְעוּ כָל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב׃ א כֹּה אָמַר יְהוָה אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ אוֹ מִי מִנּוֹשַׁי אֲשֶׁר־מָכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ הֵן בַּעֲוֺנֹתֵיכֶם נִמְכַּרְתֶּם וּבְפִשְׁעֵיכֶם שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם׃ ב מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין אִישׁ קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה הֲקָצוֹר קָצְרָה יָדִי מִפְּדוּת וְאִם־אֵין־בִּי כֹחַ לְהַצִּיל הֵן בְּגַעֲרָתִי אַחֲרִיב יָם אָשִׂים נְהָרוֹת מִדְבָּר תִּבְאַשׁ דְּגָתָם מֵאֵין מַיִם וְתָמֹת בַּצָּמָא׃ ג אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם׃ ד אֲדֹנָי יֱהוִה נָתַן לִי לְשׁוֹן לִמּוּדִים לָדַעַת לָעוּת אֶת־יָעֵף דָּבָר יָעִיר בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יָעִיר לִי אֹזֶן לִשְׁמֹעַ כַּלִּמּוּדִים׃ ה אֲדֹנָי יֱהוִה פָּתַח־לִי אֹזֶן וְאָנֹכִי לֹא מָרִיתִי

אחור לא נסוגתי: ו גוי נתתי למכים ולחיי למרטים פני לא הסתרתי מכלמות ורק: ז ואדני יהוה יעזר־לי על־כן לא נכלמתי על־כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי־לא אבוש: ח קרוב מצדיקי מי־יריב אתי נעמדה יחד מי־בעל משפטי יגש אלי: ט הן אדני יהוה יעזר־לי מי־הוא ירשיעני הן כלם כבגד יבלו עש יאכלם: י מי בכם ירא יהוה שמע בקול עבדו אשר ׀ הלך חשכים ואין נגה לו יבטח בשם יהוה וישען באלהיו: יא הן כלכם קדחי אש מאזרי זיקות לכו ׀ באור אשכם ובזיקות בערתם מידי היתה־זאת לכם למעצבה תשכבון: א שמעו אלי רדפי צדק מבקשי יהוה הביטו אל־צור חצבתם ואל־מקבת בור נקרתם: ב הביטו אל־אברהם אביכם ואל־שרה תחוללכם כי־אחד קראתיו ואברכהו וארבהו: ג כי־נחם יהוה ציון נחם כל־חרבתיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן־יהוה ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה:

הפטרת ראה

ואם חל ר"ח א' מחר חדש נוהגים בק"ק פפד"מ להפטיר כבל ר"ח או מחר חדש. אבל בכרכם קהלות נוהגים להפטיר עניה סערה ולדמות של מחר חדש אבל כל ר"ח אין דוחין. ויש קהלות דוחין גם של ר"ח:

בישעיה סימן נ"ד.

יא עניה סערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים: יב ושמתי כדכד שמשתיך ושעריך לאבני אקדח וכל־גבולך לאבני־חפץ: יג וכל־בניך למודי יהוה ורב שלום בניך: יד בצדקה תכונני רחקי מעשק כי־לא תיראי וממחתה כי לא־תקרב אליך: טו הן גור יגור אפס מאותי מי־גר אתך עליך יפול: טז הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו ואנכי בראתי משחית לחבל: יז כל־כלי יוצר עליך לא יצלח וכל־לשון תקום־אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי יהוה וצדקתם מאתי נאם־יהוה: א הוי כל־צמא לכו למים ואשר אין־לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא־כסף ובלוא מחיר יין וחלב: ב למה תשקלו־כסף בלוא־לחם ויגיעכם בלוא לשבעה שמעו שמוע אלי ואכלו־טוב ותתענג בדשן נפשכם: ג הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים: ד הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאמים: ה הן גוי לא־תדע תקרא וגוי לא־ידעוך אליך ירוצו למען יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך:

הפטרת שפטים בישעיה סימן נ"א:

יב אנכי אנכי הוא מנחמכם מי־את ותיראי מאנוש ימות ומבן־אדם חציר ינתן: יג ותשכח יהוה עשך נוטה שמים ויסד ארץ ותפחד תמיד כל־היום מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית ואיה חמת המציק: יד מהר צעה להפתח ולא־ימות לשחת ולא יחסר לחמו: טו ואנכי יהוה אלהיך רגע הים ויהמו גליו יהוה צבאות שמו: טז ואשם דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך לנטע שמים וליסד ארץ ולאמר לציון עמי־אתה: יז התעוררי התעוררי קומי ירושלים אשר שתית מיד יהוה את־כוס חמתו את־קבעת כוס התרעלה שתית מצית: יח אין־מנהל לה מכל־בנים ילדה

ואין מחזיק בידה מכל־בנים גדלה: יט שתים הנה קראתיך מי ינוד לך השד והשבר והרעב והחרב מי אנחמך: כ בניך עלפו שכבו בראש כל־חוצות כתוא מכמר המלאים חמת־יהוה גערת אלהיך: כא לכן שמעי־נא זאת עניה ושכרת ולא מיין: כב כה־אמר אדניך יהוה ואלהיך יריב עמו הנה לקחתי מידך את־כוס התרעלה את־קבעת כוס חמתי לא־תוסיפי לשתותה עוד: כג ושמתיה ביד מוגיך אשר־אמרו לנפשך שחי ונעברה ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעברים:
נב עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש כי לא יוסיף יבא־בך עוד ערל וטמא: ב התנערי מעפר קומי שבי ירושלם התפתחי מוסרי צוארך שביה בת־ציון: ג כי־כה אמר יהוה חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו: ד כי כה אמר אדני יהוה מצרים ירד־עמי בראשנה לגור שם ואשור באפס עשקו: ה ועתה מה־לי־פה נאם־יהוה כי־לקח עמי חנם משלו יהילילו נאם־יהוה ותמיד כל־היום שמי מנאץ: ו לכן ידע עמי שמי לכן ביום ההוא כי־אני־הוא המדבר הנני: ז מה־נאוו על־ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אמר לציון מלך אלהיך: ח קול צפיך נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב יהוה ציון: ט פצחו רננו יחדו חרבות ירושלם כי־נחם יהוה עמו גאל ירושלם: י חשף יהוה את־זרוע קדשו לעיני כל־הגוים וראו כל־אפסי־ארץ את ישועת אלהינו: יא סורו סורו צאו משם טמא אל־תגעו צאו מתוכה הברו נשאי כלי יהוה: יב כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי־הלך לפניכם יהוה ומאספכם אלהי ישראל:

הפטרת כי תצא בישעיה סימן נ"ד

א רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא־חלה כי־רבים בני־שוממה מבני בעולה אמר יהוה: ב הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל־תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי: ג כי־ימין ושמאול תפרצי וזרעך גוים יירש וערים נשמות יושיבו: ד אל־תיראי כי־לא תבושי ואל־תכלמי כי־לא תחפירי כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי־עוד: ה כי בעליך עשיך יהוה צבאות שמו וגאלך קדוש ישראל אלהי כל־הארץ יקרא: ו כי־כאשה עזובה ועצובת רוח קראך יהוה ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך: ז ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך: ח בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גאלך יהוה: ט כי־מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי־נח עוד על־הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער־בך: י כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא־ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יהוה:

הפטרת תבוא בישעיה סימן ס'

א קומי אורי כי־בא אורך וכבוד יהוה עליך זרח: ב כי־הנה החשך יכסה־ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יהוה וכבודו עליך יראה: ג והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך: ד שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו־לך בניך מרחוק

התפתחי ק' משליו ק'

יבאו ובנתיך על צד תאמנה: ה אז תראי ונהרת ופחד ורחב לבבך כי יהפך עליך המון ים חיל גוים יבאו לך: ו שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה כלם משבא יבאו זהב ולבונה ישאו ותהלות יהוה יבשרו: ז כל צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתונך יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר: ח מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארבתיהם: ט כי לי איים יקוו ואניות תרשיש בראשנה להביא בניך מרחוק כספם וזהבם אתם לשם יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך: י ובנו בני נכר חמתיך ומלכיהם ישרתונך כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך: יא ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו להביא אליך חיל גוים ומלכיהם נהוגים: יב כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו והגוים חרב יחרבו: יג כבוד הלבנון אליך יבוא ברוש תדהר ותאשור יחדו לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד: יד והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך וקראו לך עיר יהוה ציון קדוש ישראל: טו תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר ושמתיך לגאון עולם משוש דור ודור: טז וינקת חלב גוים ושד מלכים תינקי וידעת כי אני יהוה מושיעך וגאלך אביר יעקב: יז תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחשת ותחת האבנים ברזל ושמתי פקדתך שלום ונגשיך צדקה: יח לא ישמע עוד חמס בארצך שד ושבר בגבוליך וקראת ישועה חומתיך ושעריך תהלה: יט לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך והיה לך יהוה לאור עולם ואלהיך לתפארתך: כ לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי יהוה יהיה לך לאור עולם ושלמו ימי אבלך: כא ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעו מעשה ידי להתפאר: כב הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני יהוה בעתה אחישנה:

הפטרת נצבים בישעיה סימן סא

י שוש אשיש ביהוה תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה: יא כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן אדני יהוה יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים: א למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנגה צדקה וישועתה כלפיד יבער: ב וראו גוים צדקך וכל מלכים כבודך וקרא לך שם חדש אשר פי יהוה יקבנו: ג והיית עטרת תפארת ביד יהוה וצנוף מלוכה בכף אלהיך: ד לא יאמר לך עוד עזובה ולארצך לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה ולארצך בעולה כי חפץ יהוה בך וארצך תבעל: ה כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך: ו על חומתיך ירושלם הפקדתי שמרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את יהוה אל דמי לכם: ז ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלם תהלה בארץ: ח נשבע יהוה בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאיביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו: ט כי מאספיו יאכלהו והללו את יהוה ומקבציו

יִשְׁתֻּהוּ בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי׃ י עִבְרוּ עִבְרוּ בַּשְּׁעָרִים פַּנּוּ דֶּרֶךְ הָעָם סֹלּוּ סֹלּוּ הַמְסִלָּה סַקְּלוּ מֵאֶבֶן הָרִימוּ נֵס עַל־הָעַמִּים׃ יא הִנֵּה יְהוָה הִשְׁמִיעַ אֶל־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ לְבַת־צִיּוֹן הִנֵּה יִשְׁעֵךְ בָּא הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ יב וְקָרְאוּ לָהֶם עַם־הַקֹּדֶשׁ גְּאוּלֵי יְהוָה וְלָךְ יִקָּרֵא דְרוּשָׁה עִיר לֹא נֶעֱזָבָה׃ א מִי־זֶה בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ׃ ב מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת׃ ג פּוּרָה דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין־אִישׁ אִתִּי וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וְיֵז נִצְחָם עַל־בְּגָדַי וְכָל־מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי׃ ד כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלַי בָּאָה׃ ה וְאַבִּיט וְאֵין עֹזֵר וְאֶשְׁתּוֹמֵם וְאֵין סוֹמֵךְ וַתּוֹשַׁע לִי זְרֹעִי וַחֲמָתִי הִיא סְמָכָתְנִי׃ ו וְאָבוּס עַמִּים בְּאַפִּי וַאֲשַׁכְּרֵם בַּחֲמָתִי וְאוֹרִיד לָאָרֶץ נִצְחָם׃ ז חַסְדֵי יְהוָה אַזְכִּיר תְּהִלֹּת יְהוָה כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר־גְּמָלָנוּ יְהוָה וְרַב־טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־גְּמָלָם כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו׃ ח וַיֹּאמֶר אַךְ־עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ׃ ט בְּכָל־צָרָתָם לֹא צָר וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ הוּא גְאָלָם וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם כָּל־יְמֵי עוֹלָם׃

הפטרת וילך בהושע סימן יד

כשקורין וילך בשבת שובה אז מפטירין בהושע סימן י"ד. וכשיהיו נצבים וילך מחוברים אז קורין האזינו בשבת שובה. ואז מפטירין לנצבים וילך שוש אשיש. ומפטירין להאזינו שובה ישראל:

ב שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֺנֶךָ׃ ג קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֺן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ׃ ד אַשּׁוּר לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם׃ ה אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ׃ ו אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן׃ ז יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן׃ ח יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן׃ ט אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא׃ י מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי־יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם׃ יח מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֺן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא־הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא׃ יט יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֺנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל־חַטֹּאותָם׃ כ תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם׃

יא וַיהוָה נָתַן קוֹלוֹ לִפְנֵי חֵילוֹ כִּי רַב מְאֹד מַחֲנֵהוּ כִּי עָצוּם עֹשֵׂה דְבָרוֹ כִּי־גָדוֹל יוֹם־יְהוָה וְנוֹרָא מְאֹד וּמִי יְכִילֶנּוּ׃ יב וְגַם־עַתָּה נְאֻם־יְהוָה שֻׁבוּ עָדַי בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְצוֹם וּבִבְכִי וּבְמִסְפֵּד׃ יג וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל־בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי־חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם עַל־הָרָעָה׃ יד מִי יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחָם וְהִשְׁאִיר אַחֲרָיו בְּרָכָה מִנְחָה וָנֶסֶךְ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

טו תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה׃ טז אִסְפוּ־עָם קַדְּשׁוּ קָהָל קִבְצוּ זְקֵנִים אִסְפוּ עוֹלָלִים וְיֹנְקֵי שָׁדָיִם יֵצֵא חָתָן מֵחֶדְרוֹ וְכַלָּה מֵחֻפָּתָהּ׃ יז בֵּין הָאוּלָם לַמִּזְבֵּחַ יִבְכּוּ הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי יְהוָה וְיֹאמְרוּ חוּסָה יְהוָה עַל־עַמֶּךָ וְאַל־תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ

ויאמר־לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך: ושלשת תרד מאד ובאת אל־המקום אשר־נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל: ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח־לי למטרה: והנה אשלח את־הנער לך מצא את־החצים אם־אמר אמר לנער הנה החצים ׀ ממך והנה קחנו ובאה כי־שלום לך ואין דבר חי־יהוה: ואם־כה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יהוה: והדבר אשר דברנו אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד־עולם: ויסתר דוד בשדה ויהי החדש וישב המלך אל־ (על כ') הלחם לאכול: וישב המלך על־מושבו כפעם ׀ בפעם אל־מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד: ולא־דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי־לא טהור: ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל־יהונתן בנו מדוע לא־בא בן־ישי גם־תמול גם־היום אל־הלחם: ויען יהונתן את־שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד־בית לחם: ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה־לי אחי ועתה אם־מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את־אחי על־כן לא־בא אל־שלחן המלך: ויחר־אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן־נעות המרדות הלוא ידעתי כי־בחר אתה לבן־ישי לבשתך ולבשת ערות אמך: כי כל־הימים אשר בן־ישי חי על־האדמה לא תכון אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אתו אלי כי בן־מות הוא: ויען יהונתן את־שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה: ויטל שאול את־החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי־כלה היא מעם אביו להמית את־דוד: ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי־אף ולא־אכל ביום־החדש השני לחם כי נעצב אל־דוד כי הכלמו אביו: ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו: ויאמר לנערו רץ מצא־נא את־החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא־ירה החצי להעברו: ויבא הנער עד־מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החצי ממך והלאה: ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל־תעמד וילקט נער יהונתן את־החצים (החצי כ') ויבא אל־אדניו: והנער לא־ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את־הדבר: ויתן יהונתן את־כליו אל־הנער אשר־לו ויאמר לו לך הביא העיר: הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו ׀ איש את־רעהו ויבכו איש את־רעהו עד־דוד הגדיל. ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה ׀ ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד־עולם.

קריאת מפטיר לשבת וראש חדש

בשבת ור"ח הודש מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע ואומרים חצי קדיש. ובספר שני קורין למפטיר בפרשת פנחס:

וביום השבת שני־כבשים בני־שנה תמימם ושני עשרנים

סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ
עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ
וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם
וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃
וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד
וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃
וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד
עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר
וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת
חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת
לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃

הפטרת שבת וראש חדש (בישעיה סימן ס"ו)׃

כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה
מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט
אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב
מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם
נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה
דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה
הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה
בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃
בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה
כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃
הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ שִׂמְחוּ
אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ לְמַעַן
תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ כִּי־כֹה ׀ אָמַר
יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ
וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַםִ תְּנֻחָמוּ׃
וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם
אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ
בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים

והמטהרים אל־הגנות אחר אחת (אחד כ׳) בתוך אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו נאם־יהוה: ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה לקבץ את־כל־הגוים והלשנות ובאו וראו את־כבודי: ושמתי בהם אות ושלחתי מהם | פליטים אל־הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תובל ויון האיים הרחקים אשר לא־שמעו את־שמעי ולא־ראו את־כבודי והגידו את־כבודי בגוים: והביאו את־כל־אחיכם מכל־הגוים | מנחה | ליהוה בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר יהוה כאשר יביאו בני ישראל את־המנחה בכלי טהור בית יהוה: וגם־מהם אקח לכהנים ללוים אמר יהוה: כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם־יהוה כן יעמד זרעכם ושמכם: והיה מדי־חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל־בשר להשתחות לפני אמר יהוה: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל־בשר:

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה:

ברכות שאומרים קודם ההפטרה

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת ברוך אתה יהוה הבוחר בתורה ובמשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת וצדק:

וכשמסיים ההפטרה יאמר זה:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם צור כל העולמים צדיק בכל הדורות האל הנאמן האמר ועשה המדבר ומקים שכל דבריו אמת וצדק:

נאמן אתה הוא יהוה אלהינו ונאמנים דבריך ודבר אחד מדבריך אחור לא ישוב ריקם כי אל מלך נאמן ורחמן אתה: ברוך אתה יהוה האל הנאמן בכל דבריו:

רחם על ציון כי היא בית חיינו ולעלובת נפש תושיע במהרה בימינו: ברוך אתה יהוה משמח ציון בבניה:

שמחנו יהוה אלהינו באליהו הנביא עבדך ובמלכות בית דוד משיחך במהרה יבא ויגל לבנו על כסאו לא ישב זר ולא ינחלו עוד אחרים את כבודו כי בשם קדשך נשבעת לו שלא יכבה נרו לעולם ועד: ברוך אתה יהוה מגן דוד:

על התורה ועל העבודה ועל הנביאים ועל יום השבת הזה שנתת לנו יהוה אלהינו לקדשה ולמנוחה לכבוד ולתפארת:

על הכל יהוה אלהינו אנחנו מודים לך ומברכים אותך יתברך שמך בפי כל חי תמיד לעולם ועד: ברוך אתה יהוה מקדש השבת:

איכה א

א א אֵיכָ֣ה ׀ יָשְׁבָ֣ה בָדָ֗ד הָעִיר֙ רַבָּ֣תִי עָ֔ם הָיְתָ֖ה כְּאַלְמָנָ֑ה רַּבָּ֣תִי בַגּוֹיִ֗ם שָׂרָ֙תִי֙ בַּמְּדִינ֔וֹת הָיְתָ֖ה לָמַֽס׃ ב בָּכ֨וֹ תִבְכֶּ֜ה בַּלַּ֗יְלָה וְדִמְעָתָהּ֙ עַ֣ל לֶֽחֱיָ֔הּ אֵֽין־לָ֥הּ מְנַחֵ֖ם מִכָּל־אֹהֲבֶ֑יהָ כָּל־רֵעֶ֙יהָ֙ בָּ֣גְדוּ בָ֔הּ הָ֥יוּ לָ֖הּ לְאֹיְבִֽים׃ ג גָּלְתָ֨ה יְהוּדָ֤ה מֵעֹ֙נִי֙ וּמֵרֹ֣ב עֲבֹדָ֔ה הִ֚יא יָשְׁבָ֣ה בַגּוֹיִ֔ם לֹ֥א מָצְאָ֖ה מָנ֑וֹחַ כָּל־רֹדְפֶ֥יהָ הִשִּׂיג֖וּהָ בֵּ֥ין הַמְּצָרִֽים׃ ד דַּרְכֵ֨י צִיּ֜וֹן אֲבֵל֗וֹת מִבְּלִי֙ בָּאֵ֣י מוֹעֵ֔ד כָּל־שְׁעָרֶ֙יהָ֙ שֽׁוֹמֵמִ֔ין כֹּהֲנֶ֖יהָ נֶאֱנָחִ֑ים בְּתוּלֹתֶ֥יהָ נּוּג֖וֹת וְהִ֥יא מַר־לָֽהּ׃ ה הָי֨וּ צָרֶ֤יהָ לְרֹאשׁ֙ אֹיְבֶ֣יהָ שָׁל֔וּ כִּֽי־יְהוָ֥ה הוֹגָ֖הּ עַ֣ל רֹב־פְּשָׁעֶ֑יהָ עוֹלָלֶ֛יהָ הָלְכ֥וּ שְׁבִ֖י לִפְנֵי־צָֽר׃ ו וַיֵּצֵ֥א מִן־בַּת־ (מבת קרי) צִיּ֖וֹן כָּל־הֲדָרָ֑הּ הָי֣וּ שָׂרֶ֗יהָ כְּאַיָּלִים֙ לֹא־מָצְא֣וּ מִרְעֶ֔ה וַיֵּלְכ֥וּ בְלֹא־כֹ֖חַ לִפְנֵ֥י רוֹדֵֽף׃ ז זָֽכְרָ֣ה יְרוּשָׁלִַ֗ם יְמֵ֤י עָנְיָהּ֙ וּמְרוּדֶ֔יהָ

ת"א איכה ישבה בדד-מועד קטן כו סנהדרין קד זוהר פ' תרומה: היתה כאלמנה. תענית כ: בכו תבכה בלילה. מו"ק כו סנהדרין קד: גלתה יהודה מעני. מו"ק שם עקידה שער עא: דרכי ציון אבלות-עקידה שער עא. בתולתיה נוגות. ברכות כח: טו צריה לראש הויה-מו"ק ט גיטין נו סנהדרין קד: ויצא מן בת ציון כל הדרה-יומא נג: היו שריה כאילים-שבת קיט.

רש"י

(א) **איכה** ישבה בדד. ירמיה כתב ספר קינות היא המגילה אשר שרף יהויקים על האש אשר על האח והיו בה שלש אלפ"א ביתו"ת איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם שוב הוסיף עליו אני הגבר שהוא שלש אלפ"א ביתו"ת שנאמר ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה שלש כנגד שלש: בדד. גלמוד מיושביה: רבתי עם. יו"ד יתירה כמו רבת עם שהיה עמה רב יש מ"א הרבה ואני באתי לפרש לשון המקרא כמשמעו: היתה כאלמנה. ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה: (ב) בכו תבכה. שתי בכיות על שתי חורבנות: בלילה. שהמקדש נשרף בלילה דאמר מר לעת ערב הציתו בו את האור ד"א בלילה לילה של בכיית מרגלים בט' באב נגרמה להם ד"א בלילה שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו: ודמעתה על לחיה. מתוך שהיא בוכה תמיד: כל רעיה. אוהביה: (ג) גלתה יהודה. מארצה: מעוני. מחמת עוני: ומרוב עבודה. שהכבידו עליה כשדים: היא ישבה בגוים. ובמקום שגלתה ויושבת שם לא מצאה מנוח: בין המצרים. שיש גובה מכאן ומכאן ואין מקום לנוס: המצרים. גבולים של שדה וכרם ומ"א בין שבעה עשר בתמוז לט"ב: (ד) באי מועד. עולי רגלים: נוגות. לשון יגון ואין שורש בתיבה אלא הגימ"ל לבדה: (ה) שלו. יושבים בשלוה: הוגה. הדאיבה והוא לשון יגון: (ו) כאילים לא מצאו מרעה. כאילים אשר לא מצאו מרעה שאין להם כח לברוח שהוחלש כחם ברעב: לפני רודף. כל רדף שבמקרא חסר וזה מלא שנרדפה רדיפה שלימה על כן יסד הפייט מלא רודפי וחסרה שנת גאולי. שנת גאולי באה חסר כתיב: (ז) זכרה ירושלים בגלותה:

אבן עזרא

אנשי אמת יבינו מדרכי קדמונינו הצדיקים. שהם נוסדים על קשט וביליקת מדע ימוקים. וכל דבריהם כזהב וכסף בכפתים מזוקקים. אכן מדרשיהם אל דרכים רבים נחלקים. מהם מידות וסודות ומשלים גבוהים עד שחקים. ומהם להרויח לבות נלאות בפרקים עמוקים. ומהם לאמץ נכשלים ולמלאות בריקים. על כן דמו לגופות טעמי הפסוקים. והמדרשים כמלבושים בגוף דבקים. מהם כמשי דקים ומהם עבים כשקים. ודרך הפשט הוא הגוף בדברים נכתרים ונחוקים. וכן אמרו שמקרא כפשוטו והדברים עתיקים:

ואני אברהם בר מאיר מארץ מרחקים. הוצאתני מארץ ספרד האמת כמציקים. וספרי אלו בגלותי היו בידי מחזיקים. ויורוני לבאר ספרים בטעמים מנופת מתוקים. וכן אפרש זאת המגלה אחרי הדקדוקים. ואיננה המגלה הנשרפת על יד יהויקים. כי לא נמצא שני דברי השם אשר הם בספר ירמיה חקוקים. וכן כתוב קח לך מגלת ספר וכתבת אליה את כל הדברים אשר דברתי אליך על ישראל ועל יהודה ועל כל הגוים ועוד כתוב מדוע כתבת עליה לאמר בא יבא מלך בבל והשחית את הארץ הזאת ואין במגלת ספר איכה זכר בבל ולא מלכה: (א) בדד. שם נופל על זכר ועל נקבה עם למ"ד ובחסרונו וכן גלת בטח: רבתי. שרתי. מלעיל להבדיל בין היו"ד הנוסף ובין יו"ד סימן המדבר כמו אוהבתי לדוש ועמדה מלת גנובתי יום מלרע בעבור השתנות הבי"ת: רבתי בגוים. איננה כראשונה רק בלשון גדולה כמו ורבי המלך על כל רב ביתו. ונפתחה למ"ד למס לגורות על ה"א הדעת הנעדר ולא נדגש המ"ם לכבד על הלשון: (ב) וי"ו בכו תחת ה"א כי אותיות אהו"י מתחלפות כמו הסכלת עשו: (ג) יהודה. זכר ונקבה כישראל ומצרים ותחזק מצרים. ויש מפרשים הצרים מדברי מעתיקי הדת ז"ל דיגא דבר מצרא והישר בעיני מן סגור ואם הוא תשובה מעם וכרי"ש ראוי להדגש. ומלת דרך זכר ונקבה כבית ומקום: (ד) באי מועד. שהיו באים במועדים והטוב בעיני שהוא המקדש ונקרא מועד בעבור היות כל ישראל נועדים שם וכן בקרוב מועדיך שרפו כל מועדי אל בארץ: שוממין. נו"ן תמורת מ"ם וכן קח לך חיטין לקץ הימין כי הנו"ן והמ"ם משרתים בסוף המלה סימן רבים ורבות. נוגות. מבנין נפעל וכן נוגי ממועד שהם מלשון תוגה ויגון והתי"ו והנו"ן נוספים: (ה) היו צריה. כל אחד לראש וכן בנות צעדה עלי שור כל אחת מהן: שלו. מגזרת שלום: הוגה. מן הבנין הכבד הנוסף מיגון וכן הגיון נפשי. הלכו שבי. בשבנון בי"ת כמו כנגלה כים ה': (ו) ויצא מבת. אשר אחר כאילים וכן כמים לים מכסים: (ז) ימי עניה. כמו

פירוש הטעמים לר"א בן עזרא

(א) **לא** די שישבה בדד כמות בניה אחר היותה רבת עם עד שהיא כאלמנה שאין לה בעל והיא נואשת מהיות לה בנים כלל: (ב) כל אבל ישן בלילה והיא תמיד בוכיה ולא די שאין לה מנחם מכל רעיה עד ששבו לאויבים לה: (ג) כאשר לא יכלה לסבול עני המלכות והעבודה הקשה אשר עובד בה גלתה מארצה גם לא מצאה מנוח במקום שהלכה שם ובאה לברוח ורדפוה והשיגוה במקום צר: (ד) שממו שעריה שהם נאספו זקני ישראל כהאים ויאנחו כהניה כי אין להם בכורים ומעשר ודאגו הבתולות שהיו מנהגן לחול במחולות בכל חג: (ה) אויביה הם בשלום והיא לבדה בתוגה ועולליה שאין להם עון נשבו ברוב פשעיה: (ו) הזכיר בפסוק שלמעלה שאויביה ראשים וכל

כָּל מַחֲמֻדֶיהָ אֲשֶׁר הָיוּ מִימֵי קֶדֶם בִּנְפֹל עַמָּהּ בְּיַד־צָר וְאֵין עוֹזֵר לָהּ רָאוּהָ צָרִים שָׂחֲקוּ עַל־מִשְׁבַּתֶּהָ׃ ח חֵטְא חָטְאָה יְרוּשָׁלַ͏ִם עַל־כֵּן לְנִידָה הָיָתָה כָּל־מְכַבְּדֶיהָ הִזִּילוּהָ כִּי־רָאוּ עֶרְוָתָהּ גַּם־הִיא נֶאֶנְחָה וַתָּשָׁב אָחוֹר׃ ט טֻמְאָתָהּ בְּשׁוּלֶיהָ לֹא זָכְרָה אַחֲרִיתָהּ וַתֵּרֶד פְּלָאִים אֵין מְנַחֵם לָהּ רְאֵה יְהוָה אֶת־עָנְיִי כִּי הִגְדִּיל אוֹיֵב׃ י יָדוֹ פָּרַשׂ צָר עַל כָּל־מַחֲמַדֶּיהָ כִּי־רָאֲתָה גוֹיִם בָּאוּ מִקְדָּשָׁהּ אֲשֶׁר צִוִּיתָה לֹא־יָבֹאוּ בַקָּהָל לָךְ׃ יא כָּל־עַמָּהּ נֶאֱנָחִים מְבַקְּשִׁים לֶחֶם נָתְנוּ מַחֲמוֹדֵּיהֶם יתיר ו׳ בְּאֹכֶל לְהָשִׁיב נָפֶשׁ רְאֵה יְהוָה וְהַבִּיטָה כִּי הָיִיתִי זוֹלֵלָה׃ יב לוֹא אֲלֵיכֶם כָּל־עֹבְרֵי דֶרֶךְ הַבִּיטוּ וּרְאוּ אִם־יֵשׁ מַכְאוֹב כְּמַכְאֹבִי אֲשֶׁר עוֹלַל לִי אֲשֶׁר הוֹגָה יְהוָה בְּיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃ יג מִמָּרוֹם שָׁלַח־אֵשׁ בְּעַצְמֹתַי וַיִּרְדֶּנָּה פָּרַשׂ רֶשֶׁת לְרַגְלַי הֱשִׁיבַנִי אָחוֹר נְתָנַנִי שֹׁמֵמָה כָּל־הַיּוֹם דָּוָה׃ יד נִשְׂקַד עֹל פְּשָׁעַי בְּיָדוֹ יִשְׂתָּרְגוּ עָלוּ עַל־צַוָּארִי הִכְשִׁיל כֹּחִי נְתָנַנִי אֲדֹנָי בִּידֵי לֹא־

ת"א כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה· יומא נד זוהר פ' מקן: טומאתה בשוליה· יומא נז קמא נה: ידו פרש צר· יבמות פח: לוא אליכם כל עברי דרך· סנהדרין קד: ממרום שלח אש בעצמותי· שם: נתנני ה' בידי לא אוכל קום· יבמות סג

ל' זעירא

רש"י

ימי עניה ימי חורבנה שהביאה לידי עוני: ומרודיה· הוא לשון צער כמו וירדתי על ההרים· אריד בשיחי ואהימה: כל מחמדיה· זכרה כל טוב מחמדיה שמימי קדם: שחקו על משבתה· שמחו על שביתת משושה חגה חדשה ושבתה ומ"א דורשו בלשון אחר שהיו שובתין בגולה בשבתות ויו"ט ושוחקים בשביפית והיו העובדי גלולים משחקים עליהם ואומרים שוטים בארצכם לא שמעתם ועכשיו בגולה תשמעו בארצכם לא שמרתם ועכשיו בגולה תשמרו: (ח) לנידה· לגולה ל' נע ונד אישמיב"ר בלע"ז: ערותה· קלונה: נאנחה· ל' נפעלה שוספיר"ר בלע"ז שמעו כי נאנחה אני הוא גם דבר שוספירי"א: (ט) טומאתה בשוליה· לשון גנאי הוא דם נדותה ניכר בשולי בגדיה כלומר חטאותיה גלויין הרבה שאותן בגלוי: לא זכרה אחריתה· כשהיו חוטאין לא נתנו לב מה תהיה אחריתם לסוף ותרד פלאים ירידתה נפלאת פלאים הרבה שהכל פליאים שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר: (י) ידו פרש צר· עמון ומואב: על כל מחמדיה· ספרי תורות שנאמר בהם הנחמדים מזהב הכל נפנו לבית כסף וזהב והם נפנים על ס"ת כדי לשורפה לפי שכתוב בהם לא יבא עמוני וגו': אשר צויתה לא יבואו בקהל לך· אלו עמון ומואב: (יב) לוא אליכם· לא תהא כצרה הזאת עוד לכל עוברי על דת אמרו חכמים מכאן לקובלנא מן התורה ראו מה עשה לי הביטו וראו וגו': אשר עולל לי· אשר נעשה לי: אשר הוגה ה'· אותי ביום חרון אפו גם זה לשון יגון: (יג) וירדנה· וירד אותה וישבר אותה ע"י רידוי ויסורין לכך הנו"ן דגושה לפותרו בלשון יחידות כמו יעשנה יכרסמנה וירענה שהעצם לשון נקבה כמו דאת אומר העצמות היבשות שבר כל אחת ואחת ד"א וירדנה כמו וירדהו אל כפיו הריק את המנות גורף ורודה המות מתוכו: (יד) נשקד על פשעי בידו· אין לתיבה זו דמיון במקרא ובלשון ארמי של פסיקתא קורין לדרבן מסקדא מלמד הבקר ואומר אני נשקד פויינקרי"ש בלע"ז נקודים מנומרים ומסומנים היו פשעי בידו של הקדוש ב"ה לזכרן לא נשכח מהם והשלומיהם: ישתרגו· נעשו קליעות קליעות ועלו על צוארי לשון מסכה אין מסרגין את

פירוש הטעמים לרא"ע

הדרה יצא מציון היא המלכות: (ז) אם באה לזכור בגלותה בנפול עמה ביד צר וכל תאודיה הקדמונים· שחקו צריה כי נשבתה ממעשיה אין לה מה שתעשה: (ח) כאשר ראו ערותה נאנחה והשיבה פניה לאחור מפני הכלמה: (ט) כשהיה בתחלה דם הנדות נראה בשוליה לא פחדה לזכור שמא תראה ערותה בסוף והיא מגולה ירדה למטה לא תראה ראה ה' כי הגדיל אויב לעשות או לדבר· פירוש אחר ותרד פלאים כמו והספוד מענין וירדתי על ההרים נהה על המון מצרים· והורידוהו· וכן אריד בשיחי וכלם שני עקרים ירד וריד: (י) כאשר ראתה כי באו מקדשה עמון ומואב שלא קדמו אותם בלחם ובמים בצאתם ממצרים שזה אכזריות להם הוצרכה לתת להם כל מחמדיה: (יא) לא היו מעשים הרעבים רק כל עמה ואחר שנתנם כל מחמד באוכל דמתה לזוללה שנתן כל מה שיבוקש ממנה למלאות תאותה: (יב) מתפללת שלא יבא אליכם כמו שהביא אלי הגידו לי אם יש מכאוב כמכאובי ואחנם: (יג) דמתה חרון אפו לאש ירדה מן השמים והגיע עד העצם ואין לה יכולת לברוח ממנו הלא כי רשת פרושה והיא משיבה לאחור והאש הבעירה עד שיבשה שוממה ויש דוה שתנות לפעמים ידועות וזאת כל היום דוה: (יד) דמתה הפושעים לשריגים של גפן שאוחזים לאחוז עם כל עץ גבוה ויגבהו ועלת נקני כמו עזבני וכן על כן לא נתסיך והטעם ביד השעם

אבן עזרא

שאת ימים עשה ה': ומרודיה· בגלות ופע"ם שרש: (ח) לנידה· ללעג כמו מנוד ראש וניד שפתי והוא מגזרת נע ונד: הזילוה· ספך הכבוד כמו לבוליא יקר מזולל רק הוא מפורש אחר או שמו הורידו או עשו שהזל דמעתם: (ט) פלאים· ירדה ירידה: (י) כי ראתה גוים· על ירושלם שבה: (יא) זוללה· כמו זולל וסובא: (יב) לוא· יש אומרים מלשון אלם ולא מצאנום בלא אל"ף וטעמו לא יגיע אליכם· מה שהגיע אלי: עולל· נעשה לו והוא מהבנין הכבד שלא נקרא שם פועלו בעבור באינו בקמץ קטן כמו כונן אשורי: הוגה· כמו הגם: (יג) וירדנה· שב אל האש כי ימצא לשון זכר כמו המלטו לא נוסף וטעמו כמו לא ירדנו בפרך: (יד) ומלת נשקד· אין לו אב ואם והטעם כמו נמשך כמו נמכר· והיה ישתרגו· מבנין התפעל ממשפחת השריגים: הכשיל· שב אל עול פשעי

אכל קום: טו סלה כל־אבירי ׀ אדני בקרבי קרא עלי מועד לשבר בחורי גת דרך אדני לבתולת בת־יהודה: טז על־אלה ׀ אני בוכיה עיני ׀ עיני ירדה מים כי־רחק ממני מנחם משיב נפשי היו בני שוממים כי גבר אויב: יז פרשה ציון בידיה אין מנחם לה צוה יהוה ליעקב סביביו צריו היתה ירושלם לנדה ביניהם: יח צדיק הוא יהוה כי־פיהו מריתי שמעו־נא כל־עמים [העמים קרי] וראו מכאבי בתולתי ובחורי הלכו בשבי: יט קראתי למאהבי המה רמוני כהני וזקני בעיר גועו כי־בקשו אכל למו וישיבו את־נפשם: כ ראה יהוה כי־צר־לי מעי חמרמרו נהפך לבי בקרבי כי מרו מריתי מחוץ שכלה־חרב בבית כמות: כא שמעו כי נאנחה אני אין מנחם לי כל־איבי שמעו רעתי ששו כי אתה עשית הבאת יום־קראת ויהיו

ת"א סלה כל אבירי. סנהדרין קד: קרא עלי מועד לשבור בחורי. תענית כט שבועות י: גת דרך ה'. שם לו: על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה. גיטין נח: כי רחק ממני מנחם. סנהדרין צח: צוה ה' ליעקב סביביו צריו. יבמות יז קדושין עב: היתה ירושלים לנדה ביניהם. תענית כ: צדיק הוא ה' כי פיהו. שם כה:

רש"י

כמות: (טו) סלה. רמס ורפס לשון כולו כולו סמ"ס: קרא עלי מועד. יעידות גייסות לבא עלי ורבותינו דרשו מה שדרשו תמוז דהאי שתא מלויי אליזם של שנה שניה לצאתן ממצרים לכך אירע חורבן של מרגלים ליל תשעה באב שעליה הוקבעה בכייתן לדורות: גת דרך. לשון הריגה כמו פורה דרכתי לבדי כדורך ענבים להוציא יינם כך רמס הגוים להוציא דמם: (טז) עיני עיני. כלומר תמיד עיני יורדה מים כפל הלשון מלמד שאין הפוגות: (יז) פרשה ציון בידיה. כמו ופרש ידיו בקרבו כאדם המוליך ידיו מוליכם ומביאם ומצטער בהם ד"א פרשה ציון לשון שבירה כמו ופורש אין להם ולא יפרסו להם על אבל לנחמו על מת כך חברו מנחם ובלשון משנה פרוסה קיימת ומשמעו כאדם שמצטער שחובק את ידיו ומשברם. תוספות מלאתי. צוה ה' ליעקב סביביו צריו. צוה על יעקב שיהיו צריו סביביו אף כשגלו לבבל ולאשור הגלה סנחריב את אויביהם עמון ומואב והושיבם אצליהם והם מקנטרים אותם כמו שאמרו במסכת קדושין הומניא איבה בבבל כולה דעמונאי: לנדה. לריחוק לבו: (יט) קראתי למאהבי. לאותם שמראים עצמם כאוהבים: המה רמוני. כגון בני ישמעאל שהיו יוצאים לקראת הגולים כשהיו השבאים מוליכים אותם דרך עליהם ומראים את עצמם כאלו מרחמים עליהם והם מוציאים להם מיני מלוחים ונודות נפוחים כשבורים שהוא יין ואוכלים וצמאים ורוצים לשתות וכשמתיר הנוד בפיו היתה הרוח נכנסת במעיו והוא מת וזש"ה בישעיה במדבר תימא וגו' לקראת צמא התיו מים יושבי ארץ תימא בלחמו קדמו נודד: וישיבו את נפשם. כדי שישיבו את נפשם: (כ) חמרמרו. כווצו ויש בלשון משנה נשלם לאור ונחמרו בני מעיה: בבית כמות. בתוך הבית היתה אימת שדים ומזיקין ומלאכי מות ומחוץ חרב האויב משכלת: (כא) כי אתה עשית. אתה גרמת לי שהם שונאים אותי שהבדלתני מהאכלם וממשתיהם ומהתחתן בם אם נתחתנתי בהם היו מרחמים עלי ועל בני בנותיהם: הבאת יום קראת. הלואי הבאת עליהם יום המועד שקראת עלי: ויהיו כמוני. ברעה

אבן עזרא

והחסר אבר אחר כידי גם אחר קום עמו או מפניו: (טו) סלה. מגזרת הסלה וכן גת דרך ה' מגזרת דרך רק סלה ברב אחר הם: גת. יקב: בתולת. הסמוכה אל בת ובת יהודה כל בניה והבתולה ירושלים: (טז) בוכיה. כמו שוריה: עיני יורדה מים. עין אחת דומה לעין המים והשנית יורד וכן אלו מים ושניהם פעלים עומדים: (יז) פרשה. כ"ל בידים טסף כמו ותבקעו בדמעות כפים: (יח) כל נא בלשון שהם וכן אוי נא לנו כי חטאנו גם אל נא רפא נא לה על כן השיב בהם הנה אמלם שבעת ימים. יומת נא. דבר נא. שמע נא. ותם הוספת אל"ף לשון בקשה ובלשון ישמעאל הפוך והוא כמו עתה: (יט) למאהבי. איננו כמו אוהבי וכן טעמו למנקבים אוהב אותם: (כ) חמרמרו. כפול העי"ן והלמ"ד וטעמו כמו עכורים וכן פני חמרמרו והוא מגזרת חומר כי הבכי כמים וכן יין חמר: (כא) הבאת יום קראת. תחסר מלת לו טרם הבאה כאילו הוא מהאוה ויתכן להיות כמשמעו:

פירוש הטעמים לר"א

הפוגות ויתכן ביד אויב כענור הפשעים: (טו) סלה. נתנה ביד צר כי אבירים אנשי המלחמה דרכם האל במסלה והם בקרבה וכאילו הקדים קרואים לבא לשבור הבחורים בעלי הכח ונגרו דמיהם כדם ענב בגת: (טז) אמרה ירושלם שהיא בתולת בת יהודה על הרעות שזכרתי אני בוכה ועת אחר עת תרדנה עיני דמעות ואין לי מנחם ובני שגלו שוממים כי גבר אויב הצר עליהם: (יז) גם ציון עיר המלוכה בקשה מנחם ואין כי ה' גזר על יעקב וצוה צריו מכל סביביו ויטמאו ירושלם ותהי כנדה: (יח) הצדיקה הדין והיא אומרת שמעו נא כל העמים שבאיהם בתולותי ובחורי בשבי כי בעוני נשבו: (יט) קראתי לנכרים שבני אולי יתנו לי עזרה והמה רמוני כי כל יועצי מתו ברעב והכהנים כמתפללים בעדי והזקנים אנשי עצתי רק נשארו מהבחורים ומן הבתולות שיש להם כח לסבול וגם הם נשבו: (כ) והייתי צועקת לשם ומתודה כאשר ראיתי חרב הצר משכלת בחוץ ובבית רעב כמות: (כא) שמעו אויבי הסוכרים למעלה ואין מנחם מהם והאויבים שמעו צעקותי ושמחו כי אתה שמחתם וקרבת היום שקראתם ובאו כמנוסף עד שהיו נמשלים לי ויתכן להיות פירוש לעתיד לבוא סבוא היום קראת ביד הנביאים ויארע להם מה שאירע לי:

כָּמֹנִי׃ כב תָּבֹא כָל־רָעָתָם לְפָנֶיךָ וְעוֹלֵל לָמוֹ כַּאֲשֶׁר עוֹלַלְתָּ לִי עַל כָּל־פְּשָׁעָי כִּי־רַבּוֹת אַנְחֹתַי וְלִבִּי דַוָּי׃

ב א אֵיכָה יָעִיב בְּאַפּוֹ ׀ אֲדֹנָי אֶת־בַּת־צִיּוֹן הִשְׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל וְלֹא־זָכַר הֲדֹם־רַגְלָיו בְּיוֹם אַפּוֹ׃ ב בִּלַּע אֲדֹנָי לֹא ולא קרי חָמַל אֵת כָּל־נְאוֹת יַעֲקֹב הָרַס בְּעֶבְרָתוֹ מִבְצְרֵי בַת־יְהוּדָה הִגִּיעַ לָאָרֶץ חִלֵּל מַמְלָכָה וְשָׂרֶיהָ׃ ג גָּדַע בָּחֳרִי־אַף כֹּל קֶרֶן יִשְׂרָאֵל הֵשִׁיב אָחוֹר יְמִינוֹ מִפְּנֵי אוֹיֵב וַיִּבְעַר בְּיַעֲקֹב כְּאֵשׁ לֶהָבָה אָכְלָה סָבִיב׃ ד דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ כְּאוֹיֵב נִצָּב יְמִינוֹ כְּצָר וַיַּהֲרֹג כֹּל מַחֲמַדֵּי־עָיִן בְּאֹהֶל בַּת־צִיּוֹן שָׁפַךְ כָּאֵשׁ חֲמָתוֹ׃ ה הָיָה אֲדֹנָי ׀ כְּאוֹיֵב בִּלַּע יִשְׂרָאֵל בִּלַּע כָּל־אַרְמְנוֹתֶיהָ שִׁחֵת מִבְצָרָיו וַיֶּרֶב בְּבַת־יְהוּדָה תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה׃ ו וַיַּחְמֹס כַּגַּן שֻׂכּוֹ שִׁחֵת מֹעֲדוֹ שִׁכַּח יְהוָה ׀ בְּצִיּוֹן מוֹעֵד וְשַׁבָּת וַיִּנְאַץ בְּזַעַם־אַפּוֹ מֶלֶךְ וְכֹהֵן׃ ז זָנַח אֲדֹנָי ׀ מִזְבְּחוֹ נִאֵר מִקְדָּשׁוֹ הִסְגִּיר בְּיַד־אוֹיֵב חוֹמֹת אַרְמְנוֹתֶיהָ קוֹל נָתְנוּ בְּבֵית־יְהוָה כְּיוֹם מוֹעֵד׃ ח חָשַׁב יְהוָה ׀ לְהַשְׁחִית חוֹמַת בַּת־צִיּוֹן נָטָה קָו לֹא־הֵשִׁיב יָדוֹ מִבַּלֵּעַ וַיַּאֲבֶל־

ת"א השליך משמים ארץ· חגיגה ה: בלע ה' ולא חמל· גיטין נז: אף כל קרן· גיטין שם:

רש"י

ברעה: (כב) תבא כל רעתם לפניך · יזכרו ויפקדו עונותם לפניך: ועולל למו · ופעול למו כמו גם במעלליו יתנכר · וכפרי מעלליו:

(א) **איכה** יעיב · יאפיל כד"א והשמים התקדרו בעבים: משמים ארץ · לאחר שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת ולא מעט מעט מאיגרא רמא לבירא עמיקתא: הדם רגליו · שרפרף מרגלותיו וזה בה"מ: (ב) נאות יעקב · בתי יעקב לשון נוה: הגיע לארץ · השפילה לארץ: חלל ממלכה ושריה · אלו ישראל שהיו קרויים ממלכת כהנים: ושריה · מ"א יש אלו שרים של מעלה שהחליפם הממונה על האור מינה על המים והחליף כל הממונים לפי שהיו ברשעי ישראל בעלי שם המפורש ובוטחים הם שישביעו את שרי מעלה להצילם מאש ומים ומחרב ועכשיו כשהיה משביע את שר האש במים והוא משיב אין ממשלה זו בידי וכן כולם: (ג) השיב אחור ימינו · השיב עצמו כמשיב אחור ימינו מלהלחם בעד בניו: (ד) דרך קשתו · לפי שכן דרך דורכי קשתות שהם תוקעים לשום רגלו עליהם כשהוא כופפם לכך נכתב בלשון דריכה: שפך כאש חמתו · כך תבור המלה שפך חמתו שהוא כאש כי לא מצינו שפיכה של אש אלא אצל חמה כדכתיב שפוך חמתך אל הגוים: (ה) וירב בבת יהודה · הרבה בכנסת יהודה: תאניה ואניה · צער ויללה: וירב · נקוד יו"ד קמץ קטן שהוא לשון הרבה את אחרים וירב שהם ויעלמו נאלד נקוד חירק שהוא לשון רבה הוא את עצמו וכן כל תיבה שפעל שלה בה"א כגון פנה זנה בכה כן דרכה לשמש כשהוא מחסר ממנה ה"א כשהוא מדבר על עצמו נקוד חירק כגון ויפן פרעה וכשהוא מדבר על אחרים נקוד קמץ כגון ויפן זנב אל זנב ויגל יהודה מעל אדמתו ויגל מלך בבל את ישראל אשורה: (ו) ויחמס · לשון כריתה וכן יחמוס מגפן בסרו נחמסו עקביך: כגן · כמו שגוזזין ירקות כגנה: שכו · משוכתו שכו כתיב ששפך חמתו על בניו נאהבן ביתו כן נדרש במדרש קינות: שחת מועדו · בית קדשי הקדשים ששם היה נועד לבניו שנאמר ונועדתי לך שם · מלך וכהן · צדקיהו המלך ושריהו כהן גדול: (ז) נאר · ביטל וכן נארת ברית עבדך: כיום מועד · שהיו שמחים ומשוררים בתוכו בקול רם כן נתנו האויבים בחורבנו קול שמחה: (ח) חשב ה' להשחית · זה ימים רבים שעלתה על דעתי כך שנאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל

פירוש הטעמים לראב"ע

(כב) עשה להם בעבור רעתם כאשר עשית לי בעבור פשעי כי לבי דוי עד שיסיו כמוני כאשר פשעו גם הם כך: (א) איכה יעיב לא הגביה השם את ציון רק באפו כדי להשליכה ממקום גבוה: (ב) והשפיל המבצרים וחלל מלכה שהיו דרים במגדל וארמון: (ג) גדע כל קרן ישראל השני ממלכות: (ד) לא די שלא נלחם עם הצר אלא שהשיב האויב ימינו כאילו אין כח לו עד ששב כאויב: וטעם באהל את תפול האש כי הלל יאכל מיד: (ה) בלע ישראל על גלות שומרון והיה יהודה אחרי גלות השבטים כאניה: (ו) ואחר כך גלה שכו שהוא מקום הדביר · וטעם כגן אשר נספו עליו · וטעם מלך וכהן שהכהן מורה את המצות והמלך משמר התורה בכחו ולשניהם נתן הודה: (ז) חומת ארמנותיה אל המקדש וקול נתנו הגוים בבית ה' מרוב שמחתם כאשר היו ישראל עושים במועדם: (ח) נלכד הבית כי נפלה

אבן עזרא

(כב) ועולל · עשה מגזרת עלילותיו והנכון שטעמו כמו שנה וכן ולו נתכנו עלילות: (א) איכה יעיב · י"א יעיב מעב כמו יתעין והנכון יגביה עד עב · הדום דמות כסא קטן לתלים: (ב) אלף נאות · במקום וי"ו כמו נות רועים וכן שתאו לכם: (ג) ויבעבר פועל עומד ויסער אף והנכון שהוא שב אל בחרי אף: (ד) נצב ימינו · בנין נפעל ויש ימין זכר נאדרי בכח: (ה) וירב · בב' נקודות תחת היו"ד מהבנין הכבד כנוסף · תאניה תי"ו נוסף מגזרת ותאנו ואבלו: (ו) ויחמס · תשף נחמסו עקביך: שכו · וסכתו כמו הקו וחקתו: מועדו · כמו כלי מועד: (ז) נאר · בנו"ן שרש נארת ברית עבדך כמו נאר לו אמה: (ח) נטה קו · הוא: חל · כמו ושמוד בחל והוא מקום הסבב

חומה

חֵל וְחוֹמָה יַחְדָּו אֻמְלָלוּ׃ ט טָבְעוּ בָאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ אִבַּד וְשִׁבַּר בְּרִיחֶיהָ מַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ
בַגּוֹיִם אֵין תּוֹרָה גַּם־נְבִיאֶיהָ לֹא־מָצְאוּ חָזוֹן מֵיְהוָה׃ י יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ יִדְּמוּ זִקְנֵי בַת־צִיּוֹן
הֶעֱלוּ עָפָר עַל־רֹאשָׁם חָגְרוּ שַׂקִּים הוֹרִידוּ לָאָרֶץ רֹאשָׁן בְּתוּלֹת יְרוּשָׁלִָם׃ יא כָּלוּ
בַדְּמָעוֹת עֵינַי חֳמַרְמְרוּ מֵעַי נִשְׁפַּךְ לָאָרֶץ כְּבֵדִי עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי בֵּעָטֵף עוֹלֵל וְיוֹנֵק
בִּרְחֹבוֹת קִרְיָה׃ יב לְאִמֹּתָם יֹאמְרוּ אַיֵּה דָּגָן וָיָיִן בְּהִתְעַטְּפָם כֶּחָלָל בִּרְחֹבוֹת עִיר
בְּהִשְׁתַּפֵּךְ נַפְשָׁם אֶל־חֵיק אִמֹּתָם׃ יג מָה־אֲעוּדֵךְ אעידך קרי מָה אֲדַמֶּה־לָּךְ הַבַּת
יְרוּשָׁלִַם מָה אַשְׁוֶה־לָּךְ וַאֲנַחֲמֵךְ בְּתוּלַת בַּת־צִיּוֹן כִּי־גָדוֹל כַּיָּם שִׁבְרֵךְ מִי יִרְפָּא־
לָךְ׃ יד נְבִיאַיִךְ חָזוּ לָךְ שָׁוְא וְתָפֵל וְלֹא־גִלּוּ עַל־עֲוֹנֵךְ לְהָשִׁיב שְׁבִיתֵךְ שבותך קרי וַיֶּחֱזוּ
לָךְ מַשְׂאוֹת שָׁוְא וּמַדּוּחִים׃ טו סָפְקוּ עָלַיִךְ כַּפַּיִם כָּל־עֹבְרֵי דֶרֶךְ שָׁרְקוּ וַיָּנִעוּ רֹאשָׁם
עַל־בַּת יְרוּשָׁלִָם הֲזֹאת הָעִיר שֶׁיֹּאמְרוּ כְּלִילַת יֹפִי מָשׂוֹשׂ לְכָל־הָאָרֶץ׃ טז פָּצוּ עָלַיִךְ
פִּיהֶם כָּל־אוֹיְבַיִךְ שָׁרְקוּ וַיַּחַרְקוּ־שֵׁן אָמְרוּ בִּלָּעְנוּ אַךְ זֶה הַיּוֹם שֶׁקִּוִּינֻהוּ מָצָאנוּ רָאִינוּ׃
יז עָשָׂה יְהוָה אֲשֶׁר זָמָם בִּצַּע אֶמְרָתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה מִימֵי־קֶדֶם הָרַס וְלֹא חָמָל וַיְשַׂמַּח
עָלַיִךְ אוֹיֵב הֵרִים קֶרֶן צָרָיִךְ׃ יח צָעַק לִבָּם אֶל־אֲדֹנָי חוֹמַת בַּת־צִיּוֹן הוֹרִידִי כַנַּחַל
דִּמְעָה יוֹמָם וָלַיְלָה אַל־תִּתְּנִי פוּגַת לָךְ אַל־תִּדֹּם בַּת־עֵינֵךְ׃ יט קוּמִי רֹנִּי בַלַּיְלָה

ת"א ויאבל חל וחומה • פסחים פז: טבעו בארץ שעריה • סוטה ט קמא נה: ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון • נדרים סה: מה אעידך מה אדמה לך • זוהר פ' כרהביה: פצו עליך פיהם • סנהדרין קד: בלע אמרתו • זוהר פרשת נח: קומי רני בלילה • תמיד לב זוהר פ' בשלח:

ט' זעירא

רש"י

פני: נטה קו • של משפט ליפרע על עונינו: מבלע • מהשחית: חל וחומה • שורא ובר שורא חומה נמוכה שכנגד חומה גבוהה: (ט) טבעו בארץ שעריה • מדרש אגדה לפי שחלקו כבוד לארון שנאמר שאו שערים ראשיכם לפיכך לא שלטה בהם בריה וטבעו בארץ ורבותינו אמרו מעשה ידי דוד היו לפיכך לא שלטו בהם אויבים: אין תורה • אין בהם מורה הוראה: (י) ישבו לארץ וגו' • כמשמעו ומדרש אגדה כשנבוכדנצר הושיבה לארץ כשמרד בו צדקיהו ועבר על שבועתו בא וישב לו בדפנה של אנטוכיא ושלח בשביל סנהדרין ובאו לקראתו וראה אותם אנשים של צורה והושיב אותם בקתדראות של זהב ואמר להם כדרו לי תורתכם פרשה ופרשה ותרגמוה לי כיון שהגיעו לפרשת נדרים אמר להם אם הוא רוצה לחזור יכול הוא לחזור אמרו לו ילך אצל חכם ויתיר לו אמר להם אם כן אתם התרתם לצדקיהו את שבועתו צוה והמטום והושיבום לארץ וקשרו שערות ראשם בזנבות הסוסים ונגררום: (יא) חמרמרו • רנ"ולירס בלע"ז דרך בני מעים כשמצליבם אדם לאור הם כוולים ומתחמרמרים: בעטף • כשמי"ר: (יג) מה אעידך מה אדמה לך • לומר לך מה תתמה על שברך הלא אף לאומה פלונית אירע כמוהך: מה אשוה לך ואנחמך • כשבאה צרה על אדם אומר לו אף בפלוני עלתה כך הנחומים הם לו: (יד) שוא ותפל • דברים שאין בהם טעם ובלשון לע"ז אשפרימנ"ט: ולא גלו על עונך • להוכיח דרכך על פניך: להשיב שבותך • ליישר משובותיך לשון שובבה שובבים וילך שובב: ומדוחים • הדיחך מעלי: (טו) שרקו • נופח בפיו שיבל"ר בלע"ז ודרך אדם לעשות כן הרואה דבר חשוב שחרב וכלה: כלילת יופי • כל היופי היה שלה: (טז) פצו עליך פיהם • מפני מה הקדים פ"א לעי"ן מפני שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם: (יז) בצע אמרתו • כלה גזירתו כמו יתר ידו ויבצעני: אשר צוה מימי קדם • שכתב בתורה ויספתי ליסרה אתכם שבע: (יח) פוגת • הפוגה מרישלמינ"ט כמו ויפג לבו: בת עינך • שחור של עין שקורין

אבן עזרא

ראשם: (ט) אבד ושבר • שב אל השם הכתוב בפסוק ראשון: (י) ראשן • שב ראשן או כמשמעו: (יא) חמרמרו • כראשון: בעטף • בחסרון ה"א מבנין נפעל כמו בהרג הרג: (יב) שי"ן בהשתפך • קודם הת"ו כהתפעל כמו ויצטייר: (יג) אעידך • מגזרת עדות: (יד) ותפל • כמו בוא וכן היאכל תפל שאין לו טעם מדרך ישרה וכן לא נתן תפלה: משאות • נבואות וכן משא דמשק: ומדוחים • שהדיחו מדרך ישרה: (טו) כלילת יופי • מגזרת כל: (טז) פצו • פתחו • יפלה פיהם: (יז) בצע • כלה • וכן וידיו תבצענה: (יח) פוגת • דבק והטעם פוגת עין מגזרת ויפג לבו: (יט) רני • כרמת

פירוש הטעמים לרא"ע

חומת העיר ונכתצה: (ט) כאשר טבעו שעריה הלך המלך בגולה ונשאר בלא מגיה הורה וגם הנביאים נפסקה נבואתם מהם בארץ נכריה: (י) על שנפלה גבוה ציון ישבו על עפר הזקנים בגולה וכבתולות לא השמחה בחופין: (יא) וכל אחד מן הזקנים אומר כלו בדמעות עיני כאשר יזכור ימי הרעב בציון: (יב) כאם היא המינקת על כן זכר האמהות ולא האבות: (יג) מי עדיה שאירע להם כך ואם השבר גדול כים לא ימצא רופא מתאל לו: (יד) כל זה בא אליך בעבור נביאיך ולא נביאי השם: (טו) יש נאנחים עליך כאשר בממה ויש מניעים ראש ומלעיגים: (טז) כראינו שם כל האויבים: (יז) כי שבה מלא אם אמר דבר ביד עבדיו הנביאים הקדמונים: (יח) צועק לב צריך והטעם כי ימצא נשמות כנגד השם וכה אמרו לחומת בת ציון שמבכה: (יט) והתפלל על עוללים המתים ברעב ואמר כן:

משכים

בלילה קרי לְרֹאשׁ אַשְׁמֻרוֹת שִׁפְכִי כַמַּיִם לִבֵּךְ נֹכַח פְּנֵי אֲדֹנָי שְׂאִי אֵלָיו כַּפַּיִךְ עַל־נֶפֶשׁ עוֹלָלַיִךְ הָעֲטוּפִים בְּרָעָב בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת׃ כ רְאֵה יְהוָה וְהַבִּיטָה לְמִי עוֹלַלְתָּ כֹּה אִם־תֹּאכַלְנָה נָשִׁים פִּרְיָם עֹלְלֵי טִפֻּחִים אִם־יֵהָרֵג בְּמִקְדַּשׁ אֲדֹנָי כֹּהֵן וְנָבִיא׃ כא שָׁכְבוּ לָאָרֶץ חוּצוֹת נַעַר וְזָקֵן בְּתוּלֹתַי וּבַחוּרַי נָפְלוּ בֶחָרֶב הָרַגְתָּ בְּיוֹם אַפֶּךָ טָבַחְתָּ לֹא חָמָלְתָּ׃ כב תִּקְרָא כְיוֹם מוֹעֵד מְגוּרַי מִסָּבִיב וְלֹא הָיָה בְּיוֹם אַף־יְהוָה פָּלִיט וְשָׂרִיד אֲשֶׁר־טִפַּחְתִּי וְרִבִּיתִי אֹיְבִי כִלָּם׃

ג א אֲנִי הַגֶּבֶר רָאָה עֳנִי בְּשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ׃ ב אוֹתִי נָהַג וַיֹּלַךְ חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר׃ ג אַךְ בִּי יָשֻׁב יַהֲפֹךְ יָדוֹ כָּל־הַיּוֹם׃ ד בִּלָּה בְשָׂרִי וְעוֹרִי שִׁבַּר עַצְמוֹתָי׃ ה בָּנָה עָלַי וַיַּקַּף רֹאשׁ וּתְלָאָה׃ ו בְּמַחֲשַׁכִּים הוֹשִׁיבַנִי כְּמֵתֵי עוֹלָם׃ ז גָּדַר בַּעֲדִי וְלֹא אֵצֵא הִכְבִּיד נְחָשְׁתִּי׃ ח גַּם כִּי אֶזְעַק וַאֲשַׁוֵּעַ שָׂתַם תְּפִלָּתִי׃ ט גָּדַר דְּרָכַי בְּגָזִית נְתִיבֹתַי עִוָּה׃ י דֹּב אֹרֵב הוּא לִי אֲרִיה אריה קרי בְּמִסְתָּרִים׃ יא דְּרָכַי סוֹרֵר וַיְפַשְּׁחֵנִי שָׂמַנִי

ת"א אם תאכלנה נשים פרים · יומא לח סנהדרין ז : במחשכים הושיבני · נדרים סד סנהדרין כד תהלים ה : גם כי אזעק ואשוע · ברכות לב מגילה כט : נתיבותי עוה · ראש השנה כג :

רש"י

פרוגיל"ש : (יט) אשמרות · שתי חלקי הלילה שהלילה נחלק לשלשה חלקים כמו שאמרו רבותינו במסכת ברכות : העטופים · אשפמי"ן בלע"ז : (כ) עללי טפחים · ילדים רכים שעודן גדלים בטפוחי אמותם · ומ"ד על דואג בן יוסף שהיתה אמו מודדתו בטפחים בכל יום ונותנת זהב לבית המקדש לפי מה שהיה גדל ולבסוף אכלתהו : אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא · רוח הקדש משיבתם וכי נאה לכם שהרגתם את זכריה בן יהוידע כמו שכתוב בדברי הימים שהוכיחם כשבאו להשתחוות ליואש ועשאוהו עבודה גלולים ורוח לבשה את זכריה בן יהוידע והיה כהן ונביא והרגוהו בעזרה : (כב) תקרא כיום מועד · כמו קראת · ולשון הווה הוא : מגורי · שכני הרעים להאסף עלי להשחית : אשר טפחתי ורביתי איבי כלם · הילדים אשר טפחתי וגדלתי אותם בא האויב וכלה אותם : (א) אני הגבר ראה עני · היה מתאונן ירמיה לומר אני הגבר ראה עני אשר ראה עוני מכל הנביאים שנתנבאו של חורבן הבית שבימיהם לא נחרב הבית כי אם בימי : בשבט עברתו · של רודה ומכה הוא הקב"ה : (ג) אך בי ישוב · אני לבדי לוקה תמיד כי כל תשובות מכותיו עלי : (ד) בלה בשרי · כמו לבול עץ · ד"א בלה בשרי ועורי כמו והארץ כבגד תבלה כלומר שכבו לארץ הולות נער וזקן ולא היה להם כר וכסת ובלה בשרם בשהם גולים : (ה) ויקף · הקיפני : ראש ותלאה · כמו ראש ולענה · ומדרש אגדה ראש זה נבוכדנצר לגלות יהויכין · ותלאה · נבוזראדן שגמר המכה בימי צדקיהו ואלהיו : (ז) גדר בעדי · עשה חומה לנגדי להיות כלוא : ולא אצא · הושיב סביבותי מחנות ונייכות של אורבים : הכביד נחשתי · עשה לרגלי נחשתים כבדים שלא אוכל לילך פירויי"ש בלע"ז : (ח) שתם תפלתי · סתם חלונות הרקיע בפניה : (ט) נתיבותי עוה · אם באתי לצאת איני יוצא בדרכים הסלולים כדרך ישרה מפני האויבים ואלא דרך עקלתון : (י) דוב אורב הוא לי · הקב"ה נהפך לי לדוב אורב : (יא) דרכי סורר · ל' סירה קוצים · סורר קוץ אותם מפזר קוצים מדרכי : ויפשחני · לשון פיסוק הרגלים שהעובר על הדרכים שאין מוסכים צריך להרחיב צעדיו ויש דוגמא בלשון

פירוש הטעמים לרא"ע

(כ) שהנשים אוכלות בניהן והנביאים והכהנים יהרגו במקדש והמפרש כי על זכריה ידבר דרך דרש : (כא) מתו נערים וזקנים בתולות ובחורים : (כב) כאילו קראת כל הפחדים שהיו לי וקבצתם סביבי ואשר טפחתי הם הקטנים ואשר רביתי הם הגדולים כמו ורבי המלך · כלם אויב אחד יכול לכלותם : (א) אני הגבר · יספר המקונן שהוא הגבר מכהו בשבט עברה : (ב) והיה מוליכו בשבי בחשך ולא יקוה לאור : (ג) ובכל שעה הופך ידו ומכהו : (ד) ומרוב המכות בלה בשרו ועורו ונשברו עצמותיו : (ה) ואחר כך בנה עליו בנין והקיף ראשו : (ו) והוא יושב בחושך : (ז) וגם גדר בעדו ורגליו בכבל : (ח) והנה יצעק אין צעקתו נשמעת : (ט) וגם גדר בעדו שיהיה נואש והנתיבות שהיה יודע עוה אותם : (י) ועוד רעה אחרת שדוב יבא אליו ובא מדרך לא ידעו : (יא) ויפשחני · תרגום ויבקע שמואל ופשח : ושומם בכל חלקו יסוב וכן שקוץ משומם ובמקום אחר שומם : כי מסבב הדוב לכהרי, על הארי והוא רחוק : (יא) יש אומרים סורר

אבן עזרא

קול בציר או בכי וכן ותעבר הרנה במחנה : (כ) טפחים · מגזרת טפח כמנהג הנשים עם ילדיהם קטנים שיגדלו : (כא) שכבו · מטעם ושכבתי עם אבותי : (כב) מגורי · מגזרת גורו לכם מפני חרב וי"א מטעם אנשי מגורי : (א) אני הגבר · אמרו קדמונינו ז"ל כי זאת המגלה ירמיה כתבה אי"כ יהיה הוא האומר אני הגבר או יאמר כל אחד מישראל : עני · כמו ויחכר מקום הנבואה או הגלות וראה צרת לאותי וכן ונבחר אני : בעברתו · שב אל אויבי כלם וי"א שהוא שב אל השם ואיננו נכון בעיני וזה המקונן אמר כי הצר הוא מענה הוא בשבט עברתו : (ב) ונהג · אותי ממקומי במקום השך : (ג) המפרש וי"ו בעברהו על השם יפרש יהפך ידו מכתו כמו הנה יד ה' הויה במקנך והמכה ביד : (ד) הבשר והעור בירגיעו בלו · והעצמות שלא ירגישו נשברו : (ה) ויקף ראש · ובלה ותלאות או יהיה כמו ועמי תלואים ויהי ראש לשון נקבה והה"א נעלם כה"א ובעברה לא הפך לכן : (ו) במחשכים · מחשך כתוך מחשך : (ז) נחשתי · כבלים : (ח) שתם · כשי"ן כסמ"ך וכן הסירו ולא ממני : (ט) בנתיבות הם ידועות : (י) ירא סורר · מגזרת סירים · וכן בנוי בך לא דרך בסירים והוא שמני

שֹׁמֵם׃ יב דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ וַיַּצִּיבֵנִי כַּמַּטָּרָא לַחֵץ׃ יג הֵבִיא בְּכִלְיוֹתָי בְּנֵי אַשְׁפָּתוֹ׃ יד הָיִיתִי שְּׂחֹק לְכָל־עַמִּי נְגִינָתָם כָּל־הַיּוֹם׃ טו הִשְׂבִּיעַנִי בַמְּרוֹרִים הִרְוַנִי לַעֲנָה׃ טז וַיַּגְרֵס בֶּחָצָץ שִׁנָּי הִכְפִּישַׁנִי בָּאֵפֶר׃ יז וַתִּזְנַח מִשָּׁלוֹם נַפְשִׁי נָשִׁיתִי טוֹבָה׃ יח וָאֹמַר אָבַד נִצְחִי וְתוֹחַלְתִּי מֵיְהוָה׃ יט זְכָר־עָנְיִי וּמְרוּדִי לַעֲנָה וָרֹאשׁ׃ כ זָכוֹר תִּזְכּוֹר וְתָשִׁיחַ ותשוח קרי עָלַי נַפְשִׁי׃ כא זֹאת אָשִׁיב אֶל־לִבִּי עַל־כֵּן אוֹחִיל׃ כב חַסְדֵי יְהוָה כִּי לֹא־תָמְנוּ כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמָיו׃ כג חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ׃ כד חֶלְקִי יְהוָה אָמְרָה נַפְשִׁי עַל־כֵּן אוֹחִיל לוֹ׃ כה טוֹב יְהוָה לְקֹוָו לְנֶפֶשׁ תִּדְרְשֶׁנּוּ׃ כו טוֹב וְיָחִיל וְדוּמָם לִתְשׁוּעַת יְהוָה׃ כז טוֹב לַגֶּבֶר כִּי־יִשָּׂא עֹל בִּנְעוּרָיו׃ כח יֵשֵׁב בָּדָד וְיִדֹּם כִּי נָטַל עָלָיו׃ כט יִתֵּן בֶּעָפָר פִּיהוּ אוּלַי יֵשׁ תִּקְוָה׃ ל יִתֵּן לְמַכֵּהוּ לֶחִי יִשְׂבַּע בְּחֶרְפָּה׃

ת"א ותזנח משלום נפשי-יבמות כב עקידה שער פז: נשיתי טובה-נדרים כ · ואמר אבד נצחי-עקידה שער פו מקרים מד פ' מה: זאת אשיב אל לבי-עקידה שער מח: כי לא כלו רחמיו-עקידה שער מח: חדשים לבקרים-חגיגה יד זוהר פ' ויקהל: חלקי ה' אמרה נפשי-עקידה שער כה: טוב ה' לקוו סנהדרין לט: ישב בדד וידום כי נטל עליו אבות פ"ג: יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה-חגיגה ד:

רש"י

תלמוד האי מאן דפשח דיקלא: (יב) ויציבני כמטרא · העמידני לנגד החץ לירות בי: כמטרא · אשייל"א בלע"ז: (יג) בני אשפתו · חצים הנותנים בתוך אשפה שקורין קויב"רא: (טז) ויגרס · וישבר ודוגמתו גרסה נפשי וכן גרש כרמל: בחצץ · אבנים דקים שבתוך הפת שהיו הגולים לשין עיסתן בתוך הגומות שחופרין בקרקע והחצץ נכנס לתוכה כשאמר הקב"ה ליחזקאל עשה לך כלי גולה לשתות בו ללוש בתוכו חררה קטנה כדי שילמדו הם ויעשו כן כענין שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת והם היו משחקים עליו ולא עשו כן לסוף נשתברו שיניהם: הכפישני · כפה אותי באפר ככלי הכפוי על פיו ארנישי"ר בלע"ז ויש דומה במשנה פישון הגמל במדה הכפושה מדד: (יח) ואמר אבד נצחי · אמרתי בלבי ברוב צרותי אבד עולמי ושברי: (יט) ומרודי · קומפליי"נט בלע"ז: (כ) זכור תזכור · נפשי את עניי ומרודי ותשוח עלי כך הוא פשוטו לפי ענין שיטת המקרא · ומ"א זכור תזכור ידעתי שסופך לזכור את העשוי לי אבל תשוח עלי נפשי להמתין עד זמן הזכירה ומכאן יכה הפיוס בזאת ידעתי כי יש לך לזכור אבל תשוח עלי נפשי עד שתזכור: (כא) זאת אשיב אל לבי · אחר שאמר לי לבי אבדה תוחלתי מה' אשיב זאת אל לבי ואוחיל עוד ומה היא זאת שאשיב אל לבי: (כב) חסדי ה' כי לא תמנו · וכל הענין עד מה יתאונן וגו': כי לא תמנו · כמו כי לא תמו וי"מ כי לא תמנו כמו האם תמנו לגוע · חסדי ה' הם אשר לא תמנו ולא כלינו בעונינו: (כג) חדשים לבקרים · מתחדשים הם חסדיך מיום אל יום: רבה אמונתך · גדולה היא הבטחתך ודבר גדול הוא להאמין בך שתקיים ותשמור מה שהבטחת לנו: (כד) חלקי ה' אמרה נפשי · ה' מנת חלקי ודין הוא שאוחיל לו: (כו) טוב ויחיל ודומם · וי"ו של ויחיל יתירה כמו וי"ו של ואיה וענה טוב שיחיל אדם וידום ויצפה לתשועת ה': (כח) ישב בדד · מי שהגיע לו אבל וצרה ישב בדד וילמוד ויצפה לטובה: וידום · לשון השתקה כמו אם כה יאמרו אלינו דומו דיבוקהן: כי נטל עליו · כי בעל הגזירות נשא עליו הגזירה: ס

אבן עזרא

שיני שהוא פעל עבר מגזרת כפרה סוררה: (יב) כמטרא · אל"ף במקום ה"א הנקבה והוא מגזרת נוטר: (יג) דימה האשפה לבטן הכרס: (יד) לכל עמו · עד שהיו עמי שוחקים ממני או לכל העם שהיה תחת ידי · כמו את עמלק ואת עמו · או היה נוסף · ואין ותפלטני מריבי עמי כמו עמים כי על שאול רמוז וכן אמר בראשית השירה ומכף שאול: (טו) בי"ת במרורים · נוסף וכן בדמעות שליש: (טז) ויגרס · כמו וישבר וכן גרסה נפשי · הכפישני אין לו אח והטעם גלגלני: (יז) והאח · כמו ותמאס: (יח) נצחי · עמידתי בגלות שיש לי כמו ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי על כדם שכן יעמוד כמו נצחו: (כ) זכור · הם הפועל כמו כזכור בניהם או לשון נקבה לשם: כאשר תזכור נפשי זאת הרעה תשוח עלי: (כא) זאת · התוחלת: (כב) תמנו · כמשמעו או הנו"ן תחת חסרון הכפל: (כג) חדשים · הם החסדים: לבקרים · בכל יום כמו לבקרים אצמית: רבה · גדולה או כמשמעו: (כד) אמרה · לי: (כה) תדרשנו · באמת: (כו) וי"ו ויחיל · כמו פ"א רפה כלשון ישמעאל: (כז) עול · מוסר: (כח) כי נטל עליו · העול: (כט) ישתחוה לעושהו עד בא העפר בפיו: (ל) בי"ת בחרפה · נוסף כבי"ת השביעני במרורים:

פירוש הטעמים לרא"ע

(יב) ומרחוק כאשר יורה עליו חץ: (יג) ושלח החצים בכליותיו שהם נסתרים בחלב: (יד) ושב לביזה שחוק: (טו) והאח לחם ומים מרורים ולענה: (טז) ונשברו שניו באבנים ולא יוכל לאכול ומלא האפר פיו נהפך או כטעם הספר כלתם: (יז) כאילו לא ירגיש וגם הטובה: (יח) ואין לו תוחלת שיראה עוד טובה: (יט) כי תמיד יזכור עניו ביענה אותו כאשר הלענה והרוש והם המרורים מקום לאבל: (כ) יש אומרים כי זכור תזכור: (כא) זאת הנחמה אשיב אל לבי כאשר תשוח נפשי: (כב) שאין קץ לחסדי השם: (כג) יתכן חדשים על רחמיו כי רבה אמונתך גדולה כפי על כל רב ביהו או לשון רבים: (כד) והוא היה חלקי מימי קדם מכל אלהים: (כה) ואדע כי טוב יעשה לקויו: (כו) טוב שיסבול הדורש השם ויחיל וישב דומם לתשועת השם כטעם דום לה' והתחולל לו כמו דומו עד הגיענו: (כז) בנעוריו אולי המקונן נער היה כאשר נגלה או יחזיק לב הנערים: (כח) כי נטל שב אל עול האמור למעלה: (כט) יכניע לעפר: (ל) יתן כרצונו:

לא כִּי לֹא יִזְנַח לְעוֹלָם אֲדֹנָי׃ לב כִּי אִם־הוֹגָה וְרִחַם כְּרֹב חֲסָדָו חסדיו קרי׃ לג כִּי לֹא
עִנָּה מִלִּבּוֹ וַיַּגֶּה בְּנֵי־אִישׁ׃ לד לְדַכֵּא תַּחַת רַגְלָיו כֹּל אֲסִירֵי אָרֶץ׃ לה לְהַטּוֹת מִשְׁפַּט־
גָּבֶר נֶגֶד פְּנֵי עֶלְיוֹן׃ לו לְעַוֵּת אָדָם בְּרִיבוֹ אֲדֹנָי לֹא רָאָה׃ לז מִי זֶה אָמַר וַתֶּהִי אֲדֹנָי
לֹא צִוָּה׃ לח מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב׃ לט מַה־יִּתְאוֹנֵן אָדָם חָי גֶּבֶר עַל־
חֲטָאוֹ חטאיו קרי׃ מ נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד־יְהוָה׃ מא נִשָּׂא לְבָבֵנוּ אֶל־
כַּפָּיִם אֶל־אֵל בַּשָּׁמָיִם׃ מב נַחְנוּ פָשַׁעְנוּ וּמָרִינוּ אַתָּה לֹא סָלָחְתָּ׃ מג סַכֹּתָה בָאַף
וַתִּרְדְּפֵנוּ הָרַגְתָּ לֹא חָמָלְתָּ׃ מד סַכּוֹתָה בֶעָנָן לָךְ מֵעֲבוֹר תְּפִלָּה׃ מה סְחִי וּמָאוֹס תְּשִׂימֵנוּ
בְּקֶרֶב הָעַמִּים׃ מו פָּצוּ עָלֵינוּ פִּיהֶם כָּל־אֹיְבֵינוּ׃ מז פַּחַד וָפַחַת הָיָה לָנוּ הַשֵּׁאת
וְהַשָּׁבֶר׃ מח פַּלְגֵי־מַיִם תֵּרַד עֵינִי עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ מט עֵינִי נִגְּרָה וְלֹא תִדְמֶה מֵאֵין
הֲפֻגוֹת׃ נ עַד־יַשְׁקִיף וְיֵרֶא יְהוָה מִשָּׁמָיִם׃ נא עֵינִי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי מִכֹּל בְּנוֹת עִירִי׃

ת"א כי לא יזנח לעולם ה' · חולין ז: כי לא ענה מלבו · מגלה יב: מי זה אמר ותהי · עקידה שער נג: מפי עליון לא תצא · עקידה שם: מה יתאונן אדם חי · קדושין ס עקידה שם: נחפשה דרכינו · ברכות ה: נשא לבבנו אל כפים · תענית ח יד יבמות קה: סכותה בענן לך · ברכות לב: עיני עוללה לנפשי · סוטה מט גיטין נח קמא סג:

רש"י

(לא) כי לא יזנח לעולם ה' · לכן טוב לידום · (לב) כי אם הוגה · אם האדם מביא עליו יגון בשביל עונו ואחר כך וריחם כרוב חסדיו · הוגה ויגה לשון תוגה הם: (לג) כי לא ענה ויגה בני איש · מלבו ומרצונו כי העון גורם: (לד) לדכא תחת רגליו · מוסב על כי לא ענה מלבו להיות נדכא תחת רגליו וגומר ולא להטות משפט גבר וגו' ולא לעות אדם בריבו כל אלה ה' לא ראה לא נראה לו ולא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן: (לו) לא ראה · לא הוכשר בעיניו שיעוהו בית דין של מעלה אדם בריבו כמו מה ראית כי עשית וגו': (לז) מי זה אמר ותהי וגומר: (לח) מפי עליון וגו' · ואם באתי לומר לא מידו באה אלי הרעה הזאת מקרה הוא היה לי אין זאת כי אם בין רעות ובין טובות מי זה אמר ותהי אם ה' לא צוה ומפיו לא תצא הן רעה בן טובה אבל מה יש להתאונן אדם חי גבר על חטאיו כל איש ואיש יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה [מפי עליון לא תצא אר"י מיום שאמר הקב"ה ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב וגו' לא יצא רעה וטובה מפיו אלא הרעה באה מאליה לעושה רע והטוב לעושה טוב לפיכך מה יתאונן למה יתרעם האדם אם לא על חטאיו]: (מא) נשא לבבנו אל כפים · כשאנו נושאים את כפינו אל השמים נשא אף לבבנו עמהם לשוב להשיב לבבנו לפני המקום ב"ה · ד"א אל כפים אל העננים: אל שמים כמה דאת אמר והנה עב קטנה ככף איש עולה וכן על כפים כסה אור ומדרש רבותינו נשא לבבנו באמת להקדוש ב"ה כאדם הרוחץ בנקיון כפיו שמשליך מידיו כל טינוף כי מודה ועוזב ירוחם והמודה ואינו עוזב כטובל ושרץ בידו: (מב) נחנו פשענו ומרינו · זה דרכנו ע"י יצה"ר: אתה לא סלחת · ולך היתה נאה הסליחה כי כן דרכך: (מג) סכותה באף · הגנת את האף להיות מחיצה בינך ובינינו והרדפנו בו: (מה) סחי ומאוס · הוא ניפ בלשון משנה כיחו וניעו שניסח מתוך הריאה ויוצא דרך הגרון: תשימנו · לשון הווה הוא: (מז) פחד ופחת · כשנסנו מפני הפחד נפלנו אל הפחת שוחה: השאת · לשון שאיה כמו השאת: (מט) מאין הפגות · מאין חליפין והעברה: (נא) עיני עוללה לנפשי מכל

פירוש הטעמים לראב"ע

(לא) יש אומרים יזנח כמו ישכח והוא הנכון והראיה ותזנח משלום נפשי: (לב) רק הוגה ורחם: (לג) מלבו · לא עלה במחשבתו: (לד) דמה השם יושב שמים ובני אדם אסורים בארץ עברים במסגר האוסף: (לה) להטות הדין בעבור היותו עליון ויעש בדרי מטה רצונו: (לו) אלה הג' הפסוקים דבקים וטעם לא ראה כטעם לא היה כי כל יש השם רואהו: (לז) אם כן מי גזר הגזירה על בני אדם והנה השם לא צוה וטעמו לא גזר וכן כי הוא צוה ונבראו: (לח) השם לא יגזור רע או טוב מן המעשים רק הם בבחירת אדם: (לט) אם כן למה יתאונן בדבור וכן כמתאוננים והעד ויחמא ה': (מ) רק יחפש אדם דרכיו: (מא) יתן לבו דירון בכפיו או יהיה לבו נקי כבפיו: (מב) יודה ישראל כי לא שבו אל השם על כן לא סלח: (מג) באת סוכת אף עלינו ולא נראה אך נכרת והרדפנו: (מד) דרך משל כאילו מסך יבדיל בין התפלה ובין השם: (מה) פלפול עם מיאום: (מו) פצו פיהם · פלטיגה: (מז) כאשר פחד הנפש ויפחת מפני הגוף מיד יפול ושנה באה שואת הנפש ושבר הגוף בפחת: (מח) דברי המקונן: (מט) תמיד בוכה: (נ) עד שיראה השם פלגי מים שירדו מעיני: (נא) יותר עוללה עיני בכי לנפשי מכל בנות עירי שמגבי הנשים לבנות:

אבן עזרא

(לא) יזנח · ימאס: (לב) ורחם · כמו ירחם וכן דרך הלשון והטים ה' לי לאלהים: (לג) מלבו · מרצונו: ויגה · אל"ף חסר ה"א וו אל מבנין הכבד הנוסף כמו סיגת אתך: (לד) לדכא · אל"ף לדכא שרש: (לה) מלת הטה עם משפט כמו עוות: (לו) לא ראה · בחכמה להיות כן: (לט) יתאונן · מגזרת און: (מ) נחפשה · מבנין הקל: (מא) נשא לבבנו · כטעם וישא משאות: (מב) אל"ף אנחנו נוסף: (מג) סכתה · מפעלי הכפל: (מה) סחי · מגזרת ובתיתי עפרה כטעם שלסול: (מו) פצו · פתחו: (מז) השאת · כמו השואה יהיה האל"ף ראוי לנראות: (מח) נגרים פלגים הם: (מט) תדמה · כטעם לא תדמה לבל עים והוא רחוק וכ"א הפוגות כמו תו"ן תרומות: (נ) ישקיף · כלומר יש לשמים חלון שישקיף ממנו: (נא) יש אומרים עיני עוללה כאחרון ויפרשו עוללה כעוללות בציר · והישר כשיני מגזרת

נב צוֹד צָדוּנִי כַּצִּפּוֹר אֹיְבַי חִנָּם׃ נג צָמְתוּ בַבּוֹר חַיָּי וַיַּדּוּ־אֶבֶן בִּי׃ נד צָפוּ־מַיִם עַל־רֹאשִׁי אָמַרְתִּי נִגְזָרְתִּי׃ נה קָרָאתִי שִׁמְךָ יְהוָה מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת׃ נו קוֹלִי שָׁמָעְתָּ אַל־תַּעְלֵם אָזְנְךָ לְרַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי׃ נז קָרַבְתָּ בְּיוֹם אֶקְרָאֶךָּ אָמַרְתָּ אַל־תִּירָא׃ נח רַבְתָּ אֲדֹנָי רִיבֵי נַפְשִׁי גָּאַלְתָּ חַיָּי׃ נט רָאִיתָה יְהוָה עַוָּתָתִי שָׁפְטָה מִשְׁפָּטִי׃ ס רָאִיתָה כָּל־נִקְמָתָם כָּל־מַחְשְׁבֹתָם לִי׃ סא שָׁמַעְתָּ חֶרְפָּתָם יְהוָה כָּל־מַחְשְׁבֹתָם עָלָי׃ סב שִׂפְתֵי קָמַי וְהֶגְיוֹנָם עָלַי כָּל־הַיּוֹם׃ סג שִׁבְתָּם וְקִימָתָם הַבִּיטָה אֲנִי מַנְגִּינָתָם׃ סד תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּל יְהוָה כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם׃ סה תִּתֵּן לָהֶם מְגִנַּת־לֵב תַּאֲלָתְךָ לָהֶם׃ סו תִּרְדֹּף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָה׃

ד א אֵיכָה יוּעַם זָהָב יִשְׁנֶא הַכֶּתֶם הַטּוֹב תִּשְׁתַּפֵּכְנָה אַבְנֵי־קֹדֶשׁ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת׃ ב בְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים הַמְסֻלָּאִים בַּפָּז אֵיכָה נֶחְשְׁבוּ לְנִבְלֵי־חֶרֶשׂ

ת"א צמתו בבור חיי · ערכין טו: בני ציון היקרים · גיטין נח: איכה נחשבו לנבלי חרש · עקידה שער סג:

רש"י

בנות עירי · ירמיה ממשפחת כהנים היה ואמר עיני בדמעה עוללה וניולה פני על נפשי מכל בנות עירי: עוללה · לשון ניוול כמו ועוללתי בעפר קרני: מכל בנות עירי · משפחתי יש לה לבכות מכל משפחות העיר שהיתה נבחרת לקדושה ולעבודת הקב"ה מכל ישראל: (נג) צמתו בבור חיי · בבית הכלא צמתו אסרו כמו טמת הנידין מבעד לצמתך איסרייש"ר: וידו אבן בי · ע"פ הבאר · כך עשו לדניאל וירמיה ראה ברוח הקודש: צמתו בבור חיי · ואע"פ שצמתו בבור חיי שאיני יכול לעלות מתוכה לא שתו לבם גם לזאת עד שידו אבן בי: (נד) צפו מים וגו' · שבזמן שבא אדם במים עד מתניו עדיין יש תקוה אבל אם צפו המים על ראשו אז אבדה תקותו אבל אני איני עושה כן אלא קראתי וגו': צפו מים · עובדי גלולים: (נז) קרבת ביום אקראך · כך היית רגיל בימים הראשונים לקרב אלי ביום קראי: (נח) רבת אדני ריבי נפשי בימים שעברו: (נט) ראיתה ה' עותתי · בצרה הזאת שעיותו בי אויבי: שפטה משפטי · כאשר עשית כבר: (סה) מגנת לב · שבר לב כמה דאת אמר אמגנך ישראל · אשר מגן צריך בידך · ד"א מגנת לב אוטם הלב צרה ותנחה אשר היא כמגן כנגד לבם והמפרשו בלשון הוגה ויגון טועה שאין נו"ן נופלת בו שהנו"ן ביגון אינו שורש אלא כגון נו"ן של המון מגזרת המו גוים וכגון נו"ן של קלון מגזרת נקלה וכנו"ן של ציון מגזרת ציה וכן נו"ן של שברון מגזרת שבר וכגון נו"ן של שממון שגעון: תאלתך · לשון נואלו שרי צוען:

(א) **איכה** יועם זהב · קינה א נאמרה על יאשיהו כמו שנאמר בדברי הימים הלא היא כתובה על ספר הקינות ועמה חיבר בתוך הקינה שאר בני ציון: יועם · יכהה כמא דאת מתרגם כהה עמיא: זהב · מראית פנים המאהיב כזהב: ישנא · ישתנה ממראיתו: הכתם · קבוצת כלי נוי הזהב שהם לעדי קרוי כתם: אבני קדש · בניה המאירים כאבנים טובות ומ"א כל רביעית דם שיצא מיאשיהו בכל חן וחן שנעצו בו היה ירמיהו קוברה במקומ' ועליה הוא קורא תשתפכנה אבני קדש: (ב) המסולאים בפז · המסולאים והנערכים בפז הרואה אותם אומר ראו תוארם של אלו כמראות פז וכן לא תסולה בכתם אופיר · בכתם טהור לא תסולה · כולו לרוכב בערבות לו הילול וערך פז: לנבלי חרש · כדי חרש שנותנים בהם יין כגון נבלי

אבן עזרא

ועולל למו: (נב) חנם · שב אל אויבי: (נד) צפו · כמו שחו מגזרת אשר הציף: (נה) תחתיות · שתחת ות התחתיות: (נו) לרוחתי · שתשבה לי רוחה או עת רוחתי ושועתי: (נז) קרוב מאלהיך: (נח) מה שהייתי אני רב רבת אתה ה': (נט) עותתי · העוות שיעשו לו*): (ס) נקמתם · בפרהסיא: (סא) וחרפתם · בגלוי: (סב) עלי · לרעתי: (סג) מנגינתם · כמו נגינתם והמ"ם נוסף: (סד) גמול · בסמוך ובמוכרת שוה: (סה) מגנת · יש אומרים שדגשות הנו"ן נוסף והוא מגזרת מגן צריך על משקל אכילה והנכון בעיני שהוא מן נגון ונפיל: תאלתך · מגזרת אלה והתי"ו נוסף כמו תאנתה מי ישיבנה: (סו) שמי ה' · הוא כמו שמיך כמו ואל מכה אמר עלה אל ה': (א) איכה יועם · יש אומרים יועם כמו חשך תרגום וכהה כמה כהנת עמיה מכתשא והישר בעיני כמו לא עממוהו ומשקלו לא יודק: ישנא · מגזרת שנים: (ב) אל"ף המסולאים · תחת ה"א השרש כי הה"א הנעלם לא יתלה בחוץ

*) אולי צ"ל שפטי לי

יקרה ויש אומרים כי הוא כסף וזהב מופז יכתיבה:

פירוש הטעמים לרא"ע

(נב) וכל זה הבכי בעבור שאני תפוש כצפור: (נג) והושמתי בבור ושמו אבן גדולה על פי הבור או היו משליכים אבן בי לדעת אם אני חי: (נד) ואין הבור ריק רק הוא מלא מים: (נה) ואם הבור היה קרוב הייתי מתנחם רק הוא בתחתית: (נז) ואדע כי אתה השם שמעת קולי ואם אני בתחתיות: (נח) ומקדם מאלהיך קרוב בעת שקראתיך: (נח) וכמה פעמים רבת בעדי: (נט) כאשר ראית אתה העוות שיעשו ליקח משפטי: (ס) מה שיש בלבם גם תשמע דבריהם: (סג) שבתם וקימתם תמיד ינגנו על אידי: (סד) כמעשיהם שהשמוני בבור עשה להם: (סה) מגנת לב · סתר בלב שלא יראו האלה שתביא להם: (סו) הרדפם באפך כי תשיגם ותשמידם: (א) איכה יועם איכה ישלה הזהב וידמה לאחרים בהם שבה הכתם הטוב החלי השגול וזה משל לפסוק הבא אחריו: (ב) כפז · אבן

מַעֲשֵׂה יְדֵי יוֹצֵר׃ ג גַּם־תַּנִּין תנים קרי חָלְצוּ שַׁד הֵינִיקוּ גּוּרֵיהֶן בַּת־עַמִּי לְאַכְזָר כִּי עֱנִים כתיב תרתי וקרי חד בַּמִּדְבָּר׃ ד דָּבַק לְשׁוֹן יוֹנֵק אֶל־חִכּוֹ בַּצָּמָא עוֹלָלִים שָׁאֲלוּ לֶחֶם פֹּרֵשׂ אֵין לָהֶם׃ ה הָאֹכְלִים לְמַעֲדַנִּים נָשַׁמּוּ בַּחוּצוֹת הָאֱמֻנִים עֲלֵי תוֹלָע חִבְּקוּ אַשְׁפַּתּוֹת׃ ו וַיִּגְדַּל עֲוֺן בַּת־עַמִּי מֵחַטַּאת סְדֹם הַהֲפוּכָה כְמוֹ־רָגַע וְלֹא־חָלוּ בָהּ יָדָיִם׃ ז זַכּוּ נְזִירֶיהָ מִשֶּׁלֶג צַחוּ מֵחָלָב אָדְמוּ עֶצֶם מִפְּנִינִים סַפִּיר גִּזְרָתָם׃ ח חָשַׁךְ מִשְּׁחוֹר תָּאֳרָם לֹא נִכְּרוּ בַּחוּצוֹת צָפַד עוֹרָם עַל־עַצְמָם יָבֵשׁ הָיָה כָעֵץ׃ ט טוֹבִים הָיוּ חַלְלֵי־חֶרֶב מֵחַלְלֵי רָעָב שֶׁהֵם יָזוּבוּ מְדֻקָּרִים מִתְּנוּבֹת שָׂדָי׃ י יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת בִּשְּׁלוּ יַלְדֵיהֶן הָיוּ לְבָרוֹת לָמוֹ בְּשֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ יא כִּלָּה יְהוָה אֶת־חֲמָתוֹ שָׁפַךְ חֲרוֹן אַפּוֹ וַיַּצֶּת־אֵשׁ בְּצִיּוֹן וַתֹּאכַל יְסוֹדֹתֶיהָ׃ יב לֹא הֶאֱמִינוּ מַלְכֵי־אֶרֶץ וכל כל קרי יֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי יָבֹא צַר וְאוֹיֵב בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם׃ יג מֵחַטֹּאת נְבִיאֶיהָ עֲוֺנֹת כֹּהֲנֶיהָ הַשֹּׁפְכִים בְּקִרְבָּהּ דַּם צַדִּיקִים׃ יד נָעוּ עִוְרִים בַּחוּצוֹת נְגֹאֲלוּ בַּדָּם בְּלֹא יוּכְלוּ יִגְּעוּ בִּלְבֻשֵׁיהֶם׃ טו סוּרוּ טָמֵא

ת"א בת עמי לאכזר כיענים · חולין סד : ויגדל עון בת עמי · סנהדרין קד : צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ · כתובות י : טובים היו חללי חרב מחללי רעב · כתובות ח : ידי נשים רחמניות · סנהדרין קד : ויצת אש בציון · קמא ס :

רש"י

ין · ורגליהם ינפלו : (ג) גם תנין · אע"פ שאכזרי הוא חולץ שד כשרואה את בנו בא מרחוק רעב חולץ שדיו מתוך נרתיקו שיש לו כיסוי על דדיו ומוציאו מתוכו כדי שלא יראהו בנו מכוסה ויחזור לאחוריו והיניקו גוריהן : בת עמי לאכזר · רואים את בניהם צועקים ללחם ואין פורס להם שחייהם קודמים להם לחיי בניהם מחמת הרעב : (ה) האמנים עלי תולע · על בגדי צבעונין : האמנים · לשון ויהי אומן את הדסה : אשפתות · אשפות של זבל שוכבים על האשפות בחוץ : (ו) ויגדל עון וגו' · פורענותם מוכיח עליהם שגדל עונם משל סדום : ההפוכה כמו רגע · שהרי סדום לא נמשכה צרתה וכרגע אחד נהפכה : ולא חלו בה ידים · ידי האויב כי על ידי המלאכים נהפכה · ויש מ"א ואינו מיושב על סדר המקראות : (ז) זכו נזיריה · שריה כמו נזר וכתר · ואני אומר נזיריה ממש שהיו מגודלי שער ונאים ביותר ומוסב על בת עמי : אדמו עצם מפנינים · אותם שהיו מראיתם אדום מפנינים וגזרתם כמו ספיר חשך תארם מפחמים : (ח) משחור · הוא פחם : עצם · מראה כמו וכעצם השמים לטוהר קולו"ר בלע"ז : צפד · נקמט ונתחבר ואין לו דמיון : (ט) שהם יזובו מדוקרים וגו' · חללי הרעב היו נפוחים מריח תנובת השדה שהיו האויבים צולים בשר על העשבים חוץ לחומה והריח נכנס לתוך נפוחי הרעב והכריסן נבקעת ופרשם זב והרי זה מיתה נוול יותר מהרוגי חרב : מדוקרים · מבוקעים בין נסיעת רעב בין ביקוע חרב קרוי דקירה : מתנובות שדי · משרפים ועשבים שמלקטים ואוכלים רב פרשם ומאוסם : (י) לברות · למאכל כמו ולא ברה אתם לחם · להברות את דוד : (יא) כלה ה' את חמתו · אשר בערה בו כמה שנים עתה כלה אותה בהנקמו מהם : (יג) מחטאת נביאיה · של שקר שיתם לה הרעה הזאת : (יד) נעו עורים בחוצות · כשהיו העורים הולכים בשוק היו נעים ורגליהם נשמטים בדם ההרוגים שהיו הרשעים הורגים בתוכה : נגאלו בדם · נתלכלכו בדם עד אשר לא יוכלו הקרובים אליהם ליגע בלבושיהם והיו קורים אליהם : (טו) סורו .

פירוש הטעמים לרא"ע

(ג) הזכרים יקחו שד הנקבות ויניקו גורי הנקבות ובת עמי לא עשתה כן ויש אומרים גם תנין חלצו שד כמו נאן ויניקו גוריהן : (ד) החלב לינק מקום לחם ומים והעוללים גדולים מן היונקים כדמות עוללות הגפן : (ה) נשמו · הם שעמו בפרפסיא כל רואים ישום · חבקו אשפתות כי הם מושלכים כדומן ואין קובר : (ו) יש חטאת ואשם בקרבן שטעמו עקב העון והחטאת והוא השכר הרע ויקרא מזל רע וכן כי לא שלם עון האמורי אם יקרה עון בדבר הזה גדול עוני מנשוא והפסוק הבא אחריו לעד והטעם כי הרעה הבאה על ישראל גדולה מרעת סדום שהיא נהפכת כמו רגע ולא היו הידים בכל שם במשל בעבור שאין להם כח או טעמו שלא חלו בה ידים כטעם יחולו על ראש יואב : (ז) זכו נזירים · בימי השובע :

אבן עזרא

שמלה : (ג) חלצו · כמו וחלצה נעלו · יש לשון זכר ונקבה : (ד) פורש · כמו פרוס לרעב והוא פת לחם פתותה : (ה) האוכלים · שיתעדנו : תולע · כתולעת שני : (ו) חלו · מלשון חיל ואחרים אמרו כמו על ראש רשעים יחול : (ז) משלג · ומחלב · כפול וכן ספיר כמו פנינים וכן טעמו מ"ם מפנינים מוכן עצמו ואחר עמו כמ"ם מאל אביך כאילו נגזרו מספיר ולבנת כמו לבנה והעד כמעשה ובמקום אחר אבן : (ח) משחור · יותר מן השחרות והוא שם : צפד · כמו דבק והוא שם לבדו : (ט) שהם יזובו · והם מדוקרים : (י) לברות · מגזרת להברות את דוד והם שני בניינים : (יא) דמה כאש לאש : (יב) תבל · מקום הישוב : (יג) דם צדיקים · דם כל צדיק וצדיק וכן בלב חכמים : (יד) עורים · כעורים וכן אש אוכלה הוא : נגאלו · מלה מורכבת מבנין נפעל ובנין שלא נקרא שם פועלו : (טו) סורו ·

(ח) חשך תארם ברעב : (ט) המדוקרים שיזובו דם מתנובות שדי שהם שבעים · טובים היו מחללי רעב : (י) נשים רחמניות נהפכו לאכזריות מרוב הרעב : (יא) והרעב בגוף ידמה לאש בהיא דולקת ונוגעת עד יסוד הנפש : (יב) ובעבור הרעב מה' בא ירושלים : (יג) מחטאת נביאיה בעבור שבעל יכסני הכמות נהרגו החסידים כדברי אסף : (יד) והחיים כמו עורים כעורים ונתגאלו בדמי החללים עד בלא יוכלו שנוגעים שינעו במלבושיהם וזה פועל אחר פועל והטעם שגעו וכן נדעה נרדפה : (טו) היו קוראים על נפשם סורו טמא והראשון נכון והטעם מקום הקוראים ואמרו

קִרְאוּ לָמוֹ סוּרוּ סוּרוּ אַל־תִּגָּעוּ כִּי נָצוּ גַּם־נָעוּ אָמְרוּ בַּגּוֹיִם לֹא יוֹסִיפוּ לָגוּר׃ טז פְּנֵי יְהוָה חִלְּקָם לֹא יוֹסִיף לְהַבִּיטָם פְּנֵי כֹהֲנִים לֹא נָשָׂאוּ °זְקֵנִים וזקנים קרי לֹא חָנָנוּ׃ יז °עוֹדֵינָה עודינו קרי תִּכְלֶינָה עֵינֵינוּ אֶל־עֶזְרָתֵנוּ הָבֶל בְּצִפִּיָּתֵנוּ צִפִּינוּ אֶל־גּוֹי לֹא יוֹשִׁעַ׃ יח צָדוּ צְעָדֵינוּ מִלֶּכֶת בִּרְחֹבֹתֵינוּ קָרַב קִצֵּינוּ מָלְאוּ יָמֵינוּ כִּי־בָא קִצֵּנוּ׃ יט קַלִּים הָיוּ רֹדְפֵינוּ מִנִּשְׁרֵי שָׁמָיִם עַל־הֶהָרִים דְּלָקֻנוּ בַּמִּדְבָּר אָרְבוּ לָנוּ׃ כ רוּחַ אַפֵּינוּ מְשִׁיחַ יְהוָה נִלְכַּד בִּשְׁחִיתוֹתָם אֲשֶׁר אָמַרְנוּ בְּצִלּוֹ נִחְיֶה בַגּוֹיִם׃ כא שִׂישִׂי וְשִׂמְחִי בַּת־אֱדוֹם °יוֹשֶׁבְתִּי יושבת קרי בְּאֶרֶץ עוּץ גַּם־עָלַיִךְ תַּעֲבָר־כּוֹס תִּשְׁכְּרִי וְתִתְעָרִי׃ כב תַּם־עֲוֹנֵךְ בַּת־צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתֵךְ פָּקַד עֲוֹנֵךְ בַּת־אֱדוֹם גִּלָּה עַל־חַטֹּאתָיִךְ׃

ה א זְכֹר יְהוָה מֶה־הָיָה לָנוּ °הַבִּיטָה הביטה קרי וּרְאֵה אֶת־חֶרְפָּתֵנוּ׃ ב נַחֲלָתֵנוּ נֶהֶפְכָה לְזָרִים בָּתֵּינוּ לְנָכְרִים׃ ג יְתוֹמִים הָיִינוּ °אֵין ואין קרי אָב אִמֹּתֵינוּ כְּאַלְמָנוֹת׃ ד מֵימֵינוּ בְּכֶסֶף שָׁתִינוּ עֵצֵינוּ בִּמְחִיר יָבֹאוּ׃ ה עַל צַוָּארֵנוּ נִרְדָּפְנוּ יָגַעְנוּ °לֹא ולא קרי הוּנַח־לָנוּ׃ ו מִצְרַיִם נָתַנּוּ יָד אַשּׁוּר לִשְׂבֹּעַ לָחֶם׃ ז אֲבֹתֵינוּ חָטְאוּ °אֵינָם ואינם קרי

ה״א קלים היו רודפינו. רבה הבנים כל עקידה שער מד: רוח אפינו משיח ה׳. תענית כב: תם עונך בת ציון. ברכות נז עקרים מד פמ״ב: מימינו בכסף שתינו. יבמות קח: על צוארנו נרדפנו. זוהר פ׳ ויגש:

רש״י

הפלינו אתם הטמאים המלוכלכים בדם: כי נצו. לשון סרחון ולכלוך כמו מראתו בנוצתה דמתרגמינן באוכליה כך הכרו מגהם: גם נעו. נשמטו בדם: (טז) פני ה׳ חלקם. פנים של זעם מאת הקב״ה חלקם והפרידם בגוים למען אשר פני הכהנים לא נשאו בהיותם בשלותם: (יז) עודינו תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל. כשבאה עלינו הרעה עדיין היו עינינו צופות אל חיל פרעה שנאמר בהם ומצרים הבל וריק יעזורו שהיו מבטיחים אותנו לעזרה ולא באו כמו שנאמר בהם הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרימה. מצינו במדרש קינות שהיו באים בספינות רמז הקב״ה לים והציף לפניהם נודות נפוחים כמין מעי אדם ננערים במים אמרו זה לזה הנודות הללו הם אבותינו אנשי מצרים שטבעו בים מתחת היהודים הללו ואנחנו יוצאים לעזרתם עמדו וחזרו לאחוריהם: צפינו. חכינו: (יח) צדו צעדינו. אויבינו ארבו את צעדינו מלכת ברחובותינו כמו ואשר לא צדה. ואתה צודה את נפשי: (כ) משיח ה׳. הוא יאשיהו כמו שנאמר בד״ה ויקונן ירמיהו על יאשיהו: בשחיתותם. בגומות שחפרו: (כא) שישי ושמחי בת אדום. נתנבא ירמיהו על חורבן בית שני שיחריבוהו רומים: שישי ושמחי. לפי שעה אבל סופך שגם עליך תעבור כוס הפורענות ותשכרי ממנו: ותתערי. ותקיאי כמו ותער כדה: (כב) תם עונך בת ציון. לקית על כל חטאתיך: לא יוסיף להגלותך. מגלות אדום ולהלן עוד:

(ד) **מימינו** בכסף שתינו. שהיינו יראים לשאוב מים מן הנהר מפני האויבים והיינו קונים מהם בכסף: (ה) על צוארנו נרדפנו. בעול עבודה קשה: יגענו. לאסוף ממון ונכסים: ולא הונח לנו. יגיעתנו בידינו כי האויבים היו נוזים ותופסים הכל במסים וגולגליות וארנוניות: (ו) מצרים נתנו יד. דרך אדם הנופל ורוצה לעמוד נותן יד למי שאצלו לעזור לו ואף כאן למצרים הושטנו יד שיעזרונו: ולאשור. שישביעונו מלחמה: נתנו. כמו נתננו דגשות הנו״ן משמשת במקום

אבן עזרא

בוי סמך: נצו. יש להם נוצה כעוף וכן נצא תצא: (טז) פני ה׳. זעף כי בפנים יראה כמו ופניה לא היו לה עוד: (יז) בצפיתנו. אין לו משקל: (יח) כאילו צדו צעדינו: (יט) וכן ויאמר דלקתני. כמו כי דלקת אחרי: (כ) בשחיתותם. כמו בשחתם נתפש: (כא) עוץ. שנים הם זכה ארמים: (כב) לא יוסיף. שב אל עונך ועליו ישוב פקד או ישוב אל כמם הנזכר ברוח אפינו: (א) זכור. הזכור כלב והמבט בעין והטעם כל צרה שעברה עלינו קודם הגלות והחרפה שאנחנו בה: (ב) נחלתנו. שדות וכרמים מכורה לזרים שהם בארצנו: (ג) יתומים. ועוד היינו עם הגרים מלובים כאילו יתומים היינו ואין אב ידוע שמנהג משפחת האב לעזור היתומים: (ד) מימינו. אפילו המים והעצים שאינם ברשות אדם יקנה אותם במחיר רב כי העיר יושבת במצור מן אויב: (ה) על. ואם הנהנו מביאים המים או העצים על צוארנו נרדפנו אחר רדפנו ויגענו חנם כי לא יניח לנו מה שהיינו מביאים: (ו) מצרים נתנו יד. דגשות הנו״ן במלת נתנו תחת נו״ן השרש כי זאת הנו״ן סימן המדברים שפיגע ביד בבוצע וכמו נתן ידו והטעם בתקיעת כף כי נשבעו למצרים ולאשור ואולי נשבע: (ז) אבותינו. זאת הרעה כגאה

פירוש הטעמים לראב״ע

בגוים כי עוד לא יוסיפו לשוב אל ארצם לגור כאשר היו: (טז) כי אף השם חלקם בארצות ולא יוסיף להביט אליהם כמו ויזעקו על כן לא חשבו לעשות נקמה בזקנים ובכהנים: (יז) ועוד נקוה שיבאו מצרים ואשור לעזרתנו: (יח) וגם לא באו רק לצדינו שצדו אותנו ברחובותינו וקרב קצנו כי מלאו ימינו שבישועתנו בא קץ גלותנו: (יט) ולא יכולנו לברוח: (כ) יש אומרים כי ירמיהו על יאשיהו יקונן והאיה לדבר והנם כתובים על הקינות וזה איננו נכון כי אחרי מות יאשיהו באו הצרות ופה אמר הם עונך ובכה בעיני כי על צדקיהו ידבר שהפקידו מלך בבל בירושלים והוא היה באחרית הגלות: (כא) שישי. כטעם שמח בחור בילדותך כי בסוף תבא במשפט והטעם כי אדום היה תחת יהודה וביום אסלמה שמחו וכן זכור ה׳ לבני אדום את יום ירושלים שהיו אומרים לבבלים ערו ערו עד היסוד בה: ותתערי. כטעם וישכר ויתגל:

ז אֲנַחְנוּ ואנחנו קרי עֲוֺנֹתֵיהֶם סָבָלְנוּ׃ ח עֲבָדִים מָשְׁלוּ בָנוּ פֹּרֵק אֵין מִיָּדָם׃ ט בְּנַפְשֵׁנוּ נָבִיא לַחְמֵנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב הַמִּדְבָּר׃ י עוֹרֵנוּ כְּתַנּוּר נִכְמָרוּ מִפְּנֵי זַלְעֲפוֹת רָעָב׃ יא נָשִׁים בְּצִיּוֹן עִנּוּ בְּתֻלֹת בְּעָרֵי יְהוּדָה׃ יב שָׂרִים בְּיָדָם נִתְלוּ פְּנֵי זְקֵנִים לֹא נֶהְדָּרוּ׃ יג בַּחוּרִים טְחוֹן נָשָׂאוּ וּנְעָרִים בָּעֵץ כָּשָׁלוּ׃ יד זְקֵנִים מִשַּׁעַר שָׁבָתוּ בַּחוּרִים מִנְּגִינָתָם׃ טו שָׁבַת מְשׂוֹשׂ לִבֵּנוּ נֶהְפַּךְ לְאֵבֶל מְחֹלֵנוּ׃ טז נָפְלָה עֲטֶרֶת רֹאשֵׁנוּ אוֹי־נָא לָנוּ כִּי חָטָאנוּ׃ יז עַל־זֶה הָיָה דָוֶה לִבֵּנוּ עַל־אֵלֶּה חָשְׁכוּ עֵינֵינוּ׃ יח עַל הַר־צִיּוֹן שֶׁשָּׁמֵם שׁוּעָלִים הִלְּכוּ־בוֹ׃ יט אַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב כִּסְאֲךָ לְדֹר וָדוֹר׃ כ לָמָּה לָנֶצַח תִּשְׁכָּחֵנוּ תַּעַזְבֵנוּ לְאֹרֶךְ יָמִים׃ כא הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּב° ונשובה קרי חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם׃ כב כִּי אִם־מָאֹס מְאַסְתָּנוּ קָצַפְתָּ עָלֵינוּ עַד־מְאֹד׃

השיבנו יי אליך ונשובה חדש ימינו כקדם׃ סימן יתק״ק

סכום פסוקי איכה מאה וחמשים וארבעה וסימן יסע קדים בשמים · וחציו לדכא תחת רגליו׃ חזק

ת״א נשים בציון ענו· יבמות יו קדושין עח׃ זקנים משער שבתו סוטה מח: אוי נא לנו כי חטאנו· עקידה שער נס: שועלים הלכו בו· מכות כד: השיבנו ה׳ אליך ונשובה· עקידה שער ע׃ קצפת עלינו עד· עקידה שם׃

רש״י

נו״ן שניה· וכן כי ממך הכל ומידך נתנו לך· וכן ונתנו את בנותינו לכם׃ (ט) בנפשנו נביא לחמנו· בסכנת נפשנו היינו מסוכנים כשהיינו מביאים מזונותינו מן השדה מפני חרב המדבר׃ (י) נכמרו· נתחממו וכן כי נכמרו רחמיו· ובלשון גמרא יש הרבה על הכומר של ענבים מכמר בישרא׃ זלעפות רעב· כמו ורוח זלעפות לשון שריפה׃ (יג) טחון נשאו· כשהיו האויבים מוליכים אותם בקולרין היו נותנים על כתפיהם רחיים ומשאות כדי ליגעם כן בעץ כשלו כשל כחם ולשון כשלון נופל בתשות כח כמו שנאמר בעזרא ויאמר יהודה כשל כח הסבל וכן הכשיל כחי׃ (יז) על זה היה דוה לבנו וגו׳· על המסורש במקרא שלאחריו׃ (יח) על הר ציון ששמם· ושועלים הלכו בו׃ (יט) אתה ה׳· ידענו כי לעולם תשב והואיל וכן הוא׃ (כ) למה לנצח תשכחנו· הלא נשבעת לנו בך כשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת׃ (כב) כי אם מאוס מאסתנו· בשביל שחטאנו לא היה לך להרבות קצף עד מאד כאשר קצפת׃ (כג) השיבנו ה׳· מפני שמסיים בדברי תוכחה הוצרך לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת וכן ישעיה ותרי עשר וקהלת׃

נשלם פירוש קינות׃

אבן עזרא

ובאה עלינו בעבור עונותינו שהתחברו עם עונות אבותינו והם נמלטו ולא אנחנו כטעם פוקד עון אבות על בנים׃ (ח) עבדים· ועבדינו נותני מס לנו כאדום משלו בנו׃ פורק· כמו מציל כמו ויפרקנו מצרינו ושניהם מגזרת מפרק הרים׃ (ט) בנפשנו· בתחלה היו עבדינו מביאים לחמנו ועתה אנחנו בעצמנו והישר בעיני שטעמו בסכנת נפשנו וכן כי בנפשותם הביאום׃ (י) עורנו· ואם לא נשהכן לשביה לאם כמות ברעב׃ נכמרו· כמו יבערו ויקדו ונכמרו כי נכמרו רחמיו׃ זלעפות· כמו ורוח זלעפות כטעם סערה׃ (יא) נשים· לא די צרת הרעב עד שענו העבדים נשינו וכל שכיבה באונס והיא כדרכה תקרא ענוי׃ (יב) שרים· אין לנו שרים שיושיעו נשינו כי אפי׳ הם נתלו בזרועם ויש אומרים כי בידם שב אל העבדים הנזכרים למעלה׃ (יג) נשאו· בחורים לטחון ויהיה טחון שם הפועל כמו גלחתי בנו׳ וכשל כח הנערים בהגיע עץ הטחנה ויש אומרים בסוף הבנין והטעם כי כל מחנה צריכה לטחון ולעצים׃ (יד) זקנים· מנהגם היה לשבת בשערי ירושלים׃ (טו) שבת· על הקרבנות בנכרתו׃ ומחולנו· כמהוללים והמשוררים׃ (טז) נפלה בית המקדש מקום השכינה׃ (יז) על זה היה דוה לבנו· והעין חשכה מרוב הבכי׃ (יח) על הר ציון ששמם· פועל עבר כמו כאשר אהב׃ הלכו בו· כמהלכים כמו ויתנהו אותו ויהיה הלכו כטעם הליכה משכנין הכבד והוא פועל עומד ובעבור שמצאתי ערום הלכו הוצרכתי לדקדוק הראשון· והשועלים מנהגם להיות בחרבות׃ (יט) אתה ה׳· ידענו כי מלכותך לא תסור ולדור ודור אתה יושב על כסא המלוכה׃ (כ) למה· בעבור שאתה עומד לנצח למה תשכחנו סלה׃ (כא) השיבנו· לעיר משכן שמך שנשוב לעבדך כימי קדם׃ (כב) כי· השיבנו מהרה אלא אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו קצף גדול· והישר בעיני להיותו כי אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו יותר מדאי והוא ברחמיו ירחם עלינו ועל האבלים· וינחם את האבלים ויעמיד השר מיכאל· להליץ טוב על ישראל· ובא לציון גואל׃

נשלם ספר איכה · תהלה לאל המעלה לעמו ארוכה׃

הקדמת אברהם אבן עזרא ז"ל לספר קהלת

שְׁבַע אִמְרֵי שֶׁפֶר, לְאַבְרָהָם סוֹפֵר, כְּתָבָם עַל סֵפֶר, לְרוֹזֵה מַשְׂכֶּלֶת :
בֶּן־מֵאִיר נִקְרָא, מְכוּנֶּה בֶּן־עֶזְרָא, וּמְצוּרוֹ עֶזְרָה, כְּבוֹדוֹ שׁוֹאֶלֶת :
לְדַגִּיהַּ חֶשְׁכּוֹ, לְהַצְלִיחַ דַּרְכּוֹ, אֲשֶׁר נִשְׁאַר עַד כֹּה, כְּעָלֶה נוֹבֶלֶת :
וּמֵאַרְצוֹ נִפְרַד, אֲשֶׁר הִיא בִסְפָרַד, וְאֶל רוֹמִי יָרַד, בְּנֶפֶשׁ נִבְהֶלֶת :
וְשָׂם לִבּוֹ כּוֹנֵן, לְפָרֵשׁ וּלְשַׁנֵּן, וְאֶל אֵל מִתְחַנֵּן, וְלוֹ הַתּוֹחֶלֶת :
לְהַרְבּוֹת לוֹ עָצְמָה, וְהוּא יִתֵּן חָכְמָה, וִיכַלֶּה כָּל־אַשְׁמָה, בְּפֵרוּשׁ קֹהֶלֶת :

בשם אשר לו הממשלת · אחל לפרש קהלת :

אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה כי כאשר יתאוה הנשמה השפלה לשוב אל ארץ מולדתה להיות עם משפחתה כן תכסוף הרוח המשכלת להאחז במעלות הגבוהות עד עלותה אל מערכות אלהים חיים באיזמו שוכני בתי חומר כי הגויות משלות לבתים ובעפר יסודם וכענין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי וזה ישיה אם תתלבן הרוח ותתקדש מטומאות תאוות הגויות המגואלות המטנפות הקודש להתערב בהבל משם ותשיב אל לבה לדעת יסודה ולראות סודה בעיני החכמה שלא תשגה והרחוק כקרוב לפניה והלילה כיום אז תהי נשכנה לדעת קשט אמרי אמת ויהיו מחוקקין עליה שלא ימחו בהפרדה מעל גויתה כי המכתב מכתב אלהים הוא כי למען הראותה הנשמה הגה על כן נכלאת במסגר עד עת קץ וכל זה להועיל ולהיטיב לה ואם כלה עמל שנים במספר כן תנוח ותשמח עולמי עדי עד בלי קץ כי כל מעשה יפרד והיה לארבעה ראשים טוב כולו או טוב רובו ורע מקצתו או רע כולו או רע רובו וטוב מקצתו והחלק הראשון הוא מנת בני אלהים והחלק השני הם החיים אשר על פני האדמה והשנים הנשארים נעדרים לא יתכן המצאם כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם טוב כי הכל לעולם הוא טוב וכן כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ואם היה שם רע היה מקצתו כי בעבור רע מעט אין בדרך החכמה העליונה למנוע טוב רב ושורש הרע מחסרון המקבל ואם אין לנו יכולת לדמות מעשה אלהים כי אם אל מעשיו בעבור היות הכל מעשיו הנה ראינו ילבינו הבגדים השמש ויחשכו פני הכובס והלא הפועל אחד יוצא מפועל אחד לכן ישתנו הפעלים בעבור השתנות הנולדת המקבלים ונחשבות בני אדם משתנות כפי תולדות גוייה וגוייה והשתנות התולדות בעבור השתנות המערכות העליונות ומקום השמש והמקבל כחה והמדינות והדתים והמאכלים ומי יוכל לספר אותם וכל דרך איש זך בעיניו · ויעיר ה' אלהי ישראל את רוח שלמה ידידו לבאר דברי חפץ ולהורות הדרך הישרה כי כל מעשה שיעשה נולד לא יעמוד כי כל הנבראים יצאו לבראות עולם שהוא שורש או להכחידו עד שיהיה נעדר רק כל מעשיהם דמות ותמונה ומקרה להפריד מחובר ולחבר נפרד ולהניח נע ולהניע נח ועל כן מעשה בני אדם הבל וריק כי אם יראת ה' ולא יוכל איש להשיג אל מעלת יראתו עד עלותו בסולם החכמה ויבנה ויכונן בתבונה :

הקדמת הגאון ספורנו ז"ל

מאז העיר לי אזן הנשיא כמהר"ר חננאל ספורנו אחי יצ"ו לדרוש ולהור באור נכון בענין ספר קהלת אשר בו לפי הנראה בתחלת העיון דברים סותרים זה את זה וקצתם כמו עצה נבערה בוערה כאש רשעה לאחוז בסכלות תענוגות בני אדם בעפר יסודם אשר לא כהורתנו עד שבקשו ראשי עם אנשי השם לגונזו להרים מכשול מדרך עמנו :

אני עובדיה יצ"ו בכמהר"ר יעקב ספורנו זלה"ה בהביטי אל כוונת ספר קהלת הנזכר וסדרו מצאתי ראיתי היות ההקדמה בו עד אמרו אני קהלת הייתי מלך · ובה הודיע איך העירוהו לחבר זה הספר קצת פעולות במציאות מבהילות את תועי רוח אשר בהן יבין כל מתבונן מה יקר חסד אל כל היום להוציא יקר מזולל כי חפץ הסד הוא : ואמר בכלל הקדמתו הנזכרת שבהיות שכל אישי הדברים אשר תחת השמש הם נפסדים הנה התכלית המכוון מהם מצד מה שהם נפסדים הוא התכלית רוע בהכרח הנקרא אצלו הבל · ובכן ההשתדלות בקיום מיניהם וחזרת אישיהם חלילה הוא הבל בלי ספק · ובהיות שהמשתדלים בזה הם הגרמים השמימיים ומניעיהם והטבע ומנהיגיו אשר הם נכבדים מאד ונצחיים ולזה ראוי שהיה כל פעולתם לתכלית נכבד מאד · הנה בהיותה לתכלית גרוע מאד ראוי שתקרא הבל הבלים באופן שאם היה זה התכלית האחרון היה ראוי ליהם להם או למסדר הכללי חטא נפלא אשר לא יקרה לפחות שבבעלי אומנות · והגיד זאת להבין ולהורות שמכל זה יתחייב שיש בהכרח תכלית נכבד מאד מכוון ומושג באמצעות הנפסדים ובהכרח אין זה כי אם שלמות צלם אלהים הנקנה בעיון ובמעשה שהם תורה ומעשים טובים אשר בהם ידמה האדם לבוראו כמו שבאר בספרי באמרו והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני : ואחר ההקדמה הנזכר ספר המחבר את רב השתדלותו להתבונן ולראות דעות חכמי דורו וחכמי הקדמונים עם דעות ההמון וטענותיהם והגיד סתירתם במופתים שכליים · והודיע מה היה לנו לכרות ה' בתורתו ואיך שדדנו ותהי לחרפות לנו · והגיד על זה עצות תוריות ומדיניות לסור ממוקשי מות ולמצוא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם · ובהיות דברי זה הספר וסדרו בלתי מובנים על נקלה באופן שלפעמים יובן ממנו הפך כוונתו בתחלת העיון עד שבקשו חכמי הדורות לגנזו · קמתי אני לפתוח פתח דבריו יאיר לקצת מתבוננים בו למצוא דברי חפץ וכוונת המחבר והקל מעליהם המה ישאו קולם ובקצה תבל מליהם לפקוח עיני עברים עורי לב להביט נפלאות מתורתנו למען סור משאול מטה לאור באור החיים אולי יתעשת האלהים לקרוא שנת רצון לפלטת עם סרעיהו וצאן ידו וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן :

א א דִּבְרֵי קֹהֶלֶת בֶּן־דָּוִד מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלָם׃ ב הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר קֹהֶלֶת הֲבֵל הֲבָלִים הַכֹּל הָבֶל׃ ג מַה־יִּתְרוֹן לָאָדָם בְּכָל־עֲמָלוֹ שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ד דּוֹר הֹלֵךְ וְדוֹר בָּא וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמָדֶת׃ ה וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשָּׁמֶשׁ וְאֶל־מְקוֹמוֹ

ת"א דברי קהלת בן דוד מלך בירושלם · סנהדרין כ: הבל הבלים אמר קהלת · בתרא ק עקידה שער ו זוהר פ׳ ויגש: מה יתרון לאדם בכל עמלו · שבת ל גיטין סז עקידה שער ע זוהר פ׳ משפטים ופ׳ ויחי ופ׳ חקת: דור הולך ודור בא · חגיגה יב: וזרח השמש ובא השמש · יומא לח קדושין עב עקידה שער ס זוהר פ׳ ויגש:

רש"י

(א) **דברי** קהלת · כל מקום שנאמר דברי אינו אלא דברי תוכחות אלה הדברים אשר דבר משה · וישמן ישורון · דברי עמוס · שמעו את הדבר הזה פרות הבשן · דברי ירמיהו · שאלו נא וראו אם יולד זכר וגו׳ · אלה דברי דוד · ובליעל כקוץ מונד כלהם · דברי קהלת · וזרח השמש · כל הנחלים הולכים אל הים · כינה את הרשעים בחמה ובלבנה ובים שאין להם מתנת שכר כך שנויה בספרי ולמדתי מהם שהענין מדבר ברשעים והמשילם לתגבורת החמה ששופה שוקעת · תוספות · ד"א כל הנחלים הולכים אל הים ומה ת"ל בעובדי כוכבים נאמר שוטים המשתחוים למים סבורים שים בהם ממש לפי שרואין את הים הגדול שכל הנחלים הולכים בו והוא אינו מלא ואינן יודעין להבין כי אל המקום שהנחלים הולכים בו שם הם שבים ללכת שמימי הנהרות ההולכי׳ לתוך הים הם המים עצמם שהלכו כבר הם נובעות מתחת התהום והולכים למעלה מן הקרקע עד הים וחוזרים ונובעים לפיכך אין הנהרות פוסקים ואין הים מלא ולא מפני שיש בהם ממש · ע"כ: קהלת · ע"ש שקיהל חכמות הרבה וכן במקום אחר קורא אגור בן יקה שאגר כל החכמה והקיאה וי"א שהיה אומר כל דבריו בהקהל: מלך בירושלים · היר החכמה: (ב) הבל הבלים אמר קהלת · קהלת קורא תגר ואומר על כל יצירת שבעת ימי בראשית שהכל הבל של הבלים הוא: הבל · הבל נקוד חטף פת"ח לפי שהוא דבוק כלומר הבל שבהבלים · שבעת הבלים כנגד מעשי שבעת ימי בראשית: (ג) מה יתרון · שכר ומותר: תחת השמש · תמורת התורה שהיא קרויה אור שנאמר ותורה אור כל עמל שהוא מחליף בו את עסק התורה מה שכר בו: (ד) דור הולך ודור בא · כל מה שהרשע יגע ועמל לעשוק ולגזול אינו מגלה את מעשיו כי הדור הולך ודור אחר בא ונוטל הכל מיד בניו כענין שנאמר בניו ירצו דלים: והארץ לעולם עומדת · ומי הם המתקיימים הענוים המתכנין המניעין עצמם עד לארץ כענין שנאמר וענוים יירשו ארץ · ומדרש תנחומא אומר כל צדיקי ישראל נקראו ארץ שנאמר ואתם תהיו לי ארץ חפץ: (ה) וזרח השמש וגו׳ · דור הולך ודור בא כאשר השמש הזורח

אבן עזרא

(א) דברי · כתיב וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו וגו׳ והמשל הוא שנמשל בו דבר אחד כמו חוד חידה ומשל משל והוא הנשר הגדול והנמשל נבוכדנצר ודרך השיר להיות תהלה או דבר עתיד להיות ובעבור היות חפץ שלמה לחבר הדברים שיעלו על הלב החל במלת דברי ואיננו כן כל דברי כי הפסוק שיש אחריו יורה עליו או הוא בעצמו גם כן יורה הפסוק השני בספר הזה על הראשון וקהלת הוא שלמה כי לא היה מבני דוד משיח ה׳ מלך רק הוא לבדו ונקרא כן על לשון אם כמה שנקהלים בו וזכר שם מקום מלכותו בעבור תפארתו הלא תראה כי נקרא מלך ירושלם מלכי צדק כי היה שלם ויורה עליו ויהי בשלם סכו וכן אדני צדק בעבור היותו הדון מקום הצדק וכן על דברתי מלכי צדק והוא דוד המלך: (ב) הבל · אמר על דברי הבלי העולם והנה הכל אל הבלים ואם לא ימצא מהשמות שהם על משקל ארץ שיהפכו תוך מחדר משכבך והגור דלתך מספה המתחן גם אלה כפת"ח וזה בגר"י והמיכות היחיד לרבים בענין אחד על שני דרכים לגדולה כמו מלך מלכים ולהפך כמו עבד עבדים והבל הבלים כמוהו כענין אך הבל בני אדם כוב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד והמ"ם תחת יותר כמ"ם מכל שהיו לפני בירושלם · ומ"ם מכל מלמדי השכלתי · והענין אם יעלו בני אדם במאזנים עם ההבל היו יותר קלים מהבל · והבל הבל הבלים לתורות על כל זמן כענין נשאו נהרות ה׳ נשאו נהרות קולם וכן השוני גם הסבוני פעמים רבות ושלא יאמר אדם כלנו שיש בדברי העולם הבל ויש בו שרש עומד הנה התם הכל הבל: (ג) מה יתרון · על משקל זכרון והוא שם מהפעלים בהפ"ס שלהם איננו שלם ובנין הפעיל יורה עליו והענין אחר שהכל הבל מה יועיל לאדם בכל עמלו · וענין תחת השמש הוא הזמן כמפסק כי השמש לבדו יוליד הזמן כי היום תלוי בשמש מעת זרחו ועד בואו והלילה הוא מעת בוא השמש עד זרחו יראו הכוכבים או הלבנה או לא יראו ובן זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף על פי נטות השמש לפאת צפון או דרום אע"פ שיש לירח נכרתה ובנמפסים אלהים ובמות מעשים נאים וכימה לקשר וכסיל לפתח אין מעשה כולם כנגד מעשיו כי אם חלק מחלקים רבים ואם השמש אחד ישתנו מעשיו כפי הבהמות המלה ועצרים מחברות הכוכבים והשתנות התולכות כולם עם נוע גוכה גלגל השמש ולכן היוצא על כן לא שאלת מתכונת מלאכת השמים נמשלים לשתכונת אחרת רגע אחד ועל זה נזכר בספר יצירה שתי אבנים בונות שנים עד השמש אין בזה יכול לדבר ולא האזן יכולה לשמוע והשכל לבקש תכמה עד שאתכבר רוחי יש לו יתרון כי אין הרוח של אדם תחת השמש: (ד) דור · בעבור היות כל נמצא תחת השמש מורכב מארבעה מוסדים מהם יצאו ואליהם ישובו והם האש והרוח והמים והעפר והוא האויר והמים והארץ זכר הארבעה ועל כל הארץ שהיא כמו היולדת ואחר כן זכר השמש מקום האש בעבור רוב חומה והיה האש שהולדת ואחר כן הרוח והמים ואמר על הארץ שכל הנולדים ממנה אליה ישובו כענין כי עפר אתה ואל עפר תשוב והיא עומדת ודור בא ודור הולך יתכן היות ענין דור כמו גרים וכמוהו מדור כאהלי רעה: (ה) וזרח · כבר באו אנשי המדות והמבינות מכל

ספורנו

(א) **דברי** קהלת · נפש השכלית שאספה אליה כל החכמות כאמרו ויחכם מכל האדם וידבר על העצים ועל הרמש וגו׳: בן דוד · שהרבה להתבונן ולהשכיל בחכמה כאמרו מכל מלמדי השכלתי גו׳ מזקנים אתבונן גו׳: מלך · והיה נאל ידו לקבץ אליו חכמי דורו ולרדת לסוף דעתם: בירושלים · ששם היו נמצאים רב חכמי הדור כאמרו ולא יאמר איש ואיש יולד בה: (ב) הבל הבלים · הנה כל מחודש בלתי מגיע אל תכלית נאות למעלה יקרא הבל והדבר ההוא אשר תכליתו יותר גרוע יקרא הבל הבלים כמו שיקרא היותר קדוש קדש קדשים: אמר קהלת · אמר שבלא זה כהתבוננו שיש דברים נמצאות אשר פעולתם בתכליתם בבלי בהיות תכליתם יותר גרוע מכל הבלים הנה עלם

שׁוֹאֵף זוֹרֵחַ הוּא שָׁם: ו הוֹלֵךְ אֶל־דָּרוֹם וְסוֹבֵב אֶל־צָפוֹן סוֹבֵב ׀ סֹבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ
וְעַל־סְבִיבֹתָיו שָׁב הָרוּחַ: ז כָּל־הַנְּחָלִים הֹלְכִים אֶל־הַיָּם וְהַיָּם אֵינֶנּוּ מָלֵא אֶל־מְקוֹם
שֶׁהַנְּחָלִים הֹלְכִים שָׁם הֵם שָׁבִים לָלָכֶת: ח כָּל־הַדְּבָרִים יְגֵעִים לֹא־יוּכַל אִישׁ לְדַבֵּר
לֹא־תִשְׂבַּע עַיִן לִרְאוֹת וְלֹא־תִמָּלֵא אֹזֶן מִשְּׁמֹעַ: ט מַה־שֶּׁהָיָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה וּמַה־

ת"א הולך אל דרום וסובב אל צפון · ברכות נט בתרא כה זוהר פ' תולדות ופ' חקת ופ' פקודי: כל הדברים יגעים · יומא יח זוהר פ' מקץ:

רש"י

שחרית ותבקע מערבית ותלך כל הלילה שואפת לשוב אל מקום אשר זרחה אתמול משם שתזרח שם גם היום: (ו) הרוח · רוחו של שמש מליינ"ט בלע"ז כמו אל אשר יהיה שם הרוח ללכת: ועל סביבותיו שב · גם אחר כל היקף והסבוב שסבב אתמול הוא מקיף וסובב היום: הולך אל דרום · לעולם ביום: וסובב אל צפון · לעולם בלילה: סובב סובב הולך · אל פני מזרח ומערב בפעמים מהלכתן ביום ופעמים מסבבתן בלילה · בתמוז מהלכתן ובטבת סובבתן · אף הרשעים כל מה שממשלתן ארוכה סופן לשקוע כל מה שהם הולכים ומתגברים סופן לשוב אל מקום לתחתם ממקום הטנופת באו ולמקום הטנופת ילכו וכן כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא לפי שאינן נשארים בתוכו כי ים אוקיינוס הוא גבוה מכל העולם כולו שנאמר הקורא למי הים וישפכם וגו' ומהיכן אדם שואב מלמעלה למטה והנחלים הולכים במחילות תחת ההרים מאוקיינוס וחוזרים ונובעים וזהו אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים אף הרשע כל עומת שבא כן ילך: (ח) כל הדברים יגעים וגו' · לא תשבע עין · לא תמלא אזן · מוסב על מה יתרון אם מחליף הוא עסק התורה לדבר בדברים בטלים הרי הם יגעים ולא יוכל להשיג את כולם ואם במראית העין בא לעסוק עינו לא תשבע ואם בשמיעת האוזן אזנו לא תמלא: (ט) מה שהיה הוא שיהיה וגו' · בכל מה

אבן עזרא

השבילים הנראים על אברה חלקים והשמש גדול מכולם ואין אחד כמוהו והיא סבה במלאכת שמים כדמות הנקודה בהכאת המדות והאחד בחכמת החשבון והענין אע"פ שיש לו תנועה ויורד ויבא ישוב אל מקומו בראשונה ומקום זרחו ביום קרוב ממקום זרחו אתמול ובעבור התנועה לצפון ולדרום יזרח שני פעמים בשנה ממקום אחד וממקום סוף הדרום והצפון פעם אחת עד שלשת נו שנה תמימה וכן מקרה הלבנה והחמשה כוכבים גם כל צבא השמים יזרח ויבא · לכן זכר הגדול בענין ולשמש שם אחר בכם בלא הזכיר הכוכבים · וענין שואף כמו כאות נפשה שאפה רוח כאילו הוא שואף הרוח מרוב תאותו לשוב אל מקומו: (ו) הולך · י"א כי גם הפסוק הזה על השמש ידבר בפעם נוטה אל צפון ואל דרום ויפרש הרוח פאה וזה איננו נכון ויורה עליו ועל סביבותיו שב הרוח וכל הפסוק הוא בענין הרוח שפעם יתנועע האויר לפאת צפון ופעם לפאת דרום ויסוב מדרום לצפון על פאת מזרח ומצפון לדרום על פאת מערב על כן אמר סובב סובב הולך הרוח ובסוף ישוב על סביבותיו כמו השמש כי היא סבת רוב תנועות הרוח ויורדי הים ידעו מזה שהם על דרך אחד כיום לשנה: (ז) כל הנחלים · אע"פ שהנחלים הולכים אל הים לא יהיה מלא עד שיעבור החוף ויכסה הארץ בעבור שהמים שהלכו אליו הם ישובו ללכת על מקומם פעמים אין קץ להם כי תמיד יעלה אד מהים אל הרקיע והם רוב הגשמים והמים המתוקים יעלו בעבור קלותם והאד ישוב גשם כענין הקורא למי הים וישפכם ומימי המעינות מהגשם וכל הנחלים יצאו מהמעינות הלא תראה כי בשנת בצורת ייבשו רובי המעינות וכתוב ויבש הנחל כי לא היה גשם בארץ וזה ענין אל מקום שהנחלים הולכים ולא נאמר שלמה סבה שיגיעו המים אל מקומם כאשר לא נאמר סבה שוב השמש ממערב למזרח אם למעלה מהרקיע או על הגלגלים או על דרך שהארץ עגולה והיא כאמצע הגלגל העליון כי אין הדברים צריכים ראיות ובורת ספור לדבר על כל דבר נראה לעין ולא יצטרך לראיות והענין בכלל כי אחר שהודיענו שהם השמש שהוא מקום אלה והרוח והמים והארץ בעבור היות כל הנמצאים תחת השמש נולדים מהם מהמתים והאדם ובני אדם והעוף ודגי הים ואם כן שהם הגדולים מנהגם לשוב אל מקום שהיו איך יעמדו הנולדים מהם ואם היו בראשיתם הכל כן יהיו באחריתם ואם האדם אבל אף כי מעשהו שהוא כמו מקרה לו ואף כי מחשבותיו שהם במקרה המקרה כענין ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל: (ח) כל הדברים · יש מפרשים יגעים כמו מלאים וזה לא יתכן בעבור היות יגעים פיעל עומד כמו האחד עיף ויגע ואילו היה מבנין פיעלים היו מיגעים מבנין פיעל הדגוש מן אל תיגע שמה · והנכון ישוב יגעים על הדברים בעלמא והתכן שהם מלאים ותשרים אין בהם על כן לא יוכל איש לדבר ואחר שהודיע שהשמש שהם עומדים על מתכונתם ואם תקרה להם תנועה בסוף ישובו כבתחלה אמת ידענו הכלל והפרטיים הנולדים מהם לא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת ע"כ לא יוכל אדם לספור אותם והעין לא תשבע מלראות כי סבת ראות העין התמונה שהם מתדמות כאויר הוא ולא יעמדו רגע אחד והאזן לא תמלא משמוע הפרטים כי גם סבת השמיעה הנכנסת כאויר שיש בו התמונות הקולות גם הם לא יעמדו על כן לא תוכל העין לשלוט בפרטים ולא האזן לשמוע מהספרים כי אין קץ ומספר להם אלא בני אדם לכן הוא לבדו ידע הכלל והפרט כי מעשה ידיו כלם: (ט) מה שהיה · אמר המחבר על

ספורנו

ותשב: הבל הבלים הכל הבל · ואמר שהוא הבל יותר מאשר ההבלים אשר הפועל והפעולה והתכלית בהם הבל כי בהיות הפועל והפעולה נכבדים והתכלית גרוע ראוי שיקרא הכל הבלים בלי ספק: (ג) מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש · ואמר זה על עמל האדם תחת השמש בענינים הנפסדים כי מה תכלית בזה שיהיה ראוי שיתעסק בו כ"כ בלא אלהים לשכינו: (ד) דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת · וכמו כן אמר זה על חזרת תנועה שנמצאת בדורות הנפסדים בפעולת הטבע או מנסיונו הכוס התמיד בחכמה נפלאה כי לא יושג בה שום תועלת לא לאישי המינים ולא לכללות זה המציאות כי גם שיבתנו בדורות הארץ לעולם עומדת על ענין אחד באיכות ובכמות הנמצאים בה בלתי תוספת וגרעון: (ה) וזרח השמש ובא השמש · וזה כמו כן אמר על חזרת תנועה הנמצאת בגלגלי גלגל השמש ממזרח למערב: (ו) הולך אל דרום וסובב אל צפון · וזה אמר ג"כ על חזרת תנועה הנמצאת בגלגלי השמש כגלגל הנוטה · כי לא יתחדש מהם דבר לא בעצמם ולא במה שלמטה מהם ואם כל הכונה בזה הוא בשביל הנפסדים הנה תכליתה גרוע מאד בלתי נאות לפעולתם מולת מה שהיה שמציאותו בלתי מועלת לנפסדים · אבל תנועות מחד ברב ההבטים ההמתוני המנו: (ח) כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר · וכן זה הנה כל הדברים ביגעים מפני שהם בעל תכלית על כסף הגרמים השמימיים שהם בלתי נגלים הם רבים כאוזן שלא יוכל איש לספרם אם כן המדתם

סנגבא

שֶׁנַּעֲשָׂה הוּא שֶׁיֵּעָשֶׂה וְאֵין כָּל־חָדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ י יֵשׁ דָּבָר שֶׁיֹּאמַר רְאֵה־זֶה חָדָשׁ הוּא כְּבָר הָיָה לְעֹלָמִים אֲשֶׁר הָיָה מִלְּפָנֵנוּ׃ יא אֵין זִכְרוֹן לָרִאשֹׁנִים וְגַם לָאַחֲרֹנִים שֶׁיִּהְיוּ לֹא־יִהְיֶה לָהֶם זִכָּרוֹן עִם שֶׁיִּהְיוּ לָאַחֲרֹנָה׃ יב אֲנִי קֹהֶלֶת הָיִיתִי מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלִָם׃ יג וְנָתַתִּי אֶת־לִבִּי לִדְרוֹשׁ וְלָתוּר בַּחָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמָיִם הוּא ׀ עִנְיַן רָע נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּוֹ׃ יד רָאִיתִי אֶת־כָּל

ת"א אין כל חדש תחת השמש · ברכות נט שבת ל נדרים לט סנהדרין קי : אני קהלת הייתי מלך · גיטין סח סנהדרין כ : ראיתי את כל המעשים · זוהר פ' בשלח :

רש"י

שהוא למד בדבר שהוא חליפי השמש אין בו חידוש לא יראה אלא מה שהיה כבר שנבראת בששת ימי בראשית אבל ההוגה בתורה מוצא בה תמיד חדושי טעמים כענין שנאמר דדיה ירווך בכל עת מה הדד הזה כ"ז שהתינוק ממשמש בו מוצא בו טעם אף דברי תורה כן וכן מצינו במס' חגיגה שאמר ר"א בן הורקנוס דברים שלא שמעתן אוזן במעשה מרכבה : (י) יש דבר · בא לידך תחת השמש שיאמר לך האומר עליו ראה זה הדבר חדש הוא ואינו חדש שכבר היה לעולמים שעברו לפנינו אלא שאין זכרון לראשונים לכך דומה להיות חדש וגם לאחרונים שיהיו לאחרינו לא יהיה להם זכרון בדורות שיהיו לאחרונה להם · ומ"א דורשו כנגד אבוד זכר עמלק וסופו של זכר אדום למחות שנאמר ולא יהיה שריד לבית עשו : (יב) אני קהלת הייתי מלך · על כל העולם ולבסוף על ישראל לבד ולבסוף על ירושלים לבדה ולבסוף על מקלו שהרי נאמר הייתי מלך בירושלים אבל עכשיו איני מלך : (יג) ונתתי את לבי לדרוש · בתורה היא החכמה ולהתבונן בה על כל המעשה הרע האמור למעלה הנעשה תחת השמש ובינותי בה שהוא הענין הרע אשר נתן הקב"ה לפני בני האדם את החיים ואת המות את הטוב ואת הרע : ענין רע · מנהג רע להם : לענות בו · להתעסק בו · ענין יש לפותרו לשון מעון ודירה ויש לפותרו לשון עיון ומחשבה וכן לענות בו : נתן אלהים · הניח לפניהם : (יד) ורעות רוח · שבר רוח כמו רועו ותתו · אם

אבן עזרא

הבריאות העליונות כי הוא נוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם ועל הבריאות של מטה אמר כי נשגב שמו לבדו והענין כי הנה השמ' כלם ועיין מה שהיה הוא על הגלגלים וצבאותם כי הם כמו עגולות חוזרות חלילה וראשיתם כסופם וסופם כראשיתם : ומה שנעשה הוא שיעשה · על הכללים שהם שומרים כמין אדם ומין סוס ומין כל חי ומין כל צמח ותולדת אלה מתנועות העליונים ואם העליונים עומדים יעמדו הכללים שהם בתבנית מערכות הצבאות והענין אע"פ שלא אוכל לספור הפרטים כלליהם שמורים וידועים והפרטים ועל זה הדרך תראה עולם שלמעלה ועולם שלמטה עומד על דרך אחד ואין כל חדש : (י) יש דבר · ומלת יש ברוב בלשון הקדש על הדבר הנמצא לפרקים מעטים כמו ויש אשר יהיה הענן · יש מפזר ונוסף · ויש רשע מאריך · כי ברוב שנות רשעים תקצרנה · ואם יראה אדם דבר חדש כבר היה לעולמים ופירוש עולמים כמו זמנים וכן צור עולמים · מלכותך מלכות כל עולמים תשועת עולמים תשועה נצח וזמנים רבים : (יא) אין זכרון · אם תאמר אילו היה כמו זה הדבר שחדש בימים הקדמונים כאשר שמענו שמעו אין זכרון לראשונים גם כי יקרה לאחרונים עם אחרוני אחרונים עד הנה דברי שלמה על דרך כלל ועתה יחל לבאר כל הדברים שיעלו על לב : (יב) אני קהלת · ענייני הספר יורו כי באחרית ימיו חיברו כאילו יאמר לדורות הבאים כך וכך נסיתי בימי חיי ויכולתי לנסות כל דבר בעבור היותי מלך וענין על ישראל בעבור שהיו בם לעולם נביאים וחכמי לב כמו בני זרח · ולא כבני קדר השכונים באהלים והענין שהייתי מלך על עם חכם ונבון ואמר בירושלם בעבור היות מקומה נכון לקבל החכמה · כי ידוע שהישוב נחלק לשבעה חלקים ולא יתכן היות יושבי לב לקבל החכמה כי אם בשלשה חלקים האמצעיים כי החלקים הראשונים והאחרונים ימעט רוב החום או הקור להיות תולדת אדם ישרה וידוע כי רוחב ירושלם שלשים ושלש מעלות והוא חצי היישוב כי לא יתכן יישוב כי אם אחר מעלות נטות השמש בלשון או גדרוס : (יג) ונתתי · יתכן היות ענין זה הפסוק דבק עם הבא אחריו והוא שאחר במלכתו וכן ענין לתור כמו מתור הארץ לראות דברי חפץ ועיקרי כל המעשים אף על פי שהוא ענין רע בעבור שיתעסק האדם בדבר שלא יועיל · ופירוש לענות בו מענין ויש אומרים שהוא מלשון ענוי · ויאמר כי כמוהו אני עניתי מאד · וענה גאון ישראל · ויוסף נכון הוא היות וענה מן לא תענה ברעך · וגם עניתי כמו ויען איוב ויורה עליו הבא אחריו אני אמרתי בחפזי · וכן ישמע אל ויענם יענם בם · או ישיב תשובה להם · וכאשר התעסק לראות שרשי המעשים מצא שהם הבל ורעות רוח ויהיה פירוש תחת השמים כמו תחת השמש · ויתכן שרמז במלת תחת השמים כמו תחת השמש לגלגל העליון שהם כל צבא השמים וחכמת סוד התולדת על שמונה וארבעים צורות הגלגל ואחר שהשתכל בדרך החכמה לדעת עיקר כל המעשים שהם נולדים מצבא השמים וראה שהוא ענין רע יקשה בעבור קוצר דעת בני אדם לספור המולידים ואף כל הנולדים ואין מספר לגדודי שמים ולא יכלו הקדמונים לספר כי אם אלף ושנים ועשרים ויורה על זה שאמר תחת השמים עת לכל זמן וכן השני שהוא בפסוק תרתי בלבי : (יד) ראיתי · פירוש

ספורנו

הנצחית כמין חיה מצד טבעם הכנתה אבל מצד איזה נכתי מגיח בזה שהוא בלתי נלאה : ולכן לא תשבע עין לראות · לא תשבע עין הבנתו ולא תלאה מראות והבנית : ולא תמלא אזן משמע · באופן שלא תחדל אזן הטבע משמוע את מלות הנבדל המצוה עליו כי הטבע מצד עצמו פועל בלתי כוונה : (ט) מה שהיה הוא ש היה · וכזה ראוי לתמוה על זה הנבדל המצוה לטבע לתאר חלילה בלתי התחדש מזה דבר : (י) יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא · ואמרתי שאין כל חדש כי גם שיקרה דבר בימינו שנחשוב שהוא חדש · כבר היה לעולמים · לפי הנמצא בדברי הימים שלהם : (יא) אין זכרון לראשונים · והסבה באלותו הדבר הוא חדש בעינינו הוא שאין זכרון לראשונים : (יב) אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים · והיה לאל ידי להקהיל חכמי הדור ולחקור דעות ועקרי לב חדשים גם ישנים : (יג) ונתתי את לבי · ועם זה שהיה לאל ידי הרבותי ההשתדלות הראוי להשיג את המכוון כאמרם ז"ל יגעתי ולא מצאתי אל תאמין : בחכמה · עיונים ומחקרים : על כל אשר נעשה תחת השמים · השתדלתי תקירתי בנפשיים כמעשה כל חוקר להתבונן מהם אל מה שלמעלה מהם : הוא ענין רע · ומצאתי שלבי השכלי המתבונן הוא ענין רע ותסר שהוא כחי בלבד לא אבל בפועל : לענות בו · להכנע לפניו בהכירו את הגרוע ולא

[illegible]

הַֽמַּעֲשִׂים שֶׁנַּעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רֽוּחַ׃ טו מְעֻוָּת לֹא־יוּכַל לִתְקֹן וְחֶסְרוֹן לֹא־יוּכַל לְהִמָּנֽוֹת׃ טז דִּבַּרְתִּי אֲנִי עִם־לִבִּי לֵאמֹר אֲנִי הִנֵּה הִגְדַּלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי חָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר־הָיָה לְפָנַי עַל־יְרוּשָׁלִָם וְלִבִּי רָאָה הַרְבֵּה חָכְמָה וָדָֽעַת׃ יז וָאֶתְּנָה לִבִּי לָדַעַת חָכְמָה וְדַעַת הֹלֵלוֹת וְשִׂכְלוּת יָדַעְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הוּא רַעְיוֹן רֽוּחַ׃ יח כִּי בְּרֹב חָכְמָה רָב־כָּעַס וְיוֹסִיף דַּעַת יוֹסִיף מַכְאֽוֹב׃ ב א אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי לְכָה־נָּא אֲנַסְּכָה בְשִׂמְחָה וּרְאֵה בְטוֹב וְהִנֵּה גַם־הוּא הָֽבֶל׃ ב לִשְׂחוֹק אָמַרְתִּי מְהוֹלָל וּלְשִׂמְחָה מַה־

ת"א מעוות לא יוכל לתקן. ברכות כו חגיגה ט יבמות כב: כי ברב חכמה רב כעס. הוריות לא: ויוסיף דעת יוסיף מכאוב סוכה נב: לשחוק אמרתי מהולל. שבת ל:

רש"י

סל"ס סוף המעשה בא לידי כאב לב: (טו) מעוות. מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ורבותינו פירשו על הבא על הערוה והוליד ממזר או על תלמיד חכם שפורש מן התורה שהיה ישר מתחלתו ונתעוות: וחסרון לא יוכל להמנות. זה שחיסר עצמו ממנין הכשרים לא יוכל להמנות עמהם בקבול שכרם: (טז) דברתי אני עם לבי. עכשיו שירדתי מגדולתי אני נותן לבי לאמר מי יאמר עלי שהבא לידי מדה זו. אני הנה הגדלתי וגו': (יז) ואתנה. עכשיו את לבי לדעת את טיב החכמה מה היא ואת טיב ההוללות והשכלות: הוללות. שיגעון וטירוף הדעת לשון ערבוב כמו מהול במים: ושכלות. שטות: ידעתי. עתה שגם החכמה יש בו שבר רוח כי ברוב החכמה אדם סומך על רוב חכמתו ואינו מתרחק מן האיסור ובא רוב כעס להקב"ה אני אמרתי ארבה סוסים ולא אשיב את העם מצרימה ובסוף השיבותי. אני אמרתי ארבה נשים ולא יסירו לבבי הרי נכתב עלי נשיו הטו את לבבו וכן הוא אומר שעל רוב חכמתו הוא סמך ועשה כמה דברים שנאמר נאום הגבר לאיתיאל לאיתיאל ואוכל: (א) אמרתי אני בלבי. הואיל וכן הוא אחדל לי מן החכמה ואעסוק בשמחה תמיד: אנסכה. לשון מסך יין לשתות כמו מסכה יינה עירוב יין במים לתקנו או עירוב בשמים ביין לקונדיטון: וראה בטוב. כמו וראות בטוב: והנה גם הוא הבל. שהרי ראיתי בנבואה שהרבה קלקולים באים מתוך שחוק. בלשאצר מת מתוך משתה. אנשי דור המבול נשטפו מתוך רוב טובה שהשפעת להם: (ב) לשחוק אמרתי מהולל. מעורבת בבכי ואנחה: ולשמחה מה

אבן עזרא

ורעות רוח כמו אפרים רועה רוח ורודף קדים שלא יועיל ולא ישביע וענין רוח כמו הבל בעבור רובי תהלוכותיו שלא יוכל אדם לתפשו ביד כענין כי רוח יזרעו וכן כי רוח עברה בו ויתכן היות ורעות כמו מחשבת ויורה עליו רעיון רוח ומקבלם דמות ודמיון מתפעלים שבלשה"ק שלהם אינו שלם: (טו) מעוות. פעול כמו מדובר והם שני שרשים והענין אחד שלם ובלתי שלם. ומלת לתקון פועל עומד והענין על דרך הפירוש הראשון על שני הפסוקים שהם לפני זה אחר שראה שהכל הבל לא יוכל לשוב כמו שהיה. כי המעוות לא יוכל להיותו נתקן כי תולדתו מעוות ובעל החסרון אין בו יכולת להמנות עם השלימים וזה הפירוש כמשמעו בעל החסרון או יהיה שב האחר כמו הראשון והאחרון או ישוב על מעוות ויהיה מעוות לבדו בתולדתו ומעוות חסרון מחסרונו ועל הפירוש השני שנולד במערכת חסירה אין בו כח להשלים נפשו והנה נמצא המתעסק לחקור עיקר התולדות ממלאכת השמים מתעסק בתוהו וזה נכון ברוב מבני אדם וברוב ממעשיהם: (טז) דברתי. בעבור היות הלב משכן הרוח והוא הנבראת בגוף בתחלה כי ראה דמות מלך והמות שר נכח היה הלב כנוי לחכמה ולשכל ולטעם ולמחשבות הבינה בעבור היותו המרכבת הראשונה לנשמת האדם העליונה וכן יכנו הדבורים בלשון שפה בעבור צאת הדבורים ממנה ועל כן הוא אומר לב חכם ונבון קונה לב חסר נפשו. וענין הגדלתי והוספתי חכמה שחיבר ולמד חכמת הקדמונים והוסיף עליהם. ולבי ראה הרבה חכמה בלא חבר אוסף ומלת הרבה שם ימצא על יחיד ורבים כמו כי הרבה יהיו וכן מלת ריקם ושם הפועל קמוץ הרבה ארבה: (יז) ואתנה. אחר שלמדתי החכמות והוספתי נתתי לבי לדעת עיקר ההוללות כמו ויתהולל בידם ועיקר השכלות שהוא הפך ההוללות אף על פי שזה רעיון רוח: (יח) כי. כאשר ביקש לדעת השכלות ראה כי המשכיל המכיר דברי העולם ברוב חכמתו תמיד יהיה לו כעס ומכאוב ולא ישמח בבנים בעבור דעתו באחריתם למות בחייו או אחריו ולא בעושר כענף יעופף וגם לא יועיל ויגיע ביום האחד ויום המות נתון בין שתי עיניו: (א) אמרתי. ידבר עם נפשו בעיקר ההוללות לכה נא אנסכה בשמחה אם החכמה תוליד כעס תעזוב ואשוב להתעסק בדברי שמחה ולנסך היין. כענין ושתו ביין מסכתי ואם הם בני שרשים והוא מהבנין הדגוש כמו אדברה. ויגש כמו וידבר. ויש אומרים כי הוא מן נסה והכ"ף לדמות הנוכח כענין אנסה אותך כמו אתאך שמע לי. אתנך ולא ידעתני: (ב) לשחוק.

ספורנו

והגאה בבחירתו שיחשוב היותו כפועל דומה ליוצרו כמו שקרה לצור באמרו אל אני מושב אלהים ישבתי אבל ישתדל להדמות אליו כרצון לפניו: (יד) ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש. שהם הנפסדים: וראיתי שהם הבל. שתכליתם מצד עצמם נפסד ודבר בלתי נחשב: ורעות רוח. באופן שכל מה שיעשה האדם בהם הוא רעות רוח כי הוא כזה רועה ונוטה ברוח בלבד כענין אפרים רועה רוח: (טו) מעוות לא יוכל לתקון. וזה כי לכל הנפסדים יקרה דרך עולה תמיד בצמיחה עד התכלית הגדול והפך יתעוות אותו הדרך וקו הצמיחה מעלייתו ויטה אל הירידה באופן שלא יוכל לתקן ולחזור אל קו עליית הצמיחה ולא אל התכלית הגדול: וחסרון לא יוכל להמנות. ועם זה מצאתי במין האנושי שהוא הנכבד מכלם חסרון דברים הכרחיים לקיומו כענין כסות לחם ושמלה באופן שלא יוכל להמנות רבוי פרטיהם כאמרם ז"ל כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שלא אכל פת. וכמו כן כמה טרחות טרח עד שלא לבש: (טז) הגדלתי והוספתי חכמה. בעיונית: ולבי ראה הרבה חכמה. חקירת קדמונים: ודעת. דעות נמשכות להקדמותיהם: (יז) ואתנה לבי לדעת חכמה. שלמות בעיון: ודעת הוללות. ולדעת כמו כן דעות של קדמונים המשובשות: ושכלות. ודעות של סכלות מחסרון הקדמות: ידעתי שגם זה רעיון רוח. והכרתי בלי ספק שהם דבר בלתי נחשב: (יח) וזה כי ברוב חכמה. של אותם קדמונים: רב כעס. כי לפי דעתם אין שום השגחה ואין שום נפש אישית נצחית מגלגל הירח ולמטה באופן שהצדיק והרשע שוים אחר מות הגוף: ויוסיף דעת. ומי שמוסיף דעת ומכיר שיש מסדר מכוון לתכלית: יוסיף מכאוב. על רוע הסדר ההוה למציאות לפי דעתו: (א) אנסכה

בשמחה

וְזֶה עֹשָׂה׃ ג תַּרְתִּי בְלִבִּי לִמְשׁוֹךְ בַּיַּיִן אֶת־בְּשָׂרִי וְלִבִּי נֹהֵג בַּחָכְמָה וְלֶאֱחֹז בְּסִכְלוּת עַד אֲשֶׁר־אֶרְאֶה אֵי־זֶה טוֹב לִבְנֵי הָאָדָם אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמַיִם מִסְפַּר יְמֵי חַיֵּיהֶם׃ ד הִגְדַּלְתִּי מַעֲשָׂי בָּנִיתִי לִי בָּתִּים נָטַעְתִּי לִי כְּרָמִים׃ ה עָשִׂיתִי לִי גַּנּוֹת וּפַרְדֵּסִים וְנָטַעְתִּי בָהֶם עֵץ כָּל־פֶּרִי׃ ו עָשִׂיתִי לִי בְּרֵכוֹת מָיִם לְהַשְׁקוֹת מֵהֶם יַעַר צוֹמֵחַ עֵצִים׃ ז קָנִיתִי עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת וּבְנֵי־בַיִת הָיָה לִי גַּם מִקְנֶה בָקָר וָצֹאן הַרְבֵּה הָיָה לִי מִכֹּל שֶׁהָיוּ לְפָנַי בִּירוּשָׁלָ͏ִם׃ ח כָּנַסְתִּי לִי גַּם־כֶּסֶף וְזָהָב וּסְגֻלַּת מְלָכִים וְהַמְּדִינוֹת עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְתַעֲנוּגֹת בְּנֵי הָאָדָם שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת׃ ט וְגָדַלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי מִכֹּל שֶׁהָיָה לְפָנַי בִּירוּשָׁלָ͏ִם אַף חָכְמָתִי עָמְדָה לִּי׃ י וְכֹל אֲשֶׁר שָׁאֲלוּ עֵינַי לֹא אָצַלְתִּי

ת"א ולבי נהג בחכמה · זוהר פ' תזריע: עשיתי לי שרים ושרות · גיטין סח:

רש"י

זה · טובה עושה הרי סופה תוגה: (ג) תרתי בלבי · חזרתי לתור בלבי· להחזיק בכולן במשתה בחכמה ובסכלות ולמשוך ולעדן במשתה היין את בשרי כל סעודת עונג קרויה ע"ש היין: ולבי נוהג בחכמה · אף אם בשרי נמשך ביין לבי מתגלגל בחכמה להחזיק בתורה: ולאחוז בסכלות · בדברים הדומים לי לסכלות שאמרתי עליהם איתיאל ואוכל וכיון לבישת שעשנו וכלאי הכרם שהשטן משיב עליהם ואומות העולם משיבין עליהם וכן הוא אומר טוב אשר תאחוז בזה וגו' וגם על שאול שנדמה בעיניו סכלות להרוג מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק והיא מצות המקום וקורא אותה סכלות: (ד) הגדלתי מעשי · בימי גדולתי: (ה) עץ כל פרי · שהיה שלמה מכיר בחכמתו את גידי הארץ איזה גיד הולך אל כוש ונטע בו פלפלין איזה הולך לארץ חרובין ונטע בו חרובין שכל גידי הארצות באים לציון שמשם משתיתו של עולם שנאמר מציון מכלל יופי לכך נאמר עץ כל פרי · במדרש תנחומא: (ו) ברכות מים · כמין ביברין של דגים שחופרים בקרקע: (ח) וסגולת מלכים · גנזי מלכים זהב וכסף ואבן יקרה שהמלכים מסגלים בגנזיהם: והמדינות · סגולת כל סוחרים: שרים ושרות · מיני כלי זמר: שדה ושדות · מרכבות נוי עגלות צב ובלשון גמרא יש שידה תיבה ומגדל: (ט) אף חכמתי · גם חכמתי לא הנחתי בשביל כל המעשים האלה ועמדה לי ולא שכחתיה · ד"א עמדה לי לעזרה מכל אלה: (י) לא אצלתי · לא רחקתי להבדל מהם וכן ויאצל מן הרוח

אבן עזרא

אמרתי כי בנוטה לשחוק בהוא מהולל ואמרתי בעבור השמחה מה זה עושה מה תועיל ומה טוב תצמח והלמ"ד כמו למ"ד אמרי לי אחי הוא ואמר פרעה לבני ישראל: (ג) תרתי · כאשר ראיתי שהחכמה לבדה תוליד כאב והשחוק לבדו לא יועיל חשבתי דרך לחבר בין שניהם ומשכתי בשרי ביין כדי שאשמח ועניין בשרי גופי ולבי נוהג בחכמה לבי תמורת שכלי ונפשי · ונוהג פועל יוצא והפעול חסר ועניינו ולבי נוהג דבריו בחכמה ויאחז מעט מהסכלות שהוא תאות זה העולם וכל זה עד שיגרה אי זה דרך הטוב: (ד) הגדלתי · עשיתי מעשים גדולים או הגדלתי הוני כמו עשה את כל הכבוד הזה: (ה) עשיתי · גן לשון זכר גן נעול ולשון נקבה לעבדה ולשמרה ורבים גנים וגנות והגן יש בו אילנים רבים ממינים רבים והפרדס הוא ממין אחד והראיה פרדס רמונים: (ו) עשיתי לי ברכות מים · שיתחברו ממטר השמים להשקות יער צומח עצים שאין להם פירות כמו ארזים וברושים: (ז) קניתי · ובני בית שנולדו בביתי ומלת צאן כלל לכבשים ולעזים והראיה משכו וקחו לכם צאן: (ח) כנסתי · חברתי כמו לך כנוס את כל היהודים · ומלת סגולה דבר נחמד שמור להתפאר בו כמו האבנים היקרות הנמצאות אצל המלכים ודברים נחמדים ימצאו במדינה אחת לבדה · ועניין שדה ושדות הם כנוים ויורה עליו והתענוגות בני האדם · ועוד שהזכיר דברי כל תאוות העולם מבנין ונטיעה ומקנה וסגולה ובמוע שירים ואין זכרון לנשים · ונחלקו המפרשים במלת שדה והטוב שבכולם שהוא מן שדד בנשים השדודות הנלקחות בחזק בשוד ושבים שיאמר מגן כפי תאותו ועניין שדה ושדות אחת ורבות כמו רחם רחמתים לראש גבר בעלת רחם אשה אחת ושתים והעניין שלא תאמר אחת לבדה כי יש מי שתפש שתים: (ט) וגדלתי · פועל עומד הייתי גדול בכל דברי והוספתי גדולה בדברי העולם אף חכמתי עמדה לי: (י) וכל · יש אומרים אצלתי שהוא מן אצל והעניין לקחתי כך מאצלו והוא מגזרת

ספורנו

בשמחה · אתנהג במלכותי ונסיכותי בשמחת התענוגים: וראה בטוב · ולבזות את הטוב ההוגני והשגת הנאות כתושב תושב נכמנע: והנה גם הוא הבל · גם התנהג בתענוגים שאמרתי הוא דבר בלתי נחשב: (ב) כי אמנם לשחוק אמרתי מהולל · בלתי מכוון לתכלית נאות: ולשמחה · גם שיהיה בה איזו הרחבה לנפש החיונית: מה זה עושה · הנה המושג ממנה דבר נפסד ובלתי נחשב: (ג) תרתי בלבי · בהיותי כ"כ אדוק בעיון ומתמיד בו והשכתי שלא יהיה לבי פונה כלל אל המדיניות זולתי בהשתדלות רב · תרתי למשוך ביין את בשרי · למשוך בשרי באיזה תענוג באופן שיהיה לבי בקצת פונה · גם אל המדיניות ודרכי חיי שעה: ולבי נוהג בחכמה · וזה עשיתי בעוד שהיה לבי נוהג בהחכמה ומתמיד בעיון פן ימאס ההכרחי לחיי שעה: ולאחוז בסכלות · וכמו כן תרתי לאחוז בסכלות התענוגים ולכבוש את יצרי בלא יגדיל עלי עקב פן אוקש בו · עד אשר אראה איזה טוב לבני האדם · וזאת ההנהגה למשוך בשרי ביין לא הסכמתי להתמיד אותה זולתי עד אשר אראה איזה חלק מחיי שעה ראוי שיבחרו בו בני אדם: מספר ימי חייהם · בימי חייהם שהם מעטים: (ד) הגדלתי מעשי · ולהשיג זאת המשיכה מן ההתבודדות בעיון אל ההשתדלות בדרכי חיי שעה הגדלתי את המעשים הראוים לי כמו מלך והוספתי בהם יותר מן המורגל לשאר המלכים · ובכן בניתי נטעתי עשיתי קניתי כנסתי: (ח) וסגלת מלכים · אבנים טובות ומרגליות: והמדינות · וכמו כן סגולת מדינות כמו עצי אלמוגים ומהם עשיתי לי שרים ושרות בכלי שיר של עצי אלמוגים: שדה · וכמו כן עשיתי מהם שדה לסגולת מלכים: ושדות · לזהב ולכסף: (ט) וגדלתי · בעיני הגוים: והוספתי · על המורגל כאמרו ויעש שלמה כסא שן לא נעשה כן לכל הממלכות: אף חכמתי עמדה לי · ועם כל אלה לא חדלתי מן העיון והתבוננות: (י) וכל אשר שאלו עיני · שהתאוו עיני שכלי להשכיל גם שלא היה מחקר אלהי: לא אצלתי מהם · כאמרו וידבר על העצים גו' וידבר

על

מֵהֶם לֹא־מָנַעְתִּי אֶת־לִבִּי מִכָּל־שִׂמְחָה כִּי־לִבִּי שָׂמֵחַ מִכָּל־עֲמָלִי וְזֶה־הָיָה חֶלְקִי מִכָּל־עֲמָלִי׃ יא וּפָנִיתִי אֲנִי בְּכָל־מַעֲשַׂי שֶׁעָשׂוּ יָדַי וּבֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי לַעֲשׂוֹת וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ וְאֵין יִתְרוֹן תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ יב וּפָנִיתִי אֲנִי לִרְאוֹת חָכְמָה וְהוֹלֵלוֹת וְסִכְלוּת כִּי ׀ מֶה הָאָדָם שֶׁיָּבוֹא אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵת אֲשֶׁר־כְּבָר עָשׂוּהוּ׃ יג וְרָאִיתִי אָנִי שֶׁיֵּשׁ יִתְרוֹן לַחָכְמָה מִן־הַסִּכְלוּת כִּיתְרוֹן הָאוֹר מִן־הַחֹשֶׁךְ׃ יד הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ וְהַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ וְיָדַעְתִּי גַם־אָנִי שֶׁמִּקְרֶה אֶחָד יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃ טו וְאָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי כְּמִקְרֵה הַכְּסִיל גַּם־אֲנִי יִקְרֵנִי וְלָמָּה חָכַמְתִּי אֲנִי אָז יֹתֵר וְדִבַּרְתִּי בְלִבִּי שֶׁגַּם־זֶה הָבֶל׃ טז כִּי אֵין זִכְרוֹן לֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל לְעוֹלָם בְּשֶׁכְּבָר הַיָּמִים הַבָּאִים הַכֹּל נִשְׁכָּח

ת"א וזה היה חלקי מכל עמלי · סנהדרין כ : יתרון לחכמה מן הסכלות · זוהר פ' תזריע עקידה שער ס בני מקומות מהבער :
החכם עיניו בראשו · פסחים קו עקידה שער א עקרים מב פכט : והכסיל בחשך הולך · עירובין ו ר"ה השנה יח חולין מד :

רש"י

ויתן על הזקנים כמנורה שמדליקין ממנה נרות הרבה ואין אורה חסר כלום : וזה היה חלקי · ואחרי עשיתי כל אלה אין לי מכולם אלא זה רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר קיתו (מקידה של חרס בסוטין כה) · ויש פותרים במדרש אגדה כל הענין בבתי מדרשות ותלמידים ובבתי כנסיות · יער צומח עצים עמי הארץ למלאכת שדות וכרמים : (יא) ופניתי · נתתי בכל מעשי ורואה אני שאין יתרון בהם כי מכולם אני חסר : (יב) ופניתי אני לראות חכמה · פונה אני מכל עסקי להתבונן בתורה והוללות וסכלות עונש עבירות כי מה האדם שיבא אחרי המלך להתחנן לו על גזרה שגזרו עליו וכבר עשאוהו למעשה הגזירה לגוזרה טוב לו להתבונן תחלה במעשיו ולא יצטרך לבקש : (יג) מן הסכלות · הוא הרשע : (יד) החכם עיניו בראשו · בתחלת הדבר מסתכל מה יהא בסופה · וידעתי גם אני · גם אני (ידעתי) אשר משבח את החכם מן הכסיל יודע (אני) ששניהם ימותו : (טו) ואמרתי אני בלבי וגו' · כלומר לפי ששניהם מתים שמא תהרהר בלבי נוטה כמקרה הרשע גם אני יקרני ולמה אהיה צדיק אז יותר ודברתי בלבי שאם אהרהר כן הבל הוא כי אין זכרון החכם והכסיל שוין אחרי מותן לא יזכרו שניהם יחד שזה זכרונו לטובה וזה זכרונו לרעה : (טז) בשכבר הימים הבאים הכל נשכח · בשביל אשר אני רואה את הרשעים אשר

אבן עזרא

הקל ונלא ויאזל מהבנין הכבד והיה ראוי להראות האל"ף כמו יתזק במעוזי שהוא מן החזיק · ושמחתי בעמלי היתה שכר יגיעתי וכיא לבדה היתה חלקי : (יא) ופניתי · וכמו שפניתי בכל מעשי ראה לבי שהכל הבל : (יב) ופניתי · הענין אני התעסקתי בחכמה ובהוללות שהוא היין בעבור שהמשתכר ממנו יתהולל ויתגעש וסכלות הוא הבנין וקנות ההון · כי מה האדם כענין ה' מה אדם ותדעהו וכן מה אנוש כי תזכרנו · והענין כאשר ראיתי שמיך וירח וכוכבים שהעולם כמו תחת כוכב אחד עומד אמרתי מה אנוש כי תזכרנו ועשית לו גדולה ומעלה יתירה והענין כי מה יכולת תהיה באדם שיבוא אחרי המלך וכל מה שיעשה כבר עשוהו אחרים ויחסר מלת העושים כמו ויאמר ליוסף אלא זכר שם האומר וכן אשר ילדה אותה ללוי ורבים כמוהם · ויש אומרים כי המלך מן וימלך לבי עלי והענין כי מה הענין והתשובה שיבא אחרי הענין וירדוף אחרי כל אשר עשו הקדמונים ואיננו נכון : (יג) וראיתי · כמו שיבדיל האור הצורות ויראה הקרובים והרחוקים ויעמיד כל דבר על מתכונתו כן דרך החכמה : (יד) החכם · דמה החכם לפקח שיש לו עינים בראשו שילך בכל מקום שירצה ויראה הדרך הישרה והעקלקלות והכסיל בחשך ילך לא ידע במה יכשל וזה ידעתי וגם ידעתי שמקרה אחד יקרה את כולם : (טו) ואמרתי · זה המקרה הוא שיקרה לכל בני העולם מטוב ומרע וענין ולמה חכמתי בכל מה שהתעסקתי בדברי העולם שעמלתי שחכמתי תחת השמש ודברתי בלבי שגם זו החכמה היא הבל : (טז) כי · בעבור שהכל יסוף גם ישכח והוא שאמר שגם זה הבל בעבור שאין זכרון לחכם עם הכסיל ואם היה לו זכר ימים הן שנים מעטים · בימים הבאים הכל נשכח והרעה הקשה שימות החכם עם הכסיל ומלת בשכבר כענינה אינה נמצאת בכל המקרא רק בספר הזה ואמר אחד

ספורנו

על הנשמה גו' · ובכן לא מנעתי את לבי מכל שמחה רוחנית המושגת בהשיג השכל איזה מושכל שיתפשן בו : כי לבי שמח בכל עמלי · כי אמנם קרה לשכלי תוספת שמחה וחוזק בעמל ההשתדלות להשיג על הספק מה שיקרה בעמל הכחות החמריים שהם ילאו ויצטערו בו : וזה היה חלקי מכל עמלי · וזה בלבד שהשגתי מן המושכלות היה חלקי ואין לגופי אתי על הספק מה שעמלתי בנפסדות שהיה גם לאחרים : (יא) ופניתי אני בכל מעשי · וכאשר הבנותי זה פניתי אל כל מעשי בנפסדות ; ואל כל העמל שעמלתי · להשיגם לראות מה התועלת המגיע לי מהם והנה הכל הבל ורעות רוח · תכלית גרוע ובלתי נחשב : ואין יתרון תחת השמש · ובכל מה שתחת השמש אין שום יתרון לנפש השכלית : (יב) ופניתי אני לראות חכמה · המאמתת נצחית הנפש : והוללות וסכלות · ולראות גם כן דעות משובשות מכחישות זו את זו בטעות או מחסרון הקדמות לראות איזה יכשר : כי מה האדם שיבא אחרי המלך את אשר כבר עשהו · והיה הספק אצלי כזה כי מה שנתחזק שהשיג החכמה אמנם בשכלנו הכוחי נקנה בהשתדלותנו הנה היה נראה בלתי אפשר כי מה האדם שיבא להשלים מה שעשה המלך אשר תמים פעלו ומה שעשה בהמצאות הגרמים השמימיים ומניעיהם אשר כבר עשו את האדם כמנות המלך : (יג) וראיתי אני שיש יתרון לחכמה · המושגת בכח שכלי : מן הסכלות · המשיג את המוחש בלבד בלתי התבוננות : כיתרון האור מן החשך · בהיות בעדר האור : (יד) אם כי החכם עיניו בראשו · רואה את הנולד העתיד עד שלפעמים ימאס תענוג הוה לגרות מאיזה היזק עתיד ומזה יתחייב שיהיה זה השכל כח בלתי גשמי שופט על העתיד : והכסיל בחשך הולך · בלתי רואה את העתיד ובזה יוקש : וידעתי גם אני · ועם זה ידעתי כי מקרה אחד · שהוא מקרה המות : יקרה את כולם · לחכמים ולכסילים : (טו) ולכן אמרתי אני כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יותר · באופן שאמרתי שבלי ספק גם זה הבל : (טז) כי אמנם אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בשכבר · במה שעבר אין זכרון לחכם כמו שאין זכרון לכסיל : בימים הבאים הכל

נשכח

ואיך ימות החכם עם הכסיל: יז ושנאתי את החיים כי רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש כי הכל הבל ורעות רוח: יח ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש שאניחנו לאדם שיהיה אחרי: יט ומי יודע החכם יהיה או סכל וישלט בכל עמלי שעמלתי ושחכמתי תחת השמש גם זה הבל: כ וסבותי אני ליאש את לבי על כל העמל שעמלתי תחת השמש: כא כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו גם זה הבל ורעה רבה: כב כי מה הוה לאדם בכל עמלו וברעיון לבו שהוא עמל תחת השמש: כג כי כל ימיו מכאבים וכעס ענינו גם בלילה לא שכב לבו גם זה הבל הוא: כד אין טוב באדם שיאכל

רש"י

היו כבר ונשכחו מאד ובימים הבאים אחריהם נשכחה כל נצורתה והצלחתה: ואיך ימות החכם עם הכסיל. אני רואה הצדיקים מצליחים במיתתם ומועילים לבניהם כגון וזכרתי (אני) את בריתי וגו'. זכרתי לך חסד נעוריך: (יז) ושנאתי את החיים. שה"ה מתנבא על דורו של רחבעם שהיו רשעים: (יט) גם זה הבל. גם זה אחד מן ההבלים שנבראו בעולם שהחכם יגע והכסיל יורשו: (כ) וסבותי אני ליאש. בלא ליגע ולעמול: (כא) כי יש אדם. משמעו כפשוטו. ומדרש אגדה בתנחומא מכנהו כלפי הקב"ה שנאמר בו ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם: שעמלו בחכמה. שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו ולאדם זה שלא עמל בו נתן חלק בו: גם זה הבל ורעה רבה. וזה נעשו דור של הבל ורבה רעת האדם בארץ בדור המבול: (כב) כי מה הוה וגו'. כי מה מותר הוא לאדם בכל עמלו ושברון לבו בעמל ודאגה שהוא עמל ומניח לאחרים: (כג) ענינו. מנהגו: גם זה. אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם: (כד) אין טוב באדם. בתמיה שיאכל ושתה ויראה את נפשו טוב כלומר יתן לבו לעשות משפט וצדקה

אבן עזרא

מן המפרשים שהיא תורה על דבר עבר ואחר עמד בפניו כשכבר הימים הבאים אשר היה ראוי להיות כשכבר וענין כי הכל יהיה נשכח בימים הבאים כמו בזמן שעבר ויותר נכון היות פירושו כמו הן: (יז) ושנאתי. יש חיים בלשון הקדש גם השואל לרבים כמו חיים כלכם היום ויש חיים שהוא שם ולא תואר כמו מות וחיים ולא בא ממנו לשון יחיד כמו נעורים וזקונים ושלומים ומלואים ורבים כמוהם והחיים בפסוק הזה הוא שם התואר: (יח) ושנאתי. כל עמל בספר הזה ברוב יגיעת מעשה כמו אשר לא עמלת בו ויפרד ממנו מעט. עמל ואון. והביטו אל עמל. ורהבם עמל ואון. וענינו ימי שנותינו ספורים יש לנס תחלה וסוף וימי הממשלת והרהב רובם עמל ואון. והם ימי הנעורים והיה יכרתו ויגוזו מהרה כאלו נעוף: (יט) ומי. לעולם ה"א התימה בפתח ופת"ח אין אם יהיה אחריו שוא נע ופת"ח כמו הבמהגים ומלת הייטב בעיני ה' ואחר ה"א הידיעה דגש ואם אחרי הה"א אחת מאותיות אחה"ע ופת"ח של ה"א התימה ופעמים בעין ה"א הידיעה וסגול קמוץ ובא החכם בפת"ח קטן בעבור כובד הלשון בעבור היה אחריו שני קמצין ואין הפרש בין החכם עיניו בראשו ובין החכם יהיה ובלשון רבים יפתח של ה"א התימה ושל ה"א הידיעה קמץ: (כ) וסבותי. כאדם שהוא מסב פניו לדרך אחרת והוא ליאש ספק הדרך הראשונה ומלת ליאש מן הבנין הכבד והיה ראוי להדגש לולי היות האל"ף מן הגרון וכמוהו ונואש ממני שאול: (כא) כי יש. שעמל בדברי העולם ברוב חכמתו והשיג אל תאות לבו [illegible]: אחריו ואדם אחר שלא עמל בו יתננו לו חלקו וזה הענין הוא שלמעלה שאמר שאני עמלתי וחכמתי שהם בשמש ודע שמלת חכמתי מהפעלים העומדים ופירוש שעמלתי בחכמה והיורש אותו יקח הכל בלא עמל ויתכן היות מלת יתננו כמו יתן לו כי הוא פועל יוצא לשנים פעולים וכמוהו כי ארץ הנגב נתתני וענין חלקו החלק שיצא בגורלו מן השמים כמו שאמרו קדמונינו ז"ל בני חיי ומזוני: (כב) כי. מה יהיה לו היתרון בכל עמלו ברוב מחשבותיו כי ידוע שהעשיר באחד ומחשבות רבות: (כג) כי. כל היום שהוא בהקיץ כל עניניו בכאב נפש וכעס בעבור שלא יתכנו לו דבריו תמיד כפי מחשבתו גם בלילה לבו בחלום לא ינוח כי רוב החלומות כפי מחשבות היום: (כד) אין טוב. טוב לא מלא זה שעמל בכל יגיעתי חוץ מן המאכל והמשתה ויאמר מקום רק או הדומה לו וכן הוא אין טוב באדם רק שיאכל וישתה וכמוהו כי אינם יודעים לעשות רע וענין כי מיד האלהים היא

ספורנו

נשכח. וכן בימים הבאים יהיה נשכח גם מה שהוא הוה עתה: ואיך ימות החכם עם הכסיל. אמנם נמנע שימות החכם בלתי השארות נצחי כמו הכסיל כי מאחר שהחכם עיניו בראשו לשום בעתיד כנזכר לעיל וזה ישבח בלי ספק בנות בלתי גשמי כי אין דרך לבוא בה נשואי להשיג וזולתי המוחש ההוה יתחייב מזה שאותו הכח יהיה אז עצם נבדל מחומר שלא יקבל הפסד הקירה לכסיל: (יז) ושנאתי אני את החיים. וכאשר ראיתי באופן היה אצלנו איזה דבר בלתי נפסד שהוא נשכחת עלה נבדל נצחי שנאתי עסקי חיי שעה אשר תכליתם תחת השמש שהוא נפסד ובזה הוא הבל: (יח) וגם זה שנאתי את כל עמלי. שאני עמל בעסקי חיי שעה: שאניחנו לאדם שיהיה אחרי. והנה בזה מצטער על עולם שאינו שלי: (יט) ומי יודע החכם יהיה. באופן שיקוה להיות וזוכה במה שאניח עמלי וקנייני לחכם שיתגדל בהם להשלים את נפשו בשלימות עד שתשיג נצחיות לרצון בוראה באופן שאזכה גם אני בהיותי עוזר לזה: (כ) וסבותי אני ליאש את לבי. ולא אקוה שבזכות חכמתי אזכה לראות קיום לאדם חכם שישלים נפשו בהמצאותם ואזכה עמו: (כא) כי יש אדם שעמלו בחכמה. כי הנסיון יעיד על הפך זה. כי אמנם יש חכם קונה נכסים בעמלו ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו. והנה חלקו ומזלו של יורשים יתנהו לאדם שלא עמל בו ולא השתדל כלל להשיג היורשים ולפעמים כאלה רצון המורים: גם זה הבל. תכלית גרוע בשנצטער האדם על עולם שאינו שלו לגמרי: ורעה רבה. שיעשה זה לפעמים המזל נגד רצון המורים: (כג) כי כל ימיו מכאובים. ותמרוקי שכל זה עם שהוא הבל היא גם כן רעה רבה כי בהשתדלות הקנינים הנפסדים יקרה לאדם לא עמל בלבד אבל גם מכאובים וצער באופן שיטרידוהו מהתכונן ומהשתדל לקנות שלמות נצחי ובכן מצאתי כי אין טוב באדם שיאכל ושתה אין דרך טוב באדם

בהנהגתו

שתה והראה את נפשו טוב בעמלו גם זה ראיתי אני כי מיד האלהים היא : כה כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני : כו כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים גם זה הבל ורעות רוח : ג א לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים : ב עת ללדת ועת למות עת לטעת ועת לעקור נטוע : ג עת להרוג ועת לרפוא עת לפרוץ ועת לבנות : ד עת לבכות ועת לשחוק עת ספוד ועת רקוד : ה עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים עת לחבוק ועת לרחק מחבק : ו עת לבקש ועת לאבד עת לשמור ועת להשליך : ז עת לקרוע

ת"א כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת · מ.ילה י : ועת לכל חפץ תחת השמים · עקידה שער סה זוהר ס' מק :

רש"י

עם המאכל והמשתה וכן נאמר ליהויקים אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו : (כה) כי מי יאכל וגו' · למה לא אשגיח בחלקי במאכל ומשתה מי ראוי לאכול את יגיעי ומי ימהר לבולעה מבלעדי : חוץ ממני · מבלעדי · זו מדת הרשעים הוא שאוספים לצורך האחרים : (כו) כי לאדם שטוב לפניו · לפני האלהים הנזכר למעלה כי מיד האלהים הוא : נתן חכמה ודעת ושמחה · לב לעסוק בתורה ובמצות ולשמוח בחלקו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה : ולחוטא נתן ענין · מנהג ודאגה לאסוף לכנוס ולתת לטוב לפני האלהים כענין שנאמר ותשם אסתר את מרדכי על בית המן : גם זה אחד מן ההבלים שנתנו לבריות שזה עמל ואחר נוטל : (א) לכל זמן · אל ישמח האוסף הון מאכל כי אם עכשיו הוא בידו עוד יירשוהו צדיקים אלא שעדיין לא הגיע הזמן כי לכל דבר יש זמן קבוע מתי יהיה : לכל חפץ · לכל דבר · כל הדברים קרויים חפצים בלשון משנה : (ב) עת ללדת · לתשעה חדשים : ועת למות · קצב שנות של כל דור ודור : עת לטעת · גוי ואומה : ועת לעקור · עת יבא לעקר : (ג) עת להרוג · אומה שלימה כשמגיע יום פקודתה כמו שנאמר ואחריתך בחרב יהרג : ועת לרפוא · שברה כענין שנאמר במצרים ושבו עד ה' ונעתר להם ורפאם : עת לפרוץ · חומת העיר כשנגזר עליה שנאמר וחומת ירושלים מפורצת : ועת לבנות · שנאמר ובניתיה כימי עולם : (ד) עת לבכות · בתשעה באב : ועת לשחוק · לעתיד לבא שנאמר אז ימלא שחוק פינו : עת ספוד · בימי אבל : ועת רקוד · בחתנים וכלות : (ה) עת להשליך אבנים · בחורי ישראל מושלכים בחורבן הבית תשתפכנה אבני קודש : ועת כנוס · אותם מן בבל והושיעם ה' אלהים ביום ההוא כצאן עמו כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו : עת לחבוק · כי כאשר ידבק האזור וכו' : ועת לרחוק מחבק · ורחק ה' את האדם : (ו) עת לבקש · כענין שנאמר ואת האובדת אבקש לענין נדחי ישראל : ועת לאבד · ועת שאבדה בגולה שנאמר ואבדתם בגוים : עת לשמור · יברכך ה' וישמרך כשאתם עושים רצונו : ועת להשליך · וישליכם אל ארץ אחרת : (ז) עת לקרוע · מלכות בית דוד ואקרע את הממלכה וגו' : ועת

אבן עזרא

שסתקן הממון הוא כמו שומר ואין לו רשות ליגע בו עד שיתן לו האלהים רשות : (כה) כי · זה תימה לאמר לא יחשוב הבל לקבץ ממון ולא יאכל כל מה שיתאוה כי מי יאכל ממנו לבד ממנו והענין הוא מי שהוא ראוי לאכול אותו כמוני וידוע כי האומר לבד מזה עניני הבל ודבר זה לבדו יצא מזה הכלל וכן ענין חוץ ואין כלשון הזה במקרא כי אם בדברי הקדמונים מעתיקי המצות ז"ל · ויחוש הוא כמו ימהר לכל תאותו · כמו מהרה חושה : (כו) כי לאדם · יש אדם שהיה טוב לפני האלהים ולא נתן לו עמל רק נתן לו חכמה ודעת ושמחה בממון אשר שיגיע בו כענין יכין וצדיק ילבש או יהיה פירוש שמחה שמחתו בחלקו אם רב אם מעט ולחוטא נתן ענין להתעסק לאסוף ממון ויתכן כסוף לאדם שהוא טוב לפני האלהים והנה נמצא שמתעסק בקבוץ ממון שמתעסק בהבל ורעות רוח : (א) לכל זמן · אנשי שקול הדעת יפרשו אלה העתים שהם סמוכות לבן אדם כי חייב אדם לעשות כל דבר בעתו ותחלת העתים וסוף ישתיתו פירושם האחד עת ללדת ועת למות והאחרון את הכל עשה יפה בעתו · ויש אומרים כי אלה השמנה ועשרים עתים כנגד כ"ח נורות גלגל המזלות שהלבנה נראית בהן בכל חדש גם זה הבל והנכון שיש לכל חפץ תחת השמים עת וזמן כי בהבחת המחשבות המולדת יבוא יום מות הילוד ותתחדש מתכונת מחשירות והפך העיקר כי עתים קבועים הם ובכח שעת יתנועע אדם לאשר הוא מוכן לו ותהיין תנועותיו כתנועת הגלגל כענין אך בצלם יתהלך איש ואם כן אך הבל יהמיון ופירושו יקבצו ממון וכמוהו תהמון רשעים רבים וכן מי אוסף בזמון לא תבואה והראיה השלמת הפסוק יצבור ולא ידע מי אוספם : (ב) עת ללדת · הזכיר ראשית האדם ואחריו גם אמר כי אין העתים קבועות על בן אדם לבדו כי הנה הנטיעים כן הם : (ג) עת להרוג · ענינו כמו למחוץ ולרפוא יורה עליו · גם העתים הם קבועות על המקומות שאין בהם לאחים כמו עת לפרוץ : (ד) עת לבכות · עם דאגה עד שיבכה הדואג · ועת ספוד ועת רקוד עם אחרים : (ה) עת להשליך · אילו מקרה שמקרה יש לו עת כמו עת להשליך אבנים שיזיקו לו בגבוליו עת כנוס אותם המושלכים לצרכו : עת לחבוק · אילו האיש סבטעה ברות בן אדם יש לה עת והוא לחבק באוהבת בחיק ולרחוק ממנה : לחבוק · מהבנין קל : ומחבק · מן הבנין הדגוש הכבד והענין אחד : (ו) עת לבקש · עת לאבד מבוקש · ועת לשמור ועת להשליך כשמור : (ז) עת לקרוע · לאשום מן כתנו שהוא פועל עבר כמשקל שמלו עבר על ראשם

ספורנו

בהנהגתו ממה שיאכל ושתה ההכרחי בלבד ולא יבקש מותרות : (כד) והראה את נפשו טוב בכל עמלו · וישתדל בעמלו ובקניניו עם נפשו לראות טוב והעושר נלוי : גם זו · זאת הבחירה : ראיתי אני כי מיד האלהים היא · שצוה לעשות כן כאמרו ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם ושבעת שהוא המספיק ההכרחי בלתי צמצום ולא כתב ובורשת לזולתך : (כה) כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני · כי בזה האופן לא יהיה עמלי לזולתי כלל : (כו) כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת · בעיון ובמעשה : ושמחה · בקניניו כמו שאמר ושמחה לאברהם : ולחוטא · כמו לבן : נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים · כאמרו ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי : גם זה הבל · ובזה התבאר שהשתדלות בתשובות גם שיהיה בלתי רב עמל הוא הבל בהכליתו דבר כללי

וְעֵת לִתְפּוֹר עֵת לַחֲשׁוֹת וְעֵת לְדַבֵּר׃ ח עֵת לֶאֱהֹב וְעֵת לִשְׂנֹא עֵת מִלְחָמָה וְעֵת שָׁלוֹם׃ ט מַה־יִּתְרוֹן הָעוֹשֶׂה בַּאֲשֶׁר הוּא עָמֵל׃ י רָאִיתִי אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּוֹ׃ יא אֶת־הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְעִתּוֹ גַּם אֶת־הָעֹלָם נָתַן בְּלִבָּם מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא־יִמְצָא הָאָדָם אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר־עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֹאשׁ וְעַד־סוֹף׃ יב יָדַעְתִּי כִּי אֵין טוֹב בָּם כִּי אִם־לִשְׂמוֹחַ וְלַעֲשׂוֹת טוֹב בְּחַיָּיו׃ יג וְגַם כָּל־הָאָדָם שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְרָאָה טוֹב בְּכָל־עֲמָלוֹ מַתַּת אֱלֹהִים הִיא׃ יד יָדַעְתִּי כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה

ת"א מה יתרון העושה · עקרים מג פ"א : את הכל עשה יפה בעתו · ברכות מג זוהר פ' אחרי מות : אשר לא ימצא האדם · עקרים מג פלא :- ידעתי כי אין טוב בם כי אם לשמוח · עקידה שער פה : מתת אלהים היא · עקרים מג פלא :

רש"י

תפור · והיו לאחדים בידך ולא יחלו עוד לשתי ממלכות : עת לחשות · פעמים שאדם שותק ומקבל שכר שנאמר וידום אהרן וזכה שנתייחד הדבור עמו שנאמר וידבר ה' אל אהרן יין ושכר אל תשת : ועת לדבר · אז ישיר משה · ותשר דבורה · קחו עמכם דברים : (ח) עת לאהוב · ואהבך : ועת לשנא · שנאמר כל רעתם בגלגל על כן שנאתים : (ט) מה יתרון העושה · מה יתרון של עושה רע בכל שהוא עמל גם הוא עתו יבא והכל אבד : (י) הענין · המנהג : לענות · להתנהג : (יא) יפה בעתו · בעת הטובה יפה הוא לבא תשלום שכר מעשה הטוב ובעת הרעה ראויה היא לתשלום מעשה הרע : גם את העולם נתן בלבם וגו' · גם את חכמת העולם אשר נתן בלב הבריות לא נתן הכל בלב כל אחד ואחד אלא זה קצת וזה קצת כדי שלא ימצא האדם את כל מעשה הקב"ה לדעת אותו ולא ידע את עת פקודתו ובמה יכשל כדי שיתן לב לשוב שידאג ויאמר היום או מחר אמות ולכך כתוב כאן העלם חסר לשון העלמה שאם ידע האדם יום מיתתו קרובה לא יבנה בית ולא יטע כרם לכך הוא אומר שהכל יפה עשה בעתו זה שיש עת למיתה דבר יפה הוא שסומך האדם לומר שמא עדיין עת מיתתי רחוק ובונה בית ונוטע כרם וזו יפה שנעלם מן הבריות : (יב) ידעתי · עתה הואיל ונעלם עת הפקודה כי אין טוב בבריות כי אם לשמוח בחלקו ולעשות הטוב בעיני בוראו בעוד שהוא חי : (יג) וראה טוב · תורה ומצות : (יד) ידעתי כי כל אשר יעשה · הקב"ה במעשה בראשית הוא ראוי להיות לעולם ואין לשנותו לא בתוספת ולא בגרעון וכשנשתנה האלהים לוט ועשה שישתנה כדי שייראו מלפניו · אוקינוס סרץ גבולו בדור אנוש והציף שלישו של עולם ·

אבן עזרא

ואילו היה לשון ציווי לעתיד היה הה"א פתוח והענין כאשר אמר להם גם אני ידעתי האחו ממנו והנה הזכיר שלמה אפילו הדבור יש לו עת : (ח) עת לאהוב · גם האהבה גם השנאה תלויה בעת וזמן : (ט) מה יתרון · אחר שכל הדברים תלוים בעת וזמן מה יתרון לאיש בכל עמלו שיתכן שתבא עת תשחית עמלו ותסיר טובו וישאר ריקם : (י) ראיתי · כאשר ראיתי כל עניני האדם שיתעסקו בו : (יא) את הכל · הכרתי שהכל עשה האלהים יפה בעתו המות בעת הזוקן וכל דבר בעתו על פי מתכונת החכמה העליונה ומלת עולם ככל המקרא לא מצאנוה כי אם על זמן ונלה וכן אלהי עולם ה' כמו אלהי נצח או אלהי קדם וכן ומתחת זרועות עולם · והענין גם את העולם נתן בלבם שבני אדם מתעסקים כאילו יחיו לעולם ובעבור התעסקם לא יבינו מעשה האלהים מראש ועד סוף ויש מפרשים כי זה העולם כמו שהוא בלשון קדמונינו ז"ל והענין תאות העולם : (יב) ידעתי · אלו הפסוקים עד ועוד ראיתי דבקים ובבר הזכיר שאין טוב לאדם רק שיאכל וישתה ואיננו מדבר על כל האדם כי על האדם הנזכר המתעסק ביום ובלילה לקבץ ממון ואמר אין לו ממנו אלא מה שיאכל שיתכן שהוא שומר אותו למי שייטב בעיני האלהים לקחתו וגם הזכיר פעם שנית זה הענין בעבור העתים והענין הנה דבר העתים לכל דבר לעלות אל עושר או לרדת ממנו ועליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע על כן אין לעמל טוב כי אם לשמוח בחלקו או כטובו לעשות טוב בחייו שיחיה חיים טובים או יהיה פירושו שיעשה טוב בחייו שיקבל עליו שכר טוב במותו : (יג) וגם · וגם זה שאמר שישמח לא יוכל לשמוח אם אין העת נכונה לו כפי מתת אלהים במתלג בריאותו : (יד) ידעתי · פירוש והאלהים עשה שלא יוכל נולד להוסיף על מעשהו או לגרוע כדי שייראו בני אדם מלפניו : (טו) מה שהיה ·

ספורנו

בלתי נחשב · ורעות רוח · ולפעמים בלתי משיג שום תכלית : (א) לכל זמן · אמנם אין ראוי לנחוש לגמרי ההשתדלות להשיג חיי שעה אבל ראוי שלא יהיה כל ההשתדלות תמיד בהם : כי אמנם לכל זמן · ועל זה יעיד הנסיון בטבעיות ובמלאכיות כמו שספר : (ב) עת ללדת ועת למות · כי אמנם אם לא היה המות לא תהיה ולא תתמיד הלידה וחזרת חלילה אבל יכלה החומר וכן יקרה במלאכותיות שאם יתמיד לעולם אחד מהפכים לא יהיה לעולם ההפכו אפילו בעת הראוי : (ט) מה יתרון בשעה כאשר הוא עמל · ובזה יולד ספק על הבורא המכוון שיושג השלמות האנושי איך הצריכו לעמול ולהשתדל בצרכי חיי שעה : (י) ראיתי את הענין · והתבוננתי שלא היה זה אלא לענות בו · כדי שיהיה האדם נכנע ולא יזיד למרוד בו כמו שעשה אדם הראשון · עכ"ז · (יא) את הכל עשה יפה בעתו · נתן מזונותיו בזמניהם : גם את העולם נתן בלבם · תן בלבם מושכלות ראשונות להשיג בהם כוללים אשר הם לעולם על אופן אחד ומזה יתחייב שיהיה עלם נבדל מחמר שופט בכוללים שלא ישיגם שום כח חמרי אבל הפרטים לא ישיג בשכלו כמו שישיגו הנבדלים : מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף · בהיותו שכל גרוע ולא תקיף ידיעתו בהם ויורבה בזה השתדלות בלתי תועלת · ומכל אלה : (יב) ידעתי · הכרתי : כי אין טוב בם · במיני השתדלות האדם אשר הוא עמל ועורח : כי אם לשמוח · בעיון שבו תושג שמחה שכלית ורוחנית שהיא גדולה מכל שמחה חמרית : ולעשות טוב · במעשיות לדמות לבוראו : בחייו · שהוא יכול על זה : (יג) וגם כל האדם שיאכל ושתה · וכמו כן הוא מפורסם שאם ישיג האדם את המספיק לו בחיי שעה : וראה טוב בכל עמלו · ובכל עמלו ובכל השתדלותו יראה וישיג טוב עיוני ומעשי : מתת אלהים היא · שמעוררו להשיג ולעמוד על ההספקות : (יד) ידעתי כי כל

הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרֹעַ וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו׃ טו מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר הוּא וַאֲשֶׁר לִהְיוֹת כְּבָר הָיָה וְהָאֱלֹהִים יְבַקֵּשׁ אֶת־נִרְדָּף׃ טז וְעוֹד רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ מְקוֹם הַמִּשְׁפָּט שָׁמָּה הָרֶשַׁע וּמְקוֹם הַצֶּדֶק שָׁמָּה הָרָשַׁע׃ יז אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי אֶת־הַצַּדִּיק וְאֶת־הָרָשָׁע יִשְׁפֹּט הָאֱלֹהִים כִּי־עֵת לְכָל־חֵפֶץ וְעַל כָּל־הַמַּעֲשֶׂה שָׁם׃ יח אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי עַל־דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם לְבָרָם

ת"א וממנו אין לגרוע. עקידה שם: והאלהים עשה שייראו מלפניו. ברכות נח נט שבת לה: ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט. עקידה שער נח: אמרתי אני בלבי וגו'. עקידה שער מד זוהר פ' בלק על כל ד' פסוקים:

רש"י

והאלהים עשה שייראו מלפניו. שבעת ימים נשתנה סלוק חמה בדור המבול לזרוח במערב ולשקוע במזרח כדי שייראו מלפניו. חמה חזרה לאחוריה עשר מעלות בימי חזקיה ובימי אחז אביו נתקצר היום ונתרבה בלילה ביום מותו כדי שלא יהא נספד כל זה כדי שייראו מלפניו לפיכך אין טוב לאדם לעסוק אלא במצותיו וליראה מלפניו: (טו) מה שהיה כבר הוא. מה שהיה מלפנינו כבר הוא עכשיו וראינוהו או שמענוהו מאחרים שראוהו ויש לנו להעיד עליו שראינו שהקב"ה מבקש את הנרדפים יעקב נרדף עשו רודף ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי. מצרים רודפים את ישראל. מצרים טבעו בים וישראל הלכו ביד רמה: ואשר. עתיד להיות עוד באחרונה הוא דוגמת מה שכבר היה כאשר בראשונה כן באחרונה. אין הקב"ה משנה מדותיו בעולם: והאלהים יבקש את נרדף. ליפרע מן הרודף לפיכך מה יתרונו של עושה הרעה באשר הוא עמל הרי סופו להשתלם: (טז) מקום המשפט וגו'. ראיתי ברוח הקודש מקום לשכת הגזית בירושלים שהיתה מלאתי משפט שמה יששכו רשע כמו שנאמר ראשיה בשוחד ישפוטו וראיתי פורענותם: מקום הצדק. שער ההוך שהיה מקום חתוך הלכות: שמה הרשע. שם ישבו שר טבחים רב סרים נרגל שראצר רב מג ונבוכדנצר וחיילותיו ודנין את ישראל ביסורין קשים ומשפטי מות: שמה הרשע. טעמו למעלה לומר שהוא שם דבר כמו הרשע (ויהיה ראוי לינקד בסגו"ל הרי"ש) אלא לפי שהוא סוף פסוק נהפך לינקד קמץ גדול ואע"פ שבכל מקום לא מצינו לו עוד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק: (יז) אמרתי אני בלבי וגו'. לפיכך אני אומר את הכל שופט הקב"ה לאחר זמן אע"פ שמתעכב הדבר סופו לבא אל שעתו כי שעה יש לכל חפץ אף לפורענות ולפקודת הדין יש עת מתי יבא: ועל כל המעשה. שעשה האדם שם ישפטוהו בבא עת הפקודה שם באותו שעת נותן זמן לכל המעשה לשפט עליו אבל חוטרא מילי ואבי דרי תושבתא: (יח) אמרתי אני בלבי. בראותי זאת: על דברת בני האדם. שאחזו להם מדת גאוה לנהוג שררה ורבנות בקטנים מהם: לברם. (ס"א לבררם) הקב"ה להודיעם שאין שררותם כלום ולהראותם

אבן עזרא

מעשה האלהים על דרך אחת. ומה שהיה כבר הוא עניינו הן הוא. ויש כמוהו. ואשר להיות כבר היה כמוהו. ונרדף הוא העומד שהנה אוהו כמלת הוא והוא בין עבר ועתיד וטעם שהאלהים בקש מן הזמן שיהיה נרדף זמן רודף אחר זמן ולא יפסק כי הזמן שעבר שב עומד ואשר להיות שב כמו עבר ושב הזמן אחד ואם יתחלק לזמן עתיד ועבר וזה ענין יתבאר בגלגל שכל חלק ממנו ירדוף אחר הנקודה האמצעית והיא המוצק ונקראת מוצק בעבור נוקי המקום והנה הראשון הוא הרחב וכן רחב לא מוצק תחתיה ויבוש שהלך שהיה במזרח במערב והפך ואין למקום תנועת הגלגל ראשית שיחל ממנו כי כל ראשית אחרית וכל אחריה ראשית והנרדף הוא המוצק והנה אמר לנו כי כל מעשה האלהים על דרך אחת: (טז) ועוד. המקום שהיה ראוי להיות שם המשפט שמה הרשע וכפל הענין כמו אשורנו ולא קרוב קום בלק ושמע ורוב הנבואות כן: (יז) אמרתי. אחר שחשבתי איך יעשה שהוא מעשה האלהים ידעתי כי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים ועניין שם רמז לעולם הבא כמו וערום אשוב שמה רמז למקום הקבר ואם ישוב שמה אל האדמה אשר לוקח משם ישוב גם זה הענין אחר שימות: (יח) אמרתי אני. אמרתי בלבי בעבור בני האדם שבחרם האלהים מכל תולדות הארץ וראיתי שהם כמו הבהמות הם לנפשם במחשבותם ומלת על דברת כמו בעבור על דברתי פלגי צדק בעבור שאינם מלך צדק ולמ"ד לברם כמו אמרי לי אחי הוא וברם על משקל ראם והוא מן ברו לכם איש ויו"ת כי לברם שם הפועל והיה הרי"ש ראוי

ספורנו

אשר יעשה האלהים. בלתי אמצעי והם מיני הנבראים: הוא יהיה לעולם. יהיה דבר בלתי נפסד כאמרו כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם וזה כי אין מציאותם שופע ממציאות שום נמצא זולתי מהסבה הראשונה שהיה תמיד על ענין אחד: עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. כי לא היה שום חסרון ידיעה אשר אין בו יחסר שלמות פעלו כאומן שיצטרך לתקון: והאלהים עשה. השתנות בטבע מפסיד השלימות כענין ארורה האדמה וכענין עוד כל ימי הארץ וגו': שייראו מלפניו. בני אדם ולא יוסיפו למרוד כענין אדם הראשון ודורות המבול: (טו) מה שהיה כבר הוא. הנה מה שהוא עתה היה הדבר שהיה כבר מאז שהשתנה הטבע במצות בוראו: ואשר להיות. ומה שעתיד להיות בימי גאולת ישראל העתידה כאמרו השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה: כבר היה. קודם המבול: והאלהים יבקש את נרדף. וכאשר יעשה זה שכבר היה כאמרו ואתם תלוקטו. וכמו כן יבקש את הנפש השכלית אשר השיגה שלמות בעיון ובמעשה אשר הוא דבר נרדף מכל שאר הכחות התאוניות והחמריות כאמרם ז"ל הקב"ה מניח ס"ת בחיקו ואומר מי שעסק בזה יבא ויטול שכרו: (טז) מקום המשפט. של בעלי הדין. שמה הרשע. בטענות שקר: ומקום הצדק. של פסקי דינין: שמה הרשע. של שופטים מצדיקי רשע עקב שוחד: (יז) אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים. ולכן אמרתי שהאל יתעלה ישפוט את הצדיק ואת הרשע: כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם. כי אמנם ישפוט את הביאה הרעה כמו שישפוט את המעשה הרע ולכן גם שישפוט את הרודף על המעשה הרע ישפוט גם הנרדף על החפץ הרע שלא הוציאו לפועל מבלי אין לאל ידו: (יח) וכמו כן אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברם האלהים. מן ההכרח הוא שישפוט גם את הצדיק. כי אמנם כאשר אמר נעשה אדם בצלמנו והגיד בתורתו

שברא

הָאֱלֹהִים וְלִרְאוֹת שְׁהֶם־בְּהֵמָה הֵמָּה לָהֶם׃ יט כִּי מִקְרֶה בְנֵי־הָאָדָם וּמִקְרֶה הַבְּהֵמָה
וּמִקְרֶה אֶחָד לָהֶם כְּמוֹת זֶה כֵּן מוֹת זֶה וְרוּחַ אֶחָד לַכֹּל וּמוֹתַר הָאָדָם מִן־הַבְּהֵמָה
אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל׃ כ הַכֹּל הוֹלֵךְ אֶל־מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הָיָה מִן־הֶעָפָר וְהַכֹּל שָׁב אֶל־
הֶעָפָר׃ כא מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעֹלָה הִיא לְמָעְלָה וְרוּחַ הַבְּהֵמָה הַיֹּרֶדֶת הִיא
לְמַטָּה לָאָרֶץ׃ כב וְרָאִיתִי כִּי אֵין טוֹב מֵאֲשֶׁר יִשְׂמַח הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו כִּי־הוּא חֶלְקוֹ
כִּי מִי יְבִיאֶנּוּ לִרְאוֹת בְּמֶה שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָיו׃ ד א וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה אֶת־כָּל־הָעֲשֻׁקִים
אֲשֶׁר נַעֲשִׂים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה ׀ דִּמְעַת הָעֲשֻׁקִים וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם וּמִיַּד עֹשְׁקֵיהֶם

ת״א ומותר האדם מן הבהמה · עקרים מג פ״כ : הכל היה מן העפר · זוהר פ׳ לו : מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה · זוהר פ׳ בראשית : ושבתי אני ואראה את כל העשוקים · זוהר פ׳ משפטים סוף דברי הסבא ופרשת פינחס :

רש״י

ואף השרים והמלכים : שהם בהמה המה להם · כאשר בהמה וחיה המה לעצמם : (יט) כי מקרה בני האדם וגו׳ · הוא טעם הדבר אשר נתן הקב״ה מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה ופגע לבהמה ומקרה אחד לשניהם נתן כי כשם שזה מת כך זה מת : ומותר האדם מן הבהמה אין · ויתרונו והצלחתו של אדם יותר מן הבהמה אינו נראה משמת כי הכל נהפך להיות הבל לשוב אל העפר : (כא) מי יודע · כמו מי יודע ישוב מי הוא אשר מבין ונותן לב שרוח בני האדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין לה ליתן דין וחשבון וצריך שלא להתנהג כבהמה שאינה מקפדת על מעשיה : (כב) וראיתי · בכל אלה : כי אין טוב · לאדם מאשר ישמח האדם במעשיו · מיגיע כפיו ישמח ויאכל ולא להרחיב כשאול נפשו לחמוד להתעשר לפרנות לא לו : כי הוא חלקו · יגיע כפיו הוא החלק הניתן לו משמים ובו ישמח : כי מי יביאנו לראות · לאחר שמת במה שיהיה לבניו אם יצליחו גם הם בעושר שאסף הוא והניח להם או לא יצליחו : (א) ושבתי אני ואראה · ברוח הקודש : את כל העשוקים · הנעשים עשוקים בגיהנם במעשים אשר נעשים : תחת השמש · תחת חליפים של התורה : והנה דמעת העשוקים · בוכים על נפשותם העשוקות ביד מלאכי משחית ואכזרים וכן הוא אומר עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו אלו יורדי גיהנם ואף מקרא זה כך נדרש בספרי : ומיד עושקיהם כח · עושקיהם מכריחים

אבן עזרא

להדגש ועיקרו לברם כמו לברר וללבן וזה רחוק כי בבנין פיעל הדגוש לא ימצא העי״ן מבולע ואמר שהם בהמה וענינו כבהמה וכמוהו ועיר פרא אדם יולד אם אוכלה הוא כי שמש ומגן ואם יאמר מדקדק איך נכנס הלמ״ד על פועל עבר ואין כמוהו התשובה כי הבי״ת והלמ״ד אחים וצירוף זה כצירוף זה ודרך אחד לכל ונמצא בהבין לו דוד וגם הוא לנדו : (יט) כי מקרה · זה הפסוק על מחשבות בני אדם שלא חכמו והשכילו כי בראותם שמקרה אחד לאדם ולבהמה בחיים ובמות חשבו כי רוח אחד לכל ואין לאדם מותר מן הבהמה ומותר שם על משקל מושב מן הבנין הכבד והנה הוא תמורה פ׳ הפועל שהוא יו״ד ויתרון שם מן הבנין הקל והנו״ן נוסף : (כ) הכל · זה דבק עם הפסוק שלמעלה כי הכל הבל שמקומם אחד : (כא) מי יודע · ידוע כי ה״א הידיעה אם בא אחריו אחד מא״ח העי״ר הוא קמוץ כרוב ובל התימה לעולה בפת״ח וה״א העולה היא למעלה קמוץ גם יש דגוש ביו״ד שאחרי ה״א הידיעה כמו היושבת ואילו היה לתימה היה הוא ופת״ח תחת הה״א והיו״ד רפה והענין מי ומי שידע בבני האדם ההפרש שיש בין רוח האדם ורוח הבהמה והענין כי לא ימצא אחד מני אלף ודעת הרוח עמוקה וצריכה לראיות ולא יוכלו להבין אפילו קצתם כי אם המשכילים שהתבררה מחשבתם במאזני החכמה ובארבעה יסודותיה שהשלשה מהם ספר וספר וספור ומורכב מן הבנים ומהורת אלהינו יוכל להבין כי הנה אמר במיני הצמחים תדשא הארץ והנה יש לארץ כח להדשיא בדבר אלהים ובעבור היות המדשיא גוף ממנו יצאו ואליו ישובו ולא יעמוד הנולד שהולידה הארץ כי אם ימים קצובים בעבור שיש קץ לגדולו ובעמדו ולא יגדל ישוב לאחור וכן אמר ישרצו המים נפש והנה המים הולידו נפש כל ארץ ועוף ודג בדבר אלהים וכן אמר תוצא הארץ נפש חיה למינה ולא אמר בתורה נעשה אדם רק אמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו והזכיר שברא גופו מן האדמה ואחר כך ויפח באפיו נשמת חיים ורמז חיים בעבור שהיא עומדת ולא תאבד כנפש הבהמה והפרש יש בין נשמה ונפש כי לא מצאנו בכל המקרא נשמה כי אם על בני אדם כענין נותן נשמה לעם עליה וכל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב על האדם לבדו ואמר שלמה בסוף הספר שרוח בני האדם תשוב אל האלהים ולא אל העפר : (כב) וראיתי · כי אלה החושבים שהם כמו הבהמות אין טוב להם מאשר ישמחו בחייהם כי אין להם חלק אחר ולמה יתעסקו בדברים יעזבום אחריהם : (א) ושבתי · כאומר חזרתי כי ושבתי מזה הענין שחשבתי שהטוב לאדם שישמח בעבור שלא

ספורנו

שברא אותו בצלמו כדמותו הגיד כל זה כדי שיבורו ויבחרו להם את החלק האלהי כאמרו אני אמרתי אלהים אתם : ולראות שהם בהמה המה להם · וכדי שיראו להם ומעצמם שהם מצד היותם בעלי חיים בלבד בזולת צלם אלהים השכלי בהמה המה : (יט) וזה כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם · כי אמנם יקרה להם מקרה המיוחד לבני האדם והיא ערך השגה לחם ושמלה · וכמו כן יקרה להם מקרה המיוחד לבהמה הקורה מצד היסודות שלא תשמר הבהמה ממנו · וכמו כן יקרה להם מקרה שהוא אחד והוא באדם ובבהמה והוא מקרה המות ומכל זה מתחייב עול נמק המסדר שהוסיף חיי נצר על היותר נכבד אשר לא יתכן ומזה יתחייב שקרה זה להם בסורם מן החלק האלהי : (כא) ומי יודע · ועכ״ז מי הוא שמשתדל לדעת ולהכיר : רוח בני אדם · השכלית : העולה היא למעלה · שהיא עולה למעלה במדרגה אשר נצחי ובראוי להתנהג בה בעיון ובמעשה : ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ · ולהגיד כמו כן את רוח הבהמה היורדת ובראוי להרחיק האותה : (כב) וראיתי · מכל אלה : כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו · שישתדל בעיון ובמעשים שיהיה הוא בהם במה שידמה בהם לבוראו ויקנה אשר נצחי ואין לצריך אתו : כי היא חלקו : כי מי · איזה עתה יביאנו לראות לבזות כמו אל הראוי יביאו יראו כי : במה שיהיה אחריו · בגמול והעונש שיקרה אחרי מות הגוף בהיותו דבר נצחי :

ד (א) ושבתי אני ואראה · ואלה הסבות שאמרתי לענוש את ישראל שבתי וראיתי סבה אחרת : ואין להם מנחם · לעוכר אותם בזה שיש תקוה בתשובה לנחמת ה׳ : ואין להם מנחם · שיורם להתפלל בשם כאומן שקשה

ספלסב

כֹּחַ וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם׃ ב וְשַׁבֵּחַ אֲנִי אֶת־הַמֵּתִים שֶׁכְּבָר מֵתוּ מִן־הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדֶנָה׃ ג וְטוֹב מִשְּׁנֵיהֶם אֵת אֲשֶׁר־עֲדֶן לֹא הָיָה אֲשֶׁר לֹא־רָאָה אֶת־הַמַּעֲשֶׂה הָרָע אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ד וְרָאִיתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עָמָל וְאֵת כָּל־כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה כִּי הִיא קִנְאַת־אִישׁ מֵרֵעֵהוּ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ ה הַכְּסִיל חֹבֵק אֶת־יָדָיו וְאֹכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ׃ ו טוֹב מְלֹא כַף נָחַת מִמְּלֹא חָפְנַיִם עָמָל וּרְעוּת רוּחַ׃ ז וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה הֶבֶל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ח יֵשׁ אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי גַּם בֵּן וָאָח אֵין־לוֹ וְאֵין קֵץ לְכָל־עֲמָלוֹ גַּם־עֵינָיו עינו קרי לֹא־תִשְׂבַּע עֹשֶׁר וּלְמִי ׀ אֲנִי עָמֵל וּמְחַסֵּר אֶת־נַפְשִׁי מִטּוֹבָה

ת"א ושבח אני את המתים · שבת ל' זוהר פ' וישב ופ' אחרי מות ופרשת חקת : וטוב משניהם את אשר עדן לא היה · עקרים הגד פכ"ט : יש אחד ואין שני · עקידה שער יא :

רש"י

והוקפים אותם בכח : שכבר מתו · עד שלא שלט בהם יצר הרע שזה לחותם מן הקב"ה כגון אבות הראשונים שלא נענה משה אלא על ידיהם וכגון דוד אבי שלא נעניתי אני בכ"ד רננות עד שאמרתי זכרה לחסדי דוד עבדך : (ג) עדן · עדיין : אשר לא ראה את המעשה · ראיתי במדרש קהלת אלו תתקע"ד דורות שקומטו להבראות ולא נבראו : (ד) וראיתי אני את כל עמל · כן עבירות שהן עמל בעיני הקב"ה : ואת כל כשרון המעשה · שאינו לשם שמים אלא לקנאת איש מרעהו שמניהם הכל : כי היא קנאת איש · אשר היא קנאת איש מרעהו : (ה) הכסיל · הרשע : חובק את ידיו · ואינו יגע ואינו אוכל אלא מן הגזל : ואוכל את בשרו · ליום הדין שרואה צדיקים בכבוד והוא נידון כך נדרש בספרי : (ו) טוב מלא כף נחת · להיות קונה נכסים מעט מיגיעו ביהא בזן נחת רוח ליוצרו : ממלא חפנים · נכסים הרבה בעבירה שהוא עמל ועצבות רוח לפני המקום : (ז) תחת השמש · כמו תחת השמים : (ח) יש אחד ואין שני · יש לך אדם שעושה דבריו ביחידי : גם בן ואח אין לו · אם ת"ח הוא אינו קונה לו תלמיד שהוא כבן ולא חבר שהוא כאח ואם רווק הוא אינו נושא אשה להיות לו כאח לעזור ולהוליד בן ואם סוחר הוא אינו קונה לו שותפים ויוצא לדרך יחידי : ואין קץ לכל עמלו · יגע בגירסא ואם סוחר הוא עמל בפרקמטיא : גם עינו לא תשבע עושר · לא יהיה שבע בטעמי תורה שהרבה תורה לומד אדם מתלמידיו ולענין הממון רודף תמיד אחר הממון : ולמי אני עמל · מאחר שאיני מעמיד תלמידים ואיני נושא אשה להוליד

אבן עזרא

יוכל לשמות בעבור שיש בעולם חמס ויוקח ממנו ממונו בכח ויהיה עשוק שיעשקנו שר או שופט לוקח שוחד או גנב · ופירוש ומיד עושקיהם כח שיש כח ביד העושקים והעשוקים אין לאל ידם כי אם לבכות ואין להם מנחם כי דרך האבל הבוכה על המת שיבואו לו מנחמים ויתנחם וישכח ואין להם מנחם פעמים בעבור שלא יועילו בכיתו וצעקתו פעם אחרי פעם : (ב) ושבח · ושבח שם התואר כמו ירא אני ונפתח התי"ו בעבור היותו מאותיות הגרון : עדן · חסר ה"א והוא עד הנה וזה הענין באמר שהמתים יותר משובחים מן החיים היה כנגד העשוקים שכל אדם יקבל כל מה שיבוא עליו מן השמים ולא יוכל לסבול עושק שיעשה לו בן אדם שהוא כמוהו ויבחר מות מחיים : (ג) וטוב · מלת עדן מורכבת והיא מחברת ה"א לפני הנו"ן ואחריו כמו עדנה והענין שהמתים שמתו כבר מאז מנות ולא שמעו קול נוגש וטוב מן החיים והמתים אשר לא נבראו עד עתה בעבור היות העשוקים בגופם כמו האסורים והשבויים או עשוקי ממון בהם מצטערים ואם הם חיים והמתים ואם באיננו עתה כבר נעשקו גם הם ורבים תמהו איך יאמר וטוב למי שלא נברא וכן אמרו החכמים ז"ל אשרי מי שלא נברא ואיננו תימה בעבור קוצר הלשון לדבר כי אם על דרך דמיונות כמו שיאמרו חכמי שקול הדעת כי כל דבר הוא יש או אין ואם הוא דבר איך הוא אין : (ד) וראיתי · רוב עמל האדם גם כשרון מעשיהם בעבור בני האדם שיקנאו זה בזה ויגלה להתפאר על חברו ושלא יהיה הוא חסר ממנו בדירתו ומלבושיו ובניו ומאכלו וחכמתו וטוב השם : (ה) הכסיל · גם יש באדם כסילים עצלים אין להם קנאה ולא יתעסקו במלאכה שיחיו ממנה רק חובקים את ידיהם ואוכלים מה שיש להם ויאכלו בלא מחיה ואחר שהוא אוכל כל מה שיש לו לא יעמול להוסיף כאילו אוכל את בשרו בעבור שימות ברעב : (ו) טוב · דברי הכסיל הוא האומר די לי מלא כפי להם בנחת מן מלא חפנים בעמל ורעות רוח שיחשוב אדם לדבר עתיד מה יאכל מחר והוא לא ידע מה ילד יום : (ז) ושבתי · שבתי מהסתכל בדברי זה הכסיל וראיתי כסיל אחר הפך הראשון : (ח) יש אחד · יתכן שיוס שני חבר או מבית או אשה שהיא עזר כנגדו והוא יותר נכון : ואין קץ לכל עמלו · הענין שיש לו עושר אין קץ ונפשו לא שבעה ולא

ספורנו

הפלתם מקובלת כאמרו ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך : (א) ושבח אני את המתים שכבר מתו · בעת החורבן קודם הגלות : (ג) וטוב משניהם את אשר עדן לא היה · עד ימי הגאולה העתידה : אשר לא ראה את מעשה הרע · המעשה לתכלית רע בהורבן הבית אשר נעשה תחת השמש · בכל המכוון ממנו הוא תכלית נפסד : (ד) וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה · המעשה אשר תורכן כמו הצדקה ובתי כנסיות ובתי מדרשות וזולתם : כי היא קנאת איש מרעהו · קנאת האדם בחבירו בקנותו שם טוב וכבוד בהמון בעשותו כאלה כעברו : גם זה · ההשתדלות לקנות שם טוב וכבוד בהמון באופן זה הוא הבל · דבר בתכליתו בלתי נחשב : ורעות רוח · השמחה שישמח בהם הפועל : (ה) הכסיל חובק את ידיו · ולא בשביל זה אשבח לסור מהשתדלות הקנין כי אמנם הכסיל חובק את ידיו ונמנע מהשתדל להשיג ההכרחי : ואוכל את בשרו · מתוך צער מסכנות וחסרון ההכרחי לחיי שעה : (ו) אמנם טוב מלא כף נחת · עם שיושג בהשתדלות ממוצע מעיג ההכרחי באופן שיהיה אוזה עת הכושר לעיון ולמעשה : ממלא חפנים עמל · להשיג מותרות : ורעות רוח · בכשרון מעשה לקנאה : (ח) יש אחד ואין שני · ומכלל מעשה הרע שראיתי הוא כי יש מי שהוא אחד ואין לו שני אוהב וריע כי אין מקבל ממנו חסד ביחשב לו לצדקה : ג"כ ואח אין לו ואין קץ לכל עמלו · להשיג מותרות לאין תכלית . גם עינו לא תשבע עושר · לא ישמח בו : ולמי אני עמל · בהיות שעמל יותר מן המספיק להכרחי : ומחסר את

נפשי

גם־זה הבל וענין רע הוא׃ ט טובים השנים מן־האחד אשר יש־להם שכר טוב בעמלם׃ י כי אם־יפלו האחד יקים את־חברו ואילו האחד שיפול ואין שני להקימו׃ יא גם אם־ישכבו שנים וחם להם ולאחד איך יחם׃ יב ואם־יתקפו האחד השנים יעמדו נגדו והחוט המשלש לא במהרה ינתק׃ יג טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל אשר לא־ידע להזהר עוד׃ יד כי־מבית הסורים יצא למלך כי גם במלכותו

ת"א טובים השנים מן האחד · מגילה ס עקידה שער יא ושער יב זוהר פ' ויחי: והחוט המשולש לא במהרה ינתק · כתובות סב קדושין מ בתרא נט מנחות מג: טוב ילד מסכן וחכם · זוהר פ' וישב:

רש"י

בנים: (ט) טובים השנים · לכל דבר: מן האחד · לפיכך יקנה לו אדם חבר וישא אשה אשר יש להם יותר ריוח בעמלם הרבה מלאכה נעשית בשנים שאין היחיד מתחיל בה לבדו: (י) כי אם יפולו · כמשמעו ולענין המשנה אם תקפה עליו משנה שלו חבירו מחזירה לו או אם נכשל ולא דקדק את אשר שמע מפי רבו בא חבירו ומעמידו על האמת: ואי לו · ואוי לו: (יא) וחם להם · כמשמעו ולענין זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומולידים: (יב) ואם יתקפו האחד · אם באו לשטים עליו לתוקפו אם ב' הם יעמדו לנגדו וכ"ש אם ג' הם: והחוט המשולש לא במהרה ינתק · ד"א מי שהוא תלמיד חכם ובנו ובן בנו שוב אין תורה פוסקת מזרעו וכן הוא אומר לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך ד"א חוט המשולש במקרא במשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא · בפנים אחרים נדרש במדרש יש אחד ואין שני לו אבל אין סדר כל המקראות הללו מתיישב עליהם: (יג) טוב ילד מסכן וחכם · זה יצר טוב ולמה נקרא שמו ילד שאינו בא באדם עד י"ג שנה: מסכן · שאין האברים שומעים לו כמו ליצר הרע: חכם · שמשכיל את האדם לדרך טובה: ממלך זקן וכסיל · יצר הרע שהוא שליט על כל האיברים · זקן שמשעה שנולד הוא נתון בו שנאמר לפתח חטאת רובץ: וכסיל · שמתעהו בדרך רעה כך נדרש במדרש: אשר לא ידע להזהר עוד · שהרי הזקין ואינו מקבל תוכחה: (יד) כי מבית הסורים יצא למלוך · ממקום הטנופת והסרחון כדמתרגמינן ויבאש וסרי: כי גם במלכותו · משמלך באדם נולד הרש המסכן הטוב ממנו ובא מתוך טהרה ולא מתוך טנופת הרחם כך דרשוהו במדרש · ד"א טוב ילד מסכן וגו' כמשמעו: אשר לא ידע להזהר עוד · שכבר הזקין ברשעו וכסילותו: כי מבית הסורים יצא למלוך · כי הילד המסכן סופו שיאמרו עליו שיצא למלוך מתוך עניו ומבית האסורין שהרי הסמ"ך של הסורים נקוד רפי והרי הוא כמו האסורים (ס"א כמו לא יהל שם ערבי כמו יאהל) שכן מצינו ביוסף שמלך מתוך יציאת בית האסורים וכן דוד אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן: כי גם במלכותו נולד רש · כי כשר והגון הוא שימלוך כי גם במלכותו הוא נשפל ממנהג השררה ומקטין עצמו אצל החכמים

אבן עזרא

שקטה מעמל ולמה לא יחשב בלבו למי אני עמל ולמה אחסר את נפשי מכל תענוג והנה אין מי ירשני שתשמח נפשי בהעזוב בני או אחי בטוב: גם זה הבל · הוסיף גם להורות כי הכסיל הראשון הבל הוא כמו האחרון ואם שניהם כסילים האחד יהיה כענין רע ועושר אל תתן לי: (ט) טובים · ישוב על הכסיל שהוא לבדו ויאמר הלא היה לו טוב להיות לו מי שיתחבר עמו ויעזור אותו או יהיה להם שכר טוב בעמלם והוא שמאכל ומשתה: (י) כי אם · ואם יארע לו חולי או יפול זה או זה יעזרנו חברו · ומלת אי כמו אוי ואין לה דומה כי הם בספר הזה אי לך ארץ: (יא) גם · בהתחבר הגויות יחמו כענין ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך: (יב) ואם יתקפו · אם יתחזק עליו אדם אחד השנים יעמדו נגדו · ומלת יתקפו מן הפעלים היוצאים כמו תתקפהו לנצח ובא חסר עי"ן או ס"א כמו וזה כמו אשר יקרהו · ויש אומרים כי וי"ו של יתקפו נוסף וזה רחוק לא ימצא וי"ו נוסף בסוף המלה כי אם בשמות לבדם כמו למעינו מים בנו בעור: והחוט המשולש · אם ענין ואין שני הוא העוזר יהיה המשולש בכן כענין לא יבשו כי ידברו את אויבים בשער: (יג) טוב · כאשר הפליג לאמר כי ענין הכסיל ואפילו שיש לו עושר רב הבל הוא הזכיר כי הטוב הוא החכמה ואפילו יהיה עני כי מסכן כמו דל כמו אשר לא במסכנות וילד כנגד זקן · מסכן כנגד מלך · וחכם כנגד כסיל · וענין ילד שבכל יום יוסיף חכמה והזקן לא ידע להזהר עוד בעבור שזקן בכסילות: (יד) כי · יתכן שיהיה הילד שהוא חכם מלך ואפילו שיהיה בבית סורים · ומלת הסרים חסרת אל"ף כמו מלפנו מבהמות ארץ שהוא מן והאלהף חכמה וזה הילד כמו יוסף בחכמתו שמתהו לאדון ואמר שלמה אל שמתם

ספורנו

אפשי מטובה · שלא להשיג לי איזה שלמות נצחי · גם זה המושג כבר הוא הבל בלתי תכלית נחשב: וענין רע הוא · כשיושע בעמל אשר אין קץ לו כנזכר: מחסר את נפשי מטובה · כמו שאמרתי: (ט) טובים השנים מן האחד · ומן המעשה הרע שראיתי הוא הקורה לתופשי התורה להיות מפוזרים שכל אחד במקומו ישב בדד ללמוד: והנה טובים השנים כי אם יפולו באיזה טעות לא יקרה על הרוב טעות אחד לשניהם: (י) ובזה האחד יקים את חבירו · מן הטעות שנפל בו: (יא) גם אם ישכבו שנים וחם להם · וכמו כן יקרה טוב בהתחברות השנים שימצאו האמת מתוך סויכות ההוה ביניהם כמו שיקרה חום נוסף בין שנים שוכבים יחד: ואם יתקפו האחד · ועם זה יקרה טוב אחר בהתחברות השנים שלא יקום החולק עליהם באיזו טענה משובשת: השנים יעמדו נגדו · להראות טעותו בטעם נכון שמצאו בוכוחם באופן שימשכו את החולק עליהם בדעת האמתי: והחוט המשולש · ואם יהיו הג' מתוכחים יחד למציאת אמת איזה דרוש: לא במהרה ינתק · יקרה על המעט מחלוקת ביניהם כי בין שתי דעות הפכיות יבא השלישי ויכריע: (יג) טוב ילד מסכן וחכם · וכטעם שבחתי את העיון הטוב בתגרת המעיינים הוא כי אמנם טוב ילד שאין בידו רב נסיון: מסכן · שלא הרבה לקבל מרבותיו לקוצר הזמן: וחכם · בעל סברא נכונה שקנה בויכוח עם חביריו ובזה נעשה כמעין המתגבר · ממלך שהיה בידו תבילות תבילות של משנה ושל דעות חכמי הדור: זקן · שראה מעשים רבים שיוכל לקנות בהם נסיון וכסיל בלתי בעל סברא נכונה: אשר לא ידע להזהר עוד · באופן שלא ידע להשיג יותר ממה שבידו · וטעם סכלות זה הזקן הוא: (יד) כי מבית הסורים יצא · יצא להורות פרים מגרש

נוֹלַד רָשׁ׃ טו רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַחַיִּים הַֽמְהַלְּכִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עִם הַיֶּלֶד הַשֵּׁנִי אֲשֶׁר יַעֲמֹד תַּחְתָּיו׃ טז אֵין־קֵץ לְכָל־הָעָם לְכֹל אֲשֶׁר־הָיָה לִפְנֵיהֶם גַּם הָאַחֲרוֹנִים לֹא יִשְׂמְחוּ־בוֹ כִּֽי־גַם־זֶה הֶבֶל וְרַעְיוֹן רוּחַ׃ יז שְׁמֹר רַגְלֶיךָ יתיר יו"ד כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ מִתֵּת הַכְּסִילִים זָבַח כִּֽי־אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע׃ ה א אַל־תְּבַהֵל

ת"א שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים · ברכות כג · עקרים פ"ג סל"ו : מתת הכסילים זבח · עקידה שער טז :

רש"י

כמדת הרשים וכן עיר פרא אדם יולד שיהפך וישתנה לו ממה שהיה כעיר פרא ויעשה אדם : נולד · נעשה ולשון הווה הוא : (טו) ראיתי את כל החיים וגו' · מצאתי במדרש הספר הזה זה דור המבול שנאמר בהם מכל החי : עם הילד השני · אשר יתקיים תחת אותו הדור שהם נח ובניו : (טז) אין קץ לכל העם · פרים ורבים היו יותר מדאי כמו שנאמר זרעם נכון לפניהם אשה מתעברת ויולדת לשלשה ימים ישלחו כצאן עויליהם : לכל אשר היה לפניהם · אין קץ לכל הטוב שהיה לפניהם והכל אבד וכרגע שאול יחתו : גם האחרונים · דור הפלגה : לא ישמחו · גם הם בטוב הניתן בידם : כי גם זה · סופו של הבל ורעיון רוח כאשר אדם מהלך אחרי יצרו : (יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים · היאך תלך אם תביא תודה ונדבת שלמים הוא הטוב ושמור עצמך שלא תצטרך לילך בהבאת חטאות ואשמות : וקרוב · הוי לשמוע דברי הקדוש ב"ה והוי טוב וקרוב להקב"ה : מתת הכסילים זבח · שיחטא ויביא קרבן : כי אינם יודעים לעשות רע · אין הכסיל מבין שהוא עושה רע לעצמו

אבן עזרא

איך יצא מהכם מדבר להפך כי גם הזקן שהוא מלך נולד רש כענין ערום יצאתי מבטן אמי : (טו) ראיתי · עם הילד השני · שהוא מלך תחת הזקן וקרא שני בעבור היותו ילד בא אחריו ועמד תחתיו : (טז) אין קץ · אע"פ שהוא חכם לא ישמחו בו כל החיים כי מעשי המלוכה קשים · ותוספת גם טרם האחרונים להודות על אשר לפניהם כי גם הם לא שמחו בזקן הכסיל · ויש מפרש הילד השני הדור הבא אחריו והענין כי ראה החיים מהלכים תחת השמש והם עם יורשיהם שיעמדו תחתיהם כמו שהיו הם עם הראשונים אשר היו לפניהם ואלה ואלה לא ישמחו בעולם : (יז) שמר · רובי המפרשים פירשו רגלך כמו לא עשה רגליו ודרך פשוטו הוא כאשר יזכיר המלך ושלא ישמחו בו הקרובים אליו בעבור שיפחדו ממנו והבא אל אדמונו ישמר במלבושיו ודברי פיו אמר יותר מזה יש עליך להשמר כאשר תלך אל בית האלהים וענין שמור רגלך כאדם שיאמר מקום פלוני מסוכן הוא ואם לא תדע להשמר שמר רגלך : וענין וקרוב לשמוע · אע"פ שאמרתי לך שמור רגלך אין האלהים רחוק כמלך בשר ודם רק הוא יותר קרוב לקבל דבריך אם תקראנו באמת : מזבח · שיתנוהו הכסילים כי אינם יודעים רק לעשות רע כמו אין טוב באדם שיאכל ושתה והענין כי אין להם דעת נכונה לעשות טוב · ויש אומרים כי הכסילים אפילו לעשות רע שהוא קרוב ליצר לב האדם אינם יודעים ואף כי הטוב · ויש אומרים כי פירוש רע כמו רצון : (א) אל תבהל · אל יוציא פיך מלין לפניו בניתו בבהלה ולבך אל ימהר כי אם תבינו כי הלב כמו אובד ותועה בעסקי העולם על כן אמר מבית ה' מלא עבדך את לבו ודע כי האלהים גבה עליך ורואה אותך ושומע דבריך כי הוא בשמים נגבהי מרום כגבוהים ואתה על הארץ ואין למשה ממך על כן יהיו דבריך מעטים שלא תסתכן כמו שהיה כהן גדול ביום הכפורים מתפלל תפלה קצרה ויוצא :

אמר אברהם המחבר · הנה לא הואלתי לדבר · כי בעבור היות כבוד המקום מלא כל מקום ולא יוכל האדם להשמר בכל מקום היכן לו מקום שיהיה לו קבוע לתפלתו והוא חייב לכבדו גם חייב הוא האדם להודות ולשבח לאלהיו בכל רגע כי חסדו עמו בכל הלקי הרגע שיחייהו ויתענג בהרגבות רק בעבור היות האדם מתעסק בעסקי העולם הושם לו זמן שיתפלל בו והם עתים ידועים ערב ובקר וצהרים כי כל מי שיש לו עינים ידע עת צאת השמש ועת נטותו ועת בואו על כן חייב אדם שיתפלל שישמור פתחי פיו ויחשוב בלבו שהוא עומד לפני מלך · בידו להחיות ולהמית על כן אסור שיתפלל אדם ויבנים בתוך תפלתו פיוטין לא ידע עיקר פירושם ולא יסמוך על המחבר כרצונו הראשון כי אין אדם אשר לא יחטא או המעתיקים הטעו · וכלל אומר יש בפיוטי רבי אליעזר הקליר ז"ל · ארבעה דברים קשים · הדבר האחד כי רובי פיוטיו חידות ומשלים · ואזכיר מפיוטיו אחד והוא · אוצרי יקפיל · וחדשים יכפיל · ליום זה סור הפיל · ומליון ימלוך · יש מפרשים כי אוצרי הוא ביו"ד וענינו הוא המשיח יקפיל הארץ לפניו וחדשים יכפיל שיכפול חדשי השנים וימהר ביאתו · ויש אומרים כי הוא בלא יו"ד וענינו יעביר כמלת ראי דרכך בגי וחדשים יכפיל יסתיר · וחכמי הדור יפרשו לראי יקפיל שיעביר אלה השמים הנמשלים לראי מוצק וחדשים יכפיל הם השמים החדשים גם זה איננו נכון כי אין משמע לשונו כי אם יעביר ראי ויכפול חדשים אולי עבותים הם ויכפילם כדי שתהיה המכה בהם קשה · ויתכן שיאמר אדם אין בכל החיים חכם כעיר ויאמר כי ענינו אדם שנאמר ועיר פרא אדם יולד או יאמר אחרי העם עובדי אש ומבהיוים

ספורנו

אנשים שהיו מתגברת המהופכים יחד : נולד רש · ואמרתי שהילד מסכן וחכם טוב מזה הזקן כי אמנם זה הזקן גם ברבוי תחבולות המשגיות והדעות אשר בידו נולד רש שלא יכינם אל נכון ובלי שבוש מבלי אין אצלו דרכי ויכוח להשמר מן הטעות בהם : (טו) ראיתי את כל החיים · וזה בעצמו יקרה בעסקי הנפסדות אשר תחת השמש כי אמנם ראיתי את החיים המהלכים ומשתדלים בעניני הבל נמשכים אחר עצת ילד חכם בעל סברא נכונה : אשר יעמד תחתיו · אשר הוא למטה במדרגה ממדרגת הילד החכם בעיון שהזכרנו למעלה : (טז) אין קץ לכל העם אשר היה לפניהם · וזה שראיתי בימי מהשתדלות כל החיים בעסקי חיי שעה ונמשכים אחר עצת ילד חכם בזה ומניחים הילד הראשון והכמתו להשיג חיי עולם לא בימי בלבד קרה אבל קרה גם כן בדורות הראשונים שהיו לפני העם אשר בימי שהניחו רובם חיי עולם ועסקו בחיי שעה והנה היום אבד זכרם : וגם האחרונים לא ישמחו בו · בהשתדלות הילד השני החכם שכל חכמתו בעסקי חיי שעה : כי אמנם גם זה · המושג בעצת הילד השני החכם הוא הבל דבר בלתי נחשב באמת : ורעות רוח · לרבים שחטא דעתם בקניינים המדומים : (יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים וקרוב לשמוע · כאשר תלך אל בית אותו הנמצא הנכבד שהוא האלהים הגדול ועם זה הוא קרוב לשמוע תפלות כל פה שמור רגלך : מתת הכסילים זבח · השמר מאותן מתן הכסילים בהקריבם זבח : כי אינם יודעים · כי הם אינם יודעים שום טעם למה יעשו כן אבל מנהג אבותיהם בידיהם : לעשות רע · השמר מזה כי אמנם לא די שלא יהיה לרצון בלא אבל יהיה רע בעיניו ויקצוף באמרו מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי ובאמרו מי גם בכם ויסגור דלתים ובאמרו נתנה

עַל־פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל־יְמַהֵר לְהוֹצִיא דָבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים כִּי הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה עַל־הָאָרֶץ עַל־כֵּן יִהְיוּ דְבָרֶיךָ מְעַטִּים׃ ב כִּי בָּא הַחֲלוֹם בְּרֹב עִנְיָן וְקוֹל כְּסִיל בְּרֹב דְּבָרִים׃

ת״א אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר · ברכות סא עקידה שער עא :

רש״י

לעצמו : (א) להוציא דבר לפני האלהים · לדבר קשה כלפי מעלה : כי האלהים בשמים ואתה על הארץ · ואפילו חלש מלמעלה וגבור מלמטה אימת חלש על הגבור וכל שכן גבור למעלה וחלש למטה : (ב) כי בא החלום ברוב ענין · כי דרך החלום לבוא ברוב הרהורים שאדם מעיין ומהרהר ביום ודרך קול כסיל

אבן עזרא

לשמש ויאמר כי אב הוא השם הנכבד והנורא שנאמר כי ה׳ אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא · גם הוא שמש שנאמר כי שמש ומגן ה׳ אף כי אלה כלי כ״ף דמות כראי חזקים ולא דמה הכתוב השחקים לראי כי אם נחוזק שיתפלל אדם ברוך אתה אריה כנבור שומלא על המקום כאריה ישאג הייטב בעיני ה׳ ולמה לא נלמד משלמה שלא היה חכם אחריו כמוהו והנה תפלתו שהתפלל מודפס לא יודע לבון הקדש יבין אותה ואיננה חידות ומשלים וכן תפלתו של דניאל שהיה משרת קטרין והנה אלה לא התפללו כי אם בדברים מבוארים שהיו חכמים אף כי המתפלל על אביה רבים וכלם אינמו חכמים וכן כל תפלה לחול ולקדש שתקנו הראשונים אין בה חידות ומשלים ומה ענין יש שיכפיל השמות החדשים שיהיו שנים ויכפילם ולאמר על המקום ליום זה סור הפיל איננו נכון כי המאליך גולל לא ידע מה יהיה והיה ראוי שיברת משלת סור הפיל כי לא המלא כי אם במקום הצורך · ועוד אחר שיעביר אלה בשמים ובארץ איך ימלוך מליון והיא חלק מהארץ · ענה אחד מחכמי הדור ואמר כי הרוז יקפיל הצריכו שיאמר סור הפיל בשיגותיו כי לא עשה הנביאים בכל תפלתם שיעסקו בחרוז ועוד כי היה לו לעשות על חרוז אחר ולמה רכב על פיל ואותו לארץ ישיל ואם רצה נתלגם שיעשה חרוז על פיל והוצרך בסיגן לפתור תגומו יהיה אומר · לותן יעפיל · להתנבא יפיל · ורמי לב ישפיל · ומליון ימלוך · והדבר השני שפיוטיו מעורבים בלשון תלמוד וידוע כי יש כמה לשונות בתלמוד ואינמו לשון הקדש וכן אמרו לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ומי הביאנו בצרה הזאת להתפלל בלשונות נכריות הלא נחמיה הוכיח המדברים לשון אשדודית אף כי בעת הגלות ולמה לא נלמד מן התפלה הקבועה שהיא כלה דברי צחות בלשון הקדש ולמה נתפלל בלשון מדי ופרס ואדום וישמעאל · והדבר השלישי אפילו המלות שהם בלשון הקדש יש בהם טעיות גדולות כמו אנסיכה מלכי נסכיו והמלא מזה הענין ואני נסכתי מלכי והוא מן הבנין הקל על משקל נפלתי וגדרתי והעתיד אסוך או אנסוך כמו אפול ואדור ומן הבנין הכבד יאמר הפיל והעתיד אפיל וכן מן הסיך יאמר אסיך או אנסיך כהראות הנו״ן כמו ולנפיל ירך והנה יהיה פירוש אנסיכה מלכי אעשה ממנו נסך כמו גל הסיך נסכיהם מדם ויש מפרשים נסכתי מלכי כמו משחתי ואם היה הפירוש אמת תהיה טעות שנית ולמה לא אמר ארוממה מלכי או אשגבה ואודה או הקדש רק בקש מלה להראות חכמתו לשומעים ואנחנו חייבים לדעת דקדוק הלשון היטב שלא נטעה כמו המברכים ברכה המזון שיאמרו זננו ולא ידעו כי זננו היא מן זנה כמו ענגו מן ענה ולא יאמר מן זן כי אם זוננו כמו שוכנו אלכי ישפנו ופעם יאמר לו לשון עבר והוא לשון ציווי כאשר יאמרו רבים בתענית שחל עניו פניך וידוע שהשי״ן במקום אשר כמו מה שהיה הוא שיהיה ואל הוא לשון צווי לעתיד כמו אל נא את פני ה׳ והנכון לומר שחלה כמו ובבכנעו חלה את פני ה׳ ועד כי לשון הקדש ביד ר׳ אלעזר ז״ל עיר פרוצה אין חומה שיפשה מן הזכרים נקבות והפך הדבר ואמר שוכן עמק אויימה וידוע כי ה״א שוכנה לשון נקבה ושוכב הה״א תי״ו כשיהיה סמוך שוכנת העמקים ובסור הה״א או התי״ו יהיה לשון זכר כמו צדקה וצדק ואיך יאמר על שוכן אויימה ולמה ברח מן הפסוק ולא אמר שוכנת עמק אויימה ועוד מה ענין לשוכנה שיתארנה באימה התפחד השוכנה ואין הותר השושנה כי אם קטופה או רעננה או יבשה · אמר אחד מחכמי הדור הוצרך לומר אויימה בעבור שהיה חרוזתו עשירה שיגותי אם ואת תרוזה עשירה הנה יש בפיוטיו חרוזים עניים ואביונים מחזרים על הפתחים שחיבר הר עם נכחר אם בעבור היות שניהם מאותיות הגרון אם כן יחבר עמה אל״ף ועי״ן ועם הבי״ת והוי״ו שהוא גם מחבר לוי עם נביא יחבר נמש מ״ם ופ״ס ויהיו כל החרוזים תמים במספר מוצאי האותיות ואם הסבה חבור ה״א עם חי״ת בעבור היות דמותם קרובות במכתב אם כן יחבר רי״ש עם דל״ת ואף כי מצאנו דפואל רעואל דודנים רודנים וכן יחבר משפטים עם כתים כי הם ממוצא אחד ונמצא הטי״ת תמורת תי״ו במלת נצטדק שנפידנו ויצמידו וכן חבר יום עם פדיון ועליון · גם זה איננו נכון אע״פ שנמצא מ״ם במקום נו״ן כמו חיין וחטין איך יחליף מ״ם יום שהוא שורש עם נו״ן עליון פדיון שהוא מן עלה ופדה והוא איננו שרש ועוד מה ענין החרוז רק שיהיה ערב לאוזן ותרגיש כי סוף זה כסוף זה ואולי היתה לו הרגשה שהיה שיגרגם בה כי המ״ם כמו הנו״ן ואיננו ממוצא אחד ועוד חבר עושר עם אשר העבר גם זה איננו נכון רק אם היה המתפלל ספרדי · יש אומרים אין משיבין את הארי אחר מותו התשובה רוח אל עשתנו כלנו ומחוסר קורא הקדמונים כמונו ואוזן מלים הבחן וכלנו נדע כי דניאל היה נביא ורב על כל חרטומי בבל וחכמיה והנה אמרו חכמים ז״ל טעה דניאל בחשבונו והחשבון הוא דבר קל ועוד כי ירמיה הנביא בזמן דניאל היה ואחר שראו הכמינו הראיה על טעותו האמור יאמר לכם אילו היה דניאל חי היה משעה כמטעים אותו · ואחרים אמרו רחמנא לבא בעי א״כ למה נצטרך לדבר כי הוא יודע מחשבות לב והלא תקנו הקדמונים לאמר בלוש כפיר היה עם פיפיות שלותי עמך בית ישראל ואל יכשלו בלשונם · והדבר הרביעי שכל פיוטיו מלאים מדרשות ואגדות וחכמינו אמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו א״כ אין ראוי להתפלל אלא על דרך פשט ולא על דרך שיש לו סוד או הוא על דרך משל או הוא כענין שאין הלכה כמותו או שיתפרש לעניינים רבים הלא ידענו ממדרש שיר השירים שכל שלמה האמור שם הוא קדש ועניינו המלך שהשלום שלו הנכון שיאמר אדם בתפלתו הושיעני המלך שלמה והנה מצאנו במקרא האומרים מה משא ה׳ וידוע כי יש משא כמו נבואה והמדברים לירמיה הנביא מה משא ה׳ לא ידע הנביא סודם שלא היו אומרים כי אם מענין איש איש על משאו ואמר שיודע הנסתרות לנביא שיאמר להם כי המשא יהיה לאיש דברו והפכתם את דברי וגו׳ אכן תאמרו מה דבר ה׳ ומה ענה ה׳ שאין במלה ספק כענין וכן לא תקראו לי עוד בעלי והלא הוא כמו אישי לכן בעבור היות שם בעל ספק עם שם הבעל שהוא ללם אמר הנביא אפי׳ מלה שיש בה ספק כענין ללם לא תאמרו לי כי אם אישי · והגאון רב סעדיה נשמר מאלה הארבעה דברים בבקשותיו השתים שלא חבר מחבר כמו שם וכם על לשון המקרא ודקדוק הלשון באין חידות ומשלים ולא דרש · והנה היה בגרפת גם הוא חבר בקשה תחלתה אמרי האזינה ה׳ ויש בה דברים איננו נכונים מהם שאמר הרחבת עולמים אין להם גבול ווה שאין לו גבול איננו נברא ואמר כי שמך בך ובך שמך ואולי ידע מה פירוש שם לא היה זה הדבור עולה על לבו ועוד אחר שאמר כי שמך בך הלא הוא בעצמו בך שמך כי מה הפרש בין שלום עליך או עליך שלום ראובן אתה או אתה ראובן הפשוט חיים או חיים הפשוט יברכך ה׳ וישמרך ה׳ ישמרך מכל רע ואין זה דרך מסלה אלא דרך שחוק · והנה אחד שחבר שתי מלות ויהיו לאחדים בפיו כמו אכרמל פירוש אכאר מלה או אברר מלה וזכרה שם השם מה שאמר כי לא כאר המלה ולא דבר ברור רק בלל בשפתו שפה הקדש ולא אוכל לבאר אחד מני אלף מטעות הפייטנים והטוב בעיני שלא יתפלל אדם בכם כי אם התפלה הקבועה ויהיו דברינו מעטים ולא נענש בדין : (ב) כי בא החלום · כי היהם

ספורנו

עלי בקולם על כן שנאתים : (א) אל תבהל על פיך · להתפלל על הרגל לשונך : ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים · קודם שתכוין אליו לכך באמרם ז״ל חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים כדי שיכוונו. לבם : כי האלהים בשמים

ביני

ג כאשר תדר נדר לאלהים אל-תאחר לשלמו כי אין חפץ בכסילים את אשר-תדר שלם׃ ד טוב אשר לא-תדר משתדור ולא תשלם׃ ה אל-תתן את-פיך לחטיא את-בשרך ואל-תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצף האלהים על-קולך וחבל את-מעשה ידיך׃ ו כי ברב חלמות והבלים ודברים הרבה כי את-האלהים ירא׃ ז אם-עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל-תתמה על-החפץ כי גבה מעל

ת״א טוב אשר לא תדור נדרים ע מגחות כא תולין כ׃ כי בא החלום זוהר מקן׃ כאשר תדור עקדה בעד עא׃ אל תתן את פי׳ שנת לב חגיגם עו כהוכות עב כבועות לט זוכר פ׳ כולהית׃ כי ברב חלומות והבלים · ברכות י׃

רש״י

לנה ברוב דברים כי בהרבותו דברים מגלה קול של כסילות מפיו כי לא יחדל פשע לכך אני אומר יהיו דבריך מעטים׃ (ג) אין חפץ בכסילים · אין חפץ לפני הקדוש ברוך הוא ברשעים הנודרים ואין משלמים׃ (ה) אל תתן את פיך · בנדר׃ לחטיא את בשרך · שיפקוד העון על בניך׃ ואל תאמר לפני המלאך · שליח הבא לתובעך צדקה שפסקת ברבים׃ כי שגגה היא · בשגגה פסקתיה כסבור הייתי שיהיה יכולת בידי ליתן׃ וחבל את מעשה ידיך · מצות שבידיך שעשית כבר אבדתם לך נדרם בנדרם׃ על קולך · בשביל קולך׃ (ו) כי ברוב חלומות וגו׳ · אשר כל מה שיאמרו לך חלומות ונביאי הבל ודברים הרבה לפרוש מאת המקום׃ כי את האלהים ירא · הרי כי משמש בלשון אלא אל תשמע אל החלומות אלא את האלהים ירא׃ (ז) אם עשק רש וגזל משפט וצדק וגו׳ · אם תראה במדינה שהם עושקים את הרשים וגוזלים

אבן עזרא

החלום מעורב מענינים רבים ידוע שהוא מתערובת המאכלים והתגבר אחת מן הארבעה ברבים לא יהיה לו פתרון ולא יורה ע׃ טוב או רע כי ככל הוא כן ידמה הכסיל שירבה דבריו וכל המרבה דברים בכל מקום מביא העוא אף כי במקום שמיכן להזכיר שם הנכבד בו תמיד׃ (ג) כאשר תדור · כאשר נותיך שתשמור בבית האלהים כדבריך גם כן אתה חייב להשמר בכל מקום ובכל עת שתזכור השם או תדור נדר לו תשמור מוצא שפתיך ולא תהיה מן הכסילים כי אין חפץ בם׃ (ד) טוב · כענין וכי תחדל לנדור׃ (ה) אל תתן · למה יהיה פיך מוליד חטא ורע על בשרך שהוא גוף אם לא תשלם אשר דברת בפיך ודע כי נכח עיני ה׳ דרכי איש וכל מעדיו יספור ומלאך משרתיו ממונה לכתוב בספר כל הדבורים היוצאים מפי האדם ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היה הנדר בנדרת׃ וחבל את מעשה ידיך · כמו והשחית וכמוהו מחבלים כרמים ויש תבל מלשון לידה כמו יחבל און הנלאך אמך שמה חבלה ילדתך ויתכן היותו מן צירים וחבלים בעבור חבלי יולדה וחבל שליטו ושוכב בראש חבל הוא החורן אשר בספינה שכל החבלים תלויים בו כוא שם התואר כמו איש אטר יד ימינו׃ (ו) כי ברב · כמו כי בא החלום ברוב ענין אך את האלהים ירא בכל דבר או ענינו ראה אתה חלומות רבים ודבר הבלים והרבה לדבר רק ירא האלהים והענין שכל דבור מותר לך חוץ אם היה בו זכר לשם׃ (ז) אם עושק · שלא תחשוב כי אין שומר על דרכך בעבור שתראה החמס בפרהסיא ואין מושיע׃ וזכר רש · בעבור שחייב אדם לעזרו והנה הוא עשוק׃ וגזל משפט · סמוך כמו וגדר אבניו ונמוכרה כענין גדר עזים או כגזל׃ וזכר במדינה · לעיני הכל ולא במדבר׃ אל תתמה על החפץ · שתאמר מה החפץ יש למקום שלא יושיע דע כי יש שומר שרואה זה החמס ואיננו אחד רק הם רבים וכל אחד גבוה מעל גבוה ושומרים רבים לא ידע איש מספרם כי הם

ספורנו

שוכן בכלם על ענין אחד להיותו בלתי גשמי׃ והתה על הארץ · במקום מיוחד בלתי מתפשט בכלם כראוי לגשמי באופן כי רב ההבדל בין מציאותך למציאותו ולא במהרה תוכל לכוין את דעתך אליו׃ על כן יהיו דבריך מעטים · לא תאריך דברים בתפלתך ויהר מן האורך פן תסיר כהן מן הכוונה הראויה והבאת עליך אשם׃ (ב) כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברב דברים · כי כמו שיקרה החלום בדברים בטלים וזה ברב ענין הדמיוני בהקיץ כאמרם ז״ל הרהור כולו יומא ולאורתא הוא כן יקרה בקול כסיל בתפלתו כשתהיה ברב דברים שיגבר עליו הדמיון ויסור מן הכוונה׃ (ג) כי תדר נדר לאלהים לא תאחר לשלמו · וכמו שיקרה ברבוי הדברים בתפלה שיחשוב המתפלל למצוא חן בהם ויקרה מהם הפך זה כן יקרה בדבר הנדרים שיחשוב הנודר למצוא חן בהם גם שיאהר לשלם עד אשר יראה מה יעשה אלהים לו והנה יקרה לו הפך זה׃ כי אין חפץ בכסילים · החושבים שהיה הנדר להם יתברך כענין השוחד לב״ו כאשר יהיה על תנאי שיעשה הב״ו חפצו ובזה יגמול אותו כשוחד · וזה שקר כי אמנם ענין הנדר להם יתברך הוא ע״ה ההכנעה בלבד לא לד גמול ולכן כשלא ישלם קודם שישיג חפצו יהיה כתובה על ההכנעה אם לא ישיג · לכן אתה את אשר תדור שלם מהרה גם שאולי לא תשיג הפלך׃ (ד) לכן טוב שלא תדור · שלא תרגיל עצמך בנדרים׃ משתדור ולא תשלם · ממה שתרגיל עצמך בנדרים ויקרה לך שלא תשלם לפעמים והיה בך חטא · כמו שיקרה ברבוי הדברים בתפלה שלפעמים תסור בקצתם הכוונה ותאשם ונשא עונו׃ (ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך · גם שיהיה עם לבבך לשלם אל תתן את פיך לבטא בשפתים באופן שיקרה חטא אם אולי יקרה הסרון בתשלומין או יקרה חטא מעילה בהקדש אבל יהיה הפועל הטוב בנדבה בלבד כמאמרם ז״ל על הלל שמעולם לא מעל בעולתו׃ ואל תאמר לפני המלאך · לפני בהכהן שיבא להתיר הנדר׃ כי שגגה היא · שלא היו פיך ולבך שוים בשעת הנדר כמו שיקרה לפעמים ברבוי הדברים׃ פן יקצוף האלהים על קולך · אם כשתתפלל באופן שתבא בו לנדור אליו בלתי כוונה׃ (ו) כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה · ואמרתי שתשמר מרבוי הדברים בתפלה ומן הנדרים פן תנקש בם כי יקרה זה בשניהם שיהיו למוקש כרב חלומות מבהילים מסובבים מרב דמיונות כוזבות ויחשוב החלום להמלט ברבוי הדברים בתפלה ובנדרים וכמו כן יקרה זה מרב הבלים שלפעמים ישתדל המתפלל להשיג מותרות עם הכלית בלתי נאות וכמו כן יקרה זה מהתרגל ברב דברים אשר בהם לא יחדל פשע׃ כי את האלהים ירא · ואמרתי שתשמר מכל אלה כי ראוי שתירא את האל ית׳ לרב גדלו והתשוב לרעה רבה אם יקצוף ואל תביא עצמך לסכנה כזאת׃ (ז) אם עושק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה · וכמו כן כאשר תראה החמס ושוד במדינה אל תחשוב לברבר אחר מדות בוראך או להעלות על לבבך מחשבת הפושעים האומרים כל עושה רע טוב בעיני ה׳ ובהם הוא חפץ׃ אל תתמה על החפץ · אל התמה על שחפץ האל בקיום אותה מדינה׃ כי גבוה מעל גבוה · כי אמנם מאל ית׳ שהוא

גָּבֹהַּ שֹׁמֵר וּגְבֹהִים עֲלֵיהֶם׃ ח וְיִתְרוֹן אֶרֶץ בַּכֹּל היא הוא קרי מֶלֶךְ לְשָׂדֶה נֶעֱבָד׃ ט אֹהֵב כֶּסֶף לֹא־יִשְׂבַּע כֶּסֶף וּמִי־אֹהֵב בֶּהָמוֹן לֹא תְבוּאָה גַּם־זֶה הָבֶל׃ י בִּרְבוֹת הַטּוֹבָה רַבּוּ אוֹכְלֶיהָ וּמַה־כִּשְׁרוֹן לִבְעָלֶיהָ כִּי אִם־רְאִית ראות קרי עֵינָיו׃ יא מְתוּקָה

ת"א אהב כסף לא ישבע כסף · מכות י : ברבות הטובה רבו אוכליה · מנחות קי :

רש"י

את המשפט ואת הצדק · אל תתמה · על חפצו של מקום כשיביא עליהם רעה : כי גבוה מעל גבוה שומר · ורואה את מעשיהם וגבוהים יש עליהם העושים שליחותו של מקום וידם תקיפה ליפרע מהם : וגזל משפט · גזל של משפט לפי שהוא דבוק הוא נקוד גזל פת"ח קטן שאם לא היה דבוק היה נקוד גזל קמ"ץ · ענין אחר אם תראה שהם עושקים רשים וגוזלים משפט זרועה אתה צדק בא לעיר שהקב"ה משפיע להם טובה ואינו נפרע מהם אל תתמה על חפצו של מקום כי כן דרכו להאריך אפו : כי גבוה מעל גבוה שומר · ממתין עד שתתמלא סאתם : וגבוהים · יש לו עליהם ליפרע מהם בבא עת פקודתם כמו ולא השמור על חטאתי · שומר אמונים · שמר את הדבר : (ח) ויתרון ארץ בכל הוא · ויתרה של יושבי ארץ שהם מתגאים ומכעיסים למקום : בכל הוא · בכל דבר הוא עושה שליחותו ליפרע ואפילו על ידי יתושין כדרך שעשה לטיטוס : מלך לשדה נעבד · הקב"ה נעשה פועל לציון ליתבע עלבונה ממחריבה ולשלם שכרה לבוניה : (ט) אוהב כסף לא ישבע כסף · אוהב מצות לא ישבע מהם : ומי אוהב בהמון · מצות רבות : לא תבואה · ואין באחד מהם מצוה מסויימת וניכרת כגון בנין בית המקדש ובית הכנסת וס"ת נאה : גם זה הבל · כך נדרשים שני מקראות הללו במדרש · ועוד פנים אחרים הנוגים אך זה הקדמתי לפי שהוא מענין וגבוהים עליהם שסמכו הכתוב יחד · ד"א ויתרון ארץ בכל הוא שכר עבודת האדמה הוא הוא על הכל שאפילו הוא מלך צריך הוא להיות נעבד לשדה אם עשתה הארץ פירות יש לו מה יאכל ואם לאו מת ברעב : אוהב כסף לא ישבע כסף · לא יאכל כסף : ומי אוהב בהמון · בממון : לא תבואה · שאינו אוסף לו פירות גם זה הבל · ד"א ויתרון ארץ בכל הוא שכרו של ישראל בכל ד"ת הוא בין במקרא בין במשנה בין בגמרא : מלך לשדה נעבד · מלך במקרא ובמשנה עודנו צריך להיות נעבד לבעל גמרא שהוא מסדר לפניו הוראות איסור והיתר טומאה וטהרה ודינין : אוהב כסף · אוהב תורה אינו שבע בה : אוהב בהמון · תורה : לא תבואה · שיש לו מקרא ומשנה ואין לו גמרא מה הנאה יש לו כל אלו בויקרא רבה : (י) ברבות הטובה · כשישראל מטיבין מעשיהם: רבו אוכליה · מתן שכר המצות : ומה כשרון לבעליה · להקדוש ברוך הוא בכל הטבת מעשיהם : כי אם ראות עיניו · שרואה שהם כפופים לו ונחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו וכן לענין הקרבנות : ברבות הטובה רבו אוכליה · שמביאים נדבות הרבה רבו הכהנים אוכלים : ומה כשרון לבעליה · לפני הקב"ה : כי אם ראות עיניו · שאמר ונעשה רצונו : (יא) מתוקה שנת העובד · עובד האדמה ישן וערבה שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט בין שהוא אוכל הרבה כי כבר הורגל בכך :

אבן עזרא

גבוהים על אלה שמעלתם איננה שוה והיודע סוד השם ידע כי גבוה מעל גבוה הם תמשים ותמשה ולא אוכל לפרש : (ח) ויתרון · האמר השלים לצוות על יראת אלהים שב לכורות לו בדברי העולם אי זו מלאכה טובה שיחיה ממנה ולא יהיה בה חטא ואמר כי יתרון עבודת הארץ בכל דבר הוא אפי' המלך שאין למעלה ממנו נעבד לשדה בעבור צרכו כי ממנו מחיתו : (ט) אוהב כסף · נפשו לא תשבע : ומי אוהב בהמון לא תבואה · יש מי שאוהב לקבץ ממון בבגדים ושיני סחורות ולא יאהב תבואה גם זה הבל · וגם יסוב על אוהב כסף והוא המקבץ כסף וזהב בלבד וי"א מי שאוהב בהמון לא תבואה לו ויפרש המון קנות עבדים ושפחות ובהמות רבים והענין שיאהב להיות המון לפניו : (י) ברבות הטובה רבו אוכליה · מטעם הבהמות והוא שאל עבר ויאמר מן הספרים שכלמ"ד בלבם איננו שלם לכן ציווי לרבים כמו רבה נבאך ואחז : כשרון · כמו טוב וכאשר הדבר אחר שהטובה שלו יאכלוה רבים לפניו מה טוב לו בטובה רק מראה עיניו : (יא) מתוקה · ידוע כי העשיר יפחד ביום ובלילה על עשרו מן האנסים והחומסים

ספורנו

גבוה הרבה על כל דבר שהוא יותר גבוה ויותר נחשב מתקיני אותה המדינה : שומר · ממתין בזה דבר יותר נכבד ויותר נחשב אלו מהם : וגבוהים עליהם · ויש דברים רבים גבוהים על משפטי העושק וגזל הנעשים נגד חוקי הממשלה ויותר נחשבים אלו כמו שלום המלכות וטובת הכלל אשר לא היה משיג אותם אם היה מענש אותה המדינה · ומן הדברים הנחשבים אצל האל ית' הם צדיקי הדורות אשר הם דומים לבוראם במעשיהם הטובים : (ח) ויתרון ארץ בכל הוא · והנה זה היתרון המקבל לאל ית' מן הארץ לא יושג זולתי בקיום הכללות והמדיניות כי אמנם צדיקי הדורות החשובים אצלו בהיותם אדם הם מדיניים בטבע ולא ישיגו שום שלמות בזולת הכרחי המדיניות והוא שישיג האדם בו לחם ושמלה אשר הם הכרחיים גם לצדיקים לחיי שעה : כי אמנם מלך לשדה נעבד · שהמלך הוא נעבד מן ההמון בסבת השדה כי באמצעות המלך ישיג כל אחד את הראוי לו מן השדה לתת לו לחם ושמלה שאלמלא מוראו של מלך איש את רעהו חיים בלעו : (ט) אוהב כסף לא ישבע כסף · ואמנם שהמלך נעבד בשביל השדה אע"פ שמפני מוראו ישיג כל אחד גם שמירת כספו וזהבו וזולתם · הנה אין זה התכלית המכוון המבוקש אצל הוא שיושג בהם תבואת השדה ההכרחית לחיים כי אמנם האוהב כסף לא יוכל לשבוע בכסף : ומי אוהב בהמון לא תבואה · גם זה מי שהוא אוהב בין ההמון דבר שאינו תבואה כמו אבנים טובות ומרגליות ואוהב גם זה כאמרנו שהוא שרי הבואה וזה להגדיל כבוד עשרו ובני ביתו : הבל · הוא אוהב הבל כזה כי אמנם ברבות הטובה רבו אוכליה · וכן הוא הרבה על עצמו מחשבות לפרנס את כלם ואין לו תועלת בכל זה : כי אם ראות עיניו · שהוא שמח ברבותו רבים מתאוים ממנו פנים.

שְׁנַת הָעֹבֵד אִם־מְעַט וְאִם־הַרְבֵּה יֹאכֵל וְהַשָּׂבָע לֶעָשִׁיר אֵינֶנּוּ מַנִּיחַ לוֹ לִישׁוֹן׃ יב יֵשׁ
רָעָה חוֹלָה רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עֹשֶׁר שָׁמוּר לִבְעָלָיו לְרָעָתוֹ׃ יג וְאָבַד הָעֹשֶׁר הַהוּא
בְּעִנְיַן רָע וְהוֹלִיד בֵּן וְאֵין בְּיָדוֹ מְאוּמָה׃ יד כַּאֲשֶׁר יָצָא מִבֶּטֶן אִמּוֹ עָרוֹם יָשׁוּב לָלֶכֶת
כְּשֶׁבָּא וּמְאוּמָה לֹא־יִשָּׂא בַעֲמָלוֹ שֶׁיֹּלֵךְ בְּיָדוֹ׃ טו וְגַם־זֹה רָעָה חוֹלָה כָּל־עֻמַּת שֶׁבָּא
כֵּן יֵלֵךְ וּמַה־יִּתְרוֹן לוֹ שֶׁיַּעֲמֹל לָרוּחַ׃ טז גַּם כָּל־יָמָיו בַּחֹשֶׁךְ יֹאכֵל וְכָעַס הַרְבֵּה וְחָלְיוֹ
וָקָצֶף׃ יז הִנֵּה אֲשֶׁר־רָאִיתִי אָנִי טוֹב אֲשֶׁר־יָפֶה לֶאֱכוֹל־וְלִשְׁתּוֹת וְלִרְאוֹת טוֹבָה בְּכָל־
עֲמָלוֹ ׀ שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת־הַשֶּׁמֶשׁ מִסְפַּר יְמֵי־חַיָּו אֲשֶׁר־נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים כִּי־הוּא חֶלְקוֹ׃
יח גַּם כָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְהִשְׁלִיטוֹ לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ וְלָשֵׂאת
אֶת־חֶלְקוֹ וְלִשְׂמֹחַ בַּעֲמָלוֹ זֹה מַתַּת אֱלֹהִים הִיא׃ יט כִּי לֹא הַרְבֵּה יִזְכֹּר אֶת־יְמֵי חַיָּיו

ת"א מתוקה שנת העובד · מנחות נה : יש רעה חולה · זוהר פ' בלק : עושר שמור לבעליו לרעתו · פסחים קיט סנהדרין קי : הנה אשר ראיתי אני טוב · פקדה סער כד :

רש"י

והשבע לעשיר אינו מניח לו לישון · השובע נכסים של עשיר בעל פרקמטיאות הרבה אינו מניח לו לישון כל הלילה מהרהר בהן · דבר אחר מתוקה שנת העובד את האלהים אם מעט ימי שניו ואם הרבה ימי שניו יאכל שכרו המועט כמרובה משה פירנס את ישראל מ' שנה ושמואל הנביא פירנס עשר שנים ושקלן הכתוב זה כזה שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו' · כך נדרש בתנחומא : והשבע לעשיר · בעל משנות : אינו מניח לו לישון · בקבר שנאמר דובב שפתי ישנים כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר : (יב) עושר שמור לבעליו לרעתו · כעשרו של קרח שעל ידי כן נתגאה וירד לשאול : (יג) ואין בידו מאומה · אף זכות אבות : (יד) ומאומה לא ישא בעמלו · כשימות לא ישא בידו שום זכות לצדקה שעשה בממונו בחייו : (טו) כל עומת שבא · אותו הממון כן ילך : (טז) וחליו · כמו וחולי וכוי"ו יתירה כמו ויו"ו של חיתו יער : (יז) לאכול ולשתות ולראות טובה · לעסוק בתורה שהיא לקח טוב ואל יקבץ הון רב אלא בחלק הניתן לו ישמח כי הוא חלקו : (יח) והשליטו לאכול ממנו · בחייו : ולשאת את חלקו · במותו שיזכהו לעסוק בתורה ובמצות בחייו כדי שיקבל שכר : (יט) כי לא הרבה · שאין אורך ימים

אבן עזרא

וגזנים וענין שבע רוב ממון שיחשב בלילה מחשבות איך תשבע נפשו מעושר או יהיה שבע שב אל המאכל כענין פן תשבענו והקאתו · ושנת העובד פתוח כדרך כל סמוך ואם האמן שנת לעיני קמוץ כי הלמ"ד הכרית הסמיכה ואמר רבי משה הכהן הספרדי ז"ל כי ענין שנת הקמוץ שנתי וכמוהו אף נחלת שפרה עלי עזי וזמרת יה גם הם קמוצין : (יב) יש רעה חולה · יתכן היות חולה מן נחלה מכתי מהפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם והענין רעה בחלי רע כענין וחלי רע הוא · או חסיר מלת חולה על משקל סובה מן הפעלים שהעי"ן שלהם איננו שלם מן על ראש רשעים יחול · עודנו בענין הראשון בעבודת האדמה טובה אכל ממון : (יג) ואבד העושר · בענין רע שהביאה על בעליו והענין אילו אבד לבדו ולא הוליד רע היה החלי רע : (יד) כאשר · בי"ת בעמלו מקום מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם : (טו) וגם זה רעה חולה · היא לכל באי עולם כי ערומים באו וערומים ילכו כלם ומה יתרון לו שעמל ברוח : (טז) גם · ביום שהוא אור לא יאכל כי אם בחשך והענין מרוב עסקיו ועמלו לקבץ ממון לא יאכל עד בוא הלילה והוא מלא כעס וחלי בנפש שהוא הפחד : (יז) הנה · זה פסוק שלישי והענין בעבור שהאדם ילך עומת שבא כנגד שבא ראיתי אני שאין טוב לאדם המתעסק לקבץ ממון רק שיאכל וישמח : (יח) ולשאת את חלקו · זה המקבל שישא עמו : (יט) כי לא · יש מפרש · אם לא יעמוד לו הטוב הרבה יזכור את ימי חייו שהתענג בהם ויש לו בזכירתם שמחת לבב · והנכון

וגזונים ממנו : (יא) והנה מתוקה שנת העובד · יותר נכנס השברת בשינתו מאשר יוכל העשיר ליהנות משינתו וזה כי השבע העושר אשר לעשיר איננו מניח לו לישון · מדאגתו פן יאבד הממון או קנאתו ומפני מחשבותיו לפרנס בני בית רבים · ובלעדי זאת : (יב) יש רעה חולה · (מגורת על ראש רשעים יחול על משקל טובה · ואמר) שזאת הרעה היא חלה ופתאום על האדם : עושר שמור לבעליו לרעתו · שלפעמים עלילו עליו אנשי בליעל עלילות כדי לגזול אותו הממון · ולפעמים לגדק את עצמם יזיקוהו גם בגופו : (יג) ואבד העושר ההוא בענין רע · ולפעמים יאבד גם בזולת זה באיזה מקרה רע : והוליד בן · בעשרו : ואין אחריו מאומה · להורישו כדי שיחיה בו · ובזה מצטער גם על הבן · ובלעדי זאת : (יד) כאשר יצא מבטן אמו · בלתי שום שלמות : ומאומה לא ישא · שלא יקנה בעשרו שום שלמות נצחי : יוליך בידו · כאמרם ז"ל אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו : (טו) גם זו רעה חולה כל עמת שבא כן ילך ומה יתרון לו שיעמול לרוח · ואמרתי שאין הרע הקורה לעשיר הוא שלא יקנה בו שום שלמות כי מאחר שבלכתו אל בית עולמו מאומה לא ישא שיועיל לו אז הנה רע לו שבחייו יעמול לחיי שעה בלבד ולא יקנה דבר שיועיל לו אחר המות אשר יהיה לו או חיים נצחיים או אבדון נצחי : (טז) כי כל ימיו בחשך יאכל · ואמרתי שהיא רעה חולה כי אמנם זה העשיר בבלתי קונה שלמות בעשרו כל ימיו בחשך יאכל ובלתי שידע איזה הדרך ישכן אור עולם : וכעס הרבה · על בלתי היותו משיג מותרות כרצונו : וחליו · וחולי המורגל בעשירים והוא הכיליות כאמרם ז"ל עשירים מקמצים בהון שיהיה כעניות כדי למות עשיר : (יז) הנה אשר ראיתי אני · הנה מכל זה התבאר שהאמת כן הוא כמו שאמרתי למעלה : אשר יפה לאכול ולשתות · שהכרתי בלבד בלתי השגות מותרות : ולראות טובה · שלמות לחיי עולם : בכל עמלו שיעמול · גם שירבה לעמול בזה תהיה כוונת כל העמל לזה התכלית : מספר ימי חייו · בימי חייו בעולם הזה שהם ימי מספר ומעטים והמלאכה מרובה : (יח) וגם כל האדם אשר נתן לו האלהים עשר · וגם ראיתי שאם יזכה האדם להיות עושר בהשתדלותו : והשליטו לאכול ממנו · ויזכה האלהים שיהנה ממנה הוא בעצמו : מתת אלהים היא · שזה יקרה

כִּי הָאֱלֹהִים מַעֲנֶה בְּשִׂמְחַת לִבּוֹ׃ ו א יֵשׁ רָעָה אֲשֶׁר רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְרַבָּה הִיא עַל־הָאָדָם׃ ב אִישׁ אֲשֶׁר יִתֶּן־לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד וְאֵינֶנּוּ חָסֵר לְנַפְשׁוֹ ׀ מִכֹּל אֲשֶׁר־יִתְאַוֶּה וְלֹא־יַשְׁלִיטֶנּוּ הָאֱלֹהִים לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ כִּי אִישׁ נָכְרִי יֹאכְלֶנּוּ זֶה הֶבֶל וָחֳלִי רָע הוּא׃ ג אִם־יוֹלִיד אִישׁ מֵאָה וְשָׁנִים רַבּוֹת יִחְיֶה וְרַב ׀ שֶׁיִּהְיוּ יְמֵי־שָׁנָיו וְנַפְשׁוֹ לֹא־תִשְׂבַּע מִן־הַטּוֹבָה וְגַם־קְבוּרָה לֹא־הָיְתָה לּוֹ אָמַרְתִּי טוֹב מִמֶּנּוּ הַנָּפֶל׃ ד כִּי־בַהֶבֶל בָּא וּבַחֹשֶׁךְ יֵלֵךְ וּבַחֹשֶׁךְ שְׁמוֹ יְכֻסֶּה׃ ה גַּם־שֶׁמֶשׁ לֹא־רָאָה וְלֹא יָדָע נַחַת לָזֶה

ת"א יש רעה אשר ראיתי תחת השמש · זוהר פ' בהעלותך : ראיתי תחת השמש · עקידה שער נו ושער כד :

רש"י

בעוה"ז: יזכור את ימי חייו · כי מעט הם ולא הרבה ולמה יצריך לאסוף הון יתרים בדבר העומד לו לעוה"ב בחייו: כי האלהים מענה וגו' · הקב"ה עדות קבועה לזה לעולם: בשמחת לבו · שמח לעשות טוב בחייו וראיתי במדרש זה אלקנה שהדריך את ישראל לעלות לשילה ברגלים בדרך שמעלה אותן לשנה זו לא היה מעלה אותן לשנה האחרת כדי לפרסם הדבר ולהרגילם לפיכך יחכו הכתוב ועלה האיש ההוא מעירו וגו' ואומר אני שהמדרש הזה סוף המקרא הוא כי האלהים מענה בשמחת לבו זה אלקנה שקבע לו הקב"ה עדות בכתובים והעיד עליו ועלה האיש ההוא מעירו: מענה · נקוד פת"ח קטן לכך אני מפרשו שם דבר כמו כי אין מענה בפי שלשת האנשים: בשמחת לבו · שהיה שמח ברגל: (א) ורבה היא על האדם · בהרבה בני אדם היא נוהגת: (ב) עושר ונכסים · לפי פשוטו כמשמעו: ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו · שיהא שמח בחלקו למצוה קורת רוח בעשרו כי שואף לעשוק ולהרבות הון כענין שנאמר והוא כמות ולא ישבע וגם לא ישליטנו לעשות צדקה לאכול הימנה לעתיד ואיש נכרי יטול אותו ממנו ויעשה בו צדקה ויהנה ממנו· ומ"א בד"ת עושר ונכסים וכבוד מקרא משנה ואגדה: ולא ישליטנו · שלא זכה לגמרא ומתוך כך אין הנאה ממנו בשום דבר הוראה: כי איש נכרי יאכלנו · זה בעל הגמרא: (ג) אם יוליד איש מאה · בנים: ורב שיהיו ימי שניו · (ורב כמו וכל טוב ימי שניו) ורב לשון די די לכל טובה: ונפשו לא תשבע · מאותה הטובה שאינו שמח בחלקו להתקרר רוחו במה שבידו: וגם קבורה לא היתה לו · פעמים שנהרג וכלבים אוכלים אותו וכל הדברים האלו נמצאו באחאב שהוליד בנים הרבה וממון הרבה והיה חומד של אחרים ולא מצא קורת רוח בממונו וכלבים אכלוהו: טוב ממנו הנפל · של אשה כי הנפל בהבל בא והלך ולא ראה טובה ולא נתאוה

אבן · עזרא

בעיני שהוא כן יזכור כי לא הרבה ימי חייו ואת נוסף כמו ובא האחרי ואת הדוב : כי האלהים מענה · ענינו ממציא כמו אענה את השמים והם יענו את הארץ וי"א שהוא מלשון ענה ועניינו יענה כשואל והמבקש כפי שאלתו וכן יענה את הכל ומענה מן הבנין הכבד הנוסף על משקל מעלה נביאים והענין שהמקום מסייע לו בשמחתו כי הוא נתן לו והשליטו לאכול ממנו · וענין ממנו שאין ראוי שיאכל ממנו יותר מדאי : (א) יש רעה · רב בלשון הקדש על ארבעה ענינים · האחד רב שהוא הפך מעט לרב תרבו את נחלתו · והשני רב את יוצרו מלשון ריב · והשלישי רב מלשון רבה קשת · אך הוא מפעלי הכפל כמו ששמעו על בעל רבים והבא אחריו יורה עליו והוא על משקל דלים רבים ופעל עבר מן רבים יען רך לבבך וכן ונרקים רב ויבומם ויורה עליו תהלת הפסוק וישלח חציו ויפיצם ; והרביעי גדול כמו מוביע ורב ובליעם · על כל רב ביתו · קריה מלך רב · והוא דוד כענין קרית חנה דוד · ויש מפרשים שהוא המקום · ואיננו נכון בעבור שלא הודיע המלות והביינם למלך הרב ולשון רבים רבי המלך ולשון נקבה רבה · ורבה היא על האדם : (ב) איש · יש מפרשים נכסים כמו רכוש ומלת הסר ומלת מלא על דרך אחת והם שתיהם מן הפעלים העומדים אע"פ שצריכין סמיכה והענין כשיאמר האומר חסר הוא פלוני צריך שיוסיף לבאר חסרונו אם מחכמה אם מהון אם מגדולה כלא תראה חסר מבוגעים אני והוא סמוך ועניינו חסר אני ממשוגעים וכן מלא ימים וכן ואיננו חסר מכל תאות נפשו והוא בבניינים הכבדים פועל יוצא כמו ותחסרהו מעט מאלהים שמתו חסר מעט מאלהים וטעם האומר כי הוא יוצא לשנים פעולים ונמצא מן הכבד הנוסף והממעיט לא החסיר עניינו לא הוליד חסרון והנה הוא כמו פועל יוצא כמו העדיף : (ג) אם יוליד · אם יוליד בנים רבים ודרך לשון הקדש לזכור עשרה ומאה ואלף בעבור שיוחס כלל החשבון שלא תראה כי בהשלמת העשרה תחל כאחד גם יזכרו שבעה ובמקומו אפרשנו : ושנים רבות יחיה · עד שיהיה ישים : ורב שיהיו ימי שניו · ממנהג העולם : וגם קבורה · הצריכין שיקבר כאשר ימות והנפל הוא נפל אשת : (ד) כי בהבל · וצריך שיתעלם שמו ולא יזכר : (ה) גם שמש · ישוב לנפל ואמר הנה הנפל שלא ראה אור העולם ולא ידע מאומה · נחת היה לו כי

ספורנו

על המעט שהקונה את העושר בהשתדלותו יזכה ליהנות ממנו הוא בעצמו : (יט) כי לא הרבה · כי לא על הרוב יקרה זה : יזכור את ימי חייו · טעם מה שזכה להעשיר יזכור ימים שהיה בהם בעונה הנקראים ימי היום : כי האלהים מענה בשמחת לבו · כי על הרוב בעת שמחת לבו בהצלחתו להשיג העושר האל ית' מענה אותו כדאגת ההשתדלות בזה באופן שלא יהנה ממנו : (א) יש רעה אשר ראיתי תחת השמש · ואמרתי זה כי אמנם ראיתי זאת הרעה : ורבה היא על האדם · והיא קורה על הרוב במין האנושי : (ב) איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ולא השליטו האלהים לאכול ממנו · בחייו : כי איש נכרי יאכלנו · אחרי מותו ולא יזכה אפילו להוריש לקרוביו : גם זה הבל · שנמצא שיגע הרבה להשיג הבלים גרוע : וחלי רע הוא · שלפעמים יקרה זה בהנאתו את קרוביו וזה חולי מגונה והוא כמו כן רע שיחשה בזה ומצא אבדת זמנו ועמלו להשיג העושר לאשמה בו : (ג) אם יוליד איש מאה · ואמרתי שהתכלית המושג בזה בעושר אשר לא יזכה זה העשיר ליהנות בו לא לחיי עולם ולא לחיי שעה · הוא תכלית גרוע מאד · כי אמנם אם יוליד איש מאה · ונכן יזכה לבנים : ושנים רבות יחיה · ועם זה יזכה לאורך ימים : ורב שיהיו ימי שניו · גם שיספיק זה במיניו וישמח בו באופן שיאריך ימיו עם שהבנים יהיו אצלו ובעיניו ימי שני חיים אע"פ שיהיו היי צער : ונפשו לא תשבע מן הטובה · שלא השיג בה נפשו שום תקוה אושר נצחי שתשמח בה : וגם קבורה לא היתה לו · שלא מת עדיין ובאופן זה אינו לא מן המתים ולא מן החיים אבל מאריך ימי צער שאינם ימי חיים : אמרתי טוב ממנו הנפל · שלא הצטער כלל : (ד) כי בהבל בא ·

מִזֶּה׃ ו וְאִלּוּ חָיָה אֶלֶף שָׁנִים פַּעֲמַיִם וְטוֹבָה לֹא רָאָה הֲלֹא אֶל־מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הוֹלֵךְ׃
ז כָּל־עֲמַל הָאָדָם לְפִיהוּ וְגַם־הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמָּלֵא׃ ח כִּי מַה־יּוֹתֵר לֶחָכָם מִן־הַכְּסִיל מַה־
לֶּעָנִי יוֹדֵעַ לַהֲלֹךְ נֶגֶד הַחַיִּים׃ ט טוֹב מַרְאֵה עֵינַיִם מֵהֲלָךְ־נָפֶשׁ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת
רוּחַ חצי הספר בפסוקים׃ י מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר נִקְרָא שְׁמוֹ וְנוֹדָע אֲשֶׁר־הוּא אָדָם וְלֹא־יוּכַל
לָדִין עִם שֶׁהַתַּקִּיף מִמֶּנּוּ׃ יא כִּי יֵשׁ־דְּבָרִים הַרְבֵּה מַרְבִּים הָבֶל מַה־יֹּתֵר לָאָדָם׃
יב כִּי מִי־יוֹדֵעַ מַה־טּוֹב לָאָדָם בַּחַיִּים מִסְפַּר יְמֵי־חַיֵּי הֶבְלוֹ וְיַעֲשֵׂם כַּצֵּל אֲשֶׁר מִי־יַגִּיד

יתיר ה״א

ת״א כל עמל האדם לפיהו · וזהו פ׳ שמיני : טוב מראה עינים מהלך נפש · יומא עד :

רש״י

לה ואין לו להצטער : (ו) ואלו חיה · ואם חיה אלפים שנה כנה יתרון לו הועיל וטובה לא ראה הלא סופו לשוב אל העפר כשאר העניים : (ז) כל עמל האדם · בשביל פיהו הוא שיהנה ויאכל בעולם הזה והבא וזה לא נהנה בחייו : וגם הנפש לא תמלא · בתמיה כלומר וזה אפילו תאותו לא מלאה בהנאה מועטת כמו תמלאתו כפשי לשון הבנת תאוה ואחרי שכן הוא : (ח) מה יותר לו בחכמתו משאם היה כסיל : מה לעני · חסרון מן העשיר שאין לו קורת רוח גם הוא יודע להלוך בארץ אצל החיים · ד״א וגם הנפש לא תמלא לעולם הבא שהרי לא עשה מעשים טובים בחייו : (ט) טוב מראה עינים מהלך נפש · טוב היה והוכשר לזה לראות עשרו במראה עיניו ממאכל ומשתה ההולך בנפש · ד״א טוב מראה עינים מהלך נפש טוב היה לזה והוכשר ללכת אחר עיניו לגזול ולעשוק מהילוך נפשו שלא נתן לב היכן נפשו תלך כשימות : גם זה הבל · הוא הניהן לרשעים : (י) מה שהיה כבר נקרא שמו · חשיבות וגדולה שהיתה לו בחייו כבר נקרא שמו כלומר כבר היה ועבר כבר יצא לו שם בשררה ועתה חלף ונודע שהוא אדם ולא אל וסופו שמת ולא יוכל לדין עם מלאך המות שהוא תקיף ממנו : (יא) כי יש דברים הרבה · שנתעסק בהן בחייו כשחוק המלכים קופים ופילים ואריות הכל הרבו לו ומה יותר לו משמת : (יב) כי מי יודע · כי מי אשר יודע מעשים טובים מה לאדם לעשות בחייו שיהיו טובים לו לעולם הארוך : מספר ימי חיי הבלו · שהם מעט מספר : ויעשם · לאותם

אבן עזרא

לא עמל בדברי העולם · וזה בעל העושר שראה אור העולם וידע כי לא היתה לו מנוחה כי אם עמל בלא שכר ולא תענוג בבתי העולמות : (ו) ואלו חיה · זאת המלה כמו ואילו לעבדים ולשפחות · ויש מפרש שאמר שהיא מורכבת מן אם ומן לו · ואלף פעמים אלף אלפים כמו עשרים פעמים הם ארבע מאות : אל מקום אחד · הוא הקבר : (ז) כל עמל · תמה על הכסיל שלא ראה טובה והלא עיקר כל עמל כדי שיאכל אדם ולא ימות · וענין וגם הנפש לא תמלא שלא תשבע ואילו היה לה כל הון שבעולם וכל [תאכל] הטוב · וענין גם ישוב על כסה שלא ימלא כי מיד ירד המאכל ממנו : (ח) כי מה יותר לחכם · אם יבקש החכם ממון אין קץ ונפשו לא תמלא כנפש הכסיל מה יתרון יש לו · וענין מה לעני יודע · העני שהוא יודע ומבין מה לו להלוך בדרך הכסילים כנגד החיים · חיים במקום הזה שם התואר כמו חיים כלכם : (ט) טוב · אמר מה לחכם שתהלוך נפשו בדרך הכסילים שנפשם לא תמלא די לו הנמצא הנראה לעין אע״פ שהנראה ואשר יעלה במחשבת הנפש הבל · פירוש אחר שיהיה טוב מראה עינים דברי החיים כענין ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו : (י) מה שהיה · כבר נקרא שמו ונודע שהוא אדם כך וכך ולמה יבקש הליכת הנפש עד שיהיה כפלוני ויתכן שלא ישיגנו ואין ראוי לאיש שכל שידין עם שתקיף ממנו על כן אין ראוי לו לבקש מה שהחיים מבקשים ויעשה זאת כנגדם שיהיה כמו הם : (יא) כי יש דברים הרבה · חוץ מהליכת הנפש מתאות העולם לקבץ הון כמו לבקש שררה ודברי חשק וכלם ודומה להם מרבים הבל יוסיפו על הבלו של אדם ודי לו שהוא הבל גם זה הפסוק ישוב על העני היודע שראוי לו להשמר מכל הבל כי מה יותר יש לו : (יב) כי מי · גם זה ישוב לענין העני היודע

ספורנו

כי אמנם הנפל לא בהבל שאין בכחו ובלידתו השגת שום תכלית נאות : ובחשך ילך · בלתי השתדלות להשיג דבר ובכן אינו מאבד כלום : ובחשך שמו יכוסה · שלא בא לכלל מציאות ראוי לשם : (ה) גם שמש לא ראה ולא ידע · ובכן לא יוכל להצטער על אבדת שום תכלית מכוון : נחת לזה מזה · לכן נחת לנפל שלא טרח ולא ידע אחת מכל אלה יותר ממה שיש לזה המאריך ימיו לצער בלתי שישיג בהם שום תכלית נחשב : (ו) ואלו חיה אלף שנים פעמים וטובה לא ראה · וגם שלא יהיו חיי לצער מה התועלת באורך החיים כי גם שיהיה כפלי כפלים ובהם לא ראה ולא השיג תקות נצחיות : הלא אל מקום אחד הכל הולך · שלא אל מקום אחד במדרגת אבדון ילך סכל הנפש השכלית עם החיונית והחותית ובכן לא ישיג התכלית המכוון בחיי הזמניים שהוא שיקנה האדם בהם הנצחיות ואשרו : (ז) כל עמל האדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא · ויקרה לזה כמו שיקרה למי שיעמול כל ימיו לפיהו ועם מה שאינו מכוון להטיב בו לזולתו גם נפשו המתאוה לא תמלא ולא תשבע מן המושג אצלו וכן יקרה לזה אשר המכוון בחייו מאת האל ית׳ הוא שיקנה בהם שלמות נצחי לעצמו ויורה זה גם לאחרים והנה לא ישיג בהם דבר מזה לא לעצמו ולא לאחרים : (ח) כי מה יתרון לחכם מן הכסיל · והטעם שהאדם הכמוני גם שיאריך ימים לא יתעורר בהם להשתדל בעיון לקנות איזה אושר נצחי הוא כאמרו שאין יתרון לחכם יותר מן הכסיל : מה לעני יודע · אבל שהחכם יתבונן בנצחיים ובעצמים הנבדלים אשר הם חיים לעולם מה אופן ודרך יש לזה העני היודע כל אלה שיוכל להלוך נגד אותם החיים בדרך ישר מגיע אליהם להשיג אותו הנצחיות כמו ויעל העם תמיד איש נגדו באופן שיתן לו מהלכים בין העומדים האלה ולכן אומר זה ההמוני הנזכר : (ט) טוב מראה עינים · טוב הקנין המושג בחוש : מהלך נפש · יותר מהלוך הנפש השכלית ההולכת להשיג אותו הנצחיות שלא ישיגוהו לעולם וכן הוא משתדל להשיג הקנינים המוחשים בלבד : גם זה הבל · שהכליתו נגרע : ורעות רוח · שלא ישיג כרב השתדלותו במוחשות שום טובה יותר ממה שנגזר עליו בשעת הלידה : (י) כבר נקרא שמו · עוני או עושר או זולת זה : ונודע אשר הוא אדם · עפר מן האדמה : ולא יוכל לדין עם שהתקיף ממנו · ולא יוכל לסתור את הדבר הנגזר עליו ממי שהוא תקיף ממנו : (יא) כי יש דברים הרבה מרבים הבל · וזה יעשה בעוזר לא כהסיר טבע האפשר ולא בהסיר הבחירה · אבל יהיה זה כי אמנם יש דברים הרבה מרבים הבל שמרבים על האדם

לאדם מה־יהיה אחריו תחת השמש: ז א טוב ט׳ רבתי שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו: ב טוב ללכת אל־בית־אבל מלכת אל־בית משתה באשר הוא סוף כל־האדם והחי יתן אל־לבו: ג טוב כעס משחוק כי־ברע פנים ייטב לב: ד לב

ת״א טוב שם משמן טוב · ברכות יז עקרים מג פכ ועקידה נעילה שערים: טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה · כתובות עב: באשר הוא סוף כל האדם · עקידה שם: והחי יתן אל לבו · מועד קטן כח נדרים פג עקידה שם: טוב כעס משחוק · שבת ל עקידה שער לו:

רש״י

מעשים בשעה מופעת שהוא חי שהוא זמן קצר כצל שוף העובר ואף על פי שאמר שלמה כצל סתם ולא פירש אם צל דקל אם צל כותל שהם קבועים כבר פירשו דוד אביו ימיו כצל עובר זה צלו של עוף הפורח כך נדרש במדרש: אשר מי יגיד לאדם במה יתקיים כון שקבן מעושק לבניו אחריו תחת השמש: (א) טוב שם משמן טוב · יפה לאדם שם טוב משמן טוב וביום המות טוב השם מיום הולדו לכך הוקש שם טוב לשמן יותר משאר משקין שהשמן אתה נותן לתוכו מים והוא צף ועולה וניכר אבל שאר משקים אתה נותן לתוכו מים והם בולעים: טוב שם משמן טוב · שמן טוב יורד למטה שנאמר כשמן הטוב היורד על הזקן שם טוב עולה למעלה שנאמר ואגדלה שמך · שמן טוב לשעה ושם טוב לעולם שנאמר יהי שמו לעולם · שמן טוב הולך מקיטון לטרקלין ולא יותר ושם טוב לסוף העולם · אמר רבי יהודה ברבי סימון מצינו בעלי שמן טוב שנכנסו למקום החיים ויצאו שרופים והם נדב ואביהוא שנמשחו בשמן המשחה ומצינו בעלי שם טוב שנכנסו למקום המיתה ויצאו חיים חנניה מישאל ועזריה שיצאו מכבשן האש: ויום המות מיום הולדו · טולדה מרים אין הכל יודעין מה היא · מתה נסתלקה הבאר וכן אהרן בעמוד ענן וכן משה במן: (ב) טוב ללכת אל בית אבל · מדה הנוהגת בחיים ובמתים: מלכת אל בית משתה · שהיא מדה שאינה נוהגת אלא בחיים: באשר הוא סוף כל האדם · בשביל שהאבל הוא סוף כל האדם סופו של כל אדם לבוא לידי כך לפיכך והחי יתן אל לבו כל מה שהגמול חסד עם המת שלפניך אני שיגמול לי במותי דידל ידלוניה דיטען יטענוניה דיספד יספדוניה דילוה ילווניה · ד״א באשר הוא סוף כל האדם שהמיתה היא סוף כל ימי האדם ואם לא עכשיו גומל לו חסד לא יגמול לו עוד אבל בית המשתה זימנו ולא הלך יכול לומר לו הופך שיולד לך בן ושם אהיה עמך תבא לך שמחת חתונת בנך ושם אלך: והחי יתן אל לבו · הדבר הזה באם לא עכשיו שיגמול לו חסד לא יגמול לו עוד: (ג) טוב כעס משחוק · מי שרודפת מדת הדין אחריו אל יצטער טוב היה להם לדור המבול אם הראה הקב״ה פנים זעומות על

אבן עזרא

כי לא ידע האדם מה טוב לו בחיים אם העושר ואם העוני וימי חיי הבלו הם במספר ראוי שיעשה אותם כצל עובר ולא יבקש הליכת הנפש עד שיעזוב הממון כי לא יועיל כל מה שיעזוב אפי׳ לא ידע מה יעשה אחריו בממונו · וענין יעשם כצל שיחשוב במחשבתו כמו שהצל איננו עומד רגע אחד כן ימיו ילכו ויעברו שהם העיקר אף כי כל מה שיקרם להם מטוב ועד רע ומעשר ועוני · ופי׳ אחר בפסוק והשכל ירבה דברים: (א) טוב שם · גם זה הפסוק טוב שם דבק בראשונים כי השני שיודע במעשיו טובים יותר כבוד לו הוא השם משמן הטוב ויותר תענוג ויום המות הוא טוב לאשר יש לו שם טוב מיום הולדו כי ביום הולדו לא ידע איש מה יהיה אם טוב ואם רע ובמותו נקרא שמו ונודע שהוא אדם טוב · ויתכן היום ויום המות טוב לבעל השם הטוב בעבור שימצא מנוחה ושכר טוב ולא יראה עמל ואין כן ביום הולדו כי אדם לעמל יולד · ויש מפרשים ויום המות חייב אדם שיעלה על לבו יום המות מיום הולדו והענין בעצמו טוב לכן איננו מענין הפסוק: (ב) טוב ללכת · בעבור ראותו מה הוא סוף כל האדם שהוא המות ובעודנו חי יתן אל לבו: (ג) טוב כעס · כבר באמרו חכמי הראיות שיש באדם שלש נפשות האחת נפש הצומחת והענין כי כמו שיש במיני הצמחים והדשאים וכל עץ כן קרא שמו נפש או מה שהרצה שיגדל גשם צומח ויגביהנו וירחיבנו כן יש באדם וזאת הנפש מתגברת עד זמן קצוב וזאת הנפש היא המתאוה והצריכה לאכול · והנפש השנית נפש הבהמה והיא בעלת ההרגשות החמש · ובעלת התנודה ההולכת ממקום למקום וזאת הנפש גם היא באדם ולאדם לבדו נפש שלישית היא שנקראת נשמה היא המדברת המכרת בין אמת ושקר בעלת החכמה והנפש השנית היא אמצעית בין שתי הנפשות והאלהים נטע שכל באדם הוא שנקרא לב ומלאת חסן כל נפש כעתו וגם עזרו במצות העמודה כל דבר על מתכונתו ואין זה הספר מוכן לדבר על סוד הנפש כי עמוק הוא ולא יוכל מבין לעמוד על האמת כי אם אחר קריאת ספרים רבים ולולא שהוצרכתי להזכיר חלקי הנפשות בעבור פירושי הפסוקים לא רמזתי לכלל אף ופרט ועיקר הצורך הוא שירצו כדברי שלמה בספר הזה דברים קשים מהם שיאמר במקומות רבים דבר ויאמר הפך הדבר ובעבור זה אמרו חכמי ישראל ז״ל בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה אמר טוב כעס משחוק והפך זה כי כעס בחיק כסילים ינוח וכן כי ברוב חכמה רוב כעס והפך זה והסר כעס מלבך וכן טוב אשר יפה לאכול ולשתות והפך זה טוב ללכת אל בית אבל וכן ושבחתי אני את השמחה והפך זה ולשמחה מה זו עושה וכן כי מה יותר לחכם מן הכסיל והפך שיש יתרון לחכמה

ספורנו

עמל בלתי הכלית נחשב שירבה בהם לפעמים זמנו וקנינו כמו שבנינים לפרסם שם כבודו בחייו: ומה יותר לאדם · וגם אין לו מהם שום תועלת נחשב גם לפעמים לא ישיג המכוון אחר המות: (יב) כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי חיי הבלו · כי גם שיהנה בהם בגד מה בקנות ימיו מי יודע שייטב לו בכל מספר ימי הבלו כי לפעמים יקרה שבקנותם יבוא עליו בסבת אלה הבנינים קנאה ופגיעה עם נזק: ויעשם כצל · והנה האדם כשנגזר עליו שימני יעשה אלה המרבים כצל למען יאבד זמנו וקנינו ועם זה יעשם כצל לזמן מועט: כי מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת השמש · כי לפעמים יהיו כל מעשיו בטלים הכף אחר מותו · ובכן לא ישיג את המכוון אצלו מהם: (א) טוב שם · הנקנה בעיון ובמעשה: משמן טוב · למשוח: ויום המות מיום הולדו · ואותו שם טוב הוא יותר טוב ביום המות שכבר נשלם בעל השם ולא יקרה לו קלקול מיום הולד אותו השם טוב בלא נשלם עדיין ולפעמים יתקלקל כאמרם ז״ל אל תאמין בעצמך עד יום מותך: (ב) ולכן טוב ללכת אל בית אבל · שהם יסופר סוף שם המת לטוב או לרע: והחי יתן אל לבו · להשתדל שיהיה שם שלו טוב בסופו: (ג) טוב כעס משחוק · וגם שזה לא יושג זולתי בהיות האדם כועס על הנפש המתאוה וגוער בה כנגד אותו הכעס הוא טוב מן השחוק

חֲכָמִים בְּבֵית אֵבֶל וְלֵב כְּסִילִים בְּבֵית שִׂמְחָה׃ ה טוֹב לִשְׁמֹעַ גַּעֲרַת חָכָם מֵאִישׁ שֹׁמֵעַ שִׁיר כְּסִילִים׃ ו כִּי כְקוֹל הַסִּירִים תַּחַת הַסִּיר כֵּן שְׂחֹק הַכְּסִיל וְגַם־זֶה הָבֶל׃ ז כִּי הָעֹשֶׁק יְהוֹלֵל חָכָם וִיאַבֵּד אֶת־לֵב מַתָּנָה׃ ח טוֹב אַחֲרִית דָּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ טוֹב

רש"י

עבירות שבידם משחוק ששחק עמהם שאילו הראה להם קימעא רוע פנים היו חוזרים למוטב טוב היה לאדוניהו אם עצבו אביו על כל עבירה שהיה עושה משחוק שהראה לו ובסוף נהרג עליו: ייטב לב · יהפוך לב האדם להיטיב דרכיו: (ד) לב חכמים בבית אבל · מחשבתם על יום המיתה: ולב כסילים בבית שמחה · אין חרדים מיום המיתה ולבם בריא כאילם: (ו) כי כקול הסירים · עני קוצים אספינ"ש בלע"ז: תחת הסיר · תחת כיר נחשת הכפוי על תבערת קוצים והם מקשקשים לתוכה אמר רבי יהושע בן לוי כל קיסא כד אינון דלקין לית קלהון אזיל ברם הלין כיריתא קלהון אזיל למימר אף אנן מן קיסיא מודיעים שאף אנו מן העצים ויש צורך בנו אף הכסילים מרבים דברים לומר גם אנו מן החשובים: גם זה הבל · ועמל הוא שמסר הקדוש ברוך הוא לבריות להיות יגעים ומקנתרים בהם: (ז) כי העושק יהולל חכם · כשהכסיל מקנתר את החכם מערבב דעתו וגם הוא נכשל · דתן ואבירם קנתרו את משה לומר ירא ה' עליכם וישפוט וגו' ועירבבוהו ואבדו את לבו וגרמו לו שהקפיד כנגד הקב"ה ואמר והצל לא הצלת את עמך ונענש בדבר שהשיבו עתה תראה ולא תראה במלחמת ל"א מלכים: לב מתנה · לב חכמה שהיא מתנה לאדם שנאמר כי ה' יתן חכמה: עושק · לשון ריב וקנתורין יש פנים אחרים אך מפרידין המקראות זו מזו · וכי האמור בראש המקרא מוכיח שמחובר למקרא שלפניו: (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו ·

אבן עזרא

וכן ושבח אני את המתים והפך זה כי לכלב חי הוא טוב וכן כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול והפך כי עת לכל חפץ וכן וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים והפך יש רשע מאריך ברעתו וכן אשר יהיה טוב ליראי האלהים והפך יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים והמחפש היטב ימצא עוד כאלה בספר הזה וידוע כי שכל שבחכמים לא יחבר ספר ויסתיר דבריו בספרו · והנכון אחד מן המפרשים לפרש מלת קהלת כמו קהלת יעקב ואמר כי תלמידיו חברו הספר וכל אחד אמר כפי מחשבתו וזה איננו נכון כלל בעבור ויותר שהיה קהלת חכם והנה הוא אדם אחד ועוד בקש קהלת למצוא דברי חפץ והראיה הגמורה אני קהלת הייתי מלך ואחר שהעיד הכתוב על שלמה שאחריו לא יקום חכם כמוהו ידענו שאין בדבריו ספק רק הם כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת · ועתה אפרש אותם בדרך קצרה אע"פ שהשלש נשמות נקראות בשם אחד בעבור ההתאחדות כי הנשמה תקרא רוח ונפש לכן אשים שמות להם למען לא אאריך בזאת כל אחת ויהיה שם הנפש המתאוה לאכול ולשתות ותאוה המשגל נפש · ויהיה שם נפש בעלת ההרגשה המבקשת הרס וגדולה רוח · ויהיה שם נפש בעלת החכמה נשמה · ג"כ חלקם רבינו סעדיה גאון ז"ל · וידוע כי בהתגבר הנפש תחלש הנשמה ואין לה כח לעמוד לפנים בעבור היותה גוף וכל יצריו עוזרים אותה על כן המתעסק באכילה ושתיה לא יחכם לעולם · ובהתחבר הנשמה עם הרוח תגלחנה הנפש אז תתקחנה מעט עיני הנשמה להבין חכמות הגויות לכן לא תוכל לדעת החכמות העליונות בעבור כח הרוח המבקשת הרס והיא המולידה הכעס והנה זה פירוש טוב כעס משחוק ועניין כי ברוע פנים ייטב לב היא הדאגה כמו מדוע פניכם רעים ועניין לב הוא השכל ואחר שתתגבר הנשמה על הנפש בעזרת הרוח צריכה הנשמה להתעסק בחכמה בתעזור אותה עד שתגלה הרוח ותהיה תחת ידים וזה פירוש אל תבהל ברוחך לכעוס ועניין כי כעס בחיק כסילים ינוח שהוא עמהם לעולם ולא יזוז מהם ועם החכם לא ימצא כי אם בשתו לצורך · ועניין כי ברוב חכמה רב כעס כעניין אל תתחכם יותר כי רוב החכמה ירבה כעסו על סכלי העולם ועל בני העולם ויצא מן סיבוב כעניין למס שבוסס ויתות כלה עתו על כן שטוב לאדם שישקול כל דבריו ועניינו במאזני צדק ויתן חלק לכל נפש נפשו ועניין והסר כעס מלבך הוא שלא תמשול הרוח עליך וכן והעבר רעה מבשרך היא התאוה כי אם יאכל כל מאכל שיתאוה יביא רעה על בשרו וכן אם הוסיף על המשגל יביא רעה חולה על בשרו ועניין בשר הוא גופו והנה הזכיר בפסוק הזה שיחליש אדם בכל יכולתו הרוח בעלת הכעס והנפש בעלת התאוה ועניין טוב אשר יפה לאכול ולשתות כנגד הכסיל העמל לקבץ ממון ולא יתענג ממנו טוב ללכת אל בית אבל הוא האמת · ועניין כי מה יותר לחכם שאם יעשה החכם כמעשה הכסיל שלא תשבע נפשו מה יתרון יש לו ושם יתרון לחכמה הוא האמת וכן ושבחתי אני את השמחה כי היגיעים בעולם ואינם מבקשים חכמה שמחים הם יותר משובחים מהדואגים לאכל · ולשמחה מה זו עושה הוא האמת · ופי' ושבח אני את המתים כנגד העשוקים ועניין כי לכלב חי הוא טוב · דברי בני האדם · וגם כתוב למעלה וגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם וכן כי אין מעשה וחשבון דבריהם · ועניין כי עת לכל חפץ הוא האמת · ועניין וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כלל על הרוב ידבר · ועניין יש רשע הוא הנמצא לצדיקים מעטים וכבר הזכרתי בתחלת הספר כי בעבור רע מעט אין בחכמה העליונה למנוע טוב רב וכמו זה בספר משלי שיאמר וקובץ על יד ירבה והוא האמת · ויש מפזר ונוסף עוד הוא המעט וכן יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים אשר המצא בספר הזה דבר ופעם שנית יראה שיאמר הפך הדבר גם כי תמצא בספר משלי כמו אל תען כסיל ענה כסיל ג"כ בדברי הנביאים ובתורת אלהינו שהוא העיקר כמו אפס כי לא יהיה בך אביון כי לא יחדל אביון וכלם אמת: (ד) לב חכמים · אחר שהזכיר טוב ללכת אל בית אבל אמר כי חכמי לב אפי' כשלא ילכו אל בית האבל בית האבל תמיד בלבם: (ה) טוב · יותר טוב יהיה למי שאינו חכם לשמוע גערת חכם בו ויותר תועילנו ואם הגערה תועיל אף כי דברי חכמות והעניין שאפי' גערת חכם שבטעם יותר תועיל ותתענג הנשמה בה משמוע שיר כסילים: (ו) כי כקול הסירים. כמו קוצים מלשון הנני שך את דרכך בסירים והעניין שישים אל דרכם סירים וקוצים. ותחת הסיר כמו בשבתנו על סיר הבשר וכא כיר עם סירים ביחד ואינמו מעניין אחד והוא לשון צחות כמו רוכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם. ואמר וגם זה הבל וישוב על שיר כסילים ועל השחוק והשמחה שלפני אין טעם לה עניין כי אם קול וצעקה כקול הסירים: (ז) כי העושק. הזכיר כי הטוב לחכם שלא יתעסק בדברי השחוק והזכיר שיש דבר שישיבנו מהולל והוא העושק ויחבר דבר עם מתנה בעבור היות ויאבד לשון זכר כעניין ושונא מתנות יחיה וכמוהו עד ימצא עולתה בך: (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו. אמר כי החכם ראוי שלא יאהב מהות כל דבר שיעשה יבין מה אחריתו כי

ספורנו

אשר ישחק במעשיו וישמח בהם כי ברוע פנים מתנגדים לנפשם המתאוה: ייטב לב. הכח השכלי בעיון ובמעשה: (ד) לב חכמים בבית אבל. ועל זה יעיד הנסיון כי אמנם החכמים מתעצבים על חסרונם ודואגים לעתיד בימי הפקודה ומתפללים לקנות שלמות נאות: ולב כסילים בבית שמחה. שמחים על התענוג שהוא סוף עתה בלבד בלתי רואים את הנולד: (ה) ולכן טוב

אֶרֶךְ־רוּחַ מִגְּבַהּ־רוּחַ׃ ט אַל־תְּבַהֵל בְּרוּחֲךָ לִכְעוֹס כִּי כַעַס בְּחֵיק כְּסִילִים יָנוּחַ׃ י אַל־תֹּאמַר מֶה הָיָה שֶׁהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים הָיוּ טוֹבִים מֵאֵלֶּה כִּי לֹא מֵחָכְמָה שָׁאַלְתָּ עַל־זֶה׃ יא טוֹבָה חָכְמָה עִם־נַחֲלָה וְיֹתֵר לְרֹאֵי הַשָּׁמֶשׁ׃ יב כִּי בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכָּסֶף וְיִתְרוֹן דַּעַת הַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ׃ יג רְאֵה אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן אֵת אֲשֶׁר עִוְּתוֹ׃ יד בְּיוֹם טוֹבָה הֱיֵה בְטוֹב וּבְיוֹם רָעָה רְאֵה גַּם אֶת־זֶה לְעֻמַּת

ת"א כי כעס בחיק כסילים ינוח · נדרים כב : אל תאמר מה היה שהימים הראשונים · ר"ה כה : טובה חכמה עם נחלה · בכורות נב זוהר פ' חקת : כי בצל החכמה בצל הכסף · פסחים נג : החכמה תחיה בעליה · יומא פג עד יבמות סד חולין נט : ביום טובה היה בטוב · זוהר פ' מצורע : גם את זה לעמת זה עשה האלהים · חגיגה טו :

רש"י

כשמתחלתו בראשית הדבר אין אנו יודעים מה יהא בסופו אבל כשאחרית טוב נגמר בטובה · דבר אחר טוב אחרית דבר מראשיתו בזמן שסוף מראשיתו טוב שנתכוונו לטובה כשהתחילו בו ר"מ הוי קאי ודריש כולה מילתא באלישע בן אבויה במדרש קהלת : ארך רוח · המאריך רוגזו ואין ממהר לריב : (ט) אל תבהל · אל תמהר : (י) אל תאמר מה היה שהימים וגו' · אל תתמה על הטובה שהיתה באה על הצדיקים הראשונים כדור המדבר ודורו של יהושע ודורו של דוד : כי לא מחכמה שאלת · שהכל לפי זכות הדורות : (יא) טובה חכמה וגו' · חכמתם עמדה להם עם נחלת זכות אבותם כי טובה היא החכמה : ויותר לרואי השמש · יתרון היא החכמה לכל הבריות · רואי השמש הן כל הבריות כדתנן הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין לא נתכוין זה אלא במי שהחמה רואה אותו : (יב) כי בצל החכמה בצל הכסף · כל מי שישנו בצל החכמה ישנו בצל הכסף שהחכמה גורמת לעושר שיבוא : ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה · ועוד החכמה יתירה על הכסף שהחכמה תחיה בעליה : (יג) ראה את מעשה האלהים היאך הוא מתוקן הכל לפי הפעולה של אדם גן עדן לצדיקים וגיהנם לרשעים ראה לך באיזה תדבק : כי מי יוכל לתקן · לאחר מיתה את הדבר אשר עותו בחייו : (יד) ביום טובה היה בטוב · ביום שיש בידך לעשות טובה היה בעושה הטובה : וביום רעה ראה · כשתבא

אבן עזרא

היא העיקר בלא תוחלה כי החכם יוכל רפואה היא מרה בראשונה בעבור שתועיל באחרונה וימנע עצמו מלאכול מתוק שסוף טוב בראשיתו ורע באחריתו וביסיה ארך רוח · וארך הוא בה התואר על משקל ילד ויבא הלך יתר שאת : (ט) אל תבהל · ענין בהלה כמו אל תמהר וכן ויבהילו להביא את המן וכבר פירשתי הפסוק הזה בפסוק טוב כעס : (י) אל תאמר · עודנו מלוה ומזהיר להבה שישמח בחלקו ואם היה עני כמו שכתוב למעלה מה לעני יודע ויאמר שלא יתעסק בדברי קנות ממון כי אם מה שיספיקם ולא יכעס בעבור שיש לכסיל ממון רב ממנו ויוסיף ארך רוח ואל יאמר מה היה כמו שיאמרו הכסילים אם ירדו מגדולתם שהסף העולם כי המבין ידע כי הימים שוים והמערכות העליונות הם הם רק המקבלים ישתנו איש איש כפי חלקו : (יא) טובה חכמה · ואם יתכן שתהיה לחכם נחלה טוב הוא לו ויותר טוב לרואי השמש כי יכבדו אותו בעבור עשרו : (יב) כי בצל · אז יהיה החכם חוסה בצל החכמה ובצל הכסף אכן יש הפרש בין צל חכמה וצל הכסף שהחכמה תחיה בעליה כי החכמה היא גורם הנשמה העליונה שיהיה מתה במות הגוף : יג' ראה · והחכם שאין לו נחלה וכסף ישמח בחכמתו ולא יכעס בעבור עניו כי כבר נגזר עליו מה שנגזר מששת ימי בראשית ומכיני מלאכת השמים יבינו והוא פירוש אשר ברא אלהים כי האלהים לעשות שם בכל מלאכתו גם על כדמות הראשונה ומי שהיה מערכתו מעוות בדבר ממון או דבר אחר אין לו תקנה : (יד) ביום · והחכם שהוא בעל נחלה וכסף למה ישמח בדבר שלא יעמוד כאילו אומרים לו כשתהיה ביום טוב היה בטוב ושמח לכן יש עליו להסתכל כי יום רע·

ספורנו

לשמוע גערת חכם · כי אע"פ שיתעצב האדם בה הנה יושג ממנה תקון מעוות : מאיש שומע שיר כסילים · אע"פ שישמח בו לפי שעה : (ו) כי כקול הסירים תחת הסיר · כי כמו שיקרה בקול הקוצים הנשרפים תחת סיר הבשר שיאבדו הם בזה הקול באש ויקלקלו את הסיר גם שיבשלו את הבשר : כן שחוק הכסיל · מאבד בזה את עצמו ויקלקל גם השומע כאבוד זמנו אע"פ שישמחהו לשעה מועטת : גם זה הבל · וגם זאת השמחה המושגת לשעה הוא דבר שתכליתו בלתי נחשב : (ז) כי העושק · כי הזמן שיעשוק אדם מן העיון כדי לשחוק בו בדברים בטלים : יהולל חכם · כמה שיבטל בו מן העיון : ויאבד לב מתנה · עד שלפעמים יקרה שיטעה גם במושכלות הראשונות שנתנו לו במתנה הטבע או המסדר בלתי השתדלות האדם : (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו · הנה בכל הפעולות יהיה הטוב המקווה מהם בתכליתם בלבד · מכל מקום טוב ארך רוח מגבה רוח · כי בדבר הכעס יקרה הפך זה שטוב שיהיה האדם ארך רוח קשה לכעוס אע"פ שיהיה קשה לרצות בסוף יותר ממי שיהיה גבה רוח נוח לכעוס גם שיהיה נוח לרצות בסוף : (ט) ולכן אל תבהל ברוחך לכעוס · אל תהי נוח לכעוס כי כעס בחיק כסילים ינוח מיומן בחיקם וגלוי לכל מבלי אין מעצור לרוחם ומשבחים אחר התנועה הטבעית בלתי שיכוונו בו תכלית נאות : (י) אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה · אל תאמר זה כמו תמה וכועס על הנהגת האל יתעלה שהטיב לראשונים ולא כן מיטיב לאחרונים : כי לא מחכמה שאלת על זה · שאין ספק שהנהגתו לא תשתנה בלתי בהתחדשות סבה במתפעל מכרחת אל ההנהגות · ובכן ראוי לדעת : (יא) כי טובה חכמה עם נחלה · כי גם בימינו תיטב חכמת ההנהגה כשתהיה עם נחלה ממון או אומנות מקובל מאבות כמו שהתפלפל שקרה לכרבה מהראשונים שהתעשרו בחכמת מרצה בגלן ועכודם שלמה : ויותר לרואי השמש · ויותר יקרה זה לאותה הרואים שהנהגה הראויה במה שתחת השמש באופן שמכלכלים ענקיהם בהנהגה נאותה ובזה היו הימים הראשונים טובים לאותם שמכרו בדברי הימים שהיו על זה האופן : (יב) כי בצל החכמה בצל הכסף ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה · כי אמנם החכמה בהנהגה מדינית תחיה בעליה בצל חכמת האומנות המקובלת בנחלות או בצל הכסף שהיא נחלת אבות שיאכל האדם פירותיה או ביתרון דעת כאותה חכמת האומנות כשידע האדם גם יותר מבני דורו וזה יקרה גם בימינו לאיש אשר חלה לו : (יג) ראה את מעשה האלהים · שברא את האדם בצלמו ובדמותו אל כוונה גדל תכליתו : כי מי יוכל לתקן את אשר עותו · כי אין דרך שיתקן האדם את עוול החטא בעבור שאלוה שהכוונה במעשהו הנוכר בעוד החטא קיים שלא נמחק בתשובה ממנו שאין תקנה מבלה הבריה : (יד) ולכן ביום טובה היה

זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים עַל־דִּבְרַת שֶׁלֹּא יִמְצָא הָאָדָם אַחֲרָיו מְאוּמָה׃ טו אֶת־הַכֹּל רָאִיתִי בִּימֵי הֶבְלִי יֵשׁ צַדִּיק אֹבֵד בְּצִדְקוֹ וְיֵשׁ רָשָׁע מַאֲרִיךְ בְּרָעָתוֹ׃ טז אַל־תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה וְאַל־תִּתְחַכַּם יוֹתֵר לָמָּה תִּשּׁוֹמֵם׃ יז אַל־תִּרְשַׁע הַרְבֵּה וְאַל־תְּהִי סָכָל לָמָּה תָמוּת בְּלֹא עִתֶּךָ׃ יח טוֹב אֲשֶׁר תֶּאֱחֹז בָּזֶה וְגַם־מִזֶּה אַל־תַּנַּח אֶת־יָדֶךָ כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים יֵצֵא אֶת־כֻּלָּם׃ יט הַחָכְמָה תָּעֹז לֶחָכָם מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים אֲשֶׁר הָיוּ בָּעִיר׃

ת"א את הכל ראיתי בימי הבלי · זוהר פ' בא אל פרעה ופ' תזריע ואדרת האזינו עקידה שער לט : אל תהי צדיק הרבה · יומא כב : אל תרשע הרבה · שבת לא יומא כב : החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים · נדרים לב :

רש"י

הרעה על הרשעים אתה תהיה מן הרואים שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו' ולא תהיה מן הנראים והיו דראון לכל בשר : גם את זה לעומת זה · הטובה ושכר פעולתה לעומת הרעה ושכר פעולתה : אשר לא ימצא האדם אחריו מאומה · להרהר אחריו של הקדוש ברוך הוא : (טו) יש צדיק אובד בצדקו · אע"פ שהוא אובד עודנו עומד בצדקו מעשה ביוסף בן פנחס הכהן שעלתה לו צימא ברגלו קרא לרופא לחתוך רגלו אמר לו כשאתה מגיע לחוט השערה הודיעני וכן עשה קרא לחוניא בנו אמר לו בני עד כאן היית חייב ליטפל בי מכאן ואילך אין אתה חייב ליטפל בי שאין כהן מטמא לאבר מן החי מאביו : (טז) אל תהי צדיק הרבה · כשאול שדימה להיות צדיק וריחם על הרשעים : ואל התחכם יותר · לדון ק"ו של שטות ומה על נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה וכו': אל תרשע הרבה · אפילו רשעת מעט אל תוסיף להרשיע : למה תמות בלא עתך · כשאול שנאמר וימת שאול במעלו אשר מעל בנוב עיר הכהנים ובעמלק : (יח) טוב אשר תאחז בזה וגו' · אחוז בצדק וברשע אם אמר לך הנביא הצדיק דבר שהוא דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל לשאול אל יקל בעיניך לפקפק בו : יצא את כולם · ידי שניהם יקיים הצדק והרשע כהלכתן : (יט) החכמה תעוז לחכם · לפי שאמר אל תרשע הרבה אם רשעת מעט אל תוסיף עליו אלא פשפש במעשיך ותהא תוהה על החטא ואמר החכמה תעוז לחכם שהיא יועצתו לשוב בתשובה : מעשרה שליטים · מליצו ביאשיהו שהעיד עליו הכתוב וכמוהו לא היה לפניו מלך וגו' הרי עמדה לו חכמתו שפשפש במעשיו וטוב לו מעשרה מלכים שהרשיעו ולא שבו מדרכם : אשר היו בעיר · בירושלים רחבעם אביה אחזיה יואש אחרי מות יהוידע אמציה

אבן עזרא

יצא כענין שמת בחור שיאמר לו שמח והלך בדרך תאות לבך ועיניך ודע כי על כל אלה והנה הענין אל תשמח : גם את זה לעומת זה · כענין שנאמר בספר יצירה שבע כפולות בג"ד כפר"ת · ועל דברת כמו בעבור והוא כמו על דבר אשר לא קדמו אתכם וכמוהו על דברתי מלכי צדק על דבר אמת וענוה צדק ויהיה היו"ד כיו"ד נוסף כיו"ד מלאתי משפט רבתי בגוים שרתי במדינות ואחריו ישוב אל האלהים והענין שעשה זה לעומת זה ולא יוכל אדם לטעון בעבור שהחסרון בא מן המקבל כמו שפירשתי בתחלת הספר : (טו) את הכל · יש הוא הנמצא לפרקים מעטים · וענין אובד בצדקו יאבידנו כמו המתענה תמיד ומאריך ענינו מאריך ימים ברשעתו שיאכל ויבתה וישמח ויעשה העינוגים לגוף : (טז) אל תהי · אם התפללת מן הבקר ועד הערב ותתענה ותדומה להם תשומם והענין תסור מדרך הישוב כמו שיעשו הרומיט"י בארץ אדום וישמעאל וכן אם בקשת להתחכם יותר מדאי · ומלת תשומם מבנין נפעל וי"א כי דגשות השי"ן הוא לחסרון נו"ן נפעל רק להסרון תי"ו התפעל והיה ראוי שיהיה תתשומם כי לא ימצא מבנין נפעל בפעלי הכפל שימצא שניהם רק ימצא בבנין התפעל בפעלים שהעי"ן שלהם אינו שלם כמו הכנה ותכונן : (יז) אל תרשע · בעבור שרוב הרשע יביא האדם לידי סכנה אמר למה תמות בלא עתך ודע כי הרשעות היא להתעסק בדברי העולם אמר שתתעסק במה שיספיק לך ואל תהי סכל כלל כי הסכלות ממית בלא עת : (יח) טוב · כבר פירשתי בפסוק טוב כעס משחוק מעט מחלקי הנפש ואיש השכל יתן לכל נפש חלק בעטו ואיננו צריך לחשב מה יעשה רק ילך אחר תורת אלהינו ולא יסור מהנה ימין ושמאל וישמור המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בשני העולמות וענין הזה חתם ספרו כי ירא אלהים יצא את כלם לאמת : (יט) החכמה · בעבור שאמר אל תתחכם יותר חזר לאמר שאין מעלה גדולה הימנה רק הזהיר שלא יתעסק בה תמיד רק יתן חלק לגוף כדי שיחיה ואמר כי יותר עוז וכח יש לחכמה מעוז שליטים רבים ומגין עברה בעבור היותו סף תבכון והוא ראש הכלל כי כל מה שיש למעלה ממנו הם אחדים ובעבור היות עיקר כל דבר הראש ואמצעיתו וסופו היה האל"ף

ספורנו

היה בטוב · בעת שישפיע האל ית' לך טובה היה בטוב השתדל לקנות בה שלמות נצחי שהוא הטוב המוחלט : וביום רעה · כשיסורין באים עליך : ראה · מה סבתם בהיותך מפשפש במעשיך והסיר את החטא שהוא סבת היסורין וזה בתשובה ממנו : גם את זה לעומת זה עשה האלהים · כי אמנם עם מה שהאל ית' לא יוסיף פורענות על הראוי עשה גם כן שיהיה הפורענות ממין החטא · מדה כנגד מדה : על דברת · על אופן שנהגם : שלא ימצא האדם אחריו מאומה · שלא ימצא האדם מקום להרהר על היסורין כאמרו שלא ידע סבתם : (טו) את הכל ראיתי · שהיא מדה כנגד מדה לטוב ולרע · וכזה יש צדיק אובד בצדקו · על איזה עבירה שלא שב ממנה ולא יכלו צדקותיו וזכיותיו להצילו מן העונש שאין מצוה מכבה עבירה : ויש רשע מאריך ברעתו · וזה כשישלם לו האל ית' גמול על איזה פועל טוב שעשה ולא יכול רשעו למחות אותו הזכות ולכן ראוי לשמור מצות האלהית בלי תוספת וגרעון שניהם חטא ולא יציל מפורענותם שום מעשה טוב : (טז) ולכן אל תהי צדיק הרבה · כענין שאול שרחם על הרשעים נגד מצות האל ית' : ואל תתחכם יותר · כמו לנדור נדרים למצוה חן וזה כשאינך צריך לכך לכבוש יצרך : (יז) אל תרשע הרבה · להתחבר אפילו על הרשעים יותר מן הראוי כאמרו ארבעים יכנו ולא יוסיף : ואל תהי סכל · לבור לגמרי מעסקי חיי שעה אפילו לעסוק בתורה ובמצות : למה תמות בלא עתך · שלא יעלה בידך לא זה ולא זה : (יח) אמנם טוב אשר תאחז בזה · שהעשה עיקר השתדלותך לקנות שלמות נצחי : וגם מזה מהשתדלותו בחיי שעה : אל תנח ידך · מכל וכל : כי ירא אלהים · השומר כוונתו : יצא את כלם · יכנס בשלום ויצא בשלום מספי מיני ההשתדלות ויצא מי דמטון · (יט) החכמה תעוז לחכם · להגביר השכל על התאוה : מעשרה שליטים אשר היו בעיר · יותר מכל הכוחות הטבעיים

כ כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה־טּוֹב וְלֹא יֶחֱטָא׃ כא גַּם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְדַבֵּרוּ אַל־תִּתֵּן לִבֶּךָ אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע אֶת־עַבְדְּךָ מְקַלְלֶךָ׃ כב כִּי גַּם־פְּעָמִים רַבּוֹת יָדַע לִבֶּךָ אֲשֶׁר גַּם־אַתָּ אתה קרי קִלַּלְתָּ אֲחֵרִים׃ כג כָּל־זֹה נִסִּיתִי בַחָכְמָה אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה מִמֶּנִּי׃ כד רָחוֹק מַה־שֶּׁהָיָה וְעָמֹק ׀ עָמֹק מִי יִמְצָאֶנּוּ׃ כה סַבּוֹתִי אֲנִי וְלִבִּי לָדַעַת וְלָתוּר וּבַקֵּשׁ חָכְמָה וְחֶשְׁבּוֹן וְלָדַעַת רֶשַׁע כֶּסֶל וְהַסִּכְלוּת הוֹלֵלוֹת׃ כו וּמוֹצֶא אֲנִי מַר מִמָּוֶת אֶת־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הִיא מְצוֹדִים וַחֲרָמִים לִבָּהּ אֲסוּרִים יָדֶיהָ

ת"א כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב · סנהדרין מו קא זוהר פ' תרומה עקידה שער סא : כל זה נסיתי בחכמה · יומא יד נדה ט זוהר פ' ויחי : ומוצא אני מר ממות את האשה · ברכות ח יבמות סג סנהדרין כב :

רש"י

אחז מנשה אמון יהויקים לדקיהו : (כ) כי אדם אין צדיק בארץ · לפיכך צריך לפשפש במעשיו : (כא) גם לכל הדברים וגו' · לפי שמדבר בשאול שקבל לשון הרע על נוב עיר הכהנים ועליו נאמר אל תרשע הרבה אמר גם לכל הדברים אשר ידברו אליך הולכי רכיל אל תתן לבך לקבלן : אשר לא תשמע את עבדך מקללך · אין טוב אשר תטה אזנך לשמוע את עבדך מקללך · ד"א מעשרה שליטים אלו עשרה דברים המחייבים את האדם שתי עיניו מראין אותו דברי עבירה שתי אזניו משמיעין אותו דברים בטלים שתי ידיו שגוזל וחומס בהן שתי רגליו שמוליכין אותו לדבר עבירה ופיו ולבו ד"א החכמה תעוז לחכם זה נח מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו · דבר אחר לחכם זה אברהם מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו · דבר אחר לחכם זה יוסף מעשרה שליטים אלו אחיו · ד"א לחכם זה משה מעשרה שליטים עשרה דברים המשמשין את הגוף ע"י מאכל מן פומא לוושטא ומן וושטא לכרסא וכו' כדאיתא במדרש קהלת וחכמתו עמדה לו למשה שלא נצרך למאכל מ' יום ומ' לילה כל הפנים הללו במדרש ואיכי יכול לייסב עליהן מקרא של אחריו כי אדם אין צדיק בארץ כל זה נסיתי בחכמה מוסב על מקראות שלמעלן (ס"א ולא על ודו"ק) ועל שלמעלן : (כג) נסיתי בחכמה בתורה : אמרתי אחכמה · לדעת את החכמה : והיא רחוקה ממני · ומה היא זו : (כד) רחוק מה שהיה · את הדברים הרחוקים שהיו ביצירת בראשית : ועמוק עמוק · הוא מי ימצאנו שאין לי רשות להרהר בהן מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור · ועוד : (כה) סבותי וגו' לדעת ולתור · ולבקש חכמת פרשת פרה אדומה וחשבון קץ הגאולה : ולדעת רשע כסל · לעמוד על סוף דעתה של אפיקורסות וסכלות הסוללות מעורבב ומשועמם שבה : (כו) ומוצא אני מר ממות · שהיא קשה מעשרה דברים הקשים שנבראו בעולם

אבן עזרא

בלשון הקדש בתחלה והיו"ד בסוף והנה היו הכ"א והוי"ו אמצעיים ואלה הארבע אותיות הם נמשך ולא יתכן שימצא את אי תנועה רק שיהיה אחד מהם נמשך עמו והאל"ף והיו"ד בחשבון שומרים עצמם כמו גדר והה"א והוי"ו חשבון עגול וסוד גדול יש בכלם בשם הנכבד והנורא שאינו שם מדה והוא מן האותיות הנזכרים וענין אשר היו בעיר הראות עוזם בהתחברם כלם במקום אחד בהסכמה אחת ויש מפרש כי זה רמז לגלגלים והוסיף אחד ואיננו נכון : (כ) כי אדם · חוזר לאמר ענין אל תהי צדיק הרבה ועניינו דע כי לא תוכל שלא תחטא כי אין אדם אשר לא יחטא בפועל או בדבור או במחשבה ככתוב בספר תהלות בשבע התועבות לב חורש מחשבות און · וענין אשר יעשה טוב תמיד ולא יחטא לעולם : (כא) גם לכל · יאמר לחכם אם תרצה למצוא מנוחה אל תתן לבך לכל דברי בני אדם ואילו היה מקללך ואפי' עבדך כי אם תתן לבך לדבריהם תכעס ויחשך אור חכמת הנשמה : (כב) כי גם · כל פעם בלשון הקדש מוכר על לשון זכרים ולעולם הוא לשון נקבה חוץ מן אלך הפעם הזה של שמשון · והענין אל תחוש לדברי המבזים והמקללים כי כבר תדע שגם אתה קללת אחרים או הם כפיך או במחשבותיך : (כג) כל זה · כל מה שאמרתי לך הכל נסיתי בחכמה ובקשתי שאחכם יותר ומצאתי שהוא דבר רחוק וזה הענין ואל תתחכם יותר כי עיקר מה שהיה הוא רחוק מאד שישיגנו האדם והנה עמוק מאד · פירוש אחר בקשתי החכמה ומצאתיה רחוקה אעפ"כ שהגתיה והכמתי : (כד) וענין רחוק מה שהיה · כי מה שהיה הוא רחוק לבדו ודבר שלא עבר והיה יכול אדם לחפש עד שימצאנו וזה ענין עמוק עמוק מי ימצאנו כענין מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה : (כה) סבותי · הסבותי אני ומחשבותי בלבי לדעת אם תתחבר החכמה והחשבון שהוא סיום מחשבת הדעת עם הרשע והסכלות וההוללות : (כו) ומוצא ·

ספורנו

הפנימיים והחיצוניים שהם בין כלם עשרה : (כ) כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · ואמרתי שהחכמה תעוז יותר מן החושים כי אמנם גם בחכם יגברו לפעמים החושים ויחטא כהם בפרט בתוספת וגרעון בהסתת החושים המתעים : (כא) גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך · ומאחר שגם הצדיק נכשל לפעמים בהסתת החושים ראוי שלא תקצוף על כל דבר ששמע שידברו אחרים עליך אשר בזה : לא תשמע · לא הטה אזן לשמוע : את עבדך מקללך · שהוא תקלל מתוך ענין ושעבוד לא תצטרך לקצוף על אלה הנעשים בהסתת החושים אבל תזכור : (כב) כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם אתה קללת אחרים · וזה בהסתת החושים כמו שיקרה לעבד בשעבודו ותכיר שאין ראוי לקצוף על זה : (כג) כל זה · כל מה שאומר : נסיתי בחכמה · להתבונן ולצייר ענינו : אמרתי אחכמה · בהיותו מפעולת הכח השכלי : והיא רחוקה ממני · בהיות מדרגת השכל האנושי שהוא כחי בלבד רחוק ממדרגת השכל בפועל שהוא עם זה שכל בורא : (כד) ולכן רחוק · מהשגתי מה שהיה לצייר אופן מה שהיה במעשה בראשית : ועמוק עמוק · ענין הבריאה שהיא פעולת פועל בלתי אנושי : (כה) וסבותי · פניתי אני ולבי · אני מן הסתכלויות ולבי כמו כן פנה מכל עיון אחר : לדעת · במופת : ולתור · במחקר פיוטי : ובקש · בספרי הקדמונים : חכמה · כוונת השכל במציאות : וחשבון · סבת המספר הקבוע במיני הנמצאים הנפסדים שהם כאילו שלא יראה האדם להוסיף עליהם איזה מין חדש בהרכבה לא יתמיד אותו המין המחודש שלא יוליד בדומה כמו שנסתכל במיני הפרדות והצמחים המורכבים מב' מינין : ולדעת רשע כסל · של נחש איך בהיותו ערום לא ירא מהעונש : והסכלות של האדם שהסתה לפתות המאכל ולא יראה מהעונש שהזכירה היא בעצמה : הוללות · של אדם שנפתה לדברי הנחש ונסר למינים

טֹ֖וב לִפְנֵ֣י הָאֱלֹהִ֗ים יִמָּלֵ֣ט מִמֶּ֔נָּה וְחוֹטֵ֖א יִלָּ֥כֶד בָּֽהּ׃ כז רְאֵה֙ זֶ֣ה מָצָ֔אתִי אָמְרָ֖ה קֹהֶ֑לֶת אַחַ֥ת לְאַחַ֖ת לִמְצֹ֥א חֶשְׁבֹּֽון׃ כח אֲשֶׁ֛ר עוֹד־בִּקְשָׁ֥ה נַפְשִׁ֖י וְלֹ֣א מָצָ֑אתִי אָדָ֞ם אֶחָ֤ד מֵאֶ֙לֶף֙ מָצָ֔אתִי וְאִשָּׁ֥ה בְכָל־אֵ֖לֶּה לֹ֥א מָצָֽאתִי׃ כט לְבַד֙ רְאֵה־זֶ֣ה מָצָ֔אתִי אֲשֶׁ֨ר

ת"א אחת לאחת למצוא חשבון · סוטה ח ט : אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי · גטין סח :

רש"י

כדאיתא בבבא בתרא בהשותפין ומוצא אני מר וקשה ממות את האשה זו אפיקורסות וכו' : וחרמים לבה · לשון מכמורת כמו יגורהו בחרמו ויאספהו במכמרתו : אסורים ידיה · משמחזיקה באדם הרי הוא כנקשר בקשורי עבותות · אסורים שם דבר של קשורים כמו וימסו אסוריו קשוריו כן פירשו מנחם : (כז) ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצוא חשבון · כל המצות שהצדיקים עושים והעבירות שהרשעים עוברים נמנים לפני הקדוש ברוך הוא אחת אל אחת עד שמצטרפות לחשבון גדול כך פירשו רבותינו במסכת סוטה : אמרה קהלת · אמרה קבוצת החכמה ואמרה נפשי המתבללת המקבלת החכמה : קהלת לשון נקבה הוא וכשהוא אומרו בלשון זכר מוסב על הקובלה והוא שלמה ובמדרש מצינו אמר רבי ירמיה בן אלעזר רוח הקדש פעמים מניחה בלשון זכר ופעמים מניחה בלשון נקבה כתוב אחד אומר עזרי ומפלטי לי וכתוב אחד אומר כי אתה עזרתי כתוב אחד אומר קול מבשר וכתוב אחד אומר מבשרת ציון : (כח) אשר עוד בקשה נפשי · לבד אלה האמורים למעלה שבקשתים ולא מצאתים בקשה עוד נפשי כשרה בנשים ולא מצאתי כי כולן לדעתן קלה עליהם : אדם אחד מאלף מצאתי · בנוהג שבעולם אלף נכנסים למקרא אין יוצאין מהם להצלית הראויים למשנה אלא מאה ואותם מאה שנכנסו למשנה אין יוצאין מהם לגמרא אלא עשרה ואותן עשרה שנכנסין לגמרא אין מצליח מהם אלא א' להוראה הרי אחד מאלף : ואשה בכל אלה · אפילו באלף לכך אתה צריך להזהר בה : (כט) לבד ראה זה מצאתי · שבא לעולם תקלה על ידיה : אשר עשה · הקדוש

אבן עזרא

מוצא כחסק יעור עיני חכמים ויסלף מחשבותם ותתבלע חכמתם · ומלת מוצא פועל על משקל קורא ומוצא רוח מאוצרותיו מסכנין הכבד גם הוא פועל והראוי להיות מוציא וכא מלעיל בעבור היות הטעם באות הראשון במלת שאחריו · ומצודים הוא מן ציד ומבקלו מרומים והוא מן הפעלים שהעי"ן שלהם איננו שלם · והחרמים כענין רשת מצודת חרמים כמוהו · והענין שאין לב האשה ומחשבותיה בכל רגע כי אם לצודות חרמים לצודד נפשות וידיה כמו בית האסורים · וענין ילכד בה ברשתה ואמר כי כמות היה טוב לחכם מהחטא : (כז) ראה · עודנו מדבר בדברי האשה · ומלת אמרה קהלת על לשון החכמה · ופירוש חשבון מחשבת וטעמו שלא יוכל האדם למצוא מחשבת סוף החשבון עד שיסמוך אחת לאחת שידוע שמחברת האחת נושא ונשוא וכן המחברת השנית רק תהיינה בהסכמה הנשוא בראשונה ונושא באחרונה או שני הנושאים או שני הנשואים בשוה אז תוליד בין שתי המחברות דעת שלישית והנה כן בדברי הנפש אף כי בגויות והענין כי אין ראוי לחכם להתחבר עם אשה כלל לולי שלא יהכן להשאיר דמותו אחריו שהוא שלישי כי אם בהתחבר האב והאם · ופירוש אחר שיהיה זה הפסוק דבק עם הבא אחריו · ויהיה פירוש מלת חשבון מחשבת או מנין והענין כשתחשוב בכל דבר שתמצאנו איננו לבדו עד שיסמך לאחר כמו גדול וקטן כי לא יקרא גדול כי אם כנגד קטן ממנו והקטן כהפך וכן חכם וכסיל וכן צדיק ורשע ג"כ בחשבון כי כשתחבר אחת לאחת יקום ראש המנין ואם יתחבר אחת לראש ישיב כמו סוף וכשתתחבר אחת לסוף ישוב נגדר וכשתתחבר אחת לנגדר ישוב עגול והעגול מיושר והמיושר בלא והבלא גוף והענין אפילו שלא ימצא איש שכל וחכמה ויראה הוא האדם הישר רק ימצא כנגד בני האדם האחרים והזכרים לבדם ימצא אחד מני אלף · ומלת האחת לשון נקבה ודע כי האותיות מתחלקים לשני חלקים אלים משרתים פעמים ופעמים הם עיקרים והמשרתים כשתי"ל א"ב המו"ן והשאר עיקרים תמיד ולא ימצאו נוספים כי אם בכפל כמו שחרחורת וכן לא יגרעו חוץ מפעלי הכפל כהגרע דל"ת שדד מן שוד וכן בהתחבר תי"ו השרש עם תי"ו הנקבה יחסר השרש כמו אותו תשחית וכרת וכן בהתחבר נו"ן השרש עם נו"ן נקבות רבות יחסר נו"ן השרש כמו בכל דליותיו תשכונה והוא מבולע וכן מלת מכרת את המלך בעבור התחברות תי"ו השרש עם תי"ו הנקבה חסרו תי"ו השרש ופתחו הרי"ש להורות על לשון נקבה והספרים כינו ובין מכרת משה שהוא לשון זכר וכן בהתחבר דל"ת אחד והוא רפה עם תי"ו רפה שהיא לשון נקבה והם קרובים במוצא חסרו הדל"ת שהוא שרש וזה מקרה פדה לא וי"א כי שני שרשים הם בענין אחד ויפרש אח לא פדה יפדה איש ועשה את מאחת מאלה כמו אחד וזה רחוק כי פירוש אח לא פדה אין אח פודה נפש איש או אין איש פודה נפש אחיו ויהיה אח פועל או פעול והבא אחריו יורה עליו והוא ויקר פדיון נפשם והענין שלא יוכלו בני אדם לפדות אחיהם או אהוביהם מן המות ואיך יוכלו לפדותם והם צריכים לפדות נפשם ופירוש ועשה אח פועל או פעול וענין הפועל ועשה ישראלי וענין הפעול עשה עבירה היא אחות לאחת העבירות הנזכרות או דבר רע הוא אח להם ועוד איך יהיה פירוש ועשה אח אחד והנה ישוב בעבור שבא אחריו מאחת מאלה ועשה אחד מאחת : (כח) אשר · מלת בקשה מן הבנין הכבד והחיר"ק יורה עליו ויחסר הדגש מן הקו"ף כמו שלחו באש מקדשיך וכמו כתל כי שהוא מן ויכפל בהם אליהו ואין לו חבר כמוהו בכל הפעלים השלמים בלשון זכר ויחיד פי' השלמים חוץ מן אותיות הגרון וישוב בכל אלה לאלף הנזכר כי כן היה מספר נשי שלמה שבע מאות שרות ושלש מאות כמו פילגשים : (כט) לבד · תובר חשבון על לשון נקבות והוא

ספורנו

למיתות ונפתה ג"כ לאכול מפרי העץ לבקשת אשתו עם סכנת עונש המות : (כו) ומוצא אני מר ממות · לגרום ולסבב אבדן נצחי : את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה · את האשה שתהיה על זה האופן שיהיה לבה מצודים וחרמים למשוך האדם בתחבולות של פתוי מדרכי חיים אל הפכם כאמרם ז"ל כל המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה וסופו יורש גיהנם · וכמו כן אסורים ידיה שאחר שהתחיל האדם להתפתות יהיה כמו אסור ומוכרח לעשות רצונה כמו שקרה בענין פעור : טוב לפני האלהים ימלט ממנה · שלא יתחיל להתפתות כלל פן יחטא : וחוטא · כמתחיל להתפתות : ילכד בה · לירש גיהנם כמוצעתים : (כז) ראה זה מצאתי · שעבירה גוררת עבירה : אחת לאחת · וזה מצאתי שיקרה בכל אחד מהעבירות : למצוא חשבון · כשבקשתי למצוא מספר נחשב מאנשים בימינו שלא יקרה להם זה : (כח) אשר עוד בקשה נפשי · בספורי הקדמונים למצוא המספר מאנשים שלא קרה להם זה : ולא מצאתי · מספר נחשב : אמנם אדם אחד מאלף מצאתי · ששב בתשובה מן העבירה הראשונה ובכן לא נכשל בשניה : ואשה בכל אלה לא מצאתי · ובכל אלה שמצאתי אחד מאלף לא מצאתי שום אשה : (כט) לבד ראה זה מצאתי · שלא קרה זה למין האנושי לולא חטאו של אדם הראשון : אשר

עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם יָשָׁר וְהֵמָּה בִקְשׁוּ חִשְּׁבֹנוֹת רַבִּים׃ **ח** א מִי כְּהֶחָכָם וּמִי יוֹדֵעַ פֵּשֶׁר דָּבָר חָכְמַת אָדָם תָּאִיר פָּנָיו וְעֹז פָּנָיו יְשֻׁנֶּא׃ ב אֲנִי פִּי־מֶלֶךְ שְׁמֹר וְעַל דִּבְרַת שְׁבוּעַת אֱלֹהִים׃ ג אַל־תִּבָּהֵל מִפָּנָיו תֵּלֵךְ אַל־תַּעֲמֹד בְּדָבָר רָע כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַעֲשֶׂה׃ ד בַּאֲשֶׁר דְּבַר־מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן וּמִי יֹאמַר־לוֹ מַה־תַּעֲשֶׂה׃ ה שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע וְעֵת וּמִשְׁפָּט יֵדַע לֵב חָכָם׃ ו כִּי לְכָל־חֵפֶץ יֵשׁ עֵת וּמִשְׁפָּט כִּי־

א' במקום ה'

ת"א מי כהחכם ומי יודע פשר דבר · ברכות י סוטה יג עקידה שער עז: חכמת אדם תאיר פניו · נדרים מט עקידה שער סט עקרים מב פכט: ועוז פניו ישונא · תענית ז: באשר דבר מלך שלטון · שבת סג: שומר מצוה לא ידע דבר רע · פסח:

רש"י

ברוך הוא את האדם הראשון ישר : והמה · משנזדווגה לו חוה אשתו ונעשו שנים ונקראו המה: בקשו חשבונות רבים · מזימות ומחשבות של חטא כך נדרש במדרש : (א) מי כהחכם · מי בעולם חשוב כאדם חכם : ומי יודע פשר דבר · פתרון של דבר כמו שמצינו בדניאל מתוך חכמתו שהיה חכם ביראת שמים נתגלו לו רזי פשרים מי כמשה עושה פשרים בין ישראל לאביהם שבשמים : ועוז פניו ישונא · משאר הבריות עד כי יראו מגשת אליו כי קרן עור פניו : (ב) אני פי מלך שמור · לפיכך אני צריך ונכון לשמור פי מלכו של עולם שהיא התורה שבכתב : ועל דברת שבועת אלהים · שנשבענו לו בחורב לשמור מצותיו · ד"א אני נכון לשמור פי מלכי האומות המושלים בנו בגולגליות וארנוניות בכל ענייני המדינה : ועל דברת שבועת אלהים · ובלבד שלא יעבירונו את השבועה שנשבענו למקום ועל דברה ואל דברת שבועת אלהים אשמור פי המלכים וכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכדנצר לקיימין לאלהא נבוכדנצר לא חשחין אנחנא על דנא פתגם להתבותך אם מלכא למה נבוכדנצר ואם נבוכדנצר למה מלכא אלא כך אמרו לו לך אנו אומרים דאת מלכא לנו לעבודה ולמסים ולגולגליות אך על דנא שאתה אומר שלנו לעבוד עבודת כוכבים נבוכדנצר את ולא מלך : (ג) אל תבהל מפניו תלך · אל תהי נבהל לומר שתלך ותברח מפניו למקום שאינו שליט שם שבכל מקום הוא שליט : אל תעמוד בדבר רע · אל תעמיד עצמך עוסק בדברים רעים : כי כל אשר יחפוץ · להפרע ממך רשות ויכולת בידו לעשות : (ד) באשר דבר מלך שלטון · בשביל אשר דבר הקדוש ברוך הוא מושל הוא ומי יאמר לו מה תעשה ואם שומר מצוה אתה לא תדע דבר רע ולא תבואך : (ה) ועת ומשפט ידע לב חכם · החכם יודע שיש עת קבועה לפקודת רשעים ומשפטים יש לפני הקב"ה שסופו ליפרע מהם משפט יוסטיצי"א בלע"ז והיא הפורענות : (ו) כי לכל חפץ · שהאדם עושה חפצו ועובר על דת יש עת להפרע ומשפט ופורענות מיכנת

אבן עזרא

לשון זכר כמו עונות והענין שעשה האלהים את האדם להיות ישר הולך בדרך ישרה והמה בקשו ארחות עקלקלות וגם זה הענין סמוך בפסוק שלמעלה שאשה אחת די לאיש : (א) מי כהחכם · יש מלה מושכת עצמה ואחרת עמה כמלת אל בקצפך תוכיחני · יחי ראובן ואל ימות · מתן בסתר יכפה אף · וכן ימצא אות מושך אחר כמו מאל אביך ויעזרך ואת שדי · הוא ומאת שדי והוא דבק עם הפסוק שלמעלה מידי אביר יעקב כל זה בא לך מאל אביך והוא יעזרך לעולם · ואמר הגאון רב סעדיה ז"ל שענינו מאל מאל אביך ויעזרך ועל שני הפירושים צריכה תוספת מ"ם על את וכן מישרים אהבוך ומישרים הוא תואר היין וכמוהו יתהלך במישרים וכן כיין הטוב הולך לדודי למישרים וישוב אהבוך על העלמות הנזכרות בפסוק הראשון וכן מי כהחכם ומי כיודע פשר דבר · ויתכן היות פירוש מי כהחכם מי שהוא יודע פשר דבר ומלת פשר ממשפחת ארמית והענין למה יחפשו בני אדם לחשוב חשבונות רבים שלא יועילו ואין מי שהוא על דרך ישרה כמו החכם המבקש חכמה וידרוש לדעת פשר כל דבר מה חפץ יש בו ולמה כן ויתכן היות פשר ספוק סופו בתוכו מן כי לא פורש וענין חכמת אדם תאיר פניו תשים אור בפניו וטענין תסיר כעס כענין באור פני מלך חיים וענין ועז פניו ישונא סור עזות פנים ממנו כי החכמה תוליד הענוה כי כהתגבר החכמה על כחות יסור הכעס ועזות המצח : (ב) אני · כאשר השלים להוכיח החכם שישמור מפת החשק שב להזהירו שלא ישען על חכמתו ויבוש מצות מלך מקומו בעבור היותו כסיל כנגדו · וענין אני אני אצוך או אזהירך על שני דברים שלא תמרה אותם האחד מה שיצא מפי המלך והשני מה שיצא מפיך גם אתה כנגד השם הנכבד והנורא כי המלך לא ינקה כל אשר ימרה את פיו ומלך השמים לא ינקה את אשר ישא את שמו לשוא : (ג) אל תבהל · תלך · מצאנו בלשון הזאת ונדעה נרדפה · אל תרבו תדברו · ועיקרם ונדעה לרדוף אל תרבו לדבר · ויותר נכון הוא שיחסר שי"ן שהוא במקום אשר ויהיה כן ונדעה שנרדפה אל תרבו שתדברו וכן זאת מלת תלך אל תבהל מפניו ללכת או אל תבהל מפניו שתלך אל ימהר לבך שתחשוב שתוכל ללכת מפניו פני המלך פן תעמוד על דבר שהוא רע בעיניו כי כרצונו יוכל לעשות לך : (ד) באשר · בכל מקום שדבר המלך שם שלטון הוא עליך ואין מי יוכיחנו ויצילך מידו כי הכל יפחדו ממנו א"כ לבשר ודם אף כי למלך האמת שמלאת כבודו מעלה ומטה : (ה) שומר מצוה לא ידע דבר רע · כי לא יבא לו כרוע : ועת ומשפט ידע לב חכם · יש מפרשים עת במקום הזה כמו הכמה ויאמרו כי כמוהו לעות את יעף דבר ביד איש עתי יודעי העתים יודעי בינה לעתים וזה איננו נכון כי פירוש לעות את יעף לשום לו עת והוא יעיר בבקר בבקר ואיש עתי שיהיה מזומן ללכת לאותה העת ולא יתעכב או יהיה פירושו שמנהגו ללכת בכל עת בשנה למדבר הנזכר וענינו כמו רגיל ויודעי בינה לעתים כבר פירשו רז"ל שהיו מחשבי עבורי השנים ויודעים העתים הם אנשי המזלות · פי' אחר שומר מצוה לא ירצה לדעת דבר רע · וענין עת ומשפט דבק עם הפסוק שלאחריו : (ו) כי לכל · ידע החכם כי לכל חפץ יש עת ולא יכעס

ספורנו

עשה האלהים את האדם ישר · קודם יצירת חוה שהיה האדם יחיד היה ישר מוכן אל ההתבודדות השכלי בלתי ידיעת טוב ורע · שהוא הערב והבלתי ערב שהם המסיתים לתאוה : והמה · ואחר יצירת חוה שהיו שנים : בקשו · בידיעת הערב והפכו : חשבונות רבים · למצוא תענוגות ותחבולות רבות הקורות בבקשת נאה ונאה כדי להשיג מהם היותר ערב כאמרם ז"ל כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שלא אכל פת : (א) ולכן אמר מי כהחכם · מי הוא שיהיה כאותו החכם שמאלהי היותו אחד מאלף : ומי יודע פשר דבר · לפתור ענין ספור הנחש הקדמוני שהזכרתי : חכמת אדם תאיר פניו · באופן שהחכמה זו החכם השומר תאיר פניו לסור ממוקשי הנחש : ועוז פניו ישונא · ישתנה מאשר היה אדם להגביר השכל על הכחות :

רָעַת הָאָדָם רַבָּה עָלָיו׃ ז כִּֽי־אֵינֶנּוּ יֹדֵעַ מַה־שֶּׁיִּהְיֶה כִּי כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה מִי יַגִּיד לוֹ׃ ח אֵין אָדָם שַׁלִּיט בָּרוּחַ לִכְלוֹא אֶת־הָרוּחַ וְאֵין שִׁלְטוֹן בְּיוֹם הַמָּוֶת וְאֵין מִשְׁלַחַת בַּמִּלְחָמָה וְלֹֽא־יְמַלֵּט רֶשַׁע אֶת־בְּעָלָיו׃ ט אֶת־כָּל־זֶה רָאִיתִי וְנָתוֹן אֶת־לִבִּי לְכָל־מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עֵת אֲשֶׁר שָׁלַט הָאָדָם בְּאָדָם לְרַע לוֹ׃ י וּבְכֵן רָאִיתִי רְשָׁעִים קְבֻרִים וָבָאוּ וּמִמְּקוֹם קָדוֹשׁ יְהַלֵּכוּ וְיִשְׁתַּבְּחוּ בָעִיר אֲשֶׁר כֵּן־עָשׂוּ גַּם־

ת"א עת אשר שלט האדם וגו' · זוהר פ' שמיני: ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו · גטין נו זוהר פ' ויחי:

רש"י

מוכנת: כי רעת האדם רבה עליו · כאשר רבה רעת האדם ושאתו גדושה אז באה פקודתו · וכי משמש בלשון כאשר כמו כי יהיה להם דבר בא אלי: (ז) כי איננו יודע מה שיהיה · כשהרשע עובר עבירה איננו נותן לבו למה שעתיד הקדוש ברוך הוא להביאו במשפט ואוי לו בכך כי כאשר יהיה הפורענות מי יגיד לו להמלך בו וליטול בו עצה וליטול רשות כי פתע פתאום יבואנו: (ח) אין אדם שליט ברוח · ברוחו ויצרו של שלוחו של מקום לכלוא ולמנוע ממנו את הרוח שבגופו שלא ישלטנו מלאך המות: ואין שלטון · של שום מלך ניכר ביום מותו בכל מקום אתה מוצא והמלך דוד וביום מותו ויקרבו ימי דוד למות ולא הוזכר מלכות כאן: ואין משלחת במלחמה · זו לאמר אשלח בני או עבדי במקומי: (ט) את כל זה ראיתי · האמור למעלה: ונתון את לבי לכל מעשה · וגם לכל מעשה בני אדם נתתי את לבי וראיתי עת אשר שלט אדם בחבירו וגבר עליו וסופו נהפך לרעתו עמלק נתגבר על ישראל וסופו ואחריתו עדי אובד וכן פרעה וכן נבוכדנצר וכן סנחריב: (י) ובכן · ואז ראיתי רשעים קבורים · בנבואה זו ראיתי רשעים קבורים שהיו ראויין להטמן בעפר שהיו נבזים בין שאר אומות שנאמר עליהם זה העם לא היה ושלטו בביתו של הקב"ה שהוא מקום קדוש ובלכתם משם אל ארצם היו משתבחים בעירם אשר כך וכך עשו בביתו של מקום אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו כך דרשוהו

אבן עזרא

נלחם עם איש שהשעה משחקת לו ועניין כי רעת האדם אע"פ שידע כי עת לכל חפץ ולא ידע מתי תגיע העת וזו רעה רבה: (ז) כי איננו · לא ידע מה יהיה ואם ידע דברים על דרך כלל או נסיונות שנסה מי יגיד לו בפרט כאשר יהיו הדברים: (ח) אין אדם · ואילו היו יודע מתי ימות מה יועילנו כי אין אדם שיש לו יכולת לכלוא את הרוח וזה הפסוק יורה שהרוח דומה לאסור בבית כלא כאשר החלותי בתחלת דברי: ואין שלטון · לא תועיל המלכות למלך ולא הנשק המוכן למלחמה · ומשלחת כמו נשק וכמוהו ואיתי מעבור בשלח ועניינו משלחת המלחמה · ויש מפרשים במלחמה מלחמת המתכונת השומרות הגוף עד עת קץ עם החלי הנכנס בגוף ואם תהלך המתכונת ימות בן אדם · ופירוש רשע רוב החטאה והגלות כענין והוא ישקיט ומי ירשיע וכל אשר יפנה ירשיע · ויש מפרשים שהוא ממון שרובו הוא מקובץ מרשע: (ט) את כל זה · עודנו בענין להזהיר החכם שלא ימרה פי המלך והוא שאני ראיתי אחר שנתתי לבי עת ששלט האדם באדם כמוהו לרע לו ועשה רע לו וזה הענין דבק עם כי לכל חפץ יש עת ומשפט: (י) ובכן · המפרשים השתבשו בפסוק הזה יש מפרש קבורים שמורים בארמונים · ויפרשו ובאו ויהלכו שיפשו לגוים · ויפרשו וישתכחו מתרגום וימלאו · ואחרים אמרו כי ובאו נעלמו כמו ובא השמש גם זה איננו נכון כי לא ימלא זה הענין כי אם בשמש בעבור היותו הפך יצא וכן הוא אומר השמש יצא על הארץ ומפרשים אמרו בא בקברו שהוא כמוהו ואיננו כן רק בא לו זה הדבר שלא ישולם לו בעבור שכרו וכן טעו פייטנים רבים שיאמרו מאורה וישלימו קומי אורי כי בא אורך ודבריהם סותרין זה את זה אם לא ישלימו הפסוק וזה פירושו קומי אורי כי נעלם אורך הקדמון וזרח עליך כבוד ה' וכן יפרש לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם וזה פירוש הפסוק וככה כמו תרגום או · והענין כשנתתי את לבי אז ראיתי רשעים שבלטו

ספורנו

(ב) אני פי מלך שמור · אני אחיה כהחכם שאמרתי בלי ספק בשמור פי המלך הקדוש ומצותו בעיון כאמרו והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך: ועל דברת שבועת אלהים · ובשמור גם כן דברת שבועת אלהים שקבלנו עלינו בשבועות האלה: (ג) אל תבהל · ברבוי המצות: מפניו תלך · וכמו כן אל מפניו תלך בלתי שתבונן בטעמי מצותיו באופן שתשכנם לקיימם בלבד בלתי ידיעת טעמם מאחר שכבר קבלנו בשבועה: ואל תעמוד בדבר רע כי כל אשר יחפוץ יעשה · אל תעמוד בזאת המחשבה הרעה שהאל ית' יעשה בלי שום טעם ושום תכלית טוב את כל אשר יחפוץ: (ד) באשר דבר מלך שלטון · וזה יעשה מפני שכל דברו הוא דבר מלך שלטון על כל זולתו ומפני זה אין לבקש טעם למצותיו אבל תמצא הפך זה: (ה) כי אמנם שומר מצוה לא ידע דבר רע · שומר ומתבונן במצוה לא ימצא בה רע שהוא חסרון תכלית נאות אשר הוא ה' טוב בכל פועל: ועת ומשפט ידע לב חכם · ידע ויבין העת שנהגו בו המצות והמשפט והטעם למה נתנו: (ו) כי לכל חפץ · לכל מצוה שחפץ האל ית' לצוות · יש עת ראוי וצריך לאותה המצוה: ומשפט · טעם נכון: כי רעת האדם רבה עליו · בהסתת יצר הרע המתעיא והוצרך לתקן זה במצות להצילו מרעתו: (ז) כי איננו יודע מה שיהיה · כי לפעמים יעשה האדם איזה פועל מסבב עבירה עכ"פ והוא לא יכיר זה ובאה מצות האל הקודמת לשומרו ממנה כענין לא תתחתן בם לא ירבה לו נשים וזולתם: כי כאשר יהיה · כי בעת שיתחיל הקלקול: מי יגיד לו · הנמשך לזה באופן שישמר ממנו לעתיד: (ח) הנה אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח · אחר שהתחיל הקלקול בהיות יצרו הקשו לא יוכל להזהר: ואין שלטון ביום המות · לא יוכל הנה השכלי להתקומם ולגנות את ההאוה ביום קלקול העבירה והנפסד בה: ולא ימלט רשע את בעליו · הנה החרדה אל הממון והכיליות בו יקרא רשע · אמר שאפילו הכיליות והקמצניות לא ימלט את הכילי מהתגברות התאוה כאשר התחיל להכשיל אע"פ שיגיעהו מזה רב הפסד ממון: (ט) את כל זה ראיתי · בנסיון: ונתון אל לבי את כל אשר נעשה תחת השמש · מן הענין הנזכר וראיתי שלפעמים יהיה איזה פועל נראה טוב או בלתי רע ועם זה יהיה סבת קלקול רב: עת אשר שלט האדם באדם לרע לו · כי אמנם השלטנות נראה דבר טוב בלי ספק מכל מקום יהיה לפעמים סבה לרע לזה השליט להביא עליו תקלה גדולה כמו שקרה למצרים בממשלתם על ישראל: ובכן ראיתי רשעים קבורים · ראיתי רשעים שהם מתים בחייהם: ובאו · מן המלחמה אל עירם: וממקום קדוש יהלכו · כענין סנחריב וטיטוס: וישתכחו בעיר אשר כן עשו · כמו שעשה סנחריב כאמרו הנה אתה

זֶה הָבֶל׃ יא אֲשֶׁר אֵין־נַעֲשָׂה פִתְגָם מַעֲשֵׂה הָרָעָה מְהֵרָה עַל־כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי־הָאָדָם בָּהֶם לַעֲשׂוֹת רָע׃ יב אֲשֶׁר חֹטֶא עֹשֶׂה רָע מְאַת וּמַאֲרִיךְ לוֹ כִּי גַּם־יוֹדֵעַ אָנִי אֲשֶׁר יִהְיֶה־טּוֹב לְיִרְאֵי הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יִירְאוּ מִלְּפָנָיו׃ יג וְטוֹב לֹא־יִהְיֶה לָרָשָׁע וְלֹא־יַאֲרִיךְ יָמִים כַּצֵּל אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָרֵא מִלִּפְנֵי אֱלֹהִים׃ יד יֶשׁ־הֶבֶל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר ׀ יֵשׁ צַדִּיקִים אֲשֶׁר מַגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים וְיֵשׁ רְשָׁעִים שֶׁמַּגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים אָמַרְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הָבֶל׃ טו וְשִׁבַּחְתִּי אֲנִי אֶת־הַשִּׂמְחָה אֲשֶׁר אֵין־טוֹב לָאָדָם תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי אִם־לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִשְׂמוֹחַ וְהוּא יִלְוֶנּוּ בַעֲמָלוֹ יְמֵי חַיָּיו

ת"א אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה · עקידה שער ג עקרים מד פי"ב : מאת ומאריך לו · עקידה שער ג : אשר יהיה טוב ליראי האלהים · עקידה שער מב : וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים · קדושין לג : יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר · הוריות י זוהר פ' שמות ופ' בראשית בשני מקומות : ושבחתי אני את השמחה · שבת ל זוהר פ' פקודי :

רש"י

ח"ל · ולפנין שהכתה כך נדרש באגדה ושופט שיתכח שמה ונזכרה מן העיר עלמה אשר כן עשו בה שנאמר וקבצתי את כל הגוים אל עמק יהושפט במקום שנאצו לפניו יפרע מהם וכן הוא אומר ה' בעיר צלמם תבזה : גם זה · אחד מן ההבלים שנמסרו לעולם ליגע את הבריות שאין הקב"ה ממהר להפרע מעושי הרעה והבריות סוברים אין דין ואין דיין : (יא) אשר אין נעשה פתגם · משפט מעשה הרעה מהרה שאין הקב"ה ממהר להפרע מעושי הרעה ועל כן הם סוברים אין דין ומלא לבם בקרבם לעשות רע : (יב) אשר חוטא וגו' · לפי שרואים שהחוטא עושה רע מאת אלפים ורבואות ומאריך לו הקב"ה ואינו נפרע ממנו : מאת · מקרא קצר ודבוק לפניו לומר מאת ימים מאת שנים מאת אלף וכן ושכורת מקרא קצר וחסר שכורת כעס ולא מיין כשאר שכרות : כי גם יודע אני · כי אף בכל זאת שאינו ממהר להפרע מן הרשעים ולהיות הפרש בין צדיקים לרשעים יודע אני שסוף כל אחד ואחד ליטול שכרו ולירא‌יו יהיה טוב : (יג) וטוב לא יהיה לרשע · לפי אשר איננו ירא לפני האלהים : (יד) יש הבל · דבר המהביל את הבריות : אשר יש צדיקים שמגיע אליהם · רעה כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אליהם טובה כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם ורבותינו דרשו לצד אחר במס' הוריות ואינו מיושב לי על סיטת דבור שהיה החכם לומר שגם זה הבל : (טו) את השמחה · שיהא שמח בחלקו ועוסק בפקודים ישרים משמחי לב ולא יהיה שסוף אחר הרבות הון בכסף ובמרבית וגזל כל מי שאינו שמח בחלקו ושסוף אחר הממון בא לידי עבירות גזל ואונאה ורבית ושאינו שמח בחלקו לענין אהבת אשתו שסוף אחר הנשים להרהר אחר אשת איש : לאכול ולשתות · ממה שחנן לו הקב"ה ולשמוח בחלקו · ומ"א כל אכילה ושתיה שבקהלת אינה אלא תלמוד תורה כענין שנאמר לכו שברו ואכלו וגו' : והוא ילונו · יתחבר עמו כענין שנאמר והלך לפניך צדקך : ימי חייו אשר נתן לו

אבן עזרא

באדם ורעו להם מתו בלא יסורין · קבורים בקברם כענין כי אין חרצובות למותם · ובאו לעולם שנית והענין שיבואו בניהם ויעמדו במקומם ויעמוד זכרם ואשר ממקום קדוש יהלכו והענין כי הקדושים שימותו בלא בן וישתכחו בעיר שהיו שמה והם אשר עשו כן האמת כמו כן בנות צלפחד דוברות · תמה איך נכרת זכר הצדיק ונשכח כל טוב שעשה והרשע מת בשלום והניח בנים במקומו גם זה הבל : (יא) אשר · בעבור שלא נעשה דבר נקמה ותשלום ותגמול על מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם תאב בנפשם לעשות רע כי סר הפחד מהם : (יב) אשר חטא · כי יראו חוטא אחד יעשה רע מאת פעמים ומאריך לו האלהים הע"ה שידעו המבינים בבני אדם וגם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים ואם לא היה מהרה : (יג) וטוב לא יהיה לרשע · באחריתו ויש מהם שלא יאריך ימים כצל ובעבור היות רשע לענינים רבים פירש שזה הרשע הוא אשר איננו ירא מלפני האלהים : (יד) יש הבל · מתחלת זה הפסוק עד פסוק גם זו ראיתי חכמה הם ששה עשר פסוקים בענין אחד דבקים גם זה הפסוק הוא מן הענין של מעלה יש צדיקים שמגיע אליהם מה שהיה ראוי להגיע לרשעים על מעשיהם והפך הדבר וכאשר ראיתי זה אמרתי הכל הבל בין צדיק ורשע כענין ואני כמעט נטיו רגלי כי קנאתי בהוללים : (טו) ושבחתי · או שבחתי את השמחה

ספורנו

אתה שמעת את כל אשר עשו מלכי אשור לכל הארצות להחרימם וכן טיטוס כמו שספרו רז"ל : גם זה · השבח ששבחתו בו : הבל · היה דבר בלתי תכלית נחשב וגרם להם הפסד בעולם הזה ובעולם הבא : (יא) על אשר לא נעשה פתגם · עונש · של מעשה הרעה מהרה · והטעם שהרשעים העיזו פניהם לעשות הרע ולהשתכח בו הוא על שלא בא עונש העבירה הבא : על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע · בהשבם שלא יקרה להם עונש · וזה בראותם אשר חוטא עושה רע מאת ומאריך לו · בלי שום עונש ותושבים שאחר המות אין עונש כלל : (יב) כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים · ואמרתי שמאריך לו אבל לא ינקה כי אמנם ידעתי שליראי האלהים יהיה טוב מוחלט לחיי עולם : (יג) וטוב לא יהיה לרשע · ולרשע לא יהיה שום טוב נחשב אבל יהיה גמול גרוע : ולא יאריך ימים כצל · ועם זה יהיה אותו הגמול הגרוע זמן מועט כזמן הצל : אשר איננו ירא מפני האלהים · והטעם שהגמול שיהיה לו יהיה דבר גרוע ובזמן מועט הע"פ שיבואהו בשביל איזה פועל טוב שעשה הוא · כי אמנם אותו הפועל הטוב הוא כמו כן דבר גרוע מאחר שאינו ירא אלהים ויהיה הפועל ההוא שלא לשמו : (יד) יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים · לקנות שם רע בהמון כמו שיקרה לתביד ונוסם : ויש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים · לקנות שם טוב בהמון כמו שיקרה לרשע ערום עושה לשמיכר ולמכות פרושים : אמרתי שגם זה · השם טוב הנקנה בין המון הפתאים : הבל · הוא דבר בלתי נחשב : (טו) ושבחתי אני את השמחה · שישמח האדם בחלקו כאשר ישיג מן הדברים הזמניים את ההכרחי שמספיק לו : והוא ילונו · כי בו ישיג את השלמות המכוון בעיון ובמעשה

אשר נתן לו האלהים תחת השמש: טז כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה ולראות את הענין אשר נעשה על הארץ כי גם ביום ובלילה שנה בעיניו איננו ראה: יז וראיתי את כל מעשה האלהים כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נעשה תחת השמש בשל אשר יעמל האדם לבקש ולא ימצא וגם אם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצא: ט א כי את כל זה נתתי אל לבי ולבור את כל זה אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים גם אהבה גם שנאה אין יודע האדם הכל לפניהם: ב הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב ולטהור ולטמא

ת"א מקרה אחד לצדיק ולרשע: · בם נה זוכל בם :

רש"י

האלהים יעשה כך וסוף המקרא מוסב על ראשו ומקרא מסורס הוא אין טוב לאדם ימי חייו אשר נתן לו האלהים כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו : (טז) כאשר נתתי את לבי · אין כאשר זה משמש לשון דוגמא כמו כאשר עשה כן יעשה אלא לשון זמן כמו כאשר בא יוסף כאשר כלו לאכול וגו' · אף זה כשהייתי נותן לבי לדעת ולתור וגו' אז וראיתי את כל מעשה האלהים : שנה בעיניו איננו רואה · הרשע הרודף אחר הממון והעריות : (יז) וראיתי את כל מעשה האלהים · שמסר לבריות : כי לא יוכל האדם למצוא וגו' · אין הבריות יכולין לעמוד על סוף דרכו של הקב"ה מה שכר כל המעשה שנעשה תחת השמש שרואין רשעים מצליחים וצדיקים יורדים : בשל אשר יעמול האדם לבקש · בשביל אשר ראיתי הרבה עמלים לבקש ולמצוא את סוף המדה ואינן יכולין : וגם אם יאמר החכם · שהוא יודע לא יוכל שהרי מרע"ה לא עמד על הדבר באומרו הודיעני נא את דרכיך : (א) ולבור · ולברר : את כל זה · בררתי והבחנתי : אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים · הוא עוזרם והוא שופטם כדי להטיבם באחריתם : ועבדיהם · הם תלמידיהם המשמשים הולכי אורחותם : גם אהבה גם שנאה · אין יודעין שאר הבריות ואין מכירין לתת לבם במה הם יאהבו למקום ובמה הם שנואים : הכל לפניהם · לפני הצדיקים והחכמים : (ב) הכל כאשר לכל · הכל נותנים ללבם כאשר מגיע לכל אדם שסוף דבר לתת לכל איש כדרכיו : מקרה אחד · ויודעים שסוף הכל אשר צדיק ואשר רשע למות ומקרה אחד יש בעוה"ז לכולם כל זה הם יודעים ואעפ"כ בוחרים להם דרך הטוב לפי שיודעים שיש הפרש ביניהם לעוה"ב : לצדיק · כגון נח : לרשע · פרעה נכה זה נצלע וזה נצלע : לטוב · זה משה : לטהור · זה אהרן : ולטמא · אלו מרגלים : אלו אמרו שבחה של ארץ ישראל ואלו אמרו גנותה אלו

אבן עזרא

כי אין טוב לאדם רק האכילה והשתיה ופירוש ילונו בעמלו ילוה עמו זה הדבר שישמח ויתענג : (טז) כאשר · כמעט שבחתי את השמחה כאשר נתתי את לבי לדעת זה הענין ולמה יגיע לצדיק כמעשה הרשע עד נדדה שנתי מעיני ביום ובלילה ברוב המחשבות · וי"ו עיניו שב אל לבי : (יז) וראיתי · קצות מעשה האלהים והבינותי עיקרם לכן זה המעשה הרע שנעשה תחת השמש לא אוכל להבינו בעבור שהוגיעו נפשם ועמלו חכמי האדם למצוא הענין ולמה זה ולא מצאו · ופירוש בשל כמו בעבור וכן כי בשלי הסער הגדול ועל זה הענין צעק איוב הצדיק : (א) כי את כל זה וגו' לבור · היה ראוי להיות בחול"ם וכן יגון ושמה. בעבור היות שניהם מפעלי הכפל והוא כמו לברור · מן שפתי ברור מללו כי ראיתי הצדיקים והחכמים ומעשיהם כמו לכן יכיר מעבדיהם אינם ברשותם רק ביד האלהים גם כל מה שהם אוהבים או שונאים אינם יודעים מתי יבואם הכל לפניהם ולא ירגישו או פי' לפניהם קודם היותו כבר נגזר עליהם מה שנגזר : (ב) הכל · הכל יבא להם כמו שיבא לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע אין הפרש ביניהם לטוב ולטהור ולטמא הנה טמא במקום הזה הפך הטוב והטהור כמו שיש פקח בפסוק מי שם פה לאדם הפך העור

ספורנו

ובמעשה ולא יאבד זמנו להשיג מותרות : (טז) כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה · וזה שבחתי כאשר פניתי אל העיון וראיתי שיצטרך בו השתדלות עם זמן רב : לראות את הענין אשר נעשה תחת השמש · וכמו כן פניתי לראות את רב ההשתדלות והזמן שצריכים בהשגת מותרות בעסקי חיי שעה : כי גם ביום ובלילה שנה בעיניו · כי המרבה השתדלות בעסקי חיי שעה נדדה תמיד מהתבונן אל מה שלמות נצחי בהיות השגת המותרות דבר בלתי מוגבל : איננו רואה · באופן שאינו רואה מה הוא הטוב המוחלט כלל : (יז) וראיתי את כל מעשה האלהים · התבוננתי אל כל המעשה המכוון מאתו שהוא העיון והמעשה שהמלאכה מרובה : בשל אשר יעמול האדם לבקש · איזה דרוש עיוני : ולא ימצא · ופעמים שלא ימצאהו לעומק המושג וזה יורה שלהשיג המושכלות בעיון יצטרך זמן רב והשתדלות נמרץ ולכן לא ישיגהו הטרוד בהשגת מותרות : וגם אם יאמר החכם לדעת · ועם זה יש איזה דרוש שגם אם יאמר החכם להשיגו בהמצאות דרושים רבים זולתו שכבר השיג כאמרם ז"ל אם שמע ממשנה תשמע בחדש : לא יוכל למצוא · כמו שיקרה בענין הבריאה וזולתה כאמרם ז"ל להגיד כח מעשה בראשית לאדם אי אפשר : (א) כי את כל זה נתתי אל לבי · גזרתי אומר שהדבר כן הוא כי אמנם נתתי אל לבי לראות בכל זה את הנסיון ברבים : אשר הרשעים והצדיקים ועבדיהם · פעולות השתדלותם בעיון ובמעשה ביד האלהים · כאמרו ובשמם אדני תבינם שיצטרך לאדם בהם סיוע אלהי להוציאם לפועל : גם אהבה גם שנאה אין יודע האדם · וזה לא יכיר האדם שגם אהבה ושנאה מאת האלהים גם שיעזור לאיזה אדם יותר ממה שיעזור לחבירו באלה : כי אמנם הכל לפניהם · בבחירתם וזה כי לפי טוב התכלית המכוון מאת המשתדלים באלה יהיה בהם בגדל הסיוע האלהי כאמרם ז"ל הלומד ע"מ ללמד מספיקים בידו ללמוד וללמד והלומד ע"מ לעשות מספיקים בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות : (ב) הכל כאשר לכל · כל מדרגות הסיוע האלהי באלה שיקרה בהם בגדל המשתדלים מתחלפים הם כפי מדרגת התכלית המכוון מכל אחד מהם : מקרה אחד לצדיק ולרשע · באופן שיהיה הסיוע האלהי באלה לרשע ולטמא ולהוציא בפעולתם כמו שהיה לצדיק בפעולת הטהם וזה כפי התכלית

וְלַזֹּבֵחַ וְלַאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ זֹבֵחַ כַּטּוֹב כַּחֹטֶא הַנִּשְׁבָּע כַּאֲשֶׁר שְׁבוּעָה יָרֵא׃ ג זֶה ׀ רָע בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי־מִקְרֶה אֶחָד לַכֹּל וְגַם לֵב בְּנֵי־הָאָדָם מָלֵא־רָע וְהוֹלֵלוֹת בִּלְבָבָם בְּחַיֵּיהֶם וְאַחֲרָיו אֶל־הַמֵּתִים׃ ד כִּי־מִי אֲשֶׁר יְבֻחַר יחבר קרי אֶל כָּל־הַחַיִּים יֵשׁ בִּטָּחוֹן כִּי־לְכֶלֶב חַי הוּא טוֹב מִן־הָאַרְיֵה הַמֵּת׃ ה כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שֶׁיָּמֻתוּ וְהַמֵּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה וְאֵין־עוֹד לָהֶם שָׂכָר כִּי נִשְׁכַּח זִכְרָם׃ ו גַּם אַהֲבָתָם גַּם־שִׂנְאָתָם גַּם־קִנְאָתָם כְּבָר אָבָדָה וְחֵלֶק אֵין־לָהֶם עוֹד לְעוֹלָם בְּכֹל אֲשֶׁר־

ת"א זה רע בכל אשר נעשה · זוהר פ' שלח לך: כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת · שבת ל: כי החיים יודעים שימותו · ברכות יח: והמתים אינם יודעים מאומה · שם: גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה · הוריות יד:

רש"י

לא נכנסו לארץ ואלו לא נכנסו לארץ הרי מקרה אחד להם: **ולזובחי** זה יאשיהו שנאמר ויזבח יאשיהו: **ולאשר איננו זובח** · זה אחאב שביטל את ישראל מלעלות לרגל זה מת בחצים וזה מת בחצים: **כטוב** · זה דוד: **כחוטא** · זה נ"נ זה בנה בהמ"ק וזה החריבו זה מלך ארבעים שנה וזה מלך ארבעים שנה: **הנשבע** · זה צדקיהו שנשבע לשקר שנאמר וגם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו וגו': **כאשר שבועה ירא** · זה שמשון שנאמר ויאמר אליהם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם למדנו שהיתה שבועה חמורה לו זה מת בניקור עינים וזה מת בניקור עינים · על כן · (ג) **לב בני האדם מלא רע** · שאומרים אין דין פורענות לרשעים אין הכל אלא לפי המקרה פעמים לצדיק ופעמים לרשע: **ואחריו אל המתים** · וסופן יורדים לגיהנם: (ד) **כי מי אשר יחבר אל כל החיים יש בטחון** · כי בעודו בחיים אפילו הוא רשע ונתחבר לרשעים כמ"ש אל כל החיים אפילו לרשעים יש בטחון שמא ישוב לפני מותו: **כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת** · ושניהם רשעים טוב היה לו לנבוזראדן שהיה עבד רשע ונתגייר שלא הקדימתו מיתה מנבוכדנצר רבו שנקרא אריה שנאמר עלה אריה מסובכו ומת ברשעו בגיהנם ועבדו בגן עדן ורבותינו דרשוהו לענין מחתכין את הנבילה לפני הכלבים בשבת ומת המוטל בחמה אסור לטלטלו אא"כ הניחו עליו תינוק או ככר: (ה) **כי החיים יודעים שימותו** · ואולי ישיבו אל לבם יום המיתה וישובו מדרכם אבל המתים אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר פעולה שיעשה מן המיתה והלך אלא מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת: (ו) **גם אהבתם** · שאהבו פתי ולצון: **גם שנאתם** · שסנאו דעת: **גם קנאתם** · שקנאו להקב"ה במעשה ידיהם: **וחלק אין להם וגו' בכל אשר נעשה וגו'** ·

אבן עזרא

ושומע כמו לפקוח עינים עורות פקוח אזנים · ודקדוק כטוב כחוטא כי הכפי"ן בלשון יקדם כמו כעבד כאדניו כי ישוב השנה כאדון והאדון כעבד אין הפרש ביניהם וכן כמוני כמוך כעמי כעמך כחשכה כאורה · והמפרש כימים אשר ישבתם הימים אין טעם וריח לפירוש הזה כי מה ענין ישבתם בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם והנכון כי מקדש הלכו המרגלים ובשוב הארבעים באו לקדש עיר מואב והנה כל השנים היו במדבר קדש וזה פירושו ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם עד שוב התרים כענין כמספר הימים אשר תרתם את הארץ כי בשוב המרגלים אמרו הננו ועלינו אל המקום יתכן היום צדיק ורשע במעשיו טמא וטהור בגופו וזובח בממונו וטוב וחוטא בלבו ונשבע בדבורו: (ג) זה רע · אין בכל מה שנעשה תחת השמש דבר יותר קשה מזה על כן מלא לב בני האדם רע והוללות בלבבם בחייהם בעודם בחיים ועוד יאמרו על המתים ישוב אחריו ללב בני האדם ואמר בענין סוד בני האדם כי על הקטנים יותר קשה בעבור קוצר דעתם: (ד) כי מי · זו מחשבת בני האדם שיאמר כי כל מי שהוא מחובר אל החיים יש לו בטחון · ופירוש אחר כי מי אשר יחובר מן המתים והענין שלא יתחבר עם כל המתפרדים ממנו אל כל החיים יש בטחון בלבד ולא למתים וכתיב יבחר וענינו כי המת לא יוכל לבחור: (ה) כי החיים · והחיים אמר כי הכסילים יודעים שימותו והמתים אפי' הם חכמים אינם יודעים מאומה ולא יש להם מה יקוו כי נשכח שמם וזכרם: (ו) גם אהבתם ·

ספורנו

המכוון מכל אחד מהם כאמרם ז"ל גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה: (ג) זה רע בכל אשר נעשה תחת השמש כי מקרה אחד לכל · שהמשתדל להשיג חיי עולם בעיון ובמעשה יצטרך גם הוא להשתדל להשיג חיי שעה כמו שיצטרך להשתדל בזה האדם ההמוני שמשתדל להשיג חיי שעה בלבד כאמרם ז"ל רבים עשו כרבי שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידם לא זה ולא זה · וגם לב בני האדם מלא רע בלבבם בחייהם · וגם מה שיקרה רע מזה שהמשתדל בתורה ובמעשים טובים יצטרך ליבטל מהם להשיג ההכרחי לחיי שעה ימשך גם כן לזה קלקול אחר שלב בני האדם מלא רע בענין לבבם והוללות בחייהם שחושבים שתכלית המכוון במציאות הכל האנושי הוא שישתדל בחיי שעה בלבד: ואחריו · ואחר זה הדמיון הרע: אל המתים · חושבים רע כמו כן על המתים שחושבים שגם זה הכח השכלי האישי באישי האדם הוא דבר נפסד · באמרו · (ד) כי מי אשר יחובר אל כל החיים · שהדברים המחוברים מכל מיני החיים שהם המרגיש המתנועע הזן והמגדל: יש בטחון · גם בהפסד קצתם שיתקיים החיות בהם זמן מה בהשתדלות טבעי או נפשי מגיע המזון אל המזון · ויעיד על זה כי לכלב גם שהוא נמאס מאוד: חי הוא · כשהוא חי במיני החיים הטבעיים והמרגישים: טוב · יש לו טוב בטחון לאיזה קיום בכח טבעי והצרה טבעית או נפשית ויתקיים באיזה אופן ובזה יהיה לו יותר טוב: מן האריה · יותר ממה שיהיה לארי גם שהיה בחייו נכבד הרבה מן הכלב: המת · וזה בהפסד ממנו מיני החיים הטבעיים והנפשיים: (ה) כי החיים יודעים · בהכרח נפשית או טבעית: שימותו · ומשתדלים בהמנעות הכח ההוא למלט מזה זמן מה: והמתים · שאין להם כח טבעי ולא נפשי: אינם יודעים מאומה · אינם יודעים שום דרך להשתדל בהצלת החיים: ואין להם עוד שכר · וגם אם היה אפשר להם איזה דרך להשיג השגות בלתי הכחות הטבעיות והנפשיות אין בזה להם שום שכר ותועלת כי נשכח זכרם: (ו) גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה · אבד זכרם מפני שאבד בחייהם מבלי אין כח נפשי זוכר אותם ובזה אבדה אהבתם ושנאתם וקנאתם שלא יוכלו להתענג ולא להצטער בהם: וחלק אין להם עוד לעולם בכל אשר נעשה תחת השמש · מבלי אין להם לא קיום טבעיים ולא נפשיים שיצטערו או יתענגו

נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ז לֵךְ אֱכֹל בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וּשְׁתֵה בְלֶב־טוֹב יֵינֶךָ כִּי כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֶׂיךָ׃ ח בְּכָל־עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים וְשֶׁמֶן עַל־רֹאשְׁךָ אַל־יֶחְסָר׃ ט רְאֵה חַיִּים עִם־אִשָּׁה אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ כָּל־יְמֵי חַיֵּי הֶבְלֶךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כֹּל יְמֵי הֶבְלֶךָ כִּי הוּא חֶלְקְךָ בַּחַיִּים וּבַעֲמָלְךָ אֲשֶׁר־אַתָּה עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ י כֹּל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲשׂוֹת בְּכֹחֲךָ עֲשֵׂה כִּי אֵין מַעֲשֶׂה וְחֶשְׁבּוֹן וְדַעַת וְחָכְמָה בִּשְׁאוֹל אֲשֶׁר אַתָּה הֹלֵךְ שָׁמָּה׃ יא שַׁבְתִּי וְרָאֹה תַחַת־הַשֶּׁמֶשׁ כִּי לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ וְלֹא לַגִּבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה וְגַם לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם וְגַם לֹא לַנְּבֹנִים עֹשֶׁר וְגַם לֹא לַיֹּדְעִים

ת"א לך אכול בשמחה לחמך · ברכות נו עקידה שער סה עקרים מד פכה : בכל עת יהיו בגדיך לבנים · שבת קנג זוהר פ' תרומה ופרשת דברים : ושמן על ראשך אל יחסר · תרומה שם : ראה חיים עם אשה אשר אהבת · קדושין ל זוהר פ' מקץ ופ' קרח : כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה · זוהר פ' מקץ ופ' קרח ישכבה פינחס :

רש"י

לא הועיל להם זכות בן ובת לאותן רשעים שעבדו עבודת כוכבים ואין להם כפרה לאחר מיתה : (ז) לך אכול בשמחה · אבל אתה הצדיק שכבר רצה הקב"ה מעשיך הטובים ותזכה לעולם הבא לך אכול בשמחה : (ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים · התקן עצמך בכל שעה במעשה טוב שאם תמות היום תכנס בשלום ומשל שלמה החכם את הדבר הזה לאדם שהזמינו המלך ליום סעודה ולא קבע לו זמן אם חכם הוא או פיקח מיד מכבס כסותו ורוחץ וסך וכן עת מחר עד עת יקרא אל הסעודה יהיו כל שעה בגדיו לבנים והוא רחוץ וסך כך דרשוהו רבותינו במס' שבת : (ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת · ראה והבן ללמוד אומנות להתפרנס ממנו עם תלמוד תורה אשר בידך : כי הוא חלקך בחיים · אם עשית כן יהיה חלקך זה חיים בעוה"ז להתפרנס מהאומנות ובעוה"ב שיגיעת שניהם משכחת עון : (י) כל אשר תמצא ידך לעשות · רצון קונך בעוד שאתה בכחך עשה : כי אין מעשה וגו' בשאול לזכותך משתמות ואם עשית כן אין לך שום חשבון בשאול שתדאג ממנו וכן המקרא מסורס כי אין מעשה ודעת וחכמה בשאול לרשעים ולא חשבון לצדיקים כשיתנו החוטאים דין וחשבון וכך נדרשת במדרש והבא לפותרו בלא סירוס כמשמעו פותר חשבון לשון מחשבה מה יוכל עוד לעשות להפטר מן הדין : (יא) שבתי וראה · כמו זכור וידו"ם בלע"ז : לא לקלים המרוץ · לא עמדה לעשהאל קלותו משהגיע פקודתו : ולא לגבורים המלחמה · לא עמדה לאבנר גבורתו משהגיע יומו : וגם לא לחכמים לחם · כגון אני שהיה לחמי ליום ששים כור סולת וגו' ועכשיו זה חלקי מכל עמלי מקלי ומקידה : וגם לא לנבונים עושר · כגון

אבן עזרא

כשהיו בחיים ושנאתם וקנאתם אין להם חלק בכל העולם לעולם : (ז) לך אכול · זה דבור לב בני האדם והוא אוללות והענין אחר שאין למת חלק בעולם כשהיה בחיים לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי אלה המעשים רצה האלהים שתעשה : (ח) בכל עת · המפרשים הקדמונים פירשו על ענין אחד והוא אם ידעת שרצה האלהים את מעשיך לך אכול בשמחה לחמך וצריך אתה שיהיו בגדיך לבנים · והענין שלא יהיו מעשיך מגואלים · וענין ושמן על ראשך אל יחסר שיהיה לו שם טוב · ונוהו שיקח אשה ולא יפגם בזרה · וכל אשר תמצא ידך לעשות טוב בעוה"ז עשה כי העוה"ב איננו פעלה מעשה כי אם עולם הגמול · והפירוש הנכון שהפסוקים שים למעלה ולמטה הם דבקים והוא דבור לב בני האדם כאלו מדבר עם נפשו ולבו הוא כמו בעד נפשו והוא אכול ושתה ולבוש בגדים נקיים ותסוך תמיד בשמן ושמח עם אשה שחשקת בה וכל אלה הם תענוגי הגוף לבדו : (י) כל אשר · כל מה שתמצא לעשות מדברי תענוג עשה כי אין מעשה ולא חשבון על מעשה או מחשבה ודעת וחכמה בשאול שהוא הקבר כי ימצא שאול לצדיקים כמו כי ארד אל בני אבל שאולה : (יא) שבתי · אמר שלמה שבתי וחזרתי כי משבחתי השמחה וכי הטוב שיבקש האדם התענוג בעבור שלא יוכל אדם לשמוח בעוה"ז ולא יתענג בו כי ראיתי קלים יכשלו ואין להם כח לרוץ יגרהו וימלטו : ולא לגבורים המלחמה · כענין וגבור לא ינצל ברב כח : וגם לא לחכמים לחם · שהיה ראוי להיותם מושלים בכסילים ויהיו רשים והדבר הפוך ברוב : וגם לא ליודעים חן · כענין המשכלים שיאהבו אותו ויכבדו

ספורנו

בהם ואין צורך שיתחדלו להשיג דבר או לברוח מהם : (ז) לך אכול בשמחה לחמך · אמנם אתה העוסק בתורת האל ית' אל תדאג על יום המות כי לא הפסיד במות הגוף אבל תשיג מעלה ואושר : כי כבר רצה אלהים את מעשיך · בהשתדלות השגת העיוני והמעשי אשר בם תשיג נצחיות ואושר כאמרו והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני · לכן אתה : (ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים · על הפך לבוש בגדים צואים וזה שלא יהיו מלוכלכים בחטאת וזה תעשה בכל עת כאמרם ז"ל שוב יום אחד לפני מיתתך : ושמן · רוקח על דרך שמן תורק שמך : על ראשך אל יחסר · שיהיה מפורסם בעיון ובמעשה למען יתן ריח לכל הקרב אליך בהשיבך את זולתך ע"ד ורבים השיב מעון וע"ד ותורה יבקשו מפיהו : (ט) ראה חיים · בחר לך החיים האמתיים שהם חיי עולם כאמרו ובחרת בחיים : עם האשה · עם התענוג הזמני : אשר אהבת ימי חיי הבלך · אשר אהבת בימי הבחרות שהם ימי חיים על הפך ימי הזקנה שנקראו ימי הרעה וזה ע"ד וזכור את בוראך בימי בחורותיך : אשר נתן לך האלהים תחת השמש כל ימי הבלך · ואמרתי שתראה ותבחר את החיים בימי הבלך כי אמנם זאת הראיה והבחירה אשר יש לאל ידיך לבחור בה נתן לך האלהים כל ימי חייך לא אחר המות והנה הם ימי הבלך שהם קצרים והמלאכה מרובה ובתכלית המושג הוא רב המעלה כאמרו כי טוב יום בחצריך מאלף · וכאמרם ז"ל יפה שעה אחת של תורה ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי העוה"ב : כי הוא חלקך · זה בלבד הוא חלקך כי כל זולת זה הוא גם לזרים אתך · ולכן : (י) כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך · באלו החיים : עשה · השתדל להשיג הנצחיות והאושר הנזכר בעוד שהרשות נתונה אין תוגם כאמרם ז"ל עשה בעוד שאתה מוצא ומצוי לך ואתה בידך : כי אין מעשה · טוב או רע : ודעת · להשיג בהתבוננות עיוני : וחכמה · מקובלת : וחשבון · מחשבה לאיזה פעולה שונה או רעה שתצטרך לתקנה : בשאול · כאמרם ז"ל כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות : (יא) שבתי וראה תחת

חֵן כִּי־עֵת וָפֶגַע יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃ יב כִּי גַּם לֹא־יֵדַע הָאָדָם אֶת־עִתּוֹ כַּדָּגִים שֶׁנֶּאֱחָזִים בִּמְצוֹדָה רָעָה וְכַצִּפֳּרִים הָאֲחֻזוֹת בַּפָּח כָּהֵם יוּקָשִׁים בְּנֵי הָאָדָם לְעֵת רָעָה כְּשֶׁתִּפּוֹל עֲלֵיהֶם פִּתְאֹם׃ יג גַּם־זֹה רָאִיתִי חָכְמָה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וּגְדוֹלָה הִיא אֵלָי׃ יד עִיר קְטַנָּה וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעָט וּבָא־אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אֹתָהּ וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדֹלִים׃ טו וּמָצָא בָהּ אִישׁ מִסְכֵּן חָכָם וּמִלַּט־הוּא אֶת־הָעִיר בְּחָכְמָתוֹ וְאָדָם לֹא זָכַר אֶת־הָאִישׁ הַמִּסְכֵּן הַהוּא׃ טז וְאָמַרְתִּי אָנִי טוֹבָה חָכְמָה מִגְּבוּרָה וְחָכְמַת

ת"א כי גם לא ידע האדם את עתו · סנהדרין פא : וכצפרים האחוזות · זוהר ס' מצורע : עיר קטנה ואנשים בה מעט · נדרים לב עקידה שער עג :

רש"י

איוב בתחלה ויסי מקנהו וגו' כשבאה שעתו אמר חנוני אתם רעי : ולא ליודעים חן · הרי משה אין יודע ונבון ממנו בישראל ולא מצא חן בתפלתו שיכנס לארץ : כי עת ופגע · כמשמעו ד"א כי עת יקרה אותם והפגיעה והתחינה יהיו רגילין בהם שלא יבואו לדברים הללו : (יב) כדגים שנאחזים במצודה · כדגים גדולים שנאחזים במצודה גרועה ותלושה ופירשו רבותינו היא חכה שאינה אלא כמין מחט ודג גדול נלכד בה : כהם יוקשים בני האדם · במכשול קטן ואלא כמו המצודה הרעה והפח נכשלים בני האדם בעת פקודת רעתם כשבא עתם ליפול הרעה עליהם פתאום : במצודה רעה · מלאחי"ס בלע"ז : כהם · כמותם : (טו) ואדם לא זכר · לא היה חושבו לכלום : (טז) ואמרתי אני · בראותי כן טובה חכמה מגבורה והרי חכמתו של זה בזוים לכולם ועכשיו כולם נמלטו על ידו · ומדרש אגדה עיר קטנה זה הגוף · ואנשים בה מעט אלו איבריו של אדם · מלך גדול זה

אבן עזרא

אל משמעתו : כי עת ופגע יקרה את כלם · ענין כלם החכמים והכסילים והגבורים והחלשים והנכון בעיני כי כלם ישוב אל אלה הנזכרים לבדם והענין כי אין יכולת ביד בן אדם לעשות זה והראיה כי החכמים בעלי הדעות אבות המלאכות אין להם לחם · והאומרים כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה סוללות ודבר לא יקום ופירוש עת מה שיש במהכונים המערכת העליונה הראשונה · ופירוש פגע פגיעת אחד מן המערכת באחד מהמבעה שהוא החוי ואלו לפניו ואחריו ושלישיתו ואלו לפני ואחריו · ודע כי מלת עת הסרת נו"ן ועתה אבאר דע שאין בלשון הקדש אות מתאסף ומתחלף ומובלע ונוסף ונעדר כי אם אותיות אהו"י כאשר פירש ר' יהודה ברבי דוד בעל הדקדוק ז"ל ואות הנו"ן ימצא בראש שובלע והסר וכן באמצע ובסוף כמו נסע שבולע כנו"ן בדגש ויסע וכן וישא ויתן ויטע וידר ויפול ויגוף יכול עלסו ובפועל יראו הנוי"ן כלם נוסע נושא נותן נוטע נודר נופל נוגף נובל ובליווי יחסרו הנוני"ן כמו קומו סעו שאו את ראש · תנו יד לה' · ופעמים ישארו הנוני"ן על מתכונתם כמו נפלו עלינו ובאמצע ימצא מובלע בנו"ן שני במלת שתי כי הוא מן ולא אתנה לו וכן בת הסרת נו"ן בן וכן עת הוא פעם וכמוהו בדברי קדמונינו ז"ל עונה וכן בלשון ארמית זמנא וכענת ודגשות תי"ו עתו להבלע הנו"ן כדגשות תי"ו בתו ונו"ן אמי במלת אתה וכן חטים ושניהם נראים בארמית ותי"ו אמתו כי שרשו מן אמונה ותי"ו לשון נקבה ויורה עליו ופני האמת נעדרת וכן תי"ו עת לשון נקבה ויורה עליו ועל זה הדקדוק ישאר לעות את יעף לבדו ולא יהיה לו חבר במקרא : (יב) כי גם · אמר כי בעת והפגע ימנעו שיעשה מה שיחפוץ ועוד דבר אחר קשה שיהכן שיגיע אליו המות פתאום והוא לא ידע והנה כני אדם לדגים ולצפרים שלא ידעו עד שנפלו ולא יוכלו להנצל · ומלת יוקשים שם התואר · אמר רבי יהודה בעל הדקדוק ז"ל ארבעה מלות במקרא ואין להם חמישית שהם על משקל פועלים והם פעולים ואלה הם והנה אינגו אוכל · אם תראה אותי לוקח מאתך · ורגל מועדת · כהם יוקשים בני האדם · והוסיף ר' יונה נ"ע מלה אחרת חמישית והיא לנער היולד ואמר רב שואל הנגיד כי ה"א היולד במקום אשר כה"א הסוללה ובא סועל עבר במקום עתיד · אמר רבי משה הכהן נ"ע כי ארבעה הם בלבד לב סוסר מלה מועדת מן החשבון ותהיה תחתיה מלת היולד בעבור היות בחבונם יוקשים ואוכל ולוקח ויולד מהפעלים הידועים ומועדת מהפעלים העומדים ואמר כי השורק במקום חול"ם והיה ראוי להיות על משקל וכחומה היא יושבת וע"ם שתאום נוסף וממנו פתאים וכן שלשום ויותר נכון היות המ"ם סימן סיום ותמול : (יג) גם זו · בעבור שאמר וגם לא לחכמים לחם אמר הפך הדבר לשלל החכם : (יד) עיר קטנה · המפרשים הקדמונים אמרו כי זה על דרך משל ועיר קטנה גופו של אדם ואנשים בה מעט בעלי כח התולדת משרתי הנפש ומלך גדול הוא יצה"ר והאיש המסכן הוא השכל · והנכון שאינו מדבר על דרך משל כי אם כמשמעו ועניינו על החכם שאין לו לחם וסוא בעצמו מה לעני יודע אע"פ שלא הועילנו חכמתו בעוה"ז על דרך הרוב גם יש פעמים שתועיל מזמנו יותר ממלכות · אמר עיר קטנה כנגד וסבב אותה מלך גדול כנגד רב ואנשים בה מעט · והיא במקום נמוך שיוכל לבנות עליה מצודים וגבוהים ממנה והנה אין ספק שתלכד ואין מציל · ומלת מצודים כמו למגדל דוד · מנודים לשון ושמ"ס פרס : (טו) ומצא בה איש מסכן · הוא שם התואר ומסכנות הוא הפשט והמ"ס נוסף וזו הלשון יחשנה בארמית וענין ואדם לא זכר שלא היה לאותו החכם המסכן זכר בפי אנשי העיר לפניו קודם שימלט אותה · יש מדקדקים אמרו כי זוכר אינו בפה והענין כי כל זכר ויזכור הוא זכירת הלב ומלת הזכירה בפה הוא מן הבנין הכבד הנוסף הוא בפה והוצרכו לפרש כן ולא זכר שר המשקים שלא עלה על לבו ומלת וישכחהו ענין כפול ויותר נכון הוא בעיני להיות מלת זכירה פעם בלב ופעם בפה ויורה עליו ומאת ה' לא תזכרו עוד שעניינו לא תזכרו עוד לי בפה מאת ה' · כי מה ענין לא יעלה על לבבכם זכר משא : (טז) ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה · אע"פ בחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים לכן בשעת הצורך תעשה החכמה מה שלא יוכלו

ספורנו

בשעה · אעפ"י שאמרתי שהרשות נתונה לבחירה האנושית שבתי וראה שלא יתאמת זה זולתי בדברים שהם בני גמול ועונש אשר על אלה לא תוכל המערכת כלל · אמנם בדברים הזמניים שהם תחת השמש שהשכלית נפסד לא תמיד תשיג הבחירה את התכלית המכוון אצלה : כי עת · מצד חלוף זמני המערכת ופגע מצד המקרה : יקרה את כלם · נגד המכוון מאתם : (יב) כי גם לא ידע האדם את עתו · ועם זה שבתי וראיתי שיקרה זה גם בשלא ידע האדם את עתו של מקרה שיוכל להשמר ממנו כמו שאולי היה נשמר אם היה יודע הדבר קודם לכן : (יג) גם זו ראיתי חכמה · אע"פ שאמרתי שבדברים הזמניים לפעמים לא תועיל החכמה להשיג המבוקש כשיתנגדו לזה המערכת או המקרה ראיתי גם זה שלפעמים החכמה תצא את המערכה ואת המקרה כשלא יהיה פתאום : (יד) עיר קטנה ומצא בה איש מסכן וחכם ומלט הוא את העיר בחכמתו · ובכן תגלה חכמת המסכן את מערכת הנלחם עליה וכל מעשה תקפו הבא עליה במקרה : (טז) וחכמת המסכן בזויה

הַמִּסְכֵּן בְּזוּיָה וּדְבָרָיו אֵינָם נִשְׁמָעִים׃ יז דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים מִזַּעֲקַת מוֹשֵׁל בַּכְּסִילִים׃ יח טוֹבָה חָכְמָה מִכְּלֵי קְרָב וְחוֹטֶא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה׃
י א זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ יָקָר מֵחָכְמָה מִכָּבוֹד סִכְלוּת מְעָט׃ ב לֵב

ת"א טובה חכמה מכלי קרב · עקידה שער ל: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · קדושין מ: זבובי מות יבאיש יביע שמן · ברכות סא: יקר מחכמה וגו' · זוהר פ' תזריע ופ' בראשית עקידה שער מז:

רש"י

יאה"ר שכל איבריו מרגיזין בו : איש מסכן · זה יצר טוב : (יז) בנחת נשמעים · מקובלים הם לבריות : מזעקת מושל בכסילים · משה נפטר זה כמה שנים ועדיין גזירותיו מקובלים על ישראל וכמה מלכי האומות גוזרים גזירות על ישראל ואין דבריהם מתקיימין : (יח) טובה חכמה מכלי קרב · חכמתה של סרח שנאמר ותבא האשה אל העם בחכמתה עמדה להם יותר מכלי קרב שהיה בידם להלחם עם יואב : וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · אלולי שהרגה לשבע בן בכרי היו כולם אבודים על ידו · ד"א וחוטא אחד יאבד טובה הרבה הרי שהיו ישראל מחצה צדיקים ומחצה רשעים ובא אחד וחטא ועשאן מרובים נמצא שהכריע את כולם לחובה : (א) זבובי מות יבאיש יביע וגו' · כגון בימי החורף שאין בזבובין כח והם קרובים למות גם אם בא לתוך שמן רוקח ומתערב בבשמים הוא מבאישו והוא מעלה קלף בקורין אשקומ"א בלע"ז ונראה בו כמין אבעבועות וזה משמעו של יביע הרי דבר קל שהפסיד דבר חשוב כך יקר מחכמה ומכבוד הסכלות מעט שהרי הכריע את כולם הרי שהיה אדם זה שקול במחצה עבירות ומחצה זכיות ובא ועבר עבירה אחת והכריעתו לכף חובה נמצאת סכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושוקל וכבד יותר מכל החכמה והכבוד שהיה בו שהרי הכריע את כולם : יקר · לשון כובד הוא כבד ושקול יותר מן החכמה וכבוד שבו · ומ"א מושלים יצר הרע לזבובי מות : יבאיש יביע · שם טוב שהוא ערב משמן רוקח : (ב) לב חכם לימינו · חכמתו מזומנת

אבן עזרא

למצות הגבורים והביא מלא וחכמת הסרה אם כאילו אמר ואם חכמת המסכן בזויה כמו ובזית והלכת אל הכלים ואם למים ורבים כמו הם : (יז) דברי · יש מפרש הפסוק הראשון כך טובה חכמה מגבורה ואילו היתה חכמת המסכן בזויה אף כי יותר נשמעים דבריו שהוא מדבר בשפלות קול ונחת מדברי מושל בכסילים בזעקה · כי דברי החכם כמסמרות נטועים בנפש · וי"א דברי חכם אחד אינם נשמעים עד שיתחברו וי"א כי אלה החכמים הם עשירים · והנכון בעיני שאינו מדבר על עת אחת כמו שפירשתי ואם חכמת המסכן בזויה יש עת שישמעו דבריו יותר מדברי המלך : (יח) טובה · החכמה אינה צריכה לכלי קרב וכבר אמר טובה חכמה מגבורה מגבורת הלב ויותר תציל ותגן מכלי קרב לגבור והנה נמצאת החכמה תציל בעליה ואחרים עמו · כמו אנשי עיר קטנה והפך זה וחוטא אחד יאבד טובה הרבה וישוב על מושל בכסילים : (א) זבובי מות · נמצא בכל המקרא לשון יחיד במקום רבים במקומות רבים והנכון בעיני שדרכה דרך קצרה זבובי מות יבאיש עניינו כל זבוב יבאיש במקומו כמו בנות צעדה עלי שור כל בת צעדה כל אחת ואחת במקומו ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו לצפנה כל אחד ואחד במקומו ויקח חזקיהו את הספרים ויקראהו קרא כל אחד ואחד לבדו ופי' הספר שהיו בו הדברים הכתובים במקרא · ומלת יביע קשה במקום הזה יש מפרשים כמו מן אבעבועות ולא אבה דקדוק הלשון כי שרש אבעבועות כעה מהפעלים שלמ"ד שלהם איננו שלם וכמוהו מים תבעה אש נבעה בחומה נשגבה והקרוב אלי היותו ממבוע כי דגשות הבי"ת להתבלע הנו"ן שהוא פ"א הפעל ויורה עליו כתל נטע והענין כי הזבובים המתים יבאישו שמן רוקח שאין למעלה מריחו הטוב ולא יפסק הביאוש כי הזבובים יביעוהו ויהיה סופו יוצא : ודע כי יקר · הקמץ הוא תואר השם ומלת יקר בשו"א תחת היו"ד הוא שם כמו כבוד ולעולם הוא קמוץ והוא בזה במקום המוכרת והסמוך · כמו בגדי השרד · וכל יקר ראתה עינו · ואת יקר תפארת גדולתו · ונקמץ הסמוך להפריד בינו ובין אחר השם הסמוך · יקר רוח איש תבונה · על כן יטעה האומר בתפלת ר"ה ולכבוד שמך יקר יתנו בקמצות היו"ד והאמת שהוא בשו"א כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן · וענין יקר בפסוק הזה הוא האדם · והענין כמו הזבובים המתים יבאישו מכן השמן הרוקח כן יש לאדם שהוא יקר מחכמה ומכבוד שיש בו סכלות מעט כי סכלות מעט לחכם ישחית זכרו ויבאישנו וזה הסכלות הוא חטא וזה הפסוק דבוק בפסוק שלמעלה וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · גם חטא אחד לחכם הוא דבר קשה · הלא תראה שלמה המלך נראה אליו השם פעמים · ובנה מקום לכבוד השם · ונסבה ורחבה חכמתו למעלה מהקדמונים והאחרונים ולא נמצא עולה בו ובעבור חטא אחד שלא השם על נשיו מה היו עושות והן בנו בית לאלהיהן מעשר שלמה נכתב עליו כל מה שנכתב במקרא בדברי אחיה ונחמיה · ואל תתמה כי כל חטא הוא קטן וגדול לפי מעלת העושה · כענין בקרובי אקדש ומה נכבד דרש קדמונינו ז"ל במים וכביכול נשערה מאד וכן נכתבו מלות קשות על גדולים משלמה המלך על דבר קל ולא נעשה בזדון רק אחרים סבבו הדבר : (ב) לב חכם · לא יאמר על גוף הלב כי באמצע הוא לכל לחכם ולכסיל אע"פ שראשו נטוי לצד שמאל ועניינו שהשכל החכם עמו ובשעת הצורך ימצאנו מיד בכל עניניו במהרה והפך זה הכסיל · כאילו לב חכם לימינו כי לימין יותר כח מן השמאל ויותר מסירות בעבור היות מבוע הדם שהוא הכבד לפאת ימין · ואין איש אשר יד ימינו שמאל כי השמאל

ספורנו

בזויה · ואע"פ שאפשר שתגבר החכמה על המקרה ועל המזל הנה יקרה שתמנע החכמה לעשות זה הטוב מפני היותה באדם מסכן אשר היא בזויה בו מפני המסכנות : ודבריו אינם נשמעים · ובזה לא ישיג אותו הטוב שאפשר שישיג בחכמתו : (יז) דברי חכמים בנחת נשמעים · וכן יקרה כשיהיה שר הצבא מסדר עניניו בחכמתו בנחת וזה קודם שיכנס למלחמה כי אז יהיו דבריו נשמעים וישמרו אנשי הצבא את סדרו ויועיל : מזעקת מושל · יותר ממה שתועיל זעקת מושל אם יזעק בכסילים על אנשי הצבא הלוחמים בסכלות ובלתי סדר נאות : (יח) ולכן אני אומר טובה חכמה מכלי קרב · טובה חכמה בהתבוננות וסדר המלחמה מכלי קרב וזה כשיהיו בלתי חכמה הסדר והתבונה : וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · ולפעמים יקרה שיהיה שר הצבא חכם ומסדר המלחמה היטב ואחד מן ראשי הלוחמים שיחטא מסדרו יאבד הנצחון אשר ממנו תמשך טובה הרבה כמו שקרה בענין עכן וזולתו : (א) זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח · וכמו שיקרה במלחמה שחטא מועט יאבד טובה שהיתה נמשכת לנצחון כן יקרה בזולת זה כי לשמן הרוקח אשר הוא דבר חשוב מאד קרה הפסד רב בזבובי מות שהם דבר בלתי חשוב כלל : יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט · וכמו כן יקרה שהסכלות מעט שיעשה האדם יבאישהו לפעמים בעיני ההמון ויפילהו מכבודו וחשיבותו גם שהיה קודם לכן יקר מחכמה ומכבוד : (ב) לב חכם לימינו · החכם יתן השכל בימינו והאלוה יחילהו כאופן

חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו: ג וגם־בדרך כשהסכל יתיר ה' הלך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא: ד אם־רוח המושל תעלה עליך מקומך אל־תנח כי מרפא יניח חטאים גדולים: ה יש רעה ראיתי תחת השמש כשגגה שיצא מלפני השליט: ו נתן הסכל במרומים רבים ועשירים בשפל ישבו: ז ראיתי עבדים על־סוסים ושרים הלכים כעבדים על־הארץ: ח חפר גומץ בו יפול ופרץ גדר ישכנו נחש: ט מסיע אבנים יעצב בהם בוקע עצים יסכן בם: י אם־קהה הברזל והוא לא־

דגש אחר שורק

ת'א לב חכם לימינו · שם שבת ל: וגם בדרך כשהסכל הולך לבו · זוהר סוף פרשת בראשית עקידה שער מד: כשגגה שיוצא מלפני השליט · מועד קטן יח כתובות כג מציעא סח: ופורץ גדר ישכנו נחש · שבת קי תהלים כז: מסיע אבנים יעצב בהם בוקע עצים יסכן בם · בתרא קמא סנהדרין ק: אם קהה הברזל והוא לא פנים · תענית ז:

רש"י

להטותו אל דרך המיומנת לטובתו: ולב כסיל לשמאלו · לעקשו מן הדרך המיומנת שהיא תפארת ונוחה לו: (ג) ואמר לכל סכל הוא · בהליכתו ובדבורו הכל מכירין שהוא שוטה: (ד) אם רוח המושל · מושל העולם תעלה עליך לדקדק אחריך במדת הדין: מקומך אל תנח · מדרך הטובה אל תנח לומר לו מה יועיל צדקתי לי: כי מרפא · דקדוקי הדין יסורין הבאין עליך מרפא הוא לעונותיך ויניח לך חטאים הגדולים: (ה) כשגגה שיוצא מלפני השליט · דומה הוא לשליט שהוציא דבר שגגה מפיו שוגג ואי אפשר לחזור כך אומר הקב"ה ואין להשיב: (ו) נתן הסכל במרומים רבים · זו היא הרעה שהיא כשגגה שיוצא מלפני השליט שניתן השטות והרשע במרומי גובה שהגביהם הקב"ה את הכסילים ואת הרשעים כאלו רואה ברוח הקודש שהם עתידים לפשוט יד בהיכלו ולשום אותותם אותות: ועשירים בשפל ישבו · ישראל שכל הגדולה והכבוד שיש להם עכשיו בימי עתידים לישב בשפל שנאמר ישבו לארץ ידמו: (ז) ראיתי עבדים על סוסים · כשדים הם שנאמר בהם זה העם לא היה יתעלו להיות על סוסים · מוליכים את שבויי ישראל אסורים בקולרין: הולכים כעבדים על הארץ · לפני קרונין של כשדים: (ח) חופר גומץ · שוחה: בו יפול · פעמים שהוא נופל בו כלומר יש לך חורש רעה ושוטה לשוב עליו בסוף שכלה זרעו של נ"נ ע"י כלי בהמ"ק שנאמר ועל מרי שמיא התרוממת: ופורץ גדר · סייג של חכמים לעבור על דבריהם: ישכנו נחש · מיתה בידי שמים ולפי שדבר בלשון פרצת גדר הזכיר בתשלומין לשון נשיכת נחש שהוא דר בחורי נקבי כותלי בתים פרוצים: (ט) מסיע אבנים יעצב בהם · מסיע אבנים ממחצבתם בהרים מתיגע בהם · יעצב לשון יגיע כמו בעצבון תאכלנה כלומר כל אדם לפי מלאכתו עצבונו אף עושה רעה לפי זריעתו יקצור: יסכן בם · יתחמם בם כמו ותהי לו סוכנת אף העוסק בתורה ובמצות סופו ליהנות מהם: (י) אם קהה הברזל · חרבות צורים שקיהה פיהם והודם: והוא לא פנים קלקל · ואינם

אבן עזרא

הוא אל דרך הנמצא ברוב בני אדם: (ג) וגם בדרך · והסכל בכל עסקיו ודבריו יראה חוסר שכלו ודעתו ואפי' כשהוא הולך בדרך וכאילו הוא קורא על נפשו ומראה קלונו ומודיע חסרונו לכל וזה ענין ואמר לכל סכל הוא כאילו בפיו יאמר לכל שהוא סכל: (ד) אם רוח · בעבור שהזכיר למעלה כי דברי החכם נשמעים יותר מדברי המושל בכסילים שב להזכיר שהחכם אם עלית בחכמתך עד מעלת הממשלה כענין כי מבית הסורים יצא למלוך מקומך אל תנח והענין בשלות רוח או ענינו שיתעסק גם בחכמה תמיד כמו שהיה בתחלה כאילו לא זז ממקומו ולא עלה למדרגה עליונה כנגד האדם · ודע שאם הרפאים יניחו הרפוי עם החטאים גדולים · ויותר נכון שיהיה מרפא פועל מהבנין הכבד שממנו הרפה לה והאל"ף במקום ה"א כאל"ף על כן הוא מרפא שהוא מהבנין הכבד והענין כי השוב הממשלה יעזוב חטאים גדולים · וי"א כי איש מרפא יעזוב חטאים גדולים כמו בעל הרפואה לא יאכל דבר שיזיקנו היזק רב רק ישמר · ויפרש זה המפרש אם רוח המושל תעלה אם תעלה עליך חמת המושל לא תסור מדרך החכמה והחכם לא יכעס כמושל · והענין כי החכם יעזוב כל דבר שיביאנו לידי [illegible] בעבורו יכעס המושל כמו הרופא שישמר בתחלה מן המאכלים הקשים: (ה) יש רעה · מלת יוצא שלמ"ד שלה אל"ף כמו שפעלים בעלי ה"א כמו ואם תאמר מרדכי אשר עושה והיא לשון נקבה כי הזכר יוצא וכמיהו כעגלה דשא ואם היה באל"ף נחה על מנהג בעלי הה"א כמו דוה · למען שפת הרוש · הע"ס שאמר בעל הדקדוק שהאל"ף של דשא תמורת ה"א · וענין זה הפסוק דבק בשל מעלה כי המושל תאריכנו ממשלתו שיעשה דברים הפך האמת ויראה כאילו הם בשגגה ולא ידע: (ו) נתן הסכל · מפרשים אמרו שיהיה ראוי להיות בי"ן והענין שבעלי השכל ראויים לשבת במרומים רבים והעשירים בשפל והענין בעצמו נכון · לכן אינו מענין הפסוק שהוא לפניו ואחריו · וכן פירושו נתן איש הסכל שהוא הכסיל להיות במרומים ויהכן היות סכל שם התאר כמו ילד והלך ופירוש רבים כמו גדולים ועשירים שיש להם מעלה בעולם כמו שאמר בספר משלי עשיר ברשים ימשול יושבים בשפל: (ז) ראיתי · זה הפסוק מענין הפסוק הראשון ועל כלם אמר בתחלה יש כמו שפירשתי שהוא הנמצא לפרקים מעטים: (ח) חופר גומץ · דע כי גומץ אחד ואין שני גם כן ואת אין לו במקרא ותופר יורה על ענינו שהוא כמו בור כרה ויחפרהו ויתקן בו כענין ישוב על השליט שיעשה הפך האמת ופרץ גדר גנוהו חכמים קדמונים · או יהי ענינו על הכסיל · והענין אע"פ שימצאו דברים בעולם הפך האמת הוא כמעט אך ברוב חופר גומץ בו יפול והחכם הרואה את הנולד לא יפול: (ט) מסיע · רובי המפרשים פירשו יסכן בם יתחמם בם ואמרו כי כמוהו ותהי למלך סוכנת · וזה הענין בלשון ערב לא ימצא מהבנין הקל כי אם פועל עומד והנכון כי סוכנת בעלת אוצרות המלך כמו ערי מסכנות וכמוהו אל הסוכן הזה וזה הפירוש בלא ראש ורגל כי מה ענין אם קהה הברזל · והקרוב אלי שהוא יסכן בם מלשון סכנה והוא ידוע בדברי הרבנים ושני הפסוקים דבקים ועודם בשלול החכמה והוא גם דבק בפסוק שלמעלה שהכסיל בסכלותו יפרוץ גדר והחכם ישמר מזה והענין שאין דבר בעולם שיוכל אדם להשיגו בלא עצבון ועמל והנה אפי' האבנים שהם צרכות אדם ומי שירצה יקח אותם יעצב בהסיעם אל המקום שירצה וכן פני שיעבר יגע בבקיעה ופעם יסתכן: (י) אם קהה · אף כי קהה הברזל ולא קלקל פניו והענין שלא יהיה ממורט וקלקל הוא

ספורנו

אבוד השכל על התאוה · ולכן כאשר יעשה החכם הפך ,ה שהוא ממעטם

הכסא

פָנִים קִלְקַל וַחֲיָלִים יְגַבֵּר וְיִתְרוֹן הַכְשֵׁיר חָכְמָה: יא אִם־יִשֹּׁךְ הַנָּחָשׁ בְּלוֹא־לָחַשׁ וְאֵין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן: יב דִּבְרֵי פִי־חָכָם חֵן וְשִׂפְתוֹת כְּסִיל תְּבַלְּעֶנּוּ: יג תְּחִלַּת דִּבְרֵי־פִיהוּ סִכְלוּת וְאַחֲרִית פִּיהוּ הוֹלֵלוּת רָעָה: יד וְהַסָּכָל יַרְבֶּה דְבָרִים לֹא־יֵדַע הָאָדָם מַה־שֶּׁיִּהְיֶה וַאֲשֶׁר יִהְיֶה מֵאַחֲרָיו מִי יַגִּיד לוֹ: טו עֲמַל הַכְּסִילִים תְּיַגְּעֶנּוּ אֲשֶׁר

ת"א וחיילים יגבר · סם ח : אם ישוך הנחש בלא לחש · שם ערכין טו עקידה שער כב : ואין יתרון לבעל הלשון · שפנים שם :

רש"י

למוטים ומרוטים למען היות להם ברק אעפ"כ : וחיילים יגבר · מגביר הוא במלחמה את גבורי החיילים לנצח : ויתרון הכשיר חכמה · ומעלת כשרון יש עוד לחכמה יותר מן הברזל אם ת"ח מסתיר פניו ברעב ואתה רואהו מסכן בין העשירים הרבה חיילים מתגברים על ידו · ואל תתמה על וי"ו וחילים כי הרבה ווי"ן נופלים כן בלשון עברית כמו אם ראית גנב ותרץ עמו עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה והרבה מפורשים כזה : (יא) אם ישוך הנחש · את איש : בלא לחש · מחמת שלא לחשו החבר שלא ישוך : ואין יתרון · לחבר הרשע שהיה רגיל ללחשו ולא לחש כך אם בני עירך נכשלים באיסורין מחמת שאין חכם דורש להם ומלמדם את חוקי התורה אין יתרון לו בשתיקתו ולא ישתכר : (יב) דברי פי חכם חן · על שומעיהן ונשמעים לו וטוב לו שגומל גדולה עליהם : ושפתות כסיל תבלענו · זה המסית את חבירו מדרך טובה כגון בלעם שפרץ גדרן של עובדי כוכבים שגדרו עצמן מן העריות מדור המבול ואילך והוא יעץ להם להיות מפקירין נשותיהן לזנות : (יג) תחלת דברי פיהו סכלות · כשאמר לו הקב"ה מי האנשים האלה עמך היה לו להשיב ה' אתה יודע והוא אמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי כלומר אם בעיניך אני נבזה חשוב אני בעיני מלכי הארץ : ואחרית פיהו הוללות · שיעצם וערבוב לכה איעצך זימת אולת : (יד) והסכל ירבה דברים · שהיה מתפאר בעצמו שהיה יודע דעת עליון : כי לא ידע האדם מה שיהיה · לו לאחר זמן שהרי הלך ליטול שכרו במדין ולא ידע שיפול בחרב · ולפי פשוטו הסכל ירבה דברים גוזר ואומר מחר אעשה כן לפלוני ואינו יודע מה שיהיה מחר : ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו · כלומר לא סוף דבר שאינו יודע מה יהיה לאחר זמן אלא אף ההוה עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו אלא מאחורי ערפו מרחוק צריך הוא שיהא מי יגיד לו : (טו) עמל הכסילים תיגענו · כסילותם גורם להם עמל המיגען אשר לא למדו דרכי מבואות העיר ומתיגעין ליכנס דרך פתחים ובצעי המים ויגע משביעות רגליו בבוץ כלומר עצלות של עוזבי התורה גורם להם יגיעת עמל בגיהנם : אשר לא ידע ללכת · אל נתיב אמת יפרוש מן העבירות לפי שלא

אבן עזרא

מבעלי הכפל והוא כפול והוא מענין נחשת קלל או יהיה כח הבקיע · ומלת יגבר כמו ינצחו כמו וגברתי את בית יהודה · וחיילים יגבר כמו כח כענין אלהים ה' חילי · אנשי חיל : ויתרון הכשיר חכמה · והענין שיש לחכמה יתרון על כל ענין כי הכשיר האדם והיישירו בלא עצבון והתשת כח ובאשר הדבר פועל עומד מן הבנין הקל והכשר פועל יוצא מן הבנין הכבד הנוסף : (יא) אם ישך · חוזר לענין שלמעלה והוא ופורץ גדר ישכנו נחש · ויתכן שזה הגדר הוא שגדר השליט ודמה המלשין לנחש והענין אין יתרון לבעל הלשון מן הנחש שלפעמים שלא ישמע לחש שיזיק ולא יהנה : (יב) דברי פי · אלולא לפיוס שהחכם בעל לשון רק כל הדברים שיוצאים מפיו הם חן · והכסיל ישחית על נפשו ודבורו ואמר תבלענו לשון יחיד · כענין זבובי מות · שמש ירח עמד זבולה : (יג) תחלת · אין טעם לדבריו תחלה וסוף : (יד) והסכל · יאמר אוכל ואעשה כי לא אדע מה שיהיה בחיי ובמותי ויתכן היות כמוהו כי מי יודע מה טוב לאדם בעבור היות למעלה כי יש דברים הרבה מרבים הבל : (טו) עמל · דמה הכסיל שיעמוד לבקש גבוהות ונפלאות ממנו והוא לא ידע הנראות והידועות כאדם רוצה ללכת אל עיר ולא ידע הדרך וייגע ולא יראה חפצו · וכל עמל במקרא הוא לשון זכר וזה לבדו לשון נקבה כמו כל כבוד במקרא לשון זכר חוץ מאחד אל תחד כבודי :

ספורנו

כסיל יכאיבהו אותו כסכנות בעיני ההמון ויהי להרפות לו : (ג) וגם בדרך כשהסכל הולך · להשיג איזה דבר בלתי ראוי להשיגו : ואמר לכל סכל הוא · ובזה יתקוממו עליו רבים להפר מחשבתו : (ד) אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח · ולפעמים הצריך לדבר על לב המושל בחכמתך כי מרפא יניח חטאים גדולים כי אמנם לשון חכמים מרפא ועם שהמושל יעה אז לדברי עצתו כאמרו ולשון חכמים מרפא : (ט) מסיע אבנים · וכמו כן יקרה למסיע אבנים אל מקום בלתי הגון שיעצב ויכשל בהם הוא בעצמו : ובוקע עצים יסכן בם · וכן יקרה לבוקע עצים כדי שיתחמם בהם אע"פ שעושה זה לתכלית טוב יקרה לו בהם לפעמים איזה רעה : (י) וזה אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל וחילים יגבר · וזה יקרה לו כשיבקע העצים בגרזן בלתי הגון שכבר קהה הברזל של גרזן ועם זה שאין הברזל מוכן חילים יגבר ויתאמץ לבקע בו · ולשון וקלקל הוא מלשון נחשת קלל · ויתרון הכשיר חכמה : (יא) אם ישוך הנחש בלא לחש · יתרון ומעלת תקון החכמה בכמו אלה הוא כאשר יקרה שישוך הנחש הסכלות הפורץ גדר שיהיה התקון בלחש שילחוש וידבר באזני הפורץ הסכל להזהירו שלא יוסיף לחטוא : ואין יתרון לבעל הלשון · כי גם שידבר בעל הלשון באזני הסכל בלשון נקיה לא יועיל כלל : (יב) כי אמנם דברי פי חכם חן · ומכל מקום שפתות כסיל תבלענו · תבלע אותו החן בשפתות הכסיל שישיב כאשר תדבר באזניו : (יג) תחלת דברי פיהו סכלות · כיון שתהיה אותו החן : ובכן אחרית פיהו · שהוא הוללות רעה · ועם זה הסכל ירבה דברים · ויהיה תחלת דברי פיהו : (יד) לא ידע האדם מה שיהיה כאשר יגער בו החכם על הקלקול שגרם בסכלותו ויזהירו שלא יוסיף לקלקל ישיב ויאמר הנה לא ידע האדם מה שיהיה אפס הנה זה הקלקול ואומר שלא היה הקלקול בסכלותו : ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו · וכאשר יעידוהו החכם ויאמר לו שלא יוסיף לפרוץ גדר פן יוסיף נשך נושך ישיב באחרית פיהו הוללות רעה כאמרו אשר יהיה מאחריו אחר זה המקרה מי יגיד לו כלומר שאין דרך לאדם לשפוט בעתידות · וזה כתבנו שהיה הנפש השכלית כמו הנפש הבהמית שלא תרגיש זולתי המוחש · תהיה : (טו) עמל הכסילים תיגענו · לכן אמר אל תחוש לגעור בו ולעורר אותו על העתיד אבל בשתיקתך תיגענו בעמל הכסילים העמלים לבקש איזה בזק קורה מבלי אין

לֹא־יָדַע לָלֶכֶת אֶל־עִיר׃ טז אִי־לָךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נָעַר וְשָׂרַיִךְ בַּבֹּקֶר יֹאכֵלוּ׃ יז אַשְׁרֵיךְ
אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ בֶּן־חוֹרִים וְשָׂרַיִךְ בָּעֵת יֹאכֵלוּ בִּגְבוּרָה וְלֹא בַשְּׁתִי׃ יח בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ
הַמְּקָרֶה וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם יִדְלֹף הַבָּיִת׃ יט לִשְׂחוֹק עֹשִׂים לֶחֶם וְיַיִן יְשַׂמַּח חַיִּים וְהַכֶּסֶף
יַעֲנֶה אֶת־הַכֹּל׃ כ גַּם בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ אַל־תְּקַלֵּל וּבְחַדְרֵי מִשְׁכָּבְךָ אַל־תְּקַלֵּל עָשִׁיר

ת"א אשר לא ידע ללכת אל עיר · עקידה שער פג: אי לך ארץ שמלכך נער · שבת י: ושריך בבקר יאכלו · עקידה שער ת זוהר ס' לך לך ופרשת חיי שרה ופ' תרומה: אשריך ארץ שמלכך בן חורין · שם עקידה שער פג: בעצלתים ימך המקרה פנים ו מגילה יא סנהדרין ז: גם במדעך מלך אל תקלל · כתרה ד: ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר · שם: כי עוף השמים

רש"י

שלא למד תורה שנאמר נר לרגלי דבריך: (טז) אי לך ארץ שמלכך · בזמן שמלכך ודייניך מתנהגים בנערות: (יז) בגבורה ולא בשתי · שעוסקין בגבורת החכמה והבינה ולא בשתיית יין: (יח) בעצלתים ימך המקרה · כשאדם מתעצל ואינו מתקן פרצה קטנה שבתקרת הבית: ימך המקרה · ישפיל הבנין המקרה את הבית והמסכך עליו: ידלוף · יטפטף דלף גשמים כלומר כשישראל מתעצלים בתורה הם נמקים ובית נאון עוזם תרב ומך: (יט) לשחוק עושים לחם · חדוות מזמוטי חתנים וכלות עושים סעודה וסתם סעודה גדולה קרויה לחם כמה דאת אמר בלשצר מלכא עבד לחם רב: ויין · משקין בסעודה אשר ישמח החיים: והכסף יענה את הכל · אם אין כסף אין סעודה לפיכך לא יתעצל אדם מן המלאכה כדי שיהא לו מה להוציא: (כ) גם במדעך מלך · אפילו במחשבותיך בלא דבור · גם אפילו מלך אל תקלל לא תרגיז למלכו של עולם · ד"א כשמשמו מלך שאתה מחויב לשמוע פיו וכו': עוף השמים · נשמה הנתונה בך שסופה לעוף על השמים: ובעל כנפים ·

אבן עזרא

(טז) אי · כאשר הזכיר דבר הכסיל שהוא ככל אמר אם היה זה הכסיל מלך יהיה דבר קשה אף כי אם היה גם נער ומלת אי כמו אוי כמו ואי לו האחד שיפול ואין להם בליעי בפניהם: ושריך בבקר יאכלו בעבור שלא יתעסקו כי אם באכילה הפך דינו לבקר משפט: (יז) אשריך · זאת המלה באה בלא סמיכת דבוק בלשון רבים כמו אשרי האיש ובסמוכה פעם בלשון רבים כמו ובוסת כה' אשריו · ובמקום אחר בלשון יחיד ושומר תורה אשרהו · אמר רבי משה הכהן נ"ע כי אשרהו לשון רבים וכן פיוהו ידהו גבורהו בהתפללו בעד רעהו וראיותיו כי נכח עיני ה' דרכי איש · ושבה שנה עין ה' אל יראיו · ג"כ ידהו לשון יחיד · וגבורהו כן מגן כל גבור שיש בו · ובעבור מלת בהתפללו בעד רעהו נהפך העולם וא"כ ביד רעהו הפעלמי שנים היו · ומה הפרש בין רעו ורעהו · שיו שיהו · גם בפעלים ירדפו ירדפהו · אולי ההפלל איוב בעד כל אחד ואחד מרעיו תפלה בפנמה ולקח כל אחד מהם שבעה פרים ושבעה אילים · ויורה על מלת אשרהו שהוא לשון יחיד אשרך ארץ · וענין בן חורים שיעשה מעשה הגדולים והפך בן בליעל · אמר אחד מהמפרשים ידוע שאין בעינים כדמות הלובן שהוא דומה לאור ואין למעט מן השחור והכתוב ידמה הגדולים ללובן והקטנים שאין להם מעלה וגדולה להשך ויפרש חורים לבנים כמו חור כרפס ותכלת · ג"כ יפרש והורגים חורי · סלי חורי · ולכן בלשון ארמית חיור · והפך החורים חשוכים כל יתיצב לפני חשוכים: יש מפרש ולא בשתי כמו בשתים וי"א כי בשתי כענין דלות כמו ונשתו מים · לשונם בלמא נשתה · והענין כי כל מעשיהם בגבורה · וענין המיכה גבורה לאכילה עד שיתאוו ויתעכל המאכל הראשון והענין שאינם אוכלים כי אם לצורך ולא בבזיל תענוג: (יח) בעצלתים · ידוע כי כל מלה שהיא של שנים היא שנים כמו עינים רגלים ידים שוקים שינים בעבור היותם שתי מערכות רחים וכן שנים ומבין סוד הגלגלים יודע כן וכן פעמים גם מים ויש לו סוד סתום וחתום ואת כל לוחותים שים הפינות כשתי לוחות מעקה דרכים כן ויורה עליו סוף הפסוק ישאל כאתה וכן פירש רבי משה הכהן נ"ע נשרים א"כ תהיה מלת עצלתים חוזרת לידים כאילו אמר בידים עצלות והוא לשון קלה והמקדה כמקום הזה שם · וי"א שהוא פועל כמו המקרה במים עליותיו שמה קרוהו וכלם מן הבנין הכבד הדגש ויהיה כרי"ש ראוי להדגש ויאמר כי המקרה בעצלות ידיו עשה מעשה מך וזה רחוק בעבור היות ימך מבנין נפעל כמו יהל כבוד יעקב ואת מפעלי הכפל: ובשפלות ידים · ענינו עניות ומסכנות וידלוף מלשון דלף טורד וענינו הטפות היורדות וזה הפסוק דבק בפסוק שלמעלה כאילו יאמר על אותו המלך והשרים המתעסקים באכילה ויעצלו להביט בדברי המלוכה והנה יאחדו עליהם בעבור עצלותם שני דברים · האחד שתשחת מלכותם כמו הבית שיהרס מעט מעט וימך המקרה והדבר השני שלא יסתכלו כדי להוסיף ממון ולאצור אותו בשעת הצורך וזה ענין ובשפלות ידים: (יט) לשחוק · והלא יראו כי כל שמחה שבעולם ושחוק עיקרה בלהם שעושים סעודים ויין השמחת חיי אדם ויתכן היות חיים תואר השם כי היין ישמח החיים שעל פני האדמה: והכסף יענה את הכל · וענין יענה ימציא ויתכן שהוא מן עת כמו שפירשתי והענין שימציאנו בעת שירצה הרוצה: (כ) גם במדעך · אע"פ שהמלך נער הנזכר לך שלא תקללנו אפילו במדעך וענינו בלבך ובמחשבותיך שאתה יודע אותם לבדך ובמקום השכב אל תקלל עשיר כי אם ישמע המלך יזיקך בכתו והעשיר בעשרו: כי עוף השמים · דרך משל כמו כי היא שמעה את כל ובעל כנפים

ספורני

אין אנלם ידיעת הכתו: אשר לא ידע ללכת אל עיר · וזה יקרה לו מחסרון ידיעתו גם במדיניות באופן שלא היה בעיר מעולם ולא ללכת שם להיות עם בני העיר: (טז) אי לך ארץ שמלכך נער · ומנהיג המדינה ע"י בני גילו כמהם נערים ואוכלים בבקר כמנהג הילדים באופן שאין בהם שלמות חכמה ולא נסיון וצריכים לעצת אחרים ועם זה פונים להנאתם ותאוותם וכן לא יפנו לטובת מלכם לשמור המדינה מן הקלקול: (יז) אשריך ארץ שמלכך בן חורין · משעבוד התאוה והתגברות · וגם יהיה בעל עצה מעצמו ויפנה לתקן עניני המדינה: בגבורה · בזריזות וחריצות לתקן המדינה: ולא בשתי · על הפך גבורים לשתות יין: (יח) בעצלתים ימך המקרה · ואמרתי שלהקון המדינה יצטרך גבורה וזריזות · כי אמנם יקרה בזה כמו שיקרה למקרה את הבית שימך ויפול מחזקת אומנתו בעצלתים בשני מיני עצלות שהם עצלות המביא את הענים המתעצל מהבילהם ועצלות המקרה המאהר לעשות בם את הקרוי: ובשפלות ידים · ובשפלות ותסרון ידי כל אחד מעניהם שאינם עושים מלאכתם בשלמות: ידלוף הבית · יקרה שידלוף הבית ויפלו בתוכו מי גשמים מבלי אין בקרוי שלמות נאות: (יט) לשחוק עושים לחם ויין ישמח חיים · וזה בהיות עבדי המלך פונים אל המשתאות: והכסף יענה את הכל · והכסף של שוחד וחמדת הממון ישפיל את הכל את המדינה ואת מנהיגיה בסור מהם צדקה ומשפט: (כ) גם במדעך מלך אל תקלל · וגם אם תדע זאת אל תפזר לקלל את המלך כי העול הנזכר עד כדנו · ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא · יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים וכו'
הפעים

כי עוף השמים יוליך את־הקול ובעל הכנפים יתיר ה' יגיד דבר: **יא** א שלח לחמך על־פני המים כי־ברב הימים תמצאנו: ב תן־חלק לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע מה־יהיה רעה על־הארץ: ג אם־ימלאו העבים גשם על־הארץ יריקו ואם־יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא: ד שמר רוח לא יזרע וראה בעבים לא יקצור: ה כאשר אינך יודע מה־דרך הרוח כעצמים בבטן

ת"א יוליך את הקול. שם כאלילים י: תן חלק לשבעה וגם לשמונה. ערובין מא:

רש"י

מלאך שמלוה אותך כענין שנאמר כי מלאכיו יצוה לך ולפי משמעו העוברים והשבים יש לך לדאוג מכל בריה שמא יש שומעים ויגידו לאחרים: (א) שלח לחמך על פני המים. עשה טובה וחסד לאדם שיאמר לך לבך עליו אל תראנו עוד כאדם שמשליך מזונותיו על פני המים: כי ברוב הימים תמצאנו. עוד ימים באים ותקבל תשלומיך ראה מה שנאמר ביתרו קראן לו ויאכל לחם ושכור שבות מצרי ולא יראנו עוד מה היה סופו נעשה חתנו ומלך על ישראל והכניסו תחת כנפי השכינה וזכו בניו ובני בניו לישב בלשכת הגזית: (ב) תן חלק לשבעה וגם לשמונה. חלקת מלחמך ומשלך לשבעה צריכי חסד חלק עוד לשמונה שיבואו אחריהם ואל תאמר די: כי לא תדע מה יהיה רעה. שמא עוד ימים באים ותצטרך לכולם אז תנצל על ידי הצדקה מן הרעה ואם לא עכשיו אימתי ורבותינו אמרו תן חלק וגו' אלו שבעת ימי בראשית תן אחד מהן חלק ליוצרך לנוח בשבת וגם לשמונה אלו שמונת ימי המילה. ד"א תן חלק לשבעה קרבנות ציבור של שבעת ימי פסח וגם לשמונה של שמונת ימי החג: כי לא תדע מה יהיה רעה. אם יחרב הבית ולא תקריבו עוד ויועילו הקרבנות שהקרבתם לבטל הגזירה הרעה. ד"א כי לא תדע מה יהיה לא ידעת מה נגזר על הגשמי' בחג ויועילו הקרבנות ויבטלו גזירות רעות: (ג) אם ימלאו העבים גשם. אם ראית עבים מלאים גשם ידעת שסופם יריקו גשמיהם על הארץ במקום שהטובה צומחת וניכרת שם סופה לנוח אף כן דע שאם יפול עץ וגו' אם ישכון אדם חכם וצדיק בעיר או במדינה מקום שישכון שם יהיו נראין מעשיו אחר מותו וחכמותיו ומדות תרומיותיו והשלום טובה ליושבי המקום על מנהגו הטוב שהדריכם בדרך ישרה: יפול. ישכון כמו על פני כל אחיו נפל: עץ. תלמיד חכם שמגין בזכותו כעץ המסיך על הארץ: (ד) שומר רוח. ממתין ומצפה עד בא הרוח: לא יזרע. פעמים ממתין ואינו בא: ורואה בעבים. נותן עיניו בעבים וכשרואה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים לעולם לא יקצור לפי שירא תמיד: (ה) כאשר אינך יודע וגו' כעצמים בבטן המלאה. דברים הנסתרים והנעלמים בבטן שהיא מלאה ואע"פ שפולשות לתוך כאשר אינך יודע ה"ז מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע דרך הרוח כלומ' ידיעת שתי אלו שוות לא זו גלויה לך ולא זו גלויה לך פעמים אתה סבור להכיר בעבים שיבא הרוח ואינו בא כאן כי עובר והולך לו אל ארץ אחרת והרי לשון זה כמו כגן ה' כארץ מצרים כשפחה כגברתה כקונה כמוכר פעמים שהוא מוקדם למאוחר ופעמים שהוא משוב מאוחר למוקדם אף כאן למד ידיעת הרוח מידיעת הבטן כלומר אין לך לשמור את הרוח לראות בעבים. (הגהה. ענין זה הוא מסורס בדברי רש"י ומהופך וצריכים להגיה כפי אשר הוא בספרים המדוייקים ואז יובן שפיר וכך היא הנוסחא האמיתית כאשר אינך יודע הרי זה מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו וכאשר אינך יודע עצמים בבטן המלאה דברים הנסתרי' והנעלמים בבטן המלאה ואע"פ שפולשות לתוך ואינך יודע מה בבטנה כך אינך יודע דרך הרוח כלומר ידיעות שתי אלו שוות וכו'. מספר שפתי חכמים):

אבן עזרא

הוא עוף הכנפים והענין כפול: (א) שלח. יזהיר מי שיש לו שיהיה נדיב והטיבה ידיו פתוחות למי שיכיר ולמי שאינו מכיר וי"א כי אלו המים הם מימי בריכה ויש בם דגים ואין לנו צורך לפירוש הזה: (ב) תן חלק. עיקר שבעה במקרא מה שאמר בעל ספר יצירה והיכל הקדש מכוון באמצע ואמר שמנה כנגד ימי השבוע כי היום השמיני הוא כמו היום שהחל בו והענין תמיד בלי הפסק וענין מה יהיה רעה שיבא לידי עוני ואמר יהיה עם רעה כמו כי יהיה נערה בתולה: (ג) אם ימלאו. דרך משל למוסר שלא יתן לעשיר כי אם לעשות טוב לכל מצטרך אליו. ומלת יהוא לשון רבים והאל"ף נוסף כאל"ף ההלכוא אתו. ולא אבוא שמוע. כי בתחלה הוא יהי בלשון יחיד ואין לו דומה במשקלו במקרא והענין אל המקום שיפול שם העץ בצפון או בדרום שם יהיו האוספים והענין על העשיר. וי"א כי על העץ בעצמו יאמר והוי הפסוק הזה הוא כנגד חצי הפסוק הראשון וחציו האחרון כנגד חציו האחרון ואמר זה המפרש כי יו"ד יהוא לעתיד ממלת הוא והוא לשון יחיד והענין כי העץ בעבור שיתן פרי ישקוהו ויעבדוהו וכשיפול ידעו שלא יתן פרי לעולם יעזבוהו במקום שנפל. ואמר מפרש אחד כי זה העץ הוא מן עלה והאומר כזה לא אכל מעץ הדעת: (ד) שומר. גם זה משל על הנדיב כי הזורע העצל הכילי יאמר זה הרוח יורה שלא ירד גשם בימים הבאים ולמה אקח מה שיש לי והוא הזרע ואטמנהו בארץ. וי"א שהיא מלוה כמשמעה לזורע שיזכור זכר שלמה שאין במלאכות כמו עבודת האדמה לכן אל ישען על דעתו ועל כל מה שיכנה כי העתים משתנות: (ה) כאשר. מפרשים אמרו כי

ספורנו

רשעים השרים מדרכו: כי עוף השמים. בתנועת האויר יגיע את קולך לאזני איזה שומע כאוזן בלתי נודע אליך: ובעל כנפים. ואיזה מכיר להגיד בתקות שכר. יגיד דבר ובכן כל דבר לא יכחד מן המלך ויגיעך נזק כאשר ידע שחרפת נגד הדרת כבודו: (א) שלח לחמך. גם בלי גמול אל החדל שלח להמך להיטיב לזולתך: על פני המים. המוליכים במהירות גם אל ארץ מרחוק: כי ברב הימים. בהתמיד כזה: (ב) תמצאנו. שתקנה שם מטיב לכל ותמצא חן בעיני אלהים ואדם: (ג) אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו. כי אמנם יקרה הרבה כמו שיקרה כאשר ימלאו העבים גשם שהם יריקו על הארץ אפילו מקום שמקבל היזק בהם: ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא. באופן שאע"פ שבגללם יפול עץ בדרום או בצפון לא ימנעו מי הגשם מהיות בארץ המקום עצמו שיפול שם בגלל העץ וכן המערכת לפעמים תבא אנשי רשע במצות שרא להרע לרשעים ולהפרע מהם אע"פ שתזיק גם לקצת בלתי ראוים לכך: (ד) שומר רוח לא יזרע. אע"פ שלפעמים

ואבד

הַמְּלֵאָה כָּכָה לֹא תֵדַע אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הַכֹּל: ו בַּבֹּקֶר זְרַע אֶת־זַרְעֶךָ וְלָעֶרֶב אַל־תַּנַּח יָדֶךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אֵי זֶה יִכְשַׁר הֲזֶה אוֹ זֶה וְאִם־שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים: ז וּמָתוֹק הָאוֹר וְטוֹב לַעֵינַיִם לִרְאוֹת אֶת־הַשָּׁמֶשׁ: ח כִּי אִם־שָׁנִים הַרְבֵּה יִחְיֶה הָאָדָם בְּכֻלָּם יִשְׂמָח וְיִזְכֹּר אֶת־יְמֵי הַחֹשֶׁךְ כִּי־הַרְבֵּה יִהְיוּ כָּל־שֶׁבָּא הָבֶל: ט שְׂמַח בָּחוּר בְּיַלְדוּתֶךָ וִיטִיבְךָ לִבְּךָ בִּימֵי בְחוּרוֹתֶךָ וְהַלֵּךְ בְּדַרְכֵי לִבְּךָ

ת"א בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך · יבמות סב זוהר פ' ויצא : שמח בחור בילדותך · שבת סג עקידה שער סו :

רש"י

בעצמים · אינקלושרו"ש בלע"ז כמו עוצם עיניו : ככה לא תדע וגו' · אף גזירותיו של מקום לענין עניות ועשירות כך עלומות הם ממך ולא תמנע מן החסד לאמר שמא אחסר מנכסי ואעני לא אעסוק בתורה ואתבטל ממלאכתי ואעני לא אשא אשה ויהיו לי בנים ואצטרך לספק עליהם : (ו) בבקר זרע את זרעך וגו' · אם למדת תורה בילדותך למד תורה בזקנותך אם היו לך תלמידים בילדותך יהיו לך תלמידים בזקנותך נשאת אשה בת בנים בילדותך תשא אשה בת בנים בזקנותך עשית צדקה בילדותך עשה צדקה בזקנותך : כי אינך יודע אי זה יכשר · אם התלמידים ובנים שבילדותך יתקיימו או שמא לא יתקיימו אלא שבזקנותך מצינו ברבי עקיבא שהיו לו עשרים וארבעה אלף תלמידים מגבת ועד אנטיפרס וכולן מתו מפסח ועד עצרת ובא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם ולענין הבנים מצינו באבצן שלשים בנות שלח חוצה ושלשים בנות הביא לבניו וכולן מתו בחייו ובזקנותו הוליד את עובד ונתקיים לו : (ז) ומתוק האור · מתוק הוא אורה של תורה : וטוב לעינים לראות את השמש · ואשרי התלמידים שעיניהם רואים הלכה מלובנת ומחוורת על בוריה כך נדרש באגדת תהלים : (ח) בכולם ישמח · יהיה שמח בחלקו ובלבד שיזכור ימי החושך וייטיב מעשיו שינצל מהם והם ימי מיתת עולם הם ימי הרשעים : כי הרבה יהיו · באותן הימים יותר מימי החיים : כל שבא · עליו יהיה הבל וחשך יש הבל שהוא לשון פורענות וצרות כמו כי בהבל בא ובחשך ילך : (ט) שמח בחור בילדותך · כאדם שאומר לעבדו ולבנו חטא חטא כי סוף א' חלקה על הכל אף כאן החכם אמר שמח בחור בילדותך והלך בדרכי לבך ובמות תהיה

אבן עזרא

בעצמים הוא כעלים וזה הבל ועניני גוף הילוד טרם יולד וקראו עצמים כי הם מוסדי הגוף כי הבשר והעור כמו מלבוש והמלאה היא ההרה ויתכן שתהיה המלאה תואר לאשה ותהיה מלת בטן סמוכה וגם יתכן להיות שתהיה תואר לבטן כי לעולם היא בלשון נקבה בלשון הקדש והיה ראוי להיות הבי"ת הראשון פתוח והשני דגוש וכמוהו לאיש כעביר : (ו) בבקר · ענינו תמיד על שני השיתופים · ות"ו תנח לשון נקבה בעבור היד והענין אל תניח ידיך מן הזרע כי מלאכו מלת הניח יוצאת לשני פעלים : (ז) ומתוק · זה הפסוק דבק עם הבא אחריו ואמר על האור מתוק ואינו דבר שיאכל ועיקר זה בעבור שתתחברות ההרגשות במקום בעל כמלת והוא מקום יאמרו מלה שהיא ידועה לזאת ההרגשה להרגשה אחרת וכמוהו ראה ריח בני וכל העם רואים את הקולות וענין הדבק זה הפסוק כראשון שיתעסק תמיד לעשות טוב ולא יתעסק בשמחה אחרת : (ח) כי אם · אילו ידע האדם שיחיה שנים רבות וישמח בכלם כשיזכור ימי החשך שהם ימי הקבר כי הרבה יהיו ימר לו האור הנזכר וכל שבא הבל ענינו יבין כי כל שבא לעולם כמו דור הולך ודור בא הוא הבל : (ט) ב"ת · אחר שהבל הכל שמח עתה בחור בילדותך וענינו כמו אומר עשה רע ושכח מה יבא עליך כמו עלי פלשת התרועעי שהוא כמקום אחר עלי פלשת אתרועע והענין על אדום השלכתי נעלי שהוא תקיף וחזק התרועעי עלי פלשת עתה ותראי מה תעשה לך · וכן שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ · וכן תאם הפסוק ודע כי על כל אלה ויסוב אלה על השמחה וטובת הלב והלוך בדרך לב ומראה עין · וענין טוב הלב בלשוננו על שלשה פנים · האחד שייטב מעצמו כמו וייטב לבו · והשני שהלב ייטיב לבעל הלב כמו וייטיבך לבך · והשלישי שהאדם ייטיב לבו כמו השם מטיבים

ספורנו

יאבד הזורע ברוח סערה שתפזרהו · מ"מ אין ראוי להמנע מלזרוע בשביל דאגה מזה : ורואה בעבים לא יקצור · וכן יקרה בענין הקציר כי אם יעשה כן לא יזרע האדם ולא יקצור לעולם : (ה) כאשר אינך יודע מה דרך הרוח · אם יועיל לזרע או יפזרהו : כעצמים בבטן המלאה · וכאשר לא תדע את פעולת המים אשר בעבים אם תועיל או תזיק : ככה לא תדע את מעשה האלהים · שהיא הבריאה : אשר יעשה את הכל · שבזה המעשה לא המורכב בלבד הוא עושה אבל יעשה את הכל גם החומר והצורה ובהיות השכל האנושי דבר נברא כאמרו ויברא אלהים את האדם בצלמו הנה בהיותו בחיי לא תדע אם בפועל יהיה טוב או רע לכן אני אומר בזה כמו שאמרתי בזריעה ובקצירה : (ו) בבקר זרע את זרעך · השתדל להוליד בעת בחרות : ולערב · בעת הזקנה : אל תנח ידך · אע"פ שהולדת בעת הבחרות : כי לא תדע איזה יכשר · ובשביל אחד מהבנים שיכשר ראוי להשתדל בבחרות ובזקנה להשיגו : (ז) ומתוק האור · וזה כי המושג לך במציאות בנים הגונים הוא דבר נחשב כי אמנם ראו הצלתי המושג בצלם אלהים אשר בהם דבר מתוק ומעולה : וטוב לעינים לראות את השמש · ולעיני זה הצלם שהוא שכל בחיי טוב לראות את השמש ולחיות חיי שעה כי בם יקנה בפועל שלמות נצחי כאמרם ז"ל יפה שעה אחת של תורה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העוה"ב : (ח) כי אם שנים רבות יחיה האדם בכלם ישמח · ואמרתי שחיי העוה"ז טובים תמיד להכלנו בהחיי להשלימו כי גם שיהיו מחיים ארוכים הרבה בכלם ישמח שיוסיף תמיד שלמות שישמח בו שמחה של תורה כאמרם ז"ל לא עליך המלאכה לגמור ואין אתה בן חורין להבטל ממנה · ויזכור את ימי החשך כי הרבה יהיו · וראוי שיזכור להשיג מה שיוכל מהשלמות בעודו באלה החיים אשר זה תכליתם ויזכור את הימים שיבאו אחר המות שהם חשך מהשגת זה האור הרוחני ולא יוכל מהשתדל להשיגו באלו החיים · כי אמנם ימי החשך אחר המות אשר בם יבטל מהשגת זה האור הרבה יהיו כאמרם ז"ל כמה ניטה בכך שני דאריכי וקטיני : כל שבא הבל · כי אמנם ההבלים המושג במעשים הנעשים בשם האדם אחר מותו כמו ההקדשות וזולתם · אע"פ שיהיו טובים כבד מה הם מעטי התכלית בערך נערך אל מה שנעשה מהם בחייו : (ט) שמח בחור בילדותך · שמח בתם שהשגת מן השלמות בילדותך שאין בו חדות ותענוגי אבילים והם הוא לזכרון תמיד כאמרם ז"ל למאי נפקא מינה לגרסא דינקותא : וייטיבך לבך בימי בחורותך · והם הם דברים

וּבְמַרְאֵי (ובמראה קרי) עֵינֶיךָ וְדָע כִּי עַל־כָּל־אֵלֶּה יְבִיאֲךָ הָאֱלֹהִים בַּמִּשְׁפָּט: י וְהָסֵר כַּעַס מִלִּבֶּךָ וְהַעֲבֵר רָעָה מִבְּשָׂרֶךָ כִּי־הַיַּלְדוּת וְהַשַּׁחֲרוּת הָבֶל: יב א וּזְכֹר אֶת־בּוֹרְאֶיךָ בִּימֵי בְּחוּרֹתֶיךָ עַד אֲשֶׁר לֹא־יָבֹאוּ יְמֵי הָרָעָה וְהִגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין־לִי בָהֶם חֵפֶץ: ב עַד אֲשֶׁר לֹא־תֶחְשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ וְהָאוֹר וְהַיָּרֵחַ וְהַכּוֹכָבִים וְשָׁבוּ הֶעָבִים אַחַר הַגָּשֶׁם: ג בַּיּוֹם שֶׁיָּזֻעוּ שֹׁמְרֵי הַבַּיִת וְהִתְעַוְּתוּ אַנְשֵׁי הֶחָיִל וּבָטְלוּ הַטֹּחֲנוֹת כִּי מִעֵטוּ וְחָשְׁכוּ הָרֹאוֹת בָּאֲרֻבּוֹת: ד וְסֻגְּרוּ דְלָתַיִם בַּשּׁוּק בִּשְׁפַל קוֹל

ת"א והסר כעס מלבך · תענית ד' נדרים כ"א : הילדות והשחרות הבל · שבת קנ"ב : וזכור את בוראיך בימי בחורותיך · שבת קנ"א · זוהר פ' חקת : עד אשר לא תחשך השמש והאור · שם עקידה שער כו : ביום שיזועו שומרי הבית והתעותו אנשי החיל · שם דף קנ"ב : ובטלו הטוחנות · זוהר פ' פינחס : וסגרו דלתים בשוק · שם :

רש"י

כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט : (י) **והסר כעס** · של **דברים** המכעיסים את המקום : **והעבר רעה** · יצר הרע : **מבשרך** · שיהיה לך לב בשר : **והשחרות** · נערות שראש אדם שחור בימי עלומיו : (א) **וזכור את בוראיך** · תמן תנינן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה **דברים** וכו' וממקרא זה דרש · וזכור את בוראיך · שאתה עתיד ליתן **דין** וחשבון לפניו וזכור את בורך קברך מקום עפר רמה ותולעה וזכור באריך באר שנובעת ממקורה היא טפה סרוחה של זרע ושל לובן : **ימי הרעה** · ימי הזקנה והחלשות : (ב) **עד אשר לא תחשך השמש** · אמרו רבותינו זו פדחת שהיא מאירה ומלהבת באדם בחור וכשמזקנת היא מעלת קמטין ואין מלהבת : **והאור** · זה החוטם שהוא הודר קלסתר פנים : **והירח** · זו נשמה שמאירה לאדם שכיון שניטלה הימנו אין לו מאור העינים : **והכוכבים** · אלו הלסתות רומני דאפי שקורין פומל"ש של לחיים שמאירים : **ושבו העבים אחר הגשם** · תנא כהיית המאור אחר דמעת הבכי מכמה צרות שעברו עליו : (ג) **שיזועו** · ירתיתו : **שומרי הבית** · אלו הצלעות והכסלים המגינים על כל חלל הגוף : **והתעותו** · יתחזוו עוות שקורין קראמפ"י והתעותו אנקרופרונ"ש בלע"ז : **אנשי החיל** · אלו השוקים שנשען כל הגוף עליהם : **ובטלו הטוחנות** · אלו השינים : **כי מעטו** · לעת זקנה רוב שיניו נשברות : **הרואות בארובות** · אלו העינים : (ד) **וסגרו דלתים** · אלו נקביו : **בשפל קול הטחנה** · קול רחים הטוחן מאכל שבמעיו והוא הקורקבן והמסס : **ויקום לקול הצפור** · שאפילו קול צפור מנערתו משנתו משהזקין : **וישחו כל בנות השיר** · כל קולות של כלי השיר דומות עליו כשיחה ולפי שמושו משמשו ישחו כמו ישפלו כל שרים ושרות יהיו שפלים בעיניו וכן ברזלי הגלעדי אמר לדוד אם אשמע עוד בקול שרים ושרות :

אבן עזרא

את לבם וענין זה הפסוק כמו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם : (י) **והסר** · פירשתיו למעלה · ומלת שחרות מן כי עלה השחר כי דמה ימי השחרות לשחר כשיבקע · כענין אז יבקע כשחר אורך · או יהיה השחרות רמז לשער השחור מענין שחורה אני ונאוה : (א) **וזכור** · מלת נעורים עלומים זקונים כלם לשון זכרים רק בחורותיך יצא מן הדרך · וי"א מהם שתי לשונות ויפרש מגזרת מבחר מבחוריו כמו מבחורותיו כי כל בחורים אם ישמחו לא ישתנו : **ימי הרעה** · הם ימי הזקנה לזקן וימי החולי לכל הוא החולי שימות בו : (ב) **עד** · פירוש והאור הזה אור השחר שיעלה טרם זרוח השמש ויעמוד אחר בואו שעה ושליש שעה משבעית השוות ואחר שהזכיר השמש מה צורך היה לו להזכיר האור והירח והכוכבים בעבור שימשלו נבראים כמו עופות שלא יוכלו לעוף ביום מפני להט אור השמש והקרוב כי זה דרך המקרא להקדים או לאחר כמו הנה לא ינום ולא יישן והנכונה יאמר קלה מן הבינה · יש מפרשים ושבו העבים על הבכי ואחרים אמרו על הליחה המתגברת עליו והנכון בעיני שהוא כמשמעו כי החולה בעת מותו יחשך לו העולם ויהרהם לו כאילו העבים הסתירו האור וכן הוא ושבו העבים להגשם אחר הגשם : (ג) **ביום** · מלת יזועו כמו ולא קם ולא זע ממנו : ומעטו · פועל יוצא והענין מעטו הטחינה · וי"א כי שומרי הבית הם הכסלים והצלעות · וי"א שהם הארבעה הממונים בכל אבר ואבר לשמרו והם המושך והמעכל והמעכב והמטהר · גם יפרש אנשי החיל הזן והמוליד והמצייר · והקרוב אלי בשומרי הבית הם הידים עם הזרועות שהם שומרי הגוף שלא יגע בו רע ואנשי החיל הם השוקים ויורה עליו והתעותו · כי אין להם כח לעמוד · וענין חיל כח בעבור היות כל גוף עליהם · והטוחנות הם השנים · והרואות העינים : (ד) **וסגרו דלתים** · הם השפתים והמיהו דלתי פניו מי פתח : **בשפל קול הטחנה** · הוא הקרב העליון והוא

ספורנו

אז יעזרך להשיג ולהוסיף שלמות בימי בחורותיך כאמרם ז"ל אם שמע בישן תשמע בחדש : **והלך בדרכי לבך** · בדרכי השכל בהשגת **דבר** שבהם תמיד לתכלית טוב : **ובמראה עיניך** · ובמה שתראה מחדש בעיני שכלך שתכליתו טוב : **ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט** · ובשעת העיון והמעשה דע לפני מי אתה עמל ושלפניו אתה עתיד ליתן דין וחשבון : (י) **והסר כעס מלבך** · אל תכעוס על שלות הרשעים בעולם הזה : **והעבר רעה מבשרך** · יצר הרע המסית בעת הילדות והשחרות : **כי הילדות והשחרות** · תכלית המוס בהשגתם הוא התענוג בחיי שעה : **הבל** · הוא דבר בלתי נחשב : (א) **וזכור את בוראיך** · להשתדל בעיון ובמעשה לכבודו **בימי בחורותיך** · בזמן שתוכל למאוס ברע ולבחור בטוב ולעשות כמו כן הסך זה כאמרם ז"ל עשה בעוד שאתה מוצא ומצוי לך ואתה בידך : **עד** · בעוד : **אשר לא יבאו ימי הרעה** · אפיסת הכחות בזקנה : **והגיעו הימים אשר תאמר אין לי בהם חפץ** · אין לי בהם תאוה שום תענוג בחיי העולם הזה כי אז לא תחשב לך לצדקה כ"כ אם תחדל בהם מהתאוה כאמרם ז"ל תברים לגנבא נקבים כשלמא נקט : (ב) **עד** · בעוד : **אשר לא תחשך השמש** · הלב בהתגבורת הליחה השחורה בו : **והאור** · הרוח החיוני אשר בו : **והירח** · הכח המקבל האור החיוני מן הלב : **והכוכבים** · החושים החיצוניים והפנימיים : **ושבו העבים** · האדים החוזרים חלילה : **אחר הגשם** · אחר ירידת הנוזלים : (ג) **ביום שיזועו שומרי הבית** · הצלעים אשר **סביב** לעצמות : **והתעותו אנשי החיל** · העצמות ילפתו ארחות דרכם מפני חולשת העצבים : **ובטלו הטוחנות** · השנים : **כי מעטו** · ואין הנשארים עוזרים זה לזה לטחון : **וחשכו הראות** · הלחיות אשר בעין אשר בהן יהיה הראות והם הזכוכיות והספיריות והסלטנית : **בארובות** · בנקבים העצביים : (ד) **וסגרו דלתים** · השפתים בעת האכילה : **בשוק** · לפני כל : **בשפל קול הטחנה** ·

במעוט

הַטַּחֲנָה וְיָקוּם לְקוֹל הַצִּפּוֹר וְיִשַּׁחוּ כָּל־בְּנוֹת הַשִּׁיר׃ ה גַּם מִגָּבֹהַּ יִרָאוּ וְחַתְחַתִּים בַּדֶּרֶךְ וְיָנֵאץ הַשָּׁקֵד וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב וְתָפֵר הָאֲבִיּוֹנָה כִּי־הֹלֵךְ הָאָדָם אֶל־בֵּית עוֹלָמוֹ וְסָבְבוּ בַשּׁוּק הַסֹּפְדִים׃ ו עַד אֲשֶׁר לֹא־יֵרָחֵק ירתק קרי חֶבֶל הַכֶּסֶף וְתָרֻץ גֻּלַּת

ה"א גם מגבה ייראו · זוהר פ' פינחס : כי הולך האדם אל בית עולמו · שם : וסבבו בשוק הסופדים · שבת קנב : עד אשר לא ירתק חבל הכסף · שם קנא : ותרץ גלת הזהב · עקידה שער סו זוהר פ' חיי שרה ופרשת מקצים :

רש"י

(ה) גם מגבוה ייראו · מגבעות והלוליות שברחובות הוא דואג לצאת לבוק פן יכשל בהם : וחתחתים בדרך · אימות וחתות הרבה בדרכים יש לו · חתחתים לשון כפול הוא בתיבה כמו גלגלים קשקשים זלזלים : וינאץ השקד · לשון הנצו הרמונים שפרי האל"ף לא נקראת גם אמרו רבותינו זו קליבוסת הנק"א בלע"ז שעצם הירך תקוע בה ובזקנותו בשרו כחוש והעצם בולט כמו קן האילן שהוא בולט : השקד · אילן של שקדים כלומר שהקפוץ הזקנה עליו כשקד זה הממהר להניץ לפני כל האילנות : ויסתבל החגב · אלו העגבות שיהיו עגבותיו דומות עליו כסובל משא כבד : ויסתבל · איסדריי"ד שורסיי"ן בלע"ז : ותפר האביונה · חמדת תאות נשים שאין נזקק לנשים לתשמיש : אביונה · תאוה כמו ולא אביהם · תאבתי לישועתך : (ו) עד אשר לא ירתק חבל הכסף · זה חוט השדרה שהוא לבן ככסף ובמותו חסר מוחו ומתרוקן ויבש ומתעקם בתוך החוליות ונעשה כבולבלה : ירתק · לשון רתוקות כסף : ותרוץ גלת הזהב · זו האמה שהיתה מקלחת מים ונובעת כמעין כמו גולות עלית · ותרץ · לשון רציצה : ותשבר כד על המבוע · זה הכרס שהיא עבה ונבקעת במותו : ונרץ הגלגל אל הבור · יתרוצץ גלגל העין בתוך גומה לפי פשוטו נגלל הדולין בהם מים מן הבור כך נדרש כל הענין במסכת שבת · ומדרש קינות פותרו כנגד כל ישראל · וזכור את בוראיך בימי בחורותיך · בעוד שהבחרות שנכם קיימת בעוד שהכהונה קיימת שנאמר בה ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן · בעוד שהלוים קיימת שנאמר כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך · בעוד שמלכות בית דוד קיימת שנאמר ויבחר בדוד עבדו · בעוד שירושלים קיימת שנאמר שם העיר אשר בחרתי בה · בעוד שבית הבחירה קיימת שנאמר בה עתה בחרתי והקדשתי הבית הזה · בעוד שאתם קיימים שנאמר ובך בחר ה' : עד אשר לא יבואו ימי הרעה · אלו ימי הגולה : עד אשר לא תחשך השמש · זו מלכות בית דוד שנאמר וכסאו כשמש נגדי : והאור · זו תורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור : והירח · זו סנהדרין דתנן סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה : והכוכבים · אלו הרבנים שנאמר

אבן עזרא

שאמם שהוא טוחן המאכל ומלת בשפל שם ואיננו תואר וכמוהו טוב שפל רוח ועניינו שפלות וענין בשוק על דרך משל כשישפל קול הטחנה אין קמח נמצא ויהו תאוות שוק האופים סגורים ונמצא דלתי והלתות כמו שפתי ושפתות : ויקום לקול הצפור · ידוע כי המאכל יוליד השינה ובהסגר ספק נכרת המאכל וייקץ לדבר קל : וישחו כל בנות השיר · הוא הגרון שהיה לפנים בו מבירר יבא קולו עד בלא ישמע ובאה מלת יבאו שהוא לשון זכרים עם בנות שהן נקבות כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן ויתכן שבתיהם שבוא למלת כל : (ה) גם מגבוה · י"א כי על הזקנים ידבר שאין להם כח לעלות אל המקום הגבוה ויאמרו כי וי"ו יראו כיסף וי"א יראו שוקיו : וחתחתים · כפול הפ"א והלמ"ד כי העי"ן מובלע והוא מן תראו חתת כמו פחד : וינאץ השקד · אמרו שהוא מן עלתה נצה וענין הבינה : ויסתבל החגב · הקרסול וי"א השקד הוא האבר שביבתו אחר הראש והזקן ויסתבל החגב המניעים שימשכו למטה · ואחרים אמרו כי השי"ת במקום עי"ן גם זה הבל כי לא יתחלף אות נחות חוץ מאותיות יהו"א בעבור שהם נראים פעמים ונעלמים · והפר האביונה אמרו שהוא מן ולא אבה ועניינו תאות המשגל ואמר ר' אדונים בן תמים המזרחי נ"ע כי אביונה כנוי לרוח בני האדם וכן דקדקו אביון תואר השם לזכר · ואביונה לשון נקבה · ואם תצעירנה תהיה אביונה וכן מלת אמינון · וגשמו לומר [במקום גשם] וזהו דקדוק עניות כי אין בלשון הקדש מלה שמקטינו כלל ואילו היה זה כיסוד הלשון להקטין יהיו נמצאים במקרא למאות ולאלפים ואולם אמנון ואמינון שני שמות לאיש אחד כמו שלמה ושלמון אבשי אבישי אבנר אבינר והוספת וי"ו גשמו כמו יתר ויתרו · ועתה אפרש הפסוק אחר שאמר וחשכו הרואות בארובות ולא יוכל ולא ישמע קולו איך יחזור להזהיר לאמר גם מגבוה ייראו ודבר הבינה לכן הוא כענין אחר וכן הוא גם מגבוה יראו מתבונותיו שהיות יושבת בהיא נוסעת והולכת אל מקום גבוה ותפחד מן הדרך וסוף הפסוק יורה עליו כי הולך האדם · ומלת ינאץ הוא באל"ף והיא כמו וינאץ בועט אפו שהוא כמו ויתאם אע"פ שבניהם מבני בניינים והשקד הוא תואר השם במשקל והים דשן ושמן ועניינו שומר מתכונת הגוף כענין שקדו שמרו הוא שקד שומר וכן נמר שוקד על עריהם ועניינו מיאם לבקוד : ויסתבל החגב · שהוא קל קל והואר הגוף ותי"ו ויסתבל מבנין התפעל והאחר כמנהג כל סמ"ך ושי"ן כמו משתולל מסתולל · ותפר האביונה ידוע כי מלת הפיר לגולם היא יוצאה והענין תפר היועלת מיעלותיה והיא הרוח וזה דקדוק השון כאשר באר רבי יהודה בר דוד נ"ע בעל הדקדוק כי מלת קם ושב והניריהם שרשם מלבה איפות והאמצעי יו"ד ויורה עליו קים דברי השורים ומלת בינה כמו שבתם וקימתם והבין כמו הקים · ובנת לגרי כמו קמת · ותואר השם קם כמו הגני בב שבות והשלם קים ועל משקל גנב ולנקבה קימה ובה"א קימה מלרע · אשוב לענין אביונה ואמר כי האל"ף נוסף כאל"ף אקדח · באזרוע · והאזניחו ותהיה זאת המלה תואר מבינה והוא כנוי לרוח נעלת הבינה : אל בית עולמו · הוא הקבר והוא הבית שידור שם לעולם ויש אלם קלון כמו ויבב בו עד עולם ועבדו לעולם : וסבבו בשוק · כשוליכו אותי ישאוהו על כתף יסבלוהו : עד · זה משל נכבד והגולה היא כראש

ספורנו

כמעוט סעולת השניים : ויקום לקול הצפור · יעיר משנתו על נקלה מבלי אין עכול מזון נאות מסבב שינת קבע : וישחו כל בנות השיר · מאס כל תנועת השיר לחלשת כח האזן הנבנה בשיר : (ה) גם מגבוה · מעלות אל המקומות הגבוהים : ייראו · שומרי הבית ואנשי החיל הנ"ל : וחתחתים בדרך · ובזה הדרך שהיא הירידה הדורכת אל ההפסד יקרו אימות מות ופחדים במיני חליים ותחלואים : וינאץ השקד · יראו ראשי העצמות בחסרון הבשר אשר עליהם : ויסתבל החגב · ובשר העגבות הנזכר יהיה למשא מתחסרון ככח : ותפר האביונה · והדרך הנזכר הדורך אל ההפסד תפר את תאות המאכל והמשגל וזולתו : כי הולך האדם אל בית עולמו · ואמרתי זכור את בוראיך עד אשר לא יבאו כל אלה · כי אמנם בזמן שיבאו הולך האדם אל בית מועד לכל חי שיהיה בה לעולם לפי מדרגתו והראוי לו : וסבבו בשוק הסופדים · המספרים מעשיו כאמרם ז"ל עשה דברים שלפני מטתך : (ו) עד · ובעוד : אשר לא ירתק חבל הכסף · גם בעת זקנה השתדל לפני שלמות נאות כפי מה שתוכל קודם שיתפרק השדרה אשר

הזהב ותשבר כד על־המבוע ונרץ הגלגל אל־הבור: ז וישב העפר על־הארץ כשהיה והרוח תשוב אל־האלהים אשר נתנה: ח הבל הבלים אמר הקוהלת הכל הבל: ט ויתר שהיה קהלת חכם עוד למד־דעת את־העם ואזן וחקר תקן משלים

ת"א וישוב העפר אל הארץ כשהיה · שם קנג עקידה כב: ויותר שהיה קהלת חכם · ערובין כא: ואזן וחקר תקן משלים · יבמות כא:

רש"י

ומאליקי הרבים ככוכבים: ושבו העבים אחר הגשם · צרה אחר צרה קשה · אתה מוצא בכל הנבואות הקשות שנתנבא עליהם ירמי' לא באו עליהם אלא לאחר חורבן הבית: ביום שיזעו שומרי הבית · אלו משמרות כהונה ולויה: והתעותו אנשי החיל · אלו הכהנים שהם גבורים בכח א"ר אבא בר כהנא כ"ב אלף לוים הניף אהרן ביום אחד א"ר חנינא המורא הזה דבר קל הוא והכהן זורקה יותר משלשים אמה: ובטלו הטוחנות · אלו המשניות הגדולות משנת רבי עקיבא ומשנת רבי חייא ומשנת בר קפרא: וחשכו הרואות · שישתכח הגמרא מן הלב: וסגרו דלתים בשוק · כגון דלתי נחום הא בן אלגתן שהיו פתוחין לרוחה: בשפל קול הטחנה · ע"י שלא נתעסקו בתורה א"ר שמואל נמשלו ישראל לטחינת הרחים מה רחים אינן בטילות לא ביום ולא בלילה אף כאן והגית בו יומם ולילה: ויקום לקול הצפור · זה נבוכדנצר הרשע א"ר לוי י"ח שנה היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בפלטין של נבוכדנצר עבדא בישא זיל אחריב ביתיה דמרך דבני מרך לא שמעין ליה: וישחו כל בנות השיר · בשיר לא ישתו יין: גם מגבוה ייראו · מגבוה של עולם יתיירא וידאג לבו פן יעשה בו כאשר עשה בראשונים: וחתחתים בדרך · מתוך כך יבקש לו אותות ורמזים אם יגלית בדרך שילך כענין שנאמר כי עמד מלך בבל אל אם הדרך לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים: וינאץ השקד · הנאמה נבואת ירמיה שאמר מקל שקד אני רואה א"ר אלעזר השקד הזה משעה שהוא מניץ עד גמר פירותיו כ"א יום כך מי"ז בתמוז עד ט' באב כ"א יום: ויסתבל החגב · זה צלמו של נבוכדנצר רומיה אמין שתין פותייה אמין שית ואם אין עוביו אלא שש אינו יכול לעמוד ואת אמרת אוקמיה בבקעת דורא אמר רב ביבי מעמידין אותו וטפל מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב שבירושלים ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמר וזהבם לנדה ולמס יהיה: ותפר האביונה · זו זכות אבות הופר משענת אבות שלהם ויהיה אביונה מל' אב: כי הולך האדם · ישראל שנקראו אדם אדם אתם: אל בית עולמו · מבבל באו לבבל חזרו תרח אבי אברהם מעבר הנהר היה: וסבבו בשוק הסופדים · גלות יכניה קדמה לגלות צדקיהו י"א שנה כשהגלה נבוכדנצר את גלות צדקיהו בקולרין היו יוצאין גלות יכניה לקראת נבוכדנצר על כרחן עם אחר בני העיר לקלסו שהוא גבור ומצליח והיו רואין את השבוים ושואלין אותה איש על קרובו ומה נעשה בו והיו משיבין אותם אשר למות למות ואשר לשבי לשבי ואשר לחרב לחרב והיו מקלסין בידם אחת ובידם אחרת מספקין ומטפחין הספד על אחיהם ועל בניהם: עד אשר לא ירתק חבל הכסף · זו שלשלת יוחסין: ותרץ גלת הזהב · אלו דברי תורה שנאמר הנחמדים מזהב: ותשבר כד על המבוע · כדו של ברוך בן נריה על מבועו של ירמיה ששניהם גלו לבבל ופסקו מלימודם בעוני הדרך התלה גלו למצרים שהגלם יוחנן בן קרח וכשהחריב נבוכדנצר את מצרים הגלם לבבל: ונרץ הגלגל אל הבור · א בבל שהיא זוטו של עולם: (ז) וישוב העפר וגו' · מבבל באו לבבל חזרו: והרוח תשוב · זו רוח הקודש שכיון שנסתלקה רוה"ק גלו: (ח) הבל הבלים · אני רואה בעולם: אמר הקוהלת · מי שבו קבוצת החכמה: הכל הבלים · כל מה שנברא בששת ימי בראשית. (ט) ויותר שהיה קהלת חכם · ויותר ממה שכתב בספר זה היה קהלת חכם: ואזן · עשה אזנים לתורה כקופה זו שאין לה אזנים לאחוז בה ובא ועשה לה אזנים שתיקן עירובין לסייג

אבן עזרא

הגלגל שמתגלגל בחבל ודלת החבל קשור בגולה · וירתק מן עבה הרתוק כשיתקשר החבל כאילו ישתלשל לא יגיע אל המבוע גם כן ענין מלת ירתק שהוא כתיב ומלא ונרוץ מן ותרץ אחז גלגלתו מענין וירוצצו כאשר תשבר הגולה: ונרץ הגלגל אל הבור · ישבר הכד ואין מים עולים ומלת ונרוץ בנין נפעל כמו נכון פועל עבר יחיד מן כוננו לצים בספים: ותבל הכסף · הוא חוט השדרה וקראו כסף בעבור היותו לבן: וגולת הזהב · הוא המוח ודמהו לזהב בעבור הקרום שהוא אדום אשר הוא עליו והכד היא המרה ונקרא כד בעבור שמשם תתחבר המרה האדומה: והמבוע · הוא הכבד ונרוץ הגלגל גלגולת הראש שהיתה למעלה לעולם ירדה אל הבור מתחת לארץ: (ז) וישוב · לא ישאר בגוף כי אם העצמות גם הם ישובו עפר: והרוח תשוב · זה הפסוק יכחיש האומרים שהרוח היא המקרה כי המקרה לא ישוב: (ח) הבל · יתכן היות מלת הבל בתי לשונות · האחד כמשקל זהב ושני היותו על משקל ארץ כמו ויעל עשנו כעשן הכבשן ויסמך כנכרי כמו חלב עזים ויש אומרים כי הבל לשון ליווי והפנין כמו עזוב · ובא ה"א הידיעה על קהלת בעבור היותו תואר השם כי לא יבא על שם העצם וכאשר זכר מות האדם אחר נשבר לך מה שאמרתי לך בתחלה הבל הבלים: (ט) ויותר · עוד יתמיד כמו עוד סומחתו בו: ואזן · פירוש או הבור מאזני החכמה או הוא מן אזנים כענין השמיע: וחקר · והורה דרכים לעם לחקור בדרך החכמה ויהיה פועל יוצא לבנין פעולים:

ספורנו

הוא חוט השדרה הלבן ככסף: ותרוץ גלת הזהב · הכבד שהוא מעין הדם: ותשבר כד · המרה על המבוע · הכבד שהוא מבוע כל הליחות: ונרוץ הגלגל · הכרס: אל הבור · השמים התחתונים: (ז) וישוב העפר · החלק הארציי: והרוח תשוב · לתת דין וחשבון: (ח) הבל הבלים · ואמר זה בהתבאר מעוט הטובות בתכלית הנפסדים וזה כי מלבד מה שהתכלית בהם מעט עצמם הוא דבר בלתי נחשב · הוא עם זה הבל הבלים התכלית מכלם אינו המכוון האחרון בלי ספק: (ט) ויותר שהיה קהלת חכם · ועם מה שהיה קהלת יותר חכם ויודע משאר חכמי דורו: עוד למד דעת את העם · עוד השתדל יותר מהם ללמד את העם דעת ולזה: אזן וחקר · הורה אותם דרכים להאזין ולחקור דברי הקדמונים: ולזה תקן משלים הרבה · לשבר את

האזן

הרבה: י בקש קהלת למצא דברי־חפץ וכתוב ישר דברי אמת: יא דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים בעלי אספות נתנו מרעה אחד: יב ויתר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגעת בשר: יג סוף ס׳ רבתי דבר הכל נשמע את־האלהים ירא ואת־מצותיו שמור כי־זה כל־האדם: יד כי את־כל־מעשה האלהים יבא במשפט על כל־נעלם אם־טוב ואם־רע: סוף דבר וגו׳ סימן יתק״ג

סכום פסוקי ספר קהלת מאתים ועשרים ושנים וסימנו מה שהיה כבר נקרא שמו • וגם חציו מה שהיה כבר נקרא שמו • וסדריו ארבעה וסימנו אבא בם אודה יה • ופרקיו הם שנים עשר כי זה כל האדם:

ת״א בקש קהלת • ר״ה כא: דברי חכמים • חגיגה ג: ויותר מהמה • ערובין כא: סוף דבר • ברכות ו שבת ל: כי זה • גיטין סח: על כל נעלם • חגיגה ה:

רש״י

שמירת שבת ותיקן נטילת ידים סייג לטהרה וגזר על השניות סייג לעריות: (י) בקש קהלת • נתן לבו וחזר על הדבר ומצאו: דברי חפץ • הלכה למשה מסיני: וכתוב יושר • זה תורה שבכתב והנביאים: (יא) דברי חכמים • שעשו סייג לתורה בגזירות להרחיק את האדם מן העבירה כגון אכילת קדשים עד חצות והם אמרו עד חצות וקריאת שמע דערבית כמו כן: כדרבונות • מה דרבן זה מכוין את הפרה לתלמיה כך דבריהם מכוונים את האדם לדרכי חיים: וכמשמרות נטועים • מה מסמר זה קבוע אף דבריהם קבועים ומה נטיעה פרה ורבה אף דבריהם פרים ורבים למצוא בהם טעם: בעלי אסופות • מסמרים שיש להם גולגולת אסופה וגסה גרוס״ה בלע״ז כן פירשו דונש בן לברט: נתנו מרועה אחד • כל דבריהם דברי אלהים חיים הוא אמרן ורועה אחד נתנן משה מפי הגבורה וכמשמרות כתוב בשי״ן שהתורה בעשרים וארבעה ספרים וכמנין משמרות כהונה ולויה: (יב) ויותר מהמה בני הזהר • ויותר מיושר דברי אמת דברים הכתובים בספרים הנזכרים למעלה: בני הזהר • לשמור דברי חכמים ואם תאמר ואם יש בהם צורך למה לא נכתבו: עשות ספרים הרבה אין קץ • אם באנו לכתוב לא הספקנו: ולהג הרבה יגעת בשר • ואם לתת לב לגירסא הגילות יותר ממה שאין הלב מסיג יגיעה הוא לבריות שאין להשיג ואל יאמר האיש ולא אוכל לגמור המלאכה למה אתחיל • אך: (יג) סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא • מה שתוכל עשה ולבך לשמים: ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם • כי לדבר הזה נברא כל האדם: (יד) כי את כל מעשה • אשר אדם עושה יביא האלהים במשפט ולכך נקוד מעשה פתח והטעם למעלה לפי שאינו דבוק לשם: על כל נעלם • אפילו על השוגג: אם טוב ואם רע • אפילו נכשל במצוה כגון נותן צדקה לעני בפרהסיא: סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו׳: נשלם פירוש ספר קהלת

אבן עזרא

פקן משלים הרבה • וידבר שלשת אלפים משל: (י) בקש קהלת למצוא דברי חפץ • היא החכמה העליונה עד שמצא והענין מה חפץ יש בזה שנבראת כך ולמה כך: וכתוב יושר • הוא פירוש וכמוהו על ספר הישר והיננו תלונו: (יא) דברי • יש בדברי הקדמונים דברים שהם כדרבונות לבהמה שמיסרים ומסקתים הנפש ויש כמסמרות נטועים הגדולים שיאספו הדלתות שלא יתפרדו וזאת תורת האדם ויש אומרים וכמסמרות נטועים דברי בעלי אסופות הם הלוקטים מספרים רבים ויחברו מחברות אף על פי שיחלקו • כלם לימדם כולם אחד: ומלת רועה • בעבור שדימה האדם לבהמה הליכה לדרבונות: (יב) ויותר הזהר מעשות ספרים • כמו כשאמרו לכם עלות בהר וענין עשות קנות או כתיב׳ כי אין קץ להם • ולמ״ד להג שרש כלמ״ד למד דעת כמקבל לבון בחרב ואין לה דומה • בלשון ישמעאל הוא כמו קריאה: (יג) סוף דבר • כבר השמעתיך הכל או במעת כל מחלוקת החכמים • זה עשה • את אלהים ירא: כי זה כל האדם • ישוב לענין שעבר שהוא האדם בחייו ובמותו הכל וענינו כי זה מקרה כל האדם או כי זה עיקר כל האדם וישוב ליראת השם הנכבד והנורא: (יד) כי את • סוד שלא זכר בספר בראשית עד ויאלו לשם שם כי אם האלהים הוא סוד ספר קהלת • וענין על כל נעלם כל מעשה נראה שהמעשה יובא במשפט כפי הנעלם והענין כפי כונת הלב אם טוב ואם רע • ויש אומרים ואפילו כל דבר שנעלם ממך והראשון יותר נכון בעיני • וברוך שיודע האמת ומחסדיו אשאל לכפר שגיאותי ויעיר כבודי עד יודיענו אורח חיים: חסלת מגלת קהלת

והספר נשלם, בפירוש כל נעלם, בעזרת אל עולם, מלמד כל דעה:
ורוב הודות לשמו, וכל חסד עמו, יצוה אל עמו, גאולה וישועה:
לחשבון היודעים, תעודת שעשועים, תשע מאות יש עם ואלפים ארבעה:

ספורנו

כאזן כאמרו וידבר שלשת אלפים משל: (יא) דברי חכמים כדרבנות • מישרים את האדם אל האושר הנאחי וכן התכלית בהבנתם דבר נחשב מאד: וכמשמרות נטועים • אמנם קשה להבינם כמו שיש טורח רב להוציא מסמר נטוע ממקומו ולכן ברכה להורות דרכים להבינם: בעלי אסופות • כי אעפ״י שהם כמסמרות נטועים כמו הבעלי אסופות מהם שיש בראשם אסיפת ברזל אשר בו יוכל שחפץ בם להוציאם לאור בנבת או כזולתם: נתנו מרועה אחד • מרועה ישראל בתורתו שבכלל דבריו דבריהם: (יב) ויותר מהמה • יותר מאותם החכמים שאמרתי: בני הזהר • להבין ולהורות: עשות ספרים הרבה אין קץ • והטעם שלא פירש שרועה את דבריו הוא כי היו צריכים לזה ספרים אין קץ: ולהג הרבה • הגה להגות בהם הרבה: יגיעת בשר • כיון שכחות החומריות נלאות ולא יספיק זמן חיי האדם לעשות כל זה: (יג) סוף דבר • סוף ותכלית כל האמור למעלה הוא: הכל נשמע שהכל כבר נשמע במתן תורה: ולכן אתה את האלהים ירא • בהבנת גדלו בעיון אמתי בתורתו: ואת מצותיו שמור • במעשה מכוין לשמור מצותיו לכבודו: כי זה • שתשגא ותבין בתורת קדשו: כל האדם • הוא המכוון במציאות כל כחות האדם לא באשר הוא בעל חי בלבד • אבל באשר הוא עם זה משכיל ובעל בחירה: (יד) כי את כל מעשה האלהים • כל מעשה רצוני שנעשה עם ידיעת והכרת השכלי שהוא אלהים ועלם רוחני: יביא במשפט • הוא בלבד יביא במשפט לא מעשה החיוניות והטבעיות: על כל נעלם • על כל גמול ועונש נצחי אשר נעלם ממנו מהותו: אם טוב ואם רע • כן שיהיה אושר במעשה טוב וראוי לגמול וכן שיהיה רע וראוי לעונש להגיד לאדם ישרו ותחדיו כי חפץ חסד הוא אמן:

[illegible]

[illegible]

C. Marbeau